Svenska Akademiens grammatik

1
Inledning
Register

Svenska Akademiens grammatik

1
Inledning
Register

Ulf Teleman Staffan Hellberg Erik Andersson

UNDER MEDVERKAN AV

Lisa Christensen

Helena Hansson

Lena Lötmarker

Bo-A. Wendt

Norstedts

I DISTRIBUTION

Typografi Ingmar Rudman
Sättning Team Media Sweden AB, Falkenberg

ISBN 978-91-1-303213-9
Första upplagan, tredje tryckningen

© 1999, Svenska Akademien och författarna

Utgiven av Svenska Akademien, Stockholm 1999

Tryckt hos Fälth & Hässler, Värnamo 2010

Förord

Svenska Akademien ålades i stadgarna 1786 att utarbeta inte bara en ordbok utan också en grammatik. Inför tvåhundraårsjubileet tog Akademien initiativ till ett symposium för att dryfta planerna på en ny, omfattande handbok i modern svensk grammatik. De förberedda inläggen är utgivna i boken ”Synpunkter på en svensk grammatik. Inlägg vid Svenska Akademiens grammatiksymposium 4–5 mars 1985”. Diskussionerna utmynnade i bland annat följande ställningstaganden.

Grammatiken borde vara en deskriptiv grammatik över modern svenska med beaktande av grammatiska särdrag såväl i skrivet som i talat standardspråk. Den skulle vända sig till universitetsstuderande, lärare, forskare, språkvårdare och professionella språkbrukare. Framställningen skulle nyttja en traditionell begreppsapparat, kompletterad och modifierad med hänsyn till de insikter som vunnits i modern grammatisk forskning. Den borde avgränsas till att i första hand gälla morfologi och syntax, i andra hand fonologi och textlära.

På grundval av de framförda synpunkterna beslöt Akademien sätta planen i verket och anvisa medel för fem års arbete. Till att utarbeta grammatiken utsågs Ulf Teleman (projektledare; Lunds universitet), Staffan Hellberg (Göteborgs universitet, senare Stockholms) och Erik Andersson (Åbo Akademi). Arbetet påbörjades 1986, och författarna arbetade med grammatiken på heltid under sex, fem och ett halvt respektive fyra och ett halvt år. Erik Andersson lämnade projektet till halvårsskiftet 1990. Ulf Teleman och Staffan Hellberg fortsatte och fullföljde arbetet inom ramen för sina forskningstjänster vid respektive universitet. I övrigt finansierades projektet även fortsättningsvis av Svenska Akademien genom årliga anslag.

Till projektredaktionen i Lund har under kortare eller längre tid varit knutna assistenter, särskilt Lisa Christensen (tidigare: Holm), Helena Hansson (tidigare: Westroth), Lena Lötmarker och Bo-A. Wendt. Assistenterna har haft huvudansvaret för exempelsökning, textkontroll, register och bibliografi. De har också fungerat som kritiska läsare av grammatiktexten och kontinuerligt bidragit med värdefulla synpunkter på innehåll och textlig utformning. Lisa Christensen har dessutom utarbetat preliminära versioner av texter i kapitlen om satsadverbial och aktionsarter samt varit särskilt involverad i kapitlet om tempus.

Grammatikens huvudtext i en preliminär version har kapitelvis granskats av ett antal nordiska språkforskare med särskild kompetens på det område som avhandlas i respektive kapitel. Som sådana granskare har fungerat följande personer (i alfabetisk ordning): Lars Ahrenberg, Lars-Gunnar Andersson, Jan Anward, Maria Bolander, Kirsti Koch Christensen, Östen Dahl, Niels Davidsen-Nielsen, Lars-Olof Delsing, Jan Einarsson, Lena Ekberg, Lars-Johan Ekerot, Claes-Christian Elert, Cecilia Falk, Jan Terje Faarlund, Claes Garlén, Erik Hansen, Lars Heltoft, Tor G.

Hultman, Nils Jörgensen, Fred Karlsson, Gunnel Källgren, Roger Källström, Svein Lie, Bengt Loman, Sven-Göran Malmgren, Bengt Nordberg, Bengt Pamp, Christer Platzack, Bo Ralph, Mirja Saari, Bengt Sigurd, Marketta Sundman, Jan Svensson, Mats Thelander, Ole Togeby, Kjell Ivar Vannebo och Margareta Westman. Som rådgivare i frågor rörande uttalsåtergivning och prosodisk beskrivning har fungerat Gösta Bruce och Claes Garlén.

Akademiens språkkommitté – bestående av Gunnel Vallquist, Göran Malmqvist och undertecknad, ordförande, med Bo Svensén som adjungerad sekreterare – har följt arbetet i projektet och i samband därmed granskat och kommenterat såväl grammatikens hela huvudtext som inledningen och termförklaringarna.

Arbetet har kunnat bygga på den allt intensivare utforskning av den svenska grammatiken som ägt rum under de senaste decennierna. Också aktuell forskning i allmän grammatik och om de besläktade språkens grammatik har gett viktiga impulser. Även om ett någorlunda heltäckande referensverk som den föreliggande grammatiken till stor del måste bygga på tidigare forskning, har det naturligtvis ändå ofta visat sig nödvändigt att företa primärundersökningar inom projektets ram.

Exempelmaterialet är i stor utsträckning autentiskt och har hämtats bl.a. från den samling av datorläsliga texter som etablerats inom Språkbanken vid Institutionen för språkvetenskaplig databehandling, numera ingående i Institutionen för svenska språket, vid Göteborgs universitet. Också i andra avseenden har författarna kunnat utnyttja tjänster från denna institution, t.ex. i form av bearbetningar av ordmaterialet i Svenska Akademiens ordlista. För beskrivningen av talspråklig grammatik har projektet haft nytta av Talbanken vid Institutionen för nordiska språk vid Lunds universitet.

Svenska Akademien riktar ett varmt tack till alla som har bidragit till att projektet kunnat genomföras, i första hand till de tre författarna och projektredaktionens övriga medlemmar men också till deras grammatikkunniga och grammatikintresserade kolleger, som bistått med uppmuntran på vägen och som muntligen och skriftligen delat med sig av sin kunskap.

Stockholm i februari 1999

Sture Allén

Innehållsförteckning

VOLYM 1

Förord 5
Innehållsförteckning 7
Förkortningar och notation 9
Inledning 14
Svensk grammatisk bibliografi 59
Termförklaringar och sakregister 148
Ordregister 240

VOLYM 2

ORD (kapitel 1–12)

1 Ord och ordklasser 3
2 Substantiv 13
3 Egennamn 116
4 Adjektiv 151
5 Pronomen 235
6 Räkneord 477
7 Verb 500
8 Particip 581
9 Adverb 624
10 Prepositioner 683
11 Konjunktioner, subjunktioner och infinitivmärke 728
12 Interjektioner 746

VOLYM 3

FRASER (kapitel 13–27)

13 Fraser och frastyper 3
14 Nominalfraser 9
15 Adjektivfraser 184
16 Verbfraser: allmänt 253
17 Verbfraser: objekt 289
18 Verbfraser: predikativ 325
19 Verbfraser: egentliga subjekt 384

20 Verbfraser: adverbial 407
21 Verbfraser: postponerade led 554
22 Verbfraser: verbfraser med huvudord i infinitiv (infinitivfraser) 561
23 Participfraser 618
24 Adverbfraser 634
25 Prepositionsfraser 645
26 Subjunktionsfraser 665
27 Flerledade fraser 691

VOLYM 4

SATSER OCH MENINGAR (kapitel 28–41)

28 Satsens struktur 3
29 Subjekt 29
30 Satsadverbial 82
31 Tempus 203
32 Modala hjälpverb 282
33 Aktionsarter 323
34 Passiv 359
35 Satsbaser 405
36 Annex 438
37 Bisatser 459
38 Huvudsatser 672
39 Icke satsformade meningar 782
40 Komplexa meningar 832
41 Anförda meningar 844

SAMORDNING OCH ELLIPS (kapitel 42–43)

42 Samordning 877
43 Ellips 945

Förkortningar och notation

Förkortningar

a) Förkortningar av grammatiska termer i scheman och uppställningar e.d.:

ack.	ackusativ
adj.	adjektiv
advb	adverb
advl	adverbial
attr.	attribut
best. f.	bestämd form
def.	definit
dekl.	deklination
dir. obj.	direkt objekt
egenn.	egennamn
eg. subj.	egentligt subjekt
fem.	femininum
fut.	futurum
gen.	genitiv
impv	imperativ
indef.	indefinit
indik.	indikativ
indir. obj.	indirekt objekt
inf.	infinitiv
infm.	infinitivmärke
interj.	interjektion
komp.	komparativ
konjn	konjunktion
konjv	konjunktiv
mask.	maskulinum
neutr.	neutrum
nom.	nominativ
obest. f.	obestämd form
obj.	objekt
objpredv	objektspredikativ
pcp	particip
pass.	passiv
perf.	perfekt
plur.	pluralis
pluskv.	pluskvamperfektum
pos.	positiv
predv	predikativ
prep.	preposition
pres.	presens
pret.	preteritum
pron.	pronomen
räkn.	räkneord
sing.	singularis
subj.	subjekt
subjpredv	subjektspredikativ
subjn	subjunktion
subst.	substantiv
superl.	superlativ
sup.	supinum
utr.	utrum
vb	verb

b) Förkortningar av kapitelnamn i hänvisningar:

Adj.	Adjektiv
Adjfraser	Adjektivfraser
Advb	Adverb
Advbfraser	Adverbfraser
Advl	Verbfraser: Adverbial
Anf. men.	Anförda meningar
Eg. subj.	Verbfraser: Egentliga subjekt
Egenn.	Egennamn

Flerl. fraser	Flerledade fraser
Icke satsf. men.	Icke satsformade meningar
Inffraser	Verbfraser: Infinitivfraser
Interj.	Interjektioner
Kompl. men.	Komplexa meningar
Konjn, subjn, infm.	Konjunktioner, subjunktioner och infinitivmärke
Mod. hjälpvb	Modala hjälpverb
Nomfraser	Nominalfraser
Obj.	Verbfraser: Objekt
Pcp	Particip
Pcpfraser	Participfraser
Postp. led	Verbfraser: Postponerade led
Predv	Verbfraser: Predikativ
Prep.	Prepositioner
Prepfraser	Prepositionsfraser
Pron.	Pronomen
Räkn.	Räkneord
Samordn.	Samordning
Satsadvl	Satsadverbial
Subj.	Subjekt
Subjnfraser	Subjunktionsfraser
Subst.	Substantiv
Vb	Verb
Vbfraser: Allm.	Verbfraser: Allmänt

c) Övriga förkortningar:

(S) (efter exempel) anger att exemplet är autentiskt och hämtat från sakprosatext, företrädesvis tidningstext

(R) (efter exempel) anger att exemplet är autentiskt och hämtat från skönlitterär text, företrädesvis romantext

(T) (efter exempel) anger att exemplet är autentiskt och hämtat från talspråkstext

Särskilda skrivtecken

* (framför objektspråkligt uttryck) anger att exemplet är ogrammatiskt (åtminstone i den betydelse och den användning som skall exemplifieras): *Folk är väldigt snällt här. Kan du ta hand om {ett/*något} antal delegater i morgon?

? (framför objektspråkligt uttryck) anger att ett uttryck endast med större eller mindre tvekan är grammatiskt acceptabelt (åtminstone i den aktuella betydelsen och i det aktuella sammanhanget): ?Du berövade visst Bengt sitt självförtroende. Detta är orsaken {till/?Ø} att det regnar.

( ) (omkring objektspråkligt uttryck) anger optionell närvaro: förslaget (om) att söka medlemskap

/ (mellan objektspråkliga uttryck) anger alternativ närvaro: har/hade

{ / } (omkring och mellan objektspråkliga uttryck) anger alternativ närvaro av uttrycken inom klamrar: Vem som helst som {kommer/du vill träffa} får gå in.

Ø a) anger platsen för led som (optionellt) utelämnats genom ellips: Han var där före Ø och jag kom dit efter jul. Risken {för/Ø} att det börjar regna är stor.
b) anger avsaknad av suffix när morfologi behandlas: flera träd-Ø

[-] anger platsen för led som (obligatoriskt) har underförståtts i en viss struktur: Vi behöver en fiende att slåss mot [-].

kursiv a) anger objektspråk inne i grammatikens text
b) särmarkerar i exempeltext den företeelse inuti ett exempel som behandlas i kapitlet eller ibland i det föreliggande textavsnittet; om exempelmeningen i dess helhet utgör exempel på det som behandlas i brödtexten, lämnas den dock okursiverad

’ ’ (omkring objektspråkligt uttryck) anger betydelse: köra ’bli underkänd vid tentamen’

[ ] a) (efter objektspråkligt uttryck) anger metaspråklig kommentar till uttrycket
b) (omkring objektspråkligt uttryck) anger uttal, se nedan
c) (omkring tre punkter) anger i autentiska exempel att ett större eller mindre avsnitt uteslutits i början av, inuti eller i slutet av en citerad mening eller en citerad nominalfras – eller undantagsvis inuti ett längre sammanhängande textavsnitt; inom hakparenteserna kan också ett redaktionellt supplerat uttryck stå

= (mellan objektspråkliga uttryck) anger likvärdighet: Inte någonting har hänt. = Ingenting har hänt.

≈ (mellan objektspråkliga uttryck) anger ungefärlig likvärdighet: Den liknar vilken annan skrivmaskin som helst. ≈ Den liknar varje annan skrivmaskin.

≠ (mellan objektspråkliga uttryck) anger icke-likvärdighet: De båda statscheferna kysste varandra. ≠ De båda statscheferna kysstes.

< > (omkring objektspråkligt uttryck) anger att uttrycket är en syntaktisk enhet (fras): <<ganska många> stolar <med <hög rygg>>>; den avslutande vinkelparentesen kan åtföljas av ett index som anger frasens funktion eller typ

Uttalsangivelser

I vissa fall anges uttal med fonetisk notation. De använda tecknen återgår då med få undantag på det internationella fonetiska alfabetet (IPA). Uttalsangivelser omges av hakparentes: [ˈskriːva].

Om inget annat sägs är det centralsvenskt standarduttal som återges. Detta innebär framför allt att främre r används och de därmed sammanhängande retroflexa ljuden. (I Sydsverige brukas i stället det bakre r-ljudet, och de retroflexa ljuden motsvaras av respektive dentalt ljud föregånget av ett mer eller mindre tydligt bakre r. I finlandssvenskan används främre r men de retroflexa ljuden motsvaras av främre r + dental.) För sj-ljudet används i normalfallet [ɧ] som endast i ställning efter betonad vokal ersätts med [ʃ]. Notationen utgår vidare från en uttalsvariant som särhåller kort e och ä i t.ex. ord som *sett* och *sätt*.

a) Längd

Vokal- och konsonantlängd anges med kolon i såväl betonad som starkt bibetonad stavelse: *mat* [mɑːt], *hatt* [hatː], *kast* [kasːt], *smalmat* [ˈsmɑːlˌmɑːt], *stråhatt* [ˈstroːˌhatː].

b) Vokaler

- ɑ långt a-ljud som i [bɑːd], men också obetonat kort som i *bageri* [bɑgəˈriː]
- a Kort a-ljud som i *katt* [katː], *skriva* [ˈskriːva]
- u långt och kort o-ljud som i *sol* [suːl], *tom* [tumː], *gator* [ˈgɑːtur]
- ʉ långt u-ljud som i *bus* [bʉːs], men också obetonat kort som i *gjuteri* [jʉtəˈriː]
- ʊ kort u-ljud som i *buss* [bʊsː]
- o långt å-ljud som i *son* [soːn], *båt* [boːt], men också obetonat kort som i *åkeri* [okəˈriː]
- ɔ kort å-ljud som i *loss* [lɔsː], *mått* [mɔtː]
- e långt e-ljud som i *se* [seː], men också obetonat kort som i *semester* [seˈmɛsːtər] samt betonat kort i vissa personers språkbruk som i *sett* [setː]
- ə obetonat e-ljud som i *brevet* [ˈbreːvət], *skriven* [ˈskriːvən], *telefon* [teləˈfoːn]
- i långt och kort i-ljud som i i *fin* [fiːn], *finsk* [finːsk], *rolig* [ˈruːlig]
- y långt och kort y-ljud som i *by* [byː], *hytt* [hytː]
- ɛ långt och kort ä-ljud utom framför r eller retroflexa ljud, som i *säl* [sɛːl], *klä ut sig* [klɛˈʉːtsɛj], *fem* [fɛmː], *bäck* [bɛkː]
- æ långt och kort ä-ljud framför r eller retroflexa ljud, som i *värre* [ˈværːə], *värst* [væʂːt̪]
- ø långt ö-ljud utom framför r eller retroflexa ljud, som i *löv* [løːv]; också obetonat kort som i *rökeri* [røkəˈriː]
- œ kort ö-ljud utom framför r eller retroflexa ljud, som i *höst* [hœsːt]
- œ̞ långt och kort ö-ljud framför r eller retroflexa ljud, som i *höra* [ˈhœ̞ːra], *björk* [bjœ̞ːrːk], *börs* [bœ̞ʂː]

c) Konsonanter

Samma ljudvärden som vid normal stavning av svenska har följande konsonanttecken: [p, t, k, b, d, g, m, n, l, f, v, s, j, h]. Dessutom:

r tremulantiskt eller frikativt främre r-ljud som i *rök* [røːk], år [oːr]
ŋ ng-ljud som i *tång* [tɔŋː], *regn* [rɛŋːn]
ɕ tj-ljud som i *tjock* [ɕɔkː], *kil* [ɕiːl]
ɧ sj-ljud utom efter betonad vokal; som i *sken* [ɧeːn], *sjuk* [ɧʉːk]
ʃ sj-ljud efter betonad vokal som i *fräsch* [frɛːʃ]
ʀ bakre tremulantiskt r-ljud
ʁ bakre frikativt r-ljud
ʂ retroflext (supradentalt, apikoalveolart) s-ljud som i *fars* (substantiv i genitiv) [fɑːʂ], *fars* (substantiv i grundkasus) [faʂː]
w bilabialt frikativt v-ljud t.ex. i engelska lånord som *wow* (interjektion) [wau]
ʈ retroflext (supradentalt, apikoalveolart) t-ljud som i *bort* [bɔʈː], *fart* [fɑːʈ]
ɖ retroflext (supradentalt, apikoalveolart) d-ljud som i *vård* [voːɖ]
ɳ retroflext (supradentalt, apikoalveolart) n-ljud som i *barn* [bɑːɳ]
ɭ retroflext (supradentalt, apikoalveolart) l-ljud som i *sorl* [soːɭ]

Framför suffix som inleds tonlöst kan i vissa fall ett stamslutande b, d, g, bakre r eller v avtonas. Detta anges med en ring under (för g över) konsonanttecknet, som i *klubbs* [kləb̥ːs], *väggs* [vɛɡ̊ːs], *vävt* [vɛːv̥t].

d) Betoning

Betoning anges på följande sätt med tecken framför stavelsen:

starkt betonad med ˈ som i *tala* [ˈtɑːla], *betala* [beˈtɑːla]
starkt bibetonad med ˌ som i *arbete* [ˈarːˌbeːtə], *sparsamhet* [ˈspɑːʂamˌheːt], *se glad ut* [seˈglɑːdˌʉːt]
obetonad (undantagsvis) med ₀ som i *ha tur* [₀hɑ ˈtʉːr], *ge sig* [ˈjeː ₀sɛj]

Betoning anges ofta också i ord som i övrigt är stavade på vanligt sätt: ˈtala, beˈtala, ˈarˌbete, ˈsparsamˌhet, ₀ha ˈtur, ˈge ₀sig.

Stark betoning kan alternativt anges med tecken som anger tonaccent, se nedan.

Extra stark betoning anges med ˈˈ som i: Det var ˈˈPer som sjöng.

e) Tonaccent

Tonaccent anges genom att tecknet för starkbetoning (ˈ) ersätts med särskilda tecken:

accent 1 (akut accent) med ¹ som i *betala* [be¹tɑːla], *godis* [¹guːdis]
accent 2 (grav accent) med ² som i *tala* [²tɑːla], *veranda* [vɛ²ranːda]

Tonaccent anges också i ord som i övrigt är stavade på vanligt sätt: be¹tala, ¹godis, ²tala, ve²randa. Vacklan i valet av tonaccent anges på följande sätt: ¹/²prehistorisk.

Inledning

1. Vad är grammatik?

Ett språk kan betraktas ur flera olika synvinklar. Ett perspektiv är det fysiska: kommunikationen kan ske via två olika fysiska medier – i tal använder vi oss av vibrationer i luft, i skrift t.ex. av ljusreflexer från en yta. Ett annat perspektiv är det fysiologiska: den fysiska sidan av talet har skapats genom processer i hjärnan och talapparaten, och den tolkas på motsvarande sätt via hörselsystemet.

Men om vi beskriver språket enbart på det fysiska och det fysiologiska planet, har vi svårt att se vad som organiserar de mångskiftande processerna. Ett nödvändigt tredje perspektiv är därför det psykiska. Hjärnaktiviteten bakom lyssnandet, talandet, läsandet etc. är mentala processer, som t.ex. kan innebära att vi känner igen något, reagerar känslomässigt, minns något och kommer på nya tankar. Ett fjärde perspektiv är det sociala: språket kan ses som en interaktion mellan språkbrukarna, dvs. vi kan beskriva hur vi med hjälp av språket vill påverka varandra, hur vi förstår varandras yttranden och reagerar på dem. Ett femte perspektiv kunde vara det idémässiga. Språket betraktas då som ett system av konventioner som strukturerar våra föreställningar och som möjliggör överföring av tankar från en språkbrukare till en annan. Detta perspektiv samspelar naturligtvis nära med de båda föregående.

De olika perspektiven på språket kan inte renodlas och isoleras utan bör alltid komplettera varandra. Språkbeskrivningen går ut på att visa hur gestaltningen av en företeelse ur ett visst perspektiv hänger samman med gestaltningarna ur de andra perspektiven. När vi t.ex. med ett socialt perspektiv vill uppmana någon att snabbt besvara ett brev, kan vi psykiskt organisera en fysiologisk aktivitet som leder till produktion av den fysiska skriften på ett papper: *Skriv snart!* Däremot vore det underligt att i samma situation skriva *Gäddan vägde två kilo*. Vi kan således iaktta systematiska samband mellan språk som fysiskt fenomen, som vi kan kalla språkets uttryckssida, och språk som idémässigt och socialt fenomen, som vi kan kalla innehållssidan.

De språkliga meddelandena är konstruerade av språkliga tecken vilka vart och ett består av ett uttryck i form av ljud- eller bokstavskombinationer, t.ex. [ˈvɛnːˌskɑːp] (i skrift: *vänskap*), och ett innehåll i form av en begreppslig betydelse, ungefär ’känsla av tillgivenhet för och tillit till person man känner väl’ (efter Nationalencyklopedins ordbok). Språket slår en bro mellan de hörbara eller synliga uttrycken och det som språkbrukaren vill säga med dem. De två verkligheter som på detta sätt förbinds med varandra får samtidigt en struktur: den kontinuerliga icke-språkliga verkligheten indelas i mer eller mindre skarpt avgränsade kategorier. När vi uttalar vokalen *ä* och sedan höjer tungan, övergår ljudet steglöst först till *e* och sedan till *i*, men det är språkets regelsystem som avgör hur många vokaler vi urskiljer i detta kontinuum. På liknande sätt struktureras innehållssidan. Våra käns-

lor glider omärkligt över i varandra, men med hjälp av språkets ord för känslor indelar vi detta kontinuum i sådant som sympati, vänskap, förälskelse, kärlek etc. Språket ger således form åt såväl uttryck som innehåll.

a) Språkregler och språkanvändning

Ett barn som lär sig sitt modersmål samspelar med andra människor och observerar de uttryck som används i samtalet. Via detta språkbruk kommer barnet fram till de omedvetna regler som beskriver hur uttrycken är uppbyggda och hur man kan konstruera nya uttryck på det använda språket. Kanske är det ett biologiskt givet språkanlag hos människan som gör inlärningsprocessen så snabb och effektiv. Barnets mentala grammatik växer således fram ur mötet med andra språkanvändare. Vi kan beskriva detta i fyra steg:

1. Förebild. Andras yttranden fungerar som förebilder. De lagras först som oanalyserade helheter i minnet hos inläraren, som strävar efter att tala (och senare skriva) på samma sätt.

2. System. Inläraren iakttar regelbundenheter i förebilden och abstraherar fram ett regelsystem, dvs. en grammatik och ett lexikon, som beskriver strukturen och betydelsen hos den ihågkomna förebilden och som möjliggör konstruktion av nya yttranden enligt samma principer.

3. Process. När inläraren vill säga något kan han använda de fasta element som han analyserat fram ur förebildens yttranden, t.ex. ord och fasta förbindelser av ord, och efter behov bilda längre yttranden med hjälp av de produktiva regler han antar på grundval av vad han hört. Vi har alla, mestadels intuitivt, räknat ut vilka byggstenar som kan användas i yttranden och vilka grammatiska mönster som kan användas för att bilda flerordiga yttranden. Sådan kunskap, dvs. vår språkliga kompetens, använder vi för kommunikation i enskilda situationer, dvs. i vårt språkbruk.

4. Resultat. Produktionen av yttranden ger som resultat en talad eller skriven text, som i sin tur kan fungera som förebild, t.ex. för andra språkinlärare.

De kommunikativa aktiviteterna tala, skriva, lyssna och läsa är vid sidan av det språkburna tänkandet de centrala sätten att använda språk. Språklig kompetens spelar också en roll när språkbeskrivaren beskriver och analyserar sitt språk, t.ex. när han vill förklara vad ett uttryck betyder eller göra en bedömning av om en sats är normalt och acceptabelt uppbyggd osv.

De olika typerna av språkbruk är underkastade icke-språkliga villkor som leder till avvikelser från systemets regler: trötthet, minnesbegränsningar, tidsbrist etc. Också vår intuition om satsernas betydelse och acceptabilitet i bestämda situationer är en språkanvändning som är känslig för misstag, och den medvetna språkkänslan är ingen direkt spegling av den faktiska kompetensen. Ofta tycker vi att en isolerad mening låter konstig till dess att vi finner just den kontext där den passar in. Meningen *Du fick ju gå på bio i morgon* låter kanske oacceptabel ända tills man kommer att tänka på att meningen förutsätter ett tidigare löfte, dvs. är liktydig med *Jag sa ju att du fick gå på bio i morgon*.

b) Hjärnans grammatik och bokens

När någon producerar språkliga yttranden, får man ett klart observerbart resultat: en talad eller skriven text. Förståelseprocessen när någon lyssnar och läser leder däremot till tolkningar, som utomstående bara indirekt kan sluta sig till. Också inlärningen av ordförråd och grammatikregler kan bara iakttas indirekt. När språkets grammatik undersöks, är det framför allt talade yttranden och skrivna texter samt språkforskarnas och språkbrukarnas känsla för om de är korrekta och för vad de betyder som ger nycklar till förståelsen av den språkliga kompetensen och de olika språkbruksprocesserna.

Man kan skilja mellan den mentala grammatiken, som finns lagrad i språkbrukarnas hjärnor, och en beskrivning av den mentala grammatiken, t.ex. i form av en bok som denna. De existerande grammatiska beskrivningarna är endast ofullständiga avbildningar av den mentala grammatiken. Även om vår kunskap om svenskans grammatik och om den allmänna grammatiken växt kraftigt under de senaste decennierna, kan vi knappast ge en fullständig och garanterat rättvisande bild av hjärnans system av språkliga regler.

Stor osäkerhet råder om hur den mentala grammatiken är utformad och hur den hänger ihop med resten av hjärnans mentala apparat. Finns det ett avgränsat område i hjärnan som är specialiserat på att tillägna sig och använda språk eller utnyttjas samma nervnätverk som i övriga tankeprocesser? En hypotes är att människan äger en medfödd språkförmåga, som snarast är en medfödd beredskap till språkinlärning. I de tidiga barnaåren, när förbindelserna i hjärnans nätverk av neuroner etableras, har människan förmågan att förvånansvärt snabbt lära sig ett mänskligt språk, vilket språk hon än exponeras för. Grammatikens struktur är beroende av detta språkanlag, som ställer upp de ramar inom vilka de enskilda språken kan röra sig. Språkanlaget bestämmer alltså indirekt vilka ljudsystem, lexikon och grammatiska regelsystem som är möjliga att lära sig för en människa, medan exponeringen för språk åstadkommer att barnet lär sig ett visst ljudsystem, ett visst lexikon och en viss grammatik. Målet för den universella grammatiken är att beskriva vilka grammatiker som är möjliga för mänskliga språk, medan den språkspecifika grammatiken skall beskriva vilka möjligheter som realiseras i ett enskilt språk.

c) Deskriptiv och förklarande grammatik

En deskriptiv grammatik beskriver vilka yttranden som är möjliga i ett visst språk och vilken betydelse de har. En förklarande grammatik försöker hitta generella regelbundenheter i ett visst språk och härleda dessa ur universella språkliga principer eller ge dem yttre motiveringar utifrån t.ex. psykiska eller sociala omständigheter.

Förklaringar kan vara inomspråkliga eller utomspråkliga. En inomspråklig förklaring relaterar de olika strukturerna i språket till varandra och ger dem en enhetlig beskrivning kopplad till vad vi vet om mänskliga språk i allmänhet. En utomspråklig förklaring relaterar språket till människans övriga beteende och dess villkor.

Det går knappast att dra någon skarp gräns mellan deskriptiv och förklarande

grammatik. En extrem form av deskriptiv grammatik vore en förteckning över alla yttranden som är möjliga i språket. Men eftersom antalet möjliga yttranden på ett språk är oändligt, är detta inte bara en opraktisk utan också en omöjlig utväg. I stället måste grammatiken formulera generella regler för bildningen av de möjliga yttrandena och för deras tolkning. Den deskriptiva grammatikens regler kan därigenom ses som ett slags beskrivning av regelbundenheten bakom språkets möjliga yttranden och därmed också som en förklaring till att de enskilda yttrandena är byggda som de är. Men att reglerna har den form de har måste förklaras på en djupare nivå. En sådan förklaring kan bygga på kunskap om vilka syntaktiska strukturer som har visat sig möjliga i världens olika språk. Reglerna för den universella grammatiken antas då vara biologiskt bestämda och talar om hur språk över huvud taget kan vara uppbyggda, och de ger därigenom ett bidrag till förklaringen av varför också det enskilda språket ser ut som det gör. Andra sätt att förklara är att relatera grammatiska strukturer till allmänna kognitiva principer bakom mänskligt handlande eller till villkoren för mänsklig kommunikation, i allmänhet eller i enskilda kulturer och situationer.

Svenska Akademiens grammatik är snarare deskriptiv än förklarande. I den mån man kan säga att den ger förklaringar sker detta genom att den ger regler som på ett generellt sätt beskriver hur just svenskans oändligt många möjliga meningar är konstruerade. Vid formuleringen av dessa regler har hänsyn också tagits till teorier och kunskaper om universell grammatik. Den universella grammatiken och förhållandet mellan människans rent språkliga kompetens och hennes kognitiva förmåga samt den mänskliga kommunikationens grundläggande villkor är dock områden som språkvetare ännu på sin höjd kan resonera eller spekulera om.

Denna grammatik är inte en resonerande grammatik, men den vill ändå ge de fakta som kan vara relevanta för valet mellan olika sätt att beskriva och förklara grammatikens konstruktioner. I vissa fall ges alternativa beskrivningar och argument för dem som anmärkningar i anslutning till paragrafens huvudtext.

Det språkspecifika, dvs. det som är typiskt för just det svenska språkets grammatik, gynnas i denna grammatik på bekostnad av språkets universella drag. Explicita jämförelser med främmande språk och äldre språkstadier görs normalt inte. Dock har ibland konstruktioner som avviker från motsvarande konstruktioner i andra närliggande språk fått en något fylligare behandling.

d) Deskriptiv och normativ grammatik

Det har länge varit vanligt att skilja mellan en deskriptiv grammatik, som beskriver det faktiskt förekommande språkbruket, och en normativ grammatik, som föreskriver vilka uttryckssätt som borde användas. Den deskriptiva grammatiken registrerar en faktisk verklighet i all dess variation så objektivt som möjligt, medan den normativa beskriver en önskad verklighet. Den normativa grammatiken väljer en variant bland flera tävlande alternativ och begränsar sig ofta till just de konstruktioner som det råder delade meningar om i språkgemenskapen.

Svenska Akademiens grammatik är avsedd att vara en deskriptiv grammatik. Därmed menas framför allt att den inte för fram förslag till begränsning eller vida-

reutveckling av de normer som faktiskt följs inom den svenska språkgemenskapen. Grammatiken redovisar heller inga värderingar av olika konkurrerande uttryckssätt. I stället skall grammatiken ge läsaren möjlighet att förstå inom vilka ramar språkbrukarna håller sig i sitt bruk av svenskan.

Men i praktiken är gränsen mellan deskriptiv och normativ grammatik betydligt svårare att dra än det i förstone kan verka. Detta beror särskilt på att det språk som grammatiken beskriver måste avgränsas från språk som ligger utanför grammatikens beskrivning. Hit hör svenskt språkbruk hos barn eller personer med andra modersmål som ännu inte lärt sig svenska helt. Hit hör likaså experimentellt språk (t.ex. i poesi) liksom också föråldrat eller dialektalt språk. Detta betyder inte att t.ex. ett nyskapande eller ett dialektalt språk brännmärks utan bara att detta språk kan variera så mycket eller efter så föränderliga principer att det inte alltid är möjligt att beskriva variationen med grammatikens regler utan att samtidigt ge en missvisande bild av det konventionella svenska tal- och skriftspråket. Hit hör också det talade språket när dess form påverkas inte bara av brukarens kompetens utan också av de särskilda kommunikativa omständigheter som talandet är underkastat, framför allt genom att det måste planeras löpande och inte kan redigeras efteråt. Gränsen mot de nämnda formerna av språk eller språkbruk är oklar och under kontinuerlig förskjutning. Men en grammatisk beskrivning måste – om inte annat av praktiska skäl – dra en gräns mellan det beskrivna och det obeskrivna. Det är då oundvikligt att framställningen kan tolkas normativt, så att det som ligger utanför beskrivningen också uppfattas som fallande utanför standardspråkets norm. (Se också nedan 4: d.)

Det är slutligen oklart i vilken mån medveten reflektion inverkar på den automatiserade användningen av språket, men det förefaller inte osannolikt att språkbrukaren medvetet kan finslipa sitt språk när den omedvetna automatiken inte fungerar oklanderligt. Genom att bara läsa grammatik lär man sig inte att tala och skriva ett språk, men grammatikstudiet kan ändå påverka språkanvändningen, i synnerhet när man lär sig en ny språkvariant som man tidigare inte behärskat helt. I den meningen kan också en deskriptiv grammatik få normativa effekter.

2. Nyttan av grammatisk kunskap

Kunskaper i grammatik kan vara nyttiga på två sätt. Dels kan grammatiken ge insikter om oss själva som språkvarelser, dels kan den tjäna som redskap när vi vill nå andra mål.

För en humanist gäller det att förstå människan som en tänkande, handlande och kännande varelse, enskilt eller i samverkan med andra. Språkförmåga och språkanvändning är något karakteristiskt och centralt för människan som art. Eftersom den mentala grammatiken är en central del av språkförmågan och språkanvändningen, måste studiet av den, sådan den kommer till synes i tal och skrift, vara ett centralt kunskapsområde inom humaniora.

Föreliggande grammatik över svenska språket kan alltså studeras som ett ex-

empel på hur mänskliga språk är uppbyggda. Därigenom blir den också användbar för förståelsen av den universella grammatiken. Särspråkliga grammatiker över olika språk ger material för teorier om hur mänskliga språk kan och inte kan vara uppbyggda och därigenom om hur människohjärnan fungerar. Det är därvid intressant att studera både likheter och olikheter mellan svenskans och andra språks grammatik.

Mera indirekt bidrar en fyllig beskrivning av ett språks grammatik som den föreliggande till insikter om oss själva som språkvarelser genom att vara ett hjälpmedel i andra grenar av språkvetenskapen. Språkpsykologin behöver grammatiska beskrivningar som visar vilka strukturella möjligheter som står människorna till buds när de vill tala, läsa och skriva. Det kan gälla t.ex. studier i språklig utveckling och i språklig patologi. Om man vill undersöka hur barn lär sig använda och förstå en alltmer invecklad syntax, måste man ha god överblick över hur den fullfjädrade språkbrukaren kan bygga komplexa språkliga strukturer. Likaså måste den som vill undersöka språkförståelse och språklig produktion i tal och skrift känna till hur svenska meningar kan låta och hur de inte kan låta.

På samma sätt är språksociologin och stilistiken ofta beroende av tillgången på goda grammatiska beskrivningar. För den som studerar språklig variation är grammatikens redovisning av betydelsemässigt någorlunda likvärdiga uttrycksmöjligheter ett praktiskt hjälpmedel. En god grammatik skall visa vilka uttryckssätt som ger samma bild av verkligheten, fast de kanske är bärare av olika sociala eller stilistiska valörer eller fungerar på olika sätt i den språkliga interaktionen. Ytterligare en forskningsgren som förtjänar att nämnas är datalingvistiken. Här spelar automatisk satslösning en stor roll i skilda sammanhang: informationssökning, fråga-svar-system, maskinöversättning, översättning från tal till skrift och vice versa etc. Om man vill konstruera ett system för analys av autentisk text med hjälp av dator behöver man en så fullständig deskriptiv grammatik som möjligt över det språk som denna text är skriven på.

Som ett redskap för att nå andra mål fungerar kunskaper om grammatik i första hand vid inlärning av främmande språk. Olika individer lär sig främmande språk på olika sätt, men för många är kunskaper i grammatik och förmåga till grammatisk jämförelse mellan det nya språket och modersmålet en viktig tillgång när de lär sig ett främmande språk i en miljö där språket inte talas utanför undervisningslokalen. Detta är särskilt tydligt när det är fråga om inlärning i ungdomsåren eller senare. Inte minst är grammatisk kunskap så gott som oundgänglig för den som undervisar i ett främmande språk, vare sig grammatiken synliggörs i undervisningen eller inte. Svenska läses som andraspråk av många invandrare i Sverige och av många finskspråkiga i Finland och som främmande språk vid ett stort antal universitet i världen. Denna grammatik avser bland annat att fylla en funktion som referensverk för författare av läroböcker i svenska som andraspråk eller främmande språk och för lärare inom detta fält. Också de som skriver läroböcker i t.ex. engelska, tyska eller franska för svenska elever har nytta av en omfattande svensk grammatik, eftersom sådana läroböcker ofta är kontrastivt upplagda och mest tar upp sådant i det främmande språket som skiljer sig från svenskan.

För särskilda yrkesutövare kan kunskaper om grammatik vara ett viktigt hjälpmedel på andra sätt. Vid kvalificerad översättning från och till svenska kan en stor grammatisk handbok vara till hjälp. Inte minst i Finland måste ofta översättningar göras av personer som kanske är starkt språkmedvetna men som inte har svenska som modersmål. Vid utarbetande av ordböcker är en grammatik som denna mångsidigt användbar. Det är t.ex. praktiskt att kunna överta ett fungerande ordklassystem som har prövats i en omfattande grammatisk beskrivning. Betydelsen hos formorden är i särskilt hög grad beroende av dessa ords syntaktiska roll. För ett innehållsord (dvs. oftast ett substantiv, adjektiv eller verb) kan lexikografen å andra sidan vilja redovisa såväl den syntaktiska valensen, dvs. vilka bestämningar som är möjliga, som den semantiska valensen, dvs. betydelserelationen mellan bestämningarna och huvudordet. Denna grammatik ger fylliga listor på ord som konstrueras på samma sätt där lexikografen kan kontrollera konsekvensen i sin beskrivning.

Slutligen är grammatiken ett viktigt redskap för alla som arbetar med språkvård: Svenska Akademien, Svenska språknämnden, Tekniska nomenklaturcentralen, språkkonsulter och andra språkvårdare i förvaltning och massmedier, svensklärare m.fl. Här är det ofta en påtaglig fördel att ha tillgång till en fyllig grammatisk beskrivning som ger ett allsidigt underlag för ett ställningstagande. Många språkvårdsbedömningar gäller hur skriften skall förhålla sig till talet, och därför är det viktigt att ha en grammatik som beskriver inte bara skriftspråkets utan också talspråkets uttrycksmöjligheter och som visar såväl skillnader som likheter mellan de båda. Denna grammatik är beskrivande, inte föreskrivande, och den rekommenderar därför inte ett språkbruk framför ett annat. Men den kan spela en roll i språkvården genom att peka på fler omständigheter att beakta innan ett uttryckssätt anbefalls på bekostnad av ett annat. Till dessa omständigheter hör då också grammatikens uppgifter om uttryckens stilvärde och om de normföreställningar som traditionellt knyter sig till dem. (Se också 4: c–d nedan.)

3. Svenska språket

Svenska används som förstaspråk av 8–9 miljoner människor, varav de allra flesta är bosatta i Sverige och cirka 300 000 i Finland. Utanför dessa båda länder finns bara små svenska språkgemenskaper, t.ex. bland svensk personal i svenskägda företag utomlands eller som rester av tidigare mer omfattande emigration. Svenska som andraspråk används med varierande men ofta mycket god färdighet av en stor del av den finskspråkiga befolkningen i Finland samt i Sverige dels av svenskar med samiska, tornedalsfinska och rommani som förstaspråk, dels av någon miljon invandrare (inklusive många andra generationens invandrare). Svenska som främmande språk studeras framför allt på universitetsnivå, dels av utländska studenter i Sverige och Finland, dels av studerande vid ett stort antal universitet i andra länder. Personer med danska eller norska som förstaspråk har ofta god förståelse av svenska i tal och skrift.

Geografiskt omfattar det svenskspråkiga området större delen av Sverige. Vissa delar av inre Norrland är traditionellt samiskspråkiga och Tornedalen i nordost finskspråkigt, men det kan numera vara svårt att utpeka större sammanhängande områden där inte svenskan är det dominerande språket. I Finland utgörs det svenskspråkiga området av Åland och Åbolands skärgård samt Österbottens och Nylands kusttrakter (varvid dock Helsingfors med förstäder är övervägande finskspråkigt). Den svenskspråkiga befolkningen i Åbo är liten men betydelsefull bl.a. genom det svenskspråkiga universitetet Åbo akademi.

I både Sverige och Finland är svenska officiellt språk (i Finland vid sidan av finska), och det neutrala skriftspråkets grammatik är på nästan alla punkter densamma i de båda länderna (jfr 4: a nedan). Också i tal använder de flesta språkbrukare en språkform som i bl.a. grammatiskt hänseende ligger nära skriften och som gör den ömsesidiga förståelsen förhållandevis enkel också mellan olika geografiska regioner. I några regioner är språkbrukarna tvåspråkiga på så vis att de växlar mellan utpräglad lokal dialekt och en regional språkform som ligger nära standardspråket (jfr 4: a nedan).

a) Några typologiska karakteristika för svenskan

Typiskt för svenskan (och några andra västeuropeiska språk) är att satsens ordföljd i så stor utsträckning används dels för att ange vilken språkhandling som utförs med satsen, dels för att visa vilken satsledsfunktion ett visst led har. Här ges ett par exempel.

Skillnaden i betydelse mellan *Johan kommer* och *Kommer Johan?* är att den första satsen normalt används för att uttrycka ett påstående och den andra för att uttrycka en underställande fråga. (Skillnaden kan därutöver i tal anges med olika intonation och i skrift med olika skiljetecken.)

Karakteristiskt för svenskan (och några andra språk) är att bl.a. satser som normalt uttrycker påståenden har det finita verbet som andra satsled, oberoende av vilket led som föregår, medan bl.a. de flesta slags bisatser har en annan ordföljd, där subjektet kommer först och det finita verbet ofta senare än på andra plats.

Johan fattar säkert. Karin kommer inte. [Talaren gör två påståenden, ett med vardera huvudsatsen.]

Johan fattar säkert (att) Karin inte kommer. [Talaren gör ett påstående med huvudsatsen och hänvisar därvid med en bisats till ett sakförhållande som inte påstås utan i sammanhanget tas för givet.]

Den syntaktiska relationen mellan satsens led visas i stor utsträckning med deras inbördes ordning. Detta gäller inte minst nominala led som subjekt gentemot objekt eller indirekt objekt gentemot direkt objekt. Skillnaden mellan *Johan hade överraskat Karin* och *Karin hade överraskat Johan* är således att i den första satsen är det Johan som överraskar och i den andra Karin, medan det är Karin som upplever överraskningen i den första och Johan i den andra. Skillnaden mellan *Man berövade modern barnet* och *Man berövade barnet modern* är att i den första satsen framställs modern som den drabbade och i den andra satsen barnet.

På grundval av fall som dessa brukar man säga att svenskan i stor utsträckning har satsgrammatisk ordföljd. Svenskan kan därför inte lika fritt som många andra språk disponera ordföljden t.ex. för att ange vad som är temat, yttrandets utgångspunkt, eller vad som är tyngdpunkten i det man säger om temat. För att tydliggöra sådana funktioner får svenskan ofta ta hjälp av särskilda grammatiska konstruktioner, t.ex. utbrytning (*Det är Karin som kommer*) och passiv (*Karin hade överraskats av Johan*), vilket kan anses förklara varför dessa konstruktioner finns och är vanliga i svenskan. Karakteristiskt för svenskan (och övriga nordiska språk, men inte andra germanska språk) är att passivbetydelsen kan anges med ett suffix hos verbet (*-s*).

För att satsens struktur skall kunna framgå av ordföljden är det viktigt att vissa basala satsled är obligatoriska. Detta anses ofta vara den funktionella förklaringen till ytterligare ett par karakteristika för svenskan (och en del andra västeuropeiska språk), nämligen subjekttvånget och finita verbtvånget. Subjekttvånget innebär att de flesta svenska satser måste ha utsatt subjekt också i de fall då lyssnaren skulle kunna räkna ut av sammanhanget vilket subjekt som är avsett. Skillnaden mellan påståendet *Han kommer* och frågan *Kommer han?* skulle inte framgå om subjektet inte var utsatt. I många fall förekommer expletiva subjekt, dvs. subjekt som inte har någon egen betydelse utan verkar finnas med bara för att göra ordföljden tydlig. Jämför *Det snöar* och *Snöar det?* Finita verbtvånget innebär att de flesta svenska satser måste ha utsatt huvudord i predikatsledet, dvs. ett verb som vanligen har böjningsformen presens eller preteritum. Skillnaden mellan *Johan är sjuk* och *Är Johan sjuk?* skulle inte framgå, om inte det betydelsefattiga *är* vore utsatt.

Mindre vanlig bland jordens språk är förekomsten av species som en morfologisk kategori. I svenskan måste talaren ange om han anser att lyssnaren med hjälp av den givna beskrivningen kan unikt identifiera det han talar om, t.ex. *räven* i satsen *Jag såg räven*, eller om han inte anser det, t.ex. *en räv* i satsen *Jag såg en räv*. Svenskan skiljer sig från närbesläktade språk, utom de nordiska, genom att identifierbarheten i många fall inte anges med ett eget ord utan med ett suffix som läggs till substantivet.

Ett annat strukturellt karakteristikum för svenskan är att den obligatoriska böjningen av det finita verbet är en ren tempusböjning, dvs. den anger när aktionen infaller i förhållande till talögonblicket, medan den inte säger någonting om aktionens egen tidsstruktur (om den har tidsutdräkt, har ett naturligt slut, ses som en helhet eller som bestående av olika delar etc.). Svenskan skiljer sig också från många av jordens språk genom att det finita verbet inte kongruensböjs med subjektet. Verbformen *såg* är densamma vilket subjekt man än väljer: *jag såg, du såg, Johan såg, vi såg, ni såg, alla såg*. Å andra sidan kongruensböjs subjektspredikativet i numerus med subjektet: *Johan var sjuk, alla var sjuka*.

Svenskan brukar beskrivas som ett språk med den grundläggande ordföljden subjekt – finit verb – objekt. Denna ordföljd är oftast den enda möjliga i bisatser, t.ex. *om Karin säljer bilen*. I t.ex. huvudsatser med normal funktion som påståenden är flera ordföljder möjliga, och denna grammatik anger där finit verb – subjekt – objekt som grundläggande (jfr *Snart säljer Karin bilen*). I de flesta texttyper har dock

också flertalet påståendesatser subjektet före det finita verbet (jfr *Karin säljer bilen snart*).

Liksom det finita verbet normalt föregår sina bestämningar, bl.a. objektet, föregår i svenskan prepositionen normalt sin bestämning (rektionen), t.ex. *på taket*. Däremot föregår inte substantivet alla sina bestämningar, utan såväl possessivattributet som adjektivattributet står t.ex. före substantivet, t.ex. *Johans nya rock*. En sådan spridning – att vissa vanliga bestämningar står före huvudordet, andra efter – är typologiskt ovanlig.

I flera hänseenden ansluter svenskan sig till de analytiska språken. (Analytiska språk är sådana språk som föredrar formord eller ordföljd för att ange sådana grammatisk-semantiska relationer som i andra språk anges med böjning.) Svenskan visar t.ex. satsledsfunktion med hjälp av ordföljd och anger vissa grammatisk-semantiska funktioner med prepositioner. I andra avseenden ansluter svenskan sig till de syntetiska språken. (Syntetiska språk har rika böjningssystem för att ange grammatisk-semantiska relationer.) Svenskan har inte bara böjningskategorier som är vanliga bland jordens språk, t.ex. numerus och tempus, utan också ovanligare kategorier som species hos substantiven (*bil* : *bilen*), komparation hos adjektiven (*glad* : *gladare* : *gladast*) och diates hos verben (*säljer* : *säljs*). Till den övervägande delen är svenskans böjning agglutinerande, dvs. suffixen har vart för sig en viss betydelse, de är ofta tydligt avgränsade från varandra och från ordstammen samt följer stammen i en given ordning, t.ex. *häst-ar-na-s*, *glad-ast-e-s*, *nämn-de-s*.

b) Det svenska standardspråkets historia

Svenska har skrivits med latinsk skrift sedan 1200-talet. Från början kunde både stavning och ordböjning variera en hel del både inom samma text och framför allt mellan texter och på så vis röja mycket om den skrivandes dialekt. Ett slags nationell skrifttradition uppstod under senmedeltiden i den för tiden storskaliga skrivarverksamheten i Vadstena kloster. Framför allt i vadstenatexterna utvecklades också en skriftspråklig syntax under påverkan från latinet.

Traditionen från Vadstena befästes och förenhetligades i den första fullständiga bibelöversättningen, Gustav Vasas bibel 1541. Utmärkande för denna var en tämligen konsekvent stavning. Däremot var ordböjningen fortfarande i viss utsträckning varierande och dessutom ålderdomlig genom sin starka anknytning till vadstenaspråket. Syntaxen var mera enkel och talspråksnära. Ingen enskild händelse har betytt mera än bibelöversättningen för etableringen av ett nationellt svenskt skriftspråk.

Under ytterligare ett par hundra år förekom dock särskilt i icke religiösa genrer stor variation i stavning och böjning mellan olika texter. 1700-talet utmärktes av starka strävanden att åstadkomma ett enhetligt svenskt skriftspråk, vilket bl.a. tog sig uttryck i instiftandet av Svenska Akademien 1786. I början av 1800-talet hade det svenska skriftspråket en i stort sett enhetlig stavning och ordböjning.

Vid denna tid fanns också ett standardiserat talspråk i högre sociala skikt, särskilt i städerna. Detta talspråk anses ha utgått dels från ett bokstavstroget uttal av

skriften, kanske främst hos prästerskapet, dels från samtalsspråket i högreståndskretsar. Det är svårt att säga när detta talade standardspråk har uppstått: det finns tydliga belägg för dess existens från slutet av 1600-talet, men det kan ha sina rötter så långt tillbaka som senmedeltiden. I olika delar av landet utvecklades olika regionala varianter av det talade standardspråket, inom Sverige tydligast i Skåne med Lunds universitet som centrum. Den politiska skilsmässan mellan Sverige och Finland 1809 bidrog till att en särskild finlandssvensk standardiserad talspråksnorm stabiliserades. De talade standardspråken anslöt sig förhållandevis nära till skriftbilden. Ännu in på 1900-talet talade dock större delen av den svenska befolkningen lokalt förankrade dialekter med karakteristiska skillnader sinsemellan och gentemot det talade standardspråket i både uttal, ordböjning, ordförråd och i viss mån syntax.

Senmedeltiden innebar stora grammatiska förändringar i svenskan, förändringar som fullföljdes under 1500- och 1600-talen. Därefter dämpades emellertid takten i språkförändringen, möjligen beroende på etableringen av en fast skriftspråksnorm och ett talspråk som byggde på denna. Från mitten av 1700-talet har svenskans grammatik förändrats förhållandevis lite. De förändringar man kan iaktta i skriftspråket gäller i stor utsträckning hur frekvens, stilvärden och stilpreferenser har förskjutits för olika grammatiska fenomen. Under 1700-talet bidrog inverkan från franskan till en rätt enkel och talspråksnära syntax i vissa genrer, medan 1800-talet innebar ett förnyat uppsving för komplexa konstruktioner som till stor del har sitt ursprung i latinet men eventuellt förstärktes av tyskans inflytande.

Under 1900-talet har utvecklingen återigen gått mot mindre komplexitet och större talspråksnärhet i skriftspråket. Detta torde bero mindre på engelskans inflytande än på att talspråket kunde göra sig starkare gällande när allt fler språkbrukare inte talade dialekt utan ett talspråk som hade större likhet med skriftspråket. Å andra sidan har talspråket närmat sig skriftspråket under 1900-talet inte bara genom de många språkbrukarnas övergång från dialekt till talat standardspråk utan också genom förskjutningar inom det talade standardspråkets uttal, ordförråd och grammatik.

Skillnaden mellan skriftspråkets och det talade standardspråkets grammatik har minskat under 1900-talet också utöver gradskillnader i fråga om syntaktisk komplexitet. Några punkter kan anföras här. Den mest iögonfallande förändringen i skriftspråkets grammatik är kongruensböjningens försvinnande hos de finita verbformerna: *jag hinner*, *vi hinna* har blivit *jag hinner*, *vi hinner*, och *jag hann*, *vi hunno* har blivit *jag hann*, *vi hann*. I det talade standardspråket förekom denna kongruensböjning bara i starkt skriftspråkspåverkade varianter. Verbböjningen har dessutom reducerats genom att modus optativ, t.ex. *vare*, *gånge*, försvunnit också ur lagspråket, det religiösa språket och poesins språk och genom att modus konjunktiv, t.ex. *ginge*, blivit ovanligt (med undantag för formen *vore*). I andra fall har det skett kvantitativa förskjutningar: i presens med *s*-form är de kortare formerna på *-s*, t.ex. *döms*, nu mycket vanligare än de längre på *-es*, t.ex. *dömes*; i många verb som växlar mellan långa och korta former, t.ex. *draga/dra*, är den korta nu

vanligare än den längre; och många löst sammansatta verb, t.ex. *insätta*, förekommer nu betydligt mera sällan än motsvarande verb + partikeladverbial, t.ex. *sätta in*.

Som exempel på det talade standardspråkets närmande till skriften kan nämnas att bestämd form pluralis på *-ena*, t.ex. *husena*, har blivit mera ovanlig under 1900-talet till förmån för *-en*, t.ex. *husen*, att pluralsuffixet *-or* i stor utsträckning har trängt ut *-er* i ord som *gator*, att allt fler språkbrukare uttalar supinumformer som *bundit* och participformer som *bundet* olika och kanske också att det temporala hjälpverbet *ha* numera oftare utelämnas (i de satstyper där skriftspråket tillåter detta, t.ex. *om hon sett Johan* i stället för *om hon hade sett Johan*).

c) Svenskan och de andra nordiska språken

Ur ett kontinuum av nordiska fastlandsdialekter har av historiska skäl olika standardspråk utbildats: danska, norska och svenska. Dessa standardspråk är i första hand tack vare sitt ursprung i ett sammanhängande dialektområde mycket lika varandra. Mycket i denna grammatik (särskilt i fras- och satsläran) gäller mer eller mindre ograverat också för ett eller båda av grannspråken, och i några fall är det en vetenskaplig studie av danskan eller norskan som har lagt grunden för en djupare förståelse av motsvarande fenomen i svenskan.

I viss mån är de skandinaviska standardspråken t.o.m. mera lika varandra än vad som kunde förväntas om man jämför ländernas genuina dialekter. Särskilt gäller detta skriftbilden, som har bevarat gemensamma ålderdomliga drag. Bestämd form singularis *huset* skrivs t.ex. så på alla tre språken, fastän *t*-uttalet har försvunnit ur de flesta dialekter (medan det har restituerats i svenskt standardspråk). Men de tre standardspråken har också gemensamma yngre drag som beror på att de utvecklats ur och stått mest i kontakt med centrala dialekter som representerat yngre utvecklingsstadier, medan perifera dialekter ofta behållit äldre drag. De har t.ex. endast en rudimentär kasusböjning hos substantiven (medan många dialekter har bevarat bl.a. en produktiv dativ), och de saknar kongruensböjning hos det finita verbet (jfr ovan). Dessutom har standardspråken, trots tendenser till förenkling särskilt under 1900-talet, i viss mån gemensamma syntaktiska regler med latinsk-tysk bakgrund som bara ofullständigt nått ut i dialekterna.

4. Olika slags svenska

I skrift är den nutida svenskan mycket enhetlig, och det går oftast inte att utläsa av språkformen från vilken del av språkområdet författaren till en tryckt text kommer. Ett undantag utgör finlandssvenska texter, som visserligen på det hela taget är mycket lika de sverigesvenska men som framför allt i ordförrådet kan uppvisa vissa särdrag. Grammatiskt utmärker de sig främst genom att vissa konstruktioner är vanligare respektive ovanligare än i sverigesvenska texter. I finlandssvenskan används t.ex. *skulle* oftare i konditional bisats där sverigesvenskan har konjunktiv eller preteritum med irreell betydelse: *Om hon skulle vara här nu så skulle jag vara*

glad i stället för det sverigesvenska *Om hon {vore/var} här nu så skulle jag vara glad*. Valet av preposition kan vara annorlunda: *berätta åt honom* i stället för *berätta för honom*. I ordböjningen finns bara enstaka skillnader, t.ex. finlandssvenskt *flere* gentemot sverigesvenskt *flera*.

a) Regionala talspråksvarianter

I tal uppträder svenskan i olika regionalt förankrade varianter. Dessa skiljer sig från varandra framför allt i uttalet, i synnerhet satsmelodin, men särskilt i mindre formella sammanhang också i syntax och ordval, däremot i ringa utsträckning morfologiskt. I denna grammatik räknas företrädesvis med fem regionala varianter: finlandssvenska, nordsvenska, centralsvenska, västsvenska och sydsvenska. Därutöver skulle kunna urskiljas t.ex. en regional variant för Dalarna och en för Gotland. Det är också – fast kanske i vikande omfattning – möjligt att tala om ett neutralt standardspråk i tal, som har den högsta prestigen av alla former av talad svenska och används eller eftersträvas bl.a. på scen och i radio och teve. Detta neutrala språk ansluter rätt nära till det centralsvenska regionala språket men förutsätts i sin ideala form inte röja några regionala drag. Av de övriga regionala varianterna står den finlandssvenska kanske längst från den centralsvenska, och den västsvenska närmast. Det som här kallas finlandssvenskt regionalt språk har en särskild ställning, eftersom det är den standardiserade talspråksnormen för det ena av Finlands officiella språk.

Typiskt för ett regionalt språk är att det uppfattas som korrekt och användbart i alla talsituationer av den som använder det och av flertalet andra svenskar. Också i den offentliga debatten finns det i Sverige sedan gammalt en positiv eller åtminstone tolerant hållning till regional variation. Till skillnad från de språkdrag som ingår i en regional variant uppfattas rent dialektala drag som olämpliga eller icke adekvata i vissa talsituationer, även av dem som använder dem. Dialektala drag har ofta en mera begränsad utbredning och uppträder rikligt också i morfologin. Men det som utesluter dem ur den regionala varianten – vars särmärke gentemot andra varianter i huvudsak är ett antal drag hämtade ur regionens dialekter – är framför allt språkbrukarnas egen uppfattning av dem som dialektala och deras för den skull begränsade kommunikativa användningsområde. Ett exempel är bestämd form pluralis på *-a* till neutrala substantiv som slutar på konsonant, t.ex. *husa*, *spåra* (för standardspråkets *husen*, *spåren*). Dessa former förekommer i många dialekter men uppfattas (till skillnad från de talspråkliga *husena*, *spårena*) inte som gångbara i alla talsituationer.

Denna grammatik skall i princip täcka regionala varianter av svenskan. Ett uttryckssätt som inte är gängse över hela språkområdet redovisas med angivande av att det är regionalt, och det anges om möjligt i vilken regional variant av standardtalspråket som det förekommer. Former som *husena*, *spårena* noteras t.ex. som förekommande i alla varianterna utom den sydsvenska. Icke kongruensböjt subjektspredikativ i pluralis, t.ex. *mina barn är sjuk*, anges som nordsvenskt, och adjunktionellt *så* efter nominalt led som fundament, t.ex. *den fågeln så finns överallt*, som finlandssvenskt. Däremot redovisas inte dialektala drag: redan deras mängd

skulle göra det omöjligt. Tyvärr är de regionala språkvarianterna bara delvis undersökta, och detta gäller också kunskapen om vilka dialektala drag som accepteras som standard i en viss region. Redovisningen i denna grammatik kan därför inte anses fullständig, och gränsdragningen gentemot dialekterna är ofta något skönsmässig.

b) Nutida och föråldrat språk

Det är den nutida svenskan som denna grammatik beskriver, och den har definierats som svenskan under andra hälften av 1900-talet. Grammatiken är alltså inte historisk utan drar en gräns bakåt ungefär vid seklets mitt eller andra världskrigets slut. Denna ungefärliga gräns sammanfaller bl.a. med att verbens kongruensböjda pluralformer försvinner ur skriftspråket (jfr 3: b ovan).

Grammatiken noterar därutöver mera kortfattat ett antal föråldrade språkdrag. Detta beror för det första på att de förekommer i äldre ännu lästa texter, t.ex. äldre skönlitteratur och ännu gällande lagtext. För det andra kan de tillfälligt förekomma i nutida svenska när den som talar eller skriver vill nå en effekt av ålderdomligt språk (se vidare nedan om stilmarkeringar).

I princip försöker denna grammatik täcka de nya uttryckssätt som börjat uppträda inom standardspråkets ram under de senaste decennierna, t.ex. förekomsten i både talspråk och ledigt skriftspråk av det futurala *komma* utan efterföljande *att*, t.ex. *vi kommer sakna dig*, eller i talspråk av interrogativa bisatser med samma ordföljd som motsvarande huvudsats, t.ex. *vi är osäkra på vad avser man med detta*. Svårigheterna med att beskriva dessa uttryckssätt liknar de nyss redovisade svårigheterna med regionala varianter av svenskt talspråk: de är hittills mycket ofullständigt beskrivna i språkvetenskapliga framställningar, och de tillhör kanske inte det aktiva språkbruket hos dem som har utarbetat grammatiken. Därtill kommer att man ännu inte vet vilka av dessa språkliga nyheter som verkligen kommer att införlivas varaktigt med åtminstone någon variant av standardspråket. Men en alltför stor försiktighet med den allra senaste svenskan skulle medföra en risk att den grammatiska beskrivningen blev föråldrad redan från början.

Avgränsningen av grammatiken bakåt (och framåt) i tiden är emellertid ett rätt litet problem, eftersom svenskan i likhet med andra språk med gammal skrifttradition och funktion som nationellt språk inte ändrar sig mycket i sin grammatiska struktur över tiden. Slopandet av verbens kongruensböjning är t.ex. den enda verkligt betydande förändringen i skriftspråket under 1900-talet. I det sverigesvenska talspråket kan genomslaget av pronomenformen *dom* för skriftens *de* och *dem* ses som en genomgripande förändring, liksom genomslaget för pronomenet *du* som tilltal till en person i de flesta talsituationer. För övrigt handlar det om få och ofta marginella nyheter i grammatiken. De grammatiska förskjutningar som kan konstateras är mestadels av kvantitativ art, dvs. ett alternativt uttryckssätt har blivit vanligare på bekostnad av ett annat. Detta innebär också att denna grammatik kan ha ett i huvudsak synkront framställningssätt, dvs. den framställer svenskans struktur som ett sammanhängande system som är giltigt vid en och

samma tidpunkt, samtidigt som dess beskrivning gäller ett halvt århundrades språkbruk.

c) Situationell och stilistisk variation

De flesta av grammatikens regler gäller för all slags standardsvenska, fastän många av dem kan användas oftare i vissa sammanhang än i andra. Både ordföljd och böjning i nominalfrasen *hennes bästa historier* är t.ex. oberoende av stilart och talsituation. Men i inte så få fall kan grammatiken variera.

En viss olikhet mellan tal och skrift kan sägas vara ofrånkomlig och betingad av de yttre villkoren för kommunikationen. I tal är planeringstiden kort, överblicken över texten starkt begränsad och möjligheten till korrektion i efterhand utesluten. Därav följer t.ex. att talet undviker konstruktioner där en bestämning kongruensböjs efter ett huvudord som kommer långt senare, t.ex. *det i såväl detta som så många andra sammanhang ofta påtalade problemet* (där *det* kongruensböjs efter *problemet*), och å andra sidan har ett rikare system av hänvisningar till lyssnaren (t.ex. *va* som vädjan om medhåll eller markering av överlämnande av turen i samtalet) och den fysiska omgivningen i övrigt. Men därav följer också att det är svårt att dra gränsen för vad som faktiskt tillhör talets grammatik och vad som är konventioner för att hantera missar i talplaneringen. Ett exempel är möjligheten att inleda en narrativ bisats med subjunktion plus en nominalfras för att därefter starta om med subjunktionen och låta resten av satsen innehålla en pronominell syftning på den anförda nominalfrasen: *Bildläraren vill att fotot du haft med på utställningen, att du tar med det i morgon*. Inte ens noggranna studier av talad text kan därför alltid visa vad som är talets grammatik.

Vissa grammatiska regler tillämpas därutöver av konvention bara i talspråk respektive skriftspråk. (Den historiska orsaken kan ibland ha att göra med de olika yttre villkoren.) Så gott som enbart i talspråk (och i skrift som återger tal) påträffar man t.ex. frågor uttryckta som påståenden plus *va*, t.ex. *Du kommer, va?* Å andra sidan är det så gott som enbart i skriftspråk (och uppläst sådant) som man finner relativa bisatser inledda av preposition plus *vilken* och med korrelatet *den* plus obestämd form av substantivet, t.ex. *den motpart med vilken vi förhandlar* (i stället för *motparten* (*som*) *vi förhandlar med*). Denna grammatik beskriver också sådana regler som bara används i ena mediet. Att skriftspråket säkerligen har blivit mera fullständigt beskrivet än talspråket i grammatiken har att göra med att tidigare forskning täcker skriftspråket bättre, att det är mera enhetligt och att det är lättare tillgängligt för observation.

En uppgift om att ett visst uttryckssätt är regionalt, dvs. inte används över hela språkområdet, skall normalt (med undantag för ett fåtal finlandssvenska konstruktioner) tolkas som att det huvudsakligen används i talspråk. Skriftspråket uppvisar som nämnt föga av regional variation.

Sammanvävd med variationen mellan tal- och skriftspråk är variationen i stil. Valet av stilläge favoriserar vissa uttryckssätt och utesluter andra (dock är, som nämnt, flertalet grammatiska regler stilistiskt neutrala). Olika språkbrukare kan ha olika uppfattningar om det exakta stilvärdet hos en viss konstruktion. I denna

grammatik ges företrädesvis ungefärliga uppgifter om inskränkningar i brukligheten. Oftast räknas med bara sex olika stillägen: vardagligt talspråk, neutralt talspråk, formellt talspråk, ledigt skriftspråk, neutralt skriftspråk, formellt skriftspråk. En konstruktion som inte har helt neutralt stilvärde behöver för den skull inte vara begränsad till ett enda av dessa lägen. En vanlig gruppering är talspråk och ledigt skriftspråk, en annan skriftspråk och formellt talspråk, en tredje neutralt och formellt skriftspråk.

Ibland förekommer också andra stiluppgifter, t.ex. litterär stil. Rätt ofta anges en konstruktion som ålderdomlig, t.ex. *som vore han besatt* (i stället för *som om han vore besatt*). Det innebär att konstruktionen till skillnad från föråldrade uttryckssätt har bedömts vara i bruk fortfarande, men att den används mera marginellt än under tidigt 1900-tal och därför på den genomsnittlige språkbrukaren gör ett ålderdomligt intryck. Både ålderdomliga och föråldrade uttryckssätt kan användas medvetet för att skapa en effekt av gammaldags språk, ofta som tillfällig effekt i ett annars neutralt stilläge. Detta beskrivs som ett pastischerande språkbruk.

Utan att egentligen byta stilläge kan språkbrukaren i vissa fall variera sitt språk med hänsyn till talsituationen eller komponenter i denna. Han kan t.ex. välja olika beteckningar för lyssnaren alltefter sin sociala relation till denne. I den svenska som talas i slutet av 1900-talet är denna variation inte särskilt påfallande, men yngre svenskars val av *Ni* i stället för *du* för att markera hövlig distans och eventuellt åldersskillnad är ett exempel.

d) Normer och föreställningar om normer

Att språkbrukarna använder en viss konstruktion bara eller företrädesvis i vissa stillägen innebär att de följer en uttalad eller outtalad norm för i vilka sammanhang konstruktionen är lämplig. I de flesta fall är normen outtalad och omedveten, dvs. språkbrukarna kan visserligen reagera om de möter konstruktionen utanför dess normala stildomän men de kan dåligt beskriva vad de reagerar på. I de fall då det finns en uttalad norm stämmer denna inte alltid med den outtalade norm som språkbrukaren faktiskt följer. Vissa språkbrukare torde t.ex. ha en uttalad norm för bisatsordföljd som innebär att *att tidningen inte kommer i dag* eller *att tidningen i dag inte kommer* är korrekta ordföljder, utom möjligen i vardagligt talspråk. De kan inte desto mindre följa en outtalad norm som i både deras talspråk och deras lediga skriftspråk medger ordföljden *att i dag kommer inte tidningen* och kanske t.o.m. *att tidningen kommer inte i dag* förutsatt att vissa informationsstrukturella villkor är uppfyllda. Samtidigt kan det vara så att ordföljden *att tidningen i dag inte kommer* under de nämnda betingelserna aldrig förekommer i deras talspråk utan bara i deras neutrala och formella skriftspråk.

De uppgifter som lämnas i denna grammatik om begränsad bruklighet hos vissa konstruktioner avser de normer som språkbrukarna faktiskt följer och ges i en form som är avsedd att vara värderingsfri. Till beskrivningen av ett språksystem hör emellertid också de föreställningar språkbrukarna har om sitt språk. Det har redan nämnts att sådana föreställningar är grundläggande för skiljelinjen mellan regionala varianter av talat standardspråk och dialekt. De föreställningarna har

vanligen inte formen av uttalade normer. Men det finns också ett antal formulerade språkregler för vad som är korrekt standardspråk, särskilt när det gäller dess skrivna form men ofta överfört också på det talade standardspråket. Denna grammatik redovisar i princip sådana uttalade normer när de kan antas vara omfattade av många människor och särskilt om de har uttalats av någon instans med erkänd språkvårdande funktion, t.ex. Svenska Akademien eller Svenska språknämnden. (Se också 1: d ovan.)

5. Grammatiken – bara en del av språket och språkbeskrivningen

Grundläggande för språkliga yttranden är att de har både en uttrycks- och en innehållssida. Språkvetenskapen beskriver vilka uttryck som språkbrukarna kan bygga upp och förbinda med ett innehåll, en betydelse. Det är själva kombinationen av dessa två sidor hos yttranden som grammatiken liksom lexikonet skall fånga.

a) Grammatiken och dess gränsområden

De minsta enheter i språket som har både en uttrycks- och en innehållssida är morfemen, t.ex. *hus*, *bak*, *sida*, *fall*, *för-*, *-et*, *-s*, *-er*. Morfemen kan sedan kombineras till allt större betydelsebärande uttryck enligt språkets kombinationsregler, t.ex. till *husets baksida förfaller*. På det sättet kan längre ord, meningar och texter byggas av morfem. Reglerna ger uttrycken en hierarkisk struktur som exemplifieras i Schema 1. Parenteserna visar hur substantivet *hus* har kombinerats med bestämdhetssuffixet *-et*, en kombination som sedan utökats med genitivsuffixet *-s*. *Husets* kan nu kombineras med substantivet *bak-sida*. Verbet *för-fall-* har kombinerats med presenssuffixet *-er*. Därmed kan *förfaller* kombineras med *husets baksida* så att resultatet blir en grammatisk sats.

<<<<hus-et>-s> <bak-sida>> <<för-fall>-er>>

SCHEMA 1. Exempel på den hierarkiska strukturen hos en sats.

Men samtidigt som en sats kan betraktas som en sekvens av morfem, kan den också analyseras i enheter som inte har en egen betydelse men som används för att åstadkomma betydelseskillnader mellan morfem. De minsta sekventiella betydelseskiljande enheterna i det talade språket kallas fonem. Olika fonem är i svenskan sålunda de som skrivs *t*, *f*, *å*, *e*, eftersom de kan användas för att skilja på morfem som exempelvis *te*, *fe*, *tå*, *få*. Fonemen kan kombineras till stavelser och större uttalsenheter, strukturer som bara delvis sammanfaller med morfemnivåns: *hu-sets-bak-si-da-för-fal-ler*.

I skrift motsvaras fonemen i alfabetiskt skrivna språk av bokstäver och andra skrivtecken (grafem). Korrespondensen mellan ett ords fonematiska och grafematiska struktur är i svenskan rätt god men inte fullständig: en stavning som *ton* kan motsvaras av två uttal med olika betydelse, stavningar som *själ*, *stjäl* och *skäl* har alla samma uttal men olika betydelser.

Morfemens innehåll kan analyseras i betydelsekomponenter. Morfemet *dotter* har en betydelse 'dotter till X' som innefattar ungefär komponenterna 'barn till X' och 'av kvinnligt kön', där 'barn' i sin tur kan spaltas upp i mera primära betydelsekomponenter. En och samma betydelsestruktur kan realiseras i morfem på olika sätt: i stället för *husets baksida* kan vi säga t.ex. *baksidan på huset*. Och tvärtom kan identiska morfemsekvenser ha olika betydelse. Satsen *Många klarade sig inte* betyder antingen att det inte var många som klarade sig eller att det var många som inte klarade sig.

Kännetecknande för språket är alltså att yttrandenas uttryckssida och innehållssida kan ha olika struktur men att de samtidigt förenas på morfemnivån till enheter ("tecken") via konventionella, systematiska regler. De tre struktureringarna kan beskrivas var för sig. I fonologin beskrivs fonemen och hur de kombineras. Den komponent som redovisar betydelseelementen och deras möjligheter att kombineras med varandra kallas vanligen semantik.

Morfemen och deras kombinationsmöjligheter redovisas i lexikonet och grammatiken. Lexikonet anger språkets ordförråd. Grammatiken ger reglerna för hur ord böjs (böjningsläran) och hur de kombineras till fraser, satser och meningar (syntaxen). Till grammatiken kan man också räkna ordbildningsläran som visar hur lexikonets flermorfemiga ord är uppbyggda. (Möjligen kan man hit dessutom föra textläran som ger konventionerna för hur meningar kan utgöra texter.) Grammatiken och dess förhållande till andra delar av språkbeskrivningen kan visas som i Schema 2.

SCHEMA 2. Grammatiken och dess plats i språkbeskrivningen. (Grafonomi är läran om språkets struktur på grafemnivå.)

Till fonologin räknar man emellertid inte all beskrivning av det talade uttrycket, och till semantiken räknar man inte heller all beskrivning av innehållet. Den del som beskriver hur fonemen verkligen uttalas (och uppfattas) i konkreta yttranden kallas fonetik. Fonologin innefattar således bara en del av uttryckslära, nämligen den som uppstår genom att språket lägger ett visst konventionellt mönster över uttrycksmöjligheterna. Den del som beskriver hur semantikens betydelser kopplas till den verklighet som yttrandena omtalar och där de fungerar kallas pragmatik. Pragmatiken redogör alltså för hur begrepp används för att peka ut vissa referenter och för hur den språkliga betydelsen blir till kommunikativ innebörd i den konkreta språkanvändningssituationen. Pragmatiken kan sägas omfatta villkoren

för hur språket kan användas för lyckosam kommunikation i en viss situation om en viss sak i ett visst syfte. För semantiken återstår den del av innehållsläran som är konventionellt strukturerad genom reglerna för språkliga uttryck.

Men en beskrivning av en komponent är meningsfull bara om reglerna relateras till de övriga komponenterna i språket. I lexikon måste t.ex. ingå olika slags upplysningar: fonologisk information om ordets uttal (och motsvarande uppgifter om stavningen), morfologisk information om ordets inre struktur och böjningstyp, syntaktisk information om i vilka större uttryck ordet kan ingå, dvs. en ordklassangivelse, samt sist men inte minst semantisk information om ordets betydelse. I grammatiken måste de syntaktiska reglerna exempelvis hänvisa till lexikon genom att ange vilka ordklasser som regeln kombinerar, till fonologin genom att ange vilket betoningsmönster kombinationen får och till semantiken genom att ange vilken betydelse som hela konstruktionen får.

Begreppet grammatik kan ges en vidare eller snävare omfattning. Svenska Akademiens grammatik har fått en traditionell snäv avgränsning och omfattar alltså endast ordklass- och böjningslära (inklusive ordbildningslära) samt syntax. Inom vissa teoretiska traditioner omfattar grammatiken även lexikonet (eller också kan grammatiken ses som en del av lexikonet). Ett ännu vidare grammatikbegrepp innesluter dessutom fonologi (och grafonomi) samt semantik. Också textläran har av vissa forskare betraktats som ingående i grammatiken.

b) Ordförrådet och ordbildningen

Grammatiken är kopplad till ordförrådet (lexikonet) på många sätt. Grammatiken talar om vilka ord som kan kombineras med varandra. Vi har t.ex. en regel i svenskan som sammanfogar artikel och substantiv till en nominalfras, t.ex. *en bil*, och en annan regel som kombinerar transitivt verb och nominalfras till en verbfras, t.ex. *äga en bil*.

Inte bara ordklassuppgifterna utan också upplysningar om böjningsavvikelser, konstruktionsförhållanden (transitiv : intransitiv, val av preposition i verbbestämningar etc.) utgör en brygga mellan lexikon och grammatik. Många av grammatikens regler gäller ett begränsat antal ord, som kan räknas upp mer eller mindre uttömmande.

Ett gränsområde mellan lexikonet och grammatiken är också de mer eller mindre lexikaliserade flerordiga uttrycken vilka inlärs som helheter precis som ord men som ändå har en tydlig inre struktur som överensstämmer med en grammatiskt bildad konstruktion, t.ex. *ångra sig, gå på, röd avgång, på skämt, upp och ner*.

Denna grammatik ger ganska många upplysningar som teoretiskt sett närmast är av lexikonkaraktär men som inte alltid står att finna i ordböcker, eftersom orden där normalt behandlas vart för sig i alfabetisk ordning. De grammatiskt betydelsefulla formorden, t.ex. pronomen, hjälpverb, vissa adverb, prepositioner, subjunktioner och konjunktioner, behandlas naturligen också i grammatiken och presenteras där med sin betydelse och sina syntaktiska egenskaper i mer eller mindre fylliga listor. I de öppna ordklasserna finns icke-produktiva ordböjningsmönster, t.ex. för verbkonjugationer och substantivdeklinationer, och sådana små eller stora slutna del-

klasser redovisar grammatiken oftast genom utförliga listor. Också syntaktiskt betydelsefulla underavdelningar av ordklasser, t.ex. sådana verb som kan ta samma typ av bestämningar, får i denna grammatik en tämligen fyllig exemplifiering.

Språkets förråd av ord utökas bl.a. med avledning och sammansättning. Avledningen fogar ett affix till en stam. Affixet kan vara ett framförställt prefix som i *be-se*, *o-rädd*, eller ett efterställt suffix som i *läs-bar*, *kontor-ist*, *nit-isk*. Sammansättningen fogar samman två (eller ibland flera) stammar som i *stor-tå*, *svensk-norsk-dansk*, *av-gå*, *in-åt*. Avledda och sammansatta ord kan i sin tur vara stammar i avledningar och sammansättningar: *nitisk-het*, *stortå-nagel*. Ordbildningarna kan ofta parafraseras med ordfogningar, bildade med syntaktiska regler:

o-mut-lig	som inte kan mutas
en-ben-t	som har ett ben
röd-vin	rött vin
hem-väg	väg hem
kast-spjut	spjut att kasta med

Betydelserelationen mellan leden i en sammansättning eller avledning kan variera och ibland också vara svår att säkert förutse utifrån de ingående stammarnas egna betydelser, medan en ordgrupps innebörd normalt kan tydliggöras och följer av de ingående ordens betydelser: sammansättningen *banan-båt* behöver inte bara avse en båt som fraktar bananer utan kan också användas om en båt som ser ut som en banan eller en båt som är gjord av ett bananskal etc., och avledningen *smak-lig* har fått den konventionella, icke-förutsägbara betydelsen 'som har angenäm smak'.

Huvuddragen av flermorfemiga ordstammars struktur redovisas i denna grammatik under de olika ordklasserna.

c) Textläran

Inom en mening sammanhålls de ingående uttrycken av syntaktiska relationer som anges på olika sätt med ordföljd, formord, böjning, interpunktion och prosodi. Meningen är den största enheten som regleras av grammatiska regler i en text. Den utgörs vanligen av en huvudsats inklusive dennas eventuella bisatser. Meningen har också typiskt språkhandlingsfunktion, dvs. den fungerar som påstående, fråga, uppmaning, hälsning etc.

Ovanför meningsnivån kombineras meningarna genom att de ställs invid varandra utan att detta är grammatiskt reglerat. Vissa relationer mellan meningar kan anges med uttryck som också kan relatera satser till varandra inuti en mening, t.ex. med adverb som *då*, *därför*, *således*, syftning med anaforiskt pronomen, t.ex. *den*, *det*, eller identitetsrelationer som kan leda till ellips av det ena identiska ledet.

Det var för mörkt. Därför hittade jag inte nyckeln. Jfr: Eftersom det var för mörkt, hittade jag inte nyckeln.

Marcus letade efter kartan. Den var tyvärr försvunnen. Jfr: Marcus letade efter kartan, som tyvärr var försvunnen.

Ibland kan kombinationer av meningar följa generella mönster som erinrar om grammatiska regler för underordning av satser i andra satser. I ett par av mening-

ar kan den första meningen förutsätta den andra och omvänt. I dialoger skall ett utspel av något slag, t.ex. en fråga eller ett erbjudande, normalt följas av en respons, dvs. ett svar respektive ett accepterande eller avböjande. Ibland är responsen nästan obligatorisk.

Textläran ges ingen samlad behandling i denna grammatik. Däremot redovisas sådana textuella fenomen som också kan binda ihop satserna inuti en mening. Vidare behandlas med utgångspunkt i de olika syntaktiska konstruktionsmöjligheterna i viss mån hur den enskilda meningen kan anpassas till sin kontext. Med hjälp av konstruktionsväxlingar och ordföljdsvariation kan talaren t.ex. åstadkomma att informationsflödet i texten flyter på ett sätt som är funktionellt för kommunikationen. Valet mellan verb som *ge* och *få*, eller mellan aktiv och passiv konstruktion av satsen, tillåter exempelvis att en viss nominalfras väljs till subjekt, dvs. ett satsled som har en central roll när det gäller att anknyta en mening till det föregående och följande.

d) Semantiken och pragmatiken

De grammatiska kategorierna, t.ex. ordklasser och typer av satsled, har normalt en semantisk motivering för sin existens, dvs. de har en karakteristisk generell betydelse som utmärker klassen eller kategorin. Termen bisats kan t.ex. definieras på det rent syntaktiska planet som en sats som är satsled i en större sats, men samtidigt har den syntaktiska kategorin bisats särskilda betydelseegenskaper. Den är inte bara syntaktiskt ett led i den överordnade satsen, utan dess betydelse ingår också som en del i den överordnade satsens proposition. Bisatsen skiljer sig dessutom typiskt från huvudsatsen genom att inte vara bärare av en egen språkhandling, och informationsdynamiskt uttrycker den ofta en bakgrund för matrissatsens sakförhållande. Om däremot två satser innehåller lika viktig information, kan det vara naturligare att låta dem bli en sekvens av två meningar på samma nivå.

Han hade vit skjorta. Det uppskattade hon. [Satserna är kommunikativt likvärdiga.]
Han hade vit skjorta, vilket hon uppskattade. [Den senare satsens (bisatsens) upplysning är i sammanhanget mindre viktig än matrissatsens.]

Betydelsen behandlas i denna grammatik i samband med de olika grammatiska kategorierna och strukturerna. Däremot får inte semantiken någon samlad framställning. Detta innebär att en semantisk kategori kan komma att aktualiseras på flera olika håll i grammatiken. Tidsrelationer behandlas t.ex. i samband med prepositioner, adverbial, tempus och bisatser.

Semantiken beskriver de språkliga uttryckens innehåll utan hänsyn till användning i en speciell situation och kontext. Semantiken är emellertid nära förbunden med den språkvetenskapliga pragmatiken som relaterar betydelserna till faktiska situationer där yttrandena förekommer och som visar hur det semantiska innehållet tolkas i sitt kommunikativa sammanhang.

Det är ofta svårt att dra en klar gräns mellan semantik och pragmatik, och även om en grammatik i första hand redovisar semantiskt innehåll är det ofrånkomligt

att vissa typer av pragmatisk innebörd, som kanske ofta är konventionellt knutna till vissa uttryckssätt, beaktas i en deskriptiv grammatik, utan att pragmatiken för den skull väljs som utgångspunkt för grammatikens disposition.

En avdelning inom pragmatiken behandlar sålunda uttryckens deixis, som innebär att samma uttryck kan få helt olika referens i olika talsituationer. Det gäller pronomen som *jag*, *du*, *hon*, *han*, tempussuffix som *-er*, *-de* och adverb som *här*, *där*, *nu*, *då*. En annan viktig avdelning, språkhandlingsteorin, behandlar yttrandenas karaktär av handlingar, och grammatiken beskriver hur olika slag av huvudsatser används för att göra t.ex. påståenden, frågor och uppmaningar. För att kunna ange t.ex. huvudsatsers betydelse måste grammatiken också visa hur meningar kan få sekundär innebörd, dvs. en annan funktion än den som meningstypen annars normalt signalerar. Den interrogativa meningen *Vill du ge mig kavajen?* fungerar således ofta som en uppmaning och inte som en fråga. Vissa sådana innebörder kan t.ex. förklaras med hjälp av samtalsprinciper och de slutsatser om yttrandets avsedda innebörd som medges av dessa. Principerna för hur och varför en språkbrukare kan ge sina yttranden en sekundär innebörd förutsätter en samarbetsvillig lyssnare som utgår ifrån att det talaren säger är sant eller väl underbyggt, relevant och tillräckligt informativt, inte för långt men begripligt uttryckt osv. Inte minst för förståelsen av hur grammatiska strukturer kan få överförd betydelse (metaforisk, metonymisk) är teorin om samtalsprinciperna en viktig bakgrund.

Pragmatiken anses ibland också omfatta informationsdynamiken, som beskriver hur en mening knyter an till lyssnarens (och talarens) tidigare kunskap och utvidgar denna. Talaren identifierar då ett tema, t.ex. en tidigare bekant företeelse som han vill yttra sig om, och fortsätter sedan med information om den. Följande meningar berättar samma sak men de har olika tema: i den första berättas om Per, i den andra om Paris:

Per är i Paris. [Som svar på t.ex.: Var håller Per och Anders hus?]
Paris har Per varit i. [Som svar på t.ex.: Är det någon här som känner till Paris eller Rom?]

Nära besläktad med informationsdynamiken är presuppositionsanalysen, som anger vilken tidigare kunskap ett meningsfullt yttrande av en sats förutsätter. I var och en av följande meningar finns en bisats inledd av *när*, men bara i en av dem förutsätts den återgivna händelsen som faktisk:

Vi undrade när han kom.
Vi läste när han kom.

e) Fonologin och fonetiken

Fonologin och fonetiken är den samlade beskrivningen av hur satser konstrueras av ljudelement, hur de uttalas och uppfattas. Inom denna del av språkbeskrivningen inventeras språkets fonem och deras varianter. Där redovisas också hur fonemen kombineras till stavelser och ord och vilka ljudegenskaper som tillkommer fraser, satser och meningar, inte minst när det gäller prosodiska karakteristika som intonation, tempo, kvantitet och röststyrka. Inom fonologin studeras ock-

så hur morfem som kombineras med andra morfem mer eller mindre regelbundet påverkas av varandras ljudstrukturer.

Denna grammatik omfattar inte någon samlad fonologisk beskrivning av svenskan, men fonologiska egenskaper hos de grammatiska kategorierna och konstruktionerna anges i samband med att de grammatiska kategoriernas och konstruktionernas uttrycksstruktur i övrigt presenteras. Vissa klasser av ord, t.ex. interjektionerna, har karakteristiska fonologiska egenskaper: *a*, *hm*, *pst*, *vov*. Böjningssuffixen har en mycket enkel fonotax: här förekommer med ett undantag (supinum av starka verb: *bit-it*) endast vokalerna *e*, *o* och *a* och endast de dentala konsonanterna *n*, *s*, *t* och *d* samt *r*.

Fonologiskt betingad variation redovisas för ordens böjning. När t.ex. en tonande konsonant får böjningsändelsen *-t* efter sig avtonas konsonanten så att skillnaden mellan *p*, *t*, *k* respektive *b*, *d*, *g* helt eller nästan upphävs. Om en stam slutar på *d* och följs av ett suffix som utgörs av eller börjar på *t*, smälter därför de båda samman till *t* som i neutrum- eller supinumformen *brett* (där stammen är *bred* och suffixet är *t*, jfr *smal-t*). Så anpassas inte sällan morfemkombinationer till språkets fonotaktiska mönster. Också de prosodiska egenskaperna är med om att karakterisera de grammatiska kategorierna och konstruktionerna. Komparativer på *-re* har t.ex. tonaccent 1 medan de på *-are* har tonaccent 2. Meningar som anger olika språkhandlingar kan delvis särskiljas med olika prosodi: *Du äter! Du äter? Du äter* (*men jag måste stå och se på*).

6. En ytnära grammatik och dess inspirationskällor

Svenska Akademiens grammatik har kunnat bygga på resultaten från den rika forskning som ägnats det svenska språkets grammatik under det senaste halvseklet. Också undersökningar av de närbesläktade nordiska systerspråkens grammatiker har kunnat utnyttjas, och utan tillgång till den internationella lingvistikens landvinningar under de gångna decennierna hade mycket i denna framställning av svensk grammatik säkert sett annorlunda ut. Många aspekter av svenskans grammatik är dock fortfarande dåligt utforskade, och det har därför varit nödvändigt att göra egna nya eller kompletterande undersökningar på många punkter.

En stor fördel har det varit att kunna utnyttja omfattande datorlästliga textkorpusar och konkordanser. Viktigast har härvidlag varit det omfattande materialet från Språkdata (Göteborgs universitet; främst roman- och tidningstext) och Talsyntax (Lunds universitet; talspråk). På detta sätt har konstruktionernas normalitet och stilvärde lättare kunnat bedömas. Dessa material har fått släppa till flertalet av grammatikens autentiska exempel. Andra autentiska exempel härrör från andra forskares arbeten eller från medarbetarnas eget läsande och lyssnande. Icke desto mindre måste en grammatik som denna också bygga på redaktionella exempel. De redaktionella exemplen kan lättare väljas så att de tydligt belyser den enskilda paragrafen, och de kan snabbt hämtas fram med hjälp av den egna språkkänslan. Grammatikaliteten i de redaktionella exemplen har kontrollerats av referenterna och Svenska Akademiens språkkommitté (se Förord). Det bör erinras om

att också autentiska exempel på olika sätt kan vara ogrammatiska, t.ex. genom icke-konventionell anakolut, avbrott, kontamination e.d. Också här har externa läsare hjälpt redaktionen att välja bort exempelmeningar som kan ge en missvisande bild av det faktiska grammatiska regelsystemet.

a) En ytnära grammatik

Grammatisk forskning kan vara teoridriven eller datadriven. Den teoridrivna strategin utgår från en teoretisk hypotes, som sedan testas mot ett språkmaterial. Den datadrivna strategin utgår från ett språkligt material och resonerar sig stegvis fram till hur den teori bör vara utformad som kan redogöra för grammatiska yttrandens struktur. Skillnaden mellan strategierna är bara en gradskillnad, eftersom också den teoridrivna strategins hypotes måste bygga på någon sorts data och eftersom den datadrivna strategin måste utgå från någon sorts teoretiskt begreppssystem redan för att veta vilka språkmaterial som skall samlas in.

Med den teoridrivna strategin – som utgår från en teoretisk helhetsbild – antar man att principer som har ställts upp på basis av vissa begränsade data skall kunna generaliseras till hela språksystemet. Man kan t.ex. postulera en symmetri i grammatiken som innebär att alla fraser med huvudord (i alla språk eller i ett enskilt språk), som t.ex. fraser med substantiv, verb eller adjektiv som huvudord, skall vara hierarkiskt organiserade på tre nivåer, där vissa typer av efterställda bestämningar först utgör en helhet tillsammans med huvudordet, en helhet som därnäst konstrueras med de framförställda bestämningarna som avgör hela frastypens funktionsmöjligheter i satsen.

Den datadrivna strategin arbetar i princip från andra hållet och vill motivera generaliseringarna i de möjliga yttrandenas utseende, innan en helhetsbild kan byggas upp. Den försöker finna oberoende bevis för de hierarkiska strukturerna i alla de nämnda fraserna.

Risken med den teoridrivna strategin är att teorin visserligen tycks ge en större överblick över de viktigaste dragen i språket, men att många enskilda uttryck inte får någon beskrivning och att reglerna kan visa sig vara missvisande om en större mängd data tas i beaktande. Risken med den datadrivna strategin är att reglerna blir för många och detaljerade och att man aldrig finner en övergripande teori som får alla bitar att falla på plats.

Arbetet med denna grammatik har varit både teori- och datadrivet, men eftersom den är avsedd att vara en handbok för både språkvetare och andra språkintresserade har strävan varit att göra grammatikens beskrivning så ytnära och konkret som möjligt. Stort utrymme har lämnats åt det språkmaterial som ligger till grund för beskrivningen.

En ytnära beskrivning av den typ som ges i denna grammatik undviker att anta sådana abstrakta underliggande strukturer som inte sätter tämligen direkta spår i den språkliga ytan. Huvudsyftet är alltid i första hand att visa hur de möjliga meningarna faktiskt låter eller ser ut. Ibland innebär ytnärheten mest ett val av en viss terminologi och retorik. Ibland innebär valet av beskrivning ett verkligt teoretiskt val. Föreliggande framställning utgår t.ex. från två scheman för satsers ord-

följd, det som normalt följs i huvudsatser och det som normalt karakteriserar bisatser. Med en mera abstraherande beskrivningsapparat skulle båda satsernas ordföljder ha kunnat beskrivas inom ramen för ett enda schema. De olika satsstrukturerna hade då uppfattats som resultatet av olika delvis obligatoriska flyttningar (med spår kvarlämnade på de övergivna platserna i en underliggande struktur). Med den beskrivningen hamnar det finita verbet i en huvudsats på samma plats som den där subjunktionen står i bisatsen:

–	att vi inte har	valt den lösningen i år
i år	har vi inte –	valt den lösningen –

Att motivera de regler som ger en sådan – i och för sig intressant – lösning kräver att en rad teoretiska bakgrundsantaganden presenteras och accepteras. Denna grammatiks mera ytnära beskrivning ger mera direkta men mindre generella regler för hur leden i svenska satser är ordnade. Vilken beskrivning som är den psykologiskt mest realistiska är ännu svårt att bedöma.

b) Prototyper och vaghet

Grammatiken formulerar de regelbundenheter som kan utläsas ur språkets möjliga yttranden. Vissa sådana grammatikregler kan vara helt produktiva för stora kategorier av uttryck, t.ex. regeln som kombinerar gradadverb och adjektiv till *mycket stor*, *ganska tunn*. Andra grammatikregler är mera vaga tendenser, t.ex. regeln att en interjektion ibland kan kombineras med en efterföljande bestämning, som i *ve de besegrade*, *fy på dig*. De första reglerna är mera centrala i grammatiken, de senare mera perifera. Ibland är de perifera konstruktionstyperna improduktiva rester av tidigare produktiva konstruktionstyper, som kasusböjningen i *man ur huse*, *skämt åsido*. Denna grammatik beskriver utförligast de centrala reglerna i svenskan men vill också visa på det utrymme som de perifera konstruktionerna har.

En annan skiljelinje går mellan mer eller mindre prototypiska företrädare för olika kategorier. Den prototypiska representanten för en kategori har de egenskaper som man ofta intuitivt uppfattar som de centrala för kategorin. Mindre prototypiska representanter för kategorin saknar en del av dessa egenskaper. Med en prototypisk huvudsats utför talaren sålunda en språkhandling. Huvudsatsen har prototypiskt också en viss ordföljd (som bl.a. innebär att ett satsadverbial placeras efter det finita verbet), men det finns också satser som anger språkhandlingar som inte har denna prototypiska ordföljd utan i stället har den prototypiska bisatsens ordföljd (med satsadverbialet framför det finita verbet). Ett prototypiskt hjälpverb har inga krav på subjektsreferenten. Detta gäller t.ex. för temporala hjälpverb som *ha* eller modala som *torde*. Mindre prototypiskt är i detta hänseende hjälpverbet *vilja* som kräver av just subjektet att det anger en varelse utrustad med förmåga att vilja.

Det händer ofta att samma uttryck har både en prototypisk och en icke-prototypisk användning. Till skillnad från intransitiva verb som *sova* kräver transitiva verb som *ge* prototypiskt ett objekt. Men verben kan också ha icke-prototypisk konstruktion: *sova* kan ta ett innehållsobjekt (som i *sova sin skönhetssömn*), och *ge* kan ibland stå utan objekt (t.ex. som kortspelsterm: *Vem är det som ger?*).

De grammatiska kategorierna är i vissa fall självklara och klart avgränsade. Verben med sin tempusböjning, t.ex. *läs-er*, *läs-te*, hör självklart till en annan ordklass än de flesta substantiv som ju böjs i numerus, species och kasus, t.ex. *böck-er-na-s*, och som i sin tur skiljer sig från de flesta adjektiv med delvis andra suffix för samma kategorier men dessutom med genusböjning och komparation, t.ex. *mörk-a*, *mörk-t*, *mörk-ast-e*. Dessa ordklasser har så olika funktion i yttrandena att det tydligen är ändamålsenligt att i formen signalera en klar skillnad. Betydelseskillnaden mellan ordklasserna är dock inte alltid lika klar. På det semantiska planet finns visserligen också en stark tendens till att fasta klassifikationer eller stabila tillstånd signaleras av substantiv, t.ex. *bok*, *medlem*, medan tillfälliga tillstånd vanligen signaleras av adjektiv, t.ex. *smutsig*, *glad*, och händelser och processer av verb, t.ex. *anlända*, *bryta*. Men en likartad betydelse kan också uttryckas med olika ordklasser, jfr *likna någon*, *vara lik någon*, *vara någons like*.

I synnerhet kategorier utan formella böjningsmarkörer kan ha vaga gränser mot varandra. Satsen *Det dansades långsam vals mycket oftare på den tiden* kan t.ex. analyseras parallellt med *Det dansades ofta här på den tiden*, och då är *långsam vals* närmast objekt. Eller den kan analyseras parallellt med *Det förekom ofta långsam vals på programmet*, och då är *långsam vals* egentligt subjekt.

Ett prototypiskt subjekt placeras intill det finita verbet och refererar till en tidigare nämnd person som har en aktiv roll i satsen. Saknas någon av egenskaperna individualitet, agentivitet och tematiskhet, upplevs subjektet som mindre typiskt och kan i vissa fall placeras på objektsplats eller förvisas till en ännu senare position i satsen. I stället för *Att läsa den här boken är roligt* (med infinitivfrasen som subjekt) föredrar man att säga *Det är roligt att läsa den här boken*. I det senare fallet är det oklart om bisatsen alls är subjekt. I varje fall är det lätt att välja en konstruktion med ett annat, mera typiskt subjekt: *Den här boken är rolig att läsa*. I en sådan konstruktion liknar infinitivfrasen snarast ett adverbial. Ofta kan man således säga vad som är en prototypisk företrädare för en kategori men inte var kategorins gränser går.

c) Inspirationskällor

Svenska Akademiens grammatik är så långt det har varit möjligt skriven inom den traditionella skolgrammatikens ram. Många av de traditionella begreppen är i själva verket så grundläggande att de i någon form återfinns i så gott som alla moderna teorivarianter. En fördel med en traditionell grammatik är att den lättare kan tjäna som redskap för grammatikanvändare med olika intressen och förutsättningar.

Även om framställningen inte baseras på någon av de senaste decenniernas grammatiska teorier har den i hög grad kunnat utnyttja framsteg som gjorts inom dessa. Detta gäller olika slag av frasstrukturgrammatiker, topologiska grammatiker samt olika dependensgrammatiker och transformationsgrammatiker.

Frastrukturgrammatiker utgår ifrån att satser i språk av svenskans typ är hierarkiskt byggda, lineärt ordnade strukturer, som kan återges med träddiagram eller parenteser eller som system av kinesiska askar. Föreställningen om sådana

frasstrukturer är en viktig utgångspunkt också för denna grammatik.

I topologiska grammatiker antas det att grammatiken har särskilda scheman som reglerar hur de hierarkiska satsleden kan ordnas lineärt i förhållande till varandra. För att fånga t.ex. satsens lineära struktur har man uppställt maximala satsscheman bestående av successiva platser för strukturens element. Sådana topologiska scheman har – inte minst av pedagogiska skäl – använts i denna grammatik för att åskådliggöra ordningen mellan leden i satser och vissa frastyper.

Liksom frasstrukturgrammatiken har dependensgrammatiken rötter i den grammatiska traditionen. Dess grundantagande är att satsen är ett system av beroenderelationer: ordklasserna och satsleden får sin karaktär av vilket förhållande de har eller kan ha till andra element. Sålunda har de flesta grammatiska konstruktionstyper ett huvudord med bestämningar vilkas semantiska roll, syntaktiska kategori och böjning är avhängiga av huvudordet. De traditionella satsledstyperna subjekt, objekt etc. får i stor utsträckning sin identitet av hur de är överordnade och underordnade andra led i satsen. I föreliggande grammatik är det dependensgrammatiska huvudordsbegreppet centralt liksom också föreställningen om ords valens, dvs. deras förmåga att till sig knyta andra led med en viss form i en viss betydelserelation.

Karakteristiskt för transformationsgrammatikerna är att de beskriver språkets satser med obligatoriska eller optionella regler för strukturell förändring av en antagen enkel underliggande satsform. I nyare varianter av transformationsgrammatik antas det dessutom att platser i strukturen kan upptas av grammatiska formelement utan någon konstaterbar direkt motsvarighet i den skrivna eller talade satsen. Strävan efter ytnärhet har gjort att Svenska Akademiens grammatik i mycket liten utsträckning arbetar med obligatoriska transformationer och abstrakta formelement. Däremot antas gärna optionella flyttnings- och utelämningsförändringar vilka liknar sådana operationer som språkbrukaren medvetet kan göra t.ex. vid redigeringen av en skriven text:

Att Per inte begriper det! ≈ Att inte Per begriper det!
Jag tar den blå cykeln så får du den röda cykeln. ≈ Jag tar den blå cykeln så får du den röda.

7. Grammatiken och dess grundbegrepp

De grammatiska regler vi som språkbrukare förfogar över ger oss möjlighet att göra meningar av ord. Liksom lexikonets ord har två sidor, uttalet (eller stavningen) och betydelsen, har de grammatiska mönstren en uttryckssida och en innehållssida. Ta orden *Per*, *Bengt*, *hjälpt*, *har*. Dem kan vi sätta ihop till olika uttryck som är satser:

Per har hjälpt Bengt.
Bengt har Per hjälpt.
Har Per hjälpt Bengt?
Bengt har hjälpt Per.
Per har Bengt hjälpt.
Har Bengt hjälpt Per?

Vi ser att de olika möjliga uttrycken har mer eller mindre olika innehåll. Satsernas ordföljd talar t.ex. om vem som har hjälpt vem, och den anger om satsen är ett påstående eller en fråga. Det vi kallar grammatik redovisar bl.a. vilka ordkombinationer som är möjliga och vad de betyder.

Grammatiken kan också sägas vara en bro mellan språkets uttryckssida och dess innehållssida. Den är ett beskrivningssystem som gör det möjligt att foga ihop språkliga uttryck med språkligt innehåll eller tvärtom. Men liksom man går över en bro antingen från det ena eller det andra hållet måste en grammatik skrivas antingen från uttryckssidan (med betydelsen som kommentar) eller från innehållssidan (med uttrycket som kommentar). Det viktiga är att de båda sidorna hakas samman ordentligt. De flesta grammatiker – så också denna – disponeras liksom ordböcker med utgångspunkt i uttryckssidan. Ett skäl härtill är att språkens betydelsesida inte är så väl utforskad och förstådd som uttryckssidan. Men även om en grammatik är disponerad snarast med avstamp i uttrycksstrukturen, måste varje grammatisk regel samtidigt vara utformad så att den leder över till betydelsesidan så effektivt som möjligt.

Presentationen av grammatiken skall i det följande ändå börja från betydelsesidan genom att lyfta fram några olika typer av innehåll som är kopplade till grammatiska uttrycksmedel. Först därefter skisseras hur språkliga uttryck kan konstrueras och hur de olika elementen i uttrycksstrukturen förhåller sig till varandra.

7.1 Grammatiken sedd från betydelsesidan

a) Språkhandlingar

När vi använder språk menar vi något med det, dvs. vi utför språkhandlingar. Detta innebär att vi har ansvar för vad vi säger, vare sig vi påstår, frågar, hälsar, uppmanar, råder, varnar, lovar etc. Ett litet antal grundläggande typer av språkhandlingar har fått konventionella uttryck i de flesta språk. Hit hör påståendet, frågan och uppmaningen.

Eva kommer i morgon. [påstående]
Kommer Eva i morgon? [underställande fråga]
Vem kommer i morgon? [sökande fråga]
Kom i morgon! [uppmaning]

För att sådana språkhandlingar skall uppfattas som vettiga eller rimliga räcker det inte med att uttrycket är korrekt, utan situationen där handlingen utförs måste också uppfylla de villkor som gäller för respektive språkhandling. Om man ställer en fråga förutsätts det exempelvis att man inte redan vet svaret men vill veta det och att man tror att lyssnaren vet svaret men inte tänker lämna det förrän han blir ombedd etc.

Även i de fall då språket har ett konventionaliserat sätt att uttrycka en viss språkhandling, kan man ofta välja ett annat sätt. En fråga kan t.ex. ställas indirekt genom att man frågar eller påstår något om de typiska betingelserna för en viss fråga: *Vet*

du hur mycket klockan är? Vill du säga mig hur mycket klockan är? Jag skulle vilja veta hur mycket klockan är. Att det sålunda är möjligt att uttrycka en språkhandling indirekt beror förstås på att talaren kan förutsätta att lyssnaren förmår räkna ut resten.

En grammatisk mening, vare sig den är formad som en huvudsats eller ej, uttrycker som regel en språkhandling. I skriftens monologer uttrycker de flesta meningar påståenden. I samtal växlar däremot oftast olika typer av språkhandlingar med varandra. Ibland innebär en viss språkhandling ett utspel som lyssnaren förväntas svara på med en viss annan språkhandling: vid fråga väntas ett svar (dvs. ett påstående), vid en hälsning en svarshälsning, vid ett erbjudande ett tack etc.

Liksom en talare kan beskriva icke-språkliga händelser kan han beskriva språkliga händelser. Det återgivna uttrycket kan då citeras direkt som det yttrades i den ursprungliga talsituationen (citat, direkt anföring) eller dess innehåll kan återges under hänsyn till den talsituation som gäller för den refererande (referat, indirekt anföring).

Anna skrek: Försvinn! Du är minsann inte bättre själv.
Anna skrek till David att han skulle försvinna. Han var minsann inte bättre själv.

När någon annans yttrande återges indirekt (t.ex. som i det sista exemplet) av en talare, är det ibland svårt att veta om texten är uttryck för talarens egen språkhandling eller omtalar vad den andre sagt eller tänkt.

Som talare utför vi alltså olika språkhandlingar med olika typer av huvudsatser, men vi kan också i andra avseenden visa hur vi förhåller oss till innehållet i det vi själva säger. Det kan gälla vår uppfattning om hur pålitlig en utsaga är eller vår hållning till hur bra ett beskrivet sakförhållande är. Sådana drag i meningars betydelse brukar kallas modalitet, och de signaleras främst med modala hjälpverb eller satsadverbial. I viss utsträckning kan modaliteten anges med verbets böjning (modus). Exempel:

Han kan komma till Örebro när som helst.
Han bör komma till Örebro.
Han kommer nog snart till Örebro.
Han kommer tyvärr snart till Örebro.
Om han ändå komme till Örebro!
Kom till Örebro!

Vi kan också direkt deklarera med ett överordnat verb eller adjektiv vilken hållning vi har till det som sägs i en sats:

Jag {tror/vet/hoppas/önskar/vill} att han stannar i Örebro.
Det är trevligt {att/om} han stannar i Örebro.

b) Meningens beskrivande innehåll

Om man försöker tänka bort språkhandlingsbetydelsen i t.ex. en påståendesats eller en underställande fråga, så återstår satsens beskrivande innehåll, dess proposition. Propositionen kan sägas beteckna ett sakförhållande vare sig detta är faktiskt eller bara tänkt. Följande satser uttrycker alltså samma proposition:

Det ringer.
Ringer det?
(att) det ringer
(om) det ringer

Det centrala elementet i en proposition är det semantiska predikatet, ofta uttryckt med ett verb som anger en eller annan aktion, t.ex. en händelse (som 'slockna'), en process (som 'brinna'), eller ett tillstånd (som 'glänsa'). I de flesta aktioner deltar personer, föremål eller andra aktanter i olika roller: den som utför handlingen, den eller det som berörs av handlingen utan att aktivt delta i den, den som upplever något, den som har eller får något, det som orsakar händelsen etc.

En viss aktion förutsätter en viss uppsättning av sådana roller, dvs. aktionen kan inte äga rum utan att aktanter med dessa roller är inblandade. Aktioner som 'hämta', 'laga' förutsätter dels en aktant som utför handlingen, dels något som är föremål för handlingen, medan aktioner som 'se', 'hitta' förutsätter en aktant som upplever och något som upplevs. Vissa aktioner som 'glänsa' förutsätter bara en aktant, något som glänser, andra kräver kanske ingen aktant alls, som 'regna'. Åter andra förutsätter flera än två aktanter, som 'ge' (den som ger, det som ges, den som får) eller 'flytta' (den som flyttar, det som flyttas, utgångspunkten och målet för flyttningen). Det är inte alltid nödvändigt att alla de inblandade aktanterna nämns. Aktionen 'låna' förutsätter en som lånar, något som lånas och någon som lånar ut, men ibland behöver bara den lånande nämnas: *Åke måste låna* (*en hundralapp*) (*av Maria*).

Vid ett visst verb eller adjektiv anges en bestämd roll med en viss typ av satsled: subjekt, objekt, adverbial (där också prepositionen anger rollen). Vid ett verb som *stjäla* uttrycks den stjälande med subjektet, det som stjäls med objektet, den bestulne med ett adverbial inlett av *från* eller *för*: *Jag stal cykeln* {*från/för*} *honom*.

De inblandade aktanterna måste också beskrivas mer eller mindre utförligt så att lyssnaren förstår vem eller vad som åsyftas. Detta kan ske på olika sätt, t.ex. genom bara ett substantiv som hänför aktanten till en viss typ av företeelser eller också med attribut till substantivet som anger aktantens vidare egenskaper eller hur han förhåller sig till andra referenter. Ta predikatet 'skrämma', där den som blir skrämd är talarens lillebror och den som skrämmer är x. Då kan x beskrivas på t.ex. följande sätt (markerat med kursiv):

En hund skrämde min lillebror.
En stor hund skrämde min lillebror.
En stor hund som grannen har skrämde min lillebror.
Den stora hunden skrämde min lillebror.

I många fall kan en aktant beskrivas med avseende på antal eller mängd, vilket sker t.ex. med numerussuffix och kvantitetsbetecknande attribut:

en hund, två hundar, många hundar
lite socker, 1 kg socker, mycket socker

Också sakförhållanden kan vara aktanter till ett predikat. Då utgörs alltså aktanten av en proposition.

Att Peter ringde på morgonen irriterade Karin. [Orsaken till irritationen är ett beskrivet sakförhållande.]
Peter undrade om Karin var kvar. [Föremålet för undran är ett beskrivet hypotetiskt sakförhållande.]
Att Peter ringde på morgonen gjorde att Karin blev misstänksam. [Både orsaken och konsekvensen vid *göra* är beskrivna sakförhållanden.]

Subjunktioner kan fungera som semantiska predikat med två sakförhållanden som aktanter. I följande exempel förbinder subjunktionen *eftersom* en konsekvens och en orsak ungefär som verbet *bero*:

Katrin misslyckades eftersom hon inte fått träna. Jfr: Katrins misslyckande berodde på hennes bristande träning.

Beskrivning av ett visst sakförhållande kan också användas för att karakterisera en aktant:

Han har köpt en hund som är från Korea. [I beskrivningen av föremålet för den aktion som uttrycks med *köpa* ingår en proposition som betecknar ett visst sakförhållande, nämligen varifrån den avsedda aktanten kommer.]

Meningens beskrivande innehåll kan drastiskt förändras genom att det negeras. Negation uttrycks vanligen med satsadverbial: *Han fick inte köpa boken*. *Köp inte den boken*. Men den negerande innebörden kan också vara inkorporerad i andra ord:

Han fick {aldrig/sällan} köpa någon bok.
Ingen fick köpa någon bok.
Han förbjöd mig att köpa någon bok.

c) Meningsinnehållets förankring i den utomspråkliga verkligheten

Genom att infogas i en språkhandling relateras meningens beskrivande innehåll till talaren och den situation där han befinner sig.

På olika sätt kan beskrivningen ytterligare förankras i verkligheten genom hänvisning till talsituationen. De uttryck som används för att direkt anknyta till talsituationen kallas deiktiska. Vissa deiktiska uttryck pekar på talaren själv (*jag*), den tilltalade (*du*), talögonblicket (ofta *nu* och presens av verb) och platsen för talet (ofta *här*). Med andra deiktiska uttryck utpekas företeelser som befinner sig på ett visst avstånd från talaren: *där*, *den* (*där*), *han* (*där*) etc.

Beskrivningen kan förankras också genom indirekt deixis, dvs. med uttryck som anger en eller annan relation till företeelser som är direkt deiktiskt förankrade, som i uttrycken *min far* (som relaterar fadern till talaren), *hundra mil härifrån* (som relaterar en viss plats till talarens plats), *om två timmar* (som relaterar en viss tid till talögonblicket).

Ett annat viktigt sätt att knyta an beskrivningen till verkligheten är konventionella namn på tider, platser, personer, institutioner etc. Årtal är ett bra exempel

på detta men också alla egennamn som *Frihetstiden*, *Tierp*, *Utbildningsdepartementet*, *Gustav III*. Med utgångspunkt i dessa fasta punkter kan man så indirekt utpeka andra personer, platser, tider, institutioner etc.: *människorna som levde under Frihetstiden*, *Tierps högstadieskola*, *Utbildningsdepartementets lokaler*, *det sista porträttet av Gustav III*.

d) Meningen i sitt sammanhang

I en berättelse om händelser eller tillstånd på ett visst tidsavstånd från talaren målar talaren upp en situation som liksom betraktas på distans. För att utpeka företeelser som redan har introducerats i denna situation kan talaren bruka ungefär samma ord som han kan använda deiktiskt om företeelser på ett visst avstånd från talaren.

I soffan satt alltid min bror. *Där* låg också för det mesta vår katt. *Den* var otroligt lat och kelen. *Den där soffan* ville alla sitta i när vi såg på TV.

Man säger då att uttrycken används anaforiskt: de är för sin tolkning beroende av kontexten. Därmed kan de också sägas bidra till att ge texten sammanhang.

Den aktant som talaren vill omnämna vid en given tidpunkt i monologen eller dialogen kan vara mer eller mindre framträdande för lyssnaren. Talaren tar hänsyn till detta när han väljer uttryck som skall hjälpa lyssnaren att identifiera vem eller vad det är frågan om. Om lyssnaren inte förväntas kunna identifiera aktanten i sin egen erfarenhet (som inkluderar vad han just fått höra i den föregående texten) anger talaren detta genom att beskriva typen av aktant med en indefinit nominalfras: *en frisör som jag var hos i fredags*. Om talaren i stället tror (eller låtsas) att lyssnaren kan identifiera vem eller vad som menas visar han detta genom att välja en definit nominalfras med en i sammanhanget tillräcklig beskrivning: *den nye frisören* (*som jag var hos i fredags*), *håret*. Talaren kan också omnämna en aktant som dessförinnan varken direkt eller indirekt har aktualiserats i det föregående men som lyssnaren förväntas känna till: *den där frisören* (*du vet*). När en aktant ligger högst upp i lyssnarens medvetande räcker det ofta att hänvisa till den med ett 3 personens pronomen: *han*, *det*.

Meningar har en informationsstruktur, dvs. de anger det som talaren säger respektive tänker något om (temat) och det som han säger därom (remat). Därutöver kan meningen innehålla bakgrundsupplysningar, t.ex. om plats eller tid. Oftast är temat något som är aktuellt eller i varje fall känt för både talare och lyssnare, och det utgörs därför sällan av en indefinit nominalfras. I ett påstående är remat det nya och intressanta, det som motiverar att påståendet görs. Remat står oftast i meningens slut, temat i dess början.

Han har köpt en Volvo. [Remat är upplysningen om bilmärke.]
En Volvo har han haft länge. [Remat är upplysningen om det långa innehavet.]

Remat har i typfallet en kraftigare betoning än temat. Särskilt med kontrastbetoning kan ett rema stå i påståendets början eller mitt. Kontrastbetoningen anger att talaren avvisar andra alternativa möjligheter.

"Han har leasat en Volvo (inte hon).
Han har "leasat (inte köpt) en Volvo.

Ett kontrasterande rema kan stå som utbrutet led vid utbrytning:

Det är "han som har köpt en Volvo.
Det är "leasat en Volvo han har gjort.

Den vanliga ordningen mellan tema och rema i en sats avspeglar det faktum att meningar vanligen tolkas i den ordning de uttalas och uppfattas. Detta innebär då att meningens rema tolkas i ljuset av dess tema. Också i andra avseenden är det viktigt vad i en mening som tolkas inom ramen för vad. Detta gäller t.ex. de negerande och fokuserande satsadverbialen samt uttrycken för kvantitet. Om satsen innehåller två uttryck av denna typ, tolkas företrädesvis det senare inom ramen av det förra. I grammatiken uttrycks detta ofta som att det senare uttrycket står inom det förras räckvidd.

Varje medlem fick se *två* filmer. [Föredragen tolkning: Varje medlem fick se två filmer vilka som helst.]
Två filmer fick *varje* medlem se. [Föredragen tolkning: Varje medlem fick se två bestämda filmer.]

7.2 Grammatiken sedd från uttryckssidan

Grammatiken anger hur ord kan fogas samman till meningar. Ta meningen *Min far vilade efter middagen*. Vi känner intuitivt att orden grupperar sig i ordgrupper enligt ett mönster som är bekant från andra meningar och som gör att vi ständigt kan bilda nya meningar med dessa och andra ord i vårt lexikon. Grammatiken redovisar detta mönster genom att förteckna hur ord av olika klasser kan kombineras med varandra till olika typer av större helheter (fraser) som kan ingå i större helheter etc. Ett ord som *efter* kan enligt grammatiken kombineras med ett ord som *middagen* till frasen *efter middagen* och detta slag av fras kan i sin tur kombineras med ett ord av typen *vilade* till frasen *vilade efter middagen*. Ordet *min* är av en typ som kan kombineras med ett ord av typen *far* till frasen *min far*, och denna fras kan i sin tur kombineras med en sådan fras som *vilade efter middagen*. Uttryck som tillhör samma typ är sådana som har samma syntaktiska och semantiska kombinations- och relationsmöjligheter. Det mönster som vår sats följer och som grammatikens regler återger avbildas ibland med ett träddiagram.

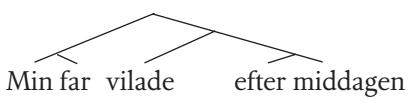

Av utrymmesskäl visas i denna grammatik hierarkisk syntaktisk struktur oftast med vinkelparenteser:

<<Min far> <vilade <efter middagen>>>

Varje grenända och förgrening i träddiagrammet representerar en viss typ av uttryck, som kan namnges på följande sätt:

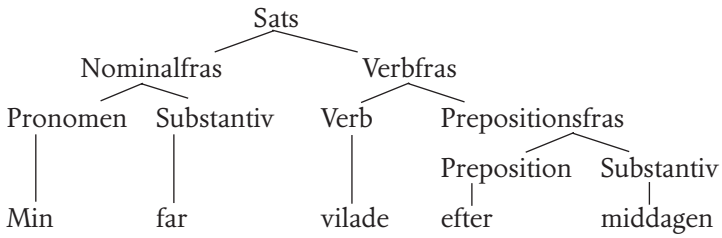

Man kan också ange vilken funktion varje uttryck har i förhållande till sin omedelbara omgivning:

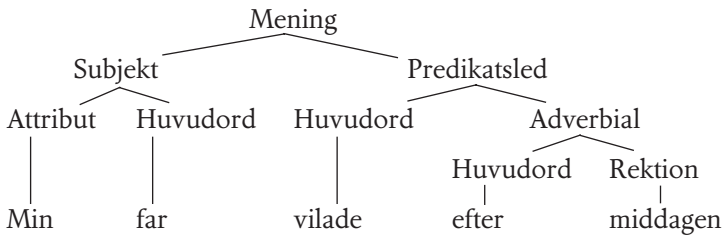

Satsers uttrycksstruktur stämmer rätt bra med deras innehållsstruktur. Parallelliteten mellan uttrycks- och innehållsstruktur är visserligen inte fullständig, men förhållandet mellan dem är ändå så systematiskt att man kan ”översätta” från den ena strukturen till den andra.

a) Meningarnas synliga eller hörbara struktur

De konkreta elementen i meningens grammatiska struktur är orden, ordböjningen, ordföljden, prosodin och interpunktionen.

Orden

Meningarnas viktigaste byggmaterial är orden, som hämtas ur språkbrukarnas mentala lexikon. Det är särskilt betydelseorden, dvs. orden som tillhör de öppna (ständigt växande) klasserna substantiv, adjektiv och verb, som bidrar till meningens helhetsbetydelse. Från grammatisk synpunkt är emellertid de slutna klassernas ord, formorden (pronomen, prepositioner, konjunktioner, subjunktioner, hjälpverb, många adverb), lika betydelsefulla. De har oftast en enkel betydelse men spelar en desto större roll som markörer av syntaktisk struktur och därmed också som vägvisare till betydelserelationerna mellan satsens led. Några exempel på grammatiskt viktiga formord (markerade med kursiv):

Han har glömt *att* ringa.
Om han kommer *så* går jag.
Hon betraktade bilden *av* min bror.
Där står *den* nya bilen.

Formorden spelar också en roll när det gäller att ange vilken språkhandling som avses med meningen och hur den skall fattas som inlägg i ett samtal. Jämför t.ex. följande meningar (med de adverbiella formorden kursiverade):

Jag kommer *väl* i kväll *va*.
Jag kommer *ju* i kväll.
Då kommer jag i kväll *då*.

För att skapa sammanhang mellan meningar och för att visa hur meningar skall tolkas i sitt sammanhang är formorden likaså viktiga. Pronomen visar t.ex. ibland vilken grad av aktualitet som tillkommer en viss referent i textsammanhanget (och i lyssnarens medvetande). Konjunktioner och konjunktionella adverb anger den logiska relationen mellan meningar. Exempel:

Har du pratat med {*henne/den där* journalisten/*någon* journalist}?
Hon fick stipendiet, *men* hon stannade hemma *ändå*.

Ordböjningen

Regler för ordböjning är ett annat betydelsefullt inslag i det grammatiska maskineriet. Böjningen sker i svenskan väsentligen genom att suffix fogas till substantiv, adjektiv, verb samt – mindre regelbundet – också till adverb och pronomen. Betydelsemässigt erinrar böjningen om formorden och ibland kan böjningen t.o.m. ersättas med formord, t.ex. *mera elegant* (i stället för *elegant-are*) eller *blev mördad* (i stället för *mördade-s*).

De tre betydelseordklasserna substantiv, adjektiv och verb skiljer sig åt i fråga om böjning. Substantiven böjs i numerus, species och kasus (*fisk* : *fiskar*, *fisk* : *fisken*, *fisk* : *fisks*). Adjektiven böjs i genus och numerus (*tjock* : *tjockt* : *tjocka*). De böjs i species (*tjock*(*t*) : {*tjocka/tjocke*}), och de kompareras *tjock* : *tjockare* : *tjockast*. Verben böjs framför allt i tempus (*köper* : *köpte*) och har därutöver infinita former (*köpa*, *köpt*). De böjs också i diates (*köpte* : *köptes*).

Det är typiskt för svenskan att flera böjningssuffix kan följa på varandra:

cykl-ar-na-s, hög-st-a, kör-de-s

Vissa böjningssuffix har en tydlig egenbetydelse, medan andra nästan bara har strukturangivande funktion:

Saras bil-*ar* [Pluralsuffixet anger flertal.]
Sara somna-*de*. [Preteritumsuffixet anger dåtid.]
Sara vill ät-*a*. [Infinitivsuffixet anger bara det syntaktiska sambandet mellan *äta* och *vill*.]
Sara har lång-*t* hår. [Neutrumsuffixet anger bara det syntaktiska sambandet mellan *lång* och *hår*.]

Böjningen påverkar de enskilda ordens form, men ur semantisk och syntaktisk synvinkel är den ofta en egenskap hos frasen. Kasussuffixet hängs t.ex. normalt på substantivet men är i grunden ett element som anger en semantisk och syntaktisk egenskap hos hela den fras där substantivet är huvudord: i uttrycket *de äldre flickornas cyklar* är det genitiv-*s* som gör att nominalfrasen *de äldre flickorna* kan stå som attribut till *cyklar* och som anger vilken rollrelationen är mellan de äldre flickorna och cyklarna.

Böjningen bidrar inte bara till att ange hur satsens beskrivande betydelse skall förstås. Den bidrar också i vissa fall till att visa vilken språkhandling meningen är avsedd att uttrycka: med *Sätt du dig på soffan* utförs en annan språkhandling än med *Sätter du dig på soffan*.

Ordföljden

Ett annat sätt att ange grammatiska relationer mellan satsens ord är med deras inbördes ordning, ordföljden. Ord som syntaktiskt-semantiskt hör samman står normalt ihop, och ordningen mellan dem är ofta grammatiskt fixerad. Ingen skulle komma på tanken att sätta likhetstecken mellan betydelsen hos satser som *Den röda bollen ligger bakom den blåa bokhyllan* och *Den blåa bollen ligger bakom den röda bokhyllan*. Om någon yttrar satsen *Hans har sett Per* vet vi vem som har sett vem. Likaså vet vi att *Lars brukar hinna försöka* betyder något annat än *Lars brukar försöka hinna*.

Ordföljden kan vidare ange vilken språkhandling meningen tänks uttrycka: *Lars kan komma* betyder något annat än *Kan Lars komma*. Vi har också sett att ordföljden hjälper lyssnaren att förstå en mening i dess sammanhang. Står vi inför en viss parksoffa och vill kommentera den, ligger det närmare till hands att säga *Den soffan har jag inte sett förr* än *Jag har inte sett den soffan förr*.

Prosodin

I tal tillkommer ett annat viktigt grammatiskt uttrycksmedel: prosodin, dvs. variationen i tonhöjd, tonstyrka och taltempo. Prosodin kan användas på olika sätt för att tydliggöra de olika slagen av betydelse som en mening kan förmedla. Följande två meningar har exempelvis olika beskrivande betydelse:

Han $_0$körde $_0$i ˈdiket. [Dvs. han körde av vägen.]
Han ˈkörde $_0$i ˈdiket. [Dvs. han var i diket och körde.]

Med variationen i tonhöjd (satsmelodi) kan vi visa vilken språkhandling som följande mening ger uttryck för, om den är en förebrående upplysning, en befallning eller en försiktig undran:

Du sover.

Prosodin har också en roll som indikator på var gränsen går mellan ord, satser och meningar. Jfr t.ex. prosodin i följande exempelpar:

Fredrik hade femton jordgubbar.
Fredrik hade fem ton jordgubbar.

Olle skulle laga maten alla såg fram emot att få äta.
Olle skulle laga maten. Alla såg fram emot att få äta.

Interpunktionen

I skriftspråket utnyttjar grammatiken interpunktion (bruket av skiljetecken) samt fördelning av stor och liten bokstav för att skilja mellan olika betydelser. Textens ord avgränsas från varandra med mellanrum. Kommatering är viktig för

att avgränsa underordnade satser eller inskott av olika slag och för att visa gränsen mellan leden i en samordning där samordnande konjunktion saknas. Exempel:

Det var en besviken Björn som mötte oss i grinden. Jfr: Det var en besviken björn …
Rökfritt. Jfr: Rök fritt!
Det blev många mindre, lyckade försök. Jfr: Det blev många mindre lyckade försök.

Med stor bokstav och stort skiljetecken avgränsas normalt meningar. Det stora skiljetecknet antyder då i viss mån dessutom vilken språkhandling meningen uttrycker. Också meningens sammanhang med texten i övrigt kan signaleras med interpunktion. Kolon kan t.ex. användas för att ange vissa typer av logiska relationer mellan de omgivande huvudsatserna. Komma mellan huvudsatser inbjuder läsaren till att läsa in ett närmare samband mellan satserna än vad en punkt skulle göra.

b) Underordning, tillordning och samordning

Bakom satsen som en sekvens av ord, böjda eller oböjda, i en viss ordning och med en viss prosodi eller interpunktion, måste man anta en struktur där satsens element hålls ihop av relationer som underordning, tillordning och samordning.

Underordning

Underordning innebär att ett led i en fras är syntaktiskt och semantiskt beroende av ett annat led i frasen. Det beroende (underordnade) ledet kallas bestämning, och det led som bestämningen är beroende av kallas huvudord. Huvudordet avgör ofta vilken syntaktisk kategori som bestämningarna kan tillhöra och vilken böjningsform de skall ha. Det är också huvudordet som i princip avgör vilken relation frasen kan ha till satsens övriga led (se nedan om fraser). Huvudordet kan vanligtvis ensamt fungera i sammanhanget utan bestämning. Några exempel:

nominalfras med substantiv som huvudord: (färska) jordgubbar (med grädde)
adjektivfras: (ganska) nöjd (med erbjudandet)
verbfras: (skickligt) föreläsa (om budgeten)
prepositionsfras: (strax) utanför (huset)

Genom underordning kan en konstruktion (sats eller fras) komma att innehålla ett uttryck av samma syntaktiska typ som sig själv (rekursivitet):

<<Om han kommer> vet jag inte.> [Satsen *om han kommer* är objekt i en annan sats.]

<alla <<min frus> kollegas> katter> [Nominalfrasen *min frus* är attribut i nominalfrasen *min frus kollegas* som är attribut i nominalfrasen *alla min frus kollegas katter*.]

<<väldigt> klokt> [Adjektivfrasen *väldigt* är adverbial i adjektivfrasen *väldigt klokt*.]

<vilja <sluta <spela piano>>> [Verbfrasen *spela piano* är objekt i verbfrasen *sluta spela piano* som är objekt i verbfrasen *vilja sluta spela piano*.]

Tillordning

En annan relation är tillordningen, där i princip inget av leden kan stå för helheten. Här är det i stället just kombinationen av de två leden som ger helheten dess syntaktiska karaktär. Den viktigaste formen för tillordning är förbindelsen mellan subjekt och predikatsled i den finita satsen. En liknande förbindelse utgör också vissa tvåledade satsekvivalenta fraser. Relationen mellan leden i sådana förbindelser kallas nexus. Exempel:

Han städar.
Jag städa! Aldrig.
Med *köket städat* ser våningen trevligare ut.

Samordning

Samordning är den tredje typen av relation mellan leden i en fras. De samordnade leden (nedan kursiverade) är vart för sig av samma syntaktiska och semantiska typ som frasen i dess helhet:

alla *Pers och syskonens* möbler
en *klok och mycket gammal* dam
motionerade *ofta och ganska länge*
försöka *spela piano eller sjunga romanser*
Där är rörmokaren *som du ringde till och som skulle laga toaletten*.
Lars är obetänksam men Anders tänker sig för.

c) Kontroll

Kontroll innebär att ett satsled är beroende av ett annat, kontrollerande, satsled i satsen eller meningen, utan att det kontrollerade ledet behöver vara bestämning till det kontrollerande ledet. Vanligen består kontrollen i att det kontrollerande ledet genom sina lexikala egenskaper avgör det kontrollerade ledets uttrycksform, kategoritillhörighet, lexikala realisering eller semantiska roll. Det kontrollerande ledet kan också ge betydelse eller referens åt det kontrollerade ledet. I vissa fall kan det också råda en överensstämmelse i fråga om böjningsform eller betydelse mellan två led utan att denna är kontrollerad av (ett ord i) det ena ledet.

Den form av kontroll som kallas styrning innebär att ett lexikonord avgör det kontrollerade elementets böjningsform. I ett böjt ord styr t.ex. stammen ofta vilka böjningsvarianter som får användas, t.ex. om supinumsuffixet vid ett verb skall vara *-it* eller *-t* (*sov-it*, *dröm-t*) eller om pluralsuffixet vid ett substantiv skall vara *-ar* eller *-er* (*häst-ar*, *fest-er*). Men ett lexikonords styrningsmöjligheter sträcker sig också utanför ordets ram. Ett substantiv kontrollerar genom sitt inneboende genus sålunda inte bara böjningen av bestämdhetssuffixet (*stol-en*, *bord-et*) utan också de kongruensböjliga attributens och predikativets form: *En grön* stol blev *förstörd*. *Ett grönt* bord blev *förstört*. (Se också nedan om kongruens.)

En annan form av kontroll följer av att vissa ord har syntaktisk valens. Ett ords syntaktiska valens innebär att ordet har krav på sina bestämningars kategoritillhörighet och lexikala identitet. Ett verbs syntaktiska valens avgör t.ex. vilka led

som kan eller skall vara bundna bestämningar, om de skall utgöras av nominala led, prepositionsfraser, adjektivfraser etc., om ett bestämmande nominalt led skall vara en nominalfras, en nominal bisats eller en verbfras, om nominalfrasen skall utgöras av ett reflexivt pronomen eller ej och vilken preposition som skall vara den bundna bestämningens huvudord, om verbfrasen skall vara en infinitivfras eller en supinumfras, om infinitivfrasen skall ha infinitivmärke eller ej. (Se också nedan om semantisk valens. Gränsen mellan syntaktisk och semantisk valens är i vissa avseenden vag.)

Ibland måste två led harmoniera med varandra i fråga om böjning utan att valet beror på ett kontrollerande ords lexikala egenskaper. Överensstämmelse av detta slag kallas grammatisk kongruens. Ett typiskt fall av kongruens är specieskongruens i nominalfrasen (*den stor-a buss-en*); bestämdhet är här ett drag som tillkommer nominalfrasen som helhet och ger sig till känna på olika sätt i dess struktur. Numeruskongruens råder i nominalfrasen samt mellan predikativ och den nominalfras som anger predikativets predikationsbas (*vår-a ny-a chef-er själv-a är förvånad-e*). Också när ett substantiv styr genus (jfr ovan) blir resultatet kongruens inom nominalfrasen och med ett eventuellt predikativ (*e-tt ny-tt fartyg blev förstör-t*). Kongruens föreligger dessutom mellan leden i pseudosamordningar av verb (*sitter och läser*, *satt och läste*, *suttit och läst*).

De nämnda fallen av kongruens är syntaktiskt reglerade. Kongruenskrav i fråga om genus och numerus gäller också mellan ett korrelat och ett 3 personens personligt pronomen, men här fungerar kravet också över meningsgräns och utan några syntaktiska restriktioner:

Där ligger *hans glasögon*. Han glömmer *dem* alltid.
Där ligger *hans tidning*. Han glömmer *den* alltid.

Ett lexikonord kan kontrollera andra led också genom sin semantiska valens. Här är det lexikonordets betydelse som förutsätter att andra led i den egna frasen och satsen kan tilldelas en viss semantisk roll inom ramen för den aktion eller relation som lexikonordet betecknar. I ett verbs lexikala betydelse förutsätts det vanligen att en eller flera aktanter är inblandade i aktionen: den som utför handlingen, den eller det som drabbas av den, den som upplever något etc. Verbets predikationsbas (som ofta anges av satsens subjekt) spelar en av dessa roller, resten tillkommer referenter för verbets bundna bestämningar. Också substantiv, adjektiv och particip har semantisk valens på liknande sätt.

Ett led kan slutligen kontrollera tolkningen av ett annat led. Ett slags tolkningskontroll föreligger mellan ett korrelat och ett anaforiskt uttryck. (Relationen från det anaforiska ledet mot korrelatet kallas syftning.) Ingetdera ledet är bestämning till det andra. Reglerna för vad som kan vara korrelat för ett reflexivt pronomen är komplexa, men vanligen utgörs korrelatet av det led som anger predikationsbasen för den fras där det reflexiva pronomenet ingår.

För Anders har Per inte visat sin cykel. [Satsens subjekt *Per* anger predikationsbasen för *visat sin cykel* och är därmed korrelat för det reflexiva pronomenet *sin*.]
Pers rapport till Anders om sina förehavanden [Possessivattributet *Pers* anger

predikationsbasen för *rapport till Anders om* … och är därmed korrelat för det reflexiva pronomenet *sina*.]

Under vissa betingelser kan ett utelämnat eller underförstått led på samma sätt få sin betydelse eller referens av ett korrelat. En infinitivfras kan således ibland sakna ett led, varvid den avsedda betydelsen eller referensen kan suppleras med hjälp av ett korrelat högre upp i strukturen:

Den där fåtöljen är bekväm att sitta och läsa i. [Prepositionen *i* saknar här rektion, och subjektet i den överordnade satsen visar vilken plats som avses.]

Icke satsformade konstruktioner saknar ibland inom sig ett led som anger predikationsbasen. Ändå kan konstruktionen tolkas med hjälp av ett kontrollerande led högre upp i strukturen.

Linda {lovade/förbjöd} Lars att hacka upp potatisen. [Infinitivfrasen *att hacka upp potatisen* har inom sig ingen uppgift om predikationsbas men denna kan identifieras med hjälp av satsens subjekt *Linda* (vid *lova*) respektive objekt *Lars* (vid *förbjuda*).]

Se också avsnitt 7.1: d om räckviddsskapande uttryck som bestämmer tolkningen av uttryck som står inom deras räckvidd.

7.3 Grammatikens byggstenar

Grammatikens byggstenar är olika typer av ord (som kan böjas eller förbli oböjda), fraser och satser. Orden, hämtade ur språkets lexikon, är grammatikens grundläggande byggelement. Grammatiken visar hur man bygger fraser och satser av ord. Satsen kan i vissa typer av skriftspråk göras mycket invecklad, eftersom en sats kan innehålla andra samordnade och underordnade satser, som i sin tur kan ha samordnade och underordnade satser som led etc. En sats eller en fras som inte själv är led i en annan sats fungerar som en mening. Hur man sedan bygger texter av meningar kan inte beskrivas med grammatiska regler, även om många element i satserna har till uppgift att ange relationer också över meningsgränserna.

För att kunna ge regler för hur ord, fraser och satser kan varieras och kombineras behöver vi klassificera orden, fraserna och satserna i grammatiska typer efter struktur, funktion och betydelse. Som en viss typ eller klass av ord, fraser och satser räknar vi då sådana som kan vara byggda på ett visst antal sätt (struktur) samtidigt som de har en viss uppsättning av syntaktiska användningsmöjligheter (funktion och distribution). Klassen kan också kännetecknas semantiskt av vad dess medlemmar kan betyda och av vilken semantisk relation de kan ha till sin omgivning (betydelse).

Alla medlemmar av en viss klass eller typ av uttryck behöver inte ha alla klassens egenskaper, men varje medlem har fler egenskaper gemensamma med medlemmarna i den egna klassen än med medlemmarna i andra klasser. Vissa egen-

skaper är mera typiska än andra för klassen. Medlemmar med alla eller många sådana egenskaper kallas prototypiska.

a) Ord

Med ord kan man mena olika saker. Ord som avgränsas med mellanrum i en skriven text och som tillsammans bildar meningar brukar kallas grafiska ord. Neutrala till om texten är talad eller skriven är beteckningar som textord eller löpord.

Min mor och mina mostrar känner din mor. [Satsen består av 8 grafiska ord (textord, löpord).]

Varje textord är en manifestation av ett böjt eller oböjt lexikonord:

Min mor och mina mostrar känner din mor. [I satsen används 6 olika lexikonord, nämligen följande (upptagna i sin lexikala uppslagsform): *min*, *mor*, *och*, *moster*, *känna*, *din*.]

Om man bortser från att ett lexikonord kan böjas (se nedan) kan det ha någon av följande tre strukturer. Det kan bestå av ett enda morfem (rotmorfem), dvs. av en ljudsekvens som uppbär betydelse men som inte kan delas upp i delar som var för sig är betydelsebärande: *jämn*, *jul*, *gran*. Det kan vara en avledning och består då av ett potentiellt lexikonord + ett avledningsaffix: *jämn-het*, *o-jämn*. Det kan också vara en sammansättning och består då av två potentiella lexikonord: *jul-gran*, *skum-plast*. Lexikonord som ingår i andra lexikonord kan själva vara flermorfemiga, dvs. avledningar eller sammansättningar: *ojämn-het*, *plast-julgran*.

Vissa typer av ord kan böjas i olika kategorier. I svenskan sker böjning i regel med tydligt urskiljbara böjningssuffix (*Bengt-s*, *stol-ar*, *stol-en*, *grön-a*, *hög-re*, *kör-de*), men ibland kan motsvarande distinktion signaleras (också) på annat sätt (*gäss*, *större*, *gjor-de*, *sprang*, *fick*). I ett ords uppsättning av böjningsformer ingår också den oböjda formen som har sin egen syntaktiska funktion på nivå med de böjda formerna: *tåg* : *tåg-et*, *vit* : *vit-t*, *spring* : *spring-er* etc.

En viktig indelning är den i böjliga och oböjliga lexikonord.

De böjliga lexikonorden indelas vidare i ordklasser framför allt efter sin böjning. Tydligast avtecknar sig ordklasserna substantiv, adjektiv och verb. Egennamnen skiljer sig i vissa avseenden från substantiven och räknas i denna grammatik som en särskild ordklass. Participen är avledda av verb men är i fråga om böjning och syntaktisk funktion lika adjektiven. Också de förs i denna grammatik till en egen ordklass.

Pronomenen är en heterogen ordklass som omfattar en samling av inbördes tämligen väl sammanhållna men sinsemellan olika undertyper. Vissa pronomen erinrar böjningsmässigt och syntaktiskt om substantiven, andra om adjektiven, men på det hela taget är skillnaderna gentemot dessa ordklasser så tydliga att det knappast skulle vara berättigat att klassificera hithörande ord som pronominella substantiv respektive adjektiv. Till pronomenen hör också den bestämda artikeln *den* och den obestämda artikeln *en*. Starkt besläktade med olika slags pronomen är räkneorden, dvs. grundtalen *en*, *två*, *tre* etc. och ordningstalen *första*, *andra*, *tredje*

etc., som på grund av gemensamma semantiska egenskaper i enlighet med traditionen ändå hänförs till en egen ordklass.

De oböjliga orden fördelas på olika klasser med utgångspunkt i sina syntaktiska (och i viss mån semantiska) egenskaper. Prepositionerna konstrueras med ett nominalt led, subjunktionerna med en sats och infinitivmärket med en verbfras (vars huvudord är ett verb i infinitiv). Konjunktionerna förbinder ord, fraser och satser av samma semantiska och syntaktiska typ. Adverben kan också räknas till de oböjliga ordklasserna. De fungerar bl.a. som bestämningar till alla ord utom substantiv (och egennamn) och utgör alltså en semantiskt och syntaktiskt mycket brokig samling. Man kan ifrågasätta det rimliga i att räkna dem som en sammanhållen ordklass. Återstår interjektionerna som kan utgöra en egen mening och uttrycka en egen språkhandling.

Se vidare Ord och ordklasser § 4–8.

b) Fraser

Många ord kan vara huvudord till bestämningar. På så sätt bildas konstruktioner, vilka kan användas syntaktiskt ungefär på samma sätt som konstruktionens huvudord.

”Fras” är en sammanfattande term för ord eller ordgrupper med en viss uppsättning av möjliga strukturer och med en viss uppsättning av syntaktiska användningsmöjligheter. En adjektivfras består sålunda av ett adjektiv utan eller med bestämningar, och den kan fungera främst som attribut, som predikativ eller (med adjektivet i neutrum) som adverbial.

Det grundläggande mönstret för uppbyggnaden av en fras kan anges som i Schema 3.

	(Bestämning …)	**Huvudord**	**(Bestämning …)**
Nominalfras:	två rätt små	bilar	från Japan
Adjektivfras:	ganska	duktig	på datorer
Verbfras:	försiktigt	avlägsna	emballaget
Prepositionsfras:	tätt	intill	vår veranda

SCHEMA 3. Konstruktionsmönster för fraser med huvudord. Parentes om ett led anger att ledet är möjligt men inte nödvändigt, punkter att det kan finnas mer än ett led av det angivna slaget.

Olika huvudord tar olika bestämningar och kan användas på olika sätt syntaktiskt. Fraserna indelas därför i typer efter vilket huvudord de har. De viktigaste frastyperna är följande:

Nominalfrasen är ett samlingsbegrepp för fraser med framför allt substantiv, egennamn eller substantiviska pronomen som huvudord. Huvudordet tar olika slag av attribut som bestämningar före eller efter huvudordet. Nominalfrasen kan fungera framför allt som subjekt, objekt, rektion, predikativ och possessivattribut. Nominalfrasen är ett blockled, dvs. huvudord och bestämningar står normalt tillsammans i satsen.

Verbfrasen har ett verb som huvudord. I den sammanhållna verbfrasen har verbets bestämningar med få undantag sin ordinarie plats efter verbet. Bestämningarna utgörs framför allt av olika slags objekt eller adverbial, av egentligt subjekt eller predikativ. Vid vissa verb är en viss typ av bestämning obligatorisk (*medföra*, *hävda* kräver t.ex. objekt). En finit verbfras fungerar som predikatsled i satsen. Infinita verbfraser (särskilt infinitivfraser med infinitivmärke) kan användas i en rad nominala funktioner (ungefär som en nominalfras). Verbfrasen är mindre fast sammanhållen än nominalfrasen.

Adjektivfrasen har ett adjektiv eller ett adjektiviskt pronomen som huvudord. Vissa bestämningar står alltid framför huvudordet medan andra i den sammanhållna adjektivfrasen vanligen placeras efteråt. Bestämningarna är vanligen adverbial, någon gång objekt (*trogen sina ideal*). Adjektivfrasen fungerar som attribut, predikativ och (i neutrumform) som adverbial. Adjektivfrasen är lika litet som verbfrasen alltid ett sammanhållet blockled. Adjektivfraser kan ingå i nominalfraser utan substantiviskt huvudord: *De svarta måste försonas med de vita*. *Här behövs lite rött*. Participfrasen har ett particip som huvudord och liknar adjektivfrasen i sin struktur men visar också släktskap med verbfrasen genom sin större möjlighet att ta efterställda bestämningar och att konstrueras med objekt eller predikativ.

Prepositionsfrasen har en preposition som huvudord. Vissa prepositioner kan ta framförställd adverbiell bestämning. Prepositionen tar annars bara en efterställd bestämning, rektionen, som i de allra flesta fall utgörs av en nominalfras eller ett annat nominalt led (infinitivfras eller nominal bisats). Normalt är rektionen obligatorisk. Utan rektion används framför allt vissa prepositioner som anger rum (*bredvid*, *intill* m.fl.) samt prepositioner i funktion som partikeladverbial vid verb (*slå på*, *gå av*). Prepositionsfrasen har en vidsträckt syntaktisk funktion, främst som adverbial till adjektiv och verb och som efterställt attribut i nominalfraser.

Många typer av fraser kan utvidgas med ett fokuserande satsadverbial som *särskilt*, *bara*, *åtminstone* till en frastyp av samma slag. En nominalfras som *två bilar från Japan* kan utvidgas med exempelvis *åtminstone* utan att förlora sin karaktär av nominalfras: *åtminstone två bilar från Japan*.

Två fraser av ett visst slag kan samordnas till en fras av samma slag:

Den är *rätt snabb och mycket bra på halt väglag*. [Två adjektivfraser har samordnats till en fras med samma syntaktiska funktion som en enkel adjektivfras.]

Se vidare kapitel 13 Fraser och frastyper.

c) Satser

Satsen är den mest omfattande konstruktion som kan byggas med grammatikens regler. I denna grammatik uppfattas satsen som en tillordning av två obligatoriska led till varandra, subjektet och en finit verbfras (predikatsledet). Ett annat synsätt är att betrakta satsen som en huvudordskonstruktion där det finita verbet (eller rentav finitmorfemet, vanligen presens- eller preteritumsuffixet) är huvudord med resten av satsens led som sina direkta eller indirekta bestämningar.

Subjektet består vanligen av en nominalfras, och predikatsledet är en verbfras med verbet-huvudordet i finit form:

<<Du själv>$_{\text{Subjekt}}$ <skall göra i ordning skinkan>$_{\text{Predikatsled}}$.>$_{\text{Sats}}$

I vissa satstyper, t.ex. i direktiv huvudsats, saknas emellertid oftast subjektet:

<<Gör i ordning skinkan>$_{\text{Predikatsled}}$.>$_{\text{Sats}}$

Subjektet föregår i vissa satstyper predikatsledet i dess helhet, men i andra fall placeras subjektet mellan det finita verbet och dettas bestämningar:

<<Skall <du själv>$_{\text{Subjekt}}$ göra i ordning skinkan>$_{\text{Predikatsled}}$?>$_{\text{Sats}}$

Utöver subjekt och predikatsled kan satsen innehålla satsadverbial som t.ex. negerar satsen eller anger talarens attityd till satsinnehållet:

Min bror vill *nog tyvärr inte* göra skinkan i år.

En sats kan vara led i en annan sats (eller i en fras). Den kallas då bisats och kännetecknas i de flesta fall av en viss ordföljd (i denna grammatik kallad af-ordföljd): subjektet och eventuella satsadverbial står före det finita verbet. Ofta inleds satsen av en subjunktion som anger bisatsens syntaktiska och semantiska karaktär:

att min bror inte vill äta [Bisatsen inledd av en subjunktion som *att* används i första hand som nominalt led.]

eftersom min bror inte vill äta [Bisatsen inledd av en subjunktion som *eftersom* används i första hand som adverbial.]

som min bror inte vill äta [Bisatsen inledd av subjunktionen *som* används i första hand som attribut.]

En nominal eller adverbiell bisats liksom andra nominala och adverbiella led kan ofta utvidgas med ett fokuserande satsadverbial: *särskilt eftersom min bror inte vill äta*.

Både underordnade och icke underordnade satser kan liksom fraser samordnas med varandra:

Han läser i boken *som din bror har skrivit och som kom i går*.
Skinkan gör hon men knäcken gör han.

Se också Satsens struktur § 1.

d) Meningar

Sådana grammatiska fraser eller satser i en text som inte är led i andra grammatiska konstruktioner utgör meningar i texten. I skriftspråk utgörs de flesta meningarna av huvudsatser, främst av deklarativa huvudsatser men också av interrogativa, direktiva, expressiva etc. huvudsatser:

Jag tar bilen.
Tar du bilen?
Ta bilen!
Vad fin bilen är!

Men meningen behöver inte vara satsformad. Särskilt i talspråk utgörs den ofta av icke satsformade uttryck, t.ex. interjektionsfraser (*Oj! Va? Hej!*) eller vokativfraser (*Åsa! Du!*).

Det är typiskt för meningen att den uttrycker en självständig språkhandling, t.ex. ett påstående, en fråga, en uppmaning, en hälsning etc.:

22 grader.
En huggorm?
Två vagnar hitåt!
Vilken sommardag!
Kära syster!

Meningar som var för sig skulle kunna fungera självständigt kan vara kombinerade utan förbindande konjunktion till komplexa meningar som prosodiskt och semantiskt är mer integrerade med varandra än med den omgivande texten:

Han var här igår, va?
Oj, vad det regnar.
Kom hit, Bengt, ska du få se.
Gå nu, annars kastar jag ut dig.

Komplexa meningar bildas också genom att huvudsatser eller icke satsformade meningar samordnas via en konjunktion:

Gå nu meddetsamma eller stanna och diska.
Han tog bilen men hon stannade kvar.
Hon gick inte fort men vilken stil!
Plötsligt började det hagla och hon till att skrika.
Jag kan inte komma men tack i alla fall.

Svensk grammatisk bibliografi

Sammanställd av
Lisa Christensen, Helena Hansson, Lena Lötmarker och Bo-A. Wendt

Urval

Bibliografin förtecknar – med en ambition att vara så fullständig som möjligt – litteratur om svensk grammatik utkommen på 1900-talet (till och med första halvåret av 1995). Enstaka äldre verk av central betydelse finns också med. När det gäller litteratur på utomnordiska språk är redovisningen dock mindre heltäckande, framför allt för litteratur på andra språk än engelska. Allmänlingvistisk litteratur finns inte med i bibliografin, men gränsen är ibland oklar. När det ges svenska exempel i en i övrigt rent allmänlingvistisk artikel eller bok, har denna vanligtvis kommit med.

Uppställning

Bibliografin är uppställd ämnesvis efter denna grammatiks kapitelordning. Först redovisas allmänna verk om grammatik, sedan följer enligt grammatikens disposition: Ord med dess underavdelningar, Fraser med dess underavdelningar, Satser och meningar med dess underavdelningar samt Samordning och ellips. Sist redovisas under rubriken Sammelverk sådana böcker varur minst två olika artiklar finns upptagna i bibliografin. I den bibliografipost där en enskild artikel redovisas anges bara titeln på det verk som den ingår i, och denna titel återfinns sedan under Sammelverk med fullständiga bibliografiska uppgifter. När endast en artikel ur en viss bok finns med i bibliografin, ges däremot alla bibliografiska uppgifter i samma post som själva artikeln.

Ett flertal artiklar och böcker i bibliografin hänför sig till mer än en ämnesrubrik. De återfinns då som bibliografiposter antingen under den rubrik där de i första hand hör hemma eller – när det är svårt att urskilja ett visst ämne som det mest centrala – under den första relevanta ämnesrubriken i bibliografin. I båda fallen hänvisas det sedan från de övriga relevanta ämnesavdelningarna till denna bibliografipost. Dessa hänvisningar återfinns sist under varje ämnesrubrik och består av bibliografipostens nummer samt författarnamn inom parentes. Exempel: ”Se också: 319 (Diderichsen), 342 (Lindroth)”.

Under ämnesrubrikerna är bibliografiposterna sorterade alfabetiskt efter författarnas efternamn. Flera verk av en författare från ett och samma år betecknas – alfabetiskt efter titel – med a, b etc. efter årtalsangivelsen.

Efter den ämnessorterade redovisningen följer ett alfabetiskt författarregister med hänvisningar till samtliga bibliografiposter.

Genomgångna källor

a) Till bibliografin har följande tidskrifter och institutionserier m.m. excerperats i sin helhet till och med första halvåret 1995:

Acta Linguistica Hafniensia
Acta Philologica Scandinavica
Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities
Arbetsrapporter från Tema K, Linköpings universitet
Arkiv för nordisk filologi
Bulletin of Scandinavian Philology
Data linguistica
Folkmålsstudier
FUMS rapport
Färsk Forsk
Gothenburg Monographs in Linguistics
Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics
Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics-S
Guling
Linköping Studies in Arts and Science
Logical Grammar Reports
Lund University. Department of Linguistics. General Linguistics. Phonetics. Working Papers.
Lundastudier i nordisk språkvetenskap A, B, C, D
Meddelanden från Avdelningen för tillämpad nordisk språkvetenskap vid Lunds universitet
Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet A, B
Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet
Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet A, B, C
Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet
Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning
MINS (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet)
MISS (Meddelanden från Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet)
Moderna språk
Nordic Journal of Linguistics
Nordistica Gothoburgensia
Nordlund
Nordrapp
Nordsvenska
Norsk Lingvistisk Tidsskrift
Norskrift
Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori

Nysvenska studier
Ord och stil (Språkvårdssamfundets skrifter)
Papers from the Institute of Linguistics. University of Stockholm (PILUS)
Rapporter från Språkdata
Reports from Uppsala University. Department of Linguistics (RUUL)
Scandinavian Studies (ej vol. 1, 2:3, 3)
Skrifter utgivna av Institutionen för filologi II vid Tammerfors universitet, nordisk filologi
Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet
Skrifter utgivna av Svenska språknämnden
Språk och stil. Ny följd
Språkbruk (Informationsblad utgivet av Svenska språkbyrån, Helsingfors)
Språkvård
SSM reports (Projektet Svenska som målspråk)
Stockholm studies in Scandinavian philology. New series
Studia Linguistica. A Journal of General Linguistics
Studia Philologica Jyväskyläensia
Studier i modern språkvetenskap (inklusive Ny serie)
Studier i nordisk filologi (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland)
Studies in Communication (SIC)
Studies in Generative Grammar
Svenska landsmål och svenskt folkliv
Svensklärarföreningens årsskrift
Working Papers in Scandinavian Syntax
Årsskrift för Modersmålslärarnas förening

b) Rapporter från följande konferensserier har gåtts igenom till och med första halvåret 1995:

The Nordic languages and modern linguistics
Nordic prosody
Scandinavian conference of linguistics
Svenska språkets historia
Svenskans beskrivning
Symposium om svenska som andraspråk

ALLMÄNT

1 **Ahlbäck, O.**, 1971 (1956). *Svenskan i Finland*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 15.) (2 uppl.) 73 s. Stockholm.

2 **Ahrenberg, L.**, 1986. Lexikalisk-funktionell grammatik på svenska. I: *Papers from the Fifth Scandinavian conference of computational linguistics*. Helsinki, December 11–12. Ed. by F. Karlsson. (University of Helsinki. Department of general linguistics. 15.) 1–11.

3 **Allén, S.**, 1982. Om förändringar i svenskan sedan 1950. I: *Svenskans beskrivning 13*, 6–25.

4 **Allwood, J.**, 1976a. *A Montague grammar for a fragment of Swedish*. (Logical Grammar Reports 22.) 48 s. Göteborg.

5 **Allwood, J.**, **Andersson, L.-G.**, 1989 (1976). *Semantik*. (Guling 1.) (10 uppl.) 223 s. Göteborg.

6 **Allwood, J.**, **Nivre, J.**, **Ahlsén, E.**, 1990. Speech management – on the nonwritten life of speech. I: *Nordic Journal of Linguistics 13:1*, 3–48.

7 **Amnell, I.-B.**, **Saari, M.**, 1978 (1974). *Kurs i svensk grammatik 1*. (2 uppl.) 185 s. Helsingfors.

8 **Andersson, Erik**, 1993b. *Grammatik från grunden. En koncentrerad svensk satslära*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 24.) 192 s. Uppsala.

9 **Andersson, Erik**, **Östman, J.-O.**, 1978. Computer processing of Swedish syntactic data. Some preliminaries and tentative results. I: *Working papers on computer processing of syntactic data*. Ed. by E. Andersson. (Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut 37.) 73–108. Åbo.

10 **Andersson, L.-G.**, 1978. *Common sense grammar*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 37.) 17 s. Göteborg.

11 **Andersson, L.-G.**, 1982a (1977). *Lite grann om språk och grammatik*. (Guling 10.) 167 s. Göteborg.

12 **Andersson, L.-G.**, 1985b. *Fult språk. Svordomar, dialekter och annat ont*. 245 s. Stockholm.

13 **Anward, J.**, 1980. Från yttrandeplanering till social struktur. I: *Lingvistiska perspektiv*, 15–56.

14 **Anward, J.**, 1982. Basic Swedish. I: *Readings on unbounded dependencies in Scandinavian languages*, 47–75.

15 **Anward, J.**, 1983. *Språkbruk och språkutveckling i skolan*. 171 s. Lund.

16 **Askedal, J. O.**, 1990. De moderne germanske språk – hovedtrekk av en lingvistisk-typologisk og språkgeografisk inndeling. I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift 1990:1*, 3–27.

17 **Askedal, J. O.**, 1992. On certain typological (characterological) differences be-

tween Norwegian and Swedish syntax. I: *The Nordic languages and modern linguistics 7, vol. 1*, 141–150.

18 **Askedal, J. O.**, 1993. Aspekte der Morphosyntax der modernen skandinavischen Sprachen vor dem Hintergrund der Sprachtypologie. I: *Arbeiten zur Skandinavistik. 10. Arbeitstagung der deutschsprachigen Skandinavistik 22.–27.9. 1991 am Weißenhäuser Strand*. Hrsg. von B. Glienke & E. Marold. 301–315. Frankfurt am Main.

19 **Beckman, N.**, 1910. Till frågan om grammatiska kategorier och grammatisk terminologi. I: *Språk och stil 9*, 11–28.

20 **Beckman, N.**, 1934. *Västeuropeisk syntax. Några nybildningar i nordiska och andra västeuropeiska språk*. (Göteborgs högskolas årsskrift XL.) 44 s. Göteborg.

21 **Beckman, N.**, 1959 (1904). *Svensk språklära för den högre elementarundervisningen*. (9 uppl.) 318 s. Stockholm.

22 **Berg, T.**, 1978. *Provinsialismer i gymnasisters språk. En undersökning av regionala och dialektala varianter frekvenser i Luleå*. (Stadsmål i övre Norrland 14.) 58 s. Umeå.

23 **Bergman, G.**, 1942. Sydliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket. I: *Arkiv för nordisk filologi 56*, 125–250.

24 **Bergman, G.**, 1952. Nordliga provinsialismer i det bildade svenska talspråket. I: *Arkiv för nordisk filologi 66 (1951)*, 131–215.

25 **Bergman, G.**, 1962. *Rätt och fel i språket*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 26.) 99 s. Stockholm.

26 **Bergroth, H.**, 1928 (1917). *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. (2 uppl.) 367 s. Helsingfors.

27 **Björkhagen, I.**, 1962 (1923). *Modern Swedish grammar*. (9 uppl.) 199 s. Stockholm.

28 **Björseth, B.**, 1958. *Göteborgsspråket*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 19.) 54 s. Stockholm.

29 **Bolander, M.**, 1981. *Mera grammatik. En orientering om några alternativ till traditionell grammatik*. (Läromedel från institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet 8.) 49 s. Umeå.

30 **Bucht, T.**, 1962. *Språket i Härnösand*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 25.) 151 s. Stockholm.

31 **Cederschiöld, G.**, 1919. *Skriftsvenska och talsvenska*. 80 s. Lund.

32 **Cederschiöld, G.**, 1924 (1897). *Om svenskan som skriftspråk*. (5 uppl.) 255 s. Lund.

33 **Collinder, B.**, 1971. *Svenska. Vårt språks byggnad*. 295 s. Stockholm.

34 **Collinder, B.**, 1974. *Svensk språklära*. 258 s. Lund.

35 **Cooper, R.**, 1986a. Swedish and the head-feature convention. I: *Topics in Scandinavian syntax*, 31–52.

36 **Dahl, Ö.**, 1976a (1974). *Generativ grammatik på svenska*. (2 uppl.) 113 s. Lund.

37 **Dahl, Ö.**, 1976c. Svensk operationell syntax. I: *Nysvenska studier 55–56*, 133–156.

38 **Dahl, Ö.**, 1977. Swedish operational syntax. I: *Logic, pragmatics and grammar*, 117–145.

39 **Dahl, Ö.**, 1982. *Grammatik*. 108 s. Lund.

40 **Dahlstedt, K.-H.**, 1971 (1966). Homonymi i nusvenskan. I: *Norrländska och nusvenska. Tre studier i nutida svenska*, 79–220. Lund.

41 ***Deskriptiv svensk grammatik***, 1972. Utarbetad av lärare vid IES, Stockholms universitet. Red. av E. Nylund-Brodda & B. Holm. 211 s. Stockholm.

42 **Dunås, R.**, 1970. *Bättre svenska*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 2.) 169 s. Lund.

43 **Ehrling, S.**, 1914. Grammatik och logik. Några synpunkter. I: *Språk och stil 14*, 168–217.

44 **Einarsson, J.**, 1978. *Talad och skriven svenska. Sociolingvistiska studier*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 9.) 230 s. Lund.

45 **Ejerhed, E.**, 1985. *En ytstrukturgrammatik för svenska*. (Department of general linguistics. Avdelningen för allmän språkvetenskap. 27.) 27 s. Umeå.

46 **Ejerhed, E., Church, K.**, 1983. Finite state parsing. I: *Papers from the Seventh Scandinavian conference of linguistics*, vol. 2, 410–432.

47 **Elert, C.-C.**, 1970. *Ljud och ord i svenskan*. 191 s. Stockholm.

48 **Elert, C.-C.**, 1980. Artighetsuttryck i svenskan. Yttranden i rutinmässiga interaktioner. I: *Nysvenska studier 59–60* (1979–1980), 429–442.

49 **Elert, C.-C.**, 1981. *Ljud och ord i svenskan 2*. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 40.) 169 s. Umeå–Stockholm.

50 **Eliasson, S.**, 1975. On the issue of directionality. I: *The Nordic languages and modern linguistics 2*, 421–445.

51 **Eliasson, S.**, 1978. Svensk kontrastiv lingvistik och felanalys: en översikt samt några aktuella teoretiska frågor. I: *Svenskan i modern belysning*, 97–138.

52 **Eliasson, S.**, 1979. A bibliography of Swedish contrastive linguistics and error analysis. I: *Nordic Journal of Linguistics 2:2*, 123–149.

53 **Ellegård, A.**, 1968. Grammatiska termer i en transformationell svensk grammatik. I: *Språkvård 1968:1*, 9–12.

54 **Ellegård, A.**, 1969. *Svensk-engelsk transformationsgrammatik*. 185 s. Göteborg.

55 **Ellegård, A.**, 1971. *Transformationell svensk-engelsk satslära. Med övningsuppgifter av Sölve Ohlander*. 224 s. Lund.

56 **Faarlund, J.T.**, 1977. Transformational syntax in dialectology: Scandinavian word order varieties. I: *Papers from the Trondheim syntax symposium*, 65–83.

57 **Gadelii, E.**, 1992. Relationen mellan morfologisk-syntaktisk variation och omslag i ”huvudskapsparametern” i svenska. I: *Svenskans beskrivning 19*, 121–132.

58 **Gjerdman, O.**, 1937. Dialekt i skriftspråk. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1937*, 79–95.

59 **Hellberg, S.**, 1984. *Sanningen om svenskan. 75 artiklar om vårt språk*. 174 s. Göteborg.

60 **Hellberg, S.**, 1985d. *Vårt språk 69–150*. (Färsk Forsk 10.) 69–150. Göteborg.

61 **Hellberg, S.**, 1987b. *Vårt språk 151–270*. (Färsk Forsk 13.) 151–270. Göteborg.

62 **Hellberg, S.**, 1990b. *Vårt språk 271–404*. (Färsk Forsk 15.) 271–404. Göteborg.

63 **Holm, G.**, 1964. Talspråkssyntax. I: *Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning I*, 30–45.

64 **Holm, Lars, Larsson, K.**, 1980 (1976). *Svenska meningar*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 7.) (2 uppl.) 154 s. Lund.

65 **Holmberg, B.**, 1976. *Språket i Göteborg*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 59.) 73 s. Stockholm.

66 **Holmes, P., Hinchliffe, I.**, 1988. *Essentials of Swedish grammar*. 186 s. Hull.

67 **Holmes, P., Hinchliffe, I.**, 1994. *Swedish. A comprehensive grammar*. 628 s. London–New York.

68 **Hornstrand, C.**, 1983. *Något om de syntaktiska ytmönstren i svenskan*. (Papers from the Institute of Linguistics. University of Stockholm. 50.) 28 s. Stockholm.

69 **Hulthén, L.**, 1944. *Studier i jämförande nunordisk syntax*. (Göteborgs högskolas årsskrift L 1944:3.) 285 s. Göteborg.

70 **Hulthén, L.**, 1948. *Studier i jämförande nunordisk syntax II*. (Göteborgs högskolas årsskrift LIII 1947:4.) 255 s. Göteborg.

71 **Hultman, T. G.**, 1975. *Liten svensk grammatik 1. Grundbok*. 104 s. Lund.

72 **Hyltenstam, K.**, 1976. Ordföljd och meningsbyggnad. I: *Kontrastiv fonetik och syntax med svenska i centrum*, 86–118.

73 **Ingers, I.**, 1950. *Sydsvenskt riksspråk*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 7.) 30 s. Stockholm.

74 **Ingers, I.**, 1970 (1957). *Språket i Lund. Dialekt och riksspråk i Lund och omnejd*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 17.) (2. uppl.) 139 s. Stockholm.

75 **Jörgensen, N.**, 1970b. *Syntaktiska drag i svenska dialekter. En bibliografisk översikt*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 2.) 65 s. Lund.

76 **Jörgensen, N.**, 1971. *Svensk verbsyntax – en bibliografisk översikt*. (Meddelanden från avdelningen för tillämpad nordisk språkvetenskap vid Lunds universitet 5.) 44 s. Lund.

77 **Jörgensen, N., Svensson, J.**, 1992 (1986). *Nusvensk grammatik*. (2 uppl.) 216 s. Lund.

78 **Kallstenius, G.**, 1910. Några förmenta och några verkliga konstruktionsfel. I: *Språk och stil 9*, 81–99.

79 **Karlgren, H.**, 1971. Konsten att undertrycka information. I: *Språkvård 1971:1*, 8–12.

80 **Körner, R.**, 1940a. Grundlinjer till en analytisk syntax. I: *Moderna språk 34*, 71–80.

81 **Körner, R.**, 1954c. Strödda bidrag till komparativ grammatik III–IV. I: *Moderna språk 48*, 67–86, 323–341.

82 **Liljestrand, B.**, 1987a. Felkategorier i talad svenska – och hos C J L Almquist. I: *Talspråk och prosadialog*, 1–50.

83 **Lindberg, E.**, 1980 (1976). *Beskrivande svensk grammatik. Under medverkan av Ove Oskarsson.* (2 uppl.) 276 s. Stockholm.

84 **Linell, P.**, 1980. Om yttrandeplaneringens syntax: några hypoteser och forskningsbehov. I: *Lingvistiska perspektiv*, 71–102.

85 **Linell, P., Gustavsson, L.**, 1987. *Initiativ och respons. Om dialogens dynamik, dominans och koherens.* (SIC 15, 1987. University of Linköping. Studies in Communication.) 269 s. Linköping.

86 **Ljung, M.**, 1986 (1984). *Om svordomar i svenskan, engelskan och arton andra språk.* (2 uppl.) 125 s. Stockholm.

87 **Ljung, M., Ohlander, S.**, 1988 (1971). *Allmän grammatik.* (6 uppl.) 239 s. Malmö.

88 **Loman, B., Jörgensen, N.**, 1971. *Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer.* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 1.) 127 s. Lund.

89 **Lombard, A.**, 1946. Sydsvenska och uppsvenska. Bidrag till en jämförelse mellan två former av svenskt riksspråk. I: *Arkiv för nordisk filologi 60* (1945), 1–72.

90 **Lundström, G.**, 1939. *Studier i nyländsk syntax.* (Svenska landsmål ock svenskt folkliv B 38.) 230 s. Stockholm.

91 **Löfström, J.**, 1988. *Repliker utan gränser. Till studiet av syntaktisk struktur i samtal.* 189 s. Göteborg.

92 **Lönnerholm, E.**, 1972. *Språket i Jönköping.* (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 46.) 127 s. Stockholm.

93 **Magnusson, B.**, 1978. *Språket i Kalmar.* (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 64.) 118 s. Stockholm.

94 **Molde, B.**, 1970a. Dagens svenska och morgondagens. I: *1900-talssvenska*, 5–24.

95 **Molde, B.**, 1992. *Svenska i dag. Svar på språkfrågor.* 239 s. Stockholm.

96 **Mårtensson, E.**, 1988. Förändringar i 1900-talets svenska – en litteraturgenomgång. I: *Nordlund 14*, 101-217. Lund.

97 **Nikula, H.**, 1986. *Dependensgrammatik.* (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 16.) 134 s. Malmö.

98 **Nikula, K.**, 1985. Skyltspråk – några iakttagelser. I: *Skrifter utgivna av institutionen för filologi II vid Tammerfors universitet, nordisk filologi 11*, 7–60. Tammerfors.

99 **Nordenstam, K.**, 1988. Avbrott och stödsignaler hos kvinnor och män. I: *Svenskans beskrivning 16, vol. 2*, 386–400.

100 **Nordman, M.**, 1992. *Svenskt fackspråk.* 279 s. Lund.

101 **Noreen, A.**, 1903–23. *Vårt språk. Nysvensk grammatik i utförlig framställning 1–5, 7, 9:1.* 579 s, 491 s, 574 s, 331 s, 706 s, 555 s, 87 s. Lund.

102 **Nyholm, L.**, 1981. Vårdat talspråk – variationsmönster i Helsingfors. I: *Svenskans beskrivning 12*, 193–202.

103 **Nyholm, L.**, 1984. *Svenskt stadsmål i Helsingfors.* (Meddelanden från Institutio-

nen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B 8.) 177 s. Helsingfors.

104 **Palmgren, K., Löfström, J.**, 1978. *Om språkliga innehållskategorier*. (Rapporter från Språkdata 8.) 43 s. Göteborg.

105 **Pettersson, G.**, 1974. *Reklamsvenska. Studier över varumärkesannonser från 1950- och 60-talen*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 27.) 159 s. Lund.

106 **Platzack, C.**, 1974b. *Språket och läsbarheten*. 211 s. Lund.

107 **Platzack, C.**, 1982b. *Modern grammatisk teori. En introduktion till EST*. 175 s. Lund.

108 **Platzack, C.**, 1987d. Parametric variation in Scandinavian syntax. I: *The Nordic languages and modern linguistics 6*, 21–32.

109 **Platzack, C.**, 1991. Nutida svensk syntaxforskning: en internationell angelägenhet. I: *Svenskans beskrivning 18*, 29–46.

110 **Platzack, C.**, 1994b. Svensk syntax i nordisk belysning. I: *Svenskans beskrivning 20*, 38–60.

111 **Platzack, S.**, 1974. Språk för att beskriva språk. I: *Papers from the First Scandinavian conference of linguistics*, 255–271.

112 **Platzack, S.**, 1981a. En kontextgrammatisk beskrivning av svenskan. I: *Svenskans beskrivning 12*, 49–63.

113 **Platzack, S.**, 1982. Kontextens roll för val av språkform och för den valda språkformens innebörd. I: *Textstrategier i tal och skrift*, 171–190.

114 **Reuter, M.**, 1973. Hur talar Helsingforssvenskarna? I: *Språkvård 1973:4*, 16–20.

115 **Reuter, M.**, 1977. Svenskan i Finland och finlandssvensk språkvård. I: *Språkvård 1977:4*, 5–14.

116 **Saari, M.**, 1975. *Talsvenska. En sociolingvistisk studie över syntaktiska drag i intervjusvar*. 233 s. Helsingfors.

117 **Sigurd, B.**, 1970. Grammatikens indelning. I: *Språkvård 1970:3*, 3–14.

118 **Silverström, C.**, 1994. Bland pulpeter, roskisar och jättekiva käringar. I: *Språkbruk 1994:3*, 3–11.

119 **Ståhle, C. I.**, 1970. Några drag i svenska språkets förändring under 1900-talet. I: *1900-talssvenska*, 25–76.

120 **Svensson, J.**, 1981. *Etermediernas nyhetsspråk 2. Studier över innehåll och informationsstruktur*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 11.) 245 s. Lund.

121 **Svensson, J.**, 1987. Den problematiska hierarkin. I: *Grammatik på villovägar*, 97–105.

122 **Taraldsen, K. T.**, 1984. Some phrase structure dependent differences between Swedish and Norwegian. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 9*, 1–45. Trondheim.

123 **Teleman, U.**, 1969c. Grammatik för gymnasister. I: *Språket i blickpunkten*, 98–131.

124 **Teleman, U.**, 1970a. Generativ grammatik och modersmålsstudiet. I: *Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori 2*, 143–170.

125 **Teleman, U.**, 1972a. Om Paul Diderichsens syntaktiska modell. I: *Tre uppsatser om grammatik*, 33–57.

126 **Teleman, U.**, 1972b. Transformativ grammatik – tre generationer. I: *Tre uppsatser om grammatik*, 58–108.

127 **Teleman, U.**, 1974. *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 6.) 282 s. Lund.

128 **Teleman, U.**, 1978. Grammatikens tillstånd och behov. I: *Svenskan i modern belysning*, 7–27.

129 **Teleman, U.**, 1983. What Swedish is like. A mini-grammar for those who need it. I: *Nordlund 1*, 1–40. Lund.

130 **Teleman, U.**, 1984 (1974). Ordklasser och satsdelar – finns dom? I: *Språket i bruk*, 72–98. Malmö.

131 **Teleman, U.**, 1987a. Det skolgrammatiska arvet. En inledning. I: *Grammatik på villovägar*, 7–11.

132 **Teleman, U.**, 1988. De svenska svordomarna och deras grammatik. I: *Nysvenska studier 67* (1987), 15–87.

133 **Thorell, O.**, 1977 (1973). *Svensk grammatik*. (2 uppl.) 302 s. Stockholm.

134 **Thors, C.-E.**, 1969. Något om svenskan i Finland. I: *Språket i blickpunkten*, 87–97.

135 **Thors, C.-E.**, 1976. Finlandssvenskan femtio år efter Bergroth. I: *Språkvård 1976:2*, 20–24.

136 **Tingbjörn, G.**, 1981. Kontrastiv minigrammatik. I: *Svenska i invandrarperspektiv*, 41–78.

137 **af Trampe, P., Viberg, Å.**, 1972. *Allmän språkteori och grammatik. En introduktion*. 367 s. Lund.

138 **Wellander, E.**, 1964. *Språk och språkvård*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 30.) 228 s. Stockholm.

139 **Wellander, E.**, 1969. Betydelseutvecklingens mekanik. Återblick och utblick. I: *Nysvenska studier 48*, 71–192.

140 **Wellander, E.**, 1973 (1939). *Riktig svenska*. (4 uppl.) 310 s. Stockholm.

141 **Wessén, E.**, 1970 (1968). *Vårt svenska språk*. (3 uppl.) 241 s. Stockholm.

142 **Åkermalm, Å.**, 1962b. Rubriksvenska. I: *Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1962*, 151–181.

143 **Åkermalm, Å.**, 1965. *Rubriksvenska och andra studier*. (Skrifter utgivna av Modersmålslärarnas förening 100.) 160 s. Lund.

144 **Åkermalm, Å.**, 1972 (1966). *Modern svenska. Språk- och stilfrågor*. (Skrifter utgivna av Svensklärarföreningen 103.) (2 uppl.) 219 s. Lund.

145 **Östman, C.**, 1992. *Den korta svenskan. Om reducerade ordformers inbrytning i skriftspråket under nysvensk tid*. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 30.) 227 s. Uppsala.

ORD

Ord och ordklasser

146 **Blåberg, O.**, 1987. Sammansättningar – gränser för grammatik. I: *The Nordic languages and modern linguistics 6*, 111–118.

147 **Blåberg, O.**, 1988a. *A study of Swedish compounds*. (Department of general linguistics. Avdelningen för allmän språkvetenskap. 29.) 146 s. Umeå.

148 **Brodda, B.**, 1979. *Något om de svenska ordens fonotax och morfotax: iakttagelser med utgångspunkt från experiment med automatisk morfologisk analys*. (Papers from the Institute of Linguistics. University of Stockholm. 38.) 108 s. Stockholm.

149 **Brodda, B., Karlgren, H.**, 1966. Grammatisk klass och syntaktisk roll med särskild tanke på morfemklassifikation. I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning II*, 56–59.

150 **Bruce, G.**, 1982. Reglerna för slutbetoning i sammansatta ord i nordsvenskan. I: *Nordsvenska*, 123–148.

151 **Cederschiöld, G.**, 1911a. Dvandva-sammansättningar i nutidssvenska. I: *Svenska landsmål ock svenskt folkliv 1911*, 348–355.

152 **Ekberg, L.**, 1995a. Deriving the lexicon: Cognitive operations on the vertical axis. I: *Papers from The XVth Scandinavian conference of linguistics*, 102–112.

153 **Elert, C.-C.**, 1973. Avledningar med förstavelserna *be-* och *för-* i svenskan. Med synpunkter på avledningars behandling i en generativ grammatik. I: *Svenska studier från runtid till nutid tillägnade Carl Ivar Ståhle på 60-årsdagen den 27 juni 1973*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 48.) 107–133. Stockholm.

154 **Elert, C.-C.**, 1984. Examinand, intervjuoffer … Nomina patientis – ett avsnitt av svensk ordbildningslära. I: *Florilegium Nordicum*, 99–106.

155 **Elert, C.-C.**, 1994. Compounds in a phonology of Swedish. I: *Acta Linguistica Hafniensia 27:1*, 123–129.

156 **Eliasson, S.**, 1980. Expressiv geminering hos svenska hypokorismer och ellipsord. I: *Nysvenska studier 59–60* (1979–1980), 341–361.

157 **Gadelii, E.**, 1993. *Några observationer angående deiktiska uttryck i tal och skrift*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics S 19.) 13 s. Göteborg.

158 **Geete, R.**, 1906. *En-* i sammansättning med *neutra*. I: *Språk och stil 6*, 81–94.

159 **Hammarberg, B.**, 1966. Maskinell generering av böjningsformer och identifikation av ordklass. I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning III*, 59–70.

160 **Hellberg, S.**, 1978. *The morphology of present-day Swedish. Word-inflection, word-formation, basic dictionary*. (Data linguistica 13. Department of computational linguistics. University of Göteborg.) 130 s. Stockholm.

161 **Johannisson, T.**, 1964b (1958). Tendenser i nutida svensk ordbildning. I: *Nutidssvenska*, 7–22.

162 **Kiefer, F.**, 1970. *Swedish morphology*. 187 s. Stockholm.

163 **Kiefer, F.**, 1972. A propos derivational morphology. I: *Derivational processes*, 42–59.

164 **Kotsinas, U.-B.**, 1990. Ordbildning i slangspråk. I: *Svenskans beskrivning 17*, 137–148.

165 **Kvist, U.**, 1995. On semantic markedness and Swedish inflectional suffixes. I: *Papers from The XVth Scandinavian conference of linguistics*, 269–276.

166 **Körner, R.**, 1933a. Ordklasserna och deras indelning. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1933*, 16–26.

167 **Laurén, C.**, 1975. Ellips, teckenfunktion och språklig ekonomi. En studie i svensk ordbildning. I: *Studier i nordisk filologi 60*, 289–329.

168 **Liljestrand, B.**, 1993 (1975). *Så bildas orden. Handbok i ordbildning.* (2 uppl.) 114 s. Lund.

169 **Linell, P.**, 1972. *Remarks on Swedish morphology*. (RUUL 1. Reports from Uppsala University. Department of linguistics 1 1972.) 87 s. Uppsala.

170 **Ljung, M.**, 1966. Om restmorfem. I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning III*, 41–46.

171 **Ljunggren, K. G.**, 1956. Ytterligare om termerna avledning och retrograd avledning. I: *Arkiv för nordisk filologi 71*, 69–70.

172 **Malmgren, S.-G.**, 1988. On regular polysemy in Swedish. I: *Studies in computer-aided lexicology*, 179–200.

173 **Nilsson, K.**, 1970b. Multiple modal expressions: A case of synonymy. I: *Studia Linguistica 24*, 114–127.

174 **Saury, J.-M.**, 1985. Negative affixes in Swedish. I: *Svenskans beskrivning 15*, 435–450.

175 **Schmid, B.**, 1988. Lexikalisk fonologi och tryck i sammansatta ord i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 16*, vol. 2, 415–427.

176 **Sigurd, B.**, 1971. *Ord på gott och ont.* (Papers from the Institute of Linguistics. University of Stockholm. 6.) 24 s. Stockholm.

177 **Sigurd, B.**, 1972a. Med- och motsatsord. I: *Ord om ord*, 66–82.

178 **Söderbergh, R.**, 1971 (1967). *Svensk ordbildning.* (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 34.) (2 uppl.) 197 s. Stockholm.

179 **Tamm, F.**, 1900. *Sammansatta ord i nutida svenskan. Undersökta med hänsyn till bildning av förleder*. (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. VII. 1.) 158 s. Uppsala.

180 **Teleman, U.**, 1969a. Böjningssuffixens form i nusvenskan. I: *Arkiv för nordisk filologi 84*, 163–208.

181 **Teleman, U.**, 1987d. Om avstavning. I: *Språkvård 1987:2*, 20–26.

182 **Teleman, U.**, 1993b. Ett sanningens ord. I: *Nordiska orter och ord*, 201–204.

183 **Teleman, U., u.å.** *Om svenska ord.* 113 s. Lund.

184 **Thorell, O.**, 1981. *Svensk ordbildningslära*. 180 s. Stockholm.

185 **Thorell, O.**, 1984. *Att bilda ord*. 138 s. Stockholm.

186 **Viberg, Å.**, 1990. Svenskans lexikala profil. I: *Svenskans beskrivning 17*, 391–408.

187 **Wikberg, K.**, 1989. On translating Swedish compounds into English. I: *Language learning and learner language. Papers from a conference held in Stockholm and Åbo, 17–18 October, 1988*. Ed. by B. Hammarberg. (Scandinavian working papers on bilingualism 8. University of Stockholm. Institute of linguistics. Department of research on bilingualism.) 140–149. Stockholm.

188 **Åkerblom, B.**, 1963. Topelius och Törneros. Ett bidrag till belysningen av förhållandet mellan finlandssvenskan och svenskan i Sverige. I: *Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1963*, 114–137.

189 **Åkerblom, B.**, 1964. *Modern svenska. Drag och tendenser i nusvenskan. En registrering*. 48 s. Stockholm.

190 **Åkermalm, Å.**, 1956. Om termerna avledning och retrograd avledning. I: *Arkiv för nordisk filologi 71*, 66–69.

191 **Östergren, O.**, 1905b. Språklig nyskapelse. I: *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri utgifven av Letterstedtska föreningen 1905*, 582–602.

Se också:
1283 (Wellander)

Substantiv och egennamn

192 **Allén, S.**, 1981. Tjugohundratalet och några andra tidsord. I: *Språkvård 1981:2*, 13–16.

193 **Andersson, A.-B.**, 1992. *Second language learners' acquisition of grammatical gender in Swedish*. (Gothenburg monographs in linguistics 10.) 237 s. Göteborg.

194 **Andersson, Erik**, 1980. Balansen mellan grammatiskt och semantiskt genus i svenskan. I: *Folkmålsstudier 26* (1979), 27–48.

195 **Andersson, Erik**, 1983b. Om gränsen mellan substantiv och nominalfras. I: *Struktur och variation*, 283–299.

196 **Andersson, Erik, Sundman, M.**, 1979a. Bestämningar till verbalsubstantiv i svenska och finska. I: *Kontrastiv lingvistik och sekundärspråksforskning*, 7–17.

197 **Andersson, T.**, 1976. Manlig sjuksköterska. I: *Nordiska studier i filologi och lingvistik*, 1–11.

198 **Andersson, T.**, 1980. Svenska släktnamn i går, i dag – i morgon? I: *Nysvenska studier 59–60* (1979–1980), 385–400.

199 **Andersson, T.**, 1994. Olika egennamnskategorier – förenande och särskiljande drag. I: *Övriga namn*, 15–42.

200 **Aniansson, E.**, 1982. En morfologisk variabel i två generationer i Eskilstuna. I: *Svenskans beskrivning 13*, 91–101.

201 **Aniansson, E.**, 1991a (1982). Enköping kommun och Thor Cup. I: *Eget språk och andras*, 48–49.

202 **Aronson, B.**, 1970. *Olika slag av genitivkonstruktioner i vardagligt talspråk*. (Rapport nr 11 från forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS).) 43 s. Uppsala.

203 **Beckman, N.**, 1908. Familjebeteckningarna på -s. I: *Språk och stil 7*, 243–248.

204 **Benson, S.**, 1957. Om genuskategorier och genuskriterier i svenskan. I: *Arkiv för nordisk filologi 72*, 61–70.

205 **Berg, R. G:son**, 1910. Verbalabstrakter på -an. I: *Språk och stil 9*, 258–267.

206 **Berg, R. G:son**, 1914b. Duala substantiv i nusvenskan. I: *Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld den 25 juni 1914*, 180–190.

207 **Berg, R. G:son**, 1915a. Avledningsändelsen -(*n*)*ad*. I: *Språk och stil 15*, 124–127.

208 **Bergfors, E. O.**, 1991 (1981). Hur många personal är ni? I: *Eget språk och andras*, 70–71.

209 **Bergman, G.**, 1951. Det lämpliga uttrycket. I: *Nysvenska studier 30*, 94–115.

210 **Bergman, G.**, 1953. Det lämpliga uttrycket. 7. Massaved och syratorn. I: *Nysvenska studier 31*, 126–130.

211 **Bergman, G.**, 1958. Det lämpliga uttrycket. 18. En PM, ett PS och vårt hundraåriga SJ. Om genus för initialord. I: *Nysvenska studier 37*, 141–142.

212 **Bergroth, H.**, 1910. Ett fall av dissimilatorisk tendens i den finländska svenskan. I: *Språk och stil 9*, 247–257.

213 **Blume, H.**, 1976. Der Status des schwedischen Suffixes -*is* (Typ *Kondis*) in einer semiotischen Typologie lexikalischer Einheiten. I: *Skandinavistik 6:2*, 81–109.

214 **Blåberg, O.**, 1985. Svensk substantivböjning i BETA. I: *Svenskans beskrivning 15*, 134–148.

215 **Blåberg, O.**, 1988b. On compound words in Swedish. I: *Papers from the Tenth Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 88–102.

216 **Brodda, B.**, 1976. Om genitivens grundbetydelse. I: *Nysvenska studier 55–56*, 200–212.

217 **Brodda, B.**, 1982. Yttre kriterier för igenkänning av sammansättningar. I: *Svenskans beskrivning 13*, 102–114.

218 **Cederschiöld, G.**, 1908. *Studier öfver verbalabstrakterna i nutida svenska*. 132 s. Göteborg.

219 **Cederschiöld, G.**, 1911c. Några anmärkningar om sammansatta substantiv med adjektiv (såsom attribut) till förled. I: *Festskrift till K. F. Söderwall på hans sjuttioårsdag den 1 januari 1912*, 177–194. Lund.

220 **Cederschiöld, G.**, 1912. Hemvant och främmande i nominalböjningen. I: *Språk och stil 12*, 133–150.

221 **Cederschiöld, G.**, 1915. Några anmärkningar om verbalabstrakter på -*ande* (resp. -*ende*). I: *Språk och stil 15*, 129–143.

222 **Davidson, H.**, 1990. *Han hon den. Genusutvecklingen i svenskan under nysvensk tid.* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 45.) 223 s. Lund.

223 **Ekberg, L.**, 1995b. Ordbildningens gränser: om *are*-avledningar i svenskan. I: *Arkiv för nordisk filologi 110*, 179–198.

224 **Eklund, B.**, 1986. Om särskrivning av sammansatta ord. I: *Språkvård 1986:2*, 22–24.

225 **Elert, C.-C.**, 1966b. Morfofonematiska typer bland svenska substantiv. I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning II*, 40–52.

226 **Elmquist, A. L.**, 1939. Swedish gender. I: *Scandinavian Studies and Notes 15:6*, 198–214.

227 **Gadelii, K. E.**, 1992. Inflectional vs. periphrastic modification of the Swedish noun. I: *Papers from the Workshop on the Scandinavian noun phrase*, 45–57.

228 **Gerdelius, E.**, 1914. Växlande artikelböjning med *n* och *t*. I: *Språk och stil 14*, 116–131.

229 **Green, B.**, 1985. Nominalsammansättningar i Harry Martinsons poesi. I: *Nysvenska studier 63*, 193–201.

230 **Hasselrot, B.**, 1954. Om diminutiver – ute och hemma. I: *Nysvenska studier 33* (1953), 139–154.

231 **Hellberg, S.**, 1976. Bestämd form pluralis. I: *Nysvenska studier 55–56*, 227–250.

232 **Hellberg, S.**, 1985c. ”They never come back”. On improductive rules and allomorphs. I: *Studia Linguistica 39:2*, 130–142.

233 **Hesselman, B.**, 1911. Studier i svensk formlära. 1. Slutartikeln *-en*. I: *Språk och stil 11*, 81–171.

234 **Hiilos, H.**, 1965b. Om det notiviska och kvantitativa species. I: *Nysvenska studier 44* (1964), 146–149.

235 **Hiilos, H.**, 1965c. Om det skenbestämda species. I: *Nysvenska studier 44* (1964), 142–146.

236 **Himanen, R.**, 1990. *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor. Titlar och yrkesbeteckningar i nusvensk dagspress.* (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 21.) 136 s. Uppsala.

237 **Hjelmqvist, T.**, 1903. *Förnamn och familjenamn med sekundär användning i nysvenskan. Onomatologiska bidrag.* 411 s. Lund.

238 **Hjelmqvist, T.**, 1913a. *Imperativiska substantivbildningar i svenskan. Studier och samlingar*. 216 s. Lund.

239 **Holmberg, Anders**, 1992b. Properties of non-heads in compounds: a case study. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 49*, 27–57. Lund.

240 **Hultman, T. G.**, 1992. *Barnet – han* eller *den*. Om genuskongruens vid ordet *barn* i gymnasisters språkbruk. I: *Svenska i harmoni*, 75–150.

241 **Hummelstedt, E.**, 1937. Nomina actionis i östsvenska dialekter, tre principer för bildande av sådana. I: *Svenska landsmål ock svenskt folkliv 1936*, 160–190.

242 **Hummelstedt, E.**, 1949. Pejorativt neutrum i de finlandssvenska dialekterna. I: *Acta Academiae Aboensis. Humaniora 18*, 178–200. Åbo.

243 **Hylén, J. E.**, 1908. Kollektiv med pluralis. I: *Språk och stil 8*, 55–87.

244 **Hylén, J. E.**, 1916. Skolgrammatiska strövtåg. I: *Språk och stil 16*, 28–40.

245 **Inghult, G.**, 1968. Ord med suffixet -is i svenskan. I: *Språkvård 1968:4*, 9–15.

246 **Janzén, A.**, 1964a. Gender variation in Scandinavian: I. I: *Scandinavian Studies 36:2*, 81–102.

247 **Janzén, A.**, 1964b. Gender variation in Scandinavian: II. I: *Scandinavian Studies 36:3*, 189–208.

248 **Janzén, A.**, 1965a. Gender variation in Scandinavian: III. I: *Scandinavian Studies 37:2*, 139–159.

249 **Janzén, A.**, 1965b. Gender variation in Scandinavian: IV. I: *Scandinavian Studies 37:4*, 356–376.

250 **Janzén, A.**, 1966. Gender variation in Scandinavian: V. I: *Scandinavian Studies 38:1*, 45–61.

251 **Josefsson, G.**, 1995b. Some principles on word formation in Swedish. I: *Papers from The XVth Scandinavian conference of linguistics*, 243–251.

252 **Kjellmer, G.**, 1980. ”Två taxeringsordföranden lämnar olika meddelande” – om böjning av substantiv på -ande. I: *Språkvård 1980:2*, 9–11.

253 **Kjellmer, G.**, 1984b. Minutrar. I: *Språkvård 1984:2*, 17–18.

254 **Kuhn, H.**, 1985. Genustilldelning hos främmande ord. I: *Svenskans beskrivning 15*, 291–302.

255 **Källström, R.**, 1995. *Om svenskans genussystem. En diskussion av några analysalternativ*. (Meddelanden från institutionen för svenska språket 9.) 38 s. Göteborg.

256 **Körner, R.**, 1937a. Formella och logiska kategorier i grammatiken. I: *Moderna språk 30* (1936), 185–197.

257 **Laurén, C.**, 1972. *Initialord i svenskan*. (Vaasan kauppakorkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia No 17. Filologia.) 16 s. Vasa.

258 **Leander, M.**, **Synnemark, M.**, 1970. *Ändelsevariation i neutrum bestämd form hos några grupper eskilstunabor*. (Rapport nr 9 från forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS).) 52 s. Uppsala.

259 **Lilie, E.**, 1921. *Studier över Nomina agentis i nutida svenska*. 225 s. Göteborg.

260 **Linell, P.**, 1977. Knilpor, mejder och snulkar – ett experiment med pluralbildning i svenskan. I: *Provinsiellt och universellt. En vänskrift till Karl-Hampus Dahlstedt 19 april 1977*. Utg. av R. Otterbjörk & S. Sjöström. (University of Umeå. Department of general linguistics. 12.) 91–101. Umeå.

261 **Loman, B.**, 1962. Verbalsubstantiv på *-ning* och *-ande* i nusvenskt riksspråk. I: *Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 11*, 1–30. Göteborg.

262 **Lotz, J.**, 1972. The structure of the Swedish nominal paradigm. I: *Studies for Einar Haugen*, 331–338.

263 **Magnusson, B.**, 1965. *Om pluraländelserna -ar – -er hos feminina vokalstammar*. 387 s. Uppsala.

264 **Michaëlsson, K.**, 1935–36. Hur personnamn övergå till appellativer. I: *Acta Philologica Scandinavica 10*, 50–80.

265 **Molde, B.**, 1970b. Latinsk och svensk ordböjning. I: *Språkvård 1970:1*, 2–6.

266 **Molde, B.**, 1975. Leksand k:a – vägvisning och språkbruk. I: *Språkvård 1975:4*, s. 6.

267 **Molde, B.**, 1978. Radior och tevear – några ordböjningsproblem. I: *Språkvård 1978:3*, 3–16.

268 **Nordberg, B.**, 1971. *Allomorfisk variation i böjningen av neutrala substantiv i eskilstunaspråket*. (Rapport nr 17 från forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS).) 51 s. Uppsala.

269 **Nordberg, B.**, 1972. Böjningen av neutrala substantiv i Eskilstunaspråket. Utomspråkligt och inomspråkligt betingad variation. I: *Nysvenska studier 51*, 117–227.

270 **Nordfelt, A.**, 1898. Om ändelsen *-is* i nysvenskan. I: *Studier i modern språkvetenskap I*, 133–145. Stockholm.

271 **Olofsson, Y.**, 1975. Den applikativa generativa modellen – ett universellt system för språklig analys tillämpat på verbalsubstantiv i svenskan. I: *SLOVO 9*, 3–44. Uppsala.

272 **Olsson, M.**, 1989. Om årtalsbenämningar. I: *Nysvenska studier 68* (1988), 41–56.

273 **Pamp, B.**, 1994. Övriga namn och andra. Ett försök till gruppering av egennamnen. I: *Övriga namn*, 49–57.

274 **Platzack, S., Platzack, C.**, 1980. *En svensk referensgrammatik del V* (*preliminär version*). *Substantivets accidenser: Species*. (Sve-re-gram 6.) 83 s. Lund.

275 **Platzack, S., Santesson, L.**, 1981. *En svensk referensgrammatik del IV* (*preliminär version*). *Substantivets accidenser 2: numerus*. (Sve-re-gram 7.) 114 s. Lund.

276 **Reinhammar, M.**, 1983. Om artikelsynkopen i eskilstunaspråket. I: *Nysvenska studier 61*, 5–28.

277 **Sandström, G., Holmberg, Anders**, 1994a. Adjective incorporation and the syntax of the Scandinavian noun phrase. I: *Department of general linguistics. University of Umeå. 35*, 81–97. Umeå.

278 **Sandström, G., Holmberg, Anders**, 1994b. Ett polysyntetiskt drag i nordsvenska. I: *Svenskans beskrivning 20*, 330–340.

279 **Sigurd, B.**, 1965. Morfologiska mönster i nationalitetsord. I: *Arkiv för nordisk filologi 80*, 231–276.

280 **Sigurd, B.**, 1966. Morfologiska mönster i nationalitetsord. I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning II*, 53–55.

281 **Sigurd, B.**, 1975. Understanding compounds and Salvador Dali. I: *Papers from the Second Scandinavian conference of linguistics*, 313–335.

282 **Sigurd, B.**, 1979. Förkortningarna och det moderna samhället. I: *Språkvård 1979:2*, 3–8.

283 **Sigurd, B.**, 1980. Förnamnsreformen. I: *Språkvård 1980:2*, 20–24.

284 **Sigurd, B.**, 1987. Språkliga förlängningskonster. I: *Språkvård 1987:3*, 18–23.

285 **Solstrand, P. H.**, 1980. Suffixet -are i finländskt slangspråk. I: *Xenia Thorsiana*, 310–314.

286 **Sturtevant, A. M.**, 1954. The shift of gender in certain modern Swedish and Danish words. I: *Scandinavian Studies 26:3*, 118–124.

287 **Ståhle, C. I.**, 1980. Kungsan, Fiskis och Stegan. Ord på -an och -is i stockholmskan – och en Bellmansstrof. I: *Nysvenska studier 59–60* (1979–1980), 362–384.

288 **Svensson, L.**, 1975. Om fogen i sammansättningar med tvåstaviga neutrer på -e som förled i modern svenska. I: *Kring en ordbok*, 163–194.

289 **Söderberg, B.**, 1983. *Från rytters och cowboys till tjuvstrykers. S-pluralen i svenskan. En studie i språklig interferens.* (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in Scandinavian philology. New series 16.) 232 s. Stockholm.

290 **Söderberg, B.**, 1984. Sex öl, två taxi och raffiga foto. Om den oböjda pluralen. I: *Nysvenska studier 62*, 18–44.

291 **Söderberg, B.**, 1988. Svensk språkvård och ofödda lammskinn. Om förledsbestämning: ett språkvårdsfall. I: *Nysvenska studier 67* (1987), 89–122.

292 **Tamm, F.**, 1897. *Om avledningsändelser hos svenska substantiv. Deras historia ock nutida förekomst.* (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. V. 4.) 93 s. Uppsala.

293 **Tegnér, E.**, 1962 (1892). *Om genus i svenskan.* (3 uppl.) 217 s. Stockholm.

294 **Teleman, U.**, 1969d. On gender in a generative grammar of Swedish. I: *Studia Linguistica 23*, 27–67.

295 **Teleman, U.**, 1987c. Hur många genus finns det i svenskan? I: *Grammatik på villovägar*, 106–114.

296 **Thelander, M.**, 1974. Grammatiskt genus i en nutida norrländsk talgemenskap. I: *Nysvenska studier 54*, 96–129.

297 **Thorell, O.**, 1991b (1979). Sväv och flyt. I: *Eget språk och andras*, 54–55.

298 **Tiselius, G. A.**, 1908. Familje- och firmabeteckningarna på -s i nutida svenskt riksspråk. I: *Språk och stil 7*, 127–160.

299 **Wellander, E.**, 1915. Ett par produktiva typer av skriftspråklig nybildning. I: *Språk och stil 15*, 26–52.

300 **Wellander, E.**, 1952. Oklara punkter i svensk grammatik. I: *Till Nils Hänninger 27.5.1952*, 37–48. Stockholm.

301 **Wellander, E.**, 1954. Varm korvgubbe – vandrare i dimma. I: *Elias Wessén 15 april 1954*, 236–250. Lund.

302 **Wennerberg, J.**, 1962. De dubbelt sammansatta orden i svenskan. I: *Nysvenska studier 41*, 5–54.

303 **Westman, M.**, 1986b. Svenskalärare? I: *Språkvård 1986:2*, 27–28.

304 **Wijk-Andersson, E.**, 1989. Individuella reflexioner om generella betydelser. Artikelanvändningen i några texter med generell referens. I: *Nysvenska studier 68* (1988), 75–86.

305 **Ågren, K.**, 1912. *Om användningen av bestämd slutartikel i svenskan*. 146 s. Uppsala.

306 **Åkermalm, Å.**, 1961a. Om s.k. förledsanslutning. I: *Nysvenska studier 40*, 55–81.

307 **Åkermalm, Å.**, 1961b. ”Utrensare utan blod”. I: *Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1961*, 71–91.

308 **Östergren, O.**, 1908. Per Sprogvild och G. Cederschiöld, Verbalabstrakterna. I: *Språk och stil 8*, 137–163.

309 **Östergren, O.**, 1917. Obestämd s-form efter preposition. Några synpunkter. I: *Språk och stil 17*, 129–184.

310 **Östergren, O.**, 1921–22. S-form efter prepositionen ’till’. I: *Nysvenska studier 1*, 138–140.

311 **Östergren, O.**, 1922. Adverbiell s-form efter annan prep. än ’till’. I: *Nysvenska studier 2*, 201–208.

Se också:
48 (Elert), 314 (Belanner), 1198 (Hiilos), 1217 (Rydén)

Adjektiv

312 **Abelin, Å.**, 1989. *Färgordssammansättningar*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics S 14.) 24 s. Göteborg.

313 **Andersson, L.-G.**, 1985a. Avhandlade adjektiv. I: *Nysvenska studier 64*, 151–179.

314 **Belanner, I.**, 1947. Adjektivändelsen *-e*, bestämda slutartiklarna i plural. I: *Skola och samhälle 7–8*, 228–235.

315 **Berg, R. G:son**, 1915b. Tvåstaviga adjektiv som förled. I: *Språk och stil 15*, 260–272.

316 **Berg, R. G:son**, 1918–19. Nya adjektiv på -sam. I: *Språk och stil 18*, 218–226.

317 **Bergman, G.**, 1960. Det lämpliga uttrycket. 21. Sammansättningar av adjektiv med adjektiv. I: *Nysvenska studier 39*, 169–178.

318 **Borgstam, S.**, 1977. Nog är tillräckligt. I: *Nysvenska studier 57*, 217–226.

319 **Diderichsen, P.**, 1944. Perfektparticipium – supinum – verbaladjektiv i dansk og svensk. I: *Arkiv för nordisk filologi 58*, 263–283.

320 **Dunås, R.**, 1966. *Lig-avledningar till substantiv i nusvenskan*. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 14.) 429 s. Uppsala.

321 **Ejder, B.**, 1945. *Adjektivändelsen -er i de nordiska språken särskilt i svenskan*. (Lunda-studier i nordisk språkvetenskap 3.) 262 s. Lund.

322 **Garme, B.**, 1991a (1988). Annorlunda. I: *Eget språk och andras*, 69–70.

323 **Garme, B.**, 1991b (1987). Röda och orange tröjor. I: *Eget språk och andras*, 46–47.

324 **Hast, S.**, 1980. Om ord och uttryck av typen *splitterny* och *spritt ny*. I: *Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 16*, 21–81. Göteborg.

325 **Hedquist, R.**, 1979. Om adjektivets komparation. I: *Svenskans beskrivning 11*, 95–106.

326 **Hellberg, S.**, 1988. The semantics of high-frequency adjectives. I: *Studies in computer-aided lexicology*, 124–139.

327 **Hene, B.**, 1984. *"Den dyrkade Lasse och stackars lilla Lotta." En syntaktisk-semantisk studie av personbeskrivande adjektiv och adverb i populära ungdomsböcker*. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 64.) 269 s. Umeå–Stockholm

328 **Hene, B.**, 1988. Attributiv ålder och predikativ glädje – om personbeskrivande adjektivs syntaktiska funktion. I: *Svenskans beskrivning 16*, vol. 1, 202–219.

329 **Hjelmqvist, T.**, 1913b. *Ospar* och *ospard* (*osparad*) i st. f. *sparad* jämte liknande uttryck. Några fall af öfverflödig negation i svenskan. I: *Arkiv för nordisk filologi 29*, 135–162.

330 **Hylén, J. E.**, 1920–21. Adjektiv utan obestämt neutrum singularis. I: *Språk och stil 20*, 55–64.

331 **Hylén, J. E.**, 1924. Sammansatta adjektivs komparation. I: *Nysvenska studier 4*, 152–163.

332 **Jonsson, H.**, 1988. Växlingen mellan normbestämd och neutral innebörd hos vissa adjektiv. I: *Nysvenska studier 67* (1987), 137–154.

333 **Kester, E.-P.**, 1992. Adjectival inflection and dummy affixation in Germanic and Romance languages. I: *Papers from the Workshop on the Scandinavian noun phrase*, 72–87.

334 **Kester, E.-P.**, 1993. The inflectional properties of Scandinavian adjectives. I: *Studia Linguistica 47:2*, 139–153.

335 **Körner, R.**, 1936a. Den skolgrammatiska behandlingen av det självständiga adjektivet. I: *Moderna språk 29* (1935), 173–193.

336 **Körner, R.**, 1945b. En misskänd superlativ. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1945*, 127–134.

337 **Körner, R.**, 1953. Strödda bidrag till komparativ grammatik. II. I: *Moderna språk 47*, 39–56.

338 **Larsson, A.**, 1991a (1978). Att göra sin egen mask. I: *Eget språk och andras*, 64–65.

339 **Larsson, C.**, 1940a. Den s.k. absoluta komparationen. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1940*, 142–144.

340 **Leijström, G.**, 1950. *Studier i det germanska adjektivets syntax I. Partitiva adjektiv. En satsanalytisk undersökning*. 93 s. Stockholm.

341 **Lindqvist, A.**, 1909. Studier över svenska verbaladjektiv. I: *Arkiv för nordisk filologi 25*, 221–288.

342 **Lindroth, H.**, 1906. *Om adjektivering af particip. En studie inom nusvensk betydelselära*. 176 s. Lund.

343 **Ljunggren, K. G.**, 1939. *Adjektivering av substantiv i svenskan. Undersökningar i svensk ordbildnings- och betydelselära.* (Lunds universitets årsskrift. N.F. Avd. 1. Bd 35. Nr 3.) 321 s. Lund–Leipzig.

344 **Ljunggren, K. G.**, 1940. Ett kapitel ur språkets liv. När substantiv blir adjektiv. I: *Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri utgiven av Letterstedtska föreningen. Ny serie 15* (1939), 466–482.

345 **Ljunggren, K. G.**, 1944. Adjektiven liten och små. I: *Arkiv för nordisk filologi 58*, 47–61.

346 **Loman, B.**, 1964a. Adjektivkombinationer. I: *Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning I*, 72–81.

347 **Loman, B.**, 1980. Avledningar på *-sam* i svenskan. I: *Folkmålsstudier 26* (1979), 49–60.

348 **Lundbladh, C.-E.**, 1988. *Adjektivets komparation i svenskan. En semantisk beskrivning.* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 40.) 196 s. Lund.

349 **Löfström, P.**, 1988. Vinröd eller rödvin? I: *Språkvård 1988:4*, 21–23.

350 **Malmgren, S.-G.**, 1981. Att definiera adjektiv. I: *Svenskans beskrivning 12*, 91–99.

351 **Malmgren, S.-G.**, 1987a. *Om adjektiven i LPS-projektets lexikon. En arbetsrapport från projektet En Lexikonorienterad Parser för Svenska.* (Rapporter från Språkdata 23.) 21 s. Göteborg.

352 **Malmgren, S.-G.**, 1990 (1984). *Adjektiviska funktioner i svenskan.* (Nordistica Gothoburgensia 13. Acta Universitatis Gothoburgensis.) 231 s. Göteborg.

353 **Mjöberg, J.**, 1931. En vilsekommen superlativ. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1931*, 74–77.

354 **Nilsson, G.**, 1993a. *Aktig-ord förr och nu. En historisk-semantisk studie av aktig-avledningar i svenskan.* (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 31.) 140 s. Uppsala.

355 **Nilsson, G.**, 1993b. Tvivelaktig, slösaktig och småaktig eller välartad, sparsam och gentlemannamässig? Om konkurrens mellan adjektivbildande suffix. I: *Studier i svensk språkhistoria 3*, 153–159.

356 **Nordberg, B.**, 1985d (1982). Vad händer med adjektivets ändelsekomparation? I: *Det mångskiftande språket*, 88–103.

357 **Nordberg, B.**, 1991b (1979). Tätare eller mera tät? I: *Eget språk och andras*, 45–46.

358 **Pettersson, T.**, 1990. Varför barnet inte kan vara latt. I: *Svenskans beskrivning 17*, 293–302.

359 **Samuelsson, K. J.**, 1914. Några ord om sammansättningar med *-lös* och *-fri*. I: *Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld den 25 juni 1914*, 394–405.

360 **Sigurd, B.**, 1967. Adjektivkomparationens morfologi. I: *Arkiv för nordisk filologi 82*, 250–268.

361 **Sigurd, B.**, 1983. Om jätte-, kalas- och andra förstärkningsprefix. I: *Språkvård 1983:2*, 7–16.

362 **Söderbergh, R.**, 1964. *Suffixet -mässig i svenskan. En historisk-semantisk ordbildningsstudie.* (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in Scandinavian philology. New series 5.) 388 + 40 s. Stockholm.

363 **Söderbergh, R.**, 1965. Ändelsen -mässig i svenskan. I: *Språkvård 1965:3*, 9–12.

364 **Tamm, F.**, 1899a. *Om avledningsändelser hos svenska adjektiv. Deras historia ock nutida förekomst.* (Skrifter utgivna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. VI. 8.) 68 s. Uppsala.

365 **Teleman, U.**, 1965. Svenskans genusmorfem. I: *Arkiv för nordisk filologi 80*, 217–230.

366 **Teleman, U.**, 1966a. Svenskans genusmorfem. I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning II*, 67–69.

367 **Teleman, U.**, 1987b. Det är skillnad på folk och fä: dum; dummare; dummast. I: *Grammatik på villovägar*, 115–123.

368 **Teleman, U.**, 1995. Han, hon eller vem som helst. I: *Språkvård 1995:1*, 3–9.

369 **Thelander, K.**, 1991 (1989). Kommunicerbar på svenska? I: *Eget språk och andras*, 62–63.

370 **Uthorn, N.**, 1954. Falsk komparativ. I: *Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1953*, 94–96.

371 **Utterström, G.**, 1980. *Om prefixet o- i 1900-talssvenska. En studie.* (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet 18.) 20 s. Umeå.

372 **Vendelfelt, E.**, 1946–47. Ordsammansättningar av typen ”sötsur”. I: *Nysvenska studier 26*, 96–110.

373 **Westman, M.**, 1994. Grammatikens lundensiske ljus. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring*, 229–237.

374 **Widmark, G.**, 1991 (1982). Norges nye/nya statsminister. I: *Eget språk och andras*, 47–48.

375 **Widmark, G.**, 1992b. Vi och Wellander. Om kongruensen som språkvårdsproblem. I: *Språkvård 1992:3*, 7–16.

Se också:
194 (Andersson), 204 (Benson), 209 (Bergman), 220 (Cederschiöld), 245 (Inghult), 255 (Källström), 270 (Nordfelt), 278 (Sandström, Holmberg), 279 (Sigurd), 280 (Sigurd), 293 (Tegnér), 294 (Teleman), 296 (Thelander), 433 (Körner), 834 (Widmark)

Pronomen och räkneord

376 **Ahlgren, P.**, 1978. *Tilltalsordet ni. Dess semantik och användning i historiskt perspektiv.* (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiæ Scandinavicæ Upsaliensia 12.) 142 s. Uppsala.

377 **Allén, S.**, 1958. Indelningen av nusvenskans pronomen. I: *Arkiv för nordisk filologi 73*, 51–70.

378 **Andersson, Elisabet,** 1982. Några pronominella bestämningar i Umemålet. I: *Nordsvenska*, 193–200.

379 **Andersson, Erik,** 1975. Swedish numerals: Constituent structure and semantics. I: *Papers from the Second Scandinavian conference of linguistics*, 15–34.

380 **Andersson, Erik,** 1993a. En syntaktisk definition av svenskans pronomen. I: *Språk och social kontext*, 215–227.

381 **Andersson, L.-G.,** 1972. *Man – ett pronomen.* (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 15.) 22 s Göteborg.

382 **Aniansson, E.,** 1991b (1987). Tjugohundratalet. I: *Eget språk och andras*, 55–56.

383 **Anward, J.,** 1974b. Swedish reflexivization. I: *Papers from the First Scandinavian conference of linguistics*, 17–35.

384 **Beckman, N.,** 1948. Rang och pronomen. I: *Nysvenska studier 27*, 99–112.

385 **Berg, R. G:son,** 1906b. Interrogativet och relativet *hvem*. I: *Språk och stil 6*, 247–248.

386 **Bergman, G.,** 1959. *Tilltalsord i Norden.* (Föreningen Norden. Nordens serie 32.) 31 s. Stockholm.

387 **Bílý, M.,** 1978. Reflexives and the subjective ('empathic') side of FSP. I: *Papers from the Fourth Scandinavian conference of linguistics*, 227–233.

388 **Blume, H.,** 1982. Schwedisch *han/hon* und seine Entsprechungen im Deutschen. I: *Skandinavistik 12:2*, 137–151.

389 **Bolander, M., Hene, B.,** 1982. "Hä gå bra dä!" Varianter till *det* i regionalt standardspråk i Arvidsjaur. I: *Nordsvenska*, 175–191.

390 **Braunmüller, K.,** 1978a. On possessive pronouns in Germanic languages. I: *The Nordic languages and modern linguistics 3*, 303–312.

391 **Bönnemark Myrman, M.,** 1992. Förenade possessiva och demonstrativa pronomen i svensk skönlitteratur och i översättningar till svenska från engelska. I: *Svenskans beskrivning 19*, 82–94.

392 **Cassirer, P.,** 1976. Formerna av pronomenet *de*. 1. södra Sverige. I: *Nysvenska studier 55–56*, 251–290.

393 **Dahl, Ö.,** 1980. Über *Sin* und *Hans*. I: *ALVAR. A linguistically varied assortment of readings. Studies presented to Alvar Ellegård on the occasion of his 60th birthday.* (Stockholm papers in English language and literature. 1.) 21–33. Stockholm.

394 **Eklund, B.,** 1978. *JAG SÅG HAN och HAN SÅG JAG. Något om subjektsformer av personliga pronomen på objektsplats hos skolungdomar i Västerbotten.* (Stadsmål i övre Norrland 12.) 44 s. Umeå.

395 **Eklund, B.,** 1982. "Jag såg han." Om objektsformer av personliga pronomen i nordsvenskan. I: *Nordsvenska*, 161–173.

396 **Elert, C.-C.,** 1964. Räkneordens morfosyntax och morfofonematik. I: *Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning I*, 63–70.

397 **Elert, C.-C.,** 1966a. Graphs for the morphological relations in the personal and possessive pronouns in Swedish. I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning III*, 29–39.

398 **Ellegård, A.**, 1980. Om namn på höga tal. I: *Språkvård 1980:2*, 12–15.

399 **Elmquist, A. L.**, 1947. Swedish expressions denoting 'a little' and 'at all'. I: *Scandinavian Studies 19:6*, 225–229.

400 **Engdahl, E.**, 1980a. Unbounded dependencies with bound anaphors. I: *The Nordic languages and modern linguistics 4*, 251–262.

401 **Enkvist, N. E.**, 1983. En not över multipla kriterier för korrelatbestämning. I: *Struktur och variation*, 301–307.

402 **Eriksson, I.**, 1969. *Pronomenbruket i några inspelningar av Eskilstuna stadsspråk*. (Rapport nr 5 från forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS).) 44 s. Uppsala.

403 **Ewerth, S.**, 1978. Ska dom eller skall de? I: *Språkvård 1978:2*, 25–30.

404 **Ewerth, S.**, 1992. Tidningstexter, om *dom* igen. I: *Språkvård 1992:3*, 17–19.

405 **Forsgren, T.**, 1995. Hän/hon/han: om folk och fä, personligt och opersonligt. I: *Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet B 19*, 44–52. Uleåborg.

406 **Fraurud, K.**, 1988b. Pronoun resolution in unrestricted text. I: *Nordic Journal of Linguistics 11:1–2*, 47–68.

407 **Gjerdman, O.**, 1915. Till frågan om uppkomsten av uttryck som *din stackare*. I: *Språk och stil 15*, 235–259.

408 **Gunnarsson, B.-L.**, 1991b. Hen, den, hon eller han? I: *Språkvårdssamfundets meddelanden 28*, s. 11. Uppsala.

409 **Götzsche, H.**, 1991b. On the logic and syntax of numerals in Danish and Swedish. I: *Papers from the Twelfth Scandinavian conference of linguistics*, 78–89.

410 **Götzsche, H.**, 1994. Svenska decimaltermer och pseudodecimaltermer. I: *Svenskans beskrivning 20*, 159–167.

411 **Hallencreutz, K.**, 1979. *De–dem–dom i svenskt elevspråk*. (FUMS rapport 71.) 30 s. Uppsala.

412 **Hallencreutz, K.**, 1992. Elevtexter – rapport från en granskning. I: *Språkvård 1992:3*, 20–22.

413 **Hammarberg, B., Viberg, Å.**, 1976a. Anaforiska processer i svenskan i invandrarperspektiv – några utgångspunkter. I: *Nysvenska studier 55–56*, 213–226.

414 **Hantson, A.**, 1994. Scandinavian SIN in (absolute) MED constructions. I: *Proceedings of The XIVth Scandinavian conference of linguistics and The VIIIth conference of Nordic and general linguistics. General session*, vol. 1, 149–161.

415 **Hedquist, R.**, 1976. Pronomen som övertalningsmedel. I: *Nysvenska studier 55–56*, 157–176.

416 **Hellberg, S.**, 1980. *Reflexiveringen som ledtråd till svenskans struktur*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 42.) 107 s. Göteborg.

417 **Henningsson, L.-Å.**, 1986. Floating quantifiers or precisers. I: *Scandinavian syntax*, 67–74.

418 **Henningsson, L.-Å.**, 1988. Referents in the grammar. I: *Lund University. Department of linguistics. General linguistics. Phonetics. Working papers 33*, 131–137. Lund.

419 **Henriksson, B., Hene, B., Bolander, M.**, 1983. *"En flicka gråter inte". Om svenskans artikelbruk*. (Läromedel från institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet. 10.) 50 s. Umeå.

420 **Holmberg, Anders**, 1984a. Om reflexiva och andra enklitiska pronomina. I: *Svenskans beskrivning 14*, 30–38.

421 **Holmberg, Anders**, 1984b. On certain clitic-like elements in Swedish. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 13*, 1–31. Trondheim.

422 **Holmberg, Anders**, 1986a. The distribution of case-neutral pronouns in a Swedish dialect. I: *Scandinavian syntax*, 88–100.

423 **Holmberg, Anders**, 1991b. The distribution of Scandinavian weak pronouns. I: *Clitics and their hosts*. Ed. by H. van Riemsdijk & L. Rizzi. (Eurotyp working papers. Theme group 8: Clitics.) 155–173. Tilburg.

424 **Hylén, J. E.**, 1911b. Personligt pronomen i tilltal. I: *Språk och stil 10*, 71–85.

425 **Hylén, J. E.**, 1918–19. Några iakttagelser angående användningen av personligt och relativt pronomen. I: *Språk och stil 18*, 122–134.

426 **Josephson, O.**, 1992. Vem kommer som ett yrväder? eller "Annchen! Det var för mycket!" Om pronominell personintroduktion i svenska noveller. I: *Leve mångfalden!*, 79–91.

427 **Kjellmer, G.**, 1976. Du pacifist – din pacifist. I: *Språkvård 1976:1*, 8–14.

428 **Kjellmer, G.**, 1984a. "De vars" eller "de vilkas"? Om genitiv av relativpronomen. I: *Nysvenska studier 62*, 45–55.

429 **Kjellmer, G.**, 1995. *Min egna familj*. Om ett variationsområde i modern svenska. I: *Språk och stil. Ny följd 4* (1994), 145–153.

430 **Kohz, A.**, 1982. *Linguistische Aspekte des Anredeverhaltens. Untersuchungen am Deutschen und Schwedischen*. (Kommunikation und Institution 5.) 144 s. Tübingen.

431 **Källström, R.**, 1992a. Hennes nyai bilarihennes. Om kongruens i svenska och andra språk. I: *Svenska i harmoni*, 31–59.

432 **Källström, R.**, 1992b. Språktypologiska perspektiv på kongruens i svenskan och finskan. I: *Första forskarsymposiet om Nordens språk som andraspråk i Stockholm 1991*, 162–171.

433 **Körner, R.**, 1934a. Analysen av uttryck av typen *någonting nytt, något nytt*. I: *Moderna språk 27* (1933), 261–265.

434 **Körner, R.**, 1937b. Pronominalläran i skolgrammatiken. I: *Moderna språk 30* (1936), 69–82.

435 **Körner, R.**, 1939. Den bestämda artikelns bruk vid av adjektivattribut bestämt substantiv i svenskan, engelskan, tyskan och franskan. I: *Moderna språk 32* (1938), 52–76.

436 **Körner, R.**, 1954b. Nutida tendenser i svensk språkutveckling. I. I: *Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1954*, 98–113.

437 **Körner, R.**, 1955. Strödda bidrag till komparativ grammatik V, VI. I: *Moderna språk 49*, 77–102, 295–315.

438 **Körner, R.**, 1957. Nutida tendenser i svensk språkutveckling. III. I: *Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1957*, 63–72.

439 **Larsson, A.**, 1991b (1984). Behövs Ni? I: *Eget språk och andras*, 103–104.

440 **Laurén, C.**, 1979. Något om något. I: *Festskrift till Björn Pettersson 29.12.1979*, 107–110.

441 **Leijström, G.**, 1934. *Om obestämda artikeln. Ett bidrag till nordisk språkhistoria.* (Nordiska texter och undersökningar 3.) 192 s. Stockholm–Köpenhamn.

442 **Lindroth, H.**, 1941. *De reflexiva pronomina. Ett stycke tillämpad språkteori.* (Göteborgs högskolas årsskrift XLVII. 1941:17.) 72 s. Göteborg.

443 **Ljunggren, C. A.**, 1901. *Om bruket af sig och sin i svenskan. Historisk framställning.* 55 s. Lund.

444 **Ljunggren, K. G.**, 1949. Till frågan om uppkomsten av uttryckstypen ”din stackare”. I: *Studier i nordisk filologi 39*, 58–61.

445 **Loman, B.**, 1956. Om relationen mellan ordföljd och betydelse hos framförställda attributiva bestämningar till substantiviska huvudord. I: *Arkiv för nordisk filologi 71*, 218–244.

446 **Låftman, E.**, 1949. Svenskt och engelskt i pronomenläran. I: *Moderna språk 43*, 44–53.

447 **Malmström, M.**, 1980. Mängd- eller flertalsbetydelse? Förskjutningar i bruket av kvantitetsorden *mer*(*a*) och *fler*(*a*) som bestämningar till substantiv. I: *Xenia Thorsiana*, 170–184.

448 **Mitchell, S. A.**, 1979. Address and decision-making in modern Swedish. I: *Anthropological linguistics 21:2*, 61–69.

449 **Molde, B.**, 1971. Dom och andra talspråksformer. I: *Språkvård 1971:2*, 14–16.

450 **Molde, B.**, 1976a. Han, hon, den – eller vad? I: *Språkvård 1976:1*, 4–7.

451 **Molde, B.**, 1980. Ingen av de som? I: *Nysvenska studier 59–60* (1979–1980), 72–85.

452 **Mårtensson, E.**, 1986. Det nya niandet. I: *Nordlund 10*, 35–79. Lund.

453 **Mårtensson, E.**, 1987. När myndigheterna blev du med oss. Om informaliseringen av det offentliga språket. I: *Nordlund 13*, 25–78. Lund.

454 **Møller, K.**, 1945. *Nordiske artikelproblemer.* (Udvalg for Folkemaals publikationer A 7.) 127 s. Köpenhamn.

455 **Nilsson, K.**, 1972. Two Swedish reflexive constructions. I: *Studies for Einar Haugen*, 409–418.

456 **Nørstebø Moshagen, S., Trosterud, T.**, 1990. Non-clause-bounded reflexives in Mainland Scandinavian. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 46*, 47–52. Lund.

457 **Olson, E.**, 1913. *Studier över pronomenet den i nysvenskan.* (Lunds universitets årsskrift. N.F. Afd. 1. Bd 9. Nr 3.) 118 s. Lund–Leipzig.

458 **Olsson, M.**, 1988. How dates are made. I: *Lund University. Department of linguistics. General linguistics. Phonetics. Working papers 33*, 173–191. Lund.

459 **Olsson, M.**, 1990. De svenska räkneordens morfonologi. I: *Svenskans beskrivning 17*, 281–292.

460 **Pettersson, B.**, 1978. *Man* och *du*. I: *Spridda studier i svenska, särskilt finlandssvenska I*. (Skrifter utgivna av institutionen för filologi II vid Tammerfors universitet, nordisk filologi. 2.) 21–25. Tammerfors.

461 **Pettersson, G.**, 1976. Om *vilken* som relativt pronomen. I: *Nordiska studier i filologi och lingvistik*, 342–352.

462 **Phillips, G.**, 1979. Notes on deixis and the definite article in English and Swedish. I: *Kontrastiv lingvistik och sekundärspråksforskning*, 79–85.

463 **Pihlström, S.**, 1972. De, di, dem, dom. I: *Svensklärarföreningens årsskrift 1972*, 144–152.

464 **Platzack, C.**, 1976a. Hur *dom som* blir *de/dem som*. I: *Nordiska studier i filologi och lingvistik*, 353–361.

465 **Reinhammar, M.**, 1978. Om tilltalsordet *ni*. I: *Nysvenska studier 58*, 167–197.

466 **Reinikainen, M.**, 1983. Korrelat med determinativ syftning. I: *Grammatiska kontraster*, 29–50.

467 **Riad, T.**, 1988a. Long distance reflexives. A predictive system and some Swedish data. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 37*, 13–23. Lund.

468 **Riad, T.**, 1988b. *Reflexivity and predication*. (Working Papers in Scandinavian Syntax 36.) 50 s. Lund.

469 **Risberg, B.**, 1928. Valet mellan reflexivt och icke-reflexivt pronomen. I: *Nysvenska studier 8*, 154–156.

470 **Rolf, B.**, 1974. A rule for pronominalization and reflexivization in Swedish. I: *Wiener Linguistische Gazette 6*, 40–48.

471 **Schwartz, E.**, 1899. Om användningen af possessivt pronomen i *din stackare* och likartade uttryck. I: *Arkiv för nordisk filologi 15*, 182–192.

472 **Sigurd, B.**, 1972b. Runda tal. I: *Ord om ord*, 104–136.

473 **Sigurd, B.**, 1982a. Changes in Swedish address terms described by power-solidarity diagrams. I: *Lund University. Department of linguistics. General linguistics. Phonetics. Working papers 24*, 59–79. Lund.

474 **Sigurd, B., Gawronska-Werngren, B.**, 1990. Reflexivization in referent grammar. I: *Lund University. Department of linguistics. General linguistics. Phonetics. Working papers 36*, 139–150. Lund.

475 **Silfverbrand, S.**, 1901–02. Undersökningar rörande användningen af *sig* och *sin* i nysvenskan. I: *Språk och stil 1*, 109–136.

476 **Sorvali, I.**, 1984. Om räkneord. I: *Fem studier tillägnade Åke Granlund på hans 70-årsdag 28.4.1984*. (Meddelanden från institutionen för nordisk filologi vid Uleåborgs universitet B 5.) 16–23. Uleåborg.

477 **Sundqvist, A.**, 1980. Tilltal på sjukhus. I: *Språkvård 1980:2*, 16–19.

478 **Svartengren, T. H.**, 1911. Du lilla skälmgubbe, din lilla skälm. I: *Språk och stil 11*, 72–75.

479 **Svartholm, K.**, 1978. *Svenskans artikelsystem. En genomgång av artikelbruket i vuxenspråket och en modell för analys av bruket i barnspråket.* (MINS 3.) 243 s. Stockholm.

480 **Takman, J.**, 1990. Vad säger du, ers högvälborenhet? I: *Språkvård 1990:4*, 25–28.

481 **Terner, E.**, 1922. *Studier över räkneordet en och dess sekundära användningar, förnämligast i nysvenskan.* 234 s. Uppsala.

482 **Thelander, M.**, 1980. Någonting om bl.a. ingenting. I: *Nysvenska studier 59–60* (1979–1980), 323–340.

483 **Thelander, M.**, 1991a (1984). Ett ord med egenart. I: *Eget språk och andras*, 50–51.

484 **Þráinsson, H.**, 1987. What is a reflexive pronoun? I: *Proceedings of the Seventh biennial conference of teachers of Scandinavian studies in Great Britain and Northern Ireland*, 107–127.

485 **Thulin, C.**, 1933. Valet mellan reflexivt och icke-reflexivt pronomen i nusvenskan. I: *Nysvenska studier 13*, 75–84.

486 **Uthorn, N.**, 1970. Försvinner ordet de? I: *Svensklärarföreningens årsskrift 1970*, 147–155.

487 **Wellander, E.**, 1935. Bruket av *sin* och *hans* ur grammatisk, logisk och psykologisk synpunkt. I: *Svensk stil*, 139–150.

488 **Wellander, E.**, 1938. Tilltalsord i Norden. I: *Nordens kalender 1938*, 63–71. Oslo.

489 **Wellander, E.**, 1965b. Svenskans tillstånd och behov. I: *Språkvård 1965:1*, 8–13.

490 **Werner, O.**, 1979. Swedish *dom* revisited. I: *Papers from the Fifth Scandinavian conference of linguistics*, 373–382.

491 **Werner, O.**, 1981. Nochmals schwedisch *dom*. I: *Arkiv för nordisk filologi 96*, 137–168.

492 **Westman, M.**, 1986a. Om ordformer i skriftspråk. I: *Svensklärarföreningens årsskrift 1986*, 155–166.

493 **Widmark, G.**, 1979. Han och hon. I: *Språkform och språknorm*, 264–271.

494 **Wikström, K.**, 1986. Svenskt eller osvenskt i finskspråkigas abiturientuppsatser. Om *den/det*-syftning. I: *Xenia Huldeniana*, 317–327.

495 **Zaenen, A., Maling, J.**, 1982. The status of resumptive pronouns in Swedish. I: *Readings on unbounded dependencies in Scandinavian languages*, 223–230.

496 **Åbrink, H.**, 1988. Här är jag nu – om spatio-temporala markörer i talspråket. I: *Svenskans beskrivning 16*, vol. 2, 513–527.

Se också:

48 (Elert), 139 (Wellander), 194 (Andersson), 204 (Benson), 222 (Davidson), 236 (Himanen), 240 (Hultman), 244 (Hylén), 255 (Källström), 256 (Körner), 283 (Sigurd), 293 (Tegnér), 294 (Teleman), 296 (Thelander), 300 (Wellander), 338 (Larsson), 340 (Leijström), 365 (Teleman), 366 (Teleman), 368 (Teleman), 670 (Edmondson, Lindau), 679 (Hirvonen), 680 (Hirvonen), 726 (Teleman), 728 (Welin), 834 (Widmark), 990 (Hellberg)

Verb

497 **Alfvegren, L.**, 1984. *Vi gingo och vi gick. Från pluralis till singularis i verbböjningen.* (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 72.) 116 s. Stockholm.

498 **Allwood, J.**, 1977. Om analys av kommunikationsverb. I: *Nysvenska studier 57*, 123–136.

499 **Anward, J.**, 1988. Verb-verb agreement in Swedish. I: *McGill working papers in linguistics*, 1–34.

500 **Bodegård, A.**, 1988. Partikelverb och sammansättning – analys och syntes i ordbildningen. I: *Första symposiet om svenska som andraspråk*, vol 1, 246–251.

501 **Cederschiöld, G.**, 1911b. För riksspråket nya verb, som bildats genom avledning. I: *Språk och stil 10*, 211–228.

502 **Cederschiöld, W.**, 1912. Några svenska avledningar på suffixet (s-)tra. I: *Xenia Lideniana. Festskrift tillägnad professor Evald Lidén på hans femtioårsdag den 3 oktober 1912*, 78–83. Stockholm.

503 **Elmevik, L.**, 1971. Om verben varda och bliva i de nordiska språken. I: *Nysvenska studier 50*, 129–169.

504 **Ewerth, S.**, 1993. Har vi konjunktiv i svenskan? I: *Språkvård 1993:4*, 9–14.

505 **Ewerth, S.**, 1995. Mer om konjunktivens död. I: *Språkvård 1995:3*, 22–23.

506 **van Gelderen, E.**, 1988. *To be* in English and Swedish. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 37*, 3–7. Lund.

507 **Gronemeyer, C.**, 1995. Swedish applied verbs derived by the prefix *be-*. I: *Lund University. Department of linguistics. Working papers 44*, 21–40.

508 **Hallander, L.-G.**, 1955. Morfofonemiska förhållanden vid svensk verbböjning. I: *Nordisk sommeruniversitet 1954. Virkelighed og beskrivelse.* (Moderne videnskab. Orientering og debat IV.) 144–147. Köpenhamn.

509 **Hene, B., Holmgren, B.**, 1982. ”Vi flytt int.” Presens av olika verb samt preteritum av *vara* i standardspråken i Arvidsjaur och Skellefteå. I: *Nordsvenska*, 201–220.

510 **Holmberg, Axel**, 1937. Om verbalgenera. Ett bidrag till nysvensk formlära. I: *Nysvenska studier 17*, 219–232.

511 **Hylén, J.E.**, 1915. Trenne skolgrammatiska spörsmål. I: *Språk och stil 15*, 201–213.

512 **Hänninger, N.**, 1918. Om betydelseförskjutningen hos de verbala *s*-formerna. I: *Studier tillegnade Esaias Tegnér den 13 januari 1918*, 250–257.

513 **Inghult, G.**, 1990. Zu den Verben mit einem nominalen Erstglied im Deutschen und Schwedischen. I: *Studier i modern språkvetenskap. Ny serie 9.* (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in modern philology. New series 9.) 77–98. Stockholm.

514 **Jansson, V.**, 1948. Uppkomsten av tredje konjugationen (tro, trodde, trott). I: *Nysvenska studier 27*, 113–132.

515 **Johannisson, T.**, 1964a (1954). Om sammansatta verb i svenskan. I: *Nutidssvenska*, 23–42.

516 **Josefsson, G.**, 1993a. Noun incorporating verbs in Swedish. I: *The Nordlex project. Lexical studies in the Scandinavian languages*. Ed. by M. Herslund & F. Sørensen. (LAMBDA 18.) 274–304. Köpenhamn.

517 **Josefsson, G.**, 1994. Några aspekter på verben *krylla*, *vimla* och *myllra*. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring*, 167–176.

518 **Karlsson, F., Sahlquist, Å.**, 1975. Starka verb i förvandling. I: *Nysvenska studier 54*, 44–84.

519 **Keer, E.**, 1994. The verb particle combination in Swedish as incorporation. I: *Proceedings of The XIVth Scandinavian conference of linguistics and The VIIIth conference of Nordic and general linguistics. Special session on Scandinavian syntax*, 61–73.

520 **Kjellman, N.**, 1930. Partikeln *till* i sammansättning med verb. I: *Nysvenska studier 9*, 117–148.

521 **Kosmeijer, W.**, 1986. *The status of the finite inflection in Icelandic and Swedish*. (Working Papers in Scandinavian Syntax 26.) 41 s. Trondheim.

522 **Källgren, G.**, 1979. *Innehåll i text*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 11.) 168 s. Lund.

523 **Körner, R.**, 1945a. En flexionsform i upplösning. I: *Pedagogisk tidskrift 81*, 67–70.

524 **Landtmanson, S.**, 1911. Några anteckningar vid kriarättningen. I: *Språk och stil 10*, 125–130.

525 **Ledin, P.**, 1988. Att starta upp betyder mer än starta. I: *Språkvård 1988:2*, s. 17.

526 **Ljunggren, R.**, 1934. *Supinum och dubbelsupinum. Syntaktiska studier*. (Uppsala universitets årsskrift 1934.) 103 s. Uppsala.

527 **Lotz, J.**, 1964. Morphophonemic alternations in the Swedish strong verb (Ablaut). I: *Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning I*, 55–61.

528 **Lotz, J.**, 1969. Morphophonemics of the strong verb in formal literary Swedish. I: *Studia Linguistica 23*, 114–131.

529 **Lundberg, J.**, 1921. *Studier över andra starka verbalklassen i nysvenskan med hänsyn tagen även till övriga starka verbalklasser*. 210 s. Lund.

530 **Lundbladh, C.-E.**, 1991. Processverb med tillståndsbetydelse. I: *Svenskans beskrivning 18*, 248–260.

531 **Lundbladh, C.-E.**, 1993. Verbens s-former. En följd och yttring av svag objektsbetydelse. I: *Ord och lexikon*, 102–117.

532 **Markey, T. L.**, 1969. *The verbs varda and bliva in Scandinavian. With special emphasis on Swedish*. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 7.) 309 s. Uppsala.

533 **Mjöberg, J.**, 1941. Verbens pluralformer. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1941*, 213–223.

534 **Molde, B.**, 1976b. Närvara, övervara, undvara och avvara. I: *Språkvård 1976:4*, 28–32.

535 **Muittari, V.**, 1978. *Modala verbformer i finskan och svenskan*. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet. 1/1978.) 41 s. Jyväskylä.

536 **Muittari, V.**, 1980. *Studier över modusbruket i finskan och svenskan. En kontrastiv analys*. 190 s. Jyväskylä.

537 **Muittari, V.**, 1987a. *Om modus och modalitet. En finsk-svensk kontrastiv studie över modalitet i konditionala, koncessiva och komparativa satser och satsfogningar*. (Studia Philologica Jyväskyläensia 20.) 296 s. Jyväskylä.

538 **Muittari, V.**, 1987b. *Bilaga till "Om modus och modalitet". Testen*. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet 5.) 48 s. Jyväskylä.

539 **Nivre, J.**, 1987. *Jag tror – jag vet – jag beklagar. Om de propositionella attitydverbens semantik*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics S 9.) 67 s. Göteborg.

540 **Norén, K.**, 1985. Partikelverb – är det något särskilt? I: *Svenskans beskrivning 15*, 375–386.

541 **Norén, K.**, 1990. *Svenska partikelverbs semantik*. 210 s. Göteborg.

542 **Olofsson, A.**, 1993. Oväntade imperativer. I: *Språkvård 1993:4*, 15–18.

543 **Ottósson, K. G.**, 1986. På väg mot en prototypisk klassificering av ordklassen "verb". I: *Papers from the Ninth Scandinavian Conference of Linguistics*, 246–256.

544 **Perridon, H.**, 1985a. Om svenska verb. I: *Svenskans beskrivning 15*, 387–400.

545 **Perridon, H.**, 1985b. Verbens morfologi i skriven rikssvenska. I: *Tijdschrift voor Skandinavistiek 1985:1*, 88–119.

546 **Pettersson, B.**, 1979b. Sku. I: *Språkvård 1979:4*, 30–32.

547 **Pihlström, S.**, 1994. Konjunktiv i nutida svenska. I: *Språkvård 1994:3*, 20–21.

548 **Pitkänen-Koli, T.**, 1990. Om klassificering av verb enligt systemlingvistik. Analys av några svenska skönlitterära texter. I: *Svenskans beskrivning 17*, 303–314.

549 **Platzack, C.**, 1976b. The Swedish past participle. Some arguments for a lexical reduncancy rule. I: *Papers from the Third Scandinavian conference of linguistics*, 313–325.

550 **Platzack, C.**, 1980. The Swedish past participle: Some arguments for a lexical redundancy rule. I: *Studia Linguistica 34:1*, 43–78.

551 **Platzack, C.**, 1989. The Swedish supine: An active verb form or the non-agreeing form of the past participle? I: *Sentential complementation and the lexicon. Studies in honour of Wim de Geest*. Ed. by D. Jaspers, W. Klooster, Y. Putseys & P. Seuren. 305–319. Dordrecht–Providence.

552 **Scovazzi, M.**, 1968. L'uso delle forme verbali reflessive nello svedese moderno. I: *Studie Germanici 6*, 5–11. Florens.

553 **Ščur, G. S.**, 1965. On the non-finite forms of the modal verbs in Danish and

Swedish. I: *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 15*, 331–341. Budapest.

554 **Sjöström, S.**, 1990. *Spatial relations. Towards a theory of spatial verbs, prepositions and pronominal adverbs in Swedish*. (Gothenburg monographs in linguistics 8.) 244 s. Göteborg.

555 **Sundman, M.**, 1980b. Om verbets *s-* och *sig*-former i modern svenska. I: *Xenia Thorsiana*, 357–378.

556 **Sundman, M.**, 1983c. Verbets *s-* och *sig*-form. I: *Grammatiska kontraster*, 137–159.

557 **Sundqvist, A.**, 1955. *Studier i svensk moduslära*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 12.) 402 s. Lund.

558 **Sundqvist, A.**, 1958. Något om presens konjunktiv i nysvenskan. I: *Lundastudier i nordisk språkvetenskap 14*, 72–80. Lund.

559 **Teleman, U.**, 1994. Var går gränsen mellan huvudverb och hjälpverb? I: *Svenskans beskrivning 20*, 360–369.

560 **Thelander, M.**, 1991b (1978). Från och med eller bara från? I: *Eget språk och andras*, 100–101.

561 **Thorell, O.**, 1991c (1986). Vi kan kontorsmöbler. I: *Eget språk och andras*, 60–61.

562 **Tingbrand, B.**, 1970. *Supinum i Eskilstuna stadsspråk. I. Variantformer av 1:a, 2:a och 4:e konjugationerna*. (Rapport nr 12 från forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS).) 55 s. Uppsala.

563 **Tingbrand, B.**, 1973. *"Norge ha vi förresten vart ganska mycke i å åke, tittat". Om verbböjning i Eskilstunaspråket*. (Rapport nr 29 från forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS).) 73 s. Uppsala.

564 **Ureland, S.**, 1974. Reflexive clitics in Swedish. I: *Papers from the First Scandinavian conference of linguistics*, 325–365.

565 **Ureland, S.**, 1975b. The rise of the Swedish clitic passive in *verba dicendi* and *putandi*. I: *The Nordic languages and modern linguistics 2*, 704–733.

566 **Welin, C. W.**, 1970. *Om konjunktiv i svenskan*. (Papers from the institute of linguistics. University of Stockholm. 1.) 24 s. Stockholm.

567 **Wellander, E.**, 1947. *Vi gå eller vi går? En speciell språkriktighetsfråga ur allmän språkvårdssynpunkt*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 3.) 47 s. Stockholm.

568 **Westman, M.**, 1993a. Språket lever. I: *Språkvård 1993:3*, 28–30.

569 **Viberg, Å.**, 1979. Emotiva predikat i svenskan och några andra språk. I: *Kontrastiv lingvistik och sekundärspråksforskning*, 117–155.

570 **Viberg, Å.**, 1981a. *En typologisk undersökning av perceptionsverben som ett semantiskt fält*. (SSM report 8). 67 s. Stockholm.

571 **Viberg, Å.**, 1992. Universellt och språkspecifikt i det svenska ordförrådets organisation. I: *Tijdschrift voor Skandinavistiek 1992:2*, 17–58.

572 **Widmark, G.**, 1967b. Neka – vägra. I: *Språkvård 1967:3*, 2–9.

573 **Widmark, G.**, 1986. Verbens pluralformers försvinnande i språkvårdsperspektiv. I: *Festschrift für Oskar Bandle*, 107–114.

574 **Wijk-Andersson, E.**, 1993. Om preteritumformer i svenskt skriftspråk. Bidrag till verbkonjugationernas historia. I: *Studier i svensk språkhistoria 3*, 219–228.

575 **Åkermalm, Å.**, 1954. Om verbet atombomba och liknande bildningar i nutida svensk dagspress. I: *Nysvenska studier 32*, 8–46.

576 **Åkermalm, Å.**, 1962a. Fast sammansättning och lös förbindelse. I: *Nysvenska studier 41*, 174–196.

577 **Östergren, O.**, 1913. Första konjugationens singulara imperativ. I: *Språk och stil 13*, 138–144.

Se också:
244 (Hylén), 297 (Thorell), 319 (Diderichsen), 329 (Hjelmqvist), 375 (Widmark), 403 (Ewerth), 436 (Körner), 492 (Westman), 1097 (Holmberg), 1116 (Jonsson), 1231 (Elmquist)

Particip

578 **Gunnarsson, B.-L.**, 1991a (1989). Fådda blommor. I: *Eget språk och andras*, s. 44.

579 **Hedlund, C.**, 1992. *On participles*. 194 s. Stockholm.

580 **Sigurðsson, H. Á.**, 1993. Agreement as head visible feature government. I: *Studia Linguistica 47:1*, 32–56.

581 **Strömquist, S.**, 1991 (1989). Kommer du gåendes? I: *Eget språk och andras*, 97–98.

Se också:
319 (Diderichsen), 342 (Lindroth), 352 (Malmgren)

Adverb

582 **Eriksson, M.**, 1992. *Ett fall av grammatikalisering i modern svenska: ba i ungdomars talspråk*. (FUMS rapport 166 = SoLiD 1.) 29 s. Uppsala.

583 **Erman, B., Kotsinas, U.-B.**, 1993. Pragmaticalization: the case of *ba'* and *you know*. I: *Studier i modern språkvetenskap. Ny serie 10*. (Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm studies in modern philology. New series 10.) 76–93. Stockholm.

584 **Gunnarson, K.-Å.**, 1987. Expressions spatiales comme prédicats, modifieurs et arguments. I: *Studia Linguistica 41:1*, 1–47.

585 **Jacobson, S.**, 1979a. A new way of classifying adverbs. I: *Papers from the Fifth Scandinavian conference of linguistics*, 123–134.

586 **Johannesson, F.**, 1918–19. De med postposition sammansatta pronominella adverberna i modern svensk litteraturprosa. En statistisk undersökning. I: *Språk och stil 18*, 183–200.

587 **Körner, R.**, 1950. Några notiser rörande pronominaladverben i de germanska språken. I: *Moderna språk 44*, 154–164.

588 **Lehti-Eklund, H.**, 1988. Om konnektiva adverb i nysvenska. I: *Studier i svensk språkhistoria*. Red. av G. Pettersson. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 41.) 185–194. Lund.

589 **Lehti-Eklund, H.**, 1993. Användningen av *då* i historiskt och nusvenskt perspektiv. I: *Språk och social kontext*, 29–48.

590 **Ljunggren, K. G.**, 1936. Till de försäkrande adverbens betydelseutveckling i svenskan. I: *Nysvenska studier 16*, 88–122.

591 **Melin, C.**, 1988. Om bruket av *igen* i finlandssvenskan. I: *Språkbruk 1988:3*, 19–22.

592 **Pihlström, S.**, 1989. *Varför* i nutida svenska. I: *Språkvård 1989:4*, 13–14.

593 **Sigurd, B.**, 1969. Numrera numera. I: *Språkvård 1969:4*, s. 13.

594 **Sjöström, S.**, 1988. Rumsbetydelse och perspektiv. I: *Svenskans beskrivning 16*, vol. 2, 428–442.

595 **Tamm, F.**, 1899b. *Om ändelser hos adverb ock arkaiskt bildade prepositionsuttryck i svenskan*. (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. VI. 9.) 41 s. Uppsala.

596 **Tiisala, S.**, 1990. Naturligtvis – från ord till suffix. I: *Svenskans beskrivning 17*, 357–366.

597 **Wijk-Andersson, E.**, 1988a. Bara för utlänningar? I: *Första symposiet om svenska som andraspråk*, vol. 1, 252–260.

598 **Åbrink, H.**, 1990. I språkets ikoniska rum. I: *Svenskans beskrivning 17*, 409–420.

Se också:
318 (Borgstam), 327 (Hene), 496 (Åbrink), 554 (Sjöström)

Övriga ordklasser

599 **Aijmer, K.**, 1985b. What happens at the end of our utterances? – The use of utterance-final tags introduced by *and* and *or*. I: *Papers from the eighth Scandinavian conference of linguistics*, vol. 2. Ed. by O. Togeby. 366–389. Köpenhamn.

600 **Allwood, J.**, 1988. Om det svenska systemet för språklig återkoppling. I: *Svenskans beskrivning 16*, vol. 1, 89–106.

601 **Allwood, J., Nivre J., Ahlsén, E.**, 1991. *On the semantics and pragmatics of linguistic feedback*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 64.) 39 s. Göteborg.

602 **Andersson, L.-G.**, 1987. Talets signalord. I: *Grammatik på villovägar*, 12–20.

603 **Anward, J.**, 1986. Emotive expressions. I: *Papers from the Ninth Scandinavian Conference of Linguistics*, 39-52.

604 **Belfrage, S.**, 1910. Interjektionerna. En språkpsykologisk studie. I: *Språk och stil 9*, 159–173.

605 **Berg, R. G:son,** 1906c. Konjunktionen *utan*. I: *Språk och stil 6*, 127–128.

606 **Braunmüller, K.,** 1978b. Remarks on the formation of conjunctions in Germanic languages. I: *Nordic Journal of Linguistics 1:2*, 99–120.

607 **Chrystal, J.-A., Ekvall, U.,** 1992. Kan du skicka på saltet? Några synpunkter på *på*. I: *Svenskans beskrivning 19*, 101–110.

608 **Ekberg, L.,** 1992. Den lokativa användningen av i och på: en privativ opposition i betydelsedomänen DIREKT LOKALISERING. I: *Språk och stil. Ny följd 1* (1991), 89–108.

609 **Ekberg, L.,** 1994b. Slutpunktsfokus i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 20*, 118–130.

610 **Ekberg, L., Platzack, C.,** 1993. *Kvart i tre* – prepositionen *i* vid tidpunktsangivelser. I: *Nordiska orter och ord*, 51–53.

611 **Gellerstam, M.,** 1976. Förtegna fraser – ett bidrag till konsten att undertrycka information. I: *Språket i spalterna*. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 8.) 79–88. Lund.

612 **Gustafsson, K.,** 1971. *Växlingen av – utav som preposition och adverb i Eskilstuna stadsspråk*. (Rapport nr 22 från forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS).) 41 s. Uppsala.

613 **Hylén, J. E.,** 1906. Några skolgrammatiska spörsmål. I: *Språk och stil 6*, 149–176.

614 **Hylén, J. E.,** 1919. Ett par konjunktionsuttryck. I: *Språk och stil 19*, 42–57.

615 **Ideforss, H.,** 1928. *De primära interjektionerna i nysvenskan. I. Primära impulser och imperationer*. 365 s. Lund.

616 **Josephson, O.,** 1985. Givet en ny preposition. I: *Språkvård 1985:4*, 29–30.

617 **von Klopp, A.,** 1994. BUT and negation. I: *Nordic Journal of Linguistics 17:1*, 1–34.

618 **Körner, R.,** 1933b. Svenskt *så* i konjunktionell användning. I: *Moderna språk 26* (1932), 48–49.

619 **Körner, R.,** 1935c. Till klassificeringen av *som* och *än*. I: *Nysvenska studier 15*, 209–216.

620 **Körner, R.,** 1961. Nutida tendenser i svensk språkutveckling. IV. I: *Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1961*, 92–107.

621 **Larsson, K.,** 1994. Prepositioner på glid. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring*, 299–307.

622 **Lehti-Eklund, H.,** 1992. Användningen av partikeln *nå* i helsingforssvenska samtal. I: *Svenskans beskrivning 19*, 174–184.

623 **Lindberg, E.,** 1992b. Om prepositioner och språklig standardisering. I: *Leve mångfalden!*, 129–133.

624 **Lindqvist, C.,** 1994. *Zur Entstehung von Präpositionen im Deutschen und Schwedischen*. (Linguistische Arbeiten 311.) 323 s. Tübingen.

625 **Lindstedt, T.,** 1950b. De sammansatta prepositionerna och prosarytmen. I: *Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1950*, 59–70.

626 **Ljung, M.,** 1973. Om SOM. I: *Språkvård 1973:3*, 15–18.

627 **Ljunggren, K. G.**, 1952. Towards a definition of the concept of preposition. I: *Studia Linguistica 5* (1951), 7–20.

628 **Lundin, E.**, 1919. Behandlingen av infinitivmärket 'att' i nusvenskan. I: *Språk och stil 19*, 150–183.

629 **Lundin, E.**, 1920–21. Behandlingen av infinitivmärket 'att' i nusvenskan (forts). I: *Språk och stil 20*, 11–54.

630 **Melin, L.**, 1992. Stå vid spisen och föda barn. I: *Leve mångfalden!*, 135–139.

631 **Mjöberg, J.**, 1950. Infinitivmärke på glid. I: *Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1950*, 71–80.

632 **Molde, B.**, 1985. Hej och god dag. I: *Språkvård 1985:2*, 3–7.

633 **Nordberg, B.**, 1986. *The use of onomatopoeia in the conversational style of adolescents*. (FUMS rapport 132.) 29 s. Uppsala.

634 **Nordberg, B.**, 1987. The use of onomatopoeia in the conversational style of adolescents. I: *The Nordic languages and modern linguistics 6*, 265–288.

635 **Ohlander, S.**, 1983. "Förslag typ löntagarfonder" – om ett nytt språkbruk i dagens svenska. I: *Språkvård 1983:1*, 21–30.

636 **Perridon, H.**, 1987. Och en og. Een kontrastieve studie naar het gebruik van de voegwoorden Zweeds *och*, Deens *og* en Nederlands *en*. I: *Tijdschrift voor Skandinavistiek 1987:1*, 3–41.

637 **Pettersson, B.**, 1949. Anteckningar om bruket av prep. *på* i nusvenskan. I: *Acta Academiae Aboensis. Humaniora 18*, 224–236. Åbo.

638 **Ralph, B.**, 1984. *Svenskans grundläggande prepositioner*. (Färsk forsk 7.) 15 s. Göteborg.

639 **Saari, M.**, 1983. Avgränsningen av interjektionsmakrosyntagmer. I: *Struktur och variation*, 309–319.

640 **Sigurd, B.**, 1993a. Flerordiga prepositioner som lexikografiskt problem. I: *Ord och lexikon*, 139–154.

641 **Sigurd, B.**, 1993b. The problems of multi-word prepositions and subjunctions. I: *Lund University. Department of linguistics. General linguistics. Phonetics. Working papers 40*, 197–212. Lund.

642 **Sjöström, S.**, 1985. Prepositionen i svenskan – öppen eller sluten ordklass? I: *Svenskans beskrivning 15*, 474–488.

643 **Sundén, K. F.**, 1911c. Äro svarsorden *ja*, *jo*, *nej* pronominella? I: *Språk och stil 11*, 1–16.

644 **Teleman, U.**, 1993a. A – en bagatell. I: *Språk och social kontext*, 21–27.

645 **Vallmark, S.**, 1937. Fördelningen av de temporala konjunktionerna *då* ock *när* i svenskt talspråk. I: *Svenska landsmål ock svenskt folkliv 1936*, 119–159.

646 **Östergren, O.**, 1901–02. Är sammanfallet af *och* och *att* att hänföra till fornsvensk tid? I: *Språk och stil 1*, 82–108.

Se också:
300 (Wellander), 554 (Sjöström), 594 (Sjöström), 595 (Tamm), 1185 (Bjerre)

FRASER

Fraser och frastyper

647 **Allén, S.**, 1973. Om fraser i svenskan. I: *Folkmålsstudier XXIII*, 24–31.

648 **Anward, J., Linell, P.**, 1976. Om lexikaliserade fraser i svenskan. I: *Nysvenska studier 55–56*, 77–119.

649 **Birn, J.**, 1991. Diskontinuerlighet som strukturenlig företeelse. I: *Svenskans beskrivning 18*, 75–86.

Se också:
940 (Jörgensen), 941 (Jörgensen, Svensson)

Nominalfraser

650 **Andersson, Erik**, 1987. Vad är huvudord i en svensk nominalfras? I: *The Nordic languages and modern linguistics 6*, 67–78.

651 **Beckman, N.**, 1942. Några spånor. I: *Nysvenska studier 22*, 129–135.

652 **Beckman, N.**, 1946. Varm korvgubbe. I: *Nysvenska studier 25*, 92–94.

653 **Belfrage, S.**, 1906. Om attributiva bestämningars anslutning till förleden i sammansatta substantiv. I: *Språk och stil 6*, 101–116.

654 **Berg, R. G:son**, 1905. Några anteckningar om några fall af attraktion i några svenska arbeten. I: *Studier i modern språkvetenskap III*, 125–154. Stockholm.

655 **Berg, R. G:son**, 1906d. Prepositionsattribut till förled. I: *Språk och stil 6*, 126–127.

656 **Brodda, B.**, 1991. En beskrivningsmodell för svenskans nominalfraser. I: *Svenskans beskrivning 18*, 87–95.

657 **Börjars, K.**, 1991a. De svenska nominalfrasernas beskrivning. I: *Svenskans beskrivning 18*, 105–112.

658 **Börjars, K.**, 1991c. Types of complementation in Swedish determiner phrases. I: *LCJL 2 proceedings*. Leiden conference for junior linguists. 11–14 December 1990. University of Leiden. Ed. by J. van Lit, R. Mulder & R. Sybesma. 1–12. Leiden.

659 **Börjars, K.**, 1992. D selecting a PP complement in Germanic languages. I: *Papers from the Workshop on the Scandinavian noun phrase*, 1–19.

660 **Börjars, K.**, 1994. Swedish double determination in a european typological perspective. I: *Nordic Journal of Linguistics 17:2*, 219–252.

661 **Börjars, K. E.**, 1992. An argument in favour of a syntax-morphology distinction: Scandinavian and Balkan noun phrases. I: *Proceedings of the eighteenth annual meeting of the Berkeley linguistics society*. February 14–17, 1992. General session

and parasession on the place of morphology in a grammar. Ed. by L. A. Buszard-Welcher, L. Wee & W. Weigel. 276–286. Berkeley.

662 **Cooper, R.**, 1984. Svenska nominalfraser och kontext-fri grammatik. I: *Nordic Journal of Linguistics 7:2*, 115–144.

663 **Dahl, Ö.**, 1976b. *How do noun phrases refer?* (Logical Grammar Reports 21.) 22 s. Göteborg.

664 **Dahl, Ö.**, 1988. Referent-introducing indefinite noun phrases. I: *Papers from the Tenth Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 147–159.

665 **Delsing, L.-O.**, 1988. The Scandinavian noun phrase. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 42*, 57–79. Lund.

666 **Delsing, L.-O.**, 1991. Quantification in the Swedish noun phrase. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 47*, 89–117. Lund.

667 **Delsing, L.-O.**, 1992. On attributive adjectives in Scandinavian and other languages. I: *Papers from the Workshop on the Scandinavian noun phrase*, 20–44.

668 **Delsing, L.-O.**, 1993a. On attributive adjectives in Scandinavian and other languages. I: *Studia Linguistica 47:2*, 105–125.

669 **Delsing, L.-O.**, 1993b. *The internal structure of noun phrases in the Scandinavian languages. A comparative study*. 244 s. Lund.

670 **Edmondson, J. A., Lindau, M.**, 1972. Complex noun phrases and reflexivization in Swedish. I: *Linguistische Berichte 22*, 11–22.

671 **Ekberg, L.**, 1994a. *Ett glas vin* – och andra falska partitiver. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring*, 109–117.

672 **Elmquist, A. L.**, 1940. Various Swedish equivalents of the English possessive adjective plus a noun. I: *Scandinavian Studies and Notes 16:3*, 95–113.

673 **Ewerth, S.**, 1988. Vad uttrycks med genitiv? I: *Språkvård 1988:1*, 26–27.

674 **Fraurud, K.**, 1988a. Hierarchical relations between discourse referents and the interpretation of antecedentless definite noun phrases. I: *Papers from the Tenth Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 196–210.

675 **Freund, F., Sundqvist, B.**, 1990. Zum Numerus bei Pflanzennamen im Schwedischen und Deutschen. I: *Nysvenska studier 69* (1989), 173–180.

676 **Haskå, I.**, 1972. *Studier över bestämdhet i attributförsedda nominalfraser. Uttryckstyperna "det vida hav", "vida havet" osv. i svensk poesi 1500–1940*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 23.) 307 s. Lund.

677 **Hellberg, S.**, 1987a. Bestämd form: du vet vilken jag menar. I: *Grammatik på villovägar*, 33–38.

678 **Hiilos, H.**, 1967. *Om relativkomplexet i nusvenskan*. (Studia Philologica Jyväskyläensia IV.) 173 s. Jyväskylä.

679 **Hirvonen, I.**, 1986. *Denne* + substantiv. Funderingar kring en strukturalistisk analys. I: *Xenia Huldeniana*, 311–316.

680 **Hirvonen, I.**, 1987. *Konstruktionstyperna denne man och denne mannen i svenskan. En språkhistorisk undersökning*. (Studier i nordisk filologi 69.) 515 s. Helsingfors.

681 **Holmberg, Anders,** 1987. *The structure of NP in Swedish.* (Working Papers in Scandinavian Syntax 33.) 23 s. Lund.

682 **Holmberg, Anders,** 1992a. On the structure of predicate NP. I: *Papers from the Workshop on the Scandinavian noun phrase*, 58–71.

683 **Holmberg, Anders,** 1993a. On the structure of predicate NP. I: *Studia Linguistica 47:2*, 126–138.

684 **Holmberg, Anders, Sandström, G.,** 1995. Scandinavian possessive constructions from a northern Swedish viewpoint. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 55*, 29–49. Lund.

685 **Huldén, L.,** 1958. En folklig svensk vokativ. I: *Nysvenska studier 37*, 74–85.

686 **Hultman, T.,** 1966. Obestämt, bestämt och överbestämt. Metodproblem i Einar Lundebys bok Overbestemt substantiv. I: *Arkiv för nordisk filologi 81*, 214–228.

687 **Hylén, J. E.,** 1911a. Några anmärkningar till relativsatser. I: *Språk och stil 11*, 172–196.

688 **Ingman-Lindholm, L.,** 1983. Form och betydelse. Handledning i fråga om species i svenskan. I: *Grammatiska kontraster*, 51–65.

689 **Ivarsson, M.,** 1933. Varför utelämnas adjektivets bestämda artikel? Några iakttagelser och reflexioner till belysning av en aktuell språkfråga. I: *Nysvenska studier 13*, 189–220.

690 **Källström, R.,** 1977. Agreement rules for Swedish noun phrases. I: *Logic, pragmatics and grammar*, 267–295.

691 **Källström, R.,** 1990. Om nominalfrasintern kongruens i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 17*, 149–162.

692 **Källström, R.,** 1993. *Kongruens i svenskan.* (Nordistica Gothoburgensia 16. Acta Universitatis Gothoburgensis.) 300 s. Göteborg.

693 **Källström, R.,** 1994. Language universals, linguistic typology and nordic agreement. I: *Proceedings of The XIVth Scandinavian conference of linguistics and The VIIIth conference of Nordic and general linguistics. General session*, vol. 1, 187–201.

694 **Körner, R.,** 1934b. Det så kallade partitivattributet. I: *Moderna språk 27* (1933), 1–27.

695 **Larsson, C.,** 1936. Några konstruktioner i svenskt skriftspråk. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1936*, 59–86.

696 **Lindberg, E.,** 1992a. Färre antal deltagare – hur många antal var det förut? I: *Språkvård 1992:2*, 8–12.

697 **Lombard, A.,** 1949. Om svenska titlar, deras artikelsyntax och användning. I: *Arkiv för nordisk filologi 63* (1948), 140–157.

698 **Lundeby, E.,** 1965. *Overbestemt substantiv i norsk og de andre nordiske språk.* 350 s. Oslo–Bergen–Tromsö.

699 **Mjöberg, J.,** 1947. Lossnar prepositionsattributet? I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1947*, 93–99.

700 **Nilsson, K. G.,** 1969. Noun and article in Swedish. I: *Studia Linguistica 22* (1968), 51–63.

701 **Payne, J., Börjars, K.**, 1994. Swedish noun phrases meet Categorial grammar. I: *Proceedings of The XIVth Scandinavian conference of linguistics and The VIIIth conference of Nordic and general linguistics. Special session on Scandinavian syntax*, 111–125.

702 **Perridon, H.**, 1988. Bestämningsfältet i svenskan. I: *Tijdschrift voor Skandinavistiek 1988:1–2*, 239–255.

703 **Perridon, H.**, 1989. *Reference, definiteness and the noun phrase in Swedish*. 267 s. Amsterdam.

704 **Perridon, H.**, 1993. Bestämdhet i de nordiska språken i dialektgeografiskt perspektiv. I: *Tijdschrift voor Skandinavistiek 1993:2*, 21–33.

705 **Perridon, H.**, 1994. The Scandinavian article systems: unity in diversity. I: *Proceedings of The XIVth Scandinavian conference of linguistics and The VIIIth conference of Nordic and general linguistics. August 16–21 1993. General session*, vol. 2. Ed. by J. Allwood, B. Ralph, P. Andersson, D. Kós-Dienes & Å. Wengelin. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 69.) 323–333. Göteborg.

706 **Pettersson, T.**, 1976a. Bestämda och obestämda former. I: *Kontrastiv fonetik och syntax med svenska i centrum*, 119–142.

707 **Pipping, R.**, 1937. Potenserande genitiv. I: *Studier i nordisk filologi 27*, 1–76.

708 **Pitkänen, A. J.**, 1977. Semantiska aspekter på bruket av genitiv och dess omskrivningar i nusvenska. I: *Nysvenska studier 57*, 105–122.

709 **Pitkänen, A. J.**, 1979a. *Binominala genitiviska hypotagmer i yngre nysvenska*. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 484. Humanistiska avhandlingar 1.) 342 s. Helsingfors.

710 **Pitkänen, A. J.**, 1979b. Om dependens i nominalfältet i belysning av binominala genitiviska hypotagmer i nutidssvenskan. I: *Svenskans beskrivning 11*, 135–147.

711 **Pitkänen, A. J.**, 1983. Om bruket av genitiv i svenskan och finskan. I: *Grammatiska kontraster*, 67–122.

712 **Ralph, B.**, 1978. Fåfängligheters fåfänglighet. En konstruktion och dess historia. I: *Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 15*, 86–111. Göteborg.

713 **Rebbe, C.**, 1934. Om analyseringen av sådana uttryck som *en mängd människor*, *ett lass grönsaker*. I: *Moderna språk 27* (1933), 135–137.

714 **Rydberg, A.**, 1921. Substantiva attribut. I: *Pedagogisk tidskrift 57:1*, 1–8.

715 **Santelmann, L.**, 1992. Den-support: An analysis of double determiners in Swedish. I: *Papers from the Workshop on the Scandinavian noun phrase*, 100–118.

716 **Santelmann, L.**, 1993. The distribution of double determiners in Swedish: Den support in D°. I: *Studia Linguistica 47:2*, 154–176.

717 **Sigurd, B.**, 1990. Om »annan», »till», »också» och andra tilläggsmarkörer. I: *Nysvenska studier 69* (1989), 117–126.

718 **Sigurd, B.**, 1995b. Konungens av Danmark bröstkarameller och genitivreglerna. I: *Språkvård 1995:1*, 9–15.

719 **Sundman, M.**, 1993. Nominalfrasens struktur i svenskan och finskan. I: *Språk och social kontext*, 169–189.

720 **Sundman, M.**, 1994. Species i jämförande perspektiv: svenska och finska. I: *Svenskans beskrivning 20*, 350–359.

721 **Svartholm, K.**, 1977. Bestämda nominalfraser med attribut. I: *MINS 2*, 161–178. Stockholm.

722 **Svenonius, P.**, 1993. Selection, adjunction, and concord in the DP. I: *Studia Linguistica 47:2*, 198–220.

723 **Söderbergh, R.**, 1968. Bestämningar till substantiv. I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning IV*, 47–55.

724 **Teleman, U.**, 1966b. Syntagmer utan namn. I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning III*, 111–116.

725 **Teleman, U.**, 1969b. *Definita och indefinita attribut i nusvenskan*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap B 7.) 122 s. Lund.

726 **Teleman, U.**, 1970b. On noun phrases with identical reference. I: *The Nordic languages and modern linguistics* [*1*], 518–539.

727 **Thunell, K.**, 1935. Till bortkastandet av artikeln vid adjektiv. I: *Nysvenska studier 15*, 111–113.

728 **Welin, C. W.**, 1974a. Nominalfraser i sammanhängande text. I: *Svenskans beskrivning 8*, 218–232.

729 **Westman, M.**, 1974. *Bruksprosa. En funktionell stilanalys med kvantitativ metod*. 240 s. Lund.

730 **Westman, M.**, 1979. Artiklar hos barn och vuxna. En granskning av Kristina Svartholms doktorsavhandling Svenskans artikelsystem. I: *MINS 5*, 23–48. Stockholm.

731 **Wijk-Andersson, E.**, 1992a. Kan *som*-satsers bestämda substantivkorrelat se ut hur som helst i svenskan? I: *Första forskarsymposiet om Nordens språk som andraspråk i Stockholm 1991*, 294–303.

732 **Wijk-Andersson, E.**, 1992b. Varför utelämnas inte adjektivets bestämda artikel? I: *Svenskans beskrivning 19*, 299–307.

733 **Wijk-Andersson, E.**, 1994a. Bestämdhetsmarkering och bestämdhetsgivning. I: *Svenskans beskrivning 20*, 380–387.

734 **Wijk-Andersson, E.**, 1994b. Bestämt markerat – hur då ? Något om framförställda bestämdhetsmarkeringar i sverigesvenska och finlandssvenska. I: *Språk och stil. Ny följd 3* (1993), 141–162.

735 **Wikström, K.**, 1977. *Speciesproblemet i nusvenskt språkbruk I–II*. (Skrifter utgivna av institutionen för nordisk filologi vid Tammerfors universitet 1.) 76 s. Tammerfors.

736 **Wikström, K.**, 1984. Vårt komplicerade species. I: *Studier i nordisk filologi 65*, 299–314.

737 **Åkermalm, Å.**, 1968. Den artikellösa konstruktionen i sportens språk. I: *Nysvenska studier 47*, 63–88.

738 **Östergren, O.**, 1905a. Inkongruenser af typen 'i sin helhet och sammanhang'. I: *Språk och stil 5*, 1–49.

Se också:
193 (Andersson), 195 (Andersson), 196 (Andersson, Sundman), 201 (Aniansson), 202 (Aronsson), 216 (Brodda), 219 (Cederschiöld), 227 (Gadelii), 234 (Hiilos), 235 (Hiilos), 244 (Hylén), 266 (Molde), 274 (Platzack, Platzack), 275 (Platzack, Santesson), 277 (Sandström, Holmberg), 278 (Sandström, Holmberg), 291 (Söderberg), 299 (Wellander), 301 (Wellander), 304 (Wijk-Andersson), 305 (Ågren), 306 (Åkermalm), 307 (Åkermalm), 322 (Garme), 328 (Hene), 333 (Kester), 335 (Körner), 336 (Körner), 337 (Körner), 338 (Larsson), 340 (Leijström), 346 (Loman), 373 (Westman), 378 (Andersson), 399 (Elmquist), 407 (Gjerdman), 418 (Henningsson), 419 (Henriksson, Hene, Bolander), 427 (Kjellmer), 429 (Kjellmer), 431 (Källström), 432 (Källström), 433 (Körner), 435 (Körner), 438 (Körner), 440 (Laurén), 441 (Leijström), 444 (Ljunggren), 445 (Loman), 447 (Malmström), 451 (Molde), 454 (Møller), 462 (Phillips), 464 (Platzack), 471 (Schwartz), 478 (Svartengren), 479 (Svartholm), 481 (Terner), 483 (Thelander), 489 (Wellander)

Adjektivfraser

739 **Elmquist, A. L.**, 1944. *Fullt med,* meaning 'many, much', and related expressions in Swedish. I: *Scandinavian Studies 18:1*, 37–40.

740 **Elmquist, A. L.**, 1946d. Ways of expressing the gradational meaning of the comparative in Swedish. I: *Scandinavian Studies 19:1*, 19–35.

741 **Falk, C.**, 1994. *Fullt med X* i historiskt perspektiv. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring*, 269–278.

742 **Körner, R.**, 1952a. Begreppet *adjekt*. I: *Moderna språk 46*, 245–252.

743 **Lundbladh, C.-E.**, 1985. Relativ superlativ. I: *Svenskans beskrivning 15*, 332–346.

744 **Platzack, C.**, 1982a. Adjectives with noun phrase complements in Swedish. I: *Papers from the Sixth Scandinavian conference of linguistics*, 117–126.

745 **Platzack, C.**, 1982c. Transitive adjectives in old and modern Swedish. I: *Papers from the 5th international conference on historical linguistics*. Ed. by A. Ahlqvist. (Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV – current issues in linguistic theory 21.) 273–282. Amsterdam.

746 **Platzack, C.**, 1982d. Transitive adjectives in Swedish. A phenomenon with implications for the theory of abstract case. I: *The Linguistic Review 2:1*, 39–56.

747 **Vikner, S.**, 1987. Case assignment differences between Danish and Swedish. I: *Proceedings of the Seventh biennial conference of teachers of Scandinavian studies in Great Britain and Northern Ireland*, 262–281.

Se också:
313 (Andersson), 324 (Hast), 333 (Kester), 335 (Körner), 337 (Körner), 346 (Loman), 351 (Malmgren), 352 (Malmgren), 353 (Mjöberg), 356 (Nordberg), 620 (Körner), 797 (Viberg), 868 (Ralph)

Verbfraser

748 **Aijmer, K.**, 1988. 'Tyck inte så mycket' – om användningen av verbet *tycka*. I: *Svenskans beskrivning 16*, vol. 1, 76–88.

749 **Alving, H.**, 1918–19. Objekt-subjektets plats i ackusativ med infinitiv. En morfemhistorisk undersökning. I: *Språk och stil 18*, 1–37.

750 **Anderman, G.**, 1988. Upp med dig! Om det som inte står i texten. I: *Svenskans beskrivning 16*, vol. 1, 107–120.

751 **Andersson, Erik**, 1977. *Verbfrasens struktur i svenskan. En studie i aspekt, tempus, tidsadverbial och semantisk räckvidd*. (Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut 18.) 564 s. Åbo.

752 **Andersson, Erik**, 1978b. Synchronically derived meaning. I: *The Nordic languages and modern linguistics 3*, 173–181.

753 **Andersson, Erik**, 1992a. Om konstruktionsväxling: varför säga det annorlunda? I: *Nordens språk i Baltikum*, 35–60.

754 **Brodda, B.**, 1973. *(K)overta kasus i svenskan*. (Papers from the Institute of Linguistics. University of Stockholm. 18.) 90 s. Stockholm.

755 **Börjars, K.**, 1991b. Passive vs. raising in Swedish and English. I: *Papers from the Twelfth Scandinavian conference of linguistics*, 38–49.

756 **Clark, G.**, 1988. Den ser god ut, men smakar den gott? De passiva förnimmelseverbens konstruktion. I: *Svenskans beskrivning 16*, vol. 1, 136–145.

757 **Ejerhed, E.**, 1979. Verb-partikel-konstruktionen i svenska: syntaktiska och semantiska problem. I: *Svenskans beskrivning 11*, 49–64.

758 **Ekberg, L.**, 1985. Abstrakta övergångsfraser: lexikaliseringsgrad och semantiska arketyper. I: *Svenskans beskrivning 15*, 193–204.

759 **Ekberg, L.**, 1988. Semantic relations in abstract transition phrases. I: *Papers from the Tenth Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 178–188.

760 **Ekberg, L.**, 1989. *Gå till anfall och falla i sömn. En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfraser*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 43.) 187 s. Lund.

761 **Ekberg, L.**, 1994c. Verbet *ta* i metaforisk och grammatikaliserad användning. I: *Språk och stil. Ny följd 3* (1993), 105–139.

762 **Gambäck, B.**, 1994. Towards a uniform treatment of Swedish verb syntax and semantics. I: *Proceedings of The XIVth Scandinavian conference of linguistics and The VIIIth conference of Nordic and general linguistics. General session*, vol. 1, 123–134.

763 **Gellerstam, M.**, 1988. Verb syntax in a dictionary for second-language learning. I: *Studies in computer-aided lexicology*, 103–123.

764 **Holm, G.**, 1951. Om utelämnandet av hjälpverbet *hava* i bisats. I: *Nysvenska studier 30*, 87–93.

765 **Holm, G.**, 1958. *Syntaxgeografiska studier över två nordiska verb*. (Uppsala universi-

tets årsskrift 1958:1. Acta Universitatis Upsaliensis.) 255 s. Uppsala–Wiesbaden.

766 **Holm, G.**, 1960. Hjälpverbet ha i bildat talspråk. Språkforskning i grammofonarkivet. I: *Nysvenska studier 39*, 83–93.

767 **Ivarsson, M.**, 1931. Har kommit – är kommen. Ett bidrag till belysning av den senare uttryckstypens funktion. I: *Nysvenska studier 11*, 61–68.

768 **Johannisson, T.**, 1945. *Hava och vara som tempusbildande hjälpverb i de nordiska språken.* (Lunds universitets årsskrift. N.F. Avd. 1. Bd 41. Nr 6.) 244 s. Lund–Leipzig.

769 **Kinnander, B.**, 1972. Ett nyord i närbild. I: *Språkvård 1972:1*, 3–12.

770 **Körner, R.**, 1935b. Svenskans konstruktionsmöjligheter vid verbet låta och dettas motsvarigheter i engelskan. I: *Moderna språk 28* (1934), 184–186.

771 **Körner, R.**, 1956. Strödda bidrag till komparativ grammatik VII–IX. I: *Moderna språk 50*, 63–81, 309–331, 449–463.

772 **Laureys, G.**, 1991. Partikelverb. En fallgrop för lexikografer. I: *Tijdschrift voor Skandinavistiek 1991:1–2*, 215–225.

773 **Leander, F.**, 1933. Ordställningen vid reflexiva verb med betonat adverb i nusvenskan. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1933*, 27–39.

774 **Loman, B.**, 1958. Om relationen mellan ordföljd och betydelse hos hjälpverb. I: *Arkiv för nordisk filologi 73*, 33–50.

775 **Malmgren, S.-G.**, 1985. Om utelämning av hjälpverbet *ha* i förbindelse med supinum. I: *Svenskans beskrivning 15*, 347–358.

776 **Motsch, W., Schädlich, R.**, 1965. Die Grundstruktur schwedischer Verbalphrasen. I: *Festschrift Wolfgang Steinitz*, 266–280. Berlin.

777 **Nikula, H.**, 1976. *Verbvalenz. Untersuchungen am Beispiel des deutschen Verbs mit einer kontrastiven Analyse Deutsch – Schwedisch.* (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Germanistica Upsaliensia 15.) 165 s. Uppsala.

778 **Nilsson, K. G.**, 1966. *A partial grammar of Swedish syntax with emphasis on verbal subcategorization.* Ann Arbor.

779 **Nordenfelt, L.**, 1977. *Om orsaker och effekter i språket. Några reflektioner med utgångspunkt i Benny Broddas kasusgrammatik för svenskan.* (Filosofiska småtryck. 2.) 33 s. Stockholm.

780 **Norén, K.**, 1992. Att sätta samman eller sammansätta. Ett försök till klassificering av svenska flerledade (verb)uttryck ur lexikologisk synvinkel. I: *Svenskans beskrivning 19*, 244–251.

781 **Nyström, G.**, 1933. Morfemet ”låta sig” + aktiv eller passiv infinitiv. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1933*, 40–47.

782 **Pihlström, S.**, 1988. *Hålla på att* och *hålla på och*. I: *Språkvård 1988:2*, 8–10.

783 **Platzack, C.**, 1978b. Review article. The structure of the Swedish verb phrase. I: *Nordic Journal of Linguistics 1:1*, 55–91.

784 **Platzack, C.**, 1988b. Have/be variation in the Scandinavian languages. I: *Papers from the Tenth Scandinavian conference of linguistics*, vol. 2, 181–194.

785 **Platzack, C.**, 1988d. Valency and GB grammar. I: *Valency. Three studies on the linking power of verbs*. (Copenhagen studies on language. Cebal series 11.) 57–71. Köpenhamn.

786 **Platzack, C.**, 1994c. The relation between lexicon and syntax: Swedish abstract transition phrases. I: *Paths towards universal grammar*, 277–292.

787 **Sigurd, B.**, 1981. Varför ett hus kan brinna både upp och ned. I: *Språkvård 1981:3*, 3–8.

788 **Sigurd, B.**, 1982b. Converse terms in Swedish. I: *Approaches to word order*, 235–257.

789 **Sigurd, B.**, 1992a. A new analysis for machine translation of the auxiliary and main verb complex. I: *Studia linguistica 46:1*, 30–48.

790 **Sigurd, B.**, 1995a. Analysis of particle verbs for automatic translation. I: *Nordic Journal of Linguistics 18:1*, 55–65.

791 **Sjögren, P. A.**, 1973. Konsten att placera. En studie i placera-verbens semantik. I: *Folkmålsstudier XXIII*, 165–178.

792 **Sjöström, S.**, 1992. Spatiala verb, transitivitet och primära semantiska roller. I: *Svenskans beskrivning 19*, 262–271.

793 **Ureland, S.**, 1972a. A transformational description of the accusative-with-infinitive construction in Swedish. I: *Svenskans beskrivning 6*, 220–252.

794 **Ureland, S.**, 1972b. Nominalized complements occuring after Swedish HÖRA 'hear'. I: *Derivational processes*, 74–92.

795 **Ureland, S.**, 1973. *Verb complementation in Swedish and other Germanic languages. Studies in comparative syntax*. 336 s. Stockholm.

796 **Viberg, Å.**, 1980. *Tre semantiska fält i svenskan och några andra språk*. (SSM report 7.) 103 s. Stockholm.

797 **Viberg, Å.**, 1981b. Kognitiva predikat i svenskan. En inledande analys. I: *Svenskans beskrivning 12*, 112–131.

798 **Viberg, Å.**, 1985. Hel och trasig. En skiss av några verbala semantiska fält i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 15*, 529–554.

799 **Åneman, C.**, 1991 (1985). Om dubbelt supinum. I: *Eget språk och andras*, 98–100.

Se också:

176 (Sigurd), 455 (Nilsson), 489 (Wellander), 500 (Bodegård), 503 (Elmevik), 507 (Gronemeyer), 510 (Holmberg), 515 (Johannisson), 517 (Josefsson), 519 (Keer), 520 (Kjellman), 525 (Ledin), 531 (Lundbladh), 532 (Markey), 540 (Norén), 541 (Norén), 542 (Olofsson), 544 (Perridon), 552 (Scovazzi), 555 (Sundman), 556 (Sundman), 564 (Ureland), 565 (Ureland), 572 (Widmark), 576 (Åkermalm), 594 (Sjöström), 628 (Lundin), 629 (Lundin), 651 (Beckman), 747 (Vikner), 927 (Holm), 1094 (Christensen), 1097 (Holmberg), 1100 (Platzack), 1101 (Platzack), 1151 (Källgren, Prince), 1265 (Lindberg), 1270 (Wennerström)

Objekt

800 **Chrystal, J., Eriksson, M.**, 1990. Att bygga hus och dansa tango. Om innehållsobjekt i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 17*, 85–96.

801 **Ellegård, A.**, 1972. Om objekt. I: *Svenskans beskrivning 5*, 28–34.

802 **Falk, C.**, 1990. On double object constructions. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 46*, 53–100. Lund.

803 **Holmberg, Anders**, 1991a. On the Scandinavian double object construction. I: *Papers from the Twelfth Scandinavian conference of linguistics*, 141–152.

804 **Holmberg, G.**, 1951. Om det ”possessiva objektet”. I: *Moderna språk 45*, 177–187.

805 **Hultman, T. G.**, 1987. Objekt som objekt. I: *Grammatik på villovägar*, 39–55.

806 **Körner, R.**, 1936b. Objektet. I: *Moderna språk 29* (1935), 58–90.

807 **Körner, R.**, 1940b. Konstrueras verbet *kosta* med objekt eller adverbial? I: *Moderna språk 33* (1939), 90–95.

808 **Körner, R.**, 1963. Possessivadjektet. I: *Moderna språk 56* (1962), 33–45.

809 **Körner, R.**, 1964. Objektet. En studie i analytisk syntax. I: *Nutidssvenska*, 43–150.

810 **Ljunggren, K. G.**, 1942. *Objekt och adverbial. Studier i svensk syntax*. (Lunds universitets årsskrift. N.F. Avd. 1. Bd 38. Nr 3.) 211 s. Lund–Leipzig.

811 **Ljunggren, K. G.**, 1964 (1942). Objekt och adverbial. Några allmänna synpunkter. I: *Nutidssvenska*, 184–202.

812 **Pihlström, S.**, 1970. Objektet i svenskan. I: *Svensklärarföreningens årsskrift 1970*, 138–146.

813 **Platzack, C.**, 1987c. Inverterad objekt med infinitiv. I: *Nysvenska studier 66*, 89–111.

814 **Rebbe, C.**, 1937. Objekt och adverbial. I: *Moderna språk 30* (1936), 50–52.

815 **Sköld, T.**, 1970. *The object in pre-predicative position in Swedish*. (Acta Universitatis Upsaliensis. Acta Societatis Linguticæ Upsaliensis. Nova series 2:3.) 98 s. Uppsala.

816 **Wallin, I.**, 1964b (1941). Om objektet som grammatisk kategori. I: *Nutidssvenska*, 215–256.

Se också:
936 (Josefsson), 937 (Josefsson), 938 (Josefsson), 1103 (Thorell), 1108 (Berg)

Predikativ

817 **Berg, R. G:son**, 1914a. Bidrag till attraktionsläran. I: *Studier i modern språkvetenskap V*, 147–157. Stockholm.

818 **Bolander, M.**, 1980. *Predikativens funktion i svenskan. Om adjektiv som subjektiva predikativ*. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 31.) 203 s. Umeå.

819 **Bolander, M.**, 1987b. *Vara, bliva, heta, kallas* – om predikativ och närstående kategorier samt ordföljd och informationsstruktur. I: *Grammatik på villovägar*, 21–32.

820 **Fichtelius, A.**, 1980. *Frågor och funderingar kring oböjd predikatsfyllnad i nusvenskt talspråk*. (FUMS rapport 88.) 15 s. Uppsala.

821 **Hagåsen, L.**, 1990. Inkongruens av typen *Sverige är beredd att …* och *arkivet är ansvarig*. I: *Allan Rostvik den 22 mars 1990. En hyllningsskrift*. Red. av E. Brylla, S. Strandberg & M. Wahlberg. 45–57. Uppsala.

822 **Hagåsen, L.**, 1992. *Sverige var intresserad* och *facket ska vara obunden* – en typ av neutruminkongruens. I: *Svenska i harmoni*, 60–74.

823 **Heinertz, N. O.**, 1953. Ärter är gott – Karakteristiskt för latinet är rika böjningsmöjligheter. I: *Moderna språk 47*, 257–276.

824 **Hiilos, H.**, 1968. Om predikatsfyllnadens inkongruens i uttryckstypen ärter är gott. I: *Studier i nordisk filologi 56*, 7–22.

825 **Holmberg, Anders**, 1994. The pros and cons of agreement in Scandinavian impersonals. I: *Paths towards universal grammar*, 217–236.

826 **Lindstedt, T.**, 1954. Ett par kongruensfrågor. I: *Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1954*, 122–131.

827 **Malmgren, S.-G.**, 1991. Om predikativ som fundament. I: *Svenskans beskrivning 18*, 261–269.

828 **Nilsson, K.**, 1980. Concerning number and gender in a non-congruent construction. I: *Studia Linguistica 33:1* (1979), 79–88.

829 **Nordberg, B.**, 1985b (1977). ”Har du Dahlstedt ligger på nattduksbordet?” En syntaktisk egendomlighet i mellansvenskt talspråk. I: *Det mångskiftande språket*, 50–74.

830 **Wellander, E.**, 1949. Predikatsfyllnadens form i modern svenska. Ett stycke språkutveckling i ultrarapid närbild. I: *Studier i modern språkvetenskap XVII*. (Stockholm studies in modern philology.) 181–209. Stockholm.

831 **Wellander, E.**, 1956. Ärter är gott och liknande inkongruenta satstyper. Ett bidrag till språkvetenskapens metodik. I: *Nysvenska studier 35*, 1–47.

832 **Widmark, G.**, 1967a. Den inkongruenta neutrala predikatsfyllnaden och dess plats i svenskans genussystem. I: *Nysvenska studier 46*, 91–134.

833 **Widmark, G.**, 1976 (1971). Är färsk sill god eller gott? I: *Studier i dagens svenska*. Red. av B. Molde. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 44.) (2 uppl.) 79–86. Stockholm.

834 **Widmark, G.**, 1992a. Kongruensförändring i språkvärderingsperspektiv. I: *Svenska i harmoni*, 7–30.

835 **Widmark, G.**, 1993. Eftertankar om inkongruent predikatsfyllnad. I: *Språk och stil. Ny följd 2* (1992), 186–191.

Se också:
328 (Hene), 375 (Widmark), 431 (Källström), 432 (Källström), 580 (Sigurðsson), 654 (Berg), 692 (Källström), 693 (Källström)

Egentliga subjekt

836 **Ekberg, L.**, 1990. Theta role tiers and the locative PP in existential constructions. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 46*, 37–45. Lund.

837 **Falk, C.**, 1989. On the existential construction in the Germanic languages. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 44*, 45–59. Lund.

838 **Hellberg, S.**, 1970. *On existential sentences*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 1.) 8 s. Göteborg.

839 **Maling, J.**, 1987. *Existential sentences in Swedish and Icelandic: Reference to thematic roles*. (Working Papers in Scandinavian Syntax 28.) 21 s. Lund.

840 **Maling, J.**, 1988. Variations on a theme: Existential sentences in Swedish and Icelandic. I: *McGill working papers in linguistics*, 168–191.

841 **Malmgren, S.-G.**, 1987b. Är det egentliga subjektet egentligen subjekt? I: *Grammatik på villovägar*, 56–62.

842 **Platzack, C.**, 1983a. Existential sentences in English, German, Icelandic and Swedish. I: *Papers from the Seventh Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 80–100.

843 **Robach, I.-B.**, 1983. *Existentialsats i franska och svenska*. (Rapport nr 4 från projektet ”Fransk-svenska kontrastiva studier. Meningens och textens organisation” vid romanska institutionen i Lund.) 25 s. Lund.

844 **Sundman, M.**, 1980a. *Existentialkonstruktionen i svenskan*. (Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut 57.) 281 s. Åbo.

Se också:
825 (Holmberg)

Adverbial (i verbfraser)

845 **Aijmer, K.**, 1984b. ’Gärna’ in Swedish. I: *The Nordic languages and modern linguistics 5*. Proceedings of The fifth international conference of Nordic languages and modern linguistics in Århus 27/6–1/7 1983. Ed. by K. Ringgaard & V. Sørensen. 167–176. Århus.

846 **Allén, S.**, 1972. Denominala verbalfraser. I: *Svenskans beskrivning 5*, 1–21.

847 **Andersson, Erik**, 1974b. Tidsadverbial och syntaktisk struktur. I: *Svenskans beskrivning 8*, 1–14.

848 **Bergqvist, B. J:son**, 1908. Några subjektiva tidsmått i svenskan och tyskan. I: *Studier i modern språkvetenskap IV*, 241–253. Stockholm.

849 **Goodluck, H.**, 1986. Notes on some particle and prepositional constructions in Swedish and English. I: *Lund University. Department of linguistics. General linguistics. Phonetics. Working papers 29*, 67–88. Lund.

850 **Gunnarson, K.-Å.**, 1988. *Expressions of distance, prepositions and theory of theta-roles*. (Working Papers in Scandinavian Syntax 41.) 47 s. Lund.

851 **Gunnarson, K.-Å.**, 1989. Expressions of distance and raising. I: *Nordic Journal of Linguistics 12:1*, 1–12.

852 **Gunnarson, K.-Å.**, 1993. Expressions of distance and theory of theta-roles. I: *Nordic Journal of Linguistics 16:1*, 3–32.

853 **Gunnarsson, K.-Å.**, 1987. *Expressions of distance and raising*. (Working Papers in Scandinavian Syntax 30.) 17 s. Lund.

854 **Holm, Lisa**, 1991. Satsadverbial eller sättsadverbial? I: *Svenskans beskrivning 18*, 172–180.

855 **Laureys, G.**, 1974. Moderne Zweedse syntaxis: Beschouwingen bij de analyse van het "adverbial". I: *Handelingen van het 32e Nederlands Filologencongres*, 293–297.

856 **Laureys, G.**, 1977. Adverbialet som parameter för situationell språkvariation. I: *Nysvenska studier 57*, 162–177.

857 **Laureys, G.**, 1979–80. *De adverbiale bepaling in het Zweeds. Een studie over plaats, vorm en constituentenstatus van de adverbiale functiecategorie in het gesproken en geschreven hedendaagse Zweeds. Med en sammanfattning på svenska. I–III*. Del I 333 s., del II 334–801, del III 214 s. Gent.

858 **Lerner, J.**, 1975. "Han går in i skogen" – semantische und syntaktische Analyse. I: *The Nordic languages and modern linguistics 2*, 548–561.

859 **Merkel, M.**, 1988. The interpretation of Swedish temporal frame-adverbial phrases. I: *Papers from the Tenth Scandinavian conference of linguistics*, vol. 2, 99–113.

860 **Nilsson, K.**, 1969a. A note on a Swedish adverbial construction. I: *Acta Linguistica Hafniensia 12*, 145–149.

861 **Perridon, H. C. B.**, 1991. Voorzetselvoorwerpen in het Nederlands en in het Zweeds. I: *Tijdschrift voor Skandinavistiek 1991:1–2*, 227–243.

862 **Pettersson, T.**, 1983. Fria adverbial. Divertimento con introduzione. I: *Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori 13*, 41–74.

863 **Rahkonen, M.**, 1974. *Placeringen av tids-, befintlighets-, riktnings- och sättsadverbialen i svenska och finska satser*. (University of Umeå. Department of general linguistics. 8.) 228 s. Umeå.

864 **Rahkonen, M.**, 1975. Om rumsadverbialen i generativ grammatik. I: *Papers from the Second Scandinavian conference of linguistics*, 242–259.

865 **Rahkonen, M.**, 1981a. *Om existens, tid och lokalitet i svenskan*. (Studia Philologica Jyväskyläensia 15.) 319 s. Jyväskylä.

866 **Rahkonen, M.**, 1981b. Tre typer av rumsadverbial i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 12*, 100–111.

867 **Rahkonen, M.**, 1982. *Bilaga till "Om existens, tid och lokalitet i svenskan". Testbatteriet*. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet. 3.) 42 s. Jyväskylä.

868 **Ralph, B.**, 1975. On the nature of preposition deletion in Swedish. I: *The Nordic languages and modern linguistics 2*, 666–684.

869 **Sigurd, B.**, 1992b. ”Om ålderdomshem tycker jag inte” – en omöjlig rolighet. I: *Språkvård 1992:1*, 18–19.

870 **Strzelecka, E.**, 1989. Svenska rumsliga verbpartiklar och deras polska motsvarigheter. I: *Nysvenska studier 68* (1988), 57–74.

871 **Wijk-Andersson, E.**, 1977. *Om placeringen av några vanliga adverb i bisatser*. (Forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS). Rapport nr 56.) 23 s. Uppsala.

872 **Åkerlund, W.**, 1976. Ur en undersökning av de fraseologiska och syntaktiska omständigheterna vid utformningen av nutida svenskt talspråk. I: *Nordiska studier i filologi och lingvistik*, 476–489.

Se också:
284 (Sigurd), 584 (Gunnarsson), 591 (Melin), 598 (Åbrink), 610 (Ekberg, Platzack), 627 (Ljunggren), 637 (Pettersson), 699 (Mjöberg), 751 (Andersson), 805 (Hultman), 807 (Körner), 810 (Ljunggren), 811 (Ljunggren), 814 (Rebbe), 897 (Platzack), 1030 (Togeby), 1103 (Thorell), 1107 (Berg), 1117 (Kirri), 1120 (Körner), 1121 (Körner)

Postponerade led

873 **Larsson Ringqvist, E.**, 1985. *Dislokation i franska och svenska*. (Rapport nr 6 från projektet ”Fransk-svenska kontrastiva studier. Meningens och textens organisation” vid romanska institutionen i Lund.) 31 s. Lund.

874 **Robach, I.-B.**, 1981. *Naviguer est necessaire – il est necessaire de naviguer. Om infinitiv och sats i subjektsställning, i extraposition och som dislokerat led. Jämförelse mellan franska och svenska*. (Rapport nr 2 från projektet ”Fransk-svenska kontrastiva studier. Meningens och textens organisation” vid romanska institutionen i Lund.) 24 s. Lund.

Infinitivfraser

875 **Anderman, G.**, 1984. Def+S. ”Att”-satser och infinitivkonstruktioner som definita nominalfraser i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 14*, 19–29.

876 **Andersson, A.-B.**, 1974. *The NP status of that-clauses and infinitives*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 24.) 16 s. Göteborg.

877 **Andersson, Erik**, 1978a. On the borderline between equi-NP-deletion and subject raising in English and Swedish. I: *Papers from the Fourth Scandinavian conference of linguistics*, 367–373.

878 **Andersson, Erik**, 1989. När gäller subjektsregeln? I: *Språkbruk 1989:1*, 15–24. Helsingfors.

879 **Anward, J.**, 1974a. Om semantisk snarlikhet mellan syntaktiska släktingar. I: *Homeosemi*, 11–42.

880 **Holmberg, Anders**, 1990. On bare infinitivals in Swedish. I: *Grammar in pro-*

gress. Glow essays for Henk van Riemsdijk. Ed. by J. Mascaró & M. Nespor. (Studies in generative grammar 36.) 237–245. Dordrecht.

881 **Johnson, K., Vikner, S.**, 1994. The position of the verb in Scandinavian infinitives: In V° or in C° but not in I°. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 53*, 61–84. Lund.

882 **Joosten, L.**, 1995. Variation in the syntactic status of infinitive markers. I: *Papers from The XVth Scandinavian conference of linguistics*, 231–242.

883 **Järborg, J.**, 1975. *Infinitive constructions in an operational grammar*. (Logical grammar reports 16.) 26 s. Göteborg.

884 **Körner, R.**, 1952b. Strödda bidrag till komparativ grammatik. I: *Moderna språk 46*, 22–70.

885 **Platzack, C.**, 1986d. The structure of infinitive clauses in Danish and Swedish. I: *Scandinavian syntax*, 123–137.

886 **Reinhammar, M.**, 1991a (1987). Att på glid. I: *Eget språk och andras*, 94–95.

887 **Reinhammar, M.**, 1991b (1980). Kommer-kosta-konstruktionen. I: *Eget språk och andras*, 91–93.

888 **Tottie, G.**, 1974. On promising in Swedish and English. A problem of coreference and meaning. I: *Papers from the First Scandinavian conference of linguistics*, 289–314.

889 **Wilder, C.**, 1989. Wh-movement and passivization in infinitive predicates. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 44*, 157–169. Lund.

Se också:
299 (Wellander), 437 (Körner), 628 (Lundin), 629 (Lundin), 631 (Mjöberg), 646 (Östergren), 813 (Platzack), 850 (Gunnarson), 851 (Gunnarson), 853 (Gunnarsson), 868 (Ralph), 890 (Elmquist), 929 (Holmberg), 996 (Mjöberg), 1078 (Berg), 1201 (Jörgensen)

Participfraser

Se: 352 (Malmgren), 579 (Hedlund)

Adverbfraser

Se: 739 (Elmquist), 740 (Elmquist)

Prepositionsfraser

890 **Elmquist, A. L.**, 1948. Prepositions with the infinitive in Swedish. I: *Scandinavian Studies 20:1*, 12–24.

891 **Eriksson, O.**, 1987. Prepositionsfrasen i satsdelsanalysen. I: *Moderna språk 81:3*, 234–238.

892 **Josefsson, G.**, 1995a. Om parallelliteten mellan prepositionsfraser och bisatser i svenskt vuxen- och barnspråk. I: *Barnspråk vid Lunds universitet*. Föreläsningar av tolv forskare från fyra institutioner med anledning av införlivandet av HSFRprofessuren i barnspråk med Lunds universitet 1 juli 1995. Red. av R. Söderbergh. 75–86. Lund.

893 **Karlgren, H.**, 1974. Homeosema prepositionsuttryck. I: *Homeosemi*, 75–114.

894 **Larsson, E.**, 1981. Kluvna eller sammanhållna prepositionsfraser? En jämförelse mellan svenskan och några andra språk. I: *Svenska i invandrarperspektiv*, 121–131.

895 **Lindberg, E.**, 1994. Fallet med den försvunna prepositionen. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring*, 177–181.

896 **Lindén, O.**, 1918–19. Lokal inessiv med *i* och *på*. I: *Språk och stil 18*, 227–241.

897 **Platzack, C.**, 1978d. The Swedish prepositions *på* and *i* followed by measure phrases. I: *Phonetics laboratory. Department of general linguistics. Lund University. Working papers 16*, 105–120. Lund.

898 **Ureland, S.**, 1975a. Synchronic-diachronic perspectives of Germanic OV structures. I: *Papers from the Second Scandinavian conference of linguistics*, 390–411.

899 **Welin, C. W.**, 1974b. Strukturell flertydighet hos kedjor av prepositionsuttryck. I: *Homeosemi*, 115–153.

Se också:
309 (Östergren), 310 (Östergren), 311 (Östergren), 425 (Hylén), 607 (Chrystal, Ekvall), 608 (Ekberg), 609 (Ekberg), 611 (Gellerstam), 627 (Ljunggren), 637 (Pettersson), 699 (Mjöberg), 900 (Ekerot), 1225 (Vising)

Subjunktionsfraser och flerledade fraser

900 **Ekerot, L.-J.**, 1994. *Hon uppträdde mera stabilt jämfört med förra gången*. Om användningen av *jämfört med* som standardmarkör. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring*, 119–130.

901 **Horn, F.**, 1918–19. Några ord om s.k. fristående satsförkortningar. I: *Språk och stil 18*, 75–83.

902 **Janson, T.**, 1972. *Med flaggan i topp. Något om satsreduktioner i svenskan*. (Papers from the Institute of Linguistics. University of Stockholm. 11.) 25 s. Stockholm.

903 **Kiefer, F.**, 1978. Presuppositions and comparative constructions: Towards a semantic classification of Swedish adjectivals. I: *The Nordic languages and modern linguistics 3*, 462–467.

904 **Körner, R.**, 1937c. S.k. attributiv och fristående satsförkortning. I: *Moderna språk 30* (1936), 197–204.

905 **Palmér, J.**, 1925. Den s.k. fristående satsförkortningen i modern svenska. I: *Pedagogisk tidskrift 61*, 171–183.

906 **Sigurd, B.**, 1986b. Understanding measure and comparative sentences through Prolog. I: *Lund University. Department of linguistics. General linguistics. Phonetics. Working papers 29*, 191–218. Lund.

907 **Thomsen, H., Körner, R.**, 1938. S.k. attributiv och fristående satsförkortning ännu en gång! I: *Moderna språk 31* (1937), 111–113.

Se också:
299 (Wellander), 425 (Hylén), 511 (Hylén), 619 (Körner), 695 (Larsson), 827 (Malmgren), 1201 (Jörgensen)

SATSER OCH MENINGAR

Satsens struktur

908 **Andersson, Erik,** 1976a. Topic and comment in Swedish wh-questions. I: *Papers from the Third Scandinavian conference of linguistics*, 9–17.

909 **Andersson, Erik,** 1982a. Om gränsen mellan huvudsats och bisats i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 13*, 69–76.

910 **Andersson, Erik,** 1982b. On the ordering of sister constituents in Swedish – the choice between preposed and postposed modifiers. I: *Approaches to word order*, 15–35.

911 **Andersson, Erik,** 1983a. Different ways of shooting and choosing sentence construction in Swedish. I: *Papers from the Seventh Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 113–121.

912 **Andersson, Erik,** 1983c. Satsdelarna och deras placering i ljuset av kasusgrammatik och textlingvistik. I: *Grammatiska kontraster*, 5–28.

913 **Andersson, Erik,** 1992b. Ordföljdsprinciper i de nordiska språken. I: *Nordens språk i Baltikum*, 18–34.

914 **Anward, J.,** 1973. Svenskans ordföljd – kontextanpassning och kontrast. I: *Folkmålsstudier XXIII*, 192–194.

915 **Askedal, J. O.,** 1994. Presubjectal pronouns in the modern Scandinavian languages. I: *Proceedings of The XIVth Scandinavian conference of linguistics and The VIIIth conference of nordic and general linguistics. August 16–21 1993. Four special sessions: Spoken language, neurolinguistics, anthropological linguistics, language contacts across the Baltic.* (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 72.) 199–218.

916 **Beckman, N.,** 1938–1939. En syntaktisk nybildning med anor. I: *Acta Philologica Scandinavica 13*, 96–98.

917 **Cooper, R.,** 1986b. Verb second – predication or unification? I: *Nordic Journal of Linguistics 9:2*, 163–179.

918 **Dooley Collberg, S.,** 1988. GPSG and the verb-second phenomenon in Swedish. I: *Papers from the Tenth Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 132–146.

919 **Ekerot, L.-J.,** 1981. Syntax och informationsstruktur. I: *Svenska i invandrarperspektiv*, 79–108.

920 **Ekerot, L.-J.,** 1995. *Ordföljd. Tempus. Bestämdhet. Föreläsningar om svenska som andra språk.* 187 s. Lund.

921 **Enkvist, N. E.,** 1978. Linearity and text strategy. I: *The Nordic languages and modern linguistics 3*, 159–172.

922 **Fries, S.,** 1968. Så jag målar… Rak ordföljd i stället för omvänd i svensk vers. I: *Nysvenska studier 47*, 28–62.

923 **Gunnarson, K.-Å.**, 1982. Structure dérivée d'extraposition-S. Étude sur l'extraposition en français et en suédois. I: *Studia Linguistica 36:1*, 1–38.

924 **Götzsche, H.**, 1991a. Non-formal analyse i svensk og nordisk syntaks. I: *Svenskans beskrivning 18*, 143–152.

925 **Hammarberg, B., Viberg, Å.**, 1977. The place-holder constraint, language typology, and the teaching of Swedish to immigrants. I: *Studia Linguistica 31: 2*, 106–163.

926 **Hammarberg, B., Viberg, Å.**, 1979 (1975). *Platshållartvånget, ett syntaktiskt problem i svenskan för invandrare*. (SSM report 2.) (2 uppl.) 67 s. Stockholm.

927 **Holm, G.**, 1941. Västerbottniska syntaxstudier. I: *Svenska landsmål och svenskt folkliv 1941*, 17–43.

928 **Holmberg, Anders**, 1983b. *The finite sentence in Swedish and English*. (Working Papers in Scandinavian Syntax 3.) 56 s. Trondheim.

929 **Holmberg, Anders**, 1984c. On raising in Icelandic and Swedish. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 13*, 1–29. Trondheim.

930 **Holmberg, Anders**, 1986b. *Word order and syntactic features in the Scandinavian languages and English*. 254 s. Stockholm.

931 **Holmberg, Anders**, 1988. The head of S in Scandinavian and English. I: *McGill working papers in linguistics*, 123–155.

932 **Holmberg, Anders, Platzack, C.**, 1988. On the role of inflection in Scandinavian syntax. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 42*, 25–42. Lund.

933 **Holmberg, Anders, Platzack, C.**, 1991. On the role of inflection in Scandinavian syntax. I: *Issues in Germanic syntax*, 93–118.

934 **Holmberg, Anders, Platzack, C.**, 1995. *The role of inflection in Scandinavian syntax*. (Oxford studies in comparative syntax.) 253 s. New York–Oxford.

935 **Jacobson, S.**, 1979b. The placement of adverbs in principal and subordinate clauses in English and Swedish. I: *Kontrastiv lingvistik och sekundärspråksforskning*, 31–39.

936 **Josefsson, G.**, 1992. Object shift and weak pronominals in Swedish. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 49*, 59–94. Lund.

937 **Josefsson, G.**, 1993b. Object shift and weak pronouns in Swedish. I: *Clitics in Germanic and Slavic*. Ed. by L. Hellan. (Eurotyp working papers. Theme group 8: Clitics. Volume 4.) 51–82. Tilburg.

938 **Josefsson, G.**, 1993c. Scandinavian pronouns and object shift. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 52*, 1–28. Lund.

939 **Jörgensen, N.**, 1970a. *Om makrosyntagmer i informell och formell stil*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 3.) 77 s. Lund.

940 **Jörgensen, N.**, 1976a. *Meningsbyggnaden i talad svenska*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 7.) 170 s. Lund.

941 **Jörgensen, N., Svensson, J.**, 1977. *Etermediernas nyhetsspråk 1. Några syntaktiska drag*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 8.) 169 s. Lund.

942 **Kinnander, B.**, 1959. *Sammanhangsanalys. Studier i språkets struktur och rytm*.

(Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 5.) 387 s. Uppsala.

943 **Kosmeijer, W.**, 1991. Verb second, nominative case and scope. I: *Issues in Germanic syntax*, 197–221.

944 **Kosmeijer, W.**, 1993. *Barriers and licensing*. 270 s. Groningen.

945 **Kosmeyer, W.**, 1988. De positie van zinsadverbia in het Ijslands en het Zweeds. I: Tijdschrift voor Skandinavistiek 1988:1–2, 205–221.

946 **Krogtoft, M.**, 1992. Teoretiske problem i analysen av skandinaviske presenteringskonstruksjoner. I: *Norskrift 75*, 1–21.

947 **Kronborg, O.**, 1954. Subjekt och predikat. (Diskussionsinledning vid Kungl. Skolöverstyrelsens kurs för lärare i modersmålet vid folk- och småskoleseminarier januari 1953.). I: *Modersmålslärarnas förening. Årsskrift 1954*, 114–121.

948 **Larsson, A.**, 1991c (1982). Den besvärliga ordföljden. I: *Eget språk och andras*, 90–91.

949 **Lindberg, E.**, 1973. Studentsvenska. *Studier i stockholmsabiturienters examensuppsatser 1864–1965*. 387 s. + textbilaga. Stockholm.

950 **Lindstedt, T.**, 1950a. Behandlingen av meningsbyggnaden i äldre svensk grammatisk litteratur. I: *Nysvenska studier 29*, 53–75.

951 **Linell, P.**, 1981. Svenska anakoluter. I: *Svenskans beskrivning 12*, 173–184.

952 **Nivre, J.**, 1991. Verb second in categorial grammar. I: *Papers from the Twelfth Scandinavian conference of linguistics*, 314–325.

953 **Nyström, I.**, 1988. Svensk ordföljd ur finländskt perspektiv. I: *Språkbruk 1988:2*, 3–12.

954 **Nyström, I.**, 1993. Informationsstruktur och grammatisk struktur på kollisionskurs. Några synpunkter på ordföljdsproblem i finlandssvenskan. I: *Språk och social kontext*, 191–204.

955 **Ottósson, K. G.**, 1989. VP-Specifier subjects and the CP/IP distinction in Icelandic and Mainland Scandinavian. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 44*, 89–100. Lund.

956 **Platzack, C.**, 1983b. *Germanic word order and the COMP/INFL parameter*. (Working Papers in Scandinavian Syntax 2.) 45 s. Trondheim.

957 **Platzack, C.**, 1985a. A survey of generative analyses of the verb second phenomenon in Germanic. I: *Nordic Journal of Linguistics 8:1*, 49–73.

958 **Platzack, C.**, 1986a. COMP, INFL, and Germanic word order. I: *Topics in Scandinavian syntax*, 185–234.

959 **Platzack, C.**, 1986b. Diderichsens positionsschema och generativ transformationsgrammatik. I: *Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori 16/17. Sætningsskemaet og dets stilling – 50 år efter*, 161–170.

960 **Platzack, C.**, 1986c. The position of the finite verb in Swedish. I: *Verb second phenomena in Germanic languages*. Ed. by H. Haider & M. Prinzhorn. 27–47. Dordrecht.

961 **Platzack, C.**, 1987a. Bisatser, huvudsatser och andra satser. I: *Grammatik på villovägar*, 79–86.

962 **Platzack, C.**, 1987b. Huvudsatsordföljd och bisatsordföljd. I: *Grammatik på villovägar*, 87–96.

963 **Platzack, C.**, 1987e. The case of narrative inversion in Swedish and Icelandic. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 31*, 9–14. Lund.

964 **Platzack, C.**, 1988a. En ändelse med konsekvenser – om jämförande nordisk syntaxforskning. I: *Ingemar Olsson 25 augusti 1988*. (MINS 28.) 249–256. Stockholm.

965 **Platzack, C.**, 1995. Topicalization, weak pronouns and the symmetrical/asymmetrical verb second hypotheses. I: *Festvorträge anläßlich des 60. Geburtstags von Inger Rosengren*. (Sprache und Pragmatik. Arbeitsberichte. Sonderheft.) Hrsg. von O. Önnerfors. 78–113. Lund.

966 **Platzack, C., Holmberg, Anders**, 1989. The role of AGR and finiteness in Germanic VO languages. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 43*, 51–76. Lund.

967 **Rebbe, C.**, 1926. Huvudsats inskjuten i sin bisats. I: *Nysvenska studier 6*, 291–293.

968 **Reinholtz, C.**, 1989. V-2 in Mainland Scandinavian: Finite verb movement to Agr. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 44*, 101–117. Lund.

969 **Schlyter, S.**, 1982. Adverbial positions in French, contrasted with those in Swedish: Stress, focus and subjectivity. I: *Approaches to word order*, 215–233.

970 **Schwartz, B. D., Vikner, S.**, 1989. All verb second clauses are CPs. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 43*, 27–49. Lund.

971 **Sigurðsson, H. Á.**, 1986. Verb post-second in a V2 language. I: *Scandinavian syntax*, 138–149.

972 **Sigurðsson, H. Á.**, 1992. Det finita verbets position i nordiska och andra germanska språk. I: *Nordens språk i Baltikum*, 61–69.

973 **Sköld, T.**, 1974. Har svenskan en SVO-ordföljd eller en VSO-ordföljd? Till frågan om ordföljd och universaler. I: *Svenska. Sigurd Fries den 22 april 1974*, 97–102. Umeå.

974 **Sundström, G.-B.**, 1992. Ordföljdens följder. I: *Språkvård 1992:2*, 6–7.

975 **Svensson, J.**, 1978. Nyheter, informationsstruktur och konversationspostulat. I: *Papers from the Fourth Scandinavian conference of linguistics*, 271–278.

976 **Svensson, J.**, 1982. Textstrategier i nyhetsspråket. I: *Textstrategier i tal och skrift*, 68–83.

977 **Taraldsen, K. T.**, 1990. NP-movement and expletive chains. I: *Tromsø linguistics in the eighties*. (Tromsø studies in linguistics 11.) 405–425. Oslo.

978 **Vikner, S.**, 1995. *Verb movement and expletive subjects in the Germanic languages*. (Oxford studies in comparative syntax.) 294 s. New York–Oxford.

979 **Åfarli, T. A.**, 1989. On sentence structure in Scandinavian languages. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 44*, 1–14. Lund.

Se också:
173 (Nilsson), 417 (Henningsson), 423 (Holmberg), 437 (Körner), 442 (Lindroth), 649 (Birn), 754 (Brodda), 771 (Körner), 779 (Nordenfelt), 862 (Pettersson), 865 (Rahkonen)

Subjekt

980 **Andersson, Erik, Sundman, M.**, 1979b. Some factors governing subject formation in Swedish and Finnish. I: *Papers from the Fifth Scandinavian conference of linguistics*, 19–30.

981 **Anward, J.**, 1981. *Functions of passive and impersonal constructions. A case study from Swedish*. 163 s. Uppsala.

982 **Beckman, N.**, 1928–1929. Ljunggren: Om den opersonliga konstruktionen. I: *Acta Philologica Scandinavica 3*, 185–192.

983 **Berg, R. G:son**, 1902–03. Pluralt predikat efter *det* som formellt subjekt. I: *Språk och stil 2*, 93–95.

984 **Cederschiöld, G.**, 1910. Om s.k. subjektlösa satser i svenskan. I: *Om ordlekar och andra uppsatser i språkliga och historiska ämnen*, 61–82. Stockholm.

985 **Christensen, K. Koch, Taraldsen, K. T.**, 1988. Expletives, chains and agreement. I: *Papers from the Tenth Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 116–131.

986 **Ejerhed Braroe, E.**, 1977. The role of surface structure in semantic interpretation. I: *Papers from the Trondheim syntax symposium*, 23–43.

987 **Falk, C.**, 1987. *Subjectless clauses in Swedish*. (Working Papers in Scandinavian Syntax 32.) 25 s. Lund.

988 **Falk, C.**, 1993. *Non-referential subjects in the history of Swedish*. 350 s. Lund.

989 **Heinertz, N. O.**, 1934. Till användningen av *det*. I: *Moderna språk 27* (1933), 87–91.

990 **Hellberg, S.**, 1985a. Satsens subjekt och textens. I: *Nysvenska studier 64*, 29–82.

991 **Holmberg, Anders**, 1993b. Two subject positions in IP in Mainland Scandinavian. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 52*, 29–41. Lund.

992 **Hylén, J. E.**, 1903–04. Två svenska språkregler. I: *Språk och stil 3*, 11–29.

993 **Lindqvist, A.**, 1912. *Förskjutningar i förhållandet mellan grammatiskt och psykologiskt subjekt i svenskan*. (Lunds universitets årsskrift. N.F. Afd. 1. Bd 8. Nr 2.) 170 s. Lund–Leipzig.

994 **Ljunggren, R.**, 1926. *Om den opersonliga konstruktionen*. 354 s. Uppsala.

995 **Ljunggren, R.**, 1931. Till användningen av *det*. I: *Nysvenska studier 11*, 89–150.

996 **Mjöberg, J.**, 1933. Några fall av subjektsvävning. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1933*, 48–57.

997 **Platzack, C.**, 1985b. *The Scandinavian languages and the null subject parameter*. (Working Papers in Scandinavian Syntax 20.) 65 s. Trondheim.

998 **Platzack, C.**, 1987f. The Scandinavian languages and the null-subject parameter. I: *Natural language and linguistic theory 5:3*, 377–401.

999 **Platzack, C.**, 1994a. Null subjects, weak Agr and syntactic differences in Scandinavian. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 53*, 85–106. Lund.

1000 **Rudsänger, H.**, 1985. *Sats, struktur och perspektiv. Subjektsdiskussioner*. 145 s. Uppsala.

1001 **Rudsänger, H.**, 1986. Ett annorlunda perspektiv på grammatiken. I: *Svenska i tid och otid*, 191–196.

1002 **Sköld, T.**, 1966. Avgör ordföljden vad som är subjekt i en svensk sats? I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning III*, 103–110.

1003 **Sundman, M.**, 1977. Om utebliven subjektivering i svenskan. I: *Nysvenska studier 57*, 150–161.

1004 **Sundman, M.**, 1983a. Control, subject, and voice in Swedish. I: *Papers from the Seventh Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 101–112.

1005 **Sundman, M.**, 1987. *Subjektval och diates i svenskan*. 542 s. Åbo.

1006 **Wallin, I.**, 1936. *Om det grammatiska subjektet. En semologisk och morfologisk studie*. 391 s. Stockholm.

1007 **Wallin, I.**, 1964a (1953). Om det grammatiska subjektet som språklig upplevelse. I: *Nutidssvenska*, 257–319.

1008 **Wellander, E.**, 1923. Syntaktiska strövtåg. I: *Nysvenska studier 3*, 1–51.

Se också:
421 (Holmberg), 654 (Berg), 788 (Sigurd), 817 (Berg), 825 (Holmberg), 836 (Ekberg), 837 (Falk), 838 (Hellberg), 839 (Maling), 840 (Maling), 841 (Malmgren), 842 (Platzack), 843 (Robach), 844 (Sundman), 874 (Robach), 925 (Hammarberg, Viberg), 926 (Hammarberg, Viberg)

Satsadverbial

1009 **Aijmer, K.**, 1977. Partiklarna ju och väl. I: *Nysvenska studier 57*, 205–216.

1010 **Aijmer, K.**, 1979. Några talaktsfunktioner hos adverb i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 11*, 5–20.

1011 **Aijmer, K.**, 1985a. Vad man ej klart kan säga – om vaghetsmarkörer. I: *Svenskans beskrivning 15*, 107–117.

1012 **Andersson, L.-G.**, 1976. Talaktsadverbial. I: *Nysvenska studier 55–56*, 25–46.

1013 **Andersson, L.-G.**, 1984. Stolpe in – stolpe ut. I: *Svenskans beskrivning 14*, 7–18.

1014 **Aniansson, E.**, 1991c (1983). Varken och vare sig. I: *Eget språk och andras*, 66–67.

1015 **Bolander, M.**, 1987a. *De uttrycksfulla kameleonterna. Om talarattitydsadverb i populära ungdomsböcker*. (Populära böcker för flickor och pojkar. En jämförande språklig analys. Rapport 7.) 83 s. Umeå.

1016 **Brännström, E.**, 1933. En syntaktisk egendomlighet i norrländska dialekter. Uttrycket ”he be int höfs”. I: *Nysvenska studier 13*, 112–127.

1017 **Dahl, Ö.**, 1981. Negationens typologi. I: *Svenska i invandrarperspektiv*, 109–120.

1018 **Elmquist, A. L.**, 1941. Swedish words meaning ’perhaps’. I: *Scandinavian Studies and Notes 16:7*, 264–269.

1019 **Eriksson, M.**, 1988. Ju, väl, då, va, alltså. En undersökning av talaktsadverbial i stockholmskt talspråk. I: *Studier i stockholmsspråk 1*. (MINS 26.) 75–120. Stockholm.

1020 **Heinrichs, W.**, 1981. *Die Modalpartikeln im Deutschen und Schwedischen. Eine kontrastive Analyse*. (Linguistische Arbeiten 101.) 265 s. Tübingen.

1021 **Kinnander, B.**, 1963. Också och även. I: *Nysvenska studier 42*, 187–237.

1022 **Kinnander, B.**, 1980. Partikeln *ju* som emfasmarkör. I: *Nysvenska studier 59–60* (1979–1980), 57–71.

1023 **Kiparsky, P.**, 1970. Semantic rules in grammar. I: *The Nordic languages and modern linguistics* [1], 262–280.

1024 **Lehti-Eklund, H.**, 1990. *Från adverb till markör i text. Studier i semantisk-syntaktisk utveckling i äldre svenska*. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 561. Humanistiska avhandlingar 4.) 272 s. Helsingfors.

1025 **Lindblad, I.-B.**, 1991. Attitydmarkörer i nyhetsspråk. En studie av talarattitydsadverb i nyhetsrapporteringen efter Tjernobylolyckan. I: *Svenskans beskrivning 18*, 228–237.

1026 **Pihlström, S.**, 1971. Användningen av *både…och*, *såväl…som*, *dels…dels* och liknande uttryck. I: *Svensklärarföreningens årsskrift 1971*, 164–169.

1027 **Saari, M.**, 1979. Om adverben *ju*, *nog* och *väl*. I: *Festskrift till Björn Pettersson 29.12.1979*, 219–243.

1028 **Sigurd, B.**, 1986a. Om *bara* och andra förväntningsadverb. I: *Arkiv för nordisk filologi 101*, 184–193.

1029 **Sigurd, B.**, 1986c. Ärligt talat och andra metakommentarer. I: *Språkvård 1986:3*, 5–17.

1030 **Togeby, O.**, 1980. Negation and aspect. I: *The Nordic languages and modern linguistics 4*, 64–80.

1031 **Törnudd-Jalovaara, E.**, 1990a. *Skall* och negation. I: *Svenskans beskrivning 17*, 367–378.

1032 **Törnudd-Jalovaara, E.**, 1991. *Modalverbet skall. Tretton skrifter om tid och modalitet*. Helsingfors.

1033 **Westman, M.**, 1993b. Vare sig – och varken. I: *Språkvård 1993:4*, 25–30.

1034 **Wijk-Andersson, E.**, 1988b. Flertydiga bara-fraser. I: *Svenskans beskrivning 16*, vol. 2, 503–512.

1035 **Wijk-Andersson, E.**, 1991a. *Bara i fokus. En semantisk-syntaktisk studie av bara och dess ekvivalenter i nysvenskt skriftspråk*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 27.) 200 s. Uppsala.

1036 **Wijk-Andersson, E.**, 1991b (1984). Bara om bara. I: *Eget språk och andras*, 88–90.

1037 **Östman, J.-O.**, 1979. Om svenskans talarattitydsadverbial. I: *Svenskans beskrivning 11*, 195–209.

Se också:
176 (Sigurd), 284 (Sigurd), 582 (Eriksson), 583 (Erman, Kotsinas), 588 (Lehti-Eklund), 589 (Lehti-Eklund), 590 (Ljunggren), 596 (Tiisala), 597 (Wijk-Andersson), 602 (Andersson), 614 (Hylén), 617 (von Klopp), 845 (Aijmer), 854 (Holm), 855 (Laureys), 856 (Laureys), 857 (Laureys), 871 (Wijk-Andersson), 872 (Åkerlund), 974 (Sundström), 1076 (Abelin, Gadelii, Löfström), 1084 (Nordman), 1232 (Elmquist), 1233 (Elmquist), 1234 (Elmquist)

Tempus

1038 **Afzelius, J. A.**, 1906. *Öfversikt af futurum och konditionalis i svenskan till ledning för undervisare i engelska och tyska*. 30 s. Stockholm.

1039 **Aijmer, K.**, 1984a. Bruket av preteritum som fatisk markör. I: *Svenskans beskrivning 14*, 46–52.

1040 **Andersson, Erik**, 1991. Om svenskans tempus. I: *Språkbruk 1991:1*, 7–13.

1041 **Beckman, N.**, 1917. Hur uttryckes hos verbet framtid i forn- och nysvenskan? En provföreläsning och en önskelista. I: *Språk och stil 17*, 1–16.

1042 **Beckman, N.**, 1946–47. ”Futurum exactum”. I: *Nysvenska studier 26*, 75–76.

1043 **Christensen, L.**, 1994b. Valet av framtidsuttryck i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 20*, 102–111.

1044 **Dahl, Ö.**, 1985. *Tense and Aspect Systems*. 213 s. Oxford–New York.

1045 **Elmquist, A. L.**, 1943a. Present tense for present perfect and past tense for past perfect in Swedish. I: *Scandinavian Studies 17:8*, 305–308.

1046 **Fries, I.**, 1994. Hjälpverbet *skall* i NT 81: modalt eller temporalt? I: *Svenskans beskrivning 20*, 143–149.

1047 **Haugen, E.**, 1972. The inferential perfect in Scandinavian: a problem of contrastive linguistics. I: *The Canadian Journal of Linguistics 17:2–3*, 132–139.

1048 **Kinnander, B.**, 1974. Perfektum i ”sekundär” användning. I: *Nysvenska studier 53*, 127–172.

1049 **Kjederqvist, J.**, 1898. *Ett fall af preteritum i stället för presens i svenskan. Syntaktisk studie*. 46 s. Lund.

1050 **Kozłowska-Raś, R.**, 1987. The categories of tense, aspect, and aktionsart in Polish and Swedish. I: *Nordic Journal of Linguistics 10:2*, 165–179.

1051 **Körner, R.**, 1941. Tidsrelationerna och deras uttrycksmedel. I: *Moderna språk 35*, 1–64.

1052 **Landtmanson, S.**, 1908. Till bruket av perfektum och imperfektum i svenskan. (Litet kvasivetenskapligt avfall vid kriarättning.). I: *Språk och stil 8*, 252–254.

1053 **Lindberg, E.**, 1966. Verbfunktionen i tidningarnas nyhetsrubriker. I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning III*, 91–98.

1054 **Låftman, E.**, 1927. Något om modusvalet i nusvenska villkorsbisatser. I: *Nysvenska studier 7*, 119–148.

1055 **Låftman, E.**, 1928. Ett obeaktat *skulle*. I: *Moderna språk 21* (1927), 76–80.

1056 **Muittari, V.**, 1989. Zu den semantischen und pragmatischen Aspekten der epistemischen Modalität. I: *Probleme der Modalität in der Sprachforschung*. (Studia Philologica Jyväskyläensia 23.) Hrsg. von A. Jäntti, 110–136. Jyväskylä.

1057 **Nordberg, B.**, 1985c (1980). När betyder *ha* 'hade'? Ett sätt att uttrycka modalitet. I: *Det mångskiftande språket*, 75–87.

1058 **Nygård, A.**, 1946. Finns futurum exaktum i svenskan? I: *Nysvenska studier 25*, 195–196.

1059 **Pettersson, B.**, 1984. Hortativt presens i nusvenskan. I: *Studier i nordisk filologi 65*, 199–203.

1060 **Pettersson, T.**, 1976b. Tempus. I: *Kontrastiv fonetik och syntax med svenska i centrum*, 143–160.

1061 **Pipping, R.**, 1936. Om innebörden av perfektum i nusvenskan. I: *Bidrag till nordisk filologi tillägnade Emil Olson den 9 juni 1936*, 143–154. Lund–Köpenhamn.

1062 **Platzack, C.**, 1978c. Temporal meaning: A description of the Swedish tense system. I: *The Nordic languages and modern linguistics 3*, 472–485.

1063 **Platzack, C.**, 1979a. Satsens och meningens tidsbetydelse. I: *Lundastudier i nordisk språkvetenskap D 10*, 28–51. Lund.

1064 **Platzack, S.**, 1981b. *En kontextgrammatisk guide till avsnittet om tempus i "en svensk referensgrammatik"*. (Sve-re-gram 9.) 104 s. Lund.

1065 **Rebbe, C.**, 1931. Imperfekt konjunktiv i indirekt anföring. I: *Nysvenska studier 10* (1930), 247–249.

1066 **Sadalska, G.**, 1993. *Tidskategorin i svenskan*. (Uniwersytet Jagiellonski. Rozprawy Habilitacyjne 253.) 244 s. Krakow.

1067 **Santesson, L., Platzack, S., Platzack, C.**, 1981. *En svensk referensgrammatik del X* (*preliminär version*). *Verbets accidenser 1: tempus*. (Sve-re-gram 8.) 96 s. Lund.

1068 **Schubert, K.**, 1979. *Om perfekt och preteritum i svenskan och tyskan*. (FUMS rapport 70.) 61 s. Uppsala.

1069 **Schubert, K.**, 1986. Är svenskans perfekt aspektuellt? I: *Svenska i tid och otid*, 197–205.

1070 **Thulstrup, Å.**, 1949. Preteritalt perfekt. Till belysning av gränsområdet mellan perfekt och imperfekt i svenskan. I: *Nysvenska studier 28*, 70–101.

1071 **Tjekalina, E.**, 1992. Om kategorierna modus och tempus i nutida svenska. I: *Språk och stil. Ny följd 1* (1991), 139–155.

1072 **Törnudd-Jalovaara, E.**, 1984. *Det multifunktionella skall*. (Meddelanden från institutionen för nordisk filologi vid Uleåborgs universitet B 6.) 80 s. Uleåborg.

1073 **Törnudd-Jalovaara, E.**, 1987. *Uppsatser om skall och skulle*. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Uleåborgs universitet B10.) 87 s. Uleåborg.

1074 **Törnudd-Jalovaara, E.**, 1992. Skall och latinets konjunktiv. I: *Språkbruk 1992:1*, 14–17.

1075 **Uthorn, N. m.fl.**, 1976. Perfekt och pluskvamperfekt i bisatser. I: *Svensklärareren 1976:1*, 19–22 (med bidrag av N. Uthorn, S. Pihlström & G. Brynnel).

Se också:
256 (Körner), 521 (Kosmeijer), 751 (Andersson), 767 (Ivarsson), 768 (Johannisson), 774 (Loman), 783 (Platzack), 784 (Platzack), 799 (Åneman), 848 (Bergqvist), 886 (Reinhammar), 887 (Reinhammar), 920 (Ekerot), 1032 (Törnudd-Jalovaara), 1095 (Christensen)

Modala hjälpverb

1076 **Abelin, Å., Gadelii, E., Löfström, J.**, 1981. *Om modalitet i talspråk*. (Rapporter från Språkdata 16.) 52 s. Göteborg.

1077 **Andersson, Erik**, 1974a. Epistemiskt och deontiskt *måste*: semantisk representation och räckvidd. I: *Papers from the First Scandinavian conference of linguistics*, 7–16.

1078 **Berg, R. G:son**, 1906a. Hjälpverbet *lär*. I: *Språk och stil 6*, s. 252.

1079 **Björkstam, H.**, 1919. *De modala hjälpverben i svenskan. Tör, lär, mon, må, måtte och vill*. 235 s. Lund.

1080 **Bord, C.**, 1979. *Les "auxiliaires de mode": essai d'analyse partielle de la modalité en suédois contemporain*. 134 s. + textbilaga. Paris.

1081 **Danielsson, L.**, 1977. Om modala hjälpverb i ett socialt varierat talspråksmaterial. I: *Språk och samhälle 3. Social variation i talspråkets syntax*. Utg. av B. Loman. 181–194. Lund.

1082 **Låftman, E.**, 1931b. *Skall* och *skulle* i subjektiva omdömen. I: *Moderna språk 24* (1930), 141–144.

1083 **Nilsson, K.**, 1969b. A note on the so-called 'modal' *lär* in Swedish. I: *Scandinavian Studies 41:4*, 320–329.

1084 **Nordman, M.**, 1986. Modalitet i några facktexter. I: *Arkiv för nordisk filologi 101*, 194–210.

1085 **Sundman, M.**, 1983b. Svenska modalverb – ett kontinuum från hjälpverb till huvudverb? I: *Struktur och variation*, 321–334.

1086 **Thráinsson, H., Vikner, S.**, 1995. Modals and double modals in the Scandinavian languages. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 55*, 51–88. Lund.

1087 **Törnudd-Jalovaara, E.**, 1988a. Distansformen *skulle*. I: *Svenskans beskrivning 16*, vol. 2, 488–502.

1088 **Törnudd-Jalovaara, E.**, 1988c. *Skulle* in expressions with propensitive and progressive aspect. I: *Papers from the Tenth Scandinavian conference of linguistics*, vol. 2, 271–283.

1089 **Törnudd-Jalovaara, E.**, 1989. Semantic interaction between *skall* and its contexts. I: *Papers from the Eleventh Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 270–289.

1090 **Törnudd-Jalovaara, E.**, 1990b. *Skall* och svenskans tre modus. I: *Nysvenska studier 69* (1989), 127–148.

1091 **Wagner, J.**, 1973. Eine kontrastive Analyse der Verben: Deutsch: *dürfen, müssen, können, bekommen*. Schwedisch: *få, torde, måste, kunna*. I: *RUUL 2. Reports from Uppsala University. Department of linguistics 2 1973*, 70–103. Uppsala.

1092 **Wagner, J.**, 1976. Eine kontrastive Analyse von Modalverben des Deutschen und Schwedischen. I: *International review of applied linguistics in language teaching 14*, 49–66.

1093 **Werner, O.**, 1986. Neuere schwedische Modalverben und ihre deutschen Entsprechungen. I: *Festschrift für Oskar Bandle,* 89–106.

Se också:
535 (Muittari), 536 (Muittari), 537 (Muittari), 538 (Muittari), 546 (Pettersson), 774 (Loman), 1023 (Kiparsky), 1031 (Törnudd-Jalovaara), 1032 (Törnudd-Jalovaara), 1046 (Fries), 1055 (Låftman), 1056 (Muittari), 1057 (Nordberg), 1072 (Törnudd-Jalovaara), 1073 (Törnudd-Jalovaara), 1074 (Törnudd-Jalovaara), 1195 (Heinertz)

Aktionsarter

1094 **Christensen, L.**, 1994a. En aktionsartsmodell testad mot ett material. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring*, 87–97.

1095 **Christensen, L.**, 1995. *Svenskans aktionsarter. En analys med särskild inriktning på förhållandet mellan aktionsarten och presensformens temporala referens*. (Nordlund 20.) 166+8 s. Lund.

1096 **Dahl, Ö.**, 1978. *On the definition of the telic/atelic* (*bounded/non-bounded*) *distinction*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 36.) 9 s. Göteborg.

1097 **Holmberg, K. A.**, 1977. Aktionsart, aspekt och aktionalitet. En diskussionsöversikt. I: *Nysvenska studier 57*, 227–258.

1098 **Johansson, B.**, 1987. Att uttrycka progressiv aspekt. I: *Diverse. Vänskrift till Bertel Fortelius 3.8.1987*. (Filologiska institutionen vid Åbo universitet. Nordisk filologi. Meddelanden 6.) 37–49. Åbo.

1099 **Nilsson, K.**, 1970a. Causative and related constructions in Swedish. I: *The Nordic languages and modern linguistics* [1], 418–425.

1100 **Platzack, C.**, 1978a. Aktionsarten in Swedish. I: *Papers from the Fourth Scandinavian conference of linguistics*, 307–315.

1101 **Platzack, C.**, 1979b. *The semantic interpretation of aspect and aktionsarten. A study of internal time reference in Swedish*. (Studies in generative grammar 8.) 171 s. Dordrecht.

1102 **Sundman, M.**, 1986. *Få* och *låta* som kausativa verb i svenskan. I: *Xenia Huldeniana*, 277–288.

1103 **Thorell, O.**, 1991a (1982). Flytta (på) stolen och äta (på) en smörgås. I: *Eget språk och andras*, 67–68.

1104 **Törnudd-Jalovaara, E.**, 1988b. *Hålla på* ur flera aspekter. I: *Språkvård 1988:4*, 27–29.

1105 **Wellander, E.**, 1965a. Aktionsart och aspekt. Anteckningar till föredrag i ”Samfundet för nordisk språkforskning” 7.12.1964. I: *Nysvenska studier 44* (1964), 184–252.

Se också:
751 (Andersson), 758 (Ekberg), 759 (Ekberg), 760 (Ekberg), 761 (Ekberg), 774 (Loman), 1030 (Togeby), 1050 (Kozłowska-Raś), 1088 (Törnudd-Jalovaara), 1271 (Andersson), 1276 (Ekberg)

Passiv

1106 **Anward, J.**, 1989. Constraints on passives in Swedish and in English. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 44*, 15–29. Lund.

1107 **Berg, R. G:son**, 1911a. Konstruktionen ’hon skrattas åt’. I: *Språk och stil 10*, 143–144.

1108 **Berg, R. G:son**, 1911b. Passivt verb med ”ackusativobjekt”. I: *Språk och stil 10*, 142–143.

1109 **Bergner, E., Nylund, E.**, 1990. Något om valet mellan s-passiv och kopulapassiv. I: *Svenskans beskrivning 17*, 67–72.

1110 **Björnström, E.**, 1904. Om några olika sätt att uttrycka passiv betydelse i nusvenskan. I: *Språk och stil 4*, 198–237.

1111 **Hantson, A.**, 1991. Towards the syntax of the passive in English, Norwegian and Swedish. I: *Papers from the Twelfth Scandinavian conference of linguistics*, 90–101.

1112 **Holm, G.**, 1952. *Om s-passivum i svenskan. Företrädesvis folkmålen och den äldre fornsvenskan.* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap 9.) 401 s. Lund.

1113 **Holm, G.**, 1967. Om s-passivum i svenskt talspråk. I: *Svenskt talspråk*, 204–222.

1114 **Holm, G.**, 1978. Notiser om passivum. I: *Nysvenska studier 58*, 198–202.

1115 **Hylén, J. E.**, 1914. Ett par skolgrammatiska frågor. I: *Språk och stil 14*, 132–150.

1116 **Jonsson, H.**, 1975. ”Passivum med intransitiv betydelse” och genera verbi i svenskan. I: *Kring en ordbok*, 73–105.

1117 **Kirri, A.**, 1972. Om agent vid passivkonstruktioner. I: *Svenskans beskrivning 5*, 46–56.

1118 **Kirri, A.**, 1974. Diatesstudier i svenskt talspråk. I: *Svenskans beskrivning 8*, 144–159.

1119 **Kirri, A.**, 1975. *Studier över passivkonstruktioner i nysvenskt skriftspråk.* (Meddelanden från institutionen för nordisk filologi vid Helsingfors universitet A 2.) 370 s. Helsingfors.

1120 **Körner, R.**, 1948. *Studier över syntaktisk nybildning i svenskan. I. De prepositionella passivbildningarna med hänsyn tagen till motsvarande nybildningar i danskan, norskan och engelskan.* 355 s. Lund.

1121 **Körner, R.**, 1949. The prepositional passive formations. A contribution to West European syntax. I: *Moderna språk 43*, 53–67.

1122 **Körner, R.**, 1954a. En misskänd passivbildning. I: *Språkvård. Redogörelser och studier utgivna till språkvårdsnämndens tioårsdag 1954*. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 11.) 198–211. Stockholm.

1123 **Larsson Ringqvist, E.**, 1983. *Passivbruket i franskan och svenskan*. (Rapport nr 5 från projektet "Fransk-svenska kontrastiva studier. Meningens och textens organisation" vid romanska institutionen i Lund.) 32 s. Lund.

1124 **Leinonen, M., Östman, J.-O.**, 1983. Passive patterns in Russian and Swedish. I: *Papers from the Seventh Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 175–198.

1125 **Oksaar, E.**, 1972. Zum Passiv im Deutschen und Schwedischen. I: *Reader zur kontrastiven Linguistik*. Hrsg. von G. Nickel. 85–105. Frankfurt am Main.

1126 **Persson, P.**, 1918. Syntaktiska anmärkningar. I: *Studier tillegnade Esaias Tegnér den 13 januari 1918*, 444–454.

1127 **Rebbe, C.**, 1914. Bidrag till frågan om passivbildningarnas användning och betydelse i nusvenskan. I: *Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld den 25 juni 1914*, 169–179.

1128 **Sigurd, B.**, 1994. The passive as an auxiliary. I: *Acta Linguistica Hafniensia 27:2*, 447–454.

Se också:
503 (Elmevik), 510 (Holmberg), 531 (Lundbladh), 532 (Markey), 565 (Ureland), 884 (Körner), 889 (Wilder), 981 (Anward), 1004 (Sundman), 1005 (Sundman), 1008 (Wellander)

Satsbaser

1129 **Allwood, J.**, 1976b. Några oväntade satsflätor. I: *Nysvenska studier 55–56*, 177–199.

1130 **Allwood, J. S.**, 1982. The complex NP constraint in Swedish. I: *Readings on unbounded dependencies in Scandinavian languages*, 15–32.

1131 **Andersson, L.-G.**, 1974b. *Topicalization and relative clause formation*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 25.) 18 s. Göteborg.

1132 **Andersson, L.-G.**, 1982b. What is Swedish an exception to? Extractions and island-constraints. I: *Readings on unbounded dependencies in Scandinavian languages*, 33–45.

1133 **Anward, J.**, 1974c. The semantics of noun phrase movement. I: *RUUL 3. Reports from Uppsala University. Department of linguistics 3 1974*, 1–16. Uppsala.

1134 **Ejerhed, E.**, 1982. The processing of unbounded dependencies in Swedish. I: *Readings on unbounded dependencies in Scandinavian languages*, 99–149.

1135 **Ekerot, L.-J.**, 1988. *Så-konstruktionen i svenskan. Konstruktionstypen "Om vädret*

tillåter, så genomföres övningen" i funktionellt grammatiskt perspektiv. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 42.) 292 s. Lund.

1136 **Ekerot, L.-J.**, 1992. The Swedish *så*-construction in a functional and contrastive perspective. I: *The Nordic languages and modern linguistics 7*, vol. 1, 191–203.

1137 **Elmquist, A. L.**, 1945b. The employment of resumptive *så* by various Swedish writers. I: *Scandinavian Studies 18:8*, 289–306.

1138 **Elmquist, A. L.**, 1945c. The resumptive use of *så* in Swedish. I: *Scandinavian Studies 18:6*, 209–232.

1139 **Elmquist, A. L.**, 1945d. The use of resumptive *så* after non-adverbial expressions in Swedish. I: *Scandinavian Studies 18:7*, 284–288.

1140 **Engdahl, E.**, 1982a. Interpreting sentences with multiple filler-gap dependencies. I: *Lund University. Department of linguistics. General linguistics. Phonetics. Working papers 24*, 21–48. Lund.

1141 **Engdahl, E.**, 1982b. Restrictions on unbounded dependencies in Swedish. I: *Readings on unbounded dependencies in Scandinavian languages*, 151–174.

1142 **Engdahl, E.**, 1983. Parasitic gaps. I: *Linguistics and Philosophy 6*, 5–34.

1143 **Engdahl, E.**, 1985b. Parasitic gaps, resumptive pronouns, and subject extractions. I: *Linguistics 23:1*, 3–44.

1144 **Engdahl, E.**, u.å. *Parasitic gaps, subject extractions, and the ECP*. (Working Papers in Scandinavian Syntax 6.) 39 s. Trondheim.

1145 **Franzén, B., Nilsson, L.**, 1974. *Fundamentfältet i informellt talspråk*. (Rapport nr 36 från forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS).) 49 s. Uppsala.

1146 **Hagström, B.**, 1976. Om satsflätans förutsättningar. En skiss. I: *Nordiska studier i filologi och lingvistik*, 138–150.

1147 **Heino, M.**, 1984. *Fundament och dubblerade fundament i svenskan*. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet 1984:4.) 70 s. Jyväskylä.

1148 **Ivars, A.-M.**, 1993. *Så*-konstruktionen i finlandssvenskt talspråk. I: *Språk och social kontext*, 229–241.

1149 **Källgren, G.**, 1972. *Restriktioner på verbfrasframflyttning eller Ulv i fårakläder*. (Papers from the Institute of Linguistics. University of Stockholm. 13.) 26 s. Stockholm.

1150 **Källgren, G.**, 1982. Ämnesväxlare/ämnesinledare i talad och skriven svenska. I: *Textstrategier i tal och skrift*, 152–170.

1151 **Källgren, G., Prince, E. F.**, 1989. Swedish VP-topicalization and Yiddish verb-topicalization. I: *Nordic Journal of Linguistics 12:1*, 47–58.

1152 **Larsson Ringqvist, E.**, 1981. *Topikalisering i franska och svenska*. (Rapport nr 1 från projektet "Fransk-svenska kontrastiva studier. Meningens och textens organisation" vid romanska institutionen i Lund.) 21 s. Lund.

1153 **Larsson Ringqvist, E.**, 1982. Topikalisering i franska och svenska. I: *Papers from the Sixth Scandinavian conference of linguistics*, 142–150.

1154 **Lindberg, E.**, 1968. Till satsflätans teori. I: *Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning IV*, 57–65.

1155 **Lindstedt, T.**, 1926. Om satssammanflätning i svenskan. I: *Nysvenska studier 6*, 1–20.

1156 **Maling, J., Zaenen, A.**, 1982. A phrase structure account of Scandinavian extraction phenomena. I: *The nature of syntactic representation*. Ed. by P. Jacobson & G. Pullum. 229–282. Dordrecht.

1157 **Nordgård, T.**, 1989. On barriers, *wh*-movement and IP-adjunction in English, Norwegian and Swedish. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 43*, 3–26. Lund.

1158 **Nyström, G.**, 1934. Adverbet så vid eftersatser. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1934*, 35–42.

1159 **Platzack, C.**, 1974a. An exception to the complex NP constraint. I: *Papers from the First Scandinavian conference of linguistics*, 241–253.

1160 **Platzack, C.**, 1993. Satsfläta med *att*-sats-subjekt. I: *Språk och social kontext*, 153–167.

1161 **Schlyter, S.**, 1975. *Topicalization, cleft, WH-movement in Swedish and the question of COMP*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 27.) 24 s. Göteborg.

1162 **Seppänen, A., Engström, C. G., Seppänen, R.**, 1987. On the complex noun phrase constraint. I: *Studia Linguistica 41:2*, 93–114.

1163 **Severinson, K.**, 1972. Allmänna villkor för flyttning av satselement. Satsfläta: en transformationsgrammatisk förklaring. I: *Svenskans beskrivning 6*, 184–197.

1164 **Severinson, K.**, 1973. Emphatic verb phrase preposing in Swedish. I: *RUUL 2. Reports from Uppsala University. Department of linguistics 2 1973*, 1–6. Uppsala.

1165 **Westman, M.**, 1977. Flerledat fundament – typiskt för kanslistil och för talspråk? I: *MINS 2*, 199–208. Stockholm.

Se också:
400 (Engdahl), 495 (Zaenen, Maling), 815 (Sköld), 827 (Malmgren), 894 (Larsson), 898 (Ureland), 965 (Platzack), 995 (Ljunggren), 1202 (Klingemann), 1236 (Engdahl)

Annex

1166 **Bruce, G.**, 1981. Om prosodisk koppling i svenska. I: *Svenskans beskrivning 12*, 64–78.

1167 **Holmberg, Anders**, 1983a. Performer-parentheticals in Swedish, English, and French. I: *Papers from the Seventh Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 60–79.

1168 **Lilius, P.**, 1990. Meningsfragment eller lösa fundament? I: *Svenskans beskrivning 17*, 185–192.

1169 **Nordenstam, K.**, 1989. *Tag questions och dylika påhäng i svenska samtal*. (Färsk Forsk 14.) 90 s. Göteborg.

1170 **Nordenstam, K.**, 1990. Om va och vet du i privatsamtal. I: *Svenskans beskrivning 17*, 245–255.

1171 **Saari, M.**, 1984. Några pragmatiska partiklar i svenskt talspråk. I: *Studier i nordisk filologi 65*, 213–221.

1172 **Saari, M.**, 1986. Jag menar. I: *Xenia Huldeniana*, 329–337.

Se också:

599 (Aijmer), 873 (Larsson Ringqvist), 1012 (Andersson), 1135 (Ekerot), 1136 (Ekerot), 1150 (Källgren), 1275 (Cassirer)

Bisatser

1173 **Andersson, A.-B.**, 1973. *Om att-satser*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 20.) 17 s. Göteborg.

1174 **Andersson, Erik**, 1985. Om komparativa bisatser i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 15*, 118–133.

1175 **Andersson, Erik**, 1986. Om satsrelationer vid samordning och underordning. I: *Xenia Huldeniana*, 295–309.

1176 **Andersson, Eva, Richthoff, U.**, 1991. *Relativkonstruktionernas ontogenes – en fallstudie*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics S 17.) 89 s. Göteborg.

1177 **Andersson, L.-G.**, 1973a. *On the Comp-S analysis*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 21.) 13 s. Göteborg.

1178 **Andersson, L.-G.**, 1973b. *Some subordinating constructions in Swedish*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 17.) 22 s. Göteborg.

1179 **Andersson, L.-G.**, 1973c. *Än vad som – a note on comparative clauses in Swedish*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 22.) 9 s. Göteborg.

1180 **Andersson, L.-G.**, 1974a. Om bisatser i svenskan. I: *Svenskans beskrivning 8*, 15–30.

1181 **Andersson, L.-G.**, 1975. *Form and function of subordinate clauses*. (Gothenburg monographs in linguistics 1.) 234 s. Göteborg.

1182 **Beckman, N.**, 1922. En skolgrammatisk fråga i språkhistorisk belysning. I: *Skrifter utgivna av Modersmålslärarnas förening. Minnesskrift 1912–1922*, 70–89. Lund.

1183 **Bjerre, B.**, 1935a. *Nordiska konjunktionsbildningar med temporal innebörd I*. (Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 31. Nr 3.) 309 s. Lund.

1184 **Bjerre, B.**, 1935b. Tvåsatsordstäv och *het*-konstruktion. I: *Arkiv för nordisk filologi 51*, 1–68.

1185 **Bjerre, B.**, 1938. *Nordiska konjunktionsbildningar med temporal innebörd II*. (Lunds universitets årsskrift. N. F. Avd. 1. Bd 34. Nr 5.) 348 s. Lund–Leipzig.

1186 **Ejskjær, I.**, 1964. Nogle ejendommeligheder ved relativkonstruktioner i danske ømål og i skånsk. I: *Acta Philologica Scandinavica 26*, 109–152.

1187 **Ekerot, L.-J.**, 1979. Villkorssatser och att-satser. Om villkorssatser som verbkomplement. I: *Lundastudier i nordisk språkvetenskap D 10*, 52–84. Lund.

1188 **Elmquist, A. L.**, 1943b. Relative clauses in Swedish having *allt* as the antecedent. I: *Scandinavian Studies 17:7*, 248–257.

1189 **Elmquist, A. L.**, 1943c. Swedish subject forms of interrogative pronouns in subordinate clauses, of the relative *vad*, and of indefinite relatives. I: *Scandinavian Studies 17:6*, 218–223.

1190 **Engdahl, E.**, 1980b. WH-constructions in Swedish and the relevance of subjacency. I: *Proceedings of NELS 10*, 98–108. Ottawa.

1191 **Fridh, Å.**, 1955. Till frågan om de kausala *att*–satsernas uppkomst. I: *Moderna språk 49*, 273–283.

1192 **Gustafsson, R.**, 1984. Universellt och svenskt. Något om relativsatser. I: *Florilegium Nordicum*, 112–116.

1193 **Hammermo, O.**, 1975. *Relativsatser i talat språk*. (Rapport nr 42 från forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS).) 33 s. Uppsala.

1194 **Heinertz, N. O.**, 1941. Till frågan om realitet i villkorsbisatser. I: *Moderna språk 35*, 64–73.

1195 **Heinertz, N. O.**, 1955. Så mycket … som att … I: *Moderna språk 49*, 106–108.

1196 **Heltoft, L.**, 1989. Scandinavian *hv*-clauses – topology or syntax? I: *Papers from the Eleventh Scandinavian conference of linguistics*, vol. 1, 26–44.

1197 **Hiilos, H.**, 1965a. Något om en relativsats restriktivitet. I: *Nysvenska studier 44* (1964), 149–152.

1198 **Hiilos, H.**, 1965d. Om termerna *nödvändig* och *icke-nödvändig relativsats*. I: *Nysvenska studier 44* (1964), 141–142.

1199 **Häggqvist, A.**, 1935. Indirekt anföring. I: *Nysvenska studier 15*, 184–196.

1200 **Jörgensen, N.**, 1976b. Satsfogning – några preliminära funderingar. I: *Nordiska studier i filologi och lingvistik*, 234–238.

1201 **Jörgensen, N.**, 1978. *Underordnade satser och fraser i talad svenska. Funktion och byggnad*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 10.) 200 s. Lund.

1202 **Klingemann, G.**, 1939. Emfatisk konstruktion. Några jämförande stilsynpunkter. I: *Nysvenska studier 18*, 28–36.

1203 **Körner, R.**, 1935a. Bisatserna och deras indelning. I: *Moderna språk 28* (1934), 34–60.

1204 **Liljestrand, B.**, 1987b. Fri indirekt anföring (fri att-sats). I: *Talspråk och prosadialog*, 51–85.

1205 **Lindberg, E.**, 1972b. Två centrala typer av relativsyntagmer. (De två huvudtyperna i modern svensk sakprosa av bestämd relativsyntagm med fast bisats.). I: *Svenskans beskrivning 5*, 57–79.

1206 **Ljunggren, R.**, 1932. Utbrytningen ännu en gång. I: *Nysvenska studier 12*, 221–244.

1207 **Loman, B.**, 1964b. Sats och bisats. I: *Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning I*, 84–89.

1208 **Lundin, B.**, 1988 (1987). *Bisatser i små barns språk. En analys av fem barns första bisatser*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 39.) (2 uppl.) 217 s. Lund.

1209 **Låftman, E.**, 1940. Villkorssatser i modern svenska. En undersökning med rundfråga. I: *Pedagogisk tidskrift 76*, 219–253.

1210 **Noreen, A.**, 1901–02. Två olika slags frågesatser. I: *Språk och stil 1*, 1–9.

1211 **Nygård, A.**, 1932. Om den s.k. utbrytningen. I: *Nysvenska studier 12*, 77–83.

1212 **Nygård, A.**, 1933. Utbrytningen återigen. I: *Nysvenska studier 13*, 237–250.

1213 **Pettersson, B.**, 1979a. *Att* och inte *att*. I: *Spridda studier i svenska, särskilt finlandssvenska II*. (Skrifter utgivna av institutionen för filologi II vid Tammerfors universitet, nordisk filologi. 3.) 56–60. Tammerfors.

1214 **Pihlström, S.**, 1992. Direkta och indirekta frågesatser. I: *Språkvård 1992:2*, 17–18.

1215 **Reinhammar, V.**, 1980. Mera man har hemma, mera går det åt. I: *Nysvenska studier 59–60* (1979–1980), 198–207.

1216 **Robach, I.-B.**, 1982. *Satsklyvning i franska och svenska*. (Rapport nr 3 från projektet "Fransk-svenska kontrastiva studier. Meningens och textens organisation" vid romanska institutionen i Lund.) 32 s. Lund.

1217 **Rydén, M.**, 1969. Termen nödvändig relativsats. I: *Nysvenska studier 48*, 193–197.

1218 **Seppänen, A.**, 1994. Subject gap phenomena in English and Swedish. I: *Proceedings of The XIVth Scandinavian conference of linguistics and The VIIIth conference of Nordic and general linguistics. Special session on Scandinavian syntax*, 127–144.

1219 **Sigurd, B.**, 1989. A referent grammatical analysis of relative clauses. I: *Acta Linguistica Hafniensia 21:2*, 95–115.

1220 **Sigurd, B.**, 1992c. Relativization hierarchies and the nordic languages. I: *The Nordic languages and modern linguistics 7. Proceedings of the Seventh international conference of Nordic and general linguistics in Tórshavn, 7–11 August 1989*, vol. 2. 579–593. Torshamn.

1221 **Sundén, K. F.**, 1911a. Betydelseskillnaden mellan frågesatsens båda huvudarter. I: *Språk och stil 10*, 197–210.

1222 **Taraldsen, K. T.**, 1986. *Som* and the binding theory. I: *Topics in Scandinavian syntax*, 149–184.

1223 **Teleman, U.**, 1967. Bisatser i talad svenska. I: *Svenskt talspråk*, 160–203.

1224 **Wijk-Andersson, E.**, 1990. På villkors vis. Om svenskars och utlänningars sätt att uttrycka villkor i skriven svenska. I: *Andra symposiet om svenska som andraspråk i Göteborg 1989*. Utg. av G. Tingbjörn. 363–388. Stockholm.

1225 **Vising, J.**, 1925. Bisatser inledda av preposition i germanska och romanska språk. I: *Minnesskrift utgiven av filologiska samfundet i Göteborg på tjugofemårsdagen av dess stiftande den 22 oktober 1925*, 1–22. Göteborg.

Se också:
234 (Hiilos), 235 (Hiilos), 385 (Berg), 425 (Hylén), 428 (Kjellmer), 451 (Molde), 461 (Pettersson), 464 (Platzack), 466 (Reinikainen), 535 (Muittari), 536 (Muittari), 537 (Muittari), 538 (Muittari), 539 (Nivre), 606 (Braunmüller), 619 (Körner), 626 (Ljung),

645 (Vallmark), 678 (Hiilos), 687 (Hylén), 726 (Teleman), 731 (Wijk-Andersson), 740 (Elmquist), 748 (Aijmer), 764 (Holm), 766 (Holm), 775 (Malmgren), 794 (Ureland), 795 (Ureland), 797 (Viberg), 850 (Gunnarson), 851 (Gunnarson), 853 (Gunnarsson), 868 (Ralph), 871 (Wijk-Andersson), 875 (Anderman), 876 (Andersson), 879 (Anward), 884 (Körner), 892 (Josefsson), 895 (Lindberg), 903 (Kiefer), 906 (Sigurd), 974 (Sundström), 995 (Ljunggren), 1008 (Wellander), 1023 (Kiparsky), 1054 (Låftman), 1065 (Rebbe), 1115 (Hylén), 1131 (Andersson), 1158 (Nyström), 1161 (Schlyter), 1167 (Holmberg), 1235 (Engdahl), 1236 (Engdahl), 1237 (Engdahl), 1247 (Pihlström), 1257 (Andersson), 1258 (Arctaedius), 1261 (Hammarberg, Viberg), 1263 (Liljestrand), 1265 (Lindberg), 1266 (Londen), 1270 (Wennerström), 1274 (Berg)

Huvudsatser

1226 **Ahrenberg, L.**, 1980. The meaning of sentence types. I: *RUUL 6. Reports from Uppsala University. Department of linguistics 6 1980*, 181–242. Uppsala.

1227 **Ahrenberg, L.**, 1982. Att ställa en fråga, och att svara på en. I: *Textstrategier i tal och skrift*, 104–123.

1228 **Ahrenberg, L.**, 1987. *Interrogative structures of Swedish. Aspects of the relation between grammar and speech acts.* (RUUL 15. Reports from Uppsala University. Department of linguistics 15 1987.) 279 s. Uppsala.

1229 **Bredvad-Jensen, A.-C.**, 1980. An intonation-oriented description of questions in Swedish. I: *The Nordic languages and modern linguistics* [4], 233–241.

1230 **Bredvad-Jensen, A.-C.**, 1981. Tonal interaction between attitude and grammar. I: *Nordic prosody II*. Papers from a symposium. Ed. by T. Fretheim. 51–62. Trondheim.

1231 **Elmquist, A. L.**, 1945a. Infinitive for imperative in Swedish. I: *Scandinavian Studies 18:5*, 202–203.

1232 **Elmquist, A. L.**, 1946a. Negative form with affirmative meaning and affirmative form with negative meaning in Swedish. Part I. Certain types of exclamatory sentences. I: *Scandinavian Studies 19:2*, 45–69.

1233 **Elmquist, A. L.**, 1946b. Negative form with affirmative meaning and affirmative form with negative meaning in Swedish. Part II. Certain uses of expressions of profane character. I: *Scandinavian Studies 19:3*, 110–117.

1234 **Elmquist, A. L.**, 1946c. Negative form with affirmative meaning and affirmative form with negative meaning in Swedish. Part III. Miscellaneous items. I: *Scandinavian Studies 19:4*, 144–157.

1235 **Engdahl, E.**, 1985a. Interpreting questions. I: *Natural language parsing*. Ed. by D. R. Dowty, L. Karttunen & A. M. Zwicky. (Studies in natural language processing.) 67–93 Cambridge.

1236 **Engdahl, E.**, 1986. *Constituent questions. The syntax and semantics of questions with special reference to Swedish.* (Studies in linguistics and philosophy 27.) 347 s. Dordrecht.

1237 **Engdahl, E. B.**, 1980. *The syntax and semantics of questions in Swedish*. 242 s. Ann Arbor.

1238 **Gårding, E.**, 1979. Satsintonation i svenska. I: *Svenskans beskrivning 11*, 81–93.

1239 **Gårding, E., House, D.**, 1985. Frasintonation, särskilt i svenska. I: *Svenskans beskrivning 15*, 205–221.

1240 **Hellberg, S.**, 1985b. *Scandinavian sentence-types*. (Färsk forsk 9.) 104 s. Göteborg.

1241 **Hellberg, S.**, 1990a. Uppmaningarnas syntax och direktiva satsers betydelse. I: *Svenskans beskrivning 17*, 21–37.

1242 **Holmberg, Anders**, 1977. Om indirekta direktiver. I: *Nysvenska studier 57*, 137–149.

1243 **Larsson, C.**, 1940b. Om den retoriska frågan. I: *Årsskrift för Modersmålslärarnas förening 1940*, 112–118.

1244 **Lindgren, R.**, 1981. *Pragmatisk beskrivning av direktiver*. (Papers from the Institute of Linguistics. University of Stockholm. 41.) 55 s. Stockholm.

1245 **Muittari, V.**, 1988. *Om konventionaliserad indirekthet i svenskan med anspelning på finskan*. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk vid Jyväskylä universitet 6.) 117 s. Jyväskylä.

1246 **Ohlander, S.**, 1985. ”Snälla ta med brickan!” Om ett nytt uttryck för hövlighet i svenskan. I: *Språkvård 1985:3*, 4–15.

1247 **Pihlström, S.**, 1990. Direkt frågesats i stället för indirekt. I: *Språkvård 1990:3*, 20–21.

1248 **Platzack, C.**, 1979c. Uppmaningar. Ett bidrag till beskrivningen av modus i svenskan. I: *Lundastudier i nordisk språkvetenskap D 10*, 1–27. Lund.

1249 **Platzack, C., Rosengren, I.**, 1994. Imperativens tilltalspronomen. I: *Språkbruk, grammatik och språkförändring*, 209–218.

Se också:
593 (Sigurd), 603 (Anward), 1056 (Muittari), 1145 (Franzén, Nilsson), 1153 (Larsson Ringqvist), 1175 (Andersson), 1190 (Engdahl), 1210 (Noreen), 1221 (Sundén), 1224 (Wijk-Andersson)

Icke satsformade meningar

1250 **Abrahamsson, S.-E.**, 1972. Att beskriva meningsfragment – en teoretisk diskussion. I: *Svenskans beskrivning 6*, 3–18.

1251 **Haugen, E.**, 1986. Negative reinforcement. Some thoughts on saying ”No” in Scandinavian. I: *Arkiv för nordisk filologi 101*, 149–172.

1252 **Lehti-Eklund, H.**, 1991. Iakttagelser av syntaxen i samtal. I: *Svenskans beskrivning 18*, 218–227.

1253 **Liljestrand, B.**, 1987c. Hälsningsfraser. I: *Talspråk och prosadialog*, 86–106.

1254 **Lindstedt, T.**, 1927. Tendenser i nusvensk meningsbildning. I: *Nysvenska studier 7*, 1–29.

1255 **Sigurd, B.**, 1984. Om Jaså, Bra, Precis och andra returord. I: *Språkvård 1984:3*, 3–8.

1256 **Westman, M.**, 1973. Om oregelbundna meningar i sakprosa. I: *Folkmålsstudier XXIII*, 158–164.

Se också:
98 (Nikula), 386 (Bergman), 407 (Gjerdman), 444 (Ljunggren), 471 (Schwartz), 473 (Sigurd), 478 (Svartengren), 602 (Andersson), 603 (Anward), 604 (Belfrage), 615 (Ideforss), 639 (Saari), 643 (Sundén), 685 (Huldén), 1019 (Eriksson), 1053 (Lindberg), 1168 (Lilius), 1170 (Nordenstam), 1232 (Elmquist), 1233 (Elmquist), 1234 (Elmquist), 1246 (Ohlander), 1282 (Sundén)

Anförda meningar

1257 **Andersson, Erik**, 1988. Att återge ord och innehåll. Om gränsen mellan direkt och indirekt anföring. I: *Språkbruk 1988:2*, 12–19.

1258 **Arctaedius, D.**, 1982. – *Tre är nog, avgjorde Biggles kort. Om anföringssatser och anföringsuttryck i populära ungdomsböcker*. (Populära böcker för flickor och pojkar. En jämförande språklig analys. Rapport 5.) 44 s. Umeå.

1259 **Cassirer, P.**, 1979. Objektivitet i nyhetstelegram – en fråga om anföringssatsens placering? I: *Språkform och språknorm*, 18–27.

1260 **Eriksson, M.**, 1994. Anföringens funktion i ungdomars berättelser. I: *Svenskans beskrivning 20*, 131–142.

1261 **Hammarberg, B., Viberg, Å.**, 1976b. Reported speech in Swedish and ten immigrant languages. I: *Papers from the Third Scandinavian conference of linguistics*, 131–148.

1262 **Kotsinas, U.-B**. 1994. *Ungdomsspråk*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 25) 184 s. Uppsala.

1263 **Liljestrand, B.**, 1983. *Tal i prosa. Om svenska författares anföringsteknik*. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 54). 282 s. Umeå–Stockholm.

1264 **Liljestrand, B.**, 1989. Talåtergivning i prosa. I: *Svensklärarföreningens årsskrift 1989*, 135–144.

1265 **Lindberg, E.**, 1972a. Begreppet rapportsyntagm. I: *Svenskans beskrivning 6*, 144–156.

1266 **Londen, A.-M.**, 1991. Sori nu att ja här i snagakön talar svenska. Om direkta citat i samtal. I: *Stilistik och finlandssvenska. En samling artiklar tillägnade Birger Liljestrand den 25 juni 1991*. (Nordsvenska. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet 8.) Utg. av S. Fries, R. Hedquist & K. Larsson. 112–125. Umeå.

1267 **Låftman, E.**, 1931a. Referat. En studie i nusvensk syntax. I: *Nysvenska studier 10* (1930), 91–118.

1268 **Låftman, E.**, 1936. Anföring och framställning. I: *Nysvenska studier 16*, 171–186.

1269 **Svensson, J.**, 1976. Reportindicators and other parentheticals. I: *Papers from the Third Scandinavian conference of linguistics*, 369–380.

1270 **Wennerström, E.**, 1935. Expressiva anföringsverb. I: *Svensk stil*, 151–160.

Se också:
582 (Eriksson), 583 (Erman, Kotsinas), 990 (Hellberg), 1029 (Sigurd), 1055 (Låftman), 1065 (Rebbe), 1167 (Holmberg), 1199 (Häggqvist), 1204 (Liljestrand), 1240 (Hellberg)

SAMORDNING OCH ELLIPS

Samordning

1271 **Andersson, L.-G.**, 1979. *Några V-V konstruktioner*. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 40.) 15 s. Göteborg.

1272 **Anward, J.**, 1972. Kontrastiv betoning i svenskan. Några iakttagelser. I: *Svenskans beskrivning 6*, 26–33.

1273 **Bendz, G.**, 1965. *Ordpar*. (Svenska humanistiska förbundets skrifter 74.) 147 s. Stockholm.

1274 **Berg, R. G:son**, 1911c. Relativpronomen med pleonastisk konjunktion. I: *Språk och stil 10*, 194–195.

1275 **Cassirer, P.**, 1973. Regler för syndes i svenskan. I: *Folkmålsstudier XXIII*, 143–152.

1276 **Ekberg, L.**, 1983. *Vara och* – en markör för subjektets 'icke-plats'. I: *Nordlund 1*, 1–8. Lund.

1277 **Hylén, J. E.**, 1910. Pluralis vid konjunktionssammanbundna subjekt. I: *Språk och stil 9*, 112–142.

1278 **Josefsson, G.**, 1991. Pseudocoordination – a VP + VP coordination. I: *Working Papers in Scandinavian Syntax 47*, 130–156. Lund.

1279 **Lindberg, E.**, 1977. Ett par talspecifika asyndetiska sekvenser. I: *MINS 2*, 113–124. Stockholm

1280 **Teleman, U.**, 1976. On causal conjunction in modern Swedish. I: *Papers from the Third Scandinavian conference of linguistics*, 393–404.

Se också:
139 (Wellander), 284 (Sigurd), 605 (Berg), 614 (Hylén), 617 (von Klopp), 618 (Körner), 620 (Körner), 630 (Melin), 636 (Perridon), 646 (Östergren), 738 (Östergren), 740 (Elmquist), 761 (Ekberg), 782 (Pihlström), 942 (Kinnander), 992 (Hylén), 1026 (Pihlström), 1126 (Persson), 1200 (Jörgensen), 1254 (Lindstedt), 1283 (Wellander)

Ellips

1281 **Andersson, Erik**, 1976b. Verbfrasdeletion i svenskan. I: *Nysvenska studier 55–56*, 47–76.

1282 **Sundén, K. F.**, 1911b. Till frågan om ellipsbegreppet. I: *Språk och stil 11*, 197–234.

1283 **Wellander, E.**, 1921. En ellipsteori. I: *Studier i modern språkvetenskap VIII*, 25–56. Stockholm.

Se också:
1252 (Lehti-Eklund)

SAMMELVERK

Approaches to word order, 1982 (1976). Reports on text linguistics. Ed. by N. E. Enkvist & V. Kohonen. (Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut.) (2 uppl.) 258 s. Åbo.

Derivational processes, 1972. Proceedings of the KVAL sea-borne spring seminar held on board M/S Bore. April 9–10, 1972, Stockholm–Turku. Ed. by F. Kiefer. 92 s. Stockholm.

Det mångskiftande språket, 1985. Om variation i nusvenskan. Av B. Nordberg. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 14.) 124 s. Malmö.

Eget språk och andras, 1991. Ett urval artiklar ur Språklådan i Upsala Nya Tidning. Red. av E. Aniansson. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 22.) 118 s. Uppsala.

Festschrift für Oskar Bandle, 1986. Zum 60. Geburtstag am 11. Januar 1986. Hrsg. von H.-P. Naumann. (Beiträge zur nordischen Philologie 15.) 316 s. Basel–Frankfurt am Main.

Festskrift till Björn Pettersson 29.12.1979, 1979. (Skrifter utgivna av Institutionen för filologi II vid Tammerfors universitet, nordisk filologi. 4.) 419 s. Tammerfors.

Florilegium Nordicum, 1984. En bukett nordiska språk- och namnstudier tillägnade Sigurd Fries den 22 april 1984. Utg. av L.-E. Edlund, C. B. Hagervall, B. Liljestrand & E. Melefors. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 61.) 278 s. Umeå–Stockholm.

Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning I, 1964. Första sammankomsten, Stockholm 1963. Institutionen för allmän och tillämpad språkvetenskap (allmänna avdelningen) och Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. Utg. av C.-C. Elert. 93 s. Stockholm.

Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning II, 1966. Andra sammankomsten, Lund 1964. Institutionen för nordiska språk samt Fonetiska institutionen vid Lunds universitet. Utg. av B. Loman & B. Sigurd. 92 s. Lund.

Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning III, 1966. Göteborg 1965. Göteborgs universitet, Institutionen för nordiska språk, Institutionen för engelska språket. Utg. av S. Allén. 116 s. Göteborg.

Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning IV, 1968. Uppsala 1967. Uppsala universitet, Institutionen för nordiska språk, Forskningskommittén i Uppsala för modern svenska (FUMS). Utg. av K.-H. Dahlstedt & G. Widmark. 117 s. Uppsala.

Första forskarsymposiet om Nordens språk som andraspråk i Stockholm 1991, 1992. Utg. av M. Axelsson & Å. Viberg. 324 s. Stockholm.

Första symposiet om svenska som andraspråk, 1988. Föredrag om språk, språkinlärning och interaktion. Vol. 1. Utg. av K. Hyltenstam & I. Lindberg. 260 s. Stockholm.

Grammatik på villovägar, 1987. Red. av U. Teleman. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 73.) 123 s. Stockholm.

Grammatiska kontraster, 1983. Problem i svensk grammatik i kontrastiv belysning. Utg. av S. Tiisala. (Publications de l'association finlandaise de linguistique appliquée 35.) 209 s. Helsingfors.

Homeosemi, 1974. Utg. av H. Karlgren. (KVAL publikation 1974:1.) 184 s. Stockholm.

Issues in Germanic syntax, 1991. Ed. by W. Abraham, W. Kosmeijer & E. Reuland. (Trends in linguistics. Studies and monographs 44.) 395 s. Berlin–New York.

Kontrastiv fonetik och syntax med svenska i centrum, 1976. Utg. av E. Gårding. 160 s. Lund.

Kontrastiv lingvistik och sekundärspråksforskning, 1979. Föredrag vid en konferens i Åbo och Stockholm den 13–14 februari 1979 utgivna av Björn Hammarberg. 191 s. Stockholm.

Kring en ordbok, 1975. Festskrift till Sven Ekbo 7 Augusti 1975. 201 s. Stockholm.

Leve mångfalden!, 1992. Tjugo uppsatser om språk tillägnade Barbro Söderberg. (MINS 37.) 221 s. Stockholm.

Lingvistiska perspektiv, 1980. Red. av B. Brodda & G. Källgren. 138 s. Stockholm.

Logic, pragmatics and grammar, 1977. Ed. by Ö. Dahl. 295 s. Lund–Göteborg.

McGill working papers in linguistics, 1988. Special issue on comparative Germanic syntax. 322 s. Montreal.

1900-talssvenska, 1970. Utg. av B. Molde & C.I. Ståhle. (Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 37.) 77 s. Stockholm.

Nordens språk i Baltikum, 1992. Konferanse for lærere og sendelektorer ved baltiske universiteter. Riga 26.–30. November 1991. (Nordisk språksekretariat. Rapport 18.) 143 s. Oslo.

Nordiska orter och ord, 1993. Festskrift till Bengt Pamp på 65-årsdagen den 3 november 1993. (Skrifter utgivna genom Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 7.) 247 s. Lund.

Nordiska studier i filologi och lingvistik, 1976. Festskrift tillägnad Gösta Holm på 60-årsdagen den 8 juli 1976. Red. av L. Svensson, A.M. Wieselgren & Å. Hansson. 499 s. Lund.

Nordsvenska, 1982. Språkdrag i övre Norrlands tätorter. Utg. av C.-C. Elert & S. Fries. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 49.) 253 s. Umeå–Stockholm.

Nutidssvenska, 1964. Uppsatser i grammatik. 319 s. Stockholm–Göteborg–Uppsala.

Ord och lexikon, 1993. Festskrift till Hans Jonsson 10 juni 1993. 212 s. Stockholm.

Ord om ord, 1972. Av B. Sigurd. 136 s. Lund.

Papers from the First Scandinavian conference of linguistics, 1974. Kungälv, March 30–31, 1974. Department of linguistics, University of Göteborg, Sweden. Ed. by Ö. Dahl. 388 s. Göteborg.

Papers from the Second Scandinavian conference of linguistics, 1975. Lysebu, April 19–20, 1975. Department of linguistics, University of Oslo, Norway. Ed. by E. Hovdhaugen. 411 s. Oslo.

Papers from the Third Scandinavian conference of linguistics, 1976. Hanasaari, October 1–3, 1976. Ed. by F. Karlsson. 404 + 16 s. Åbo.

Papers from the Fourth Scandinavian conference of linguistics, 1978. Hindsgavl, January 6–8, 1978. Ed. by K. Gregersen. (Odense University studies in linguistics. 3.) 478 s. Odense.

Papers from the Fifth Scandinavian conference of linguistics, 1979. Frostavallen, April 27–29 1979. Part I: Section papers. Ed. by T. Petterson. (Acta Universitatis Lundensis. Sectio I. Theologica Juridica Humaniora 30.) 382 s. Stockholm.

Papers from the Sixth Scandinavian conference of linguistics, 1982. Røros, June 19–21, 1981. Ed. by T. Fretheim & L. Hellan. 320 s. Trondheim.

Papers from the Seventh Scandinavian conference of linguistics, 1983. Hanasaari, Finland, December 17–19, 1982. Ed. by F. Karlsson. (University of Helsinki, Department of general linguistics 9.) Vol. 1 1–364, vol. 2 365–720. Helsingfors.

Papers from the Ninth Scandinavian Conference of Linguistics, 1986. Stockholm, January 9–11, 1986. Ed. by Ö. Dahl. 327 s. Stockholm.

Papers from the Tenth Scandinavian conference of linguistics, 1988. Bergen, June 11–13, 1987. Department of linguistics and phonetics, University of Bergen. Ed. by V. Rosén. (Skriftserie fra Institutt for fonetikk og lingvistikk. Universitetet i Bergen C 30 + 31.) Vol. 1 300 s., vol. 2 310 s. Bergen.

Papers from the Eleventh Scandinavian conference of linguistics, 1989. Joensuu 1989. Vol. 1. Ed. by J. Niemi. (Studies in languages. University of Joensuu, Faculty of arts. 14.) 289 s. Joensuu.

Papers from the Twelfth Scandinavian conference of linguistics, 1991. Reykjavík, June 14–16, 1990. Linguistic Institute, University of Iceland. Ed. by H. Á. Sigurðsson. 471 s. Reykjavik.

Proceedings of The XIVth Scandinavian conference of linguistics and The VIIIth conference of Nordic and general linguistics. General session, 1994. August 16–21 1993. Vol. 1. Ed. by J. Allwood, B. Ralph, P. Andersson, D. Kós-Dienes & Å. Wengelin. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 69.) 231 s. Göteborg.

Proceedings of The XIVth Scandinavian conference of linguistics and The VIIIth conference of nordic and general linguistics. Special session on Scandinavian syntax, 1994. August 16–21 1993. Ed. by C. Hedlund & A. Holmberg. (Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics 70). 191 s. Göteborg.

Papers from The XVth Scandinavian conference of linguistics, 1995. Oslo, January 13–15, 1995. Ed. by I. Moen, H. Gram Simonsen & H. Lødrup. 543 s. Oslo.

Papers from the Trondheim syntax symposium, 1977. Ed. by T. Fretheim & L. Hellan. 254 s. Trondheim.

Papers from the Workshop on the Scandinavian noun phrase, 1992. Ed. by A. Holmberg. (Department of general linguistics. University of Umeå. 32.) 164 s. Umeå.

Paths towards universal grammar, 1994. Studies in honor of Richard S. Kayne. Ed. by G. Cinque, J. Koster, J.-Y. Pollock, L. Rizzi & R. Zanuttini. (Georgetown studies in Romance linguistics.) 491 s. Washington D.C.

Proceedings of the Seventh biennial conference of teachers of Scandinavian studies in Great Britain and Northern Ireland, 1987. Held at University College London, March 23–25 1987. Ed. by R. D. S. Allan & M. P. Barnes. 318 s. London.

Readings on unbounded dependencies in Scandinavian languages, 1982. Ed. by E. Engdahl & E. Ejerhed. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities 43.) 230 s. Umeå–Stockholm.

Scandinavian syntax, 1986. Ed. by Ö. Dahl & A. Holmberg. (Workshop at the Ninth Scandinavian conference of linguistics, Stockholm, January 1986. Institute of linguistics, University of Stockholm.) 161 s. Stockholm.

Språk och social kontext, 1993. Red. av A.-M. Ivars, H. Lehti-Eklund, P. Lilius, A.-M. Londen & H. Solstrand-Pipping. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B 15). 265 s. Helsingfors.

Språkbruk, grammatik och språkförändring, 1994. En festskrift till Ulf Teleman 13. 1. 1994. Utg. av N. Jörgensen, C. Platzack & J. Svensson. 375 s. Lund.

Språket i blickpunkten, 1969. (Skrifter utgivna av Svensklärarföreningen 110.) 240 s. Lund.

Språkform och språknorm, 1979. En bok till Bertil Molde på 60-årsdagen den 16 september 1979. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 67.) 271 s. Stockholm.

Struktur och variation, 1983. Festskrift till Bengt Loman 7.8.1983. Utg. av E. Andersson, M. Saari & P. Slotte. (Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut 85.) 371 s. Åbo.

Studier i svensk språkhistoria 3, 1993. Förhandlingar vid Tredje sammankomsten för svenska språkets historia. Uppsala 15–17 oktober 1992. Utg. av L. Wollin. (Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 34.) 257 s. Uppsala.

Studier tillegnade Esaias Tegnér den 13 januari 1918, 1918. 586 s. Lund.

Studies for Einar Haugen, 1972. Presented by friends and colleagues. Ed. by E. Scherabon Firchow, K. Grimstad, N. Hasselmo & W. A. O'Neil. (Janua Linguarum. Series Maior 59.) 573 s. Haag–Paris.

Studies in computer-aided lexicology, 1988. To Sture Allén on the occasion of his 60th birthday December 31, 1988 from his colleagues at Språkdata. (Data linguistica 18. Department of computational linguistics. University of Göteborg.) 375 s. Stockholm.

Svensk stil, 1935. Studier tillägnade Bengt Hesselman den 21 dec 1935. (Skrifter utgivna av samfundet för stilforskning I.) 160 s. Uppsala–Stockholm.

Svenska i harmoni, 1992. Fyra uppsatser om kongruens. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 23.) 155 s. Uppsala.

Svenska i invandrarperspektiv, 1981. Kontrastiv analys och språktypologi. Utg. av K. Hyltenstam. 270 s. Lund.

Svenska i tid och otid, 1986. Vänskrift till Gun Widmark från doktoranderna i Uppsala. Red. av C. Anderson Östman & A. Malmberg. 238 s. Uppsala.

Svenska studier tillägnade Gustaf Cederschiöld den 25 juni 1914, 1914. 483 s. Lund.

Svenskan i modern belysning, 1978. Fem översikter från Tionde sammankomsten för svenskans beskrivning. Red. av K. Larsson. (Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 9.) 138 s. Lund.

Svenskans beskrivning 5, 1972. Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning 5, Stockholm 26–27 april 1969. Utg. av L. Cleve. 158 s. Stockholm–Göteborg–Lund.

Svenskans beskrivning 6, 1972. Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning 6. Umeå 1970. Umeå universitet. Avdelningarna för allmän språkvetenskap, fonetik och nordiska språk. Utg. av C.-C. Elert, S. Fries & Å. Jonsson. 252 s. Umeå.

Svenskans beskrivning 8, 1974. Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning 8. Lund 1974. Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk. Utg. av C. Platzack. 240 s. Lund.

Svenskans beskrivning 11, 1979. Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning 11. Stockholm 1978. Stockholms universitet. Institutionen för nordiska språk. Utg. av O. Josephson, H. Strand & M. Westman. 209 s. Stockholm.

Svenskans beskrivning 12, 1981. Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning 12. Umeå 1980. Utg. av S. Fries & C.-C. Elert. (Acta Universitatis Umensis. Umeå studies in the humanities. 37.) 254 s. Umeå.

Svenskans beskrivning 13, 1982. Förhandlingar vid trettonde sammankomsten för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning. Hanaholmen 1981. Red. av M. Saari & M. Tandefelt. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B 6.) 344 s. Helsingfors.

Svenskans beskrivning 14, 1984. Lund 1983. Utg. av N. Jörgensen. 248 s. Lund.

Svenskans beskrivning 15, 1985. Förhandlingar vid Sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning. Göteborg den 11–12 oktober 1985. Utg. av S. Allén, L.-G. Andersson, J. Löfström, K. Nordenstam & B. Ralph. 575 s. Göteborg.

Svenskans beskrivning 16, 1988. Förhandlingar vid sammankomst för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning. Linköping den 22–23 oktober 1987. Utg. av P. Linell, V. Adelswärd, T. Nilsson & P. A. Pettersson. (SIC 21 a + b. University of Linköping. Studies in Communication.) Vol. 1 278 s., vol. 2 279–545. Linköping.

Svenskans beskrivning 17, 1990. Förhandlingar vid Sjuttonde sammankomsten för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning. Åbo den 18–19 maj 1989. Utg. av E. Andersson & M. Sundman. 433 s. Åbo.

Svenskans beskrivning 18, 1991. Förhandlingar vid Artonde sammankomsten för svenskans beskrivning. Uppsala den 25–26 oktober 1990. Utg. av M. Thelander, B.-L. Gunnarsson, O. Hammermo, O. Josephson, C. Liberg, B. Nordberg & C. Östman. 391 s. Uppsala.

Svenskans beskrivning 19, 1992. Förhandlingar vid Nittonde sammankomsten för svenskans beskrivning. Stockholm den 2–3 april 1992. Utg. av S. Hellberg, U.-B. Kotsinas, P. Ledin & I. Lindell. 325 s. Lund.

Svenskans beskrivning 20, 1994. Förhandlingar vid Tjugonde sammankomsten för svenskans beskrivning. Umeå den 2–3 december 1993. Utg. av A. Holmberg & K. Larsson. 409 s. Lund.

Svenskt talspråk, 1967. Red. av G. Holm. 225 s. Stockholm.

Talspråk och prosadialog, 1987. Tre specialstudier av B. Liljestrand (Nordsvenska. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet 4.) 116 s. Umeå.

Textstrategier i tal och skrift, 1982. Utg. av W. Koch, C. Platzack & G. Tottie. (Acta Universitatis Lundensis. Sectio 1 Theologica Juridica Humaniora 38.) 244 s. Stockholm.

The Nordic languages and modern linguistics [1], 1970. Proceedings of the International conference of Nordic and general linguistics. University of Iceland, Reykjavík. July 6–11, 1969. Ed. by H. Benediktsson. 616 s. Reykjavik.

The Nordic languages and modern linguistics 2, 1975. Proceedings of the Second international conference of Nordic and general linguistics. University of Umeå. June 14–19, 1973. Ed. by K.-H. Dahlstedt. 792 s. Stockholm.

The Nordic languages and modern linguistics 3, 1978. Proceedings of the Third international conference of Nordic and general linguistics. The University of Texas at Austin. April 5–9, 1976. Ed. by J. Weinstock. 550 s. Austin, Texas.

The Nordic languages and modern linguistics [4], 1980. Proceedings of the Fourth international conference of Nordic and general linguistics in Oslo 1980. Ed. by E. Hovdhaugen. 392 s. Oslo–Bergen–Tromsö.

The Nordic languages and modern linguistics 6, 1987. Proceedings of the Sixth international conference of Nordic and general linguistics in Helsinki, August 18–22, 1986. Ed. by P. Lilius & M. Saari. 481 s. Helsingfors.

The Nordic languages and modern linguistics 7, 1992. Proceedings of the Seventh international conference of Nordic and general linguistics in Tórshavn, 7–11 August 1989. Vol. 1. Ed. by J. Louis-Jensen & J. H. W. Poulsen. 367 s. Torshamn.

Topics in Scandinavian syntax, 1986. Ed. by L. Hellan & K. Koch Christensen. (Studies in natural language and linguistic theory.) 273 s. Dordrecht.

Tre uppsatser om grammatik, 1972. Av U. Teleman. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 5.) 112 s. Lund.

Xenia Huldeniana, 1986. En vänskrift tillägnad Lars Huldén på hans 60-årsdag 5.2.1986. Red. av M. Saari, A.-M. Londen & K. Nilsson. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B 10.) 337 s. Helsingfors.

Xenia Thorsiana, 1980. En vänskrift tillägnad Carl-Eric Thors på hans 60-årsdag den 8 juni 1980. Utg. av M. Saari & H. Solstrand. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B 5.) 445 s. Helsingfors.

Övriga namn, 1994. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991. Utg. av K. Jóhannesson, H. Karlsson & B. Ralph. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 18.) 369 s. Göteborg.

FÖRFATTARREGISTER TILL BIBLIOGRAFIN

Under respektive författarnamn redovisas – med nummer – först de bibliografiposter (i nummerordning) som vederbörande är ensam författare till, därefter – efter ett plustecken – de där vederbörande är en av två eller flera samförfattare.

Abelin, Å.: 312 + 1076
Abrahamsson, S.-E.: 1250
Afzelius, J. A.: 1038
Ahlbäck, O.: 1
Ahlgren, P.: 376
Ahrenberg, L.: 2, 1226, 1227, 1228
Ahlsén, E.: + 6, 601
Aijmer, K.: 599, 748, 845, 1009, 1010, 1011, 1039
Alfvegren, L.: 497
Allén, S.: 3, 192, 377, 647, 846
Allwood, J.: 4, 498, 600, 1129, 1130 + 5, 6, 601
Alving, H.: 749
Amnell, I.-B.: + 7
Anderman, G.: 750, 875
Andersson, A.-B.: 193, 876, 1173
Andersson, Elisabet: 378
Andersson, Erik: 8, 194, 195, 379, 380, 650, 751, 752, 753, 847, 877, 878, 908, 909, 910, 911, 912, 913, 1040, 1077, 1174, 1175, 1257, 1281 + 9, 196, 980
Andersson, Eva: + 1176
Andersson, L.-G.: 10, 11, 12, 313, 381, 602, 1012, 1013, 1131, 1132, 1177, 1178, 1179, 1180, 1181, 1271 + 5
Andersson, T.: 197, 198, 199
Aniansson, E.: 200, 201, 382, 1014
Anward, J.: 13, 14, 15, 383, 499, 603, 879, 914, 981, 1106, 1133, 1272 + 648
Arctaedius, D.: 1258
Aronson, B.: 202
Askedal, J. O.: 16, 17, 18, 915

Beckman, N.: 19, 20, 21, 203, 384, 651, 652, 916, 982, 1041, 1042, 1182
Belanner, I.: 314
Belfrage, S.: 604, 653
Bendz, G.: 1273
Benson, S.: 204
Berg, R. G:son: 205, 206, 207, 315, 316, 385, 605, 654, 655, 817, 983, 1078, 1107, 1108, 1274
Berg, T.: 22
Bergfors, E. O.: 208
Bergman, G.: 23, 24, 25, 209, 210, 211, 317, 386
Bergner, E.: + 1109
Bergqvist, B. J:son: 848
Bergroth, H.: 26, 212
Bílý, M.: 387
Birn, J.: 649
Bjerre, B.: 1183, 1184, 1185
Björkhagen, I.: 27
Björkstam, H.: 1079
Björnström, E.: 1110
Björseth, B.: 28
Blume, H.: 213, 388
Blåberg, O.: 146, 147, 214, 215
Bodegård, A.: 500
Bolander, M.: 29, 818, 819, 1015 + 389, 419
Bord, C.: 1080
Borgstam, S.: 318
Braunmüller, K.: 390, 606
Bredvad-Jensen, A.-C.: 1229, 1230
Brodda, B.: 148, 216, 217, 656, 754 + 149
Bruce, G.: 150, 1166
Brännström, E.: 1016
Bucht, T.: 30
Bönnemark Myrman, M.: 391
Börjars, K.: 657, 658, 659, 660, 661, 755 + 701

Cassirer, P.: 392, 1259, 1275
Cederschiöld, G.: 31, 32, 151, 218, 219, 220, 221, 501, 984
Cederschiöld, W.: 502
Christensen, K. Koch: + 985
Christensen, L. (se också Holm, Lisa): 1043, 1094, 1095
Chrystal, J.-A.: + 607, 800
Church, K.: + 46
Clark, G.: 756
Collinder, B.: 33, 34
Cooper, R.: 35, 662, 917

Dahl, Ö.: 36, 37, 38, 39, 393, 663, 664, 1017, 1044, 1096
Dahlstedt, K.-H.: 40
Danielsson, L.: 1081
Davidson, H.: 222
Delsing, L.-O.: 665, 666, 667, 668, 669
Diderichsen, P.: 319
Dooley Collberg, S.: 918
Dunås, R.: 42, 320

Edmondson, J. A.: + 670
Ehrling, S.: 43
Einarsson, J.: 44
Ejder, B.: 321
Ejerhed, E.: 45, 757, 986, 1134 + 46
Ejskjær, I.: 1186
Ekberg, L.: 152, 223, 608, 609, 671, 758, 759, 760, 761, 836, 1276 + 610
Ekerot, L.-J.: 900, 919, 920, 1135, 1136, 1187
Eklund, B.: 224, 394, 395
Ekvall, U.: + 607
Elert, C.-C.: 47, 48, 49, 153, 154, 155, 225, 396, 397
Eliasson, S.: 50, 51, 52, 156
Ellegård, A.: 53, 54, 55, 398, 801
Elmevik, L.: 503
Elmquist, A. L.: 226, 399, 672, 739, 740, 890, 1018, 1045, 1137, 1138, 1139, 1188, 1189, 1231, 1232, 1233, 1234
Engdahl, E.: 400, 1140, 1141, 1142, 1143, 1144, 1190, 1235, 1236, 1237
Engström, C. G.: + 1162
Enkvist, N. E.: 401, 921
Eriksson, I.. 402
Eriksson, M.: 582, 1019, 1260 + 800
Eriksson, O.: 891
Erman, B.: + 583
Ewerth, S.. 403, 404, 504, 505, 673

Faarlund, J. T.: 56
Falk, C.: 741, 802, 837, 987, 988
Fichtelius, A.: 820
Forsgren, T.: 405
Franzén, B.: + 1145
Fraurud, K.: 406, 674
Freund, F.: + 675
Fridh, Å.: 1191
Fries, I.: 1046
Fries, S.: 922

Gadelii, E.: 57, 157, 227 + 1079
Gambäck, B.: 762
Garme, B.: 322, 323
Gawronska-Werngren, B.: + 474
Geete, R.: 158
van Gelderen, E.: 506
Gellerstam, M.: 611, 763
Gerdelius, E.: 228
Gjerdman, O.: 58, 407
Goodluck, H.: 849
Green, B.: 229
Gronemeyer, C.: 507
Gunnarson, K.-Å.: 584, 850, 851, 852, 853, 923
Gunnarsson, B.-L.: 408, 578
Gustafsson, K.: 612
Gustafsson, R.: 1192
Gustavsson, L.: + 85
Gårding, E.: 1238 + 1239
Götzsche, H.: 409, 410, 924

Hagström, B.: 1146
Hagåsen, L.: 821, 822
Hallander, L.-G.: 508
Hallencreutz, K.: 411, 412
Hammarberg, B.: 159 + 413, 925, 926, 1261
Hammermo, O.: 1193
Hantson, A.: 414, 1111
Haskå, I.: 676
Hasselrot, B.: 230
Hast, S.: 324
Haugen, E.: 1047, 1251
Hedlund, C.: 579
Hedquist, R.: 325, 415
Heinertz, N. O.: 823, 989, 1194, 1195
Heino, M.: 1147
Heinrichs, W.: 1020
Hellberg, S.: 59, 60, 61, 62, 160, 231, 232, 326, 416, 677, 838, 990, 1240, 1241
Heltoft, L.: 1196
Hene, B.: 327, 328 + 389, 419, 509
Henningsson, L.-Å.: 417, 418
Henriksson, B.: + 419
Hesselman, B.: 233
Hiilos, H.: 234, 235, 678, 824, 1197, 1198
Himanen, R.: 236
Hinchliffe, I.: + 66, 67
Hirvonen, I.: 679, 680

Hjelmqvist, T.: 237, 238, 329
Holm, G.: 63, 764, 765, 766, 927, 1112, 1113, 1114
Holm, Lars: + 64
Holm, Lisa (se också Christensen, L.): 854
Holmberg, Anders: 239, 420, 421, 422, 423, 681, 682, 683, 803, 825, 880, 928, 929, 930, 931, 991, 1167, 1242 + 277, 278, 684, 932, 933, 934, 966
Holmberg, Axel: 510
Holmberg, B.: 65
Holmberg, G.: 804
Holmberg, K. A.: 1097
Holmgren, B.: + 509
Holmes, P.: + 66, 67
Horn, F.: 901
Hornstrand, C.: 68
House, D.: + 1239
Huldén, L.: 685
Hulthén, L.: 69, 70
Hultman, T. G.: 71, 240, 686, 805
Hummelstedt, E.: 241, 242
Hylén, J. E.: 243, 244, 330, 331, 424, 425, 511, 613, 614, 687, 992, 1115, 1277
Hyltenstam, K.: 72
Häggqvist, A.: 1199
Hänninger, N.: 512

Ideforss, H.: 615
Ingers, I.: 73, 74
Inghult, G.: 245, 513
Ingman-Lindholm, L.: 688
Ivars, A.-M.: 1148
Ivarsson, M.: 689, 767

Jacobson, S.: 585, 935
Janson, T.: 902
Jansson, V.: 514
Janzén, A.: 246, 247, 248, 249, 250
Johannesson, F.: 586
Johannisson, T.: 161, 515, 768
Johansson, B.: 1098
Johnson, K.: + 881
Jonsson, H.: 332, 1116
Joosten, L.: 882
Josefsson, G.: 251, 516, 517, 892, 936, 937, 938, 1278
Josephson, O.: 426, 616
Järborg, J.: 883
Jörgensen, N.: 75, 76, 939, 940, 1200, 1201 + 77, 88, 941

Kallstenius, G.: 78
Karlgren, H.: 79, 893 + 149
Karlsson, F.: + 518
Keer, E.: 519
Kester, E.-P.: 333, 334
Kiefer, F.: 162, 163, 903
Kinnander, B.: 769, 942, 1021, 1022, 1048
Kiparsky, P.: 1023
Kirri, A.: 1117, 1118, 1119
Kjederqvist, J.: 1049
Kjellman, N.: 520
Kjellmer, G.: 252, 253, 427, 428, 429
Klingemann, G.: 1202
von Klopp, A.: 617
Kohz, A.: 430
Kosmeijer, W.: 521, 943, 944, 945
Kotsinas, U.-B.: 164, 1262 + 583
Kozłowska-Raś, R.: 1050
Krogtoft, M.: 946
Kronborg, O.: 947
Kuhn, H.: 254
Kvist, U.: 165
Källgren, G.: 522, 1149, 1150 + 1151
Källström, R.: 255, 431, 432, 690, 691, 692, 693
Körner, R.: 80, 81, 166, 256, 335, 336, 337, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 523, 587, 618, 619, 620, 694, 742, 770, 771, 806, 807, 808, 809, 884, 904, 1051, 1120, 1121, 1122, 1203 + 907

Landtmanson, S.: 1052, 524
Larsson, A.: 338, 439, 948
Larsson, C.: 339, 695, 1243
Larsson, E.: 894
Larsson, K.: 621 + 64
Larsson Ringqvist, E.: 873, 1123, 1152, 1153
Laurén, C.: 167, 257, 440
Laureys, G.: 772, 855, 856, 857
Leander, F.: 773
Leander, M.: + 258
Ledin, P.: 525
Lehti-Eklund, H.: 588, 589, 622, 1024, 1252
Leijström, G.: 340, 441
Leinonen, M.: + 1124
Lerner, J.: 858
Lindau, M.: + 670

Lilie, E.: 259
Lilius, P.: 1168
Liljestrand, B.: 82, 168, 1204, 1253, 1263, 1264
Lindberg, E.: 83, 623, 696, 895, 949, 1053, 1154, 1205, 1265, 1279
Lindblad, I.-B.: 1025
Lindén, O.: 896
Lindgren, R.: 1244
Lindqvist, A.: 341, 993
Lindqvist, C.: 624
Lindroth, H.: 342, 442
Lindstedt, T.: 625, 826, 950, 1155, 1254
Linell, P.: 84, 169, 260, 951 + 85, 648
Ljung, M.: 86, 170, 626 + 87
Ljunggren, C. A.: 443
Ljunggren, K. G.: 171, 343, 344, 345, 444, 590, 627, 810, 811
Ljunggren, R.: 526, 994, 995, 1206
Loman, B.: 261, 346, 347, 445, 774, 1207 + 88
Lombard, A.: 89, 697
Londen, A.-M.: 1266
Lotz, J.: 265, 527, 528
Lundberg, J.: 529
Lundbladh, C.-E.: 348, 530, 531, 743
Lundeby, E.: 698
Lundin, B.: 1208
Lundin, E.: 628, 629
Lundström, G.: 90
Låftman, E.: 446, 1054, 1055, 1082, 1209, 1267, 1268
Löfström, J.: 91 + 104, 1076
Löfström, P.: 349
Lönnerholm, E.: 92

Magnusson, B.: 93, 263
Maling, J.: 839, 840 + 495, 1156
Malmgren, S.-G.: 172, 350, 351, 352, 775, 827, 841
Malmström, M.: 447
Markey, T. L.: 532
Melin, C.: 591
Melin, L.: 630
Merkel, M.: 859
Michaëlsson, K.: 264
Mitchell, S. A.: 448
Mjöberg, J.: 353, 533, 631, 699, 996
Molde, B.: 94, 95, 265, 266, 267, 449, 450, 451, 534, 632
Motsch, W.: + 776
Muittari, V.: 535, 536, 537, 538, 1056, 1245
Mårtensson, E.: 96, 452, 453
Møller, K.: 454

Nikula, H.: 97, 98, 777
Nilsson, G.: 354, 355
Nilsson, K.: 173, 455, 828, 860, 1083, 1099
Nilsson, K. G.: 700, 778
Nilsson, L.: +1145
Nivre, J.: 539, 952 + 6, 601
Nordberg, B.: 268, 269, 356, 357, 633, 634, 829, 1057
Nordenfelt, L.: 779
Nordenstam, K.: 99, 1169, 1170
Nordfelt, A.: 270
Nordgård, T.: 1157
Nordman, M.: 100, 1084
Noreen, A.: 101, 1210
Norén, K.: 540, 541, 780
Nygård, A.: 1058, 1211, 1212
Nyholm, L.: 102, 103
Nylund, E.: + 1109
Nyström, G.: 781, 1158
Nyström, I.: 953, 954
Nørstebø Moshagen, S.: + 456

Ohlander, S.: 635, 1246 + 87
Oksaar, E.: 1125
Olofsson, A.: 542
Olofsson, Y.: 271
Olson, E.: 457
Olsson, M.: 272, 458, 459
Ottósson, K. G.: 543, 955

Palmér, J.: 905
Palmgren, K.: + 104
Pamp, B.: 273
Payne, J.: + 701
Perridon, H.: 544, 545, 636, 702, 703, 704, 705, 861
Persson, P.: 1126
Pettersson, B.: 460, 546, 637, 1059, 1213
Pettersson, G.: 105, 461
Pettersson, T.: 358, 706, 862, 1060
Phillips, G.: 462
Pihlström, S.: 463, 547, 592, 782, 812, 1026, 1214, 1247

Pipping, R.: 707, 1061
Pitkänen, A. J.: 708, 709, 710, 711
Pitkänen-Koli, T.: 548
Platzack, C.: 106, 107, 108, 109, 110, 464, 549, 550, 551, 744, 745, 746, 783, 784, 785, 786, 813, 842, 885, 897, 956, 957, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 997, 998, 999, 1062, 1063, 1100, 1101, 1159, 1160, 1248 + 274, 610, 932, 933, 934, 966, 1067, 1249
Platzack, S.: 111, 112, 113, 1064 + 274, 275, 1067
Prince, E. F.: + 1151

Rahkonen, M.: 863, 864, 865, 866, 867
Ralph, B.: 638, 712, 868
Rebbe, C.: 713, 814, 967, 1065, 1127
Reinhammar, M.: 276, 465, 886, 887
Reinhammar, V.: 1215
Reinholtz, C.: 968
Reinikainen, M.: 466
Reuter, M.: 114, 115
Riad, T.: 467, 468
Richthoff, U.: + 1176
Risberg, B.: 469
Robach, I.-B.: 843, 874, 1216
Rolf, B.: 470
Rosengren, I.: + 1249
Rudsänger, H.: 1000, 1001
Rydberg, A.: 714
Rydén, M.: 1217

Saari, M.: 116, 639, 1027, 1171, 1172 + 7
Sadalska, G.: 1066
Sahlquist, Å.: + 518
Samuelsson, K. J.: 359
Sandström, G.: + 277, 278, 684
Santelmann, L.: 715, 716
Santesson, L.: + 275, 1067
Saury, J.-M.: 174
Schlyter, S.: 969, 1161
Schmid, B.: 175
Schubert, K.: 1068, 1069
Schwartz, B. D.: + 970
Schwartz, E.: 471
Scovazzi, M.: 552
Ščur, G. S.: 553
Schädlich, R.: + 776
Seppänen, A.: 1218 + 1162
Seppänen, R.: + 1162
Severinson, K.: 1163, 1164
Sigurðsson, H. Á.: 580, 971, 972
Sigurd, B.: 117, 176, 177, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 360, 361, 472, 473, 593, 640, 641, 717, 718, 787, 788, 789, 790, 869, 906, 1028, 1029, 1128, 1219, 1220, 1255 + 474
Silfverbrand, S.: 475
Silverström, C.: 118
Sjögren, P. A.: 791
Sjöström, S.: 554, 594, 642, 792
Sköld, T.: 815, 973, 1002
Solstrand, P. H.: 285
Sorvali, I.: 476
Strzelecka, E.: 870
Strömquist, S.: 581
Sturtevant, A. M.: 286
Ståhle, C. I.: 119, 287
Sundén, K. F.: 643, 1221, 1282
Sundman, M.: 555, 556, 719, 720, 844, 1003, 1004, 1005, 1085, 1102 + 196, 980
Sundqvist, A.: 477, 557, 558
Sundqvist, B.: + 675
Sundström, G.-B.: 974
Svartengren, T. H.: 478
Svartholm, K.: 479, 721
Svenonius, P.: 722
Svensson, J.: 120, 121, 975, 976, 1269 + 77, 941
Svensson, L.: 288
Synnemark, M.: + 258
Söderberg, B.: 289, 290, 291
Söderbergh, R.: 178, 362, 363, 723

Takman, J.: 480
Tamm, F.: 179, 292, 364, 595
Taraldsen, K. T.: 122, 977, 1222 + 985
Tegnér, E.: 293
Teleman, U.: 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 180, 181, 182, 183, 294, 295, 365, 366, 367, 368, 559, 644, 724, 725, 726, 1223, 1280
Terner, E.: 481
Thelander, K.: 369
Thelander, M.: 296, 482, 483, 560
Thomsen, H.: + 907
Thorell, O.: 133, 184, 185, 297, 561, 1103
Thors, C.-E.: 134, 135
Þráinsson, H.: 484 + 1086
Thulin, C.: 485

Thulstrup, Å.: 1070
Thunell, K.: 727
Tiisala, S.: 596
Tingbjörn, G.: 136
Tingbrand, B.: 562, 563
Tiselius, G. A.: 298
Tjekalina, E.: 1071
Togeby, O.: 1030
Tottie, G.: 888
af Trampe, P.: + 137
Trosterud, T.: + 456
Törnudd-Jalovaara, E.: 1031, 1032, 1072, 1073, 1074, 1087, 1088, 1089, 1090, 1104

Ureland, S.: 564, 565, 793, 794, 795, 898
Uthorn, N.: 370, 486, 1075
Utterström, G.: 371

Wagner, J.: 1091, 1092
Wallin, I.: 816, 1006, 1007
Vallmark, S.: 645
Welin, C. W.: 569, 728, 899
Wellander, E.: 138, 139, 140, 299, 300, 301, 487, 488, 489, 567, 830, 831, 1008, 1105, 1283
Vendelfelt, E.: 372
Wennerberg, J.: 302
Wennerström, E.: 1270
Werner, O.: 490, 491, 1093
Wessén, E.: 141
Westman, M.: 303, 373, 492, 571, 729, 730, 1033, 1165, 1256
Viberg, Å.: 186, 566, 567, 568, 796, 797, 798 + 137, 413, 925, 926, 1261
Widmark, G.: 374, 375, 493, 572, 573, 832, 833, 834, 835
Wijk-Andersson, E.: 304, 574, 597, 731, 732, 733, 734, 871, 1034, 1035, 1036, 1225
Wikberg, K.: 187
Vikner, S.: 747, 978 + 881, 970, 1086
Wikström, K.: 494, 735, 736
Wilder, C.: 889
Vising, J.: 1224

Zaenen, A.: + 495, 1156

Åbrink, H.: 496, 598
Åfarli, T. A.: 979
Ågren, K.: 305
Åkerblom, B.: 188, 189
Åkerlund, W.: 872
Åkermalm, Å.: 142, 143, 144, 190, 306, 307, 575, 576, 737
Åneman, C.: 799

Östergren, O.: 191, 308, 309, 310, 311, 577, 646, 738
Östman, C.: 145
Östman, J.-O.: 1037 + 9, 1124

Termförklaringar och sakregister

Registret upptar egentliga termer med förklaringar och hänvisningar men ger också hänvisningar från vissa allmänspråkliga uttryck, särskilt sådana som används i grammatikens betydelsebeskrivningar. Det kan användas både som en uppslagsbok över grammatiska termer och som ett sakregister.

Flerordiga termer som ”bestämd artikel” alfabetiseras på det första ordet i termen.

I första hand förklaras de termer som används i denna grammatik, i andra hand nämns också termer med samma eller liknande innehåll som kan förekomma i den grammatiska traditionen. För termer som inte används i denna grammatik sker hänvisning till andra uppslagsord enligt mönstret: ”**imperfekt**, annan beteckning för *preteritum”.

Hänvisningarna sker till kapitel och paragrafer. De går i första hand till de paragrafer där en företeelse har sin huvudbehandling. Andra ställen där den sökta företeelsen behandlas kan som regel återfinnas via korshänvisningar inne i grammatiken.

Asterisk vid ett ord anger att ordet finns som uppslagsord i ”Termförklaringar och sakregister”. Till uppslagsord med besläktat innehåll, t.ex. hyperonymer, hyponymer, antonymer, hänvisas ofta med ”Jfr”.

absolut betydelse, betydelse hos adjektiv som anger en egenskap hos en referent, oberoende av egenskapens förekomst och grad hos andra referenter: *stolen är röd*. Adj. § 10. Jfr *relativ betydelse.

absolut funktion, (a) det att en preposition står utan rektion. I absolut funktion används särskilt vissa rumsbetecknande prepositioner (*gatan utanför*) samt prepositioner i verb-partikelförbindelser (*läsa ˈpå*). Prep. § 34. Jfr också *isolerad preposition. (b) det att ett transitivt verb står utan objekt, t.ex. *läsa* i *Han satt och läste*. Obj. § 8: 2.

absolut komparativ, komparativ som inte tydligt anger en jämförelse mellan komparander utan som anger att det komparerade ordets egenskap föreligger i hög eller ganska hög grad: *ett mindre samhälle, flera personer*. Adj. § 49.

absolut superlativ, superlativ som inte tydligt anger en jämförelse mellan komparander utan som anger att det komparerade ordets egenskap föreligger i mycket hög grad: *mina varmaste lyckönskningar*, *de flesta bilar*. Adj. § 50.

abstrakt, om (uttryck för) referent som enligt vardagstänkandet saknar massa, t.ex. händelse, tillstånd, egenskap, relation, tid, mått. Subst. § 10.

accent 1, en av svenskans två *tonaccenter (ordmelodier), även kallad akut accent (förr också enstavighetsaccent). Accent 1 markeras i denna grammatik med upphöjd etta vid den huvudbetonade stavelsens början, t.ex. *för¹blanda*. (Traditionellt betecknas accent 1 ofta med det akuta accenttecknet efter den huvudbetonade vokalen: *förbla´nda*.)

accent 2, en av svenskans två *tonaccenter (ordmelodier), även kallad grav accent (förr också tvåstavighetsaccent). Accent 2 markeras i denna grammatik med upphöjd tvåa vid den huvudbetonade stavelsens början, t.ex. *ve²randa*. (Traditionellt betecknas accent 2 ofta med det grava accenttecknet efter den huvudbetonade vokalen: *vera`nda*.)

accidentiellt hjälpverb, *hjälpverb som anger att det som sägs i satsen händer av en slump: *råka*, *komma* (i andra former än presens och infinitiv). Vb § 9: d.

ackusativ, kasusform av vissa pronomen. Ackusativ kontrasterar mot nominativ och genitiv (t.ex. *honom*, jfr *han*, *hans*) och används framför allt när pronomenet är objekt eller rektion. Pron. § 53–54. Se också *kasus, *grundkasus, *nominativ.

ackusativ med infinitiv, annan beteckning för *objekt + *nexusinfinitiv. Inffraser § 9–10.

ackusativobjekt, annan beteckning för *direkt objekt (och ofta också för ensamt objekt).

additiv, (a) om relation som innebär att två eller flera vanligtvis samordnade leds innehåll samtidigt är giltiga och att leden tillsammans utgör en semantisk enhet gentemot den omgivande texten. Additiv relation kan uttryckas t.ex. med konjunktionen *och* eller satsadverbial som *också*, *dessutom*. Konjn, subjn, infm. § 2: a, Satsadvl § 36, Samordn. § 5. (b) om sammansättning som kan parafraseras med additiv samordning, t.ex. *blågul* ≈ *blå och gul*, *dubbelmonarkin Österrike-Ungern* ≈ *dubbelmonarkin som består av Österrike och Ungern*. Sammansättningar där en predikativ relation (se *predikativ relation (c)) råder mellan för- och efterled, t.ex. *pojkvän*, uppfattas ibland som additiva. Subst. § 27 not 2.

additiv konjunktion, konjunktion som anger en *additiv relation: *och*, *samt*. Konjn, subjn, infm. § 2: a.

adjektiv, en ordklass, se kapitel 4. Adjektivet anger vanligen en egenskap eller ett tillstånd hos en referent: *grön*, *glad*, *färdig*, *tysk*. Det böjs i numerus, genus och species och kan vanligtvis kompareras. Adjektiv fungerar som huvudord i attribut, predikativ och vissa typer av adverbial.

adjektivattribut, deskriptivt attribut som består av ett adjektiv, ett particip eller ett relationellt pronomen med eventuella bestämningar. Adjektivttribut placeras omedelbart framför huvudordet, t.ex.: två *röda* bilar, två *andra* bilar, två *andra röda* bilar. Nomfraser § 41–49.

adjektivavledd, om ord vars avledningsstam är ett adjektiv, t.ex. *sparsam-het*, *sjuklig*, *gul-na*. Subst. § 15: c, 19: a, Adj. § 27: 3, Vb § 16.

adjektivfras, fras med adjektiv eller adjektiviskt pronomen som huvudord: *ganska van vid värme*. Kapitel 15 Adjektivfraser.

adjektivisk, (a) om pronomen med adjektivliknande böjning i numerus och genus, t.ex. *vilken*, *vilket*, *vilka*, (b) om predikativ som utgörs av fras vars huvudord är ett adjektiv eller ett ord med liknande böjning (t.ex. *mycket vacker* i *Den är mycket vacker*), (c) om particip med adjektivliknande betydelse (t.ex. *känd* i *en ganska känd poet*).

adjunktionell, om betydelsetomt formord som placeras efter satsbas och närmast fungerar som markör av gränsen mellan satsbas och satskärna, t.ex. *så* respektive *som* i följande exempel: *I morgon så kommer han*. *Det var fantastiskt så många blommor som du har fått på din födelsedag*. Det adjunktionella *så* kan också ange gränsen mellan initialt annex och inre sats, t.ex. *Om du vill så slå en signal*. Advb § 42: 2d, Satsbaser § 7, Annex § 13–14.

adressat, aktant som är den avsedda mottagaren av ett budskap. Adressaten anges t.ex. med (indirekt) objekt eller bundet adverbial vid sägeverb, t.ex.: meddela *ngn* ngt, meddela ngt *till ngn*. Obj. § 19: 3c, Advl § 35: b. Jfr *mottagare, *lyssnare.

adverb, en ordklass, se kapitel 9. Adverbet anger ofta en omständighet vid en aktion: *där*, *ofta*, *ute*, *nu*, *delvis*. Det är i de allra flesta fall oböjligt. Adverbet fungerar framför allt som huvudord i olika slags adverbial.

adverbattribut, efterställt attribut som utgörs av adverbfras, t.ex. *här* i nominalfrasen *befolkningen här*. Nomfraser § 62.

adverbfras, fras med adverb som huvudord: *lika ofta som på den tiden*. Kapitel 24 Adverbfraser.

adverbial, bestämning framför allt till verb, adjektiv och adverb. Adverbialet utgörs av en prepositionsfras, en adverbfras, en adjektivfras (med huvudordet i neutrum), en bisats eller i undantagsfall av en nominalfras. Kapitel 20 Adverbial och 30 Satsadverbial samt Adjfraser § 6–52. Se också *satsadverbial.

adverbialiserat attribut, satsled som semantiskt sett är bestämning (attribut) i en nominalfras men som syntaktiskt har lösgjort sig från resten av nominalfrasen och fungerar som ett adverbial i verbfrasen: *Handeln har ökat med Frankrike* ≈ *Handeln med Frankrike har ökat*. Advl § 5, 34.

adverbialsposition, plats i satsen där adverbial normalt placeras, dvs. dels positionen efter objekt och predikativ i slutfältet (t.ex. *strax* i *Han får träffa henne strax*), dels en position i mittfältet (framför allt för satsadverbial) antingen i *af-sats före det finita verbet (t.ex. *strax* i *Om han strax får träffa henne …*) eller i *fa-sats efter det finita verbet (och vanligen också efter subjektet; t.ex. *strax* i *Nu får han strax träffa henne*). Satsens struktur § 5–6.

adverbiell, (a) med funktion som adverbial, (b) som utgörs av ett adverb.

adverbiell bisats, bisats med funktion som adverbial i den överordnade satsen. Bisatser som är inledda av andra subjunktioner än de basala är vanligen adverbiella. Bisatser § 7, 83–150.

adverbiell funktion, funktion som adverbial.

adverbiell nexusfras, fras som består av två led av vilka det ena ofta betecknar det andra ledets predikationsbas: *dina tillgångar oräknade*. Frasen fungerar som fritt adverbial. Flerl. fraser § 4.

adversativ, om relation som innebär att det är anmärkningsvärt att två leds innehåll samtidigt är giltiga. Relationen mellan leden, som vanligtvis är två samordnade satser, anges med en adversativ konjunktion (t.ex. *men*) och/eller med ett adversativt satsadverbial (t.ex. *emellertid*, *i gengäld*, *ändå*). Konjn, subjn, infm. § 2: c, Satsadvl § 42–44, Samordn. § 34–40.

adversativ konjunktion, konjunktion som anger en *adversativ relation: *men*, *fast*, *utan*. Konjn, subjn, infm. § 2: c.

affirmativ sats, sats vars innehåll påstås eller förutsätts vara sant.

affix, sammanfattningen av *prefix och *suffix.

affokal, om placering av fokuserande satsadverbial intill ett fokuserat uttryck: *till och med din bror*, *din bror till och med*. Jfr *fokuserande satsadverbial, *postfokal, *prefokal.

af-form, **af-ordföljd**, struktur som *af-sats.

af-sats, sats där subjekt och mittfältsadverbial (t.ex. *inte*) placeras framför det finita verbet och där hjälpverbet *har/hade* kan utelämnas. Af-satsen är bisatsens typiska form, t.ex.: Hon visste *att Per inte (hade) kommit*. Satsens struktur § 3. Jfr *fa-sats.

agens, semantisk roll som tillkommer den aktant vilken kontrollerar och avsiktligt utför (eller låter bli att utföra) en viss aktion. Agens anges vanligen med subjektet. I satser som *Per böjde sig* eller *Per kände efter* är subjektet agens men inte i satser som *Per föll i flera sekunder* eller *Per kände en plötslig smärta*. Vb § 5, Subj. § 27.

agent, annan beteckning för (a) *agentadverbial eller (b) *agens.

agentadverbial, adverbial i passiv sats som anger samma aktant som subjektet i motsvarande aktiv sats. Agentadverbialet utgörs av en prepositionsfras med prepositionen *av*: *Vi hejdades av* {*polisen/stormen*}. Lika litet som subjektet i en aktiv sats behöver agentadverbialets aktant ha rollen som *agens: *Meddelandet uppfattades av fienden*. Advl § 84, Passiv § 8, 19.

agentiv, om aktion som förutsätter en aktant med rollen *agens (eller om ett uttryck för en sådan aktion). Aktioner som *lyssna på*, *leta efter* är alltså agentiva till skillnad från aktioner som *höra*, *hitta*. Också referenter som har rollen agens (eller uttryck för sådana referenter) kallas ibland agentiva.

aktant, referent eller sakförhållande (”propositionell aktant”) som har en *semantisk roll i förhållande till aktionen. Aktanten kan ha en roll som omfattas av predikatets *valens, men den kan också vara relaterad till aktionen i dess helhet, t.ex. ange plats, orsak, villkor etc. för aktionen. Aktanter av den senare typen kallas ibland ”omständigheter”, medan i så fall beteckningen ”aktanter” reserveras endast för sådana aktanter som omfattas av predikatets valens, t.ex. *agens, *mottagare eller *föremål för aktionen. Man kallar ibland också dessa två typer av ak-

tanter för ”fria” respektive ”bundna” aktanter. Aktanten uttrycks oftast med (preposition +) en nominalfras men kan också anges med (preposition +) andra nominala led (nominala bisatser, infinitivfraser). Det led som anger aktanten kallas *aktantled. En annan beteckning för ”aktant” är ”argument”.

aktantled, led som anger en *aktant.

aktion, handling, händelse, process, tillstånd, relation eller egenskap som anges med t.ex. ett verb, particip eller adjektiv. Om olika slag av aktion se *aktionsarter.

aktionell, (a) om nominalfras vars huvudord är *nomen actionis, *nomen qualitatis eller ord med liknande betydelse, (b) om hjälpverb eller hjälpverbsliknande verb som preciserar eller modifierar aktionsarten hos den underordnade verbfrasens aktion. Aktionella verb omfattar *fasala, *progressiva, *usuella, *accidentiella och *tendentiella verb. Vb § 9.

aktionsart, typ av *aktion med avseende på aktionens tidsliga egenskaper såsom förekomst av naturlig slutpunkt, inre homogenitet, varaktighet m.m. De grundläggande aktionsarterna är i denna grammatik *tillstånd, *oavgränsad process, *avgränsad process, *punkthändelse. Kapitel 33 Aktionsarter.

aktionsbeskrivande adverbial, adverbial som betecknar sätt, medel, grad, mått, följeslagare, ersättning, beledsagande omständighet. Advl § 74–81.

aktionssätt, annan beteckning för *aktionsart.

aktionstid, tid då en aktion äger rum, dvs. var aktionen placerar sig på tidslinjen. Tempus § 2.

aktiv, om sats eller verbfras som inte har passiv konstruktion, jfr *passiv, **s*-lös form.

aktualisera, göra lyssnaren mera medveten om en bekant referent eller ett bekant sakförhållande. Pron. § 74: d, 75: c, Annex § 9, Huvudsatser § 18, 81. Jfr *aktuell.

aktuell, särskilt om företeelse (referent eller förhållande) som lyssnaren kan antas ha uppmärksamheten mer eller mindre riktad på i det ögonblick då den kommer på tal. Jfr *känd, *prominent, *informationsstruktur.

akut accent, annan beteckning för *accent 1.

allmän relativsats, annan beteckning för *generaliserande bisats.

allmänspråk, språkform som kan användas för allehanda ändamål, i motsats till olika fackspråk. Jfr *stilart.

allmänt indefinit adverb, kvantitativt adverb som anger att aktionen gäller vid någon tid eller på någon plats till skillnad från att inte gälla alls, t.ex. *någonsin*, *någonstans*. Advb § 38.

allmänt indefinit pronomen, kvantitativt pronomen som endast förekommer i indefinit nominalfras och vars myckenhets- eller mängdbetydelse inte är framträdande, t.ex. *någon*. Pron. § 174–190.

allmänt underordnande *att*, subjunktionen *att* som inledare av *narrativ bisats.

allofon, uttalsvariant av *fonem. Allofonen kan antingen väljas fritt eller också är

den bunden till en viss språklig omgivning, t.ex. det bakre och främre uttalet av *r* eller det slutnare och öppnare uttalet av *ö* i *öga* respektive *öra*.

allomorf, stavnings- eller uttalsvariant av *morfem. Allomorfen kan antingen väljas fritt eller eller också är den bunden till viss språklig omgivning. Exempel: *mer* : *mera*, *nyckel* : *nyckl* (i t.ex. *nyckel-n*, *nyckl-ar*), *-en* : *-n* (i t.ex. *vägg-en*, *nyckel-n*).

alternativfråga, fråga som presenterar alternativa sakförhållanden och begär upplysning om vilket av dem som är sant: *Bor du här eller har du kommit utifrån?* Huvudsatser § 78–79.

anafor, relationen mellan ett pronominellt uttryck, t.ex. ett definit pronomen eller adverb eller en lucka, och ett annat uttryck i kontexten (*korrelatet), med vars hjälp det pronominella uttrycket kan tolkas. Korrelatet och det anaforiska uttrycket har vanligen samma referens (*direkt anafor). Korrelatet föregår vanligen det anaforiska uttrycket. Pron. § 42–51, Advb § 20–23, Nomfraser § 101–106. Se också *anaforisk ellips.

anaforisk ellips, ellips av led som kan suppleras med hjälp av uttryck i kontexten (korrelat): *Jag sköt en älg och min bror två Ø. Han vill inte åka hem men han måste Ø.* Ellips § 1: a. Jfr *deiktisk ellips, *redundansellips.

anakolut, *kontamination av två konstruktioner som leder till att yttrandets slut följer ett annat konstruktionsmönster än början: *Jag tror att han är besviken, tror jag.*

andragradsbisats, bisats som är direkt underordnad i en *förstagradsbisats (dvs. i en bisats som i sin tur är direkt underordnad i en huvudsats). Bisatser § 5.

anförande sats, sats som karakteriserar den handling som utförs med den *anförda meningen eller omständigheterna runt handlingen, t.ex.: Nu blir det snart bättre, *sa han skrattande till Elsa*. Den anförande satsen kan beskrivas som syntaktiskt överordnad den anförda meningen, men den har semantiskt ofta närmast en stödjande funktion, ibland erinrande om ett satsadverbials. Anf. men. § 10–12, 14–15.

anförd mening, mening som återger ett yttrande eller en tanke som vanligen härrör från någon annan än den återgivande talaren. Den anförda meningen är antingen en *citatmening eller en *referatmening. Den kan vara en självständig mening i texten eller underordnad en *anförande sats som normalt talar om vem som är upphovet till den återgivna repliken eller tanken. Kapitel 41 Anförda meningar. Jfr *anföring.

anföring, *anförd mening + eventuell *anförande sats eller konstruktion där en anförande sats är överordnad en nominal bisats som återger en annans yttrande eller tanke. Jfr *indirekt anföring.

anhållan, Huvudsatser § 41. Se också *vädjan.

animat, om levande varelse som ses som utrustad med förnuft, vilja och känsla, Subst. § 8, Pron. § 16.

annalistiskt presens, presens använt om språkhandlingar som visserligen ägt

rum i det förflutna men som avkastat ännu levande texter vilkas tolkning sker i nutid: *Men Strindberg påstår faktiskt inte detta*. Tempus § 11.

annex, satsled som placeras utanför eller som inskott i den inre satsen och tillsammans med denna bildar en utvidgad sats. Annexet består vanligtvis av en fras som annars hade kunnat fungera som led i den inre satsen. Annexen utgörs av *dislokationer (*Lars*, är han hemma? Är han hemma, *Lars?*), *finala dubbleringar (Lars är hemma, *han*. Lars är inte hemma, *inte*.) samt *fria annex (*Alltså*, i morgon blir det regn. I morgon blir det regn, *alltså*.) Kapitel 36 Annex.

antagande, Huvudsatser § 107, 115.

antal, se *kvantitet.

antonym, ungefär motsats. A och B är varandras antonymer om A och B är varandras *konträra motsatser (gradmotsatser) eller *kontradiktoriska motsatser, t.ex. *smal* : *bred* respektive *död* : *levande*. Vardagsspråkets begrepp ”motsats” har en bredare användning. Med detta språkbruk är exempelvis *vit* : *svart*, *till* : *från*, *sitta* : *ligga* motsatser men inte antonymer. Jfr också *konvers.

apikoalveolar, annan beteckning för *retroflex konsonant.

apokope, bortfall av obetonad slutvokal, t.ex. (dialektalt) infinitiv *kast* i stället för *kasta*. Vb § 51 not 2.

appellativ, *individuativt konkret substantiv med *singulär betydelse. Subst. § 3 Anm.

apposition, (a) efterställt attribut som utgörs av en nominalfras. Appositionen beskriver eller betecknar vanligen samma referent som hela den nominalfras där appositionen ingår, t.ex.: Lars Berg, *föreningens ordförande*; det faktum *att han är här*. En *partitiv apposition i en nominalfras anger innehåll e.d. i den referent som hela nominalfrasen betecknar, t.ex.: den sista lådan *svenska äpplen*. Nomfraser § 64–73. (b) löst fogad bestämning till en sats eller verbfras. Appositionen utgörs av en nominalfras eller relativ bisats som karakteriserar innehållet i den överordnade satsen eller verbfrasen, t.ex.: Vi har problem på den tyska marknaden, {*ett faktum som/något som/vilket*} *vi inte kan bortse från*. Annex § 15, Bisatser § 37.

appositionell nexusfras, flerledad fras bestående av ett nominalt led som betecknar predikationsbasen för det som sägs med det andra ledet. Hela frasen fungerar som apposition till ett nominalt led i den överordnade satsen, t.ex.: Per, *också han smålänning*, applåderade beslutet. Flickorna, *många knappt arton år*, var mycket entusiastiska. Flerl. fraser § 3.

appositionell relativ bisats, relativ bisats som fungerar som apposition till sats, verbfras, adjektiv- eller participfras eller svagt referentiell nominalfras, t.ex.: Dottern kom hem i torsdags, *vilket gladde föräldrarna mycket*. Bisatser § 37.

argument, annan beteckning för *aktant.

argumentstruktur, annan beteckning för semantisk *valens.

arkaiserande, särskilt om uttryck som inte används så ofta i nutida språkbruk och som ger association till en äldre tids texter eller förhållanden.

artbetydelse, betydelse hos ett *individuativt substantiv som används om hela den art (klass, typ) vars individer har den uppsättning av egenskaper som substantivet anger, t.ex. *bilen* i *Bilen är vår tids gissel*. Subst. § 6. Jfr *generisk, *sortbetydelse, *typ.

artighet, se *hövlighet.

artikel, se *bestämd artikel, *obestämd artikel.

artnamn, *individuativt konkret substantiv med *singulär betydelse. Subst. § 3 Anm. Jfr *appellativ.

aspekt, annan beteckning för *aktionsart, särskilt *avgränsad aktionsart gentemot *oavgränsad aktionsart.

assimilation, uttalsändring som innebär att ett ljud blir mera likt ett annat (vanligen intillstående) ljud, t.ex. att [d] förlorar sin stämbandston intill tonlös konsonant, bl.a. i verbets preteritumsuffix (*läs-te* fastän *böj-de*) och före genitiv-*s* (*till döds* [ti»døt˘s]).

asymmetrisk, särskilt om samordning där samordningsleden inte kan byta plats utan att betydelsen ändras. Motsats: *symmetrisk. Samordn. § 2.

asyndetisk, om samordning där leden står intill varandra utan att förbindas med konjunktion.

attityd (till lyssnaren), Icke satsf. men. § 24: a. Se också *talarattityd.

attraktion, det att ett kongruensböjligt ord böjs efter ett annat led än det som annars normalt kontrollerar ordets böjning: *Är något av rummen lediga?*

attribut, bestämning till huvudordet i en nominalfras, t.ex. bestämningarna till *örhängen* i *hennes andra gröna örhängen av plast*. Kapitel 14 Nominalfraser.

***att*-sats**, detsamma som *narrativ bisats.

augment, suffix (med oklar status) som förlänger stammen i ett böjningsparadigm. I denna grammatik används inte termen ”augment”, men jfr Vb § 12 Anm. 2: b.

avgränsad, om aktion som har en naturlig slutpunkt: *landa*, *skriva en artikel*. Jfr *oavgränsad. Aktionsarter § 3–8, 17–18.

avledd sammansättning, annan beteckning för *ordgruppsavledning.

avledd, om ord som har bildats genom *avledning.

avledning, (a) bildande av ett flermorfemigt lexikonord genom att till ett annat lexikonord (avledningsstammen) foga ett *avledningssuffix eller ett *avledningsprefix: *skriv-ning, jämn-het*; *o-jämn*, *be-skriva*. (b) flermorfemigt ord som bildats genom avledning enligt (a). Avledningen kan i sin tur vara avledningsstam i nya avledningar eller i sammansättningar: *ojämn-het*, *slut-skrivning*. Jfr *ord.

avledningsprefix, *prefix som fogas till ett lexikonord (avledningsstammen) för att bilda ett nytt lexikonord, t.ex.: *o*-praktisk, *super*-svår, *be*-stå.

avledningsstam, lexikonord som tillsammans med ett avledningsprefix eller av-

ledningssuffix utgör en avledning. Avledningsstammen kan vara ett rotmorfem, en avledning eller en sammansättning, t.ex. *ret*-lig, *frihet*-lig, *inskriv*-ning. Jfr *stam.

avledningssuffix, *suffix som fogas till ett lexikonord (avledningsstammen) för att bilda ett nytt lexikonord, t.ex.: gul-*na*, sjuk-*lig*, grå-*het*.

avljud, viss typ av vokalväxling i böjningsformer av ett ord eller i besläktade ord, framför allt hos de starka verben, särskilt i språkhistoriska framställningar: *giva*, *gav*, *gåva*; *bryta*, *bröt*, *brott*. Vb § 56.

avsedd funktion, Advb § 3: 2c.

avseende, Advb § 3: 2d, Adjfraser § 51, Advl § 115.

avsikt, Prep. § 25: 2d, Konj, subjn, infm. § 8: f, Advl § 113: c, Mod. hjälpvb § 5, Bisatser § 126, 148.

avstånd, Pron. § 75, Advb § 17. Jfr *närhet.

avtoning, *assimilation som innebär att ett ljud förlorar sin stämbandston så som sker t.ex. med stammens *g* i *vägt*.

bagatellisering, Interj. § 3.

bahuvrihisammansättning, annan beteckning för *possessiv sammansättning.

bakgrund, (a) särskilt den del av satsinnehållet som ger behövliga upplysningar om situationen (ofta tid och rum) men som inte tillhör det som talaren egentligen vill ha sagt (*remat) eller det som han främst säger det om (*temat). (b) ibland den del av satsinnehållet som inte sätts i *fokus utan som bara aktualiseras eller tas för given i en sats med fokus. Satsadvl § 82, Satsbaser § 18. Jfr *informationsstruktur.

bakgrundskomparand, den eller det som någon eller något (*förgrundskomparanden) jämförs med, t.ex.: Felix är lika gammal som *Karl*. Subjnfraser § 2, 4. Jfr *komparand.

basal subjunktion, subjunktion med vag egen betydelse, enkel fonotaktisk struktur och varierad användning: *att*, *som*, *om*, *än*. Konjn, subjn, infm. § 7, 9.

bastid, den tid som ett *indirekt tidfästande adverbial utgår ifrån för att ange en annan tid: *två timmar efter konserten* (där *konserten* anger bastiden), *om två timmar* (där talögonblicket är bastiden). Advl § 92.

befallning, Interj. § 4: a, Huvudsatser § 41. Jfr *uppmaning.

befintlighet, Vb § 11: 1a (ett verbalt betydelsefält), Advb § 3: 4a–c, Prep. § 4–12, Nomfraser § 12: c, 60: a, 62, Eg. subj. § 13, Advl § 49, 51, 86, Samordn. § 18. Jfr *riktning.

begäran, se *vädjan.

bekräftelse, Interj. § 6. Se också *instämmande.

belastning, Prep. § 6.

beledsagande omständighet, Prep. § 25: 3h, Advl § 81.

benägenhet, Adj. § 3 (ett adjektiviskt betydelsefält), Aktionsarter § 20.

benämning, Predv § 21.

beskaffenhet, Pron. § 118: b, 211–212, Nomfraser § 90: b. Jfr *identitet. Se också *karakteriserande.

bestridande, Interj. § 6.

bestämd artikel, *definit pronomen (*den*, *det*, *de*) som används framför adjektivattribut i definit nominalfras när annat definit attribut saknas. I nominalfras med bestämd artikel har såväl huvudordet i den attributiva adjektivfrasen som nominalfrasens huvudord normalt bestämd form: *den stora lönnen*. Pron. § 57–60. Om bestämd artikel i *determinativ användning se Pron. § 59: b.

bestämd form, böjningsform hos substantiv (*bok-en*, *böcker-na*), adjektiv (*gaml-e*, *gaml-a*) och vissa adjektiviskt böjda ord (*andr-a*, *omskrivn-a*). Den bestämda formen anger *definit betydelse. Motsats: *obestämd form; jfr också *species. Subst. § 65-74, Adj. § 62–63, Pcp § 22, 41, Nomfraser § 4–5.

bestämd slutartikel, annan beteckning för substantivets *bestämdhetssuffix.

bestämdhet, underkategori av böjningskategorin *species. Bestämdhet kontrasterar mot obestämdhet. Den anges med suffix (t.ex. *vägg-en*, *tak-et*, *väggar-na*) och markerar att referenten är unikt identifierbar. Substantiv, adjektiv, perfektparticip och vissa pronomen böjs i bestämdhet. Subst. § 65, Adj. § 62–63, Pron. § 10: b, Pcp § 22. Se också *definit.

bestämdhetssuffix, t.ex. *-en* i *vägg-en*, *-na* i *väggar-na*, *-a* i *äldst-a*, *-e* i *gripn-e*, *andr-e*. Suffixet anger *bestämdhet (*bestämd form) hos substantiv, adjektiv, perfektparticip och vissa pronomen.

bestämning, led som är underordnat ett huvudord i en fras. Bestämningen modifierar huvudordets betydelse och rättar sig inte sällan till formen efter detta. De viktigaste typerna av bestämningar till olika slag av huvudord är följande: *attribut till substantiv; *objekt, *predikativ, *adverbial till verb; *adverbial till adjektiv, particip, adverb; *rektion till preposition eller subjunktion.

betingelse, se *villkor, *konditional.

betoning, prosodisk framhävning av en del av ett ord eller ett satsled. Framhävningen åstadkoms genom en kombination av tryck (framhävning med starkare ton), melodi (framhävning genom en böjning i melodikonturen, t.ex. en topp) och tid (framhävning genom att segmentet uttalas under relativt längre tid). Olika grader av betoning är t.ex. *huvudbetoning, stark och svag *bibetoning. En stavelse med svag betoning eller utan betoning kallas i denna grammatik *obetonad. I satsen har ofta en huvudbetonad stavelse starkare betoning än satsens övriga huvudbetonade stavelser. Särskilt stark betoning tillkommer ibland kontrasterande ord (*kontrastbetoning). Jfr *tonaccent. Se också Förkortningar och notation, avsnittet Uttalsangivelser.

betydelse, det innehåll hos ett uttryck (ett morfem, ett ord, en böjningsform eller

en grammatisk konstruktion) som genom lexikal konvention eller grammatiska regler är förknippat med uttrycket. Betydelsen bildar utgångspunkt för förståelsen av vad talaren vill säga när han använder uttrycket i ett yttrande i ett visst sammanhang. Ett substantivs betydelse avgör t.ex. vilka referenter det kan användas om. Jfr *semantisk.

betydelsefält, grupp av besläktade betydelser som anges t.ex. med ord av en viss ordklass, Adj. § 3, Vb § 11, Advb § 3.

betydelsekomponent, (icke reducerbar) semantisk egenskap som är en del av ett uttrycks betydelse. De djurbetecknande substantiven *bagge* och *tacka* skiljer sig till betydelsen från varandra genom olika betydelsekomponent för kön, rörelseverben *falla* och *stiga* skiljer sig åt genom olika betydelsekomponent för rörelseriktning.

betydelseord, ord med relativt fyllig deskriptiv betydelse, framför allt ord hörande till de öppna ordklasserna substantiv, adjektiv, verb samt (icke-pronominella) adverb. Gränsen mellan betydelseord och *formord är flytande.

bibetoning, betoning som är svagare än *huvudbetoning. Bibetoningen kan vara stark eller svag. Typfallet av stark bibetoning är sistaledets betonade stavelse i sammansättningar, t.ex. *små« prata*, *groggve« randa*. (Stark bibetoning markeras med rakt accenttecken i nederkant.) Svag bibetoning tillkommer en svagt betonad stavelse som skiljs från närmaste starkare betonad stavelse av en obetonad stavelse, t.ex. första stavelsen i *promenad* eller sista stavelsen i *kamera*, *väggarna*. Svag bibetoning utmärks inte i den fonetiska notationen i denna grammatik. Se också Förkortningar och notation, avsnittet Uttalsangivelser.

bindesuffix, *suffix som i vissa fall fogas till ett förled i en sammansättning eller till en avledningsstam utan att bidra till sammansättningens eller avledningens betydelse, t.ex. *-s* i *beskattning-s* (i ord som *beskattningsregler*, *beskattningsbar*) eller *-e* i *bind-e* (i ord som *binde-medel*).

bindevokal, *bindesuffix som består av vokal, t.ex. *-e* i *närm-e-värde*.

bisats, syntaktiskt underordnad sats, dvs. en sats med funktion som satsled i en överordnad sats. Bisatsen har vanligen formen av en *af-sats. Se kapitel 37 Bisatser. Jfr *huvudsats, *matrissats, *överordnad.

bisatsinledare, *satsbas och/eller *subjunktion som tillsammans med en efterföljande satskärna utgör en bisats (och som därför normalt efterföljs av bisatsens subjekt), t.ex.: Vi frågade {*vilken mat/om*} han kunde äta. Bisatser § 2.

bitransitiv, om verb som normalt konstrueras med två objekt (t.ex. *avundas*, *beröva*, *tilldela*). Obj. § 9, 18, 24, Passiv § 5.

***bli*-passiv**, *passiv konstruktion med hjälpverbet *bli* + perfektparticip: *Hon blev intervjuad i går*. Passiv § 14–24, 26–27, 29.

blockled, flerordigt led där de ingående orden i princip inte kan placeras skilda från varandra i satsen. Nominalfraser är i princip blockled i sin helhet. Andra

frastyper är blockled endast fram till och med huvudordet, dvs. framförställda bestämningar och huvudord skiljs ogärna åt, medan efterställda bestämningar är mer flyttbara. Nomfraser § 88, Adjfraser § 60, Vbfraser: Allm. § 17, Pcpfraser § 12, Advbfraser § 9, Prepfraser § 10.

bråktal, Räkn. § 17–18.

bunden anafor, anafor där syntaktiska regler avgör vilket led i satsen som kan vara korrelat åt ett anaforiskt uttryck. Relativa, reciproka och reflexiva pronomen har normalt bunden anaforisk relation till sina korrelat. Pron. § 86–96, 100–102, 107. Jfr *fri anafor.

bunden bestämning, bestämning som omfattas av huvudordets syntaktiska *valens. Bundna led kan vara obligatoriska men är det inte alltid. Motsats: *fri bestämning, som inte omfattas av huvudordets valens och som alltid är optionell. Gränsen mellan fria och bundna led är ofta vag. Efterställda bundna bestämningar kallas ofta också *komplement. Jfr *bundet adverbial, *bundet predikativ.

bunden generaliserande bisats, generaliserande bisats med nominal funktion, t.ex.: Hon nickade bifall till *vad jag än föreslog*. Bisatser § 114.

bundet adverbial, adverbial i en fras (t.ex. en verbfras) som omfattas av huvudordets valens, dvs. vars semantiska roll är förutsatt i huvudordets lexikala betydelse, t.ex.: van *vid oljud*, tänka *på framtiden*, vistas *i Italien*, inträffa *snart*. Adjfraser § 28–44, Advl § 18–57. Jfr *fritt adverbial.

bundet attribut, attribut som omfattas av huvudordets (substantivets) valens, dvs. vars semantiska roll är förutsatt i huvudordets lexikala betydelse, t.ex.: en bror *till mig*, bilden *på henne*, lagningen *av datorn*. Subst. § 13, 15.

bundet morfem, morfem som inte ensamt kan utgöra ett självständigt ord. *Suffix och *prefix är bundna, och dessutom vissa *rotmorfem, t.ex. *justitie-* i *justitieminister*, *justitiemord*.

bundet predikativ, predikativ som omfattas av verbets valens och som är mer eller mindre obligatoriskt som bestämning till verbet, t.ex.: bli *glada*, göra dem *glada*. Predv § 16–45. Jfr *subjektspredikativ, *objektspredikativ, *fritt predikativ.

böjning, sådan systematisk förändring av ett lexikonords form som har grammatisk funktion. I svenskan böjs substantiv, adjektiv, particip och verb samt många pronomen och några få adverb. Böjningen sker väsentligen genom tillägg av *böjningssuffix (*sten-ar*, *stenar-na*, *stenarna-s*, *fräck-a*, *kör-de*, *körde-s*) men kan också åstadkommas helt eller delvis genom förändringar i det böjda rotmorfemets stam (*mus* : *möss*, *få* : *fick*, *god* : *gott*, *ung* : *yngre*, *binda* : *bundit*).

böjningsform, lexikonords form med avseende på *böjning. Också lexikonordets oböjda form räknas som en böjningsform, när den kontrasterar mot böjda former av samma ord.

böjningskategori, system av böjningsdistinktioner som karakteriserar ord i olika ordklasser. Adjektiven böjs t.ex. särskilt i böjningskategorierna numerus, genus

och species, medan verben framför allt böjs i tempus, modus och diates. Varje böjningskategori omfattar minst två kontrasterande böjningsmöjligheter: numerus skiljer på singularis och pluralis, diates på *s*-form och *s*-lös form etc.

böjningsstam, den del av ett ord som tillsammans med ett *böjningssuffix utgör en *böjningsform. Se också *stam.

böjningssuffix, suffix som används vid *böjning.

bön, se *vädjan.

centralsvenska, språkbruk i Centralsverige, dvs. särskilt i Stockholm med angränsande landskap.

citatmening, *anförd mening som framställer den återgivna repliken eller tanken som om den vore ordagrant återgiven. Citatmening kallas också *direkt anföring. Exempel: *Jag har varit i Göteborg*, sa Bertil. Anf. men. § 2. Jfr *referatmening, *indirekt anföring.

dativ, kasus i äldre svenska, t.ex. *huse* av substantivet *hus*, kvarlevande i uttrycket *man ur huse*.

dativobjekt, annan beteckning för *indirekt objekt.

defekt, om böjning av ett lexikonord där en eller flera böjningsformer saknas, t.ex. verbet *vilja* som saknar imperativform och *s*-former.

definit, (a) om betydelse som innebär att lyssnaren förutsätts kunna unikt identifiera referenten i verkligheten eller i textens värld, (b) om uttryck som indikerar definit betydelse enligt (a) (t.ex. *definit pronomen, *definit adverb, *bestämdhetssuffix eller om fraser som innehåller sådana element). Nomfraser § 96–106. Se också (om definit tidfästning) Advl § 91. Jfr *indefinit.

definit adverb, adverb med definit betydelse och deiktisk eller anaforisk användning, t.ex. *där*, *dit*, *då*, *dessförinnan*, *därifrån*, *därmed*. Advb § 14–30.

definit attribut, framförställt attribut som ger definit betydelse åt nominalfrasen, t.ex.: *den* nya affären, *denna* bok, *mina* känslor. Nomfraser § 4.

definit pronomen, pronomen som ger definit betydelse åt den nominalfras där det ingår. Hit hör *personliga pronomen, *bestämd artikel, *demonstrativa, *reflexiva, *reciproka och *relativa pronomen samt *possessiva pronomen av olika slag. Pron. § 18–107.

deiktisk ellips, ellips av led som har sin referent i talsituationen och som kan suppleras utifrån kännedomen om denna: *Vill du ha de här* [t.ex. om två böcker som talaren håller i]*?* Ellips § 1: b. Jfr *anaforisk ellips, *redundansellips.

deixis, det att ett uttryck refererar till referenter (inklusive tider, platser) i yttrandets icke-språkliga sammanhang (talsituationen). Typiskt deiktiska är ord som refererar till talaren och lyssnaren själva (*jag*, *du*, *vi*, *ni*), till talögonblicket (*nu*, pre-

sens), till platsen för kommunikationen (*här*) eller till andra aspekter på talsituationen (*så*, *sådan*, *annan*). Det icke-språkliga sammanhanget kan fattas snävt som den konkreta iakttagbara situationen runtomkring talaren och/eller lyssnaren eller också som en tidsligt och/eller rumsligt vidare situation. *Här*, *nu*, *vi* kan alltså i en och samma situation få en mycket olika tolkning beroende på hur brett talsituationen uppfattas. Uttryck som används för deixis används ofta också för *anafor. Pron. § 25, 52, 60, 68, 73, 79, Advb § 16–19, 24, Nomfraser § 96–99, Tempus § 8.

deklarativ huvudsats, huvudsats som inleds av icke-interrogativ satsbas och som i övrigt har fa-satsens form. Den deklarativa satsen uttrycker vanligen ett påstående: *I går regnade det*. Huvudsatser § 9–29.

deklination, böjningsklass för substantiv (efter hur pluralformen bildas) eller adjektiv (efter hur komparativ- och superlativformerna bildas). Subst. § 43, Adj. § 43–44.

del av helhet, Subst. § 13: a, 14: f, Adj § 19, Vb § 6: 6, 11: 3g, Prep. § 25: 3, Flerl. fraser § 3: a, Kompl. men. § 9: f, g. Jfr *helhet. Se också *dividuativ, *partitiv apposition, *partitivt attribut, **ha*-relation.

delmening, mening som tillsammans med en annan mening utgör en *komplex mening. Kompl. men. § 2.

deltagarroll, semantisk roll som vanligen tillkommer någon av aktionens animata aktanter eller det som aktionen riktar sig emot, t.ex. någon av följande olika rolltyper: agens, mottagare (inklusive upplevare), föremål för aktionen. Vbfraser: Allm. § 23: 1. Jfr *inre roll.

demonstrativt pronomen, definit pronomen som till sin grundbetydelse är *deiktiskt, t.ex. *den* i: *Läs den boken*. Demonstrativa pronomen används också anaforiskt, t.ex. *den* i: *1946 blev han färdig med romanen. Den boken blev en stor framgång*. Pron. § 61–81.

denotation, det som ett uttryck kan användas om i kommunikation. Ett substantiv denoterar t.ex. konkreta eller abstrakta företeelser, adjektiv denoterar egenskaper, verb denoterar aktioner etc. Vad ett ord kan denotera beror på dess *deskriptiva betydelse. När en talare använder ett ord, är det ordets denotation som sätter gränserna för vad han kan *referera till med ordet. Om någon har fått en gul tegelsten i huvudet, kan han säga *jag har fått en sten i huvudet* eftersom ordet *sten* har en denotation som innefattar objekt av den typ som talaren har träffats av.

dental, konsonant som bildas med tungspetsen eller främre delen av tungan mot eller strax bakom tänderna. Dentaler är bl.a. *d*-, *t*-, *n*- och *l*-ljuden.

deontisk, om (uttryck för) betydelse som innebär talarens lämplighetsbedömning utifrån allmänna moraliska regler, juridiska eller andra bestämmelser eller funktionella krav av det som sägs i satsen. Deontisk betydelse anges t.ex. med vissa hjälpverb, t.ex. *böra*. Mod. hjälpvb § 1. Jfr också *modal.

deponens, sådan *s*-form av verb som inte har *passiv funktion, t.ex. *andas*, *enas* 'ena sig'. Vb § 48–49.

desiderativ huvudsats, huvudsats som normalt uttrycker önskan och som prototypiskt utgörs av en *af-sats inledd med *bara* eller *om*. Huvudsatser § 100–115.

deskriptiv anafor, anafor där det anaforiska uttrycket innehåller kompletterande upplysningar om korrelatets referent. Pron. § 66, 81.

deskriptiv betydelse, den del av ett ords betydelse som gör att ordet kan användas för att ge upplysningar om en referents beskaffenhet eller relation till andra referenter. Den deskriptiva betydelsen behövs när talaren vill utsäga något om något (Hon är *snickare*. De är *trötta*. Han *läser*. Ni *kritiserar* oss). Men den gör det också möjligt att identifiera de referenter som utsagan gäller (Jag har talat med *snickaren*. Hon gillar inte det *röda*). Den deskriptiva betydelsen hos vissa ord gör det också möjligt att utsäga något om propositioner och/eller om den inbördes relationen dem emellan (Om hon kommer är *tveksamt*. Om hon kommer *beror på* om det regnar). Två ord med samma deskriptiva betydelse är *synonyma. Ett ords betydelse omfattar oftast inte bara deskriptiv betydelse utan också olika slag av bibetydelse, t.ex. stilvärde, underförstådd värdeladdning etc. Om uttryck med samma form men med olika deskriptiv betydelse se *homonymi, *polysemi.

deskriptivt adverb, adverb som i stor utsträckning kan tolkas utifrån sin egen lexikala betydelse. Advb § 4: b, 49. Jfr *pronominellt adverb.

deskriptivt attribut, attribut som (tillsammans med nominalfrasens huvudord) framför allt används för att beskriva referenten. Deskriptiva attribut är adjektivattribut, deskriptiva genitivattribut samt nästan alla efterställda attribut. Nomfraser § 2.

deskriptivt genitivattribut, framförställt deskriptivt attribut i form av en nominalfras i genitiv, t.ex.: *två timmars* sömn. Nomfraser § 50.

deskriptivt predikativ, predikativ som karakteriserar eller klassificerar predikationsbasen. Predv § 30. Jfr *identifierande predikativ.

destination, Subst. § 14: h. Se också *mål.

determinativ, om definit attribut som kan sägas hänvisa framåt till en restriktiv relativ eller narrativ bisats i samma nominalfras, t.ex.: *den* {bok/boken} som du älskar, *det* hon vill, *den* som vill arbeta, *den* omständigheten att det regnar, *det* att hon håller sig borta. Pron. § 31, 39: 2a, 59: b. Jfr Nomfraser § 75:e, Bisatser § 51.

determinativ sammansättning, sammansättning vars sista led är det grammatiska och semantiska huvudledet. De allra flesta sammansättningar är determinativa: *plåtask*, *ljusgrön*, *småspringa*.

dialekt, språkform som talas inom en geografiskt begränsad del av språkområdet, som av språkbrukarna inte erkänns som en variant av standardspråket och som avviker tydligt från detta inte bara i uttal utan också i morfologi och ordförråd. I denna grammatik beskrivs inte dialekterna utan endast det svenska standardspråket inklusive dess *regionala varianter.

diates, böjningskategori som omfattar distinktionen mellan verbets former utan eller med (deponentiellt eller passivt) *s*-suffix: *reta* : *reta-s*. Vb § 34, 45–49.

diffust flertal, flertal där det exakta antalet inte anges eller är känt. Subst. § 60, 73 not 5.

dimension, Adj. § 3 (adjektiviskt betydelsefält).

direkt anafor, *anafor där det anaforiska uttrycket har samma referens som sitt korrelat. Nomfraser § 102. Jfr *indirekt anafor.

direkt anföring, återgivande av tal eller tankar som om de vore ordagrant citerade. Se *citatmening. Jfr *indirekt anföring.

direkt deixis, deixis där en referent utpekas utan omväg via någon annan referent: *där*, *nu*, *den här saxen*. Jfr *indirekt deixis. Nomfraser § 99.

direkt korrelat, *korrelat vid *direkt anafor.

direkt objekt, det sista objektet i en konstruktion med två objekt, t.ex. *en förklaring* i *Jag gav henne en förklaring. Jag är skyldig henne en förklaring.* Obj. § 9, 24. Jfr *indirekt objekt, *bitransitiv.

direktiv huvudsats, huvudsats utan satsbas med det finita verbet i imperativ och vanligen utan subjekt. Den direktiva satsen anger vanligen någon form av uppmaning: *Gå din väg. Tag tåget.* Huvudsatser § 30–53.

disjunktiv, om relation som innebär att av två eller flera vanligtvis samordnade led vart och ett av leden är alternativ till de andra. Disjunktiv relation kan uttryckas t.ex. med konjunktionen *eller* och med adverbial som *alternativt*, *annars*, *eljest*. Konjn, subjn, infm. § 2: b, Satsadvl § 48, Samordn. § 26.

disjunktiv konjunktion, konjunktion som anger en *disjunktiv relation: *eller*. Konjn, subjn, infm. § 2: b.

diskursmarkör, uttryck som anger hur en (syntaktisk, semantisk eller pragmatisk) enhet förhåller sig till textsammanhanget eller talsituationen i övrigt. Interj. § 7–8, Satsadvl § 39, 44, Samordn. § 28, 38–39. Se också *samtalsreglering.

dislokation, *annex som är korrelat till en pronominell kopia i den inre satsen, t.ex.: *Böckerna om Swedenborg*, dem glömde jag hemma. Jag glömde dem hemma, *böckerna om Swedenborg*. Annex § 2–9.

dissimilation, uttalsändring som innebär att ett ljud blir mera olikt ett annat ljud, t.ex. när ett *a* som obetonat suffix efter en stavelse som också innehåller ett obetonat *a* ersätts med *e* som i attributen i *det gladast-e barnet*, *den enarmad-e banditen* (jfr *det lycklig-a barnet*, *den trendig-a stolen*).

distinktiv, betydelseskiljande.

distribution, (a) ett uttrycks placerings- och kombinationsmöjligheter i förhållande till andra uttryck, (b) betydelsegrupp omfattande adverb som anger referenters fördelning i förhållande till varandra, t.ex. *nationsvis*, *åtskils*, *tillsammans*. Advb § 3: 2b.

distributivt pronomen, pronomen som betecknar alla referenter (i en viss mängd eller över huvud taget) tagna en och en: *varje*, *var*. Pron. § 135–144.

distributivt flertal, flertal om referenter som åsyftas var och en för sig: *Pojkarna kunde lyfta bordet*, om var pojke för sig kunde lyfta bordet. Subst. § 60. Motsats: *kollektivt flertal.

dividualisering, användning av ett *individuativt substantiv (t.ex. *en lök*) som *dividuativt, t.ex. *Här luktar lök*. Subst. § 4. Jfr också *svagt referentiell.

dividuativ, om (uttryck för) en referent som inte är tydligt avgränsad, som inte kan räknas och som är delbar i den meningen att delarna kan benämnas med samma substantiv som den odelade mängden, t.ex. *grädde*, *zink*, *prat*, *glädje*. Subst. § 3. Jfr *individuativ, *svagt referentiell.

dold anföring, *referatmening(ar) utan *anförande sats(er). Anf. men. § 3 Anm., 6, 18. Jfr *synvinkel.

drabbad, se *gynnad.

drag, ibland *betydelsekomponent.

dramatiskt presens, annan beteckning för *historiskt presens.

dubbel negation, konstruktion som innehåller två negerande uttryck med samma avsedda betydelse som om den endast haft ett negerande uttryck. Satsadvl § 87 not 1.

dubbel satsdel, annan beteckning för initial *dislokation där den pronominella kopian står som fundament i den inre satsen, t.ex.: *Böckerna*, *dem* har jag glömt. *Bilen*, *den* är på verkstad.

dubbeladverbial, par av tids- eller rumsadverbial som preciserar varandras betydelse och som tillsammans utgör ett sammanhållet satsled: *förra året i juli*, *där borta i hörnet*, *utanför Umeå om våren*. Advl § 26, 66.

dubbelimperativ, konstruktion med två på varandra följande imperativformer i stället för en konstruktion där det första verbet är överordnat den följande verbfrasen, t.ex. *Försök lyft stenen!* (jfr *Försök att lyfta stenen!*). Huvudsatser § 33.

dubbelsupinum, konstruktion där ett verb i supinum bestämmer ett verb som också står i supinum, fastän det överordnade verbet annars styr infinitiv i det underordnade verbet, t.ex. *kunnat gjort* (i stället för *kunnat göra*). Vbfraser: Allm. § 16.

dubbelt subjekt, annan beteckning för *dislokation där den pronominella kopian i den inre satsen fungerar som subjekt och fundament.

dubbeltydig, om uttryck som har två klart skilda betydelser, t.ex.: Hon tog den vänstra *filen*. Han ville *prova kostymen i skyltfönstret*. Jfr *vag, *flertydig. Jfr också *homonymi, *polysemi.

dubblering, se *final dubblering.

duration, aktions utsträckning i tid. Duration kan anges med adverbial som anger *varaktighet eller *tidsåtgång. Prep. § 22: b, Advl § 104–106. Se också *durativ.

durativ, om *aktion som varar en viss tid. Den durativa aktionen kan vara ett *tillstånd eller en *process. Motsats: *punktuell. Aktionsarter § 11. Jfr *progressiv.

dynamisk, om aktion som innebär att predikationsbasen genomgår olika tillstånd eller förändras från ett tillstånd till ett annat. Den dynamiska aktionen kan vara en *punkthändelse eller en *process. Motsats: *statisk. Aktionsarter § 10.

dåtid, annan beteckning för *förfluten tid.

efterfält, position efter den *inre satsen där dislokerade led, finalt dubblerade led samt fria annex kan placeras. Satsens struktur § 12.

efterled, andra ledet i en sammansättning.

efternamn, Egenn § 4, 7: 1, 9: 3, 11.

efterställd, om bestämning placerad efter sitt huvudord, t.ex. om attribut efter sitt substantiv (t.ex.: riset *från Indien*) eller adverbial efter sitt adjektiv (t.ex.: hygglig *mot oss*).

egennamn, en ordklass, se kapitel 3. Det typiska egennamnet saknar betydelse och pekar ut en (i sammanhanget) unik referent: *Sven*, *Gustavsson*, *Gnosjö*, *Arbetsmarknadsstyrelsen*, *Dagens Nyheter*.

egenskap, särskilt en referents stabila, konstitutiva beskaffenhet. Egenskap anges prototypiskt med adjektiv. Jfr *tillstånd.

egentlig betydelse, den delbetydelse hos ett uttryck som är utgångspunkten för ordets *överförda (t.ex. metaforiska eller metonymiska) betydelse.

egentligt subjekt, sådan bunden nominal bestämning till verb som vanligen utgörs av en indefinit nominalfras och som samförekommer med ett *expletivt pronomen (*formellt subjekt) på subjektsplats. Egentligt subjekt uttrycker samma roll i förhållande till verbet som ett ordinärt *subjekt vid samma verb men står på den plats där *objektet brukar stå. Exempel: *Det saknades två stolar.* (Jfr: *Två stolar saknades.*) *Numera bor det en pensionerad överste i huset.* (Jfr: *En pensionerad överste bor numera i huset.*) Kapitel 19 Egentliga subjekt. Jfr också subjekt som *postponerat led.

egressiv, om betydelse hos ett verb eller en verbfras som anger slutfasen av en aktion. Jfr Vb § 9: a, Aktionsarter § 5: c. Jfr *ingressiv.

ekofråga, en fråga varmed innehållet i en ställd fråga upprepas av den tillfrågade. Ekofrågan uttrycks ofta med en af-sats: *Om August kommer? Vem som målat den där?* Huvudsatser § 69, 80.

elidera, utelämna en av två vokaler som sammanstöter i gränsen mellan ord: *Vi ska (i)nte klaga. Hon trodd(e) att det skulle gå.*

ellips, utelämning av uttryck. Det genom ellips utelämnade uttrycket kan sättas in i textens lucka utan att satsen blir ogrammatisk. Luckan har oftast ett korrelat i texten som visar vilket uttryck som är utelämnat. Kapitel 43 Ellips. Jfr *utelämnad, *underförstådd.

emfas, framhävning, t.ex. för att ange *kontrast eller känslomässig laddning. Emfas anges bl.a. med förhöjd betoning. Exempel: *Det var » »Per (inte Åke) som sjöng. Ditt e» »ländiga kräk!* Också om adverb som framhäver högre grad. Adjfraser § 19, Annex § 10, Bisatser § 39. Jfr *fokus, *fokuserande adverb, fokuserande pronomen.

emfatisk omskrivning, annan beteckning för *utbrytning.

emfatiskt attribut, attribut bestående av totalitetspronomen eller *själva* som inleder komplex definit nominalfras (t.ex. *all* respektive *själva* i *all den goda sylten*, *själva det operativa arbetet*). Nomfraser § 8. Också om efterställt attribut av typen *i all sin dar* i nominalfrasen *vad i all sin dar*. Nomfraser § 33, Huvudsatser § 60.

emotion, Vb § 11: 2e (ett verbalt betydelsefält). Se också *känslouttryck, *pejorativ, *värdering.

emotiv artikel, obestämd artikel i starkt rematisk nominalfras för att ange en anmärkningsvärd egenskap hos predikationsbasen. Emotiv artikel förekommer också i pluralis, t.ex.: Ni är *ena* riktiga dumbommar. Pron. § 173.

empati, det att talaren övertar en omtalad persons kunskaps- och attitydperspektiv. Empati kan röja sig genom att talaren hänvisar till den omtalade situationen med deiktiska uttryck i stället för med anaforiska. Advb § 24, Anf. men. § 18.

endocentrisk, om konstruktion som består av ett huvudord och dess eventuella bestämningar. I denna grammatik beskrivs de flesta icke satsformade konstruktioner som endocentriska utom de *flerledade. Jfr *exocentrisk.

enkel nominalfras, nominalfras som utgörs av emfatiskt attribut eller kvantitetsattribut + definit nominalfras: *själva den inre kretsen, en den vackaste blomma*. Jfr motsatsen: *komplex nominalfras.

enkelt tempus, tempus som bildas med suffix, dvs. presens och preteritum. Tempus § 7–17. Jfr *sammansatt tempus (som bildas med hjälpverb).

enklis, det att ett obetonat ord ansluter sig fonetiskt till ett föregående vanligen mera betonat ord, ibland med ljudbortfall som följd: *Jag » tänkte-$_0$nte » på-$_0$de*.

enledad, om konstruktion som består av bara en fras. Jfr *flerledad.

enledad huvudsatsekvivalent, *huvudsatsekvivalent bestående av en fras som annars kan utgöra primärt satsled i en sats: *Svag is. Så utmärkt!* Utöver denna fras kan huvudsatsekvivalenten innehålla ett eller flera optionella led: *Svag is vintertid*. Icke satsf. men. § 27–36. Jfr *tvåledad huvudsatsekvivalent.

enställig, om semantiskt predikat som förutsätter bara en aktant: *vaken* (*A var vaken*), *sova* (*A sov*). Jfr *ställighet, *valens.

ental, antalet 1. Motsats: *flertal. Jfr *singularis (en böjningsform som ofta anger ental).

entalsord, ibland vart och ett av grundtalen för 1–9. Räkn. § 5.

epexegetisk, ibland om genitiv av ett attributivt egennamn som anger vad huvudordets referent heter: *Sundsvalls stad*. Nomfraser § 12: f.

epistemisk, om (uttryck för) en betydelse som innebär talarens sannolikhetsbedömning av det som sägs i satsen. Epistemisk betydelse kan framför allt anges med vissa modala hjälpverb (t.ex. *lär*, *torde*) och satsadverbial (*nog*, *möjligen*). Satsadvl § 17–19, Mod. hjälpvb § 2.

epitet, annan beteckning för huvudordet i en nominalfras med fast apposition: *jagaren* Gotland, *kapten* Bölja. Jfr Nomfraser § 71–73.

erbjudande, Interj. § 4: d, Huvudsatser § 41. Jfr *uppmaning.

erlebte rede, återgivande av tal eller tankar med *referatmeningar utan anförande sats. Se *dold anföring.

ersättning, Prep. § 25: d, Advl § 80.

etymologi, ords historiska bakgrund i fråga om form och betydelse och läran därom.

evaluering, Satsadvl § 22. Se också *värdering.

exemplar, individ som är medlem i en viss klass. Jfr *artbetydelse, *sortbetydelse, *typ.

exemplifierande apposition, *pseudoapposition som exemplifierar det som resten av nominalfrasen betecknar, t.ex.: fåglar, *särskilt hägrar*. Nomfraser § 70.

exemplifierande tillägg, se *pseudoapposition.

existens, Vb § 11: 3d (ett verbalt betydelsefält), Eg. subj. § 13.

existentialkonstruktion, konstruktion där ett verb tar *formellt och *egentligt subjekt (*existentialsats).

existentialsats, sats med *formellt och *egentligt subjekt: *Det står kräm i kylen*.

exkluderande samordning, samordning där det senare ledet anger ett undantag från det som sägs i första ledet. De samordnade leden förbinds med *utom*, *förutom*. Samordn. § 47.

exklusiv, (a) om disjunktiv samordning där kontexten antas gälla om bara ett av samordningens led: *Han är (antingen) tysk eller engelsman*. Samordn. § 26. (b) om jämförelse mellan komparander som inte uttryckligen hänförs till samma mängd: *Hon sprang fortare än sin syster*. Adj. § 46. Jfr *inklusiv.

exocentrisk, om konstruktion som saknar huvudord. En finit sats brukar uppfattas som en exocentrisk konstruktion. Exocentriska icke satsformade konstruktioner kallas i denna grammatik *flerledade. Jfr *endocentrisk.

explanativ, om en relation mellan två satsinnehåll som innebär att en sats anger skälet till att anta det som sägs i den andra satsen. Explanativ relation uttrycks t.ex. med konjunktionerna *för*, *ty*, satsadverbial som *nämligen* eller subjunktionen *eftersom*. Satsadvl § 47, Samordn. § 45. Jfr *kausalitet (a).

explanativ konjunktion, konjunktion som anger en *explanativ relation: *ty*, *för*. Konjn, subjn, infm. § 2: d.

expletiv, om uttryck som saknar egen referens eller betydelse men ändå fungerar som ett led i en sats. Expletivt *det* kan vara subjekt, t.ex. *Nu regnar det igen. Så står det plötsligt en karl i dörren. Då är det praktiskt med stövlar. Det är ju du som bråkar. Därför överraskade det oss att han protesterade.* Vissa typer av satser med expletivt subjekt kallas *opersonliga. Det expletiva subjektet i vissa satser kallas också *formellt subjekt. Expletivt *det* kan också stå som objekt: *Ni gjorde det möjligt för mig att åka till Italien. Vi har det bra nu.* Obj. § 12, Subj. § 18–25. Se också *platshållare.

explicit, om innehåll som är direkt uttryckt i texten. Synonymer: utsatt, nämnd, utsagd. Jfr *implicit, *underförstådd, *utelämnad.

expressiv bisats, bisats med nominal funktion och *expressivt led som satsbas eller med inledaren *som*. Den expressiva bisatsen anger något anmärkningsvärt, ofta något som föreligger i anmärkningsvärt hög grad. Exempel: Det var fantastiskt *så fina rosorna är*. Det är något otroligt *som den mannen kan spela*. Bisatser § 79–80.

expressiv ekosats, *om*-sats som upprepar propositionen i ett föregående yttrande och som anger emfatiskt instämmande. Exempel: – De är visst kära i varandra. – » *Om de är!* Huvudsatser § 95. Jfr *ekofråga.

expressiv huvudsats, huvudsats som utgörs av en af-sats och som kan inledas av subjunktion eller av *expressivt led som satsbas. Den expressiva huvudsatsen anger talarens spontana emotiva reaktion inför något anmärkningsvärt (t.ex. beundran, överraskning, avsky): *Att du bara vill! Som jag har jagat dig! Så fina rosorna är!* Huvudsatser § 90–99.

expressivt led, led som innehåller *så*, *vad*, *sådan* eller *vilken* och som fungerar som satsbas i *expressiv huvud- eller bisats eller ensamt bildar icke satsformad mening (expressiv fras): *Vad vacker* den är! Det var väldigt *vad mycket ogräs* du har i ditt land! *Vad mycket ogräs*! Huvudsatser § 92, Icke satsf. men. § 36: 1.

extraposition, ibland (placering som) *annex eller *postponerat led.

fa-form, **fa-ordföljd**, struktur som *fa-sats.

fakticitet, det som talaren tar för givet (att lyssnaren vet) om sanningshalten i ett givet yttrande i en given situation. Man kan urskilja särskilt följande möjligheter: (a) förutsatt sann (presupponerad), (b) förutsatt osann (irreell), (c) neutral. Härtill kommer (d) hävdad, dvs. när talaren påstår om en sats att den är sann utan att ta lyssnarens uppfattning för given. I vissa fall kan det också tas för givet att en proposition är möjlig men osannolik. Inffraser § 25, Tempus § 42, Bisatser § 14, Huvudsatser § 7, 70, 74, 97, 105. Se *presupponerad, *irreell, *neutral.

faktisk, särskilt (a) om proposition som *hävdas eller *presupponeras eller (b) om referent som förutsätts existera. Jfr *fakticitet.

faktivt predikat, predikat som tar ett sakförhållande (uttryckt med en narrativ bisats) som aktant och där det ligger i predikatets betydelse att bisatsens proposition är sann (*presupponerad) oberoende av om det överordnade predikatet är

negerat eller befrågat. Faktiva predikat uttrycks med verb som *veta*, *inse*, *beklaga*, *märka* och adjektiv som *konstig*, *tragisk*. I satsen *Per insåg (inte) att spelet var slut* är alltså bisatsen presupponerad oberoende av om *inse* är negerat eller ej. Bisatser § 62: 2. Vid många predikat av denna typ används rogativ interrogativ bisats för att ange en icke-presupponerad proposition: *Per vet nog (inte) om spelet är slut*. Bisatser § 68. Jfr *implikativt predikat.

fakultativ, annan beteckning för *optionell.

falsk sammansättning, annan beteckning för *fonologisk sammansättning.

falsk utbrytning, satsfogning av typen *Det som jag tycker bäst om är geografi* till skillnad från satsfogningar som är exempel på ordinär *utbrytning, t.ex. *Det är geografi som jag tycker bäst om*. Bisatser § 40.

familjenamn, se *efternamn.

farhåga, Huvudsatser § 108.

fasalt hjälpverb, hjälpverb som anger vilken fas av aktionen som avses, t.ex. *börja*, *fortsätta*. Vb § 9: a, Samordn. § 20.

fa-sats, sats där subjektet (om det inte är satsbas) samt mittfältsadverbial placeras efter det finita verbet. Fa-satsen är huvudsatsens prototypiska form: *Då hade Per inte kommit*. Satsens struktur § 3. Jfr *af-sats.

fast apposition, restriktiv apposition som hålls samman prosodiskt (genom ordgruppsbetoning) med sitt huvudord, t.ex.: staden *Kalmar*. Nomfraser § 71–73.

fast sammansättning, sammansatt verb, som inte kan parafraseras med partikelförbindelse, t.ex. *anföra*. Vb § 20. Jfr *lös sammansättning.

femininum, lexikalisk egenskap som innebär att ordets referent förutsätts vara av kvinnligt kön: *faster*, *hon*. Subst. § 9, Pron. § 37. Se också Adj. 68, Pron. § 63. Jfr *maskulinum.

final, (a) om den logiska relationen mellan två propositionella innehåll som innebär att ett satsled (en final bisats, preposition + infinitivfras eller preposition + nominalfras) anger avsikten med det som sägs i den överordnade satsen, (b) om en adverbiell bisats som anger avsikt. Bisatser § 126–127. (c) om uttryckselement som står i slutet av ett ord, en fras eller en sats.

final dislokation, *annex som placeras i satsens *efterfält, koreferentiellt med en pronominell kopia i den inre satsen, t.ex.: Han är skicklig, *den nye svetsaren*. Annex § 2–9.

final dubblering, *annex som placeras i satsens *efterfält och som kan utgöras av ett anaforiskt pronomen koreferentiellt med ett nominalt fundament i den inre satsen eller av en negation som dubblerar en negation i den inre satsen, t.ex.: Lars har inga syskon, *han*. Lars har inga syskon, *inte*. Annex § 10–11.

final ellips, *ellips som innebär att led i slutet av en struktur, t.ex. av en sats eller en nominalfras, utelämnas: ‹*en grön Ø*› *och* ‹*en röd stol*›.

final subjunktion, subjunktion som anger avsikt, t.ex. *för att*. Konjn, subjn, infm. § 8: f.

finalt annex, *annex med placering i satsens *efterfält. Kapitel 36 Annex.

finit, om verbform med funktion som huvudord i satsens predikatsled. De viktigaste finita verbformerna är presens, preteritum samt imperativ.

finit verbfras, verbfras med huvudordet i finit form och med funktion som satsens *predikatsled, t.ex.: Din man *skall lämna tillbaka boken*.

finlandssvenska, regional variant av svenska som är karakteristisk för Finlands svensktalande befolkning. Jfr *sverigesvenska.

fixerad, om fast ordgrupp som har en helhetsbetydelse (ungefär som ett enda lexikonord) och där orden i ordgruppen har oföränderlig form och ordning och heller inte kan skiljas åt: *på grund av*, *med barn*, *eld upphör*, *god kväll*. Många fixerade ordgrupper är *lexikaliserade.

flerledad, om konstruktion som består av två eller flera fraser som inte är syntaktiskt över- eller underordnade varandra. Flerledade är vissa satsbaser (dubbeladverbial, Advl § 26, 66), vissa satsvärdiga fraser (kapitel 26 Subjunktionsfraser och 27 Flerledade fraser), vissa egennamn (Egenn. § 20: 1), vissa appositioner (Nomfraser § 65) och vissa icke satsformade meningar (Icke satsf. men. § 37–47).

flerledad *med*-fras, fras bestående av prepositionen *med* (eller *utan*) + en flerledad rektion, t.ex. Han hade aldrig klarat sig *med benet gipsat*. Flerl. fraser § 5–8.

flerledad nominal satsförkortning, *nominal satsförkortning som förutom en nominalfras består av ett eller flera andra led (motsvarande adverbial eller predikativ i en finit sats), t.ex.: *En blomma till svärmor på hennes födelsedag* är nog klokt. Flerl. fraser § 10.

flerordsadverb, lexikaliserad och fixerad ordgrupp med betydelse och syntaktisk funktion som adverb: *i väg*, *i sank*, *på tok*, *på pin kiv*, *väster ifrån*. Advb § 10: c samt Anm. 2 och 3.

flerordspreposition, lexikaliserad och fixerad ordgrupp med betydelse och syntaktisk funktion som preposition, t.ex. *på grund av*, *i stället för*. Prep. § 30.

flerordspronomen, lexikaliserad ordgrupp med betydelse och syntaktisk funktion som pronomen, t.ex. *var och en*, *var sin*, *vem som helst*. Vissa flerordspronomen har inre böjning (*var och en*, *vart och ett*), andra inte (*var sin*, *var sitt*). Pron. § 7.

flerordssubjunktion, lexikaliserad och fixerad ordgrupp med betydelse och syntaktisk funktion som subjunktion: *därför att*, *efter det att*, *även om*, *så snart som*. Konjn, subjn, infm. § 9.

flerordssubstantiv, lexikaliserad nominalfras som syntaktiskt fungerar som ett substantiv, t.ex.: ett *förmaningens ord*. Nomfraser § 31 not 2.

flerstavig, om uttryck som består av två eller flera stavelser.

flerställig, om semantiskt predikat som förutsätter fler än en aktant, t.ex.: *vänlig* (*A var*

vänlig mot B), *hitta* (*A hittade B*), *skyldig* (*A var skyldig B C*), *prata* (*A pratade med B om C*). Jfr *ställighet, *enställig, *tvåställig.

flertal, antal som överstiger 1. Motsats: *ental. Jfr *pluralis (om en böjningsform som oftast anger flertal).

flertydig, om ord eller uttryck med två eller flera klart åtskilda betydelser. Jfr *dubbeltydig, *homonymi, *polysemi.

flyktig vokal, annan beteckning för *stödvokal.

fogemorfem, annan beteckning för *bindesuffix.

fokus, det att något framhävs (en referent, ett sakförhållande, en omständighet) i motsats till något annat, varvid talaren underförstår att det framhävda är anmärkningsvärt i sammanhanget. Fokus kan också användas om det som framhävs. Jfr Advb § 47, Satsadvl § 50.

fokuserande adverb, adverb som framhäver en referent eller omständighet såsom i något avseende anmärkningsvärd gentemot en annan referent eller omständighet som hade kunnat spela samma roll i betydelsesammanhanget, t.ex. *bara*, *till och med*, *särskilt*, *åtminstone*, *bland annat*, *redan*, *först*. Advb § 47, Satsadvl § 50–64. Vissa fokuserande adverb anger att den tid (uttryckt eller underförstådd i satsen) vid vilken propositionen gäller är anmärkningsvärt sen eller tidig i jämförelse med en annan vid vilken den gäller eller skulle kunna gälla: *fortfarande*, *redan*. Advl § 107–112.

fokuserande pronomen, pronomen som framhäver en referent gentemot andra referenter vilka hade kunnat spela samma roll i betydelsesammanhanget, t.ex. *själv*, *egen*, *enda*. Pron. § 229–239.

fonem, minsta betydelseskiljande ljudsegment i ett ord: *be* består av de segmentala fonemen *b* + *e* eftersom *be* kan kontrasteras mot t.ex. *te* och *bi*. Också prosodiska (suprasegmentala) distinktioner kan utgöra fonem, t.ex. de båda tonaccenterna i *ställ-et* respektive *ställe-t*.

fonologisk fras, prosodiskt sammanhållen sekvens av ord runt en huvudbetoning, t.ex. ordgruppen *vi sätter den* (med samma prosodi som ordet *berättade*). Jfr *ordgruppsbetoning.

fonologisk sammansättning, flerstavigt rotmorfem (som *almanacka*) eller flerstavig avledning (som *sparsamhet*) med en prosodisk struktur som annars tillkommer sammansättningar, dvs. accent 2 och stark bibetoning på en senare stavelse: *²alma« nackorna*, *²sparsam« heten*.

fonotax, språkets regler för hur språkljud (*fonem) kombineras till stavelser och ord. Det är t.ex. typiskt för svenskans fonotax att inga ord börjar på *ng*-ljud och att knappast något slutar på *tj*-ljud.

form, (a) böjningsform hos ett ord (*bok*, *boks*, *boken*, *böcker* etc.) eller en variant av ett ords stam: *mer(a)*, *ta(ga)*, *(i)från*, (b) annan beteckning för *uttryck (b).

formell, (a) som har med formen (= uttrycket) att göra (i motsats till innehållet),

(b) om stilvärde som kontrasterar mot neutralt och ledigt skriftspråk respektive neutralt och vardagligt talspråk.

formellt objekt, *expletivt objekt i konstruktion med nexusinfinitiv som innehåller egentligt subjekt, t.ex.: Vi lät *det* komma in för många besökare. Obj. § 12: b.

formellt subjekt, led (vanligen det expletiva pronomenet *det*) som utan egen referens eller betydelse fungerar som subjekt i sats med *egentligt subjekt, t.ex.: *Det* behövdes mera färg. Eg. subj. § 6, Subj. § 19.

formord, ord som har en förhållandevis enkel egenbetydelse och som ofta tillsammans med böjningsmorfem bildar system för att uttrycka grammatiska kategorier. Formorden ingår i de tämligen slutna ordklasserna pronomen, hjälpverb, pronominella adverb, prepositioner, konjunktioner, subjunktioner, infinitivmärke. Motsats: *betydelseord.

framförställd, om bestämning placerad före sitt huvudord, t.ex. om attribut före sitt substantiv (t.ex.: *mitt andra* namn) eller om adverbial före sitt adjektiv (t.ex.: *ganska* förnäm).

framtid, tid som infaller efter talögonblicket. Tempus § 1–2, 8: b, 29–31.

fras, grammatisk konstruktion som inte är en sats och som definieras efter sin inre struktur och sin distribution. Fraser med huvudord benämns oftast efter huvudordet: adjektivfras, verbfras, participfras, adverbfras, prepositionsfras, subjunktionsfras. *Nominalfras är en sammanfattande beteckning för framför allt fraser med substantiv, egennamn eller substantiviska pronomen som huvudord. Frasen kan bestå av två eller flera *samordnade led, t.ex.: Väggen är *röd, blå och grön*. Frasen kan också bestå av ett *huvudord och *bestämningar till huvudordet, t.ex.: Den där tavlan är *väldigt typisk för honom*. Frasen kan ofta representeras av huvudordet ensamt som led i en större konstruktion, t.ex.: Tavlan är *typisk*. Kapitel 13 Fraser och frastyper. Jfr *sats.

frasavledning, annan beteckning för *ordgruppsavledning.

frassammansättning, annan beteckning för *ordgruppssammansättning.

frekvens, Advb § 3: 3c, Advl § 102. Se också *iterativ.

fri anafor, anafor där semantiska och pragmatiska förhållanden snarare än strukturella relationer avgör vad som kan vara korrelat åt ett anaforiskt uttryck. 3 pers. personliga pronomen har vanligtvis fri anaforisk relation till sina korrelat. Pron. § 42–51. Jfr *bunden anafor.

fri bestämning, bestämning som inte omfattas av huvudordets *valens. Fria bestämningar är alltid optionella och uppträder ofta syntaktiskt annorlunda än *bundna bestämningar.

fri generaliserande bisats, generaliserande bisats som utgör ett fritt adverbial eller ett satsadverbial i den överordnade satsen, t.ex.: Hon blir glad, *vad jag än föreslår*. Bisatser § 114.

fri indirekt anföring, *referatmening(ar) utan *anförande sats(er), se *dold anföring.

fri relativsats, annan beteckning för *appositionell relativ bisats.

frikativa, konsonant som uttalas med ofullständig avspärrning av luftpassagen så att buller uppstår. Frikativor är *v-*, *f-*, *s-*, *sj-*, *tj-*, *j-* och *h*-ljuden.

fristående bestämd artikel, annan beteckning för *bestämd artikel. Jfr också *bestämdhetssuffix.

fritt adverbial, adverbial som inte omfattas av huvudordets (oftast verbets) *valens. Vanligen fria är t.ex. adverbial som anger tid och avseende. Advl § 58–115. Jfr *bundet adverbial.

fritt annex, *annex som utgörs av ett sådant led som annars hade kunnat fungera som satsadverbial eller fritt adverbial i den inre satsen och som semantiskt ger samma bidrag till den inre satsens betydelse som ett sådant adverbial, såsom *för resten* i följande exempel: *För resten, vad har du här att göra? Vad har du här att göra, för resten?* Som fria annex räknas också nominalfraser och relativa bisatser vilka fungerar som apposition till den inre satsen eller till en verbfras i denna, t.ex.: Han har sagt ja, {*vilket/något som/ett beslut som*} *vi hälsar med glädje*. Annex § 12–15.

fritt attribut, deskriptivt efterställt attribut som inte omfattas av huvudordets *valens. Flertalet attribut är fria, bl.a. alla där huvudordet är ett pronomen eller ett egennamn och de flesta där huvudordet är ett konkret substantiv. Nomfraser § 55, 60.

fritt fundament, annan beteckning för initialt placerat *fritt annex.

fritt morfem, morfem som ensamt kan utgöra självständigt ord, t.ex. *film*, *kom*, *att*. Jfr *bundet morfem.

fritt predikativ, predikativ som inte omfattas av verbets *valens, t.ex.: *Mycket belåten* satte han sig ner. De hade *alla* varit i USA. Predv § 46–52. Jfr *bundet predikativ.

fråga, språkhandling som innebär att talaren begär information av lyssnaren. En fråga kan vara *sökande eller *underställande. En särskild typ av fråga är undran, där talaren inte väntar sig att lyssnaren skall (kunna) ge den önskade informationen. Huvudsatser § 6, 7: b, 8: b, 22–24, 46, 70–80, 87–89, 110, Icke satsf. men. § 34, 45. Jfr *interrogativ bisats, *interrogativ huvudsats (om satser som har en viss struktur och som kan ange fråga).

främmande ord, ord som etymologiskt sett är inlånat från annat språk och som i fråga om böjning, uttal och/eller stavning fortfarande har en främmande prägel.

främre vokal, vokal som bildas med tungans högsta punkt rätt långt fram i munhålan. Främre vokaler är t.ex. de som normalt stavas med *i*, *e*, *ä*, *y*, *ö*.

fundament, *satsbas i deklarativ huvudsats (t.ex. *i går* i *I går regnade det i Karlstad*, Huvudsatser § 12) eller i narrativ bisats med fa-ordföljd (t.ex. *i går* i *Hon sa att i går regnade det i Karlstad*, Bisatser § 4: 2b). Se också Satsbaser § 4, 18.

funktion, särskilt ett leds (ett morfems, ett ords, en sats') relation till andra led (morfem, ord, satser) i en överordnad morfologisk eller syntaktisk struktur. Jfr *struktur (som avser ett uttrycks inre byggnad).

funktionsmodifierande, om adjektiv som anger en egenskap som tillkommer referenten bara som medlem av den klass vilken betecknas med adjektivets huvudord: *allvarliga spekulanter*, *skickliga violinister*. Adj. § 12.

funktionsverbsförbindelse, lexikaliserad förbindelse av formordsliknande verb (t.ex. *falla*, *ha*, *ta*, *gå*, *göra*) + (preposition +) abstrakt substantiv, t.ex. *falla i sömn*, *anställa prövning*. Vbfraser: Allm. § 9.

futural, som gäller framtiden.

futuralt hjälpverb, temporalt hjälpverb som anger att den underordnade verbfrasens aktion infaller senare än den tid som anges med hjälpverbets eget tempus, vare sig denna är talögonblicket, en given tid i det förflutna eller en annan tid, t.ex.: Det {*ska/kommer att*} bli vackert väder i morgon. Efteråt *skulle* det kännas bättre, trodde han. Tempus § 28–31.

futuralt tempus, tempus som bildas med *futuralt hjälpverb.

futurum, sammansatt tempus som bildas av ett futuralt hjälpverb i presens med en underordnad infinitivfras och som anger att infinitivfrasens aktion inträffar senare än den nutid som anges med hjälpverbets eget tempus. Tempus, särskilt § 28–31. Jfr *futuralt hjälpverb, *futuralt tempus.

futurum infinitiv, infinitivfras bestående av ett futuralt hjälpverb i infinitiv med en underordnad infinitivfras, t.ex.: hoppas *komma att bli accepterad*, påstods *skola tentera före jul*. Tempus § 33.

futurum preteritum, sammansatt tempus som bildas av hjälpverbet *skulle* (i preteritum) med en underordnad infinitivfras och som anger att infinitivfrasens aktion inträffar senare än den givna tid i det förflutna som anges med hjälpverbets eget tempus, t.ex.: Han *skulle* säkert *bli bra*, men när? Tempus § 1, 4, 30: 2.

fyllnadsled, annan beteckning för *bunden bestämning till verbet.

fält, särskilt (a) sammanhållen sekvens av positioner i ett ordföljdsschema. Positionerna i satsens ordföljdsschema grupperar sig i *initialfält, *mittfält och *slutfält, vartill i vissa fall kommer *förfält och *efterfält. Satsens struktur § 2. (b) innehållsdomän (betydelsefält) som omfattar ett system av inbördes relaterade ordbetydelser. Verbs betydelser kan t.ex. sägas gruppera sig i tre fält: det fysiska, det psykiska och sociala samt det logiska. Vb § 11.

färg, Adj. § 3 (ett adjektiviskt betydelsefält).

följd, Konjn, subjn, infm. § 8: e, Advl § 56, 113: b, Bisatser § 124, 147, Samordn. § 45–46. Se också *konsekutiv, *konklusiv.

följeslagare, Prep. § 25: 5a, Advl § 79.

förbindelse, också **ordgrupp**, sekvens av ord som inte behöver utgöra en syntaktisk fras.

förbud, Interj. § 4: b. Se också *befallning.

förbytning, det att en nominalfras bestående av ett perfektparticip som attribut (A) med ett substantiviskt huvudord (H) används med samma innebörd som en nominalfras där adjektivattributets (A) semantiska motsvarighet är ett aktionellt huvudord och den förstnämnda nominalfrasens huvudord (H) ingår i ett prepositions- eller possessivattribut, t.ex. *den inställda festen* med samma innebörd som *inställandet av festen*. Nomfraser § 42 not 1.

föremål, särskilt aktant med den mest allmänt avgränsade semantiska rollen (den eller det som är föremål för aktionen), t.ex. det som flyttas, påverkas, åstadkoms, försvinner eller som bara står i en eller annan relation till något annat, t.ex.: Ställ undan *stolen*. Vill du göra *en stol? Den där statyn* liknar *en stol. Stolen* syns ju inte. Tänk inte mer på *stolen*. Vb § 7, Prep. § 25: 4d–e, Vbfraser: Allm. § 23: 1c, Obj. § 19, Advl § 35: a, Subj. § 27.

förenad, om adjektiv, particip eller adjektiviskt böjt pronomen med funktion som attribut i nominalfras med substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord. Motsats: *självständig. Se också *attributiv funktion.

förfluten tid, tid som infaller före talögonblicket. Tempus § 1–2.

förfält, position före den *inre satsen där dislokerade led och fria annex kan placeras. Satsens struktur § 11.

förgrundskomparand, den eller det som jämförs med någon eller något (= *bakgrundskomparand), t.ex.: *Felix* är lika gammal som Karl. Subjnfraser § 2, 4.

förhoppning, Huvudsatser § 114.

förklaring, se *explanativ, *skäl.

förled, första led i en sammansättning.

förledsanknytning, det att ett deskriptivt attribut semantiskt specificerar förledet i ett sammansatt huvudord, varvid valet av preposition i det förledsanknytande attributet beror på detta förled, t.ex. *förfoganderätt över tillgångarna*. Nomfraser § 55 not 2.

förledsanslutning, annan beteckning för *förledsanknytning.

förledsbestämning, annan beteckning för *förledsanknytning.

förmodan, se *sannolikhet.

förmåga, Vb § 11: 2g (ett verbalt betydelsefält), Mod. hjälpvb § 4, 9–10, 14, 19, Aktionsarter § 20.

förnamn, Egenn. § 4, 6, 7: 2–3, 8, 9: 1–2, 11.

förnimmelse, se *perception.

försanthållande, Satsadvl § 19. Jfr *sannolikhet.

förskjutet tempus, se *tempusförskjutning.

förslag, se *råd.

förstagradsbisats, bisats som är direkt underordnad i en huvudsats. Bisatser § 5. Jfr *andragradsbisats.

förstärkning, Satsadvl § 20.

förvåning, Interj. § 3, Huvudsatser § 82, 96.

gardering av sanningshalten av ett påstående, Huvudsatser § 20, 25. Se också *sannolikhet.

generaliserande adverb, *kvantitativt adverb som anger att satsens aktion utspelas på en plats, vid en tid eller på ett sätt som kan väljas godtyckligt: *var som helst*, *när som helst*, *hur som helst*. Advb § 36.

generaliserande bisats, adverbiell (eller nominal) bisats vars överordnade sats är giltig antingen för varje godtyckligt vald referent eller omständighet som stämmer med bisatsens beskrivning eller för en sådan referent eller omständighet som talaren inte kan eller vill beskriva närmare, t.ex.: Jag stannar här *vad du än säger*. Jag ser fram emot *vad du än ska säga*. Bisatser § 114–117.

generaliserande pronomen, *kvantitativt pronomen som betecknar en godtycklig referent av den typ som nominalfrasen beskriver: *vem som helst*, *hurdan som helst*. Pron. § 145–154.

generell referens, referens som tillkommer uttryck med *generisk betydelse.

generisk, om referensen hos ett uttryck (t.ex. en sats eller ett satsled) som avser alla förhållanden eller referenter som passar in på uttryckets beskrivning. Såväl subjektet som hela satsen i följande exempel kan sägas ha generisk betydelse: *I större hushåll sparar diskmaskinen mycket arbete*. En generisk aktion kan anges med ett verb som i sin grundbetydelse betecknar en specifik aktion men som i generisk användning i stället betecknar möjligheten eller förmågan att aktionen förverkligas, t.ex. *Maria talar spanska* 'Maria kan tala spanska', *Maria fotograferar* 'Maria brukar fotografera'. Subst. § 6, 73–74, Pron. § 37, 39, 44–45, 154, 171: c, Nomfraser § 100, 110, Aktionsarter § 20.

genitiv, kasusform, vanligen markerad med *-s*, mest hos substantiv, egennamn och vissa pronomen, t.ex. *den gamle mannen-s*, *min bror Karl-s*, *henne-s*. Genitivsuffixet fogas vanligen till nominalfrasens sista ord och kan (särskilt i talspråk) läggas till ett efterställt attribut, t.ex.: *de fyra-s* nya förslag, *alla andra-s* bostäder, Vad heter *karln där-s* fru? Genitiv anger vanligen *attributiv funktion hos nominalfrasen. Subst. § 75–77, Egenn. § 22–23, Pron. § 11, 13, 105, Nomfraser § 79, Prepfraser § 3: a, 4.

genitivattribut, (a) possessivattribut vars huvudord står i genitiv. (b) annan beteckning för *possessivattribut. Se också *deskriptivt genitivattribut.

genus, lexikal grammatisk egenskap hos substantiv, vilken avgör formen på *bestämdhetssuffixet i singularis (*båt-en*, *hus-et*) och påverkar bl.a. valet av kongruensböjd form för pronomen och adjektiv som attribut och predikativ. Genus är antingen *utrum eller *neutrum. Också egennamn har mer eller mindre entydigt genus. Subst. § 40–41, Egenn. § 15, Pron. § 10, 16.

giltighetsmodifierande, om adjektiv varmed talaren anger sin bedömning av hur adekvat det substantiviska huvudordets beskrivning av referenten är: *den faktiske diktatorn*, *en verklig ledare*. Adj. § 13.

given, ibland om företeelse (referent eller sakförhållande) som kan antas vara *känd för lyssnaren i det ögonblick då den kommer på tal. Motsats: ny.

grad, mer eller mindre exakt värde på en skala som anger t.ex. antal, längd eller ålder. Grad kan också avse den högre eller lägre intensitet varmed en egenskap manifesterar sig. Adj. § 9, Advb § 3: 1, 5, Adjfraser § 12–21, Satsbaser § 20, 22, Bisatser § 80, 113.

gradadverbial, adverbial som anger grad av den graderbara betydelsen hos det huvudord som adverbialet bestämmer (*ganska* stor, *rätt* många, röka *mycket*). Till gradadverbial räknas också sådana som anger mått och skillnad (*två meter* {bred/bredare}) samt adverbial som anger om ett visst värde har uppnåtts eller ej (*nästan* full) samt hur ett värde förhåller sig till ett visst lämpligt eller rimligt värde (*alltför* bred). Adj. § 9, Adjfraser § 6–21, Advl § 77, Advbfraser § 3.

graderbar, om egenskap eller process som förutsätter en skala på vilken predikationsbasen placerar sig i fråga om intensitet eller myckenhet etc. Adj. § 9, Advb § 5.

grafem, språkets minsta betydelseskiljande enheter i skrift. Bokstäver, interpunktionstecken, distinktionen stor : liten bokstav är exempel på grafem. Jfr *fonem.

grafisk mening, sekvens i skrift som inleds med versal och avslutas med stort skiljetecken. I normalfallet sammanfaller grafisk mening med syntaktisk *mening.

grafonomi, läran om språkets struktur på grafemnivå. Jfr *grafem.

grammatik, i denna framställning den del av språkbeskrivningen som ger reglerna för hur ordstammar bildas (ordbildning), för vilka ord som kan böjas och hur (böjning) och för hur böjda och oböjda ord av olika slag kan fogas samman till fraser, satser och meningar med en viss betydelse (syntax). Se vidare Inledning, avsnitt 5 och 7.

grammatisk kongruens, kongruens som innebär att två ord i en konstruktion har samma böjningsform inom en viss böjningskategori, t.ex. singularis eller pluralis inom kategorin numerus: *ingen stol*, *ing-a stol-ar*. Se *kongruens.

grammatisk, (a) som stämmer med språkbrukarens internaliserade (omedvetna) kunskap om språkets regelsystem, (b) som definieras eller regleras syntaktiskt eller morfologiskt snarare än semantiskt eller pragmatiskt.

grav accent, annan beteckning för *accent 2.

grundbetydelse, den delbetydelse hos ett ord som framstår som den psykologiskt grundläggande och utifrån vilken andra betydelser kan förstås som sekundära. Grundbetydelsen hos ett adverb som *in* är rumslig, dvs. tidsliga och andra betydelser som i *långt in på 1700-talet*, *sätta sig in i ngt* etc. är *överförda. Jfr *prototypisk, *egentlig betydelse.

grundkasus, kasusform utan kasussuffix hos substantiv, egennamn och vissa

pronomen. Grundkasus kontrasterar mot *genitiv, t.ex. *huset* mot *huset-s*. Vid vissa pronomen föreligger *nominativ och *ackusativ i stället för grundkasus. Subst. § 75, Pron. § 11.

grundtal, räkneord som anger exakt antal: *fyra*, *tvåhundrafemtio*. Räkn. § 2–18. Jfr *kvantitativt pronomen, *ordningstal.

gränsangivande, särskilt om tidsadverbial som tidfäster en durativ aktion genom att ange tidrymdens början och/eller slut, t.ex.: Hon ska arbeta i Afrika *från och med december*. De spelade *till klockan ett*. Advl § 100.

gränsrelaterad aktionsart, annan beteckning för *avgränsad aktionsart.

gynnad, om aktant som har fördel eller nackdel av aktionen. Adj. § 18, Vb § 6: 2, Pcp § 3: c, Prep. § 25: 4a, Obj. § 19: 3b, Advl § 35: b, 83. Jfr *valens, *aktant, *agens, *mottagare, *upplevare.

halvsvag, om böjning som har drag av både starka och svaga verbs böjning. Halvsvag böjning har verben *kunna*, *skola*, *vilja*, *veta*. Vb § 61.

handling, detsamma som *agentiv aktion.

haplologi, det att en av två likalydande sekvenser i följd utelämnas: *hålla sig för god* i stället för *hålla sig för för god*.

***ha*-relation**, samhörighetsrelation mellan två *aktanter som ofta kan anges med verbet *ha*. Den ena aktanten kan t.ex. stå i släktskapsrelation till den andra, inneha eller innehålla den andra, utgöra helheten varav den andra är en del etc. Exempel: *Svens dotter* (jfr *Sven har en dotter*), *Svens lägenhet* (jfr *Sven har en lägenhet*), *en burk med grönt lock* (jfr *Burken har ett lock*). Subst. § 13, Adj § 19, Vb § 6: 5–6, 11: 3f–g, Pcp § 16: b, Prep. § 25: 3, Advl § 81 Anm.

hastighet, Adj. § 3 (ett adjektiviskt betydelsefält).

helhet, Subst. § 13: a, 14: f, Adj § 19, Vb § 6: 6, 11: 3g, Pcp § 3: f, Prep. § 25: 3, Flerl. fraser § 3, 7, Kompl. men. § 9: f–g. Jfr *del. Se också *partitiv apposition, *partitivt attribut, **ha*-relation.

hiatus, vokalmöte såsom t.ex. i *blåa*, *dyig*, *stadium*.

hierarki, system av relationer som kännetecknas av över- och underordning. I en syntaktisk hierarki är huvudordet överordnat sina bestämningar eller frasen som helhet överordnad de led som ingår i den.

historiskt presens, presens som – ofta inom ramen för en sammanhängande berättelse – refererar till en given tid i det förflutna som om talaren och lyssnaren hade varit närvarande när den återgivna aktionen utspelade sig. Tempus § 10.

hjälpverb, verb som (i en viss betydelse) vanligtvis har en annan verbfras eller participfras som obligatorisk och enda *bundna bestämning, t.ex.: *har* skrivit, *blev* skriven, *kan* skriva, *lär* skriva. Vb § 29–33.

homofoni, relationen mellan två uttryck som uttalas likadant men har olika be-

tydelse och/eller tillhör olika formella kategorier (ett gott *skäl*, en vänlig *själ*, han *stjäl*) Vissa homofona uttryck företer också *homografi, dvs. har samma stavning, andra icke. Jfr *homonymi.

homografi, relationen mellan två uttryck som stavas likadant men har olika betydelse och/eller tillhör olika formella kategorier (ett *ton* potatis, en hög *ton*; den där *biten*, han blev *biten*). Vissa homografa uttryck företer också *homofoni, dvs. har samma uttal, andra icke. Jfr *homonymi.

homonymi, relationen mellan två uttryck som uttalas och/eller stavas likadant men som har olika betydelse och/eller tillhör olika formella kategorier (Den högra *filen* är bättre. Hon ville *prova klänningen i fönstret*). Se också *homofoni, *homografi. Om de båda olika betydelserna är tydligt besläktade talar man i stället om *polysemi, dvs. man säger att ett och samma uttryck har olika (del)betydelser. När ett uttryck tillhör olika ord- eller böjningsklasser betraktas de dock som homonymer även om tydlig betydelselikhet föreligger: substantivet *ljus* och adjektivet *ljus* räknas alltså som två homonyma ord. Jfr *synonymi.

hot, Huvudsatser § 19.

hundratalsord, ibland grundtal för 100, 200 etc. upp till 900. Räkn. § 6.

huvudbetoning, betoning som tillkommer den prosodiskt mest framhållna (= den starkast *betonade) stavelsen i ett ord, en fras eller en sats. Se också Förkortningar och notation, avsnittet Uttalsangivelser.

huvudord, det ord i en fras som avgör hur hela frasen kan fungera syntaktiskt, t.ex. substantivet, egennamnet eller det substantiviska pronomenet i en nominalfras, verbet i en verbfras, adjektivet i en adjektivfras, prepositionen i en prepositionsfras etc. Huvudordet kan i många fall ensamt utgöra hela frasen: *(den gamla) älgen*, *(väldigt) glad (i spagetti)*, *(inte) segla (i Östersjön)*, *bredvid (vårt hus)*. I vissa fall kan en följd av två eller flera ord fungera på samma sätt som eljest ett huvudord i en större konstruktion, såsom t.ex. *alltför vita* i nominalfrasen *det där alltför vita*.

huvudsats, sats som inte fungerar som led i någon annan sats. Den typiska huvudsatsen är bärare av en *språkhandling. Jfr *bisats, *fa-sats, *af-sats.

huvudsatsekvivalent, uttryck som i likhet med en huvudsats, en vokativfras eller en interjektionsfras dels inte utgör led i annan sats, dels är bärare av en språkhandling. En huvudsatsekvivalent har inte satsform men innehåller ett eller flera led av det slag som annars fungerar som satsled. Icke satsf. men. § 26–47.

huvudtryck, annan beteckning för *huvudbetoning.

huvudverb, verb som inte är *hjälpverb. Jfr Vb § 29–33.

hyperonym, uttryck för ett överordnat begrepp: A är hyperonym till B om B är ett slags A. *Fordon* är alltså hyperonym till *bil*, *röd* till *karmosin*, *gå* till *lunka*, *dimension* till *längd*. Konvers: *hyponym.

hypokoristisk, om namnform bildad (framför allt genom avledning) av egennamn och med prägel av förtrolighet (smeknamn): *Gunsan* av *Gun*, *Svenne* av *Sven*. Egenn. § 7: 2.

hyponym, uttryck för ett underordnat begrepp: A är hyponym till B om A är ett slags B. *Bil* är alltså hyponym till *fordon*, *karmosin* till *röd*, *lunka* till *gå*, *längd* till *dimension*. Konvers: *hyperonym.

hypotax, underordning (framför allt av satser). Jfr *paratax.

hypotes, språkhandling som innebär att talaren gör ett antagande genom att beskriva ett möjligt sakförhållande, ofta som utgångspunkt för att begrunda sakförhållandets konsekvenser. Den *suppositiva huvudsatsen har hypotes som sin prototypiska betydelse. Tempus § 48, Mod. hjälpvb § 2, Huvudsatser § 7: e, 25, 107.

hälsning, Interj. § 10.

händelse, detsamma som *avgränsad aktion.

hänvisning till källa eller indicier, Satsadvl § 21, Tempus § 25, Mod. hjälpvb § 2, 16, 21.

hävda, också **påstå**, hålla en proposition för sann och delge lyssnaren denna uppfattning. Prototypiskt utgår talaren ifrån att lyssnaren inte redan delar hans åsikt. Det typiska sättet att hävda någonting är genom *deklarativa huvudsatser. Jfr *språkhandling. Bisatser § 14: 1, Huvudsatser § 7: a, § 18.

hövlighet, Pron. § 27, Interj. § 10, Tempus § 47, Huvudsatser § 42.

icke-affirmativ sats, sats vars innehåll talaren inte garanterar som sant. Icke-affirmativa satser är framför allt frågesatser, negerade satser och hypotetiska satser. Jfr *affirmativ sats.

icke-relationell, om substantiv som inte i sin betydelse anger någon relation mellan olika referenter. Jfr *relationellt substantiv.

icke-restriktiv, om attribut som inte bidrar till att inskränka nominalfrasens möjliga referens i den föreliggande kontexten eller talsituationen. Jfr *restriktiv.

icke-resultativ, om aktion som inte leder till en bestående eller ständigt ackumulerande förändring. Jfr *resultativ.

icke satsformad mening, uttryck som anger en språkhandling och som fungerar i förhållande till omgivande uttryck som en huvudsats men som inte har satsform. Se kapitel 39 Icke satsformade meningar.

icke-specifik, om indefinit nominalfras varmed talaren refererar till en tänkt, möjligen icke-existerande referent, t.ex.: Jan önskar sig *en motorcykel*. Pron. § 180–184, Nomfraser § 108.

identifierande predikativ, predikativ nominalfras som betecknar en referent som är identisk med predikationsbasen, t.ex.: Stockholm är *Sveriges huvudstad*. Predv § 31.

identifikationsram, situationell eller kontextuell ram inom vilken en referent (angiven med definit nominalfras) skall kunna identifieras. Subst. § 74, Nomfraser § 96, 100.

identitet, Pron. § 118: a, 202, 218, Nomfraser § 96. Jfr *beskaffenhet. Se också *klassificerande.

idiomatisk, som stämmer med naturligt och normalt uttryckssätt.

ignorativ, (a) om betydelse som innebär att talaren inte vill eller kan specificera en viss beskrivning närmare, (b) särskilt om ett slags *generaliserande bisatser som har ignorativ betydelse enligt (a), t.ex.: Jag stod där och pratade med *vem det nu var*. Bisatser § 116.

imperativ, *modus (och finit verbform i detta modus) som prototypiskt uttrycker uppmaning: *tala! läs! skriv!* Imperativ är den finita verbform som används i *direktiv huvudsats. Vb § 40, Huvudsatser § 32, 39–44.

imperfekt, annan beteckning för *preteritum.

imperfektiv, annan beteckning för *oavgränsad.

imperfekt konjunktiv, annan beteckning för *konjunktiv till skillnad från *optativ (som då kallas presens konjunktiv).

implicit, som är *underförstådd eller vars uttryck är *utelämnat i texten.

implikativ anafor, anafor där det anaforiska uttrycket inte har samma referent som ett korrelat utan bara impliceras av något som har nämnts i texten, t.ex.: Hon har köpt *en villa*, men *trädgården* är rätt liten. Nomfraser § 104.

implikativt predikat, semantiskt predikat vars uttryck tar infinitivfras eller narrativ bisats som bestämning och där det ligger i predikatets betydelse att om dess egen aktion förverkligas, så förverkligas också den underordnade infinitivfrasens eller bisatsens aktion. Implikativa är predikat som uttrycks med t.ex. *lyckas*, *råka*, *åstadkomma*. Om man säger *Lars lyckades simma över sundet* innebär detta att Lars faktiskt simmade över sundet till skillnad från om vi säger *Lars lyckades inte simma över sundet*. Negativt implikativa är predikat vilkas underordnade aktion inte förverkligas om den överordnade aktionen förverkligas – och tvärtom. Negativt implikativa är predikat som uttrycks med t.ex. *glömma*, *låta bli*, *strunta*, *vägra*. Jfr *faktivt predikat.

improduktiv, om affix eller mönster för avledning eller böjning som inte längre används för att bilda respektive böja nya ord.

inanimat, om (beteckning för) referent som inte förutsätts utrustad med förnuft, vilja eller känsla: *stängsel*, *mörker*. Subst. § 8, Pron § 16.

indefinit, (a) om betydelse som innebär att lyssnaren inte förutsätts kunna unikt identifiera den avsedda referenten i verkligheten eller i textens värld. Nomfraser § 107–110 och (om indefinit tidfästning) Advl § 91. (b) om uttryck som indikerar indefinit betydelse, t.ex. om nominalfraser som saknar definithetsmarkörer (indefinita nominalfraser). Nomfraser § 21–31. Jfr *definit, *allmänt indefinit pronomen.

indikativ, *modus (och finit verbform i detta modus) som saknar specificerad modusbetydelse och som därför används i de flesta typer av satser. Verb i modus indikativ böjs också i tempus (presens och preteritum). Vb § 36–39.

indirekt anafor, anafor där det anaforiska uttrycket inte direkt betecknar en referent som är identisk med en i texten nämnd referent utan i stället betecknar sin referent genom att ange dess relation till en annan i texten nämnd referent, t.ex.: Vi åt klockan 7. *Efteråt* tittade vi på TV. Nomfraser § 103–104, Advl § 92: 2c. Jfr *implikativ anafor, *intensionell anafor.

indirekt anföring, återgivande av tal eller tankar med narrativ eller interrogativ bisats, varvid den överordnade satsen normalt anger vem som är upphovet till talet eller tanken. Vid indirekt anföring står den återgivande talaren förhållandevis fri gentemot den återgivna replikens eller tankens ursprungliga form. Deiktiska uttryck rättar sig sålunda efter den återgivande talarens perspektiv. Anf. men. § 4. Se också *direkt anföring, *referatmening.

indirekt deixis, deixis där ett uttryck inte direkt utpekar en i talsituationen given referent utan i stället betecknar sin referent genom att ange dess relation till en annan deiktiskt given referent. Adverben *nyss*, *snart* är indirekt deiktiska, eftersom de anger en tid som föregår eller följer på det deiktiskt givna talögonblicket. Advb § 19, Advl § 92: 2b.

indirekt korrelat, *korrelat vid *indirekt anafor.

indirekt objekt, det första objektet i en konstruktion med två objekt, t.ex. *henne* i *Jag gav henne boken*. *Du är skyldig henne en ursäkt*. Obj. § 9, 24. Jfr *direkt objekt, *bitransitiv.

indirekt tal, icke ordagrant återgivande av annan persons yttrande genom *referatmening, *indirekt anföring eller på annat sätt.

indirekt tidfästning, tidfästning genom att ett ställe på tidslinjen anges via ett annat ställe (*bastiden) som kan vara underförstått eller uttryckt i satsen: *två dagar senare*, *två dagar efter bröllopet*, *om två dagar*. Motsats: direkt tidfästning. Advl § 92: 2.

individbetydelse, betydelsen hos ett substantiv som hänför sig till enstaka exemplar av den typ som substantivets beskrivning passar på. Subst. § 6: a. Jfr *artbetydelse, *sortbetydelse, *exemplar.

individualisering, användning av ett primärt *dividuativt substantiv som *individuativt. Subst. § 5.

individuativ, om (uttryck för) en referent som är avgränsad och räknebar och vars delar inte kan benämnas med samma substantiv som helheten, t.ex. *cykel*, *försök*. Subst. § 3. Jfr *dividuativ.

infinit, om verbform som inte fungerar som huvudord i satsens predikatsled. Också om verbfras vars huvudord har denna form. De infinita verbformerna är infinitiv och supinum. Vb § 43–44. Jfr *finit.

infinitiv, infinit verbform använd som huvudord i verbfras med funktion som nominalt satsled: *ropa*, *läsa*, *gå*. Infinitiven är verbets funktionellt *omarkerade böjningsform. Vb § 43, kapitel 22 Infinitivfraser.

infinitivattribut, efterställt attribut som utgörs av infinitivfras, t.ex.: idén *att bygga nytt*. Nomfraser § 74–76.

infinitivfläta, satskonstruktion där en satsbas i en sats också fungerar som ett led i en infinitivfras (i satsens predikatsled), särskilt när konstruktionen i sin komplexitet påminner om *satsfläta. Exempel: *Prag har han lovat oss att berätta om* [–] *en annan gång*. Jfr satsfläta: *Prag har han lovat att han ska berätta om* [–] *en annan gång*. Jfr kapitel 35 Satsbaser.

infinitivfras, verbfras vars huvudord står i infinitiv. Kapitel 22 Infinitivfraser.

infinitivmärke, ordet *att* som inledare av *infinitivfras. Konjn, subjn, infm. § 13, Inffraser § 22.

informationsstruktur, ett yttrandes struktur betraktad som sättet att ordna de informationsbärande enheterna lineärt och utmärka dem prosodiskt för att visa vad talaren vill säga (*remat) om något (*temat) och vad som behöver nämnas för att få det sagt (*bakgrund). Remat kan ses som den del i ett påstående som utgör svaret på en uttalad eller outtalad sökande fråga. En och samma påståendemening kan i olika sammanhang ha olika tema-rema-struktur. I följande exempel är remat kursiverat, medan temat ingår i exemplens okursiverade del: *Persson* ska ta upp potatisen i dag. (Jfr: – Vem ska ta upp potatisen i dag? – Persson.) Persson ska *ta upp potatisen* i dag. (Jfr: – Vad ska Persson göra i dag? – Ta upp potatisen.) Man kan skilja mellan starkt och svagt tema. Det starka temat men inte det svaga betecknar något som förutsätts bli kommenterat också i fortsättningen. En dimension i informationsstrukturen är vad talaren förutsätter vara känt respektive nytt för lyssnaren i det som sägs i meningen. Också fenomen som *fokus och *kontrast kan räknas till meningens informationsstruktur. Jfr också *aktuell, *känd, *prominent, *anafor, *deixis, *definit.

ingressiv, om aktion som innebär att ett visst tillstånd inträder eller en viss process börjar: *bli ledsen*, *gå i gång*. Aktionsarter § 22.

inherent, detsamma som *inneboende.

initial dislokation, *annex som placeras i satsens *förfält och som är koreferentiellt med en pronominell kopia i den inre satsen, t.ex.: *Maten*, den är redan kall. Annex § 2–9.

initial, som står i början av stavelse, morfem, ord, fras eller sats.

initial ellips, ellips som innebär att led i början av en struktur, t.ex. av en sats eller en nominalfras, utelämnas: ‹*Vi har gett Anna en bil*› *och* ‹*Ø Hans en docka*›.

initialfält, det första av de tre fält som den inre satsen ordföljdsmässigt indelas i. I initialfältet står satsens inledare (satsbas eller subjunktion). Satsens struktur § 4, 10, 13.

initialord, ord som etymologiskt återgår på ett flermorfemigt ord eller flerordsuttryck vars betydelsebärande delar i initialordet representeras av namnen på sina begynnelsebokstäver, t.ex. *tv*, *teve*, *TV* av *television*, *AIK* av *Allmänna idrottsklubben*, *p-plats* av *parkeringsplats*. Subst. § 28, Egenn. § 12.

initialt annex, *annex med placering i satsens *förfält. Annex § 1.

inklusiv, särskilt (a) om disjunktiv samordning där kontexten kan gälla inte bara ett utan flera av de samordnade leden: *Pratade du med Kajsa eller Petra?* Samordn. § 26. (b) om jämförelse som görs inom en mängd där förgrundskomparanden ingår: *Hon sprang fortast av flickorna*. Adj. § 46. Jfr *exklusiv.

inkoativ, om aktion som innebär att ett visst tillstånd gradvis inträder, t.ex. *blekna* 'bli blek'. Aktionsarter § 22 Anm. Jfr *ingressiv.

inkongruens, utebliven kongruensböjning (i fall där besläktade konstruktioner har kongruensböjning).

inledare, led som tillsammans med en följande satskärna utgör en sats (inre sats). Inledaren har till uppgift att ange satstypen. Den utgörs av en *satsbas eller en *subjunktion eller i vissa fall av både satsbas och subjunktion. Flertalet satstyper (både huvud- och bisatser) har inledare.

inneboende, också **inherent**, **lexikal**, om en grammatisk egenskap som är kopplad till ett lexikonord. Genus och deklination respektive konjugation och valens är inneboende egenskaper hos ett substantiv respektive ett verb.

innebörd, det som talaren menar med ett yttrande. Innebörden är alltså en funktion av den yttrade satsens semantiska innehåll och en rad utomspråkliga faktorer, som talaren medvetet eller omedvetet räknar med skall hjälpa lyssnaren vid tolkningen av det sagda. Jfr *samtalsprinciper, *pragmatisk.

innehav, Vb § 11: 3f (ett verbalt betydelsefält), Prep. § 25: 3, Nomfraser § 12: a, Obj. § 19: 1a, Flerl. fraser § 7. Se också **ha*-relation.

innehavare, aktant som är i besittning av eller disponerar något eller som saknar något. Vb § 6: 5, Subj. § 27. Jfr *mottagare. Se också *innehav.

innehåll, (a) detsamma som *betydelse; jfr *uttryck. (b) semantisk roll som innebär att aktanten t.ex. ryms i eller utgör materialet i en annan aktant. Subst. § 13: c, Prep. § 25: 3b, Nomfraser § 16, Obj. § 19: 4a. Jfr *del, *helhet, **ha*-relation.

innehållsadverbial, annan beteckning för adverbial med (normal) placering i slutfältet.

innehållsfält, annan beteckning för *slutfält.

innehållsobjekt, objekt som anger samma aktion som verbet, t.ex. leka *en lek*. Obj. § 21.

inre böjning, böjning där ordets böjning (också) sker inuti ordet, inte som annars (enbart) i slutet av ordet, t.ex. *denna*, *detta*, *dessa*; *ingendera*, *ingetdera*.

inre objekt, ibland sammanfattningen av *innehållsobjekt och objekt som anger aktionens resultat.

inre roll, också **deltagarroll**, semantisk roll som mer eller mindre specifikt förutsätts av det valensbärande ordets betydelse, jfr *valens. Motsats: *yttre roll, *omständighet.

inre sats, en sats exklusive dess eventuella *annex. Satsens struktur § 2, kapitel 36 Annex.

inre verbfras, en verbfras' huvudord och dess bundna bestämningar. Vbfraser: Allm. § 2.

inskott, satsled som inte är syntaktiskt fullt integrerat i den omgivande satsen utan står inskjutet bland övriga satsled i denna. Många inskott kännetecknas bl.a. av att kunna placeras mycket fritt, att i skrift gärna omges med tankstreck och att i tal utmärkas med en egen prosodi. Också en huvudsats kan stå som inskott. Annex § 16, Kompl. men. § 6.

inskottsvokal, annan beteckning för *stödvokal.

instrument, se *medel.

instämmande, Interj. § 6, Huvudsatser § 18.

intensionell anafor, anafor där korrelatet och det anaforiska uttrycket inte betecknar samma referent utan bara en referent av samma slag, t.ex.: Bengt behöver sin bil men *det* behöver inte vi. Pron. § 47. Jfr *indirekt anafor, *implikativ anafor.

intensitet, Nomfraser § 12: g. Jfr *grad.

intention, Vb § 11: 2d (ett verbalt betydelsefält). Se också *avsikt.

intentionellt hjälpverb, modalt hjälpverb, t.ex. *vilja*, *ämna*, *gitta*, som anger att subjektsreferenten tänker eller vill göra något. Mod. hjälpvb § 5, 26.

interjektion, ordklass, se kapitel 12. Interjektionen är oböjlig och kan med sina eventuella bestämningar fungera som ett självständigt yttrande. Till interjektionerna hör bl.a. uttryck för känslor (*aj*), hälsningsord (*hej*) och svarsord (*jo*). Jfr *interjektionsfras.

interjektionsfras, fras bestående av *interjektion med eller utan bestämningar. Interjektionsfrasen fungerar som en icke satsformad mening. Icke satsf. men. § 2–8.

interpunktion, bruk av skiljetecken i skrift.

interrogativ bisats, nominal bisats som normalt har *af-satsens form och som inleds av interrogativ satsbas (*kvesitiv bisats) eller av en subjunktion, vanligen *om* (*rogativ bisats). Den anger två eller flera alternativ som den överordnade satsens aktion förhåller sig till, t.ex.: {Jag undrar/Det är likgiltigt/Hon bestämmer} {*var han ska bo/hur många barn de ska ha/om du får komma eller ej*}. Bisatser § 64–78. Jfr *interrogativ huvudsats.

interrogativ huvudsats, *huvudsats som prototypiskt anger en fråga. Den interrogativa huvudsatsen har formen av en *fa-sats och inleds av en interrogativ satsbas (*kvesitiv huvudsats: *Hur många barn har du?*) eller saknar satsbas (*rogativ huvudsats: *Har du många barn?*). Huvudsatser § 54–89. Jfr *interrogativ bisats.

interrogativ nominalfras, nominalfras som utgörs eller inleds av interrogativt ord: *vad*, *vilka böcker*, *vems cykel*, *hur många träd*. Nomfraser § 32–34.

interrogativ satsbas, satsbas som inleder kvesitiv huvudsats eller kvesitiv bisats. Den interrogativa satsbasen utgörs av eller innehåller ett interrogativt pronomen eller adverb (som står först i satsbasen eller där föregås av preposition), t.ex.: *I hur många länder* har du varit?

interrogativ subjunktion, subjunktion som anger den underordnade satsens sanningsvärde som efterfrågat, ovisst, likgiltigt etc., t.ex. *huruvida*. Konjn, subjn, infm. § 7: c, 8: a, Bisatser § 67.

interrogativt adverb, adverb som prototypiskt anger vilken omständighet (t.ex. tid, plats, sätt, grad) som efterfrågas i en *kvesitiv huvudsats eller bisats, t.ex. *hur*, *hur* många barn, *vart*, *när*, *varför*. Interrogativa adverb utgör eller ingår i *interrogativa satsbaser. Advb § 31–33.

interrogativt led, led som utgörs av eller innehåller interrogativt pronomen eller adverb och normalt står som *interrogativ satsbas. Huvudsatser § 60.

interrogativt pronomen, pronomen som prototypiskt anger vad som efterfrågas i en *kvesitiv huvudsats eller bisats, t.ex. *vem*, *vad*, *vad* i all sin dar, *vilken*, *hurdan*. Interrogativa pronomen utgör eller ingår i *interrogativa satsbaser. Pron. § 108–119.

intonation, variation i tonhöjd.

intransitiv, om verb som normalt konstrueras utan objekt, t.ex. *sova*, *falla*, *komma*. Vb § 28, Obj. § 7. Jfr *transitiv.

invändning, Huvudsatser § 18. Se också *bestridande.

irreell, om proposition som förutsätts vara icke-faktisk. Vb § 41, Tempus § 42, Bisatser § 14: 3, Huvudsatser § 105. Jfr *fakticitet.

isolerad preposition, obetonad preposition utan direkt efterföljande rektion. Rektionen står som satsbas eller är enligt vissa regler underförstådd och identisk med ett annat led i satsen. Exempel med prepositionen *i* isolerad: *Huset bor han inte i. Huset som han bor i. Huset är bra att bo i. Ett bra hus att bo i.* Prep. § 35, Prepfraser § 10.

isolerad subjunktion, obetonad subjunktion utan direkt efterföljande rektion, t.ex.: Biträdande handledare kan jag väl fungera *som*. Subjnfraser § 16.

iterativ, om aktion som omfattar en serie av enskilda likadana aktioner. Advb § 3: 3c–d, Advl § 101–103, Aktionsarter § 21.

jämförelse, Adj. § 46, Pron. § 202, 211–212, 218, 226, Advb § 41–42, Prep. § 25: 5c, Konjn, subjn, infm. § 8: b, Adjfraser § 14, Obj. § 19: 4f, Advl § 114, Subjnfraser § 12–15, Satsadvl § 50, Bisatser § 107. Se också *komparation, *komparativ.

jämförelseram, också **komparationsram**, det avseende i vilket *komparander jämförs med varandra. I en sats som *A har flera barn än B* är jämförelseramen antalet barn per komparand. Subjnfraser § 2, Bisatser § 107.

kalenderenhet, kalendariskt regelbundet återkommande typ av tidsperiod, t.ex. juli, fredag, vår, julafton. Namn på kalenderenheter är substantiv. Advl § 99. Jfr *mått.

karakteriserande, om adjektiv som beskriver *predikationsbasen, t.ex. anger en graderbar egenskap eller ett tillstånd (Adj. § 6): *stor*, *praktisk*, *röd*. Också nominalfraser som predikativ kan vara karakteriserande (Predv § 5: 1b). Motsats: *klassificerande.

kasus, böjningskategori hos substantiv, egennamn och vissa pronomen samt marginellt hos adjektiv och particip. Kasus bidrar till att ange frasens syntaktiska funktion. I de flesta fall kontrasterar endast två kasus mot varandra: *genitiv mot omarkerat *grundkasus. Några pronomen kasusböjs i *nominativ och *ackusativ (och eventuellt genitiv). Subst. § 75–77, Egenn. § 22, Pron. § 11.

kataforisk, framåtsyftande, om annars anaforiska uttryck när de i undantagsfall har sitt korrelat i det följande, t.ex.: *Detta* vill jag råda dig till: Skaffa dig snarast en utbildning. *Han* är duktig, Sjölund.

kausal bisats, bisats (vanligen adverbiell) som anger orsak eller skäl. Bisatser § 118–123.

kausal relativsats, icke-restriktiv relativ bisats som har tydlig orsaksbetydelse och är eller kan vara postponerad: *Du är dum som står här och diskar. Han är säkert spanjor som har så svart hår*. Bisatser § 33.

kausal subjunktion, subjunktion som anger orsak (eller skäl), t.ex. *eftersom*. Konjn, subjn, infm. § 8: c.

kausalitet, (a) i snävare mening orsaksrelationen mellan två förhållanden eller omständigheter. Kausal relation kan uttryckas med t.ex. subjunktionerna *därför att*, *emedan*, *eftersom* och konjunktionerna *för*, *ty*. Adverbial som anaforiskt hänvisar till en tidigare sats, t.ex. *därför*, anger att det som sägs i korrelatsatsen är orsak till det som sägs i den sats där adverbialet ingår. Jfr också *explanativ, *kausativ. (b) i vidare mening orsaksrelation och andra relationer som är besläktade med den, dvs. också sådana relationer som följd (konsekutiv relation), slutsats (konklusiv relation), otillräckligt hinder (koncessiv relation), villkor (konditional relation) och ändamål (final relation). Vb § 11: 3a (ett verbalt betydelsefält), Prep. § 25: 2, Advl § 113.

kausativ, (a) om ett överordnat verb som anger att subjektsreferenten är orsak till eller föranstaltar en aktivitet eller ett tillstånd som anges med ett underordnat verb eller adjektiv, t.ex.: Kylan *fick* mig att återvända. Framgången *gjorde* henne olycklig. Vb § 10. (b) ibland om transitivt verb med resultativ betydelse, t.ex. *släcka* (jfr *slockna*), *fälla* (jfr *falla*). Jfr Vb § 3, Aktionsarter § 12.

klassificerande, om adjektiv (och substantiv) som hänför *predikationsbasen till en viss klass: *tysk*, *medeltida*. Jfr *karakteriserande. Subst. § 2, 6, Adj. § 6–8, Nomfraser § 12: f, 31, 90, Predv § 30. Jfr *artbetydelse, *sortbetydelse, *typ.

klockslag, Räkn. § 14.

klusil, konsonant som kännetecknas av att luftpassagen först spärras helt och sedan plötsligt öppnas genom munnen, t.ex. de som stavas med *p*, *t*, *k*, *b*, *d*, *g*.

kognition, Vb § 11: 2c (ett verbalt betydelsefält).

kollektiv, om betydelse hos substantiv (och nominalfraser) som i singularis betecknar en samling av räknebara individer, t.ex. *besättning*. Subst. § 7, Nomfraser § 91: 3. Jfr *kollektivt flertal.

kollektiviserande genitiv, genitiv av personnamn eller personbetecknande substantiv som anger personens familj eller liknande: *Svenssons är inte hemma*. Subst. § 77, Egenn. § 23.

kollektivt flertal, flertal som innebär att referenterna gemensamt utgör en grupp som samfällt har en aktantroll i satsens aktion, t.ex. *pengar*, *Hebriderna*. Motsats: *distributivt flertal. Subst. § 60, Nomfraser § 22.

komitativ, om (den semantiska rollen för) en aktant som uppträder tillsammans med en mera framträdande aktant i en aktion (som den mera framträdande aktantens följeslagare) eller som är en beledsagande omständighet för aktionen som helhet. Komitativ betydelse anges ofta med prepositionen *med*. Exempel: *Anna lekte med Åke. Han blev sittande med sina gamla bekymmer*. Advl § 79, 81.

kommentar, (a) ibland (uttrycket för) en talares bedömning av ett påståendes sanningshalt, hans bedömning av ett meddelat sakförhållandes värde eller hans karakteristik av själva språkhandlingen. Satsadvl § 23, Huvudsatser § 20–21, 24, 28, Samordn. § 23–38. Jfr *talarattityd, *värdering, *sannolikhet. (b) ibland en sats' *rema, i motsats till dess *tema (eller topik).

kommunikation, Vb § 11: 2b (ett verbalt betydelsefält).

komparand, företeelse som jämförs med en annan likartad företeelse i ett visst avseende. Se *bakgrundskomparand, *förgrundskomparand. Adj. § 46, Subjnfraser § 2, 4, Bisatser § 107.

komparation, gradböjning av adjektiv, adverb, particip och pronomen. Komparationen omfattar tre former: *positiv (omarkerad), *komparativ, *superlativ. Vid suffixkomparation anges komparativ och superlativ med suffix, vid perifrastisk komparation tar adjektivet i komparativ och superlativ i stället gradadverben *mer(a)* respektive *mest* som bestämning. Adj. § 42–51, Pron. § 10: c, 155, Pcp § 23, Advb § 12.

komparationsram, detsamma som *jämförelseram.

komparativ, (a) en komparationsform hos adjektiv, adverb, adjektiviska particip och pronomen. Komparativen anger att en egenskap e.d. föreligger hos en komparand i högre grad än hos en annan komparand, såsom *större* i *A har större barn än B*. Adj. § 42, Pron. § 10: c, 155, Pcp § 23, Advb § 12. (b) om subjunktion, t.ex. *än, som* som anger skillnad eller överensstämmelse vid jämförelse. Konjn, subjn, infm. § 7: a, d, 8: b. (c) om subjunktionsfras eller bisats som inleds med komparativ subjunktion (enligt (b) och som anger bakgrundskomparanden vid jämförelse. Subjnfraser § 2–15, Bisatser § 106–112. (d) om pronomen som anger skillnad eller överensstämmelse i fråga om identitet eller beskaffenhet, t.ex. *annan*, *samma*, *sådan*, *likadan*. Pron. § 197–218. (e) om adverb som anger likhet eller skillnad i fråga om grad eller sätt, t.ex. *så*, *lika*, *annorlunda*, *olika*. Advb § 41.

komparativ konditional bisats, annan beteckning för subjunktionsfras där den komparativa subjunktionen *som* konstruerats med en konditional bisats som rektion, t.ex.: Han linkar *som om han vore skadad i foten*. Subjnfraser § 4 Anm., Bisatser § 90.

komparator, komparativt ord som anger överensstämmelse eller skillnad vid jämförelse mellan komparander. Komparatorn utgörs vanligen av (a) ett adjektiv, adjektiviskt particip, pronomen eller adverb i komparativ eller superlativ, (b) ett komparativt pronomen (t.ex. *sådan*, *likadan*, *samma*, *annan*) eller (c) ett komparativt adverb (t.ex. *så*, *lika*, *annorlunda*). Subjnfraser § 2, Bisatser § 106.

komparera, komparationsböja. Se *komparation.

komplement, efterställd *bunden bestämning till exempelvis ett verb, adjektiv eller substantiv.

komplementär, (a) om distribution av två uttrycksvarianter som inte kan användas i samma kontext utan förutsätter olika kontexter. Öppet och slutet långt *ö* står t.ex. i komplementär distribution, eftersom den öppna varianten används framför *r*, den slutna i övriga fall. (b) ibland om motsats *kontradiktorisk.

komplex mening, mening som består av minst två led (*delmeningar), som vart för sig skulle kunna stå som självständig mening. Den komplexa meningen utgör en semantisk enhet gentemot den omgivande texten. Samhörigheten signaleras med prosodi och interpunktion. I vissa komplexa meningar sammanhålls delmeningarna av *konjunktion. Delmeningarna utgörs av *huvudsatser eller *icke satsformade meningar. Kapitel 40 Komplexa meningar.

komplex nominalfras, nominalfras som har ytterligare en attributiv bestämning framför den eljest maximala strukturen, t.ex. *hela den första delen*, *själva den inre gården* (komplex definit nominalfras, Nomfraser § 8), *en den vackraste blomma* (komplex indefinit nominalfras, Nomfraser § 31).

koncessiv, (a) om subjunktion (t.ex. *fastän*) som anger att *komplementets innehåll utgör ett *otillräckligt hinder eller en *vilseledande premiss för (antagandet av) innehållet i den överordnade satsen. Konjn, subjn, infm. § 8: d. (b) om bisats eller subjunktionsfras inledd med koncessiv subjunktion enligt (a), t.ex.: *Fastän hon var sjuk* så gick hon till skolan. *Fastän sjuk* så gick hon till skolan. Subjnfraser § 18–20, Bisatser § 128–130. (c) om logisk relation mellan två satsinnehåll som kan anges med en koncessiv subjunktion enligt (a). Jfr *adversativ.

konditional, (a) om subjunktion eller preposition som anger villkor, t.ex. *såvida*. Prep. § 25: 2c, Konjn, subjn, infm. § 8: g. (b) om bisats (vanligen adverbiell) som anger villkor och som kan inledas av konditional subjunktion, t.ex.: *Om hon talar där* gör hon säkert succé. Bisatser § 131–141. (c) om logisk relation mellan två satsinnehåll som innebär att det som sägs i den underordnade satsen är ett villkor för att det som sägs i den överordnade satsen skall vara sant. Konditional relation kan uttryckas med t.ex. den basala subjunktionen *om*. Med ett anaforiskt adverbial syftande på en föregående sats, t.ex. *i så fall*, kan man ange att det som sägs i den föregående satsen är

ett villkor för det som sägs i den senare satsen. Advb § 3: 6, Predv § 52: b, Advl § 113: e, Bisatser § 131, Kompl. men. § 9: e.

konditionalis, ibland verbförbindelse som har *skulle* som överordnat verb och som anger att den underordnade verbfrasens aktion är irreell eller osannolik, t.ex.: Om hon vore i Berlin nu, så *skulle* hon säkert *sitta* på kafé. Då *skulle* hon *ha varit* nöjd. Tempus § 42.

kongruens, grammatiskt reglerad överensstämmelse mellan två eller flera ord med avseende på en viss egenskap. Kongruensen är grammatisk eller semantisk. (a) Vid grammatisk kongruens rättar sig ett ord till sin böjning efter grammatiska egenskaper hos ett annat ord. Ett adjektiv eller adjektiviskt böjt ord (som attribut eller predikativ) rättar sig i sin böjning efter genus och numerus hos huvudordet i den nominalfras där attributet ingår eller efter genus och numerus hos den nominalfras som anger predikativets predikationsbas, som t.ex. neutrumsuffixet *-t* i följande exempel: *Ett gammal-t träd. Trädet var gammal-t.* Också ett 3 pers. personligt pronomen rättar sig efter grammatiskt genus och numerus hos korrelatet, såsom *den*, *det* och *de* i följande exempel: *Kommer du ihåg den tyska flygmaskinen? Den hade landat på vår åker. – Kommer du ihåg det tyska flygplanet? Det hade landat på vår åker. – Kom du ihåg glasögonen? – Dem har jag i fickan.* Inom nominalfrasen råder i viss utsträckning specieskongruens, såsom t.ex. mellan *det*, *-a*, *-et* i följande exempel: *det gaml-a träd-et.* Kongruens i fråga om verbal böjningsform kan också sägas gälla mellan leden i *pseudosamordning, *dubbelimperativ och *dubbelsupinum. (b) Semantisk kongruens föreligger när valet av ett predikativ eller ett anaforiskt pronomen rättar sig efter predikationsbasens eller korrelatreferentens referentiella antal eller kön, såsom t.ex. *rädda* och *hon* i följande exempel: *I kraftverkets närhet blev man rädda för vad som kunde hända. Statsrådet räknade med att hon skulle få kritik.* Semantisk är kongruensen också när valet av reflexivt uttryck avgörs av korrelatets referens, som t.ex. framgår av *oss* och *sig* i följande exempel: *Jag och Ingela skyndade oss. Ingela och Anna skyndade sig.* Adj. § 52–68, Nomfraser § 37–40, Predv § 1, 12–14, 42. Jfr *kontroll.

kongruensböjning, genus- och/eller numerusböjning av (a) ett adjektiviskt böjt attribut i enlighet med genus och numerus hos nominalfrasens huvudord (*ingen sådan tavla*, *inget sådant porträtt*) eller (b) ett adjektiviskt böjt predikativ i enlighet med huvudordet i det uttryck som anger predikativets predikationsbas (*Fridas nya tavla var fin. Fridas nya porträtt var fint*) eller (c) ett anaforiskt pronomen i enlighet med dess korrelat (*Tavlan? Den har jag inte sett. Porträttet? Det har jag inte sett*). Jfr *kongruens.

konjugation, (a) böjning av verb; (b) verbal böjningsklass. Vb § 50.

konjunktion, en ordklass, se kapitel 11. Konjunktionerna samordnar satser och satsled av samma funktionstyp till en högre syntaktisk enhet av samma syntaktiska funktionstyp som de ingående ledens. Ordklassen omfattar i denna grammatik ej *subjunktionerna. Kapitel 11 Konjunktioner, subjunktioner och infinitivmärke samt kapitel 42 Samordning.

konjunktionellt adverb, adverb med funktion som *konjunktionellt satsadverbial.

konjunktionellt satsadverbial, satsadverbial som anger en logisk relation mellan den egna satsens innehåll och det som sägs i en annan sats, t.ex. *nämligen*, *alltså*, *emellertid*. Satsadvl § 30–49.

konjunktiv, *modus (och finit verbform i detta modus) som anger irreell eller osannolik fakticitet: *vore*, *funne*. Konjunktiv används bl.a. i konditionala satsfogningar och desiderativa huvudsatser. Vb § 41, Tempus § 42–49.

konklusiv, om logisk relation mellan två satsinnehåll där det som sägs i den ena satsen – premissen – anger skälet till att anta det som sägs i den andra satsen. Konklusiv relation uttrycks framför allt med konjunktionen *så* och satsadverbial som *alltså*, *sålunda*, *följaktligen* men också med subjunktionen *så att*. Konjn, subjn, infm. § 2: e, Satsadvl § 46, Samordn. § 46. Jfr *konsekutiv, *explanativ, *vilseledande premiss, *slutsats.

konkret, om (uttryck för) referenter som enligt vardagstänkandet har massa, t.ex. *flicka*, *älg*, *blåsippa*, *malm*, *dörrhandtag*. Subst. § 10.

konsekutiv, om logisk relation mellan två satsinnehåll där den ena satsen anger ett förhållande som är konsekvensen av det förhållande som nämns i den andra satsen. Konsekutiv relation uttrycks t.ex. med subjunktionen *så att* eller konjunktionen *så*. Konjn, subjn, infm. § 8: e, Bisatser § 124–125, Samordn. § 46. Jfr *konklusiv, *kausalitet.

konsekvens, se *följd.

konsonant, ljud som inte utgör stavelsekärna och som bildas med kraftig förträngning eller avspärrning av luftpassagen genom munnen. För förteckning över svenskans konsonanter se Förkortningar och notation, avsnittet Uttalsangivelser.

konstituent, annan beteckning för *led.

konstituerande betydelse, betydelse hos en bisats som etablerar en propositionell aktant i den överordnade satsens proposition. Den typiska bisatsen med konstituerande betydelse är den narrativa. Bisatser § 15: 1. Jfr *specificerande betydelse.

konstruktion, struktur sedd ur ett visst ords perspektiv: A konstrueras med B (dvs. bildar en struktur tillsammans med B), vissa ord som normalt konstrueras på ett visst sätt kan byta konstruktion etc. ”Konstruktion” kan också användas som synonymt med ”syntaktisk struktur”. Fraser och satser är exempel på konstruktioner.

konstruktionsväxling, alternativ konstruktion vid ett valensbärande ord utan att betydelsen nämnvärt ändras, t.ex.: *Eskil är trevlig att prata med.* ≈ *Det är trevligt att prata med Eskil.* Vbfraser: Allm. § 25, Subj. § 31.

konsumtion, Vb § 11: 1b (ett verbalt betydelsefält).

kontakt, Prep. § 6.

kontamination, konstruktion som beror på sammanblandning av två uttryck, t.ex.: *Antalet besökare var ganska få*. Jfr: *Antalet besökare var ganska litet. Besökarna var ganska få*. Jfr *anakolut.

kontext, språkligt sammanhang där ett visst uttryck ingår. Jfr *talsituation.

kontextberoende, särskilt om additiv samordning där kontexten förutsätter flertalsreferens för det satsled som samordningen utgör: *Oskar och Katja är kusiner*. Samordn. § 15.

kontinuativ, ibland om uttryck som anger att en aktion inte avbryts utan fortsätter, t.ex. *fortfarande*, *ännu*; *fortsätta*, *stanna*, *behålla*. Jfr Vb § 9: a, Advl § 108–110, Aktionsarter § 15 not 2.

kontradiktorisk, om betydelserelation som innebär att en negerad proposition är sann i alla de situationer där dess icke-negerade motsvarighet är falsk: *sjunger* : *sjunger inte*. Egenskaper kan vara varandras kontradiktoriska motsatser: *levande* : *död*, *gift* : *ogift*. Adj. § 11: 1, Satsadvl § 80. Jfr *konträr, *antonym.

kontrafaktisk, annan beteckning för *irreell.

kontrast, (a) relation mellan ett led (A) och andra nämnda eller tänkta led (B) när satsens utsaga gäller just det som avses med det kontrasterande ledet A men inte B. Vilket eller vilka alternativ som avvisas kan vara utsagt eller underförstått: *I dag har Lindén* » »*cyklat hit (, inte åkt bil)*. Kontrast kan under vissa omständigheter anges med *utbrytning. Jfr *fokus. (b) distinktiv betydelse eller funktion i förhållande till något annat: ett kasus står i kontrast till (kontrasterar mot) ett annat kasus, ett numerus står i kontrast till ett annat numerus.

kontrastbetoning, extra stark betoning på ett ord (utan att övriga betoningar i satsen försvagas) när ordet står i *kontrast till ett annat explicit eller implicit givet ord i kontexten: *Jonas känner jag inte men* » »*Henrik har jag ofta pratat med*. Se också Förkortningar och notation, avsnittet Uttalsangivelser.

kontrasterande apposition, *pseudoapposition som anger vad som inte avses med resten av nominalfrasen, t.ex.: Jag vill bli en riktig möbelsnickare, *inte en byggnadssnickare*. Nomfraser § 70: b.

kontroll, det att ett leds form, kategoritillhörighet, betydelse m.m. är beroende av ett annat led i samma sats eller mening. Olika slag av kontroll är *styrning, *valens samt *tolkningskontroll. Också *kongruens kan uppfattas som en form av kontroll.

konträr, om betydelserelationen mellan två motsatsord som anger yttervärden på en skala men som inte kan användas om värden som faller mellan yttervärdena: *stor* : *liten*, *vacker* : *ful*. Adj. § 11: 2, Satsadvl § 80. Jfr *kontradiktorisk, *antonym.

konventionaliserad, om användning av ett uttryck eller en konstruktion med speciell (eventuellt specialiserad eller överförd) betydelse. Användningen i denna betydelse kan vara mera frekvent än användningen i andra av uttryckets betydelser, och uttrycket kan framstå som en normal beteckning för den speciella betydelsen.

Jfr också *lexikaliserad, som dock särskilt avser konventionaliserad användning med en betydelse som inte framgår av uttryckets form.

konvers, om vart och ett av två relationsbetecknande uttryck (k_1, k_2) där A k_1 B uttrycker samma förhållande som B k_2 A. Konversa är t.ex. *bakom* : *framför*, *sälja till* : *köpa av*. Subj. § 31: 4.

koordination, annan beteckning för *samordning.

kopia, särskilt pronomen vars korrelat står som *dislokation.

kopulativ, annan beteckning för *additiv.

kopulaverb, verb som obligatoriskt konstrueras med bundet *subjektspredikativ och knappast har någon egen betydelse utöver att vara bärare av aktionsart. Kopulaverb är *vara*, *bli*.

koreferentiell, om uttryck med samma referens som ett annat uttryck.

korrelat, led (vanligtvis i det föregående) som avgör tolkningen av ett pronominellt uttryck eller av ett underförstått eller utelämnat led (lucka). Korrelatet avser ofta samma referent som det pronominella uttrycket eller luckan. Inte sällan avgör korrelatet också formen hos det pronominella uttrycket. Exempel: Om jag hade *en båt* skulle jag fara ut och fiska med *den*. *Var och en* måste se till *sina* egna barn. *Den där boken* frågade han mig om jag trodde hon var intresserad av [-]. Olles *tavlor* såldes strax efter Bengts Ø. Se också *anafor, *ellips.

korrelativt adverb, adverb som anger samordning. Vissa korrelativa adverb återfinns i både det första och det andra av samordningens led (*dels … dels*, *än … än*, *ömsom … ömsom*), andra står i det första ledet och korresponderar med en konjunktion som inleder det andra ledet (*både … och*, *antingen … eller*, *visserligen … men*). Advb § 48, Samordn. § 12, 30, 44.

korrelatlös relativsats, relativ bisats utan korrelat, t.ex.: Jag gör gärna *vad du ber mig om*. Han vill helst bo *där det finns gran och tall*. Bisatser § 34–36.

korsvis referens, Pron. § 100.

kortform, särskilt den kortare varianten av ord med parallella böjningsformer, t.ex. *dra* (jfr *draga*), *dan* (jfr *dagen*), *nåt* (jfr *något*). Subst. § 49 not 1, 66: a, Pron. § 176, 203, Vb § 53, 60. Jfr *långform.

kortstavig, om ord där den betonade stavelsen mot huvudregeln i svenskan uttalas med kort vokal utan efterföljande lång konsonant: *va?*

kvantitativt adverb, adverb som för tider, platser m.m. anger ungefärligt antal på samma sätt som kvantitativa pronomen: *ofta*, *sällan*, *alltid*, *flerstädes*, *överallt*, *ingenstans*. Advb § 34–39.

kvantitativt pronomen, pronomen som anger antalet individuativa referenter eller mängden av en dividuativ referent. Vissa kvantitativa pronomen används bara i indefinita nominalfraser och fungerar då också som markörer av indefinit betydelse. Bortsett från när pronomenet avser total eller ingen referens (*alla*, *ingen*)

eller ental (*en*, den obestämda artikeln) anger de kvantitativa pronomenen till skillnad från grundtalen en ungefärligt avgränsad kvantitet: *många*, *litet*, *några*. Pron. § 120–195.

kvantitet, (a) antal *individuativa (räknebara) referenter eller mängd av något *dividuativt. Subst. § 58–64, Pron. § 5, 127, 132, 134, 141, 144, 163–165, 169, 180, 185–190, Räkn. § 2, 16, Vb § 11: 3e (ett verbalt betydelsefält), Nomfraser § 92, (b) längd hos vokaler, konsonanter eller stavelser.

kvantitetsattribut, framförställt attribut som utgörs av kvantitativt pronomen eller grundtal eller av kvantitetsbetecknande nominalfras. Kvantitetsattributet är normalt placerat mellan eventuella definita attribut och adjektivattribut, t.ex.: de *fyra* svarta katterna, *många* fina cyklar, *en liter* blåbär. Nomfraser § 2, 22–24.

kvesitiv bisats, interrogativ bisats som inleds med interrogativ satsbas, t.ex.: Det spelar ingen roll *hur ofta jag talar med honom*. Bisatser § 71–78. Jfr *rogativ bisats.

kvesitiv huvudsats, interrogativ huvudsats som inleds med interrogativ satsbas och som vanligen har sökande betydelse: *Hur ofta talar du med honom?* Huvudsatser § 58–67. Jfr *rogativ huvudsats.

kvinnonamn, Egenn. § 7: 2b och 3, 9: 1b.

känd, särskilt om företeelse (referent eller sakförhållande) som kan antas vara bekant för lyssnaren i det ögonblick då den kommer på tal. Bekantheten kan bero på att det kända är nämnt i texten (anafor) eller på att det ger sig av uttryckets beskrivning i förening med lyssnarens utomspråkliga erfarenhet, t.ex. i den föreliggande språksituationen (deixis). Jfr *informationsstruktur, *prominent, *aktuell.

kännetecken, Adj. § 19, Pcp § 3: d–e, Nomfraser § 12: e.

känslouttryck, språkhandling som innebär att talaren ger uttryck för spontan känslomässig reaktion inför det sakförhållande som beskrivs i satsen. Den expressiva huvudsatsen har känslouttryck som sin prototypiska betydelse. Interj. § 3, Satsbaser § 20, Huvudsatser § 7: d, 96, 99, Icke satsf. men. § 36, 46. Jfr *emotion, *emotiv artikel, *värdering, *pejorativ.

kön, Subst. § 9, Pron. § 37. Jfr *genus. Se också *maskulinum, *femininum.

latiniserande, som efterbildar latinets stil och syntax.

led, ord, fras eller sats betraktad som konstituerande element i större syntaktisk helhet: olika led bildar tillsammans en fras eller en sats. Nominalfrasen *väldigt stora vindruvor från södra Italien* består omedelbart av tre led: *väldigt stora* + *vindruvor* + *från södra Italien*. Det första av dessa tre led består i sin tur av två led, det adjektiviska huvudordet och dess framförställda adverbial. Det sista ledet består av prepositionen *från* och dess rektion *södra Italien* som i sin tur består av ett egennamn och dess framförställda attribut. Också en flermorfemig ordstam kan sägas ha flera led. Substantivet *bad-handduk* består av två led av vilka det senare självt har två led. Adjektivet *frihet-lig* består av två led, ett substantiv och ett adjektivbildande

suffix. Substantivet i sin tur består av ett adjektiv och ett substantivbildande suffix. En annan vanlig term för led är konstituent. Led som är byggstenar i satsens ordföljdsschema kallas *primära satsled. Jfr *blockled.

ledig, särskilt om stilläge som kännetecknar spontant talspråk och talspråksnära skriftspråk.

lednegation, *negation som inte omfattar hel sats utan endast ett led i satsen, t.ex. *Han drabbades av en icke försumbar hjärtattack* (endast adjektivfrasen *försumbar* negeras, inte nominalfrasen eller hela satsen). Satsadvl § 81.

lexikal, om grammatisk eller semantisk egenskap som är knuten till det enskilda lexikonordet. Se *inneboende.

lexikaliserad, vanligen om ordförbindelse vars helhetsbetydelse inte restlöst kan beräknas ur de enskilda ordens betydelser. Förbindelsens lexikaliserade karaktär kan ibland framgå av prosodi (*$_0$lång » klänning, $_0$gå » av*) eller av tendenser till sammanskrivning (*idag, varsin*). Ibland har den lexikaliserade förbindelsen syntaktiskt strukturen av en fras (*hög hatt, var och en, äga rum*) men i andra fall är den inte en (ursprunglig) syntaktisk fras (*i likhet med, efter det att*). Vissa lexikaliserade ordgrupper är *fixerade, dvs. de har i likhet med sammansatta ord ingen inre böjning och de ingående leden kan inte skiljas åt av andra led. Hit hör ordgrupper som *i dag, på grund av, därför att, var sin*. Andra lexikaliserade ordgrupper har behållit karaktären av syntaktiska konstruktioner, som t.ex. *äga rum* respektive *hög hatt* i: *När äg-er överlämnandet rum? Alla hade hög-a hatt-ar*. Lexikaliseringen kan vara mer eller mindre långt gången. I vissa fall är den lexikaliserade ordgruppen helt obegriplig utifrån de ingående ordens betydelse, i andra fall är dess betydelse mindre särpräglad. Jfr *konventionaliserad.

lexikon, i denna grammatik språkets förråd av ord, där varje ord är kännetecknat av ett visst uttal och en viss stavning i kombination med vissa grammatiska egenskaper och en viss betydelse. Se också Inledning, avsnitt 5.

lexikonord, ord betraktat som en enhet i ordförrådet med viss inre struktur (t.ex. rotmorfem, avledning, sammansättning), visst uttal, viss stavning, viss betydelse och vissa grammatiska egenskaper. Vissa lexikonord kan böjas (*böjning). Lexikonord kan också ingå som led i andra lexikonord (*avledning, *sammansättning).

likhet, Vb § 11: 3b (ett verbalt betydelsefält), Pron. § 211–212, Advb § 41, Subjnfraser § 3, 12, Bisatser § 107. Jfr *jämförelse.

likvida, *r*- eller *l*-ljud.

litotes, underdrift, dvs. uttryck som anger ett lägre värde på en skala än det som uppenbart avses: *Det gick rätt bra, sa han som vann OS*. Litotes formuleras ofta som ett förnekande av den konträra motsatsen till vad som avses: *Den här boken är inte dålig! Den kräftan var inte stor*. Satsadvl § 80.

litterär, om stilvärde hos ord eller konstruktionstyper som för tanken till (äldre) skönlitterära stilkonventioner.

ljudhärmande, om ord som betecknar ett visst ljud (eller som karakteriseras av ett visst ljud) och vars uttal liknar eller avbildar det betecknade ljudet: *plopp*, *klafs*, *nynna*, *viska*. Interj. § 12.

ljudsymbolisk, om ord som till uttalet liknar ett ljudhärmande uttryck och där uttalet trots att ordet inte betecknar ett ljud ändå på något sätt (t.ex. metonymiskt eller metaforiskt) kan associeras med ordets betydelse: *usch*, *gunga*, *kisa*.

logisk relation, sammanfattningen av vissa slag av semantisk relation mellan innehållet i samordnade eller över-underordnade satser; se vidare *additiv, *disjunktiv, *kausalitet, *explanativ, *konditional, *konsekutiv, *konklusiv, *koncessiv, *adversativ, *final. Advb § 3: 6.

lokal relativsats, ibland relativ bisats inledd av *där* eller *dit*, *varifrån*. Bisatser § 36.

lucka, tom plats för *utelämnat eller *underförstått led, dvs. för led som bidrar till satsens betydelse men som saknar uttryck i dess syntaktiska struktur.

lyssnare, i denna grammatik mottagare eller adressat vid verbal kommunikation (alltså inte bara en tilltalad mottagare utan också en läsare av ett skriftligt budskap).

långform, särskilt längre (oreducerad) variant av ett ord med parallell *kortform, t.ex. *draga* (jfr *dra*).

lånord, ord som övertagits i svenskan från ett annat språk men som inte längre nödvändigtvis uppvisar spår av sitt främmande ursprung. Jfr *främmande ord.

läge, Adj. § 3 (ett adjektiviskt betydelsefält). Jfr *befintlighet.

löfte, Huvudsatser § 19.

löpord, detsamma som *textord.

lös apposition, icke-restriktiv apposition som skiljs prosodiskt eller grafiskt från sitt huvudord, t.ex.: min bror, *hennes farbror*. Nomfraser § 65–69.

lös sammansättning, sammansatt verb, t.ex. *kvarhålla*, som kan parafraseras med en *partikelförbindelse (jfr *hålla kvar*). Vb § 20.

mansnamn, Egenn. § 7: 2a och 3, 9: 1a.

marginell, om uttryck som förekommer sällan och/eller som inte självklart uppfattas som grammatisk.

markerad, om en part i förhållande till sin motpart inom en grammatisk eller lexikal kategori som är mera specificerad än sin motpart inom sin kategori. Man kan skilja mellan morfologisk och funktionell markering. (a) Morfologiskt markerad är den part där distinktionen har ett morfologiskt uttryck, medan den part är morfologiskt omarkerad där distinktionen saknar explicit uttryck. Exempel (med den markerade parten först): bestämd form : obestämd form, neutrum : utrum, komparativ : positiv. (b) Funktionellt markerad är den part som till betydelsen eller funktionen entydigt skiljer ut sig från den andra parten, medan den part är funktionellt omarkerad för vilken den semantiska distinktionen ibland kan vara upphävd eller irrelevant.

Exempel (med den markerade parten först): *tjur* : *ko* (som kan avse hela arten), pluralis : singularis (som också kan avse kollektivt flertal och som används när numerusdistinktionen är upphävd). Ofta men inte alltid sammanfaller morfologisk och funktionell markering som i fallet bestämd form : obestämd form. Exempel på det omvända förhållandet är t.ex. imperativ (morfologiskt omarkerad men semantiskt markerad) : infinitiv (morfologiskt markerad men semantiskt omarkerad).

maskulinum, (a) lexikalisk egenskap som innebär att ordets referent förutsätts vara av manligt kön (*bror*) eller i vissa fall av manligt eller ospecificerat kön: *han*; (b) böjningsform av adjektiv eller pronomen med bestämdhetssyffix som anger manligt eller i vissa fall ospecificerat kön: *min bäst-e chef*, *den nyanställd-e*. Subst. § 9, Adj. § 68, Pron. § 10, 37, 62–63, 133, 198, 213, 220–222, 228, 230, 233, 236, Räkn. § 21. Jfr *femininum.

matrissats, den del av en överordnad sats som blir kvar om man undantar dess underordnade sats(er). Den underordnade satsens matrissats i exemplet *jag vet att hon kommer* är således *jag vet*. Jfr *överordnad sats, *underordnad sats, *bisats.

maximivärde, den övre logiska ytterpunkten i en graderad skala. Adjektivet *full* anger således i sin grundbetydelse maximivärdet i den skala där *tom* i sin grundbetydelse anger minimivärdet. Adj. § 9–11.

medel, Advb § 3: 2a, Prep. § 25: 1, Advl § 76.

medgivande, Mod. hjälpvb § 2, 3, 17: 1b. Jfr också *tillåtelse, *otillräckligt hinder, *vilseledande premiss.

medial, (a) om verb vars subjekt betecknar den som upplever aktionen eller är föremål för den och där det inte finns någon föreställning om en aktant som framkallat aktionen, t.ex. *förfäras*, *mattas* (Vb § 49: 2). (b) om placering eller utelämning inuti en struktur. I *mönstrad* är *-nstr-* mediala konsonanter; i *Jag har ofta ringt hem från bilen* är *ofta* medialt placerat (dvs. i det syntaktiska mittfältet); ett annex som annars står finalt kan i vissa fall placeras medialt som inskott inuti den inre satsen (Annex § 16). Medial utelämning förekommer vid ellipser av typen *Katrin äter fil och Stina Ø yoghurt* (Ellips § 20).

mekaniskt kollektiv, *kollektiv som utgörs av en tillfällig anhopning av likar, t.ex. *stim*, *ohyra*. Subst. § 7.

mening, den största icke-underordnade syntaktiskt sammanhållna textenheten. Meningen är samtidigt det prototypiska uttrycket för en självständig språkhandling. Den består oftast av en *huvudsats (inklusive eventuella bisatser), men den kan också sakna satsform (*icke satsformad mening) eller utgöras av två eller flera enkla meningar efter varandra (*komplex mening). Grafiska meningar kallas sådana delar av en skriven text som avgränsas initialt med stor bokstav och finalt med stort skiljetecken. Kapitel 28 Satsens struktur. Jfr *anförd mening.

metafor, visst slag av överförd betydelse som innebär att en betydelserelation överförs från ett primärt område till ett sekundärt, t.ex. från att avse en fysisk omständighet till att karakterisera ett psykiskt eller abstrakt förhållande: *Arbetet knäckte oss*. *Entusiasmen svalnade*. *Motorn dog*.

metakomparation, komparation som anger att ett visst språkligt uttryck är mer adekvat som beskrivning av en referent än ett annat: *Den är mera* [=*snarare*] *grön än blå*. Adj. § 9.

metaspråk, språk som används för att tala om annat språk (objektspråket). Utsagor om uttrycks betydelse, uttal eller grammatiska struktur i ett språk är metaspråkliga. I metaspråket använder man ofta citationstecken eller kursiv om objektspråkets uttrycksform avses och enkla citationstecken om dess innehåll avses: Det svenska ordet *häst* betyder 'häst'. Metaspråkliga uttryck återfinns också i vardagsspråket, t.ex.: ett *s.k.* tillslag, en *vad heter det nu igen* dromedar. Satsadvl § 23 Anm., Bisatser § 116, Huvudsatser § 86.

metonymi, visst slag av överförd betydelse som innebär att en referent betecknas med något som referenten har en fast relation till. Ord för en plats används t.ex. ofta om dem som bor på platsen (*Berlin jublade*), ord för en verksamhet om verksamhetens resultat (*produktion* i *vi sålde hela vår produktion till Danmark*), ord för en egenskap om dem som har egenskapen (*ortens skönheter*), ord för en persons egenskaper om personens handlingar eller yttranden (*vreda* i *vreda ord*). Subst. § 5: d, 19: d, Adj. § 24. Jfr också *possessiv sammansättning.

missgynnad, se *gynnad.

mittfält, det andra av de tre fält som den inre satsen ordföljdsmässigt indelas i. Mittfältet omfattar platserna för subjekt, (sats)adverbial och finit verb (i denna ordning i *af-sats, i ordningen finit verb – subjekt – adverbial i *fa-sats). Mittfältet, som innehåller positioner för både subjekt och finit verb, har också kallats nexusfält. Satsens struktur § 5, 8–9, 13.

mittfältsadverbial, adverbial – främst olika slag av *satsadverbial – med placering i *mittfältet.

modal, om betydelse hos en sats som innebär att talaren ifrågasätter eller bekräftar satsinnehållets sanning, anger dess lämplighet eller önskvärdhet eller uttalar sig om subjektsreferentens möjlighet eller vilja att förverkliga satsens aktion. Modal betydelse anges t.ex. med *modalt hjälpverb eller *modalt satsadverbial. Också adjektiv kan ha modal betydelse (Adj. § 13). De anger då att talaren bekräftar, ifrågasätter etc. predikationsbasens existens eller huvudordets lämplighet som beskrivning av predikationsbasen: *en möjlig utväg, en verklig katastrof, en förment succé*. Jfr också *modalt perfekt.

modalt hjälpverb, *hjälpverb som anger talarens attityd till satsens sanningshalt, önskvärdhet m.m. såsom t.ex. *lär*, *torde* samt i en viss betydelse *skall*, *kan*, *måste*. Kapitel 32 Modala hjälpverb.

modalt perfekt, perfekt som används med referens till en känd tid i det förflutna och som samtidigt anger att talaren bara har andrahandskunskap om den nämnda aktionen. Tempus § 25.

modalt satsadverbial, satsadverbial med vilket talaren kommenterar det han själv säger och som anger hans inställning till dess sanningshalt eller önskvärdhet: *nog*, *ju*, *väl*, *tyvärr*. Satsadvl § 9–29.

modifierande apposition, *pseudoapposition varmed talaren ger ett nytt uttryck för det som nominalfrasen avses beteckna, antingen med sakligt modifierad betydelse, t.ex.: Sverige, *ja hela Norden*, eller med bara en ny formulering, t.ex.: överlycklig, *ja glädjerusig med andra ord*. Nomfraser § 70.

modifierande preteritum, preteritum med nutidsbetydelse som gör språkhandlingen mera indirekt, t.ex.: Då *var* det dags för middag. Tempus § 17. Om tempus i hövlighetsuttryck Tempus § 47. Jfr *tempusförskjutning.

modifierande tillägg, se *pseudoapposition.

modus, böjningskategori hos det finita verbet som anger vilken attityd talaren har till satsens innehåll eller vilken typ av språkhandling som talaren vill att yttrandet skall uppfattas som. Modus omfattar *indikativ, *konjunktiv, *imperativ, *optativ. Vb § 34.

momentan, annan beteckning för *punktuell.

monotransitiv, om verb eller adjektiv som normalt konstrueras med ett enda objekt: *hitta*, *se*, *måla*; *lik*. Adjfraser § 22–26, Obj. § 6. Jfr *bitransitiv.

morfem, språkets minsta betydelsebärande enhet. Ljudsekvensen *tår* i *tåren* utgör ett morfem, eftersom sekvensen inte kan delas upp i delar med var sin betydelse som återkommer i helhetens betydelse. Däremot är *tår* i *tårna* två morfem, eftersom ljudsekvensens betydelse är en kombination av betydelsen hos *tå* och *-r* (pluralsuffix). Morfem är en sammanfattande beteckning för *böjningssuffix (t.ex. presenssuffixet *-r*), *avledningssuffix (t.ex. det adjektivbildande suffixet *-bar*), *avledningsprefix (t.ex. det negerande prefixet *o-*) och *rotmorfem. Ett ord består av ett eller flera morfem, t.ex. *bil* (1 morfem), *last-bil-s-för-ar-na-s* (7 morfem).

morfologisk, om ords struktur med avseende på morfem och dessas funktion som byggelement i ordet.

motivering, Kompl. men. § 10: c. Jfr *förklaring, *explanativ, *skäl.

motsättning, semantisk relation mellan sakförhållanden vilka uppfattas som varandras motsatser eller kontraster, t.ex. i fråga om värde. Satsadvl § 42, Kompl. men. § 9: b, Samordn. § 34. Jfr *adversativ.

mottagare, aktant som har, får, saknar eller mister något. Rollen är vagt avgränsad från *gynnad/drabbad (den som har nytta eller skada av aktionen). Exempel där *hon/henne* betecknar mottagaren: *Huset tillföll henne. Hon* {*fick/gick miste om*} *huset. Han* {*gav/fråntog*} *henne huset*. Ibland (även i denna grammatik) används mottagare, mottagarroller som ett överordnat begrepp som innefattar också den som upplever eller uppfattar något och helheten i förhållande till sina delar. Vb § 6, Obj. § 19, 24, Advl § 35: b, Subj. § 27. Jfr *upplevare, *adressat, *innehavare, *helhet.

myckenhet, Pron. § 155–165, Advb § 37.

mål, Advb § 3: 4, 45–46, Prep. § 14, Advl § 50–51. Jfr *riktning.

mått, Subst. § 11, 54, Adjfraser § 16–17, Obj. § 19: 4a, Advl § 78. Jfr *kalenderenhet.

mängd, se *kvantitet.

möjlighet, Satsadvl § 18, Mod. hjälpvb § 2, 4, 10, 11–12, 14–15, 19.

naken nominalfras, indefinit nominalfras (med substantiv som huvudord) som saknar kvantitetsattribut (t.ex. obestämd artikel) trots att nominalfrasen är singular och substantivet har individuativ grundbetydelse, t.ex.: Han är *hängiven vegetarian*. Hon har köpt *ny bil*. Nomfraser § 30, 65, 111–117, Predv § 5: 1a, Prepfraser § 2, Icke satsf. men. § 16.

namn, annan beteckning för *egennamn.

narrativ bisats, nominal bisats som vanligen inleds av *att*. Den narrativa satsen anger i sig ett sakförhållande med neutral fakticitet. Bisatser § 59–63.

narrativ tidsföljd, det att två intillstående satsers aktion antas ha ägt rum i samma ordning som satserna yttras, trots att den tidsliga relationen mellan aktionerna inte anges explicit i satserna: *Tor köpte en cykel och Arne blev avundsjuk*. Tempus § 14.

nasal, konsonant som uttalas med avspärrning av munnen så att utandningsluften passerar genom näsan. Nasala konsonanter är *m*-, *n*- och *ng*-ljuden.

nationalitet, Adj. § 7: a (ett adjektiviskt betydelsefält).

negation, (a) negerande innebörd, dvs. den betydelse som är gemensam för alla negerande ord. (b) annan beteckning för *negerande satsadverbial.

negationsberoende, om uttryck som endast används i *icke-affirmativa satser.

negerad, om sats eller annan konstruktion som innehåller ett negerande uttryck och vars innehåll med detta uttryck framställs som osant eller ogiltigt i sammanhanget.

negerande adverb, adverb som anger att innehållet i den sats eller det led där det ingår är negerat, t.ex. *inte*, *aldrig*, *ingenstans*. Advb § 39.

negerande pronomen, pronomen som anger att innehållet i den sats eller det led där det ingår är negerat, t.ex. *ingen*, *ingenting*. Negerande pronomen kan parafraseras med *inte* … {*någon/någonting*} etc., t.ex.: Han såg {*ingenting/inte någonting*}. Pron. § 191–195.

negerande satsadverbial, satsadverbial som anger att innehållet i den sats eller det led där det ingår är negerat, t.ex. *inte*, *på inga villkor*. Advb § 39, Satsadvl § 65–87.

neutral, (a) om skriftspråk eller talspråk som är stilistiskt adekvat i de flesta skrivna respektive talade genrer. Jfr t.ex. *ledig, *formell. (b) om *fakticitet hos en sats vars sanningshalt varken förutsätts eller hävdas. (c) om substantiv vars genus är *neutrum. Jfr *utral.

neutraliserad, om distinktion mellan två kategorier som har upphävts. Jfr också *vag.

neutrum, (a) en böjningsform eller ett böjningssuffix hos substantiv, adjektiv, perfektparticip och vissa pronomen. Suffixet utgörs vanligen av *-t*. (b) ett lexikalt

*genus (hos substantiv och egennamn) som styr valet av singular böjningsform enligt (a) hos kongruensböjliga suffix och ord. Exempel: *hus-et* (substantivet *hus* har det lexikala genus neutrum och bestämdhetssuffixet får formen *-et*), *ett gul-t hus* (substantivet *hus* har det lexikala genus neutrum och obestämd artikel får formen *ett* och adjektivet böjningsformen *gult*), *det idylliska Sala* (egennamnet *Sala* har det lexikala genus neutrum och utlöser formen *det* hos den bestämda artikeln). Subst. § 40–41, 67, Egenn § 15, Adj. § 52, 55, 64–67, Pron. § 10: a, 16, Pcp § 24–25. Jfr *utrum.

nexusadverbial, annan beteckning för *mittfältsadverbial eller adverbial med normal placering i mittfältet.

nexusfält, annan beteckning för *mittfält.

nexusinfinitiv, satsled som utgörs av infinitivfras utan infinitivmärke och som utgör bunden bestämning till vissa transitiva verb vars objekt anger infinitivfrasens predikationsbas (Vi såg dem *åter tala med varandra*) eller till samma verb i passiv varvid subjektet anger infinitivfrasens predikationsbas (De sågs *åter tala med varandra*). Inffraser § 9–11.

nexusrelation, semantisk-syntaktisk relation mellan två led där inget är underordnat det andra och där det ena anger predikationsbasen för det andra. Nexusrelation gäller framför allt mellan subjekt och predikatsled i den finita satsen. Nomfraser § 13: a, Predv § 44, 49, Inffraser § 26, Flerl. fraser § 1, Satsens struktur § 1, Icke satsf. men. § 41.

nollställig, om semantiskt predikat som inte förutsätter någon aktant, t.ex. *töa*. Subst. § 15, Adj. § 14, Vb § 4. Se *ställighet, *valens.

nollsuffix, utebliven markering av grammatisk eller lexikal egenskap som annars brukar anges med suffix. I uttrycket *fyra tåg* kan *tåg* sägas ha nollsuffix (Ø-suffix) för pluralis, jfr *fyra bil-ar*. Ibland sägs substantivet *spring* vara avlett med nollsuffix av verbet *spring-*. I denna grammatik undviks beskrivning med nollsuffix. I stället sägs att *tåg* saknar pluralsuffix (vilket dock kan markeras så: *tåg-Ø*) och t.ex. att substantivet *spring* är avlett av verbet *spring(a)* genom ordklassbyte.

nomen actionis, substantiv som prototypiskt är avlett av verb och som i sin grundbetydelse anger verbets aktion, t.ex. *rengöra* : *rengöring*, *reducera* : *reduktion*, *veta* : *vetande*. Subst. § 15: a, 19: d, Nomfraser § 13, 56.

nomen agentis, substantiv som prototypiskt är avlett av verb och som anger aktionens predikationsbas, dvs. ofta den som utför eller upplever verbets aktion, t.ex. *konkurrera* : *konkurrent*, *förlora* : *förlorare*. Subst. § 15: b, 19: d, Nomfraser § 14, 57.

nomen qualitatis, substantiv som prototypiskt är avlett av ett adjektiv och som i sin grundbetydelse anger den egenskap eller det tillstånd som också adjektivet betecknar, t.ex. *hövisk* : *höviskhet*, *intensiv* : *intensitet*. Subst. § 15: c, 19: a, Nomfraser § 13, 56.

nominal, (a) om funktion som tillkommer nominalfras, dvs. funktion som subjekt, objekt, egentligt subjekt, rektion och subjektspredikativ. Infinitivfraser och vissa bisatser har nominal funktion utan att vara nominalfraser; (b) om substantiviskt pronomen som utgör huvudord i nominalfras (*jag* (själv), *allting* (gammalt)); (c) om *självstän-

digt använt adjektiv, particip eller adjektiviskt pronomen som utgör led i nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord ((många) *handikappade*, (inget) *rött*).

nominal bisats, bisats med *nominal funktion (dvs. som subjekt, objekt, postponerat subjekt, rektion, predikativ). Typiska nominala bisatser är narrativa bisatser och interrogativa bisatser. Bisatser § 6, 46–82.

nominal satsförkortning, nominalfras som ofta i konstruktion med ett eller flera andra led (vilka står i *nexusrelation till nominalfrasen) anger en aktion vars centrala aktanter betecknas med konstruktionens led, t.ex.: *En ordentlig semester (nu på våren)* vore underbart. Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10.

nominalfras, konstruktion bestående av substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord med dess eventuella bestämningar (attribut): *några fina bräder*, *hans nya intresse för fysik*, *vem i all världen*, *alla vi som var där*, *den av alla aktade Bertil Carlsson från Luleå*. I vissa fall kan huvudordet saknas i en nominalfras: *de nyss omvända*, *en stor stark*, *allt annat*. Nominalfrasen har *nominal funktion. Kapitel 14 Nominalfraser.

nominativ, en kasusform av vissa pronomen. Nominativ kontrasterar mot *ackusativ och *genitiv (t.ex. *de*, jfr *dem*, *deras*) och används framför allt när pronomenet är subjekt. Jfr *kasus, *grundkasus. Pron. § 53–54, 152.

nordsvenska, språkbruk i Norrland.

normalvärde, det värde på en skala som är det normala för den typ av referent som skalans egenskap avser. Ett adjektiv i positiv med relativ betydelse anger utan gradbestämning normalt ett värde som är högre än normalvärdet: *en lång tändsticka* (dvs. lång för att vara en tändsticka), *en lång karl* (dvs. lång för att vara en karl). Adj. § 10.

normativ, om regel som tillråder eller avråder från ett visst uttryckssätt. Motsatsen är en deskriptiv regel, som sammanfattande beskriver ett visst språkbruk sådant det är.

normvärde, det värde på en skala som är det rimliga eller önskvärda i det sammanhang där skalan används. Vissa gradadverbial kan ange hur ett värde förhåller sig till normvärdet, t.ex. *lagom*, *nog*, *alltför*. Adjfraser § 15.

numerus, en böjningskategori hos substantiv, adjektiv, perfektparticip och vissa pronomen. Numerus anger antal och omfattar distinktionen *singularis : *pluralis. Pluralis anges vanligen med suffix och betecknar normalt flertal, medan singularis är morfologiskt omarkerat. Subst. § 43, Adj. § 52, Pron. § 10, Pcp § 24. Jfr också Egenn. § 21.

nutid, tid som omfattar *talögonblicket. När tiden för yttrandet och tolkningen inte sammanfaller, kopplar talaren vanligen nutiden till yttrandetiden, men nutid kan i vissa fall också knytas till tiden för den förväntade tolkningen. Tempus § 1–2, 8–9. Jfr *dåtid, *framtid.

nytta, annan beteckning för den semantiska rollen *gynnad.

närhet, Pron. § 69, 74, Advb § 17, 21, Prep. § 10. Jfr *avstånd.

nödvändig relativsats, annan beteckning för relativ bisats med *restriktiv betydelse.

nödvändighet, Satsadvl § 19, Mod. hjälpvb § 2, 3, 6, 18, 25.

oavgjord sanningshalt, Bisatser § 14: 5, 65, 116, Huvudsatser § 70. Jfr *fakticitet, *öppen referens.

oavgränsad, om aktion utan naturlig slutpunkt: *skriva på en artikel*. Aktionsarter § 3–8, 15–16. Jfr *avgränsad.

obestämd artikel, grundtalet *en* (*ett*) när det är obetonat och inte används för att kontrastera mot andra grundtal men ändå ofta är syntaktiskt obligatoriskt, snarast för att markera att referenten är *individuativ och *indefinit. Pron. § 166–173.

obestämd form, form av ett speciesböjligt ord där ordet saknar *bestämdhetssuffix, dvs. inte står i *bestämd form: *bok* (jfr *bok-en*), *röd* (jfr *röd-a*). Subst. § 65, Adj. § 52, Pron. § 10, Pcp § 24.

obetonad, om vokal, stavelse, ordled, ord eller fras som är prosodiskt undanhållen i satsen. Jfr *prosodi.

objekt, (a) bunden nominal bestämning till verb eller adjektiv, t.ex. *dig* i *likna dig*, *lik dig*. Till skillnad från adverbial utgörs ett objekt aldrig av prepositionsfras. Till skillnad från nominalt subjektspredikativ refererar normalt inte ett objekt till samma referent som subjektet (och behöver alltså inte vara semantiskt kongruent med detta i fråga om numerus). Kapitel 17 Objekt. (b) annan beteckning för den semantiska rollen *föremål för en aktion.

objekt med infinitiv, annan beteckning för *objekt + *nexusinfinitiv där infinitivfrasens predikationsbas anges med objektet. Inffraser § 9–10.

objektiv genitiv, bundet possessivattribut som bestämning till *nomen actionis där possessivattributet motsvarar objektet i en semantiskt korresponderande sats, t.ex. *bytets delning* (jfr *Man delade bytet*). Nomfraser § 13: b. Jfr *subjektiv genitiv.

objektliknande, om bundet adverbial med en betydelserelation till verbet som erinrar om objektens, t.ex.: tänka *på något*, skratta *åt något*, prata *om något*, vänjas *vid något*, passa *till något*, förstöra något *för någon*. Advl § 35–47.

objektsform, annan beteckning för *ackusativ.

objektspredikativ, predikativ i verbfras vars objekt betecknar predikativets predikationsbas, t.ex.: göra ngn *glad*, utbilda dem *till frisörer*. Predv § 32–45, 49.

objektspråk, de språkliga uttryck som grammatiken handlar om, t.ex. språket i exemplen. Motsats: *metaspråk.

obligatorisk, (a) om led som inte kan utelämnas; (b) om regel som måste tillämpas (under givna omständigheter). Jfr *optionell.

oblikt kasus, annat kasus än *nominativ.

obstruent, konsonant som uttalas med så kraftigt hinder i luftpassagen, att buller uppstår. Obstruenter är *klusiler och *frikativor.

oböjlig, om ord som inte har olika böjningsformer, t.ex. adjektivet *äkta*.

oförytterligt ägande, annan beteckning för relationen mellan *helhet och *del.

olikhet, se *skillnad.

omarkerad, om den part i förhållande till sin motpart inom en grammatisk eller lexikal kategori som är mindre specificerad än motparten. Se *markerad.

omfattning, Advb § 3: 2d.

omljud, vokalväxling i stammen vid böjning eller avledning, som innebär att en bakre vokal växlar med motsvarande främre vokal: *a* eller *å* med *ä* (*glad* : *glädja*, *lång* : *längre*), *o* med *ö* (*stor* : *större*). Hit räknas också vokalväxling mellan *u* (som ursprungligen var en bakre vokal) och *y* eller *ö* (*tung* : *tyngre*, *mus* : *möss*). Subst. 47: 1a, 49: 2, 51: 2a, Adj. § 44, Vb § 15, 55: 2.

omslutning, Prep. § 11.

omständighet, också **yttre roll**, sammanfattningen av de semantiska roller som anger kännetecken eller betingelse för en aktion. Som omständigheter räknas framför allt roller som anger tidsliga, rumsliga, kausala och processuella kännetecken eller betingelser. Omständighetsrollernas aktanter är ofta mindre tydliga och prominenta än *deltagarrollernas. Motsats: deltagarroll, *inre roll. Advb § 1–3, Vbfraser: Allm. § 23: 2.

omvänd ordföljd, ordföljd i en sats där subjektet kommer senare än det finita verbet. Fa-satser har omvänd ordföljd utom när satsbasen fungerar som subjekt. Satsens struktur § 3.

omärkt, detsamma som *omarkerad.

onomatopoetisk, detsamma som *ljudhärmande.

opersonlig, om predikatsled (eller sats med sådant predikatsled) som förutsätter expletivt subjekt: *Det ljusnar. Det svindlade för tanken*. Subj. § 23.

optativ, *modus (och verbform i detta modus) som anger önskan eller uppmaning. Modus optativ lever kvar bara i lexikaliserade uttryck eller ålderdomligt pastischerande stil, t.ex. *vare*. Vb § 42, Huvudsatser § 104.

optionell, också **frivillig**, **fakultativ**, (a) om led som kan utelämnas; (b) om regel som inte behöver tillämpas. Jfr *obligatorisk.

ord, (a) lexikonord, dvs. ordet som lexikonenhet, bestående av ett rotmorfem, en avledning eller en sammansättning (t.ex. *duk* i lexikonet), (b) grammatiskt ord, dvs. ett lexikonord inklusive alla dess böjda former (t.ex. *duk*, *duken*, *dukar*, *dukarna*, *duks*, *dukens*, *dukars*, *dukarnas*), (c) textord (också löpord), dvs. en förekomst av ett (eventuellt böjt) lexikonord i dess textsammanhang, i skrift skilt från angränsande textord av mellanrum (t.ex. *dukarna* i *Han tvättade dukarna i går*), (d) ordstam, dvs.

uttryck vilket antingen ensamt fungerar som lexikonord eller som element i en sammansättning (*disk* och *handduk* är lexikonord men bildar också tillsammans sammansättningen *diskhandduk*) eller en avledning (*saklig* är ett lexikonord men bildar också tillsammans med suffixet *-het* avledningen *saklighet*). Kapitel 1 Ord och ordklasser.

ordbildning, sammanfattningen av *avledning, *sammansättning m.fl. sätt att bilda nya ord på grundval av redan förefintliga ord.

order, se *befallning.

ordföljd, (lineär) ordning mellan leden i en syntaktisk konstruktion. Se vidare *ordföljdsschema.

ordföljdsschema, schema som anger de möjliga positionerna i en lineär struktur. Nomfraser § 2, Adjfraser § 3–4, Vbfraser: Allm. § 2, 12, Pcpfraser § 3, Advbfraser § 2, Satsens struktur § 2–13, Annex § 1.

ordgrupp, sekvens av ord som inte nödvändigtvis utgör en fras.

ordgruppsavledning, avledning där avledningsstammen är en sammansättning som inte finns som självständigt använt lexikonord utan återgår på en ordgrupp: *vårdnadshav-are*, *trehjul-ing* (där stammens sammansättning återgår på ordgruppen *ha vårdnad* respektive *tre hjul*).

ordgruppsbetoning, betoning som innebär försvagning av alla starka betoningar på de enskilda orden i en ordgrupp utom den sista: *»Anders + »Johansson = $_0$Anders »Johansson*.

ordgruppssammansättning, sammansättning där förledet är en sammansättning som inte finns som självständigt använt lexikonord utan återgår på en ordgrupp: *munmotmun-metoden* (där förledets sammansättning återgår på ordgruppen *mun mot mun*).

ordinativ preposition, preposition som anger ordningsföljden i tid eller rum mellan prepositionsfrasens predikationsbas och rektionens referent: *före*, *efter*. Prep. § 19.

ordinativt adverb, adverb som anger att aktionen har föregåtts av minst en annan likartad aktion, t.ex. *igen*, *åter*. Advb § 43.

ordinativt pronomen, pronomen som anger predikationsbasens placering i en seriellt ordnad mängd, t.ex.: *nästa* gång, *sista* boken. Pron. § 219–222.

ordklass, samling ord med gemensamma strukturella, funktionella och semantiska egenskaper, t.ex. substantiv, adjektiv och verb. Kapitel 1 Ord och ordklasser.

ordklassbyte, det att ett ord bildas av ett ord ur annan ordklass utan förändring av stammen genom t.ex. avledningssuffix: substantivet *ljus* av adjektivet *ljus*, adjektivet *turkos* av substantivet *turkos*. Subst. § 18, Adj. § 70 Anm., 72 Anm., 73 Anm., Pron. § 8: c, Vb § 14, Pcp § 35 Anm., 39, 40, 42, Advb § 50, Prep. § 28.

ordningsnummer, Pron. § 219–222, Räkn. § 13, Advl § 103.

ordningstal, räkneord som anger predikationsbasens plats i en numrerad serie: *fjärde, hundrade*. Räkn. § 19–22. Jfr *grundtal, *ordinativt pronomen.

oregelbunden, om böjning av ord som avviker från huvudmönstret inom den klass som ordet tillhör.

organiskt kollektiv, *kollektiv där individerna har olika funktion i en organisk helhet: *fotbollslag, bestick, stråkkvartett*. Subst. § 7.

orientering, predikationsbasens befintlighet i förhållande till en viss angiven eller underförstådd punkt. Orienteringen kan gälla upp-ned, in-ut, fram-bak, väderstreck, höger-vänster m.m. Pron. § 223–228, Advb § 44–46, Prep. § 8.

orsak, Subst. § 13: b, Vb § 10, Prep. § 25: 2a, Konjn, subjn, infm. § 8: c, Obj. § 19: 4d, Predv § 52: a, Advl § 35: d, 113: a, Subj. § 27, Bisatser § 33, 118, Kompl. men. § 9: d, Samordn. § 45–46. Jfr *explanativ, *förklaring, *kausalitet, *skäl.

ortnamn, Egenn. § 2, 3: c, 4: 2a och 4, 7: 4, 8, 9: 4, 10–11.

ortografi, (rätt)stavning.

otillräckligt hinder, sakförhållande som tvärtemot förväntan inte hindrar att ett annat sakförhållande är eller blir sant, t.ex.: *Han ansträngde sig* men kom ändå alltid för sent. Han kom alltid för sent, *fastän han ansträngde sig*. Prep. § 25: 2b, Konjn, subjn, infm. § 8: d, Advl § 113: d, Satsadvl § 43, Bisatser § 115, 128, 136, 145, 149, Kompl. men. § 9: b, Samordn. § 35.

paradigm, böjningsmönster. Ord tillhör samma paradigm om de böjs på samma sätt.

parafras, ersättning av ett visst uttryck med ett annat någorlunda synonymt flerordigt uttryck.

parallellform, alternativ böjningsform av ett ord. T.ex. har verbet *bringa* i preteritum parallellformerna *bringade* och *bragte*. Jfr också *långform, *kortform.

parasitisk lucka, annan beteckning för lucka som uppstått genom utelämning av ett led identiskt med satsbasen. Sådan utelämning sker vanligen i en adverbiell infinitivfras eller en bisats och är ett alternativ till anaforiskt pronomen: *Persson uppskattar jag utan att direkt tycka om* {*Ø/honom*}. Satsbaser § 17.

paratax, sidoordning (framför allt av satser): *Bilen slirade till och barnen blev rädda*. Jfr *hypotax: *Barnen blev rädda, när bilen slirade till. När bilen slirade till blev barnen rädda*.

particip, en ordklass, se kapitel 8. Participen, som omfattar *perfektparticip (*försvunnen, läst*) och *presensparticip (*försvinnande, läsande*), är avledningar av verb. Vissa particip bibehåller vissa verbala egenskaper, men alla particip har också adjektiviska egenskaper. Se också *adjektivisk, *verbal.

participfras, fras med particip som huvudord: *ganska känd för sina deckare, försiktigt prövande sig fram*. Kapitel 23 Participfraser.

partikel, (a) annan beteckning för *partikeladverbial, (b) ibland preposition eller adverb som förled i sammansatt verb, (c) ibland vanligtvis obetonat *satsadverbial som särskilt används i talad kommunikation (”modal partikel”).

partikeladverbial, adverbial som omedelbart bestämmer ett verb och som ofta tillsammans med verbet bildar en lexikaliserad förbindelse. Partikeladverbialet utgörs oftast av ett riktningsadverb (₀äta » *upp*) eller av en absolut använd preposition (₀gå » *av*). Om verbet också har objekt placeras detta efter partikeladverbialet. Advl § 6–17.

partikelförbindelse, förbindelse bestående av verb + *partikeladverbial. Partikelförbindelsen är ofta lexikaliserad. Vbfraser: Allm. § 4, Advl § 6–17.

partitiv, om relation som kännetecknar förhållandet mellan del och helhet.

partitiv apposition, bunden apposition som anger den indefinita, svagt referentiella helhet varav den överordnade nominalfrasen anger en viss myckenhet, t.ex.: en stor låda *vin*, det stora antalet *elever*. Nomfraser § 72: b. Jfr *partitivt attribut.

partitivt attribut, attribut som anger den oftast specifika, givna mängd varav den överordnade nominalfrasen betecknar en del. Det partitiva attributet utgörs normalt av prepositionen *av* med rektion, t.ex.: två *av båtarna*, en stor del *av rågen*. Nomfraser § 61. Jfr *partitiv apposition.

passiv, (a) om konstruktion, verbfras eller sats som har verb i *s*-form eller *bli/vara* + perfektparticip och där predikationsbasen vanligen motsvaras av referenten för ett objekt i en korresponderande aktiv (= icke-passiv) sats: *Eleven kritiserades av läraren. Tidningen älskas av läsarna. Eleven blev kritiserad av läraren. Tidningen är älskad av läsarna.* (Jfr: *Läraren kritiserade eleven. Läsarna älskar tidningen.*) (b) om *s*-form av verbet eller verbförbindelsen *bli/vara* + perfektparticip som ingår i konstruktion enligt (a). Kapitel 34 Passiv.

passivbildande hjälpverb, hjälpverb som i kombination med perfektparticip till ett transitivt verb har passiv funktion och betydelse, dvs. har en predikationsbas som skulle vara referenten för objektet till det transitiva verbet i motsvarande aktiva sats: *Han blev övertalad att stanna.* ≈ *Man övertalade honom att stanna.* Passivbildande hjälpverb är *bli*, *vara*. Passiv § 14.

pastischerande, avsiktligt stilbrytande. Talaren kan t.ex. använda en ålderdomlig form eller ett ålderdomligt uttryck i en text som eljest har ett neutralt stilläge. I denna grammatik används beteckningen pastischerande utan hänsyn till om en komisk effekt eftersträvas eller inte.

pejorativ, om uttryck som har nedsättande betydelse. Pron. § 75: c, 81, Vb § 17: 1b och 2, Icke satsf. men. § 17.

perception, Vb § 11: 2a (ett verbalt betydelsefält), Inffraser § 9: a.

perfekt, sammansatt tempus som bildas av hjälpverbet *har* (presens) + en supinumfras och som anger ett eftertillstånd i nutid efter supinumfrasens aktion. Vanligen är supinumfrasens aktion (eller dess resultat) relevant i nuet, t.ex.: Värmepannan *har gått sönder*. Tempus § 19–25.

perfekt infinitiv, infinitivfras bestående av ett perfektuellt hjälpverb i infinitiv med en underordnad verbfras i supinum, t.ex.: efter att *ha ätit upp maten*, kommer att *ha tenterat*. Tempus § 20, 32.

perfektiv, annan beteckning för *avgränsad (om aktionsart).

perfektparticip, particip avlett med *-d* (med varianter) av svaga verb och (vanligen) med *-en* av starka verb. När participet är avlett av transitivt verb har participet passiv betydelse (*förlorad*), när det är avlett av intransitivt verb har det aktiv betydelse (*försvunnen*). Pcp § 4–26.

perfektuell, om det temporala hjälpverbet *ha* och därmed bildade sammansatta tempus (*perfekt och *pluskvamperfekt) som anger att den aktion som betecknas med den underordnade verbfrasen (i supinum) infaller före hjälpverbets egen tid, vare sig denna är en tid som omfattar talögonblicket, en given tid i det förflutna eller en annan tid. Tempus § 19–27.

performativ, om mening som anger vilken språkhandling talaren utför genom att yttra meningen. Språkhandlingens innehåll anges vanligen i ett underordnat led, t.ex. en sats: *Jag får härmed meddela att herr Möller tilldelats årets pris. Jag döper dig härmed till Esmeralda*. Huvudsatser § 19.

perifrastisk, om syntaktisk konstruktion som systematiskt motsvarar en böjningsform, t.ex. perifrastisk passiv (*bli inbjuden* ≈ *inbjudas*, *vara älskad* ≈ *älskas*), perifrastisk komparativ/superlativ (*mera duglig*, *mest duglig* ≈ *dugligare*, *dugligast*). Adj. § 45, Passiv § 14–27.

permissiv, uppmaning som innebär ett erbjudande eller en tillåtelse.

person, (a) grammatisk kategori som skiljer mellan talare, lyssnare och annan referent, se *personligt pronomen, (b) ibland mänsklig referent till skillnad från andra slag av referenter.

personböjning, böjning av finit verb som beror på om subjektet betecknar den talande (1 person) eller den tilltalade (2 person) eller har annan referens (3 person). Personböjning förekommer endast i 2 person pluralis i starkt ålderdomligt språk: *I faren med osanning.* (Numera: *Ni far med osanning.*) *Vaken och bedjen!* (Numera: *Vaka och be!*). Vb § 35 not 1, 37 not 2, 40 not 1.

personifiering, *metafor varigenom ett föremål eller en abstrakt företeelse beskrivs som om den vore mänsklig: *en barmhärtig tystnad*.

personligt pronomen, definit substantiviskt pronomen som betecknar talaren eller lyssnaren eller – när det framgår av kontext eller talsituation vad som avses – något annat. Pron. § 19–56. 1 pers. personligt pronomen betecknar i singularis (*jag*) talaren, i pluralis (*vi*) talaren och minst en annan person. Pron. § 19–27. 2 pers. personligt pronomen betecknar i singularis (*du*) den tilltalade (*lyssnaren), i pluralis (*ni*) två eller flera personer varav minst en tilltalad. Pron. § 19–27. 3 pers. personligt pronomen betecknar personer eller andra slags referenter (andra än talaren eller den tilltalade) när det framgår av kontext eller talsituation vem eller vad som avses: *han*, *hon*, *den*, *det*, *de*. Pron. § 28–52.

personnamn, se *kvinnonamn, *mansnamn, *efternamn, *smeknamn.

perspektivt adverb, *relationellt adverb som anger aktionens befintlighet eller riktning i förhållande till en viss orienteringspunkt, t.ex. *borta*, *bort*, *inne*, *in*. Advb § 44–46.

perspektivt pronomen, *relationellt pronomen som karakteriserar predikationsbasen efter dess placering i förhållande till andra referenter betraktad utifrån ett visst perspektiv, t.ex.: mitt *högra* ben, den *norra* flygeln, det *bortre* bordet. Pron. § 223–228.

placeringsverb, rörelseverb vid vilket rörelsens utgångspunkt inte kan anges och vid vilket målet betecknas med ett befintlighetsuttryck, t.ex. *hamna*, *sätta*, *ställa*, *lägga*, *landa*: det heter därför *hamna här,* inte *hamna hit*. Advl § 51.

platshållare, ett led som utan egen referens eller betydelse upptar en annars ledig plats i den syntaktiska strukturen. Se också *expletiv.

pleonastisk, om uttryck som inte tillför resten av satsen något ytterligare innehåll. Se också *expletiv, *platshållare, *redundant.

plurale tantum, substantiv som endast förekommer i pluralis, t.ex. *bannor*, *glasögon*, *faggorna*. Subst. § 44: 4, 45: 4, 48, 49: 4, 50: 2, 51: 4, 52.

pluralis, *numerus som prototypiskt betecknar flertal. Pluralböjning återfinns hos substantiv, adjektiv, perfektparticip och vissa pronomen. Pluralis markeras vanligen med suffix (t.ex. *-ar* i *bil-ar*, *-a* i *röd-a*). Subst. § 43, Adj. § 52, Pron. § 10, Pcp § 24–25. Jfr *singularis, *plurale tantum.

pluskvamperfekt, sammansatt tempus som bildas av hjälpverbet *hade* (preteritum) + en supinumfras och som betecknar det eftertillstånd som följer på supinumfrasens aktion och som föreligger vid en given tidpunkt i det förflutna, t.ex.: Värmepannan *hade gått sönder*. Tempus § 20, 26–27.

polaritetsuttryck, annan beteckning för *negationsberoende uttryck.

polysemi, flertydighet. Ett uttryck sägs vara polysemt när det har flera urskiljbara delbetydelser som är någorlunda systematiskt relaterade till varandra på det sätt som delbetydelser under andra flertydiga ord också brukar vara. I följande exempel används det polysema *går* i olika betydelser: *Hon går med käpp numera. När går båten? Det går bra. Vad går det för filmer i kväll?* Om ett uttryck har två betydelser som inte kan relateras till varandra (annat än möjligen med en historisk förklaring), brukar det beskrivas som två *homonyma uttryck snarare än som ett polysemt uttryck.

positiv, den omarkerade komparationsformen, se *komparation, *komparativ, *superlativ.

possessiv sammansättning, metonymisk sammansättning som i sin bokstavliga betydelse betecknar något som sammansättningens referent har, t.ex. *blekansikte*. Subst. § 27 not 1.

possessivattribut, definit attribut som prototypiskt anger den eller det som äger eller disponerar den eller det som betecknas med den överordnade nominalfra-

sen: *Strömbergs häst*, *min plats*. Possessivattributet utgörs av nominalfras i genitiv eller av possessivt pronomen. Nomfraser § 9–16.

possessivt pronomen, definit adjektiviskt pronomen som till betydelsen motsvarar den icke existerande genitivformen av 1 och 2 personens personliga pronomen eller av 3 personens reflexiva pronomen: *min*, *din*, *vår*, *er*, *sin*. Pron. § 19, 24, 85, Nomfraser § 9–16, Icke satsf. men. § 17.

postfokal, om placering av *fokuserande satsadverbial efter ett fokuserat uttryck, t.ex.: min bror *till och med*. Jfr *affokal, *prefokal.

postponerat led, satsled, vanligen en sats eller en infinitivfras, som inte står på sin ordinarie plats utan bland verbfrasens fria bestämningar i satsens slutfält, såsom t.ex. relativsatsen i: *Ingen får komma in som inte har betalt*. (Jfr: *Ingen som inte har betalt får komma in*.) Om det postponerade ledet motsvarar ett subjekt i den inre satsen företräds det på subjektsplats i denna av ett expletivt *det*. I följande exempel fungerar den narrativa bisatsen som postponerat led: *Det var en framgång för vår organisation att du fick priset*. Kapitel 21 Postponerade led. Jfr *annex.

potentiell, särskilt om ett hjälpverb (framför allt *kunna*) som anger subjektsreferentens förmåga att förverkliga en aktion, t.ex.: Hon *kan* inte se oss. Planet *kunde* ta fem passagerare. Adj. § 3, Mod. hjälpvb § 4, 9, 10, 14, 19, Aktionsarter § 20.

pragmatisk, om tolkning som tar hänsyn till det icke-språkliga sammanhanget inklusive lyssnarens erfarenheter och förväntningar i förståelsen av ett yttrandes betydelse. Man skiljer mellan å ena sidan ett yttrandes semantiska innehåll (som är en funktion av dess syntaktiska struktur och de ingående ordens lexikala betydelser) och å andra sidan dess pragmatiska *innebörd (som är en funktion av satsens semantiska betydelse och dess användning som yttrande i ett bestämt kommunikativt sammanhang). Satsens funktion som språkhandling eller som förankrad i verkligheten genom deixis är typiska inslag i satsens pragmatiska innebörd. Satsen *jag fryser* har en semantisk betydelse (den som framgår när exemplet läses isolerat), men sin pragmatiska innebörd får satsen som yttrande i en bestämd situation: då framgår det vem som är *jag* och vilken tidpunkt som presens avser. Då visar det sig kanske också att det som semantiskt är ett påstående i realiteten skall tolkas som en förtäckt uppmaning. Se *samtalsprinciper, *språkhandling.

predikat, också **semantiskt predikat**, semantiskt element i propositionen som utsäger något om *predikationsbasen. Predikatet realiseras framför allt som verb, adjektiv, particip eller predikativt substantiv. Predikatet har semantisk *valens, dvs. förutsätter olika (många) aktanter i aktionen (se *ställighet), aktanter som i förhållande till predikatet spelar olika *semantiska roller. I denna grammatik används inte ”predikat” som syntaktisk term. I traditionell grammatik används ”predikat” om *predikatsledet (eller enbart det finita verbet eller det finita verbet plus eventuella underordnade infinita verbformer).

predikationsbas, den eller det som något utsäges om. Subjektets referent är t.ex. den finita verbfrasens predikationsbas. Nominalfrasens referent är predikationsbas för huvudordet och de andra deskriptiva leden i nominalfrasen. I *mormors nöt-*

ta gafflar är nominalfrasens referent predikationsbas för 'gafflar', 'nötta', 'mormors'. Subjektets referent kan dessutom vara predikationsbas för predikativ eller adverbial och för infinita verbfraser i satsen. På samma sätt kan ett objekts referent vara predikationsbas för infinita verbfraser, predikativ och adverbial i satsen. Uttrycket för predikationsbasen har ofta *kontrollrelation i förhållande till ord i det led som beskriver predikationsbasen (*kongruens, *reflexiv funktion). Jfr *nexusrelation.

predikativ, (a) bunden eller fri verbbestämning med subjektets eller objektets referent som predikationsbas. Predikativet utgörs oftast av en adjektivfras, participfras eller nominalfras. Adjektiviskt böjt huvudord i predikativet kongruensböjs efter uttrycket för predikationsbasen (busken är *ganska grön*, trädet är *ganska grönt*, busken och trädet är *gröna*, vi målade bordet *grönt*). Kapitel 18 Predikativ. (b) om led som fungerar som fritt eller bundet predikativ eller som *predikativt attribut, (c) om semantisk relation som kännetecknar förhållandet mellan ett semantiskt predikat och dess predikationsbas.

predikativ subjunktionsfras, subjunktionsfras med funktion som *predikativ, *predikativt attribut eller *apposition. Frasen anger egenskap eller funktion och består av *(så)som* plus nominalfras eller adjektiv- eller participfras. Subjnfraser § 16–17.

predikativt attribut, efterställt attribut som består av en adjektiv- eller participfras, t.ex.: en säck *full med pengar*. Det predikativa attributet har nominalfrasens referent som predikationsbas. I traditionell grammatik har *fritt predikativ ofta kallats predikativt attribut. Nomfraser § 53–54.

predikatsdel, annan beteckning för *predikatsled.

predikatsfyllnad, annan beteckning för *bundet predikativ.

predikatsled, satsled som utgörs av finit verbfras och som tillsammans med subjekt bildar en finit sats. Satsens struktur § 1. Jfr *predikat.

prefix, morfem som inte kan utgöra ett självständigt lexikonord utan bara används som förstaled i avledningar: *o-praktisk*, *be-fara*, *van-styre*. Jfr *affix, *suffix.

prefokal, om placering av *fokuserande satsadverbial framför ett fokuserat uttryck, t.ex. *till och med* min bror. Jfr *affokal, *postfokal.

premiss, Samordn. § 45–46. Jfr *konklusiv, *koncessiv, *adversativ.

preposition, en ordklass, t.ex. *i*, *trots*, se kapitel 10. Prepositioner tar ett nominalt led som efterställd bestämning (rektion) och anger den semantiska relationen mellan detta leds referent och en annan referent eller aktion som anges i ett överordnat led, t.ex. *böcker i hyllan*, *lyckas trots svårigheter*.

prepositionsattribut, efterställt attribut som utgörs av en prepositionsfras, t.ex. *ett porträtt av Polhem*, *en vagn med stora hjul*, *motviljan mot att vara kassör*. Nomfraser § 55–61.

prepositionsfras, fras bestående av en preposition och dess rektion: *genom vårt*

arbete, genom att arbeta, genom att vi arbetade. I vissa fall kan prepositionsfrasen utgöras av prepositionen ensam utan rektion som *med* i följande exempel: *Hon har en liten sportbil att leka med.* Om rektionen är en infinitivfras eller nominal bisats kan prepositionen i vissa fall utelämnas, t.ex.: Han är glad (*över*) *att du kan komma*. Kapitel 25 Prepositionsfraser.

prepositionsobjekt, annan beteckning för *objektliknande adverbial.

presens konjunktiv, annan beteckning för *optativ.

presens, *tempus som bildas med suffix och som prototypiskt anger en tid som omfattar talögonblicket (*nutid: *Peter sover*) eller en tid som följer på talögonblicket (*framtid: *När slutar Anna?*). Presens är en *finit verbform. Tempus § 7–11.

presens-infinitivstam, den stamvariant av starka verb som används i presens och infinitiv, t.ex. *spring-* i *spring-er, spring-a* (jfr *sprang, sprung-it*). Vb § 56. Jfr *preteritumstam, *supinumstam.

presensparticip, *particip som avleds av verb med suffixet *-ande/-ende*. Presensparticip har aktiv betydelse och anger samtidighet med det överordnade verbet, t.ex.: Han avvisade de *klagande* kunderna. Pcp § 27–38.

presenstempus, enkelt tempus som utgörs av presens eller sammansatt tempus med det överordnade verbet i presens: *presens, *perfekt, *futurum.

presentering, satsfogning med konstruktion ungefär som en *utbrytning men där komplementet i den överordnade satsen inte ingår i en känd avgränsad mängd (*Det var en karl här i går som ville låna pengar av dig*), Bisatser § 30: 2. Ibland används ”presentering” också om andra konstruktioner med expletivt *det* som subjekt och där en ny referent införs i textsammanhanget, t.ex. om konstruktionen i sats med *egentligt subjekt (*Det kom en släkting och ville låna pengar*) eller om konstruktionen i en sats med *identifierande predikativ (*Det här är min bror. Karl XII var en av sin tids mest kända monarker*).

presupponerad, om referent eller sakförhållande som talaren och lyssnaren måste förutsätta finns till respektive är sant för att talarens yttrande skall vara en vettigt genomförd språkhandling. En vanlig typ av presupponerad sats är den där det presupponerade förutsätts vara sant oavsett om den överordnade satsen är negerad eller ej. Detta är fallet med narrativ bisats vid vissa verb. I exemplet *Siv vet* (*inte*) *att Klas har åkt* är det som sägs i bisatsen efter *veta* presupponerat: bisatsens proposition förutsätts vara sann oberoende av om den överordnade satsen är negerad eller ej. På samma sätt tar de samtalande för givet att en restriktiv relativ bisats är sann oberoende av om den överordnade satsen är sann eller ej. I exemplet *Vi behandlade* (*inte*) *den skrivelse som personalen inlämnade* förutsätts det att personalen inlämnat en skrivelse vid en viss tidpunkt. Bisatser som inleds av vissa subjunktioner är också presupponerade: *Han gick* (*inte*) *ut* {*fastän/eftersom*} *det regnade*. På liknande sätt måste existensen av en sommarstuga som tillhör Bengt vara presupponerad för att följande påstående skall kunna sägas vara normalt: *Bengts sommarstuga ligger* (*inte*) *i Småland*. Vid andra typer av presupposition är inte negationstestet

tillämpbart. Exempel härpå är kvesitiva och expressiva huvudsatser: *Vilken bild har Stina målat? Vilken fin bild Stina har målat!* Talaren förutsätter i båda fallen att Stina har målat en bild. Bisatser § 14: 2, Huvudsatser § 97, 112. Se också *faktiva predikat, *implikativt predikat samt *fakticitet, *irrell, *neutral.

preteritum, *tempus som bildas med suffix och/eller vokalväxling i stammen och som prototypiskt refererar till en given tid i det förflutna (*dåtid): *Anna försvann. När diskade Peter?* Preteritum är en *finit verbform. Tempus § 12–17, 21–24. Se också *värderande preteritum, *modifierande preteritum, *tempusförskjutning.

preteritum futurum, annan beteckning för *futurum preteritum.

preteritumstam, den stamvariant av starka verb som används i preteritum, Vb § 56. Jfr *presens-infinitivstam, *supinumstam.

preteritumtempus, enkelt tempus som utgörs av preteritum eller sammansatt tempus med det överordnade verbet i preteritum: *preteritum, *pluskvamperfekt, *futurum preteritum.

primärt satsled, led som utgör byggsten i ordföljdsschemat för satsen. Primära satsled i en sats med bara ett verb är i första hand subjekt, finit verb, objekt, egentligt subjekt, predikativ och adverbial. De primära satsleden motsvarar alltså ungefär den traditionella grammatikens satsdelar. Ordningen mellan de primära satsleden anges i positionsscheman för *af- och *fa-sats. Se kapitel 28 Satsens struktur. Jfr *blockled.

pris, Räkn. § 15.

process, varaktig aktion som inte är homogen utan består av olika på varandra följande delmoment som är mer eller mindre urskiljbara. Processen kan vara avgränsad eller oavgränsad. Aktionsarter § 9: 1, 16, 17.

produktion, Subst. § 13: d, Vb § 11: 1b (ett verbalt betydelsefält), Obj. § 19: 1d, 24: d.

produktiv, om suffix eller ordbildningsmönster som ännu nyttjas vid bildning av nya ord ur andra ord. Substantivbildande suffix som är klart produktiva är t.ex. *-is*, *-are*, *-ande*, *-(n)ing*, medan *-an*, *-else* är klart oproduktiva. Adjektivbildande suffix som *-bar*, *-aktig*, *-mässig*, *-ig* är produktiva men knappast *-sam*.

progressiv, om verb som har durativ processuell aktionsart och som anger att en underordnad verbfras' aktion pågår. Vb § 9: c. Jfr Aktionsarter § 6: b, 9: 1, Samordn. § 20: a.

proklis, det att ett eller flera obetonade ord fonetiskt ansluter sig till ett följande mera betonat ord, ibland med ljudbortfall som följd: han bor *$_0$in(ne) $_0$i » stan*. Jfr *enklis.

prominent, särskilt om en företeelse (referent eller sakförhållande) som är psykologiskt framträdande i lyssnarens medvetande i det ögonblick då den kommer på tal. Graden av prominens kan bero på hur tydlig företeelsen är (personer mer än föremål, individuativa mer än dividuativa, konkreta mer än abstrakta etc.) eller på på hur viktig dess funktion är i textsammanhanget (huvudpersoner mer än bi-

personer). Pron. § 49–51. Jfr *aktuell, *känd, *informationsstruktur.

pronomen, en ordklass, se kapitel 5. Pronomenen utgörs av substantiviska eller adjektiviska formord, väsentligen med funktion som attribut eller huvudord i nominalfraser. Underkategorier av pronomen är *definita (inklusive *personliga, *demonstrativa, *relativa, *bestämd artikel), *interrogativa, *kvantitativa (inklusive *totalitets-, *myckenhets-, *allmänt indefinita, *obestämd artikel) samt *relationella.

pronominell verbfras, verbfras som syftar på en annan verbfras som korrelat. Den pronominella verbfrasen har funktionsverbet *göra* och i de flesta fall ett anaforiskt pronomen i neutrum singularis som objekt. Exempel: Per röker cigarrer och *det gör* Karl också. Per röker cigarrer, *vilket* Karl också *gör*. Per röker oftare cigarr än Karl *gör*. Per röker och Karl *gör detsamma*. Om korrelatfrasen är underordnad ett annat verb, t.ex. ett hjälpverb, upprepas det överordnade verbet ofta utan *göra*. Exempel: Per kan trolla med kort, och *det kan* Karl också (göra). Vbfraser: Allm. § 10–11, Bisatser § 110.

pronominellt adverb, adverb som semantiskt motsvarar undergrupperna av pronomen: *definita, *interrogativa, *kvantitativa etc. Advb § 14–47.

pronominellt attribut, attribut som består av pronomen. Pronominella attribut är i de allra flesta fall framförställda. Kapitel 14 Nominalfraser.

proportion, Adjfraser § 21, Satsbaser § 22, Bisatser § 113.

proportional bisats, bisats (vanligen adverbiell) som uttrycker en ökning i grad för en viss egenskap som motsvarar en ökning i grad för en annan egenskap som anges i matrissatsen, t.ex.: *Ju mer jag läser* desto mindre begriper jag. Adjfraser § 21, Satsbaser § 22, Bisatser § 113.

proposition, den del av en sats' innehåll som inte anger vilken språkhandling det är fråga om. Propositionen i ett påstående är t.ex. just det som hävdas vara sant och i en underställande fråga det vars sanningsvärde efterfrågas. Samma proposition kan uttryckas i satser som anger olika språkhandlingar, i bisatser och i verbfraser. Den är t.ex. densamma i följande satser respektive fraser: *Pia kysste Peter. Kysste Pia Peter? Kysste Pia Peter* blev alltid Klas arg. Stina lät *Pia kyssa Peter*.

prosodi, uttalsegenskaper andra än de som hör till den enskilda vokalen eller konsonanten, dvs. variationer i tempo, tonhöjd och röststyrka. Kombinationer av prosodiska medel används för att framhäva led i ord, fraser och satser och kallas då *betoning.

prototypisk, om medlem av en viss grammatisk eller lexikal kategori vilken intuitivt uppfattas som särskilt representativ för kategorin, oftast därför att den särskilt tydligt avviker från angränsande kategorier. Ofta men inte alltid är de prototypiska medlemmarna av en kategori frekventare än andra medlemmar av kategorin. Prototypiska medlemmar av en kategori har en uppsättning definierande egenskaper, utifrån vilka andra, mindre prototypiska medlemmars uppsättningar av egenskaper kan uppfattas som avledda, t.ex. genom metafor, metonymi eller genom andra

slag av överföring, generalisering, insnävring eller tyngdpunktsförskjutning. Ett prototypiskt adjektiv är karakteriserande (*en duktig jurist*) men vissa andra adjektiv är klassificerande (*en internationell jurist*). Ett prototypiskt subjekt anger en avsiktligt orsakande animat aktant (*Johan förstörde stolen*), men ett subjekt kan också ange icke-avsiktlig orsak (*Regnet förstörde stolen*) eller animata aktanter som inte orsakar utan bara upplever eller får något (*Johan fick syn på stolen*). Ett prototypiskt preteritum anger att något inte gäller för nutid utan för en given tid i det förflutna (*Bo var i Berlin*), men preteritum kan också ange t.ex. osäkerhet om något gäller i nutid eller ej (*om bara Bo var i Berlin nu!*).

pseudoapposition, appositionsliknande tillägg som exemplifierar, kontrasterar eller modifierar innebörden hos den hittills givna beskrivningen i nominalfrasen. Nomfraser § 70.

pseudosamordning, samordning bestående av två verbfraser av vilka det förra ledet vanligen är obetonat och semantiskt har hjälpverbskaraktär: *Den där boken sitter jag ofta och tittar i. Ta och köp dig en ny cykel!* Samordn. § 17–22.

punkthändelse, detsamma som *punktuell aktion. Aktionsarter § 18.

punktuell, om aktion vilken uppfattas som ögonblicklig, dvs. som om den saknade utsträckning i tid, t.ex.: Lampan *blinkade till*. Motsats: *durativ. Aktionsarter § 11, 18.

påbud, Vb § 42, Huvudsatser § 41, 109. Jfr *uppmaning.

pågående, ibland detsamma som *progressiv (om aktion).

påstående, språkhandling varmed talaren hävdar att ett sakförhållande är sant. Talaren kan vara mer eller mindre säker och också ge uttryck för detta, t.ex. med modala satsadverbial. Påståenden uttrycks prototypiskt med *deklarativa huvudsatser. Huvudsatser § 6, 7, 18, 26–29, 82, 111, Icke satsf. men. § 32, 43.

påverkan, Vb § 11: 1c (ett verbalt betydelsefält).

rak ordföljd, ordföljd i en sats där subjektet kommer tidigare än det finita verbet. Af-satser har rak ordföljd, medan fa-satser har rak ordföljd endast om subjektet fungerar som satsbas. Satsens struktur § 3.

reciprok, ömsesidig, särskilt om *reciproka pronomen, *reciprok anafor och om betydelsen hos vissa verb i *s*-form (*deponens). Vb § 49: 1b–c. Om reciproka aktanter se Adj. § 20, Pcp § 3: g.

reciprok anafor, anafor där det anaforiska uttrycket är ett *reciprokt pronomen. Pron. § 100–101.

reciprokt pronomen, definit anaforiskt pronomen som prototypiskt anger ömsesidig relation mellan korrelatets referenter, t.ex.: Emma och Hans retar *varandra*. Pron. § 98–103.

redundansellips, ellips av ett led utan egen betydelse och utan korrelat i kontexten men som lätt kan suppleras med ledning av satsens struktur: *Trist att det alltid regnar här.* (Jfr: *Det är …*) Ellips § 1. Jfr *anaforisk ellips, *deiktisk ellips.

redundant, om uttryck som har en i sammanhanget förutsägbar betydelse. Jfr *pleonastisk, *expletiv, *platshållare.

reduplikation, upprepning av ett uttryck, t.ex. av ett *graderbart uttryck för att ange hög *grad: *stora, stora fåglar*; *många, många leksaker*; *mycket, mycket farligt* eller av en interjektion: *tack tack*; *adjö adjö*; *oj oj*; *nej nej*. Pron. § 156 not 1, Interj. § 13, Adjfraser § 7.

referatmening, *anförd mening som återger en replik eller en tanke delvis utifrån den återgivande talarens perspektiv men utan att ändra på vissa drag i det återgivna yttrandets struktur, t.ex.: *Han hade aldrig haft det så bra som då*, tänkte han. Jfr *citatmening: *Jag har aldrig haft det så bra som nu*, tänkte han. Anf. men. § 3. Jfr också *dold anföring, *indirekt anföring.

referens, det att ett språkligt uttryck, särskilt en nominalfras, hänvisar (= refererar) till en faktiskt eller fiktivt existerande eller tänkt, hypotetisk företeelse. Jfr *referent, *syftning.

referenstid, det ställe på tidslinjen som ett tidfästande uttryck refererar till. Advl § 90. Jfr *aktionstid.

referent, faktisk, fiktiv eller hypotetisk företeelse som talaren hänvisar till med språkliga uttryck, särskilt nominalfraser. Referenten kan vara konkret eller abstrakt, individuativ eller dividuativ, ental eller flertal etc. Nominalfrasens egen *deskriptiva betydelse samt dess hänvisningar (genom pronominella attribut) till kontexten och/eller talsituationen gör det möjligt för lyssnaren att i ett bestämt sammanhang förstå vilken referent eller vilken typ av referent som talaren refererar till. Referensen kan vara t.ex. *definit, *indefinit *specifik, indefinit *icke-specifik eller *generisk och den kan i vissa fall lämnas öppen som t.ex. när den efterfrågas med interrogativa ord. Exempel: *Bilen står på gården. Han har köpt en bil. Jag vill ha en ny bil. Bilen är vår tids olycka och lycka. Hurdan bil ska du köpa?* Vissa nominalfraser är svagt referentiella, dvs. de används inte i första hand för att referera, som t.ex. *snickare* respektive *ny bil* i: *Min bror är snickare. De har köpt ny bil.* De kan också vara icke-referentiella, dvs. de används inte alls för att referera som t.ex. *det* i: *Nu regnar det*. Nomfraser § 93–118.

referentialitet, förhållandet mellan nominalfrasen och dess avsedda *referent. Nomfraser § 93.

reflexiv anafor, anafor där det anaforiska uttrycket är ett *reflexivt pronomen. Pron. § 86–96.

reflexiv funktion, funktionen att syfta på ett korrelat enligt reglerna för *reflexiva pronomen. Reflexiv funktion kan förutom reflexiva pronomen också 1 och 2 pers. pronomen ha (när korrelatet refererar till talaren eller lyssnaren). Exempel: Jag hälsade på *min* farmor. (Jfr: Han hälsade på *sin* farmor.) Jag skyndade *mig*. (Jfr: Han skyndade *sig*.) Pron. § 82.

reflexiv verbförbindelse, lexikaliserad förbindelse av verb och pronomen med reflexiv funktion som objekt och där det reflexiva objektet saknar tydlig referent, t.ex. *bete sig, förvåna sig*. Vbfraser: Allm. § 8.

reflexivt pronomen, bundet anaforiskt pronomen som enligt vissa regler syftar på ett korrelat, vanligtvis det uttryck som anger predikationsbasen för det led där det reflexiva pronomenet ingår. 3 personens reflexiva pronomen är *sig*, *sin*. Exempel: *Per (och Anders) tog med sig sin bror*. För 1 och 2 person finns inga särskilda reflexiva pronomen: *Jag tog med mig min bror*. Pron. § 82–97.

reflexivt verb, annan beteckning för *reflexiv verbförbindelse.

regional, om språkbruk som avviker från standardspråket men som förekommer över ett större område och som inom detta område inte uppfattas som dialekt. I denna grammatik räknas företrädesvis med följande regionala varianter av svenskan: finlandssvenska, nordsvenska, centralsvenska, västsvenska och sydsvenska.

rekommendation, Mod. hjälpvb § 3. Se också *råd.

rektion, nominal bestämning till en preposition, t.ex.: hos *mina systrar*, genom *att vända sig till regeringen*, trots *att kronan är stark*. Också en satskärna eller en fras som är konstruerad med en subjunktion kallas ibland för rektion till subjunktionen, t.ex.: fastän *han vände om*, än *sin bror*, ehuru *69 år gammal och invandrare*. Prepfraser § 2–9, 11.

relationellt adverb, adverb som karakteriserar en aktion i förhållande till en annan aktion eller till en annan plats. Relationella adverb har undergrupperna *komparativa, *ordinativa, *perspektiva, *fokuserande, *korrelativa. Advb § 40–48. Jfr också *konjunktionella adverb.

relationellt pronomen, pronomen som karakteriserar predikationsbasen genom att ange dess relation till en annan referent med avseende på likhet, ordning, placering etc. Relationella pronomen har undergrupperna *komparativa, *ordinativa, *perspektiva, *fokuserande. Pron. § 196–239.

relationellt substantiv, substantiv som i sin grundbetydelse anger en relation mellan olika referenter vilka kan anges med substantivets attribut samt i vissa fall av substantivet självt. Relationella substantiv är nomen actionis (hans *lagning* av stolen), nomen qualitatis (hennes *vänlighet* mot mig), nomen agentis (en stor *beundrare* av popkonst) samt substantiv som anger släktskap (en *bror* till mig) eller hierarkiska, rumsliga eller andra relationer (Ullas *chef*, månens *baksida*, lektionens *mitt*, en *bild* på dig) m.fl. Subst. § 13, 15, Nomfraser § 13–16, 55–58.

relativ anafor, det att referenten för ett relativt led (pronomen, adverb eller motsvarande lucka) i en relativ bisats identifieras med hjälp av den relativa bisatsens *korrelat. Nomfraser § 106, Bisatser § 27.

relativ betydelse, (a) betydelse hos adjektiv (och adverb) i positiv med graderbar betydelse, i de fall då tolkningen av graden är relaterad till (dvs. överträffar) normvärdet för referenter av predikationsbasens typ (en *stor* mygga 'stor för att vara mygga', en *stor* hund 'stor för att vara hund'). Adj. § 10. Motsats: *absolut betydelse. (b) betydelse hos ord i komparativ och superlativ i de fall då det komparationsböjda ordet anger skillnad i grad mellan jämförda referenter: *Det här paketet är mindre (än det där). I dag har det kommit fler brev än i går. Hon har de bästa dataspelen.* Motsats: *absolut komparativ, *absolut superlativ. Adj. § 49–50.

relativ bisats, attributiv bisats som inleds av subjunktionen *som* eller av en relativ satsbas men som i vissa fall också kan sakna inledare. Det relativa pronomenet eller adverbet i satsbasen eller – om relativ satsbas saknas – ett underförstått led i bisatsen är koreferentiellt med den fras (korrelatet) där bisatsen ingår som efterställd bestämning, t.ex.: en tavla *vars upphovsman jag känner*, ett land *där jag aldrig har varit*, boken (som) *jag aldrig hann läsa*. I vissa fall kan korrelatet saknas i den överordnade satsen, t.ex.: Det finns ingen biograf *där jag bor*. Hon har nu rest, *varför jag inte heller ser något skäl att stanna*. Bisatser § 17–45.

relativ nexusfras, flerledad fras som består av ett relativt adverb (*varav* eller *varibland*) + två led av vilka det första är en nominalfras och betecknar predikationsbasen för det andra ledet, t.ex. *varav många från Libanon*. Flerl. fraser § 2.

relativ satsbas, satsbas i relativ bisats. Satsbasen utgörs helt eller delvis av ett relativt pronomen eller adverb, t.ex.: en person, *med* {*vilken/vars far*} jag har gjort affärer; det landskap, *varifrån* han härstammar. Bisatser § 20–22.

relativt adverb, adverb med funktion som satsbas i relativ bisats, t.ex. *där*, *dit*, *varmed*. Advb § 28–30.

relativt pronomen, pronomen med funktionen att etablera en relativ satsbas. Exempel: böcker om *vilka* ingen talar, en bok *vars* författare jag känner, allt *vad* du vill. Pron. § 104–107.

rema, det som talaren (främst) vill ha sagt i ett påstående (samt den del av meningen som uttrycker detta). Ett påstående kan uppfattas som svar på en uttalad eller outtalad fråga. Då är remat den del av påståendet som motsvarar det efterfrågade och som ofta är det enda som sägs när påståendet är svar på en uttalad fråga. Remat anges ofta med den del av satsen som har dess huvudbetoning och oftast av led i satsens senare del. Rema kallas ibland ”kommentar”. Eg. subj. § 15, Advl § 29, 69: 2b, Postp. led § 4, Satsens struktur § 13: a, Passiv § 12: 1, 23. Jfr *informationsstruktur, *tema, *bakgrund.

rematisk, som utgör eller ingår i yttrandets *rema.

respons (som svar på *utspel), Interj. § 6, Huvudsatser § 8.

restmorfem, bundet rotmorfem som endast återfinns i ett eller några få avledda eller sammansatta ord, t.ex.: *ling*-on, *tis*-dag.

restriktiv, om attribut som inskränker antalet möjliga referenter eller aktioner som nominalfrasen kan beteckna i sin kontext eller i talsituationen, t.ex.: den bok *som fängslade mig mest*. Nomfraser § 95.

resultativ, om aktion som leder till ett bestående resultat (*bygga*) eller som innebär en successiv förändring (*växa*). Vb § 3, Advl § 14–15, Subj. § 31: 4f, Aktionsarter § 12–13, Passiv § 27: a. Jfr också *konsekutiv.

resultatobjekt, objekt som betecknar någonting som uppstår genom aktionen och existerar efter denna: *gräva en grop*, *skriva en sång*. Obj. § 19: 1d.

resumtiv, om anaforiskt pronomen eller adverb som syftar på en satsbas i en överord-

nad sats vid satsflätekonstruktion som t.ex. *den* i: *Hans dator vet jag inte vad den kostar*. Satsbaser § 16.

retorisk fråga, i denna grammatik endast yttrande som har formen av en interrogativ huvudsats och som fungerar som en aktualisering av ett bekant sakförhållande. Till funktionen erinrar den retoriska frågan om ett aktualiserande påstående som lyssnaren förutsätts instämma i. Exempel: *Brukar jag kanske kasta dina papper? Vilken kvinna hade inte handlat på samma sätt?* Huvudsatser § 81.

retroflex, om konsonant som bildas med tungspetsen bakåtböjd mot tandvallen. Retroflexa konsonanter förekommer endast på en del av det svenska språkområdet. Retroflext uttal har där särskilt *r* samt de konsonanter som vanligen stavas med *r* + tecknet för motsvarande dentala konsonant: *rs*, *rt*, *rd*, *rn*, *rl*. Andra beteckningar på retroflex konsonant är supradental, apikoalveolar.

retrograd avledning, det att ett sammansatt ord, vars sista led är en avledning, t.ex. *morgon-simning*, omtolkas som en avledning av ett sammansatt ord, dvs. *morgonsim-ning*, som sedan kommer att uppfattas som ett självständigt lexikonord med ordinär böjning: *morgonsimma*, *morgonsimmar*, *morgonsimmade* etc.

returfråga, underställande fråga som innebär en begäran om bekräftelse av det påstående som den andra samtalsparten just har gjort (fungerar ofta som uttryck för tvivel eller förvåning), t.ex.: – Assar har hämtat posten. – *Har han (det)?* – Bertil vill inte åka. – {*Vill han inte (det)/Inte*}*?* Huvudsatser § 82, Icke satsf. men. § 45. Jfr *ekofråga, *retorisk fråga.

rikssvenska, (a) standardspråket i motsats till regionala varianter av svenskan, (b) sverigesvenska i motsats till finlandssvenska. På grund av dubbeltydigheten undviks termen i denna grammatik.

riktmärke, Advb § 3: 4e, Prep. § 15, Advl § 50: b. Jfr *riktning.

riktning, rörelse med hänsyn till *målet (*dit*, *till hamnen*), *riktmärket (*ditåt*, *mot hamnen*), *vägen (*via Nässjö*) eller *utgångspunkten (*från torget*). Advb § 45, Prep. § 13–17, Advl § 50. Jfr *befintlighet.

rogativ bisats, interrogativ bisats som inleds med subjunktion (*om*, *huruvida*) och där det är oavgjort om satsens proposition är sann eller ej, t.ex.: Det spelar ingen roll *om hon reser i morgon*. Bisatser § 67–70.

rogativ huvudsats, interrogativ huvudsats som saknar satsbas och som vanligen inleds med det finita verbet. Den rogativa huvudsatsen uttrycker typiskt en underställande fråga: *Reser du i morgon?* Huvudsatser § 55–57, 70, 72, 75, 76–79, 81–85.

roll, också **semantisk roll**, den semantiska funktion som en *aktant har i en *aktion och i förhållande till aktionens övriga aktanter. Aktionen anges med ett *valensbärande ord som i sin betydelse förutsätter en eller flera aktanter som spelar var sin semantisk roll. Om det valensbärande ordet är ett verb anges aktanterna vanligen med verbets subjekt eller bundna bestämningar (eller lämnas de ibland outtryckta). I denna grammatik har rollrelationerna inte formaliserats utan beskrivs på det hela taget med normalspråkets ord för relationer. I satsen *Jag ser*

Karin har t.ex. *jag* rollen av den upplevande (upplevaren) och *Karin* rollen av det upplevda (föremålet); dessa roller förutsätts av verbet *se*. Vanliga roller för subjektet är t.ex. *agens (den avsiktligt handlande) och upplevare. Vanliga roller för objektet är t.ex. föremålet (det som den avsiktliga handlingen riktar sig mot, det som upplevs etc.) och den som gynnas eller missgynnas av aktionen. I vissa fall kan en och samma aktant sägas samtidigt ha två roller. Detta gäller sannolikt framför allt agens: den som lyssnar kan sägas samtidigt ha rollen av agens (den avsiktligt handlande) och upplevare; den som springer kan sägas vara samtidigt agens och föremål för förflyttningen. Vissa roller (jfr *yttre roller, *omständighet), t.ex. tid och plats, är (med vissa undantag) inte beroende av enskilda typer av aktioner eller av vilket ord som anger aktionen. De anges med fria bestämningar till det ord som anger aktionen. Subst. § 12–15, Adj. § 14–24, Vb § 4–10, Pcp § 3, Adjfraser § 22, 28, 30–39, Vbfraser: Allm. § 23–24, Obj. § 19, 24, Eg. subj. § 13–14, Advl § 35–57, 74–115, Subj. § 27.

rotmorfem, morfem som ensamt eller tillsammans med böjningssuffix kan utgöra ett självständigt ord: *på*, *och*, *att*, *trä*, *jämn*, *böj*. Rotmorfemet kan bilda avledningar tillsammans med avledningssuffix (*jämnhet*) och avledningsprefix (*ojämn*) eller sammansättningar tillsammans med andra ord (*jämntjock*).

rubrik, Icke satsf. men. § 47.

rumsadverbial, adverbial (i verbfrasen) som karakteriserar en aktion med avseende på rumslig placering (*befintlighet, *mål, *riktmärke, *utgångspunkt, *väg eller *sträcka). Advl § 48–54, 85–88.

råd, Huvudsatser § 7, 41. Jfr *uppmaning.

räckvidd, egenskap som reglerar hur vissa typer av ord, t.ex. negationer och vissa andra satsadverbial samt kvantitetsangivelser, skall tolkas i förhållande till varandra i en sats. Om en sats innehåller två räckviddsuttryck har det ena normalt större räckvidd och anger därmed tolkningsramen för det andra räckviddsuttrycket. En tendens är att det räckviddsuttryck som står först i satsen får störst räckvidd. I en sats som *Då fanns det inte många böcker att köpa* har negationen den större räckvidden ('Det var inte så att det fanns många böcker att köpa'), medan det i en sats som *Då fanns många böcker inte att köpa* normalt är kvantitetsuttrycket som har den större räckvidden ('I fråga om många böcker var det så att de inte fanns att köpa'). Eg. subj. § 16, Advl § 108–112, Satsens struktur § 13: b, Subj. § 29, Satsadvl § 83–86, Mod. hjälpvb § 2, Passiv § 12: 2, Satsbaser § 18.

räknebar, Subst. § 3. Jfr *individuativ.

räkneord, en ordklass, se kapitel 6. Räkneordet anger exakt antal (*grundtal) eller en exakt plats i en numrerad serie (*ordningstal).

samförekomma, förekomma i samma sats eller mening som ett annat uttryck.

samhörighet, Subst. § 13, Prep. § 25: 3e.

sammansatt, om flermorfemigt ord som bildats genom *sammansättning (a).

sammansatt tempus, tempus som bildas med *temporalt hjälpverb + en underordnad verbfras, t.ex. *perfekt, *pluskvamperfekt, *futurum, *futurum preteritum. Jfr *enkelt tempus (som endast bildas med suffix). Tempus § 1.

sammanskriva, skriva en sekvens av två eller flera ord som ett enda ord, utan mellanrum: *vemsomhelst* i stället för *vem som helst*. Jfr *särskriva.

sammansättning, (a) bildande av ett flermorfemigt lexikonord genom att ett lexikonord (förledet) fogas till ett annat lexikonord (efterledet). Förledets och efterledets lexikonord kan själva vara rotmorfem, avledningar eller sammansättningar: *lastbils-flak*, *disk-handduk*, *skrivnings-rättning*. (b) ord som bildats genom sammansättning enligt (a). Sammansättningens böjningsegenskaper bestäms normalt av efterledet, som också normalt är sammansättningens semantiska kärna. Synonym: sammansatt ord. Jfr *ord, *avledning.

samordning, (a) bildande av en konstruktion där två (eller flera) led med samma syntaktiska funktionsmöjlighet förbinds – ofta via en *konjunktion – till en konstruktion med samma funktionsmöjlighet som för vart och ett av de ingående leden. Samordningen kan vara *additiv, *disjunktiv, *adversativ, *konklusiv eller *explanativ. (b) konstruktion som bildats genom samordning enligt (a). Kapitel 42 Samordning.

samtalsprinciper, grundläggande principer vilka samtalets parter tar för givna som gemensamma spelregler, t.ex. att yttranden skall vara relevanta (vettiga) i sammanhanget och att de skall vara lagom explicita (inte för kortfattade, inte för mångordiga). Samtalsprinciper gör det möjligt för talaren att uttrycka sig kortfattat och indirekt utan risk för att bli missförstådd: lyssnaren drar slutsatser ur det talaren säger, eftersom han via samtalsprinciperna vet att talaren säger precis vad som behövs för att lyssnaren skall begripa vad talaren vill säga. Lyssnaren kan därför t.ex. förstå vad talaren avser med metaforer (t.ex.: Jag gillar inte den där *korpralen* [om en icke-militär]). Lyssnaren kan också inse att talaren antyder en möjlig uppmaning när han frågar: *Är det inte väl varmt här?*

samtalsreglering, Interj. § 7, Icke satsf. men. § 25.

samtalsrum, annan beteckning för *talsituation. Jfr *deixis.

sannolikhet, Vb § 41, Satsadvl § 17–19, Tempus § 25, 42, Mod. hjälpvb § 2, 6–7, 12, 16–18, 21–22, Bisatser § 14, Huvudsatser § 105–107, Kompl. men. § 10: d. Jfr *fakticitet.

sats, konstruktion som består av subjekt (som kan saknas i vissa satstyper) och finit verbfras (predikatsled) samt optionellt vissa adverbial som hör till hela satsen. Flertalet satstyper har dessutom inledare (en *satsbas eller en *subjunktion). En sats med funktion som satsled i en annan sats kallas *bisats (underordnad sats). En icke underordnad sats kallas *huvudsats. Kapitel 28 Satsens struktur, kapitel 37 Bisatser, kapitel 38 Huvudsatser.

satsadverbial, adverbiellt satsled som hänför sig till hela satsinnehållet eller till den språkhandling som uttrycks med satsen. Satsadverbialet kan ange t.ex. talarens bedömning av propositionens sannolikhet eller önskvärdhet, dess relevans

för eller logiska relation till en annan sats eller språkhandling. Satsadverbialet kan också negera satsinnehållet i övrigt. Vissa satsadverbial fokuserar något av satsens led. Satsadverbialet placeras typiskt i satsens mittfält. Kapitel 30 Satsadverbial, Bisatser § 88. Jfr *modalt satsadverbial, *konjunktionellt satsadverbial, *negerande satsadverbial, *fokuserande adverb.

satsattribut, ibland efterställt attribut som består av en nominal bisats, t.ex.: det faktum *att han har slutat*. Nomfraser § 77.

satsbas, led som inleder vissa typer av satser och som dels har satsledsfunktion (subjekt, objekt, adverbial etc.) i satsen och dels anger en betydelse som är specifik för den inledda satstypen. Huvudsatser med satsbas är framför allt de *deklarativa och *kvesitiva (*Sekreteraren* har jag inte talat med. *Hur mycket* vet han?). Bisatser med satsbas är framför allt vissa *interrogativa, *relativa och *generaliserande (Jag undrar *hur mycket* han vet. Dessa är de personer *vilka* har inbjudits. *Hur mycket* han än vet så vet han inte allt). Jfr *subjunktion, som inleder en bisats men som inte har satsledsfunktion i bisatsens kärna. Kapitel 35 Satsbaser.

satsdel, annan beteckning för *satsled.

satsekvivalent, också **satsvärdig**, om icke-finit konstruktion som semantiskt och syntaktiskt erinrar om en huvudsats eller bisats. Den satsekvivalenta konstruktionen innehåller ibland två led som står i *nexusrelation till varandra, som subjekt och predikatsled i den finita satsen. Satsekvivalenta är ofta *aktionella nominalfraser, dvs. nominalfraser med nomen actionis eller nomen qualitatis som huvudord (Subst. § 15), adjektiv- och participfraser som predikativa attribut (Nomfraser § 53–54) eller fria predikativ (Predv § 46–52), infinitivfraser som nexusinfinitiver eller i fria adverbial (Inffraser § 9, 16), subjunktionsfraser (kapitel 26), vissa flerledade fraser (kapitel 27) samt olika slag av icke satsformade meningar (kapitel 39).

satsfläta, satsförbindelse där en satsbas i en överordnad sats har satsledsfunktion i en underordnad sats: *Henne tror jag inte att du har talat med*. Satsbaser § 10–16.

satsfogning, konstruktion som består av en överordnad sats med dess underordnade bisats. Satsfogningen benämns ofta efter den underordnade satsens semantiska typ. Den konditionala satsfogningen består alltså av en konditional bisats med dess överordnade sats: *Jag kommer om du vill*.

satsförkortning, (a) i denna grammatik endast *nominal satsförkortning. Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10. (b) annan beteckning för *satsekvivalent fras i allmänhet.

satskärna, den inre satsen exklusive dess inledande *subjunktion eller *satsbas: *om* [subjunktion] *hon läser Kafka* [satskärna], *vilka böcker* [satsbas] *hon läser just nu* [satskärna], *vem* [satsbas] *har du träffat* [satskärna]. Se kapitel 28 Satsens struktur, Bisatser § 4.

satsled, fras i dess syntaktiska funktion, t.ex. subjekt, objekt, adverbial. Kapitel 28 Satsens struktur. Se också *primärt satsled.

satsnegation, *negation som omfattar hel sats. Satsadvl § 81. Jfr *lednegation.

satsradning, ibland om sekvens av meningar vilka i skriven text avgränsas från varandra endast med komma och därigenom anges som mera samhöriga inbördes än med den omgivande texten. Jfr kapitel 40 Komplexa meningar.

satsschema, schema som åskådliggör ordningsföljden mellan satsens led. Satsens struktur § 2–3. Jfr *ordföljdsschema.

satsvärdig, detsamma som *satsekvivalent.

saxad böjning, böjning av ett verb som i någon eller några böjningsformer böjs enligt en konjugation och i återstoden av böjningsformerna enligt en annan, t.ex. *dyka*, *dök*, *dykt*. Vb § 63–66.

sekundär, särskilt om betydelse som (mer eller mindre tydligt) framstår som *överförd från uttryckets grundläggande (primära) betydelse.

semantisk, som har med betydelsen att göra; särskilt om ords lexikala betydelse och om satsers betydelse som en funktion av satsens syntaktiska struktur och de ingående ordens lexikala betydelse. Jfr *pragmatisk.

semantisk kongruens, kongruens som innebär att böjningen av ett predikativ eller valet av 3 pers. personligt pronomen rättar sig efter en referentiell egenskap hos predikationsbasen respektive hos korrelatets referent. Pron. § 38: 2, Predv § 13–14. Jfr *kongruens.

semantisk roll, detsamma som *roll.

semantiskt predikat, semantiskt element i propositionen som utsäger något om *predikationsbasen. Se *predikat.

sexus, biologiskt kön. Jfr *femininum, *maskulinum.

***s*-form**, böjningsform av verbet där suffixet *-s* fogas till verbets finita eller infinita former: *körs*, *kördes*, *körts*, *köras*. *S*-formen används vid *passiv konstruktion eller för att bilda deponensverb (*deponens). Vb § 45–49, Passiv § 2–13, 26–28.

sidoordning, symmetrisk samordning, som kan bestå av flera led på samma nivå i valfri ordning. Sidoordning är vanligen additiv eller disjunktiv: *Per, Anders och Lisa*; *Per, Anders eller Lisa*. Samordn. § 2. Också om bildandet av en sidoordningskonstruktion.

singularis, *numerus som prototypiskt betecknar ental. Singularis kontrasterar mot *pluralis hos substantiv (Subst. § 43), adjektiv (Adj. § 52), perfektparticip (Pcp § 24–25) och vissa pronomen (Pron. § 10). Singularis är inte morfologiskt *markerad (dvs. anges inte med något suffix). Böjningsformen används inte bara för att ange ental utan också (i många fall) när distinktionen ental : flertal är irrelevant, t.ex. för *dividuativa substantiv: *grädde*, *kärlek*.

singulär, om substantiv som betecknar enstaka individ till skillnad från *kollektiv. Subst. § 7.

sinnelag, Adj. § 3 (ett adjektiviskt betydelsefält), 23.

sinnesstämning, Adj. § 3 (ett adjektiviskt betydelsefält), Huvudsatser § 40.

självständig, (a) särskilt om adjektiv, particip eller adjektiviskt böjt pronomen som används i nominalfras utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord. Motsats: *förenad. Adj § 37, Pron § 16: 2, Pcp § 19, 36, Nomfraser § 19, 26, 34, Adjfraser § 65. (b) ibland om språkhandling som är direkt riktad till mottagaren, till skillnad från *stödjande språkhandling som främst har till syfte att supplera en självständig språkhandling. Kompl. men. § 10.

skala, Adj. § 9, Subjnfraser § 14.

skillnad, Pron. § 218, Adjfraser § 18, Subjnfraser § 3, 12, Bisatser § 107. Jfr *likhet, *överensstämmelse, *jämförelse.

skriftspråk, språkform som brukas i skrift, särskilt när den i något avseende skiljer sig från talspråk. Skriftspråkets olika stillägen kan grovt indelas i formellt skriftspråk, neutralt skriftspråk och ledigt skriftspråk.

skäl, Prep. § 25: 2a, Bisatser § 118, Samordn. § 45–46. Se också *kausalitet, *orsak.

sluten ordklass, ordklass till vilken sällan nya ord bildas eller inlånas.

slutfält, det tredje av de tre fält som den inre satsen ordföljdsmässigt indelas i. Slutfältet omfattar större delen av predikatsledet: infinita verb, partikeladverbial, objekt, egentliga subjekt, predikativ, nexusinfinitiver, de flesta bundna och fria adverbial samt postponerade led. I slutfältet placeras vanligen satsens mest informativa led och det har därför också kallats innehållsfält. Satsens struktur § 6, 13.

slutsats, Satsadvl § 46, Mod. hjälpvb § 2, Samordn. § 45–46. Se också *konklusiv.

***s*-lös form**, verbal böjningsform utan *s*-suffix, i motsats till **s*-form.

smeknamn, Egenn. § 7: 2, 9: 2.

social relation, Vb § 11: 2h (ett verbalt betydelsefält).

socialt handlande, Vb § 11: 2h (ett verbalt betydelsefält).

sortbetydelse, betydelsen hos en nominalfras som refererar till en underart av den art som substantivet betecknar, t.ex. *vin* i *Detta vin* [= denna vinsort] *är nytt på den svenska marknaden*. Subst. § 6: c. Jfr *artbetydelse, *individbetydelse.

***s*-passiv**, passiv konstruktion med verbet i *s*-form eller verbets *s*-form i passiv konstruktion. Motsats: *perifrastisk passiv. Passiv § 2–13, 26–28.

species, en böjningskategori hos substantiv, adjektiv, perfektparticip och vissa pronomen. Species omfattar *obestämd form (omarkerad) och *bestämd form (med bestämdhetssuffix), t.ex. *bil* : *bil-en*, *stor* : *stor-a*. Subst. § 65–74, Adj. § 41, 62–63, Pron. § 10, 133, 213, 228 Anm., 230, 233, Pcp § 24.

specificerande betydelse, betydelsen hos en bisats som närmare beskriver en icke-propositionell aktant i den överordnade satsen. Bisatser § 15: 2. Jfr *konstituerande betydelse.

specifik, om viss referent vars existens talaren förutsätter och som talaren vanligtvis (men inte nödvändigtvis lyssnaren) kan identifiera. Pron. § 180–181, Nomfraser § 109.

Jfr *icke-specifik, *generisk. Också om verbfrasers eller satsers prototypiska aktionsart till skillnad från deras överförda generiska användning. Aktionsarter § 20.

språkbrukare, person som använder språket (genom att tala, lyssna, skriva eller läsa), särskilt den som har det som sitt förstaspråk eller eljest har (så gott som) full behärskning av det. Jfr *talare, *lyssnare.

språkhandling, språkligt utförd handling som har ett visst syfte och som kontrolleras av talaren samt medför ett mått av ansvar för vad som sägs. En viss sorts språkhandling innebär att talaren tar för givet att vissa villkor är uppfyllda och att han indirekt gör vissa åtaganden. Om t.ex. talaren utför språkhandlingen ”fråga” i dess prototypiska användning, så bör den frågande inte själv känna till svaret men han bör vara intresserad av det, han bör räkna med att lyssnaren däremot kan känna till svaret och att denne inte ger upplysningen utan att bli ombedd etc. En lång rad olika slags språkhandlingar har fått särskilda språkliga utformningar i många språk: påståenden, uppmaningar, underställande frågor, sökande frågor, önskningar, hälsningar etc. Språkhandlingar, t.ex. uppmaningar, behöver dock inte uttryckas direkt utan kan antydas på olika sätt genom att talaren kan förutsätta lyssnarens förmåga att dra slutsatser ur vad som sägs (”att läsa mellan raderna”). Vissa sätt att utföra en språkhandling genom att skenbart utföra en annan är starkt konventionaliserade. Huvudsatser § 7.

språkhandlingskommentar, uttryck varmed talaren kommenterar en språkhandling eller dess villkor. Satsadvl § 23, Huvudsatser § 23–24, 46, 84, Samordn. § 28, 38.

språkhandlingsvillkor, Huvudsatser § 7, 22–23, 45. Jfr också Huvudsatser § 81–84, 109–111.

språksituation, detsamma som *talsituation.

språkvård, medvetna ansträngningar (från mer eller mindre auktoritativt håll) att förändra språkbruket (eller förhindra förändring) i syfte att uppnå (eller bibehålla) ett funktionellt språk.

stabil, om egenskap som kännetecknar predikationsbasen under en längre tid. Motsats: *temporär. Subst. § 2, Adj. § 4–5, Pcp § 28: c.

stam, den del av ett ord som tillsammans med ett avledningsaffix eller ett böjningssuffix utgör en avledning respektive en böjningsform. Avledningens eller böjningsformens stam kan oftast fungera utan affix som ett självständigt ord, t.ex.: *enhet*-lig, *enhetlig*-het, o-*lycklig*, *olycklig*-a, *bil*-ar, *bilar*-na, *läs*-te, *läste*-s.

stamvariant, en av de varianter som en stam kan manifestera sig som. Olika varianter av stammen kan vara obligatoriska i olika böjningsformer, t.ex.: *nyckel*-n, *nyckl*-ar; *gör*-a, *gjor*-de.

standardspråk, språkvariant som kan användas av alla språkbrukare utan att förknippas med någon särskild del av språkområdet och som i allmänhet uppfattas som den mest korrekta varianten. Jfr *regional, *dialekt, *rikssvenska.

stark bibetoning, betoningsgrad som tillkommer en *betonad stavelse när denna inte har ordets starkaste betoning. Stark bibetoning har framför allt sistaledets betonade stavelse i sammansättningar: »*lastbils*« *flak*. Se också Förkortningar och notationer, avsnittet Uttalsangivelser.

starkt bitryck, annan beteckning för *stark bibetoning.

starkt verb, verb som böjs utan suffix i preteritum, t.ex. *skriva*, *skrev*; *bära*, *bar*; *sova*, *sov*. Vb § 56–60.

starktryck, annan beteckning för *huvudbetoning.

statisk, om aktion som utgör ett *tillstånd, dvs. är homogen och durativ och inte innebär någon förändring. Aktionsarter § 10, 15. Jfr *dynamisk.

stavelse, följd av språkljud som tillsammans utgör en rytmisk enhet med ett sonort ljud som kärna (vanligen en vokal). Stavelsekärnan kan ensam utgöra en stavelse, men vanligen har den en eller flera konsonanter efter och/eller framför sig. Ett ord kan bestå av en eller flera stavelser: *bo-a-orm*, *öst-li-ga*, *läg-sta*.

stil, språkform som bl.a. placerar sig på en skala från formalitet och medvetenhet till intimitet och spontanitet. En grov indelning efter denna skala är i formell, neutral och ledig stil, eller (särskilt om talspråk avses) i formell, neutral och vardaglig stil. Formell stil kallas ofta hög; ledig eller vardaglig stil kallas ofta låg. Jfr *stilvärde, *stilart.

stilart, språkform som förknippas med olika användningssammanhang och som karakteriseras av vissa lexikala och syntaktiska preferenser, t.ex. litterär stil, religiös stil, juridisk stil.

stilvärde, egenskap hos ett uttryck som avspeglar dess användbarhet med avseende på stil och stilart. Ett ord eller en syntaktisk konstruktion som främst tillhör ledig stil sägs ibland ha lågt stilvärde, medan ett ord eller en syntaktisk konstruktion som främst tillhör formell stil sägs ha högt stilvärde.

struktur, inre uppbyggnad av ett ord, en fras, en sats eller en annan syntaktisk konstruktion.

sträcka, avstånd, normalt angivet i måttsenheter för längd, som tillryggaläggs vid en rörelse, t.ex.: Hon gick *två mil*. Advb § 3: 4g, Advl § 87.

styrning, det att ett leds böjningsform är beroende av lexikala egenskaper hos ett ord i samma sats eller mening. Ett substantiv som huvudord i en nominalfras styr genom sitt inneboende lexikala genus genusböjningen hos kongruensböjliga ord i nominalfrasen: *en grön stol*, *ett grönt bord*. Ett verb som stam i en böjningsform styr valet av böjningsvariant, t.ex. supinum *-it* gentemot *-t*: *far-it*, *åk-t*. En preposition styr i vissa fixerade uttryck genitiv i rektionen: *till skogs*. Jfr *kontroll, *valens, *kongruens, *tolkningskontroll. Traditionellt kallas också relationen mellan en preposition och dess rektion för styrning.

ställighet, egenskap hos ett valensbärande ord att förutsätta ett visst antal aktanter i olika roller. Ett *nollställigt predikat förutsätter ingen referentiell aktant (som t.ex. i *Det snöar. Det är kallt*), ett *enställigt predikat förutsätter en aktant (som t.ex.

i *Hon sover. Han är trött*), ett *tvåställigt predikat förutsätter två aktanter (som t.ex. i *Hon såg en häger. Han var vänlig mot mig*) etc.

stödjande språkhandling, en språkhandling som har till uppgift att stödja en annan, dominerande språkhandling genom att t.ex. förstärka, modifiera eller förtydliga den eller genom att ange dess adressat. De båda språkhandlingarna uttrycks normalt med intillstående meningar, ofta delmeningar i en komplex mening. Huvudsatser § 46, 85, Kompl. men. § 10.

stödvokal, vokal som inte finns i ordets grundform men som uppträder t.ex. i sammansättningar av fonotaktiska skäl, t.ex. *-e-* i *skulderblad* (jfr *skuldra*). Subst. § 33: 2b.

subjekt, nominalt satsled som tillsammans med finit verbfras (predikatsled) bildar en finit sats, t.ex.: *Matchen* var bra. *Att gå på fotboll* är tråkigt. *Om det regnar* spelar ingen roll. Om subjektets huvudord är ett ord som böjs i nominativ och ackusativ, står det i nominativ, t.ex.: *Hon* gillar TV-sporten. Kapitel 29 Subjekt.

subjekt med infinitiv, annan beteckning för subjekt och *nexusinfinitiv i en sats där subjektet betecknar infinitivfrasens predikationsbas, t.ex.: *Hon* påstods *ha blivit förnärmad*. Inffraser § 11. Jfr *objekt med infinitiv.

subjektiv genitiv, bundet possessivattribut som bestämning till *nomen actionis eller qualitatis, där possessivattributet har samma semantiska roll som subjektet i en semantiskt motsvarande finit sats, t.ex. *barnets uppvaknande* (jfr *Barnet vaknade upp*), *barnets klokhet* (jfr *Barnet var klokt*). Nomfraser § 13. Jfr *objektiv genitiv.

subjektsautonom, om verb vars subjekt inte har någon semantisk *roll i förhållande till verbet. Subjektsautonoma är t.ex. de *temporala hjälpverben och åtskilliga av de *modala hjälpverben. Motsats: *subjektsorienterad. Vb § 8.

subjektsform, annan beteckning för *nominativ.

subjektsorienterad, om verb vars subjekt har en semantisk *roll i förhållande till verbet. De flesta verb är subjektsorienterade. Motsats: *subjektsautonom. Vb § 8.

subjektspredikativ, predikativ med subjektets referent som predikationsbas. Om subjektspredikativets huvudord är adjektiviskt, kongruensböjs det vanligen i genus och numerus efter subjektet, t.ex.: Han har gått *arbetslös* i ett år nu. De har gått *arbetslösa* i ett år nu. Predv § 16–31, 46–52.

subjektsregeln, den normativa regel som föreskriver att vissa fraser skall ha subjektets referent som predikationsbas (så t.ex. vissa infinitivfraser och fria predikativ). Enligt subjektsregeln är *Han stängde fönstren för att få det lite varmare* korrekt men inte *Fönstren stängdes för att få det lite varmare*. Predv § 49, Inffraser § 26–31.

subjektstvång, kravet att en finit sats normalt skall ha ett led med den syntaktiska funktionen som subjekt. Om det aktantled som har subjektets semantiska egenskaper syntaktiskt står som bunden verbbestämning eller om satsen saknar ett sådant aktantled fungerar i dess ställe ett *expletivt pronomen som subjekt i vissa satstyper: *Det dansades och åts hela natten*. Subj. § 10, 18–25.

subjunktion, en ordklass, se kapitel 11. Subjunktionen inleder en bisats (eller i

vissa fall en *subjunktionsfras) utan att vara satsbas, dvs. utan att ha satsledsfunktion i satsen, t.ex.: Jag kommer *om* du vill. Det regnar *fastän* solen skiner. Subjunktionen tar bisatskärnan som bestämning (*rektion).

subjunktionsfras, icke-finit konstruktion som inleds av *subjunktion, t.ex. *ehuru redan pensionerad*, *såsom varande din chef*, *än sin syster*. Kapitel 26 Subjunktionsfraser.

substantiv, en ordklass, se kapitel 2. Substantiv böjs i *species (med suffixen -(*e*)*n*, -(*e*)*t*, -(*n*)*a*), *kasus samt vanligen också i *numerus. De fungerar som huvudord i nominalfraser och betecknar prototypiskt varelser, ting och material men kan också mindre typiskt (i likhet med adjektiv) beteckna egenskaper och (i likhet med verb) händelser m.m.: *katt*, *mejsel*, *buske*, *mjölk*, *avund*, *vinst*.

substantivavledd, avledd av substantiv som stam: *sand-a*, *sand-ig*. Subst. § 19: b, Adj. § 27: 2, 29, Vb § 16.

substantiverad, (a) om egennamn som används inte om en unik individ utan om en typ av referenter som har en eller flera gemensamma egenskaper: *en äkta Lagerberg* (Egenn. § 4), (b) ibland om adjektiv som genom *ordklassbyte övergått till substantiv (t.ex. *liberal-en*) eller som används *självständigt (t.ex. *mina bekant-a*) (Subst. § 18: 1, Adjfraser § 65).

substantivfras, nominalfras med substantiv som huvudord.

substantiviskt pronomen, pronomen med funktion som huvudord i nominalfras och utan adjektivisk böjning, t.ex. *du*, *vad*, *man*. Pron. § 11, 16.

suffix, morfem som inte kan utgöra ett självständigt lexikonord utan används antingen som sistaled i avledningar (*avledningssuffix, i ord som *grå-het*, *sand-ig*, *gul-na*) eller för att bilda böjningsformer av ett ord (*böjningssuffix, i ord som *film-er*, *snabb-t*, *läs-te*, *skriv-it*). Jfr *affix, *prefix.

suffixkomparation, *komparation med suffixen -(*a*)*re* och -(*a*)*st*: *duglig-are*, *duglig-ast*; *hög-re*, *hög-st*. Motsats: *perifrastisk komparation: *mera duglig*, *mest duglig*.

superlativ, en komparationsform av adjektiv samt av vissa pronomen, particip och adverb: *störst*, *flest*, *lärdast*, *oftast*. I stället för med suffix kan vissa av de kompererbara orden bilda perifrastisk superlativ: *mest praktisk*. Ett adjektiv i superlativ anger prototypiskt att predikationsbasen har den betecknade egenskapen i högre grad än andra medlemmar av en underförstådd eller specificerad mängd där predikationsbasen också ingår. Adj. § 42, 46, Pron. § 10, 155, 158, 226, Pcp § 23, Advb § 12, Nomfraser § 44–48.

supinum, infinit verbform som används tillsammans med verbet *ha* för att bilda de sammansatta tempus *perfekt och *pluskvamperfekt samt *perfekt infinitiv, t.ex. *ritat*, *ställt*, *nått*, *bjudit*, *sovit*. Vb § 44.

supinumfras, fras med ett verb i supinum som huvudord. Vbfraser: Allm. § 16.

supinumstam, den stamvariant av starka verb som används i supinum såsom t.ex. *sprung-* i *sprung-it* (jfr *spring-er*, *sprang*). Vb § 56. Jfr *presens-infinitivstam, *preteritumstam.

suppletiv, om böjning där en eller flera böjningsformer med en viss böjningsstam ersätts med böjningsformer med en annan synonym böjningsstam som kanske bara finns i just dessa böjningsformer. Exempel: *liten*, *lill-*, *mind-*; *vara*, *är*; *gärna*, *hell-*. Suppletiv böjning kan sägas föreligga också när en avledning utbyts mot en annan i böjningen: *verkan* : *verkning-ar*, *predikan* : *predikning-ar*.

suppositiv huvudsats, huvudsats som utgörs av en *af-sats inledd med (*tänk*) *om* och som prototypiskt uttrycker ett antagande eller en uppställd *hypotes: *Tänk om aktierna fortsätter att sjunka!* Huvudsatser § 102: b, 107.

supradental, annan beteckning för *retroflex.

svag bibetoning, betoning som tilldelas en eljest obetonad stavelse av rytmiska skäl, för att undvika att två eller flera obetonade stavelser kommer att stå intill varandra. Sista stavelsen i *fötterna* är sålunda något mera betonad än sista stavelsen i *tårna*. I ett ord som *karakteristisk* får gärna någon av de två första obetonade stavelserna en svag bibetoning.

svagt referentiell, om nominalfras som i huvudsak har beskrivande funktion och inte tydligt används för att peka ut en verklig eller tänkt referent, t.ex.: De dansar gärna *långsam vals*. Nomfraser § 111–117.

svagt verb, verb som böjs med suffix i preteritum, t.ex. *mura*, *murade*; *köra*, *körde*; *tänka*, *tänkte*; *sy*, *sydde*; *svälja*, *svalde*. Vb § 50–55.

svansdubblering, annan beteckning för *final dubblering.

svar, se *respons.

svarsord, interjektion som prototypiskt anger svar på underställande fråga, t.ex. *ja*, *jo*, *nej*. Interj. § 6, 8.

sverigesvenska, standardsvenska och dess regionala varianter i Sverige (gentemot *finlandssvenska).

sviken förväntan, Satsadvl § 43, Bisatser § 128, Samordning § 35. Jfr *otillräckligt hinder, *premiss.

svordom, Subst. § 27 not 2, Pron. § 114, 191 not 2, Interj § 3, Adjfraser 12: a, Satsadvl § 12 not 1, 20, 26, 66 not 1, 76 not 1, Huvudsatser § 60.

svävande framställning, återgivande av tal eller tankar med *referatmening(ar) utan anförande sats(er). Se *dold anföring.

sydsvenska, språkbruk i Sydsverige, dvs. särskilt i Skåne med angränsande landskap.

syfte, se *avsikt, *ändamål.

syftning, relationen mellan ett anaforiskt uttryck (eller ett underförstått eller utelämnat led) och dess *korrelat.

syftningsram, den syntaktiska ram inom vilken korrelatet till ett bundet anaforiskt uttryck återfinns. Pron. § 86–96, 101.

symmetrisk, särskilt om samordning där samordningsleden kan byta plats utan att betydelsen ändras, t.ex.: Jag ska ringa till *Mats* {*och/eller*} *Camilla*. Samordn. § 2.

synonymi, förhållandet att två uttryck (som skiljer sig åt i fråga om stavning och uttal) har (så gott som) samma betydelse. De båda uttrycken sägs vara synonyma. Jfr *polysemi, *homonymi, *hyperonym, *hyponym.

syntagm, annan beteckning för *fras, *konstruktion.

syntax, systemet av regler för hur böjda och oböjda ord fogas samman till fraser och satser.

synvinkel, särskilt framställning av sakförhållanden sådana de kunde uppfattas av någon av textens personer med avseende på deixis, värderingar, perspektiv m.m. (i stället för av talaren). Anf. men. § 18.

särskilt satsadverbial, annan beteckning för *fokuserande satsadverbial.

särskriva, skriva en sekvens av två eller flera ord med mellanrum mellan orden i stället för att skriva dem som ett enda ord: *vem som helst* i stället för *vemsomhelst*. Jfr *sammanskriva.

sättsadverbial, *aktionsbeskrivande adverbial som anger sättet för en aktion, t.ex.: arbeta *noggrant och med övertygelse*. Advb § 3: 2, Adjfraser § 45–47, Advl § 55, 75, Advbfraser § 5.

sökande fråga, fråga som innehåller ett element med öppen betydelse och/eller referens och som går ut på att få detta element närmare specificerat av lyssnaren. Sökande fråga anges prototypiskt med kvesitiv huvudsats: *Vems cykel är detta? Hurdan cykel har du?* Huvudsatser § 74.

talakt, annan beteckning för *språkhandling.

talaktsadverbial, ibland *satsadverbial som uttrycker en kommentar till själva språkhandlingen. Satsadvl § 23.

talarattityd, Advb § 3: 8, Satsadvl § 16, Icke satsf. men. § 24: a.

talare, i denna grammatik sändare vid all språklig kommunikation (alltså också skribent). Jfr *lyssnare, *talsituation.

talhandling, detsamma som *språkhandling.

talsituation, omständigheterna då ett yttrande fälls och uppfattas: tidpunkt, plats, närvarande personer, fysisk omgivning, vad som hänt omedelbart förut etc. I denna grammatik används ”talsituation” även om skrivsituationer, fastän situationen då kan vara mera svårdefinierad, bl.a. därför att tiden för skrivandet inte är densamma som tiden för läsandet.

talspråk, språkform som brukas när man talar, särskilt när den i något avseende skiljer sig från skriftspråk. Talspråkets olika stillägen kan grovt indelas i formellt talspråk, neutralt talspråk och vardagligt talspråk.

talögonblick, tidpunkt då ett yttrande fälls och oftast också tolkas. Jfr *yttrandetid, *nutid.

tankesubjekt, ibland uttryck som betecknar ett icke-finit leds *predikationsbas.

tecken, fast kombination av ett synligt och/eller hörbart uttryck och ett innehåll (betydelse). Språkets minsta tecken är *morfemet.

teckenrelation, Vb § 11: 3c (ett verbalt betydelsefält).

tema, (a) det som ett påstående handlar om (samt den del av meningen som uttrycker detta). Motsats: *rema. Från temat kan avskiljas upplysningar av bakgrundskaraktär, t.ex. tid, rum och andra omständigheter som så att säga sätter scenen för vad som påstås om vad (*bakgrund). Meningens tema anges ofta med subjektet. Satsens struktur § 13: a, Subj. § 30, Passiv § 12: 1, 23, Satsbaser § 18, Annex § 9. Jfr också *känd, *aktuell, *informationsstruktur. (b) annan beteckning för den semantiska rollen *föremål för en aktion.

tematisk, som utgör eller ingår i yttrandets *tema. Se också *tematisk tid.

tematisk tid, den tid som en sats handlar om, t.ex. nutid (som omfattar talögonblicket) eller en given tid i det förflutna. Tempus § 2, 4.

temporal bisats, vanligen adverbiell bisats som anger tiden för den överordnade satsens aktion, t.ex.: Hon gick *innan jag kom*. Bisatser § 99–105.

temporal relativsats, relativ bisats som inleds med *när* eller *då* och som semantiskt ingår i systemet av temporala bisatser, t.ex.: Hon gick *när jag kom*. Bisatser § 35. Jfr *lokal relativsats.

temporal subjunktion, subjunktion som anger tidsrelation mellan aktionerna i en temporal bisats och dess överordnade sats, t.ex. *innan*, *medan*, *tills*. Konjn, subjn, infm. § 8: h.

temporalt hjälpverb, hjälpverb som har till huvudfunktion att ange att en underordnad verbfras' aktion infaller tidigare eller senare än den tid som hjälpverbet självt refererar till. Tempus § 19–31. Se också *futurala hjälpverb, *perfektuella hjälpverb.

temporär, om egenskap som tillfälligt kännetecknar predikationsbasen. Motsats: *stabil. Adj. § 4–5.

tempus, grammatisk kategori som anger en aktions tid i förhållande till talögonblicket eller till en annan tidpunkt som i sin tur är relaterad till talögonblicket. Tempus anges antingen av en finit böjningsform av ett verb (*enkelt tempus) eller av en kombination av enkelt tempus och ett *temporalt hjälpverb som konstrueras med ett underordnat verb i infinit form (*sammansatt tempus). Kapitel 31 Tempus.

tempusförskjutning, det att preteritumtempus används med förskjuten tidsreferens för att ange att aktionen är osannolik eller irreell. Exempel: Även om han *hade suttit* i New York nu … Även om han *satt* i New York nu … Jag skulle inte vilja att han *var* här nu. Tempus § 42–49.

tendentiellt hjälpverb, hjälpverb som anger att en aktion är nära att inträffa, t.ex. *tendera*, *riskera*. Vb § 9: e.

text, längre sammanhängande yttrande med en viss innebörd och ett visst syfte i en viss talsituation. ”Text” används i denna grammatik om såväl skriftliga som muntliga yttranden.

textgränsmarkör, Samordn. § 39. Se också *diskursmarkör.

textord, också **löpord**, vart och ett av de böjda eller oböjda *ord som utgör en föreliggande talad eller skriven text. I den skrivna texten avgränsas textorden med mellanrum.

textuell funktion, en huvudsats’ möjlighet att samförekomma med uttryck för andra språkhandlingar i den närmaste kontexten. Ett exempel på textuell funktion hos frågor (t.ex. en interrogativ huvudsats) är att de förutsätter uttryck för svar (t.ex. en deklarativ huvudsats). Huvudsatser § 8. Jfr också Kompl. men. § 10.

textvärld, den värld som etableras i texten. Textvärlden kan vara en avbildning av verkligheten, eller den kan vara hypotetisk eller fiktiv.

tidfästa, ange tidpunkten för en aktion (t.ex. i motsats till att bara ange utsträckning i tid). Tidfästning kan ske genom att talaren mer eller mindre exakt direkt eller indirekt anger ett ställe på tidslinjen (*referenstid), t.ex. *nu*, *snart*, *i går*, *1918*, *i juli*. Advb § 3: 3a, Prep. § 22: a, Konjn, subjn, infm. § 8: h, Nomfraser § 12: d, Predv § 51, Advl § 90–100, Tempus § 2–6, Bisatser § 99. Jfr *duration.

tidsadverbial, adverbial som anger tidpunkten för en aktion eller karakteriserar aktionen tidsligt på annat sätt, t.ex. med avseende på varaktighet, tidsåtgång, upprepning eller frekvens. Advl § 89–112.

tidssubstantiv, substantiv som anger *kalenderenhet, *mått för tid samt mer allmänna enheter för tid: *tid*, *tillfälle*, *tidpunkt*, *period*, *gång* etc.

tidsåtgång, den tid det tar för en avgränsad aktion att fullbordas. Tidsåtgång anges vanligen med adverbial som består av prepositionen *på* + en nominalfras som anger antal måttsenheter för tid: *på tre timmar*. Advl § 105. Jfr *varaktighet, *duration.

tillordning, relation mellan två led i en konstruktion där ingetdera ledet är överordnat det andra, t.ex. *nexusrelation.

tillstånd, detsamma som *statisk aktion.

tilltalsord, ord som betecknar lyssnaren.

tillåtelse, Huvudsatser § 41. Jfr *uppmaning.

tilläggsled, annan beteckning för *fri bestämning till verbet.

tiotalsord, ibland grundtal för 10, 20 etc. upp till 90. Räkn. § 5.

titel, Egenn. § 20, Pron. § 27, Icke satsf. men. § 13.

tolkningskontroll, det att ett led avgör tolkningen av ett annat led. Tolkningskontroll föreligger sålunda när det kontrollerande ledet visar vilken referent som avses med ett anaforiskt uttryck som t.ex. ett reflexivt pronomen: *Vi trodde inte på Fredriks löfte till sina släktingar* (*Fredriks* visar vems släktingar löftet ges till). Också

vid ett utelämnat eller underförstått led (t.ex. i en infinitivfras) kan dess betydelse eller referens kontrolleras av ett led högre upp i satsens struktur: *Vi gav honom en ny fåtölj att sitta och läsa i* (objektet *en ny fåtölj* visar vad som är underförstådd rektion till prepositionen *i* i infinitivfrasen). Icke satsformade konstruktioner saknar ibland inom sig ett led som anger predikationsbasen men kan tolkas med hjälp av ett kontrollerande led högre upp i strukturen: *Eva lovade Carl att komma* (subjektet *Eva* anger infinitivfrasens predikationsbas); *Eva förbjöd Carl att komma* (objektet *Carl* anger predikationsbas för infinitivfrasen). Jfr *syftning, *kontroll, *styrning, *valens.

tonaccent, melodikurva som kan särskilja ord med olika betydelse men i övrigt lika uttal. Svenskan har två tonaccenter, *accent 1 (akut accent) och *accent 2 (grav accent): *[1]steg-en* gentemot *[2]stege-n*, *för-[1]gifta* gentemot *för [2]gifta*. Åtskillnaden mellan accent 1 och 2 finns i de flesta sverigesvenska språkvarianter men den realiseras på olika sätt i olika regionala varianter. Vissa ord växlar mellan accent 1 och 2: *kol[1]lega*, *kol[2]lega*; *[1]Japan*, *[2]Japan*. Jfr *betoning. Se också Förkortningar och notation, avsnittet Uttalsangivelser.

tonande, om ljud som uttalas med stämbandston. Alla vokaler är tonande, och dessutom åtskilliga konsonanter, t.ex. normalt de som stavas *r*, *l*, *m*, *n*, *ng*, *v*, *j*, *b*, *d*, *g*. Motsats: *tonlös.

tonlös, om ljud som uttalas utan stämbandston. Tonlösa är t.ex. de konsonanter som stavas *p*, *t*, *k*, *f*, *s*, *sj*, *tj* och *h*. Vid *assimilation kan vissa annars tonande konsonanter (t.ex. de som stavas *v*, *j*, *b*, *d*, *g*) mista sin stämbandston. Motsats: *tonande.

topik, annan beteckning för en sats' *tema.

totalitetsadverb, kvantitativt adverb som anger att aktionen gäller utan undantag i fråga om tid, plats eller annat avseende, t.ex. *alltid*, *överallt*, *alldeles*. Advb § 35.

totalitetspronomen, kvantitativt pronomen som anger att nominalfrasens referens, sådan denna i övrigt anges, gäller utan undantag, t.ex.: *alla* böckerna, *båda* böckerna, *hela* boken. Pron. § 121–134.

transitiv, om verb som normalt konstrueras med objekt, t.ex. *visa*, *finna*, *påstå*, *beröva*. Vb § 28, Obj. § 6, 9. Jfr *intransitiv, *monotransitiv, *bitransitiv.

transport, Obj. § 19: 1b, 24: b.

trekonsonantregeln, tendensen att undertrycka den mittersta konsonanten i en sekvens av tre konsonanter: *idealis(k)t*, *all(t)så*.

treställig, om valensbärande ord som förutsätter tre *inre roller, t.ex. *arg* (*X är arg på Y för Z*), *förebrå* (*X förebrår Y för Z*). Jfr *ställighet, *valens.

tryck, annan beteckning för *betoning.

tryckaccent, annan beteckning för *betoning.

tryckstark, annan beteckning för *betonad.

trycksvag, annan beteckning för *obetonad (inklusive svagt betonad).

tung, särskilt om konstruktion som i sitt syntaktiska sammanhang är lång, betonad

och/eller semantiskt komplex och/eller uttrycker satsens *rema. Ett tungt led utgörs ofta av en underordnad sats eller av ett led där en underordnad sats ingår som bestämning. Postp. led § 4, Satsens struktur § 13: c.

tvåledad, om konstruktion som består av två led vilka inte är syntaktiskt över- eller underordnade varandra. Jfr *flerledad.

tvåledad huvudsatsekvivalent, *huvudsatsekvivalent bestående av två obligatoriska led som vart för sig annars skulle kunna utgöra primära satsled i en sats: *Varför detta oväsen? Lycklig den som slipper*. I många fall står leden semantiskt i *nexusrelation till varandra: *Jag gifta mig! Förbjudet att röka*. Utöver dessa led kan huvudsatsekvivalenten innehålla ett eller flera optionella led. Icke satsf. men. § 37–47.

tvåställig, om valensbärande ord som förutsätter två *inre roller, t.ex. *elak* (*X är elak mot Y*), *se* (*X ser Y*). Jfr *ställighet, *valens.

typ, särskilt sort eller klass av företeelser till skillnad från ett enstaka exemplar av klassen (en individ). Subst. § 6. Jfr: *artbetydelse, *individbetydelse, *sortbetydelse.

täckt anföring, också **täckt tal**, återgivande av tal eller tankar med *referatmening(ar) utan anförande sats(er). Se *dold anföring.

undantag, Prep. § 39: a, Konjn, subjn, infm. § 5 Anm., Prepfraser § 3: b, Samordn. § 47.

underart, se *sortbetydelse.

underförstådd, om led som under vissa betingelser obligatoriskt saknar uttryck i en konstruktion men som ändå indirekt påverkar strukturen semantiskt och syntaktiskt. Det underförstådda ledets betydelse måste identifieras av lyssnaren för att satsen skall kunna få en komplett tolkning. Exempel där det underförstådda ledet anges med [-]: *Den stolen är skön att sitta i* [-]. *Henne sa han att han inte ville träffa* [-]. Inffraser § 24, Prepfraser § 10, Satsbaser § 10–15. Jfr *lucka, *utelämnad.

underordnad, om led som är bestämning till ett huvudord i en konstruktion. I följande exempel är satsen *att jag vet att hon kommer* underordnad (verbet *tror* i) satsen *Han tror inte* och satsen *att hon kommer* är underordnad (verbet *vet* i) satsen *att jag vet*: *Han tror inte att jag vet att hon kommer*. Motsats: *överordnad.

underordnande konjunktion, annan beteckning för *subjunktion.

underställande fråga, fråga varmed talaren ber lyssnaren avgöra sanningshalten hos den proposition som frågan presenterar: *Har du redan ätit? Ny här i stan?* Den underställande frågan kan alltså kortast besvaras med svarsord som *ja* eller *nej*. Den underställande frågan uttrycks typiskt med en rogativ huvudsats. Huvudsatser § 75.

undran, Huvudsatser § 24, 72–73.

unikt identifierbar, Subst. § 72, Pron. § 3, Nomfraser § 10, 96–106.

upplevare, *aktant som erfar något med sina sinnen eller som är bärare av kunskap, känsla, förhoppning, önskan, vilja etc. utan att själv kunna kontrollera dessa

psykiska processer, t.ex.: *Hon* är nöjd med resultatet. Resultatet förvånade *henne*. *Hon* märkte ingenting. Tanken förefaller *mig* intressant. Adj. § 16–17, Vb § 6: 1, Pcp § 3: a, b, Prep. § 25: 4c, Vbfraser: Allm. § 23: 1b, Obj. 19: 1e och 3a, 24: c, Advl § 82, Subj. § 27.

uppmaning, språkhandling varmed talaren försöker få lyssnaren att utföra en handling eller iaktta ett visst förhållningssätt: *Kom hit! Var lugn! Ut med er!* Uppmaningen uttrycks typiskt med en direktiv huvudsats som anger den handling som talaren uppmanar till. Uppmaningar kan indelas i befallningar, vädjanden, erbjudanden och råd. Vb § 40, Interj. § 4, Huvudsatser § 39–53, Icke satsf. men. § 33, 44.

ursprung, annan beteckning för *utgångspunkt.

urval, se *partitivt attribut, *partitiv apposition, *del, *helhet.

urvalsmängd, den mängd referenter som en nominalfras anger ett urval av. Ibland förutsätts det att urvalet sker ur mängden av alla referenter som passar in på beskrivningen (generisk urvalsmängd): *många böcker* ('många böcker av alla böcker'), men oftare förutsätts en given mängd av referenter som passar in på beskrivningen (specifik urvalsmängd): *många böcker* ('många böcker av en given mängd böcker', t.ex. på en viss arbetsplats).

usuellt hjälpverb, hjälpverb som anger att aktionen upprepas regelmässigt, t.ex. *bruka*, *pläga*. Vb § 9: b.

utbrutet led, led som är korrelat till den relativa bisaten vid *utbrytning, t.ex.: Det var *min syster* som ringde till kommunen. Då var det *spela kort* jag helst ville.

utbrytning, konstruktion av typen "det är X som Y", där talaren med det utbrutna ledet X uttömmande anger vem eller vad som Y. Talaren förutsätter att lyssnaren vet att den relativa bisatsen är sann om någon eller något men inte om vem eller vad den är sann: *Det är bilen som han inte vill sälja*. Bisatser § 38–40.

utbrytningskomplement, den relativa bisatsen i en *utbrytning.

utelämnad, om led som kan suppleras utan att satsen blir ogrammatisk, ofta med hjälp av kontexten: *Han hade en häst flera år innan vi köpte en Ø*. Utelämningen sker genom *ellips. Kapitel 43 Ellips. Jfr också *underförstådd, *lucka.

utgångspunkt, Subst. § 14: g, Advb § 3: 4f, Prep. § 16, Advl § 50. Jfr *riktning.

utral, som har genus *utrum. Jfr *neutral.

utrum, (a) en morfologiskt omarkerad genusform hos adjektiv, perfektparticip och adjektiviska pronomen i singularis: *grön* (gentemot *grön-t*), *sådan* (gentemot *sådan-t*). (b) ett lexikalt *genus hos substantiv och egennamn som styr valet av böjningsform hos kongruensböjliga ord och suffix enligt (a). Subst. § 40–41, Egenn. § 15. Exempel: *sten-en* (substantivet *sten* har det lexikala genus utrum och utlöser formen *-en* av bestämdhetssuffixet), *en grå sten* (substantivet *sten* med dess lexikala genus utrum utlöser formen *grå* hos adjektivet), *Vättern är djup* (egennamnet *Vättern* har det lexikala genus utrum och utlöser formen *djup* hos predikativet). Subst. § 40–41, 66, Egenn. § 15, Adj. § 52, 64–66, Pron. § 10: a, Pcp § 24–25. Jfr *neutrum.

utsatt, också **explicit**, om element som är uttryckt (har fysisk representation) i en viss fras eller sats. Jfr *utelämnad, *underförstådd.

utspel, språkhandling som förutsätter *respons. Huvudsatser § 8.

uttryck, (a) språkligt tecken (t.ex. ett ord eller en syntaktisk konstruktion), (b) skriven eller talad manifestation av ett språkligt tecken i motsats till tecknets innehåll (betydelse).

utvidgad fras, tvåledad fras där det ena ledet är *själv* eller ett adverbiellt led och det andra ett predikativt, appositionellt eller rumsbetecknande led, t.ex.: *Själv norrlänning* hade han inte svårt att förstå de nyinflyttades utanförskap. *Redan då ytterst frispråkig* väckte han en del uppseende. Flerl. fraser § 9.

utvidgad sats, sats inklusive annex i *förfält och/eller *efterfält. Satsens struktur § 2, 11, 12, Kapitel 36 Annex.

vag, (a) om semantisk eller syntaktisk kategori som är oprecist avgränsad, (b) om gräns mellan kategorier som är oklar eller för vissa instanser upphävd så att dessa inte entydigt kan föras till den ena eller andra kategorin.

valens, de semantiska eller syntaktiska krav som ett ord (särskilt substantiv, adjektiv eller verb) har på sin omgivning. (a) Semantisk valens är det valensbärande ordets krav på semantisk *roll hos aktanterna. Ett verb som *finna* förutsätter en aktant som finner och en aktant som blir funnen, ett adjektiv som *vänlig* förutsätter en aktant som har egenskapen och en aktant som den riktas mot, ett substantiv som *lock* förutsätter en aktant som täcks av locket etc. Subst. § 12–15, Adj. § 14–24, Vb § 4–10, Pcp § 3, Vbfraser: Allm. § 23–24. (b) Syntaktisk valens är det valensbärande ordets konstruktionsschema, dvs. det sätt varpå aktanterna anges just vid detta ord och i vilken mån aktanterna obligatoriskt måste anges vid just detta ord. Den syntaktiska valensen vid ett verb säger således vilken aktant som uttrycks med subjekt och vilka av de eventuella andra aktanterna som anges med objekt eller med bundna adverbial och i så fall med vilken preposition det bundna adverbialet inleds. Vid verbet *älska* anges den upplevande med subjekt och föremålet med objekt, vid verbet *behaga* anges föremålet med subjekt och den upplevande med objekt. Vid verbet *låna* i en betydelse anges låntagaren av subjektet och långivaren av en *av*-fras som bundet adverbial. I en annan betydelse av verbet blir långivaren subjekt och låntagaren anges med indirekt objekt eller med en *till*-fras som bundet adverbial. Det (ut)lånade anges i båda fallen med objekt. Vbfraser: Allm. § 5–6, Pcpfraser § 4–5. Jfr också Nomfraser § 55–58, Adjfraser § 22–44. Den syntaktiska valensen omfattar också krav på vilken syntaktisk kategori som uttrycken för verbets aktanter tillhör: nominalfraser, prepositionsfraser, nominala bisatser, verbfraser etc. I många fall innebär den syntaktiska valensen mera speciella inskränkningar såsom att bestämningen endast får vara en viss typ av nominalfras, en viss typ av nominal bisats, en viss preposition med en viss typ av rektion, supinumfras (inte infinitivfras), infinitivfras med (inte utan) infinitivmärke etc. Också en lexikaliserad *verbförbindelse kan vara bärare av valens. Jfr *kontroll, *styrning.

valensbunden, om bestämning som omfattas av det överordnade ordets *valens. Objekt och bundna adverbial är t.ex. valensbundna led.

varaktighet, den tid under vilken en i sig oavgränsad aktion pågår. Varaktighet anges vanligen med adverbial som består av den optionella prepositionen *i* + en nominalfras som anger antal måttsenheter för tid: (*i*) *tre timmar*. Advb § 3: 3b, Prep. § 22: b, Advl § 104, Aktionsarter § 11. Jfr *duration, *durativ, *tidsåtgång.

***vara*-passiv**, *passiv konstruktion med hjälpverbet *vara* + perfektparticip. Passiv § 14–23, 25, 29.

vardaglig, om stilvärde som kännetecknar ord eller konstruktionstyper vilka används framför allt i muntliga informella sammanhang.

variant, den ena av två formellt besläktade uttrycksformer som har samma betydelse, t.ex. *dra* : *draga*; *ner* : *ned*. Jfr *kortform, *stamvariant.

verb, en ordklass, se kapitel 7, t.ex. *veta*, *dricka*, *somna*, *bli*. Verben böjs i bl.a. tempus och diates och fungerar som huvudord i finit eller infinit verbfras. De betecknar olika slag av *aktioner, prototypiskt dynamiska.

verbal, (a) om uttryck som utgörs av ett verb, t.ex. verbalt rotmorfem, (b) om betydelse eller funktion som är karakteristisk för verb, t.ex. verbal betydelse, (c) om uttryck som (i funktion eller betydelse) liknar ett verb, t.ex. *verbalt particip.

verbalabstrakt, annan beteckning för *nomen actionis som är avlett av ett verb.

verbalt particip, particip med verbliknande funktion och betydelse. Pcp § 2.

verbavledd, om avledning vars stam är ett verb, t.ex. *löp-ning* av *löpa*. Subst. § 15, 19: d, Adj. § 27: 1, Vb § 17, 24.

verbfras, fras med verb som huvudord. Kapitel 16 Verbfraser: Allmänt.

verbförbindelse, konstruktion som består av ett verb och en bestämning till verbet och som har en enhetlig, lexikaliserad betydelse. Verbförbindelsen fungerar i förhållande till verbets övriga bestämningar (dvs. med avseende på semantisk och syntaktisk valens) ofta som ett enkelt verb. Verbförbindelser har vanligen strukturen verb + partikeladverbial, verb + reflexivt objekt eller betydelsefattigt verb + objekt (eller bundet adverbial) med nomen actionis eller qualitatis: *äta upp*, *ångra sig*, *ta plats*, *falla i sömn*. I fråga om ordföljd och böjning skiljer sig inte den lexikaliserade verbförbindelsen från motsvarande icke-lexikaliserade verbfraser. Sålunda kan verbet böjas och verbfrasens led skiljas åt av andra satsled, t.ex.: *Ät* nu *upp* maten. Varför *ångrade* han *sig*? Sedan *föll* han *i* djup *sömn*. Vbfraser: Allm. § 3–4, 8–9.

verbkedja, sekvens av verb som uppstår när ett verb överordnas en verbfras vars huvudord är överordnat ett annat verb etc. Exempel: ‹*skulle* ‹*vilja* ‹*ha* ‹*försökt* ‹*sluta* ‹*röka* de här starka cigaretterna›››››› [där *skulle* är hela verbfrasens huvudord].

vilja, Mod. hjälpvb § 5.

villkor, Advb § 3: 6, Prep. § 25: 2c, Konjn, subjn, infm. § 8: g, Predv § 52: b, Advl § 113: e, Tempus § 43, Bisatser § 131, Kompl. men. § 9: e. Jfr *konditional.

vilseledande premiss, Konjn, subjn, infm. § 8: d, Advl § 113: d, Satsadvl § 43, Bisatser § 128, Samordn. § 35.

vokal, ljud som utgör stavelsekärna och som bildas med fri passage för luftströmmen genom munnen. Svenskans vokaler stavas *a*, *o*, *u*, *å*, *e*, *i*, *y*, *ä*, *ö*. Se Förkortningar och notation, avsnittet Uttalsangivelser.

vokalväxling, det att ett stammorfem har olika vokal i olika böjningsformer eller avledningar, t.ex. *springa*, *sprang*, *sprungit*, *språng*; *tung*, *tyngre*, *tyngd*. Jfr *omljud, *avljud.

vokativfras, *nominalfras varmed bl.a. lyssnarens uppmärksamhet påkallas, t.ex.: *Du*, jag vill hem. Ta den, *Karin*. Vokativfrasen fungerar som en icke satsformad mening. Icke satsf. men. § 9–25.

väderstreck, Pron. § 225, Advl § 54.

vädjan, Interj. § 4: c, Huvudsatser § 41. Jfr *uppmaning.

väg, en rörelses bana, t.ex.: Vi passerade *Motala*. Han gick *uppför fjället*. De åkte till Ungern *över Berlin*. Advb § 3: 4b, Prep. § 18, Advl § 52. Jfr *befintlighet, *riktning.

värde, Adj. § 3. Jfr *normvärde, *skala.

värderande preteritum, preteritum med nutidsbetydelse i sats som anger en värdering, t.ex.: Vad varmt det *var* i dag! Den här sängen *tyckte* jag om! Tempus § 16.

värdering, Vb § 11: 2e (ett verbalt betydelsefält), Interj. § 3, Obj. § 23, Tempus § 16, Huvudsatser § 96, Kompl. men. § 10: d. Jfr *emotiv artikel, *pejorativ, *känslouttryck.

västsvenska, språkbruk i Västsverige, dvs. särskilt i Göteborg med angränsande landskap.

yttrande, mening eller följd av meningar som en talare uttalar i ett sträck innan han lämnar ifrån sig ordet. ”Yttrande” används i denna grammatik om såväl skriftligt som muntligt språkbruk. Jfr *text.

yttrandetid, den tidpunkt då ett yttrande uttalas eller skrivs ned. Jfr *nutid. Tempus § 9.

yttre roll, också **omständighet**, semantisk *roll som inte är bunden till en viss typ av *valensbärande ord men som ändå uttrycks med en bestämning till det valensbärande ordet. Tid, plats och orsak är ofta yttre roller. Motsats: *inre roll, *deltagarroll.

yttre sats, också *utvidgad sats, dvs. en sats inklusive dess eventuella *annex.

yttre verbfras, en verbfras inklusive verbets fria bestämningar. Vbfraser: Allm. § 2.

ålder, Adj. § 3 (adjektiviskt betydelsefält).

ålderdomlig, om språkform eller om stilvärde hos enstaka ord eller uttryck som har begränsad användning och numera för tanken till texter producerade i äldre tid.

årtal, Räkn. § 6, Advl § 94: 7.

ägare, se *innehavare.

ägobyte, Obj. § 24: a.

ämnesnamn, annan beteckning för substantiv med *konkret *dividuativ betydelse.

ändamål, Subst. § 14: e. Jfr *avsikt.

ändelse, annan beteckning för *suffix, särskilt *böjningssuffix.

ömsesidig, se *reciprok.

önskan, språkhandling varmed talaren uttrycker sitt intresse av att något förhåller sig eller kommer att förhålla sig på ett visst sätt. Önskningar anges ofta med *desiderativa huvudsatser. Önskans innehåll kan också anges i en verbfras eller en narrativ bisats, underordnad verb som *önska, hoppas, vilja*. Vb § 11: 2f (ett verbalt betydelsefält), Vb § 42, Tempus § 46, Mod. hjälpvb § 3, Bisatser § 135, Huvudsatser § 24, 83, 105, 113, Icke satsf. men. § 35.

öppen referens, icke-specifik referens i satser som gäller just (upphävandet av) osäkerhet i fråga om referensen, t.ex. i satser där referentens identitet efterfrågas, sägs vara osäker eller betydelselös, skall beslutas eller sägs bero på något etc. Öppen referens tillkommer framför allt interrogativa uttryck. Pron. § 4, 117, 151, Nomfraser § 118, Satsbaser § 19.

överensstämmelse, se *likhet.

överförd, om betydelse som är antingen *metaforisk eller *metonymisk. Vid överförd deixis används ett uttryck i en beskriven situation (en textvärld) som om denna situation hade varit den faktiska situation där yttrandet äger rum (Pron. § 74: b, Advb § 24): *Gästerna var några fler den här gången* (*den här* avser normalt nutid). Vid överförd aktionsartsbetydelse används ett uttryck med generisk, iterativ eller ingressiv aktionsart fastän uttrycket normalt i sin grundbetydelse har annan aktionsart (Aktionsarter § 19–22): *Hon spelade schack (på den tiden)*. Jfr *grundbetydelse, *sekundär betydelse.

överordnad, om (huvudord i) ett led med sådan relation till ett uttryck att detta uttryck är dess direkta eller indirekta bestämning. Motsats: *underordnad.

Ordregister

Ordregistret upptar (a) alla ord av formordskaraktär (vartill också vissa mycket basala substantiv, adjektiv och verb räknats), (b) alla avledningsaffix samt (c) innehållsord som återfinns i mer eller mindre uttömmande listor eller behandlas ensamma i ett visst sammanhang. Också mer eller mindre lexikaliserade ordgrupper har upptagits när de fungerar ungefär som formord eller som innehållsord enligt ovan.

Böjliga ord upptas i normalfallet under sin lexikala uppslagsform. Vid alfabetiseringen av ordgrupper har hänsyn tagits till ordgränser enligt ordprincipen. Homonymer som tillhör olika ordklass utgör särskilda uppslagsord liksom i vissa fall homonymer inom samma ordklass. Ordklasstillhörighet anges för att hindra förväxling med homonyma ord i annan ordklass.

Hänvisningar görs med kapitelnamn och paragrafnummer och ges i ordning efter grammatikens disposition. Hänvisningar sker inte till belägg i översiktsparagrafer.

a (prep.) Prep. § 26
a (interj.) Huvudsatser § 44, Icke satsf. men. § 8; se också *a*(*h*)
à Prep. § 26, 35
a- Subst. § 23, 24, Adj. § 32
-a (substbildande) Subst. § 20, 44, Räkn. § 4
-a (egennbildande) Egenn. § 7
-a (vbbildande) Vb § 16, 19
-a (advbbildande) Advb § 9, 45
à la Prep. § 30
-abel Adj. § 28, 35
absolut Pron. § 220, Satsadvl § 2, 76, Mod. hjälpvb § 18
absurd Adj. § 55
accessoarer Subst. § 48
-ad (substbildande) Subst. § 46
-ad (adjbildande) Adj. § 28, 29, 45, 53
-ad (pcpbildande) Pcp § 12, 23, 24, 39
aderton Räkn. § 5
adiafora Subst. § 53
adjunkt Nomfraser § 73
adjö Pron. § 27, Interj. § 10
adjöss Interj. § 10
advent Egenn. § 3, 17
aggande Pcp § 32
a(*h*) Interj. § 3, 13; se också *a* (interj.)
aj Interj. § 3, 7
akajer Subst. § 48
akter (advb) Advl § 54
akterom Prep. § 8, 29
aktersta Pron. § 226
-aktig Adj. § 28, 29
aktre Pron. § 226
-al (adjbildande) Adj. § 28, 31, 36, Vb § 16
aldrig Advb § 4, 34, 39, Satsadvl § 66
aldrig att Satsadvl § 78
aldrig i livet att Satsadvl § 78
aldrig mer Advbfraser § 7
aldrig så Bisatser § 128, 136, 145
alemanner Subst. § 48
alfabet Subst. § 53
alg Subst. § 47, 48
all Subst. § 3, 63, 71, Pron. § 5, 7, 10, 12, 30, 106, 113, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 134, 141, 151, 195, Räkn. § 10, 11, 12, Advb § 34, Nomfraser § 4, 8, 23, 25, 26, 35, 38, 54, 61, 78, Adjfraser § 20, Predv § 3, 5, Subj. § 29, Satsadvl § 12, 20, 70, 84, Bisatser § 28, 32, 34, Huvudsatser § 16

all right (adj.) Adj. § 57
all right (interj.) Interj. § 7
all sorts Pron. § 121
all världen Pron. § 134
alla, se *all*
alla kategorier Pron. § 123
alla {slags/sorters} Pron. § 121
allaredan Satsadvl § 63
allas vår Pron. § 21
allastans Advb § 35
alldeles Pron. § 232, Advb § 35, 37, Adjfraser § 13, Advbfraser § 3, Prepfraser § 15, Subjnfraser § 8
alldenstund Konjn, subjn, infm. § 8
allehanda Pron. § 8, 121, 123
allen(*a*) Adj. § 38, 57, Satsadvl § 59
allenast Advb § 47, Satsadvl § 59
allergiker Subst. § 45
allesamman(*s*) Pron. § 7, 9, 16, 121, 124, 126, 127, Nomfraser § 18
allestädes Pron. § 8, Advb § 35
allhelgona Egenn. § 3, 17
allihop(*a*) Pron. § 9, 16, 121, 123, 124, 126, 127, Nomfraser § 18, 25
allra Adj. § 10, Pron. § 8, 220, Advb § 35, Adjfraser § 13, 19
allra minst Satsadvl § 61
allround Adj. § 57
alls Advb § 9, Pron. § 8, 192, Satsadvl § 6, 76
allsköns Pron. § 121, 123
allt, se *all*
allt annat överskuggande Pcpfraser § 6
allt folket Pron. § 134
allt i allt Satsadvl § 37, 39, 46
all(*t*) *slags* Pron. § 121
allt som oftast Advb § 37
allt uppslukande Pcpfraser § 6
alltefter Prep. § 29
allteftersom Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 102, 113, 144
alltemellanåt Advb § 37
alltför Adj. § 57, Pron. § 182, Advb § 3, 4, Nomfraser § 78, Adjfraser § 10, 11, 15, 18, Inffraser § 15, 24, Advbfraser § 3, 4, 9, Satsadvl § 79, Passiv § 20, Bisatser § 126
alltiallo Subst. § 40
alltid Advb § 4, 34, 35, Advl § 102, Tempus § 20, Aktionsarter § 20
alltifrån Prep. § 29
alltigenom Advb § 35
alltihop Pron. § 7, 9, 16, 121, 123, 124, Nomfraser § 25
allting Pron. § 7, 8, 16, 121, 124, Nomfraser § 25
alltintill Prep. § 29
alltjämt Advl § 108, 109, 110
alltmera Advb § 10, 11
alltnog Interj. § 16, Satsadvl § 41, 43, 44
alltsamman(*s*) Pron. § 9, 16, 121, 124, Nomfraser § 25
alltsedan (prep.) Prep. § 23, 29, Advl § 100, 104, Tempus § 20; se också *alltsen*
alltsedan (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8, Advl § 100, 104, Tempus § 20, 37, Bisatser § 92, 101, 102
alltsen (prep.) Prep. § 29; se också *alltsedan*
alltså Advb § 3, 10, 20, Nomfraser § 69, Satsadvl § 45, 46
aln Subst. § 17
alternativt Satsadvl § 48, Samordn. § 27
amanuens Nomfraser § 73
amaryllis Subst. § 47
amen Interj. § 10
-*amen* Subst. § 66
ampere Subst. § 54
an (advb) Advl § 7
an (prep.) Prep. § 26
an- Vb § 17
-*an* (substbildande) Subst. § 20, 34, 46, 56, 69
-*a*(*n*) (egennbildande) Egenn. § 7
-*an* (advbbildande) Advb § 9
ana Vb § 52
anbelangande(*s*) Pcp § 42, Prep. § 28, 35
and Subst. § 47
-*and* (substbildande) Subst. § 20, 46
andas Passiv § 28
-*ande* (substbildande) Subst. § 20, 21, 40, 50, 51, 56, 68, 69, Pcp § 35, 36, 40
-*ande* (adjbildande) Adj. § 45, 57
-*ande* (pcpbildande) Vb § 51, 52, Pcp § 30, 39, 40
Anden Egenn. § 17
-*ander* (egennbildande) Egenn. § 7
andra (pron.) Pron. § 9, 10, 157, 213, 216, 218, 228, 237, Räkn. § 21, Nomfraser § 4, 26, 49, 78
andra (räkn.) Räkn. § 21

angelägen Adjfraser § 26
angiven Pcp § 41
angående Pcp § 42, Prep. § 28, 35, 38, Nomfraser § 53
anhörig Adj. § 65
animalier Subst. § 48
annaler Subst. § 48
annan Pron. § 7, 9, 10, 54, 111, 113, 149, 190, 206, 213, 214, 215, 216, 217, 218, Nomfraser § 25, 26, 41, 49, Eg. subj. § 12, Inffraser § 23, Advbfraser § 6, Subjnfraser § 9, Bisatser § 86, 106, 107
annanstans Pron. § 8, Advb § 9, 41, Subjnfraser § 9, Bisatser § 86, 106
annars Advb § 19, 20, Satsadvl § 48, Samordn. § 27
annat, se *annan*
annorledes Advb § 41
annorlunda Adj. § 73, Pron. § 8, 216, 218, Advb § 4, 5, 9, 41, 50, Subjnfraser § 9, Bisatser § 86, 106
annorstädes Advb § 9, 41, Subjnfraser § 9, Bisatser § 86, 106
anor Subst. § 44
-*ans* Subst. § 20, 46
anse Predv § 16, 40, Prepfraser § 7
-*ansk* Adj. § 28
ansvarig Adj. § 21
ansökan Subst. § 66
-*ant* (substbildande) Subst. § 20, 46
-*ant* (adjbildande) Adj. § 28
ante- Vb § 17
antecedentia/antecedentier Subst. § 48, 53
anti- Subst. § 23, Adj. § 32
antibiotikum Subst. § 67
antingen Advb § 48, Konjn, subjn, infm. § 2, 8, Satsadvl § 2, 48, 79, Bisatser § 95, 128, 131, 145, Samordn. § 26, 27, 30
ao Interj. § 3
apostlahästar Subst. § 45
apropå (advb el. prep.) Prep. § 26, 34, 35
-*ar* (adjbildande) Adj. § 28, 36
arbetstagen Subst. § 51
-*are* Subst. § 21, 33, 51, 55, 56, 66, 68, Prep. § 31
-*arie* (substbildande) Subst. § 20, 49
arkivalier Subst. § 48
arla Adj. § 57
-*artad* (adjbildande) Adj. § 28, 29
arv Subst. § 34
as Subst. § 40
asch Interj. § 3
-*at* (substbildande) Subst. § 40, 46, 51
-*ation* Subst. § 20, 34, 35
-*ativ* (adjbildande) Adj. § 28
atmosfär Subst. § 54
-*ator* Subst. § 20
-*atris* Subst. § 20
att (subjn) Advb § 42, Konjn, subjn, infm. § 7, 8, 9, 11, Nomfraser § 19, 77, Prepfraser § 5, Satsens struktur § 4, Satsadvl § 59, Satsbaser § 2, 4, Bisatser § 2, 4, 15, 16, 38, 51, 52, 58, 59, 60, 61, 63, 79, 85, 86, 124, 126, Huvudsatser § 69, 91, 92, 95, 96, 98, Icke satsf. men. § 28, Anf. men. § 13, Samordn. § 9
att (infm.) Vb § 31, 33, Prep. § 30, Konjn, subjn, infm. § 8, 13, Vbfraser: Allm. § 16, Predv § 22, 26, Inffraser § 2, 11, 22, Prepfraser § 6, Satsens struktur § 5, Tempus § 20, Mod. hjälpvb § 25, Satsbaser § 2, Samordn. § 20, Ellips § 7
-*atör* Subst. § 20
auspicier Subst. § 48
av Adj. § 5, 19, 22, 23, 47, Pron. § 185, Vb § 47, Pcp § 3, 16, Advb § 10, Prep. § 16, 25, 26, 29, 30, 34, Nomfraser § 16, 24, 56, 57, 58, 60, 61, 75, Adjfraser § 14, 19, 30, 34, 43, Vbfraser: Allm. § 24, Obj. § 28, Advl § 36, 84, Subj. § 23, Passiv § 3, 8, 11, 28, 29, Bisatser § 81
-*av* Prep. § 29
av alla de {*slag/sorter*} Pron. § 123
av den beskaffenheten Nomfraser § 77
av hänsyn till Prep. § 30
av noll och intet värde Pron. § 191
-*avgaser* Subst. § 48
avgjort Satsadvl § 2
avkunna Vb § 61
avlägsen Adjfraser § 31
avog Adj. § 26
avse Mod. hjälpvb § 5, Passiv § 4
avsides Adj. § 57, 73, Advb § 5, 9, 45, Advl § 50, Advbfraser § 4
avsluta Vb § 63
avslutningsvis Satsadvl § 37
avundas Passiv § 28
avvand Pcp § 9

avvara Vb § 63
avvita Adj. § 57
avvänjd Pcp § 9

baby Subst. § 52, 53
bah Interj. § 3, 13
bak (advb) Advb § 10, 45, 46
bak (prep.) Prep. § 8, 26
bak- Vb § 17
bakefter Advb § 10, 45, Prep. § 34
bakelse Subst. § 49
bakerst Pron. § 226
bakersta Pron. § 226
baki Advb § 45, Prep. § 29
bakifrån Advb § 45, 46, Prep. § 29
bakis Adj. § 57
baklänges Advb § 3, 9
bakom Advb § 45, Prep. § 6, 8, 9, 29, 34, 36, Prepfraser § 15, Ellips § 5
bakpå Advb § 45, 52, Prep. § 6, 8, 29
bakre Pron. § 226
baktill Advb § 45
baktill på Prep. § 8
bakåt Advb § 45, 46, 52
bannor Subst. § 44
-bar Adj. § 28, 29, Nomfraser § 53
bara (advb) Pron. § 180, 238, Advb § 4, 47, Eg. subj. § 11, Satsadvl § 52, 53, 54, 56, 58, 59, 74, 79, 85, Bisatser § 57, 95, 127, 131, 135, 141, Huvudsatser § 31, 42, 50, 83, 91, 103, 106, Anf. men. § 11, Samordn. § 41, 42
bara (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8, Satsadvl § 59, Tempus § 46, Bisatser § 131, 135, 141, Huvudsatser § 50, 101, 106, 108, 109, Icke satsf. men. § 28
bara för (*att*) Konjn, subjn, infm. § 8, Satsadvl § 59, Bisatser § 95
barfota Advb § 50
barfotalasse Egenn. § 4
barn Subst. § 40
barna- Subst. § 34
baron Nomfraser § 73
basidier Subst. § 48
basis Subst. § 66
bastu Subst. § 49
bataver Subst. § 48
be Vb § 53, 55, 58, 59, 60, Pcp § 8, 30, Nomfraser § 75, Inffraser § 22, 28, Subj. § 13; se också *bedja*
be- Vb § 17, Pcp § 12, 32
bebis Subst. § 52
bedja Vb § 55, 58, 60, Pcp 8; se också *be*
bedjande Vb § 58, 60, Pcp § 30
beende Pcp § 30
befinna sig Vbfraser: Allm. § 9
befinnas Vb § 33, 62, Inffraser § 8, Mod. hjälpvb § 2
befintlig Adj. § 39, Nomfraser § 30, Adjfraser § 44
begrava Vb § 64, 66
begravd Vb § 64
begraven Vb § 64
behaga Pcp § 14
behjälplig Adjfraser § 23
behålla Passiv § 15, Aktionsarter § 15
behörig Adjfraser § 38
behöva Pron. § 47, 96, Vb § 33, 54, 62, Vbfraser: Allm. § 16, 21, Obj. § 19, Inffraser § 8, Satsadvl § 86, Mod. hjälpvb § 2, 3, 6, 8, 18, Passiv § 4, Huvudsatser § 40
behövas Vb § 49, Passiv § 28
behövde Vb § 54
behövs Vb § 45, Inffraser § 8
behövt Vb § 54
beige Adj. § 57
bekant Adj. § 65, Adjfraser § 26
beklämd Pcp § 12
beledsagas Passiv § 8
belåten Adj. § 72
benägen Adjfraser § 32, 38
benämna Predv § 5, 41
benämnas Predv § 16, 21
bergatroll Subst. § 34
bergis Adj. § 57
bero Vb § 53
beroende på Bisatser § 15
beroende på att Konjn, subjn, infm. § 8
berått Adj. § 57
berömd Pcp § 23
beröras Passiv § 8
beskaffad Pcp § 12
besluta Vb § 63
beslutad Vb § 63, Pcp § 10

besluten Vb § 63, Pcp § 10
besläktad Pcp § 12
best Subst. § 17
bestå Pcp § 8
bestämd Pcp § 23
-bestämmelser Subst. § 48
besviken Pcp § 12
besvärja Vb § 64
betala Vb § 52, Pcp § 11
betalad Pcp § 11
betald Pcp § 11
betalt (pcp) Pcp § 8, 11
bete Vb § 53
betecknas Predv § 21
betingas Passiv § 8
-betingelser Subst. § 48
betryggad Pcp § 12
beträffande Pcp § 42, Prep. § 28, 35, Nomfraser § 53, 77, Advl § 115
betyda Pcp § 14, Obj. § 27, Predv § 16, Passiv § 4
bevilja Vb § 61
bevågen Adjfraser § 23
bi (subst.) Subst. § 40
bi (advb) Prep. § 29, Advl § 7
bi- (prefix) Subst. § 23, 24, Adj. § 32, Vb § 17
biff (adj.) Adj. § 57
bifogad Pcp § 41
bikini Subst. § 52
bildas Passiv § 8
bilderbok Subst. § 34
binda Vb § 57
bisarr Adj. § 55
biskop Nomfraser § 73
bita Vb § 58
bitas Vb § 45, Passiv § 28
biträde Subst. § 40
bits, se *bitas*
bjuda Vb § 58
bland Prep. § 5, 6, 11, 12, 26, 27, 34, 36, Prepfraser § 15, Subj. § 6
bland annat Satsadvl § 53, 56, 64, Bisatser § 57
blev Vb § 62, Passiv § 14; se också *bli*
bli Adj. § 66, Pron. § 85, 117, 201, 234, Räkn. § 12, 14, Vb § 9, 11, 29, 32, 53, 58, 59, 60, 62, Pcp § 20, 30, 37, Advb § 13, 50, Vbfraser: Allm. § 10, Predv § 7, 10, 16, 20, 29, 31, Eg. subj. § 3, Advl § 24, 55, 57, Inffraser § 13, Pcpfraser § 12, Prepfraser § 19, Satsens struktur § 7, Subj. § 23, Tempus § 8, Passiv § 13, 14, 15, 17, 19, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, Bisatser § 38, 47, 85; se också *blitt*, *bliva*
bli av Bisatser § 47
bli föremål för Vbfraser: Allm. § 9
blinka Vb § 2
blinkers Subst. § 52
blitt (vb) Vb § 59; se också *bli*
bliva Vb § 60; se också *bli*
blivande Pcp § 30, Vb § 60
blixtra Vb § 2
blodspenningar Subst. § 45
blott (advb) Satsadvl § 52, 59, Bisatser § 141
blott (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8, Satsadvl § 59, Bisatser § 141
blott och bart Satsadvl § 59
blotta (pron.) Adj. § 39, Pron. § 239
blygas Passiv § 28
blå Adj. § 53
blånor Subst. § 44
blår Subst. § 49
blä Interj. § 3
bo (vb) Vb § 53, Predv § 24
-bo Subst. § 49
bok Subst. § 47
bokslutsdispositioner Subst. § 48
bokstav Subst. § 47
bollkalle Egenn. § 4
bomb Subst. § 47
bonde Subst. § 45, 49
bopålar Subst. § 45
borde Inffraser § 8, Tempus § 32, 47, Mod. hjälpvb § 7, 21, 23, Huvudsatser § 48; se också *böra*
boren Adj. § 39
borgen Subst. § 66
borr Subst. § 41
borst Subst. § 41
bort (vb) Vb § 54; se också *böra*
bort (advb) Advb § 10, 11, 12, 45, 46, Prep. § 16, 29
bort- Prep. § 29
borta Pron. § 52, Advb § 9, 11, 12, 45, 46
bortanför Prep. § 9, 29, 36, Prepfraser § 15
bortefter Prep. § 18, 29
bortemot Prep. § 23, 29

borterst Pron. § 10, 226, Advb § 11
bortersta Pron. § 10, 226
bortifrån Advb § 45, Prep. § 16, 29
bortigenom Prep. § 18, 29
bortom Prep. § 9, 29, Advl § 8, Prepfraser § 15, Ellips § 5
bortre Adj. § 71, Pron. § 10, 226, Advb § 11, Nomfraser § 43
bortsett från Prep. § 30, 35, Flerl. fraser § 4, Bisatser § 15, 66
bortåt Räkn. § 16, Advb § 37, 45, Prep. § 15, 18, 29
bortöver Prep. § 29
bosatt Pcp § 14
botten Subst. § 66
bra Adj. § 38, 43, 44, 57, Adjfraser § 40
bragt (pcp) Vb § 66, Pcp § 8, 9, 11
brand Subst. § 47
bravo Interj. § 3
braxen Subst. § 66
bre(*da*) Vb § 53
bred Adjfraser § 16
bredvid Prep. § 6, 8, 29, 34, 36, Advb § 45, Advl § 8, Prepfraser § 15
brillor Subst. § 44, 63
bringa (vb) Vb § 52, 55, 66, Pcp § 9
bringad Vb § 66, Pcp § 9, 11
brinna Vb § 57
brista Vb § 57
bro Subst. § 45
broder Subst. § 35, 51, 66, Icke satsf. men. § 13, 16
bronker Subst. § 48
brons Subst. § 41
bror Subst. § 51, 66, Pron. § 27
brottas Passiv § 28
brr Interj. § 3, 13
bruka Vb § 9, 33, 62, Vbfraser: Allm. § 16, Inffraser § 8, 25, Aktionsarter § 20, Passiv § 4
brukas Vb § 49
bry Vb § 53
bryna Vb § 52
bryta Vb § 57
brås Vb § 45, 53
bråttom Adj. § 38, 57
bräda (subst.) Subst. § 47
bud Subst. § 40
bums Advb § 15
buss (adj.) Adj. § 57
buss (interj.) Interj. § 14
by Subst. § 45
byrå Subst. § 45, 47
byta Vb § 64
byxa Subst. § 63
byxis Adj. § 57
byxor Subst. § 44, 63
båda Subst. § 63, 71, 72, Pron. § 5, 21, 128, 129, 130, 131, 132, Räkn. § 10, 11, 12, Nomfraser § 4, 8, 23, 61, Predv § 3, Subj. § 29, Satsadvl § 70, Huvudsatser § 16
bådadera Pron. § 128, 129
bådas vår Pron. § 21
både Advb § 4, 48, Konjn, subjn, infm. § 2, Satsadvl § 4, 37, Samordn. § 6, 12, 15, 30
både det ena och det andra Pron. § 213
bäcken Subst. § 67, 68
bägge Subst. § 72, Pron. § 21, 128, 129, 130, 131, 132
bäggedera Pron. § 128, 129
bägges vår Pron. § 21
bära Vb § 57
bäst (advb) Advb § 12
bäst (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8
bäst (*som*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 2
bäst(*a*) (adj.) Adj. § 43, 44, 57, Icke satsf. men. § 18, 24
bättre (adj.) Adj. § 43, 44, 48, 57
bättre (advb) Advb § 12
bön Nomfraser § 75
bör Inffraser § 8, Tempus § 47; se också *böra*
böra Vb § 33, 54, 55, 62, Nomfraser § 76, Vbfraser: Allm. § 16, 21, Inffraser § 8, 25, Satsadvl § 19, Mod. hjälpvb § 2, 3, 7, 17, 23, Passiv § 4, Huvudsatser § 40, Ellips § 7; se också *borde*, *bort* (vb), *bör*
bördig Adjfraser § 31
börja Vb § 9, 10, 33, Pcp § 20, Nomfraser § 56, Vbfraser: Allm. § 21, Obj. § 19, Advl § 41, 44, Inffraser § 8, 13, 25, Aktionsarter § 6, Bisatser § 61, Huvudsatser § 33, Samordn. § 20
böter Subst. § 47, 48

c/o Prep. § 26

caddie Subst. § 52
camp Adj. § 57
cardigan Subst. § 52
cello Subst. § 53
cembalo Subst. § 53
central Nomfraser § 5
cerealier Subst. § 48
cerise Adj. § 57
champion Subst. § 66
chips Subst. § 52
choser Subst. § 48
ciao Interj. § 11
cirka Advb § 37
clips Subst. § 52
comme-il-faut Adj. § 57
consortes Subst. § 53
cornflakes Subst. § 52
crazy Adj. § 57
cyklamen Subst. § 51

-*d* (substbildande) Subst. § 46
-*d* (adjbildande) Adj. § 28
-*d* (pcpbildande) Vb § 51, 52, Pcp § 8, 10, 12, 23, 39, Advb § 11
dag Subst. § 49, Advl § 94, 102
-*dagar* Subst. § 45
dagsaktualiteter Subst. § 48
dagshändelser Subst. § 48
dakapo Advb § 3, 43
datum Subst. § 53, 67
-*dd* (substbildande) Subst. § 46
-*dd* (adjbildande) Adj. § 28
-*dd* (pcpbildande) Vb § 53, Pcp § 8, 12, 23
de Pron. § 7, 10, 11, 16, 28, 39, 40, 45, 53, 54, 56, 58, 76, Nomfraser § 18, Eg. subj. § 11, Prepfraser § 3, Bisatser § 23, 28, 143; se också *dem, den, deras, dom*
de- Vb § 17, Pcp § 32
-*de* (ordningstalsbildande) Räkn. § 21
de där Pron. § 70, 72, Nomfraser § 19; se också *den där*
de här Pron. § 70, Nomfraser § 19; se också *den här*
de mina Pron. § 24
de sina Pron. § 85
debet Subst. § 67
decennium Subst. § 54, Räkn. § 4
decibel Subst. § 54
decimeras Vb § 49, Passiv § 28
definitivt Satsadvl § 2
dej Pron. § 19; se också *dig*
dekanus Subst. § 46
dekrepitus Adj. § 57
-*del* Räkn. § 18
-*delar* Subst. § 45
delat med Prep. § 30
-*deles* Advb § 9
delge Passiv § 15
dels Advb § 4, 9, 48, Satsadvl § 32, 37, Kompl. men. § 5, Samordn. § 6, 12
-*dels* Räkn. § 18
delvis Pron. § 214, Advb § 38, 50, Advl § 77
dem Pron. § 11, 28, 39, 53, 54, 56, Obj. § 16; se också *de*
demoraliseras Vb § 49
den Subst. § 8, 40, 71, Egenn. § 15, Pron. § 3, 7, 10, 16, 28, 31, 36, 38, 39, 40, 50, 53, 56, 58, 59, 60, 66, 69, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 198, 205, Advb § 15, 21, Nomfraser § 4, 6, 8, 18, 52, 95, 105, Obj. § 16, Predv § 31, Subjnfraser § 4, Annex § 5, 10, Bisatser § 28, 29, 31, 32, 51, 110, 143, Huvudsatser § 2, Icke satsf. men. § 15, 35, Samordn. § 24, Ellips § 2; se också *de, dens, dess, det*
den där Subst. § 71, Adj. § 38, 62, Pron. § 3, 10, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 79, 212, Nomfraser § 4, 17, 19, 105, Advbfraser § 8, Bisatser § 29; se också *det där, de där*
den eller den Pron. § 39
den förra Pron. § 51, 222
den heliga skrift Nomfraser § 4
den helige ande Egenn. § 17, Nomfraser § 4
den här Subst. § 71, Adj. § 38, 62, Pron. § 3, 10, 62, 64, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 212, Nomfraser § 4, 17, 19, 105, Advl § 97, Advbfraser § 8, Bisatser § 29; se också *det här, de här*
den och den Pron. § 39, Samordn. § 16
den senare Pron. § 51, 222
denna Subst. § 8, 71, Adj. § 38, Pron. § 3, 7, 9, 10, 38, 50, 51, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 74, 77, 81, 198, 201, 212, Advb § 21, Bisatser § 29, Nomfraser § 4, 6, 8, 9, 11, 19, 49, 105, Advl § 97; se också *dennes, detta, dessa*
denna där Pron. § 70
denna här Pron. § 62, 70

dennes Pron. § 64; se också *denna*
dens Pron. § 28, 39, 53, Nomfraser § 81; se också *den*
densamma Pron. § 7, 8, 9, 28, 198, 199, 200, 201, 202
-dera Subst. § 71, Pron. § 5, 109, 128, 130, 140, Nomfraser § 5, 97
deras Pron. § 11, 28, 39, 53, 86; se också *de*
des- Vb § 17, Satsadvl § 66
desperado Subst. § 52
dess (pron.) Pron. § 28, 39, 53, 55, Advb § 10, 15, Nomfraser § 81, Bisatser § 92; se också *den*
dess (advb) Adjfraser § 21, Satsbaser § 3, Annex § 5, Bisatser § 11, 86, 92, 113, Icke satsf. men. § 38, 43
dess- Advb § 20, 21
dessa Pron. § 9, 62; se också *denna*
dessbättre Satsadvl § 2, 22
dessemellan Pron. § 8, 55, Advb § 20, 22, Prepfraser § 4
dessförinnan Pron. § 8, 55, Advb § 5, 15, 20, 22, Prepfraser § 4
dessförutan Advb § 10
dessförutom Advb § 20, Prepfraser § 4
desslikes Advb § 20, Satsadvl § 37
dessutom Pron. § 8, 55, Advb § 10, 15, 20, 21, Prepfraser § 4, Satsadvl § 37, 38, 39
dessvärre Satsadvl § 22
desto Advb § 48, Adjfraser § 21, Satsbaser § 3, Annex § 3, 5, Bisatser § 11, 86, 92, 113, Icke satsf. men. § 38, 43
desto hellre som Konjn, subjn, infm. § 9
desto mer som Konjn, subjn, infm. § 9
det Subst. § 8, 40, Egenn. § 15, Adj. § 23, Pron. § 10, 16, 28, 31, 33, 36, 38, 39, 40, 46, 47, 53, 56, 58, 76, 125, 208, Vb § 31, 32, 47, Advb § 12, 42, Konjn, subjn, infm. § 9, Nomfraser § 18, 19, 87, 88, Adjfraser § 34, Vbfraser: Allm. § 10, 11, 21, 24, Obj. § 2, 12, 14, 16, 18, 26, Predv § 5, 9, 11, 14, 16, 28, 30, 31, 32, 40, 44, Eg. subj. § 5, 6, 7, 8, 17, Advl § 41, Postp. led § 2, Inffraser § 4, 6, 9, 10, Prepfraser § 4, 5, Subj. § 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 34, Satsadvl § 78, Tempus § 16, 19, 28, Mod. hjälpvb § 10, Passiv § 7, 8, 9, 10, 11, 13, 16, 17, 21, 26, Satsbaser § 2, Annex § 3, 5, 10, Bisatser § 28, 30, 31, 34, 37, 38, 44, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 63, 81, 85, 89, 92, 105, 110, 143, Huvudsatser § 13, 15, 66, Icke satsf. men. § 43, 45, Anf. men. § 8, 12, Ellips § 10, 11, 12, 14, 15, 18; se också *den*
det allra minsta Satsadvl § 76
det där Pron. § 10, 70, Nomfraser § 19, Predv § 5, 14, 30, Subj. § 3, 4, Bisatser § 49, 51; se också *den där*
det {där/här} med Bisatser § 51
det hela Pron. § 134
det här Pron. § 10, 70, Nomfraser § 19, Predv § 5, 14, 30, Subj. § 3, 4, Bisatser § 49, 51; se också *den här*
det minsta Satsadvl § 76
det vill säga Konjn, subjn, infm. § 2, 3, Nomfraser § 69, Satsadvl § 46, 47, Huvudsatser § 8, Samordn. § 3, 46
detta Pron. § 9, 38, 62, 63, 66, Nomfraser § 19, Vbfraser: Allm. § 10, Predv § 5, 14, 30, Advl § 25, Postp. led § 2, Inffraser § 6, 7, 10, Subj. § 3, 4, Passiv § 4, Bisatser § 44, 49, 51, 81, 85, 149, Icke satsf. men. § 38, Anf. men. § 8, Ellips § 17; se också *denna*
dig Pron. § 9, 11, 19, 53, Obj. § 16, Huvudsatser § 38; se också *du*
diktamen Subst. § 53
-dimensioner Subst. § 48
dimpa Vb § 57
din Pron. § 10, 11, 19, Annex § 5, Icke satsf. men. § 17
dinar Subst. § 54
ding Adj. § 57
diorama Subst. § 44
direkt Prepfraser § 15
direkt (*som*) Konjn, subjn, infm. § 8
dis- Subst. § 24, Adj. § 32, Vb § 17, Satsadvl § 66
disponeras Passiv § 8
disponibel Adjfraser § 44
dit Advb § 3, 10, 15, 17, 20, 21, 25, 28, 29, 30, Nomfraser § 63, Advl § 17, 51, 53, Satsbaser § 3, Annex § 5, Bisatser § 2, 20, 36, 106, Ellips § 15
dit- Advb § 10, 21
dit ut Advb § 10, Advbfraser § 7
dithän Advb § 20, 25, Advbfraser § 4, Bisatser § 52

dithörande Pcp § 41
ditintills Advb § 10
dito Subst. § 54, Satsadvl § 37
ditt, se *din*
dittills Advb § 10, 22
ditåt Advb § 10
diverse Pron. § 123
djup Adjfraser § 16
djupt Adjfraser § 12, Advbfraser § 3, Prepfraser § 15
djur Subst. § 40
djärvas Vb § 48
djävla, se *jävla*
djävul Subst. § 66
dock Advb § 15, 20, Satsadvl § 43
dofta Pcp § 14, Obj. § 29, Passiv § 4
doktor Nomfraser § 73
dold Pcp § 9
dollar Subst. § 66
dolma Subst. § 45
dom Pron. § 28, 45, 54, 56, 58, 154; se också *de*
-dom Subst. § 20, 45, 66
dominera Advl § 47
domineras Passiv § 8
dominion Subst. § 47
domma Pron. § 62
dotter Subst. § 45
dra Vb § 53, 58, 59, 60, Pcp § 30; se också *dras*, *dratt*
draga Vb § 60; se också *dra*
dragande Vb § 60, Pcp § 30
drakma Subst. § 46, 54
dram Subst. § 47
dras Vb § 45; se också *dra*
dratt Vb § 59; se också *dra*
dricka Vb § 57
driva Vb § 58
driven Pcp § 23
-droppar Subst. § 45
drottning Pron. § 27, Nomfraser § 73, Icke satsf. men. § 14
drucken Pcp § 23
dryg Nomfraser § 23, 24, Adjfraser § 13
drypa Vb § 57, 64
dräktig Adjfraser § 30
drösa Vb § 66
drösad Vb § 66
drös(e) Subst. § 45
dröst Vb § 66
du Pron. § 7, 9, 11, 16, 19, 21, 25, 27, 53, Vb § 40, Interj. § 10, Nomfraser § 18, 98, Vbfraser: Allm. § 14, Predv § 14, Annex § 5, Huvudsatser § 35, 44, Icke satsf. men. § 11, 23, 24; se också *dig*
-dubbel Räkn. § 4
dubbelt Adjfraser § 18
dubier Subst. § 48
duga Vb § 58, 64
dumma Pron. § 54, Icke satsf. men. § 18
dummy Subst. § 52
dussin Subst. § 54, Räkn. § 6, Nomfraser § 24
dvs., se *det vill säga*
dväljas Vb § 55
dygn Advl § 94, 102
dyka Vb § 57, 64
dylik Pron. § 203, Bisatser § 86
dyn Subst. § 47
då (advb) Advb § 3, 6, 15, 18, 20, 26, 27, 28, 29, 30, Interj. § 14, Predv § 5, Advl § 93, 94, Prepfraser § 9, Satsadvl § 5, 7, 11, 12, 13, 20, 46, Tempus § 14, 17, 36, Satsbaser § 3, 11, 18, Annex § 3, 5, Bisatser § 2, 20, 35, 78, 81, 87, 89, 92, 97, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 139, 142, 144, 146, Huvudsatser § 15, 64, 66, 99, Icke satsf. men. § 45, Ellips § 14
då (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 104, 146
då- Advb § 20
då och då Advb § 17, 37
dåförtiden Advb § 18, 26, 27
dålig Adj. § 43, 44, Adjfraser § 40
dåtid Advb § 27
dåvarande Pcp § 41
dädan Advb § 9
där Pron. § 52, 73, 212, Advb § 3, 4, 10, 11, 15, 17, 18, 20, 21, 25, 26, 28, 29, 30, 42, 45, 52, Prep. § 29, Nomfraser § 63, Eg. subj. § 6, Advl § 51, 66, Advbfraser § 4, Satsens struktur § 8, Subj. § 7, 15, 19, 20, 21, 22, 24, Satsadvl § 8, Passiv § 7, Satsbaser § 3, Annex § 3, 5, Bisatser § 2, 19, 20, 36, 106, Ellips § 15
där- Pron. § 38, Advb § 10, 19, 20, 21, 52, Prep. § 33, Nomfraser § 62, Advbfraser § 3, Bisatser § 44, 52, 63
där bak Advb § 26

där framme Advb § 26
där hemma Advb § 26
där inne Advb § 26
där nere Advb § 26
där uppe Advb § 10, 26, 66
där ute Advb § 26, Advbfraser § 7
därav Advb § 10, 20
därborta Pron. § 52
därefter Advb § 5, 10, 20, 21, 22
däremellan Advb § 10
däremot Advb § 3, 20, 21, Satsadvl § 2, 41, 42, 51, Bisatser § 104, Samordn. § 34
därest Konjn, subjn, infm. § 8
därför Advb § 3, 20, 21, Satsadvl § 49, Bisatser § 126, 146, 148
därför att (konjn) Konjn, subjn, infm. § 2, 8
därför att (subjn) Advb § 25, Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 2, 4, 14, 61, 118, 120
därförinnan Advb § 5
därhän Advb § 20, 25, Advbfraser § 4, Bisatser § 52, 63
därhän att Konjn, subjn, infm. § 9
däri Advb § 10, 15, 20, 21, 25
däribland Advb § 20
därifrån Advb § 3, 4, 15, 20, 30, Bisatser § 20, 36
därigenom Advb § 20, 25
därigenom att Konjn, subjn, infm. § 9
därinnanför Advb § 19
därintill Advb § 10, 15, 19
därinunder Advb § 15
därjämte Advb § 10, 20, Satsadvl § 37
därmed Advb § 3, 10, 20, Satsadvl § 46
därnäst Advb § 20, 22, Satsadvl § 37, 39
därom Advb § 3, 15, 21, Advl § 20
däromkring Advb § 19, 22
därpå Advb § 10, 11, 20, 21, 22, Prep. § 31
därstädes Advb § 11, 17
därtill Advb § 20, Satsadvl § 37
därunder Advl § 94
därur Advb § 20
därutanför Advb § 19
därutav Advb § 10, 20
däruti Advb § 10, 20
därutinnan Advb § 10
därutöver Advb § 20, Satsadvl § 37, 38
därvarande Pcp § 41
därvid Advb § 20, 21, Advl § 94
därvidlag Advb § 10
däröver Advb § 3, 20
dö Vb § 53, 59, Pcp § 8
död (adj.) Pcp § 8
döds Prepfraser § 4
död(s)- Adj. § 32
dödsryckningar Subst. § 45
döende Pcp § 30
dölja Vb § 55, Passiv § 8
döpa Predv § 21, 41
döpas Predv § 21
-dörrars Adj. § 57

e- Vb § 17
-e (substbildande) Subst. § 40, 45, 50
-e (egennbildande) Egenn. § 7
-e (advbbildande) Advb § 9, 45
-e (prepbildande) Prep. § 31
eder, se *er*
eders Pron. § 19
-effekter Subst. § 48
eforus Subst. § 46, 47
efter Prep. § 18, 19, 23, 26, 31, 34, 36, Konjn, subjn, infm. § 13, Adjfraser § 14, Advl § 37, 43, 95, 98, 100, Inffraser § 16, Prepfraser § 15, Tempus § 32, Aktionsarter § 5, Bisatser § 142, Ellips § 5
-efter Prep. § 29
efter (*att*) Konjn, subjn, infm. § 9, 13, Advl § 95, Bisatser § 2
efter det (*att*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, 12, 13, Nomfraser § 19, Advl § 95, 100, Prepfraser § 5, Tempus § 37, Bisatser § 2, 61, 89, 94, 102, 142
efter hand Advb § 10, Adjfraser § 20
efter vartannat Pron. § 98
efterfölja Passiv § 26
efterföljande Pcp § 41
efterhand som Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 102
eftersom Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 2, 118, 120, Samordn. § 3
efterst Prep. § 31
efteråt Advb § 5, 19, 23
egen Pron. § 10, 11, 21, 30, 85, 86, 153, 230, 231, 233, 234, 235, Nomfraser § 9, 49, 79
-egenskaper Subst. § 48
egentligen Satsadvl § 21, 29, Tempus § 30,

Huvudsatser § 20, 60, Ellips § 18
ehuru Konjn, subjn, infm. § 8, 9, 11, Subjnfraser § 18, Bisatser § 129, 149
ej Advb § 3, 39, Satsadvl § 66, 69
elak Adj. § 26
eldbokstäver Subst. § 48
eljest Advb § 6, 19, 20, Satsadvl § 48
-ell (egennbildande) Egenn. § 7
-ell (adjbildande) Adj. § 28, 31, 35, 36, Vb § 16
eller Advb § 48, Konjn, subjn, infm. § 2, 3, Nomfraser § 70, Satsens struktur § 10, 12, Satsadvl § 48, 66, 74, Bisatser § 58, 98, 145, Huvudsatser § 15, 22, 57, Kompl. men. § 9, Samordn. § 2, 3, 4, 26, 27, 28, 32, 38
eller dylikt Pron. § 203, Samordn. § 2, 29
eller ej Satsadvl § 78
eller hur Huvudsatser § 22, 87, Samordn. § 29, 32
eller inte Satsadvl § 78, Samordn. § 29
eller så Räkn. § 9
eller va(d) Huvudsatser § 22, Samordn. § 29, 32
-else Subst. § 49
elva Räkn. § 8
eländes elände Nomfraser § 12
emedan Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 2, 120
emellan Prep. § 12, 18, 27, 33, 34, 36, Advl § 8, Prepfraser § 11, 15
-emellan Prep. § 29
emellanåt Advb § 37
emellertid Advb § 20, Satsadvl § 43, Samordn. § 34
emeritus Adj. § 57, Subst. § 53
emot Vb § 17, Prep. § 6, 15, 27, 33, 34, 36, Advl § 8, Inffraser § 16, Prepfraser § 11, 15, Ellips § 5
-emot Prep. § 15, 29, 34
en Subst. § 3, 71, Pron. § 7, 10, 109, 111, 134, 167, 169, 173, 181, 183, 206, 207, 228, 237, Räkn. § 4, 5, 10, 11, 12, 18, Nomfraser § 23, 24, 28, 36, 38, Predv § 5, Advl § 96, 101, Satsadvl § 69, 79
en (till *man* (pron.)) Pron. § 9, 11, 152, 154
en- Subst. § 26
-en 'honom' Pron. § 28
-en (egennbildande) Egenn. § 7, 10
-en (pcpbildande) Pcp § 8, 10, 23, 24
-en (advbbildande) Adj. § 40, Advb § 8, 9, 34
en aning Adjfraser § 12, 18, Prepfraser § 15
en annan Pron. § 26, 213
en av varje Pron. § 138
en del Pron. § 187, Nomfraser § 23
en eller annan Pron. § 180, 181, 213
en gång Satsadvl § 52, 53, 63, 79, 85
en hel del Pron. § 134, 187, Nomfraser § 23
en hel hop Pron. § 134
en hel hög Pron. § 134
en hel rad Pron. § 134
en hop Nomfraser § 23
en kotte Satsadvl § 79
en käft Satsadvl § 79
en massa Nomfraser § 23
en myckenhet Pron. § 155, Nomfraser § 23
en mängd Pron. § 155, Nomfraser § 23
en och annan Pron. § 189, 213
en och samma Pron. § 202
en rad Nomfraser § 23
en smula Nomfraser § 23, Adjfraser § 12, 18, Prepfraser § 15
en viss Pron. § 180
ena (pron.) Pron. § 10, 167, 228, Nomfraser § 28, 38, 61, 78, 97, Predv § 5
enas Passiv § 28
enbart Advb § 8, 47, Satsadvl § 59
-end Subst. § 20, 46
enda Pron. § 10, 236, 237, 238, Nomfraser § 6, 49, 54, 61, 78, Satsadvl § 69, 79
endast Pron. § 238, Advb § 47, Satsadvl § 52, 59, Bisatser § 141
endaste Pron. § 236
-ende (substbildande) Subst. § 20, 50, 51, 56, 69, Pcp § 35, 36, 40
-ende (adjbildande) Adj. § 45, 57
-ende (pcpbildande) Vb § 53, Advb § 11, Pcp § 30, 40
endera Pron. § 172, Räkn. § 5, Nomfraser § 97, Satsadvl § 48, Bisatser § 95, Samordn. § 27, 30
endorfiner Subst. § 48
enkom Satsadvl § 59
-enlig Adj. § 29
enligt Prep. § 28, 35, 38
ens (gen. till *man*) Pron. § 11, 152, 153, 154
ens (advb) Konjn, subjn, infm. § 8, Satsadvl § 6, 52, 53, 63, 79, 85
-ens Subst. § 20, 46

ens en gång Satsadvl § 63, 79, 85
ensam Pron. § 21, 232, Nomfraser § 53
ens(e) Adj. § 38, 57
enstaka Adj. § 57
-ent Subst. § 20, 46, Adj. § 28
envar Pron. § 135, 137, 138
environger Subst. § 48
envisas Passiv § 28
enär Konjn, subjn, infm. § 8
er Pron. § 9, 11, 19, 21, 53, Obj. § 16, Annex § 5, Huvudsatser § 38, Icke satsf. men. § 17; se också *ni*
er- Vb § 17
-er Subst. § 51, 68
-era (vbbildande) Subst. § 20, 30, Vb § 16, 25, Pcp § 12, 32, 39
eran Pron. § 19
erat Pron. § 19
erbjuda Nomfraser § 75, Inffraser § 28, Subj. § 13
erbjudande Nomfraser § 75
erfaren Pcp § 23
erforderlig Adj. § 39
erfordras Vb § 49
erhålla Passiv § 15
-eri Subst. § 21, 40, 46
ers Pron. § 19
Ers excellens Icke satsf. men. § 17
Ers kunglig höghet Icke satsf. men. § 17
Ers Majestät Pron. § 27, Icke satsf. men. § 17
Ers nåd Icke satsf. men. § 17
-erska Subst. § 33, 44
-erst Prep. § 31
ersättas Passiv § 8
-essa Subst. § 20, 44
est Subst. § 17
-et 'det' Pron. § 28
etcetera Samordn. § 2
etikettera Predv § 41
ett Subst. § 26, Pron. § 10, 134, 167, Räkn. § 5, 11, 12, Nomfraser § 23, 28; se också *en*
ett antal Nomfraser § 23
ett barr Satsadvl § 76, 79
ett dugg Satsadvl § 76, 79
ett dyft Satsadvl § 76, 79
ett eller annat, se *en eller annan*
ett flertal Nomfraser § 23
ett fåtal Pron. § 155, Nomfraser § 23
ett jota Satsadvl § 76
ett {litet/stort} antal Pron. § 155
ett och annat, se *en och annan*
ett och samma, se *en och samma*
ett par Pron. § 188
ett par tre Pron. § 188
ett skvatt Satsadvl § 76, 79
ett smack Satsadvl § 76
ettdera, se *endera*
ettvart, se *envar*
etui Subst. § 50
-eum Subst. § 46
evad Pron. § 145
evinnerligen Advb § 35
evärdligen Advb § 35
ex- Subst. § 23, Vb § 17
exakt Pron. § 110, Advb § 37, Satsadvl § 60, Bisatser § 94, Ellips § 18
examen Subst. § 53
exempelvis Satsadvl § 64
existerande Pcp § 41
exklusive Prep. § 26, 34, 35, Konjn, subjn, infm. § 5
exkrementer Subst. § 48
expenser Subst. § 48
extra- Adj. § 32
extraknäcka Vb § 66

fabel Subst. § 45
facit Subst. § 41, 67
fadd Adj. § 55, 56
fader Subst. § 35, 45, 51, 66, Nomfraser § 73
Fadern Egenn. § 17
faggorna Subst. § 44
faktiskt Satsadvl § 20, 27, 28
faktum Subst. § 53, 67
-faldig Räkn. § 4
falla Vb § 58, Vbfraser: Allm. § 9
falla för ngns hand Nomfraser § 9
falla till föga Prepfraser § 4
-falt Advb § 9
familje- Subst. § 34
fan Pron. § 114, Interj. § 3, 11, 13, Satsadvl § 26, Bisatser § 114, Huvudsatser § 60
far Subst. § 51, 66, Pron. § 27
fara Vb § 58
farao Subst. § 46, 47
farbror Subst. § 66, Pron. § 27, Icke satsf. men. § 13, 14

farfar Pron. § 27
farmor Pron. § 27
farstu Subst. § 49
farväl Interj. § 10
-fas Adj. § 57
-fasoner Subst. § 48
fast (konjn) Konjn, subjn, infm. § 2, 3, 8, Bisatser § 4, 128
fast (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8, Subjnfraser § 18, Bisatser § 4, 129
fast att Konjn, subjn, infm. § 8
fastan Egenn. § 17
faster Pron. § 27, Icke satsf. men. § 13
fastmer(*a*) Satsadvl § 42
fastän (konjn) Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 128
fastän (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, 11, Subjnfraser § 18, Bisatser § 2, 4, 128, 129, 149, Samordn. § 35
fatalier Subst. § 48
fatt (adj.) Adj. § 38, 57
fattas Passiv § 28
faun Subst. § 47
fe Subst. § 46
feberfantasier Subst. § 48
fekalier Subst. § 48
fel (pron.) Subst. § 71, Pron. § 227, Advb § 45, Nomfraser § 30, 49
femtioelva Räkn. § 5
fiber Subst. § 45
-fibrer Subst. § 48
fiende Subst. § 45, 51
-fiera Vb § 16
-fil Subst. § 46
finemang Adj. § 57
finger Subst. § 45, 51
finna Vb § 11, 57, Obj. § 12, Predv § 40, 45, Inffraser § 9, Prepfraser § 7
-finnar Subst. § 45
finnas Vb § 11, 48, Nomfraser § 113, Vbfraser: Allm. § 10, 14, Eg. subj. § 11, 13, Advl § 49, Inffraser § 24, Aktionsarter § 15, Satsbaser § 13
fisa Vb § 58
fiskafänge Subst. § 34
fjäll Subst. § 45
fjärdedels Räkn. § 18
fjäril Subst. § 45, 66
fjärmare Advb § 12
fjärmast Advb § 12
fjärran Adj. § 43, 57, Advb § 5, 12, 50, Adjfraser § 24
fjäsk(*er*) Subst. § 45
fjättrar Subst. § 45
flat Adj. § 55, 56
flatterande Adj. § 72
fler än Subjnfraser § 11
fler(*a*) Subst. § 71, Pron. § 9, 10, 155, 156, 157, 161, 164, 177, Nomfraser § 23, 38, Predv § 3
flerstädes Advb § 4, 34, 37
flertalet Pron. § 158
flest Pron. § 9, 10, 155, 158, Nomfraser § 45, 46, 47
flicka Icke satsf. men. § 16
flockas Vb § 49
florin Subst. § 54
floskler Subst. § 48
fly Vb § 53
flyga Vb § 57
flyta Vb § 57
flå Vb § 53
fnask Subst. § 40
fnask(*er*) Subst. § 45
fnysa Vb § 64
folk (pron.) Adj. § 59, Pron. § 152
fordra Vb § 13
fordras Vb § 49
-fordringar Subst. § 45
forint Subst. § 54
formlig Adj. § 39
forn Subst. § 71, Adj. § 39
fort Advb § 12, 49, Nomfraser § 62, Advbfraser § 4; se också *fortare*
fortare Advb § 41; se också *fort*
fortfarande Pcp § 6, Advb § 47, 51, Advl § 103, 108, 109, 110, Satsadvl § 36, 85, Aktionsarter § 5
fortkomstledamöter Subst. § 48
fortsätta Vb § 9, Vbfraser: Allm. § 21, Obj. § 19, Inffraser § 8, 13, 25, Bisatser § 61, Samordn. § 20
forum Subst. § 53, 67
fot (pl. *fot*) Subst. § 54
fot (pl. *fötter*) Subst. § 47
-fota Advb § 9
fotnot Subst. § 47

fotografi Subst. § 41
fram Advb § 3, 6, 10, 11, Prep. § 16, 29, 45, 46, Advl § 52, Bisatser § 94
fram- Prep. § 29
framemot Prep. § 23, 29
framför Advb § 45, Prep. § 6, 8, 9, 29, 31, 34, 36, Prepfraser § 15, Ellips § 5
framför allt Satsadvl § 61
framför allt som Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 95
framgent Advb § 8
frami Advb § 45, 52, Prep. § 29
framifrån Advb § 3, 10, 45
framkallas Passiv § 8
framme Advb § 3, 5, 45, 46
framom Prep. § 8, 29
frampå Advb § 45, Prep. § 6, 8, 29
framstå Predv § 16, Bisatser § 90
framtill Advb § 10, 11, 45, Prep. § 31
framtill på Prep. § 8
framvid Prep. § 8, 29
framåt (adj.) Adj. § 57
framåt (prep.) Advb § 45, 46, 52, Prep. § 15, 29
framöver Advb § 10, Prep. § 8, 29
franker Subst. § 48
franko Advb § 49
freds Prepfraser § 4
fri Adjfraser § 25, 31
frigjord Pcp § 23
frodas Passiv § 28
fru Subst. § 45, Egenn. § 20, Pron. § 27, Nomfraser § 73
fruntimmer Subst. § 40
frusen Vb § 64, Pcp § 10, 23
frysa Vb § 57, 64
fryst (pcp) Vb § 64, Pcp § 10
från Adj. § 19, Advb § 45, Prep. § 10, 16, 22, 23, 26, 27, 34, 36, Nomfraser § 60, Adjfraser § 25, 31, Advl § 8, 38, 54, 86, 100, 104, Inffraser § 16, Prepfraser § 8, 15, Subj. § 23, Bisatser § 89, 94, Ellips § 5
från att Konjn, subjn, infm. § 9
från det (*att*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, 12, Prepfraser § 5
från och med Prep. § 23, 30, 36, Advl § 100, 104, Prepfraser § 8, Bisatser § 61, 89
från och med (*det*) *att* Konjn, subjn, infm. § 8
från … sida Prep. § 30, 33, Nomfraser § 9, 16
från … synpunkt (t.ex. *från personalens synpunkt*) Nomfraser § 9
frånsett Pcp § 42, Prep. § 28, Flerl. fraser § 4, Bisatser § 15, 66
frånvarande Pcp § 41
frälsa Vb § 66
frälsad Vb § 66, Pcp § 11
frälse Adj. § 57
frälst (pcp) Vb § 66, Pcp § 11
främmande Adjfraser § 26, 40
främre Adj. § 44, 71, Pron. § 226, Advb § 11, Nomfraser § 43
främst Adj. § 44, Pron. § 226, Advb § 8, 11, Satsadvl § 61
frände Subst. § 45, 49
fräsch Adj. § 55
frö Subst. § 46
fröjdas Vb § 49
fröken Subst. § 66, Egenn. § 20, Pron. § 27, Nomfraser § 73
fukter Subst. § 48
full Adjfraser § 30
fullmäktig Adj. § 65, 68
funder Subst. § 48
furstendöme Subst. § 34
fy Interj. § 3, 13, 14
fy katten Interj. § 3
fy sjutton Interj. § 3
fyllas Passiv § 8
fyllo Subst. § 40
fyrfota Adj. § 57
få (pron.) Adj. § 71, Pron. § 5, 7, 10, 12, 155, 156, 157, 159, 163, 180, Nomfraser § 4, 23, 38, Predv § 3, Satsadvl § 66, 84, Samordn. § 41
få (vb) Pron. § 47, 96, 151, Vb § 2, 9, 10, 11, 30, 32, 33, 53, 59, 62, Pcp § 8, Vbfraser: Allm. § 10, 16, 21, Obj. § 12, 19, Predv § 7, 13, 33, 35, 44, Eg. subj. § 8, Advl § 9, 34, 36, 39, Inffraser § 6, 8, 13, 24, 25, Satsens struktur § 7, Satsadvl § 86, Tempus § 8, Mod. hjälpvb § 3, 8, 13, 17, 18, 26, Passiv § 4, 14, 15, Bisatser § 61, 65, 77, Huvudsatser § 37, Ellips § 7, 12
få erfara Vb § 9, Mod. hjälpvb § 8
få höra Pron. § 117, Vb § 9, Mod. hjälpvb § 8, Huvudsatser § 37
få känna Vb § 9, Mod. hjälpvb § 8
få lov Inffraser § 8, 25, Mod. hjälpvb § 8, 18

få möjlighet Mod. hjälpvb § 8
få reda på Pron. § 117
få råd Mod. hjälpvb § 4
få se Pron. § 117, Vb § 9, Mod. hjälpvb § 8, Huvudsatser § 32, 37
få tillåtelse Mod. hjälpvb § 8
få veta Pron. § 117, Vb § 9, Mod. hjälpvb § 8
-fående Pcp § 30
fången Pcp § 8
får Subst. § 40
får du {höra/se} Huvudsatser § 44
fåra- Subst. § 34
fä Subst. § 40
fägnas Vb § 49
fängelse Subst. § 49
färdas Passiv § 28
färdig Adj. § 4, 21, 40, Adjfraser § 57, Inffraser § 13, 24, Passiv § 25
färdigt Predv § 44
-färger Subst. § 48
färre Pron. § 10, 155, 156, 161, Nomfraser § 38
färre än Subjnfraser § 11
fäst (pcp) Vb § 66, Pcp § 11
fästa Vb § 66
fästad Vb § 66, Pcp § 11
fästmö Subst. § 49
födas Vb § 49
föga (pron.) Subst. § 71, Pron. § 155, 156, 157, 159, 161, 163, Advb § 53, Satsadvl § 66
föga (advb) Pron. § 161, 165, Advb § 3, 37, 53, Adjfraser § 12, 18, Satsadvl § 66
föl Subst. § 40
följaktligen Advb § 20, Satsadvl § 46, Bisatser § 146
följande Subst. § 72, Pron. § 67, 221, 222, Pcp § 41
följas Passiv § 8
följdriktigt Satsadvl § 46
följetong Subst. § 47
för (advb) 'alltför' Adj. § 58, Nomfraser § 78, Adjfraser § 10, 11, 18, Advl § 54, Inffraser § 15, 24, Advbfraser § 3, 4, 9, Passiv § 20
för (prep.) Adj. § 10, 15, 16, 17, 18, 19, 21, Pron. § 182, Pcp § 3, Prep. § 8, 22, 26, 32, 34, 36, 39, Konjn, subjn, infm. § 13, Interj. § 14, Nomfraser § 58, 60, 75, 78, 88, 112, Adjfraser § 15, 30, 32, 35, 37, 38, 39, 40, 51, 56, 62, Vbfraser: Allm. § 20, Obj. § 10, Predv § 4, 6, 16, 21, 22, 32, 36, 40, 41, Advl § 25, 39, 44, 47, 80, 82, 83, 103, 106, Inffraser § 5, 15, 16, 21, 24, Pcpfraser § 7, Advbfraser § 2, 4, Prepfraser § 7, 19, Mod. hjälpvb § 8, Bisatser § 86, 126, 127, 150, Huvudsatser § 61, Ellips § 5
för (konjn) Prep. § 39, Konjn, subjn, infm. § 2, 3, Satsadvl § 47, Bisatser § 118, 146, 148, Kompl. men. § 9, Samordn. § 2, 3, 45
för (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8
för- (prefix) Vb § 17, Pcp § 12
för- (sammansättningsled) Vb § 17
-för (prep.) Prep. § 29
för all del Advb § 15, 48, Interj. § 16, Satsadvl § 2, 12, 41, 42, Samordn. § 44
för att (konjn) Konjn, subjn, infm. § 2, 8
för att (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, 13, Satsadvl § 78, 79, Tempus § 39, Bisatser § 2, 4, 61, 86, 95, 96, 118, 120, 126
för att inte säga Inffraser § 16
för att inte tala om Inffraser § 16
för … del Prep. § 30, 33, Nomfraser § 9, Prepfraser § 3
för den händelse (*att*) Konjn, subjn, infm. § 9, Bisatser § 2, 92, 141
för den skull Advb § 10
för den skull att Konjn, subjn, infm. § 8
för det första Satsadvl § 37
för fan Interj. § 11
för länge sedan Advb § 19
för närvarande Advl § 97
för resten Advb § 10, Satsadvl § 2, 37, 39, Samordn. § 28
för … räkning Prep. § 30, 33, Prepfraser § 3
för … sedan Prep. § 23, 30, 33, Advl § 98, Bisatser § 105
för sin del Satsadvl § 42
för … skull Prep. § 30, 33, Nomfraser § 9, Adjfraser § 30, Prepfraser § 3, 5, 6
för såvitt (*som*) Bisatser § 92, 141
för tillfället Advl § 97
för … vidkommande Prep. § 30, 33, Nomfraser § 9
för övrigt Advb § 15, Satsadvl § 37, 39
föranledas Passiv § 8
förargas Vb § 49
förbannad Ellips § 17
förbehålla Vb § 17

-förberedelser Subst. § 48
förbi (adj.) Adj. § 57
förbi (prep.) Vb § 17, Prep. § 18, 26, 29, 34, 36, Prepfraser § 15
förbjuda Anf. men. § 10
förbjuden Pcp § 3, Pcpfraser § 6
förbli Vb § 9, Predv § 16, 20, 29, 31, Aktionsarter § 15
förborgerligas Vb § 49
förbunden Pcp § 3, Adjfraser § 23, Pcpfraser § 6
förbättras Vb § 49
fördanskas Vb § 49
fördubblas Vb § 49
fördummas Vb § 49
fördärvas Vb § 49
före (prep.) Räkn. § 14, Prep. § 19, 23, 26, 31, 34, 36, 39, Advl § 95, 98, Prepfraser § 15, Ellips § 5
före (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8, 9
före detta Pron. § 222
förebrå Vb § 53
förefalla Vb § 33, 62, Vbfraser: Allm. § 21, Predv § 16, 22, 31, Inffraser § 8, 25, 28, Subj. § 21, Satsadvl § 77, Mod. hjälpvb § 2, Bisatser § 47, Anf. men. § 4, 12
förefinnas Vb § 49
föregå Passiv § 8, 26
föregående Pron. § 221, 222, Advl § 95
förekomma Vb § 11, Inffraser § 25, Bisatser § 47, 61
förekommande Pcp § 41
förena Pcp § 8
förenad Pcp § 11
förent Pcp § 11
-föreskrifter Subst. § 48
föreställa Passiv § 4
föreställa sig Bisatser § 14
företrädesvis Satsadvl § 61
förevarande Pcp § 41, Advl § 97
förfulas Vb § 49
förfäras Vb § 49
förfördela Vb § 17
förgubbas Vb § 49
förgås Vb § 49
förgäta Vb § 58
förgäves Advb § 49, Subj. § 27
förhandenvarande Pcp § 41
-förhandlingar Subst. § 45
förhatlig Adjfraser § 26
förhoppningsvis Advb § 49
förhålla sig Bisatser § 52, 86
förintas Vb § 49
förklara Predv § 40, Prepfraser § 7
förkolas Vb § 49
förkunna Vb § 61
förkvävas Vb § 49
förlamas Vb § 49
förlegad Pcp § 12
förliden Pcp § 41, Advl § 95
förlora Passiv § 15
förlåt Interj. § 7, 10, 11, 16
förmedels(t) Prep. § 29
förment Adj. § 39
förmodligen Advb § 8
förmå Vb § 10, 11, 33, 53, Vbfraser: Allm. § 21, Inffraser § 8, 25, Mod. hjälpvb § 4, 9, 10, 14, 19, Passiv § 15
förmäla Vb § 52
förneka Anf. men. § 10
förnimma Vb § 57
förns Konjn, subjn, infm. § 8
förnämligast Advb § 8, Satsadvl § 61
förnämst Advb § 8, Satsadvl § 61
förnär Advb § 50
förolyckas Passiv § 28
förom Prep. § 8, 29
förr Advb § 15, 19
förra Adj. § 44, Pron. § 221, 222, Advl § 95, 98
förråas Vb § 49
förrän Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Advl § 95, Satsadvl § 63, 69, 79, Tempus § 38, Bisatser § 2, 84, 92, 96, 100, 142
förse Vb § 53, 65
förskiffrad Pcp § 12
förskräckas Vb § 49
förslagsvis Satsadvl § 64
förslappas Vb § 49
förslummas Vb § 49
förslöas Vb § 49
försmå Vb § 53
försockras Vb § 49
försoffas Vb § 49
först (pron.) Pron. § 220, Advb § 53
först (advb) Pron. § 220, Advb § 53, Advl § 66, 112, Satsadvl § 59, 63

först och främst Satsadvl § 61
första Adj. § 44, Pron. § 10, 220, 226, Räkn. § 21, Nomfraser § 4
förstenas Vb § 49
förstkommande Pcp § 41
förstoras Vb § 49
förströ Vb § 53
förstummas Vb § 49
förstå Vb § 10, 60, Pcp § 8, Anf. men. § 10
förstås Satsadvl § 12, 19, Icke satsf. men. § 43
försumpas Vb § 49
försvagas Vb § 49
försvinna Vb § 57
försåvitt (*som*) Konjn, subjn, infm. § 8
försämras Vb § 49
försätta Vbfraser: Allm. § 9
försöka Vbfraser: Allm. § 21, Inffraser § 25, Huvudsatser § 33
förtald Pcp § 9
förtjockas Vb § 49
förtjäna Vb § 33, Mod. hjälpvb § 3
förtretas Vb § 49
förtröttas Vb § 49
förtälja Vb § 55
förtäljd Pcp § 9
förundras Vb § 49
förut Advb § 3, 19, 20
förutan Prep. § 29, 33, 34, Prepfraser § 11
förutnämnd Pcp § 41
förutom (prep. el. konjn) Pron. § 54, Prep. § 29, 34, 35, 39, Konjn, subjn, infm. § 5, Inffraser § 16, Prepfraser § 3, 8, Bisatser § 15, Samordn. § 47
förutsatt Prep. § 28, Flerl. fraser § 4
förutsatt att Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 141
förutvarande Pcp § 41
förvandlas Vb § 49
förvedas Vb § 49
förvekligas Vb § 49
förvildas Vb § 49
förvirras Vb § 49
förvånas Vb § 49
förvärldsligas Vb § 49
förvärras Vb § 49
föryngras Vb § 49
förytligas Vb § 49
förädlas Vb § 49
föräldra- Subst. § 34
-föräldrar Subst. § 45
förändras Vb § 49
-fötter Subst. § 48

-ga (vbbildande) Vb § 16
gags Subst. § 52
galen Nomfraser § 30
galonerad Pcp § 12
gamladar/gamledar Subst. § 49
gamle gosse Icke satsf. men. § 18
gammal Adj. § 26, 43, 44, 54, 68, Adjfraser § 16, 66, Icke satsf. men. § 18
gammaldags Adj. § 57
ganska Advb § 3, 4, 5, 6, 37, Adjfraser § 12, Passiv § 20, 24
garanterat Satsadvl § 2
garn Subst. § 46
gatuoroligheter Subst. § 48
gav Vb § 59; se också *ge*
gay Adj. § 57
ge Pron. § 84, 231, Vb § 10, 11, 20, 53, 58, 59, 60, Pcp § 8, 30, Obj. § 24, Predv § 13, Advl § 9, 34, 36, 39, 45, 46, Inffraser § 13, 16, 24, 25; se också *gav*, *giva*, *gåve*
ge till känna Prepfraser § 4
gedd Pcp § 8
gelatineras Vb § 49
gemenligen Advb § 37
gemensam Samordn. § 15
gen- Subst. § 23, Vb § 17
genast (*som*) Konjn, subjn, infm. § 8
genast Adj. § 46, Advb § 3, 5, 19, 23, Prepfraser § 15
general Nomfraser § 73
geni Subst. § 40
genitalier Subst. § 48
genom Prep. § 18, 26, 27, 30, 34, 36, Advl § 8, 76, Inffraser § 16, Prepfraser § 15, Bisatser § 61
genom att Konjn, subjn, infm. § 8
genom … försorg Prep. § 30, 33, Prepfraser § 3
genomfaras Passiv § 8
genomströmmas Passiv § 8
gentemot Prep. § 29, 34
gentöver Prep. § 29
genus Subst. § 67
get Subst. § 47
gick Vb § 59; se också *gå*

gift (subst.) Subst. § 46
ginge Vb § 59; se också *gå*
gisslan Subst. § 51, 66
gitta Vb § 33, 44, 52, 62, Vbfraser: Allm. § 21, Inffraser § 8, 25, Mod. hjälpvb § 5
giva Vb § 58, 60; se också *ge*
givakt Interj. § 16
givande Vb § 60, Pcp § 30
given Pcp § 8
givet (prep.) Prep. § 28, Flerl. fraser § 4
givet att Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 141
givetvis Satsadvl § 19
gjord Pcp § 9
gjorde Vb § 55; se också *göra*
gjort Vb § 54, 55; se också *göra*
gjuta Vb § 58
gladd Pcp § 9
glasögon Subst. § 53, 63
glida Vb § 58
glo Vb § 53
glädja Vb § 16, 55, Pcp § 9, Passiv § 15
glädjas Vb § 49, Passiv § 28
glömma Anf. men. § 10
gnet Subst. § 47
gni(*da*) Vb § 53, 58
gno Vb § 53
gnom Subst. § 47
gnu Subst. § 46
gny Vb § 53
god Adj. § 43, 44, 55; se också *gott*
god dag Pron. § 27, Interj. § 10, 11
god morgon Interj. § 10, 16
gosse Icke satsf. men. § 16
gott Vb § 30, Satsadvl § 18, Mod. hjälpvb § 13; se också *god*
gotter Subst. § 48
grabben Icke satsf. men. § 14
gracer Subst. § 48
grad (subst.) Subst. § 54, Adjfraser § 16
grad (adj.) Adj. § 55
-*grader* Subst. § 48
gradvis Advb § 50, Adjfraser § 20
gram Subst. § 54
-*gram* Subst. § 40, 51
gramse Adj. § 38
grannlaga Advbfraser § 4
gratier Subst. § 48
gratis Adj. § 26, 38, 57, 73, Advb § 5, 49
grattis Interj. § 10, 14
gravamen Subst. § 53
grej Subst. § 44, 47
-*grejer* Subst. § 48
grensle Advbfraser § 4
grep(*e*) Subst. § 45
grevar 'fettklumpar' Subst. § 45
greve Nomfraser § 73
griller Subst. § 47, 48
grinolle Egenn. § 4
gripa Vb § 58
gripen Pcp § 23
gro Vb § 53
groggy Adj. § 57
gross Räkn. § 6
grov Adj. § 44
gry Vb § 53
gryn Subst. § 46
grytbitar Subst. § 45
grå Adj. § 53
gråta Vb § 58
gräma Passiv § 4
gubbe Icke satsf. men. § 16
gubbs Subst. § 52
gud (subst.) Nomfraser § 7
Gud (egenn.) Egenn. § 22
gud (interj.) Interj. § 3, 16
Gud give Huvudsatser § 106
gudskelov Interj. § 3, 16
gulden (pcp) Pcp § 10
gumman Icke satsf. men. § 14, 18
gunstig Adjfraser § 23
gunås Satsadvl § 2
gutår Interj. § 10
gyllene Adj. § 57
gå Pron. § 85, 231, Vb § 11, 20, 53, 59, 60, Pcp § 8, Prep. § 14, Vbfraser: Allm. § 9, Predv § 10, 16, 24, 29, Eg. subj. § 3, Advl § 9, 25, Inffraser § 5, 13, 14, 24, 25, Passiv § 14, 15, Bisatser § 47, 61, Samordn. § 18, 19; se också *gick*, *ginge*
gå till spillo Prepfraser § 4
gå upp Subj. § 21
gå upp för Anf. men. § 12
gående Pcp § 30, Vb § 60
gång Advl § 101, 103, Bisatser § 31
gånga Vb § 60
gången (pcp) Pcp § 8, 41

gånger Prep. § 28, Konjn, subjn, infm. § 2, Adjfraser § 18
gås Subst. § 51
gåve Vb § 59; se också *ge*
-*gåvor* Subst. § 44
gälda Pcp § 10
gäldad Pcp § 10
gälla 'avse' m. m. Predv § 16, Prepfraser § 7, Passiv § 4
gälla 'kastrera' Vb § 66
gällad Vb § 66, Pcp § 11
gällande Pcp § 41
gälld Vb § 66, Pcp § 11
gängse Adj. § 57
gärdsla Vb § 13
gärna Vb § 30, Advb § 3, 5, 7, 12, 49, Satsadvl § 16, 69, Mod. hjälpvb § 8, 13, 23, Huvudsatser § 42, Icke satsf. men. § 43
gö(*da*) Vb § 53
göra Pron. § 47, Vb § 10, 11, 20, 21, 29, 32, 33, 54, 55, Vbfraser: Allm. § 9, 10, 11, Obj. § 19, 21, 24, Predv § 7, 35, 45, Advl § 4, 9, 34, 39, Inffraser § 5, 13, 18, 19, 24, 25, Prepfraser § 19, Mod. hjälpvb § 6, 16, 25, Passiv § 9, 15, Satsbaser § 2, 5, Bisatser § 38, 61, 85, 110, Huvudsatser § 12, Ellips § 10; se också *gjorde*, *gjort*

ha (vb) Subst. § 13, Adj. § 19, Pron. § 47, 85, 96,Vb § 2, 8, 9, 10, 11, 26, 29, 30, 32, 33, 44, 53, 55, 62, Pcp § 6, 20, 21, 30, Prep. § 25, Vbfraser: Allm. § 9, 10, 11, 14, 16, 21, Obj. § 3, 12, 19, 22, Predv § 13, 20, 36, 45, Advl § 9, 34, 49, 81, 108, Inffraser § 6, 8, 13, 16, 24, 25, 32, Flerl. fraser § 7, 8, Satsens struktur § 5, 9, Subj. § 13, Satsadvl § 86, Tempus § 3, 4, 19, 20, 33, 42, 43, Mod. hjälpvb § 2, 3, 6, 15, 17, 18, 20, 26, Aktionsarter § 13, 15, Passiv § 4, 10, Satsbaser § 13, Bisatser § 85, Huvudsatser § 2, 31, 40, 106, Samordn. § 3, Ellips § 10, 12; se också *hava*
ha (interj.) [ha] Interj. § 3, 13
ha (interj.) [hA˘] Interj. § 6
ha möjlighet Mod. hjälpvb § 4, 14
ha råd Mod. hjälpvb § 4
ha rätt Inffraser § 8
ha svårt Mod. hjälpvb § 4
ha tillfälle att Mod. hjälpvb § 14
hade se *ha*
haft Vb § 54; se också *ha*
haj (adj.) Adj. § 57
halleluja Interj. § 3, 11
hallonbåtar Subst. § 45
hallå Interj. § 7, 10
halv Subst. § 3, 5, Pron. § 134, Räkn. § 6, 14, 18, Nomfraser § 24, Adjfraser § 17
halva (pron.) Pron. § 30, 84, Nomfraser § 8, 18, 61, 97, Eg. subj. § 11
halvannan Räkn. § 18
halvtannat, se *halvannan*
halvvägs Adj. § 57
hammare Subst. § 45, 51
hamna Advl § 51
hampblår Subst. § 49
han Subst. § 8, Pron. § 7, 8, 11, 16, 28, 31, 32, 36, 37, 39, 52, 53, 54, 113, Nomfraser § 18, Annex § 5; se också *hans*
hand Subst. § 47
handha Vb § 19, Passiv § 8
handklovar Subst. § 63
-*handlingar* Subst. § 45
handlov(*e*) Subst. § 45
handskas Passiv § 28
hans Pron. § 11, 28, 53; se också *han*
harmas Vb § 49
has Subst. § 44
hava Vb § 53, 54, 55; se också *ha*
havande Pcp § 30
havs Prepfraser § 4
hej Pron. § 27, Interj. § 7, 10, 14
hej då Pron. § 27, Interj. § 10, 14
heja (interj.) Interj. § 3, 14
hejans Adj. § 39, 57
hejsan Interj. § 10
hekto Subst. § 54
hel Subst. § 3, 5, Pron. § 133, 134, Räkn. § 18, Nomfraser § 23, 24, Advl § 104; se också *helt*
hela (pron.) Subst. § 7, Pron. § 5, 30, 83, 84, 133, 134, Nomfraser § 4, 8, 17, 18, 61, 78, Eg. subj. § 11, Advl § 94, Subj. § 29; se också *hel*
hela härligheten Pron. § 134
hela högen Pron. § 134
helbrägda Adj. § 57
helgjuten Pcp § 23

helgon Subst. § 40
hell Interj. § 3, 14
heller Pron. § 34, Advb § 15, 20, 23, Interj. § 14, Satsadvl § 6, 33, 37, 38, 69, 74, 79, 85, Annex § 10
hellre Advb § 12, 41, Inffraser § 19, 20, 23, Subjnfraser § 4, Bisatser § 110
helst Advb § 12, 32, 36
helst som Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 2, 95
helsyskon Subst. § 51
helt Pron. § 133, 134, 214, 218, 232, Prepfraser § 15; se också *hel*
helvete (interj.) Interj. § 3, 11
hem (advb) Advb § 10, 45, 46, Advl § 17
hemifrån Advb § 4, 45, 46
hemikring Advb § 45
hemknutar Subst. § 45
hemlandstoner Subst. § 48
hemma Advb § 45, 46
hemmavid Advb § 45
hemom Advb § 10, 45
hemorrojder Subst. § 48
hemåt Advb § 45, 46, 52
henne Pron. § 11, 28, 53, Obj. § 16; se också *hon*
hennes Pron. § 11, 28, 53; se också *hon*
herdaminnen Subst. § 33
heros Subst. § 47
herr Egenn. § 20, Pron. § 27, Nomfraser § 73
herravälde Subst. § 33
herre Subst. § 66
herregud Interj. § 3
hertz Subst. § 54, Egenn. § 17
-*het* Subst. § 20, 21, 46, Pcp § 6, 18
heta Egenn. § 10, 19, Vb § 44, 52, Obj. § 27, Predv § 5, 10, 16, 21, Bisatser § 50, Anf. men. § 12
himla Adj. § 39, 57
himlar Interj. § 3
himmel (subst.) Subst. § 66
himmel (interj.) Interj. § 3, 16
hinna (vb) Vb § 11, 33, 57, 62, Vbfraser: Allm. § 16, 21, Advl § 10, 50, Inffraser § 8, 25, Mod. hjälpvb § 4, 10, Passiv § 4
hinna med Inffraser § 8, Mod. hjälpvb § 4, 10, Passiv § 4
hinsides (advb el. prep.) Prep. § 9, 28, 34, 35, 37
hipp Adj. § 57
historia Subst. § 44, 46, 66
hit Advb § 3, 10, 15, 17, 20, 26, Advl § 17, 51, 53, Annex § 5
hit- Advb § 10, 21
hiterst(a) Pron. § 226
hithörande Pcp § 41
hitintills Advb § 10, 19
hitom Prep. § 9, 29, 35, Prepfraser § 15, Ellips § 5
hitre Pron. § 226
hittilldags Advb § 26
hittills Advb § 3, 10, 15, 19
hittillsvarande Pcp § 41
hitåt Advb § 3, 10
hjälp (interj.) Interj. § 16
hjälpa Vb § 57
hjälpas åt Passiv § 28
hjältedater Subst. § 48
hjärta Subst. § 33
hm Interj. § 7, 13
ho Subst. § 45
hokuspokus Interj. § 10
hon Subst. § 8, 40, Adj. § 68, Pron. § 7, 8, 11, 16, 28, 31, 32, 36, 37, 52, 53, 113, Nomfraser § 18, Annex § 5; se också *henne, hennes*
honom Pron. § 7, 11, 28, 53, 54, Obj. § 16; se också *han*
honoratiores Subst. § 53
hopas Vb § 49
hoppas Vb § 48, Satsadvl § 77, Tempus § 40, 46, Passiv § 28, Huvudsatser § 114, Anf. men § 10
hoppilandkalle Egenn. § 4
hos Egenn. § 23, Prep. § 6, 8, 10, 26, 34, Nomfraser § 16, 58
hosianna Interj. § 3, 11
hota Vb § 9, Inffraser § 8
hugga Vb § 58
huld Adjfraser § 23
humaniora Subst. § 53
hundra Räkn. § 6, 8, 16
hur Adj. § 10, Pron. § 112, Advb § 3, 31, 33, 36, 50, Adjfraser § 12, Predv § 5, 26, Satsbaser § 3, Bisatser § 2, 48, 49, 77, 79, 80, 81, Huvudsatser § 92, 96; se också *huru*
hur länge Advb § 33
hur mycket Nomfraser § 118, Adjfraser § 12

hur ofta Advb § 33
hur pass Adj. § 10, Adjfraser § 12
hur som helst Advb § 4, 36, Satsadvl § 41, 43, 44
hur vore det att Inffraser § 27
hur … som helst Advb § 36
hurdan Adj. § 71, Pron. § 10, 109, 111, 112, 118, Nomfraser § 32, 118, Predv § 3, 5, 55, Satsbaser § 3, Bisatser § 2, 80
hurdan som helst Pron. § 145, 147, 148, 151
hurra (interj.) Interj. § 3
hurril Subst. § 45
hursa Interj. § 7
huru Advb § 33; se också *hur*
hurudan Subst. § 71, Pron. § 10, 109, 111
huruledes Advb § 33
hurusom Bisatser § 77
huruvida Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Nomfraser § 77, Bisatser § 67, 89, Huvudsatser § 102
hushålla Vb § 58
hustru Subst. § 49
huvud Subst. § 50, 53, 68
huvudsakligen Satsadvl § 61
hybrid (adj.) Adj. § 55, 56
hyper- Adj. § 32
hyres Vb § 45
hysa Vbfraser: Allm. § 9
hyvens Adj. § 57
hå Interj. § 13
hålla Vb § 10, 11, 20, 58, Predv § 7, 36, 40, 45, Advl § 9, Inffraser § 13, 24, 25, Prepfraser § 7
hålla på Vb § 9, Inffraser § 8, 13, Subj. § 27, Aktionsarter § 6, 22, Samordn. § 20
hård Adj. § 55
hårdhandskarna Subst. § 45
håvor Subst. § 44
hädan Advb § 9
hädanefter Advb § 19
hälften Räkn. § 18
hämta Passiv § 5
hän Advb § 33
hända Vb § 11, Eg. subj. § 13, Inffraser § 5, 25, Passiv § 4, Bisatser § 47, 61
hänemot Prep. § 23, 29
hänga Predv § 24, Samordn. § 18
hängiven Adjfraser § 24, Pcpfraser § 6
hängslen Subst. § 50, 63
här (advb) Pron. § 73, 212, Vb § 17, Advb § 3, 4, 10, 15, 17, 18, 20, 26, 42, 45, 52, Prep. § 29, Nomfraser § 98, Eg. subj. § 6, Advl § 51, 66, Advbfraser § 2, Satsens struktur § 8, Subj. § 15, 19, 20, 21, 22, 24, Satsadvl § 8, Passiv § 7, Annex § 5, Bisatser § 19, 36, Ellips § 15
här- Pron. § 38, Vb § 17, Advb § 10, 19, 20, 21, 52, Prep. § 33, Nomfraser § 62, Advbfraser § 3
här framme Advb § 26
här hemma Advb § 26
här inne Advb § 26
här nere Advb § 26
här och där Advb § 17, 37
här och var Advb § 17, 37
här uppe Advb § 26
här ute Advb § 26
härad Subst. § 53, 68
härav Advb § 10, 20
härborta Advb § 10
härbredvid Advb § 19
härefter Advb § 5
häremot Advb § 20
härförinnan Advb § 22
härförleden Advb § 19
häri Advb § 15, 20, 21
häribland Advb § 20
härifrån Advb § 3 , 10, 15, 20
härigenom Advb § 20
härinnanför Advb § 19
härintill Advb § 10, 15, 19
härinunder Advb § 15
härjämte Advb § 10, 20, Satsadvl § 37
härmed Advb § 10, 20, Huvudsatser § 19
härnäst Advb § 19, Satsadvl § 32, 37, 39
härom Advb § 15
häromkring Advb § 19
häromkvällen Advb § 10
härpå Advb § 3, 10, 20, 21, 22
härstädes Advb § 9, 17
härtill Advb § 20, Satsadvl § 37
härunder Advl § 94
härur Advb § 20
härutanför Advb § 19
härutav Advb § 20
häruti Advb § 20
härutmed Advb § 19

härutöver Advb § 20, Satsadvl § 37
härvarande Pcp § 41
härvid Advb § 20, 21, Advl § 94
häröver Advb § 20
häva Vb § 64
hävder Subst. § 48
hög (adj.) Adj. § 44, 55, Adjfraser § 16; se också *högt*
höger Pron. § 224, Nomfraser § 30, 49, Advl § 54
högra Pron. § 10, 224, Nomfraser § 38
högst Adjfraser § 12
högt Adjfraser § 12, Advbfraser § 3, Prepfraser § 15; se också *hög*
höns Subst. § 40
höra Vb § 11, 21, Obj. § 19, Inffraser § 9, 25, Aktionsarter § 15, Bisatser § 61, 65, 77
höra av sig Vb § 10
höra talas om Inffraser § 9, 25
höras Vb § 45, Subj. § 23
hördu(*du*) Interj. § 7, 11, Huvudsatser § 44, Icke satsf. men. § 25
hörni(*ni*) Interj. § 7
hörru Interj. § 7
hörs, se *höras*
höstas Prepfraser § 4

I (pron.) Pron. § 19, Vb § 37
i (prep.) Adj. § 16, Räkn. § 14, Vb § 19, Advb § 10, 45, Prep. § 5, 7, 11, 16, 20, 22, 23, 26, 27, 29, 34, 36, Nomfraser § 60, Adjfraser § 33, 40, 51, Obj. § 29, Advl § 24, 40, 54, 57, 87, 94, 97, 98, 102, 104, Prepfraser § 4, 15, Aktionsarter § 5, Ellips § 5
i- Prep. § 29
-i (egennbildande) Egenn. § 7
-i (prep.) Prep. § 29
i all sin dar Pron. § 114
i all synnerhet Satsadvl § 61
i all världen Pron. § 114
i alla fall Satsadvl § 2, 41, 43, 62, Bisatser § 104, 128
i alla händelser Satsadvl § 41, 43, 62
i anledning av Bisatser § 15
i annat fall Satsadvl § 48
i anslutning till Prep. § 30
i avsaknad av Prep. § 30
i avseende på Prep. § 30, 35
i avsikt Prep. § 30
i avsikt att Konjn, subjn, infm. § 8
i beaktande av Prep. § 30, 35
i betraktande av Prep. § 30, 35
i brist på Prep. § 30, 35
i början av Prep. § 30
i dag Advl § 93, Tempus § 10, 22
i dag (*om*) *åtta dagar* Advl § 98
i delo Prepfraser § 4
i den händelse Bisatser § 92, 141
i det (*att*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Nomfraser § 19, Bisatser § 51, 61
i egenskap av Prep. § 30, Konjn, subjn, infm. § 8
i enlighet med Prep. § 30, 35
i fall av Prep. § 30
i fjol Advb § 19, 24
i form av Prep. § 30
i fråga Vb § 19
i fråga om Prep. § 30, 35, Advl § 115
i frånvaro av Prep. § 30
i främsta rummet Satsadvl § 61
i förbindelse med Prep. § 30, 35
i förhållande till Prep. § 30, 35, Prepfraser § 8
i första hand Satsadvl § 61
i gengäld Satsadvl § 42
i går Advb § 15, 19, 24, Advl § 93
i helvete Pron. § 114, Interj. § 11
i hopp om Prep. § 30
i huvudsak Satsadvl § 61
i händelse av Prep. § 30, 35
i händelse ((*av*) *att*) Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 92, 141
i jämförelse med Prep. § 30, 35, Adjfraser § 14, Subjnfraser § 3, Bisatser § 15
i klass med Prep. § 30
i kontrast till Prep. § 30
i kraft Advb § 10, 50
i kraft av Prep. § 30, Bisatser § 15
i likhet med Prep. § 30, 35, Prepfraser § 8, Subjnfraser § 3
i linje med Prep. § 30
i ljuset av Prep. § 30
i mitten av Prep. § 30
i morgon Advb § 19, Advl § 93
i morgon bitti(*da*) Advb § 19, Advl § 98
i morse Advb § 19, Advl § 98
i motsats till Prep. § 30, 35, Prepfraser § 8

i mån av Prep. § 30
i måndags morse Advl § 98
i mångt och mycket Pron. § 155
i … namn (t.ex. *i kyrkans namn*) Nomfraser § 9
i namn av Prep. § 30
i nåder Prepfraser § 4
i närheten av Prep. § 30, 36, Prepfraser § 15
i närvaro av Prep. § 30
i och för Prep. § 35
i och för sig Pron. § 84, Advb § 48, Satsadvl § 21, 42, 44, Samordn. § 37, 44
i och med Prep. § 30, 35, Bisatser § 61
i olikhet med Prepfraser § 8
i olikhet mot Prep. § 30, 35
i proportion till Prep. § 30
i relation till Prep. § 30
i riktning mot Prep. § 30
i rörelse mot Prep. § 30
i samband med Prep. § 30, 35, Bisatser § 15
i sin tur Satsadvl § 41, 42
i skydd av Prep. § 30
i slutet av Prep. § 30
i strid med Prep. § 30
i … ställe Prep. § 30, 33, Nomfraser § 9, Prepfraser § 3
i stället Advb § 15, 20, Prep. § 30, Satsadvl § 2, 42, Samordn. § 27, 40
i stället för Prep. § 30, 33, Advl § 80, Inffraser § 16, Prepfraser § 8, Bisatser § 61, Samordn. § 40
i syfte Prep. § 30
i syfte att Konjn, subjn, infm. § 8
i synnerhet Satsadvl § 61
i synnerhet som Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 95
i så fall Satsadvl § 46, Bisatser § 97
i så måtto Prepfraser § 4
i sällskap med Prep. § 30
i sänder Pron. § 177
i taget Räkn. § 12
i tillägg till Prep. § 30
i trots av Prep. § 30
i utbyte mot Prep. § 30
i varje fall Satsadvl § 41, 43, 62
i väg Advb § 3, 46
i … ägo Prepfraser § 4
i överensstämmelse med Prep. § 30, 35
i övrigt Satsadvl § 37
-ian Subst. § 20
-iansk Adj. § 28
ibak Advb § 45
-ibel Adj. § 28, 35
ibland (advb) Advb § 3, 34, 37, 38, Advl § 102, Aktionsarter § 21, Samordn. § 27
ibland (prep.) Prep. § 12, 27
icke Adj. § 11, Advb § 3, 39, Satsadvl § 66, 69, 71, 73
icke att Satsadvl § 78
icke desto mindre Satsadvl § 43, Bisatser § 104
idag, se *i dag*
idas Vb § 45, 48, Vbfraser: Allm. § 21, Mod. hjälpvb § 5, Passiv § 28, Huvudsatser § 37
idel Adj. § 39
idelig Adj. § 39
ideligen Advb § 37, Advl § 102
idog Adj. § 26
ids, se *idas*
-iell Adj. § 28
-ien (egennbildande) Egenn. § 7, 10
-iet (egennbildande) Egenn. § 10
ifall Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Nomfraser § 77, Bisatser § 2, 4, 67, 70, 92, 131, Huvudsatser § 102
ifall att Konjn, subjn, infm. § 8
ifall också Konjn, subjn, infm. § 8
-ifiera Vb § 16
ifrågavarande Pcp § 41
ifrån Advb § 10, 32, 45, Prep. § 10, 16, 23, 27, 33, 34, 36, Advl § 8, 86, Prepfraser § 15
-ifrån Advb § 10, Prep. § 16, 29
-ig (adjbildande) Adj. § 28, 29, 35, Prep. § 31
-ig (pronbildande) Prep. § 31
igen Advb § 3, 4, 6, 43, 45, Advl § 103, Satsadvl § 36
igenom Prep. § 18, 27, 33, 34, 36, Advl § 8, Prepfraser § 11, 15
-igenom Prep. § 29
ihjäl Advl § 7
ihop Samordn. § 15
ihåg Vb § 19, Advb § 50, Advl § 7
ihågkommen Pcp § 13
ijämte Prep. § 8
-iker Subst. § 51
ikring Prep. § 11, 27
-ikring Prep. § 29
il- Subst. § 24, Adj. § 32, Vb § 17

ill- Adj. § 32
illa Adj. § 44, Advb § 3, 5, 12, 49, Advbfraser § 4
-illa (egennbildande) Egenn. § 7
im- Subst. § 24, Vb § 17, Adj. § 32, Satsadvl § 66
-im Advb § 9
imponderabilia/imponderabilier Subst. § 48, 53
impressario Subst. § 46, 47
in Advb § 6, 10, 11, 45, 46, Prep. § 16, 29, Advl § 12
in- Subst. § 24, Vb § 17, Adj. § 11, 32, Prep. § 29, Satsadvl § 66
-in (egennbildande) Egenn. § 7
inbegripen Flerl. fraser § 4
inbegripet Prep. § 28, Flerl. fraser § 4
inberäknad Flerl. fraser § 4
inberäknat Flerl. fraser § 4
inbilla sig Tempus § 48
inbiten Pcp § 23
inbunden Pcp § 17
indier Subst. § 45
individ Subst. § 41
inemellan Prep. § 29
inemot Prep. § 29
inflammeras Vb § 49
inför Advl § 39, Prep. § 29
-ing Subst. § 20, 21, 34, 45, 56, 69, Egenn. § 13
inga, se *ingen*
ingalunda Pron. § 8, Advb § 3, 4, 9, 39, Satsadvl § 66, 71
inge Passiv § 15
ingen annanstans Advbfraser § 6
ingen Subst. § 71, Pron. § 5, 7, 9, 10, 12, 182, 191, 193, 194, 195, 218, 237, Räkn. § 5, 22, Nomfraser § 23, 26, 78, Obj. § 15, Predv § 5, Advbfraser § 6, Satsadvl § 75, 84, Annex § 11, Bisatser § 22
ingen nämnd och ingen glömd Flerl. fraser § 4
ingen vart Advb § 39, Advbfraser § 6
ingendera Pron. § 9, 182, 191, 193, 195
ingenstans Pron. § 8, Advb § 4, 9, 39, Satsens struktur § 8, Satsadvl § 66, Bisatser § 18, 36
ingenstädes Advb § 39, Satsadvl § 66
ingenting Pron. § 5, 7, 8, 16, 182, 191, 193, 194, Räkn. § 5, Nomfraser § 25, Vbfraser: Allm. § 18, Obj. § 15, Satsens struktur § 8, Annex § 11, Bisatser § 22
inget, se *ingen*
ingetdera, se *ingendera*
inhyses Adj. § 57
ini Prep. § 29
inifrån Advb § 10, 45, Prep. § 16, 27, 29
inigenom Prep. § 18, 29
inklusive Prep. § 26, 34, 35, Konjn, subjn, infm. § 5
-inkomster Subst. § 48
-inna Subst. § 20, 33, 44
innan (advb) Advb § 9
innan (prep.) Pron. § 55, Prep. § 23, 26, 36, 39, Advl § 95, 98, Prepfraser § 5, 15
innan (subjn) Pron. § 182, Prep. § 39, Konjn, subjn, infm. § 8, 9, 12, Advl § 95, Prepfraser § 5, Satsadvl § 79, Tempus § 38, Bisatser § 2, 15, 89, 92, 94, 99, 100, 102, 142
innan dess Prepfraser § 4
innanför Prep. § 5, 6, 8, 11, 29, 36, Advl § 8, Prepfraser § 15, Ellips § 5
innanom Prep. § 8, 29
innantill Advb § 45
inne Advb § 9, 45, 46
innebära Pcp § 14, Obj. § 27, Passiv § 4
inneha Passiv § 4, 8, 15, 26
innehålla Obj. § 27, Passiv § 4
innerom Prep. § 8
innerst(a) Pron. § 226, Advb § 11
innevarande Advl § 97, Pcp § 41
inom Prep. § 5, 8, 11, 23, 29, 34, Advl § 95, 105, Ellips § 5
inom loppet av Prep. § 30
inom ramen för Prep. § 30
inomhus Advl § 50
inpå Prep. § 6, 8, 10, 29, 36, Prepfraser § 15
inre Pron. § 226, Advb § 11
inräknad Flerl. fraser § 4
inse Tempus § 13
insides Adj. § 57, Advb § 45
insignier Subst. § 48
instundande Pcp § 41
inte Pron. § 195, Advb § 3, 4, 6, 39, Advl § 115, Satsadvl § 2, 17, 18, 66, 69, 71, 73, 75, 78, 79, 84, Annex § 11, Bisatser § 67, 84, 96, 131, Icke satsf. men. § 45, Samordn. § 42, Ellips § 18
inte (…) *annat än* Subjnfraser § 9
inte att Satsadvl § 78
inte desto mindre Samordn. § 35

inte en gång Satsadvl § 52
inte ens Konjn, subjn, infm. § 8, Satsadvl § 52
inte fullt Satsadvl § 73
inte för att Satsadvl § 78, Bisatser § 96, Icke satsf. men. § 43
inte för inte Satsadvl § 87
inte förrän Konjn, subjn, infm. § 8
inte heller Flerl. fraser § 3, Satsadvl § 38, 79
inte mindre än Satsadvl § 73
inte minst Satsadvl § 61, 73
inte sant Satsadvl § 78
inte som om Satsadvl § 78
inte så Adjfraser § 14
inte så att Satsadvl § 78, Bisatser § 96, Icke satsf. men. § 43
inte veta ngns bästa Nomfraser § 9
inter- Adj. § 32, Vb § 17
intern Adj. § 55
interregnum Subst. § 67
intet (subst.) Pron. § 191
intet (pron.) Pron. § 5, 10, 191, 193, Nomfraser § 26
intet ont anande Pcpfraser § 6
intetdera Pron. § 9, 191
intill Advb § 52, Prep. § 6, 8, 10, 29, 36, Prepfraser § 15
intills Advb § 10
intra- Adj. § 32
inunder Prep. § 8, 29
inuti Advb § 45, Prep. § 5, 8, 11, 29, Advl § 8
invid Prep. § 6, 8, 10, 29, 36, Prepfraser § 15
invärtes Adj. § 57
inåt Advb § 45, 52, Prep. § 15, 29
inälvor Subst. § 44
inöver Advb § 45, Prep. § 29
-ion Subst. § 46
ir- Subst. § 24, Adj. § 32
-is (substbildande) Subst. § 20, 21, 45, 46
-is (egennbildande) Egenn. § 7
-is (interjbildande) Interj. § 11
-isera Adj. § 35, Vb § 16, Pcp § 32
-isk Subst. § 20, 30, Egenn. § 13, Adj. § 28, 29, Vb § 16
-ism Subst. § 46, Adj. § 35
-issa Subst. § 20, 44
-ist Subst. § 46, Adj. § 35
isär Advb § 49
-iter Advb § 9
-itet Subst. § 34, 35, 46, Adj. § 35
-ition Subst. § 20
-itiv Adj. § 28
-itris Subst. § 20
-itör Subst. § 20
-ium Subst. § 46
-iv (adjbildande) Adj. § 28, Vb § 16
ivägg, se *i väg*
-iös (adjbildande) Adj. § 28

ja Interj. § 6, 7, 8, 13, Nomfraser § 70, Satsadvl § 17, 20, 22, 81, Huvudsatser § 8, 78, 79, 84, Icke satsf. men. § 5, Samordn. § 26, Ellips § 19
ja just Interj. § 7
ja vars Interj. § 6
ja visst Interj. § 6
-j(a) (vbbildande) Vb § 16
jaa Interj. § 6, 7
jag Pron. § 7, 9, 11, 16, 19, 21, 25, 26, 53, Nomfraser § 18, 98, Annex § 5, Bisatser § 29
jaha Interj. § 6, 7
jaja Interj. § 7
jajamän Interj. § 6
jalu Adj. § 38, 57
januari Egenn. § 17
jaså Interj. § 7, Satsadvl § 20, Huvudsatser § 82
jeans Subst. § 52, 63
jo Interj. § 6, 7, 8, 13, Satsadvl § 17, 20, 22, 81, Huvudsatser § 8, 79, 81
jo vars Interj. § 6
jo visst Interj. § 6
joho Interj. § 6
jojo (subst.) Subst. § 45
jojo (interj.) Interj. § 7
jojomän Interj. § 6
jon Subst. § 47
joo Interj. § 6
jorda-/jorde- Subst. § 34
joule Subst. § 54
jourhavande Pcp § 41
ju Advb § 48, Adjfraser § 21, Satsadvl § 5, 7, 11, 12, 13, 19, 24, 25, 26, Satsbaser § 3, 4, Annex § 3, 5, Bisatser § 2, 11, 86, 92, 113, Icke satsf. men. § 38, 43, Ellips § 18
jul Egenn. § 3, 17
julas Prepfraser § 4

jungfru Subst. § 49
Jungfru Marie bebådelsedag Egenn. § 17
jury Subst. § 46
just Advb § 6, 15, 19, 37, 47, Adjfraser § 14, Advl § 98, Advbfraser § 3, Prepfraser § 15, Satsadvl § 53, 60, Bisatser § 94, Ellips § 18
just som Bisatser § 92
jädra(*ns*) Adj. § 39, 57
jädrar Interj. § 3, 11
jäkla Adj. § 39, 57
jäklar Interj. § 3, 11
jäm- Vb § 17, Bisatser § 86
jämfört med Prep. § 30, Adjfraser § 14, Subjnfraser § 3, Flerl. fraser § 4, Bisatser § 15
jämlikhetssträvanden Subst. § 50
jämlikt Prep. § 28
jäms Advb § 9
jämsides Advb § 3
jämsmed Prep. § 18, 29
jämt Advb § 35
jämte Pron. § 91, Prep. § 8, 26, 34, 35
jämväl Advb § 20, Satsadvl § 33, 37, 38
jätte- Adj. § 32, 33
jävla Adj. § 39, 57
jävlar Interj. § 3, 11, 13

-ka (vbbildande) Vb § 16
kaffepetter Egenn. § 4
kall (adj.) Adjfraser § 16
kalla (vb) Obj. § 27, Predv § 5, 41, Prepfraser § 7
kallas Egenn. § 10, Vb § 49, Predv § 16, 21
kalsingar Subst. § 45
kalsonger Subst. § 48, 63
kalvfrikadeller Subst. § 48
kammare Subst. § 45, 51
kamrat Icke satsf. men. § 16
kan Pron. § 151, Mod. hjälpvb § 2, 13, 15, 17, Huvudsatser § 48, 106; se också *kunna*
kandidat Nomfraser § 73
kanhända Advb § 10, Satsens struktur § 9, Satsadvl § 2, 12, 18, Satsbaser § 8, Huvudsatser § 2, 10, 17
kanske Advb § 3, 10, 49, Satsens struktur § 9, Satsadvl § 12, 18, Mod. hjälpvb § 2, 12, 14, Satsbaser § 8, Huvudsatser § 2, 10, 17, 22, 48, 49, 73, 81, 87, 114, Icke satsf. men. § 43, Ellips § 18
kansler Subst. § 47
kantas Passiv § 8
kantänka Satsadvl § 18
kapten Nomfraser § 7, 73
kaputt Adj. § 57
karakteriseras Passiv § 8
karakteristikum Subst. § 67
karat Subst. § 54
karl Icke satsf. men. § 16
karln Pron. § 50
katoliserande Pcp § 32
ked (adj.) Adj. § 56
keps Subst. § 52
kex Subst. § 52
killen Icke satsf. men. § 14
kilo Subst. § 54
kittlas Vb § 49
klappas Vb § 49
klar Adj. § 4, 21, Adjfraser § 57, Inffraser § 24
klara Mod. hjälpvb § 4
klara av Mod. hjälpvb § 4
klart slut Interj. § 7
klass Nomfraser § 50
klassiker Pcp § 32
klassiserande Pcp § 32
klassisk Pcp § 32
klicka Vb § 2, 63
klinga Vb § 63
klippa sig Vb § 10
klitter Subst. § 47, 48
kliva Vb § 58
klo Subst. § 49
klocka Subst. § 40
klockan Räkn. § 14
klockslag Advl § 94
klyva Vb § 57
klå Vb § 53
klä(*da*) Vb § 53
kläder Subst. § 47, 48
knall- Adj. § 32
knapp (adj.) Nomfraser § 23, 24
knappast Advb § 3, Satsadvl § 2, 5, 13, 18, 66, 69, Ellips § 18
knappt Räkn. § 9, Nomfraser § 23, Adjfraser § 13, Satsadvl § 13, 66, 69, Bisatser § 84, 100, 142
knas Adj. § 38, 57
knickers Subst. § 52
knipa Vb § 58

knoppas Passiv § 28
knuffas Vb § 49
knycka Vb § 64
knyta Vb § 57
ko Subst. § 49
ko- Vb § 17
koka Vb § 54, 66
kokad Vb § 66, Pcp § 11
kokt (vb) Vb § 54
kokt (pcp) Vb § 66, Pcp § 8, 11
kokte Vb § 54
kol- Vb § 17
kolibri Subst. § 46
kollega Subst. § 44, 46
kom- Vb § 17
komma (subst.) Subst. § 53, Räkn. § 17
komma (vb) Vb § 8, 9, 10, 11, 20, 33, 41, 58, 62, Pcp § 31, 37, Vbfraser: Allm. § 9, 11, 21, Predv § 10, 16, 24, Eg. subj. § 13, Inffraser § 7, 8, 13, 25, 32, Pcpfraser § 12, Tempus § 8, 28, 29, 30, 33, 39, 40, Mod. hjälpvb § 3, 20, 23, Satsbaser § 13, Huvudsatser § 40, Samordn. § 19
komma ihåg Huvudsatser § 33
komma {ngn/ngt} på spåren Obj. § 7
-kommande Advl § 95
kommer Tempus § 3, 30, 31
komminister Nomfraser § 73
kon- Vb § 17
konfirmera sig Vb § 10
konsorter Subst. § 48
-konster Subst. § 48
konstlad Adj. § 72
konsul Subst. § 46, 47, 66
kontanter Subst. § 48
konto Subst. § 53
kontra (prep.) Prep. § 26, 35
kontra- Subst. § 23, Adj. § 32, Vb § 17
-koppor Subst. § 44
korkskruvslockar Subst. § 45
korpgluggar Subst. § 45
korser Subst. § 48
kort (adj.) Prepfraser § 15
korum Subst. § 67
kosta Obj. § 29, Passiv § 4
-kostnader Subst. § 48
-krafter Subst. § 48
kramas Vb § 49
-kravaller Subst. § 48
kreatur Subst. § 40
kredit [»kre˘dit] Subst. § 67
-kretsar Subst. § 45
kring Räkn. § 9, Prep. § 5, 11, 18, 26, 27, 34
kringel(i)krokar Subst. § 45
kristalliseras Vb § 49
Kristi himmelsfärdsdag Egenn. § 17
krona Subst. § 54
kronprins Pron. § 27
kronprinsessa Pron. § 27, Icke satsf. men. § 14
kry Adj. § 56
krypa Vb § 57
krypto- Subst. § 23, Adj. § 31
kräk Subst. § 40
kräkas Passiv § 28
krävas Vb § 49
kröna Vb § 52
kul Adj. § 38, 57
kuli Subst. § 46
kulmen Subst. § 66
kunde Tempus § 32, Mod. hjälpvb § 12, 15, Huvudsatser § 48, 105; se också *kunna*
kung Pron. § 27, Nomfraser § 73, Icke satsf. men. § 14
kunna Pron. § 47, Vb § 11, 30, 32, 33, 38, 61, 62, Nomfraser § 76, Vbfraser: Allm. § 16, 21, Inffraser § 8, 25, Satsadvl § 18, 66, Tempus § 47, Mod. hjälpvb § 2, 3, 4, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 22, 26, Aktionsarter § 20, Passiv § 4, Bisatser § 115, Huvudsatser § 40, 48, 49, 50, 83, 101, 102, 106, Ellips § 7; se också *kan*, *kunde*
kunna med Mod. hjälpvb § 4
kunnande Pcp § 30
-kunskaper Subst. § 48
kvald Pcp § 9
kvantum Subst. § 53
kvar Advl § 17, Aktionsarter § 15
kvart Räkn. § 14
kvarts Räkn. § 18
kvasi- Subst. § 23
kvida Vb § 58, 64
kvitt Adj. § 38, 57, Adjfraser § 25, 31
kväda Vb § 58, 64
kvälja Vb § 55
kväljd Pcp § 9
kvävas Vb § 49

kyrkoherde Nomfraser § 73
kyssas Vb § 49, Passiv § 28
kåt Adj. § 55, 56
källare Subst. § 45, 51
känd Pcp § 23
-*kängor* Subst. § 44
känna Inffraser § 9, Passiv § 4
kännas Vb § 45, 49, Subj. § 23, Satsadvl § 77
kännetecknas Passiv § 8
känns, se *kännas*
-*känslor* Subst. § 44
kär Adjfraser § 26, Icke satsf. men. § 18, 24
kära (interj.) Icke satsf. men. § 18
kära nån Icke satsf. men. § 18
käring Icke satsf. men. § 16
kö Subst. § 46
köpa Vb § 54, Passiv § 5
köpes Vb § 45
köpt (pcp) Pcp § 8

la 'väl' Satsadvl § 8, 25
-*la* (vbbildande) Vb § 16
lag 'lade' Vb § 55
laga (adj.) Adj. § 57
-*lagar* Subst. § 45
lagd Pcp § 9
lagom Adj. § 26, 57, 73, Advb § 4, 50, Nomfraser § 24, 78, Adjfraser § 10, Inffraser § 15, 24, Advbfraser § 4, 9, Bisatser § 126
lags Prepfraser § 4
lagstadgad Pcp § 41
lajban(*s*) Adj. § 26, 57
lakritssnören Subst. § 50
lamm Subst. § 40
land Subst. § 47
landa Passiv § 15
landamären Subst. § 50
landsätta Vb § 19
langobarder Subst. § 48
lant- Subst. § 34
larv(*er*) Subst. § 45
lat Adj. § 55, 56
later Subst. § 47, 48
le Vb § 53, 59, Pcp § 8
le(*da*) Vb § 53
ledamot Subst. § 47
ledas Vb § 45, 53; se också *less*
-*ledes* Advb § 9
leds, se *ledas*
leende Pcp § 30
legio Adj. § 38, 57, Pron. § 155
legymer Subst. § 48
lejon Subst. § 40
-*lek* Subst. § 20, 45
lektor Nomfraser § 73
less (adj.) Adj. § 57
less (vb) Vb § 53; se också *ledas*
leva Vb § 44, 52, Predv § 16, 24
leve Pron. § 54, Interj. § 3, 14, 16, Huvudsatser § 104, 112
levnadsminnen Subst. § 50
levnadsomkostnader Subst. § 48
levnadsomständigheter Subst. § 48
lida Vb § 58
-*lig* Adj. § 28, 29, 35, Vb § 24
-*liga* Advb § 9
-*ligen* Advb § 8, 9, 34
ligga Adj. § 5, Pron. § 84, 231, Vb § 9, 11, 44, 57, Predv § 10, 24, Eg. subj. § 13, Advl § 49, 57, Inffraser § 5, Aktionsarter § 6, 15, Bisatser § 85, Samordn. § 18
ligurer Subst. § 48
lik (adj.) Adj. § 20, 45, Adjfraser § 25, 34; se också *likt*
lik- Bisatser § 86
lika Adj. § 57, Pron. § 54, Advb § 3, 4, 7, 9, 41, 42, Adjfraser § 10, 14, Advbfraser § 4, 9, Subjnfraser § 9, 10, Satsbaser § 3, Annex § 3, 5, Bisatser § 41, 86, 106, 107, 113, 143
lika fullt Satsadvl § 43
lik(*a*) *förbannat* Satsadvl § 43
lika gärna Inffraser § 19
lika lite Satsadvl § 66
lika litet (…) *som* Subjnfraser § 9
lika väl Inffraser § 19
lika väl som Bisatser § 112
likadan Adj. § 71, Pron. § 7, 10, 54, 111, 118, 203, 204, 205, 206, 208, 211, 212, Nomfraser § 41, 49, Subjnfraser § 9, 10, Bisatser § 41, 86, 106, 107, 109
likadant Advb § 41, 42; se också *likadan*
likaledes Advb § 8, 20, Satsadvl § 37, 39
likartad Pron. § 203
likaså Advb § 20, Satsadvl § 2, 37, 39
likaväl Advb § 10

likgiltig Adjfraser § 26, Bisatser § 66, 115, 128, 145
likgiltigt Flerl. fraser § 4
likgiltigt om Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 128
likmätigt Prep. § 28, 33
likna Pcp § 14, Passiv § 4
liknande Pron. § 203, Pcp § 41, Bisatser § 86
liksom Konjn, subjn, infm. § 8, Eg. subj. § 2, Subjnfraser § 3, 10, Bisatser § 14, 92, 106, 108, 111, 143, Anf. men. § 11
likt Adj. § 40, Prep. § 28, Subjnfraser § 3, 10; se också *lik*
likväl Advb § 15, 20, Satsadvl § 2, 43, Bisatser § 104, 128
lila Adj. § 57
lilla Adj. § 36, Pron. § 32, 155, Icke satsf. men. § 18; se också *liten*
-ling (substbildande) Subst. § 34, 45
-ling (egennbildande) Egenn. § 7
linje Subst. § 45
lite av Pron. § 165, Nomfraser § 61
lite av varje Pron. § 138
lite varstans Advb § 37
liten Adj. § 3, 44, 54, Nomfraser § 24, 38, Adjfraser § 63, 66; se också *lilla*
liter Subst. § 54
lite(t) (pron.) Subst. § 3, 71, Adj. § 71, Pron. § 10, 12, 155, 157, 159, 161, 163, 165, 180, Advb 53, Nomfraser § 23, 24, 26, 109, 115, Obj. § 29, Predv § 3, Satsadvl § 84
lite(t) (advb) Pron. 161, 165, Advb § 5, 12, 37, 53, Adjfraser § 12, 15, 18, Obj. 29, Advl § 78, Prepfraser § 15
lite(t) {*grand/grann*} Pron. § 157, 165
littera Nomfraser § 73
livs Prepfraser § 4
livsandar Subst. § 45
livsförnödenheter Subst. § 48
livsmedel Subst. § 51
ljuda Vb § 58, Anf. men. § 12
ljuga Vb § 58
ljuta Vb § 58
lo Subst. § 45
-log Subst. § 46
loss Adj. § 38, 57, Advb § 50
lova Nomfraser § 75, Inffraser § 28, Subj. § 13
luder Subst. § 40
lukta Pcp § 14, Obj. § 29, Advl § 55, Passiv § 4
lumpor Subst. § 44
-lunda Advb § 9
lupen Vb § 64
-lupen Pcp § 10
lurt Adj. § 38, 57
lus Subst. § 51
lusta Subst. § 44, 45
lustigkurre Egenn. § 4
lux Subst. § 54
lyckas Vb § 48, Mod. hjälpvb § 4, Passiv § 28
lycklig Icke satsf. men. § 46, Ellips § 17
lyckligtvis Advb § 8
lyda 'låta, vara formulerad' Vb § 57, 64, Anf. men. § 12
lyda 'vara lydig' Vb § 57, 64
lydig Adjfraser § 26
lyss Vb § 53
lytt 'lyhört' Adj. § 38, 57
låg Adj. § 44
lågmäld Pcp § 23
låna Pcp § 8, Passiv § 5, 15
lånad Pcp § 11
lång Adj. § 44, Pron. § 226, Advb § 9, 12, Adjfraser § 16
långs Prep. § 26
långsefter Prep. § 29
långs(ut)med Prep. § 29
långt Konjn, subjn, infm. § 12, Advbfraser § 3, Prepfraser § 15
långt ifrån Inffraser § 16, Advbfraser § 3, Satsadvl § 66
lånt Pcp § 11
låss, se *låtsas*
låt höra Huvudsatser § 37
låt mig se Huvudsatser § 37
låt oss Huvudsatser § 36, 41, 51
låt se Huvudsatser § 37
låt vara Huvudsatser § 46, Samordn. § 37, 44
låt vara att Konjn, subjn, infm. § 8
låta 'höras' Vb § 58, Predv § 22, Advl § 55, Subj. § 21, Satsadvl § 77, Bisatser § 47, Anf. men. § 12
låta 'tillåta, föranlåta' Vb § 10, 40, 58, Inffraser § 8, 9, 11, 25, Passiv § 3, 10, Huvudsatser § 36
låta bli Vb § 10, Inffraser § 9, 25, Subj. § 27, Huvudsatser § 33, 37, 48, 49, 50

låta förstå Vb § 10
låta höra av sig Inffraser § 9
låta sig Satsens struktur § 6
låta sig {göra(s)/höra(s)/säga(s)} Inffraser § 9
låtsas Vb § 48, 53, Tempus § 48
lägga Vb § 11, 21, 55, Obj. § 19, Advl § 27, 34, 51, Inffraser § 6, 13, 25 Bisatser § 85
läkas Vb § 49
lämna Passiv § 5
lämplig Adjfraser § 40
länder- Subst. § 34
längd Advb § 9
länge Advb § 3, 5, 9, 12, 34, 37, 49, Nomfraser § 62, Advl § 104, 109, Prepfraser § 8, 15, Tempus § 20, Bisatser § 105
-länges Advb § 9
längesedan Advb § 5, 19, 49
längre (adj.), se *lång*
längre (advb) Advb § 12, 41, Advl § 109, Satsadvl § 79, 85
längs Prep. § 18, 26, 34, 35
längsefter Prep. § 18, 29, 31
längsmed Prep. § 18, 29
längst, se *lång, länge*
längsutmed Prep. § 18, 29
lär (hjälpvb) Vb § 8, 33, 62, Pcp § 30, Vbfraser: Allm. § 21, Inffraser § 8, 25, Satsadvl § 21, 86, Tempus § 25, 33, Mod. hjälpvb § 2, 16, 21, Passiv § 4, Huvudsatser § 40
lära (vb) Vb § 9, Inffraser § 8, Tempus § 40, Passiv § 15
lära känna Vb § 9
lärd Pcp § 23
löfte Nomfraser § 75
löjtnantshjärtan Subst. § 50
lönt Adj. § 38, 57
löpa Vb § 64, Pcp § 10
löpa risk Vb § 9
löpt (pcp) Vb § 64
-lös Subst. § 35
lösen Subst. § 66
lövas Vb § 49

majestät Subst. § 40
maka (adj.) Adj. § 57
makaroner Subst. § 48
makro- Subst. § 23
mala Vb § 66, Pcp § 10
mald Pcp § 10
malen Pcp § 10
mamelucker Subst. § 48
mamma Pron. § 27
mammalier Subst. § 48
man (subst.) Subst. § 51, 54, 60
man (pron.) Pron. § 5, 7, 9, 11, 12, 16, 25, 26, 44, 45, 102, 144, 152, 153, 154, Nomfraser § 25, 110, Eg. subj. § 10, Prepfraser § 3, Bisatser § 23
maner 'andar' Subst. § 48
-mang Subst. § 40, 46, 51
-mans Adj. § 57
manus Subst. § 67
-marker Subst. § 48
maroniter Subst. § 48
marter Subst. § 48
massavskedanden Subst. § 50
-massor Subst. § 44
mast Subst. § 47
materia Subst. § 44
mattas Vb § 49
maxi- Subst. § 23
maximal Nomfraser § 48
med (advb) 'också' Satsadvl § 33, 38
med (prep.) Adj. § 16, 19, 20, 23, 65, Pron. § 91, 95, 185, Räkn. § 10, Vb § 9, Pcp § 16, Prep. § 25, 26, 34, Interj. § 14, Nomfraser § 19, 24, 58, 60, Adjfraser § 30, 34, 36, 40, 53, 54, 57, Predv § 9, 28, Advl § 2, 40, 41, 42, 45, 65, 76, 78, 79, 81, 113, Inffraser § 13, 14, Prepfraser § 10, 15, Flerl. fraser § 5, 6, 7, 8, 10, Subj. § 13, 20, 23, 31, Bisatser § 49, 142, 146, 150, Huvudsatser § 38, 92, Icke satsf. men. § 44, Samordn. § 15, Ellips § 5
-med Prep. § 29
med andra ord Nomfraser § 70
med anknytning till Prep. § 30
med anledning av Prep. § 30, Bisatser § 15
med anledning av att Konjn, subjn, infm. § 8
med avseende på Prep. § 30
med beaktande av Prep. § 30, 35
med bortseende från Prep. § 30
med flera Samordn. § 2
med hjälp av Prep. § 30
med hänsyn till Prep. § 30, 35, Bisatser § 15
med hänvisning till Prep. § 30
med ledning av Prep. § 30, Bisatser § 15

med mera Samordn. § 2
med mindre Konjn, subjn, infm. § 8, Satsadvl § 66
med mindre (*än att*) Bisatser § 92, 141
med nöd och näppe Satsadvl § 66
med påföljd att Konjn, subjn, infm. § 8
med stöd av Prep. § 30
med tanke på Prep. § 30, Bisatser § 15
med tanke på att Konjn, subjn, infm. § 8
med tillhjälp av Prep. § 30
med tonvikt på Prep. § 30
med undantag av Prep. § 30, 35, Bisatser § 15
med undantag för Nomfraser § 78
med utgångspunkt i Prep. § 30
medan Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Advl § 94, 104, 114, Satsadvl § 42, Tempus § 36, Aktionsarter § 5, Bisatser § 2, 14, 15, 99, 100, 101, 102, 104, Samordn. § 34
medans Konjn, subjn, infm. § 8
med(*det*)*samma* Advb § 19
medels(*t*) Prep. § 26, 35
medelålders Adj. § 57
medföra Passiv § 4
medhinna Passiv § 4
medikus Subst. § 53
medio Prep. § 26, 35
medräknad Flerl. fraser § 4
medsols Advb § 3
mej Pron. § 19; se också *mig*
melerad Adj. § 72
mellan Räkn. § 9, Prep. § 6, 12, 17, 18, 23, 26, 27, 34, 36, Nomfraser § 60, Advl § 8, 52, 100, Prepfraser § 15
mellerst(*a*) Pron. § 226
memoarer Subst. § 48
memorandum Subst. § 53
men Interj. § 6, 8, Konjn, subjn, infm. § 2, 3, Satsadvl § 29, 41, 42, 43, 44, 74, 78, Bisatser § 4, 58, 98, 104, 128, 129, 142, 145, 149, Icke satsf. men. § 5, 8, 25, Kompl. men. § 9, Samordn. § 2, 3, 4, 26, 36, 38, 39, 40, 41
men väl Samordn. § 40, 41
mena Vb § 52
menad Pcp § 11
mens (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8
ment (pcp) Pcp § 8, 11
-*ment* Subst. § 34, 35, 40, 51
mer än Subjnfraser § 11
mer(*a*) (pron.) Subst. § 3, Pron. § 9, 10, 113, 155, 156, 157, 159, 161, 177, Advb 12, 153, Nomfraser § 23, 24, Predv § 3
mer(*a*) (advb) Adj. § 9, 42, 45, Pron. 161, Pcp § 23, Advb § 5, 12, 41, 53, Adjfraser § 14, 18, 19, 20, 21, Advbfraser § 3, 4, 9, Subjnfraser § 4
merendels Advb § 37
mest (pron.) Pron. § 9, 10, 155, 157, 158, 161, Advb 12, 53, Nomfraser § 23, 24, 45, 46
mest (advb) Adj. § 9, 42, Pron. 161, Pcp § 23, Advb § 5, 12, 53, Adjfraser § 14, 19, Advbfraser § 3, 4
mestadels Advb § 3, 37
meter Subst. § 54
midsomras Prepfraser § 4
mig Pron. § 9, 11, 19, 23, 53, Obj. § 16, 23; se också *jag, mej*
mikro- Subst. § 23, Vb § 17
mil Subst. § 54
-*mila* Adj. § 57
mildras Vb § 49
miljard Subst. § 54, Räkn. § 6, 10, 16, 21, Nomfraser § 24
miljon Subst. § 54, Räkn. § 6, 10, 16, Nomfraser § 24
millibar Subst. § 54
min (pron.) Pron. § 10, 11, 19, Nomfraser § 47, Annex § 5, Icke satsf. men. § 17
mindre (pron.) Subst. § 3, Adj. § 44, Pron. § 10, 155, 156, 157, 161, Advb § 12, 53, Nomfraser § 23, 24, Predv § 3
mindre (advb) Adj. § 44, 46, 48, Pron. § 161, Advb § 5, 12, 41, 53, Adjfraser § 10, 14, 18, 19, 20, 21, Advbfraser § 4, 9
mindre än Subjnfraser § 11
mini- Subst. § 23, 24
minimal Nomfraser § 48
minnas Vb § 45, Pcp § 13
minns, se *minnas*
minsann Satsadvl § 20, Huvudsatser § 99
minskas Vb § 49
minst (pron.) Adj. § 44, Pron. § 10, 137, 155, 157, 158, 161, Advb § 12, 53, Nomfraser § 23, 24
minst (advb) Adj. § 44, 46, Pron. § 161, Advb § 5, 12, 53, Adjfraser § 14, 19, Advbfraser § 4
minst av allt Satsadvl § 66
minus Subst. § 67, Prep. § 26, Konjn, subjn, infm. § 2

minut Subst. § 54, Advl § 97
minuter Räkn. § 14
miss- Adj. § 32, Subst. § 23, 24, Vb § 17, Pcp § 15, 33, Satsadvl § 66
misshaglig Adjfraser § 26
misslyckas Mod. hjälpvb § 4, Passiv § 28
missnöjd Pcp § 23
mist (pcp) Vb § 66, Pcp § 11
mista Vb § 66, Passiv § 15
mistad Vb § 66, Pcp § 11
mitt (pron.), se *min*
mitt (advb) Prep. § 12, 36, Prepfraser § 15
mitt för Prepfraser § 15
mitt i Advb § 45
mittemellan Prep. § 8, 12, 27, 29, Prepfraser § 15
mittemot Prep. § 6, 8, 27, 29, 34, Prepfraser § 15
mitterst(a) Pron. § 226
mittför Prep. § 8, 29
mitti Prep. § 8, 29
mittibland Prep. § 8, 27, 29
mittigenom Prep. § 18, 27, 29, Advl § 52, Prepfraser § 15
mittpå Advb § 45, Prep. § 8, 29
mittre Pron. § 226
mittunder Prep. § 8, 29
mittåt Interj. § 8
mittöver Prep. § 8, 29
mixer Subst. § 52
mm Interj. § 6, 7, 13
mo Subst. § 45
mobilier Subst. § 48
moder Subst. § 35, 45, 66, Nomfraser § 73
mods Subst. § 52
modus Subst. § 67
mogen Adjfraser § 40
mol allena Adjfraser § 13
moln Subst. § 17
monster Subst. § 40
mor Pron. § 27, Subst. § 66
morbid Adj. § 56
morbror Pron. § 27, Icke satsf. men. § 13
-mord Subst. § 35
morfar Pron. § 27
mormor Pron. § 27
mors Interj. § 10
moster Pron. § 27, Icke satsf. men. § 13
mot Adj. § 18, 23, Prep. § 6, 15, 26, 27, 34, Adjfraser § 14, 24, 35, 38, Advl § 8, 39, 42, 47, 54, Inffraser § 16, Prepfraser § 15, Ellips § 5
mot … till Prep. § 30
motbjudande Pcp § 3, Adjfraser § 26, Pcpfraser § 6
motor Subst. § 66
motsatt Pcp § 3, Pcpfraser § 6
motsvarande Pron. § 203, Pcp § 41, Nomfraser § 6, 30
motsvaras Passiv § 8
motvalls Adj. § 57
muffins Subst. § 52
multer Subst. § 48
multi- Subst. § 23, Vb § 17
mus Subst. § 51
musa Subst. § 44, 46
musei- Subst. § 34
musikalier Subst. § 48
-muskler Subst. § 48
mustascher Subst. § 63
mycken Pron. § 10, 155, Nomfraser § 23
mycket (pron.) Subst. § 3, 71, Adj. § 71, Pron. § 5, 9, 10, 12, 155, 156, 157, 159, 161, 163, 185, Advb 37, 53, Nomfraser § 23, 24, 26, Obj. § 29, Predv § 3, Satsadvl § 69, 84
mycket (advb) Pron. § 161, Advb § 5, 12, 37, 53, Adjfraser § 12, 18, Obj. § 29, Advl § 78, Prepfraser § 15, Passiv § 20
myckna Pron. § 10, 155, 157
myrten Subst. § 66
mysko Adj. § 57
må (hjälpvb) Vb § 33, 36, 42, 61, 62, Pcp § 30, Vbfraser: Allm. § 21, Inffraser § 8, 25, Tempus § 40, 46, Mod. hjälpvb § 2, 3, 5, 17, Bisatser § 126, 149, Huvudsatser § 2, 40, 103, 106, 109
må 'känna sig' Vb § 53, Advl § 55
måhända Satsens struktur § 9, Satsadvl § 12, 18, Satsbaser § 8, Huvudsatser § 2, 10, 17
mån (adj.) Adj. § 38
månad Subst. § 54, Nomfraser § 73, Advl § 97
måndag Egenn. § 17
många Subst. § 61, Adj. § 71, Pron. § 5, 9, 10, 12, 155, 156, 157, 159, 161, 163, 164, 185, Nomfraser § 4, 23, 26, 38, Predv § 3, Satsadvl § 69, 84
mångahanda Pron. § 8
mången Subst. § 3, 61, Pron. § 10, 155, 163, Advb § 34, Nomfraser § 23, 26

mångenstans Advb § 37
mångenstädes Advb § 37
månget, se *mången*
månne Satsens struktur § 4, Satsadvl § 18, Satsbaser § 3, 7, Bisatser § 65, Huvudsatser § 2, 55, 68, 73, 115
månntro Satsadvl § 18
måst, se *måste*
måsta Vb § 62; se också *måste*
måste Vb § 33, 36, 61, 62, Pcp § 30, Vbfraser: Allm. § 16, 21, Advl § 10, 50, Inffraser § 8, 25, Satsadvl § 19, 86, Mod. hjälpvb § 2, 3, 5, 6, 8, 17, 18, 23, Passiv § 4, Huvudsatser § 40, Ellips § 7; se också *måsta*
måtro Satsadvl § 18
måtte Vb § 61, 62, Pcp § 30, Vbfraser: Allm. § 16, 21, Inffraser § 8, Tempus § 40, 46, Mod. hjälpvb § 2, 3, 5, 17, 18, Huvudsatser § 2, 103, 106, 109
mähä Subst. § 40
mäkta Mod. hjälpvb § 4
mäktig Adjfraser § 24, 40
mäla Vb § 36, 52
-*män* (interjbildande) Interj. § 6
människa Subst. § 40, Adj. § 68, Pron. § 37
märka Predv § 41
-*mässig* Adj. § 28, 29
mästartakter Subst. § 48
mäster Nomfraser § 7
mäta Passiv § 4
mö Subst. § 49
-*möbler* Subst. § 48
mödra- Subst. § 34
möjlig Adj. § 50, Pron. § 123, 124, Nomfraser § 23, 45, 47, Adjfraser § 26
möjligen Advb § 8, Mod. hjälpvb § 12, Huvudsatser § 48, 49
möjligtvis Advb § 8

-*na* 'henne' Pron. § 28
-*na* (vbbildande) Vb § 16, Aktionsarter § 17
-*nad* Subst. § 34, 46
nalkas Passiv § 28
narkotika Subst. § 53
natt Subst. § 47
nattetid Subst. § 34
naturalier Subst. § 48
naturligtvis Advb § 3, 8, 9, Satsadvl § 19
-*nde* (adjbildande) Adj. § 45
-*nde* (ordningstalsbildande) Räkn. § 21
ned Advb § 45, Prep. § 29; se också *ner*
nedan Advb § 9, 45
nedanför Advb § 45, Prep. § 6, 8, 10, 29, 36, Advl § 8, Prepfraser § 15, Ellips § 5
nedanifrån Advb § 45
nedannämnd Pcp § 41
nedanom Prep. § 8, 29
nedanstående Pcp § 41
nedantill Advb § 45
nedefter Prep. § 18
nederst(*a*) Pron. § 226
nedför Prep. § 18
nedigenom Prep. § 15
nedom Prep. § 8
nedra(*ns*) Adj. § 39, 57
nedre Pron. § 226
nedströms (advb el. prep.) Advb § 45, Prep. § 28
nedåt Prep. § 15, 18
nehej Interj. § 6, 7
nej Interj. § 3, 6, 7, 8, Nomfraser § 70, Satsadvl § 17, 20, 22, 81, Huvudsatser § 8, 78, 79, 84, Icke satsf. men. § 5, Samordn. § 26, Ellips § 19
nej men Huvudsatser § 82
nej visst Interj. § 6
ner Advb § 10, 45, 46, Prep. § 29, Advl § 12; se också *ned*
ner- Prep. § 29
nere Advb § 9, 45, 46
nerefter Prep. § 18, 29
neremot Prep. § 29, 34
ner(*e*)*vid* Advb § 10, Prep. § 8, 29
nerför Prep. § 18, 29, 36
neri Prep. § 8, 29
nerifrån Advb § 11, 45, Prep. § 16, 29, Advbfraser § 8, Prepfraser § 15
nerigenom Prep. § 18, 29
nerikring Prep. § 8, 29
nerom Prep. § 8, 29
neromkring Prep. § 8, 29
nerpå Prep. § 8, 29
nertill Advb § 45
nerunder Prep. § 8, 29
neruti Prep. § 29
nerv Subst. § 47

nervid Prep. § 29
neråt Advb § 45, Prep. § 15, 18, 29
neröver Advb § 45, 52, Prep. § 8, 29
netto Advb § 6, 49
newton Subst. § 54, Egenn. § 17
ni Pron. § 7, 9, 11, 16, 19, 21, 25, 27, 53, Vb § 37, 40, Nomfraser § 18, 98, Vbfraser: Allm. § 14, Predv § 14, Annex § 5, Huvudsatser § 35, Icke satsf. men. § 11
niga Vb § 58
-*ning* Subst. § 20, 21, 34, 45, 56, 69
nipper Subst. § 47, 48
nix Interj. § 6
nja Interj. § 6
njuta Vb § 58
nog 'antagligen' Advb § 6, Satsadvl § 5, 7, 11, 12, 18, 20, 22, 26, 71, Ellips § 18
nog 'tillräckligt' Advb § 6, Nomfraser § 24, 53, 78, Adjfraser § 3, 4, 8, 15, Inffraser § 15, 24, Advbfraser § 4, 9, Satsadvl § 2, 22, Bisatser § 126
nog för att Satsadvl § 26
noga Adj. § 43, Advb § 9, 12, 50, Advbfraser § 4
nogsamt Advb § 8
noll Pron. § 191, Räkn. § 5, 10, 14
nollte Räkn. § 21
nomen Subst. § 53, 67
non- Subst. § 23
nonstop Advb § 35
nord Advl § 54
nordan Advb § 9, Advl § 54
nordanom Prep. § 8, 29
nordpå Advb § 45
nordvart Advl § 54
nordöver Advb § 45
normanner Subst. § 48
norr (advb el. prep.) Prep. § 28, Advl § 54
norr om Pron. § 225, Prep. § 6, 8, 30
norra Pron. § 10, 225
norrifrån Advb § 45, Advl § 54
norrpå Advb § 45
norrut Advb § 45, 46, Advl § 54
norröver Advb § 45
noter Subst. § 48
nu Advb § 3, 15, 18, 20, 23, 26, 27, Nomfraser § 98, Advl § 93, 97, 98, Tempus § 10, 17, 31, Satsbaser § 18, Annex § 5, Bisatser § 114, 116, Huvudsatser § 101
nu för tiden Advb § 26, Advl § 97
nu genast Advbfraser § 7
numer(*a*) Adj. § 5, Advb § 26, Advl § 97, Aktionsarter § 20
nummer Nomfraser § 73
nupen Vb § 64
nutilldags Advb § 26, Prepfraser § 4
ny- Passiv § 29
-*nycklar* Subst. § 45
-*nyheter* Subst. § 48
nyligen Advb § 8, 19, Tempus § 23
nypa (vb) Vb § 57, 64
nypas Vb § 45, 49, Passiv § 28
nypt (pcp) Vb § 64
nysa Vb § 57, 64
nyss Advb § 5, 15, 19, 49, Tempus § 23
nyssnämnd Pcp § 41
nyår Egenn. § 17
nå (vb) Vb § 53, Passiv § 15
nå (interj.) Interj. § 7, 13
nåda-/nåde- Subst. § 34
nåde Interj. § 3, 14, Huvudsatser § 104
nådig Adjfraser § 26
någon Subst. § 71, Pron. § 5, 7, 8, 9, 10, 12, 109, 111, 171, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 190, 191, 194, 195, 237, Räkn. § 22, Advb § 34, Nomfraser § 23, 24, 26, 108, Obj. § 15, Predv § 5, Advbfraser § 6, Satsadvl § 69, 79, Bisatser § 22, 62; se också *något*
någon annanstans Advbfraser § 6
någon som helst Subj. § 29
någon vart Advb § 38, Advbfraser § 6
någon vidare Satsadvl § 79, 84
någondera Pron. § 9, 176, 177, 178, 182
någonsin Pron. § 8, Advb § 4, 38, Nomfraser § 45, Satsadvl § 79, Huvudsatser § 61
någonstans Pron. § 8, Advb § 3, 4, 8, 9, 38, Advl § 50, Satsadvl § 79, Bisatser § 18, 36
någonstans ifrån Prepfraser § 11
någonstädes Advb § 9, 38
någonting Pron. § 7, 8, 16, 176, 177, 178, 179, 181, 182, Nomfraser § 25, Satsadvl § 69, 79, Bisatser § 22
någorlunda Pron. § 8, Advb § 8, 9, 37, Adjfraser § 12
något (pron.) Pron. § 105, 179, Advb § 53, Vbfraser: Allm. § 10, Bisatser § 37, 44; se också *någon*

något (advb) Pron. § 179, Advb § 53, Adjfraser § 12, 18, Advl § 78, Prepfraser § 15
något av Pron. § 178, Nomfraser § 61
något lite(t) Pron. § 157, 165
något så när Advb § 37, Adjfraser § 12
någotdera Pron. § 9, 176
några, se *någon*
några få Pron. § 157
nåja Interj. § 7
nånstans Advb § 9
nånå Interj. § 7
nåväl Interj. § 7
nä Interj. § 3, 6, 7, 8, 13
näck Adj. § 57
näe Interj. § 6
nähä Interj. § 6, 7, 8
nämen Huvudsatser § 82
nämligen Advb § 3, 8, 20, Nomfraser § 69, Satsadvl § 46, 47, Bisatser § 146, 148, Samordn. § 45
nännas Vb § 45, 48, Vbfraser: Allm. § 21, Mod. hjälpvb § 5, Passiv § 28
nänä Interj. § 7, 8
nänämän Interj. § 6
näppeligen Satsadvl § 13, 18, 66
när Advb § 3, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 50, Konjn, subjn, infm. § 8, Obj. § 4, Advl § 94, Prepfraser § 9, Tempus § 14, 36, Satsbaser § 3, 11, Bisatser § 2, 18, 20, 35, 42, 78, 81, 85, 87, 89, 92, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 114, 115, 139, 142, 144, 146, 149, Huvudsatser § 61
när det gäller Prep. § 30
när (…) *någon gång* Huvudsatser § 61
när som helst Advb § 36, Bisatser § 115
nära (adj., advb el. prep.) Adj. § 43, 57, 73, Pron. § 226, Advb § 5, 12, 50, Prep. § 6, 8, 10, 28, 34, 37, 38, Adjfraser § 24, 40, Prepfraser § 15
närhelst Advb § 36, Bisatser § 115
närm(a)re (adj., pron., advb el. prep.) Pron. § 226, Advb § 12, Prep. § 28
närm(a)st (adj., pron. advb el. prep.) Pron. § 226, Advb § 12, Prep. § 28, Prepfraser § 15
närmare bestämt Nomfraser § 70
närsluten Pcp § 41
närstående Pcp § 3
närvara Vb § 63
närvarande Pcp § 41
näst (pcp) Vb § 66, Pcp § 11
näst (advb el. prep.) Pron. § 220, Advb § 35, 43, 53, Prep. § 10, Adjfraser § 13, 14, Inffraser § 16
näst efter Adjfraser § 14
nästa (subst.) Adj. § 68, Pron. § 37
nästa (pron.) Subst. § 71, Adj. § 62, Pron. § 10, 221, 222, Nomfraser § 6, 38, 49, Advl § 95, 98
nästa (vb) Vb § 66
nästad Vb § 66, Pcp § 11
nästan Adj. § 9, Räkn. § 9, Advb § 3, 6, 9, 35, 37, Adjfraser § 13, 14, Prepfraser § 15, Subjnfraser § 8, Bisatser § 94
nästintill Adjfraser § 13
nästkommande Pcp § 41
nätt och jämnt Satsadvl § 66, Bisatser § 84, 100
nää Interj. § 6, 7
nödgas Vb § 48, 49
nödsakas Vb § 48, 49
nödvändigtvis Ellips § 18
nöjd Pcp § 23
nöt (neutr.) Subst. § 40
nöt (utr.) Subst. § 47

o Interj. § 3, 13
o- Subst. § 23, 24, Adj. § 11, 31, 32, Vb § 17, Pcp § 15, 33, Advb § 7, Satsadvl § 12, 66, 73, 80, Passiv § 29
-o (advbbildande) Advb § 9
oaktat (prep.) Pcp § 42, Prep. § 28, 33, 35, 38, Flerl. fraser § 4, Bisatser § 15
oaktat (*att*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 129
oaktat det att Konjn, subjn, infm. § 9
oansett Pcp § 42, Prep. § 28, 35, Flerl. fraser § 4
oavlåtligen Advb § 35
oavsett Pcp § 42, Prep. § 28, 34, 35, Flerl. fraser § 4, Bisatser § 66, 115, 128, 145
oavsett det att Konjn, subjn, infm. § 9
oavsett om Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 128
obegriplig Adjfraser § 26
oberoende av Prep. § 30, Bisatser § 145
obetagen Pcp § 3, Pcpfraser § 6
oboe Subst. § 49
obs. Interj. § 11

observandum Subst. § 53
observera Huvudsatser § 46
och Räkn. § 8, 14, 15, 17, 18, Prep. § 39, Konjn, subjn, infm. § 2, 3, Nomfraser § 70, Vbfraser: Allm. § 16, Satsadvl § 37, 41, 74, Bisatser § 58, 98, 143, Huvudsatser § 15, 33, Kompl. men. § 5, 9, Samordn. § 2, 3, 4, 10, 16, 20
och dylikt Pron. § 203
och så vidare Samordn. § 2
ock Advb § 15
också Pron. § 34, Advb § 3, 10, 20, 23, 47, Konjn, subjn, infm. § 8, Interj. § 14, Flerl. fraser § 3, Satsadvl § 4, 32, 33, 36, 37, 38, 48, 49, 51, 85, Annex § 10, Bisatser § 128, 131, 134, 136, 149, Huvudsatser § 13, 15, Ellips § 17, Samordn. § 26, 27, 41, 42
också ifall Konjn, subjn, infm. § 8
också om Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 129, 136
odds Subst. § 52
odjur Subst. § 40
oense Adj. § 38, 57
oerhörd Pcp § 23
officer Subst. § 56
offside Advb § 45
ofrälse Adj. § 57
ofta Adj. § 5, Advb § 4, 5, 12, 34, 37, 49, Nomfraser § 62, Advl § 102, Aktionsarter § 20, 21, Samordn. § 27
oftare Advb § 41
oförskämd Pcp § 23
ogärna Advb § 7, 11
oherrans Adj. § 39, 57
ohm Subst. § 54
ohoj Interj. § 7
okej Adj. § 57, Interj. § 6, 7
okänd Pcp § 23
olaga Adj. § 57
olika Adj. § 57, Pron. § 215, Advb § 7, 11, 41, Adjfraser § 14, Advbfraser § 4
olämpor Subst. § 44
om (prep.) Adj. § 16, Prep. § 5, 6, 9, 11, 18, 22, 23, 26, 33, 34, Nomfraser § 58, 60, 77, Adjfraser § 36, 37, 40, 41, 57, Advl § 37, 43, 94, 96, 98, 102, Inffraser § 13, Subj. § 23, Bisatser § 55, 67
om (subjn) Konjn, subjn, infm. § 7, 8, 9, Nomfraser § 77, Adjfraser § 41, Obj. § 4, Prepfraser § 5, 9, Tempus § 45, 46, Bisatser § 2, 4, 55, 67, 70, 89, 90, 92, 97, 114, 131, 134, 136, 137, 138, 141, 149, Huvudsatser § 7, 55, 69, 89, 95, 102, 105, 106, 107, 109, 110, Icke satsf. men. § 28, Anf. men. § 4, Samordn. § 9
-*om* Prep. § 29
om icke Satsadvl § 48
om inte Satsadvl § 78, Bisatser § 97, Ellips § 13
om intet Advb § 50
om möjligt Bisatser § 97, Ellips § 13
om någonsin Bisatser § 97
om nödvändigt Bisatser § 97, Ellips § 13
om också Konjn, subjn, infm. § 8, Tempus § 44, Bisatser § 14, 129, 136
om så Konjn, subjn, infm. § 8
om vartannat Pron. § 98
om än Konjn, subjn, infm. § 8, Subjnfraser § 18, Bisatser § 14, 129, 136, 149
omaka Adj. § 57
ombedd Pcp § 8
ombord Advl § 17, 50
omedelbart Advbfraser § 3, Prepfraser § 15
omen Subst. § 53, 67
omfatta Passiv § 4, 8
omge Passiv § 8, 15
omgående Advb § 51
omigen Advb § 3, 43
omkring Räkn. § 9, Prep. § 5, 6, 11, 18, 27, 29, 31, 34, Advl § 8
-*omkring* Prep. § 29
område Prep. § 5
omsams Adj. § 57, Advb § 50
omstridd Pcp § 10
omvittnad Pcp § 17
omvänt Satsadvl § 41, 42
omöjligen Satsadvl § 66
omöjligtvis Satsadvl § 66
ond Adj. § 43, 44
onekligen Advb § 49
onus Subst. § 53
opaliserande Pcp § 32
operera sig Vb § 10
opp Advb § 45
oppe Advb § 45
optimal Nomfraser § 48
optimum Subst. § 53
opus Subst. § 67

-or Subst. § 20, 46
orange Adj. § 57
ordalag Subst. § 51
orden Subst. § 66
order Subst. § 45, 51
ordinarie Adj. § 57
ordna Vb § 13
original Subst. § 40
orka Vb § 11, 33, 62, Vbfraser: Allm. § 16, 21, Inffraser § 8, Mod. hjälpvb § 4, 10, 19, Passiv § 4
orka med Inffraser § 25, Mod. hjälpvb § 4, 19
orsakad Passiv § 15
orsakas Passiv § 8
oräknad Flerl. fraser § 4
osa Obj. § 29, Passiv § 4
osams Adj. § 38, 57
oskyldig Adjfraser § 38
oss Pron. § 9, 11, 19, 53, Obj. § 16; se också *vi*
oss emellan sagt Prepfraser § 11
ost (väderstreck) Advl § 54
ostvart Advl § 54
osäker Adjfraser § 57
otalig Pron. § 155
otalt Adj. § 57
otillfreds Adj. § 38
otvivelaktig Adj. § 39
oupphörligen Advb § 35
ovan (advb) Advb § 9, 10, 45, Prep. § 34
ovan (prep.) Prep. § 8, 26, 34
ovan- Advb § 10
ovanför Advb § 11, 45, Prep. § 6, 8, 10, 29, 34, 36, Prepfraser § 15, Ellips § 5
ovanifrån Advb § 45
ovannämnd(a) Pcp § 41, Nomfraser § 6, 30
ovanom Prep. § 8, 29
ovanpå Advb § 10, 45, Prep. § 6, 8, 29, 31
ovanstående Pcp § 41
ovantill Advb § 45
ovetande Flerl. fraser § 4
ovillkorligen Advb § 3
oviss Adjfraser § 57
ovisst Bisatser § 145
ovärdig Adjfraser § 40

paktum Subst. § 53
paltor Subst. § 44
panorama Subst. § 44
pantalonger Subst. § 48
pappa Pron. § 27
papper Subst. § 67, 68
pappersmeriter Subst. § 48
papperspelle Egenn. § 4
partner Subst. § 51
pascal Subst. § 54
pass (advb) Advb § 42, Adjfraser § 12
pass (interj.) Interj. § 10
passa Passiv § 4
passé Adj. § 38
passionerad Pcp § 12
pastor Nomfraser § 73
pax Interj. § 10
pekunier Subst. § 48
pellets Subst. § 52
penater Subst. § 48
pengar Subst. § 45
penséer Subst. § 48
pensum Subst. § 53, 67
per Prep. § 26, 35, Nomfraser § 60, Advl § 102
perfid Adj. § 56
periodvis Advb § 37
personal Subst. § 51, 54, 60
personalier Subst. § 48
petitum Subst. § 53, 67
pickels Subst. § 52
piggelin Adj. § 57
pin färsk Adjfraser § 13
pingst Egenn. § 3, 17
pingstas Prepfraser § 4
pipa (vb) Vb § 58
pirum Adj. § 26, 57
-planer Subst. § 48
-plans Adj. § 57
plasma Subst. § 46
plats Pron. § 66
platt (advb) Satsadvl § 76
plenum Subst. § 53, 67
pluralis Subst. § 66
plus Prep. § 26, 39, Konjn, subjn, infm. § 2, Bisatser § 14, 62
-plågor Subst. § 44
pläga Vb § 9, Inffraser § 8
pojke Icke satsf. men. § 16
pojkvask(er) Subst. § 45
polisonger Subst. § 48, 63
politikus Subst. § 53

poly- Subst. § 23
ponny Subst. § 46
poppis Adj. § 57
post- Adj. § 32, Vb § 17
pratas vid Passiv § 28
pre- Subst. § 24, Adj. § 32, Vb § 17
precis Advb § 19, 35, 37, Adjfraser § 14, Advl § 98, Advbfraser § 3, Prepfraser § 15, Subjnfraser § 8, Satsadvl § 60, 66, Bisatser § 94, Ellips § 18
precis som Bisatser § 92
predikan Subst. § 66
preliminärer Subst. § 48
pressrosor Subst. § 44
prestanda Subst. § 53
prima Adj. § 57
primus Adj. § 26
primärt Satsadvl § 61
prins Pron. § 27, Nomfraser § 73, Icke satsf. men. § 14
prinsessa Pron. § 27, Icke satsf. men. § 14
-priser Subst. § 48
prisma Subst. § 44, 46
pro Prep. § 26, 35
pro- Subst. § 23, 24, Adj. § 32
procent Subst. § 54
professor Nomfraser § 73
proffs Subst. § 40
promille Subst. § 54
pronomen Subst. § 53, 67
pryd Adj. § 55, 56
präglas Passiv § 8
pseudo- Subst. § 23, 24, Adj. § 31
pst Interj. § 7, 13
ptro Interj. § 13
pumps Subst. § 52
pur Adj. § 39
purpur Subst. § 66
purpurne Adj. § 57
pussas Vb § 49
pust Subst. § 17
pyjamas Subst. § 52
pyton Advb § 50
pytte Adj. § 57
pytt(san) Interj. § 3
på Adj. § 16, 19, Advb § 10, 45, Prep. § 5, 6, 7, 8, 14, 20, 22, 23, 26, 34, 36, Interj. § 14, Nomfraser § 58, Adjfraser § 32, 33, 36, 37, 39, 40, 51, 57, Obj. § 7, 28, Advl § 40, 44, 47, 94, 96, 98, 105, 106, Prepfraser § 15, Satsadvl § 79, Aktionsarter § 5, Ellips § 5
-på Prep. § 29
på alla de {sätt/vis} Pron. § 123
på andra sidan (av/om) Pron. § 213, Prep. § 9, 30
på avstånd från Prep. § 30
på baksidan av Prep. § 6, 8
på basen av Prep. § 30
på basis av Prep. § 30
på … bekostnad Prep. § 30, 33, Prepfraser § 3
på bekostnad av Prep. § 30
på {båda/bägge} sidor(na) om Prep. § 12
på den andra sidan (av/om) Prep. § 9
på den här sidan (av/om) Prep. § 9, 30
på den tiden Advl § 94
på denna sidan (av/om) Prep. § 9
på det (att) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Nomfraser § 19, Mod. hjälpvb § 17, Bisatser § 61, 126
på framsidan av Prep. § 6, 8
på grund av Prep. § 30, 35, Nomfraser § 55, Adjfraser § 30, Passiv § 3, Bisatser § 61
på grund av att Konjn, subjn, infm. § 8
på {höger/vänster} sida om Pron. § 224
på insidan av Prep. § 6, 8
på … konto (t.ex. *på slumpens konto*) Nomfraser § 9
på nivå med Prep. § 30
på nytt Advb § 43, Advl § 103
på … när Prep. § 30, 33
på … område (t.ex. *på fysikens område*) Nomfraser § 9
på ovansidan av Prep. § 6, 8
på samma gång Satsadvl § 42, Bisatser § 112
på tal om Prep. § 30, 35
på undersidan av Prep. § 6, 8
på uppdrag av Prep. § 30
på utsidan av Prep. § 6, 8
på villkor att Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 51, 92, 141
på … vägnar Prep. § 30, 33, Nomfraser § 9, Prepfraser § 3
påfallande Passiv § 20
påföljande Pron. § 221, Pcp § 41
påminna Vb § 52
påsk Egenn. § 3, 17

påskas Prepfraser § 4
påstå Pcp § 8
påstådd Pcp § 8

-ra (vbbildande) Vb § 16
radian Subst. § 54
radio Subst. § 49
rakt Prep. § 36, Advbfraser § 5, Prepfraser § 15, Satsadvl § 76
rand Subst. § 47
randas Passiv § 28
rang Nomfraser § 50
re- Vb § 17
-re Prep. § 31
reda (adj.) Adj. § 57
redan Pron. § 34, Advb § 4, 6, 47, Advl § 66, 111, Satsadvl § 53, 63, Tempus § 23, Bisatser § 57
redo Adj. § 38, 57
reds Prepfraser § 4
regalier Subst. § 48
regelbunden Pcp § 23
reinkarneras Vb § 49
reko Adj. § 57
rektor Nomfraser § 7
rekviem Subst. § 67
rekvisita Subst. § 53
relativt Prep. § 28, Passiv § 20
remi Adj. § 57
rena (*rama*) Subst. § 71, Nomfraser § 5
renons Adj. § 38, 57
rent ut Advb § 10
representeras Passiv § 8
repressalier Subst. § 48
reseeffekter Subst. § 48
respektive (pron.) Pron. § 86
respektive (konjn) Konjn, subjn, infm. § 2, 3, Samordn. § 3, 10
restantier Subst. § 48
-rester Subst. § 48
resterande Pron. § 218, Pcp § 41
-restriktioner Subst. § 48
-resurser Subst. § 48
retas Vb § 49
retro- Adj. § 32
retrograd Adj. § 56
rida Vb § 58
rigid Adj. § 56
rik Adjfraser § 37
rike Subst. § 33
riks- Subst. § 33
riktigt Adj. § 9
rimligen Mod. hjälpvb § 7
rimligtvis Advb § 8, Mod. hjälpvb § 18
ringa (adj.) Adj. § 43
rinna Vb § 57
riskera Vb § 9, Inffraser § 8
rist (pcp) Pcp § 11
rista Vb § 66
ristad Vb § 66, Pcp § 11
riva Vb § 58
rivas Vb § 45, 49
ro (vb) Vb § 53
rododendron Subst. § 66
ros (utr.) Subst. § 44
rosa (adj.) Adj. § 57
rosen- Subst. § 34
rot Subst. § 47
royalty Subst. § 52
rudis Adj. § 57
-rums Adj. § 57
runt Prep. § 5, 6, 9, 11, 18, 28, 33, Prepfraser § 11
runtikring Prep. § 27, 29
runtom Prep. § 29
runtomkring Prep. § 11, 27, 29
rutinerad Pcp § 12
rycka Vb § 64
ryckas med Vb § 49
ryka Vb § 57, 64
ryktas Vb § 49, Passiv § 28
rymma 'ha rum för' Pcp § 14, Obj. § 29, Passiv § 4
rymmas Passiv § 4
rysa Vb § 64
ryta Vb § 57
rå (subst.) Subst. § 40, 49
rå (vb) Vb § 53
råd Subst. § 40
råka Vb § 9, 33, 62, Vbfraser: Allm. § 9, 16, 21, Inffraser § 8, 25
räcka Advl § 57, Passiv § 15
rädas Vb § 48
rädd Adj. § 55, 56, Adjfraser § 25
räkenskaper Subst. § 48
räkna Predv § 40, Prepfraser § 7

räls Subst. § 52
ränker Subst. § 48
rännil Subst. § 45
rätt (pron.) Pron. § 227, Advb § 45, Nomfraser § 30, 49
rätt (advb) Advb § 37, Prep. § 36, Advbfraser § 5, Prepfraser § 15
rätt (*om*) Konjn, subjn, infm. § 8
rätt som Konjn, subjn, infm. § 8
rätt (*så*) Adjfraser § 12
rätta (pron.) Pron. § 227
-*rättigheter* Subst. § 48
rättskaffens Adj. § 57
rödja Vb § 55
röna Vb § 52
rörande (prep.) Pcp § 42, Prep. § 28, 35
röta (vb) Vb § 66
rötad Vb § 66, Pcp § 11
rött (pcp) Vb § 66, Pcp § 11

-*s* (advb- och prepbildande) Prep. § 31
-*s* (advbbildande) Advb § 9
-*sa* (vbbildande) Vb § 16
sabla Adj. § 39, 57
sablar Interj. § 3, 11
sagd(*a*) Pcp § 9, 41
sagt och gjort Flerl. fraser § 4
sak Nomfraser § 19, 26
-*saker* Subst. § 48
sakna Pron. § 47, 96
saknas Passiv § 28
sakta Adj. § 43, 57, Advb § 12, 49, 50, Advbfraser § 4
sakören Subst. § 50
salig Ellips § 17
salt Subst. § 46
sam- Subst. § 23, Vb § 17
-*sam* Adj. § 28
same Subst. § 45, 49
samlas Vb § 49
samma Subst. § 8, 71, Adj. § 62, Pron. § 10, 28, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 212, 215, Konjn, subjn, infm. § 8, Nomfraser § 6, 49, Eg. subj. § 11, 12, Subjnfraser § 6, 9, Bisatser § 86, 106, 107, 109, 110
samma en Pron. § 201
samma sak Pron. § 201
sammaledes Advb § 42
sammalunda Pron. § 8, Advb § 9, 42, Subj. § 10
samman Advb § 3, 6, 9
samman med Prep. § 30
sammanfattningsvis Satsadvl § 37
sammansvuren Adj. § 68
sammastädes Pron. § 8
sams Adj. § 38, 57
samt Konjn, subjn, infm. § 2, 3, Samordn. § 2, 3
samtidig Samordn. § 15
samtidigt Satsadvl § 42
samtidigt med Bisatser § 15
samtidigt med att Konjn, subjn, infm. § 8
samtidigt som Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 14, 100, 101, 104, 112
samtlig Subst. § 71, Pron. § 7, 10, 121, 122, 123, 126, 127, Räkn. § 10, 11, Nomfraser § 8, 23, 38, Predv § 3
samvetsbetänkligheter Subst. § 48
-*sa*(*n*) (egennbildande) Egenn. § 7
-*san* (interjbildande) Interj. § 11
sannerligen Satsadvl § 20
sannskyldig Adj. § 39
satan Interj. § 13, Huvudsatser § 60
satt Pcp § 9
saturnalier Subst. § 48
sch Interj. § 13
schah Subst. § 66
schema Subst. § 53
se (vb) Vb § 11, 53, 59, Pcp § 8, Obj. § 19, Predv § 40, Advl § 10, Inffraser § 9, 13, 25, Aktionsarter § 15, Satsbaser § 13, Bisatser § 61, 65, 77
se (interj.) Interj. § 7, 11, 16, Huvudsatser § 46, 91, Icke satsf. men. § 5
se till Vb § 10
se ut Vb § 33, 62, Predv § 22, 26, 27, Inffraser § 8, 25, Subj. § 21, Satsadvl § 77, Mod. hjälpvb § 2, Bisatser § 85
sebu Subst. § 52
sedan (advb) Advb § 6, 19, 20, 23, 52, Prep. § 34, 37, Satsadvl § 32, 37, 39, Bisatser § 114, 116
sedan (prep.) Pron. § 55, Advb § 52, Prep. § 22, 23, 26, 34, 35, 37, 39, Advl § 100, 104, Prepfraser § 5, 8, 15, Tempus § 20, Bisatser § 105
sedan (subjn) Prep. § 39, Konjn, subjn, infm. § 8, 9, 12, Advl § 95, 100, 104, Prepfraser § 5, Tempus § 20, 37, Bisatser § 2, 15, 92, 94, 96, 99, 101, 102, 105, 142

sedan dess Prepfraser § 4
sedan … tillbaka Prep. § 30, 33
seende Pcp § 30
sej se *sig*
sekel Subst. § 54, Räkn. § 4
sekund Subst. § 54, Advl § 97
sekunda Adj. § 57
selfmade Adj. § 57
semi- Subst. § 24
sen (advb) Huvudsatser § 15, Ellips § 15; se också *sedan* (advb)
sen (prep.) Prep. § 23; se också *sedan* (prep.)
senare Advb § 8
senast(e) Pron. § 220, Advb § 8, Advl § 95
serum Subst. § 53, 67
ses Vb § 45
setat Vb § 57, Pcp § 10; se också *sitta*
shit Interj. § 11
shorts Subst. § 52, 63
si (interj.) Interj. § 7, Icke satsf. men. § 5
sicken Pron. § 203, 206, 207, 210, Nomfraser § 36, Bisatser § 79, Huvudsatser § 92
-sides Advb § 9
-siffror Subst. § 44
sig Pron. § 11, 26, 27, 83, 84, 97, 153, Nomfraser § 18, Obj. § 13, 16, Prepfraser § 3, Samordn. § 14
signum Subst. § 53
silverne Adj. § 57
simma Vb § 63
simmad Vb § 63
simsalabim Interj. § 10
sin Pron. § 11, 26, 83, 85, 86, 87, 97, 142, 144, 153, Samordn. § 14
singularis Subst. § 66
-sion Subst. § 20
sist (subjn) Konjn, subjn, infm. § 8
sist(a) (pron.) Pron. § 10, 220, 226, Nomfraser § 4, 31, 61
sistliden Pcp § 41, Advl § 95
sitt se *sin*
sitta Adj. § 5, Pron. § 231, Vb § 9, 11, 44, 57, Pcp § 10, Predv § 24, Eg. subj. § 13, Advl § 49, Aktionsarter § 6, 15, Bisatser § 85, Samordn. § 18; se också *setat*
sjask(er) Subst. § 45
sjuda Vb § 58
sjunga Vb § 58
sjunka Vb § 58
sjutton Pron. § 114
själv Subst. § 71, Pron. § 10, 11, 21, 30, 54, 83, 84, 86, 153, 230, 231, 232, 234, 235, Nomfraser § 8, 9, 17, 18, 25, 53, 79, Vbfraser: Allm. § 8, Obj. § 13, Predv § 5, 15, Subjnfraser § 6, Flerl. fraser § 9, Satsbaser § 5, Samordn. § 14
självaste Pron. § 230, 232
självsläckas Vb § 49
sjö Subst. § 45, 66
sjöss Prepfraser § 4
-sk Adj. § 28, 29
ska se *skall*
-ska (substbildande) Subst. § 44, Egenn. § 13
-ska (vbbildande) Vb § 16
skadas Vb § 49
skakis Adj. § 57
skall (vb) Vb § 61, Vbfraser: Allm. § 21, Inffraser § 8, Tempus § 3, 30, 31, 33, 40, Mod. hjälpvb § 2, 16, 21, Bisatser § 126, 148, Huvudsatser § 51, Anf. men. § 3; se också *skola*
skank Subst. § 44
-skap Subst. § 20, 21, 30, 40, 46, 51, Vb § 24, Pcp § 18, 35
skapa Vb § 66, Pcp § 11
skapad Pcp § 11
skapt Pcp § 11
ske Vb § 11, 42, 53, Eg. subj. § 13, Inffraser § 25, Bisatser § 47, 61, Ellips § 17
skilja Vb § 55
skiljas Passiv § 28
skil(j)d Pcp § 9
skina Vb § 58
skingras Vb § 49
skita Vb § 58
skjuta Vb § 58
sko (subst.) Subst. § 49
sko (vb) Vb § 53
skogs Prepfraser § 4
skogsrå Subst. § 40
skola (vb) Vb § 33, 38, 61, 62, Nomfraser § 76, Vbfraser: Allm. § 16, 21, Advl § 10, 50, Inffraser § 8, 13, 25, 32, Satsadvl § 19, 21, Tempus § 28, 29, 30, 33, 36, 39, 40, 42, 43, Mod. hjälpvb § 3, 5, 16, 17, 20, 21, 22, 23, 24, Passiv § 4, Bisatser § 126, 148, Huvud-

satser § 40, 50, Ellips § 7; se också *skall, skulle*
skolande Pcp § 30
skolat se *skola*
-skop Substs. § 40, 51
-skor Substs. § 49
skrida Vb § 58
skridsko Substs. § 49
skrika Vb § 58
skriptum Substs. § 53
skriva Vb § 58
skrofler Substs. § 48
skrupler Substs. § 48
skrynklas Vb § 49
skryta Vb § 57
skrå (adj.) Adj. § 26
skrä(da) Vb § 53
skulla se *skola*
skullat se *skola*
skulle Vbfraser: Allm. § 21, Tempus § 3, 15, 17, 30, 40, 42, 43, 46, 47, 48, Mod. hjälpvb § 2, 13, 15, 21, 22, 23, 24, 26, Bisatser § 126, 129, 133, 135, 141, 148, Icke satsf. men. § 46, Anf. men. § 3; se också *skola* (vb)
skulor Substs. § 44
skumraskmetoder Substs. § 48
skvätta Vb § 64
sky (subst.) Substs. § 45
sky (vb) Vb § 53
skyla Vb § 36; se också *skyler*
skyldig Adjfraser § 3, 27, 38, 40, Inffraser § 28, Satsens struktur § 6, Subj. § 13
skyler Vb § 52; se också *skyla*
skymmas Passiv § 8
skynda Inffraser § 14
skål (interj.) Interj. § 10, 16
skälla Predv § 41, Prepfraser § 7
skälva Vb § 64
skämmas Vb § 49, Passiv § 28
skänka Passiv § 15
skära Vb § 57
skörde- Substs. § 34
-sla Substs. § 44
slacks Substs. § 52
slag 'sort' Substs. § 5, 41, Pron. § 111, Nomfraser § 50
slagen Pcp § 8
slagit Vb § 59; se också *slå* (vb)
slags Pron. § 111, 118, 121, Nomfraser § 50
slammas igen Vb § 49
slarv(er) Substs. § 45
-sle Substs. § 50
slik Pron. § 203, Bisatser § 86
slinka Vb § 57
slinta Vb § 57
slippa Pron. § 47, 96, Vb § 33, 57, 62, Vbfraser: Allm. § 21, Inffraser § 8, 25, Mod. hjälpvb § 3, 18, 25
slippers Substs. § 52
slita Vb § 49, 58
sliten Pcp § 23
slogan Substs. § 52
slogs Vb § 45; se också *slåss*
sluka Vb § 63
slut (subst. el. interj.) Interj. § 7
slut (adj.) Adj. § 38, 57
sluta Vb § 9, 58, 63, Vbfraser: Allm. § 21, Obj. § 19, Advl § 41, 51, Inffraser § 8, 13, 25, Aktionsarter § 6, 18, Bisatser § 61, Huvudsatser § 33, Samordn. § 20
sluten Pcp § 23
slå (subst.) Substs. § 45
slå (vb) Vb § 53, 59; se också *slagit, slått*
-slå (subst.) Substs. § 49
slående Pcp § 30
slåss Vb § 45, 49, Passiv § 28; se också *slogs*
slått Vb § 59, Pcp § 8; se också *slå*
släkt (adj.) Adj. § 38, 57
smaka Pcp § 14, Obj. § 29, Advl § 55, Passiv § 4
smaskens Adj. § 57
smekas Vb § 49
smita Vb § 58
smord Pcp § 9
smulten Pcp § 10
smyga Vb § 57
små Adj. § 44, 53, 54, Adjfraser § 63, Icke satsf. men. § 18
små- Substs. § 44, 45, 48
smårum Substs. § 51
småstycken Substs. § 50
småsyskon Substs. § 51
smått Adj. § 44
smälla Vb § 64
smält Vb § 64, Pcp § 10
smälta Vb § 64
smärre Adj. § 44, 48

smörgåsnisse Egenn. § 4
smörja Vb § 55
smörjd Pcp § 9
snar Advb § 8
snarare Adj. § 9, 45, Advb § 8, Nomfraser § 70, Subjnfraser § 4, Satsadvl § 42, Bisatser § 110, Samordn. § 26
snarast Adj. § 9, Advb § 8, Satsadvl § 2, 42
snart Advb § 5, 8, 19, 23, 49
snett Prep. § 36, Advbfraser § 5, Prepfraser § 15
snika Vb § 58, 64
snille Subst. § 40
snipp snapp snorum Interj. § 10
sno Vb § 53
snubbor Subst. § 44
snyta Vb § 57
snälla Huvudsatser § 44, Icke satsf. men. § 18, 24
snö Subst. § 66
snöd Adj. § 55, 56
socken Subst. § 66
-*sockor* Subst. § 44
-*sof* Subst. § 46
solid Adj. § 55, 56
solo (subst.) Subst. § 53
solo (adj.) Adj. § 57
solochvåra Vb § 16
solokvist Adj. § 57
som Adj. § 46, 63, Pron. § 54, 105, 106, 158, 200, Advb § 28, 30, 42, Prep. § 39, Konjn, subjn, infm. § 7, 8, 9, 11, Nomfraser § 35, 52, 53, 54, 58, 69, 70, 112, Adjfraser § 14, 62, Vbfraser: Allm. § 20, Obj. § 25, Predv § 4, 6, 9, 16, 22, 23, 25, 26, 29, 32, 36, 39, 40, 41, 46, 47, 49, 51, 55, Eg. subj. § 2, Advl § 93, Pcpfraser § 7, Advbfraser § 4, Subjnfraser § 3, 4, 6, 9, 10, 16, 17, Satsens struktur § 4, 5, Subj. § 6, 9, 10, 15, Satsadvl § 37, Tempus § 45, Satsbaser § 6, 7, 11, 13, Bisatser § 2, 3, 4, 18, 19, 22, 24, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 42, 44, 71, 72, 74, 79, 80, 85, 86, 90, 95, 105, 106, 109, 111, 112, 113, 114, 115, 121, 122, 123, 130, 131, 134, 146, Huvudsatser § 2, 69, 91, 92, 96, Icke satsf. men. § 28, Anf. men. § 4, Samordn. § 9
som det heter Nomfraser § 70
som en följd av Prep. § 30, Bisatser § 15
som helst Pron. § 5, 147, 177, 182, 192, Advb § 32, 36, Bisatser § 30, 115
som om Konjn, subjn, infm. § 9, Subjnfraser § 4, 10, Subj. § 21, Satsadvl § 77, 78, Bisatser § 47, 90, 112, 131
som synes Satsadvl § 2
somlig Subst. § 71, Pron. § 10, 186, 187, Nomfraser § 38, Eg. subj. § 10
sommar Subst. § 66
somras Prepfraser § 4
somt Pron. § 186
son Subst. § 47
-*son* (egennbildande) Egenn. § 7
Sonen Egenn. § 17
sopor Subst. § 44
-*sor* Subst. § 20
sorge- Subst. § 34
sort Subst. § 5, 41, Pron. § 66, 111, Nomfraser § 50
sorters Pron. § 111
sorts Pron. § 111, 118, Nomfraser § 50
sova Vb § 41, 58
spann Subst. § 47
spara Vb § 66
sparad Vb § 66, Pcp § 11
spard Vb § 66, Pcp § 11
sparkas Vb § 49
spasm Subst. § 47
specerier Subst. § 48
speciellt Satsadvl § 61
speciellt som Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 95
specimen Subst. § 53
spela Vb § 66
spelad Pcp § 11
spelevink(*er*) Subst. § 45
spelt (pcp) Pcp § 11
spinna Vb § 57
spirituosa Subst. § 53
spjälka Vb § 66
splitter ny Adjfraser § 13
spolieras Vb § 49
spor Subst. § 47
spord Pcp § 9
sportler Subst. § 48
spricka (vb) Vb § 57
sprida Vb § 58, 64
springa (vb) Vb § 57, Samordn. § 18

spritta Vb § 57, 64
spy Vb § 53
spå Vb § 53
spån Subst. § 44
spång Subst. § 47
spä(da) Vb § 53
spänd Pcp § 23
spöke Subst. § 40
spörja Vb § 55
ssss Interj. § 13
-st Prep. § 31
stackare Subst. § 45
stackars Adj. § 39, 57, Pron. § 21, 32, 54, Interj. § 3, 14, Nomfraser § 50
stackot Adj. § 26
stad Subst. § 47
stadd Pcp § 9
stadgar Subst. § 45
stadsprivilegier Subst. § 48
stall Subst. § 45, 51
stamlokus Subst. § 67
stanna Aktionsarter § 15
stans Advbfraser § 6
-stans Advb § 9, 34
stark Adjfraser § 16
starkdrycker Subst. § 48
statsfinanser Subst. § 48
steroider Subst. § 48
sticka (vb) Vb § 57
sticks Vb § 45
stiga Vb § 58
stigma Subst. § 53
still Adj. § 57, Advb § 12, 50
stilla Adj. § 43, 57, Advb § 12, 50, Advbfraser § 4
stimulantia/stimulantier Subst. § 48, 53
stinga Vb § 57
stinka Vb § 57, Obj. § 29, Passiv § 4
stinn Adjfraser § 30
stjäla Vb § 57
stjärna Subst. § 33
sto Subst. § 40
stog Vb § 59; se också *stå*
stolts Adj. § 57
stor Adj. § 3, 8, 10, 12, 44, 55, Nomfraser § 24, Adjfraser § 16; se också *större, störst*
storslagen Pcp § 23
strand Subst. § 47
strax Advb § 5, 6, 15, 19, 23, 49, Advbfraser § 3, Prepfraser § 15
strida Vb § 58, 64, Pcp § 10
stridd Pcp § 10
-strumpor Subst. § 44
stryka Vb § 57
strypa Vb § 64
strö Vb § 53
strömt Adj. § 57
-studier Subst. § 48
stundande Pcp § 41
-stundande Advl § 95
stundom Advb § 37
stundtals Advb § 37
stundvis Advb § 37
stupa Vb § 63
-stupa Advb § 9
stupid Adj. § 56
styck Subst. § 54, Räkn. § 9
stycken Subst. § 54, Pron. § 157, 177, 188, Räkn. § 9
styckna Räkn. § 9
styrman Nomfraser § 7
styv Nomfraser § 23, Adjfraser § 13
stå Adj. § 5, Pron. § 84, 231, Vb § 9, 11, 53, 59, 60, Pcp § 8, Predv § 16, 24, 29, Eg. subj. § 11, 13, Advl § 25, 49, Inffraser § 5, 13, 24, 25, Subj. § 21, Aktionsarter § 6, 15, Bisatser § 47, 85, Anf. men. § 12, Samordn. § 18; se också *stog*
stå ut Mod. hjälpvb § 4
stående Vb § 60, Pcp § 30
stålar Subst. § 45
stånd Subst. § 47
stånda Vb § 60
stånden Pcp § 8
stång Subst. § 47
stångas Vb § 49
-städes Advb § 9, 34
städja Vb § 55
städsla Vb § 13
ställa Vb § 3, 11, Prep. § 14, Obj. § 19, Predv § 39, Advl § 51, Inffraser § 13, Bisatser § 85
stället Pron. § 50
ställföreträdande Pcp § 41
ständig Adj. § 39
stödd Pcp § 9
stödja Vb § 55

större Adj. § 48; se också *stor*
störst Nomfraser § 45; se också *stor*
stört- Adj. § 32
-stövlar Subst. § 45
sub- Adj. § 32, Vb § 17
subsidier Subst. § 48
-subventioner Subst. § 48
suga Vb § 58
sugen Pcp § 23
sulten Vb § 64
summen Vb § 63
sunnan Advb § 9, Advl § 54
sunnanom Prep. § 8, 29
supa Vb § 58
super- Subst. § 23, 24, Adj. § 32
sutten Pcp § 10
svald Pcp § 9
svan Subst. § 44
svara Vb § 52
svear Subst. § 45
svida Vb § 58
svika Vb § 58
svin Subst. § 40
svulten Vb § 64, Pcp § 10
-svårigheter Subst. § 48
svälja Vb § 55
väljd Pcp § 9
svält (pcp) Vb § 64, Pcp § 10
svälta Vb § 57, 64
svära Vb § 57
svärja Vb § 57
sy Vb § 53
syd (advb el. prep.) Prep. § 28, Advl § 54
sydpå Advb § 45
sydvart Advl § 54
sydöver Advb § 45
symboliseras Passiv § 8
synas Vb § 33, 45, 52, 62, Eg. subj. § 13, Infraser § 8, 28, Subj. § 23, Aktionsarter § 15, Bisatser § 61, 65; se också *syntes*
synbarlig Adj. § 39
synd (adj.) Adj. § 38, 57
synnerlig Adj. § 39
synnerligen Advb § 3
synops(is) Subst. § 47
syntes Vb § 45; se också *synas*
-syror Subst. § 44
syskon Subst. § 40
-sysslor Subst. § 44
syster Pron. § 27, Nomfraser § 7, 73, Icke satsf. men. § 13, 16
så (subst.) Subst. § 45
så (vb) Vb § 53
så (advb) Adj. § 46, Pron. § 156, 209, Advb § 3, 17, 20, 41, 42, Konjn, subjn, infm. § 8, Nomfraser § 36, Adjfraser § 12, 14, 15, 18, Predv § 3, 5, 11, Advl § 1, 4, 71, 113, Advbfraser § 4, 9, Subjnfraser § 9, Satsens struktur § 4, Subj. § 6, 10, Satsadvl § 12, 37, 48, 59, 79, Tempus § 17, Satsbaser § 2, 7, 18, 23, Annex § 3, 5, 9, 13, 14, Bisatser § 2, 4, 7, 33, 41, 52, 63, 79, 80, 84, 85, 86, 92, 93, 100, 106, 107, 109, 111, 112, 114, 115, 122, 123, 124, 128, 130, 131, 134, 136, 147, 149, Huvudsatser § 13, 15, 16, 44, 45, 91, 92, 96, Kompl. men. § 9, Samordn. § 11, 26, 27, 39, Ellips § 15, 17
så (konjn) Advb § 42, Konjn, subjn, infm. § 2, 3, 8, Satsadvl § 46, Bisatser § 4, 124, 146, 148, Kompl. men. § 9, Samordn. § 2, 3, 46
så (subjn) Advb § 42, Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 63, 124
så att (konjn) Konjn, subjn, infm. § 8
så att (subjn) Advb § 42, Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Satsadvl § 78, Tempus § 39, Bisatser § 2, 4, 63, 84, 85, 96, 124, 126, Samordn. § 46
så där Advb § 37
så där ja Interj. § 5
så fort (*som*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 112
så gott (*som*) Adjfraser § 13, Bisatser § 112
så här Advbfraser § 8
så klart Huvudsatser § 42
så länge (*som*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Advl § 104, Bisatser § 2, 112
så mycket Bisatser § 86
så mycket hellre som Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 95
så mycket mer som Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 2, 95
så mycket mindre som Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 95
så mycket som Subjnfraser § 11
så många som Subjnfraser § 11
så och så Samordn. § 16
så ofta (*som*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 102, 112

så pass Advb § 10, Adjfraser § 12
så sant (*som*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 112, 141
så sent som Satsadvl § 63
så snart (*som*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 112
så … som helst Advb § 36
så tidigt som Satsadvl § 63
så värst Adjfraser § 12
sådan Subst. § 71, Adj. § 71, Pron. § 7, 10, 17, 60, 111, 118, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 215, Nomfraser § 26, 28, 36, 41, 49, Eg. subj. § 12, Subjnfraser § 9, Passiv § 4, Annex § 5, Bisatser § 2, 41, 52, 63, 79, 80, 85, 86, 92, 106, 107, 109, 110, 112, 123, 124, Huvudsatser § 91, 92, 96, Ellips § 2; se också *sån*
sådan där Pron. § 203, 212, Advbfraser § 8
sådan här Pron. § 203, 212, Advbfraser § 8
såframt Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 92, 141
såld Pcp § 9
således Advb § 9, 20, Satsadvl § 46
sålunda Advb § 8, 9, 15, 20, Satsadvl § 46
sån Pron. § 203; se också *sådan*
såsom Konjn, subjn, infm. § 8, Nomfraser § 70, Subjnfraser § 3, 10, 16, 17, Bisatser § 85, 106, 111
såt (adj.) Adj. § 55
såtillvida som Bisatser § 112
såvida Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 92, 141, Huvudsatser § 102
såvitt (*som*) Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 92, 141
såväl Advb § 48, Konjn, subjn, infm. § 2, Subjnfraser § 9, 10, Satsadvl § 37, Samordn. § 12
såväl som Konjn, subjn, infm. § 2, Subjnfraser § 9
så(*å*) Interj. § 7
säg Icke satsf. men. § 8
säg (*mig*) Huvudsatser § 46
säga Vb § 55, Passiv § 5, Bisatser § 77; se också *säger*, *säja*
sägen Subst. § 45, 66
säger Räkn. § 9; se också *säga*
säja Vb § 55; se också *säga*
säker Adjfraser § 57
säkerligen Advb § 8, 9
säkert Satsadvl § 2, Huvudsatser § 20
älja Vb § 55
säljes Vb § 45
sällan Advb § 3, 5, 34, 37, 49, Advl § 102, Satsadvl § 66, Aktionsarter § 21
sämre Adj. § 43, 44, Advb § 12
sämst Adj. § 43, 44, Advb § 12
är- Vb § 17
särdeles Adj. § 38, 57, Advb § 9
särskild Pron. § 182
särskilt Nomfraser § 70, Satsadvl § 53, 56, 61, Bisatser § 57, Samordn. § 41, 42
särskilt som Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 95
sätta Vb § 9, 10, 11, 20, 21, 55, Obj. § 19, Predv § 39, Advl § 9, 27, 34, 51, Inffraser § 25, Bisatser § 85
söcken (adj.) Adj. § 55
söder (advb el. prep.) Prep. § 28, Advl § 54
söder om Pron. § 225, Prep. § 6, 8, 30
söderifrån Advb § 45, Advl § 54
söderpå Advb § 45
söderut Advb § 10, 45, 46, Advl § 54
söderöver Advb § 45
södra Pron. § 10, 225
sökes Vb § 45
sökt (pcp) Pcp § 23
sönder Advb § 50

-t (substbildande) Subst. § 46
-t (adjbildande) Adj. § 28
-t (pcpbildande) Vb § 52, Pcp § 8, 12, 23
-t (advbbildande) Advb § 8
ta Pron. § 84, 85, Vb § 2, 9, 10, 11, 20, 53, 58, 59, 60, Pcp § 30, Obj. § 19, 24, 29, Predv § 40, 53, Advl § 9, 10, 27, 34, 36, 38, 39, Inffraser § 5, 6, 14, 24, 25, Prepfraser § 7, Aktionsarter § 9, Passiv § 4, Huvudsatser § 33, 42, Samordn. § 20; se också *taga*, *tatt*
-ta (vbbildande) Vb § 16
ta sig ut Predv § 26
ta till vara Prepfraser § 4
tabu (adj.) Adj. § 38, 57
tabu (subst.) Subst. § 50
tack (interj.) Interj. § 10, 16
tack vare Prep. § 30, 35, Bisatser § 61, Huvudsatser § 104, Ellips § 5

tack vare att Konjn, subjn, infm. § 8
tacka för det Huvudsatser § 32
tacksam Adjfraser § 26, 35
taga Vb § 60; se också *ta*
tagande Vb § 60, Pcp § 30
tagen Pcp § 8
tak Prep. § 7
taka (adj.) Adj. § 57
-takts Adj. § 57
-tal Räkn. § 4, 16
tala Vb § 52, 66
tala om… Huvudsatser § 32
talad Vb § 66, Pcp § 11
tald Pcp § 9
-talet Räkn. § 4, 22
talrik Pron. § 155
-tals (pron.) Pron. § 7
-tals (räkn.) Räkn. § 10, 16, Nomfraser § 4
-tals (advb) Advb § 9
talt (pcp) Vb § 66, Pcp § 8, 11
tamd Pcp § 9
tand Subst. § 47
-tankar Subst. § 45
tanks Subst. § 52
tankspridd Pcp § 23
tant Pron. § 27, Icke satsf. men. § 13, 14
tarvas Vb § 49
tas Vb § 45
tatt Vb § 59, Pcp § 8; se också *ta*
taxi Subst. § 45
te (subst.) Subst. § 46
te (vb) Vb § 53
te sig Predv § 40
-te (ordningstalsbildande) Räkn. § 21
tegat Vb § 58; se också *tiga*
-tek Subst. § 40, 51
tema Subst. § 53
tempo Subst. § 53
tendera Vb § 9, 33, 62, Vbfraser: Allm. § 21, Inffraser § 8, Passiv § 4
tentamen Subst. § 53
term Subst. § 47
termer 'romerskt bad' Subst. § 48
terrier Subst. § 51
test (pl. *-ar*) Subst. § 17
-tet Subst. § 34, 35
textilier Subst. § 48
ticks/tics Subst. § 52
tid Pron. § 66, Advl § 94
-tida Adj. § 57
tide- Subst. § 34
tideböcker Subst. § 48
tidender Subst. § 48
tidigare Advb § 8
tidigast Advb § 8
tidpunkt Advl § 94
tidtals Advb § 37
tidvis Advb § 37
tiga Vb § 44, 58; se också *tegat*
till (advb) 'ytterligare' Räkn. § 9, Pron. § 177, Satsadvl § 36
till (prep.) Adj. § 16, 21, 55, Pron. § 55, Advb § 10, 45, Prep. § 14, 22, 23, 26, 32, 34, 39, Interj. § 14, Nomfraser § 58, 60, 76, 112, Adjfraser § 32, 38, 40, 51, 60, Vbfraser: Allm. § 20, Obj. § 7, 10, Predv § 6, 16, 20, 21, 23, 25, 29, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 41, Advl § 25, 45, 46, 54, 55, 56, 98, 100, 104, Inffraser § 13, 15, 17, 20, 24, Pcpfraser § 7, Prepfraser § 4, 8, 15, 19, Mod. hjälpvb § 9, Aktionsarter § 4, Bisatser § 89, 94, 105, Icke satsf. men. § 43, 44, Ellips § 5
till (subjn) Prep. § 39, Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Advl § 100, Bisatser § 94, 102
till (*att*) (infm.) Konjn, subjn, infm. § 13
-till Prep. § 29
till buds Advb § 50
till den grad Nomfraser § 77, Bisatser § 124
till den grad att Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 51
till dess Advb § 22, Prepfraser § 4
till dess (*att*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, 12, Nomfraser § 19, Prepfraser § 5, Tempus § 38, Bisatser § 2, 61
till exempel Prep. § 35, Nomfraser § 70, Satsadvl § 64
till fromma för Prep. § 30
till fullo Prepfraser § 4
till fånga Advb § 50, Prepfraser § 4
till föga Prepfraser § 4
till följd av Prep. § 30, 35, Bisatser § 15
till förmån för Prep. § 30
till gengäld Satsadvl § 42
till godo Advb § 10, 50, Prepfraser § 4
till handa Vb § 19
till hands Advb § 50

till hjälp för Prep. § 30
till höger om Pron. § 224, Prep. § 6, 8, 30
till känna Advb § 50, Prepfraser § 4
till mötes Advb § 50
till och med Advb § 47, Prep. § 23, 30, 36, Konjn, subjn, infm. § 8, Advl § 100, 104, Prepfraser § 8, Satsadvl § 52, 53, 56, 63, Bisatser § 57, 61, 89
till och med (*det*) *att* Konjn, subjn, infm. § 8
till och med om Konjn, subjn, infm. § 8
till pass Advb § 50
till reds Prepfraser § 4
till rors Prepfraser § 4
till salu Prepfraser § 4
till skillnad från Prep. § 30, 35, Prepfraser § 8, Subjnfraser § 3
till spillo Advb § 50, Prepfraser § 4
till trots Prep. § 33
till tåls Prepfraser § 4
till vara Advb § 50, Prepfraser § 4
till viljes Advb § 50
till väga Advb § 50
till vänster Prep. § 30
till vänster om Prep. § 6, 8, 30
till yttermera visso Prepfraser § 4, Satsadvl § 37
till övers Advb § 50
tillbaka Advb § 45, 46, Advl § 100, Prepfraser § 4
tillbakabildas Vb § 49
tillbaks Advb § 45, Prepfraser § 4
tillbedd Pcp § 8
tillbringa Obj. § 29
tillfreds Adj. § 38
tillfälligtvis Advb § 8
tillgiven Pcp § 3, Adjfraser § 24, Pcpfraser § 6
-*tillgångar* Subst. § 45
tillgänglig Nomfraser § 30, Adjfraser § 44
tillhöra Passiv § 4
tillhörande Pcp § 41
tillhörig Adj. § 19, Adjfraser § 24
tillika Advb § 15, 20, Satsadvl § 37
tillkomma Passiv § 4
tillryggalägga Prepfraser § 4
tillräcklig Nomfraser § 53, 78, Adjfraser § 3, 4, 8, 10, Bisatser § 126
tills (prep.) Pron. § 55, Advb § 10, Prep. § 23, 26, 31, 34, 35, 39, Advl § 100, Prepfraser § 5, 15
tills (subjn) Prep. § 39, Konjn, subjn, infm. § 8, 9, 12, Advl § 56, 100, 104, Prepfraser § 5, Tempus § 38, Aktionsarter § 4, Bisatser § 2, 92, 94, 99, 102, 105
tills vidare Advb § 3, 19
tillsamman(*s*) Advb § 3, Advl § 79, Advbfraser § 4, Prepfraser § 15, Samordn. § 15
tillsammans med Prep. § 30
tillstadd Pcp § 9
tillstädja Vb § 55
tilltro (vb) Passiv § 15
tillåta Anf. men. § 10
tillåten Pcp § 3, Pcpfraser § 6
tillönska Passiv § 15
timid Adj. § 56
timma se *timme*
timme Subst. § 44, 45, 54
tio Räkn. § 8
-*tion* Subst. § 20, 34, 35
tipptopp Adj. § 57
tips Subst. § 52
titt och tätt Advb § 37
titta (interj.) Interj. § 11, 16, Huvudsatser § 46, 91
-*tiv* Adj. § 28
tja 'hej' Interj. § 10
tjej Icke satsf. men. § 14
tjock Adjfraser § 16
tjog Subst. § 54, Räkn. § 6, Nomfraser § 24
tjugo Räkn. § 5, 8
tjugu se *tjugo*
tjusa Vb § 66
tjusad Pcp § 11
tjust Pcp § 11
tjuta Vb § 58
tjäna (vb) Vb § 66
tjäna (interj.) Interj. § 10
tjänad Pcp § 11
tjänare (interj.) Interj. § 10, 16
tjänis Adj. § 57, Interj. § 10
tjänste- Subst. § 34
tjänsteförrättande Pcp § 41
tjänt (pcp) Pcp § 8, 11
toddy Subst. § 45
toffel Subst. § 44
tok(*er*) Subst. § 45
tolv Räkn. § 8
-*ton* Räkn. § 5, 8, 21

topless Adj. § 57
topp (interj.) Interj. § 10
-*tor* Subst. § 20
torde Vb § 8, 33, 62, Pcp § 30, Vbfraser: Allm. § 16, 21, Inffraser § 8, 25, Satsadvl § 18, 86, Tempus § 25, 47, Mod. hjälpvb § 2, 16, Passiv § 4
tornado Subst. § 52
totaliter Advb § 35
trailer Subst. § 52
trallor Subst. § 44
trans- Subst. § 24, Adj. § 32, Vb § 17
-*trasor* Subst. § 44
trauma Subst. § 53
trefaldighet Egenn. § 17
trema Subst. § 53
trenne Räkn. § 5
tricks Subst. § 52
trio Subst. § 52
-*tris* Subst. § 20
trivas Vb § 45, Passiv § 28
tro (subst.) Subst. § 32, 35
tro (vb) Vb § 11, 53, Obj. § 19, Predv § 40, Inffraser § 9, 25, Satsadvl § 77, Tempus § 13, Mod. hjälpvb § 22, Aktionsarter § 15, Bisatser § 61, 77, Anf. men. § 10, Ellips § 11; se också *trodde*
tro (interj.) Interj. § 16, Icke satsf. men. § 5
tro det Huvudsatser § 32
trodde Tempus § 23; se också *tro* (vb)
trogen Adjfraser § 24
troll Subst. § 40
tror {*du/ni*} Anf. men. § 10
trosa Subst. § 63
trosor Subst. § 44, 63
trots Prep. § 26, 34, 35, Bisatser § 61, 149, Ellips § 5
trots allt Satsadvl § 43
trots att Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 129, 149
-*trupper* Subst. § 48
tryckfelsnisse Egenn. § 4, 9
tryta Vb § 57
trång Adj. § 44
trä(*da*) Vb § 53
träffas Passiv § 28
trängas Vb § 49
tröttas Vb § 49
tsar Subst. § 47
tsss Interj. § 13
tu Räkn. § 5
tum Subst. § 54
tung Adj. § 44, Adjfraser § 16
tungomål Subst. § 33
tunn Adj. § 44
turkos Adj. § 57
tusan Pron. § 114
tusen Subst. § 69, Räkn. § 6, 8, 16
tusenbröder Subst. § 48
tvenne Räkn. § 5
tvi Interj. § 14
tvinga Vb § 57, 63
tvingad Vb § 63, Pcp § 10
tvungen Vb § 63, Pcp § 10
två (räkn.) Pron. § 129, 130, 131
två (vb) Vb § 53
tvålflingor Subst. § 44
tvär Adj. § 55
tvärsigenom Advbfraser § 8
tvärsöver Prep. § 9, 29
tvärt Advbfraser § 4
tvärtemot Satsadvl § 41, 42
tvärtom Satsadvl § 41, 42
ty (vb) Vb § 53
ty (konjn) Konjn, subjn, infm. § 2, 3, Satsadvl § 47, Bisatser § 4, 118, 146, 148, Kompl. men. § 9, Samordn. § 2, 3, 45
ty åtföljande Pcpfraser § 6
tycka Satsadvl § 77, Anf. men. § 10, Ellips § 11
tyckas Vb § 33, 48, 62, Vbfraser: Allm. § 21, Inffraser § 8, 25, 28, Mod. hjälpvb § 2
tydligen Advb § 3, 8, 9, 49
tyg Subst. § 46
typ Konjn, subjn, infm. § 8, Anf. men. § 11
typisk Adjfraser § 25
tyvärr Satsadvl § 22, Ellips § 18
tå Subst. § 49
tåla Vb § 33, 52, 62, Inffraser § 8, Mod. hjälpvb § 4
tång Subst. § 47
-*tårar* Subst. § 45
tåras Passiv § 28
tår(*e*)*floder* Subst. § 48
täcka Passiv § 4
täckas Vb § 45, Passiv § 8
tälja Vb § 55

täljd Pcp § 9
tämja Vb § 55
täm(j)d Pcp § 9
tämligen Advb § 8, 37, Adjfraser § 12, Passiv § 20
tänk (interj.) Konjn, subjn, infm. § 7, Interj. § 7, 11, 16, Huvudsatser § 2, 46, 50, 69, 91, 96, 98, 99, 102
tänk om Huvudsatser § 102, 108
tänka Vb § 33, 62, Vbfraser: Allm. § 16, Inffraser § 8, 13, 25, Tempus § 30, Mod. hjälpvb § 5, Passiv § 4
tänka sig Huvudsatser § 91, 99, Icke satsf. men. § 36
tänkbar Adj. § 50, Pron. § 123, 124, Nomfraser § 23, 45
tänkbara Nomfraser § 47
tätt Prepfraser § 15
tör Vb § 62, Tempus § 47
-tör Subst. § 20
töras Vb § 33, 45, 48, 55, 62, Inffraser § 8, 25, Mod. hjälpvb § 4, Passiv § 28
törhända Satsadvl § 18

udda Adj. § 57
-uell Adj. § 28
ultimatum Subst. § 53, 67
ultra- Adj. § 32
-um Subst. § 46, 47
umgås Passiv § 28
umgälder Subst. § 48
und- Vb § 17
undan (advb) Advb § 9, 46, 52, Prep. § 37
undan (prep.) Advb § 52, Prep. § 16, 26, 37
undan för undan Adjfraser § 20
undantagandes Pcp § 42, Prep. § 28, 35
undantagsvis Advb § 37
under Räkn. § 9, Advb § 10, Prep. § 6, 8, 10, 18, 20, 23, 26, 31, 34, 36, Advl § 52, 94, 97, 98, 102, 104, Prepfraser § 15, Subjnfraser § 11, Ellips § 5
-under Prep. § 29
under den förutsättningen att Konjn, subjn, infm. § 9
under det (*att*) Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Nomfraser § 19, Advl § 94, 104, Prepfraser § 5, Bisatser § 2, 14, 51, 61, 99, 100, 102, 104
under förutsättning av Prep. § 30
under förutsättning (*av*) *att* Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Bisatser § 51, 141
under loppet av Prep. § 30
underdånig Adjfraser § 24
underfund Advb § 50
undergiven Pcp § 3, Adjfraser § 24
underhand Advb § 49
underifrån Advb § 45
underlägsen Adjfraser § 24
underst(*a*) Pron. § 226, Prep. § 31
understundom Advb § 37
undertiden Konjn, subjn, infm. § 8
undertill Advb § 45
undfalla sig Inffraser § 9
undfå Pcp § 8
undfådd Pcp § 8
undgå Vb § 9
undre Pron. § 226, Prep. § 31
undslippa Vb § 9
undslippa sig Inffraser § 9
undvara Vb § 63
ung Adj. § 44; se också *yngre*
unge man Icke satsf. men. § 18
ungefär Pron. § 110, Advb § 37, Adjfraser § 14, Subjnfraser § 8, Bisatser § 94, Anf. men. § 11
uni- Adj. § 32
unna Pcp § 8
unnad Pcp § 11
unt Pcp § 11
up-to-date Adj. § 57
upp Advb § 10, 45, 46, Prep. § 16, 29, Advl § 12
upp- Prep. § 29
uppblåst Pcp § 23
uppe Advb § 8, 45, 46
uppefter Prep. § 29
uppemot Prep. § 29
uppfyllas Passiv § 8
uppför Advl § 52, Prep. § 18, 29, 36
upphöjd Pcp § 23
upphöra Inffraser § 8, Vb § 9
uppifrån Advb § 10, 45, 52, Prep. § 16, 29
uppigenom Advb § 10, Prep. § 18, 29, Advl § 52
uppikring Prep. § 8, 29
upplyst Pcp § 23
uppnå Passiv § 15
uppomkring Prep. § 8, 29
uppspelt Pcp § 8, 11

uppströms (advb) Advb § 45
uppströms (prep.) Prep. § 28
uppta Passiv § 4
upptas Passiv § 8
upptill Advb § 3, 10, 45
uppå Prep. § 6, 29
uppåt Advb § 45, Prep. § 15, 29
uppöver Prep. § 8, 29
ur Prep. § 16, 26, 34
ur- Subst. § 23, 24
-ur Prep. § 29
urbota Adj. § 57
urminnes Adj. § 38, 57
ursäkta (interj.) Interj. § 10
usch Interj. § 3
ut Advb § 10, 11, 45, 46, Prep. § 16, 29, Predv § 26, Advl § 12, 54
ut- Prep. § 27, 29
ut över Advb § 52
utan (prep.) Pron. § 91, 95, Prep. § 25, 26, 29, 34, 39, Advl § 76, 79, 81, 113, Inffraser § 16, Prepfraser § 15, Flerl. fraser § 5, 8, Subj. § 13, Satsadvl § 66, Satsbaser § 17, Bisatser § 61, Ellips § 5
utan (konjn) Prep. § 39, Konjn, subjn, infm. § 2, 3, Satsadvl § 42, 74, 79, 81, Bisatser § 58, 98, Samordn. § 2, 3, 4, 40
utan att Konjn, subjn, infm. § 9
utan och innan Advb § 9
utan tanke på Bisatser § 15
utanför Advb § 45, Prep. § 6, 8, 29, 36, Advl § 8, Prepfraser § 15, Ellips § 5
utanom Prep. § 8
utanpå Advb § 45, Prep. § 6, 8, 29
utantill Advb § 45
utav Advb § 10, Prep. § 27, 29
ute Advb § 4, 9, 11, 45, 46
utefter Prep. § 18, 29
utensilier Subst. § 48
uteslutande Satsadvl § 59
utför Prep. § 18, 29, 36
-utgifter Subst. § 48
utgöra Obj. § 27, Passiv § 4, 8
uti Advb § 10, Prep. § 5, 27, 29
uti- Prep. § 29
utifall att Konjn, subjn, infm. § 8
utifrån Advb § 45, 52, Prep. § 16, 29, Prepfraser § 15
utigenom Prep. § 18, 29
utikring Prep. § 29
utlösas Passiv § 8
utmed Prep. § 18, 29, 34
utmärkas Passiv § 8
utmärkt Pcp § 23
utom (prep. el. konjn) Pron. § 54, 122, Prep. § 8, 26, 29, 30, 34, 35, 39, Konjn, subjn, infm. § 3, 5, Nomfraser § 78, Inffraser § 16, Prepfraser § 3, 8, Satsadvl § 66, Bisatser § 14, 62, 66, Samordn. § 3, 47
utomkring Advb § 45
utomlands Advb § 45, Advl § 50
utrikes Adj. § 57, Advb § 45
-utsikter Subst. § 48
utskylder Subst. § 48
utsocknes Adj. § 57
uttrycklig Adj. § 39
utur Prep. § 29
utvärtes Adj. § 57
utåt Advb § 45, 52, Prep. § 15, 18, 29, Advbfraser § 8
utöver Prep. § 29, Inffraser § 16, Bisatser § 14, 15, 62
-uös (adjbildande) Adj. § 28

va Pron. § 113, Interj. § 3, 7, 9, 13, Huvudsatser § 22, 44, 87, Icke satsf. men. § 5, 8
vad (subst.) Subst. § 44
vad (pron.) Pron. § 16, 17, 105, 106, 107, 109, 111, 113, 114, 118, 119, 124, 125, 216, Vb § 31, Advb § 31, 50, Prep. § 33, Nomfraser § 33, 35, 36, 88, Adjfraser § 8, 12, Vbfraser: Allm. § 10, Obj. § 4, Predv § 5, 11, 16, 31, 55, Inffraser § 6, Prepfraser § 5, Subjnfraser § 14, Subj. § 11, 15, Satsbaser § 2, 3, 5, Bisatser § 2, 6, 20, 31, 34, 42, 48, 49, 79, 80, 109, 114, 115, 141, Huvudsatser § 61, 74, 92, 96
vad allt Pron. § 126
vad anbelangar Prep. § 30, 33
vad angår Prep. § 30, 33, 35
vad beträffar Prep. § 30, 33, 35, Bisatser § 15
vad (det) gäller Prep. § 30, 35, Nomfraser § 77, Advl § 115, Bisatser § 15
vad för Subst. § 71, Pron. § 109, 111, 118, Nomfraser § 33, 88, Subj. § 32, Huvudsatser § 61
vad för en Pron. § 109, 111, 118, Nomfraser § 32, 33, Huvudsatser § 61

vad för ena Pron. § 109
vad för någon Pron. § 109, 111, 113, 118, Nomfraser § 32, 33, Huvudsatser § 61
vad för någon som helst Pron. § 145, 147
vad för någonting Pron. § 109, 113
vad för någonting som helst Pron. § 145
vad för slags Pron. § 111
vad gäller Prep. § 30, 35
vad med Pron. § 111
vad som helst Pron. § 7, 16, 145, 149, Nomfraser § 25, 110, Satsbaser § 3, Bisatser § 115
vadan Advb § 9
vadhelst Pron. § 145, Satsbaser § 3, Bisatser § 115
vakthavande Pcp § 41
vakuum Subst. § 53
vald Pcp § 9
vallmo Subst. § 49
vampyrtänder Subst. § 48
van Adjfraser § 25
van- Subst. § 23, 24, Adj. § 32, Vb § 17, Pcp § 15, Satsadvl § 66
vand Pcp § 9
vankas Passiv § 28
vanligen Advb § 37
vanligtvis Advb § 37
-vanor Subst. § 44
vantrivas Passiv § 28
var (pron.) Pron. § 5, 135, 138, 140, 141, 142, 143, Advl § 102
var (advb) Advb § 3, 4, 10, 30, 31, 32, 33, 36, 50, Satsbaser § 3, Bisatser § 2, 18, 36, 115
var- Advb § 10, 28, 29, 30, 31, 33, Prep. § 33, Satsbaser § 3, Bisatser § 2, 20, 21, 30, 35, 36, 37, 42
var (…) (*för*) *någonstans* Huvudsatser § 61
var för sig Pron. § 25, 84, 135, 142, Predv § 3
var och en Pron. § 5, 7, 9, 16, 135, 137, 138, 139, 140, 218, Nomfraser § 25, Predv § 3, 13, Subj. § 11, Bisatser § 28
var och varannan Pron. § 135
var sin Pron. § 7, 25, 140, 142, 143, 144
var som helst Advb § 4, 36, Bisatser § 115
var så god(*a*) Interj. § 10, 16, Huvudsatser § 33, 42, 44, 52
vara 'räcka' Advl § 24, 57
vara (pres. *är*) Adj. § 66, Pron. § 117, 201, 231, Räkn. § 12, 14, Vb § 2, 9, 11, 29, 32, 36, 37, 40, 41, 58, 62, 63, Advb § 13, 50, Pcp § 4, 8, 20, 21, 28, Nomfraser § 112, Adjfraser § 16, Vbfraser: Allm. § 9, 10, Predv § 5, 7, 10, 16, 20, 22, 26, 29, 31, Eg. subj. § 13, 17, Advl § 21, 24, 49, 55, 57, 84, Inffraser § 5, 9, 11, 13, 14, 24, 25, Prepfraser § 19, Subjnfraser § 20, Flerl. fraser § 8, Subj. § 23, Tempus § 16, 20, 43, 46, Aktionsarter § 6, 13, 15, Passiv § 14, 15, 19, 24, 25, 27, 28, 29, Bisatser § 38, 47, 52, 81, 85, 86, 105, 118, 121, 122, 126, 130, Huvudsatser § 104, Samordn. § 18, Ellips § 16, 17; se också *vore*, *är*
vara föremål för Vbfraser: Allm. § 9
vara i färd Vb § 9
vara i gång Vb § 9, Samordn. § 20
vara i stånd Mod. hjälpvb § 4, 14, 19
vara med Samordn. § 18
vara meningen Anf. men. § 12
vara nära Vb § 9
vara på (*god*) *väg* Inffraser § 8
vara på håret Vb § 9, Inffraser § 8
vara på vippen Vb § 9, Inffraser § 8
vara sin egen Pron. § 234
vara sysselsatt Vb § 9
vara tvungen Inffraser § 8
varande Subjnfraser § 17
varandra Subst. § 73, Pron. § 16, 25, 98, 99, 100, 103, Nomfraser § 18, Prepfraser § 3, Bisatser § 23
varandras Pron. § 11
varann Pron. § 98
varannan Subst. § 71, Pron. § 9, 135, 137, 141, Advl § 102
varav Advb § 10, 30, 33, Flerl. fraser § 2
-vard (egennbildande) Egenn. § 7
varda Vb § 58, 62, Pcp § 4, 8; se också *varder*, *vart* (vb)
varder Vb § 62
vardera Pron. § 9, 135, 137, 138, 140, 141, Nomfraser § 53
vare sig Pron. § 84, Advb § 10, 48, Konjn, subjn, infm. § 2, 8, Satsadvl § 48, 66, 74, 79, Bisatser § 95, 128, 131, 145, Huvudsatser § 104, Samordn. § 12, 30
varefter Advb § 30, 33, Bisatser § 37, 100
varemellan Advb § 30
varemot Advb § 30, 33
varenda Pron. § 7, 8, 9, 135, 137, Bisatser § 28

varenda en Pron. § 7, 135, 137, 138, 139
varendaste Pron. § 135
varest Advb § 3, 30, Satsbaser § 3
vareviga Pron. § 135
varför Advb § 3, 29, 30, 33, Inffraser § 20, Satsadvl § 78, Bisatser § 2, 37, 85, 118, 120, 126, 146, 149, Huvudsatser § 8, 60, 66, Icke satsf. men. § 45, Samordn. § 3, Ellips § 14, 18
varförinnan Advb § 10, 30
varförutan Advb § 10, 30
varförutom Advb § 10, 30
vargatider Subst. § 48
varhelst Advb § 11, 36, Bisatser § 115
vari Advb § 30, 33
variabel Subst. § 45
varibland Advb § 30, 33, Flerl. fraser § 2
varifrån Advb § 3, 4, 30, 32, 33, Bisatser § 20, 36
varifrån (…) (*för*) *någonstans* Huvudsatser § 61
varigenom Advb § 30, 33
varikring Advb § 30, 33
varinom Advb § 30
varintill Advb § 10
varinvid Advb § 10, 30
varje Subst. § 3, 71, Pron. § 5, 10, 121, 135, 137, 138, 141, 143, 151, 195, 218, Nomfraser § 8, 23, 38, 54, 61, Predv § 13, Advl § 102, Subj. § 29, Bisatser § 28
varjehanda Pron. § 121
varjämte Advb § 10, 29, 30, 33
varken Advb § 48, Konjn, subjn, infm. § 2, Satsadvl § 4, 48, 66, 74, Bisatser § 95, Samordn. § 12, 30, 31
varken det ena eller det andra Pron. § 213
varkunna Vb § 61
varm Adjfraser § 16
varmed Advb § 10, 30, 33
varmedels(*t*) Advb § 30
varom Advb § 30, 33, Advl § 20
varom icke Advb § 20, 30, Satsadvl § 48, 78, Bisatser § 97
varomkring Advb § 10, 30, 33
-varor Subst. § 44
varpå Advb § 10, 29, 30, 33, Bisatser § 37, 100
vars Pron. § 11, 16, 105, Nomfraser § 35, Satsbaser § 3, Bisatser § 2, 20, 22, 106, 112
vars en Pron. § 142
vars och ens, se *var och en*
varse Adj. § 38, 57
varstans Advb § 37
vart (pron.) Pron. § 135
vart (vb) Vb § 58, 62, Passiv § 14; se också *varda*
vart (advb) Advb § 3, 10, 30, 31, 33, 36, Satsbaser § 3, Bisatser § 2, 18, 36, 114, 115
vart- Advb § 10, 28, 31
-vart Advb § 34
vart (…) (*för*) *någonstans* Huvudsatser § 61
vart och ett se *var och en*
vart som helst Advb § 36, Bisatser § 115
var(*t*)*annat* se *varannan*
vartdera se *vardera*
vartefter (*som*) Konjn, subjn, infm. § 8, Bisatser § 144
vartenda, se *varenda*
var(*t*)*enda ett,* se *varenda en*
varthelst Advb § 36, Bisatser § 115
varthän Advb § 33
vartill Advb § 30, 33
vartåt Advb § 10, 30, 33
varunder Advb § 29, 30, 33, Advl § 94, Bisatser § 37, 100
varur Advb § 30, 33
varuti Advb § 30, 33
varutinnan Advb § 30
varutöver Advb § 10, 30
varvid Advb § 29, 30, 33, Advl § 94, Flerl. fraser § 8, Bisatser § 37, 100
varåt Advb § 30, 33
varöver Advb § 3, 30, 33
vask(*er*) Subst. § 45
watt Subst. § 54
ve Pron. § 21, Interj. § 3, 14
vecka Subst. § 54, Advl § 97
veder- Vb § 17
vederbörande Pron. § 28, Pcp § 41
vederbörlig Adj. § 39
vegetabilier Subst. § 48
vem Pron. § 16, 109, 111, 113, 114, 118, 119, Nomfraser § 33, Predv § 31, Eg. subj. § 10, Subj. § 11, Satsbaser § 3, Bisatser § 2, 31, 34, 80, 115, Huvudsatser § 74; se också *vems*
vem som helst Pron. § 7, 16, 145, 149, Nomfraser § 25, 110

vem som helst (*som*) Bisatser § 114, 115
vem som helsts, se *vem som helst*
vemhelst Pron. § 145, Bisatser § 114, 115
vems Pron. § 11, 111, Nomfraser § 33; se också *vem*
vems som helst, se *vem som helst*
veritabel Adj. § 39
verka 'förefalla' Vb § 33, 62, Vbfraser: Allm. § 16, 21, Predv § 16, 22, 31, Inffraser § 8, 25, Subj. § 21, Satsadvl § 77, Mod. hjälpvb § 2, Bisatser § 47, 90, Anf. men. § 4, 12
verkan Subst. § 66
verkligen Advb § 8, 49, Satsadvl § 12, 20, 28, 29, Huvudsatser § 99, Ellips § 18
-verkningar Subst. § 45
verkställande Pcp § 41
vermiceller Subst. § 48
vet jag Interj. § 11, Huvudsatser § 44
veta Pron. § 117, Vb § 2, 11, 61, Inffraser § 9, 25, Tempus § 13, Aktionsarter § 15, Passiv § 4, Satsbaser § 13, Bisatser § 61, 65, 77, Ellips § 11; se också *visste*
vetande Pcp § 30
veterlig Adjfraser § 23
veterligen Adjfraser § 23
veterligt Flerl. fraser § 4, Satsadvl § 2, 21
vetja Interj. § 11, Huvudsatser § 44
vetta Vb § 44, 52
vi Pron. § 7, 9, 11, 16, 19, 21, 25, 26, 27, 53, Nomfraser § 18, 98, Annex § 5; se också *oss*
via Prep. § 18, 26, 35
vice Adj. § 57
vice- Subst. § 23
vid Räkn. § 14, Prep. § 6, 8, 23, 26, 34, 36, Adjfraser § 40, Advl § 94, 98, 101, 102, Inffraser § 16, Prepfraser § 15, Ellips § 5
vid sidan {*av/om*} Prep. § 8, 30, 34, 36, Prepfraser § 15
vid tiden för Prep. § 30, Advl § 94
vidare Pron. § 182, Advb § 8, 20, Satsadvl § 32, 37, 39
vidkommande Pcp § 42, Prep. § 28
vidsträckt Pcp § 23
vidstående Pcp § 41
vika Vb § 58, 64
vikarie Subst. § 45
viken Vb § 64
vikt (pcp) Vb § 64
viktigpetter Egenn. § 4
viktualier Subst. § 48
vilja (vb) Pron. § 44, Vb § 8, 11, 30, 33, 38, 55, 61, 62, Vbfraser: Allm. § 10, 16, 21, Advl § 10, 50, Inffraser § 8, Satsadvl § 77, Tempus § 47, Mod. hjälpvb § 5, 22, 23, 26, Passiv § 4, Bisatser § 61, 115, 135, Huvudsatser § 40, 48, 49, 50, 83, 101, 102, 106, Anf. men. § 10, Ellips § 9, 11; se också *vill*, *ville*
viljande Pcp § 30
vilka se *vilken*
vilken Subst. § 71, Pron. § 7, 9, 10, 17, 105, 106, 109, 111, 113, 118, 119, 147, 203, 210, Advb § 28, 30, Prep. § 33, Nomfraser § 32, 35, 36, 61, 118, Satsbaser § 3, Bisatser § 2, 20, 21, 22, 23, 32, 34, 35, 36, 37, 42, 48, 49, 79, 80, 106, 112, 115, Huvudsatser § 74, 92; se också *vilket*
vilken som helst Pron. § 9, 145, 147, 149, Nomfraser § 53, 110, Bisatser § 115
vilkendera Pron. § 109, 111, 113, Nomfraser § 32
vilket allt Pron. § 126
vilket Vb § 31, Advb § 29, Nomfraser § 88, Vbfraser: Allm. § 10, Predv § 5, 16, 32, Satsadvl § 2, Satsbaser § 2, Bisatser § 30, 37; se också *vilken*
vill Huvudsatser § 106; se också *vilja*
vill säga Satsadvl § 46
ville Huvudsatser § 105; se också *vilja*
vilse Advb § 50
vin Subst. § 46
vina Vb § 58
vinna Vb § 57, Passiv § 15
vintras Prepfraser § 4
-vis Adj. § 35, 40, 57, Advb § 9, 34
visa sig Predv § 40, Inffraser § 9, Tempus § 42
visavi Prep. § 26, 35
vise män Adj. § 68
viss (adj.) Pron. § 190
viss (pron.) Pron. § 190, Adjfraser § 57
visserligen Advb § 8, 48, Satsadvl § 2, 42, 78, Samordn. § 37, 44
visst (advb) Pron. § 190, Interj. § 6, Satsadvl § 12, 19, 21
visste Tempus § 23; se också *veta*
vistas Passiv § 28
visum Subst. § 53, 67
vittne Subst. § 40

volt Subst. § 54
vorden Vb § 58, Pcp § 4, 8, Pcpfraser § 7
vore Vb § 41, Tempus § 42; se också *vara*
votum Subst. § 53, 67
vov Interj. § 13
wow Interj. § 11, 13
vred Adj. § 55, 56
vredgas Passiv § 28
vrida Vb § 58
vrå Subst. § 49
vuxen Vb § 64, Pcp § 3, 10, 23, Adjfraser § 24, Pcpfraser § 6
vy Subst. § 46
våg Subst. § 44
våga Vb § 33, Vbfraser: Allm. § 16, Inffraser § 8, Mod. hjälpvb § 4
vållas Passiv § 8
våndas Passiv § 28
-våningars Adj. § 57
våp Subst. § 40
vår (pron.) Pron. § 11, 19, 21, Annex § 5, Icke satsf. men. § 17
våran Pron. § 19
våras (subst.) Prepfraser § 4
vårat Pron. § 19
vädur Subst. § 45
väga Pcp § 14, Obj. § 29, Passiv § 4
-vägar Subst. § 45
vägförhållanden Subst. § 50
vägnar Subst. § 45
väl (modal betydelse) Satsadvl § 5, 7, 11, 12, 13, 18, 25, 26, 71, Mod. hjälpvb § 18, Huvudsatser § 20, 22, 48, 87, Ellips § 18
väl 'bra' Advb § 5, 12, 49, Advbfraser § 4
väl så Adj. § 46
väldans Adj. § 57
välja Vb § 55, Prepfraser § 10
välsignad Ellips § 17
vämjas Vb § 55
vän (subst.) Icke satsf. men. § 18
vänja Vb § 55
vänjd Pcp § 9
vänster Pron. § 224, Nomfraser § 30, 49, Advl § 54
vänstra Pron. § 10, 224, Nomfraser § 38
värd (adj.) Adj. § 38, 45, 55, Adjfraser § 16, 24, 40
värdes Vb § 48
värdig Adjfraser § 24, 40
-värkar Subst. § 45
värme Subst. § 41
värre Adj. § 43, 44, Advb § 12, Adjfraser § 8
värst Adj. § 43, 44, Advb § 12
vårt se *värd*
-värtes Advb § 9
väsen Subst. § 69
väsentligen Satsadvl § 61
väsnas Passiv § 28
västan Advb § 9, Advl § 54
västanom Prep. § 8, 29
väst(er) (advb el. prep.) Prep. § 28, Advl § 54
väster om Pron. § 225, Prep. § 6, 8, 30
västerifrån Advb § 45, Advl § 54
väst(er)på Advb § 45, Advl § 54
västerut Advb § 3, 45, 46, Advl § 54
väst(er)över Advb § 10, 45, Advl § 54
västra Pron. § 225
västvart Advl § 54
växa Vb § 64
växt (pcp) Vb § 64, Pcp § 10

ynglingaår Subst. § 51
yngre Adj. § 48; se också *ung*
ynka (adj.) Adj. § 39, 57
ypperst Adj. § 42
ytterlig Adj. § 39
ytterligare Adj. § 46, Pron. § 177, Satsadvl § 36
yttermera Satsadvl § 37
ytterom Prep. § 8
ytterst(a) Pron. § 226
yttre Pron. § 226, Nomfraser § 43

å (subst.) Subst. § 45
å (prep.) Prep. § 26, 34, 35
å (interj.), se *å(h)*
å- Vb § 17
å andra sidan Satsadvl § 37, 41, 42, Bisatser § 104
å det (i uttryck som *å det gruvligaste*) Adj. § 50
å ena sidan Satsadvl § 37, 41, 42
å sin sida Satsadvl § 41, 42, Bisatser § 104
å … vägnar Prep. § 30, 33, Prepfraser § 3
åder Subst. § 44
å(h) Interj. § 3, 7, 13
åhå Interj. § 7
åja Interj. § 6

åjo Interj. § 6
åldras Vb § 49, Passiv § 28
åligga Passiv § 4
ångra Anf. men. § 10
ångström Subst. § 54, Egenn. § 17
ånyo Advb § 3, 4, 43, Advl § 103, Prepfraser § 4, Satsadvl § 36
år Subst. § 54, Adjfraser § 16, Advl § 94, 102
-åra Adj. § 57
åratal Subst. § 34
århundrade Räkn. § 4
åstad Advb § 46
åstadkomma Passiv § 15
åsyna Adj. § 57
åt Advb § 10, Prep. § 15, 26, 34, Obj. § 10, Advl § 45, 46, 47, 54, 83, Icke satsf. men. § 44
-åt Advb § 10, Prep. § 15, 29
åt gången Pron. § 177, Räkn. § 12
åt … till Prep. § 15, 30, 33
åter Advb § 3, 6, 43, 45, 46, Advl § 103, Satsadvl § 36, 42, Samordn. § 16
återigen Advb § 3, 43, Advl § 103, Satsadvl § 39
återstående Pron. § 218, Pcp § 41
åtföljas Passiv § 8
åthävor Subst. § 44
åtkomlig Adjfraser § 44
åtminstone Advb § 47, Satsadvl § 2, 53, 56, 62, Bisatser § 57, Huvudsatser § 83, 106
åtskillig Subst. § 71, Pron. § 185, 187, Nomfraser § 23, 26, Adjfraser § 18, Predv § 3
åvila Passiv § 4

ä, se *ä*(*h*)
äckel Subst. § 40
äcklas Vb § 49, Passiv § 28
äga Inffraser § 8, Mod. hjälpvb § 3, Passiv § 15
äga rum Advl § 9, Bisatser § 47
ägas Passiv § 8
äggviteämnen Subst. § 50
-ägor Subst. § 44
ä(*h*) Interj. § 13, Icke satsf. men. § 8
äkta Adj. § 43, 57
äldre Adj. § 43, 44, 48
äldst Adj. § 43, 44, 68
älskade Icke satsf. men. § 24
ämna Vb § 33, 62, Vbfraser: Allm. § 21, Inffraser § 8, 25, Mod. hjälpvb § 5
än (advb) Advb § 47, 48, Adjfraser § 19, Advl § 110, Satsadvl § 32, 37, 79, 85, Tempus § 23, Bisatser § 114, 115, 128, 131, 134, 136, 149, Kompl. men. § 5, Samordn. § 27
än (subjn) Pron. § 54, 215, Prep. § 39, Konjn, subjn, infm. § 7, 8, 9, 11, Adjfraser § 14, 42, Subjnfraser § 3, 4, 7, 9, Satsadvl § 79, Bisatser § 2, 3, 90, 106, 109, 112
än att Adjfraser § 15
än i dag Advbfraser § 7
än mindre Satsadvl § 66
än sen då Icke satsf. men. § 45
ända (subst.) Subst. § 44, 45
ända (advb) Advb § 3, 35, Prep. § 36, Konjn, subjn, infm. § 12, Adjfraser § 19, Advbfraser § 3, Prepfraser § 15, Satsadvl § 41, 43, Bisatser § 94, 104, 128, 135, Samordn. § 35
ändas Vb § 49
ändock Satsadvl § 43
ändå Advb § 10, 20, Huvudsatser § 50, 83, 91, 106
ännа Anf. men. § 11
ännu Adj. § 10, Pron. § 177, Advb § 47, Adjfraser § 19, 21, Advl § 103, 110, Satsadvl § 36, 63, 79, 85, Tempus § 23, Aktionsarter § 5
änskönt Konjn, subjn, infm. § 8
äntligen Advl § 112, Huvudsatser § 83
är Vb § 36, 58, 63; se också *vara*
-är (adjbildande) Adj. § 28, 35, 36
är du {*hygglig/snäll*} Huvudsatser § 44
ärgas Vb § 49
äril Subst. § 45
ärke- Subst. § 23, 24
ärt(*a*) Subst. § 44
-ärter Subst. § 48
äsch Interj. § 3
äta Vb § 58
ätpinnar Subst. § 45
även Advb § 20, 23, Konjn, subjn, infm. § 8, Satsadvl § 32, 33, 37, 38
även fast Konjn, subjn, infm. § 8
även ifall Konjn, subjn, infm. § 8
även om Konjn, subjn, infm. § 8, 9, Tempus § 44, Bisatser § 2, 14, 128, 129, 131, 136, 145, 149, Samordn. § 35
ävenledes Advb § 8, 20, Satsadvl § 33, 37
ävenså Advb § 10, Satsadvl § 33, 37

ö Subst. § 45
öde (adj.) Adj. § 57
öga Subst. § 50, 53, 68
ögon- Subst. § 33
ögonblick Subst. § 40
ögonpåsar Subst. § 45
ögonskenlig Adj. § 39
ökas Vb § 49
öken Subst. § 66
ömse Subst. § 71, 72, Adj. § 39, Pron. § 129
ömsom Advb § 48, Satsadvl § 32, 37, Kompl. men. § 5
önska Inffraser § 11, Passiv § 15
önskas {*hyra/köpa*} Inffraser § 11
ör- Subst. § 33
-ör Subst. § 20, 46
öra Subst. § 50, 53, 68
öron- Subst. § 33
örta- Subst. § 34
-ös (adjbildande) Adj. § 28, 35
östan Advb § 9, Advl § 54
östanom Prep. § 8, 29
öst(*er*) (advb el. prep.) Prep. § 28, Advl § 54
öster om Pron. § 225, Prep. § 6, 8, 30
österifrån Advb § 45, Advl § 54
österut Advb § 45, 46, Advl § 54
öst(*er*)*på* Advb § 10, 45
öst(*er*)*över* Advb § 45
östra Pron. § 225
över Adj. § 16, Räkn. § 9, 14, Pcp § 3, Advb § 10, 45, Prep. § 6, 8, 10, 14, 18, 23, 26, 31, 34, 36, Adjfraser § 39, 40, Advl § 39, 44, 47, 52, 104, Prepfraser § 15, Subjnfraser § 11, Passiv § 3, Ellips § 5
-över Prep. § 29
över huvud (*taget*) Pron. § 192, Advb § 35, Nomfraser § 45, Satsadvl § 76
överallt Pron. § 8, Advb § 4, 35, Advl § 50, Bisatser § 36
överens Advb § 10, 50
överlag Advb § 35
överleva Aktionsarter § 15
överlägsen Adjfraser § 24
övermaga Adj. § 57
övermäktig Adjfraser § 23
övernog Advb § 10
överst(*a*) Pron. § 10, 226, Prep. § 31
överste Nomfraser § 73
övervara Vb § 63
övervägande Satsadvl § 61
övre Pron. § 10, 226, Prep. § 31
övrig Pron. § 7, 10, 157, 213, 216, 218, Prep. § 31, Nomfraser § 38, Eg. subj. § 10

Xenia Huldeniana, 1986. En vänskrift tillägnad Lars Huldén på hans 60-årsdag 5.2.1986. Red. av M. Saari, A.-M. Londen & K. Nilsson. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B 10.) 337 s. Helsingfors.

Xenia Thorsiana, 1980. En vänskrift tillägnad Carl-Eric Thors på hans 60-årsdag den 8 juni 1980. Utg. av M. Saari & H. Solstrand. (Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B 5.) 445 s. Helsingfors.

Övriga namn, 1994. Handlingar från NORNA:s nittonde symposium i Göteborg 4–6 december 1991. Utg. av K. Jóhannesson, H. Karlsson & B. Ralph. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 18.) 369 s. Göteborg.

Svenska Akademiens grammatik

2
Ord

Ulf Teleman Staffan Hellberg Erik Andersson

UNDER MEDVERKAN AV

Lisa Christensen

Helena Hansson

Lena Lötmarker

Bo-A. Wendt

Norstedts

I DISTRIBUTION

Innehållsförteckning

ORD (kapitel 1–12)

1 Ord och ordklasser 3
2 Substantiv 13
3 Egennamn 116
4 Adjektiv 151
5 Pronomen 235
6 Räkneord 477
7 Verb 500
8 Particip 581
9 Adverb 624
10 Prepositioner 683
11 Konjunktioner, subjunktioner och infinitivmärke 728
12 Interjektioner 746

1 ORD OCH ORDKLASSER

1 Ord. 2 Lexikaliserad ordförbindelse. 3 Böjning och avledning.

Ordklasser 4–8

4 Ordklasskriterier och andra kännetecken på ordklasser. 5 Substantiv, adjektiv och verb. 6 Egennamn, pronomen, räkneord och particip. 7 De oböjliga ordklasserna. 8 Adverb.

§ 1. Ord. Orden i talarens ordförråd (lexikonord) är grammatikens byggstenar. De utgörs antingen av rotmorfem eller av flera morfem som är fast sammanfogade till lexikonord genom sammansättning eller avledning:

smal [rotmorfem]
lång-smal [sammansättning]
smal-na [avledning]

I de flermorfemiga orden är ibland helhetens betydelse förutsägbar utifrån delarnas (som i t.ex. *mässings-telefon*, *flytt-bar*, *o-jämn*) på samma sätt som i en grammatisk konstruktion, men oftast är helhetsbetydelsen hos det sammansatta eller avledda lexikonordet på ett eller annat sätt specialiserad eller förskjuten (som i *person-bil*, *jag-are*, *o-täck*). I många fall är det tillfälligheter som avgör varför i och för sig möjliga sammansättningar eller avledningar inte föreligger som lexikonord (som **person-båt*, **sitt-are*, **o-vacker*).

Liksom rotmorfem kan de flermorfemiga orden ingå som delar i större lexikonord i stället för att användas som självständiga ord i syntaktiska konstruktioner. Reglerna för hur sådana större ord bildas är andra än de grammatiska reglerna för konstruktion av syntaktiska fraser.

hand-duk, disk-handduk, diskhandduks-tvätt
ung-dom, ungdom-lig, ungdomlig-het

Från grammatisk synpunkt är lexikonorden färdiga byggstenar, och det innebär att de inte kan splittras upp av andra ord utan att deras identitet som lexikonord går till spillo: *en gul blåmes* ≠ *en blå gulmes* (jfr t.ex.: *en fin blå fågel*, *en blå fin fågel*).

Vissa klasser av lexikonord kan böjas med suffix enligt grammatiska regler. Böj-

ning gäller det självständiga lexikonordet som helhet, och ett avledningssuffix kan alltså inte följa på ett böjningssuffix.[1]

hand-duk-en, *hand-en-duk
sjuk-lig-are, *sjuk-are-lig

En text består av ord (eventuellt böjda) som lineärt följer på varandra i tid (tal) eller rum (skrift). I en skriven text åtskiljs textorden med ordmellanrum. I tal finns inte någon motsvarande gränsmarkör, men vissa signaler kan ändå ibland ange att en sekvens av morfem är ett ord och inte en syntaktiskt bildad fras. Ett flermorfemigt ord i texten har sålunda högst en huvudbetonad stavelse, medan en syntaktiskt bildad fras kan få huvudbetoning på mer än ett av de ingående orden. Om ett ord är flerstavigt utmärks det vanligen med accent 2, medan en syntaktiskt bildad ordgrupp (med enstaviga ord) inte har sådan tonaccent.

^{2}småbarn [jfr: ^{1}små ^{1}barn, $_{0}$små ^{1}barn]
^{2}femton [jfr: ^{1}fem ^{1}ton, $_{0}$fem ^{1}ton, ^{1}fem $_{0}$ton (i: fem ton jordgubbar)]

[1] Undantagsvis kan böjda ord ingå som led i avledningar och sammansättningar. Vanligast är detta i ordgruppsavledningar och ordgruppssammansättningar: *flerstavig, mestadels, förstaklassare, trevåningarshus, ettordsadverb, egnahemsrörelsen.* Men också i vissa andra ord förekommer böjda ordformer som led, vanligen dock endast när den böjda ordformen är enstavig: *småbarn, bästis, värsting.* I vissa typer av flermorfemiga ord utvidgas det första ledet med ett bindesuffix som kan likna ett böjningssuffix men har andra användningsvillkor: *lastbil-s-flak, själ-s-lig, lågskatt-e-land, lycklig-t-vis.*

§ 2. Lexikaliserad ordförbindelse. Ett mellanting mellan ett flermorfemigt lexikonord och en syntaktiskt konstruerad ordgrupp är den lexikaliserade ordförbindelsen, som ofta har en enhetlig betydelse vilken inte utan vidare kan förutsägas utifrån betydelsen hos de enskilda ord som ingår i förbindelsen, t.ex.:

hög hatt, lång klänning; på grund av, för … skull; ge upp, stå i; var sin, var och en; skynda sig, ångra sig

Vissa lexikaliserade förbindelser är helt fixerade, dvs. de ingående orden är omöjliga att böja eller skilja åt med andra ord. Det uppstår då ofta tvekan i skrift om de ingående orden skall markeras som självständiga ord eller ej, t.ex. *över huvud taget/överhuvudtaget, vem som helst/vemsomhelst, i dag/idag, längs med/längsmed.* Andra lexikaliserade förbindelser är inte fixerade utan bibehåller trots att de utgör en fast lexikal enhet sin karaktär av syntaktiskt konstruerade fraser, såtillvida som de ingående orden trots förbindelsens helhetsbetydelse kan splittras upp och kanske t.o.m. böjas: *för Pers skull, ger inte upp, ångrade han sig.*

De fixerade ordförbindelserna fungerar från grammatisk synpunkt som självständiga ord. I denna grammatik räknas sådana förbindelser in i vissa ordklasser, främst i de oböjliga ordklasserna, som flerordsprepositioner (t.ex. *på grund av, i händelse av*), flerordssubjunktioner (t.ex. *efter det att, för att, så att*), flerordskonjunktioner (t.ex. *såväl … som*) eller flerordsadverb (t.ex. *så pass, fullt ut*).

§ 3. Böjning och avledning. När ett böjligt lexikonord används som byggsten i syntaktiska konstruktioner, har det en böjningsform. Böjningsformen kan antingen vara morfologiskt omarkerad, dvs. stammen används oförändrad som textord, eller markerad, varvid lexikonordet böjs, något som vanligtvis sker genom tillägg av suffix. Böjning (med suffix) skiljer sig från avledning (med suffix) på följande sätt:

a) Möjligheten att böjas på ett visst vis är generell inom en viss klass av ord, dvs. nästan alla ord som kännetecknas av vissa grammatiska egenskaper kan böjas på ett visst sätt. Avledning tillämpas i de flesta fall mindre generellt. Praktiskt taget alla adjektiv kan t.ex. böjas i genus och numerus men långt ifrån alla adjektiv kan avledas med t.ex. det negerande prefixet *o-* eller det substantivbildande suffixet *-het*: *o-jämn* men inte **o-bred*, *trött-het* men inte **glad-het*.

b) Böjning av ett ord medför en förutsebar betydelseförändring av ordet (*tidning* : *tidning-ar*, *läs-er* : *läs-te*) eller ingen betydelseändring alls, varvid böjningen kan sägas ha till funktion att tydliggöra den syntaktiska strukturen (*du* och *dig* i *Per ser dig inte* : *Per ser du inte*; *söt* och *sött* i *söt saft* : *sött vin*). Avledningens betydelse kan däremot inte alltid restlöst härledas ur de ingående morfemens egna betydelser (*ny-het*, *röd-ing*).

c) Böjning av ett ord kan påverka ordets konstruktionsmöjligheter men leder (inom ramen för den valda grammatiska beskrivningen) inte till byte av grammatisk ordklass (se § 4–8), dvs. ett ord i en viss böjningsform bibehåller tillräckligt många syntaktiska egenskaper gemensamma med samma ord i andra böjningsformer. Ett visst ord är ett adjektiv inte bara när det är omarkerat för genus utan också när det böjts i neutrum. Däremot medför de allra flesta avledningssuffix ett byte av ordklass, t.ex. kan man göra substantiv eller verb av adjektiv genom att avleda adjektivstammen med ett substantiv- eller verbbildande avledningssuffix (*hård-het*, *hård-na*).

d) Böjning enligt kriterierna (a)–(c) är en grammatisk mekanism, dvs. den appliceras normalt inte på sådana lexikonord som är delar av andra ord. Härav följer att en avledningsstam inte böjs, dvs. att ett böjningssuffix aldrig kan föregå ett avledningssuffix. Avledningssuffix kan däremot följa på varandra (t.ex. *ät-lig-het*, *en-het-lig*) liksom böjningssuffix kan följa på varandra (i en viss ordning, t.ex. *stol-ar-na-s*, *klok-ast-e*).

De nämnda generella skillnaderna mellan böjning och avledning spelar in när de grammatiska ordklasserna avgränsas från varandra. Några avgränsningsproblem kan här antydas.

Particip är relativt regelbundet bildade till verb (jfr (a)), och särskilt perfektparticipet i passiv konstruktion har systematiskt verbal betydelse: *körd*, *körande* (jfr: *körs*, *kör*). Men participsuffixen innebär samtidigt att ordklassgränsen mellan verb och adjektiv överskrids i väsentliga avseenden: participen används som attribut och predikativ, perfektparticipet böjs i genus, numerus och species som ett adjektiv (jfr (c)): *körd*, *kört*, *körda*. Ett mycket stort antal particip har fått specialiserade

betydelser på samma sätt som brukar ske med avledningar (jfr (b)): *förtjust*, *förtjusande*. I denna grammatik har dessa omständigheter lett till att participen betraktas som en egen ordklass. De beskrivs därför som avledningar av verb, inte som verbala böjningsformer.

Adjektiv tar suffixet *-t* som används inte bara vid kongruens med ett substantiv som har det lexikala genus neutrum (*Huset är modern-t*) utan också vid predikativ om en predikationsbas vars uttryck saknar lexikalt genus (*Att gå barhuvad är inte modern-t längre*). På samma sätt används *t*-formen när adjektivet fungerar som adverbial (*bygga modernt*, *modernt slank*). Traditionellt har man oftast ansett att det här rör sig om ett ordklassbyte: adjektivet har vid sidan av böjningssuffixet *-t* ett homonymt adverbbildande avledningssuffix *-t*. I denna grammatik antas på grundval av principerna (a) och (b) endast böjningssuffixet *-t*. Adverbiell funktion är inte skäl nog för att anta att det här rör sig om homonym avledning med suffix, eftersom inte bara adverb utan också andra uttryck (framför allt prepositionsfraser och bisatser) har adverbiell funktion.

Ordningstal är delvis oregelbundet bildade av grundtal (jfr (a)), men betydelseskillnaden mellan varje grundtal och det därav avledda ordningstalet är systematisk (jfr (b)), t.ex. *tre-dje*, *fjär-de*, *fem-te*, *sjät-te* i förhållande till *tre*, *fyra*, *fem*, *sex*. Grundtalen och därmed också ordningstalen har en särpräglad betydelse som skiljer dem från de allra flesta andra ord. Inte desto mindre är det uppenbart att grundtalen semantiskt och syntaktiskt påminner mycket om kvantitativa pronomen och adjektiv i obestämd form, medan ordningstalen har syntaktiska egenskaper som mera erinrar om adjektiv i komparativ och superlativ eller vissa relationella pronomen (jfr (c)). Denna grammatik har följt traditionen och redovisar räkneorden som en ordklass på grund av deras semantiska säregenskaper. Det bortses alltså vid ordklassindelningen från likheterna med vissa typer av pronomen och adjektiv, likheter som kunde ha motiverat en uppsplittring av räkneorden på olika klasser. Om ordningstalen hade förts till en annan ordklass än grundtalen, hade de automatiskt kommit att betraktas som avledningar av grundtalen. Som medlemmar av samma ordklass skulle ordningstalen möjligen i stället kunna ses som böjningsformer av räkneord med samma rätt som adjektivets komparativ och superlativ beskrivs som böjningsformer.

Verbets *s*-former är i stor utsträckning generellt bildade av verbets *s*-lösa form (jfr (a)) och betydelseändringen är systematisk (jfr (b)). Detta gäller särskilt när *s*-formen har passiv funktion: *måla-s*, *begripa-s*, *prägla-s*. Om däremot *s*-formen har deponentiell funktion, erinrar bildningen om avledningar: det går inte att förutse när det deponentiella verbet är möjligt och ofta inte heller vilken specialiserad betydelse det har: *anda-s*, *lycka-s*, *reta-s*. Ändå är det rimligt att betrakta diates som en böjningskategori också i fråga om de deponentiella verben, eftersom deponensformerna fortfarande entydigt fungerar som verb (jfr (c)), och eftersom *s*-suffixet följer på entydiga böjningssuffix (jfr (d)), t.ex. *reta-de-s*, *reta-t-s*.

Ordklasser § 4–8

§ 4. Ordklasskriterier och andra kännetecken på ordklasser. Orden indelas i klasser efter hur de berörs av grammatikens regler för böjning av ord samt för konstruktion av fraser och satser och efter hur de systematiskt bidrar till de syntaktiska konstruktionernas betydelse.

Ordklasskriterierna böjning, syntaktisk funktion och betydelse är hierarkiskt ordnade. Böjningsegenskaperna hos ett ord är grundläggande för ordklasstilldelningen, dvs. orden indelas i första hand i böjliga och oböjliga. De böjliga orden indelas vidare i ett antal olika klasser beroende på vilka böjningskategorier de böjs efter. De syntaktiska egenskaperna blir avgörande framför allt vid indelningen av de oböjliga orden men spelar in också annars som kompletterande kriterium, t.ex. i enskilda fall när böjningskriteriet av ett eller annat skäl slår slint. Betydelsen är nära knuten till de andra egenskaperna och kompletterar dessa.

Ord som tillhör ordklasserna substantiv, adjektiv och verb har en rik böjning och avtecknar sig tydligt mot de oböjliga ordklasserna prepositioner, konjunktioner, subjunktioner, infinitivmärke och interjektioner. De övriga ordklasserna egennamn, pronomen, räkneord, particip och adverb intar i fråga om böjning en mellanställning.

Skillnaden mellan de typiskt böjliga och de typiskt oböjliga ordklasserna sammanfaller ungefär med vissa andra egenskaper hos ordförrådets ord. De maximalt böjliga ordklasserna omfattar de flesta betydelseorden, dvs. ord med en pregnant betydelse. I flertalet övriga ordklasser återfinns formorden, dvs. de ord som har en blekare egenbetydelse och som används framför allt för att ange vaga eller semantiskt enkla relationer mellan det som anges med betydelseorden. De böjliga ordklasserna är också öppna, dvs. de får ständigt tillskott av nya ord genom inlån, sammansättning, avledning etc. De oböjliga ordklasserna är mer eller mindre slutna, dvs. de får inte så ofta nytillskott. Öppenheten och slutenheten hänger ihop med ordklassernas lexikala omslutning. De öppna ordklasserna omfattar de flesta orden i ett lexikon, medan de slutna ordklasserna utgörs av ett mindre antal olika ord. I gengäld är formorden mycket mer frekventa i text än betydelseorden.

ANM. Ord i de olika ordklasserna skiljer sig också åt i andra avseenden än dem som här nämnts som kriterier för indelningen. Inte minst skiljer de sig åt i fråga om morfologisk funktion, dvs. förmågan att ingå som stammar i avledningar eller som led i sammansättningar. Ord som tillhör en viss ordklass kan sålunda genom tillägg av vissa suffix avledas till ett ord av en annan ordklass och med andra suffix till en tredje ordklass. Ord kan avledas med olika prefix beroende på ordklasstillhörighet. Härav följer att ord i olika ordklasser har olika struktur. I viss mån har också enmorfemiga lexikonord en fonotaktisk struktur som är lite olika för olika ordklasser.

§ 5. Substantiv, adjektiv och verb. De flesta böjliga orden fördelar sig på tre väl avgränsade klasser:

substantiv: böjs i bl.a. species (*regn*, *regnet*)
adjektiv: böjs i bl.a. komparationsgrader (*bred*, *bredare*, *bredast*)
verb: böjs i bl.a. tempus (*hoppar*, *hoppade*)

De tre ordklasserna har ett flertal andra böjningsegenskaper som skiljer dem tydligt från varandra. Också syntaktiskt är de olika: de tar delvis olika bestämningar och de står som huvudord i fraser med olika syntaktisk funktion. De syntaktiska funktioner som prototypiskt är knutna till fraser med substantiv, adjektiv och verb som huvudord (dvs. nominalfraser, adjektivfraser respektive verbfraser) är:

fras med substantiv som huvudord: subjekt, objekt, rektion
fras med adjektiv som huvudord: attribut, predikativ
fras med (finit) verb som huvudord: predikatsled

Om man tar fasta på ordklassens prototypiska medlemmar, så skiljer sig dessa också semantiskt från varandra:

substantiv: anger levande varelser och föremål
adjektiv: anger egenskaper och tillstånd
verb: anger handlingar och händelser

Att substantiv, adjektiv och verb utgör tydliga ordklasser innebär inte att alla kriterier alltid passar in på alla medlemmar av klassen. Detta kan gälla t.o.m. de basala böjningsegenskaperna som nämnts ovan. Alla substantiv har inte speciesböjning (t.ex. inte *fröken*), alla adjektiv kan inte kompareras (t.ex. inte *triangulär*), och alla verb kan inte tempusböjas (t.ex. inte *måste*). I sådana fall visar de andra ordklassegenskaperna mer eller mindre tydligt i vilken ordklass ordet i fråga hör hemma.

Att ordklasserna normalt är väl avgränsade inbördes hindrar inte heller att det finns egenskaper i fråga om böjning, syntaktisk funktion eller betydelse, som utmärker mer än en av de tre ordklasserna. Adjektiven är i vissa avseenden ett mellanting mellan substantiv och verb. Liksom substantiven böjs de i numerus och species (även om suffixen är helt olika): *smed-er*, *skicklig-a* respektive *smed-en*, *skicklig-e*. Adjektiv böjs i genus liksom substantivets bestämdhetssuffix: *mogen*, *moget* (jfr: *citronen*, *bäret*). Vissa adjektiv tenderar att användas syntaktiskt som ett substantiv i nominalfrasen: *en gammal bekant* (jfr: *en gammal vän*), *något annat sött* (jfr: *något annat godis*). Semantiskt liknar många adjektiv ett substantiv genom att ange stabila egenskaper hos någon eller något: om något kallas *en tysk cykel* så har det den stabila egenskapen att vara cykel likaväl som att vara från Tyskland. Adjektiven har emellertid likheter också med verb, även om här likheten gäller betydelse och syntaktisk funktion snarare än böjning. Medan substantiven framför allt används för att identifiera någon eller något, så används adjektiv och verb främst för att upplysa om vad det som man talar om är eller gör. Betydelsemässigt påminner ett adjektiv när det fungerar som predikativ ofta om ett huvudverb i den finita verb-

frasen: *Arne är glad i Pernilla* (jfr: *Arne älskar Pernilla*), *Bernt såg henne ledsen* (jfr: *Bernt såg henne gråta*). Adjektivet har i stor utsträckning samma bestämningar som verbet, framför allt adverbial men också objekt: *snäll mot honom* (jfr: *le mot honom*), *charmerande öppen* (jfr: *le charmerande*), *lik henne* (jfr: *likna henne*).

§ 6. Egennamn, pronomen, räkneord och particip. Utöver de tre stora klasserna av böjliga ord finns det ett antal andra ordklasser som karakteriseras av böjning och även i övrigt uppvisar likheter med de stora klasserna men som samtidigt kännetecknas av säregenskaper som gör det praktiskt att redovisa dem som egna klasser. Hit hör egennamn, pronomen, räkneord och particip.

1. Egennamn

Egennamnen har klara likheter med substantiven men böjs inte som dessa i species och numerus. Semantiskt används egennamnen liksom substantiv för att referera till personer, platser m.m. men har till skillnad från substantiven praktiskt taget ingen deskriptiv betydelse. Syntaktiskt är egennamnen huvudord i nominalfraser men har i jämförelse med substantiven begränsade möjligheter att ta framförställda bestämningar. Både betydelsemässigt och syntaktiskt erinrar egennamnen närmast om substantiv i bestämd form eller om 3 pers. personliga pronomen, och det är vanligt att vissa typer av egennamn går över till att också kunna användas som substantiv (*den röda Volvon*, *en riktig Hitler*). I denna grammatik redovisas egennamnen som en egen ordklass.

2. Pronomen

Pronomen är i den grammatiska traditionen en heterogen kategori som har stora likheter med substantiv och adjektiv men som också både semantiskt och i fråga om böjning och syntaktisk funktion skiljer sig från ord av dessa klasser. Pronomenen omfattar olika delklasser som avtecknar sig relativt tydligt mot andra ordklasser, men det är inte så lätt att peka på egenskaper som håller ihop hela den traditionella klassen pronomen gentemot andra ordklasser. De flesta pronomen kännetecknas emellertid av en rätt tunn egenbetydelse, och deras funktion som länkar med den språkliga kontexten och talsituationen eller som syntaktiska markörer är mera framträdande än deras bidrag till satsens deskriptiva betydelse. Pronomenens böjning är oregelbunden i jämförelse med substantivens och adjektivens.

Pronomen kan karakteriseras och underindelas i två av varandra oberoende dimensioner. Den ena är morfosyntaktisk, den andra syntaktisk-semantisk.

a) Pronomen som morfosyntaktiska klasser

Ur morfosyntaktisk synvinkel sönderfaller pronomenen i substantiviska och adjektiviska pronomen.

De substantiviska pronomenen (t.ex. *jag*, *hon*, *vem*, *vad*, *någonting*) liknar substantiv framför allt genom sin funktion som huvudord i nominalfraser. Böjningen erinrar om substantivens såtillvida som den omfattar kategorierna numerus och ka-

sus, men den är starkt oregelbunden, ibland tydligt suppletiv (*jag* : *mig* : *vi* : *oss*), och endast genitivsuffixet *-s* är gemensamt med substantiven.

De adjektiviska pronomenen böjs liksom adjektiven i genus och numerus (t.ex. *någon*, *något*, *några*). Vissa pronomen böjs i species (*annan*, *andre*) men vanligen böjs det enskilda adjektiviska pronomenet i antingen obestämd eller bestämd form (*sådan*, *sådant*, *sådana* men *samma*, *samme*). Ett fåtal kompareras (t.ex. *många* : *flera*). De adjektiviska pronomenen står vanligen attributivt (*ingen elev*) och kan då också användas i nominalfras utan substantiviskt huvudord (*denne*, *någon*, *ingen*, *många*). Ett fåtal pronomen kan därutöver fungera predikativt (t.ex. *många*, *sådan*). Både pronomen och adjektiv som attribut placeras framför huvudordet, men ordningen mellan dem är reglerad så att pronomenen normalt har sina fasta platser framför adjektiven: *dessa stora kråkor* (jfr: **stora dessa kråkor*).

b) Pronomen som syntaktisk-semantiska klasser

Ur syntaktisk-semantisk synvinkel fördelar sig pronomenen på olika grupper: definita (som hänvisar till talsituationen eller kontexten för identifikation av nominalfrasens referent), interrogativa (som anger att nominalfrasen har öppen referens), kvantitativa (som anger mängd eller myckenhet) och relationella (som anger referentens relation till andra referenter).

Pronomen har ett relativt enkelt innehåll inom ramen för undergruppernas utmärkande betydelse och kan därför räknas till formorden. Denna semantiska enkelhet är ett gemensamt karakteristikum för hela klassens ord gentemot substantiv och adjektiv. (De definita pronomenen är semantiskt besläktade med substantivens och adjektivens bestämdhetssuffix.)

Den syntaktisk-semantiska grupp av pronomenen som är oklarast avgränsad är de relationella pronomenen. Hit hör komparativa pronomen (t.ex. *samma*, *sådan*, *likadan*, *annan*) som har en relativt tydlig pronominell karaktär. De övriga relationella pronomenen (t.ex. *bortre*, *vänstra*, *nästa*, *sista*) påminner semantiskt, morfologiskt och syntaktiskt om ordningstal och om adjektiv i komparativ eller superlativ.

Undergrupperingen i definita, interrogativa etc. återfinns också bland adverben (se § 8).

3. Räkneord

Av pedagogiska hänsyn har i denna grammatik grundtal och ordningstal sammanhållits som en ordklass i enlighet med den grammatiska traditionen och mot bakgrund av grundtalens och ordningstalens karakteristiska gemensamma uppgift att ange antal genom placering på tallinjen. Grundtalet *en* dubbelredovisas som räkneord och obestämd artikel (bland de kvantitativa pronomenen).

4. Particip

Presensparticip och perfektparticip är avledningar av verb. I böjningshänseende fungerar participet som ett adjektiv. Perfektparticipet böjs som ett adjektiv i species, genus och numerus (*bunden*, *bundet*, *bundna*; *körd*, *kört*, *körda*). Presensparticipet är oböjligt liksom adjektiv av motsvarande fonotaktiska byggnad (*springan-*

de, jfr: *öde*, *främmande*). Också syntaktiskt fungerar i stort sett participen som adjektiv, dvs. som attribut, predikativ och adverbial. Participen kan emellertid ändå behålla vissa av verbets syntaktiska egenskaper och konstrueras t.ex. med objekt friare än adjektiven: *Gården blev fråntagen honom*. *Där sitter han läsande sina evinnerliga FLN-romaner*. Participen redovisas i denna grammatik som en särskild ordklass (och inte som infinita böjningsformer av verbet).

§ 7. De oböjliga ordklasserna. De oböjliga orden delas upp på ett antal ordklasser efter sina syntaktiska funktionsmöjligheter: prepositioner, konjunktioner, subjunktioner, infinitivmärke och interjektioner. Hit hör i stort sett också adverben som dock är en lite mera heterogen ordklass (se § 8).

Interjektionerna faller en aning utanför ordklassindelningen, eftersom deras karakteristikum är att de inte används syntaktiskt, dvs. inte ingår som led i finita satser, utan i stället ensamma kan fungera som syntaktiskt fria uttryck och vara bärare av egna språkhandlingar. Interjektionen ger ofta t.ex. uttryck för en spontan känsla, en svarsreaktion, en hälsning e.d.: *Usch! Nja*. *Adjö*. Vad känslan gäller, vad den talande reagerar på etc. specificeras vanligen i kontexten eller är underförstått i talsituationen, inte så ofta genom en bestämning till interjektionen: *Hej* (*på dig*)*! Fy* (*för sådana karlar*)*!*

De andra oböjliga klasserna är däremot inbördes besläktade i och med att de alla typiskt anger relationer, t.ex. prepositionen *mellan* en rumsrelation, subjunktionen *eftersom* en orsaksrelation och konjunktionen *eller* en alternativrelation. Den angivna relationen är i vissa fall väsentligen av syntaktisk natur och semantiskt nästan tom som t.ex. *på*, *att*, *och* i *en bild på honom*, *se att det regnar*, *håller på och tvättar*.

De tre ordklasserna skiljer sig syntaktiskt åt. Prepositionerna konstrueras med ett nominalt led (rektionen), i typfallet en nominalfras (*under regnet*, *trots det häftiga regnet*). Subjunktionerna konstrueras vanligen med en finit satskärna (rektionen) och utgör tillsammans med denna vanligen en bisats (*medan det regnade*, *fastän det regnade häftigt*). Konjunktionerna är inte huvudord i fraser som prepositioner och subjunktioner utan förbinder två syntaktiskt likvärda led till ett samordnat led av samma syntaktiska slag som vart och ett av de samordnade leden (*Är det snö eller hagel? Snöar det eller haglar det?*). Alla konjunktionerna utom *samt* kan samordna huvudsatser. Vissa konjunktioner, t.ex. *och*, *eller*, kan också förbinda både ord, fraser och satser.

Infinitivmärket *att* kombineras bara med infinitivfras och kan sägas utgöra sin egen ordklass. Det erinrar dock mycket om subjunktionerna, eftersom en infinitivfras skiljer sig från en satskärna i en narrativ bisats endast genom att subjektet och presens- eller preteritumsuffixet saknas: *Eva klarade sig genom att inte försöka visa sig på styva linan* (jfr: *Eva klarade sig genom att hon inte försökte visa sig på styva linan*).

Semantiskt märks stora överensstämmelser tvärs över de tre ordklasserna av relationsord. Både prepositioner och subjunktioner kan till exempel användas för att uttrycka kausala relationer som orsak, följd, ändamål, villkor, otillräckligt hin-

der eller tidsrelationer som samtidig, föregående eller kommande tid. Både subjunktioner och konjunktioner kan användas för att uttrycka relationer som alternativ, orsak, skäl, följd, otillräckligt hinder, motsättning.

Prepositionen, subjunktionen och infinitivmärket relaterar rektionens innehåll till resten av satsens. Detta kan vara skälet till att subjunktion och infinitivmärke aldrig och prepositionen endast i begränsad utsträckning står med rektionen utelämnad eller underförstådd. Prepositionen kan dock liksom huvudordet i de flesta andra typer av fraser fungera ensam utan bestämning som prepositionsfras: *Jag lämnade hunden utanför. Hon ska snart lägga av*.

§ 8. Adverb. Adverben är liksom pronomenen en heterogen ordklass. Adverben är oböjliga (med undantag för några få fall av komparationsböjning) och ordklassen definieras syntaktiskt som oböjda lexikonord vilka prototypiskt fungerar som adverbial, dvs. som bestämningar till satser, verb, adjektiv, particip eller andra adverb.

Adverben kan underindelas i pronominella och deskriptiva. De förra kan liksom pronomenen vidareindelas i olika syntaktisk-semantiska klasser: definita, interrogativa, kvantitativa och relationella (*där*, *däremellan*, *var*, *någonstans*, *ingenstans*, *hitåt*). De senare förhåller sig till pronominella adverb på samma sätt som adjektiv gör till adjektiviska pronomen och anger typiskt egenskaper hos ett sakförhållande, ett förlopp eller ett tillstånd (*antagligen*, *barbacka*, *nästan*). Semantiskt kan adverben också indelas efter vilken typ av adverbiell omständighet de uttrycker: tid, rum, sätt, orsak etc.

Gränsen mellan preposition och adverb är flytande: båda är de oböjliga och båda har vanligen adverbiell funktion. Skillnaden mellan de två ordklassernas ord är att adverben prototypiskt saknar komplement, medan prepositionen prototypiskt har komplement (rektionen).

Inte heller gränsen mellan adjektiv och adverb är helt klar. Adjektiv kan fungera adverbiellt och företräds då av den böjningsform som används när kongruensböjning inte tillämpas, dvs. neutrum singularis (*sjunga långsamt*, *komma plötsligt*). Omvänt kan ett adverb adjektiveras och fungera som framförställt attribut, dock vanligen utan att överta adjektivets böjning (*ett gratis projekt*, *ett delvis misslyckande*).

Ett särskilt svårt fall av glidning mellan ordklasserna adverb, adjektiv och preposition är ordet *nära* som kan kompareras och stå som attribut (*nära*, *närmare*, *närmast*; *en nära släkting*) vilket tyder på att det är ett adjektiv. *Nära* kan också ta komplement (*nära mig*, *närmare mig*) vilket tyder på att det är en preposition eller ett adjektiv med objekt. Slutligen står ofta *nära* utan komplement i en verbfras (*bo nära här intill slottet*) vilket tyder på att ordet är ett adverb.

2 SUBSTANTIV

1 Översikt.

Betydelse 2–15

2 Översikt. 3 Individuativ och dividuativ betydelse. 4 Dividualisering av individuativa substantiv. 5 Individualisering av dividuativa substantiv. 6 Individbetydelse, art- eller klassbetydelse och sortbetydelse. 7 Kollektiv och singulär betydelse. 8 Animat och inanimat betydelse. 9 Kön. 10 Abstrakt och konkret betydelse. 11 Måttsenheter.

Semantisk valens 12–15

12 Översikt. 13 Substantiv som anger samhörighetsrelation: inre roller. 14 Yttre roller vid konkreta substantiv. 15 Aktanter till verb- och adjektivavledda substantiv.

Struktur 16–28

16 Översikt. 17 Det substantiviska rotmorfemets fonetiska struktur. 18 Ordklassbyte.

Avledda substantiv 19–24

19 Suffixavledda substantivs betydelse och avledningsstammens ordklass. 20 Suffixens fonetiska egenskaper. 21 Suffixens produktivitet. 22 Ordgruppsavledning. 23 Prefixavledda substantivs betydelse. 24 Prefixens fonetiska egenskaper.

Sammansatta substantiv 25–27

25 Efterledets morfologiska struktur. 26 Förledets ordklass och morfologiska struktur. 27 Betydelserelation mellan för- och efterled.

28 Initialord.

Morfologisk funktion 29–38

29 Översikt. 30 Substantiv som avledningsstam.

Substantiv som förled i sammansättning 31–38

31 Översikt. 32 Substantiv på lång vokal som förled i sammansättning. 33 Substantiv på kort vokal som förled i sammansättning. 34 Substantiv på konsonant som förled i sammansättning. 35 Förled med stamslut som förhindrar bindesuffixet -*s*. 36 Substantivets genus påverkar förledets form. 37 Risk för homonymi påverkar förledets form. 38 Tendens att bibehålla substantivets form oförändrad i funktion som förled.

Syntaktisk funktion 39

39 Huvudord i nominalfras.

Genus 40–41

40 Utrum och neutrum (grammatiskt genus). 41 Substantiv med vacklande genus.

Böjning 42–77

42 Översikt.

Substantivens numerusböjning 43–64

43 Översikt.

Substantivens pluralformer 44–56: 44 1 deklinationen (-*or*). 45 2 deklinationen (-*ar*). 46 3 deklinationen (-*er*): ordtyper. 47 3 deklinationen (-*er*): stamförändringar, betoningsomkastning och tonaccent. 48 3 deklinationen (-*er*): ord som förekommer endast eller mest i pluralis. 49 4 deklinationen (-*r*). 50 5 deklinationen (-*n*). 51 6 deklinationen (pluralis utan pluralsuffix). 52 7 deklinationen (-*s*). 53 Andra sätt att bilda plurala substantiv. 54 Pluralis av måttsord. 55 Substantiv med alternativ pluralböjning. 56 Stambyte i pluralis.

Numerusböjningens funktion 57: 57 Numerus: syntaktisk funktion.

Numerusböjningens betydelse 58–64:

58 Översikt.

Individuativa substantiv 59–61: 59 Ental och flertal. 60 Flertalsbetydelser. 61 Singularens betydelse.

62 Dividuativa substantiv. 63 Plurala substantiv med lexikaliserad betydelse av singulärt ental. 64 Plurala substantiv med lexikaliserat kollektiv betydelse.

Substantivens speciesböjning 65–74

65 Översikt.

Substantivens bestämdhetsformer 66–70: 66 Singularis utrum. 67 Singularis neutrum. 68 Pluralis. 69 Stambyte i bestämd form. 70 Substantiv som huvudsakligen förekommer i bestämd form.

Speciesböjningens funktion 71: 71 Bestämda formens samförekomst med substantivets olika attribut.

Speciesböjningens betydelse 72–74: 72 Den bestämda formens betydelse. 73 Species och numerus vid individuativa substantiv med generisk användning: {*En katt/Katten/Katter/Katterna*} *har vassa klor*. 74 Species vid dividuativa substantiv med generisk användning: *Olja*(*n*) *är vår viktigaste energiråvara*.

Substantivens kasusböjning 75–77

75 Översikt. 76 Genitivens böjning. 77 Genitivens funktion och betydelse.

Avgränsning mot andra ordklasser 78–80

78 Substantiv gentemot egennamn. 79 Substantiv gentemot adjektiv. 80 Substantiv gentemot pronomen.

§ 1. Översikt. Substantiven betecknar typer av varelser och föremål (eller grupper av sådana) men också material, handlingar, egenskaper, tider, måttsenheter etc.

De flesta orden i språkets ordförråd är substantiv. (Av de olika orden i tidningsprosa om en miljon löpord utgörs mer än 50 % av substantiv.) Deras struktur uppvisar rik variation. De kan utgöras av ett enkelt rotmorfem, en avledning eller en sammansättning:

bil, cykel, dike, anka, russin, karamell, palsternacka
för-are, sjuk-ling, ny-het, mål-ning
last-bil, avlopps-dike, vägg-målning

Substantivet kan självt ingå i avledda eller sammansatta substantiv, adjektiv, verb och adverb:

dag-is, *dag*-hem; *sot*-ig, *sot*-svart; *krok*-na, *råd*-göra; *exempel*-vis

Till substantivstammen kan fogas böjningssuffix. Substantivets böjningskategorier är numerus (pluralis gentemot omarkerad singularis), species (bestämdhet gentemot omarkerad obestämdhet), kasus (genitiv gentemot omarkerat grundkasus).

Böjningssuffixen följer varandra i ordningen pluralis – bestämdhet – genitiv:

båt	-ar	-na	-s
dike	-n	-a	-s
hus		-et	-s
film	-er		-s

Pluralis anger att den referent som betecknas med substantivet (och resten av nominalfrasen) är flertal. Substantiv som beskriver referenter som inte är tydligt avgränsade och därmed inte heller räknebara kan knappast stå i pluralis: *grädde*, *smärta*, *hörsel*. Ett fåtal substantiv förekommer endast i pluralis: *glasögon*, *kontanter*. Vid vissa substantiv bildas pluralis utan suffix: *hus*, *arbetare*, *order*.

Bestämdhetssuffixet anger att referenten är unikt identifierbar inom den ram som ges av substantivets beskrivning och av talsituationen eller den i texten beskrivna situationen: *pojken*, *huset*, *stenarna*, *solen*, *förvaltningsutskottet*. Substantiv med bestämdhetssuffix sägs stå i bestämd form.

Såväl pluralis som bestämd form av substantivet ingår i ett system av markörer för antal (där också räkneord och vissa pronomen ingår) och bestämdhet (tillsammans med vissa pronomen och adjektivsuffix). Hur de olika markörerna samverkar och vilken semantisk och syntaktisk funktion de har i satsen, behandlas i kapitel 14 Nominalfraser.

Genitivens viktigaste uppgift är att ange syntaktisk funktion hos den nominalfras som har substantivet som huvudord. Suffixet *-s* visar således att nominalfrasen *tio meter* är attribut i den större nominalfrasen *tio meters avstånd*. Huvudstället för behandling av kasus är i denna grammatik nominalfrasen (Nomfraser § 81–84).

Ett substantiv har grammatiskt genus, utrum eller neutrum, som en inneboende egenskap. Genus avgör formen på bestämdhetssuffixet i singularis (t.ex. *båt-en* men *hus-et*) och påverkar bl.a. valet av kongruensböjd form för pronomen och adjektiv som attribut och predikativ (t.ex. *en gul båt* men *ett gult hus*).

Substantivet fungerar syntaktiskt som huvudord i en nominalfras. Det är alltså huvudord i exempelvis subjekt, objekt, rektion, apposition, nominalt predikativ och possessivattribut.

Egennamn behandlas här skilda från substantiven i ett särskilt kapitel.

Om avgränsningen av substantiv mot egennamn se § 78, mot adjektiv se § 79, mot pronomen se § 80.

Betydelse § 2–15

§ 2. Översikt. Substantivet har framför allt klassificerande betydelse, dvs. det används för att hänföra en referent till en viss klass eller typ av referenter som kännetecknas av en eller flera stabila egenskaper.

Det prototypiska substantivet används för att beteckna och beskriva varelser och föremål som är klart avgränsade från varandra, som kan räknas och som liknar varandra i det avseende som substantivet anger (individuativa):

flicka, bi, stol, frimärke

Substantiv kan vidare beteckna mängder av individer (kollektiva) av vilka var och en skulle kunna karakteriseras med ett individuativt substantiv:

bisvärm [mängd som består av bin], möblemang [mängd som består av bl.a. stolar]

Substantiv kan också beteckna ämnen som inte är klart avgränsade och vars referent inte kan räknas (dividuativa):

olja, smör

Substantiv kan beteckna mera abstrakta företeelser (av vilka vissa uppfattas som dividuativa och andra som individuativa, vissa som kollektiva och andra som icke-kollektiva), t.ex. egenskaper hos konkreta företeelser eller verksamheter, händelser och processer:

(oljans) seghet, (stolens) storlek, (möblemangets) pris, (min) uppspelthet
(Almqvists sista) resa, (oljans) användning, (flyktingarnas) ankomst

Också egenskaper hos abstrakta företeelser eller relationer dem emellan kan betecknas med substantiv:

(upplevelsens) intensitet, (oljeanvändningens) orsaker, tidpunkten (för resan)

Substantiv kan också beteckna måttsenheter:

(2) mil (lång), (3) kilo (mjöl), (4) man (stark)

Många substantivs betydelse förutsätter en relation mellan den betecknade referenten och andra referenter. Sådana substantiv har alltså en semantisk valens på samma sätt som verb och adjektiv. I nominalfrasen är det möjligt men sällan nödvändigt att syntaktiskt uttrycka de aktanter som substantivets betydelse mer eller mindre starkt förutsätter:

kanten
kanten {på/av} bordet

boken
ministerns bok
boken om Värmland
ministerns bok om Värmland

produktionen
företagets produktion
produktionen av sågat virke
företagets produktion av sågat virke

vänligheten
min frus vänlighet
vänligheten mot främlingar
min frus vänlighet mot främlingar

Såväl substantiv som adjektiv och verb kan sägas vara beskrivande. Substantiv anger framför allt stabila egenskaper hos referenten, dvs. en beskaffenhet som är mer eller mindre inneboende, medan många adjektiv anger tillfälliga egenskaper hos referenten. I nominalfrasen *en stor sten* anger både adjektiv och substantiv stabil egenskap, men i nominalfrasen *en varm sten* anger adjektivet en tillfällig egenskap hos stenen. Den beskaffenhet hos referenten som anges av substantivet är normalt statisk, medan många verb anger att referenten är involverad i dynamiska processer: *stenen rullar*.

§ 3. Individuativ och dividuativ betydelse. Ett substantiv har (prototypiskt) antingen individuativ eller dividuativ grundbetydelse.

a) Ett individuativt substantiv betecknar en avgränsad referent som normalt är odelbar i den meningen att den inte kan delas så att delarna kan benämnas med samma substantiv som helheten. Referenter av detta slag kan räknas. Morfologiskt och syntaktiskt kännetecknas ett substantiv med individuativ betydelse av att kunna böjas i numerus och av att i singularis kunna ta följande attribut: *en*, *mången*, *hel*, *halv*, *varje*. Exempel:

en cykel, ett hus, två cyklar, två hus
mången cykel, månget hus, många cyklar
en hel cykel, ett helt hus, hela cykeln, hela huset
varje cykel, varje hus

b) Ett dividuativt substantiv betecknar en referent som inte kan räknas, t.ex. mjölk eller glädje. Ett dividuativt substantivs referent är delbar i den meningen att den kan delas så att delarna fortfarande kan benämnas med det substantiv som betecknar den odelade mängden. Morfologiskt och syntaktiskt utmärks det dividuativa substantivet av att inte kunna böjas i numerus och att inte kunna ta antalsangivande attribut eller *hel*, *varje*. Däremot kan det dividuativa substantivet (till skillnad från individuativa substantiv i singularis) friare stå utan obestämd artikel eller ta något av attributen *all*, *mycket*, *mer*, *litet*, *mindre*:[1]

grädde, guld
all grädde(n), allt guld(et)
{mycket/mer} {grädde/guld}

Också kollektiva substantiv (§ 7) kan vara antingen dividuativa eller individuativa:[2]

en grupp, många grupper, varje grupp [individuativt]
ohyra, mycket ohyra, all ohyra [dividuativt]

Beteckningar på processer, tillstånd och egenskaper är likaledes antingen individuativa eller dividuativa:

ett försök, många försök, varje försök [individuativt]
ett värde, många värden, varje värde [individuativt]
prat, mycket prat, allt prat(et) [dividuativt]
glädje, mycket glädje, all glädje(n) [dividuativt]

Egenskapen att vara individuativt eller dividuativt är en lexikal egenskap hos det enskilda substantivet. För konkreta substantiv speglar denna indelning normalt en påtaglig skillnad i den faktiska verkligheten: en cykel är en mera välavgränsad (odelbar och räknebar) enhet än grädde. För abstrakta substantiv (processer, tillstånd och egenskaper) speglar indelningen ofta snarast olika sätt att betrakta en företeelse. *Förälskelse* anger en känsla som avgränsad och räknebar, medan *kärlek* anger en likartad känsla som oavgränsad och icke-räknebar. Indelningen i individuativa och dividuativa är besläktad med indelningen av verb och verbfraser i avgränsad och oavgränsad aktionsart (Aktionsarter § 3).

[1] Dividuativa substantiv erinrar i sitt förhållande till den syntaktiska och semantiska kontexten ofta om pluraler (med betydelse av diffust flertal, § 60, särskilt not 2):

Det dräller av {*tång/fisk/fiskar/*en fisk*} här. [*Fisk* utan obestämd artikel används här dividuativt.]
Han drog upp {*tång/torsk/torskar/*en torsk*} i timmar. [Dividuativt eller pluralt objekt kan göra en verbfras oavgränsad (Aktionsarter § 4:1).]
Nu har vi nog med {*tång/fisk/fiskar/*en fisk*}.

[2] Mekaniska (oordnade, se § 7) kollektivers referenter kan vara räknebara (och därför individuativa) utan att vara odelbara på samma sätt som andra individuativa substantivs, dvs.

något som kan kallas *en skara* kan delas upp så att också delarna kan kallas *skaror*, förutsatt att de på något sätt avgränsas från varandra.

ANM. Dividuativa substantiv med konkret referens (§ 10) kallas ofta ämnesnamn. Individuativa konkreta substantiv med singulär betydelse (§ 7) kallas ofta appellativer. I stället för individuativa förekommer beteckningen styckeord och i stället för dividuativa beteckningen massord.

§ 4. Dividualisering av individuativa substantiv. Substantiv som prototypiskt betecknar individer kan i vissa fall också användas med dividuativ innebörd. De betecknar då ungefär det material eller den beskaffenhet eller den art som gör deras individreferenter relevanta i sammanhanget. Vanlig är dividualisering av djur som kollektivt villebråd och mat, av växter som mat och växtlighet, av träd som träslag och växtlighet och av byggmateriel:

Han har skjutit all {*älg/hare/hjort*} som finns här uppe.
Han har dragit upp så mycket {*abborre/mört/id*} att hans fru protesterar.
Tydliga spår både av *älg* och *hund* fanns i den nygrusade vägbanan. (R)
Hon älskar *rotselleri* och *palsternacka*.
Huset hon bor i ligger inbäddat i en skog av *gran* och *björk* och allt är vildvuxet. (R)
Den är gjord av *gran*.
Jag behöver mer {*spik/skruv/nubb/läkt/list*}.

Vanlig är också dividualisering av företeelser som har en viss smak eller lukt så att substantiven avser just smaken respektive lukten:

Den luktade både *får* och *get* […] (R)
De luktade halm och *häst* och *karl* och *lus*. (R)
Hennes läppar smakade *hav*. (R)

I många fall kan det vara svårt att avgöra om den individuativa eller den dividuativa betydelsen är grundläggande för den samtida språkkänslan (jfr § 5):

Individuativa	Dividuativa
en {spik/nubb/tråd/vajer}	mycket {spik/nubb/tråd/vajer}
en {sten/eld/skog}	mycket {sten/eld/skog}
en {lök/potatis/gurka/svamp/frukt}	mycket {lök/potatis/gurka/svamp/frukt}
varje {löv/barr/fjun}	allt {löv/barr/fjun}
varje {film/sång}	all {film/sång}

När substantiv används predikativt, har nominalfrasen oftast svagt referentiell betydelse och substantivet refererar närmast till den beskaffenhet som är gemensam för individer vilka eljest betecknas med substantivet. Obestämd artikel saknas då normalt framför substantivet (om detta saknar adjektivattribut) (Nomfraser § 112, Predv § 5: 1a):

Han {var/blev/valdes till/fungerade som} *president*.

Svagt referentiell och därigenom mindre individuativ innebörd kan prototypiskt individuativa substantiv ha också eljest, särskilt i mer eller mindre lexikaliserade verbfraser eller prepositionsfraser:

{åka/använda} buss, köpa {bil/skjorta/hatt}, ha {mössa/skor} på sig, byta {plats/hatt/sida}, skriva maskin, tala ryska, röka pipa

gå på {bio/konsert}, ligga på rygg, ta i hand, lida av ischias, komma {med/i} buss med mejsel, på maskin, till häst, på måndag

Se vidare Nomfraser § 113–117.

§ 5. Individualisering av dividuativa substantiv. Substantiv som prototypiskt har dividuativ betydelse kan i vissa fall användas med individuativ innebörd.

a) Substantivet kan fattas som benämning på en sort av det som substantivet prototypiskt betecknar. Referenten har här alltså inte bara den egenskap som substantivets betydelse förutsätter hos referenten utan därutöver en uppsättning andra egenskaper som kännetecknar en sort, en underart, gentemot andra underarter av samma art. Indelningen i underarter implicerar en avgränsning dem emellan, dvs. referenterna kan skiljas tydligt från varandra och räknas, när det dividuativa substantivet används med sortbetydelse:[1]

Vi köpte av {ett *vin*/många *viner*/varje *vin*} som de hade producerat. Jfr: Vi köpte {vin/mycket vin/allt vinet}.

Olika dividuativa substantiv kan ta sortbetydelse olika lätt. Avgörande torde det vara om olika sorter av ämnet i fråga under längre tid haft ekonomisk eller kulturell betydelse.[2] Exempel på dividuativa som lätt tar sortbetydelse:

många (slags) viner, öl, fröer, gaser, färger, plaster, oljor, metaller, salter, sjukdomar, kvalitéer, friheter

Exempel på dividuativa som ogärna individualiseras och tar sortbetydelse:

*många {guld/lufter/zinker}

Ofta kan talaren välja om han vill betrakta referenten som en avgränsad sort av något eller som en diffus mängd av något:

Vi gjorde ett osaltat *smör*. [En sorts smör: klassen betonas.]
Vi gjorde osaltat *smör*. [En diffus mängd av en sorts smör: beskaffenheten betonas.]

b) Metonymiska förskjutningar kan medföra individualisering. Normalt är då skillnaden i betydelse lexikaliserad och så påtaglig att ordet i sin dividuativa och i sin individuativa betydelse nästan uppfattas som homonymer.[3] Sålunda kan dividuativa beteckningar på beskaffenhet användas om individer eller andra företeelser som kännetecknas av beskaffenheten i fråga (jfr § 15: c):

ungdomar, begåvningar, berömdheter, celebriteter, skönheter, kungligheter, storheter, bekantskaper [personer som kännetecknas av ungdom etc.]

fräckheter, dumheter, galenskaper, banaliteter, cynismer [beteenden eller yttranden som kännetecknas av fräckhet etc.]

nyheter [händelser som är nya eller meddelanden därom], erfarenheter [upplevelser som utgör erfarenhet], tyngder [saker som är tunga], ljus [redskap som ger ljus]

papper [blad av papper], glas [dryckeskärl av glas], korkar [proppar av kork], järn [redskap av järn], bronser [statyer av brons], kartonger [lådor av kartong], fiskevatten [avgränsade områden av fiskevatten], jordar [avgränsade områden av åkerjord]

Likaså kan dividuativa beteckningar på oavgränsade aktioner användas om individer eller grupper som utför aktionen, föremål som är aktionens medel, aktionens tidrymd etc. (jfr § 15: a):

ledningar [grupper som leder (t.ex. företag) eller medel varmed man leder (t.ex. vatten, el)], regeringar [grupper som regerar eller tidrymder varunder någon regerar]

c) Substantiv som anger en dimension refererar ofta till en skala, där en referent kan få olika värden: *barnets ålder är 6 år, dess längd är 120 cm*. Sådana dimensionssubstantiv är normalt dividuativa, men metonymiskt kan de komma att ange mätvärden och behandlas då ibland som individuativa:

Barnens *åldrar* [också: Barnens ålder] är mellan fem och femton år.
Det här tyget ligger på olika *bredder* [också: olika bredd].

d) När dividuativa substantiv för olika slags mat eller dryck används som portionsbeteckningar individualiseras de:

{en/två} {*kaffe/sallad/öl*}

Också plurala beteckningar på maträtter kan individualiseras på detta sätt utan att substantivets pluralsuffix hänger ihop med antalet portioner:

{en/två} {*köttbullar/kroppkakor/kåldolmar*}

[1] Lika lite som vid *sort, slag* kan *hel, halv* förekomma vid dessa substantiv i deras individuativa betydelse:

*Vi köpte två hela (sorters) *viner*.

[2] Inga grammatiska regler kan ges för vilka dividuativa substantiv som kan användas individuativt om sorter. Trots att handeln saluför olika slags grädde, mjölk, kaffe liksom man kan köpa olika slags te, vin och öl, så är det – än så länge – bara de senare substantiven som kan individualiseras:

många {*teer/viner/öl*}
*många {*gräddar/mjölker/mjölkar/kaffen*}

[3] Om det däremot inte finns någon annan tydlig betydelseskillnad kan det vara svårt att avgöra om den individuativa eller den dividuativa betydelsen är den basala för den samtida språkkänslan (jfr § 4):

Dividuativa	Individuativa
(all) {sorg/sjukdom/depression}	en {sorg/sjukdom/depression}
(allt) bekymmer	ett bekymmer

§ 6. Individbetydelse, art- eller klassbetydelse och sortbetydelse. Ett och samma individuativa substantiv kan beteckna antingen en individ (ett exemplar), en art (klass) eller en sort (underart). (För dividuativa substantiv kan inte artbetydelsen tydligt avskiljas från annan betydelse, jfr § 74.)

a) Individuativa substantiv benämner prototypiskt en eller flera individer av en viss art eller klass, dvs. som har en viss egenskap gemensam med andra individer som kan benämnas med samma substantiv:

Diskmaskinen är sönder. [Det som talaren kallar *diskmaskinen* är en individ som har den eller de egenskaper som tillkommer varje exemplar av arten diskmaskin. Därutöver har den aktuella diskmaskinen individuella egenskaper som talaren bortser ifrån.]

b) Individuativa substantiv kan också användas om hela den art (klass) vars individer har den aktuella uppsättningen av egenskaper:

I större hushåll sparar *diskmaskinen* mycket arbete. [Det som talaren kallar diskmaskinen avser arten diskmaskin, dvs. omfattar varje individ som har de för en diskmaskin definierande egenskaperna.]

Arten diskmaskin är definitionsmässigt en enda. Därför används som i exemplet ovan bestämd form singularis av substantivet (§ 73) när det har artbetydelse.[1] När substantivet har artbetydelse står det i en generisk nominalfras (§ 73, Nomfraser § 100).

Alla individuativa substantiv används dock inte lika gärna i bestämd form singularis om hela arten eller klassen. Mest naturlig är denna användning när arten lätt framstår som en underart av en överordnad art, varvid arten alltså kontrasterar mot andra arter som också är underarter av samma överordnade art. Om detta inte är fallet, väljs gärna andra, indirekta sätt att beteckna arten (t.ex. pluralis av det individuativa substantivet).[2]

Getingen plågar många med sina stick. [Det är lätt att finna getingens överart, t.ex. insekter, samt parallella underarter, t.ex. flugan.]

?*Insekten* tänker vi ofta på som ett skadedjur. [Det är svårt att finna insektens överart samt sidoordnade underarter under denna överart till insekterna.]

Kvinnans villkor har kanske förbättrats under kapitalismen. [Kvinnan och mannen utgör naturliga underarter till människan.]

?*Flickan* lyckas inte så bra som *pojken* på gymnasiet. [Svårigheten att acceptera

denna mening eller att finna en rimlig kontext för den skulle kunna bero på att *barn* inte passar som överbegrepp till *flicka* och *pojke*, eftersom referenternas möjliga ålder bara delvis sammanfaller, dvs. man kan kallas *flicka* och *pojke* utan att vara barn.]

c) Det individuativa substantivet kan (liksom det individualiserade dividuativa, § 5) dessutom avse underart eller sort, dvs. det omfattar då alla individer som utöver de nödvändiga egenskaperna för arten som helhet har en uppsättning andra egenskaper som karakteriserar en underart av arten gentemot andra underarter:

Individ	Sort
Han har köpt sig en *bil*.	Saab är en *bil* som han gillar.
Han kom i samma *bil* som jag.	Han har samma *bil* som jag.
Vilken *bil* kom hon i?	Vilken *bil* har han?
Gå och hämta den där *bilen*.	Den där *bilen* är bättre än andra märken.

Vissa neutrala substantiv tar ett särskilt pluralsuffix *-er* (§ 46) när de har sortbetydelse:

många *frö-er* 'många sorters frö' [jfr: många *frö-n* 'många fröindivider']

[1] Anaforiska uttryck (Pron. § 42–51) förutsätter normalt att korrelatet har samma betydelse som de själva, dvs. om korrelatet har artbetydelse så har också det anaforiska uttrycket det och vice versa:

Han hatar *bilen*. *Den* gick sönder i morse igen. [Både *bilen* och *den* avser en individuell bil.]
Han hatar *bilen*. *Den* är vårt tids värsta gissel, anser han. [Både *bilen* och *den* avser arten *bil*.]

[2] Andra, indirekta sätt att ange den art som karakteriseras av det individuativa substantivet:
a) Obestämd form singularis kan referera till ett prototypiskt exemplar (§ 61, § 73) vilket används som representant för hela arten: *En skogshare har vit päls om vintern*.
b) Obestämd form pluralis med betydelse av diffust flertal (§ 60) kan tolkas som gällande för hela arten (§ 73): *Han är fascinerad av skogsharar*.
c) Bestämd form pluralis kan användas med maximal identifikationsram (Nomfraser § 96) och därmed referera till alla exemplar av arten (§ 73): *Skogshararna håller på att decimeras*.

§ 7. Kollektiv och singulär betydelse. De flesta substantiv som refererar till räknebara individer är singulära (= icke-kollektiva), dvs. refererar i singularis till en enda individ. Vissa substantiv har dock kollektiv betydelse, dvs. refererar i singularis till en samling av räknebara individer. Betydelsen hos kollektiva substantiv ligger därför nära betydelsen hos plurala singulära substantiv enligt mönstret:

fågelskock ≈ fåglar
regering ≈ regeringsledamöter

Kollektiva substantiv är antingen individuativa (vanligast) eller dividuativa:[1]

Individuativa: duo, dussin, familj, flock, förening, grupp, hjord, hop, klubb, kvartett, lag, ledning, massa, mängd, par, parti, regering, skara, skock, stim, styrelse, svärm, tjog, trio, uppsättning

Dividuativa: adel, allmoge, avkomma, avskum, betjäning, boskap, bråte, manskap, mänsklighet, ohyra, opposition, pack, patrask, personal, proletariat, skräp, underklass, ungdom, växtlighet, överhet, överklass

Kollektivet kan vara mekaniskt sammansatt (tillfällig anhopning av likar) eller organiskt sammansatt (individerna kan vara olika och ha olika funktion i en organisk helhet):[2]

Mekaniskt kollektiv: antal, mängd, skock, stim, ohyra, ungdom
Organiskt kollektiv: stråkkvartett, fotbollslag, äkta par, styrelse, bestick

Distinktionen kollektiv : singulär kan vara utslagsgivande vid val av kongruensform för predikativet (Predv § 13: 2a, Adj. § 61). I talspråk och ledigt skriftspråk är det inte ovanligt att kollektivt subjekt (i grammatisk singularis) leder till att det kongruensböjliga predikativet böjs i pluralis:

Regeringen drabbades av influensa och fick ligga hemma sjuk-*a* en hel vecka i hög feber.
Personalen blev allihop djupt oroad-*e* av styrelsens besked.
Hela *uppsättningen* av handskrifter gick förlorad-*e*.

Nominalfras med kollektivt substantiv som huvudord förekommer i syntaktisk och semantisk kontext som annars kräver nominalfras med huvudordet i pluralis:

Bland {*personalen/de anställda*} råder tillförsikt.
{*Personalen/De anställda*} hjälpte *varandra* med barnen under konflikten.
{*Personalen/De anställda*} diskuterade frågan {*inbördes/sinsemellan*}.
{*Personalen/De anställda*} skulle få *var sin* aktie.
{*Personalen/De anställda*} *skildes* i sämja.
{*Personalen/De anställda*} kommer att *skingras*.
{*Personalen/De anställda*} begärde avsked *en i taget*.
Det *dräller av* {*personal/anställda*}.
Forskargruppen har undersökt {*samtlig personal/samtliga anställda*}.

Kollektiva individuativa substantiv som betecknar mekaniskt sammansatt kollektiv konstrueras med pluralt substantiv i nominalfrasen genom att stå som kvantitetsattribut eller som huvudord följt av fast partitiv apposition eller av prepositionsattribut (Nomfraser § 24):

en {*flock/skara/grupp*} pojkar
{*flocken/skaran/gruppen*} av pojkar
en {*flock/skara/grupp*} av de värsta pojkarna

ett *gäng* (med) pojkar, en *packe* (med) böcker, en *samling* (av) äldre herrar, en *uppsättning* (av) läroböcker

Om pluraler med kollektiv (sammanfattande, icke-distributiv) betydelse se § 60.

Om substantiv med suffixet *-s* med kollektiv betydelse (*kantorns* 'kantorns familj' etc.) se § 77.

[1] Gränsen mellan dividuativa och individuativa kollektiver är ibland oklar. När de dividuativa kollektiverna används om specifika identifierbara mängder framstår ofta deras betydelse som mer eller mindre individualiserad, vilket visar sig i att de kan ta *hela* som attribut:

hela patrasket, hela adeln, hela allmogen, hela växtligheten, hela boskapen

Men också:

allt patrask(et), all adel(n), all allmoge(n), all växtlighet(en), all boskap(en)

Vissa dividuativa kollektiver är homonyma med singulära individuativa, t.ex. *frukt*, *polis*.

[2] Mekaniska kollektiv kan betecknas med individuativa substantiv, t.ex. *stim*, *skock*, och framstår då som avgränsade helheter som kan räknas. Vissa är dock inte är odelbara i samma mening som de singulära individuativa substantivens referenter: en skock kan delas i flera mindre skockar, men en kråka kan inte delas i flera mindre kråkor. (Däremot kan t.ex. ett dussin inte delas i flera mindre dussin.)

§ 8. Animat och inanimat betydelse. Ett substantiv har vanligen antingen animat eller inanimat betydelse. Animata substantiv är sådana som betecknar levande varelser, vilka ses som utrustade med förnuft, vilja och känsla. Väsentlig är ofta också föreställningen om att referenten har biologiskt kön. Substantiv som betecknar människor har nästan alltid animat betydelse, medan substantiv som betecknar djur ofta är gränsfall.

Om substantivet har animat (grund)betydelse eller ej spelar viss roll för kongruensböjning och val av anaforiskt pronomen. Väsentligast i dessa fall är dock inte substantivets betydelse utan om den avsedda referenten uppfattas som animat eller inte.

a) Maskulinsuffixet *-e* i bestämd form singularis av adjektiv (Adj. § 68), vissa particip (Pcp § 24) och vissa pronomen (*denne*, *samme* m.fl., Pron. § 62, 198, 220, 222) används bara om människor (ej djur) i generisk betydelse eller om referenter av manligt kön:

den nye *ledaren*, denne *ledare* [om person oberoende av kön i generisk referens eller om manlig person, ej om exempelvis tidningsledare]
den nya *ledaren*, denna *ledare* [som ovan men också om exempelvis tidningsledare]

Vid substantiv som har inanimat grundbetydelse används normalt inte *-e* även om substantivet i det aktuella fallet används om en människa:

*denne gode *tillgång* för företaget

b) Subjekts- eller objektspredikativets kongruensböjning kan påverkas av om subjektet respektive objektet är animat eller ej. När ett neutralt subjekt eller objekt

är animat, uteblir ofta den grammatiska kongruensböjningen, dvs. predikativet får utrumform (Predv § 13: 2b, Adj. § 66):

Sjukvårdsbiträdet som skulle ha börjat för två veckor sedan har varit sjuk-Ø sedan dess. Jfr: *Äppelträdet* som vi planterade för ett par år sedan har varit sjuk-*t* sedan i somras.
Ingen hade någonsin sett *sjukvårdsbiträdet* sjuk-Ø. Jfr: Ingen hade någonsin sett *äppelträdet* sjuk-*t*.

Detta gäller dock vanligen också substantiv med inanimat grundbetydelse om de används om animata referenter:

Föremålet för hans ömma låga har varit {sjuk/?sjuk-*t*} sedan dess.

c) Anaforiska pronomen i singularis har olika form beroende på om deras korrelat är animat eller inte. *Han* och *hon* syftar på animat korrelat, medan *den/det* används eljest (Pron. § 36–39).

Animata:

chefen … {han/hon}
(*hundrameters*)*löparen* … {han/hon}
statsrådet … {han/hon}

Inanimata:

bordet … det
stolen … den
(*bord*)*löparen* … den

Också detta gäller vanligen även substantiv med inanimat betydelse om de används om animata referenter:

Denna *förstärkning* på ekonomiavdelningen, {henne/?den} hoppas vi att få behålla.
Föremålet för hans ömma låga, {henne/*det} vet vi tyvärr inte namnet på.

Vissa substantiv som betecknar animata referenter (redan i sin grundbetydelse) kan dock vara korrelat till inanimat pronomen (Pron. § 39). Här finns ett samband också med substantivets formella egenskaper såtillvida att särskilt vissa substantiv med neutralt genus verkar kunna åsyftas med inanimat pronomen:

vittnet … {han/hon/det}
barnet … {han/hon/det}
biträdet … {han/hon/det}

§ 9. Kön. Många substantiv med animat betydelse (§ 8) har sin betydelse specificerad med avseende på kön:

Manligt kön	Kvinnligt kön
man, pojke, gubbe	kvinna, flicka, gumma
far, bror, måg	mor, syster, sonhustru

kung, prins	drottning, prinsessa, biskopinna
bagge, tjur, hingst	tacka, kviga, sto, katta

Andra substantiv förknippas i språkbrukarnas föreställningar företrädevis med endera könet fastän de kan användas om bägge könen om substantivets beskrivning passar.[1] Föreställningen om dominerande kön märks i följande starka tendenser:

a) att välja respektive undvika maskulinböjningen *-e* i bestämd form singularis av adjektiv, vissa particip och vissa pronomen (Adj. § 68, Pcp § 24, Pron. § 62, 198, 220, 222, jfr § 8: a) när substantivet brukas generiskt:

den {moderne/?moderna} *prästen*
den {moderna/*moderne} *sjuksköterskan*

Ibland förekommer *-e* t.o.m. när referenten i fråga är kvinna (jfr Adj. § 68):

förre *hälsoministern* Simone Weil (S)
en av avgångne *justitieminister* Anna-Greta Leijons propositioner (S)

b) att låta substantivet som (huvudord i) korrelat till anaforiskt pronomen styra valet av maskulint respektive feminint pronomen vid generisk betydelse (Pron. § 37):

prästen … han
sjukvårdsbiträdet … hon

[1] För vissa substantiv passar beskrivningen (hittills) bara på referenter av ena könet, och det är då ofta oklart om själva betydelsen skall anses specificerad för kön, t.ex. *påve*, *kardinal* (bara manliga referenter); *geisha* (bara kvinnliga referenter). I andra fall, t.ex. *präst*, *sjuksköterska*, har denotationen ändrats under senare hälften av 1900-talet så att den nu omfattar bägge könen.

§ 10. Abstrakt och konkret betydelse. Substantiven indelas traditionellt efter betydelsen i abstrakta och konkreta. Konkreta substantiv är beteckningar för något som enligt vardagstänkandet har massa (dvs. som kan vägas, ses, vidröras etc.), t.ex. personer, föremål, material etc. eller grupperingar av sådana. Abstrakta substantiv är beteckningar för något som enligt vardagstänkandet saknar massa: idéer, yttranden, egenskaper och tillstånd (nomina qualitatis), processer (nomina actionis), tidpunkter, måttsenheter etc.

Många abstrakta substantiv är huvudord i satsekvivalenta nominalfraser, dvs. substantivet tar bestämningar med roller motsvarande dem vid verb och adjektiv (jfr § 15).

§ 11. Måttsenheter. Måttsbeteckningarnas referenter är normalt enheter utan några som helst andra egenskaper än dem som anges av måttsordet. När vi räknar antalet centimeter så är varje centimeter som sådan definitionsmässigt identisk med alla andra centimetrar.

Måttsorden skulle kunna sägas referera till en viss måttsdimension, snarare än till individuella referenter. Denna dividuella karaktär hos måttet skulle i så fall

vara orsaken till att måttsbeteckningen visar en tendens till att vara oböjlig efter attribut som anger flertal (§ 54).

Semantisk valens § 12–15

§ 12. Översikt. Substantiv kan – liksom verb och adjektiv – i sin betydelse förutsätta eller möjliggöra olika och olika många aktanter i vissa semantiska roller (semantisk valens). Den som förstår vad ett ord som *porträtt* betyder vet exempelvis att ett porträtt alltid har en upphovsman och att porträttet föreställer någon. På samma sätt kan man inte förstå vad ord som *sida* eller *bror* betyder om man inte också vet att en sida alltid är en sida av något och att en bror alltid är en bror till någon.

Substantivets aktanter kan uttryckas med led som har olika syntaktisk funktion i nominalfrasen.

Possessivattribut:

Anders bror, Lindberghs flygning, Annas längtan

Adjektivattribut:

den Lindberghska flygningen, den övre kanten

Prepositionsattribut:

en bror till Anders, flygningen över Atlanten, jakten på betyg, längtan efter framgång

Adverbattribut och attribut bestående av bisatser som annars och i första hand fungerar som adverbial:

flygningen därifrån och hit, flygning när det blåser kraftigt

Attribut bestående av infinitivfras eller bisats som eljest har nominal funktion:

löftet att komma, löftet att vi skulle få komma

Valet av syntaktisk funktion och struktur för aktanten beror på aktanttyp men är ofta också avhängigt av vilket substantiv som tar den aktuella valensen (jfr Nomfraser § 16, 56–58): *en bror till mig, ?ett syskon till mig*. Även om aktanten förutsätts av substantivets betydelse, behöver den inte vara syntaktiskt realiserad:

fabrikens produktion av plastburkar
fabrikens produktion
produktionen av plastburkar
produktionen

Anders faster
en faster till Anders
fastern

Vissa substantiv är dubbeltydiga så att de i en betydelse förutsätter andra aktanter än i en annan:

Lasses *barn* går alla i skolan. [*Barn* har här betydelsen ättling i första led och förutsätter därför aktanten förälder.]
Jfr: Lasses *döttrar* går alla i skolan.

Två *barn* leker på gatan. [*Barn* har här betydelsen minderårig person och förutsätter ingen aktant.]
Jfr: ?Två *döttrar* leker på gatan. [*Dotter* förutsätter alltid aktanten förälder, och meningen måste därför ha en alldeles speciell kontext för att vara acceptabel.]

Produktionen av plastburkar pågår som bäst. [*Produktion* anger en process, som har produkten som en av sina aktanter.]

Årets *produktion* går mest till Belgien. [*Produktion* anger självt resultatet av produktionen och behöver alltså inte ta uttryck för produkt som aktant.]

Andra substantiv är snarast vaga på så sätt att de förutsätter en annan aktant olika starkt i olika kontexter:

Två *knappar* i skjortan är borta. [Knappar förutsätter normalt ett klädesplagg där knapparna ingår.]
I stället för pengar lade han *knappar* i kollekten. [Föreställningen om klädesplagg är inte så stark.]
Hans *dalahästar* är berömda. [Dalahästar är här en produkt som förutsätter en producent.]
Dalahästar är vanliga i souveniraffärer. [Föreställningen om en producent är inte så stark.]

Liksom vid verb (och adjektiv) kan aktanterna vid det enskilda substantivet vara mer eller mindre nära knutna till substantivets innehåll: aktanterna kan vara bärare av inre eller yttre roller. De inre rollerna är sådana specifika roller som förutsätts av betydelsen hos det specifika substantivet, dvs. roller som är särskiljande komponenter i just detta ords betydelse. Substantiv som anger samhörighet, t.ex. släktskapsord som *far*, och de allra flesta substantiv som avletts av verb eller adjektiv, t.ex. *tillåtelse*, *glädje*, har sådana inre roller. Substantiv med inre roller kallas relationella. De yttre rollerna är roller som visserligen är förenliga med substantivets betydelse men som har en mera allmän användning, kanske är förenliga med det stora flertalet substantiv: roller för lokalisering, tidfästning, ändamål, upphov etc. Aktanter för yttre roller fogas ofta till substantivet via en preposition med egenbetydelse.

Gränsen mellan inre och yttre roll vid ett substantiv är ofta inte särskilt tydlig.

§ 13. Substantiv som anger samhörighetsrelation: inre roller. Många substantiv anger en samhörighetsrelation mellan två aktanter. Samhörigheten kan gälla del : helhet, släktskap, form : substans m.m. Samhörighetsrelationen kan ofta uttryckas med verbet *ha*: *Berget har en topp*. *Jag har tre barn*. *Boken har ett innehåll*.

a) Vissa substantiv anger referenten som en del och förutsätter då en helhet som referenten ingår i, t.ex.:

del (nederdel etc.), kant, sida (innersida etc.), botten, topp, mitt
arm, fot, ben, huvud, tänder
början, slut

bergets topp, toppen på berget, Bengts arm, början av 1900-talet

Del-helhetsrelationen verkar ibland uppfattas som ett rumsligt förhållande:

bottnen i burken
bottnen på burken, taket på bilen, kanten på muren, toppen på berget, armen på Bengt, början på 1900-talet

b) Vissa substantiv anger referenten som ingående i viss relation (släktskap, hierarki, reciprocitet, orsak : verkan etc.) till en annan referent, t.ex.:

far, bror, hustru, kusin, familj, släkt
chef, undersåte, offer, förman, överman, lärare, elev
vän, kamrat, kollega, partner, kompanjon, bekant, landsman
efterföljare, föregångare, företrädare
upphov, upphovsman, initiativtagare
spår, märke, avtryck
rest, lämning, rudiment
betydelse, form
orsak, verkan, konsekvens, indicium, tecken
namn, adress, hem, födelseort, födelsedatum

Bengts far, fadern till Bengt, spåren efter tjuvarna, konsekvenserna av förslaget, förslagets konsekvenser, hennes namn, namnet på henne

c) Vissa substantiv anger en mängd, en form eller en gruppering och förutsätter då en substans som uppmätts, formats eller grupperats, t.ex.:

kilo, droppe, kvadratmeter, pluton, skock, gäng, rad
ett kilo potatis, ett kilo av potatisen, en rad plantor, raden av plantor

Hit hör också substantiv som anger kärl, bok, bild etc. vilka förutsätter ett innehåll:

en flaska vatten, porträttet av min far, föreställningarna om ryska revolutionen

d) Vissa substantiv anger en produkt och förutsätter att produkten har en producent, t.ex.:

bok, novellsamling, brev, tavla, staty
Sven Lindqvists bok, tavlan av Picasso

Jfr Nomfraser § 15, 58.

§ 14. Yttre roller vid konkreta substantiv. Aktanter som är möjliga vid olika typer av konkreta substantiv (§ 10) utan att vara snävt förutsatta av substantivets betydelse är t.ex.:

a) Substantiv som anger lokaliserbar referent kan ta aktant för plats (jfr också § 15 om aktanter vid nomina actionis etc.):

katten i stolen, dörren till höger, den högra dörren, vägen från hagen till bensinstationen

b) Substantiv vilkas referenter är olika vid olika tidpunkter kan ta aktant för tidpunkt (jfr också § 15 om aktanter vid nomina actionis etc.):

årets priser, sommarens böcker, 1908 års män

c) Substantiv som anger redskap kan ta en aktant för användare:

Berggrens buss [= den buss Berggren kom med eller den buss han brukar ta eller den buss han kör]
din hammare [= den hammare som du använder]

d) Substantiv som anger något som kan ägas kan ta aktanten ägare:

Berggrens buss [= den buss som Berggren äger]
din hammare [= den hammare som du äger]

e) Substantiv som anger artefakter såsom redskap eller institutioner etc. kan ta aktant för ändamål:

en pensel för målning av lister, en dator för hemmabruk, skolan för utvecklingsstörda barn

f) Substantiv som anger helhet kan ta aktant för del. (Jfr den omvända relationen ovan § 13: a.) Exempel:

ett bord med för korta ben, karlen med det yviga håret, en kavaj med långa slag

g) Substantiv som anger person eller föremål som flyttat eller flyttats från annan plats kan ta aktanten ursprung eller utgångspunkt:

flickan från Umeå, apelsinerna från Israel, papperet från apparatrummet

h) Också aktant för framtida destination (mål) kan anges:

virket till Belgien, dockan till Stina

i) Substantiv som anger konkret artefakt kan ta aktant för material:

ett bord av sten, en låda av papp, en ljusstake av kork

Jfr Nomfraser § 12, 60.

§ 15. Aktanter till verb- och adjektivavledda substantiv. Aktanter vid verb- och adjektivavledda substantiv är oftast desamma som vid respektive verb och

adjektiv. Till dessa substantiv ansluter sig sådana substantiv som har liknande betydelse men som inte är morfologiskt besläktade med verb och adjektiv.[1]

a) Substantiv som anger processer eller tillstånd är ofta avledda av verb (nomen actionis, § 19: d), eller också motsvarar substantivet på annat sätt en verbfras.[2] Substantivet förutsätter då vanligen samma inre och yttre roller som vid motsvarande verb anges med fria bestämningar (omständighetsroller) respektive subjekt och bundna bestämningar (deltagarroller) (jfr Vbfraser: Allm. § 23). Exempel på substantiv med olika många roller:

Nollställiga:

regn, blåst

Enställiga:

Anders *sömn*, husets *förfall*
avkastningen {av/på/från} kapitalet, kapitalets *avkastning*

Tvåställiga:

Aseas *lagring* av atomavfall, Danmarks *produktion* av naturgas, regeringens *stöd* åt Israel, befolkningens *längtan* efter fred, deras *flykt* från fängelset

Treställiga:

mitt *tack* till myndigheterna för ökade anslag, deras *råd* till oss att sälja genast, Anders *överenskommelse* med Bengt om utbyggnaden, lärarnas *val* av Hedlund till ombud, Sveriges *utförsel* av virke till England

Aktanter som förutsätts av verbets och substantivets betydelse är nästan aldrig syntaktiskt nödvändiga som bestämningar till substantivet:

ett påstående [Jfr: *Anders påstod. *Påstod att det regnade.]

Substantiv som anger process eller tillstånd kan genom betydelseförskjutning komma att beteckna en av processens eller tillståndets aktanter (särskilt den som syntaktiskt uttrycks som objekt vid transitivt verb, jfr § 19: d). Då kan förstås denna aktant inte uttryckas med någon bestämning till substantivet:

Fabrikens *produktion* [= det som fabriken producerar] går till Belgien i år. Jfr: Fabrikens produktion av plastburkar har intensifierats.

Universitetets *bidrag* till verksamheten [= det som universitetet bidrog med] uppgick till 2 milj. kronor. Jfr: Universitetets bidrag till verksamheten med 2 milj. kronor är mycket betydelsefullt.

Företagets *ledning* [= de som leder företaget] består av tre kvinnor och en man. Jfr: Nuvarande vd:s ledning av företaget har rönt kritik från mindre aktieägare.

Sven gick in i *grönskan* [= (bland) de växter som var gröna]. Jfr: Trädens grönska har djupnat.

Annas *gåva* till Karin

Svenssons *skuld* till Lindgren uppgår till 2 500 kr.
Exporten från Sverige till Israel är numera värd stora belopp.

b) En nomen agentis-avledning av ett verb anger en referent i samma roll som anges med subjekt vid det självständiga verbet (agens, upplevare m.m.; § 19: d). Den aktant som vanligtvis motsvarar verbets subjekt betecknas alltså av substantivet självt. Möjligheten att låta verbets övriga aktanter komma till uttryck vid nomina agentis är mindre än vid substantiv som anger process.[3] I första hand uttrycks den aktant som motsvarar objektet vid verbet (Nomfraser § 14, 57):

en beskyddare av de svaga, ägaren till huset, bokens recensent, författaren {av/till} skriften, mina förföljare, hans följeslagare, bilens köpare, de tyska försäljarna av småbilar, en tillverkare av motorgräsklippare, solistens ackompanjatör, vittnena till händelsen, Anderssons kritiker, kritikerna av skolan

c) Substantiv som anger egenskaper och tillstånd är ofta avledda av adjektiv (nomen qualitatis).[4] De förutsätter ofta samma aktanter som motsvarande adjektiv.

Enställiga:

dotterns *sparsamhet*, familjens *fattigdom*, rymdens *kyla*, *värmen* i vattnet, luftens *fuktighet*

Tvåställiga:

dotterns *likhet* med brodern, gårdens *närhet* till goda fiskevatten, Annas *vana* vid Bertil, Pers *beredskap* att rycka in

Treställiga:

moderns *tacksamhet* mot Bengt för att han höll sig borta, Anders *avundsjuka* på systern för hennes offentliga framgångar

Vissa substantiv för egenskap har genom metonymisk betydelseförskjutning kommit att avse inte egenskapen utan den eller det som har egenskapen. Denna aktant kan då förstås inte uttryckas med någon bestämning till substantivet:

Här samlas ortens *skönheter*. [de som är sköna]
Jfr: Kvinnornas skönhet var påfallande.

Vi fick höra diverse *fräckheter*. [yttranden som var fräcka]
Jfr: Inläggens fräckhet förstummade de norska delegaterna.

[1] Exempel på fall då morfologiskt obesläktat substantiv tar aktanter ungefär som ett verb eller adjektiv:

hennes *kärlek* till sin hund [Jfr: Hon älskade sin hund.]
hennes *animositet* mot sin syster [Jfr: Hon var hätsk mot sin syster.]

[2] Substantivet kan vara morfologiskt primärt i förhållande till verbet:

Sveriges *export* av virke till England [Jfr: Sverige exporterade virke till England.]

I vissa fall föreligger inte morfologiskt samband mellan substantiv och motsvarande verb utan det är en verbfras bestående av ett funktionsverb och ett substantiv som motsvarar en nominalfras med samma substantiv som huvudord:

familjens *rätt* till bidrag [Jfr: Familjen har rätt till bidrag.]
Johanssons *revansch* på dansken [Jfr: Johansson {tog/fick} revansch på dansken.]
vår *kontakt* med fienden [Jfr: Vi hade kontakt med fienden.]

[3] Se också (a) ovan om nomen actionis-avledningar som genom betydelseöverföring kommer att beteckna den som utför verbets aktion: *Företagets ledning ligger i influensa*. *Föreningens styrelse har anlänt*.

[4] I en del fall är adjektivet avlett av substantivet:

dotterns {*energi/iver/lycka/tålamod*} [Jfr: Dottern är {energisk/ivrig/lycklig/tålmodig}.]

Struktur § 16–28

§ 16. Översikt. Substantivet har någon av följande strukturer:

a) Enkelt rotmorfem, t.ex. *tak*, *skata*, *öde*, *nyckel*, *manöver*. De substantiviska rötterna uppgår till flera tusen och betecknar framför allt konkreta referenter (människor, djur, växter, föremål) men också många abstrakta. Substantiv av typen *liberal*, *gnäll* ses i denna grammatik som rotmorfem vilka bytt ordklass.

b) Suffixavledning: av adjektiv, t.ex. *jämnhet*, *nykterist*, av particip, t.ex. *bundenhet*, *havandeskap*, av andra substantiv, t.ex. *vänskap*, *apotekare*, av egennamn, t.ex. *platonism*, *närking*, eller av verb, t.ex. *skrivande*, *konsument*. De suffixavledda substantiven är många: ett abstrakt substantiv på *-ande* kan t.ex. bildas av nästan alla verb. Flera av suffixen (t.ex. *-het*, *-skap*) bildar avledningar med sammansättningsbetoning. Ordgruppsavledning är inte ovanligt bland substantiven, t.ex. *treåring*, *vårdnadshavare*.

c) Prefixavledning av andra substantiv, t.ex. *otur*, *minigolf*. Många av prefixavledningarna utgör fonologiska sammansättningar.

d) Sammansättning: med substantivisk förled, t.ex. *husvagn*, *fågelbok*, med egennamn som förled, t.ex. *Zorntavla*, *Volvodirektör*, med adjektivisk förled, t.ex. *mjukvara*, *storföretag*, med verbal förled, t.ex. *köpstopp*, *köregenskap*, eller med annan förled, t.ex. *påannons*, *uterum*. Det vanligaste sättet att nybilda substantivstammar är genom sammansättning. Flertalet sammansättningar i språket, både lexikaliserade och tillfälliga, är substantiv, oftast med substantiv som förled. Typisk för substantivisk sammansättning är möjligheten att låta såväl för- som efterled var för sig ha en komplex struktur, t.ex. *sjöfartshuvudstad*, *handelsträdgårdsmästareförening*, *olycksfallsförsäkringsavdelning*, *sågverksaktiebolag*. Ordgruppssammansättning förekommer bland substantiven, t.ex. *turochreturbiljett*.

Härutöver kan substantivet vara ett initialord, t.ex. *mc*, eller (i vissa fall mest etymologiskt) vara bildat genom annan typ av förkortning: *blyerts*(*penna*), (*omni*)*buss*, *mo*(*torho*)*tell*, (*daghem* blir till) *dagis*.

§ 17. Det substantiviska rotmorfemets fonetiska struktur. Det substantiviska rotmorfemet har följande struktur:

a) En stavelse, som kan ha maximalt rik fonotax, dvs. 0–3 konsonanter följda av vokal följd av 0–3 konsonanter. Vokalen är lång om den inte följs av konsonant, kort om den följs av två eller tre konsonanter, kort eller lång om den följs av en konsonant.[1] Exempel ges i Schema 1.

	-V:	**-V:K**	**-VK:**
–	å, ö	ås, öl, ek	ess, ull, ärr
K-	rö, ko, sky [ɧy:]	sås, lår, tak, tjut [ɕʉ:t]	katt, boll, nick, dusch [dəʃ:]
KK-	tro, knä, sly	tråd, svek, stål	trall, skum, sväng [svɛŋ:]
KKK-	strå, skri	strid, skrål, skval	sträck, språng [sprɔŋ:], skrutt

	-VK:K	**-VK:KK**
–	ans, ork, ax, ost, ort	–
K-	dans, filt, kort, kusk	borst, torsk, dunst
KK-	skurk, svart, kvint, träns	svulst, spänst, sfinx
KKK-	splits, skrymt, sprund	–

SCHEMA 1. Enstaviga substantiviska rotmorfems fonetiska struktur. K = konsonant, V = vokal, kolon anger längd.

b) En ljudsekvens av typ (a) utvidgad med *-a*, *-e*, *-en*, *-er*, *-el*. Sådana stammar har vanligen accent 2 om de slutar på *-a* eller *-e* och vanligen accent 1 om de slutar på *-en* eller *-er*. Stammar på *-el* har antingen accent 1 eller accent 2.

	Accent 1	Accent 2
-a:	[regionalt] tema, samba	gata, kråka, boa etc.
-e:	linje, pinje	dike, stolpe, lie etc.
-en:	sägen, vapen, socken, botten, vatten etc.	bäcken [äv. accent 1], siden
-er:	fiber, aster, order, bunker, gytter etc.	papper, fader, moder, broder, syster [regionalt äv. accent 1], dotter
-el:	cykel, segel, muskel etc.	nyckel, stämpel, vinkel etc.

Före de nämnda ordsluten förekommer också konsonantkombinationer som inte kan stå finalt i enstaviga stammar:

Kort betonad vokal: siffra, bjällra, uggla, äpple, ackja
Lång betonad vokal: åsna, kräkla, mitra, kedja

c) En ljudsekvens av typ (a) eller (b) med en eller flera obetonade stavelser framför den betonade stavelsen. Av dessa ord har de på obetonat *-a* accent 2, övriga har accent 1:

Accent 1:

station, perrong, lokomotiv, magasin
kastanje, kanalje
kadaver, manöver, spektakel, variabel
lekamen, pronomen

Accent 2 (regionalt också accent 1):

veranda, kollega, belladonna

d) Mindre vanliga är två- eller flerstaviga substantiviska rotmorfem med andra obetonade slutstavelser än de som nämns under (b) eller med två obetonade slutstavelser:

kvitto, konto, radio; hustru, bastu; byrå; gummi, kolli; dandy, ponny

fjäril; djävul, konsul; sommar, koppar, pansar, peppar; motor, dator, fosfor; nadir; masur; lakan; morgon, plommon; alun; saffran, besman, satan; russin, kummin

anis, sparris; kaktus, fokus, status; tallrik, fänrik; hejduk, kautschuk; honung, konung; humbug; älskog, örlog; huvud; sallad; museum, datum; bröllop, biskop, isop; muskot, abbot; mammut; sammet; lakrits; kobolt; löjtnant; koffert

ättika, indigo, kamera, historia, radie, opium, impressario

Vissa flerstaviga rotmorfem har sammansättningsbetoning, dvs. accent 2 samt stark bibetoning på stavelse i ordets senare del (fonologiska sammansättningar).[2] Exempel:

[2]löjt|nant, [2]alma|nacka, [2]ar|bete, [2]bis|kop

[1] Sekvensen -V:KK finns i ett fåtal ord: *moln* [moːln] (syd- och västsvenskt dock [mɔlːn]), *aln* [ɑːln], *test* (hårtest) [teːst, tɛsːt] samt *est* [eːst] (vanligen [ɛsːt]), *best* [beːst] (vanligen [besːt] eller [bɛsːt]), *pust* [pʉːst] (vanligen [pøsːt]). Sekvensen -V:KK finns dessutom i många ord där konsonanterna efter den långa vokalen är [r] + dental: *barn* [bɑːɳ], *gård* [gɔːɖ], *art* [ɑːʈ]. I ord av denna typ växlar vokallängden ofta regionalt och individuellt. Kombinationer av *r* + dental uttalas i större delen av det svenska språkområdet som ett enda retroflext ljud.

[2] När en fonologisk sammansättning utgör efterled i en sammansättning, får den liksom ett ordinärt sammansatt efterled sammansättningens starka bibetoning på den stavelse där den själv i självständigt uttal har sin bibetoning: *[2]hjälpar|bete*, *[2]hjälpbis|kop*.

§ 18. Ordklassbyte. Etymologiskt sett är vissa substantiv bildade så att ett adjektivs eller verbs stam (minus eventuellt stamslutande *-a*) börjat användas som substantiv.[1] Ordtypen kan karakteriseras som ordklassbyte. Det kan ibland vara svårt att avgöra vilken ordklass som av språkbrukarna uppfattas som den grundläggande och vilken som uppfattas som resultat av funktionsutvidgningen.[2] Exempel:

1. Substantivstam = adjektivstam:[3]

a) Substantivet betecknar den egenskap som adjektivet anger (eller en plats som kännetecknas av denna egenskap); genus är vanligen neutrum:

ljus-et, djup-et, lugn-et

När substantiven betecknar en plats e.d. som kännetecknas av egenskapen är genus ofta utrum:

brant-en, hög-en, {extrem-et/extrem-en}

b) Substantivet betecknar en person eller ett kollektiv av personer som har den egenskap som adjektivet anger; genus är vanligen utrum:

svensk-en, liberal-en, suverän-en, militär-en

2. Substantivstam = verbstam (minus eventuellt stamslutande *-a*):

a) Substantivet betecknar den aktion som verbet anger (eller resultatet av aktionen); genus är vanligen neutrum:

besök-et, intag-et, utsläpp-et, brus-et, fläng-et, gnäll-et, hopp-et, klipp-et, skrän-et, fjäsk-et, slarv-et, mygl-et, flyt-et, glid-et, häng-et, lyft-et, löp-et, åk-et, rens-et, spill-et, belägg-et

glimt-en, klick-en, nick-en, stress-en, stöt-en

b) Substantivet betecknar det redskap varmed aktionen utförs; genus är vanligen utrum:

fläkt-en, hiss-en, lift-en, press-en, sug-en, lyft-en, tork-en, (ved)kap-en

c) Substantivet anger den person som utför aktionen; genus är vanligen utrum:

fjant-en, fjäsk-en, flört-en

3. Substantivstam = ord, ljud eller bokstav i metaanvändning, inte sällan med överförd betydelse; genus är neutrum:

nej-et, s-et, jag-et, ett måste

[1] Substantiv som *vita-n*, *aviga-n*, *räta-n*, *lille-n*, *lilla-n*, *minste-n*, *Stora-n* (om teater, t.ex.) utgår etymologiskt från adjektivens bestämda form men betraktas lämpligen från synkron synpunkt som avledda av adjektivet med suffixet *-a* respektive *-e*. Motsvarande gäller substantiv av adjektiv + *t* (*fett-et*, *vilt-et*) samt av verb på *-a* (*dricka-t*, *göra-t*, *doppa-t*).

[2] Också för det som etymologiskt är suffixavledning med *-a* från substantiv till verb, t.ex. *såg – såga*, *vinkel – vinkla*, kan det vara svårt att avgöra vilken användning som uppfattas som synkront primär. Jfr Vb § 16.

[3] Vissa adjektiv kan ha syntaktisk funktion som substantiv, fastän de böjs som adjektiv (Adj. § 60, 65). Jämför sådana adjektiv med substantiv som har samma stam utan avledningssuffix:

Adjektiv med substantivisk funktion	Substantiv med stam = adjektiv
det ljus-a	ljus-et
det djup-a	djup-et
de konservativ-a	liberal-erna
de grön-a	extrem-erna

ANM. Ordklassbyte kallas i andra framställningar ofta avledning med nollsuffix.

Avledda substantiv § 19–24

§ 19. Suffixavledda substantivs betydelse och avledningsstammens ordklass. Substantiv kan bildas av adjektiv, verb, particip, egennamn och andra substantiv genom tillägg av substantivbildande avledningssuffix.

a) När suffixavledningens stam är ett adjektiv eller particip, betecknar substantivet normalt antingen (1) adjektivets eller participets egenskap (nomen qualitatis) eller (2) någon eller något som kännetecknas av adjektivets eller participets egenskap:

jämn-het, klok-skap, stor-lek, bred-d, grön-ska, glömsk-a, brutal-itet, social-ism, dum-het, sann-ing; bunden-het, havande-skap

vek-ling, ful-ing, nykter-ist, feg-is, dumm-er, dum-het 'dum handling', sann-ing 'korrekt faktauppgift', god-is; känd-is

b) När avledningsstammen är ett substantiv, betecknar det avledda substantivet oftast antingen (1) en egenskap eller ett tillstånd som har att göra med avledningsstammens betydelse eller (2) någon eller något som har att göra med det som stammen anger:

vän-skap, rival-itet, patriot-ism, pedant-eri

apotek-are, flöjt-ist, motion-är, lejon-inna, prins-essa, dag-is, land-skap

c) När avledningsstammen är ett egennamn, betecknar substantivet (1) ibland en egenskap eller ett tillstånd som är karakteristiskt för bäraren av namnet men oftare (2) någon eller något som har att göra med bäraren av namnet:

wallraff-eri, platon-ism

stockholm-are, göteborg-ska, afrik-an, hegel-ian, närk-ing, marx-ist, hamburg-are

d) När avledningsstammen är ett verb, betecknar substantivet normalt antingen (1) verbets aktion (nomen actionis) eller (2) någon eller något som (i de flesta fall avsiktligt, dvs. som agens) utför verbets aktion eller i förhållande till verbets aktion har den roll som eljest tillkommer dess subjekt (nomen agentis):

skriv-ande, skriv-ning, segl-ing, skriv-eri, förför-else, väx-t, överlev-nad, kän-sel, kän-sla, brän-sle, produk-tion

skriv-are, beundr-are, innehav-are, studer-ande, lär-ling, konsum-ent, tang-ent, deklar-ant, mut-ant, don-ator, dekor-atör, arrang-ör

Sekundärt betecknar nomen actionis-avledningar någon av verbets aktanter: agens, resultat, tid, rum etc.:

företagets *ledning* 'de som leder företaget'
företagets *produktion* 'det som företaget producerar'
arbetarnas *parkering* 'platsen där arbetarna parkerar'
gryning 'tidpunkten när dagen gryr'

Sekundärt betecknar nomen agentis-avledningar också icke-animat handlande eller redskap varmed någon utför aktionen:

vattenmätare, svävare, vristvärmare

§ 20. Suffixens fonetiska egenskaper. De substantivbildande suffixen tillhör olika fonotaktiska typer:

1. Suffixet utgörs av en eller flera konsonanter. Det avledda substantivet har då samma betoning och tonaccent som avledningsstammen: *bred-d*, *väx-t*, *rodna-d*, *vin-st*. Om avledningsstammen slutar på tonlös konsonant, är suffixet tonlöst: *väx-t*, *upp-täck-t*.

2. Suffixet är en eller flera obetonade stavelser. Suffixet medför då normalt accent 2: *skriv-ande*, *skriv-ning*, *glömsk-a*, *skriv-are*, *vek-ling*, *göteborg-are*, *göteborg-ska*.

Undantag: Om avledningsstammen är ett verb med obetonat prefix, har avledningen accent 1: *förlit-ande*, *beskriv-ning*, *förveckl-ing*, *berätt-are*. Detta gäller även vid nomina actionis av verb avledda med *-era*: *programmer-ande*, *programmer-ing*, (även nomina agentis på *-ande*, t.ex. *studer-ande*; nomina agentis har eljest accent 2: *programmer-are* (regionalt accent 1), *revis-or*, *inspekt-or*). Suffixet *-is* ger accent 1: *dag-is*, *god-is*, *feg-is*.[1] När flerstaviga ord på *-isk* med accent 1 utgör stam i avledning med suffixet *-a* bibehålls tonaccenten: *grekisk-a*, *slavisk-a*. Substantiv på *-anska*, *-enska* har också vanligen accent 1 (särskilt i beteckning för språk), men också accent 2 förekommer (särskilt i beteckning för kvinna): *itali*[1]*enska* eller *itali*[2]*enska*, *ja*[1]*panska* eller *ja*[2]*panska*.

3. Suffixet har stark bibetoning och avledningen är då en fonologisk sammansättning (och har accent 2). Hithörande substantivbildande suffix är: *-het*, *-dom*, *-lek*, *-skap*. Exempel: *liten-het*, *träl-dom*, *kär-lek*, *favorit-skap*.

Undantag: Substantiv på *-het* har accent 1 om stammen har obetonad första stavelse eller är adjektiv på *-isk*: *bekvämlig-het*, *förfaren-het*, *korrekt-het*, *exakt-het*; *manisk-het*.[2] Regionalt (centralsvenskt) förekommer också i dessa ord accent 2.

4. Suffixet uppbär avledningens huvudbetoning. Dessa suffix har som regel grekiskt eller romanskt ursprung:

a) Flerstaviga suffix med huvudbetoning och med obetonad slutstavelse ger accent 2: *-inna*, *-essa*, *-issa*, *-arie* (optionellt accent 1), *-ator*.[3] Exempel: *präst-inna*, *prins-essa*, *diakon-issa*, *bibliotek-arie* (även accent 1), *kopi-ator*.

b) Enstaviga suffix med huvudbetoning samt flerstaviga suffix med huvudbetoningen på slutstavelsen ger accent 1: *produk-tion*, *kapital-ism*, *roff-eri*, *rival-itet*.

Vissa substantivbildande suffix uppträder i olika varianter. Variationen beror i vissa fall på stammens fonetiska form. Så t.ex. följer variationen i det nomen actionis-bildande suffixet *-ande/-ende* samma principer som reglerar fördelningen av presensparticipets suffix (Pcp § 30): *uppträd-ande*, *bete-ende*. Fördelningen mellan de nomen actionis-bildande *-ing/-ning* är också i stort sett regelbunden: varianten *-ing* förekommer efter verbstam på *n*, konsonant + *n*, konsonant + *l* eller *r*, varianten *-ning* annars:

utlån-ing, vattn-ing
segl-ing, lagr-ing
lag-ning, kör-ning, pål-ning, stans-ning

Undantag: Ibland har vissa verbstammar på *-r* mot regeln *-ing*: *avför-ing, förtär-ing.*

I många andra fall är variationen lexikalt betingad. Några exempel:

-and/-end: doktor-and, divid-end
-ans/-ens: lever-ans, konfer-ens
-ant/-ent: debut-ant, konsum-ent
-an/-ian: afrik-an, wagner-ian
-(a)tion/-ition/-sion m.fl.: oper-ation, konsum-tion, ed-ition, revi-sion
-(a)tor/-or/-sor m.fl.: labor-ator, reak-tor, kredit-or, revi-sor
-(a)tris/-itris: oper-atris, direk-tris, serv-itris
-(a)tör/-itör/-ör: dekor-atör, direk-tör, serv-itör, fris-ör

Om avledningsstammens form se för substantivstam § 30, för adjektivstam Adj. § 35, för verbstam Vb § 24. Om suffixens genus se § 40.

[1] Avledningar med suffixet *-is* har vardaglig karaktär.

[2] Regionalt (bl.a. sydsvenskt) används accent 1 också i andra avledningar på *-het* där förleden är enstavig eller där den som självständigt ord skulle ha accent 1: *ny-het, stor-het, äkt-het, ädel-het, butter-het.*

[3] Regionalt (nordsvenskt) har avledning på *-inna, -essa, -issa* accent 1.

§ 21. Suffixens produktivitet. De substantivbildande suffixen är i olika grad produktiva. Fritt produktivt är framför allt *-ande* (med verbstam): *tågluff-ande, tips-ande, bant-ande.* Produktiva är också följande suffix:

-(n)ing [med verbstam]: bant-ning, segl-ing, chans-ning, inplast-ning
-eri: knätofs-eri, wallraff-eri, telefonväkt-eri
-are [framför allt med verbstam]: bant-are, jogg-are, tips-are
-is [mest i ledigt eller vardagligt språk]: fräck-is, lek-is, mjuk-is
-het [med adjektivstam]: mysig-het, nyenkel-het, klantig-het
-skap [framför allt med substantivstam]: kändis-skap, idol-skap, sponsor-skap, föräldra-skap

Övriga suffix förekommer visserligen i nya ord, men dessa är då antingen enstaka analogiska bildningar eller resultatet av inlån (dvs. hela avledningen har inlånats från ett främmande språk). Exempel:

kopi-ator [jfr: plagiator], dat-or [jfr: preparator]
akupunkt-ör [jfr: akupunktera, inspektör]
fin-lek [jfr: tjocklek]
friställ-else [jfr: inställ-else]
reak-tor [jfr engelska: reactor], process-or [jfr engelska: processor]

innova-tör [jfr engelska: innovator]
dissid-ent [jfr engelska: dissident]
aliena-tion [jfr engelska: alienation], televis-ion [jfr engelska: television], anima-tion [jfr engelska: animation], preda-tion [jfr engelska: predation]

§ 22. Ordgruppsavledning. I vissa fall kan en fras (verbfras, nominalfras) bestående av två ord avledas med ett substantivbildande suffix. Frasen får då formen av en sammansättning. Sådan ordgruppsavledning brukar också kallas avledd sammansättning, eftersom frasen måste göras till en sammansättning för att kunna avledas med suffixet:

ha vårdnaden + -are = vårdnadshav-are
rycka (till sig folks) väskor + -are = väskryck-are
plåga djur + -eri = djurplåg-eri
höga hjul + -ing = höghjul-ing
tre master + -are = tremast-are

§ 23. Prefixavledda substantivs betydelse. Substantivet kan vara en prefixavledning bestående av prefix + substantiv. De flesta av dessa prefix är mera frekventa och produktiva vid bildningen av adjektiv (Adj. § 31–32) eller verb (Vb § 17) än av substantiv.

a) Exempel på prefix med negerande eller nedvärderande betydelse:

o-tur, o-förstånd, o-vän [Stammens betydelse negeras.]; o-gräs, o-ljud, o-väder [refererar till en dålig form av det som stammen betecknar]

miss-grepp, miss-ljud, miss-bruk, miss-dåd, miss-förhållande [Det som stammen betecknar är felaktigt, dåligt.]

van-heder, van-makt [Stammens betydelse negeras.]; van-föreställning, van-styre, van-tro [refererar till en dålig eller felaktig form av det som stammen betecknar]

krypto-kommunist, kvasi-estetik, pseudo-debatt, pseudo-händelse, non-aggression, a-symmetri, a-teist

b) Exempel på prefix med betydelse av grad, antal, storlek o.d.:

super-makt, super-tanker, super-stjärna, super-marknad, super-idiot
ärke-skurk, ärke-hertig, ärke-stift, ärke-ängel
ur-typ, ur-idiot
multi-konst, multi-miljonär, poly-gami, poly-histor
makro-kosmos, mikro-kosmos, mini-golf, maxi-kjol

c) Exempel på prefix som anger rang- och tidsrelationer o.d.:

bi-flod, bi-roll, bi-hustru
ex-president, ex-hustru
ur-premiär, ur-moder, ur-innevånare, ur-hem, ur-skog, ur-version

d) Några andra prefix:

sam-förstånd, sam-klang, sam-liv
gen-tjänst, gen-gåva
kontra-spionage, kontra-order, anti-demokrat, pro-kommunism
vice-president, vice-värd

§ 24. Prefixens fonetiska egenskaper. Prefixen kan indelas i tre typer efter betoningsförhållandena på i huvudsak samma sätt när de bildar substantiv som när de bildar adjektiv (Adj. § 32):

a) Prefixet är alltid betonat, och avledningen är en fonologisk sammansättning, dvs. den har huvudbetoning på prefixet, stark bibetoning på stammen och accent 2:

²o-ˌtur, ²miss-ˌgrepp, ²van-föreˌställning, ²pro-ˌrektor, ²mini-ˌgolf, ²ärke-ˌstift, ²ur-idiˌot

b) Prefixet är normalt obetonat (eller svagt betonat):[1]

a-te¹ist, pre-exi¹stens, trans-ak¹tion, dis-propor¹tion, in-kongru¹ens

c) Prefixet är antingen betonat (jfr (a)) eller obetonat (alternativt svagt betonat; jfr (b)). Vissa avledningar betonas alltid enligt (a), andra alltid enligt (b). Andra ord har båda betoningsmöjligheterna.

²pseudo-ˌhändelse, ²super-ˌmakt, ²bi-ˌflod, ²semi-ˌtrailer

super-fosf¹at, bi-furka¹tion, semi-²fortis

{²pseudo-klassiˌcism/pseudo-klassi¹cism}, {²semi-fiˌnal/semi-fi¹nal}, {²bi-karboˌnat/bi-karbo¹nat}

[1] Prefixet *in-* förekommer i flera varianter (jfr Adj. § 32 not 2), {*in-/il-/im-/ir-*}: *in-kongruens*, *il-lojalitet*, *im-migrant*, *ir-relevans*. I vissa substantiv är det dock tveksamt om språkbrukarna urskiljer något prefix *in-* eller något prefix över huvud taget, t.ex. *illusion*, *imbecill*, *irrigation*.

Sammansatta substantiv § 25–27

§ 25. Efterledets morfologiska struktur. Ett sammansatt substantiv består av två led som vartdera utgör en stam. De sammansatta substantiven är i de allra flesta fall determinativa, dvs. sammansättningens sista led är det grammatiska och semantiska huvudledet.

Det sista ledet utgörs av ett substantiv, som i sin tur kan vara:

a) ett rotmorfem: *fågel-bok*, *biologi-prov*

b) en avledning: *biologi-skrivning*

c) en sammansättning: *fågel-handbok*

Efterledet behåller i de allra flesta fall det enkla substantivets genus och deklination, t.ex. *boken*, *böckerna* : *fågelboken*, *fågelböckerna*; *provet*, *proven* : *biologiprovet*, *bio-*

logiproven. Enstaka starkt lexikaliserade sammansättningar kan ha avvikande genus, t.ex. *blicken* : *ögonblicket*, eller avvikande pluralböjning, t.ex. *gäss* : *smörgåsar*.

§ 26. Förledets ordklass och morfologiska struktur. Som första sammansättningsled kan ord av skilda ordklasser fungera:

Substantiv: hus-vagn, fågel-bok, alkohol-politik, cancer-prov
Egennamn: Zorn-tavla, Kina-skor, Volvo-direktör
Adjektiv: mjuk-vara, låg-pris, lång-vård, stor-företag, små-hus[1]
Verb: köp-stopp, kör-egenskap, last-ficka, grip-klo
Particip (få fall): vuxen-gymnasium, nöjd-förklaring
Pronomen: få-välde, fler-tal, vi-känsla, all-rum
Räkneord: tre-steg, andre-pilot
Prepositioner: på-annons, med-vind, mellan-öl
Adverb: då-tid, hit-vägen, fram-sida, ute-rum, hemma-man

Förledet har någon av följande strukturer:

a) rotmorfem:

hus-annons, syn-test, fågel-handbok, skydds-omslag

b) avledning:

hörsel-test, skrivnings-genomgång

c) sammansättning som kan uppträda som eget ord:

småhus-annons, handboks-kunskaper

d) sammansättning som inte självständigt uppträder som sammansättning utan då motsvaras av en flerordsfras. Hela det sammansatta substantivet kallas ordgruppssammansättning (jfr ordgruppsavledning § 22):

turochretur-biljett, slitochsläng-mentalitet, hjärtlung-maskin

löpandeband-produktion, svartabörs-affärer, Svartahavs-flottan, förstamaj-demonstrationen, långtids-parkering

engångs-glas, ingenmans-land, sextimmars-dagen, treveckors-kurs, treglas-fönster, tvåvånings-hus, trepunkts-bälte, tvåfamiljs-hus, fyrkanals-stereo, ett-betygs-kurs, ettgrepps-blandare[2]

gördetsjälv-broschyr, grävdärdustår-rörelsen, låtgå-attityd, tryckpåknappen-krig

överljuds-hastighet, undervattens-kamera, efterkrigs-tiden

tioitopp-lista, munmotmun-metoden, dagenefter-stämning, åretrunt-bostad

Förledet, som i ordinära sammansatta substantiv normalt är oböjt, kan i en ordgruppssammansättning rymma böjningsformer av olika slag:[3]

svarta börsen + affärer = svartabörs-affärer
fem veckor + semester = femveckors-semester

Det förekommer dock också här att böjning försvinner vid sammansättningen:

tvåfamiljshus, *tvåfamiljershus
fyrfärgstryck, *fyrafärgerstryck

Vanligtvis sammanskrivs hela ordgruppssammansättningen som en ordinär sammansättning, t.ex. *turochreturbiljett*, *tioitopplista*. Dock bibehålls optionellt ordgräns inuti frasen om denna är ett egennamn samt ofta om frasen är en samordning:[4]

Gustav Adolfsminnet
New York-korrespondent
Svarta havs-flottan [eller: Svartahavsflottan]
tur och retur-biljett [eller: turochreturbiljett]
sol och vår-historia [eller: solochvårhistoria, sol-och-vår-historia]

Om förledets form i sammansatta substantiv se för substantiv som förled § 31–38, adjektiv som förled Adj. § 36, verb som förled Vb § 25.

[1] Regionalt (i nordsvenska) kan tillfälliga sammansättningar av typen adjektiv + substantiv bildas för att beskriva specifika referenter: *nyrocken* 'den nya rocken', *storhästen* 'den stora hästen', *nyprästen* 'den nya prästen'. Också i övrigt används i nordsvenskt regionalt talspråk åtskilliga sammansättningar av adjektiv + substantiv, där man i andra delar av språkområdet använder uttryck med ordgruppsbetoning: *hårdbröd*, *torrsommar*, *kallgröt* (jfr: *hårt bröd*, *torr sommar*, *kall gröt*).

[2] När förledet motsvaras av en nominalfras *ett* + neutralt substantiv, har det i vissa fall optionellt, i vissa fall vanligen *en-*, t.ex. *enpartisystem* eller *ettpartisystem*, *enbarnsfamilj* eller *ettbarnsfamilj*; *enkilosburk*, *enplansvilla*, *enrumslägenhet*, *enäggstvilling*.

[3] I enstaka sammansatta substantiv som inte är ordgruppssammansättningar förekommer förled i böjd form, t.ex. *mödravård*, *toppenhus*, *storebror*, *storasyster*. Jfr också *lillpojken*, *småpengar*, *fåtal*.

[4] Vissa asyndetiskt samordnade substantiv kan skrivas med bindestreck och ibland också uttalas som sammansättningar (accent 2, stark bibetoning på sista ledet):

prinsen-gemålen, kompositören-dirigenten

Gränsen mellan sammansatta substantiv och samordnade substantiv kan alltså någon gång vara oklar (jfr: *prinsgemål*, som i bestämd form motsvaras antingen av sammansättningen *prinsgemålen* eller av samordningen *prinsen-gemålen*).

§ 27. Betydelserelation mellan för- och efterled. Den semantiska relationen mellan för- och efterledet är mångskiftande. I de allra flesta fall är relationen determinativ, dvs. sammansättningens sista led är huvudled.[1]

1. Ett substantiv som förled kan fylla flertalet av de semantiska roller som efterledets substantiv förutsätter eller möjliggör (§ 12–15). Substantiv som förled betecknar dock normalt i sig inte någon specifik referent utan har begreppslig, icke-specifik eller generisk betydelse.

bordskant [samhörighet: helhet, jfr § 13]
vattendroppe [samhörighet: substans, jfr § 13]

krigsorsak [samhörighet: verkan, jfr § 13]
fågelbok [samhörighet: innehåll, jfr § 13]
proletärroman [producent, jfr § 13]
takfärg [ändamål, egentligen avsedd plats, jfr § 14]
statsuniversitet [ägare, jfr § 14]
klaffbord [del, jfr § 14]
havssalt [ursprung, jfr § 14]
papplåda [material, jfr § 14]
polismisshandel [samma aktant som subjektet vid *misshandla*, jfr § 15]
barnmisshandel [samma aktant som objektet vid *misshandla*, jfr § 15]
fredslängtan [samma aktant som det bundna adverbialet vid *längta*, jfr § 15]
snickarglädje [samma aktant som predikationsbasen till *glad*, jfr § 15]
försäljningsvana [samma aktant som det bundna adverbialet vid *van*, jfr § 15]
filmrecensent [samma aktant som objektet vid *recensera*, jfr § 15]
torgkiosk [plats, jfr § 15]

Också andra semantiska relationer kan finnas mellan för- och efterled, t.ex. en predikativ relation (efterledets referent är det som anges av förledet)[2] eller en likhetsrelation (efterledets referent liknar det som anges av förledet):

pojkvän, amatörfotograf, negerkvinna, änkefru, husbåt, strumpbyxor, byxgördel, byxkjol, prinsgemål, marxism-leninism

pojkflicka, grodman, ballongdäck, T-järn, U-profil

2. Ett egennamn som förled kan ange vissa av de semantiska roller som efterledets substantiv förutsätter eller möjliggör (§ 12–15) men betecknar till skillnad från substantiviska förled en specifik referent:

Zorntavlan [producent, jfr § 13]
Volvoföretag [ägare, jfr § 14]
Kinaskor [ursprung, jfr § 14]

3. Ett adjektiviskt förled (adjektiv eller adjektiviskt pronomen) har oftast predikativ relation till efterledet:

hårdplast, höghus, privatlektion, färdigvara, gråzon, dubbelhaka

Ibland kan dock relationen mellan de båda leden vara mera invecklad:

snabbköp [en affär där man handlar snabbt]
simultanmatch [en match som spelas simultant med en annan]
lokaltåg [ett tåg som går lokalt]

4. När förledet utgörs av ett verb anger efterledet en (yttre eller inre) roll vid det predikat som uttrycks av verbet. Rollrelationen är olika för olika verb, i olika sammansättningar:

a) Efterledet anger plats eller riktning för förledets aktivitet:

gågata [gata där man går]
klätterställning [ställning som man klättrar i]
sovvagn [vagn som man sover i]
ståplats [plats där man står]
skjutriktning [riktning som man skjuter i]

b) Efterledet anger instrument:

byggmaterial [material som man bygger med]
räknemaskin [maskin som man räknar med]
bärhandtag [handtag att bära något med]

c) Efterledet anger samma aktant som verbets subjekt:

bärraket [raket som bär en annan]
byggföretag [företag som bygger]
flygsand [sand som flyger]

d) Efterledet anger samma aktant som verbets objekt:

köplägenhet [lägenhet som man köper]
talspråk [språk som man talar]
ätäpple [äpple som man äter]

e) Andra semantiska relationer:

sittkomfort [komfort när man sitter]
hämtpris [pris för varan om man hämtar den själv]
läsecirkel [cirkel där man läser varandras böcker]
byggstart [start för byggande]
säljkurs [kurs som man säljer till]

5. Någon gång görs ordgrupper (vanligen fraser som morfologiskt överensstämmer med imperativiska verbfraser) till substantiv. Huvudbetoningen ligger normalt på sista ledet. Betydelsen är inte determinativ utan erinrar om den för avledningar från verb (§ 19: d).

passopp [agens, jfr: uppass-are], hålligång [verksamhet, jfr: fest-ande], svängom [verksamhet, jfr: promenad], krypin [plats, jfr: parkering], (ett gott) komihåg [redskap, jfr: minn-e], (stram) givakt, förgätmigej, (leka) tittut, sittopp

Jämför ordklassbyte (§ 18): *sväng*, *kryp*, *giv*, *titt*.

[1] Den determinativa sammansättningen beskriver referenten genom att säga vad den är: *lastbil* används om något som är en sorts bil. De marginellt förekommande possessiva sammansättningarna (även kallade bahuvrihisammansättningar) beskriver referenten genom att säga vad den har: *brunskjorta* används om någon som har en brun skjorta. Exempel på possessiva sammansättningar:

blekansikte, bleknos, fårskalle, girigbuk, rödskinn, slughuvud, brunskjorta, svartskjorta, sidensvans, rödstjärt

[2] De sammansättningar där för- och efterled har en predikativ relation till varandra uppfattas ibland inte som determinativa utan som additiva, dvs. de båda semantiska predikaten som används för att karakterisera referenten antas vara semantiskt likvärda. Gränsen mellan predikativa determinativa och additiva är vag. Jfr § 26 not 4.

Predikativ relation kan sägas föreligga också mellan leden i sammansättningar bestående av ett substantiv (som anger sammansättningens denotativa betydelse) och ett huvudsakligen värderande efterled, t.ex. *skrälle* eller en svordom som *fan*, *djävel*, *satan*, *helvete*. Vilket efterled som är möjligt bestäms här delvis av förledets genus och av om det har dividuativ eller individuativ betydelse. Om förledet självt är neutrum kan sålunda normalt inte de utrala svordomarna användas som efterled:

bord(s)helvetet, *bordfan

Om förledet är dividuativt kan likaledes endast *helvete* användas som efterled:

gräddhelvetet, *gräddfan

§ 28. Initialord. Vissa substantiv är etymologiskt sett reduktioner av flermorfemiga ord, så att ett eller flera av morfemen i skrift representeras av sin initial eller av initialbokstavens uttal, fonetiskt stavat. Initialerna skrivs i vissa ord med små bokstäver, i andra med stora, medan åter andra har vacklande bruk. Om bara ena ledet i skrift representeras av en initialbokstav, sätts bindestreck mellan leden.

{behå/bh}
{teve/tv} [även: TV]
mc, pm [även: PM], vd [även: VD], pr [även: PR]
u-båt, u-land, i-land
t-bana, p-plats, p-hus, k-värde, t-sprit [även: T-bana etc.]

Initialen uttalas med sitt bokstavsnamn, och hela ordet får sammansättningsbetoning eller – om ordet består av tre eller flera initialer – oftast ordgruppsbetoning, dvs. huvudbetoning på sista bokstavsnamnet:

bh [^{2}be:ˌho:], mc [^{2}ɛm:ˌse:], pr [^{2}pe:ˌær:], t-bana [^{2}te:ˌbɑ:na], tbc [tebe^{1}se:], adb [även: ADB] [ɑde^{1}be:], atp [även: ATP] [ɑte^{1}pe:], även [^{2}ɑ:teˌpe:]

Morfologisk funktion § 29–38

§ 29. Översikt. Substantivets typiska funktion är att vara ett självständigt ord, t.ex. *kvinna*, *sten*, *bagare*, *sprängning*, *oljud*, *takfönster*, *orderbekräftelse*. Substantivet antar olika böjningsformer, § 42–77.

Därutöver har substantivet morfologiska funktioner enligt följande:

1. som avledningsstam i prefixavledda substantiv (§ 23), t.ex. *ljud* i *oljud*, *ängel* i *ärkeängel*, *vetenskap* i *pseudovetenskap*

2. som avledningsstam i suffixavledningar:

a) i substantiv, t.ex. *vän* i *vänskap*, *medicin* i *medicinare*, *prins* i *prinsessa*

b) i egennamn, t.ex. *berg* i *Berga*, *lund* i *Lundin*

c) i adjektiv, t.ex. *berg* i *bergig*, *balsam* i *balsamisk*, *regel* i *regelmässig*

d) i verb, t.ex. *golv* i *golva*, *pest* i *förpesta*, *balsam* i *balsamera*

e) i adverb, t.ex. *händelse* i *händelsevis*, *telefon* i *telefonledes*

3. som efterled i sammansatta substantiv (§ 25),[1] t.ex. *droppe* i *vattendroppe*, *skott* i *stolpskott*, *vård* i *långvård*, *förordning* i *högskoleförordning*, *handduk* i *diskhandduk*

4. som förled i sammansättningar:

a) i substantiv, t.ex. *vatten* i *vattendroppe*, *stolpe* i *stolpskott*, *högskola* i *högskoleförordning*

b) i egennamn, t.ex. *berg* i *Bergsjö*, *lund* i *Lundberg*

c) i adjektiv, t.ex. *kristall* i *kristallklar*, *händelse* i *händelselös*, *tid* i *tidstypisk*

d) i verb, t.ex. *sol* i *soltorka*, *väg* i *vägleda*, *ära* i *ärerädda*

e) i particip, t.ex. *semester* i *semesterfirande*, *olycka* i *olycksdrabbad*.

Substantivet kan uppträda som led i ordgruppsavledningar, t.ex. *väska* i *väskryckare*, och i ordgruppssammansättningar, t.ex. *börs* i *svartabörsaffärer*.

[1] Ett substantiv kan också vara efterled i ett sammansatt egennamn, t.ex. *Bergsjö*, *Lundberg*. Se vidare Egenn. § 8.

§ 30. Substantiv som avledningsstam. Substantiv fungerar som avledningsstammar:

1. I prefixavledda substantiv (§ 23):

o-tur, super-makt, bi-flod

2. I suffixavledda substantiv, egennamn, adjektiv, verb och adverb (§ 19, Egenn. § 7, Adj. § 27–29, Vb § 16, Advb § 8):

vän-skap, apotek-are, dag-is
Berg-a, Lund-ell
medicin-sk, sten-ig, bagatell-artad
vattn-a, medicin-era
stöt-vis, land-ledes

Vid suffixavledning av substantivstam fogas denna i flertalet fall oförändrad till avledningssuffixet. I vissa fall förändras stammen:

a) Stam på obetonad vokal + *l*, *n*, *r* mister den obetonade vokalen framför obetonat avledningssuffix som börjar på vokal:[1]

adel: adl-a, adl-ig
nickel: för-nickl-a
botten: bottn-a
ålder: åldr-as, åldr-ig, åldr-ing
peppar: peppr-a, peppr-ig

b) Stam på obetonad vokal mister normalt denna framför avledningssuffix:[2]

hjärta: hjärt-lig
trumma: trumm-is
fiende: fiend-skap
beundrare: beundrar-inna
sinne: sinn-lig
dike: dik-a
piano: pian-ist
giro: gir-era

c) I avledning med suffix som ger avledningen sammansättningsbetoning (§ 20: 3) har stammen samma form som den skulle ha haft som förled i sammansättning (se § 31–38):[3]

förmyndare: förmyndar-skap (dock också: förmynder-skap), förmyndar-aktig
värdinna: värdinne-skap
kompendium: kompendie-artad
gentleman: gentlemanna-skap, gentlemanna-mässig
ordspråk: ordspråks-mässig, ordspråks-aktig, ordspråks-artad
tvång: tvångs-mässig, tvångs-vis

d) Före suffixet *-isk* läggs betoningen på stammens sista stavelse, oberoende av substantivets betoning som självständigt ord (Adj. § 28: b):

ˈbalsam: balˈsam-isk
ˈdator: daˈtor-isk

Stamslutande (betonat) *-i* faller:[4]

keˈmi: ˈkem-isk
hysteˈri: hyˈster-isk

[1] I vissa fall kan vokalen kvarstå: *pulv(e)r-isera*. När stammen är av romanskt eller grekiskt ursprung, kan den få en form som återgår på en variant i det långivande språket, *cirkel*: *cirkul-era*, *formel*: *formul-era*, *titel*: *titul-era*; *examen*: *examin-era*, *kulmen*: *kulmin-era*, *pollen*: *pollin-era*.

[2] Reglerna (b) och (c) överlappar varandra. I vissa fall gäller (b), t.ex. *fiend-skap* (trots *fiendeland* etc.), i andra gäller (c), t.ex. *värdinne-skap*.

Vid verbavledning bortfaller också obetonat *-um*, t.ex. *stipendium*: *stipendi-era*, *fluidum*: *fluid-isera*.

[3] Tydliga exempel på bindesuffixet *-s-* före *-skap* är svåra att finna. Vanligen skrivs t.ex. *främling-skap*, *konstnär-skap* utan bindesuffix (så SAOL 1986), trots sammansättningar som *främlings-legion*, *konstnärs-bana*, men detta kan bero på en assimilation av bindesuffixet med det *s-* som inleder avledningssuffixet.

[4] I vissa fall, t.ex. *hysteri*: *hysterisk*, är det oklart om adjektivet är avlett av substantivet eller tvärtom, jfr Adj. § 35 Anm.

Någon gång faller också betonad vokal i flerstavig stam framför *-era*, t.ex. *logi*: *log-era*, *koloni*: *kolon-isera*, *spaljé*: *spalj-era*; jfr dock: *harmoni*: *harmoni-era*, *parodi*: *parodi-era*.

Stamslutande *k* övergår ibland till *c* [s], t.ex. *fabrik*: *fabric-era*, *musik*: *music-era*, jfr dock: *replik*: *replik-era*, *trafik*: *trafik-era*.

Substantiv som förled i sammansättning § 31–38

§ 31. Översikt. Substantiv fungerar som första sammansättningsled framför allt i substantiv men också i egennamn, adjektiv, verb och particip:

tak-färg, bergs-bruk, äppel-träd
Organisations-Sverige, Murar-Kalle
kristall-klar, kunskaps-rik, kedje-lik
sol-torka, behovs-pröva, äre-rädda
topp-rankad, utlands-destinerad, tålamods-prövande

Om betydelserelationen mellan förled och efterled se § 27, Vb § 21.

Vid sammansättning med substantiv som förled kan stammen oförändrad läggas till efterledet:

tak-färg, massa-ved, värde-sätta

I många fall tar substantivet ett bindesuffix *-s*:[1]

berg-s-bruk, kunskap-s-rik, behov-s-pröva

Förledets stam kan ha en särskild form:

kyrk-backe [jfr: kyrka], gatu-kontor [jfr: gata], vidje-smal [jfr: vidja], herra-välde [jfr: herre], bjäller-klang [jfr: bjällra], äppel-träd [jfr: äpple]

Ett sammansatt substantiv har normalt accent 2 med stark bibetoning på andra ledet oberoende av vilken tonaccent som tillkommer de ingående orden när de fungerar självständigt:[2]

²hand|duk, ²vapenleve|rans, par²tikon|gress

Om efterledet som självständigt ord har sammansättningsbetoning, har det som efterled normalt sammansättningens starka bibetoning på den stavelse som har stark bibetoning när ordet används självständigt:

²diskhand|duk, ²pojkfot|boll, ²ulandsbi|stånd, ²tolkut|bildning

I sverigesvenskan finns det alltså inte någon betoningsskillnad mellan sammansättningar som *tyg-näsduk* och *frilands-lök*. I finlandssvenskan läggs den starka bibetoningen på den stavelse som har huvudbetoning, när efterledet fungerar som självständigt ord: *¹disk|handduk*. Därmed motsvaras den strukturella olikheten i *¹tyg|näsduk* och *¹frilands|lök* av en betoningsskillnad.

Olika faktorer avgör vilken form förledet får. Viktigast är stammens fonetiska form: om stammen slutar på obetonad vokal eller ej, vilken konsonant eller kon-

sonantgrupp som föregår den stamslutande vokalen etc. Vissa stamslut förhindrar användning av bindesuffixet *-s*. Förledets form beror också på om förledet är sammansatt eller icke sammansatt. (Som sammansatt förled räknas här också sådant förled som har sammansättningsbetoning fastän det är enmorfemigt (som *arbete*, *löjtnant*) eller avledning med prefix som *an-*, *bi-*, *sam-* eller med suffix som *-dom*, *-skap*, *-lek*, *-het*.) Så t.ex. används bindesuffixet *-s* gärna för att visa att förledet är sammansatt. I viss utsträckning påverkas också förledets form av dess genus. Man kan slutligen anta att förledet i vissa ord har fått en viss form för att undvika homonymi med annat ord.

[1] Före bindesuffixet *-s* avtonas obstruent konsonant: *massaved-s-priset*. Avtoningen avspeglar sig inte i stavningen. I uttal med retroflext *-r* (utom i finlandssvenskan) sammansmälter *rs* till retroflext *s*: *allvar-s-ord*.

[2] I vissa ord (med enstavigt förled) som nästan förlorat sin karaktär av sammansättning används accent 1 (utan stark bibetoning på senare ledet):

[1]riksdag, [1]söndag, [1]måndag etc.
[1]trädgård, [1]lagård, [1]kungsgård

Också i dessa ord förekommer sammansättningsbetoning i formellt tal, särskilt när orden står i bestämd form eller pluralis.

I sydsvenskt regionalt språk (särskilt i Skåne) används accent 1 i vissa sammansättningar där förledet uttalat som självständigt ord har accent 1:

[1]dörrhand|tag, [1]cykelför|råd, pensio[1]natsvär|dinna

I nordsvenskt regionalt språk läggs huvudbetoningen i vissa fall ofta på det led som eljest har stark bibetoning, och sammansättningen har accent 1:

peppar[1]kaka [jfr eljest: [2]peppar|kaka]
arbetsmarknads[1]styrelsen [jfr eljest: [2]arbetsmarknads|styrelsen]

§ 32. Substantiv på lång vokal som förled i sammansättning. När förledets stam slutar på lång vokal fogas det oförändrat till efterledet, dvs. normalt används inte bindesuffixet *-s*:[1]

by-fåne, tå-nagel, knä-led
stortå-nagel [jfr: knäleds-problem]

[1] Undantag utgör flertalet sammansättningar med *tro*: *tros-artiklar*, *tros-vittne*.

§ 33. Substantiv på kort vokal som förled i sammansättning. När förledets stam slutar på kort vokal har förledet olika form beroende på vokalens kvalitet och i vissa fall på förledets genus, deklination eller ålder.

1. Substantiv på kort *-e*

a) I utrala ord tillhörande andra deklinationen (§ 45) faller vanligen den stamslutande vokalen:[1]

stolp-skott, nack-spärr, gubb-sjuka, handsk-fack, ving-bruten, sporr-hugga

Undantag t.ex.:

tanke-bana, tanke-form [men: tank-spridd, tank-lös, tank-streck], ande-mening, ande-fattig, herde-folk, herre-fasoner, jätte-stor, fogde-välde, gosse-lynne [men: goss-kläder]

Om förledet är sammansatt bibehålls antingen den stamslutande vokalen, eller också slopas den och förledet tar bindesuffixet -*s*:

rödvinge-trast [men: ving-fjäder], askunge-saga
skalbaggs-larv, prästkrags-blomma [men: krag-knapp], gatpojks-fasoner [men: pojk-fasoner]

b) I ord på -*are* faller den stamslutande vokalen:

lärar-vikarie, arbetar-kommun, Riddar-gatan, förar-lös, altar-tavla

Regionalt (sydsvenskt och västsvenskt) bibehålls ibland -*e* i förled på -*are*:

arbetare-kommun, Riddare-gatan

c) I andra utrala ord bibehålls -*e*:[2]

vikarie-elände, linje-spel, händelse-lös, havre-skörd, bonde-rörelsen, fiende-sidan, ordförande-post

d) Olika neutrala ord har olika förledsform. Vanligast är att -*e* bibehålls:

värde-sätta, väte-bomb, kaffe-bryggare

Många neutrer har bibehållet -*e* och bindesuffixet -*s*:

dikes-kant, nöjes-resa, märkes-jeans, yrkes-erfarenhet

Ganska många neutrer har slopat -*e*:[3]

knyt-kalas, täck-jacka, spök-historia, äppel-träd [också: äpple-träd], hängsel-stropp [med inskott av -*e*- mellan konsonant och *l* i ledslut, jfr nedan; men: hängsle-byxor]

2. Substantiv på kort -*a*

Kort -*a* bibehålls i högre grad än kort -*e*.

a) De flesta ord på -*a* vilka börjat användas som förled under de senaste tvåhundra åren förefaller bibehålla det stamslutande -*a* vid sammansättning:

mamma-klänning, mylla-doftande, fasa-väckande, kassa-register, liga-verksamhet, massa-fabrik, pizza-restaurant, flundra-filé

b) För ord vilkas förledsform stabiliserats tidigare är huvudregeln att -*a* faller:

lamp-fot, flug-smuts, flick-skola, hjärt-transplantation

Om -*a* slopas efter *l* eller *r* och den uppkomna konsonantkombinationen inte är tillåten i ordslut, inskjuts stödvokalen *e* (se dock också (c)):

bjäller-klang, siffer-exercis, skulder-blad
tavel-ram, fackel-tåg, kringel-form [men: pärl-band]

Sammansatta ord på *-a* uppträder på olika sätt när de är förled i en större sammansättning. Antingen byts den stamslutande vokalen mot *-e* eller också slopas den stamslutande vokalen och förleden tar bindesuffixet *-s*:

kolgruve-arbetare [men: gruv-arbetare]
högskole-byggnad [men: skol-byggnad]
glödlamps-fabrik [men: lamp-fabrik]
sockerkaks-bak [men: kak-bak]

c) I ord som slutar på *-ja*, *-ia*, *-inna*, *-erska* samt i vissa ord där *-a* följer på konsonant + *l*, *n* eller *r* ersätts *-a* med *-e*:

olje-plattform, historie-bok, gudinne-bild, sköterske-avtal
humle-surr, uggle-par, ödle-art
åsne-spark
flundre-fiske [även: flundra-fiske], huldre-lik

Ytterligare några ord tar *-e* i stället för *-a*:[4]

krönike-spel, trane-dans, otte-sång, äre-kränka

d) Vissa ord tar *-u* i stället för *-a*: *varu-* (så i alla sammansättningar), *gatu-* (så i de flesta ord: *gatu-kontor*, *gatu-miljö*; i vissa ord dock med slopad stamslutande vokal: *gat-smuts*, *gat-hörn*, *gat-lykta* m.fl.), *ladu-* (*ladu-fogde*, *-gård*, *-svala*).

e) Vissa ord tar *-o* i stället för *-a*: *hälso-*, *kvinno-*, *känslo-*, *vecko-* (i vissa ord också *veck-*: *veck*(*o*)*-ända*, *veck*(*o*)*-peng* m.fl.), *krono-fogde* (så i ett fåtal ord, eljest *kron-*), *kyrko-fullmäktige* (så i ett fåtal ord, eljest *kyrk-*), *tungo-mål* (eljest *tung-*).

f) *Öga* har som förled formen *ögon-* (= pluralformen): *ögon-läkare*, *ögon-vrå*. *Öra* har som förled *öron-* (= pluralformen): *öron-specialist*, *öron-bedövande*, *öron-märka* m.fl. eller *ör-* (*ör-snibb*, *ör-hänge* m.fl.).

3. Substantiv på kort vokal annan än *-e*, *-a*

Om förledet slutar på annan kort vokal än *-e*, *-a*, bibehålls vokalen oförändrad:

piano-stol, hobby-verksamhet
konto-besked, gummi-plantage

[1] I ett fåtal ord byts *-e* mot *-a*, t.ex. *herra-välde*, *herda-minnen*.

[2] Många sammansättningar med *bonde* har dock slopat *-e-*, t.ex. *bond-gård*, *bond-slug*, *bond-katt*.

[3] Substantivet *rike* får i sammansättningar formen *riks-* [rik:s]: *riks-angelägenhet*, *riks-giltig*.

[4] *Hjärta* saknar vanligen den stamslutande vokalen (*hjärt-transplantation*); i ett fåtal ord, där ordet har bildlig betydelse, är *-a* ersatt med *-e* (*hjärte-sorg*, *hjärte-vän*, *hjärte-angelägenhet*). Normalformen för *stjärna* som förled är utan *-a*: *stjärn-kikare*, *stjärn-himmel*. I ord med klang av äldre poetiskt språk används *stjärne-*: *stjärne-valv*.

§ 34. Substantiv på konsonant som förled i sammansättning. Förled på konsonant fogas normalt oförändrat till efterledet, ibland med bindesuffixet *-s*.[1]

a) Om förledet slutar på något av de obetonade avledningssuffixen *-(n)ing*, *-ling*, *-an*, *-nad* eller på något av de betonade *-(i)tet*, *-(a)tion*, *-ment*, får förledet i de flesta fall bindesuffixet *-s*:

skrivnings-tillfälle, lärlings-program, samverkans-former, överlevnads-frågor [men: flykting-förläggning]

aktivitets-förslag, produktions-plan, departements-råd

b) Användningen av bindesuffixet *-s* i övrigt vid osammansatt förled på konsonant följer knappast några regler (för stamslut som utesluter bindesuffixet *-s* se dock § 35). För det enskilda substantivet är dock bruket i allmänhet stadgat så att det antingen tar *-s* i alla sammansättningar eller inte i några.[2] De som tar *-s* är färre än de som inte gör det.

musik-timme, musik-intresserad, musik-högskola, väg-korsning, väg-märke, väg-leda [*Musik*, *väg* tar aldrig *-s*.]
salongs-musik, salongs-konversation, salongs-berusad [*Salong* tar alltid *-s*.]

Exempel på undantag, där bruket är olika vid olika efterled:

tid-tagning, tid-fästa, tids-fördriv, tids-typisk [*Tid* tar i vissa sammansättningar *-s*, i andra inte.]
land-vinning, land-fast, lands-förrädare, lands-omfattande [*Land* tar *-s* i betydelsen 'nation' o.d. men inte i andra betydelser.]

c) Sammansatt förled på konsonant tar vanligtvis bindesuffixet *-s* (jfr dock § 35):

järnvägs-korsning [men: väg-korsning]
skolboks-förlag [men: bok-förlag]

[1] Undantag:

a) Ett fåtal ord på konsonant tar (i vissa sammansättningar) bindesuffixet *-e*: *tide-räkning*, *arve-del*, *jorde-liv*, *nåde-ansökan*, *sorge-arbete*, *familje-grav*, *natte-tid*, *skörde-tröska*, *tjänste-man*. Regionalt (i sydsvenska och västsvenska) förekommer bindesuffixet *-e* oftare, t.ex. *pile-vall*, *spette-kaka*.

b) Ett fåtal ord på konsonant tar (i vissa sammansättningar) bindesuffixet *-a*: *barna-vård*, *föräldra-medverkan*, *åra-tal* (i uttrycket *i åratal*). Sammansättningar med bindesuffixet *-a* har ofta ålderdomlig prägel: *berga-troll*, *fiska-fänge*, *jorda-gods*, *jorda-färd*, *nåda-tid*, *örta-gård*, *fåra-herde*. Regionalt (i sydsvenska) förekommer bindesuffixet *-a* oftare (utan ålderdomlig klang), t.ex. i *åla-gille*, *natta-mat*, *kärringa-snack*.

c) Många ord på *-ium* har som förled normalt formen *-ie*: *stipendie-utdelning*, *akvarie-fisk*, *oratorie-kör*, *millennie-skifte*, *kompendie-försäljning*. Ämnesbeteckningar är dock normalt oförändrade, t.ex. *natrium-sulfat*, *litium-salt*. Det gäller även t.ex. *atrium-hus*.

d) Marginellt förekommer andra förändringar av förled på konsonant, t.ex. *bilder-bok* (till *bild*), *länder-fördelning* (till *land*), *lant-handel* (så alltid till *land* i betydelsen 'landsbygd'), *mödra-vård* (till *moder*), *musei-föremål* (till *museum*), *rosen-buske* (till *ros*), *fursten-döme* (till *furste*).

[2] I vissa enstaviga förled, som har lång vokal när de används som självständiga ord, förkortas vokalen framför konsonant plus bindesuffix: *köks-*, *skogs-*, *havs-*, *livs-*, *dags-*, *stads-* m.fl. Delvis är det samma substantiv som har förkortad vokal i genitiv efter prepositionen *till*, § 76 not 1.

§ 35. Förled med stamslut som förhindrar bindesuffixet *-s*. Vissa stamslut förhindrar användning av bindesuffixet *-s* både när förledet är sammansatt och när det inte är det.

a) Stamslut på lång vokal: *bryggeri-aktiebolag*, *stortå-nagel*.

Undantag: *tro* (*tros-föreställningar*, *tros-artiklarna*). (Se § 32.)

b) Stamslut på [s], [ʃ], [ç] eller konsonantgrupp där dessa ljud ingår: *hus-bygge*, *page-klippning*, *visp-försäljare*, *kost-cirkel*, *råkost-affär*, *fisk-bil*, *finalmatch-vinnare*.

c) Stamslut på obetonat *-el*, *-en*, *-on*, *-er*: *vinkel-järn*, *vatten-tillgång*, *kärnvapen-motståndare*, *varmvatten-beredare*, *hallon-buske*, *glasögon-bågar*, *skiffer-brott*, *broder-mord*, *förvinter-dag*, *glasfiber-ull*.

Undantag: Enstaka förled som *handels-*, *heders-*, *examens-*, *ålders-*, *faders-*, *broders-*, *moders-*, t.ex. *handels-gödsel*, *heders-uppdrag* (men: *heder-värd*), *examens-arbete*, *åldersgräns* (men: *ålder-man*, *ålder-stigen*), *faders-hjärta*, *broders-kärlek*, *moders-fixering*.[1]

d) Stamslut på *-a* (vare sig *-a* bibehålls eller utbyts mot annan vokal): *massa-ved*, *gatu-kontor*, *krono-kamrer*, *kolgruve-arbetare*.

Om förledet är osammansatt, tar det inte heller *-s* i de fall då *-a* stryks: *hjärt-kirurg*. Om förledet självt är sammansatt och *-a* slopas, kan däremot bindesuffixet förekomma (§ 33: 2b): *glödlamps-fabrik*.

e) Stamslut med betonad stavelse på konsonant i flerstaviga ord (i de flesta fall): *blockad-hot*, *system-man*, *ozon-lager*, *operett-primadonna*, *arkitektur-kris*, *trattkantarell-konserv*.

Undantag är framför allt avledningar med de betonade avledningssuffixen *-(i)tet*, *-(a)tion*, *-ment* som alltid tar *-s* (§ 34: a): *kvalitets-krav*, *moderations-försök*, *departementschef*. Dessutom många ord på *-at*, *-al*, *-ik*, *-in*, *-ong*: *vikariats-ersättning* (men: *referat-uppgift*), *kvartals-hyra* (men: *koral-förspel*), *fabriks-område* (men: *gymnastik-direktör*), *porslinsdocka* (men: *medicin-flaska*), *säsongs-arbete* (men: *kupong-klippare*).

[1] *Fader*, *broder*, *moder* tar inte bindesuffixet *-s* när sammansättningen uttrycker en predikativ relation (§ 27: 1), t.ex. *fader-djur*, *moder-fartyg*, *broder-folk*. Inte heller med efterleden *-lös* och *-mord*: *fader-lös*, *moder-lös*, *fader-mord*, *broder-mord*.

§ 36. Substantivets genus påverkar förledets form. Om förledets stam slutar på *-e* finns en tendens att slopa denna stamslutande vokal, om förledet är utralt, men att bibehålla den (och ofta utvidga den med bindesuffixet *-s*), om förledet är neutralt. Se § 33.

§ 37. Risk för homonymi påverkar förledets form. Möjligen kan valet av en viss förledsform i sammansättningar ibland gynnas av att en alternativ förleds-

form skulle ge homonymi med annat ord. Sådana homonymier uppstår framför allt mellan stammar som är identiska bortsett från att bara den ena har en stamslutande kort vokal eller från att de slutar på var sin korta vokal: *vecka* : *veck*, *skala* : *skal*, *kassa* : *kasse* (: *kass*), *lava* : *lav* (: *lave*), *syra* : *syre*. Man har sålunda antagit att den bibehållna slutvokalen i förled som de följande beror på risken för homonymi. I vissa fall ligger medveten språkvård bakom formvalet.

vecko-slut [jfr: veck-berg]
lava-mark [jfr: lav-mark]
syra-produktion [jfr: syre-produktion]
tanke-paus [jfr: tank-fartyg]
ande-mening [jfr: and-jakt]

Också ord som är homonyma när de används självständigt har ibland fått olika förledsform:

massa-framställning [t.ex. av pappersmassa], mass-framställning [dvs. av stora mängder]
saga-litteraturen [om isländska sagor], sago-litteraturen [t.ex. folk- och barnsagor]
villo-spår [av *villa* 'förvirring'], villa-kvarter [av *villa* 'slags bostadshus']
land-område, land-vinning [mark, terräng], lands-omfattande, lands-kamp [nationen], lant-handel, lant-liv [på landsbygden]
herre-fasoner, herre-folk, herre-lös [när *herre* betyder ungefär 'makthavare'], herr-fasoner, herr-klubb, herr-bastu [när *herre* står i motsättning till *dam*]

Man kan också märka tendenser till betydelsedifferentiering i de fall då ett och samma substantiv uppträder i olika form som förled:

gat-hörn, gat-lykta, gat-smuts, gat-pojke [nedsättande eller om enstaka gata]
gatu-kontor, gatu-liv, gatu-nät [om flera gator]

hjärt-transplantation, hjärt-attack, hjärt-kirurg [*hjärta* i konkret betydelse]
hjärte-vän, hjärte-krossare, hjärte-spalt [*hjärta* i överförd betydelse]

kyrk-tak, kyrk-backe, kyrk-tupp [*kyrka* i konkret betydelse]
kyrko-furste, kyrko-tonart, kyrko-språk [*kyrka* i abstrakt betydelse]

§ 38. Tendens att bibehålla substantivets form oförändrad i funktion som förled. Vissa substantiv kan ha olika förledsform när de ingår i olika sammansättningar eller t.o.m. i ett och samma sammansatta ord (jfr ovan § 35, 37), men det normala är att varje ord alltid har samma form, när det används som förled. Förledsformerna har valts efter principer som varit olika vid olika tider. I dag kan en allmän tendens spåras att bibehålla substantivets form oförändrad, när substantivet står som förled.

Substantiv på obetonat kort *-a* som i dag uppträder som förled med stamslutande *-u*, *-o* och *-e* har fått denna förledsform fixerad i äldre tid. Likaså förefaller det som om slopandet av det stamslutande *-a* har mycket svag produktivitet i dag, dvs. när nya substantiv på *-a* skall tilldelas förledsform. I stället bibehålls substantivets form oförändrad också när det används som förled i sammansättningar (§ 33): *faktura-pärm*, *pizza-bagare*, *flundra-filé*.[1]

Tidigare har det varit vanligare att använda bindesuffixet *-s* också efter förled på *-el*, *-en* etc., om dessa varit sammansatta (jfr § 35), men numera tycks de flestas språkkänsla tala för en sammansättningsform utan bindesuffix i ord som:

varmvatten-beredare [även: varmvattens-beredare]
elmotor-drift

Om efterledet börjar på [s], stavas nya sammansatta ord ibland utan tecken för bindesuffixet:[2]

mervärde-skatt [även efter huvudregeln: mervärdes-skatt]
lastbil-central [även: lastbils-central]

En annan tendens som bara gäller skriften är att särskriva sammansättningar, dvs. förled och efterled skrivs som separata ord, trots att de i uttalet sammanhålls av sammansättningsbetoning (accent 2 med stark bibetoning på efterledet). Särskrivningen är vanlig framför allt i reklamsammanhang. Den förekommer särskilt när efterledet skrivs under förledet på förpackningar, i rubriker o.d. och när versaler används:

APELSIN	UNGDOMS	TURIST
JUICE	KONTO	INFORMATION

Språkvårdare rekommenderar sammanskrivning (och i förekommande fall bindestreck) också i dessa fall. Jfr Egenn. § 22 not 3.

[1] En pågående förändring gäller förled på *-ska* som betecknar språk. För många yngre språkbrukare är former som *svenska-bok*, *svenska-lärare* de enda möjliga i deras eget aktiva språkbruk, medan många äldre enbart har former som *svensk-bok*, *svensk-lärare*.

[2] Troligen finns det nu också eljest en tendens att undvika bindesuffixet *-s* efter sammansatt förled, särskilt om sammansättningen utgör eller ingår i ett egennamn:

luffarschack-förbund [ingår i namnet *Svenska Luffarschackförbundet*]
handboll-klubb [ingår t.ex. i namnet *Huddinge Handbollklubb*]

Syntaktisk funktion § 39

§ 39. Huvudord i nominalfras. Substantivets normala funktion när det står som självständigt ord är att vara huvudord i en nominalfras, t.ex. (*den otäcka*) *hunden* (*i grannens trädgård*).

Nominalfrasen har följande funktioner: subjekt, objekt, egentligt subjekt, egentligt objekt samt bundet (men sällan fritt) predikativ i verbfrasen, rektion (dvs. i prepositions- eller subjunktionsfras, som fungerar som adverbial, attribut eller predikativ), vissa slags attribut, vissa slags adverbial, led i icke satsformad mening. Exempel:

Den otäcka hunden i grannens trädgård skäller alltid när jag kommer hem. [subjekt]
Jag hatar *den otäcka hunden i grannens trädgård*. [objekt]
Det där är bara *den otäcka hunden i grannens trädgård*. [bundet subjektspredikativ]
Jag tittar aldrig åt *den otäcka hunden i grannens trädgård*. [rektion i prepositionsfras (som står som bundet adverbial)]
Som *vakthund* är den förstås förträfflig. [rektion i subjunktionsfras (som står som fritt predikativ)]
Den otäcka hundens matmor ville visst någonting. [possessivattribut]
Karo, *den otäcka hunden i grannens trädgård*, skäller alltid. [appositionellt attribut]
En hund fattigare får hon gärna bli för mig. [måttsbetecknande adverbial]
Din otäcka hund! [vokativfras som icke satsformad mening]

Se vidare Nomfraser § 80–88.

Vissa substantiv som bara förekommer i lexikaliserade uttryck kan därigenom ha en begränsad syntaktisk distribution, t.ex. *glänt*, *faggorna*, som bara förekommer i nominalfras som står som rektion (*på glänt*, *i faggorna*), eller *susen*, som bara förekommer i nominalfras som står som objekt (*göra susen*).

ANM. När substantivet har svagt referentiell betydelse och i obestämd form utan bestämningar står som led i verbfras eller som rektion (eller i vissa fall som subjekt) kan det ifrågasättas om det verkligen utgör (huvudord i) nominalfras: *vara folkpartist*, *spela fiol*, *på försök*. Jfr Nomfraser § 30.

Genus § 40–41

§ 40. Utrum och neutrum (grammatiskt genus). Varje substantiv har ett inneboende grammatiskt genus, utrum eller neutrum. Genus hos substantivet avgör bestämdhetssuffixets form i singularis (§ 65) och kontrollerar dessutom genusböjning i singularis av substantivets attribut samt av sådana predikativ som kongruensböjs med den nominalfras där substantivet är huvudord. Genus hos korrelatet avgör vidare valet mellan de anaforiska pronomenformerna *den* : *det*.[1]

Utrum	Neutrum
saft-en	vin-et
denna saft	detta vin
en stark saft	ett starkt vin
all saft-en	allt vin-et

sådan saft	sådant vin
Leifs saft blev stark	Leifs vin blev starkt

Om substantivstammen är avledd eller sammansatt, avgörs genus av avledningssuffixet eller sammansättningens sistaled:[2]

lagning-en [ty *-ning* är utrum]
bryggeri-et [ty *-eri* är neutrum]

trädörr-en [ty *dörr* är utrum]
trähus-et [ty *hus* är neutrum]

Ungefär tre fjärdedelar av substantiven är utrala (dvs. har genus utrum), resten neutrala (dvs. har genus neutrum). Beräkningen är gjord på tidningsprosa.

Genus hänger nära samman med valet av pluralsuffix, såtillvida som utrala substantiv vanligen tillhör någon av deklinationerna 1–4, medan neutrala vanligen tillhör någon av deklinationerna 5–6.

Genus är en lexikal egenskap hos det enskilda substantivet, dvs. det är inte i någon högre grad kopplat till substantivets struktur eller betydelse.[3] Åtskilliga homonyma substantiv skiljer sig åt i fråga om genus utan att någon systematisk betydelseskillnad kan märkas:

lock-en	lock-et
lag-en	lag-et
boss-en	boss-et
grund-en	grund-et
led-en	led-et
lår-en	lår-et
lägg-en	lägg-et
nöt-en	nöt-et

Dock har den alldeles övervägande delen av substantiv som betecknar levande varelser genus utrum:

flicka, geting, mask, programmerare

Några undantag som har genus neutrum:

alltiallo [även utrum], barn, biträde, bud, geni, helgon, majestät, monster, original, proffs, råd, (skogs)rå, snille, spöke, syskon, troll, vittne

bi, djur, får, fä, föl, höns, kreatur, lamm, lejon, nöt, sto, svin

Personbetecknande neutrer är ofta pejorativa (häribland också djurbeteckningar som ofta används nedsättande om personer):

fnask, fruntimmer, fyllo, luder, mähä, våp, äckel

as, kreatur, kräk, odjur, svin

Det övervägande antalet substantivbildande suffix (§ 19–21) är utrala. Följande suffix är neutrala:

-eri: raseri-et, måleri-et
-gram: hologramm-et, telegramm-et
-skop: teleskop-et, horoskop-et
-tek: bibliotek-et, klippotek-et
-ment/-mang: supplement-et, resonemang-et, engagemang-et

Följande suffix är i en betydelse utrala, i en annan neutrala:[4]

-ande:	ordförande-n, resande-n [om person: utralt] åkande-t, pratande-t [eljest: neutralt]
-e:	namne-n [om person: utralt] vrede-n, bygge-t [eljest: utralt eller neutralt]
-skap:	landskap-et, grannskap-et [om område: neutralt] fiendskap-en, främlingskap-et [eljest: utralt eller neutralt]
-at:	delegat-en, kandidat-en [om person: utralt] referat-et, korrelat-et, apparat-en [eljest: neutralt eller utralt]

[1] Eftersom genustillhörigheten ger utslag bara i singularis har substantiv som bara används i pluralis, t.ex. *svear*, *kontanter*, *landamären*, *ordalag*, egentligen inget tydligt genus, även om ett sådant kan tolkas in med hjälp av deklinationstillhörigheten (jfr § 43). Genus kan inte fastställas för substantiv med begränsad användning som *glänt* (bara i uttrycket *på glänt*) eller *örlog* (nästan bara i sammansättningar som *örlogsbas*).

Se Pron. § 47, Annex § 5, Flerl. fraser § 10 om icke-kongruensböjt anaforiskt pronomen eller predikativ i satser som: *Grädde* (*det*) *är nyttigt. En ny finansminister* (*det*) *vore inte så dumt. Det är en duktig kvinna.*

[2] I enstaka fall har sammansättningen ett annat genus än efterledet som självständigt ord: *ögonblick-et* men *blick-en* (§ 25).

[3] Smärre betydelsemässigt sammanhållna grupper av substantiv är ofta övervägande antingen utrala eller neutrala. Sålunda är benämningar på inhemska frukter oftast neutrala: *äpplet*, *plommonet*, *bäret* etc. Benämningar på inhemska träd och örter är oftast utrala: *asken*, *björken*, *lönnen*, *granen*, *tallen*, *rosen*, *sippan*, *gullvivan*, *blåklockan*, *vallmon*, *klinten* etc. (men: *trädet*). Siffernamnen (avledda med suffixet *-a* från räkneorden) är utrala, medan namn på bokstäver och toner är neutrala: *a-et*, *b-et*, *f-et* etc. Initialord har antingen (a) genus efter det oförkortade uttrycket: *mc-n* (ty: *motorcykel-n*), *VD-n* (ty: *verkställande direktör-en*), *tv-n* (ty: *television-en*), *bh-n* (ty: *bysthållare-n*), *pm-en* (ty: *promemoria-n*), *SM-et* (ty: *svenska mästerskap-et*), *ag-t* (ty: *automatgevär-et*), (b) genus efter en hyperonym: *lp-n*, *CD-n* (ty: (*grammofon*)*skiva-n*), *pc-n* (ty: *dator-n*), *vg-t* (ty: *betyg-et*), eller (c) neutralt genus som bokstavsnamn: *wc-t*, *pm-et*.

[4] Avledning av verb utan tillägg av suffix ger antingen utrala eller neutrala ord. Utrala ord benämner ofta redskap varmed verbets aktion utföres, medan de neutrala anger själva aktionen (eller resultatet av aktionen, § 18: 2):

sug-en ('redskapet varmed man suger'), hack-en ('hackmaskinen'), fräs-en, frys-en, tork-en, lyft-en, fax-en

sug-et, hack-et ('hackandet'), spring-et, glid-et, ryck-et, lyft-et, fax-et

ANM. Historiskt sett är utrum ett sammanfall av de grammatiska genus maskulinum och femininum. Rester av grammatiskt feminint genus är det när *människan* som korrelat ger det anaforiska pronomenet *hon*, när betydelsen är generisk, eller när *klockan* i tal refereras till med *hon* (Pron. § 37, 36 not 2).

§ 41. Substantiv med vacklande genus. Det normala är att varje substantiv har ett genus. Vissa substantiv har dock vacklande genus. Detta gäller särskilt konkreta dividuativer, t.ex. beteckningar för kemiska ämnen och produkter samt tyger. Men också en lång rad andra ord har vacklande genus.[1] I nedanstående lista ges ingen kommentar, om genus enligt SAOL 1986 är likställda; om det ena genus har företräde, markeras detta med (u) för utrum respektive (n) för neutrum.

Kemiska ämnen o.d. Exempel:

aceton, acetylen, alun, amfetamin, anilin, atropin, bikarbonat, bor, cellofan, cellstoff, cement, etylen, farin, fotogen (u), gelatin, gelé, gips (u), hasch(isch), klorofyll, koffein, kokain, kol [kollektiv betydelse] (n), kolesterol (u), kondens (u), krom, lack, linoleum, mahogny, morfin, nikotin, oktan, ozon, paraffin, plasma, radon, saffran, selen, silikon, stearin, stryknin, suckat, sulfit, terpentin, tran, tusch, uran, vaccin (n), vanadin, vanillin, vaselin

Tyger o.d. Exempel:

flanell (u), kattun, kräpp, latex, lärft, muslin, nylon, poplin (u), rips (u), saffian (u), satäng (u), tyll, vadmal (u)

Övriga. Exempel:

alltiallo, bacon, blänk, bolster, diafragma, djävulskap, dricka, dynt, extraknäck, extrem, fermat (u), fika, -fil 'slags sur mjölk' (u), finger (n), fotografi 'fotografisk bild' (n), -franska [i: långfranska, småfranska], godis, harakiri, hektar, hemvist, humle, hysteri, högrev, index (n), intervall, jack 'vägguttag för telefon', kapitäl (n), karat, kasus, koma, kopek (u) [i uttrycket *inte {en/ett} kopek* också neutrum], kummin, led [i t.ex.: sammansättningsled, förled, efterled], ludd, malt (n), membran, mjäll, mott, ort [om vikt], paket (n), papp (u), paraply (n), parasoll, plums, prisma, poäng (u) [vid poängberäkning även n], raptus, ritual (u), rubb, selleri, skit (u), slagg (u), släktskap (u), spott, spån, status, stybb, svank (u), söm 'spik' (n) [kollektivt även u], tack [*Är detta tacken?* respektive *ett varmt tack*], test 'prov' (n), tjärn (u), trall 'spjälgaller' (u), trick [kortspelsterm] (n)

I regionalt talspråk har vissa substantiv ett annat genus än i skriftspråket. Exempel där skriftspråket har utrum:

apelsin, aspekt, avi, bakelse, borr, brunn, bur, byk, fingerborg, folie, harts, kart, klor, njure, nubb, näbb, spann 'hink', spik, sylt, såg, tvål, vers

Exempel där skriftspråket har neutrum:

besman, datum, grus, hekto, kilo, lasarett, lås, mos, nummer, os, renommé, rede, snus, sot, streck, stryk, tjog

[1] Vissa substantiv kan med en lätt betydelseändring ha olika genus utan att dock betydelseskillnaden kan sägas vara systematisk:

borr [neutrum om borrstålet, utrum om hela redskapet eller maskinen]
värme [neutrum som fysikalisk term, i allmänspråket utrum]
individ [neutrum som botanisk och zoologisk term, i allmänspråket utrum]
fotografi [endast utrum om fotografikonsten, antingen utrum eller neutrum om bild]
brons [vanligen neutrum om bronsmedalj, utrum i andra användningar]
facit [utrum eller neutrum om häfte med lösningar, neutrum om lösning, svar]
borst [neutrum 'styvt hår', i kollektiv betydelse även utrum]

Se också § 5: d om portionsbeteckningar.

I uttryck som {*en/ett*} *slags bil*, {*en/ett*} *sorts ben* rättar sig genus hos {*en/ett*} antingen efter det närmaste substantivet eller efter det substantiv som utgör hela nominalfrasens huvudord, se Nomfraser § 50: a. I uttryck som {*en/ett*} *kvarts kilo*, {*en/ett*} *fjärdedels kilo* rättar sig genus antingen efter det närmaste måttsordet *kvarts*, *fjärdedels* etc. (som då är ett substantiv) eller efter det följande substantivet, varvid det närmaste måttsordet ses lexikaliserat som adjektiv (Nomfraser § 50 not 6).

Böjning § 42–77

§ 42. Översikt. Substantivet böjs i numerus (singularis gentemot pluralis), species (obestämd gentemot bestämd form) och kasus (grundkasus gentemot genitiv). Substantivets genus, utrum eller neutrum, påverkar bl.a. valet av bestämdhetssuffix i singularis. Det böjda substantivet har följande morfologiska struktur:

Stam	(Plur.)	(Best. f.)	(Gen.)	
båt				sing. obest. f. grundkasus
båt	ar			plur. obest. f. grundkasus
båt		en		sing. best. f. grundkasus
båt	ar	na		plur. best. f. grundkasus
båt			s	sing. obest. f. genitiv
båt	ar		s	plur. obest. f. genitiv
båt		en	s	sing. best. f. genitiv
båt	ar	na	s	plur. best. f. genitiv

Substantivens numerusböjning § 43–64

§ 43. Översikt. De flesta substantiv böjs i numerus. I singularis tilläggs inget särskilt suffix, men pluralis utmärks i de flesta fall med särskilt suffix. Pluralens semantiska funktion är att ange flertal.

Numerusböjning har framför allt substantiven med individuativ betydelse (§ 3), t.ex. *cykel* : *cyklar*. Substantiv med dividuativ betydelse (§ 3), t.ex. *grädde*, har endast singular form. Vissa måttsord, t.ex. *procent*, saknar numerusböjning. Numerusböjningen tillämpas heller inte vid portionsbeteckningar (§ 5: d). Vissa substantiv saknar av fono- eller morfotaktiska skäl möjligheten att bilda pluralis, men normalt kan då pluralis bildas till en stam med samma betydelse men med en något avvikande struktur, t.ex. *anmälan* : *anmälningar*. Vissa substantiv förekommer endast eller huvudsakligen i pluralis, t.ex. *bannor*, *byxor*. Till dessa hör bl.a. de flesta sammansättningar med *små-* (dvs. suppletiv pluralis av *liten*): *småpojkar*, *småflickor*, *småposter*, *småtimmarna*.

Substantiven ordnas traditionellt i deklinationer efter vilket pluralsuffix de tar. Deklinationstillhörigheten samspelar med genustillhörighet (§ 40–41) och med stammens fonotax. För flertalet substantiv ger sig därför deklinationstillhörigheten (dvs. pluralsuffixet) ur substantivets genus i kombination med stammens fonotaktiska struktur.[1] Här följer en grov översikt över deklinationerna. För en mera detaljerad beskrivning se de följande paragraferna.

1 deklinationen: Pluralsuffix: *-or*. Genus är utrum. Stammen slutar i singularis i de flesta fall på *-a*. Exempel: *gat-or*, *flamm-or*.[2]

2 deklinationen: Pluralsuffix: *-ar*. Genus är utrum. Stammen slutar i de flesta fall på konsonant, lång vokal eller obetonat *-e*. Exempel: *vagn-ar*, *by-ar*, *handsk-ar*.

3 deklinationen: Pluralsuffix: *-er*. Genus är i de flesta fall utrum. Stammen är i många fall flerstavig med betonad slutstavelse. Exempel: *balkong-er*, *manet-er*, *kafé-er*, *aveny-er*, *monarki-er*, *film-er*, *fibr-er*, *städ-er*, *nött-er*.

4 deklinationen: Pluralsuffix: *-r*. Genus är i de flesta fall utrum. Stammen slutar på vokal. Exempel: *ko-r*, *bakelse-r*.

5 deklinationen: Pluralsuffix: *-n*. Genus är neutrum. Stammen slutar på vokal. Exempel: *bi-n*, *märke-n*, *kvitto-n*, *gummi-n*, *hjärta-n*.

6 deklinationen: Pluralsuffix: -Ø (dvs. inget suffix). Genus är i de flesta fall neutrum och stammen slutar då på konsonant. Hit hör också alla utrala substantiv på *-are* och *-ande/-ende* samt många på *-er*. Exempel: *hus*, *porträtt*; *målare*, *ordförande*, *order*, *män*.

7 deklinationen: Pluralsuffix: *-s*. Exempel: *dissenter-s*, *trick-s*.

Därutöver finns mindre grupper med annat pluralsuffix. Exempel: *fakt-a*, *ög-on*, *huvud-en*.

Deklinationstillhörigheten för avledda och sammansatta substantiv är normalt densamma som för substantivets avledningssuffix eller sammansättningens sistaled:[3]

skötersk-or [ty *-erska* tar *-or*], lagning-ar [ty *-ning* tar *-ar*], reduktion-er [ty *-tion* tar *-er*], bryggeri-er [ty *-eri* tar *-er*], stadsgat-or [ty *gata* tar *-or*], lastbil-ar [ty *bil* tar *-ar*], vildavästernfilm-er [ty *film* tar *-er*]

En översikt över sambandet mellan deklination (val av pluralsuffix) och substantivstammens genus samt fonotaktiska struktur ges i Schema 2.

	Utrum	Neutrum
Stammen slutar på konsonant:		
Enstavig stam	-ar	-Ø
Flerstavig stam:		
Betonad slutstavelse	-er	-Ø (-er)
Obetonad slutstavelse:		
-er	-ar, -Ø, -er	-Ø (-er)
-el, -en	-ar (-er)	-Ø (-er)
övriga	-ar	-Ø
Stammen slutar på vokal:		
Enstavig stam	-ar (-r)	-n
Flerstavig stam:		
Betonad slutstavelse	-er	-er (-n)
Obetonad slutstavelse:		
-ande/-ende, -are	-Ø	-n
-e	-ar (-r)	-n
-a	-or	-n
övriga	-r (-er, -s)	-n (-s)

SCHEMA 2. Samband mellan deklination och substantivstammens genus och fonotax.

[1] Vissa homonyma substantiv med samma genus tillhör dock olika deklinationer. Utrum: *bal-ar*, *bal-er*; *bank-ar*, *bank-er*; *bas-ar*, *bas-er*; *bok-ar*, *böck-er*; *byrå-ar*, *byrå-er*; *fil-ar*, *fil-er*; *form-ar*, *form-er*; *gång-ar*, *gång-er*; *kur-ar*, *kur-er*; *mask-ar*, *mask-er*; *not-ar*, *not-er*; *slav-ar*, *slav-er*; *vad-ar*, *vad-er*; *vals-ar*, *vals-er*; *våg-ar*, *våg-or*; *regl-ar*, *regl-er*. Neutrum: *pris-er*, *pris-Ø*.

[2] I större delen av språkområdet har 1 och 3 deklinationen sammanfallit i ledigt tal: båda deklinationernas ord får pluralsuffixet *-er*: [ər], i Skåne [ɔʁ].

[3] I enstaka fall har sammansättningen ett annat pluralsuffix än sista sammansättningsledet, t.ex. *kofot-ar* (om verktyget vid sidan av det regelbundna *kofött-er*).

ANM. 1. I flera fall läggs pluralsuffixet till singularstammen minus ett fonem eller en stavelse: *gata* : *gator*, *vinge* : *vingar*, *skriptum* : *skripta*, *museum* : *museer*. Det har föreslagits att endast den del av singularformen som också ingår i pluralformen skall betraktas som ordets stam. Stavelserna *-a*, *-e*, *-um* blir då närmast att betrakta som singularbildande suffix.

ANM. 2. Ibland brukar 3 och 4 deklinationerna slås ihop till en. Numreringen av deklinationerna är godtycklig. De sex första deklinationerna ges här i traditionell ordning. *S*-pluralis har inte brukat redovisas som en deklination.

Substantivens pluralformer § 44–56

§ 44. 1 deklinationen (*-or*). Substantiv som i skrift tar pluralsuffixet *-or* räknas till första deklinationen. I ledigt tal har pluralsuffixet i större delen av språkområdet ofta uttalsformen *-er*, men det skriftenliga uttalet [ur] eller [ɔr] blir allt vanliga-

re.[1] Nästan alla substantiv av första deklinationen har genus utrum. De utgör i tidningsprosa cirka 8 % av de olika substantiven.

1. Ordtyper

Till första deklinationen hör följande ordtyper:

a) utrala rotmorfem som i singularis slutar på obetonat *-a*

gata : gat-or
veranda : verand-or
pappa : papp-or
vånda : vånd-or

Undantag:

Trots utralt genus och stamslut på *-a* tar följande substantiv normalt inte pluralsuffixet *-or*:[2]

-ar: lusta [sidoform: lust] : lust-ar, ända [sidoform: ände] : änd-ar [i betydelsen 'stuss': ända : änd-or], timma [vanligare sidoform: timme] : timm-ar

-er: historia : histori-er, musa : mus-er, kollega : kolleg-er [också: kolleg-or], materia : materi-er, prisma [utrum eller neutrum] : prism-er [också: prism-or], ärt(a) : ärt-er [individualiserande också: ärt-or]

b) en del andra rotmorfem

våg : våg-or, ros : ros-or, åder [sidoform: ådra] : ådr-or, grej : grejor [vanligare: grejer], toffel [vardaglig sidoform: toffla] : toffl-or, vad : vad-or [vanligare: vad-er], spån [neutrum, utral sidoform: spåna] : spån-or [också: spån-Ø], svan : svan-or [vanligare: svan-ar], has : has-or [också: has-ar], skank : skank-or [också: skank-ar][3]

c) avledda substantiv med följande utrala avledningssuffix: *-a*, *-inna*, *-(er)ska*, *-essa*, *-issa*, *-sla*

svensk-a, mak-a, hus-a, kock-a, hallå-a, gul-a, två-a; beundrar-inna, präst-inna; lyssn-erska, sköt-erska; prins-essa, telefon-issa, diakon-issa; kän-sla

2. Stamförändringar

Det böjda ordets stam kan i vissa fall undergå följande förändringar:

a) En obetonad slutvokal faller framför pluralsuffixet (*gata* : *gat-or*).

b) När stammen (i orden *åder* och *toffel*) slutar på obetonat *-el* eller *-er*, faller *-e-* i pluralis (*åder* : *ådr-or*, *toffel* : *toffl-or*).

3. Tonaccent

Pluralformerna har normalt accent 2 (*våg* : *[2]vågor*). Flerstaviga stammar med accent 1 i singularis behåller dock accent 1 i pluralis: *[1]dahli-or*, *[1]kamer-or*, *[1]oper-or*, *[1]persik-or* (optionellt *[2]persika*, *[2]persik-or*). Regionalt förekommer accent 1 i t.ex. *toffl-or* (jfr: sing. *[1]toffel*) och *käng-or* (jfr: regionalt sing. *[1]känga*).

4. Ord som huvudsakligen förekommer i pluralis

Osammansatta ord:

anor, bannor, blånor, brillor, byxor [också: byxa; regionalt: byx], faggorna [bara best. f.], grejor [också: grejer; numera ofta också i sing.: grej och (regionalt) greja], håvor, inälvor, lumpor, olämpor, paltor, skulor [också: skula], snubbor, sopor [regionalt: sopa 'bedrövlig person'], trallor [spelterm], trosor, åthävor

Sammansatta ord:

småflickor, -krämpor, -smulor, -sysslor [m.fl.; § 43]; pressrosor, tvålflingor; -känslor [faderskänslor m.fl.], -gåvor [förståndsgåvor m.fl.], -strumpor [golfstrumpor m.fl.], -plågor [kolikplågor m.fl.], -trasor [mattrasor m.fl], -syror [ribonukleinsyror m.fl], -massor [stenmassor m.fl.], -sockor [tennissockor m.fl], -kängor [ökenkängor m.fl], -koppor [vattenkoppor m.fl.], -siffror [tittarsiffror m.fl.], -sysslor [innesysslor m.fl.], -vanor [klädvanor m.fl.], -varor [matvaror m.fl.], -ägor [inägor m.fl.]

[1] Många språkbrukare växlar i sitt tal mellan uttalen *-er* och *-or*. Uttalet *-er* har lägre stilvärde och undviks av många i lånord och i ord av skriftspråkskaraktär, dvs. man säger hellre exempelvis *flicker*, *gater*, *kyrker* än exempelvis *viller*, *sebrer*, *galer*, *våder* (av *våda*).

[2] Regionalt förekommer *-a* i stamslut i stället för riksspråkligt *-e*. Sådana ord har antingen pluralis på *-ar* (*lia* : *li-ar*) eller på *-or* (*backa* : *back-or*, *släda* : *släd-or*; jfr skriftspråkets *lie* : *li-ar*, *backe* : *back-ar*, *släde* : *släd-ar*).

[3] De neutrala *diorama* och *panorama* har optionellt pluralis på *-or*: *dioram-or*, *panoram-or* (också: *diorama-n*, *panorama-n*).

§ 45. 2 deklinationen (*-ar*). Substantiv som tar pluralsuffixet *-ar* räknas till andra deklinationen. Nästan alla substantiv av andra deklinationen har genus utrum. De utgör i tidningsprosa cirka 20 % av de olika substantiven.

1. Ordtyper
Till andra deklinationen hör följande ordtyper:

a) Utrala rotmorfem med följande fonotaktiska stamstrukturer:[1]

De flesta enstaviga som slutar på konsonant:

bil : bil-ar, topp : topp-ar, vägg : vägg-ar, väst : väst-ar

Följande enstaviga som slutar på lång vokal:

bro, by, fru, ho, lo, mo, sjö, sky, slå, så, å, ö
bro : bro-ar, by : by-ar

De flesta flerstaviga på obetonat *-e*:[2]

stolpe : stolp-ar, hare : har-ar, vinge : ving-ar

De flesta flerstaviga på obetonat *-el*, *-en*, *-er*:[3]

cykel : cykl-ar, nyckel : nyckl-ar, artikel : artikl-ar, triangel : triangl-ar

socken : sockn-ar, fröken : frökn-ar, botten : bottn-ar
bäver : bävr-ar, cylinder : cylindr-ar, minister : ministr-ar

De flesta övriga flerstaviga med obetonad slutstavelse som slutar på konsonant:

djävul : djävl-ar, afton : aftn-ar, kaktus : kaktus-ar, mammut : mammut-ar, konung : konung-ar, potatis : potatis-ar

Vissa ord i andra deklinationen har singularform med eller utan obetonat slut-*e*: *grep*(*e*), *drös*(*e*), *handlov*(*e*).

b) En del andra typer av rotmorfem:
Det neutrala *finger* (med utral variant) : *fingr-ar*.

Enstaka utrala substantiv på -*a*:

lusta [med sidoformen *lust*] : lust-ar, timma [med den vanligare sidoformen *timme*] : timm-ar, ända [med sidoformen *ände*] : änd-ar, dolma [med sidoformerna *dolm, dolme*] : dolm-ar, stadga : stadg-ar, socka [med sidoformen *sock*] : sockar [vid sidan av *sockor*]

Enstaka stammar på annan obetonad vokal än -*e* och -*a*:

taxi : taxi-ar, jojo : jojo-ar [också: jojo-r], byrå 'slags möbel' : byrå-ar[4]

c) Avledda substantiv med följande utrala avledningssuffix: -(*l*)*ing*, -(*n*)*ing*, -*is*, -*dom*, -*lek*, -*e*:

ful-ing, skån-ing, älsk-ling
led-ning, segl-ing, parker-ing
komp-is, feg-is
sjuk-dom, lär-dom
stor-lek, grov-lek
mak-e, ung-e, pack-e

2. Stamförändringar
Stammen kan förändras framför pluralsuffixet under vissa omständigheter:

a) Stamslutande obetonat -*e* faller:[5]

stolpe : stolp-ar, gubbe : gubb-ar

b) I obetonad slutstavelse på -*l*, -*r*, -*n* faller vokalen:

nyckel : nyckl-ar, cykel : cykl-ar, djävul : djävl-ar
åker : åkr-ar, moder : mödr-ar, sommar : somr-ar
fröken : frökn-ar, botten : bottn-ar, morgon : morgn-ar, afton : aftn-ar

Undantag: *fjäril-ar*, *hurril-ar*, *rännil-ar*, *äril-ar*, *vädur-ar* (som dock vanligen har stark bibetoning på *u*).

c) Vokalväxling (omljud) från *o* till *ö* i *moder* : *mödrar*, *dotter* : *döttrar*.

d) Ett litet antal substantiv med pejorativ betydelse har alternativformer i singularis (med eller utan -*er*) och bildar pluralis på stammen utan -*er*:

fnask(er) : fnask-ar, (pojk)vask(er) : (pojk)vask-ar, sjask(er) : sjask-ar, slarv(er) : slarv-ar, larv(er) : larv-ar, tok(er) : tok-ar, fjäsk(er) : fjäsk-ar [SAOL 1986 också: fjäskr-ar], spelevink(er) : spelevink-ar [SAOL 1986 också: spelevinkr-ar]

e) Ortografiskt dubbleras *m* och *n* efter kort betonad vokal framför tecknet för suffixvokalen:

dröm : drömm-ar, stam : stamm-ar
mun : munn-ar

Undantagna är böjningsformer av *-dom*: *ungdom-ar* (som dessutom i finlandssvenskan har långt [u:]).

Å andra sidan enkeltecknas *m* framför *l* och *r* och *n* framför *r* när den mellanliggande vokalen bortfallit i pluralis i ord som:

drummel : druml-ar
hummer : humr-ar
inner : inr-ar

3. Tonaccent

Andra deklinationens pluralformer har normalt accent 2:[6]

vagn-ar, bro-ar
biskop-ar, tallrik-ar
nyckl-ar, somr-ar, morgn-ar
cykl-ar, kabl-ar, stövl-ar, tigr-ar, frökn-ar, sockn-ar

Om singularformen har accent 1 trots att den är tvåstavig och slutar på annan obetonad stavelse än *-el*, *-er*, *-en* eller om den är flerstavig med inledande obetonad(e) stavelse(r), bibehålls dock oftast accent 1 i pluralis:

fegis-ar, potatis-ar [vissa språkbrukare har dock accent 2 i både singularis och pluralis av detta ord], fänrik-ar, kaktus-ar, mammut-ar, koffert-ar
artikl-ar, persedl-ar, katedr-ar, ministr-ar

4. Ord som förekommer huvudsakligen i pluralis

Osammansatta ord:

fjättrar, grevar 'fettklumpar', kalsingar [vardagligt], pengar 'kapital', stadgar 'statuter', stålar [vardagligt], svear, vägnar

Sammansatta ord:

småanmärkningar, -byar, -grabbar, -knattar, -pojkar, -skvättar, -slantar, -systrar, -timmarna [bara best. f.], -ungar, -öar [m.fl.; § 43]; apostlahästar, blodspenningar, bopålar, dödsryckningar, grytbitar, hallonbåtar, hemknutar, hårdhandskarna [nästan bara best. f.], korkskruvslockar, korpgluggar, kringel(i)krokar, livsandar, ätpinnar, ögonpåsar; -dagar [sötebrödsdagar m.fl.], -delar [mjukdelar m.fl.], -droppar [ögondroppar m.fl.], -finnar [tonårsfinnar m.fl.], -ford-

ringar [inträdesfordringar m.fl.], -förhandlingar [fredsförhandlingar m.fl.], -föräldrar [farföräldrar m.fl.], -handlingar [färdhandlingar m.fl.], -kretsar [fackkretsar m.fl.], -lagar [passlagar m.fl.], -nycklar [majnycklar m.fl.], -stövlar [sjumilastövlar m.fl.], -tankar [giftastankar m.fl.], -tillgångar [nationaltillgångar m.fl.], -tårar [krokodiltårar m.fl.], -verkningar [följdverkningar m.fl.], -vägar [andningsvägar m.fl.], -värkar [eftervärkar m.fl.]

[1] Substantiv som tar pluralsuffixet *-er* (3 deklinationen) är också oftast utrala samt har en fonotaktisk stamstruktur som sammanfaller med den som gäller för andra deklinationens substantiv. Åtskilliga homonyma substantiv skiljer sig (utom till betydelsen) åt endast i fråga om pluralform. Exempel:

bal, bank, bas, bok, cykel, fil, form, gång, kult, kur, malm, mask, not, skänk, vals

[2] Utrala substantiv på *-are* och *-ande* saknar suffix i pluralis (§ 51):

två målare-Ø, två hammare-Ø
två studerande-Ø, alla ordförande-Ø

Optionellt förekommer dock pluralformerna *kamr-ar* (huvudsakligen om riksdagens och hjärtats kamrar) samt de mera sällsynta *källr-ar*, *hamr-ar*, *stackr-ar*.

Vissa stammar på obetonat *-e* tar pluralsuffixet *-r* (§ 49):

vikarie-r, linje-r, fiende-r, frände-r, same-r, bönde-r

[3] Vissa stammar med obetonad slutstavelse på *-el*, *-en*, *-er* tar pluralsuffixet *-er* (§ 46):

fabl-er, sägn-er, fibr-er, variabl-er

Vissa stammar med obetonad slutstavelse på *-er* saknar suffix i pluralis (§ 51):

order-Ø, allergiker-Ø, indier-Ø, fäder-Ø

[4] Det neutrala *stall* har normalt pluralen *stall-Ø* men också *stall-ar*. Pluralformen *fjäll-ar* till det neutrala *fjäll* är föråldrad.

[5] Vokalbortfallet gäller endast obetonat kort *-e*, jfr: *jojo-ar*, *byrå-ar*, *taxi-ar*, *teve-ar*. Ett undantag är det ålderdomliga *todd-ar* (till *toddy*). Pluralerna *timm-ar*, *lust-ar*, *dolm-ar* är bildade på *timme* resp. *lust* resp. *dolm*, inte på de alternativa stammarna *timma*, *lusta*, *dolma*.

[6] Ett antal ord som *pengar*, *pojkar* (optionellt) har accent 1. Regionalt (sydsvenskt) har ord på *-el*, *-en*, *-er* med accent 1 i singularis optionellt också i pluralis denna accent: [1]*cykl-ar*, [1]*tigr-ar*, [1]*frökn-ar*.

§ 46. 3 deklinationen (-*er*): ordtyper. Substantiv som tar pluralsuffixet *-er* räknas till tredje deklinationen. Flertalet av den tredje deklinationens substantiv har genus utrum. Denna deklination är den mest omfattande. Av de olika substantiven i tidningsprosa utgörs cirka 30 % av ord som i pluralis tar suffixet *-er*.

Tredje deklinationens rotmorfem är av följande typer:

1. Många utrala rotmorfem:

a) Flerstaviga med betoning på sista stavelsen (som då slutar på konsonant eller lång vokal):

batalj-er, station-er, linjal-er, kanin-er
ridå-er, bistro-er, sorti-er

Här återfinns också en del flerstaviga rotmorfem med sammansättningsbetoning (med stark bibetoning på sista stavelsen, jfr § 17: d), t.ex.:

följetong-er, idrott-er, pilgrim-er, bojkott-er, infinitiv-er, löjtnant-er

b) Många enstaviga som slutar på konsonant:

kraft-er, vals-er, film-er, fest-er, rad-er, tejp-er

Utrala ord av struktur som i (b) återfinns också i andra deklinationen (§ 45).

c) Några få utrala enstaviga ord som slutar på lång vokal:

kö-er, vy-er, fe-er, gnu-er

d) Några utrala ord på obetonat *-el*, *-er*, *-en* (alla med accent 1), t.ex.:

cykl-er 'kretslopp', djungl-er, fabl-er, floskl-er, forml-er, muskl-er, möbl-er, regl-er, rubl-er, skrupl-er, sportl-er
fibr-er, negr-er, kadr-er [äv. kadr-ar], montr-er [äv. montr-ar]
sägn-er
parabl-er, inkunabl-er, hyperbl-er, variabl-er, vokabl-er, tuberkl-er, ranunkl-er [äv. ranunkl-ar], manövr-er [äv. manövr-ar], kalibr-er [äv. kalibr-ar], psykiatr-er
kansler-er [Stammens *e* bevaras i pluralis och får där ordets huvudbetoning.]

Utrala ord av struktur som i (d) återfinns annars framför allt i andra deklinationen (§ 45).

e) En del utrala ord med mer eller mindre bevarad lånordskaraktär och i vissa fall stamförändring i pluralis:

konsul-er, faraon-er [sing. farao], efor-er [sing. eforus], dekan-er [sing. dekanus, också: dekan] [alla med stark betoning på stammens sista stavelse framför pluralsuffixet]
jury-er, kuli-er, kolibri-er, ponny-er
impressari-er [sing. -ario]
drakm-er [sing. drakma], plasm-er [sing. plasma], prism-er [äv. prism-or; sing. prisma], histori-er [sing. historia], kolleg-er [äv. kolleg-or; sing. kollega], mus-er [sing. musa]

2. Vissa neutrala rotmorfem:

a) Flerstaviga på betonad slutvokal (bl.a. avledningar med *-eri*):

bryggeri-er, måleri-er, bedrägeri-er
relä-er, kafé-er, parti-er, palä-er

b) Flerstaviga på *-ium*, *-eum* (där *-um* faller framför pluralsuffixet):[1]

falsari-er, auditori-er, symposi-er
muse-er, jubile-er, lyce-er

c) Enstaviga sortbeteckningar som annars också används med dividuativ betydelse (§ 5):

te-er, tyg-er, gift-er, garn-er, vin-er, salt-er, gryn-er, frö-er

d) En del andra neutrala ord, t.ex.:

pris-er [med annan betydelse: pris-Ø], prov-er [med annan betydelse: prov-Ø], dram-er [sing.: drama], orakl-er [också: orakel-Ø], sekl-er [också: sekel-Ø], mirakl-er [också mirakel-Ø], plektr-er [sing. plekter, plektrum eller plektron], majestät-er, hormon-er [också: hormon-Ø], scenari-er [sing. -ario]

3. Avledda substantiv med följande avledningssuffix:

a) Alla utrala avledningssuffix som leder till avledningar med huvudbetoningen på sista stavelsen, t.ex. *-ad*, *-an*, *-and/-end*, *-ans/-ens*, *-ant/-ent*, *-at*, *-ion*, *-is*, *-ör*, *-itet*, *-ism*, *-ist*, *-log*, *-sof*, *-fil*:

blockad-er, afrikan-er, doktorand-er, dividend-er, leverans-er, divergens-er, auskultant-er, student-er, adressat-er, demonstration-er, demonstratris-er, instruktör-er, modernitet-er, cynism-er, cyklist-er, filolog-er, filosof-er, bibliofil-er

b) Det neutrala suffixet *-eri* som också ger slutbetoning:[2]

bryggeri-er, fjanteri-er

c) Det utrala suffixet *-or* (med varianter). I pluralis flyttas huvudbetoningen till avledningssuffixet:

mo[1]tor-er, kopia-[1]tor-er

d) Avledningssuffixen *-het* och det utrala *-skap* samt de icke längre produktiva avledningssuffixen *-nad*, *-d* (*-t/-dd*):

nyhet-er, dumhet-er
kunskap-er, dårskap-er

bulnad-er, kostnad-er
växt-er, tyngd-er, färd-er, längd-er, bygd-er, mängd-er, nämnd-er, bredd-er, vidd-er, höjd-er, hälft-er, makt-er, utgift-er, fart-er, upptäckt-er, utflykt-er, utsikt-er, åsikt-er, insikt-er

[1] Även vissa neutra på *-um* kan ta pluralsuffixet *-er* vid sidan av -Ø eller *-a*:

monstr-er/monstrum-Ø/monster-Ø [sing. monstrum eller monster], centrum-Ø/centr-er/centr-a [sing. centrum], spektrum-Ø/spektr-er/spektr-a [sing. spektrum]
maskulin-er/maskulin-a, feminin-er/feminin-a, neutr-er/neutr-a

[2] Det neutrala suffixet *-mang* tar i vissa ord och särskilt i ålderdomligt språk *-er*:

agremang-er, resonemang-er, arrangemang-er

§ 47. 3 deklinationen (-*er*): stamförändringar, betoningsomkastning och tonaccent. Substantiven av tredje deklinationen kan genomgå stamförändringar framför pluralsuffixet, och de kan få betoningen omkastad. I vissa ord har pluralformen accent 1 (liksom singularformen), i andra ord medför pluralsuffixet accent 2.

1. Stamförändringar

a) Vokalväxling (omljud) har:

a : ä

städ-er, bokstäv-er, spänn-er 'hinkar' [också: spann-ar], änd-er, bränd-er, länd-er 'territorium', 'nation' [också: land-Ø], nätt-er, ränd-er, strand-er, händ-er, tänd-er, mäst-er [regionalt; normalt: [2]mast-er]

å : ä

ständ-er [vanligen: stånd-Ø], stäng-er, späng-er [vanligen: spång-ar], täng-er, följetäng-er [skämtsamt till sing. följetong; vanligen: följetong-er]

o : ö

ledamöt-er, sön-er, böt-er [oftast i plur.], böck-er, fött-er, rött-er, fotnött-er [skämtsamt till sing. fotnot; vanligen: fotnot-er]

b) Förlängning av slutkonsonanten (förkortning av den föregående vokalen) har:

gett-er, gnett-er, nött-er, böck-er, fött-er, rött-er, fotnött-er

c) Inskott av konsonant framför suffixet har *farao* : *faraon-er*.

d) Strykning av slutstavelse har ord på obetonat *-um*, *-us*, *-a* samt orden *impressario*, *dominion*, *synops*(*is*), *amaryllis* (optionellt):

decenni-er, herbari-er, stadi-er, centr-er, passiv-er [sing. också: passiv]
efor-er, dekan-er [sing. också: dekan], gladiol-er
dram-er, mus-er, drakm-er, histori-er, plasm-er [också: plasma-n], prism-er [också: prism-or]
impressari-er, domini-er, synops-er, amaryll-er

I pluralformen av *heros* (med sidoformen *hero*) faller *-s*: *hero-er*.

e) Strykning av den obetonade vokalen har ord på *-el*, *-er*, *-en*:

orakl-er, möbl-er
fibr-er, psykiatr-er
sägn-er

f) Ortografiskt dubbelskrivs *n* eller *m* efter kort betonad vokal framför pluralsuffixet:

vänn-er, svenn-er
madamm-er

g) Ord vilkas singularform i skrift slutar med den stumma bokstaven *-e* får i pluralis tillägg av bokstaven *-r* trots att pluralsuffixet fonetiskt sett är *-er*. Bokstaven *e* är alltså stum i singularis men inte i pluralis:

juice : juic-er, vaudeville : vaudevill-er, robe : rob-er, entente : entent-er, faute : faut-er, gage : gag-er

2. Betoningsomkastning

Förflyttning av betoningen från stammens första stavelse till dess sista har *byrå* 'avdelning av ämbetsverk', *kansler*, *konsul*, *farao*, *eforus*, *heros* samt ord på obetonat *-or*:

byr[1]åer [till: [1]byrå eller [2]byrå], kans[1]ler-er [till: [1]kansler], kon[1]sul-er [till: [2]konsul], fara[1]on-er [till: [2]farao], e[1]for-er [till: [1]eforus], he[1]ro-er [till: [1]heros], mo[1]tor-er [till: [2]motor], profes[1]sor-er [till: pro[2]fessor], koli[1]brier [oftast så; till: [1]kolibri]

Också:

[1]alkali/al[1]kali : al[1]kali-er

3. Tonaccent i pluralformen

a) Accent 1

Flerstaviga ord med accent 1 i singularis har samma accent i pluralis:

stadium : stadi-er
möbel : möbl-er, fiber : fibr-er
station : station-er, manöver : manövr-er

Också enstaviga stammar med omljud och/eller konsonantförlängning behåller accent 1 i pluralis (undantag: *son*):

get : gett-er, nöt : nött-er
stad : städ-er, bot : böt-er
rot : rött-er, bok : böck-er
son : [2]sön-er

Enstaviga stammar som betecknar folkslag behåller likaså accent 1 i pluralis:

est-er, britt-er, grek-er, got-er, kurd-er

Dessutom har vissa andra enstaviga stammar (ofta med lärd karaktär) accent 1 i pluralis:

jon-er, tsar-er, spor-er, dram-er, nerv-er, gnom-er, term-er, spasm-er, faun-er, bomb-er

En grupp av pluraler, oftast med kollektiv betydelse, har likaledes i de flesta språkbrukares tal accent 1:

kläd-er, bräd-er, grej-er, grill-er, nipp-er, dyn-er, klitt-er, lat-er, alg-er

b) Accent 2

I andra fall än de ovan nämnda har pluralformer på *-er* accent 2, även om också här

regionalt och individuellt accent 1 kan förekomma vid olika stammar i varierande utsträckning. Accent 2 torde vara enda möjligheten vid exempelvis följande stammar:

vänn-er, dikt-er, pjäs-er, fest-er, fil-er, gäst-er, gest-er, film-er, form-er, bild-er, färg-er, gång-er, klass-er, bar-er, bank-er, gräns-er, kant-er, frukt-er, art-er, doft-er, last-er, makt-er, kraft-er, katt-er, plats-er, sort-er, röst-er, sats-er, tes-er, text-er, vakt-er, sås-er, sång-er, tant-er, tur-er, tyngd-er, vikt-er, vinst-er, växt-er

Vid exempelvis följande stammar torde det emellertid råda vacklan mellan accent 1 och 2:

sak-er, rad-er, grad-er, schism-er, dogm-er, rytm-er, clown-er, grac-er, alp-er, myt-er, nyck-er, paus-er, kund-er, sfär-er

§ 48. 3 deklinationen (-*er*): ord som förekommer endast eller mest i pluralis. Huvudsakligen eller enbart i pluralis förekommer följande ord av den tredje deklinationen:

a) Vissa osammansatta ord samt vissa sammansatta vilkas efterled inte används som självständigt ord:

accessoarer, akajer, alemanner, alger, animalier, annaler, antecedentier, arkivalier, auspicier, basidier, bataver, bronker, böter, cerealier, choser, dubier, endorfiner, environger, exkrementer, expenser, fatalier, fekalier, floskler, franker, fukter, funder, genitalier, gotter, gracer/gratier, griller, hemorrojder, hävder, imponderabilier, insignier, kalsonger, klitter, kläder, konsorter, kontanter, korser, langobarder, later, legymer, ligurer, makaroner, mamelucker, mammalier, maner, maroniter, marter, memoarer, mobilier, multer, musikalier, naturalier, nipper, normanner, noter, pantalonger, pekunier, penater, penséer, personalier, polisonger, preliminärer, regalier, repressalier, restantier, räkenskaper, ränker, saturnalier, skrofler, skrupler, specerier, sportler, steroider, stimulantier, subsidier, termer [om romerskt bad], textilier, tidender, umgälder, utensilier, utskylder, vegetabilier, vermiceller, viktualier

b) Vissa sammansatta ord:

småbutiker, -detaljer, -fabriker, -förseelser, -grupper, -klasser, -lägenheter, -lögner, -orter, -partier, -reparationer, -rätter, -skulder, -stunder, -stölder, -utgifter [m.fl.; § 43]

bokslutsdispositioner, dagsaktualiteter, dagshändelser, eldbokstäver, feberfantasier, fortkomstledamöter, gatuoroligheter, hemlandstoner, hjältedater, kalvfrikadeller, levnadsomkostnader, levnadsomständigheter, livsförnödenheter, mästartakter, pappersmeriter, reseffekter, samvetsbetänkligheter, skumraskmetoder, stadsprivilegier, starkdrycker, statsfinanser, tideböcker, tusenbröder, tår(e)floder, vampyrtänder, vargatider

-avgaser [bilavgaser m.fl.], -bestämmelser [detaljbestämmelser m.fl.], -betingelser [levnadsbetingelser m.fl.], -dimensioner [jättedimensioner m.fl.], -effekter

[thrillereffekter m.fl.], -egenskaper [ledaregenskaper m.fl.], -fasoner [knoddfasoner m.fl.], -fibrer [cellulosafibrer m.fl.], -färger [höstfärger m.fl.], -förberedelser [julförberedelser m.fl.], -föreskrifter [detaljföreskrifter m.fl.], -fötter [kråkfötter m.fl.], -grader [blidgrader m.fl.], -grejer [målargrejer m.fl.], -inkomster [exportinkomster m.fl.], -konster [häxkonster m.fl.], -kostnader [avvecklingskostnader m.fl.], -krafter [stridskrafter m.fl.], -kravaller [gatukravaller m.fl.], -kunskaper [elementarkunskaper m.fl.], -marker [bärmarker m.fl.], -muskler [armmuskler m.fl.], -möbler [utemöbler m.fl.], -nyheter [dagsnyheter m.fl.], -planer [giftermålsplaner m.fl.], -priser [jordbrukspriser m.fl.], -rester [köttrester m.fl.], -restriktioner [importrestriktioner m.fl.], -resurser [kraftresurser m.fl.], -rättigheter [köpingsrättigheter m.fl.], -saker [grönsaker m.fl.], -studier [språkstudier m.fl.], -subventioner [räntesubventioner m.fl.], -svårigheter [issvårigheter m.fl.], -trupper [linjetrupper m.fl.], -utgifter [hushållsutgifter m.fl.], -utsikter [väderutsikter m.fl.], -ärter [kokärter m.fl.]

§ 49. 4 deklinationen (*-r*). Substantiv som tar pluralsuffixet *-r* räknas till fjärde deklinationen. Till fjärde deklinationen hör framför allt utrala substantiv. Deklinationen är inte så omfattande: i tidningsprosa utgör den cirka 2 % av de olika substantiven.

1. Ordtyper

Till fjärde deklinationen hör utrala rotmorfem med följande fonotaktiska struktur:

a) Ett litet antal enstaviga stammar som slutar på lång vokal:[1]

klo-r, ko-r, sko-r, -bo-r [t.ex. i *västeråsbo-r, sambo-r*], tå-r, vrå-r, (fäst)mö-r, rå-r, -slå-r [i sammansättningen *tvär-slå*; också *tvärslå-ar*]

b) Vissa stammar som slutar på obetonat *-e*, framför allt sådana på *-ie*, *-je*:

linje-r, pinje-r, kastanje-r [sing. också: kastanj], kanalje-r [sing. också: kanalj], aktie-r, furie-r, orgie-r, prärie-r, radie-r
genre-r, same-r, agave-r, oboe-r
fiende-r, frände-r, bönde-r

c) Några stammar på annan obetonad vokal, framför allt på *-u*, *-o*:[2]

hustru-r, farstu-r, bastu-r, känguru-r, jungfru-r, skridsko-r, vallmo-r, studio-r, dynamo-r, expo-r, radio-r, duo-r, trio-r, jojo-r [också: jojo-ar]

Till fjärde deklinationen hör också avledda ord med de utrala avledningssuffixen *-else*, *-arie*:[3]

betingelse-r, rörelse-r, bakelse-r; bibliotekarie-r, kommissarie-r

2. Stamförändring och betoningsomkastning

Vokalväxling (omljud) har *bonde* : *bönder*.

Betoningsomkastning föreligger i böjningen av ordet *oboe* (med de alternativa uttalen [ˈ²oːbɔə] och [oˈ¹boː] som vanligen får betoning på andra stavelsen i pluralis: [oˈ¹boːər].

3. Tonaccent

I vissa fall ändras tonaccenten i pluralformen. Trots accent 2 i singularis tar sålunda *frände*, *same*, *bonde* accent 1 i pluralis. Annars ändrar tillägg av pluralsuffixet *-r* inte tonaccenten:

[2]frände : [1]fränder, [2]same : [1]samer, [2]bonde : [1]bönder [jfr: [1]linje : [1]linjer, [2]hustru : [2]hustrur]

4. Ord som huvudsakligen förekommer i pluralis

blår, hampblår, gamladar/gamledar, -skor [t.ex. fotbollsskor]

[1] I ledigt tal uttalas *dag* ofta [dɑ:] och får då i pluralis formen [dɑ:r].

[2] *R*-pluraler vid ord av typen (1c) rekommenderas av språkvårdare. Särskilt i talspråk förekommer därutöver diverse pluraler på ord på obetonat *-o*, t.ex. *radio-ar*, *studio-s* (jfr § 52). SAOL 1986 anger *radioapparater* som den vanliga ersättningspluralen för *radio*.

Hit kan också föras typen *lustar* (sing. *lusta*), *stadgar* (sing. *stadga*). Jfr § 45: 1b.

[3] *Fängelse* och regionalt *bakelse* har genus neutrum.

ANM. 1. Pluralformerna på *-r* ovan under (1b) kan fattas i analogi med *gat-or*, *stolp-ar*, dvs. så att stammens *-e-* har fallit framför pluralsuffixet *-er*: *linj-er*, *fiend-er*, *bakels-er*.

ANM. 2. Etymologiskt sett är *hustru*, *farstu*, *bastu*, *jungfru*, *vallmo*, *skridsko* sammansättningar, men orden uttalas av flertalet språkbrukare numera utan stark bibetoning på senare ledet. Orden har också i övrigt fonetiskt och semantiskt utvecklats så att sambandet med de ursprungligen ingående enkla orden är svårgenomskinligt.

§ 50. 5 deklinationen (-*n*). Substantiv som tar pluralsuffixet *-n* räknas till femte deklinationen. Till deklinationen hör framför allt neutrala substantiv. I tidningsprosa utgör substantiv av femte deklinationen cirka 4 % av de olika substantiven.[1]

1. Ordtyper

a) Neutrala rotmorfem som slutar på obetonad vokal:

märke-n, ämbete-n, ankare-n, meddelande-n
hjärta-n, komma-n, delta-n
kvitto-n, piano-n, porto-n
kolli-n, gummi-n
rally-n, pentry-n
impromptu-n

Avvikande pluralformer är *ögo-n* (till *öga*), *öro-n* (till *öra*), se § 53.

b) Neutrala enstaviga rotmorfem som slutar på lång vokal:[2]

bo-n, sto-n
strå-n, rå-n
bi-n, skri-n
fly-n

fä-n, knä-n
frö-n, spö-n

Till femte deklinationen hör dessutom några flerstaviga ord som slutar på lång vokal, en ordtyp som annars tillhör tredje deklinationen (§ 46):

tabu-n, etui-n [också: etui-er]

c) Avledda substantiv med ett av de neutrala avledningssuffixen *-ande/-ende*, *-e*, *-sle*:[3]

yttrande-n, medvetande-n, beteende-n; bete-n, bygge-n, fiske-n, hänge-n, mete-n, möte-n; hängsle-n, bindsle-n

Däremot tar *-else* pluralsuffixet *-r* också i de få ord där det är neutralt (§ 49), t.ex. i *fängelse-r*.

d) Ordet *huvud* har i pluralis alternativformen *huvud-en* vid sidan av den regelbundna formen *huvud-Ø* (§ 51). (Jfr också § 53 not 2.)

2. Ord av femte deklinationen som förekommer huvudsakligen i pluralis:

hängslen, jämlikhetssträvanden, lakritssnören, landamären, levnadsminnen, löjtnantshjärtan, massavskedanden, sakören, småstycken, vägförhållanden, äggviteämnen

[1] I syd- och västsvenskt regionalt språk väljs ofta -Ø i stället för *-n*: *Har du några frimärke? Regnet stod som spö i backen*. Eljest: *frimärken*, *spön*. Detta gäller särskilt orden på *-ande/-ende*: *Det har kommit två nya meddelande. Vill du uträtta ett par ärende åt mig?* Eljest: *meddelanden*, *ärenden*. Sådana böjningsformer förekommer undantagsvis också i skrift.

[2] I tal uttalas *träd*, *blad* m.fl. ibland [trɛː, blɑː] (dvs. utan den stamslutande konsonanten) och ordens pluralform blir då regelbundet [trɛːn, blɑːn]. Bokstavsnamn har alternativt Ø-pluralis: *a-n* eller *a-Ø*.

[3] Vissa språkbrukare använder ibland *-n* också efter utralt *-ande/-ende*, t.ex. *fem studerande-n*. Språkvårdare rekommenderar här Ø-pluralis: *fem studerande-Ø* (§ 51).

§ 51. 6 deklinationen (pluralis utan pluralsuffix). Substantiv som saknar synligt eller hörbart pluralsuffix hör till sjätte deklinationen. De flesta har genus neutrum. I tidningsprosa utgör deklinationens substantiv drygt 20 % av de olika substantiven.

1. Ordtyper

a) Neutrala rotmorfem som slutar på konsonant:[1]

träd-Ø, ägg-Ø, recept-Ø, program-Ø
foder-Ø, hinder-Ø, papper-Ø, register-Ø
tecken-Ø, vapen-Ø, bäcken-Ø, syskon-Ø, lejon-Ø, lexikon-Ø, pronomen-Ø
huvud-Ø [också *-en* enligt § 50: 1d; jfr § 53 not 2], plenum-Ø, epos-Ø, tempus-Ø
tvivel-Ø, tempel-Ø, exempel-Ø, kapitel-Ø

Undantag utgör vissa neutrala substantiv på konsonant som böjs på annat sätt:

-er: muse-er m.fl, tyg-er m.fl., pris-er m.fl. [§ 46: 2b–d]
-ar: fingr-ar, [optionellt] stall-ar [§ 45: 1]
-s: [optionellt] trick-s m.fl. [§ 52]

b) Vissa utrala rotmorfem på *-er*:

order-Ø, terrier-Ø, partner-Ø
fäder-Ø [sing. fa(de)r], bröder-Ø [sing. bro(de)r]

Substantivstammar på *-er* tar annars *-ar* (*tigr-ar*, *åkr-ar*) eller *-er* (*fibr-er*, *negr-er*).

c) Följande enstaviga utrala rotmorfem:

lus : löss, mus : möss, gås : gäss, man : män

d) Enstaka andra rotmorfem:

(en) gisslan : (två) gisslan, (en) cyklamen : (två) cyklamen

Om måttsord och kortspelstermer m.fl. utan pluralsuffix se § 11, § 54. Om portionsbeteckningar se § 5: d.[2]

e) Avledda substantiv med de neutrala avledningssuffixen *-ment/-mang*, *-skop*, *-gram*, *-tek*, *-at*, *-skap* samt de utrala *-are*,[3] *-ande*,[4] *-(ik)er*[5]:

departement-Ø, engagemang-Ø; teleskop-Ø; telegram-Ø; fonotek-Ø; lektorat-Ø, citat-Ø; grevskap-Ø

målare-Ø, åskådare-Ø, schweizare-Ø, gräsklippare-Ø; studerande-Ø, kärande-Ø; akademiker-Ø, belgier-Ø

2. Stamförändringar:

a) Vokalväxling (omljud) får följande ord i pluralis:

fader : fäder, broder : bröder
lus : löss, mus : möss, gås : gäss, man : män

b) Förlängning av slutkonsonant (och förkortning av betonad vokal) får följande ord i pluralis:

lus : löss, mus : möss, gås : gäss[6]

3. Tonaccent
Accent 1 i stället för accent 2 får i pluralis följande ord:[7]

[2]fader : [1]fäder, [2]broder : [1]bröder

4. Ord som huvudsakligen förekommer i pluralis:

arbetstagen [endast i best. f.], helsyskon, livsmedel [oftast plur.], ordalag, smårum, småsyskon [jfr § 64], ynglingaår

[1] Hit hör också sådana ord där stammen i tal slutar på konsonant trots att den i skrift slutar med tecken för vokal: *garage-Ø*, *reportage-Ø*, *gage-Ø* (även *gag-er*), *game-Ø*.

[2] Endast i pluralis obestämd form efter antalsbetecknande attribut förkommer *man* och (kritiserat av vissa språkbrukare) *personal*:

Hur många *man* arbetar det här?
Nu får vi klara oss med bara sex *personal*.

[3] Hit hör även utrala ord på *-are* utan tydlig avledningskaraktär, t.ex. *pelare*, *källare*. Alternativa pluraler på *-ar*: *kamr-ar* (till *kammare*), *källr-ar* (till *källare*), *hamr-ar* (till *hammare*). Som de utrala på *-are* böjs också de neutrala *altare*, *ankare*.

[4] Några utrala avledningar på *-ende* finns inte. Det icke avledda *fiende* tar pluralsuffixet *-r* (§ 49). Vissa språkbrukare använder vid utrala stammar på *-ande* pluralsuffixet *-n* (som vid neutrala). Språkvårdare rekommenderar pluralis utan suffix vid de utrala: *fem studerande-Ø*.

[5] Hit hör alla avledningar på *-iker* samt bl.a. beteckningar på folkslag och liknande:

allergiker-Ø, akademiker-Ø
indier-Ø, egypter-Ø, perser-Ø, belgier-Ø

[6] *Gås* [go:s] : *gäss* [jɛs:] har också växling i begynnelsekonsonanten.

[7] Pluralen är alltid tvåstavig, fastän singularformen numera i icke-formellt språk vanligen är enstavig: *far* : *fäder*, *bror* : *bröder*, *morfar* : *morfäder*, *farbror* : *farbröder*.

§ 52. 7 deklinationen (-*s*). Åtskilliga substantiv har en olika stark benägenhet att ta pluralsuffixet *-s*. Det gäller väsentligen inlånade utrala substantiv som ännu har en främmande prägel genom sin betydelse eller genom sin fonotaktiska form (dock utan att fonotaktiskt höra hemma i gruppen av flerstaviga lånord med betoning på sista stamstavelsen). Bruket av *-s* har i de flesta fall en relativt osvensk prägel, och det förekommer därför mer än eljest i texter och sammanhang där främmandespråkliga inslag är eller anses vara funktionella. I tidningsprosa utgör dessa ord mindre än 1 % av alla olika substantiv.

Exempel på substantiv som ofta tar pluralsuffixet *-s*:[1]

happening-s, hit-s, evergreen-s, musical-s [betoning på första stavelsen; med betoning på senare stavelse: musikal-er], negro spiritual-s, broiler-s, walkie-talkie-s, dummie-s, fan-s, mod-s, gag-s, slogan-s

I vissa fall har *-s* blivit produktivt inom svenskan, så att det lagts till andra ord än dem som i det långivande eller det förmedlande språket har pluralsuffixet *-s*:

schlager-s [vanligen: schlager-Ø]
streber-s [vanligen: strebr-ar]
gubb-s, kvinn-s [skämtsamt för: gubb-ar, kvinn-or]

Frekventa lånord som används om icke-främmande företeelser och som stannat kvar i språket får efterhand ofta annat pluralsuffix i stället för eller vid sidan av *-s*. Här följer några faktorer som gynnar bibehållande av *-s*:

a) Det främmande ordet har en stamstruktur som inte utan vidare medger pluralböjning enligt de andra deklinationernas mönster:

cardigan-s, slogan-s [Kommentar: Det finns inhemska ord på obetonat *-an*, t.ex. *undran*, men de böjs inte i pluralis. (SAOL 1986 föreslår dock *cardigan-er*, *slogan-er*).]

trailer-s, mixer-s [Kommentar: Det finns många inhemska ord på obetonat *-er* som tar *-ar* i pluralis, men denna pluralböjning leder här till ljudförbindelser som annars inte förekommer i osammansatta ord i svenskan: [jlr] resp. [ksr]. (SAOL 1986 föreslår dock: *trailr-ar*, *mixr-ar* eller *mixer-Ø*).]

babie-s, caddie-s, royaltie-s, dummie-s, bikini-s, tornado-s, desperado-s, trio-s, sebu-s [Kommentar: Dessa ordstammar har främmande karaktär (accent 1 samt slut på annan vokal än *-e* eller *-a*), och det tar emot för många att till stammen foga helsvenska pluralsuffix som *-r*, *-er*, *-ar*. (SAOL 1986 föreslår dock: *baby-ar* eller *baby-er*, *royalty-er*, *dummy-er*, *bikini-Ø* eller *bikini-er*, *tornado-r* eller *tornado-er*, *desperado-r* (vid sidan av *desperado-s*), *trio-r*, *sebu-er*).]

b) Det främmande ordet har en betydelse som gör att det sällan behöver användas i singularis. Detta gäller framför allt ord där pluralen avser sammanfattande flertal (par eller kollektiver) (§ 60):

odds, tics, gags, mods, pellets, pickels, cornflakes
pumps, jeans, shorts, clips, slacks, blinkers

En nackdel med *-s* som normalt svenskt pluralsuffix är att det inte passar ihop med de givna reglerna för speciesböjningen. Utrala ords pluralform slutar ju med få undantag på *-r* och till denna pluralform fogas så *-na* (§ 68). Neutrala ord å andra sidan tar i pluralis oftast -Ø eller *-n*, och här lyder bestämdhetssuffixet *-en* eller *-a* (§ 68). Följden har blivit att böjningssuffixet *-s* framför allt förekommer när substantivet inte är syntaktiskt placerat så att det måste stå i bestämd form. Man säger kanske gärna:

Han har rätt små inkomster av *royalties*.
Hans *royalties* förslår inte långt.

Däremot drar man sig för att bilda bestämd form av substantiv med pluralis på *-s*:

{*?Royalties/*Royaltiesna/?Royaltiesen*} från förlaget förslår inte långt. Jfr: Intäkterna från affären förslår inte långt.

Om stammen har alternativ böjning föredras kanske i obestämd form *-s*, medan man väljer ett annat suffix eller t.o.m. utelämnar pluralsuffixet framför bestämdhetssuffixet *-na*:

De klädde sig båda två i färgrika *ponchos*.
De la ifrån sig sina *ponchos* på ett bord.
De vackraste *ponchorna* säljs numera till turister.

De skaffar sig så dyrbara *hobbies* nuförtiden.
De ägnar sig bara åt sina fåniga *hobbies*.
Och så tar ju *hobbyna* mycket tid. [talspråkligt]

I de fall då pluralformen betecknar kollektiv eller par uppfattas lätt *-s* som hörande till stammen, dvs. hela ordformen kan tolkas som pluralis bildad utan tillägg av suffix (jfr § 51).[2] Därmed är det också fritt fram att använda bestämdhetssuffixet *-en*:

tics-en, gags-en, mods-en, cornflakes-en, blinkers-en, jeans-en, shorts-en

Vid enstaviga stammar med pluralis på *-s* är detta en naturlig lösning också när betydelsen inte är par eller kollektiv:

tanks-en [en tank 'stridsvagn'], tricks-en [ett trick]

Huvudsakligen eller enbart i pluralis förekommer:

blinkers [oftast plur.], clips, cornflakes, gubbs, jeans, knickers, pellets [oftast plur.], pumps, shorts, slacks, slippers, tics/ticks

[1] I de ord som inlånats från engelskan och som böjs i pluralis med *-s* övertas också stavningen av pluralformen och i en del fall också uttalsvarianten:

hobbie-s [inte: *hobby-s]
scarv-es [inte: *scarf-s]
sandwich-es [inte: *sandwich-s]

[2] I flera fall har det inlånade pluralsuffixet kommit att uppfattas som en del av stammen-singularformen:

en keps [plur. keps-ar], en räls, en pyjamas [plur. pyjamas-ar], en muffins [ännu också: muffin; plur. muffin-s/muffins-ar], en bebis [talspråk; plur. bebis-ar], en tanks [talspråk; i sing. vanligen: en stridsvagn]
ett tips [plur. tips], ett kex [plur. kex], ett mods [plur. mods], ett odds [plur. odds], ett tricks [talspråk; vanligen ännu: ett trick; plur. trick/tricks], ett chips [plur. chips]

§ 53. Andra sätt att bilda plurala substantiv. Det finns ett antal ovanliga sätt att bilda plurala substantiv. Förutom att de gäller få ord är de flesta av dem stilistiskt begränsade. Av nedanstående typer förekommer (a)–(d) sparsamt i vardagligt talspråk (och mest hos mycket litterata personer eller i fackspråk), medan (e) nästan bara förekommer i vardagligt talspråk. Endast (f) och (g) är stilistiskt neutrala.

a) *-a*

Neutra på konsonant + *-um* kan som regel bilda pluralis så att *-um* byts ut mot *-a* (etymologiskt är *-um* och *-a* latinska suffix). Oftast böjs dock dessa substantiv regelbundet efter 6 deklinationen (§ 51). Exempel:

Singularis	Pluralis
visum	visum/visa
faktum	faktum/fakta

I följande fall alternerar pluralsuffixet *-a* med pluralis utan suffix (6 deklinationen): *serum*, *plenum*, *optimum*, *observandum*, *pensum*, *memorandum*, *signum*, *visum*, *skriptum*, *forum*, *faktum*, *datum*, *votum*, *kvantum*, *petitum*, *ultimatum*, *paktum*.

I andra fall kan hithörande ord också ta pluralsuffixet *-er* (som läggs till stammen i singularis minus *-um*): *neutrum*, *passivum*, *maskulinum*, *medium*, *centrum*.[1] Exempel:

Singularis	Pluralis
medium	medium/medier/media
centrum	centrum/centrer/centra

Suffixet *-a* ersätter i några ord singularformens *-on* (etymologiskt är *-on* och *-a* grekiska suffix). Också här används hellre alternativform med -Ø.

Singularis	Pluralis
lexikon	lexikon/lexika
distikon	distikon/distika

Med förändring av stamslutets *-en* till *-in* används pluralsuffixet *-a* i följande ord:

Utrala:

examen : examina
tentamen : tentamina
diktamen : diktamina

Neutrala:

omen : omina [vanligen: omen]
(pro)nomen : (pro)nomina [vanligen: (pro)nomen]
[1]specimen : spe[1]cimina [vanligen: specimen]
gra[1]vamen : gra[1]vamina

Det neutrala *onus* heter i pluralis *onus* eller *onera*.

Pluralformen på *-a* kan inte ta bestämdhetssuffix. Antingen undviks kontexter som kräver bestämd form eller också används pluralformen utan bestämdhetssuffix (§ 68):

Under de kommande *plena* [jfr: stormöte-n-a] skall budgeten avgöras.
De senast redovisade *fakta* [jfr: uppgift-er-na] tyder på att kronans värde kommer att sjunka.

För de substantiv som har alternativ pluralis kan denna användas i bestämd form: *de kommande plenumen*, *de senast redovisade faktumen*.

Huvudsakligen eller enbart i pluralis förekommer följande substantiv:

adiafora, antecedentia, humaniora, imponderabilia [nu vanligen: imponderabilier], narkotika [nu vanligen sing.], prestanda, rekvisita, spirituosa [nu vanligen sing.], stimulantia

b) *-ta*

Ett antal neutra på *-a* tar i ålderdomligt, akademiskt präglat språk pluralsuffixet

-ta (etymologiskt ett grekiskt suffix) i stället för det vanligare *-n*: *komma*, *schema*, *stigma*, *tema*, *trauma*, *trema*:

schema : schemata/scheman
trauma : traumata/trauman

c) *-i*

Suffixet *-i* ersätter i några få utrala ord singularformens *-us* (etymologiskt är *-i* och *-us* latinska suffix). Om suffixet föregås av [k], ersätts detta med [s], stavat *c*.

medikus : medici [Ordet och böjningsformen har raljerande klang.]
politikus : politici [Ordet och böjningsformen har raljerande klang.]
emeritus : emeriti

-i ersätter också i några få ord singularformens *-o* (etymologiskt är *-i* och *-o* italienska suffix). Alternativ böjning föredras dock:

Neutrala:

konto : kont-i [vanligen: konto-n]
solo : sol-i [vanligen: solo-n]
tempo : temp-i [vanligen: tempo-n]

Utrala:

cello : cell-i [vanligen: cello-r]
cembalo : cembal-i [vanligen: cembalo-r]

d) *-es*

Enbart i pluralis förekommer *consortes*, *honoratiores*, där ett pluralsuffix *-es* (etymologiskt ett latinskt suffix) kan urskiljas.

e) *-sar*

Suffixet *-sar* (etymologiskt bestånde av suffixet *s* + suffixet *-ar*) används i vardagligt talspråk i *baby* : *baby-sar* (också: *baby-ar*, *baby-er*). I vardagligt tal hörs också eljest detta pluralsuffix i utrala ord inte så sällan i stället för *-s* särskilt när ordet i fråga måste böjas i bestämd form: *hobby-sar-na*, *container-sar-na*.

f) *-en*

Suffixet *-en* förekommer i *huvud* : *huvud-en* (också: *huvud-Ø*), *härad* : *härad-en* (också: *härad-Ø*, *härad-er*).[2]

g) *-on*

Suffixet *-on* förekommer endast i *öra* : *ör-on*, *öga* : *ög-on*. I betydelsen 'anordning för förbättring av synen' förekommer sammansättningen *glasögon* enbart i pluralis.

[1] Endast pluralis på -Ø har: *vakuum*.

[2] *Huvud* uttalas i ledigt tal utan [d]. Det går därför i talspråk ofta efter femte deklinationen: *huvu* : *huvun* eller *huve* : *huven*. Också till (normalformen) *alfabet* förekommer pluralen *alfabet-en* vid sidan av *alfabet-Ø*. Med pluralen *alfabete-n* korresponderar dock regelbundet en mindre vanlig singularform *alfabete*.

§ 54. Pluralis av måttsord. Vissa måttsord tar i pluralis oftast inget suffix.[1]

a) Längdmått och ytmått:

meter, decimeter etc., mil, tum, fot [dessutom neutrala på konsonant, § 51: ar, hektar, tunnland]

b) Rymdmått:

liter, deciliter etc.

c) Viktmått:

kilo, hekto [dessutom neutrala på konsonant, § 51: gram, decigram etc., ton]

d) Valutor:[2]

cent, dollar, mark, franc, shilling, öre, spänn [vardagligt 'krona'], rubel, gulden [dessutom neutrala på konsonant, § 51: pund]

Undantag:

kron-or, drakm-er, dinar-er, forint-er, florin-er

e) Övriga:[3]

procent, promille, watt, volt, ampere, ohm, pascal, decibel, ångström, karat, joule, newton, lux, millibar, hertz [dessutom neutrala på konsonant, § 51: tjog, dussin]

Undantag:

miljon-er, miljard-er, grad-er, radian-er, atmosfär-er

Tidmåttsorden böjs däremot i pluralis: *sekund-er*, *minut-er*, *timm-ar* (också (*kilo-*)*wattimmar*, *amperetimmar*), *veck-or*, *månad-er*, *decenni-er*. (Det neutrala *år* har inget synligt pluralsuffix; *sekel* heter i pluralis *sekel* eller *sekl-er*.)

Flera äldre måttsord har pluralsuffix, t.ex. *aln-ar*, *famn-ar*, *kann-or*.

Ett måttsord som inte bara anger identiskt lika abstrakta enheter (eller måttet som dividuativt begrepp) utan används om det som mäts får ofta en ordinär pluralböjning:

Här får du de sista *litr-arna*.
Han sprang de sista hundra *metr-arna*.
Han hade gått ner några *hekto-n*, kunde jag se.
Han slängde fram några {*öre-n/rubl-er*}.

I analogi med *metr-ar*, *centimetr-ar* med denna förtingligade betydelse förekommer ibland i idrottsspråk den analogiska bildningen *minut-rar*: *De sista minutrarna var outhärdliga*. Språkvårdare rekommenderar genomgående användning av den vanliga pluralen *minut-er*.

Etymologiskt är många måttsord ordinära individuativa substantiv. I fackspråk finns det tendenser att använda förpackningsenheter som oböjda måttsord: *2 000 burk ärter*. Också eljest förekommer pluralis utan suffix när man vill tala om ett an-

tal enheter av ett visst slag utan att dra uppmärksamheten till enheterna som individuellt olika (särskilt när de aktuella substantiven inte har någon väletablerad pluralform): *Vi behöver 4 taxi. Han hade skaffat 14 TV så att alla skulle kunna se.* Se även § 5: d om utebliven pluralböjning i portionsangivelser: *4 martini, 2 köttbullar, 6 mjölk.*[4]

[1] De neutrala måttsorden på konsonant saknar pluralsuffix enligt huvudregeln § 51: *2 gram, 4 dussin, 3 pund.* Också de utrala på *-er* kan sägas sakna pluralsuffix enligt samma regel som vissa andra utrala på *-er* (som *akademiker, order* etc.; § 51): *2 meter.* I bestämd form tar dessa pluraler bestämd artikel i pluralis: *de två grammen, de två meterna.* De enstaviga oböjda måttsorden tar i bestämd form *-en*: *de sista centen, de där tummen som fattades.* Om *tusen, hundra* se Räkn. § 6, om *tusen* också § 56 nedan.

[2] Ibland används inlånade pluralformer: *100 pesetas* (jfr: *peseta*), *2 pence* (jfr: *penny*), *100 lire* (jfr: *lira*). Också andra måttsord med karaktär av främmande ord kan användas med det främmande språkets pluralform: *4 shillings, 5 dollars,* även *6 francs* (där skriftens *s* inte uttalas).

[3] Som måttsord fungerar också *man* och *personal* (båda om personalstyrka) vilka efter räkneord är oböjliga:

Jag behöver 30 *man* genast.
På avdelningen arbetade vid det aktuella tillfället 7 *personal.*

Personal är rätt nytt som måttsord och används i denna betydelse bara av vissa språkbrukare.

Besläktade med måttsorden är kortspelsfärgerna, som inte pluralböjs efter räkneord och andra antalsangivande attribut: *fyra hjärter/ruter/klöver/spader*. De ansluter sig alltså till de utrala på *-er* av sjätte deklinationen (§ 51).

[4] Pluralis saknar också det oböjliga *dito* som kan anaforiskt ersätta substantiv i nominalfrasen: *Två gröna dito, tack.*

Efter grundtal kan *styck*(*en*) användas närmast pleonastiskt. I singularis används vanligen *styck* med genus efter det följande substantivet, i pluralis växlar *styck* med *stycken* (med accent 1):

en *styck* vagn, ett *styck* radhus
två *styck*(*en*) {vagnar/radhus}

Formen *styck* har ett vardagligt stilvärde.

§ 55. Substantiv med alternativ pluralböjning. Substantiv kan ha alternativ pluralböjning av olika orsaker.

a) Substantivet har växlande genus, vilket ger olika pluralis (§ 41, 43). Exempel:

-or eller -Ø

en/ett spån : spån-or/spån-Ø [jfr dock även den utrala sidoformen *spåna*]

-ar eller -Ø

en/ett bolster : bolstr-ar/bolster-Ø
en/ett borr : borr-ar/borr-Ø
en/ett fermat : fermat-er/fermat-Ø
en/ett finger : fingr-ar/finger-Ø
en/ett jack 'telefonuttag' : jack-ar/jack-Ø

en/ett tjärn : tjärn-ar/tjärn-Ø
en/ett trall 'spjälgaller' : trall-ar/trall-Ø

-*er* eller -Ø

en/ett fantom : fantom-er/fantom-Ø
en/ett glossar : glossar-er/glossar-Ø
en/ett hemvist : hemvist-er/hemvist-Ø
en/ett intervall : intervall-er/intervall-Ø
en/ett kapitäl : kapitäl-er/kapitäl-Ø
en/ett lack : lack-er/lack-Ø [jfr dock också sortpluraler § 46: 2c]
en/ett parasoll : parasoll-er/parasoll
en/ett ritual : ritual-er/ritual-Ø
en/ett test : test-er/test-Ø
en/ett vaccin : vaccin-er/vaccin-Ø [jfr dock också sortpluraler § 46: 2c]

-*er* eller -*n*

en/ett paraply : paraply-er/paraply-n

-*or/-er* eller -*n*

en/ett diafragma : diafragm-or/diafragm-er/diafragma-n

b) Substantivets stam uppträder i två fonotaktiskt olika former, som ger olika pluralis (§ 43).[1] Exempel:

-*or* eller -*ar/-er*

socka/sock : sock-or/sock-ar
spjäla/spjäle : spjäl-or/spjäl-ar
ritsa/rits : rits-or/rits-ar/rits-er
känga/käng : käng-or/käng-er

-*n* eller -Ø

alfabete/alfabet : alfabete-n/alfabet-Ø
väsende/väsen : väsende-n/väsen-Ø

-*ar* eller (vardagligt) -*r*

dag [dɑːg]/[dɑː] : dagar/dar

-*er* eller -*r*

kastanj/kastanje : kastanj-er/kastanje-r

-Ø eller (vardagligt) -*n*

träd [trɛːd]/[trɛː] : träd/trän

-*s* eller -*er*

[1]musical/musi[1]kal : [1]musical-s/musi[1]kaler

Substantivet kan få växlande pluralsuffix därför att det har olika genus samtidigt som stammen har olika fonotaktisk form:

en knippa/ett knippe : knipp-or/knippe-n

c) Substantivet växlar mellan olika deklinationer utan någon systematisk orsak. Exempel:

-*or* eller -*ar*

svan, has

-*or* eller -*er*

kollega, pelargonia

-*or* eller -*n* (neutrala)

panorama, diafragma [äv.: -er]

-*or* eller -*s*

paria

-*ar* eller -*er*

pir, snodd, check, dress, lund, vinsch, sarg, ploj, brits, pärs, nit 'nitlott', vamp, lift, steward, sprej, suput, bark, slejf, bris, pläd, mix, farm, koll, multipel, ranunkel, kader, kaliber, monter, budget; [med betydelsedifferentiering även:] form, byrå

-*ar* eller -*r*

jojo

-*ar* eller -Ø

bellis, pyjamas
kammare: kamr-ar/kammare-Ø, källare: källr-ar/källare-Ø, hammare: hamr-ar/hammare-Ø

-*ar* eller -(*e*)*s*

gimmick, scarf: scarf-ar/scarv-es, sandwich: sandwich-ar/sandwich-es, bit 'binär siffra', happening, gangster, bunker, mixer, tank, playboy, thriller: thrillr-ar/thriller-s, sweater: sweatr-ar/sweater-s

-*ar* (med stamförändring) eller -Ø eller -*s* (utrala)

container, bulldozer, tanker, supporter, trailer

-*er* eller -*r*

känguru

-*er* eller -*r* eller -*s* (utrala)

poncho, igloo, silo, tornado, gigolo, mango, mungo, tango

-*er* eller -*n* (neutrala)

etui, staffli, logi

-*er* eller -Ø (neutrala)

pris, resonemang, land: länd-er/land-Ø 'nation', stånd: ständ-er/stånd-Ø 'samhällsklass'

-*er* eller -*s* (utrala)

bungalow, safari, hobby: hobby-er/hobbie-s, dandy: dandy-er/dandie-s

-*r* eller -*n* (neutrala)

scenario: scenari-er/scenario-n, rå 'rådjur; skogsrå'

-*r* eller -*s* (utrala)

duo, trio, video, desperado

-*n* eller -Ø (neutrala)[2]

kolli, omega, foto, ankare, altare, alfa

-*n* eller -*ta* (neutrala)

komma, schema, tema

-*n* eller -*i* (neutrala)

konto, solo, tempo

-Ø eller -*s*

dissenter, designer, bookmaker, globetrotter, partner, dollar, eye-liner, sprinkler, tuner, voucher, västern, understatement, skinhead, franc [Suffixet -*s* uttalas ej.], on dit [Suffixet -*s* uttalas ej.]

-Ø eller -*a* (neutrala)

plenum: plenum-Ø/plen-a, faktum: faktum-Ø/fakt-a, ultimatum: ultimatum-Ø/ultimat-a
lexikon: lexikon-Ø/lexik-a, distikon: distikon-Ø/distik-a
pronomen: pronomen-Ø/pronomin-a, specimen: specimen-Ø/specimin-a

-Ø eller -*en*

huvud

I åtskilliga fall i (a–c) är den ena pluralformen klart vanligare än den andra i standardspråket.[3] Regionalt förekommer alternativ pluralböjning vid andra substantiv, bl.a. som en följd av annat genus än standardspråkets (§ 41).

[1] Vissa folkslagsnamn och yrkesbeteckningar har stam med och utan suffixet -*are*. I det förra fallet tar de i pluralis -*er*, i det andra -Ø: {*amerikan/amerikanare*} : {*amerikan-er/amerikanare-Ø*}. På samma sätt är det med stammar som uppträder med och utan suffixet -*ier*: {*serb/serbier*} : {*serb-er/serbier-Ø*}. Jfr § 56 not 1.

[2] Regionalt (syd- och västsvenskt) används i stor utsträckning -Ø i stället för *-n*: *märke-Ø*, *bi-Ø*. Enstaviga neutrala ord på lång vokal får ibland också eljest -Ø i det regionala talspråket: *skri-Ø*, *fä-Ø*.

[3] Även om förekomsten av alternativa pluralformer kan förklaras ur olika genus (a) eller olika fonotaktisk form (b), behöver inte den enskilde språkbrukaren vara konsekvent. Han kan mycket väl säga *ett bolster* men *två bolstr-ar* eller *ett alfabet* men *två alfabet-en*.

§ 56. Stambyte i pluralis. Vissa individuativa substantiv bildar inte pluralis på samma stam som singularen. Detta gäller särskilt gruppen avledningar på *-an* där i många fall pluralen i stället bildas på en motsvarande avledning på *-(n)ing* eller *-ande/-ende*:

verkan : verkningar, anmälan : anmälningar, ansökan : ansökningar, antydan : antydningar, erinran : erinringar, försäkran : försäkringar, fordran : fordringar, inbjudan : inbjudningar, förfrågan : förfrågningar, predikan : predikningar, tävlan : tävlingar

förmodan : förmodanden, anmodan : anmodanden, strävan : strävanden

I vissa fall är dock sådant stambyte inte möjligt, varför substantivet, trots sin individuativa betydelse, kommer att sakna pluralis: *begäran*, *början*.

Ett par neutrala substantiv på *-en* bildar alternativ pluralis till stam på *-ende*: *väsen* : *väsen*(*den*), *tusen* : *tusen*(*den*).[1]

I stället för pluralis till vissa inlånade eller nybildade stammar som ännu inte har fått någon fast etablerad pluralform används ibland pluraler av sammansättningar, där det nya ordet är förled och efterledet är dess hyperonym:

radio : radior/radioapparater, tv : tv-ar/tv-apparater
studio : studior/studiolokaler
taxi : taxi(ar)/taxibilar
tanker : tanker(s)/tankbåtar
reggae : reggae(s)/reggaelåtar

[1] Substantivet *officer* ersätts i pluralis av stammen *officerare* (med Ø-suffix). Jämför en del folkslagsnamn och yrkesbeteckningar som har dubbelformer med och utan *-are* (§ 55 not 1), t.ex. {*amerikan/amerikanare*} : {*amerikan-er/amerikanare-Ø*}, *chilen*(*are*), *kamrer*(*are*), *korsikan*(*are*), *venetian*(*are*) m.fl.

Numerusböjningens funktion § 57

§ 57. Numerus: syntaktisk funktion. Substantivets numerus kontrollerar numerus i substantivets bestämdhetssuffix, i substantivets kongruensböjliga bestämningar samt i det kongruensböjliga predikativet:

stol-*en* : stolar-*na*
en sådan-Ø svart-Ø *stol* : två sådan-*a* svart-*a stolar*
Den stolen är väl inte svart-Ø : *De stolarna* är väl inte svart-*a*

Se vidare bl.a. Adj. § 59, Nomfraser § 38, Predv § 12.

Numerusböjningens betydelse § 58–64

§ 58. Översikt. Den morfologiska distinktionen singularis : pluralis motsvaras av en semantisk skillnad ental : flertal. Liksom pluralen är morfologiskt markerad gentemot singularis, är den också semantiskt mera specificerad. Pluralis måste med få undantag ange flertal, medan singularis används dels om ental, dels när ental-flertalsdistinktionen är upphävd eller i vissa fall också om flertal.

Tydligast framträder distinktionen ental : flertal vid individuativa substantiv. Vissa eljest dividuativa substantiv kan också böjas i pluralis, men då har substantivet en individuativ betydelse. Det faktum att vissa substantiv alltid eller vanligen uppträder i pluralis har också helt eller delvis sin grund i dessa substantivs flertalsbetydelse.

Individuativa substantiv § 59–61

§ 59. Ental och flertal. För individuativa substantiv anger singularformen ental och pluralformen flertal:

(Jans) bok : (Jans) böcker
boken : böckerna
(en) bok : (två) böcker

Individuativa substantiv kan ange individ eller sort (§ 6). I båda fallen kan en- och flertal anges:

en katt 'en kattindivid' : två katter 'två kattindivider'
en katt 'en kattras' : två katter 'två kattraser'

Exempel:

Hon har skaffat sig en *katt*.
En *katt* som har oförtjänt gott rykte är angorakatten.
Hon har skaffat sig två *katter*.
Två *katter*, som har rykte om sig att vara emotionellt intressanta, är angorakatten och siameskatten.

§ 60. Flertalsbetydelser. Pluralformen kan i samspel med kontexten eller talsituationen ange antingen distributivt eller kollektivt flertal.

Det distributiva flertalet innebär att substantivets referenter agerar en och en,

var för sig, medan det kollektiva flertalets referenter utgör en grupp, som gemensamt spelar en aktantroll i satsen:

Distributivt flertal:

Pojkarna kunde lyfta bordet. [P1 kunde lyfta b, p2 kunde lyfta b, p3 kunde lyfta b etc.]
Alla *blommorna* har nu vissnat. [B1 vissnade vid tidpunkt 1, b2 vissnade vid tidpunkt 2 etc.]
Tjuvar tar gärna med sig en kumpan när de ska avyttra godset. [T1 tar med sig k1 vid tidpunkt 1, t2 tar med sig k2 vid tidpunkt 2 etc.]
Männen började träda pampuscherna över sina blankputsade svarta skor […] (R)

Kollektivt flertal:

Pojkarna kunde lyfta bordet. [P1+p2+p3 etc. kunde gemensamt lyfta b.]
Blommorna fick inte rum i hennes vas. [Blommorna tillsammantagna rymdes inte i vasen.]
Demonstranterna skingrades. [Mängden skingrades ungefär som ett moln upplöses.]
Tjuvar är ett pack. [Klassen tjuvar karakteriseras som ett kollektivt pack.]
[…] *männen* hade grävt en grav där. (R)

Vid kollektivt flertal behöver utsagan inte alltid gälla alla referenterna. *Johan har ont i fingrarna* behöver t.ex. inte betyda att Johan har ont i varje finger.

Flertalet kan vara distributivt också när det inom sig omfattar grupper av referenter (flertalet är grupperat).[1] Detta är ofta fallet vid reciprok kontext:

Några *elever* gifte sig med varandra.
Pojkarna i klassen spelade ofta schack med varandra.

I de flesta kontexter är distinktionen mellan distributiv och kollektiv betydelse ointressant.

Flertal är i princip räknebart. Pluralis används dock ofta om diffust flertal, varvid tonvikten läggs vid arten snarare än vid mängden av individer. Diffust flertal erinrar därför semantiskt och syntaktiskt om dividuativa substantiv.[2] Således kan indefinita pluraler med denna betydelse uppträda utan kvantitetsattribut:

Kaniner är inte farliga. Jfr: Kaffe är inte farligt.
Vi jagade *rävar*. Jfr: Vi letade efter svamp.

Pluraler som anger diffust flertal kan också ta samma mängdbestämningar som dividuativa substantiv (Nomfraser § 22–24):

Vi såg {mycket/bara litet} *kaniner*. Jfr: Vi såg {mycket/bara litet} svamp.

Ett annat sätt att ange kvantitet vid diffust flertal är med iterativa tidsadverbial:

Kaniner är {ofta/sällan/alltid/aldrig} aggressiva. Jfr: Kaffe är {ofta/sällan/alltid/aldrig} beskt.

Pluralt subjekt som anger diffust flertal kan liksom dividuativt subjekt följas av icke-kongruensböjt predikativ (Predv § 13):

Datorer är numera omodernt, en gammal Halda ska det vara. Jfr: Konjak är numera omodernt, brännvin ska det vara.

Vissa substantiv har pluralformer som framför allt används i diffust flertal:[3]

mycket *ärter* [jfr: många ärtor]
mycket *bräder* [jfr: många brädor, många bräden]
mycket *mygg* [jfr: många myggor], *myggen* är besvärliga i år

I bl.a. negerad och frågande kontext (Pron. § 182) upphävs i praktiken distinktionen mellan entals- och flertalsbetydelse, om inte antal särskilt anges med räkneord:

(1) Per såg inte några *fasaner* längs vägen.
(2) Såg Per några *fasaner* längs vägen?

(1) innebär att Per inte såg någon som helst fasan längs vägen, och (2) innebär en fråga om Per såg en eller flera fasaner längs vägen. Valet av numerus är inte betydelselöst: det antyder talarens förväntan om flertal. Har han inte förväntan på flertal, säger han:

(3) Per såg inte någon fasan längs vägen.
(4) Såg Per någon fasan längs vägen?

Svar på (2) och (4) är (2') resp. (4'):

(2') {Ja, men bara en/Ja, tre stycken/Nej, inte en enda}.
(4') {Ja, en/Ja, tre till och med/Nej, inte en enda}.

Däremot duger inte svaren:

(2") Nej, bara en.
(4") Nej, tre.

[1] Samordnade nominalfraser kan på samma sätt tolkas distributivt (individuellt eller grupperat) eller kollektivt:

A och B kammade sig. [Distributivt individuellt: A kammade sig, B kammade sig.]
A och B och C och D gifte sig med varandra. [Distributivt grupperat: A och B gifte sig med varandra, C och D gifte sig med varandra.]
A och B fick inte rum i samma soffa. [Kollektivt: Mängden A+B rymdes inte i soffan.]

[2] Dividualiseringen av individuativa substantiv (§ 4) kan ge kollektiva singularer som till betydelsen ligger mycket nära diffusa pluraler. Skillnaden ligger i att flertalsbetydelsen trots allt är tydligare när pluralen används:

Vi jagade kanin. ≈ Vi jagade *kaniner*.

Valet mellan pluralis i betydelsen diffust flertal och dividualiserat individuativt substantiv är olika för olika ord:

Han odlar och säljer {*äpplen/?äpple*}.
Han odlar och säljer {*?potatisar/potatis*}.

Singularis (dividualiserat individuativt substantiv) föredras vid (a) de flesta beteckningar på vilda djur (inklusive fiskar): *älg, räv, and, sill, torsk,* (b) de flesta beteckningar på inhemska träd och buskar: *björk, gran, bok, poppel, sälg, hassel,* (c) många blomnamn: *blåklint, käringtand, kattfot, åkersenap,* (d) många livsmedel: *svamp, mandel, lök, potatis, gurka, frukt, korv,* (e) en del byggmaterial: *spik, skruv, nubb, läkt, list.* Pluralis (diffust flertal) föredras i de flesta övriga fall: *böcker, stolar, lögner, kor, palmer, rosor, vitsippor, nötter, morötter, tomater, rödbetor, köttbullar, bräder.*

[3] Efter antalsbetecknande attribut används de särskilda pluralformerna *man* och (kritiserat av många språkbrukare) *personal*:

För det här jobbet behöver jag fyra *man* i eftermiddag.
Avdelningen disponerar över fem *personal*: en sjuksköterska, två undersköterskor, en kurator och en sjukgymnast.

§ 61. Singularens betydelse. Individuativa substantiv i singularis anger normalt ental:

Nu finns det *ett lodjur* i djurparken.
Såg du *lodjuret* när du var i djurparken?

I följande fall kan individuativt substantiv i singularis referera till fler än en referent av det slag som substantivet anger.[1]

a) Om substantivet används i sin art- eller klassbetydelse betecknar det alla individer som ingår i arten eller klassen (§ 6):

Lodjuret har vassa klor.
Lodjuret löper risk att utrotas.
Kungen har fått minskad makt i Sverige under 1900-talet.

Det kan också avse (alla individer av) en underart eller sort (§ 6):

"En *hackspett* är redan utrotad, nämligen mellanspetten. [Artikeln *en* är ofta betonad när nominalfrasen avser underart eller sort, eftersom talaren vill kontrastera mot andra sorter.]
"Den *hackspetten* var kanske mera beroende av en viss vegetationstyp för sin överlevnad än andra hackspettar.

b) Om substantivet anger en prototypisk representant för arten avses indirekt alla artens individer. En utsaga om den prototypiska representanten kan dock inte karakterisera arten kollektivt utan endast distributivt (jfr § 60):

Ett *lodjur* har vassa klor.
*Ett *lodjur* löper risk att utrotas. [Artikeln *ett* är obetonad.]

c) Substantivets kontext kan visa att singularen avser distributivt flertal:

Varje *stol* är röd.
Han tog med sig en *stek* var gång.
Pojkarna tog av sig *skjortan*.
Han dansade med vilken *flicka* som helst.
Han dansade alltid med den *flickan* som satt närmast.

d) Det ålderdomliga attributet *mången* + substantiv i singularis betecknar flertal liksom det normala *många* + substantiv i pluralis:

mången *sto*l [ålderdomligt] ≈ många stolar

e) När ett individuativt substantiv dividualiseras har det ofta kollektiv innebörd (§ 4), dvs. det kommer att referera till ett diffust flertal av de referenter som eljest individuellt kan anges med singularformen:

De är ute och {jagar *älg*/kör *motorcykel*}.

[1] Vissa individuativa substantiv har kollektiv betydelse (§ 7), dvs. de anger i singularis en grupp av referenter (som individuellt kan betecknas med individuativa substantiv med singulär betydelse). I pluralis anger dessa substantiv flera grupper av samma typ:

en besättning [= en grupp av personer som betjänar en båt e.d.]
två besättningar [= två grupper av personer som betjänar var sin båt e.d.]

§ 62. Dividuativa substantiv. Dividuativa substantivs referenter är inte räknebara, dvs. distinktionen ental : flertal är här upphävd, och dessa substantiv förekommer normalt bara i singularis: *grädde*, *hat*.[1] Endast när substantiv som prototypiskt är dividuativa individualiseras (§ 5) kan de böjas i pluralis och ange ental eller flertal. Detta är inte möjligt för alla dividuativa substantiv:

ett vin, två viner
en begåvning, två begåvningar
en tyngd, två tyngder
*en energi, två energier

[1] Vissa dividuativa substantiv är kollektiva, dvs. de anger en mängd som omfattar ett flertal av individer vilka var för sig kan betecknas med individuativa substantiv med singulär betydelse:

ohyra, bråte, manskap

§ 63. Plurala substantiv med lexikaliserad betydelse av singulärt ental. Ett litet antal substantiv förekommer huvudsakligen i pluralis och anger ändå en räknebar referent i ental. Det typiska för dessa substantivs referenter är att de till formen är symmetriska och att de har två framträdande delar som korresponderar med varandra:[1]

glasögon, brillor, byxor, kalsonger, trosor, hängslen, jeans, shorts, handklovar, polisonger, mustascher [äv. sing.: en mustasch][2]

Trots att sådana substantiv refererar till individuella räknebara föremål betraktas de språkligt som beteckningar för par:

{ett/två/några} par {glasögon/byxor/kalsonger/hängslen} [jfr: {ett/två/några} par {strumpor/skor/örhängen/blinkers}]

De totalitetsbetecknande *båda*, *alla* kan dock inte användas om bara en referent avses:

?Han smutsade ner båda *byxorna*. [snarast om två par byxor]
Han smutsade ner alla *byxorna*. [endast om fler än ett par byxor]

[1] Många substantiv som betecknar referenter av den beskrivna typen har dock singularis för ental enligt huvudregeln, t.ex. *sax*, *tång*, *passare*, *kikare*.

[2] I vissa fall används i stället reguljära individuativa substantiv med singulär betydelse, så särskilt (i försäljningssammanhang): *en byxa*, *en trosa* och (regionalt) *ett hängsle*. Det förekommer också att man anger antal för flertal av referenter som vid individuativa singulära substantiv: *Jag hade två glasögon och tog med mig båda* (*glasögonen*). *Hur många trosor hade du i tvätten? Jag tror jag fick med alla* (*trosorna*).

§ 64. Plurala substantiv med lexikaliserat kollektiv betydelse. Pluraler av vissa substantiv har lexikaliserats med kollektiv betydelse. Hithörande ord anger antingen organiskt eller mekaniskt kollektiv (§ 7) och de sammanfattade individerna är antingen lika eller olika:

	Olika individer	Lika individer
Organiskt:	föräldrar, kläder	blinkers, clips
Mekaniskt:	grönsaker, inälvor	pengar, inkomster

När lika individer sammanfattas, rör det sig oftast om organiska kollektiv (t.ex. *par*) där man sällan behöver benämna kollektivets individer (*clips*, *blinkers*, *pumps*, *sjumilastövlar*) eller om mekaniska kollektiv där individerna är svåra att urskilja, dvs. betydelsen är närmast dividuativ (*räkenskaper*, *pengar*, *kontanter*, *inkomster*, *memoarer*, *textilier*, *noter*, *bannor*, *odds*, *smittkoppor*).[1]

De flesta av dessa substantiv används sällan eller aldrig i singularis. Men när olika individer sammanfattas med ett pluralt substantiv som anger ett organiskt kollektiv, uppstår ett starkt systemtryck, dvs. substantivet kommer analogiskt att användas i singularis med sin generaliserade betydelse också om en enskild part i det organiska kollektivet:

föräldrar = far + mor : föräldrar = förälder 1 + förälder 2

grönsaker = gurka + morot : grönsaker = grönsak 1 + grönsak 2

[1] Många lexikaliserade pluraler har specialiserad betydelse och/eller används mest i fasta fraser:

gå i giftastankar, träffa anstalter, till döddagar, sötebrödsdagar, glansdagar, fram på småtimmarna, slå ner sina bopålar, ta i med hårdhandskarna, apostlahästarna, korpgluggarna, förståndsgåvor

Substantivens speciesböjning § 65–74

§ 65. Översikt. Substantivet böjs i species: en form utan bestämdhetssuffix, obestämd form, kontrasterar mot en form med suffix för bestämdhet, den bestämda formen.

Bestämd form anger att substantivets (nominalfrasens) referent är unikt identifierbar, dvs. talaren anger att lyssnaren vet eller kan räkna ut vem eller vad som avses med ledning av beskrivningen i substantivet (och andra led i nominalfrasen) och mot bakgrund av kännedomen om kontexten eller talsituationen. Egenskapen att vara unikt identifierbar, den semantiska definitheten, behandlas utförligast i kapitel 14 Nominalfraser (§ 96–106).

Bestämdhetssuffixet kongruensböjs i genus och numerus. Singularis utrum har formen *-en* eller *-n*, singularis neutrum *-et* eller *-t*, pluralis *-na*, *-a*, *-en*. Bestämdhetssuffixet står i singularis omedelbart efter stammen, i pluralis omedelbart efter pluralsuffixet. Efter bestämdhetssuffixet kan genitivsuffixet komma:

vägg-en, hjärna-n
tak-et, hjärta-t
väggar-na, hjärtan-a, tak-en
vägg-en-s, tak-et-s, väggar-na-s

När nominalfrasen har bestämd artikel eller *den här/den där* har det substantiviska huvudordet också vanligen bestämdhetssuffix. Adjektivattribut med bestämd form samförekommer likaså vanligen med bestämd form hos substantivet:

den grön-a vägg-en, det grön-a tak-et
den där vägg-en, de där väggar-na
(den) sist-a gång-en, (de) sist-a gånger-na

ANM. Substantivets bestämdhetssuffix kallas ofta för bestämd slutartikel.

Substantivens bestämdhetsformer § 66–70

§ 66. Singularis utrum. Bestämdhetssuffixets varianter i singularis utrum är *-en* och *-n*. Valet av variant är nästan alltid fonotaktiskt betingat. Vissa substantiv saknar suffix i bestämd form utrum.

a) Substantiv som slutar på betonad (lång) vokal tar *-n*:

by-n, fru-n, ko-n, fe-n, kö-n, nivå-n

Vissa flerstaviga ord på betonad främre vokal, särskilt [iː], har i ålderdomligt eller formellt språk *-en*:

poesi-(e)n, akademi-(e)n
essä-(e)n, portmonnä-(e)n

I orden *snö-n*, *sjö-n* ändras kvantitetsförhållandena, så att den betonade vokalen blir kort och suffixets konsonant lång: [snœnː], [ɧœnː].[1]

När stammen är ett initialord som i tal slutar på lång vokal väljs i både tal och skrift varianten *-n*: *tv-n* [ˀteːˌveːn], *mc-n* [ˀɛmːˌseːn], *lp-n*, *bh-n*, *vd-n*.

I ledig stil uttalas ibland inte stammens slut-*d* eller *-g* efter vokal i vissa ord. Då blir bestämdhetssuffixet [n].

staden/stan [stɑːn]
dagen [dɑːn]
tråden [troːn]
riksdagen [ˈrikːstan]

b) Substantiv som slutar på obetonad (kort) vokal tar *-n*:[2]

gata-n, stolpe-n, kolibri-n, video-n, känguru-n, hobby-n, byrå-n

Om stammen slutar på *-are* faller i ledigt språk ofta det stamslutande *-e* framför bestämdhetssuffixet *-n* i tal (med assimilation av *r* + *n* till retroflex nasal i standardspråket och flertalet regionala varianter). Den långa formen används oftare i sydsvenska och finlandssvenska varianter av regionalt talspråk. Möjligen är den också vanligare i sakord än i personbeteckningar. Exempel:

målar(e)n
hammar(e)n

I vardagligt talspråk uttalas ibland inte stammens slut-*d* efter vokal i vissa ord. Bestämdhetssuffixet blir då *-n*.

skillnaden [ˀɧɪlːnadən], [ˀɧɪlːnan]
månaden [ˀmoːnadən], [ˀmoːnan]

c) Substantiv på obetonat *-el*, *-er* tar *-n*:[3]

cykel-n, nyckel-n
åker-n, moder-n, fiber-n, indier-n, fader-n

I syd- och västsvenskt regionalt språk väljs gärna *-en* också efter obetonat *-el*. Vanligen faller då också stammens *-e* (utan ändring av ordets tonaccent): *cyk(e)l-en*, *nyck(e)l-en*. Så också (men mindre ofta) i ord på *-er*: *åk(e)r-en*, *vaj(e)r-en*.[4]

d) Substantiv som slutar på obetonad vokal (annan än *e*) + *r* är få. De tar vanligtvis *-n* (med assimilation av *r* + *n* till retroflex nasal i standardspråket och flertalet regionala varianter).

dollar-n, motor-n, purpur-n

Ordet *sommar* tar omväxlande *-en* och *-n*: *sommar-(e)n*. *Vädur-en* har vanligen stark bibetoning på andra stavelsen.

e) Substantiv som slutar på obetonad vokal (annan än *e*) + *l* är få. Vissa ord tar normalt *-en*, andra *-n*.

fjäril-en, djävul-en
konsul-n

f) Av substantiv på obetonat *-en* tar vissa *-en* (varvid stammens *-e* faller framför suffixet), andra -Ø:

-en: ökn-en, sockn-en, sägn-en, bottn-en [också: botten]
-Ø: fröken, lösen, borgen, myrten, kulmen, orden, braxen, -amen [diktamen, tentamen m.fl.]

g) Substantiv på obetonat *-an* tar -Ø:

verkan, ansökan, predikan, gisslan

h) Vissa substantiv med lärd (framför allt latinsk eller grekisk) prägel tar inget bestämdhetssuffix (dvs. -Ø):

Därefter föredrog {*preses/*presesen*} verksamhetsberättelsen.
Därmed hade {*primus/*primusen*} i klassen distanserats.
Du får prata med {*dekanus/*dekanusen*} om saken.

Vanligtvis oböjda i bestämd form är också *rododendron*, *champion*:

Per granskade {den vackra *rododendron*(*en*)/den åldrade *champion*(*en*)}.

Optionellt gäller det också t.ex. *rektor*, *[1]kanon*:[5]

Han kallades omedelbart in till *rektor*(*n*) för att avlägga rapport.
Den nya *[1]kanon*(*en*) tillämpas redan i delar av den katolska kyrkan.

Endast i obestämd form förekommer några substantiv på *-is*: *basis*, *singularis*, *pluralis*. I bestämd form singularis används stamvarianten utan *-is*:

Vi arbetar helt på frivillig *basis*. Föreningens *bas*(*is*) är det frivilliga arbetet.
Den proletära {*basen/?basisen*} kan partiet knappast undvara.
Orden används sällan i *plural*(*is*). {*Pluralen/?Pluralisen*} används sällan.

Övriga substantiv på *-is* har regelbunden bestämd form: *sparris-en*, *fegis-en*.

i) Övriga substantiv som slutar på konsonant tar *-en*:

vägg-en, ros-en, bil-en, bur-en, ren-en
fabrik-en, pistol-en, demonstrant-en, minut-en
sparris-en, fänrik-en, lagning-en, biskop-en, sammet-en

Hit hör också substantiv på *-ge* [ʃ] där dock stammens avslutande vokaltecken faller framför *-en*:

fromag-en, maneg-en, log-en, bridg-en

Efter stam på långt slut-*m* eller slut-*n*, som skrivs enkeltecknat i obestämd form, dubbleras konsonanttecknet framför bestämdhetssuffixet:

vän : vänn-en
kam : kamm-en, bom : bomm-en, medlem : medlemm-en

I ord med suffixet -*dom* dubbleras dock ej slutkonsonanten framför bestämdhetssuffixet, trots att vokalen i standardspråket och de flesta regionala varianter är kort: *ungdomen* [[2]ɵŋːˌdumːən].

Efter -*r* förekommer regionalt (t.ex. i Mellansverige) -*n* i stället för -*en* (med assimilation av *r* + *n* till retroflex nasal):

major-n, karl-n, ekorr-n

Efter stam på -*n* assimileras i samma regioner ofta bestämdhetssuffixet (till -Ø):

station-Ø, kapten-Ø

Vissa ord på -*r* efter betonad vokal tar ibland -*n* också i icke-regionalt talspråk: *dörr-n*, *karl-n*. Vissa ord på -*n* eller ord som i skrift slutar på -*nd* men som i tal ofta uttalas eller har uttalats med [nː] har i en del fasta vändningar obestämd form (historiskt sett: bestämdhetssuffixet har assimilerats till -Ø) där man kunde ha väntat sig den bestämda formen:

De var först på *plan*.
Vi lät maten tysta *mun*.
Hon tog mig i *hand*. [numera också med uttalet [hanːd]]
Han har röda *hund*. [numera också med uttalet [hɵnːd]]

Regionalt (t.ex. nordsvenskt) förekommer stavelsebärande -*n* efter andra dentala konsonanter, t.ex. *båt-en* [boːtn], *vas-en* [vɑːsn] som alltså uttalas tvåstavigt men utan vokal i andra stavelsen.[6]

[1] Substantivet *schah* tar alltid bestämdhetssuffixet -*en*: *schah-en* [ʃɑːən]. I skrift används varianten -*en* efter stumt konsonanttecken trots att talet har varianten [n]: *bordeaux-en* [bɔrˈdoːn], *portier-en* [pɔrˈtjeːn].

[2] I ordet *herre* faller stammens slut-*e* framför bestämdhetssuffixet (*herr-n*) utom i religiöst språkbruk om Gud eller Jesus (*Herre-n*) och i sammansättningar som *byggherre-n*, *domherre-n*, *fältherre-n*. Substantivet *historia* förlorar vanligen i bestämd form sitt slut-*a* och tar då -*en*: *histori-en*.

[3] Ordet *himmel* böjs dock ytterst sällan så. Normalt väljs varianten -*en* varvid stammens -*e* faller utan ändring av ordets tonaccent: *himl-en*. I religiöst ålderdomligt språk kan stammens -*e* bibehållas: *himmel-en*.

[4] I mycket ålderdomligt språk kan orden *fader*, *moder* ta -*en* varvid stammens -*e* faller: *fadr-en*, *modr-en*.

[5] I exempel som *Nationalmuseum har velat köpa tavlan* har subjektet karaktär av egennamn. Jfr: {*Konstmuseet*/**Konstmuseum*} *har velat köpa tavlan*.

[6] Orden *mor*, *far*, *bror* samt sammansättningar med dessa ord som efterled kan inte ta bestämdhetssuffix. I bestämd form ersätts de av de oförkortade *moder*, *fader*, *broder* (som dock endast används i formell stil):

farmoder-n/?farmor-n, morbroder-n/?morbror-n

När *farbror* inte avser släkting kan ordet ta *-n* enligt ovan (d): *farbror-n*.

ANM. Den bestämda formen på -Ø i ord som *fröken* (f) och *verkan* (g) kan uppfattas så att bestämdhetssuffixet uppträder i varianten *-n* som dock utan spår assimileras med stammens *-n*.

§ 67. Singularis neutrum. Bestämdhetssuffixets varianter i singularis neutrum är *-et* och *-t*. Ett fåtal substantiv saknar bestämdhetssuffix i neutrum singularis. Varianten med vokal har i neutrum en starkare ställning än den har i utrum (jfr § 66). Valet av variant är dock också här i stor utsträckning fonotaktiskt betingat.

a) Substantiv som slutar på lång vokal tar normalt *-et*:

a-et, strå-et, nu-et, bi-et, bly-et, te-et, knä-et, ö-et
parti-et, mejeri-et, paraply-et, kafé-et, relä-et

Optionellt förekommer dock *-t* särskilt efter stam på [eː] och [ɛː]:

kafé-t, te-t, knä-t, trä-t

Regionalt förekommer *-t* också eljest:

parti-t, mejeri-t

När ett ord i stavningen slutar på konsonanttecken men i uttalet slutar på vokal är bestämdhetssuffixet i tal och skrift *-(e)t*: *wc-(e)t*, *abc-(e)t* (men: *pm-et*).

b) Substantiv som slutar på kort vokal tar *-t*:

hjärta-t, konto-t, märke-t, gummi-t, rally-t, impromptu-t

c) Substantiv som slutar på vokal + *-um* tar *-et* till stammen minus *-um*:[1]

muse-et [jfr: museum], mausole-et [jfr: mausoleum], jubile-et [jfr: jubileum]
studi-et [jfr: studium], stadi-et [jfr: stadium], akvari-et [jfr: akvarium],
auditori-et [jfr: auditorium], preludi-et [jfr: preludium]

Också vissa ord på konsonant + *-um* kan böjas på detta sätt:

spektr(um)-et [jfr: spektrum], monstr(um)-et [jfr: monstrum, äv. monster],
centr(um)-et [jfr: centrum, äv. center], neutr(um)-et [jfr: neutrum],
minim(um)-et [jfr: minimum], maxim(um)-et [jfr: maximum]

d) Vissa andra substantiv av latinskt eller grekiskt ursprung står antingen med *-et* eller utan suffix i bestämd form:

faktum(-et), forum(-et), antibiotikum(-et), karakteristikum(-et), plenum(-et),
pensum(-et), interregnum(-et), korum(-et), petitum(-et), ultimatum(-et) [samt:
spektr(um)-et m.fl., jfr (c)]

genus(-et), modus(-et)
rekviem(-et) [också: rekviet]

Följande ord böjs regelbundet: *datum*, *serum*, *visum*, *votum*, *stamlokus*, *manus*, *minus*, *opus*, dvs. *serum-et*, *manus-et* etc. Utan suffix i bestämd form står:

facit, debet, ¹kredit

e) Substantiv på *-el*, *-er*, *-en* tar *-et*. Om stammen har accent 2 bibehålls stammens obetonade *e*, annars faller det:

²bäcken-et, ²siden-et, ²papper-et
¹segl-et, ¹gyttr-et, ¹teckn-et
spek¹takl-et, re¹gistr-et

Också formen *²pappr-et* förekommer. *Bäcken-et* uttalas också med accent 1. Orden *omen*, *nomen*, *pronomen* bibehåller sitt obetonade *e* (av språkvårdare rekommenderad form): *pronomen-et*. I *pronomen* förekommer också byte mot *i* framför bestämdhetssuffix: *pronomin-et*.

f) Övriga substantiv på konsonant tar *-et*:

hus-et, palats-et, statsråd-et

Hit hör också ord på *-ge* [ʃ] som mister stammens avslutande *-e* framför bestämdhetssuffixet:

garag-et, spionag-et, roug-et

Efter stam på långt slut-*m* eller slut-*n*, som skrivs enkeltecknat i obestämd form, dubbleras konsonanttecknet framför bestämdhetssuffixet:

lim : limm-et, program : programm-et ; ton : tonn-et

Regionalt faller *-t* i bestämdhetssuffixet efter obetonat *e* (som inte hör till substantivstammen): *take*(*t*), *kötte*(*t*). Inte så vanligt är det att *t* faller också efter obetonad vokal som hör till stammen: *märke*(*t*); *gummi*(*t*), *hjärta*(*t*), *konto*(*t*). Utom i finlandssvenskan är *t*-bortfallet på retur, dvs. i Sverige uttalar de flesta språkbrukare numera *taket*, *märket* med hörbart *-t*.

[1] I tal böjer många människor alla hithörande ord regelbundet: *museum-et*, *preludium-et*. Till den kortare bestämda formen kan också nybildas en obestämd form på *-e*: *högstadie* : *högstadiet*. Språkvårdare rekommenderar *museum* : *museet*, *högstadium* : *högstadiet*.

§ 68. Pluralis. Bestämdhetssuffixets varianter i pluralis är *-na*, *-a*, *-en*, *-Ø*. Valet av variant följer i stort sett deklination (pluralsuffix).

1. Vid pluralsuffix på *-r* (1–4 deklinationen) väljs *-na*:

gat-or-na, vägg-ar-na, plan-er-na, sko-r-na
länd-er-na, pris-er-na, parti-er-na, bageri-er-na

2. Vid pluralsuffixet *-n* (5 deklinationen) väljs *-a*:

knän-a, hjärtan-a, ställen-a, porton-a

3. Vid pluralis som inte anges med synligt eller hörbart suffix (6 deklinationen) förekommer två suffixvarianter, *-en* och *-na*.[1]

a) Vid utrala stammar på *-er*, *-ande*, *-are* väljs *-na*, dock så att stammens slut-*e* faller i ord på *-are*:

indier-na, order-na, pilsner-na
fäder-na, bröder-na
ordförande-na, handlande-na
målar-na, källar-na

b) Vid neutrala stammar på obetonad vokal + *-r* väljs antingen *-na* eller *-en*. Framför suffix på vokal faller stammens obetonade *e* (utom optionellt i *papper* där stammen har accent 2):

fönster-na	fönstr-en
fruntimmer-na	fruntimr-en
piller-na	pillr-en
nummer-na	numr-en
bekymmer-na	bekymr-en
papper-na	papper-en [äv. pappr-en]
pansar-na	pansar-en

Exempel på andra hithörande ord, där dock alternativet *-en* i skrift torde vara det vanligaste: *alster*, *blomster*, *bolster*, *dunder*, *foder*, *hinder*, *hölster*, *juver*, *kadaver*, *kloster*, *lager*, *läger*, *mönster*, *offer*, *register*, *roder*, (*o*)*väder*, *under*.

c) Vid övriga stammar väljs *-en*. Om stammen slutar på obetonat *-el*, *-en* (utom *bäcken*) faller stammens obetonade *e* framför bestämdhetssuffixet på vokal:

hus-en, tak-en
minus-en
segl-en, teckn-en, bäcken-en, exempl-en
gäss-en, löss-en, möss-en, männ-en

I talspråk (utom i Sydsverige) används ofta (men i minskande omfattning) *-ena* i stället för *-en*: *hus-ena*, *segl-ena*, *möss-ena*. Om den del av ordet som bestämdhetssuffixet fogas till slutar på obetonad vokal + *-n* används inom samma område *-a*: *lingon-a*, *plommon-a*. Så även i vissa andra ord på *-n* (*barn-a*, *ben-a*).[2]

Efter stam på långt slut-*n* och slut-*m*, som skrivs enkeltecknat i obestämd form, dubbleras konsonanttecknet framför bestämdhetssuffix som börjar på vokal:

ton : tonn-en
rum : rumm-en, program : programm-en, hem : hemm-en

4. Vid pluralsuffix på *-s* (7 deklinationen) väljs *-en* när stammen är enstavig:

De här *chips-en* är goda.
De här *jeans-en* är snygga.
De där *tricks-en* bör du låta bli.
Odds-en är nu rätt gynnsamma.
De gamla *tanks-en* hade bättre skjutförmåga.

Likaså förekommer det marginellt vid flerstavig stam som betecknar kollektiv eller par: *blinkers-en*, *cornflakes-en* (§ 52: b). Språkvårdare rekommenderar annan pluralböjning, t.ex. *blinker-na* (jfr (3a) ovan).

I andra fall undviks användning av ordet med *s*-pluralis i kontext där bestämd form pluralis behöver markeras.[3]

5. Andra pluralformer:

De latinska och grekiska pluralformerna på *-a*, *-i* tar inte bestämdhetssuffix. Antingen används den obestämda formen också där normalt bestämd form hade väntats eller också undviker man att använda orden med denna pluralböjning i sådana kontexter:

De sista *tentamina* höll vi i höstas.
Vetenskapliga tidskrifter är inte de lämpligaste *fora* för diskussioner av den här typen.

Pluralsuffixet *-en* tar bestämdhetssuffixet *-a* (jfr (2) ovan): *huvud-en-a*, *härad-en-a*.

Pluralsuffixet *-on* tar bestämdhetssuffixet *-en*: *ög-on-en*, *ör-on-en*. I tal och även i skrift används (utom i Sydsverige) ofta *-a* i stället för *-en*: *ögon-a*, *öron-a* (jfr (3c) ovan).

6. Måttsenheter som är eller kan vara böjda i pluralis som andra substantiv tar bestämdhetssuffix enligt vanliga regler:

kronor–na, timmar–na, metrar–na, litrar–na, minuter–na, rubler–na
år–en, tjog–en, dussin–en, tonn–en
kilon–a, hekton–a

Om måttsenheterna inte är pluralböjda som vanliga substantiv, tar ord på *-ar*, *-er* eller obetonad vokal bestämdhetssuffixet *-na*:

de sista meter–na, de sista liter–na, de sista dollar–na, de sista kilo–na

Övriga (normalt enstaviga eller med betoning på sista stavelsen) tar *-en*:

de sista cent–en; de sista {tumm–en/mil–en}; de sista procent–en; de sista {amper–en/volt–en}

[1] Bokstavsnamn, som optionellt har Ø-pluralis (§ 50 not 2), tar då *-na*: *a-na*, likaså andra neutra på vokal, när de regionalt tar Ø-pluralis (§ 50 not 1): *märke-na*, *bi-na* (dvs. bestämd form pluralis sammanfaller med standardspråkets: *märke-na/märken-a*).

[2] Suffixet *-en* efter stam på betonad vokal utan pluralsuffix, t.ex. *bi-en* (trots obestämd pluralis *bin*), är numera sällsynt i standardspråket men kan förekomma regionalt sydsvenskt (till obestämd pluralis *bi*, § 50 not 1).

[3] I talspråk finns en tendens att i bestämd form föra *-s* till stammen och därefter böja denna i enlighet med förefintliga svenska mönster:

sweaters-ar-na [jfr plur. obest. f. sweaters]
babies-ar-na/bebis-ar-na [jfr plur. obest. f. babies]

ANM. Suffixet *-a* i t.ex. *knäna* (enligt (2) ovan) kan ses som fonetiskt betingad variant av *-na*, eftersom det endast förekommer efter pluralis på *n*.

§ 69. Stambyte i bestämd form. I vissa ord bildas bestämd form singularis med en stamvariant.

a) För vissa ord på *-an* som kan användas utan bestämdhetssuffix i kontexter som annars kräver bestämd form (§ 66: g) kan en alternativ form på *-(n)ing* eller *-ande* väljas som medger explicit markering av bestämdheten. (Denna stam används annars framför allt i pluralis, § 56.)

Han har skrivit {*ansökan/ansökningen*} färdig.
Man måste säga att {*verkan/verkningen*} överträffade {*förväntan/förväntningen*}.
I {den där *strävan*/det där *strävandet*} liknar han sin syster.
{*Förmodan/Förmodandet*} att hon ville avgå har inte kunnat bekräftas.

Andra ord med dubbelform på *-(n)ing* är: *anmälan*, *antydan*, *förfrågan*, *försäkran*, *inbjudan*, *tävlan*. (I vissa fall kan suffixutbytet leda till viss betydelseändring.) Andra ord med dubbelform på *-ande* är: *tvekan*, *vägran*, *väntan*.[1]

b) Orden *tusen* och *väsen* har alternativa former på *-ende* som bara marginellt används i obestämd form singularis men som är de enda möjliga i bestämd form. (Stammen används också i pluralis.)

det andra tusende-t [jfr: ett tusen, sällan: ett tusende]
rättsväsende-t [jfr: ett rättsväsen, sällan: ett rättsväsende]

[1] Många ord på *-an* saknar sådana dubbelformer: *begäran*, *beundran*, *början*, *fruktan*, *förtröstan*, *förtvivlan*, *talan*, *ängslan*.

§ 70. Substantiv som huvudsakligen förekommer i bestämd form. Vissa substantiv förekommer vanligen eller uteslutande i bestämd form på grund av sin betydelse och/eller i fasta vändningar. Många av dem har vardagligt stilvärde. Exempel:

a) singularis

avigan, rätan, lillen, lillan
ryktesvägen, själatåget, utlandet

(på) bättringsvägen, (på) efterkälken, (på) kneken, (på) landbacken, (på) latsidan, (på) luffen, (på) momangen, (på) {morgonkröken/morgonkulan/morgonkvisten}, (på) {morssidan/farssidan}, (på) rymmen, (på) skarpen, (på) sniskan, (på) snusen, (på) tjocken, (på) tvären, (på) vippen, (på) vischan, (på) {vårkanten/höstkanten}
(i) brådrasket, (i) görningen, (i) onödan
(för) jämnan, (över) hövan
(vid) {tredraget/treslaget/tresnåret/tretiden}
(hela) surven, (hela) rasket
(göra) susen, (få) dåndimpen, (få) nippran, (gå i) putten, (klara) livhanken, (slå) dövörat (till), (ta till) sjappen
langen (går)
fanken, fasingen, hundan, håken, kattsingen, sjuttsingen

b) pluralis

småtimmarna
(i) faggorna, (i) prattagen, (stå) rycken, (ta i med) hårdhandskarna, (ta på sig) spenderbyxorna

Speciesböjningens funktion § 71

§ 71. Bestämda formens samförekomst med substantivets olika attribut. Vissa attribut konstrueras obligatoriskt eller normalt med substantiv i bestämd form (Nomfraser § 3–5, 8):

a) *den här*, *den där*:[1]

Den här blomman är vissen. *Det där bordet* är sönder. *De här frågorna* är intressanta.

b) *den*:

Den {ena/andra/sista/röda} *blomman* var vissen. *De* {tre/många} *blommorna* var alla vissna.
Den blomman ['den där blomman'] är vissen.

Undantag: Framför restriktiv relativsats har substantivet ofta obestämd form, särskilt i skriftspråket (jfr också Bisatser § 23):

Den blomma som står i den smala vasen är vissen.

I talspråk förekommer framför allt *den blomman som* … eller *blomman som* … (det sistnämnda vanligt också i neutralt och ledigt skriftspråk).

Med absolut superlativ som attribut har substantivet ibland obestämd form, Adj. § 50, 63: 1, Nomfraser § 47: *med den största respekt*.

c) Vissa relationella pronomen (*förra* m.fl.) och adjektiv i superlativ (t.ex. *största*), vare sig de föregås av *den* eller inte:[2]

(den) tredje korridoren, (de) första ansökningarna, (den) förre kungen, (den) norra ingången, (den) bakre vagnen, (det) enda barnet, (det) ena barnet, (det) största rummet, (de) längsta bräderna, (den) mesta tiden 'det mesta av tiden'

d) Pronomen på *-dera* (dessa pronomen används mest i skriftspråk samt i formellt talspråk):

Vi måste laga *endera cykeln*.
Han ville inte ta ställning för *någondera sidan*.
Vilkendera möjligheten är att föredra?
Ingetdera alternativet är tilltalande.
Det rinner en bäck på *vardera* sidan av vägen.

e) Attribut som anger totalitet, om nominalfrasen inte har generisk betydelse utan avser specifik mängd eller specifikt antal:[3]

båda björkarna [100 % av två identifierbara björkar]
hela björken [100 % av en viss identifierbar björk]
halva björken [50 % av en viss identifierbar björk]

All konstrueras dock med både obestämd och bestämd form:

alla björkar [100 % antingen av alla björkar över huvud eller av ett antal identifierbara björkar]
alla björkarna [100 % av ett antal identifierbara björkar]
all senap [100 % av all senap över huvud eller av en viss identifierbar mängd senap]
all senapen [100 % av en viss identifierbar mängd senap]

f) *själva*, *forna*, *rena* (*rama*), *själv* (efterställt):

själva huset, den forne mästaren, rena (rama) kalabaliken, mästaren själv

De flesta adjektivattribut förekommer tillsammans med både bestämd och obestämd form och kongruensböjs i singularis i species (Nomfraser § 4, 21). Attribut som inte är förenliga med bestämd form hos substantivet är exempelvis:

possessivattribut: Bengts, sin etc.
samma, nästa, fel
varje, varannan, ömse, samtlig
en, ingen, någon, åtskillig, flera, somlig
mängdattribut: mycket, litet, föga, ett kilo, en flock, ett stort antal etc.
vilken, vad för, hurudan, sådan
vissa giltighetsmodifierande adjektiv: veritabel m.fl.

[1] I skriftspråk (och formellt talspråk) följs *denna* (Pron. § 63) av substantiv i obestämd form: *denna bil*. När *denna* regionalt i Syd- och Västsverige används i talspråk används bestämd form av substantivet: *denna bilen*.

[2] I vissa speciella användningar står dock substantivet i obestämd form fastän det föregås av ett adjektiv eller pronomen i superlativ (Nomfraser § 44–48):

flest lingon, i bästa samförstånd, ett högsta läge, ett {första/tredje} försök, lägsta poäng, bäste kamrat

[3] *Ömse* och i vissa uttryck *båda* följs av substantiv i obestämd form: *på {båda/ömse} sidor, på {båda/ömse} håll.*

Speciesböjningens betydelse § 72–74

§ 72. Den bestämda formens betydelse. Böjningskategorin species omfattar bestämd och obestämd form av substantivet. Genom att använda den bestämda formen anger talaren att han förutsätter existensen av den eller det som substantivet (och resten av nominalfrasen) refererar till i den fiktiva värld eller faktiska verklighet som yttrandet handlar om. Vidare anger han med den bestämda formen att lyssnaren bör kunna unikt identifiera den eller det som substantivet refererar till i denna fiktiva värld eller faktiska verklighet (definit betydelse):

Anders frågade *sekreteraren*. [Talaren antar att lyssnaren kan identifiera sekreteraren.]
Per hämtade *mjölken*. [Talaren antar att lyssnaren kan räkna ut vilken mjölk det är fråga om.]

Om de olika sätten för lyssnaren att unikt identifiera referenten se Nomfraser § 96–106. Substantivets betydelse bidrar till identifikationen. Om nominalfrasen innehåller attribut, kan dessa antingen bidra till identifikationen genom sin betydelse (restriktiva attribut, Nomfraser § 95) eller bara meddela tilläggsupplysningar (icke-restriktiva attribut, Nomfraser § 95):

Ta den nya *kastrullen*. [Antingen restriktivt: Det finns flera kastruller och bara genom attributet *nya* kan lyssnaren förstå vilken som avses. Eller icke-restriktivt: Bara en kastrull kan komma i fråga; talaren påminner om att den är ny.]

Den bestämda formen ger en mer specificerad betydelse åt substantivet i sitt sammanhang. Ett påstående med substantiv i bestämd form kan sägas implicera samma påstående med substantiv i obestämd form: *Aron såg gullvivorna* implicerar *Aron såg gullvivor*, men den omvända implikationen gäller inte. Ett substantiv i bestämd form väcker inte bara de föreställningar som lexikalt ligger i ordet utan också all annan information som lyssnaren förfogar över om substantivets referent. Ett substantiv i obestämd form har däremot ingen särskild betydelse utöver att beskriva alla eller vissa (faktiska eller tänkta) referenter som begreppet passar på.[1]

I enstaka fall används bestämd form av substantivet utan att lyssnaren kan veta vilken av ett litet antal möjliga referenter som avses: *ont i benet, hälften av veden, den*

ena pojken, *halva päronet* (Nomfraser § 97). Talaren bedömer det då som mindre viktigt att exakt identifikation kan ske.[2]

[1] Obestämd form av substantivet används således dels (a) när talaren inte (nödvändigtvis) antar att referenten faktiskt existerar:

Vi skulle behöva *en sekreterare*.

dels (b) när han visserligen antar att referenten existerar men inte att lyssnaren kan unikt identifiera den:

Anders frågade *en sekreterare*. [Talaren antar att lyssnaren inte – utan närmare upplysningar – kan identifiera sekreteraren.]
Per hämtade (*litet*) *mjölk*. [Talaren introducerar en mängd mjölk som lyssnaren inte kan veta något om i förväg.]

Obestämd form används dessutom i ett antal fall då referenten är unikt identifierbar och definitheten anges medelst funktionen, betydelsen och/eller böjningen hos ett eller flera av nominalfrasens attribut:

Bengts bil [Possessivattribut anger normalt definithet.]
{denna/nästa/samma} bil [Pronomenets böjning och betydelse medför definithet.]
alla bilar [Pronomenets betydelse medför definithet.]
{varje/varenda/höger/vänster/rätt/fel/följande} sida [Pronomenets betydelse medför definithet.]
kära vän [I vokativfras; adjektivattributets böjning anger definithet.]

Om obestämd form av substantivet efter pronomenliknande particip se Pcp § 41. I vissa fasta fraser också vid *båda*, *bägge* och *ömse*: *på* {*båda/bägge/ömse*} *sidor*, *på* {*båda/bägge/ömse*} *håll*. I flera av de anförda fallen står substantivet optionellt i bestämd form, ibland dock med viss betydelseskillnad, t.ex. *alla bilarna*, *högra sidan*. Se t.ex. Pron. § 127, 224.

Om species vid generisk betydelse se § 73.

[2] I vissa fasta uttryck kan referenten inte identifieras, t.ex.:

Som {*skalden/profeten*} säger …

§ 73. Species och numerus vid individuativa substantiv med generisk användning: {*En katt/Katten/Katter/Katterna*} *har vassa klor*. Vid referens till samtliga individer som stämmer med det individuativa substantivets beskrivning (hela klassen) kan i många fall både obestämd och bestämd form och både singularis och pluralis användas utan egentlig betydelseskillnad:

{*En katt/Katten/Katter/Katterna*} har vassa klor. ≈ Alla katter har vassa klor.

Denna användning av substantivet (eller snarare nominalfrasen[1]) kallas generisk.[2] Om grunden för species- och numerusbruket vid generisk användning se också § 6, Nomfraser § 100, 110.

Alla former av substantivet kan emellertid inte användas i alla fall av generisk betydelse. Följande restriktioner gäller:

a) Obestämd form singularis förutsätter att satsen gäller för var och en av individerna (distributiv tolkning). Nominalfrasen har då obestämd artikel:[3]

En katt har vassa klor. [För varje enskild katt gäller att den har vassa klor.]
En tulpan kräver fuktig jordmån.

Obestämd form singularis kan därför inte användas i satser som bara gäller klassen som helhet (kollektiv tolkning):[4]

{*Katten/*En katt*} blev vanlig som husdjur i Norden först i nyare tid.

Obestämd form singularis kan inte heller användas om utsagan begränsas till vissa individer:

{*Katten/*En katt*} förekommer vild i Skottland.

Särskilt gäller att obestämd form singularis inte kan användas generiskt, om den sats där nominalfrasen ingår inte anger ett generellt förhållande utan beskriver en specifik aktion som i följande exempel:

På det lilla biblioteket har jag hittat gott om litteratur om {*katten/*en katt*} och dess skötsel.

Slutligen används obestämd form singularis ogärna i samordning:

{*Bävern och uttern/?En bäver och en utter*} bygger dammar.

b) Bestämd form singularis används helst när det är lätt att tänka sig en hyperonym till substantivet (§ 6):

Katten är ett vanligt sällskapsdjur. [*Katt* har här hyperonymen *sällskapsdjur*.]
Katten har kraftiga hörntänder. [*Katt* har här t.ex. hyperonymen *rovdjur*.]

När det är svårare att tänka sig en hyperonym används substantiv i bestämd form singularis ogärna generiskt:

{*En granne/?Grannen*} ställer alltid upp med råd och dåd. [I specifik betydelse, om en i sammanhanget identifierbar referent, är satsen fullt grammatisk med *grannen*.]

c) Obestämd form pluralis kan nästan alltid användas generiskt:[5]

Katter blev vanliga i Norden först under nyare tid.
Katter förekommer vilda i Skottland.

Vissa utsagor gäller dock så tydligt arten (klassen) i dess helhet att obestämd form är utesluten även i pluralis:

{*Vildkatten/Vildkatterna/*Vildkatter*} dog ut i vårt land för länge sedan.

d) Bestämd form pluralis används helst om talaren (som i normalfallet) anser att individer av klassen faktiskt existerar:[6]

Katterna är vanliga sällskapsdjur.
{*Enhörningar/?Enhörningarna*} är vanliga sagodjur.

Bestämd form pluralis används därför normalt inte för substantiv som betecknar aktioner, eftersom aktionerna inte existerar annat än kortvarigt:[7]

{*Devalveringar/*Devalveringarna*} skapar som regel oro på marknaden.
{*Kallstarter/*Kallstarterna*} bör så långt möjligt undvikas.
{*Hjärtinfarkter/*Hjärtinfarkterna*} överraskar nästan alltid patienten.

När både obestämd form pluralis och bestämd form pluralis är möjliga innebär valet av obestämd form ofta en större fokusering på klassens prototypiska egenskaper och valet av bestämd form en större fokusering på de faktiska individerna:

Japaner är skickliga affärsmän. [sett mera som en konstitutiv egenskap]
Japanerna är skickliga affärsmän. [sett mera som ett empiriskt konstaterande, som inte behöver ha evig giltighet]

Ofta föreligger dock endast ett sätt att uttrycka generisk referens, som t.ex. i följande fall där bestämd form måste användas:

Per älskade *naturen*.
Han säger alltid att *historien* upprepar sig.
Livet är inte alltid lätt.
Priserna stiger igen.
Anna har börjat i *skolan*.
Numera är jag alltid sömnig på *eftermiddagarna/eftermiddagen*.

[1] Strängt taget är det alltid nominalfrasen snarare än substantivet som har generisk betydelse. Jämför särskilt med restriktivt attribut: {*En gul paprika/Den gula paprikan/Gula paprikor/De gula paprikorna*} *har rätt mild smak*.

[2] Generisk användning innebär i allmänspråket inte nödvändigtvis att satsens beskrivning stämmer på varje individ utan ibland bara att den anger det typiska:

{En *japan/Japanen/Japaner/Japanerna*} äter med pinnar.

Jämför att en generisk utsaga kan modifieras av ett adverbial:

Japaner äter vanligtvis med pinnar.

[3] Vid obestämd form singularis kan generisk betydelse ibland vara svår att skilja från icke-specifik betydelse (Nomfraser § 110):

En *katt* kan vara ett lämpligt sällskapsdjur för en pensionär.

Om naket substantiv i obestämd form med generisk betydelse (särskilt i juridisk och vetenskaplig prosa samt äldre myndighetsspråk) se Nomfraser § 30: 2:

Predikatsfyllnad kongruensböjs.

[4] Obestämd form singularis kan således inte användas i kontexter som kräver ett led i pluralis, t.ex. som subjekt till verb som *samlas* eller som korrelat till *varandra*:

{*Starar*(*na*)*/*En stare*} samlas på hösten i stora flockar.
Min erfarenhet är att {*datorspecialister*(*na*)*/*en datorspecialist*} alltid {samlas i kotterier/umgås med varandra}.

Bestämd form singularis har något större användningsmöjlighet här:

Staren samlas på hösten i stora flockar.

?*Datorspecialisten* samlas alltid i kotterier.
**Datorspecialisten* umgås alltid med varandra.

[5] Vid obestämd form pluralis är generisk betydelse vagt avgränsad från diffust flertal i allmänhet:

Katter används vid plågsamma djurförsök.

[6] Vid bestämd form pluralis är generisk betydelse vagt avgränsad från specifik betydelse med vid identifikationsram (jfr Nomfraser § 98):

I Sverige har *katterna* det bra.

[7] Om kontexten aktualiserar föreställningen om en hyperonym (jfr (b)), kan bestämd form pluralis förekomma för substantiv som betecknar aktioner. Vanligen är det dock i sådana fall tveksamt om substantivet är generiskt eller specifikt (jfr not 6):

Devalveringarna skapar som regel större oro på börsen än *räntehöjningarna*.
Hjärtinfarkterna är den vanligaste dödsorsaken i denna befolkningsgrupp.

§ 74. Species vid dividuativa substantiv med generisk användning: *Olja(n) är vår viktigaste energiråvara*. Vid referens till allt som stämmer med ett dividuativt substantivs beskrivning kan ofta antingen obestämd eller bestämd form användas utan egentlig betydelseskillnad:

{*Olja/Oljan*} är vår viktigaste energiråvara.
Anders föredrar {*vänskap* framför *kärlek/vänskapen* framför *kärleken*}.
Vid {*produktion/produktionen*} av hårdplast måste man vara försiktig.

I de flesta sammanhang kan talaren nämligen likaväl tala om en diffus mängd olja, kärlek, hårdplastproduktion (vilket ger obestämd form) som om all olja etc. (vilket ger bestämd form med maximal identifikationsram, jfr Nomfraser § 98). Om denna generiska användning av substantivet (eller snarare nominalfrasen[1]) se också Nomfraser § 100, 110. Obestämd form är sannolikt vanligare än bestämd form i de fall då skillnaden mellan diffus mängd och total mängd är ointressant.

Den bestämda formen innebär att talaren fokuserar det som substantivet betecknar, medan den obestämda formen innebär en fokusering på substantivets begreppsliga innehåll (jfr valet mellan bestämd och obestämd form av plurala substantiv, § 73). Att ett dividuativt substantiv ges bestämd form innebär ofta också att dess referent ges prominens i texten, dvs. att man tänker fortsätta tala om den:

{*Guldet/?Guld*} har sjunkit i pris. [guldet i vår tid, i vår ekonomi]
{*Grädden/?Grädde*} har nästan försvunnit från marknaden. [grädden vid en viss tid, i en viss ekonomi]
{*Guld/?Guldet*} fräts inte av syra. [Att vara guld är att inte frätas av syra. Guld är sådant att det inte fräts av syra.]
{*Grädde/?Grädden*} passar utmärkt till alla sorters kött. [Att vara grädde är att passa utmärkt till alla sorters kött. Grädde är sådan att den passar utmärkt till alla sorters kött.]

I många sammanhang är speciesvalet vid dividuativa substantiv fixerat till antingen bestämd form eller obestämd form, beroende på referenttyp eller typ av lexikaliserad fras. Jfr Nomfraser § 87: e.

[1] Strängt taget är det alltid nominalfrasen snarare än substantivet som har generisk betydelse. Jämför särskilt med restriktivt attribut: {*Gul paprika/Den gula paprikan*} *har rätt mild smak.*

Substantivens kasusböjning § 75–77

§ 75. Översikt. Substantivet böjs i kasus. Var och en av de fyra numerus- och speciesböjda formerna uppträder i en variant utan genitivsuffix, grundkasus, och i en variant med genitivsuffix, genitiv:

Grundkasus: familj, familjen, familjer, familjerna
Genitiv: familjs, familjens, familjers, familjernas

Genitiven anges med suffixet *-s*. Den används för vissa syntaktiska funktioner hos den nominalfras substantivet ingår i, i synnerhet vissa funktioner som attribut. I alla övriga fall används grundkasus.

Genitiven anger ett antal mer eller mindre specificerade betydelserelationer, medan grundkasus har en så vidsträckt användning att det kan sägas vara semantiskt tomt.

Både vad gäller funktion och betydelse är kasus en egenskap snarare hos nominalfrasen än hos substantivet.

§ 76. Genitivens böjning. Grundkasus är morfologiskt omarkerat, men genitiv anges med suffixet *-s* som fogas till substantivets eventuella övriga böjningssuffix:

min bok-s
mina böcker-s
boken-s
böckerna-s

Till skillnad från substantivets bestämdhets- och pluralsuffix har genitivsuffixet inga varianter som betingas morfologiskt av det enskilda substantivet. Genitivsuffixet har alltså i princip samma form oavsett till vilket substantiv som det fogas.

Efter stam på [s] assimileras genitivsuffixet. I skrift kan genitivsuffixet då optionellt betecknas med apostrof:

Vårt *dagis*(*'*) nya öppningstider passar oss utmärkt.
Din *tax*(*'*) morgonvanor gör mig galen.

Genitivsuffixet leder till avtoning av föregående obstruent konsonant: *ett statsråd -s* [ˈstat:sˌro:d̥s], *en klubb-s* [kɵb̥:s]. Föregående [r] bildar tillsammans med genitivsuffixet ett retroflext sj-ljud: *din far-s* [fɑ:ʂ]. Om den föregående konsonanten är en retroflex annan än [r], ges genitivsuffixet också ett retroflext uttal: *mina barn-s* [bɑ:ɳʂ], *Guds ord-s* [u:ɖʂ]. Ingendera uttalsförändringen återges i skrift.[1]

[1] Också egennamn, substantiviska pronomen och adjektiv i substantivisk användning kan böjas i genitiv. I vissa fall kan genitivsuffixet också läggas till andra ordklasser (enligt samma regler som ovan), vilket sammanhänger med att kasus är en egenskap hos nominalfrasen snarare än hos det enskilda ordet (Nomfraser § 79).

I äldre tid var kasus entydigt en böjningskategori hos bl.a. substantiven. Rester av äldre mer komplicerad kasusböjning och kasusanvändning förekommer i lexikaliserade uttryck:

genitiv singularis: *hjärtans* gärna, *dagsens* sanning, till *hands*
genitiv pluralis: ta av *daga*, den *djävla* idioten, gå till *väga*, gå någon till *handa*, ta till *orda*
dativ singularis: man ur *huse*, gammal i *gårde*, i vår *ägo*, i så *måtto*, i *andanom*
dativ pluralis: i *handom, lagom*

Särskilt många är fraser av typen *till hands*, *till havs*. I de fall då substantivet eljest har lång vokal är vokalen ofta förkortad:

till döds [dœt:s], till havs [haf:s], till livs [lif:s], till sjöss [ɧœs:], till skogs [skuk:s]

Se utförligare Prepfraser § 4.

§ 77. Genitivens funktion och betydelse. Substantivet böjs i genitiv när det står sist i en nominalfras som fungerar som possessivattribut, som deskriptivt attribut eller i vissa fall som bundet predikativ och som rektion till några få prepositioner:

det senaste *dygnet-s* vedervärdigheter
killen på *lagret-s* bil
två *dygn-s* förlopp
Den tunna boken på bordet är min *bror-s*.
Den där bilen är killen på *lagret-s*.
Det gör hon för killen på *lagret-s* skull.

Dessutom kan substantiv som betecknar person böjas i genitiv för att ange personens familj (eller firma, bostad etc., jfr Egenn. § 23):

Han bor hos *kantorn-s*.
Handlarn-s har varit väldigt hyggliga mot mig.
Vi har hört oss för hos *barnmorskan-s* men de är inte intresserade.
Prästens hade fått ett skåp målat och *klockarens* en skänk. (R)

När substantivet-huvudordet inte står sist i sin nominalfras finns det dock rätt starka restriktioner på möjligheten att böja det i genitiv (och därigenom på att använda nominalfrasen i funktionen i fråga). Se Nomfraser § 79. I vissa fall kan substantivet dock böjas i genitiv utan att stå sist i nominalfrasen (se vidare Nomfraser § 79):

Den där bilen är *killen-s* (som jobbar) på lagret.
Å *institutionsstyrelsen-s* i biokemi vägnar …

I ett possessivattribut eller ett predikativ anger genitiven prototypiskt en unik relation till en annan referent, ofta ett slags samhörighetsrelation. I ett deskriptivt attribut anger genitiven ett mått.

Huvudstället för behandlingen av den genitiviska nominalfrasens funktion och betydelse är i denna grammatik Nomfraser (§ 9–16, 50, 79, 81, 82, 84).

Avgränsning mot andra ordklasser § 78–80

§ 78. Substantiv gentemot egennamn. Egennamn har stora likheter med substantiv och brukar ofta i grammatiska framställningar räknas som en underart av substantiven. Liksom substantiven betecknar egennamnen prototypiskt individuativa referenter och fungerar också syntaktiskt som huvudord i nominalfraser.

Till skillnad från substantiven beskriver dock inte det prototypiska egennamnet en klass av referenter utifrån deras beskaffenhet eller funktion. Egennamnet är i stället principiellt en beteckning på en unik referent och säger oss inget därutöver om namnets bärare.

Egennamnen skiljer sig från substantiven genom att normalt inte böjas i species och – fastän de har individuativ betydelse – inte heller i numerus.

§ 79. Substantiv gentemot adjektiv. Adjektiv erinrar på olika sätt om substantiv. Bl.a. böjs också adjektivet i numerus och species. Dock är de böjningssuffix som därvid kommer till användning andra än de som brukas vid substantiven. Exempel på pluralböjning:

Substantiv: kak-or, bil-ar, liberal-er, ko-r, dike-n, hus-Ø
Adjektiv: fin-a, stor-a, liberal-a

Exempel på speciesböjning:

Substantiv: kaka-n, liberal-en, cykel-n, plan-et, hjärta-t, kakor-na, hjärtan-a, hus-en
Adjektiv: fin-a/fin-e, stor-a/stor-e, liberal-a/liberal-e

Adjektivet böjs dessutom i singularis obestämd form efter genus:

fin : fin-t, stor : stor-t, liberal : liberal-t

Vidare kan många adjektiv komparationsböjas:

fin : fin-are : fin-ast

Syntaktiskt är substantivet huvudord i en nominalfras och adjektivet huvudord i en adjektivfras. I nominalfraser som saknar substantiviskt huvudord kan dock adjektiv(attribut) komma att fungera som frasens huvudord:

Jag har inga frimärken, så jag måste gå och köpa *några nya*.

Substantiviskt huvudord saknas ofta när nominalfrasen refererar till person eller har allmän dividuativ referens (’företeelse’):

Hon tog sig an de {*anställda/gamla/unga/misslyckade/framgångsrika*}.
Hon älskar {*blått/nytt/gammalt*}.

Adjektiv i denna funktion sägs stå självständigt. De är ofta lexikaliserade med substantivliknande betydelse (Adj. § 60, 65):

en nära *anhörig*, våra *bekanta*, de *konservativa*, sina *trogna*, det *tysta*, ett nödvändigt *ont*, göra *gott*, den lilla *svarta*, *grönt* är bra för ögonen

ANM. Självständigt använda adjektiv bör skiljas från adjektiv som utan tillägg av suffix övergått till att användas som substantiv. Dessa ord tar inte adjektivets bestämningar och de böjs som substantiv:

Adjektiv: De är (försiktigt) liberala. Planet var tyskt. Nu är det påfallande {lugnt/ljust/djupt}. Den {lille/lilla} sover.
Substantiv: De är (försiktiga) liberaler. Bergsrådet var en tystlåten tysk. Detta är ett påfallande {lugn/ljus/djup}. {Lillen/Lillan} sover.

§ 80. Substantiv gentemot pronomen. Vissa pronomen används huvudsakligen som attribut till substantiv i nominalfraser. Böjningen erinrar mera om adjektivens än om substantivens:

någon egen mogen persika
något eget moget äpple
några egna mogna {persikor/äpplen}

Sådana pronomen kan på samma sätt som adjektiv och under liknande betingelser stå i nominalfraser utan substantiviskt huvudord:

Anders såg *ingen*. Anna pratade inte med *någon*. Statssekreteraren hade underrättat ambassadören men *denne* hade inte velat bekänna färg.
Anders såg *inget*. Anna har aldrig *något* att prata om. Adjunkten visste *allt*. *Detta* irriterade navigatören.

Andra pronomen används bara substantiviskt, dvs. de utgör alltid (huvudord i) nominalfras (Pron. § 16) precis som substantiven:

jag, du, han, hon, vi, ni, sig, varandra, man, var och en, allting, allihop, allesammans, någonting, ingenting

Dessa pronomen skiljer sig från substantiven framför allt genom sin böjning: de saknar speciesböjning, och flertalsbetydelse kan inte anges genom tillägg av suffix till motsvarande pronomen med entalsbetydelse.

Pronomen skiljer sig också från substantiv genom att vanligen inte kunna ta några framförställda attribut (Pron. § 12).

ANM. Från substantiviska pronomen bör skiljas pronomen vilka fungerar som substantivstammar: *människans bättre jag*, *jaget*, (*världs*)*alltet*, *självet*.

3 EGENNAMN

1 Översikt.

Betydelse 2–4

2 Betydelse och referens. 3 Referenttyper. 4 Substantivering av egennamn.

Struktur 5–12

5 Översikt. 6 Rotmorfem som egennamn. 7 Avledda egennamn. 8 Sammansatta egennamn: olika strukturer. 9 Sammansatta egennamn: strukturer typiska för olika slags namnbärare. 10 Lexikaliserade böjningsformer av substantiv. 11 Ordgrupp. 12 Initialord.

Morfologisk funktion 13–14

13 Egennamn som avledningsstam. 14 Egennamn som förled i sammansättning.

Grammatiska egenskaper 15–16

15 Genus. 16 Numerus.

Ortografi 17–18

17 Stor begynnelsebokstav. 18 Avvikande ortografi.

Syntaktisk funktion 19–20

19 Huvudord i nominalfras. 20 I konstruktion med egennamn och titel m.m.

Böjning 21–23

21 Ingen species- eller numerusböjning. 22 Genitiv: böjning. 23 Genitiv: funktion och betydelse.

§ 1. Översikt. De typiska egennamnen urskiljs lätt från andra klasser av ord av den vanliga språkbrukaren och får i skrift sin särställning markerad genom inledande stor bokstav.

Ett typiskt egennamn har ingen betydelse: det beskriver inte en typ eller en klass av referenter utifrån dessas beskaffenhet eller funktion. Egennamnet är i stället principiellt endast en beteckning, en etikett, på en unik referent. Det prototypiska egennamnet (som *Findus*, *Hjo*, *Lucidor*) säger oss i sig inget annat om namnets bärare än att den bär just det namnet. Om flera individer har samma

namn, t.ex. *Anna*, innebär det inte att de har någon egenskap gemensam som skiljer dem från alla andra individer.

Det är särskilt vissa typer av referenter som ges egna namn av språkbrukarna. Oftast ges egennamn åt referenter som det är viktigt att snabbt och entydigt kunna referera till. Inte sällan görs en referent mera synlig genom att den får ett eget namn. Följande slag av referenter brukar få egennamn: personer, husdjur, farkoster, platser, byggnader, institutioner, sammanslutningar, företag, andliga produkter (egennamnet kallas då i allmänspråket ofta ”titel”), historiska händelser.

I ordklassen egennamn är gränsen mellan svenska och främmande språk ofta oklar, eftersom utländska referenter normalt bibehåller det egennamn som de fått i sin respektive språkmiljö: *Los Angeles*, *Beethoven*.

Egennamnet betecknar liksom substantivet prototypiskt en individuativ referent och fungerar också syntaktiskt som huvudord i en nominalfras. Övergångar mellan dessa båda ordklasser är vanliga. Genom olika betydelseglidningar kan egennamn substantiveras: *en veritabel Einstein*, *Danmarks Göteborg*, *en Volvo som gått 20 000 mil*. Å andra sidan är många egennamn ursprungliga substantiv: *Flod*, *Björn*, *Viken*, *Dalarna*.

Egennamnen är liksom substantiven bärare av genus (utrum eller neutrum): *Ladoga är blåsig* men *Kebnekaise är blåsigt*. De böjs i genitiv på samma sätt som substantiven, dvs. nominalfrasens genitivsuffix fogas till egennamnet när detta står sist i sin nominalfras: *Den där cykeln är* (*min bror*) *Bengts*. Däremot böjs egennamnen normalt inte i species och numerus. Den nominalfras där egennamnet är huvudord har definit innebörd, och eftersom den utpekade referenten vanligen är unik, behövs ingen pluralis för att ange flertal.

Många egennamn är etymologiskt sett substantiv som lexikaliserats i bestämd form, men suffixet fungerar inte längre som böjningssuffix. Detta framgår bl.a. av att egennamnet kan ha ett annat genus än det som suffixet annars förknippas med: *det vackra Härjedalen*, *Härjedalen är vackert*. Endast få egennamn (i synnerhet för bergskedjor, stjärnbilder och ögrupper) är plurala både morfologiskt, syntaktiskt och semantiskt: *de snötäckta Anderna*, *Anderna är snötäckta*.

Egennamn som utgörs av ett ord kan vara rotmorfem, avledningar, sammansättningar eller initialord:

Bengt, Lind, Hjo, Sarek
Ulrik-a, Bo-sse, Berg-ling, Sten-inge
Karl-Gustav, Ängel-holm, Väst-sverige, Stor-sjön
GAIS, LO

Dessutom fungerar ordgrupper mycket ofta som egennamn:

Göta kanal, Svenska Akademien, Lilla Harrie, Karl XII, Dagens Nyheter

Den inre strukturen regleras då snarare av syntaktiska regler än av ordbildningsregler. Detta gäller särskilt namnen på andliga produkter (boktitlar o.d.): *Du gamla du fria*, *Greven av Monte Christo*.

Egennamnen bildas efter olika konventionella mönster för olika typer av namnbärare: speciella avledningssuffix, vissa produktiva efterleder, konventioner för lexikalisering av beskrivande ordgrupp.

Som ordbildningselement i ord av andra ordklasser förekommer egennamn i såväl sammansättningar som avledningar:

Zorn-tavla, Sara Lidman-bok, Eslövsgotik, Parisresa, Moskvatrogen
AIK-are, rotaryan, jönköpingsk, göteborgsaktig, grönköpingsmässig

ANM. I många grammatiska framställningar räknas egennamnen inte som en egen ordklass utan som en undergrupp bland substantiven.

Betydelse § 2–4

§ 2. Betydelse och referens. Egennamnet betecknar en individuativ referent. Till skillnad från reguljära substantiv beskriver däremot inte egennamnet en typ eller en klass av referenter utifrån dessas beskaffenhet eller funktion. Egennamnet är i stället prototypiskt en etikett på en enda (unik) referent. Det prototypiska egennamnet säger oss inget annat om namnets bärare än att den bär just det namnet.

Ett egennamn erinrar semantiskt om ett substantiv i bestämd form. Liksom substantivet skall medge unik identifiering av en referent givet en viss identifikationsram, skall egennamnet göra det möjligt för lyssnaren att unikt identifiera en referent. Egennamnen används t.ex. när de förväntade identifikationsramarna är för vida för att man med ett substantiv i bestämd form entydigt skall kunna utpeka vem eller vad som avses eller när det skulle bli alltför otympligt att entydigt beskriva referenten med en mångordig nominalfras. Om t.ex. identifikationsramen ofta omfattar mer än ett berg, kan man inte kalla ett bestämt berg för *berget* utan man har bruk för egennamn som *Kebnekaise*. Om identifikationsramen omfattar flera pojkar, kan det vara praktiskt med egennamn när man vill utpeka en viss pojke, t.ex. *Filip*.

Även med en och samma identifikationsram kan en referent entydigt betecknas på många olika sätt: *min äldsta pojke*, *pojken med röda tröjan*, *han som spelar trumpet*, *han där borta* etc. Egennamnet innebär standardisering. Talaren behöver inte kalkylera och välja beskrivning varje gång referenten skall åsyftas. Det räcker med att säga namnet.[1] Egennamnet innebär också att referenten tilldelas en viss vikt. Talaren visar att han har anledning att hålla reda på referentens identitet från det ena tillfället till det andra.

En och samma referent kan ha olika namn som används av olika personer eller i olika sammanhang. De anställda kan kalla en myndighet för *Verket*, när andra omtalar referenten som *Invandrarverket*. En och samma person kan benämnas *Kalle*, *Karl-Gustav*, *Svensson*, *Kåge*, *Stuffe* etc. Geografiska lokaliteter har ofta olika namn: *USA* kan också betecknas *Förenta staterna* och *Nice* kan kallas *Nizza*. *Aftonstjärnan*, *Morgonstjärnan*, *Venus* är namn på en och samma himlakropp.

Olika referenter kan ha samma egennamn. Detta är vanligt inte minst i fråga om förnamn, eftersom den enskilde personens namn väljs ur en rätt begränsad mängd. De flesta efternamn bärs också av ett stort antal personer. Även orter kan ha samma namn (t.ex. *Åby*, *Uppsala*, *Fagerhult*, *London*), ibland därför att en ort uppkallats efter en annan.

[1] Många egennamn tål dock inte en obegränsad identifikationsram: bara i bestämda kontexter eller situationer är det klart vem eller vad som åsyftas med *Anders Blomberg* respektive *Fagerhult*, eftersom det finns fler än en person respektive plats med det namnet i Sverige eller universum. I många administrativa och ekonomiska sammanhang identifieras därför personer allt oftare med personnummer, som säkrare än egennamn leder till identifikation av namnbäraren. I administrativa och kamerala sammanhang kompletteras ofta också andra namn än personnamn med nummerbeteckningar. Sedan länge finns ett system att ange lokaliteters namn med gatunamn + nummer: *Storgatan 12*.

ANM. Med andra utgångspunkter kan det ändå vara rimligt att räkna med att egennamn har betydelse. Personnamn väljs exempelvis ur en i praktiken begränsad repertoar. Dopnamnen är oftast könsbundna. Namnen i fråga kan då sägas ha person och kön som sin betydelse:

> Jag såg *Bengt* idag. [Även om lyssnaren inte vet vem *Bengt* är förstår han att det rör sig om en person av manligt kön.]

Vidare är namn ofta, särskilt om de är sammansatta eller utgörs av lexikaliserade ordgrupper, mer eller mindre beskrivande: ett eller flera av de ingående morfemen är reguljära beskrivande substantiv eller adjektiv eller homonyma med sådana. Även om ett namn som *Omberg* inte behöver vara namn på ett berg, så är det ändå inte troligt att det är namnet på en sjö eller en dalgång.

Det kan också hävdas att ett namn som betecknar en viss individ, t.ex. *Kebnekaise*, har denna individs totala uppsättning av egenskaper (eller ett godtyckligt urval som unikt definierar referenten) som sin betydelse. Precis som en referent måste uppfylla vissa villkor för att rätteligen kallas *berg*, måste en annan referent uppfylla mer specifika villkor för att få kallas *Kebnekaise* – att det sedan bara råkar finnas en individ som har dessa egenskaper är en tillfällighet.

§ 3. Referenttyper. I princip kan varje individuell referent åsättas ett egennamn. Många egennamn tilldelas namnbäraren genom en medveten namngivningshandling (”dop”): barn, gator, myndigheter etc. får sina namn på detta sätt.[1] I många fall är dock namngivningen en kollektiv historisk process: ett beskrivande uttryck övergår till att bli egennamn, dvs. namnbrukarna uppfattar inte längre namnet som beskrivande. Ofta har då också namnets fonetiska form förändrats, eller namnbäraren har förändrats så att den etymologiska beskrivningen inte passar. Så uppstår framför allt ortnamn och tillnamn. Beskrivande uttryck lexikaliseras så att betydelsen hos de i uttrycket ingående morfemen inte behöver förstås för att uttrycket skall fungera som beteckning för referenten. *Svens gård* blir *Svensgård* (och behöver inte längre ägas och brukas av Sven), *Tummen* kan bli namnet på en person fastän ingen längre vet hur betydelsen ’tumme’ hänger ihop med personen i fråga.[2]

Namnet har distinktiv funktion: en referent får ett eget namn när referenten måste kunna identifieras i vidare identifikationsramar än dem där identifikationen skulle kunna ske med hjälp av ett substantiv i bestämd form. I vissa fall kan det finnas andra skäl till namngivningen: genom att ge djur namn (ofta namn som annars brukas om personer) antyder man att man ser dem som människoliknande individer. På samma sätt kan fordon och maskiner förmänskligas genom att åsättas personnamn.

Vanliga typer av namnbärare är följande:[3]

a) Människor. Människan är den prototypiska bäraren av egennamn. En människa får egennamn av olika slag.

förnamn: Bengt, Stina, Ann-Mari
smek- eller öknamn: Benka, Majsan, Råttan
efternamn: Svensson, Lindgren, Berg

b) Husdjur:

Karo, Misan, Majros, Bläsen

c) Lokaliteter. För orienteringen är det praktiskt att entydigt kunna utpeka himlakroppar, stjärnbilder, landområden, berg, vatten, stater, provinser, orter, byggnader, gator, torg etc.

Karlavagnen, Hazarajat, Liljeholmsviken, Tadzjikistan, Värmland, Milano, Kazankatedralen, Järnvägsgatan, Nybroplan

Hit hör också namn på institutioner och sammanslutningar, oavsett om namnet avser själva institutionen eller den lokal som hyser dess verksamhet: myndigheter, organisationer, företag, församlingar etc.; biografer, teatrar, operahus, bibliotek etc.; hotell, restauranger, varuhus etc.; skolor, kyrkor, sporthallar, idrottsplatser etc.

Bohuslandstinget, Östersunds IK, Handelsbanken, Palladium, Hotel Terminus, Gondolen, Mariakyrkan, S:t Joseph-fängelset

d) Andliga produkter: böcker, dikter, romaner, teaterstycken, operor, filmer, radio- och TV-program, tidningar, tidskrifter, musikaliska verk, tavlor, statyer etc.

Vetenskapen och förnuftet, Farliga förbindelser, Aida, Rederiet, Aftonbladet, Himmelska dagar, Midvinterblot

Inte minst viktiga är de namn som benämner en modell, en design, en viss produkt (varumärken):

Renault, Absolut, Levis, 4711 [en parfym]

Gränsen mellan namnet på företaget och på dess produkter är förstås vag. I båda fallen är namnet ofta inregistrerat och skyddat. Varumärken substantiveras ofta liksom också namn på grafiska produkter (se § 4).

e) Historiska händelser. Sådana egennamn står ofta på gränsen till vanliga beskrivande nominalfraser, och en skribent kan tveka mellan stor och liten begynnelsebokstav. Exempel: *under Frihetstiden*, *före Trettioåriga kriget*, *vid tiden för Franska*

revolutionen. Att beteckningarna på de aktuella tiderna eller händelserna har mer eller mindre tydlig egennamnskaraktär framgår ibland av syntaktiska förhållanden: *det ohyggliga Stockholms blodbad* (jfr: *Stockholms ohyggliga blodbad*), (?*det*) *trettioåriga kriget*, (?*den*) *franska revolutionen*. Namnets beskrivning kan också vara missvisande: *Hundraårskriget* varade faktiskt 114 år, och *Oktoberrevolutionen* ägde enligt vår kalender rum i november.

[1] I många fall har egennamnet offentlig status, och delar av namngivningen regleras i lag. Bestämmelser om för- och efternamn ges i en namnlag av 1982 (tidigare personnamnslag har gällt från 1964). Lantmäteriverket avgör de flesta svenska lokaliteters officiella namn och vilken stavning namnet skall ha. Namn på kommuner och församlingar fastställs av regeringen. Företags- och varunamn godkänns och registreras av Patent- och registreringsverket, som också skall godkänna alla nybildade efternamn. Kommunerna bestämmer själva över namn i tätort: gator, kvarter, torg etc.

[2] Liknande lexikaliseringsprocesser ger nytillskott också i andra ordklasser: *bläckhorn* (har inget med horn att göra), *svarta tavlan* (behöver inte vara svart), *öronmärka* (behöver inte gälla vare sig öron eller märken) etc.

[3] Namn på högtider, månader och veckodagar skrivs med liten bokstav och är närmast att anse som individuativa substantiv. De betecknar inte unika tidpunkter, eftersom en viss månad (t.ex. *januari*) eller en viss veckodag (t.ex. *måndag*) återkommer med jämna mellanrum. På ett annat sätt än de reguljära egennamnen har de egen betydelse. Om en dag benämns *tisdag* innebär detta att den aktuella dagen kommer efter en måndag och före en onsdag. Veckodagsbeteckningarna har vidare liksom beteckningarna för de stora högtiderna (*jul*, *påsk*, *pingst* – till skillnad från *advent*, *allhelgona*) komplett substantivisk böjning:

måndag(en), måndagar(na)
jul(en), jular(na)

Månadsnamnen kan dock inte (lika litet som de reguljära egennamnen) böjas i species och numerus. Månadsnamn används dessutom ogärna med flertalsreferens:

*Jag har varit hos henne alla *juli* sedan den gången. [Däremot: Jag varit hos henne alla {*jular/söndagar*} sedan den gången.]

De ingår också i konstruktioner som liknar de egennamnsliknande fraser som egennamn kan utvidgas till (§ 20):

månaden *juli*, *juli* månad [jfr: gubben *Svensson*, *Svensson* junior]

Månadsnamn kan användas i en position där ett substantiv skulle ha haft bestämd slutartikel liksom det också kan stå med obestämd artikel:

Detta är den kallaste *oktober* sedan 1913.
Det året hade vi en ovanligt kall *oktober*.

Namn på högtidsdagar och veckodagar fungerar i denna position ungefär som ordinära substantiv:

Detta var den lugnaste {*tisdagen/juldagen/påskaftonen/midsommaraftonen*} på länge.
Det var en väldigt lugn {*tisdag/nyårsafton/svenska flaggans dag/annandag jul*}.
Detta var den vackraste {*svenska flaggans dag/annandag påsk/Jungfru Marie bebådelsedag*} på länge. [utan speciesböjning]

Det oböjda månadsnamnet efter ordningstal i datumangivelser (*den sjätte juni*) kan jämföras med oböjd beteckning för mått efter grundtal eller motsvarande. Jfr Subst. § 54. Årtalet kan uppfattas som årets egennamn: (*år*) *1945*.

§ 4. Substantivering av egennamn. Ett egennamn kan substantiveras och bli en benämning på en typ av referenter som kännetecknas av en eller flera gemensamma egenskaper. Det substantiverade egennamnet tar bestämningar som ett substantiv. Substantiveringen av egennamnen innebär däremot normalt inte att dessa mister sin stora bokstav, ett tecken på att de uppfattas som egennamn även i denna användning. Endast i en del fall kan egennamnet böjas i species och numerus som ett substantiv.

1. Egennamnet betecknar var och en som bär egennamnet i fråga. Med denna betydelse kan egennamnet vanligen böjas i numerus som ett substantiv.

a) Om personer som har ett visst för- eller efternamn:[1]

Nuförtiden heter visst alla Helena. Hur många *Helenor* har du i din klass?
Hur många *Svenssöner* och *Lindgrenar* finns det här egentligen?
På den tiden talade man mycket om de svenska *Karlarna*.
Vilken *Anders Olsson* menar du? Jag menar den *Anders Olsson* som bor i Vena.

b) Om personer som tillhör en ätt med ett visst egennamn:

Bernadottarna har suttit på Sveriges tron rätt länge nu.
Ty ingen *Romanov* lät sig lockas att gå med Hitler […] (S)
Efter sextiotalet har några andra *Romanovar* rest i Ryssland som vilka västturister som helst. (S)
Det ena att Holm är en *Holm*. Jag har förpliktelser gentemot hans anfäder. (R)
Och hustrun är en *Ludendorff* … (R)

2. Egennamnet används om en produkt vars upphov eller ursprungsort bär detta egennamn.

a) Ursprungsortens namn används om produkten. Vissa substantiverade egennamn av denna typ kan böjas i species och numerus som ett substantiv:

Jag vill ha en riktigt stark {*Västerbotten/västerbotten*}.
Hur vore det med en litet dyrare {*Bordeaux/bordeaux*}?
Vill du räcka mig *bourgognen*?
Så över till några röda *bourgogner*. (S)

b) Varumärket eller modellens eller den producerande firmans namn används om den enskilda produkten.[2] Det substantiverade egennamnet böjs då inte sällan i species och numerus som ett substantiv.

Han har sålt de två *Saabarna*.
[…] snart så kan du åka hem i *Saaben*. (R)
Även här drabbas bilindustrin, en *Volvo* till exempel innehåller 200 kilo plast. (S)
Runar placerades i *Volvons* baksäte med sin fastlänkade polis. (R)

Jag stannade till i en bokhandel och köpte en *Baedeker* för Berlin […] (R)
[…] jag rökte tyst ett par bloss på en *Camel* utan filter. (R)
På bordet en *Carlsberg*. (R)
[…] han slank in på en pub för att värma sig med en *Guinness* och en whisky […] (R)

Egennamnet skrivs vanligen med stor bokstav. Nästa steg är att ordet används om en produkt av samma slag som inte behöver vara av det ursprungliga varumärket: *en albyl*, *en vespa*. Ordet har då liten bokstav.

c) Den andliga produktens namn används om ett exemplar därav. Det substantiverade egennamnet böjs någon gång i species och numerus:[3]

Kan jag få två *Svenska Dagbladet*?
Vi fick uppleva en fullödig *Glada änkan*.
Han satt i sitt mörka kök med en *Dagens Nyheter* som han läst noga […] (R)
Allra sist sliter han ut en *Hemmets Veckotidning* […] (R)

Vill du räcka mig den där *Allersen*.
Han sitter där med en massa *Allersar* i knäet.

d) Upphovsmannens namn används om konstverk, litterära och musikaliska verk. Det substantiverade egennamnet böjs normalt inte i species och numerus.

Sextio miljoner för en *Cézanne*. (S)
Är en *van Gogh* vackrare än en *Renoir*? (S)
Ytterligare en *Tizian* finns i National Gallery i London men är för skröplig för att resa. (S)
Hon verkade göra fynd och hittade en *Lundquist* här och en *Nordström* där. (R)
När han dog för tio år sedan blev det nästan landssorg i Danmark, där man hade svårt att föreställa sig en bokhöst utan ”en ny *Panduro*”. (S)

3. Vissa egenskaper förknippas med bärare av ett visst egennamn. Egennamnet används sekundärt om personer som har den egenskapen.[4] Det substantiverade egennamnet böjs inte i species och numerus.

På ett sätt kände också jag mig som en *Judas*. (R)
Han kände sig onekligen som en *Benjamin* i det här gänget. (R)
[…] Wallenberg kan ses som en *Moses*, en räddare som för folket in i Kanaans land. (S)
Han liknade väl mest en greve förr i tiden, något av en *Axel Oxenstierna* […] (R)
Som blott 25-årig håller jag redan på att åldras som en *Dorian Gray*. (R)
I motsats till en *Shakespeare*, en *Molière* eller en *Dostojevskij* kunde hon inte konsten att beblanda sig med pöbeln. (S)

4. En referent kan betraktas som en sammanfattning av hurdan referenten är vid olika tidpunkter eller under olika omständigheter. Genom att foga ett restriktivt attribut till egennamnet kan man referera till referenten sådan den är vid en viss tid eller under en viss omständighet. Attributet kan sägas ange en aspekt eller

en del av den helhet som egennamnet anger (Nomfraser § 95; jfr också § 19). Egennamnet böjs inte i species och numerus.

1800-talets *Kristiania* var tvivelsutan en småstad.
Han sysslar bara med drottning Elisabeths *England*.
I slutsekvensens berättelse om ”Gud i Mahagonny” finns något av den abstrakte *Brecht* kvar. (S)
Det fanns en *Evert Taube* som mest gick för sig själv. (R)
Men det förutsätter att den svenske kultursociologen inte bara härmar teoretikern *Bourdieu*, utan även låter sig stimuleras av den *Bourdieu* som iakttar verkligheten med empirikerns outtröttliga, vidgade pupill. (S)

[1] I uttryck som *En* (*viss*) *Jan Persson har sökt dig* betyder nominalfrasen ungefär ’en person som säger att han heter Jan Persson’. I uttryck som *Var är den där Svensson?* är egennamnet inte substantiverat utan uttrycket anger bara talarens irritation eller hans osäkerhet om referentens namn (’eller vad han heter’).

[2] Varumärkesnamnet motsvarar artbetydelsen hos ett individuativt substantiv (Subst. § 6):

Saab klarar alla krav de amerikanska myndigheterna ställer på den. (S) Jfr: *Pitbullterriern* är förbjuden i Sverige. [artbetydelse]
Mina grannar har haft en *Saab*. Jfr: Mina grannar har haft en *pitbullterrier*. [individbetydelse]

När varumärkesnamnet är substantiverat uppträder det som ett individuativt substantiv använt om en av artens individer, men det kan också som andra individuativa substantiv användas i bestämd form om hela arten (Subst. § 6):

I en nyutgiven bok av amerikanen Jack Gillis utpekas *Saaben* som USA:s farligaste. (S)

[3] Substantiveringen kan någon gång i talspråk medföra att namn med lexikaliserad böjning mister denna (jfr § 15 not 3) och böjs som motsvarande substantiv etc.:

Kan jag få {ett *Svenska Dagblad*/ett *Svenskt Dagblad*/en *Månadsjournal*/en *Express*}?

[4] Vissa egennamn används med överförd betydelse utan någon bakomliggande föreställning om en individuell namnbärare. De används då framför allt icke-referentiellt som predikativ och är snarast att betrakta som substantiv, trots att de i många fall behåller stor bokstav.

en vanlig {*Svensson*/*August*}, en lustig *Ture*, en riktig {*Laura*/*Sune*/*Allan*}, spela *Allan*, *sunar* och *dorisar* (slang om vissa typer av ungdomar), *Kållar* och *Ador* (slang om göteborgare)

Vissa substantiverade egennamn med överförd betydelse förekommer mest som efterled i sammansatta substantiv: *papperspelle*, *viktigpetter*, *kaffepetter*, *bollkalle*, *hoppilandkalle*, *lustigkurre*, *smörgåsnisse*, *tryckfelsnisse*, *barfotalasse*, *grinolle*.

Struktur § 5–12

§ 5. Översikt. Egennamnet har någon av följande strukturer:

a) enkelt rotmorfem, t.ex. *Gun*, *Skövde*

b) suffixavledning, främst av substantiv, t.ex. *Lundén*, *Steninge*, eller av andra egennamn, t.ex. *Gunsan*, *Karlsson*

c) sammansättning, dels med egennamn som både för- och efterled, t.ex. *Sven-Erik*, dels med egennamn som efterled och annan ordklass som förled, t.ex. *Stor-Sven*, dels med annan ordklass som för- och efterled, t.ex. *Eksjö*

d) initialord, t.ex. *TCO*, *Asea*.

Många egennamn har annan ursprunglig ordklass och har blivit egennamn genom ordklassbyte, bl.a. ursprungliga rotmorfem, t.ex. *Ås*, *Hjort*, och ursprungliga böjningsformer, t.ex. *Höjden*, *Dalarna*. Som egennamn fungerar dessutom lexikaliserade ordgrupper, t.ex. *Lilla Edet*, *Dagens Nyheter*. Titlar på böcker o.d. kan utgöras av icke-lexikaliserade fraser eller satser, t.ex. *Om genus i svenskan, Esau säljer sin förstfödslorätt till Jakob*.

Eftersom egennamnen inte primärt är beskrivande är språkkänslan ofta i tvivel om huruvida flerstaviga ord kan uppdelas i morfem eller ej. Av samma skäl är det ofta diskutabelt om ett morfem i ett egennamn skall klassas som affix eller som rotmorfem.

§ 6. Rotmorfem som egennamn. Ett rotmorfem som fungerar som egennamn kan ha alla de strukturer som är fonotaktiskt möjliga i språket över huvud taget.[1]

a) En vanlig struktur är att rotmorfemet består av en enda stavelse:

Gun, Siv, Per, Björn, Berg, Hall, Hjort, Hjo, Tjörn, Vi [tidskrift], Saab

Många av rotmorfemen tillhör ursprungligen en annan ordklass och har blivit egennamn genom ordklassbyte. Vanligast är substantiv, t.ex. *Björn*, *Berg*, *Hjort*, men också adjektiv förekommer, t.ex. *Rask*.[2]

b) En annan vanlig struktur är två stavelser med betoningen på den första:

Karin, Ester, Anders, Valter, Lange, Tierp, Skövde, Volvo, Kodak

I jämförelse med t.ex. substantiviska rotmorfem (Subst. § 17: b) visar egennamnen större spridning på olika strukturer i den obetonade stavelsen. En annan påfallande skillnad är att accent 1 finns i många egennamn där de ordinära reglerna skulle ha gett accent 2. Exempel på tvåstaviga förnamn som alltid eller vanligen har accent 1:

Gunnar, Hjalmar, Ingvar, Ansgar [jfr: ²sommar]
Viktor, Artur [jfr: ²dator, ²vädur]
Ulrik, Fredrik, Henrik [jfr: ²tallrik]
August, Hugo, Alfred, Felix, Vincent, Sigfrid, Sigvard, Albin, Edvin, Torgny, Herbert, Gertrud

Många tvåstaviga förnamn har antingen accent 1 eller accent 2. I vissa fall är accentvalet regionalt betingat.

Simon, Bertil, Torsten, Hanna, Karin

Exempel på tvåstaviga ortnamn som har accent 1 (fastän namnet är nordiskt):

Kalmar, Närke, Bergen

I vissa ortnamn växlar accent 1 och accent 2:

Orust, Oslo

c) Övriga strukturer är var för sig mindre vanliga men knappast sällsynta:[3]

André, Marie, Yvonne, Jeanette, Paris, Peru
Fabian, Valdemar, Joakim, Annika, Viveka, Kiruna, Odense, Lissabon
Mattias, Kristoffer, Maria, Kristina, Gunilla, Neapel, Venedig
Natalie, Vivianne, Kamerun, Salvador
Sebastian, Elisabet, Amalia, Vesuvius, Jerusalem
Sakarias, Margareta, Dorotea, Barcelona, Kebnekaise

Av de namn som har obetonad slutstavelse har vissa alltid eller vanligen accent 2, t.ex. *Elisabet*, *Jerusalem*, andra alltid eller vanligen accent 1, t.ex. *Annika*, *Kristoffer*, *Sebastian*, *Lissabon*. Vissa växlar mellan accent 1 och accent 2, t.ex. *Joakim*, *Odense*, *Barcelona*. I vissa fall, t.ex. för kvinnonamn på *-a*, är växlingen regionalt betingad:

Maria, Kristina, Gunilla, Dorotea

[1] Många namn som nu är rotmorfem är etymologiskt sett flermorfemiga: *Sixten* (ursprungligen *Sigh-sten*), *Kalmar* (ursprungligen *kalm* 'stensamling' + *ar*(*e*)*n* 'grusbank'). I ursprungliga initialord (jfr § 12) står varje bokstav etymologiskt för minst ett morfem: *Saab* (av *Svenska Aeroplanaktiebolaget*). Inlånade namn kan mycket väl vara tydligt flermorfemiga på det långivande språket: *Kebnekaise*, *Salvador*.

[2] Ordklassbyte förekommer också bland ursprungliga avledningar, t.ex. *Snickare*, *Modig*, och sammansättningar, t.ex. *Harfot*, *Vänmötet*. För sammansättningar är det ofta oklart om de återgår på ett sammansatt substantiv eller är bildade direkt som egennamn.

[3] Flertalet namn med strukturer enligt (c) har övertagits från främmande språk. Här anförs exempel som kan anses införlivade med svenskan.

§ 7. Avledda egennamn. Som avledda egennamn förekommer framför allt efternamn och hypokoristiska förnamn (smeknamn), men också många ortnamn och officiella förnamn kan ses som avledningar.[1]

1. Många efternamn är bildade med suffix, de flesta betonade, t.ex. *-en*, *-in*, *-ell*, *-ander*, *-ling*. Avledningsstammen är oftast ett substantiv hämtat ur natursfären.

Lundén, Lindén, Vikén
Lundin, Bodin, Brandin
Lundell, Lindell, Brandell
Vikander, Björkander, Enander
Bergling, Norling, Westling

Som avledningar bör också betraktas efternamn på *-son*, med manliga förnamn som avledningsstam och oftast med bindesuffixet *-s-*. Morfemet *-son* har här förlorat sin ursprungliga substantiviska betydelse och erinrar prosodiskt om ett suf-

fix (obetonat, kort vokal). Namn på *-son* har accent 1 om förleden är enstavig, annars accent 2:[2]

[1]Karlsson, [2]Andersson

2. Hypokoristiska förnamn bildas relativt produktivt genom att ett suffix tillläggs en avledningsstam bestående av ett officiellt förnamn (eller i vissa fall efternamn).

a) Manliga smeknamn avleds oftast med suffixet *-e*. Därutöver förekommer särskilt i vissa delar av landet *-a*. Särskilt *-a* men också *-e* utvidgas med *-n*, dvs. namnet ser ut att innehålla en lexikaliserad bestämd slutartikel. (Om *-is* se nedan.) Avledningarna bildas på enstaviga namn eller på första stavelsen i flerstaviga, dvs. det manliga smeknamnets struktur är oftast:

$K_{0-3}V$ K: e

Om stammen har lång vokal förkortas vokalen, och konsonanten efter den betonade vokalen förlängs framför suffixet. Om den betonade vokalen i det underliggande namnet följs av konsonantgrupp förenklas denna, normalt så att gruppens sista konsonant bibehålls (som lång). Namnet har accent 2.[3]

Knut : Knutte [så också: Jan, Klas m.fl.], Sigurd : Sigge [så också: Olof, Mikael, Julius m.fl.], Kjell : Kjelle [så också: John, Sven m.fl.], Manfred : Manne, Lars : Lasse [så också: Karl, Hans m.fl.], Nils : Nisse [så också: Frans, Rolf, Ulf, Alf], Robert : Robban

Konsonant(grupp)en efter den betonade vokalen i det hypokoristiska namnet kan också på andra sätt skilja sig från motsvarande konsonant(grupp) i det underliggande namnet:

Bengt : Benke [även: Benga], Bertil : Berra [även: Bebben], Kurt : Kurre [även: Kurta], Henrik : Henke, Per : Pelle, Ture : Tusse, Stig : Stickan [även: Stigge, Stigga], Sven : Svente [så också: Jon : Jonte], John : Jompa [så också: Thomas : Tompa], Bo : Bosse

Hypokoristiska namn bildas också med suffixet *-is*, vanligen med utgångspunkt i efternamn:

Lövgren : Lövis, Eklund : Ekis

b) Kvinnliga smeknamn bildas på ett mer varierat sätt än de manliga. Ofta är det suffixet (eller suffixkombinationen) *-(s)a(n)*, som läggs till ett enstavigt namn eller till första stavelsen i ett flerstavigt.

Gun : Gunsan, Birgitta : Biggan, Margareta : Maggan

Kvinnliga smeknamn bildas också med andra suffix, t.ex. *-i*:

Ann-Kristin, Ann-Katrin, Annika : Anki, Susanne : Sussi, Katarina : Katti

Härutöver förekommer en rad andra metoder att bilda feminina smeknamn, t.ex. genom sammandragning av förnamnet (*Margareta* : *Meta*), slopande av förnamnets början (*Birgitta* : *Gittan*) etc.

De hypokoristiska bildningarna är i första hand talspråkliga. Vissa äldre hypokoristiska namn har emellertid förlorat sin vardagliga karaktär och övergått till att bli officiella dopnamn: *Olle* (jfr: *Olof*), *Ulla* (jfr: *Ulrika*), *Kajsa* (jfr: *Karin*), *Majsan* (jfr: *Maria*), *Gullan* (jfr: *Gunborg*) m.fl.[4]

3. Många officiella förnamn kan ses som avledningar. I första hand gäller detta kvinnonamn på *-a* som motsvarar mansnamn utan detta *-a* eller med *-e* i stället för *-a*.

Ulrika : Ulrik, Fredrika : Fredrik, Martina : Martin, Tora : Tor, Gustava : Gustav,
Bengta : Bengt, Inga : Inge, Ebba : Ebbe, Helga : Helge, Tora : Tore, Göta : Göte

Också *-e* i de manliga förnamnen som ingår i dessa par kan ses som ett avledningssuffix. Vidare kan obetonat *-a* ses som ett feminint avledningssuffix i alla kvinnonamn och obetonat *-e* som ett maskulint avledningssuffix i alla mansnamn, eftersom dessa ordslut så tydligt fördelar sig efter kön:[5]

Aina, Anna, Maria, Birgitta, Frida, Margareta, Stina
Arne, Rune, Lage, Agne, Ture, Börje, Tage, Malte, Sune, Folke

Andra tänkbara avledningssuffix är t.ex. *-vard* (*Sig-vard*, *Ed-vard*), *-illa* (*Gun-illa*, *Pern-illa*, *Cam-illa*).

4. Många ortnamn är mer eller mindre tydliga avledningar. Ett avledningssuffix *-(i)en* är t.ex. möjligt att urskilja i lands- och regionnamn (jfr dock § 10: 2c).

Bulgar-ien [jfr: bulgar, bulgar-isk]
Pol-en [jfr: pol-ack, pol-sk]

Vidare är flera vanliga slutled i ortnamn obetonade och erinrar därigenom om suffix. Ofta framstår namnen som avledda av substantiv.

Berg-a, Sand-a, Toft-a [jfr: berg, sand, toft]
Sten-inge, Get-inge [jfr: sten, get]

Etymologiskt sett kan suffixen ha annat ursprung (*-a* t.ex. som böjningssuffix).

[1] Också andra namntyper kan vara mer eller mindre tydliga avledningar, t.ex. företagsnamnen *Tel-ia*, *Bil-ia*.

[2] Namnet *Pettersson* har vid sidan av accent 2 ofta accent 1 (jfr: [1]*Petter*). Regionalt uttalas *son*-namn med enstavig stam med accent 2: *Jansson* [[2]jɑːnsɔn].

[3] I finlandssvenska förekommer kortstaviga hypokoristiska avledningar av en annan typ än i sverigesvenskan, t.ex. *Leif* : ['lɛfːa], *Fredrik* : ['fredːa], *Sten* : ['steːna].

[4] Inlånade hypokoristiska bildningar av typen *Tommy*, *Sammy* uppfattas vanligen som ordinära förnamn i svenskan.

[5] Mansnamn på *-a* är sällsynta. Exempel: *Ola*, *Gösta*. Däremot förekommer enstaka nordiska kvinnonamn på *-e*, t.ex. *Signe*, *Tove*, *Åse*, och inlånade på (vanligtvis) stumt slut-*e*, t.ex. *Alice*, *Elsie*, *Irene*, *Louise*.

§ 8. Sammansatta egennamn: olika strukturer. Tre slags sammansatta egennamn kan urskiljas efter vilka slags led som ingår.

a) Både för- och efterled är egennamn. Sammansättningen skrivs normalt med bindestreck mellan leden, varvid också det andra ledet får stor bokstav.[1]

Sven-Erik, Anna-Lisa, Hyltén-Cavallius, Holstein-Gottorp, Upplands-Bro, Hitler-Tyskland, Atlas Copco

De flesta sammansättningar av denna typ har ordgruppsbetoning, dvs. huvudbetoning på sista ledet och svag betoning på första:

Sven-ˈErik, Hyltén-Caˈvallius, Holstein-ˈGottorp, Atlas ˈCopco

Undantag: De flesta feminina förnamn (§ 9) samt vissa andra namn där sammansättningen har tydligt determinativ betydelse har ordinär sammansättningsbetoning:

²Anna-ˌLisa, ¹Stockholms-ˌPelle, ²Hitlerˌtyskland [men: Upplands-ˈBro]

b) Efterledet är egennamn men förledet av annan ordklass (adjektiv, adverb eller substantiv). Då förekommer skrivning både med bindestreck och stor bokstav för andra ledet (vanligast för öknamn o.d.) och sammanskrivning (vanligast för territorialnamn o.d.). Sammansättningen har ordinär sammansättningsbetoning, dvs. huvudbetoning på första ledet och stark bibetoning på sista.

²Stor-ˌSven, ²Storˌsven, ²Nord-ˌNorge, ²Nordˌnorge

Svält-Feldt, Saxofon-Kalle, Rit-Ola

Västsahara, Sydatlanten, Storstockholm, Tsarryssland, ett 1800-talsfinland som …

c) Efterledet är av annan ordklass (vanligen substantiv). Normalt används sammanskrivning (som i ordinära sammansättningar).[2] De flesta sådana sammansättningar har ordinär sammansättningsbetoning, dvs. de behandlas som sammansatta substantiv.

²Guldˌlock, ²Malmˌström, ²Ekˌsjö, ²Plåtmanufakˌtur

Rätt många sammansatta ortnamn har dock huvudbetoning på sista ledet, dvs. ett slags ordgruppsbetoning (§ 9):

Göteˈborg, Marieˈstad

Andra sammansatta ortnamn har huvudbetoning på första ledet men accent 1 och optionell försvagning av betoning och kvantitet i andra ledet (§ 9):

¹Småland, ¹Karlstad

[1] Vissa namnbärare föredrar att skriva sina namn som ordinära sammansättningar: *Svenerik*, *Annalisa*.

[2] Många kommersiella namn har dock bindestreck och stor bokstav på sista ledet, särskilt om förledet är ett egennamn, t.ex. *Mälar-Rör*, *Joma-Tryck*. Därutöver förekommer oregelbundna skriftbilder, t.ex. stor bokstav utan bindestreck, t.ex. *MånadsJournalen*, och särskrivning, t.ex. *Mälar Rör*.

§ 9. Sammansatta egennamn: strukturer typiska för olika slags namnbärare. Alla typer av namnbärare kan ha sammansatta egennamn.

1. Sammansatta förnamn kan bildas produktivt genom sammansättning av två mansnamn respektive två kvinnonamn (jfr § 8: a).

a) Maskulina förnamn har normalt enstavigt förled: *Karl*, *Sven*, *Nils*, *Per*, *Lars*, *Jan*. Efterledet är normalt tvåstavigt: *Erik*, *Olof*, *Gustav*, *Bertil* m.fl. Sammansättningen har vanligen huvudbetoningen på sista ledet. Därvid får detta regionalt ofta accent 1 även om ordet som självständigt har accent 2.

Karl-[1]Gustav, Sven-[1]Erik, Per-[1]Olof, Lars-[1]Johan

Marginellt används också reguljär sammansättningsprosodi:

[2]Karl-ˌGustav, [2]Sven-ˌErik

b) Feminina förnamn har i de flesta fall sammansättningsbetoning. Såväl försom efterled kan vara antingen en- eller tvåstaviga. Vanliga som förled är: *Anna*, *Inga*, *Britt*, *Marie*. Vanliga som efterled är: *Karin*, *Lisa*, *Louise*, *Marie*, *Britt*.

[2]Ing-Maˌrie, [2]Anna-ˌKarin, Ma[2]rie-Louˌise, [2]Anna-ˌLisa
[1]Maj-Britt [eller: [2]Maj-ˌBritt], [1]Gun-Britt [eller: [2]Gun-ˌBritt]

Utöver (a) och (b) kan vissa existerande förnamn ses som sammansättningar, eftersom de innehåller ett identifierbart substantiv som efterled (jfr § 8: c). De uttalas ofta med stark bibetoning på sista ledet, och vissa av dem, särskilt de med flerstavigt förled, har accent 2.[1]

[1]Torˌbjörn, [1]Gunˌborg; [2]Ingeˌborg, [2]Lilleˌmor

2. Öknamn eller smeknamn bildas ofta genom sammansättning, där andra ledet är ett egennamn (jfr § 8: b).[2] De har normalt accent 2.

[2]Stor-ˌSven, [2]Lill-ˌBabs, [2]Västgöta-ˌPelle, [2]Svält-ˌFeldt

3. De flesta efternamn är sammansatta. Vissa efterled, mest substantiv ur natursfären (jfr § 8: c), är särskilt vanliga, t.ex.:

-berg, -blad, -blom, -dal, -fors, -gren, -gård, -holm, -hult, -kvist, -löv, -man, -rot, -skog, -strand, -ström, -vall

Vanliga förled (mest substantiv ur natursfären) är:

Al-, Berg-, Björk-, Blom-, Bäck-, Dal-, Ek-, Fors-, Hag-, Hall-, Holm-, Karl-, Kron-, Käll-, Lind-, Lund-, Malm-, Strand-, Val-, Vall-

Dessa namn har vanligen accent 2, utom de med efterledet *-man* som (utom regionalt) har accent 1:

[1]Bergman, [1]Hultman, [1]Lagman

Regionalt förekommer det att också efternamn med annat enstavigt förled får accent 1, särskilt om efterleden är *-berg* eller *-gren*:

[1]Strindberg, [1]Lindgren [vid sidan av: [2]Strind|berg, [2]Lind|gren]

I nordsvenska förekommer accent 1 också i sammansättningar med andra efterled:

[1]Nordström, [1]Lundblad, [1]Forslund

Utöver den nämnda typen förekommer efternamn som är sammansatta av två efternamn (eller mindre ofta av ett förnamn och ett efternamn). Dessa har ordgruppsbetoning (jfr § 8: a).

Hyltén-Cavallius, Säve-Söderbergh, Hjelm-Wallén, William-Olsson

4. Många, kanske flertalet, ortnamn är sammansatta. Efterledet är vanligen ett substantiv (jfr § 8: c).[3] De sammansatta ortnamnen har olika prosodi. Ordinär sammansättningsbetoning används i många namn, särskilt när förledet och/eller efterledet är flerstavigt.

[2]Grön|köping, [2]Bark|åkra, [2]Ek|sjö, [2]Fågel|vik, [2]Ankars|rum

I vissa fall har efterledet närmast suffixkaraktär och ordet får accent 1. Så i namn på *-land* men också i en del andra ortnamn med enstavigt för- och efterled.

[1]Jämtland, [1]Västmanland, [1]Tyskland
[1]Karlstad, [1]Visby, [1]Eslöv [men: [2]Färje|stad, [2]Lycke|by, [2]Skummes|löv]

Vissa efterled får ofta namnets huvudbetoning, t.ex. *-borg*, *-bro*, *-hamn*, *-holm*, *-lund*, *-stad*, *-vik*:

Göte'borg, Karls'borg, Helsing'borg [men också: [1]Älvsborg eller [2]Älvsborg, [1]Ålborg, [2]Svarteborg]
Öre'bro, Alster'bro [men: [2]Nybro eller [1]Nybro m.fl.]
Oskars'hamn, Kristine'hamn [men: [2]Karls|hamn]
Ängel'holm, Katrine'holm, Djurs'holm [men: [2]Stock|holm eller [1]Stockholm]
Marianne'lund, Karls'lund
Marie'stad [men: [1]Karlstad]
Örnskölds'vik, Påskalla'vik [men: [2]Väster|vik]

Utöver den nämnda typen förekommer sammansatta ortnamn med egennamn (ortnamn) som efterled. Om förledet är av annan ordklass har sådana ortnamn ordinär sammansättningsbetoning (§ 8: b).

[2]Västsa|hara, [2]Nord|norge, [2]Vit|ryssland

Om också förledet är ett ortnamn har sammansättningen normalt ordgruppsbetoning:

$_0$Dala-[2]Järna, $_0$Skanör-[2]Falsterbo, $_0$Holstein-[1]Gottorp, $_0$Upplands-[1]Bro

5. Övriga sammansatta egennamn följer normalt huvudreglerna för sammansatta egennamns betoning (§ 8), dvs. de har antingen ordgruppsbetoning med huvudbetoning på det sista ordet som ingår i egennamnet eller sammansättningsbe-

toning med huvudbetoning på det första ledet i egennamnet och stark bibetoning på det andra:

Saab-[1]Scania, Cibol-E[2]gretta, Alfa La[1]val
[2]Plåtmanufak,tur, [2]Invandrar,verket, [2]Månadsjour,nalen

[1] I namn som *Torbjörn*, *Styrbjörn* kan efterledet alternativt (och etymologiskt korrekt) ses som namnet *Björn*. Dessa namn sammanskrivs dock nästan alltid, kan ha svag betoning på sista ledet och följer inte reglerna för maskulina sammansättningar av två förnamn enligt (a) ovan (flerstavigt efterled, ordgruppsbetoning).

[2] Syntaktiskt behandlas också *tryckfelsnisse* som ett egennamn, trots att det inte alltid stavas med stor begynnelsebokstav: *Nu har tryckfelsnisse varit framme igen.*

[3] Vissa efterled, t.ex. *-ryd*, *-måla*, uppfattas närmast som substantiv fastän de eljest inte är levande i (standard)språket: *Markaryd*, *Eriksmåla*.

§ 10. Lexikaliserade böjningsformer av substantiv. Många egennamn är historiskt sett lexikaliserade substantiv i bestämd form, de flesta i singularis men vissa i pluralis.

Eftersom egennamnet semantiskt erinrar starkt om substantiv i bestämd form (§ 2) är ofta gränsen oklar mellan å ena sidan ett ordinärt substantiv i bestämd form och å andra sidan ett egennamn som uppstått genom att ett substantiv i bestämd form har lexikaliserats som egennamn: *Börshuset*, *Snickarn* (som tillnamn), *Jorden* (om Tellus), *Frihetstiden*, *Läderlappen*, *Stålmannen*.

1. Egennamnskaraktären är särskilt tydlig om följande omständigheter är förhanden:

a) Substantivets beskrivning passar inte på namnbäraren (längre): *Börshuset* är inte ett börshus längre, *Snickarn* är ingen snickare etc.

b) Genus och numerus är andra än motsvarande substantivs: *Härjedalen är vackert. Dalarna är också vackert.*

c) Uttrycket används (med stor bokstav) på kartor och andra skriftliga dokument parallellt med andra uttryck som entydigt är egennamn.[1]

2. Följande namntyper har ofta en form som kan uppfattas som lexikaliserad bestämd form:

a) Smeknamn eller öknamn på personer eller motsvarande när egennamnets stam är homonym med ett individuativt substantiv: *Bagarn*, *Lillen*, *Råttan*. (Jämför också hypokoristiska namn på *-en*, *(s)an*: *Bebben*, *Bengan*, *Stickan*, *Gittan*, *Majsan*, § 7.)

b) Namn på svenska floder, särskilt om stammen eller efterledet i denna är ett hyperonymt substantiv: *Lagan*, *Klarälven*, *Emån*. Också en del utländska: *Tibern*, *Themsen*, *Nilen*, *Amazonfloden*. Annars obestämd form: *Elbe*, *Rhen*, *Seine*, *Ebro*, *Volga*; också vissa svenska: *Helge å*, *Rönne å* m.fl.

c) Vissa territorialnamn: *Norden*, *Främre Orienten*, *Mellanöstern*. Man kan också uppfatta namnen på *-(i)en* som lexikaliserade bestämda former (även om suffixet

här har ett annat etymologiskt ursprung, jfr § 7: 4): *Skandinavien*, *Indien*, *Italien*, *Egypten*. Så även territorialnamn på *-iet* [[1]i:ɔt]: *Turkiet*, *Lombardiet*, *Mongoliet*.

d) Namn på nordiska insjöar och hav, särskilt om stammen eller efterledet i denna är ett hyperonymt substantiv: *Storsjön*, *Vättern*, *Sommen*, *Bottenviken*, *Kvarken*, *Östersjön*, *Nordsjön*. Också icke-nordiska sjöar och hav med svenska eller försvenskade namn: *Atlanten*, *Stilla oceanen*, *Engelska kanalen*, *Norra ishavet*, *Svarta havet*, *Medelhavet*. Undantagsvis obestämd form: *Kattegatt*, *Skagerack*, *Stora Bält*, *Öresund*.

e) Vissa namn på bergskedjor, stjärnbilder och ögrupper. Namnen har plural form och kollektiv flertalsbetydelse:[2] *Alperna*, *Karpaterna*, *Kordiljärerna*, *Pyrenéerna*, *Anderna*; *Sjustjärnorna*, *Plejaderna*; *Antillerna*, *Hebriderna*, *Azorerna*, *Färöarna*. Dessa ord är också från syntaktisk synpunkt plurala (§ 16).

f) Också många andra nordiska geografiska namn som är etymologiskt genomskinliga och vars efterled kan antas beskriva eller klassificera referenten: *Östgötaslätten* (men: *Söderslätt*), *Notviken*, *Ryssberget* (men: *Omberg*), *Tomtabacken*, *Åreskutan*, *Trollhättan*, *Östlandet*.

g) Namn på institutioner, byggnader, organisationer, firmor o.d. när efterledet eller huvudordet i den lexikaliserade ordgruppen är ett hyperonymt substantiv: *Invandrarverket*, *Vinterpalatset*, *Stora teatern*, *Svenska språknämnden*, *Nordiska museet*, *Europeiska unionen*. Också: *Louvren*, *Pratern*. Undantag: *Nationalmuseum*. Med genitivisk bestämning tar huvudordet ingen bestämd slutartikel: *Sveriges riksdag*, *Göta hovrätt*, *Statens invandrarverk*.

Lexikaliserad plural form har förutom de under (5) exempelvis följande namn som dock från syntaktisk synpunkt är singulara (§ 16): *Åsarna*, *Majorna*, *Dalarna*, *Nederländerna*, *Förenta staterna*, *Förenta nationerna*, *Tuilerierna*, *Filippinerna* (betraktade som en nation), *Färöarna* (betraktade som en nation).

[1] En typisk användning för egennamn är som komplement vid *heta*, *kallas* (§ 19): *Han kallas Snickarn*. *Den här platsen heter Notviken*. Också ord av annan ordklass kan visserligen användas på detta sätt, men då används ordet bara metaspråkligt (om sitt uttryck), inte om sitt innehåll eller om någon referent: – *Vad heter den här färgen? – Den heter "karmosinröd"*. – *Vad kallas det när man gör så här? – Det kallas "skandera"*.

[2] Plural form och kollektiv plural betydelse har också enstaka andra namn, t.ex. *Propyléerna*, *Tropikerna*, *Katakomberna* (de två sista dock med svag egennamnsstatus).

§ 11. Ordgrupp. En ordgrupp kan utgöra ett egennamn för olika slags referenter.

Förnamn: Tyska Lasse, Heliga Birgitta, Lasse i Gatan, Karl XII [utläst: Karl den tolfte]

Efternamn: Andersson i Rasjön, Lindkvist på verkstan

Ortnamn: Skånes Fagerhult, Lilla Edet, Lule älv, Göta kanal

Övriga: Statens Järnvägar, Dagens Nyheter, Kalmar läns slakterier, Svenska Dagbladet, Kooperativa förbundet, Förenta nationerna, Norstedt & söner, Pettersson och Katz, Persson & Co.

Sådana ordgrupper har normalt strukturen av nominalfraser. I och med att de används som egennamn uppfattas de som lexikaliserade. I likhet med andra lexikaliserade ordgrupper har de ordgruppsbetoning, dvs. sista ordet har frasens huvudbetoning och övriga betoningar är reducerade.[1]

Språkvårdare rekommenderar att hela egennamnets begynnelsebokstav skrivs stor samt därutöver att endast ingående egennamn får stor bokstav. Se § 17.

Titlar på böcker, dikter, tavlor etc. är egennamn, men de kan formuleras lika fritt som andra rubriker (Icke satsf. men. § 32: a), alltså också med andra strukturer än nominalfraser (prepositionsfraser, adjektivfraser, satser etc.). Sådana titlar uppfattas inte automatiskt som lexikaliserade: de behåller ofta både sin beskrivande betydelse och sin prosodi, dvs. de har ofta ingen ordgruppsbetoning.

Han ringde till ett antikvariat för att få tag i ett ex. av Tegnérs *Om genus i svenskan*.

[1] Ordgruppsbetoning förekommer också i åtskilliga sammansatta egennamn (§ 8). Manliga förnamn har sålunda normalt ordgruppsbetoning vare sig de skrivs med bindestreck (som en sammansättning) eller som två ord (som en ordgrupp):

Stavning: Karl-Gustav, Karl Gustav
Ordgruppsbetoning: [kɑlˌ²gɵsːtɑv], [kɑlˌ¹gɵsːtɑv]

Ordgruppsbetoning har vidare kombinationen förnamn + efternamn och kombinationen gatunamn + grundtal. Dessa har dock så stor produktivitet att de här inte uppfattas som lexikaliserade egennamn utan som syntaktiska konstruktioner av två egennamn respektive av egennamn plus bestämning (§ 20):

Per Svensson, Axel Lundgren
Storgatan 12, Helgonabacken 14

§ 12. Initialord. I stället för beskrivande ordgrupper och sammansättningar som namn på institutioner, organisationer, företag o.d. bildas ofta initialord av begynnelsebokstäverna i de (betydelse)ord som ingår i ordgruppen eller i det sammansatta ordet.

TCO [²teːseuː], [tɛseˈuː] [= Tjänstemännens centralorganisation]
AIK [²ɑːikoː] [= Allmänna idrottsklubben]
LKAB [ɛlko²ɑːbeː], [ɛlkoɑˈbeː] [= Luossavaara-Kirunavaara aktiebolag]
SJ [²ɛsːjiː] [= Statens järnvägar]
EU [²eːʉː] [= Europeiska unionen]

Stavning och uttal av initialorden är i regel som för de substantiviska initialorden (Subst. § 28).[1] De ingående ordens initialer kan återges med stor bokstav i initialordet, även om de i det underliggande egennamnet inte har stor begynnelsebokstav.

Ibland utläses initialordet ungefär som ett reguljärt stavat ord. Då fördunklas ofta dess ursprung, och det kan uppfattas som ett rotmorfem (§ 6).

Asea [a²seːa]
SAS [sasː] [också: [²ɛsːɑˌɛsː]]
Unesco [ʉˈnɛsːku]

PUB [pəbː]
GAIS, Gais [gajːs]
SAAB, Saab [sɑːb]

Mindre vanligt är det att initialernas namn återges med fonetisk stavning. Också i det fallet kan ursprunget fördunklas.

Esselte [ˈɛsːɛlˌteː] [av: SLT = Sveriges Litografiska Tryckerier]
Kåge [ˈkoːˌgeː, ˈkoːgə] [av: K.-G. = Karl-Gustav]

[1] Ord med fyra eller flera initialer kan ha sammansättningsbetoning på tredje bokstavsnamnet eller ordgruppsbetoning på sista:

LKAB [ɛlkoˈɑːˌbeː], [ɛlkoɑˈbeː], SAOB [ɛsɑˈuːˌbeː], [ɛsɑuˈbeː]

Morfologisk funktion § 13–14

§ 13. Egennamn som avledningsstam. Egennamn fungerar som stam i suffixavledda substantiv, egennamn, adjektiv och enstaka verb (§ 7, Subst. § 19–21, Adj. § 27–29, Vb § 16).[1] Egennamnet skrivs då i allmänhet med liten bokstav (om det inte är ett initialord som eljest skrivs med stora bokstäver eller om avledningen själv är ett egennamn).

stockholmare, TCO-are, närking, rotaryan, thatcherism
Kurta, Svenne, Gunsan
strindbergsk, parisisk, kantiansk, epamässig
blomkvista, finlandisera

Som avledningsstam fogas egennamnet i flertalet fall oförändrat till avledningssuffixet. De stamförändringar som förekommer är delvis desamma som för substantivstammar (Subst. § 30).

a) Stam på obetonad vokal + *l*, *n*, *r* mister den obetonade vokalen framför obetonat avledningssuffix som börjar på vokal:

Norrbotten : norrbottnisk, Pommern: pomrare [om bortfallet av -*n* se (c) nedan]

b) Stam på obetonad vokal mister normalt denna framför suffixet:

Närke: närking, Blekinge: blekingsk, Afrika: afrikan, Angola: angolan, Kina: kines, Tanzania: tanzanier

c) Obetonade slutstavelser som utgår från eller tolkas som utgående från substantivets böjningssuffix (§ 10) faller normalt framför suffixet:

Norden: nordist, Alperna: alpin, Australien: australier

d) Också andra obetonade slutstavelser (eventuellt uppfattade som suffix) kan falla framför avledningssuffixet:

Læstadius: læstadian
Aristoteles: aristotelisk
Dionysos: dionysisk
Persien: perser

e) Stammar på *-land* får omljud och bortfall av *-d* före *-ing* samt i tal ofta även framför *-ska*:

Värmland: värmlänning
Island: isländska
Holland: holländare

f) Före suffixet *-isk* läggs betoningen på stammens sista stavelse, oberoende av egennamnets betoning som självständigt ord (Adj. § 28: b):

[2]Satan: sa[1]tanisk
Ari[2]stoteles: aristo[1]telisk

g) Före hypokoristiska suffix förändras personnamn på olika sätt, se vidare § 7:

Lars: Lasse
Per: Pelle
Olof: Olle
Gun: Gunsan

Också egennamn som har struktur av ordgrupp (§ 11) förekommer som avledningsstammar och bildar ordgruppsavledningar:

dessa *de la Gardieska* familjeegendomar

Likaså kombinationer av för- och efternamn (§ 20):

de *Kurt Olssonska* försöken till lustigheter

[1] Prefixavledningar med egennamn som stam förekommer bara undantagsvis: *Super-Mac, Ur-Havamal.*

§ 14. Egennamn som förled i sammansättning. Egennamn används som förled i sammansättning dels med egennamn som efterled (§ 8), dels med substantiv samt i mindre omfattning adjektiv och particip som efterled:

Sven-Erik, Anna-Lisa, Skanör-Falsterbo

Zorntavla, Wallenbergaffären, Irlandsavtalet, en Göta kanal-resa
Moskvatrogen, Karl XII-lik
USA-allierad, Sverigefrälst

Egennamnet behåller ofta sin stora begynnelsebokstav, även om inte sammansättningen själv är ett egennamn, se § 17. Om betydelserelationen mellan förled och efterled se Subst. § 27, Adj. § 36, Pcp § 16, 34.

Vid sammansättning med egennamn som förled läggs egennamnet vanligen

oförändrat till efterledet. Stamslutande kort vokal kvarstår t.ex. normalt: *Palmekommissionen*, *Grännabåten* (jämför vid många substantiv: *stolp-skott*, *lamp-fot*, Subst. § 33).[1] Sammansatta förled tar normalt bindesuffixet *-s-* (jfr Subst. § 34): *Swedenborgsgatan*, *Oskarshamnsföretaget*. Efter andra förled förekommer bindesuffix mest i starkt lexikaliserade sammansättningar: *Svenshög*, *Staffansvisan* (jämför eljest *Östlingprogrammet* med *lärlingsprogrammet* eller *Håkandagen* med *samverkansformer*, Subst. § 34).[2]

Den allmänna tendensen att särskriva sammansättningar (Subst. § 38) torde vara starkare än eljest när förledet är ett egennamn. Särskrivning förekommer särskilt när varumärken eller liknande utgör förled.

årets SAAB bilar, en VOLVO lastbil, ett Yamaha piano

Språkvårdare rekommenderar sammanskrivning (eventuellt med bindestreck) också i dessa fall.

[1] I namn som *Ann-Marie*, *Ing-Marie* har ett stamslutande *-a* fallit om förstaledet anses vara *Anna* respektive *Inga* (§ 9: 1b).

[2] Bruket av bindesuffix kan variera regionalt, t.ex. *Tegnérsgatan* i Göteborg men *Tegnérgatan* i Stockholm.

Grammatiska egenskaper § 15–16

§ 15. Genus. Ett egennamn har liksom substantiv (Subst. § 40) ett grammatiskt genus, utrum eller neutrum. Egennamnen får sitt genus huvudsakligen beroende på följande faktorer: betydelsen, hyperonymens genus, sista morfemets genus. I det första fallet väljs genus utifrån en grundläggande egenskap hos namnbäraren, som t.ex. när namn på animata referenter nästan alltid har genus utrum (den duktiga *Ulla*) eller när namn på världsdelar, nationer, städer har genus neutrum (det vidsträckta *Kina*, det vackra *Härjedalen*). Hyperonymbaserat genus utgår från det psykologiskt mest närliggande hyperonyma substantivet som används för att beteckna referenter av namnbärarens typ. Således är namn på bilar utrala (en ny *Saab*) och namn på hav neutrala (det fiskrika *Kattegatt*) medan namn på båtar vanligtvis är utrala som substantivet *båt* men också kan ha genus neutrum som substantivet *fartyg* ({den/det} välkända *Titanic*). Det morfologiskt baserade genus föreligger när egennamnets morfologiska form har influerat genus. Förutsättningarna föreligger när egennamnet eller dess sista led kan identifieras med eller liknar ett substantiv, särskilt om substantivet har bestämd form.

den intressanta *Gobiöknen* [jfr: det vidsträckta *Sahara*], den hotade *Östersjön* [jfr: det hotade *Kattegatt*], det moderata *Svenska Dagbladet* [jfr: den nedlagda *Stockholmstidningen*], det gåtfulla *Torne träsk* [jfr: den nyckfulla *Vättern*]

Ofta pekar mer än en av principerna på samma genus, och det kan vara svårt att veta vilken av dem som ligger till grund för genusvalet. När principerna är i kon-

flikt med varandra förekommer inte sällan vacklan i språkbrukarnas genusval och olika språkbrukare kan ha olika preferenser.

Genus hos egennamnet styr genusböjning av attribut inom nominalfrasen samt kontrollerar genusböjning av sådana predikativ som kongruerar med nominalfrasen (Nomfraser § 39, Predv § 14: c). Genus avgör vidare (utom för animata referenter) valet mellan de anaforiska pronomenformerna *den* : *det* (Pron. § 38). Däremot har egennamn normalt inte någon speciesböjning (§ 21), och egennamn som innehåller ett bestämdhetssuffix (eller något som historiskt är ett sådant suffix) kan ha annat genus än det suffixet anger, t.ex. *Härjedalen* : *det*, *Det eviga* : *den*.

Namn på vanliga typer av namnbärare fördelar sig enligt följande:[1]

a) Personer och djur är utrum:

Camilla Nilsson var nöjd med sina båda åk […] (S)
Bertil är uppfödd i Gamla stan och har åkt sparkstötting på Västerlånggatan. (S)
Smokey Star [en häst] är oerhört jämn och säker. (S)

b) Himlakroppar är utrum (vanligtvis):

{*Pluto/Saturnus*} verkar väldigt avlägsen.
Men: *Orions* bälte verkade väldigt {avlägset/?avlägsen}.

c) Kontinenter, världsdelar, landområden, berg, öar är neutrum (vanligtvis):

Asien är stort.
Sahara är ödsligt. Det ödsliga *Sahara*.
{*Kebnekaise/Kinnekulle*} är vackert i september.
{*Ven/Tjörn/Hanö*} är populärt som turistmål. Det populära {*Ven/Tjörn/Hanö*}.
Antarktis är visserligen jättelikt […] (S)
Men: {*Gobiöknen/Emådalen/Poslätten*} är grundligt utforskad. {*Västra Hästholmen/Blå jungfrun*} är vacker nu på morgonen.

d) Länder, landskap, städer, stadsdelar och andra bebyggda orter är neutrum (även när egennamnet har lexikaliserad bestämd form i utrum):

{*Blekinge/Härjedalen/Dalarna*} är inte särskilt tättbefolkat. Det inte särskilt tättbefolkade {*Blekinge/Härjedalen/Dalarna*}.
{*Örebro/Färjestaden/Åsarna*} verkar vara planerat för flera invånare än det har nu. Det progressiva {*Örebro/Färjestaden/Åsarna*}.
Änggården har varit färdigbyggt länge.
Sverige är i praktiken redan klart för VM-final i bandy […] (S)
USA är dock inte ensamt i jakten in mot materiens innersta. (S)
[…] eftersom *Syrien* är nära allierat med Sovjet […] (S)
Filippinerna är djupt skuldsatt […] (S)
Beirut är fullt av rykten om förestående anfall […] (S)
Detta *Troparjova* [en förstad] är bland det bästa som finns i det nya *Moskva*. (S)
Vi hoppas att *Solvalla* är smittfritt och öppet för hästar utifrån den 28 […] (S)

e) Insjöar, vattendrag är utrum:

{*Ladoga/Vättern/Hornavan*} är djup.
{*Rhen/Ätran/Volga*} är viktig som vattenreserv.
[…] när hovrådet vände sig om kunde han se ut över den isbelagda *Mälaren* […] (R)

Men: {*Torne träsk/Stora Lulevatten*} är rätt djupt. [när hyperonymt efterled är neutrum]

f) Hav är neutrum:

{*Kattegatt/Skagerack*} är inte längre så fiskrikt som förr.
Det är nog längesedan någon vågade bada i det oljiga *Öresund* […] (R)
Därute blänkte det blåa *Medelhavet* […] (R)

Men: [De] såg ut över den isgrå *Östersjön*. (R)

g) Gator är utrum:

{*Champs-Élysées/Storgatan/Avenyn*} är lång.

Men: *Ströget* är obligatoriskt som utflyktsmål för alla som åker till Köpenhamn.

h) Byggnader (= hus), torg är neutrum:

{*Kreml/Place de la Concorde/Norrmalmstorg*} är berömt.
Du måste besöka det vackra *Notre-Dame*. [även: *den vackra Notre-Dame* med association till genus hos *kyrka*]
[…] Jacob Magnus Sprengtporten hade visserligen med ett sextiotal drabanter erövrat det sovande *Sveaborg* […] (R)
[…] i trakterna kring det mångbesjungna *Place Pigalle* råder fortfarande djungelns lag. (R)

Men: {*Petersplatsen/Peterskyrkan*} är berömd. [*Bastiljen*, *Louvren*, *Pratern* uppfattas dock vanligen som neutra.]

i) Myndigheter, organisationer, kulturella institutioner, företag är neutrum (vanligtvis, om inte egennamnet har ett beskrivande utralt huvudled):[2]

{*Nato/Efta/Saco/Kommunens väl*} har förklarat sig berett att ändra på beslutet.
{*Invandrarverket/Folkpartiet/Utrikesdepartementet/Statens järnvägar*} är redan underrättat.
{*Palladium/La Scala/Röda kvarn*} är utsålt i kväll.
{*Volvo/Draco/Fermenta*} har förklarat sig berett att övergå till en mindre miljöfarlig teknik.
Yggdrasil [en förening] är bl.a. engagerat i att rädda Hanstaskogen […] (S)
United är hemmastarkt vilket topplag som Stoke och Portsmouth fått känna på. (S)
BK Slitz är unikt, det är Sveriges första fristående rena ungdomsklubb för tjejer utan stöd av moderklubb eller dylikt. (S)

Men: {*Landsorganisationen/Arbetsmarknadsstyrelsen/Europeiska unionen*} har förklarat sig beredd att gå in i nya förhandlingar.

{*Stadsteatern/Kungliga operan*} är beredd att ge extraföreställningar.
Svenska Fläktfabriken är intresserad av ett ökat engagemang i landet.
Svenska kyrkan är däremot konstituerad av Guds förekommande nåd och Gustav Vasa (1527). (S)

Initialord tenderar att vara neutrum också när det underliggande namnet är utralt eller pluralt:

LO [jfr: Landsorganisationen] är splittrat i frågan.
KV [jfr: Kursverksamheten] verkade intresserat av att ta över undervisningen.
AIK [jfr: Allmänna idrottsklubben] är berett att dra tillbaka ansökan.
Man ville framför allt ha ett effektivt *FN* [jfr: Förenta nationerna].
Det nya *SJ* [jfr: Statens järnvägar] skulle helst gå med vinst.
Men: *SPK* är dock över lag kritisk mot de regleringar som studerats. (S)

j) Andliga produkter är utrum:

{*Hemsöborna/Det nya riket*} är skriven av Strindberg.
"*Den öde ön*" [en bok] är komponerad på samma sätt som "Vinddrivna" […] (S)
Dexter påstår att "*Kring midnatt*" [en film] är uppbyggd som en bebopballad […] (S)
Jag tycker inte "*Bamse*" är tråkig. (S)
Enligt vedertaget språkbruk […] är förstås *Patrioten* [en tidskrift] rasistisk. (S)
Men "*Glada änkan*" är komponerad för en fulltalig orkester. (S)
"*Boingo*" [en musikskiva] är bländande ambitiös […] (S)

Om egennamnet är ett singulart substantiv vilket lexikaliserats i bestämd form som egennamn styr substantivet genus inuti nominalfrasen:[3]

{det/*den} välredigerade {*Aftonbladet/Svenska Dagbladet/Hufvudstadsbladet*} [jfr: {den/*det/*de} välredigerade {*Dagens Nyheter/Göteborgs-Posten*}]

Predikativet är vid sådana egennamn utrum eller neutrum:

{*Aftonbladet/Svenska Dagbladet/Hufvudstadsbladet*} anses tråkig(t). Jfr: Dagens Nyheter anses {tråkig/*tråkigt/*tråkiga}.

k) Varumärken som är neutrum när de används om företaget (jfr ovan (i)), är vanligtvis utrum när de genom substantivering används om enstaka produkter (jfr § 4: 2b):

Gunnar hörde inte på, han småsvor åt en röd *Saab*. (R)
De blågula flaggorna utanför Väsby centrum fladdrar i februariblåsten när den svarta *Volvon* stannar framför Vilundaskolan. (S)
Hon såg *Cocacolan* färdas vidare ut i varuhuset […] (R)
Jag går in på systemet och köper mig en *Johnny Walker*. (R)

[1] Av de egennamnsliknande substantivtyper som nämns i § 3 not 3 är högtidsnamn och månadsnamn utrum medan namn på år är neutrum:

{*Advent/Allhelgona*} är ofta mörk och kall. Vi hade en lugn och skön *allhelgona* på vårt lantställe.
Januari var kall i år. Vi hade en kall *januari*.
1987 var ovanligt regnigt. Vi hade ett regnigt *1987*.

[2] Namn på organisationer etc. uppfattas ofta som att de betecknar kollektiv (av styrande, av medlemmar, av aktiva etc.). Därför sätts särskilt i ledigt språk predikativet vid dessa ord ofta i pluralis (Predv § 13: 2a), vilket då samtidigt fritar den talande från att välja genus.

Volvo har förklarat sig beredda att komma till mötet.
KV verkade mycket intresserade.
Vi har inget emot att *AIK* är stora favoriter i kväll […] (S)
Reebok är kanske mest kända i Sverige för sin tillverkning av idrottsskor. (S)

Namn på ungdomsmusikgrupper uppfattas oftast som plurala:

Ebba Grön var stora i början på 80-talet.
Fläsket brinner blev populära när Anders låg i Uppsala.

[3] I talspråk kan substantiv vilka lexikaliserats i bestämd form som egennamn, när de används om enstaka exemplar, behandlas som ordinära substantiv med avseende på genus- och numerusböjning (jfr § 4 not 3):

Kan jag få ett {*Aftonblad/Svenska Dagblad/Hufvudstadsblad*}! [vanligen: … en *Aftonbladet* … etc.]
Kan jag få en {*Express/Månadsjournal*} och en ask Läkerol! [vanligen: … en *Expressen* … etc.]

§ 16. Numerus. Egennamnet har normalt entalsbetydelse, även när det har ett lexikaliserat pluralsuffix: *Dalarna*, *Åsarna*, *Majorna*, *Nederländerna*, *Förenta staterna*, *Förenta nationerna*, *Tuilerierna*.

Det socialdemokratiskt dominerade *Åsarna* röstade som det alltid har gjort.
Nederländerna är känt för sina tulpaner.

Namn på bergskedjor, ögrupper och vissa stjärnbilder har plural form och kollektiv flertalsbetydelse (§ 10: 2e). Också syntaktiskt behandlas de som pluraler.

Hebriderna verkar lämpliga som mål för nästa exkursion: ingen av oss har ju sett dem.
Pyrenéerna är inte längre vulkaniska, säger han.

Vacklan råder när en ögrupp också är en nation:

Filippinerna är fast beslutet att inte ge vika. [tonvikt på nationen]
Filippinerna är otroligt vackra. Jag såg dem för ett halvår sedan. [tonvikt på ögruppen]

Ortografi § 17–18

§ 17. Stor begynnelsebokstav. Egennamn stavas med stor begynnelsebokstav:

Gustav, Sverige, Volvo, Svalorna

I de fall då gränsen mellan egennamn och substantiv är oklar, vacklar också bruket av stor och liten begynnelsebokstav:[1]

Länsstyrelsen/länsstyrelsen, Utrikesdepartementet/utrikesdepartementet, Bibeln/bibeln

Också när egennamnet är substantiverat (§ 4) bibehålls i allmänhet stor begynnelsebokstav:

en äkta *Lagercrantz*, en gammal *Simenon*

Endast när varumärkesnamn används om de enskilda produkterna (och då också ofta böjs i species och numerus) används ofta liten begynnelsebokstav, särskilt i de böjda formerna:[2]

Han köpte en {*Saab/saab*}.
Han fick inte köra {*Saaben/saaben*}.
De två {*Saabarna/saabarna*} leder nu rallyt.
Vill du ge mig lite av {*Valpolicellan/valpolicellan*}?
[…] jag är en *mercedes* trodde *fiaten*. (R)
[…] en *mirabelle* eller ett glas rom gick på tjugofem-tretti öre. (R)
Men långt innan dess hade Anjas mamma krossat en *magnecyl* i het mjölk med mycket socker i. (R)

När egennamnet består av mer eller mindre än ett grafiskt ord gäller följande:

1. Egennamnet består av flera särskrivna ord. Normalt skrivs bara första ordet med stor begynnelsebokstav.

Om genus i svenskan, Fläsket brinner, Lunds universitet, Förenta staterna, Norra ishavet

I vissa fall skrivs också de följande orden med stor begynnelsebokstav. Detta gäller framför allt:

a) om de senare orden också är egennamn:

Mindre Asien, Smålands Burseryd, Gamla Latin

b) i sammansättningar som fått sin skriftliga konventionella form i äldre tid:

Svenska Akademien, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet

c) i nyare namn som följer angloamerikanska mönster:

Livets Ord, Centralens Restaurang, Fria Proteatern

d) för att visa hur namnet förkortas till initialord:

Statens Järnvägar [förkortat: SJ], Individuell Människohjälp [förkortat: IM]

I vissa kommuner skrivs flerordiga gatunamn med stor bokstav på alla de ingående orden: *Olof Palmes Plats*, *Hedenstiernas Gata*.

Språkvårdare rekommenderar för flerordsnamnen att första ordet får stor begynnelsebokstav samt att därutöver endast eventuella ingående egennamn får stor bokstav. Bruket av stor bokstav också i flerordsnamnens övriga ord förefaller dock öka. Det är vanligt att andra språkbrukare följer bruket hos de närmast berörda (företagets ledning, gruppens eller organisationens medlemmar etc.).

2. Egennamnet är efterled i en sammansättning. Stor bokstav bibehålls om efterledet avskiljs med bindestreck, annars inte.

Karl-Erik, Stockholms-Pelle, Hyltén-Cavallius, Schleswig-Holstein, Väst-Sahara, Tsar-Ryssland, Syd-Finland

Men: Västsahara, Tsarryssland, Sydfinland

3. Egennamnet är förled i sammansättning som inte själv är ett egennamn. Bruket vacklar. Ju tillfälligare bildningen är, desto naturligare är det att utmärka egennamnet med stor begynnelsebokstav.

Zorntavla/?zorntavla, Göteborgsmaffian/göteborgsmaffian,
Moskvatrogen/moskvatrogen, ?Napoleonbakelse/napoleonbakelse

4. Egennamnet utgör stammen i en avledning. Normalt bibehålls inte den stora bokstaven annat än när egennamnet är ett initialord som i självständig användning skrivs med stora bokstäver och som avskiljs från suffixet med bindestreck:

swedenborgare, kalmarit, thatcherism
stockholmsk, kantiansk
finlandisera, wallraffa

Men: AIK-are, TCO-are

Om egennamnet består av flera ord bibehålls de stora bokstäverna i avledningen:

de stora *de la Gardieska* egendomarna
de nya *Kurt Olssonska* försöken att vara rolig

I tillfälliga avledningar kan egennamnet behålla sin stora begynnelsebokstav:

[…] att den *Antonssonska* propositionen om landstingsvalda länsstyrelser kan träda i kraft redan denna valperiod. (S)
Statsrådet Carl Lidbom talade också om den *Eckerbergska* utredningen […] (S)

Men även: Han förväntade sig att den *eckerbergska* utredningen […] kan presenteras i vår […] (S)
Ett exempel på *henrikssonsk* nitälskan. (S)

[1] I äldre religiöst språk betraktas *Fadern*, *Sonen*, *Den helige ande* (*Anden*) som egennamn och ges därför stor begynnelsebokstav.

Beteckningar på kyrkliga helger, månader, veckodagar har inte stor begynnelsebokstav och är närmast att betrakta som substantiv (§ 3 not 3): *fastan*, *påsk*, *pingst*, *trefaldighet*, *allhelgona*,

advent, jul, nyår (men *Jungfru Marie bebådelsedag, Kristi himmelsfärdsdag*); *januari, februari, mars* etc.; *måndag, tisdag, onsdag* etc.

[2] När varumärket kan användas om produkter av samma slag men av annat märke har egennamnskaraktären försvunnit och liten bokstav används:

Klara tog en *albyl*. [Huvudvärkstabletten kan ha varit av märket Magnecyl.]
Hon kör sin *vespa* alldeles för fort.

Också i andra fall kan substantiveringen vara så långt gången att liten begynnelsebokstav är naturlig:

Han spelade {*allan/?Allan*} hela tiden.
Hon stod och trätte med en {*lapplisa/?Lapplisa*}.
Där fanns också amatörseglande *svensöner* sida vid sida med mera namnkunniga båtproffs […] (S)

Måttsenheter uppkallade efter personer skrivs med liten bokstav: *ångström, newton, hertz*.

§ 18. Avvikande ortografi. Egennamn, särskilt personnamn, har ofta en ortografi som avviker från den som gäller för resten av ordförrådet. Eftersom många personer bär samma namn, kan det vara praktiskt att stava namnet annorlunda än de andra bärarna av samma namn. Det finns också en tradition för prydnadsstavning av namn. Många personnamn får också en avvikande stavning eftersom de har inlånats från främmande språk. Utländska namn på platser, institutioner etc. bibehålls oförändrat stavade i svensk text, om inte namnet av hävd har en svensk form med svenskt uttal (*Köpenhamn*, jämför danska *København*).

Den distinktiva och ornamentiva stavningen bygger på äldre ortografi och på intryck från främmande språks ortografi. Några sådana inslag i svenska egennamns stavning:

a) *c* för [s] framför främre vokal och för [k] eljest: *Cecilia, Cigén*; *Oscar, Carolina, Carl, Carlén, Collbring, Cronholm*
b) *qu, qv* för [kv]: *Sandquist, Qvarnström*
c) *ch* för [k]: *Christer, Christian, Christina, Zacharias*
d) *h* utan motsvarighet i uttalet särskilt efter *t, d* samt efter tecken för lång vokal: *Thomas, Theodor, Thulin, Thornberg, Westroth*; *Dhejne, Dhunér, Bladh, Flodh*; *Ahl, Dahl, Kyhle*
e) *w* för [v]: *Wilhelm, Wiktor, Siw, Westroth, Widegren, Wall, Säw, Löwenborg*
f) *f* för [v] efter vokal eller [l], [r]: *Staaf, Hoflund, Elfström*
g) *fv* för [v] efter vokal eller [r], [l] framför vokal: *Arfvid, Hofvander, Alfvegren*
h) *z* för [s] i början av ord framför vokal: *Zacharias, Zetterström, Zillén*
i) dubblering av tecken för lång vokal: *Flood, Eek, Staaf*
j) *e* för kort [ɛ]: *Westroth, Hjelmqvist, Hellström, Beckman*
k) *i* i stället för *j* efter konsonanttecken: *Diurman, Siöström, Kiellander*
l) stumt *e*: *Anne, Marie, Caroline, Alice, Claes*

Syntaktisk funktion § 19–20

§ 19. Huvudord i nominalfras. Egennamn fungerar som huvudord i nominalfras. Det icke-substantiverade egennamnets bestämningar är vanligen definita och icke-restriktiva.

den timide Anders, kära Stina, stackars Per, det underbara Härjedalen, det muslimska Iran

Om egennamnet är substantiverat (§ 4) tar det bestämningar som ett vanligt substantiv:

alla dessa underbara Saabar med automatväxel
de Birgittor som är födda i augusti
Vi brukar umgås med *den gamle Eklund*. *Den unge Eklund* har jag nästan aldrig träffat.
– *Vilken Lena* menar du? – *Min syster Lena*, förstås.

Egennamnet kan vidare ta restriktiva attribut som anger en aspekt eller en del av den helhet som egennamnet anger (Nomfraser § 95; jfr också § 4: 4):

Den tidens Spanien var en mångkulturell stat.
Vi skulle vilja ha ett hus i *södra Italien*.
Han intresserade sig särskilt för *den unge Linné*.
Ett sådant Härjedalen skulle jag vilja uppleva.

När attributet är en väderstrecksbeteckning föregås det inte av bestämd artikel (Pron. § 225):

Vi bor i {Ø/*det} *norra Sverige*. Jfr: Vi bor i (den) norra delen.

Flerordsnamn med framförställt adjektivattribut i bestämd form tar ej bestämd artikel:

Lilla Malma, Röda kvarn, Gamla Uppsala, Stilla havet, Stora Bält, Västra Torsås

När personnamnet är huvudord i en nominalfras som fungerar som vokativfras, kan det som attribut ta ett adjektiv i bestämd form utan bestämd artikel (Icke satsf. men. § 18):

Käre Pelle, nu måste du ge dig i väg.
Han har inte varit här, *lilla Anna*.

Nominalfras med egennamn som huvudord har referentiell betydelse utom som komplement efter *heta* (Predv § 21) och i liknande kontext där egennamnet bara representerar sin egen uttryckssida:

Hon heter *Ilva*.
Vi kallade henne *Ilva*.
Ilva kom att bli hennes riktiga namn.
Vi döpte henne till *Ilva*.

Om nominalfrasens struktur, betydelse och funktion se vidare kapitel 14 Nominalfraser.

§ 20. I konstruktion med egennamn och titel m.m. Ett egennamn som nominalfras kan ingå i en högre nominalfras som fungerar ungefär som ett ensamt namn.

1. Förnamn kan konstrueras med efternamn och därigenom bilda en konstruktion som syntaktiskt har samma distribution som ett ensamt namn och som har ordgruppsaccent:

Per Andersson har varit här.
Vi anställer alltså *Axel Lindblom*.

Vid presentation kan dock både för- och efternamn betonas: ˈ*Per* ˈ*Andersson*. I kombinationen förnamn + efternamn är det oklart om något av namnen skall ses som huvudord och i så fall vilket.

2. Personnamn kan stå som fast apposition till ett titelsubstantiv och bilda en egennamnsliknande fras (Nomfraser § 73). Också andra typer av egennamn kan konstrueras på liknande sätt.

a) Titelsubstantiv i obestämd form + namn:

herr (Per) Svensson, fru (Signe) Blomkvist[1]
professor (Sture) Lundén, urmakare (Svante) Lundgren, kapten (Alf) Berggren
division Engelbrecht, operation Nattuggla, år 1968

b) Titelsubstantiv i bestämd form + namn:[2]

adjunkten Persson, drängen Alfred, hembiträdet Stina
familjen Svensson, gubben Svensson, syskonen Svensson, herrarna Svensson och Berglund, de två fruarna Johansson, makarna Andersson[3]
tidningen Vi, motorfärjan Öresund, luftskeppet Hindenburg

Närmast till denna typ ansluter sig gatuadresser:

Kyrkogatan 15, Stora Esplanaden 32

3. Personnamn kan bilda en egennamnsliknande fras eller ett lexikaliserat ordgruppsnamn tillsammans med en följande bestämning (Nomfraser § 72, 73):

Karl den tolfte, August den starke, Karl den store, Pippin den lille, Johannes döparen
Birger jarl, Mickel räv, Mårten gås
Sten Sture den äldre, Eriksson junior

Liksom ett ensamt namn kan konstruktioner av ovanstående typer substantiveras (§ 4): *Han är en riktig* {*Karl Nilsson/pastor Jansson*}.

[1] Konstruktionen {*herr/fru/fröken*} + efternamn som omtal eller tilltal används inte så ofta längre men var vanlig så länge titeltilltal gällde (Pron. § 27, Icke satsf. men. § 13). Arkaiseran-

de förekommer också *herr* + förnamn om stormän under medeltid och reformationstid: *herr Sten*, *herr Karl*.

[2] Regionalt förekommer det att levande varelsers egennamn konstrueras med 3 pers. personligt pronomen med samma funktion som ensamt namn: *han Brunte*, *hon Sara*. Jämför den allmänt talspråkliga typen *han Svensson* (Nomfraser § 72: c), som anger aktualisering.

[3] Konstruktionen {*flickorna/pojkarna*} *Svensson* innebär inte bara att flickorna respektive pojkarna har gemensamt efternamn utan också att de är varandras syskon. På motsvarande vis måste *makarna Andersson* vara varandras makar.

Böjning § 21–23

§ 21. Ingen species- eller numerusböjning. Egennamn har till skillnad från substantiven ingen species- och numerusböjning.[1] Om egennamnet har substantiverats, kan det i en del fall böjas i species och numerus, se § 4. I de fall då substantivets bestämdhets- och pluralsuffix uppträder i egennamnet är böjningen en lexikaliserad del av egennamnets stam (§ 10). Däremot tar egennamnet genitivsuffix på samma sätt som substantivet, dvs. suffixet fogas egentligen till nominalfrasens sista ord.

[1] I äldre språkbruk och ännu i vissa regionala varianter kan personnamn sättas i bestämd form för att ange närliggande identifikationsram: *Var håller Rasken hus? Är lilla Månsen sömnig, kanske?*

§ 22. Genitiv: böjning. Genitivsuffixet är *-s*:[1]

Ullas artikel, Larssons böcker, Karos mat, Stockholms omgivningar, Det evigas versmått, Volvos värde, Franska revolutionens betydelse

Suffixet assimileras med stammen om denna slutar på [s] (jfr Subst. § 76). I skrift slutar då stammen i de flesta fall på någon av bokstäverna *s*, *x*, *z*, och suffixet lämnas då obetecknat eller företräds av apostrof, det sista framför allt om stammen är ett personnamn:

{Anders(’)/Marx(’)/Biskop Giertz(’)} böcker

Även då de nämnda bokstäverna är stumma lämnas suffixet obetecknat eller företräds av apostrof:

Dumas(’) romaner, {Delacroix(’)/Velásquez(’)} målningar

Å andra sidan betecknas genitivsuffixet med *-s* i skrift om stammen slutar på tecken för vokal, även om vokaltecknet är stumt och suffixet i tal är assimilerat med stamslutande [s]:

Louises bok [lu'i:s'b̥u:k], Alices syster, Laplaces resultat

Genitivsuffixet assimileras med omedelbart föregående retroflex konsonant i de typer av sverigesvenskt talspråk där retroflexa konsonanter förekommer samt leder till avtoning av omedelbart föregående obstruent (jfr Subst. § 76):[2]

Gunnars [ˈɡɵnːaʂ] böcker
Bror Hjorts [juʈːʂ] målningar
Lunds [lɵnːɖs̥] universitet

I lexikaliserad ordgrupp av namnkaraktär används inget genitivsuffix vid ett ortnamn som slutar på vokal:

Boda glasbruk, Berga örlogsstation, Uppsala domkyrka
Jfr: Bodas befolkning, Bergas basnäringar, Uppsalas många industrier; Pukebergs glasbruk, Stockholms örlogsstation, Lunds domkyrka, Flygts pumpar

Så också vid *Kalmar*, *Gibraltar* samt optionellt i de fall då ortnamnet slutar på vokal framför en sådan konsonant som ofta slopas i tal:[3]

Kalmar hamn, Gibraltar sund
Karlstad(s) läroverk, Halmstad(s) hamn

[1] Genitivböjning övertagen från äldre eller främmande språk föreligger stelnad i uttryck som:

Falu gruva, Trollhätte kanal, Göta älv

Berzelii [till: Berzelius] park, Bacchi [till: Bacchus] tempel, Kristi [till: Kristus] himmelsfärdsdag, Pauli [till: Paulus] brev, Nationalmusei [till: Nationalmuseum] vänner, Jungfru Marie [till: Maria] bebådelsedag, Elie [till: Elias] himmelsfärd, Mose [till: Moses] lag, Jesu [till: Jesus] liv

[2] *Gud* som egennamn (om den kristne guden) heter i genitiv *Guds* med uttalet [ɡɵtːs, ɡɵɖ̥ːs].

[3] Trots språkvårdares rekommendationer verkar bruket av egennamn utan *-s* bli vanligare som framförställt attribut i namnliknande ordförbindelser. Detta gäller t.ex. ortnamn som slutar på obetonad vokal + *-r*:

Landvetter(s) flygplats, Landvetter(s) missionsförening [dock: Almars färjeställe]

I kommersiell text märks likaså en tendens att undvika användning av varumärken i genitiv. Mönstret *Boda glasbruk* förefaller alltså vara på frammarsch också när förstaledet är ett namn med annan struktur eller annan referent än ort.

Shell specialoljor, Edet kräpp, Bahco fläktar, Volvo lastvagnar

Också i finlandssvenska: *Replot kommun, Lappfjärd kyrka.*

§ 23. Genitiv: funktion och betydelse. Egennamnet böjs i genitiv när det står sist i en nominalfras med någon av följande funktioner:[1]

a) Possessivattribut (jfr Subst. § 77):

Eriks hus, *Volvos* tillgångar, det enade *Tysklands* ansvar, kungen av *Preussens* ansikte

Som possessivattribut kan särskilt ortnamn ange predikativ relation till den högre nominalfrasens huvudord (Nomfraser § 12: f):

{*Stockholms/Sundsvalls/Kalmar*} stad

b) I vissa fall som bundet predikativ (jfr Subst. § 77):

Den här båten är *Lindgrens*.

c) Vid några få prepositioner (jfr Subst. § 77, Prepfraser § 3):

för *Lindgrens* skull, på *Lindgrens* vägnar

d) I nominal funktion som primärt satsled för att ange personens familj och liknande (kollektiviserande genitiv):

Jag har varit hos *Anderssons*.

Kollektiviserande genitiv förekommer också vid personbetecknande substantiv (Subst. § 77, *överstens*) men är särskilt vanlig vid familjenamn och förnamn:

Gå till *Svenssons* med din klocka.
Hos *Annas* vet de alltid vad man ska tycka.
Vi ska på middag till {*Erik Lundgrens/kamrer Olssons*}.
Berggrens behöver däremot inte bekymra sig över vägbullret. (S)
De har naturligtvis inte så gott om det *Anderssons* […] (R)

Genitivuttryck av denna typ har kollektiv flertalsbetydelse. De refererar antingen till familj eller till firma.[2] Kollektiviserande genitiver av egennamn tar plurala predikativ.

Svenssons är alltid hyggliga.
Svenssons, vilka alltid har varit så hjälpsamma, tänker tyvärr flytta.

Också attributiva bestämningar är plurala:

Alla Svenssons ska komma på festen.
De där Svenssons är rätt besvärliga.

Adjektivattribut undviks dock av de flesta språkbrukare:

?*De hyggliga Lindgrens* hjälpte oss med flyttningen.
?*De unga Bergs* känner jag inte men de gamla är jag bekant med sedan många år.

I firmabeteckningar som *Bonniers*, *Åhléns*, *Norstedts* är genitivformen lexikaliserad.

Huvudstället för behandlingen av den genitiviska nominalfrasens syntax och semantik är i denna grammatik kapitel 14 Nominalfraser (§ 9–16, 50, 79, 81, 82, 84).

[1] När egennamnet inte utgör nominalfrasens huvudord finns det dock rätt starka restriktioner på möjligheten att böja det i genitiv och därigenom på att använda nominalfrasen i funktionen i fråga. Å andra sidan kan ett egennamn som utgör nominalfrasens huvudord i vissa fall böjas i genitiv utan att stå sist i nominalfrasen. Se vidare Nomfraser § 79.

?flickorna från *Tysklands* ryggsäckar
Den här uppgiften är *Johans*, som dock inte visat sig överdrivet intresserad.

[2] *Svenssons* betecknar en familj med det gemensamma namnet Svensson eller en familj som en vanligen manlig person vid namn Svensson kan kalla sin familj (och som då inkluderar honom själv) eller en firma som Svensson äger eller har ägt. Den normala befintlighetsprepositionen vid nominalfras i kollektiviserande genitiv är *hos*. Någon gång kan den kollektiviserande genitiven avse byggnaden som namnbäraren äger eller där han bor eller har sin rörelse: *Åhléns ligger precis intill Stadsparken. Hon parkerade bilen utanför Svenssons*.

4 ADJEKTIV

1 Översikt.

Betydelse 2–24

2 Predikationsbasen. 3 Centrala egenskapstyper. 4 Aktionsart. 5 Stabila och temporära egenskaper. 6 Karakteriserande och klassificerande funktion. 7 Primärt klassificerande adjektiv. 8 Sekundärt klassificerande adjektiv. 9 Graderbarhet. 10 Relativ och absolut betydelse. 11 Antonymer. 12 Funktionsmodifiering: *allvarliga spekulanter*. 13 Modal betydelse: *en förment spanjor*.

Semantisk valens 14–24

14 Adjektivets aktanter. Översikt. 15 Specifik aktant. 16 Adjektiv vilkas predikationsbas är den aktant som upplever något. 17 Adjektiv där komplementet anger den aktant som upplever något. 18 Adjektiv där komplementet anger den aktant som har nytta eller skada av något. 19 Adjektiv med två aktanter av vilka den ena kännetecknar den andra. 20 Reciproka aktanter. 21 Adjektiv där komplementet anger aktion. 22 Adjektiv vilkas predikationsbas är en aktion. 23 Agensföreställningar vid adjektiv. 24 Metonymi.

Struktur 25–33

25 Översikt. 26 Rotmorfemets fonetiska struktur. 27 Det suffixavledda adjektivets betydelse. 28 De adjektivbildande suffixens fonetiska egenskaper. 29 Produktiva adjektivbildande suffix. 30 Ordgruppsavledning. 31 Det prefixavledda adjektivets betydelse. 32 De adjektivbildande prefixens fonetiska egenskaper. 33 Sammansatta adjektiv.

Morfologisk funktion 34–36

34 Översikt. 35 Adjektiv som avledningsstam. 36 Adjektiv som första sammansättningsled.

Syntaktisk funktion 37–40

37 Huvudord i adjektivfras. 38 Adjektiv som bara står predikativt. 39 Adjektiv som inte står predikativt. 40 Adjektiv som inte står adverbiellt.

Böjning 41–69

41 Böjning och böjningsformernas betydelse. Översikt.

Adjektivens komparation 42–51

42 Komparationsformerna.

Komparationsböjningens allomorfi 43–45: 43 Första deklinationen: *-are, -ast*. 44 Andra deklinationen: *-re, -st*. 45 Suffixkomparation gentemot perifrastisk komparation.

Komparationens funktion och betydelse 46–51: 46 Komparationsformernas betydelse. 47 Komparativ vid inklusiv jämförelse. 48 Komparativ i klassificerande funktion. 49 Absolut komparativ. 50 Absolut superlativ. 51 Komparationsformernas syntaktiska distribution och funktion.

Adjektivens kongruensböjning 52–68

52 Översikt.

Kongruensböjningens suffix och deras varianter 53–58: 53 Böjningssuffixet *-a* och dess varianter. 54 Stamvariation framför böjningssuffixen *-a* och *-e*. 55 Böjningssuffixet *-t* och dess varianter. 56 Adjektiv utan obestämd form neutrum singularis. 57 Oböjliga adjektiv. 58 Tonaccenten.

Kongruensböjningens funktion 59–68: 59 Grammatisk numeruskongruens. 60 Kongruensoberoende numerusböjning. 61 Semantisk numeruskongruens. 62 Positivens speciesböjning. 63 Superlativens speciesböjning. 64 Grammatisk genuskongruens. 65 Kongruensoberoende genusböjning. 66 Semantisk genuskongruens. 67 Obestämd form neutrum singularis i icke kongruensböjd predikativ. 68 Maskulinböjning.

Adjektivens kasusböjning 69

69 Genitiv.

Avgränsning mot andra ordklasser 70–73

70 Adjektiv gentemot substantiv. 71 Adjektiv gentemot pronomen. 72 Adjektiv gentemot particip. 73 Adjektiv gentemot adverb.

§ 1. Översikt. Adjektivet anger en stabil eller tillfällig egenskap hos en referent, predikationsbasen. Egenskapen kan ibland innebära en relation till en eller flera andra referenter. Predikationsbasen är i typfallet konkret (levande varelse, föremål eller material) men kan också vara abstrakt (aktion, relation, tid, annan egenskap etc.).

Det typiska adjektivet har två slags böjning: kongruensböjning (t.ex. *klok*, *klokt*, *kloka*, *kloke*) och komparationsböjning (t.ex. *klok*, *klokare*, *klokast*) Det typiska regelbundna adjektivet har därmed sju eller åtta former:

Positiv, obestämd form utrum singularis:	klok	lång
Positiv, obestämd form neutrum singularis:	klokt	långt
Positiv, pluralis eller bestämd form:	kloka	långa
Positiv, bestämd form maskulinum sing.:	kloke	långe
Komparativ:	klokare	längre
Superlativ, obestämd form:	klokast	längst
Superlativ, bestämd form:	klokaste	längsta
Superlativ, bestämd form maskulinum sing.:		längste

Dessutom kasusböjs de olika formerna i genitiv (t.ex. *klokas*, *långas*) när adjektivet står sist i en nominalfras.

Kongruensböjningen visar normalt att adjektivet kongruerar i fråga om species, numerus och genus med huvudordet i den nominalfras som betecknar adjektivets predikationsbas. Komparation kan i stället för med suffix ske med bestämningarna *mer*(*a*) och *mest*, t.ex. *mer*(*a*) *klok* i stället för *klokare*, *mest klok* i stället för *klokast*. De komparationsformer som har särskilt suffix, respektive de komparationsfraser som bildas med bestämning, komparativ och superlativ, anger att predikationsbasen har den angivna egenskapen i högre grad än någon (annan) i en given mängd.

Adjektivet fungerar som huvudord i adjektivfrasen och utgör oftast adjektivfrasens enda ord. Adjektivfrasen står som attribut i nominalfras (t.ex. *ett klokt barn*), som predikativ (t.ex. *barnet var klokt*) eller som adverbial (t.ex. *barnet svarade klokt*). Adjektivfrasen kan i vissa fall också fungera som huvudled i nominalfras utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord (t.ex. *de verkligt kloka*).

De flesta adjektiv betecknar stabila egenskaper, dvs. egenskaper med normalt lång varaktighet, t.ex. *stor*, *mjuk*, *argsint*. Även de som betecknar temporära egenskaper, t.ex. *arg*, har oavgränsad aktionsart, dvs. de väcker inte föreställningen om någon naturlig slutpunkt i tiden.

I dagstidningsprosa från 1960-talet utgör adjektiven och de adjektiviska participen (Pcp § 6) cirka 8 % av de löpande orden och cirka 10 % av de olika orden.

Betydelse § 2–24

§ 2. Predikationsbasen. Ett adjektiv beskriver, dvs. anger en egenskap hos, sin predikationsbas. Predikationsbasen anges med

a) den nominalfras där adjektivet (med eventuella bestämningar) är attribut (adjektivet är då huvudord i en attributiv adjektivfras), t.ex. nominalfrasen *en sorgsen lärare*, där *sorgsen* är adjektivattribut, nominalfrasen *en säck full med pengar*, där *full med pengar* är predikativt attribut[1]

b) det nominala led (nominalfras, infinitivfras eller nominal bisats) som kontrollerar adjektivets kongruensböjning när adjektivet är huvudord i en predikativ adjektivfras, t.ex. subjektet i förhållande till subjektspredikativet (*Fastern är sorgsen. Sorgsen stod fastern på kajen. Att åka skridskor är roligt.*) eller objektet i förhållande till objektspredikativet (*Detta gjorde fastern mycket sorgsen.*) eller ett satsled som anger predikationsbasen för en infinitivfras och därmed också bestämmer kongruensböjningen av ett predikativ i infinitivfrasen (*Jag bad fastrarna att inte vara så sorgsna.*)

c) den sats, verbfras, adjektivfras, participfras eller adverbfras som bestäms av en adverbiell adjektivfras där adjektivet (med *t*-suffix) är huvudord. I t.ex. satsen *Fastern kommer sannolikt* är *sannolikt* satsadverbial och *fastern kommer* betecknar dess predikationsbas. I verbfraser som *suckade sorgset*, adjektivfraser som *sorgset mild* eller adverbfraser som *ofattbart fort* är *sorgset* respektive *ofattbart* sättsadverbial, och *suckade*, *mild* respektive *fort* betecknar dess predikationsbas.

[1] En icke-elliptisk nominalfras där adjektivfras ingår kan sakna substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord. Då uppfattas gärna adjektivfrasen själv som huvudled i den nominalfras som betecknar predikationsbasen, t.ex. *en bekant*, *det röda*, *unga och gamla*.

§ 3. Centrala egenskapstyper. Ett litet antal egenskapstyper kan betraktas som de centrala för adjektiven. Många av adjektiven som anger dessa egenskapstyper består av enkla rotmorfem (jfr § 25), och svenskans vanligaste adjektiv hör dit. Egenskapstyperna är (a) dimension och form, t.ex. *stor*, *liten*, *lång*, *kort*, *bred*, *smal*, *tjock*, *tunn*, *rund*, *rak*, (b) ålder, t.ex. *ung*, *ny*, *gammal*, (c) färg, t.ex. *svart*, *vit*, *röd*, *gul*, *grön*, *blå*, (d) annan fysisk egenskap, t.ex. *hård*, *mjuk*, *tung*, *lätt*, *söt*, *sur*, *salt*, *besk*, *varm*, *kall*, (e) hastighet, t.ex. *snabb*, *långsam*, (f) värde, t.ex. *god*, *fin*, *dålig*, *dyr*, *billig*, och (g) sinnelag, t.ex. *snäll*, *elak*, *grym*, *ettrig*, *livlig*, *vital*, *artig*. Som centrala egenskapstyper kan också räknas (h) sinnesstämning, som till skillnad från de föregående är en temporär egenskap, t.ex. *glad*, *ledsen*, *arg*, *pigg*, och (i) läge, som till skillnad från de föregående är en relationell egenskap, t.ex. *nära*, *avlägsen*, *inre*.

Det typiska adjektivet anger en egenskap som primärt förekommer hos konkreta referenter (levande varelser, föremål eller material) men som, mer eller mindre metonymiskt eller metaforiskt, också kan kännetecknа abstrakta referenter. Adjektivet *stor* anger t.ex. en fysisk egenskap hos konkreta referenter, t.ex. *en stor tioåring*, *en stor hund*, *en stor sten*, *ett stort hus*, *stora byxor*, men används också om t.ex. händelser (*ett stort framsteg*), relationer (*en stor likhet*), mått (*ett stort antal*) och egenskaper (*stor generositet*). Vissa adjektiv beskriver dock i stället i första hand abstrakta referenter, t.ex. sakförhållanden: *möjlig*, *sannolik*, *oviss*, *nödvändig*. Om adjektivets semantiska valens se vidare § 14–24.

Den egenskap som adjektivet anger kan vara antingen ett manifest tillstånd eller ett potentiellt tillstånd:

Du kan väl se att han är *arg*. [manifest tillstånd]
Du vet väl att han är *argsint*. [potentiellt tillstånd]

Till de manifesta tillstånden hör t.ex. fysiska egenskaper, som t.ex. *tung*, *röd*, och relationer till andra referenter, som t.ex. *lik*, *samtidig*, *avlägsen*. Potentiella tillstånd är ofta funktionella egenskaper, dvs. egenskaper som innebär att predikationsbasen är benägen att bete sig på ett visst sätt eller är lämplig eller möjlig att utsättas för en viss aktion, t.ex. *skvalleraktig*, *tillgänglig*, *praktisk*, *ätbar*, *följsam*.

Om temporära och stabila egenskaper se § 5. Om karakteriserande och klassificerande adjektiv se § 6–7. Om graderbara egenskaper se § 9–11. Om funktionsmodifierande adjektiv se § 12. Om adjektiv med modal betydelse se § 13.

ANM. Om en egenskap skall uppfattas som en benägenhet eller ett konstant tillstånd är ofta en filosofisk fråga. Många egenskaper uppfattas nog i vardagsspråket som konstanta tillstånd fastän de mycket väl kunde ses som benägenheter: en *röd* bil är röd om det är ljust nog för att färgen skall framträda, en *dålig* väg är dålig om man färdas på den, en *mjuk* boll är mjuk om man klämmer på den, en *snabb* hjort är snabb om den springer.

§ 4. Aktionsart. Det typiska adjektivet anger en stabil eller temporär egenskap och väcker inte någon föreställning om någon naturlig slutpunkt i tiden, dvs. adjektivet har normalt oavgränsad aktionsart (Aktionsarter § 3). Till skillnad från perfektparticipen väcker de flesta adjektiv inte heller någon föreställning om att tillståndet en gång har inträtt, dvs. om en föregående förändring. Bara enstaka adjektiv, t.ex. *färdig*, *klar*, väcker en sådan föreställning.

§ 5. Stabila och temporära egenskaper. De flesta adjektiv anger stabila egenskaper, dvs. egenskaper med normalt lång varaktighet, ofta lika lång som predikationsbasens egen existens. Adjektiv som betecknar dimension, form, ålder, färg, annan fysisk egenskap, hastighet och värde (jfr § 3) anger vanligen stabila egenskaper, liksom primärt klassificerande adjektiv (jfr § 7). Adjektiv kan också ange temporära egenskaper, dvs. egenskaper med normalt kort varaktighet. Adjektiv som betecknar psykisk egenskap kan fördelas på stabila, som betecknar sinnelag eller läggning, t.ex. *argsint*, och temporära, som betecknar sinnesstämning, t.ex. *arg*.

En stabil psykisk egenskap innebär vanligen att predikationsbasen är benägen att vara sådan som adjektivet anger. Mot ett stabilt adjektiv för sinnelag eller läggning svarar ofta ett temporärt adjektiv för den sinnesstämning som sinnelaget manifesterar sig i. En person som har den stabila egenskapen *argsint* har t.ex. en benägenhet till den temporära egenskapen *arg*. Det förekommer att ett adjektiv för sinnelag är en ordgruppsavledning med ett sinnesstämningsadjektiv som förstaled: *argsint* : *arg*, *gladlynt* : *glad*.[1]

Adjektiv vilkas grundläggande funktion är att ange en temporär egenskap kan sekundärt ange stabil egenskap, när de är attribut till ett substantiv i ett predikativ om substantivet anger en stabil egenskap hos predikationsbasen:

Han är en *sjuk* människa.
Stina är en *glad* person.

När lexikalt temporära adjektiv har bestämningen *av* + reflexivt pronomen anger adjektivfrasen som helhet stabil egenskap:

Jag är {*arg/glad*} av mig.

Skillnaden mellan stabila och temporära adjektiv återspeglas i olika möjligheter att förekomma tillsammans med andra ord:

a) Stabila adjektiv kan som predikativ kombineras med tidsadverbialet *numera*, medan de inte gärna kombineras med tidsadverbial som *ofta*:

Han är numera {*argsint/*arg/arg* av sig}.
Han är ofta {*arg/?argsint*}.
Han är numera {*?glad*/en *glad* person}.

b) I lexikaliserade konstruktioner med verb som *stå*, *sitta*, *ligga* (dvs. verb som själva anger temporära tillstånd) förekommer nästan bara temporära adjektiv:

Hon ligger {*sjuk/*sjuklig*}.
Han sitter och är {*arg/?argsint*} där borta i hörnet.

c) Konstruktion av typen *dum som jag är/var* måste med ett temporärt adjektiv vanligen ha samma tempus som den överordnade satsen, medan motsvarande konstruktion med stabilt adjektiv om en nu levande predikationsbas oftast har presens i den överordnade satsen:

Arg som jag {var/*är} smällde jag igen dörren framför näsan på henne.
Arg av mig som jag är smällde jag igen dörren framför näsan på henne.

[1] De flesta adjektiv för sinnesstämning kan dock sekundärt vara stabila och beteckna sinnelag. *Pigg* torde t.ex. primärt beteckna en sinnesstämning (*Vad du blev pigg när du hörde det*) men kan också beteckna sinnelag (*Jag har ovanligt pigga studenter i år*). Omvänt kan de flesta adjektiv för sinnelag sekundärt vara temporära, men då betecknar de snarast ett beteende som är karakteristiskt för en som har detta sinnelag. Så torde t.ex. *vital* primärt beteckna sinnelag men kan också beteckna ett beteende.

§ 6. Karakteriserande och klassificerande funktion. Det typiska för adjektiven är att de beskriver referenten, medan substantiven klassificerar referenten, dvs. hänför den till en viss klass av referenter. Adjektiven sägs därför primärt ha karakteriserande funktion. I denna funktion hänför i allmänhet adjektivet inte referenten till någon skarpt avgränsad klass. Satsen *Den bilen är stor* förutsätter t.ex. normalt inte en tydlig klass av stora bilar. Tvärtom kan de flesta egenskaper tilldelas en referent i olika hög grad (graderbarhet, § 9): *Den bilen är {rätt/mycket/väldigt} stor*.

ANM. Indelningen i karakteriserande och klassificerande funktion skall skiljas från indelningen i icke-restriktiv och restriktiv funktion hos attribut. (Om icke-restriktiv och restriktiv funktion se Nomfraser § 95.) I den icke-restriktiva funktionen är adjektivet visserligen så gott som alltid karakteriserande. Men för att identifiera referenten kan talaren välja att klassificera den (t.ex. genom ett substantiv: *bilen*, eller genom ett klassificerande adjektiv: *den svenska*) eller att karakterisera den (t.ex. genom ett karakteriserande adjektiv: *den röda*) eller att både karakterisera och klassificera den (t.ex. genom ett adjektiv plus ett substantiv: *den röda bilen*).

Då adjektivet i restriktiv funktion begränsar nominalfrasens referens till en del av den referent som anges av det singulara huvudordet, är det ofta klassificerande och bildar ett lexikaliserat uttryck tillsammans med sitt huvudord: *yngre stenåldern*, *mjuka gommen* 'den mjuka delen av gommen'. Med egennamn som huvudord används adjektivet friare i denna betydelse: *södra Italien*, *den unge Linné* (Egenn. § 19).

§ 7. Primärt klassificerande adjektiv. Vissa typer av adjektiv används oftast i klassificerande funktion (jfr § 6). De betecknar vanligen skarpt avgränsade klasser av referenter och anger en relationell egenskap. Vidare är de vanligen avledda av substantiv och som attribut ofta utbytbara mot en substantivisk förled till huvudordet, t.ex. *ekonomisk utbildning* ≈ *ekonom(i)utbildning*. Sådana adjektiv kan kallas primärt klassificerande. Det gäller framför allt:

a) adjektiv som betecknar geografisk, politisk etc. tillhörighet eller härkomst såsom nationalitetsadjektiv: *svensk*, *portugisisk*, *småländsk*, *socialdemokratisk*, *utsocknes*:

de *svenska* spelarna, *portugisiskt* garn, *småländsk* morfar, en *socialdemokratisk* riksdagsledamot, brudgummen var *utsocknes*

b) adjektiv som betecknar referentiell sfär, 'i X-iskt avseende', 'som har med X att göra': *juridisk*, *ekonomisk*, *musikalisk*, *kvalitativ*, *affärsmässig*:

juridiskt ombud, *ekonomiska* problem, *musikalisk* akademi, *kvalitativ* försämring, *affärsmässiga* förbindelser

c) adjektiv som tidfäster predikationsbasen, t.ex. *nutida*, *samtida*, *forntida*, *f.d.*, *tidigare*, *framtida*. (Jämför också particip som *nuvarande*, *dåvarande*, *kommande*.)

den *tidigare* presidenten
en *f.d.* kyrkvaktmästare
{*nutida/samtida/forntida/framtida*} förhållanden

Klassificerande adjektiv används framför allt attributivt. Adjektiv under (c) används knappast alls predikativt. Adjektiv under (a) ovan står dock utan vidare predikativt om en inanimat predikationsbas, t.ex. *Garnet är portugisiskt*.[1] Adjektiv under (b) har en tendens till kontrast när de står predikativt, t.ex. *Den där frågan är* (*rent*) *juridisk* (*och inte politisk*). *Våra kontakter är* (*strikt*) *affärsmässiga*. Primärt klassificerande adjektiv har större möjlighet att stå predikativt än vad primärt karakteriserande har när de har klassificerande funktion (jfr § 8).

Typiskt för primärt klassificerande adjektiv är att de kan ingå i en naken predikativ nominalfras när nominalfrasen som helhet fungerar klassificerande:

Han är *katolsk* biskop. Jfr: ?Han är duktig biskop.
Hon är *svensk* lektor. Jfr: ?Hon är framstående lektor.
Jag har advokat Svensson som *juridiskt* ombud. Jfr: ?Jag har advokat Svensson som utmärkt ombud.
Stockholm är *ekonomiskt* centrum för verksamheten. Jfr: ?Stockholm är lyckat centrum för verksamheten.

Klassificerande adjektiv är inte graderbara (§ 9). De flesta primärt klassificerande adjektiv kan dock alternativt också användas i karakteriserande funktion (och är då också normalt graderbara). Ett nationalitetsadjektiv används karakteriserande t.ex. i *Han var så svensk*, och många av de adjektiv som betecknar verksamhetsområde har en lexikaliserad karakteriserande betydelse, t.ex. *ekonomisk* 'som har sinne för ekonomi, (något) snål', *musikalisk* 'som har begåvning för musik'. Jämför att klassificerande funktion hos primärt karakteriserande adjektiv gör det lätt att förutsäga andra egenskaper (§ 8).

[1] Om predikationsbasen är en människa används inte adjektiviskt predikativ som nationalitetsbeteckning utan motsvarande substantiv (i en naken nominalfras):

Hennes sekreterare är {spanjor/**spansk*}.

§ 8. Sekundärt klassificerande adjektiv. Adjektiv som i sin grundbetydelse är karakteriserande kan i viss utsträckning användas med huvudsakligen klassificerande funktion. Detta gäller främst talsituationer där (a) de referenter som kan komma i fråga i själva verket fördelar sig i tydliga klasser och/eller (b) den egenskap som adjektivet beskriver förekommer tillsammans med andra egenskaper, som gör det intressant att urskilja en klass. I fråga om trafiksignaler avgränsar t.ex. *rött* i *rött ljus* en tydlig klass, som också har en gemensam funktionell egenskap, nämligen att visa att passering inte är tillåten. På en bilfabrik där två bilmodeller av olika storlek tillverkas kan *stora* i uttrycket *stora bilar* användas för att avgränsa en klass bilar som alla tillhör samma modell och alltså har andra egenskaper gemensamma än storleken.

När ett adjektiv används i klassificerande funktion går det således lätt att förutsäga andra egenskaper hos referenten. Om ett bröd kan klassificeras som *hårt* hänförs det till gruppen 'knäckebröd', och därmed kan man också förutsäga knäckebrödets andra typiska egenskaper som hållbarhet osv. När ett vanligen karakteriserande adjektiv används i klassificerande funktion bildar det ofta tillsammans med sitt substantiv, liksom i fallet *hårt bröd*, ett lexikaliserat uttryck. Om ett bröd enbart karakteriseras men inte klassificeras som *hårt*, kan man däremot inte förutsäga andra specifika egenskaper hos det, det kan t.ex. gälla mjukt bröd som har legat länge och torkat.

När ett adjektiv används i klassificerande funktion, behöver det inte ens ange samma egenskap som när adjektivet används karakteriserande. T.ex. skulle *gröna linser* normalt inte karakteriseras som gröna utan som bruna i det skick de når svenska konsumenter, och *hårt bröd* (i betydelsen 'knäckebröd') kan mycket väl ha blivit mjukt av fukt.

I lexikaliserade nominalfraser kontrasterar det klassificerande adjektivet ofta inte mot ett annat adjektiv, utan hela nominalfrasen kontrasterar mot andra nominalfraser, ibland med annan struktur. I sådana fall har nominalfrasen ofta ordgruppsbetoning, dvs. adjektivet är obetonat, och den fristående bestämda artikeln kan saknas (jfr Nomfraser § 5: c): *svarta börsen*, *röda mattan*, *gröna vågen*, *stor grabb*. Många sådana fraser fungerar som egennamn (Egenn. § 11): *Stora torget*, *Gamla stan*, *Svarte Filip*.

Adjektiv som normalt är karakteriserande står inte gärna predikativt i (huvudsakligen) klassificerande funktion. I en mening som *Såg du inte att ljuset var rött?* är den karakteriserande funktionen tydligare än när *rött* står attributivt (t.ex. i *Såg du inte att det var rött ljus?*), och en mening som *De där linserna är gröna* är egendomlig om linserna faktiskt kan karakteriseras som bruna.

Gränsen mellan enbart karakteriserande och huvudsakligen klassificerande funktion är vag. I tydligt klassificerande funktion är adjektiven inte graderbara (§ 9).

§ 9. Graderbarhet. De flesta egenskaper som anges med adjektiv kan förefinnas hos den enskilda predikationsbasen i högre eller lägre grad. Vad en hög grad av en egenskap är framgår enklast hos adjektiv som anger egenskaper i en enda dimension, t.ex. längd eller ålder. Att en referent har en hög grad av längd, dvs. är *mycket lång*, innebär att den ligger högt (= långt från noll) på längdskalan.

För de flesta egenskaper torde flera komponenter inverka på bedömningen av graden. För värdeadjektiv som *bra* t.ex. kan graden avspegla i hur många avseenden som egenskapen gäller. För sinnelagsadjektiv som *stolt* kan graden bero på hur många och hur triviala situationer som utlöser det potentiella beteendet. Den sinnesstämning som anges med *arg* kan graderas efter hur intensiv känslan är eller hur djupt intryck som predikationsbasens känslouttryck gör på betraktaren. Också sådana egenskaper behandlas emellertid språkligt som om de fördelade sig på endimensionella skalor, där fraser som *mycket bra*, *mycket stolt*, *mycket arg* osv. anger att referenten ligger högt på respektive skala. Man kan säga att egenskaper som längd och ålder, eller adjektiv som *lång* och *gammal*, utgör prototyper för hur grader av egenskaper uppfattas.

Graden uttrycks framför allt med gradadverbial (Adjfraser § 6–21) och komparativ- eller superlativsuffix (§ 46–51). Graden kan preciseras ytterligare med komplement vid gradadverbial som anger jämförelse och vid komparativ och superlativ. Exempel:

Anna är {mycket/väldigt/ganska/inte särskilt/lika} {*lång/gammal/bra/stolt*}.
Anna är {lika/inte så} {*lång/gammal/bra/stolt*} som Lena (är).

Anna är {*längre/äldre/bättre/stoltare/längst/äldst/bäst/stoltast*}.
Anna är {*längre/äldre/bättre/stoltare*/mera *stolt*/mindre *stolt*} än Lena (är).
Anna är {*längst/äldst/bäst/stoltast*/mest *stolt*/minst *stolt*} av dem.

Graderbarhet är också en förutsättning för att adjektivet skall kunna ta måttsadverbial (Adjfraser § 16–17):

Anna är {170 cm *lång*/28 år *gammal*}.

Bland de adjektiv vilkas grundbetydelse inte är graderbar märks:

a) adjektiv med primärt klassificerande betydelse.

*Jag har ett mycket *juridiskt* ombud.
*Ombudet är mycket *juridiskt*.

De flesta adjektiv med klassificerande betydelse kan dock användas i karakteriserande funktion (§ 7) och då ha graderbar betydelse. En mening som *Han var svenskare än någonsin* är grammatisk, men *svensk* måste här ges en karakteriserande tolkning.

b) ett antal karakteriserande adjektiv i vilkas betydelse ingår att egenskapen antingen föreligger helt och hållet eller också inte alls, t.ex. *död*, *fyrkantig*, *vinkelrät*, *dubbel*, *befintlig*, *otalig*. Typiskt för sådana adjektiv är att de naturligt bestäms av

adverbial som *nästan*, *riktigt* (t.ex. *Hennes mun var nästan fyrkantig*). Många sådana adjektiv förekommer i överförda betydelser där egenskapen är graderbar (t.ex. *Det var den dödaste fest jag har varit på*).

c) karakteriserande adjektiv som lexikalt anger en viss (oftast hög) grad av egenskapen, vanligen genom ett prefix eller ett sammansättningsled, t.ex. *hyperkorrekt*, *jättestor*, *urtråkig*, *ärkedum*; *dödssjuk*, *fjäderlätt*, *iskall*, *kristallklar*.

d) ett antal karakteriserande adjektiv som i sin grundbetydelse anger ett maximivärde, t.ex. *torr*, *full*, *tom*, *tillräcklig*, vilka i normalfallet betyder 'så torr den kan vara', 'så full den kan vara', 'så tom den kan vara'. Också sådana adjektiv bestäms naturligt av *nästan* eller *riktigt* (t.ex. *Nu är lådan* {*nästan/riktigt*} *full*). Dessa adjektiv uppträder alternativt med graderbar betydelse ({*mycket/ganska*} {*torr/full/tom*}). Deras komparativ- och superlativformer anger normalt att inget av jämförelseleden uppnår egenskapens maximivärde men att det ena ledet kommer närmare maximivärdet än det andra: *Min handduk är torrare än din* (jfr § 10: c).

Alla adjektiv, även klassificerande, kan ha metakomparation, en konstruktion som uttrycker tveksamhet vid klassificeringen: *Jag tycker den är* {*mera grön* (*än blå*)/*mest grön*}. *Den frågan är mer politisk* (*än juridisk*). Metakomparationen liknar formellt perifrastisk komparationen (gradjämförelse med *mer*(*a*), *mest* plus positiv) och har också semantiska beröringspunkter med denna. I sin typiska form har dock metakomparationen obetonat *mer*(*a*)/*mest*, medan den perifrastiska komparationen har betonat *mer*(*a*)/*mest*. Vidare kan vid metakomparation *snarare*, *snarast* användas i stället för *mer*(*a*), *mest*, t.ex. *Jag tycker den är* {*snarare grön* (*än blå*)/*snarast grön*}.

§ 10. Relativ och absolut betydelse. Vissa adjektiv anger att referenten har egenskapen i en absolut mening, dvs. oberoende av egenskapens förekomst och grad hos andra referenter, medan andra anger att den har egenskapen i en viss relativ grad som är högre än normalvärdet för en viss jämförelsemängd. *Röd* är t.ex. ett absolut adjektiv: en handduk är *röd* oberoende av (den normala) rödhetsgraden hos andra referenter (t.ex. andra handdukar eller andra föremål över huvud taget). *Stor* är däremot ett relativt adjektiv: en handduk är *stor* om den i storlek klart överskrider normalvärdet för en jämförelsemängd (t.ex. ett antal handdukar, handdukar i allmänhet eller ett antal tygpersedlar).

Om ett adjektiv är absolut eller relativt framgår om huvudordet byts mot en hyperonym. Ett absolut adjektiv gäller även om huvudordet byts mot en hyperonym: *en röd handduk* är *en röd tygpersedel* och *ett rött föremål*. För relativa adjektiv behöver karakteristiken däremot inte vara giltig för hyperonymen: *en stor myra* behöver inte vara *ett stort djur*. Typiska relativa adjektiv är sådana som betecknar dimension, ålder, hastighet och värde (jfr § 3). Andra adjektiv kan ibland användas i relativ betydelse (ofta sådana som betecknar psykisk egenskap, t.ex. *pigg*, *allvarlig*). Typiska absoluta adjektiv är sådana som betecknar färg.

Jämförelsemängden för relativa adjektiv är i allmänhet kontextuellt och pragmatiskt bestämd. I satsen *Sven är lång* kan normalvärdet t.ex. beräknas på alla

svenska män, Svens jämnåriga eller Svens arbetskamrater. Särskilt när det relativa adjektivet ingår i en attributiv adjektivfras är det dock vanligt att nominalfrasens huvudord ger en fingervisning om den avsedda jämförelsemängden, t.ex. *en liten elefant*. När det relativa adjektivet står som predikativ kan jämförelsemängden (direkt eller indirekt) anges med en *för*-fras: *Sven är lång för att vara tio år*.

Så länge man håller sig till positivformen, är många, kanske de flesta, adjektiv varken helt relativa eller helt absoluta. *Intelligent* är t.ex. relativt såtillvida att *en intelligent råtta* och *en intelligent forskare* har olika jämförelsemängder och normalvärden, men adjektivet tillåter inte hur tillfälliga jämförelsemängder som helst: man kan knappast säga *Sven är intelligent* och ha Svens arbetskamrater som jämförelsemängd. *Våt* är å andra sidan absolut såtillvida att en referent är våt om betraktaren med något av sina naturliga sinnen kan registrera fuktighet hos den, men talaren kan ta viss hänsyn till olika normalvärden och kräva högre fuktighet hos en skurtrasa för att kalla den *våt* än hos en handduk.

I komparativ och superlativ betecknar relativa adjektiv inte ett visst läge på en skala utan anger bara vilken skala (dimension) det rör sig om. I den mån ett absolut adjektiv har graderbar betydelse bibehåller adjektivet i komparativ och superlativ samma innebörd som det har i positiv. *A är bredare än B* innebär således inte att vare sig A eller B är breda, medan *A är smutsigare än B* innebär att åtminstone A är smutsig.[1] Följande gäller alltså:

a) För relativa adjektiv, t.ex. *lång* : *kort*, *gammal* : *ung*, *bred* : *smal*, implicerar komparativen eller superlativen inte att positivens beskrivning gäller för någotdera jämförelseledet:[2]

Anna är *längre* än Lena. Av Anna och Lena är Anna *längst* [Varken Anna eller Lena behöver vara lång.]
Den där brädan är *kortare* än den här. [Ingendera brädan behöver vara kort.]

Med samma innebörd används relativa adjektiv som avser den positiva änden på en skala (i riktning bort ifrån noll), när adjektivet bestäms av ett jämförande gradadverbial (Adjfraser § 14) eller interrogativt gradadverbial (*hur* (*pass*)) eller av ett måttsadverbial (Adjfraser § 16) eller när det ingår i ett abstrakt substantiv (*längd*, *djup*, *bredd*, *vidd*, *höjd*, *storlek*, *tjocklek*):

Vår pojke är lika *gammal* som deras flicka.
Tråden var ungefär så här *tjock*.
Hur (pass) *långt* är det till Trosa?
Gatan är 12 m *bred*.
Gatans bredd är 12 meter.

Relativa adjektiv som avser den negativa änden av skalan (i riktning mot noll) implicerar däremot ofta samma värde som det ensamma adjektivet i positiv, också i ovanstående konstruktioner:

Karin är lika *kort* som Kerstin. [Båda är korta.]

Tråden var ungefär så här *tunn*. [Tråden var tunn.]
Hur *smal* är korridoren? [Korridoren är smal.]

b) För absoluta adjektiv, t.ex. *våt*, *sjuk*, *vacker*, implicerar komparativen eller superlativen däremot att positivens beskrivning gäller för åtminstone adjektivets predikationsbas:

Din handduk är *våtare* än min. [Båda handdukarna är våta.]
Pelle är *sjukare* än Adrian. [Båda är sjuka.]
James är *vackrare* än Oscar. [Åtminstone James är vacker.]

c) För adjektiv med grundbetydelse av maximivärde, t.ex. *torr*, *full*, *tom*, implicerar komparativen eller superlativen att positivens beskrivning inte gäller för någondera ledets referent:

Min handduk är *torrare* än din. [Varken din eller min handduk är torr.]

Dessa implikationer gäller i normalfallet och kan upphävas t.ex. av direkta utsagor i kontexten: *Det här snuset är alldeles torrt, det är torrare än det jag köpte i går*.

[1] En rätt klar skillnad föreligger också mellan absoluta och relativa adjektiv när de avleds till verb som *förmörka* respektive *förstora*. Avledningar av absoluta adjektiv anger att man åstadkommer den egenskap hos objektet som beskrivs med positivformen; *förmörka* betyder alltså 'göra mörk', *förslöa* 'göra slö', *förverkliga* 'göra verklig'. Avledningar av relativa adjektiv betyder däremot att man åstadkommer en högre grad av egenskapen än vad objektet förut hade, men utan att objektet nödvändigtvis kan beskrivas med motsvarande positivform; *förstora* betyder alltså 'göra större', *förlänga* 'göra längre', *fördyra* 'göra dyrare', *föryngra* 'göra yngre' och *förkorta* 'göra kortare'.

[2] Relativa adjektiv kan få absolut betydelse i komparativ och superlativ genom att bestämmas av gradadverbial som *ännu* respektive *allra*:

Anna är ännu *längre* än Lena. [Båda flickorna är långa.]
Av de där flickorna är Anna allra *längst*. [Såväl Anna som åtminstone några av de andra flickorna är långa.]

§ 11. Antonymer. Många adjektiv grupperar sig parvis som antonymer, dvs. motsatsord, t.ex. *lång* : *kort*, *våt* : *torr*, *vacker* : *ful*. Förhållandet mellan antonymerna beror på om egenskaperna är graderbara eller ej (jfr § 9) samt om adjektiven är relativa eller absoluta (jfr § 10). Bland de absoluta urskiljer sig de som har en grundbetydelse av maximivärde som en särskild grupp.

1. Icke-graderbara

För adjektiv som anger icke-graderbar egenskap, t.ex. *inhemsk* : *utländsk*, uppfattas antonymerna som kontradiktoriska, dvs. om inte den ena egenskapen gäller så gäller den andra. Klassificerande adjektiv, som ju inte är graderbara (§ 9), har ofta sammansättning med *icke* som antonym: *kommersiell* : *icke-kommersiell*.

2. Graderbara

För adjektiv som anger graderbar egenskap uppfattas antonymerna som fördelade på samma skala (jfr § 9) och pekande i var sin riktning på skalan:

a) relativ : relativ, t.ex. *lång* : *kort*, *gammal* : *ung*, *snabb* : *långsam*, *svår* : *lätt*, *bra* : *dålig*

Skalan är begränsad, dvs. går mot en nollpunkt, i ena (nedre) änden: *kort* vetter mot frånvaro av längd, *ung* vetter mot frånvaro av ålder, *långsam* vetter mot frånvaro av hastighet (rörelse). Analogt uppfattas också t.ex. *lätt* som vettande mot frånvaro av svårighet och *dålig* som vettande mot frånvaro av värde. I positiv ligger antonymerna på var sin sida om skalans normalvärde (jfr § 10). De uppfattas då som uteslutande varandra, dvs. om den ena antonymen gäller om referenten så gäller inte den andra. Men antonymerna täcker inte hela skalan, utan det finns ett mellanområde, där ingendera antonymen passar.

De adjektiv som vetter mot den obegränsade (övre) änden på skalan (t.ex. *lång*, *gammal*, *snabb*, *svår*, *bra*) används i vissa fall i positiv utan att ange någon placering på skalan. Deras enda uppgift är då att ange vilken skala som avses (§ 10).

b) relativ : absolut, t.ex. *praktisk* : *opraktisk*, *effektiv* : *ineffektiv*

Det absoluta adjektivet är vanligen en prefixavledning med negerande prefix (*o-*, *in-*) av det relativa. Skalan är inte tydligt begränsad i någondera änden. De egenskaper som adjektiven under (b) betecknar har sällan konventionellt bestämda måttsenheter, och de som förekommer används knappast som måttbestämmare till adjektiv (*?100 IQ intelligent*).

c) absolut : absolut maximivärde, t.ex. *våt* : *torr*, *sjuk* : *frisk*, *smutsig* : *ren*

Det adjektiv som anger ett maximivärde anger därmed också en ändpunkt för skalan, som alltså är begränsad i ena änden. Hela skalan utom denna ändpunkt täcks av det andra adjektivet. En referent som inte är t.ex. torr, är alltså alltid mer eller mindre våt.

d) relativ : absolut maximivärde, t.ex. *gammal* : *ny*

Det adjektiv som anger ett maximivärde anger därmed också (i positiv) en ändpunkt för skalan, som alltså är begränsad i ena änden. Det relativa adjektivet ligger i positiv på andra sidan om skalans normalvärde (jfr § 10). Adjektiven uppfattas som uteslutande varandra.

e) absolut : absolut, t.ex. *vacker* : *ful*, *snäll* : *elak*, *stolt* : *ödmjuk*

Skalan är inte tydligt begränsad i någondera änden. Eftersom bägge adjektiven är absoluta, täcker de var sin del av skalan också i komparativ och superlativ. Antonymförhållandet är lösare för adjektiv av denna typ, och ett och samma adjektiv kan uppträda med flera antonymer. T.ex. kan *ful* ha inte bara *vacker* utan också t.ex. *skön* eller *fin* som antonym.

f) absolut maximivärde : absolut maximivärde, t.ex. *full* : *tom*

Skalan är begränsad i båda ändarna. Antonymerna anger i sin grundbetydelse klart motsatta maximivärden som åtskiljs av ett brett mellanrum på skalan inom vilket ingetdera adjektivet passar. Sammansättningar som *halvfull* och *halvtom* betecknar samma egenskap, fast betraktad ur olika perspektiv.

§ 12. Funktionsmodifiering: *allvarliga spekulanter*. Ofta anger adjektivet att referenten har egenskapen i fråga inte i allmänhet utan bara så länge referenten betraktas som medlem i en viss klass referenter. Adjektivet står oftast attributivt, och huvudordet anger vilken klass det gäller. I nominalfrasen *en legal hyresgäst* anger adjektivet t.ex. referenten som legal i hans egenskap av hyresgäst. Nominalfraserna *allvarliga spekulanter* och *skickliga violinister* anger referenterna som allvarliga respektive skickliga så länge de betraktas som medlemmar i klasserna spekulanter respektive violinister.[1]

Klassen omfattar i typfallet mänskliga referenter som har en viss verksamhet eller relation gemensam och betecknas ofta med ett verksamhetsangivande substantiv, t.ex. *spekulant*, *violinist*. Beteckningen funktionsmodifiering på denna användning av adjektivet hänför sig till det faktum att adjektivet (åtminstone metonymiskt) kan ses som angivande en egenskap hos referentens verksamhet. Ofta kan substantivet parafraseras med motsvarande verb (eller verb plus bestämning) i relativ bisats, varvid adjektivet fungerar adverbiellt: *allvarliga spekulanter* ≈ *sådana som spekulerar allvarligt*, *en legal hyresgäst* ≈ *en som hyr legalt*, *skickliga violinister* ≈ *sådana som spelar violin skickligt*, *en flitig teaterbesökare* ≈ *en som besöker teatern flitigt*, *en begåvad musiker* ≈ *en som musicerar begåvat*, *en nykter kommentator* ≈ *en som kommenterar nyktert*. Jämför att ett icke funktionsmodifierande adjektiv fungerar predikativt i en sådan parafras: *en nykter* [= icke berusad] *kommentator* ≈ *en som kommenterar nykter*.

Olika slags adjektiv kan uppträda i funktionsmodifiering: primärt klassificerande (t.ex. *legal*), karakteriserande och absoluta (t.ex. *allvarlig*), karakteriserande och relativa (t.ex. *stor*, *gammal*). Ett funktionsmodifierande adjektiv ändrar innebörd om dess huvudord byts ut mot ett annat personbetecknande substantiv som inte anger samma verksamhet eller inte alls anger verksamhet: *allvarliga spekulanter* behöver inte vara *allvarliga personer*, *duktiga trumpetare* behöver inte vara *duktiga pappor*. För relativa adjektiv (§ 10) anger vid denna betydelse huvudordet både jämförelsemängd och den klass referenter inom vilken egenskapen är relevant. *En gammal vän* är alltså en som har hunnit vara vän längre, kanske betydligt längre, än ett föreställt normalvärde.

När adjektivet står predikativt tenderar det att inte uppfattas som funktionsmodifierande, om inte kontexten tydligt pekar på denna användning. I meningen *Det kommer en spekulant, och jag tror han är allvarlig* kan kontexten (och existensen av det halvt lexikaliserade uttrycket *allvarlig spekulant*) favorisera tolkningen av funktionsmodifiering, men redan i meningen *Spekulanten blev allvarlig* tolkas adjektivet normalt helst inte som funktionsmodifierande.

[1] Besläktade med de funktionsmodifierande adjektiven är sådana adjektiv som står attributivt vid substantiv med graderbar betydelse för att ange grad:

en *stor* idiot, en *stor* älskare av kvinnor, med *största* högaktning, *stor* entusiasm [jfr: mycket entusiastisk]

hög hastighet, *högsta* prioritet [jfr: högst intressant]
djup sorg, *djup* förtvivlan [jfr: djupt förtvivlad]
en *djävla* noggrannhet, en *helvetes* effektivitet [jfr: djävligt noggrann]

§ 13. Modal betydelse: *en förment spanjor*. Vissa adjektiv har modal betydelse, dvs. de bekräftar, ifrågasätter, villkorar eller förnekar att predikationsbasen har den egenskap eller tillhör den klass som substantivet anger. Exempel:

bokstavlig, egentlig, eventuell, faktisk, formlig, förment, möjlig, potentiell, reell, sannolik, sannskyldig, skenbar, trolig, uppenbar, veritabel, verklig, äkta

Predikationsbasen är oftast abstrakt:

En motsvarande decentralisering bör vara *möjlig* även inom kommuner och landsting. (S)
Det är *möjligt* att det vore en nackdel. (T)
Som det nu är tar man inte hänsyn till en *faktisk* familjesituation […] (S)
Det tror jag i stället ökar dom *eventuella* motsättningar och problem som är […] för utlänningar. (T)
[…] risken för ett bakslag är *uppenbar*. (S)
En ökning av det marina underhållsarbetet vid Karlskronavarvet är därför inte *trolig*. (S)
Men de här tankarna är kanske svarets *egentliga* innehåll […] (S)

I attributiv ställning är modala adjektiv ofta giltighetsmodifierande, dvs. talaren anger sin bedömning av sanningsvärdet i den beskrivning av referenten som ges av nominalfrasens huvudord, medan referentens existens förutsätts.[1] Adjektiven kan i allmänhet parafraseras med hjälp av satsadverbial: *en faktisk diktator* ≈ *en som faktiskt är diktator*, *den trolige segraren* ≈ *den som troligen blir segrare*, *en uppenbar framgång* ≈ *något som uppenbarligen är en framgång*. Jämför funktionsmodifiering, § 12.

Den bekräftande betydelsen hos t.ex. *verklig* i *en verklig ledare* medför i giltighetsmodifiering ofta en koncentration på huvudordets karakteriserande betydelse, ungefär 'en prototypisk ledare'. Ibland innebär detta att predikationsbasen projiceras in i en klass där den referentiellt inte hör hemma, något som vanligen markeras med att adjektivet är obetonat. *En* $_0$*verklig* ˈ*ledare* kan t.ex. beteckna en person som inte har det formella ledarskapet men som har typiska ledaregenskaper och i praktiken utövar ledarskap. Sådan giltighetsmodifiering riktar lyssnarens uppmärksamhet på valet av huvudord för nominalfrasen: *en* $_0$*sannskyldig* ˈ*chock*, *en* $_0$*formlig* ˈ*avrättning*, *en* $_0$*bokstavlig* ˈ*genombrytning av sexvallen*. Vid giltighetsmodifiering står ett adjektiv med bekräftande betydelse oftast attributivt i indefinita nominalfraser. Vissa modala substantiv förekommer särskilt ofta tillsammans med vissa substantiv, t.ex. *en veritabel häxjakt*, *en ren lapsus*, *en vanlig arbetare*.

Någon tydlig skillnad mellan giltighetsmodifiering och annan användning föreligger inte alltid: *en uppenbar orättvisa* 'något som uppenbarligen är en orättvisa' eller 'en orättvisa som är uppenbar', *verklig demokrati* 'något som verkligen är demokrati' eller 'demokrati som inte bara är skenbar'.

[1] Några modala adjektiv, t.ex. *formlig, förment, sannskyldig,* kan bara stå attributivt och är vanligen giltighetsmodifierande:

Samtidigt försiggick en *formlig* folkvandring från landsbygden […] (S) Jfr: *Folkvandringen var formlig.

Bakom hans uttalande ligger kanske ett *förment* behov av att avveckla alltsammans […] (S) Jfr: *Behovet är förment.

Adjektiv som *definitiv, ren, riktig* har en icke-modal grundbetydelse men kan ha modal betydelse främst när de står attributivt och är giltighetsmodifierande:

en *definitiv* tillgång, en *ren* anklagelse, ett *riktigt* fiasko

Semantisk valens § 14–24

§ 14. Adjektivets aktanter. Översikt. Ett adjektiv kan ha en betydelse som förutsätter ingen, en eller flera aktanter.

Flertalet adjektiv är troligen enställiga, dvs. adjektivet förutsätter en aktant, den som svarar mot predikationsbasen (§ 2): *Vägen är bred. Den breda vägen.*

Många adjektiv är flerställiga, dvs. har en betydelse som förutsätter mer än en aktant. Andra aktanter än predikationsbasen kan då anges med komplement som vanligen är adverbial (t.ex. *rädd för hissar*, *noggrann med föreskrifterna*) men som vid ett fåtal adjektiv kan vara objekt (t.ex. *trogen idealet*). Några adjektiv har (med vissa undantag) syntaktiskt obligatoriskt komplement, t.ex. *lik* med obligatoriskt objekt (*lik sin mor*), *benägen* med obligatoriskt adverbial (*benägen för lättja*). Vid de flesta adjektiv är komplementen syntaktiskt optionella. De aktanter som inte har syntaktiska uttryck är vid de flesta slagen av adjektiv icke-specifika, se § 15. I Adjfraser § 22–39 redovisas de vanligare typerna av komplement ordnade efter struktur.

Vanliga typer av flerställiga adjektiv är: (a) adjektiv för psykiska egenskaper som väcker föreställningen om en aktant som upplever någonting och om det den upplever (*A är kär i B*), (b) adjektiv vilkas betydelse har att göra med en aktants funktion och som också väcker föreställningen om den som har nytta eller skada av funktionen (*A är viktig för B*), (c) adjektiv för sinnelag som i sin sekundära betydelse av manifesterat beteende väcker föreställningen om den aktant som har nytta eller skada av beteendet (*A är hygglig mot B*), (d) adjektiv som beskriver förhållandet mellan två aktanter av vilka den ena kännetecknar den andra (*A är karakteristisk för B*), (e) adjektiv som betecknar likhet eller ömsesidighet mellan två aktanter (*A är jämnårig med B*) och (f) adjektiv som relaterar en aktant till en framtida aktion (*A är redo för B*). Se § 16–22.

Det är relativt få adjektiv som väcker föreställningen om mer än två aktanter. Ett exempel är *skyldig*: *Hon är skyldig mig en middag.*

Ett litet antal adjektiv är nollställiga, dvs. de förutsätter ingen aktant alls. Sådana adjektiv tar expletivt *det* som subjekt: *Det är kallt. Det är blåsigt.* I så fall kan adjektivet sägas ange en egenskap hos hela den omtalade situationen. Enstaka adjektiv förekommer bara med expletivt subjekt (eller *här/där*): *det är strömt, det är lytt* 'lyhört'; *här är strömt, där är lytt.* Se också Subj. § 23. Flertalet adjektiv av denna typ kan alternativt vara enställiga, dvs. adjektivet beskriver en predikationsbas som anges med subjektet: *Soppan är kall. En kall soppa.*

§ 15. Specifik aktant. Om adjektivfrasen inte har något komplement, väcker de flesta grupper av flerställiga adjektiv visserligen föreställningen om två aktanter men i normalfallet inte om någon specifik aktant för den betydelse som motsvarar komplementets. I satsen *Fåtöljen är bekväm* väcker t.ex. adjektivet *bekväm* visserligen föreställningen om en aktant som upplever fåtöljens bekvämlighet (och som kan realiseras med ett komplement inlett med *för*, § 17) men inte om någon specifik referent som fyller rollen som upplevare.

Några grupper av adjektiv väcker dock föreställningen om en specifik aktant även om denna är outtryckt. Denna får då suppleras ur kontexten eller sammanhanget. Det gäller främst:

a) adjektiv som anger reciprocitet, t.ex. *jämnårig, oförenlig* (§ 20)

b) adjektiv som väcker föreställningen om en helhet optionellt uttryckt med komplement med prepositionen *för*, t.ex. *gemensam, karakteristisk* (§ 19)

c) adjektiv som konstrueras med objekt som är obligatoriskt framförställt, t.ex. *behjälplig, övermäktig* (Adjfraser § 23–24)

d) enstaka andra adjektiv, t.ex. *ansvarig, kär, befintlig*

Adjektiven (a)–(d) har oftast komplement när adjektivfrasen står som predikativ, medan de oftast saknar komplement när adjektivfrasen står som adjektivattribut eller sättsadverbial:

> Den här valda lilla novellen ”Muren” är mycket *karakteristisk* för Sartres konst. (R)
>
> Hon snöt sej på sitt *karakteristiska* sätt med darrande näsvingar […] (R)
>
> Men de hade det *karakteristiskt* leende uttrycket hos kvinnor som iakttar sina män. (R)

Adjektiv som anger reciprocitet, (a), saknar dock i pluralis oftast komplement också när de står predikativt, eftersom bägge komparanderna ingår i predikationsbasen: *Vi är jämnåriga* (*med varandra*). *Syskonen är lika* (*varandra*).

§ 16. Adjektiv vilkas predikationsbas är den aktant som upplever något. Vid adjektiv som betecknar egenskaper av typen sinnesstämning, sinnelag, attityd och förtrogenhet är predikationsbasen normalt en animat aktant, som kan upp-

leva egenskapen medvetet. Många sådana adjektiv väcker föreställningen om den eller det som upplevs. Denna aktant kan uttryckas med ett, vanligen adverbiellt, komplement. I satsen *Per är rädd för hissar* är t.ex. predikationsbasen (*Per*) upplevaren och komplementet (*för hissar*) anger det upplevda.

a) Vid många adjektiv för sinnesstämning och sinnelag har komplementet prepositionen *för* som anger det upplevda som orsaken till predikationsbasens reaktion.

Dessutom var hon en smula *ängslig* för framtiden. (R)
När det gäller åsiktsbildning och […] tabu så är lektörerna ganska *känsliga* för den allmänna smaken […] (T)

Före infinitivfraser och bisatser kan *för* utelämnas:

[…] Sara börjar andas genom munnen, *ängslig* att bli illamående. (R)
Jag är så *ängslig* att du ska bli avog mot mig för det här. (R)
[Lektörerna är] *rädda* att komma i skottgluggen. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

blind för, blyg för, främmande för, glad för, känslig för, ledsen för, likgiltig för, mottaglig för, nervös för, okänslig för, orolig för, rädd för, tacksam för, ängslig för

b) Vid vissa adjektiv för sinnesstämning är det upplevda normalt ofta en animat aktant. Denna anges vanligen av ett komplement med prepositionen *på*.

Varför är du så *arg* på honom? (R)
Därpå blir han genast väldigt *sur* och *arg* på grabben […] (R)
Dom var jag så otroligt *trött* på. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

arg på, avundsjuk på, besviken på, bitter på, ledsen på, lömsk på, ond på, otålig på, sur på, trött på, ursinnig på

Adjektiv av den här typen förutsätter också en orsaksaktant som ofta inleds med *för*, jämför (a) ovan:

Hon var *sur* på mig för det misslyckade biobesöket.

c) Vid adjektiv för sinnesstämning har komplementet vanligen prepositionen *över* när det betecknar ett presupponerat sakförhållande:

Han var *stolt* över sitt rikliga hår. (R)
Dom är *glada och stolta* över att dom kan skicka hem pengar […] (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

bitter över, entusiastisk över, glad över, häpen över, ledsen över, lycklig över, olycklig över, sorgsen över, stolt över, tacksam över

Vid flera av adjektiven kan *över* variera med *för* (enligt (a) ovan, t.ex. *entusiastisk för*, *glad för*, *ledsen för*, *tacksam för*). Det förekommer en viss överspridning så att *över*

ibland uppträder vid andra aktanter än sakförhållanden (t.ex. *entusiastisk över grevinnan*, *stolt över bilen*).

d) Vid några adjektiv som uttrycker positivt känslomässigt engagemang har komplementet prepositionen *i*:

Hon var ju så *glad* i att måla. (R)
Jag är mycket *kär* i Hasseman. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

galen i, glad i, kär i, tokig i

e) Vid några adjektiv som uttrycker tillfredsställelse eller grad av förtrogenhet har komplementet prepositionen *med*:

Själva är vi mycket *tillfreds* med arrangemanget. (R)
Dom kan ju t.o.m. bli *bekanta* med svenskar och så där. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

belåten med, tillfreds med; bekant med, förtrogen med

f) Vid adjektiv som anger grad av förtrogenhet med ett sakförhållande har komplementet annars vanligen prepositionen *om* eller *på*:

Han var plågsamt *medveten* om luckorna i sin allmänbildning. (R)
Men han låg där spänd och *uppmärksam* på varje ljud […] (R)
Jag tror läkarna är väldigt *ovissa* om vad vad som egentligen är död. (T)
Jag är inte helt *säker* på alltså läget just nu […]. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha komplement med *om*:

medveten om, okunnig om, oviss om, viss om [även: viss på]

Med besläktad betydelse också: *enig om*, *ense om*, *överens om*. Exempel på adjektiv som kan ha komplement med *på*:

nyfiken på, osäker på, säker på, tvärsäker på, uppmärksam på

g) Vissa adjektiv som anger en positiv eller negativ attityd har komplement som inleds av prepositionen *till*:

Einar Modig var *positiv* till mitt arbete i alla avseenden. (R)
Jag tycker alla har varit så *positiva* till att försöka lära sig svenska […]. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

kritisk till, likgiltig till, negativ till, positiv till

§ 17. Adjektiv där komplementet anger den aktant som upplever något. Många adjektiv väcker föreställningen om en aktant som upplever den egenskap adjektivet anger hos predikationsbasen.[1] Denna aktant kan uttryckas med ett, vanligen adverbiellt, komplement. I satsen *Boken är intressant för Per* anger t.ex.

komplementet, *för Per*, upplevaren och uttrycket för predikationsbasen, *boken*, det upplevda.

Komplementet har vanligen prepositionen *för*:

Du förstår nog, att det inte var särskilt *angenämt* för mej att sitta på rotarylunchen i dag […] (R)
[…] och bekämpa den för henne *förhatliga* Staaffska regeringen. (R)
På en kulle, lysande *synligt* för den som åker landsvägen fram, ligger fabrikörens hus. (R)
Att citatet skulle ha varit *bekant* för den unge Morgan är knappast tänkbart […] (R)
Det blir ju inte så särskilt *trevligt* för dom själva. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:[2]

a) där adjektivet i första hand anger om predikationsbasen ger en positiv eller negativ upplevelse och i vilken grad:

angenäm för, behaglig för, bekväm för, förarglig för, förfärlig för, förhatlig för, hemsk för, härlig för, intressant för, jobbig för, kul för, kuslig för, kär för, ljuvlig för, misshaglig för, obehaglig för, obekväm för, ohygglig för, ointressant för, outhärdlig för, pinsam för, plågsam för, rolig för, skön för, smärtsam för, sorglig för, trevlig för, trist för, trivsam för, tråkig för, tröttsam för, underbar för, vidrig för

Predikationsbasen är ofta en aktion (t.ex. *Det blir obekvämt för dig att sova där*).

b) där adjektivet huvudsakligen anger sinnesintryck:

kännbar för, synlig för, tung för

Flera av dessa adjektiv används också för att ange om upplevelsen är positiv eller negativ (t.ex. *kännbar*, *tung*).

c) där adjektivet anger grad av förtrogenhet med det upplevda:

bekant för, främmande för, obegriplig för, obekant för, välbekant för

Predikationsbasen är ofta ett sakförhållande (t.ex. *Det var välbekant för alla att Per hade kommit tillbaka*).[3]

[1] Det går ingen skarp gräns mellan adjektiv vars komplement anger aktanter som upplever predikationsbasen och adjektiv vars komplement anger aktanter som har nytta eller skada av predikationsbasen (§ 18). Ett adjektiv som anger predikationsbasen som obehaglig kan t.ex. samtidigt implicera att den är skadlig.

[2] Vid några av adjektiven under (a) och (c) kan komplementet alternativt vara ett framförställt objekt:

Tvärtom blev hon mig mer och mer *förhatlig*. (R)
Högfärd och ståndsmedvetenhet tycktes vara henne *främmande*. (R)

Det gäller t.ex. följande adjektiv:

förhatlig, kär, misshaglig; bekant, främmande, obegriplig, obekant, välbekant

[3] Som adjektiven under (c) kan också en del annars enställiga adjektiv konstrueras: *Det var nytt för mig att du skulle resa*.

§ 18. Adjektiv där komplementet anger den aktant som har nytta eller skada av något. Många adjektiv väcker föreställningen om en aktant som kan ha nytta eller skada av predikationsbasen. Denna aktant kan uttryckas med ett (vanligen adverbiellt) komplement.[1] I satsen *Boken är farlig för Per* anger t.ex. komplementet *för Per* den som kan lida skada, och predikationsbasen är det som kan vålla skadan.[2]

a) Vid adjektiv vilkas predikationsbas har funktionella egenskaper som gynnar (eller skadar) komplementets referent, har komplementet vanligen prepositionen *för*:

Han var inte *bra* för henne, en sådan tölp. (R)
Jag tror inte det är *bra* för dig att vara så ensam. (R)
Det är väl inte så *lätt* för dom att flytta igen. (T)
[Biblioteket] ska kunna skaffa dom böcker som samhället anser är *nyttiga* för den enskilde. (T)

När komplementet anger en inanimat referent, uttrycker det ofta ett slags ändamål som predikationsbasen kan göra det lättare eller svårare att uppnå:

Jogging är förmodligen *bra* för aptiten. (R)
Denna bild visar en ombyggd grävmaskin, *lämplig* för det arbete den skall utföra. (S)
Alltså, domkyrkan är ju så gott som *idealisk* för kyrkospel också. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

bra för, farlig för, fatal för, fördelaktig för, förmånlig för, förträfflig för, gynnsam för, hälsosam för, idealisk för, katastrofal för, lämplig för, lärorik för, lätt för, lönsam för, nyttig för, nödvändig för, obligatorisk för, onödig för, riskabel för, skadlig för, svår för, tillräcklig för, uppbygglig för, utmärkt för, utomordentlig för, vansklig för, viktig för, värdefull för, värdelös för, väsentlig för, ödesdiger för, önskvärd för

Predikationsbasen är ofta en aktion (t.ex. *Det är lätt för dig att öppna flaskan*).

b) Vid adjektiv vilkas predikationsbas har funktionella egenskaper som positivt eller negativt motverkar komplementets referent har komplementet ofta prepositionen *mot*:

Det står här att det ska vara *bra* mot fräknar. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

bra mot, effektiv mot, ineffektiv mot, resistent mot, verkningsfull mot

c) Vid adjektiv för sinnelag har komplementet vanligen prepositionen *mot*, och konstruktionen anger då en viljestyrd manifestation av sinnelaget där predikationsbasen kan uppfattas som agens (jfr § 23):

Lovisa var väl inte *elak* mot dej? (R)
Jag är kanske lite *kritisk* mot just det här att liksom granska av vilka skäl människor kommer. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

aggressiv mot, artig mot, brutal mot, dum mot, elak mot, fientlig mot, fräck mot, gemen mot, generös mot, god mot, grov mot, grym mot, hjälpsam mot, hjärtlig mot, hygglig mot, hård mot, hårdhänt mot, hänsynslös mot, ironisk mot, kritisk mot, kylig mot, lojal mot, lydig mot, mild mot, nådig mot, närgången mot, obarmhärtig mot, opersonlig mot, oppositionell mot, otrevlig mot, rättvis mot, skarp mot, snäll mot, sträng mot, trogen mot, uppmärksam mot, vidrig mot, välvillig mot, vänlig mot, älskvärd mot, ärlig mot

[1] Däremot tycks det vara ovanligt med adjektiv vars predikationsbas kan ha nytta eller skada av komplementets aktant. Exempel på sådana adjektiv är *värd, värdig, skyldig*.

[2] Vid några av adjektiven under (a) och (c) kan komplementet alternativt vara ett framförställt objekt:

[…] ensam bland miljoner människor som var honom *likgiltiga* […] (R)

Det gäller t.ex. följande adjektiv:

angelägen, likgiltig, möjlig; lydig, trogen

Som adjektiven under (a) kan också en del normalt enställiga adjektiv konstrueras, t.ex. *ny*. I den skenbart paradoxala meningen *Min nya bil är inte ny* är *ny* tvåställigt i första instansen (*ny* ≈ *ny för mig*, där aktanten som har nytta eller skada framgår ur possessivattributet *min*) och enställigt i andra instansen (*inte ny* ≈ *har existerat länge*).

§ 19. Adjektiv med två aktanter av vilka den ena kännetecknar den andra. Vissa adjektiv väcker föreställningen om två aktanter där den ena ses som en aspekt av eller ett innehåll i den andra. Relationen mellan de båda aktanterna kan ofta anges med verbet *ha*.

a) Adjektivets predikationsbas (P) är en delaspekt av en helhet som anges med ett komplement (K): K har P. Komplementet inleds av prepositionen *för*.

Sådana där fönster är *karakteristiska* för jugendhusen här.
En köttets träl! Och bara alltför *typisk* för denna försoffade statskyrka. (R)
[…] det är väl *gemensamt* för oss alla […] (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

gemensam för, karakteristisk för, representativ för, typisk för

Också utan komplement väcker adjektiven i denna grupp föreställningen om en specifik aktant som har samma roll som adverbialets rektion (§ 15; jämför dock att t.ex. *representativ* och *typisk* kan ha sekundära betydelser utan föreställning om specifik aktant).[1]

b) Adjektivets predikationsbas (P) är något som innehåller eller eljest karakteriseras av det som anges med ett komplement (K): P har K.

Och där bor alla dessa flickor […] i ett enda hus *fullt* av flickor. (T)
[…] gatorna hade torkat och var *fulla* med dammande grus. (R)
Vi var *fattiga* på allt, utom på frihet, skapande, kärlek. (R)
Marianne gjorde sig långsamt *fri* från det tjocka bruna vaddtäcket och reste sig […] (R)

Prepositionerna *av* och *med* förekommer vid enstaka adjektiv, t.ex. *full* (*av/med*), men är vanligare vid particip (Pcp § 3: f). Prepositionen *på* förekommer vid enstaka adjektiv, särskilt när predikationsbasen är inanimat, t.ex. *rik* (*på*), och särskilt om adjektivet betecknar avsaknad av innehållet, t.ex. *fattig* (*på*), *tom* (*på*). Prepositionen *från* förekommer vid adjektiv som betecknar avslutat innehav, t.ex. *fri* (*från*), *kvitt* (*från*).[2]

[1] *Tillhörig* är ett annat exempel på ett adjektiv vars aktanter står i *ha*-relation till varandra (K har P) oavsett om adjektivet avser egendom : ägare eller del : helhet. Komplementet är objekt.

En tam hjort, *tillhörig* sultanen av Perak, stångade igår ihjäl sultanens bror […] (S)
[…] så var det en trädgårdsmästarbostad, *tillhörig* ett mindre f.d. privatpalats […] (R)

[2] Ett rumsadverbial kan vid många adjektiv ange en del av den helhet som predikationsbasen utgör och fungera ungefär som ett klassificerande sättsadverbial: *kort i ärmarna*, *stark i benen*, *trött i benen*, *röd i ögonen*, *smutsig på ryggen*, *öm över bröstet*. Själva adjektivet väcker dock inte genom sin lexikala betydelse någon föreställning om en annan aktant utöver predikationsbasen.

§ 20. Reciproka aktanter. En del adjektiv betecknar likhet eller ömsesidighet och väcker därför föreställningen om två reciproka aktanter. Bägge aktanterna kan då ingå i predikationsbasen.

Kalle och Pelle är *jämnåriga*.

Alternativt är predikationsbasen bara den ena aktanten, medan den andra aktanten kan anges med ett komplement, som vid de flesta adjektiven är adverbiellt och inleds av prepositionen *med*:[1]

Kalle är *jämnårig* med Pelle.

Om bägge aktanterna ingår i predikationsbasen, kan komplementet redundant beteckna dem bägge med ett reciprokt pronomen:

Kalle och Pelle är *jämnåriga* med varandra.

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

enig med, ense med, identisk med, jämbördig med, jämförbar med, jämnårig med, liktydig med, likvärdig med, oförenlig med, proportionell med, samtida med, samtidig med

[1] Adjektivet *lik* konstrueras i stället med objekt (§ 15):

Kalle är *lik* Pelle.

§ 21. Adjektiv där komplementet anger aktion. Många adjektiv väcker föreställningen om en aktion som predikationsbasen relateras till.

a) Ett antal adjektiv anger den normalt animata predikationsbasens beredskap eller förutsättningar för en framtida aktion med samma predikationsbas som adjektivet. (Predikationsbasen är normalt men inte nödvändigtvis agens i den framtida aktionen.) Aktionen kan då anges med ett komplement, som vid de flesta av adjektiven har prepositionen *till*.

Hon lät fortfarande *villig* till försoning. (R)

Om rektionen är en infinitivfras, utelämnas vanligen prepositionen (Inffraser § 21):

Jag är *villig* att gå så här, i hennes närhet, till jordens ände. (R)
Vi kanske är *färdiga* att rubba den åsikten nu. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

benägen till, färdig till, kompetent till, oförmögen till, redo till, snar till, villig till

Komplementet utsätts normalt vid t.ex. *oförmögen*, *snar*. Enstaka adjektiv, t.ex. *benägen*, har i stället för *till* vanligen prepositionen *för* (jfr (b)).

b) Ett antal adjektiv anger predikationsbasens beredskap eller förutsättningar för en framtida aktion som inte behöver ha samma predikationsbas som adjektivet. Adjektivets predikationsbas har dock alltid en eller annan roll också inom den framtida aktionen. Aktionen kan då anges med ett komplement, som vid de flesta av adjektiven har prepositionen *för*.

[…] skulle gubben få puderskjortan på sig och vara *redo* för frisörens besök halv åtta. (R)
[Inköpschefen] är väl mycket *öppen* för olika åsikter. (T)

Om rektionen är en infinitivfras eller bisats, utelämnas vanligen prepositionen vid flertalet av adjektiven (Inffraser § 21). Detta är särskilt vanligt om infinitivfrasen har ett underförstått komplement med samma referens som predikationsbasen (Inffraser § 24).

Jag känner mig inte *mogen* att publicera mig […] inom det området. (T)
[…] tillgången på jord, *lämplig* att odla […] (S)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

färdig för, klar för, kompetent för, lämplig för, mogen för, redo för, öppen för

Hit hör kanske också *ansvarig* (*för*). Vissa av adjektiven är desamma som de som konstrueras med *till* enligt (a) ovan.

Böckerna är {*klara/färdiga*} att hämta.
Vinet är inte {*moget/lämpligt*} att tappa på flaskor än.

ANM. Föreställningen om aktion väcker också adjektiv vars predikationsbas tenderar att uppfattas som agens, t.ex. *sparsam, noggrann, generös, barmhärtig, bedräglig; aggressiv, artig, elak, vänlig,* § 23.

Många andra adjektiv väcker föreställningar om aktanter som kan vara aktioner men inte behöver vara det, t.ex. aktanter som har rollen av det upplevda (§ 17): *Jag är trött på* {*den där tonen/att läsa/att han alltid skriker*}.

§ 22. Adjektiv vilkas predikationsbas är en aktion. Många adjektiv för sinnelag kan ha en predikationsbas som utgör en viljestyrd aktion och som normalt betecknas med en infinitivfras eller bisats:

Det var *hyggligt* {att hjälpa mig/att du hjälper mig}.

Adjektivet innefattar ett positivt eller negativt omdöme från talarens sida. Att egenskapen hänförs till aktionen kan ses som metonymiskt: aktionen är ett, eventuellt otillräckligt, vittnesbörd om att den som utför den har egenskapen (§ 24). I denna konstruktion väcker därför sinnelagsadjektiven föreställningen om en animat aktant som har egenskapen och som är agens och predikationsbas till aktionen. Denna aktant kan uttryckas med ett komplement med prepositionen *av*.

Det var *hyggligt* av dig {att hjälpa mig/att du hjälper mig}.

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

dumt av, elakt av, fräckt av, gement av, generöst av, grymt av, hjälpsamt av, hyggligt av, hänsynslöst av, lojalt av, obarmhärtigt av, otrevligt av, snällt av, vänligt av, älskvärt av

§ 23. Agensföreställningar vid adjektiv. Att en aktant är agens innebär att aktanten har viljemässig kontroll över aktionen eller egenskapen. Någon tydlig agensföreställning förmedlar adjektiv vanligen inte. De adjektiv vilkas predikationsbas har en agensliknande roll är i första hand en del av dem som betecknar sinnelag eller förhållningssätt.[1]

En del sinnelagsadjektiv kan uppfattas som viljestyrda redan i sin primära betydelse av stabil egenskap. Denna egenskap är inte konstant manifest utan innebär en benägenhet för temporära beteenden (§ 5). Om dessa beteenden uppfattas som viljestyrda, kan också benägenheten uppfattas som viljestyrd. Att *spara* uppfattas vanligen som ett viljestyrt beteende, och att vara *sparsam* kan då också uppfattas som viljestyrt. Predikationsbasen vid *sparsam* tenderar därmed att uppfattas som agens. Inte sällan är adjektivet en avledning av ett agentivt verb, t.ex. *sparsam* : *spara*, *bedräglig* : *bedra*.

Följande samförekomster kan vara tecken på att predikationsbasen vid ett sinnelagsadjektiv redan i adjektivets primära betydelse uppfattas som agens:[2]

a) Det samförekommer med final infinitivfras eller bisats:

Han var *sparsam* för att han skulle kunna köpa en stereo.
Han var *barmhärtig* (mot de fattiga) för att vinna en plats i himlen.
Han var *bedräglig* för att nå sitt mål.

b) Det förekommer som bundet subjektspredikativ i direktiva satser:

Var *sparsam*!
Var *barmhärtig*!
Var aldrig *bedräglig*!

Om adjektiv för normalt icke viljestyrda stabila egenskaper konstrueras på samma sätt, tolkas de i sin sekundära betydelse av temporärt beteende (jfr Huvudsatser § 40): *Var förståndig!*

c) Det konstrueras med ett adverbial inlett av prepositionen *med*, som anger en aktion med predikationsbasen som agens eller någon av aktionens aktanter, t.ex. den som aktionen är inriktad på:

Han var *återhållsam* med att besöka sina klienter i deras hem.
Och vi måste vara *sparsamma* med vattnet. (R)
Och sen är dom inte riktigt så *noga* med att börja precis på ett klockslag så där. (T)

[1] Det finns enstaka adjektiv som redan i sin primära betydelse betecknar ett viljestyrt beteende och där predikationsbasen därför tenderar att uppfattas som agens. Ett exempel är *behjälplig*.

[2] Också andra adjektiv än de under (a) kan konstrueras med final infinitivfras eller bisats när de beskriver ett tillstånd som någon åvägabragt i syfte att uppnå det tillstånd som anges av den finala frasen eller satsen (jfr Bisatser § 126): *Klänningen var kort för att inte fastna i cykelkedjan. Fönsterna är små för att värmen inte ska läcka ut.*

ANM. Åtskilliga andra sinnelagsadjektiv än de ovan nämnda kan uppfattas som viljestyrda i sin sekundära betydelse av temporärt beteende. Då betecknar de snarast ett beteende som är karakteristiskt för en som har den stabila egenskapen ifråga, utan att referenten förutsätts ha den stabila egenskapen. I *Nu var du elak* hävdar talaren alltså att lyssnaren har visat ett viljestyrt beteende som är karakteristiskt för elaka personer men däremot inte att lyssnaren har egenskapen elakhet. Särskilt om beteendet inte beskrivs med några andra led i satsen, tenderar adjektivet att uppfattas som en beskrivning av själva aktionen, och predikationsbasen tenderar därmed att uppfattas som agens:

Han blev väldigt *aggressiv* när jag avslöjade hans planer.

Följande samförekomster kan vara tecken på att predikationsbasen vid ett sinnelagsadjektiv i dess sekundära betydelse uppfattas som agens.

a) Det konstrueras med en infinitivfras eller bisats (eventuellt pronominaliserad som *det*) och ett adverbial inlett med *av*, vars rektion anger den som visar beteendet i fråga (jfr § 22):

Det var *vänligt* av dig (att komma). Jfr: *Det var *ledset* av dig (att gå).

b) Det konstrueras med ett adverbial med prepositionen *mot*, som anger den aktant som har nytta eller skada av beteendet (jfr § 18):

[…] det är svårt att genast sätta i gång med att vara *aggressiv* mot någon som kommer med ett vänligt leende […] (R)

§ 24. Metonymi. Adjektiv som betecknar sinnesstämning eller sinnelag hänför sig primärt till animata, många gånger enbart mänskliga, referenter. Metonymiskt kan de flesta av dem användas om:

a) En predikationsbas som vittnar om en sådan sinnesstämning eller ett sådant sinnelag hos en mänsklig aktant. Referenten är då vanligen en mänsklig handling eller en produkt av mänsklig verksamhet.

ett *klokt* råd, en *arg* blick, en *elak* replik, en *skicklig* lösning, *noggranna* förberedelser
en {*avundsjuk/belåten/häpen/glad/tacksam/blyg*} uppsyn

Också det adverbiella bruket av sådana adjektiv kan uppfattas metonymiskt:

Hon tittade *argt* på mig. [≈ på ett sätt som vittnade om ilska]
Han log *vänligt*. [≈ på ett sätt som vittnade om vänlighet]

b) En predikationsbas som orsakar egenskapen i fråga hos en upplevande aktant:

en {*glad/munter/dyster*} nyhet, en *desperat* situation, ett *bittert* öde, *hoppfulla* tecken

c) En predikationsbas för plats eller tid då i situationen aktuella personer skulle kunna karakteriseras med respektive adjektiv:

det *glada* Paris, ett *olyckligt* land
en *lycklig* tid

Vid (c) förekommer också andra adjektiv än sådana som betecknar sinnesstämning eller sinnelag:

på *gamla* dagar, *ensamma* kvällar

De metonymiska adjektiven står inte bara attributivt (som i exemplen) utan också predikativt: *Hennes repliker var elaka*. *Situationen var desperat*. *Landet är olyckligt*. *Hans kvällar var ensamma*.

ANM. Från det metonymiska bruket av adjektiv skall skiljas det metaforiska. Det vanligaste fallet av metaforik är personifiering: i t.ex. *en barmhärtig tystnad*, *en envis motvind*, *en trogen kopia* tilldelas inanimata predikationsbaser metaforiskt sinnelag och därmed en möjlighet att uppfattas som agens enligt § 23. Sådan metaforisk betydelseöverföring är en generell möjlighet i språket och inte mera systematisk eller utbredd bland adjektiven än eljest.

Struktur § 25–33

§ 25. Översikt. Det oböjda adjektivet har någon av följande strukturer.

a) Enkelt rotmorfem, t.ex. *stor*, *ny*, *vacker*, *robust*. De adjektiviska rötterna är inte så många i språket (jämfört med de substantiviska och verbala), kanske bara några hundra. Adjektivstammar med enkelt rotmorfem förekommer framför allt i vissa för adjektivet centrala betydelsekategorier (§ 3).

b) Suffixavledning: av verb, t.ex. *skadlig*, *pratsam*, *vridbar*, *diskutabel*, av substantiv eller egennamn, t.ex. *manlig*, *flikad*, *geografisk*, *Tegnérsk*, *göteborgsk* eller av adjektiv, t.ex. *sjuklig*, *sötaktig*. Suffixavledning av verb och substantiv torde vara de vanligas-

te kategorierna av adjektivstammar. Flera av suffixen (t.ex. *-sam*, *-bar*) bildar fonologiska sammansättningar (dvs. ord med accent 2 och stark bibetoning på suffixet). Ordgruppsavledning är vanligt hos adjektiv, t.ex. *gudfruktig*, *tvåspråkig*, *långhalsad*.

c) Prefixavledning av andra adjektiv, t.ex. *otålig*, *inaktiv*. Många prefixavledningar av adjektiv utgör fonologiska sammansättningar.

d) Sammansättning: med substantivisk förled, t.ex. *vattentät*, *värmetålig*, *matglad*, med adjektivisk förled, t.ex. *mörkblå*, *jämntjock*, eller med verbal förled, t.ex. *köplysten*, *körklar*. Substantivisk förled är vanligast. Sammansättning är inte så vanlig bland adjektiven som bland substantiven.

Om adjektiviska particip, t.ex. *levande*, *drucken*, *förbannad*, se Pcp § 6, 28. Om övergångar från andra ordklasser, t.ex. *slut*, *toppen*, *gratis*, *försöksvis*, se § 70 och 73.

ANM. Utöver de adjektiv som bildas med enkla rotmorfem enligt (a) förekommer en hel del flermorfemiga adjektiv (t.ex. *billig*, *lummig*, *möjlig*, *obstinat*, *total*), särskilt med avledningssuffixen *-ig* och *-lig* samt vissa betonade avledningssuffix, där rotmorfemet är ett restmorfem (t.ex. *bill-*, *lumm-*, *möj-*, *obstin-*, *tot-*) som inte återkommer i någon annan kombination.

§ 26. Rotmorfemets fonetiska struktur. Det adjektiviska rotmorfemet kan ha följande typiska strukturer:

a) en stavelse: $K_{0–3}$ V $K_{0–3}$, t.ex. *ny*, *fri*, *öm*, *fin*, *brun*, *stram*, *arg*, *vild*, *skarp*, *strikt*, *ilsk*, *lömsk*, *trilsk*.

Något adjektiviskt rotmorfem som består av bara en vokal finns inte, och inte heller något med tre konsonanter före och tre efter vokalen. Av strukturen K_3 V K_0 finns bara det sällsynta *skrå* 'sned, lutande'. Alla adjektiviska rotmorfem med tre konsonanter efter vokalen slutar på *-sk*, som kan uppfattas som eget morfem.

b) en stavelse av typ (a) plus obetonat *-el*, *-er* eller *-en*, t.ex. *ädel*, *vacker*, *mogen*. Alla adjektiv på obetonat *-el* och *-er* har accent 1. Alla på obetonat *-en* utom *söcken* har däremot accent 2.

c) en stavelse av typ (a) föregången av en eller flera obetonade stavelser, t.ex. *bigott*, *robust*, *orange*, *manifest*.

Dessutom förekommer följande strukturer, som är lågfrekventa:

d) en stavelse av typ (a) följd av obetonad vokal, t.ex. *ringa*, *öde*, *redo*. De flesta har accent 2. Accent 1 har vissa ord, t.ex. *mysko* (vardagligt), *reko* (vardagligt), *solo* (vardagligt) samt optionellt *lila*, *rosa*.

e) en stavelse av typ (a) följd av obetonad vokal plus konsonant, t.ex. *elak*, *gammal*. De flesta har accent 2. Hit hör mycket få rotmorfem. Förutom *elak* och *gammal* hör *avog*, *idog* och *stackot* (ålderdomligt) hit, där något avledningsmorfem knappast urskiljs av nutida språkbrukare. *Elak*, *avog* och *idog* fungerar optionellt som fonologiska sammansättningar, se (f) nedan. Vidare *lajban* (vardagligt, accent 1) och *pirum* (vardagligt) samt *primus* (accent 1; kan dock uppfattas som tvåmorfemigt). Slutligen enstaka adjektiv som etymologiskt är adverb, som *gratis* (accent 2 eller 1), *lagom*, vilka möjligen uppfattas som tvåmorfemiga.

f) fonologisk sammansättning, t.ex. *spetälsk*, *avog*, *idog*, *elak*. Fonologisk sammansättning innebär att ordet prosodiskt behandlas som ett sammansatt ord, fastän det betydelsemässigt bara innehåller en enda rot, dvs. det får accent 2 och stark bibetoning på ordets andra stavelse. Bland adjektiviska rotmorfem är det mycket sällsynt med fonologiska sammansättningar. (*Elak*, *avog*, *idog* kan också sakna stark bibetoning på andra stavelsen, jfr grupp (e).)

Strukturen (d) är mera sällsynt för adjektivstammar än för substantivstammar och medför vanligen att adjektivet är oböjligt (§ 57). Stavelsegränsen i (b), (d) och (e) kan ligga annorlunda än i motsvarande struktur i (a) eftersom en ny stavelse följer: *ä-del*, *re-do*, *e-lak*.

ANM. Adjektiv med två obetonade stavelser i slutet, som *gyllene*, är närmast tvåmorfemiga (avledningssuffixet *-ne*, jämför *silver-ne*). I adjektiv med obetonad stavelse -VK_2 i slutet, t.ex. *väldans*, *smaskens*, kan urskiljas ett morfem *-ans*, *-ens*. Denna analys kan utsträckas till de fall där det första morfemet blir ett restmorfem, t.ex. *hyvens*.

§ 27. Det suffixavledda adjektivets betydelse. Adjektiv kan vara bildade av verb, substantiv, egennamn och andra adjektiv genom tillägg av avledningssuffix. De kan också vara ordgruppsavledningar, dvs. bildade genom tillägg av avledningssuffix till ordgrupper.

1. När avledningsstammen är ett verb motsvaras adjektivets predikationsbas normalt av endera av följande:

a) Den referent som anges med verbets subjekt (aktiv betydelse):

prat-sam, ret-sam, funder-sam, missunn-sam, häng-ig, kläng-ig, skak-ig, uthåll-ig, intrig-ant, demonstr-ativ, reak-tiv, expans-iv

b) Den referent som anges med verbets objekt (passiv betydelse):

läs-bar, ät-bar, transport-abel, tro-lig, beklag-lig

Vid adjektivet är aktionen dock normalt potentiell och mer eller mindre stabil. En *pratsam* person är alltså en som pratar ofta, och en *ätbar* svamp är en svamp som man kan äta.[1]

2. När avledningsstammen är ett substantiv anger adjektivet normalt något av följande:[2]

a) Predikationsbasen ingår i en referentiell sfär som betecknas av substantivet (primärt klassificerande adjektiv, jfr § 7):

medicin-sk, stat-lig, institution-ell, domstols-mässig

b) Referenten är försedd med det som substantivet betecknar:

sten-ig, bredblad-ig, löv-ad, guldkant-ad, brunög-d, grac-iös

c) Referenten är eller liknar det som substantivet betecknar:

klump-ig, skolflicks-aktig, bagatell-artad, fabul-ös

Adjektiv enligt (b) anger ofta att det som substantivet betecknar förekommer hos referenten i hög grad (t.ex. *sten-ig* 'med mycket sten') eller i olika varianter (t.ex. *lynn-ig* 'med växlande lynne'). Vid (a) och (c) kan avledningsstammen alternativt vara ett egennamn: *finländ-sk*, *Cederlund-sk*; *grönköpings-aktig*.

3. När avledningsstammen är ett adjektiv anger avledningen normalt endera av följande:

a) Den egenskap som anges med det enkla adjektivet är mera potentiell och stabil (dvs. som en benägenhet):

ren-lig, sjuk-lig, god-artad

b) Den egenskap som anges med det enkla adjektivet föreligger bara i viss mån:

röd-aktig, söt-aktig

[1] En suffixavledning kan som avledningsstam ha ett verb som inte existerar som självständigt ord, t.ex. *behjälplig* av **behjälpa*. Ett sådant verb är emellertid en regelbunden prefixavledning av ett annat verb (i exemplet *hjälpa*).

[2] Vissa substantiv med genitivsuffix har lexikaliserats som adjektiv: *helvetes*, *stackars*, *motvalls*, *djävla*, *enahanda*, *laga* m.fl. Jämför också ordgruppsavledningar som *tvåveckors*, *trevåningars* (§ 30).

§ 28. De adjektivbildande suffixens fonetiska egenskaper. De adjektivbildande suffixen kan läggas till en stam som oftast är ett rotmorfem men som också kan vara en avledning eller en sammansättning.

prat-sam, stat-lig, god-artad
enhet-lig, företag-sam, odlings-bar
småstads-aktig, guldkant-ad, stockholm-sk

De adjektivbildande suffixen tillhör olika fonetiska typer:

a) Suffixet innehåller bara konsonanter: *-sk*.

Det avledda adjektivet har samma betoning och tonaccent som avledningsstammen: *[2]stockholm-sk*, *göte[1]borg-sk*, *[1]basedow-sk*. Adjektiv med accent 1, liksom adjektiv med betoning på sista stavelsen, har optionellt accent 1 också när böjningssuffixet innehåller vokal: *[1]basedow-sk-a*, *göte[1]borg-sk-a* (jfr § 58). Likaså har flera enstaviga adjektiv på *-sk* accent 1 i flerstaviga böjningsformer: *[1]thiel-sk-a*.[1]

Om suffixen *-d*, *-t* se nedan.

b) Suffixet är en stavelse med obetonad vokal: *-ig*, *-lig*, *-isk*.

För *-ig* och *-lig* gäller: Om avledningsstammen är enstavig får adjektivet accent 2: *[2]lyd-ig*, *[2]rym-lig*. Om avledningsstammen har sammansättningsbetoning behålls denna (inklusive accent 2): *[2]under,såt-lig*, *[2]guds,tjänst-lig*, *[2]tillämp-lig*. Dock har några sådana adjektiv optionellt huvudbetoning på stavelsen före suffixet och accent 1:

hög¹tid-lig, jung¹fru-lig, konst¹när-lig, vid¹under-lig, få¹fäng-lig. För *-ig* förekommer avledningsstam med sammansättningsbetoning främst vid ordgruppsavledning: *tunnmask-ig, hårdskal-ig, rätlinj-ig* (se också § 30). Om avledningsstammen eljest är flerstavig med betoning på första stavelsen får adjektivet accent 2: *²moder-lig, ²syskon-lig, ²vinter-lig, ²jämmer-lig* (avledningsstammens accent skiljer sig från det avledda adjektivets i de båda sistnämnda). Om avledningsstammen har betoning på annan stavelse än den första får adjektivet, utom ibland regionalt centralsvenskt, accent 1: *för¹nuft-ig, na¹tur-lig, kam¹rat-lig, syd¹väst-lig* (också accent 2), *be¹dröv-lig, han¹ter-lig.* Om avledningsstammen har accent 2 (ett sällsynt fall) kan denna accent dock bibehållas: *pi²nupp-ig.* Avledningar som har accent 1 behåller denna accent också när böjningssuffixet innehåller vokal: *för¹nuft-ig-a, na¹tur-lig-a,* (optionellt) *hög¹tid-lig-a.*

För *-isk* gäller: Betoningen läggs alltid på stavelsen omedelbart före *-isk,* och adjektivet får accent 1: *bal¹sam-isk, isra¹el-isk, ¹kem-isk, eko¹log-isk, da¹tor-isk, hys¹ter-isk.* Avledningarna har accent 1 också när ett följande böjningssuffix innehåller vokal: *bal¹sam-isk-a, isra¹el-isk-a, ¹kem-isk-a.* Adjektivet kan dock ingå som andraled i en sammansättning som får accent 2 och sammansättningsbetoning: *²utomparlamen|tarisk.*[2]

Om suffixet *-ad* se nedan.

c) Suffixet har stark bibetoning: *-sam, -bar, -aktig, -artad* och *-mässig.*

Avledningen överensstämmer fonologiskt med en sammansättning och har alltså accent 2. Exempel: *lön-sam, vänd-bar, smör-aktig, filt-artad, skol-mässig.*

Undantag: Adjektiv på *-sam* har oftast accent 1 (regionalt centralsvenskt dock ibland accent 2) om avledningsstammen har obetonad första stavelse: *beslutsam, betänksam, fundersam, förtrytsam, gemensam.* Adjektiv på *-bar* med obetonad förstastavelse kan också ha accent 1 många språkbrukares tal: *betalbar, förnimbar, manipulerbar, reglerbar.*

Suffixet *-sam* har inte alltid tydlig karaktär av fonologiskt sammansättningsled. Om det avledda adjektivet har en sammansatt stam kan bibetoningen falla på stammens sista led i stället för på suffixet: *företagsam* har t.ex. ofta stark bibetoning på *-tag-* i stället för på suffixet *-sam,* jämför *avtagbar* som alltid har bibetoningen på suffixet *-bar.*

d) Suffixet uppbär avledningens huvudbetoning: *-abel, -ibel, -al, -ant, -ent, -ar, -är, -(a)tiv, -ell, -ös.*[3]

Adjektiven har accent 1, också i böjda former med vokaliskt suffix. Exempel: *rän¹t-abel, hor¹r-ibel, cen¹tr-al, domi¹n-ant, kongru-¹ent, po¹l-ar, famil¹j-är, inform-a¹tiv, instruk-¹tiv, natio¹n-ell, pom¹p-ös; rän¹t-abl-a, hor¹r-ibl-a, cen¹tr-al-a, domi¹n-ant-a, famil¹j-är-a, inform-a¹tiv-a, natio¹n-ell-a, pom¹p-ös-a.*

e) Suffixet är homonymt med perfektparticipets avledningssuffix *-d, -t, -dd* samt för particip avledda från verb av första konjugationen *-ad.*[4]

Avledningen har samma betoning och tonaccent som ett perfektparticip med motsvarande struktur (jfr Pcp § 8). Exempel: *flikad, ryschad.*

Suffixet är vanligt i ordgruppsavledningar (se också § 30). Exempel: *långhals-ad, bredhöft-ad, brunög-d, bredben-t, torrsko-dd.*

Om avledningsstammens form i suffixavledda adjektiv se för substantivisk stam Subst. § 30, för adjektivisk stam Adj. § 35, för verbstam Vb § 24.

[1] Enkla avledningsstammar med accent 2 (en typ som sällan tar suffixet *-sk*) får accent 1: *[1]himmel-sk*, *[1]himmel-sk-a*.

Adjektiv på *-länd-sk* har (utom regionalt syd- och västsvenskt) accent 2 även när avledningsstammen har accent 1: *thailänd-sk*. Omljud utlöses av *-sk* i *-länd-sk* (av *-land*).

Suffixen *-ansk*, *-iansk* som uppbär ordets huvudbetoning kan ses som varianter av *-sk*, t.ex. *topeli-ansk*, *strindberg-iansk* (jämför *strindberg-sk* med samma betydelse).

[2] Om stammen är en fonologisk sammansättning förlorar den optionellt sin sammansättningsbetoning vid avledning med *-isk*: *[2]para,dis-isk* eller *para[1]dis-isk*.

[3] Vissa huvudbetonade suffix förekommer i flera varianter. De viktigaste är:

-ativ/-tiv/-iv/-itiv, t.ex. inform-ativ, distribu-tiv, explos-iv, add-itiv
-ell/-iell/-uell, t.ex. hormon-ell, existent-iell, intellekt-uell
-ös/-iös/-uös, t.ex. ceremoni-ös, tendent-iös, monstr-uös

Också *-abel/-ibel* (t.ex. *repar-abel*, *revers-ibel*) kan ses som varianter, liksom *-ant/-ent* (t.ex. *gen-ant*, *kongru-ent*). Fördelningen mellan respektive varianter går ofta tillbaka på latinets regelsystem men måste i svenskan ses som lexikalt betingad.

För adjektiv på *-ativ/-tiv/-iv/-itiv* finns, i varierande grad för olika adjektiv, en möjlighet att lägga huvudbetoningen på första stavelsen. Suffixet får då vanligen stark bibetoning, men trots det får adjektivet accent 1: *[1]konserv-ativ*, *[1]inform-ativ*, *[1]mass-iv*. Vanligast är denna betoning hos adjektiv som bildar klara antonympar: *[1]ak-tiv*, *[1]pass-iv*.

[4] I användning som adjektivbildande suffix förekommer endast de varianter av participsuffixet som förekommer vid svag verbstam (Pcp § 8). Varianten *-ad* är produktiv. De övriga, särskilt *-t*, förekommer bara i ordgruppsavledningar, också i många ord efter stam på de tonande [l] eller [n].

brunögd, lågländ
torrskodd, högljudd
finstilt, rundhyllt, barbent, vildsint, stormunt, stormynt, misslynt, långsynt, vänsterhänt, låglänt, rödnäst

Suffixet *-t* utlöser omljud i *-hyllt* (åtminstone etymologiskt av *hull*), i *-hänt* (av *hand*), i *-länt* (av *land*) och optionellt i *-mynt/-munt* (av *mun*).

ANM. Stammen vid avledning med *-ad* och dess varianter är ett substantiv, men när detta sammanfaller i formen med ett verb som har samma eller besläktad betydelse, kan det vara svårt att skilja avledning från (adjektiviskt) perfektparticip. *Tandad* 'försedd med tänder' kan t.ex. lika väl vara particip av verbet *tanda* som avledning av substantivet *tand*. Jämför också en ordgruppsavledning som *torrskodd*, snarare avlett av frasen *torra skor* än innehållande ett particip av verbet *sko*.

§ 29. Produktiva adjektivbildande suffix. Produktiva adjektivbildande suffix är i nutida svenska framför allt följande:

-ig [med substantivstam]: femtonbandig, poppig, fyrsatsig
-ig [med verbstam]: småkryllig, deppig, huttrig

-lig [med substantivstam]: landskaplig, presidentlig
-ad [med substantivstam]: larmad 'försedd med larm', ryggslejfad
-isk [med substantivstam]: filmisk, telegrafisk
-isk [med egennamnsstam]: kuwaitisk, oskarisk
-bar [med verbstam]: antydbar, bjudbar, knäppbar, returnerbar
-enlig [med substantivstam]: systemenlig, normenlig
-aktig [med substantivstam]: förmyndaraktig, mardrömsaktig
-artad [med substantivstam]: pekpinneartad, klyschartad, showartad
-mässig [med substantivstam]: volymmässig, karnevalsmässig
-sk [med egennamnsstam]: köpenhamnsk, mendelsk

Improduktiva suffix förekommer i redan lexikaliserade avledningar samt dessutom i nya ord, om dessa är antingen tillfälliga analogiska bildningar eller resultatet av inlån (dvs. hela avledningen har inlånats från ett främmande språk). Exempel på nya ord med eljest improduktiva suffix:

två-sam [jfr: ensam]
reli-abel [jfr: engelska reliable]
massmedi-al [jfr: massmedium; medial 'belägen i mitten']
redund-ant [jfr: engelska redundant]
atom-är [jfr: atom, molekylär]
manipul-ativ [jfr: engelska manipulative]
emot-iv [jfr: engelska emotive]
margin-ell [jfr: marginal, originell]
glamor-ös [jfr: engelska glamorous]

§ 30. Ordgruppsavledning. Adjektiv kan vara ordgruppsavledningar, dvs. bildade genom tillägg av avledningssuffix till uttryck som består av mer än ett ord. Uttryckets ord ingår i ordgruppsavledningen med de former som de normalt har när de ingår i sammansättningar eller avledningar; de saknar t.ex. normalt böjningssuffix i ordgruppsavledningen. Hela adjektivet har fonologiskt strukturen av en sammansättning, där det senare ledet i stammen tillsammans med suffixet utgör den fonologiska sammansättningens sista led och uppbär stark bibetoning.

Avledningsstammen utgår vanligen från en av följande två strukturer:

a) ett substantiv med attribut:

<lång hals> + -ad = lång-<hals-ad>
<bruna ögon> + -d = brun-<ög-d>
<röd näsa> + -t = röd-<näs-t>
<torra skor> + -dd = torr-<sko-dd>
<blek nos> + -ig = blek-<nos-ig>
<tre spalter> + -ig = tre-<spalt-ig>
<tre veckor> + -s = tre-<veckor-s>; jfr § 57: b

Betydelsen är att predikationsbasen kännetecknas av det som nominalfrasen betecknar (*en brunögd pojke* 'en pojke som har bruna ögon', *en treveckors båttur* 'en båttur som varar tre veckor).

b) ett verb med objekt eller adverbial:

‹frukta Gud› + -ig = gud-‹frukt-ig›
‹tåla stryk› + -ig = stryk-‹tål-ig›
‹hitta på› + -ig = på-‹hitt-ig›
‹fatta lätt› + -lig = lätt-‹fatt-lig›

Predikationsbasen motsvarar referenten för verbets subjekt eller verbets objekt, jfr § 27. Bestämningen placeras före verbet i sammansättningen. Vid adjektivet är aktionen normalt potentiell och mer eller mindre stabil.

I enstaka fall är den struktur som ligger till grund för ordgruppsavledningen en prepositionsfras: *mellanfolklig* 'som avser relationer mellan folken', *överjordisk* 'som hör hemma i sfärer ovan jorden'.

ANM. I de tydligaste fallen av ordgruppsavledning, t.ex. *långhalsad*, *gudfruktig*, är avledningsstammen bildad av ett flerordigt uttryck som annars inte uppträder som sammansättning, t.ex. *lång hals*, *frukta Gud*, och avledningsstammens efterled bildar inte ensamt motsvarande avledning (*halsad*, *fruktig*). I många andra fall kan ordgruppsavledningen alternativt tolkas som en annan avledning. *Upphinnelig* kan t.ex. med samma rätt tolkas som en ordgruppsavledning av verbfrasen *hinna upp* och som avledning av verbet *upphinna*.

Ibland nybildas en avledning ur de två sista leden av en ordgruppsavledning. Ur *vänsterhänt*(*het*), *högerhänt*(*het*) har t.ex. i psykologiskt fackspråk bildats avledningen *hänt*(*het*).

§ 31. Det prefixavledda adjektivets betydelse. Adjektiv kan vara bildade av andra adjektiv genom tillägg av ett avledningsprefix.

1. Avledningar av primärt karakteriserande adjektiv (jfr § 6). Prefixet anger i allmänhet antingen:

a) att det avledda adjektivet har en betydelse som är motsatt avledningsstammens betydelse, ofta med en pejorativ biton:[1]

o-hörbar, o-giltig, o-fin, miss-klädsam, in-aktiv, il-legal, im-populär, ir-rationell, a-social

b) att det avledda adjektivet anger hög grad av den egenskap som avledningsstammen betecknar:

extra-stor, hyper-aktiv, ill-grön, knall-gul, super-stark, ultra-konservativ, ur-löjlig, ärke-reaktionär, pytte-liten

2. Avledningar av primärt klassificerande adjektiv (jfr § 7). Prefixet anger i allmänhet antingen:

a) antal eller mängd:

uni-lateral, bi-fokal, multi-nationell

b) rums- eller tidsrelation:

inter-kontinental, sub-tropisk, trans-nationell
pre-historisk, post-modernistisk, ur-nordisk, retro-aktiv

c) positiv eller negativ relation (jfr (1a)):

pro-amerikansk
anti-sovjetisk, kontra-revolutionär, icke-kyrklig

Med prefix som *pseudo-* och *krypto-* anger det avledda adjektivet att stammens egenskap föreligger skenbart eller fördolt, ofta med pejorativ biton: *pseudo-realistisk*, *krypto-konservativ*.

[1] Några prefixavledningar med *o-* har en avledningsstam som inte existerar som självständigt ord, t.ex. *orubblig, omistlig, olidlig, outsäglig* av respektive **rubblig, *mistlig, *lidlig, *utsäglig*. Avledningsstammarna är emellertid regelbundna suffixavledningar av verb (*rubba*, *mista*, *lida*, *utsäga*).

ANM. Många prefixavledningar av klassificerande adjektivstammar kan semantiskt uppfattas som ett slags ordgruppsavledningar med suffix, t.ex. *multinationell* 'som gäller många nationer' som en avledning med *-ell* av det innehåll som anges med *multi-* 'många' och *nation*, eller *postgymnasial* 'som gäller efter gymnasiet' som en avledning med *-al* av det innehåll som anges med *post-* 'efter' och *gymnasium*.

§ 32. De adjektivbildande prefixens fonetiska egenskaper. De adjektivbildande prefixen kan indelas i tre formella typer efter betoningsförhållandena:

a) Prefixet är alltid betonat: *ill-*, *miss-*, *o-*, *pro-*, *van-*.

Avledningen överensstämmer fonologiskt med en sammansättning och har alltså accent 2 med stark bibetoning på avledningsstammen. Exempel: *²ill-ˌgrön*, *²miss-beˌlåten*, *²o-ˌvanlig*, *²o-graciˌös*, *²pro-ameriˌkansk*, *²van-ˌmäktig*.[1]

b) Prefixet är antingen betonat eller obetonat: *anti-*, *bi-*, *extra-*, *hyper-*, *kontra-*, *post-*, *super-*, *ultra-*, *uni-*.

När avledningsstammen är, eller uppfattas vara, av inhemskt ursprung, är prefixet alltid betonat. Avledningen överensstämmer fonologiskt med en sammansättning och har alltså accent 2 med stark bibetoning på avledningsstammen. Exempel: *²anti-ˌrysk*, *²extra-ˌstor*, *²hyper-ˌfarlig*, *²super-ˌsnabb*, *²ultra-ˌkort*. Samma betoningsstruktur kan användas när avledningsstammen är av grekiskt-romanskt ursprung: *²anti-demoˌkratisk*, *²kontra-ˌfaktisk*, *²extra-ordiˌnär*, *²hyper-korˌrekt*, *²super-vaˌlid*, *²ultra-raˌpid*. Vissa språkbrukare kan dock här lämna prefixet obetonat, särskilt om avledningen har en lexikaliserad betydelse: *extra-ordi¹när*, *kontra-¹faktisk*.

c) Prefixet är normalt obetonat: *a-*, *dis-*, *in-*, *inter-*, *intra-*, *pre-*, *retro-*, *sub-*, *trans-*.

Avledningarna har vanligen samma betoning och tonaccent som avledningsstammarna. Exempel: *a-soci¹al*, *dis-har¹monisk*, *im-popu¹lär*, *inter-kontinen¹tal*, *intra-musku¹lär*, *pre-hi¹storisk*, *retro-spek¹tiv*, *sub-¹tropisk*, *trans-natio¹nell*.[2]

[1] Obetonat *o-* är obligatoriskt i *o-[1]ändlig, o-[1]hygglig* och *o[1]fantlig* (där prefixet *o-* bara med tvekan kan urskiljas eftersom **fantlig* inte är ett eget ord). Dessutom kan det förekomma i vissa ord när talaren vill markera känslomässig emfas, t.ex. *o-[1]talig, o-[1]lycklig, o-[1]trolig*.

I ålderdomligt, pastischerat ålderdomligt eller regionalt språk förekommer obetonat *o-* oftare: *o-[1]dödlig, o[1]-hjälplig, o-ut[1]härdlig*.

[2] För adjektiv i denna grupp finns (i varierande grad för olika adjektiv, särskilt som markering av kontrast) en möjlighet att lägga huvudbetoningen på första stavelsen. Suffixet får då vanligen stark bibetoning, men trots det får adjektivet vanligen accent 1: *[1]a-symmetrisk*, *[1]in-formell*, *[1/2]intra-individuell*, *[1/2]pre-historisk*, *[1]retro-spektiv*, *[2]sub-tropisk*. I finlandssvenskan har adjektiv på *a-* och *in-* normalt huvudbetoningen på första stavelsen. I sverigesvenskan gäller detta bara enstaka adjektiv, t.ex. *[1]in-direkt*.

Prefixet *in-* förekommer i flera varianter: *in-/il-/im-/ir-*. Exempel: *indisponibel*, *illitterat*, *im-populär*, *irrelevant*. Varianten *im-* kan ses som en obligatorisk tillämpning av den annars optionella nasalassimilationen, en generell fonologisk regel som anpassar [n] till följande konsonants artikulationsställe.

ANM. Som prefix (under (a) ovan) kunde också räknas sammansättningsförleder med generaliserad betydelse, t.ex. uttryck för grad som *jätte-* (*jätte-rolig, jätte-liten*), *knall-* (*knall-gul*), *stört-* (*stört-skön*), *död*(*s*)*-* (*död*(*s*)*-bra*). Gränsen mellan avledningsprefix och förled i sammansättning är svår att dra. Jämför att den generaliserade betydelsen hos *jätte-* innebär att t.ex. *jätte-stor* inte längre tolkas jämförande ('stor som en jätte') utan som en gradangivelse ('mycket stor') och att *jätte-* därför kan fogas till alla slags graderbara adjektiv (*jätte-rolig* 'mycket rolig', *jätte-liten* 'mycket liten').

§ 33. Sammansatta adjektiv. Adjektiv kan vara bildade genom sammansättning av två ord, varav det sista är ett adjektiv.

De sammansatta adjektiven är i de allra flesta fall determinativa, dvs. sammansättningens sista led är det grammatiska och semantiska huvudledet.[1]

Som första sammansättningsled kan åtminstone substantiv, egennamn, adjektiv och verb samt vissa pronomen, adverb och prepositioner fungera. Exempel:

barn-vänlig, citron-gul, invandrar-fientlig, mineral-haltig, nöjes-lysten, ondskefull, spök-rädd, vatten-tät, värme-tålig
falu-röd, Moskva-trogen
mörk-grön, ny-rik
prat-glad, pet-säker, skåde-lysten, skåll-het
all-svensk, jag-svag, mång-dubbel
bak-tung, ut-fattig
av-lång, mellan-stor

Såväl för- som efterled kan självt vara en avledning eller – mindre ofta – en sammansättning:

<monter-ings>-klar
<spindel-vävs>-tunn
makt-<hungr-ig>
sjuk-<tjänst-ledig>

<handl-ings>-<kraft-ig>
<lång-tids>-<arbets-lös>

Det är inte så vanligt att förledet i ett sammansatt adjektiv utgörs av en ordgrupp som annars inte uppträder som sammansättning, t.ex. *svartochvitrutig*. Sådana förled markeras i skrift ofta med bindestreck: *svart-och-vit-rutig*.

Om förledets form i sammansatta adjektiv se för substantiviskt förled Subst. § 31–38, för adjektiviskt förled § 36, för verbförled Vb § 25.

Den semantiska relationen mellan för- och efterled är skiftande:[2]

värdebeständig, skrivriktig [avseende: 'beständig med avseende på värde', 'riktig för skrivandet']
sotsvart, klarvaken, högaktuell, halvtom [grad: 'så svart som sot', 'så vaken att man är klar', 'aktuell i hög grad', 'tom i lika hög grad som full']
ljusblå, mörkbrun [nyans: 'blå av en ljus nyans', 'brun av en mörk nyans']
åksjuk, skållhet [orsak eller följd: 'sjuk av att åka', 'het så att någon kan skålla sig']
kvällstrött, söndagsledig [tid: 'trött om kvällarna', 'ledig om söndagarna']

Ett substantiviskt förled kan fylla flertalet av de semantiska roller som huvudledets adjektiv förutsätter och som kan uttryckas med komplement till adjektivet (jfr § 16–23). Förledet har alltid icke-specifik innebörd. Exempel:

åskrädd [det som upplevs vid adjektiv för sinnesstämning, jfr § 16]
folkkär [den som upplever vid adjektiv för positiv eller negativ upplevelse, § 17]
samhällsnyttig [den som har nytta eller skada vid funktionsadjektiv, jfr § 18]
partitrogen [den som har nytta eller skada vid sinnelagsadjektiv, jfr § 18]
gästvänlig [den som har nytta eller skada vid sinnelagsadjektiv, jfr § 18]
dammfri [den del som avlägsnats från en helhet, jfr § 19]
tidstypisk [det som kännetecknas av något, jfr § 19]
spöklik [den som står i en reciprok relation till något annat, jfr § 20]
tjänstvillig [framtida aktion som någon är beredd att utföra, jfr § 21]

Ett förled som är ett egennamn fyller samma slags roller, men förledet har specifik innebörd:

SAF-lik, Palmetrogen

I alla de olika semantiska relationerna mellan för- och efterled är sammansättning med adjektiv som sistaled produktivt i svenskan. Det är ett vanligt sätt att bilda nya adjektiv, även om sammansatta adjektiv, som tillfälliga eller bestående nybildningar, inte uppträder lika ofta som sammansatta substantiv. Adjektiv som ofta används som efterled i nybildningar har en tendens till generaliserad betydelse, dvs. till att semantiskt erinra om avledningssuffix. Exempel:

-lös: steglös, bostadslös, kontaktlös
-fri: drogfri, mangelfri, receptfri

Efterledet *-lös* betecknar vanligen avsaknad av någonting önskvärt och *-fri* avsaknad av någonting icke önskvärt.

[1] Det förekommer också additiva sammansättningar av två adjektiv, dvs. där de båda leden är semantiskt samordnade: *blågul, svartvit, sötsur*. Additiva sammansättningar har vanligtvis samma struktur som de determinativa sammansättningarna: *en blågul flagga, ett blågult band, blågula flaggor*.

Om sammansättningen inte är fullt lexikaliserad åtskiljs sammansättningsleden i skrift med bindestreck: *romersk-katolsk, engelsk-svensk, spansk-tysk-fransk*. Undantagsvis – och i strid med språkvårdares rekommendationer – kongruensböjs vart och ett av leden i neutrum singularis obestämd form: *en engelsk-svensk ordbok, ett engelskt-svenskt lexikon, en grekisk-katolsk biskop, ett grekiskt-katolskt kloster*. I bestämd form och i pluralis uteblir dock ofta böjningen av alla led utom det sista: *den engelsk-svenska ordboken, engelsk-svenska ordböcker*. Vissa långa additiva sammansättningar har ofta ordgruppsbetoning: *humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet*.

[2] I flera sammansatta adjektiv anger förledet hög grad. Exempel: *blickstilla, blixtsnabb, bottenärlig, dyngsur, dödstrött, glödhet, grundfalsk, illgrön, illröd, iskall, knallhård, kolsvart, kritvit, likblek, livsfarlig, proppmätt, stendöd, stenhård, stenrik, svindyr, svinkall, vrålhungrig*. I vardagligt språk används *jätte* närmast som ett prefix för att förstärka alla slags graderbara adjektiv: *jättedyr, jätteliten*.

Morfologisk funktion § 34–36

§ 34. Översikt. Adjektivets typiska funktion är att vara ett självständigt ord, ett adjektiv, t.ex. *stor, pratsam, gudfruktig, inaktiv, vattentät, mörkblå*. Adjektivet antar olika böjningsformer, se § 41–69.

Därutöver har adjektivet morfologiska funktioner enligt följande:

a) som avledningsstam i prefixavledda adjektiv, t.ex. *tät* i *otät*, *löjlig* i *urlöjlig*, *aktiv* i *inaktiv*, *elegant* i *hyperelegant*

b) som avledningsstam i suffixavledningar:
i substantiv, t.ex. *lång* i *längd*, *sjuk* i *sjukdom*, *otålig* i *otålighet*, *arbetslös* i *arbetslöshet*
i adjektiv, t.ex. *sjuk* i *sjuklig*, *söt* i *sötaktig*
i adverb, t.ex. *trolig* i *troligen*, *lycklig* i *lyckligtvis*
i verb, t.ex. *sur* i *surna*, *stor* i *förstora*, *värdig* i *bevärdiga*

c) som efterled i sammansatta adjektiv, t.ex. *glad* i *matglad*, *röd* i *faluröd*, *blå* i *mörkblå*, *lysten* i *köplysten*

d) som förled i sammansättningar:
i substantiv, t.ex. *ny* i *nymåne*, *sjuk* i *sjukförsäkring*, *populär* i *populärvetenskap*
i egennamn, t.ex. *stor* i *Stor-Klas*, *fager* i *Fagerhult*
i adjektiv, t.ex. *mörk* i *mörkblå*, *engelsk* i *engelsk-svensk*
i particip, t.ex. *ny* i *nyfödd*, *ensam* i *ensamstående*
i verb, t.ex. *mörk* i *mörklägga*, *frisk* i *friskförklara*, *tydlig* i *tydliggöra*

Adjektivet förekommer också i ordgruppsavledningar, t.ex. *mörk* i det avledda adjektivet *mörkögd*.

Vissa adjektivstammar har samma form som betydelselika substantivstammar (t.ex. *lugn*, *ljus*, *hög*, *liberal*, *militär*) eller verbstammar (t.ex. *blek*, *lös*), se Subst. § 18: 1, Vb § 14: 1.

§ 35. Adjektiv som avledningsstam. Adjektiv fungerar som avledningsstam vid prefixavledning av adjektiv:

o-tät, in-aktiv, ur-löjlig

Adjektiv fungerar också som avledningsstam vid suffixavledning av framför allt substantiv och verb men också adjektiv och adverb:

sjuk-dom, långsam-het, banal-itet, ful-ing, cyn-iker
lugn-a, be-rik-a, vit-na, legal-isera
sjuk-lig, gul-aktig
trolig-en, säker-ligen

Vid suffixavledning av adjektivstam fogas stammen vanligen oförändrad till avledningssuffixet. I några fall förändras dock stammen:

a) Stödvokalen *e* faller före obetonat suffix som börjar på vokal:

säker : säkr-a, säkr-ing
dunkel : för-dunkl-a
galen : galn-ing

b) Obetonat -*a* faller:

stilla : still-het, still-sam
ringa : ring-het

c) Vokalväxling i rotvokalen i form av omljud (jfr § 44) kan förekomma före -*d*, -*a* och -*e* (-*je*):[1]

lång : läng-d, våt : vät-a, varm : värm-e, glad : gläd-je, tung : tyng-d, sur : syr-a, full : fyll-a

Motsvarande omljudsrelation förekommer mellan adjektiv och verb (Vb § 15):

varm : värm-a; stark : stärk-a; glad : gläd-ja, tam : täm-ja, tung : tyng-a; full : fyll-a, tom: tömm-a

d) Växling av vokal uppstår i de adjektivbildande suffixen -*abel* (blir till -*abil*-), -*ibel* (blir till -*ibil*-), -*ell* (blir till -*al*-), -*är* (blir till -*ar*-), -*ös* (blir till -*os*-) före -*ism*, -*ist*, -*isera* och -*itet*:

respektabel : respektabil-itet
disponibel : disponibil-itet
speciell : special-itet
generell : general-ist, general-isera
totalitär : totalitar-ism

vulgär : vulgar-itet, vulgar-isera
generös : generos-itet

Jämför sammansättning § 36: a.

e) Ett bindesuffix *-e* kan förekomma i enstaka fall:

rik : rike-dom
sträng : stränge-ligen

f) Framför det adverbbildande suffixet *-vis* är adjektivet (på *-ig* eller *-lig*) böjt i obestämd form neutrum singularis:

nödvändig : nödvändigtvis
lyckligt : lyckligtvis

[1] I vissa former av regionalt talspråk förekommer förkortning av stamvokalen, t.ex. *glädje* [glɛd:jə], *sjuklig* [ɧɵk:li].

ANM. Många (etymologiskt grekisk-romanska) avledningar bildas till bundna rotmorfem, t.ex. *katol-ik*, *katol-icism*, *katol-sk*. I sådana fall är det ofta oklart om någon av avledningarna skall betraktas som synkront mera primär än de andra. Om adjektivet är karakteriserande och substantivet betecknar motsvarande egenskap eller person som utmärker sig för egenskapen, är det rimligt att betrakta adjektivet som primärt, t.ex.:

fanat-isk : fanat-ism, fanat-iker
elast-isk : elast-icitet
eleg-ant : eleg-ans
intellig-ent : intellig-ens

Sådan betydelserelation finns dock också t.ex. i *optim-ist-isk*, *optim-ism*, *optim-ist*, där adjektivet formellt är avlett av det personbetecknande substantivet.

§ 36. Adjektiv som första sammansättningsled. Adjektiv fungerar som första sammansättningsled framför allt i substantiv men också i egennamn, adjektiv, particip och verb:

mjuk-glass, vit-varor, låg-säsong, privat-bostad
Stor-Klas, Fager-hult
klar-röd, tvär-brant, ful-snygg
trång-bodd, ensam-stående, allmän-bildad
vit-kalka, färdig-ställa, torr-prata

Vid sammansättning med adjektiv som förled fogas stammen vanligen oförändrad till efterleden:[1]

snabb-tåg, tom-flaska, söt-sliskig, privat-ägd, kal-hugga

Undantag:

a) Adjektiv på suffixen *-ell* och *-är* kan ha suffixvarianterna *-al* respektive *-ar*:

kriminell : kriminal-roman
elementär : elementar-partikel

b) Adjektivet kan vara böjt i bestämd form, dels när efterledet är egennamn, dels i några få sammansättningar med några få vanliga adjektiv:

Långa-Kurt, Fule-Sven, Gamle-staden
stora-syster, store-bror, lilla-syster, lille-bror, rike-man

c) Särskilt som förled i particip och verb kan adjektiv vara böjda i obestämd form neutrum singularis (dvs. i samma form som när adjektivet är adverbiell bestämning):

långt-gående, högt-meriterad, tätt-befolkad, vitt-berest
gott-göra

I flera fall förekommer alternativt oböjd form: *tät-befolkad*.

d) Några vanliga adjektiv kan stå i komparativ eller superlativ:

lägre-liggande, senare-lagd, högre-stånd, mindre-värde
högst-bjudande, högst-gräns, bäst-säljare

I vissa sammansättningar, t.ex. *äldre-omsorger*, är det första sammansättningsledet ett självständigt använt adjektiv (Adjfraser § 65). I enstaka starkt lexikaliserade sammansättningar förekommer bestämd form superlativ: *bäste-man*, *överste-präst*. Dessutom optionellt i andra substantiv, t.ex. *högsta-gräns*, *lägsta-värde*.

[1] Föråldrade kasusformer av adjektiven (jfr § 69 not 1) förekommer någon gång som förstaled i sammansättningar: *dummer-jöns*, *högan-loft*. Flera sammansättningar med *gammal-* har optionellt formen *gammel-*: *gammel-dans*, *gammel-kommunist*.

I vissa additiva sammansättningar kan förledet kongruensböjas i neutrum singularis obestämd form, t.ex. *norskt-svenskt samarbete*, se § 33 not 1.

ANM. Vissa adjektiviska förled i bestämd form (b), t.ex. i *rikeman*, kan alternativt beskrivas som utvidgade med ett bindesuffix *-a* eller *-e*. Åtminstone för *lilla-/lille-* är det dock uppenbart att det handlar om den bestämda formen. Sammansättningarna kan analyseras som ordgrupper som har dragits ihop till ord.

Syntaktisk funktion § 37–40

§ 37. Huvudord i adjektivfras. Adjektivets normala funktion är att vara huvudord i adjektivfrasen. Det tar olika slags adverbial och i mindre utsträckning objekt som bestämningar. Före ett adjektiv som huvudord i predikativ funktion står framför allt eventuella gradadverbial (inklusive måttsadverbial), och efter detta står eventuella komplement, vanligtvis bundna adverbial: (*helt*) *ovan* (*vid trädgårdsskötsel*), (*vid trädgårdsskötsel*) (*helt*) *ovan*. Objekt står vanligen efter adjektivet men kan eller måste ibland stå framför detta: *lik mig*, *skyldig honom hundra kronor*, *sin vana trogen*. När adjektivfrasen står som attribut gäller särskilda regler för komplementens placering.

Adjektivfrasen har följande funktioner: (subjektivt och objektivt) bundet predikativ, fritt predikativ, predikativt attribut, adjektivattribut och adverbial. Exempel:

Ministern var *helt ovan vid trädgårdsskötsel*. [bundet subjektspredikativ]
Storstadslivet hade gjort ministern *helt ovan vid trädgårdsskötsel*. [bundet objektspredikativ]
Helt ovan vid trädgårdsskötsel yttrade sig ministern okunnigt i frågan. [fritt predikativ]
Ministern, *helt ovan vid trädgårdsskötsel*, yttrade sig okunnigt i frågan. [predikativt attribut]
Den *vid trädgårdsskötsel helt ovane* ministern yttrade sig okunnigt i frågan. [adjektivattribut]
Ministern arbetade *ovant* i trädgården. [adverbial]

Se vidare Adjfraser § 59–66.

I vissa fall kan en adjektivfras stå i en nominalfras som inte har något substantiv eller något substantiviskt pronomen som huvudord. Då uppfattas den som nominalfrasens huvudled utan att nominalfrasens struktur i övrigt förändras, dvs. adjektivfrasen föregås av samma bestämningar som ett adjektivattribut, nämligen av definita attribut, kvantitetsattribut och andra adjektivattribut, t.ex. *den enskilde*, *det där verkligt extravaganta*, *något annat nytt*, *en trevlig konservativ*, *lika många värnpliktiga* (Adjfraser § 65).

När adjektivfrasen har attributiv funktion, och i många fall när den har predikativ funktion, kongruerar adjektivet med huvudordet i uttrycket för predikationsbasen genom kongruensböjning. De formella kategorier som adjektivet kongruerar inom är numerus, species och genus. När adjektivfrasen har predikativ funktion kan adjektivet alternativt uppvisa semantisk kongruensböjning, dvs. den avspeglar referentiella egenskaper hos predikationsbasen (antal, animathet) i stället för grammatiska egenskaper hos huvudordet i uttrycket för predikationsbasen. När adjektivfrasen är huvudled i nominalfras är böjningen kongruensoberoende, dvs. genus- och numerusböjningen anger själv alltid referentiella egenskaper hos predikationsbasen (antal, animathet, kön). Se vidare § 59–68.

§ 38. Adjektiv som bara står predikativt. Ett antal adjektiv är lexikalt begränsade till predikativ funktion och kan inte stå som huvudord i adjektivattribut eller i adverbial eller vara huvudled i nominalfraser. De viktigare är:

allen(a), bra [i betydelsen 'frisk'], bråttom, ens(e), gramse, jalu, kvitt, legio, loss, mån, oense, osams, otillfreds, passé, redo, renons, sams, slut, släkt, synd, tabu, tillfreds, varse, värd[1]

Därtill kommer ett antal adjektiv med klart vardagligt stilvärde, t.ex.:

bakis, bergis, biff, buss, byxis, dan(n), finemang, gay, groggy, haj, kaputt, less, näck, okej, paff, pirum, putt, rudis, skakis, solo, tjänis[2]

För de vardagliga adjektiven har dock språkbrukarna olika språkkänsla, och många accepterar vissa av dem i attributiv funktion, t.ex. *rudis*, *okej*, *gay*.

Några oböjliga adjektiv kan stå attributivt i position där syntaxen kräver obestämd form, t.ex. *en kul typ* (jfr: *en rolig typ*), *ett kul äventyr*, *kul typer*, men inte alls eller ogärna i position där syntaxen kräver bestämd form, t.ex. **den kul typen* (jfr: *den roliga typen*). Olika språkbrukare kan dock här ha olika språkkänsla. De viktigare adjektiven är: *bra*, *gratis*, *knas*, *kul*, *särdeles*, *urminnes*. T.ex. *den bra kniven*, *?hennes bra förslag*, *?det bra och det dåliga*, *?den gratis resan*, *?de gratis resorna*, **den knas killen*, **mitt kul dataspel*, *?den särdeles festen*, *?de urminnes tiderna*. De oböjliga adjektiven av denna typ är mer eller mindre acceptabla efter det demonstrativa pronomenet *denna*, *den där*, *den här* än eljest, t.ex. *dessa gratis resor*, *alla de där gratis resorna*, *dessa urminnes tider* men *?de gratis resorna*, *?de urminnes tiderna*.

Några få adjektiv förekommer bara i obestämd form singularis neutrum och i predikativ funktion:

fatt, lurt, lytt 'lyhört', lönt, värt [i betydelsen 'tillrådligt']

Syntaktiskt konstrueras adjektiv som enbart står predikativt ofta med komplement (Adjfraser § 22–27), vilket kan försvåra en attributiv funktion (jfr Adjfraser § 4). Morfologiskt är de flesta av dem (optionellt eller obligatoriskt) oböjliga (§ 57). Oböjliga och endast predikativa adjektiv har en osäker ordklasstillhörighet: flera av dem kan alternativt räknas som substantiv (t.ex. *synd*, *släkt*, *slut*, *tabu*), andra som adverb (t.ex. *loss*), jfr § 70 och 73.

[1] *Värd* förekommer också attributivt som (ofta ironisk) hövlighetsmarkering (något ålderdomligt): *till Eder värda tjänst*, *denne värde herre*.

[2] Bland mera speciella adjektiv som endast står predikativt förekommer ett antal sjötermer, t.ex. *flott*, *kant*, *läck*, *läns*, och ett antal speltermer, t.ex. *chikan*, *gard*, *jan*, (*schack*)*matt*, *patt*, *remi*, *schack* (och ursprungligen *renons*).

§ 39. Adjektiv som inte står predikativt. En del adjektiv är lexikalt begränsade till attributiv och (ibland också) adverbiell funktion och står inte eller högst sällan som huvudord i en predikativ adjektivfras. De viktigare är:

a) ett antal (oböjliga) expressiva adjektiv av vilka många med mer eller mindre utpräglad svordomskaraktär:

djävla, hejans, himla, jädra(ns), jäkla, nedra(ns), oherrans, sabla, stackars, ynka

b) ett antal adjektiv med (vanligen förstärkande eller bekräftande) modal betydelse (jfr § 13):

boren, erforderlig, formlig, förment, otvivelaktig, pur, sannskyldig, synbarlig, synnerlig, uttrycklig, vederbörlig, veritabel[1], ytterlig, ögonskenlig

c) några enstaka adjektiv med rums- eller tidsbetydelse:

befintlig, forn[2], idelig, ständig

Därtill kommer ett antal adjektiv, t.ex. *ampel*, *berått*, *edlig*, *evärdlig*, *hjälplig*, *laga*, *långlig*, *ram*, *reda*, *åsyna*, som bara förekommer i mer eller mindre lexikaliserade nominalfraser och därför bara attributivt. Exempel på lexikaliserade uttryck med sådana adjektiv: *ampla lovord*, (*med*) *berått mod*, *edlig försäkran*, *evärdlig tid*, (*i*) *hjälpligt skick*, *laga förfall*, *långliga tider*, (*på*) *pin kiv*, *rena rama galenskapen*, *reda pengar*, *åsyna vittne*. Några av dessa adjektiv kan också förekomma adverbiellt i motsvarande kontexter: *vara edligt förpliktad*, *reparera hjälpligt*.

Rätt många adjektiv har vidare specialbetydelser som bara förekommer attributivt i mer eller mindre lexikaliserade uttryck, t.ex. *benägen* 'välvillig' (i uttryck som *med ditt benägna bistånd*), *bar* 'uppenbar' (i uttrycket *på bar gärning*).

En del adverb har adjektiverats i funktionen som attribut, medan de däremot knappast kan stå predikativt, t.ex. *inbördes*, *särdeles* och många på *-vis* (t.ex. *delvis*, *gradvis*).

De flesta klassificerande adjektiv står inte utan vidare predikativt, se § 6–7.

[1] *Veritabel* förekommer predikativt i finlandssvenskt språkbruk: *Framgången var veritabel*.

[2] *Forn* används predikativt i den lexikaliserade frasen *gammalt och fornt*: *Här är allting gammalt och fornt*.

ANM. Som relationellt pronomen redovisas i denna grammatik *blott* som förekommer praktiskt taget bara i definita nominalfraser: *med blotta förskräckelsen* (Pron. § 239). Som pronomen uppfattas också det oböjliga *ömse* som förekommer bara i indefinita nominalfraser: *på ömse sidor*, **på de ömse sidorna* (Pron. § 129 not 1). Det oböjliga *idel* används bara i eller i samband med indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut. Det kan antingen uppfattas som adverb (jfr *bara*, *endast*) eller som relationellt pronomen.

§ 40. Adjektiv som inte står adverbiellt. Att ett adjektiv inte kan användas adverbiellt (som grad-, sätts- eller satsadverbial) kan bero på dess form eller på dess betydelse.

a) Några modala adjektiv kan inte fungera adverbiellt (i sin neutrumform på *-t*) utan motsvaras i adverbiell funktion som satsadverbial av adverb som avletts med *-en* eller *-vis* (Advb § 8–9), t.ex. adjektiven *antaglig*, *egentlig*, *möjlig*, *trolig*, *nödvändig*, *beklaglig* gentemot satsadverben *antagligen*, *egentligen*, *möjligen*, *troligen*, *nödvändigtvis*, *beklagligtvis*.

b) Vissa adjektiv kan inte eller bara med tvekan böjas i obestämd form neutrum singularis, t.ex. *rädd*, varför de inte heller så gärna kan användas adverbiellt, se § 56: *Han arbetade {ängsligt/*rätt} vidare*.

c) Rätt många andra adjektiv fungerar inte adverbiellt därför att de betecknar egenskaper som inte gärna kan tilldelas aktioner eller andra egenskaper. Exempel:

belägen, bofast, fet, färdig

För andra adjektiv verkar det ändå snarast vara en lexikal och syntaktisk tillfällighet att de inte används adverbiellt,[1] t.ex.:

aktuell, angelägen, befintlig, behövlig, brännbar, giltig, gångbar, gängse, 65-årig

[1] Som adverbial används *likt* + objekt. Adjektivet har här snarast lexikaliserats som komparativ subjunktion.

Han rör sig likt sin egen morfar.

Böjning § 41–69

§ 41. Böjning och böjningsformernas betydelse. Översikt. Ett typiskt adjektiv har två slags böjning: komparationsböjning och kongruensböjning. Dessutom kan samtliga böjningsformer kasusböjas i genitiv när adjektivet står sist i en nominalfras.

I komparationsböjningen förekommer tre böjningsformer, positiv, komparativ och superlativ. Komparativ och superlativ anger att referenten har den angivna egenskapen i högre grad än någon annan i en given mängd. I komparationsböjningen fördelar sig adjektiven på två deklinationer. Förutom suffixkomparation förekommer perifrastisk komparation, där komparativ och superlativ i stället för med suffix markeras med bestämningarna *mer*(*a*) och *mest*. Endast adjektiv med graderbar betydelse (§ 9) kan kompareras. Exempel:

Positiv:	klok	ung	typisk
Komparativ:	klokare	yngre	mera typisk
Superlativ:	klokast	yngst	mest typisk

Positiven är den morfologiskt omarkerade formen, dvs. positiv utmärks gentemot komparativ och superlativ genom att inte ha något komparationssuffix. I superlativ kan komparationssuffixet följas av kongruensböjningssuffix (nämligen bestämdhetssuffixen, t.ex. *klokaste*, *yngsta*, *yngste*).

I kongruensböjningen förekommer fyra böjningsformer: oböjd form samt tre böjda former med huvudallomorferna *-t*, *-a* och *-e*. De väljs normalt med hänsyn till grammatiska egenskaper hos huvudordet i uttrycket för adjektivets predikationsbas (§ 2). Exempel:

Obestämd form utrum singularis:	klok	ung	yngst
Obestämd form neutrum singularis:	klokt	ungt	yngst
(Obestämd form) pluralis:	kloka	unga	yngst
Bestämd form:	kloka	unga	yngsta
Bestämd form singularis maskulinum:	kloke	unge	yngste

Suffixet *-t* väljs också när uttrycket för predikationsbasen saknar grammatiskt genus och numerus eller när predikationsbasen är svagt referentiell (dvs. när adjektivfrasen står adverbiellt och i vissa fall när den står predikativt).

Kongruensböjningen fördelar inte adjektiven på olika morfologiska klasser, utan skillnaderna mellan olika adjektiv beror på adjektivstammens fonetiska struktur. En del adjektiv saknar kongruensböjning.

Adjektivens komparation § 42–51

§ 42. Komparationsformerna. Ett typiskt adjektiv kan böjas i tre komparationsformer, nämligen positiv (t.ex. *klok*, *stor*), komparativ (t.ex. *klokare*, *större*) och superlativ (t.ex. *klokast*, *störst*). Adjektivet kompararationsböjs enligt endera av två deklinationer. Hos många adjektiv ersätts komparativ- och superlativformerna optionellt eller obligatoriskt med en adjektivfras bestående av *mer*(*a*) respektive *mest* plus positivformen, perifrastisk komparation (t.ex. *mera energisk*, *mest energisk*). För dessa fraser används beteckningarna perifrastisk komparativ och perifrastisk superlativ.

Positivformen och i viss utsträckning också superlativformen har kongruensböjning, se § 52–68.

Positivformen saknar särskilt komparationssuffix. Bortsett från eventuella kongruensböjningssuffix är den alltså lika med adjektivets stam och räknas som dess lexikala form. Att sätta ett adjektiv i komparativ eller superlativ (även i perifrastisk komparation) kallas att komparera adjektivet.

För att ett adjektiv skall kunna kompareras måste det kunna uttrycka en graderbar egenskap (jfr § 9). De flesta adjektiv kan uttrycka graderbar egenskap i sin primära eller sekundära betydelse.

Några adjektiv antingen saknar komparationsböjning (t.ex. *liten*) eller suffixkompareras bara i vissa betydelser (t.ex. *god*). I övriga fall används komparativ och superlativ av ett annat synonymt adjektiv, vanligen ett som saknar positiv (t.ex. *mindre*, *minst*; *bättre*, *bäst*), suppletiv komparation. Se vidare § 43 not 2.

ANM. Perspektiva pronomen (Pron. § 226) har former som både strukturellt och semantiskt erinrar starkt om komparativer och superlativer. De kan sägs utgöra en tredje deklination. Suffixet i komparativ är *-re* och i superlativ *-erst*. Adjektiviskt böjd positivform saknas. Hit hör:

–	bortre	borterst
–	hitre	hiterst
–	inre	innerst
–	yttre	ytterst
–	mittre	mitterst
–	–	mellerst
–	undre	underst
–	övre	överst
–	nedre	nederst
–	bakre	bakerst
–	aktre	akterst

Ett adjektiv som möjligen hör till tredje deklinationen är *ypperst*, som i nutida svenska enbart har (den ursprungligen överförda) betydelsen 'som har de absolut bästa egenskaperna'. *Ypperst* avviker från de perspektiva pronomenen genom sin betydelse, genom att bara förekomma i superlativ och genom sin friare syntaktiska användning (t.ex. *av yppersta kvalitet*). Det används endast attributivt och förekommer mest i formellt talspråk och neutralt och formellt skriftspråk.

Komparationsböjningens allomorfi § 43–45

§ 43. Första deklinationen: *-are*, *-ast*. I första deklinationen är suffixet i komparativ *-are* och i superlativ *-ast*. Till denna deklination hör de flesta svenska adjektiv, och nya adjektiv förs hit, i den mån de kan ha suffixkomparation (jfr § 45). Exempel:

kort	kortare	kortast
ny	nyare	nyast
fin	finare	finast
svart	svartare	svartast
glad	gladare	gladast
hård	hårdare	hårdast
långsam	långsammare	långsammast
duktig	duktigare	duktigast
trivial	trivialare	trivialast
populär	populärare	populärast
nödvändig	nödvändigare	nödvändigast
felaktig	felaktigare	felaktigast

I adjektiv som slutar på obetonat *-el*, *-en*, *-er* faller det obetonade *e*-et före *-are* och *-ast*, enligt den fonologiska regeln för stödvokal, som innebär att obetonad vokal faller före konsonanten [l], [n] eller [r] om konsonanten i sin tur följs av obetonad vokal (jämför kongruensböjningen av samma adjektiv, § 54, och substantivböjningen, Subst. § 45: 2b och 47: 1e, eller kongruensböjningen av particip på *-en*, Pcp § 24: b):

dunkel	dunklare	dunklast
riskabel	riskablare	riskablast
mogen	mognare	mognast
vacker	vackrare	vackrast

I adjektiv som slutar på obetonat *-a* faller detta *-a* före *-are* och *-ast*, enligt den fonologiska regeln att av två obetonade vokaler intill varandra faller den ena, särskilt om det är fråga om två lika vokaler (jfr Subst. § 44: 2a, Vb § 54 Anm.). Detta gäller följande i positiv oböjliga adjektiv:

noga	nogare	nogast
ringa	ringare	ringast
sakta	saktare	saktast
stilla	stillare	stillast
äkta	äktare	äktast

Suffixkomparation av *noga* förekommer normalt bara i talspråk. Suffixkomparation av *äkta* och *stilla* avvisas av de flesta språkbrukare.

De adjektiverade adverben *nära* och *fjärran* kompareras på följande sätt:

nära	närm(a)re	närm(a)st
fjärran	fjärmare	fjärmast

Adjektiv efter första deklinationen har normalt accent 2 i komparativ och superlativ: *kort*, *²kortare*, *²kortast*; *¹dunkel*, *²dunklare*, *²dunklast*.[1] De har accent 1 om (a) stammen är flerstavig med obetonad första stavelse: *di¹rekt*, *di¹rektare*, *di¹rektast*, *trivi¹al*, *trivi¹alare*, *trivi¹alast*, *accep¹tabel*, *accep¹tablare*, *accep¹tablast* eller (b) stammen är flerstavig och slutar på obetonat *-isk*: *¹typisk*, *¹typiskare*, *¹typiskast*. I första deklinationen ändrar vokaliskt kongruenssuffix aldrig superlativens tonaccent (*²kortast*, *²kortaste* respektive *trivi¹alast*, *trivi¹alaste*).

Vissa adjektiv som huvudsakligen kompareras på annat sätt kan alternativt, eventuellt i en särskild betydelse, kompareras efter första deklinationen.[2]

[1] I sydsvenskt talspråk bibehålls ibland accent 1 i komparativ och superlativ också av ord på *-el* eller *-er*: *¹dunkel*, *¹dunklare*, *¹dunklast*; *¹nykter*, *¹nyktrare*, *¹nyktrast*.

[2] *Gammal* har nästan alltid i tal och alltid i skriftspråk suppletiv komparation (*äldre*, *äldst*), men i talspråk kan höras *gamlare*, *gamlast* (som dock huvudsakligen är barnspråk). *Dålig* kan alternativt kompareras *dåligare*, *dåligast* bara om hälsotillstånd eller moral (i ledigt talspråk ibland också eljest) och har vanligen (i synnerhet i skriftspråk) suppletiv komparation (*sämre*, *sämst* eller någon gång *värre*, *värst*). *Ond* kompareras *ondare*, *ondast* bara i betydelsen 'som orsakar smärta' eller i den något ålderdomliga betydelsen 'vred' och torde annars vanligen ha perifrastisk komparation (och någon gång suppletiv komparation *värre*, *värst*). *God* har numera *godare*, *godast* som sin normala komparation (*godare mat*, *en godare människa*) i betydelsen 'välsmakande' och ofta också i omdömen om personers moraliska kvalitet men kompareras som synonym till *bra* oftast suppletivt (*bättre*, *bäst*), särskilt i skriftspråk och särskilt med abstrakt predikationsbas (t.ex. {*god/bra*} *kvalitet* : *bättre kvalitet*, {*goda/bra*} *vitsord* : *bättre vitsord*). Jfr § 44.

ANM. Med accentueringen av *trivi¹alare* kan jämföras att substantiv avledda med *-are* från samma typ av stam har accent 2, t.ex. *speci²alare*.

§ 44. Andra deklinationen: *-re*, *-st*. I andra deklinationen är suffixet i komparativ *-re* och i superlativ *-st*. Stammen är enstavig. Stamvokalen har i princip omljud, dvs. den växlar från positiv till komparativ och superlativ enligt följande (positivvokalen först, vokaltecknen avser stavning): *u* : *y*, *å* : *ä*, *o* : *ö*. Adjektivet *hög* har ingen vokalväxling utan *ö* i alla tre formerna. I två adjektiv (*stor*, *små*) är vokalen lång i positiv och kort i komparativ och superlativ, i ett adjektiv (*hög*) är vokalen lång i positiv och komparativ och (utom ibland regionalt nordsvenskt) kort i superlativ. Adjektiven av denna deklination är rätt få men de är i gengäld frekventa i text.

Följande åtta adjektiv har fullständiga paradigm och hör till denna deklination:

tung	tyngre	tyngst
ung	yngre	yngst
lång	längre	längst

trång	trängre	trängst
låg	lägre	lägst
grov	grövre	grövst
stor	större	störst
hög	högre	högst

Ett antal adjektiv av andra deklinationen saknar morfologiskt samhörig positivform. De vanligaste suppletiva positivformerna anges inom parentes:

(gammal)	äldre	äldst
(bra/god)	bättre	bäst
(dålig)	sämre	sämst
(dålig/ond)	värre	värst
(liten)	mindre	minst

Ett adjektiv har positiv och komparativ men saknar superlativ:[1]

små	smärre	–

Vissa fonetiska förändringar utöver dem som framgår av stavningen påverkar uttalet av komparationsformerna.[2]

Värre, *värst* kan supplera både *dålig* och *ond* men används oftast utan någon direkt motsvarighet i positiv, för att beteckna allmänt mera negativ värdering och ofta för att gradera huvudordets negativa innebörd: *en värre olycka* har mera av 'olycka' än den olycka den jämförs med. I adverbiell funktion supplerar *sämre*, *sämst* och *värre*, *värst* adverbet *illa* (Advb § 12 not 2).

De adjektiv som tillhör andra deklinationen är vanliga ord i språket och tillhör ett fåtal centrala betydelsefält (jfr § 3), nämligen dimension (*lång*, *trång*, *låg*, *små*, *grov*, *stor*, *hög*, *mindre*), annan fysisk egenskap (*tung*), ålder (*ung*, *äldre*), värde (*bättre*, *sämre*, *värre*). Adjektiven *trång* och *grov* kan talspråkligt också kompareras efter första deklinationen.[3]

Adjektiv efter andra deklinationen har accent 1 i komparativ: [1]*tyngre*, [1]*större*. Superlativen är i sin grundform alltid enstavig. Vokaliskt kongruenssuffix medför accent 2 ([2]*tyngsta*, [2]*största*), regionalt sydsvenskt dock ofta accent 1, se § 58.

[1] Positiven *små* används nästan bara i obestämd form singularis neutrum (*smått*) och i pluralis (både bestämd och obestämd form: *små*) samt i sammansättningar (t.ex. *småbil*; de flesta sammansättningarna är kollektiver, t.ex. *småfisk*, eller (i huvudsak) plural, t.ex. *småpengar*, *småbutik*(*er*), Subst. § 43). Neutrumformen *smått* används adverbiellt (*han blev smått irriterad*), substantiviskt som huvudled i nominalfras (*de ska ha smått*) eller predikativt (*det där blir alldeles för smått*). Komparativen *smärre*, som mest förekommer i skrift, används bara som absolut komparativ (§ 49). Den suppleras annars av *mindre* (t.ex. *Jag har* {*mindre*/**smärre*} *händer än du*), liksom superlativen suppleras av *minst*. I positiv singularis används mest *liten* (med böjningsformerna *litet*, *lilla*, *lille*), som i sin tur inte kan förekomma i pluralis. Dess sammansättningsform är *lill-*, t.ex. *lillpojke*, *lillvärdinna*.

[2] I de delar av språkområdet som har retroflexering assimileras i superlativen stamslutande *r* med *s* till [ʂ], och detta [ʂ] assimilerar i sin tur [t] till [ʈ]: *störst* [stœʂːʈ], *värst* [væʂːʈ], *först* [fœʂːʈ]. Retroflexeringen avspeglas inte i stavningen.

I superlativerna *äldst* [ɛlst] och *minst* bortfaller ett [d] enligt den fonologiska regeln att konsonantföljder som inte förekommer inom rotmorfem i svenskan undviks (jfr § 24), jämför komparativerna *äldre* [ɛldrə] och *mindre* [mindrə]. I *minst* återspeglas bortfallet i stavningen men inte i *äldst* (stavningen *älst* är föråldrad).

[3] Regionalt centralsvenskt förekommer komparativ av *tunn* efter andra deklinationen: *tynnre*.

ANM. *Förre, förste* redovisas i denna grammatik som relationella pronomen (Pron. § 222 och 220) och ordningstal (Räkn. § 21). Också *främre, främst* förtecknas under relationella pronomen (Pron. § 226) liksom andra ord med komparationssuffixen *-re, -erst* (tredje deklinationen, se § 42 Anm.). Jämför andra pronomen med samma eller likartad komparation som andra deklinationens adjektiv: *få* (*färre*), *mer*(*a*) (*mest*), *fler*(*a*) (*flest*), *sist*. *Förre* har till skillnad från adjektiv i komparativ av andra deklinationen vanligen accent 2.

§ 45. Suffixkomparation gentemot perifrastisk komparation. Olika typer av adjektiv har mycket olika benägenhet för suffixkomparation och perifrastisk komparation. Som huvudprincip gäller att ju mera komplext ett adjektiv är, morfologiskt eller fonologiskt, desto större benägenhet har det för perifrastisk komparation (t.ex. *mer hållbar*, *mest hållbar*) i stället för suffixkomparation (t.ex. *hållbarare*, *hållbarast*).[1]

Endast perifrastisk komparation har följande adjektiv:

a) Adjektiv på suffixen *-(a)nde*, *-ende* och *-ad* har obligatoriskt perifrastisk komparation: {*mera/mest*} *främmande*, {*mera/mest*} *mörkhyad* (**främmandare*, **främmandast*, **mörkhyadare*, **mörkhyadast*). Jfr Pcp § 23.

b) De flesta av de adjektiv som saknar kongruensböjning (§ 57) har obligatoriskt perifrastisk komparation: {*mera/mest*} *gammaldags*, {*mera/mest*} *kul*, {*mera/mest*} *gängse* (**gammaldagsare*, **gammaldagsast*, **kulare*, **kulast*, **gängsare*, **gängsast*). Optionell suffixkomparation har några i övrigt oböjliga adjektiv på *-a*, t.ex. *ringa*, *noga*, *sakta*, *stilla*, *äkta*.

c) Obligatorisk perifrastisk komparation har också adjektiven *lik* och *värd*: {*mera/mest*} *lik*, {*mera/mest*} *värd* (**likare*, **likast*, **värdare*, **värdast*). *Värd* kan dock suffixkompareras i den något ålderdomliga betydelsen 'aktningsvärd', t.ex. *min värdaste vän*. Vissa språkbrukare har i talspråk suffixkomparation av *lik*.

Övervägande perifrastisk komparation har följande adjektiv:

d) Adjektiv på *-isk* har nästan alltid perifrastisk komparation i skriftspråk, medan de kan ha suffixkomparation i talspråk : {*mera/mest*} *typisk*, i talspråk även *typiskare*, *typiskast*.

Perifrastisk komparation eller suffixkomparation i lika mån har följande adjektiv:

e) Sammansatta adjektiv har ungefär lika gärna perifrastisk komparation som suffixkomparation: {*mera/mest*} *meningslös* eller *meningslösare*, *meningslösast*. Detta

gäller också avledda adjektiv som fonologiskt fungerar som sammansättningar (§ 28 och 32): {*mera/mest*} *oviss* eller *ovissare*, *ovissast*, {*mera/mest*} *felaktig* eller *felaktigare*, *felaktigast*, {*mera/mest*} *blygsam* eller *blygsammare*, *blygsammast*.

f) Avledda adjektiv med huvudbetoningen på suffixet (§ 28) har ungefär lika gärna perifrastisk komparation som suffixkomparation: {*mera/mest*} *formell* eller *formellare*, *formellast*, {*mera/mest*} *familjär* eller *familjärare*, *familjärast*.

Övervägande suffixkomparation har följande adjektiv:

g) Vid enkla eller avledda adjektiv (som inte hör till någon av de föregående grupperna) föredras suffixkomparation: *duktigare*, *duktigast*, *verkligare*, *verkligast*, mindre ofta {*mera/mest*} *duktig*, {*mera/mest*} *verklig*. Vid enstaviga adjektiv eller tvåstaviga på obetonat *-el*, *-er* är perifrastisk komparation direkt sällsynt: *bredare*, *bredast*, *vackrare*, *vackrast*, sällan {*mera/mest*} *bred*, {*mera/mest*} *vacker*.

h) Adjektiv som kompareras med *-re* och *-st* (andra deklinationen, § 44) har nästan alltid suffixkomparation: *större*, *störst*, *högre*, *högst*, ?{*mera/mest*} *stor*, ?{*mera/mest*} *hög*.

[1] När komparativen bestäms av en komparativ subjunktionsfras med ett adjektiv i positiv som huvudord (dvs. när komparanderna är två egenskaper hos predikationsbasen), används praktiskt taget alltid perifrastisk komparation: *han är mera vild än tam*, *huset är mera högt än brett*, *en mera vacker än trogen översättning*. Vissa av dessa fall är metakomparation, dvs. uttryck för tveksamhet om karakteristiken eller klassificeringen (*mer*(*a*) ≈ *snarare*, t.ex. *problemet är mer vetenskapligt än politiskt*, *jag uppfattar det som en mer religiös inställning*, jfr § 9 Anm.).

Också när bestämningen utgörs av en komparativ bisats används ofta perifrastisk komparation om jämförelsen avser två egenskaper hos adjektivets predikationsbas: *Huset är* {*högre/mera högt*} *än det är brett*. *Du är* {*latare/mera lat*} *än jag är dum*.

Perifrastisk komparation kan också antyda att en större andel av predikationsbasens referenter har egenskapen i fråga eller att predikationsbasen har egenskapen oftare:

Våra patienter har blivit *mer sjuka* i luftvägarna sen den fabriken kom hit.
Jag brukade vara *mer avundsjuk* på den tiden.

Komparationens funktion och betydelse § 46–51

§ 46. Komparationsformernas betydelse. Positivformen har antingen absolut (*bilen är svensk*) eller relativ betydelse (*bilen är dyr*).[1] Komparativ- och superlativformerna anger att förgrundskomparanden, ofta lika med predikationsbasen, har den angivna egenskapen i högre grad än en annan referent (bakgrundskomparanden):[2]

Karl är *klokare* (än Axel).
Karl är *klokast* (av pojkarna (Axel och Karl)).
Jag har sett *vackrare* blommor (än de där).
Karl plockade de *vackraste* blommorna (av dem som växte i diket).

Bakgrundskomparanden som förgrundskomparanden jämförs med är (särskilt vid superlativ) ofta underförstådd och framgår ur kontexten eller talsituationen:[3]

Volvon var bra, men Mazdan är *snabbare*.
Jag tycker om dem allihop, men Anton är nog *trevligast*.

Vid komparativ kan bakgrundskomparanden anges med hjälp av en komparativ subjunktionsfras eller bisats (se vidare Subjnfraser § 9, Bisatser § 86: a, 106). Eftersom förgrundskomparanden inte ingår i den mängd som anges med den komparativa subjunktionsfrasen eller bisatsen, sägs komparativen uttrycka en exklusiv jämförelse.[4]

Karl är *bråkigare* än de andra pojkarna i klassen.

Vid superlativ kan båda komparanderna, komparandmängden, betecknas med ett komplement, vanligen en prepositionsfras inledd med *av*. Eftersom förgrundskomparanden också ingår i denna mängd sägs superlativen uttrycka en inklusiv jämförelse.

Karl är *bråkigast* av (alla) pojkarna i klassen.

Som attribut i en definit nominalfras uttrycker också komparativen inklusiv jämförelse. I sådana fall handlar det dock alltid om jämförelse mellan endast två referenter, se vidare § 47. Exempel:

Karl är den *bättre* trumpetaren av de bägge bröderna.

Förgrundskomparanden behöver inte vara identisk med adjektivets predikationsbas utan den kan också anges av ett annat led i satsen:

Lena skulle ha köpt *vackrare* blommor än de där. [Förgrundskomparanden är adjektivets predikationsbas, dvs. här referenten för den nominalfras där komparativen ingår.]
Lena köpte alltid *vackrare* blommor än de andra syskonen. [Förgrundskomparanden är subjektsreferenten Lena.]

Jag skulle ha köpt de *vackraste* blommorna av dem som fanns att köpa. [Förgrundskomparanden är adjektivets predikationsbas, dvs. här referenten för den nominalfras där komparativen ingår.]
Av alla syskonen köpte alltid Lena {de *vackraste* blommorna/*vackrast* blommor}. [Förgrundskomparanden är subjektsreferenten Lena.]

När predikationsbasen inte är förgrundskomparand jämförs predikationsbasen med sig själv under de olika omständigheter som utgörs av de båda komparanderna. Superlativen kan då föregås av *som* särskilt om förgrundskomparanden är ett icke-subjekt och särskilt om superlativen är (huvudord i) predikativ eller adverbial.

Per gjorde köket *renare* än Emma. [Adjektivets predikationsbas är köket, komparanderna är Per och Emma.]
Av Per och Emma gjorde Per köket *renast*. [Adjektivets predikationsbas är köket, komparanderna är Per och Emma.]

{I skolan/När han leker med Emma} är Kalle *lugnare* än {hemma/tillsammans med sina bröder}.

{I skolan/När han leker med Emma} är Kalle (som) *lugnast*.

Nu är ån *djupare* än i somras.
Nu är ån (som) *djupast*.

Här är ån *djupare* än vid mynningen.
Här är ån (som) *djupast*.

När adjektivet fungerar adverbiellt och predikationsbasen anges med en sats, fungerar komparativ och superlativ olika. Vid komparativen kan förgrundskomparanden antingen vara adjektivets predikationsbas (dvs. den aktion som satsen anger) eller en referent som anges av ett annat led i satsen.

Anna springer *snabbare* än Leif cyklar. [Förgrundskomparanden är: Anna springer.]
Anna springer *snabbare* än Lena. [Förgrundskomparanden är: Anna.]

Vid adverbiellt använd superlativ kan däremot inte förgrundskomparanden utgöras av satsens innehåll (dvs. av adverbialets predikationsbas):

*Anna springer *snabbast* av Anna springer och Leif cyklar.
Anna springer *snabbast* av alla eleverna. [Förgrundskomparanden är: Anna.]

Om skaljämförelse (*vägen är bredare än 12 meter*) se Subjnfraser § 14.

Om absolut komparativ (t.ex. *en bättre middag*) se § 49. Om absolut superlativ (t.ex. *mina varmaste lyckönskningar*) se § 50.

[1] Relativa adjektiv uttrycker grad och förutsätter en jämförelse även i positiv (§ 10). Positiven innebär då att egenskapen för predikationsbasens del klart överskrider normalvärdet för egenskapen i fråga. Jämförelsen gäller alltså inte en tillfälligt given mängd utan (om inget annat sägs) en jämförelsemängd som är (mer eller mindre) oberoende av kontext och talsituation. I en sats som *Den myran är stor* jämförs den aktuella myrans storlek (om inget annat sägs) med myrors i allmänhet och hävdas klart överskrida normalvärdet. I satserna *Den myran är större* och *Den myran är störst* förutsätts i stället en tillfälligt given mängd av myror och/eller andra referenter, en mängd som antingen direkt anges eller som framgår ur kontext eller talsituation; den aktuella myrans storlek jämförs med de andra referenternas i mängden och hävdas överträffa dessas storlek.

[2] I enstaka fall har en komparationsform lexikaliserats i en annan betydelse än grundformen: *ytterligare* 'som tillkommer utöver det tidigare' till *ytterlig* 'som går långt utöver normala gränser'. Också för t.ex. *senare, senast, tidigare, tidigast, snarare, snarast, vidare, förnämst, förnämligast* är särskilda lexikaliserade användningar vanliga. Jämför adverbet *genast* 'utan fördröjning', historiskt en lexikalisering av superlativen av *gen* 'kort (om färdväg)' i adverbiell användning.

[3] När bakgrundskomparanden är underförstådd och bildar en naturlig komparandmängd med förgrundskomparanden, föredras vanligen superlativ framför komparativ:

– Hur går det i skolan? – Ja, matten är *svårast*. [dvs. av alla skolämnena]
Själv är jag *tröttast* på morgnarna. [dvs. av alla tider på dygnet]

[4] Med ungefär samma innebörd som komparativ används det lexikaliserade *väl så* med komparativ *som*-fras eller *som*-sats:

Anna var *väl så snabb* som Per (var). ≈ Anna var lite snabbare än Per (var).

Omvänd komparation kan anges med *mindre*, *minst*:

Anna är *mindre praktisk* än Per (är).
Anna var *minst praktisk* av syskonen.

Med ungefär samma innebörd som omvänd komparativ kan negation + *så* användas:

Anna brukade *inte* vara *så snabb* som Per. ≈ Anna brukade vara mindre snabb än Per.

§ 47. Komparativ vid inklusiv jämförelse. Vid inklusiv jämförelse, dvs. när förgrundskomparanden ingår i den komparandmängd som anges med ett *av*-inlett komplement (§ 46), används normalt superlativ också när komparandmängden bara innefattar två referenter:

Jag känner den *äldste* sonen (av de bägge sönerna).
– Vem är *äldst* (av de två)? – Det är Karl som är äldst.

I skriftspråk och formellt talspråk kan dock komparativ användas för inklusiv jämförelse mellan två referenter när komparativen står som attribut i en definit nominalfras:[1]

Hammarby var det *bättre* laget för kvällen. (S)
Och viltstängsel är den *dyrare* åtgärden, sade han. (S)
Vi har ju egentligen bara kvantitativa betyg på det *lägre* stadiet. (T)

[1] I finlandssvenskan förekommer konstruktion med inklusivt jämförande komparativ också i neutralt och ledigt talspråk som alternativ till superlativen (*den* {*äldre/äldste*} *av de bägge bröderna*, *Karl är den* {*äldre/äldste*} *av de två*). Lexikaliserat, även i sverigesvenskan, är bl.a. (*den*) *större delen*.

§ 48. Komparativ i klassificerande funktion. I klassificerande funktion (§ 7) används komparativen för att ange en delklass i en överordnad klass gentemot resten av den överordnade klassen.

Den klass som huvudordet (och övriga bestämningar) avgränsar uppfattas som delad i två. Klassen *företag* kan t.ex. delas i *större företag* och *mindre företag*, klassen *ändringar* i *större ändringar* och *mindre ändringar*, klassen *betyg* i *bättre betyg* och *sämre betyg*, klassen *barn* i *äldre barn* och *yngre barn*, klassen *missöden* i *allvarligare missöden* och *mindre allvarliga missöden*, klassen *prylar* i *dyrare prylar* och *billigare prylar*, klassen *Sveriges historia* i *Sveriges äldre historia* och *Sveriges nyare historia*. Komparativen är antingen attributiv (som i de givna exemplen) eller adverbiell, t.ex. *allvarligare skadad* : *mindre allvarligt skadad*, *bättre sorterad* : *sämre sorterad*, *de bättre avlönade* : *de sämre avlönade*.

Den klassificerande komparativen är mest produktiv vid några få vanliga adjektiv, t.ex. *större*, *mindre*, *äldre*, *bättre*, *smärre*:

landets *större* cykelklubbar (S)
större eller *mindre* kvantiteter sågade trävaror (S)
större familjehögtidligheter (S)

de *lägre* betygsnivåerna (T)
de *äldre* ek- och bokbestånden (S)
äldre dörrförsedda mjölkkylar (S)
de *bättre* klosetterna för fritidsbruk (S)
de *mindre* biblioteken (T)
de *smärre* företagen

Dessutom förekommer den i ett antal mer eller mindre lexikaliserade fraser, mest med samma vanliga adjektiv:

större förändringar, *större* företag, den *äldre* bebyggelsen

Nominalfrasen refererar (som i de givna exemplen) till hela klassen eller till ett obestämt antal individer i klassen eller i en obestämd del av klassen. Den kan vara negerad: *inga större chanser*, *utan större bekymmer*. När den är negerad kan pluralis ofta utan egentlig betydelseskillnad bytas mot singularis: *inga större chanser* ≈ *ingen större chans*. I sådana singulara nominalfraser framgår delningen av klassen i två delar bara indirekt, och de bildar därför en övergång till den klassificerande komparativens användning som absolut komparativ (§ 49).[1]

[1] Om den klassificerande komparativen bildar ett lexikaliserat uttryck, delas inte klassen alltid tydligt i två. Med mänskliga huvudord med vid referens, som *människa*, *man*, *kvinna*, har t.ex. *äldre* och *yngre* lexikaliserats till att beteckna snävare klasser, så att den ursprungliga klassen delas i tre, vilka kan betecknas *äldre*, *medelålders* och *yngre*. I denna lexikaliserade betydelse står ofta *äldre* (och någon gång *yngre*) som huvudled i nominalfras:

Gammaldans är inte bara för *äldre* och *medelålders* […] (S)
våra en miljon *äldre* (S)

Det förekommer dock att *äldre* och *yngre* i likhet med andra klassificerande komparativer delar människorna i bara två grupper: *Både yngre och äldre söker sig till ridhuset* […] (S). Jämför också huvudord med snävare referens: *de äldre tjänstemännen*, *de yngre tjänstemännen*.

Om den klassificerande komparativen bildar ett tydligt lexikaliserat uttryck, kan detta tillhöra även det neutrala och lediga talspråket, t.ex. *på äldre da*(*ga*)*r* (med metonymisk användning av *äldre*, jfr § 24).

Liksom andra klassificerande adjektiv är den klassificerande komparativen inte graderbar: *större* kan inte tolkas klassificerande i *mycket större företag*. Och liksom andra klassificerande adjektiv står den ogärna predikativt: i stället för konstruktion med klassificerande komparativ som adjektiviskt predikativ (*?De företag som lagstiftningen passar för är större*) föredrar språkbrukaren vanligen konstruktion med nominalt predikativ (*De företag som lagstiftningen passar för är de större*) eller annan formulering.

§ 49. Absolut komparativ. En absolut komparativ används attributivt utan tydlig komparandmängd för att beteckna hög eller rätt hög grad av egenskapen ifråga, t.ex. *ett mindre samhälle*, *en längre artikel*. Denna användning av komparativen är inte fri utan i huvudsak begränsad till ett rätt litet antal adjektiv. Inte sällan är också kombinationen adjektiv + substantiv i viss mån lexikaliserad. Lexikaliseringen utgår från den klassificerande komparativen (§ 48), där den klass som

huvudordet avgränsar uppfattas som delad i två. Om t.ex. klassen *samhällen* uppfattas som delad i *större samhällen* och *mindre samhällen*, kan nominalfrasen *ett mindre samhälle* användas för att beteckna en medlem i klassen *mindre samhällen*. I och med lexikaliseringen övergår dock komparativen alltmer till att vara karakteriserande, så att t.ex. *mindre* i *ett mindre samhälle* karakteriserar referenten som '(rätt) liten'.[1]

Exempel på mer eller mindre lexikaliserade nominalfraser med absolut komparativ:

en *större* allmänhet, ett {*större/mindre*} antal, två *längre* artiklar, alla {*större/mindre*} hundar, en *smärre* {avgift/kostnad}, en *bättre* middag, en *lindrigare* förkylning, en *allvarligare* sjukdom, en *lättare* hjärnskakning, ett *mindre* samhälle, en grupp {*högre/lägre*} tjänstemän, en {*svårare/lättare*} olycka, ett {*mindre/större*} lågtryck, en {*längre/kortare*} tid, en *yngre* folkpensionär, *smärre* blessyrer, *smärre* förbättringar

Gränsen är vag mot den klassificerande komparativen särskilt när nominalfrasen betecknar en obestämd mängd eller är negerad (t.ex. *några smärre* {*blessyrer/förbättringar*}, *ingen större fara*).

Den absoluta komparativen används inte gärna om referenter som har en klart hög grad av egenskapen i fråga, eftersom detta uttrycks tydligare med positiven. Nominalfrasen *ett mindre samhälle* används t.ex. helst om ett samhälle som är så pass stort att det inte utan vidare kan kallas *ett litet samhälle*. Vid tydlig lexikalisering är därför betydelsen hos den absoluta komparativen vanligen ungefär densamma som hos positiv bestämd av gradadverbial som *rätt* eller *ganska*: *större* ≈ *rätt stor*, *mindre* ≈ *rätt liten*, *äldre* ≈ *rätt gammal*, *längre* ≈ *rätt lång*, *bättre* ≈ *rätt bra*. Vissa ordgrupper kan dock vara lexikaliserade med betydelse av hög grad, t.ex. *en bättre middag* ofta ≈ *en mycket god middag*.

När den absoluta komparativen används produktivt, har den ofta ironisk eller skämtsam funktion:

Som på en *bättre* bordell är taket försett med speglar […] (S)

Vårt stora hopp Sven-Åke […] gjorde en *bättre* djupdykning, misslyckades kapitalt […] (S)

[1] Släktskapet med den klassificerande komparativen märks i att också den absoluta komparativen ogärna står predikativt (*?Avgiften var smärre*) och ogärna har icke-restriktiv funktion: *På posten stod jag bakom en man i 60-årsåldern. ?Jag tyckte kassörskan var ohövlig mot den äldre mannen.*

§ 50. Absolut superlativ. För att beteckna en mycket hög grad av en egenskap används ibland absolut superlativ av ett attributivt adjektiv, dvs. en superlativ vars komparandmängd inte anges explicit och inte heller framgår av kontexten eller talsituationen: (*en*) *den* (*allra*) *vackraste utsikt* ≈ 'en oerhört vacker utsikt'.

Och det var nödvändigt att iakttaga den allra *största* försiktighet. (R)
Jag hade försjunkit i den *mest orubbliga* japanska bofasthet […] (R)
Slavarna har de *mest fruktansvärda* saker att berätta. (R)
Våra *varmaste* hälsningar, *käraste* Leo. (R)
När min pojke var nio år så hade han en hel byrå full med dom *fruktansvärdaste* sextidningar. (T)
Och det var dom *torraste* saker dom frågade om […] (T)

Superlativen är attribut i en formellt definit nominalfras med huvudordet i obestämd form och, i singularis, med individuativt huvudord, med eventuell framförställd obestämd artikel. Om huvudordet är dividuativt, kan nominalfrasen stå utan fristående bestämd artikel: (*den*) *största betydelse*. (Se Nomfraser § 47.)[1]

Jag vill att herr Klein ska tas emot med allra *största* gästfrihet i vårt hem, Marta. (R)

Superlativen innebär här att referenten beskrivs som tillhörig en grupp referenter som överträffar de andra i den komparandmängd som nominalfrasens huvudord antyder. Frasen (*en*) *den vackraste utsikt* betyder alltså ungefär detsamma som *en av de vackraste utsikterna*, där *utsikterna* har generell betydelse. Betydelsen kan därmed också förtydligas med *tänkbar* eller *möjlig*: (*en*) *den vackraste utsikt* ≈ *den vackraste utsikt av alla de utsiker man kan tänka sig*, (*den*) *största betydelse* ≈ *största tänkbara betydelse* (jfr Nomfraser § 47 not 2).

Den absoluta superlativen har expressiv funktion och förekommer förutom i lexikaliserade uttryck mest i formellt talspråk eller neutralt eller formellt skriftspråk.

[1] Ålderdomlig stilkaraktär har det lexikaliserade uttrycket *å det* + superlativ:
Till detta nekade jag *å det allra bestämdaste* som den samarbetsvilliga patient jag var. (R)
Lägenheten hade förfallit, *å det allra grövsta*. (R)

§ 51. Komparationsformernas syntaktiska distribution och funktion. Adjektiv i komparativ och superlativ kan liksom adjektiv i positiv vara huvudord i adjektivfras som står attributivt, predikativt eller adverbiellt.

Det {*kloka/klokare/klokaste*} barnet vägrade att svara.
Karl är {*klok/klokare/klokast*}.
Karl uppträdde {*klokt/klokare/klokast*}.

I jämförelse med positiven visar annars komparativen och superlativen följande syntaktiska särdrag:

a) Komparativen står när den är attributiv vanligen i indefinita nominalfraser (t.ex. *en större del*) och har begränsad användning i definita nominalfraser (t.ex. *den större delen*). I det sistnämnda fallet uttrycker komparativen inklusiv jämförelse, och inklusiv jämförelse uttrycks normalt med superlativ (§ 46).

b) Superlativen står när den är attributiv vanligen i definita nominalfraser, t.ex. *den största delen*, *vår största båt*, **en störst del*. Se vidare § 63 och Nomfraser § 44–48.

c) Komparativen och superlativen tar andra typer av gradadverbial än positiven. Både komparativ och superlativ tar gradadverbial för emfas, t.ex. *ännu längre*, *allra längst*. Komparativen tar därutöver gradadverbial för skillnad, t.ex. *betydligt längre*, *en meter längre*, gradadverbial för successiv ökning, t.ex. *allt bredare*, och gradadverbial för proportion, t.ex. *ju längre*. Se vidare Adjfraser § 12–21.

d) Utöver de komplement som positiven tar kan komparativ och superlativ ta komplement som anger eller antyder komparand eller komparandmängd, t.ex. *längre än de andra*, *längst av alla*, *längst i klassen* (Adjfraser § 42–43).

Adjektivens kongruensböjning § 52–68

§ 52. Översikt. Ett typiskt adjektiv har fyra böjningsformer i positiv.[1] De används vanligen för kongruensböjning. Böjningsformen väljs normalt med hänsyn till grammatiska egenskaper hos uttrycket för adjektivets predikationsbas (§ 2) (kongruens). De egenskaper hos uttrycket för predikationsbasen som styr valet av böjningsform är numerus, genus och species. Specieskongruens förekommer bara när adjektivet står attributivt.

De fyra böjningsformerna är oböjd form samt böjning med suffixen *-t*, *-a* och *-e* (som huvudvarianter). Den oböjda formen används i obestämd form utrum singularis, suffixet *-t* i obestämd form neutrum singularis och suffixet *-a* både i pluralis[2] och i bestämd form. Suffixet *-e* ersätter i vissa fall bestämdhetssuffixet *-a* i singularis.[3] Det kan väljas bl.a. när predikationsbasen har manligt kön, men det kräver vanligen också att det substantiv som betecknar predikationsbasen har det grammatiska genus utrum. Valet av suffixet *-e* är optionellt utom i vissa stilarter när adjektivet står självständigt.

Obest. form utrum sing.:	en klok häst	Hästen är klok
Obest. form neutrum sing.:	ett klok-t djur	Djuret är klok-t
Pluralis:	klok-a hästar	Hästarna är klok-a
Best. form:	den klok-a hästen	
Best. form sing. mask.:	den klok-e mannen	

Obestämd form används i adjektivets alla syntaktiska funktioner, bestämd form endast när adjektivet står attributivt (eller när det används självständigt som huvudled i nominalfras).

Böjningsformen är obestämd form neutrum singularis (*-t*) i de fall då uttrycket för predikationsbasen inte har genus och numerus, dvs. då adjektivet står adverbiellt eller i vissa fall då det står predikativt. Exempel: *Han svarade klokt*. *Att tiga är klokt ibland*. Samma böjningsform används då adjektivet står predikativt och predikationsbasen har en svag referentkaraktär (jfr § 67), t.ex. *Tystnad är klokt ibland*.

När adjektivfrasen används självständigt som huvudled i nominalfras anger böjningen referentiella egenskaper hos predikationsbasen (mänsklighet, kön, antal, dividuativitet): *en bekant*, *den sjuke*, *några värnpliktiga*, *lite rött*, *det fina med Norrland*.

[1] I komparativ har adjektivet ingen kongruensböjning. I superlativ har adjektivet speciesböjning (också med det optionella *-e* för manligt kön) men ingen numerus- och genusböjning. En del adjektiv saknar helt kongruensböjning, se § 57.

[2] I regionalt nordsvenskt talspråk har adjektivet ofta oböjd form i pluralis i predikativ ställning: *Hästarna är klok*. *Barnen är sjuk*. Vid vissa adjektiv, t.ex. *van*, *säker*, *färdig*, *rädd*, förekommer detta också regionalt centralsvenskt, särskilt när adjektivet har ett komplement, t.ex. *Vi är van vid kalla vintrar*.

[3] I regionalt, närmast dialektalt, talspråk (västra Värmland, Dalsland, norra Bohuslän, Södermanland, Östergötland, nordöstra Småland) förekommer *-e* (uttalat som -[ə] eller liknande) som huvudallomorf i bestämd form singularis och i pluralis i stället för *-a*, t.ex. *det store huset*. *Vi var så fulle*. Se också § 68 not 4.

Kongruensböjningens suffix och deras varianter § 53–58

§ 53. Böjningssuffixet *-a* och dess varianter. Suffixet *-a* anger pluralis och/eller bestämdhet. De flesta adjektiv har huvudvarianten *-a*.[1]

Varianten *-e* (som skall skiljas från suffixet för bestämd form maskulinum singularis, § 68) har

a) adjektiv som slutar på suffixet *-ad*:

Åtgärderna är {*rakryggade/konstlade/befogade*}.
{*rakryggade/konstlade/befogade*} åtgärder
de {*rakryggade/konstlade/befogade*} åtgärderna
den {*rakryggade/konstlade/befogade*} åtgärden
hans {*rakryggade/konstlade/befogade*} uppträdande

b) attributiva superlativer på *-ast* (första deklinationen, § 43):

den {*sjukaste/vackraste*} eleven
det {*sjukaste/vackraste*} barnet
de {*sjukaste/vackraste*} {eleverna/barnen}

[1] Oböjd form i stället för böjningssuffixet *-a* förekommer vid några adjektiv på *-å*, obligatoriskt vid *små*, optionellt vid *blå* och *grå*: *de små bilarna*, *små bilar*, *bilarna är små*, *den* {*blå*(*a*)/*grå*(*a*)} *bilen*, *det* {*blå*(*a*)/*grå*(*a*)} *fatet*, {*blå*(*a*)/*grå*(*a*)} {*bilar/fat*}, *de* {*blå*(*a*)/*grå*(*a*)} {*bilarna/faten*}, {*bilarna/faten*} *är* {*blå*(*a*)/*grå*(*a*)}. Varianterna *blå* och *grå* har högre stilvärde än *blåa* och *gråa*. *Små* förekommer bara i pluralis (förutom formerna *smått* och *smärre* med begränsad användning, § 44 not 1). Jämför pronomenet *få* (Pron. § 155) och också helt oböjliga adjektiv, t.ex. *bra*, § 57 (*bra kött*, *bra bilar*).

ANM. Förekomsten av varianten *-e* beskrivs ibland med hjälp av en dissimilationsregel, som ändrar obetonat [a] till [ə] efter annat obetonat [a]. Jämför att presensparticipen, som är oböjliga, inte heller har *a*-suffix (*den beklämmande åtgärden*, *åtgärderna var beklämmande*). Jämför också i substantivböjningen avsaknad av pluralen *-ar* där den annars skulle ha väntats: utrala substantiv på *-ande* (*två ordförande*) och *-are* (*två lärare*).

§ 54. Stamvariation framför böjningssuffixen *-a* och *-e*. Före böjningssuffixen *-a* och *-e* faller ett obetonat *e* i adjektiv som slutar på *-el*, *-en* och *-er*. Växlingen följer den fonologiska regeln för stödvokal, som innebär att obetonad vokal faller före konsonanten [l], [n] eller [r] om konsonanten i sin tur följs av obetonad vokal (jämför komparationsböjningen av samma adjektiv, § 43):[1]

ädel	ädla	ädle
sensibel	sensibla	sensible
mogen	mogna	mogne
vacker	vackra	vackre

Oregelbunden växling i stammen har *liten* : *lilla* : *lille*. Eftersom adjektivet endast används i singularis, anger formen *lilla* bara bestämd form singularis (*den lilla bilen*). I pluralis supplerar adjektivet *små* (*små bilar*, *de små bilarna*, *bilarna är små*).

Adjektiv som slutar på -[mː] växlar mellan enkel- och dubbelteckning enligt stavningsregeln att *m* bara dubbeltecknas mellan vokaler: *dum* : *dumma* : *dumme*, *ensam* : *ensamma* : *ensamme*. Stavningsregeln gäller också *n* i enstaka ord som slutar på [n], bl.a. adjektivet *allmän* : *allmänna* : *allmänne*.

[1] Bortfall av stödvokal har också *gammal* : *gamla* : *gamle*. Det är det enda adjektiv som har annan stödvokal än *-e-*.

§ 55. Böjningssuffixet *-t* och dess varianter. Suffixet *-t* läggs till stammen för att ange obestämd form singularis neutrum. Vid ett antal olika stamslut har stammen och/eller böjningssuffixet annan form. Detta beror på inverkan från ett antal mer eller mindre generella fonologiska regler. Följande regler är aktuella:

a) Dentalassimilation. Stamslutande dental klusil, dvs. [d] eller [t], assimileras med suffixet, eftersom detta utgörs av en dental klusil. I vissa fall förkortas stamvokalen (se under (b)). Assimilationen avspeglas i stavningen. Exempel: *bred* : *brett*, *våt* : *vått*, *konstlad* : *konstlat*, *mild* : *milt*, *brant* : *brant*, *lätt* : *lätt*, *akut* : *akut*, *solid* : *solitt*, *högljudd* : *högljutt*, *hård* : *hårt*, *svart* : *svart*.

I de varieteter som har retroflexer har adjektiv som slutar på *-rd* avslutande retroflext [ɖ] i oböjd form och avslutande, eventuellt långt, retroflext [ʈ] i neutrum (*hård* : *hårt*), medan de som slutar på *-rt* har avslutande, i de flesta fallen långt, retroflext [ʈ] i båda formerna (*svart* : *svart*, *smart* : *smart*). Stammens vokallängd bibehålls i allmänhet.

Följande adjektiv används inte i obestämd form neutrum singularis: *rädd*, *fadd*, *lat*, *flat*, det obscena *kåt*, *såt*, fackordet *grad* samt (vanligen) flerstaviga slutbetonade adjektiv på *-d*, t.ex. *timid* (dock: *solid* : *solitt*); se vidare § 56. Vid följande adjektiv används sällan neutrumform: *pryd* (?*prytt*), *snöd* (?*snött*), *vred* (?*vrett*).

b) Vokalförkortning. Stamvokalen förkortas och den följande konsonanten förlängs i enstaviga adjektiv som slutar på vokal eller på lång vokal + dental konsonant, dvs. [d] eller [t]. Den dentala konsonanten assimileras enligt (a). Stavningen dubbel-

tecknar den långa konsonanten efter kort vokal. Exempel: *fri* : *fritt*, *bred* : *brett*, *våt* : *vått*.[1]

Vokalförkortning inträder inte om stammen slutar på *-t* och är flerstavig med huvudbetoning på slutstavelsen: *privat*, *kavat*, *explicit*, *devot*, *resolut*, *akut* etc.

c) Tonassimilation. Stamslutande tonande obstruent blir tonlös före det tonlösa suffixet. Obstruenten är normalt ospänd också när den är avtonad. Assimilationen avspeglas inte i stavningen. Exempel: *låg* : *lågt*, *billig* : *billigt*, *snabb* : *snabbt*, *massiv* : *massivt*, *arg* : *argt*.[2]

När stammen slutar på [j], t.ex. *arg* : *argt*, är regeln inte obligatorisk. Regionalt (sydsvenskt) drabbar regeln också adjektiv som slutar på *-r*, när detta är en (uvular) frikativa: *klar* : *klart*. I talspråk är ofta *g* stumt i suffixet *-ig*, särskilt i neutrumformen *-igt*, t.ex. *billigt* [²bil:it], men också annars: [²bil:i], [²bil:ia].

d) *n*-bortfall. I stamslutande obetonat *-en* faller [n] före *-t*. Bortfallet avspeglas i stavningen. Exempel: *naken* : *naket*.

Undantag: *söcken* : *söckent*, som har accent 1 och där [n] inte faller.

e) Retroflexering. Stamslutande retroflext [r] assimileras med suffixets [t] till retroflext [ʈ]. Regeln gäller den del av språkområdet där [r] är retroflext (utom i Finland). Retroflexeringen avspeglas inte i stavningen. Exempel: *klar* [klɑ:r] : *klart* [klɑ:ʈ], *vacker* [vak:ər] : *vackert* [vak:əʈ].[3]

Retroflexeringen gäller i det här fallet i lika mån långt [r:] till retroflext [ʈ:] i det enstaviga *torr* [tɔr:] : *torrt* [tɔʈ:]. Däremot kan regionalt förekomma rent *r*-bortfall (särskilt) i obetonad stavelse: *vackert* [vak:ət]. Som en effekt av optionellt konsonantbortfall enligt (f) kan retroflexering inträda i t.ex. *färskt* [fæʂ:ʈ], *norskt* [nɔʂ:ʈ].

Undantag: Många språkbrukare undviker retroflexering av långt [r:] i neutrumformen av det flerstaviga *bisarr* [biˈsar:] : *bisarrt* [biˈsar:t].

f) Trekonsonantregeln. När stammen slutar på två eller flera konsonanter faller optionellt den sista stamkonsonanten om den konsonantföljd som annars uppstår inte förekommer inom rotmorfem i svenskan. Reduktionen återges inte i stavningen. Exempel: *lugn* [lɵŋ:n] : *lugnt* [lɵŋ:t], *hemsk* [hem:sk] : *hemskt* [hem:st]. Regeln tillämpas oftare i obetonad stavelse, t.ex. *analytisk* [anaˈly:tisk] : *analytiskt* [anaˈly:tist].

Vad beträffar stavningen förlorar adjektiv som slutar på *-nn* sitt ena *n* i neutrumformen enligt stavningsregeln att *n* enkeltecknas före *d* och *t*: *grann* : *grant*, *sann* : *sant*, *tunn* : *tunt*.

Se Schema 1.

[1] Förkortning av stamvokalen och förlängning av följande konsonant har också:

a) Det flerstaviga *solid* : *solitt* samt tillfälligt andra flerstaviga på *-id*, där neutrumformen vanligen undviks: *hybrid* : ?*hybritt* (jfr § 56).

b) *Hög* [høːg] : *högt* [hœk:t] (regionalt nordsvenskt även lång vokal i neutrum singularis) och regionalt *fin* : *fint*, *djup* : *djupt* m.fl. samt ytterligare adjektiv som slutar på tonande obstruent, se not 2 nedan.

c) Regionalt adjektiv på *-r* och *-rd*, åtminstone *stor* : *stort* och *hård* : *hårt* (jämför också (a)) samt *värt* (av *värd*) 'tillrådligt' i negerad eller interrogativ sats. *Tvär* : *tvärt* har (i hela språk-

området) vanligen vokalförkortning och konsonantförlängning när det används adverbiellt (särskilt i betydelserna 'med skarp riktningsförändring' och 'plötsligt') och ibland också eljest.

God har oregelbunden kvalitativ vokalväxling: *god* [guːd] : *gott* [gɔtː].

Adjektiv på *-d* som tillhör vardagsspråket kan för många språkbrukare i vardagligt talspråk (och för somliga språkbrukare också i neutralt talspråk) ha former utan [d] som oböjd form: [breː, døː, glɑː, guː, røː, sneː] men knappast ?[bliː, sprøː, viː]. För vissa språkbrukare kan [d] saknas också i pluralis, t.ex. [breːa, døːa].

[2] Stamslutande [d] assimileras alltid helt med suffixet enligt (a), t.ex. *bred* : *brett*, i den mån adjektivet alls bildar neutrumform.

I adjektivet *hög* är obstruenten inte bara avtonad utan också spänd före suffixet *-t*, dvs. den är ett [k], inte tonlöst [g̊], och vokalen är förkortad enligt (b): *högt* [hœkːt]. Stavningen har *g*. Många språkbrukare har också andra adjektiv med spänd obstruent och förkortad vokal framför neutrum-*t*, t.ex. *grovt* [gruf:t]. Att obstruenten blir spänd (och lång vokal förkortad) förekommer också t.ex. i substantivböjningen (i genitiv efter *till*, t.ex. *till havs*; Subst. § 76 not 1), i verbböjningen (supinumformer som *sagt*, *lagt*; Vb § 55: 3b), i avledningar (t.ex. *jakt*, *hälft*; jfr Vb § 24 not 1), och i sammansättningar (t.ex. *högtid*, *havsluft*; jfr Subst. § 34 not 2).

[3] Retroflexering innebär också att stamslutande retroflex (annan än [r]) assimilerar den följande dentalen till retroflex. Detta gäller enstaka adjektiv på *-rn* och *-sch*: *intern* [inˈtæːɳ] : *internt* [inˈtæːɳʈ], *fräsch* [fræːʂ] : *fräscht* [fræːʂʈ]. I princip gäller det också för *-rd*, men i ett flerstavigt adjektiv som *absurd* undviker många språkbrukare retroflex både i den oböjda formen och i neutrumformen *absurt*.

Retroflexeringen (dvs. att främre [r] assimileras med följande dental till retroflex och annan retroflex gör följande dental retroflex) är fonologiskt generell i de delar av språkområdet där den förekommer, men kan blockeras i flerstaviga former, jämför *bisarrt*, *absurd*, *absurt* ovan.

ANM. 1. Dentalassimilationen enligt (a) är fonologiskt generell och uppträder t.ex. vid en del av andra konjugationens verb (t.ex. *leda* : *ledde* : *lett*, *mäta* : *mätte* : *mätt*, *mista* : *miste* : *mist*, *vända* : *vände* : *vänt*; Vb § 52: a). I äldre svensk stavning (fram till 1906 och något decennium därefter) återgavs inte assimilationen *d+t* i skrift: *rödt*, *godt*, *ledt* (nu: *rött*, *gott*, *lett*).

ANM. 2. Vokalförkortningsregeln (b) förekommer också vid böjning och avledning av andra ordklasser (vid enstaviga rötter) när suffixet börjar på dental klusil. Den uppträder således vid en del andra konjugationens verb (t.ex. *mäta* : *mätte* : *mätt*, *breda* : *bredde* : *brett*; Vb 52: a), vid tredje konjugationens verb (t.ex. *tro* : *trodde* : *trott*; Vb § 53) samt vid en del avledningar (t.ex. *bred* : *bredd*, *tre* : *tretton* : *trettio*; jfr Räkn. § 5).

ANM. 3. Tonassimilationen är en generell fonologisk regel som innebär att tonande obstruent blir tonlös före eller efter tonlös konsonant.

ANM. 4. Regeln om *n*-bortfall (d) är inte fonologiskt generell, men det är samma regel som styr växlingen i perfektparticip av starka verb, t.ex. *frusen* : *fruset* (Pcp § 24: e).

ANM. 5. Som fonologisk regel är trekonsonantsregeln generell och optionell, t.ex. i sammansättningar (*namnteckning*, *namnsdag*, *lastbil*, *franskbröd*).

	(a) Dental-ass.	(b) Vokal-fork.	(c) Ton-ass.	(d) *n*-bortfall	(e) Retro-flexering	(f) Tre-kons.-regeln
1. klokt						
2. vått	+		+			
3. brett	+		+			
4. brant	+					
5. lätt	+					
6. milt	+					
7. akut	+					
8. högljutt	+					
9. konstlat	+					
10. hårt	+					
11. svart	+					
12. fritt		+				
13. lågt			+			
14. högt		+	+			
15. naket				+		
16. klart					+	
17. vackert					+	
18. lugnt						(+)

SCHEMA 1. De sex fonologiska reglernas (a)–(f) inverkan vid böjning av ett antal exempeladjektiv. I schemat förekommande förkortningar: dentalass. = dentalassimilation, vokalfork. = vokalförkortning, tonass. = tonassimilation, trekons.regeln = trekonsonantregeln. Adjektiven representerar typer som exemplifieras nedan:

1 omfattar flertalet svenska adjektiv.
2 omfattar bl.a. *fet*, *het*, *slät*, *söt*, *vit*, *våt*.
3 omfattar bl.a. *blid*, *bred*, *död*, *glad*, *god*, *röd*, *sned*, *solid*, *spröd*, *vid*.
4 och 5 omfattar bl.a. *abstrakt*, *blott*, *brant*, *briljant*, *direkt*, *distinkt*, *elegant*, *exakt*, *fast*, *flott*, *högerhänt*, *intakt*, *intelligent*, *intressant*, *kompakt*, *kompetent*, *komplett*, *konsekvent*, *korrekt*, *latent*, *lätt*, *markant*, *nätt*, *perfekt*, *permanent*, *platt*, *robust*, *rätt*, *stolt*, *strikt*, *tafatt*, *trist*, *trött*, *tyst*, *violett*.
6 omfattar bl.a. *blind*, *blond*, *grund*, *mild*, *ond*, *rund*, *sund*, *vild*.
7 omfattar bl.a. *absolut*, *akut*, *delikat*, *desperat*, *diskret*, *konkret*, *moderat*, *privat*, *separat*.
8 omfattar bl.a. *högljudd*, *infödd*, *stadd*.
9 omfattar bl.a. *enfärgad*, *konstlad*, *frisinnad*, *likartad*, *egenartad*, *storartad*, *halvhjärtad*.
10 omfattar bl.a. *hård*, *värd*.
11 omfattar bl.a. *bjärt*, *kort*, *svart*.
12 omfattar bl.a. *blå*, *fri*, *grå*, *ny*, *rå*.
13 omfattar bl.a. *aggressiv*, *arg*, *billig*, *djärv*, *dryg*, *farlig*, *grov*, *hög*, *karg*, *kärv*, *ljuv*, *låg*, *massiv*, *naiv*, *negativ*, *pigg*, *seg*, *snabb*, *snygg*, *snäv*, *sträv*, *svag*, *trygg*, *trög*, *vag*.
14 omfattar endast *hög* i standardspråket.
15 omfattar bl.a. *angelägen*, *ledsen*, *avlägsen*, *mogen*, *belåten*, *naken*, *benägen*, *nyfiken*, *förmögen*, *sorgsen*, *förtrogen*, *säregen*, *galen*, *trogen*, *gedigen*, *öppen*, *häpen*, *överlägsen*, *kristen*, *kräsen*.
16 omfattar bl.a. *bar*, *dyr*, *intern*, *klar*, *kär*, *litterär*, *militär*, *omedelbar*, *ordinär*, *perifer*, *populär*, *preliminär*, *primär*, *rar*, *reaktionär*, *reguljär*, *rektangulär*, *revolutionär*, *ryktbar*, *sekundär*, *snar*, *stor*, *sur*, *svår*, *torr*, *totalitär*, *tvär*, *underbar*, *uppenbar*, *visionär*.
17 omfattar bl.a. *bister*, *bitter*, *diger*, *mager*, *makaber*, *munter*, *nykter*, *sober*, *säker*, *tapper*, *vacker*.
18 omfattar bl.a. *analytisk*, *dansk*, *faktisk*, *falsk*, *frisk*, *färsk*, *grotesk*, *hemsk*, *jämn*, *kritisk*, *lugn*, *lömsk*, *norsk*, *pittoresk*, *rask*, *skånsk*, *svensk*, *taktisk*, *teknisk*, *utländsk*.

§ 56. Adjektiv utan obestämd form neutrum singularis. Av vissa adjektiv bildas inte alls eller bara sällan neutrumformer. Detta gäller särskilt följande typer av adjektiv:

a) Flerstaviga adjektiv med slutbetoning och stamslut på lång vokal plus [d]: *timid*, *stupid*, *morbid*, *perfid*, *hybrid*, *rigid*. Undantag är *solid*, som har neutrumformen *solitt* [su'lit:] (jfr § 55: a). Någon gång kan en sådan neutrumform uppträda vid något av de andra adjektiven: *?ett timitt uppträdande*, *?ett stupitt förslag*, men i allmänhet uppfattas den inte som språkriktig: **ett morbitt skämt*, **hon skämtade morbitt*. Jämför *ett makabert skämt*, *hon skämtade makabert*. Det finns ett tjugotal adjektiv på *-id*, de flesta sällsynta, samt *retrograd*, som mest förekommer i fackspråk.

b) Adjektiven *rädd* och *fadd*. Någon gång förekommer neutrumformer på -[t:]:

Dessutom är språket […] färglöst och *fatt* […] (S)

I allmänhet uppfattas dock inte de formerna som språkriktiga (**rätt*, **fatt*).[1]

c) Tre enstaviga adjektiv som slutar på *-t*, nämligen *lat*, *flat* och det obscena *kåt*, samt tre enstaviga adjektiv som slutar på *-d*, nämligen *pryd*, *snöd* och *vred*.[2] Vid de tre som slutar på *-t* är neutrumformen helt omöjlig (**ett latt barn*, **han studerade latt*). Vid dem som slutar på *-d* torde somliga språkbrukare marginellt kunna tänka sig neutrumform (*?ett prytt förslag*, **ett vrett genmäle*).[3]

d) Flerstaviga adjektiv (med slutbetoning) som slutar på lång vokal, t.ex. *blasé*, *cendré*, *disträ*, *jalu*. Marginellt kan dessa adjektiv ansluta sig till de oböjliga adjektiven (§ 57) och uppträda i oböjd form (*?ett blasé uppträdande*). Inte heller *kry* torde kunna stå i neutrum: *?Nu är lammet åter krytt*. Benägenheten att acceptera oböjd form som neutrumform varierar mellan olika språkbrukare och för olika adjektiv.

[1] Particip som slutar på [d:] står utan svårighet i neutrum: *ett avlett adjektiv*, *ett uppklätt flickebarn*. Samma gäller avledda adjektiv av typen *högljudd*: *ett högljutt inlägg*.

[2] Hit hör också det regionala (sydsvenska) *ked* 'utledsen' (**kett*).

[3] Flerstaviga adjektiv med huvudbetoning på slutstavelsen och stamslut på lång vokal plus [t] har dentalassimilation utan vokalförkortning, dvs. samma form används i utrum och neutrum obestämd form: *ett resolut uppträdande*, *ett kavat fruntimmer*, *ett privat företag* (§ 55: a, b).

§ 57. Oböjliga adjektiv. En del adjektiv saknar kongruensböjning och används i samma form i alla funktioner, t.ex. *gyllene*: *en gyllene ring*, *ett gyllene smycke*, *gyllene ringar*, *den gyllene ringen*, *det gyllene smycket*, *de gyllene ringarna*, {*ringen/smycket/ringarna/smyckena*} *var gyllene*. Det gäller följande grupper:

a) alla adjektiv som slutar på obetonad vokal (vanligen *-a* eller *-e*, någon gång *-o* eller *-y* (uttalat [y] eller [i]). En del av dem har adverbstam eller är etymologiskt adverb. Följande kan räknas till allmänspråket:

allena, arla [ålderdomligt], avvita, crazy, (o)ense, enstaka, fyrfota, gyllene, gängse, helbrägda [ålderdomligt], (o)laga, legio, (o)lika, lila, (o)maka, nära, ordinarie,

prima, purpurne, reda, redo, rosa, sakta, sekunda, silverne, solo, stilla, udda, urbota, varse, vice, ynka, äkta, öde, övermaga; -mila, -tida, -åra

Vardaglig stilkaraktär har:

djävla, groggy, himla, jädra, jäkla, mysko, nedra, pytte, reko, sabla

Hit hör också de adjektiv som slutar på suffixet *-ande*, *-ende*, t.ex. *främmande*. (Jämför också sammansättningarna på *-handa*: *enahanda*, *allehanda*, *varjehanda*, *mångahanda*.)

b) alla adjektiv som slutar på *-s* och som har obetonad slutstavelse och/eller ett senare sammansättningsled som inte är någon adjektivstam. Många av dessa adjektiv är etymologiskt substantiv i genitiv eller adverb. Följande kan räknas till allmänspråket:

avsides, dekrepitus, emeritus, gammaldags, gratis, halvvägs, inhyses, insides, invärtes, medelålders, motvalls, oherrans, rudis, rättskaffens, smaskens, stackars, särdeles, topless, urminnes, utrikes, utsocknes, utvärtes; -vis (t.ex. delvis, försöksvis, gradvis); -dörrars, -fas, -mans, -plans, -rums, -takts, -våningars

Vardaglig stilkaraktär har:

bakis, bergis, byxis, hejans, hyvens, jädrans, lajbans, poppis, skakis, smaskens, tjänis, väldans

c) ett antal andra adjektiv (varav en del med adverb- eller substantivstam eller etymologiskt adverb eller substantiv), av vilka följande kan räknas till allmänspråket:

allen, all right, allround, beige, bra, bråttom, camp, cerise, comme-il-faut, ens, fjärran, framåt, förbi, gay, jalu, kvitt, lagom, loss, omsams, orange, piggelin, pirum, remi, renons, (o)sams, selfmade, slut, släkt, solokvist, still, synd, tabu, tipptopp, turkos, up-to-date

Vardaglig stilkaraktär har:

biff, buss, ding, finemang, haj, hipp, kaputt, knas, kul, lajban, less, näck, okej[1]

Några av adjektiven under (b) och (c) vacklar mellan att vara oböjliga och att ha kongruensböjning, t.ex. *beige*, *orange*, *turkos* och de på *-vis*: *de beige byxorna* eller *de beigea byxorna*, *ett gradvis framträngande* eller *ett gradvist framträngande*.[2] Olika språkbrukare har här olika uppfattning om vad som är acceptabelt. Adjektivet har större benägenhet att ta *a*-suffix än *t*-suffix: {*orange/orangea*} *byxor* men {*orange/?orangt*} *mönster*, {*?gradvis/gradvisa*} *förändringar* men {*gradvis/gradvist*} *framträngande*. Nyss inlånade adjektiv, t.ex. *gay*, är ofta (optionellt) oböjliga innan de assimilerats i svenskan.[3]

Många oböjliga adjektiv står endast predikativt och några endast attributivt, se § 38 och 39.

De flesta oböjliga adjektiv kan inte ha suffixkomparation utan har alltid perifrastisk komparation: alla på *-ande*, *-ende*, de flesta på *-a*, alla på *-e* och *-o*, alla på *-s* i obetonad stavelse, åtskilliga av de övriga (t.ex. *kul*, *kvitt*). *Bra* suppleras vanligen av *bättre*, *bäst* (jfr § 44).

Om *rätt*, *fel*, *ömse*, *diverse*, *respektive* m.fl. oböjliga attributiva ord se Pron. § 227, 129 not 1, 174 Anm. 1, 86 not 2, 229 Anm. 1.

[1] Utöver de uppräknade förekommer mer speciella oböjliga adjektiv:

a) en del med mer eller mindre utpräglad karaktär av facktermer, t.ex.:

flott, knockout, live, läck, läns, saker, urarva

Hela öppningsceremonin och talet sändes ”*live*” av den sydafrikanska televisionen […] (S)
Med ”modern” menar han Grekland som synonym för den antika kultur i förhållande till vilken vi är på väg att göra oss *urarva*. (S)

b) några som bara ingår i mer eller mindre lexikaliserade uttryck (ibland av fackterms-karaktär) och där klassificeringen som adjektiv därför är osäker:

frälse och *ofrälse* män, en *stolts* jungfru, i *taka* händer, *åsyna* vittne

c) några som bara förekommer i obestämd form singularis neutrum, mer eller mindre bundet till lexikaliserade uttryck:

berått [t.ex.: Hon gjorde det med berått mod], fatt [t.ex.: Hur är det fatt?], lurt [t.ex.: Det är något lurt med detta], lytt ’lyhört’ [t.ex.: Det är väldigt lytt här], lönt [t.ex.: Det är inte lönt att…], otalt [t.ex.: Jag har inte något otalt med dig], strömt [t.ex.: Det är strömt här]

[2] I vardagligt talspråk förekommer marginellt kongruensböjning av ytterligare oböjliga adjektiv, t.ex. *bra*: *braa skor*.

[3] Språkvårdare rekommenderar bevarat stumt *e* före *a* i stavningen av *beigea* och *orangea* men struket *e* i *beigt* (*orange* anses inte kunna ha *t*-suffix).

§ 58. Tonaccenten. Adjektivet har normalt accent 2 i de kongruensböjda former som har vokal i suffixet: *²kloka*, *²ivriga*, *²stora*, *²klokaste*, *²ivrigaste*, *²största*; *²kloke*, *²ivrige*, *²store*, *²största*, *²ädla*, *²ädle*.[1]

Adjektivet har dock accent 1 i dessa former om (a) böjningsstammen är flerstavig med upptakt: *be¹kväma*, *för¹trogna*, *trivi¹ala*, *trivi¹ale*, *accep¹tabla*, *accep¹table* eller om (b) böjningsstammen slutar på obetonat *-isk*, *-ersk*: *¹typiska*, *¹typiske*, *¹romerska*, *¹romerske*.

De former som har vokal i suffixet får optionellt accent 1 när de bestäms av adverbet *för* ’alltför’: *för ¹kloka*, *för ¹ivriga*, *för ¹stora*. Fonologiskt fungerar här alltså adverbet (optionellt) som ett prefix, så att adjektivstammen inleds med en obetonad stavelse, vilket normalt ger accent 1. Också när adjektivet bestäms av *alltför* kan de ha accent 1 på samma sätt.

[1] I regionalt sydsvenskt språk har kongruensböjda superlativer efter andra deklinationen vanligen accent 1: *¹största*, *¹störste*. Här bibehålls också accent 1 i ord på *-el*, *-er* när de böjs med vokaliskt suffix: *¹dunkla*, *¹nyktra*.

Kongruensböjningens funktion § 59–68

§ 59. Grammatisk numeruskongruens. Adjektivet kongruerar i positiv vanligen i numerus med huvudordet i det uttryck som betecknar predikationsbasen, när detta är ett substantiv eller ett pronomen. I pluralis har adjektivet böjningssuffixet *-a*. I singularis har det inget numerussuffix, utan i stället inträder species- och genusböjning. I bestämd form pluralis sammanfaller numerus- och specieskongruens i böjningssuffixet *-a*. När adjektivet står i komparativ och superlativ, saknar det numerusböjning:

Dagarna efter operationen är *värst* […] (R)

a) När adjektivet är huvudord i ett adjektivattribut, kongruerar det (i positiv) alltid med det grammatiska numerus i utttrycket för predikationsbasen: (*en*) *sjuk flicka*, (*många*) *sjuka flickor*, (*ett*) *sjukt barn*, (*många*) *sjuka barn*, *en orolig regering*, *oroliga regeringar*, *högvärdig malm*, *tyskt kapital*, *finska pengar*, *stora glasögon*. Vid substantiv som har pluralis utan suffix kan adjektivet vara det enda som visar skillnaden mellan singularis och pluralis: *ivrig anhängare*, *ivriga anhängare*. Likaså i indefinita nominalfraser som saknar huvudord på grund av grammatisk ellips: *Hon har så liten sax att klippa med*, *hon är van vid stor*(*a*).

b) När adjektivet är huvudord i en predikativ adjektivfras, kongruerar det (i positiv) vanligen med grammatiska numerus i uttrycket för predikationsbasen:[1]

Flickan {är/ligger} *sjuk*. Barnet {är/ligger} *sjukt*. {Flickorna/Barnen} {är/ligger} *sjuka*. Detta gjorde {flickan *sjuk*/barnet *sjukt*/flickorna *sjuka*}. Flickan släpade sig *sjuk* och *eländig* till arbetet. Flickorna släpade sig *sjuka* och *eländiga* till arbetet. {Brodern, alldeles *sjuk*/Båda bröderna, alldeles *sjuka*} av längtan, slutade att äta.

Jämför särskilt vid grammatiskt singulart uttryck för en kollektiv predikationsbas:

Regeringen är *orolig* för utvecklingen. Inom regeringen är man *orolig* för utvecklingen. *Orolig* för utvecklingen sammankallade {regeringen/man} riksdagen. Elfsborg är *lyckligt* över avancemanget till allsvenskan.

I predikativ ställning, särskilt i talspråk, har adjektivet ofta numerusböjning efter predikationsbasens faktiska antal, ibland i strid med numerus hos predikationsbasens uttryck (§ 61): *regeringen är oroliga*. I de flesta fall sammanfaller dock grammatisk och semantisk numeruskongruens: *flickan är sjuk*, *flickorna är sjuka*. I de fall då den nominalfras som betecknar predikationsbasen är svagt referentiell böjs adjektivet i singularis (obestämd form neutrum): *ärter är gott*, *promenader är nyttigt* (§ 67). Samma böjning får adjektivet när en plural nominalfras ingår i en nominal satsförkortning (Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10):

Två lastbilar till bara för att klara av den enda leveransen är *onödigt*.

Predikativet står i pluralis om uttrycket för dess predikationsbas är en additiv samordning av led som var för sig skulle ha lett till kongruensböjning av predikativet:

Nu är skolan och kommunalhuset *färdigprojekterade*. Jfr: Att spela golf och att segla är *nyttigt*. Senap och rödkål är *gott* till revbensspjällen.

Adjektiv böjt i komparativ eller superlativ är oböjligt som predikativ. Om predikativet består av en perifrastisk komparativ eller superlativ böjs adjektivet.

Mina flickor är *lugnare* än mina pojkar. Mina flickor är *lugnast*.
Mina barn är *mera skeptiska* än jag. Mina barn är *mest skeptiska*.

[1] Om oböjt predikativ i regionalt (nordsvenskt) talspråk se § 52 not 2.

ANM. Som pronomen är *folk* pluralis (Pron. § 152 not 1) och kongruerar med adjektiv i pluralis: *Folk är galna*. **Folk är galet*.

§ 60. Kongruensoberoende numerusböjning. När adjektivfrasen ingår i en icke-elliptisk indefinit nominalfras som saknar substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord och adjektivet alltså används självständigt (Nomfraser § 19, 26) anger adjektivet med sin numerusböjning predikationsbasens referentiella antal:

{*Skattskyldig/En skattskyldig*} som bara har folkpension påförs inte någon skatt.
Skattskyldiga som bara har folkpension påförs inte någon skatt.

Sådana nominalfraser har alltid mänskliga referenter, om de står i singularis utrum eller i pluralis. Det är särskilt vissa adjektiv som används på detta sätt, framför allt sådana som normalt beskriver mänskliga referenter eller har en särskild betydelsenyans när de används om människor: *sjuka*, *blinda*, *vänsterhänta*, *ambitiösa*, *tjocka*, *långa*, *aktiva*; *?vanliga*, *?tidiga*, *?acceptabla*, *?allsidiga*. (Jämför också självständigt använda particip: *gifta*, *fetlagda*, *kortväxta*, Pcp § 25.) I singularis är användningen i huvudsak begränsad till ett mindre antal adjektiv: *en sjuk*, *en blind*, *en värnpliktig* men *?en lång*, *?en tjock*, se vidare § 65.

Självständigt använda adjektiv betecknar normalt stabila egenskaper (t.ex. *aktiva* 'personer som brukar vara aktiva').

ANM. I definita nominalfraser med adjektivfraser som huvudord är numerusböjningen ofta neutraliserad av speciesböjningen, medan antal vanligen framgår av den bestämda artikeln: *den sjuka* : *de sjuka*. Jämför dock med manlig referent: *den sjuke* : *de sjuka*. Se också § 68.

§ 61. Semantisk numeruskongruens. I predikativ ställning när ett singulart uttryck betecknar en referentiellt kollektiv predikationsbas kan adjektivet ha numerusböjning i pluralis (semantisk numeruskongruens).[1] När predikativet står i pluralis fokuseras något mera de enskilda medlemmarna i kollektivet. Pluralis väljs därför särskilt när predikativets egenskap gäller medlemmarna var för sig snarare än flertalet som helhet. (Många språkvårdare rekommenderar dock grammatisk numeruskongruens också i detta fall.)[2]

{Polisen/Man} är nu {*oroliga/orolig*} för utvecklingen.
Polisen blir *tvungna* att slå ihjäl mig för att få mig tyst, och det säger jag rent ut till dem. (R)
Polisen har därför varit mycket *försiktiga* när det gäller att pressa honom på detaljer. (S)
Bland de anställda var man dock inte särskilt *glada* över att informationen om de planerade förhandlingarna kom via press och radio […] (S)
Jag utgår från att GAIS varit *medvetna* om detta. (S)
Jfr: Polisen är {*fulltalig/?fulltaliga*}.

Den semantiska pluralböjningen förutsätter att referenten är animat:

Ohyran är {*otrevlig/*otrevliga*} i år.
Möblemanget var helt {*nytt/*nya*}.

En form av semantisk numeruskongruens är det att predikativet alltid står i pluralis, om en predikationsbas i flertal betecknas med samordnade nominalfraser:[3]

Per och Fredrik är {*oroliga/*orolig*}.
Middagen och teatern blev väldigt {*dyra/*dyr/*dyrt*}.

[1] Däremot förekommer inte semantisk kongruensböjning när predikationsbasen är ental och dess uttryck har plural form. Här är grammatisk numeruskongruens den enda möjliga: *Glasögonen är för* {*starka/*stark*}, *Byxorna är* {*fina/*fin*}.

[2] I vissa delar av landet förekommer marginellt utrum singularis av predikativt adjektiv till predikationsbas som omfattar ett kollektiv av personer fastän den nominalfras som betecknar predikationsbasen är neutrum singularis:

Sjukhuset har tidigare varit *angelägen* om att s a s städa utanför egen dörr […] (S)
Jag tycker att facket ska vara politiskt *obunden*. (T)
[…] landet förblir socialismen *trogen* […] (S)

Jämför det regionalt norrländska bruket av oböjt predikativ vid pluralt subjekt (§ 52 not 2): *Vi är väl inte så dum så vi åker dit.*

[3] Om predikationsbasen till ett predikativt adjektiv består av samordnade svagt referentiella nominalfraser, infinitivfraser eller nominala bisatser står predikativet däremot inte i pluralis utan i neutrum singularis (§ 67):

Både senap och ketchup är {*gott/*goda*} till varm korv.
Att Erik kommer och att Lena också ska delta är väl {*positivt/*positiva*}!
Om det kommer att regna här i morgon och om det blåser nu på Bottenhavet är förstås {*ovisst/*ovissa*}.

§ 62. Positivens speciesböjning. Ett adjektiv i positiv har bestämd form när det är huvudord i en adjektivfras som står som adjektivattribut i en definit nominalfras (som normalt då också har definit betydelse, dvs. anger att predikationsbasen kan entydigt identifieras i kontexten eller situationen; Nomfraser § 96–105). I övriga fall har adjektivet obestämd form.

Den bestämda formen har något av böjningssuffixen *-a* och *-e* (se § 53 och 68). Den obestämda formen har inget särskilt suffix, utan i singularis inträder genusböjning (-Ø och *-t*, § 64) och i pluralis numerusböjning (*-a*, § 59). Speciesböjningen är neutraliserad i pluralis, eftersom både pluralis och bestämd form har böjningssuffixet *-a*.

1. Adjektivets bestämda form samförekommer med andra definithetsmarkörer i nominalfrasen på följande sätt (se också Nomfraser § 4–5):

a) possessivattribut,[1] definit pronomen eller de relationella pronomenen *samma*, *nästa* och vissa pronomenliknande particip: *min sjuka flicka*, *Pers sjuka flicka*, *denna sjuka flicka*, *nästa sjuka flicka*, *samma sjuka flicka*, *ovannämnda kraftfulla åtgärd*

b) bestämd artikel eller *den här*, *den där* + substantivets bestämda form: *den sjuka flickan*, *den {här/där} sjuka flickan*

c) den bestämda artikeln enbart (i särskilda kontexter): *den sjuka flicka* (*som…*), *den sjuka Lena*, *den heliga skrift*, *den sjuka*

d) substantivets bestämda form enbart (i särskilda kontexter): *stora famnen*, *gamla skolan*

Utan annan definithetsmarkör står adjektivets bestämda form i:

e) en nominalfras som fungerar som vokativ (Icke satsf. men. § 18): *snälla farmor!*

f) vissa egennamn (Egenn. § 11): *Lilla Torg*, *Svarta Sara*[2]

Adjektivets bestämda form kan också förekomma utan annan definithetsmarkör om nominalfrasens huvudord är ett personnamn (*lilla snälla Stina*) eller om det substantiviska huvudordet av lexikala eller fonologiska skäl (Subst. § 66) inte står i bestämd form (*första början*).

Adjektivets bestämda form markerar alltså i de flesta fall inte ensam definithet utan kongruerar med definit species som är uttryckt på annat sätt inom nominalfrasen (bestämd form på substantivet, bestämd artikel eller olika slag av andra definita attribut).

Om optionell användning av adjektivets bestämda form efter *var sin* se Pron. § 143.

2. Adjektivet har obestämd form i andra fall, dvs. när det är huvudord i:

a) en adjektivfras som står som adjektivattribut i en indefinit nominalfras. Den obestämda formen kan då förekomma tillsammans med den obestämda artikeln (*en sjuk flicka*) och andra icke definita pronomen (*{vilken/vad för en} sjuk flicka*, *varje sjuk flicka*, *all sjuk boskap*, *vilken som helst sjuk boskap*) men också i nominalfras utan annan bestämning (*sjuk boskap*).

b) en predikativ adjektivfras: *Flickan {är/ligger} sjuk*. *Detta gjorde flickan sjuk*. *Flickan släpade sig sjuk och eländig* (*som hon var*) *till arbetet*. *Flickan, sjuk av längtan, drogs oemotståndligt till telefonen*.

c) en adverbiell adjektivfras: *Flickan uppträder sjukt*.

[1] Attributiv nominalfras som står i genitiv och som anger mått är inte possessivattribut. Den markerar till skillnad från possessivattributen inte definithet och samförekommer därför inte heller med adjektivets bestämda form (*en timmes {lugn/*lugna} resa*).

[2] Ett adjektivattribut har obestämd form i en icke definit nominalfras även om huvudordet är ett egennamn i bestämd form: *ett sjukt Sandviken, en gammal Fantomen, en fullödig "Glada änkan"*. Bestämdhetssuffixet markerar här inte hela nominalfrasen som definit utan ingår endast i egennamnet som en del av dess lexikonform.

§ 63. Superlativens speciesböjning. Superlativens speciesböjning beror på om adjektivet fungerar attributivt eller ej.

1. Adjektivet fungerar attributivt

Nominalfraser med adjektiv i superlativ som attribut kan ha olika betydelse och struktur. Huvudtyperna är följande (för en utförligare behandling se Nomfraser § 44–48):

a) Direkt urval (normalfallet)

Komparandmängden är given och består av referenter av samma slag som predikationsbasen som också ingår i mängden. Nominalfrasen har då vanligen definit attribut och bestämd form av superlativ och substantiv.

Vi tog med oss de *största* kantarellerna. [av en given mängd kantareller]
Han lånade mina *bästa* skidor. [av alla mina skidor]
De kände sig lite besvikna eftersom de *vackraste* fjärilarna kom just från Italien. (R)
Låt dig då inte av svaghet lockas att förslösa dina *bästa* läroår. (R)
Och vad är ditt *starkaste* skäl till det? (T)

I vissa fall kan bestämd artikel saknas framför superlativen, ibland därutöver också bestämd form av substantivet:

Bästa sättet är att tänka på något annat.
En spelare nådde *högsta* poäng.

Framför restriktiv relativsats står substantivet ofta i obestämd form:

Hans fallskärmssoldater är utan tvekan de *finaste* soldater jag någonsin sett i aktion […] (R)

b) Indirekt urval

Komparanderna, som här inte innefattar predikationsbasen, jämförs med varandra med avseende på det som betecknas med den nominalfras där superlativen ingår. Nominalfrasen kan då sakna såväl definit attribut som kvantitetsattribut samtidigt som både superlativ och substantiv har obestämd form. Alternativt kan nominalfrasen ha samma struktur som (a).

Karl-Erik behöver alltid {*störst* utrymme/det *största* utrymmet}. [Karl-Erik jämförs med andra med avseende på sitt behov av utrymme.]
De säljer {*godast* glass/den godste glassen} i Kalmar. [Kalmar jämförs med andra orter med avseende på hur god glass som säljs där.]

c) Absolut superlativ

Predikationsbasen jämförs med alla andra tänkbara referenter av samma slag

(se vidare § 50). Nominalfrasen är då definit med bestämd artikel, superlativen har bestämd och substantivet obestämd form.

Den *djupaste* tystnad rådde i salen.
Jag har inte den *minsta* uppfattning. (T)

I individuativ nominalfras kan den definita nominalfrasen föregås av obestämd artikel:

Han kom hem med en den *vackraste* prinsessa.

Vid dividuativt substantiv utelämnas ofta den bestämda artikeln:

Vi måste agera med *största* försiktighet.
De behåller nog i *största* utsträckning sitt eget språk. (T)

d) Klassificerande superlativ

Komparandmängden omfattar predikationsbasen, men mängden är inte given och sluten utan det lämnas öppet att den kan utökas och att en referent som representerar ett ännu högre (eller lägre) värde kan tillkomma. Flera referenter kan också tänkas representera samma extremvärde i förhållande till andra referenter som ingår i mängden: superlativen klassificerar alltså möjliga värden i delmängderna högsta och icke högsta värden. (De närmare villkoren för användning av denna konstruktion är inte kända.) Nominalfrasen har obestämd artikel och substantivet i obestämd form men superlativen i bestämd form:

Vi måste fastställa ett *högsta* belopp.
Den svenska däcklagstiftningen med ett *minsta* mönsterdjup på en millimeter är inte tillräcklig för det klimat vi har här i landet. (S)

2. Adjektivet är predikativ eller adverbial

Liksom positiven har superlativen alltid obestämd form när den är huvudord i adjektivfras som predikativ eller adverbial:

{Den där blomman/De där blommorna} är *vackrast*.
Den nye andrabasen sjunger *vackrast* (av alla i kören).

När predikationsbasen jämförs med sig själv med avseende på en viss egenskap under olika omständigheter (§ 46), föregås superlativ adjektivfras (som predikativ och sättsadverbial) optionellt av *som*:

Blomman är (som) *vackrast* där den står.
Bäcken är (som) *djupast* efter kröken.
Den nye andrabasen sjunger (som) *vackrast* när han är förälskad.

ANM. En sats med predikativ adjektivfras i superlativ kan parafraseras med en sats, vars predikativ är en identifierande definit nominalfras där den superlativa adjektivfrasen ingår som attribut och där det substantiviska huvudordet kan vara utelämnat genom grammatisk ellips: *De där tomaterna är de största* (*tomaterna*).

§ 64. Grammatisk genuskongruens. När adjektivet står i obestämd form (§ 62), kongruerar det i singularis vanligen i fråga om grammatiskt genus med huvudordet i den nominalfras som betecknar adjektivets predikationsbas. I genus utrum har adjektivet oböjd form och i genus neutrum böjningsmorfemet *-t*. I pluralis förekommer ingen genusdistinktion. Genusböjningen framgår bara i positiv: i superlativ kan den anses vara fonologiskt neutraliserad, eftersom superlativen slutar på *-t* och komparativen är oböjlig i genus och numerus.

a) När adjektivet är huvudord i en adjektivfras som står som adjektivattribut, kongruerar det alltid med det grammatiska genus hos nominalfrasens huvudord: (*en*) *sjuk flicka*, (*en*) *grön stol*, *tung malm*, (*ett*) *sjukt barn*, (*ett*) *grönt bord*, *tungt vatten*.

b) När adjektivet är huvudord i en predikativ adjektivfras, kongruerar det vanligen med det grammatiska genus i den nominalfras som betecknar predikationsbasen:

Flickan {är/ligger} *sjuk*. Barnet {är/ligger} *sjukt*. Malmen är *tung*. Vattnet är *tungt*. {Sorgen låg *tung*/Vemodet låg *tungt*} över bygden. Detta gjorde {flickan *sjuk*/barnet *sjukt*}. Flickan släpade sig *sjuk* och *eländig* till arbetet. Barnet släpade sig *sjukt* och *eländigt* till skolan.

I predikativ ställning har adjektivet emellertid ofta genusböjning efter predikationsbasens referentiella egenskaper, också i strid med huvudordets genus (semantisk genuskongruens, § 66): *statsrådet är sjuk*. I de flesta fall sammanfaller dock grammatiskt och semantiskt genus: *ministern är sjuk*. I de fall då den nominalfras som betecknar predikationsbasen är svagt referentiell böjs adjektivet i neutrum: *malm är tungt* (§ 67). Samma böjning får adjektivet när predikationsbasens uttryck inte är en nominalfras och därför saknar genus: *att få med alla är viktigt*, *att du tog med hunden var klokt*, *en kall öl på balkongen före maten vore inte dumt* (predikationsbasen anges med en nominal satsförkortning; Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10), *han föll tungt*.

§ 65. Kongruensoberoende genusböjning. När adjektivfrasen ingår i en icke-elliptisk nominalfras[1] utan ett substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (självständig användning), anger adjektivet med sin genusböjning en referentiell egenskap hos predikationsbasen. Genus neutrum beskriver då (den vanligen inanimata) referenten som dividuativ. Genus utrum anger att predikationsbasen är mänsklig.[2]

a) Exempel på genus neutrum med dividuativ betydelse:

Något egentligt *nytt* hade inte kommit fram.
Gult är en vacker färg, jag tycker om *gult*.
Du ska nog ha mera *vitt* i färgen.
Har ni haft (något) *roligt* i dag?
Du kommer att få *svårt* att övertyga henne.

Det var det *bästa* som kunde ske.
Du ska inte ta så mycket av det *gula*.
Vågar du ta fram det *hemska* (du har) i garderoben?
Är det någon som har sopat upp det *äckliga*?

I bestämd form framgår genus inte av adjektivböjningen utan av bestämda artikeln: *det nya*, *det tysta*, *det vita*, *det roliga*, *det bästa*, *det snittgröna*.

I obestämd form förekommer konstruktionen företrädesvis dels mer eller mindre lexikaliserat med vissa adjektiv (t.ex. färgadjektiven), dels i lexikaliserade verbuttryck (t.ex. {*ha/få*} *roligt*, {*ha/få*} *svårt*), dels i motsatspar (t.ex. *nytt och gammalt*, *sant och osant*). Enstaka sammansatta adjektiv förekommer bara lexikaliserade i denna konstruktion (t.ex. *snittgrönt*, *bromtymolblått*). Lexikaliserat kan också individuativ betydelse förekomma (*ett nödvändigt ont*).

I bestämd form har konstruktionen en friare användning. Med andra adjektiv än de som förekommer också i obestämd form (t.ex. färgadjektiven) förekommer konstruktionen ibland lexikaliserad med vissa adjektiv (t.ex. *det sköna*, *det onda*) och annars ofta som subjekt i en sats med narrativ bisats eller infinitivfras som identifierande predikativ. Adjektivet bestäms då inte sällan av ett komplement (t.ex. en relativsats eller en prepositionsfras, ofta inledd av *med*).

Det {*besvärliga/trevliga/värsta/bästa*} var att min syster skulle komma.
Det *klokaste* som han sa var att vi skulle ge oss av med detsamma.
Det *fina* med {att bo på femte våningen/det här huset} är den härliga utsikten.

b) Exempel på genus utrum för att beteckna mänsklig referent:

Det har börjat en *ny* hos oss i dag.
Nu finns ingen *manlig* på våran arbetsplats som inte är organiserad. (T)
Skattskyldig som bara har folkpension påförs inte någon skatt. (S)
Har du sett den *nya* ännu?
Den *vackre* satt och stirrade ned i glaset igen. (R)
Den *händige* behöver ingen hjälp. (S)

I bestämd form framgår genus av bestämda artikeln snarare än av adjektivet: *den ensamma*, *den nya*, *den tysta*, *den sjuka*. Indirekt framgår dock betydelsen av mänsklig referent också av adjektivböjningen när nominalfrasen refererar till en manlig person eller har generisk betydelse, eftersom den då i vissa stilarter har obligatoriskt *e*-suffix, just när adjektivet är substantiviskt (t.ex. *den händige*, se vidare § 68).

I bestämd form förekommer självständigt använda adjektiv i genus utrum på samma sätt som i pluralis (§ 60), dvs. i huvudsak med adjektiv som normalt används om mänskliga referenter eller har en särskild betydelsenyans när de används om människor (*den sjuk-a/e*, *den blind-a/e*, *den vänsterhänt-a/e*, *den ambitiös-a/e*, *den tjock-a/e*, *den lång-a/e*, *den aktiv-a/e*; *?den vanlig-a/e*, *?den tidig-a/e*, *?den acceptabl-a/e*, *?den allsidig-a/e*). Jämför också självständigt använda particip (*den gift-a/e*, *den fetlagd-a/e*, *den kortväxt-a/e*, Pcp § 25).

I obestämd form är den självständiga användningen i stort sett lexikaliserad till ett antal adjektiv (*en sjuk*, *en blind*, men *?en lång*, *?en händig*). I några fall är också betydelsen lexikaliserad (t.ex. *en liten* 'en baby', *en borgerlig* 'en icke-socialist'). Utan obestämd artikel (eller annan bestämning) förekommer konstruktionen mest med generisk betydelse i juridiska och liknande texter eller med specifik betydelse i rubriker (Nomfraser § 30): *Värnpliktig skall inställa sig snarast på mobiliseringsplatsen. Läkare bet anhörig.*

Jämför också självständigt använda particip, t.ex. *vuxen*, *allierad*, *handikappad*, *anställd*, *berusad*, *arbetssökande*, *ensamstående*; Pcp § 25.

Exempel på adjektiv som ofta används självständigt i obestämd form singularis utrum:

anhörig, arbetsför, arbetslös, bekant, blind, borgerlig, död, döv, fattig, färgblind, hemlös, högerhänt, kristen, liten, menig, mentalsjuk, ny, obehörig, oskyldig, rik, rättfärdig, sakkunnig, schizofren, sjuk, skattskyldig, svart, vit, vänsterhänt, värnpliktig[3]

[1] Om substantiv som bildats av adjektiv som *svensk*, best. f. *svensken*, *liberal*, best. f. *liberalen*, se Subst. § 18. Sådana ord har genomförd substantivböjning; vissa förekommer både som substantiv och som självständigt använda adjektiv, jfr *liberalerna* och *de liberala*. Ett gränsfall mellan självständiga adjektiv och substantiv är *fullmäktig*, som vanligen har substantivisk böjning i bestämd form singularis, *fullmäktigen*, men adjektivisk böjning i pluralis, *fullmäktige* (föråldrad maskulin pluralböjning, § 68 not 4); i bestämd form pluralis vanligen *fullmäktige* (varken substantivisk böjning eller bestämd artikel). I viss mån ett gränsfall är också det självständiga adjektivet *bekant*: i bestämd nominalfras singular vanligen *min bekant* (i stället för väntat **min bekant-a/e*) och ogärna *?den bekant-a/e* (i stället parafras, t.ex. *bekantingen*).

[2] Det finns enstaka lexikaliserade uttryck där ett självständigt adjektiv i singularis utrum (eller pluralis) har icke mänsklig referent, t.ex. *en skär* 'en tusenlapp', *en klar* 'en sup', *en stor stark* 'en stor starköl'.

[3] Adjektivet *anhörig* förekommer nästan bara i självständig användning (*en* (*kvinnlig*) *anhörig*, *?en anhörig kvinna*).

§ 66. Semantisk genuskongruens. När predikationsbasen är en människa kan en predikativ adjektivfras stå i genus utrum, fastän den nominalfras som betecknar predikationsbasen är grammatiskt neutrum (semantisk genuskongruens). Alternativt är grammatisk genuskongruens möjlig. Eftersom de flesta substantiv som normalt utpekar mänskliga referenter har grammatiskt genus utrum, uppstår konflikt mellan grammatisk genuskongruens och semantisk genuskongruens bara vid ett litet antal personbetecknande substantiv med genus neutrum (Subst. § 40) (t.ex. *statsråd*, *sändebud*, *vittne*, *affärsbiträde*, *barn*):[1]

Regeringsrådet var {*sjuk/sjukt*}.

I skriftspråk undviks ofta konstruktioner som medför denna konflikt (i stället för *Regeringsrådet var sjuk*(*t*) skrivs t.ex. *Regeringsrådet NN var sjuk* eller *Regeringsrådet var frånvarande på grund av sjukdom*).[2]

En dag kom hon ihop sig med ett biträde som ärligt talat var en ganska *gemen* typ. (R) Jfr: ett biträde som var ganska {*gemen/gement*}.

Benägenheten att välja semantisk eller grammatisk kongruens sammanhänger med en rad faktorer. Vilka dessa är och vilken relativ vikt de har är ofullständigt undersökt.[3]

Om en tendens att använda utrum singularis i predikativ när predikationsbasen är kollektivt flertal av personer och betecknas med nominalfras i neutrum singularis (t.ex. *arkivet är ansvarig*) se § 61 not 2.

[1] Substantiviska pronomen som refererar till person i ental kräver alltid utrum singularis i predikativet, vilket kan ses som semantisk genuskongruens: *Jag är frisk. Han är ledsen. Man blir glad av sådant. Vem är villig?*

[2] Om adjektivet är oböjligt eller om det genom effekten av fonologiska regler har samma form för genus neutrum som för genus utrum (§ 55), uppstår ingen konflikt, och då finns heller ingen anledning att undvika konstruktionen i skrift: *Kommunalrådet verkade främmande för tanken. Vittnet var misslynt.*

[3] Faktorer som gynnar semantisk kongruens, dvs. den oböjda utrumformen, kan vara följande:

a) talspråklighet eller lågt stilvärde: *Vårt dagbarn är alltid sömnig på morgnarna.*

b) (förutsatt) högre social status hos referenten: *statsrådet är sjuk i dag* naturligare än *barnet är sjuk i dag*

c) funktion som huvudord i fritt predikativ (till skillnad från bundet predikativ): *statsrådet framlade sin proposition sjuk av ängslan* naturligare än *statsrådet var sjuk*

d) predikativet tidigare än uttrycket för predikationsbasen: *så sjuk var statsrådet* naturligare än *statsrådet var så sjuk*

e) predikativet långt ifrån uttrycket för predikationsbasen: *statsrådet hade efter sin ansträngande resa till Uzbekistan blivit sjuk* naturligare än *statsrådet hade blivit sjuk*

f) förekomst av anaforiskt pronomen i närheten som betecknar predikationsbasen: *statsrådet var sjuk när han ringde återbud* naturligare än *statsrådet var sjuk när man ringde återbud*

g) ett mera specificerat kopulativt verb än *vara*, *bli*: *statsrådet verkar sjuk* naturligare än *statsrådet är sjuk.*

§ 67. Obestämd form neutrum singularis i icke kongruensböjd predikativ. När adjektivfrasens predikationsbas betecknas med ett uttryck som saknar grammatiskt numerus och genus (se § 2) eller som är svagt referentiellt, böjs adjektivet i obestämd form singularis neutrum, dvs. det har suffixet *-t*. Detta gäller sålunda när adjektivet är:

a) huvudord i en predikativ adjektivfras, om predikationsbasen är en aktion som anges med en bisats eller en infinitivfras:

Att detta skulle hända var *ofrånkomligt.*

Att få sova på morgnarna är *underbart.* (R)

[…] att helt utesluta dom äldre vore väl ganska *grymt.* (T)

b) huvudord i en predikativ adjektivfras om predikationsbasen är en aktion som anges med en nominal satsförkortning (Nomfraser § 94, Flerl. fraser fraser § 10):

En sup till maten för en gångs skull är bara *nyttigt*.
Karakteristiskt för kvasarerna är de stora hastigheterna […] (S)
Glasbruksorkestern vore väl *festligt* […] (R)
Maten bland annat blir väl *svårt* för dom i början. (T)

c) huvudord i en predikativ adjektivfras, om nominalfrasen har svagt referentiell betydelse (Nomfraser § 111, Predv § 13: 2c; gränsen mellan (b) och (c) är ofta vag):

Muskot är *gott* i potatismos […] (R)
Promenader är *nyttigt*. (R)
Vanligt i Tyskland som tillbehör till fisk är pressgurka i dillmarinad. (S)

d) huvudord i en adverbiell adjektivfras (varvid det adverbiella adjektivets predikationsbas är den aktion som anges med den överordnade verb-, adjektiv- eller adverbfrasen):

Han strök *varsamt* över den lilla trubbnäsan […] (R)
Att resa sig *hastigt* kan ge svindel.
Så *långt* har det inte gått med mig ännu. (R)
Den hade en *läckert* blå färg.

ANM. Neutrumform i predikativet eller adverbialet enligt ovan kan jämföras med att obestämd form neutrum singularis används när adjektivfrasen används självständigt som huvudled i en indefinit nominalfras med dividuativ betydelse (*Gult är en vacker färg, Hon sålde nytt och gammalt om vartannat*, Nomfraser § 26).

§ 68. Maskulinböjning. När adjektivet böjs i bestämd form (§ 62), kan det i singularis optionellt ha böjningssuffixet -*e* för att ange antingen att predikationsbasen är en varelse av manligt kön (som passar in på nominalfrasens beskrivning i övrigt) eller en vilken som helst person utan avseende på kön (som passar in på nominalfrasens beskrivning i övrigt)[1]:

Perssons *yngste* son var närvarande.
Nu får du gå, min *lille* vän.
Det här är vår *nye* målvakt.
Den *äldste* läraren skulle sitta närmast rektorn.
Och hans *gamle* professor sa det. (T)

Den *enskilde* eleven visades all tänkbar hänsyn.
Här kunde staten skydda den *vanlige* medborgaren.
I sådana fall måste den *sjuke* transporteras till ett annat lasarett.
Då kommer man alltså till frågan: ska man hålla på med den livsuppehållande behandlingen på den *medvetslöse?* (T)

Adjektivet kan ta suffixet -*e* oberoende av om substantivet självt anger kön eller är könsmässigt neutralt:

Den *nye* dansören tog publiken med storm.
IFK:s *store* publikfavorit fick en passning mitt på Gais planhalva […] (S)

Vid sidan av -*e* kan också den allmänna bestämdhetsformen på -*a* användas såväl om referent av manligt kön som om könsneutral referent:

Pelle Lindgren är vår *nya* målvakt.
Kalle, nu måste du gå och lägga dig, min *lilla* vän.
Denna blandning gör honom till den *stora* publikfavoriten i dagens internationella pingis. (S)
Han hade alltid omsorg om den *enskilda* kunden, om det så var en man eller en kvinna.
Var och en vill väl alltid gå till sin *gamla vanliga* tandläkare.

Valet mellan *e*-suffix och *a*-suffix påverkas av bl.a. följande faktorer:

1. Tendens att välja -*e*

a) När adjektivet står i icke-elliptisk nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (jfr § 65), är *e*-suffixet åtminstone i skriftspråk obligatoriskt: *den sjuke* avser alltså antingen en man eller en sjuk i allmänhet. Motsvarande konstruktion med *a*-suffixet betecknar däremot kvinnlig referent: *den sjuka*. I denna konstruktion förekommer *e*-suffixet också i talspråk i hela språkområdet.

Någon kostnad för staten blir det inte, då den *skattskyldige* under sådana omständigheter måste betala rättegångskostnaderna själv.

(Om substantivet utelämnats genom grammatisk ellips är *e*-suffixet inte obligatoriskt: *om det var någon av sonsönerna så var det den* {*yngste/yngsta*}.)

b) När bestämd artikel + adjektivfras är efterställda ett egennamn i lexikaliserade fraser av typen *Karl den store* är *e*-suffixet åtminstone i skriftspråk obligatoriskt för predikationsbas av manligt kön: *Pippin den lille*, *Erik den helige*. Konstruktionen förekommer nästan bara i lexikaliserade beteckningar på kungar i äldre tid (eller pastischerande som t.ex. i *Mats den store* som beteckning på en tennisspelare).

c) I formellt och neutralt skriftspråk samt i syd- och västsvenskt regionalt talspråk är *e*-suffixet det vanliga: *den gamle mannen*, *hennes otrevlige kusin*. I ledigt skriftspråk växlar *e*-suffixet med *a*-suffixet: *den* {*gamle/gamla*} *mannen*. I vardagligt och neutralt talspråk, utom i Syd- och Västsverige, är *a*-suffixet det vanliga: *den gamla mannen*.

I skriftspråk, liksom i formellt talspråk (utom i Syd- och Västsverige, som normalt har -*e*), har *e*-suffixet högre stilvärde än *a*-suffixet. En och samma text kan därför uppvisa stilväxling mellan t.ex. *familjens store son* och *familjens stora bråkstake*, mellan *vår gamle far* och *deras lilla pojke*.

d) Före substantiv på -*are* och före yrkes- och verksamhetsbeteckningar är *e*-suffixet det vanliga om referensen är könsneutralt generisk: *den svenske medborgaren*, *den naive åskådaren*, *den gode läraren*, *den perfekte ordföranden*, *er juridiske expert*.[2]

2. Tendens att välja *-a*

a) När adjektivfrasen bestämmer ett huvudord med genus neutrum, används vanligen bara *a*-suffixet: *Vårt {nya/*nye} statsråd kommer på besök. Han är vår familjs {verkliga/*verklige} rötägg.* Någon gång kan dock *e*-suffix förekomma (mot språkvårdares rekommendationer): *generalsekreterarens specielle sändebud* (T). Olika språkbrukare har här olika språkkänsla; möjligen håller *e*-suffixet på att bli vanligare i skriftspråket.[3]

b) När adjektivfrasen bestämmer ett huvudord som i sin grundbetydelse inte betecknar animata referenter, förekommer vanligen bara *a*-suffixet: *vår {största/*störste} tillgång.* Någon gång kan dock *e*-suffix förekomma i sverigesvenskan (men knappast i finlandssvenskan): *den störste överraskningen* (med referens till person). Olika språkbrukare har dock här olika språkkänsla, och *e*-suffixet håller möjligen på att bli vanligare (t.ex. i sportspråk). Bruket av *-e* i fall som dessa är dock marginellt och bedöms av språkvårdare som felaktigt.

c) Vid *människa* och *nästa*, som också vanligen tar pronomenet *hon* med könsneutral referens, används bara *-a*. Det är osäkert om *-a* gynnas också vid andra substantiv på *-a* oavsett om nominalfrasen betecknar en specifik referent av manligt kön eller har könsneutralt generisk referens: *den gamla filmstjärnan, den bedrövliga odågan, den idealiska kollegan.*

d) Om referenten är ett djur av manligt kön är *-e* långt mindre naturligt än *-a*: *deras {äckliga/?äcklige} hankatt, den {stolta/?stolte} hingsten.*

Distinktionen mellan *a*-suffix och *e*-suffix är neutraliserad för de adjektiv som har varianten *-e* för *a*-suffixet (§ 53). I ålderdomligt eller regionalt språk samt i vissa lexikaliserade uttryck används *-e* där annars *-a* är det normala alternativet i standardspråket.[4]

[1] Att *e*-suffixet används vid generell referens till referenter av båda könen, hänger samman med att manligt kön fungerar som det omarkerade fallet, jämför att pronomenet *han* vanligen används vid generell referens till animata referenter (Pron. § 37). Den betydelse *e*-suffixet i själva verket förmedlar vid generell referens är ofta animathet: jfr *den uppmärksamme läsaren* med (generell) referens till person med *den optiska läsaren* med referens till en apparat.

[2] När ett könsneutralt substantiv används om en kvinna används normalt suffixet *-a*. Undantagsvis kan ett adjektivattribut ta *-e* om adjektivet är klassificerande eller funktionsmodifierande snarare än att det anger en karakteriserande egenskap hos den enskilda personen:

den {*nye finske/nya finska*} utrikesministern Anna Lindblom [jfr: den {*trevliga/*trevlige*} ministern Anna Lindblom]
den {*politiske/politiska*} fången Violeta Jimenez [jfr: den svårt {*sjuka/*sjuke*} fången Violeta Jimenez]
den *kände svenske* psykologen Madeleine Katz (S)

[3] Suffixet *-e* finns också vid bl.a. ordningstalen *förste, andre* (Räkn. § 21). I lexikaliserade personbetecknande nominalfraser är här *-e* vanligt och också accepterat vid substantiv i neu-

trum om den bestämda artikeln är utelämnad: *förste älskare, förste amanuens, andre ambassadsekretare*, {*förste/första*} *ritbiträdet*, {*43-årige/43-åriga*} *lokbiträdet* (men med bibehållen bestämd artikel normalt endast *det första ritbiträdet, det 43-åriga lokbiträdet* vid neutralt substantiv). Nominalfraser som dessa används inte sällan också om kvinnliga referenter. I syd- och västsvenskt regionalt talspråk är t.ex. *e*-suffix vanligt i datumangivelser: *den* {*förste/andre*} *november*.

[4] I regionalt talspråk kan förekomma rester av det grammatiska tregenussystemet, där adjektivet kan ha *e*-suffix som grammatisk kongruens med genus maskulinum: *den gröne vagnen* (gentemot t.ex. *den gröna boken* med genus femininum). Vissa varieteter av regionalt eller dialektfärgat talspråk kan genomgående ha *-e* som suffix i bestämd form (§ 52 not 3).

I pluralis är *e*-suffixet i betydelse av manligt kön föråldrat och förekommer bara någon gång i lexikaliserade uttryck: *fullmäktige, de tre vise männen, de sammansvurne, de äldste*. I regionalt talspråk förekommer *e*-suffix i bestämd form pluralis oberoende av kön: *de gamle*.

Adjektivens kasusböjning § 69

§ 69. Genitiv. Ett adjektiv kasusböjs i genitiv om det står sist i en nominalfras som har genitivisk funktion.[1] Genitivsuffixet är *-s* och genitiven är underkastad samma fonologiska regler som vid substantivstam (Subst. § 76). Exempel på adjektiv i genitiv:

a) Adjektivfrasen står sist i en nominalfras därför att dennas huvudord har utelämnats enligt reglerna för grammatisk ellips (Ellips § 2):

Hon vill inte ha det lilla paketets innehåll utan det *storas* omslagspapper.
Min yngre dotters man tjänar mycket mer pengar än min *äldres*.
De små förbrytarna sätter vi åt, men de *störstas* missgärningar blundar vi för.
Man gynnar de nya företagarna på de *gamlas* bekostnad.

b) Adjektivfrasen står sist i en icke-elliptisk nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (Nomfraser § 19, 26, 34):

Till *färgblindas* hjälp får [valsedlarna] också olika streckmarkeringar. (S)
Eftersom den har en mera förödande effekt på den *sjukes* själsliv, är den ännu allvarligare. (S)
Överhuvudtaget kan de *äldres* speciella kunskaper och intressen komma fler barn till godo. (S)
Jämför de *äldres* ställning i andra kulturer. (S)
Det är varje *enskilds* rättighet […] (S)
Han rörde vid den *lilles* duniga huvud. (R)
Det var nästintill outhärdligt att tänka på det, inte för smärtans skull men för det *ömtåligas*. (R)
Vit avslår *svarts* erbjudande om remi.

c) Adjektivfrasen står sist i en lexikaliserad nominalfras med egennamn som huvudord:

[…] i en tredje [paviljong] serverades rysk kaviar i en bankettsal från Katarina den *storas* tid osv. (S)

Alltså var Fredrik den *stores* lagar också nulliteter? (R)

Se också Nomfraser § 79.

[1] Någon annan kasusdistinktion än genitiv : icke-genitiv finns inte i adjektiven. I lexikaliserade uttryck förekommer särskilda former av adjektiv, som historiskt är kasus- och genusböjda former: *i ljusan låga*, *i godan ro*, *ingen rädder för vargen här*, *av ondo*, *av godo*, *i blindo*, *i tomme*. I regionalt dialektalt talspråk kan adjektivet böjas med suffixet *-er*, särskilt i predikativ ställning, med framhävande funktion: *Hon är inte riktigt kloker*.

Avgränsning mot andra ordklasser § 70–73

§ 70. Adjektiv gentemot substantiv. Substantiven har liksom adjektiven böjning i numerus och species, men det är andra suffix som kommer till användning:

Pluralis:

Adjektiv: fin-a, stor-a, liberal-a

Substantiv: kak-or, bil-ar, liberal-er, ko-r, dike-n, hus-Ø

Bestämd form:

Adjektiv: fin-a/fin-e, stor-a/stor-e, liberal-a/liberal-e, konstlad-e, finast-e, störst-a/störst-e

Substantiv: kaka-n, liberal-en, cykel-n, plan-et, hjärta-t, kakor-na, hjärtan-a, hus-en

Däremot böjs inte substantiven i genus, eftersom varje enskilt substantiv har genus som en inherent egenskap. Skillnaden mellan t.ex. *kaka-n* och *hjärta-t* är inte uttryck för någon genusböjning utan för att formen på substantivets bestämdhetssuffix i singularis rättar sig efter substantivets inherenta genus.

Komparationsböjning finns inte hos substantiven.

Syntaktiskt är adjektivet huvudord i en adjektivfras och substantivet huvudord i en nominalfras. Adjektivfraser kan dock användas självständigt som huvudled i nominalfraser utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (§ 60, 65 samt Nomfraser § 19, 26, 34).

Adjektivfraser och nominalfraser har vissa funktioner gemensamma. Båda kan vara predikativ och attribut.

Han är {trevlig/rektor}.

{nya/Kalles} skor, {gammal/en liter} mjölk

Den semantiska skillnaden mellan adjektiv och substantiv är att adjektiven vanligen framhäver egenskapen mer än typtillhörigheten och därför lättare kan användas vid mindre stabila egenskaper eller egenskaper som uppfattas som mindre viktiga vid kategorisering av referenter.

ANM. Ett naket substantiv kan ensamt bilda en nominalfras och stå som bundet predikativ. Om det framhäver en egenskap mer än en typtillhörighet, kan det uppfattas som ett oböjligt adjektiv. Några ord som historiskt sett är substantiv har lexikaliserats som adjektiv med en betydelse skild från motsvarande substantivs, t.ex.:

Det är *skoj*. [substantiv: 'bedrägeri']
Det är *skoj*. [adjektiv: 'roligt']
Det är *synd*. [substantiv: 'brott mot Gud']
Det är *synd*. [adjektiv: 'beklagligt']

Andra adjektiviskt använda substantiv: *slut*, *släkt* och *tabu* samt de vardagliga *haj*, *jätte*, *toppen*, *botten*, *solo* m.fl.

§ 71. Adjektiv gentemot pronomen. Vissa pronomen har en adjektivliknande kongruensböjning och används huvudsakligen som attribut till substantiv i nominalfraser. Både funktion och böjning erinrar då om adjektivens.

någon egen mogen persika
något eget moget äpple
några egna mogna {persikor/äpplen}

(*Någon* och *egen* är pronomen, *mogen* är adjektiv.)

Skillnaderna mellan adjektiviska pronomen och adjektiv är framför allt följande:

I böjningen visar de flesta pronomen oregelbundenheter i struktur eller funktion i jämförelse med adjektivböjningen.

Till skillnad från adjektiven kan adjektiviska pronomen normalt inte kompareras. Emellertid kan inte alla adjektiv kompareras (§ 9), och det finns ett fåtal pronomen som kan kompareras (kvantitetspronomenen *många*, *få*, *mycket*, *litet* samt de perspektiva pronomenen av typen *bortre* : *borterst*, *främre* : *främst*).

Till skillnad från adjektiven böjs normalt inte adjektiviska pronomen i species utan har normalt som enda böjning antingen en böjning som motsvarar adjektivens obestämda form (t.ex. *någon*, *något*, *några*) eller en som motsvarar adjektivens bestämda form (t.ex. *ende*, *enda*). Ett fåtal adjektiv saknar dock bestämd form, och ett fåtal pronomen har både obestämd och bestämd form (t.ex. *annan/annat/andra* : *andra/andre*).

Adjektivattributen står normalt efter de pronominella bestämningarna när de bestämmer samma huvudord.

Adjektiv och pronomen kan vanligen inte samordnas. Undantag utgör pronomenen *många*, *få*: *många och stora problem*.

Till skillnad från adjektiven kan adjektiviska pronomen normalt inte stå predikativt. Vissa adjektiv kan dock inte stå predikativt (§ 39), och vissa pronomen kan fungera predikativt: *många*, *få*, *likadan*, *sådan*, *hurdan*: *Bilarna var många och stora*, *Båtarna var få och små*, *Hurdan är den?*

Adjektiviska pronomen skiljer sig vidare från typiska adjektiv genom att de normalt inte har någon karakteriserande eller klassificerande betydelse (§ 6) utan i stället med sin egenbetydelse anger framför allt species och mängd. En övergångskate-

gori utgör de relationella pronomenen (komparativa, ordinativa, perspektiva och fokuserande) som på olika sätt erinrar om de klassificerande adjektiven.

Gränsen mellan adjektiv och kongruensböjda pronomen är oskarp. Se vidare kapitlet om pronomen, särskilt avsnittet om relationella pronomen.

§ 72. Adjektiv gentemot particip. Participen har stora likheter med adjektiven. De har i princip samma kongruensböjning och samma syntaktiska funktioner som adjektiven. Presensparticipen är visserligen oböjliga i numerus, species och genus men ansluter sig därvid till adjektiv på obetonad vokal, t.ex. *öde* (§ 57). Likaså ansluter sig de perfektparticip som är bildade till verb av första konjugationen i sin böjning till avledda adjektiv på *-ad*, t.ex. *rakryggad* (§ 54–55). Om particip med en betydelse och funktion som i särskilt hög grad erinrar om adjektiven se Pcp § 6, 28.

Ett particip skiljer sig från ett adjektiv genom att alltid vara avlett från ett levande verb med något av participsuffixen:

Particip: skrämma-nde : skrämma; sponsra-d : sponsra
Adjektiv: främmande [*främma]; konstlad [*konstla]

De verbala participen har aldrig komparationsböjning. De verbala presensparticipen står aldrig som bundet predikativ.

ANM. Ett particip anses ha övergått till att vara adjektiv om man kan förmoda att språkbrukaren inte längre identifierar något verb i stammen. I adjektiven *melerad*, *konstlad*, *flatterande* torde språkbrukaren inte känna igen någon verbstam eftersom verben **melera*, **konstla*, **flattera* är utdöda. I adjektivet *belåten* kan knappast heller språkbrukaren identifiera verbet *låta* eftersom det inte finns någon betydelselikhet mellan *låta* och *belåten*. Däremot kan möjligen t.ex. *betryggad* och *betryggande* räknas som particip, om man kan anta att språkbrukaren lätt föreställer sig ett potentiellt verb **betrygga* som regelmässigt avlett av *trygg*, både formellt och innehållsmässigt.

§ 73. Adjektiv gentemot adverb. Adjektiv och adverb har tydliga likheter. De tar i stor utsträckning samma bestämningar, och adjektivets neutrumform (med *t*-suffix) fungerar adverbiellt. Oböjliga adjektiv som inte kan stå attributivt (§ 57) kan därför inte alltid skiljas tydligt från adverben.

Men det finns också tämligen klara skillnader mellan ordklasserna, även om man tar med i beräkningen att adverben är en rätt brokig ordklass:

Adverben har till skillnad från adjektiven ingen kongruensböjning och de har endast i ett fåtal fall komparationsböjning, t.ex. *fort-are*, *fort-ast*, *ofta-re*, *ofta-st*.

Visserligen kan både adjektiv och adverb stå som attribut i en nominalfras, men medan denna funktion är central för adjektiven är den tämligen marginell för adverbens del. En skillnad är också att adverben står som efterställda attribut (Nomfraser § 62), medan adjektiven normalt är framförställda.

Ett mångfunktionellt ord är *nära* som kan vara såväl adjektiv som adverb och preposition. Det kan kompareras (liksom adjektiv och vissa adverb), det kan ta

nominalt komplement (liksom prepositioner och vissa adjektiv), det är oböjligt i positiv (liksom adverb och prepositioner), det kan stå som attribut (liksom adjektiv och vissa adverb) eller som adverbial (liksom adverb, adjektiv och absoluta prepositioner).

en *nära* vän, *nära* vänner

Han bor *nära* här. Kom *närmare*! Han satt *närmast*.

Han bor *nära* oss. Han satt *närmare* mig. Du kom *närmast* sanningen.

ANM. Åtskilliga adverb har övergått till att fungera som adjektiv (samtidigt som de fortfarande kan fungera som adverb), varvid de kan fungera som framförställda attribut, t.ex. *gratis*, *annorlunda*, *avsides* (*en gratis föreställning*, *en annorlunda studiedag*, *en avsides by*). Övergången är fullbordad när ordet också kongruensböjs och suffixkompareras, t.ex. *lagom* hos vissa språkbrukare i talspråk: *en lagom promenad*, *ett lagomt hus*, *lagoma* {*promenader/hus*}, *det huset är lagomast*.

5 PRONOMEN

Pronomen. Allmänt 1–17

Definita pronomen 18–107

Interrogativa pronomen 108–119

Kvantitativa pronomen 120–195

Relationella pronomen 196–239

Pronomen. Allmänt § 1–17

1 Översikt

Betydelse 2–6

2 Pronominella grundbetydelser. 3 Definithet. 4 Interrogativitet. 5 Kvantitet. 6 Relation.

Struktur 7

7 Pronomenstammens struktur.

Morfologisk funktion 8

8 Pronomenstammens morfologiska funktion.

Böjning 9–11

9 Oregelbunden böjning. 10 De adjektiviska pronomenens böjning. 11 De substantiviska pronomenens böjning.

Syntaktisk funktion och distribution 12–17

12 Egna bestämningar. 13 Attributiv funktion. 14 Funktion som adjektiviskt predikativ. 15 Adverbiell funktion. 16 Nominal funktion. 17 Satsbasbildande pronomen.

§ 1. Översikt. Pronomen är en i stort sett sluten men ändå förhållandevis heterogen ordklass med olika tämligen väl sammanhållna undergrupper.

Pronomen fungerar framför allt som huvudord eller attribut i nominalfraser,

dvs. de uppvisar släktskap med substantiv och adjektiv. Men medan substantiv framför allt anger vilken klass eller typ nominalfrasens referent tillhör och adjektivet vilken mer eller mindre stabil egenskap den enskilda referenten har, anger pronomenen särskilt hur referenten kan identifieras (eller inte identifieras) i sitt sammanhang eller karakteriserar det betecknade med avseende på mängd eller antal. Det deskriptiva innehållet i pronomenen är däremot tunt.

Man kan urskilja fyra huvudgrupper av pronomen utifrån deras semantiska och funktionella egenskaper i satsen:

a) Definita, dvs. pronomen varmed referenten utpekas eller som anger att referenten kan unikt identifieras av lyssnaren utifrån kontexten eller situationen eller genom allmän erfarenhet. Hit hör personliga, demonstrativa, reflexiva, reciproka pronomen (t.ex. *hon*, *denna*, *sig*, *varandra*) samt den attributiva bestämda artikeln och de relativa pronomenen (t.ex. *vars*).

b) Interrogativa, dvs. pronomen varmed talaren i typfallet efterfrågar referentens identitet eller egenskaper (t.ex. *vem*, *vad*, *vilken*, *hurdan*).

c) Kvantitativa, dvs. pronomen som anger antalet individuativa referenter eller mängden av något dividuativt. De kvantitativa pronomenen används oftast i nominalfraser utan definita pronomen och blir då ett tecken på att nominalfrasen är indefinit, dvs. inte kan unikt identifieras av lyssnaren. Hit hör i första hand den obestämda artikeln och ord som *alla*, *varje*, *många*, *någon*, *ingen*, *mycket*, *litet*. (Ord som anger referenternas exakta antal hänförs inte till pronomen utan till grundtalen, se kapitel 6 Räkneord.)

d) Relationella, dvs. pronomen som på olika vis relaterar referenten till andra referenter med avseende på egenskaper eller i fråga om identitet. Hit hör i första hand de komparativa pronomenen (t.ex. *annan*, *samma*, *sådan*, *likadan*). Som relationella pronomen redovisas också de perspektiva (t.ex. *ena*, *höger*, *vänster*, *norra*), de fokuserande (t.ex. *själv*, *egen*, *enda*) och de ordinativa (t.ex. *nästa*, *första*, *sista*). Gränsen mellan relationella pronomen och adjektiv är i många fall oklar.

I fråga om böjning delar sig pronomenen i två huvudtyper, substantiviska och adjektiviska, en indelning som delvis skär indelningen efter betydelse och funktion ovan.

De substantiviska pronomenen fungerar framför allt som huvudord i nominalfraser, vanligtvis utan bestämningar. De skiljer sig från substantiv och adjektiv främst genom sin böjning: de böjs inte i numerus på samma sätt som substantiv och inte i genus och numerus på samma sätt som adjektiv. Hit hör t.ex.:

definita: jag, ni, han, hon, sig, varandra
interrogativa: vem, vad
kvantitativa: allihop, allting, ingenting, någonting
relationella: –

De adjektiviska pronomenen karakteriseras av att böjas i genus och numerus (*all*, *allt*, *alla*) som adjektiv i obestämd form och/eller av att böjas i genus som adjektiv

i bestämd form (*samme*, *samma*). Till skillnad från de substantiviska pronomenen kan de adjektiviska stå attributivt, kongruensböjda med ett substantiviskt huvudord. Några exempel:

definita: den, denna
interrogativa: vilken, hurdan
kvantitativa: all, en, någon, ingen
relationella: samma, sådan, sista, ena, enda

Som framförställda attribut kan flera pronomen samförekomma och placeras då i en relativt fast ordning beroende på pronomenets semantiska och funktionella egenskaper: *alla dessa mina många andra vänner*.

När de adjektiviska pronomenen fungerar som attribut, sägs de stå förenat. Många adjektiviska pronomen kan också stå självständigt, dvs. i en nominalfras utan substantiviskt huvudord, ungefär som ett substantiviskt pronomen. I så fall betecknar pluralis och utrum singularis normalt en animat varelse (vanligen en person), medan neutrum har dividuativ (oftast inanimat) referens:

Såg du {*någon/några*} i parken?
Såg du *något* i parken?

Jämfört med substantiv och adjektiv har pronomenen en mera oregelbunden böjning: *hon*, *hennes*; *de*, *deras*; *min*, *mitt*; *någon*, *några*.

ANM. 1. Denna grammatik följer i stort sett den traditionella grammatikens indelning och avgränsning av pronomen, i den mån man kan tala om en konsekvent tradition på detta område. De viktigaste avvikelserna är följande:

Under paraplytermen definita pronomen sammanhålls personliga och demonstrativa pronomen, den bestämda artikeln, reflexiva och reciproka pronomen samt relativa pronomen. De possessiva pronomenen redovisas under de personliga respektive de reflexiva pronomenen. *Som* redovisas inte som relativt pronomen utan som subjunktion.

Under paraplytermen kvantitativa pronomen sammanhålls den obestämda artikeln samt en rad formord som traditionellt ibland har kallats indefinita pronomen. Flertalet av dessa anger antal eller mängd i någon av sina betydelser. Syntaktiskt och semantiskt hör grundtalen hit men redovisas i enlighet med traditionen tillsammans med ordningstalen som en särskild ordklass, räkneord.

Under paraplytermen relationella pronomen sammanhålls den grupp av pronomen som här kallas komparativa (och som tidigare ibland missvisande förts till de demonstrativa) samt en rad andra adjektivliknande ord som grupperats under termerna perspektiva, ordinativa och fokuserande. Syntaktiskt och semantiskt erinrar ordningstalen mycket om de ordinativa pronomenen men redovisas här traditionellt tillsammans med grundtalen som räkneord.

Avgränsningen mot adjektiven är vansklig för vissa av pronomentyperna. Av de kvantitativa kan exempelvis en del kompareras och stå predikativt (*många*, *få*). De komparativa *sådan*, *likadan* och det interrogativa *hurdan* har också likheter med adjektiv (i obestämd form positiv). De perspektiva och ordinativa har stora likheter med adjektiviska attribut i komparativ och superlativ. De kunde alternativt beskrivas som en särskild klass av adjektiven.

Också i övrigt finns gränsdragningspoblem som redovisas nedan för de enskilda pronomenen.

ANM. 2. Adjektivisk böjning och förmåga att stå attributivt täcker inte helt varandra: *var och en*, (relativt) *vilken* böjs adjektiviskt men används bara självständigt. *Varje* är oböjligt men används bara attributivt.

ANM. 3. Det har föreslagits att ordklassen pronomen bör utgå ur grammatiken. I stället skulle pronomenen överföras till andra ordklasser. Ungefär som man traditionellt räknar med pronominella adverb, skulle man urskilja också pronominella substantiv och adjektiv, ja kanske t.o.m. pronominella verb(fraser), ungefär som framgår av nedanstående exempel:

Pro-substantiv: han, den; vem, vad; någon, ingen
Pro-adjektiv: sådan, hurdan
Pro-verb: göra det; göra vad; göra något, göra ingenting
Pro-adverb: här, där; var; någonstans, ingenstans
Pro-sats: ja, nej

Förslaget är i vissa hänseenden tilltalande, men konsekvenserna är otillräckligt utredda, varför ordklassen pronomen i denna grammatik bibehålls i stort sett med traditionell avgränsning.

Betydelse § 2–6

§ 2. Pronominella grundbetydelser. Till skillnad från substantiv och adjektiv har det prototypiska pronomenet en relativt tunn deskriptiv betydelse, dvs. pronomenet anger endast i ringa mån vilka tillfälliga eller stabila egenskaper som utmärker nominalfrasens referent. Pronomenet anger i stället antingen (a) att nominalfrasens referent är unikt identifierbar i textens värld eller i talsituationen (definithet), (b) att referentens identitet eller egenskaper hålls öppna av talaren och är just det som yttrandet gäller: de kan efterfrågas, de kan sägas vara (o)kända, de kan sägas vara (ir)relevanta, de kan sägas bero på något annat etc. (interrogativitet), (c) hur många eller hur mycket av något som betecknas med nominalfrasen (kvantitet), eller (d) vilken relation nominalfrasens referent har till andra referenter (relation).

§ 3. Definithet. De definita pronomenen anger att något är unikt identifierbart i textens egen värld eller i den talsituation där texten blir till. Grunden för definitheten är deixis eller anafor.

Vid deixis är den definita nominalfrasens referent unikt identifierbar genom att yttrandet hänvisar till talsituationen, dvs. den mer eller mindre snävt fattade scen där kommunikationen försiggår.

Deiktiska pronomen är framför allt 1 och 2 pers. personliga pronomen, men också 3 pers. personliga pronomen och demonstrativa pronomen används deiktiskt och refererar då till andra referenter i talsituationen än talaren och den tilltalade:

Jag går nu. [*jag* om den som yttrar ordet *jag*]
Kommer *ni* med? [*ni* om den eller dem som tilltalas eller om den tilltalade och minst en person till]

Känner du *honom* där? [*honom* om en annan person (än den talande och den tilltalade) som uppmärksammas]
Vad kostar *den där skeden*? [*den där skeden* om en sked i talsituationen som uppmärksammas]

När ett pronomen refererar till en referent som unikt identifierbar därför att den redan introducerats i texten mer eller mindre direkt, föreligger anafor. Pronomenet sägs då syfta på det uttryck som introducerade eller som senast aktualiserade referenten, korrelatet. Anaforen är fri eller bunden.

Vid fri anafor begränsas i princip inte syftningen av syntaktiska villkor. Pronomen som används fritt anaforiskt är framför allt 3 pers. personliga pronomen (nominal funktion) och demonstrativa pronomen (adjektiviska: attributiv eller nominal funktion). Exempel:

Bilen var dyr, men jag har ändå haft en del problem med *den*.
Föreningen hyrde *en skåpbil* och lastade omedelbart *denna* med den hopsamlade materielen.
Företaget hade investerat i *livsmedelsdistribution* men *denna verksamhet* visade dålig lönsamhet.

Något explicit korrelat behöver inte alltid finnas. I vissa fall refererar det anaforiska uttrycket till något som inte direkt har nämnts i texten men som ändå – med ledning av vad som annars sägs – kan förutsättas existera i det rum som texten beskriver. Detta kallas indirekt anafor.

Vi hälsade på hos Larssons, men *hon* var inte hemma. [hon = fru Larsson]

Skillnaden mellan 3 pers. personliga pronomen och demonstrativa pronomen är referentens grad av prominens i den föreliggande kontexten eller situationen (§ 51). Olika demonstrativa pronomen skiljer sig åt i fråga om avstånd till talaren (§ 69): *denna/den här* : *den/den där*.

Vid bunden anafor är valet av korrelat underkastat syntaktiska villkor. Reflexiva och reciproka pronomen syftar prototypiskt på subjektet i den finita satsen men kan också syfta på uttrycket som betecknar predikationsbasen i en icke-finit satsekvivalent förbindelse.

Flickorna bodde hos *sina* släktingar.
Flickorna bodde hos *varandras* släktingar.

Flickornas beskrivning av *sina* syskon var intressant.
Flickornas beskrivning av *varandras* syskon var intressant.

Bunden anafor reglerar också förhållandet mellan det relativa pronomenet och dess korrelat. Det relativa pronomenet måste normalt beteckna samma referent som (huvudordet i) hela den nominalfras där den relativa bisatsen är attribut.

den *elev vars* föräldrar du inte har träffat

Om deixis och anafor se också Nomfraser § 96–106.

ANM. 1 och 2 personens personliga pronomen i pluralis betecknar en mängd referenter där de som inte är talaren respektive lyssnaren är anaforiskt eller deiktiskt givna:

Lasse och jag trodde att *vi* skulle bli färdiga i tid. [*Lasse och jag* kan vara korrelat till *vi*.]
Jag tror att *vi* blir färdiga i tid. [Situationen visar vem som avses med *vi* utöver talaren.]

§ 4. Interrogativitet. Interrogativa pronomen har öppen referens och används när preciseringen av nominalfrasens referens med avseende på identitet eller beskaffenhet är det som yttrandet handlar om.

I prototypfallet är talaren eller någon annan ovetande om referensen och söker upplysning därom av någon annan:

Vem ska resa?
Vad gör hon?

När det interrogativa pronomenet inleder underordnad interrogativ eller generaliserande bisats, talar den överordnade satsen om på vilket sätt den interrogativa nominalfrasens referens är intressant i sammanhanget. Några typiska fall är följande.

a) Referentens identitet eller beskaffenhet är känd eller okänd:

Hon vet (inte) *vem* som kommer.
Vem det nu är som skall komma, så måste vi nog gå.

b) Referentens identitet eller beskaffenhet är relevant eller irrelevant:

Det spelar (inte) stor roll *vem* som kommer.
Vem som än kommer, blir festen misslyckad.

c) Referentens identitet eller beskaffenhet meddelas eller meddelas inte:

Hon vill (inte) säga *vem* som skall komma.

d) Referentens identitet eller beskaffenhet avgörs eller avgörs inte:

Hon ville (inte) bestämma *vem* som skulle komma.

e) Referentens identitet eller beskaffenhet sammanhänger eller sammanhänger inte med något annat:

Det beror på tidpunkten *vem* som kommer.

De interrogativa pronomenen ingår också som led i lexikaliserade ordgrupper vilka fungerar som generaliserande pronomen. Också här kan referensen i en viss mening sägas vara öppen:

Vem som helst får resa.

De interrogativa pronomenen kan ange öppen referens inom en generisk urvalsmängd (dvs. urvalsmängden är alla referenter överhuvudtaget som passar in på nominalfrasens beskrivning) eller specifik urvalsmängd (dvs. urvalsmängden är en given mängd referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning). Det rena generiska fallet är sällsynt, eftersom kontexten eller situationen nästan alltid

inskränker antalet möjliga referenter mer än vad som anges explicit i nominalfrasen:

Vilka svenska elever får orättvisa betyg? [*Vilka* kan gälla vilka elever som helst av alla svenska elever.]
Vilka elever var frånvarande under historietimmen? [*Vilka* gäller vilka elever som helst i en bestämd aktuell grupp av elever.]

§ 5. Kvantitet. Kvantitativa pronomen anger hur många eller hur mycket av det betecknade som nominalfrasen gäller. Kvantitativa pronomen kan avse allt eller alla som passar in på en viss beskrivning eller en mer eller mindre noga angiven delmängd av något som passar in på beskrivningen. De kan också ange att beskrivningen inte passar in på någon enda referent.

a) Kollektiv totalitet anges med pronomen som *alla*, *hela*, *båda*.

Hela biblioteket är intakt.
Alla böckerna väger tillsammans 800 kilo.

b) Distributiv totalitet anges med pronomen som *varje*, *var*, *var och en* (men också med *alla*).

{*Varje* bok/*Alla* böcker} väger 1,5 kilo.
Var tredje bok väger 2 kilo.

c) Generaliserande pronomen används om en godtycklig referent av den typ som beskrivningen passar in på. Hit hör utom det personliga *man* sådana pronomen som består av interrogativt pronomen + *som helst*.

Man måste akta sig här.
Vem som helst får inte göra *vad som helst*.

d) Vagt specificerad myckenhet (antal eller mängd) anges av pronomen som *någon*, *många*, *mycket*, *få*.

De var ganska *många*.
Vi såg väldigt *få* hägrar i år.
Några ungdomar flanerade i parken.

Med förbleknad myckenhetsbetydelse används det allmänt indefinita *någon* med icke-specifik betydelse i vissa typer av satser, t.ex. negerade och interrogativa:

Jag såg inte *någon* cykel.
Jag tror inte han har *några* föräldrar.
Har du sett *någon* cykel?

e) Exakt ental anger den obestämda artikeln (jämför grundtalen, Räkn. § 2).

Jag såg *en* elefant.

f) Negerande pronomen är *ingen*, *ingenting*, *intet*. Med dem anger talaren att satsen inte gäller om något som passar in på nominalfrasens beskrivning, dvs. att satsen är osann om allt som passar in på nominalfrasens beskrivning.

Vi såg *ingen* cykel.
Vi såg *inga* hägrar.

De negerande pronomenen är besläktade såväl med det allmänt indefinita *någon* som med totalitetspronomenen *all*, *varje*:

Ingen patient här är svensk. Jfr: *Inte någon* patient här är svensk. *Varje* patient här är *icke*-svensk.

Många kvantitativa pronomen kan användas dels om en urvalsmängd utan andra inskränkningar än dem som beskrivningen ger (generisk urvalsmängd), dels om en urvalsmängd som är en textuellt eller situationellt given specifik delmängd av sådant som passar in på beskrivningen (specifik definit urvalsmängd). Gränsen mellan de båda typerna av urvalsmängd kan vara flytande.

I mörkret är *alla* katter grå. [generisk urvalsmängd]
Alla katter(na) hade gula ögon. [specifik urvalsmängd]

De flesta katter var aggressiva när jag var ung. [generisk urvalsmängd]
De flesta katter(na) var aggressiva, men hundarna höll sig lugna. [specifik urvalsmängd]

Specifik urvalsmängd förutsätts bl.a. av pronomen som är avledda med *-dera* (där mängden dessutom vanligen är satt till 2):

… A och B … Han gav *vardera* en hundralapp.
… A och B … Han gillade *ingendera*.
… A och B … Han ville inte anställa *någondera*.

§ 6. Relation. De relationella pronomenen karakteriserar en referent genom att ange referentens relation till andra givna eller möjliga referenter. Somliga av dessa pronomen jämför referenten med andra referenter. En annan grupp av ord placerar referenten i en viss position i en seriellt ordnad mängd av samma sorts referenter. En tredje grupp anger en referent genom att ur ett speciellt (ofta spatialt) perspektiv relatera den till andra referenter av samma slag. Den fjärde gruppen erinrar semantiskt om fokuserande adverb genom att de kontrasterar referenten mot andra referenter som i stället kunde ha spelat samma roll i det aktuella satssammanhanget.

a) Jämförelse

De komparativa pronomenen anger jämförelse och kan som komplement ta en fras som närmare preciserar vilken jämförelse som avses:

Hon kör *samma* cykel *som jag*.
Hon kör en *annan* cykel *än jag*.
Hennes cykel är *likadan som min*.

En *sådan* cykel *som den här* har du väl aldrig sett.
Hon har köpt en *sådan* cykel *att du aldrig sett dess make*.

b) Ordning
De ordinativa pronomenen placerar referenten i en seriellt ordnad mängd av referenter av samma slag (jämför också ordningstal, Räkn. § 19–22):

Du får ta *nästa* tåg.
Hon var den *sista* konstnären i min familj.

c) Perspektiv
De perspektiva pronomenen placerar referenten i relation till en annan referent eller till andra referenter ur ett bestämt, oftast rumsligt perspektiv:

Han bor i den *norra* delen av stan.
Sätt dig i den *vänstra* stolen.

d) Fokusering
Ett litet antal pronomen framhäver referenten (ungefär som fokuserande satsadverbial gör detta, Satsadvl § 50–64) genom att kontrastera den mot andra referenter som hade kunnat förväntas spela samma roll i det aktuella sammanhanget:

Huset *självt* är fantastiskt. [t.ex. till skillnad från den trädgård som hör till; jfr: särskilt huset, åtminstone huset]
Utrikesministern *själv* noterade saken. [t.ex. till skillnad från andra fall där bara en underordnad reagerat; jfr: t.o.m. utrikesministern]
Han tog med sig sin *egen* sovsäck. [till skillnad från någon annans]
Han har en *enda* kastrull i sitt kök. [till skillnad från att man har flera kastruller; jfr: bara en kastrull]
Jag undersökte henne med *blotta* ögat. [till skillnad från med ett instrument; jfr: bara med ögat]

Struktur § 7

§ 7. Pronomenstammens struktur. Pronomenen utgör en i huvudsak sluten ordklass med relativt få medlemmar, av vilka många har hög frekvens i text. I likhet med andra sådana ord har pronomen prototypiskt en enkel struktur. Pronomenet är normalt en- eller tvåstavigt med enkla konsonanter eller konsonantförbindelser. Exempel:

Enstaviga: jag, du, han, hon, den, vi, ni, de, all, man, få, en
Tvåstaviga: denna, honom, ingen, någon, annan, sådan, vilken

Vissa pronomen är avledningar eller lexikaliserade ordgrupper:

allting, alltihop, allesammans, ingenting, någonting
densamma
övrig, samtlig

var och en, varenda (en), vem som helst, vad som helst, var sin
tusentals, tjogtals
likadan

Morfologisk funktion § 8

§ 8. Pronomenstammens morfologiska funktion. Vissa pronomen ingår i andra avledda eller sammansatta pronomen eller pronominella adverb:

den-samme, *var-enda*
många-handa, *alle*-handa
all-ting, *någon*-ting, *ingen*-ting

dess-utom, *dess*-emellan, *dess*-förinnan
samma-lunda, *annor*-lunda, *någor*-lunda, *inga*-lunda
samma-städes, *alle*-städes, över-*allt*, *någon*-stans, *ingen*-stans, *annan*-stans
någon-sin
all-ra, *all*-s

Den tunna betydelsen hos pronomenen gör att de annars spelar en relativt ringa roll i ordbildningen.

a) Sammansättning

Pronomen används i begränsad omfattning i sammansatta substantiv och adjektiv, vanligen som första sammansättningsled:

jag-centrerad, *jag*-medvetande, *vi*-känsla, *du*-skål, *du*-reform
all-rum, *all*-bekant, *hel*-kristall, *var*-dag
få-tal, *mång*-frestare
själv-syn, *själv*-mord, *egen*-värde, *egen*-företagare
dess-emellan, *dess*-utom
över-*jag*

b) Avledning

Myckenhetspronomen förekommer i ordgruppsavledningar:

*mång*hörn-ing, *mång*gud-eri

Annars är det relativt sällsynt att pronomen utgör stam i avledning:

mycken-het, *mång*-fald(ig), *själv*-isk

c) Ordklassbyte

Vissa pronomen kan användas som substantiv, t.ex. *jag-et*, *själv-et*, *allt-et*. De allmänt indefinita *någon*, *någonting*, *ingenting* kan också användas som substantiv i meningar av typen:

Någon ville ha tag i dig, men denne *någon* sa inte vad han hette.
Någonting har gått snett och det är din uppgift att ta reda på vad detta *någonting* är.

Egentligen står det ingenting i den här boken, men man får medge att detta *ingenting* är rätt underhållande.
Vi tyckte det var besvärligt i början, men det var ett *intet* mot vad som skulle komma.
Här kretsar allt kring det egna *jaget*.
I den här boken vänder hon sig till ett annat *du* än i sin förra diktsamling.

Som substantiv används *han*, *hon* bl.a. i frågor om kön, som t.ex.: *Är det en han eller en hon?* ('Är det en pojke eller flicka?'), *Var det en han eller en hon du talade med i telefonen?*

Böjning § 9–11

§ 9. Oregelbunden böjning. Pronomen har i jämförelse med substantiv och adjektiv en mera oregelbunden böjning. I flera fall uppträder stammen framför olika böjningssuffix i olika varianter som från synkron synpunkt inte är fonotaktiskt motiverade:

någon : någr-a
ingen : ing-a
vilken : vilk-a
annan : andr-a

I åtskilliga andra fall uppvisar paradigmen suppletiva former:

många : fler(a), flest
mycket : mer(a), mest
jag : mig, du : dig, vi : oss, ni : er
man : en

Vissa pronomen har uppstått genom lexikalisering av ordgrupp med pronomen som första led. De har ofta inre böjning:

alltihop : allihop, alltsammans : allesammans, varannan : vartannat, varenda : vartenda, var och en : vars och ens: vart och ett, någondera : någotdera, vardera : vartdera, ingendera : {ingetdera/intetdera}, densamma : detsamma : desamma, vilken som helst : vilket som helst : vilka som helst

Inre böjning har också *denn-a*, *dett-a*, *dess-a*.

§ 10. De adjektiviska pronomenens böjning. En stor mängd pronomen (adjektiviska pronomen) böjs mer eller mindre regelbundet som adjektiv.[1]

a) Pronomen med böjningsformer motsvarande adjektivets i obestämd form positiv (utrum, neutrum, pluralis):

min, mitt, mina, din, ditt, dina [etc.]; den, det, de, den {här/där}, det {här/där} [etc.]; all, allt, alla; samtlig, samtligt, samtliga

vilken, vilket, vilka; hur(u)dan, hur(u)dant, hur(u)dana; mången, månget, många; mycken, mycket; en, ett; någon, något, några; somlig, somligt, somliga; ingen, {inget/intet}, inga; annan, annat, andra; övrig, övrigt, övriga; sådan, sådant, sådana; likadan, likadant, likadana; själv, självt, själva; egen, eget, egna

b) Pronomen med böjningsformer motsvarande adjektivets i bestämd form (allmänt bestämd form samt bestämd form maskulinum singularis):

denna, denne; samma, samme; första, förste; sista, siste; ena, ene; enda, ende; nästa, näste; norra, södra [etc.]; högra, vänstra [etc.]

Dessutom med både obestämd och bestämd form:

{mycken/mycket}, myckna; {annan/annat}, andra, andre; {övrig/övrigt}, övriga; mest, mesta; flest, flesta; minst, minsta, minste; borterst, bortersta; överst, översta [etc.]; {egen/eget}, egna; {en/ett}, ena, ene

Oböjligt är *varje*.

c) Pronomen med komparationsböjning:

många, fler(a), flest; få, färre; mycket, mer(a), mest; lite(t), mindre, minst

Som komparativ och superlativ kan uppfattas också en serie perspektiva pronomenformer:

bortre, bortersta; övre, översta etc.

Om superlativer erinrar vidare de ordinativa *sista*, *första*, *nästa*.

[1] När adjektiviska pronomen används självständigt, kan de liksom ett adjektiv i självständig användning också ta genitivsuffix (förutsatt att de står sist i sin nominalfras):

alla-s (föräldrar), alla andra-s (föräldrar), de sista-s (föräldrar), allt detta-s (yttersta orsak)

§ 11. De substantiviska pronomenens böjning. Substantiviska pronomen böjs med suffix vanligtvis endast i genitiv. I en del fall byts stammen ut i genitiv eller ersätts genitivformen av ett adjektiviskt böjt possessivt pronomen som kongruerar med uttrycket som betecknar dess predikationsbas.

Regelbunden genitivform har bl.a.:

han-s, vem-s, varandra-s

Stambyte eller suppletiv böjning har:

hon : henne-s [stammen = ackusativformen], de : dera-s, man : en-s [stammen = ackusativformen]

Stammen i det relativa pronomenet *vars* används endast i genitiv.

Kongruensböjda possessiva former i stället för genitivform har 1 och 2 pers. personliga pronomen, det reflexiva pronomenet samt möjligen *själv*:

{jag/mig} : min, {du/dig} : din, {vi/oss} : vår, {ni/er} : er, sig : sin
själv : egen

Skilda nominativ- och ackusativformer föreligger för flertalet personliga pronomen:

jag : mig, du : dig, han : honom, hon : henne, vi : oss, ni : er, de : dem [Så i skriftspråk; i talspråk är kasusdistinktionen neutraliserad genom att *dom* används som grundkasus i stället för särskild nominativ och ackusativ.], man : en

Syntaktisk funktion och distribution § 12–17

§ 12. Egna bestämningar. Vilka bestämningar ett pronomen kan ha beror på dess betydelse och på dess syntaktiska funktion. Man kan särskilja följande olika fall:[1]

1. Efterställda attribut

Många substantiviska pronomen (t.ex. de definita personliga) och vissa adjektiviska tar efterställda attribut (inklusive apposition) ungefär som substantiv, medan andra (t.ex. *man*) är mera restriktiva:

jag som har stått här så länge
du med mössan
hon där borta
detta att kursen har gått upp
han, den värste av allihop
vi flickor

Substantiviska pronomen kan också ta appositionella attribut bestående av nominalfras utan substantiviskt huvudord:

vi {alla/båda/tre/andra/tre andra}

I vissa fall kan en nominalfras sakna substantiv som huvudord men i övrigt ha samma struktur som om den hade substantiviskt huvudord. Det är då ofta oklart om t.ex. ett ingående adjektiviskt pronomen skall betraktas som huvudord, med övriga led som attribut (Nomfraser 19, 26):

alla {dessa/andra/tre/sådana/nya/de andra}
allt {detta/mitt/annat/sådant/nytt/det andra}
detta andra
de {andra/fem/fem andra}
{en/någon/ingen} {annan/sådan/tredje}

I nominalfras utan substantiv som huvudord kan vissa substantiviska pronomen stå på samma plats som motsvarande adjektiviska pronomen:

allting {annat/sådant/vackert/annat sådant äckligt}
ingenting {annat/sådant/vackert/annat sådant äckligt}

2. Gradadverbial

Vilka gradadverbial som kan bestämma ett pronomen beror på dettas betydelse. Några huvudgrupper:

a) Graderbara uttryck som refererar till en hel skala (*många*, *få*, *mycket*, *lite*) tar samma gradadverbial som motsvarande adjektiv (Adjfraser § 12):

{mycket/ganska/väldigt/inte så} *få*

b) Pronomen i komparativ och superlativ tar ungefär samma bestämningar som motsvarande adjektivformer (Adjfraser § 18):

{betydligt/avsevärt/långt/ännu} *färre*
{många/åtskilliga} *fler*
{allra/klart} *flest*

c) Pronomen som anger ytterpunkterna (absoluta maximivärden) på en skala (*all*, *ingen*) tar samma bestämningar som motsvarande adjektiv (Adjfraser § 13):

{nästan/precis} *alla*

3. Efterställt adverbiellt led vid adjektiviskt pronomen

Vissa pronomen kan ta ett specificerande efterställt adverbiellt led (sats, prepositionsfras e.d.) som normalt placeras sist i nominalfrasen, som om det hade varit efterställt attribut till nominalfrasens huvudord:

något enstaka samtal {*om dagen/i veckan*}
många böcker *åt gången*
ingen sådan bok *alls*
{*alla/inga*} böcker *utom de där*
några få böcker *vardera*
flest poäng *någonsin*
en *annan* bok *än den där*
en *likadan* bok *som den där*
en *sådan* bok *att den måste läsas i ett sträck*

Omedelbart efter pronomenet:

ingen alls sådan bok
en till sådan bok [talspråkligt], *några till* sådana böcker [talspråkligt]

4. Negation vid *all*, *många*, *mycket*, *någon*

Inte alla barnen ville gå på bio.
Inte många människor skulle ha märkt att något var på tok […] (R)
Inte mycket blir sagt under resan. (R)
Inte någon anade att hennes morsa var sömmerska […] (R)

[1] Till vissa attributiva pronomen kan fogas vissa andra attributiva adjektiv eller pronomen som förtydligar eller ger eftertryck åt det föregående pronomenets betydelse. Dessa ord

kan dock knappast kallas bestämningar till pronomenet i syntaktisk mening, även om de semantiskt fungerar som sådana:

alla möjliga (saker); mina egna (saker); {en /någon /ingen /var-}enda (sak), den enda (saken); en {viss/enstaka} bok; några få böcker

§ 13. Attributiv funktion. Adjektiviska pronomen används vanligen förenat som framförställda attribut till substantiv i nominalfras. De olika pronomentyperna har rätt fasta platser framför substantivet. Samförekommande pronomen har i princip ordningen (a) totala, (b) definita (utom genitiver och possessiva), (c) genitiver eller possessiva, (d) kvantitativa, (e) relationella. Exempel:

alla	dessa	hans	många	andra	(norska vänner)
alla	dessa				(norska vänner)
alla		hans			(norska vänner)
alla				andra	(norska vänner)
	dessa	hans			(norska vänner)
	dessa		många		(norska vänner)
	dessa			andra	(norska vänner)
		hans	många		(norska vänner)
		hans		andra	(norska vänner)
			många	andra	(norska vänner)

Vissa smärre platsbyten kan ske mellan intillstående attribut, t.ex. mellan räkneord och relationella pronomen (*tre sista* : *sista tre*). Se vidare avsnitten om de enskilda pronomenen och Nomfraser t.ex. § 2, 4, 8, 21. Om kongruensböjning i nominalfrasen se Nomfraser § 37–40.

§ 14. Funktion som adjektiviskt predikativ. Vissa av de pronomen som annars står attributivt kan användas predikativt, kongruensböjda med det led som betecknar predikativets predikationsbas (Predv § 12–14).

a) Som bundet predikativ:

Gästerna var *många*.
Sådan är hon.
Den där cykeln är *min*.

Han ansåg oss *alltför få*.
Jag gjorde dem *sådana som du ville ha dem*.
Hon betraktar den där boken som *sin*.

b) Som fritt predikativ:

Barnen har {*båda/alla*} blivit väl omhändertagna.
Breven öppnades *vart och ett* av polisen.
Hon står där framme igen, *sådan vi är vana att se henne*.
Själva hade de inte hört eller sett något.

c) Som predikativt attribut:

Som proffscyklist blir jag en reklampelare *vilken som helst*.
Anders såg en tysk båt *likadan som din*.

Flertalet attributiva pronomen har en mycket begränsad användning som adjektiviska predikativ och i vissa fall (t.ex. *varje*, *någon*) är predikativ användning utesluten.

ANM. I många fall när ett adjektiviskt pronomen används predikativt kan det fattas som självständigt, antingen avsaknaden av substantiviskt huvudord kan sägas bero på grammatisk ellips eller inte (jfr Nomfraser § 82 not 2):

Den där boken är min. Jfr: Den där boken är min bok.
De där böckerna är samma som igår. Jfr: De där böckerna är samma böcker som igår.
De där böckerna är andra än igår. Jfr: De där böckerna är andra böcker än igår.

{Karl/Du} är min och ingen annans. [Här finns inget substantiv som kan förklara ellips av huvudord i predikativet.]

Frågan om vilken analys som är korrekt kan avgöras bara där pronomenet inte ensamt kan utgöra individuativ nominalfras. I följande exempel visar det obligatoriska *en* att predikativet är nominalt (med utelämnat substantiv), inte adjektiviskt:

Idag är du är *en annan* än igår.

§ 15. Adverbiell funktion. Neutrumformen av vissa annars attributiva pronomen kan fungera adverbiellt. Det är då ofta en bedömningsfråga om det adverbiellt använda ordet har utvecklat en så pregnant betydelse att det bör betraktas som ett homonymt adverb. (Flera av de hithörande orden redovisas i denna grammatik därför också som adverb.) Exempel:

allt (längre), helt (tom)
mycket (stor/större), litet (dum/dummare), något (bred/bredare)
mera (praktisk), mindre (praktisk)
mest (praktisk), minst (praktisk)
(måla) likadant (som sin bror)
(komma) först, (komma) sist

§ 16. Nominal funktion. Pronomen kan fungera som huvudord i nominalfras. För de substantiviska pronomenen är detta den normala funktionen, för de adjektiviska är användningen vanligen ett alternativ vid sidan av attributiv funktion.

1. Substantiviska pronomen används alltid självständigt som huvudord i nominalfraser:

Du är väl inte dum.
Vem har du pratat med?
Hon är *allting* för mig.

Vissa av de substantiviska pronomenen som har adjektiviska motsvarigheter (t.ex. pronomen på *-ting*) samförekommer med vissa inskränkningar med attributiva

pronomen som då placeras på samma sätt som tillsammans med de motsvarande adjektiviska pronomenen (§ 12: 1):

alltihop detta [jfr: allt detta material]
allting annat sådant nytt [jfr: allt annat sådant nytt material]
{*någonting/ingenting*} annat sådant nytt [jfr: {något/inget} annat sådant nytt material]

För de olika substantiviska pronomenen (se de särskilda undergrupperna nedan) gäller särskilda regler för vilka andra attribut som där är möjliga.

Flertalet substantiviska pronomen faller inom tre kategorier med avseende på individuativitet och animathet:

a) Utrum singularis 'animat referent i ental' : *jag, du, han, hon, vem, man, vem som helst, var och en*

b) Neutrum singularis 'allmänt dividuativ referent' eller 'inanimat referent i ental': *allting, alltihop, alltsammans, någonting, ingenting, vad, vad som helst*

c) Pluralis 'animat referent i flertal': *vi, ni, allesammans, allihop*

Några få substantiviska pronomen (anaforiska) har bredare eller snävare betydelse och referens än (a)–(c). Det reflexiva pronomenet tar sålunda grammatiskt genus och numerus från sitt korrelat och kan referera till alla slag av företeelser:

Gården fick ett högt staket omkring *sig*.
Ovädret slutade av *sig* självt.
De målade *sig* gröna i ansiktet.

På samma sätt kan det reciproka *varandra* och det relativa *vars* referera till såväl inanimata som animata referenter:

{Rektorerna/Borden} placerades intill *varandra*.
Sådan var {den lärare/den miljö} *vars* betydelse för min utveckling inte kan överskattas.

3 pers. personliga pronomen (deiktiska eller fritt anaforiska) är speciella, å ena sidan eftersom de oftare specificerar om referenten är animat eller inanimat och av manligt eller kvinnligt kön än andra pronomen, och å andra sidan eftersom pluralformen avser både animata och inanimata referenter:

han	utrum singularis	'manlig (animat) referent i ental'
hon	utrum singularis	'kvinnlig (animat) referent i ental'
den	utrum singularis	'inanimat referent i ental'
det	neutrum singularis	'inanimat referent i ental'
de	pluralis	'animat eller inanimat referent i flertal'

2. Flertalet adjektiviska pronomen kan användas eller har någon form som kan användas i nominalfras utan substantiviskt huvudord. Att pronomenet står utan substantiviskt huvudord kan ofta uppfattas så att substantivet är utelämnat eftersom det är givet i kontexten enligt bestämda regler (t.ex. Nomfraser § 61, Ellips § 2):

någon av lådorna, *något* av breven, *några* av {lådorna/breven}
Han ville ha en låda, men jag skickade aldrig *någon*.
Han ville ha ett brev, men jag skickade aldrig *något*.
Han ville ha lådor av mig, men jag skickade aldrig *några*.

Men de adjektiviska pronomenen kan också stå självständigt, utan att huvudordet kan suppleras ur kontexten enligt bestämda regler. I så fall anger normalt singularis utrum samt pluralis att referenten är animat, vanligen person, i ental respektive flertal, medan neutrum singularis anger allmänt dividuativ referens (eller i varje fall inanimat referent i ental) (jfr Adj. § 60):

Det står *någon* därute i trädgården.
Det står *något* därute i trädgården.
Det står *några* därute i trädgården.

De flesta relationella pronomen kan inte utan stöd av kvantitativa eller definita pronomen utgöra nominalfras i singularis med individuativ betydelse:

*Jag tar {*likadan/sådan/annan/andra/högra/enda/själva*}.

När flera adjektiviska pronomen utgör nominalfras utan substantiviskt huvudord är ordningen mellan dem densamma som när de används attributivt:

Han ville ha en likadan låda som den Anders fick, men jag hade *ingen annan sådan*.

§ 17. Satsbasbildande pronomen. Relativa och interrogativa pronomen har som karakteristisk syntaktisk uppgift att utgöra eller ingå i satsbas (Satsbaser § 3).

Ett interrogativt pronomen ingår i eller utgör en satsbas som inleder en interrogativ sats eller en generaliserande bisats (Huvudsatser § 60, Bisatser § 71, 114):

Vilka (*barn*) var det som fick glass?
Det spelar väl ingen roll, *vilka* (*barn*) det var som fick glass.
Vilka (*barn*) det än var som fick glass, så är den slut nu.

Vissa interrogativa pronomen (*vilken*, *vad*) samt det komparativa pronomenet *sådan* kan dessutom ingå i eller utgöra satsbas som inleder en expressiv sats (Huvudsatser § 92, Bisatser § 79):

{*Vilka/Sådana*} *barn* hon har! *Vad* (*med*) *glass* du har köpt!
Det är fantastiskt {*vilka/sådana*} *barn* hon har! Det var förskräckligt *vad glass* du har köpt.

Relativa pronomen utgör eller ingår i satsbas som inleder relativ bisats (Bisatser § 20):

en statlig myndighet *vars ansvar* är förverkligandet av den flyktingpolitik som riksdagen beslutat om
en statlig myndighet *för vilken* den ökade effektiviteten plötsligt blivit en mycket angelägen sak

Om emfatiska bestämningar till interrogativa led som satsbas se Huvudsatser § 60.

Definita pronomen § 18–107

18 Översikt.

Personliga pronomen 19–56

1 och 2 personens personliga pronomen 19–27

19 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 20–24: 20 Nominal funktion. 21 Egna bestämningar. 22 Genus. 23 *Mig* som objekt vid värderande subjektspredikativ. 24 1 och 2 personens possessiva pronomen.

Betydelse 25–27: 25 Deixis: 1 och 2 person. 26 Andra uttryck varmed talaren kan beteckna sig själv. 27 2 personens personliga pronomen och andra uttryck för den tilltalade.

3 personens personliga pronomen 28–52

28 Former

Syntaktisk funktion och distribution 29–35: 29 Nominal funktion. 30 Egna bestämningar: pronomen. 31 Egna bestämningar: deskriptiva efterställda attribut. 32 Egna bestämningar: deskriptiva framförställda attribut. 33 *Det* som expletivt led. 34 I annexkonstruktioner. 35 Resumtivt pronomen vid satsfläta.

Betydelse 36–52:

Animathet och kön 36–37: 36 Animathet: *han, hon* gentemot *den/det*. 37 Kön: *han* gentemot *hon*.

Genus: *den, det* 38–39: 38 Kongruensberoende eller betydelsebärande genus. 39 Animat och inanimat betydelse.

40 Numerus.

Anafor och deixis 41–52: 41 Översikt. **Anaforisk användning 42–51:** 42 Fri anafor. 43 Specifik referens. 44 Icke-specifik referens. 45 Indirekt anafor. 46 *Det* + narrativ bisats eller infinitivfras. 47 Intensionell anafor. 48 Korrelatets placering. 49 Prominens. **Konkurrerande fritt anaforiska uttryck 50–51:** 50 Valet mellan 3 personens personliga pronomen och nominalfras med bestämd artikel som anaforiskt uttryck. 51 Valet mellan 3 personens personligt pronomen och självständigt *denna* som anaforiskt uttryck. 52 Deixis.

Kasus 53–55

53 Kasusböjningen i personliga pronomen. 54 Nominativ och ackusativ. 55 Genitiv och possessiva pronomen.

Betoning och enklis 56

56 Betoning och enklis av de personliga pronomenen.

Bestämd artikel 57–60

57 Översikt. 58 Böjning. 59 Attributiv funktion. 60 Betydelse.

Demonstrativa pronomen 61–81

61 Översikt.

***Denna* 62–69**

62 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 63–64: 63 Attributiv funktion. 64 Nominal funktion.

Betydelse 65–69: 65 Prominens och kontrast. 66 Anaforisk användning. 67 Kataforisk användning. 68 Deiktisk användning. 69 Närhet.

***Den här, den där* 70–75**

70 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 71–72: 71 Attributiv funktion. 72 Nominal funktion.

Betydelse 73–75: 73 Deiktisk grundbetydelse. 74 *Den här*. 75 *Den där*.

Demonstrativt *den* 76–81

76 Former. 77 Syntaktisk funktion och distribution.

Betydelse 78–81: 78 Kontrast. 79 Deixis. 80 Anafor. 81 Deskriptiv anafor.

Reflexiva pronomen 82–97

82 Översikt. 83 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 84–85

84 *Sig*. 85 *Sin*.

Betydelse 86–96

86 Bunden anafor. 87 Reflexivt pronomen i efterställt attribut till huvudord med nomen actionis-betydelse eller liknande. 88 Reflexivt pronomen i infinitivfras. 89 Reflexivt pronomen i adjektivfras eller participfras. 90 Reflexivt pronomen i predikativ eller appositionell nominalfras. 91 Reflexivt pronomen i icke-restriktivt prepositionsattribut. 92 Reflexivt pronomen i efterställt attribut till huvudord med nomen agentis-betydelse eller liknande. 93 Reflexivt pronomen i icke-finit komparativt uttryck. 94 Egentligt subjekt som korrelat för reflexivt pronomen i andra av verbfrasens led. 95 Andra korrelat för reflexivt pronomen i samma sats. 96 Det reflexiva pronomenet och dess korrelat står i olika satser.

97 Parafraser.

Reciproka pronomen 98–103

98 Former. 99 Syntaktisk funktion och distribution.

Betydelse 100–102

100 Korsvis referens. 101 Bunden anafor. 102 Korrelatet.

103 Parafraser.

Relativa pronomen 104–107

104 Översikt . 105 Former. 106 Syntaktisk funktion och distribution. 107 Betydelse.

§ 18. Översikt. Definita pronomen är huvudord eller attribut i definita nominalfraser. I typfallet förutsätter talaren att lyssnaren kan identifiera sådana nominal-

frasers referenter i textens värld eller i verkligheten med hjälp av den information som ges av själva nominalfrasen i förening med kontext och talsituation (Nomfraser § 96–106).

Följande pronomen (och deras böjda former) räknas som definita:

1. Personliga pronomen:

a) 1 och 2 person (inklusive motsvarande possessiva pronomen): *jag, min*; *du, din*; *vi, vår*; *ni, er*

b) 3 person: *han, hon, den, det, de*

2. Bestämd artikel: *den, det, de*

3. Demonstrativa pronomen: {*den/det/de*} *här*, {*den/det/de*} *där*; *den, det, de*; *denna*

4. Reflexiva pronomen (inklusive motsvarande possessiva pronomen): *sig, sin*

5. Reciproka pronomen: *varandra*

6. Relativa pronomen: *vilken, vad, vars*

Definita pronomen får sin definita betydelse genom deiktisk eller anaforisk användning. Deiktiskt använda pronomen utpekar en referent i talsituationen.

Jag sover inte.
Har han ringt *dig*?
Ska vi inte köpa *den där* (radion)?
Känner du *honom* med hatten?

Anaforiskt använda pronomen syftar normalt på ett språkligt korrelat (oftast i det föregående). För olika definita pronomen gäller olika grammatiska regler för vilket uttryck som kan vara korrelat.

Träden har redan fällt *sina* blad.
Bröderna hjälpte aldrig *varandra*.
Grannen sa till *Anna och Stina* att *de* måste flytta.
De båda flickorna, vilkas föräldrar är från Bulgarien, går inte längre i skolan.

1 och 2 pers. personliga pronomen är normalt deiktiska. Reflexiva, reciproka och relativa pronomen är alltid anaforiska. Övriga definita pronomen används antingen deiktiskt eller anaforiskt. Valet av anaforiskt pronomen kan sammanhänga med hur framträdande korrelatets referent är i textsammanhanget (prominens).

Journalisten talade med kyrkoherden, men *han* gjorde inga utfästelser. [*Han* syftar troligen på *journalisten*, särskilt om det är obetonat.]
Journalisten talade med kyrkoherden, men *denne* gjorde inga utfästelser. [*Denne* syftar på *kyrkoherden*.]

Särskilt vid deiktisk användning kan talaren genom valet av definit pronomen ange litet eller stort avstånd mellan sig och den utpekade referenten.

Läs *den här* boken!
Läs *den* (*där*) boken!

Vissa definita pronomen är substantiviska och fungerar då alltid som huvudord i nominalfraser. Personliga och reciproka pronomen liksom de relativa *vad* och *vars* samt det reflexiva *sig* är substantiviska. I flertalet substantiviska pronomen anges distinktionen ental : flertal lexikalt (dvs. med ett annat ord). Lexikalt uttrycks i vissa pronomen också distinktionen animat : inanimat samt manligt kön : kvinnligt kön.

Pojkarna kammade {*mig/dig/oss/er/honom/henne*}.
Pojkarna kammade *sig*.
Pojkarna kammade *varandra*.
Vi såg {*henne/den*} inte.
Du såg {*henne/honom*} inte.

Andra pronomen är adjektiviska och böjs då i numerus och genus (utrum : neutrum, *denna* böjs också i maskulinum). De adjektiviska pronomenen används i typfallet förenat (dvs. som attribut i en nominalfras) men kan också stå självständigt (dvs. i nominalfras utan substantiv som huvudord). Den bestämda artikeln står alltid förenat liksom oftast också de possessiva pronomenen. De demonstrativa pronomenen används antingen förenat eller självständigt. Det relativa *vilken* står nästan alltid självständigt.

Förenat	Självständigt
Känner du *den* nya kassören?	–
Han tog *min* båt.	Den båten är *min*.
Vi såg inte *det där* diket.	Jag vill inte ha *det där*.
Detta tilltag gjorde honom arg.	*Detta* gör mig rasande.
–	Assistenterna, *vilka* meddelats tidigare, var redan på plats.

Valet av genus och numerus hos adjektiviska pronomen bestäms oftast av korrelat eller huvudord enligt reglerna för kongruensböjning:

{*Min* fabrik/*Mitt* företag/*Mina* företag} går nu riktigt bra.
{*Den* lilla maskinen/*Det* lilla planet/*De* små planen} steg brant.
{*Denna* maskin/*Detta* plan/*Dessa* plan} finns att köpa.
Maskinen har störtat. *Den* hade motorfel.
Planet har störtat. *Det* hade motorfel.
Planen har störtat. *De* hade motorfel.

När utrum- och neutrumformerna inte beror på kongruensböjning betecknar utrum singularis animat referent (vanligen person) och neutrum singularis har allmänt dividuativ – oftast inanimat – referens.

{*Den/Det*} som retar mig mest är X.

Personliga pronomen har flera kasus än substantiv och andra pronomen. Substantivens grundkasusform motsvaras i de personliga pronomenen av särskilda ordformer för nominativ och ackusativ:

{*Jag/Vi*} såg (på) lodjuret. Lodjuret såg (på) {*mig/oss*}. Jfr: Flickan ser (på) lodjuret. Lodjuret ser (på) flickan.

Som ackusativformer kan man också betrakta det reflexiva pronomenet *sig* och det reciproka *varandra*, vilka inte förekommer som subjekt.

Genitiv anges i många fall med suffixet *-s* när pronomenet är substantiviskt eller när ett adjektiviskt pronomen står självständigt sist i sin nominalfras (eller följs bara av relativ bisats). I vissa substantiviska pronomen används en särskild stam framför genitivsuffixet.

Man kontrollerade {*hans/dennes/dennas/dettas*} tillgångar.

Man kontrollerade *dens* tillgångar noggrannare som inlämnat detaljerade deklarationer än *dens* som deklarerat sin förmögenhet mindre detaljerat.

Man kontrollerade {*hennes/dess/deras*} tillgångar.

I stället för genitiv av 1 och 2 personens personliga pronomen och av det reflexiva pronomenet används possessiva pronomen som kongruensböjs med nominalfrasens huvudord:

Man kontrollerade {*mina/dina/våra/era/sina*} tillgångar.

ANM. 1. Pronomenet *den, det, de* har olika syntaktiska och semantiska funktioner. I denna grammatik redovisas det som 3 personens personliga pronomen, bestämd artikel och demonstrativt pronomen. Som 3 personens pronomen räknas *den, det, de* när det är självständigt (nominal funktion). Pluralformen böjs då i kasus (*de* : *dem* : *deras*) som flertalet andra 3 personens pronomen. Som bestämd artikel räknas *den, det, de* när det står förenat (attributiv funktion) och måste följas av antingen ett adjektivattribut, en restriktiv relativ bisats eller en narrativ bisats. (I det senare fallet brukar artikelns funktion kallas determinativ.) Som demonstrativt pronomen redovisas *den, det, de* annars när det står förenat, dvs. när det inte behöver följas av ett adjektivattribut eller en restriktiv relativ eller narrativ bisats. (Pronomenet kan då ofta parafraseras med *den där*.) I traditionell grammatik urskiljs ofta ett determinativt *den, det, de* som en särskild pronomentyp (eller som en variant av *den, det, de* som demonstrativt pronomen). Gränsen mellan personligt pronomen och demonstrativt pronomen är ofta oklar liksom mellan determinativ och icke-determinativ användning.

ANM. 2. De possessiva pronomenen har brukat redovisas som en egen pronomenklass, possessiva pronomen. I denna grammatik redovisas de i samband med respektive personliga och reflexiva pronomen.

ANM. 3. Ackusativen av de personliga pronomenen har också kallats objektsform, en oegentlig beteckning eftersom formen också används när pronomenet står som rektion. I denna grammatik är nominativ namnet på det kasus som anger subjektsfunktion, när detta kontrasterar mot ackusativ. Termen grundkasus reserveras för sådana böjningsmönster där inget val mellan nominativ och ackusativ finns, utan endast en kasusform kontrasterar mot genitiv. (Den traditionella termen grundform är olämplig, eftersom den leder tanken till att stammen skulle vara oböjd.)

Personliga pronomen § 19–56

1 och 2 personens personliga pronomen § 19–27

§ 19. Former. 1 och 2 personens personliga pronomen föreligger i två kasusformer vardera. Formerna bildas inte med böjningssuffix utan lexikalt (genom suppletiv böjning):

Nominativ	Ackusativ
jag [jɑːg, jɑː]	mig [mɛjː] [samt läsuttal: [miːg]]
du	dig [dɛjː] [samt läsuttal: [diːg]]
vi	oss
ni	er [formellt skriftspråk också: *eder*]

I stället för genitiv av 1 och 2 personens personliga pronomen används possessiva pronomen. De possessiva pronomenen böjs ungefär som adjektiv i obestämd form, oberoende av om de uppträder förenat eller självständigt:

Utrum singularis	Neutrum singularis	Pluralis
min [minː]	mitt	mina
din [dinː]	ditt	dina
vår	vårt [voːt̩]	våra
er	ert [eːt̩]	era

I formellt skriftspråk förekommer *eder*, *edert*, *edra* för *er*, *ert*, *era*. Lexikaliserad är formen *eders*, *ers* i vissa tilltalsuttryck: {*Eders/Ers*} {*Majestät/kunglig höghet/nåd/högvördighet/excellens*}.[1]

Regionalt uttalas *min*, *din* med lång vokal. I vissa regioner uttalas *mina*, *dina* med kort vokal. Regionala varianter av *vår*, *vårt*, *er*, *ert* är *våran*, *vårat*, *eran*, *erat*.[2]

Vid återgivning av tal och i ledigt skriftspråk förekommer stavningarna *mej*, *dej*.

Pronomen som refererar till den tilltalade skrivs ibland med stor bokstav, särskilt i brev:

Skulle *Ni* vilja meddela *Er* personal att parkering är förbjuden på gården, är vi tacksamma.

Som bevis på *Din* insats får *Du* ett inplastat och maskinstämplat fiskevårdskort, försett med *Din* egen namnteckning. (S)

Det finns inga särskilda reflexiva pronomen med syftning på 1 och 2 person:

Vi skyndade *oss*. Jfr: De skyndade {sig/*dem}.

Jag hade ont i *mitt* högra ben. Jfr: Hon hade ont i {sitt/*hennes} högra ben.

Du väger väl *dina* modiga 95 kilo? Jfr: Han vägde väl {sina/*hans} modiga 95 kilo.

[1] Starkt ålderdomligt (eller dialektalt) är *I* 'ni'. I text med *I* har det finita verbet ofta den ålderdomliga imperativ- eller presensformen på *-en*:

Kära vänner; kanske undren *I*: ”Vilka äro de, till vilka han talar så strängt i dag?” Och eder fråga skall bliva besvarad. Men låten mig först säga något om ordet ”sträng”. (R)

[2] Regionalt uttalas *du* i vokativfras med halvöppen vokal: *Du* [dœ̞], *kom nu*.

Syntaktisk funktion och distribution § 20–24

§ 20. Nominal funktion. 1 och 2 personens personliga pronomen utgör vanligen ensamma en definit nominalfras i någon av dennas möjliga syntaktiska funktioner:

Jag är kock. [subjekt]
Jag är Napoleon och Napoleon är *jag*. [predikativ]
Hon känner nog inte *mig*. [objekt]
Han bor bredvid *mig*. [rektion]
Du där! [vokativfras]

Om de possessiva pronomenen för 1 och 2 person se nedan § 24.

Om användningen av nominativ- och ackusativformerna se vidare § 54.

§ 21. Egna bestämningar. 1 och 2 personens personliga pronomen kan ta vissa attribut.

a) Framförställda kongruensböjda pronominella attribut:[1]

Alla vi får inte rum i din bil.
Jag kan inte ta *alla er* i min bil.
$_0$*Hela* ˈ*jag* darrade av upphetsning.
Han åt ju upp $_0$*halva* ˈ*dig* med sina lystna blickar.

b) Appositionella attribut bestående av en nominalfras med eller utan substantiviskt huvudord. Det personliga pronomenet är vanligen obetonat, med ordgruppsbetoning på appositionen.

Det kan väl *vi pojkar* klara.
Han vände sig framför allt till *er unga* (*medarbetare*).
Vi andra (*svenskar*) gick hem strax efteråt.
Man klagade på *oss alla* (*studenter*).

När appositionen utgörs av *båda* eller ett grundtal faller dock ordgruppsbetoningen vanligen på pronomenet:

Ni båda får vänta till i morgon.
Han tyckte inte om *er tre*.

Pronomenet och appositionen kan också ha var sin betoning. Appositionen uppfattas då som mera löst knuten till huvudordet.

Han vände sig till *mig, föreningens ordförande*, och kritiserade beslutet.

Du, Karlgren, får ta över nu.
Du, den fräknige därborta, får ta över nu.

Appositioner av typen *min dumbom* kan fogas till *jag, du, ni* (men inte så gärna till *vi*):

Jag min {*dumbom/förbannade idiot/lyckost*} lät bli att svara.
Du din {*dumbom/förbannade idiot/lyckost*} lät bli att svara.
Ni era {*dumbommar/förbannade idioter/lyckostar*} lät bli att svara.
Vi våra {*dumbommar/förbannade idioter/lyckostar*} lät bli att svara.

Till 2 personens personliga pronomen kan som apposition fogas uttryck som också kan fungera vokativiskt (Icke satsf. men. § 12–18) till samma person. (Funktionerna som apposition till det personliga pronomenet och som inskjuten vokativfras kan här sägas ha sammanfallit.)

Du, Per, kan väl hämta min kappa.
Du (*min*) *lilla vän* får hålla tyst nu.
Ni mina herrar har inte mera här att göra.
Skulle inte *ni snälla pojkar* kunna ta och städa upp här?
Till *er herr excellens* har jag inte mer att säga.

I enstaka fall kan naket substantiv fogas appositionellt till pronomenet:[2]

Du stackare får väl bli sittande här då.
Hur kan du behandla *mig stackare* så hjärtlöst!

Vi, ni tar postponerad apposition bestående av *jag* respektive *du* samordnat med annan personbetecknande nominalfras. (Alternativt kan samordningen ses som finalt dislokerat annex med *vi, ni* som pronominell kopia.)

Vi har det bra, *jag och min hustru.*
Jag såg *er* i går, *dig och dina barn.*

c) Som predikativt attribut till personligt pronomen fungerar *själv*:[3]

Jag själv skulle inte våga det.
Ni borde tänka lite på *er själva* också.

d) Andra efterställda attribut (särskilt prepositionsfras, adverb eller relativ bisats) kan vara restriktiva eller icke-restriktiva:

Du med den gröna tröjan ska gå till kontoret.
{*Du/Ni*} *därborta* måste sluta prata.
Vi som är färdiga kan väl få gå hem nu?
Ni som står längst till höger ska komma lite närmare.

Jag i min dårskap sa nej till förslaget.
Vi i vår kalla stuga hade det värst.
Vi för vår del har inget emot förslaget.

Du med alla dina barn borde inte ha ett sådant jobb.
Du i din tjocka tröja ska väl inte klaga över kylan.
Jag som har varit ordförande så länge borde ha varit förberedd på detta.
Han avskedade *oss alla som ändå hade arbetat i företaget sedan han själv gick i småskolan.*

e) I nominalfraser med vokativisk funktion (Icke satsf. men. § 18) och i ett litet antal andra fall kan 1 och 2 personens personliga pronomen också ta vissa vanliga adjektiv med emotiv betydelse som framförställda attribut:[4]

Snälla {du/ni}!
Kära {du/ni}!
Lilla jag blev också bjuden.
Lilla du fick förstås ingenting veta!
Stackars {*du/jag/vi/ni*}(, som inte har någon förmögenhet)!
*Svarthåriga du!

Som possessivt attribut kan personliga (possessiva) pronomen inte ta bestämningar enligt ovan:

*vi {tres/pojkars} verksamhet
*oss {tres/pojkars} verksamhet
*vår {tre(s)/pojkar(s)} verksamhet

[1] Marginellt förekommer *båda/bägge* framför 1 och 2 personens personliga pronomen: *Vi anställer båda er. Båda vi två får komma med.* I formellt språk kan *vår* (och mera sällan *er*) kombineras med ett föregående *allas, bådas, bägges*: *allas vår, bådas vår, ?bådas er*.

[2] Med starkt markerat stilvärde förekommer adjektiv i bestämd form + substantiv i obestämd form som apposition till 1 personens personliga pronomen i singularis. Följande uttryckssätt är något ålderdomliga:

Jag olyckliga kvinna måste se mina barn gå ifrån mig.
Jag arma varelse skall väl inte behöva drabbas också av detta.

Lexikaliserade närmast som interjektioner är *Du* {*store/käre/milde*} (*Gud*)*! Du gode Gud!* Jämför också utan substantiv i appositionen: *Jag olycklige har inget mera att se fram emot.*

[3] Det kongruensböjda *ensam* står efter vilket som helst obetonat 1 och 2 personens personliga pronomen liksom andra definita nominalfraser och fungerar där som ett predikativt attribut. *X ensam* betyder här 'X, om X är ensam' e.d. (Nomfraser § 53 not 1):

{*Jag/Du*} *ensam* klarar det inte. {*Vi/Ni*} *ensamma* klarar det inte.
{*Mig/Dig*} *ensam* har hon ingen glädje av. {*Oss/Er*} *ensamma* har hon ingen glädje av.

(Vanligen står dock *ensam* som fritt subjektspredikativ: *Jag klarar det inte ensam. Ensam klarar jag det inte.*)

[4] Konstruktionen *stackars* + nominalfras i ackusativ är parallell till *ve* + nominalfras och uppfattas då som interjektion med den följande nominalfrasen som komplement (Interj. § 14: 1):

Stackars er som inte har någon förmögenhet. Jfr: *Ve dig* som inte tänker på morgondagen.

ANM. Possessivt pronomen kan stå tillsammans med ett följande *egen* (§ 233–235): *vårt eget, dina egna*. Det är oklart om något av orden skall betraktas som det andras huvudord. Sekvensen possessiv + *egen* fungerar semantiskt som en genitiv av motsvarande icke-possessiva pronomen (i grundkasus eller ackusativ) + *själv*. Se vidare § 234.

§ 22. Genus. Adjektiviska ord vilkas kongruensböjning kontrolleras av 1 och 2 personens pronomen singularis får genus utrum (= det prototypiska genus för personbeteckningar):

Jag själv blev alldeles *salig*.
Du, ditt mähä, får klara *dig ensam* för en gångs skull.
Jag, mitt fån, bara stod där alldeles *handfallen*.
Hon gjorde *mig* alldeles *salig*.

§ 23. *Mig* som objekt vid värderande subjektspredikativ. I deklarativa huvudsatser med ett nominalt subjektspredikativ som har värderande innebörd används *mig* optionellt som objekt (Obj. § 23):

Du var *mig* en klurig en.
Det var *mig* en skicklig pianist.

§ 24. 1 och 2 personens possessiva pronomen. 1 och 2 personens possessiva pronomen används vanligen som possessivattribut och kongruensböjs med nominalfrasens substantiviska huvudord. Possessiva pronomen placeras som övriga possessivattribut (Nomfraser § 9).[1]

min båt, *mitt* skepp, *mina* båtar
vår båt, *vårt* skepp, *våra* båtar
alla *mina* många havererade projekt
dessa *våra* verkliga vänner

De possessiva pronomenen används också i de andra funktioner som tillkommer nominalfraser i genitiv (Nomfraser § 19, 82):

Den här cykeln är *min*. Det här bordet är *mitt*. De här pennorna är *mina*.
Vi ska gå hem till *mitt* först, så går vi till *ditt* sen.
Jag har nog av *mitt*. Du har väl *ditt* att tänka på.

Genom ellips kan det possessiva pronomenet komma att stå utan substantiviskt huvudord på samma sätt som en nominalfras i genitiv:[2]

Jag tog hans cykel och han tog *min*. Jfr: Jag tog hans cykel och han tog mammas.

Speciell för de possessiva pronomenen motsvarande 1 och 2 personens personliga pronomen är den pleonastiska användningen i vissa appositioner och vokativfraser (Icke satsf. men. § 17):

Du, *din* dumbom, borde ha hållit tyst.
Ni, *era* dumbommar, borde ha hållit tyst.

Håll tyst, *din* dumbom!
Jag, *min* dumbom, borde ha hållit tyst.
Vi, *våra* dumbommar, borde ha hållit tyst.

Här är det förbjudet att parkera, *min* gode man!
Mina damer! *Mina* herrar! Middagen är serverad.
Min herre! Den här vägen, om jag får be.
Min kära Britta!

[1] Regionalt (eller pastischerande ålderdomligt) kan attributivt possessivt pronomen placeras enklitiskt efter det substantiviska huvudordet. Om substantivet är ett släktskapsord står det i obestämd form, annars i bestämd:

{far/bror/mor/syster} *min*
{bilen/cykeln} {*min/din/vår/er*}
{huset/laget} {*mitt/ditt/vårt/ert*}
{korna/husen/bina} {*mina/dina/våra/era*}

Om nominalfras med efterställt possessivt pronomen står i genitiv hakas nominalfrasens genitivsuffix på possessivpronomenet:

Cykeln är bror *mins*.

Lexikaliserat är: *Fader vår* (i vissa översättningar av Herrens bön).

[2] Om ett possessivt pronomen genom ellips saknar ett huvudord i genitiv kommer genitivsuffixet att fogas till det possessiva pronomenet:

Dina föräldrars båt är inte så gammal som *minas*.

Lexikaliserade är *de mina* 'min familj', *de dina* 'din familj', *de våra* 'våra trupper', 'våra anhöriga'. Lexikaliserad är också neutrum singular i självständig användning:

Vi har gjort *vårt*. ['det vi skall göra']
Nu går jag hem till *mitt*. ['mitt hem']

Betydelse § 25–27

§ 25. Deixis: 1 och 2 person. 1 och 2 personens personliga pronomen får sin referens ur talsituationen (deixis):

jag = talarens beteckning på sig själv
du = talarens beteckning på lyssnaren
vi = talarens beteckning på en grupp människor där han själv ingår
ni = talarens beteckning på en grupp människor där lyssnaren eller lyssnarna (och kanske andra personer) ingår[1]

Pronomenet *ni* kan också användas som beteckning för en enda person (= *du*). Härom och om bruket av *du*, *ni* och andra tilltalsuttryck för att markera social relation o.d. mellan samtalsparterna, se vidare § 27.

Den grupp av människor som utöver talaren respektive lyssnaren omfattas av *vi* och *ni* är given i sammanhanget. Lyssnaren ingår optionellt i den grupp som an-

ges med *vi*, men talaren får aldrig ingå i den grupp som anges med *ni*, liksom varken talaren eller lyssnaren får ingå i en grupp som anges med nominalfras där 3 personens personliga pronomen är attribut eller huvudord.

Vi lever väl i ett fritt land!
Kan *ni* komma klockan 7 då?

Referensens omfattning är ofta vag, och därför kan *vi* marginellt användas med ungefär samma syftning som det generiska *man*, vars referens ju också oftast innefattar talaren.[2]

Vi vet att två gånger två är fyra.
Här i landet smiter *vi* inte från skatten, väl?

1 och 2 personens personliga pronomen används om talaren respektive lyssnaren vare sig de är nämnda tidigare eller ej. 3 personens personliga pronomen kan alltså inte ha 1 och 2 personens personliga pronomen som korrelat.[3]

Jag såg *dig* när *du* vann. Jfr: Jag såg *Lasse* när *han* vann.
Jag min dumbom gör nog vad *jag* kan.
Vi gör alla vad *vi* kan.
Ni som står därborta ska komma lite närmare, och så kan *ni* ta med er några stolar.
Jag skriver till *dig och Anna* för att *ni* ska få veta det först.

Till skillnad från 3 personens personliga pronomen har 1 och 2 personens personliga pronomen inte någon särskild reflexiv ackusativform eller motsvarande possessiva pronomen.[4]

Jag skyndade *mig*. Jfr: Han skyndade på mig. Han skyndade sig.
Läste du *din* artikel? Jfr: Läste han din artikel? Läste han sin artikel?
Olle och jag måste skynda *oss*.

[1] Vilka som omfattas av *vi*, *ni* mer än talare respektive lyssnare kan visas av kontexten, dvs. pronomenet kan ha ett korrelat.

Olle och jag diskuterade vad *vi* skulle göra med pengarna. [Olle och jag kan vara = vi.]

Korrelatet står vanligen tidigare än pronomenet i texten. Om emellertid pronomenet står i en underordnad sats kan det syfta på ett korrelat i en följande överordnad sats:

Vad *vi* skulle göra med pengarna diskuterade aldrig *Olle och jag*. [Olle och jag kan vara = vi.]
Jfr: *Vi* diskuterade aldrig vad *Olle och jag* skulle göra med pengarna. [Olle och jag ≠ vi.]

[2] Bruket av *du* i stället för *man* förefaller bli vanligare:

Som latinamerikan föds *du* med sambarytmen i blodet.
Under franska revolutionen var *du* tvungen att vara för eller emot.
Den manliga läkaren anser att utbrändhet är ett sjukdomstillstånd. – Är *du* djupt deprimerad är *du* sjuk, betonar han. (S)

I tal används marginellt också *jag* i stället för *man*. Språkvårdare avråder från bruket.

Om *jag* sedan vispar upp såsen långsamt, ska *jag* finna att den strax får en fin konsistens.

[3] Vid dislokation av nominalfras som betecknar eller omfattar bl.a. talaren eller lyssnaren används 1 respektive 2 personens personliga pronomen som pronominell kopia i satsen (Annex § 5):

Jag, *jag* behöver inte spara.
Lisa och jag, *vi* behöver inte spara.
Du och Kalle, *ni* behöver väl inte spara.
Vi behöver inte spara, Lisa och jag.
Ni behöver väl inte spara, du och Kalle.

Också när ett subjekt dubbleras som finalt annex, används under motsvarande omständigheter 1 eller 2 personens personliga pronomen (jfr Annex § 10 Anm.):

Lisa och jag har det bra, *vi*.
Du och Kalle har det bra, *ni*.

[4] Det reciproka pronomenet *varandra* (§ 102) berörs inte av korrelatets persontillhörighet:

{Vi/Ni/De} hjälpte *varandra*.
{Vi/Ni/De} kände *varandras* fruar.

Var sin, var för sig (§ 144) är lexikaliserade och berörs inte av korrelatets persontillhörighet:

{Vi/Ni/De} fick *var sin* cykel.

§ 26. Andra uttryck varmed talaren kan beteckna sig själv. I stället för 1 personens personliga pronomen används i marginella fall antingen uttryck med generisk syftning eller definita nominalfraser som eljest används av andra personer för att beteckna talaren.

1. Pronomenet *man* omfattar, när det inte inskränks, i princip också talaren (§ 154). I vardagligt tal kan ibland *man* användas med referens framför allt till talaren själv; då ligger betydelsen nära den hos 1 personens personliga pronomen, även om också här möjligheten av generisk referens hålls öppen.

När man gifte sig, visste *man* knappast vad som väntade en.
Man låg väl och drog sig till klockan 12, tror jag hon var.

2. Normalt talar bara en åt gången. Men det händer också att *vi* kan referera till flera kollektivt talande, t.ex. när en talkör, en institution, en organisation eller ett författarkollektiv kallar sig *vi*: *Vi vill se vår kung! Vi skall härmed understryka att* … På liknande sätt kan *vi* användas ibland trots att det bara refererar till en enda talare:

a) Författaren om sig själv; ofta är det då oklart om pronomenet refererar också till lyssnaren/läsaren:

[…] och därmed har *vi* nått slutet på *vår* lilla lägesskiss. I möjligaste mån har *vi* låtit polemiken vara; det är svårt att hetsa upp sig över en borttynande företeelse. Vad emellertid litteraturen beträffar, så vill *vi* inte alls kallas pessimister. (S)

b) Majestätet om sig själv (ålderdomligt):

Vi, alla gambriers och lepanesers rättmätige konung, förklarar härmed rikstinget öppnat.

3. Vuxna kan i samtal med barn omtala sig själva med det uttryck som barnet förväntas använda som omtalsuttryck om den vuxne. Då används också reflexiverna *sig, sin*.

Låt {*mamma/pappa/faster/faster Elsa/farbror Berg*} få sätta sig här och titta på din teckning.

I enstaka fall också eljest:

Kom ihåg *er gamla lärare* [= talaren] när ni kommer tillbaka hit som män och kvinnor i staten.
Jaha, nu ska *gubben* [= talaren] in på ålderdomshem, förstås.
Väljes *Olle Carlsson* [= talaren] och Erik Lindgren till informationsansvariga?

4. I vardagligt regionalt talspråk används ibland *en annan* i en betydelse som erinrar om *jag*:

En annan fick medalj redan 1973.
I *en annans* familj var det inte brukligt med kaffe på sängen.

5. Det har tidigare ansetts ofint att i skrift och i officiella sammanhang referera till sig själv med 1 personens personliga pronomen. Som beteckningar för författarens egen person har i stället använts olika omskrivande nominalfraser som ännu ibland förekommer i formellt språk eller används i pastischerande syfte. Om sådana nominalfraser är subjekt tar de *sig, sin* som reflexivt pronomen:

Undertecknad har ansträngt sig för att förstå NN:s inlägg men har måst ge upp utan att få lön för sina tolkarmödor.
Väljes *undertecknad* till mötesordförande?
Mottag *undertecknads* varma lyckönskningar!
Författaren till dessa rader har rik erfarenhet av administrativ verksamhet.
Den som hållit i pennan ber härmed att få avsluta sitt värv.
Som nordistnovisch lärde *bibliografen* känna festföremålet redan 1961 […] (S)

Också omskrivning med passiv sats förekommer:

Mötet förklaras härmed öppnat.

6. När *man* används generaliserande om de olika personerna i en given grupp där talaren uttryckligen ingår (§ 154), kommer *man* ibland att kunna parafraseras med *vi*:

I vår familj tog *man* [≈ vi] det inte så högtidligt med etiketten. Jfr: I deras familj gick man [≈ de] och lade sig tidigt.

§ 27. 2 personens personliga pronomen och andra uttryck för den tilltalade. Systemet av tilltalsuttryck har förändrats under tiden efter andra världskriget. I det följande ges en schematisk beskrivning av tilltalssystemet under denna tid.

Fram till omkring 1970 gällde ett system med fem alternativ, nämligen (a) *du* (singularis), *ni* (pluralis), (b) *Ni* (singularis och pluralis), (c) titel (+ namn), (d) släktskapsbeteckning och (e) namn:

a) *Du* (singularis), *ni* (pluralis) användes symmetriskt i familjen, mellan barndomsvänner, mellan barn, mellan studenter, på vissa arbetsplatser (särskilt mansdominerade), inom folkrörelserna och inom arbetarpartierna. *Du*, *ni* brukades dessutom efter titelbortläggning av nära bekanta etc. *Du*, *ni* användes också asymmetriskt av lärare till yngre elever, av äldre till barn i vissa kretsar samt av äldre till yngre generation inom släkt och familj (varvid i den motsatta riktningen någon form av (d) användes). (Vid tilltal till flera var skillnaden mellan (a) och nästa alternativ (b) upphävd i tal.)

b) *Ni* (singularis och pluralis) brukades symmetriskt mellan obekanta vid korta möten: *Kan Ni säga mig vad klockan är?* Med neutral innebörd användes också detta tilltalsord när flera personer tilltalades samtidigt. (Vid tilltal till flera var skillnaden mellan (a) och (b) upphävd i tal.) *Ni* användes också asymmetriskt av den starkare parten till den svagare, t.ex. av en kund till en expedit, av en titelberättigad person till en icke titelberättigad, av en chef till en anställd. Tilltalet uppfattades ofta som ohövligt och ovänligt, om den tilltalade inte accepterade sig som den socialt svagare parten, eller om den tilltalade inte ville bli påmind om den sociala rangskillnaden genom tilltalsuttrycket. Trots mångåriga försök av liberala intellektuella att göra *Ni* till ett neutralt distansmarkerande tilltalsord som *De* i danskan, *Sie* i tyskan etc., blev *Ni* på de flesta håll aldrig riktigt fritt från sin nedlåtande klang.

c) Titel (+ efternamn) var det hövliga tilltalet till personer som inte duades enligt (a). Titeln kunde vara en utbildnings- eller yrkestitel eller de neutrala *herr*, *fru*, *fröken*. Titel + efternamn kunde användas symmetriskt mellan de talande och angav då en viss distans mellan dem. Titeltilltal kunde också användas asymmetriskt, så att titeltilltalet användes uppåt och en annan form för tilltal användes neråt. Exempel med titeln i bestämd form:

kandidaten, doktorn, professorn, adjunkten, lektorn, magistern, direktören, pastorn, kyrkoherden, biskopen, löjtnanten, översten, baronen, friherren, greven, prinsessan, prinsen; herrn, frun [asymmetriskt från hushållsanställda till arbetsgivaren]; fröken; herrskapet.

Också *herr* + titel förekom:

herr doktorn, herr borgmästarn, herr professor(n), herrar riksdagsmän

Exempel på titel (normalt endast i obestämd form, Nominalfraser § 73; jfr också Icke satsf. men. § 13) + efternamn:

doktor Berg, direktör Ehn, löjtnant Svensson, greve Lewenhaupt, pastor Olsson, herr Svensson, fru Berg, fröken Blom; herrskapet Svensson

Exempel på andra uttryck i speciella sammanhang:

herrarna, damerna, mina herrar, mina damer [tilltal till flera där titeln ej kan specificeras för alla]
min herre, damen [tilltal av expedit o.d. till kund]
min sköna [skämtsamt till dam]
{Ers/Eders} Majestät, {ers/eders} excellens, {ers/eders} nåd,
{ers/eders} högvördighet

Som reflexivt pronomen vid titeltilltal brukades *sig*: *Nu måste direktören skynda sig*. Däremot användes ett anaforiskt 3 personens personligt pronomen med titeltilltalsuttryck som korrelat endast med tydlig folklig klang: *Nu måste direktören skynda sig om han vill komma i tid*. Standardspråkligt föredrogs upprepning av titeluttrycket: *Nu måste direktören skynda sig om direktören vill komma i tid*.

Oviljan mot alternativ (b) i kombination med bristande kännedom om den tilltalades titel gjorde att man ofta undvek tilltal. För vissa talsituationer fanns (och finns fortfarande) konventionella uttryckssätt utan tilltalsord:

Vad får det lov att vara? [fråga t.ex. från expedit till kund]
Skulle jag kunna få veta hur mycket klockan är?
Är det beställt här? [fråga från t.ex. kypare till gäst]
Ska det vara lite mera kaffe? [fråga från kypare till gäst]
{Blir/Är} det expedierat här? [fråga från expedit till kund]
Hur var namnet? [fråga om den tilltalades namn]
{Finns/Fanns} det rabattkort?

Regionalt förekom omskrivningar med passiv eller *är det till att*:

Används socker i kaffet?
Är det till att vara från Malmö?

Också den som höll sig inom tilltal enligt (c) kunde ange asymmetri mellan de talande. Huvudprincipen var att känt namn och känd titel skulle användas. En expedit i en affär skulle säga {*herr/fru/fröken*} *Svensson* (inte *herrn*, *frun*, *fröken*) om kundens namn var känt. Att använda det neutrala *herr* till person med rätt till titel kunde uppfattas som nedsättande om den talande kunde förmodas veta den tilltalades titel. Man sade alltså inte *herr Blomberg* till en person som man visste var direktör; då skulle det heta *direktör Blomberg*.

d) Släktskapsbeteckningar användes asymmetriskt från yngre till äldre generation inom vissa familjer och släkter. (Den äldre släktingen tilltalade då den yngre med *du*.) Släktskapsordet användes i obestämd form (liksom när ordet används som nominalfras för omtal):

pappa, mamma, far, mor, farfar, farmor, morfar, mormor, faster, farbror, moster, morbror
{moster/morbror/faster/farbror} + förnamn

På liknande sätt användes följande tilltal från barn till äldre icke-släktingar:

farbror, tant
{farbror/tant} + {förnamn/efternamn}

Bror användes (ålderdomligt eller pastischerande) till en person som man lagt bort titlarna med. *Syster* (+ eventuellt förnamn) användes som tilltal till sjuksköterska (sjuksyster).

e) För- eller efternamn användes asymmetriskt i vissa situationer. Förnamn förekom exempelvis vid tilltal till barn från föräldrar eller från släktingar, från lärare till yngre elever samt från arbetsgivare till hushållsanställda. Efternamn användes t.ex. vid tilltal från läraren till äldre manliga elever, från arbetsgivaren eller arbetsledaren till oftast manliga anställda.

– Vill *Birgitta* hämta pekpinnen åt mig. – Den står ju bredvid *lektorn*.

Tilltalsalternativen är kopplade till möjliga vokativfraser. Om tilltalet är (a) så är förnamn den naturliga vokativfrasen, om tilltalet är (c) används samma uttryck som i vokativfrasen (Icke satsf. men. t.ex. § 13–14, 17). Tilltalsalternativen var också kopplade till hälsnings- och avskedsord. *Hej* (*då*) användes framför allt till personer som tilltalades enligt (a), *goddag, adjö* etc. till personer som tilltalades enligt (b), (c) och (d).

Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet blev tilltal enligt (c) allt ovanligare. Också tilltal enligt (b), (d) och (e) inskränktes kraftigt, och *du* blev det dominerande tilltalsordet oberoende av de talandes status och sociala relationer.

Från och med mitten av 1980-talet har dock tilltalet med *Ni* (singularis och pluralis) till obekanta åter blivit vanligare bland ungdomar, särskilt inom serviceyrken, som tilltal till äldre eller kunder för att markera hövlig distans. Detta tilltalsord tycks på väg att bli kvitt sin klang av nedlåtenhet.

I vissa sammanhang kan ännu titeltilltal användas, t.ex. från patient till läkare, i riksdagen och andra liknande offentliga förhandlingar eller sammanträden:[1]

Skulle *doktorn* vilja titta på mitt knä också?
Jag ber *ordföranden* svara genast.
Kan *syster* komma hit meddetsamma?

I vissa asymmetriska sociala sammanhang, t.ex. läkare–patient, lärare–elev, kan den mäktigare parten ännu använda *vi* på ett sätt som i realiteten visar att den tilltalade avses. Tilltalssättet är numera mindre vanligt:

Hur känner *vi* oss idag då?
Nu skyndar *vi* på med räkneuppgifterna, så blir det idrott sedan.

Fortfarande kan vuxna ibland tilltala små barn med ett uttryck som annars skulle ha använts för att omtala barnet:

Ska inte *Johan* ha mer mat?
Och vad heter *den här lilla flickan*?
Hur kan *en sådan här liten pojke* ha det?

[1] Det är fortfarande brukligt att tilltala medlemmar av kungahuset i 3 person: *Ers majestät, kungen, drottningen, kronprinsen, kronprinsessan, prinsen, prinsessan.*

3 personens personliga pronomen § 28–52

§ 28. Former. 3 personens personliga pronomen har skilda nominativ- och ackusativformer för singularis animatum samt (i skriftspråket) pluralis. Genitiven *hennes* bildas till ackusativformen och genitiven *deras* till en suppletivstam.

			Nominativ	Ackusativ	Genitiv
Sing.	Animatum	Manligt:	han	honom	hans
		Kvinnligt:	hon	henne	hennes
	Inanimatum	Utrum:	den	den	dess, dens
		Neutrum:	det	det	dess
Pluralis:			de[1]	dem	deras

Som personligt pronomen redovisas här alla former av självständigt *den, det, de.*[2]

Pronomen som i skrift börjar på *h-* saknar ofta motsvarande ljud i tal, när pronomenet enklitiskt ansluter sig till ett föregående ord som slutar på konsonant:[3]

Då sov *han*. [doˈsoːvan]
Vi såg *henne*. [viˈsoːgɛnə]

Det uttalas i riksspråket vanligen [de] eller [dɛ]:[4]

Det åskar [deˈɔsːkar]
Nu åskar *det*. [nʉˈɔsːkaɖe]

Genitivformen *dens* används när pronomenet är betonat och syftar på person (jfr § 39), framför allt när pronomenet är korrelat till en relativsats:[5]

Dens sorg som mist en älskad katt är ofta inte mindre djup än *dens* som mist en nära mänsklig vän.

Som possessivattribut i nominalfras med substantiviskt huvudord används annars *dess*, som dock är väsentligen skriftspråkligt:

Det är den långsiktiga vinstbilden och *dess* reflexer i utdelningen som avgör kursutvecklingen. (S)
Oljesaneringen fortsätter och det är det ekonomiska försvaret som får betala vad det kostar. Det är *dess* oljelager som har läckt ut […] (S)
Smickra ett barns fåfänga och du är *dess* idol. (R)

Om substantivet saknas på grund av ellips (Ellips § 2), kan dock varken *dens* eller *dess* användas med inanimat syftning:

– Vilken fågels bo är störst? – *{Dens/Dess}.
– Vilket tågs vagnar är flest? – *Dess.

I de flesta personers talspråk har kasusdistinktionen *de* : *dem* slopats genom att båda skriftspråksformerna motsvaras av [dɔmː]. Också i vissa typer av ledigt skriftspråk används ibland *dom* i stället för *de* : *dem*. Språkvårdare rekommenderar att pronomenet alltid skrivs *de* : *dem* och att *dom* används endast vid återgivning av talspråk.

[1] I regionalt språk (t.ex. finlandssvenska och vissa former av sydsvenska) förekommer ännu uttalet [di] för nominativformen *de*. Uttalet har tidigare rekommenderats av språkvårdare som standarduttal.

[2] I formellt skriftspråk kan i stället för 3 personens personliga pronomen användas det könsneutrala *vederbörande*. Likaså kan *densamma* användas ungefär som 3 personens personliga pronomen (till skillnad från *samma*, § 201: b).

Om någon vill röka så måste *vederbörande* göra det i korridoren.
När häradshövdingen ville tala med någon av medarbetarna så lät han alltid Johansson hämta *densamme*.

[3] I enklitisk ställning används i regionalt talspråk *-en* i stället för *honom*. Efter vokal eller likvida försvinner ibland pronomenets vokal.

[ˈsoːgdʉn] 'såg du honom?' [jfr: [visoːgən] 'vi såg honom']
[viskaˈprɑːtaˈmɛːən], [viskaˈprɑːtaˈmɛːn] 'vi ska prata med honom'
[jaˈçɛnːenˈinːtə] 'jag känner honom inte'

Bruket av *han* i funktion som icke-subjekt, enklitiskt och icke-enklitiskt, tycks vara på framsmarsch i regionalt talspråk. På vissa håll används också *hon* som icke-subjekt.

Han har jag inte träffat.
Jag känner inte igen *hon*. (T)

I enklitisk ställning används regionalt *-na* i stället för *henne*.

[viˈsoːgna], [viˈsoːna] 'vi såg henne'

[4] I vardagligt regionalt språk kan (obetonat) *det* sakna begynnelsekonsonanten (då bibehålls i stället oftast slutkonsonanten) när pronomenet står enklitiskt:

Vi såg det. [[viˈsoːgdɛ], [viˈsoːgət]]

Efter vokal eller likvida faller ibland vokalen i *-et*:

Jag så't [soːt] i förrgår. Jag tar't [tɑːt̩] i morgon.

I regionalt språk har en distinktion nominativ : ackusativ uppstått i neutrum. Fenomenet visar sig bara i obetonad, enklitisk ställning. Som objekt och rektion men inte som subjekt kan [ɛt] användas i stället för [de], [dɛ]:

Där står det. [ˈdæːˈʂtoːɖɛ],*[ˈdæːˈʂtoːrɛt]
Per får det. [ˈpæːrˈfoːɖɛ], [ˈpæːrˈfoːrɛt]

[5] I talspråk kan det obetonade nominala *den* (med inanimat referent) marginellt få den regelbundna genitiven *dens* i stället för obetonat *dess* (som har en svag ställning i talspråket).

Varför har du ställt kokboken här? Vet du inte att *dens* plats är i köket?

ANM. Förenat *den*, *det*, *de* används som demonstrativt pronomen (§ 76–81) eller som bestämd artikel (§ 57–60). Självständigt *den*, *det*, *de* har ibland förts till en särskild pronomengrupp, de determinativa, när de står som korrelat till relativ eller narrativ bisats, och till de

demonstrativa när de används betonade, framför allt deiktiskt. (I båda dessa funktioner kan *den* användas också om person och böjs i genitiv *dens*, ej *dess*.) Också *han*, *hon* kan emellertid på samma sätt användas determinativt och deiktiskt: *Hon som var här nyss glömde sin väska. Titta där på honom, nej inte honom utan honom i hörnet.*

Syntaktisk funktion och distribution § 29–35

§ 29. Nominal funktion. 3 personens personliga pronomen utgör vanligen ensamma en definit nominalfras i någon av dennas möjliga syntaktiska funktioner, t.ex.:

Hon är kokerska. Här kommer *de*. [subjekt]
Jag är *hon*, och hon är *jag*. [predikativ]
Jag känner *henne* inte. *Den* har jag inte sett förut. [objekt]
Jag satte mig intill *henne*. Vi hörde aldrig talas om *den*. [rektion]
Jag känner *hennes* bror. Vi gillar boken, både för *dess* innehålls och *dess* forms skull. [possessivattribut]

§ 30. Egna bestämningar: pronomen. 3 personens personliga pronomen kan ta följande pronomen som attribut (jfr Nomfraser § 18: b):

a) Som framförställt attribut förekommer i neutrum (med allmänt dividuativ referens) och i pluralis *allt*, *alla*:

allt det, alla de, alla dem

Som framförställt attribut förekommer någon gång också *hela*, *halva* (§ 133–134) vid singulart pronomen med individuativ referens:

Hela *han* lyste av belåtenhet.
Han målade över hela {*henne/den*} med silverfärg.

b) Om pronomenet inte står i genitiv, kan det som efterställt predikativt attribut ta betonat *själv* (§ 230–232):

hon själv, *henne* själv, *den* själv

ANM. Genitivformen kan stå samman med *egen*. Det är oklart om de bildar konstruktion tillsammans (jfr: *hon själv*) eller om de syntaktiskt står på samma nivå i förhållande till det substantiviska huvudordet: *hennes egna planer*. Se § 233–235.

§ 31. Egna bestämningar: deskriptiva efterställda attribut. 3 personens personliga pronomen kan ta följande efterställda deskriptiva attribut:

a) relativ bisats (determinativ användning; jfr determinativ användning av den bestämda artikeln § 77: b)

Hon som var här igår ringde igen.
Vad svarade du *henne* som ringde och frågade?
Varför slutade Kristina här? *Hon* som verkade trivas så bra!

Den som tog min portfölj har lämnat tillbaka den.
Det som gladde mig mest var finalen.
Den som hade en sådan häst!
Ta ett nytt jobb, *den* som kan.

b) prepositionsfras[1]

Hon med det kloka utseendet var mest tystlåten.
Jag pratade med *henne* från Vetlanda.
Hon ville ha *den* med blommor på.
Dem med sitt eviga prat om politik och fotboll vill jag helst slippa.
Han för sin del var mest benägen att rösta ja.

c) adverbfras

Hon där verkar väl trevlig.
Jag får fråga *henne* därhemma.
Varför frågar du inte *dem* där borta?
Det där borta, vad är det för något?

d) nominalfras (som appositionellt attribut)[2]

Jag frågade *henne* den långa om vägen.
Vad sa du till *henne*, vår onda genius, när ni dansade?
Hon, den dumbommen, ville inte betala.

e) narrativ bisats eller infinitivfras (som appositionellt attribut till *det*)

Hon är mycket irriterad över *det* att han lägger sig i det dagliga arbetet.
Det att kunna sitta här och fundera när som helst utan att bli störd sätter jag stort värde på.

[1] Om två definita nominalfraser kontrasterar mot varandra, och om kontrasten ligger på den senare nominalfrasens restriktiva prepositionsattribut, kan den senare nominalfrasen ha betonat *den* på huvudordets plats i stället för att upprepa substantivet:

Teatern i Lands'krona är bättre än {*den/teatern*} *i 'Kalmar*.
Jag föredrar *lampan 'här* framför {*de(m)/lamporna*} *på ka'féet*.
Teaterchefen i 'Malmö är bättre än {*den/teaterchefen*} *i Göte'borg*.
Blommorna från 'Anna överträffar faktiskt {*de(m)/blommorna*} *från 'dig*.

I den första av de kontrasterande nominalfraserna kan kontrasten ligga på ett framförställt attribut:

Den 'här teatern är bättre än {*den/teatern*} *i 'Kalmar*.

Ibland är kontrasten ringa och det räcker med att substantivet i det senare ledet är identiskt för att det skall kunna bytas ut mot *den* som en sorts platshållare:

Hans hållning påminde närmast om {*den/hållningen*} hos en biskop.

(Om kontrasten vilar på ett framförställt restriktivt (t.ex. possessivt) attribut i det senare ledet, behövs inte *den* som huvudord där, utan substantivet kan utelämnas: *Landskronas teater är bättre än Kalmars*.)

Kasusböjning i pluralis brukar rekommenderas i skriftspråk, men utebliven kasusböjning förekommer.

Blommorna från Anna kan inte mäta sig med {*dem/de*} från direktör Svensson.

[2] I talspråk förekommer det att en specifik person omnämns med *han* eller *hon* + egennamn. Vanligen innebär då bruket av pronomen att referenten är känd för både talare och lyssnare utan att han eller hon ändå hör till deras närmaste bekanta eller har aktualiserats tidigare i samtalet (§ 52).

Hon Anna har kommit tillbaka.
Jag pratade med {*han/honom*} Lindberg om saken.
Vad tror du *dom* Svenssons säger om det?

I vissa dialekter förekommer det att 3 personens personliga pronomen sätts framför personnamn också utan att ovanstående villkor är uppfyllda.

§ 32. Egna bestämningar: deskriptiva framförställda attribut. Personliga pronomen som betecknar animat referent kan ta följande framförställda deskriptiva attribut:

a) Adjektivet *lilla* kan vara obetonat framförställt attribut till *han* eller *hon*. Uttryckssättet förekommer mest i referatmening och motsvarar ett *lilla du*, *lilla jag* i en citatmening:

Skulle *lilla hon* verkligen våga sig på det här?

b) I icke satsformade meningar som uttrycker en känsla är vissa adjektiv möjliga som attribut:[1]

Lyckliga hon som alltid får åka ut och resa!
Dumma han som alltid ska lägga sig i vart jag ska gå!
Stackars hon som aldrig fick åka ut och resa.

[1] *Stackars* kan ibland också annars stå som attribut till 3 personens personliga pronomen (*stackars hon kunde ju inte veta …*; se Nomfraser § 18 not 2). Om *stackars* som interjektion med komplement i ackusativ (*stackars henne som alltid måste sitta hemma*) se § 21 not 4.

§ 33. *Det* som expletivt led. Neutrumformen *det* har en mångsidig funktion som expletivt led (”platshållare”), framför allt som subjekt och objekt.

Subjekt (se vidare Subj. § 7, 18–23):

Det regnar.
Det sitter en stare i körsbärsträdet.
Det kvittar om hon kommer.

Objekt (se vidare Obj. § 12):

Hon tar *det* lugnt.
Hon har *det* bra.
Anders fann *det* svårt att lämna Italien.

§ 34. I annexkonstruktioner. 3 personens personliga pronomen kan som pronominell kopia ingå i olika konstruktioner med annex:

a) Dislokation (Annex § 3). I satsen upptar pronomenet det dislokerade ledets plats:

Din bror, *honom* pratade Eva mycket om igår.
Din bror, har hon frågat efter *honom*?
Eva pratade mycket om *honom* igår, din bror.

Det dislokerade ledet kan vara en nominalfras med 3 personens personligt pronomen som huvudord:

Hon med den röda hatten, *hon* kan vara rätt påfrestande.
Hon kan vara rätt påfrestande, *hon med den röda hatten*.

Om det dislokerade pronomenet har efterställt attribut, kan det stå i nominativ, fastän det anaforiska ledet inuti satsen är objekt eller rektion:

{*Hon/Henne*} *med den röda hatten*, *henne* har jag inte sett här förut.
Henne har jag inte sett förut, {*hon/henne*} *där med den röda hatten*.

b) Dubblering (Annex § 10). 3 personens personligt pronomen kan som finalt annex dubblera ett subjekt:

Min sömmerska har det bra, *hon*.
Det var tråkigt, *det*.

Med affokalt *också*, *redan* kan ett dubblerande 3 personens pronomen också stå som medialt eller finalt annex och med *heller* (efter negation) som finalt annex:

Min sömmerska skulle nog {*också hon/hon med*} vilja köra en Mercedes.
Min sömmerska skulle nog vilja köra en Mercedes, {*också hon/hon med*}.
Moltke ville *redan han* satsa på anfall i sådana lägen.
Moltke ville satsa på anfall i sådana lägen, *redan han*.
Eftersom pojkarna inte far till Åre, *de heller*, så får det väl anstå.

§ 35. Resumtivt pronomen vid satsfläta. När en satsbas i en överordnad sats i en satsflätekonstruktion fungerar som subjekt i en underordnad sats inledd av subjunktion eller satsbas, måste den underordnade satsen (utom regionalt) ha ett med satsbasen kongruerande 3 pers. pron. på subjektets plats (Satsbaser § 16):

Karlsson vet jag inte om *han* tänker stanna kvar hos oss särskilt länge till.
Den där dumbommen undrar jag när *han* tänker tentera.

Betydelse § 36–52

Animathet och kön § 36–37

§ 36. Animathet: *han, hon* gentemot *den/det*. 3 personens personliga pronomen *han, hon* används om animata referenter (människor, djur, förmänskligade företeelser) i ental. Om referenter av manligt kön används *han*, om referenter av kvinnligt kön *hon*. (Om icke-animata referenter i ental används *den/det* och om flertal används alltid *de*. Undantagsvis kan *den* också användas om person i ental, § 39.)

Han, hon används om människor men också ofta om djur, t.ex. när talaren vill betona att djuret är en varelse med egen känsla och vilja. När korrelatet är ett egennamn som betecknar ett djur, väljs helst animat pronomen.

Jag vet inte var Fido är. {*Han/*Den*} är inte hos grannens. Jfr: De köpte en hund och tränade {honom/den}.

Ett annat skäl att använda animata pronomen om djur är att man samtidigt anger djurets kön, som kan vara ekonomiskt, känslomässigt eller biologiskt relevant (jfr § 37).

Också andra föremål eller personifierade företeelser (som kanske också tilldelats personnamn eller motsvarande) omtalas ibland med animat pronomen. Traditionellt används dessutom animat pronomen (*hon*) om båtar. Kyrkan (den svenska eller den heliga allmänneliga) och Svenska Akademien omtalas i vissa kretsar ofta med animat pronomen (*hon*).[1] Animat pronomen (*hon*) används också om tiden eller klockan.[2]

– Hur mycket är {klockan/*hon*}? – *Hon* är väl bortåt tre.

Om korrelatet är ett kollektivt ord som refererar till flera personer är dess motsvarande anaforiska pronomen inanimat (och rättar sig som sådant efter substantivets grammatiska genus) eller pluralis:

Laget kom fram bara några minuter innan {*det/de*} skulle gå en match mot oss.

Om vissa fall där inanimat personligt pronomen skenbart används om animata referenter se Flerl. fraser § 10, Nomfraser § 94, Subj. § 5:

En ny statsminister, *det* vore inte så dumt.
Det är bestämt en utter.

[1] I pastischerande text kan det hända att abstrakta och konkreta företeelser personifieras. Den personifierade företeelsen tilldelas då manligt eller kvinnligt kön beroende på substantivets form (utrala på *-a* uppfattas som feminina) eller på stereotypa föreställningar om manligt och kvinnligt (hjältemodet omtalas med *han* och saktmodet med *hon*).

[2] I äldre svenska tillämpades – liksom ännu i vissa dialekter – ett system med tre grammatiska genus: maskulinum, femininum och neutrum. Reminiscenser av detta äldre system är det när dagen och månen omtalas med *han* och natten och solen med *hon*. I dialekter där det grammatiska tregenussystemet ännu är levande, används *han, hon* i stället för *den* om

inanimat referent i ental efter det grammatiska genus hos det substantiv som är pronomenets korrelat, ett språkbruk som någon gång slår igenom också i vardagligt regionalt talspråk. Se också § 37 not 3.

§ 37. Kön: *han* gentemot *hon*. I första hand är det faktiska eller konventionella föreställningar om den animata referentens kön som bestämmer valet av manligt *han* eller kvinnligt *hon*:

Kungen har sagt att *han* kommer.
Drottningen har meddelat att *hon* kommer.
Om en kung säger att *han* skall komma, så gör *han* det.
Om en drottning säger att *hon* skall komma, så gör *hon* det.
{Statsrådet/Ministern} meddelade att *han* avsåg att närvara vid sammanträdet. [Statsrådet i fråga är en man.]
{Statsrådet/Ministern} meddelade att *hon* tänkte närvara vid sammanträdet. [Statsrådet i fråga är en kvinna.]
Tjuren får det alltid som *han* vill.
Vår hund Sessan får det alltid som *hon* vill.

Om det animata pronomenet refererar generiskt till en referent oavsett kön används vanligtvis den form som annars betecknar en manlig referent, dvs. *han* (jfr Subst. § 9):[1]

Om någon vill röka får *han* göra det i korridoren.
Ingen vill väl att *hans* barn ska börja supa.
Var och en av delegaterna ville att ordföranden skulle uppmärksamma just *honom*.
Den svenske medborgaren måste bestämma sig för vilket samhälle *han* vill leva i.

Om referenten är beskriven med något av orden *människa* eller *nästa* används dock *hon* med generisk referens:[2]

Människan måste bestämma sig för vilken värld *hon* vill leva i.
Du finner din nästa överallt, och det är din plikt att hjälpa och bistå *henne*.

Om referenten är ett djur som betecknas med animat pronomen och om djurets kön är obekant eller irrelevant eller om referensen är generisk oavsett kön, så väljs pronomen efter olika principer och med stor frihet för den enskilde talaren. En tendens är att låta (a) stereotypa föreställningar om manligt och kvinnligt kön å ena sidan och liknande föreställningar om djurpsykologi å andra sidan avgöra genusvalet. Många kallar därför ett lejon, vars kön inte är känt, för *han*, medan ett rådjur omtalas med *hon*. En annan princip tar utgångspunkt i (b) formen hos det ord som beskriver referenten. Om djurbeteckningen är utrum och slutar på obetonat *-a* kommer gärna *hon* att användas, annars *han*. Sålunda kallas flugor, kräftor och zebror etc. för *hon*, medan getingar, humrar och grisar kallas för *han*.[3]

[1] För att undvika den könsspecifika tolkningen när generisk referens avses föredrar vissa skribenter att skriva *han eller hon* eller *han/hon* eller att byta ut det singulara korrelatet mot ett synonymt i pluralis:

Kunden måste bestämma sig för vilket betalningssätt *han eller hon* föredrar.
Kunderna måste bestämma sig för vilket betalningssätt *de* föredrar.

[2] När en generisk nominalfras har referenter som är nästan bara av kvinnligt kön (och särskilt när nominalfrasens substantiv slutar på *-ska*), väljs vanligen *hon* som anaforiskt pronomen:

Om {en barnmorska/en sjuksköterska/ett sjukvårdsbiträde} vill ha semester i juli, måste *hon* anmäla det ett halvår i förväg.

[3] För språkbrukare som aktivt eller passivt behärskar en dialekt med det gamla grammatiska tregenussystemet (jfr § 36 not 2) kan denna kvardröjande kunskap om grammatiskt genus spela in vid valet av animat pronomen för djur, som när en gås eller en mus kallas för *hon* medan en snok eller en hök kallas för *han*.

Genus: *den*, *det* § 38–39

§ 38. Utrum och neutrum: kongruensberoende eller betydelsebärande genus. Som personligt pronomen är det allmänt definita *den* oftast anaforiskt, och i singularis böjs det då i genus (utrum och neutrum) efter korrelatet. När de grammatiska kongruensreglerna inte gäller, används utrum om person och neutrum eljest eller med allmänt dividuativ referens.

1. När korrelatet eller dess huvudord självt har inneboende grammatiskt genus (Subst. § 40) bestämmer detta genus för det anaforiska pronomenet (grammatisk kongruensböjning):

Vi såg *en rosa sten*. *Den* låg intill vägkanten.
Han vände sig till *polisen* och bad *den* ingripa.
Kärleken till henne gav mig mod. *Den* påminde mig om att livet var värt att leva.

Vi såg *ett stenblock*. *Det* låg vid vägkanten.
Här känner jag *någonting*. Nu har jag *det* i handen.
Om du vill ha med *allting* så ryms *det* inte i den där väskan.
Jag gillar *vinrött*. *Det* gör mig så nostalgisk.
Alltid har han fastnat för *det nya* och tagit *det* till sig.

2. När korrelatet inte har grammatiskt genus, t.ex. när det är en sats, en verbfras eller en adjektivfras, väljs neutrumform av pronomenet (semantisk kongruensböjning) (jfr § 47):

Karlsson vill inte komma, och *det* kan inte du göra någonting åt.
Karlsson vill inte *ställa upp nu*, men *det* vill Svensson.
Karlsson är *villig att medverka*, och *det* är Svensson också.
Snäll, *det* är jag inte.
– Är vi *framme till klockan 5?* – Ja, *det* är vi nog.
– *Nu åker jag hem*. – Varför *det?*

– *Det regnar* visst. – {Just/Kanske} *det*.
Fördriva kärleken ur sitt hjärta – *det* kan en människa göra, kanske kan alla göra det. Stöta den älskande ifrån sig – *det* förmår de flesta, kanske alla om de själva riktigt hotas. (R)

Han *spelar tennis*, och *det gör* hans barn också.
Han *spelar tennis*, men *det* vill inte jag (*göra*).
Han *har en Volvo*, och *det har* jag också.
Han *fick humanistmedaljen*, och *det fick* hon också.

Också när korrelatet är en nominalfras med satsvärdig eller svagt referentiell betydelse (Flerl. fraser § 10, Nomfraser § 94, 111), används *det* som anaforiskt pronomen oberoende av nominalfrasens genus och numerus (så alltid när korrelatet är egentligt subjekt, Eg. subj. § 6):

Kalops, *det* äter vi aldrig nuförtiden.
Pengar, *det* har det alltid funnits i överflöd i min familj.
En sekreterare till, *det* skulle vi behöva.
Koppeltvång för hundar i hela landet. *Det* är innebörden av det förslag till ny jaktlag som är tänkt att träda i kraft den 1 juli i år. (S)
Hällarna, stenblocken, mossorna och lavarna. *Det* var min barndoms lekkamrater […] (S)
Någon katt, *det* syntes det inte till.
Någon häger, *det* såg vi inte.
Cykel, *det* har jag ingen.

När egentliga subjekt dislokeras, företräds de i den inre satsen av den pronominella kopian *det*:

Några blommor, *det* har det aldrig fått finnas på hans skrivbord.
En eller ett par duvor, *det* sitter det nästan alltid på taket mittt emot.

Som subjekt i satser där en individuativ nominalfras är subjektspredikativ används *det* oberoende av korrelatets (genus eller numerus och) referens. Också genus- och numeruskongruent pronomen är här möjligt även om det är mindre vanligt (Subj. § 16):

Vem är {*det/han*}? {*Det/Han*} är {min bror/en av de nya montörerna}.
Han hade två hundar med sig. *Det* var två schäfrar, tror jag.

(Om däremot predikativet är en adjektivfras eller en naken indefinit nominalfras i singularis, är dock endast genus- och numeruskongruent pronomen möjligt: {*Han/*Det*} *är* {*färdig/smed/tysk lektor*}.)

3. När pronomenet betecknar en individuell referent men saknar korrelat, väljs genus på följande sätt.

a) Utrum och neutrum kan bestämmas av det grammatiska genus som den utpekade referentens normala benämning har:

Ge mig *den*! [Talaren vill ha en sax intill lyssnaren.]
Ge mig *det*! [Talaren vill ha ett pappersblock intill lyssnaren.]

b) Utrum och neutrum kan vara betydelsebärande, när den avsedda referenten inte självklart benämns med ett visst substantiv (se vidare § 39):

Den får vi ta itu med senare. [om person]
Det får vi ta itu med senare. [med inanimat eller allmänt dividuativ referens]

c) Neutrum används när pronomenet är ett expletivt subjekt eller objekt i satsen (§ 33):

Det snöade för fullt.
Cyklar står *det* två i garaget.
Det är troligt att de säljer gården.
Är *det* klokt att sälja nu?
Vem har han ihop *det* med?
Det vet man aldrig när Fredrik kommer.

Om val av utrum och neutrum när korrelatet är ett egennamn se Egenn. § 15.

I stället för preposition + *den*(*na*)/*det*(*ta*) (med inanimat referens) kan i formellt skriftspråk användas *här-/där-* + preposition (jfr Advb § 10):

Han läste flera timmar *däri*. ≈ Han läste flera timmar *i den*.
Jag bekymrar mig inte *därom*. ≈ Jag bekymrar mig inte *om det*.

§ 39. Animat och inanimat betydelse. Som personligt pronomen används *den* enligt följande.

1. I pluralis (*de*, *dem*, *deras*) om alla slag av referenter:

Hon letar efter Anders och båten, men *de* har visst båda försvunnit.

2. I singularis (*den*, *det*, *dess*) normalt endast om inanimata referenter:

Jag hade tänkt läsa tidningen, men jag kan inte hitta *den*.
Hon kom med ett papper och satte upp *det* på anslagstavlan.
Kyrkan har rivits, och ett parkeringshus har uppförts på *dess* plats.
Först ska vi göra något åt *det* som har stört transporterna.
Det som uppfattas som mannens privilegier är ofta raka motsatsen. (S)
Det att boken blev en sådan succé hjälpte henne över den finansiella svackan.
Det att kunna sitta här ensam och fundera när jag vill är ett stort privilegium.
Det finns *det* som är värre.

Utrumformen *den* används dessutom om animat referent (utan avseende på biologiskt kön) i vissa speciella fall:

a) I determinativ användning framför restriktiv relativ bisats (genitiv singularis är då *dens*) om människa med generisk, specifik eller komparativ betydelse:

Den som vill röka får göra det i korridoren. [≈ var och en som; generiskt]
[…] en bästa kostym har alla även *den* som bara har en. (S)
Gå ut nu, *den* som vill.

Den som satt här nyss har visst glömt sin portfölj. [≈ han/hon som; specifikt]

Lewenhaupt var inte *den* som gillade att ta självständiga beslut. [≈ en sådan som]

Han såg på intet vis ut att vara förkrossad, tvärtom verkade han både stark och stolt, men tonfallet var *dens* som blivit förkrossad. (R) [≈ en sådans som]

Också i uttryck för önskan (Icke satsf. men. § 35):

Den som hade en häst här och nu!

b) Marginellt används obetonat anaforiskt *den* (singularis utrum) med generisk betydelse om människa utan avseende på kön:

Låt oss anta att någon vill öppna en restaurang här i stan. Då måste *den* först skaffa ett oräkneligt antal intyg och tillstånd.
Om någon vill börja här, så måste *den* genomgå en intervju och en rad test.
En baby blir ofta gnällig, om *den* inte fått tillräckligt med mat.

Också neutralt *det* kan syfta på ett generiskt korrelat som betecknar en levande varelse:

Om ett biträde vägrar ta övertid, blir *det* inte gammalt i den här affären.
Smickra ett barns fåfänga och du är *dess* idol. (R)

Undantagsvis används i singularis *den/det* också om specifika personer, särskilt om barn, när referentens kön är okänt eller irrelevant (och särskilt om korrelatet är ett neutralt substantiv):

Det fanns visst ett vittne till händelsen, men man lyckades aldrig spåra upp *det* efteråt.
När det lilla barnet är hungrigt, börjar *det* nästan alltid skrika.
[Karin] log mot flickan med selen. – Det var en liten skrutt. *Den* kan väl inte vara mer än tre månader? (R)

(Men om referensen är specifik och talaren vet referentens kön, är oftast animat pronomen det enda naturliga: *Vi ringde upp {ministern/statsrådet}, men hon ville inte svara. Om {ungen/barnet} skriker, får du väl ge honom nappflaskan.*)

Möjligen är bruket av obetonat anaforiskt *den* på frammarsch om person utan avseende på kön, men fortfarande brukas normalt i stället *han* för att ange generisk referens (§ 37):

Låt oss anta att någon vill öppna en restaurang här i stan. Då måste *han* först skaffa ett oräkneligt antal intyg och tillstånd.

c) I talspråk och ledigt skriftspråk kan betonat *den* användas om människa utan avseende på kön men med pejorativ bibetydelse:

Anders? Nej, *den* vill jag inte ta i med tång.
Har du sett på *den*!

d) Obetonat anaforiskt *den* används ofta om djur när talaren av någon anledning inte vill eller kan ange djurets kön. Referensen kan vara både specifik, icke-specifik och generisk:

Det är en katt som gnäller därute. Får vi ta in *den*?
Om du skaffar dig en katt, se då till att *den* är rumsren.
En katt har många sätt att visa sitt misshag om *den* känner sig åsidosatt.

e) De lexikaliserade *den och den*, *den eller den* används i återgivning av tal där den refererade har namngivit olika personer vilkas identitet den refererande inte bryr sig om att ange:

När någon i fyllan och villan började berätta skvaller, att *den och den* hade ihop det med *den och dens* fru, blev hon arg och hutade åt honom. (R)

Efter titel används *den* i stället för namn i samordningar som skall antyda att det rör sig om många personer:

Hon kände förstås både biskop *den* och överste *den*.

§ 40. Numerus. När det allmänt definita *den* är personligt pronomen, anger singularformen ental (vanligtvis med icke-animat referens) och pluralformen flertal (utan avseende på distinktionen animat : inanimat eller kön).

{*Den/Det*} är äkta.
De är äkta.

Dess historia är fascinerande.
Deras historia är fascinerande.

Göran talade om {*den/det*}.
Göran talade om *dem*.

Om korrelatet är en singular nominalfras vars huvudord är ett kollektivt substantiv, föredras i skriftspråk vanligen ett grammatiskt kongruent pronomen, dvs. singularis (grammatisk kongruens). I talspråk och ledigt skriftspråk kan pronomenet stå i antingen singularis eller pluralis; pronomenets numerus kan då användas för att ange om den betecknade gruppen av referenter fattas som en helhet eller som en samling enskilda individer (semantisk kongruens).

Regeringen meddelade att *den* tänker privatisera daghem och förskolor.
Var håller *regeringen* hus? *De* har inte kommit allihop än.
Har du kopplat in *polisen*? Vi måste underrätta *den* snarast.
Polisen är på alerten. Man ser *dem* överallt.

Också eljest när korrelatet är grammatiskt singulart men entydigt refererar till ett flertal referenter, kan det anaforiska pronomenet vara pluralt:

Han tog med sig *varenda flicka han kände*. *De* läste franska allihop och var påfallande vackra.
Han har *en skruvmejsel i var ficka*. Jag vet inte vad han har *dem* till.

Vid plurala substantiv med entalsbetydelse följer pronomenets numerus korrelatets:

Jag förlägger ofta *mina glasögon* och springer halva dagarna och letar efter *dem*.
Hon ville ha ett par *gröna byxor*. Hon behövde *dem* till på lördag.
Mina finanser är i olag. Jag vill inte prata om *dem*.

När *de* inte har ett korrelat och heller inte avser något direkt utpekat, betecknar pronomenet normalt personer:

Spädbarn och *de* i rullstol kånkades ombord före alla andra. (R)
OS-orkestern […] blev så upphetsad att *de* som skötte dragbasunerna puffade omkull sina framförvarande kolleger. (S)
De som missat ”Hem till byn” har möjlighet att se serien nu […] (S)

Singulart *det* kan användas om flertal av referenter i vissa fall (jfr § 38: 2; se vidare Flerl. fraser § 10 och Nomfraser § 94, III):

Två nya sekreterare, {*det/*de*} vore prima.
Rödbetor, {*det/de*} är fina fisken.
Det var (två) duktiga simmare.

Anafor och deixis § 41–52

§ 41. Översikt. Liksom övriga definita pronomen har ett 3 personens personligt pronomen definit betydelse, dvs. det anger att lyssnaren bör kunna entydigt identifiera dess referent(er) i den verkliga världen eller i den värld som etableras med texten. 3 personens personliga pronomen erinrar alltså semantiskt om den bestämda artikeln och substantivets bestämda form.

3 personens personliga pronomen refererar inte till talaren eller till lyssnaren (då i stället 1 och 2 personens pronomen måste användas) utan till någon annan eller något annat som kan identifieras med hjälp av talsituation (deixis) eller kontext (anafor).

Identifikationen av referenten underlättas av pronomenets genus- och numerusbetydelse. Därutöver kan antalet möjliga referenter inskränkas genom efterställda, restriktiva bestämningar (Nomfraser § 95): *han med blåa mössan*. Pronomenet anger att nominalfrasens referenter kan identifieras med hjälp av upplysningarna som lämnas med bestämningen.

Jag skulle gärna vilja säga ett sanningens ord till {*honom/den*} som har stulit min cykel.

När *det* konstrueras med narrativ bisats eller infinitivfras som apposition, anger pronomenet vanligtvis att satsens eller frasens innehåll har varit aktuellt och nu åter aktualiseras:

Det att han säljer behöver inte betyda att han har ont om pengar.

Med relativ bisats som restriktivt attribut har *den/det/de* inte bara definit specifik referens utan kan också ha generisk eller komparativ betydelse:

Den som vill röka får göra det ute på balkongen. [≈ var och en som; generiskt]
Hon var inte *den* som lät sig avskräckas i första taget. [≈ en sådan som; komparativt]
Det finns *det* som är värre. [≈ sådant som; komparativt]

Anaforisk användning § 42–51

§ 42. Fri anafor. 3 personens personliga pronomen används ofta anaforiskt, dvs. med syftning på ett språkligt korrelat med samma referens. Anaforen är i stort sett fri, dvs. relationen mellan korrelat och anaforiskt uttryck är i prinicip inte underkastad andra grammatiska restriktioner än att villkoren för bunden (reflexiv eller reciprok, § 86, 101) anafor inte får vara uppfyllda.

Lindgren är färdig med sitt garage. *Han* ska ha en liten fest.
Han lade *äpplena* i en trälåda, men *de* ruttnade med detsamma i alla fall.
Ingen trodde att just *han* skulle bli avskedad.
Ingen stol tål väl att man leker i *den* så där.
De tog ifrån *min bror hans* väskor.

Men när villkoren för reflexiv anafor föreligger måste reflexivt pronomen användas:

Framför *sig* satte Anna en talarstol. [Anna = sig]
Jfr: Framför henne satte Anna en talarstol. [Anna ≠ henne]

Ingen hade kommit ihåg *sitt* löfte. *Sitt* löfte hade *ingen* kommit ihåg. [ingen = sitt]
Jfr: Ingens löfte hade han kommit ihåg. [ingen ≠ han] Hans löfte hade ingen kommit ihåg. [ingen ≠ hans]

Om villkoren för reflexiv anafor se § 86–96.

§ 43. Specifik referens. 3 personens personliga pronomen syftar oftast på ett korrelat med specifik referent:

Jag träffade Svensson i går, men jag glömde att fråga hur *hans* fru mådde. [hans = t.ex. Svenssons]
Karin bara såg på, när Anna hämtade *hennes* kappa. [hennes = t.ex. Karins]
Hallgrens bordsgranne hämtade *hans* portfölj. [hans = t.ex. Hallgrens]
De nyplanterade granarna berövade området *dess* karaktär av lövdunge. [dess = områdets]

§ 44. Icke-specifik referens. Ett 3 personens personligt pronomen kan syfta på ett korrelat utan specifik referens, när både korrelatets och pronomenets satser beskriver en och samma hypotetiska situation, dvs. när korrelat och anaforiskt pronomen betecknar samma tänkta referent.

Korrelatet kan då vara negerat, interrogativt, distributivt generaliserande eller på annat sätt indefinit icke-specifikt.[1] I följande exempel kan sålunda 3 personens pronomen syfta på det icke-specifika subjektet i den överordnade satsen:

Ingen tror att *han* ska bli smittad.
Ingen bil är så bra att *den* inte krånglar ibland.
Vem tror väl att just *han* ska bli smittad?
Var och en verkar säker på att just *han* inte ska bli smittad.
Vet du *någon* som trodde att *han* skulle bli smittad?

Ofta står korrelatet i den första satsen i en konditional satsfogning och pronomenet i den andra satsen:

Om *någon* vill röka, så får *han* göra det i korridoren.
Om *ingen* vill röka, så behöver *han* heller inte göra det.
Om *varje låda* blir tillspikad ordentligt, så håller *den* för transporten.

Ingen får stanna om *han* inte har fyllt i försäkran.
Ingen stannar här bara därför att *han* trivs här.
Ingen produkt säljs bara därför att *den* är bra.
Var och en håller sig lugn om *han* får lönepåslag.

Villkoret kan också vara outtryckt:

Jag vill inte ha *någon fru*. Jag skulle säkert inte ha hjärta att bedra *henne*. [≈ Om jag hade en fru, skulle jag inte …]
Det kommer *ingen kund* idag, och det är tur, för *hon* skulle bara bli besviken. [≈ Om det kom någon kund, skulle hon bli besviken.]
Eftersom jag inte har *någon fru*, så kan *hon* väl heller inte ha ringt till er igår kväll.
Vilken karl är så trevlig att man vill vara gift ett helt liv med *honom*?
Vem som än fiskar här, så ska jag anmäla *honom* för polisen.
Ingen är väl så dum att *han* börjar röka i vuxen ålder.
Vet du *någon* som stannar här bara därför att *han* trivs här?

Det icke-specifika korrelatet är annars ofta ett led, vanligtvis subjekt, i en överordnad sats, vars objekt e.d. är en nominal bisats.

Ingen av fruarna visste om *hon* skulle komma att bedra sin man.
Vem av fruarna trodde väl att just *hon* skulle komma att bedra sin man?
Vilken domare sa till vilken spelare att *han* tänkte lägga av?
Vet *någon* om *han* ska ta taxi hem i kväll?
Var och en här påstår att *han* är dubbelagent.
Ingen misstänker väl att just *han* kommer att förlora.
Var och en misstänker att just *han* kommer att förlora.

Vem misstänker väl att just *han* kommer att förlora?
Vem var det som undrade om *han* fick röka medan vi åt?
Känner du *någon* som tror att just *han* kommer att förlora?
Var och en ville läsa den artikel som handlade om *honom* själv.
Vem har du lovat att *han* ska få åka med mig hem i kväll?
Vem av fruarna sa till *vilken spelare* att *han* skulle lägga av?
Jag hörde *ingen* säga att *han* skulle ta taxi hem i kväll.

I andra fall kan talaren skissera en tänkt situation med hjälp av verb som *vilja, önska, låtsas, drömma* etc. Då behöver inte satserna med korrelat respektive pronomen stå i ett över-underordningsförhållande till varandra.

Hon ville ha *en hund. Den* skulle vara svart.
Hon låtsades att hon hade *en hund* och att *den* var svart.
Vilken klänning tycker du att jag ska köpa, och varför tycker du att jag ska köpa *den*?

[1] Pronomenet *man* kan lika lite som 1 och 2 pers. personliga pronomen vara korrelat åt 3 pers. personliga pronomen:

Man tror att *man* kan någonting, men sedan visar det sig att *man* inte begriper någonting alls.

§ 45. Indirekt anafor. 3 personens personliga pronomen används (till skillnad från nominalfras med bestämd artikel) i singularis bara marginellt i indirekt anafor (Nomfraser § 103–104):

Vi bjuder *Eklunds*, men jag hoppas verkligen att *han* är trevligare än sin syster.

Pluralen *de* (*dom*) används dock ofta för att beteckna de personer som ingår i ett aktuellt sammanhang, t.ex. personer som finns på en viss plats i en viss verksamhet:

Jag gick till affären och bad *dem* hjälpa mig.

Den betecknade mängden är emellertid ofta vagt avgränsad, dvs. talaren behöver inte avse alla personer som hör hemma i det aktuella sammanhanget. *De* (*dom*) brukas ofta som en vardaglig talspråklig motsvarighet till det stilistiskt mer formella *man* (som också kan generalisera över en grupp där talaren inte ingår).

I England kör *dom* fortfarande till vänster. [Den mest närliggande tolkningen är att det rör sig om bilförarna i England.]
I Stockholm tror *dom* väl att vi inte är riktigt kloka. [Den mest närliggande tolkningen är att det rör sig om (en viss del av) huvudstadens invånare.]
Nu har *dom* satt upp ett nytt anslag igen. Snart får vi väl lämna in skriftligt när vi ska på toaletten. [Talaren vet att lyssnaren vet vilka det är som sätter upp den avsedda typen av anslag.]
Nu har *dom* satt upp ett nytt anslag igen. Om arbetarklassens enhet kan jag tro. [Talaren vet att lyssnaren vet ungefär vilka det är som sätter upp anslag med det nämnda innehållet.]
I Malmö har *de* visst byggt ett nytt konstmuseum.

Dom har anordnat en fest nu igen. ≈ Man har anordnat en fest nu igen. Det har anordnats en fest nu igen.
Dom ändrade gatans sträckning i fjor. ≈ Man ändrade gatans sträckning i fjor. Gatans sträckning ändrades i fjor.

§ 46. *Det* + narrativ bisats eller infinitivfras. Konstruktionen *det* + en narrativ bisats eller en infinitivfras som efterställt attribut pekar oftast ut det appositionella attributets innehåll som känt eller identifierbart för lyssnaren (jfr Bisatser § 51). Konstruktionen används när man särskilt vill ange att bisatsens sakförhållande har varit aktuellt och nu åter aktualiseras eller formuleras.

{*Det* att/Att} hon gråter behöver inte betyda att hon är ledsen.
{*Det* att/Att} spela munspel kan väl knappast vara en heltidssysselsättning.
Det att han, Martin, låtit bli att skvallra på sig själv, det hade egentligen ingen betydelse mera […] (R)
[Absolut modern är] den här revolutionen som pågår just nu. *Det* att ni inte förstår den är bara ett bevis på att den är ny. (R)

Jämför hur nominalfraser med demonstrativa pronomen ger ny, icke-restriktiv beskrivning av ett sakförhållande som nämnts eller som ligger implicit i det föregående, § 66.

Troligen används konstruktionen också hellre när talaren förutsätter att den narrativa bisatsen är sann än när han förhåller sig neutral till dess fakticitet.

Han vet också *det* att generalen kommer i morgon.
[…] efter det vet man ingenting utom *det* att repet på något vis måste ha gett efter. (R)

Särskilt i talspråk och ledigt skriftspråk används emellertid den nämnda konstruktion också när attributets satsinnehåll inte är vare sig sant eller tidigare aktualiserat:

Jag hoppas då *det* att du ska lyckas övertala henne.
Vi tror inte på *det* att generalen skulle komma i morgon.
Dom påstår ju *det* att det var en massa lösfolk där. (T)
Fast man hör ju talas om *det* att folk ska vara så negativt inställda. (T)
Många säger ju *det* att dom tjänar bra här […] (T)

§ 47. Intensionell anafor. Ett 3 personens personligt pronomen kan syfta på satsers, verbfrasers och andra uttrycks betydelse snarare än på deras referens. Normalt används då det neutrala *det* som anaforiskt pronomen, men också kongruensböjt 3 personens personliga pronomen kan användas i vissa fall.

1. Det neutrala *det* kan som intensionellt korrelat ha:

a) Objekt efter verb vilka i sin betydelse har komponenten 'ha' (*ha*, *få*, *sakna*, *behöva*, *slippa* m.fl.). Pronomenet betecknar här inte samma referenter som korrelatet

utan bara samma sorts referent, dvs. pronomenet åsyftar korrelatets betydelse snarare än dess referens. Också ett objekt vid verbet *kunna* kan åsyftas med *det*.

Bengt har *en dansk cykel*, och *det* skulle jag också vilja ha.
Lars behöver *pengarna*, men *det* behöver ju inte jag.
Per kan *läxan*, men *det* kan inte jag.

b) Vissa satsvärdiga nominalfraser (Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10):

En bra skrivmaskin till, *det* vore inte så dumt.

c) Svagt referentiella nominalfraser, ofta med naket substantiv som huvudord (Nomfraser § 111–117):

Cykel, *det* har jag ingen.
Någon häger, *det* såg vi inte.
– Har du *cykel*? – Nej, *det* har jag inte.
Han är *ingenjör* och *det* är hon också nu.

d) Verbfraser, satser eller adjektivfraser och participfraser som predikativ:

Han kan inte *simma så långt*. *Det* kan inte jag heller.
Han säger att *Anna bor i Köln*, men *det* tror inte jag.
Hon blev *förskräckligt besviken* och *det* blev faktiskt jag också.

Tillsammans med *göra* kan *det* syfta på innehållet i en verbfras:[1]

Bilen *gick sönder* och *det gjorde* cykeln också.
Per-Åke *liknar sin far* och *det* lär hans syster också *göra*.

2. Kongruensböjt pronomen i intensionell anafor förekommer bara i en satsfogning som består av två parallellt byggda satser. Varje sats har normalt två led som korresponderar med motsvarande led i den andra satsen.

Anna gav *hushållspengarna* till sin man och Britta gav *dem* till sin älskare. [*Anna* korresponderar mot *Britta*, *sin man* mot *sin älskare*. Korrelatet *hushållspengarna* står i ett konventionellt tillhörighetsförhållande till *Anna*, på samma sätt som *dem* (= hushållspengarna) gör det till *Britta*.]
Min kusin ska alltid göra samma sak som jag. Om jag renoverar *matsalen* ena året, så renoverar han *den* året därpå.
Min kusin ska alltid göra tvärtemot vad jag gör. Om jag målar *matsalen* röd, så ska han måla *den* grön.

Anaforen kan också vara intensionell när ett pronomen i determinativ användning saknar ett substantiviskt huvudord som utelämnats under identitet med ett korrelat i texten. Pronomenet refererar då till en referent av samma slag som korrelatets referent, inte till samma referent.

Kalle tog med ¹*sin tavla*, och jag gav henne ¹*den* som min bror hade målat.

[1] Om korrelatets verbfras innehåller ett reflexivt uttryck som objekt, kan det reflexiva uttrycket fattas antingen referentiellt eller intensionellt när verbfrasen åsyftas med ett anaforiskt *det*:

Per ville *träffa sin chef* och *det* ville Ernst också (göra).

Meningen ovan kan alltså betyda att Ernst ville träffa Pers chef. Då uppfattas *sin chef* referentiellt som refererande till en viss person, nämligen till den som är Pers chef. Men den kan också betyda att Ernst ville träffa sin egen chef. Då har korrelatets *sin chef* uppfattats intensionellt, och *träffa sin chef* ges olika tolkning inom sin respektive syftningsram: det reflexiva pronomenets korrelat i den första satsen är Per och i den andra Ernst. Dubbeltydigheten gäller också när 1 och 2 personens personliga pronomen används reflexivt i korrelatet:

Jag vill *träffa min chef* och *det* vill väl {du/hon} också.

ANM. Anaforen kan sägas vara intensionell också när korrelatet refererar till en viss manifestation av en andlig produkt, medan det anaforiska pronomenet avser produkten (oberoende av manifestation) eller en annan manifestation av samma produkt: *Jag ville låna honom en bok av Kundera som jag just hade läst, men han hade den redan. Jag ville köpa en hornkonsert, men hon var trött på att höra den sa hon.*

§ 48. Korrelatets placering. Korrelatet till ett anaforiskt använt 3 personens personligt pronomen står vanligtvis före pronomenet i samma sats, i en över- eller underordnad sats, i närmast föregående mening eller tidigare:

Gertruds bror föreslog *henne* som kassör.
Berggren har jag pratat med flera gånger på *hans* kontor.
Eftersom *Gertrud* inte protesterade, blev *hon* vald till kassör.
Vi valde raskt *Gertrud* till kassör, eftersom *hon* inte protesterade.
Gertrud protesterade inte, så vi valde *henne* till kassör.
Gertrud protesterade inte. Det var för sent på kvällen för sådant. Följden blev att *hon* valdes till kassör.
Din brors sista bok gör *honom* till min absoluta favorit.
Vem skulle *hans* fru överraska, sa du?
Om *kassören* är så bra som du säger, så är det konstigt att du vill avskeda *honom*.
Den där pojken skulle man kanske titta närmare på, om *han* är så trevlig som du säger.
Pojken var bra, sa hon. Jag gillade *honom* bums.
Pojken var bra. Det sa Gun i alla fall. Jag anställde *honom* bums.

När pronomenet står i en underordnad sats, kan det undantagsvis syfta på ett korrelat i en följande överordnad sats:

Om *han* kommer hem före klockan 9 i kväll, så ska du säga till *Jan* att ringa mig. [han = Jan]

Exemplet tolkas dock normalt som att *han* och *Jan* avser olika personer. Om man menar att satserna handlar om samma person, säger man hellre: *Om Jan kommer, så ska du säga till honom att ringa mig.*

Syftning på korrelat i en följande överordnad sats är vanligare när korrelatet är en verbfras eller en sats:

Utan att hon visste *det* hade han köpt en mikrovågsugn.
Vem som än frågade om *det* fick veta var man kunde köpa de billiga biljetterna.
Hur lite än folk själva ville *det* blev de tvungna att medverka till vad som hände.

Detsamma gäller också när satserna är syntaktiskt sidoordnade:

Det är sant: du känner henne inte.
Jag visste *det* inte då, men hon hade redan köpt en mikrovågsugn.

§ 49. Prominens. En referent kan betecknas med ett anaforiskt 3 personens personligt pronomen, om den är psykologiskt framträdande i det givna textsammanhanget (prominent).

Hög prominens i en text har textens huvudperson eller en annan referent som ett helt textavsnitt handlar om eller ur vars perspektiv ett skeende eller en situation betraktas. Eftersom texter ofta handlar om agerande, tänkande, kännande och viljande varelser, så har ofta animata referenter högre prominens än inanimata. Prominensen i ett givet kommunikationsögonblick hänger också ihop med hur länge sedan det är sedan referenten direkt eller indirekt var på tal, referentens aktualitet. Vissa referenters prominens förklingar rätt snart, om de inte aktualiseras igen. Att en referent nämns ofta är ett tecken på att referenten har en framskjuten plats i lyssnarens medvetande.

Lyssnarens benägenhet att välja ett visst uttryck som korrelat påverkas också av uttryckets syntaktiska funktion, t.ex. om korrelatet är subjekt eller ej i sin sats eller om korrelatet ingår i samma mening som det anaforiska uttrycket.

3 personens personliga pronomen refererar till den mest prominenta referenten som passar till pronomenets beskrivning.[1]

Om en viss referent i sammanhanget är klart mest prominent, är användning av 3 personens personliga pronomen mer eller mindre obligatorisk:

Prästen var här igår och pratade med *min syster*. {*Han/?Prästen*} ville ha {*henne/min syster*} att leda kören.

I sådana fall skulle ett annat uttryck än ett 3 personens personligt pronomen av lyssnaren lätt kunna uppfattas som en signal att talaren inte avser den mest prominenta referenten eller att talaren har någon särskild stilistisk avsikt:

När den nye prästen kom, ville prästen inte veta av honom. [prästen ≠ den nye prästen, honom = den nye prästen]

Min syster sa att jag borde väl i första hand ha meddelat min syster [= henne]. [Användningen av *min syster* i bisatsen betonar att betydelsen är viktigare än referensen: systern menar att hon i egenskap av syster borde ha meddelats.]

Anna tänker åka till Amerika. Anna gör alltid vad hon vill. Anna bryr sig inte om vad ni säger. [stilistisk anafor]

En och samma kontext kan aktualisera olika referenter som alla har hög prominens, dvs. som alla i princip skulle kunna vara korrelat till 3 personens personliga pronomen. Undantagsvis kan talaren då visa vilket korrelat som avses med pronomenets betydelse (animat : inanimat, ental : flertal, manligt kön : kvinnligt kön). När flera referenter är prominenta och semantiskt eller morfologiskt skulle passa in på det anaforiska pronomenet, måste lyssnaren vanligen avgöra vem eller vad som avses genom att företa pragmatiskt grundade rimlighetsbedömningar.

Karlarna kurtiserade flickorna och deras mamma. Man såg att *hon* blev smickrad. [Här föreligger entydig referens, eftersom kongruenskravet bara stämmer på deras mamma.]

Karlarna kurtiserade flickorna och deras mamma. Man såg hur *de* svettades i sina svarta kostymer. [Pronomenet kongruerar med både karlarna, flickorna och flickorna och deras mamma, men en rimlighetsbedömning tyder på att det karlarna som avses, eftersom det kan förutsättas att bara karlar har kostymer.]

Karlarna kurtiserade flickorna och deras mamma. Man såg hur smickrade *de* blev. [Här skulle korrelatet kunna vara antingen karlarna eller flickorna eller flickorna och deras mamma. Men sammanhanget gör det mest rimligt att det är föremålen för kurtisen som blir smickrade.]

Karlarna kurtiserade flickorna och deras mamma. *De* var från landet och visste inte riktigt hur de skulle bete sig. [Möjligt korrelat är med tanke på kongruensvillkoren antingen karlarna eller flickorna eller flickorna och deras mamma eller alla de i satsen nämnda referenterna. Rimlighetshetstolkning ger (med den lilla kontext som här föreligger) inget försteg för den ena eller den andra tolkningen.]

Affären annonserade om en bra begagnad trumpet. Jag tror jag ska köpa *den*. [Rimlighetstolkning ger utslag till förmån för en begagnad trumpet som korrelat. I ett sammanhang där det handlar om att köpa butiker kan den andra tolkningen möjligen vara rimlig, även om då den första meningen kan verka underlig: det låter som om annonsen kunde vara ett skäl att köpa affären!]

[1] Pronomen för personer av manligt och kvinnligt kön kan syfta på det ena ledet i en samordning. När kontrasten ligger på könsskillnaden visas detta genom starkare betoning på det annars obetonade pronomenet. Pronomen för animat och inanimat kan inte på detta sätt kontrasteras mot varandra. Exempel:

Jag gillar både Per och Stina. [1]*Han* är hygglig och [1]*hon* är klok.
Jag gillar både Lisa och hennes nya bil. Hon är trevlig i sig, och {?*den/bilen*} gör henne än mer åtråvärd.

Om korrelatet inte är samordnat fungerar dock distinktionerna animat : inanimat, singularis : pluralis som identifikationsgrund:

Lisa kom med sin nya sportbil. {*Hon/Den*} är verkligen flott.
David kommer hit med barnbarnen. {*Han/De*} har inte sett vår nya katt.

Till skillnad från olika kön kan olika grammatiskt genus inte användas som tillräcklig identifikationsgrund, när två nominalfraser i det föregående är lika sannolika som korrelat:

*Jag har sålt huset och båten. Jag fick 10 000 för *den*.
*– Vad är det för skillnad mellan ett slott och en villa? – *Det* är mycket större och finare än *den*.
*Lejonet jagade hjorten, men *den* var snabbare än *det*.

Konkurrerande fritt anaforiska uttryck § 50–51

§ 50. Valet mellan *3* personens personliga pronomen och nominalfras med bestämd artikel som anaforiskt uttryck. I de fall då ett pronomen innehåller tillräcklig semantisk information för att lyssnaren skall hitta korrelatet och identifiera den avsedda referenten, väljs normalt pronomenet som anaforiskt uttryck. Detta gäller exempelvis när en och samma referent nämns i satser som ingår i samma mening eller i på varandra följande meningar. Exempel (där frågetecknet för *Lasse* gäller om de båda uttrycken *Lasse* avser samma person):

Lasse ringde och sa att {*han/?Lasse*} skulle gå på bio.
Lasse ringde. {*Han/?Lasse*} skulle gå på bio.

Om prominensförhållanden inte ger entydigt utslag och om texten har aktualiserat olika referenter som inte kan skiljas åt med de semantiskt enkla pronomenen, kan ett mera informativt anaforiskt uttryck tillgripas för att lyssnaren säkert skall veta vilken referent som menas. Detta kan ske genom att pronomenet får restriktivt attribut:

Det satt en mörkhårig flicka i karmstolen därborta och pratade med en blondin i soffan. Helge ville att jag skulle presentera honom för *henne* {*i karmstolen/den mörkhåriga/som satt i karmstolen*}.

Annars kan en deskriptivt fylligare nominalfras med bestämd artikel väljas som anaforiskt uttryck:

Vi träffade en gammal ryss och en turk. Kalle bjöd hem ryssen. [Här skulle inte *honom* ha räckt för att hitta korrelatet *en gammal ryss*.]

I vissa fall kan i stället för 3 personens personliga pronomen användas en hyperonym nominalfras med substantiviskt huvudord som anaforiskt uttryck. Sådana hyperonyma anaforiska nominalfraser är svagt betonade, ungefär som ett 3 personens personligt pronomen normalt är, och de används i första hand som beteckning för en specifik referent. Vissa hyperonymer är nästan lexikaliserade i denna pronomenliknande användning: *karln*, *stället*.[1]

Där borta står *kassören*. Vill du gå bort och säga till {*honom/karln*} att han måste komma hit.
Jag har *en liten gård i Närke* som vi nog borde sälja. Men min fru är så fäst vid {*den/stället*} att det liksom inte vill bli av.
Jag har läst *hans sista roman*, men jag kan inte säga att jag gillar {*den/boken*}.

I följande fall är 3 personens personliga pronomen det obligatoriska anaforiska uttrycket:

a) När korrelatet självt är ett 3 personens personligt pronomen:

Han satte sig till bords, så fort {*han/*karln*} hade fått av sig rocken. [Asterisken gäller om *karln* syftar på *han*.]

b) När korrelatet är ett dislokerat led (Annex § 5):

Min bror, {*han/*karln*} har lånat min cykel.
Napoleon, {*han/*kejsaren*} lade under sig nästan hela Europa.

c) Vid satsfläta när resumtivt pronomen krävs som subjekt i den underordnade satsen (Satsbaser § 16):

Min bror vet jag inte om {*han/*karln*} kommer.
Napoleon vet jag inte hur {*han/*kejsaren*} skulle ha handlat i detta läge.

d) I vissa underordnade satser vilkas fakticitet avgörs av den överordnade sats där korrelatet står:

Håkan tror att {*han/*karln*} är sjuk.
Napoleon fruktade att {*hans/*kejsarens*} öde nu hade hunnit upp {*honom/*kejsaren*}.
Ingen av mina bröder gillar att jag lånar {*hans/?karlns*} skivor.
Ingen av gubbarna misstänker att {*han/?karln*} ska bli avskedad.
Vilken av romanerna läste du för att kunna citera {*den/?boken*}?
Vilken av gubbarna trodde att {*han/?karln*} skulle bli avskedad?

Om det anaforiska uttrycket skall lämna ny (icke-restriktiv) information utöver den som getts i korrelatet (deskriptiv anafor), lämpar sig som regel inte de personliga pronomenen, eftersom dessa har begränsade möjligheter att byggas ut med icke-restriktiva bestämningar. Då väljs i stället vanligen en nominalfras med *denna* som anaforiskt uttryck (§ 66) eller – särskilt om den tillagda betydelsen är pejorativ om person – en nominalfras med demonstrativt *den* (§ 81):

Krig och fred har jag läst flera gånger. Jag blir aldrig trött på *denna underbara bok*.
Min bror var här igår. *Den* (*förbaskade*) *skurken* hade glömt min cykel igen.

[1] Också när korrelatet är icke-specifikt, kan många språkbrukare använda hyperonym anaforisk nominalfras om en prominent referent:

Inget av mina hus är så dåligt att {*det/stället*} inte skulle duga åt dig.
Om du hittar *någon intressant deckare* kan du väl köpa *den* och ta med dig *boken* hit på lördag.
Hon sa att hon skulle vilja gifta sig med *en fransman*. {*Han/Karln*} skulle helst vara greve och väldigt rik.

§ 51. Valet mellan *3* personens personligt pronomen och självständigt *denna* som anaforiskt uttryck. Om det i ett och samma textavsnitt har aktualiserats olika referenter, väljs personligt pronomen för att referera till den referent som

kan antas vara mest framträdande i lyssnarens medvetande, medan *denna* används om någon eller något som inte är fullt så prominent. Ofta används 3 personens personliga pronomen om referenter som länge varit prominenta i texten, t.ex. som redan nämnts flera gånger, medan *denna* ofta syftar på ett korrelat där en referent nämns för första gången i texten.

Av två nominalfraser i samma sats som båda kan vara korrelat åt ett anaforiskt pronomen betecknar ofta den nominalfras som står högst i den syntaktiska hierarkin den mest prominenta referenten.[1] Ett subjekt anger sålunda vanligen en mera prominent referent än ett led i verbfrasen gör. Inte sällan sammanhänger detta med att subjektet normalt är tematiskt och refererar till en redan aktuell referent, medan ett objekt eller ett bundet adverbial är rematiskt och refererar till något som just aktualiseras.[2] Språkvårdare har rekommenderat tumregeln att använda 3 personens personliga pronomen, om korrelatet är subjektet i föregående sats, och att *denna* skall användas, om korrelatet är ett annat satsled där, i varje fall om ett anaforiskt 3 personens personligt pronomen skulle bli dubbeltydigt.

Fadern hyste ingen aktning för sonen sedan {*han/denne*} låtit omvända sig. För sonen hyste fadern ingen aktning sedan {*han/denne*} låtit omvända sig. [föredragen tolkning: han = fadern, denne = sonen]

Ottosson hjälpte ofta kassören med räkenskaperna. Jag antar att {*han/denne*} trivdes med det. [föredragen tolkning: han = Ottosson, denne = kassören]

Ett 3 personens personligt pronomen kan inte vara korrelat åt *denne*, eftersom det personliga pronomenet visar att referenten är maximalt prominent och därför endast kan omtalas med ännu ett pronomen av samma slag:

Ottosson hjälpte honom ofta med räkenskaperna. Jag tror att {*han/*denne*} trivdes med det. [Om *denne* här är möjligt, kan det i varje fall inte syfta på *honom*.]

I ledigt skriftspråk och talspråk är *denna* mindre brukligt. I talspråk kan i stället det personliga pronomenet betonas för att visa att det mot vanligheten inte har en referent med högsta prominens:

Ottosson hjälpte ofta kassören med räkenskaperna. Jag tror ˈ*han* trivdes med det. [föredragen tolkning: han = kassören]

Svensson hade talat med Persson, men {*han/denne/*ˈ*han*} ville inte ge besked. [föredragen tolkning: han = Svensson, denne/ˈhan = Persson]

På samma sätt är det när självständigt *den* används anaforiskt:

Bilen var klart bättre än båten. {*Den/Denna/*ˈ*Den*} bör ha varit värd ungefär 10 000. [föredragen tolkning: den = bilen, denna/ˈden = båten]

Vidare om användningen av nominalt *denna* se § 65–69.

[1] I formellt skriftspråk används *den senare* och *den förra* för att med utgångspunkt i lineär närhet (i stället för prominens) möjliggöra entydig syftning mellan olika anaforiska uttryck och deras korrelat i det föregående:

Karl och Erik hade grälat strax efter *den senares* ankomst.
Karl hade lurat Erik på arvet, vilket *den senare* dock ännu inte medgivit. [Erik = den senare]
Erik hade lurats av Karl på arvet, vilket *den senare* dock ännu inte medgivit. [Karl = den senare]

[2] Ett possessivattribut i subjektet förefaller ha lika hög prominens som subjektet självt:

Klinikchefens sekreterare ringde genast upp direktören. {*Han/Denne*} var villig att förhandla. [föredragen tolkning: han = klinikchefen eller direktören, denne = direktören]
Karls far kom ofta tidigt hem. *Han* var min bästa vän. [Föredragen tolkning: han = Karls far eller möjligen = Karl. Här skulle *denne* knappast kunna användas som anaforiskt pronomen med syftning på vare sig Karl eller Karls far.]

§ 52. Deixis. 3 personens personliga pronomen kan hänvisa till referenter i talsituationen (deixis):

Ta fast *honom*! [i en situation där en man är på flykt]
Tycker du att {*hon/den*} är vacker? [t.ex. till någon som ser beundrande på en kvinna respektive en blomma]

Oklar referens kan repareras genom senare tillägg, t.ex. genom ett led i final dislokation som ger mera information om den avsedda referenten (Annex § 9). I talspråk är detta uttrycksmönster vanligt.

Hon är trevlig, *den nya vaktmästaren*.

Reparationen kan också ske med en självständig kommentarmening:

Hon är en verklig pärla. Jag menar *den nya personalchefen*.

3 personens personliga pronomen används vanligen om en referent utan att talaren vill ange kontrast mot andra möjliga referenter i textvärlden. Pronomenet är därför normalt obetonat. I vissa fall kan dock pronomenet i tal ges förhöjd betoning för att ange kontrast. Detta kan t.ex. ske om könsskillnaden är kommunikativt betydelsefull eller om talaren pekar på referenten när han yttrar det deiktiska pronomenet.

– Är det ˈ*han* eller ˈ*hon* som har spillt här?
– Vem ska vi ta? – Ta ˈ*honom!*
– Vilka ska vi bjuda? – Vad sägs om ˈ*dom?*
– Vem har spillt här? – Det är ˈ*hon*.

I deiktisk användning åtföljs ofta *han*, *hon* dessutom av ett deiktiskt adverb, i synnerhet *där* (*borta*) eller liknande:

ˈ*Henne* (där/här) har du inte sagt till.
Säg till ˈ*honom* där borta i soffan.
ˈ*Dom* där inne har inte skrivit in sina namn än.

Identifikationen vid deixis kan underlättas genom att restriktiva attribut fogas till pronomenet. Då behöver inte talaren syfta på något i den omedelbara talsituationen utan kan använda lyssnarens hela erfarenhet som deiktiskt rum.

Hon från Vetlanda har inte fått någon lägenhet än.
Vi ska strax prata med *henne som just kom*.
Vad heter *hon den långa*?
Kan du inte höra med *dem på lagret*?

ANM. Ett pronomen med samma referent som ett finalt dislokerat led sägs ibland ha kataforisk syftning, med det dislokerade ledet som korrelat: *Hon är duktig, den nya lagerchefen*.

Kasus § 53–55

§ 53. Kasusböjningen i personliga pronomen. Personliga pronomen böjs i nominativ och ackusativ utom *den/det* (i singularis). 3 personens personliga pronomen har dessutom särskilda genitivformer, medan genitivformer av 1 och 2 personens personliga pronomen saknas och ersätts av possessiva pronomen, som kongruensböjs i grammatiskt genus och numerus (t.ex. efter huvudordet i den nominalfras där de ingår) (se § 24). Särskilt 1 och 2 personens kasusformer är så olika att det närmast är fråga om suppletiv böjning. De kasus som förekommer är nominativ, ackusativ och genitiv i följande definita pronomen:

Nom.:	jag	du	vi	ni	han	hon	den/det	de
Ack.:	mig	dig	oss	er	honom	henne	den/det	dem
Gen.:					hans	hennes	dess/dens	deras

Om alternativa former i tal- och skriftspråk se § 19 (1 och 2 person), § 28 (3 person).

§ 54. Nominativ och ackusativ. Nominativ används när pronomenet är huvudord i subjekt, subjektspredikativ, apposition i subjektet, vokativfras, finalt annex som dubblerar subjektet samt i vissa fall som led i huvudsatsekvivalent (Icke satsf. men. § 39: a). I funktion som objekt eller rektion används ackusativformen.

Nominativ:

Här står *jag*. *Du* och Karin måste komma. Så är *han* plötsligt borta. [subjekt]
Den där flickan i röd klänning är *jag*. Chefen, det är *jag*. Hej, det är *jag*. Är det *du*?
Staten, det är *han*. Jaså, det blev *ni* i alla fall. Min bror har också *han* farit till stan. [subjektspredikativ[1]]
I detta ärende har chefen, dvs. {*jag/hon*}, rätt att själv besluta. [apposition i subjekt]
Nu ska vi köpa varsin gård, både *hon* och *jag*. [postponerad apposition]
Min bror har flyttat till Stockholm, också *han*. [postponerat fritt subjektspredikativ]

Du, posten har inte kommit än. [vokativfras]
Karlsson kan vara lycklig, *han*. [dubblering av subjekt]
Jag ordförande, aldrig! [led i huvudsatsekvivalent]

Ackusativ:

Hon ser inte *mig*.
Vill du inte ge *mig* den.
Detta gjorde ett starkt intryck på *mig*.
Bestämmanderätten i detta ärende ligger hos personalen, dvs. *oss* själva.

Som utbrytningsled har personliga pronomen kasus efter det motsvarande outtryckta ledets syntaktiska funktion i den relativa bisatsen (Bisatser § 38):

Det var {**jag/mig*} som han ville prata med.
Det var {*jag/*mig*} som ville prata med honom.

I elliptiska repliker o.d. som kan suppleras syntaktiskt ur det föregående väljs kasus i enlighet med denna möjliga supplering:

– Vem var det som hostade? – {*Jag/Hon*}.
– Vem var det han kritiserade? – {*Mig/Henne*}.

Vacklan vid val av kasus förekommer i följande fall:[2]

a) I satsfogningar med falsk utbrytning (Bisatser § 40)

I satsfogningens överordnade sats tar predikativet kasus optionellt efter det outtryckta koreferentiella ledets funktion i den relativa bisatsen:

Den enda som Bengt ville ta med sig var {*mig/jag*}. Jfr: Den enda som ville ta med Bengt var jag.
De första som Anna fick syn på var {*oss/vi*}. Jfr: De första som fick syn på Anna var vi.

b) Efter *utom*, *förutom*

Utom, *förutom* uppfattas av språkbrukarna antingen som en preposition eller som en konjunktion (Konjn, subjn, infm. § 5 Anm., Prepfraser § 3: b). I det förra fallet väljs hos rektionen ackusativ, i det andra fallet avgörs kasus av det andra samordningsledets satsledsfunktion. Särskilt när (*för*)*utom*-frasen står som fundament, dvs. i en position där (*för*)*utom* inte skulle kunna vara konjunktion, fattas (*för*)*utom* gärna som preposition (och följs av ackusativ):

{*Utom/Förutom*} *mig* ville ingen skriva under. {Utom/Förutom} mig ville också Bergström skriva under. Jfr: ?Utom jag ville ingen …

Om *utom* kan parafraseras med *annan än*, fattas *utom* gärna som konjunktion och följs då av nominativ när ledet kan fattas som samordningsled i ett subjekt (Samordn. § 47):

Ingen utom jag ville skriva under. *Ingen* ville skriva under *utom jag*.
Alla utom jag ville skriva under. *Alla* ville skriva under *utom jag*.

Också i satser med denna struktur kan emellertid (*för*)*utom* uppfattas som preposition och följas av ackusativ:

Ingen (*för*)*utom mig* ville skriva under. *Ingen* ville skriva under (*för*)*utom mig*.

c) I komparativ subjunktionsfras

I talspråk och någon gång i ledigt skriftspråk behandlas ofta *än* och *som* som prepositioner, och rektionen ställs i ackusativ:

Min kollega är yngre än *mig*, men han har äldre barn än *mig*.
Min kollega är inte lika gammal som *mig*, och han har heller inte lika gamla barn som *mig*.
Min kollega är annorlunda än *mig*.

I skriftspråk och ibland i talspråk bestäms kasus i sådana fall av vilken funktion som nominalfrasen skulle ha i motsvarande fullständig komparativ bisats:

Jag känner inte honom lika bra som *du* (känner honom).
Jag känner inte honom lika bra som (jag känner) *dig*.

I många fall då komparatorn (komparativ, *annan*, *lika*(*dan*)) ingår i en nominalfras kan subjunktionsfrasen inte systematiskt parafraseras med en finit komparativ bisats. Då väljs i både tal- och skriftspråk kasus för nominalfrasen i den komparativa subjunktionsfrasen oftast efter komparatorledets satsledsfunktion:

Inga andra än *jag* får komma. De släppte inte in några andra än *oss*.

Se vidare Subjnfraser § 6.

d) I vissa icke satsformade meningar

Efter *stackars*, *leve* och (vardagligt efter) *dumma* förekommer antingen nominativ eller ackusativ (Interj. § 14: 1):

Leve {*hon/henne*}!
Stackars {*jag/mig*}. Stackars {*ni/er*}!
Dumma {*du/dig*}.

I denna grammatik redovisas *stackars*, *leve*, *dumma* som interjektioner när de följs av ackusativ. När *stackars* och *dumma* följs av nominativ redovisas de som adjektiv. I de fall då *leve* följs av nominativ kan det ses som optativ av verbet leva.

e) I final dislokation

När ett personligt pronomen konstrueras med relativ bisats och används som final dislokation, väljs ofta det kasus för pronomenet i dislokationen som skulle tillkomma det outtryckta koreferentiella ledet i relativsatsen:

Det var värst för mig, {*jag* som var känd redan förut hos polisen/*mig* som polisen redan kände}.
Han var mildare mot mig och mina kusiner, {*vi* som kom från samma landskap som han själv/*oss* som han redan träffat}.

[1] När personligt pronomen står som reflexivt predikativ och konstrueras med *själv* står det i ackusativ:

Jag var nog inte *mig* själv. Ni var nog inte *er* själva. Du blev inte *dig* själv på flera veckor.

[2] I talspråk och ibland också i ledigt skriftspråk används i stället för *de*, *dem* utan kasusdistinktion formen *dom* (§ 28). Distinktionen *han* : *honom* försvagas också i och med att *han* i tal blir allt vanligare i stället för *honom* (§ 28 not 3). I ledigt skriftspråk använder vissa språkbrukare ofta *de* som rektion eller objekt när ordet är korrelat till en relativ bisats:

Han gör affärer med *de* som kommer till honom.

I konstruktioner av typen *de i Växjö* (jfr § 31 not 1) saknar pronomenet ofta kasusböjning, möjligen i anslutning till bestämda artikeln eller för att ange intensionell anafor:

Det är bättre du pratar med *de*(*m*) i Växjö.
Studenterna i Halmstad vann över *de*(*m*) i Växjö.

§ 55. Genitiv och possessiva pronomen. Genitiv av definita pronomen och possesiva pronomen som motsvarar personliga pronomen har samma syntaktiska funktion och betydelserelation till resten av satsen som definita nominalfraser i genitiv (Nomfraser § 79 samt 9–15):

alla dessa {*mina/hennes/deras*} gamla böcker [jfr: alla dessa Svenssons gamla böcker]
{*mina/hennes/deras*} försök att komma loss [jfr: Svenssons försök att komma loss]
Han började fatta olyckan i hela *dess* vidd.
Han muntrade upp auditoriet genom att spela på *dess* lägsta känslor.

Den där cykeln är {*min/hennes/deras*}. Jfr: Den där cykeln är Svenssons.

Vi går hem till {*mitt/hennes/deras*}. Jfr: Vi går hem till Svenssons.[1]

Gå till uppvaktningen för {*min/hennes/deras*} skull!
Du kan skriva under å {*mina/hennes/deras*} vägnar.
Jag tänkte mest på barnet och det var för *dess* skull som jag hade kommit.[2]

[1] När referenten är flertal, används inte possessivpronomenet ensamt som nominalfras utan bildar (med specialiserad betydelse) nominalfras tillsammans med föregående bestämd artikel: *de mina*, *de våra* (§ 24 not 2).

[2] Som rektion vid *innan*, *till*(*s*), *sedan* används *dess* bl.a. i följande lexikaliserade prepositionsfraser: *innan dess*, *till*(*s*) *dess*, *sedan dess*. (Många språkbrukare undviker i skrift att använda *tills* som preposition.) Jämför också sammansättningarna *dessemellan*, *dessutom*, *dessförinnan*.

Betoning och enklis § 56

§ 56. Betoning och enklis av de personliga pronomenen. Personliga pronomen är oftast obetonade när referenten inte kontrasteras mot någon annan. När ett obetonat pronomen (utan egen bestämning) följer omedelbart på ett verb eller står som rektion, bildar det ofta en fonologisk fras tillsammans med verbet respektive prepositionen, som därvid får uppbära frasens huvudbetoning.[1]

Verb:

ˈSover $_0$du? Jfr: ˈSover ˈGun?
ˈSvara $_0$mig! Jfr: ˈSvara ˈMaj!

ˈSover $_0$hon? Jfr: ˈSover ˈGun?
ˈVäck $_0$honom! Jfr: ˈVäck ˈOlle!

Preposition:

Jag tänker mycket ˈpå $_0$dig. [jfr: $_0$på ˈMaj; också: $_0$på ˈdig]
Jag tänker mycket ˈpå $_0$henne. [jfr: $_0$på ˈSvenne; också: $_0$på ˈhenne]

Personliga pronomen som objekt eller rektion är normalt betonade när de utgör eller ingår i fundament:

Mig vill hon inte prata med.
Hos *mig* har hon aldrig varit. *Mig* har hon aldrig varit hos.
Honom skulle jag gärna vilja träffa.

Framför restriktiv relativ bisats eller annat restriktivt efterställt attribut är personliga pronomen optionellt betonade:

Kan inte *vi* som är färdiga få gå hem?
Jag känner inte *henne* du har anställt.
Jag skulle vilja förhöra *dig* med den röda tröjan.
Hon står bara och stirrar på *honom* i hörnet.
Jag vill prata lite med *er* därborta.

Personliga pronomen är obligatoriskt betonade när de följs av icke-restriktiv relativsats:

Hon som har varit i Kina så många gånger borde väl kunna ge besked.

Den, *det*, *de*, *dem*, *dom* är dock ofta obetonade också i de nämnda fallen:

Det tror jag inte.
Paraplyn kommer du att behöva, så *den* ska du ta med dig.
– Hurdan var TV-filmen? – *Den* hann jag aldrig se.
Han kände inte till *det* att vi måste flytta om ett par år.

Ett 3 personens personligt pronomen är normalt obetonat när dess referent har högsta prominens i sammanhanget:

Ottosson hjälpte Persson med räkenskaperna. Jag tror $_0$*han* trivdes med det. [föredragen tolkning: han = Ottosson]

Pronomenet kan betonas för att visa att referenten inte har full prominens (jfr § 51):

Ottosson hjälpte Persson med räkenskaperna. Jag tror ˈ*han* trivdes med det. [föredagen tolkning: han = Persson]

När en referent enligt en sats ingår i en viss relation till en annan referent (t.ex. A hjälper B, A är hos B) och sedan samma referent enligt en följande sats åter ingår i en relation av samma slag men byter roll i relationen (B hjälper X, X hjälper A; B är hos X, X är hos A), måste emellertid ett personligt pronomen som anger referenten betonas:

Jag hjälpte dig, sedan hjälpte {ˈ*du* ˈ*mig*/ˈStina ˈ*mig*/ˈ*du* ˈStina}. Jfr: Jag hjälpte dig, sedan hjälpte {$_0$*jag* ˈStina/ˈStina $_0$*dig*}.
Jag träffade Anders hos Pernilla, sedan träffade jag {ˈ*henne* hos ˈ*honom*/ˈStina hos ˈ*honom*/ˈ*henne* hos ˈStina}. Jfr: Jag träffade Anders hos Pernilla, sedan träffade jag {$_0$*honom* hos ˈStina/ˈStina hos $_0$*henne*}.

När ett personligt pronomen i genitiv eller ett possessivt pronomen används självständigt, är det betonat:

Lina letar visst efter sin jacka. Är inte det där *hennes*?

[1] När pronomenet föregås av negerande eller fokuserande satsadverbial är det betonat:
Kommer inte {ˈhon/*$_0$hon}?
Kommer bara {ˈhan/*$_0$han}?

Bestämd artikel § 57–60

§ 57. Översikt. Ett speciellt slags definit pronomen är den attributiva bestämda artikeln *den*. Den är normalt obligatorisk i en definit nominalfras med deskriptivt framförställt attribut om nominalfrasen saknar annat definit attribut. Det efterföljande deskriptiva attributets huvudord står i bestämd form liksom i flertalet fall nominalfrasens huvudord, dvs. substantivet.

den {röd-a/andr-a/sist-a/norr-a/högr-a} byggnad-en

Betydelsen hos den bestämda artikeln skiljer sig knappast från betydelsen hos substantivets bestämda form (Subst. § 72–74).

Ett specialfall av bestämd artikel är *den* i determinativ användning, dvs. som attribut i en nominalfras med restriktiv relativ eller narrativ bisats. Då kan artikeln sättas ut också när nominalfrasen saknar ett framförställt attribut mellan artikel och substantiv. Om den restriktiva bisatsen är relativ behöver heller inte det substantiviska huvudordet stå i bestämd form.

den (röda) klänning(en) som jag mest älskade
det (viktiga) villkoret att räntan skulle vara betald före årsskiftet

I attributiv funktion kan *den* också vara demonstrativt pronomen, se § 77.

ANM. Den bestämda artikeln används normalt bara när substantivet har ett adjektiv eller adjektiviskt attribut. Den har därför ibland med en viss rätt kallats adjektivets bestämda artikel.

§ 58. Böjning. Bestämda artikeln *den* böjs i genus och numerus:

Utrum singularis: den
Neutrum singularis: det
Pluralis: de

De olika formerna uttalas som motsvarande former av det personliga pronomenet (§ 28). Det är dock inte lika vanligt att *dom* används i stället för *de* som bestämd artikel som det är när *de* fungerar som personligt pronomen.

§ 59. Attributiv funktion. Den bestämda artikeln placeras som övriga definita attribut efter eventuellt totalitetsbetecknande och före eventuellt kvantitetsbetecknande attribut. *Den* kan till skillnad från *denna* inte följas av possessivattribut.

Var har du gjort av alla *de* många fina böckerna?
Vad ska vi göra med all *den* fuktiga veden?
Var ska vi lägga *de* tre lådorna?

Som bestämd artikel används *den* antingen (a) icke-determinativt eller (b) determinativt.

a) Icke-determinativ användning

Den bestämda artikeln används vanligen icke-determinativt (dvs. utan följande restriktiv relativ eller narrativ bisats). Artikeln är då obetonad och används i nominalfras endast framför adjektiv, particip, vissa relationella pronomen eller räkneord. Nominalfrasens substantiviska huvudord står normalt i bestämd form.

den nya boken, *det* nya häftet, *de* nya böckerna
med *det* uppriktigaste deltagande
den väntade effekten, *det* väntade resultatet, *de* väntade effekterna
den andra boken, *det* andra häftet, *de* andra böckerna
de fyra böckerna
den nye, *den* nya, *det* nya, *de* nya
den andre, *den* andra, *det* andra, *de* andra
$*_0$*de* böckerna, $*_0$*de* röda böcker

Om den bestämda artikelns samförekomst med andra attribut och med den bestämda formen av substantivet, se Nomfraser § 4–5.

b) Determinativ användning

När nominalfrasen innehåller en relativ eller en narrativ bisats som restriktivt efterställt attribut, brukar artikeln kallas determinativ. Då kan artikeln stå utan efterföljande kongruensböjd bestämning framför det substantiviska huvudordet (liksom när *den* fungerar som demonstrativt pronomen, § 77), och när attributet är en relativ bisats kan det substantiviska huvudordet stå i obestämd form. Den determinativt använda artikeln är vanligen betonad.

den (vidsträckta) park(en) som omger huset
den (bedrövliga) omständigheten att Karlsson måste sluta

Språkvårdare har länge rekommenderat obestämd form av substantivet, om det efterställda attributet utgörs av restriktiv relativsats, med motiveringen att texten då entydigt anger att relativsatsen är restriktiv. I neutralt skriftspråk dominerar därför denna konstruktion. Såväl i ledigt skriftspråk som i talspråk är dock substantiv i bestämd form med eller utan determinativt *den* vanligt också i konstruktion med restriktiv relativsats. Nominalfraser i nedanstående exempel kan därför alla beteckna en tunna som står i garaget till skillnad från t.ex. en tunna som står ute på gräsmattan (se också Nomfraser § 95, Bisatser § 23). Konstruktionerna i de två senare exemplen representerar ett ledigare stilläge än det inledande exemplet. Den mittersta konstruktionstypen är vanlig också i neutralt skriftspråk, medan den sista mest förekommer i talspråk.

den tunna som står i garaget
tunnan som står i garaget
den tunnan som står i garaget

Möjligen finns det en tendens att föredra *den* + substantiv i obestämd form när referentens existens inte presupponeras, dvs. när betydelsen är generisk, hypotetisk eller framtida. I exempel som de följande förefaller därför det kursiverade alternativet mest näraliggande:

{*Den bibliotekarie*/Bibliotekarien/Den bibliotekarien} som lånar ut FNL-böcker förtjänar en uppmuntran. Jfr med specifik referent: {Den bibliotekarie/Bibliotekarien/Den bibliotekarien} som lånade ut FNL-böcker fick en gratifikation av kommunstyrelsen.
Han har fått i uppdrag att tillverka {*det vapen*/vapnet/det vapnet} som ska vinna framtidens krig. Jfr med specifik referent: Han visade mig {det vapen/vapnet/det vapnet} som gav fransmännen segern.
{*Den dag*/Dagen/Den dagen} då världen har varaktig fred är nog långt borta. Jfr med specifik referent: {Den dag/Dagen/Den dagen} då du var här snöade det.

När *den* och dess huvudord konstrueras med narrativ bisats, kan likaså den bestämda artikeln användas även om inget mellanliggande adjektiviskt attribut finns. Substantivet står alltid i bestämd form.

{*Det* villkoret/Villkoret} att vi skulle sälja redan om ett halvår kunde vi inte gå med på.
Han var besatt av (*den*) tanken att världen skulle gå under redan i hans livstid.
Den befängda idén att vi skulle sälja redan om ett halvår ville vi inte ens diskutera.
[…] bara under *den* förutsättningen att de själva inte tror på att de höjda arbetsgivaravgifterna skall ”beaktas” av löntagarorganisationerna. (S)

Det ska jag göra, men bara på *det* villkoret att han där håller med om att jag inte sköt på nån ekorre. (R)

§ 60. Betydelse. Nominalfras med bestämd artikel refererar unikt till en referent i textens värld eller i talsituationen (och därmed i den mera allmänna referensram som talaren förutsätter hos lyssnaren). Bestämd artikel har alltså samma semantiska funktion som bestämd form av substantivet (Subst. § 72–74).

Den röda bilen står vid museet. [Endast en specifik röd bil är aktuell i sammanhanget och det är den som avses. Uttrycket kan kontrastera mot en referent av annat slag, t.ex. en blå bil, en cykel etc.]

Den moderna bilen är ett olycksaligt underverk. [Av texten framgår det att talaren avser företeelsen ”modern bil” som definitionsmässigt är unik inom den allmänna refensramen. Uttrycket kan kontrastera mot andra företeelser, t.ex. äldre tiders bilar, televisionen, artilleripjäser etc.]

De tre största tallarna växer på Eriks tomt. [Av ett antal givna tallar är tre tallar unikt identifierbara som större än de andra.][1]

Den bil som Brundin köpte i förra veckan har redan varit inne på verkstad. [Den avsedda bilen är unikt identifierbar i sammanhanget: talare och lyssnare vet vilken bil som menas.]

Den omständigheten att Bengtsson har slutat får vi inte bortse ifrån. [Här är det klart vilken omständighet som avses, nämligen den som den narrativa bisatsen hänvisar till.]

Nominalfras med bestämd artikel används både anaforiskt och deiktiskt:

a) Direkt anafor (§ 3). Anaforisk nominalfras med bestämd artikel ger vanligen en sparsammare beskrivning av referenten än korrelatet. I andra fall är det nödvändigt att upprepa korrelatets beskrivning för att unik identifikation skall kunna säkerställas. En tredje möjlighet är att den anaforiska nominalfrasen ger ny (icke-restriktiv) information om referenten.

De håller sig med en kastanjefärgad, kraftig häst och ett gammalt svart sto. *Den* bruna hästen ska de sälja. [reducerad information i det anaforiska uttrycket]

De håller sig med en brun och en svart häst. *Den* bruna hästen ska de sälja. [samma information i det anaforiska uttrycket]

De har sedan länge en vacker brun häst. Jag har flera gånger fått rida på *det* temperamentsfulla stoet. [Ny information i det anaforiska uttrycket = deskriptiv anafor; här kan också *denna* användas, § 66.]

Stina och Pål ansträngde sig för att ta sig ur sitt hopplösa läge, men *de* tappra försöken misslyckades. [Ny information i det anaforiska uttrycket = deskriptiv anafor; här kan också *denna* användas.]

b) Indirekt anafor (§ 3):

Vi var i Grekland på vår semester. *De* första dagarna var underbara.

c) Deixis (§ 3):

Ge mig *den* stora saxen!
Ge mig *den* saxen som ligger i högra lådan.

d) Generisk betydelse (Subst. § 73–74, Nomfraser § 100):

Den nordsvenska hästen är utomordentlig vid skogskörning.
Den student som vill tentera redan före jul måste anmäla det genast. [≈ varje student som]

Med en betydelse som erinrar om den hos det komparativa *sådan* kan *den* ibland användas determinativt:

Lewenhaupt var inte precis *den* befälhavare som gillade att fatta självständiga beslut. [≈ en sådan befälhavare som]
Han koncentrerade sig på läsningen till *den* grad att han inte märkte när det började brinna i köket. [≈ till en sådan grad att]
Arbetet är av *den* beskaffenheten att man inte kan utföra det på bestämda tider. [≈ av en sådan beskaffenhet att]

Om betydelsen hos nominalfras med bestämd artikel se vidare Nomfraser § 98–104.

[1] Plural nominalfras kan få bestämd artikel, även om antalet inte har angivits och alltså den avsedda mängden egentligen inte behöver vara unikt identifierbar:

Jag ska hugga ner *de {stora/största/bortre} tallarna*. [Lyssnaren kan inte veta hur många tallar som avses.]

Demonstrativa pronomen § 61–81

§ 61. Översikt. De demonstrativa pronomenen är adjektiviska. Hit räknas *denna*; *den där*, *den här*; *den*.

Karakteristiskt för demonstrativa pronomen är att de utpekar en referent som är förhållandevis men inte maximalt prominent i talsituationen eller textsammanhanget. Därvid sätts ibland referenten i kontrast mot andra referenter av samma slag.

Vid *denna* tidpunkt var Carlsson relativt okänd.
Den här kniven är utmärkt.
Han skrev till kommunen en gång, men *det* papperet kom visst bort.
Lärarna försökte få eleven att röja vad han visste men *denne* vägrade.
Jag tänker inte finna mig i *det där*.

Demonstrativa pronomen används i första hand deiktiskt men kan också fungera anaforiskt. Särskilt vid deiktisk användning kan talaren ange litet eller stort avstånd från sig själv genom valet av demonstrativt pronomen:

Är inte {*denna* bok/*den här* boken} fantastisk!
Är inte {*den*/*den där*} boken fantastisk?

Demonstrativa pronomen fungerar antingen självständigt som huvudord i definit nominalfras eller förenat som attribut i en definit nominalfras:

Kamraterna försökte få Boklund att avstå men *denne* (envise smålänning) ville naturligtvis inte höra på det örat.
Han hade svårt att klara upp *det här* (missförståndet).
Vi gillade inte *den* färgen.

ANM. 1. Självständigt *den* redovisas i denna grammatik som 3 personens personligt pronomen oberoende av om det är betonat eller ej. Förenat *den* kan också vara bestämd artikel, se 57–60.

ANM. 2. Ungefär som demonstrativa pronomen uppträder i formellt språk en del particip (ibland med föregående bestämd artikel), t.ex. *ifrågavarande*, *vederbörande*, *föreliggande*, *ovanstående*, *följande*, *sagda*, *förstnämnda*, *sistnämnda*, *ovannämnda*, *bifogade*. Se Pcp § 41. Jämför också *förre*, *senare* (§ 222).

Ovanstående är helt med sanningen överensstämmande. (R)
[…] det låg bredvid *sagda* dams tallrik vid frukostdags nästa morgon […] (R)
den yttersta orsaken till *ovannämnda* missförhållanden (R)

Denna § 62–69

§ 62. Former. Pronomenet *denna* har följande böjningsformer:

Utrum singularis: denna
Maskulinum singularis: denne
Neutrum singularis: detta
Pluralis: dessa

Denna är i första hand skriftspråkligt och motsvaras i spontant talspråk (och ledigt skriftspråk) snarast av *den här*. Regionalt sydsvenskt och västsvenskt används dock *denna* (vid sidan av *denna här*) också i talspråk.

ANM. Singularformerna av *denna* kan analyseras som en kombination av det allmänt definita *den* (i utrum och neutrum) och adjektivets bestämdhetssuffix (antingen det allmänna *-a* till utrum- eller neutrumformen eller det maskulina *-e* till utrumformen): *denna* (*den* + *a*), *denne* (*den* + *e*), *detta* (*det* + *a*). Regionalt förekommer den regelbundet bildade pluralformen *domma* (*dom* + *a*). Standardspråkets pluralform *dessa* kan analyseras på samma sätt men avviker genom inskott av *-s* mellan den stamslutande vokalen och suffixet.

Syntaktisk funktion och distribution § 63–64

§ 63. Attributiv funktion. Pronomenet *denna* fungerar förenat som ett definit attribut och placeras efter eventuella emfatiska attribut (Nomfraser § 8) och före

eventuella kvantitetsattribut. Det substantiviska huvudordet står i skriftspråk (trots nominalfrasens definita betydelse) i obestämd form.[1]

alla *dessa* många andra svåra frågor
allt *detta* myckna pratande
hela *denna* första lyckosamma resa

Till skillnad från övriga definita attribut kan pronomenet *denna* (i något formellt språk) följas av possessivattribut:

alla *dessa* Karls många frågor
hela *detta* mitt nya verksamhetsområde

Pronomenet *denna* kongruensböjs med sitt huvudord i utrum, neutrum och pluralis:

denna minister, *denna* farkost, *denna* händelse
detta statsråd, *detta* skepp, *detta* intermezzo
dessa ministrar, *dessa* farkoster, *dessa* händelser

Den särskilda maskulinumformen på *-e* anger manligt kön eller generisk referens enligt ungefär samma regler och med samma stilkaraktär som motsvarande suffix vid adjektiven (Adj. § 68). Formen *denne* används dock knappast om ett handjur.

{*denne/denna*} {expert/kypare} [Referenten är person av manligt kön.]
denna {expert/servitris} [Referenten är person av kvinnligt kön.]
{*denna/*denne*} {hund/tjur} [Referenten är av manligt kön.]

Igår hade jag ett samtal från lektor Ågren i Örebro. Jag mindes *denne* kollega till min far från vår tid i Närke.

{*denna/*denne*} {människa/min nästa}
{*denna/?denne*} {odåga/tennisstjärna}
{*denna/*denne*} {sjuksköterska/barnmorska}

Om någon vill spela schack med mig, frågar jag alltid ut *denne* oförsiktige kamrat ytterst noga innan jag ställer upp.
Pelle är en katastrof för IK, och vi tror att det blir {*denna/*denne*} katastrof som gör att laget ramlar ur elitserien redan i år.
Törngren är verkligen en skicklig forskare, men man kan knappast säga att vi fullt utnyttjar {*denna* obestridliga/**denne* obestridlige} {talang/begåvning}.

Denna och ett följande adjektiviskt ord i bestämd form har samma suffix, antingen det maskulina *-e* eller det allmänt utrala *-a*:

denna kära {kollega/pappa/vän}, *denne* käre {kollega/pappa/vän}
**denne* kära {kollega/pappa/vän}, **denna* käre {kollega/pappa/vän}

I neutrum används *detta* oavsett referentens kön:

Klubben har just förvärvat en ny forward, Arne Svensson från Ystad. Kanske kan {*detta/*denne*} målgörarfenomen hjälpa upp laget i division 1.

Pronomenet *denna* kan komma att stå utan substantiviskt huvudord genom ellips av det substantiviska huvudordet (Ellips § 2):

Vi har ingen bättre extrasäng än *denna*.
Jag bad om två bra munspel och så fick jag *dessa*!

[1] I vissa lexikaliserade uttryck (särskilt i religiöst språk) följs *denna* av substantiv i bestämd form: *i denna världen*, *i detta livet*. I sydsvenskt och västsvenskt regionalt språk, där *denna* används i talspråket, följs likaså *denna* av substantiv i bestämd form, *denna boken*, *detta året*, *dessa böckerna*:

Vid obeställbarhet: Riv av *denna* fliken för korrekt returadress. (S)

§ 64. Nominal funktion. *Denna* fungerar inte bara attributivt utan också självständigt i nominalfras utan substantiviskt huvudord. Oftast utgörs då nominalfrasen av *denna* ensamt, men den kan också innehålla andra ord som annars är bestämningar i en definit nominalfras. Den inbördes ordningen mellan dessa led är densamma som i nominalfraser med (explicit) substantiviskt huvudord:

Notera {*detta*/allt *detta*/*detta* andra/*detta* fetstilta/*detta* som är förstruket/*detta* med fin stil/*detta* (med) att han vill komma redan i nästa vecka/*detta*, skrivet med en så stark medkänsla/*detta*, ett viktigt tillägg}!
Notera allt *detta* andra finstilta nederst på sidan som man ju annars så lätt glömmer att läsa!

När det självständiga *denna* används anaforiskt avgörs genus och numerus av korrelatets betydelse och grammatiska egenskaper (på samma sätt som för ett 3 pers. personligt pronomen § 38–40; jfr också Adj. § 68):

{kungen/statsrådet} … *denne*
{drottningen/statsrådet} … *denna*
båten … *denna*
trädet … *detta*
{båtarna/statsråden} etc. … *dessa*

att segla … *detta*
att hon kommer … *detta*
om hon kommer … *detta*
ärter och fläsk … *detta*

Formen *denna* om person av kvinnligt kön uppfattas av många språkbrukare som mindre gångbar (mera stel) än motsvarande maskulina form. Exempel (där korrelaten är *direktris* respektive *direktör*):

Ledningen meddelade direktrisen att {hon/?*denna*} skulle resa ögonblickligen.
Ledningen meddelade direktören att {han/*denne*} skulle resa ögonblickligen.

Med generisk referens till person (utan avseende på kön) används *denne*:

> För att en projektledare skall kunna anställa en doktorand inom ett projekt, måste *denne* kunna uppvisa specialkunskaper på området.

När det nominala *denna* används deiktiskt (dvs. utan språkligt korrelat), får ofta pronomenet genus och numerus efter det substantiv som normalt används för att beteckna den avsedda referenten:[1]

> Vem är ägare till *denna?* [t.ex. om en bok]
> Vem är ägare till *dessa?* [t.ex. om ett par glasögon]

När pronomenet avser något som inte har en given substantivisk beteckning, blir genus och numerus betydelsebärande. (Om betydelsebärande genus- och numerusformer se Adj. § 61, 66.) Särskilt används neutrum singularis med allmänt dividuativ referens:

> *Detta* måste få sitt slut.
> Jag kan inte acceptera att ni fortsätter med *detta*.

[1] Eftersom *denna* mest är skriftspråkligt (utom i syd- och västsvenskt regionalt språk), förekommer pronomenet rätt sällan deiktiskt. I talspråk används i stället för *denna* vanligtvis *den här* (§ 70–75). I formellt språk används det lexikaliserade *dennes* 'innevarande månad': *i ert brev av den 18 dennes*.

Betydelse § 65–69

§ 65. Prominens och kontrast. När talaren använder en nominalfras med *denna* för att beteckna en unikt identifierbar referent, sker detta ofta därför att den avsedda referenten inte är den enda eller självklara referenten som passar in på den givna beskrivningen.

> Berggren har talat med sin chef, men han lyckades inte få ur *denne* något bestämt besked. [I textsammanhanget är Berggren enligt talarens intuitiva bedömning den mest prominente referenten, kanske därför att texten redan tidigare handlat om honom. Med *denne* pekar talaren ut en annan maskulin person (= chefen) som inte är fullt så prominent i textsammanhanget.]
>
> Berggren var adjungerad vid sammanträdet. {*Han/*Denne*} skulle informera om aktieaffärerna efter årsskiftet. [Eftersom endast en referent för det anaforiska uttrycket kan komma i fråga väljs, när det anaforiska uttrycket är subjekt, normalt 3 pers. personliga pronomen.]
>
> Berggren var adjungerad vid sammanträdet. Ordföranden ville höra {*honom/denne*} om aktieaffärerna efter årsskiftet. [Endast en referent för det anaforiska uttrycket kan komma i fråga. Ändå kan *denne* väljas som anaforiskt uttryck om referenten i det större textsammanhanget är en andraplansfigur och eftersom det anaforiska uttrycket inte är subjekt.]

Denna ställer ofta referenten i mer eller mindre tydlig kontrast till andra referenter som passar in på samma beskrivning, vare sig dessa referenter är aktuella i sammanhanget eller frammanas som jämförelsebakgrund till den avsedda referenten.

Denna vas är betydligt yngre än den vi just tittade på. [Talaren lyfter fram en vas i kontrast med andra aktuella vaser.]
Vi besökte ett slott och en kyrka. *Detta* slott innehöll mängder av möbelkonst från barock och rokoko. [Talaren väcker en föreställning om andra slott som det aktuella slottet avtecknar sig mot.]

Denna kan inte användas vid indirekt anafor (jfr Nomfraser § 103–104):

I skogen stod en gammal bil. {De bakre hjulen/**Dessa* bakre hjul} hade sjunkit djupt ner i mossan.

Kontrastbetydelsen hos *denna* gör också att pronomenet inte tillsammans med ett substantiv generiskt kan avse hela den art som substantivet betecknar, eftersom det då definitionsmässigt inte finns några andra referenter med samma beskrivning som den avsedda referenten kan kontrastera mot. *Denna* + ett individuativt substantiv måste alltså antingen beteckna ett exemplar av arten eller en underart (sort) av arten. Hela arten kan bara anges med nominalfras i bestämd form.

Denna skrivmaskin kom tidigt till Sverige. [= denna sorts skrivmaskin]
Jfr: Skrivmaskinen kom tidigt till Sverige. [= skrivmaskiner i allmänhet]

Den kontrasterande referenten är ofta inte nämnd i texten, och pronomenet behöver då heller inte betonas. I de fall då *denna* används för att ange något till skillnad från något annat (ur en given mängd av referenter med samma beskrivning) i talsituationen, blir emellertid pronomenet ofta betonat (och referensen kan förtydligas med att den talande pekar eller nickar mot referenten):

Du kan väl ta ˈ*denna* så tar jag ˈ*denna*.

Kontrastbetydelsen hos *denna* är helt förbleknad när pronomenet används i anaforisk nominalfras där de övriga leden ger ny, icke-restriktiv information om referenten, § 66.[1]

[1] När attribut som annars själva anger unik referens används tillsammans med *denna* får de närmast icke-restriktiv betydelse:

denna hans {största/sista/enda/tredje} bild, *detta* namn Ylva, *dessa* följande sidor [jfr samma attribut efter bestämd artikel: den {största/sista/enda/tredje} bilden, namnet Ylva, de följande sidorna]

§ 66. Anaforisk användning. Anaforisk nominalfras med *denna* syftar på korrelat vars referent enligt talarens bedömning inte har självklar prominens i textsammanhanget. I talspråk har det anaforiska *denna* begränsad användning.

Det nominala *denna* används när ett motsvarande 3 personens personligt pronomen skulle kunna antas syfta på en nominalfras med en i textsammanhanget mera prominent referent:

Min bror tänkte tala med *advokaten* om arvet. *Denne* hade tidigare gjort ett gott arbete.

När sammanhanget erbjuder bara en rimlig referent för det anaforiska uttrycket, väljs normalt 3 personens personligt pronomen. Detta gäller särskilt om det anaforiska uttrycket står i en sats som är bundet satsled i samma mening som korrelatet.

Det föresvävade inte min advokat att {han/*denne*} skulle få uppdraget. [*Denne* kan knappast syfta på *min advokat*.]

Det föresvävade inte min advokat att jag hade tittat i {hans/*dennes*} papper. [*Denne* kan knappast syfta på *min advokat*.]

Uppdraget gick inte till min advokat, eftersom {han/*denne*} inte ansåg sig ha de nödvändiga specialkunskaperna. [*Denne* syftar inte så gärna på *min advokat*.]

Om val mellan 3 personens personligt pronomen och nominalt *denna* som anaforiskt uttryck se vidare § 51.

Denna + substantiv används ibland på samma sätt som substantiv i bestämd form:[1]

Min bror hade med sig en tårta och en bok. {*Denna* tårta/Tårtan} visade sig vara ett sannskyldigt mästerverk.

Skillnaden mellan uttryckssätten är närmast att *denna* väcker föreställning om andra referenter av samma slag, även om sådana inte nämns i texten (se § 65), medan en nominalfras med bestämd artikel refererar till korrelatets referent utan att aktualisera referenter av samma slag.

Anaforiskt attributivt *denna* används ibland när talaren vill lägga in ny, icke-restriktiv information i det anaforiska uttrycket. Mellan den tidigare beskrivningen i korrelatet och det anaforiska uttrycket med *denna* råder då semantiskt en predikativ relation. Sådan anafor kallas här deskriptiv anafor. Endast i begränsad utsträckning kan här substantiv i bestämd form ersätta *denna* + substantiv.[2]

en oförminskad folkflyttning norrut … *denna* regelrätta folkvandring [Folkflyttningen likställs med en regelrätt folkvandring.]

Regeringens talesman blev lång i ansiktet … C. missade inte *denna* fantastiska chans. [Att regeringens talesman blev lång i ansiktet likställs med en fantastisk chans för C.]

Pantrarna motarbetar okontrollerade upplopp … *denna* återhållsamhet [Att motarbeta okontrollerade upplopp likställs med återhållsamhet.]

Hit hör också exempel med *sort*, *tid*, *plats* och deras synonymer för att utpeka referenter som inte presenterats med samma substantiv i det föregående.[3] Här är nominalfras i bestämd form sällan möjlig.

Schmied köpte en Volvo. Bilar av {*detta* märke/*detta* slag/*märket/*slaget} har en viss popularitet i den tyska medelklassen. [Volvo är ett visst bilmärke.]
Anders bodde länge i Arvika. Vid {*denna* tid/*tiden} arbetade han som urmakare. [När A. bodde i Arvika anger en viss tid.]
Jag älskar Skärholmen. Inte mindre än tre goda vänner har jag på {*denna* plats/? platsen}. [Skärholmen är en plats.]

Också när *detta* används med narrativ bisats eller infinitivfras som bestämning avser bisatsen eller infinitivfrasen normalt ett sakförhållande som har aktualiserats i det föregående:

Detta att hon inte vill följa med er på semester, vad gör ni åt det?
Detta att segelflyga har blivit hans allt uppslukande hobby.

[1] *Denna* + substantiv kan inte ha indirekt korrelat, dvs. det kan inte användas vid indirekt anafor (§ 65):

Anders har en blå cykel. {Fälgarna/**Dessa* fälgar} är av specialbehandlat stål.

Inte heller kan *denna* användas när referenten är självklart unik i sitt slag i en given referensram (jfr Subst. § 72), eftersom *denna* förutsätter en explicit eller implicit kontrast till andra referenter av samma slag:

Han älskar {solen/?*denna* sol}. Hon vill inte bo i {huvudstaden/?*denna* huvudstad}. Har du någon gång talat med {kungen/?*denne* kung}?

[2] Om den deskriptivt anaforiska nominalfrasen är personbetecknande och pejorativ används inte *denna* utan *den* + substantiv i bestämd form (§ 81): *den skurken*. Dessa nominalfraser används (trots att de innebär tillägg till den tidigare givna informationen) ungefär som 3 personens personliga pronomen (eller obetonade hyperonyma substantiv i bestämd form), dvs. när referenten är maximalt prominent:

Jag ringde till Lasse, men {han/karlen/*den* skurken} ville inte komma.

[3] *Denna* + hyperonymt substantiv kan åsyfta den underart (i kontrast mot andra underarter) som ett korrelat (med ett hyponymt huvudord) betecknar ett visst exemplar av:

Han har köpt en Saab. {*Denna* bil/*Bilen} tycks vara populär just nu.
Igår såg jag en citronfjäril. {*Denna* fjäril/*Fjärilen} är visst vanlig i år.

ANM. Deskriptiv och indirekt (implikativ) anafor erinrar om varandra, eftersom det anaforiska uttrycket tillför något nytt i förhållande till korrelatet. En skillnad mellan de två anafortyperna är att de deskriptiva inslagen i den indirekt anaforiska nominalfrasen är restriktiva, medan de är icke-restriktiva i den deskriptivt anaforiska nominalfrasen.

ett slott … fönstren på framsidan … [Alla upplysningarna i det anaforiska uttrycket behövs för att identifiera vad som avses.]
en tur i Karpaterna … *detta* storslagna äventyr … [Det anaforiska uttrycket ger ingen ny information som behövs för att identifiera referenten, bara en utökad beskrivning.]

En annan skillnad gäller relationen mellan korrelat och anaforiskt uttryck. Vid indirekt anafor sker en implikation från en referent till en annan (t.ex. från helhet till del), medan relationen är predikativ vid deskriptiv anafor: korrelatet har samma referens som det anaforiska uttrycket vilket bara ger en tilläggskarakteristik av referenten.

ett hus … köket … [Det anaforiska uttrycket betecknar en annan referent än det indirekta korrelatet.]
en bulgar … *denne* fantastiske bollkonstnär … [Det anaforiska uttrycket betecknar samma referent som korrelatet.]

§ 67. Kataforisk användning. I enstaka fall används *denna* med syftning framåt ungefär på samma sätt som *följande*:

Den som håller *dessa* regler i minnet gör inte fel: Använd övergångsställe där det finns. Gå aldrig mot röd gubbe. [Etc.]
Ungefär *detta* kunde vi få ur honom: Boningshusen skulle stå färdiga i september. Daghemmet och skolan var projekterade till 1998.

§ 68. Deiktisk användning. *Denna* + substantiv kan användas för att utpeka en referent i talsituationen som stämmer in på nominalfrasens beskrivning:[1]

Läs första kapitlet i *denna* bok!
Denna bok är en slutrapport från temagruppen Språkbruksmiljöer i tidig arbetarrörelse […] (S)

Ibland utpekas på detta sätt en av flera referenter av samma typ som är aktuella i talsituationen. Då anges ofta kontrast genom starkare betoning:

Läs första kapitlet i ¹*denna* bok. [Talaren refererar till en bok av flera möjliga. Han visar vilken bok han avser, t.ex. genom att peka på eller hålla i boken.] Jfr: Ge mig boken. [Endast en bok är prominent i talsituationen och talaren aktualiserar inte föreställningen om andra möjliga böcker.]

Eftersom *denna* i de flesta regionala varianter inte används i det lediga talspråket, är känslan för dess situationsdeiktiska användning ofta osäker.

[1] *Denna* kan användas i nominalfraser om något som är aktuellt i situation eller kontext för både talare och lyssnare och som talaren reagerar känslomässigt inför (jfr Icke satsf. men. § 36: 2c):

Dessa evinnerliga predikningar!
Å, *denna* förbannade dörr som alltid är så svår att få upp.
Alltid talar du om *denne* fantastiske Åke Bengtsson. Kan du inte be honom i stället?

Jämför uttryck med *den här*, *den där* som aktualiserar något känt men icke fullt aktuellt (§ 74 : d, 75: c).

§ 69. Närhet. *Denna* liksom *den här* (§ 74) anger närhet till talaren: talaren visar med det valda pronomenet att han uppfattar referenten som hörande till den del av talsituationen där också han själv ingår. Den referent som anges med *denna* kan kontrastera mot andra lika aktuella referenter med samma beskrivning vilka av talaren inte hänförs till den egna närsfären (och som därför utpekas med *den* (*där*), § 75, 79).

{*Denna* vas/Den här vasen} kommer från Thailand, men den (där) vasen är kinesisk.

Distinktionen i fråga om avstånd framträder tydligast när *denna* används deiktiskt om referenter i det fysiska rum där kommunikationen försiggår. Det är emellertid inte alltid fråga om tydlig kontrast:

Detta reglage får användas endast i nödsituation. [Så kan det stå på ett anslag utan att talsituationen uppvisar flera referenter som skulle kunna kallas reglage. Närheten till talaren (= anslaget) är utslagsgivande.]
I {*denna* bok/den här boken} anges repliker med talstreck.

Med pronomenet *denna* anges också närhet (till talaren) i tid:

Denna {sommar/vecka/termin} ges inga teaterföreställningar.

Den här, den där § 70–75

§ 70. Former. De definita pronomenen *den här*, *den där* böjs i genus och numerus men inte i kasus (jfr § 28):

Utrum singularis: den {ˈhär/ˈdär}
Neutrum singularis: det {ˈhär/ˈdär}
Pluralis: de {ˈhär/ˈdär}

Den här, *den där* används inte i genitiv:

– Vilken fågels bo är störst? – *{Den därs/Dens där}.

Om uttalet av *det* och *de* se § 28.

Den här, *den där* tillhör i första hand talspråk och ledigt skriftspråk. Regionalt förekommer {*denna/detta/dessa*} {*här/där*} i stället för *den här* etc.[1]

[1] Snarast dialektalt är bruket att utvidga *den* {*här/där*} med bestämdhetssuffixet *-a*:
den {härа/dära} vagnen, det {härа/dära} huset, de {härа/dära} böckerna

Syntaktisk funktion och distribution § 71–72

§ 71. Attributiv funktion. *Den* {*här/där*} fungerar förenat som definit attribut i nominalfrasen och placeras efter eventuella emfatiska attribut (Nomfraser § 8) och före eventuella kvantitetsattribut. Det substantiviska huvudordet står i bestämd form.

hela *den här* långa dagen, alla *de där* tyska böckerna, all *den där* oljan
den här myckna glädjen, *de här* fyra husen
alla *de här* tusentals blommorna
den {*här/där*} Karlsson

Till skillnad från *denna* kan inte *den* {*här/där*} följas av possessivattribut:

**de här* hans stora tillgångar(na) [jfr: dessa hans stora tillgångar]

Genus och numerus väljs i kongruens med huvudordet:

den {*här/där*} gången
det {*här/där*} tillfället
de {*här/där*} gångerna

Den {*här/där*} kan komma att stå utan substantiviskt huvudord genom ellips av det substantiviska huvudordet (Ellips § 2):

Tag du den där cykeln så tar jag den *den här*.
Den här cykeln och *den där* behöver smörjas.

§ 72. Nominal funktion. När *den* {*här/där*} fungerar nominalt, utgör oftast pronomenet ensamt en nominalfras (utan andra bestämningar), men det kan också bilda en definit nominalfras tillsammans med andra led som annars står attributivt:

allt *det här*, *det här* andra, *de här* två, *det här* nya
det här som står i tidningen
det här från Centralamerika
det här vad det nu är
Nu ska jag demonstrera *det här*, en dansk uppfinning som vi just har fått in.

Det här (med) att taket läcker oroar mig.
Det här (med) att åka till Nicaragua i februari får vi nog tänka över lite närmare.

Det nominala *den* {*här/där*} används till skillnad från *denna* (jfr § 66) oftast deiktiskt, mera sällan anaforiskt.

Valet av genus (utrum : neutrum) och numerus kan antingen bero på kongruensböjning eller vara fritt (dvs. betydelsebärande). När pronomenet används om referenter som ingår i talsituationen, får det ofta genus och numerus efter det substantiv som normalt används för att beteckna den avsedda referenten:

Vem är ägare till *den här?* [om t.ex. en bok]
Vem är ägare till *det här?* [om t.ex. ett ritblock men också med allmän dividuativ syftning, jfr nedan]
Vem är ägare till *de här?* [om t.ex. ett par glasögon]

När pronomenet inte kan rätta sig efter en självklar substantivisk beteckning på den avsedda referenten, blir genus och numerus betydelsebärande. Särskilt används neutrum singularis med allmänt dividuativ referens:

Det här är alldeles för bedrövligt.
Det där måste du sluta med.
Är *det här* vägen till Oslo?

Den där, *de där* kan dock också användas nominalt för att referera till person, då ofta med pejorativ biton. *De här* kan marginellt användas om personer, då utan pejorativ klang.

Det var länge sedan man såg {*den/de*} *där*.
De här är mina vänner.

Betydelse § 73–75

§ 73. Deiktisk grundbetydelse. *Den* {*här/där*} har en klar deiktisk grundbetydelse. Medan deras synonymer *denna* respektive betonat *den* används både deiktiskt och anaforiskt, förekommer nominalt *den* {*här/där*} mera sällan rent anaforiskt i neutralt skriftspråk:

Om regeringspartiet försöker få sin förre partiledare vald till talman, så ska du göra allt för att förhindra {*det/detta/*det här/*det där*}.
Om regeringspartiet försöker övertala sin förre partiledare att kandidera för posten som talman, så måste oppositionen göra allt för att avskräcka {*denne/*den här/*den där*}.

I ledigt språk används dock attributivt *den* {*här/där*} inte sällan anaforiskt i stället för *denna* respektive *den*:

Kristina bestämde sig för att abdikera och emigrera. {*Detta* (beslut)/*Det* (beslutet)/*Det här* (beslutet)/*Det där* (beslutet)} kom oväntat för många.

Liksom *denna* innebär *den* {*här/där*} ofta kontrast, så att den avsedda referenten avtecknar sig mot andra mer eller mindre aktuella referenter av samma slag eller så att pronomenet väcker föreställningen om andra tänkbara referenter av samma slag.[1]

När referenten för en nominalfras med *den* {*här/där*} står i tydlig kontrast till en eller flera andra aktuella referenter, betonas pronomenets sista led, dvs. {*här/där*}. När ingen sådan kontrast föreligger, är *den* {*här/där*} mindre betonat.

Du ska köpa *den* ˈ*här* boken (inte *den* ˈ*där*)!
Har du läst *den* {*här/där*} tjocka boken?

Skillnaden i betydelse mellan *den här* och *den där* gäller avståndet till talaren, dvs. *den här* (liksom *här*) anger närhet till talaren och *den där* (liksom *där*) anger en viss distans:

Har du hört *det här* ljudet förr? [t.ex. om ett ljud som omger talaren (och den tilltalade) i talögonblicket eller om ett ljud som talaren vet just ska komma eller som han själv står i begrepp att producera]

Har du hört *det där* ljudet förr? [t.ex. om ett ljud som just har förklingat eller om ett ljud från en ljudkälla som talaren inte ser som placerad i sin närhet]

Andra betydelseskillnader mellan *den här* och *den där* kan ses som avledda av den deiktiska funktion som illustreras i ovanstående exempel. Sålunda kan en för talaren avlägsen tid eller lokal betecknas med antingen *den där* (från talarens eget perspektiv)

eller *den här* (från de i texten omtalade personernas perspektiv); se Anf. men. § 18: a.

Den där gången var Anders väl förberedd. [Det aktuella tillfället ligger utanför talarens ”nu”.]
Den här gången var Anders väl förberedd. [Det aktuella tillfället ingår i den persons ”nu” (t.ex. Anders’) vars perspektiv talaren tar.]

Slutligen kan pronomenen användas deiktiskt för att aktualisera referenter (också sådana som anges med egennamn) som inte finns i den konkreta talsituationen men som ändå både talare och lyssnare har i sin föreställningsvärld. Om personer används *den där* för att markera visst avstånd eller avståndstagande, medan *den här* är mera neutralt. Använt om saker antyder *den där* ett större avstånd och en lägre grad av aktualitet än *den här*.

Har du ringt till *den där* Karlsson (du vet)?
Har du ringt till *den här* Karlsson (du vet)?

Har du skaffat *den där* grammofonskivan (du vet)?
Den här nya matberedaren, tror du den är bra?

Talaren kan ibland använda *den här/den där* om en referent, medan han letar efter en mera upplysande beteckning:

Kan du inte ringa till den där… {Lindberg/vad det nu är han heter}?

Ibland refererar talaren med *den* {*här/där*} + substantiv till ett tillstånd som kännetecknar substantivets referent i det aktuella ögonblicket:

Inte kan du stå och gräva med *den där* armen. [”med armen när den är så där”]
Inte kan jag stå och gräva med *den här* armen. [”med armen när den är så här”]

[1] Kontrastbetydelsen hos *den här*, *den där* leder till att dessa pronomen endast marginellt används i nominalfraser vilkas övriga led visar att nominalfrasen avses ha unik referens. När sådana nominalfraser ändå förekommer, får attribut som annars är klart restriktiva en icke-restriktiv, parentetisk betydelse:

Han tog *den* {*här/där*} {vackraste/tredje/sista/enda} blomman.

Lika lite som *denna* kan *den* {*här/där*} användas vid indirekt anafor eller när referenten är unik i sitt slag i den givna referensramen:

Han har köpt en cykel men fälgarna [≠ de {här/där} fälgarna] hade visst redan börjat rosta. [Alla fälgarna på cykeln avses.]
Han njöt av solen [≠ den här/där solen]. [Solen är – i vardagstänkandet – unik.]

Kontrastbetydelsen hos *den här* och *den där* innebär också att de tillsammans med substantiv inte kan ha generisk betydelse utan bara ange ett specifikt exemplar, en specifik kvantitet eller en viss underart som kontrasterar mot andra exemplar, kvantiteter eller underarter:

{Cykeln/**Den här* cykeln} har blivit vanligare i tredje världen. [om företeelsen cykel]
{**Cykeln/Den här* cykeln} har blivit vanligare på sista tiden. [om en underart av företeelsen cykel]
Det här sockret ska vi ha till saften. [om en specifik kvantitet]
Den här cykeln kan du få låna. [om ett exemplar]

§ 74. *Den här.* *Den här* används framför allt i egentlig och överförd deixis men i någon utsträckning (ungefär som *denna*) också anaforiskt. Dessutom brukas *den här* vid aktualisering av en känd referent och marginellt med kataforisk syftning. I alla användningarna är närheten till talaren och därmed den semantiska släktskapen med 1 personens personliga pronomen tydlig.

a) Egentlig deixis: närhet till talaren

Pronomenet används vid egentlig deixis för att peka på konkreta referenter som ingår i talsituationen och som talaren bedömer som ingående i samma sfär som han själv:

Ta *den här* skjortan.
Jag har aldrig gillat *den här* skjortan något vidare.
[…] kallar ni *den här* anskrämliga kåken för villa! (R)
Den här bilden är från spanska inbördeskriget […] (R)
[…] så att vi slipper *den här* blodlukten i hela huset. (R)
Vad kan *den här* lilla gossen heta då? (R)
Nu ska *den här* gubben gå och lägga sig. [den här gubben = skämtsamt om talaren själv]

Pronomenet kan också användas för att beteckna hela talarens närsfär, t.ex. den tid eller den plats där talaren talar eller det sammanhang som talaren ingår i eller sysselsätter sig med:

Karl har varit i Örebro hela *den här* veckan.
Det finns ju andra orter att semestra på än *den här*. (R)
I *det här* landet är det nästan omöjligt att få tag i gott öl.
Jag skulle gärna fortsätta på *det här* sättet ett tag till. (R)
Det är Berit som har näsa för affärer i *den här* familjen. (R)
Något tråkigare och vederhäftigare än *den här* artikeln har jag inte sett på åratal. (R)

När tider åsyftas kan talaren med *den här* beteckna också den närmast kommande eller sistlidna tidpunkt som passar in på det deiktiska uttryckets beskrivning. Pragmatiska eller kontextuella faktorer avgör vilken tid som menas.

Hon skulle ha åkt till Örebro *den här* helgen.
Hon har varit i Örebro *den här* helgen.
Hon ska åka till Örebro *den här* helgen.

Nominalfras med *den här* kan också utpeka sakförhållanden som talaren på ett eller annat sätt deltar i eller iakttar på nära håll:

Den här långsamheten irriterar mig.
Han vill inte delta i *den här* resan.
[Det finns] människor som ser det orättfärdiga i *den här* förföljelsen […] (R)
Han har byggt upp ett imperium med hjälp av *den här* inflationen. (R)
Det är bara så inom *den här* branschen. (R)

Jag förstår att du finner *den här* diskussionen obeskrivligt lustig. (R)
Han hade fått utbildning på radar just för *den här* aktionen. (R)
Det känns så förbannat löjligt med hela *den här* […] strävan som man är inblandad i. (R)

b) Överförd deixis

Talaren kan använda nominalfras med *den här* på samma sätt som vid egentlig deixis när han beskriver en annan situation. Han anger då med valet av pronomen ett perspektiv som om han hade ingått i denna situation på samma sätt som han ingår i talsituationen, t.ex. samma kunskaps- och attitydperspektiv som en av de personer som texten handlar om. Det är inte ovanligt att *den här* används i referatmeningar på samma sätt som pronomenet skulle ha använts i motsvarande citatmening (Anf. men. § 18: a).

Under *den här* våren var allting som förgjort för Bengt-Erik.
Den här eftermiddagen kände sig Harald försonligt stämd […] (R)
Ingenting ville lyckas i *den här* trädgården, tyckte han.
Den här aktionen kom som en överraskning för dem.
Inte heller i *den här* frågan hade han full visshet. (R)
Gästerna var några fler *den här* gången […] (R)

c) Anafor

I talspråk och i ledigt skriftspråk kan *den här* användas också anaforiskt (ungefär som *denna*, § 66). Korrelatet står ofta på ett visst avstånd i texten från *den här*, varför pronomenet kan sägas påminna lyssnaren om en redan introducerad referent, jfr (d). Exempel:

Vi vet att det har avlossats två skott. […] Vi vet genom den tekniska utredningen att *de här* skotten har avlossats på nära håll […] (S) [återgivet ”ord för ord” efter tal]

d) Aktualisering av känd referent

Med hjälp av *den här* kan en referent aktualiseras som talaren (eller den vars perspektiv han tar) och lyssnaren känner till men som inte är särskilt prominent i deras föreställningsvärld. Pronomenet är i denna funktion obetonat och saknar kontrastbetydelse (och följs gärna av egennamn som ju normalt har unik referens).

Den här nya karburatortypen, känner du till den?
Ingen begrep sig på *den här* Berit. (R)
Så vitt jag kunde förstå följde han med i *den här* debatten om dödshjälp […] (R)

Pronomenet *denna* som annars erinrar mycket om *den här* kan inte (annat än regionalt) användas i denna funktion:

{*Den här*/**Denne*} Bengtsson, kan du inte fråga honom?
Där är {*den här* nya karburatorn/**denna* nya karburator}. Vet du hur man monterar den?

En liknande betydelse har den talspråkliga konstruktionen 3 personens personliga pronomen + egennamn: *han Karlsson*, *hon Maria* (§ 31 not 2).

Aktualiserande betydelse har *den här* också i konstruktion med narrativ bisats och infinitivfras:

Jag tycker inte om *det här* att Lars har sagt upp sig.
Han har svårt för *det här* (med) att säga komplimanger.

e) Kataforisk syftning

Attributivt eller nominalt *den här* kan marginellt användas med kataforisk syftning (jfr *denna*, § 67):

Du ska framför allt komma ihåg *det här*: Ha med dig flera par ombytesstrumpor och rejält med reservproviant.
De här orden har för alltid fastnat i mitt minne: Två steg framåt, ett tillbaka …

§ 75. *Den där*. *Den där* används både deiktiskt, anaforiskt och vid aktualisering av referent. *Den där* anger ett visst avstånd från talaren.

a) Egentlig deixis

Pronomenet används vid egentlig deixis för att peka på konkreta referenter som ingår i talsituationen och som talaren betraktar på ett visst avstånd eller med en viss psykisk distans:

Ta *den där* skjortan. [Talaren pekar på en skjorta som han inte vill inkludera i sitt eget ”här”, kanske en skjorta som någon annan har på sig eller som ligger längre bort från talaren än en annan aktuell skjorta.]
Jag har aldrig gillat *den där* skjortan något vidare. [Talaren avser en annan skjorta än den han har på sig eller eventuellt håller i.]
– Titta! utbrast hon. Där är ett moln. Det är det första på veckor. Wilhelmina såg på det och gjorde en grimas. – Och vad tror Ingar ska komma för gott av en molntapp som *den där*? Den rymmer då inget regn. (R)
Han hade hört oss och snurrade runt. Nu var revolvern riktad mot oss. – Släpp *den där*! (R)

När *den där* används nominalt (om person) har pronomenet en lätt pejorativ biton (av avståndstagande):

Det var hon, *den där*, som vann. (R)
Jag tror inte att du ska tänka på att anställa *den där*.

Nominalfras med *den där* kan också peka på sakförhållanden i talsituationen som talaren iakttar på avstånd eller med avståndstagande:

Den där kapplöpningen vet man aldrig hur den slutar.

b) Anaforisk användning

Nominalfras med *den där* kan användas för att beteckna en annan tid, en annan plats, ett annat sakförhållande än talsituationens. Då är nominalfrasen emellertid

oftast direkt eller indirekt anaforisk, eftersom den hänvisar till en situation som normalt framgår av den tidigare kontexten (jfr *denna*, § 66). Korrelatet står ofta på ett visst avstånd i texten från det anaforiska pronomenet (jfr § 74: c). Exempel:

Jag var inte här *den där* gången. [Talaren refererar till ett tillfälle som inte överlappar med talsituationens tid och som har aktualiserats i den föregående texten.]
Den där augustikvällen var allt som förtrollat. [Talaren refererar till en augustikväll som inte överlappar med talsituationens tid och som har aktualiserats i den föregående texten.]
I *det där* huset bodde vi fyra år. [Talaren refererar till ett hus som inte ingår i talsituationens rum men som har aktualiserats i den föregående texten.]
Hon kommer aldrig att återvända till *det där* stället. [Talaren refererar till ett ställe som inte ingår i talsituationens rum men som har aktualiserats i den föregående texten.]
Men allt gick liksom i stå på grund av *den där* oresonliga rädslan […] (R)

Nominalfras med *den där* kan referera också till konkreta referenter som ingår i andra situationer än talsituationen:

Han hade köpt en stor amerikansk bil. Efter ett år kom han och ville sälja *den där* bilen.
Hon räckte mig handen och jag tryckte den. ”Hej då, vi ses i kyrkan”, sade hon. Jag kände hur en liten hårdrullad papperscylinder trycktes mot min handflata. […] ”Vi ses”, mumlade jag till svar och slöt handen om *den där* pappersbiten medan hon gick sin väg. (R)
Det var så att Hillevi Gustafsson, eller fröken som vi förstås kallade henne för, brukade ha på sig en väldigt stor ring. Särskilt tjejerna i klassen tyckte *den där* ringen var hemskt fin. (R)
Men jag fortsatte i alla fall att skriva i dagboken halva nätterna. Jag skrev och skrev och snart räckte inte *den där* lilla skitboken med hänglåset till längre. (R)

c) Aktualisering av känd referent

Med hjälp av *den där* kan talaren aktualisera en referent som han och lyssnaren har i sina föreställningsvärldar men som inte är särskilt viktig där. I denna funktion kan pronomenet vara attribut också till egennamn (trots att egennamnet i en given situation normalt har unik referens, jfr ovan § 74: d). Särskilt när referenten är en person innebär bruket av *den där* ofta ett lätt avståndstagande från talarens sida gentemot referenten. Pronomenet är obetonat.

Anders skulle komma, *den där* pojken som Jenny träffat i Rekkola på semestern. (R)
”Kommer du i håg *den där* pajasen vi talade om”, frågade Lili. (R)
[…] *den där* ökände kompositören Schönberg? (R)
Hon hade bara ögon för *den där* rackarns predikanten. (R)
Henry […] litade fullt och fast på *den där* namnkunnige lappen som karvar upp renmagar […] (R)

Du kommer ihåg när du läste *den där* novellen av Cora Sandel, hur tagen du var av den… (R)
Jag vill ha henne ur *den där* timida inställningen. (R)
Hon hade *den där* rösten som gjorde att Ellen blev näsvis. (R)

Aktualiserande betydelse har den där också i konstruktion med narrativ bisats och infinitivfras:

Det där (med) att vattnet ska ta slut tror jag inte på.
Hon accepterar inte *det där* (med) att ragga upp sponsorer till basverksamheten.

Demonstrativt *den* § 76–81

§ 76. Former. Demonstrativt *den* böjs i genus och numerus:
Utrum singularis: den
Neutrum singularis: det
Pluralis: de

De olika formerna uttalas som motsvarande former av det personliga pronomenet (§ 28).

Genitivsuffixet *-s* kan läggas till pronomenets utrumform, om denna genom ellips kommit att ensam företräda nominalfrasen:

Den bokens innehåll är tyngre än *dens*.

Demonstrativt *den* är normalt betonat.

§ 77. Syntaktisk funktion och distribution. Pronomenet fungerar som definit attribut och placeras som övriga definita attribut efter eventuellt totalitetsbetecknande och före eventuellt kvantitetsbetecknande attribut. *Den* kan till skillnad från *denna* inte följas av possessivattribut.

Vad ska vi göra med all *den* veden?
Var ska vi lägga *de* tre lådorna?
*Jag är stolt över *de* mina utmärkelser(na).

Med samma betydelse som *den där* kan det demonstrativa *den* användas utan att vara skilt från det substantiviska huvudordet av ett adjektiv eller ett adjektiviskt ord som attribut. I denna demonstrativa användning är *den* normalt mera betonat än när det används som bestämd (determinativ eller icke-determinativ) artikel. Substantivet står liksom efter *den där* alltid i bestämd form.

Alla ˈde ˈtunnorna är ˈtomma. [≈ alla de där tunnorna]
Alla ˈde ˈblåa ˈtunnorna är ˈtomma. [≈ alla de där blåa tunnorna]
Hela ˈden ˈtunnan är ˈfull. [≈ hela den där tunnan]
Hela ˈden ˈblåa ˈtunnan är ˈfull. [≈ hela den där blåa tunnan]

Demonstrativt *den* kan stå utan substantiviskt huvudord enligt reglerna för ellips (Ellips § 2):

Den blomman tycker jag bättre om än *den* (blomman).
Den blommans färg tycker jag bättre om än {*dens*/den blommans}.
Nu tar vi *den*. [i en situation där talaren pekar på en viss låda]

Betonat självständigt *den* redovisas annars ovan under 3 personens personliga pronomen (§ 28–52).

Betydelse § 78–81

§ 78. Kontrast. Med det demonstrativa *den* kontrasteras referenten mer eller mindre eftertryckligt mot andra referenter av samma slag, dvs. referenter som passar in på samma beskrivning.

Med *den* kan en viss referent eller vissa referenter utpekas i en mängd som är given i talsituationen:

Det var ˈ*den* ˈgården hon ville köpa. [Pronomenet väcker en föreställning om flera gårdar, bland vilka en bestämd gård utpekas.]
Jfr: Det var ˈgården hon ville köpa. [Pronomenet väcker en föreställning om flera olika slag av referenter, bland vilka den referent utpekas som passar in på beskrivningen *gård* i motsats till referenter som inte passar in på denna beskrivning.]

Ge mig ˈ*den* ˈsaxen. [I en given eller tänkbar mängd saxar avses en viss sax i motsats till de andra saxar som ingår i mängden.]
Jfr: Ge mig ˈsaxen. [Bara en referent är aktuell som passar på beskrivningen *sax*. Uttrycket kontrasterar mot referenter som inte passar in på denna beskrivning.]

När talaren refererar till någon eller något i talsituationen, beledsagas talhandlingen ofta av en pekning, en blick eller en nickning för att visa vilken av referenterna i den givna mängden som avses.

Det demonstrativa *den* kan emellertid också användas i talsituationer som inte innehåller mer än en referent av det aktuella slaget:

Ge mig ˈ*den* ˈsaxen. [Demonstrativt *den* används fastän endast en sax finns i talsituationen. Talaren gör lyssnaren uppmärksam på saxen genom det demonstrativa pronomenet som innebär en uppmaning till lyssnaren att se sig om efter referenten.]

När det demonstrativa *den* är anaforiskt, gäller kontrasten endast sällan referenter som redan har aktualiserats i textens värld, men pronomenet väcker ändå en vag föreställning om andra referenter av samma slag mot vilka den avsedda fokuserade referenten avtecknar sig:

Vi gjorde en vandring i italienska Schweiz. ˈ*Den* ˈturen glömmer jag aldrig. [*Den turen* kontrasterar mot andra möjliga turer.]

Jfr: Vi gjorde en vandring i italienska Schweiz. Vandringen glömmer jag aldrig. [*Vandringen* kontrasterar mot andra slag av aktiviteter: övernattningarna, måltiderna e.d.]

§ 79. Deixis. Det demonstrativa *den* anger avstånd från talaren på samma sätt som *den där* (§ 75), dvs. talaren visar att den avsedda referenten inte tillhör det som talaren uppfattar som sin närsfär (jfr *denna*, § 69):[1]

Använd *den* saxen i stället.
Den boken är bra.
Den spurten gör du inte om.
Det ljudet har jag bestämt hört förut.

[1] Demonstrativt *den* används i nominalfraser som anger känslomässig reaktion inför nominalfrasens referent: beundran, uppgivenhet etc. Nominalfrasen, som inte sällan upprepas oförändrad, står oftast som självständig, icke satsformad mening. Pronomenet är här obetonat. Det förekommer i denna betydelse också framför egennamn.

$_0$Den ˈKarlsson!
$_0$De ˈpojkarna, $_0$de ˈpojkarna!
$_0$Den ˈvintern, $_0$den ˈvintern.

§ 80. Anafor. När en nominalfras med demonstrativt *den* används anaforiskt, väcker den normalt en föreställning om andra referenter av samma slag på ett sätt som motsvarande substantiv i bestämd form inte gör:

Vi tittade på ett slott och en kyrka. *Det slottet* var fantastiskt. [Talaren frammanar föreställningen om andra slott än det slott som referensen avser.]
Jfr: Vi tittade på ett slott och en kyrka. *Slottet* var fantastiskt. [Talaren refererar med substantivet i bestämd form endast till det slott som är aktuellt.]

David Rosenbaum är ansvarig för en studie av riskerna för sabotage mot kärnkraftverk. Studien utfördes på uppdrag av CIA och FBI – och hemligstämplades. Det är alltså *den studien*, som Rosenbaum kommer att rapportera om. (S)

Nominalfrasen pekar in i textens värld, dvs. till en annan tid eller en annan plats. När talaren säger *vid den tidpunkten* hänvisar han till en i texten given tid, men samtidigt meddelar han också att det rör sig om en tid som befinner sig på avstånd från den tid han själv är i. Den avsedda tiden kan avteckna sig inte bara mot talögonblicket utan också mot andra möjliga tider i det förflutna eller i framtiden.

§ 81. Deskriptiv anafor. Det demonstrativa *den* kan användas som attribut i en nominalfras som syftar på ett sakförhållande eller allmänna omständigheter i förbindelse därmed (deskriptiv anafor), jfr också *denna*, § 66.

Vid deskriptiv anafor syftar pronomenet framför allt på innehållet i satser eller verbfraser eller på omständigheter som de propositionella innehållen relateras till (tid, sätt och liknande). Också här kan det demonstrativa pronomenet ha en kon-

trastiv innebörd, genom att föreställningen om andra exempel på samma sorts innehåll frammanas som bakgrund till det fenomen som det demonstrativa pronomenet utpekar. När det som nominalfrasen refererar till har hög prominens och är välavgränsat, kan den anaforiska nominalfrasen ha bestämd form (och bestämd artikel) i stället för *denna* eller demonstrativt *den*.

Han gick till Canossa. {*Den* vandringen/Denna vandring/Vandringen} tog två veckor.
Jag går till Canossa! {*Det* yttrandet/Detta yttrande/Yttrandet} slog ner som en bomb bland de församlade.
Daniel skall vara en dandy som jag. Som jag? Varför inte exakt likadan som jag? Som min dubbelgångare? Ju mer jag vänder och vrider på *den* tanken, desto mera tilltalar den mig. (R)

I andra fall föreligger inte en lika tydligt aktuell referent, och alternativet substantiv i bestämd form är då ogrammatiskt eller får en annan innebörd:

Vi fotvandrade till Canossa. På {*det* sättet/detta sätt/*sättet} blev resan billigare.
Vi företog en vandring till Canossa. Vid {*det* tillfället/detta tillfälle/*tillfället} mötte vi en sympatisk kardinal.
Han gick till Canossa. Det var {*den* omständigheten/denna omständighet/*omständigheten} som gjorde honom till avfälling i de andras ögon.
De ville att han skulle gå till Canossa. Men {*det* villkoret/detta villkor/*villkoret} kunde han inte gå med på.
Han skulle till Canossa, sa han. I varje fall angav han {*det* skälet/detta skäl/*skälet} för att inte stanna kvar hos oss.
Så vill vi väl inte att det skall vara hos oss. Särskilt som vi vet att arbetsintensiteten och stressen inom många företag trissas upp och många av *den* orsaken inte orkar med utan slås ut. (S)
Sen flög de vidare undan för undan och ledde på *det* sättet Alexander och hans följe genom öknen. (R)
Målet är för närvarande att vi i Sverige skall kunna tillverka 4,5 milj par läderskor per år. *Det* målet kan inte uppnås med nuvarande kapacitet. (S) [Talaren kommenterar det för närvarande uppsatta målets implikationer till skillnad från andra måls.]

Mellan de demonstrativa *denna* och *den* i attributiv funktion finns det en viss stilskillnad, eftersom *denna* är väsentligen skriftspråkligt, medan *den* duger i både tal- och skriftspråk. Det är oklart om det härutöver finns någon påvisbar betydelseskillnad mellan de två, t.ex. någon skillnad som hänger ihop med om pronomenet i sin grundbetydelse anger närhet (*denna*) eller icke-närhet (*den*) till talaren.

Demonstrativt *den* används tillsammans med substantiv i pejorativ nominalfras om person. Pronomenet är då optionellt obetonat.

Nu har Karlsson, $_0$*den* ˈstackarn, gått och ramlat igen.
Jag vill inte prata med $_0$*den* ˈdjäveln.
Jag står inte ut med *den* {pratkvarnen/idioten/dumbommen/skrytoxen}.

Nominalfraser av detta slag kan användas anaforiskt i stället för 3 personens personliga pronomen med specifik referens; då är normalt både pronomenet och substantivet svagt betonade (§ 50):

Jag såg en liten ödla, men *den* djäveln försvann med detsamma.
Men: Ingen trodde att *den* stackarn skulle förlora. [ingen ≠ den stackarn]

Reflexiva pronomen § 82–97

§ 82. Översikt. De reflexiva pronomenen utgörs av det substantiviska pronomenet *sig* (i ackusativ) och det adjektiviska possessivpronomenet *sin*.

Reflexiva pronomen syftar nästan alltid på ett explicit korrelat via bunden anafor inom en syntaktiskt-semantiskt avgränsad syftningsram, dvs. grammatiska regler avgör vad som kan vara korrelat åt det reflexiva pronomenet.

Syftningsramen är vanligen och prototypiskt en finit sats, i vars predikatsled det reflexiva pronomenet ingår och där subjektet (som betecknar predikatsledets predikationsbas) är det reflexiva pronomenets korrelat. Om syftningsramen och korrelatet inte uppfyller kraven för bunden anafor måste uttryck för fri anafor användas.[1]

Karl XII försåg *sina* trupper med proviant för två veckor. Jfr: Enligt order från *Karl XII* skulle traktens befolkning förse *hans* trupper med proviant för två veckor.
Annas syster var hemma hos *sig*. Jfr: *Annas* syster var på fest hos *henne*.

I vissa fall kan det reflexiva pronomenets syftningsram vara en annan konstruktion än den finita satsen. Det reflexiva pronomenet ingår då vanligen i en annan konstruktion som anger en aktion. Som pronomenets korrelat fungerar då vanligen det uttryck som betecknar aktionens predikationsbas.

Ingers besök hos *sin* moster varade bara två timmar. Jfr: *Inger* besökte *sin* moster.
Vi sa till *Inger* att besöka *sin* moster. Jfr: *Inger* besöker *sin* moster.

I många fall är det reflexiva pronomenets egen referentiella funktion uppenbar. I de tydligaste fallen rör det sig då om en aktion som subjektets referent riktar mot sig själv eller något eget i stället för mot någon annan eller någonting annat. Man kan då utan annan betydelseskillnad än den ändrade referensen byta ut det reflexiva pronomenet mot en icke-reflexiv nominalfras.

Anders köpte *sig* (*själv*) en cykel. Jfr: Anders köpte barnen cyklar.
Anders har lämnat in *sin* nya bok. Jfr: Anders har lämnat in Brittas nya bok.

Vid vissa verb är (i en viss betydelse) ett reflexivt objekt obligatoriskt (Vbfraser: Allm. § 8). I många sådana fall är det inte möjligt att konstatera om objektet har någon egen referens eller om pronomenet bara har till uppgift att signalera en särskild betydelse hos verbet.

Han betedde *sig* dumt. Jfr: *Han betedde mig dumt.
Hon skyndade *sig*. Jfr: *Hon skyndade barnen.
Att fiska här betalar *sig* inte längre.
De gav med *sig*.
Det dåliga vädret håller i *sig*.

Också det possessiva *sin* kan ingå i en lexikaliserad förbindelse tillsammans med verbet:

Hon gick *sin* kos.
Han tog *sin* mats ur skolan.
De tog på *sitt* ansvar att du släpptes in.

[1] De reflexiva pronomenen fungerar som reflexiva specialformer av 3 personens personliga pronomen. Om korrelatet är ett 1 eller 2 personens pronomen, motsvaras det reflexiva pronomenet av 1 och 2 personens ackusativformer eller av 1 och 2 personens possessiva pronomen:

Jag har hämtat *min* cykel. Jfr: Bengt har hämtat sin cykel.
Vi tar det på *vårt* ansvar. Jfr: Bengt och Per tar det på sitt ansvar.
Du tänker bara på *dig* själv. Jfr: Bengt tänker bara på sig själv.

Vid utbrytning konstrueras den relativa bisatsen som om det utbrutna ledet inte hade brutitis ut:

Varför är det alltid jag som måste skynda *mig?*
Varför är det alltid hon som måste skynda *sig?*

När ett 1 eller 2 personens pronomen är utbrutet, råder dock ibland en viss tvekan vilket koreferentiellt pronomen som skall användas i relativsatsen och det är inte ovanligt att man i talspråk väljer *sig, sin* fastän det utbrutna ledet (= relativsatsens korrelat) är ett 1 eller 2 personens pronomen:

Varför är det alltid jag som måste skynda *sig?*

ANM. *Sig* används aldrig som huvudord i en nominalfras som utgör subjekt. Den uttrycksmässiga likheten med *mig, dig* gör det därför rimligt att betrakta *sig* som en ackusativform.

§ 83. Former. Reflexiva pronomen har ingen nominativform.[1] Ackusativformen är *sig* [sɛj:] (ålderdomligt läsuttal: [si:g]). I stället för genitiv används (kongruensböjt) possessivt reflexivt pronomen: *sin* [sin:], *sitt, sina* [²si:na]. Regionalt förekommer också uttalen [si:n] och [²sin:a]. De reflexiva pronomenen är desamma oavsett korrelatets genus och numerus.

Bengt (och Stina) har skaffat *sig* en gräsklippare.
Bengt (och Stina) har en gammal faster boende hos *sig*.
Bengt (och Stina) hämtade *sin* påse, *sitt* paket och *sina* lådor.

Sig är nästan alltid obetonat (utom tillsammans med attributet *hela*). Marginellt betonas ordet när den avsedda referenten skall kontrasteras mot annan referent. I detta fall är det dock oftast bestämningen *själv* som uppbär nominalfrasens huvudbetoning.

Han kletade ner $_0$*sig*.
Han köpte glassarna åt ˈ*sig*, inte åt sina barn.
Han köpte glassarna åt *sig* ˈ*själv*, inte åt sina barn.
Han kletade ner hela ˈ*sig*.

När *sig* är rektion, får prepositionen vanligen frasens huvudbetoning:[2]

Han har aldrig några pengar ˈpå $_0$*sig*.

[1] I många nomen actionis- och nomen agentis-sammansättningar används *själv* ungefär som det reflexiva objektet (*sig själv*) eller en annan bunden verbbestämning i motsvarande sats:

självanklagelse, självantändning, självbefruktning, självbehärskning, självbespegling, självbetjäning, självförakt, självförtroende, självförverkligande, självinstruerande, självplågare

I andra sammansättningar, där den motsvarande satsen ofta har intransitivt verb, motsvarar *själv* i stället verbets subjekt: *självbindare*, *självgående*, *självlysande*.

[2] Särskilt i en del lexikaliserade uttryck kan dock huvudbetoningen ligga på det reflexiva pronomenet i stället för på prepositionen:

Det är inget problem $_0$i ˈ*sig*.
Det där är en sak $_0$för ˈ*sig*.
$_0$I $_0$och $_0$för ˈ*sig* har jag inget emot det.

ANM. Att det reflexiva pronomenet inte har någon nominativform beror på att det inte kan fungera som subjekt. I predikativ funktion används ackusativformen: *Han är inte sig själv längre*.

Syntaktisk funktion och distribution § 84–85

§ 84. ***Sig***. Ackusativformen *sig* används nominalt som huvudord i nominalfras:

Han speglar *sig* alltid i skyltfönstren.
Han är väldigt mån om *sig* och sina barn.

Som efterföljande bestämning kan (obetonat) *sig* ta (betonat) *själv*, när nominalfrasen anger en referent som kontrasterar mot en annan referent. Som fundament är konstruktion med *själv* närmast obligatorisk (se vidare § 230–232):

Pojken fick ta hand om *sig själv*.
Sig själva kan de inte hjälpa.

Marginellt tar *sig* det totalitetsbetecknande *hela* (eller *halva*) (§ 133–134) som framförställt attribut. Det reflexiva pronomenet är då alltid betonat:

{Hon/De} smorde in *hela* ˈ*sig* med sololja.

Nominalfras med *sig* som huvudord används som objekt eller rektion:[1]

Laura såg *sig* (*själv*) i spegeln.
Laura hade gäster hos *sig*.

Ackusativformen används också predikativt i uttrycket *vara sig själv* (jfr 1 och 2 pers. personliga pronomen, § 54 not 1):

Han är inte *sig själv*.
De är inte längre *sig själva*.

Sig används oberoende av korrelatets genus och numerus.[2] Men *sig* övertar ändå korrelatets genus och numerus vilket kommer till synes i satsled som kongruensböjs efter *sig*:

Ministern skadade mest *sig själv*.
Partiet skadade mest *sig självt*.
Bengt och Per skadade mest *sig själva*.

Ministern erkände *sig* slagen.
Partiet erkände *sig* slaget.
Bengt och Per erkände *sig* slagna.

[1] *Sig* som objekt eller rektion ingår i ett stort antal lexikaliserade verbförbindelser, där pronomenet inte kan bytas ut mot icke-reflexiv nominalfras utan förändring av verbförbindelsens betydelse (Vbfraser: Allm. § 8, Obj. § 13):

använda sig av ngt, bete sig, ge med sig, ligga av sig, skynda sig, slå ifrån sig, stå på sig, ta för sig, ta till sig, vänta sig, ångra sig

Sig ingår också i andra lexikaliserade uttryck: *av sig* (t.ex. *retlig av sig*), *av sig själv* (t.ex. *stanna av sig själv*), *i sig* (*själv*) (t.ex. *problemet i sig* (*självt*)) m.fl.

[2] Om korrelatet till det reflexiva pronomenet är 1 eller 2 person (eller en samordning vars ena led är ett 1 eller 2 personens pronomen), används 1 eller 2 personens pronomen som koreferentiellt (dvs. reflexivt) objekt:

Jag kan väl tvätta *mig* själv.
Du kanske vill se *dig* lite om?
Vi beter *oss* inte alltid förnuftigt.
Han och du är så retliga av *er*.

I några helt stelnade lexikaliserade uttryck används alltid *sig*, t.ex. *vare sig, var för sig, i och för sig*:

Vi sätter oss var för *sig*.
Jag är i och för *sig* frestad att anta erbjudandet.

Om korrelatet är ett urval ur en mängd som innefattar talaren eller lyssnaren, kan det uppstå tvekan om valet av reflexivt pronomen:

Ingen av oss vill ge {*sig/oss*}.
Två av er måste flytta på {*sig/er*}.

Om korrelatet är en disjunktiv samordning som omfattar talare eller lyssnare, uppstår också osäkerhet om val av reflexivt pronomen, se Samordn. § 31:

Han eller jag måste ge {*?sig/?oss*}.

§ 85. ***Sin.*** Reflexivpronomenet har ingen särskild genitivform, utan i stället används ett reflexivt possessivt pronomen som inte tar några egna bestämningar och som kongruensböjs med sitt substantiviska huvudord:

Hon målade {*sin* båt/*sitt* hus/*sina* naglar}.

Sin är normalt possessivattribut och placeras då i nominalfrasen som andra attribut av samma slag (Nomfraser § 4).[1] Liksom andra possessivattribut kan *sin* följas av det fokuserande pronomenet *egen* (§ 233–235):

alla *sina* egna barn

Genom ellips kan *sin* komma att stå utan substantiviskt huvudord:[2]

Jag tog min cykel och han tog *sin*.

Härutöver förekommer *sin* utan substantiviskt huvudord i vissa mer eller mindre lexikaliserade uttryck.[3] Exempel:

När var tar *sin* så tar jag min.
De gick hem till *sitt*.
Bengt och Stina håller på med *sitt*.

När tillhörigheten framgår klart av kontexten används ofta bestämd artikel och bestämd form i stället för reflexivt possessivt pronomen:

Hon har brutit armen. [≈ sin arm]
Vagnen tappade ett av hjulen. [≈ sina hjul]

[1] Det reflexiva possessivpronomenet kan regionalt placeras enklitiskt efter huvudordet enligt samma regler som för andra possessiva pronomenformer, § 24 not 1:

far sin, mor sin, bror sin
stugan sin, båten sin
huset sitt, örhängena sina

[2] Med bestämd artikel används *sin* utan substantiviskt huvudord i den lexikaliserade nominalfrasen *de sina* 'sina anhöriga', 'sina trupper'. Lexikaliserat är också *sitt* i uttryck som *ha gjort sitt*, *gå hem till sitt*, *syssla med sitt*. Jfr § 24 not 2.

[3] Det reflexiva possessiva pronomenet förekommer i många lexikaliserade uttryck, t.ex. *var sin* (§ 142–144), *ta sin tid*, *vad i all sin dar*, *på sina ställen*, *på sin höjd*, *på sin tid*, *i sinom tid*, *sinsemellan*. I andra lexikaliserade förbindelser kan också personliga pronomen användas reflexivt (jfr § 82 not 1): *gå sin väg* (t.ex. *jag gick min väg*), *bli sin egen* (t.ex. *ska du bli din egen?*). Om *i sin helhet*, *på sin plats* se § 91 respektive § 95 not 1.

Betydelse § 86–96

§ 86. Bunden anafor. Reflexiva pronomen kan inte sägas ha någon egen betydelse – bortsett från den som de får indirekt via sina korrelat.[1] Ett och samma reflexiva pronomen kan alltså referera till referenter i ental eller flertal,[2] individuativa eller dividuativa, animata eller inanimata, specifika eller icke-specifika.

I det prototypiska fallet är den finita satsen det reflexiva pronomenets syftningsram. Pronomenet ingår då i den finita verbfrasen och det har satsens subjekt som sitt korrelat. Pronomenet refererar alltså till predikationsbasen (= subjektsreferenten) för den aktion som predikatsledet uttrycker. Ordningen mellan korrelat och pronomen i satsen är likgiltig.

Hon hittade aldrig *sina* örhängen.
Sina örhängen hittade hon aldrig.
Av Per har Bengt just köpt nya cyklar till *sig själv* och *sina* barn.
Till *sig själv* och *sina* barn har Bengt just köpt nya cyklar av Per.
*Olle trodde att det hade regnat på *sin* tvätt.

Det är subjektet i dess helhet som är korrelat åt det reflexiva pronomenet:

Bengts far håller mest till i *sin* sommarstuga. [Bengts fars = sin ≠ Bengts]
Bengt och Anna tog en tur med *sina* barn. [Bengts och Annas = sina ≠ Bengts ≠ Annas]

I vissa fall kan syftningsramen vara mindre än den finita satsen. Det reflexiva pronomenet ingår då vanligen i ett satsled som betecknar en aktion (t.ex. en händelse, en egenskap eller en relation) och syftar på det led – inte nödvändigtvis subjektet i satsen – som betecknar predikationsbasen för denna aktion. Led av denna typ är t.ex. infinitivfraser eller nominalfraser med nomen actionis-betydelse:

Vi förbjöd Axel att ta med *sig sin* dator. [*Axel* betecknar infinitivfrasens predikationsbas och är därmed också de reflexiva pronomenens korrelat.]
Vi hörde om Pers besök hos *sin* gamle lärare. [*Per* betecknar predikationsbasen för aktionen ”besök” och är därmed också det reflexiva pronomenets korrelat.]

I många fall, t.ex. när pronomenet ingår i en infinitivfras, kan både den snävare och den vidare syftningsramen tillämpas.[3] Då kan dubbeltydiga meningar uppstå:

De lät barnen bo i *sitt* föräldrahem. [Antingen *de* eller *barnen* kan vara korrelat till det reflexiva pronomenet.]

Vanligen är dock bara den ena tolkningen grammatiskt möjlig eller pragmatiskt rimlig:[4]

Vi lät *barnen* bo i *sitt* föräldrahem.
De lät oss bo i *sitt* föräldrahem.

Polisassistenten bad *Anna* visa *sitt* pass.
Polisassistenten lät Anna låna *sin* bil.

Korrelatet behöver inte ha specifik referens, utan alla slags nominalfraser och nominala led kan vara korrelat åt reflexiva pronomen:

Näktergalen sjöng *sin* eggande sång i buskaget bakom uthusen.
Högst tre fåglar återfann *sina* bon.
Ingen fågel återfann *sitt* bo.

Vilka fåglar fick *sina* bon förstörda?
Varje fågel måste själv skaffa *sig* ett bo.
Jag vet ingen fågel som skulle kunna bygga *sig* ett sådant bo.
Att segra är *sin* egen belöning.
Att han målade stugan med akrylfärg straffade *sig* redan efter ett par år.

Om uttryck som medger snävare syftningsram än den finita satsen se nedan § 87–95. Om de fall då korrelatet kan stå i en sats som är under- eller överordnad den där pronomenet står se § 96.

Som det framgår av de följande paragraferna, lämnar de faktiska grammatiska reglerna för bruket av reflexiva pronomen ett ganska stort utrymme för språkbrukaren att välja mellan reflexivt pronomen och ett annat anaforiskt uttryck. De normativa regler som har föreslagits är förenklade och inskränker detta utrymme. Språkvårdare rekommenderar vanligen att reflexivpronomen skall ha den finita satsens subjekt som korrelat, i varje fall när de faktiska reglerna lämnar denna möjlighet.

[1] När ett reflexivt pronomen står utan korrelat t.ex. i vissa infinitivfraser har det normalt generisk referens:

Det är skönt att få sova i *sin* egen säng.

I reflexiva verbförbindelser (§ 84 not 1) är det oklart om det reflexiva objektet har någon referens:

Han skyndade *sig* mot rulltrappan.
Det tar *sig* fort i björknäver.

[2] När korrelatet är flertal kan entydigt distributiv innebörd ges åt *sin* (och reflexivt använda 1 och 2 personens personliga pronomen) med ett följande *respektive*:

Anna och Barbro körde hem *sina respektive* män. [Anna körde hem sin man och Barbro körde hem sin. Jfr det dubbeltydiga: Anna och Barbro körde hem *sina* män.]
Vi körde hem *våra respektive* män. [Var och en av oss körde hem sin man.]

[3] Valet mellan 3 personens pronomen och reflexivt pronomen kan variera regionalt. I Sydsverige väljs t.ex. oftare *deras* där man i resten av landet skulle föredra reflexivt pronomen:

[…] kvinnor och barn som söks upp av *deras* tidigare plågoandar […] (S)
Skottar är kända inte allena för *deras* sparsamhet, utan också för *deras* oftast lika utpräglade saklighet. (S)

[4] Om det reflexiva pronomenet kombineras med *själv*, *egen*, föredrar vissa språkbrukare den snävare tolkningsramen framför en möjlig vidare ram:

Per fick Bengt att skaffa *sig själv* en premiärbiljett. [föredragen tolkning: sig = Bengt]
Jfr: Per fick Bengt att skaffa sig en premiärbiljett. [sig = Per/Bengt]

Per lät Bengt köra *sin egen* bil. [föredragen tolkning: sin = Bengts]
Jfr: Per lät Bengt köra sin bil. [sin = Pers/Bengts]

§ 87. Reflexivt pronomen i efterställt attribut till huvudord med nomen actionis-betydelse eller liknande. En nominalfras kan vara syftningsram för reflexivt pronomen, om substantivet är ett nomen actionis eller annat substantiv med liknande relationell innebörd (Subst. § 15, Nomfraser § 13, 56). Korrelatet är då i första hand ett possessivattribut (som semantiskt erinrar om subjektet i motsvarande finita sats):

Vi kritiserade *företagets* skötsel av *sina* utlandsaffärer.
Skolans ansvar för *sina* elever efter skoltid är lika med noll.
Pers generositet mot *sina* vänner var välkänd.
Jag hade inte läst *Bengtssons* artikel om *sina* upplevelser i Kina.
Annas barn med *sin* senaste fästman har jag aldrig träffat.
Om man alltså kan hävda att Herbarium var *poetens* avsked till *sin* barndom kan man också med samma rätt hävda […] (R)
Inte minst överrumplande var *Walters* upplevelse av *sin* berusade kamrat. (R)
Här kan man räkna ut att Aniaras hastighet är ungefär 30 km/sek, dvs *jordens* hastighet i *sin* bana runt solen. (R)

Om inte nominalfrasen själv är subjekt kan i viss utsträckning också satsens subjekt vara ett möjligt korrelat:

Persson kritiserade advokatens skötsel av *sina* affärer. [sina = Perssons, eller oftare: advokatens]
Persson åkte utomlands efter advokatens försäljning av *sina* fastigheter. [sina = Perssons, eller oftare: advokatens]
Persson fick syn på advokatens brev till *sin* far. [sin = Perssons, eller oftare: advokatens]

Nominalfraser av denna typ är emellertid effektiva syftningsramar, och flertalet språkbrukare tolkar antagligen reflexivpronomenet i ovanstående exempel som syftande på nominalfrasens possessivattribut. Om nominalfrasen innehåller 3 personens personliga pronomen tolkas detta knappast som syftande på nominalfrasens possessivattribut:

Persson kritiserade advokatens skötsel av *hans* affärer. [helst: hans = Perssons; knappast: hans = advokatens]
Persson åkte utomlands efter advokatens försäljning av *hans* fastigheter. [helst: hans = Perssons; knappast: hans = advokatens]
Persson gillar visst inte advokatens brev till *hans* far. [helst: hans = Perssons; knappast: hans = advokatens]

Den aktionella nominalfrasen kan också sakna possessivattribut som anger aktionens predikationsbas. I stället kan predikationsbasen anges av ett efterställt attribut som då också kan vara korrelat till ett reflexivt pronomen i ett efterföljande attribut i nominalfrasen:

stoltheten hos Peter över {*sina/hans*} anor på mödernet
brevet från Bertil till {*sin/hans*} hustru [*Bertil* betecknar den som har skrivit brevet.]
löftet av min bror att stanna hos {*sina/hans*} barn [*Min bror* betecknar den som lovat stanna.]
Jfr: Tore läste ogärna breven till sin hustru från Bertil. [sin = Tores]

När nominalfrasen inte själv innehåller det led som betecknar aktionens predikationsbas och som därmed kan vara korrelat åt det reflexiva pronomenet bland nominalfrasens komplement, betecknas predikationsbasen vanligen av ett föregående nominalt led som också är korrelat till det reflexiva pronomenet. Om nominalfrasen fungerar som direkt objekt, kan predikationsbasen i stället betecknas med ett föregående indirekt objekt, och om den är rektion i ett bundet adverbial, kan predikationsbasen anges med ett föregående objekt. Också satsens subjekt kan beteckna predikationsbasen för aktionen.

Vi erbjöd fångarna daglig kontakt med *sina* fruar. [sina = fångarnas; jfr: fångarnas kontakt med sina anhöriga]
Vi lockade barnen till opposition mot *sina* föräldrar. [sina = barnens; jfr: barnens opposition mot sina föräldrar]
Axel talade länge om en resa till *sin* födelsesocken. [sin = Axels]

Slutligen kan satsen sakna ett led som anger predikationsbasen för den aktionella nominalfrasen. Då uppstår det lätt problem vid valet av reflexiva eller anaforiska pronomen i nominalfrasens efterställda attribut, t.ex. om pronomenet skall vara koreferentiellt med den överordnade satsens subjekt (som alltså inte anger predikationsbasen för den aktionella nominalfrasen). Vissa språkbrukare behandlar nominalfrasen som en syftningsram och väljer 3 personens personligt pronomen, andra väljer reflexivt pronomen för att syfta på satsens subjekt. Många språkbrukare undviker båda lösningarna.

Sox ogillade kritiken mot {*?sina/?hans*} åtgärder. [Den kritiserande är underförstådd; pronomenet skall syfta på subjektsreferenten.]
Sox blev ledare för rörelsen efter mordet på {*?sin/?hans*} far. [Den mördande är underförstådd; pronomenet skall syfta på subjektsreferenten.]
Hon klagade över det bristande intresset för {*?sina/?hennes*} böcker.
Han överskattade behovet av {*?sina/?hans*} uppfinningar.

Många undviker här *sin*, eftersom lyssnaren kan få intrycket av att subjektsreferenten också är predikationsbas till den aktionella nominalfrasen, dvs. av att det andra exemplet skulle innebära att Sox varit den mördande.

Ett reflexivt pronomen i ett efterställt attribut vid ett nomen actionis kan någon gång referera till en underförstådd generisk predikationsbas:

Opposition mot *sina* lärare lönar sig inte längre. [≈ opposition mot de lärare *man* har]

Jfr också vid infinitivfras: Att opponera sig mot *sina* lärare lönar sig inte längre. [≈ ens lärare]

§ 88. Reflexivt pronomen i infinitivfras. Reflexivt pronomen i infinitivfras refererar normalt till infinitivfrasens predikationsbas, oberoende av om denna betecknas med den finita satsens subjekt eller med ett annat satsled eller lämnas outtryckt (Inffraser § 26–31).

a) Infinitivfrasens predikationsbas anges av subjektet i den sats där infinitivfrasen ingår (Inffraser § 28–29):

Hon ville imponera på oss genom att visa *sina* talanger i matlagning.
Hon lovade (mig) att ta med *sina* dikter till nästa gång.
Hon räknade med att få *sin* artikel antagen.
Hon fick den till att hänga *sina* våta kläder på.

b) Infinitivfrasens predikationsbas anges av ett objekt i den verbfras där infinitivfrasen ingår (Inffraser § 27–28):

Att odla *sin* trädgård roade *honom* mest av allt.
Sina skivor tillät hon *honom* aldrig att spela.
Vi hörde *honom* spela *sina* skivor.
Jag misstänkte *honom* för att ha sålt *sina* skivor.
Åt *sig* själv lät de *honom* arbeta endast på helgerna.
Jag gav *honom* den till att hänga *sina* våta kläder på.

c) Infinitivfrasens predikationsbas anges av ett bundet adverbial (som ofta anger den upplevande) i den verbfras där infinitivfrasen ingår (Inffraser § 27–28, 31):

Det går lätt för *Per* att skriva ner alla *sina* idéer.
Att skriva ner alla *sina* idéer blir aldrig av för *Per*.
Den datorn blir bra för *Per* att ha på *sitt* kontor.
Vi överlät åt *honom* att måla *sin* balkong.
Ett låsbart skåp att lägga *sina* privata saker i är viktigt för *henne*.

d) Infinitivfrasens predikationsbas är generisk (”man”) och outtryckt i satsen där infinitivfrasen ingår (Inffraser § 27–28, 31):

Det är dumdristigt att säga upp *sig* från *sitt* arbete i dessa tider.
Skåpet är avsett att lägga *sina* privata saker i.
Någon att anförtro *sina* hemligheter åt är viktigt att ha.

I fallen (b) och (c) kan i viss utsträckning satsens subjekt vara korrelat för reflexivt pronomen i stället för uttrycket för infinitivfrasens predikationsbas:

Per lät Bengt köra *sin* båt. [sin = Pers eller Bengts]
Per skickade ut Bengt för att möta *sin* moster. [sin = Pers eller Bengts]

Infinitivfrasen är emellertid en effektiv syftningsram: i normalfallet uppfattas uttrycket för infinitivfrasens predikationsbas som korrelat, och vissa språkbrukare torde ha rätt liten tolerans för tolkningen med satssubjektet som korrelat. Likaså tolkas ett 3 personens personligt pronomen ogärna som refererande till infinitivfrasens predikationsbas:[1]

Per såg Bengt köra hans båt. [hellre: hans = Pers, än: hans = Bengts]
Jag såg Bengt köra hans båt. [ogärna: hans = Bengts]

[1] 3 personens personliga pronomen kan dock knappast stå som fundament med syftning på vare sig subjektet eller det led som betecknar infinitivfrasens predikationsbas:

Bara hans båt lät Bengt Per köra. [*Hans* syftar knappast på vare sig Bengt eller Per.]

§ 89. Reflexivt pronomen i adjektivfras eller participfras. Reflexivt pronomen i en adjektivfras eller participfras tar som korrelat det uttryck som anger adjektivets eller participets predikationsbas.

a) Predikationsbasen anges med subjektet när adjektiv- eller participfrasen är subjektspredikativ (Predv § 16–31, 49):

Trogen *sina* ideal arbetade han vidare.
Hon föreföll aldrig irriterad på *sina* medarbetare.

b) Predikationsbasen anges med objektet när adjektiv- eller participfrasen är objektspredikativ (Predv § 32–45, 49):

Med alla dina antydningar har du gjort honom misstänksam mot *sin* fru.
Vi mötte Per bärande på alla *sina* böcker.
Vi såg vår faster djupt skakad i tron på *sig* själv och *sitt* parti.

Också syftning på satssubjektet är möjlig:

Genom denna berättelse gjorde han mig nyfiken på *sin* fru.

c) Predikationsbasen anges med den nominalfras där adjektiv- eller participfrasen fungerar som attribut (Nomfraser § 53–54, 41–42):

En politiker trogen *sitt* parti och *sina* ideal hade knappast betett sig på detta sätt.
Nämnden belönade en på *sitt* eget snäva gebit mycket framgångsrik forskare.

Ur predikativt attribut (men knappast ur framförställt attribut) är dessutom syftning på satssubjektet möjlig:

Projektledaren önskade en sekreterare kapabel att sköta *sin* egen och institutionens korrespondens. [sin = sekreterarens eller projektledarens]
Projektledaren kontaktade en enligt *sina* kolleger mycket samvetsgrann forskare. [sin = forskarens ≠ projektledarens]

Ett 3 personens personligt pronomen i adjektiv- eller participfrasen refererar ogärna till frasens predikationsbas:

Bengt mötte Per bärande på alla *hans* böcker. [helst: hans = Bengts (eller någon annans); ogärna: hans = Pers]
Bengt kontaktade en av *hans* kolleger mycket uppskattad journalist. [helst: hans = Bengts (eller någon annans); ogärna: hans = journalistens]

§ 90. Reflexivt pronomen i predikativ eller appositionell nominalfras. Reflexivt pronomen i en predikativ eller appositionell nominalfras kan referera till frasens predikationsbas, dvs. den eller det som tilläggs nominalfrasens beskrivning.

a) Predikationsbasen anges med subjektet (subjektspredikativ; Predv § 16–31, 49):

Han bedöms som *sitt* lands främste politiker.
Som en av de främsta forskarna i *sitt* ämne är han nästan tvungen att uttala sig i frågan.

b) Predikationsbasen anges med objektet (objektspredikativ; Predv § 32–45, 49):

Jag betraktade Koivisto som *sitt* lands främste politiker. Jfr: K. är sitt lands främste politiker.

Också syftning på satssubjektet är möjlig:

Hon anställde honom som *sin* privata bibliotekarie.

c) Predikationsbasen är densamma som den överordnade nominalfrasens (appositionellt attribut; Nomfraser § 64–73):

Jag talade med min moster, *sin* systers absoluta motsats i politiska angelägenheter. Jfr: Mostern var sin systers motsats.

Predikativ nominalfras inklusive uttrycket för dess predikationsbas är en förhållandevis svag syftningsram, och det är därför fullt möjligt att låta ett 3 personens personliga pronomen referera till den predikativa nominalfrasens predikationsbas:

Karl betraktade Janos som *sin* orkesters duktigaste instrumentalist. [sin = Karls eller Janos']
Karl betraktade Janos som *hans* orkesters duktigaste instrumentalist. [hans = Karls eller Janos']

Appositionell nominalfras är olika nära knuten till sitt huvudord. Särskilt när den är flerledad (eller när det reflexiva pronomenet inte är framförställt attribut till den appositionella nominalfrasens huvudord), är dess satsekvivalens tydlig och det är naturligt att eventuella reflexiva pronomen refererar till huvudordets predikationsbas:[1]

Bengt talade med Karl Svensson, {dåförtiden/trots allt/enligt mångas mening/inte oväntat} {*sitt/hans*} lags mest framgångsrike spelare. [sitt = Karl Svenssons, hans = Bengts]

Per åkte till Tyskland med Ingrid, numera {**sin/hans*} oumbärliga assistent i allt som rör gasprojektet. [hans = Pers]
Han har hela tiden nekat till att ha slagit ihjäl tvååriga Ida, *hans* styvdotter. (S)

[1] Om appositionen är enledad och särskilt när pragmatiska omständigheter gör det osannolikt att uttrycket för hela nominalfrasens predikationsbas är korrelat för reflexivt pronomen i appositionen, kan också subjektet vara korrelat åt pronomenet:

Per åkte till Tyskland med Ingrid, {*sin/hans*} assistent. [sin = Pers, möjligen också: hans = Pers]

§ 91. Reflexivt pronomen i icke-restriktivt prepositionsattribut. I vissa fall kan reflexivt pronomen i prepositionsattribut referera till hela nominalfrasens predikationsbas. Detta gäller framför allt olika typer av icke-restriktiva attribut som anger något som predikationsbasen har eller där den befinner sig.

Reflexivt pronomen i prepositionsattribut som utgörs av *med* (eller *utan*) + rektion är normalt koreferentiellt med hela nominalfrasens predikationsbas. Om predikationsbasen är någon annan än den överordnade satsens subjektsreferent, används lika ofta 3 personens personligt pronomen.[1]

Den där boken med alla {*sina/dess*} intriger älskade vi verkligen. [sina = dess = bokens]

Reflexivt pronomen syftar dock här vanligen på satsens subjekt:

Per kastade lådan med {*sina/hans/dess*} gamla brev. [sina = Pers, knappast: hans = Pers, dess = lådans]

Också andra prepositionsfraser med besläktad betydelse kan ha reflexiva pronomen som är koreferentiella med nominalfrasens predikationsbas:

Per i *sin* nya uniform gjorde sig bra som tamburmajor.
MSO under *sin* nye ledare spelade bättre än någonsin.

Vissa av dessa prepositionsfraser är mer eller mindre lexikaliserade med reflexivt attribut med syftning inom den snäva ramen, t.ex. *i sin helhet*, *i sin nuvarande form*, *i hela sin prakt*, *i sin dåvarande funktion* m.fl. Också 3 personens pronomen är dock här fullt möjligt:[2]

Boken i {*sin/dess*} {helhet/nuvarande form} är knappast värd att läsa.

[1] Prepositionen *jämte* kan till skillnad från *med* inte ha en rektion där ett reflexivt pronomen ingår med syftning på den överordnade nominalfrasens predikationsbas:

En flicka jämte {*hennes/?sin*} bror satt längst fram.

[2] I rubriker eller bildtitlar förekommer konstruktioner som kan vara nominalfraser men som också kan uppfattas som elliptiska satser, bestående av subjekt och ett annat primärt satsled, eller som huvudsatsekvivalent (Icke satsf. men. § 32: b, 39: b, 43: 2a):

Statsministern nära *sitt* mål
Överbefälhavaren framför *sina* trupper
Strindberg i *sitt* arbetsrum

§ 92. Reflexivt pronomen i efterställt attribut till huvudord med nomen agentis-betydelse eller liknande. När det reflexiva pronomenet ingår i de efterställda bestämningarna till ett nomen agentis som *beundrare* (eller annat personbetecknande substantiv med liknande relationell innebörd, t.ex. *chef*), kan pronomenet referera till hela nominalfrasens referent.[1] Med samma syftning kan här inte 3 personens personliga pronomen användas.

Jag kunde inte stå ut med denne pratsamme beundrare av *sin* stad. [= denne pratsamme person som så beundrade sin stad]
En släkting till *sin* egen chef borde väl egentligen inte få uttala sig på detta sätt. [= en person som är släkting till sin chef]
Fiender till *sina* egna ekonomiska intressen har vi gott om i det här partiet. [= personer som är fiender till sina egna intressen]

I nominalfraser av denna typ kan ett reflexivt pronomen eller ett 3 personens pronomen syfta på subjektet:

Axel träffade några vänner till {*hans/sin*} fru. [sin = Axels, också: hans = Axels]
Axel kunde inte stå ut med oss hängivna beundrare av {*sig* själv/*honom* själv} och hans medarbetare. [sig = Axel, också: honom = Axel]

[1] Andra personbeteckningar med relationell betydelse kan undantagsvis konstrueras med possessivattribut som är korrelat åt reflexivt pronomen i substantivets efterställda attribut:

Jag har träffat två av hennes barn med *sin* förste man.
*Vi träffade Oskars vänner från *sin* studenttid.

§ 93. Reflexivt pronomen i icke-finit komparativt uttryck. Bruket av reflexivt pronomen i icke-finita komparativa uttryck beror på om uttrycket är (a) en ellips av en komparativ bisats (och då har minst två led utöver subjunktionen) eller om uttrycket (b) är en komparativ subjunktionsfras (och består av subjunktionen + ett led). I det förra fallet utgör det komparativa uttrycket en egen syftningsram, i det andra fallet ingår det i en vidare syftningsram, oftast den finita satsen.

a) Om det första ledet i en elliptisk komparativ bisats (efter subjunktionen) motsvarar subjektet i en icke-elliptisk komparativ bisats, fungerar detta led som korrelat för ett reflexivt pronomen i det andra ledet:

Pål rensade mitt jordgubbsland lika fort som Per (rensade) *sitt*. [sitt = Pers]

Konstruktionens subjektsled kan inte ha sitt eget korrelat utanför den elliptiska komparativa bisatsen:

Per läser en roman lika fort som {*hans/*sin*} bror (läser) en tidning.

b) I en komparativ subjunktionsfras (Subjnfraser § 2–15) är däremot vanligen den (överordnade) finita satsen syftningsram för ett reflexivt pronomen i subjunktionsfrasen:[1]

Per är äldre än *sin* bror. [sin = Pers]
Per är äldre än *hans* bror. [hans ≠ Pers]

Per har samma yrke som *sin* bror. [sin = Pers]
Per har samma yrke som *hans* bror. [knappast: hans = Pers]

Per gav lika mycket till Björn som till *sin* bror. [sin = Pers]
Per gav lika mycket till Björn som till *hans* bror. [hans ≠ Pers]

[1] 3 personens personligt pronomen föredras framför reflexivt pronomen som beteckning för bakgrundskomparanden i en subjunktionsfras om komparatorn ingår i en nominalfras som också anger förgrundskomparanden (individjämförelse; se Subjnfraser § 15):

Per har träffat en lika begåvad person som {*han/?sig*} själv.
Per har rekommenderat en äldre lärare än {*han/?sig*} själv.

§ 94. Egentligt subjekt som korrelat för reflexivt pronomen i andra av verbfrasens led. Ett reflexivt pronomen i ett rumsadverbial i en verbfras med ett egentligt subjekt tar det egentliga subjektet som korrelat (jfr Eg. subj. § 9):

Det sitter en gubbe därnere i {*sin/*hans*} gungstol och pratar med alla som kommer förbi.
Plötsligt flög det upp några fåglar från {*sina/*deras*} pinnar.

Egentligt subjekt är också korrelat till reflexivt objekt, när detta är lexikaliserat tillsammans med verbet:

Det utbredde *sig* ett tunt lager olja över vattenytan.
Det hängde *sig* rätt många människor i fjol.
Det sätter *sig* alltid några människor här när solen skiner.
Det vältrade *sig* en massa magra grisar i sörjan ute på gården.

§ 95. Andra korrelat för reflexivt pronomen i samma sats. Liksom ett objekt kan vara korrelat åt ett reflexivt pronomen i en följande infinitivfras eller en predikativ adjektivfras (§ 88–89), kan objektet i undantagsfall vara korrelat åt reflexivt pronomen i ett följande led av annat slag. Förutsättningen är att det följande ledet är semantiskt relaterat till objektet på ett sätt som erinrar om förhållandet mellan ett predikatsled och dess predikationsbas.

a) Objekt kan vara korrelat för ett reflexivt pronomen i ett adverbial, när objektet är något som flyttas till eller befinner sig på den plats som adverbialet anger:[1]

Så fort hon blir starkare och börjar krypa skall vi försöka få in henne till *sina* syskon […] (S)
[…] han var inte död än och man bar honom hem till *sig*. (R)
Jag såg Per tillsammans med *sin* fru.
Jag upptäckte Per vid *sitt* skrivbord.
Jag kokte fisken i *sitt* eget spad.
Jfr: Per berömde Bengt för *sin* vackra slips. [inte så gärna: sin = Bengts]

Denna syftningsram är dock relativt svag. Det reflexiva pronomenet syftar helst på satsens subjekt:

Per visade mig till *sitt* rum.
Per visade Björn till *sitt* rum. [dubbeltydig syftning]
Per upptäckte dig vid *sitt* skrivbord.

Ett 3 personens personligt pronomen kan i förbindelser av detta slag bara syfta på objektet, aldrig på satsens subjekt:

Per förde Bengt till *hans* plats. [hans = Bengts ≠ Pers]
Per upptäckte Bengt vid *hans* skrivbord. [hans = Bengts ≠ Pers]
Elevgruppen kokte fisken i *dess* eget spad.
Frågorna skall besvaras av deltagarna på *deras* platser.

b) Indirekt objekt kan vara korrelat åt reflexivt pronomen i ett direkt objekt, särskilt när det indirekta objektets referent efter den beskrivna aktionens fullbordan har eller disponerar den eller det som anges med det direkta objektet:

Jag visade Bengt *sitt* nya rum.
Ge schacket åter *sin* plats i ljuset! (S)
Det var vad som hände under kriget och åren därefter som gav KV *sin* kanske viktigaste profil. (S)
Rehabiliteringen skall syfta till att återge den som har drabbats av sjukdom *sin* arbetsförmåga […] (S)

Förbindelsen indirekt och direkt objekt är dock en mycket svag syftningsram och många språkbrukare ställer sig tvekande inför exempel som de ovanstående. Syftning på det indirekta objektet från ett reflexivt pronomen är – även om autentiska exempel av professionella skribenter inte saknas – ganska långsökt vid vissa verb:

Du berövade Bengt {?*sitt/hans*} självförtroende.
Jag avundades faktiskt Oskar {**sin/hans*} vackra fru.
Regeringen har tagit ifrån PKbankens styrelse *sitt* ansvar. (S)

Normalt syftar alltså ett reflexivt pronomen i det direkta objektet på satsens subjekt och ett 3 personens personligt pronomen på det indirekta objektet:

Bengt gav Per *sin* bok. [sin = Bengts ≠ Pers]
Bengt gav Per *hans* bok. [hans = Pers ≠ Bengts]

c) Ett objekt kan ange predikationsbasen för prepositionen *med* eller *utan* och det kan därmed optionellt fungera som korrelat åt ett reflexivt pronomen i en följande adverbiell prepositionsfras som anger något objektets referent har eller inte har:

Man ser aldrig Per utan {*sin/hans*} hund. [sin/hans = Pers]
Vi mötte Per med alla {*sina/hans*} hundar omkring sig.

Marginellt kan ett objekt också i andra fall fungera som korrelat för ett reflexivt pronomen i ett följande adverbial som tillsammans med objektet utgör en nexusliknande enhet.[2] Några exempel:

Alla älskar [dessa skorpor] för *sin* goda smak […] (S)
En man hoppade upp på välten för att hindra den i *sin* framfart.

[1] Det halvt lexikaliserade *på sin plats* används särskilt gärna i syftningsramar enligt (a).

[2] I passiv sats kan agentadverbialet i stället för subjektet marginellt vara korrelat till ett följande reflexivt pronomen:

?Händelsen har beskrivits av *presidenten* själv i *sina* memoarer. [normalt i stället: hans = presidentens]
?Frågorna besvaras av *deltagarna* på *sina* respektive hemorter. [normalt i stället: deras = deltagarnas]

3 personens personligt pronomen kan i meningar av denna typ användas vid syftning på subjektet (vid sidan av reflexivt pronomen enligt huvudregeln), särskilt om pronomenet ingår i vissa halvt lexikaliserade uttryck:

Händelsen har beskrivits av presidenten själv i all {*sin/dess*} löjlighet. [sin = dess = händelsens]
Frågorna besvaras av deltagarna i {*sin/deras*} helhet. [sin = deras = frågornas]
Flickan giftes bort med en kusin mot {*hennes/sin*} vilja. [sin = hennes = flickans]
Pojken flyttades av modern till en annan skola för {*hans/sin*} egen skull. [sin = hans = pojkens]

§ 96. Det reflexiva pronomenet och dess korrelat står i olika satser. Under vissa omständigheter kan ett reflexivt pronomen syfta på korrelat i en annan sats.

a) Det utbrutna ledets reflexiva pronomen syftar på korrelat i den relativa bisatsen. Jämför att det utbrutna ledet också tar kasus m.m. i samklang med funktionen i relativsatsen (Bisatser § 38).

Det var *sin* bror som *Bengt* pratade med i telefonen. [sin = Bengts]
Det var *sig* själv *Bengt* tänkte på. [sig = Bengt]

3 personens pronomen kan här knappast användas i stället för reflexivt pronomen:

Det var *hans* bror som *Bengt* pratade med i telefonen. [hans ≠ Bengts]
Det var *honom* själv *Bengt* tänkte på. [honom ≠ Bengt]

b) Reflexivt pronomen i satsbas syftar vid satsfläta på ett korrelat i den underordnade satsen:

Sin bror tror jag inte *Anna* har träffat [-] på länge. [sin = Annas]
Sig själv tror jag inte *Anna* betraktar [-] som en karriärist. [sig = Anna]

Korrelatet kan dock också finnas i en bisats som är överordnad den enkla sats där satsbasen har satsledsfunktion:

Sin chef trodde inte *Per* att *Anna* visste om *Bo* hade träffat [-] än. [sin = Pers eller Annas eller Bos]

Endast marginellt kan 3 personens personliga pronomen här användas i stället för reflexivt pronomen:

Hennes bror tror jag inte *Anna* har träffat på länge. [ogärna: hennes = Annas]
Henne själv tror jag inte *Anna* betraktar som en karriärist. [ogärna: henne = Anna]

c) I satser med falsk utbrytning (Bisatser § 40) accepterar många språkbrukare att ett reflexivt pronomen i den överordnade satsens predikativ syftar på ett korrelat i subjektets relativa bisats. Här torde dock 3 personens pronomen vara lika vanligt.

Det enda *Bengt* ville ta med sig var {*sin/hans*} gamla klocka. [sin = hans = Bengts]
Det första *Anna* fick syn på var {*sin/hennes*} gamla cykel. [sin = hennes = Annas]
Den som *flickorna* pratade mest med var {*sin/deras*} chef. [sin = deras = flickornas]
{*Sina/Hans*} verktyg var vad *han* mest saknade.
Den sista dikten Filip skrev var en gravskrift över {*sig/honom*} själv.
Det enda han har är *sitt* hat. (S)

Liknande användning av reflexivt pronomen förekommer ibland i andra satser med nominalt predikativ av typen:

Sin frånvaro är ingenting som *Dudajev* vill diskutera närmare […] (S) [Jfr med falsk utbrytning: Det som Dudajev inte vill diskutera är *sin* frånvaro.]

d) Reflexivt pronomen i efterställt attribut i en nominalfras som därutöver tar restriktiv relativ bisats kan hos vissa språkbrukare tillåtas syfta på subjekt i relativsatsen som om det efterställda attributet hade varit ett led i relativsatsen:

Men de likheter med *sin* egen senaste lyrik som *han* tyckte sig finna hos Edfelt tvingade honom att ändra sina planer. (S)
Själv studerar han de tryckta resorna i förhållande till de protokoll över *sina* iakttagelser som *Linné och hans reskamrater* förde från dag till dag. (S)

I konstruktioner av denna typ kan också 3 personens pronomen användas i stället för reflexivt pronomen:

Jag gillade den av *hennes* assistenter som *Anna* skickade till mig. [hennes = Annas]
Där ligger den bild av *hans* far som *Bengt* gjorde i Paris. [hans = Bengts]

e) Vissa språkbrukare accepterar att ett reflexivt pronomen i en relativ bisats syftar på subjektet i en överordnad sats, när relativsatsens korrelat är ett indefinit icke-specifikt objekt till ett verb där betydelsen ”ha” ingår (t.ex. *ha*, *få*, *sakna*, *behöva*, *slippa*):

Han har ingen som ser till {*sig/honom*} nuförtiden.
Hon skulle behöva någon som besöker {*sig/henne*}.
Chefen vill ha en assistent som öppnar {*sin/hans*} post.

I elliptiska satser kan korrelatet finnas i den del av satsen som är utelämnad:[1]

– Vad var det han la på trottoaren? – *Sin* gamla hatt.

[1] Särskilt i spontant talspråk och oredigerat skriftspråk händer det att ett reflexivt pronomen tillåts syfta på korrelat i överordnad sats. Sådana utryckssätt kan betraktas som ogrammatiska och bero på bristande överblick vid talplaneringen.

Dom ville ju inte att *sin* ballong skulle fastna i trädet. (T)
Han besegrades av killen som står till höger om *sig*. (S)

§ 97. Parafraser. I många fall kan uttryck med reflexivt pronomen parafraseras med ett annat uttryckssätt:

a) *Sig*

Åtskilliga verb som lexikaliserats med reflexivt objekt kan parafraseras med samma verb i *s*-form (jfr Vb § 49: 2):

Dörren öppnade *sig* långsamt. ≈ Dörren öppnades långsamt.
Det vattnar *sig* i munnen. ≈ Det vattnas i munnen.
Hon förvånade *sig* över uppslutningen. ≈ Hon förvånades över uppslutningen.

b) *Sin*

När nominalfras med reflexivt pronomen används för att ange en unik relation mellan nominalfrasens referent och korrelatets referent, kan nominalfrasen parafraseras av en nominalfras med bestämd artikel och/eller med det substantiviska huvudordet i bestämd form. (Detta uttrycksalternativ är det vanligaste.) Exempel:

Per har ont i *sina* ben. ≈ Per har ont i benen.
Hon är på *sitt* arbete. ≈ Hon är på arbetet.

En mera speciell parafrasmöjlighet är bestämd artikel + *egen* i stället för reflexivt pronomen (+ *egen*):

Han älskar *sin* (egen) lilla jordlapp. ≈ Han älskar den egna lilla jordlappen.

Reciproka pronomen § 98–103

§ 98. Former. Det reciproka pronomenet är *var'andra*. Genitiv bildas genom tillägg av suffixet *-s*. I talspråk och ledigt skriftspråk förekommer dessutom *va'rann* (som knappast kan ta genitivsuffix).[1]

De flesta skrek i munnen på *varandra*. (S)
Kanske hatar de *varandra* eller *varandras* åsikter […] (S)
[…] vi bodde i närheten av *varann*. (R)

[1] Lexikaliserade med reciprok betydelse är *efter vartannat* 'det ena efter det andra', *om vartannat* 'huller om buller'.

§ 99. Syntaktisk funktion och distribution. Det reciproka pronomenet utgör ensamt en nominalfras och kan ha alla nominala funktioner utom subjekt och predikativ:

Bo och Sven bråkade med *varandra*.
Bo och Sven brukar hjälpa *varandra* med större reparationsarbeten.
Bo och Sven hörde *varandra* sjunga.
Bo och Sven jämfördes ofta med *varandra*.
Bo och Sven kände inte *varandras* fruar.
*Bo och Sven hörde hur *varandra* sjöng.

Varandra kan inte ingå i subjekt om dess korrelat står utanför subjektet.

*Jag vet att *varandras* fruar verkligen faller Bo och Sven på läppen. [Men: Deras kärlek till *varandra* varade livet ut.]

När *varandra* anger predikationsbasen till ett kongruensböjt led sätts detta led i pluralis:

Man såg *varandra* bli *lurade* gång på gång.

Betydelse § 100–102

§ 100. Korsvis referens. Ett reciprokt pronomen betecknar samma referenter som korrelatet och anger att i princip var och en av korrelatets referenter är symmetriskt relaterad till varje annan av korrelatets referenter. Korrelatet måste alltså referera till flertal. Om referenterna är A och B (som i *A och B älskar varandra*) är de relaterade A-B, B-A. Om de är A, B, C (som i *A, B och C älskar varandra*) är de relaterade A-B, B-A, A-C, C-A, B-C, C-B.

När referenterna är fler än två, behöver dock inte relationen gälla alla teoretiskt tänkbara par av referenter:

Pojkarna i klassen slogs med *varandra* och förstörde *varandras* kläder. [Varje pojke behöver inte ha slagits med varje annan pojke. Jfr: *Per pratade med gästerna* som inte behöver innebära att Per pratade med varje gäst.]

Utan korsvis referens mellan korrelat och reciprokt pronomen används *varandra* i vissa fall om referenter (vanligtvis fler än två) som är ordnade lineärt:

Pojkarna gick {efter/bakom} *varandra* i ett långt led. [A-B, B-C, C-D etc.]
Pojkarna följde *varandra*, en efter en.
Pojkarna står bredvid *varandra* i en lång rad.
De här fyra familjerna bor ovanpå *varandra* i samma hus.

§ 101. Bunden anafor. Det reciproka pronomenet binds anaforiskt av korrelat på ungefär samma sätt som det reflexiva pronomenet (§ 86) och säger ingenting om referenten som inte redan framgår av korrelatet. Vanligen är den finita satsen

syftningsram, och satsens subjekt är då det reciproka pronomenets korrelat:

{Vi/Jag och du} borde rita av *varandra*.
De flesta skrek i munnen på *varandra*. (S)
*Bo och Sven hörde hur *varandra* sjöng.
*Jag vet att *varandras* fruar verkligen faller Bo och Sven på läppen.
*Bo och Sven såg hur det regnade på *varandra*.

Men också andra syftningsramar förekommer, mera fritt än för det reflexiva pronomenet (§ 87–96):

a) i nominalfras med nomen actionis-betydelse (jfr § 87)

Där ligger våra teckningar av *varandra*.
ungarnas gemenskap med *varandra* (S)
[…] känslan av *varandras* närhet hetsade dem inte […] (R)

b) i infinitivfras (jfr § 88)

Jag såg dem rita av *varandra*.
Låt dem inte hindra *varandra*.
Att rita av *varandra* är nog inte tillrådligt.

c) i adjektivfras eller participfras (jfr § 89)

Jag mötte dem bärande på *varandras* böcker.
Dessa två av *varandras* stöd synnerligen avhängiga patienter skulle klart ta skada av att skiljas från varandra.
ett antal från *varandra* fristående fonder (S)

d) i andra fall (jfr § 95)

Jag skickade dem av misstag till *varandras* män.
Vi isolerade dem från *varandra*.
Man skall inte spela ut landsvägen och järnvägen mot *varandra*, framhöll Nils Hjorth (s). (S)
Vaktmästaren räckte oss *varandras* rockar.

Till skillnad från det reflexiva pronomenet tolkas ett reciprokt pronomen nästan alltid inom den snävaste möjliga syftningsramen. Om det inte finns ett passande korrelat (dvs. i flertal) i den snävaste möjliga syftningsramen, blir därför yttrandet i regel ogrammatiskt.[1]

Pojkarna skrattade åt flickornas försök att klä sig i *varandras* kläder. [Endast predikationsbasen för nominalfrasens aktion, angiven med possessivattributet *flickorna*, inte subjektet i den finita satsen, *pojkarna*, kan vara korrelat till *varandra*.]
*Pojkarna skrattade åt Bengts försök att låna *varandras* pennor. [*Bengts* anger predikationsbasen för nominalfrasens (och infinitivfrasens) aktion. Eftersom *Bengts* inte passar som korrelat till *varandra* blir meningen ogrammatisk.]
De såg *varandra*.

De såg *oss* betrakta *varandra*. [de ≠ varandra]
De såg oss betrakta *era* bilder av *varandra*. [de ≠ varandra; oss ≠ varandra]

Det reciproka pronomenet kan ha sitt korrelat i en underordnad sats på samma sätt som det reflexiva pronomenet (jfr § 96):

Det var *varandras* män som de inte tyckte om.
Varandras män tror jag inte hon vet att de tyckte illa om.
De bilder av *varandra* som de fann i sina gamla fotoalbum var mer avslöjande än väntat.
Det som de inte gillade var *varandras* män.

[1] I spontant talspråk och i oredigerat skriftspråk kan korrelatet återfinnas i en överordnad sats. Sådana uttryckssätt är inte alltför ovanliga och kan kanske därför inte endast hänföras till bristande talplanering (jfr § 96).

[…] grannarna bekymrar sej om vad det blir av *varandras* barn […] (R)

§ 102. Korrelatet. Det reciproka pronomenets korrelat har flertalsreferens (där också talaren och/eller lyssnaren kan ingå). Det utgörs av en nominalfras med huvudordet i pluralis eller av en samordnad nominalfras. I direktiv huvudsats är korrelatet-subjektet oftast underförstått.

{Pojkarna/Bo och Sven/Vi/Allihop} känner *varandras* föräldrar.
Nu bryts generationernas språk mot *varandra*. (S)
Krama om *varandra* nu, sa Anna-Stina, som hade hjälpt mig. (S)

I talspråk och ledigt skriftspråk kan *man* fungera som korrelat:

Man ser inte så mycket av *varandra* nuförtiden.
[…] man prövar sig fram för att finna *varandras* musikaliska språk. (S)

Också annars i ledigt språk kan grammatiskt singulara nominalfraser med kollektiv betydelse fungera som korrelat åt ett reciprokt pronomen:

Paret verkar inte gilla *varandras* smak.
Bandet har verkligen lyssnat in sig på *varandra*.

Singulara nominalfraser med generisk betydelse kan annars knappast vara korrelat åt reciprokt pronomen:

*Vem som helst fick hoppa in för att hjälpa *varandra* när det behövdes.
*Var och en fick vänja sig vid att hjälpa *varandra*.
*En smålänning drar sig inte för att hjälpa *varandra*.
*Ingen smålänning drar sig för att hjälpa *varandra*.

§ 103. Parafraser. I vissa fall kan den reciproka betydelsen ligga redan i det överordnade verbet eller adjektivet. Då är ibland funktionen av reciprokt pronomen som objekt eller bundet adverbial optionell:

Hon jämförde dem (med *varandra*) noggrant.
Ni får inte förväxla begreppen (med *varandra*).
De är lika (*varandra*) till sättet.

Vissa verb har en *s*-form med reciprok innebörd (Vb § 49: 1b–c) som kan ersätta ett explicit nämnt reciprokt led:

De möttes vid stationen. [≈ mötte varandra]
De kunde kyssas i timmar. [≈ kyssa varandra]
Vi brukar hjälpas åt. [≈ hjälpa varandra]

Verbet med *s*-form anger dock ibland iterativ aktion, en betydelse som inte behöver ligga i motsvarande verbfras med *varandra*:

De båda statscheferna kysste *varandra*. ≠ De båda statscheferna kysstes.

När korrelatet är en nominalfras i pluralis kan satsen ofta parafraseras med *den ene … den andre* (jfr också § 218 not 3, 228 not 1):

Den ene eleven hjälper den andre så gott han kan. = Eleverna hjälper varandra …
Den ena står intill den andra, hela vägen. = De står intill varandra, hela vägen.
Vi placerade den ena hyllan strax ovanför den andra. = Vi placerade hyllorna strax ovanför varandra.

Relativa pronomen § 104–107

§ 104. Översikt. Relativa pronomen är *vilken*, *vars*, *vad*. De har nominal funktion och utgör en satsbas (eller ingår i en satsbas) som inleder relativ bisats.[1] Relationen mellan relativpronomenet och dess korrelat är en särskild form av bunden anafor. Relativpronomenet refererar normalt till samma faktiska eller tänkta referent som korrelatet.

Anders tog med sig två böcker av Hamsun *vilka* Bengt hade bett att få läsa. [de två böcker av Hamsun som Anders tog med sig = de två böcker av Hamsun som Bengt hade bett att få läsa]

Vilken kongruensböjs med korrelatet (= huvudordet i den nominalfras där relativsatsen är attribut):

den värdeökning av ens aktieinnehav *vilken* är förutsättningen för att man skall kunna investera i aktier (S)
den exklusiva krets av finsmakare till *vilken* den första upplagan riktade sig (S)
enkla lerhyddor, *vilkas* tak är förstärkta med timmer (S)
Våren kom ovanligt sent i år, *vilket* vi redan haft många tillfällen att kommentera.

Vars är en genitivform och används framför allt om singulart korrelat:

Vi fungerar som ett gille *vars* huvuduppgift är att driva våra fyra stora pensionärshem. (S)

Vad, som är oböjligt, används antingen utan korrelat eller med *allt* som korrelat:

Vad jag visat är att vår finansiella utlandsställning är så god att vi inte bör tveka […] (S)
[…] att han inte läst så noga allt *vad* partistyrelsen skrivit. (S)

[1] Den relativa bisatsen inleds oftast inte med relativt pronomen som satsbas utan av subjunktionen *som*, i den traditionella grammatiken då redovisad som ett relativt pronomen. Relativsatsen kan också sakna inledare eller inledas av relativt adverb (*där*, *dit*, *var-* + preposition m.fl.). Se vidare Bisatser § 18–22, 34–36.

§ 105. Former. Av de relativa pronomenen har endast *vilken* olika böjningsformer:

a) *Vilken* böjs i singularis som ett adjektiv på *-en* i obestämd form. I pluralis är stammen dock enstavig, *vilk-*.

Utrum singularis: vilken
Neutrum singularis: vilket
Pluralis: vilka

När *vilken* är possessivattribut böjs det i genitiv: *vilkens*, *vilkets*, *vilkas*. Genitiven förekommer mest i pluralis:

två filmer *vilkas* kvalitet synes obestridlig
en filmmakare *vilkens* förtjänster synes obestridliga [oftare: *vars*]
en film *vilkens* kvalitet synes obestridlig [oftare: *vars*]
ett burspråk med många fönster, *vilkets* tak utgjorde golv för andra våningens balkong (R) [oftare: *vars*]
det dånande och skakande berget, *vilkets* topp är inhöljd i eldblandad rök (R) [oftare: *vars*]

Vilken används mest i skriftspråk.[1] Stilkaraktären är dock rätt neutral när *vilket* har en sats, verbfras eller motsvarande som korrelat, dvs. då det kan parafraseras med *något som* (se nedan § 106).

b) *Vars* [vɑːʂ, vaʂː] är en oböjlig genitivform:

{en film/ett filmmanus/två filmer} *vars* kvalitet synes obestridlig

Vars brukas mest i skriftspråk och mest med betydelse av ental. Formen används dock numera ofta också med pluralt korrelat, ett språkbruk som av vissa språkvårdare uppfattas som mindre lämpligt.

c) *Vad* är oböjligt:

Den här filmen har (allt) *vad* den stora publiken kommer att älska.

[1] *Vilken* motsvaras i ledigt skriftspråk av {*som*/Ø}, *något* (*som*):

en bok *vilken* han just hade recenserat [ledigare: {som/Ø}]
att dra sig ur spelet nu, *vilket* onekligen vore frestande [ledigare: något som]

§ 106. Syntaktisk funktion och distribution. Relativa pronomen utgör ensamma en nominalfras som relativ satsbas eller ingår som possessivattribut eller rektion i en relativ satsbas:

a) Ensamt med nominal funktion som satsbas:[1]

en film *vilken* publiken länge kommer att tala om
en film *vilken* redan har gått ett halvt år på biograferna
allt *vad* du kan önska dig
allt *vad* som kan komma härnäst

Det relativa *vilken* som satsbas kan till skillnad från det interrogativa inte följas av *som*:

Han talade om en film *vilken* {Ø/*som} väckt stort uppseende i Tyskland. Jfr: Av dessa filmer vet jag inte *vilken* {som/*Ø} väckt störst uppseende.

b) I genitiv som possessivattribut i satsbas:

en film {*vilkens/vars*} förtjänster är obestridliga

c) Uttryck enligt (a) eller (b) som rektion efter preposition i satsbas:

en film om *vilken* inga delade meningar kunde finnas
en film om *vars* förtjänster inga delade meningar kunde finnas

Vilken kongruensböjs med korrelatet, när reglerna för grammatisk kongruens är tillämpliga. Annars används neutrumformen *vilket* (parafraserbar med *något som*; Bisatser § 37) vid korrelat som inte kontrollerar grammatisk kongruens hos ett adjektiviskt predikativ eller ett anaforiskt pronomen (se t.ex. Nomfraser § 111).[2]

en bro vilken var förfallen redan på 20-talet
ett hotell vilket var förfallet redan på 20-talet
broar vilka var förfallna redan på 20-talet

Den blev rätt ful, vilket emellertid dock knappast bekymrade honom.
Maskinerna *fungerade väl, vilket* knappast arbetsstyrkan gjorde.
Anders *fick en cykel, vilket* Bengt hade fått redan ett år tidigare.
Att dra sig ur nu, vilket onekligen vore rätt frestande, skulle äventyra hela verksamheten.
Hon blev *överraskad, vilket* säkert också du skulle ha blivit.
Resan tog *8 000 år, vilket* måste ha varit en kritisk gräns för den sortens rymdskepp.
Moderna läroböcker, vilket vi verkligen skulle behöva, har vi nästan inga alls.
Han har *en bra cykel, vilket* jag också ska skaffa mig.
Problem och svårigheter – vilket jag kan se många – får vi diskutera senare.

Vad kan endast ta *allt* som korrelat. Därutöver kan det inleda korrelatlös relativ bisats (Bisatser § 34).[3]

Han satte sig emot {*allt/*det/*något*} *vad* jag ville göra.
Vad jag satte störst värde på i filmen var dess ärlighet.
Den är inte längre *vad* den har varit.

Uppskjut inte till i morgon *vad* du kan göra i dag.
Jag ska göra *vad* jag kan.
Av *vad* du säger verkar det som om du är skeptisk.

Det relativa *vad* följs av *som* i relativsatsen enligt samma regler som gäller för interrogativa satsbaser i bisats (Bisatser § 34).

Vad {*som*/*Ø} irriterar mig mest hos honom är hans oärlighet.
Vad {Ø/?*som*} Anders satte störst värde på i filmen var dess ärlighet.

Preposition + relativt *vad* kan inte utgöra satsbas. Däremot kan *vad* vara rektion till en isolerad preposition senare i relativsatsen.

*(allt) om *vad* han hade predikat
(allt) *vad* han hade predikat om

Om relativpronomenets och relativsatsens syntax se vidare Bisatser § 17–45.

[1] I ålderdomligt eller stelt byråkratiskt språk kan relativt *vilken* någon gång användas attributivt:

folkpartiet, centern, vpk och moderaterna, *vilka partier* alla [var] emot klumpvisa medlemsinträden (S)
[…] denna verksamhet är mycket personalkrävande, *vilket förhållande* återspeglas i verkets årliga äskanden om anslag till nya tjänster. (S)
demonstranter och motdemonstranter, *vilka sistnämnda* uppträdde särskilt störande

[2] Den relativa satsbasen har nominal funktion i relativsatsen även i de fall då korrelatet inte är en nominalfras:

Kassören kunde inte *räkna*, *vilket* sekreteraren lyckligtvis kunde.
Hon blev *överraskad*, *vilket* du säkert också skulle ha blivit.

[3] *Vad* används i vissa lexikaliserade uttryck som etymologiskt går tillbaka på korrelatlösa relativsatser. Exempel:

{*Vad* beträffar den saken / *Vad* den saken beträffar} så kan jag inget säga.
{*Vad* jag vet / *Vad* jag förstår} så kommer han i morgon.

Undantagsvis kan *vad* fungera attributivt i relativ satsbas:

Vad överblick vi möjligen haft går förlorad […] (S)
Jag ringde *vad vänner* jag hade.
Han tog *vad skrot* han hittade.

ANM. I uttryck av typen *Han är äldre än* (*vad*) *han verkar* kan *vad han verkar* tolkas som en korrelatlös relativ bisats och *än vad han verkar* som en komparativ subjunktionsfras (Bisatser § 112: c).

§ 107. Betydelse. Det relativa pronomenet står i bunden anaforisk relation till sitt korrelat och har samma specifika eller icke-specifika referens som detta:

Ekot har anställt en journalist *vilken* vid ett flertal tillfällen har arbetat i Kambodja. [*Vilken* refererar här till en specifik referent om vilken den överordnade satsen säger att han är journalist och att Ekot har anställt honom.]

Bland männen fanns där en ung herde, *vilken* dansade med större vighet än de andra […] (R)
Ekot söker en journalist *vilken* kan dokumentera god kännedom om Östasien. [*Vilken* kan referera till en icke-specifik referent som skall vara journalist och ha de egenskaper som anges i relativsatsen.]
De behärskar helt andra register i vågrörelserna än vi, hos många av dem går sinnesintrycken inte omvägen över en hjärna, i *vilken* de kan förvrängas och förfalskas. (R)

Det korrelatlösa *vad* har allmänt dividuativ betydelse:

Vad jag fick skulle få dig att baxna.

Oberoende av om korrelatet är definit eller indefinit uppfattas den relativa satsbasen normalt som definit. Det kan således inte fungera som egentligt subjekt:[1]

*Vi kunde tydligt iakttaga orosmoln *vilka* det hopade sig över nationen.
*Den ironi *vilken* det ligger i detta gick honom helt förbi.

[1] I ett par marginella fall kan den relativa satsbasen (med indefinit nominalfras som korrelat) fungera som ett egentligt subjekt.

a) Den relativa satsbasen har ett fritt kvantitativt predikativ längre fram i satsen:

Vi kunde tydligt iakttaga orosmoln {*vilka/vilket*} det har hopat sig *flera* över nationen på senaste tiden. Jfr: Orosmoln (det) har det hopat sig många vid horisonten.

b) *Vilket* syftar på ett indefinit korrelat utan att referentiell identitet föreligger:

Institutionsbiblioteket har flera utländska facktidskrifter *vilket* det emellertid också finns på stadsbiblioteket. Jfr: Facktidskrifter (det) finns det också på stadsbiblioteket.

Interrogativa pronomen § 108–119

108 Översikt. 109 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 110–116

110 Egna bestämningar. 111 Attributiv användning. 112 Adjektiviskt predikativ användning. 113 Nominal användning. 114 Emfatiska bestämningar. 115 Interrogativt pronomen i satsbas. 116 Interrogativt pronomen utanför satsbas.

Betydelse 117–119

117 Öppen referens. 118 Identitet eller beskaffenhet. 119 Generisk eller specifik urvalsmängd.

§ 108. Översikt. Interrogativa pronomen anger att nominalfrasens referens är öppen, samtidigt som preciseringen av referensen med avseende på identitet eller beskaffenhet är det som meningen gäller:

Vem kommer?
Jag undrar *vem* som kommer.
Bengt frågade *vem* som skulle komma.
Anders bryr sig inte om *vem* som kommer.
Vem som kommer beror bl.a. på styrelsens preferenser.

De interrogativa pronomenen är: *vilken*, *vilkendera*, *hurdan*, *vem*, *vad* samt de lexikaliserade ordgrupperna *vad för* (*en*), *vad för någon*(*ting*).[1]

Interrogativa pronomen har huvudsakligen nominal eller attributiv funktion. De används framför allt som satsbaser eller led i satsbaser i kvesitiva interrogativa satser.

Hurdana elever har du nu? [kvesitiv huvudsats]
Vad är nu autogen träning för en undermedicin? (S) [kvesitiv huvudsats]
Frågan är närmast, *vilken* bokskog som skall uppsökas denna gång. (S) [kvesitiv bisats]
Jag undrar *hurdana* brev franska småflickor får från pappor i Indokina […] (R) [kvesitiv bisats]
Det spelar ingen roll *vem* du är och *vad* du har gjort. [kvesitiv bisats]
Hurdan Svensson än är måste vi anställa honom. [generaliserande bisats]
Vem du än är och *vad* du än har gjort, så älskar jag dig. [generaliserande bisats]

Vissa interrogativa pronomen förekommer i expressiv sats eller fras för att ange en anmärkningsvärd grad eller egenskap:

Vilken huvudvärk jag har!
Det var förskräckligt *vilken* huvudvärk jag har fått.
Vilken huvudvärk!
Vilken trevlig liten katt det sitter ute på trottoaren!
Vad det blåser!
Vad hon har blivit smal!
Vad stryk han ska få!

Ett interrogativt pronomen kan ensamt utgöra satsbas eller ingå i satsbas:

Vad har du läst? *Vem* kommer? *Hurdan* är hon?
Vilken bok har du läst? *Hurdana böcker* läser han? *Vad för skräp* har de köpt?
Vems böcker har du lånat?
Hos vem ska du bo? *I vilken bok* har du skrivit? *I vems böcker* har du skrivit?
Vad i all världen vill du säga med detta?

Interrogativa pronomen kan tillsammans med *som helst* bilda en lexikaliserad ordgrupp fungerande som generaliserande pronomen (§ 145). Enstavigt interrogativt pronomen kan med suffixet -*helst* inleda generaliserande bisats (Bisatser § 115).

Han äter *vad som helst*.
Han gör *vadhelst* man ber honom om.

Om de interrogativa pronomenens syntaktiska funktion och betydelse se också Huvudsatser § 60, Bisatser § 71, 115–116, Huvudsatser § 92, Bisatser § 79, Icke satsf. men. § 36: 1.

[1] Kvantitet kan inte efterfrågas med interrogativt pronomen. I stället används *hur* + {*många/mycket*}.

Hur {*många/mycket*} hittade du?

ANM. *Vilken* och *vad* kan också vara relativa pronomen. Det relativa *vilken* kan dock till skillnad från motsvarande interrogativa pronomen normalt inte användas attributivt:

Det spelar ingen roll *vilka* böcker du vill ha. [interrogativt]
Man gav oss några romaner, {*vilka/*vilka* böcker} vi hade begärt att få. [relativt]

I bisats följs det relativa *vilken* aldrig av *som*:

Det spelar ingen roll *vilka som* kommer. [interrogativt]
I morgon kommer några romaner {*vilka/*vilka som*} lär vara utomordentligt bra. [relativt]

Det relativa *vad* kan följa på *allt* (som då är dess korrelat), medan det interrogativa *vad* kan följas av *allt* (som då är bestämning till *vad*):

Hon undrade {*vad allt/*allt vad*} han hade sagt. [interrogativt]
Hon dementerade {*allt vad/*vad allt*} han hade sagt. [relativt]

Interrogativa men inte relativa led kan brytas ut:

Det spelar ingen roll {*vad* (*det är*) du har gjort/*vilka* (*det var*) han hade tagit}. [interrogativt]
Han har med sig {*vad/*vad det är*} du behöver. Man talade med några personer {*vilka/*vilka det var som*} hade satt sig in i frågan. [relativt]

§ 109. Former. De interrogativa pronomenen utgörs av *vilken*, *vilkendera*, *vad*, *vad för en*, *vad för någon*, *vad för*, *hurdan*, *vem*.

a) *Vilken* böjs som ett adjektiv på *-en* i obestämd form singularis. I pluralis läggs suffixet till den enstaviga stammen *vilk-*. Alla formerna har vanligen accent 2 men också accent 1 förekommer.[1]

Utrum singularis: vilken
Neutrum singularis: vilket
Pluralis: vilka

Singularformerna av *vilken* kan avledas med suffixet *-dera* 'av de båda': *²vilken|dera*, *²vilket|dera*. Dessa pronomen används i sverigesvenskan mest i skriftspråket.

I självständig användning kan *vilken* ta genitivsuffix i funktion som possessivattribut:

Jag undrar *vilkens* sida du står på egentligen.
Maskinerna är förstås olika, men jag kan inte säga *vilkens* egenskaper jag värderar högst.
Vilkas föräldrar har du skrivit till?

b) *Vad för* (*en*), *vad för någon*(*ting*) är lexikaliserade flerordspronomen.
I flerordspronomenet *vad för en* böjs *en* i utrum och neutrum (jfr § 167):

Vad för en vagn ska vi köpa?
Vad för ett hus vill du ha?
– Hon måste ligga en tid efter olyckan. – *Vad för en* olycka? Jag vet ingenting! (R)

Vad för ena används i ledigt språk också (vid sidan av *vad för några*, *vad för*) vid huvudord i pluralis:

Vad för ena skridskor tycker du bäst om?

I flerordspronomenet *vad för någon* böjs *någon* (jfr § 176) i utrum och neutrum singularis och i pluralis. *Vad för någonting* är oböjligt.

Vad för någon färg ska du ha?
Vad för något tyg hade du tänkt dig?
Vad för några elever var det som kom?
Vad för {*någonting/något*} vill du att jag ska säga?

c) *Hurdan* böjs regelbundet som ett adjektiv i obestämd form. *Hurdan* har huvudbetoning på första eller andra stavelsen. Slutstavelsen *-dan* uttalas med lång eller kort vokal.[2] De vanligaste uttalen är:

Utrum singularis: hurdan [hʉɖɑːn, hʉɖanː, hʉːɖan]
Neutrum singularis: hurdant [hʉɖɑːnt, hʉɖanːt, hʉːɖant]
Pluralis: hurdana [hʉ²ɖɑːna, hʉ²ɖanːa, ¹hʉːɖana]

d) *Vem* [vemː, vɛmː] är utrum singularis:

Vem (av vårdbiträdena) är *sjuk* idag?
**Vem* är *sjuka* idag?

Vem kan ta genitivsuffix:

För *vems* skull gör du det här?

e) *Vad*, som är oböjligt, är neutrum singularis:

Vad har du gjort *färdigt*?
Vad ska jag skicka och när vill du ha *det*?

Vad uttalas betonat [vɑːd, vɑː] och obetonat [vɑ], regionalt ofta med främre a-ljud [va].

[1] I vardagligt tal förekommer uttalet [²vikːən].

[2] Alternativformen *hurudan* har formell skriftspråksprägel. I finlandssvenskan har den dock en mera neutral stilkaraktär.

Syntaktisk funktion och distribution § 110–116

§ 110. Egna bestämningar. Som egna bestämningar tar de interrogativa pronomenen gradadverbialen *exakt*, *ungefär*:

Exakt {*vem/vilka* kolleger} hade du tänkt bjuda?
Ungefär {*vad för några/hurdana*} blommor tycker du att vi ska plantera?

§ 111. Attributiv användning. De attributivt använda interrogativa pronomenen är *vilken*, *vilkendera*, *vad för en*, *vad för någon*, *vad för*, *hurdan*. Attributivt (som possessivattribut) står också genitiverna *vilkas*, *vems*. Interrogativa attribut står först i sin nominalfras, dvs. de kan inte föregås av definita eller kvantitativa pronomen. Efterföljande attribut tar obestämd form liksom det substantiviska huvudordet (utom efter *vilkendera*).[1]

a) *Vilken* följs av eventuellt grundtal och relationellt pronomen:

vilken annan svensk löpare
vilka tre andra sådana utmönstrade böcker

För att markera sortbetydelse kan till *vilken* fogas *sort*(*er*)*s/slags*. Om böjningen av pronomenet framför *sort*(*er*)*s/slags* se Nomfraser § 50 not 2.

b) *Vad för* {*en/någon*} följs av eventuellt relationellt pronomen:

vad för {*en/någon*} annan sådan blus
vad för {*ena/några*} andra sådana utmönstrade böcker

Vad för (utan *en/någon*) används för att ange sort i första hand vid dividuativa eller plurala substantiv, men någon gång också framför individuativa substantiv i singularis:

Vad för {*Ø/en/någon*} ljus färg ska huset ha?
Vad för {*Ø/ena/några*} byxor tycker du jag ska köpa?
Vad för {*Ø/en/någon*} soffa sitter man bäst i?

Efter *vad för* kan följa (*ett*) *slags*, (*en*) *sorts* för att uttryckligen ange att den öppna referensen (ovissheten etc.) gäller beskaffenhet eller slag (underart):

Hon brydde sig inte om *vad för slags* rött vin vi hade köpt.

Vad kan när det ingår i dessa flerordspronomen ensamt stå som satsbas, medan resten av nominalfrasen eller prepositionsfrasen står på satsledets ordinarie plats i slutfältet eller som postponerat led där (Huvudsatser § 61):[2]

Vad ska du ha *för någon* färg?
Vad var det *för några* elever, som kom?
Vad brukar det komma *för några* människor?
Vad pratade du med *för några* människor?
Vad fanns det *för* vittnen?
Vad är det där *för ena* böcker?

Vad ska du ha *för* färg?
Vad har ni köpt *för sorts* vin?

c) *Vilkendera* följs normalt inte av andra attribut. Huvudordet är substantiv i singularis bestämd form:

I förvaltningen övervägde man *vilkendera* parten man skulle stödja.
Vilketdera huset kunden än väljer, så har han gjort ett gott köp.

d) *Hurdan* kan stå attributivt vid substantiviskt huvudord i obestämd form.[3] Det kan följas av *annan* men inte av grundtal.

Hurdana andra tyska viner ville du ha?
Hurdan penna har du tänkt köpa?

e) Genitiv av de nominalt fungerande *vilken* och *vem* (§ 113) fungerar som possessivattribut:

Vilkas föräldrar är det som inte kan komma?
Vems skrifter har du läst?

De attributiva interrogativa pronomenen kan användas utan substantiviskt huvudord enligt reglerna för ellips. Framför pluralt partitivt attribut kan inte *hurdan*, *vad för* (*slags*) stå:

Jag måste köpa en ny spis, men jag vet inte {*vad för en/vilken/vad för slags/hurdan*} jag vill ha.
{*Vilken/*Hurdan*} av spisarna ska du köpa?

[1] I ekofråga kan *vilken* följas av adjektiv i bestämd form:
– Har du läst den nya boken? – *Vilken* nya bok?

[2] *Vad* används marginellt ensamt som attribut:

a) Vid *sort*, *slag*:

Vad slags karl är han egentligen?
Vad slags bräder behöver du?
Vad sorts penna ska vi skriva med?
[…] på skärvorna satt etiketten kvar så man kunde läsa *vad sort* som vildingen druckit sig vild på. (R)
ett äppleträd, obekant av *vad slag*

b) Ålderdomligt pastischerande och i vissa lexikaliserade uttryck:

Av *vad* {anledning/orsak/skäl} har han gjort detta?
I *vad* ärende han än kommer ska han mottas väl.
Med *vad* rätt säger du så?
Jag är osäker på i *vad* mån han har erfarenhet av sådant arbete.

Vad kan också konstrueras tillsammans med efterföljande adjektiv i nominalfras utan substantiviskt huvudord:

Vad nytt har du att förtälja?
Vad gott har han gjort?

c) I stället för *vad mycket*, *så mycket* används *vad* (*med*) i vissa expressiva satsbaser (jfr *med* i vissa kvantitetsattribut (*nog med*, *massor med*), Huvudsatser § 92: 3c, Bisatser § 79):

Vad (*med*) stryk han ska få!
Vad (*med*) skräp han har samlat på sig!
Vad (*med*) *puder* hon alltid ska smeta på sig!

[3] *Hurdan* är den interrogativa motsvarigheten till *sådan*, *likadan* men kan i sverigesvenskan inte stå efter obestämd artikel eller andra kvantitativa pronomen. I finlandssvenskan kan dock *hurudan* föregås av obestämd artikel:

En *hurudan* penna har du tänkt köpa?

§ 112. Adjektiviskt predikativ användning. Predikativt och kongruensböjt med uttrycket för predikationsbasen används *hurdan*:[1]

Hurdan känner du dig?
Hurdant blev manuset?
Hurdana såg husen ut?

[1] Som predikativ används också adverbet *hur*: *Hur är hon? Hur känner du dig? Hur ser bilen ut?*

§ 113. Nominal användning. Nominal funktion har *vem*, *vad*, *vad för* {*något/någonting*}.

a) *Vem* används när referenten förväntas vara animat. *Vem* är grammatiskt sett singularis och förutsätter vanligen också att referenten är (förväntat) ental.[1] Det tar som egen bestämning *annan*, *mer* och/eller ett efterställt attribut vanligen i form av relativ bisats (obligatoriskt postponerad) eller prepositionsfras (optionellt postponerad):

Vem kände till planen?
Vem är {bjuden/*bjudna}?
Vem {*annan/mer*} hade hon bjudit?
[…] *vem annan* kunde ta hand om gruvdepartementet? (R)
Vem kände hon *mer som hade varit i Nicaragua*?
Vem från Kenya deltog i konferensen?
Vem deltog i konferensen *från Kenya*?
Vem annars har hon bjudit?

På *vem* som korrelat kan de anaforiska pronomenen *han* eller *hon* syfta:

Vem tror väl att *han* kan kalla sig syndfri inför Gud?
Vem ska jag skicka och när ska *hon* komma?

b) *Vad*, *vad för* {*något/någonting*} används när talaren inte efterlyser en individuativ animat referent. Det används alltså t.ex. när talaren frågar efter något dividuativt eller något inanimat individuativt (i ental eller flertal). *Vad* tar som bestämning *annat*, *mer*, *allt* och efterställda attribut som vanligen har formen av (obligatoriskt postponerad) relativ bisats eller (optionellt postponerad) prepositionsfras.[2]

Vad skall hända härnäst?
Vad för någonting ska hända härnäst?
Vad ska hända härnäst *för någonting*?
Vad är det du håller i?
Vad {*annat/mer*} har du hittat på?
Vad allt kunde han inte hitta på!
Vad vill du ha *som jag kan ge dig* på din födelsedag?
Vad ska vi ta med *av det här* till sommarstugan?

Vad i *vad för* {*något/någonting*} kan ensamt stå som satsbas, medan resten av den interrogativa nominalfrasen står på satsledets ordinarie plats i slutfältet eller som postponerat led där (Huvudsatser § 61):

Vad ska du göra härnäst *för någonting*?

Vad har nominal funktion i sin sats, även när pronomenet avser betydelser som normalt anges med sats, verbfras, adjektivfras etc. (jfr *det*, *detta* när pronomenets genus inte bestäms av grammatiska kongruensregler):[3]

Vad gör han? Jfr: – Han snickrar. – Jaså, gör han *det*!
Vad kan han? Jfr: – Han kan spela tuba. – Jaså, kan han *det*!
Vad är han till yrket? Jfr: – Han är smed. – Jaså, är han *det*!
Vad är han, sa du? Jfr: – Han är väldigt hygglig. – Jaså, är han *det*!

Vad används också (vid sidan av *hur mycket*) för att efterfråga numeriska värden som pris, klockslag och vikt:

– *Vad* är klockan? – Kvart i tre.
– *Vad* kostar bilen? – Nästan hundra tusen.
– *Vad* väger lådan? – 14 kg.

c) Utan substantiviskt huvudord används också det adjektiviska *vilken*, särskilt i pluralis (om personer) och neutrum singularis (med allmänt dividuativ referens) när det gäller urval bland givna alternativ:

– *Vilka* är det som kommer i kväll? – Nils och Anna.
Vilket vill du helst, gå på bio eller sitta hemma och läsa?

d) I stället för de nominalt använda *vem*, *vilken*, *vad*, *vilket* kan *vilkendera* respektive *vilketdera* användas om valet står mellan två givna alternativ:

Både Anders och Leif skulle kunna klara den här uppgiften. Du får själv säga {*vem/vilken/vilkendera*} du vill att jag ska skicka.
Du får gå i kyrkan eller diska. {*Vad/Vilket/Vilketdera*} väljer du?

[1] *Vem* är grammatiskt singularis och anger förväntat ental men lämnar också möjligheten av flertalsreferens öppen. Om referenten förutsätts vara i flertal används normalt *vilka*.

– *Vem* är det som ska komma i kväll? – {Nils/Nils och Anna och Bengt}. Jfr: – *Vilka* är det som ska komma i kväll? – {Nils och Anna och Bengt/*Nils}.

[2] *Annat, mer* kan fungera i mittfältet som fritt predikativ till *vad* som subjekt eller föregående objekt:

Vad finns det *annat* att göra?
Vad har du *mer* hittat på?

Vad konstrueras i ålderdomligt språk och i lexikaliserade uttryck med adjektiv som attribut: *Vad ädelt har du gjort? Vad nytt?*

[3] Etymologiskt går *va* [va] i talspråkliga funktioner som de följande tillbaka på det interrogativa pronomenet *vad* men är nu snarast ett homonymt ord (Interj. § 9):

– Ge mig sockret! – *Va?* [när lyssnaren inte uppfattat: ”hur sa”]
– Han är statssekreterare nu. – *Va*, är han statssekreterare! [överraskat: ”vad säger du”]
– Vi går på Grand, *va?* [*Va* gör den föregående deklarativa huvudsatsen till ett förslag eller en underställande fråga: ”inte sant”.]

§ 114. Emfatiska bestämningar. När enstavigt interrogativt pronomen (*vem*, *vad*) utgör satsbas i interrogativ huvudsats eller i en interrogativ bisats (särskilt om denna är underordnad verb med betydelsen ”fråga”, ”undra”, ”inte veta”), kan det konstrueras med emfatisk bestämning: *i all sin dar*, *i all världen*:

Vem {*i all sin dar/i all världen*} har lagt sin bok här?
Vi undrade *vad* {*i all sin dar/i all världen*} han hade tänkt ta sig till nu.
Jfr: *{*Vilka/Hurdana*} *i all sin dar* (*böcker*) vill du ha? **Hur många böcker i all sin dar* vill du ha?

Som emfatiska komplement kan dessutom vissa svordomar och svordomseufemismer som *fan*, *i helvete*, *tusan*, *sjutton* m.fl. liknande uttryck, som förekommer också i andra satstyper, användas i de flesta interrogativa satser och i generaliserande bisatser.

Vad {*fan/i helvete/sjutton*} sysslar du med?
Jag vet inte vad {*fan/sjutton*} han tänker ta sig till.
Jag bryr mig inte om *vem* {*fan/sjutton*} han pratar med.
Vad fan han än tar sig till så lyckas han.
Jfr: **Vilka fan* har du träffat? **Hurdan tusan* är hon?

§ 115. Interrogativt pronomen i satsbas. Interrogativt pronomen utgör ensamt en satsbas eller ingår i en satsbas som första led eller föregånget endast av en preposition:

Huvudord i nominal satsbas:

Vem sa något?
Vem bor han hos?
Vem av de andra har sagt återbud?
Vilka ska komma?
Vad tänker han göra för någonting?
Vad i all världen tänker han göra?

Kongruensböjt pronominellt attribut i nominal satsbas:

Vilken bil ska han köpa?
Vad för några misstag har han gjort?
Hurdan fru har han?

Possessivattribut (eller del därav) i nominal satsbas:

Vems barn är det där?
Vilkas namn ska stå först?
Vilka barns föräldrar kom till mötet?

Preposition + en nominalfras av ovanstående typer:

Hos *vem* bor han?
Hos *vilka* släktingar bor han?
Hos *vems* bekanta bor han?
Med *vilka* barns föräldrar har du talat?

Huvudord i adjektivfras:

Men (*exakt*) *hurdan* har du tänkt dig den?

Interrogativt pronomen utgör satsbas eller del av en satsbas i följande satstyper:

a) Interrogativ huvudsats (Huvudsatser § 60):

Vad gör polisen?
Vilka möjligheter har du?

b) Interrogativ bisats (Bisatser § 71):

Det spelar ingen roll, *vad* polisen gör.
Det spelar ingen roll, *vems* cykel det är.

c) Generaliserande bisats (Bisatser § 114):

Han godkänner *vad* polisen än gör.
Han godkänner *vilka* åtgärder polisen än vidtar.
Vad polisen nu gör, så ligger han lågt.
Vilka åtgärder polisen än vidtar, så ligger han lågt.

d) Dessutom kan vissa interrogativa pronomen med särskilda syntaktiska egenskaper användas som led i expressiva fraser eller satser (Huvudsatser § 92, Bisatser § 79, Icke satsf. men. § 36: 1):

Vilket regnväder!
Vad det snöar!
Vad (fina) blommor du har köpt!
Vad fina de är!
Det var fantastiskt *vad* fina blommor du har köpt.

§ 116. Interrogativt pronomen utanför satsbas. Om användning av interrogativa pronomen på andra platser i satsen än som första ord eller som andra ord efter preposition i satsbas se Huvudsatser § 64–65, Bisatser § 73: b:

Vem pratade med *vem*?
Under handläggningen av *vilket ärende* skedde förväxlingen?
Du hade dansat med *vem* sa du?

Betydelse § 117–119

§ 117. Öppen referens. Det interrogativa pronomenet anger att någon eller något inte är specificerat eller fullt specificerat med avseende på identitet eller beskaffenhet, samtidigt som yttrandet gäller just identiteten eller beskaffenheten (X). Man kan urskilja följande huvudtyper av meningar där X är på olika sätt relevant.

a) Talaren ber om att få veta X av lyssnaren. Detta är fallet i kvesitiv huvudsats.

Vem har stängt av strömmen?
Vad har du i väskan?
Hurdan är den nye kassören?

b) Talaren eller någon annan vet eller vet inte X eller får eller får inte reda på X. Detta är fallet i satsfogning där en kvesitiv bisats har överordnade predikat som *veta*, *fråga*, *undra*, *märka*, *få* {*se/veta/höra/reda på*}, *bli klar över*, *vara bekant* etc.

Bengt visste (inte) *vem* som hade stängt av strömmen.
Bengt frågade *vad* hon hade i väskan.
Bengt fick (inte) reda på *hurdan* den nye kassören var.

I generaliserande bisats med ignorativ betydelse förutsätts X okänd:

Vem det nu är som har stängt av strömmen, så måste vi försöka få den inkopplad igen.

c) Talaren eller någon annan anser att X är eller inte är relevant. Detta är fallet i satsfogning där en kvesitiv bisats har överordnade predikat som *kvitta*, *spela en roll*, *strunta i*, *vara viktigt*, *vara likgiltigt*.

Det är {viktigt/likgiltigt} *vem* som har stängt av strömmen.
Anna struntade i *vad* hon hade i väskan.
Filip fäster stor vikt vid *hurdan* den nye kassören är.

I generaliserande bisats med koncessiv betydelse förutsätts X inte spela någon roll för det som sägs i den överordnade satsen:

Vem som än har stängt av strömmen så måste han tas i upptuktelse.

d) Talaren eller någon annan anser att X beror eller inte beror på något annat. Detta är fallet i satsfogning där en kvesitiv bisats har överordnade predikat som *avgöra*, *bestämma*, *bero på*, *hänga ihop med*.

Vem som ska bjudas hänger (inte) ihop med *vilket* syfte seminariet ska ha.
Anna ville bestämma själv *vad* hon skulle ha i väskan.
Hurdant det nya sammanträdesrummet skall bli avgörs tidigast på måndag.

e) Talaren eller någon annan meddelar eller meddelar inte X. Detta är fallet i satsfogning där en kvesitiv bisats har överordnade predikat som *säga*, *meddela*.

Hon skrev inte *vem* som hade stängt av strömmen.
Anna måste {visa/tala om} *vad* hon hade i väskan.
Hon ville inte säga *hurdan* den nye kassören var.

(Om semantiska predikat som kan vara överordnade en interrogativ bisats se också Bisatser § 65.)

f) I expressivt led, antingen denna är satsbas eller ej, anger interrogativt pronomen tillsammans med resten av frasen att någon eller något har en egenskap (i en grad) som uppfattas som anmärkningsvärd:

Vilken härlig semester!

Se också Nomfraser § 118, Huvudsatser § 74, 96, Bisatser 65, 80, 115–116, Icke satsf. men. § 36.

§ 118. Identitet eller beskaffenhet. Den öppna referensen hos det interrogativa pronomenet kan gälla antingen identitet eller beskaffenhet.

a) Att identiteten är öppen anges med *vilken*, *vem*, *vad*:

Han har ställt ut på olika Stockholmsgallerier. *Vilka* vill han inte avslöja. (S)
Vem var det som skrev Krig och fred?
Vad sa han?

Tydligast är identitetsbetydelsen när det är fråga om urval ur en given mängd av möjliga referenter:

Här är 10 böcker. *Vilka* har du inte läst?
Vem tyckte du bäst om av de nya?
Vad vill du ha av allt det här?

Eftersom individuativa substantiv kan tolkas antingen som exemplar- eller artbetecknande (Subst. § 6), kan emellertid *vilken* komma att ange öppenhet i fråga om egenskap när det bestämmer ett substantiv i dettas artbetydelse. *Vilket arbete* i betydelsen 'vilken sorts arbete' får ungefär samma betydelse som *hurdant arbete*.

Vilken skrivmaskin tänker du köpa? [vilket exemplar eller vilket märke]
Världsbanken har att ta hänsyn till *vilka* ansträngningar de lånesökande länderna själva gör […] (S) [dvs. vilken sorts och hur allvarliga ansträngningar]

Vad för {*en/Ø/någon*} har till semantisk huvuduppgift att ange öppenhet beträffande just underarten av den art som betecknas med substantivet. Pronomenet kompletteras ofta med *slags*, *sorts*. Utan denna komplettering är gränsen ofta vag mot identitetsbetydelse.

Vad hade hon *för* religion […]? (R)
Vad gör du *för* nyttigt här i Berlin då? (R)
Han har inte kunnat lämna några uppgifter om *vad för* affärer han gjort i Polen. (S)
[…] han undrade lite *vad för slags* hjälp hon tackade för. (R)
Vad för sorts man var major Picks? (R)
[…] man undrade *vad för slags* visioner han nu undfägnade folket med? (R)
Vad har du *för en* buse att sätta emot? (R)
Vad hade de *för* ärende? (R)

Men inte bara vid *vilken* utan också vid *vad*, *vem* är gränsen ofta oklar mellan identitet och beskaffenhet, eftersom den öppna referensen i många fall väntas bli preciserad genom beskrivning snarare än genom utpekande:

Vilken publik vänder sig den nya restaurangen till? (S) [Vilka karakteristika har den tänkta publiken? Hurdan är den?]
Vem går egentligen på en sådan restaurang? [Hur är den person beskaffad som går på en sådan restaurang?]
Han flyr från sitt ansvar men till *vad*? [Hurdant är det som han flyr till?]

I kontexter som bara medger adjektiviskt predikativ som anger beskaffenhet är dock *vilken*, *vem*, *vad* uteslutna:

*{*Vilken/Vem/Vad*} känner du dig? Jfr: Hurdan känner du dig?
*{*Vilken/Vem/Vad*} ser han ut? Jfr: Hurdan ser han ut?

b) Att beskaffenheten är öppen anges i första hand med *hurdan*. Detta ord är den interrogativa motsvarigheten till de komparativa *sådan*, *likadan*.

Hurdan ser din frigörelse ut? (R)
[…] ingen visste från dag till nästa, *hurdan* stranden längs kusten skulle te sig. (R)
Där struntade han i vilka eller *hurdana* vi var […] (R)
en undersökning om *hurudana* kök vi bjuds ute på bostadsmarknaden (S)

§ 119. Generisk eller specifik urvalsmängd. Den öppenhet i fråga om referens som det interrogativa pronomenet anger, inskränks mer eller mindre genom nominalfrasens beskrivning eller av talsituation och kontext. Om ingen specifik urvalsmängd anges kan den avsedda urvalsmängden vara generisk, dvs. utgöras av alla referenter som nominalfrasens beskrivning passar in på:[1]

Vem kan segla förutan vind? [generisk urvalsmängd: vem av alla människor]
Vilken kvinna skulle väl vilja vara gift med en grälsjuk man?

En specifik urvalsmängd kan anges i texten, t.ex. med ett partitivt attribut:

Vem av er vill gå på bio?
Vilken av pojkarna talade du med?
Vad av allt detta skulle du vilja ha?

Den specifika urvalsmängden kan också vara outtryckt i satsen:

Vem vill gå på bio i kväll? [specifik urvalsmängd given i talsituationen]
Ta dig en titt på alltihop och säg mig sen *vad* du tycker bäst om. [specifik urvalsmängd given i kontexten]

Vilken avser vanligen urval ur en given mängd, särskilt när det används självständigt och kontrasterar mot *vad*, *vem*:

Vilket vill du helst göra? [förutsätter normalt att olika handlingsalternativ är aktuella; jfr motsvarande mening med *vad* där referensen kan vara helt öppen]
Vilken skulle du helst vilja gifta dig med? [förutsätter normalt att olika personer är aktuella som urvalsmängd; jfr motsvarande mening med *vem* där referensen kan vara helt öppen]
Vilket tyg köpte du? [förutsätter en specifik tidigare omtalad urvalsmängd; jfr: *Vad* köpte du för tyg?]

[1] Renodlad generisk urvalsmängd är sällsynt, eftersom kontexten nästan alltid mer eller mindre tydligt innebär en avgränsning av urvalsmängden.

Kvantitativa pronomen § 120–195

120 Översikt.

Totalitetspronomen 121–134

***All, samtlig* 121–127**

121 Former

Syntaktisk funktion och distribution 122–126: 122 Egna bestämningar. 123 Attributiv funktion. 124 Nominal funktion. 125 Självständigt *allt* med relativsats. 126 Funktion som fritt predikativ.

127 Betydelse.

***Båda, bägge* 128–132**

128 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 129–131: 129 Attributiv funktion. 130 Nominal funktion. 131 Funktion som fritt predikativ.

132 Betydelse.

***Hel* 133–134**

133 Former. 134 Syntaktisk funktion och betydelse.

Distributiva pronomen 135–144

***Varje, varenda, vardera, var och en, var* 135–141**

135 Former

Syntaktisk funktion och distribution 136–140: 136 Egna bestämningar. 137 Attributiv funktion. 138 Nominal funktion. 139 Fritt predikativ funktion. 140 Konstruktionen *tre plommon var*(*dera*).

141 Betydelse.

***Var sin* 142–144**

142 Former. 143 Syntaktisk funktion och distribution. 144 Betydelse.

Generaliserande pronomen 145–154

***Vilken som helst* m.fl. 145–151**

145 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 146–150: 146 Egna bestämningar. 147 Attributiv funktion. 148 Funktion som adjektiviskt predikativ. 149 Nominal funktion. 150 I satsbas som inleder generaliserande bisats.

151 Betydelse.

***Man* 152–154**

152 Former. 153 Syntaktisk funktion och distribution. 154 Betydelse.

Myckenhetspronomen 155–165

155 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 156–162

156 Egna bestämningar. 157 Attributiv funktion. 158 *Flest*, *mest*, *minst* som attribut. 159 Nominal funktion. 160 Predikativ funktion. 161 Adverbiell funktion. 162 Samordning med adjektiv.

Betydelse 163–165

163 Antal och myckenhet. 164 *Flera* 'åtskilliga'. 165 *Lite*(*t*) 'en smula'

Obestämd artikel 166–173

166 Översikt. 167 Böjning. 168 Syntaktisk funktion och distribution.

Betydelse 169–173

169 Ental. 170 Indefinithet. 171 Specifik, icke-specifik och generisk referens. 172 *Endera*. 173 Emotiv artikel.

Allmänt indefinita pronomen 174–190

174 Översikt.

***Någon* 175–184**

175 Översikt. 176 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 177–179: 177 Egna bestämningar. 178 Attributiv och nominal funktion. 179 Adverbiell funktion av *något*.

Betydelse 180–184: 180 *Någon* med egen kvantitetsbetydelse. 181 *Någon*, *någonting* i affirmativ sats. 182 *Någon*, *någonting*, *någondera* i icke-affirmativ sats. 183 Valet

mellan *någon* och *en* i nominalfras med icke-specifik betydelse. 184 Valet mellan *någon* och avsaknaden av kvantitetsattibut i plural eller dividuativ nominalfras med icke-specifik referens.

Övriga allmänt indefinita pronomen 185–190

185 *Åtskillig*. 186 *Somlig*. 187 *En* (*hel*) *del*. 188 *Ett par*. 189 *En och annan*. 190 *Viss*.

Negerande pronomen 191–195

191 Former. 192 Egna bestämningar. 193 Attributiv och nominal funktion.
194 Den negerade nominalfrasens plats. 195 Betydelse.

§ 120. Översikt. De kvantitativa pronomenen anger andel eller kvantitet. De kan ordnas i olika grupper med gemensamma semantisk-syntaktiska karakteristika. Vissa typer av pronomen anger att satsen gäller allt eller alla eller helheten av det som passar in på nominalfrasens beskrivning: totalitetspronomen samt distributiva och generaliserande pronomen. Andra typer av pronomen anger att satsen gäller en viss mängd eller ett visst antal av det som passar in på nominalfrasens beskrivning: myckenhetspronomen, obestämd artikel och allmänt indefinita pronomen. Slutligen anger en typ av pronomen att satsen inte gäller någon eller något av det som passar in på nominalfrasens beskrivning: negerande pronomen.

1. Totalitetspronomen refererar (a) till individuativa referenter i flertal: *alla båtar*(*na*), *båda båtarna*, (b) till en dividuativ referent: *all saft*(*en*) eller (c) till en enda individuativ referent: *hela båten*. I alla tre fallen understryker totalitetspronomenet att utsagan gäller referenten eller mängden av referenter i dess helhet utan att någon eller något undantas; exempelvis *alla* kontrasterar alltså mot *många*, *några*, *ingen* eller *få*, och *hela* kontrasterar mot *en del av*.

2. Distributiva pronomen, dvs. *varje*, *var*, *var och en*, är grammatiskt alltid singulara men refererar distributivt till alla individer som passar in på nominalfrasens beskrivning. Det distributiva pronomenet understryker alltså att utsagan gäller alla referenter av ett visst slag, tagna var för sig.

Varje lamm väger cirka 30 kg.
Var och en får svara för sig själv.
**Varje lamm* väger tillsammans 150 kg.

Det distributivt reflexiva *var sin* syftar på ett korrelat enligt reglerna för bunden anafor (på samma sätt som reciproka pronomen, § 101). För varje referent i det flertalsbetecknande korrelatet anger nominalfrasen med *var sin* en korresponderande referent. Det anges emellertid inte vilken referent av den ena nominalfrasens referenter som kopplas till vilken av den andra nominalfrasens referenter.

Bengt och Axel tog *var sitt* blått häfte med anvisningar.

3. Generaliserande pronomen utgörs av flerordspronomenen *vem som helst*, *vad som helst*, *vilken som helst*, *hurdan som helst* samt *man*. Flerordspronomenen som slutar med *helst* refererar till en godtyckligt vald referent ur en mängd av referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning.

Han anställer *vem som helst* av pojkarna.

De generaliserande flerordspronomenen kan fungera som satsbas i generaliserande bisatser (Bisatser § 115):

Vem som helst som kommer så slår hon sig i slang med honom.

Man (ackusativ: *en*) hänvisar i sin grundbetydelse till en godtyckligt vald individ av alla människor eller av människor som tillhör en given grupp. Pronomenet är till sin betydelse besläktat med den obestämda artikeln i dess generiska (representativa) innebörd (§ 171: c).

I vår familj dricker *man* alltid te. ≈ {Varje/$_0$En} medlem av vår familj dricker alltid te.

4. Myckenhetspronomen, dvs. i första hand *många*, *få*, *mycket*, *litet*, anger stor eller liten kvantitet. De kan kompareras och ta gradadverbial på samma sätt som graderbara adjektiv.

många, fler, flest
ganska många, ännu flera, klart flest

De adjektiviska myckenhetspronomenen skiljer sig från andra adjektiviska kvantitativa pronomen genom att de (i likhet med grundtal) kan stå som attribut efter adjektiviska definita pronomen eller fungera som bundna predikativ och genom att de kan kompareras:

de *många* tidningarna, det *myckna* läsandet
Flickorna var {*få/många*}.
Vi har *flera* cyklar än vi behöver.

5. Den obestämda artikeln *en* är obligatorisk i individuativ singular indefinit nominalfras som inte har något annat kvantitetsattribut. Den anger exakt antal, nämligen '1'.

en (ny) bok

6. Allmänt indefinita pronomen förekommer liksom den obestämda artikeln bara i indefinit nominalfras. Hit hör framför allt *någon*, *någonting* vars kvantitetsbetydelse vanligtvis är starkt förbleknad.

7. Negerande pronomen omfattar *ingen*, *ingenting*, *intet*. Ett negerande pronomen anger att satsen inte gäller om någon referent av det slag som beskrivs med den nominalfras där det negerande pronomenet ingår. Liksom allmänt indefinita pronomen används negerande pronomen bara i indefinit nominalfras. Nominalfras

med negerande pronomen placeras inte senare i satsen än i mittfältet (före de infinita verben i fa-sats och före det finita verbet i af-sats).

Ingen släkting kommer.
Jag bjöd *ingen* släkting.
Jag har *ingen* släkting bjudit.
*Jag har bjudit *ingen* släkting.

ANM. 1. Ett flertal lexikaliserade nominalfraser fungerar på ungefär samma sätt som kvantitativa pronomen (*ett otal*, *en rad* m.fl., se § 174 Anm. 2). Gränsen mellan kvantitativa pronomen och vissa adjektiv är oklar (*otaliga*, *enstaka*, *vissa*, *diverse*, *olika* m.fl.), se § 174 Anm. 1.

ANM. 2. Kvantitativa pronomen i denna grammatik omfattar ungefär samma pronomen som traditionellt ofta har kallats indefinita pronomen. Denna beteckning har inte valts här, eftersom totalitetspronomenen inte kan sägas i sig själva vara indefinita, och eftersom de mängdangivande pronomenen kan stå i både definita nominalfraser (tillsammans med definita attribut) och indefinita nominalfraser. Som kvantitativt pronomen redovisas dessutom den entalsangivande obestämda artikeln (= grundtalet för '1'). Det finns starka skäl att hit föra också övriga grundtal, men dessa redovisas ändå tillsammans med ordningstalen i enlighet med traditionen som en särskild ordklass, räkneorden.

Totalitetspronomen § 121–134

All, *samtlig* § 121–127

§ 121. Former. Av totalitetspronomenen redovisas här de adjektiviska *all*, *samtlig* som böjs i genus och numerus samt ett antal substantiviska pronomen, där *all* ingår som första led.[1]

a) Adjektiviska:

Utrum singularis: all, samtlig
Neutrum singularis: allt
Pluralis: alla, samtliga

b) Substantiviska:

allting, alltihop, alltsamman(s)
allihop(a), allesamman(s)

Samtlig har en rätt skriftspråklig prägel. Det förekommer utan substantiviskt huvudord vanligen bara i pluralis enligt reglerna för ellips och med partitivattribut:

Jag räknade korten och *samtliga* var där.
Samtliga av hans böcker har varit storsäljare.

I neutrum singularis används *samtlig* endast marginellt: *samtligt manskap*, *samtligt järn*.

När ett totalitetspronomen står sist i sin nominalfras kan det ta genitivsuffix:

Om ni vill säga vad ni heter så ska jag skriva upp *samtligas* namn.
Det ligger i *allas* intresse att minska det egna lidandet.

All(*t*) *slags*, *all sorts*, *alla* {*slags/sorters*} är lexikaliserade ordgrupper med avbleknad totalitetsbetydelse. De fungerar snarast som (flerordiga) myckenhetspronomen, jfr *diverse*, *allsköns*.

Det finns en tendens att låta det substantiv som uttrycket bestämmer avgöra valet av form för *all* vid *slags*:

all slags information, *allt* slags skräp, *alla* slags båtar

Om böjning av pronomen framför *slag*, *sort* se vidare Nomfraser § 50: a.

[1] I vissa lexikaliserade uttryck förekommer *all* i former som inte är bildade eller använda enligt dagens grammatiska regler. Exempel:

Nu är *all*(*an*) rättfärdighet uppfylld. För *all*(*an*) del. En i *allo* utmärkt idé. Han är deras allt i *allo*. Det är inte *allom* givet att inse hans förtjänster. Vad i *all* sin dar! Vem i *all* världen har gjort detta?

ANM. *All* och *varje* ingår i några ord eller ordgrupper som etymologiskt anger alla slag av referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning: *allsköns*, *allehanda*, *varjehanda*, *all slags*. De har en starkt förbleknad totalitetsbetydelse och betyder närmast 'många sorter(s)':

Hon hade köpt *allehanda* nödvändig materiel.
Han har sysslat med *varjehanda*.

Syntaktisk funktion och distribution § 122–126

§ 122. Egna bestämningar. *All*, *samtlig* tar framförställd adverbiell bestämning som inskärper totaliteten eller modifierar den något:

{absolut/precis} *alla*
{nästan/inte fullt/inte riktigt/så gott som} *alla*
på så gott som *samtliga* nivåer (S)

Nominalfras med *all* kan ha negerande satsadverbial i samma position som fokuserande satsadverbial (förutsatt att nominalfrasen står som fundament eller subjekt):

Inte alla elever kan förstå det här.
Hos oss kan *inte riktigt alla elever* förstå det här.

Undantag från totaliteten kan göras med *utom*-fras, placerad bland nominalfrasens efterställda attribut eller som adverbial:[1]

Alla (elever) *utom två* begrep det här.
Alla (elever) begrep det här *utom två*.

[1] Den totalitet som åsyftas kan vid *alla*, *samtliga* någon gång anges med partitiv prepositionsfras som attribut eller adverbial:

Alla av dem som jag har bjudit kommer nog inte.
Av dem som jag har bjudit kommer nog inte *alla*.

§ 123. Attributiv funktion. De adjektiviska *all*, *samtlig* fungerar som pronominella attribut till substantiviskt huvudord i singularis med dividuativ betydelse samt till substantiviskt huvudord i pluralis.[1] *Samtlig* används framför allt i pluralis eller framför kollektivt substantiv i singularis och förekommer endast marginellt i neutrum singularis.

all {champagne/personal/järnindustri/tvätt}
allt {järn/manskap/hat}
alla {vägar/personer/försök}

samtlig {personal/tvätt}
samtligt manskap
samtliga {vägar/personer/försök}

Nominalfrasen kan vara av följande slag:

a) Definit nominalfras, dvs. nominalfras med definit attribut och/eller med substantivet i bestämd form. Totalitetspronomenet fungerar här som emfatiskt attribut i nominalfrasen (komplex definit nominalfras, se Nomfraser § 8). I denna funktion är *samtlig* mindre vanligt.[2] *All*, *samtlig* placeras normalt först i nominalfrasen.

all den goda maten, *all* denna mat, *all* hans mat
allt det smidda järnet, *allt* detta järn, *allt* hans järn
{*alla/samtliga*} de nya böckerna, {*alla/samtliga*} dessa böcker, {*alla/samtliga*} hans böcker

mitt i *all* förnöjsamheten (S)
all den fisk som får fångas (S)
samtliga de nämnda pensionsformerna (S)
samtliga dessa grupper (S)

Possessivattribut placeras enligt huvudregeln efter totalitetspronomenet:

all Svenssons personal
{*alla/samtliga*} Svenssons böcker
alla statens företrädare i bankstyrelserna (S)
alla de nya medlemsländernas ministrar
alla dina fabriker (S)
all dess ursprungliga ordrikedom (S)

Efter *alla* (men inte efter *samtliga*) kan den bestämda artikeln utelämnas direkt framför ett följande grundtal:

alla (de) fyra böckerna [men: *alla* {de/*Ø} andra fyra böckerna]
Fångvaktarna, det var *alla* fyra lärarna. (R)
Den var gemensam för *alla* tre filmerna. (R)

Om totalitetspronomenet är pluralt kan det i stället följa efter possessivattributet (som kvantitetsattribut). Totalitetsbetydelsen blir då mindre utpräglad. Denna ordföljd är mindre vanlig efter possessivt pronomen.

Svenssons {*alla/samtliga*} böcker
landets *alla* gruppteatrar (S)
bolagets *samtliga* flygningar (S)
hela den mytiska berättelsens *alla* faser (S)
*Svenssons *all* personal, *gårdens *all* boskap, ?dina *alla* fabriker

När också det possessiva attributet är pluralt, kan denna ordföljd tillgripas för att undvika dubbeltydighet:

de nya medlemsländernas *alla* ministrar [jfr det dubbeltydiga: *alla* de nya medlemsländernas ministrar]

När possessivattributet består av interrogativt eller relativt pronomen, måste detta placeras först i nominalfrasen:

Vems *alla* böcker är det här?
En författare vars *alla* böcker har sålts bra är Simenon.
Var det möjligt att säga till människor vars *alla* möjligheter var begränsade att ditt liv är ditt, gör nu någonting av det? (R)

All används till skillnad från många andra kvantitativa pronomen inte så gärna med partitivattribut. Man föredrar *all* + definit nominalfras som har samma betydelse. Det heter alltså hellre *alla böckerna*, *all bensinen* än *alla av böckerna*, *allt av bensinen*.

b) Indefinit nominalfras, dvs. nominalfras utan definit attribut och med substantivet i obestämd form. I sådana nominalfraser står *all*, *samtlig* alltid först. *Samtliga*, men inte så gärna *alla*, kan följas av räkneord.

all (god) mat
allt (gott) kött
{*all/samtlig*} annan sådan fin {materiel/kärlek}
{*allt/?samtligt*} annat sådant fint {material/arbete}
{*alla/samtliga*} andra sådana fina skruvar
samtliga fyra skruvar

all musik som omger oss (S)
Hallå *alla* halkträmande bilister! (S)
Samtliga bensintransporter till och från oljedepån stoppades. (S)
Till detta möte kallades *samtliga* 1500 medlemmar personligen via brev. (S)
För förslaget röstade *samtliga* 31 socialdemokrater och de båda vpk:arna. (S)
Motorn tände inte på *alla* fyra {?cylindrar/cylindrarna}.

All i indefinit nominalfras kan konstrueras med ett omedelbart efterföljande *möjlig* eller *tänkbar* för att understryka totalitetens mångfald. Totalitetsbetydelsen blir då

samtidigt blekare och förbindelsen erinrar semantiskt om *allehanda*, *allsköns*, *diverse*.[3]

all {möjlig/tänkbar} annan sådan ny materiel
allt {möjligt/tänkbart} annat sådant nytt material
alla {möjliga/tänkbara} andra sådana nya skruvar
[…] när du inte var med, så kom hon plötsligt med *all* möjlig kritik emot dig. (R)
Jag har en karl från Kriminaltekniska anstalten i källaren, med *all* tänkbar modern utrustning […] (R)
**alla* {möjliga/tänkbara} de andra skruvarna

[1] I vissa lexikaliserade uttryck kan dessutom det adjektiviska *all* användas som bundet adjektiviskt predikativ: *Nu är hans saga all.*

[2] Talspråkligt förekommer också *alltihop*, *allihop* attributivt vid substantiv i bestämd form: *alltihop brödet, allihop flickorna.*

[3] Lexikaliserade är prepositionsfraserna *på alla de* {*sätt/vis*}, *av alla de* {*slag/sorter*} med bestämd artikel trots indefinit betydelse. Även regelbundet: *på alla* {*sätt/vis*}, *av alla* {*slag/sorter*}.
Den lexikaliserade nominalfrasen *alla kategorier* (vanlig framför allt i idrottsspråk) bestämmer semantiskt en superlativ men placeras syntaktiskt sist i det blockled där superlativen ingår:

[…] tyngsta fisk *alla kategorier* blev en torsk på 5,4 kg […] (S)

§ 124. Nominal funktion. Självständigt i nominal funktion används det adjektiviskt böjda neutrum singularis *allt* (med allmänt dividuativ referens) och pluralis *alla* (om personer i flertal). Dessutom används de substantiviska pronomenen *allting*, *alltihop*, *alltsamman*(*s*) (med allmänt dividuativ referens) och *allihop*(*a*), *allesamman*(*s*) (om personer i flertal).[1]

Allting blir lättare och roligare på jobbet […] (S)
Sjön Båven tillhör *alla*. (S)

De nämnda pronomenen kan tillsammans med annat pronomen eller med adjektiv bilda nominalfras (utan substantiviskt huvudord) utan att det är fråga om ellips. De attributiva orden har då samma ordning som i nominalfras med substantiviskt huvudord och det är oklart vilket led som bör uppfattas som konstruktionens huvudord (Nomfraser § 19, 26).

a) Definit nominalfras:

allt {detta/det} andra nya, [även:] {*alltihop/alltsammans*} {detta/det} andra nya
allt {mitt/ert}, [även:] {*alltihop/?alltsammans*} {mitt/ert}
alla {dessa/de} gamla, [även:] {*allihop/allesammans*} {dessa/de} gamla
{vi/oss} *alla*, [även:] {vi/oss} {*allihop/allesammans*}
alla {vi/oss}, [även:] {*allihop/allesammans*} {vi/oss}
allt det där om hur mycket bättre alla de äldre har fått det (S)

Att *allt* detta kostar en massa pengar är ju helt klart. (S)
vi *alla* och inte minst politikerna (S)
[…] *alla* ni hänger väl med i den moderna skandinaviska möbeltrenden. (S)

b) Indefinit nominalfras:

Hon älskar *allt* tekniskt.
Man måste tänka på *allting* annat också som följer i dess spår. (S)
den senaste tidens mera utbredda rädsla för *allt* möjligt syntetiskt (S)
Skär bort *allting* ovanför de lokala elevråden. (S)
Mitt i *alltihop* gjorde dramatikern Tennessee Williams entré […] (S)
Nu klubbades *alltsammans* för 60 kr. (S)

Alla fick en specialkomponerad, gammaldags snusnäsduk […] (S)
Han jämför sig alltid med *alla* andra.
[…] *allihopa* är i själva verket så rörande blågula […] (S)

I konstruktion med *möjlig* och *tänkbar* samt i pluralis också med annat pronominellt attribut används endast *allt*, *alla*:

allt möjligt
{*allt/allting/alltsammans/alltihop*} annat sådant nytt
*{*allting/alltsammans/alltihop*} möjligt

alla möjliga
alla andra unga
*{*allesammans/allihop*} möjliga
*{*allesammans/allihop*} andra unga

I konstruktion med det interrogativa *vad* placeras *allt* sist:

Vad allt har du inte varit med om!
Jag undrade *vad allt* han mera hade planer på att göra.

I nominalfraser med självständigt *all* etc. ingår också efterställda bestämningar: prepositionsattribut, relativsatser etc.:

Alla med erfarenhet av svetsning är särskilt välkomna.
Hon gillar *allt* som är gammalt.

[1] I vissa lexikaliserade uttryck kan *allt* användas som substantiv: *Du är mitt allt*. Lexikaliserade är uttryck som *en gång för alla, allt som allt, allt i allt, på alla sätt, på alla håll och kanter* m.fl.

§ 125. Självständigt *allt* med relativsats. När *allt* är korrelat till relativ bisats, kan det utan betydelseändring suppleras med ett följande allmänt definit *det*:

allt (det) som betyder något

När *allt* ensamt är korrelat, kan relativsatsen inledas av *vad* (Bisatser § 34):

allt vad som betyder något [även: allt som betyder något]
allt vad han har gjort [även: allt (som) han har gjort]

Men för varje dag blir jag alltmer övertygad, att *allt* vad som övergår oss här inom kort kommer att drabba hela vårt folk. (R)

§ 126. Funktion som fritt predikativ. De plurala *alla*, *allihop*, *allesamman*(*s*) och *samtliga* kan fungera som fria subjektspredikativ.[1] I slutfältet föredras de längre formerna.

Förfält:

{*Alla/Allesammans/Allihop/Samtliga*} har de gått sönder.

Mittfält:

De har {*alla/allesammans/allihop/samtliga*} gått sönder.
omkring 800 000 personer som *alla* haft med kronofogden att göra (S)
[Det är] dock klart att de *samtliga* står bakom humaniseringssträvandena. (S)

Slutfält:

De har gått sönder {*alla/allihop/allesammans/samtliga*}.
Kyrkans män får inte stå där som några pastor Jansson *allihop*! (S)
Och så krävs det absolut att vi måste gilla det *allesammans*! (S)

Särskilt de längre formerna av pronomenet kan också fungera som predikativ till ett föregående objekt:

Papperen har jag *allihop* undertecknat.
Jag har låtit binda in böckerna åt dig {*allesammans/allihop*}.

Som fritt predikativ konstrueras gärna totalitetspronomenet med ett följande grundtal:

Alla tre satt vi och pratade natten lång.
Vi satt *alla tre* och pratade natten lång.
Vi satt och pratade natten lång *alla tre*.

Också de former som i självständig användning har dividuativ betydelse kan användas som fria predikativ. Villkoren är här dock mera begränsade och otillräckligt kända.

Alltihop har det runnit ut nu.
Det har *alltihop* runnit ut nu.
Det har runnit ut *alltihop* nu.

?Tyget har *allt* gått åt.
**Allt* har tyget gått åt.

[1] I relativ bisats där det relativa ledet är subjekt kan *all* fungera som fritt predikativ (i mittfältet) och kommer då att stå placerat omedelbart efter relativsatsens inledare. Konstruktionen är starkt skriftspråklig.

Dessa personer, *vilka* (dock) *alla* kände mina föräldrar, var ännu hängivna socialister.

Det neutrala *vilket allt* förefaller dock närmast vara ett blockled:

Han förföljde min mor och trakasserade mig i skolan, *vilket allt* gjorde honom till den mest förhatliga person jag visste.

Vad allt (i retorisk fråga) kan lösas upp och *allt* placeras i slutfältet, där det kan uppfattas som fritt predikativ:

Vad har hon inte hunnit med *allt*! = *Vad allt* har hon inte hunnit med!

ANM. Som fritt predikativ har pronomenet brukat sägas vara kringflytande eller lösgjort från nominalfrasen. Endast ibland kan dock meningar som dessa parafraseras med meningar där pronomenet är attribut i subjektet:

Motorerna har *alla* gått sönder. ≈ *Alla* motorerna har gått sönder.
Kalle, Stina och Lisa har *alla* åkt till Kina. Jfr: **Alla* Kalle, Stina och Lisa har åkt till Kina.
Personalen har *alla* accepterat uppgörelsen. Jfr: **Alla* personalen har accepterat uppgörelsen.

§ 127. Betydelse. *All, samtlig* refererar till allt eller alla som passar in på nominalfrasens beskrivning. Om totaliteten gäller ett flertal kan den uppfattas distributivt eller kollektivt (jfr Subst. § 60):

Alla lammen väger (var för sig) cirka 30 kg. [distributiv betydelse]
Alla lammen väger (tillsammans) 150 kg. [kollektiv betydelse]

Pronomenets semantiska funktion är att understryka att ingen del av mängden är undantagen. Ibland är referensen generisk, dvs. nominalfrasen refererar verkligen till alla referenter över huvud taget som passar in på beskrivningen, men oftare är den specifik, dvs. den gäller bara en textuellt eller situationellt given grupp som passar in på beskrivningen.

a) Generisk referens. Här används ej de självständiga *allihop*, *allesammans*. *Samtliga* används inte generiskt om hela den art som anges av substantivet, bara om alla dess underarter (jfr Subst. § 6). Nominalfrasen är syntaktiskt indefinit, dvs. den saknar definithetsmarkörer (definita attribut eller bestämdhetssuffix på substantivet).

Alla tigrar är randiga. [om alla företeelser som kallas ”tiger” eller alla tigerarter]
All musik är inte gudomlig.
Så pengar är inte *allt*. (S)
Samtliga tigrar har nu beskrivits. [om alla tigerarter]

b) Specifik referens. Här är alla totalitetspronomen möjliga. Nominalfrasen kan vara syntaktiskt definit, dvs. den kan innehålla definithetsmarkörer.

{*Alla/Samtliga*} tigrar(na) var ålderstigna. [Alla referenter som tillhör en aktuell mängd av referenter, t.ex. djuren i ett zoo, och som passar in på beskrivningen ”tiger” är också ålderstigna.]
All bensin(en) är slut.
Allt det nya saltas och peppras vederbörligen. [Det som skall saltas och peppras är allt i en given mängd, t.ex. de ingredienser varom tidigare talats.]

Uttryck enligt (b), med specifik och plural referens, kan parafraseras med (den mera sällsynta konstruktionen) pronomen + partitivattribut:

{*Alla/samtliga*} av tigrarna är ålderstigna.

ANM. I både generisk och specifik betydelse kan det totalitetsbetecknande pronomenet extensionellt sett sägas vara redundant, eftersom ofta samma innebörd ligger i resten av nominalfrasen:

Tigrar är randiga. ≈ Alla tigrar är randiga.
Tigrarna var ålderstigna. ≈ Alla tigrarna var ålderstigna.

Brons är en legering. ≈ All brons är en legering.
Bronsen var slut. ≈ All bronsen var slut.

Den semantiska skillnaden är ändå klar. Nominalfras med totalitetspronomen kontrasterar alla referenter av en viss typ mot en del referenter av samma typ:

Alla – alltså inte bara vissa – tigrar är randiga.
Alla tigrarna – alltså inte bara en del av dem – var hungriga.

Motsvarande nominalfraser utan totalitetspronomen kontrasterar referenter av en viss typ mot referenter av en annan typ:

Tigrar – till skillnad från lejon – är randiga.
Tigrarna – till skillnad från lejonen – var hungriga.

Båda, bägge § 128–132

§ 128. Former. *Båda* är ett adjektiviskt totalitetspronomen som bara förekommer i pluralis. Förekommande former är: *båda* och (mindre vanligt i skrift) *bägge*. Med suffixet *-dera* bildas *bådadera*, *bäggedera*. Om pronomenet står sist i en nominalfras, kan det ta genitivsuffix: *bådas*, *bägges*, *bådaderas*, *bäggederas*.

Tio minuter senare hade männen på fördäck fått upp *båda* ankarna. (R)
Bådas pannor var rynkade på exakt samma sätt. (R)
Låg tillväxttakt och hög arbetslöshet skapar politiska krav på subventioner till förlustbranscher och hinder mot importen. *Bådadera* gör marknaderna än stelare […] (S)
Bådadera bildgrupperna fattade som verklighetstrogna beskrivningar innebär en lika förödande förvanskning av evangelium. (R)
Marita la fram *bägge* armarna på bordet. (R)
[…] striden skall sluta med *bägges* död. (R)

Syntaktisk funktion och distribution § 129–131

§ 129. Attributiv funktion. I attributiv funktion står *båda*, *bägge* normalt i en definit nominalfras.[1] I sin egentliga totalitetsbetydelse placeras pronomenet först i nominalfrasen, framför eventuellt definit attribut. Som totalitetspronomen är då *båda*, *bägge* betonade.[2]

ˈ*båda* böckerna
ˈ*båda* de andra nya böckerna
ˈ*båda* de här böckerna
ˈ*båda* de två böckerna
ˈ*båda* min brors böcker

Båda, *bägge* kan också placeras efter possessivattribut med bibehållen betoning och totalitetsbetydelse (liksom fallet är vid andra totalitetspronomen):

min brors ˈ*båda* böcker

Båda, *bägge* kan emellertid också uttalas med svagare betoning och placeras som kvantitetsattribut efter det definita attributet. Pronomenet blir då synonymt med räkneordet *två*, dvs. det anger att referenterna är två utan att särskilt understryka att hela mängden avses utan undantag.

de $_0$*båda* andra böckerna [jfr: de {två/tre} böckerna]
de här $_0$*båda* böckerna
min brors $_0$*båda* böcker

Eftersom ett possessivt attribut kan stå före eller efter ett totalitetspronomen som attribut (Nomfraser § 4, 8) kommer således sekvensen possessivt attribut + *båda/bägge* att vara dubbeltydig i skrift. I tal visar betoningen vilken innebörd som avses.

min brors {ˈ*båda*/$_0$*båda*} böcker

Bestämd artikel mellan *båda*, *bägge* och grundtalet *två* kan utelämnas. Räkneordet får då relativt stark betoning.

Båda (de) två bröderna har blivit arkitekter.

[1] I vissa halvt lexikaliserade förbindelser av *båda* eller *bägge* + substantiv kan nominalfrasen ha indefinit form: {*båda/bägge*} *sidor*, {*båda/bägge*} *håll* m.fl. Med samma innebörd kan då alternativt ordet *ömse* användas vid en del substantiv.

äggakaka som är stekt på *båda* sidor (S) [= på båda sidorna; även: på ömse sidor]
[…] *båda* parter arbetar för en bättre service […] (S) [= båda parterna]
Pinnen var spetsig i *båda* ändar. [= båda ändarna]
Han gick ut på trottoaren och såg åt *båda* håll. [vanligen: åt båda hållen; även: åt ömse håll]
Man ska hålla i spaken med *bägge* händer. [vanligen: {bådas/bägge} händerna]

[2] Marginellt används {*bådadera/bäggedera*} attributivt (med substantivet i pluralis):

Bådadera bildgrupperna […] innebär en lika förödande förvanskning av evangelium. (R)

§ 130. Nominal funktion. Självständigt *båda*, *bägge* refererar till en specifik grupp bestående av två referenter som vanligen är nämnd i texten eller är deiktiskt given:

Vi tog med oss två barnsadlar till sommarstugan, men tyvärr glömde vi *båda* (två) när vi åkte hem.
Jag skulle ha tagit med mig trumpeten och fiolen, men tyvärr glömde jag *båda*.

Ska du ha socker eller salt? Jag tror jag behöver {*båda/bägge*}.
Jag träffade Karl och Bengt igår. {*Båda/Bägge*} hade varit utomlands.
Jag hade aldrig träffat Karl och Bengt förut, fastän jag känner {*bådas/bägges*} fruar sedan länge.
Jag skulle vilja ha *båda*. [Talaren kanske nickar mot de avsedda referenterna.]

Formerna på *-dera* används särskilt vid syftning på två allmänt dividuativa referenter ('båda delarna'):

Hon visste inte om hon skulle åka skidor eller meditera på semestern. Troligen försöker hon hinna med {*bådadera/bäggedera*}.
– Ska du ha socker eller salt? – Jag tror jag behöver *bådadera*.
Om direktören verkligen försvunnit var orsaken antagligen kvinnor eller pengar. Eller *bådadera*. (R)

De kan emellertid också användas som det självständiga *båda*, t.ex. om personer:

Han talade barnspråk till honom lika självklart som han skulle ha hojtat åt en utlänning, för *bådadera* var i hans ögon efterblivna. (R)

Båda, *bägge* konstrueras ofta med ett efterföljande pleonastiskt *två*:

Hon anställde {*båda/bägge*} *två*.
Vi vet det *båda två*. (R)
Bägge två hade en känslomässig hänsynslöshet, en brist på blyghet, de tog sina känslor för eviga hur momentana de än var. (R)

När *båda*, *bägge* i en nominalfras utan substantiviskt huvudord konstrueras med pronomen eller adjektiv (som eljest är attribut till substantiv), är det oklart vilket led som bör betraktas som konstruktionens huvudord (Nomfraser § 19):

{*Båda/Bägge*} de där som var här såg skumma ut.
{*Båda/Bägge*} de nya verkar ambitiösa.

I konstruktion med personligt pronomen står vanligen det personliga pronomenet först (och *båda* har då försvagad totalitetsbetydelse). Däremot tycks det vara svårare att understryka totalitetsbetydelsen genom att sätta *båda*, *bägge* före det personliga pronomenet (jfr i stället § 131).

{*Vi båda/Ni båda*} blir ett riktigt radarpar.
{*?Båda vi/?Båda ni*} har genomgått provet.

§ 131. Funktion som fritt predikativ. *Båda/bägge* kan fungera som fritt predikativ (till subjekt eller föregående objekt). Det konstrueras därvid ofta med grundtalet *två*; så nästan obligatoriskt när pronomenet står i slutfältet.

Båda (*två*) hade de varit i Kina.
De hade båda (*två*) varit i Kina.
Ford och Reagan hävdar *båda* att republikanska partiet […] (S)

De hade varit i Kina *båda* (*två*).
Så vi for till Revingehed *båda två*. (S)
Jag har kört barnen till landet, *båda två*.

§ 132. Betydelse. *Båda/bägge* har alltid specifik definit referens, dvs. pronomenet understryker att satsens utsaga gäller inte bara den ena utan båda referenterna i en textuellt eller situationellt given grupp bestående av två:

Jag har pratat med Anna och Karin. *Båda* kommer.
Jag har pratat med Svenssons. *Båda* accepterar.
Jag har pratat med Anders. Nu har han ont i *båda* benen.

Hel § 133–134

§ 133. Former. *Hel* är ett adjektiviskt totalitetspronomen och böjs som ett adjektiv i species, genus och numerus:

Bestämd form:[1] hela
Obestämd form utrum singularis: hel
Obestämd form neutrum singularis: helt
Obestämd form pluralis: hela

[1] Den särskilda maskulinformen *-e* av bestämdhetssuffixet används endast dialektalt: *Hele pojken var översållad med myggbett.*

§ 134. Syntaktisk funktion och betydelse. *Hel* understryker att en individuativ referent avses i dess helhet, inte delvis. *Hel* används i definit eller indefinit nominalfras.[1]

Lars åt upp *hela* det mogna äpplet. [äpplet i dess helhet]
Lars åt upp ett *helt* äpple. [ett äpple i dess helhet]

a) I syntaktiskt definit nominalfras står *hela* först, dvs. före eventuella definita attribut (komplex definit nominalfras, se Nomfraser § 8). Nominalfrasen står i singularis och har individuativ betydelse.[2]

hela helgen, *hela* historien, *hela* sista perioden, *hela* Indokina
hela det skånska telefonnätet, *hela* den kyrkliga karriären
hela denna första volym, *hela* denna kampanj
hela den här frågan, *hela* den här säsongen
hela hans familj, *hela* vår tillvaro[3]
hela den mytiska berättelsens alla faser (S)

Hela kan som egna bestämningar ta gradadverbial av samma typ som *alla*:

nästan hela familjen, *så gott som hela* det här rummet, *precis hela* vår semester

När en nominalfras med singulart possessivattribut inleds av *hela*, uppstår ofta dubbeltydighet, eftersom *hela* där kan tolkas antingen som det första attributet i possessivattributet eller i den nominalfras där possessivattributet ingår:

hela personalens hopsparade pension ['den pension som hela personalen sparat ihop' eller 'hela den pension som personalen sparat ihop']

Hela kan dock liksom andra totalitetspronomen placeras efter possessivattributet. (Placeringen uppfattas dock inte som fullt grammatisk av alla språkbrukare.) Exempel:

portalernas *hela* myller av människor (S)
Det var en rapport om deras *hela* liv. (R)

Hela kan också vara totalitetsangivande attribut till personliga pronomen:

[…] *hela* jag värkte av längtan […] (R)
[…] du spelar med i ett enda stort apspel *hela* du […] (R)
Plötsligt tycker hon att *hela* hon luktar. (R)

En definit nominalfras med *hela* som attribut understryker att referensen till den definita referenten gäller i dess helhet, dvs. *hela* står i motsats till *en del av* eller liknande.[4] Det semantiska predikatet i satser med *hela* måste därför vara sådant att det skulle kunna avse också en del av referenten.

Hela äpplet var ruttet. Jfr: En del av äpplet var ruttet.
?*Hela* katten var sjuk. Jfr: ?En del av katten var sjuk.

b) Syntaktiskt indefinit nominalfras med (ofta obetonat) *hel* har individuativ betydelse. Nominalfrasen står vanligen i singularis och *hel*, *helt* föregås av grundtalet-obestämda artikeln *en*, *ett*. Pronomenet kan dock också förekomma i plural indefinit nominalfras men föregås då ogärna av andra attribut än grundtal.

Han har en *hel* bok med bara bilder på lok.
Han har ett *helt* häfte med bara bilder på lok.
Han har två *hela* böcker med bara bilder på lok.
Mellan dom låg några meter brädgolv och två *hela* liv. (R)
Han har *hela* böcker med bara bilder på lok.
Gränserna är inte bevakade överallt, och *hela* familjer tar sig över till Hong Kong och etablerar sig. (S)
[Marken] omfattar dels *hela* fastigheter, dels delar av fastigheter […] (S)
?Han har många *hela* böcker med bara bilder på lok.
?Han har inga *hela* böcker med bara bilder på lok.

Också i indefinit nominalfras understryker *hel* att referensen gäller referenten i dess helhet. Inte minst vid kollektiva substantiv kan *hel* via innebörden 'komplett' få den överförda betydelsen 'verklig', 'veritabel' (jämför de giltighetsmodifierande adjektiven, Adj. § 13).[5]

en *hel* armada fartyg (S)
Kring detta namn har en *hel* litteratur vuxit upp […] (S)
Han har växt upp och blivit en *hel* karl.

Ordet *hel* har också andra användningar än som totalitetspronomen.[6]

[1] Trots att *halv* inte är totalitetsbetecknande används detta ord syntaktiskt på samma sätt som *hel*. Om helheten är unikt definierbar, får både *halv* och det följande substantivet alltså bestämd form, trots att betydelsen noga taget är indefinit (dvs. man inte vet vilken halva av helheten som menas):

halva vår armé [jfr: hela vår armé]
halva (det) ena örat [jfr: hela (det) ena örat]
nästan *halva* Sverige [jfr: nästan hela Sverige]
en *halv* armé [jfr: en hel armé]

[2] Vid vissa (särskilt abstrakta) substantiv som kan vara dividuativa eller individuativa (Subst. § 3–5) växlar ibland *all* och *hela* utan påtaglig betydelseskillnad:

{*hela/all*} sin aktiva tid, {*hela/all*} makten, {*hela/all*} sin smärta, {*hela/all*} denna smärta

Lexikaliserade är de lätt ålderdomliga uttrycken *allt folket*, *all världen* (vanligen: *hela folket*, *hela världen*).

[3] Ett antal nominalfraser med *hela* har lexikaliserats med betydelsen 'alla' eller 'allting': *hela högen* 'alla', *hela härligheten*, *det hela* 'allting'.

[4] Marginellt används *hela* förstärkande i värdeomdömen. *Hela* kan sägas ha samma kommunikativa funktion som ett gradadverbial till ett värdeladdat ord.

Jag är utled på *hela* (den förbannade) karlen. Jfr: Jag är alldeles utled på (den förbannade) karlen.

[5] Ett antal nominalfraser med *hel* har lexikaliserats med den approximativa kvantitetsbetydelsen 'ganska {mycket/många}': *en hel del*, *en hel hop*, *en hel hög*, *en hel rad*.

[6] Exempel på andra syntaktiska funktioner hos *hel*:

hela tre bilar [gradadverbial: 'så mycket som'; Räkn. § 9]
Har jag ingen *hel* skjorta? Den stolen är inte *hel*. Ta en halv tesked *hel* kryddpeppar. [adjektivattribut, predikativ: 'ej söndrig', 'odelad']
Han är *helt* utblottad. [gradadverbial: 'alldeles']

Distributiva pronomen § 135–144

Varje, *varenda*, *vardera*, *var och en*, *var* § 135–141

§ 135. Former. De distributiva pronomenen är *varje* (oböjligt), *var²enda* (neutrum: *var*(*t*)*enda*), *var* (neutrum: *vart*) samt de lexikaliserade ordgrupperna *var och en* (neutrum: *vart och ett*), *varenda en* (neutrum: *var*(*t*)*enda* ett).[1] Distributivt om två referenter används *²var|dera* (också: *¹vardera*), *vartdera*. Mindre brukligt är *en'var* (med den sällsynta neutrumformen *ettvart*). Distributiva pronomen är alltid grammatiskt singulara.

varje avdelning, *varje* handgrepp
varenda avdelning, *var*(*t*)*enda* handgrepp
var gång, en läkare på *var* avdelning, tre karameller *var*
var och en av de anställda, *vart och ett* av de närmaste åren
Varenda en måste bidra.
Var(*t*)*enda ett* av projekten måste bli färdigt i tid.
De målade *vardera* fyra tavlor.
Envar måste vara sin egen lyckas smed.

Var och en kan böjas i genitiv, *var*(*s*) *och ens*:

en vettig arbetsfördelning efter *var och ens* förmåga (S)
tränga in i *vars och ens* medvetande (S)

Som distributiva pronomen kan också räknas *var*[2]*annan* (neutrum: *var*(*t*)*annat*) och lexikaliserade ordgrupper bestående av *var* (neutrum: *vart*) + ordningstal (fr.o.m. *tredje*, Räkn. § 21).[2] Om ordgruppen *var sin* se § 142–144.[3]

Hon märkte {*varannan/var tredje/var tjugonde*} låda.
Hon märkte {*var*(*t*)*annat/vart tredje/vart tjugonde*} kuvert.
Syskonen fick *var sin* gård av fadern.

Den inre böjningen i neutrum i *vartenda*, *vartannat*, *vartdera* slopas ofta, framför allt i talspråk och ledigt skriftspråk. Där förekommer det också att *var* lämnas oböjt också framför ordningstal: *De kontrollerar var femte kuvert*.

[1] I talspråk förekommer de utvidgade formerna *varendaste*, *vareviga* 'varje': *Hon ringer* {*varendaste/vareviga*} *dag*.

[2] Det lexikaliserade *var och varannan* används i betydelsen 'de flesta', alltså ungefär som ett myckenhetspronomen:

Nygamla fönster gör numera *var och varannan* fabrik. (S)
Telefonkioskerna i *vart och vartannat* gathörn får stå ifred […] (S).

Jfr också § 98 not 1.

[3] Ordgruppen *var för sig* är oböjlig och lexikaliserad. Den fungerar som fritt predikativ (eller adverbial med syftning på korrelat ungefär enligt samma regler som gäller för det reciproka pronomenet).

Syntaktisk funktion och distribution § 136–140

§ 136. Egna bestämningar. Distributiva pronomen tar samma typ av adverbiella bestämningar som totalitetspronomen (§ 144):

så gott som *varje* avdelning, nästan *varje* avdelning
precis *varenda* en
ungefär *var* tjugonde låda

§ 137. Attributiv funktion. Distributiva pronomen står attributivt i nominalfraser i singularis. Nominalfrasen är (utom efter *vardera*) syntaktiskt indefinit, dvs. den saknar definithetsmarkörer. Formen *var* förekommer särskilt tillsammans med vissa tidssubstantiv (*gång, dag, vecka* etc.).[1] Mest i ledigt språk används *varenda*. Det distributiva pronomenet inleder nominalfrasen och kan följas av ett eventuellt deskriptivt attribut.[2] Adjektiviska attribut står liksom substantivet i obestämd form.

varje annan ordning, *varje* sådant försök, *varje* enskild kommun, *varje* röd avgång

var gång du är här
Det har regnat *var* dag.
Men de reste *vart* år till Västtyskland […] (R)
en blåsa mellan två småtår som gnällde för *vart* steg (R)
en uppsättning till *vart* syskon (R)
Var sak har sin plats och tid. (S)
var mans och kvinnas egendom (S)

varenda gång, *varenda* svensk bok
var(*t*)*enda* tillfälle, *var*(*t*)*enda* nybyggt hus

varannan översatt bok, *var fjärde* bok
var(*t*)*annat* år, *vart fjärde* år

Efter *vardera* står det substantiviska huvudordet i bestämd form:

Han tog ett stadigt tag i *var*(*t*)*dera* benet.

Varje kan inte ens vid ellips eller med partitivt attribut användas självständigt: *Han har skrivit tre böcker och {*varje/var och en} är på mer än 500 sidor, {*varje/var och en} av hans böcker*. (Se dock § 138 not 1.)

Genom ellips och med partitivt attribut kan *vardera*, *varannan*, *var tredje* (etc.) stå som huvudord i nominalfras. På samma sätt används *var och en*, *varenda en* som nästan aldrig förekommer förenat.

Han tog fram vinglasen och ställde {*vart och ett/var*(*t*)*enda ett*} försiktigt på hyllan.
Han ställde {*vart och ett/var*(*t*)*enda ett*} av vinglasen försiktigt på hyllan.
Noterade du titlarna? Vi vill alltså ha två exemplar av *vardera*.
Gå igenom lådorna och öppna {*varannan/var fjärde*} för kontrollens skull.

[1] Marginellt kan också *envar* användas förenat:

Man underströk att *envar* medborgare måste känna sitt ansvar.

[2] I ålderdomligt språk kan *varje* följas av possessivattribut: *varje hans gärning* 'var och en av hans gärningar'. Någon gång kan det distributiva pronomenet följas av ordinativt pronomen (i bestämd form): *varje första entusiastiskt försök*.

Halvt lexikaliserad är förbindelsen *varje* + bestämd form av *minst*: *varje minsta lilla {vrå/skrymsle/låda}*; jfr: **varje största {rum/plan}*.

För att ange distributiv mängd kan marginellt användas en nominalfras där *varje* följs av grundtal + substantiv:

Man tillsätter 2 dl terpentin till varje 5 liter linolja.
Hos oss går det en fullmäktigeledamot på varje cirka tusen väljare.

§ 138. Nominal funktion. Nominalt används *var och en*, *envar* och *varenda en* (om person) samt *var*(*dera*):[1]

Jag ska ta mig en titt på *var och en*.
Det står *var och en* fritt att tycka vad den vill […] (R)
Han säger till *envar* som vill höra att världen är ond.
Varenda en på jobbet verkar vara miljöpartist.

Om konstruktionen *tre plommon var*(*dera*) se § 140.

[1] Nominalt används också *varje* i de lexikaliserade uttrycken *lite av varje*, {*en/två/tre etc.*} *av varje* samt också annars i rektion framför utelämnat substantiv:

Vi hade tre hinkar med oss, och när vi gick hem hade vi tio liter i {*varje*/var och en}. Jfr: Vi hade tre hinkar med oss. {*Varje/Var och en} rymde tio liter.

§ 139. Fritt predikativ funktion. *Var och en* och det mer eftertryckliga *varenda en* kan användas som fritt predikativ, vanligen med syftning på subjektet eller på ett föregående objekt:

Dessa kranar kan *var och en* lyfta ett ton.
16 skötselområden, som *vart och ett* fått noggranna föreskrifter (S)
Var och en rymmer dessa 24 bassänger cirka 600 kilo levande ål.
De kom till oss efterhand, *var och en*.
Kranarna har han lyckats sälja *varenda en* till utländska byggföretag.

§ 140. Konstruktionen *tre plommon var*(*dera*). *Var*(*dera*) är oböjligt som efterställt attribut i indefinit nominalfras med kvantitetsattribut. Det distributiva pronomenet syftar på ett korrelat ungefär som ett reciprokt pronomen (§ 101) och anger att den mängd av referenter som betecknas med korrelatet paras ihop med den mängd av referenter som betecknas med nominalfrasen där *var* står.[1]

A, B och C fick {många/några/tre/ett} plommon *var* av D. D gav A, B och C {många/några/tre/ett} plommon *var*. [I båda fallen får var och en av A, B och C den angivna mängden plommon av D.]
Fem sopbilar med tippanordning som gör två turer *vardera* per dag forslar dessa sopor till soptippen […] (S)

Vardera kan också placeras framför nominalfrasen:

Jag lovar att ni ska få *vardera* 1 000 kronor.
Vardera 1 000 kronor lovar jag att ni ska få.
De små vindfönstren hade *vardera* tre, lodrätt stående rutor. (R)

Om korrelatet till -*dera* står tidigare i satsen kan *vardera* också placeras i mittfältet som fritt predikativ:

De anställda ska *vardera* få 1 000 kronor.
Världens fyra största […] är *vardera* tjugofem gånger så stora som sin svenska lilleputt-kollega. (R)

[1] Om antalet distribuerade referenter är 1 per referent i korrelatet, kan satser som de här givna parafraseras med *var sin* (§ 142–144):

A, B och C fick ett plommon *var*(*dera*). = A, B och C fick *var sitt* plommon.

Om det led som det distributiva pronomenet semantiskt hänför sig till är subjekt eller ett föregående objekt, kan samma sak uttryckas med fritt predikativt *var och en* (§ 139):

A, B och C har *var och en* fått {många/några/tre/ett} plommon.

Jfr också § 137 not 2.

§ 141. Betydelse. Med distributiva pronomen anger talaren att referensen utan undantag avser de referenter, tagna en och en, som passar in på nominalfrasens beskrivning. Urvalsmängden kan vara generisk men vanligtvis är den specifik, dvs. pronomenet avser samtliga referenter som ingår i en textuellt eller situationellt given mängd av referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning.

Varje traktor eller traktorsläp måste ha varningstriangel. [av alla traktorer över huvud taget]
På *varenda* traktor satt det en klunga uppretade bönder. [av alla traktorer i en given mängd]

Det som skiljer distributiva pronomen från totalitetspronomen som *all* är den ofrånkomligen distributiva betydelsen hos *varje*:

{*Varje/Alla*} får här väger cirka 30 kg.
{**Varje/Alla*} får väger tillsammans cirka 150 kg.

Pronomenet *vardera* används ofta när urvalsmängden är två (jämför andra pronomen på -*dera*):

Han tog alltid en rejäl sup för *vardera* benet. [varje ben av två]

Varannan och förbindelser av typen *var* + ordningstal förutsätter i sin grundbetydelse att en mängd referenter kan ordnas seriellt och numreras. De pekar ut alla referenter i mängden med det angivna numerära avståndet ifrån varandra.

Han kontrollerade *var femte* låda. [Om den först kontrollerade lådan är nummer 2, är de andra kontrollerade lådorna nummer 7, 12, 17 etc.]

Oftast används emellertid dessa pronomen endast för att beskriva hur stor andel av urvalsmängden som avses:

Han kontrollerade *var femte* låda. [= en femtedel av lådorna]

Var sin § 142–144

§ 142. Former. *Var sin* är en lexikaliserad ordgrupp bestående av det distributiva *var* (oböjligt) + det possessiva *sin* (böjt i genus och numerus som det definita reflexiva pronomenet, § 83), *var sin*, *var sitt*, *var sina*:[1]

Karl och Ann hämtade {*var sin* bok/*var sitt* häfte/*var sina* böcker}.
De båda företagen har *var sitt* kontor i Hamburg.
Vi fick *var sin* blankett.

Pronomenet uttalas på olika sätt, t.ex. [ˡvɑʂːin, ˡvɑːˡʂin, ²vaʂːin]. Leden sammanskrivs ofta (mot språkvårdares rekommendationer):

Vi beställde in *varsin* dubbel espresso […] (R)
[…] Leo och jag gick åt *varsitt* håll för att arbeta. (R)

[1] Regionalt förekommer i Sydsverige *vars en* och också analogt därmed *vars två* etc.:

Vi fick *vars en* bok. [= var sin bok, en bok vardera]
Vi fick *vars tre* böcker. [= tre böcker vardera]

Var och en för sig samt oböjligt *var för sig* fungerar som fritt predikativ eller adverbial. Det hänför sig enligt reglerna för bunden anafor vid reciproka pronomen (jfr § 101) till ett pluralt subjekt eller annan nominalfras och ger detta leds flertalsbetydelse en distributiv tolkning.

Vi gick på teatern *var* (*och en*) *för sig*.
Jag skickade iväg dem *var* (*och en*) *för sig*.
Hon skickade dokumenten {*var för sig/vart och ett för sig*}.

§ 143. Syntaktisk funktion och distribution. *Var sin* används förenat som possessivattribut. Ett efterföljande adjektiv kan stå i bestämd form men har vanligen obestämd form:

Vi fick *var sin* rolig(a) bok.
Vi sjönk ner i *var sin* gigantisk skinnfåtölj. (R)
[…] båda vanpryddes av *var sin* lilla svarta prick. (R)

Pronomenet samförekommer sällan med andra framförställda attribut, även om detta grammatiskt sett är möjligt:

Vi fick *var sina* två spännande böcker.
Vi fick *var sin* annan spännande bok.

Enligt reglerna för ellips kan *var sin* användas utan substantiviskt huvudord:

Om du också drar upp en fisk, så har vi fått *var sin*.

Var sin tar egna bestämningar av samma typ som det distributiva *varje* etc. (§ 136):

Det räckte så att alla mödrarna fick {nästan/precis} *var sitt* kilo mjöl.

Då nominalfras med *var sin* bestämmer en preposition kan *var* marginellt lösas ut ur pronomenet och placeras före hela prepositionsfrasen:

De har åkt *var* åt *sitt* håll. [vanligen: åt var sitt håll]
De vill arbeta *var* med *sin* rabatt. [vanligen: med var sin rabatt]

§ 144. Betydelse. *Var sin* har ett korrelat i satsen ungefär som ett reciprokt pronomen (§ 101) och korrelatet betecknar minst två referenter. Den nominalfras där *var sin* är attribut står normalt i singularis,[1] och pronomenet innebär då att var och en av korrelatets referenter kopplas till var och en av *var sin*-frasens referenter, ospecificerat vilken, på det sätt som sägs i satsen:

Anders, Bengt och Cecilia åt upp *var sitt* äpple. [Anders åt upp ett äpple, Bengt ett och Cecilia ett.]
Flickorna fick *var sin* penna. [En flicka fick en penna, nästa flicka fick också en etc., dvs. varje flicka fick en penna.]

Korrelatet är vanligtvis subjektet i den finita satsen men också andra satsled kan (t.o.m. friare än för reciprokt pronomen) vara korrelat åt *var sin*:

Vi hörde *var sitt* radioprogram.
Vi hörde *dem* kommentera *var sitt* radioprogram.
Vi hörde dem kommentera *elevernas* kritik av *var sitt* radioprogram.
Mina bröder köpte *var sin* båt. [Korrelatet är satsens subjekt.]
Vi kommenterade *mina bröders* köp av *var sin* båt. [Korrelatet är nominalfrasens possessivattribut.]
Vi lät *mina bröder* köpa *var sin* båt. Det roade *mina bröder* att köpa *var sin* båt. [Korrelatet är den överordnade satsens objekt som samtidigt anger infinitivfrasens predikationsbas.]
Jag gav *mina bröder var sin* båt. [Korrelatet är det indirekta objektet.]
Jag gav *var sin* båt åt *mina bröder*. [Korrelatet är det bundna adverbialet.]
Till alla elever serveras det *var sitt* mål mat var dag. [Korrelatet är det bundna adverbialet.]

Grammatiskt singulara nominalfraser med kollektiv betydelse kan i begränsad utsträckning utgöra korrelat åt *var sin*. Detta gäller i första hand *man* och nominalfraser med tydligt kollektiva huvudord:

Inom *min familj* blev *man* förvånad men betalade ändå *var sin* hundralapp.
Paret tog *var sin* bok och gick till sängs i skilda rum.
Personalen fick *var sin* dator.
Hela familjen tog *var sin* cykel och for iväg.

[1] Undantagsvis står *var sin*-frasen i pluralis. Då kopplas flera, ej nödvändigtvis lika många av *var sin*-frasens referenter till var och en av korrelatets referenter. Normalt tolkas *sin*-frasen som definit, dvs. talaren förutsätter att det finns en given koppling mellan varje specifik re-

ferent för korrelatet och varje specifik mängd av de referenter som betecknas med *var sin*-frasen.

Anders, Bengt och Cecilia fick tillbaka *var sina* pennor.

ANM. Det finns ingen icke-reflexiv anaforisk motsvarighet till *var sin*:

Barnen ville att jag skulle ha med mig något hem till dem. *Jag köpte var deras leksaksbåt. [I stället: Jag köpte dem var sin leksaksbåt. Jag köpte dem en leksaksbåt var(dera).]

Generaliserande pronomen § 145–154

Vilken som helst m.fl. § 145–151

§ 145. Former. En grupp av generaliserande pronomen är de lexikaliserade ordgrupper (flerordspronomen) som bildas med interrogativa pronomen (*vilken*, *vem*, *vad* (*för någon*), *hurdan*) i konstruktion med ett följande *som helst*.[1] Ordgruppens huvudbetoning ligger vanligen på *helst*. Det i ordgruppen ingående interrogativa pronomenet böjs på samma sätt som när det fungerar på egen hand (§ 109).[2]

a) Adjektiviska (kongruensböjda i genus och numerus):

Utrum singularis: {vilken/hurdan/vad för någon} som helst
Neutrum singularis: {vilket/hurdant/vad för något} som helst
Pluralis: {vilka/hurdana/vad för några} som helst

b) Substantiviska:

Utrum singularis: vem som helst
Neutrum singularis: vad (för någonting) som helst

Genitiv av *vem som helst* är *vems som helst* (eller: *vem som helsts*):

Det står ju inget namn i boken, så den kan ju vara *vems som helst*.

[1] Som satsbas i generaliserande bisats används också nominalfras med interrogativt pronomen, eventuellt med *-helst* som suffix (*vadhelst*, *vemhelst*) (Bisatser § 115). Ålderdomlig är i samma funktion *evad* 'vad … än'.

[2] Flerordspronomen på *som helst* kan också sammanskrivas: *vemsomhelst*, *vadsomhelst*, *vilkensomhelst*.

Syntaktisk funktion och distribution § 146–150

§ 146. Egna bestämningar. Generaliserande pronomen tar egna adverbiella bestämningar av samma typ som totalitetspronomen (§ 122):

Precis vilka böcker *som helst* kan man inte hitta i hans affär.
Han anställer *nästan vem som helst*.

§ 147. Attributiv funktion. De adjektiviska *vilken som helst*, *hurdan som helst*, *vad för någon som helst* används som pronominella attribut i indefinita nominalfraser. Vanligen saknas kvantitetsattribut i nominalfrasen. Det generaliserande pronomenet står då på första plats i nominalfrasen och följs optionellt av relationella pronomen.

vilken som helst annan vederhäftig bok, *vilket som helst* annat vatten, *vilka som helst* andra vederhäftiga böcker
Det hade *vilken som helst* karl med lite krut i sig gjort. (R)
en man som kunde hantera en spade […] och som tillfullo respekterade *vilken som helst* lokalbefolknings tabun. (R)

De två sista orden i flerordspronomenet, *som helst*, kan som i ovanstående exempel stå samman med det interrogativa ordet på det framförställda attributets plats, men de placeras vanligen sist i nominalfrasen bland dennas efterställda attribut:

vilken annan vederhäftig bok *som helst* om familjejuridik, *vilken* annan vederhäftig bok om familjejuridik *som helst*
[Han] väntas lämna sin post *vilken* dag eller vecka *som helst*. (S)
vilket annat vatten *som helst*
[…] att en klubb inte är *vilket* företag *som helst*. (S)
vilka andra vederhäftiga böcker *som helst*
Frågan är om det är *vilka* barnprogram *som helst* vi skall önska oss. (S)
Hurdana böcker *som helst* får man väl ändå inte skriva!
vilken lokalbefolknings tabun *som helst*

Enligt reglerna för ellips och med pluralt partitivt attribut förekommer *vilken som helst* utan substantiviskt huvudord:

Han behövde en trumpet och han tog *vilken som helst*, sa han.
Hennes firma är inte *vilken som helst*.
Jag erbjöd honom *vilken som helst* av trumpeterna för 2 000 kronor.

Nominalfrasen kan också innehålla ett kvantitetsattribut (vanligen obestämd artikel eller grundtal). Det generaliserande pronomenet följer då antingen omedelbart på kvantitetsattributet eller placeras – vanligen – bland nominalfrasens efterställda attribut (som ett predikativt attribut). Alternativt placeras grundtal (fr.o.m. *två*) efter *vilken* (när *som helst* står efter substantivet).

en *vilken som helst* bok, två *vilka som helst* böcker
en bok *vilken som helst*, två böcker *vilka som helst*
vilka två böcker *som helst*
Som proffscyklist blir jag en reklampelare *vilken som helst*.
Låna mig ett par deckare, *vilka som helst*.

§ 148. Funktion som adjektiviskt predikativ. Det adjektiviska *hurdan som helst* används som bundet predikativ kongruensböjt med subjekt eller objekt:

De får bli *hurdana som helst*.
Du kan göra bordet *hurdant som helst*.

§ 149. Nominal funktion. Självständigt om person används {*vem/vilken/vilka*} *som helst* och med allmänt dividuativ referens {*vad/vilket*} *som helst*. De kan konstrueras med efterföljande *annan*.

Vem som helst (annan) skulle kunna klara av det här arbetet.
Med en diger roman på 550 sidor borde *vem som helst* kunna sitta i Paris och ha gott samvete ett tag […] (S)
[…] nästan *vem som helst* skulle kunna göra en atombomb i sitt kök. (S)
Jag kan skriva om *vad som helst* (annat).
Själv skulle jag ge *vad som helst* för t.ex. rätten att få gråta öppet […] (S)
Inte så att man kan springa omkring och göra *vad som helst* men det finns en del utrymmen för udda grejer. (S)

§ 150. I satsbas som inleder generaliserande bisats. Generaliserande pronomen kan utgöra eller ingå i en nominalfras med funktion som satsbas i en fri eller bunden generaliserande bisats. Den fria generaliserande bisatsen har adverbiell funktion i sin överordnade sats.

Vem som helst som {kommer/du ser} så får han gå in.
Vem som helst som {kommer/du ser} ska du be honom att stanna.
Vem som helst som {kommer/du ser} så vill jag tala med honom.
Vilka blommor *som helst* som du hittar och som du tycker är vackra, så kan du väl ta med dem och sätta i en vas i köket.

Den bundna generaliserande bisatsen har vanligen nominal satsledsfunktion i den överordnade satsen:

Vem som helst som {kommer/du ser} får gå in. [subjekt]
Vem som helst som {kommer/du ser} ska du ge en biljett. [objekt]
Vem som helst som {kommer/du ser} vill jag tala med. [rektion]
Vilka blommor *som helst* som du hittar och som du tycker är vackra får du gärna ta med dig och sätta i en vas i köket.

Se vidare Bisatser § 114.

ANM. Satsfogning med bunden generaliserande bisats där satsbasen är eller innehåller ett generaliserande pronomen kan också analyseras som en satsfogning med relativ bisats:

Vem som helst <som kommer> får gå in. [relativsats som attribut till korrelat som utgörs av generaliserande pronomen med nominal funktion]

Jämför med samma analys som för fri generaliserande bisats:

<Vem som helst som kommer> får gå in. [bunden generaliserande bisats med nominal funktion]

§ 151. Betydelse. Generaliserande pronomen understryker att satsens utsaga gäller om godtyckligt valda representanter för den klass av referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning eller – i fråga om *hurdan som helst* – att utsagan gäller oavsett vilka egenskaper pronomenets predikationsbas kan ha:

Anställ *vem som helst* (av dem)! [Pronomenet refererar till en godtycklig representant för den givna gruppen.] Jfr med distributivt pronomen: Anställ *var och en* (av dem)! [Pronomenet refererar till alla medlemmar i gruppen, var för sig utan undantag.]
Han kunde ta på sig *hurdana* byxor *som helst*. [Utsagan gäller byxor oavsett vilka egenskaper de har.]

Nominalfrasen med generaliserande pronomen är semantiskt indefinit och kan därför stå som egentligt subjekt:

Det får inte bo {*vem som helst/hurdana* människor *som helst*} här. Jfr med distributivt pronomen: *Det får inte bo var och en här. [Nominalfrasen är semantiskt definit och kan därför inte stå som egentligt subjekt.]

Generaliserande pronomen används (förutom i generaliserande bisats, § 150) framför allt i direktiva satser, satser med modala hjälpverb som *vill*, *kan*, *få* och generiska satser (Aktionsarter § 20):

Köp *vilken* tidning *som helst*!
Hon {vill/kan/får} tala med *vem som helst* av oss.
Hon slår sig i slang med *vem som helst*.

?*Vem som helst* klarade provet. Jfr: *Var och en* klarade provet.
?*Vad som helst* beror på dig. Jfr: *Allt* beror på dig.

Det generaliserande pronomenet används dessutom ofta för att ange godtyckligt urval:

Han stod och pratade om *vad som helst* i två timmar. [≠ allt]

Medan *all*, *varje* etc. avser den totala mängden av referenter riktar det generaliserande pronomenet intresset mot de i mängden ingående referenternas individuella egenskaper: representanten får väljas oavsett individuella säregenskaper. Pronomenet ger därför ofta en koncessiv biton åt satsen: det antyds att vissa av det generaliserande pronomenets möjliga referenter kunde vara mindre lämpliga eller sannolika men att utsagan ändå gäller dem.

Han slår sig i slang med *vem som helst*.
Hon läser *vad som helst*.

I negerad sats innebär ett negerat generaliserande pronomen att referenten inte är godtyckligt vald utan är en speciell eller prominent referent:

Han köper inte *vilket* vin *som helst*.
[…] är inte *vilken* obetydlig organisation *som helst*. (S)
Den som säger detta är inte *vem som helst*. (S)

Generaliserande pronomen används framför allt på tal om vad som är möjliga sakförhållanden. Ett distributivt pronomen eller ett totalitetspronomen är i satser av denna typ ofta liktydigt med ett generaliserande pronomen.

Vem som helst (kan) drabbas av kontrollen. ≈ Var och en kan drabbas av kontrollen. [Det gäller för var och en att han kan drabbas av kontrollen.]
Hon läste *vilken* litteratur *som helst*. ≈ Hon läste all litteratur. [Det gäller om all slags litteratur att det är möjligt att hon läste den.]

Också annars kan pragmatiska faktorer göra skillnaden mellan det (potentiella) generaliserande och det (faktiska) distributiva pronomenet ointressant:

Den liknar *vilken* annan skrivmaskin *som helst*. ≈ Den liknar varje annan skrivmaskin. [Om talaren kan garantera att likheten gäller varje godtycklig skrivmaskin som man i teorin kan uppdriva och jämföra med, så underförstår han samtidigt att likheten gäller alla skrivmaskiner.]

Man § 152–154

§ 152. Former. *Man* är en indefinit generisk motsvarighet till definita personliga pronomen.[1] *Man* fungerar som nominativ. I stället för genitiv och ackusativ av *man* används *ens* respektive *en*.[2] (Ackusativen *en* kan dock ej stå som satsbas.)

Tillhör *man* adeln kan *man* bygga sig en slottsvagn. (S)
Någon teaterchef har *man* aldrig haft. (S)
Vill *man* att *ens* barn ska lära sig den franska *man* aldrig lärde själv […] (S)
det kylskåp som ingår i *ens* förhyrda bostad (S)
[…] annars tappar folk respekten för *en*. (R)

[1] Närmast att räkna som generaliserande pronomen är också *folk* med en betydelse som erinrar om den hos *man* (§ 154: b) men med pluralis som inneboende grammatiskt numerus:

Folk är så tanklösa, fast de borde veta bättre. (R)
**Folk* är väldigt snällt här.

Ordet har dock fortfarande kvar en del av sin substantivkaraktär också i denna användning, eftersom det kan ta singulart adjektiv som framförställt attribut och till skillnad från *man* kan vara korrelat åt ett anaforiskt 3 personens personligt pronomen:

Så gör *duktigt folk*. *De* skapar värden! (R)
[…] men de flesta var *nytt folk*, en del iklädda sina gamla arméuniformer. (R)

[2] Regionalt förekommer formen *en* också i grundkasus: *En ska ju inte äta fett fläsk, säger dom*.

§ 153. Syntaktisk funktion och distribution. Pronomenet *man* fungerar som huvudord i en singular nominalfras:[1]

Hur mycket som verkligen försvunnit kommer *man* aldrig att få veta. (S)
[…] kunskaper ä de bästa *man* kan ha för dom kan ingen ta ifrån *en*. (R)
Men från satellit kan *man* aldrig vara säker på vad *man* ser. (S)
De vill helt enkelt inte se *en* ledsen.

Som egen bestämning tar *man* (liksom definita personliga pronomen) pronomenet *själv* (§ 230–232):

Man själv har knappast tillgång till sådana uppgifter.
Varje initiativ i den riktningen drabbar ju förr eller senare *en* själv.

På motsvarande sätt kombineras genititiven *ens* med *egen* (§ 233–235):

Ens egna barn betyder i alla fall mest för en.

De reflexiva *sig*, *sin* kan syfta på *man*. Däremot kan inte ett 3 personens personligt pronomen syfta tillbaka på ett *man* (lika litet som det kan syfta tillbaka på 1 och 2 personens personliga pronomen):

Tillhör *man* adeln kan {*man*/**han*} bygga *sig* en slottsvagn.
Men från en satellit kan *man* aldrig vara säker på vad {*man*/**han*} ser.
Jfr: *Vem som helst* får ta med *sig* vad *han* vill.

[1] *Man* är trots sitt inneboende drag av grammatisk singularis ofta korrelat åt reciproka och distributivt reflexiva m.fl. pronomen:

I regeringen har *man* alltid lyckats hålla *varandra* under armarna […] (S)
Man tar *var sin* korg och går ut i skogen.
I vår klass läste *man* en saga *var* och återberättade den för kamraterna.

I talspråk och i ledigt skriftspråk är det inte ovanligt att *man* (särskilt om *man* refererar till en given grupp dit talaren ej hör; § 154: b) tar predikativ i pluralis. Vissa språkbrukare uppfattar denna semantiska kongruens som felaktig.

Öster tror dock på segerchans. Med detta menar man då att det är bättre fart i laget nu än för en månad sedan, då *man* var mycket *slitna*. (S)
Redan vid de förberedande kontakterna med SAF har PTK klargjort att *man* inte är *intresserade* [av] att i de kommande avtalsförhandlingarna diskutera lagfrågor. (S)

§ 154. Betydelse. *Man* används antingen (a) i generiskt yttrande om person i allmänhet (generisk urvalsmängd, i vilken talaren är inkluderad) eller (b) om vilken som helst person som tillhör en textuellt eller situationellt given mängd av referenter (specifik urvalsmängd i vilken talaren inte behöver vara inkluderad). I det senare fallet kan betydelsen vara distributiv eller kollektiv. Gränsen mellan betydelse (a) och (b) är oklar. Dessutom kan *man* ha (c) en mera vag referens. Endast när pronomenet refererar till en mängd där talaren ingår, kan formerna *en*, *ens* användas i ackusativ respektive genitiv.[1]

a) Vem som helst över huvud taget:

Man skall självfallet tala sanning om det är möjligt.
Sätter *man* barn till världen så bör man försöka klara dem själv […] (S)
Just nu kan *man* bara hysa förhoppningar om bättre tider. (S)
Men vackra kvinnor kan ha en sån där ologisk inverkan på *en*. (R)

b) Vem som helst av en given grupp personer:

Här tror *man* att hundratals människor omkommit. (S)
I regeringen har *man* alltid lyckats hålla varandra under armarna […] (S)
I min familj höll föräldrarna alltid uppsikt över *en*. [Pronomenet *en* refererar till dem som ingår i talarens familj.] Jfr: I hans familj höll föräldrarna alltid uppsikt över *en*. [Pronomenet *en* refererar inte till dem som ingår i den omtalade familjen.]

På invandrarverket vill *man* ännu inte göra något uttalande.
Kommunstyrelsen lovade att *man* skulle ta upp frågan redan vid nästa möte.
I England odlar *man* mycket råg.
FU var inte med i Samverkande bildningsförbunden […] och på det sättet ville *man* markera sin särart. Inte dess mindre kom *man* att likna det rörelseanknutna bildningsarbetet både när det gällde arbetsmål och arbetsformer […] (S)

c) Vag personreferens: pronomenet är subjekt och fungerar då semantiskt snarast som en platshållare för ett subjekt som talaren inte vill eller kan precisera:

Man har mördat Palme.
Man demonstrerar på Bukarests gator.

Man erinrar i betydelse (b) om ett anaforiskt pronomen. Det väljs möjligen ibland i stället för ett 3 personens pronomen just för att man inte skall behöva bekänna färg i fråga om genus och numerus:

Kommunstyrelsen lovade att *man* skulle undersöka frågan närmare. Jfr: Kommunstyrelsen lovade att {*den/de*} skulle undersöka frågan närmare.

Inte sällan använder talaren *man* om sig själv (§ 26) eller om lyssnaren i satser som anger ett normalbeteende eller ett normaltillstånd som skulle kunna gälla också för andra. Att använda det generaliserande pronomenet kan i vissa situationer vara mera finkänsligt än det mera entydiga nämnandet av talaren eller lyssnaren:

Man gör vad man kan, vecka efter vecka. [man ≈ jag]
Hur känner *man* sig nu efter en förlust mot ett så okänt lag som Fagerhults AIK? [man ≈ du, ni]
Man har seglat runt jorden några gånger vid det här laget. [man ≈ jag]

[1] I stället för *man* i betydelse (a) och (b) används i talspråk ofta *dom* (§ 45) när referenten inte omfattar talaren eller lyssnaren.

Myckenhetspronomen § 155–165

§ 155. Former. Myckenhetspronomen anger stor eller liten kvantitet. Kvantiteten avser antingen antal eller dividuativ mängd. Se Schema 1.

	Antal	**Dividuativ mängd**
Stor kvantitet	många	mycket [²myk:ət, ²myk:ə]
Liten kvantitet	få	lite(t), föga

SCHEMA 1. Myckenhetspronomen: antal eller dividuativ mängd och stor eller liten kvantitet.

Vid sidan av *mycket* (som inte böjs efter huvudordet i nominalfrasen) förekommer i neutralt och formellt skriftspråk formen *mycken* förenat vid utralt substantiv i singularis: *mycken glädje*, *mycken omsorg*.

Vid sidan av *många* förekommer i ålderdomligt eller pastischerande språk det singulara *mången* (böjt i genus). *Mången* används inte i definit nominalfras.[1]

[…] den cirkus där *mången* konstnär tjänstgör som dresserad loppa. (R)
Denne utomordentlige chefsportier, som hjälpt mig ur *månget* bryderi […] (R)
Mången har velat jämföra laget med […] (S)

Av myckenhetspronomenen kompareras *få* med suffix (i komparativ), övriga kompareras suppletivt (jfr Adj. § 44):

Positiv	Komparativ	Superlativ
många	fler,[2] flera [accent 1 eller 2]	flest
få	färre [accent 1]	–
mycket	mer, mera [accent 1 eller 2]	mest
litet,[3] föga	mindre [accent 1]	minst

Superlativerna *flest*, *mest* samt positiven *mycket* har också bestämd form. Formerna *flesta*, *mesta* har accent 1 eller 2.[4]

Pojkarna var *flest*. På kvällarna kommer det *flest* pojkar. De *flesta* pojkarna är motorintresserade.
Av de två använder han *mest* grädde i maten. Den *mesta* grädden har gått åt.
Du har verkligen hunnit med *mycket*. Här har varit *mycket* aktivitet på sista tiden.
Den *myckna* aktiviteten har varit påtaglig.

När pronomenet står sist i sin nominalfras kan det få genitivsuffix:

Å *mångas* vägnar vill jag protestera.
Förr deltog alla föräldrarna i mötena men nu är det bara *fås* röster som hörs.

Få, *föga* och *myckna* (bestämd form) används mest i skriftspråket.

[1] Lexikaliserad är frasen *i mångt och mycket*:
Poesi och filosofi är *i mångt och mycket* samma sak. (R)

[2] Formen *fler* används bara när ordet anger skillnad (dvs. komparativen är relativ). Den längre komparativformen är antingen relativ eller absolut.

Han har *fler*(*a*) barn än du.
Vid {*flera/*fler*} tillfällen har han somnat under predikan. ['åtskilliga']

I finlandssvenskan är formen *flere* vanlig, också i skriftspråk.

[3] Som kvantitativt pronomen skrivs *litet* ofta utan *-t*: *lite* (till skillnad från *mycket* som alltid behåller sitt *-t*). Som adjektiv behåller ordet alltid *-t* i neutrum.

lite(t) olja, nöjd med lite(t) [jfr: ett litet hus, huset var för litet]

[4] Någon gång kan obetonat *lilla* med myckenhetsbetydelse förekomma i definit nominalfras: *Den lilla grädden kommer inte att räcka* 'den lilla mängden grädde'.

ANM. Gränsen mellan myckenhetspronomen och adjektiv är ibland oklar. Pronomenliknande är exempelvis adjektiven *talrik*, *otalig*:

{talrika/otaliga} andra flyttfåglar, de {talrika/otaliga} andra flyttfåglarna, hans {talrika/otaliga} uppsluppna fester, hans uppstoppade fåglar var {talrika/otaliga}

Synonymt med *många* är det oböjliga *legio* som endast förekommer predikativt: *Sådana incidenter var legio under den här perioden*. Vissa nominalfraser har lexikaliserats med en funktion och betydelse som starkt erinrar om myckenhetspronomens: *ett fåtal*, *ett* {*litet/stort*} *antal*, *en myckenhet*, *en* (*stor*) *mängd*. Se Nomfraser § 23: 2a.

Syntaktisk funktion och distribution § 156–162

§ 156. Egna bestämningar. Myckenhetspronomen tar gradadverbial som bestämningar på ungefär samma sätt som graderbara adjektiv till de olika komparationsgraderna (Adjfraser § 6–21).[1]

Positiv:

Här finns {*ganska/så/tillräckligt/alltför/lagom/väldigt/extra/lika*} *många* stugor.
Han köpte {*ganska/så/tillräckligt/alltför/lagom/väldigt/lika*} *mycket* socker.
Vad många barn du har!
Vad mycket socker du har köpt!

Komparativ:

Här bor {*ännu/betydligt/väsentligt/avsevärt/åtskilligt/långt*} *fler*(*a*) sommargäster nu.
Han köpte {*ännu/betydligt/väsentligt/avsevärt/åtskilligt/långt/12 kg*} *mer*(*a*) socker nu.

Superlativ:

Vi såg *allra flest* amerikaner i Paris.
Jag hade *allra mest* socker i hallonsylten.

Liksom graderbara adjektiv kan myckenhetspronomen i positiv också ta *så* med framförställt multiplikativt gradadverbial (Adjfraser § 14, jfr Advb § 42: 1a). (*Så* som huvudord kan dessutom ta komparativt komplement placerat bland de efterställda bestämningarna i blockledet.) Exempel:

Här är {*dubbelt/tre gånger/hälften*} *så många* besökare som i fjol.
Han tar {*dubbelt/tre gånger/hälften*} *så mycket* socker som du gjorde.

Vid komparativerna *fler*(*a*), *färre*, *mer*(*a*), *mindre* fungerar nominalfras med kvantitativt pronomen för antal som gradadverbial för skillnad (Adjfraser § 18):

[…] frågan är dock om den skånska biotopen kan hysa *så många fler* älgar. (S)
Några fler kvinnor i handelsanställdas förbunds styrelse blev det inte […] (S)
100 000 fler svenskar än i fjol planerar nämligen resa utomlands i vinter. (S)
Inga fler kvinnor i Handels styrelse (S) [rubrik]
[…] det blev *två personer färre* att klippa. (R)
[…] *inga fler* felaktigt förvarade vapen [har] hittats. (S)
Det blev *två personer* {*mer/mindre*} att klippa.
Vi fick *två kilo* {*mer/mindre*} det här året.
Jag har *ingen mer* sax.

Nominalfras med *många*, *mycket* kan konstrueras med ett föregående negerande satsadverbial:

Inte många barn skulle kunna klara den här skolvägen.
Inte så värst mycket av det han sa var nytt för mig.

Föga tar inga egna bestämningar.

[1] Hög grad kan anges genom upprepning av myckenhetspronomenet med ledigt eller affektivt stilvärde:

Vi har drömt om det här i många, många år […] (S)
Han gjorde av med *mycket*, *mycket* pengar.
Uppräkningen kan bli *mycket*, *mycket* lång. (S)
Jag vill bara ha *lite*, *lite* sås.

När *många*, *få* negeras utan emfas, tar de vanligen också *så* som bestämning (jfr *inte så värst*, *inte så särskilt*):

Det kom *inte så många* besökare.
Inte så få av dem som kom var utlänningar.

I talspråk förekommer myckenhetspronomen (i positivformen) med förled som *rekord-*, *ur-*, *jätte-* som anger hög grad: {*rekord-/ur-/jätte-*}*många*, *jättemycket*, *jättelite*.

§ 157. Attributiv funktion. Myckehetspronomen fungerar som attribut vid substantiv i pluralis och vid substantiv med dividuativ betydelse.

a) *Många*, *få* används som pronominella attribut vid substantiv i pluralis.
I indefinit nominalfras står pronomenet först (Nominalfraser § 21):

{*många/få*} andra västeuropeiska länder
{*flera/färre*} andra västeuropeiska länder
flest västeuropeiska länder

I definit nominalfras står pronomenet efter definit attribut, och *andra* (eller *övriga*) står före eller efter det kvantitativa pronomenet (Nomfraser § 4):

hans *många* groteska uttalanden (S)
de *många* alltmera raffinerade råvarorna i födan (S)
hans {*många* andra/andra *många*} barn

Enligt reglerna för ellips eller med partitivt attribut i pluralis kan *många*, *få* stå utan substantiviskt huvudord:

Du får bara en cigarett, för jag har inte så *många* kvar.
Få av barnen kunde läsa.

Lexikaliserad är förbindelsen *några få* med samma ungefärliga antalsreferens som *några*, men det är underförstått att detta antal är lägre än man kunde vänta sig:

Några få idrottsmän har tagit vad man skulle kunna kalla för storslam […] (S)

Många, *flera* (liksom grundtalen, Räkn. § 9) kan i ledigt språk suppleras med ett följande *stycken*:

Vi var *många stycken* som inte ville acceptera beslutet.
Katter är fina som sällskap, vi hade *flera* stycken i Norberg. (R)

b) *Mycket*, *litet* används som attribut vid dividuativt huvudord och vid pluralt huvudord med kollektiv betydelse.[1]

I indefinit nominalfras står pronomenet först (Nomfraser § 21):

{*mycket/litet*} annan norsk olja
{*mycket/litet*} möss
{*mer/mindre*} möss
{*mest/minst*} möss

Lexikaliserad är förbindelsen *något litet* med samma betydelse som obetonat pronominellt *lite*(*t*):

Ta *något litet* timjan i såsen.

Lite(*t*) kan i ledigt språk följas av *grand*, *grann*:

Vi fick *lite grann* socker av honom. Det var bara *lite grand*. Kan jag få *lite grann* av morötterna?

I definit nominalfras förekommer nästan bara *myckna*, *mesta*.[2] Det kvantitativa pronomenet placeras efter det definita attributet (Nomfraser § 21). Ett eventuellt *andra* (eller *övriga*) står efter eller före kvantitativt pronomen i positiv.

den *myckna* andra oljan, den *mesta* andra oljan
hans *myckna* andra olja, hans *mesta* andra olja
den andra *myckna* oljan
[…] Norrland får den *mesta* nederbörden […] (S)
[…] det jobbet tar fortfarande upp hans *mesta* tid. (S)

Föga används som attribut endast framför dividuativa substantiv i indefinit nominalfras och på grund av sin formella stilkaraktär nästan aldrig när nominalfrasen har konkret referens:

Hon hade *föga* glädje av all uppvaktningen.
Förslaget väckte *föga* entusiasm.
?Vi har tyvärr endast *föga* socker hemma.

[1] I talspråk används *mycket, mera, litet, mindre* dessutom ofta där skriftspråket har *många, få*. Nominalfrasen har då snarare kollektiv än distributiv betydelse.

Det kom {*mer/mindre*} flickor än pojkar.

Framför pluralt substantiv är *mindre, minst* ibland dubbeltydiga:

Vi har *mindre* möss i år än i fjol. ['färre möss' eller 'möss som är mindre']
Det är *minst* möss på landet, konstigt nog. ['det minsta antalet möss' eller 'möss som är minst']

[2] Någon gång förekommer också *litet, minst* i definit nominalfras:

Den *lilla* grädden kommer inte att räcka. ['den (där) lilla kvantiteten grädde']
Det här var det *minsta* vinet vi har fått på länge. ['den minsta kvantiteten vin']

§ 158. *Flest, mest, minst* som attribut. Superlativen *flest* kan vara framförställt attribut i definit (oftast) eller indefinit nominalfras.

a) Definit nominalfras med definit attribut, bestämd form av superlativen och bestämd form av substantivet (utom efter possessivt attribut):

Hans *flesta* kantareller är små.
De *flesta* kantarellerna är små.
Åke hittade de *flesta* kantarellerna.
De *flesta* biljetterna har sålts i livsmedelsbutiken i Häljarp. (S)
De *flesta* barnen kommer in mellan klockan 17 och 19 [...] (S)

b) Indefinit nominalfras (oböjd superlativ och ingen definithetsmarkör i övrigt):

Åke hittade *flest* kantareller.

Denna konstruktionstyp förekommer inte hos alla språkbrukare.

c) Definit nominalfras med bestämd artikel och superlativen i bestämd form men med substantivet i obestämd form:[1]

De *flesta* kantareller är klargula.

Den definita nominalfrasen (a) används när superlativen direkt skiljer ut fler än 50 % ur en given specifik mängd av referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning:

Olle gav Stina {de *flesta* bullarna/**flest* bullar}. [Av en identifierbar mängd bullar gav Olle Stina mer än 50 %.]

Antingen indefinit nominalfras (b) eller definit nominalfras (a) kan användas när olika mängders antal jämförs med varandra utan att mängdernas totalitet (summa) är given. Det led som definierar den större mängden anges ofta med kontrastbetoning.

''Olle gav Stina {*flest* bullar/de *flesta* bullarna}. [Den mängd bullar som Olle gav Stina var större än den mängd som någon annan gav henne.]
Olle gav ''Stina {*flest* bullar/de *flesta* bullarna}. [Den mängd bullar som Olle gav till Stina var större än den mängd han gav till någon annan.]

När mängder av olika slags referenter jämförs med varandra, kan endast den icke-definita superlativformen användas:

Olle gav Stina *flest* ''bullar. [Den mängd bullar Olle gav till Stina var större än den mängd av något annat han gav henne.]

Nominalfraser av typen (c) eller (a) används när urvalsmängden är generisk. Det som betecknas med nominalfrasen är då i princip mer än 50 % av alla referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning. Normalt avses emellertid en större andel, nämligen ett övervägande flertal. (Se också § 163.) Exempel:

De *flesta* amerikanska bilar(na) är förhållandevis dyra. [urval av alla amerikanska bilar]
De *flesta* kvinnor är nog trots allt inte lealösa våp. (S)
De *flesta* affärer drar in på personal och anställer inga nya. (R)

Av de övriga superlativerna används *mesta* marginellt i definit nominalfras efter bestämd artikel (där mer än 50 % av en mängd avses; jfr ovan typ (a)).[2]

Anders drack upp den *mesta* mjölken på nolltid.
*Anders drack upp vår *mesta* mjölk.
*Anders drack upp den *minsta* mjölken.

Däremot förekommer *mest*, *minst* i indefinit nominalfras när olika mängder jämförs med varandra (utan att deras sammanlagda mängd är given; jfr ovan typ (b)).

''Olle gav Stina {*mest/minst*} godis.
Olle gav ''Stina {*mest/minst*} godis.
Olle gav Stina {*mest/minst*} ''godis.

När det led som definierar den superlativa mängden är ett fritt adverbial, kan nominalfrasen inledas med *som*:

Olle gav Stina *som* {*flest bullar/mest godis/minst godis*} i ''våras.

Marginellt kan *mesta* också användas i nominalfraser motsvarande typ (c) ovan. Därmed anges merparten av en generisk dividuativ mängd.

[…] på så sätt kan man förklä det *mesta* djävulskap. (R)

Om användningen av olika superlativformer se också Adj. § 63 och Nomfraser § 44–48.

[1] Plural nominalfras med strukturen bestämd artikel + *flesta* + substantiv i bestämd eller obestämd form kan parafraseras med nominalfras som har strukturen *flertalet* + substantiv i obestämd form (jfr Nomfraser § 24):

de flesta (tyska) båtarna ≈ flertalet (tyska) båtar
de flesta (tyska) båtar ≈ flertalet (tyska) båtar

[2] Vid nomen agentis (eller annat substantiv med motsvarande betydelse) kan *mesta* ange grad för den aktion som ligger i substantivets betydelse. (Jfr Adj. § 13 om giltighetsmodifierande betydelse.) Uttryckssättet har jargongprägel och används mest i tidningsspråk.

Sven-Olof torde utan konkurrens vara vår *meste* Svensktoppsarrangör. (S)
David Bruce är känd som USA:s ”*meste*” ambassadör […] (S)

§ 159. Nominal funktion. *Många*, *få* kan användas självständigt om animata referenter (också utan partitivt attribut eller utan att ellips eljest föreligger):[1]

I dag är det *många* som tvivlar. (S)
Ett nyval löser nämligen enligt *mångas* uppfattning inga problem […] (S)
Få skulle väl ha handlat annorlunda.

Men det är framför allt de neutrala nominalfraserna *mycket*, *lite*(*t*), *föga*, *mer*, *det mesta* med allmänt dividuativ referens som används självständigt:

Mycket hade då varit annorlunda.
Vi är nöjda med *lite*(*t*).
Hon vill alltid ha *mer*.
Det *mesta* är faktiskt bra här.
Han intresserade sig för *mycket* annat också.
Vi förlorar *lite grann* i rena pengar […] (S)
Jag förstod *föga* av vad hon sa.
Här i Sverige har vi *föga* av marknad att erbjuda […] (S)

[1] Självständigt *många*, *mycket*, *litet* etc. står ofta som första led i tvåledade satsekvivalenta fraser (Flerl. fraser § 3: a):

Deltagarna gav sig av hemåt, *många* mycket besvikna på föreställningen.
Deltagarna, *många* invandrare, protesterade mot förslaget.
Stora kvantiteter olja hade drivit i väg, *mycket* ända in mot kusten.

§ 160. Predikativ funktion. Ett myckenhetspronomen kan fungera som bundet subjektspredikativ. Superlativen är oböjlig som predikativ (jfr Adj. § 59, Predv § 12 not 1).

Cyklarna var väldigt {*många/få*} i år.
Cyklarna blir allt {*färre/fler*(*a*)} för varje år.
Cyklarna var allra *flest* i år.

Klassikerlyssnarna är inte *många* […] (S)
De ser *många* ut.

Det där är väldigt {*mycket/litet*}.
Det där är {*mer/mindre*} än vi brukar få.
Det där verkar vara {*mest/minst*}.

§ 161. Adverbiell funktion. Neutrumformerna *mycket*, *mera*, *mest*, *lite*(*t*), *mindre*, *minst* används som gradadverbial.[1] *Lite*(*t*) används som gradadverbial dels i kontrast mot *mycket* och är då ofta betonat samt tar eget gradadverbial som bestämning, dels icke-kontrastivt (närmast för att ange viss grad i kontrast mot ingen alls).

Hon var *mycket* populär.
Hon är {*mera/mindre*} fanatisk än jag.
Hon är den {*mest/minst*} energiska av oss två.
Han liknar henne {*mycket/litet*}.
Nuförtiden simmar jag inte så *mycket*, nu promenerar jag *mest*.

Han var mycket *lite* intresserad av sitt egentliga arbete.
Man intresserade sig väldigt *lite* för hans idéer.
Titta *lite* på det här!
Kan du inte vara *lite* omtänksam(mare).

Som adverbial vid adjektiv och adverb med nedsättande betydelse används *lite*(*t*) mest i betydelsen 'en smula' (vanligtvis obetonat):

Han är *lite* dum.

Vid andra graderbara adjektiv och adverb har *lite*(*t*) ofta betydelsen 'lite för':

Den är *lite* lång.
Här är *lite* varmt.

Som gradadverbial (angivande skillnad) till komparativerna *flera*, *färre* används (vid sidan av *mycket*) *många*:

många fler kalorier än vi förbrukar (S)
[…] om den skånska biotopen kan hysa *så många* fler älgar. (S)

Mycket (*mera*, *mest*), *lite*(*t*) (*mindre*, *minst*) redovisas också som adverb (Advb § 1 Anm. 3, 37).

[1] Om *mer än*, *fler än* som lexikaliserad gradadverbiell bestämning till grundtal se Räkn. § 9 not 2.

ANM. *Föga* 'inte mycket' används också som gradadverbial. Eftersom det är oböjligt, redovisas det i denna funktion också som adverb.

De var *föga* intresserade av hans idéer.
Man intresserade sig *föga* för hans idéer.

§ 162. Samordning med adjektiv. Myckenhetspronomen kan samordnas med ett (vanligtvis efterföljande) adjektiv vid attributiv, predikativ eller adverbiell funktion:

[…] det finns *många och sexiga* killar. (S)
[Partiets] turer har varit *många och krokiga* […] (S)
Partiets turer har varit *krokiga och många*.
Deras montörer är *få men skickliga*.
Vi fick *litet men bra* hö i år.
Vi fick *bra men litet* hö i år.
Vi fick *mycket och dessutom bra* hö förra året.
[…] det fuskades *mycket och skickligt* […] (R)

Betydelse § 163–165

§ 163. Antal och myckenhet. Myckenhetspronomen anger antal eller dividuativ mängd på en skala. *Många*, *mycket* hänvisar till skalor där högre grad ligger i riktning från nollvärdet.[1] *Få*, *litet*, *föga* hänvisar till skalor där högre grad ligger i riktning mot nollvärdet.[2] Se Schema 2.

	Antal	**Dividuativ mängd**
Bort från nollvärdet	många, mången	mycket
Mot nollvärdet	få	litet, föga

SCHEMA 2. Myckenhetspronomen: antal eller dividuativ mängd på en skala.

Betydelsen är relativ, vilket gör att pronomenet under vissa omständigheter anger hög grad, under andra endast vilken skala som avses (jfr Adj. § 10).

a) Hög grad: Positiverna *få*, *lite*, *föga* (alltid) samt positiverna *många*, *mycket* (utan frågande eller komparativa gradadverbial) anger hög grad, dvs. en grad som överträffar vad man skulle kunna anse som normalt i sammanhanget:

Han har *få* böcker. [Han har färre böcker än normalt.]
Han fick *lite* hö i år. [Han fick mindre hö än normalt.]
Han har *många* böcker. [Han har flera böcker än normalt.]
Han fick *mycket* hö i år. [Han fick mer hö än normalt.]

b) Skala: Komparativ- och superlativformerna samt positivformerna *mycket*, *många* när de föregås av frågande och komparativa gradadverbial anger bara vilken skala det rör sig om, dvs. antal respektive dividuativ mängd:

Hennes böcker är {*flera* än hans/*flest*}. [Men båda har kanske få böcker.]
Hennes böcker är *färre* än hans. [Men båda har kanske många böcker.]
Hon fick {*mer/mindre*} hö än han.
Hon fick {*mest/minst*} hö.

Hur *många* böcker har hon? [Frågan säger inte något om huruvida stort eller litet antal förväntas.]
Hur *mycket* hö fick hon?
Hon har lika *många* böcker som han. [Men de har kanske båda väldigt få böcker.]

När myckenhetspronomenet i positiv ingår i en syntaktiskt indefinit nominalfras, dvs. en nominalfras utan markörer för definithet, kan talaren avse ett urval ur en generisk mängd eller ur en given specifik mängd:

Många flickor är duktiga i språk. [(a) om många flickor över huvud taget, (b) om många flickor i en på förhand given grupp = 'många av flickorna']

Mycket bensin är starkt förorenad. [(a) om mycket bensin över huvud taget, (b) om mycket bensin i en på förhand given mängd, 'mycket av bensinen']

När ett myckenhetspronomen i positiv ingår i en syntaktiskt definit nominalfras, är nominalfrasens referent unikt identifierbar också utan den upplysning som ligger i myckenhetspronomenet. Pronomenet har här icke-restriktiv betydelse:

hans *många* barn
de *få* gästerna

Om användning av myckenhetspronomenet i superlativ se § 158.

[1] Nominalfras med *många* kan ha distributiv eller kollektiv betydelse, men *mången* medger bara distributiv betydelse:

{*Många/Månget*} barn väger bara 2,5 kg när de föds. [distributiv betydelse]
Salen rymmer inte {*många/*mången*} åhörare. [kollektiv betydelse]

[2] *Få, föga* är semantiskt negerade: 'icke-många', 'icke-mycket'. Satser med *få* (som subjekt eller satsbas) kan uppträda med sådana uttryck som är typiska för negerande kontext (jfr Satsadvl § 79):

Få deltagare hade *några* (*som helst*) pengar kvar.
Få deltagare hade *någon* lust *alls* att fortsätta *längre*.

§ 164. *Flera* 'åtskilliga'. Komparativformen *flera* (men inte *fler*) har grundbetydelsen 'fler än en' (i uttryck som *en eller flera*) men implicerar vanligen ett högre antal, 'minst tre' eller t.o.m. 'åtskilliga'. Pronomenet används då förenat i indefinit plural nominalfras eller självständigt som indefinit nominalfras, samt predikativt. *Flera* 'åtskilliga' anger liksom positiven *många* ett rätt högt antal (dock inte så högt som *många*). Pronomenet tar inte gradadverbial som bestämning.

Tusentals familjer har redan i *flera* dagar frusit i sina lägenheter […] (S)
Flera andra har dock anmält sitt intresse […] (S)
Orsakerna bakom ett självmord är med få undantag *flera*. (S)

§ 165. *Lite*(*t*) 'en smula'. När *lite*(*t*) används i betydelsen 'en smula' utan kontrast mot förväntad hög grad eller mängd är det inte graderbart. I denna funktion kan

det utan betydelseändring konstrueras med ett föregående *något* eller i ledigt språk med ett följande *grann* (eller *grand*). *Lite*(*t*) är i denna betydelse vanligen obetonat. Det kan användas som icke kongruensböjt kvantitetsattribut i en nominalfras eller stå självständigt.[1] Nominalfrasen är singular med dividuativ betydelse eller plural med kollektiv betydelse. *Lite*(*t*) kan också fungera adverbiellt.

Vi behöver {*lite grann/något lite*} regn nu.
Det kom *lite* pengar i går.
Jag har ingen bensin. Kan jag få låna *lite grann* av dig?
Han fick *lite* av min rödfärg.
Han får nog sägas vara *lite* dum.
Han är *lite* snällare nu. Kom *lite* oftare.
Han tvekade *lite*.

Det svagt betonade *lite*(*t*) är semantiskt inte särskilt pregnant: det anger en obestämd myckenhet eller grad som inte behöver vara särskilt liten. Som attribut vid dividuativa substantiv spelar det ungefär samma roll som obestämd artikel vid individuativa substantiv (bortsett från att den obestämda artikeln där är syntaktiskt obligatorisk). Gränsen mot det graderbara, semantiskt mera pregnanta *lite*(*t*) är ändock oklar.

Det kom ˈ*lite* ˈpengar igår. [betyder snarast att talaren hade väntat sig mer pengar]
Det kom $_0$*lite* ˈpengar igår. [Uttrycket röjer inte om talaren har väntat sig mer eller mindre. Snarast hade han inte väntat sig några pengar alls.]

När *lite*(*t*) står som gradadverbial vid adjektiv eller adverb, signaleras vanligen ingen förväntan alls om grad: *lite otät*, *lite lång*. Om låg grad kontrasterar mot hög grad väljs i stället *föga*, *inte så värst* e.d.: *föga avundsvärd*.

[1] Lexikaliserad är förbindelsen *lite av* + indefinit nominalfras som predikativ. (Jfr: *något av*, § 178 not 1.) Exempel:

Hon är *lite av* {en sadist/en mästerkock}.

Obestämd artikel § 166–173

§ 166. Översikt. Den obestämda artikeln *en*, *ett* är adjektivisk och kongruensböjs i genus med sitt huvudord. Den anger – tillsammans med böjningen av det substantiviska huvudordet – ental och står alltså endast vid substantiv som betecknar räknebara företeelser. Den obestämda artikeln är identisk med grundtalet för 1.

Vi såg *en* hjort. Jfr: Vi såg (två) hjortar.
Vi slaktade *en* kalv. Jfr: Vi åt kalv till middag.

När inte entalsangivelsen kontrasterar mot andra antal, är *en* vanligen obetonat.

Hon köpte *en* tysk bok. Jfr: Hon köpte den tyska boken.

Med betydelse av del vid val mellan två alternativ används *endera*, *ettdera*.

En speciell användning av *en* är som emotiv artikel (§ 173) i starkt rematisk nominalfras, framför allt som predikativ. Den emotiva artikeln kan stå i dividuativa (eller svagt referentiella) såväl som plurala nominalfraser.

Det var mig *ett* smaklöst kaffe du har bryggt. Dina bröder är faktiskt *ena* (riktiga) skojare.
Hon har *en* förfärlig huvudvärk. Hon har *ena* förfärliga föräldrar.

Om *en och en* se Räkn. § 12. Om konstruktioner av typen *en i taget*, *en åt gången* se Räkn. § 9.

ANM. Till skillnad från andra grundtal används *en* bara i indefinita nominalfraser, och det har därigenom uppfattats som den grundläggande markören av indefinithet i nominalfrasen och kommit att ses som den indefinita motsvarigheten till den bestämda artikeln i definita nominalfraser.

Formordet *en* har också andra funktioner än som obestämd artikel (eller grundtal för 1):

relationellt pronomen: den *ene* [§ 228]

ackusativform till pronomenet *man*: Hon bara retar *en* [§ 152–154]

redundant artikel vid vissa pronomen: sicket *ett* väder, sicken *en* tall, sickna *ena* lådor [§ 206 not 3], samma *en*(*a*) [§ 201 not 2], vad för *en*, vad för *ena* [§ 109, 111]

platshållare för huvudord i nominalfras: en dum *en*, ena dumma *ena* [Nomfraser § 28]

gradadverbial 'cirka': *en* femti sexti stycken

§ 167. Böjning. Den obestämda artikeln (= grundtalet för 1) finns bara i singularis. Den böjs i utrum och neutrum ungefär som ett adjektiv.

Utrum: en [ɛn:, e:n] [jfr: mogen]
Neutrum: ett [jfr: moget]

I funktion som emotiv artikel (§ 173) förekommer också pluralformen *ena*.

§ 168. Syntaktisk funktion och distribution. Den obestämda artikeln är ett kvantitetsattribut som används endast i indefinit nominalfras. Den kan alltså inte föregås av något annat attribut i nominalfrasen. Den kan följas av relationella och deskriptiva attribut. (Se Nomfraser § 21.)

Den obestämda artikeln används bara i nominalfraser med individuativ entalsreferens. Artikeln kongruensböjs i genus med nominalfrasens huvudord.

Han drack *ett* glas vatten. Jfr: Han drack {Ø/**ett*} vatten.
Vi köpte {*en* gris/*ett* lamm}.

Den obestämda artikeln kan stå utan substantiviskt huvudord vid ellips eller framför partitivt attribut:

Hon behövde en dator och undrade om vi kunde låna henne *en*.
Jag gillade särskilt *ett* av styckena.

Om självständigt *en*, *ett* se också Räkn. § 11.

Om förekomst och böjning av *en*, *ett* i bråktal se Räkn. § 17–18.

Om *en*, *ett* vid substantiv som växlar mellan dividuativ och individuativ betydelse se Subst. § 3–5.

Om avsaknad av obestämd artikel vid individuativa substantiv i singularis se Nomfraser § 30.

Om funktion som emotiv artikel se § 173.

Betydelse § 169–173

§ 169. Ental. Den obestämda artikeln (som också är grundtalet för 1) anger ental och individuativitet, dvs. den används bara i individuativa nominalfraser som betecknar en enda referent.

Hon skrev *en* roman. Jfr: Hon skrev prosa.
Vi hittade {*en* bok/*bok} och {mat/**en* mat} för två dagar.

Vid substantiv som kan användas både dividuativt och individuativt (Subst. § 3–5) anger *en* individuativ betydelse. Som predikativ är ofta en nominalfras svagt referentiell och saknar då i vissa fall obestämd artikel (Nomfraser § 112).

Han såg spår av {älg/*en* älg} i grannens trädgård.
Det är {*en* älg/*älg} som står där nere vid grinden.
Hennes syster är {filmregissör/**en* filmregissör} i Frankrike.

Vissa dividuativa eller svagt referentiella substantiv som annars används utan obestämd artikel kan om de utvidgas med deskriptivt attribut anta en mera individuativ karaktär. Det blir därigenom möjligt att låta dem föregås av obestämd artikel.

Han greps av {*en* häftig/häftig/Ø/**en*} kärlek.
Jag har {*en* stor/stor/Ø/**en*} tillit till henne.
De visade oss {*en* påtaglig/påtaglig/Ø/**en*} respekt.

Om nominalfraser utan obestämd artikel se vidare Nomfraser § 30.

§ 170. Indefinithet. Den obestämda artikeln kan till skillnad från grundtalen för 2 etc. endast användas i indefinit nominalfras. Artikeln är obligatorisk i indefinit substantivfras vid individuativa substantiv i singularis, om annat kvantitetsattribut saknas. Den obestämda artikeln anger i motsats till den bestämda att lyssnaren inte förväntas kunna unikt identifiera nominalfrasens referent.

Han snubblade över *en* cykel på gården.

Om indefinit och definit betydelse se framför allt Nomfraser § 96–117.

§ 171. Specifik, icke-specifik och generisk referens. Nominalfras med obestämd artikel kan ha specifik, icke-specifik eller generisk referens.

a) Specifik referens (jfr Nomfraser § 109): Talaren förutsätter att referenten existerar och han kan i många fall identifiera den. Däremot förutsätter han inte att lyssnaren kan unikt identifiera referenten.

Rune pratade med *en* kollega i dag.

b) Icke-specifik referens (jfr Nomfraser § 108): Talaren förutsätter inte att nominalfrasens referent existerar, och han kan därför inte identifiera den. Nominalfrasen avser snarast typen av referent, en referent som passar in på nominalfrasens beskrivning (jämför generisk referens).

Vi måste ha tag i *en* ingenjör med handelsutbildning.

Obestämd artikel med icke-specifik betydelse har en betydelse som ligger nära *någon*. Om valet mellan icke-specifikt *en* och *någon* se § 183.

c) Generisk referens (jfr Nomfraser § 110): Nominalfrasen betecknar en godtyckligt vald representant för alla de referenter som passar in på nominalfrasens beskrivning.

Har *en* fluga sex eller åtta ben?
En ölänning har alltid vissa bestämda karaktärsdrag, påstår Karlsson.

Om valet mellan generisk nominalfras med obestämd artikel och andra typer av generiska nominalfraser se Subst. § 73.

§ 172. ***Endera***. *Endera* böjs i genus med inre böjning: *endera*, *ettdera*. Det används vid val mellan två alternativ. Pronomenet står vanligen utan substantiviskt huvudord med inanimat eller allmänt dividuativ betydelse (oberoende av ordets genusböjning).

Stanna hemma eller åk med! Du måste välja {*endera/ettdera*}. [ett av de två alternativen, det ena (jfr § 228)]
Så länge som striden pågick levde hoppet att *endera* skulle segra. (R)

Endera kan också användas förenat som attribut till singulart substantiv – även om animat referent – i bestämd form. Pronomenet kongruensböjs då med huvudordet.

Du måste välja {*endera* utvägen/*ettdera* alternativet}.
Det räcker inte med att *endera* parten skriver på. [en av de två parterna]
Vid *ettdera* tillfället hade hon vägrat att öppna. [vid ett av de två tillfällena]
Det verkar snarare vara mer regel än undantag att vågskålen väger över åt *ettdera* hållet. (R)

Substantivet kan vara utelämnat på grund av grammatisk ellips eller framför partitivt attribut:

Du kan använda båda metoderna men *endera* är nog.
Du kan få *endera* av kattungarna.
Du kan uttala *ettdera* av två ord – ja eller nej. (R)

§ 173. Emotiv artikel. Emotiv artikel är en obestämd artikel som används i starkt rematiska nominalfraser. Nominalfras med emotiv artikel anger en anmärkningsvärd egenskap hos sin predikationsbas. Karakteristiken är normalt värderande (från talarens synvinkel), inte sällan pejorativ. Formellt igenkänns den emotiva artikeln på att den (till skillnad från den obestämda artikeln annars) kan användas också i dividuativ (eller svagt referentiell) och plural nominalfras.[1]

Det var {*en* förfärlig bok/*ett* förfärligt omslagspapper/*ena* förfärliga böcker} du har köpt.
Det är {*en* riktig skurk/*ena* riktiga skurkar} han har handlat med.
Det är *en* kvalificerad smörja han har skrivit.
Det var *en* sur ved du har. Jfr: Jag har köpt {**en*/Ø} ved.
Han hade *en* förskräcklig huvudvärk.
De visade *en* påtaglig respekt för oss.
Jag har aldrig känt *en* sådan entusiasm.
Men man undrar ju ibland vad ni är för *ena* dönickar. (R)
– Dom är *ena* as, väser hon. (R) Jfr: De är {Ø/**ena*} tyskar, hela bunten.

Nominalfras med emotiv artikel kan som huvudord ha *en*, också i pluralis (Nomfraser § 28):

Det måste vara {*en* dum *en*/*ena* dumma *ena*} som har gjort det här.
De flesta exemplar är illa åtgångna men här är *ett* fint *ett* som jag köpte i Paris för länge sedan.

Nominalfras med emotiv artikel är starkt rematisk samtidigt som resten av satsen vanligen är tydligt tematisk. Nominalfrasen är därför oftast en verbbestämning, i typfallet ett predikativ, till ett tämligen betydelsefattigt verb.

Det här var verkligen *ena* {gudomliga/bedrövliga} köttbullar.
Det är faktiskt *ena* {gudomliga/bedrövliga} köttbullar du har lagat.
Ni betedde er som *ena* kvalificerade dumbommar.
Hon uppfostrade sina barn till *ena* riktiga snobbar.
Han lagade alltid *ena* {gudomliga/bedrövliga} köttbullar.
Du har alltid *ena* konstiga kompisar med dig.
Han har köpt *ena* äckliga blommor.
?Det ligger *ena* {gudomliga/bedrövliga} köttbullar på ett fat i köket och väntar på dig.
?Han kom bärande på en korg med *ena* fantastiska potatisar.
?*Ena* konstiga typer knackade på och tog med sig min dator.

Den värderande innebörden hos nominalfrasen gör att den ofta förekommer i satser med värderande preteritum (Tempus § 16) och pleonastiskt objekt i 1 person (§ 23):

Det var mig *ena* finurliga kufar.
”Du var mig *en* klipsk *en*”, sa han. (R)

[1] *En* förekommer attributivt i pluralis också när förekomsten är kopplad till vissa pronomen: *vad för ena* (§ 111), *sickna ena* (§ 206 not 3), *samma ena* (§ 201 not 2).

Allmänt indefinita pronomen § 174–190

§ 174. Översikt. Ett antal kvantitativa pronomen anger approximativ kvantitet utan att kunna kompareras eller bestämmas av gradadverbial. Sådana pronomen kan normalt inte heller användas i definita nominalfraser utan är liksom den obestämda artikeln karakteristiska för indefinita nominalfraser, i vilka de inte kan föregås av annat attribut. Hit hör *åtskillig, somlig, en* (*hel*) *del, ett par, en och annan*. (Hit kunde också räknas vissa användningar av *flera* (§ 164), *lite* (§ 165).)

Det mest frekventa allmänt indefinita pronomenet är *någon*, som ibland approximativt anger (så särskilt pluralen *några*) kvantitet eller grad:

Han brukade komma hit $_0$*någon* gång varje år på den tiden. [antal]
Det går $_0$*några* tjurar här i hagen, det är allt. [antal]
Till föreläsningen kom $_0$*några* få men begeistrade åhörare. [antal]
Här kan man tillsätta *något* (*litet*) timjan. [dividuativ mängd]
[1]*Någon* uppskattning kunde du väl i alla fall visa. [grad]
Jag blev [1]*något* störd av hans ständiga inpass. [grad]

Typiskt för *någon* är dock att det oftast används med starkt försvagad kvantitetsbetydelse, framför allt i icke-affirmativa (interrogativa, konditionala och negerade samt därmed besläktade) satser:

Jag tror inte jag vill ha *någon* lutfisk i år.
Har han *några* pengar egentligen?

Ordet *viss* i uttryck som *vissa spelare, visst intresse* har semantiskt stora likheter med allmänt indefinita pronomen men det skiljer sig också från dessa i en del avseenden. Se nedan § 190.

ANM. 1. Adjektivet *enstaka* kan placeras framför *annan* och betydelsen erinrar om den hos allmänt indefinita pronomen. Att ordet ändå bör betraktas som ett adjektiv beror på att det placeras efter de flesta kvantitativa pronomen och att det till skillnad från allmänt indefinita pronomen också kan stå i definit nominalfras. Betydelsen är möjligen också mera deskriptiv än hos ett pronomen (referenterna är inte bara få, utan de har också relativt stor spridning).

En *enstaka* bonde vägrar att plantera gran på sina åkrar.
Enstaka bönder vägrar att plantera gran på sina åkrar.
Några *enstaka* andra bönder gör motstånd.
De *enstaka* bönder som bor kvar här har inte mycket att säga till om.

Ungefär som allmänt indefinita pronomen i plural indefinit nominalfras fungerar vidare (de ej kompararbara) *olika, diverse* som anger obestämt flertal av olika referenter (av den typ som nominalfrasen i övrigt beskriver). *Olika* förekommer dock också i definit nominalfras.

Vi såg {*olika/diverse*} andra nygjorda bassänger.
Hon var nöjd med de *olika* bassängerna.

ANM. 2. Som allmänt indefinita pronomen eller myckenhetspronomen fungerar syntaktiskt och semantiskt vissa mer eller mindre lexikaliserade nominalfraser: *en rad*, *ett antal*, *ett otal*, *en hop*, *en massa*, *en mängd*, *ett fåtal*, *ett antal*, *en myckenhet*, *en smula*. (Jfr också *en del*, § 187, *ett par*, § 188.) Exempel:

en (*lång*) *rad* andra välkända märken
ett (*stort*) *antal* andra välkända märken

Också det oböjliga *nog* 'tillräckligt' kan erinra om de allmänt indefinita pronomenen när det fungerar som ett kvantitetsattribut:

Han köpte inte *nog* kaffe. [också: kaffe nog]
Jag vet inte om han har *nog* personal. [också: personal nog]

Vissa av de nämnda kvantitetsattributen, särskilt *en hop*, *en massa*, *nog*, kan i vardagligt talspråk också konstrueras med *med* + indefinit dividuativ eller plural nominalfras (utan kvantitetsattribut). Samma konstruktion har optionellt också *lagom* och obligatoriskt mängdangivelser på *-vis*.

Det låg *en hop med* {likadant papper/ tomma konservburkar} i köket.
Vi träffade *en massa med* uppsluppna åldringar.
De har inte *nog med* personal. ['tillräckligt mycket personal']
Vi har *lagom med* folk just nu. ['lagom mycket folk']
Hon har {*massvis/högvis/tonvis*} *med* serietidningar.

Någon § 175–184

§ 175. Översikt. De allmänt indefinita *någon*, *någondera*, *någonting* har som gemensam kvantitetsbetydelse 'mer än ingen(ting)'. Dessutom kan *någon* ha en mera pregnant kvantitetsbetydelse i nominalfras med specifik referens. I nominalfras med icke-specifik referens är kvantitetsbetydelsen däremot starkt förbleknad.

a) Med egen kvantitetsbetydelse i nominalfras med specifik referens:

Hon bor *några* kilometer utanför staden.
Han hade med sig *några* böcker till oss.
Det ligger ¹*någon* sanning i vad du säger.

b) Med försvagad kvantitetsbetydelse i nominalfras med icke-specifik referens:

Jag har inte *några* föräldrar i livet.
Har du *några* fler cigaretter?
Innan du köper *någon* julgran, ska du titta på min.
Hon är inte *någon* dumbom.
Han kände inte *någon* särskild entusiasm för projektet.
Bengt och Anders är föreslagna, men jag stöder inte *någondera*.

Nominalfras med icke-specifik referens ingår ofta i en icke-affirmativ sats (se vidare nedan och Nomfraser § 108).

§ 176. Former. *Någon* är adjektiviskt och böjs i genus och numerus:

Utrum singularis: någon [²noːgɔn, ²noːgən, nɔnː]
Neutrum singularis: något [²noːgɔt, ²noːgə, nɔtː]
Pluralis: några [²noːgra, ²noːra, ²nɔrːa]

Substantiviskt är *någonting* [²noːgɔnˌtiŋ, ¹nɔnːtiŋ].

Adjektiviskt med inre böjning är *²någonˌdera* som endast förekommer i singularis (*någondera*, *någotdera*):[1]

Jag gillar inte *någondera* parten.
Men det är inte säkert att *någotdera* av de båda projekten blir av inom överskådlig tid. (S)
Kroppkakor eller pitepalt? Om jag skulle välja *någotdera*, så skulle det nog bli pitepalt.

[1] *Någondera* används inte så ofta i talspråk. I stället för *någondera parten* kan man säga *någon* (*av de två*) *parterna*, *någon part*.

Syntaktisk funktion och distribution § 177–179

§ 177. Egna bestämningar. *Någon*, *någonting* med egen kvantitetsbetydelse (§ 180) kan ta *ytterligare*, *ännu*, *till*, *åt gången*, *i sänder* som egna bestämningar:[1]

Hon rökte {*ännu/ytterligare*} *några* cigaretter.
Hon rökte *några* cigaretter *till*.
Jag skulle vilja fråga om *ytterligare någonting*.
Hon tog bara med sig *några* vedträn *åt gången*.

Någon, *någonting* utan egen kvantitetsbetydelse (§ 181) kan konstrueras med *som helst*:

Han hade inte *några* (*som helst*) skrupler.
Om hon får *någon* (*som helst*) uppmuntran vet jag inte.
Kan du säga *någonting* (*som helst*) egentligen?

Några med egen kvantitetsbetydelse (§ 180) kombineras i ledigt språk optionellt med *stycken*, särskilt i självständig användning (jfr Räkn. § 9):

Vi var *några stycken*.
Han hade köpt cigaretter och gav mig *några stycken*.
Några stycken fel är väl inget att bråka om.

Nominalfras eller prepositionsfras med *någon*, *någonting*, *någondera* kan negeras med ett föregående (affokalt) negerande satsadverbial (Satsadvl § 69–70):

Inte *någon* enda bil har kört förbi här idag.
Knappast *någonting* har hänt sedan du gav dig av.
Inte med *någon* enda medarbetare har jag talat om detta.

[1] *Någon* kan kombineras med ett följande *fler* eller *mer*. I en nominalfras med substantiv som huvudord kongruensböjs då *någon* med det följande substantivet och är ofta obetonat: *några fler flygande tefat*, *någon mer kandidat*. Det är oklart vilket av orden i konstruktionen som skall anses vara huvudordet. Antingen är *någon* en nominalfras fungerande som gradadverbial för skillnad till komparativen (jfr § 156) eller är komparativen en bestämning till *någon* (som *ytterligare*, *till*; jfr ovan och t.ex. Räkn. § 9). (För den senare analysen talar möjligen att det råder numeruskongruens mellan *någon/några* och substantivet.)

Har du sett *några fler* grävlingar sedan? *Har du sett *någon fler* grävling(ar)?
Jag har *några fler* kor än han. *Jag har *någon fler* ko(r) än han.
Hon kom aldrig att besöka Odense {*någon mer* gång/*några mer* gånger/vid *något mer* tillfälle}.
Där satt Svensson och Karlsson och *någon mer*.

§ 178. Attributiv och nominal funktion. *Någon*, *någonting*, *någondera* inleder eller utgör indefinit nominalfras.

1. *Någon*

a) Attributiv funktion vid substantiv i obestämd form:

någon (annan) (sådan) (klar) luft
något (annat) (sådant) (vitt) vin
några (andra) (sådana) (präktiga) middagar
någon (enstaka) (välsignad) gång
någon (enda) (skön) sekund

Vid ellips och med partitivt attribut används *någon* utan substantiviskt huvudord:

Jag behöver en stark cigarett. Har du *någon* (sådan)?
Har du sett *någon* (annan) av recensionerna?

b) Nominal funktion som indefinit nominalfras, varvid utrum singularis och pluralis betecknar animat referent, medan neutrum singularis har inanimat eller allmänt dividuativ referens:[1]

Väntar du på *någon* (annan)?
Kommer det *några* i dag, tror du?
Har ni *något* (annat) (sådant)?
Vi upplever nu *något* i stil med Kejsarens nya kläder.
Den hade *något* trivialt över sig.

2. *Någonting* är substantiviskt och har inanimat eller allmänt dividuativ referens. Det kombineras med andra pronominella led i samma utsträckning och i samma ordning som det adjektiviska *någon*.

Har ni *någonting* (annat) (sådant)?
Vi upplever nu *någonting* i stil med Kejsarens nya kläder.
Den hade *någonting* trivialt över sig.

3. *Någondera* används för att beteckna urval ur en definit mängd bestående av två alternativ. *Någondera* används i första hand attributivt tillsammans med singulart substantiv i bestämd form.

Jag vill inte ha något att göra med *någondera* parten.
Han har inte sin själ i *någotdera* företaget.

Vid ellips eller med partitivt attribut kan pronomenet stå utan substantiviskt huvudord:

Alexandra eller Elin? Jag gillar inte *någondera*.
Saft eller mjölk? Jag gillar inte *någotdera*.
Vi gillar inte *någotdera* av förslagen.

Med betydelsen 'få' kan *några* stå predikativt i regionalt talspråk:

Vi var {*så/för*} *några* här på den tiden. ['Vi var {så/för} få …']

Med *någon* som korrelat kan *denne någon*, *detta något* – där *någon* närmast fungerar som ett substantiv – användas anaforiskt:

Någon ringde nyss, och *denne någon* sa att han hette Rönnblom.
Något har fått maskinen att stanna, och det är ditt jobb att snarast möjligt identifiera *detta något*.

[1] *Någon*, *något* utan substantiviskt huvudord är lexikaliserat i vändningar som:

Han är onekligen *något av* en skådespelare.
Är han *något till* skådespelare?
Kära *nån*!

Regionalt används *något* som nominalt kvantitetsattribut framför substantiv med dividuativ eller (kollektiv) plural betydelse (jfr *mycket*, *litet*): *Har du* {*nå/någo*} *cigarretter?*

§ 179. Adverbiell funktion av *något*. *Något* (men inte *någonting*[1]) 'en smula' kan fungera som gradadverbial vid verb samt vid adjektiv och adverb i positiv. Pronomenet är då vanligen betonat.

en *något* defensiv taktik
Vrid *något* dit åt.
Linda haltar *något* fortfarande, men inte som före operationen.

Något förekommer som gradadverbial också vid komparativ för att ange skillnad:

något oftare, *något* större

[1] Vid vissa adjektiv med värderande innebörd används *något/någonting* adverbiellt utan egentlig egenbetydelse: *Det lät* {*något/någonting*} (*så*) {*fantastiskt/förskräckligt/hemskt*}.

Betydelse § 180–184

§ 180. *Någon* med egen kvantitetsbetydelse. *Någon* kan oberoende av satstyp (jfr nedan § 181–182) ha egen kvantitetsbetydelse i följande fall.

a) I singularis vid individuativa substantiv, särskilt måttsord (inklusive tidsord som *gång, tillfälle*), anger *någon* 'ungefär en, knappast mer än två'.[1] Pronomenet är betonat eller obetonat.

Olle kom *någon* dag senare.
Lisa var här för *någon* vecka sedan.
Pelle besökte mig *någon* enstaka gång.
Berggren bor *någon* mil öster om staden.
Kursen har fallit ytterligare *någon* krona.
Omkring fronten förekommer mulet väder med *någon* lokal regn- eller åskskur.
Mitt i salen finns en plattform, *någon* aln över golvet. (R)
Avslutningsformeln är *någon* grad varmare […] (R)

b) Vid dividuativa substantiv, vanligtvis abstrakta, anger *någon* en viss, vanligtvis rätt liten, kvantitet eller grad, dvs. varken ingenting eller mycket.[2] Pronomenet är med denna innebörd ofta betonat.

Eklund har ju *någon* erfarenhet av sådant.
Han talar svenska med *någon* brytning.
Hans affischkonst erinrar i *någon* mån om tyskarnas under mellankrigstiden.
Det ligger *någon* sanning i vad du säger.
Någon anständighet får man väl ha ändå. (R)
Församlingarna skulle ge *någon* kontant hjälp samt bygga fattighus. (R)

c) I pluralis (t.ex. i affirmativ sats) anger *några* (*stycken*) ett relativt litet antal. Till skillnad från *få* som betecknar ett litet antal i kontrast mot ett större, anger *några* ett litet antal som kontrasterar mot ett ännu mindre (eller är helt neutralt i förhållande till förväntningar). Pragmatiska faktorer anger i det enskilda fallet vad som är ett relativt litet antal. Ofta används *några* för att beteckna ett antal om 3–5 referenter, men antalet kan också vara högre.[3] Pronomenet används i denna betydelse knappast framför pluralt substantiv med dividuativ eller kollektiv betydelse. Pronomenet är vanligtvis obetonat och referensen specifik.

Vi såg *några* andra rådjur idag, när vi cyklade hit.
Den kostar nog *några* tusen nu.
Det låg *några* danska mynt på bordet.
Han har varit här ytterligare *några* gånger.
Hon hade alltid karameller och brukade ge oss *några* när vi kom.
Några av plattorna var vattenskadade.
Han har *några* kor i lagården.

Efter *några* advokatår i Stockholm verkade han 1913–42 som direktör i Svenska Handelsbanken. (R)
Lamborn berättade förresten att man sett *några* grabbar i tolv-trettonårsåldern, som såg lite underliga ut, bara *några* timmar före branden. (R)

Han har {**några*/lite} pengar på sig.

Ofta är *några* näst intill obligatoriskt om nominalfrasen skall beteckna ett flertal gentemot ett lägre antal, medan det som kvantitetsattribut kan undvaras om nominalfrasen avser ett obestämt antal referenter av en viss typ gentemot referenter av annan typ. Pronomenet fungerar alltså här som en obestämd artikel i pluralis:

Det sitter *några* studenter i korridoren och väntar på dig. [ett flertal studenter i motsats till en eller ingen student]
Jfr: Det sitter Ø studenter i korridoren och väntar på dig. [studenter i motsats till exempelvis lärare]

d) *Något* i nominalfras utan substantiviskt huvudord anger ringa dividuativ mängd 'en smula':[4]

Det kostar alltid *något*.
Det här tyget är *något* bredare. Jfr: Det här tyget är 2 cm bredare.

[1] I denna användning kan *någon* parafraseras med *en eller annan*. Om uttryck av typen *Det var någon* (*sorts*) *försäljare här och sökte dig* se nedan § 181: c.

[2] I denna användning kan *någon* ofta parafraseras med *en viss* (jfr § 190).

[3] *Några* kan följas av *få* som innebär att antalet är oväntat litet. I satser med endast *få* är fåtalet (i kontrast mot ett förväntat högre antal) satsens rematiska poäng, medan fåtalet i satser med *några få* snarast är en rematisk biomständighet som meddelas:

Det växte *få* blommor på ängen. [Talaren meddelar att blommornas antal är anmärkningsvärt litet.]
Det växte *några få* blommor på ängen. [Talaren meddelar att det växte blommor på ängen och att de inte var så många.]

Efter *bara* med synonymer är betonat *några* synonymt med (*några*) få:

Han hade bara {ˈ*några*/ˈ*få*/*några* ˈ*få*} cigarretter kvar.

Regionalt kan *några* tillsammans med gradadverbial ha betydelsen 'få':

Du kan inte få någon, för jag har *så* ˈ*några* kvar.
Det var *väldigt* ˈ*några* som kom.

[4] Det kvantitativa pronomenet *lite* 'en smula' kan förbindas med ett föregående *något* utan väsentlig ändring av betydelsen (jfr § 165):

Vi tog (*något*) *lite* smör på pepparkakorna.

§ 181. *Någon, någonting* i affirmativ sats. I affirmativ sats används *någon*, *någonting* på följande sätt:

a) Med kvantitetsbetydelse enligt § 180.

b) *Någon, någonting* kan i nominal funktion användas med specifik betydelse, när talaren kan identifiera den avsedda referenten samtidigt som han antar att lyssnaren inte kan det. I attributiv funktion används obestämda artikeln med samma betydelse.

I morgon kommer det *någon* här som du måste träffa. [jfr: {en/*någon} flicka]
Jag har med mig {*något/någonting*} fint här till dig som du ska få. [jfr: {en/*någon} sak]

c) *Någon, någonting* kan i vissa fall också användas om en specifik referent vars existens talaren tar för given, fastän han inte kan eller finner det relevant att identifiera den: 'någon men jag vet inte vilken'.[1] Med samma betydelse kan (framför individuativa) *en* användas.

I början svarade *någon* medicinsk expert för viss information.
Jag pratade med en afrikan som *någon* svensk flicka hade blivit förälskad i.
[…] hennes nya klädsel, förmodligen inköpt i *någon* andrahandsbutik […] (R)
Någon av de följande rättegångsdagarna ges mannen tillfälle att redogöra för sin situation. (S)
Vanligen är det *någon* äldre dam från landsbygden som kommer med förslaget.
Jag vet att hon hade *någonting* i handen.

Inte sällan används *någon* med denna betydelse när satsen anger möjlighet eller nödvändighet (jfr § 182):

Svara, det kan vara *någon* gratulant som ringer. (R)
Någon granne kanske kunde komma in och hålla er sällskap? (R)

Förbindelsen *någon* + substantiv är ibland nästan lexikaliserad i betydelse (c):

Harvard anses av *någon* anledning olämpligt.
Någon form av statlig kontroll är nog rimlig.

[1] På samma sätt som *någon* i betydelse (c) används också den lexikaliserade förbindelsen *en eller annan*:

[…] ett parti som man av *en eller annan* anledning vill motarbeta. (S)
[Han] lämnar bara *en eller annan* halvt dold anvisning om färdriktningen. (S)
[…] nu har det på *ett eller annat* sätt kommit bensin till en del bensinmackar. (S)

§ 182. *Någon, någonting, någondera* i icke-affirmativ sats. I icke-affirmativ sats används *någon, någonting, någondera* utan egen kvantitetsbetydelse (bortsett från den som ligger i numerus) och med icke-specifik referens, dvs. utan att talaren förutsätter existensen av en referent som passar in på nominalfrasens beskrivning.[1] *Någondera* används nästan uteslutande i icke-affirmativa satser.

Icke-affirmativa satser är i första hand de semantiskt negerade (med negerande satsadverbial eller negerade på annat sätt), de interrogativa och de generiska

och/eller hypotetiska (t.ex. konditionalsatserna). Pronomenet kan i dessa satser vara betonat eller obetonat.

a) Negerad sats:[2]

Jag har inte *några* föräldrar i livet.
Axel eller Stina? Jag uppskattar inte *någondera*.
Någon arvsrätt till tronen handlar det inte om. (S)
Få barn här har *några* föräldrar i livet.
Hit kommer det sällan *någon* som har *någon* förmåga att hjälpa sig själv.

b) Interrogativ (särskilt rogativ) huvudsats eller bisats:

Har du *några* föräldrar i livet?
Finns här *någon* enda verkligt sakkunnig, som tror att […] (S)
Det är likgiltigt om du har *några* föräldrar i livet eller ej.
Han bestämde om vi skulle få ta med oss *några* pengar.
När kommer det *några* pengar?

c) Bisats som anger en generell omständighet under vilken matrissatsen är giltig:

Alltid när han har *några* pengar, så går han ut och köper kläder.
Överallt där det fanns *några* pengar, dök Svensson upp.
Vem som än har *några* pengar, så får de vara med och spela.
Alla författare som har skrivit *någon* bok om Kina får ansöka om stipendiet.

d) Bisats eller huvudsats som anger ett hypotetiskt sakförhållande (också sådan som anger önskan):[3]

Om du har *någon* förälder kvar i livet, så vet du vad jag menar.
Hon bar sig åt som om han hade haft *någon* rätt att delta i mötet.

Den som ändå hade *någon* förälder kvar i livet!
Om jag bara hade *någon* cykel!
Må du hitta *någon* som älskar dig.

Semantiskt besläktade med de negerade satserna är temporal bisats inledd av *innan*, narrativ bisats och infinitivfras avhängig av *alltför … för*, komparativ bisats, interrogativ bisats som förutsätter negerat svar, narrativ bisats eller infinitivfras underordnad preposition eller verb som ger den negerad betydelse, samt relativ bisats vid vissa typer av korrelat:

Innan du köper *någonting*, bör du tala med Anna.
Han är för gammal för att ha *några* föräldrar i livet.
Du är klokare än *någon* jag känner.
Jag älskar henne lika högt som *någon* av er.
Vem vill väl köpa *något* hus på sådana villkor!
Han avrådde oss från att ta *några* pengar med oss.
Hon förbjöd oss att tala med *någondera*.
Han letade igenom hela våningen utan att hitta *några* glasögon.

Låt bli att ge henne *någon* ryggsäck.
Hon kan gott få slippa att skriva *någon* uppsats.
Du är den {enda/äldsta} av oss som har *några* föräldrar i livet.
Hon var den första som lyckades hitta *någon* kantarell i den här skogen.
Det finns bara två här som har *några* föräldrar i livet.

När en icke-specifik nominalfras med *någon*, *någonting* är initialt dislokerad och är korrelat till ett anaforiskt pronomen i den inre satsen, kongruensböjs inte pronomenet (utan står oberoende av korrelatets genus och numerus i neutrum singularis, § 47: c):[4]

Någon älg, {*det/*den*} såg vi inte.
Några älgar, såg du {*det/*dem*}?
Någon ingenjör, {*det/*honom*} anställde vi inte.
Jfr: En ingenjör, {**det/honom*} betalar vi bra. [generisk referens] En duktig tysk ingenjör som började hos oss efter kriget, *honom* betalade vi bra. [specifik referens]

I de nämnda satstyperna kan alla slags substantiv ta det icke-specifika *någon* som attribut, alltså också sådana som i motsvarande affirmativ sats endast medger obestämd artikel eller saknar kvantitetsattribut.

Har du gjort {*en/*$_0$*någon*} kaninbur? Jfr: Jag har gjort {**Ø/*någon/en*} kaninbur.
Kände ni ($_0$*något*) hat mot er syster? Jfr: Vi kände {*Ø/**$_0$*något*} hat mot vår syster.
Vi har inte $_0$*någon* skuld till det inträffade. Jfr: Ni har {*Ø/**$_0$*någon*} skuld till det inträffade.
Får du ($_0$*några*) pengar på torsdag? Jfr: Jag får {*Ø/**$_0$*några*} pengar på torsdag.
Köpte du ($_0$*några*) glasögon? Jfr: Jag köpte {*Ø/*$_0$*några*} glasögon. [*Några* anger att flera par avses.]
Jag är inte {*en/någon*} dumbom. Jfr: Jag är {*en/*någon*} dumbom.
Du är inte {*ett/något*} barn längre. Jfr: Du är ännu {*ett/*något*} barn.

Någon, *någonting* är ett sätt att visa att nominalfrasen ligger inom negationens, frågans eller hypotesens räckvidd, ungefär som när *för någon* visar vilken nominalfras' referens som efterfrågas i en kvesitiv sats:

Jag köpte *inte någon* glass till i kväll.
Jfr: *Vad* köpte du *för någon* glass till i kväll?

Om nominalfrasen ligger utanför negationens eller frågans räckvidd, används samma pronominella attribut som nominalfrasen skulle ha fått i motsvarande affirmativa sats:

En annan lärare som jag ville prata med (, honom) träffade jag inte. [Den inledande nominalfrasen tolkas som stående utanför negationens räckvidd.]
Jfr: Någon annan lärare (, det) träffade jag inte. [Den inledande nominalfrasen tolkas som stående inom negationens räckvidd.]

Till skillnad från *några* i affirmativ sats säger *några* i icke-affirmativ sats ingenting om antalets storlek:

– Köpte du *några* pennor? – Ja, två (tusen), det räcker väl?

Också distinktionen mellan singularis och pluralis av *någon* är i denna användning praktiskt nästan irrelevant. Om man inte har någon båt är antalet av ens båtar precis lika stort som om man inte har några båtar, dvs. noll. Numerusskillnaden anger på sin höjd talarens förväntningar, den visar vad som är normalt.

Har du *någon* fru? Jag har inte *någon* fru. [i monogam kultur]
Har du *några* fruar? Jag har inte *några* fruar. [i polygam kultur]

Att antalet inte står i fokus visar sig i valet av svarsord till frågor som innehåller en nominalfras med icke-specifikt *någon*:

– Såg du *någon* älg?	– Ja, jag såg en borta vid kärret.
	– {Ja/*Nej}, jag såg tre.
– Såg du *några* älgar?	– Ja, jag såg tre borta vid kärret.
	– {Ja/*Nej}, jag såg en.

Jämför det kvantitetsbetecknande *några* i annan typ av sats som alltid avser flertal, ett rätt litet antal:

– Bengt såg *några* myror, sa han.	– {Nej/?Ja}, han såg bara en.
	– {Nej/?Ja}, han såg tusentals.

Det icke-specifika *någon* i icke-affirmativa satser kan konstrueras med det mer eftertryckliga *som helst*:

Han har inte *några som helst* tvivel på sig själv.
Har du *några som helst* tvivel på dig själv?
Han är den ende som har *några som helst* tvivel på sig själv.
Innan du köper *några som helst* får, bör du tala med Anna.
Han är för ung för att ha *några som helst* tvivel på sig själv.

Det icke-specifika *någon* kan följas av de graderande *vidare*, *särskild* och då ange grad vid substantiv med graderbar betydelse och värdering vid andra substantiv. Uttryckssätten implicerar låg grad och negativ värdering.

Har du *några vidare* kor egentligen? ≈ Är dina kor så värst bra?
Han visade inte *någon särskild* entusiasm. ≈ Han var inte särskilt entusiastisk.

[1] Regionalt görs formell skillnad mellan kvantitetsbetecknande och icke-specifikt allmänt indefinit pronomen i plural nominalfras. I finlandssvenskan används optionellt det icke kvantitetsbetecknande *något* [nɔ(gɔ)] + pluralis när pronomenet är icke-specifikt.

[2] Negerande satsadverbial + *någon*(*ting*), *någondera* kan parafraseras med *ingen*(*ting*), *ingendera* (jfr också § 195 not 1):

Inte någonting har hänt. = *Ingenting* har hänt.
Han såg *inte några* böcker. = Han såg *inga* böcker.
På fabrikerna arbetar *inte några* kvinnor. = På fabrikerna arbetar *inga* kvinnor.
A eller B? Jag gillar *inte någondera*. = Jag gillar *ingendera*.

[3] När icke-specifikt *någon* ingår i en narrativ bisats som är underordnad ett önske- eller vilje-predikat, bibehåller pronomenet sin kvantitetsbetydelse: *Jag önskar att jag hade några choklad-kakor här och nu*.

[4] När en nominalfras med icke-specifik betydelse annars är korrelat till ett anaforiskt pronomen gäller de vanliga kongruensreglerna, dvs. det anaforiska pronomenet förhåller sig till korrelatets tänkta referent som om den vore specifik:

Om du ser *några* älgar, så får du inte skjuta {*dem/*det*}.

§ 183. Valet mellan *någon* och *en* i nominalfras med icke-specifik betydelse. Såväl en nominalfras med det allmänt indefinita *någon* som en nominalfras med obestämd artikel kan ha icke-specifik referens. Inte sällan kan de då bytas mot varandra utan väsentlig skillnad i fråga om betydelse.

Har du kontaktat *någon* [≈ en] advokat om det här?
Det är inte *någon* [≈ en] dumbom som har gjort det här.
Om du hittar *någon* [≈ en] bok av Kyrklund, så ska du läsa den.

Också när *någon* kan bytas ut mot obestämd artikel, finns det dock mellan de båda orden en vag betydelseskillnad som går tillbaka på deras grundläggande semantiska egenskaper.

a) *En* anger antalet 1 till skillnad från såväl högre som lägre antal, medan antalsbetydelsen är mindre framträdande vid *någon* som huvudsakligen kontrasterar mot antalet noll. Så fort antalet kontrasteras inte bara mot noll utan också mot högre antal än 1, används därför *en*:[1]

Jag har inte råd med *en* Bermudassemester varje år.
Har du skickat mig *en* ventil till, som jag bad dig?
Står det {*en/någon*} bil därnere? [*En* antyder att just en bil är väntad, medan *någon* inte röjer sådan förväntan.]
– Ska du köpa *en* gräsklippare? – {Nej/?Ja}, jag ska köpa två. Jfr: – Ska du köpa *någon* gräsklippare? – {*Nej/Ja}, jag ska köpa två.

Förbindelsen *inte en* används ofta i betydelsen 'inte en enda', 'inte ens en'. Nominalfrasen står då ofta i verbfras där verbet är obetonat. (Motsvarande nominalfras med *någon* står gärna i pluralis och anger godtyckligt antal över noll dvs. det är kontrasten mot noll som är avgörande.) Exempel:

Vi såg inte $_0$*en* ˈmask i jorden. Jfr: Vi såg inte {$_0$*någon* ˈmask/$_0$*några* ˈmaskar} i jorden.
Han körde inte $_0$*en* ˈstock i dag. Jfr: Han körde inte {$_0$*någon* ˈstock/$_0$*några* ˈstockar} idag.

b) *En* lyfter fram den art eller klass som substantivet betecknar gentemot andra arter som betecknas med andra substantiv, medan *någon* antingen (obetonat) kontrasterar förekomst mot icke-förekomst eller (betonat) kontrasterar olika slags exemplar av arten mot varandra:

Är det {*en/*någon*} penna du har hittat?

Jag har inte hittat *en* penna (utan en linjal). Jfr: Jag har inte hittat *någon* penna.

Skickade de *en* arbetare på kurs? [*En arbetare* kontrasterar mot *en tjänsteman*.]

Jfr: Skickade de *någon* arbetare på kurs? [*Någon arbetare* kontrasterar närmast mot *ingen arbetare*.]

[…] en situation så extrem att den inte beskrivs i *någon* handbok […] (R) [*Någon* framhäver de möjliga olika slagen av handböcker: 'någon sorts'. Om *en* hade använts, skulle klassen handböcker ha kontrasterats mot andra informationskällor.]

Om man fångar {*en/*någon*} vildkanin, ska man inte tro att man kan tämja den. [I generisk sats föredras *en*.]

Om du fångar {*en/någon*} vildkanin, kan du väl ta med den hem till middag. [I en konditional bisats används *någon* eller *en* om icke-specifik referent.]

c) Även om en sats är icke-affirmativ kan det finnas bakomliggande antaganden om att en omtalad referent ändå existerar och att satsen är eller kan bli sann.[2] Då föredras obestämd artikel framför *någon*.

I frågor används *en* när talaren väntar sig ett jakande svar:

Har du redan köpt {*en/*någon*} julgran? [Talaren räknar med att en julgran skall köpas. Frågan är bara när.]

När interrogativa huvudsatser snarast är förslag, böner, utrop eller uppmaningar tar de gärna *en* när talaren avser en referent och inte flera:

Kan du gå ner och köpa {*en/?någon*} tändsticksask åt mig? Jfr: Köpte du *någon* tändsticksask?

Ska vi anställa {*en/någon*} assistent? [Frågan med *en* innebär ett förslag, medan frågan med *någon* är en reell fråga där svaret kan bli nej likaväl som ja.]

Jaså, har hon skrivit {*en/*någon*} novell!

En används i vissa fall när den icke-affirmativa satsen avbildar en annan tänkt affirmativ sats om en parallell händelse:

Ska ni också köpa {*en/*någon*} julgran? [Bakgrund: Talaren eller någon annan har köpt en julgran.]

Är det sant att Aron har {*en/*någon*} groda i sin säng? [Bakgrund: Någon har påstått att Aron har en groda i sin säng.]

[1] Som kvantitetsattribut vid måttsord används *en* – såvida inte den vaga kvantitetsbetydelsen enligt § 180 avses:

Köpte du *ett* kilo äpplen när du var i affären? [*Något* skulle här få kvantitetsbetydelse enligt § 180.]

Likaså används *en* i andra nominalfraser vilka fungerar som kvantitetsattribut:

Han vill inte köpa {*en/*någon*} {hop/massa/rad} tidningar. Jfr: Han vill inte köpa någon tidning.
Har han {*ett/*något*} {otal/(stort) antal} barn att försörja? Jfr: Har han något barn att försörja?

[2]I icke-affirmativa satser kan en viss del av betydelsen tas för given (som i en affirmativ sats). I en negerad sats kan det t.ex. finnas nominalfraser som inte står inom negationens räckvidd. Sådana nominalfraser kan då ha specifik eller generisk referens, vilket visas med att de har obestämd artikel.

[1]*En* bil syntes inte till. [Talaren avser en specifik bil. Jfr: *Någon* bil syntes inte till.]
En polisman får helt enkelt inte uppträda så. [Talaren avser generiskt klassen av polismän. Jfr: **Någon* polisman får helt enkelt inte uppträda så.]

§ 184. Valet mellan *någon* och avsaknaden av kvantitetsattibut i plural eller dividuativ nominalfras med icke-specifik referens. När *någon* konkurrerar med avsaknad av kvantitetsattribut i dividuativa nominalfraser, väcker ibland *någon* en tydligare föreställning om sort eller kvantitet, medan avsaknad av kvantitetsattribut mera fokuserar substantivets begreppsliga innebörd (i motsats till något annat). (I nedanstående exempel anges avsaknad av kvantitetsattribut med Ø.)

Köpte du *något* smör? [Vilken sort? Hur mycket?]
Köpte du Ø smör? [Eller t.ex. margarin?]

Visade hon *någon* ärelystnad? [På vilket sätt? I vilket avseende?]
Visade hon Ø ärelystnad? [Eller förhöll hon sig på något annat sätt?]

När *några* konkurrerar med Ø vid individuativt substantiv i pluralis tenderar det indefinita pronomenet att lyfta fram den distributiva betydelsen av pluralen, medan Ø betonar det kollektiva och begreppsliga. I en rogativ fråga öppnar alltså *några* för ett svar där arten eller antalet referenter anges, medan en fråga med Ø bara söker något av svaren ja eller nej.

Står det *några* cyklar bakom huset?
Står det Ø cyklar bakom huset?

Har den *några* vingar?
Har den Ø vingar?

Övriga allmänt indefinita pronomen § 185–190

§ 185. *Åtskillig*. *Åtskillig* böjs som ett adjektiv i genus och numerus. Det används om dividuativ referent eller om flertal och anger att referenten föreligger i rätt stor kvantitet. Syntaktiskt och semantiskt har ordet likheter med *mycket*, *många*, men det kan inte användas i definit nominalfras. Det kan inte negeras med ett ne-

gerande satsadverbial i affokal position. *Åtskillig* är väsentligen skriftspråkligt.

a) Attributivt i indefinit nominalfras:

Det finns *åtskillig* krigströtthet här […] (S)
Vi skulle kunna nämna *åtskilliga* andra skäl för att ingen av de tre bör bli statsminister […] (S)

Pluralen *åtskilliga* kan stå utan substantiviskt huvudord vid ellips eller framför partitivt attribut:

Jag har aldrig skrivit några romaner, men han har skrivit *åtskilliga*.
Åtskilliga av barnen säger att de har huvudvärk på eftermiddagarna.

b) Nominalt som indefinit nominalfras, varvid neutrum singularis anger allmänt dividuativ referent[1] och pluralis anger animata referenter i flertal:

[…] vid dessa auktioner kan man lära sig *åtskilligt*. (S)
Leksand har som bekant *åtskilligt* nytt och krytt. (S)
En del har kanske gått under, men *åtskilliga* har gått ur bataljen med sitt intellektuella svärd skarpslipat. (S)

c) Adjektiviskt predikativt:

[…] allt man kan lägga in i det begreppet vilket ju är *åtskilligt*. (S)
Han tog emot alla som ville komma och de var *åtskilliga*.

d) Adverbiellt, som gradadverbial (betecknande skillnad) vid komparativ:

[Nu] står man *åtskilligt* starkare [än förra året]. (S) [jfr: mycket starkare]
[…] ett besök som följs av *åtskilliga* fler. (S) [jfr: många fler]

[1] Självständigt *åtskilligt* kan konstrueras med *med* + indefinit dividuativ nominalfras (utan annat kvantitetsattribut):

Då förloras *åtskilligt* med värdefull tid för bekämpande av [den ekonomiska brottsligheten]. (S) [också: åtskillig värdefull tid]

Vid urval ur definit mängd konstrueras pronomenet med partitivt attribut, dvs. *av* + definit nominalfras:

Åtskilligt av tiden måste ägnas åt högläsning.

§ 186. *Somlig*. *Somlig* böjs som ett adjektiv i genus och numerus. Det används om dividuativ referent eller om flertal och betecknar en inte närmare specificerad kvantitet. Oftast men inte alltid anger pronomenet att de avsedda referenterna utgör en delmängd av en given större mängd. Pronomenet används attributivt och nominalt. *Somlig* är särskilt i singularis väsentligen skriftspråkligt.

a) Attributivt i indefinit nominalfras:

Somlig annan verksamhet har måst uppskjutas.
Somligt arbete här är långt ifrån hälsosamt.
Till *somliga* befattningar har vi haft ett 50-tal sökande […] (S)

Pluralen *somliga* kan stå utan substantiviskt huvudord vid ellips eller framför partitivt attribut:

Inte alla anbud var attraktiva, bara *somliga*.
Han tänker rusta upp *somliga* av de bortersta husen.

b) Nominalt som indefinit nominalfras, varvid neutrum singularis har allmänt dividuativ referens och pluralis anger personer i flertal:[1]

Somligt måste skyfflas under mattan […] (R)
Somligt av det du säger är nog sant.
Men *somliga* tröttnar på ståhejet […] (S)

[1] Ålderdomlig är den nominalt använda formen *somt* 'somligt': *Somt är kanske värdefullt, men det mesta är strunt.*

§ 187. *En (hel) del.* *En del, en hel del* är lexikaliserade oböjliga nominalfraser, vilka fungerar som kvantitativa pronomen om dividuativ referent eller om ett kollektivt flertal. *En del* anger en inte närmare specificerad kvantitet (liksom *somlig*[1]), *en hel del* anger en rätt stor kvantitet (liksom *åtskillig*).

En (*hel*) *del* kan användas attributivt, som kvantitetsattribut i indefinit nominalfras:

En del regnvatten tas upp av växternas rötter […] (S)
Kallskänkans arbete kräver *en hel del* konstnärlig talang. (S)
En del affärsmän har hört av sig.
En hel del andra bra saker blev skrivna under den tiden.

En (*hel*) *del* kan också stå utan substantiviskt huvudord vid ellips eller framför partitivt attribut:

Jag har inte så mycket hö men *en del* kan du få.
Han har *en hel del* av journalisterna bakom sig.

Också annars kan *en* (*hel*) *del* användas nominalt (med allmänt dividuativ referens eller om personer i flertal) som indefinit nominalfras:

Det betyder *en del* att småbönderna inte stöder förslaget.
[…] det kommer att kosta *en hel del* för min syster.
[Det har] hänt *en hel del* positivt för småföretagarna […] (S)
Det ligger *en hel del* av inre överläggning bakom […] (S)
Jag vet *en del* som kommer att protestera.
Det var *en hel del* där och hörde på henne.

[1] En skillnad mellan *somlig* och *en del* är att *somlig* men inte *en del* oftast förutsätter en given större mängd i vilken den med pronomenet betecknade delmängden ingår:

En del affärsmän har reagerat. [Den nämnda gruppen av affärsmän behöver inte ingå i en specifik större mängd av affärsmän.]
Jfr: *Somliga* affärsmän har reagerat. [Den nämnda gruppen av affärsmän förutsätts (oftast)

tillhöra en specifik mängd av affärsmän, direkt eller indirekt given av talsituation eller kontext.]

ANM. I vissa fall, t.ex. framför partitivt attribut som anger definit mängd, är gränsen oklar mellan den pronominella användningen av *en del* och den där uttrycket bör betraktas som en produktivt bildad nominalfras med betydelsen 'en delmängd':

Vi satsar *en del* av vår forskning på studier av emballage. [jfr: en rätt stor del av vår forskning]

§ 188. ***Ett par***. *Ett par* är en lexikaliserad nominalfras vilken fungerar som kvantitativt pronomen. Den används om individuativ referent i flertal och anger ungefärligt ett lågt antal, oftast två eller tre. Det pronominella *ett par* används framför allt i talspråk och ledigt skriftspråk.[1]

Ett par står vanligen attributivt. Enligt reglerna för ellips eller när pronomenet har partitivt attribut kan dock *ett par* stå utan substantiviskt huvudord.

Anrättningen kryddades av *ett par* försvarliga skopor samhällskritik […] (S)
Vi möttes av *ett par* hundra studenter.
[…] bör militären få *ett par* sådana områden för skjutövningar? (S)
Jag har inte så många cigaretter men *ett par* kan du väl få.
Endast *ett par* av dessa kupper hade lyckats. (S)

Liksom grundtalen kan *ett par* förbindas med ett följande *stycken* (jfr Räkn. § 9):

Det var bara *ett par* stycken bananer kvar.
Och visst hade man legat med *ett par* stycken, lite som det slumpat sig. (R)

[1] Vid sidan av *ett par* använder många språkbrukare också *ett par tre*:

Jag köpte *ett par tre* tidningar och gick hem.

ANM. *Ett par* kan också vara en produktivt bildad nominalfras om ett organiskt kollektiv bestående av två: *Vi köpte {ett/två} par handskar*.

§ 189. ***En och annan***. *En och annan* är ett flerordspronomen med funktion som kvantitativt pronomen. Det böjs i genus och används endast i singularis. Pronomenet anger en rätt liten kvantitet, som förekommer med en viss spridning (jfr *enstaka*) eller variation (jfr *diverse*). Syntaktiskt används pronomenet attributivt eller nominalt.

a) Attributivt:

En och annan fridag hinner hon dock med. (S)
Borta vid parkeringsplatsen hördes *en och annan* kassettbandspelare fortfarande spela. (S)
Ett och annat gråhårigt huvud nickar takten […] (S)

Pronomenet står också självständigt vid ellips eller framför partitivt attribut:

Så många resor har jag inte gjort de senaste åren, men *en och annan* har det väl ändå blivit.
En och annan av flaskorna hade gått sönder.

b) Nominalt används utrumformen om person och neutrumformen med allmänt dividuativ referens:

Då drömde kanske *en och annan* om att svensk pingis […] fått fram ännu en titelplockare […] (S)
Det finns nog *en och annan* som finner nya panelen plastig […] (S)
[…] vi lägger i vårt indrivningsarbete märke till *ett och annat*. (S)
Jag skulle kunna berätta *ett och annat*! (R)

ANM. Om *en eller annan* se § 181 not 1.

§ 190. ***Viss.*** *Viss* står på gränsen mellan ett allmänt indefinit pronomen och ett adjektiv. Det kan lika litet som allmänt indefinita pronomen kompareras eller ingå i en definit nominalfras men måste till skillnad från typiska allmänt indefinita pronomen föregås av obestämd artikel i individuativ singular nominalfras, ungefär som ett ordinärt adjektiv.[1]

Där kan du få träffa och tala med {en *viss* person/*vissa* personer}. Jfr: Han hade släppt in {*någon* student/*några* studenter}.

Viss böjs som adjektiv i genus och numerus. I nominalfrasen följer det efter eventuell obestämd artikel eller allmänt indefinit *någon* (men kan inte följa efter myckenhetspronomen eller grundtal). Det föregår ett eventuellt *annan* och sådana attribut som kan följa på *annan*. *Viss* kan inte stå i definit nominalfras.

Du tänker kanske på en *viss* annan stockholmare.
Ett *visst* sinne för effekter kan man inte frånkänna honom.
Tänker du på någon *viss* person?
Vissa farliga individer måste kontrolleras.
Hon är rätt charmig, men det är bara *vissa* som verkligen gillar henne.

I sin pronominella betydelse används *viss* på två sätt:

a) Om en bestämd eller postulerad individuativ referent. Nominalfrasens referens är vanligtvis specifik.

en pension som svarar mot de av arbetsgivaren vid en *viss* tidpunkt inbetalade avgifterna (S)
Att säga ja till parkeringshus på *viss* plats innebär ett nej inte bara till ett bankpalats […] (S)
Vissa av frågorna stred mot kommunallagen […] (S)
Sverige […] i likhet med *vissa* andra industriländer (S)

Ibland antyder pronomenet löje eller kritik: talaren antyder att referenten är välkänd men att han av grannlagenhet inte vill nämna vem det är frågan om.

En landshövding från ett *visst* sydligt län sågs ofta i baren.
en *viss* annan bekämpare av väderkvarnar (S)

Nominalfrasen kan också ha variabel referens, om den står inom räckvidden för ett generaliserande uttryck. *Viss* understryker då att för varje omständighet avses en bestämd referent som inte får bytas ut mot vilken som helst annan referent av samma slag.

För varje kommitté måste dekanen utse {*en viss* student/*vissa* studenter} att representera sina medstuderande.

b) Om en inte närmare specificerad kvantitet eller grad.

Det underförstås ofta att kvantiteten är förhållandevis ringa. Referensen är vanligtvis dividuativ. Också när substantivets betydelse annars vanligen är dividuativ, föregås *viss* här ofta av obestämd artikel.

Viss förvirring råder fortfarande kring utredningen. (S)
[…] för svensk del förutses *viss* brist redan 1979–80 […] (S)
En *viss* framförhållning i produktionen fanns dock. (S)
Avslutningsvis ingav trestegshopparna *vissa* förhoppningar […] (S)

[1] *Viss* förekommer också som renodlat adjektiv:
Jag är viss om att du klarar dig.

Visst används som modalt satsadverbial, se Satsadvl § 21 not 2.

Negerande pronomen § 191–195

§ 191. Former. Det negerande pronomenet *ingen* är adjektiviskt och böjs i genus och numerus:

Utrum singularis: ingen
Neutrum singularis: inget, intet[1]
Pluralis: inga

Intet används mest i formellt och neutralt skriftspråk. I detta stilläge används *inget* sällan i nominal funktion (§ 193: b).

Substantiviskt är [2]*ingenting*.

Adjektiviskt används [2]*ingendera* som bara förekommer i singularis och har inre böjning: *ingendera*, *ingetdera*, *intetdera*.

Vissa andra uttryck erinrar till funktionen och betydelsen om negerande pronomen.[2]

[1] *Intet* används också som substantiv:
i tomma *intet*
upplösas i blotta *intet*
Jag var ett *intet* i en intighet. (R)

[2] Grundtalet *noll* har ungefär samma betydelse som ett negerande pronomen, men det används nästan bara som utläsning av det matematiska tecknet för noll i tabeller och matema-

tiska beräkningar (och skämtsamt eftertryckligt i andra sammanhang, Räkn. § 5). *Noll* kan till skillnad från *ingen* användas också i definit nominalfras (som andra grundtal), och det är normalt attribut till pluralt substantiv. *Noll* står i motsättning till andra grundtal, medan *ingen* står i motsättning till *någon*. Jämför också det lexikaliserade *av noll och intet värde*.

Min skuld till dig är *noll säger noll* kronor.
Hur förklarar du de *noll* kronorna i den här kolumnen?
Jag känner *noll* och intet för dig numera.
Hon har *noll* erfarenhet av lantliv och fiske […] (S)

Som ett negerande pronomen kan vissa nominala svordomsuttryck fungera i satser med formellt subjekt. Svordomsuttrycket fungerar här som egentligt subjekt och det är placerat i mittfältet enligt reglerna för objekt (och egentligt subjekt) med negerande pronomen. Satsen kan utan ändring av betydelsen kompletteras med negerande satsadverbial.

Det ska (inte) {*tusan/fan/djäveln/satan*} stå här och diska längre. Jfr: Det vill väl *ingen* stå här och diska längre.

§ 192. Egna bestämningar. Negerande pronomen anger liksom totalitetspronomen en ytterpunkt på kvantitetsskalan och tar liksom dessa adverbiella gradbestämningar som anger att ytterpunkten är helt eller nästan nådd:

{absolut/precis} *ingenting*
{nästan/så gott som} *ingenting*
{absolut/nästan} *inga* golfspelare

Det negerande pronomenet kan bestämmas av det emfatiska *som helst*:

Vi har *inga som helst* indikationer på att andra livsmedel […] (S)
Inga som helst namn meddelades. (S)
Jag utför *inget som helst* trädgårdsarbete. (S)

Andra emfatiska bestämningar som *alls*, *över huvud taget* står normalt antingen sist i det blockled där det negerande pronomenet ingår eller senare än den negerade nominalfrasen. I det senare fallet står bestämningen som mittfältsadverbial eller – vanligen – postponerat i satsen. Om nominalfras med det negerande pronomenet inte står först i satsen kan det också föregås av den emfatiska bestämningen. I talspråk kan *alls* dessutom placeras omedelbart efter negerande pronomen som attribut.

Ingen släkting *alls* ville låna honom pengar.
Ingen släkting ville *alls* låna honom pengar.
Ingen släkting ville låna honom pengar *alls*.
Vi såg *alls inga* murklor.
Ingen alls släkting ville låna honom pengarna. [talspråklig ordföljd]

Ingen släkting *över huvud taget* ville låna honom pengar.
Ingen släkting ville *över huvud taget* låna honom pengar.
Ingen släkting ville låna honom pengar *över huvud taget*.
Vi såg *över huvud taget inga* murklor.

Liksom vid totalitetspronomen kan en bestämning ange undantag. Bestämningen placeras sist i blockledet eller postponerat.

Inga barn *utom mina egna* vill spela ishockey.
Inga barn vill spela ishockey *utom mina egna*.

§ 193. Attributiv och nominal funktion. Negerande pronomen används attributivt eller nominalt.

a) Attributiv funktion

Ingen är attribut i indefinit nominalfras och står där på första plats, följt av eventuellt deskriptivt attribut (Nomfraser § 21):[1]

Ingen annan svensk idrottsman har blivit så internationellt känd.
Med *ingen* svensk kvinna har jag kunna prata så öppet som med dig.
[…] man har således *ingen* ambition att tänka lönsamhetsmässigt. (S)
Jordens miljoner och åter miljoner fattiga har *inget* annat bränsle än ved. (S)
Ryssarna har *inga* sådana hämningar […] (S)
Erfarenheten […] har på *intet* sätt delgivits allmänheten […] (S)
Hon fick *intet* svar […] (R)

Ingen kan också stå självständigt med underförstått huvudord enligt reglerna för ellips eller vid partitivt attribut i pluralis:

[…] det är bättre med en vpk-ledamot i parlamentet än *ingen* alls, medger han. (S)
Ingen av de stora aktieägarna har ännu anmält sig för utbyte […] (S)

Ingendera konstrueras med singulart substantiv i bestämd form:

[…] *ingendera* motståndaren hade en klöverhacka singel. (S)
Ingetdera laget spelade särskilt bra.
Intetdera alternativet tilltalade oss.

b) Nominal funktion

Utrum singularis (och marginellt pluralis) av *ingen* anger person, neutrum singularis *inget*, *intet* har liksom det substantiviska *ingenting* allmänt dividuativ referens. Pronomenet kan utan substantiv utgöra indefinit nominalfras tillsammans med andra attributiva led.

Ingen blir dock gladare än jag om vi gör en bra match. (S)
Ingen ska behöva bli mobbad för att han eller hon är utlänning. (S)
Ingen annan skulle kunna klara den pressen.
På det här stället är det *inga* som har känt några besvär.
Att inte erkänna operetten är *inget* annat än snobbism! (S)
Om *inget* oförutsett inträffar […] (S)
Nu märktes *intet* av den dåliga koncentration vi såg i matchen mot Australien. (S)
Av självförhärligande finner man *intet* i denna bok [...] (S)
Intet kan dölja att marknadsbilden i grunden är svag. (S)

Han skriver *ingenting* sådant numera.
Vi hörde i alla fall *ingenting* (nytt).
[…] eftersom vi *ingenting* hade att lämna i garderoben, fortsatte vi direkt in i matsalen. (R)

På motsvarande sätt används också *ingendera* (som dock aldrig utgör nominalfras tillsammans med annat pronomen eller adjektiv):

Han bad att få bo hos Bengt eller Karin, men *ingendera* verkade särskilt trakterad.
Han vill betala eller bjuda oss på middag, men {*ingetdera/intetdera*} är aktuellt.

[1] Marginellt kan *ingen* samordnas med adjektiv:
Vissa pensionärer får *ingen eller liten* ATP.

§ 194. Den negerade nominalfrasens plats. Nominalfras med negerande pronomen (eller preposition + sådan nominalfras) kan stå senast på det negerande satsadverbialets ordinarie plats i satsen (Satsadvl § 68; jfr också Satsens struktur § 8: d). I fa-sats får alltså det negerade ledet inte stå efter infinit verb, partikeladverbial eller objekt. I af-sats får det negerade ledet inte stå efter det finita verbet.[1]

Ingenting är äkta här. *Ingenting* ser jag. *Ingen* clown kunde spela fiol. *Ingen* fiol hade han hittat. *Ingen* enda gång somnade han. Av *ingen* har jag fått så mycket hjälp som av dig. Vid *inget* tillfälle har han beklagat sig.

Här är *ingenting* äkta. Jag ser *ingenting*. Här har *ingenting* varit äkta. Fiol kunde *ingen* clown spela. Han hittade *ingen* fiol. Han somnade *ingen* enda gång. Han har *ingen* enda gång somnat på sin post. Han får under *inga* omständigheter veta vad som har hänt. Jag känner för *ingetdera* alternativet.

Eftersom *inga åhörare* har kommit, så går jag väl hem. Eftersom de under *inga omständigheter* kan återanställas, får vi hitta en annan lösning.

*Vi har sett {*ingenting/ingen* clown} på tv.
*Han har somnat *ingen* enda gång i bilen.
*Om du träffar *ingen* så lämna ett meddelande.
*Han uttalat sig om *inga* fastighetsköp vid mötet.
*De tog fram *inga* böcker åt oss.

Objekt bestående av *ingenting, inget* och i mindre utsträckning också andra objekt med negerande pronomen kan placeras på det negerande satsadverbialets plats (framför det infinita verbet i fa-sats och framför det finita verbet i af-sats; se också Obj. § 15).

Men mänskligheten har *ingenting* lärt sig. (S)
[…] då kan vi *inget annat* göra. (S)
Nej, de hade *ingenting* ångrat. (R)
Vi hittar förresten *ingenting* på heller. (S)
Han hade *inga biljetter* köpt.

?Hon hade *ingen* sett.

?Vi hade *inga grottor* undersökt.
?Läraren hade *inga elever* underrättat om studiedagen.

Eftersom han *ingenting* ville säga, …
Om han *ingenting* erbjuder, …
Kanske var det för att jag *ingen mor* har som jag måste sluta som ett stenansikte. (R)

En negerad nominalfras får heller inte utgöra eller ingå i en nominalfras' efterställda attribut. Nominalfras med negerad nominalfras som bestämning betraktas i sin helhet som negerad och placeras enligt reglerna ovan, dvs. senast i mittfältet.

Ingen elevs föräldrar hade klagat.
Vi kontaktade *ingen* elevs föräldrar.
*Föräldrarna till *ingen* elev hade klagat.
*Vi kontaktade föräldrarna till *ingen* elev.
*Vi har kontaktat *ingen* elevs föräldrar.

Nominalfras med negerande pronomen kan parafraseras med negerande satsadverbial + *någon*. Denna uttrycksmöjlighet gör det möjligt att semantiskt negera en nominalfras var den än står och vilken funktion den än har i satsen.

Inte [1]*någon* elev har underrättats. $_0$*Någon* elev har *inte* underrättats. = *Ingen* elev har underrättats.
Han såg *inte någon* elev. = Han såg *ingen* elev.
Han har *inte* sett *någon* elev. Jfr: *Han har sett *ingen* elev.
Han har *inte* bott på *något* hotell. Jfr: *Han har bott på *inget* hotell.
Jag har *inte* träffat honom hos *någon* bekant. Jfr: *Jag har träffat honom hos *ingen* bekant.
Vi har *inte* kontaktat {*någon* elevs föräldrar/föräldrarna till *någon* elev}.

[1] En nominalfras som ingår i icke satsformad mening kan innehålla ett negerande pronomen:

Inga undanflykter om jag får be.
– Vad ska du se i kväll på tv? – *Inga* pratprogram i alla fall.

När det andra ledet i en samordning står postponerat, kan det innehålla ett negerande pronomen om samordningens första led står på en plats där negerande pronomen är möjligt:

Några byggnader skymtade men *inga* tecken på liv.

Marginellt när en senare sats kopierar konstruktionen i en föregående eller när den negerade nominalfrasen har särskild emfas kan reglerna om den negerade nominalfrasens placering överskridas:

– Vad har du forskat om? – A, inget särskilt. – Va, har du forskat om *ingenting*?
Jag har läst *ingens* böcker så noggrant som jag har läst dina.
Jag har inte slagits för fred och rättvisa, jag har slagits för *ingenting*.
Rosorna blommar för *ingen*. (S)

Mer eller mindre fasta negerade fraser kan ibland också förekomma i slutfältet:

Jag har läst Krapotkin till *ingen* nytta […] (S)
Hon åtar sig arbetet under *inga* omständigheter, säger hon.

§ 195. Betydelse. Det negerande pronomenet anger att satsens utsaga inte är giltig för någon eller något som passar in på beskrivningen i den nominalfras där det negerande pronomenet ingår:[1]

{*Ingen* motorcykel/*Inga* motorcyklar} kostar under 20 000 kronor. [Det gäller *inte* om *någon* motorcykel att den kostar under 20 000 kronor. = Om *varje* motorcykel gäller det att den *inte* kostar under 20 000 kronor.]

Med det negerande pronomenet kan talaren antingen undanta alla referenter över huvud taget som passar in på nominalfrasens beskrivning eller endast en i kontexten eller talsituationen given mängd referenter som passar in på beskrivningen:

Ingen borde sakna tak över huvudet. [Av alla människor över huvud taget borde ingen sakna tak över huvudet.]
Ingen hade någonsin varit på bio. [Av en i sammanhanget given mängd människor hade ingen varit på bio.]

När den givna mängd som negeras består av bara två kan *ingendera* användas:

Ingendera partnern vill förlåta den andra.
En bil ska antingen vara billig eller bekväm. Den här är *intetdera*.
Köttbullar eller kalops? Jag gillar *ingetdera*.

Eftersom *ingen* såväl med singulart som med pluralt substantiv har samma referentiella betydelse (dvs. 'noll'), regleras valet av numerus av normalitetsföreställningar eller förväntningar som beror av särskilda pragmatiska omständigheter (jfr § 182):

Jag har *ingen* fru. [i en kultur där mannen normalt har bara en fru]
Jag har *inga* barn. [i en kultur där den som har barn vanligen har mer än ett]
Jag har *ingen* gaffel. [i en situation där bara en gaffel behövs]
Jag har *inga* gafflar. [i en situation där flera gafflar skulle behövas]

[1] De negerande pronomenen kan alltid parafraseras med *inte* + motsvarande form av *någon* (jfr § 183–184. Därför kan en nominalfras med *ingen* (≈ *inte någon*) motsvara en nominalfras utan kvantitetsattribut i en icke-negerad affirmativ sats.

Hon är *ingen* drottning. Jfr: Hon är inte någon drottning. Hon är {Ø/*någon} drottning.
Jag har *inga* pengar. Jfr: Jag har inte några pengar. Jag har {Ø/*några} pengar.
Jag har *ingen* lust att åka. Jfr: Jag har inte någon lust att åka. Jag har {Ø/*någon} lust att åka.

ANM. Betydelsen hos det negerande pronomenet är besläktad med betydelsen hos *någon* (inom negationens räckvidd) och *varje*, *alla* (med negationen inom sin räckvidd):

Ingen är revolutionär. ≈ Det är *inte* så att *någon* är revolutionär. *Inte någon* är revolutionär.
Ingen är revolutionär. ≈ Med *var och en* är det så att han *inte* är revolutionär. *Var och en* är *icke*-revolutionär.

Relationella pronomen §196–239

196 Översikt.

Komparativa pronomen 197–218

197 Översikt.

Samma, densamma 198–202

198 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 199–201: 199 Egna framförställda bestämningar. 200 Egna efterställda bestämningar. 201 Attributiv, nominal och adjektiviskt predikativ funktion.

202 Betydelse.

Sådan, likadan 203–212

203 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 204–210: 204 Egna framförställda bestämningar. 205 Egna efterställda bestämningar. 206 Attributiv funktion. 207 Nominal funktion. 208 Funktion som adjektiviskt predikativ. 209 Adverbiell funktion. 210 *Sådan* i expressiv sats och fras.

Betydelse 211–212: 211 *Likadan*. 212 *Sådan*.

Annan, övrig 213–218

213 Former.

Syntaktisk funktion och distribution 214–217: 214 Egna framförställda bestämningar. 215 Egna efterställda bestämningar. 216 Attributiv funktion. 217 Nominal funktion.

218 Betydelse

Ordinativa pronomen 219–222

219 Översikt. 220 *Första, sista*. 221 *Nästa*. 222 *Förra*.

Perspektiva pronomen 223–228

223 Översikt. 224 *Högra* (*höger*), *vänstra* (*vänster*). 225 Väderstrecken. 226 Typen *bortre, borterst*(*a*). 227 *Rätt, fel*. 228 *Ena*.

Fokuserande pronomen 229–239

229 Översikt.

Själv 230–232

230 Former. 231 Syntaktisk funktion och distribution. 232 Betydelse.

Egen 233–235

233 Former. 234 Syntaktisk funktion och distribution. 235 Betydelse.

Enda 236–238

236 Former. 237 Syntaktisk funktion och distribution. 238 Betydelse.

239 *Blotta*.

§ 196. Översikt. Med relationella pronomen karakteriseras någon eller något genom att relateras till en annan referent. De relationella pronomenen är alla adjektiviska. Följande olika pronomentyper är relationella:

a) Komparativa, t.ex. *annan*, *samma*, *sådan*, *likadan*, jämför referenten med någon annan i fråga om identitet eller beskaffenhet. Syntaktiskt kännetecknas dessa pronomen av att kunna ta komparativ subjunktionsfras (eller komparativ bisats) som komplement.

b) Ordinativa, t.ex. *första*, *sista*, *nästa*, placerar in referenten i en ordnad serie av likadana referenter. Serien av referenter är normalt given, och därför blir också den referent som utpekas med det ordinativa pronomenet identifierbar och nominalfrasen definit.

c) Perspektiva, t.ex. *bortre*, *inre*, *högra*, *vänstra*, *norra*, *södra*, karakteriserar en referent genom att ange dess rumsliga orientering i förhållande till en annan, unikt identifierbar, referent eller till talaren. Den så karakteriserade referenten är därmed också unikt identifierbar och nominalfrasen där den ingår är definit.

d) Fokuserande, t.ex. *själv*, *egen*, *enda*. Dessa attributiva pronomen fungerar semantiskt ungefär som fokuserande adverbial, dvs. de relaterar den avsedda referenten till andra referenter som skulle ha kunnat spela samma roll i satssammanhanget.

Ett stort antal presens- och perfektparticip fungerar semantiskt och syntaktiskt på ett sätt som erinrar om de relationella pronomenen. Se Pcp § 41.

ANM. 1. Relationella pronomen har stora likheter med adjektiven, särskilt med de klassificerande adjektiven (Adj. § 6–7) och med de karakteriserande adjektivens komparativ- och superlativformer. Liksom adjektiven används de relationella pronomenen som framförställda deskriptiva attribut. I likhet med adjektiven kan de normalt inte ensamma utgöra en individuativ nominalfras i singularis utan måste i en singular nominalfras utan substantiv som huvudord kombineras med kvantitetsattribut eller definit attribut.

Den här är dålig. Jag vill ha {en *annan*/**annan*}.
Den där verkar bra. Jag har inte sett {en *sådan*/**sådan*} förut.
Den här är bra, men jag vill ha {en *egen*/**egen*}.
Den där är för stor. Jag tar {den *andra*/**andra*}.
Den där är fin, men jag föredrar {den *högra*/**högra*}.

Komparativa, ordinativa och perspektiva pronomen placeras vanligen framför de attributiva adjektiven, även om de också kan placeras mellan adjektiven och substantivet:

många *andra sådana* röda dukar [men också: många *andra* röda *sådana* dukar]

Flertalet relationella pronomen skiljer sig från adjektiv genom att inte kunna fungera som adjektiviska predikativ:

*Min båt är {*annan*/*enda*/*själv*}. [Men: Min båt är inte {*sådan*/*likadan*}.]

(Däremot kan de ingå i en nominalfras – med eller utan substantiviskt huvudord – som är nominalt predikativ: *Hans stil är en annan*.)

I traditionell grammatik redovisas perspektiva pronomen som adjektiv.

ANM. 2. Ordningstalen överensstämmer med de ordinativa pronomenen i väsentliga avseenden. De redovisas ändå traditionellt (så också i denna grammatik) som tillhörande en särskild ordklass, räkneorden.

Komparativa pronomen § 197–218

§ 197. Översikt. Komparativa pronomen är en semantiskt rätt enhetlig grupp av ord som anger jämförelse (likhet eller skillnad) med avseende på identitet eller egenskaper, t.ex. *annan, övrig, samma, sådan, likadan.*[1]

Komparativa pronomen har syntaktiskt det gemensamt att de som komplement kan ha en komparativ sats eller fras:

Han har *samma* bil *som hon* (*har*).
Han har en *annan* bil *än hon* (*har*).
Han har en {*sådan/likadan*} bil *som hon har*.

Komparativa pronomen används vanligtvis attributivt. De förekommer i definita och/eller indefinita nominalfraser:

Definita:

samma röda bil [*samma* och adjektivet har bestämd form]
den *andra* röda bilen [bestämd artikel; *annan*, adjektivet och substantivet har bestämd form]

Indefinita:

en *sådan* röd bil [*sådan*, adjektivet och substantivet har obestämd form]
en *annan* röd bil [*annan*, adjektivet och substantivet har obestämd form]

Jämförelsen gäller förgrundskomparand (A) och bakgrundskomparand (B): A är samma som B, A är en annan än B, A är sådan eller likadan som B. Bakgrundskomparanden specificeras eller underförstås på olika sätt:

a) Den kan anges i komparativ bisats eller subjunktionsfras:

Du får ta en *annan* skjorta än {Per/den där/den som du har nu}.

b) Den kan sakna uttryck när referenten är given i talsituationen eller nämnd i texten:

Du måste ta på dig en *annan* skjorta. [dvs. än den där]
Jag ska köpa en *likadan* skjorta. [dvs. som den där]
Lasse hade en rödrutig skjorta och lila byxor. Jag har en *likadan* skjorta.

c) Den kan tillsammans med förgrundskomparanden vid *samma, likadan* betecknas med en och samma flertalsbetecknande nominalfras eller motsvarande i satsen.

{Anna och Karin/Flickorna} hade *samma* far.
Jag gav {Anna och Karin/flickorna} *likadana* klänningar.
{Ute och inne/Överallt} träffade jag *samma* person.

{Ute och inne/Överallt} såg jag *likadana* blommor.
Jfr: Anna och Karin hade {*andra/sådana*} klänningar. [En komparand är här underförstådd.]

Komparativa pronomen är mer eller mindre adjektivlika: *sådan*, *likadan*, *annan* som attribut kan placeras efter adjektiv i samma funktion, och *sådan*, *likadan* kan också som adjektiven fungera predikativt. *Annan* kan liksom adjektiven användas såväl i definit som i indefinit nominalfras. *Samma* ensamt förekommer inte så ofta självständigt, i stället används *densamma* (jfr bestämd artikel + adjektiv i bestämd form). Exempel:

en röd *sådan* klänning, en *sådan* röd klänning
en röd *likadan* klänning, en *likadan* röd klänning
en *annan* röd klänning, den *andra* röda klänningen
en röd *annan* klänning, den röda *andra* klänningen
Jag skulle vilja göra *detsamma*.

[1] *Annan* kan avse antingen identitet eller egenskap. I den senare betydelsen kan det ersättas av *annorlunda*, som också kan fungera predikativt.

Man har {*annorlunda/andra*} kläder där.
Språket är {*annorlunda*/ett *annat*/**annat*} här.

Det marginellt använda oböjliga *dito* erinrar syntaktiskt och semantiskt om *sådan* (men tar inte komparativ bisats eller komparativ subjunktionsfras som komplement). Det syftar anaforiskt bl.a. på ett tidigare adjektiv eller substantiv.

jamsiga lekfarbröder och *dito* tanter (S)
På tre år hade den nya ledarduon fört UG Tigers från en anonym åttondeplacering i fyran till en framskjuten *dito* i Stockholmstrean. (R). [jfr: sådan, § 212: c]
[…] som jag redan sagt är hennes ekonomiska begåvning tyvärr inte i paritet med hennes konstnärliga *dito* […] (R)

Samma, *densamma* § 198–202

§ 198. Former. *Samma* böjs som ett adjektiv i bestämd form och kan ta särskilt suffix i maskulinum singularis, nämligen *-e,* enligt samma regler som för adjektivets bestämda form (Adj. § 68) och *denna* (§ 63):

samma {kvinna/båt/hus/statsråd/båtar}
{*samma/samme*} {servitör/man/pojke}

Densamma böjs på samma sätt som den bestämda artikeln *den* och det enkla *samma*:

Utrum singularis: densamma
Maskulinum singularis: densamme
Neutrum singularis: detsamma
Pluralis: desamma

Densamme i självständig (anaforisk) användning kan ta genitivsuffix:

Polisen påträffade ministern starkt berusad i *densammes* stadsvåning.

Syntaktisk funktion och distribution § 199–201

§ 199. Egna framförställda bestämningar. *Samma, densamma* kan ta sådana adverbiella bestämningar som anger identitetsangivelsens grad av exakthet:

Han har {*exakt/precis/ungefär/nästan*} *samma* gång som sin far.

§ 200. Egna efterställda bestämningar. *Samma, densamma* kan som efterställd bestämning ta komparativ bisats (Bisatser § 86: a) eller subjunktionsfras (Subjnfraser § 9) med inledaren *som*. När *samma* självt står som attribut, placeras dess efterställda bestämningar bland det substantiviska huvudordets efterställda attribut eller postponeras i satsen.

Samma dag *som du kom* for han till Mallorca.
Färgerna har *samma* mättnadsgrad *som Falu rödfärg*. (S)
Han sa ungefär *detsamma som du*.
[…] en stor del av idrottsrörelsen blir *samma* folknöje för oss *som gladiatorspelen var för romarna*. (S)

§ 201. Attributiv, nominal och adjektiviskt predikativ funktion. *Samma, densamma* används attributivt, nominalt eller som adjektiviskt predikativ på följande sätt:

a) Attributiv funktion

Samma står först i en definit nominalfras och föregås alltså inte av bestämd artikel eller annat definit attribut.[1] Ett eventuellt följande adjektiv eller adjektiviskt böjt ord som framförställt attribut står i bestämd form men substantivet i obestämd form. *Samma* kan följas av kvantitativt pronomen eller grundtal (se också Nomfraser § 6: a).

[…] förpackningarna skall vara funktionella – kring *samma* gamla innehåll […] (S)
En taburett av *samme* mästare kostade 1 700 […] (S)
[…] ungdomarna dricker ytterligare en öl och når *samma* berusningseffekt. (S)
Vi vaktades av *samma* tre poliser hela tiden. (S)
[…] slåss om *samma* få själar i stället för att strida för ett gemensamt mål […] (S)

Samma kan enligt reglerna för ellips komma att stå utan huvudord:

– Vad bakar du för slags bröd? – *Samma* som du.
– Vilka poliser var det som ringde på? – *Samma* som igår.

b) Nominal funktion

Självständigt som nominalfras används *detsamma* (som knappast kan stå attribu-

tivt) med dividuativ referens ('samma sak'). I mindre utsträckning kan också *samma* användas självständigt i denna betydelse, vanligen som fundament i ett fåtal mer eller mindre lexikaliserade uttryck.[2]

Då en tredje vaktman anlände skedde *detsamma* med honom. (S)
Jag har hört *detsamma* av vänner i Polen.
Samma borde naturligtvis gälla med en fabrik […] (S)
[…] arbetarna vill ha en del ändringar; *samma* säger 60 procent av dem som har högre yrken. (S)
Vad jag ska äta? Jag tar väl *samma* som du.

I talspråk och ledigt skriftspråk föredrar många språkbrukare det lexikaliserade uttrycket *samma sak* framför *detsamma*:

Jag har hört *samma sak* av vänner i Polen.

I formellt språk (eller pastischerande) används *densamma* anaforiskt (jfr § 28 not 2):

[… när företrädaren] stod i spetsen för partiet. Då präglades *detsamma* av en viss politisk suddighet […] (S)
[Han fick] tag i pucken mitt under en AIK-offensiv och skickade *densamma* i mål från långt håll. (S)

c) Predikativ funktion

Som adjektiviskt predikativ fungerar *densamma* (vid *vara*, *bli*) kongruerande med subjektet. Också *samma* förekommer predikativt, särskilt i ledigt skriftspråk och talspråk.

Standarden är ungefär *densamma* i katolska och protestantiska områden […] (S)
De flesta av arbetarklassens drömmar är *desamma* som före 1945. (S)
Standarden är *samma* här som där.

[1] Marginellt kan *samma* föregås av *denna*:

Dessa samma personer dyker gång på gång upp i registren.

[2] I talspråk kan *samma en*, *samma ena* fungera självständigt, dvs. som nominalfras utan substantiviskt huvudord. Se Nomfraser § 28. Exempel:

I natt var han och rumsterade i soptunnorna. Troligen var det *samme en* som turisterna här brukade fotografera förr i världen. (R)
Tror du det kan vara *samma ena* som vi följde efter i går? (R)

§ 202. Betydelse. Nominalfras med *samma*, *densamma* refererar vanligen till någon eller något som direkt nämnts i texten, sällan till en referent som bara är given i talsituationen. Referentens identitet med en annan referent är oftast rematisk, dvs. talaren hävdar exempelvis att eller frågar om de jämförda referenterna är identiska (i stället för att förutsätta att de är det, som man gör när anaforiska uttryck används).[1]

Jag tar *samma* klänning i kväll.
Tar du *samma* klänning i kväll?

Samme man svarade för ytterligare två mål i andra halvlek […] (S)
[…] flera lärare arbetade på *samma* arbetsplats […] (S)
[…] lokalerna är *desamma* som när man satte i gång. (S)

Eftersom det substantiviska huvudordet kan beteckna art i stället för exemplar (Subst. § 6), förefaller *samma* ofta ha betydelsen 'samma slags', 'exakt likadan':

Nogler har hittat en plats på samma höjd, med *samma* branta backar, med lika hårt underlag. (S)
[…] en stor del av idrottsrörelsen blir *samma* folknöje för oss som gladiatorspelen var för romarna. (S)

[1] I de lexikaliserade uttrycken *en och samma*, *ett och samma* ger *samma* mest emfas åt grundtalet. Om uttrycket står inom ett pluralt kvantitetsuttrycks räckvidd, understryker *och samma* att *en* inte skall tolkas distributivt.

Naturligtvis är det sällan som 500 utställer på *ett och samma* ställe. (S) [Dvs. alla utställer på samma ställe, inte på ett ställe var.]
Tidigare kunde *en och samma* förening få maximalt 2 000 kr. (S) [emfas: en förening till skillnad från flera olika föreningar]

Sådan, likadan § 203–212

§ 203. Former. *Sådan, likadan* böjs i genus och numerus som ett adjektiv i obestämd form.

a) *Sådan*

Utrum singularis: sådan [¹soːdan, ²soːdan, sɔnː]
Neutrum singularis: sådant [¹soːdant, ²soːdant, sɔnːt]
Pluralis: sådana [¹soːdana, ²soːdana, ¹sɔnːa, ²sɔnːa][1]

b) *Likadan*

Utrum singularis: likadan
Neutrum singularis: likadant
Pluralis: likadana

Likadan uttalas antingen med sammansättningsbetoning: *²lika₁dan*, eller med ordgruppsbetoning: *lika¹dan*, *lika²dana*, eller med huvudbetoning på båda leden: *²lika¹dan*, *²lika²dana*. Efterledet *-dan* uttalas [dɑːn] eller [danː].

I ledigt språk uppträder ofta *sådan* (med en särskild betydelsenyans, se § 212: a) i den lexikaliserade förbindelsen *sådan här*, *sådan där*:

Jag drömde om en *sådan där* mysig liten tvårummare med kakelugn och brädgolv […] (S)
Du spelar *sådan här* musik för att du vill förverkliga dig själv […] (S)

I de lexikaliserade förbindelserna *och dylikt* (*o.d.*), *eller dylikt* (*e.d.*) förekommer *dylik* 'sådan'. Annars har *dylik* (som inte tar komparativ bisats eller subjunktionsfras som efterställd bestämning) och i än högre grad *slik* ålderdomlig stilprägel.

Synonymt med *sådan* (och *vilken*) i expressiva satser och fraser förekommer regionalt syd- och västsvenskt *sicken* (*sicket, sickna/sicka*): *sicken cykel, sicket väder, sick*(*n*)*a byxor*.

Betydelsemässigt erinrar *liknande, likartad, motsvarande* om *likadan* och *sådan*.[2]

[1] I finlandssvenskan kan kortformen uttalas med lång vokal.

I ledigt skriftspråk stavas *sådan* ibland i enlighet med talets kortformer, *sån, sånt, såna*:

Skolstyrelsen tycker att ett *sånt* här försök borde omfatta lite fler klasser.
Det är *såna* bragder som alltid glöms när det görs OS-facit. (S)
Men ingen har väl förenat en *sån* bredd i gestaltningen med en *sån* formfulländning. (S)

[2] *Liknande, likartad, motsvarande* har en betydelse som erinrar om *likadan* men kan inte ta komparativ sats eller fras som efterställd bestämning:

Man gjorde en {*liknande/motsvarande*} satsning i grannkommunen.

Motsvarande kan med samma betydelse också fungera syntaktiskt som *samma*, dvs. utan artikel men med följande adjektiv i bestämd form och substantivet i obestämd form:

Motsvarande ambitiösa satsning gjordes också i grannkommunen.

Om de pronomenliknande participen se Pcp § 41.

Syntaktisk funktion och distribution § 204–210

§ 204. Egna framförställda bestämningar. *Likadan* (och marginellt *sådan*) kan ta framförställda adverbiella gradbestämningar som anger graden av överensstämmelse:

I Brösarp står nämligen en *nästan exakt likadan* kalk, det är bara det att den inte är densamma. (S)
Västvärlden ser *ungefär likadan* ut som den skulle gjort revolten förutan. (S)
Precis likadant var det 1972 […] (S)
Du borde bli dig själv, *alldeles sådan* du var, innan han krossade dig! (R)
?Jag vill ha en *precis sådan* stol.

§ 205. Egna efterställda bestämningar. Möjligheten att ta efterställd bestämning är delvis olika vid *likadan* och *sådan*.

a) *Likadan, sådan* kan ta komparativ bisats eller subjunktionsfras som efterställd bestämning. Om pronomenet självt står som framförställt attribut till substantiv placeras den komparativa satsen eller frasen bland substantivets efterställda attribut eller postponerad i satsen.[1]

Sådana pennor *som de där* har jag inte.
Sådana pennor har jag inte *som de där*.

[…] att Europa aldrig efter Leonardo da Vinci haft en *sådan* genial tecknare *som svensken Johan Tobias Sergel*. (S)
Jag är nog inte alltid *sådan som mamma vill att jag ska vara*.
Likadana pennor *som de där* har jag inte.
Likadana pennor har jag inte *som de där*.
Hennes dotter gör *likadana* bullar *som hon gjorde*.

b) *Sådan* kan också ta konsekutiv bisats som efterställd bestämning. Om pronomenet står som attribut till substantiv placeras den konsekutiva satsen bland substantivets efterställda attribut eller postponerad i satsen.

Sådana pennor *att de duger åt dig* har jag inte.
Sådana pennor har jag inte *att de duger åt dig*.
Konstruktionen är *sådan att en perfekt skorstenseffekt skapas vid brand*. (S)
Jag har en *sådan* huvudvärk *att jag nog måste gå hem*.

Förgrundskomparanden anges vid *sådan* vanligen med den nominalfras där *sådan* ingår, inte gärna med ett annat led i satsen.

Anders har en sådan kostym {*som den där/?som Bengt*}. [Två kostymer jämförs med varandra.]
Jfr: Anders har en likadan kostym {*som den där/som Bengt*}. [Anders och Bengt jämförs med avseende på kostym.]

Härmed sammanhänger att *sådan* upplevs som mindre tydligt jämförande än *likadan*. Se också nedan om deiktisk och anaforisk användning av *sådan* (§ 212).

[1] *Likadan* tar ofta i stället för komparativ bisats som komplement en komparativ subjunktionsfras. I stället för *Anders köpte en likadan penna som Bengt har* med komparativ bisats föredrar man *Anders köpte en likadan penna som den Bengt har* med komparativ subjunktionsfras, där motsvarande satsinnehåll uttrycks i en relativ bisats knuten till det definita pronomenet *den* som korrelat.

§ 206. Attributiv funktion. *Sådan*, *likadan* fungerar som deskriptiva attribut i indefinit nominalfras. Om *sådan* samförekommer med *annan* är ordningen vanligen *annan sådan*. Finns också adjektivattribut, placeras det komparativa pronomenet vanligtvis före detta men kan också stå efter (Nomfraser § 41).[1] Till skillnad från adjektiv förekommer förenat *sådan* i skriftspråk aldrig och *likadan* endast marginellt i definit nominalfras.[2]

Jag vet inte om hon har någon annan *sådan* rostfri kastrull.
Nio andra *sådana* svarta reservat är under bildande i Sydafrika […] (S)
sex *likadana* flottar (R)
Någon *sådan* finansiär finns inte i Lund. (S)
Kanske är det därför, som just RCA gjort *sådana* intressanta djupdykningar i sina gamla arkiv […] (S)

Man har hittat två {avsevärt längre/ytterst intressanta} *sådana* stenyxor i Blekinge.
Den lilla bogserbåten kom tillbaka med en grön pråm. Resten av de *likadana* flottarna låg kvar förankrade längre upp.

När *sådan* används i expressiv sats eller fras (Huvudsatser § 92, Bisatser § 79, Icke satsf. men. § 36), kan särskilt i talspråk den obestämda artikeln utelämnas, fastän nominalfrasen har individuativ referent i singularis:[3]

Det var fantastiskt (en) *sån* stil han har.
{*Sån*/En *sån*} trevlig fru du har!

[1] Ordningen mellan *sådan*, *likadan* och annat deskriptivt attribut kan vara betydelseskiljande:
(1) en *sådan* tvådörrars Volvo [t.ex. en tvådörrars Volvo som är sådan som den där]
(2) en tvådörrars *sådan* Volvo [t.ex. en sådan Volvo som den där men tvådörrars]

Samma betydelseskillnad kan anges med intonation utan ändrad ordning:
(1') en ˈsådan tvådörrars Volvo
(1") en sådan ˈtvådörrars Volvo

[2] I talspråk förekommer marginellt *sådan* efter definit attribut:
Hennes *såna* byxor är mycket häftigare.

[3] I expressiv fras med *sicken* kan detta pronomen inte föregås men väl efterföljas av *en* (också i pluralis): *sicken* (*en*) *rackare* (jfr: *en sådan rackare*), *sicket* (*ett*) *system* (jfr: *ett sådant system*), *sickna* (*ena*) *rackare* (jfr: *sådana rackare*).

§ 207. Nominal funktion. I neutrum singularis kan *sådant* användas nominalt med allmänt dividuativ referens. I nominalfrasen kan då ingå också andra attributiva led.

Sådant är ju alltid tråkigt att höra, eller hur? (S)
Han har sysslat med *sådant* nu i flera år.
{Något/Någonting} *sådant* skulle jag aldrig gå med på.
Allt(ing) *sådant* har sina risker.
Ingenting *sådant* har förmärkts här i Östergötland.

Nominalt används *sådan* också anaforiskt i stället för substantiviskt huvudord i indefinit nominalfras (§ 212: c). Om nominalfrasen betecknar individuativ referent i ental, måste den också ha obestämd artikel.[1]

Han är pensionär men känner sig inte som en *sådan*.
Tidningen trycks hos en vanlig boktryckare, en *sådan* finns väl på de flesta orter. (S)
Man behöver tränare, bra *sådana*, gärna utländska […] (S)
Han var en äkta smålänning, med en *sådans* alla förtjänster och fel.
Sådana som de där hittade vi fyra stycken stora.

Också i deiktiska nominalfraser förekommer *sådan* utan huvudord om nominalfrasens referent är given i talsituationen:

Jag vill ha {en *sådan*/ett *sådant*/två *sådana*}.

[1] *Sådan* med *en* på substantivets plats kan fungera självständigt om person, särskilt i expressiv fras (vid sidan av det regionala *sicken*) (Nomfraser § 28).

$_0$En $_0$*sådan* ˈen! Jfr: En sådan rackare!
$_0$*Sicken* ˈen! Jfr: Sicken (en) rackare!
Det var förskräckligt $_0$*sådana* ˈena.
Jag skulle vilja ha $_0$en ˈ*sådan* ˈen.

§ 208. Funktion som adjektiviskt predikativ. *Sådan, likadan* används som predikativt attribut (när pronomenet har egna efterföljande bestämningar) och som bundet predikativ:

Vi har en blå bil, *likadan* som Lasses.
Han kom åkande i en gammal Adler *sådan* som man sällan ser nuförtiden.
Den naiva konsten *sådan* den visas i det första rummet i Konsthallen är personlig […] (S)
Hans form är *sådan* att ingenting kan stoppa honom på söndag.
Utsikten är densamma, modulerna är *likadana*. (S)
Svärmors tystnad känns *likadan*. (R)
[…] lekplatserna […] börjar se *likadana* ut i Härnösand som i Eslöv. (S)

Också användning som fritt predikativ förekommer:

Jag tycker om dig *sådan* som du är.
Han återvände *likadan* som han alltid hade varit.

ANM. I satser med expletivt *det* som subjekt kan predikativ funktion hos *likadant* inte skiljas från adverbiell:

Likadant är det här i Jönköping. Jfr: Det är på samma sätt här i Jönköping.
Vi har det *likadant* här i Jönköping.

§ 209. Adverbiell funktion. *Likadant* används adverbiellt som sättsadverbial:[1]

Han målar precis *likadant* som sin bror.
[…] det kan gå *likadant* med dig som med råttan. (S)
De var *likadant* klädda.

[1] *Sådan* används inte adverbiellt. I stället används adverbet *så*:

Han målar precis *så* nuförtiden.
Så {är/blir/har vi} det i Jönköping.

§ 210. *Sådan* i expressiv sats och fras. *Sådan* används i expressiv sats och fras (synonymt med *vilken*):

En *sådan* (fin) såg! ≈ Vilken fin såg!
En *sådan* (fin) såg du har köpt!
Det var fantastiskt en *sådan* (fin) såg du har köpt!
En *sådan* en!

I expressiva uttryck kan den obestämda artikeln utelämnas framför *sådan*:

Sådan fin såg (du har köpt)!

Regionalt förekommer också *sicken*:

Sicken (en) fin såg!
Sicken (en) fin såg du har köpt!
Det var tusan *sicken* (en) fin såg du har köpt!
Sicken en!

Betydelse § 211–212

§ 211. ***Likadan***. Det komparativa pronomenet *likadan* anger att pronomenets predikationsbas har en eller flera i sammanhanget relevanta egenskaper gemensamma med en annan referent. *Likadan* kan därmed sägas vara en pronominell motsvarighet till ett karakteriserande adjektiv (Adj. § 6).

Med pronomenet anges en jämförelse mellan en förgrundskomparand och en bakgrundskomparand. Bakgrundskomparanden anges ofta med en komparativ subjunktionsfras eller bisats. Förgrundskomparanden kan vara pronomenets predikationsbas eller en annan referent eller omständighet.

Jag gav Annas bror *likadana* penslar *som de där*. [Förgrundskomparanden är penslarna, pronomenets predikationsbas.]
Jag gav Annas bror *likadana* penslar *som jag gav dig*. [Förgrundskomparanden är Annas bror.]
Jag gav Annas bror *likadana* penslar i år *som i fjol*. [Förgrundskomparanden är det innevarande året.]

Om komparanderna inte innefattar pronomenets predikationsbas, kan de ofta anges med en samordning eller en flertalsbetecknande nominalfras. Relationen mellan detta led och det relationella pronomenet erinrar om den bundna anaforen vid reciproka pronomen (§ 101).

Mina bröder har *likadana* penslar. [Dvs. den ene brodern har likadana penslar som den andre.]
Jag gav *bröderna likadana* penslar. [Dvs. den ene brodern fick likadana penslar som den andre.]
Kiruna och Gällivare har *likadana* problem. [Dvs. Kiruna har likadana problem som Gällivare.]

En plural nominalfras där *likadan* ingår kan själv ange komparandmängden:

Jag gav Annas bror tjugo *likadana penslar*. *Penslarna* är allihop *likadana*. [Dvs. varje pensel är likadan som var och en av de andra.]

Slutligen kan bakgrundskomparanden vara outtryckt, eftersom den är nämnd tidigare i texten eller given i talsituationen:

Kan jag få en *likadan* till? [Talaren nickar mot en ölflaska på bordet.]
Rödrutig duk med *likadana* servetter. (S) [Servetterna är likadana som duken, dvs rödrutiga.]
Min bror har *likadana* penslar. [Likadana penslar som vissa aktuella penslar i talsituationen eller likadana penslar som en aktuell person har.]

§ 212. *Sådan*. *Sådan* erinrar semantiskt starkt om *likadan* (§ 211). Skillnaden är att med *sådan* jämförs två komparander i fråga om typ snarare än i fråga om beskaffenhet. Om *likadan* är den pronominella motsvarigheten till ett karakteriserande adjektiv, är alltså *sådan* den pronominella motsvarigheten till ett klassificerande adjektiv (Adj. § 6). Jämförelsen är dessutom mindre framträdande vid *sådan* än vid *likadan*, och *sådan* fungerar ibland deiktiskt eller anaforiskt snarare än jämförande. Man kan från betydelsesynpunkt urskilja följande användningar:

a) Ordinär deixis i talsituationen:

En *sådan* (klänning) såg jag i London. [Talaren pekar på något i talsituationen vars relevanta egenskaper skall föreligga hos den referent som talaren refererar till.]

I denna användning är det också vanligt att *sådan* utvidgas till *sådan här*, *sådan där*. Valet mellan *här*, *där* sker på samma grunder som mellan *den här*, *den där* (§ 73–75).

En *sådan här* klänning såg jag i London.
En *sådan där* klänning såg jag i London.

Sådan {*här/där*} kan också användas för att aktualisera något som finns i talarens eller lyssnarens minne men som inte är särskilt aktuellt (jfr *den* {*här/där*}, § 73–75). Medan *sådan* annars används restriktivt om en delmängd av de referenter som kan betecknas med substantivet, är här *sådan* närmast icke-restriktivt.

Jag blev antastad av en *sådan* {*här/där*} mormon (du vet) i dag. [Talaren avser mormoner, inte en speciell sorts mormoner.]
Hon satt och virkade *sådana* {*här/där*} grytlappar (du vet).

Sådan {*här/där*} är dessutom ofta ett tecken på att talaren inte är säker på hur han skall beteckna eller beskriva referenten:

Där hittade vi *sådana där* stalaktiter eller vad de heter.

b) Expressiv deixis. I expressiva satser och fraser anges att referentens egenskaper (eller den grad vari de manifesterar sig) är anmärkningsvärda:

Sådana (fina) rosor!
Sådana (fina) rosor du har!
Det var väldigt *sådana* (fina) rosor du har!

c) Anafor. Eftersom *sådan* kan ange referentens typ snarare än dess egenskaper, kan det fungera anaforiskt i indefinit nominalfras som ersättare för ett substantiv i det föregående. Nominalfrasen med *sådan* anger då samma typ som korrelatet (intensionell anafor) snarare än samma referent.

När hustrun började på en *självbiografi*, ville han också skriva en *sådan*.
Denna utmaning från Eklunds sida, ty en *sådan* är det, utgör en förolämpning mot de övriga klubbmedlemmarna.
Men Kanada är ju inte enbart OS och ettan gör *en stor satsning* för att berätta mera om landet. Det är för övrigt en samnordisk *sådan*. (S)

Ibland har *sådan* ett substantiviskt huvudord som anger typen för en tidigare aktualiserad referent eller – ofta – ett tidigare aktualiserat propositionellt innehåll, samtidigt som ny, icke-restriktiv information kan meddelas i samma nominalfras. Nominalfraser av denna typ kan sägas vara indefinita motsvarigheter till deskriptivt anaforiska uttryck med *denna* (jfr § 66).

Han är förtjust i Volvo och Saab, medan hon föraktar *sådana* bilar.
Som den socialdemokratiske oppositionsledaren […] påpekade är centerns turer överraskande och det kommer säkert att visa sig att väljarna inte uppskattar en *sådan* advokatyr. (S) [ungefär: en sådan advokatyr som dessa turer innebär]
[Detta] ger alla barn tillfälle att prata. En *sådan* aktivering med det talade språket som bas […] (S)
En avdelning […] har under en följd av år kollektivanslutits till s-partiet trots att *sådan* anslutning är uttryckligen förbjuden i stadgarna. (S)

d) Explicit jämförelse. Jämförelsen kan liksom vid *likadan* vara uttryckt med en komparativ subjunktionsfras eller komparativ bisats:[1]

Jag skulle vilja ha en *sådan* pappa som du har.
Maria hittar inga *sådana* frimärken som (dem) du vill ha.
Hon tänker bli *sådan* som sin kusin.

e) Konsekutiv. När *sådan* har konsekutiv sats som komplement, anger pronomenet den grad (eller ibland den egenskap) som medför det sakförhållande som beskrivs i den konsekutiva satsen:

[…] ett lag av personligheter med *sådana* särpräglade talanger att de knappt låter sig nivelleras […] (S)
[…] ge de små företagen *sådana* villkor att denna utveckling bryts. (S)

[1] En plural nominalfras med *sådan* kan (till skillnad från nominalfraser med *samma*, *likadan*) inte ange att var och en av dess referenter liknar den andra:

Anna och Lisa har *sådana* klänningar. [Annas och Lisas klänningar liknar någon annans.]
Jfr: Anna och Lisa har *likadana* klänningar. [T.ex.: Lisas klänning liknar Annas.]

Annan, övrig § 213–218

§ 213. Former. *Annan, övrig* böjs adjektiviskt i species, genus och numerus:[1]

Obestämd form utrum singularis: annan, övrig
Obestämd form neutrum singularis: annat, övrigt
Obestämd form pluralis: andra, övriga

Bestämd form: andra, övriga
Bestämd form maskulinum singularis: andre, –

Övrig är väsentligen skriftspråkligt.

Annan (och dess böjningsformer) uttalas liksom ordningstalet *andre, andra* vanligtvis med accent 2, men många språkbrukare uttalar pronomenet med accent 1, särskilt i definit nominalfras:

en {^{2}*annan*/^{1}*annan*} timplan
den {^{2}*andra*/^{1}*andra*} boken [jfr med ordningstal: den ^{2}*andra* boken 'bok nummer två']
mina {^{2}*andra*/^{1}*andra*} böcker
de {^{2}*andra*/^{1}*andra*} böckerna

Andre, andra kan också vara ordningstal (Räkn. § 21).

Om användningen av den särskilda formen maskulinum singularis *andre* se Adj. § 68.

[1] *Annan* ingår i de pronominella lexikaliserade ordgrupperna *en och annan, ett och annat* (§ 189), *en eller annan, ett eller annat* (§ 181 not 1). Halvt lexikaliserad som preposition är *på andra sidan* (*om*) (Prep. § 30). Lexikaliserade som nominalfraser är *både det ena och det andra* 'bådadera', *varken det ena eller det andra* 'ingetdera'.

I vardagligt talspråk förekommer särskilt regionalt *en annan* i betydelsen 'en annan än lyssnaren', dvs. 'jag' (§ 26: 4). Speciell betydelse har *annan* i uttryck av följande typ: *Du bär dig åt som en annan huligan* (≈ *nästan som en riktig huligan*). Lexikaliserade är vidare kombinationer som *inte … annat än* 'bara', *allt annat än* 'långtifrån':

Han är *inte annat än* en liten småfifflare.
Hon blev *allt annat än* glad när hon fick nyheten.

Syntaktisk funktion och distribution § 214–217

§ 214. Egna framförställda bestämningar. *Annan* tar i indefinit nominalfras den adverbiella bestämningen *helt* (och *delvis*):

Bara för några månader sedan var situationen en {*helt/delvis*} *annan*.
Helt andra väderleksförhållanden rådde när Lindbergh flög.

§ 215. Egna efterställda bestämningar. *Annan* i indefinit nominalfras tar komparativ *än*-fras (Subjnfraser § 9) och – i skriftspråk mindre ofta – komparativ *än*-sats (Bisatser § 86: a) som efterställd bestämning. Bestämningen placeras i

nominalfrasen bland substantivets efterställda attribut eller postponeras i satsen.[1]

Herr Biermann skall inte bli förvånad om någon *annan än mjölkbudet* en morgon knackar på hans dörr … (S)
[…] de hade familjen på en *annan* ort *än den de jobbade på* […] (S)
[…] säljer de inte sina produkter på någon *annan* plats *än hemma i Gådarp* […] (S)
Ibland kan det gå hela dagar då jag inte gör *annat än fortbildar mig.* (S)
Träffade du några *andra* släktingar när du var i Stockholm *än dina kusiner?*

[1] Till skillnad från *samma* men i likhet med *sådan* kan inte båda komparanderna anges med flertalsbetecknande nominalfras. Då används i stället *olika*.

Anna och Pelle har *andra* böcker. [Dvs. Anna och Pelle har andra böcker än vissa givna böcker.]
Jfr: Anna och Pelle har *olika* böcker. [Dvs. Annas böcker är olika Pelles.]

§ 216. Attributiv funktion. *Annan* kan vara attribut i indefinit eller definit nominalfras, *övrig* normalt bara i definit nominalfras.[1]

a) Indefinit nominalfras

Annan fungerar som framförställt deskriptivt attribut (adjektivattribut) i indefinit nominalfras. Det placeras vanligen efter eventuella kvantitetsattribut och före andra eventuella deskriptiva attribut. (Om ordningen mellan olika framförställda deskriptiva attribut se vidare Nomfraser § 41.) Exempel:

{en/någon/ingen} *annan* sådan gammal bok
{mycket/lite/någon/ingen/två liter} *annan* sådan god saft
{alla/många/två/några/inga} *andra* sådana gamla böcker

Med partitivt pluralt attribut eller eljest enligt reglerna för grammatisk ellips kan *annan* ingå i nominalfras utan substantiviskt huvudord:

Andra av eleverna föredrog att stanna hemma.
Havet är en möjlighet, solen en *annan*.
Nu är läget ett helt *annat*.

b) Definit nominalfras

I definit nominalfras placeras *annan*, *övrig* efter det definita attributet intill kvantitetsattributet, antingen före eller efter detta. *Övrig* används vanligen bara i dividuativ eller plural nominalfras.

den {*andra/*övriga*} tyska boken
den {*andra/övriga*} verksamheten
alla de {sju *andra/andra* sju} tyska böckerna
alla hans {sju *andra/andra* sju} tyska böcker
alla de {sju *övriga/övriga* sju} tyska böckerna
alla hans {sju *övriga/övriga* sju} tyska böcker

Av de sex *andra* bilarna träffades ett par medan andra bilister hört kulor vina över fordonen. (S)
Redan i oktober försvinner linjens *andra* färja, Svea Star, som sålts till ett västtyskt rederi. (S)
Saabs *övriga* affärer (S)
de *övriga* 3 500 medlemmarna (S)
den *övriga* läkemedelsindustrin (S)
Tre timmar om dagen arbetar han, den *övriga* tiden ägnar han åt musiken.

Ö*vrig* kan dessutom förekomma i singular individuativ nominalfras som betecknar ett geografiskt område. Nominalfrasen anger då den resterande delen av ett område som betecknas med nominalfrasens huvudord (jfr också Nomfraser § 42).

i den *övriga* regionen ['i resten av regionen'; jfr: i den *andra* regionen 'i den andra av regionerna']
I det *övriga* Afrika råder tillförsikt.

I definit nominalfras med *andra* kan – till skillnad från vad fallet är vid många andra relationella pronomen – bestämd artikel inte utelämnas:

Vad vet du om {den/*Ø} *andra* av de nya svarvarna?
Vill du ge mig {den/*Ø} *andra* boken?
Vill du ge mig {de/*Ø} *andra* böckerna?

Normalt utelämnas inte den bestämda artikeln heller i definit nominalfras framför *övrig*. Undantag utgör nominalfraser där referenten är en del av ett geografiskt område:

i (*det*) *övriga* Norrland
i (*det*) *övriga* Storbritannien
i (*det*) *övriga* {landet/länet}

Ö*vrig* kan med samma betydelse som i definit nominalfras stå utan föregående bestämning i syntaktiskt indefinit nominalfras (dvs. med både substantiv och adjektiv i obestämd form):

övrig verkstadsindustri i regionen (S) [= den övriga verkstadsindustrin i regionen]
[De] tvingas in i konfrontation med *övrigt* samhällsliv. (S)
övriga två sökande (S)
övriga danska varv (S)

Annan och *övrig* kan stå i definit nominalfras utan substantiviskt huvudord enligt reglerna för ellips eller före partitivt pluralt attribut:

Ta den här cykeln, så tar jag den *andra*.
Läs inte den boken. Många av hans *andra* är bättre.
Den *andra* av hennes sekreterare är också nyskild.
Vi gör oss av med de där böckerna. De *övriga* behåller vi.

[1] *Annan* används normalt inte som adjektiviskt predikativ. I sats med interrogativt *vad* som subjekt kan *annan* dock stå som fritt predikativ i satsens mittfält:

Vad kan jag *annat* göra? [Också: Vad *annat* kan jag göra?]
Jfr: *Vem ska jag *annan* tala med? [Men: Vem *annan* ska jag tala med.]

Däremot kan *annan* stå predikativt som attribut i en nominalfras vars huvudord är utelämnat enligt reglerna för ellips:

Förhållandet är nu {ett/*Ø} *annat*. Jfr: *Förhållandet är nu ett allvarligt. Förhållandet är nu allvarligt.
Saften var {en/*Ø} *annan* än jag beställt.

I stället för *annan* används som adjektiviskt predikativ ibland *annorlunda*:

Nu är läget *annorlunda*. [Också med nominalt predikativ: Nu är läget ett annat.]

ANM. Som attribut i definit nominalfras är det komparativa *andra* i skrift och ofta i tal homonymt med ordningstalet *andra* (Räkn. § 21–22) som också syntaktiskt fungerar på samma sätt.

§ 217. Nominal funktion. *Annan* kan (liksom ett adjektiv) självständigt utgöra en nominalfras, i neutrum med allmänt dividuativ referens och i pluralis om person (Nomfraser § 26):

Annat var inte att vänta.
[…] de kan användas till *annat*. (S)
{allting/någonting/ingenting} *annat* (sådant) (nytt)
Men hans arbetsgivare […] hade bestämt *annat*. (S)
en allt mindre respekt för *andras* egendom (S)
{vi/alla/många/några/inga} *andra*
Han smög bakom de *andras* ryggar när uttagningarna till gaskamrarna ägde rum.

I förbindelse med definita attribut och/eller kvantitetsattribut används självständigt *annan* (liksom adjektiven) också i utrum singularis (om person) (se också § 213 not 1):

{någon/ingen} *annan*
[…] de vill känna att de betyder något för någon *annan*. (S)
Var och en bör väl bistå den *andre* om han kan.
[…] vi skulle hem till den *andre* och byta kostym […] (S)

§ 218. Betydelse. Den grundläggande semantiska funktionen hos *annan* och *övrig* är att ange oöverensstämmelse i fråga om identitet, dvs. 'icke-samma':

Bakom Volvon [A] står en *annan* bil [B)]. [A ≠ B]
Bakom Volvon [A] står den *andra* bilen [B]. [A ≠ B]
Bakom Volvon [A] står de {*andra/övriga*} bilarna [B]. [A ≠ B]

Sekundärt får *annan* kvalitativ betydelse, eftersom individuativa substantiv kan beteckna inte bara exemplar utan också art, och eftersom icke-identitet i fråga om

dividuativ referens ofta omärkligt glider över i icke-identitet i fråga om beskaffenhet.[1] (Det är i denna betydelse som *annan* tar gradbestämningen *helt*.)

Han har en Volvo, men jag vill ha en (helt) *annan* bil. [en annan sorts bil]
Deras glädje är en *annan* än vår. [en annorlunda glädje]

Den indefinita nominalfrasen med *annan* säger om en för lyssnaren icke unikt identifierbar referent att den är icke-identisk med en given referent av samma slag. Vilken den givna referenten är kan framgå av talsituationen (deiktiskt), av ett korrelat i texten (anaforiskt) eller av en efterföljande bestämning (komparativ bisats eller subjunktionsfras).

Då hade de en Volvo, men nu har de en *annan* bil.
Han har säkert en *annan* bil än för ett par veckor sedan.

Den definita nominalfrasen med *annan*, *övrig* förutsätter en given mängd och en likaså given delmängd av denna större mängd. Med *annan* betecknas så återstoden av den större mängden. Nominalfrasen med *annan* blir definit, eftersom den återstående delmängden är unikt identifierbar om den första delmängden är det. Vilken den givna delmängden är kan framgå av talsituationen (deiktiskt) eller av ett korrelat i texten (anaforiskt).[2]

Jag tog den blå cykeln, och han tog den *andra*. [förutsätter en given mängd bestående av två cyklar och att det i denna mängd ingår en viss blå cykel]
Han pratade med Kajsa och Sten, och jag pratade med de {*andra/övriga*}. [förutsätter en given mängd personer och att det i denna mängd ingår den givna delmängden Kajsa och Sten]
Vi bearbetade residensstaden och han det *övriga* länet.

När *annan* ingår i definit singular nominalfras förutsätts det att nominalfrasens referent ingår i en urvalsmängd om två. Ett senare *andra* kontrasterar ofta mot ett tidigare *ena* (§ 228):[3]

Han tog den *ena* cykeln och jag den *andra*.

[1] I stället för *annan*, när det är den avvikande egenskapen snarare än identiteten som avses, används ofta *annorlunda* som också kan stå predikativt:

Nästa år satsar vi på en *annorlunda* semester.
Bären är *annorlunda* och större här.

[2] Med samma betydelse och syntaktiska användning som *övrig* förekommer också *resterande*, *återstående*:

de {resterande/återstående} sex flaskorna
{resterande/återstående} sex flaskor
det {resterande/återstående} vinet

[3] När en given mängd utgörs av fler än två kan mängden uppfattas som par av medlemmar där varje medlem i ett par står i samma relation till den andre medlemmen i paret. I sådana fall används oftast reciprokt pronomen: *Klassens pojkar retade varandra*. Andra sätt att ut-

trycka samma sak är att beteckna den ene medlemmen i varje möjligt par med *varje*, *var och en*, *inte någon*, *ingen* eller *den ene* och den återstående medlemmen med *den andre*:

Varje fotomodell är den *andra* lik.
Av alla kombattanterna lyckades ingen övertala den *andre*. [Dvs. man lyckades inte övertala varandra, ingen lyckades övertala någon annan.]
Det blev ett förskräckligt tumult. Och snart låg den ene på den *andre* i en väldig röra. [Dvs. alla låg på varandra; jfr § 103.]
Han kom och besökte oss den ena gången efter *den andra*.

ANM. *Andra*, *övriga* i definit nominalfras har i denna grammatik förts till de komparativa pronomenen, mest på grund av likheten med det indefinita *annan* som självklart hör dit. De hade med lika stor rätt kunnat uppföras under de ordinativa (jfr *nästa*) eller perspektiva (jfr *ena*) pronomenen.

Ordinativa pronomen § 219–222

§ 219. Översikt. Ordinativa pronomen utpekar en eller flera referenter som ingår i en seriellt ordnad, vanligen textuellt eller situationellt given mängd. Referenten för nominalfras med ordinativt pronomen är då unikt identifierbar och nominalfrasen definit. Ordinativa pronomen är *första*, *sista*, *nästa*, *förra*.

Ett ordinativt pronomen används vanligen som attribut i en definit nominalfras. Det placeras efter det definita attributet och vanligen före övriga deskriptiva attribut. De kan stå efter eller före ett eventuellt kvantitetsattribut.

hans {tre *sista/sista* tre} lyriska verk

Den bestämda artikeln kan ofta utelämnas framför ordinativt pronomen med utsatt substantiviskt huvudord. (I nominalfras där substantiviskt huvudord saknas, kan den bestämda artikeln dock inte utelämnas.) Vid *nästa*, som vanligtvis följs av substantiv i obestämd form, används inte heller bestämd artikel.

(*den*) *sista* resan, (*de*) *sista* försöken
(*den*) *förra* gången, (*de*) *förra* gångerna
nästa gång
**sista* av resorna, **förra* av försöken

Ordinativa pronomen är adjektivlika och kan (beroende på nominalfrasens betydelsestruktur) placeras också efter adjektivattribut:

ett framgångsrikt *sista* försök

ANM. 1. Ungefär som ett ordinativt pronomen fungerar det komparativa *andra* (bestämd form av *annan*) i definit nominalfras. I denna grammatik har detta pronomen (och dess synonym *övrig*) dock redovisats i samband med motsvarande obestämda form *annan* som komparativt pronomen (§ 213–218), trots att de i definit nominalfras inte kan ta komparativ fras eller sats som komplement.

Också adjektiv i superlativ eller komparativ i definit nominalfras erinrar syntaktiskt och semantiskt om ordinativa pronomen (som i sin tur ibland har en form som erinrar om komparativer och/eller superlativer). Se vidare Nomfraser § 41, 43–48.

ANM. 2. Ordningstalen har stora syntaktiska och semantiska likheter med de ordinativa pronomenen. Traditionellt (liksom i denna grammatik) har dock ordningstal på grund av morfologisk och semantisk släktskap med grundtal fått utgöra en egen ordklass tillsammans med dessa: räkneord.

Först(*a*) dubbelredovisas som ordningstal och som ordinativt pronomen. Det kan, till skillnad från övriga ordningstal men i likhet med *sist*(*a*), ha plural referens och stå predikativt.

Övriga ord vilka här på grund av sina semantiska och syntaktiska egenskaper räknas som ordinativa pronomen har i ordböcker ofta brukat klassificeras som adjektiv.

§ 220. *Första, sista.* *Första, sista* (maskulinum singularis optionellt: *förste, siste,* se Adj. § 68) används ungefär som ordningstal om referenter som utgör början eller slutet av en definit seriellt ordnad mängd.[1] Pronomenen används som attribut i en definit nominalfras, placerade efter det definita attributet. Grundtal kan stå före eller efter det ordinativa pronomenet.

hans tre *första* segrar, hans *första* tre segrar
de fyra *sista* segrarna, de *sista* fyra segrarna

Första, sista skiljer sig från ordningstal fr.o.m. *andra* genom att kunna referera till inte bara en referent (dvs. den första respektive den sista referenten i serien) utan till en följd av referenter (från och med början respektive till och med slutet av serien). Hur många referenter som en sådan följd omfattar kan anges med grundtal omedelbart före eller efter det ordinativa pronomenet. Följden är annars vagt avgränsad eller är deiktiskt eller anaforiskt given i sammanhanget.

Den {*första/sista*} resan gick till Kina.
De {*första/sista*} böckerna var tråkiga.
De *tre* {*första/sista*} böckerna var tråkiga.
De {*första/sista*} *tre* böckerna var tråkiga.
Räkningarna måste betalas senast den *sista* (dagen) i varje månad.
Hon var den *första* på platsen.
Du är den *siste*, så du får släcka efter dig.

Först(*a*), *sist*(*a*) kan (liksom superlativerna men till skillnad från ordningstalen) ta gradadverbialen *absolut, allra, näst:*[2]

Den {*absolut/allra/näst*} {*första/sista*} resan blev en katastrof.

Liksom ordningstalen (och superlativerna av adjektiv) kan *första, sista* ta efterställd bestämning som avgränsar urvalsmängden:

den {*sista/tredje*} bilen *av dem jag hade före kriget*
den {*sista/tredje*} lövgrodan *någonsin*

Bestämd artikel i singularis kan utelämnas framför det ordinativa pronomenet i nominalfras med substantiv som huvudord:

{*Första/Sista*} resan gick bra.

Först, *sist* kan till skillnad från ordningstalen fungera predikativt, oböjda i numerus (liksom adjektiv i superlativ):[3]

Lisa och Anna blev *först*, men Lasse är *sist*.

Första, *sista* kan någon gång användas i indefinit nominalfras med icke-restriktiv betydelse: *en sista gång* 'en gång till, nämligen den sista', *en sista förtvivlad hälsning*, *ett* {*första/sista*} *desperat försök*, *låt mig visa en sista diabild*; jfr Räkn. § 19, Nomfraser § 48.

[1] Som ordinativt pronomen kan också räknas *senast*(*e*):

den *senaste* boken, hans *senaste* bok

När *senaste* används presupponeras ingenting om fortsättningen. Serien kan alltså mycket väl fortsätta. Om man förutsätter att serien är sluten för alltid, används normalt bara *sista*:

den *sista* boken han skrev, hans *sista* bok
decenniets *sista* år, *decenniets *senaste* år

De flesta språkbrukare kan också använda *sista* utan att utesluta en fortsättning av serien:

Hans *sista* bok fick ett gott mottagande, men själv säger han att den nya som han nu arbetar på blir mycket bättre.

[2] Avståndet från slutet av serien kan av vissa språkbrukare anges med ordningstal + *sist* (jfr Adjfraser § 14):

Han kom *tredje sist*. Hans *tredje sista* arbetsdag.

[3] *Först*, *sist* används också adverbiellt (eller fritt predikativt):

Han {kom/somnade} {*först/sist*}.

Sist kan konstrueras med en följande af-sats som en temporal subjunktion:

Sist han var här, var han inte riktigt bra.

Sist kan här fattas som temporal subjunktion (Konjn, subjn, infm. § 8 not 8) eller som adverbiellt korrelat till en oinledd relativ bisats i konstruktion med af-sats (jfr: *Sist när han var här* …).

§ 221. ***Nästa***. *Nästa* anger den referent i en seriellt ordnad mängd som har positionen närmast efter den i sammanhanget aktuella referenten av samma slag. Normalt används *nästa* bara om individuativ referent i ental.

Hennes *nästa* {bok/?böcker} ska handla om frihetstiden.

Nästa står vanligen attributivt i en definit nominalfras.[1] Ett följande adjektiv står i bestämd form, men bestämd artikel saknas och substantivet har obestämd form. *Nästa* böjs vanligen inte självt.[2]

Vad ska din *nästa* stora bok handla om?
Jag åker med *nästa* tåg.
Nästa stora fest blir redan om en vecka.
*Jag åker med det *nästa* tåget.
*Jag åker med *nästa* tåget.

Till skillnad från övriga relationella pronomen kan *nästa* användas i nominal funktion utan bestämd artikel om animat eller inanimat referent i ental:

Nu tar vi *nästa*. Nu är det *nästas* tur.

Nästa anger vanligen en referent som följer på en motsvarande referent som är aktuell i talögonblicket:[3]

nästa gång 'första gången efter nu'
nästa tåg 'första tåget efter efter det nu aktuella tåget'

Nästa kan emellertid också ange något i förhållande till en referent i det förflutna:

Han tog *nästa* tåg till London.
Första bussen missade jag, och *nästa* kom inte eftersom den hade gått sönder.

Om den referent som är utgångspunkt för ordningsangivelsen ingår i en serie av tidpunkter i det förflutna eller i framtiden, föredrar många språkbrukare i neutralt eller formellt skriftspråk (*på*)*följande* vars nominalfras (i singularis eller pluralis) antingen har både fristående bestämd artikel och bestämd form av substantivet eller saknar bådadera:

Han höll sig hemma hela {det (*på*)*följande* året/(*på*)*följande* år}.
När hon har åkt får du inte visa dig här under {den *närmast följande* veckan/*närmast följande* vecka}.
Vi diskuterade försäljningsorganisationen de *följande* dagarna.

Skillnaden mellan *nästa* och *följande* erinrar om den mellan *förra* och *föregående*, § 222. Om pronomenliknande particip se vidare Pcp § 41.

[1] *Nästa* används marginellt i indefinit nominalfras: *En nästa åtgärd måste bli att isolera de här grupperna*.

[2] Den särskilda maskulinformen (jfr Adj. § 68) *näste* används inte så ofta som andra maskulina *e*-former:

Näste {kyrkoherde/landshövding} var ursprungligen från Halland. [vanligen: *nästa* {kyrkoherde/landshövding}]

[3] Många språkbrukare använder inte *nästa* om den allra närmaste referenten i en tidslig serie om det finns ett annat uttryck som anger denna position (jfr: *förra*, § 222 not 1):

Vi kommer *på söndag*. [sagt om den söndag som närmast följer på talögonblicket]
Vi kommer *nästa söndag*. [sagt om den söndag som kommer efter den söndag som närmast följer på talögonblicket]

En annan anledning till komplikation är att vissa språkbrukare använder *nästa* i relation till en aktuell tidpunkt, oavsett om denna ligger i dåtid, nutid eller framtid, medan andra reserverar *nästa* för relationen till talögonblicket.

§ 222. *Förra*. *Förra* (maskulinum singularis optionellt: *förre*, se Adj. § 68) anger den närmast föregående referenten i förhållande till en i sammanhanget aktuell referent av samma slag.

Förra står attributivt i definit nominalfras, men bestämd artikel saknas oftast. (Den bestämda artikeln får dock vanligen inte utelämnas om pronomenet följs av ett annat adjektivattribut som ensamt skulle ha krävt framförställd bestämd artikel eller om *förra* står i nominalfras utan substantiviskt huvudord.) Exempel:

Han höll sig hemma hela (den) *förra* sommaren.
Hennes {*förra/förre*} danske man gillade jag inte.
Hela {den/*Ø} *förra* heta sommaren var jag utomlands.
Den här föreställningen var acceptabel, men jag gillade {den/*Ø} *förra* bättre.

Förra anger en tidpunkt i förhållande till särskilt talsituationens tid:[1]

förra gången ['gången närmast före nu']
förra boken ['boken som kom närmast före den nu aktuella boken']

Om talaren i stället utgår från en tid i det förflutna eller i framtiden används ofta *föregående* (konstruerat som *följande*, § 221):

Vädret hade varit katastrofalt nästan hela {den (närmast) *föregående* veckan/(närmast) *föregående* vecka}.
Vi hade tänkt arbeta med planen under de (närmast) *föregående* veckorna.

Den lexikaliserade ordgruppen *den förra* används som ett anaforiskt definit pronomen, i kontrast mot *den senare* (jfr § 51 not 2).

Skillnaden mellan *förra* och *föregående* erinrar om den mellan *nästa* och *följande* § 221. Om pronomenliknande particip se vidare Pcp § 41.

[1] Många språkbrukare använder inte *förra* om den allra närmaste referenten i en tidslig serie om det finns ett annat uttryck som anger denna position (jfr *nästa*, § 221 not 3):

De kom *i söndags*. [sagt om den söndag som närmast har föregått talögonblicket]
De kom *förra söndagen*. [sagt om den söndag som föregått den närmast föregående söndagen]

I nominalfraser om person med ett visst yrke eller i en viss funktion används ibland *förre* med giltighetsmodifierande innebörd (i stället för den lexikaliserade ordgruppen *före detta, f.d.*) för att ange att referenten tidigare har haft det yrke eller den funktion som substantivet anger:

Den {*förre/f.d.*} prästmannen hade inget till övers för dagens själasörjare.

I denna användning kan *förre* närmast betraktas som ett klassificerande adjektiv (Adj. § 6–7).

Perspektiva pronomen § 223–228

§ 223. Översikt. Perspektiva pronomen anger prototypiskt en referents fysiska placering i förhållande till en annan referent, ofta också ur ett bestämt iakttagarperspektiv: *norra*, *södra*, *västra*, *östra*; *högra*, *vänstra*; *bortre*, *bortersta*, *undre*, *understa* etc.

Liksom vid användning av ordinativa pronomen föreligger normalt en given urvalsmängd av referenter bland vilka det perspektiva pronomenet betecknar en unikt

identifierbar referent (eller grupp av referenter). Nominalfraser med perspektiva pronomen har därför vanligen definit struktur. Perspektiva pronomen placeras bland de framförställda attributen på samma sätt som ordinativa pronomen (§ 219).

den *bortre* nymålade stolen
slottets imponerande *högra* flygel

Den utgångspunkt varifrån orienteringsrelationen beskrivs är antingen (a) den naturliga helhet som urvalsmängden ingår i, (b) talaren eller (c) en annan, vanligen explicit angiven utgångspunkt:

Anki har ont i (det) *högra* benet. [av två ben, sedda utifrån dens perspektiv som har benen]
Vi offrar det *högra* trädet. [av två träd, sedda med talarens perspektiv]
Ge mig den *högra* flaskan från *dig* sett. [av två flaskor sedda från den explicit angivna punkten]

Jfr perspektiva adverb, Advb § 44–46.

Bestämda artikeln utelämnas ofta framför de perspektiva pronomenen i en nominalfras med substantiv som huvudord (hellre i singularis än i pluralis och ogärna om det perspektiva pronomenet följs av ett annat adjektivattribut som självt kräver bestämd artikel):

(*den*) *högra* dörren
(*den*) *bortersta* dörren, {*de/?Ø*} *bortersta* dörrarna
{*den/*Ø*} *högra* av dörrarna
{*den/*Ø*} *bortersta* av dörrarna
Försök inte gå ut igenom {*den/*Ø*} *högra* låsta dörren.

ANM. Som perspektivt pronomen redovisas här av syntaktiska skäl också *ena* (§ 228) som annars inte uppfyller de semantiska kriterierna. Också *rätt*(*a*), *fel* (§ 227) har hänförts till de perspektiva pronomenen på syntaktiska grunder.

§ 224. *Högra* (*höger*), *vänstra* (*vänster*). Nominalfras med *högra*, *vänstra* som attribut betecknar en referent som ingår i ett situationellt eller textuellt givet, rumsligt ordnat, par av referenter (av samma slag, dvs. som kan betecknas med samma substantiv).[1] Pronomenet anger hur den avsedda referenten är orienterad i förhållande till den andra referenten i mängden, när paret betraktas i ett visst perspektiv.[2] Någon särskild maskulinumformen på *-e* förekommer knappast.

Han tog en penna ur den *högra* lådan.
Vem är den {*högra/*högre*} mannen?

Högra, *vänstra* står som attribut i en definit nominalfras. Den bestämda artikeln utelämnas ofta omedelbart framför det perspektiva pronomenet, särskilt om urvalsmängden är ett konventionellt par. Den betecknade referenten är vanligtvis ental, men undantagsvis kan också grupper av referenter anges.

Hans *vänstra* friska ben blir lätt överansträngt.
Din *högra* ärm är lite för lång.
{Den *högra/Högra*} ärmen är lite för lång.
De två *högra* däcken är mest nerslitna.

Om nominalfrasen saknar substantiviskt huvudord kan den bestämda artikeln inte utelämnas:

Hans vänstra ben är fortfarande dåligt, men {det *högra/*högra*} är bra nu.

Med samma betydelse kan hela nominalfrasen (utan adjektivattribut) ha indefinit form. Också det perspektiva pronomenet har då oböjlig obestämd form: *höger*, *vänster*. Sådan nominalfras används bara om referenter som ingår i stabila par med inherent perspektiv (då ofta också en sammansättning är möjlig). Pronomenet kan inte följas av adjektiv.

Det gör ont i *höger* sida. [= (den) högra sidan; jfr: högersidan]
Den enda nackdelen är att jag hör illa på *höger* sida. (S)
Han skadade *vänster* ben. [= (det) vänstra benet; jfr: vänsterbenet]
*Katten sitter uppflugen i *höger* träd.
*Läkaren undersökte också *höger* {friskt/friska} ben.

[1] Pronomenet kan ibland parafraseras med efterställd attributiv prepositionsfras:

skåpet till *höger* = det *högra* skåpet
vägen åt *höger* = den *högra* vägen

Prepositionsfras måste tillgripas när en referents orientering i förhållande till en annan slags referent skall anges explicit:

skåpet till *höger* om fönstret [Skåpets placering anges i förhållande till fönstret inte i förhållande till ett annat skåp.]

Som flerordsprepositioner fungerar *på* {*höger/vänster*} *sida om*, *till* {*höger/vänster*} *om*.

[2] *Höger*, *vänster* förutsätter normalt att urvalsmängden är två eller tre (högra, mittre, vänstra). Någon gång förekommer i ledigt språk superlativform för att ange vad som är längst till höger eller vänster av flera än två. I stället för superlativ används normalt *längst till* {*höger/vänster*} som efterställt attribut eller adverbial.

Framför mig såg jag en rad stängda dörrar. Jag gick in genom {?den *högra*/?den *högraste*/den längst till *höger*}.

§ 225. Väderstrecken. *Norra*, *södra*, *västra*, *östra* fungerar som attribut i en syntaktiskt definit nominalfras om referent i ental eller flertal. Någon särskild maskulinumformen på *-e* förekommer knappast.

Jag väljer alltid den *norra* nya vägen.
Gårdens *södra* del är rätt mager.
Reine hade bara varit i de *södra* förorterna ett par gånger i sitt liv. (R)
Han borde ju ro mot de *norra* vikarna, tänkte Frans. (R)

Väderstrecksbeteckningen kan avse hur en referent är belägen i förhållande till andra referenter av samma slag. Vid ett egennamn som betecknar ett geografiskt område kan det dessutom ange hur en del av området är beläget i förhållande till andra delar av samma område.[1]

Västra Lappland har fått mer regn än resten av landskapet.

Den bestämda artikeln utelämnas ofta i nominalfras med substantiviskt huvudord. Utelämningen är obligatorisk när huvudordet är namn på ett geografiskt område.

Han undersökte bara (den) *norra* vägen.
Det regnade mest i {*det/Ø} *västra* Lappland.
Han undersökte bara {den/*Ø} *norra* av de båda vägarna.

[1] Väderstrecksbetecknande framförställda attribut kan parafraseras med efterställda prepositionsattribut (utom i nominalfraser av typen *västra Lappland*):

Han köpte huset (längst) {*åt/i*} *norr*. = Han köpte det *norra* huset.

När orienteringspunkten måste specificeras, används flerordsprepositionerna {*norr/söder/väster/öster*} *om*:

Hon bor *norr om* Paris.
Han valde vägen *norr om* Borlänge. Jfr: *Han valde den *norra* vägen om Borlänge.

§ 226. Typen *bortre*, *borterst*(*a*). En rad uttryck anger läge för en referent i förhållande till en annan eller andra referenter av samma slag. Pronomenen är till formen komparativer eller superlativer. Motsvarande positivform finns inte som pronomen (men för flertalet pronomen föreliggger det ett adverb eller en preposition som betecknar motsvarande orientering).

Komparativ	Superlativ	
bakre	bakersta	[jfr: bak]
bortre	bortersta	[jfr: bort]
hitre	hitersta	[jfr: hit]
övre	översta	[jfr: över]
undre	understa	[jfr: under]
nedre	nedersta	[jfr: ned]
inre	innersta	[jfr: in]
yttre	yttersta	[jfr: ut]
främre	främsta	[jfr: fram]
mittre	mittersta	[jfr: mitt i, mitt på]
–	mellersta	[jfr: mellan]
aktre	aktersta	[jfr: akterut]

den bortre bilen [av två bilar]
den bortersta bilen [av två eller flera bilar]

Dessa pronomen uttalas alla med accent 1. (*Främsta* har dock optionellt accent 2.) I superlativformerna finns också en särskild maskulinform (se Adj. § 68). Efter superlativsuffixet -*erst* används dock denna sällan.

den {*främste/?mellerste*} prästen

Superlativformerna tar samma adverbiella bestämningar som adjektiv i superlativ (Adjfraser § 6: 3):

den {*absolut/allra/näst*} *bortersta* bänken

Både superlativ och komparativ används i definit nominalfras.[1] Till skillnad från ordningstalen (men i likhet med *första*, *sista* och komparativ eller superlativ av adjektiv) kan nominalfras med perspektivt pronomen av typen *bortre*, *bortersta* beteckna flertal av referenter.

den {*bortre/bortersta*} stolen, den {*bortre/bortersta*} av stolarna
de {*bortre/bortersta*} stolarna, de {*bortre/bortersta*} av stolarna

Bestämd artikel kan utelämnas i nominalfras med utsatt substantiv som huvudord. Utelämningen sker oftare i singularis än i pluralis.

(den) *bortre* linjen, (den) *bortersta* linjen
(det) *bortre* huset, (det) *bortersta* huset
{de/?Ø} *bortre* linjerna, {de/?Ø} *bortersta* linjerna [jfr: *{bortre/bortersta} av linjerna]

Vissa superlativformer, särskilt *främst*, *innerst*, *nederst*, *underst*, *ytterst*, *överst* (dock knappast *bakerst*, *mellerst*, *mitterst* och endast marginellt *borterst*, *hiterst*) kan användas adverbiellt:[2]

Min bror är han som står *främst*.
Hans bok ligger *överst*.

Den rumsliga relationen mellan referenterna i urvalsmängden kan anges ur olika perspektiv: utifrån den helhet där referenten ingår, ur talarens perspektiv eller från en annan i textsammanhanget prominent eller särskilt angiven punkt:

Det *översta* lagret är för tunt. [det översta i förhållande till andra lager i en given helhet]
Ge mig den *bortre* stolen av de två du har där. [den bortre sett från talarens utsiktspunkt]
Hon gick och satte sig på den *bortre* stolen. [den bortre sett ur den gåendes synvinkel]
Hon satte sig på den *bortersta* stolen från dörren räknat. [den bortre i förhållande till en angiven punkt]

Formerna på -*re* används vanligen när två referenter eller grupper av referenter jämförs med varandra. Formerna på -*sta* används när jämförelsen gäller inom en

grupp av referenter som kan men inte behöver vara fler än två. Superlativen representerar ett något ledigare stilläge än komparativen. (Jämför motsvarande användning av komparativ och superlativ, Adj. § 47.) Exempel:

Han satte sig i den *bortre* stolen. [Den givna mängden består av två stolar.]
Han satte sig i den *bortersta* stolen. [Den avsedda referenten tillhör en given mängd som består av två eller flera stolar.]

Det förekommer dock att komparativformerna används också när den ordnade mängden utgörs av fler än två:

Han valde den *mittre* tavlan. [vanligen i stället: {mittersta/mellersta}]

Särskilt när ett flertal referenter avses är skillnaden mellan komparativ och superlativ ringa:

Han ville avlägsna de {*bortre/bortersta*} raderna. [De avsedda referenterna tillhör i båda fallen en given mängd som består av många rader.]

[1] De perspektiva pronomenen används i indefinit nominalfras dels som en motsvarighet till komparativer med klassificerande innebörd (jfr t.ex. *ett mindre bibliotek*, Adj. § 48), dels som en motsvarighet till superlativer med klassificerande innebörd när urvalsmängden endast är temporärt given (jfr t.ex. *ett lägsta värde*, Nomfraser § 48). Sådana nominalfraser är inte sällan helt eller halvt lexikaliserade.

ett {*inre/yttre*} organ, en {*främre/bakre*} vokal
en {*nedre/nedersta*} gräns, en *bortersta* position
Det var omöjligt att fastställa ett {*övre/översta*} tillåtet värde för alla utsläpp.

I vissa lexikaliserade ordgrupper saknas såväl bestämd artikel som bestämdhetssuffix hos substantivet: *nedre botten, övre däck*. Också eljest i vissa vändningar:

Som {*bortre/övre/hitre/nedre*} gräns sattes nollmeridianen.

[2] Komparativformerna används inte adverbiellt. I stället används motsvarande adverb (Advb § 44–46) med komparativen *längre* som framförställd bestämning:

Den gamla soffan står längre {bort/bak/fram/upp/ut/ner}.

I de fall då de perspektiva pronomenen har motsvarigheter bland de perspektiva adverben kan de pronominella superlativformerna parafraseras med *längst* + adverbet som adverbial eller som efterställt attibut:

Soffan står längst {fram/in}. ≈ Soffan står {*främst/innerst*}.
soffan längst {fram/in} ≈ den {*främsta/innersta*} soffan

ANM. Besläktat med de perspektiva pronomenen är *närm(a)st*:

Han satt i {den *närmsta*/den *närmaste*} stolen.
Han står *närm(a)st*.

Positiven *nära* och komparativen *närm(a)re* har dock andra funktionsmöjligheter än de perspektiva pronomenen (Advb § 12, Adj. § 43 och 57: a, Prep. § 28: d).

§ 227. *Rätt, fel.* *Rätt* och *fel* har följande former:

Oböjlig form: rätt
Bestämd form (allmän): rätta
Bestämd form maskulinum singularis: rätte

Oböjlig form: fel

Om användningen av den särskilda formen för maskulinum singularis se Adj. § 68.

Liksom de regelrätta perspektiva pronomenen utpekar *rätt, fel* en referent eller en mängd av referenter som ingår i en definit mängd. Den utpekade referenten betraktas som unikt identifierbar ofta utifrån ett bestämt värdeperspektiv.

Hittade du den *rätta* nyckeln?
Du är *rätte* mannen för denna uppgift.

Rätt står attributivt i syntaktiskt definit nominalfras, i singularis eller pluralis. Den bestämda artikeln kan utelämnas endast i kombination med vissa substantiv i singularis.

Han valde {den/?Ø} *rätta* tyska boken.
Han valde {de/*Ø} *rätta* tyska böckerna.
47 är faktiskt (det) *rätta* svaret.
Hon har (den) *rätta* känslan för hur klanger ska sättas ihop.
Han kom i (det) *rätta* ögonblicket.
Det här är inte (den) *rätta* nyckeln.

Fel är alltid oböjt och står attributivt i nominalfras som saknar såväl obestämd artikel som markörer för definithet (Nomfraser § 30: 4a). Oböjligt *rätt* kan också stå i sådan nominalfras med samma betydelse som i definit nominalfras (särskilt om substantivet saknar deskriptivt attribut).

Han valde {*rätt/fel*} tysk bok.
Han valde {*rätt/fel*} tyska böcker.
Hade han talat med {*rätt/fel*} värnpliktig?
Du är {*rätt/fel*} person för denna uppgift.
Han kom i *rätt* ögonblick. = Han kom i (det) *rätta* ögonblicket.
Det här är inte *rätt* hög hatt. = Det här är inte (den) *rätta* höga hatten.
*Han valde den *fela* tyska boken.

Rätt, och i viss mån *fel,* kan också användas som ett karakteriserande adjektiv. Gränsen mellan de båda användningarna är vag.

Han lämnar aldrig in några *rätta* lösningar.
Det var inte {*rätt/fel*} av dig att lämna oss.
Det där kan inte vara {*rätt/fel*}.
Det *rätta* vore att ge sig av meddetsamma.
Det är *mera fel* att du inte säger ifrån.
En *rätt* tro är värd mycket i de här trakterna.

§ 228. *Ena*. *Ena* (optionell maskulinum singularis: *ene*, jfr Adj. § 68) står attributivt i singular definit nominalfras. Den bestämda artikeln kan utelämnas framför *ena* i nominalfraser med substantiviskt huvudord.

(den) {*ene/ena*} förlovade brodern
(den) *ena* yngre systern
(det) *ena* nygifta paret
{den *ena/*ena*} av systrarna

min {*ene/ena*} yngre bror
min *ena* snälla syster
mitt *ena* svenska företag
Bussens *ena* framhjul körde över åttaåringen […] (S)

Ena anger en referent i ett givet par av unikt identifierbara referenter. Nominalfrasen är syntaktiskt definit, fastän den avsedda referenten inte är unikt identifierbar: lyssnaren kan ju inte veta vilken av de två givna referenterna det är fråga om. (Jämför andra uttryck som anger del av helhet: *halva äpplet*, *tredjedelen av eleverna*, § 134 not 1, Nomfraser § 97.) Definita nominalfraser med *ena* kan parafraseras med indefinita nominalfraser där den givna urvalsmängden anges med partitivt attribut.[1]

den *ene* brodern = en av (de två) bröderna
min *ene* broder = en av mina (två) bröder

Den återstående av de båda referenter som ingår i mängden anges med *andra* (komparativt pronomen i definit nominalfras, § 218).

{Den *ene* brodern/Den *ene* av de båda bröderna/*En* av de båda bröderna} bor i Tyskland, den *andre* i Belgien.
Den *ena* bilen är tvåsitsig och den *andra* har plats för fyra passagerare. (S)
Det *ena* goda skall ju inte förskjuta det *andra* […] (S)

[1] För att ange en reciprok relation mellan alla möjliga par av referenter i en given mängd kan *den ena … den andra* parafraseras med reciprokt pronomen (jfr § 218 not 3):

[…] den *ena* äggrätten blir den *andra* tämligen lik i smak och fason. (S) [Äggrätterna blir lika varandra.]

Också för att ange en icke-reciprok relation mellan icke närmare specificerade par i en given mängd kan *den ena … den andra* användas:

Så småningom får det *ena* barnet efter det *andra* ett hem hos olika människor. (S)
Det *ena* ordet gav det *andra*.
Den *ena* kostymen är dyrare än den *andra*.

ANM. *Ena*, *ene* kan betraktas som en bestämd böjningsform av obestämda artikeln/räkneordet *en*.

Fokuserande pronomen § 229–239

§ 229. Översikt. Som fokuserande pronomen räknas här *själv*, *egen*, *enda*, *blotta*. Semantiskt sett sätter det fokuserande pronomenet den betecknade referenten i relation till andra möjliga referenter av samma slag, referenter som skulle ha kunnat spela samma roll i samma sats. Det fokuserande pronomenet är alltså till sin betydelse kontrastivt och besläktat med fokuserande satsadverbial (Satsadvl § 50–64) som *endast*, *t.o.m.* I uttryck som *X själv*, *X:s egen* framhäver *själv*, *egen* prototypiskt att referensen gäller X till skillnad från andra möjliga referenter. Det fokuserande *enda* i uttryck som *hans enda X* framhäver X:s antal till skillnad från ett större antal referenter av samma slag. *Blotta* framhäver att referensen inskränks till just det som nominalfrasen betecknar.

Fokuserande pronomen fungerar syntaktiskt sett som kongruensböjda attribut till ett substantiv. *Själv* kan dessutom användas fritt predikativt.

ANM. 1. Ordet *ynka* erinrar om fokuserande pronomen men är närmast ett oböjligt adjektiv som kan fungera antingen som adjektivattribut eller som adverbiell bestämning till vissa räkneord eller adjektiv:

Min *ynka* lön kunde vi inte leva på.
för *ynka* två shilling (S)
en *ynka* liten återstod av livet (S)
det *ynka* lilla vi hade kvar (S)

ANM. 2. En rad andra ord är besläktade med de fokuserande pronomenen, såtillvida som de framhäver eller förtydligar ett föregående pronomens betydelse.

a) Vid *all* understryks variationen bland referenterna av *möjlig*:

Hon sysslar med allt *möjligt*.
Hon har alla *möjliga* andra intressen.

b) *Ingen*, *någon* kan följas av den lexikaliserade ordgruppen *som helst* som ger särskilt eftertryck åt referensen:

Han har *inga som helst* kulturella intressen.
Han har inte *några som helst* kulturella intressen.

c) Den distributiva betydelsen hos grundtal framhävs med ett följande *stycken*:

Han har tre *stycken* syskon, såvitt jag vet.

d) Olika möjliga särbetydelser hos *en*, *någon* lyfts fram med *viss*, *enstaka*:

Jag söker en *viss* herr Svensson.
Han visade några *enstaka* dukar.

Jämför också de förstärkande komplementen vid interrogativa pronomen (§ 114) eller *respektive* efter reflexivt possessivt pronomen (§ 86 not 2).

Själv § 230–232

§ 230. Former. *Själv* böjs som ett adjektiv regelbundet i species, genus, numerus:

Obestämd form utrum singularis: själv
Obestämd form neutrum singularis: självt
Obestämd form pluralis: själva

Bestämd form (allmän): själva
Bestämd form maskulinum singularis: själve

I vissa betydelser kan de bestämda böjningsformerna i ledigt språk ersättas med *självaste*. Om användningen av den särskilda formen maskulinum singularis jfr Adj. § 68.

ANM. Det possessiva *egen* (§ 233) kan sägas ersätta genitivformen av *själv* (jfr *jag* : *min*, *du* : *din* etc.):

mina egna resor ≈ de resor *jag själv* har gjort
min egen vrå ≈ den vrå *jag själv* disponerar
min egen cykel ≈ den cykel *jag själv* äger
mitt eget namn ≈ det namn *jag själv* har

§ 231. Syntaktisk funktion och distribution. *Själv* används som framförställt attribut i komplex definit nominalfras, som efterställt predikativt attribut och som fritt predikativ.

a) Som framförställt attribut står pronomenet i bestämd form allra först i en komplex definit nominalfras framför eventuellt definit attribut (Nomfraser § 8: b), ungefär som ett fokuserande satsadverbial:

Själva det lilla navet är svårt att se med blotta ögat.
Det är *själva* den moderna välfärdsstaten man har vänt sig mot […] (S)
[…] för att känna sig säker måste man också förstöra *själva* hans individualitet. (S)
[…] *själva* fabriksbyggnaden är här helt konventionell […] (S)
Själve chefen var här och gratulerade.
Själva fötterna börjar egentligen lite längre ner.
I *själva* Ryssland bor det inte så många.

b) Som predikativt attribut står pronomenet *själv* i obestämd form. Det kongruensböjs med det föregående huvudordet i numerus och genus. Den nominalfrasen där *själv* ingår är definit.[1]

Du måste tänka lite på dig *själv*.
Tingshusmördaren *själv* begärde också ordet […] (S)
Varken han *själv* eller industrin tror att detta räcker. (S)
Han vill inte hjälpa sig *själv*, bara de andra.
Ryssland *självt* är inte så stort.
Bönderna *själva* med sina stora skulder skulle inte klara det.

c) Som fritt predikativ används den obestämda formen av *själv*, kongruensböjd med uttrycket för det överordnade verbets predikationsbas:[2]

Man kan åtminstone begära att människorna gör något *själva* för att informera sig politiskt. (S)
Själv skulle han nöja sig med 18 miljoner. (S)
Statsföretag räknade med att *självt* kunna finansiera ca 3,3 miljarder av dessa investeringar. (S)
Vi fick *själva* röja upp efter oss.
Vi lät honom klara av arbetet *själv*.
Gå dit *själv*!

I talspråk och ledigt skriftspråk tenderar *själv* som predikativ eller predikativt attribut att användas oböjligt:

Vi skulle laga maten *själv*, sa hon.
[…] barnet skulle *själv* få bläddra i sina böcker. (S)
Om Island *själv* fick bestämma […] (S)
Det har vi *själv* kunnat konstatera. (S)
[…] en fantastisk plan för hur varvet ska lyfta sig *själv* i håret. (S)

[1] Pronomen med reflexiv funktion kan ta *själv* som betonat predikativt attribut när pronomenet har en tydlig referent som kan kontrastera mot en annan möjlig referent:

Sig själv vill han inte reformera. *Mig själv* vill jag inte reformera. [Men andra …]
Jfr: *Sig *själv* vill han inte skynda. *Mig *själv* vill jag inte skynda. *Hon kastade ifrån sig *själv* boken. *Jag kastade ifrån mig *själv* boken.

I vissa sammanhang är betoning nödvändig för att ett reflexivt pronomen skall kunna användas ensamt. Sådant betonat reflexivt pronomen kan ersättas med obetonat reflexivt pronomen + *själv*.

?Han bara ˈpratar ˈom sig.
Han ˈpratar bara om ˈsig (och sina ˈbarn).
Han ˈpratar bara om sig ˈ*själv*. [men: låta ˈtala ˈom $_0$sig]

Vissa språkbrukare använder reflexivt pronomen + *själv* (eller *egen*) med en snävare syftningsram än vad som är möjligt för reflexivt pronomen utan *själv* (eller *egen*):

Arne bad Bengt tvätta {sig/sitt barn}. [reflexivt = Arne/Arnes eller Bengt/Bengts]
Arne bad Bengt tvätta {sig *själv*/sitt *eget* barn}. [reflexivt snarast = Bengt/Bengts]

Många förbindelser med reflexivt fungerande pronomen är mer eller mindre lexikaliserade med *själv*, varvid den reflexiva nominalfrasen – trots *själv* – inte kontrasterar mot annan möjlig nominalfras:

skylla sig själv, sköta sig själv, känna sig själv, rå sig själv, vara sig själv, döma andra efter sig själv, lämna ngt åt sig själv(t), vara säker på sig själv, säga sig själv(t)

Lexikaliserade är också vissa prepositionsfraser som fria adverbial:

{gå/ge sig/snurra} av sig själv, {tala/mumla/sjunga} för sig själv, {leva/ligga/sitta/stå} för sig själv

[2] *Själv* används ofta som första led i flerledad satsekvivalent fras (Flerl. fraser § 9: a) som kan parafraseras med en sats där *själv* är fritt predikativ:

Billy Eriksson, *själv* arbetare, ruskar på huvudet […] (S) [Dvs. han är själv arbetare.]

§ 232. Betydelse. Grundbetydelsen hos *själv* är att utsagan avses gälla just nominalfrasens referent och ingen annan. Användningen av pronomenet innebär alltså att referentens identitet framhävs gentemot andra referenters. Vilka andra referenter som *själv* tänks kontrastera mot i det enskilda fallet bestäms av situation och kontext.

a) Som framförställt attribut (i bestämd form)

Oftast används *själva* för att understryka att bara den ”egentliga” referenten, referenten i sig, betecknas, dvs. referenten bortsett från tillbehör, innehåll o.d., referenten i stället för hans representant eller organisation, omgivning etc. *Själva* utpekar alltså det viktigaste elementet i ett komplex av relaterade företeelser. Med denna innebörd används ogärna *själva* om en animat referent.

Själva huset är inget märkligt. [Huset fokuseras i motsats mot annat sådant som hör till, t.ex. trädgården, omgivningen; ’huset i sig’, ’huset som sådant’.]

Det var *själva* känslan att äga mark som betydde mest för oss. [Känslan att äga fokuseras i motsats mot ägandet som en rent ekonomisk eller praktisk relation.]

Själva valrörelsen är just på väg in i sitt intensivaste skede. (S) [Den egentliga valrörelsen fokuseras i motsats mot mera långsiktig verksamhet som också är avsedd att påverka valresultatet.]

Brandkåren kom snabbt till platsen, och *själva* branden blev inte så omfattande. [Branden fokuseras i motsats mot t.ex. annan skadegörelse.]

Usch, vad jag avskyr Ekblad. Hans idéer, menar jag. {?*Själva* Ekblad/Ekblad *själv*} verkar rätt sympatisk.

Själva som framförställt attribut används ibland också emfatiskt för att ange en animat referents sociala prominens (’i egen hög person’, ’ingen mindre än’, ’t.o.m.’). Med denna innebörd kan i ledigt språk också *självaste* användas.

{*Själve/Själva*(*ste*)} kyrkoherden var där och dansade.

Hon dök upp på *själva*(*ste*) julafton.

För det får hon snubbor av *självaste* partiledaren […] (S)

Själva(*ste*) prinsessorna var där och gjorde reklam.

b) Som predikativt attribut och fritt predikativ (i obestämd form)

Själv används predikativt för att fokusera en i sammanhanget prominent, vanligen animat, referent i motsats till en annan nämnd eller underförstådd referent. Referenten är oftast inherent animat eller mer eller mindre personifierad.

Vintergäcken gäckar vintern. Nästa dag är den *själv* gäckad. (R) [Vintergäcken kontrasteras mot vintern.]

Naturen *själv* balanserar förhållandet mellan fågellivet och fiskbeståndet. (S)

Arlandabanan bär sig *själv* enligt det resonemang vi haft […] (S)

Samtidigt bör observeras att européerna *själva* fick sina fiskar varma av amerikanska kolleger. (S)
Han har ju *själv* aldrig tagit så allvarligt på sina skriverier […] (R) [*Han* kontrasterar mot exempelvis läsare och kritiker.]
Själv är jag kolossalt ekonomisk med mina egna pengar […] (S)

När *själv* är kopplat till ett 3 personens personligt pronomen inskränker det ibland det anaforiska pronomenets syftningsmöjligheter; subjekt i föregående sats föredras som korrelat:

Anders har talat med Bengt. Han *själv* hade varit i Köpenhamn. [*Han själv* syftar normalt på Anders.]
Jfr: Anders har talat med Bengt. Han hade varit i Köpenhamn. [Obetonat *han* syftar antingen på Anders eller Bengt. Betonat *han* syftar på Bengt.]

Som fritt predikativ om en agentiv referent anger *själv* ofta att referenten gör något på egen hand (t.ex. utan hjälp av någon annan eller så att han ensam har full kontroll över verksamheten). *Själv* kan då parafraseras med *ensam* och (som fritt predikativ) ta adverbiell gradbestämning av typ *alldeles*, *helt*.[1]

Han har byggt huset (alldeles) *själv*. [= alldeles ensam, utan hjälp av fackmän]
Det enda han fick ordna *själv* var turnén med Vår Herre i Himlaspelet. (R)
Den går ut på att man låter eleverna *själva* välja vad de skall lära sig. (S)
Jag hittar *själv* härifrån.

Efterställt *själv* kan liksom det framförställda *själva* användas med emfatisk betydelse ('i egen hög person', 'ingen mindre än'), men bara om animat referent:

Kyrkoherden *själv* var där och dansade.
Prinsessan *själv* var närvarande vid vernissagen.
Är det inte Gustav Berglund *själv*?
*De dök upp på julafton *själv*.

Den emfatiska betydelsen används ogärna om referent i flertal och ogärna när *själv* fungerar som fritt predikativ:

Prinsessorna *själva* var närvarande vid vernissagen. [knappast i betydelsen 't.o.m. prinsessorna']
Prinsessan var *själv* närvarande vid vernissagen. [knappast i betydelsen 't.o.m. prinsessan']

Liksom det framförställda attributet *själva* kan det efterställda (eller predikativt använda) *själv* framhäva att det är referenten i sig, som avses (till skillnad från sådant som hänger ihop med referenten). Referenten är då vanligen animat.

Föräldrarna *själva* har inget emot att flytta.
Vi ville tala med biskopen *själv*.

Huset *självt* är inget märkligt.
Programmet *självt* är 27 år gammalt men tycks outslitligt. (S)

[1] Regionalt används *själv* i betydelsen 'ensam' också i icke-agentiv sats:
Hon satt alldeles *själv* och funderade i mörkret.
Om du vill, kan du få sova *själv* i det här rummet.

Egen § 233–235

§ 233. Former. *Egen* böjs regelbundet som ett adjektiv i species, genus och numerus:

Obestämd form utrum singularis: egen
Obestämd form neutrum singularis: eget
Obestämd form pluralis: egna
Bestämd form: egna

Pronomenet har ingen särskild form för maskulinum singularis: **egne*.

ANM. Med betydelsen 'egendomlig' används *egen* som graderbart adjektiv:
Alexander är lite *egen*, eller hur?
Hon har ett mycket *eget* utseende.

§ 234. Syntaktisk funktion och distribution. *Egen* används förenat i definit och indefinit nominalfras. Liksom *själv* används *egen* ofta för att ange kontrast, och ordet är normalt betonat.

a) I definit nominalfras står *egen* vanligen i omedelbar anslutning till ett föregående possessivattribut. Det kan efterföljas eller föregås av kvantitetsattribut eller ordningstal.[1] Trots att *egen* följer på possessivattribut står det normalt i obestämd form.

{Svenssons/vårt} *eget* lilla hus
{Svenssons/våra} {*egna* tre/tre *egna*} barn
Där stod, liksom i restaurangens *egen* annons, att vi skulle spela i nattklubben. (S)
Miki har endast stöd av sin *egen* lilla falang på yttersta vänsterkanten […] (S)

Bestämd form används dock när pronomenet skiljs från possessivattributet av annat ord:[2]

sin alldeles *egna* silhuett (S) [jfr: sin *egen* silhuett]
min enda *egna* bok [jfr: min *egen* bok]
min första *egna* cykel [jfr: min *egen* cykel]
sin likaså *egna* Mercedes [jfr: sin *egen* Mercedes]

Nominalfras med possessivattribut + *egen* kan sakna substantiviskt huvudord liksom ett ensamt possessivattribut (Nomfraser § 19, 20, 82):[3]

Den där båten är Birgits *egen*.
Om du tar din båt, så tar jag min *egen*.
Nu går vi hem till vårt *eget*.

Egen kan i definit nominalfras också (mest i skriftspråk) följa på bestämd artikel. Då används den bestämda formen *egna*.

Inget nämndes om den *egna* sidans förluster […] (S)
Ska vi fortsätta kärnkraftsäventyret kommer vi inte att kunna bli av med det *egna* avfallet. (S)
den *egna* fackliga organisationen (S)
[…] där stångas och vrenskas han mot den *egna* kvarvarande småborgerliga familjemiljön […] (S)

b) I indefinit nominalfras står *egen* i obestämd form med eller utan föregående kvantitetsattribut:

Vi bygger upp en *egen* utrikesförvaltning och en *egen* armé. (S)
USA:s utrikesminister presenterade en rad *egna* krav […] (S)
Professor Berg fastslog, att judar inte utgör någon *egen* ras. (S)
Men denna regering har ingen *egen* inneboende kraft. (S)

Den obestämda artikeln utelämnas gärna framför *egen* om substantivet i den givna kontexten hade kunna stå som nominalfras utan kvantitetsattribut (Nomfraser § 30):

[…] kommunen håller sig med *egen* informationstidning […] (S) [jfr: … håller sig med tidning]
Vi har *egen* toalett. [jfr: … har toalett]

Attribut saknas dessutom framför *egen* i en rad lexikaliserade ordgrupper, t.ex.:

ur egen kassa, i egen ficka, i egen sak, i egen bil, i egen bostad, i eget intresse, av egen kraft, på egen hand, på egen risk, på egen bekostnad, efter eget huvud, för egen räkning, för egen del

Substantivet kan utelämnas efter *egen* enligt reglerna för ellips samt i vissa lexikaliserade förbindelser:

Han behöver inte låna din cykel. Han har ju sin *egen*.
öppna *eget*, starta *eget*, köpa *eget*
sina *egna* [om familj eller trupper, jfr: de sina]

[1] I vissa fall är *egen* + substantiv en lexikaliserad ordgrupp som tar framförställda bestämningar som ett substantiv:

Han hade byggt ett trevligt *eget hem* [även: {*egna hem/egnahem*}] utanför samhället. Sitt vackra *egna hem* [även: *egnahem*] hade han till största delen byggt själv.

Också annars kan *egen* någon gång skiljas från det possessiva attributet av ett deskriptivt attribut. Det är oklart om de två ordföljdsmöjligheterna (utan ändring av betoningen på de enskilda orden) anger olika betydelse.

mina nya *egna* böcker ≈ mina *egna* nya böcker
Pers andra *egna* vänner ≈ Pers *egna* andra vänner

[2] Vissa språkbrukare böjer ibland *egen* i bestämd form också omedelbart efter possessivattributet:

fabrikens *egna* testbana (S)

[3] Lexikaliserad är ordgruppen {*vara/bli*} *sin egen* (nämligen: självständig företagare).

§ 235. Betydelse. Liksom *själv* i *X själv* (§ 232) framhäver *egen* i *X:s egen* att det just är X i kontrast mot andra referenter som avses. (Kontrasten är dock ofta tämligen vag, varigenom pronomenet snarast kommer att betona ägandet, kontrollen eller samhörigheten – som i de flesta fall också uttrycks med ett föregående possessivattribut.) De referenter som X kontrasterar mot är oftast underförstådda, dvs. givna i texten eller situationen.[1]

Han har tidigare varit ledamot av Lysekils *egen* lasarettsdirektion […] (S)

I de fall då *egen* inte ansluter sig till ett föregående possessivattribut anges vanligen den fokuserade referenten med ett korrelat i texten, enligt reglerna för bunden anafor (§ 86–96, 101). Oftast är det då satsens subjekt som anger den fokuserade referenten. Korrelatet kan också vara underförstått generiskt ('man').

Landskrona har tidigare försökt få en *egen* ensemble till sin teater. (S) [Ensemblen skall vara Landskronas egen.]
Under ett läsår bygger tretton elever *egna* träbåtar för hand […] (S) [Båtarna är elevernas egna.]
Troheten mot den *egna* åskådningen förblir mer än troheten mot ett parti. (S) [jfr: … mot ens egen åskådning]
Att hälla avfall från slutna cisterner i det *egna* avloppssystemet strider mot miljöskyddslagen […] (S) [jfr: … ens eget avloppssystem]
Alla gäster vill ha *egen* {toalett/balkong}.
På mitt jobb måste vi hålla oss med *egna* kläder.

[1] Det finns en tendens att byta ut *själv* (som fritt predikativ med syftning på agentivt subjekt) mot *egen* (som attribut i resultatobjekt), eftersom de ofta är nästan synonyma:

Baka ditt *eget* bröd! ≈ Baka ditt bröd själv. Jfr: Bagaren bakade inte sitt eget bröd.
Han skrev sin *egen* biografi. ≈ Han skrev själv sin biografi. Jfr: Den lärde litteraturprofessorn som författat så många författarbiografier skrev nu sin egen levnadsbeskrivning.
Du får bilda dig ett *eget* omdöme.

Enda § 236–238

§ 236. Former. Pronomenets normalform är *enda*.[1] Optionellt kan i definit men inte i indefinit nominalfras användas en särskild bestämd form för maskulinum singularis (jfr Adj. § 68): *ende*.

Bengts *enda* {syster/bror/katt/ärende/släktingar}
Bengts *ende* {bror/farbror}
en {*enda*/**ende*} servitör
ingen {*enda*/**ende*} kung

[1] Talspråkligt används *endaste* som attribut i nominalfras med substantiv som huvudord:
min *endaste* vän, en *endaste* gång, ingen *endaste* stol
*det *endaste* hon sa

§ 237. Syntaktisk funktion och distribution. *Enda* används i definit och indefinit nominalfras.[1]

a) Definit nominalfras. *Enda*, *ende* placeras efter definit attribut, före eller efter grundtal och framför ett eventuellt annat deskriptivt attribut (Nomfraser § 4). Nominalfrasen har oftast individuativ entalsbetydelse, men den kan också ha dividuativ betydelse eller ange flertal.

denne min *ende* släkting
vårt *enda* helhjärtade försök
de *enda* två fabrikerna, de två *enda* fabrikerna
bolagets *enda* andra fabrik i Belgien
Bara det nu inte stannar vid denna *enda* placering. (S)
Han var väl den *ende* riktigt kompetente bedömaren här i landet.
den franska flygindustrins *enda* betydande begåvning (S)
Den där dunken innehöll vår *enda* bensin.
våra *enda* småländska släktingar
Norges två *enda* brottare med chans till Montrealresa (S)

Nominalfraser med *enda* kan sakna substantiviskt huvudord:

Den *ende* som begriper sig på det här är Svensson.
[…] det *enda* riktiga vore att devalvera den danska kronan […] (S)

Substantivet kan också vara utelämnat enligt reglerna för ellips eller framför partitivt attribut:

Dessa partier är för närvarande de *enda* som kan stoppa bygget. (S)
Den *enda* av tidningarna här som rapporterade om saken har dragits in.

I definit nominalfras med substantiviskt huvudord kan den bestämda artikeln utelämnas, särskilt i singularis:

{Den *enda/Enda*} fabriken med tillräcklig rökrening säger sig nu tvingad att lägga ner verksamheten.
Jag tog (den) *enda* mörka kostymen jag hade.
Enda bekymret har varit att tre av spelarna ligger inne på repmånad […] (S)
Du är {den *enda/*enda*} som jag bryr mig om.
{De *enda/?Enda*} fonderna som ger bidrag till sådant har ansökningstid i mars.

När semantiskt definit nominalfras med *enda* fungerar som subjekt eller predikativ i sats med identifierande predikativ, kan bestämd artikel och bestämd form av substantivet saknas (varemot adjektiv och *andra* måste ha bestämd form) (Nominalfraser § 6: c):

Klammer var *ende* österrikare med segerchans i pisterna. (S)
En depressiv sjukdom är tex sällan *enda* orsak. (S)
Enda utomeuropeiska nation var Israel. (S)

I definit nominalfras kan *enda* ta egna adverbiella bestämningar:

det hittills *enda* försöket att låta nordirländarna styra sig själva
hans absolut *enda* tillgång

b) I indefinit nominalfras används *enda* bara om individuativ referent i ental. Pronomenet, som här inte böjs, kan stå efter kvantitetsattributen *en*, *någon*, *ingen* (jfr Nomfraser § 23).

Men så ställer Bielke upp sitt folk på en *enda* lång linje […] (S)
En *enda* elev i åttan var modig nog […] (S)
Ingen *enda* broschyr följer riktlinjerna […] (S)
Jag vet inte om han har någon *enda* släkting.
Då vann Jarl Svensson med någon *enda* sekund. (S)
*Två *enda* släktingar dök upp.
*Jag har ingen *enda* grädde.

I nominalfras utan substantiviskt huvudord förekommer *enda* enligt reglerna för ellips eller med partitivt attribut i pluralis:

Han bad mig om en cigarett men jag hade *ingen enda*.
En enda av högtalarna fungerade.

[1] Om *enda* är lexikaliserat tillsammans med ett substantiv, tar ordgruppen attribut som ett substantiv:

Jag är ett sådant där överbeskyddat *enda* barn.

§ 238. Betydelse. *Enda* understryker att referenterna som passar till nominalfrasens beskrivning inte är fler än de är, t.ex. att antalet inte är högre än 1 om nominalfrasen står i singularis. Betydelsen är alltså besläktad med den hos *bara*, *endast*, och liksom dessa ord anger *enda* normalt att den avsedda mängden uppfattas som oväntat eller oönskat liten.[1]

min *enda* cigarett [Dvs. jag har bara den cigaretten.]
den *enda* bensinen [Dvs. det finns bara den bensinen, ingen annan, inte mer.]
de *enda* breven jag har från henne [Dvs. jag har bara de breven.]
en *enda* cigarett [dvs. bara en cigarett]
ingen *enda* cigarett [dvs. ingen cigarett, om det så bara vore en]

[1] Emotiv betydelse av hög grad kan dock obetonat *enda* ha i nominalfras vars betydelse på ett eller annat sätt är graderbar:

Dansk fotboll är ett *enda* stort kringresande zigenarsällskap. (S)
Ett helt […] bostadsområde […] har förvandlats till en *enda* rykande ruinhög. (S)
[Huset var] en *enda* röra av kringkastade och utslängda föremål. (S)

Om *varenda* se § 135–141.

§ 239. *Blotta*. *Blotta* kan användas som fokuserande pronomen med betydelsen 'bara' i ett fåtal lexikaliserade förbindelser:

Han slapp undan med *blotta* förskräckelsen. ['med enbart förskräckelse']
Den kan iakttagas med *blotta* ögat. ['med bara ögat']
Han häpnade vid *blotta* åsynen av ringen.
Blotta misstanken räcker inte för ett ingripande.

6 RÄKNEORD

1 Översikt

Grundtal 2–18

Betydelse 2–3

2 Exakt antals- eller nummerangivelse. 3 Specifik och icke-specifik referens.

Morfologisk funktion 4

4 Grundtalens morfologiska funktion.

Struktur 5–8

5 Grundtalen för 0–99. 6 Grundtalen för 100 och uppåt. 7 Återgivning av grundtal i skrift. 8 De sammansatta grundtalens morfologiska struktur.

Syntaktisk funktion och distribution 9–12

9 Egna bestämningar. 10 Attributiv funktion. 11 Nominal funktion. 12 Predikativ funktion.

Särskilda talangivelser 13–18

13 Nummerangivelse. 14 Angivelse av klockslag. 15 Angivelse av pris, längd m.m. 16 Approximativ antalsangivelse. 17 Uttryck för decimalbråk. 18 Uttryck för allmänna bråk.

Ordningstal 19–22

19 Betydelse. 20 Morfologisk funktion. 21 Struktur. 22 Syntaktisk funktion och distribution.

§ 1. Översikt. Räkneorden anger hur många referenter eller vilken referent i ordningen som en utsaga gäller. Antal anges med grundtal från *en/ett* och uppåt.

tre stenar, *fyrtio* kilo

Med bråktal kan dessutom en mindre del av en referent anges mängdmässigt:

(*två och*) *en tredjedels* kilo
{*noll/tre*} *komma sju* enheter

Med ordningstalen karakteriseras en viss referent utifrån sin placering i en numrerad serie av likadana referenter.

den *tredje* stenen, det *fjärde* kilot

Syntaktiskt men också semantiskt fungerar grundtalen som myckenhetspronomen (Pron. § 155–165) och ordningstalen som ordinativa pronomen (Pron. § 219–222). Grundtalen (från och med *två*) liknar t.ex. *många* på så sätt att de anger antal och kan stå attributivt i såväl indefinit som definit nominalfras samt fungera predikativt.

trettiotvå stenar [jfr: många stenar]
de *trettiotvå* stenarna [jfr: de många stenarna]
Stenarna var *trettiotvå*. [Jfr: Stenarna var många.]

Ordningstalen liknar de ordinativa pronomenen (som *nästa*, *sista*) genom att de betecknar en referent efter dess placering i en ordnad serie och normalt fungerar som framförställt deskriptivt attribut i en definit nominalfras i singularis:

den *fjärde* stenen [jfr: den sista stenen]
mitt *femte* försök [jfr: mitt nästa försök]

ANM. *En/ett* är grundtalet för 1 och fungerar samtidigt som obestämd artikel (Pron. § 166–173).

Första/förste kan liksom *sista* men till skillnad från andra ordningstal avse flera referenter från seriens början och framåt. Ordet redovisas därför i denna grammatik också som ordinativt pronomen (Pron. § 220).

Grundtal § 2–18

Betydelse § 2–3

§ 2. Exakt antals- eller nummerangivelse. I normalfallet anger grundtal referentens antal eller nummer exakt. Gradadverbial (§ 9) kan dock modifiera exaktheten.

en cykel, *trettio* cyklar, de *fyra* cyklarna, båda *två*
rum *38*, volym *tre*, klockan *9*
{nästan/ungefär/över} *fyrtio* cyklar

Antalsangivelse förutsätter normalt att de räknade referenterna är individuativa. Måttsenheter (t.ex. *kilo*) är dock bara skenbart individuativa (jfr Subst. § 11).

I singularis samverkar grundtalets antalsangivelse med substantivets numerusböjning som också visar att nominalfrasen refererar till ental. Om betydelsen hos *en* som obestämd artikel se Pron. § 169–171.

§ 3. Specifik och icke-specifik referens. Indefinit nominalfras med grundtal som attribut kan ha specifik referens:

Jag pratade med *två* kolleger i dag.

Referensen kan också vara icke-specifik. Yttrandet fokuserar då på antalet och på referenternas egenskaper, inte på specifika referenter.

Vi måste anställa minst *tre* ingenjörer till.

Nominalfras med grundtal som attribut kan också ha generisk referens:

Två präster har alltid mycket att prata om.

Morfologisk funktion § 4

§ 4. Grundtalens morfologiska funktion. Grundtal kan ingå som led i sammansättningar och avledningar.

Bortsett från talen för 0–12 och 20 är alla grundtal själva avledningar eller sammansättningar, där enklare grundtal ingår (§ 5): *femton*, *femtio*, *sextiofyra*.

Grundtal utgör vidare stammen i nästan alla ordningstal (se § 21). Också approximativa räkneord av typen *tiotals* har ett grundtal som första led (§ 16).

Av grundtalen för 1–12 bildas vidare substantiv med suffixet *-a*. Sådana substantiv är namn på själva talet eller på något som har det nummer talet anger.

noll-a, ett-a, två-a, tre-a, fyr-a, femm-a, sex-a, sju-a, ått-a, ni-a, ti-a, elv-a, tolv-a

Också när dessa grundtal är sista led i ett högre grundtal kan substantiv bildas på samma sätt:[1]

Jag bor i *35:an*.
Om du tar *22:an* så är du här på en kvart.

För att ange sekel eller decennium (ofta som namn på kulturell period) kan hundratals- respektive tiotalsorden sammansättas med *-talet*:[2]

200-talet, 1200-talet [ˈtɔlːvhəndraˌtɑːˈlət]
tjugotalet, fyrtiotalet

Också i olika andra betydelser sammansätts grundtal med *-tal*, oftast för att ange ungefärligt antal (§ 16, jfr Nomfraser § 24):

ett {tiotal/tjugotal/trettiotal} [etc.]
ett hundratal, ett tusental
tiotals, hundratals, tusentals
ental, tiotal

Andra flermorfemiga ord där grundtalen ingår är adjektiven på *-faldig* och *-dubbel*:

Hon är *trefaldig* svensk mästare. [i tre grenar eller tre gånger]
Han lade ett *tredubbelt* lager av papp på garagetaket. [tre lager papp]

Särskilt grundtalet *en* ingår som stam eller förstaled i olika avledningar respektive sammansättningar: *enbart*, *enig*, *enhet*, *endera*, *enstaka*, *enskild*, *enahanda*, *entydig*.

Grundtalen ingår i många ordgruppsavledda adjektiv och substantiv (Subst. § 22, Adj. § 30):

enbent 'som har ett ben', tvåmotorig 'som har två motorer', tvåledad, tvåfärgad, tredimensionell
trehjuling 'cykel med tre hjul', sexhörning, tusenfoting

[1] Vissa språkbrukare accepterar också avledningar av ord för jämna tiotal från och med *tjugo*:
Här kommer *30:an*. Jag ska inte åka med den utan väntar på *20:an*.

[2] Seklets första decennium respektive tusenårsperiodens första sekel kan inte naturligen namnges med sammansättning på *-talet*. Här är man i stället hänvisad till det annars mindre vanliga uttrycksmönstret med ordningstal + *decennium* respektive *sekel* eller *århundrade*: *första decenniet*, *första seklet*. Någon gång används dock *00-talet* (utläst: *nollnolltalet*) som beteckning för seklets första decennium.

Struktur § 5–8

§ 5. Grundtalen för 0–99. Grundtalen upp till *hundra* bildas på följande sätt:

a) Grundtalen 0–12 utgörs av följande morfem:

noll, en [ɛn:, e:n], två,[1] tre, fyra, fem, sex, sju, åtta, nio [ˀni:u, ˀni:ə], tio [ˀti:u, ˀti:ə], elva, tolv

Grundtalet *en* (= den obestämda artikeln) böjs i utrum och neutrum: *en*, *ett* [et:].

I stället för *en* med partitivt attribut som betecknar två referenter kan användas {*endera/ettdera*} med huvudord i singularis bestämd form: *endera parten* 'en av (de två) parterna', *vid ettdera tillfället* 'vid ett av (de två) tillfällena' (Pron. § 172).

Noll '0' används (utom i det matematiska fackspråket) mest i vissa måttsangivelser. Allmänspråket föredrar *ingen*, *inte någon*, *ingenting* (Pron. § 191 med not 2).

Klockan är fem sjutton och *noll*.
Utrikesministern började tala om den iranska arméns stridsvärde – han ansåg det vara helt enkelt lika med *noll*. (R)
Den första vinterdagen. *Noll* grader, strålande klart, en nordan som stilla går genom solskenet. (R)
[…] dagar, veckor och månader tillbragte han i total passivitet då han bara låg på sin säng, stirrade i taket, visslade monotona melodislingor och levde på *noll* och ingenting. (R)
?Jag har *noll* vänner. Jfr: Jag har {inga/inte några} vänner.

b) Grundtalen för 13–19 bildas genom att suffixet *-ton* [tɔn] fogas till morfemen för 3–9. Tonaccenten är accent 2.

tretton, fjorton, femton, sexton, sjutton, arton,[2] nitton

c) Grundtalen för 20–99:

Ordet för 20 är *tjugo*. Orden för övriga jämna tiotal (30, 40 etc.) bildas genom att det obetonade morfemet *-tio* fogas till orden för 3–9. *-tio* uttalas här vanligen [ti].

Uttalet [tiu] används mest när räkneordet särskilt framhävs i noggrant tal. Tonaccenten är antingen 1 eller 2.

tjugo [²ɕʉːɡu, ²ɕʉːɡə][3], trettio, fyrtio [¹fœʈi, ²fœʈi, ¹fœʈiu, ²fœʈiu], femtio, sextio, sjuttio, åttio, nittio

Orden för 21–29, 31–39 etc. bildas så att orden för 1–9 fogas direkt till föregående tiotalsord med ordgruppsbetoning, dvs. huvudbetoningen faller på ordet för 1–9, det sista ordet som ingår i sammansättningen.[4]

tjugoˈen, tjugoˈfyra etc.
trettioˈen, trettioˈfyra etc.

I orden för 21–29 uttalas *tjugo* ofta [ɕʉ].

När entalsord som slutar på lång vokal fogas till suffix som börjar på *t* förkortas vokalen. Förkortningen kan jämföras med motsvarande vokalförkortning framför *t*-suffixet i neutrum och supinum (jfr *blå* : *blått*, *tro* : *trott*, Adj. § 55: b, Vb § 53).

tre : tretton, trettio
sju : sjutton, sjuttio
nio : nitton, nittio

Om uttryck för decimaltal se § 17, för allmänna bråk se § 18.

[1] Ålderdomligt är *tvenne* 'två', *trenne* 'tre'. Endast i vissa lexikaliserade uttryck förekommer *tu* 'två': *de unga tu*, *i tu*.

[2] Regionalt (finlandssvenskt) eller ålderdomligt pastischerande är *aderton*, som också lexikaliserat förekommer i *de aderton* (om Svenska Akademien).

[3] *Tjugo* uttalas regionalt [²ɕʉːɡi]. Formen *tjugu* är normal i finlandssvenskan men har annars en ålderdomlig klang och används nästan bara i sammansättningar: *tjugutvå* etc. Orden för 20 uttalas regionalt också med accent 1.

[4] För att ange approximativt något högre antal än visst jämnt tiotal (över 20, mest om ålder) kan uttrycket *några och* + grundtalet användas: *Hon var då redan några och fyrtio*.

För att ange ett högt antal, ofta irriterande högt, används (med ledigt stilvärde) *femtioelva*:

Jag har sagt till henne *femtioelva* gånger men hon vill inte lyssna.
Han har *femtioelva* mostrar som ger honom presenter till jul och när han fyller år.

ANM. Om andra användningar av formordet *en* än som obestämd artikel eller uttryck för grundtalet 1 se Pron. § 166 Anm.

§ 6. Grundtalen för 100 och uppåt. Orden för jämna hundratal 100, 200 etc. bildas genom att orden för 1–9 sätts framför morfemet *hundra*.[1] De båda leden sammanskrivs ofta. Om sammansättningen inte följs av lägre tal har vanligen vart och ett eller bara det ena av leden huvudbetoning. I stället för *ett hundra* används optionellt *hundra* när det ensamt utgör eller står först i ett räkneord: (*ett*)*hundratrettio* men *ettusen*{*ett*/*Ø}*hundratrettio*.

100 hundra [vanligen med accent 1: [ˡhəndra]], etthundra, ett hundra
200 tvåhundra, två hundra
[Etc.]

Ord för 101–199, 201–299 etc. bildas genom att orden för 1 (ett)–99 fogas till föregående lexem för hundratal. Grundtalets båda led sammanskrivs och sammansättningen har ordgruppsbetoning, dvs. huvudbetoningen faller på det sista ordet som ingår i sammansättningen.

101 (ett)hundra¹ett
270 tvåhundra¹sjuttio, tvåhundra²sjuttio
378 trehundrasjuttio²åtta

Orden för 1 000, 2 000 etc. bildas genom att orden för 1 (ett)–9 sätts framför *tusen*.[2] Särskrivning är här vanligare än vid *hundra*. I stället för *ett tusen* används optionellt *tusen* i början av ord: (*ett*) *tusen femhundra*, *två miljoner* {*ett*/*Ø}*tusen femhundra*. Om sammansättningen inte följs av lägre tal har den antingen huvudbetoning på båda leden eller bara på det andra ledet.

Orden för 1001–1999, 2001–2999 etc. bildas genom att orden för 1–999 fogas till föregående ord för tusental. Sammansättningen har ordgruppsbetoning.

1000 tusen [ˡtʉːsən], ettusen, ett tusen
2000 tvåtusen, två tusen
[Etc.]
1001 (ett)tusen¹ett
3030 tretusen¹trettio, tretusen²trettio
9654 niotusensexhundrafemtio²fyra

I vissa sammanhang, så alltid i årtal och ofta i prisangivelser, räknar man i hundratal från 1100 till 1999.

Vi började 1986 [nitɔnhəndraɔtiˈsɛkːs].
Den kostar visst 1 275 [tɔlvhəndraɧətiˈfɛmː].
Vi har räknat in *trettonhundra* betalande.
De *sjuttonhundra* nya studenterna fick knappt rum i salarna.

Vid årtalsangivelse vacklar bruket för seklet 1000–1099 och för seklerna från och med år 2000. Språkvårdare rekommenderar utläsning med hundratal.

Han lär ha dött 1060 [tiuhəndraˈsɛkːsti, etʉsənˈsɛkːsti, tʉsənˈsɛkːsti].
Avvecklingen skall vara slutförd 2010 [ɕʉguhəndraˈtiːu, tvotʉsənˈtiːu] senast.

Miljon, *miljard* etc. är utrala individuativa substantiv med numerusböjning. Tillsammans med sitt framförställda attribut utgör de en ordinär nominalfras. I indefinit nominalfras står substantivet alltid med kvantitetsattribut.[3] *Miljon*, *miljard* kan skrivas alfabetiskt trots att attributet skrivs med siffror.

en hel miljon [jfr: *ett helt tusen, *ett helt hundra]
en miljon trehundrafemtio tusen
två miljarder sex miljoner trehundrafemtio tusen

7 {miljoner/miljarder}
två och en halv {miljon/miljard}
ett otal {miljoner/miljarder}
de första miljonerna
den sista miljonen
ännu en rykande färsk miljon in på ditt konto

Jämför med *hundra* och *tusen*:

*7,6 {hundra/tusen}, *två och ett halvt hundra, *ett otal {hundra/tusen}

[1] *Hundra* och *tusen* (ursprungligen substantiv liksom *miljon*, *miljard*) kan ta vissa kvantitativa pronomen som attribut:

{många/några/åtskilliga/flera/ett par} {hundra/tusen/miljoner/miljarder}
Jfr: {en (hel) del/ett antal/ett otal/tusentals} {*hundra/*tusen/miljoner/miljarder}

[2] I ledigt språk förekommer det att också *tusen* (men inte *hundra*) bestäms av uttryck för allmänt bråktal, särskilt *halvt*: *Bilen kostade bara sju och ett halvt tusen.*

[3] Syntaktiskt fungerar antalssubstantiv som *dussin*, *tjog*, *gross* ungefär som *miljard*, *miljon*:

Hon hamstrade två dussin nylonstrumpor.
Jag köpte ett helt tjog ägg.
Förpackningarna är på vardera ett gross knappar.
Hon gick hem med de två dussinen strumpor.

§ 7. Återgivning av grundtal i skrift. I skrift återges grundtal antingen med siffror eller alfabetiskt. Huvudprinciperna är att grundtal skrivs alfabetiskt i löpande text om inte orden blir för långa. Uttrycken för 1–12 liksom också för 13–19 samt de rena tiotalsorden 20–90 skrivs därför ofta alfabetiskt. Siffror används alltid tillsammans med sådana måttsenheter som anges med förkortningar, alltid för årtal, ofta vid angivande av klockslag, ofta vid numrering, alltid i listor med statistiska uppgifter och vid återgivande av matematiska operationer.

15 %, 15 procent, femton procent, *femton %

När olika principer kolliderar eftersträvas enhetlighet i skrivsättet: *Han har tjugotvå lastbilar och nio lyftkranar. Han har 22 lastbilar och 9 lyftkranar.*

Siffror för större tal skrivs i grupper om tre räknat från slutet. Mellan siffergrupperna lämnas mellanrum eller skrivs en punkt. Språkvårdare rekommenderar mellanrum: *3 789* (även: *3.789*).

Om återgivande av ordningstal med siffror eller bokstäver se § 21.

§ 8. De sammansatta grundtalens morfologiska struktur. Högre grundtal bildas genom att orden *ett–nio* kombineras med *tio*, *hundra*, *tusen* i tvåledskonstruktioner till mera komplexa strukturer. Varje tvåledskonstruktion uttrycker semantiskt antingen en multiplikation eller en addition av de ingående uttryckens talvärden. Både additiv och multiplikativ hopfogning är asyndetisk, dvs. leden koordineras inte med *och*. Om multiplikativ hopfogning anges med vinkelparentes och additiv med hakparentes blir den överordnade strukturen för sammansatta grundtal den följande (där *ett* respektive *tre* fritt kan utbytas mot något av övriga heltal upp t.o.m. *nio*):

[<ett tusen> [<ett hundra> [<tre tio> ett]]]

Avvikelser från de enligt systemet väntade uttrycken finner vi i orden för 10–20, där orden för 10–12 samt 20 är enkla och de övriga är avledningar på *-ton* i stället för sammansatta:

a) för 1 × 10 får vi det enkla ordet *tio* (i st.f. **ettio*)

b) för 2 × 10 får vi det enkla ordet *tjugo* (i st.f. **tvåttio*)

c) för 10 + 1, 10 + 2 får vi de enkla orden *elva* respektive *tolv* (i st.f. **tioett*, **tiotvå*)

d) för 10 + 3, 10 + 4 etc. får vi de avledda orden *tre-* resp. *fjor-* + *ton* etc. (i st.f. **tiotre*, **tiofyra* etc.)

De additiva förbindelserna har ordgruppsbetoning. I de multiplikativa förbindelserna på *-tio* gäller ordbetoning (huvudbetoning på första ledet), medan förbindelserna på *-tusen*, *-hundra* vanligen har betoning som nominalfraser (huvudbetoning på båda leden eller bibetoning på det första och huvudbetoning på det andra ledet).

Syntaktisk funktion och distribution § 9–12

§ 9. Egna bestämningar. Grundtalen kan ta egna bestämningar som modifierar eller framhäver antalsangivelsen:[1]

Åhörarna var {*exakt/precis*} *nittio*.
Åhörarna var {*ungefär/cirka/bortåt*} *nittio*.
Åhörarna var {*gott och väl/drygt/nästan/så gott som/nära/knappt*} *nittio*.[2]
Salen rymmer *upp till två tusen* åhörare.
Han hade (*så där*) *en nittio* åhörare.
Han hade {*högst/minst*} *nittio* åhörare.
Han hade *sammanlagt nittio* åhörare.

Ett antal kan anges som högre eller lägre än ett annat med prepositionerna *över* respektive *under*, vilka här fungerar som gradadverbiella bestämningar till grundtalet. Ett antal kan också anges som liggande mellan två yttervärden med prepositionen *mellan*. Med prepositionen (*om*)*kring* anges att ett antal ligger i närheten av ett annat antal.

Det kom {*över/under*} *två hundra* besökare.
Det kom *mellan två och tre hundra* besökare.
Det kom *omkring två hundra* besökare.

Grundtal tar också adverbiella uttryck som anger att antalet är oväntat högt eller lågt:

Han köpte {*hela/så mycket som/inte mindre än*} *trettio* kor.
Han sålde {*bara/inte mer än/så lite som*} *400* kubikmeter i år.

Grundtal kan ta bestämning med betydelsen 'ytterligare':

Vi sköt {*ytterligare/ännu*} *två* torpeder.

I vissa fall kan led som är bestämning till grundtal i nominalfras placeras som efterställt attribut i nominalfrasen. Detta gäller särskilt prepositionsfraser som anger att ett visst antal tillkommer utöver tidigare antal eller att ett visst antal gäller för varje referent eller enhet av ett visst slag.

Vi sköt *två* torpeder {*till/extra/utöver de tidigare*}.
Vi sköt *två* torpeder {*åt gången/i taget/var/per vecka/i veckan/dagligen/i sträck*}.
De kostar *femtio* kronor {*stycket/paret/kilot/paketet/lådan*}.

I talspråk och ledigt skriftspråk kan *till* stå omedelbart efter grundtal i förenad ställning: *Vi sköt två till torpeder*.

Flertalsbetecknande grundtal kan i ledigt språk konstrueras med *stycken* (accent 1):

Hon har *två stycken* cyklar.
Vi är bara *två stycken* på jobbet nu.
Det blir summa summarum *tre stycken* förhärdade […] element… hö! (R)
På skärmen här ser jag att vi har *noll stycken* förpackningar kvar av den blåa färgen.

I förteckningar och liknande kan grundtalet följas av *st*. som utläses *stycken* eller *styck*.[3]

Cyklar: 5 st. Borrmaskiner: 2 st. Bil: 1 st. Volvo [utläst: {en/ett}]

Om konstruktioner av typen *två lådor för mycket, tre meter för bred* se Adjfraser § 18.

[1] Sekvenser av två intillstående lägre grundtal kan användas för att ange ungefärligt antal:

Vi var (en) *fyra fem* stycken.
Han tog *tolv tretton* åt gången.
Det kom (en) *sex sju* {*hundra/tusen*}.

På motsvarande sätt kan också kombinationer av två intillstående jämna tiotal ange ungefärligt värde: *Det kom* (*en*) *tjugo trettio stycken*. Också *tjugo tjugofem, hundra hundrafemtio* (men inte **tusen tusenfemhundra*).

Ett par tre betyder 'två eller tre':

Den kostar nog *ett par tre* hundra.
Vi var *ett par tre* (stycken) som ville gå vidare med saken.

Också det lexikaliserade *eller så* kan i talspråk konstrueras med ett föregående grundtal för att ange ungefärlighet:

Du kan väl köpa 50 liter eller så.

För att understryka att antalsangivelsen är exakt kan talaren efter grundtalet skjuta in *säger* + samma grundtal:

Han har tre säger tre gårdar, inte fler.

[2] För att ange ett antal högre resp. lägre än det som anges av grundtalet kan (vid sidan av exempelvis *över*, *under*) ordgrupperna *mer*(*a*) *än* respektive *mindre än* användas:

Han hade på den tiden {mer/mindre} än trettio hästar.

I samma kontext kan {*fler*(*a*)/*färre*} *än* förekomma i stället för {*mer*(*a*)/*mindre*} *än*. Ordgruppen kan då uppfattas som ett fall av ellips.

Han hade på den tiden fler än trettio hästar. [jfr: … fler hästar än trettio (hästar).]

Om grundtalet ingår i en mängdbetecknande nominalfras vid dividuativt huvudord är dock bara *mer än* möjligt:

Han köpte mer än 14 kilo socker.
*Han köpte fler än 14 kilo socker.

Vid grundtal är *knappt* i stort sett liktydigt med *nästan*, dvs. det anger att antalet ligger strax under det antal som anges med grundtalet. För många språkbrukare har *nästan* neutral innebörd, medan *knappt* används när det faktiska antalet är lägre än förväntat ('inte mer än strax under').

[3] Skämtsamt eller regionalt används *en styck*(*en*), *ett styck*(*e*) också annars:

Jag köpte en styck(en) slips på auktionen.

Regionalt förekommer i pluralis *styckna*: *Vi har bara tre styckna*.

§ 10. Attributiv funktion. Grundtal används som kvantitetsattribut i nominalfras med individuativt substantiviskt huvudord.

I indefinit nominalfras står grundtalet före andra attribut (Nomfraser § 4):

en annan sådan fin docka
tre andra sådana fina dockor

Adjektiv och substantiv står i singularis efter *en*, i pluralis efter andra grundtal (vanligen också efter *noll*):

en liten båt; *två* små båtar, *tjugoen* små båtar, *en miljon* små båtar, *noll* grader

Grundtalen (utom *en*) kan också stå i definit nominalfras.[1] Då föregås grundtalet av definit attribut. Efter grundtalet följer deskriptivt attribut. *Annan*, *första*, *sista* m.fl. ordinativa och perspektiva pronomen kan emellertid också placeras framför grundtalet i en definit nominalfras. Jfr Nomfraser § 4.

de *två* andra fina dockorna, de andra *två* fina dockorna
mina *två* andra fina dockor, mina andra *två* fina dockor
de *två* första försöken, de första *två* försöken
de *två* bortre stolarna, de bortre *två* stolarna

Efter *alla*, *båda* kan bestämd artikel undvaras framför grundtalet i definit nominalfras:

alla (de) *fyra* flickorna
båda (de) *två* flickorna

Också efter *samtliga* (i finlandssvenskan även efter *alla*) kan bestämd artikel saknas framför grundtalet. Inte heller substantivet behöver här ha bestämd form.

samtliga *fyra* flickor [= samtliga (de) fyra flickorna]

Grundtal kan sakna substantiviskt huvudord enligt reglerna för ellips eller med partitivt attribut i pluralis:

Högsby behöver tre sjuksköterskor och Oskarshamn *fyra* (stycken).
Över *50* (stycken) av sjuksköterskorna överväger att säga upp sig.

De approximativa grundtalen *tiotals*, *dussintals*, *tjogtals*, *hundratals*, *tusentals*, *miljontals* används normalt bara attributivt:[2]

Hundratals dykare har utbildats. (S)

[1] *Noll* används bara marginellt i definit nominalfras:

?Hur kan du förklara de *noll* kronorna där längst ned på sid. 3 som intäkt efter höstfesten?

Indefinit nominalfras med grundtal + *miljard*, *miljon* som kvantitetsattribut kan motsvaras av två slags definit nominalfras:

de två miljoner flyktingarna [konstruerat på samma sätt som *de två hundra flyktingarna*]
de två miljonerna flyktingar [med *miljonerna* som huvudord och *flyktingar* som appositionellt attribut; konstruerat som *de två säckarna morötter*, jfr Nomfraser § 72: b]

[2] De approximativa grundtalen *tiotals*, *dussintals*, *tjogtals*, *hundratals*, *tusentals*, *miljontals* kan också stå utan substantiviskt huvudord med partitivt pluralt attribut eller enligt reglerna för ellips:

Förr om åren kom det inte många fågelskådare hit, men nu kommer det *tusentals* varje sommar.

De approximativa grundtalen kan liksom övriga grundtal (utom grundtalen för 0 och 1) stå i definit nominalfras:

{Dessa *tusentals* råkor/De *tusentals* råkorna} har blivit ett problem för staden.

I ledigt språk kan de approximativa grundtalen på *-tals* konstrueras med *med* + indefinit plural nominalfras (utan kvantitetsattribut; jfr Nomfraser § 24 not 3).

Miljontals med andra kineser i medelklassen hade börjat hoppas.

§ 11. Nominal funktion. Tillsammans med självständigt använda pronomen kan grundtal ingå i nominalfras utan substantiviskt huvudord.

a) *alla*, *båda*, *samtliga*:

{alla/samtliga} *fyra*, båda *två*
Och nu beger vi oss alla *tre* ned i salongen […] (R)

b) personliga pronomen:

{vi/oss} *fyra*
Det var bara vi *tre*.

c) bestämd artikel och demonstrativa pronomen:

{de/de här/de där/dessa} *fyra*

När ett grundtal används i en nominalfras utan substantiviskt huvudord kan det ta genitivsuffix och fungera som possessivattribut:

de *fyras* hemlighet
de *adertons* sammankomster

Grundtal med det abstrakta talvärdet som referent förekommer självständigt vid räkning, numrering etc. För 1 används då vanligen neutrumformen *ett*.

Tre plus *fyra* är *sju*.
Ett, *två*, *tre*, på det fjärde skall det ske.

När grundtalen i nominal funktion har andra referenter än det abstrakta talvärdet och inte står elliptiskt, används *en* (utrum) och övriga räkneord om person:[1]

Jag menar att det här jobbet kan klaras av {*en/två*}.

[1] I ålderdomligt pastischerande språk och i vissa lexikaliserade uttryck förekommer *ett* med allmän dividuativ betydelse 'en sak':

Ett vet jag och det är att jag vill bort härifrån.
Ett kan jag säga dig, och det är att du inte kan räkna på fortsatt tjänstgöring här.
Han säger *ett* och menar ett annat.

§ 12. Predikativ funktion. Grundtal (utom *en*) kan stå som bundet subjektspredikativ (vid *vara*, *bli*) till subjekt som utgörs av definit nominalfras:[1]

De var *tre* och vi var *två*.

Fritt predikativt används uttryck som *en och en*, *två och två*, *tre och tre* etc. samt konstruktioner av typen grundtal + {*åt gången/i taget*}:

De brukar arbeta *två och två*. [dvs. i grupper om två]
De kommer in *två åt gången*.

Också tillsammans med ett föregående *alla*, *båda* används grundtal fritt predikativt (Pron. § 126, 131): *De har försvunnit* {*alla tre/båda två*}.

Om angivelse av klockslag och pris m.m. se § 14–15.

[1] *En*, *ett* används marginellt predikativt:

Ni är två där borta, men jag är ju bara *en* här.
Den sanne guden är *en* och bara *en*.

Lexikaliserat som predikativ är *ett* i uttryck som:

hans föreställning att liv och arbete skulle vara *ett* (S)
Ahlbergs karriär och idégods var således till stor del *ett* med den historiska rörelsen. (S)

Särskilda talangivelser § 13–18

§ 13. Nummerangivelse. Grundtal kombineras med ett föregående, vanligen oböjt, substantiv för att ange en referents plats i en nummerordning eller något som åsatts ett nummer för identifikationens skull (jfr Nomfraser § 73: b):

del tre, klass fyra, volym 2, vecka 24, program 3, fas 5, år 1974, nummer 85, stol (nummer) 8, Europaväg 6
sida(n) 4, sid. [si:d] 4

I denna användning är grundtalet ofta synonymt med ordningstal (§ 19) som framförställt attribut vid motsvarande substantiv:

del tre = (den) tredje delen

I vissa uttryck används siffror för att ange en position inom eller en del av det som huvudordet betecknar (jfr Egenn. § 20: 2b):

Mellanbacken 14
215 74 Malmö

§ 14. Angivelse av klockslag. Vardagsspråkets normala tidsangivelse utgår från urtavlans tolvtimmarscykel. Hel timme anges med respektive grundtal, halv timme med *halv* + grundtalet för följande hel timme.

Klockan är {precis/nästan} tolv.
Klockan är {precis/nästan} halv tolv.

Tidpunkt före och efter hel eller halv timme anges med antal minuter *i* (regionalt också *före*) respektive *över* uttryck för hel respektive halv timme. Måttsordet *minuter* kan utelämnas, särskilt efter *fem*, *tio*, *tjugo*. Gränsen mellan val av hel respektive halv timme som referenstid går vid cirka 20 minuter efter respektive före hel timme, dvs. cirka 10 minuter före respektive efter halv timme. I stället för *15 minuter* används oftast (*en*) *kvart*.

Klockan är {precis/nästan} tjugo (minuter) {över/i} tolv.
Klockan är {precis/nästan} fem (minuter) {över/i} halv tolv.
Klockan är {precis/nästan} (en) kvart {i/över} tolv.

Uttryck för hel timme kan underförstås:

Klockan är bara {halv/kvart över/fem (minuter) i} (tre).
Klockan är fem (minuter) i halv (tre).

Mera formellt anges klockslag på internationellt sätt utgående från dygnets 24-timmarscykel. Siffran för hel timme kommer då först följd av punkt[1] samt siffran för eventuellt överskjutande antal minuter. Tidsangivelsen utläses som en samordning, dvs. det sista ledet föregås av *och*.

Klockan är 11.30 [²ɛl:vaɔ¹trɛt:i, ²ɛl:vaɔ²trɛt:i].
Klockan är 13.55 [²trɛt:ɔnɔfɛmti¹fɛm:].
Klockan är nu 19.35.50 [²nit:ɔntrɛti¹fɛm:ɔ¹fɛm:ti]
Klockan är 15.32.00 [²fɛm:tɔntrɛti¹tvo:ɔ¹nɔl:]

Framför *noll* + annat grundtal används dock inte *och*:

Klockan är 12.01 [¹tɔl:vnɔl¹et:]
Klockan är 12.00 [¹tɔl:v²nɔl:ˌnɔl:].
Klockan är nu 5.15.05 [¹fɛm:²fɛm:tɔnɔl¹fɛm:]

Angivelse av klockslag fungerar som bunden verbbestämning efter *vara*, *bli* etc. i satser som

{Klockan/Den/Hon} {är/blir/slår} tolv snart.

Vidare kan klockslagsangivelse (med eller utan framförställt *klockan*) fungera som tidsadverbial eller efterställt attribut. Hela uttrycket kan föregås av prepositionen *vid*, särskilt när *klockan* saknas.

Tåget ska vara här (klockan) 11.55.
Sammanträdet {klockan/vid} halv fyra i dag är inställt.
Vi tar lunch (vid) (klockan) {tolv/halv tolv/kvart i tolv}.
[…] så här mellan tre och fem på morron […] (R)

Om datumangivelse se § 22 not 1.

[1] I stället för punkt mellan tal för timslag och minuter skrivs också kolon: *11:30*. I vissa texttyper (främst militärt språk) utelämnas skiljetecknet: *1130*.

§ 15. Angivelse av pris, längd m.m. Pris anges genom att uttrycket för krontal följs av uttrycket för öretal. De båda sista leden förbinds med *och*. I ledigt talspråk utelämnas måttsenheterna om det ändå är klart vilken enhet som avses.

Den kostar {en krona/fyra kronor}.
Den kostar {fyra kronor och femtio öre/fyra och femtio}.
Jag fick den för 3 pund 2 shilling och 5 pence.
Du får den för 3 500 (kronor).
Jag tar bara tre hundra (kronor) för den.

I ledigt språkbruk kan *X tusen Y hundra kronor* ersättas med *X och Y*:

Du får den för tre och fem. [= för 3 500 kronor]

Längd anges enligt mönstret för pris:

Den är nästan {1 meter och 25 centimeter/en och tjugofem} lång.

När en levnadsålder anges i år kan måttsenheten utelämnas:

Anna är 23. ≈ Anna är 23 år (gammal).
Han fyller 16 i augusti.

I idrottssammanhang anges tid utan måttsenheter som vid angivelse av klockslag (jfr § 14):

Gunder Häggs gamla världsrekord på 1 500 meter var 3.43.0 [utläst: tre fyrtiotre och noll].

Vid andra tidsangivelser är det inte så vanligt att måttsenheterna utelämnas:

Operationen pågick utan avbrott under 3 timmar 12 minuter och 6 sekunder.

Temperatur anges vanligen enligt följande mönster:

Det är tre grader varmt. [+3° C]
Det är tre grader kallt. [–3° C]
Det är {plus/minus} tre grader (Celsius).

§ 16. Approximativ antalsangivelse. Vissa tal, som kallas runda tal, uppfattas som lämplig utgångspunkt för approximativa skattningar. Sådana tal återfinns alltså i uttryck som *bortåt n*, *cirka n*, (*en*) *n' till n"*, *ett n-tal*, *n-tals* (där *n* står för ett grundtal).

Som runda tal används uttryck för 100, 1000 etc. eller tal som utgör hälften och fjärdedelen av dessa eller grundtal med dessa uttryck som sista sammansättningsled (t.ex. 250, 225, 2500, 2250). Tal på *-fem* kan fungera som runda från 10 och upp till 50, i vissa fall också upp till 100 (t.ex. *i sextiofemårsåldern*). Ord för jämna tiotal upp till 100 används också gärna som runda. Så fungerar annars framför allt *hundra*, *tusen*, *miljon*, *miljard* samt uttryck som slutar på dessa ord, särskilt om ett föregående multiplikativt grundtal (jfr § 8) också är runt.[1]

Olika approximativa kontexter utgår från olika runda tal.

a) *bortåt* konstrueras med:

tio, femton, tjugo, tjugofem, trettio, trettiofem, fyrtio, fyrtiofem, femtio, ?femtiofem, sextio, ?sextiofem, sjuttio, sjuttiofem, åttio, nittio, hundra etc.

b) *ett -tal* konstrueras med:

tio-, femton-, tjugo-, ?tjugofem-, trettio-, fyrtio-, femtio-, sextio-, sjuttio-, åttio-, nittio-, hundra-, tusen-, ?tiotusen-

c) *-tals* konstrueras med:

tio-, hundra-, tusen-, tiotusen-, hundratusen-, miljon-, dussin-, tjog- [men inte: *femton-, *tjugo-, *trettio-, *femtio-]

Grundtalen *hundra*, *tusen*, *en miljon* används ofta ensamma för att ange approximativt antal:

Här var det åker för *tusen* år sedan.
Han påstår att det bor *en miljon* människor i Kronobergs län.

Sådana grundtal används också ofta överdrivet för att ange (alltför) stort antal:

Jag har sagt det till henne *tusen* (*miljoner*) gånger.
Jag har sagt det till henne minst *en miljon* gånger.

[1] Approximativt anges antal också med vissa sammanställningar av lägre grundtal som följer på varandra i talserien eller av grundtal vilka följer på varandra som möjliga runda tal (se också § 9 not 1):

Det var egentligen bara *tre fyra* frågor jag hade klara i huvudet […] (R)
Vi var väl en *tretti trettifem* stycken.

§ 17. Uttryck för decimalbråk. Decimalbråk skrivs bara med siffror och med komma mellan heltal och decimaler. Decimaltalet utläses med ordgruppsbetoning eller med betoning på både heltals- och decimaluttryck. Decimalkommat utläses som *komma*:

1,3 [(1)etkɔma[1]tre:]
24,65 [çʉ(2)fy:rakɔmasɛksti[1]fɛm:]

När decimaltal står förenat sätts substantivet normalt i pluralis, om den sista siffran bland decimalerna inte är 1 (alltså även om den är 0):

{1,3/0,3} miljarder
de {1,3/0,3} miljarderna
1,0 grader

Om den sista siffran bland decimalerna är 1 vacklar bruket av numerus i indefinit nominalfras. Pluralis kan alltid användas. Vissa språkbrukare väljer singularis om talet efter decimalkommat slutar på 1, andra endast om hela talet efter decimalkommat är 1.

{4,1/0,41/0,1} miljard(er)

Om nominalfrasen är definit står substantivet i pluralis oberoende av vilket decimalbråk som är attribut:

de {0,1/0,41} miljarderna
*den {4,1/0,41/0,1} miljarden

Decimaltal som anger längd, pris etc. kan utläsas med *och* i stället för *komma* (jfr § 15):

Hon hoppade 6,20. [utläses: sex och tjugo]

§ 18. Uttryck för allmänna bråk. Uttryck för allmänna bråk (där nämnaren är 3 eller större än 3) bildas så att täljaren återges med ett grundtal som attribut till ett substantiv motsvarande nämnaren: *en tredjedel*, *fyra femtedelar*.[1]

Nämnarsubstantivet bildas som en sammansättning av det ordningstal som motsvarar nämnarens tal + *-del*. I ordningstal där *-de* följer på obetonad stavelse kan *-de* utelämnas framför *-del*.

tredjedel, fjärdedel, femtedel, elftedel
åtton(de)del, nion(de)del, sexton(de)del
tjugotredjedel, tjugofjärdedel
hundra(de)del, tusen(de)del

I stället för *tjugoförsta-* eller *tjugoförste-* etc. och *tjugoandra-* eller *tjugoandre-* etc. som förled används oftare *tjugoen-* (och någon gång *tjugoente-*) respektive *tjugotvåon*(*de*)- (och någon gång *tjugotvåen-*). Vid sidan av *miljontedel* används *miljondel*. Som musikterm uttalas 1/32 vanligen *en trettitvåondel*.

1/1, *2/1* utläses *en hel*, *två hela*. *1/2*, *2/2* utläses *en halv*, *två halva*.[2]

Uttryck för allmänna bråktal brukas syntaktiskt-semantiskt på följande sätt:

a) Typen *två femtedelar av texten*

Bråktalssubstantivet är huvudord i en nominalfras med ett definit partitivt attribut som anger helheten varav bråktalsuttrycket anger en del (Nomfraser § 61).

två tredjedelar av {boken/flickorna/rågen}

b) Typen *två tredjedelar kokt potatis*, *de två tredjedelarna kokt potatis*

Bråktalssubstantivet är huvudord i en nominalfras med en partitiv apposition som anger vilken sorts referent mängdangivelsen gäller. (Se också Nomfraser § 72: b.)

Ta *en femtedel* socker till degen [dvs. 20 % av den totala mängden ingredienser] och ta undan dubbelt så mycket mjöl.
Nu är det dags att blanda ner *de två femtedelarna* mjöl.

För andelen '1/2' används substantivet *hälften* också när hela nominalfrasen har indefinit betydelse:

Ta *hälften* socker och *hälften* mjöl. Jfr: *Ta en hälft socker och en hälft mjöl.

c) Typen *två tredjedels hus*

Vid individuativa substantiv och måttssubstantiv anger bråktalsuttrycket en andel av den helhet som huvudordet betecknar. Bråktalssubstantivet har då en form som överensstämmer med singularis genitiv (*tredjedels*, *fjärdedels* etc.), och hela bråktalsuttrycket fungerar som ett kvantitetsattribut.[3] Nominalfrasen där bråktalsuttrycket ingår är indefinit.[4]

Han äger *två tredjedels* hyreshus i Hudiksvall.
Hon spenderade {*en/två*} *tredjedels* miljard.
Jag beställde {*en/två*} *tredjedels* lamm av Ove.

I denna funktion används för 1/2 förbindelsen *en halv* som kongruensböjs med det följande substantivet: *en halv miljard, ett halvt lamm. Halv* kan också användas i definit nominalfras: *mitt halva lamm.*

När kvantitetsuttrycket består endast av ett allmänt bråktal, som alltså betecknar en kvantitet mindre än 1, står det substantiviska huvudordet normalt i singularis:

Den kostar *två tredjedels* {miljon/*miljoner}.

När kvantitetsuttrycket består av heltal + bråktal samordnas de båda leden med *och*. Numerusbruket vid det följande substantiviska huvudordet vacklar. Om både heltal och antal bråkdelar är 1 används vanligen singularis. I tekniskt och vetenskapligt språk förekommer pluralis i substantivet när attributet är heltal (alltså även 1) + bråktal:

Jag sov i *en och en halv* {timme/*timmar}.[5]
Hon spenderade *en och en kvarts* {miljard/*miljarder}.
Hon spenderade *en och tre kvarts* miljard(er).
Huset kostade *tre och en kvarts* miljon(er) att bygga.
Vi behöver *två och två tredjedels* säck(ar) cement.
Huset har kostat *två och en halv* miljon(er) att bygga.

[1] Bråktal kan också utläsas tecken för tecken enligt mönstret *1/2 = ett genom två, 4/34 = fyra genom trettiofyra.*

[2] Vid sidan av *halv* används i musiken *tvåondel* eller *tvåendel.*

[3] I stället för *fjärdedels* kan *kvarts* användas:

Jag har *en* {*fjärdedels/kvarts*} säck kvar.

[4] *En* framför *kvarts* och uttrycken på *-dels* kongruensböjs ofta med det följande substantivet på samma sätt som framför *halv, hel*:

Vi köpte en {tredjedels/kvarts} gris av Ove.
Vi köpte ett {tredjedels/kvarts} lamm av Ove.
Vrid knappen ett sjättedels varv.

Jämför också marginellt med hela bråktalsuttrycket föregånget av *en*: *Vi köpte ett två tredjedels lamm av Ove.*

[5] I stället för *en och en halv* används i ålderdomligt språk *halvannan* (neutrum *halvtannat*) med det följande substantivet i singularis:

Vi köpte {*ett och ett halvt/halvtannat*} lamm.
De hade bara {*en och en halv/halvannan*} dag på sig.

Ordningstal § 19–22

§ 19. Betydelse. Ordningstal används liksom superlativer och ordinativa pronomen normalt för att beteckna en referent i en given mängd, som är seriellt ordnad

så att varje referent kan tilldelas ett nummer för sin plats i ordningen, från 1 och uppåt. Ordningen är ofta tidslig men behöver inte vara det.

hans *tredje* bok
den *femte* hjärttransplantationen
tredje gatukorsningen härifrån
hennes *sjuttonde* barnbarn
den *femte* i storleksordning
på *fjärde* plats i ligan

Eftersom referenten är unikt identifierbar i och med att dess plats i den definita, lineärt ordnade mängden anges, är den nominalfras där ordningstalet ingår normalt definit och ordningstalet kan samförekomma med en bestämd artikel eller ett annat definit attribut.

Ordningstalet kan dock liksom superlativer och ordinativa pronomen också användas i indefinit nominalfras. Detta är möjligt i två fall:

(a) Talaren vill beteckna en eller flera av ett antal placeringar med samma nummer i olika jämförbara serier. Då kan ofta ordningstalet också vara förstaled i en sammansättning med substantivet.

Hon har under året belagt en *andra* plats och tre hedrande *fjärde* platser. [jfr: andraplacering, fjärdeplatser]

(b) Talaren utgår inte från att serien är sluten utan att den kan fortsättas, dvs. urvalsmängden är inte given (jfr Adj. § 63: 1d):

Hon kom till mig en *tredje* gång. [≈ en gång till – det var den tredje]
Han gjorde aldrig något *fjärde* försök. [≈ ett försök till – det skulle ha varit det fjärde]

§ 20. Morfologisk funktion. Ordningstalen, som nästan alla själva är flermorfemiga, ingår i sammansättningar framför allt som förstaled i substantiv som anger nämnaren i allmänna bråk: *fjärdedel*, *tjugon*(*de*)*del* (§ 18). Också i andra sammansättningar har en lexikaliserad ordgrupp fått sammansättningsbetoning och sammanskrivits till ett ord: *andreopponent*, *tredjeman*, *förstestyrman*, *förstetenor*. Ordningstal förekommer också i ganska många ordgruppssammansättningar och ordgruppsavledningar, t.ex. *förstasidesnyhet* (nyhet på första sidan), *tredjegradsekvation* (ekvation av tredje graden), *andrahandsalternativ* (alternativ i andra hand), *andraklassbiljett* (biljett för andra klass), *förstagångsväljare* (en som väljer för första gången); *fjärdeklassare* (en elev i fjärde klass), *förstklassig* (av första klass).

§ 21. Struktur. Ordningstalen till grundtalen 1 och 2 böjs som adjektiv i bestämd form. De har ingen uttrycksmässig släktskap med motsvarande grundtal.

första, förste; andra, andre[1]

Ordningstalen till grundtalen 3–12 har en någorlunda genomskinlig struktur: ett oböjligt ordningstalssuffix, som innehåller en dental och som slutar på *-e*, fogas till en stam som antingen är densamma som för motsvarande grundtal eller som till sin form erinrar om denna.

tre-dje, fjär-de, fem-te, sjä-tte, sju-nde, åtto-nde, nio-nde, tio-nde, elf-te, tolf-te

Ordningstalen 13:e–19:e, där motsvarande grundtal slutar på *-ton*, bildas regelbundet med avledningssuffixet *-de*:

tretton-de, fjorton-de, femton-de [etc.]

Ordningstalen 20:e, 30:e etc., där motsvarande grundtal slutar på *-o*, bildas med suffixet *-nde* (jämför 9:e, 10:e):

tjugo-nde, trettio-nde, fyrtio-nde

Ordningstalen 100:e och 1 000:e bildas med suffixet *-de*, och 1 000 000:e med *-te*. För *miljard* finns inget motsvarande ordningstal.

hundra-de, tusen-de, miljon-te

Övriga ordningstal överensstämmer med motsvarande grundtal bortsett från att det sista ledet är ett ordningstal av den form som redovisats ovan:

tjugoförsta, tjugoandra
tjugotredje, etthundratrettiosjunde
tvåhundrationde, trehundratjugonde, niohundrasjuttionde
trehundrade, tvåtusende

Ordningstalen har huvudbetoning på samma stavelse som motsvarande grundtal. De uttalas normalt med accent 2.

Första, *andra* tar optionellt särskild maskulinform som används enligt ungefär samma regler som adjektivet i bestämd form (Adj. § 68). Övriga ordningstal böjs inte i genus.

Den {*tjugoförste/tjugoförsta*} generalen har just anlänt.
Den *förste* unge mannen kan ha varit psykiskt sjuk. (R)
Gustav Vasas *tredje* {drottning/son}
Det {*första/*förste*} vittnet hade tidigare varit gift med fru Stål.

I lexikaliserade yrkesbeteckningar kan maskulinformen *förste* eller *andre* användas också vid substantiv med genus neutrum:[2]

[…] en skohandlare, en frisör och en som var *förste* biträde i Melins Järn. (R)

Ordningstalen kan skrivas alfabetiskt om de inte är alltför långa. Annars skrivs de vanligen med siffran för grundtalet följd av kolon + slutvokalen. I vissa fall (datum, upplaga, tryckning m.fl.) används bara grundtalets siffra.

22:a volymen, för 33:e gången

den 1 oktober, 19/3 [datum, utläst: (den) nittonde i tredje]
2 uppl., 3 personens personliga pronomen

Med romersk siffra skrivs ordningstalet i kunganamn eller motsvarande:

Karl XII [utläst: den tolfte]
Johannes XXIII [utläst: den tjugotredje]

Punkt efter en siffra för att ange ordningstal används bara i datumangivelser (*3.7.1983*, utläst *tredje i sjunde*) och i militärt språk (*3. bataljonen*).

[1] Ordningstalet *andra* (alltid med accent 2) skiljs i alfabetisk skrift inte från det komparativa pronomenet *andra* (antingen med accent 1 eller accent 2).

Marginellt används till grundtalet för 0 ordningstalet *nollte* och till *n* (som beteckning för godtyckligt antal) ordningstalet *n:te*. Regionalt förekommer *för hur mångte gången* 'för vilken gång i ordningen' (Huvudsatser § 60 not 3).

[2] Formerna *förste*, *andre* används regionalt också i datumbeteckningar:

(den) *förste* mars, (den) *andre* oktober

§ 22. Syntaktisk funktion och distribution. Ordningstalen fungerar som attribut i singular nominalfras.

Ordningstalet fungerar vanligen som attribut i definit nominalfras och placeras där efter det definita attributet (Nomfraser § 4):[1]

detta hans *fjärde* förtvivlade försök
det *fjärde* förtvivlade försöket

Den bestämda artikeln utelämnas ofta framför ordningstalet i en nominalfras med substantiviskt huvudord (Nomfraser § 5: c):[2]

Efter (det) *fjärde* försöket gav han upp.
Hon lyckades (den) *tredje* gången.
Hon bor i (det) *femte* huset härifrån.
Han kommer (den) *femte* maj.
Jag kan inte se {det/*Ø} *fjärde* av dina äppelträd.

Substantivet i nominalfrasen kan utelämnas enligt reglerna för ellips eller framför partitivt attribut:[3]

Jag har läste hans *femte* bok och jag ska börja läsa hans *sjätte*.
Det *tredje* av husen var lite förfallet.

Mindre ofta förekommer ordningstalet i indefinit nominalfras, där det då placeras efter obestämd artikel, *någon* eller *ingen*. (Om ordningstalets betydelse i indefinit nominalfras se § 19.)

Han gjorde ett *tredje* försök. [Dvs. han gjorde ytterligare ett försök och det var nummer tre i raden.]

Han gjorde aldrig något *tredje* försök.
Han gjorde inget *tredje* försök.

I såväl definit som indefinit nominalfras står ordningstalet vanligen framför ett eventuellt adjektivattribut, men det kan också placeras efter adjektivattribut, om ordningstal + substantiv utgör en semantisk enhet som i sin helhet bestäms semantiskt av adjektivet (Nomfraser § 41).

det fantastiska *tredje* kapitlet [Talaren säger bara att det tredje kapitlet är fantastiskt.]
Jfr: det *tredje* fantastiska kapitlet [Uttrycket kan tolkas antingen som att alla tre kapitlen är fantastiska eller som att bara det tredje är det.]
ett halvhjärtat *tredje* försök [Talaren säger bara att det tredje försöket är halvhjärtat.]
Jfr: ett *tredje* halvhjärtat försök [Uttrycket kan tolkas antingen som att alla tre försöken var halvhjärtade eller som att bara det tredje var det.]
[…] den okända och farliga *tredje* personen anlände. (R)
Efter en misslyckad *fjärde* bok gav han upp tanken på författarkarriär.

Adjektivattributet placeras alltid först om ordningstalet och det följande substantivet utgör en mer eller mindre lexikaliserad ordgrupp:

De kom in på en delad *andra* plats. [även: andraplats]
Hon har gift sig med en sympatisk *förste* arkivarie. [även: förstearkivarie]

Om förbindelsen *var* + ordningstal se Pron. § 137, 141.

[1] Vid datumangivelse används i talat språk ordningstal, som i de flesta sammanhang skrivs med enbart siffror (som för grundtal):

Vi var i Paris den {*femte/5*} januari.

Ordningstalet plus månadsnamnet kan utgöra en lexikaliserad ordgrupp, varvid ordningstalet är obetonat och står efter ett eventuellt adjektivattribut:

Denna underbara *nittonde* juli skall jag alltid minnas.

Århundraden kan anges med ordningstal + substantiv för sekel:

(det) *20:e* århundradet

Normalt används dock sammansättning med *-talet*:

1900-talet, nittonhundratalet [= det 20:e århundradet]

Ordningstal fr.o.m. 3:e kan marginellt också bestämma superlativer. Den givna mängden av referenter är då ordnad på den skala som anges av superlativens ord, och ordningstalet anger vilken position från toppen räknat som den avsedda referenten intar.

Sveriges *tredje* största varuhus ligger intill där jag bor. [*Tredje störst* kommer alltså efter *näst störst* som kommer efter (*allra*) *störst*.]

[2] I halvt lexikaliserade ordgrupper utelämnas såväl bestämd artikel som bestämd form av substantivet i nominalfras med ordningstal (jfr Nomfraser § 45: c):

Första pris gick till Anders Persson.
På *andra* plats kom Johan Lundberg.
Kan jag få en biljett till någonstans på *första* parkett.
Hon var beredd att ta *första* bästa karl.
Jens går i *tredje* klass nu.

[3] Ordningstal används predikativt endast som del av en nominalfras:

*Den här boken är *sjunde*. Jfr: Den här boken är den *sjunde* (boken). Det här är den *sjunde* boken. Den här boken är nummer *sju*.
*Han blev *sjunde*. Jfr: Han blev {*sjunde* man/*sjua*}. Han kom in som {*sjunde* man/*sjua*/ nummer *sju*}.
Min bror är {?*tredje*/*tredje* man/den *tredje*/nummer *tre*} från vänster.

I finlandssvenskan kan dock ordningstal användas predikativt: *Min bror är tredje från vänster. Min syster blev femte i löpning.*

7 VERB

1 Översikt

Betydelse 2–11

2 Verbets aktionsbetydelse. 3 Resultativ betydelse.

Semantisk valens 4–10

4 Aktanter (semantiska roller). 5 Agens (agentiva verb). 6 Mottagarroller. 7 Rollen som föremål för aktionen. 8 Subjektsautonoma verb. 9 Aktionella verb. 10 Kausativa verb.

11 Verbala betydelsefält.

Struktur 12–22

12 Översikt. 13 De verbala rotmorfemens fonotax. 14 Verbmorfem som är homonyma med adjektiv eller substantiv. 15 Verbmorfem med besläktade substantiv eller adjektiv. 16 Suffixavledda verb. 17 Prefixavledda verb.

Sammansatta verb 18–22

18 Efterledets morfologiska struktur. 19 Förledets ordklass och morfologiska struktur. 20 Lös och fast sammansättning. 21 Verb med substantiviskt eller adjektiviskt förled. 22 Verb med verbalt förled.

Morfologisk funktion 23–25

23 Översikt. 24 Verb som avledningsstam. 25 Verb som förled i sammansättning.

Syntaktisk funktion 26–33

26 Huvudord i verbfras. 27 Verbets bestämningar. 28 Transitiva och intransitiva verb.

Hjälpverb 29–33

29 Hjälpverb och huvudverb. 30 Det typiska hjälpverbet har den underordnade verbfrasen som enda och obligatorisk bunden bestämning. 31 Det typiska hjälpverbet har en underordnad verbfras med svag objektskaraktär. 32 Det typiska hjälpverbet kan inte vara korrelat till *göra* (*det*). 33 Hjälpverbsegenskaper i olika betydelsegrupper.

Böjning 34–66

34 Översikt över verbets böjning. 35 Översikt över verbets former.

De indikativa tempusformernas bildning 36–39

36 Presens. 37 Presens pluralis. 38 Preteritum. 39 Preteritum pluralis.

De speciella modusformernas bildning 40–42

40 Imperativ. 41 Konjunktiv. 42 Optativ.

De infinita formernas bildning 43–44

43 Infinitiv. 44 Supinum.

Diates: s-formerna 45–49

45 *S*-formernas bildning.

***S*-formernas funktion och betydelse 46–49:** 46 Översikt. 47 *S*-verb med passiv funktion. 48 *S*-verb som deponens. 49 Deponensverbens betydelse.

Verbens böjningsklasser 50–62

50 Verbens konjugationer.

Svaga verb 51–55: 51 Första konjugationen. 52 Andra konjugationen. 53 Tredje konjugationen. 54 Fonologiska stam- och suffixvariationer hos svaga verb. 55 Morfologiska stamvariationer hos svaga verb.

Starka verb 56–60: 56 Översikt. 57 Starka verb med särskild supinumstam. 58 Starka verb utan särskild supinumstam. 59 Starka verb med stam som slutar på vokal. 60 Stilvärdet hos alternativa lång- och kortformer vid starka verb.

61 Halvsvaga verb. 62 Defekt och oregelbunden böjning av hjälpverb.

63 Växling mellan svag böjning efter första konjugationen och stark böjning: *beslutade/beslöt*. 64 Växling mellan svag böjning efter andra konjugationen och stark böjning: *nyste/nös*. 65 Växling mellan svag böjning efter tredje konjugationen och stark böjning: *försedde/försåg*. 66 Växling mellan de svaga konjugationerna.

§ 1. Översikt. Med verb anges olika aktioner, t.ex. händelser (*krossa*, *upphöra*), processer (*gå*, *falla*) eller tillstånd (*sitta*, *äga*). De flesta verb anger kortvariga aktioner, många avsiktligt utförda eller kontrollerade av någon. Verb som anger långvariga skeenden eller tillstånd, t.ex. *regera*, *likna*, *åldras*, är mindre typiska och kan ofta parafraseras med konstruktioner där adjektiv eller substantiv ingår, t.ex. *vara kung*, *vara lik*, *bli gammal*.

Verbet beskriver prototypiskt vad en referent gör. Denna referent är verbets predikationsbas; den betecknas ofta med subjektet i satsen men kan i vissa fall också anges med andra satsled:

Louise *åt*. [Den ätande anges med subjektet i satsen.]
Vi lät Louise *äta*. [Den ätande anges med objektet i satsen.]

Predikationsbasen är aktant vid verbet, dvs. verbet anger vilken semantisk roll predikationsbasen har i den aktion som verbet betecknar. Verbets aktion kan också inbegripa andra aktanter. Man kan då säga att verbet anger en relation mellan predikationsbasen och de andra aktanterna.

Louise *såg* Emil. [Verbet anger en aktion som inbegriper en upplevare (den som ser) och ett föremål för aktionen (det som ses).]
Louise *körde* Emil till stan. [Verbet anger aktion som inbegriper en agens (den som kör), ett föremål för aktionen (det som blir kört) och ett mål för aktionen.]

Verbets unika syntaktiska funktion är att (i någon av sina finita former) vara huvudord i en finit verbfras som i sin tur är predikatsled i satsen. De finita formerna böjs i första hand i tempus (presens och preteritum) och diates (suffixlös form och *s*-form):

Karin *begår* inga misstag. [presens]
Karin *begick* inga misstag. [preteritum]
Här *begås* inga misstag! [presens *s*-form]
Här *begicks* inga misstag. [preteritum *s*-form]

Därutöver förekommer böjning i modus, en böjningskategori hos det finita verbet som anger talarens hållning till satsens aktion. Förutom det normala modus indikativ förekommer imperativ (utan tempusböjning, sällan i *s*-form) och konjunktiv (utan tempusböjning, begränsat använd, bara hos vissa språkbrukare):

Begå inga misstag den här gången, Karin. [imperativ]
Om Karin *beginge* några misstag, skulle jag bli förvånad. [konjunktiv]

Verbet har också infinita former (infinitiv, supinum) som inte böjs i tempus och modus utan endast i diates. De fungerar som huvudord i en infinit verbfras som ofta är bestämning till ett överordnat verb:

Karin har *begått* ett misstag men vill inte *begå* flera. [supinum; infinitiv]
Det har *begåtts* misstag, men nu skall det inte *begås* flera. [supinum *s*-form; infinitiv *s*-form]

Verbet kan till sin morfologiska struktur utgöras av ett rotmorfem, en avledning med suffix eller prefix, eller en sammansättning. Exempel (där verben återges i den form de har som böjningsstam):

Rotmorfem: läs, bo, skriv
Suffixavlett: lack-a, lack-era, blek-na
Prefixavlett: be-se, er-sätt, miss-sköt
Sammansatt: åter-för, skrin-lägg, vilse-led

Verbet fungerar morfologiskt som (böjningsstam i) verb använda som självständiga ord i satsen (*läs*, *läs-a*, *läs-er* etc.) eller som avledningsstam eller sammansättningsled i substantiv, adjektiv, verb och particip (*läs-ning*, *läs-lig*, *för-läs*, *läs-ande*, *läs-lust*, *läs-van*, *av-läs*).

Verbet kan ta bestämningar av olika slag (objekt, predikativ, adverbial, egentliga subjekt) och bildar ensamt eller tillsammans med dessa en verbfras där bestämningarna semantiskt är mer eller mindre nära beroende av verbet:

betala, betala *kostymen*, betala *skräddaren*, betala *2 000 kronor*, sitta *sysslolös*, äta *potatisen rå*, betala *för kostymen*, betala *till skräddaren*, betala *månadsvis*, betala *i affären*, betala *för min skull*, betala *med nöje*

Verben indelas i fyra olika böjningsklasser (konjugationer) beroende på stamslutet och på vilka varianter av de olika böjningssuffixen som kan fogas till stammen.

I de tre svaga konjugationerna bildas preteritum med suffix: *rita-de*, *blekna-de*; *väv-de*, *läs-te*; *sy-dde*. Den starka fjärde konjugationen innehåller verb som bildar preteritum utan suffix, t.ex. *band*, *kom*. Nästan alla starka verb har stamvarianter som uppvisar växling av stamvokal, t.ex. *spring-/sprang/sprung-*. Ett litet antal svaga verb har också olika stamvarianter i olika böjningsformer, t.ex. *välj-/val-*.

Betydelse och syntaktisk funktion hos tempus- och diatesformer samt hos modus konjunktiv är nära avhängiga av satsen i övrigt och behandlas därför i avsnittet om satsen (kapitel 31 Tempus, Passiv § 5–13).

I dagstidningsprosa från 1960-talet utgör verben cirka 17 % av de löpande orden och cirka 7 % av de olika orden.

ANM. Presens- och perfektparticipen, t.ex. *begående*, *begången*, *drickande*, *drucken*, har traditionellt vanligen betraktats som infinita verbformer med adjektivisk eller ibland nominal funktion. I denna grammatik behandlas de dock som avledningar av verb och sägs bilda en egen ordklass (Pcp § 1).

Betydelse § 2–11

§ 2. Verbets aktionsbetydelse. Ett verb beskriver ett skeende eller ett sakförhållande. Skeendet eller sakförhållandet sådant det beskrivs av verbet (och dess bestämningar) kallas en aktion. Olika typer av aktioner kan urskiljas: tillstånd, punkthändelser samt avgränsade och oavgränsade processer.

a) Ett verb som betecknar ett tillstånd anger en statisk aktion, dvs. en aktion som inte inbegriper någon förändring. Det har durativ betydelse, dvs. tillståndet varar alltid en viss tid. Ett tillståndsverb väcker inga föreställningar om några i aktionen ingående delmoment som skulle skilja sig från varandra. Det väcker inte heller någon föreställning om en naturlig slutpunkt för aktionen (oavgränsad aktionsart, Aktionsarter § 3). Exempel på verb som har inherent betydelse av tillstånd:

avsky, betyda, beundra, ha, heta, innehålla, likna, vara, veta, vistas, äga

Tillstånd uttrycks också av particip, särskilt av verbala particip, och i viss utsträckning av adjektiv.

b) Ett verb som anger en punkthändelse används när talaren betraktar aktionen som momentan, dvs. som om den inte hade någon tidsutsträckning alls. En renodlad punkthändelse är ögonblicklig och väcker alltså inte någon föreställning om successiva delmoment i aktionen. Aktioner av denna typ är alltid tydligt avgränsade (Aktionsarter § 18).

De flesta punkthändelser innebär en övergång från ett tillstånd till ett annat, t.ex.:

anlända, ansöka, avgå, avlida, bryta, frikänna, få, föreslå, inkomma, släcka, tappa

Ett fåtal punkthändelser innebär en övergång till ett nytt tillstånd som omedelbart följs av återgång till det ursprungliga tillståndet:

blinka, blixtra, klicka

c) Ett verb som anger en process betecknar en durativ, dynamisk aktion. Aktionen varar alltså en viss tid. Ett processverb väcker en föreställning om i aktionen ingående successiva delmoment. Exempel på verb som har inherent processbetydelse:

berätta, besvara, bygga, dra, dricka, informera, ljusna, läsa, samla, skriva, spela, vattna, äta, öka

De flesta processverb är lexikalt neutrala med avseende på aktionens avgränsning. Det är då verbets bestämningar eller den vidare kontexten som avgör om aktionen uppfattas ha ett naturligt slut eller inte (Aktionsarter § 3–7). Detta gäller också rörelseverb som *krypa*, *simma*, *springa*, som dock vanligen uttrycker oavgränsad aktion om de ensamma bildar verbfras.

Vissa verb har en egen lexikal innebörd som tämligen tydligt anger antingen oavgränsad eller avgränsad process. Oavgränsad process anges sålunda med verb som de följande, när verbens egenbetydelse inte modifieras av bestämningar som ändrar verbfrasens aktionsart:

darra, drilla, rassla, skaka, skramla, vibrera

Avgränsad process anges med verb som de följande, om inte verbets egen aktionsart modifieras av bestämningar:

bota, flå, fylla, förblöda, tömma

Åtskilliga verb är lexikalt ospecificerade för processualitet. Antingen har de oavgränsad aktionsart och en betydelse som är vag mellan process och tillstånd, t.ex.:

bekymra, blomma, deppa, meditera, sova, vila

Eller också har de avgränsad aktionsart och en betydelse som är vag mellan punkthändelse och process, t.ex.:

attestera, befria, glömma, hämta, knäcka, köpa, ta, välja

Ett verb med lexikalt inherent aktionsart kan i vissa fall ingå i en sats med annan aktionsart, t.ex. om satsen har generisk eller iterativ tolkning, men också ibland annars i konstruktioner som är mindre typiska för verbet (Aktionsarter § 19–22).

§ 3. Resultativ betydelse. Många verb anger i sin betydelse att aktionen leder till ett resultat, medan andra inte gör det. Gränsen mellan resultativa och irresultativa verb kan dock inte dras skarpt. Som resultativa verb kan räknas:

a) Alla verb som betecknar processer och har avgränsad aktionsart (§ 2), t.ex. *bota*, *flå*, *fylla*. Här anger verbet ett slutresultat (en bestående förändring).

b) Många verb som betecknar punkthändelser (§ 2), t.ex. *släcka*, *avgå*, *ansöka*. Också här anger verbet ett slutresultat.

c) Många verb som betecknar processer och har oavgränsad aktionsart (§ 2), t.ex. *stiga*, *växa*. Processen innebär en successiv förändring i en bestämd riktning (ackumulerat resultat).

Tillståndsverb (§ 2: a) är alltid irresultativa. I många fall framgår resultativiteten först av hela verbfrasen. Se vidare Aktionsarter § 12.

Många transitiva resultativa verb anger främst att en förändring inträffar hos objektsreferenten. I första hand gäller detta verb med betydelsen att objektsreferenten flyttas eller förhindras flytta, förändras fysiskt, skapas eller upphör att existera (se vidare Obj. § 19: 1b–d), t.ex. *flytta*, *skada*, *bygga*, *förbruka*, samt vissa verb med betydelsen att objektsreferenten upplever subjektsreferenten, t.ex. *förvåna* (se vidare Obj. § 19: 3a).[1] Förändringen specificeras i många fall av ett objektspredikativ eller ett bundet adverbial.[2]

Perfektparticip av resultativa verb anger tillstånd som ligger efter verbets aktion, medan perfektparticip av irresultativa verb anger tillstånd som är samtidiga med verbets aktion (Pcp § 5).

Se också om kausativa verb § 10.

[1] Vissa transitiva resultativa verb visar formell likhet med intransitiva verb eller adjektiv som anger den föranstaltade aktionen eller tillståndet (§ 14–16), t.ex. *fälla* : *falla*, *sätta* : *sitta*, *söva* : *sova*, *bleka* : *blek*, *lösa* : *lös*, *glädja* : *glad*, *lugna* : *lugn*, *blanka* : *blank*, *effektivisera* : *effektiv*, *intensifiera* : *intensiv*.

Pekka ska *fälla* trädet. ≈ Pekka ska få trädet att falla.
Med visst besvär *satte* jag plakatet på anslagstavlan. ≈ Med visst besvär fick jag plakatet att sitta på anslagstavlan.
Beskedet *gladde* mig. ≈ Beskedet gjorde mig glad.

Jämför också verb som kan användas antingen transitivt (oftast resultativt) eller intransitivt (ofta irresultativt) (Vbfraser: Allm. § 25: d).

Lars *hänger* tavlan på väggen. Jfr: Tavlan hänger på väggen.

[2] När verbet konstrueras med objektspredikativ, t.ex. optionellt vid *måla*, *slå*, är subjektsreferenten normalt agens till aktionen (se också Predv § 37):

Madeleine *målade* bordet grönt.
De kommer att *slå* mig fördärvad.

Många verb som kan konstrueras med (oftast reflexivt) objekt och objektspredikativ, t.ex. *springa*, *äta*, är normalt intransitiva med mindre tydlig resultativ betydelse (se också Predv § 38):

Du kan lika gärna *sparka* dig trött.
Hon *talade* sig varm för saken.

När verbet konstrueras med bundet adverbial, t.ex. *flytta*, *ställa* (jfr Obj. § 22: 3, Advl § 50–51), är subjektsreferenten agens eller orsak:

Jonatan *ställde* mjölken i kylskåpet.
Jonatan *drev* Henrik till raseri.

Semantisk valens § 4–10

§ 4. Aktanter (semantiska roller). Ett verb förutsätter i sin lexikala betydelse en karakteristisk uppsättning av semantiska roller, en semantisk valens. Rollerna uppbärs av olika aktanter och är olika många för olika verb. De roller som är lexikalt förutsatta anges med verbets bundna bestämningar (objekt, bundna adverbial) samt vid de flesta verb med subjektet. Rollernas exakta tolkning kan i viss mån variera, och de aktanter som uppbär rollerna kan i vissa fall vara underförstådda. Utöver de roller som förutsätts av verbets speciella betydelse (bundna roller) kan det förekomma roller som antingen är optionella eller som kan sägas vara generella för de flesta aktioner (fria roller). Vissa verb förutsätter inga bundna roller utan är nollställiga som t.ex. *åskar*, *våras*, *artar sig*.

Roller som typiskt är bundna kallas ibland deltagarroller: den som utför eller kontrollerar aktionen (agens), olika mottagarroller (den som upplever något, får eller berövas något, gynnas eller missgynnas av något etc.) samt föremålet för aktionen. Roller som typiskt är fria kallas ibland omständighetsroller: platsen, tiden eller medlet för aktionen etc.

Uppsättningen av semantiska roller vid olika verb exemplifieras kortfattat i § 5–7 och behandlas vidare i Vbfraser: Allm. § 23, Eg. subj. § 3, Obj. § 19, 24, Advl § 35–47 och Subj. § 27.

§ 5. Agens (agentiva verb). Många aktioner innefattar en aktant som avsiktligt utför eller kontrollerar aktionen. Denna aktant kallas agens och betecknas i de allra flesta fall med subjektet. Verb där subjektet betecknar agens kan kallas agentiva verb.

Ett agentivt verb kan ha ett enda aktantled, som ofta samtidigt anger agens och aktionens föremål: *A springer*. Oftare anges emellertid också andra roller vid agentiva verb: olika mottagarroller, föremålet för aktionen, målet för aktionen: *A ger B X* (agens – mottagare – föremål), *A retar B* (agens – upplevare), *A ställer X i Y* (agens – föremål – plats). Se vidare Subj. § 27 samt § 6–7 nedan.

I en del fall då betydelsen av avsiktligt handlande är kommunikativt mindre viktig kan agens betecknas med egentligt subjekt (Eg. subj. § 3). I passiva konstruktioner kan agens betecknas med agentadverbial, som syntaktiskt fungerar som en fri bestämning (Passiv § 8, 19, Advl § 84). Ett slags indirekt agens betecknas med bundna adverbial inledda med *av* vid verb med betydelse av överlåtelse (Advl § 36: e): *B får X av A*.[1]

[1] Agens är samtidigt orsak till aktionen. Icke-agentiva orsaker anges ofta på samma sätt som agens: *Händelsen skakade Birger* (jfr med agens: *Adam skakade mattan*). Men icke-agentiva orsaker kan också anges på samma sätt som plats eller föremål (och ofta vara oklart skilda från dessa roller), framför allt som bundna adverbial: *B snubblar på A*, *B bekymrar sig över A*, *B dör av A*.

§ 6. Mottagarroller. En rad sinsemellan besläktade roller med vaga gränser mot varandra kan kallas mottagarroller (se vidare Vbfraser: Allm. § 23: 1b). De uttrycks med olika satsled vid olika verb och kombineras med olika andra roller. (Däremot kombineras de knappast med varandra.) Vanliga konstruktioner med mottagarroller är följande.

1. Upplevaren (den som upplever eller uppfattar aktionen):

a) som subjekt, ibland med ett bundet adverbial X som anger föremål eller icke-agentiv orsak (jfr Subj. § 27: b): *A lider* (*av X*), *A gläds* (*över X*), *A längtar efter X*

b) som subjekt, med ett objekt X som anger föremålet (jfr Subj. § 27: b): *A ser X*

c) som objekt, med ett subjekt B som anger agens eller icke-agentiv orsak (jfr Obj. § 19: 3a): *B gläder A*

2. Den gynnade eller missgynnade (den som har nytta eller skada av aktionen):

a) som subjekt, ibland med ett bundet adverbial X som anger orsak (jfr Subj. § 27: c): *A förlorar* (*på X*)

b) som ensamt objekt, med ett subjekt B som anger agens eller icke-agentiv orsak (jfr Obj. § 19: 3b): *B skadar A*

c) som indirekt objekt, med ett subjekt B som anger agens (eller annan orsak) och ett direkt objekt X som anger föremålet (det som tillförs den gynnade eller missgynnade) (jfr Obj. § 24: c): *B åsamkar A X*

d) som bundet adverbial, med ett subjekt B som anger agens eller icke-agentiv orsak och ett eventuellt objekt X som anger föremål (jfr Advl § 35: b): *B förstör* (*X*) *för A*

3. Egentlig mottagare (den som får eller mister något):

a) som subjekt, med ett objekt X som anger föremålet och ett eventuellt bundet adverbial B som anger indirekt agens (jfr Subj. § 27: c): *A får X* (*av B*)

b) som indirekt objekt, med ett subjekt B som anger agens och ett direkt objekt X som anger föremålet (jfr Obj. § 24: a): *B ger A X*

c) som bundet adverbial (med vag avgränsning mot betydelse av mål, jfr Advl § 45: a), med ett subjekt B som anger agens och ett objekt X som anger föremålet: *B ger X till A*

4. Mottagare av kommunikativ handling:

a) som subjekt, med ett objekt X som anger budskapet (jfr Subj. § 27: c): *A uppfattar X*

b) som ensamt objekt, med ett subjekt B som anger agens/avsändare (jfr Obj. § 19: 3c): *B tilltalar A*

c) som indirekt objekt, med ett subjekt B som anger agens/avsändare och ett objekt X som anger budskapet (jfr Obj. § 24: e): *B inbillar A X*

d) som bundet adverbial, med ett subjekt B som anger agens/avsändare och ett eventuellt objekt X som anger budskap (jfr Advl § 35: b): *B hälsar på A*, *B säger X till A*, *B berättar X för A*

5. Innehavare (den som har eller saknar något):

a) som subjekt, med ett objekt eller bundet adverbial X som anger föremålet, det innehavda (jfr Subj. § 27: c): *A äger X*, *A härskar över X*

b) som objekt, med ett subjekt X som anger föremålet, det innehavda (jfr Obj. § 19: 3b): *X tillhör A*

6. Helheten (i förhållande till sina delar):

a) som subjekt, med ett objekt eller bundet adverbial X som anger delen (jfr Subj. § 27: e): *A innehåller X*, *A består av X*

b) som objekt, med ett subjekt X som anger delen (jfr Obj. § 19: 4a): *X tillhör A*

c) som bundet adverbial, med ett subjekt X som anger delen (jfr Advl § 40): *X ingår i A*

§ 7. Rollen som föremål för aktionen. Föremålet för aktionen är en roll som definieras negativt som den aktant vilken inte har en så tydlig (fastän lika tydligt förutsatt) roll som andra aktanter. Det är alltså en brokig roll, som anger t.ex. vad som flyttas eller befinner sig, påverkas eller förändras, blir till eller försvinner, iakttas eller kommuniceras (jfr också Subj. § 27). Dess typiska syntaktiska uttryck är objektet, men vid många verb uttrycks rollen med andra satsled. Den kan vara verbets enda bundna roll eller kombineras med olika andra roller. Vanliga konstruktioner med föremålsrollen är följande.

1. Som subjekt:

a) enställigt (jfr Subj. § 27: d): *A svalnar*, *solen försvann*, *sommaren kom*

b) med ett objekt eller bundet adverbial X som anger platsen eller helheten (jfr Subj. § 27: d–e): *A passerar X*, *A tillhör X*, *A ligger på X*, *A ingår i X*

2. Som egentligt subjekt, ibland med ett bundet adverbial X som anger plats (jfr Eg. subj. § 3): *det uppstår A*; *det ligger A på X*, *det finns inga blåbär här*

3. Som ensamt objekt:

a) med ett subjekt B som anger agens (jfr Obj. § 19: 1c–d): *B slår A*

b) med ett subjekt B som anger agens och ett bundet adverbial X som anger plats eller mottagare (också av kommunikativ handling) (jfr Obj. § 19: 1b, 2a): *B sätter A på X*, *B ger A till X*, *B nämner A för X*

c) med ett subjekt B som anger upplevare, mottagare, innehavare, helhet eller plats (jfr Obj. § 19: 1e, 1a, 4a): *B ser A*, *B får A*, *B äger A*, *B innehåller A*, *B omfattar A*

4. Som direkt objekt, med ett subjekt B som anger agens eller icke-agentiv orsak och ett indirekt objekt C som anger gynnad eller missgynnad eller mottagare (jfr Obj. § 24): *B åsamkar C A*, *B ger C A*

5. Som bundet adverbial:

a) där subjektet B anger agens, upplevare eller innehavare (jfr Advl § 35: a): *B griper efter A*, *B tittar på A*; *B längtar efter A*; *B härskar över A*

b) där subjektet B anger helhet eller plats (jfr Advl § 36: a): *B består av X*, *B vimlar av X*

§ 8. Subjektsautonoma verb. Vissa verb (med mer eller mindre typisk hjälpverbskaraktär) är subjektsautonoma, dvs. referenter som anges med deras subjekt spelar ingen semantisk roll vid verbet. I stället har det subjektsautonoma verbets

subjekt en semantisk roll i den aktion som anges av det underordnade verbet (om inte också detta är subjektsautonomt). I följande exempel har Per ingen semantisk roll vid det subjektsautonoma hjälpverbet *lär*:

Per *lär* ha känt Stina. [Per är upplevare av aktionen *känna*.]
Per *lär* hjälpa Stina. [Per är agens i aktionen *hjälpa*.]
Per *lär* likna Stina. [Per är föremål för aktionen *likna*.]

De flesta verb är subjektsorienterade, dvs. subjektsreferenten har en roll som t.ex. agens eller upplevare i den aktion som verbet anger, samtidigt som den kan ha en roll i en aktion som anges av en underordnad verbfras:

Per *uppskattar* att känna Stina. [Per är upplevare av aktionen *uppskatta* och av aktionen *känna*.]
Per *uppskattar* att hjälpa Stina. [Per är upplevare av aktionen *uppskatta* och agens i aktionen *hjälpa*.]
Per *uppskattar* att få blommor. [Per är upplevare av aktionen *uppskatta* och mottagare i aktionen *få*.]

Gränsen mellan subjektsorienterade och subjektsautonoma verb är långt ifrån klar. Alltid subjektsautonoma är kanske bara de temporala hjälpverben *ha*, *komma* samt flertalet rent epistemiska hjälpverb som *lär*, *torde*.[1] Åtskilliga hjälpverb växlar mellan subjektsautonom och subjektsorienterad användning eller har en vag betydelse som omfattar båda möjligheterna. Vissa verb som annars har hjälpverbsegenskaper, t.ex. *vilja*, är dock alltid subjektsorienterade.

Nedan följer ett antal kriterier som utpekar det subjektsautonoma verbet.

a) Vid utbrytningskonstruktion kan inte bara det utbrutna ledet utan också det subjektsautonoma verbet stå i den överordnade satsen (utan betydelseändring):

Det *verkar* vara lastbilen som Per tog. Per *verkar* ha tagit lastbilen. Jfr med subjektsorienterat överordnat verb: *Det försökte vara Per som körde lastbilen. Per försökte köra lastbilen.

b) En aktiv sats med subjektsautonomt verb kan motsvaras av en (ungefär liktydig) passiv sats där den underordnade verbfrasens verb står i passiv:

Per *hann* måla grinden. ≈ Grinden *hann* målas av Per. Jfr med subjektsorienterat verb: Per orkade måla grinden. ≠ Grinden orkade målas av Per.

c) Subjektsautonomt verb kan stå i sats med expletivt subjekt (t.ex. vid väderleksverb eller i sats med egentligt subjekt):

Det {*tycks/hinner*} regna färdigt i Stockholm innan du är där. Jfr med subjektsorienterat verb: *Det orkar nog regna färdigt i Stockholm innan du är där.
Det {*hinner/kan*} komma många gäster innan maten är färdig. Jfr med subjektsorienterat verb: *Det försökte komma många gäster före angivet klockslag.
Det *måste* sägas av någon att festivalen inte kan bli av. Jfr med subjektsorienterat verb: *Det ville sägas av någon att festivalen nog inte skulle bli av.

d) I en verbkedja (Vbfraser: Allm. § 21) står ett subjektsautonomt verb framför ett subjektsorienterat:

Han *borde orka* bli färdig till jul. Jfr: *Han orkar böra bli färdig till jul.

I de fall då ett verb kan vara antingen subjektsorienterat eller subjektsautonomt kan därför placeringen visa verbets betydelse:

Han *kan vilja* måla verandan redan i sommar. [*Kunna* har subjektsautonom epistemisk betydelse (se Mod. hjälpvb § 12), och *vilja* är som alltid subjektsorienterat.] Jfr: Han *vill kunna* måla verandan redan i sommar. [*Kunna* kan underordnas *vilja*, endast när det som här har subjektsorienterad betydelse: satsen anger att subjektsreferenten vill ha möjlighet att genomföra den underordnade verbfrasens aktion.]

[1] De subjektsautonoma verben fungerar som semantiska predikat till resten av satsen.

Det *kan* börja regna närsomhelst. ≈ Att det börjar regna närsomhelst är möjligt.
Växterna *måste* vattnas ordentligt nu. ≈ Att växterna vattnas ordentligt nu är nödvändigt.
Bestämmelserna *bör* respekteras av trafikanterna. ≈ Att bestämmelserna respekteras av trafikanterna är deras plikt.
Det *brukar* regna i juli. ≈ Att det regnar i juli är det vanliga.
Det *hade* regnat. ≈ Att det regnade hände före en just aktualiserad tidpunkt i det förflutna.

De subjektsautonoma verben (särskilt de epistemiska) är semantiskt och syntaktiskt nära besläktade med verb i passiv som tar nexusinfinitiv (Inffraser § 11):

De sägs vara pigga på utlandsstudier. Jfr: De lär vara pigga på utlandsstudier.

§ 9. Aktionella verb. Vissa verb har som sin lexikala betydelse att ange aktionella egenskaper hos den underordnade verbfrasens aktion. (Om verbs, verbfrasers och satsers aktionsart se § 2 samt Aktionsarter § 2.) Dessa verb kallas aktionella och har mer eller mindre tydlig hjälpverbskaraktär (jfr § 29–33). Många av dem kan vara subjektsautonoma, dvs. subjektsreferenten har ingen semantisk roll i förhållande till det aktionella verbet utan endast i förhållande till den underordnade verbfrasen (jfr § 8).

a) Fasala verb anger vilken fas av den underordnade verbfrasens aktion som avses: *börja*, *fortsätta*, *sluta*, *upphöra*.[1]

Hela stan *slutade* fungera […] (R)
[…] när hjärtat *upphör* att slå konstaterar läkaren att livet har flytt. (S)
Volvoaktierna *fortsätter* att falla. (S)

De fasala verben kan också konstrueras med prepositionen *med*. De är då subjektsorienterade och tar agens som subjekt. Alltid subjektsorienterade är också verbförbindelser som *sätta i gång med* (jfr § 10 not 1).[2]

b) Usuella verb anger att den underordnade verbfrasens aktion upprepas regelmässigt: *bruka*, *pläga*.

Som mest *brukar* vi ha fem sex dagar på oss. (S)
Hans hälsa är försämrad som den *plägar* bli för gamla män. (S)

Besläktad betydelse har alltid subjektsorienterade verbförbindelser som *ta för vana*, *ha för vana*.

c) Progressiva verb anger att den underordnade verbfrasen avser en process som pågår. Progressiv aktionell innebörd har den optionellt subjektsautonoma verbförbindelsen *hålla på*.

Dessutom ligger det här området precis bredvid Södra station, där 2 500 nya lägenheter *håller på* att byggas. (S)
Men en natt strax före den 10 april såg en författare från sin balkong helt nära parken att man *höll på* att riva Wallenbergstatyn. (S)

Förbindelserna *hålla på med*, *vara sysselsatt med*, *vara i gång med*, *vara i färd med* är alltid subjektsorienterade.[3]

d) Accidentiella verb anger att den underordnade verbfrasens aktion händer eller inträder av en slump: *råka* samt (i andra former än presens och infinitiv) *komma*.

Dansk bok- och skyltframställning har *kommit* att inta en internationellt ledande position […] (S)
Verklighetens vardagsvärld och det inbillade välståndets värld *kom* att allt mindre påminna om varandra. (S)
Hon *råkade* dra en kopia för mycket och fick infallet att skicka extrakopian till ett notförlag. (S)

e) Tendentiella verb anger att en aktion är nära att inträffa: *tendera*, *riskera*, *hota* (som bör skiljas från det agentiva *hota*). Alltid subjektsorienterade är *undgå*, *undslippa*.

Men *tenderar* inte också de här programmen att gapa över litet för mycket på den tid de fått sig tilldelad? (S)
Bytesbalansen *riskerar* då att vändas i ett underskott […] (S)
En sälinvasion från Grönland *hotar* att äta upp stora delar av torsken i årets Lofotsfiske. (S)

Ett antal liktydiga lexikaliserade verbförbindelser uppfattas vanligen som subjektsorienterade men kan också vara subjektsautonoma: *hålla på*, *vara nära*, *vara på vippen*, *vara på håret*, *löpa risk*.

Böndernas första uppgörelse med regeringen var så bra att de *höll på* att ramla av traktorerna.

När verben av ovanstående typer är subjektsorienterade är de i fallen (a)–(c) agentiva, medan subjektet vid (d) har en referent som drabbas av (upplever) den aktion som det underordnade verbet anger. När verben vid (e) är subjektsorienterade är benägenheten knuten just till subjektsreferenten.[4]

[1] *Fortsätta* och vissa andra verb med liknande grundbetydelse är dubbeltydiga mellan två betydelser. De anger antingen (a) att verksamheten inte avslutas utan pågår också efter en viss tidpunkt eller (b) att en tidigare avbruten verksamhet återupptas vid en viss tidpunkt och pågår därefter.

Som fasala verb kan betraktas också följande när de anger att den underordnade verbfrasens tillstånd inträder: *få* (i *få erfara, få höra, få känna, få se, få veta*), *lära* (i *lära känna*). *Få* har här ibland en deontisk bibetydelse: *Du ska nog få se hur vi löser sådana problem*.

[2] Som ett aktionellt verb för igångsättande av en agentiv aktion fungerar *ta* i pseudosamordningar (Samordn. § 20: c): *Jag ska ta och sova lite. Ta och sov lite.*

[3] Som ersättare för progressiva verb plus infinitivfras fungerar pseudosamordningar med *ligga, sitta, stå, hålla på, vara* (Samordn. § 18): *Cigaretten ligger och ryker*.

[4] En betydelsefunktion som erinrar om de aktionella verbens har också konstruktioner av *bli, förbli, komma* med presensparticip (Pcp § 37):

Den *blev* stående. [Participets durativa aktion inträder.]
Paketet *förblev* liggande på köksbordet. [Participets aktion upphör ej vid en viss tidpunkt utan pågår efter denna.]
Sen *blev* han bara sittande framför TV:n. [Participets aktion upphör ej vid en viss tidpunkt utan pågår efter denna.]
En snöboll *kom* farande. [Participets durativa aktion (inträder och) pågår.]
Där *kommer* min bror cyklande på sin nya Monark. [Participets durativa aktion pågår.]

§ 10. Kausativa verb. Kausativa verb anger att subjektsreferenten är orsak till eller föranstaltar en aktivitet eller ett tillstånd hos (normalt) en annan referent. Flera av de kausativa verben har också andra, icke kausativa betydelser.

1. Det kausativa verbet anger att subjektsreferenten är orsak till eller föranstaltar en aktion som anges i en underordnad infinitivfras. De flesta hithörande verb konstrueras med ett objekt som anger den underordnade infinitivfrasens predikationsbas. *Låta* kan dock alternativt konstrueras med enbart underordnad infinitivfras (en hjälpverbsegenskap, § 30). Hit hör framför allt följande kausativa verb:[1]

a) Subjektsreferenten är orsak till den underordnade frasens aktion: *komma ngn att göra ngt*.

Nyheten *kom* henne att le.
[…] kisrynkorna *kommer* henne att se gammal ut i det skarpa ljuset. (R)

b) Subjektsreferenten är antingen orsak eller agens till den underordnade frasens aktion: *få ngn* (*till*) *att göra ngt*.

Det dåliga vädret *fick* mig att stanna hemma.
Vi *fick* henne att ta tillbaka avsägelsen.
Just nu när så många inom TV darrar inför sin framtid kommer ett sådant här brev som *fick* mig att för första gången verkligen bli rädd. (S)
En forskare *fick* sin geigermätare att pipa i radion när han mätte och kom fram till 300 gånger starkare strålning. (S)

c) Subjektsreferenten är vanligen agens till den underordnade frasens aktion: *ha ngn* (*till*) *att göra ngt*, *låta* (*ngn*) *göra ngt*,[2] *förmå ngn att göra ngt*.

Man *förmådde* honom att säga upp sig.
Hon {*hade* honom att/*lät* honom} bygga ett nytt garage.
Rak och samlad *låter* hon sina förtätade repliker falla med långsam tyngd [...] (S)
Håkan Alexandersson *låter* Manfred framföra tesen om ”livet som en omväg till döden”. (S)
Han tog sitt första steg i dag, han *lät* spränga en kärnvapenbomb [...] (S)
Hans sekreterare *lät* dock hälsa att ”Bo Rydin garanterar att det inte gått något som helst bud till någon”. (S)
Ann *förmådde* honom att dekorera ateljén [...] (R)
”Du *hade* honom att stämma mig!” slungade han fram. (R)

2. Det kausativa verbet anger att subjektsreferenten är orsak till eller föranstaltar en aktion som anges i en underordnad narrativ eller konsekutiv sats (Bisatser § 61: 2, 3, § 124) eller med ett nomen actionis eller qualitatis.

a) Subjektsreferenten är orsak till den underordnade satsens aktion: *vålla*, *orsaka* m.fl.

Strejken {*orsakade/medförde*} {att många leveranser försenades/stora förseningar}.

b) Subjektsreferenten är antingen orsak eller agens till den underordnade satsens aktion: *åstadkomma*, *göra* m.fl.

Stormen *åstadkom* stor förödelse.
Med min protest *åstadkom* jag bara att ärendet bordlades.

c) Subjektsreferenten är vanligen agens till den underordnade satsens aktion: *ordna*, *sörja för* m.fl.

Kansliet {*ordnar* (så) att/*sörjer för* att} lokal bokas.
De {*ordnade/sörjde för*} lokalbokningen.

3. Det kausativa verbet anger att subjektsreferenten är orsak till eller föranstaltar ett tillstånd (eller en egenskap) hos objektsreferenten som anges med ett bundet objektspredikativ.

a) Vid några få kausativa verb, t.ex. *göra*, *få*, kan subjektsreferenten vara antingen orsak eller agens till aktionen (se vidare Predv § 35; jfr även Vbfraser: Allm. § 16 not 2).

{Regnet/Jag} *gjorde* moster Tyra {ledsen/förstummad}.
Pelle *fick* breven {färdiga/skrivna}.

b) Några kausativa verb, t.ex. *ha*, *hålla*, anger i konstruktion med bundet objektspredikativ att subjektsreferenten, som normalt är agens till aktionen, åstadkommer att ett tillstånd hos objektsreferenten fortsätter (se också Predv § 36).

Fredrik har lovat *hålla* maten varm.
Jag *har* några flaskor undanstoppade.

[1] Som kausativa verb kan också uppfattas de verb som anger att subjektsreferenten tar itu (eller inte tar itu) med att själv utföra den aktion som verbfrasen anger. (Dessa verb erinrar också om fasala aktionella verb av typen *börja*, § 9: a.)

Hon *försökte* övertala mig.
Hon *undvek* att tala med mig.

Besläktad betydelse har åtskilliga verbförbindelser: *ge sig till, ta sig för*(*e*), *ta itu med, sätta i gång med, gripa sig an med, se till att, låta bli, underlåta, avstå från*.

Som kausativa betecknas ibland också andra typer av resultativa verb (§ 3). Jämför att transitiva resultativa verb ofta kan parafraseras enligt (1), (2) eller (3) ovan:

Hemvärnet fördrev inkräktarna. ≈ Hemvärnet fick inkräktarna att fly.
Snöstormen försenade tåget. ≈ Snöstormen gjorde att tåget blev sent.
Beskedet bedrövade mig. ≈ Beskedet gjorde mig ledsen.

[2] I den lexikaliserade förbindelsen *låta förstå* + narrativ bisats är *förstå* inte agentivt utan har en upplevare som predikationsbas:

[…] de *lät förstå* att om vi tog bort ”Dagens dikt” så tänkte de protestera med plakat framför Sveriges Radio […] (S)

Vissa verb med reflexivt objekt (jfr Vbfraser: Allm. § 8: d) kan användas i kausativ betydelse som innebär att subjektsreferenten föranstaltar att en ospecificerad referent utför den handling som verbet anger: *klippa sig* ’låta klippa sig’, *operera sig, konfirmera sig, höra av sig*. Olika språkbrukare är olika toleranta mot denna användning.

§ 11. Verbala betydelsefält. Verb kan klassificeras efter det betydelsefält (det område inom vår föreställning om verkligheten) inom vilket verbet organiserar aktanterna i förhållande till varandra. Här görs en indelning i tre fält, det fysiska, det psykiska och sociala och det logiska, samt i ett antal grupper inom varje fält. Det görs inte anspråk på att ett fält är uttömmande beskrivet med de grupper som anförs här.

För varje grupp ges ett antal exempel, varvid det bortses ifrån polysemi och möjligheter till överföring av betydelse mellan grupperna. (Gränserna mellan grupperna är dessutom i flera fall vaga.) Utöver verben förekommer exempel på lexikaliserade verbförbindelser, i synnerhet verb + reflexivt objekt och verb + partikeladverbial (jfr Vbfraser: Allm. § 4, 8). Inom varje grupp ges exemplen i alfabetisk ordning utan hänsyn till vilken semantisk roll som betecknas av subjektet (t.ex. under (1d) agens: *skälla*, agens/upplevare: *skratta*, föremål: *krasa*, ingen semantisk roll: *dagas*).

1. Det fysiska fältet

a) Befintlighet och rörelse:

anlända, bo, bära, dra, drälla, dröja, falla, flankera, flytta, frakta, fylla, försvinna, gå, gömma, hamna, hålla, hämta, hänga, kasta, komma, köra, landa, ligga, lägga, lämna, möta, nå, packa, passera, rubba, samla, sitta, sjunka, skicka, sprida, springa, stanna, stoppa, stå, ställa, sväva, sätta, vistas, vänta, återvända

b) Produktion och konsumtion (jfr också (3d)):

arrangera, baka, bygga, gräva, göra, improvisera, skapa, sy, utplåna, åstadkomma; gå åt, äta upp

c) Fysisk hantering, påverkan och vidröring, fysiskt tillstånd:

andas, använda, beröra, brinna, bruka, buckla, disponera, explodera, flå, frysa, gripa, gäspa, hantera, hosta, klyva, klä, klämma, knåda, koka, krydda, kväva, laga, leva, låsa, multna, måla, rämna, skära, smälta, sova, spricka, trycka, vaka, växa, öppna

d) Fysiska fenomen (jfr också (2a)):

dagas, gala, gnissla, knarra, krasa, lysa, mörkna, skramla, skratta, skälla, stöna, tystna

2. Det psykiska och sociala fältet

a) Perception:

betrakta, erfara, finna, hitta, höra, känna, kännas, leta, lukta, lyssna, låta 'ge ljud ifrån sig', märka, se, smaka, synas, söka, titta, uppfatta, upptäcka, överraska

b) Kommunikation:

anklaga, antyda, argumentera, be, befalla, begära, berätta, berömma, beskriva [jfr (3c)], demonstrera, diskutera, döpa, erbjuda, erkänna, fråga, förbanna, förbjuda, föreslå, förlåta, gratulera, hälsa, instämma, invända, kommentera, lova, lura, läsa, meddela, medge, nämna, opponera, påpeka, påstå, ropa, råda, samtala, skriva, skryta, svara, säga, tacka, tala, tiga, tillåta, undra, uppmana, uttrycka, visa, viska, vädja, övertala, övertyga; säga emot, säga till

c) Kognition:

ana, begripa, bortse, drömma, förstå, glömma, minnas, tro, tvivla, tycka, tänka, utgå, veta, välja, vänta; komma ihåg, känna till

d) Intention:

avse, eftersträva, försöka, planera, syfta, ämna; akta sig

e) Emotion och värdering:

avsky, bekymra, föredra, förvåna, gilla, glädja, hata, häpna, irritera, njuta, skrämma, strunta, sörja, tolerera, tåla, uppskatta, älska, överraska; löna sig, tycka om

f) Önskan:

befara, hoppas, längta, undvika, vilja, ångra, önska

g) Förmåga:

förmå, hinna, kunna, orka

h) Socialt handlande, sociala relationer:

angå, dominera, försona, handla, hjälpa, härska, känna, lita, lyda, skada; gifta sig, skilja sig, uppföra sig, vara släkt

3. Det logiska fältet

a) Kausala relationer (orsak, konsekvens, villkor; jfr § 10):

bero, framkalla, följa, föranleda, förhindra, förorsaka, leda (till), medföra, strida (emot), åstadkomma; komma sig

b) Likhetsrelationer:

avvika, dominera, likna, underskrida, överdriva, överträffa; skilja sig

c) Teckenrelation:

ange, avse, beskriva [jfr (2b)], beteckna, betyda, gälla, handla, heta, innebära, kalla, måla, representera

d) Existens (tid, rum; jfr (1b)):

dö, existera, finnas, förekomma, föreligga, försvinna, hända, inträffa, ske, uppstå; bli till, brinna upp, dö ut, finnas till, äga rum

e) Kvantitet:

minska, rymma, uppta, vara, väga, öka

f) Innehav:

använda, beröva, disponera, få, ge, ha, inneha, köpa, låna, sakna, skaffa, sälja, ta, tillhöra, äga

g) Del – helhet:

bestå (av), ha, höra (till), ingå (i), innefatta, omfatta, rymma, tillhöra, utgöra

Utanför de här exemplifierade grupperna faller bl.a. subjektsautonoma verb vars enda aktant uttrycks med en underordnad verbfras: temporala hjälpverb samt åtskilliga modala och aktionella hjälpverb (§ 29).

För olika betydelsegrupper av verb se också Obj. § 19, 24; om verb särskilt i de psykiska och logiska fälten se Bisatser § 61, 65, Inffraser § 5, 8, 13.

Struktur § 12–22

§ 12. Översikt. Ett verb (minus eventuella böjningssuffix) kan vara enmorfemigt eller flermorfemigt. De flermorfemiga verben kan vara avledda (med suffix eller prefix) eller sammansatta. Verbets stam används utan böjningssuffix som imperativ (§ 40).

Enmorfemiga: läs, tro, bind, rita, vackla
Suffixavledda: bil-a, smal-na, chock-era, modern-isera

Prefixavledda: be-gå, för-se, miss-kläd
Sammansatta: av-läs, kryp-kör, vilse-led

En stam som tar ett verbbildande suffix eller som sammansätts med ett verb kan själv vara en avledning, en sammansättning eller en lexikaliserad ordgrupp:

(o-ren)-a, (tele-graf)-era; (över-ens)-kom, (för-ut)-skicka, (o-myndig)-förklara, (till-känna)-ge

Ett verb som avleds med suffix kan inte självt vara avlett med suffix. Däremot kan det avledas med prefix eller ta ett sammansättningsled:

för-(blek-na), de-(mobil-isera), re-(gumm-era); fin-(just-era), in-(registr-era), av-(smal-na)

Det verb som avletts med prefix kan likaså avledas med ännu ett prefix eller ett sammansättningsled:

an-(för-tro), för-(för-dela), bi-(be-håll); av-(be-ställ), åter-(för-visa), vitamin-(be-rika)

Ett verb som är sammansatt kan ta betonat prefix eller förled:

miss-(upp-fatta); snabb-(djup-frys), ny-(in-dela), över-(ut-nyttja), åter-(in-vig)

Vissa verb förefaller bildade genom samtidig prefix- och suffixavledning till en stam av annan ordklass. I ett verb som *be-folk-a* urskiljer vi varken något ord **be-folk* eller något ord **folka*.[1] Exempel:

be-folk-a, be-mann-a, be-nåd-a, be-slöj-a
för-sur-a, för-ful-a, för-allmänlig-a, för-sämr-a

Ett litet antal verb är likalydande med ord av annan ordklass, så t.ex. *blek-*, *lös-*. Vissa verb skiljer sig från ord av andra ordklasser genom omljud (t.ex. *värm-* (jfr adjektivet *varm*), *blänk-* (jfr adjektivet *blank*)) eller på annat minimalt sätt: *höj-* (jfr adjektivet *hög*). Även mellan verb finns liknande relationer: *bränn-* (jfr *brinn-/brann-/brunn-*), *fäll-* (jfr *fall-/föll-*), *sätt-* (jfr *sitt-/satt-/sutt-*).

Också för verbens del (jfr Subst. § 20 och Adj. § 32) finns det en viss tendens till en uppdelning i ett romanskt och ett inhemskt avledningssystem. Inlånade ursprungligen latinska morfem kombineras vanligen med ursprungligen latinska prefix som *de-*, *ex-*, *kon-*, och med suffix som *-era*, *-isera*, medan klart inhemska morfem med inhemsk fonotax vanligen får prefix som *an-*, *be-*, *för-* och suffixen *-a*, *-na*.[2]

[1] Eftersom *-a* annars inte används för att avleda ett verb av ett annat verb och eftersom prefixen *be-* och *för-* annars endast läggs till verbstammar (t.ex. *be-lys*, *för-sov*), är det dock rimligt att de nämnda verben av strukturella skäl analyseras så att suffixavledningen uppfattas som avledningsstam till prefixet (§ 17 not 1).

[2] I det romanska systemet ingår lån från såväl latinet som dess dotterspråk (främst franskan). Också ursprungligen grekiska morfem går ofta in i det romanska systemet.

ANM. 1. Gränsen mellan enmorfemiga och avledda verb är vag. Enmorfemiga tvåstaviga verbstammar (på *-a*) kunde också betraktas som suffixavledningar till bundna morfem (som alltså inte används annars än i just dessa stammar): *rit-a*, *vackl-a*, se Anm. 2 nedan. Gränsen mellan prefix och förled i sammansättning är likaså ofta oklar, t.ex. *kontra-signera*, *jäm-ställ*.

ANM. 2. Första konjugationens verb kan analyseras på åtminstone fyra olika sätt:

a) *-a* är en del av böjningssuffixen

-a betraktas i detta fall som en del av böjningssuffixen i första konjugationen, och böjningsstammen antas sluta på konsonant (*rit-ar*) eller i ett fåtal fall betonad vokal (*kli-ar*). Lösningen förutsätter att verbet är bärare av ett lexikalt drag som utlöser första konjugationens böjning, ungefär så som sker med genus vid substantiv eller valet mellan stark och svag böjning vid verb:

rit–ar, rit–ade
bil–ar, bil–ade
<smal–n>–ar, <smal–n>–ade

Detta traditionella beskrivningsalternativ innebär att första konjugationens verb får en egen serie böjningssuffix avvikande från de andra verbens, vilket kan anses vara en nackdel. För modellen talar att de aktuella verben saknar *-a* när de avleds med suffix eller när de används som första sammansättningsled. Lexikonet kommer med denna beskrivning att innehålla ett stort antal stammar som är ordklassmässigt mångfunktionella: *bil*, *lack*, *blank*, *lugn* etc.

b) *-a* är ett augment

-a betraktas i detta fall som ett augment, dvs. ett slags fogemorfem, ungefär som bindesuffixet *-s-* i substantivsammansättningar. Det utlöses av ett lexikalt drag hos verbet på samma sätt som enligt den föregående lösningen. Strukturen hos exempelverben kan återges på följande sätt:

rit–a–r, rit–a–de
bil–a–r, bil–a–de
<smal–n>–a–r, <smal–n>–a–de

Ett argument för denna lösning är att verbets ordbildningsstam saknar *-a*. Lösningen hade dock varit mera attraktiv om *-a* alltid varit fonotaktiskt nödvändigt så som fallet är efter *vackl-*, *vandr-* etc. i ordslut eller framför konsonant. (Sådana stammar kan ju inte böjas efter de andra konjugationerna.) Emellertid insätts *-a-* också där det inte är fonotaktiskt nödvändigt, t.ex. i ord som *sågar*, *sågade* etc. Det är också påfallande att *-a* tilläggs i imperativ.

Det hade varit mera i enlighet med svenskans fonotax i övrigt om stödvokalen hade varit *e* så att vi fått former som **vackel*, **vander*. Annars har denna lösning delvis samma för- och nackdelar som den föregående. Den förutsätter ett lexikalt konjugationsdrag hos verbet. Den innebär också att lexikonet kommer att innehålla ett stort antal stammar där homonymi föreligger mellan verben å ena sidan och adjektiven och substantiven å den andra.

c) *-a* är eller ingår i ett avledningssuffix

Enligt denna beskrivning är *-a* ett suffix varmed verb kan bildas av stammar tillhörande annan ordklass, ett suffix vid sidan av *-na*, *-era* etc. som också medför böjning enligt första konjugationen. Eftersom *-a* ingår i verbets fonetiska form behövs inget lexikalt drag, dvs. alla de svaga verben får samma böjning (med enbart fonetiskt betingade avvikelser):

<rit–a>–r, <rit–a>–de
<bil–a>–r, <bil–a>–de
<smal–na>–r, <smal–na>–de

Beskrivningen förefaller rimlig för de klara avledningarna, mindre tilltalande för de fall då avledningsstammen kommer att utgöras av ett bundet morfem. Man kan också diskutera vad som är bäst: att utvidga stammen med ett fonetiskt element *-a* eller att tillägga den ett särskilt grammatiskt drag. Beskrivningen förklarar inte varför *-a* i stort sett saknas när verbet används som stam i avledning och sammansättning.

d) *-a* är antingen avledningssuffix eller del av tvåstavigt verbmorfem

Här analyseras verb som *rita*, *måla*, *skura*, *vackla* som tvåstaviga verbmorfem (ungefär som *gata*, *kyrka* analyseras som tvåstaviga substantivmorfem), vilket inte hindrar att verb som *bil-a*, *färg-a*, *blank-a* analyseras som avledningar (ungefär som substantiven *hus-a*, *kock-a* analyseras som avledningar). Exempelverben får alltså följande struktur:

rita–r, rita–de
<bil–a>–r, <bil–a>–de
<smal–na>–r, <smal–na>–de

Jämfört med föregående lösning har denna fördelen att undvika problemet med de många restmorfemen som uppstår om *rita* etc. betraktas som avledningar. Å andra sidan måste vi antaga att det finns inte bara enstaviga utan också tvåstaviga verbmorfem.

I denna grammatik tillämpas den sista beskrivningsmodellen.

§ 13. De verbala rotmorfemens fonotax. De enstaviga verbmorfemen har dels samma begränsningar som rotmorfem av andra ordklasser, eftersom också verbmorfemet skall kunna fungera i ordslut (i imperativ), dels ytterligare begränsningar i fråga om möjliga ordslut. De tvåstaviga verbmorfemen slutar alltid på obetonat *a* men har för övrigt maximalt rik fonotax. Verbmorfem med mer än två stavelser förekommer bara marginellt.[1]

a) De enstaviga verbmorfemen har strukturen K_{0-3} V K_{0-2}. Lång vokal förekommer i stamslut och före kort konsonant, kort vokal före lång konsonant och konsonantkombination. Se Schema 1.

	-V:	**-V:K**	**-VK:**	**-VK:K**
–		åk–, äg– öd–, ös–		ärv–
K–	bo–, rå– gå–, se–	väg–, köp– sov–, gal–	känn–, ryck– ligg–, sjung–	lyft–, hjälp– bind–, sjunk–
KK–	gro–, bry– stå–, dra–	gräm–, stöp– svär–, bjud–	spill–, bränn– slipp–, stick–	kvälj–, svält– brist–, slint–
KKK–	strö–	sprid–, skräd– stryk–, skriv–	skräll–, skvätt– spring–, spritt–	skränk–

SCHEMA 1. Enstaviga verbmorfems fonotax. K = konsonant, V = vokal, kolon anger längd.

Dessa verbstammar böjs svagt (enligt andra och tredje konjugationerna, § 52–53), starkt (§ 56) eller halvsvagt (§ 61).

Den stamslutande konsonanten är aldrig [b], [f], [ɧ] eller [ɕ], och inte heller [r:] eller [d:]. Tvåkonsonantskombinationerna är rätt sällsynta.

Också i de enskilda konjugationerna avtecknar sig fonologiska mönster:

2 konjugationen: Vokalen är vanligen en omljudsvokal eller en vokal som kunde vara omljudsvokal, dvs. *e*, *i*, *y*, *ä*, *ö*.

3 konjugationen: slutar på någon av de betonade vokalerna *e*, *y*, *o*, *å*.

4 (starka) konjugationen kännetecknas av vokalväxling i olika böjningsformer. De mest frekventa vokalserierna är:

i [i] – a [a] – u [ʊ]: finna – fann – funnit
i [i:] – e [e:] – i [i:]: skriva – skrev – skrivit
y [y:]/u [ʉ:] – ö [ø:] – u [ʉ:]: flyga, bjuda – flög, bjöd – flugit, bjudit

b) De tvåstaviga verbmorfemen och de avledda verben på -*a* är inte underkastade några fonotaktiska inskränkningar vad avser betonad vokal eller initial och medial konsonantism. (I exempelsamlingen i Schema 2 görs ingen skillnad mellan de enmorfemiga verbstammarna och sådana stammar som är avledningar på -*a*.)

	-V:a	**-V:Ka**	**-V:KKa**	**-VK:a**	**-VK:Ka**	**-VK:KKa**	**-VK:KKKa**
–		ana ila	arta ivra	irra unna	ämna älta	älska äntra	alstra
K-	bua tjoa	nita sjava	mulna vakna	hicka rulla	hasta ramla	hindra pensla	mönstra härskna
KK-	fria knäa	städa flina	flagna prägla	stanna plocka	pladdra tråckla	granska stämpla	blomstra blixtra
KKK-	skria	stråla	strigla sprudla	skratta spreja	skvalpa strejka	skrynkla	

SCHEMA 2. Fonotax hos tvåstaviga verbmorfem och avledda verb på -*a*. K = konsonant, V = vokal, kolon anger längd.

I vissa ord är vokalen lång också framför tre eller fyra konsonanter: *städsla* (regionalt även i *ordna*, *fordra*, *gärdsla*).

De tvåstaviga verbmorfemen räknas till första konjugationen. I dessa verb kan (till skillnad från vad fallet är i de enstaviga verbmorfemen) den första vokalen följas av [b], [f], [ɧ] eller konsonant plus [ɧ], t.ex. *jobba*, *klibba*, *slafa*, *skuffa*, *duscha*, *lyncha*, *rutscha*, samt marginellt (åtminstone för vissa språkbrukare) också av konsonant plus [ɕ], t.ex. *sketcha*, *lattja* (vardagligt).

[1] Till de trestaviga verbmorfemen hör:

a) enstaka verb med betoning på andra stavelsen, t.ex. *predika*, som torde uppfattas som enmorfemiga av den vanlige språkbrukaren, fastän de etymologiskt består av prefix (t.ex. *pre-*) plus stam

b) enstaka verb med sammansättningsprosodi, t.ex. *kidnappa*, som inte naturligen kan analyseras som sammansättningar av eljest i språket förefintliga ord (utan som fonologiska sammansättningar).

ANM. En orsak till att verbmorfemet efter vokalen har högst två konsonanter kunde för de svaga verbens del vara att den stamslutande konsonantkombinationen måste kunna kombineras med preteritumsuffixets dentala klusil.

§ 14. Verbmorfem som är homonyma med adjektiv eller substantiv. Vissa rotmorfem kan användas både som verb och som adjektiv eller substantiv. Relationen kan kallas ordklassbyte. Vilken ordklassfunktion som är den grundläggande är ofta svårt att avgöra. Följande typer kan urskiljas:

1. Verb och adjektiv: Verbet anger att objektsreferenten får den egenskap adjektivet betecknar: *blek-*, *lös-*, *blöt-*. Jfr Adj. § 34.

2. Verb och substantiv (jfr Subst. § 18: 2):

a) Substantivet (som är neutrum) fungerar som ett nomen actionis till verbet (dvs. betecknar samma aktion som verbet): *sug*, *beröm*, *ryck*, *spring*, *glid*, *flyt*, *fall*, *skrik*.

b) Substantivet (som är utrum) betecknar det instrument varmed verbets aktion utföres: *sug*, *lyft*, *frys*, *kyl*.

ANM. En semantisk relation som erinrar om den vid (2) ovan föreligger mellan *a*-avledda verb av första konjugationen och avledningsstammen. Historiskt sett är ofta substantivet resultat av retrograd avledning ur verbet (som dessförinnan var att anse som ett tvåstavigt verbmorfem). När väl substantivet föreligger, är det omöjligt för den samtida språkkänslan att avgöra om det är verbet eller substantivet som är primärt i par som *kast-a* : *kast*, *bullr-a* : *buller*, *bad-a* : *bad*.

§ 15. Verbmorfem med besläktade substantiv eller adjektiv. I vissa fall svarar ett verbalt rotmorfem (eller en prefixavledning) mot ett fonologiskt närbesläktat substantiv eller adjektiv genom omljud (jfr Adj. § 44), t.ex. *hys-* (*hus*), *dämm-* (*damm*), *gröp-* (*grop*), *krön-* (*kron-a*), *nämn-* (*namn*), *skyll-* (*skuld*), *döm-* (*dom*), *gläns-* (*glans*), *mäl-* (*mål*), *välv-* (*valv*); *blänk-* (*blank*), *bryn-* (*brun*), *fäst-* (*fast*), (*för-*)*läng-* (*lång*), *värm-* (*varm*), *vät-* (*våt*), *töm-* (*tom*), *lys-* (*ljus*), *skärp-* (*skarp*), *stärk-* (*stark*).[1] I vissa verb är omljudet kopplat till förekomst av stamslutande *j*: *glädj-/glad-* (*glad*), *tämj-/tam-* (*tam*), *vänj-/van-* (*van*).[2] Här är det inte fråga om någon produktiv avledningsrelation, utan snarare om en viss släktskap mellan rotmorfem av olika ordklass.

Också olika verbmorfem står parvis i en liknande fonologisk och semantisk relation till varandra, t.ex. *fall-*, *fäll-*; *satt-*, *sätt-*; *brann-*, *bränn-*; *for-*, *för-*; *sov-*, *söv-*; *sprack-*, *spräck-*.

I flera fall är det semantiska sambandet mellan de fonologiskt likartade morfemen tämligen oklart, t.ex. *lyd-* (*ljud*), *möt-* (*mot*).

[1] Också i verb som är avledda med *-a* kan stammen någon gång ha omljud i förhållande till ord av annan ordklass: *härd-a* (*hård*).

[2] Också andra vokal- och konsonantskillnader förekommer: *kyl-* [çy:l] (*kall*), *styrk-* (*stark*). Jämför motsvarande substantiv *kyla*, *styrka*.

§ 16. Suffixavledda verb. De viktigaste verbbildande suffixen är *-a*, *-na*, *-era*, *-isera*, *-(i)fiera*.[1] För andra suffix är det tveksamt om de urskiljs av den nutida språkkänslan.[2]

a) Suffixet *-a* läggs framför allt till substantiv och adjektiv. Detta suffix är det allmännaste verbbildande suffixet, och man kan knappast urskilja någon semantisk kärna.[3]

bil-a, bark-a, tejp-a, saft-a, kol-a, test-a, idrott-a, skiv-a; lugn-a, blank-a, fri-a, slö-a, magr-a; du-a, en-a

b) Suffixet *-na* läggs framför allt till enstaviga adjektiv och någon gång till substantiv. Betydelsen är inkoativ, dvs. den som *blek-nar* blir blek, den som *sval-nar* blir sval.

bul-na, (för-)kol-na; svart-na, blek-na, kall-na, sval-na, hård-na, mjuk-na, (in-)sjuk-na, (till-)frisk-na, gles-na, tjock-na

c) Suffixet *-era* läggs till både substantiv och adjektiv. Stammen är framför allt ord av romanskt eller grekiskt ursprung (ofta med betoning på sista stavelsen), men suffixet har också en viss produktivitet i avledning av andra stammar. Suffixet kan ses som allmänt verbbildande, och det är här liksom för *-a* svårt att urskilja någon semantisk kärna.[4]

parasit-era, spion-era, förskott-era, chock-era, programm-era, reklam-era, stetoskop-era, telegraf-era, manövr-era; dubbl-era, halv-era, aktiv-era, kokett-era

Ofta är stammen vid *-era* (liksom vid de nedanstående längre suffixen på *-era*) ett bundet morfem, antingen ett rent restmorfem eller besläktat med ett flerstavigt ord som förlorat ett suffix eller annat ordslut:

korrug-era, li-era

navig-era [jfr: navigation], plac-era [jfr: plats], selekt-era [jfr: selektion, selektiv], frit-era [jfr: frityr], tang-era [jfr: tangent]

d) Suffixet *-isera* läggs till både substantiv och adjektiv (och någon gång till egennamn). Betydelsen är ofta kausativ: om man *kontor-iserar* något, så gör man det till kontor, om man *effektiv-iserar* något, så gör man det effektivt eller effektivare.[5] Suffixet läggs särskilt ofta till adjektiv på *-al*, *-ell* (som då byts ut mot *-al*), *-iv*, *-isk* (som då faller).

kontor-isera, idol-isera, bagatell-isera, stil-isera, vitamin-isera, pulver-isera; finland-isera; modern-isera, brutal-isera, liberal-isera, aktual-isera, individualisera, special-isera, stabil-isera, effektiv-isera, dramat-isera, mekan-isera, militar-isera, popular-isera

e) Suffixet *-ifiera* läggs oftast till stam av romanskt eller grekiskt ursprung. Betydelsen är mångskiftande. I många men långt ifrån alla fall är betydelsen kausativ: om man *person-ifierar* något, så gör man det till person, om man *intens-ifierar* något så gör man det intensivt eller intensivare.

person-ifiera, kod-ifiera, exempl-ifiera, russ-ifiera, jazz-ifiera

elektr-ifiera [jfr: elektrisk, elektricitet], intens-ifiera [jfr: intensiv], fals-ifiera [jfr: falsarium], kvant-ifiera [jfr: kvantitet]

Suffixen *-era*, *-isera*, *-ifiera* får avledningens huvudbetoning på *-e-*, medan stammen blir obetonad eller svagt betonad. Verbet får i alla sina böjningsformer accent 1.

Om avledningsstammens form se för substantivstam Subst. § 30, för adjektivstam Adj. § 35, för egennamnsstam Egenn. § 13.

[1] Suffixavledningen måste ibland utökas med prefix eller sammansättningsförled för att resultatet skall kunna användas som ett verb, t.ex. *för-<kol-na>*, *be-<folk-a>*, *dis-<krimin-era>*, *till-<frisk-na>*, *av-<gift-a>*, *upp-<dag-a>*, *ut-<arm-a>*. Strukturellt sett är suffixavledningen primär i förhållande till prefixavledningen respektive sammansättningen. I vissa verb av denna typ är det verbbildande suffixets avledningsstam själv avledd av en stam som endast förekommer i just det avledda verbet: *be-<<ed-ig>-a>*, *in-<<mund-ig>-a>*.

[2] De äldre suffixen *-ga*, *-ka*, *-ska*, *-la*, *-ra*, *-sa*, *-ta* och *-j*(*a*) är numera sedan länge improduktiva och kan betraktas som hörande till stammen. Tydligast är avledningskaraktären då stammorfemet är ett adjektiv och avledningen har inkoativ eller resultativ betydelse, t.ex. *vid-ga*, *sval-ka*, *tor-ka*, *min-ska*, *mild-ra*, *snäv-ra*, *ren-sa*, *het-sa*, *fet-ta*, *het-ta*, *rik-ta* (*rik*), *gläd*(*-j*) (*glad*), *vän-j* (*van*), *täm-j* (*tam*). Jämför även *grön-ska*, *hal-ka*, *lös-ka*, och de oklarare förbundna *läng-ta* (*lång*) och *träng-ta* (*trång*). Vokalen i verben har förkortats, utom i *gläd*(*-j*), som också tenderar att förlora sitt *j* (§ 55: 1e).

[3] Adjektiv i komparativform har avletts med *-a* i fall som: *bättr-a*, (*för-*)*yngr-a*, (*för-*)*sämr-a*. I enstaka fall läggs suffixet till en ordgrupp: *solochvår-a*.

[4] I vissa fall växlar suffixet *-a* med suffixet *-era*, t.ex. *charm-a*, *charm-era*; *chock-a*, *chock-era*; *dubbl-a*, *dubbl-era*; *lack-a*, *lack-era*; *skiss-a*, *skiss-era*. Jfr också *bomb-a*, *bombard-era*; *funk-a*, *fung-era*.

[5] Någon gång växlar en avledning med *-era* med en avledning med *-isera*, t.ex. *effektiv-era*, *effektiv-isera*; *passiv-era*, *passiv-isera*; *relativ-era*, *relativ-isera*; *invalid-era*, *invalid-isera*; *vitamin-era*, *vitamin-isera*.

§ 17. Prefixavledda verb. Prefixavledda verb bildas genom att prefix läggs till andra verbstammar, t.ex. *be-skriv*, *miss-unna*, *van-vårda*, *pre-destinera*, *dis-kvalificera*.[1]

Avledningsstammen i en prefixavledd verbstam kan i sin tur vara en prefixavledd verbstam, t.ex. *an-*(*be-fall*), *för-*(*för-dela*), och kan också vara en suffixavledd verbstam, t.ex. *van-*(*vård-a*), *re-*(*finansi-era*), *pre-*(*destin-era*), *sam-*(*vari-era*).

Verbprefixen är prosodiskt av tre slag:

1. De obetonade *be-* och *för-* läggs till en stam som behåller ordets huvudbetoning på sin starkt betonade stavelse.[2] Ordet i sin helhet får accent 1. Exempel (i infinitivform):

be-[1]fara, be-[1]härska, be-[1]tvivla
för-[1]sova, för-[1]stora, för-[1]vägra

Om prefixets verbstam är en (fonologisk) sammansättning, flyttas dock huvudbetoningen över på (det första) prefixet och hela ordet får sammansättningsprosodi (accent 2 och stark bibetoning, här på stammen):[3]

[2]för-an|leda, [2]för-an|låta, [2]för-an|stalta, [2]för-o|lyckas, [2]för-o|lämpa, [2]för-o|rena, [2]för-or|saka, [2]för-o|rätta, [2]för-öd|mjuka

[2]be-led|saga, [2]be-ar|beta

I vissa av dessa verb kan optionellt det första prefixet vara obetonat och verbstammen behålla sin sammansättningsbetoning: *be[2]led|saga*. Det första prefixet är alltid obetonat i *be[2]full|mäktiga*.

Prefixet *be-* har i många av verben transitiverande funktion, dvs. en aktant som vid det enmorfemiga verbet betecknas med ett bundet adverbial betecknas vid prefixavledningen med ett objekt, t.ex. *be-svara ngt* (jfr *svara på ngt*), *be-segra ngn* (jfr *segra över ngn*). I vissa fall blir det enmorfemiga verbets objekt i stället adverbial, t.ex. *be-spruta A med B* (jfr *spruta B på A*). Också *för-* kan ha transitiverande funktion, fast adverbialet vid det enmorfemiga verbet då är (på gränsen till) fritt, t.ex. *för-tiga ngt* (jfr *tiga med ngt*).

Prefixet *för-* har framför allt två betydelser:

a) avgränsad aktionsart, t.ex. *för-brinna*, *för-bränna*. För vissa rörelseverb medför prefixet också betydelsen avlägsnande, t.ex. *för-driva*, *för-tränga*.

b) pejorativ (nedvärderande) betydelse, där aktionen antingen betecknas som felaktig, t.ex. *för-leda*, eller (med samtidig reflexivering) som överdriven, t.ex. *för-sova sig*.

Många verb med obetonat prefix har så gott som samma betydelse som motsvarande enmorfemiga verb, t.ex. *be-straffa*, *för-skona*, vissa av dem med ett högre stilvärde än det enmorfemiga verbet, t.ex. *be-fläcka*, *för-hjälpa*. Andra prefixavledda verb har en lexikaliserad betydelse som inte är härledbar ur det enmorfemiga verbet, t.ex. *be-falla*, *för-låta*.

2. En rad betonade prefix ger hela ordet sammansättningsbetoning: *miss-*, *van-*, *er-*, *und-*, *gen-*, *veder-*.[4] Någorlunda konturskarp är betydelsen hos *miss-* och *van-* som båda har pejorativ innebörd och innebär att verbstammens aktion utförs felaktigt eller inte alls. Exempel (i infinitivform):

miss-unna, miss-gynna, miss-kläda, miss-sköta, miss-hushålla, miss-tolka
van-pryda, van-tolka, van-sköta, van-trivas, van-vårda, van-vörda

Und-, *gen-* och *veder-* har i vissa verb en rätt tydlig betydelse (*und-* 'undan', *gen-* 'mot, åter', *veder-* 'mot, åter') men i andra en annan betydelse eller ingen urskiljbar betydelse alls. *Er-* har aldrig någon urskiljbar betydelse, utan varje verb är lexikaliserat i en enhetlig betydelse. Exempel (i infinitivform):

und-fly, gen-mäla, veder-lägga
und-sätta, gen-skjuta, veder-faras, er-lägga, er-fara

3. En stor mängd prefix av romanskt eller grekiskt ursprung fogas vanligen till stammar av samma typ. Dessa prefix är normalt obetonade och ordets huvudbetoning ligger kvar på verbstammens starkt betonade stavelse. Ordet får som helhet accent 1. Prefix av denna typ är t.ex. *ante-*, *de-/des-/dis-*, *e-*, *ex-*, *in-/il-/im-*, *inter-*, *ko-/kol-/kon-/kom-*, *post-*, *pre-*, *re-*, *sub-*, *trans-*. Gränsen mellan prefix av denna typ och förled i sammansättning är dock svår att dra. Exempel (i infinitivform):

ante-datera, de-montera, des-inficera, dis-kvalificera, e-mittera, ex-plicera, im-plicera, inter-agera, kon-trahera, post-ponera, pre-fabricera, re-gummera, sub-trahera, trans-mittera

[1] I vissa prefixavledda verb förekommer inte stammen som självständigt ord utan är en avledning som endast används just tillsammans med prefixet. Strukturellt sett är avledningen med suffix dock primär i förhållande till avledningen med prefix. I dessa ord kan suffixavledningens stam vara ett adjektiv, t.ex. *be-<rik-a>*, *för-<stor-a>*, *för-<billig-a>*, eller substantiv, t.ex. *be-<folk-a>*, *be-<själ-a>*, *för-<gubb-a>*, *för-<soff-a>*. Några prefixavledda verb är bildade till verbala restmorfem, t.ex. *för-lora*.

Ett prefixavlett substantiv eller adjektiv kan i enstaka fall efter avledning användas som verb, t.ex. *<o-ro>-a*, *<be-kväm>-a sig*. Jämför egentliga prefixavledda verb som *be-<fläck-a>*, *re-<gummer-a>*.

[2] *För-* har här i enlighet med traditionen räknats som prefix eftersom det inte semantiskt erinrar om prepositionen *för*. Det finns också ett betonat rotmorfem *för-*, närmast med betydelsen 'före, framför', i sammansättningar som *för-pricka*, *för-varna*, *för-behandla*, *för-bereda*, *för-projektera*.

[3] Sammansättningsbetoning med huvudbetoningen på det yttersta prefixet har också *förbehålla*, *förfördela* där man dock kan anta att det yttersta prefixet är det betonade rotmorfemet *för-* (jfr not 2). Omkastning av betoningen föreligger optionellt också i verb med förleden *för¹bi*, *e¹mot*: *²förbi-ˌgå*, *²emot-ˌta*.

[4] Regionalt (nordsvenskt) förekommer också *o-*, framför allt till verbets supinumform, t.ex. *Jag har oätit* [ˈuːˌɛːtə] 'jag har inte ätit ännu'.

ANM. 1. Ofta är det svårt att skilja de betonade prefixen från rotmorfem, dvs. att dra en gräns mellan sammansatta och prefixavledda verb. T.ex. *an-*, *bi-* och *å-* kan också förekomma som självständiga ord, jfr: *angå* och *gå an*, *bistå* och *stå bi*, *åsidosätta* och *sätta å sido*, och bildar i så fall snarare sammansättningar än avledningar. Också *bak-*, *här-*, *jäm-*, *miss-*, *sam-* och *sär-* kan antingen betraktas som prefix eller som rotmorfem som också ingår i andra ordbildningar, t.ex. *bak-tala* (*bak-sida*, *bak-åt*), *jäm-föra* (*jäm-lik*, *jäm-n*), *miss-ta*(*ga*) (*miss-humör*, *miss-a*), *sam-gå* (*sam-vete*, *samm-an*), *sär-hålla* (*sär-ling*, *sär-a*). Det är emellertid oklart om det är fråga om samma morfem i de olika fallen, eftersom betydelsen kan variera: prefixet *här-* (t.ex. i avledningen *här-leda*) har annan betydelse än adverbet *här*. Det finns också många prepositioner som kan kombineras med en verbstam, men eftersom dessa också förekommer som självständiga ord, analyseras sådana ordbildningar här som sammansättningar (§ 19).

ANM. 2. Flerstaviga verbstammar av romanskt ursprung är ofta inlånade i sin helhet, och det är därför sällan meningsfullt eller möjligt att restlöst analysera deras ordbildningsstruktur som om de hade varit bildade med inhemska produktiva ordbildningsregler, även om de också som ingående i den svenska ordskatten uppvisar en partiell semantisk-morfologisk regelbundenhet.

De romanska och grekiska prefixen är ofta homonyma med latinska och grekiska prepositioner eller andra självständiga ord. Ibland förekommer dessa latinska eller grekiska rotmorfem som avledningsstammar eller som självständiga ord också i svenskan, t.ex. *kontra-*, *mikro-*, *multi-* (jfr *kontr-är*, *mikro-b*, *multi-pel*). De kunde således på flera olika grunder sägas vara förled i sammansättningar snarare än prefix.

Sammansatta verb § 18–22

§ 18. Efterledets morfologiska struktur. Ett sammansatt verb består av två led som vartdera utgör en stam. I nästan alla sammansatta verb är sammansättningens sista led det grammatiska och semantiska huvudledet.

Det sista ledet utgörs av ett verb, som i sin tur kan vara:

a) ett rotmorfem: *topp-rid*, *ill-vråla*

b) en prefixavledning: *lands-<för-visa>*, *pris-<be-löna>*, *till-<för-ordna>*, *upp-<be-vara>*

c) en suffixavledning: *av-<kolon-isera>*, *färg-<fotograf-era>*, *kropps-<visit-era>*, *ut-<basun-era>*

d) en sammansättning (mera sällan): *plan-<hus-hålla>*, *total-<av-veckla>*, *åter-<upp-väck>*

§ 19. Förledets ordklass och morfologiska struktur. Som första sammansättningsled kan ord av skilda ordklasser fungera (exemplen i infinitiv):[1]

substantiv: topp-rida, hunger-strejka, datum-märka, övnings-köra, kedje-röka, tjuv-lyssna
adjektiv: kal-hugga, omyndig-förklara, högtidlig-hålla, god-ta, ren-göra, små-mysa
verb: bränn-märka, kryp-köra, sitt-strejka
adverb: ut-sätta, ill-vråla, tillbaka-bilda
prepositioner: till-foga, av-sätta, före-ställa[2]

Förledet har någon av följande strukturer:

a) Rotmorfem:

smak-sätta, smyg-röka, bort-lägga, kropps-visitera

b) Avledning:

<be-hovs>-pröva, <o-myndig>-förklara, <öppn-ings>-tala, <tyd-lig>-göra

c) Sammansättning som kan uppträda som eget ord:

<under-reds>-behandla, <ström-linje>-forma, <upp-rätt>-hålla

d) Sammansättning som inte självständigt uppträder som sammansättning utan då motsvaras av ett flerordsuttryck. Hela det sammansatta verbet kallas ordgruppssammansättning. Normalt utgörs det motsvarande flerordsuttrycket av en prepositionsfras.[3]

försig-gå, iakt-ta(ga), ifråga-sätta, igång-sätta, ihåg-komma, iland-sätta, iscen-sätta, istånd-sätta, omhänder-ta(ga), omintet-göra, tillfreds-ställa, tillfånga-ta(ga), tillgodo-göra, tillhanda-hålla, tillintet-göra, tillkänna-{ge/giva}, tillmötes-gå, tillrygga-lägga, tillrätta-visa, tillspillo-{ge/giva}, tillvara-ta(ga), tillväga-bringa, urakt-låta, vidmakt-hålla, ådaga-lägga, åsido-sätta, åstad-komma, åväga-bringa

Efterledet är vanligen ett enstavigt verbmorfem (dvs. verbet tillhör 2, 3 eller 4 konjugationerna). Förledet är inte produktivt bildat utan kan sägas vara en lexikaliserad prepositionsfras (vissa av dem sammanskrivs obligatoriskt eller optionellt och är närmast att uppfatta som flerordsadverb, t.ex. *ihåg*, *ifråga* eller *i fråga*, *tillhanda* eller *till handa*).

I flera fall förlorar en enstavig rektion sin betoning vid sammansättningen, varvid prepositionen i stället uppbär sammansättningens huvudbetoning, t.ex. *[2]iakt-ˌta(ga)*, *[2]tillfreds-ˌställa*, *[2]urakt-ˌlåta*, *[2]vidmakt-ˌhålla*, *[2]åstad-ˌkomma*. Prepositionen *i* är dock i de flesta fall obetonad, t.ex. *i[2]gång-ˌsätta*, *i[2]håg-ˌkomma*, *i[2]land-ˌsätta*, *i[2]scen-ˌsätta*, *i[2]stånd-ˌsätta*.

Om förledets form i sammansatta verb se i övrigt för substantiv som förled Subst. § 31–38, adjektiv som förled Adj. § 36, verb som förled § 25.

[1] Utöver de anförda typerna av förled förekommer någon gång pronomen eller räkneord som förled, t.ex. *själv-dö*, *tu-dela*, och mycket sällan participiell förled, t.ex. *levande-göra*. Egennamn förekommer knappast som förled i sammansatta verb.

En sammansatt substantiv- eller adjektivstam kan ockå avledas till verb med suffixet *-a*, t.ex. *linolj-a* (*lin-olja*), *vitsord-a* (*vits-ord*), *tiofaldig-a* (*tio-faldig*). Dessa uttryck har samma betoning som sammansatta verb. Ibland är två analyser möjliga: verbet kan vara antingen ett sammansatt substantiv eller adjektiv som har avletts med *-a* eller en sammansättning med verbal efterled: <*tio-dubbl*>*-a* eller *tio-*<*dubbl-a*>.

[2] Som förled i sammansatta verb förekommer sådana prepositioner som kan ha absolut funktion (Prep. § 34): *av-täcka*, *efter-hålla*, *emot-ta*(*ga*), *från-se*, *för-pricka*, *förbi-gå*, *före-falla*, *genom-driva*, *i-tuta*, *kring-gärda*, *med-verka*, *mellan-landa*, *mot-ta*(*ga*), *om-tala*, *på-föra*, *till-vita*, *undan-hålla*, *under-stödja*, *ur-skilja*, *vid-hålla*, *åt-huta*, *över-föra*. Jfr § 20.

[3] Prepositionen utelämnas optionellt i vissa verb: *landsätta* (jfr *ilandsätta*, *sätta i land*), *handha* (jfr *omhandha*, *ha omhand*).

§ 20. Lös och fast sammansättning. I stället för ett sammansatt verb med adverb eller preposition som förled kan man ofta använda en ordförbindelse där ett partikeladverbial (Advl § 6–17) svarar mot förledet i sammansättningen:

insätta förstärkningar : sätta in förstärkningar, tillbakavisa kritiken : visa tillbaka kritiken, tillsätta grädde : sätta till grädde.

Ett verb som kan parafraseras på detta sätt kan kallas en lös sammansättning.[1] Om en motsvarande ordförbindelse inte kan användas är det fråga om fast sammansättning, t.ex. *utbilda*, *avbilda*, *påpeka*.[2] Gränsen mellan fast och löst sammansatta verb är dock inte skarp.

Många lösa sammansättningar har ett formellare stilvärde än motsvarande ordförbindelser, t.ex. *bortlägga* : *lägga bort*, *uppsöka* : *söka upp*, *avtjäna* : *tjäna av*. Men det förekommer också att ett löst sammansatt verb har nästan samma stilvärde som motsvarande ordförbindelse, t.ex. *fastslå* : *slå fast*. Se också Advl § 16: b.

Också många ordgruppssammansättningar (§ 19: d) är lösa och kan parafraseras med ett enmorfemigt verb plus en prepositionsfras, t.ex.:

ifrågasätta : sätta i fråga, igångsätta : sätta i gång, ihågkomma : komma ihåg, ilandsätta : sätta i land, iståndsätta : sätta i stånd, omhänderta : ta om hand, omintetgöra : göra om intet, åstadkomma : komma åstad, iscensätta : sätta i scen, tillfångataga : ta till fånga, tillkännage : ge till känna, tillmötesgå : gå till mötes, tillrättavisa : visa till rätta, tillspilloge : ge till spillo, tillvarataga : ta till vara, vidmakthålla : hålla vid makt, åsidosätta : sätta åsido

I andra fall är det snarast fråga om fast sammansättning:

tillintetgöra : ?göra till intet, tillfredsställa : *ställa till freds, tillgodogöra sig : *göra sig till godo, tillhandahålla : *hålla till handa.

[1] Prepositionellt förled svarar i vissa fall inte mot partikeladverbial utan mot en preposition i en full prepositionsfras som fungerar som bundet adverbial (Advl § 18): *ikläda sig maskeradkostym* : *klä sig i maskeradkostym*, *påyrka ngt* : *yrka på ngt*.

[2] Även om en fast sammansättning inte kan ersättas av en motsvarande ordförbindelse kan det hända att en motsvarande ordförbindelse existerar med en annan betydelse, t.ex. *angå* : *gå an*, *upprätthålla* : *hålla upprätt*. En fast sammansättning har ofta en mer abstrakt, överförd betydelse än motsvarande ordförbindelse: *avbryta* : *bryta av*, *uppgå* : *gå upp*, *inhämta* : *hämta in*. Jfr Advl § 16: c.

Inte sällan är en fast sammansättning semantiskt ogenomskinlig, så att delarnas betydelse inte ger någon klar ledtråd till helhetens betydelse, t.ex. *ut-bilda*, *av-göra*, *in-viga*.

Particip och nomina actionis till partikelförbindelser är sammansättningar: *han bröt av pekpinnen* : *pekpinnen är avbruten*, *vi kör hem era varor på tisdagarna* : *hemkörningen sker på tisdagarna* (Pcp § 17, Pcpfraser § 10).

ANM. Med termen lös sammansättning (även: lös förbindelse) har man ofta avsett den ordförbindelse (bestående av verb + partikeladverbial) som parafraserar den egentliga sammansättningen. Sådana ordförbindelser kallas i denna grammatik partikelförbindelse, medan termen lös sammansättning reserveras för den egentliga sammansättningen.

§ 21. Verb med substantiviskt eller adjektiviskt förled. Liksom adverbiella och prepositionella förled kan också substantiviska och adjektiviska förled i många fall parafraseras med självständiga ord.

1. Ett substantiviskt förled kan svara mot:

a) ett objekt, varvid det sammansatta verbets eget objekt motsvaras av ett adverbial eller ett attribut, t.ex.

betygsätta ngn : sätta betyg på ngn, grundlägga ngt : lägga grunden för ngt, kostnadsberäkna ngt : beräkna kostnaderna för ngt, protokollföra ngt : föra protokoll över ngt, korrekturläsa ngt : läsa korrektur på ngt, värdesätta ngt : sätta värde på ngt, magpumpa ngn : pumpa ur magen på ngn, bönhöra ngn : höra ngns böner

b) ett adverbial i form av en prepositions- eller subjunktionsfras (vid passivt verb agentadverbial), t.ex.

bannlysa ngn : lysa ngn i bann, brädfodra ngt : fodra ngt med bräder, detaljplanera ngt : planera ngt i detalj, fotvandra : vandra till fots, glödsteka ngt : steka ngt {på/i} glöd, knivhota ngn : hota ngn med kniv, kraschlanda : landa med en krasch, marknadsföra en vara : föra en vara ut på marknaden, fånstirra : stirra som ett fån, nöjesköra : köra för nöjes skull, busköra : köra som en buse

eldhärjas : härjas av elden, läkarundersökas : undersökas av läkare

c) ett subjekts- eller någon gång ett objektspredikativ, t.ex.

gästspela på en teater : spela som gäst på en teater, magisterpromovera ngn : promovera ngn till magister

2. Ett adjektiviskt förled svarar ofta mot:

a) ett objektspredikativ, t.ex.

friskförklara ngn : förklara ngn frisk, färdigbygga ngt : bygga ngt färdigt, möjliggöra ngt : göra ngt möjligt, lyckliggöra ngn : göra ngn lycklig, snedvrida ngt : vrida ngt snett

b) ett adverbial, t.ex.

grovplanera ngt : planera ngt i grova drag, hårdträna : träna hårt, högakta ngn : akta ngn högt, djupgräva : gräva djupt

I många fall är dock de olika omskrivningarna av sammansatt verb med substantiv eller adjektiv som förled mindre idiomatiska, t.ex.

chockbehandla ngn : behandla ngn med chock, dagdrömma : drömma på dagen, ekoloda : loda med hjälp av eko, fickparkera : parkera som i en ficka, livförsäkra ngn : försäkra ngns liv, renodla en gröda : odla en gröda ren

I vissa fall saknas parafras fastän för- och efterled står i relation till varandra på något av de sätt som ovan exemplifierats: *munhuggas*, *färglägga*; *färdigställa*, *godkänna*, *klarlägga*. I andra fall är den semantiska relationen mera komplex, t.ex. *hungerstrejka*, *matvägra*, *konstbefrukta*, *lyxrenovera*, och ibland är betydelsen så metaforisk att det är svårt att se hur delarnas betydelser ingår i sammansättningens betydelse: *hårdraga*, *nagelfara*, *blåneka*.

§ 22. Verb med verbalt förled. Ett verbalt förled i ett verb betecknar vanligen sättet för den aktion som efterledet anger:

brännmärka 'märka genom att bränna', sittstrejka 'strejka genom att sitta', sprutmåla 'måla genom att spruta'

Ofta (särskilt när sättet anges metaforiskt) avses emellertid hög eller låg grad av aktionen:

ösregna, hällregna, duggregna
vrålköra, krypköra

Morfologisk funktion § 23–25

§ 23. Översikt. Verbstammen kan ha följande morfologiska funktioner:

a) Självständigt ord eller böjningsstam i ett självständigt ord, t.ex. *Dyk! Han {köp-er/köp-te} en bil. Lampan {brinn-er/brann}.*

b) Avledningsstam
i prefixavledda verb, t.ex. *be-skriva, för-skriva*
i suffixavledda particip, t.ex. *skriv-ande, skriv-en*
i suffixavledda substantiv, t.ex. *skriv-ande, skriv-ning, skriv-are, skriv-else*
i suffixavledda adjektiv, t.ex. *ät-bar, ät-lig, slös-aktig, spar-sam, tål-ig*

c) Efterled i sammansatta verb, t.ex. *röntgen-behandla, frisk-förklara, ös-regna, upp-ta, på-visa* (§ 18)

d) Förled
i sammansatta substantiv, t.ex. *sim-sätt*
i sammansatta egennamn, t.ex. *Rit-Ola*
i sammansatta adjektiv, t.ex. *se-värd*
i sammansatta particip, t.ex. *sälj-betonad, sälj-främjande*
i sammansatta verb, t.ex. *kryp-köra*

Ett mindre antal verbala stammar förekommer inte som självständiga ord utan endast som avledningsstam eller sammansättningsled, t.ex. *för-lora, för-vandla, om-vandla, be-sudla, an-lända, ex-kludera, in-kludera, re-kognoscera.*

§ 24. Verb som avledningsstam. Ett verb kan fungera som avledningsstam i följande fall:

a) Vid prefixavledning av verb (§ 17):

be-bo, miss-unna, för-anstalta

b) Vid suffixavledning av substantiv, adjektiv och particip (Subst. § 19: d, Adj. § 27: 1, Pcp § 8, 30). Avledningsstammen kan själv vara prefixavledd eller suffixavledd, och dessutom kan den vara sammansatt.

håll-ning, spring-ande, betyd-else, bygg-nad, skriv-eri, löp-are
<be-skriv>-ning, <för-ruttn>-else, <be-skriv>-are
<budget-er>-ing, <svart-n>-ande
<åter-vinn>-ing, <under-kast>-else, <omyndig-förklar>-ande

ret-lig, drick-bar, ret-sam, hopp-ig
<för-kast>-lig, <programm-er>-bar
<om-last>-bar, <upp-bygg>-lig

styr-ande, sy-ende, skriv-ande; reta-d, styr-d, sy-dd, skriv-en
<be-skriv>-ande, <miss-sköt>-ande, <regl-er>-ande; <be-skriv>-en, <miss-sköt>-t, <regl-era>-d
<upp-skriv>-ande; <upp-skriv>-en

Verb av 1 konjugationen tappar som avledningsstam framför suffix det stamslutande *-a* utom i perfektparticip: *programmer-bar*, *lag-ning*; *programmera-d*.[1]

När ett verb har en lång och en kort stamvariant (med eller utan slutkonsonant efter den betonade vokalen, § 53, 60) används den längre varianten som avledningsstam vid suffix: *bred-bar* (ej: **bre-bar*), *antag-lig* (ej: **anta-lig*), *klädsam* (ej: **klä-sam*), *utbred-ning*, *antag-ning*.

När ett verb har olika stamvarianter i olika böjningsformer är avledningsstammen den stamvariant som används i presens och infinitiv. Perfektparticip avleds dock alltid av den stamvariant som används i supinum. Exempel (där denna variant är en annan än presens-infinitivstammen, jfr § 55–57): *sål-d*, *val-d*, *smor-d* (också: *smörj-d*), *glad-d*, *bund-en*, *stul-en*.

[1] Framför suffix som fonologiskt fungerar som sammansättningsled samt framför *-lig* genomgår den verbala avledningsstammen samma fonotaktiska förändringar som när den är första sammansättningsled (§ 25):

segel-bar, erforder-lig, räkne-bar, hugne-sam, oförlikne-lig

Framför *-lig* insätts dessutom bindevokalen *e* efter betonad vokal och optionellt i enstaka andra fall:

förståe-lig, obeboe-lig, ouppnåe-lig
oövervinn(e)-lig, omisskänn(e)-lig

Framför *-skap* förekommer i enstaka fall *-en*:

köpen-skap, byggen-skap

Framför (det helt improduktiva) *-t* blir tonande obstruent tonlös, och stamvokalen förkortas:

jak-t [av: jaga], flyk-t [av: flyga]

I vissa fall används i stället för en verbal avledningsstam en motsvarande substantivisk avledningsstam, ofta ett substantiv avlett från verbet:

sång-bar, programmerings-bar [också: programmer-bar], förnyelse-bar [också: förny-bar]

Jfr § 25 not 3.

§ 25. Verb som förled i sammansättning. Verb fungerar rätt sällan som förled i sammansättningar. Detta förekommer dock, framför allt i substantiv, men också i egennamn, adjektiv och verb.[1]

bär-sele, hör-apparat, nig-sittande, nys-attack, när-salt, prut-mån, ruv-tid, räck-vidd, väs-ljud, bogser-båt, broder-nål, frotter-borste, plomber-tång

Rit-Ola, Bruse-bäck

skriv-kunnig, nämn-värd, skjut-färdig, sitt-riktig

bränn-märka, dugg-regna, kryp-köra, lur-passa

Om betydelserelationen mellan förled och efterled se § 22; jfr också Subst. § 27, Egenn. § 9. I några fall är en verbstam obetonat förled i ett sammansatt substantiv eller egennamn där ett betonat adverbiellt efterled snarast är semantiskt underordnat förledet, t.ex. *kryp-in*, *sitt-opp*, *titt-ut*; *Blås-ut*.[2]

För det verbala förledets form gäller:[3]

a) Första konjugationens verb mister alltid det stamslutande -*a*:

nys-ört, plock-mogen, rull-trappa, friser-salong

b) När ett verb har två varianter, en med och en utan stamslutande konsonant efter den betonade vokalen (§ 53, 60), används som sammansättningsförled vanligen den konsonantslutande varianten:

giv-mild, drag-kärra, späd-vatten [men: ha-begär, ha-galen]

c) Stammar där den betonade vokalen följs av konsonant + *r*, *l* (plus -*a*) får vanligen stödvokalen *e*:

knyppel-dyna, sammel-volym, snubbel-tråd, vissel-konsert, växel-kurs
blädder-block, mudder-verk, slinger-bult, änter-hake

d) Bindevokal, vanligen *e*, används i synnerhet efter en konsonantkombination – annan än dem under (c) – som inte heller kan stå i ordslut:

räkne-verk, teckne-timme [finlandssvenska], nyttjo-rätt
närme-värde, önske-tänkande, nappa-tag

e) Någon gång, i synnerhet vid sammansatt förled, används binde-*s*:

dröjs-mål, återvänds-gata

f) Eljest fogas stammen oförändrad till efterledet. Detta gäller alltså nästan alltid för verb av 2, 3 och 4 konjugationerna:

ring-klocka, räck-vidd, bo-yta, skriv-klåda, brinn-tid

[1] Particip kan analyseras som avledningar med en sammansatt avledningsstam när ett motsvarande sammansatt verb föreligger. Vi får således *lurpassa-nde*, *sprutmåla-d* snarare än *lurpassande*, *sprut-målad*. Se Pcp § 7 Anm.

[2] Det normala hade här varit att det adverbiella morfemet hade placerats före verbstammen då denna används som substantiv, jfr: *in-kast*, *ut-lägg*. Sammansättningen kan betraktas som en sammanskriven lexikaliserad ordgrupp, eftersom den har ordgruppsbetoning och kan bestå av flera led än två, t.ex. *förgät-mig-ej*. Se Subst. § 27: 5. (Också engelska sammansättningar av denna typ har inlånats i svenskan, men de fungerar inte som äkta sammansättningar i svenskan, genom att leden inte kan användas separat, t.ex. *knock-out*, *sit-in*, *walk-over*.)

[3] I många fall används i stället för ett verbalt förled ett motsvarande substantiviskt förled, ofta ett substantiv avlett från verbet. Denna tendens gäller i synnerhet för vissa av första konjugationens verbstammar, särskilt (1) de på *-era* och (2) de som annars hade måst genomgå fonotaktiska förändringar enligt (c) eller (d) ovan, samt (3) eventuellt för stammar som själva är sammansatta eller avledda:

(1) hypnos-kunnig, kritik-lysten, manöver-duglig; balans-våg, dialys-metod
kommaterings-regel, planerings-möte, operations-bord, repetitions-sal

(2) vandrings-stav, plundrings-tåg, tävlings-bil, handlings-sätt, utvecklings-arbete, antecknings-block, drunknings-olycka

(3) lyckönsknings-telegram, uppmjuknings-gymnastik, förhalnings-teknik, förrysknings-politik

Substantiviskt förled används också i många andra fall:

bantnings-kur, forsknings-resa, rymnings-försök
gång-tävling, fiske-färd, val-sätt
fruktans-värd, beundrans-värd

I vissa ord kan förledet vara antingen verbalt eller substantiviskt/adjektiviskt:

bad-ort, dröm-värld, jubel-yttringar, krasch-landa, råd-slå, syssel-sätta
hyres-värd, paddel-tur, pimpel-fiske, plågo-ande, blöt-lägga

Ibland ger betydelsen ledtrådar för analysen. En *broms-sträcka* är den sträcka som behövs för att bromsa något och har således verbalt förled, medan ett *broms-system* är ett system av bromsar och således har substantiviskt förled.

Substantivet är vanligen ett nomen actionis men kan också vara en nomen agentis-avledning:

friar-färd, frälsar-krans, snickar-bänk, målar-färg

I vissa fall används den substantiviska stammen endast i dessa sammansättningar:

beaktans-värd, rysans-värd

Syntaktisk funktion § 26–33

§ 26. Huvudord i verbfras. Verbets normala funktion när det står som självständigt ord är att vara huvudord i en verbfras, t.ex. *sova* (*hela natten*).

Verbfrasen har olika funktioner beroende på om huvudordet är en finit eller infinit verbform (finita former böjs till skillnad från infinita i tempus och modus, § 34). En finit verbfras fungerar som predikatsled i en sats (Vbfraser: Allm. § 14).

Lotta *sov hela natten*.

En infinit verbfras har antingen en infinitivform eller en supinumform som huvudord. En sådan verbfras kan fungera som objekt: supinumfrasen som objekt till det temporala hjälpverbet *ha* (Vbfraser: Allm. § 16) och infinitivfrasen (med eller utan infinitivmärke) till de flesta andra hjälpverb och till många verb som räknas som huvudverb (§ 29–33, Inffraser § 3: 1b).

Lotta har *sovit hela natten*. [objekt]
Lotta {brukar/får/måste/skall/vill} *sova hela natten*. [objekt]
Benny {älskar/tycker om} *att åka båt*. [objekt]
Han ansåg det lämpligt *att inte stanna*. [postponerat objekt]

En infinitivfras kan också ha olika andra funktioner, de flesta av dem nominala (Inffraser § 3):

Att simma är roligt. [subjekt]
Det roar mig *att samla frimärken*. [postponerat subjekt]
Detta är *att leva*! [subjektspredikativ]
Kallar du detta *att leva*? [objektspredikativ]
Chrisse väntar på *att en gång få flyga*. [rektion i bundet adverbial]
Han gick in utan *att bli rädd*. [rektion i fritt adverbial]
Han sågs *driva omkring i byn*. [nexusinfinitiv (till subjekt)]
Vi hörde henne *öva sitt pianostycke*. [nexusinfinitiv (till objekt)]
Konsten *att tiga* är svår. [appositionellt attribut]

Några hjälpverb har defekt böjning och kan inte stå som huvudord i infinita verbfraser (§ 62).

§ 27. Verbets bestämningar. Verben tar olika slags bestämningar – olika objekt, predikativ eller adverbial (Vbfraser: Allm. § 2–13). Finita och infinita verbformer tar samma sorts bestämningar.

a) Objekt:

älska svampstuvning, vilja åka till Lappland
visa mig sitt hemliga recept [två objekt]

b) Egentligt subjekt:

komma ett vänligt brev [t.ex. i: Det kom ett vänligt brev]

c) Bundet subjekts- eller objektspredikativ:

bli sjuk, göra mig mycket glad

d) Fritt subjekts- eller objektspredikativ:

mycket belåten sätta sig i länstolen [t.ex. i: Han satte sig mycket belåten i länstolen]
hitta honom i stolen, mätt och belåten [t.ex. i: Jag hittade honom i stolen, mätt och belåten]

e) Partikeladverbial:
lyfta av kastrullen

f) Bundet adverbial:
titta på en ny soffa, använda sig av slanor

g) Fritt adverbial:
läsa mycket snabbt, sova över i en fjällstuga

h) Nexusinfinitiv:
påstås vara sjuk [t.ex. i: Han påstås vara sjuk]
höra honom sjunga [t.ex. i: Vi hörde honom sjunga]

Verbfrasen är inget blockled utan verbet och dess bestämningar kan stå skilda från varandra i satsen (Vbfraser: Allm. § 17–18):

Får jag *en karamell?*
Henne har du *träffat.*
Fråga *vem* hon *gav boken*!

§ 28. Transitiva och intransitiva verb. Ett verb som kan kombineras med objekt kallas transitivt, och ett verb som normalt inte tar objekt kallas intransitivt:

Anna *hittade* utgången. Ulrika *sydde* en blus. Värmen *smälte* isen.
Anna *sprang* bort. Ulrika *andades* jämnt. Isen *smälte.*

Ett verb som normalt tar två objekt kallas bitransitivt, och ett verb som tar bara ett objekt kallas monotransitivt:

Anna *gav* sin syster en kram.
Ulrika *fick* en kram.

Många transitiva verb står ibland med objekt, ibland utan (Obj. § 8):

Anna *åt* (en morot). Ulrika *sydde* (en blus).

Eftersom dessutom intransitiva verb i vissa fall kan ta objekt (Obj. § 7), är gränsen mellan transitiva och intransitiva verb vag. Men för de flesta verb framstår användning med respektive utan objekt som den basala. Det är vanligen möjligt att formulera regler för när ett transitivt verb kan användas utan objekt och omvänt, och den semantiska skillnaden mellan konstruktionssätten kan förutsägas (Obj. § 6–8, 11).

Vissa verb fördelar sig tydligt på en transitiv och en intransitiv konstruktion med olika valens. Detta gäller t.ex. verb som *rulla, smälta*, som tar olika subjekt i de två konstruktionerna. Vanligen är i dessa fall aktionens agens eller orsak subjekt för det transitiva verbet, medan aktionen saknar agens vid det intransitiva.

Barnet *rullade* bollen över golvet. Bollen *rullade* över golvet.
Värmen *smälte* isen. Isen *smälte*.

Se vidare härom Vbfraser: Allm. § 25: d.

ANM. I vissa beskrivningar brukas inte transitivitet som klassificering av de lexikala enheterna, utan man säger att ett verb i det enskilda fallet används intransitivt eller transitivt. Det betyder då ingenting annat än att det har respektive saknar objekt i det enskilda fallet.

Hjälpverb § 29–33

§ 29. Hjälpverb och huvudverb. Ett verb som vanligtvis har en annan verbfras eller participfras som obligatorisk och som enda bundna bestämning kallas hjälpverb. Övriga verb, huvudverb, kan ha olika slags bundna bestämningar eller sakna bundna bestämningar.

Hjälpverbet har formordskaraktär, dvs. det har i jämförelse med ett huvudverb ett tämligen enkelt och allmänt betydelseinnehåll, av den typ som ibland också kan uttryckas med böjning av huvudverbet. Intuitivt uppfattas hjälpverbet gärna som ett hjälpord i förhållande till huvudordet i den underordnade verb- eller participfrasen. Vissa hjälpverb ingår dessutom i ett kategoriellt system tillsammans med verbböjningskategorier som tempus, modus och diates.[1]

Den verbfras som är underordnad hjälpverbet är i de flesta fall en infinitivfras:[2]

Anders måste *hämta sina penslar*.

Supinumfras används framför allt vid det temporala hjälpverbet *ha*:

Anders har *hämtat sina penslar*.

De passivbildande hjälpverben konstrueras med perfektparticipfras:

Penslarna blev *hämtade redan i går*.

Hjälpverben fördelar sig på olika betydelsegrupper som också delvis skiljer sig åt i fråga om syntaktisk användning: temporala (t.ex. *det har regnat*, *det kommer att regna*; Tempus § 18–31); passivbildande (t.ex. *lusthuset blev vandaliserat*, *hon är respekterad av alla*; Passiv § 14–25); modala, som är antingen epistemiska (t.ex. *det kan ha regnat*, Mod. hjälpvb § 2), deontiska (t.ex. *det borde regna lite mera*, Mod. hjälpvb § 3), potentiella (t.ex. *han kan inte lyfta den*, Mod. hjälpvb § 4) eller intentionella (t.ex. *jag ska bygga ett lusthus*, Mod. hjälpvb § 5); aktionella (t.ex. *det började regna*, *det råkade regna*; jfr § 9); kausativa (t.ex. *hon lät bygga ett lusthus*, jfr § 10).

Avgränsningen mellan hjälpverb och huvudverb med infinitivfras som bestämning är vag. Inte sällan återfinns verb med en eller flera huvudverbsegenskaper i de ovan nämnda betydelsegrupperna. Med vissa undantag tilltar huvudverbsegenskaperna från temporala till kausativa verb i den ordning de återges ovan. Nedanstående fem hjälpverbsegenskaper uppvisas alla av de allra mest typiska hjälpverben men i varierande grad av andra verb. Typiska huvudverb uppvisar inga av egenskaperna.

a) Det typiska hjälpverbet kan inte ha någon annan bunden bestämning än den underordnade verbfrasen (§ 30).

b) Vid det typiska hjälpverbet har den underordnade infinitivfrasen få nominala karakteristika (svag objektskaraktär, § 31).

c) Det typiska hjälpverbet kan (tillsammans med sin underordnade infinitivfras) inte vara korrelat åt *göra* (*det*) (§ 32).

d) Det typiska hjälpverbet är subjektsautonomt, dvs. subjektsreferenten har ingen semantisk roll i den aktion som anges med hjälpverbet (§ 8).

e) Det typiska hjälpverbet har defekt och/eller oregelbunden böjning (§ 62).

[1] Tempus (se Tempus § 18–31):

Han *har* läst artikeln i morse. Jfr: Han läste artikeln i morse.
Han *kommer* att vinna i morgon. Jfr: Han vinner i morgon.

Modus (se Tempus § 42 och kapitel 32 Modala hjälpverb):

I så fall *skulle* jag nog få medalj. Jfr: I så fall {finge/fick} jag nog medalj.
Den som är utan skuld *må* kasta första stenen. Jfr: Den som är utan skuld kaste första stenen.

Diates (se Passiv § 13–25):

Vi *blev* imponerade av ståten. Jfr: Vi imponerades av ståten.
Dessa föreställningar *var* alltid uppskattade av hela publiken. Jfr: Dessa föreställningar uppskattades alltid av hela publiken.

[2] Ett hjälpverb kan vara överordnat en verbfras som är överordnad en annan verbfras etc. Därvid bildas verbkedjor. Om ordningen mellan verben i sådana verbkedjor se Vbfraser: Allm. § 21.

Det *skulle ha kunnat börja* regna tidigare.
Bilen *lär ha råkat hinna bli* lagad i tid för en gångs skull.

ANM. Som hjälpverb redovisas i denna grammatik inte *vara*, *bli*(*va*) när de konstrueras med predikativ annat än vid perifrastisk passiv (Passiv § 14–15) eller som alternativ till det temporala hjälpverbet *ha* (Tempus § 20 Anm.). Som hjälpverb räknas trots sin karaktär av formord inte heller det pronominella verbet *göra*.

§ 30. Det typiska hjälpverbet har den underordnade verbfrasen som enda och obligatorisk bunden bestämning. Det typiska hjälpverbet har vanligen ingen bunden bestämning utöver den underordnade verbfrasen.

Hans bror *lär* ha förändrats plötsligt.
Gräset *bör* klippas regelbundet.

Många huvudverb med underordnad verbfras kan däremot ha ett objekt eller ett bundet adverbial utöver verbfrasen:[1]

Hon bad oss passa huset.
Han lovade oss att passa huset.
Han möjliggjorde för oss att ta semester i juli.

Ofta förekommer också begränsningar på hjälpverbets förmåga att ta fria bestämningar, t.ex. tidsadverbial:

*Per *måste* i går måla grinden i dag. Jfr: Per lovade i går att måla grinden i dag.

Dock kan exempelvis det temporala hjälpverbet *ha* ta tidfästningsadverbial likaväl som den underordnade verbfrasen (Tempus § 3). Samma gäller *vilja*.

Han *hade* gått *klockan 12*. [Tidsadverbialet kan antingen avse tidpunkten för gåendet, dvs. för supinumfrasens aktionstid, eller en tidpunkt för när gåendet redan hade skett, dvs. för hjälpverbets tid.]

Per *ville i fjol* fara till Amerika (som) nu i sommar.

Vissa sätts- och gradadverbial förekommer vid vissa verb som i övrigt har hjälpverbsegenskaper:[2]

Det *slutade plötsligt* regna.
Nu *måste* det *ovillkorligen* regna.
Jag *kan lätt* få tag i en murare åt dig.
Det *hann med knapp marginal* bli sommar innan torget stod färdigt.
Torget *behövde i hög grad* få en uppfräschning.
?Albert *ville intensivt* gå ut med Stina.
Jag *fortsätter gärna* att spela.

[1] Vissa hjälpverb kan stå direkt med riktningsadverbial (Advl § 50):

Vi {*ska/vill/måste/?borde/*torde/*verkar/*kan*} till Stockholm i nästa vecka.

[2] Med modala satsadverbial kan t.ex. epistemiska och deontiska hjälpverb samförekomma:

Han *bör rimligen* vara framme nu.

Vid hjälpverben *kunna*, *få* i deontisk användning används adverben *gärna*, *gott* som satsadverbial för att ange att medgivandet lämnas mer eller mindre villigt av normkällan (Mod. hjälpvb § 8: a, 13):

Vi *fick gärna* spela boll här, sa han.
Ni *kan* (*lika*) *gott* sluta nu.

§ 31. Det typiska hjälpverbet har en underordnad verbfras med svag objektskaraktär. Den underordnade verbfrasen vid ett typiskt hjälpverb har en mindre tydlig karaktär av objekt än en underordnad verbfras vid ett huvudverb.[1]

a) Det typiska hjälpverbet kan inte i stället för infinitivfrasen ta en icke-pronominell nominalfras som bestämning, vilket ofta är möjligt vid huvudverb som kan ha infinitivfras som bestämning.

Han *måste* måla verandan. *Han *måste* {målningen/denna verksamhet/boken}.
Du *borde* resa till Indien. *Du *borde* en resa till Indien.

Jämför huvudverb med infinitivfras:

Han glömde att resa till Berlin. Han glömde {resan/sitt löfte/boken}.
Han avskydde att läsa recensioner. Han avskydde {sådan verksamhet/boken}.

b) Infinitivfrasen vid de flesta typiska hjälpverb saknar *att* vilket är obligatoriskt eller möjligt om infinitivfrasen är underordnad ett huvudverb:

Han {*lär/behövde/vill*} inte arbeta längre. Jfr med huvudverb:
Han {planerar (att)/ tycker om att} resa till Berlin.

c) Det typiska hjälpverbet kan inte stå i passiv, dvs. en aktiv sats med ett typiskt hjälpverb + verbfras har inte en passiv motsvarighet där verbfrasen är (eventuellt postponerat) subjekt och hjälpverbet står i passiv. Detta är ibland möjligt om den underordnade verbfrasen är objekt till ett huvudverb.

*Begripa förslaget {*kundes/villes/behövdes*} inte av styrelsens majoritet. *Det {*kundes/villes/behövdes*} inte acceptera förslaget av styrelsens majoritet. [Jfr med huvudverb: Att acceptera förslaget försöktes inte ens av styrelsens majoritet.]

[1] Också vid ett typiskt hjälpverb har dock en underordnad verbfras i viss mån nominala egenskaper. Den kan t.ex. ersättas med pronomen som *det*, *vad*, *vilket*.

Han *har* väl inte skrivit den här boken själv. Nej, *det har* han nog inte.
Den här bilen *kan* inte lackeras om. *Vad kan* den inte, sa du?
Hon *måste* fortfarande skriva en bok om året, *vilket* jag inte *behöver* längre.

ANM. Vid det typiska hjälpverbet är verbfrasen direkt underordnad, medan vid många huvudverb en preposition kan ses som utelämnad framför verbfrasen (Inffraser § 12, 21), trots att den är obligatorisk vid motsvarande nominalfras:

Han lyckades ((med) att) bli färdig före jul. Jfr: Han lyckades med konststycket.

§ 32. Det typiska hjälpverbet kan inte vara korrelat till *göra* (*det*). Det typiska hjälpverbet och dess underordnade verbfras kan inte vara korrelat åt den pronominella verbfrasen *göra* (*det*), vilket däremot ett huvudverb med underordnad verbfras kan (Vbfraser: Allm. § 10). Det pronominella *göra* – som självt kan sägas vara ett formord – kan alltså inte syfta på ett verbalt korrelat där huvudordet också är ett formord. Verbfras med hjälpverb som huvudord kan i stället vara korrelat åt en elliptisk verbfras där hjälpverbet-formordet upprepas (eventuellt tillsammans med *det*, beroende på den syntaktiska kontexten) i st.f. att utbytas mot ett pronominellt verb.

– *Kan* Olle ha hunnit hem än? – Nej, det {*kan/*gör*} han inte.
– *Måste* Stina bli sekreterare? – Ja, det {*måste/*gör*} hon faktiskt.
– Den norrländska flickan *kunde* vara under vattnet längre än Stina {*kunde/*gjorde*}.

Jämför med huvudverb:[1]

– Försökte hon komma in vid grafikskolan? – Nej, det {försökte/gjorde} hon inte.
– Slapp hon arbeta i köket? – Ja, det {slapp/gjorde} hon faktiskt.
– Bad du Karin komma? – Ja, det {gjorde/*bad} jag.

[1] Också verb som inte är huvudord till underordnad verbfras men som ändå har formordskaraktär kan sakna förmågan att vara korrelat åt den pronominella verbfrasen *göra* (*det*). Detta gäller t.ex. *ha*, *få* (med objekt) samt *vara*, *bli* (med predikativ).

– Har han en cykel? – Ja, det {har/*gör} han.
– Fick du hunden som du ville ha? – Ja, det {fick/?gjorde} jag.
– Är din syster civilingenjör? – Ja, det {är/*gör} hon nu.
– Blev de sjuka? – Ja, det {blev/?gjorde} de.

Jfr: – Köpte du hunden som du ville ha? – Ja, det {*köpte/gjorde} jag.

Vissa språkbrukare har en vidare användning av *göra* som pronominellt hjälpverb och kan t.ex. låta det syfta på *kunna*, särskilt när detta verb är subjektsorienterat.

§ 33. Hjälpverbsegenskaper i olika betydelsegrupper. Det går ingen klar gräns mellan hjälpverb och huvudverb. De hjälpverbsegenskaper som anges i § 29 kan användas för att avgöra hur hjälpverbsaktigt ett verb med underordnad verb- eller participfras är.

De typiska hjälpverben kan ordnas i olika betydelsegrupper (§ 29). Till dessa grupper kan på semantiska och funktionella grunder föras också andra verb som bara delvis uppvisar hjälpverbsegenskaper. I Schema 3–8 tillämpas ett antal syntaktiska och morfologiska kriterier som är avsedda att ge utslag i de fall då den underordnade frasen är en verbfras. De är alltså inte tillämpbara på de fall då den underordnade frasen är en participfras.

Till schemana som visar verbens hjälpverbskaraktär:
Redovisningen i Schema 3–8 av hur pass typiska hjälpverben är utgår från olika kriterier på de hjälpverbsegenskaper som redovisats ovan i § 29. I schemana anges det med + att kriteriet är uppfyllt, med – att det inte är uppfyllt. Tecknet 0 innebär att distinktionen på ett eller annat sätt inte är relevant. I tvivelsfall sätts ?.

De fyra första kriterierna på hjälpverbsaktighet är negativa:

a) Verbet kan inte konstrueras med ett objekt med substantiviskt huvudord i stället för den underordnade verbfrasen (”Ej vanl. objekt”) (svag objektskaraktär hos den underordnade verbfrasen, se § 31); att substantiviskt objekt är omöjligt anges med +, att det är möjligt med –.

b) Underordnad infinitivfras tar inte infinitivmärke (”Ej *att*”) (svag objektskaraktär hos den underordnade verbfrasen, se § 31); att infinitivmärke är omöjligt markeras med +, att det är nödvändigt markeras med – (jämför dock om stilistisk utelämning av *att*, Inffraser § 22), att det är optionellt med (–).

c) Det överordnade verbet kan inte stå i passiv (”Ej passiv”) (svag objektskaraktär hos den underordnade verbfrasen, se § 31); att passiv är omöjlig markeras med +, att den är möjlig med –.

d) Det överordnade verbet och dess underordnade verbfras kan inte vara korrelat åt *göra* (*det*) (”Ej korr. till *göra*”) (se § 32). Att syftning på verbfrasen med *göra* (*det*) är omöjligt anges med +, att det är möjligt med –.

De återstående kriterierna på hjälpverbsaktighet är positiva:

e) Det överordnade verbet kan stå i matrissatsen i en utbrytningskonstruktion (”I utbrytningsmatris”) (subjektsautonomt verb, se § 8); + anger att denna funktion är möjlig utan ändring av satsens sanningshalt, – att den är omöjlig.

f) Sats där det överordnade verbets underordnade verbfras är passiv betyder ungefär detsamma som sats med den underordnade verbfrasen i aktiv (”Aktiv ≈ passiv”) (subjekts-

autonomt verb, se § 8); + anger att passiv och aktiv sats är ungefär liktydiga, – att de inte är det.

g) Satsen kan ha expletivt subjekt, t.ex. när det underordnade verbet är ett väderleksverb eller har egentligt subjekt (”Expletivt subjekt”) (subjektsautonomt verb, se § 8); + anger att det överordnade verbet kan ta expletivt subjekt, – att detta är omöjligt.

h) Det överordnade verbet har defekt och/eller oregelbunden böjning (”Defekt/oregelb. böjn.”) (se § 62); + anger att detta är fallet, – att det inte är fallet.

	ha	**skola**	**kommer**
Ej vanl. objekt	?	+	+
Ej *att*	0	+	(–)
Ej passiv	+	+	+
Ej korr. till *göra*	+	+	?
I utbrytningsmatris	?	?	?
Aktiv ≈ passiv	+	+	+
Expletivt subjekt	+	+	+
Defekt/oregelb. böjn.	+	+	+

SCHEMA 3. Temporala hjälpverb (Tempus § 18–31). Frågetecknet för *ha* med icke-pronominellt objekt beror på att det kan diskuteras om *ha* som hjälpverb kan identifieras med *ha* som huvudverb. (Jämför *Jag har hittat bollen* och *Jag har bollen*.) Huvudverbet *komma* räknas på grund av sin betydelse som ett annat ord än hjälpverbet *komma*.

a) Ett antal centrala verb med epistemisk betydelse:

	skola	**lär**	**torde**	**böra**	**måste**	**kunna**
Ej vanl. objekt	+	+	+	+	+	+
Ej *att*	+	+	+	+	+	+
Ej passiv	+	+	+	+	+	+
Ej korr. till *göra*	+	+	+	+	+	+
I utbrytningsmatris	+	+	+	+	+	+
Aktiv ≈ passiv	+	+	+	+	+	+
Expletivt subjekt	+	+	+	+	+	+
Defekt/oregelb. böjn.	+	+	+	+	+	+

b) En grupp fenomenverb (med verbförbindelsen *se ut*):

	verka	**förefalla**	**tyckas**	**synas**	**befinnas**	**se ut**
Ej vanl. objekt	+	+	+	+	+	+
Ej *att*	(–)	(–)	+	+	+	–
Ej passiv	+	+	0	0	0	+
Ej korr. till *göra*	–	–	–	–	–	–
I utbrytningsmatris	+	+	+	+	+	+
Aktiv ≈ passiv	?	?	?	?	?	?
Expletivt subjekt	+	+	+	+	+	+
Defekt/oregelb. böjn.	–	–	–	+	–	–

SCHEMA 4. Modala hjälpverb med epistemisk betydelse (Mod. hjälpvb § 2).

a) De som kan vara subjektsautonoma:

	skola	**böra**	**måste**	**få**	**kunna**	**må**
Ej vanl. objekt	+	+	+	?	+	+
Ej *att*	+	+	+	+	+	+
Ej passiv	+	+	+	+	+	+
Ej korr. till *göra*	+	+	+	+	+	+
I utbrytningsmatris	+	+	+	+	?	+
Aktiv ≈ passiv	+	+	+	+	?	+
Expletivt subjekt	+	+	+	+	+	+
Defekt/oregelb. böjn.	+	+	+	+	+	+

b) Sådana som så gott som alltid är subjektsorienterade:

	behöva	**slippa**	**förtjäna**
Ej vanl. objekt	–	–	–
Ej *att*	+	–	–
Ej passiv	+	+	+
Ej korr. till *göra*	–	–	–
I utbrytningsmatris	–	–	–
Aktiv ≈ passiv	?	–	–
Expletivt subjekt	+	–	–
Defekt/oregelb. böjn.	–	–	–

SCHEMA 5. Modala hjälpverb med deontisk betydelse (Mod. hjälpvb § 3).

	kunna	**förmå**	**orka**	**hinna**	**våga**	**töras**	**tåla**
Ej vanl. objekt	–	+	–	+	–	+	–
Ej *att*	+	(–)	(–)	(–)	(–)	+	(–)
Ej passiv	+	+	+	?	?	0	?
Ej korr. till *göra*	+	–	–	–	–	–	–
I utbrytningsmatris	–	–	–	–	–	–	–
Aktiv ≈ passiv	?	–	–	–	–	–	–
Expletivt subjekt	+	–	?	+	?	?	–
Defekt/oregelb. böjn.	+	–	–	–	–	+	–

SCHEMA 6. Några modala hjälpverb med potentiell betydelse (Mod. hjälpvb § 4).

	skola	**vilja**	**ämna**	**tänka**	**gitta**
Ej vanl. objekt	+	+	+	+	+
Ej *att*	+	+	+	?	+
Ej passiv	+	+	+	+	+
Ej korr. till *göra*	+	?	–	–	–
I utbrytningsmatris	–	–	–	–	–
Aktiv ≈ passiv	–	–	–	–	–
Expletivt subjekt	?	?	?	?	?
Defekt/oregelb. böjn.	+	+	–	–	+

SCHEMA 7. Några modala hjälpverb med intentionell betydelse (Mod. hjälpvb § 5).

	börja	bruka	råka	tendera
Ej vanl. objekt	–	+	+	+
Ej *att*	(–)	+	+	–
Ej passiv	+	+	+	+
Ej korr. till *göra*	–	–	–	–
I utbrytningsmatris	–	+	+	–
Aktiv ≈ passiv	+	+	+	+
Expletivt subjekt	+	+	+	+
Defekt/oregelb. böjn.	–	–	–	–

SCHEMA 8. Några aktionella hjälpverb (§ 9).

Böjning § 34–66

§ 34. Översikt över verbets böjning. Verbet kännetecknas av ett ganska rikt böjningssystem som omfattar kategorierna finithet, modus, tempus och diates.

Kategorin finithet omfattar finita och infinita former. De finita formerna anger att verbfrasen inte är underordnad och står därför som huvudord i satsens predikatsled. De infinita fomerna anger att verbfrasen är underordnad och står som huvudord i verbfraser med funktion främst som nominala led.

Med kategorin modus signaleras talarens hållning till satsens innehåll och ibland också vilken språkhandling yttrandet av satsen skall räknas som. Modus avspeglas därför endast i de finita verbformerna. Indikativ kan sägas vara ett semantiskt neutralt modus, dvs. ett modus som saknar tydlig modusbetydelse. Imperativ anger framför allt uppmaning och används i direktiva huvudsatser (Huvudsatser § 32). Det tredje modus, konjunktiv, återfinns endast i vissa verbs böjning. Med konjunktiv signalerar talaren att han inte garanterar att satsen är sann (Tempus § 42).[1]

Tempus anger var satsens aktion placeras på tidslinjen. Tempusböjning är möjlig endast av verb i modus indikativ. Kategorin omfattar presens, som främst anger nutid eller framtid, och preteritum, som anger en given tid i det förflutna. (Se kapitel 31 Tempus.)

De infinita formerna omfattar infinitiv och supinum. Valet av infinit form beror på verbfrasens syntaktiska funktion. Infinitiven är den syntaktiskt och semantiskt neutrala infinita verbformen. Den har vid användning och knappast någon egen betydelse utöver den lexikala betydelse som tillkommer verbet (kapitel 22 Infinitivfraser). Supinum är vanligen underordnat det temporala hjälpverbet *ha* och förknippas därför gärna med dettas betydelse (Vbfraser: Allm. § 16 och Tempus § 20).

Kategorin diates har som omarkerad medlem verbets *s*-lösa form (ofta kallad aktiv, eftersom *s*-formen ofta har passiv funktion). Den markerade medlemmen är verbets *s*-form, som har olika syntaktiska och semantiska funktioner, främst passiv (se kapitel 34 Passiv). I princip kan nästan alla, såväl finita som infinita verbformer, böjas i diates. Vissa verb (t.ex. *stinka*) har dock ogärna *s*-former, medan vissa andra (t.ex. *andas*) bara har *s*-former.

Verben kan indelas i olika böjningsklasser eller konjugationer beroende på vilka lexikalt eller fonotaktiskt betingade varianter av de olika böjningssuffixen de kombineras med. De två lexikalt betingade huvudtyperna av verb är svaga verb, som bildar preteritum med suffix, dvs. med någon av suffixvarianterna *-de*, *-te*, *-dde*, och supinum med *-t*, *-tt*, och starka verb, som bildar preteritum utan suffix men vanligen med vokalväxling och supinum med suffixet *-it* eller *-tt* samt ibland också med vokalväxling (t.ex. *binda – band – bundit*).[2]

De svaga verben brukar ytterligare indelas i tre konjugationer, främst beroende på stamslutets fonologiska form. (Verbets böjningsstam är lika med imperativformen, eftersom denna bildas utan suffix.) Vi får då följande konjugationer:

1 konjugationen: svaga verb med stam som slutar på obetonat *-a*, t.ex. *rita-*, *dua-*

2 konjugationen: svaga verb med stam som slutar på konsonant, antingen tonande, t.ex. *häll-*, eller tonlös, t.ex. *köp-*

3 konjugationen: svaga verb med stam som slutar på betonad vokal, t.ex. *sy-*

4 konjugationen: starka verb, t.ex. *bind-*

De starka verbstammarna kan uppträda i maximalt fyra varianter: presens (och infinitiv), preteritum, konjunktiv, supinum. Exempel:

Presens	Preteritum	Konjunktiv	Supinum
skriv-er	skrev	skrev-e	skriv-it
bind-er	band	bund-e	bund-it
få-r	fick	fing-e	få-tt
ge-r	gav	gåv-e	giv-it

Supinum- eller preteritumstammen används vanligen också i konjunktiv. Också svaga verb kan ha en speciell stamvariant i preteritum och supinum, t.ex. *val-* till *välj-*.[3]

Samma verb kan ibland böjas enligt flera konjugationer, åtminstone i vissa böjningsformer (alternativ böjning), t.ex. *slukar – slukade/slök – slukat*. Det förekommer t.o.m. att olika böjningsformer föredrar böjning enligt olika konjugation (saxad böjning), t.ex. *dyka – dök – dykt*. Vissa verb har en längre ålderdomlig och en kortare, stilistiskt mera neutral stamvariant, t.ex. *giv-/ge-*. Ofta förekommer också andra lexikalt eller fonologiskt betingade stamvariationer i olika böjningsformer.

[1] Utöver de nämnda modusformerna förekommer ett modus optativ. Det används numera nästan bara i lexikaliserade uttryck (§ 42).

[2] Dessutom finns det en liten grupp om fyra verb, som här kallas halvsvaga eftersom de i preteritum närmast liknar de svaga men ibland också uppvisar vokalväxling i vissa former. De saknar suffix i presens, medan supinumsuffixet är *-at* (t.ex. *veta – vet – visste – vetat*).

[3] De få halvsvaga verben har ibland en avvikande stamvariant i preteritum, i något fall i supinum, men kan också ha en avvikande stamvariant i presens.

ANM. Till verben kan man genom avledning bilda presensparticip (*slitande*, *troende*) och vid många verb också perfektparticip (*sliten*, *trodd*). Perfektparticipet böjs som ett adjektiv i numerus, species och genus. I nominal funktion böjs båda participen också i kasus. Detta är ett av skälen till att dessa former här inte betraktas som böjningsformer av verb utan hänförs till en egen ordklass (Pcp § 1).

§ 35. Översikt över verbets former. Följande uppställning visar verbets produktiva former med exempel från de olika konjugationerna:[1]

	Konjn	*S*-lös form	*S*-form
Presens:	1	kastar	kastas, andas
	2	böjer	böj(e)s, kräks
	3	sår	sås, brås
	4	binder	bind(e)s, sticks
Preteritum:	1	kastade	kastades, andades
	2	böjde	böjdes, kräktes
	3	sådde	såddes, bråddes
	4	band	bands, stacks
Imperativ:	1	kasta	andas
	2	böj	kräks
	3	så	
	4	bind	sticks
Konjunktiv:	4	bunde	bundes, stuckes
Infinitiv:	1	kasta	kastas, andas
	2	böja	böjas, kräkas
	3	så	sås, brås
	4	binda	bindas, stickas
Supinum:	1	kastat	kastats, andats
	2	böjt	böjts, kräkts
	3	sått	såtts, bråtts
	4	bundit	bundits, stuckits

[1] De föråldrade former som fortfarande marginellt kan förekomma är:
presens pluralis (§ 37): *kasta*, *böja*, *så*, *binda*
presens pluralis andra person (§ 37 not 2): *kasten*, *böjen*, *sån*, *binden*
preteritum pluralis (§ 39): *bundo*
preteritum pluralis andra person (§ 39 not 1): *bunden*
imperativ pluralis (§ 40 not 1): *kasten*, *böjen*, *sån*, *binden*
imperativ pluralis första person (§ 40 not 1): *låtom*
optativ (§ 42): *kaste*, *böje*, *binde*

De indikativa tempusformernas bildning § 36–39

§ 36. Presens. Presenssuffixet väljs enligt samma regler vid både svaga och starka verb och fogas till verbstammen (hos starka verb till presens-infinitivstammen). Om man undantar de få halvsvaga verben och vissa verb med stamvariationer (§ 54, 61) är presensformen således förutsägbar från stammens fonologiska form.

a) Presens har suffixet *-r* efter stam som slutar på vokal.

kasta-r, sy-r, be-r

b) Presens har suffixet *-er* efter stam som slutar på konsonant, om inte stammen slutar på lång vokal + *r* eller *l*.[1]

väg-er, läs-er, riv-er, sitt-er

c) Presenssuffix saknas efter stam som slutar på lång vokal + *r* och hos den lilla gruppen av halvsvaga verb. I de flesta fall saknas suffix också efter stam som slutar på lång vokal + *l*.

hör, bär, bör, är[2]
kan, ska(ll), vet, vill
mal, gal, tål, stjäl

Presenssuffixet *-r* saknas vidare i *må*, *måste* samt i verbets *s*-former:

kastas, böj(e)s, sås, bind(e)s

Presensformens funktion är att (i egenskap av finit verbform) stå som huvudord i en finit verbfras (Vbfraser: Allm. § 14). Presensformens grundbetydelse är att ange samtidighet med talögonblicket. Om betydelsen se vidare Tempus § 8–11.

[1] Verben *mäla* och *skyla* har presenssuffixet *-er* trots att stammen slutar på lång vokal + *l*. Regionalt, i synnerhet sydsvenskt, förekommer suffixet *-er* också efter andra verb på lång vokal + *l*, t.ex. *maler*, *tåler*, *galer*, *stjäler*. I ålderdomligt språk kan *-er* förekomma också efter stam som slutar på lång vokal + *r*: *med allt vad därtill hörer*.

[2] Det starka verbet *vara* har suppletiv böjning. Presensformen är *är*. I sammansatta verb med *vara* som andra sammansättningsled används dock inte denna presensform. I stället brukas en svag stam *vara-* (eller undviks användningen av dessa verb i presens): *avvarar*, *undvarar*, *närvarar*, **avär*. (Jfr § 63: c.)

När denna grammatik beskriver regler som berör verbet *vara*, innefattas också den suppletiva presensformen *är* (om inte annat uttryckligen sägs).

§ 37. Presens pluralis. Tidigare förekom i skriftspråk och formellt talspråk en speciell pluralform i presens som var likalydande med infinitivformen (jfr § 43). Den bildades således med suffixet *-a* efter konsonant och saknade suffix efter vokal, t.ex. *vi hoppa*, *ni läs-a*, *de sy*, *gossarna skriv-a*.[1] Pluralformens funktion var att visa kongruens med ett pluralt subjekt. (I detta system visade således den nu enarådande presensformen kongruens med singulart subjekt: *jag hoppar* men *vi hoppa*.)[2]

De plurala presensformerna, som länge varit försvunna från samtalsspråket i alla varianter av standardspråket (och i många dialekter), har stegvis tagits ur bruk också i skrift, tidigast i skönlitteratur, i synnerhet i repliker, därefter i tidningsspråk och annan sakprosa, senast i lagspråket och bibelspråket. Pluralformer av verben används numera endast pastischerande i nyskrivna texter. Nyinsatta paragrafer i äldre lagar anpassades länge till den gamla lagens bruk av pluralformer. Formerna kan ännu mycket sporadiskt förekomma individuellt i äldre personers skrift, i pastischerande eller ålderdomligt språk eller i lexikaliserade uttryck, t.ex. *Obehöriga äga ej tillträde.*

[1] De halvsvaga verbens plurala presensform bildades inte till den singulära presensformens stam utan till infinitivens, jfr: *jag kan* : *vi kunn-a*. Det starka verbet *vara* bildade dock sin plurala presensform till den supplerande presensstammen *är* genom tillägg av suffixet *-o*, som ju annars har använts i preteritum pluralis, t.ex. *vi är-o glada* (jfr preteritum pluralis *vor-o*).

[2] Vid återgivning av äldre religiöst språk och i pastischer förekommer i sällsynta fall en mycket ålderdomlig form med suffixet *-en* (efter stam som slutar på betonad vokal: *-n*) i andra person pluralis, bildad till samma stam som *a*-pluralen. Den tar det äldre pronomenet *I* snarare än *ni* som subjekt: *I skolen finna ett barn i en krubba. Veten I icke att han är här? Ären I förskräckta däröver?*

§ 38. Preteritum. Preteritum bildas av de starka verben utan suffix. Svaga verb (liksom halvsvaga) har i preteritum suffixet *-de* eller någon av dess varianter: *-te*, *-e*, *-dde* [dːə].

a) Preteritumsuffix saknas hos de starka verben, där preteritum i stället i de flesta fall består av en speciell stamvariant, vanligen bildad med vokalväxling och ibland också med konsonantförändringar (§ 57–59). Någon gång är växlingarna så genomgripande att böjningen bäst kan beskrivas som suppletiv.

spring – *sprang*, bit – *bet*
be(dj) – *bad*, gå [goː] – *gick* [jikː], få – *fick*, skär [ɧæːr] – *skar* [skɑːr], ge [jeː] – *gav* [gɑːv]

b) Hos de flesta svaga verb på obetonad vokal och på tonande konsonant samt hos det halvsvaga *kunna* är preteritumsuffixet *-de*.[1]

kasta-de, väg-de, kun-de

Första konjugationens verb med stam som slutar på obetonat *-a* kan dock i talspråk (utom i Sydsverige), mer sällan i skrift som återger tal, helt förlora sitt preteritumsuffix (§ 51), t.ex. *kasta*(*de*).[2] Detta bortfall är vanligt men var tidigare allmännare än idag.

c) Preteritumsuffixets dental är förlängd till *-dde* [dːə] efter stam som slutar på betonad vokal. Samtidigt är stamvokalen förkortad.

sy-dde, tro-dde

d) Preteritumsuffixet är assimilerat till *-te* efter tonlös konsonant.

läs-te, köp-te, viss-te

Också efter *n*, *l*, *r* används i vissa verb *-te* obligatoriskt eller optionellt (§ 52).

e) Preteritumsuffixets dental är assimilerad med föregående dental klusil. Om stammen slutar på lång dental eller konsonant + dental blir då preteritumsuffixet *-e*.

sprätt-e, mist-e, vänd-e

Om stammen slutar på lång betonad vokal + kort dental blir vokalen kort och dentalen lång:

mät-te [[2]mɛtːə], led-de [[2]ledːə]

Preteritumformens funktion är att (i egenskap av finit verbform) stå som huvudord i en finit verbfras (Vbfraser: Allm. § 14). Preteritumformens vanligaste betydelse är att ange att aktionen utspelas vid en given tidpunkt som är tidigare än talögonblicket. Om betydelsen se vidare Tempus § 13–17.

[1] Hos de halvsvaga verben *skola* och *vilja* är preteritumsuffixet *-e*: *skull-e*, *vill-e*.

[2] Exempel:

Jag *prata* med honom nyss. (R)
Nu *sumpa* du ju chansen. (R)

ANM. 1. Förlängningen av *d* efter betonad vokal och assimilationen av *d* till *t* efter tonlöst ljud kan generaliseras till regler som också gäller för t.ex. bildningen av perfektparticip (Pcp § 8) och supinum (§ 44) eller neutrumform av adjektiv (Adj. § 55: b–c med Anm. 2). Den senare assimilationen kan också härledas ur en fonotaktisk regel, som förbjuder tonande klusil efter tonlös konsonant i osammansatta inhemska ord. Den kan också jämföras med den regel som avtonar en klusil efter tonlöst ljud också i lexikaliserade sammansättningar som *riksdag*.

ANM. 2. Preteritum har traditionellt ofta kallats imperfekt(um).

§ 39. Preteritum pluralis. Tidigare förekom en speciell plural preteritumform hos de starka verben bildad med suffixet *-o* till samma stam som konjunktiven (§ 41, 57–59), t.ex. *gossarna sprung-o*, *flickorna skrev-o*, *vi gåv-o*, *de fing-o*. Dess funktion var att visa kongruens med ett pluralt subjekt. (I detta system visade således den nu enarådande preteritumformen av starka verb kongruens med singulart subjekt: *jag gav* men *vi gåvo*.)[1]

De plurala preteritumformerna har försvunnit ur språket i samma takt som de plurala presensformerna (§ 37). De förekommer numera ytterst sällan, mest i citat av ett äldre språkbruk eller i pastischerat ålderdomligt språk.

[1] I andra person pluralis förekom tidigare en numera obruklig form på *-en*, t.ex. *I gåv-en*.

De speciella modusformernas bildning § 40–42

§ 40. Imperativ. Imperativen är alltid utan böjningssuffix och består av verbstammen (hos starka verb samma stam som i presens och infinitiv):[1]

kasta, vänd, läs, tro, spring, gå, vet[2]

Imperativens funktion är att vara huvudordet i direktiva huvudsatsers predikatsled (Huvudsatser § 32). Den står normalt först i satsen (Huvudsatser § 30) och förekommer bara tillsammans med ett utsatt eller vanligen utelämnat subjekt av andra person (*du* eller *ni* med eventuella bestämningar). Imperativen förekommer normalt inte i bisats.

Den betydelse (prototypiskt av uppmaning) som kan tilläggas imperativen beskrivs i denna grammatik som en betydelse hos hela den direktiva satsen (se vidare Huvudsatser § 39–44). Imperativens tidsbetydelse är framtida (den tänkta aktionen ligger senare i tiden än talögonblicket).

[1] I mycket ålderdomligt språk, i synnerhet i fasta uttryck, förekommer ibland en plural imperativform bildad med -*en* (efter stamslut på lång vokal -*n*).

kasten, vänden, läsen, tron, låten, gån, veten

I sällsynta fall förekommer också en första personens imperativform bildad med -*om*, mest till verbet *låta*: *låtom*.

[2] Imperativ av det starka verbet *vara* utgörs av infinitivstammen: *var!* (jämför suppletivt presens *är*).

§ 41. Konjunktiv. Hos starka verb bildas en särskild konjunktivform med suffixet -*e* till en speciell stamvariant:

a) som annars används i supinum

sprung-e [jfr: sprung-it]

b) som annars används i preteritum (i synnerhet om särskild supinumvariant saknas)[1]

blev-e [jfr: blev], låg-e [jfr: låg]

c) som – vid endast ett fåtal verb – uteslutande används i konjunktiv

gåv-e, vor-e, fing-e

Svaga (och halvsvaga) verb saknar särskild konjunktivform. I dess ställe används preteritumformen (i tempusförskjutning, jfr Tempus § 42–49).

Konjunktiven används av många språkbrukare optionellt i stället för tempusförskjutning för att ange att aktionen presupponeras som osannolik eller irreell. Den är numera relativt ovanlig, och endast formen *vore* (av *vara*) är någorlunda allmänt använd. Eftersom konjunktiven används i variation med tempusförskjutning, behandlas dess användning i kapitlet om tempus (Tempus § 42–49).

[1] *Komma* och *sova*, som har samma stam i preteritum (och supinum) som i presens och infinitiv (§ 58), har denna stam också i konjunktiv: *komm-e*, *sov-e*.

ANM. Konjunktiven kallas traditionellt ofta preteritum konjunktiv eller imperfekt(um) konjunktiv.

§ 42. Optativ. En optativ form kunde i äldre tid bildas med suffixet *-e* till verbstammen (hos starka verb presens-infinitivstammen). Före optativsuffixet bortfaller den stamslutande obetonade vokalen hos första konjugationens verb.[1]

kast-e, vänd-e, läs-e, spring-e, vet-e

Optativen förekommer numera så gott som uteslutande i ett antal lexikaliserade uttryck och i citat av ett äldre språkbruk (Huvudsatser § 104). Den är således inte längre en produktiv form. I pastischerat ålderdomligt språk kan dock någon gång optativen användas produktivt.

Optativen fungerar som finit verb i vissa huvudsatser med betydelse av önskan, påbud eller uttryck för talarens inställning (Huvudsatser § 106: d, 109, 112).

[1] Suffixets *-e* bortfaller efter betonad vokal, dvs. suffix saknas då helt: *ske*. I detta fall undviks emellertid optativformen, eller också uppfattas den snarare som en imperativ. Endast av verbet *ske* torde en optativform fortfarande uppfattas av språkbrukarna, t.ex. *ske din vilja*. (Dessutom kan *må* i önskesatser uppfattas som optativ men är inte formellt skild från presens indikativ, jfr § 62.) Ibland kan en optativ av en längre stamvariant användas, t.ex. *gång-e* i stället för *gå*.

ANM. Optativen har traditionellt oftast kallats presens konjunktiv, en term som avspeglar dels morfologiska förhållanden, dels formens användning i äldre språkskedens syntax.

De infinita formernas bildning § 43–44

§ 43. Infinitiv. Infinitiven bildas till samma stam som presens, utan suffix efter stam som slutar på vokal och med suffixet *-a* efter stam som slutar på konsonant.

kasta, sy, vänd-a, läs-a, spring-a, kunn-a

Infinitiven bildar tillsammans med eventuella bestämningar ett slags verbfras (infinitivfras). Infinitivfrasen kan dels användas i de flesta funktioner som eljest tillkommer en nominalfras, dels på sätt som är typiska för just infinitivfrasen (Inffraser § 3). Infinitivformen har ingen betydelse utöver verbstammens (Inffraser § 25).

I svenska ordböcker används vanligen infinitivformen som verbens uppslagsform.

ANM. Infinitivformen *kasta* kan uppfattas som ett resultat av att stammens *a* sammansmält med suffixet *a* eller så att stammens obetonade slutvokal har fallit framför suffixets *a* (jfr *stolpe* : *stolpar*, *kasta* : *kaste*(*n*)).

§ 44. Supinum. Supinumformen bildas enligt två olika mönster. Det ena gäller för starka verb med stamslut på konsonant, det andra för övriga verb. Fördelningen mellan de suffixvarianter som förekommer i det senare fallet är fonotaktiskt betingad.

a) Supinumformen bildas hos starka verb tillägg av suffixet *-it* till stammen, om denna slutar på konsonant.[1] I många fall har supinumstammen en annan vokal än presens-infinitivstammen. I övriga fall bildas supinum till presens-infinitivstammen.

sprung-it [jfr: spring-a], flug-it [jfr: flyg-a]
riv-it [jfr: riv-a], drag-it [jfr: drag-a]

I större delen av språkområdet kan *t* falla bort i talspråk. Detta bortfall håller dock (utom i Finland) på att bli ovanligare. I syd- och västsvenskt talspråk blir suffixet i stället ofta *-et*. Också denna suffixvariant håller på att bli ovanligare.

b) Supinum bildas med suffixet *-tt* [tː], om verbstammen slutar på betonad vokal, varvid vokalen förkortas. Detta gäller såväl starka som svaga verb.

gå-tt [gɔtː], se-tt [setː], ge-tt [jetː]
bo-tt [butː], sy-tt [sytː]

c) Supinum bildas med suffixet *-t* hos svaga verb med stam som slutar på konsonant eller obetonad vokal (*a*).

ställ-t, läs-t, kasta-t

I större delen av språkområdet kan *-t* falla bort i tal efter obetonat *a* (jfr (a) ovan), men detta bortfall håller på att bli ovanligare. Suffixet assimileras med stamslutande dental till *t*. Lång stamvokal blir då förkortad och dentalen lång.

mist [jfr: mist-a], vänt [jfr: vänd-a]
mätt [mɛtː] [jfr: mät-a], lett [letː] [jfr: led-a]

d) Supinum bildas med suffixet *-at* till de halvsvaga verben, till verben *heta*, *gitta*, *vetta* och *ligg-a* (på stamvarianten *leg-*) samt optionellt till verben *leva*, *sitt-a* (på stamvarianten *set-*) och *tig-a* (på stamvarianten *teg-*):[2]

kunn-at, vel-at, vet-at, skol-at
het-at, gitt-at, vett-at, leg-at
lev-at, set-at, teg-at

Supinum bildar tillsammans med eventuella bestämningar ett slags verbfras som kallas supinumfras och som används som objekt till det temporala hjälpverbet *ha* i de sammansatta tempusen perfekt och pluskvamperfekt samt i perfekt infinitiv (Vbfraser: Allm. § 16, Tempus § 19–20). Ett verb i supinum används om en aktion som föregår den tid som anges med det överordnade verbet.

[1] Också vissa svaga verb på konsonant kan i regionalt vardagligt tal få det starka supinumsuffixet *-it*, t.ex. *köp-i*(*t*), *läs-i*(*t*). Detta kan uppfattas som byte av konjugation i en enstaka form (alternativ böjning). Etymologiskt handlar det i vissa fall (t.ex. *läsit*) om rester av äldre böjning.

[2] Alla verb efter första konjugationen slutar också på *-at* i supinum, men här hör (med den beskrivning som valts i denna grammatik) *a*-et till stammen och endast *-t* utgör suffix (punkt (c)).

ANM. 1. Kvantitetsomkastningen i (b) kan generaliseras till en regel som gäller också för bildningen av preteritum och perfektparticip samt neutrumform av adjektiv (jfr Adj. § 55 Anm. 2).

ANM. 2. Supinum hos starka verb som slutar på betonad vokal har alltid (bortsett från vokalförkortningen) samma stam som presens och infinitiv. En möjlig analys är därför att dessa verb har svag böjning i supinum: *få* : *fått* (jfr *nå* : *nått*), *se* : *sett* (jfr *te* : *tett*).

Diates: *s*-formerna § 45–49

§ 45. *S*-formernas bildning. Alla *s*-former utom presensformen bildas genom tillägg av *-s* till motsvarande *s*-lösa form:

Infinitiv: hoppa-s, väva-s, läsa-s, sy-s, skriva-s
Preteritum: hoppade-s, vävde-s, läste-s, sydde-s, skrev-s
Imperativ: hoppa-s, gläd-s, bit-s
Konjunktiv: skreve-s
Supinum: hoppat-s, vävt-s, läst-s, sytt-s, skrivit-s

Första konjugationens verb kan aldrig förlora sitt preteritumsuffix när detta följs av suffixet *-s* (jfr § 38: b). Imperativ i *s*-form kan inte ha passiv funktion (jfr § 47), och eftersom många *s*-former bara kan ha passiv funktion (jfr § 48), saknar många verb imperativer i *s*-form (**arbetas! *köps!*). Verb vars stam slutar på *-s* kan inte heller ha imperativ i *s*-form (*kyss*, *klös* etc. kan bara tolkas som *s*-lösa former). Vissa imperativformer kan i deponensfunktion ha vokalförkortning (jfr om presens nedan), t.ex. *bit-s* [bit:s], *nyp-s* [nyp:s], *riv-s* [rif:s].

I presens bildas *s*-formen direkt till (presens-infinitiv-)stammen genom tillägg av suffixet *-s* eller *-es*. Formerna på *-es* har accent 2.

a) Suffixet *-s* används alltid efter stam som slutar på vokal:

kasta-s, sy-s, ta-s

b) Suffixet *-es* används alltid efter stammar som slutar på *-s*:[1]

[2]fös-es, [2]läs-es, [2]kyss-es, [2]fräls-es, [2]näps-es

c) Efter stammar som slutar på annan konsonant än *-s* används antingen *-s* eller *-es* som suffix, men det kortare suffixet *-s* föredras i ledig och neutral stil, medan formerna på *-es* har formell prägel:[2]

{blöt-s/[2]blöt-es}, {glöm-s/[2]glömm-es}, {väv-s/[2]väv-es}

Efter några konsonantförbindelser som *-mj* och eventuellt *-nj*, *-st* m.fl. är dock suffixet *-es* möjligen något vanligare av fonotaktiska skäl:

{[2]vämj-es/vämj-s}, {[2]vänj-es/vänj-s}, {[2]fäst-es/fäst-s}

Vissa *s*-verb har i funktion som deponens (§ 48–49) så gott som alltid suffixet *-s* i presens:

bit-s, nyp-s, stick-s, riv-s, hör-s, känn-s, led-s, id-s, nänn-s, täck-s [finlandssvenska], tör-s, minn-s, triv-s

Hunden *bits*. Hon *nyps*. Getingar *sticks*. Katten *rivs*.

Jfr med passiv funktion: Tråden {*bit-s/bit-es/nyp-s/nyp-es*} av. Anslutningssladden {*stick-s/stick-es*} in underifrån. Nya hus {*riv-s/riv-es*} i onödan.

De verb av ovanstående som har lång stamvokal får ofta denna förkortad i deponensfunktion i presens: [bitːs], [nypːs], [rifːs], [behœfːs] etc. Verbet *synas* har obligatoriskt *syns* [synːs] i betydelsen 'är synlig' och *synes* i betydelsen 'förefaller'. (Jämför liknande vokalförkortning i vissa substantiv, Subst. § 34 not 2.)

Verb vilkas stam i uttalet slutar på betonad vokal får i deponensfunktion ofta denna förkortad i infinitiv och presens:

slåss [slɔsː] [Men: Man slås [sloːs] av häpnad.]
ses [seːs] / [sesː] [T.ex.: Vi ses i morgon då.]
tas [tɑːs] / [tasː] [T.ex.: Han är inte lätt att tas med.]
dras [drɑːs] / [drasː] [T.ex.: Måste vi dras med den kopiatorn längre?]
brås [broːs] / [brɔsː] [T.ex.: Vem brås hon på?]

Vokalen förkortas i några deponensverb optionellt också i preteritum:

syntes [[2]synːtəs], slogs [sluksː]

[1] I deponensfunktion (§ 48–49, jfr (c) ovan) undviker många språkbrukare stammar på *-s* i presens: *Brudparet* {*?kysses/*kyss*}, jfr: *Brudparet kysstes*. *Katten* {*?klöses/*klös*}, jfr: *Katten klöstes*.

[2] I annonser används som normalformer *sökes*, *köpes*, *hyres*, *säljes*.

S-formernas funktion och betydelse § 46–49

§ 46. Översikt. Verbets *s*-former har antingen passiv eller deponentiell funktion. *S*-formerna är desamma i båda funktionerna med vissa undantag i presens och i talspråk i imperativ (§ 45). Ändå är det tveksamt om det finns någon gemensam semantisk-syntaktisk egenskap som karakteriserar *s*-former i de båda funktionerna gentemot verbets *s*-lösa former. Det skulle i så fall vara tendensen att *s*-formen (jämförd med motsvarande *s*-lös form) tar en uttryckt aktant mindre än den *s*-lösa formen:

Festen *inställdes*. Jfr: Man inställde festen.
Flickorna *möttes*. Jfr: Anna mötte Karin.
Karl *lurades*. Jfr: Karl lurade oss.
Väderleken har *försämrats*. Jfr: ABC-metoden har försämrat resultatet.

§ 47. *S*-verb med passiv funktion. De flesta transitiva verb kan ha *s*-form med passiv funktion. Vid ett passivt *s*-verb har verbets aktanter systematiskt andra satsledsfunktioner än vid samma *s*-lösa verb. I typfallet motsvaras sålunda objektet vid verb i *s*-lös form av subjektet vid passivt verb i *s*-form. Subjektet vid ett passivt verb kan därför aldrig ha rollen agens. Subjektet vid verb i *s*-lös form motsvaras vid passivt verb i *s*-form av ett vanligtvis optionellt adverbial, agentadverbial, inlett med prepositionen *av* (Advl § 84). Visserligen saknas agentadverbial i de flesta passiva satser, men det är typiskt för passiv att det ändå finns en föreställning om en aktant med den roll som anges med subjektet i motsvarande aktiv sats.

Filmen har *setts* av över 3 miljoner människor. Jfr: Över 3 miljoner människor har sett filmen.
Filmen *präglas* av ett stort allvar. Jfr: Ett stort allvar präglar filmen.
Tavlan *målades* (av mästaren) i slutet av 1600-talet.

Under vissa betingelser kan också intransitiva verb ta *s*-form med passiv funktion. Subjektet utgörs då vanligen av det expletiva *det* och agensrollen (som nästan alltid innehas av en person) är outtryckt.

Det *arbetas* inte längre på varvet.

Passiv kan också uttryckas perifrastiskt:

Flaskan {*fylldes på/blev påfylld*} av chefen själv.

Om passiv sats se vidare kapitlet Passiv.

§ 48. *S*-verb som deponens. När verbets *s*-form inte har passiv funktion fungerar den syntaktiskt ungefär som ett intransitivt (eller någon gång: transitivt) verb i *s*-lös form. *S*-formen kallas då deponens.[1]

Den deponentiella *s*-formen är liksom den passiva en böjningsform av verbet: suffixet föregås av verbets övriga böjningssuffix. Funktionellt-semantiskt är den deponentiella *s*-formen emellertid snarast jämförbar med en avledning: vissa betydelseundergrupper kan urskiljas och produktiviteten är starkt begränsad, dvs. deponentiell *s*-form förekommer bara av vissa verb.

Ett stort antal deponensformer saknar *s*-lös motsvarighet (eller har som *s*-form en betydelse som starkt avviker från den *s*-lösa formens). Exempel (i infinitiv):

andas, avundas, blygas, brottas, brås, dagas, djärvas, djävlas, dras [t.ex.: dras med ngt], dväljas, envisas, fattas, finnas, frodas, färdas, förbenas, förbroskas, förfaras, förljudas, förolyckas, förtröttas, gnabbas, handskas, hjälpas [t.ex.: det hjälps inte], hoppas, hämnas, hövas, idas, inandas, kappas, kivas, knoppas, kräkas, kvällas, ledas [t.ex.: ledas vid ngt], lyckas, lyss, låtsas [regionalt också med samma betydelse utan -*s*], minnas, misslyckas, munhuggas, nalkas, nännas, randas, ryktas, rädas, samsas, skämmas, språkas vid, svettas, synas, tampas, tas [t.ex.: tas med ngt], tredskas, trilskas, (stor)trivas, turas om, tyckas, töras, umgås,

utandas, vankas, vansläktas, vantrivas, vederfaras, vidkännas, vistas, vredgas, vrenskas, våndas, våras, vämjas, vänslas, värdes [presens; infinitiv saknas], väsnas, yvas, åldras, åtnöjas, ängslas

I många fall har dock deponensverbet en form utan *-s* vid sin sida och är semantiskt relaterad till denna på olika sätt (§ 49):

Akta dig, han *bits*. Jfr: Akta dig, han kan bita dig.
Vi *träffades* i Berlin. Jfr: Jag träffade henne i Berlin.
En bra produkt skulle verkligen *behövas*. Jfr: Vi skulle verkligen behöva en bra produkt.

Om perfektparticip och presensparticip av deponensverb se Pcp § 13, 31 not 1.

[1] Flertalet deponensverb är intransitiva. Bland de transitiva kan följande nämnas (i infinitiv):

andas (in) ngt, avundas ngn ngt, fattas ngn, hämnas {ngn/ngt}, hövas ngn, minnas {ngt/ngn}, nalkas {ngn/ngt}, rädas {ngn/ngt}, vederfaras ngn, vidkännas ngt

Med sats eller infinitivfras som objekt används följande deponensverb (givna i infinitiv):

djärvas (att) [+ infinitivfras], hoppas {att [+ sats]/(att) [+ infinitivfras]}, idas [+ infinitivfras], lyckas (att) [+ infinitivfras], låtsas {att [+ sats]/(att) [+infinitivfras]}, nännas [+ infinitivfras], nödgas (att) [+ infinitivfras], nödsakas (att)[+ infinitivfras], rädas (att) [+ infinitivfras], tyckas [+ infinitivfras], töras [+ infinitivfras], värdes (att) [+ infinitivfras]

ANM. I många grammatiker reserveras termen deponens för *s*-former av verb som inte har någon *s*-lös form. Denna grammatik följer bruket i Svenska Akademiens ordbok och Svenska Akademiens ordlista genom att använda deponens om alla *s*-former som inte har passiv funktion.

§ 49. Deponensverbens betydelse. Deponensverben (§ 48) kan ordnas i betydelsegrupper. Betydelserna avtecknar sig tydligast för de deponentiella *s*-verb som kontrasterar mot *s*-lösa former av samma verb, varför exemplen nedan under de olika betydelsetyperna väljs bland dessa verb (i infinitiv). Men också de obligatoriskt deponentiella verben (exemplifierade i § 48) kan fördelas på de olika betydelserna nedan.

1. Verb vilkas subjekt betecknar agens eller orsak

Deponensverb vilkas subjektsreferent har rollen av agens eller orsak skiljer sig från motsvarande *s*-lösa former genom att sakna objekt. Deponensverbet kan till skillnad från *s*-verb med passiv betydelse inte ta agentadverbial. Vissa deponensverb av denna typ kan parafraseras med *s*-lös form + reflexivt objekt.

a) Absolut betydelse. *S*-verb med absolut betydelse anger vanligtvis en iterativ eller generisk aktion utan att föremålet för aktionen preciseras.

bitas [A bits, jfr: A biter ngn], brännas [fatet bränns, jfr: fatet bränner dig], luras [A luras, jfr: A lurar ngn], narras [A narras, jfr: A narrar ngn], stickas [koftan sticks, jfr: koftan sticker mig]

De verb som kan parafraseras med *s*-lös form + reflexivt objekt anger dock normalt en enstaka aktion:[1]

flockas [≈ flocka sig], fylkas [≈ fylka sig], hopas [≈ hopa sig], samlas [≈ samla sig]

b) Reciprok betydelse. Verben med reciprok betydelse konstrueras med subjekt som betecknar flera olika referenter som interagerar med varandra.

enas [≈ ena sig], följas åt, förlikas [jfr: förlika sig med ngn], försonas [jfr: försona sig med ngn], hjälpas åt, mötas, råkas, skiljas åt, ses, träffas

Vissa av verben kan också ha medial betydelse (dvs. subjektet anger då inte agens eller orsak; se nedan (2)).[2]

c) Absolut eller reciprok betydelse:

kittlas, klappas, knuffas, kramas, kyssas, nypas, pussas, retas, rivas, slåss, smekas, sparkas, stångas, trängas

2. Verb vilkas subjekt inte betecknar agens eller orsak

Det deponentiella verbet sägs ha medial betydelse om dess subjekt betecknar föremålet för aktionen eller den som upplever aktionen. Verbets subjekt betecknar (liksom vid det passiva verbet) samma slags aktant som objektet vid motsvarande *s*-lösa verb, men deponensverbet kan (till skillnad från det passiva *s*-verbet) inte ta agentadverbial och väcker inte någon föreställning om en aktant som har framkallat satsens aktion och som skulle kunna uttryckas med agentadverbial. Aktionen uppfattas antingen som ett spontant skeende eller som orsakad av vaga, icke närmare specificerade omständigheter.

S-form med medial betydelse kan ibland parafraseras med *s*-lös form + reflexivt objekt:

Det lilla enmansföretaget *utvecklades* [≈ utvecklade sig] till en storkoncern.
Antalet maskrosor har *fördubblats* [≈ fördubblat sig].

Nedan ges en lista på verb (i infinitiv) som ofta används med medial betydelse (vilket inte hindrar att många av dem också kan användas med passiv betydelse). Många av verben anger att subjektsreferenten blir, har eller får det som betecknas med det adjektiv eller substantiv som utgör verbets stammorfem.

behövas, brukas, decimeras, demoraliseras, erfordras, fordras, fröjdas [≈ fröjda sig], fägnas [≈ fägna sig], födas, förargas [≈ förarga sig], förborgerligas, förbättras, fördanskas, fördubblas, fördummas, fördärvas, förefinnas, förfulas, förfäras, förgubbas, förgås, förintas, förkolas, förkvävas, förlamas, förråas, förskräckas, förslappas, förslummas, förslöas, försockras, försoffas, förstenas, förstoras, förstummas, försumpas, försvagas, försämras, förtjockas, förtretas, förtröttas, förundras, förvandlas, förvedas, förvekligas, förvildas, förvirras, förvånas [≈ förvåna sig], förvärldsligas, förvärras [≈ förvärra sig], föryngras, förytligas, förädlas, förändras [≈ förändra sig], gelatineras, glädjas [≈ glädja sig], harmas, inflamme-

ras, kallas, kristalliseras, krävas, kvävas, kännas [t.ex.: det känns att …], läkas, lövas, mattas, mildras, minskas, nödgas, nödsakas, reinkarneras, ryckas med, ryktas [t.ex.: det ryktas att …], självsläckas, skadas 'ta skada', skingras [≈ skingra sig], skrynklas, skämmas, slammas igen, slitas, spolieras, tarvas, tillbakabildas, tröttas, åldras, äcklas, ändas, ärgas, ökas [≈ öka]

Gränsen mellan passiv och medial betydelse är ofta vag. Så är särskilt fallet när aktionens orsak är inanimat och/eller icke-intentionell. Jämför följande exempel:

Lagret har *skadats* i vinter. Jfr: Lagret har skadats {av/genom} vintervädret. Vintervädret har skadat lagret.
Vårt renommé har *skadats* {genom/av} hans utspel. Jfr: Hans utspel har skadat vårt renommé. Han har skadat oss {genom/med} sitt utspel.

Gränsen är också vag när en generisk upplevare är underförstådd:

Signalerna därifrån *hörs* inte. Jfr: Signalerna därifrån hördes inte av någon. Ingen hörde signalerna.

[1] *Samlas*, *hopas*, *flockas* kan också ha medial betydelse enligt (2):
Om du håller kärlet lite snett så *samlas* de värdefulla kornen på botten.

[2] T.ex. *mötas*, *råkas*, *skiljas åt*, *träffas*, *följas åt*:
De båda vattendragen *möts* och bildar en flod lite närmare kusten.

Verbens böjningsklasser § 50–62

§ 50. Verbens konjugationer. Verben indelas i olika böjningsklasser eller konjugationer främst enligt vilka suffixvarianter de kombineras med i preteritum. Valet av suffixvariant beror i viss mån på stamslutets form (se § 38). Svaga verb (1, 2 och 3 konjugationen) får ett speciellt preteritumsuffix som börjar på dental (*kasta-de*, *väv-de*, *läs-te*, *sy-dde*), medan starka verb (4 konjugationen) bildar preteritum enbart med en vokalväxling, avljud (*spring – sprang*).

1 konjugationen: svaga verb på obetonat *-a*, t.ex. *kasta-*

2 konjugationen: (a) svaga verb på tonande konsonant, t.ex. *väv-*, (b) svaga verb på tonlös konsonant, t.ex. *läs-*

3 konjugationen: svaga verb på betonad vokal, t.ex. *sy-*

4 konjugationen: starka verb, t.ex. *spring-/sprang-/sprung-*

Dessutom finns en liten grupp om fyra halvsvaga verb, som bl.a. tar svagt preteritumsuffix men i vissa former också uppvisar vokalväxling (*kun-de*, jfr: *kan*, *viss-te*, jfr: *vet*).

Svaga verb § 51–55

§ 51. Första konjugationen. Verben i första konjugationen har en böjningsstam som slutar på *-a*.[1]

Största delen av svenskans verb hör till första konjugationen, bl.a. alla nybildade verb. I SAOL 1986 upptas cirka 7 000. I tidningsprosa från 1960-talet utgör verb av första konjugationen cirka 67 % av de olika verben. Däremot utgör första konjugationens verb endast cirka 25 % av de löpande ord som är verb.

Böjningssuffix saknas i infinitiv och i imperativ, men i presens används *-r*, i preteritum *-de* och i supinum *-t*.

Stam	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
kasta-	kasta	kastar	kastade	kastat
informera-	informera	informerar	informerade	informerat

I talspråk (i större delen av språkområdet) försvinner ofta ett preteritumsuffix *-de* eller supinumsuffix *-t*, så att böjningen blir *kasta*, *kastar*, *kasta*, *kasta*. Bortfallet av preteritumsuffixet är regionalt mera spritt än bortfallet av supinumsuffixet och är mycket vanligt. Båda bortfallen har emellertid (utom i Finland) blivit ovanligare under de senaste decennierna.[2]

Framför suffixet *-s* saknas särskilt presenssuffix, så att böjningen blir *kastas*, *kastas*, *kastades*, *kastats*. Suffixen *-de* och *-t* kvarstår alltid före *-s*.

[1] Stamform utan *-a* används då verbstammen ingår i sammansatta substantiv och avledningar, t.ex. *kasta* : *kastträning*, *såga* : *sågbock*, *fresta* : *frestelse*, *andas* : *andning*. Ordbildningsstammen är alltså en annan än böjningsstammen.

Från verben i första konjugationen avleds presensparticip med *-ande* och perfektparticip med *-d*: *badande*, *badad* (Pcp § 30, 8).

[2] Dialektalt eller regionalt vardagligt förekommer reduktion av infinitiven till *kast* i olika ställningar (apokope) och reduktion av presens till *kasta*.

§ 52. Andra konjugationen. Andra konjugationens verb har en stam som slutar på konsonant, antingen tonande, t.ex. *häll-er*, *häll-de*, eller tonlös, t.ex. *läs-er*, *läs-te*. Till dessa två variantgrupper hör cirka 170 respektive 130 enmorfemiga, enstaviga verb. Dessutom tillkommer ett antal prefixavledda och sammansatta verb. Av de olika verben i tidningsprosa på 1960-talet utgörs cirka 20 % av sådana som böjs enligt andra konjugationen. Av de löpande ord som är verb utgör dessa verb en större del: cirka 33 %.[1]

Suffixen är i infinitiv *-a*, i presens *-er* (eller saknas i något fall), i preteritum *-de* efter tonande konsonant och *-te* efter tonlös, och i supinum *-t*.[2] Denna konjugation sönderfaller således i två huvudvarianter med stammar på tonande respektive tonlös konsonant.

Stam	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
väv-	väva	väver	vävde	vävt
häll-	hälla	häller	hällde	hällt
köp-	köpa	köper	köpte	köpt
läs-	läsa	läser	läste	läst

Andra suffixvariationer:

a) Efter stam som slutar på dental assimileras suffixets dental enligt regeln att tonlös vinner över tonande.[3] Om stammen slutar på betonad lång vokal + dental, blir vokalen förkortad och dentalen lång (§ 38: e, 44: c).

sprätt-	sprätta	sprätter	sprätte	sprätt
vänd-	vända	vänder	vände	vänt
mist-	mista	mister	miste	mist
mät-	mäta	mäter	mätte	mätt
led-	leda	leder	ledde	lett

b) Vid vissa verb förekommer preteritumsuffixet -*te* också efter tonande konsonant. För verb på lång vokal + kort *n* är suffixet -*te* obligatoriskt:

bryn-	bryna	bryner	brynte	brynt
krön-	kröna	kröner	krönte	krönt
rön-	röna	röner	rönte	rönt
syn-	synas	syn(e)s	syntes	synts

För vissa verb på *l*, *n* och *r* är suffixvarianten -*te* optionell och vanligen lätt ålderdomlig, åtminstone i vissa betydelser:[4]

påminna	påminde, påminte
tåla	tålde, tålte

Optionellt förekommer suffixvarianten -*te* också hos sådana verb som normalt böjs efter första konjugationen men som har regionalt talspråkliga eller ålderdomliga variantformer i preteritum enligt andra konjugationen (§ 66: c):[5]

betala	betalade, betalte
mena	menade, mente
tala	talade, talte
svara	svarade, svarte
ana	anade, ante [särskilt i: det ante mig]

c) Presenssuffixet saknas efter stam som slutar på -*r* och vanligen också efter stam som slutar på lång vokal + *l* (dock inte i *mäler*, *skyler*). Denna regel gäller också för starka verb (§ 36: c).

begär, beskär, bör, för, gör, hyr, hör, kör, lär, mal [regionalt: maler], när, pyr, rör, snör, spar [äv.: sparar, 1 konjugationen], styr, stör, tål, tär, yr

Framför suffixen *-s*, *-es* saknas presenssuffix (§ 45).

Andra konjugationen är inte ett produktivt böjningsmönster, dvs. inga nya enmorfemiga verbstammar böjs efter denna konjugation.

[1] Från verben i andra konjugationen avleds presensparticip med *-ande* och perfektparticip med *-d* efter tonande och *-t* efter tonlös konsonant: *hällande*, *hälld*; *läsande*, *läst* (Pcp § 30, 8). Perfektparticipet har *-t* också av verb på kort *n* ((b) ovan): *krönt*.

[2] *Heta*, *gitta* och *vetta* böjs närmast enligt andra konjugationen, men har en supinumform på *-at* (§ 44: d). Också *leva* kan optionellt få en sådan supinumform. Detta kunde beskrivas som en saxning mellan andra och första konjugationen men kan lika gärna sägas vara en saxning mellan den andra och den halvsvaga konjugationen.

heta	heter	hette	hetat
gitta	gitter	gitte	gittat
vetta	vetter	vette	vettat
leva	lever	levde	{levt/levat}

Gitta kan regionalt också böjas helt enligt första konjugationen.

[3] Dialektalt och regionalt vardagligt (t.ex. i finlandssvenska) förekommer hos andra konjugationens verb bortfall av infinitivens -a och preteritumformens *-e*: *vänd*(*a*), *vänd*(*e*). Detta bortfall förekommer inte före *-s*.

[4] Det ålderdomliga verbet (*för*)*mäla* 'berätta' har i preteritum (*för*)*mälde*, (äv.) *förmälte*. (I betydelsen 'gifta, förena' förekommer endast *förmälde*.)

[5] I fallet *bringa*, *bringade/bragte* förekommer en liknande växling, men här slutar stammen *brag-* i uttalet på [k:].

§ 53. Tredje konjugationen. Tredje konjugationens verb har en stam som slutar på betonad vokal, t.ex. *sy-r*, *bete-dde*. Till tredje konjugationen hör cirka 40 enmorfemiga, enstaviga verb. Dessutom tillkommer ett antal prefixavledda och sammansatta verb. Av de olika verben i tidningsprosa från 1960-talet utgörs något mer än 1 % av verb som hör till denna konjugation.[1]

Suffix saknas i infinitiv och i imperativ. I presens är suffixet *-r*. I preteritum och supinum förkortas den betonade vokalen, medan suffixets konsonant är lång och dubbeltecknad: *-dde* respektive *-tt*.[2]

Stam	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
sy-	sy	syr	sydde	sytt
bete-	bete	beter	betedde	betett

Framför suffixet *-s* saknas särskilt presenssuffix så att *s*-böjningen blir *sys*, *sys*, *syddes*, *sytts*.

Till tredje konjugationen hör:

bete, förse, ske, te
bero, bo, glo, gno, gro, ro, sko, sno, tro
bry, fly, gny, gry, sky, spy, sy, ty

flå, förebrå, förmå, försmå, klå, må, nå, rå, spå, så, två
förströ, strö

Vissa svaga verbstammar på *-d* har kortformer utan denna konsonant. De har därigenom fått samma böjning som tredje konjugationens verb.

bre(d)-	bre(da)	bre(de)r	bredde	brett
klä(d)-	klä(da)	klä(de)r	klädde	klätt

[Så även: spä(da), trä(da)]

Talspråkligt regionalt också *gni*(*da*), *le*(*da*), *skrä*(*da*), *gö*(*da*).

Också deponensverben *brås* [broːs] eller [brɔsː] och *lyss* (med längdomkastning som i *slåss*, § 45), som saknar *s*-lösa former (§ 48), hör till tredje konjugationen.[3]

brås	brås	bråddes	brått s
lyss	lyss	lyddes	(lytts)

Verbet *ha* bildar infinitiv *ha*, presens *har* och preteritum *hade* [[2]hadːə] (med oregelbunden stavning) efter tredje konjugationen men supinum *haft* och optionellt infinitiv *hava* (formellt skriftspråkligt) efter andra konjugationen till den längre stamvarianten *hav-*.

I tredje konjugationen bildas inte nya verb på annat sätt än genom prefixavledning och sammansättning.[4]

[1] Av verben i tredje konjugationen bildas presensparticip med *-ende* och perfektparticip med *-dd*: *syende*, *sydd* [sydː] (Pcp § 30, 8).

[2] I regionalt vardagligt talspråk (t.ex. finlandssvenska) förekommer någon gång bortfall av finalt *-e* i preteritum, t.ex. *sydd*(*e*).

[3] Ett deponensverb med stam som slutar på *-d* och med kortform utan denna konsonant (och med längdomkastning) är *ledas/leds/less*.

{ledas/less}	{leds/less}	leddes	letts

Till deponensverben med enbart *s*-former hör också det regionala *låss* (för *låtsas*):

låss	låss	låddes	låtts

[4] Enligt första konjugationen böjs trots den långa stamvokalen bl.a. följande verb där *-a* alltså ingår i stammen: *dia*, *fria*, *klia*, *nia*, *ria*, *sia*, *skria*; *bua*, *dua*, *intervjua*; *filea*; *blya*, *förnya*, *krya* (*på sig*), *rya*; *hoa*, *roa*, *tjoa*; *blåa*, *hallåa*, *sjåa*; *förfäa*, *knäa*, *läa*, *reläa*; *bröa*, *fröa*, *köa*, *slöa*, *snöa*, *spöa*, *ströa*, *töa*.

Stark böjning har *be*, *ge*, *le*, *se*; *bli*; *dö*; *få*, *gå*, *slå*, *stå*; *dra*, *ta*.

§ 54. Fonologiska stam- och suffixvariationer hos svaga verb. I de svaga verben förekommer ofta uttalsförändringar framför preteritum- och supinumsuffixen.

a) Tonande obstruent avtonas framför *-t*:

v blir till [y̥]:	väva	vävt [vɛːy̥t]
g blir till [g̊]:	väga	vägt [vɛːg̊t]
	tigga	tiggt [tig̊ːt]

I sydsvenskt regionalt språk som har frikativt uvulart *r* gäller denna assimilation också *r* (ofta åtföljd av vokalförkortning):

r blir till [ʁ]: höra hört [hœ̞:ʁ̥t]

b) Stamslutande *d* och *t* sammansmälter med suffixets *d* eller *t*. Om någon av de sammanstötande dentalerna är tonlös, så blir sammansmältningsprodukten också tonlös, annars tonande. Efter betonad vokal blir resultatet en lång konsonant, efter konsonant blir det en kort konsonant:

d+d:	[dː]	leda	ledde
	[d]	vända	vände
d+t:	[tː]	leda	lett
	[t]	vända	vänt
t+d:	[tː]	byta	bytte
	[t]	mista	miste
t+t:	[tː]	byta	bytt
	[t]	mista	mist

c) I sverigesvenska språkvarieteter som har retroflext *r* sammansmälter detta med suffixets *d* eller *t* till en retroflex klusil [ɖ] respektive [ʈ].

r+d:	[ɖ]	höra	hörde [ˀhœ̞:ɖə]
r+t:	[ʈ]	höra	hört [hœ̞:ʈ]

d) Vokalförkortning framför lång konsonant.[1] Situationen inträder dels i tredje konjugationen, dels som resultat av punkt (b) ovan. Exempel:

sy	sydde	sytt
bete	betedde	betett
leda	ledde	lett
väta	vätte	vätt

Förändringarna enligt (b) och (d) är de enda av de fonologiska växlingarna som syns också i skrift. Jfr Adj. § 55.

[1] Vokalförkortning förekommer också framför konsonantkombinationer i vissa enskilda verb. Sålunda är vokalen alltid kort i *haft* [hafːt] (jfr *hava* [hɑːva]) och vanligen kort i *kokt*, *kokte* [kukːt, ˀkukːtə] (jfr *koka* [ˀkuːka]) och *köpt*, *köpte* [ɕœpːt, ˀɕœpːtə] (jfr *köpa* [ˀɕøːpa]). Regionalt och individuellt förekommer kort vokal i *bort* (jfr *böra* [ˀbœ̞ːra]), *gjort* (jfr *göra* [ˀjœ̞ːra]), *behövde*, *behövt* (jfr *behöva* [beˡhøːva]) m.fl.

ANM. Också andra inslag i de böjda verbens form kan ses som fonologiskt motiverade:

a) Stam som slutar på obetonad vokal tappar denna framför suffix som börjar på vokal: *kasta+a* blir till *kasta*, *kasta+e(n)* blir till *kaste(n)*. Jfr: *stolpe+ar* blir till *stolpar*, *gata+or* blir till *gator*.

b) Mellan stam som slutar på konsonant och suffix bestående av sonorant inskjuts en stödvokal *e* som inte påverkar ordets tonaccent: *läs+r* blir till *läser*, *bind+r* blir till *binder*. Jfr: *båt+n* blir till *båten*.

c) Efter stam som slutar på tonlös konsonant avtonas ett omedelbart följande *d* i suffixet: *läs+de* blir till *läste*. Jfr *riksdag* [1rik:sta].

d) När stam som slutar på betonad lång vokal stöter samman med suffix som börjar på dental klusil, sker längdomkastning så att vokalen blir kort och konsonanten lång: *nå+de* blir till *nådde*, *nå+t* blir till *nått*. Jfr *ny+t* blir till *nytt*, *nå+d* blir till *nådd*, *tre+ton* blir till *tretton*, *tre+tio* blir till *trettio*, *sno+d* blir till *snodd* (substantiv).

§ 55. Morfologiska stamvariationer hos svaga verb. Hos vissa svaga verb förekommer vokal- eller konsonantvariationer i stammen som inte kan härledas ur stammens ljudstruktur.

1. *J*-bortfall. I vissa verbstammar som slutar på *lj*, *mj*, *nj* eller *rj* faller *j* bort framför suffix som börjar på dental klusil, dvs. i preteritum, supinum (och perfektparticip). Jämför å ena sidan infinitiv *sälja*, presens *säljer*, imperativ *sälj* (presensparticip *säljande*) och å andra sidan preteritum *sålde*, supinum *sålt* (perfektparticip *såld*).

J-bortfallet kan ses som en sådan förenkling av trekonsonantskombinationer som är vanlig i tal. Men *j*-bortfallet kan vara obligatoriskt och avspeglas i stavningen. Detta obligatoriska *j*-bortfall är i de flesta fallen knutet till former med vokalväxling. En kort omljudd vokal i infinitiven svarar ofta mot en lång icke omljudd vokal i de *j*-lösa formerna (se (2) nedan).

Genom att endast vissa verb har vokalväxling är det obligatoriska *j*-bortfallet inte generellt, utan vissa verb uppvisar i skrift endast *j*-lösa former före *d* och *t*, andra verb former både med och utan *j* och en tredje grupp endast *j*-former. Också former som stavas med *j* kan i tal ha det vanliga optionella bortfallet av den mellersta konsonanten i trekonsonantskombination, även framför *s*, där stavningen endast i få fall återger *j*-bortfall, jämför presens i *s*-form *säljs*.

a) Endast *j*-lösa former (med vokalväxling) framför *d* och *t* har verben:

dölja : dolde, spörja : sporde, sälja : sålde, välja : valde, vänja : vande

Regionalt kan också formerna *vänjde* och *spörjde* förekomma.[1]

b) Både *j*-lösa former med vokalväxling och *j*-former utan vokalväxling framför *d* och *t* har verben:

dväljas : {dvaldes/dväljdes}, kvälja : {kvalde/kväljde}, smörja : {smorde/smörjde}, svälja : {svalde/sväljde}, (för)tälja : {(för)talde/(för)täljde}

Normalt är formen med *j*-bortfall och oomljudd vokal vanligare än den mer regelbundna formen. I vissa betydelser kan dock stamvarianten med *j* användas i alla böjningsformer utan vokalväxling, t.ex. *kvälja* i betydelsen 'ge kväljningskänslor' (*kväljde*; däremot i betydelsen 'plåga': *kvalde*).

c) Följande verb har ingen vokalväxling men varierar i skrift mellan former med och utan *j* framför *d* och *t*:

skilja : {skilde/skiljde}, tämja : {tämde/tämjde}[2], vämjas : {vämdes/vämjdes}

Tämjde och *vämjdes* med *j* är de normala preteritumformerna av respektive verb. För *skilja* är däremot de *j*-lösa formerna vanligast.

Verbet *skilja* kan ha *j*-bortfall i skrift också framför *-s*: *skiljs/skils*. Här är dock *j*-formen vanligast, möjligen med undantag av betydelsen 'separera från äkta make' (jfr substantivet *skilsmässa*).

d) Endast *j*-former har t.ex. verben *följa*, *hölja*, *skölja*, *skönja*, *tälja* 'skära spånor med kniv', *tänja*, *snärja*, *sörja* och *värja*, vilka har omljudd vokal i alla former.

e) Utvidgat *j*-bortfall: Om verbstammen slutar på *-dj-* (dvs. i verben *glädja*, *rödja*, *städja*, *stödja*) är alla former av verbet *j*-lösa utom där *j* följs av *a*, dvs. också presens och imperativ, t.ex. *glädja*, *gläder*, *gladde*, *glatt*, imperativ *gläd* (samt presensparticip *glädjande*). I fallet *stödja* kan *j* falla bort också framför *a*, så att verbet genomgående får stammen *stöd-*. I stället för *rödj-* används oftast *röj-*. Det ålderdomliga verbet (*till*)*städja* kan i presens ha bibehållet *j*: (*till*)*städjer* (vid sidan av (*till*)*städer*).[3]

2. Omljud. Hos några svaga verb innehåller infinitiv, imperativ, presens (och presensparticip) en främre vokal, medan preteritum och supinum (samt perfektparticip) innehåller en annan, vanligen bakre vokal. Växlingen kallas omljud och förekommer också i andra ordklassers böjning samt i avledningar. I verbparadigmen kombineras den främre (omljudda) vokalen ofta med ett *j* senare i ordet (se (1) ovan).

I nedanstående fall förekommer en stamform utan *j* och med oomljudd vokal i preteritum, supinum och perfektparticip, dvs. framför dental klusil, medan de övriga formerna har omljud och innehåller *j*. I de flesta fallen är den oomljudda vokalen lång till skillnad från den omljudda som är kort.

	Infinitiv	Preteritum	Supinum
ä : aː	dväljas [ɛ]	dvaldes [ɑː]	dvalts [ɑː]
	glädja [ɛː]	gladde [a]	glatt [a]
	välja [ɛ]	valde [ɑː]	valt [ɑː]
	vänja [ɛ]	vande [ɑː]	vant [ɑː]
	kvälja [ɛ]	kvalde [ɑː]	kvalt [ɑː]
		[äv.: kväljde]	[äv.: kväljt]
	svälja [ɛ]	svalde [ɑː]	svalt [ɑː]
		[äv.: sväljde]	[äv.: sväljt]
	tämja [ɛ]	tamde [ɑː]	tamt [ɑː]
		[vanligen: täm(j)de]	[vanligen: täm(j)t]
ä : åː	sälja [ɛ]	sålde [ɔ, oː]	sålt [ɔ, oː]
ö : åː	dölja [œ]	dolde [oː]	dolt [oː]
ö : oː	smörja [œ̞]	smorde [uː, u]	smort [uː, u]
		[äv.: smörjde]	[äv.: smörjt]
	spörja [œ̞]	sporde [uː, u]	sport [uː, u]

I följande fall förekommer omljud utan *j* i stammen:

ö : o:	böra [œ̣:]	borde [u:, u]	bort [u:, u]
	göra [œ̣:]	gjorde [u:, u]	gjort [u:, u]
	töras [œ̣:]	tordes [u:, u]	torts [u:, u]
ä : a:	sätta [ɛ]	satte [a]	satt [a]
	lägga [ɛ]	la(de) [ɑ:]	lagt [a]
	säga [ɛ]	sa(de) [ɑ:]	sagt [a]

3. Övriga oregelbundenheter i svaga verbstammar

a) Supinum av *ha*(*va*) är *haft*, bildat till *hava*, medan presens *har* och preteritum *hade* [²had:ə] är bildade till stammen *ha* (§ 53).

b) Verben *säga* och *lägga* uppvisar i böjningen andra stamförändringar än omljud. De har båda vokalslutande stam i preteritum (*sa-*, *la-*), medan stammen i supinum slutar på [k] (stavat *g*).[4]

säga [²sɛj:a][5]	sa(de) [sɑ:, ²sɑ:də]	sagt [sak:t]
lägga [²lɛg:a]	la(de) [lɑ:, ²lɑ:də][6]	lagt [lak:t]

c) Verbet *bringa* böjs i presens och imperativ alltid efter första konjugationen. I övriga böjningsformer böjs det efter första eller andra konjugationen. I de former som böjs enligt andra konjugationen är stammen [brak]- (stavad *brag-*), dvs. med annan vokal och annan slutkonsonant:

bringa [pres.: bringar]	bringade	bringat
	bragte [²brak:tə]	bragt [brak:t]

d) I verbet *göra* stavas stammens begynnelsekonsonant olika i de olika formerna: *gör*(*a*); *gjorde*, *gjort*.

[1] Också det halvsvaga verbet *vilja* kan analyseras som ett verb med *j*-bortfall (utan vokalväxling; jfr § 61).

[2] *Tämja* har också sällsynta oomljudda former utan *j* enligt (1b): *tamde*, *tamt*.

[3] Också det starka verbet *bedja*, *beder*, *bad*, *?bedit* (samt presensparticip *bedjande*), imperativ *bed* har utvidgat *j*-bortfall. Men här faller numera också *d* bort i alla former (i preteritum och presensparticip dock endast vardagligt), så att böjningen blir *be*, *ber*, *ba*(*d*), *bett* (§ 59: a).

[4] I formellt talspråk och som utläsning av skrift kan [sɛ:ga] förekomma. Regionalt (särskilt sydsvenskt) förekommer infinitiven [sɛj:]. I ledigt skriftspråk stavas infinitiven ibland *säja*.

[5] Uttalet [k] i supinum är etymologiskt en assimilationsprodukt av ett stamslutande [g] (som i presens och infinitiv) plus suffixets [t]. Den produktiva tonassimilationen i denna ställning leder dock inte till [k] utan till tonlöst [g̊] (§ 54: a).

[6] Centralsvenskt förekommer vardagligt preteritumformen *lag*.

Starka verb § 56–60

§ 56. Översikt. De starka verben räknas traditionellt och i denna grammatik som den fjärde konjugationen. Kännetecknande för dem är att de bildar preteritum utan suffix samt att de på ett par undantag när har flera olika stamvarianter bildade med vokalväxling (traditionellt kallad avljud). Normalt förekommer två eller tre stamvarianter, och i enstaka fall fyra. Hos de flesta starka verb slutar alla stamvarianter på konsonant, medan ett fåtal verb har en variant på betonad vokal i alla former utom preteritum som vanligen slutar på konsonant. Starka verb utgör cirka 12 % av de olika verben i dagstidningsprosa från 1960-talet. Av de löpande orden som är verb är dock inte mindre än cirka 28 % starka.

Den stamvariant som används i presens och infinitiv utgör också verbets sammansättningsstam och med undantag för perfektparticip dess avledningsstam och kan sägas utgöra verbstammens huvudform. De flesta starka verb har en särskild stamvariant i preteritum (som i många fall också används i konjunktiv), t.ex. *bita – bet – bete – bitit*, *se – såg – såge – sett*. Många har dessutom en särskild supinumvariant, och om en sådan finns, används den också oftast som konjunktivens stam, t.ex. *springa – sprang – sprunge – sprungit*. Verb med stam som slutar på vokal har bara undantagsvis en speciell supinumvariant, t.ex. *slå – slog – sloge – slagit*. De starka verben uppvisar en rad olika vokalserier i stamvariationen. Vokalerna i de olika serierna kan dock ofta förutsägas utgående från vokalen i presens-infinitivstammen.

Presens-infinitivstammen används också i imperativ, med samma suffix som hos svaga verb. Preteritumformen bildas alltid utan suffix, till skillnad från de svaga verben, och dessutom har de starka verben en speciell konjunktivform på *-e*. Supinum bildas med det starka suffixet *-it* efter konsonant och med suffixet *-tt* (liksom hos svaga verb) efter vokal.

S-former kan bildas från motsvarande *s*-lösa former med tillägg av *-s* enligt samma regler som vid svaga verb.

De vanligaste böjningsklasserna av de starka verben är följande:

i [i] – a [a] – u [ɵ] – u [ɵ]:	binda – band – bunde – bundit
i [iː] – e [eː] – e [eː] – i [iː]:	skriva – skrev – skreve – skrivit
u [ʉː]/y [yː] – ö [øː] – ö [øː] – u [ʉː]:	bjuda – bjöd – bjöde – bjudit
	flyga – flög – flöge – flugit

§ 57. Starka verb med särskild supinumstam. De starka verbstammar som har en särskild supinumstam har också en särskild preteritumstam och därmed tre olika stamvarianter. Supinumstammen innehåller alltid *u* och fungerar också som stam för konjunktiven, utom för verb med långt *y* i presens-infinitivstammen, där konjunktiven bildas till preteritumstammen.

a) i [i] – a [a] – u [ɵ] – u [ɵ]

Infinitiv	Presens	Pret.	Konjv	Supinum
springa	springer	sprang	sprunge	sprungit

Hit hör alla starka verb med kort *i* i presens-infinitivstammen (utom *ligga*, se (e) nedan):

binda, brinna, brista, dimpa, dricka, finna, förnimma, försvinna, hinna, rinna, sitta,[1] slinka, slinta, slippa, spinna, spricka, springa, spritta [saknar supinum], sticka, stinga [saknar preteritum], stinka [saknar supinum], tvinga, vinna

Stamslutet innehåller ofta en nasal eller en tonlös klusil eller bådadera.

b) ä [ɛː] – a [ɑː] – u [ʉː] – u [ʉː]
ä [ɛ] – a [a] – u [ɵ] – u [ɵ]

bära	bär	bar	bure	burit
skära	skär	skar	skure	skurit
stjäla	stjäl	stal	stule	stulit
svälta	svälter	svalt	svulte	svultit

Hit hör endast ett fåtal verb, alla med stamvokalen *ä* följd av *r* eller *l*.[2] I ett par av dem växlar även konsonantismen: från [ɧ] framför främre vokal i presens- och infinitivstammen till [sk] eller [st] i preteritum- och supinumvarianterna: *skära* [ˈɧæːra] : *skar*, *skurit*, *stjäla* [ˈɧɛːla] : *stal*, *stulit*.

c) ä [ɛː] – o [uː] – u [ʉː] – u [ʉː]

svära	svär	svor	svure	svurit

En stamvariant i presens och infinitiv slutar på *-j*: *svärja*, *svärjer* (och presensparticip *svärjande*). Varianten används särskilt i betydelsen 'avlägga ed'.

d) y [yː] – ö [øː] – ö [øː] – u [ʉː]

flyga	flyger	flög	flöge	flugit

Hit hör alla starka verb med långt *y* i presens-infinitivstammen:[3]

bryta, drypa, flyga, flyta, frysa, klyva, knyta, krypa, nypa, ryta, skryta, smyga, snyta, stryka, tryta

Stamslutet är alltid en enkel konsonant, aldrig en nasal eller *l*, *r*. Konsonanten närmast före vokalen är *r*, *l* eller *n* (eller i något enstaka fall *m* eller *d*). Också *dyka*, *lyda*, *nysa* och *ryka* kan böjas enligt detta mönster i preteritum och konjunktiv men har vanligen svag böjning i supinum, t.ex. *lyda* : *lyder* : *lydde/löd* : (*löde*) : *lytt* (perfektparticip *lydd*).

e) i [i] – å [oː] – å [oː] – e [eː]

ligga	ligger	låg	låge	legat

Verbet har växling mellan lång och kort vokalkvalitet och (som de halvsvaga verben) supinumsuffix *-at*.

För verb med stamslut på vokal se § 59.

[1] *Sitta* har i supinum den alternativa men mindre vanliga formen *setat* med annan stamvariant och med supinumsuffix som vid de halvsvaga verben.

[2] Förutom de nämnda förekommer en ålderdomlig stark böjning av *hjälpa* (*hjälper* : *halp* : *hulpe* : *hulpit*). Vanligen böjs *hjälpa* svagt efter 2 konjugationen: *hjälper*, *hjälpte*, *hjälpt*.

[3] I vardagligt språk förekommer ibland supinumformer som *flygi*(*t*), *smygi*(*t*), alltså med samma stam som presens och infinitiv.

§ 58. Starka verb utan särskild supinumstam. Hos många starka verb används presens-infinitivstammen också i supinum. Samtidigt används preteritumstammen också i konjunktiv. I tre fall, *bedja*, *giva* och *vara*, är dock identiteten inte alldeles fullständig, utan konjunktiven innehåller en egen vokal ((h), (i), (k) nedan). Två verb, *komma* och *sova*, saknar också särskild preteritumstam, så att verben har samma stam i alla böjningsformer.

a) i [iː] – e [eː] – e [eː] – i [iː]

Infinitiv	Presens	Pret.	Konjv	Supinum
skriva	skriver	skrev	skreve	skrivit

Hit hör de flesta starka verb med långt *i* i presens-infinitivstammen:

bita, bli(va) [jfr § 59: i], driva, fisa, glida, gnida, gripa, kliva, knipa, kvida, lida, niga, pipa, rida, riva, skina, skita, skrida, skrika, skriva, slita, smita, snika, sprida [jfr § 64: a], stiga, strida, svida, svika, tiga,[1] vika, vina, vrida

Den stamslutande konsonanten är aldrig *l*, *r* men kan vara nasalen *n*.

b) u [ʉː] – ö [øː] – ö [øː] – u [ʉː]
u [ɵ] – ö [œ] – ö [œ] – u [ɵ]

bjuda	bjuder	bjöd	bjöde	bjudit
hugga	hugger	högg	högge	huggit

Hit hör alla starka verb med *u* i presens-infinitivstammen:

bjuda, gjuta, ljuda, ljuga, ljuta, njuta
duga, sjuda, skjuta, sluta, suga, supa, tjuta
hugga, sjunga, sjunka

Gjuta och *skjuta* stavas utan *j* före *ö*: *göt*, *sköt*.

c) a [ɑː] – o [uː] – o [uː] – a [ɑː]

fara	far	for	fore	farit
dra(ga)	dra(ge)r	drog	droge	dragit
ta(ga)	ta(ge)r	tog	toge	tagit

I infinitiv och i synnerhet i presens har *dra*(*ga*) och *ta*(*ga*) oftast stam som slutar på vokal: *dra*, *ta*, *drar*, *tar* (§ 59: h).

d) å [oː] – ä [ɛː] – ä [ɛː] – å [oː]

gråta	gråter	grät	gräte	grå̊tit
låta	låter	lät	läte	lå̊tit

e) ä [ɛː] – å [oː] – å [oː] – ä [ɛː]

äta	äter	åt	åte	ätit

f) a [a] – ö [œ] – ö [œ] – a [a]

falla	faller	föll	fölle	fallit

g) å [ɔ] – ö [œ] – ö [œ] – å [ɔ]

hålla	håller	höll	hölle	hållit[2]

h) i [iː] – a [ɑː] – å [oː] – i [iː]

giva	giver	gav	gåve	givit

Konjunktivens vokal är *å* i stället för *a* och konsonantismen växlar: [j] framför [i]: [[2]jiːva, [1]jiːvər, [2]jiːvit], [g] framför [ɑ] och [o]: [gɑːv], [[2]goːvə]. Verbet förekommer nu oftast (i synnerhet i presens) med stamslut på vokal: infinitiv *ge*, presens *ger*, supinum *gett* (§ 59: a).

i) e [eː] – a [ɑː] – å [oː] – e [eː]

bedja	beder	bad	både	ʔbedit

Konjunktivens vokal är *å* i stället för *a*. Stammen har finalt *j* framför *-a* (dvs. i infinitiven *bedja* samt i presensparticipet *bedjande*). Verbet förekommer nu vanligen med stamslut på vokal: infinitiv *be*, presens *ber*, supinum *bett* (§ 59: a). Formerna *bedja*, *beder* lever kvar i religiöst språk.

j) o [oː] – o [oː] – o [oː] – o [oː]
o [ɔ] – o [ɔ] – o [ɔ] – o [ɔ]

sova	sover	sov	sove	sovit
komma	kommer	kom	komme	kommit

Dessa starka verb har identisk stam i alla böjningsformer.

k) a [ɑː] – a [ɑː] – o [uː] – a [ɑː]

vara	är	var	vore	varit

Konjunktivens vokal är här *o* i stället för *a*. Verbet suppleras i presens av formen *är*. Stamslutets *r* faller ofta bort i tal i infinitiv, imperativ och preteritum, liksom i den suppletiva presensformen, så att uttalet blir [vɑː] respektive [ɛː] eller [eː], och även i supinum faller eller assimileras *r* ibland i vardagligt tal så att böjningen närmar sig den för stamslut på vokal: [vatː, vaʈː]. I sammansättningar kan verbet få svag böjning (se § 36 not 2).[3]

För verb med stamslut på vokal se § 59.

[1] *Tiga* har i supinum den alternativa formen *tegat* med samma stam som i preteritum och med suffix som de halvsvaga verben.

[2] Verbet *hushålla* böjs efter första konjugationen.

[3] Ofullständig böjning har de ålderdomliga verben *förgäta*, *kväda*:

förgäta	förgäter	–	förgätit
kväda	kväder	kvad [äv.: kvädde]	?kvädit

Också *varda* med presensformen *varder* har en böjning som i viss mån liknar böjningen hos de starka verben i denna grupp, men det saknar konjunktiv- och supinumformer. Preteritumformen är *vart* med kort vokal och avvikande slutkonsonant och perfektparticipet *vorden* med avvikande vokal. Verbet är ålderdomligt, utom preteritumformen *vart*, som är regionalt vanlig och vardaglig.

§ 59. Starka verb med stam som slutar på vokal. Några starka verb har en stam (i presens och infinitiv) som slutar på lång vokal. Denna stam används vid de flesta verb också i supinum, då med kort vokal framför suffixet *-tt*, liksom hos motsvarande svaga verb. I preteritum och konjunktiv används däremot en stamvariant med konsonantslut, antingen *d*, *g*, *v*, som dock kan falla bort i preteritum i vardagligt tal (t.ex. *ba*(*d*), *sto*(*d*), *ga*(*v*), *ble*(*v*), *så*(*g*), *to*(*g*)) eller långt *k* (i konjunktiv *ng*), som inte faller bort (*fick*, *gick*).

a) e [eː] – a [ɑː] – å [oː] – e [e]

Infinitiv	Presens	Pret.	Konjv	Supinum
be	ber	bad	både	bett
ge	ger	gav	gåve	gett

Verbet *be* har också en längre ålderdomlig stamvariant *bed-* som slutar på konsonant (*bedj-* framför *-a*; § 58: i), dock ogärna i supinum, och *ge* har motsvarande variant *giv-* [jiːv] (§ 58: h) som är vanligare i supinum än i infinitiv och presens. *Be* och *ge* har vokalen *å* i den sällsynta konjunktivformen. *Ge* växlar i den inledande konsonantismen: [j] i [jeː, jeːr, jetː] (samt i de längre formerna [jiːva] etc.), [g] i [gɑːv, goːvə].[1]

b) å [oː] – o [uː] – o [uː] – å [ɔ]

stå	står	stod	stode	stått

I talspråk förekommer också preteritumformen *stog* i analogi med andra preteritumformer på *-og*.

c) e [eː] – å [oː] – å [oː] – e [e]

se	ser	såg	såge	sett

d) e [eː] – o [uː] – o [uː] – e [e]

le	ler	log	loge	lett

e) ö [øː] – o [uː] – o [uː] – ö [œ]

dö	dör	dog	doge	dött

f) å [oː] – i [i] – i [i] – å [ɔ]

få	får	fick	finge	fått
gå	går	gick	ginge	gått

Dessa två verb får lång konsonant i de konsonantförsedda stammarna, *k* i preteritumstammen och *ng* i konjunktivstammen, vilket samtidigt medför att vokalen förkortas. *Gå* växlar i den initiala konsonantismen: [j] framför [i]: [jik:, jiŋ:ə], [g] eljest: [go:, go:r, gɔt:].[2]

Följande verb (i (g)–(i) nedan) med stam som slutar på betonad vokal bildar i standardspråket supinum på en stamvariant som slutar på konsonant.

g) å [o:] – o [u:] – o [u:] – a [ɑ:]

slå	slår	slog	sloge	slagit

Detta verb är det enda starka verb med stam som slutar på vokal som klart har en särskild stamvariant i supinum.

h) a [ɑ:] – o [u:] – o [u:] – a [ɑ:]

dra	drar	drog	droge	dragit
ta	tar	tog	toge	tagit

Hit hör *dra* och *ta*. Verben ser ut att ha en särskild stamvariant i supinum, men paradigmet har uppkommit ur ett paradigm med bara två stamvarianter, där en längre variant med konsonantslut används inte bara i supinum utan också i infinitiv, presens och imperativ (*taga*, *tager*, *tag!*, § 58: c).

i) i [i:] – e [e:] – e [e:] – i [i:]

bli	blir	blev	bleve	blivit

I infinitiv, presens och imperativ förekommer också en ålderdomlig längre variant med stamslut på konsonant (*bliva*, *bliver*, *bliv!*, § 58: a).

Verben i (g)–(i), *slå*, *dra*, *ta* och *bli*, har således också i supinum en stam som slutar på konsonant. Den har samma vokallängd som den stamvariant som slutar på vokal, men *slagit* har dock annan vokalkvalitet. Regionalt vardagligt förekommer också i supinum stamslut på vokal i former som *blitt*, *tatt*, mindre ofta också *slått*, *dratt*.

[1] Preteritum *gav* (och den sällsynta konjunktiven *gåve*) har således inget ljud gemensamt med formerna i infinitiv, presens och supinum och kunde ses som en suppletiv form.

[2] Preteritum *gick* (och den sällsynta konjunktiven *ginge*) har således inget ljud gemensamt med formerna i infinitiv, presens och supinum och kunde ses som en suppletiv form.

§ 60. Stilvärdet hos alternativa lång- och kortformer vid starka verb. Vissa starka verb med stamslut på *g* och *v* har korta alternativa former utan denna konsonant (jfr § 59). I preteritum förekommer de kortare formerna endast i vardagligt talspråk, och i supinum varierar bruket från verb till verb. I de övriga formerna är de kortare stammarna regel såväl i talspråk som i neutralt och ledigt skriftspråk, och i presens tenderar de längre formerna att uppfattas som ålderdomliga. I de fall då en variant är vanligare eller stilistiskt mera neutral i skriftspråket anges detta med ett plus:

Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
{draga/+dra}	{drager/+drar}	{+drog/äv. [dru:]}	{+dragit/regionalt [drat:]}
{taga/+ta}	{tager/+tar}	{+tog/äv. [tu:]}	{+tagit/regionalt [tat:]}
{bliva/+bli}	{bliver/+blir}	{+blev/regionalt [ble:]}	{+blivit/regionalt [blit:]}
{giva/+ge}	{giver/+ger}	{+gav/regionalt [gɑ:]}	{givit/gett}
{bedja/+be}	{beder/+ber}	{+bad/äv. [bɑ:]}	{bedit/+bett}

Presensparticip av dessa verb avleds av den längre stamformen: *dragande*, *tagande*, *blivande*, *givande*, *bedjande*. Också perfektparticip avleds av den längre formen, utom den korta formen (*om-*)*bedd*.[1]

[1] Verben *gånga* och *stånda* är inte längre former av *gå* och *stå*, utan separata verb som böjs enligt första konjugationen. De kan dock ibland användas för att supplera de kortare verben. Av verben *gå* och *stå* avleds således presensparticip *gående*, *stående* men ogärna andra avledningar, såsom perfektparticip eller nomen agentis med *-are*, vilka avleds av de längre verben: *gången*, *uppstånden*, *gångare*, *föreståndare*. Av *förstå* avleds vissa ord: *förståelse*, *förståelig* (däremot t.ex. *uppståndelse*).

ANM. Vissa svaga verb har också en växling mellan långa och korta former i infinitiv, presens och imperativ, t.ex. *kläda/klä*, och *råda/rå* i vissa betydelser. Dessa ger emellertid inte upphov till oregelbundna paradigm, eftersom både den långa och den korta stamformen ger samma böjningsformer (§ 53): *klädde – klätt*, *rådde – rått*.

§ 61. Halvsvaga verb. En liten grupp på fyra verb som i denna grammatik kallas halvsvaga har i infinitiv suffixet *-a*, i presens inget suffix, i preteritum svagt suffix och i supinum *-at*. Det svaga preteritumsuffixet *-de* får regelenligt formen *-te* efter tonlöst ljud (jfr § 52), men för två verb med stam som slutar på *l* är suffixet onormalt nog endast *-e*.

Infinitiv	Presens	Pret.	Supinum
kunna	kan	kunde	kunnat
skola	ska(ll)	skulle	skolat
vilja	vill	ville	velat
veta	vet	visste	vetat

Böjningen är således närmast en svag böjning. I paradigmet förekommer dock vokalväxlingar som gör att verben också påminner om de starka verben. Också konsonantismen växlar: *vilj-* : *vill*, *vet-* : *viss-* samt optionellt *skol-* : *ska*.[1]

Kunna, *skola*, *vilja* saknar imperativ. Infinitiven *skola* och supinum *skolat* är skriftspråkliga och rätt sällsynta.[2] Den kortare presensformen *ska* [skɑ:] (regionalt [ska:]) har ett ledigare stilvärde än den längre formen *skall*, som språkvårdare rekommenderar för neutralt och formellt skriftspråk. Se vidare om hjälpverbs böjning § 62.[3]

[1] Efter första konjugationen böjs *bevilja, avkunna, förkunna, varkunna.*

[2] Infinitiven *skola* förekommer mest i nexusinfinitiver:

> […] skrapig Mantovanimusik som anses *skola* trösta oss före start […] (R)
> Nu var det visserligen så i det demokratiska samhället att klassgränserna börjat flyta och sades *skola* upphöra. (R)

Supinumformen *skolat* torde mest förekomma i formellt skriftspråk:

> […] avkastning av fastigheten, som enligt 8 och 9 § har *skolat* betalas till myndigheten […] (S)

Talspråkligt förekommer hos vissa språkbrukare infinitivformen *skulla* och supinumformen *skullat.*

[3] Också den suffixlösa presensformen *må* kan räknas till de halvsvaga verben. *Måtte* kunde betraktas som en preteritumform till *må* med snarare modal än tidslig betydelse, men formen är då såtillvida oregelbunden att suffixkonsonanten är tonlös (jfr *må, mådde*), och eftersom både det semantiska och det formella sambandet är svagt räknas *måtte* i denna grammatik som ett eget verb. Verbet *måste* böjs snarast som ett normalt svagt verb i andra konjugationen. Infinitiven *måsta* förekommer dock endast regionalt. En normalt konstruerad presensform saknas också, och i stället används samma form *måste* som i preteritum. Supinumformen är regelenligt *måst.* Regionalt förekommer dock också böjning enligt den halvsvaga konjugationen: *måsta, måst, måste, måsta*(*t*).

§ 62. Defekt och oregelbunden böjning av hjälpverb. Många hjälpverb kännetecknas av defekt och/eller oregelbunden böjning. Defekt böjning har följande hjälpverb:[1]

Infinitiv	Presens	Pret.	Supinum
–	lär	–	–
–	torde(/tör)	–	–
(skola)	skall	skulle	(skolat)[2]
–	måste	måste	måst[3]
–	må/måtte	–	–
(varda)	(varder)	vart	–[4]

Suppletiv böjning har *vara*:

vara	är	var	varit

Av de övriga hjälpverben har följande en mer eller mindre unik böjning:

ha	har	hade	haft	[se § 55: 3c]
böra	bör	borde	bort	[som *göra*, § 55: 2]
töras	törs	tordes	torts	[som *göra*, § 55: 2]
kunna	kan	kunde	kunnat	[halvsvagt, § 61]
vilja	vill	ville	velat	[halvsvagt, § 61]
få	får	fick	fått	[som *gå*, § 59: f]

Dessa hjälpverb saknar också imperativform: **bör! *kan!* (Vissa av dem har imperativform i funktion som huvudverb: *vara, ha, få* (även som kausativt verb).) Detta har ett visst samband med att typiska hjälpverb är subjektsautonoma (jfr § 8), men även det subjektsorienterade *vilja* saknar imperativ.[5]

Dessa hjälpverb bildar inte heller *s*-former (och inte heller perfektparticip), vilket sammanhänger med att verbfrasen-bestämningen typiskt saknar nominala egenskaper (jfr § 31).[6]

[1] Med futural betydelse används *komma* endast i presens och infinitiv.

Han *kommer* säkert att bli president.
Det här huset lär *komma* att rivas före årsskiftet.
Då visste vi inte att det skulle *komma* att regna i två veckor till.

Jämför med aktionell betydelse (§ 9: d):

Skolan {*kom* att/har *kommit* att} bli hans fasta punkt i tillvaron.

Det passivbildande hjälpverbet *bli*(*va*) har fullständig och regelbunden stark böjning (bortsett från växlingen mellan kort- och långformer). I regionalt språk använder vissa språkbrukare dock *vart* i stället för *blev*.

[2] Om brukligheten hos *skola, skolat* se § 61 ovan, med not 2.

[3] I finlandssvenska används (i både tal- och skriftspråk) infinitiven *måsta* som också har rekommenderats av språkvårdare för sverigesvenskt standardspråk:

Man kan inte *måsta* vara så perfekt att inga misstag får begås. (S)

[4] Formerna *varda, varder* har ålderdomligt pastischerande stilprägel.

[5] Också många andra hjälpverb eller hjälpverbsliknande huvudverb bildar inte eller bara marginellt imperativ: *tyckas, synas, befinnas, behöva, orka, hinna, ämna, tänka, gitta, bruka, råka, tendera*.

[6] Också många andra hjälpverb eller hjälpverbsliknande huvudverb bildar inte eller bara marginellt *s*-former: *verka, förefalla, se ut, slippa, orka, tåla, ämna, gitta, råka, tendera*.

§ 63. Växling mellan svag böjning efter första konjugationen och stark böjning: *beslutade/beslöt*. Vissa verb kan alternativt böjas svagt efter första konjugationen och starkt (efter fjärde).[1]

Växlingen gäller dock mestadels inte hela paradigmet, utan oftast bara preteritum, mindre ofta också supinum, sällan dessutom presens och imperativ (i infinitiv sammanfaller paradigmen). I allmänhet är den svaga böjningen vanligare, medan den starka böjningen mest används i mera formellt eller ålderdomligt språk. I några fall är dock den starka böjningen den normala. Den starka böjningen kan också ha en emotiv funktion och användas i poetiskt eller måleriskt syfte, också i vardagligt talspråk. Regionala variationer förekommer i viss mån.

a) Följande verb växlar utan betydelseskillnad i preteritum och supinum samt i ett fall marginellt också i presens (och imperativ).[2] När den ena varianten är vanligast och har neutralt stilvärde anges detta med ett plus:

Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
besluta	+beslutar	beslutade	+beslutat
	besluter	beslöt	beslutit
klinga	klingar	+klingade	+klingat
		klang	klungit
simma	simmar[3]	+simmade	+simmat
		sam	summit
tvinga	tvingar	+tvingade	+tvingat
		tvang	tvungit

b) Särskilt i olika specialbetydelser har följande verb, som vanligen böjs enligt första konjugationen, en stark alternativform i preteritum:[4]

klickade/klack, slukade/slök, slutade/slöt, stupade/stöp, avslutade/avslöt

Det klack till i honom. [Men: Det klickade till i låset. Kameran klickade.]

Jonas {slukade/slök} maten. [Men: Försvaret slukade miljarder.]

Med dessa ord slutade han sitt tal […] (R)
P.S. Skicka gärna en tia, slöt han brevet. (R)
Han {slutade/*slöt} skriva.

Per {stupade/stöp} i säng. [Men: Han stupade i kriget.]

Parterna avslöt ett fördrag. [Men: Kommittén avslutade sitt arbete.]

c) När verbet *vara* ingår som efterled i en sammansättning kan presensformen inte suppleras av verbet *är*. Vid verben *avvara* och *undvara* undviks också den starka preteritumformen. I stället kan svag böjning enligt första konjugationen användas i alla former.[5]

närvara	närvarar	närvarade	närvarat
		närvar	närvarit
övervara	övervarar	övervarade	övervarat
		övervar	övervarit
avvara	avvarar	avvarade	avvarat
			avvarit
undvara	undvarar	undvarade	undvarat
			undvarit

Många språkbrukare undviker presensformerna av dessa verb (och vissa även preteritumformerna) och ersätter dem med synonyma uttryck (t.ex. *är närvarande*).

[1] Växlingen mellan konjugationerna innebär (med den beskrivning som denna grammatik följer) en växling mellan stam som slutar på *-a* och konsonantslutande stam, t.ex. *besluta-/beslut-*.

[2] Från dessa verb kan också dubbla former i perfektparticip avledas:
beslutad/besluten [t.ex. i: fast besluten], simmad/summen [ålderdomligt eller regionalt], tvingad/tvungen [mest adjektiviskt i: vara tvungen 'måste']

[3] Regionalt förekommer stark böjning av *simma* också i presens: *simmer*.

[4] Etymologiskt samhöriga verb kan ha differentierats genom att en betydelse tilldelats svag och en annan stark böjning, t.ex. *sluta* : *slutar* : *slutade* : *slutat* gentemot *sluta* : *sluter* : *slöt* : *slutit*.

[5] Dessutom finns det två endast svagböjda verb *vara* med betydelserna 'pågå' respektive 'utsöndra var'.

§ 64. Växling mellan svag böjning efter andra konjugationen och stark böjning: *nyste/nös*. Vissa verb kan alternativt böjas svagt efter andra konjugationen och starkt (efter fjärde). De flesta av dem varierar både i preteritum och supinum (i infinitiv, presens och imperativ sammanfaller paradigmen), men några varierar bara i preteritum och några andra bara i supinum. I de fall då den ena varianten är vanligare eller mera stilistiskt neutral än den andra anges detta i nedanstående uppställningar med ett plus.

a) Följande verb har utan betydelseskillnad antingen böjning enligt andra konjugationen eller stark böjning i både preteritum och supinum.[1, 2]

Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
begrava	begraver	+begravde	+begravt
		begrov	begravit
besvärja	besvär(jer)	besvärjde	besvärjt
		+besvor	+besvurit
löpa	löper	+löpte	löpt
		lopp [ålderdomligt]	lupit [ålderdomligt]
nypa	nyper	nypte	nypt
		+nöp	nupit
nysa	nyser	nyste	+nyst
		nös	nysit/nusit
snika	sniker	snikte	snikt
		snek	snikit
sprida	sprider	spridde	+spritt
		spred	spridit
strida	strider	stridde	stritt
		+stred	stridit

b) I synnerhet i olika specialbetydelser har också följande verb både böjning enligt andra konjugationen och stark böjning i både preteritum och supinum:[3]

frysa	fryser	fryste	fryst
		frös	frusit
ryka	ryker	rykte	+rykt
		rök	rukit
smälta	smälter	smälte	+smält
		smalt	smultit
svälta	svälter	svälte	svält
		svalt	svultit

Vi {*frös/fryste*} fem kilo jordgubbar.
Vi {*frös/fryste*} ut honom på jobbet.
Vi {*frös/*fryste*} i snålblåsten. [endast stark böjning intransitivt]

Det {*rykte/rök*} ur skorstenen.
De {?*rykte/rök*} ihop. Där {**rykte/rök*} min sista tia. [endast stark böjning i överförd betydelse]

Glassen har {*smält/smultit*}.
Jag har {*smält/*smultit*} smöret. [endast svag böjning transitivt]

[…] Cecilia och Rebecka *svalt* sig till skuggor […] (R)
Cecilia och Rebecka *svälte* sig till skuggor.
Efter första världskriget {**svälte/svalt*} många i Sverige. [endast stark böjning intransitivt]

c) Följande verb som böjs enligt andra konjugationen har också en stark form i preteritum, men enbart där:[4]

duga	duger	dugde/+dög	dugt
dyka	dyker	dykte/+dök	dykt
fnysa	fnyser	fnyste/fnös	fnyst
häva	häver	+hävde/hov [ålderdomligt]	hävt
knycka	knycker	+knyckte/knöck [vardagligt]	knyckt
lyda	lyder	lydde/löd	lytt
rycka	rycker	+ryckte/röck [vardagligt]	ryckt
rysa	ryser	+ryste/rös	ryst
skvätta	skvätter	+skvätte/skvatt	skvätt
skälva	skälver	+skälvde/skalv	skälvt
smälla	smäller	+smällde/small	smällt
strypa	stryper	strypte/+ströp	strypt

d) Följande verb som normalt har stark böjning kan också böjas svagt efter andra konjugationen i preteritum:

kvida	kvider	kvidde/+kved	kvidit
kväda	kväder	kvädde/+kvad	kvädit

e) Verbet *växa* böjs svagt efter andra konjugationen men kan också böjas starkt i supinum, men endast där:[5]

växa	växer	växte	växt/vuxit

f) Följande verb som böjs starkt kan också böjas svagt efter andra konjugationen i supinum, men endast där:[6]

drypa	dryper	dröp	drypt/drupit
vika	viker	vek	vikt/+vikit

g) Verbet *spritta* har både svagt och starkt preteritum men saknar supinum (någon gång förekommer *spruttit*):

spritta	spritter	spritte/+spratt	–

[1] Från dessa verb kan också dubbla former i perfektparticip avledas:
begravd/begraven, löpt/lupen [i t.ex.: förlupen], nypt/nupen

[2] Regionalt kan verbet *byta* böjas starkt i preteritum och supinum: *byta* : *böt* : *bytit*.

[3] Från dessa verb kan också dubbla former i perfektparticip avledas:
fryst/frusen, smält/smulten, svält/svulten [lexikaliserat i betydelsen 'mycket hungrig', regionalt äv.: sulten]

[4] Regionalt kan ytterligare verb ha stark böjning i preteritum, t.ex *lysa* : *lyste/lös*, *pysa* : *pyste/pös*, *trycka* : *tryckte/tröck*.

[5] Från *växa* avleds en svag perfektparticipform *växt* samt en stark perfektparticipform med lexikaliserad adjektivisk betydelse: *vuxen*.

[6] Från dessa verb kan också dubbla former i perfektparticip avledas: *vikt/viken*.

§ 65. Växling mellan svag böjning efter tredje konjugationen och stark böjning: *försedde/försåg*. Verbet *förse* kan böjas starkt eller svagt enligt tredje konjugationen. Det är bara i preteritum paradigmen skiljer sig åt. Det starka preteritum är vanligast. Ett plus anger den vanligare eller stilistiskt mera neutrala varianten.

förse	förser	+försåg/försedde	försett

§ 66. Växling mellan de svaga konjugationerna. Vissa verb har vanligen en stam som slutar på konsonant och böjs enligt andra konjugationen men kan också få en böjningsstam som slutar på *-a* och böjas enligt första konjugationen.[1]

a) I följande verb är varianterna stilistiskt någorlunda likvärdiga:[2]

Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
drösa	dröser	dröste	dröst
	drösar	drösade	drösat
extraknäcka	-knäcker	-knäckte	-knäckt
	-knäckar	-knäckade	-knäckat
frälsa	frälser	frälste	frälst
	frälsar	frälsade	frälsat
fästa	fäster	fäste	fäst
	fästar	fästade	fästat
gälla 'kastrera'	gäller	gällde	gällt
	gällar	gällade	gällat
mista	mister	miste	mist
		mistade	mistat
rista 'skaka'	rister	riste	rist
	ristar	ristade	ristat
röta 'ruttna'	röter	rötte	rött
	rötar	rötade	rötat

b) I några fall är böjningen enligt första konjugationen den stilistiskt mest neutrala:

nästa 'tråckla'	nästar	nästade	nästat
	näster	näste	näst
spara	sparar	sparade	sparat
	spar	sparde	spart

c) Vissa verb böjs vanligen efter första konjugationen men har alternativa former enligt andra konjugationen i preteritum och supinum (samt i perfektparticip), däremot inte i presens. Alternativformens preteritumsuffix är *-te* också efter stam som slutar på tonande konsonant (*l*, *n* eller *r*).

bringa	bringar	bringade	bringat
		bragte [²brak:tə]	bragt [brak:t] [jfr § 55: 3c]
koka	kokar	kokade	kokat
		kokte [²kuk:tə]	kokt [kuk:t]
tala	talar	talade	talat
		talte [vardagligt]	talt [vardagligt]

Till denna grupp hör också *skapa* och *tjusa* med stam som slutar på tonlös konsonant och t.ex. *ana* (framför allt i uttrycket *det ante mig*), *betala*, *mena*, *spela*, *tjäna* med stam som slutar på tonande konsonant. Den senare gruppen böjs sällan enligt andra konjugationen, och former som *spelte*, *tjänte* förekommer främst i ålderdomlig stil och i regionalt talspråk.[3]

[1] Från dessa verb avleds också dubbla former i perfektparticip:

dröst/drösad, frälst/frälsad, fäst/fästad, gälld/gällad, mist/mistad, rist/ristad, rött/rötad
nästad/näst, sparad/spard [framför allt i: ospard]
bringad/bragt, kokad/kokt, talad/talt

[2] Etymologiskt samhöriga verb kan ha differentierats genom att olika betydelser tilldelats olika svaga konjugationer, t.ex. *välta* : *vältar* : *vältade* : *vältat* gentemot *välta* : *välter* : *välte* : *vält*.

[3] Regionalt förekommer bl.a. följande:

a) I sydsvenskt talspråk böjs några verb efter 1 konjugationen i stället för som i standardspråket efter 2 konjugationen: *byta* : *bytar* : *bytade* : *bytat*, *låsa* : *låsar* : *låsade* : *låsat*, *röka* : *rökar* : *rökade* : *rökat* (även västsvenskt) m.fl.

b) I finlandssvenskan kan *begrava* och *mala* böjas enligt 1 konjugationen.

c) Verbet *spjälka* böjs i finlandssvenskan enligt 2 konjugationen, medan det i sverigesvenskan böjs enligt 1 konjugationen.

8 PARTICIP

Particip. Allmänt 1–3

1 Översikt. 2 Verbala och adjektiviska particip. 3 Valens.

Perfektparticip 4–26

Betydelse 4–6

4 Passiva och aktiva perfektparticip. 5 Perfektparticipets tidsbetydelse. 6 Adjektiviska perfektparticip.

Struktur 7–17

7 Översikt. 8 Perfektparticip av olika slags verbstammar. 9 Perfektparticip av svaga verb med morfologiska stamvariationer. 10 Perfektparticip av verb som växlar mellan stark och svag böjning. 11 Perfektparticip av verb som växlar mellan de svaga konjugationerna. 12 Perfektparticip av verb som inte existerar som självständiga verb. 13 Perfektparticip av deponensverb. 14 Verb av vilka inga perfektparticip bildas.

Prefixavledda och sammansatta perfektparticip 15–17: 15 Prefixavledda perfektparticip. 16 Sammansatta perfektparticip. 17 Particip med förled som motsvarar partikeladverbial.

Morfologisk funktion 18

18 Perfektparticip som avledningsstam och första sammansättningsled i ord av andra ordklasser.

Syntaktisk funktion och distribution 19–21

19 Huvudord i participfras. 20 Perfektparticip i perifrastisk passiv: *bli hämtad*, *vara älskad*. 21 *Vara* + aktivt perfektparticip: *vara slocknad*.

Böjning 22–26

22 Översikt. 23 Komparation. 24 Kongruensböjning. 25 Kongruensoberoende numerus- och genusböjning. 26 Kasusböjning.

Presensparticip 27–38

Betydelse 27–28

27 Presensparticipets betydelse. 28 Adjektiviska presensparticip.

Struktur 29–34

29 Översikt. 30 Presensparticip av olika slags verbstammar. 31 Presensparticipets suffixvariant på *-s*. 32 Presensparticip av verb som inte existerar som självständiga verb. 33 Prefixavledda presensparticip. 34 Sammansatta presensparticip.

Morfologisk funktion 35

35 Presensparticip som avledningsstam och första sammansättningsled i ord av andra ordklasser.

Syntaktisk funktion och distribution 36–37

36 Huvudord i participfras. 37 Presensparticip som bundet predikativ vid *komma* och *bli*: *komma cyklande*, *bli stående*.

Böjning 38

38 Presensparticipets böjning.

Avgränsning av particip mot andra ordklasser 39–42

39 Particip gentemot adjektiv. 40 Particip gentemot substantiv. 41 Pronomenliknande particip. 42 Particip gentemot preposition.

Particip. Allmänt § 1–3

§ 1. Översikt. Participen är avledningar av verb och böjs och fungerar syntaktiskt i stor utsträckning som adjektiv. Participen indelas i perfektparticip och presensparticip med olika bildning och betydelse. Perfektparticip kan avledas av de flesta transitiva och många intransitiva verb och presensparticip av nästan alla verb.

Perfektparticipen avleds av svaga verb med suffixet *-d* (med varianterna *-t* och *-dd*) och av starka verb huvudsakligen med suffixet *-en*. Presensparticipen avleds med suffixet *-ande* (med varianten *-ende*) oberoende av verbens böjning i övrigt.

kör-d, läs-t, sy-dd; skriv-en
läs-ande, sy-ende

Perfektparticipen kongruensböjs på samma sätt som adjektiv i numerus, genus och species. Som led i nominalfras utan substantiviskt huvudord kan såväl perfekt- som presensparticip ta genitiv-*s*. Vissa adjektiviska perfektparticip kan suffixkompareras. Participen är i övrigt oböjliga.

en *nyskriven* bok, ett *nyskrivet* inlägg, *nyskrivna* böcker, hans *nyskrivna* bok
varje *omkommens* anhöriga, i den *läsandes* intresse
Jag känner mig *slitnare* nu än förr.

Perfektparticipets predikationsbas (jfr Adj. § 2) motsvarar referenten för verbets objekt om verbet är transitivt, dvs. participet har passiv betydelse. Den motsvarar verbets subjekt om verbet är intransitivt, dvs. participet har aktiv betydelse.

en *stulen* cykel [Jfr: Någon har stulit cykeln.]
en *brunnen* ladugård [Jfr: Ladugården har brunnit.]

Presensparticipets predikationsbas motsvarar referenten för verbets subjekt, dvs. participet har aktiv betydelse:

en *stjälande* skata [Jfr: Skatan stjäl.]
en *brinnande* ladugård [Jfr: Ladugården brinner.]

Participen anger liksom adjektiv predikationsbasens tillstånd vid en viss tidpunkt. Därutöver hänvisar de perfektparticip som är bildade till verb med avgränsad aktionsart mer eller mindre tydligt till den tidigare händelse som ledde fram till tillståndet.

en {*stulen/försvunnen*} cykel [anger både att cykeln är borta vid den aktuella tidpunkten och att stölden respektive försvinnandet skett tidigare]

Participen kan ha verbal eller adjektivisk betydelse. När participet har sin verbala betydelse kan denna restlöst förutses utifrån betydelsen hos det verb som är participets avledningsstam. Particip med adjektivisk betydelse har ofta en helhetsbetydelse som inte självklart kan härledas ur verbets (= avledningsstammens) betydelse. Ofta träder verbets aktion eller vissa aspekter därav i bakgrunden.

Verbal betydelse: Frågan är *besvarad*. Det *rasande* huset begravde dem.
Adjektivisk betydelse: Frågan är *berättigad*. Han är *rasande*.

ANM. Participen är regelbundet avledda av verb och har därför traditionellt ofta redovisats som böjningsformer av verben. De konstrueras också ofta med samma bestämningar som de verb de är avledda ifrån. Syntaktiskt fungerar de dock i huvudsak som adjektiv och perfektparticipet kongruensböjs också som ett adjektiv. På grund av denna likhet med två andra ordklasser redovisas participen i denna grammatik i enlighet med en äldre grammatisk tradition som en självständig ordklass.

Om gränsdragningen mellan particip och adjektiv se § 39.

§ 2. Verbala och adjektiviska particip. När betydelsen hos ett particip helt kan härledas ur betydelsen hos verbet (avledningsstammen) enligt reglerna för participavledning sägs participet ha (helt) verbal betydelse. *Serverad* har t.ex. verbal betydelse i satsen *Saften är serverad* om den tolkas ungefär synonymt med 'Någon har serverat saften', 'Saften har serverats'.

Många particip har vid sidan av sin verbala betydelse och i åtskilliga fall som sin klart vanligaste betydelse en betydelse som inte helt kan härledas på det angivna sättet. Föreställningen om verbets aktion eller om vissa aspekter av aktionen träder då i bakgrunden. I stället kan föreställningen om ett med aktionen mer eller mindre direkt sammanhängande tillstånd (en egenskap) dominera. Participets betydelse liknar då ett adjektivs och betydelsen kallas adjektivisk. *Koncentrerad* har t.ex. adjektivisk betydelse i satsen *Saften är koncentrerad* om den tolkas som 'Saften innehåller hög halt av det ämne som ger smak', medan föreställningen att saften har koncentrerats träder i bakgrunden eller helt bortfaller. Skillnaden mellan verbal och adjektivisk betydelse är ofta en gradskillnad, och olika språkbrukare kan vara i olika grad medvetna om den verbala betydelsen hos participet i en viss användning.

Vid adjektiviska particip är ofta föreställningen om någon av verbets aktanter försvagad eller också saknas den helt. Satserna *Saften är koncentrerad* och *Frågan är berättigad* väcker ingen tydlig föreställning om den aktant som motsvarar subjektsaktanten till verben *koncentrera* och *berättiga*. I satsen *Framförandet var bländande* är föreställningen försvagad om den aktant som motsvarar objektsaktanten till verbet *blända*.

Liksom det prototypiska adjektivet tenderar det adjektiviska participet att beteckna mera stabila tillstånd. Jfr *Vinden är avtagande*, som har en tendens att uppfattas gälla längre tidrymd än *Vinden avtar*.

I den adjektiviska betydelsen kan ingå lexikalt mera specificerade betydelsemoment. Många particip används t.ex. adjektiviskt bara i en överförd betydelse: *uppburen*, *framträdande*, *strålande*, *bindande* m.fl. Åtskilliga particip har lexikaliserade betydelser som saknas eller är mindre vanliga hos verbet som sådant, t.ex. *gripen* 'med stark sinnesrörelse', *rubbad* 'mentalt störd', *biten* 'starkt intresserad', *träffande* 'som väl uttrycker det avsedda innehållet'.

När participet har adjektivisk betydelse konstrueras det vanligen som ett adjektiv, dvs. med sådana bestämningar som adjektiv tar. Ett particip med verbal betydelse kan ha sådana bestämningar som ett (infinit) verb har, t.ex. objekt och predikativ:

Priset blev *tilldelat* min bror i torsdags. Där satt han *betraktande* oss alla länge och noggrant.
Soffan blev *tvättad* ren. Hon blev *sittande* stum i flera timmar.

Ett graderbart adjektiviskt particip tar samma gradadverb för högre eller lägre grad som ett adjektiv (Adjfraser § 12):

Hon var ganska *överraskad* av mottagandet. Jfr: *Mottagandet överraskade henne ganska.
Ärendet var *synnerligen* brådskande. Jfr: *Ärendet brådskade synnerligen.

Skillnaden mellan hur en adjektivfras och en infinit verbfras konstrueras är dock förhållandevis liten. Dessutom står participet oftast utan bestämningar. Om participets bestämningar se särskilt Pcpfraser § 2–5.

§ 3. Valens. Många particip har en betydelse som förutsätter mer än en aktant. För både verbala och adjektiviska particip är de semantiska rollerna vanligen desamma som verbets (avledningsstammens) roller, eller (särskilt för adjektiviska particip) som vissa av verbets roller.

Vid verbala particip anges andra aktanter än predikationsbasen normalt på samma sätt som vid verbet och är normalt obligatoriska i ungefär samma utsträckning:

Ledande cykeln gick jag fram på esplanaden […] (R) Jfr: Frans Andersson gick och *ledde sin cykel* längs Handelsvägen. (R)
Ankommen (sjösjukan var obeskrivlig) *till Stockholm* upptäckte jag ganska snart att

storstadens idrottsklubbar kämpade med samma ekonomiska bekymmer som vi hade gjort i Västervik […] (R) Jfr: Vi hade *ankommit till Uttran*. (R)

Vid verbala perfektparticip med passiv betydelse (§ 4) nämns normalt inte den aktant som anges med subjekt vid verbet i dess aktiva form, även om det vanligen är möjligt att uttrycka den med agentadverbial:

[…] han förlorade aldrig en klient som var *anklagad för överlagt mord*. (R) Jfr: Du anklagar mig för vilka vidrigheter som helst. (R)
Menar du alltså en mässa, alltså en fullständig gudstjänst, bara *förlagd* på arbetsplatsen? (T)
Lokaltidningen har intervjuat den (av rektorn) *baktalade* politikern.
Han påstår sig vara *baktalad* (av skolans rektor).

Vid de flesta adjektiviska particip används adverbial i form av prepositionsfraser för att ange andra aktanter än predikationsbasen, t.ex. *förbjuden för ngn*, *bindande för ngn*. Vid många verb anges motsvarande aktant med objekt, t.ex. *förbjuda ngn*, *binda ngn*. Valet av preposition följer vid de flesta particip en grupp adjektiv med (delar av) samma rolluppsättning, jämför t.ex. *förbjuden för*, *bindande för* med *obligatorisk för*.

När motsvarande aktant anges med adverbial även vid verbet, har adverbialet i flertalet fall samma preposition vid verb och particip, t.ex. *engagerad i* (jfr *engagera sig i*), *sammanhörande med* (jfr *höra samman med*). Också i detta fall finns vanligen en grupp adjektiv med samma rolluppsättning och samma prepositionsval, t.ex. *kär i*, *jämnårig med*.

Vid adjektiviska particip är de aktanter som anges med adverbial i de flesta fall inte syntaktiskt obligatoriska. Jfr Adj. § 14.

Vanliga rollfördelningar hos adjektiviska particip är följande:

a) Predikationsbasen är den aktant som upplever någonting (A) och ett bundet adverbial (en prepositionsfras) anger den aktant som upplevelsen är riktad mot (B) (jfr Adj. § 16), i vissa fall med bibetydelse av orsak:

A var {*betagen* i/*rasande* över} B.

Exempel:

bekymrad för, förbannad för, generad för [jfr: ängslig för]
besjälad av, betryckt av, biten av, charmad av, förblindad av, gripen av, hänryckt av, (o)intresserad av, lamslagen av, livad av, medtagen av, nedstämd av, nedtryckt av, nedtyngd av, oberörd av, road av, rörd av, skakad av, stressad av, sårad av, tagen av, trakterad av, trollbunden av, uttråkad av, överansträngd av [jfr: sjuk av]

bekymrad över, deprimerad över, förfärad över, förtvivlad över, förundrad över, förvånad över, indignerad över, nedslagen över, stött över [jfr: stolt över]

betagen i, engagerad i, förtjust i, förälskad i [jfr: kär i]

införstådd med, inkännande med, missnöjd med, nöjd med [jfr: förtrogen med]

brinnande för, förstående för [jfr: ängslig för]

rasande över [jfr: stolt över]

Många particip (liksom adjektiv) tar antingen *för* eller *över*, t.ex. *generad* {*för/över*}, *förbannad* {*för/över*}, *bekymrad* {*för/över*}.

Vid *undergiven*, *tillgiven* anges optionellt den eller det som upplevelsen eller känslan är riktad mot (B) med objekt:

A är {*undergiven/tillgiven*} B.

b) Ett bundet adverbial (en prepositionsfras) anger en aktant (B) som upplever predikationsbasen (A) (jfr Adj. § 17):

A var {*sårande/svårbemästrat*} för B.

Exempel:

(för)dold för, känd för, lättfångad för, lättförtjänt för, lättköpt för, lättläst för, lättlöst för, lättsmält för, okänd för, svårbemästrad för, svårfångad för, svårläst för, svårlöst för, svårslagen för, svårsmält för [jfr: angenäm för, bekant för]

ansträngande för, betungande för, chockerande för, förvånande för, glädjande för, hoppingivande för, illavarslande för, inspirerande för, irriterande för, kränkande för, lugnande för, lyckobringande för, motbjudande för, mättande för, oroande för, prövande för, påfrestande för, skrämmande för, smickrande för, spännande för, stimulerande för, stötande för, sårande för, tankeväckande för, tilldragande för, tillfredsställande för, uppskakande för, överraskande för [jfr: angenäm för]

Motbjudande kan konstrueras alternativt med objekt i stället för bundet adverbial (jämför adjektiv som *förhatlig*). Se också (c).

c) Ett bundet adverbial (en prepositionsfras) anger den aktant (B) som kan ha nytta eller skada av predikationsbasen (A) (jfr Adj. § 18):

A är {*tillgiven* mot/*förödande* för} B.

Exempel:

dyrköpt för, förbjuden för, reserverad för, tillåten för, utmärkt för [jfr: farlig för]
eftergiven mot, närgången mot, tillgiven mot, undergiven mot [jfr: elak mot]

avgörande för, banbrytande för, bindande för, brännande för, förlösande för, förmildrande för, försvårande för, förödande för, graverande för, lönande för, meriterande för, missprydande för, närande för, olycksbådande för, passande för, tvingande för, utslagsgivande för, välgörande för [jfr: farlig för]
fordrande mot, förtjusande mot, insmickrande mot, tillmötesgående mot, översvallande mot [jfr: elak mot]

Gränsen mellan (b) och (c) är vag:

blamerande för, frestande för, förnedrande för, generande för, givande för, hedrande för, vanärande för

Optionellt vid *förbjuden*, *tillåten* och obligatoriskt vid *förbunden*, *obetagen* står den upplevande som objekt.

A är {B *förbjudet/förbjudet* för B}.
A är B *obetaget*.

d) Predikationsbasen är ett kännetecken (A) för något (B). B anges med det bundna adverbialet (en prepositionsfras) (jfr Adj. § 19).

A är *betecknande* för B.

Exempel:

belysande för, betecknande för, genomgående för, kännetecknande för [jfr: typisk för]

e) Ett bundet adverbial (en prepositionsfras) anger ett kännetecken (B) för predikationsbasen (A) (jfr Adj. § 19):

A är *berömd* för B.

Exempel:

bemärkt för, beryktad för, berömd för, känd för

f) Predikationsbasen är en helhet (A) som delvis utgörs av, omfattar eller innehåller (B). B anges med ett bundet adverbial (en prepositionsfras) (jfr Adj. § 19).

A är *späckad* med B.

Exempel:

behäftad med, bekajad med, (be)prydd med, berikad med, besmyckad med, bevuxen med, beväxt med, fylld med, försedd med, klädd med, laddad med, mättad med, späckad med [jfr: full med]

Vissa av participen kan också konstrueras med *av* (jfr *full av*), t.ex. *bemängd av*, *befolkad av*, *fylld av*.

g) Predikationsbasen och ett bundet adverbials (en prepositionsfras') aktant är reciproka i aktionen (A, B) (jfr Adj. § 20):

A är *förlovad* med B.

Exempel:

besläktad med, blandad med, förlovad med, hopsmält med, jämställd med, lierad med, sammansatt med, sammanvuxen med, samspelt med [jfr: jämnårig med]

sammanboende med, sammanhörande med [jfr: jämnårig med]

Vid *motsatt*, *närstående* konstrueras den bundna bestämningen som objekt (jämför *lik*).

h) Ett bundet adverbial (en prepositionsfras) anger en framtida aktion (B) och adjektivets predikationsbas har ofta rollen av agens i den framtida aktionen (jfr Adj. § 21):

A är *förpliktad* till B.

Exempel:

berättigad till, förpliktad till, inspirerad till, nödsakad till, piskad till, tvungen till [jfr: villig till]

böjd för, fallen för, kvalificerad för, meriterad för, predisponerad för, skickad för, ägnad för [jfr: redo för]

Vuxen konstrueras med den bundna bestämningen som objekt: *Anders* (*A*) *är vuxen uppgiften* (*B*).

i) Predikationsbasen (A) är den som befinner sig på en viss plats (B). Platsen anges med ett bundet rumsadverbial (jfr Adjfraser § 44).[1]

A är *bosatt* i B.

Exempel:

bosatt, stationerad, rotad [jfr *belägen* + befintlighetsangivelse]

[1] Adverbial som anger avseende kan ibland liksom rumsadverbial omfattas av participets semantiska valens, t.ex. *slängd*, *skolad* (jfr Adjfraser § 51):

Johan är *slängd* {i historia/*Ø}.

Också sättsadverbial kan vara bundna av participet: *beskaffad på ett visst sätt*, *stort tilltagen*, *ärftligt belastad*.

Perfektparticip § 4–26

Betydelse § 4–6

§ 4. Passiva och aktiva perfektparticip. Perfektparticip kan ha passiv eller aktiv betydelse:

a) Om avledningsstammen är ett transitivt verb är perfektparticipet normalt passivt, dvs. participets predikationsbas motsvarar referenten för verbets objekt:[1]

en *stulen* cykel ≈ en cykel som någon har stulit
Cykeln är *stulen*. ≈ Någon har stulit cykeln.

Om verbet är bitransitivt motsvarar dess predikationsbas referenten för antingen det indirekta objektet eller det direkta objektet:

Johan blev *erbjuden* anställningen. ≈ Någon erbjöd Johan anställningen.
Anställningen blev *erbjuden* Johan. ≈ Någon erbjöd Johan anställningen.

När predikationsbasen motsvarar referenten för det direkta objektet och när mottagaren vid samma verb kan anges antingen med indirekt objekt eller med bundet adverbial (prepositionsfras), föredras ofta bundet adverbial (prepositionsfras) i stället för indirekt objekt (nominalfras):

Egendomen blev i går *visad* {för/*Ø} två spekulanter. Jfr: Två spekulanter blev i går visade egendomen.

Egendomen blev *lovad* {till/?Ø} en handikapporganisation. Jfr: Organisationen blev lovad en större lantegendom.

Se också Passiv § 5: 2.

När participet står som adjektivattribut motsvarar dess predikationsbas (= nominalfrasens referent) normalt samma aktant som betecknas med det direkta objektet vid det verb som är avledningsstam i participet:

Den (honom) *erbjudna* anställningen lockade inte. [*Anställningen* är predikationsbas och motsvarar det direkta objektet till *erbjuda*.]
*Den (anställningen) erbjudne tjänstemannen verkade inte intresserad.

Om det indirekta objektet är obligatoriskt vid det bitransitiva verbet används motsvarande particip som attribut mest i neutralt eller formellt skriftspråk och när det obligatoriska objektet är pronominellt. Annars undviks konstruktionen.

de oss *fråntagna* rättigheterna

b) Om avledningsstammen är ett intransitivt verb är perfektparticipet aktivt, dvs. participets predikationsbas motsvarar subjektsreferenten vid verbet. Perfektparticip bildas av intransitivt verb endast om verbet är resultativt, dvs. om dess aktion innebär en ändring i befintlighet eller tillstånd (Aktionsarter § 13: 2). Sådana particip är t.ex. *hemkommen*, *försvunnen*, *insomnad*, *uppvaknad*, *slocknad*.[2]

en *nerbrunnen* ladugård ≈ en ladugård som har brunnit ner
Ladugården är *nerbrunnen*. ≈ Ladugården har brunnit ner.

Den *ökade* efterfrågan är mycket glädjande.
Denna planta är *vuxen* i mager jord.

I de fall då perfektparticip kan bildas till deponensverb (jfr § 13) tar de aktiv och passiv betydelse enligt de regler som gäller för icke-deponentiella verb.[3]

[1] I sats med perifrastisk passiv (§ 20) kan subjektet marginellt motsvara rektionen i bundet adverbial. Prepositionen kvarstår isolerad på det bundna adverbialets plats.

Den här orgeln verkar inte ha varit *spelad* på sedan kyrkan stängdes.
Det är inte roligt att bli *skrattad* åt när man är fyra år. (T)
Man hade tydligen avbrutit samvaron mitt i måltiden – kalvsyltan var *karvad* av, men skinkan var inte skuren. (S)

Konstruktionen tillhör främst talspråket och det lediga skriftspråket.

Particip av enstaka transitiva verb kan vara aktiva, dvs. predikationsbasen motsvarar referenten för verbets subjekt, t.ex. *lärd*, *påläst*, *erfaren*, *drucken*, *besutten*. *En påläst politiker* är en politiker som har läst på, *en drucken kvinna* är en kvinna som har druckit sig berusad. Jämför *det druckna ölet*, där predikationsbasen motsvarar referenten för verbets objekt (någon hade druckit ölet). Se också § 6: 2d.

[2] Ålderdomligt är det aktiva participet *vorden* (till *varda*) som i konstruktion med *vara* betydelsemässigt motsvarar *ha blivit*: *Han är vorden* {*gammal/pensionär*}.

[3] Perfektparticip av deponensverb har aktiv eller passiv betydelse enligt samma regel som övriga verb: *låtsad*, *avundad* av de transitiva *låtsas*, *avundas* har alltså passiv betydelse, och *lyckad*, *vredgad*, *åldrad* av de intransitiva *lyckas*, *vredgas*, *åldras* har aktiv betydelse.

Till vissa reflexiva verb, t.ex. *bosätta sig*, *engagera sig*, kan perfektparticip avledas: *bosatt*, *engagerad*. Vid sådana verb hänför sig ett objekt till samma referent som subjektet och distinktionen passiv : aktiv är därför semantiskt ointressant.

§ 5. Perfektparticipets tidsbetydelse. Perfektparticipets tidsbetydelse sammanhänger med verbets (avledningsstammens) aktionsart.

a) Om avledningsstammen är ett verb med avgränsad resultativ aktionsart anger perfektparticipet att aktionen har nått sin naturliga gräns (Aktionsarter § 3, 12, 17). Participet implicerar då två tider, dels tiden för verbets aktion, dels tiden för participets tillstånd efter aktionens slut (resultatet). Tidpunkten för verbets aktion föregår alltså tidpunkten för perfektparticipets tillstånd.

Jag såg en *stulen* cykel. ≈ Jag såg en cykel som någon hade stulit.
Jag såg en *nerbrunnen* ladugård. ≈ Jag såg en ladugård som hade brunnit ner.

Vid rent verbala perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart innebär tillståndet ingenting annat än att aktionen är slutförd. Tidsadverbial som bestämmer verbala perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart kan referera antingen till tiden för verbets aktion eller till tiden för perfektparticipets tillstånd.[1]

en *för två dagar sedan stulen* cykel ['en cykel som stals för två dagar sedan' eller 'en cykel som för två dagar sedan (redan) var stulen (dvs. stals vid en tidigare tidpunkt)']
Kriget medförde stora problem för landet. De *då erövrade* provinserna gick förlorade. ['de provinser som erövrades under kriget' eller 'de provinser som vid tidpunkten för kriget redan var erövrade (dvs. hade erövrats tidigare)']

b) Om avledningsstammen är ett verb med oavgränsad aktionsart är dess aktion vid rent verbala particip normalt inte resultativ, utan aktionens tid är densamma som perfektparticipets tillstånd och bara en enda tid impliceras alltså:

Jag såg en *avskydd* lärare. ≈ Jag såg en lärare som man avskydde.

Perfektparticip av verb med oavgränsad aktionsart skiljer sig alltså inte från adjektiv i sin tidsbetydelse (jämför t.ex. *en avskydd kemilärare* och *en impopulär kemilärare*).

Ett fåtal verb med oavgränsad aktionsart är successivt resultativa (Aktionsarter § 12, 16) och perfektparticipet anger då en tid som följer på aktionen:

Den *ökade* efterfrågan gläder oss. ≈ Att efterfrågan har ökat gläder oss.
Denna planta är *vuxen* i mager jord. ≈ Denna planta har vuxit i mager jord.

Många verbs aktionsart kan uppfattas som antingen avgränsad eller oavgränsad (Aktionsarter § 3–7), t.ex. *brinna*, *gulna*, *steka*, *måla*, *använda*.

Ladugården brann {1946/när jag kom}.
Han stekte {köttbullarna/köttbullar}.

När sådana verb bildar perfektparticip uppfattas de ändå normalt som avgränsade och resultativa, dvs. participet anger det tillstånd som är resultatet av verbets avgränsade aktion:

Jag åt alla de *stekta* köttbullarna. ≈ Jag åt alla köttbullarna som någon hade stekt.
Ladugården är *brunnen*. ≈ Ladugården har brunnit.
Johan tog fram ett *gulnat* pappersark. ≈ Johan tog fram ett pappersark som hade gulnat.
Den kunde mycket väl innehålla en *använd* tampong. (R) [avgränsad betydelse] Jfr: Jag tror att humor, rätt *använd*, är dagens lösenord! (R) [oavgränsad betydelse]

Tidpunkten för ett perfektparticips (liksom för ett adjektivs) tillstånd sammanfaller normalt med tidpunkten för satsens aktion:

Johan såg en *stulen* cykel. [Cykeln var stulen vid den tidpunkt då Johan såg den.]
Johan såg en *avskydd* lärare. [Läraren var avskydd vid den tidpunkt då Johan såg honom.]

Alternativt kan tidpunkten sammanfalla med talögonblicket eller annan aktuell tid, åtminstone om participet står attributivt i en definit nominalfras:

Den *stulna* cykeln var till stor nytta. ['den nu/då stulna cykeln']
Den *omsorgsfullt skötta* gården avstyckades först under 1900-talet. ['den nu/då omsorgsfullt skötta gården']

Jfr Adjfraser § 50. I satser som implicerar ytterligare en tidpunkt utöver aktionens tid kan denna tidpunkt vara tidpunkten för participets tillstånd:

Jag minns en *omsorgsfullt skött* gård. ['en gård som då var omsorgsfullt skött']
Jag önskar mig {en *omsorgsfullt skött* gård/ett *kokt* ägg till frukosten i morgon}. ['en gård som då skall vara omsorgsfullt skött' resp. 'ett ägg som då skall vara kokt']

En annan tidpunkt kan också explicit anges av ett (tids)adverbial som bestämmer participet:

Jag känner en förr *avskydd* men numera älskad lärare.

Om tidsbetydelse vid perifrastisk passiv se Passiv § 24–25.

[1] Att tidsadverbialet refererar till tiden för perfektparticipets tillstånd är ofta ett tecken på mer eller mindre adjektivisk betydelse hos participet, framför allt att aktionens resultat kvarstår, t.ex. *en vid föregående möte blockerad möjlighet* 'en möjlighet som blockerades vid föregående möte' (verbalt) eller 'en möjlighet som var blockerad vid föregående möte (och som blockerats vid ett tidigare tillfälle)' (mera adjektiviskt). Jfr § 2 och Participfraser § 11.

§ 6. Adjektiviska perfektparticip. Adjektivisk betydelse hos perfektparticip innebär att den aktion som anges med verbet (= participets avledningsstam) helt eller delvis träder i bakgrunden. Perfektparticip som ofta har adjektivisk betydelse är t.ex.:

begränsad, begåvad, bekymrad, berömd, betrodd, bildad, blandad, driven, fascinerad, fulländad, förbjuden, förskräckt, förvånad, häftad, hämmad, illustrerad, inbunden, inskränkt, intresserad, irriterad, koncentrerad, nyanserad, organiserad, skolad, spänd, stationerad, städad, tillknäppt, tillåten, vredgad, vårdad, övertygad

Vissa adjektiviska perfektparticip (som inte slutar på *-ad*) kan suffixkompareras (§ 23: b). Suffixkomparation är ett tecken på att participet är adjektiviskt.

Han är *kändare* än sin syster. Han var nog den *drivnaste* advokaten av de två. Vem är *berömdast*?

Adjektivisk betydelse är ofta tydligast för sådana perfektparticip som är avledda av verb med avgränsad aktionsart, men också perfektparticip avledda av verb med normalt oavgränsad aktionsart kan vara adjektiviska.

1. Adjektiviska perfektparticip kännetecknas, oavsett om avledningsstammen har avgränsad eller oavgränsad aktionsart, av följande karakteristiska egenskaper:

a) Adjektiviska perfektparticip väcker inte någon tydlig agensföreställning. De konstrueras därför inte med agentadverbial som anger agens.

?Genomfarten är *tillåten* av markägaren.
*Dirigenten är *berömd* av de verkliga musikkännarna.

Omvänt kan sägas att ett perfektparticip som konstrueras med agentadverbial uppfattas som övervägande verbalt:[1]

Vägen är *upplåten* av markägaren.

Föreställningen om den aktant som motsvarar verbets subjekt kan mer eller mindre saknas även när den inte är agens:

Du är *berättigad* (?av din grad) att resa i första klass. Jfr: Din grad berättigar dig att resa i första klass.

b) En del adjektiviska perfektparticip bildar liksom adjektiv abstrakta substantiv på *-het*: *berömdhet*, *övergivenhet*.

c) En del adjektiviska perfektparticip som primärt karakteriserar animata referenter kan liksom adjektiv sekundärt hänföra sig till något som den animata referenten gör (jfr Adj. § 24): *en irriterad gest*, (*Johan gjorde*) *ett övertygat intryck*. Jämför med verbalt perfektparticip: ?*en besegrad gest*, ?(*Johan gjorde*) *ett övertalat intryck*. Därmed kan participet liksom adjektiv också fungera adverbiellt.

Johan sköt *behärskat* bollen i nät.
Anna arbetar *koncentrerat*.

Jämför med verbalt perfektparticip:

*Johan släppte *besegrat* bollen förbi sig.

d) En del adjektiviska particip förekommer liksom en del adjektiv i en lexikaliserad metaforisk betydelse av sinnelag eller sinnesstämning: *rubbad* 'mentalt störd', *biten* 'starkt intresserad', *städad* 'ordentlig och väluppfostrad' (jfr adjektiv som *tvär*, *avig*, *stabil*).

2. Adjektiviska perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart har dessutom ytterligare karakteristika. Dessa sammanhänger med att perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart förutom aktionen vanligen betecknar tillståndet efter aktionens slut (§ 5). Ju mer adjektiviskt ett sådant perfektparticip är, desto mera dominerar föreställningen om tillståndet över föreställningen om aktionen.[2]

a) De flesta verb med avgränsad aktionsart betecknar en aktion som kan uppfattas leda till ett resultat (jfr Aktionsarter § 12) som tidsmässigt följer på aktionen. Ett adjektiviskt perfektparticip anger att aktionens resultat kvarstår (vid referenstiden, vanligen tiden för satsens aktion, jfr Aktionsarter § 13).

Dörren är mycket riktigt *stängd*.
Jfr: *Dörren är mycket riktigt *stängd* men någon har öppnat den igen. [Gentemot: Dörren har mycket riktigt stängts men någon har öppnat den igen.]

Participet behöver inte vara starkt adjektiviskt för att ange kvarstående resultat, dvs. föreställningen om aktionen behöver inte vara mycket försvagad. Jämför också att *ha*-tempus anger att aktionen är relevant vid referenstiden, vilket ofta tolkas som att dess resultat kvarstår (Tempus § 20).

Om aktionens resultat inte kvarstår är det adjektiviska participets tillstånd inte längre för handen. Adjektiviska particip kan därför liksom adjektiv bestämmas av *inte längre* eller *fortfarande*.

Dörren är {inte längre/fortfarande} *stängd*.
Johan är {inte längre/fortfarande} *övertygad*.

Vid helt verbala perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart anger participet bara att aktionen har ägt rum, och tillståndet kan alltså inte upphävas:

*Amerika är inte längre *upptäckt*.
*Johan är inte längre *övertalad*.

b) Tidfästningsadverbial som bestämmer adjektiviska perfektparticip hänför sig till tiden för tillståndet (egenskapen). I nominalfrasen *en för två timmar sedan förvånad diplomat* hänför sig tidsadverbialet *för två timmar sedan* till tiden då diplomaten hade egenskapen att vara förvånad.

Med ett helt verbalt perfektparticip hänför sig tidsadverbialet helst till aktionens tid om inget i kontexten motsäger detta. I nominalfrasen *en för två timmar sedan anländ diplomat* hänför sig *för två timmar sedan* till aktionens tid, dvs. till tiden för anländandet.

c) Adjektiviska perfektparticip kan vara graderbara för högre eller lägre grad även om inte motsvarande verb är det (jfr Adjfraser § 12–21):

Johan var mycket *övertygad* om riskerna. Jfr: *Vi hade övertygat Johan mycket.

Ett verbalt perfektparticip som är avlett av ett verb med avgränsad aktionsart är normalt lika litet som verbet självt graderbart med gradadverbial för högre och lägre grad:

*Johan var mycket *övertalad*. *Vi hade övertalat Johan mycket.

d) För ett fåtal adjektiviska perfektparticip kan predikationsbasen motsvara referenten för subjektet vid ett transitivt verb (jfr § 4 not 1), t.ex. *en erfaren kvinna*, *en drucken man*. Predikationsbasen anger den som upplever aktionen. Jämför verbala perfektparticip, där predikationsbasen alltid motsvarar referenten för objektet när verbet är transitivt: *det druckna ölet*.

[1] Ett adjektiviskt particip kan ta ett orsaksadverbial som bestämning (Advl § 36: b): *gripen av sången*.

[2] Eftersom föreställningen om själva aktionen är försvagad hos adjektiviska perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart, förmedlar dessa particip liksom adjektiv ingen tydlig föreställning om tillståndets början. *Saften är koncentrerad* implicerar inget tidigare tillstånd då saften inte var koncentrerad. Jämför med verbalt particip *Saften är serverad*, som implicerar ett tidigare tillstånd då saften inte var serverad.

Struktur § 7–17

§ 7. Översikt. Ett perfektparticip är bildat av ett verb (avledningsstammen) och ett participbildande avledningssuffix. Verbet kan i sin tur vara en avledning eller en sammansättning. Ett particip kan därutöver självt avledas med ett prefix eller sammansättas med ett förled.

a) Verb + participsuffix:

Verb (= rotmorfem):	stör-d
Prefixavlett verb:	förstör-d
Suffixavlett verb:	respektera-d
Sammansatt verb:	ångkok-t

b) Prefix/sammansättningsled + particip (enligt (a)):

Prefix:	o-förstörd
Sammansättningsled:	träd-bevuxen

Till participet kan läggas böjningssuffix, ungefär som till ett adjektiv; se § 22.

ANM. Förhållandet mellan particip som är avledda av sammansatta verb (typen *ångkokt*) och particip sammansatta av ett förled och ett particip (typen *trädbevuxen*) är otillräckligt studerat. Ofta skiljer man mekaniskt mellan dem. Om den del av ordet som föregår suffixet förekommer som självständigt verb anses den första strukturen föreligga: *ångkok-t* ty *ångkoka*. Annars antas den senare strukturen föreligga, särskilt om participet utan förled finns som självständigt ord: *träd-bevuxen* ty *bevuxen* men inte **trädbeväxa*. Å andra sidan kan många particip av den senare typen, t.ex. *formfulländad*, ses som ordgruppsavledningar, där frasen

fullända formen ger stammen i participet, och då skulle också i ord av denna typ den avgörande konstituentgränsen gå mellan suffixet och återstoden av participet.

§ 8. Perfektparticip av olika slags verbstammar. Från verb avleds perfektparticip enligt två olika mönster (jämför bildandet av verbens supinumformer, Vb § 44). Det ena gäller främst för svaga verb, det andra för starka verb vilkas supinumstam slutar på konsonant. Från många verb avleds av syntaktiska och semantiska orsaker inga perfektparticip alls (§ 14). Perfektparticip avleds t.ex. inte av något av de halvsvaga verben (jfr Vb § 61).

-d [av 1 och 2 konjugationen]: kasta-d, väg-d
-t [av 2 konjugationen]: läs-t
-dd [av 3 och 4 konjugationen]: tro-dd, se-dd
-en [av 4 konjugationen]: bund-en

1. Av svaga verb (samt ett par starka) avleds perfektparticip med suffixet *-d*[1] eller någon av dess varianter *-t*, *-dd* [d:]. Varianterna fördelar sig fonotaktiskt efter hur verbstammen slutar på samma sätt som de svaga verbens preteritumvarianter (Vb § 38).

a) Vid de flesta svaga verb med stamslut på obetonad vokal (*-a*, 1 konjugationen) eller på tonande konsonant är perfektparticipsuffixet *-d*. Det stamslutande *-a* i 1 konjugationen (och tonaccenten) behålls i avledningen.

kasta-d, väg-d

b) Vid svaga verb med stamslut på betonad vokal är verbstammens vokal förkortad och perfektparticipsuffixet förlängt till *-dd* [d:]:

sy-dd, tro-dd

På samma sätt avleds perfektparticip av de starka verben *se* och *be*(*dja*) samt av prefixavledningarna *förstå*, *bestå*, vilkas supinumstammar slutar på betonad vokal (Vb § 59):[2]

se-dd, ombe-dd, förstå-dd

Perfektparticipet av *be*(*dja*) används mest i sammansättningarna *ombedd*, *tillbedd*.

c) Vid svaga verb med stamslut på tonlös konsonant är perfektparticipsuffixet assimilerat till *-t*.

läs-t, stek-t

Suffixet är *-t* också vid de verb på kort *-n* som har preteritum på *-te* (Vb § 52: b): *krön-t*, *bryn-t*, *rön-t*. Likaså i de optionella perfektparticipvarianterna *betal-t* (alternativt *betal-d*, *betala-d*), *men-t* (vanligen *mena-d*), *tjän-t* (vanligen *tjäna-d*), *uppspel-t* (annars (-)*spela-d*), *tal-t* (vanligen *tala-d*). Vokalen är vanligen kort i *köpt* samt ofta kort också i *kokt*.[3]

d) Vid svaga verb med stamslut på dental är perfektparticipsuffixet assimilerat med denna dental:

(ut)skvätt-Ø, fäst-Ø, vänd-Ø

Om verbstammen slutar på lång betonad vokal + kort dental blir vokalen kort och dentalen lång:

mät-t [mɛt:], led-d [led:]

Vid svaga verb med stamslut på *-d* som har alternativa kortformer utan denna konsonant (Vb § 53) gör det ingen skillnad om perfektparticipet avleds från den längre eller den kortare stammen: *kläd-d* [klɛd:] (av *kläd-a*) respektive *klä-dd* [klɛd:] (av *klä*).

De fonologiska stam- och suffixvariationer som förekommer i avledningar av svaga verb är desamma som vid bildandet av preteritum och supinum (dentalassimilation, vokalförkortning framför lång konsonant, vokalförkortning framför vissa konsonantkombinationer i enskilda verb som *köpa*, *koka*; Vb § 54).

2. Av starka verb avleds perfektparticip med suffixet *-en* från samma stamvariant som supinumformen, förutsatt att denna variant slutar på konsonant:[4]

skriv-en, bund-en, bur-en, drag-en

Participet har samma betoning och tonaccent som en böjningsform av verbet med samma stavelsestruktur:

[2]bunden, [2]klavbunden, för[1]bunden; [2]bundna, [2]klavbundna, för[1]bundna

förd, [2]uppförd, för[1]förd; [2]förda, [2]uppförda, för[1]förda

Om perfektparticipens kongruensböjning se § 24.[5]

[1] I större delen av språkområdet (jfr Vb § 54: c) assimileras ett stamslutande [r] med [d] till en retroflex klusil: *körd* [ɕœ:ɖ].

[2] Av övriga starka verb med supinumstam som slutar på betonad vokal (Vb § 59) avleds inte perfektparticip: **dödd*, **gådd*, **fådd*, **gedd* (i regionalt talspråk kan dock *gedd* förekomma). För *dö* används i stället adjektivet *död*, för *gå* perfektparticipet *gången*, för *få* någon gång perfektparticipet *fången* och eljest perfektparticip av något mer eller mindre synonymt verb, t.ex. *erhållen* (av *erhålla*). Av sammansättningen *undfå* avleds marginellt perfektparticipet *undfådd*. Av *le* avleds av semantiska orsaker (jfr § 14) inget perfektparticip och knappast heller av *stå* utan prefix eller förled. Av *påstå* avleds regelbundet perfektparticipet *påstådd*. För vissa andra verb på *-stå* finns i talspråket en tendens till samma avledning, t.ex. *bestådd*, *avstådd*, *tillstådd*. För vissa verb på *-stå* förekommer ett suppletivt perfektparticip *stånden* (jämför det eljest föråldrade verbet *stånda*), t.ex. *uppstånden*, *överstånden*. Av *ge* (Vb § 59: a) avleds perfektparticip bara av den längre supinumstammen *giv-*: *given*. Det finns vid sidan av de normala *tagen*, *slagen* inga participformer **tadd*, **slådd*, som motsvarar de regionala talspråkliga supinumvarianterna *tatt*, *slått*.

[3] Suffixet är *-t* också efter några andra verbstammar som slutar på kort eller långt *-n* i några lexikaliserade uttryck:

unna: i uttrycket *vara någon väl unt*, t.ex. *Den vilan är dig väl unt.*
förena: *Förenta Nationerna*, *Förenta Staterna*
låna: *lånta fjädrar*

I perfektparticipet *bragt* (avlett av *bringa*) är suffixet *-t*: *Han blev fullständigt bragt ur fattningen*.

[4] Av det i standardspråket ålderdomliga *varda* avleds det ålderdomliga perfektparticipet *vorden*, fastän *varda* i standardspråket saknar supinum. Av det starka verbet *vara* med sammansättningar avleds inget perfektparticip.

[5] I obestämd form neutrum singularis (§ 24) sammanfaller perfektparticip på *-d* (med varianter) med verbens supinumformer, t.ex. *kastat*, *vägt*, *sytt*, *trott*, *sett*. Däremot finns det supinumformer på *-tt* som inte har homonyma perfektparticip (jämför not 3 ovan), t.ex. *gått*, *gett*. Någon gång kan en sådan form förekomma som perfektparticip, antagligen därför att formen som sådan är bekant från supinum: *Finns inget pris uppgett* … (formen är inte accepterad som standard). Motsvarande utrumform saknas: **Finns ingen summa uppgedd* …

§ 9. Perfektparticip av svaga verb med morfologiska stamvariationer. Av de svaga verb vilka i sin stam har vokal- eller konsonantvariationer som inte kan härledas ur stammens ljudstruktur avleds perfektparticip (om det alls förekommer, § 14) från den stamvariant som används i (preteritum och) supinum.

1. Perfektparticip av vissa verb med stamslutande *j* och omljudd stamvokal (om denna kan omljudas) har liksom verbets supinumform *j*-bortfall och oomljudd stamvokal:

a) obligatoriskt:

dol-d, spor-d, sål-d, val-d, (till)stad-d[1]

b) optionellt:

kval-d/kvälj-d, smor-d/smörj-d, sval-d/svälj-d, (för)tal-d/(för)tälj-d, tam-d/täm-d/tämj-d, skil-d/skilj-d, (av)vand/(av)vänjd

Med undantag av *tämjd* är formen med *j*-bortfall vanligast under (b). *Kväljd* kan föredras i betydelsen 'som har kväljningskänslor' medan *kvald* föredras i den något ålderdomliga betydelsen 'plågad'. *Stödd* har *j*-bortfall men bibehåller den redan omljudda vokalen.

2. Perfektparticip av fyra verb med omljudd stamvokal men utan stamslutande *j* har liksom dessa verbs supinumformer obligatoriskt oomljudd stamvokal:

gjor-d, sat-t, lag-d, sag-d

Gjord stavas liksom verbets preteritum- och supinumformer med initialt *gj-* [j], jfr infinitiven *göra* [j].[2]

[1] Marginellt förekommer perfektparticipet *gladd* till *glädja*.

[2] Perfektparticipen *lagd* (av *lägga*) och *sagd* (av *säga*) ansluter närmast till supinumformerna *lagt* [lak:t], *sagt* [sak:t]. Participens neutrumformer *lagt*, *sagt* har liksom supinumformerna assimilation till [k:].

Bragt [brak:t] (av *bringa*) är regelbundet avlett av den stamvariant som används optionellt i preteritum och supinum (*bragte*, *bragt*). Också formen *bringad* förekommer, jämför optionellt preteritum *bringade* och supinum *bringat*.

§ 10. Perfektparticip av verb som växlar mellan stark och svag böjning. Av verb som växlar mellan stark och svag böjning i supinum (Vb § 63, 64) kan vanligen perfektparticip (om det alls förekommer, § 14) avledas såväl med *-en* från den stamvariant som uppträder i den starka supinumformen som med *-d* (eller någon av dess fonologiska varianter, § 8: 1) från den svaga stamvarianten (= presens-infinitivstammen, ofta identisk med supinumstammen), t.ex. *viken* eller *vikt* av *vika* (supinum *vikit* eller *vikt*).

a) Om de båda perfektparticipvarianterna är synonyma är i flera fall den ena varianten vanligare eller stilistiskt mera neutral än den andra och markeras då nedan med +. Denna stil- eller frekvensfördelning kan avvika från fördelningen mellan motsvarande supinumvarianter.

begraven : begravd, +besvuren : besvärjd, nupen : nypt, summen : +simmad, viken : vikt

Av verbet *mala* avleds som perfektparticip dels varianten *mald* (jfr supinum *malt*), dels varianten *malen* (fastän starkt supinum saknas). Av verbet *strida* avleds perfektparticip bara med *-d*, fastän den svaga supinumformen *stritt* inte är vanligare än den starka *stridit* (Vb § 64: a): (*om*)*stridd*. Av verbet *löpa* avleds i prefixavledningar och vissa sammansättningar perfektparticip *-lupen* av den eljest ålderdomliga starka stamvarianten (Vb § 64: a), t.ex. *förlupen*, *överlupen*, medan andra sammansättningar har den normala svaga stamvarianten, t.ex. *svårlöpt*.[1]

b) I flera fall har de båda perfektparticipvarianterna olika betydelse, vanligen så att *en*-varianten bara eller främst förekommer i en lexikaliserad adjektivisk betydelse:

besluten : beslutad, frusen : fryst, smulten : smält, svulten : svält, tvungen : tvingad, vuxen : växt

Jämför betydelseskillnaden mellan stark och svag böjning på *frysa* och *svälta* (Vb § 64: b).

[1] Av det ålderdomliga verbet *gälda* 'betala' avleds som perfektparticip varianterna *gäldad* och *gulden*.

Av *sitta* avleds perfektparticipet *sutten* (mest i sammansättningar och prefixavledningar som *nersutten*, *besutten*) regelbundet av stammen i supinumvarianten *suttit* (däremot inte **setad* av den ovanligare supinumvarianten *setat*).

§ 11. Perfektparticip av verb som växlar mellan de svaga konjugationerna. Av verb som växlar mellan första och andra svaga konjugationerna i supinum (Vb § 66) kan perfektparticip (om det alls förekommer, § 14) avledas såväl med stam på *-a* som med stam som slutar på konsonant, dvs. utan *-a*. Om den ena supinumvarianten är vanligare eller mera stilistiskt neutral än den andra är vanligen motsvarande perfektparticipvariant på samma sätt vanligare eller mera stilistiskt neutral (och markeras nedan med +).

betalad : betald : betalt, bringad : bragt, frälsad : +frälst, fästad : +fäst, gällad : +gälld 'kastrerad', kokad : kokt, +menad : ment, mistad : +mist, nästad : näst, ristad : +rist 'skakad', rötad : rött, skapad : skapt, +sparad : spard, +spelad : (upp)spelt, +talad : talt [vardagligt], +tjusad : tjust, +tjänad : tjänt[1]

[1] *Skapad* : *skapt* och *betalad* : *betalt* visar knappast någon stil- eller frekvensskillnad, fastän preteritum- och supinumvarianterna av *skapa* och *betala* gör det (Vb § 52).

I lexikaliserade uttryck förekommer också *unt*, *förent*, *lånt* (eljest *unnad*, *förenad*, *lånad*), § 8 not 3. Även flera av de här anförda formerna förekommer främst i lexikaliserade uttryck: *ment* (t.ex. *Det var inte så illa ment*), *spard* (t.ex. *Han lämnade ingen möda spard*).

§ 12. Perfektparticip av verb som inte existerar som självständiga verb. Vissa perfektparticip har som sin stam en avledning som inte existerar som självständigt verb men som är en regelbunden avledning av ett självständigt ord med ett verbbildande affix.

a) Med suffixet *-era* avleds verb från substantiv (Vb § 16: c). Av verbet kan i sin tur ett perfektparticip avledas, t.ex. *station* : *stationera* : *stationerad*. I några fall existerar inte verbet som självständigt ord men däremot perfektparticipet, t.ex. *passion* : **passionera* : *passionerad*.

galonerad, passionerad, rutinerad

Sådana perfektparticip har en adjektivisk betydelse 'som är försedd med + substantivet'. Morfemkombinationen *-era-d* fungerar därmed ekvivalent med avledningsmorfemet *-ad* (*-d*, *-t*, *-dd*) som avleder adjektiv av substantiv, t.ex. *flikad* av *flik* (§ 39: b).

b) Med prefixen *be-* och *för-* avleds verb från andra verb (Vb § 17: 1). Av verbet kan i sin tur ett perfektparticip avledas, t.ex. *tvivla* : *betvivla* : *betvivlad*. I några fall existerar inte det prefixavledda verbet som självständigt ord men däremot perfektparticipet, t.ex. *skaffa* : **beskaffa* : *beskaffad*, och ibland andra typiska verbavledningar, t.ex. *beklämning*, *förskiffring*.

beklämd, beskaffad, besläktad, besviken, betryggad
förlegad, förskiffrad

Vissa av dessa perfektparticip har adjektivisk betydelse (§ 2, 6; t.ex. *beskaffad*, *besläktad*, *förlegad*), andra en något mera verbal betydelse (t.ex. *betryggad*, *förskiffrad*).[1]

[1] Andra perfektparticip är avledda av verb som är mera sällsynta än participen, t.ex. *civiliserad* av *civilisera*, *depraverad* av *depravera*, *emanciperad* av *emancipera*, *kultiverad* av *kultivera*, *perverterad* av *pervertera*, *tempererad* av *temperera*. Om verbet i sin tur har en frekvent avledningsstam, t.ex. *civil* (: *civilisera*) : *civiliserad*, närmar sig participet typen *stationerad* ovan. Eljest, t.ex. *depraverad*, närmar sig participen adjektiv av typen *melerad* (§ 39: c).

§ 13. Perfektparticip av deponensverb. Perfektparticip kan i princip avledas av deponensverb:

avundad, förlamad, förolyckad, försvagad, förändrad, hämnad, inandad, lyckad, låtsad, misslyckad, splittrad, utandad, vansläktad, vidgad, vredgad, åldrad

Från många deponensverb avleds dock inga perfektparticip (§ 14):[1]

*envisad, *frodad, *färdad, *handskad, *nalkad, *ryktad, *samsad, *trilskad, *vistad

[1] Perfektparticip avleds inte heller av det transitiva *minnas* (i stället används *ihågkommen*).

§ 14. Verb av vilka inga perfektparticip bildas. Av många verb avleds inte perfektparticip. Orsaken ligger bl.a. i verbens funktion och betydelse. Hit hör följande typer av verb:

1. Intransitiva verb som anger – oavgränsad eller avgränsad – irresultativ aktion:[1]

agera, angränsa, basa, bero, blicka, blomma, blossa, blunda, bo, bortse, bottna, bubbla, bölja, delta, dröja, duga, ebba, existera, figurera, fladdra, flamma, flyga, flyta, forska, fortlöpa, gestikulera, huttra, irra, krångla, ligga, meditera, osa, prassla, regna, skrika, sova, tiga, umgås, värka, överväga

blinka, niga, nysa, smacka, spotta

2. Vissa transitiva verb:

a) Enstaka transitiva verb som inte kan stå i *s*-passiv (Passiv § 4):[2]

behaga, betyda, dofta, innebära, likna, lukta, rymma 'ha rum för', smaka, väga 'vara si eller så tung'

b) Många verb som obligatoriskt har reflexivt objekt:

befatta sig, bete sig, bättra sig, gotta sig, skynda sig, åtra sig

Undantag: *bosatt*. Många optionellt reflexiva verb har motsvarande perfektparticip, t.ex. *bekymrad*, *engagerad*, *förberedd*, *intresserad*, *klädd*, *koncentrerad*, *nöjd*, *spänd*.

[1] Perfektparticip avleds däremot av de flesta intransitiva verb som anger resultativ aktion, t.ex. *ankomma* : *ankommen*, *anlända* : *anländ*, *avlida* : *avliden*, *brista* : *brusten*, *brinna* (*ner*) : (*ner*)*brunnen*, *drunkna* : *drunknad*, *fara* : *faren*, *gulna* : *gulnad*, *urarta* : *urartad*.

Av ett mindre antal intransitiva verb som anger resultativ aktion avleds dock inte alls eller bara marginellt perfektparticip. För många av dessa verb sammanhänger troligen avsaknaden av perfektparticip med att ett morfologiskt besläktat adjektiv används i stället för det tänkta perfektparticipet, t.ex. *häpen* för **häpnad*, *härsken* för **härsknad*, *ljus* för **ljusnad*, *vaken* för **vaknad*, eller att ett sammansatt perfektparticip används i stället för det enkla, t.ex. *avmagrad* för **magrad*, *insomnad* för **somnad*, eventuellt *nyvaknad* för **vaknad*. Exempel på andra intransitiva resultativa verb som saknar motsvarande perfektparticip: *bidra*, *segra*.

[2] Perfektparticip avleds annars från de flesta transitiva verb, t.ex. *antasta* : *antastad*, *avsky* : *avskydd*, *bita* : *biten*.

Prefixavledda och sammansatta perfektparticip § 15–17

§ 15. Prefixavledda perfektparticip. Perfektparticip kan vara bildade av andra perfektparticip genom tillägg av ett prefix. Framför allt förekommer de eljest adjektivbildande prefixen *o-*, *miss-* och *van-*. Liksom vid adjektiven (Adj. § 32) är dessa prefix betonade, och avledningen överensstämmer fonologiskt med en sammansättning. Prefixet *o-* anger normalt att det avledda participet har en betydelse som är negeringen av avledningsstammens betydelse: *o-använd* 'inte använd'. Prefixen *miss-* och *van-* betyder 'på ett dåligt sätt'. Jfr Adj. § 31. De flesta prefixavledda particip har övervägande adjektivisk betydelse.[1]

Perfektparticip avleds i stor mängd med prefixet *o-* och i begränsad utsträckning med prefixen *miss-* och *van-*, t.ex.:

o-anad, o-anfrätt, o-anfäktad, o-anmäld, o-använd, o-avbruten, o-barkad
miss-anpassad, miss-formad, miss-riktad
van-lottad, van-vuxen

Avledning med *o-* är vanligare för perfektparticip än för adjektiv och presensparticip men utgör inte något helt produktivt mönster. Språkbrukarna nybildar alltså ogärna avledningar som *?odrabbad*, *?oanställd*, *?ovidtalad*. En del perfektparticip på *o-*, t.ex. *o-sedd*, har övervägande verbal betydelse, vilket bl.a. märks på att de kan konstrueras med agentadverbial (t.ex. *osedd av alla*, jfr § 6).

[1] Också andra prefix som avleder adjektiv (Adj. § 31–32) kan tillfälligt avleda particip, t.ex. *super-förkyld*.

ANM. 1. Som prefix kunde också räknas sammansättningsförled med generaliserad betydelse, t.ex. *jätte-* (*jätte-förkyld*), *död*(*s*)*-* (*död*(*s*)*-förkyld*), jfr Adj. § 32 Anm. Vid verbala perfektparticip används det prefixliknande förledet *ny-* som anger att tillståndet varat kort tid, t.ex. *ny-målad*, *ny-gift*, *ny-kommen*, jfr § 16: d.

ANM. 2. I många fall kan det inte avgöras om participet är prefixavlett av ett annat particip eller suffixavlett av ett prefixverb (jfr § 7). Particip som t.ex. *ogillad*, *missbedömd*, *vanhedrad* kan antingen analyseras som komplexa prefixavledda particip *o-gillad*, *miss-bedömd*, *van-hedrad* eller som particip avledda av prefigerat verb *ogilla-d* (av *ogilla*), *missbedöm-d* (av *missbedöma*), *vanhedra-d* (av *vanhedra*).

§ 16. Sammansatta perfektparticip. Particip kan vara bildade genom sammansättning av två ord, varav det sista är ett particip. Som första sammansättningsled kan substantiv, egennamn, adjektiv, pronomen, adverb och prepositioner fungera. Förledet kan vara ett rotmorfem, en sammansättning eller en avledning.[1]

snö-blandad, respekt-fylld, salt-stänkt, träd-bevuxen, olycks-drabbad, sido-ställd, rått-äten, statsbidrags-berättigad, handlings-förlamad

amerika-frälst, EU-ansluten

ny-badad, färdig-gräddad, tung-rodd, lång-sökt, röd-gråten

jag-fixerad, hel-garderad, själv-genererad

väl-skräddad, åter-anställd, framåt-riktad, inne-sluten

på-tänkt, efter-längtad

Det kan i många fall inte avgöras om particip med den ovannämnda strukturen skall analyseras som sammansatta, t.ex. *grundlags-skyddad*, *upp-sökt*, eller som particip avledda av sammansatta verb,[2] t.ex. *grundlagsskydda-d* (av *grundlagsskydda*), *upp-sök-t* (av *uppsöka*). Se vidare § 17 om particip som korresponderar med en partikelförbindelse.

Förledet kan ha olika semantiska relationer till efterledet. Några vanliga betydelser hos förleden är följande:[3]

a) Orsak, medel eller instrument (förledet motsvaras då normalt av adverbial, oftast med prepositionen *av* eller *med*):

olycks-drabbad [≈ drabbad av olycka], köld-skadad, gasol-driven [≈ driven med gasol], hand-snidad, salt-stänkt, semester-stängd [≈ stängd på grund av semester]

b) Det som någon eller något har eller är försedd med (förledet motsvaras då ofta av adverbial med prepositionen *med*):

respekt-fylld [≈ fylld med respekt], ångest-laddad, träd-bevuxen

c) Avseende eller rum (förledet motsvaras då ofta av adverbial med lokalitetsangivande preposition):

hörsel-skadad [≈ skadad i hörseln], sinnes-rubbad, sido-ställd, världs-berömd

d) Tid (förledet motsvaras då ofta av adverbial som tidfäster eller anger varighet):

ny-badad [≈ nyligen/nyss badad], januari-read [≈ read i januari]

e) Grad eller sätt (förledet motsvaras då ofta av adverb eller adjektiv som adverbial):

väl-skräddad [≈ väl skräddad], lätt-rodd [≈ lätt att ro], halv-bildad, snabb-lagad

f) Resultat, som innebär ett nytt tillstånd eller en ny plats för predikationsbasen (förledet motsvaras då ofta av adverb som adverbial eller adjektiv som predikativ):

vilse-ledd [≈ ledd vilse], fin-klädd [≈ klädd fin], färdig-skriven, röd-gråten, lös-kokt

Förledet uttrycker normalt inte någon av de prototypiska subjektsrollerna agens (undantag t.ex. *guda-benådad*, *rått-äten*) eller upplevare (undantag t.ex. *guds-förgäten*). När förledet anger orsak kan det sammansatta perfektparticipet ha verbal betydelse, t.ex. *olycksdrabbad*, *stormhärjad*. Förledet *ny-* är mycket frekvent vid perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart och betyder att tillståndet, dvs. resultatet av den aktion som anges med avledningsstammen, inträtt kort före den tematiska tiden, t.ex. *ny-målad*, *ny-gift*, *ny-kommen* (jfr § 15 Anm. 1).

Liksom de flesta andra sammansättningar har sammansatta particip vanligen accent 2 med stark bibetoning på det andra ledet.[4]

[1] Att efterledet självt är en sammansättning är ovanligt och förekommer mest i particip där efterledet alternativt kan analyseras som avledning av sammansatt verb, t.ex. *åter-införd*.

[2] Exempel på particip som är entydigt avledda av sammansatta verb är t.ex. *avlid-en* (av *av-lida*), *uttala-d* (av *uttala*).

[3] Många av sammansättningarna har fått en integrerad helhetsbetydelse som gör att de inte kan parafraseras med uttryck där vart och ett av leden ingår som självständigt ord. Sådana sammansättningar kan t.ex. ha överförd betydelse som *tungrodd* 'svårskött'.

[4] I sydsvenskt regionalt språk (särskilt i Skåne) används dock accent 1 i vissa sammansatta perfektparticip med enstavig preposition eller enstavigt riktningsadverb som förled:

[1]på-körd, [1]av-satt
[1]in-biten, [1]ner-sutten
[1]in-spelad, [1]ner-plockad

§ 17. Particip med förled som motsvarar partikeladverbial. Perfektparticip kan i standardspråket inte själva ta partikeladverbial (Pcpfraser § 10: a):

Johan blev {*uppsökt/*sökt upp*}. [jfr: {uppsöka/söka upp}]

Nästan alla förbindelser av verb + partikeladverbial motsvaras i stället av particip med partikeladverbialets motsvarighet som första led:[1]

ur-vriden [jfr: vrida ur], av-bruten [jfr: bryta av], upp-sökt [jfr: söka upp], in-förd [jfr: föra in], fast-slagen [jfr: slå fast], in-hämtad [jfr: hämta in]

Partikelförbindelsen kan motsvara avledningsstammen i ett particip fastän ett parallellt sammansatt verb bara är marginellt möjligt (t.ex. *?urvrida*, *?kvarsitta*). Participet kan vidare ha samma lediga stilvärde som partikelförbindelsen:[2]

Kan du köra hem stolarna i dag? – Dom är ju redan *hemkörda*!

Också när ett partikeladverbial utgörs av en lexikaliserad ordgrupp kan det motsvaras av förled i participet. Som förled är ordgruppen alltid sammanskriven.

ilandfluten [jfr: flyta i land], iordningställd [jfr: ställa i ordning]

[1] Några sammansatta perfektparticip med preposition som förled har på likartat sätt en systematisk relation till motsvarande konstruktion av verbalt rotmorfem + preposition i prepositionsfras som bundet adverbial, t.ex. *efterlängtad* : *längta efter X*, *omtvistad* : *tvista om X*.

Johan är *efterlängtad* av oss. ≈ Vi ˈlängtar $_0$efter Johan.
Saken är *omtvistad*. ≈ Man ˈtvistar $_0$om ˈsaken.

Denna konstruktionsväxling gör det möjligt att ha motsvarigheten till det bundna adverbialets rektion som predikationsbas till perfektparticipet. Jämför också ett particip som *omvittnad*, som visserligen har ett motsvarande sammansatt verb *omvittna* men där verbalt rotmorfem + bundet adverbial, *vittna om X*, är vanligare.

[2] Particip av denna typ kan liksom andra particip ha en lexikaliserad adjektivisk betydelse som inte kan härledas ur konstruktionen verb + partikeladverbial:

in-bunden 'introvert' [jfr: binda in 'förse (böcker) med pärmar']

ANM. I de fall då participets stam motsvarar en partikelförbindelse kan participet uppfattas som en ordgruppsavledning: *växa ur + t = urväxt* [jfr *tre hjul + ing = trehjuling*].

Morfologisk funktion § 18

§ 18. Perfektparticip som avledningsstam och första sammansättningsled i ord av andra ordklasser. Perfektparticipet har mycket begränsade möjligheter att fungera som stam i avledningar eller som förled i sammansättningar:

a) som avledningsstam i suffixavledning av substantiv på *-het* och *-skap* (jfr Subst. § 19: a), t.ex. *bunden-het, utbränd-het, fången-skap*.

Perfektparticip avledda av första konjugationens verb kan inte fungera som avledningsstammar: **hämmad-het* (jämför det lexikaliserade *beskaffen-het*, inte **beskaffad-het*).

b) som förled i enstaka sammansättningar, t.ex. *nöjd-förklaring, skild-könad*.

Syntaktisk funktion och distribution § 19–21

§ 19. Huvudord i participfras. Perfektparticipets normala funktion är att vara huvudord i participfrasen, t.ex.:

(de flesta är ju) i hög grad *engagerade* i livsåskådningsfrågor
(vi blev alla tre stående) *iakttagande* varann
(den blev) *målad* röd både fram och bak
(vi fann honom) klart *skakad* av attentatet
(den) honom *underställda* (kyrkan)
lite *uppgivet* (satte han sig framför datorn igen)

Participfrasen har samma funktioner som adjektivfrasen: bundet och fritt subjekts- och objektspredikativ, predikativt attribut, adjektivattribut och adverbial.

Perfektparticipfrasen kongruerar med sin predikationsbas i samma avseenden och i samma utsträckning som adjektivfrasen (§ 24).

Olika particip kan konstrueras med olika slags bundna bestämningar: objekt, predikativ och framför allt adverbial (vanligen prepositionsfraser med olika prepositioner). Se vidare Pcpfraser § 2–11.

På samma sätt som adjektivfrasen kan participfrasen i vissa fall förekomma i nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (Adjfraser § 65, Nomfraser § 19, 26). Då inträder participfrasen som nominalfrasens huvudled i substantivets ställe. Nominalfrasens struktur är i övrigt densamma som

i nominalfras med substantiv som huvudord: *något överenskommet*, *en annan orolig anställd*. Böjningen i utrum och neutrum singularis samt pluralis är då betydelsebärande: *ingen nyinskriven*, *inget nyinskrivet*, *inga nyinskrivna* (§ 25).

I bestämd form förekommer samma självständigt använda particip i genus utrum som i pluralis, dvs. sådana som normalt används om mänskliga referenter eller har en särskild betydelsenyans när de används om människor, t.ex. *den* {*gifta/gifte*}, *den* {*fetlagda/fetlagde*}, *den* {*kortväxta/kortväxte*} (jfr § 25). I obestämd form utrum singularis är den självständiga användningen mer eller mindre lexikaliserad till ett begränsat men rätt stort antal particip, t.ex.:

allierad, anställd, avliden, berusad, delegerad, deputerad, frånskild, förtroendevald, handikappad, högutbildad, kollektivansluten, livstidsdömd, lärd, pestsmittad, prostituerad, rullstolsbunden, skriftlärd, synskadad, vuxen

§ 20. Perfektparticip i perifrastisk passiv: *bli hämtad*, *vara älskad*. När ett perfektparticip (med verbal betydelse) av ett transitivt verb står med sina bestämningar som bundet predikativ till *bli* eller *vara*, fungerar verb och particip som perifrastisk passiv:

Han blev *avskedad* i går. ≈ Han avskedades i går.
Den nya ordningen är *älskad* av alla. ≈ Den nya ordningen älskas av alla.

Betydelsen är vanligen ungefär densamma som hos *s*-passiven av det verb participet är avlett ifrån (om olikheterna se Passiv § 26–27). Satsen med den perifrastiska passiven står alltså i ungefär samma systematiska parafrasrelation som satsen med *s*-passiven till motsvarande aktiva sats med det verb som participet är avlett ifrån. Participets predikationsbas motsvaras i den korresponderande aktiva satsen av objektets referent, medan dess eventuella agentadverbial motsvaras av subjektets referent i den aktiva satsen.

a) Konstruktion med ett *s*-passivt verb med avgränsad aktionsart i en viss böjningsform motsvaras av konstruktion med *bli* i samma böjningsform + perfektparticip:

Johan blev *övergiven* av kamraterna. ≈ Johan övergavs av kamraterna. ≈ Kamraterna övergav Johan.

Konstruktion med *vara* i en viss böjningsform + perfektparticip motsvaras vid verb med avgränsad aktionsart av konstruktion med hjälpverbet *ha* i samma böjningsform + supinum av *s*-passivt verb:

Johan var *övergiven* av kamraterna. ≈ Johan hade övergetts av kamraterna. ≈ Kamraterna hade övergett Johan.

En olikhet mellan konstruktionen *vara* + perfektparticip och den med *ha* + supinum är att tidfästningsadverbial vid den förra konstruktionen har större tendens att hänföra sig till tillståndet som verbaktionen resulterar i (också vid övervägande verbala particip, jfr § 6: 2b):

Johan var övergiven av kamraterna på sportlovet. [Snarast: kamraterna övergav honom före sportlovet.]
Jfr: Johan hade övergetts av kamraterna på sportlovet. [Snarast: kamraterna övergav honom någon gång under sportlovet.]

b) Konstruktion med ett *s*-passivt verb med oavgränsad aktionsart i en viss böjningsform motsvararas av konstruktion med *vara* i samma böjningsform + perfektparticip:

Johansson var *hatad* av personalen. ≈ Johansson hatades av personalen. ≈ Personalen hatade Johansson.

Konstruktion med *bli* + perfektparticip till verb med oavgränsad aktionsart får (i likhet med konstruktionen *bli* gentemot *vara* + adjektivfras) ingressiv betydelse (Aktionsarter § 22) och motsvaras i viss mån av konstruktion med t.ex. hjälpverbet *börja* + verbet:

Johansson blev *hatad* av personalen. ≈ Johansson {började/kom att} hatas av personalen. ≈ Personalen {började/kom att} hata Johansson.

Om tidsbetydelse och aktionsart vid perifrastisk passiv med *vara*, *bli* se Passiv § 24–25.

§ 21. *Vara* + aktivt perfektparticip: *vara slocknad*. I viss utsträckning konstrueras *vara* med aktiva perfektparticip av intransitiva verb med avgränsad aktionsart som alternativ till konstruktionen *ha* + supinum. Konstruktionen är vanligare i sydsvenskt regionalt språkbruk än på andra håll.

Johan var *kommen*. ≈ Johan hade kommit.
Johan är *kommen*. ≈ Johan har kommit.
Johan lär vara *kommen*. ≈ Johan lär ha kommit.

Johan är redan *gången*.
Elden är *slocknad*.
Nu är de alla *farna* och huset känns tomt.

Helt standardspråkliga är konstruktioner med perfektparticip sammansatta med riktningsadverb som förled:

Hunden är *bortsprungen*.
Fågeln är *utflugen*.
Barnen är redan *hemresta* och huset känns ödsligt.
Pelargonian är *utblommad*.

I sydsvenska förekommer konstruktion med efterställt partikeladverbial (jfr Pcp-fraser § 10 not 1): *Johan är kommen hem*.

En olikhet mellan konstruktionen *vara* + perfektparticip och den med *ha* + supinum är att tidfästningsadverbial vid den förra konstruktionen har större tendens att hänföra sig till det förändrade tillstånd som aktionen resulterar i:

Fågeln var *utflugen* klockan tolv. [Snarast: fågeln var inte där kl. 12.]
Jfr: Fågeln hade flugit ut klockan tolv. [Snarast: fågeln försvann kl. 12.]

Böjning § 22–26

§ 22. Översikt. Perfektparticipen har samma slags böjning som adjektiven: komparationsböjning, kongruensböjning samt kasusböjning i genitiv (Adj. § 41–69).

Komparationsböjning förekommer mera begränsat hos perfektparticipen än hos adjektiven och huvudsakligen hos sådana particip som är starkt adjektiviska, t.ex. *berömd* : *berömdare* : *berömdast*.

Kongruensböjningen förekommer i samma utsträckning hos perfektparticipen som hos adjektiven, och kongruensen följer samma regler.

en *inbunden* bok, ett *inbundet* prosaverk, *inbundna* böcker
hans *inbundna* bok, hans *inbundne* kamrat

§ 23. Komparation. Graderbara perfektparticip kompareras normalt perifrastiskt, dvs. komparativens betydelse anges med en participfras med *mer*(*a*) som bestämning (perifrastisk komparativ) och superlativens betydelse anges med en participfras med *mest* som bestämning (perifrastisk superlativ), t.ex.:

{mer(a)/mest} bildad, {mer(a)/mest} känd, {mer(a)/mest} frusen, {mer(a)/mest} tankspridd, {mer(a)/mest} välsedd.

Den perifrastiska komparationen har semantiskt en vag avgränsning dels mot metakomparation (t.ex. *mera tankspridd* ≈ *snarare tankspridd*, Adj. § 45 not 1), dels mot gradadverbial vid particip med verbal betydelse (t.ex. *mer ökande*; *mer körd* ≈ *oftare körd*).[1]

Suffixkomparation av perfektparticip med graderbar betydelse förekommer endast i begränsad utsträckning:

a) Perfektparticip som slutar på *-ad*, dvs. är avledda av första konjugationens verb, suffixkompareras inte (**bildadare*).

b) Perfektparticip som är avledda av andra, tredje och fjärde konjugationens verb (dvs. slutar på *-d*, *-t*, *-dd*, *-en*) kan i princip suffixkompareras med samma suffix och samma betydelse som hos adjektiven, t.ex. *känd*, *kändare*, *kändast*; *frusen*, *frusnare*, *frusnast*. Suffixkomparation förekommer dock bara när participet har adjektivisk betydelse (jfr § 6) och i olika utsträckning för olika particip.

Perfektparticip som inte sällan tar suffixkomparation är:

berömd, bestämd, driven, drucken, erfaren, frigjord, frusen, gripen, känd, lågmäld/lågmält, lärd, nöjd, regelbunden, sliten, sluten, spänd, storslagen, sugen, upphöjd, vidsträckt, vuxen

Andra perfektparticip där suffixkomparation mindre ofta förekommer är:

helgjuten, inbiten, missnöjd, oerhörd, oförskämd, okänd, sökt, tankspridd, uppblåst, upplyst, utmärkt

Vid åtskilliga perfektparticip är det svårt att tänka sig suffixkomparation ens vid adjektivisk betydelse, t.ex. *?välseddare*, *?ödestyngdare*, *?trycktare*, *?lättburnare*.

Participens suffixkomparation följer alltid adjektivens första deklination (Adj. § 43), dvs. suffixet är *-are* i komparativ och *-ast* (med speciesböjningen *-aste*) i superlativ. I particip på *-en* faller på samma sätt som i adjektiven obetonat *e* före *-are* och *-ast*, t.ex. *frusen*, *frusn-are*, *frusn-ast*.

[1] Också sammansatt particip vars förled har graderbar betydelse kompareras med *mera*, *mest*: mer välkänd, mer välskriven, mer kortfattad, mer långsökt, mer långsträckt, mer tätbefolkad [också: tätare befolkad], mer glesbefolkad [också: glesare befolkad].

§ 24. Kongruensböjning. Perfektparticipen kongruensböjs i genus, numerus och species som adjektiv av motsvarande struktur (Adj. § 53–58):[1]

en {*gripen/ratad/nöjd/betrodd/läst*} författare
ett {*gripet/ratat/nöjt/betrott/påläst*} kommunalråd
{*gripna/ratade/nöjda/betrodda/lästa*} författare
den {*gripna/ratade/nöjda/betrodda/lästa*} författaren
den {*gripne/ratade/nöjde/betrodde/läste*} författaren

Kongruensen förekommer i samma utsträckning som hos adjektiven (Adj. § 59–68) och följer samma regler (grammatisk och semantisk kongruens). Suffixen har samma varianter som vid adjektiven.

a) Böjningssuffixet *-a* (som anger pluralis eller bestämd form) har varianten *-e* vid particip som slutar på *-ad*, dvs. sådana som är avledda av första konjugationens verb (jämför adjektiv som *rakryggad*, Adj. § 53):

en *ratad* rätt : *ratade* rätter : den *ratade* varmrätten

b) Före böjningssuffixen *-a* och *-e* faller ett obetonat *e* i particip som slutar på *-en*, dvs. sådana som är avledda av starka verb (med stam som slutar på konsonant) (jämför adjektiv som *mogen*, Adj. § 54):[2]

en *vuxen* {kvinna/man} : *vuxna* {kvinnor/män} : den *vuxna* kvinnan : den *vuxne* mannen

c) Böjningssuffixet *-t* assimileras med en dental klusil om böjningsstammen slutar på en sådan, dvs. i första hand om participet är avlett av ett svagt verb (dentalassimilation, jämför adjektiv som *konstlad*, *mild*, *högljudd*, *lätt*, *hård*, *svart*, Adj. § 55: a):

kastad : kastat, vägd : vägt, sydd : sytt, sedd : sett, ledd : lett, (ut)skvätt : (ut)skvätt, vänd : vänt, fäst : fäst

lärd : lärt, smord : smort [regionalt med retroflex dental motsvarande skriftens -rd, jfr § 8 not 1]

d) Före böjningssuffixet -*t* blir tonande obstruent tonlös (men förblir ospänd), om den genom dentalassimilationen ((c) ovan) kommer att stå omedelbart före suffixet (tonassimilation, jämför adjektiv som *låg, massiv*, Adj. § 55: c). Assimilationen avspeglas inte i stavningen.

vägd : vägt, vävd : vävt

e) Före böjningssuffixet -*t* faller [n] i particip som slutar på -*en*, dvs. sådana som är avledda av starka verb (med stam som slutar på konsonant) (jämför adjektiv som *naken*, Adj. § 55: d):

vuxen : vuxet, riven : rivet

Reglerna (a)–(e) innebär det böjningsmönster som framgår av Schema 1.

Obest. f. sing. utr.	ratad	hörd	läst	betrodd	gripen
Obest. f. sing. neutr.	ratat	hört	läst	betrott	gripet
Best. f. sing.	ratade	hörda	lästa	betrodda	gripna
Best. f. sing. mask.	ratade	hörde	läste	betrodde	gripne
Plur.	ratade	hörda	lästa	betrodda	gripna

SCHEMA 1. Perfektparticipets kongruensböjda former.

[1] Regionalt (Östergötland, Skåne) kan perfektparticip av andra och tredje konjugationens verb (samt av starka verb som bildar particip med -*dd*) mot huvudregeln ha accent 1 i former med vokaliskt suffix, t.ex. [1]*nöjda*, [1]*trodda*.

[2] Om verbstammen slutar på (långt) [n], t.ex. *försvunn-en*, sammansmälter detta med suffixets [n]: *försvunna* {*kvinnor/män*}, *den försvunna kvinnan*, *den försvunne mannen*.

§ 25. Kongruensoberoende numerus- och genusböjning. När participfrasen är huvudled i en nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord, sägs participet stå självständigt, och dess numerus- och genusböjning anger då på samma sätt som hos adjektivet i motsvarande funktion (Adj. § 60, 65) egenskaper hos predikationsbasen. Självständigt använda particip har mera adjektivisk än verbal betydelse och anger vanligen en stabil egenskap hos referenten.

1. Numerusböjning på participen anger om referenten är ental (vid singularis) eller flertal (vid pluralis):

Varje *röstberättigad* är också valbar.
Alla *röstberättigade* är också valbara.

I singularis anger genus ytterligare egenskaper hos referenten ((2) nedan). Ett självständigt använt particip i pluralis refererar till personer. De particip som förekommer är i huvudsak sådana som normalt används om människor eller har en särskild betydelsenyans när de används om människor, t.ex. *gifta*, *fetlagda*, *kortväxta* (§ 19).

2. Genusböjning i neutrum och utrum (singularis) anger olika betydelse.

a) Neutrum beskriver den vanligen inanimata referenten som dividuativ:

Något *oväntat* hade alltså hänt.
Det *oväntade* hade alltså hänt.
Han bjöd på {*hemlagat/kallskuret*}.

b) Utrum anger att predikationsbasen är individuativ och mänsklig:

Det är inte lätt för {*en olärd/den olärde*) att ta ställning till alla alternativ.

När perfektparticipet används självständigt har det i vissa stilarter obligatorisk maskulinböjning vid referens till manlig person eller i generisk betydelse (Adj. § 68): *den olärde*.

§ 26. Kasusböjning. På samma sätt som ett adjektiv kasusböjs ett particip i genitiv om det står sist i en nominalfras med en syntaktisk funktion som kräver att nominalfrasen står i genitiv (jfr Adj. § 69, Nomfraser § 79). Genitivsuffixet är *-s* och genitiven visar samma fonologiskt betingade variation som substantivets genitiv (Subst. § 76). Exempel på particip i genitiv:

a) Nominalfrasens huvudord är struket genom ellips (Ellips § 2–3):

Du ska vara lika uppmärksam på en ny bils egenheter som på en *begagnads*.
Jag frågade inte efter en köpt lägenhets månadskostnad utan efter en *hyrds*.

b) Participfrasen fungerar som huvudled i nominalfrasen (§ 25, Nomfraser § 19, 26):

Många lever sig aldrig in i en *handikappads* situation.
De *kidnappades* anhöriga fick omedelbart besked.

Presensparticip § 27–38

Betydelse § 27–28

§ 27. Presensparticipets betydelse. Presensparticipet har aktiv betydelse, dvs. participets predikationsbas motsvarar referenten för det avledda verbets subjekt: *en leende hovmästare* är en hovmästare som ler.[1] Participet anger vanligen ett tillstånd och avleds därför mest naturligt av verb som anger icke-avgränsade processer.

Johan talade med en *leende* hovmästare. ≈ Johan talade med en hovmästare som log.

Endast när participet har klart verbal betydelse och står som predikativ kan presensparticip ange en aktion som förutsätts bli förd till ett naturligt slut:

Jag gick efter honom en stund och såg honom än *tappande* sin näsduk, än *kastande* en sten ut över fälten, än *stoppande* ner sina glasögon i fickan.
ett smidigt, lätt redskap för hans tankar, alltid *drabbande* precist, ibland med plötsliga ystra språng (S)
Förbundsstyrelsen gick *segrande* ur två voteringar […] (S)

Presensparticipet anger ett tillstånd som normalt sammanfaller i tid med satsens aktion och som oftast förutsätts vara längre än denna:

Johan talade med en *leende* hovmästare. [Hovmästaren log vid den tidpunkt då Johan talade med honom.]

Alternativt kan tidpunkten sammanfalla med talögonblicket, åtminstone om participet står attributivt i en definit nominalfras:

Den där *leende* hovmästaren såg jag i Saluhallen i fredags, och då var han rätt sur.

Jfr Adjfraser § 50. I satser som implicerar ytterligare en tidpunkt utöver aktionens tid kan denna tidpunkt vara tidpunkten för participets tillstånd:

Jag minns den *jublande* publiken.
Jag önskar mig en *jublande* publik.
Han bad om *kokande* vatten.

En annan tidpunkt kan också explicit anges av ett (tids)adverbial som bestämmer participet:

Den annars *leende* hovmästaren hade blivit mycket allvarlig.

[1] Lexikaliserat kan enstaka presensparticip, t.ex. *konsulterande* och (ålderdomligt pastischerande) *ägandes*, förekomma med passiv betydelse, dvs. predikationsbasen motsvarar referenten för verbets objekt:

konsulterande {ingenjör/expert} ['{ingenjör/expert} som tar rådgivningsuppdrag']
mitt ägandes hus ['huset som jag äger']
[…] drar in dofterna som vore de deras ägandes […] (R)

I lexikaliserade uttryck som *gående bord*, *ta stående räkning* (boxningsterm) kan presensparticipets användning jämföras med det metonymiska bruket av adjektiv i t.ex. *det glada Paris*, *ensamma kvällar* (Adj. § 24).

ANM. Termen presensparticip bibehålls, fastän "presens" inte behöver ange samtidighet med talögonblicket (jfr Tempus § 8) utan normalt endast samtidighet med den överordnade verbaktionens tid.

§ 28. Adjektiviska presensparticip. Adjektivisk betydelse hos presensparticip innebär att vissa drag hos aktionen träder i bakgrunden till förmån för andra. Det som saknas eller försvagas är prototypiska verbegenskaper som agentivitet, kort

varaktighet, flera specifika aktanter och möjligen också avgränsad aktionsart. Vanligast är en förskjutning från själva aktionen till det intryck predikationsbasens referent gör på den som upplever den.

Presensparticip som ofta har adjektivisk betydelse är t.ex.:

ansträngande, avtagande, avvikande, befallande, befriande, beroende, bestående, betydande, bindande, bländande, brådskande, chockerande, dominerande, dugande, döende, framträdande, förbluffande, förstående, glädjande, glödande, imponerande, kränkande, levande, lugnande, lönande, meriterande, oroande, passande, pockande, rasande, rörande, skriande, skrämmande, stapplande, strålande, sårande, tillfredsställande, tilltalande, troende, uppskakande, vinnande, vägande, överraskande, övertygande

Endast vissa presensparticip är eller kan vara adjektiviska. Syntaktiskt utmärker de sig genom att de liksom adjektiv men till skillnad från verbala presensparticip kan stå som bundna predikativ vid *vara* :

Johan var *övertygande*. [adjektiviskt]
Jfr: *Johan var *övertalande*. [endast verbalt]
Vinden var *avtagande*. [adjektiviskt]
Jfr: *Vinden var *minskande*. [endast verbalt]
Temperaturen var *fallande*. [adjektiviskt]
Jfr: *Barnet var *ramlande*. [endast verbalt]

Följande semantiska egenskaper är karakteristiska för adjektiviska presensparticip:

a) Adjektiviska presensparticip väcker liksom adjektiv vanligen ingen agensföreställning:

Johan såg en *skrämmande* film. [Adjektiviskt: *film* är orsak snarare än agens.]
Jfr: Johan känner en *skrivande* chefredaktör. [Verbalt: *chefredaktör* är agens.]

I många fall innebär detta att det adjektiviska presensparticipet sällan hänför sig till animat referent, t.ex. *vädjande*, *ansträngande*, *kränkande*, *meriterande*, *dödande*. Endast ett litet antal av de presensparticip som i andra avseenden är adjektiviska anger predikationsbasen som agens, t.ex. *pockande*, *befallande*, *fordrande*, *överbeskyddande*, *sökande*.

Min chef är *krävande*.
Han är *överbeskyddande* mot sin bror.

Många presensparticip är adjektiviska bara när verbstammen används i sin överförda betydelse, t.ex. *framträdande*, *strålande*, *bindande*, *träffande*, *sårande*, *mördande*, *dräpande*, *avvikande*, *målande*, *gripande*, *tilltalande*, *rörande*, *avväpnande*, *vinnande*.

Johans sätt var *vinnande*. [adjektiviskt]
Jfr: *Johans häst var *vinnande*. [verbalt, dvs. omöjligt som predikativ vid *vara*]

För vissa verb är denna överförda betydelse sällsynt utanför presensparticipet, t.ex. *träffande* 'som väl uttrycker det avsedda innehållet', *rörande* 'som uppväcker ömhetskänslor'.

b) Särskilt den aktant som upplever aktionen eller gynnas/drabbas av den lämnas vid adjektiviska presensparticip vanligen ospecificerad. Om verbets aktanter mer eller mindre obligatoriskt måste specificeras i verbfrasen gäller detta obligatorium inte det adjektiviska participet, vars aktanter (utöver predikationsbasen) vanligen kan lämnas outtryckta.

Svaret var *kränkande*. Jfr: Svaret kränkte {oss/*Ø}.
Anmälan är *bindande*. Jfr: Vi band {oss/*Ø} för kursen.

Exempel på annan aktant som lämnas outtryckt:

Johans sätt var *avvikande*. Jfr: Johans sätt avvek {från det normala/*Ø}.

c) Adjektiviska presensparticip tenderar att beteckna längre varaktighet, dvs. mera stabila tillstånd, än motsvarande verb:

Vinden var *avtagande* i går eftermiddag. [tenderar att tolkas som att avtagandet pågick hela eftermiddagen]
Jfr: Vinden avtog i går eftermiddag. [kan tolkas som en kortvarig aktion under en mindre del av eftermiddagen]
Situationen är *oroande*. Jfr: Situationen oroar.

Tendensen att beteckna mera stabila tillstånd sammanhänger ofta med att det lämnas ospecificerat vem som upplever aktionen eller gynnas/drabbas av den (punkt (b) ovan). Därigenom framställs aktionen som något karakteristiskt för predikationsbasen oberoende av vem som är den andra aktanten:

Johan är (alltid) *fordrande* (mot alla).

Presensparticipet får då gärna (liksom många adjektiv) generisk betydelse, dvs. det anger disposition för verbets aktion. Generisk innebörd enbart gör dock inte ett presensparticip adjektiviskt. Det generiska *sjungande* i *den sjungande bonden* kan t.ex. inte stå som predikativ till *vara*: **bonden som är sjungande*.

Struktur § 29–34

§ 29. Översikt. Ett presensparticip är bildat av ett verb (avledningsstammen) och ett participbildande avledningssuffix. Verbet kan i sin tur vara en avledning eller en sammansättning. Ett particip kan därutöver självt utvidgas med ett prefix eller sammansättas med ett förled.

a) Verb + participsuffix:

Verb (= rotmorfem):	stör-ande
Prefixavlett verb:	förstör-ande

Suffixavlett verb: respekter-ande
Sammansatt verb: ångkok-ande

b) Prefix/sammansättningsled + particip (enligt (a)):

Prefix: o-passande
Sammansättningsled: novell-skrivande

§ 30. Presensparticip av olika slags verbstammar. Av verb avleds presensparticip med suffixet *-ande* eller dess variant *-ende*. Av verb med olika stamvarianter avleds presensparticipet alltid från den stamvariant som används i infinitiv. Varianterna fördelar sig fonotaktiskt efter hur verbstammen slutar.

a) Av verb med stam som slutar på konsonant (dvs. svaga verb efter 2 konjugationen och de flesta starka verb, 4 konjugationen)[1] eller på obetonad vokal (*-a*, dvs. svaga verb efter 1 konjugationen) avleds presensparticip med *-ande*. Verb vilkas stam slutar på obetonad vokal (*-a*) förlorar denna vokal före presensparticipsuffixet.

väg-ande, läs-ande, vänd-ande, möt-ande, dölj-ande
spring-ande, riv-ande, drag-ande
kast-ande, tackl-ande, rit-ande

b) Av verb vilkas stam i infinitiv slutar på betonad vokal (dvs. svaga verb efter 3 konjugationen samt enstaka starka verb) avleds presensparticip med *-ende*:[2]

sy-ende, tro-ende

Följande presensparticip avleds med *-ende* av starka verb:

stå-ende, se-ende, le-ende, dö-ende, gå-ende, slå-ende

Marginellt förekommer *fående* (i sammansättningar som *undfående*, *utfående*).

Av hjälpverben *måste*, *må*, *måtte*, *torde*, *lär* avleds inte presensparticip.

[1] Presensparticip avledda av de halvsvaga verben (Vb § 61) förekommer mest i formellt skriftspråk: *kunnande*, *skolande*, *viljande*, *vetande*.

[2] Av svaga verb med stamslutande *-d* som har en kortare stamvariant på vokal (Vb § 53) avleds presensparticip bara från den längre varianten, t.ex. *kläd-ande*, **klä-ende*. Av *ge*, *dra*, *ta*, *bli*, *ha* avleds presensparticip bara från de längre konsonantslutande stamvarianterna (Vb § 60, 55: 3a): *giv-ande*, *drag-ande*, *tag-ande*, *bliv-ande*, *hav-ande* (det sistnämnda något ålderdomligt och vanligast i den lexikaliserade betydelsen 'gravid'). Normalt också *bedjande* av *be* (enstaka språkbrukare accepterar möjligen också *beende*).

§ 31. Presensparticipets suffixvariant på *-s*. Särskilt i talspråk och ledigt skriftspråk kan presensparticipsuffixet vara förlängt med ett *-s*, t.ex. *spring-andes*, *gå-endes*. Denna variant förekommer huvudsakligen dels när presensparticipet står som huvudord i fritt predikativ, dels när det är huvudord i bundet predikativ till *komma*.[1]

Hustrun reste dock in till huvudstaden så ofta hon kunde, *medförandes* en hel korg med hönsägg från gården i Bergslagen. (R)
[…] han kan komma *instörtandes* vilken sekund som helst, med dragen värja! (R)
Och då så kom det en bil *farandes* förbi där i en väldig fart. (T)

I regionalt talspråk kan *s*-varianten vara vanligare än i standardspråket.

[1] Den aktiva betydelsen hos presensparticipet påverkas inte av att *-s* läggs till participet. *Hon kom jagandes i korridoren* betyder att subjektsreferenten jagade fram, inte att hon jagades. Möjligen kan passiv betydelse sägas föreligga i uttryck som *mitt ägandes hus*.

Av deponensverb avleds normalt inte presensparticip:

*frodande(s), *ryktande(s), *lyckande(s), *misslyckande(s), *vredgande(s)

Undantag är t.ex.
a) med obligatorisk *s*-variant: *färdandes*, *låtsandes*, *minnandes*
b) med normalt *s*-lös variant: *åldrande*, (*an*)*nalkande*, *trilskande*, *hämnande*

§ 32. Presensparticip av verb som inte existerar som självständiga verb. Ett mindre antal presensparticip har som stam avledningar vilka inte existerar som självständiga verb men som är regelbundna avledningar av självständiga ord med verbbildande affix.

a) Med suffixet *-(is)era* avleds verb från substantiv (Vb § 16: d). Av verbet kan i sin tur ett presensparticip avledas, t.ex. *idyll* : *idyllisera* : *idylliserande*. I ett par fall existerar inte presensparticipets avledningsstam som självständigt verb men däremot presensparticipet.

opal – *opalisera – opaliserande
katolik – *katolisera – katoliserande

På liknande sätt *klassiserande* i anslutning till adjektivet *klassisk* och substantivet *klassiker*.

b) Med prefixen *be-* och *de-* avleds verb från andra verb (Vb § 17: 1, 3). Av verbet kan i sin tur ett presensparticip avledas, t.ex. *döva* : *bedöva* : *bedövande*. I ett fåtal fall existerar inte verbet som självständigt ord men däremot presensparticipet, t.ex. *klämma* : **beklämma* : *beklämmande*. Exempel:

beklämmande, betryggande, beståndande [jfr det ålderdomliga verbet *stånda*]
demeriterande

Dessa presensparticip är övervägande adjektiviska (§ 28).

ANM. Vissa relativt vanliga presensparticip är avledda av sällsynta verb, t.ex. *graverande* 'försvårande' av det sällsynta *gravera* 'belasta', *antikiserande* av det sällsynta *antikisera* 'efterbilda antika stildetaljer'. För många språkbrukare torde själva verbet vara okänt som självständigt ord, och participet kan då uppfattas på samma sätt som t.ex. *opaliserande*. Närmast till typen *opaliserande* ansluter det sällsynta *aggande* 'tärande' (mest i det lexikaliserade uttrycket *aggande oro*): *agg* : **agga* : *aggande*.

§ 33. Prefixavledda presensparticip. Presensparticip kan vara bildade av andra presensparticip genom tillägg av ett prefix. Presensparticip med adjektivisk betydelse kan ofta avledas med prefixet *o-*, t.ex.:

o-beroende, o-förstående, o-tillfredsställande, o-vetande, o-vidkommande

Dessutom i något enstaka fall med *miss-*: *miss-ljudande*.

§ 34. Sammansatta presensparticip. Particip kan vara bildade genom sammansättning av två ord, varav det sista är ett particip. Som första sammansättningsled kan substantiv, egennamn, adjektiv, pronomen, adverb och prepositioner fungera. Förledet kan vara ett rotmorfem, en sammansättning eller en avledning.[1] Exempel:

nöd-lidande, knä-stående, yrkes-förberedande, vane-bildande, regnbågs-skimrande, kunskaps-törstande

Sverige-liknande

djup-lodande, klar-seende

all-seende, mång-skiftande, själv-gående

illa-varslande, framåt-skridande, inne-stående, upp-sökande, ut-gående, kvar-sittande

på-fallande, bredvid-liggande, till-skyndande

De flesta sammansatta particip har övervägande adjektivisk betydelse (§ 28).

I sammansatta presensparticip motsvaras förledet oftast av objekt eller adverbial (inklusive partikeladverbial) vid det verb som participet är avlett av. Förledets referent kan ha t.ex. följande roller i förhållande till den aktion som verbet betecknar:

a) föremål för aktionen

gräns-överskridande [≈ överskridande gränsen], boll-spelande, yrkes-förberedande [≈ förberedande (för) yrket], fantasi-eggande, förtroende-ingivande, allt-omfattande

b) resultat av aktionen

vane-bildande [≈ bildande en vana], krig-förande, pensions-grundande, vilse-ledande [≈ ledande vilse], oro-väckande

c) lokalisering av aktionen

säng-liggande [≈ liggande i sängen], bredvid-stående [≈ stående bredvid], framåt-skridande

d) aktionens grad eller sätt

djup-lodande [≈ lodande djupt], högt-flygande, klar-seende

Mest produktiva är grupperna (a) och (b), där förledet har de prototypiska objektsrollerna föremål för eller resultat av aktionen (jfr Obj. § 19).[2]

I vissa fall utgörs förledet av en morfemkombination som annars bara förekommer som lexikaliserad ordgrupp, t.ex.

förhandenvarande, ifrågavarande, iögon(en)fallande, ilandfluten, försigkommen, översiggiven [även: över sig given], tillbudsstående [även: till buds stående]

Liksom de flesta andra sammansättningar har sammansatta particip vanligen accent 2 med stark bibetoning på det andra ledet.

[1] Att efterledet självt är en sammansättning är ovanligt och förekommer mest i particip där efterledet alternativt kan analyseras som avledning av sammansatt verb (jfr Anm. nedan), t.ex. *själv-avlastande*.

[2] Många av sammansättningarna har fått en integrerad helhetsbetydelse som gör att de inte kan parafraseras med uttryck där vart och ett av leden ingår som självständiga ord. Sådana sammansättningar kan t.ex. ha överförd betydelse som *gränsöverskridande* 'nydanande'.

ANM. Particip kan också vara avledningar av sammansatta verb, t.ex. *närvar-ande* av *närvara* (jfr § 7). I många fall är det svårt eller omöjligt att avgöra om participet i dag upplevs som ett sammansatt particip eller som en avledning av ett sammansatt verb, t.ex. *lagstiftande* (antingen sammansättning av *lag* och *stiftande* eller avledning av *lagstifta*).

Morfologisk funktion § 35

§ 35. Presensparticip som avledningsstam och första sammansättningsled i ord av andra ordklasser. Presensparticipet används endast i begränsad utsträckning som avledningsstam eller som förled i sammansatta ord:

a) som avledningsstam i suffixavledning av substantiv på *-skap*, t.ex. *havande-skap*
b) som förled i enstaka sammansättningar, t.ex. *levande-göra*

ANM. Substantiv på *-ande*, *-ende* (som t.ex. *meddelande*, *beteende*) kunde ses som particip med ordklassbyte men redovisas i denna grammatik som avledda av verb med de substantivbildande suffixen *-ande*, *-ende* (§ 40 Anm.) som är homonyma med presensparticipsuffixen.

Syntaktisk funktion och distribution § 36–37

§ 36. Huvudord i participfras. Presensparticipets normala funktion är att vara huvudord i participfrasen, t.ex.:

desto mer *olycksbådande* för presidenten (är oron i söder)

Presensparticipfrasen har samma funktioner som adjektivfrasen: bundet och fritt subjekts- och objektspredikativ, predikativt attribut, adjektivattribut och adverbial. Ett presensparticip med klart verbal betydelse kan dock endast i begränsad omfattning stå som huvudord i ett bundet predikativ. Se vidare § 28 och Pcpfraser § 12.

Olika presensparticip kan konstrueras med olika slags bundna bestämningar: objekt, predikativ och framför allt adverbial (vanligen prepositionsfraser med olika prepositioner). Se vidare Pcpfraser § 2–11.

Verbalt presensparticip i predikativ funktion kan till skillnad från perfektparticip konstrueras med partikeladverbial (Pcpfraser § 10) som ett verb:

De iakttogs *smygande omkring bakom slottet*.
Barnen kom *springande fram ur buskaget*.
Där satt han dag efter dag, *plöjande igenom den ena tegelstenen efter den andra*.

På samma sätt som adjektivfrasen kan participfrasen i vissa fall förekomma i nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (Adjfraser § 65, Nomfraser § 19, 26). Då inträder participfrasen som nominalfrasens huvudled i substantivets ställe. Nominalfrasens struktur är i övrigt densamma som i en nominalfras med substantiv som huvudord: *en sörjande*, *det enda verkligt förtjusande*.

I indefinit nominalfras med genus utrum är den självständiga användningen mer eller mindre lexikaliserad till ett begränsat men rätt stort antal particip, t.ex.:

besökande, engelsktalande, ensamstående, förbipasserande, förvärvsarbetande, havande, jourhavande, medtävlande, närstående, platssökande, sörjande, troende, underlydande, vuxenstuderande

ANM. De självständigt använda participen, t.ex. *ensamstående*, kallas ibland substantiverade men skiljer sig tydligt från particip som verkligen har övergått till substantiv (§ 40), t.ex. *ordförande*. De självständigt använda presensparticipen är oböjliga (bortsett från möjligheten att ta genitiv-*s*) liksom vanliga presensparticip, de kräver bestämd artikel precis som attributiva adjektiv och particip.

Particip: en ensamstående, den ensamstående, två ensamstående, de ensamstående
Substantiv: en ordförande, ordföranden, två ordförande, ordförandena

Några, t.ex. *studerande*, *sökande*, vacklar mellan att vara particip och substantiv.

Particip: en studerande, den studerande, två studerande, de studerande
Substantiv: en studerande, studeranden, två studerande, studerandena

Neutrala substantiv med nomen actionis-suffixet *-ande/-ende* böjs regelbundet som neutra av femte deklinationen (Subst. § 50):

ett anförande, anförandet, två anföranden, anförandena

§ 37. Presensparticip som bundet predikativ vid *komma* och *bli*: *komma cyklande*, *bli stående*. När ett presensparticip med verbal betydelse står som bundet predikativ till *komma* eller *bli*, har dessa överordnade verb närmast status av hjälpverb:

Det var då Pettersson kom *pulsande* i snön på uppfartsvägen. (R)
En flock måsar kom *flygande* över vågorna nedanför dem. (R)

Ska jag fotografera er när ni kommer *farande* där? (T)
De kom *dragande* till Sverige under 1600-talets förra hälft. (R)[1]
Vi blev *sittande* på Elite resten av eftermiddagen […] (R)
Allt blev *hängande* i luften. (R)
Hunden snurrade runt, föll omkull på däcket och blev *liggande* med skälvande ben. (R)
Så jag blev *liggande* ovanpå min kusin […] (T)

Vid *komma* är presensparticipet vanligen avlett av ett intransitivt rörelseverb som anger en oavgränsad aktion. Vid *bli* är presensparticipet avlett av ett intransitivt verb som anger befintlighet och som anger oavgränsad aktion.

Konstruktionen med *bli* anger att ett visst tillstånd inträder och att detta tillstånd därefter pågår (jämför *behålla*, *kvar*, *stanna*, *förbli*; Aktionsarter § 15 not 2). Konstruktionen medger därför varaktighetsadverbial, t.ex. *bli sittande i tre timmar*. Marginellt kan tidpunkten för inträdandet tidfästas: *Hon hörde det svaga ljudet och blev i samma sekund stående som förstenad.*[2]

[1] Konstruktionen med *komma* har en vag gräns mot *komma* + fritt predikativ:
Hon sprang för att inte missa honom, kom *flåsande* in i vagnen och måste stödja sig mot väggen. (R)
Ett gäng halvstora pojkar kom *bråkande och skrattande* från hamnsidan […] (R)

[2] Konstruktionen *bli* + presensparticip har en annan aktionsart än *bli* + adjektivfras som betonar inträdandet av tillståndet men inte varaktigheten. *Bli* + adjektivfras tar därför lätt tidfästningsadverbial som anger när tillståndet inträder men inte så gärna varaktighetsadverbial: *blev sjuk igår*, *?blev sjuk i två dagar*.

Böjning § 38

§ 38. Presensparticipets böjning. Presensparticipen är som adjektiviska attribut och predikativ oböjliga: de saknar kongruensböjning och kompareras endast perifrastiskt:[1]

en *förtjusande* trädgård, ett *förtjusande* hus, två *förtjusande* hus,
hans *förtjusande* hus
mera *förtjusande* än någonsin, den mest *förtjusande* lilla kattunge

Som huvudled i nominalfras kan participet ta genitivsuffix:

Ingen hade respekterat de närmast *sörjandes* önskemål.

[1] Adjektiv som slutar på *-e* saknar också kongruensböjning (Adj. § 57), t.ex. *öde*, *gyllene*, *främmande*.

Avgränsning av particip mot andra ordklasser § 39–42

§ 39. Particip gentemot adjektiv. Participen har samma syntaktiska funktioner som adjektiven, och perfektparticipen har dessutom samma böjning som adjektiven. Många particip kan alternativt uppfattas som adjektiv.

a) Adjektiviska particip kan ha en lexikaliserad betydelse som går utöver den som ligger i att föreställningen om aktionen är försvagad och som därför inte kan härledas ur verbets (avledningsstammens) betydelse. För sådana lexikaliserade particip kan sambandet med verbet vara svagt, och språkbrukarna kan uppfatta dem som adjektiv, t.ex. *nöjd*, *sugen*, *lågmäld*, *storslagen*, *uppsluppen*, *enskild*.

b) Många avledningar av typen *ryschad*, *flikad*, *tandad* kan antingen ses som adjektiv avledda av substantiv (*rysch-ad*, *flik-ad*, *tand-ad*) eller som adjektiviska perfektparticip avledda av verb (*ryscha-ad*, *flika-ad*, *tanda-ad*, där verbets obetonade slutvokal automatiskt fallit framför avledningssuffixets begynnelsevokal).

c) I ett adjektiv som *konstlad* torde språkbrukarna urskilja ett suffix *-d* eller *-ad*, fastän återstoden av ordet då blir ett restmorfem (*konstla-*, *konstl-*). Ordet ansluter då antingen till de adjektiviska suffixavledningarna med *-ad* (typen *flikad*) eller till perfektparticipen. I adjektiv som *melerad* 'spräcklig', *echaufferad* 'upphetsad, blossande', *krenelerad* 'försedd med tinnar' torde på liknande sätt både ett suffix *-d* (eller *-ad*) och ett suffix *-era* urskiljas, varvid orden mer eller mindre tydligt ansluter till perfektparticip av icke-existerande verb (jfr § 12: a).

d) I ett adjektiv som *främmande* torde språkbrukarna urskilja ett suffix *-ande*, fastän återstoden av ordet då blir ett restmorfem (*främm-*). Ordet ansluter då till de adjektiviska presensparticipen. I ett adjektiv som *flatterande* 'smickrande' torde på liknande sätt både ett suffix *-ande* och ett suffix *-er*(*a*) urskiljas, varvid ordet mer eller mindre tydligt ansluter till sådana presensparticip på *-erande* som är avledda av verb som sällan förekommer som självständiga ord, t.ex. *graverande* 'försvårande' av det sällsynta *gravera* 'belasta' (§ 32 Anm.).

§ 40. Particip gentemot substantiv. Några presensparticip har i självständig användning optionellt eller obligatoriskt övergått till substantiv med genus utrum, t.ex. (optionellt) *studerande*, *resande*, *sökande*, *föredragande*, (obligatoriskt) *ordförande*, *handelsresande*, *kärande*, *svarande* (i juridisk betydelse). Som substantiv böjs de med bestämdhetssuffix i bestämd form, t.ex. *studeranden*, *studerandena*. I obestämd form kan de som bara optionellt övergått till substantiv uppfattas antingen som particip eller som substantiv, t.ex. *en studerande*, *två studerande*.

Som substantivbildande avledningssuffix till verbal avledningsstam används ett suffix som är homonymt med presensparticipets avledningssuffix *-ande*, *-ende* för att beteckna aktionen (nomen actionis, Subst. § 19: d). Avledningarna har genus neutrum, t.ex. *meddelandet*, *leendet*. Avledningstypen är mycket produktiv. Alternativt kunde de betraktas som presensparticip med ordklassbyte (avledning utan tillägg av suffix) till substantiv.

§ 41. Pronomenliknande particip. Ett stort antal presens- och perfektparticip fungerar semantiskt och syntaktiskt ungefär som relationella pronomen (jfr Pron. § 196, Nomfraser § 6, 30). De flesta hithörande particip är sammansatta. De används framför allt i formellt skriftspråk.

Många pronomenliknande particip relaterar till en tidpunkt, antingen talögonblicket eller en annan given tidpunkt. Sådana particip erinrar om ordinativa pronomen.

innevarande, förevarande, förhandenvarande, dåvarande, förutvarande, hittillsvarande, sistliden, förliden, gången, stundande, instundande, nästkommande, förstkommande, följande, påföljande, efterföljande

Dessutom har hela störtloppslandslaget försvunnit som eget lag inför den *stundande* säsongen. (S)
Fjolårets bittra strid om den s k följsamhetsprincipen […] löstes ju genom att frågan sköts upp till *nästkommande* avtalsrörelse. (S)

I andra fall relaterar participet till talsituationen eller till en annan given plats. Sådana particip erinrar om perspektiva pronomen.

existerande, härvarande, därvarande, närvarande, frånvarande, hithörande, dithörande, tillhörande

”En liten resa” är […] en dramatisering av en redan *existerande* text […] (S)
Hans livliga engagemang i *hithörande* frågor var oförminskat ännu då han nått hög ålder. (S)
Vi kan dock icke hindra att överdospatienter från dessa områden hamnar på *härvarande* akutmottagning som vår personal betjänar. (S)

Ett flertal particip relaterar till själva texten:

nedanstående, ovanstående, vidstående, nedannämnd, ovannämnd, nyssnämnd, förutnämnd, sagda, {ovan/nedan} angiven; bifogad, närsluten

Ovanstående siffra rör allt från småkrockar till olyckor med dödlig utgång. (S)
Av *sagda* konstruktiva företagsamheter blir det arbetstillfällen, goda och förnuftiga produkter och småningom en liten förtjänst. (S)

Om komparativa pronomen som *likadan*, *övrig* erinrar particip som:

liknande, motsvarande, resterande, återstående

Ett antal particip relaterar personreferenter genom en viss funktion till en viss tid eller plats:

ställföreträdande, tjänsteförrättande, jourhavande, vakthavande, verkställande

major och *ställföreträdande* bataljonschef (S)

Också particip som de följande fungerar syntaktiskt ungefär som pronomen:

vid *ifrågavarande* tillfälle, enligt *gällande* regler, i *förekommande* fall, i *lagstadgad* ordning

De flesta av de uppräknade pronomenlikande participen används nästan alltid i semantiskt definit nominalfras,[1] dvs. nominalfrasen tillåter unik identifikation av referenten i förhållande till den tid eller plats som är given i situationen eller texten:

den *ovanstående* korta notisen
ovanstående korta notis

Semantiskt definit nominalfras med pronomenliknande particip konstrueras på något av följande sätt (alla particip kan dock inte konstrueras på alla sätten):

a) Participet föregås av bestämd artikel och det placeras efter eller före eventuella kvantitetsattribut. Eventuella adjektivattribut står liksom det substantiviska huvudordet i bestämd form.

den *ovannämnda* tyska myndigheten
de {tre *motsvarande/motsvarande* tre} tyska myndigheterna

Den *motsvarande* siffran för 1985 var 441 kronor. (S)
De *resterande* trettio procenten tillhör den kommun som numera döpts om till Stockholms stad. (S)
Han kör i gång roboten för nattpasset och kan lita på att de *följande* flera hundra bitarna bearbetas på exakt samma sätt som den första. (S)

b) Participet placeras som ett definit attribut före eventuella kvantitetsattribut och står liksom eventuella adjektivattribut i bestämd form, medan substantivet (som vid *denna*, *samma*) står i obestämd form (se också Nomfraser § 6):

bifogade danska broschyr
motsvarande tre tyska myndigheter
vid ovan *angivna* tillfälle
resterande norska gas
återstående tillgängliga summa

Den första tiden blev tyskarna välvilligt mottagna av befolkningen, eftersom *ovannämnda* kommunistiska despoti framkallade missnöje och hat hos folkmassorna. (S)
Motsvarande samhälleliga marginalkostnad per bruttotonkm för en tung landsvägstransport är många gånger högre […] (S)
Hittillsvarande erfarenheter av contortaodlingen är goda. (S)

c) Som (b) men hela nominalfrasen, dvs. såväl particip som adjektiv och substantiviskt huvudord, står i obestämd form (se också Nomfraser § 30).

bifogad dansk broschyr
motsvarande tysk myndighet
vid ovan *angivet* tillfälle
resterande norsk gas
återstående tillgänglig summa

Vår våldsamma framfart även i landets mest otillgängliga områden har gjort det angeläget att totalskydda representativa bitar av *återstående* orörd natur […] (S)

Eftersom presensparticipet är oböjligt avspeglar det inte skillnaden i speciesböjning mellan (b) och (c).

Vissa av de pronomenliknande participen kan användas (med eller utan bestämd artikel) självständigt som nominalfras med definit betydelse om person eller med allmänt dividuativ referens:

{*Jourhavande/Vakthavande/Vederbörande*} kunde inte nås per telefon.
Ställer *vederbörande* sedan ut i något mindre garage i San Francisco så är man berömd i hela Amerika. (S)

{*Motsvarande/Följande*} kan sägas om tiden efter 1810.
{*Ovanstående/Nedanstående*} kan intygas av ögonvittnen.
[…] det vill, efter vad som framgår av *ovanstående*, inte säga så lite. (S)
[…] men *motsvarande* gäller ju även mindre företag […] (S)

Pronomenliknande particip utan bestämd artikel förekommer främst i neutralt och formellt skriftspråk.

[1] Också enstaka adjektiv, t.ex. *befintlig, tillgänglig,* kan stå som adjektivattribut i naken nominalfras med definit betydelse: *i befintligt skick, tillgängliga resurser*. Se Nominalfraser § 30: 4b.

ANM. 1. *Vederbörande* skulle kunna räknas som definit pronomen eftersom ordet förenat nästan bara används enligt (b) eller (c) ovan:

vederbörande tysk(a) myndighet, ?den *vederbörande* tyska myndigheten

Vederbörande kan emellertid förekomma med föregående adjektiv i nominalfras utan substantiviskt huvudord:

Vi får tala med {höga/tyska} *vederbörande*.

Självständigt används *vederbörande* snarast som ett könsneutralt 3 pers. pronomen (Pron. § 28 not 2).

ANM. 2. Strukturen (a) kan inte skiljas från (b) om participet föregås av possessivattribut: *hennes hittillsvarande uppgift*. Struktur (b) kan inte skiljas från (c) om substantivet står i pluralis: *motsvarande tyska myndigheter*.

§ 42. Particip gentemot preposition. Följande particip har övergått till att ofta fungera som prepositioner (jfr Prep. § 28):

frånsett, oansett, oaktat, oavsett

angående, anbelangande(s), beträffande, rörande, undantagandes, vidkommande

9 ADVERB

Adverb. Allmänt 1–13

1 Översikt.

Betydelse 2–5

2 Översikt. 3 Uttryck för omständighet, logisk relation, negation eller talarattityd. 4 Pronominell och deskriptiv betydelse. 5 Graderbarhet.

Morfologisk struktur 6–10

6 Rotmorfemets fonotax. 7 Prefixavledning. 8 Suffixavledning: avledningsstammens ordklass. 9 Suffixavledningarnas struktur. 10 Sammansättning.

Morfologisk funktion 11

11 Adverb som självständigt ord samt i sammansättningar och avledningar.

Böjning 12

12 Komparationsböjning.

Syntaktisk funktion och distribution 13

13 Huvudord i adverbfras.

Definita adverb 14–30

14 Översikt. 15 Struktur. 16 Deixis. 17 Deiktiska närhets- och avståndsadverb. 18 Deiktiska tidsadverb. 19 Direkt och indirekt deixis. 20 Anafor. 21 Anafor med närhets- och avståndsadverb. 22 Indirekt anafor. 23 Implikativ anafor. 24 Överförd deixis. 25 Determinativ användning. 26 Definita adverb i dubbeladverbial. 27 *Då*.

Relativa adverb 28–30

28 Struktur. 29 Syntaktisk funktion och distribution. 30 Betydelse och stil.

Interrogativa adverb 31–33

31 Struktur. 32 Syntaktisk funktion och distribution. 33 Betydelse och stil.

Kvantitativa adverb 34–39

34 Struktur. 35 Totalitetsadverb. 36 Generaliserande adverb. 37 Myckenhetsangivande adverb. 38 Allmänt indefinita adverb. 39 Negerande adverb.

Relationella adverb 40–48

40 Översikt. 41 Komparativa adverb. 42 *Så*. 43 Ordinativa adverb.

Perspektiva adverb 44–46

44 Översikt och struktur. 45 Riktning och befintlighet ur ett visst perspektiv.
46 Perspektiva adverb: dimensioner.

47 Fokuserande adverb. 48 Korrelativa adverb.

Deskriptiva adverb 49

49 Deskriptiva adverb.

Avgränsning mot andra ordklasser 50–53

50 Adverb gentemot adjektiv. 51 Adverb gentemot particip. 52 Adverb gentemot preposition. 53 Adverb gentemot pronomen.

Adverb. Allmänt § 1–13

§ 1. Översikt. Avgränsningen av adverben som ordklass bygger främst på kriteriet att de fungerar som huvudord i fraser vilkas typiska funktion är att vara adverbial. Adverbet utgör oftast adverbfrasens enda ord men kan också vara utbyggt med bestämningar (i adverbfrasen *två timmar efteråt* är t.ex. *efteråt* huvudord och *två timmar* bestämning). Exempel på adverbfraser i olika adverbialsfunktioner:

Det är inte så trevligt *nu*. [adverbial i verbfras]
Det var *nu* inte alltid så trevligt. [adverbial i sats]
Den *nu* så trevliga stämningen hade förut varit rätt tryckt. [adverbial i adjektivfras]
Det *nu* fullbordade bandet är det hittills bästa. [adverbial i participfras]
Det händer inte *så* ofta. [adverbial i adverbfras]

Adverbet (adverbfrasen) kan också stå som efterställt attribut:

Läget *nu* är värre än någonsin. [attribut i nominalfras]

Adverbet anger i typfallet en omständighet. Omständighet är emellertid ett vagt begrepp, och adverben är också en semantiskt rätt disparat ordklass. Vanliga omständigheter som anges med adverb är grad (*nästan*), sätt (*illa*), medel (*brevledes*), distribution (*styckvis*), funktion (*avslutningsvis*), avseende (*lagligen*), omfattning (*bitvis*), tid (*nu*), rum (*här*) och logisk relation (*också*). Adverb kan dessutom ange negation (*inte*) och talarattityd/modalitet (*kanske*).

Många adverb visar likhet med pronomen genom att de fungerar deiktiskt eller anaforiskt (t.ex. *här*), relativt (t.ex. *varvid*) eller interrogativt (t.ex. *var*) eller genom att de har kvantitativ (t.ex. *någonstans*) eller relationell (t.ex. *lika*, *ut*, *bara*) betydelse.

De allra flesta adverb är oböjliga. Några få har komparationsböjning på samma sätt som adjektiven (t.ex. *fort*, *fortare*, *fortast*).

ANM. 1. Adverben är en disparat ordklass inte bara semantiskt utan också syntaktiskt. Detta sammanhänger med att adverbialen är närmast negativt definierade, som den restgrupp

av funktioner som blir över när de tydligare nominala, attributiva och verbala funktionerna har definierats.

ANM. 2. Adjektiv i obestämd form singularis neutrum (med suffixet *-t*, t.ex. *ivrigt*) har traditionellt oftast betraktats som adverb när de har adverbiell funktion (t.ex. *Han talade ivrigt om sin förestående resa*). Suffixet *-t* har då setts som ett avledningssuffix. I denna grammatik betraktas formerna på *-t* inte som adverb utan som adjektiv också när de står adverbiellt. Neutrumformen på *-t* är den form adjektivet har också i andra fall då den inte visar kongruens med något korrelat (Adj. § 67).

ANM. 3. Vissa pronomen med adjektivisk böjning kan fungera adverbiellt i obestämd form neutrum singularis (på *-t*) på samma sätt som adjektiv (jfr Anm. 2), t.ex. *mycket* som böjningsform av det kvantitativa pronomenet *mycken*. Trots att sådana former i denna grammatik betraktas som pronomen, redovisas de också i samband med adverben, eftersom de i adverbiell användning dels fyller luckor i adverbens betydelsesystem, dels kan ha högre frekvens och ett annat betydelseomfång än samma pronomen i icke-adverbiell användning. Också *föga*, *litet* (jfr Pron. § 161) redovisas i denna grammatik med dubbel ordklasstillhörighet.

ANM. 4. Prepositioner har traditionellt oftast betraktats som adverb när de står utan rektion, t.ex. *på* i satser som *han tittade på* eller *utanför* i satser som *den står utanför*. I denna grammatik betraktas de också utan rektion som prepositioner, nämligen i absolut användning. En absolut använd preposition kan alltså i detta avseende liknas vid ett transitivt verb utan sitt objekt (Obj. § 8). I några fall är det befogat att räkna med homonymi mellan preposition och adverb, se vidare § 52 och § 44–46.

Betydelse § 2–5

§ 2. Översikt. Adverben betecknar vanligen sådant som man uppfattar som omständigheter vid aktioner. Det kan göras två olika indelningar av adverben efter deras betydelse: (a) efter vilken slags omständighet adverbet anger för aktionen (motsvarande), och (b) efter i vilken utsträckning och på vilket sätt adverbet får sin betydelse specificerad av kontext och talsituation. Varje adverb kan alltså klassificeras dels efter indelningen under (a), dels efter indelningen under (b).

a) Omständighetsbetydelser. De olika slags omständigheter som anges med adverb (med eventuella bestämningar) kan grupperas i sätt, tid, rum, grad, logisk relation m.fl. kategorier. Dessa betydelser kan också prepositionsfraser och vissa typer av nominalfraser ha. Utöver sådana betydelser kan adverben ange negation eller talarens inställning till utsagan eller kommentar till språkhandlingen. Gemensamt för de nämnda strukturerna är att de i typfallet fungerar som adverbial. Denna betydelseindelning får därför sin utförliga behandling i kapitel 20 Adverbial och kapitel 30 Satsadverbial. I § 3 nedan redovisas vilka betydelsekategorier som förekommer bland adverben och hur många adverb det finns inom varje betydelsekategori.

b) Pronominell gentemot deskriptiv betydelse. Många adverb har en betydelsekomponent gemensam med en grupp pronomen. Dessa adverb kan grupperas på

liknande sätt som pronomen i definita, relativa, interrogativa, kvantitativa och relationella adverb. Den återstående gruppen består av deskriptiva adverb, som har en fylligare lexikal betydelse och visar större likhet med (karakteriserande eller klassificerande) adjektiv. I § 4 nedan redovisas de pronominella och deskriptiva betydelserna översiktligt. Denna betydelseindelning följs sedan i den utförliga redovisningen av olika grupper av adverb i § 14–49.

§ 3. Uttryck för omständighet, logisk relation, negation eller talarattityd. Adverben kan beteckna:

1. Grad (cirka 150 adverb), t.ex. *hur*, *så*, *lika*, *synnerligen*, *ganska*, *föga*, *ända*, *nästan*, *alltför*

2. Sätt och andra aktionella omständigheter:

a) medel (cirka 30 adverb), t.ex. *brevledes*, *muntligen*, *därmed*

b) distribution (en i viss mån produktiv grupp med cirka 150 adverb), t.ex. *nationsvis*, *styckvis*, *tillsamman*(*s*)

c) avsedd funktion (cirka 30 adverb), t.ex. *avslutningsvis*, *exempelvis*, *försöksvis*

d) avseende eller omfattning (cirka 30 adverb), t.ex. *lagligen*, *bitvis*, *mestadels*

e) betingelse (cirka 15 adverb), t.ex. *uppsåtligen*, *franko*, *extempore*

f) övriga (cirka 150 adverb), t.ex. *hur*, *så*, *illa*, *skamligen*, *ritardando*, *baklänges*

3. Tidslig omständighet:

a) tidfästning (cirka 100 adverb), t.ex. *när*, *nu*, *då*, *förut*, *genast*

b) varaktighet (cirka 10 adverb), t.ex. *hittills*, *länge*, *tills vidare*, *timtals*

c) frekvens (cirka 50 adverb), t.ex. *ibland*, *vanligen*, *sällan*, *årligen*

d) upprepning (ett fåtal adverb), *igen*, *omigen*, *återigen*, *dakapo*, *ånyo*, *åter*

4. Rumslig omständighet:

a) befintlighet eller mål (cirka 40 adverb), t.ex. *utomlands*, *någonstans*, *ombord*

b) befintlighet eller väg (cirka 40 adverb), t.ex. *däröver*, *jämsides*

c) enbart befintlighet (cirka 50 adverb), t.ex. *var*, *där*, *här*, *varest*, *framme*, *upptill*

d) enbart mål (cirka 30 adverb), t.ex. *vart*, *dit*, *hit*, *fram*, *samman*

e) riktmärke (cirka 50 adverb), t.ex. *hitåt*, *västerut*, *medsols*

f) utgångspunkt (cirka 30 adverb), t.ex. *varifrån*, *därifrån*, *härifrån*, *framifrån*, *iväg*

g) sträcka (mycket få adverb), t.ex. *kilometervis*, *miltals*

5. Vanligen valensbunden aktant (cirka 30 adverb), t.ex. *därom*, *varöver*, *härpå*

6. Logisk relation (cirka 90 adverb), t.ex. *varför*, *därför*, *alltså*, *också*, *däremot*, *nämligen*

7. Negation (ett fåtal adverb), *inte*, *icke*, *ej*, *ingalunda*, *knappast*

8. Talarattityd, sannolikhet m.m. (jfr Satsadvl § 16–23) (cirka 100 adverb), t.ex. *kanske*, *tydligen*, *naturligtvis*, *ovillkorligen*, *gärna*

Om adverb i grupperna 6–7 se vidare kapitel 30 Satsadverbial. Frekvensuppgifterna grundar sig på SAOL 1986.

ANM. Adverb som anger logisk relation omfattar adverb som anger kausalitet (inklusive villkor) men också vad som ibland kallas konjunktionella adverb.

§ 4. Pronominell och deskriptiv betydelse. Adverben kan indelas i (A) pronominella, vilkas betydelse på ett avgörande sätt bestäms av kontext och talsituation, och (B) deskriptiva, som är mindre beroende av kontext och talsituation och i större utsträckning tolkas utifrån sin egen lexikala betydelse. Gränsen mellan pronominella och deskriptiva adverb är dock inte skarp.

A. De pronominella adverben kan indelas i följande grupper:

1. Definita, t.ex. *här*, *därifrån*, som refererar till en omständighet som mer eller mindre entydigt kan identifieras av lyssnaren i talsituationen eller i den värld som beskrivs av texten: *Han kommer just därifrån*.

Definita är också de relativa adverben, t.ex. *där*, *varifrån*, som fungerar som satsbaser i relativa bisatser och hämtar sin betydelse väsentligen från sina korrelat: *Detta är det hus där hon bodde*.

2. Interrogativa, t.ex. *var*, *varifrån*, som utgör eller ingår i satsbasen i interrogativa satser och anger öppen referens som efterfrågas, är känd eller okänd, är relevant och irrelevant etc. (jfr Pron. § 117): *Varifrån kommer den?*

3. Kvantitativa:

a) totalitetsangivande, t.ex. *alltid*, *överallt*, som anger att aktionen (osv.) har sin största möjliga omfattning, dvs. att den gäller utan undantag, i något avseende: *Han har varit överallt*.

b) generaliserande, t.ex. *var som helst*, *hur som helst*, som anger att aktionen utspelas på en godtyckligt vald plats eller tid eller på ett godtyckligt valt sätt: *Hon kan sova när som helst*.

c) myckenhetsangivande, t.ex. *flerstädes*, *ofta*, *ganska*, *alltför*, *lagom*, som anger att aktionen har en viss omfattning: *De är alltför vänliga*.

d) allmänt indefinita, t.ex. *någonstans*, *någonsin*, som betecknar en icke identifierbar plats eller tid: *Har han någonsin sagt ett klokt ord?*

e) negerande, t.ex. *inte*, *ingalunda*, *ingenstans*, *aldrig*, som anger att satsens proposition är negerad, dvs. att dess aktion saknar omfattning (i ett visst avseende): *Den är ingalunda ointressant*.

4. Relationella:

a) komparativa, t.ex. *lika*, *annorlunda*, där aktionen jämförs med en annan aktion i ett visst avseende: *Alf är lika nyfiken som jag*.

b) ordinativa, t.ex. *igen*, *ånyo*, där aktionen beskrivs i förhållande till en likartad aktion som är ordnad seriellt med denna aktion: *Nu osar spisen igen*.

c) perspektiva, t.ex. *ute*, *hemifrån*, där aktionen beskrivs i förhållande till en rumslig referenspunkt: *Han tycker inte om att vara hemifrån*.

d) fokuserande, t.ex. *bara*, *redan*, där satsens proposition ställs i relation till en förväntad likartad proposition: *Jag ser bara en hund*.

e) korrelativa, t.ex. *dels*, *både*, där ett sakförhållande eller ett fenomen sidoställs med ett annat beskrivet förhållande eller fenomen: *Du har ju både pengar och skönhet*.

B. De deskriptiva adverben indelas i:

1. Karakteriserande, t.ex. *grensle*, *fort*, som visar släktskap med karakteriserande adjektiv och framför allt anger egenskap hos en aktion: *Jag satt grensle över stängslet*.

2. Klassificerande, t.ex. *skriftligen*, *utomlands*, som visar släktskap med klassificerande adjektiv och framför allt anger typtillhörighet för en aktion: *Var snäll och svara skriftligen*.

Se vidare § 14–49.

§ 5. Graderbarhet. Bara ett mindre antal adverb är graderbara på samma sätt som det typiska adjektivet (Adj. § 9), så att de kan ange högre eller lägre grad av den egenskap de beskriver (i typfallet hos en aktion).

Liksom vid graderbara adjektiv uttrycks graden framför allt med (a) gradadverbial som *mycket*, *ganska*, *inte särskilt*, *mer*(*a*), *mest*, *mindre*, *minst*, eller med (b) komparativ- eller superlativsuffix (jfr § 12). Graden kan ytterligare specificeras med en komparativ subjunktionsfras eller bisats eller en prepositionsfras i konstruktion med gradadverbial, komparativform eller superlativform:

Anna arbetade ganska {*fort/länge/ofta*}.
Anna arbetade {lika/inte så} {*fort/länge/ofta*} som Lena.

Anna arbetade {*fortare/längre/oftare/fortast/längst/oftast*}.
Anna arbetade {*fortare/längre/oftare*} än Lena.
Anna arbetade {*fortast/längst/oftast*} av dem.

De så graderbara adverben fördelar sig på olika betydelsegrupper:

sätt: väl, illa, fort, annorlunda
tidfästning: nyligen, längesedan, snart [samt marginellt: nyss, strax]
varaktighet: länge
frekvens: ofta, sällan
befintlighet eller mål: avsides, nära, fjärran
grad: lite(t), mycket, mer(a), mindre
talarattityd: gärna

Samtliga graderbara adverb anger relativ grad, dvs. egenskapen relateras till normalvärdet för en jämförelsemängd på samma sätt som för relativa adjektiv (Adj. § 10). Liksom vid adjektiv med relativ gradbetydelse implicerar inte jämförelserna vid komparation eller vid gradadverb med komparativt komplement att normalvärdet överträffas för någotdera jämförelseledet. *Anna arbetade lika ofta som Lena* implicerar alltså inte nödvändigtvis att någon av dem arbetade ofta.

Många andra adverb, t.ex. *gratis*, *genast*, *framme*, har liksom vissa adjektiv (jfr Adj. § 9: d) en grundbetydelse av maximivärde och kan graderas efter huruvida maximivärdet är uppnått eller inte. Gränsen mellan dessa adverb och de icke-graderbara är vag. Liksom motsvarande adjektiv kan adverb med grundbetydelse av

maximivärde bestämmas av t.ex. *alldeles*, *helt* eller *nästan*, t.ex. *alldeles precis*, *alldeles gratis*, *helt offside*, *helt förgäves*, *nästan genast*, *nästan gratis*, *nästan framme*.

Perspektiva adverb, som anger rum i förhållande till en referenspunkt, kan ha måttsadverbial, t.ex. *två meter bakåt*. Måttet kan ungefärligt anges med *långt* (eller i vissa fall *högt* eller *djupt*), t.ex. *långt bakåt*, *högt uppe*, *djupt ner*. *Långt* (*högt*, *djupt*) har vid dessa adverb ungefär samma betydelse av hög grad som t.ex. *mycket* vid graderbara adverb enligt (a) ovan.[1] Perspektiva adverb för befintlighet, mål och riktmärke kan också kompareras perifrastiskt med samma gradadverbial. Adverb som ensamma anger mål kan då tillsammans med gradverbialet dessutom ange befintlighet.

långt ute, längre ute, längst ute [befintlighet]
långt ut, längre ut, längst ut [mål eller befintlighet]
långt utåt, längre utåt, längst utåt [riktmärke]

högt upp(e), högre upp(e), högst upp(e)
djupt ner(e), djupare ner(e), djupast ner(e)

Måttsadverbial och gradering med *långt* förekommer också vid tidsadverben *dessförinnan*, *därförinnan*, *därefter*, *härefter*, *efteråt*, t.ex. *två dagar dessförinnan*, *långt dessförinnan*. Se vidare Advbfraser § 3.

[1] Jämför också vid adjektiv och particip: *högt begåvad*, *högst anmärkningsvärd*, *djupt bekymrad*, *långt bättre* (Adj.fraser § 12 not 2).

ANM. *Mycket*, *mer*(*a*) (med superlativen *mest*) och *mindre* (med superlativen *minst*) räknas i denna grammatik i första hand som pronomen men behandlas också som adverb (§ 1 Anm. 3). *Avsides* och *annorlunda* är gränsfall mellan adverb och adjektiv (§ 50).

Morfologisk struktur § 6–10

§ 6. Rotmorfemets fonotax. Fonotaktiskt har det adverbiella rotmorfemet följande typiska strukturer:

a) En stavelse, t.ex. *då*, *in*, *nog*, *fram*, *just*, *strax*

b) Två stavelser, där den första är betonad och den andra slutar på *-a*, *-e*, *-an*, *-o* eller *-er*, t.ex. *ganska*, *inte*, *redan*, *netto*, *åter*. (Av adverben på *-e* uppfattas de flesta som flermorfemiga avledningar.) Av adverben på *-an* är *redan* och *sedan* snarast enmorfemiga, medan de övriga hellre uppfattas som tvåmorfemiga, t.ex. *samman*, *nästan*.

Övriga strukturer är lågfrekventa. Enstaka tvåstaviga rotmorfem med betoning på första stavelsen har annat slut, t.ex. *eljest*. Av tvåstaviga adverb med betoning på andra stavelsen är *igen* snarast enmorfemigt, medan de andra är mer eller mindre tydligt tvåmorfemiga. Tre- och fyrstaviga rotmorfem förekommer bara i adverb som har mer eller mindre bevarad lånordskaraktär och betydelsemässigt eller stilistiskt specialiserad användning och som i det långivande språket är mer eller mindre tydligt flermorfemiga, t.ex. *andante*, *verbatim*, *verbaliter*, *inkognito*.

§ 7. Prefixavledning. Med det negerande prefixet *o-* avleds adverben *ogärna*, *olika* av adverben *gärna*, *lika*. Jämför adjektiv och particip avledda med *o-*, Adj. § 31–32, Pcp § 15.[1]

[1] Tillfälliga bildningar med prefix för grad som *?extra-gärna*, *?hyper-ofta*, *?super-fort* torde också förekomma. Som prefix kunde också räknas sammansättningsförleder med generaliserad betydelse av hög grad, t.ex. *jätte-fort*, *jätte-gärna*, *döds-stilla*, jfr Adj. § 32 Anm.

§ 8. Suffixavledning: avledningsstammens ordklass. Adverb kan vara bildade av substantiv, adjektiv, räkneord, pronomen och andra adverb genom tillägg av avledningssuffix. De kan också vara ordgruppsavledningar, dvs. bildade (genom tillägg av avledningssuffix) till ordgrupper.

1. När avledningsstammen är ett substantiv, anger detta oftast antingen (a) i vilka enheter något distribueras, (b) vilken karaktär eller funktion aktionen avses ha eller (c) vad som är vägen, medlet eller instrumentet för aktionen:

a) nations-vis, teskeds-vis, stöt-vis, grad-vis, bit-vis
b) försöks-vis, exempel-vis, avslutnings-vis, förslags-vis, undantags-vis
c) land-ledes, telefon-ledes, ryktes-vis

Många avledningar av typ (1a) har mer eller mindre fullständigt övergått till att beteckna hög grad (§ 37), t.ex. *lassvis*, *litervis*. Vissa avledningar anger snarast i vilken omfattning aktionen gäller, t.ex. *bitvis*, *undantagsvis*.

2. När avledningsstammen är ett adjektiv, anger adverbet oftast antingen (a) talarattityd, (b) sätt, (c) medel eller instrument, (d) avseende, (e) grad eller (f) tid:

a) säker-ligen, tydlig-en, verklig-en, möjlig-en, lyckligt-vis, möjligt-vis, naturligt-vis, rimligt-vis
b) grundlig-en, skamlig-en, oskyldigt-vis, tillfälligt-vis
c) skriftlig-en, muntlig-en
d) laglig-en, personlig-en
e) tämlig-en, riklig-en
f) ny-ligen, daglig-en, årlig-en, snarlig-en

Flertalet adverb av typ (2b) är mindre frekventa. Några anger primärt eller sekundärt tid, t.ex. *nyligen*, *evärdligen*, *ofördröjligen*. De flesta avledningsstammarna enligt (2c) och (2d) är klassificerande adjektiv avledda av substantiv (jfr Adj. § 6–7). Om detta substantiv är ett tidsord, anger adverbet frekvens, t.ex. *årligen*.

3. När avledningsstammen är ett räkneord, anger adverbet oftast grad (mått):

hundra-falt

4. När avledningsstammen är ett pronomen eller ett annat adverb, anger adverbet oftast antingen (a) grad eller sätt, (b) rum eller (c) logisk relation:

a) någor-lunda, så-lunda, lika-ledes

b) någon-stans, upp-e
c) så-lunda, även-ledes

5. När avledningsstammen är en ordgrupp anger adverbet oftast rum:
utomland-s, nästgård-s, medsol-s

Adverb avleds normalt inte av verb.[1]

[1] Ett adverb som *förmodligen* kan analyseras som avlett av verbet *förmoda* antingen direkt (med *-ligen*, jfr § 9: b) eller (med *-en*, jfr § 9: b) via ett adjektiv *förmodlig-*, som inte uppträder som självständigt ord.

I enstaka adverb förekommer inte avledningsstammen som ett självständigt ord, t.ex. *näm-ligen*, *visser-ligen* (eller *nämlig-en*, *visserlig-en*).

ANM. Adjektiv, particip och pronomen i obestämd form singularis neutrum behåller i denna grammatik sin ordklasstillhörighet (som adjektiv, particip respektive pronomen) också när de har adverbiell funktion, t.ex. *vackert* i *han sjöng vackert*. Några få ord med suffixet *-t* används bara adverbiellt, t.ex. *enbart*, *nogsamt*, *framgent*. Dessa former kan betraktas som lexikaliserade som adverb, varvid *-t* ses som ett avledningssuffix. Det adverbiellt använda *snart* 'om en liten stund' är mycket frekventare än andra användningar av adjektivet *snar*, och *snart* kan betraktas som lexikaliserat som adverb. På samma sätt bedöms *visst* 'tydligen', 'definitivt' när det fungerar som satsadverbial och när det lexikaliserats tillsammans med ett svarsord.

Också vissa komparationsformer av adjektiv har lexikaliserats i adverbiell funktion med en annan betydelse än den som normalt tillkommer adjektivet i attributiv eller predikativ funktion (Adj. § 46 not 2): *senare*, *senast*, *tidigare*, *tidigast*, *snarare*, *snarast*, *vidare*, *främst*, *förnämst*, *förnämligast*.

§ 9. Suffixavledningarnas struktur. Det finns ett antal adverbbildande suffix av olika formella typer. Produktiva avledningssuffix är dock bara *-vis* och i någon utsträckning *-ledes*.

a) Suffixet utgörs av konsonanten *-s*. Detta suffix avleder främst från ordgrupper, ofta prepositionsfraser, med ett substantiv som sistaled. Adverben behandlas prosodiskt som sammansättningar, dvs. de har accent 2, huvudbetoning på första ledet och stark bibetoning på avledningsstammens sista led.

utomland-s [jfr: utom landet], medsol-s [jfr: med solen], halvväg-s [jfr: halva vägen]

Mer eller mindre tydligt kan suffixet *-s* också urskiljas i några osammansatta adverb, t.ex. *jäms*, *alls*, *dels*.

b) Suffixet utgörs av en eller flera stavelser med obetonad vokal (eller obetonade vokaler): *-e*, *-a*, *-(lig)en*. Suffixet medför då normalt accent 2. Av suffixet *-(lig)en* används formen *-en* vid adjektiv som slutar på *-lig*, t.ex. *lycklig-en*, och formen *-ligen* eljest, t.ex. *säker-ligen*. Vid formen *-en* har adverbet samma tonaccent som adjektivet, dvs. accent 2 om betoningen ligger på första stavelsen och accent 1 (utom ibland regionalt centralsvenskt) annars.

ner-e, inn-e, ut-e
bort-a, lik-a, nog-a, barfot-a
tydlig-en, lycklig-en, of[1]fentlig-en,
svår-ligen, säker-ligen

Ett suffix *-an* kan urskiljas i *nedan* (jfr *ned*), *ovan* (jfr *över*) och med tvekan i *undan* (jfr *under*), *samman* (jfr *sam-*), *nästan* (jfr *näst*). Likaså i *innan* (jfr *in*), *utan* (jfr *ut*) i den sällsynta befintlighetsbetydelsen (i uttrycket *utan och innan*), i de ålderdomliga *vadan* (jfr *var*), *dädan* (jfr *där*), *hädan* (jfr *här*), *östan* (jfr *öst*), *västan* (jfr *väst*), *nordan* (jfr *nord*) och analogt *sunnan* (jfr *syd*).[1]

c) Suffixet har stark bibetoning: *-vis*, *-stans*, *-städes*, *-ledes*, *-lunda*, *-falt*, *-tals*.[2] Avledningen överensstämmer prosodiskt med en sammansättning och har alltså accent 2. Om stammen vid *-vis* är ett adjektiv, har detta neutrumform.

kors-vis, liter-vis, lyckligt-vis, rimligt-vis
någon-stans, annan-stans, någon-städes, annor-städes, härstädes
telefon-ledes, yt-ledes, så-ledes
samma-lunda, inga-lunda, så-lunda, några-lunda, annor-lunda
tio-falt, hundra-falt
mil-tals

Undantag från betoningsregeln: Adverb på *-vis* avledda av adjektiv i obestämd form singularis neutrum har optionellt accent 1 om adjektivet har det: *be[1]klagligt-vis*, *na[1]turligt-vis* eller *be[2]klagligt-vis*, *na[2]turligt-vis*. Optionellt förekommer slutbetoning i *naturligt-[1]vis*, *inga-[1]lunda*, *ingen-[1]stans*. Vidare förekommer optionellt accent 1 i avledningar av enstaviga adverb och pronomen, t.ex. *[1]således*, *[1]sålunda*, *[1]nånstans* eller *[2]således*, *[2]sålunda*, *[2]nånstans*.

Om avledningsstammens form i suffixavledda adverb se för substantivisk stam Subst. § 30 och för adjektivisk stam Adj. § 30.

[1] Varaktighetsadverbet *länge* kan anses avlett av adjektivet *lång* med suffixet *-e* och omljud (som i komparativ och superlativ av adjektivet och i motsvarande substantiv *längd*).

För några adverb på *-(lig)en* finns en ålderdomlig eller pastischerande sidoform på *-(lig)a*, t.ex. *storliga*.

Mer eller mindre tydligt kan ett (etymologiskt korrekt eller inkorrekt) suffix urskiljas i adverb som inlånats i sin helhet från andra språk, t.ex. *-o* i musiktermer som *presto*, *ritardando* (med accent 1), *-iter* i t.ex. *realiter* (med accent 1) och *-im* i t.ex. *privatim* (med accent 2).

[2] Som suffix kan också betraktas ett antal led som bara förekommer i ett fåtal adverb: *-länges*, *-sides*, *-värtes*, *-deles*, *-fota*, *-stupa*. Också dessa adverb fungerar prosodiskt som sammansättningar, t.ex. *baklänges*, *avsides*, *utvärtes*, *särdeles*, *jämfota*, *huvudstupa*.

§ 10. Sammansättning. Sammansatta adverb har flera olika bildningssätt, men inget av dem är i sträng mening produktivt (utom möjligen (a) nedan). De större grupperna är följande:

a) Förledet är ett definit eller ett interrogativt adverb (*här*, *där*, *var* och i mindre utsträckning *hit*, *dit*, *vart*) och efterledet en preposition. Sammansättningen har accent 1.

där-med, här-med, var-med
där-på, här-på, var-på
dit-åt, hit-åt, vart-åt

Sammansättningarna fungerar som definita (*här-*, *där-*, *hit-*, *dit-*) respektive interrogativa eller relativa (*var-*, *vart-*) adverb. De flesta av dessa sammansättningar kan parafraseras med en prepositionsfras med samma preposition + pronomen med inanimat referens. Omvänt gäller att de flesta prepositionsfraser med inanimat tredje personens pronomen som rektion motsvaras av ett adverb med *där-* eller *här-* som förled och prepositionen som efterled.

därefter ≈ efter det
varmed ≈ med vilket, med vad

Flerordsprepositioner som slutar på preposition har adverbiella motsvarigheter där den avslutande prepositionen motsvaras av adverb på *här-*, *där-*, *var-*:

på grund härav ≈ på grund av detta
på grund varav ≈ på grund av vilket
med hänsyn därtill ≈ med hänsyn till det

Här och *där* bildar sammansättningar med flertalet prepositioner, t.ex. *härav*, *därav*, *härintill*, *därintill*, *härjämte*, *därjämte*. Vid prepositioner som har dubbelformer (Prep. § 27) bildas sammansättningen alltid med den längre varianten, t.ex. *härifrån*, **härfrån*, *däremellan*, **därmellan*. Vid *av* och *i* bildas sammansättningen optionellt med de längre varianterna *utav* och *uti* (utan att sammansättningen därmed får något annat stilvärde): *därav*, *därutav*, *däri*, *däruti*, *därutinnan*.[1] Alla prepositioner kan inte ingå i sammansättningar av detta slag: **där-trots*, **där-längs*, **där-sedan*, **där-kontra*, **där-enligt*, **där-per*.

Var bildar sammansättningar med flertalet osammansatta prepositioner (desamma som *här* och *där*), t.ex. *varav*, *varjämte*. Med sammansatta prepositioner bildar *var* bara sammansättningarna *varintill*, *varinvid*, *varomkring*, *varutöver* samt *varförinnan*, *varförutan*, *varförutom*.

Hit, *dit* och *vart* bildar sammansättning bara med *åt* och *tills/intills*: *hitåt*, *ditåt*, *vartåt*, *hittills*, *dittills*, *hitintills*, *ditintills*.

b) Förledet är ett perspektivt (mål)adverb (*ut*, *in*, *upp*, *ner*, *bort*, *hem*, *fram*, *bak*; *ovan*) och efterledet en preposition (vanligen *ifrån*, *på*, *till* eller *åt*). Sammansättningar med efterledet *-ifrån* samt de på *ovan-* har accent 2, medan övriga vanligen har accent 1. Sammansättningarna fungerar som perspektiva adverb (§ 44–46).

hem-åt, fram-ifrån
upp-till, fram-till

Bildningssättet är inte produktivt, men vid *-ifrån* och *-åt* är det så gott som fullt utnyttjat. Enstaka adverb finns med annan preposition som efterled, t.ex. *hem-om*, *bak-efter*.[2]

c) Sammansättningen är en lexikaliserad ordgrupp (flerordsadverb) som ofta sammanskrivs som ett grafiskt ord, t.ex. *så pass*, *rent ut*, *efter hand* (*efterhand*), *för den skull* (*fördenskull*), *för resten* (*förresten*), *häromkvällen*, *därvidlag*, *kanhända*, *övernog*, *vare sig*, *likaväl*, *ävenså*, *alltså*, *alltmera*. Flera av dessa uttryck har optionellt eller obligatoriskt ordgruppsbetoning, t.ex. *efter [1]hand*, *för den [1]skull*, *härom[1]kvällen*, *kan[2]hända*.[3]

Hit kan också räknas lexikaliserade ordgrupper av flerordsprepositioner där den avslutande prepositionen motsvaras av ett adverb enligt (a) ovan, t.ex. *på grund härav*, *med hänsyn därtill*, jfr ovan (a).

[1] Närmast till denna grupp ansluter sig några adverb med pronomenformen *dess* som förled, t.ex. *dess-utom*, *dess-förutan*.

[2] Närmast till denna grupp ansluter sig adverb med väderstrecksbeteckning som förled och *över*, *på* eller adverbet *ut* som efterled, t.ex. *väst(er)-över*, *öst-på*, *söder-ut*.

[3] Några sådana sammansättningar är fonetiskt och semantiskt starkt integrerade och torde av språkbrukarna uppfattas som osammansatta ord, t.ex. *också*, *ändå*. *Kanske* är etymologiskt en verbförbindelse men fungerar som enkelt ord i nutida svenska.

ANM. 1. Många sammansättningar med perspektivt adverb och preposition räknas i denna grammatik endast som prepositioner, vilka kan stå adverbiellt i absolut konstruktion, t.ex. *framöver*, *uppigenom*, *nerevid* (Prep. § 29). Också en del adverb av typ (b) har identiska prepositionella motsvarigheter, t.ex. *inifrån*, *ovanpå*. De kan ändå i adverbiell funktion räknas som adverb, eftersom de annars skulle lämna luckor i ordbildningssystemet, och eftersom dessutom den adverbiella funktionen är den vanligaste för de flesta av dem.

ANM. 2. Vissa adverbfraser fungerar som dubbeladverbial, dvs. inget av leden kan ses som bestämning till det andra. Sådana konstruktioner kan ibland uppfattas som lexikalt fixerade sammansättningar. De sammanskrivs t.ex. optionellt i skrift, t.ex. *där uppe* eller *däruppe*, *här borta* eller *härborta*, *dit ut* eller *ditut*, och ett gradadverbial som semantiskt bestämmer det senare ledet kan placeras först i frasen, t.ex. *långt där uppe*, jfr *långt uppe* men **långt där* och *?där långt uppe*. Det första ledet i konstruktionen är vanligen ett definit adverb och det senare ledet ett perspektivt adverb som anger befintlighet eller mål (§ 44). Prosodiskt behandlas dessa konstruktioner emellertid som fraser och inte som sammansättningar: betoningen kan ligga på första ordet eller på andra ordet eller vara jämnt fördelad, och tonaccenten läggs med hänsyn till det enskilda ordet, t.ex. *[1]däruppe*, *där[2]uppe*, *[1]där[2]uppe*. Se om dubbeladverbial Advl § 26, 66.

ANM. 3. Åtskilliga lexikaliserade prepositionsfraser kan betraktas som adverb eller adjektiv, t.ex. *överens*, *till godo*, *i kraft* (jfr § 50).

Morfologisk funktion § 11

§ 11. Adverb som självständigt ord samt i sammansättningar och avledningar. Adverbet är vanligtvis ett självständigt ord. Därutöver kan det ingå som led i avledning eller sammansättning på följande sätt:

a) som avledningsstam i enstaka prefixavledda adverb, t.ex. *o-gärna*, *o-lika* (§ 7, om *o-* se också Subst. § 23–24, Adj. § 31–32)

b) som avledningsstam i suffixavledda adverb, t.ex. *ut* i *ut-e*, *bort* i *bort-a*, *där* i *där-städes*

c) som efterled i enstaka sammansatta adverb, t.ex. *allt-mera*, *var-helst*

d) som förled i sammansatta adverb, t.ex. *där-på*, *fram-till*, *var-helst*

e) som förled i determinativa sammansättningar:

i substantiv, t.ex. *ut-väg*, *borta-lag*

i adjektiv, t.ex. *hemma-blind*

i prepositioner, t.ex. *ovan-för*, *ner-ifrån*

i verb, t.ex. *ut-sätta*, *upp-leva*, *fram-föra*, *uppe-hålla*

i particip, t.ex. *illa-varslande*, *ovan-stående*, *bakåt-lutad*, *ut-tjänt*

Som förled i verb (och particip) är adverben vanliga, se vidare Vb § 19.

Några perspektiva pronomen har samma stam som motsvarande adverb + komparationssuffix, t.ex. *inre*, *innerst* av adverbet *in*, *bortre*, *borterst* av adverbet *bort*, *främre*, *främst* (med omljud) av adverbet *fram*.

ANM. Particip med adverb som förled kan ofta alternativt analyseras som avledningar av en ordgrupp: *stå ovan* + *-ende*, *luta bakåt* + *-d*.

Böjning § 12

§ 12. Komparationsböjning. Några få adverb kan komparationsböjas med samma suffix och samma betydelse som adjektiven (Adj. § 42–47):

Positiv	Komparativ	Superlativ
fort	fort-are	fort-ast
ofta	oft-are	oft-ast
länge	läng-re	läng-st
nära	närm-are	närm-ast[1]
sakta	sakt-are	sakt-ast
(gärna)	hell-re	hel-st
(mycket)	me-r(a)	me-st
(lite(t))	mind-re	min-st
(illa)	säm-re	säm-st
(illa)	vär-re	vär-st
(väl)	bätt-re	bä-st

I talspråk förekommer också *noga*, *nogare*, *nogast*. Marginellt böjs i talspråk dessutom *still*(*a*), *stillare*, *stillast*. För *längre*, *mindre*, *sämre*, *värre*, *bättre* med respektive superlativer se också Adj. § 43.

I *ofta*, *sakta*, *länge* (och *noga*, *stilla*) faller slutvokalen före suffixen (jämför adjektiv som *ringa*, Adj. § 43). *Längre* har accent 1, fastän *länge* har accent 2 (jfr Adj. § 44).

Som komparativ och superlativ till *gärna* fungerar *hellre* respektive *helst*. På liknande sätt används *mera*, *mest* och *mindre*, *minst* som komparativ och superlativ till *mycket* respektive *lite*(*t*).

Liksom vid adjektiv (Adj. § 45) förekommer vid graderbara adverb perifrastisk komparation med *mer*(*a*), *mest*:[2]

mer(a) sällan, mest sällan; mer(a) lagom, mest lagom

Perspektiva rumsadverb kan kompareras perifrastiskt med andra gradadverbial, vanligen *längre*, *längst* (se vidare § 5). Komparativ och superlativ anger större avstånd från referenspunkten (jfr § 44–46).

{längre/längst} {in/ut/upp/ner/fram/bak/bort/hemifrån/
ditåt/därifrån} [jfr även: långt in etc.]

{högre/högst} upp [jfr även: högt upp]

{närmare/närmast} hem [jfr även: nära hem]

En nominalfras bestående av *det* + adverb i superlativ bestämd form kan i konstrukton med af-satskärna fungera som sättsadverbial eller (i sats med identifierande subjektspredikativ) som predikativ eller subjekt:

Han svor *det värsta* han kunde.
Detta är nog *det längsta* jag har sovit.
Det fortaste jag har cyklat är 35 km i timmen.

[1] *Nära* har alternativt komparationsformerna *närmre och närmst*: *Kom lite närmre*.

[2] *Fjärran* kan (i neutralt och formellt skriftspråk) ha suffixkomparation *fjärmare*, *fjärmast* men har eljest perifrastisk komparation {*mera/mest*} *fjärran*. (Vanligen ersätts dock *fjärran* i komparativ av *bort*(*a*) som kompareras perifrastiskt med *långt*: *längre bort*, *längst bort*.)

ANM. *Nära*, *fjärran*, *sakta*, *noga*, *still*(*a*) fungerar också som adjektiv. *Mer*(*a*), *mest* och *mindre*, *minst* redovisas både som pronomen och som adverb (§ 1 Anm. 3).

Syntaktisk funktion och distribution § 13

§ 13. Huvudord i adverbfras. Adverbets normala syntaktiska funktion är att vara huvudord i adverbfrasen, där det oftast utgör frasens enda ord, t.ex. (*två timmar*) *efteråt*, (*ända*) *upp*. Adverbets bestämningar (adverbial) är av följande slag (se vidare Advbfraser § 2–5):

a) gradadverbial, framförställda: *ganska ofta*, *ända hem*, *mycket hellre*, *allra helst*

b) sättsadverbial, framförställda: *glädjande ofta*

c) bundna adverbial, efterställda: *tillsammans med dem*, *mindre än den där*, *lika* (*ofta*) *som jag*, *alltför* (*röd*) *för dig*

Adverbfrasen fungerar i första hand som adverbial i satser och verbfraser samt i adjektiv-, particip- och adverbfraser men kan också fungera som efterställt attribut i nominalfraser (Advbfraser § 8):

Numera vill han *sällan* stanna *hemma länge*.
De var *ganska* otrevliga.
Pjäsen var *synnerligen* gripande.
Hon for *ända* till Kina.
Hon bodde *tydligtvis* i Stockholm.
Åtminstone hon borde väl förstå bättre.
Vägen *ditåt* är sämre.
Maten *hemma* är bäst.

Som adverbial har adverbfraserna i stort samma distribution som respektive adverbialstyp som helhet. Det innebär att de flesta adverbtyper främst förekommer som huvudord i verbfras- och participfrasadverbial (se kapitel 20 Adverbial samt Pcpfraser § 8, 9).

Stölden anmäldes (*strax*) *efteråt*.
Den (*strax*) *efteråt* anmälda stölden inverkade inte på bedömningen.

Däremot förekommer gradadverb främst som huvudord i adverbial i adjektiv- och adverbfraser (Adjfraser § 6–21):

Lägenheten var (*alldeles*) *lagom* stor.

Adverb som betecknar talarens attityd till satsens innehåll eller en logisk relation mellan satsens innehåll och den omgivande kontexten används främst som huvudord i satsadverbial (Satsadvl § 9–29, 30–49):

Någon väntade *tydligen* på henne.
Han hade *dessutom* vänt sig till fel person.

Som satsadverbial fungerar också de fokuserande och negerande adverben (Satsadvl § 50–64, 65–87):

Hon hade *bara* talat med en av dem.
Hon hade talat med *bara* en av dem.
Vi hade *inte* sett honom på en tid.

Också som attribut har adverbfraserna i stort samma distribution som semantiskt likartade prepositionsfraser och bisatser (Nomfraser § 62):

Dagarna *efteråt* var mardrömslika.

ANM. I denna grammatik analyseras adverbfraser som adverbial också när de står som bestämningar till verb som *vara*, *bli*, t.ex. *hemma* i *Kalle är hemma*. Om gränsdragningen mellan adverbial och predikativ se § 50 och Predv § 55.

Definita adverb § 14–30

§ 14. Översikt. De definita adverben betecknar platser, tider osv. som lyssnaren i typfallet förutsätts kunna identifiera antingen i talsituationen (deixis) eller med hjälp av den föregående kontexten (anafor). Jfr Nomfraser § 96–106 och Pron. § 18. Typiskt för de definita adverben är att identifikationen mer eller mindre tydligt utgår från talarens position (i talsituationen eller texten).

Här står det en kantarell. *Nu* tar jag den.

Vissa definita adverb, särskilt rums- och tidsadverb, kan fungera såväl deiktiskt som anaforiskt. Andra adverb fungerar enbart anaforiskt: bland dessa finns inte bara rums- och tidsadverb utan också t.ex. adverb som betecknar logisk relation eller valensbunden aktant.

Där står det mängder av kantareller! [deixis]
Hon kom ut i gläntan. *Där* stod det mängder av kantareller. [anafor]
Adjunkten hostade försiktigt och rodnade lätt *därvid*. [anafor]

Vissa av de definita adverben, särskilt vissa rumsadverb, fördelar sig på närhets- och avståndsbetydelse. I deiktisk användning anger närhetsadverb, t.ex. *här*, att referenten finns inom talarens utrymme och avståndsadverb, t.ex. *där*, att den finns utanför talarens utrymme.

{*Här/Där*} borta stod det mängder av kantareller.

Deixis kan vara direkt eller indirekt. Vid direkt deixis utpekas en plats eller tid i talsituationen direkt, t.ex. med *där* eller *nu*. Vid indirekt deixis betecknar adverbialet en referent genom att beskriva dess relation i förhållande till en direkt utpekad (eller underförstådd) referent i talsituationen, t.ex. *därintill*, (*nu*) *strax*. På samma sätt kan anafor vara indirekt då adverbet betecknar en referent genom att beskriva dess läge i förhållande till korrelatets referent.

Han mindes hur hon hade kommit fram vid tvåtiden och hur det *då* hade regnat häftigt.
Han mindes att solen hade skinit vid middagstid men att det {*dessförinnan/efteråt*} hade regnat häftigt.

Anafor kan också vara implikativ genom att hänvisa till en referent som inte är nämnd i den föregående kontexten men som impliceras av densamma.

På kvällen gick han och simmade. Han stannade en stund och badade bastu *där* också.

Som anaforiska definita adverb räknas också de adverb som anger logisk relation och som ofta kan parafraseras med preposition + definit pronomen med syftning på föregående sats. Dessa adverb hänvisar prototypiskt till en tidigare sats och sätter dess innehåll i relation till den egna satsens. De fungerar syntaktiskt framför

allt som konjunktionella satsadverbial (Satsadvl § 30–49) eller som kausala fria adverbial (Advl § 113).

Ändå [≈ Trots detta] lades fabriken ner.

Följaktligen [≈ Som en konsekvens av detta] lades fabriken ner.

En särskild typ av definita adverb är de relativa adverben vilka används som adverbiella satsbaser i relativa bisatser. De syftar då ofta på ett korrelat till relativsatsen.

I den stad *där* jag bor finns det ingen teater.

De relativa adverben behandlas här som en särskild grupp bland de definita adverben (§ 28–30).

ANM. Gränsen mellan definita adverb och vissa andra adverbtyper är vag. Perspektiva adverb (§ 44) förutsätter en given orienteringspunkt. De får därigenom definit betydelse och erinrar om sådana definita adverb som är indirekt deiktiska (§ 19). Också det komparativa adverbet *så* hänvisar ofta till en given situation som inte alltid behöver uttryckas i en komparativ subjunktionsfras eller bisats som komplement (§ 41, 42).

§ 15. Struktur. Det definita adverbet kan vara ett rotmorfem: rumsadverben *här*, *där*, *hit*, *dit*, tidsadverben *nu*, *då*, *förr*, *nyss*, *strax*, *bums*, adverben för logisk relation *ock* (ålderdomligt eller regionalt), *dock*, *just*, *heller*.

Det kan också vara en sammansättning, t.ex. *här-ifrån*, *lik-väl*. I princip kan definita adverb bildas produktivt med något av rumsadverben *här* eller *där* som förled och en preposition som efterled: *där-ifrån*, *där-intill*, *där-i* (§ 10: a). Både betydelse och stilvärde är dock relativt lexikaliserade för de enskilda sammansättningarna. De två mest generella delmönstren är:

a) sammansatt preposition som efterled och rumsbetydelse (indirekt deixis/anafor): *där-intill*, *här-intill*, *där-inunder*, *här-inunder*

b) osammansatt preposition som efterled, betydelse av valensbunden aktant och stilvärde av neutralt eller formellt skriftspråk: *där-i*, *här-i*, *där-om*, *här-om*

I övriga sammansättningar är ofta det ena ledet (eller bägge) ett definit eller komparativt adverb, t.ex. *hit-tills*, *så-lunda*; *lik-väl*, *till-lika*. Flera sammansättningar innehåller ledet *dess*, dvs. genitiv av det definita pronomenet *den*, t.ex. *dess-förinnan*, *dess-utom*.

I några fall är sammansättningarna lexikaliserade ordgrupper, t.ex. *i går*, *för övrigt*, *för all del*, *i stället* (även sammanskrivna: *igår*, *förövrigt*, *föralldel*, *istället*).

§ 16. Deixis. Vid deiktisk användning pekar det definita adverbet i första hand ut någonting som är för handen i talsituationen: en plats i talsituationen, en tid som innefattar eller relateras till talögonblicket eller en annan omständighet i talsituationen.

Rum:

Här satt jag förra gången också. [t.ex. om den stol talaren sitter på]
Där satt jag förut, men det var så obekvämt. [t.ex. om en stol i talsituationen som någon annan än talaren är på väg att sätta sig på]

Tid:

Nu får visst Svenssons besök.
Hon var här *nyss*.
Han kommer *snart*.
Då var han 31 år. [sagt t.ex. vid betraktandet av ett fotografi av en man]

Andra omständigheter, t.ex. sätt eller grad (se också § 41–42):

Så ska du inte göra (som han gjorde).
Så högt hoppade den (som jag visar nu).

§ 17. Deiktiska närhets- och avståndsadverb. Definita rumsadverb anger i deiktisk användning (§ 16) om den utpekade platsen befinner sig inom samma utrymme som talaren, t.ex. *här* (närhetsdeixis), eller utanför detta utrymme, t.ex. *där* (avståndsdeixis).[1]

Närhetsadverb anger rum inom talarens utrymme. De har initialt *h-* (t.ex. *här*, *hit*). Avståndsadverb anger rum utanför det utrymme som talaren betraktar som sitt. De har initialt *d-* (t.ex. *där*, *dit*).[2] Talarens utrymme innefattar alltid någon del av hans fysiska person, men hur stort utrymmet anses vara avgörs av talaren från fall till fall med hänsyn till relevanta faktorer i kontext och talsituation. Mera precist hur stort utrymme som talaren avser med *här* kan anges med ett annat adverbial i satsen.

Här satt jag förra gången också, eller var det kanske *där?* [t.ex. om den stol talaren sitter på gentemot stolen framför]
{*Här/Där*} har jag ju min almanacka! [t.ex. om talarens ficka]
Här sitter vi alla och väntar på att konserten ska börja. [t.ex. om hela talsituationen]
Hit kommer visst alla människor. [t.ex. om ett hörn av lokalen eller om hela talsituationen]
Här i Europa är i alla fall standarden rätt hög.

Ofta kan talaren lämna mer eller mindre oavgjort hur stort hans utrymme är. Särskilt vid närhetsdeixis kan den utpekade platsen omfatta ett mycket större rum än enbart den plats där samtalet försiggår:[3]

Här [t.ex. 'på det här företaget'] gör vi inte så.
Den nye ryske utrikesministern ska komma *hit*. [t.ex. 'till Sverige']
Här (i Västeuropa) är kursen rätt stabil.

Vid avståndsdeixis utpekas ett rum utanför talarens utrymme, alltså också t.ex. ett rum som bara delvis ingår i talsituationen. Med ett annat adverbial kan talaren närmare ange var utanför talsituationen som den åsyftade platsen ligger.

Där ska ni sammanträda. [Talaren pekar genom en dörröppning på ett rum som bara delvis är synligt.]
Där på Eldslandet blev vi väl bemötta.

Om ett adverb för närhetsdeixis ställs i kontrast mot ett adverb för avståndsdeixis, beskriver närhetsadverbet en aktion etc. som utspelar sig närmare talaren än den aktion som avståndsadverbet beskriver:

Lena ska sitta *här* och Per ska sitta *där*.

En vanlig avgränsning av talarens utrymme är att det ses i kontrast till lyssnarens utrymme. I sådana fall implicerar ett närhetsadverb att aktionen utspelar sig närmare talaren än lyssnaren.

Det ligger en penna *här*, som du kan ta.

Närhetsadverb som betecknar mål eller utgångspunkt betecknar oftast en förflyttning in i respektive ut ur talarens utrymme (vilket bl.a. innebär riktning mot respektive från talaren):

Kan du inte komma *hit* ett slag?
Ingen får gå *härifrån* utan att ha antecknat sig på listan.

De direkt deiktiska (§ 19) rumsadverben fördelar sig som framgår av Schema 1.

	Närhet	**Avstånd**
Befintlighet	här	där
Mål	hit	dit
Riktmärke	häråt, hitåt	däråt, ditåt
Utgångspunkt	härifrån	därifrån

SCHEMA 1. Deiktiska rumsadverb.

Vid indirekt deixis (§ 19) relateras den avsedda platsen till talsituationen (utan att ingå i den):

De bor strax *härintill*. ['i närheten av talsituationens plats']

Distinktionen mellan närhets- och avståndsadverb (med initialt *h*- respektive *d*-) finns också när definita adverb används anaforiskt, se vidare § 21.

[1] I formellt skriftspråk förekommer *härstädes*, *därstädes* (endast anaforiskt) i stället för *här*, *där*.

De lexikaliserade konstruktionerna *här och där* 'lite varstans', *här och var* 'lite varstans', *då och då* 'ibland' används som kvantitativa adverb (jfr § 37).

[2] Vid det komparativa sättsadverbet *så*, som ofta fungerar närmast som ett definit adverb (se § 41–42), kan distinktionen mellan närhets- och avståndsdeixis optionellt anges genom att adverbet konstrueras med *här* respektive *där*:

Så (*här*) ska du inte göra. [t.ex. om en aktion utförd av talaren]
Så (*där*) ska du inte göra. [t.ex. om en aktion utförd av lyssnaren]
Så (*här*) högt hoppade den. [t.ex. om talaren mäter upp höjden med en gest]
Så (*där*) högt hoppade den. [t.ex. om ett hopp iakttaget på TV]
Så här skulle jag vilja ha det jämt. [t.ex. om ett tillstånd som råder i talsituationen som helhet]

[3] Ett definit adverb kan ange en plats (eller tid) i själva texten som text:

Hon har blåst in sin ande i allt det lilla, ömtåliga och hunsade, och hon måste naturligtvis göra vissa åthävor för att över huvud taget bli hörd från det grodperspektiv hon valt som utgångsläge. *Här* bör man dock lägga till att det inte finns något gråtmilt eller socialt enkelspårigt i hennes engagemang. (S)

§ 18. Deiktiska tidsadverb. Deiktiska tidsadverb utpekar en tid som omfattar talögonblicket (jfr Advl § 93: 1). Den tid som avses kan vara av längre eller kortare varaktighet. Varaktighetens utsträckning kan närmare anges med ett annat adverbial.

Jag har semester *nu*, så jag tar inte itu med det förrän nästa månad.
{*Nu* i modern tid/*Nu för tiden*/*Numera*} ser man inte längre några original av hans kaliber.
Nu är han tio meter från målet. [t.ex. om en tidrymd på någon enstaka sekund]
Nu på 90-talet har vi inte lyckats utvidga verksamheten.

När tidrymden omfattar mer än talögonblicket, kan tidsadverbet tidfästa en aktion som återges med tempus för förfluten tid eller framtid men som talaren anser falla inom en tidrymd som innefattar talögonblicket:

Nu ringde det på dörren.
Nu kommer det att hända något förskräckligt.

Vid tempus perfekt anger *nu* den tidpunkt (= talögonblicket) då resultatet av att supinumfrasens aktion föreligger är relevant (Tempus § 3, 21):

Nu har hon slagit till igen.

Vid avståndsdeixis utpekar ett tidsadverb som *då*, *dåförtiden* en tidpunkt som ligger utanför talögonblicket, i det förflutna eller i framtiden:[1]

Då var han 31 år. [sagt t.ex. vid betraktandet av ett fotografi av en man]

Vid indirekt deixis (§ 19) används tidsadverb som relaterar den betecknade tidpunkten till talögonblicket:

Han var *nyss* här. ['strax före talögonblicket']
Hon är *snart* framme. ['strax efter talögonblicket']

[1] De båda deiktiska avståndsadverben *där* och *då* används osymmetriskt. Det deiktiska *där* utpekar ofta liksom *här* en plats inom talsituationen, medan det deiktiska *då* till skillnad från *nu* inte anger en tid som i någon mening faller inom talsituationens tid. Oberoende av om *då* är anaforiskt (vilket är vanligast) eller deiktiskt anger adverbet således alltid en tid som ligger på avstånd från talögonblicket och från talsituationens tidsram.

§ 19. Direkt och indirekt deixis. Vid direkt deixis utpekar ett rumsadverb direkt en given plats i talsituationens rum:

Han finns inte *här*. Kom *hit*.
Den ligger inte *där*. Bär den *dit*.

Vid indirekt deixis anger ett rumsadverb en plats indirekt genom att beskriva dess läge i förhållande till en deiktiskt direkt utpekad eller motsvarande underförstådd plats.

Skillnaden mellan direkt och indirekt deiktiska adverb är någorlunda tydlig bara för rums- och tidsadverb och tydligast för tidsadverben (om tidsadverbial se särskilt Advl § 92–93, 97–99).

De indirekt deiktiska rums- och tidsadverben fördelar sig enligt följande:

a) Rumsadverb. Vissa adverb anger olika slags lägen i förhållande till talarens utrymme (närhetsadverb, § 17), t.ex.:

härintill, härinnanför, härutanför, häromkring

Övriga indirekt deiktiska rumsadverb anger olika slags lägen i förhållande till en deiktiskt given plats utanför talarens utrymme (avståndsadverb, § 17), t.ex.:

därintill, därinnanför, därutanför, däromkring

För att beteckna befintlighet (eller väg) sammansätts *här-/där-* med sammansatt preposition, t.ex. *härbredvid*, *härutmed*. I deiktisk användning är ofta sammansättningens sista led betonat, t.ex. *härbred[1]vid*.

b) Tidsadverb. Indirekt deiktiska tidsadverb anger vanligen en tid som inte omfattar talögonblicket men som definieras i relation till detta (dvs. de är närhetsadverb, § 17). Tiden som anges är antingen före talögonblicket, t.ex. *nyss*, eller efter talögonblicket, t.ex. *strax*. Ett stort antal tidsadverb är indirekt deiktiska och anger tidpunkt i förhållande till talögonblicket. Däribland finns också sådana som specificerar tidpunkten i förhållande till det dygn eller det år osv. som omfattar talögonblicket, t.ex. *i går*, *i fjol*.[1]

Exempel på tidsadverb som används indirekt deiktiskt:

Före talögonblicket:

nyss, förut, nyligen, (för) länge sedan, hittills, förr, härförleden, i går, i morse, i fjol

Efter talögonblicket:

strax, snart, härnäst, hädanefter, genast, med(det)samma, ögonblickligen, i morgon, i morgon bitti, tills vidare

I neutralt och ledigt talspråk kan också *sedan*, *efteråt* användas deiktiskt, t.ex. *Vi gör det sedan*. Några av tidfästningsadverben anger tid med en rumsmetafor, t.ex. *hittills*, *hitintill*(*s*), *hädanefter*.

Avståndsadverb för tid används vanligen anaforiskt men kan i vissa fall också fungera deiktiskt indirekt:

Alldeles *dessförinnan* hade hon tagit examen. [sagt t.ex. vid betraktandet av ett fotografi]

Om hur indirekt deiktiska tidsadverb (som normalt har talögonblicket som referenstid) används med andra referenstider vid överförd deixis, se § 24.

Om anaforisk användning av närhets- och avståndsadverb se § 20.

[1] *Annars*, *eljest* anger ett läge som icke sammanfaller med den givna tidpunkten (referenstiden). Också *precis*, *just* anger, när de används som tidsadverb, läge antingen kort före eller kort efter den givna tidpunkten, dvs. de betyder antingen 'alldeles nyss' eller 'alldeles strax'. *Annars*, *eljest*, *precis*, *just* kan användas deiktiskt (med talögonblicket som referenstid) eller anaforiskt (med kontextuellt given referenstid).

ANM. 1. Vid rumsadverb är det ofta oklart om talaren avser indirekt eller direkt deixis. *Härintill* kan t.ex. ofta uppfattas antingen som 'intill talarens utrymme', dvs. som indirekt deixis, eller som 'inom talarens utrymme och intill (något underförstått)', dvs. som direkt deixis och dubbeladverbial (jfr Advl § 26, 66). Se också § 52.

Här intill bor många av våra vänner. [indirekt deixis, dvs. här ≠ här intill]
Här intill (parken) är det trevligt att bo. [dubbeladverbial, dvs. här = intill en annan lokalitet, t.ex. parken]

ANM. 2. Också relationella adverb kunde sägas visa indirekt deixis (§ 40–48).

§ 20. Anafor. I anaforisk användning syftar definita adverb på ett korrelat i den föregående kontexten (jfr Pron. § 42–51). Vid direkt anafor har adverbet ett språkligt korrelat med samma referens som adverbet (jfr § 19). Anaforen är fri, dvs. det finns nästan inga grammatiska begränsningar på korrelatets placering. Vanligen finns dock korrelatet i samma eller föregående sats.

Ett definit adverb kan beteckna någonting som både finns i talsituationen och har aktualiserats i kontexten, dvs. det kan vara deiktiskt och anaforiskt på samma gång (jfr § 27):

Titta på översta hyllan. *Där* står boken.

Ett specialfall av anafor är när korrelatet står i initial dislokation (Annex § 2–9), t.ex. *Hemma hos honom, där bråkar dom alltid*. *I förra veckan, då var vi på cirkus*. Så används främst enstaviga avståndsadverb: *där*, *dit*, *då*.

Anaforiska adverb fördelar sig på följande betydelsegrupper:

a) Rumsadverb. Korrelatet är ett rumsbetecknande uttryck, t.ex. en nominalfras, prepositionsfras eller adverbfras:

Han tänkte resa till *Stockholm*. *Där* bodde nämligen hans syster.
Han tänkte ställa sig *bredvid kungen*. Men *där* stod redan finansministern.
Till slut gick han *dit*. Då stod hon redan *där*.
Då kan man vända sig till *vårdcentralen*. *Här* finns de resurser som är erforderliga.
Under några stenblock fanns *en grund grop* och *där* satte de upp tältet som vindskydd. (R)
Många har sagt det att om dom exempelvis hade det lika bra *i Finland*, då skulle dom ju hellre bo *där* förstås. (T)

Av de sammansatta rumsadverben med *där-* eller *här-* som förled och enkel preposition som efterled används *därifrån*, *härifrån* både deiktiskt och anaforiskt och alla de övriga samt *därhän*, *dithän* bara anaforiskt. De uteslutande anaforiska adverben används särskilt i metaforisk rumsbetydelse (och då kan korrelatet vara en sats). För befintlighet finns *däri*, *häri*, *däruti*, *häruti*, *därpå*, *härpå* m.fl., för mål *därhän*, *dithän* samt (endast metaforiskt) *därtill*, *härtill*, för riktmärke *däremot*, *häremot*, för väg *därigenom*, *härigenom*, *däröver*, *häröver* och för utgångspunkt *därur*, *härur*.

Han var otillräckligt förberedd och *däri* låg en viss risk.
Så långt har det inte gått med mig ännu. Om jag kommer *därhän* ska jag underrätta dig. (R)

Vissa av adverben tillhör i sin metaforiska betydelse en annan adverbkategori än rumsadverb, t.ex. *därpå* som tidsadverb, *därigenom* som adverb för medel och *däremot* som adverb för logisk relation, se nedan.

b) Tidsadverb. Korrelatet är ett tidfästande uttryck, t.ex. en nominalfras, prepositionsfras, adverbfras eller temporal bisats:

Jag var där *en gång* men *då* var det alldeles dött […] (R)
I vintras hade en av hans elever försökt gå, på skridskor. Men *då* var det is och djävulsk skymning. (R)
Jag hade nog en starkare känsla av det […] *på femtitalet*, att det var mer ovilja mot dom *då*. (T)
Han syntes *i går* på den *då* nyöppnade utställningen.
När det regnar deppar hon, men *då* trivs jag.

Många definita tidsadverb används nästan bara anaforiskt.[1] Det gäller i princip alla som inte (direkt eller indirekt) relaterar till talögonblicket, t.ex. *då*,[2] *därvid*, *härvid* samt många indirekt anaforiska som *därefter*, *därnäst*, *därpå*, *dessemellan*, *dessförinnan*, *härpå*.[3]

c) Adverb för logisk relation. Korrelatet är i typfallet den sats (S_1) som föregår satsen med adverbet (S_2) (se vidare Satsadvl § 30):

Pappa hade kärlkramp och var *dessutom* opererad för svårt magsår. (R)
Lektor Hedberg är i Kina och har *därför* inte kunnat komma.

Hit hör ett antal adverb som bildas med *där-*, *dess-* eller *här-* som förled:

additiva (S_2 utöver S_1): därtill, härtill, dessutom, desslikes, därjämte, härjämte, därutöver, härutöver, dessförutom
adversativa (S_1 men S_2): däremot, häremot
kausala (S_2 på grund av S_1): därför

Hit hör ytterligare ett antal andra adverb med olika bildningssätt. Bredare stilistisk användning har följande:

additiva (S_2 utöver S_1): också, även, heller [tillsammans med negerande adverb], likaså, likaledes, tillika, vidare

adversativa/koncessiva (S_2 trots S_1): ändå, dock, emellertid, likväl

explanativt (S_2 är ett skäl att anta S_1, S_2 ledde till S_1): nämligen

disjunktivt (S_2 om inte S_1): annars, eljest, varom icke; (S_2 och inte S_1): i stället

konklusiva/konsekutiva (S_2 är en slutsats som kan dras av S_1, S_2 är en följd av S_1): alltså, följaktligen, så, således, sålunda, då

Åtskilliga adverb för logisk relation har formellt eller ålderdomligt stilvärde (t.ex. *ävenledes*, *jämväl*).

d) Adverb för medel. Korrelatet kan vara t.ex. en nominalfras eller en sats:

Hon hämtade *några diabilder* för att *därmed* tydligare kunna visa situationens allvar.
Men dom firmor som har tagit in dom här utlänningarna har väl förstått det här ansvaret och *gjort sitt genom kuratorer och liknande personal på firmorna* och *därigenom* minskat svårigheterna. (T)

De vanligaste adverben här är: *därmed*, *härmed*,[4] *därigenom*, *härigenom*. Referenten är inanimat. När korrelatet är en sats kan dessa adverb alternativt anses beteckna logisk (konklusiv) relation (jfr (c) ovan).

e) Adverb för del av helhet. Korrelatet är i typfallet en vanligtvis plural eller dividuativ nominalfras:

I realiteten *en halv miljon arbetslösa*, *därav* närmare 50 000 ungdomar […] (S)
[…] bygger *75 000 platser* varje år, *därav* 40 000 i daghem och 35 000 i fritidshem. (S)
Man har skickat *ett ton säd*, *därav* hälften råg.

Hit hör framför allt: *däribland*, *häribland*, *därav*, *härav*, *därutav*, *härutav*.

f) Adverb för valensbunden aktant. Korrelatet är i typfallet ett nominalt led som betecknar en inanimat referent:

Vi översänder *denna remiss* och inbjuder er att yttra er *däröver* senast den 15 september.
Hela rådgivnings- och besiktningsverksamheten har lagts på kommunerna, och staten betalar dem *härför*. (S)
Men *därmed* sammanhänger också valet av ämne. (T)

Dessa adverb är sammansättningar med *här-* eller *där-* och den preposition som används i motsvarande prepositionsfras (t.ex. *yttra sig däröver = yttra sig över {den/det/dem}*). Att referenten skall vara inanimat innebär t.ex. att *vi har talat därom* kan betyda 'vi har talat om den', 'vi har talat om det' och 'vi har talat om dem' (om inanimater) men inte 'vi har talat om honom', 'vi har talat om henne' eller 'vi har talat om dem' (om animater).[5]

Om stilvärdet hos adverb på *där-*, *här-*, *dit-*, *hit-*, *dess-* se § 21.

Som anaforiskt sättsadverb fungerar det komparativa *så* (ofta med försvagad sättsbetydelse, jfr § 42) och syftar tillsammans med ett verb med allmän betydelse (t.ex. *gå så*, *förhålla sig så*, *göra så*, *vara så*, *bli så*) på en sats eller verbfras:

Firman skulle gå i konkurs. *Så* förhöll det sig bara.
Skogen hade vissnat. Jag trodde aldrig att det skulle gå *så*.
Hon struntade i eleverna fastän hon mycket väl visste att man inte får göra *så*.
På den tiden var de flesta fattiga här men *så* är det inte nu.

[1] Tidsadverb som inte innehåller något av de definita leden *då-*, *där-*, *här-* eller *dess-*, dvs. sådana som *sedan*, *förut*, *nu*, används vanligen inte när tidsadverbet har ett utsatt tidsuttryck som entydigt (direkt eller indirekt) korrelat, t.ex. *1988 och året {därefter/*sedan}*. De används däremot vid implikativ anafor (§ 23).

[2] *Då* anger normalt icke-nutid när det används anaforiskt, dvs. karaktären av avståndsadverb bibehålls:

Just nu sitter de alla och ser på TV. Också faster Elsa är här {nu/**då*}. [sagt i telefonen om situationen]

Dock kan *då* vara anaforiskt om en vidare tidrymd än talögonblicket, särskilt om den avsedda aktionen är generisk:

Hon ska ha tjänstledigt den här terminen, och hon räknar med att hinna skriva en hel del *då*.
Numera spelar jag tennis på tisdagarna. *Då* träffar jag alltid Albert.

[3] *Dit*, *därifrån* (och mindre ofta *hit*, *härifrån*) kan i anaforisk användning ha tidsbetydelse, t.ex. *Vi skall vara klara i april, och det är bara tre månader dit. I morgon är det den 15 januari, och därifrån är det tre månader tills vi skall vara klara*. Däremot används knappast *där* eller *här* med tidsbetydelse.

[4] *Härmed* kan ha resten av den egna satsen som korrelat och bl.a. markera en deklarativ huvudsats som performativ (Huvudsatser § 19):

Härmed förklarar jag utställningen öppnad.

[5] I betydelsen 'för {den/det/dem}' undviks ofta *därför*, eftersom det kan misstolkas som 'av den orsaken'.

§ 21. Anafor med närhets- och avståndsadverb. Definita rumsadverb samt många av de definita adverb som främst används anaforiskt förekommer i anafor i olika betydelse som avståndsadverb (med någon av förleden *där-*, *dit-* eller *dess-*) och som närhetsadverb (med något av förleden *här-* eller *hit-*).

a) Avståndsadverb är de adverb som oftast används anaforiskt. De anger att referenten har den högsta prominensen av dem som passar till adverbets beskrivning, ungefär som 3 personens personliga pronomen (jfr Pron. § 49). Avståndsadverb kan därför oftast parafraseras med prepositionsfraser med *den* som rektion.

Jag har inte haft tillfälle att se *TV-versionen* men allt jag hör sägas {*därom*/om den} är positivt.
Oppositionen kommer att vinna. Jag känner mig allt mer övertygad {*därom*/om det}.
Inställningen till *kriget* förändrades. Allt fler människor började tänka {*därpå*/på det} och insåg hur det fungerade.
I *Stockholm* och den del av landet som ligger norr *därom* fungerade det […] (S)
Möjligen måste kärnkraftverken tas ur drift vid en krigssituation för att minska riskerna för radioaktiva utsläpp i samband med *sabotage och bekämpning* eller hot *därom*. (S)
[…] friluftsfester, där man njöt *berlinersylta på 10-öreskakor* med brusande hallonlemonad *därtill*. (S)

b) Närhetsadverb används mindre ofta anaforiskt än avståndsadverben. De anger då att korrelatet finns kontextuellt nära men att dess referent inte har självklar prominens i textsammanhaget, ungefär som det definita pronomenet *denna* (jfr Pron. § 51, 65–66). Närhetsadverb kan därför ofta parafraseras med preposition + det definita pronomenet *denna* som rektion.

[…] satsas på *stora institutioner*, *inriktade på högspecialiserad teknisk-medicinsk utrustning*. *Här* [≈ 'på dessa (institutioner)'] finns resurserna såväl tekniskt som personellt. *Hit* [≈ 'till dessa (institutioner)'] söker sig läkarna – det ger dem högre status. (S)

Liksom vid motsvarande val mellan 3 personens personliga pronomen och nominalt *denna* (Pron. § 51) har talaren ett visst spelrum i valet mellan avstånds- och närhetsadverb:

Man har tillgång till 10 lektionssalar, men {*härav/därav*} behövs två som laboratorier.

Det utbyggda systemet av anaforiska definita avstånds- och närhetsadverb (i huvudsak byggt på *där-*, *dit-*, *dess-*, *här-*, *hit-* enligt ovan) tillhör väsentligen skriftspråket. Bara några få av dessa adverb har helt neutralt stilvärde: *där*, *dit*, *därför*, *dessutom*, *däremot*. *Därför* är lexikaliserat i betydelsen 'av den orsaken' och uttalas då vanligen med kort vokal, som ett osammansatt ord: [ˈdær:fœr̩]. De övriga förekommer mest i neutralt och formellt skriftspråk och i någon mån i formellt talspråk. I neutralt skriftspråk växlar adverb och prepositionsfraser, t.ex. *om* {*den/det/dem*} med *därom*, *efter det* med *därefter* eller *därpå*: *De hade ingen uppfattning* {*därom/om det*}. I neutralt och vardagligt talspråk och i ledigt skriftspråk används vanligen prepositionsfraserna,

t.ex. *Vi har pratat {om det/?därom} väldigt många gånger*, eller andra adverb, t.ex. *Jag har köpt bröd, och jag har {också/?därjämte} varit på apoteket.*

I egentlig rumsbetydelse används flera av de anaforiska adverben nästan bara i formellt skriftspråk, t.ex. *därvid*, *härvid*, *därpå*, *härpå*, *däri*, *häri*, t.ex. *Han gick fram till statyns sockel och lade en krans därvid.*

§ 22. Indirekt anafor. Vissa definita adverb anger en plats, en tidpunkt osv. indirekt, genom att beskriva dess läge i förhållande till en anaforiskt given plats, tidpunkt osv. Skillnaden mellan direkt och indirekt anafor är någorlunda tydlig bara för rums- och tidsadverb och tydligast för tidsadverben. Liksom vid direkt anafor är anaforen fri men korrelatet finns vanligen i samma eller föregående sats:

[…] kulan sögs av andningen ner *i lungorna* (eller *däromkring*) […] (R)

[…] och stirrade genom *glaset* mellan rutiga gardiner. *Därinnanför* i skumrasket rörde sig snabba figurer av och an […] (R)

[…] och i vart och ett av kontorsrummen ser man *samma stålbord*, *samma vridbara fåtölj*, *därintill* sekreterarens skrivmaskin under ett gult hölje […] (R)

Vampyrer åldras inte och jag undrade hur hans ungdomliga ansikte skilde sig från det ansikte han hade haft *förra århundradet* och århundradet *dessförinnan* […] (R)

[…] det har varit efter kriget och några år *därefter*. (T)

För rumsbeteckningar används samma definita adverb vid indirekt anafor som vid indirekt deixis, men avståndsadverb (t.ex. *däromkring*) är vanligast.

För tidsbeteckningar används vid indirekt anafor (med utsatt korrelat) främst sådana definita adverb som skiljer mellan avstånds- och närhetsform, och avståndsadverben är vanligast. De indirekta tidsadverben i anaforisk användning anger läge i förhållande till en annan tidpunkt än talögonblicket. Läget är antingen före korrelatets tidpunkt, t.ex. *dessförinnan*, eller efter, t.ex. *därpå*. *Dessemellan* anger ett läge i förhållande till två anaforiskt givna tidpunkter. Vanligast är avståndsadverb med tidsbetydelse, t.ex. *dessförinnan*, *till dess*, *dittills*, *därefter*, *därpå*, *därnäst*, *dessemellan*, men också närhetsadverb med tidsbetydelse förekommer, t.ex. *härförinnan*, *härpå*.

De indirekta anaforiska tidsadverben tillhör väsentligen skriftspråket. I talspråk och optionellt i skriftspråk kan ibland användas t.ex. motsvarande prepositioner i adverbiell funktion, t.ex. *förra århundradet och århundradet innan.*

§ 23. Implikativ anafor. Ett definit adverb kan peka ut en plats eller en tid (eller mera sällan en annan omständighet) som inte är nämnd i den föregående kontexten men som denna kontext ändå (entydigt) implicerar, implikativ anafor (jfr Pron. § 45):

Nu ska jag åka och simma. Jag undrar om jag träffar Axel *där?* [*där* = där jag brukar simma]

Hon åkte och hälsade på sina föräldrar. Hon hade inte varit *där* sedan skolan börjat. (R) [*där* = föräldrarnas hem]
Han tog ett steg framåt, för att slippa stå vid dörren. Men *då* var han så upprörd, så han halkade. (R) [*då* = den tidpunkt som föregående mening implicerar]

Rumsadverben kan ha metaforisk betydelse:

Elektricitet ska bara användas där det behövs, t.ex. i vissa industriprocesser och för elektriska tåg och bussar, menar Barry Commoner. *Här* finns alltså mycket att spara. (S)
Jag tycker att hon går lite till överdrift *där*. (T)

Vid implikativ anafor används samma definita rums- och tidsadverb som vid anafor med utsatt korrelat och oftast avståndsadverb. Därutöver används enstaka tidsadverb som knappast används med utsatt korrelat, t.ex. *nu*.[1]

Ett indirekt deiktiskt definit adverb kan ange en plats eller en tidpunkt genom att beskriva dess läge i förhållande till en annan plats eller tidpunkt som inte heller den är nämnd i den föregående kontexten men som impliceras av densamma, dvs. anaforen kan vara samtidigt indirekt (§ 22) och implikativ:

Sängen drogs ut i köket. Det insvepta liket lades på den, täcktes så av ett vitt lakan. Krucifixet lades på hennes bröst. Radbandet virades kring hennes fingrar. Ja, ljusen tändes. Så gick det till. Kanske för att få honom ur vägen ett tag, eller kanske för att han nu ansetts ha trätt in i sin döda faders ställe, skickades pojken upp till staden för att hämta fader McDonnell. Det har aldrig varit bruk *däromkring* att prästen deltar i likvakan […] (R)

För rumsbeteckningar används då samma definita adverb som vid indirekt anafor med utsatt korrelat. För tidsbeteckningar används samma definita adverb som vid indirekt anafor med utsatt korrelat men dessutom flera andra. Av de senare används t.ex. *sedan* och *efteråt* i skriftspråk nästan bara anaforiskt:

Jag lade lugnt och stilla luren i klykan igen. *Sedan* gick jag ut för att äta lunch. (R) [*sedan* = efter den tidpunkt som impliceras av föregående mening]

Andra, t.ex. *strax*, *snart*, *genast*, används både deiktiskt (med relation till talögonblicket, Advl § 98: a) och anaforiskt. Exempel på anaforisk användning:

Det blev signalen till allmän flykt, men *snart* gick de modigaste fram till fönstren och såg hur lärarinnan körde in sin näsduk i munnen på Nicolas. (R)

[1] Också några av adverben för logisk relation är vanliga i implikativ anafor, med syftning på en implicerad proposition: *också*, *även*, *heller*. I implikativ anafor krävs normalt en partiell likhet mellan den implicerade och den utsagda propositionen (för att lyssnaren skall kunna räkna ut vilken av ofta många möjliga implikationer som avses). Adverben för logisk relation är då vanligen mer eller mindre kontrastivt betonade och står mycket ofta som fokuserande satsadverbial intill det led i satsen som representerar olikheten mellan propositionerna, t.ex. *Också jag har mina fel* (det impliceras att andra har sina fel).

Jag har haft till krav på mina böcker att de skulle stå sig *också* efter fem, tio år […] (R) [Det impliceras att böckerna skulle stå sig strax efter publiceringen.]
Ute på dasset låg en Viskadalskatalog, en Åhlén & Holm-katalog och ibland någon från Insjön. Skellefteåbladet och Norra Västerbotten var *också* populära. (R) [Att katalogerna låg på dasset implicerar att de var populära.]

ANM. Ett definit adverb kan i många kontexter antingen (av en språkbrukare) uppfattas som syftande på ett utsatt korrelat eller (av en annan språkbrukare) som implikativt, utan att det gör någon större skillnad för tolkningen. Särskilt när korrelatet står på stort avstånd från adverbet kan adverbet uppfattas syfta antingen på det tidigare omnämnandet eller på den plats, tid, etc. som är implicerad i texten just vid yttrandet av den mening som innehåller adverbet:

Jag var på ett rutinjobb *uppe hos polisen på Söder*. Medan jag satt *där* och väntade på en uppgift, kom det in ett fyllo och anmälde, att han hade släppt ut en tiger på Ingarö. Han beskrev allting mycket noggrant och trots fyllan och alla omtagningar fanns det en viss reda i framställningen. Han och två man hade burit upp tigern från en båt och in i ett hus på ett högt berg. Han visste inte, vad området kallades, bara att det var i närheten av Mörtviken. Han hade matat den här tigern, som förvarades i en bur i källaren till huset. En dag hade tigern lyckats tränga sig ut genom matluckan och hade hoppat ut genom ett fönster och befann sig nu i frihet. Det var kontentan av vad han sa. Han vägrade att gå *därifrån*, förrän grabbarna på polisstationen hade lovat att leta reda på tigern. (R)

§ 24. Överförd deixis. Särskilt i skönlitteratur förekommer det att ett definit adverbs referens visserligen avgörs av den föregående kontexten (med eller utan direkt språkligt korrelat) men att det definita adverbet väljs som om det vore deiktiskt använt. Talaren skildrar då situationen som om han ingått i den, t.ex. ur samma kunskaps- och attitydperspektiv som en av de personer texten handlar om (empati). Detta kallas överförd deixis (jfr Anf. men. § 18: a).

Hit kunde han dra sig undan, *här* behövde han inte ha böcker […] (R)
Våldsamt fnissande återvände han till sin bostad där plattan *nu* blivit varm. (R)

I fråga om rumsbeteckningar märks överförd deixis framför allt på ett rikligare bruk av närhetsadverb än vad som är vanligt i anafor (jfr § 20). I fråga om tidsbeteckningar kan deiktiska adverb som refererar till dygns- eller årsrytmen, t.ex. *i går*, *i fjol*, förekomma i överförd deixis men inte i vanlig direkt eller indirekt anafor (jfr Advl § 98: c, Anf. men. § 3: d):

Hur kunde han ta sig fram så fort och utan att bli trött? *I går* hade samma väg verkat oändlig. (R)
Sommarklänningarna från *i fjol* hängde nystärkta och nystrukna i hennes garderob. (R)

§ 25. Determinativ användning. Ett definit adverb kan få sin betydelse specificerad av en efterställd restriktiv bestämning (determinativ användning, jfr Pron. § 59: b). Ett avståndsadverb kan då väljas även om den utpekade platsen, tiden etc. varken finns i talsituationen eller verkar implicerad i texten: liksom vid definita

nominalfraser (Nomfraser § 96) kan identifikationsramen omfatta en större del av lyssnarens och/eller talarens värld. Identifikationen görs huvudsakligen med hjälp av bestämningen, och adverbet kan vara motiverat främst av det syntaktiska behovet av ett utsatt korrelat till denna. Definit adverb med restriktiv bestämning är vanligt särskilt i följande fall:

1. Bestämningen är en relativ bisats (jfr Bisatser § 36).

a) Adverbet är *där*, och bisatsens satsbas anger inte befintlighet:

Där varifrån jag kommer ges det ingen nåd.

b) Adverbet är *dit*, och bisatsens satsbas anger inte mål:

Gå *dit där de andra är*!

I andra fall där den relativa satsen inte kan vara korrelatlös[1] föredras andra konstruktioner. I stället för ?*Han kommer därifrån där det har varit oroligheter* föredras t.ex. *Han kommer från det ställe*(*t*) *där det har varit oroligheter*, och i stället för ?*Han reser ditåt som alla reser* föredras *Han reser åt samma håll som alla* (*reser*).

2. Bestämningen är en narrativ bisats (Bisatser § 52).

a) Adverbet är *därhän*, *dithän*:

Han fick det *därhän att han bytte rum med Halvard*. (R)

Ungefär synonym med *därhän att*, *dithän att* är konstruktion med *så långt att* (jfr Bisatser § 124).

b) Adverbet är en sammansättning av *där* och en preposition (t.ex. *däri*, *därigenom*):[2]

[…] men det har sitt berättigande *däri att det är alldeles sant*. (R)
Detta stadium skiljer sig från de tidigare *därigenom att det inte medför en övergång från inre omvälvning till ny kontroll*. (S)
Bestämmelse om maskstorlek skall ej anses överträdd *därigenom att en eller annan maska understiger angivet mått*. (S)

Konstruktionen under (2b) förekommer främst i neutralt och formellt skriftspråk och kan uppfattas som något ålderdomlig. Vanligare (också i dessa stilarter) är konstruktion med prepositionsinledd bisats, t.ex. *Det skiljer sig från de tidigare genom att det inte medför en övergång till ny kontroll*.

[1] Om både det definita adverbet som korrelat och relativsatsens satsbas anger befintlighet (*där*) eller mål (*dit*), utelämnas vanligen korrelatet (Bisatser § 36):

Hon bor *där* jag arbetar.
Han begav sig *dit* hon tidigare hade rest.

[2] Konstruktionen med definit adverb möjliggör postposition av bisatsen:

Endast *därigenom* lyckades vi, *att motståndarna var splittrade*.

Konstruktionen *därför att* är lexikaliserad som kausal subjunktion med neutralt stilvärde (Konjn, subjn, infm. § 8: c) och som explanativ konjunktion i talspråk (Konjn, subjn, infm. § 8 not 2).

§ 26. Definita adverb i dubbeladverbial. Ett definit adverb kan sidoordnas med en efterföljande prepositions- eller adverbfras till ett dubbeladverbial, t.ex. *här i hörnet*, *här i Sverige*, *här hemma*, *där i de djupa skogarna*, *där uppe*. Liksom vid determinativ användning (§ 25) kan ett avståndsadverb väljas, även om den utpekade platsen, tiden etc. varken finns i den omedelbara talsituationen (jfr § 16) eller verkar implicerad i texten (jfr § 23) utan ges inom en vidare identifikationsram.

Jämfört med enkel prepositions- eller adverbfras förtydligar dubbeladverbialet om platsen eller tiden finns inom eller utom talarens utrymme eller tidrymd. Pragmatiskt är dock detta ofta givet i kontexten, t.ex. oftast *här på jorden*, *där på Eldslandet*. Konstruktionen med dubbeladverbial kan då ha sin egentliga funktion i att markera aktualisering av platsen eller tidpunkten i fråga (jfr *han Kalle, den här Svensson*, Pron. § 31 not 2, 74: d, 75: c). Definit adverb i dubbeladverbial är vanligt särskilt i följande fall:

a) Adverbet är *här* eller *där* och bestämningen ett annat (perspektivt) befintlighetsadverb. Flera av dessa konstruktioner är starkt lexikaliserade och sammanskrivs optionellt i skrift, varför de kunde betraktas som sammansättningar (se också § 10 Anm. 2).[1]

där inne, här inne, där ute, här ute, där nere, här nere, där uppe, här uppe, där framme, här framme, där hemma, här hemma, där bak [även hopskrivna: därinne etc.]

Dubbeladverbialen anger enkel befintlighet och används särskilt för att utesluta den betydelse av uppnått mål som är en vanlig alternativ betydelse hos de enkla perspektiva befintlighetsadverben (§ 45: a):

Hon är där uppe. [T.ex.: 'Hon är på övre våningen.'] Jfr: Hon är uppe. [T.ex. också: 'Hon är inte (längre) sängliggande.']
Hon är där ute. [T.ex.: 'Hon är utanför huset.'] Jfr: Hon är ute. [T.ex. också: 'Hon har gått hemifrån.']
Hon är där framme. [T.ex.: 'Hon befinner sig på en utpekad plats längre fram.'] Jfr: Hon är framme. ['Hon har nått t.ex. målet.']

Om talaren vill ange befintlighet på en plats som uppfyller kraven på närhetsdeixis (§ 17) är konstruktion med dubbeladverbial ofta obligatorisk:

Här hemma har jag en bra skrivmaskin. [*Hemma* räcker inte som befintlighetsangivelse om yttrandet fälls i talarens hem.]
Så bra man ser *här framme*. [*Framme* räcker knappast som befintlighetsangivelse om talaren sitter i framsätet och menar sin egen plats.]

När dessa konstruktioner varken hänvisar till den omedelbara talsituationen eller till ett korrelat i texten, har de betoning på senare ledet: *där* [2]*inne*, *där* [2]*uppe*. Men när de hänvisar till talsituationen eller är anaforiska har de vanligen betoning på första ledet (och optionellt också på andra): [1]*där* [2]*inne*, [1]*därinne*.

b) Konstruktioner som *nu för tre dagar sedan*, *nu i söndags*, *nu på söndag*, *nu om tre veckor* används för att ange bastiden (= talögonblicket) vid indirekt deixis, pleonastiskt eller för att förentydiga att det gäller närmast liggande veckodag etc. av angivet slag, jfr Advl § 98 not 3.[2]

[1] I sydsvenskt regionalt talspråk är dubbeladverbialen under (a) ofta splittrade i satsen: *Där* ˈ*sitter hon* ˌ*ute*.

[2] Följande ordgrupper med *nu*, *då*, *hit* är lexikaliserade: *numer*(*a*), *nuförtiden*, *dåförtiden*, *hittilldags*, *nutilldags*.

ANM. Också konstruktioner som *där intill dig*, *därintill dig* är dubbeladverbial *där* + *intill dig*, trots den optionella sammanskrivningen av adverb och preposition. Den möjliga analysen av *därintill* som preposition diskuteras i Prep. § 29 Anm.

§ 27. *Då*. *Då* är i sin grundbetydelse ett anaforiskt tidsadverb, dvs. det anger en tidpunkt som specificeras av ett föregående korrelat eller impliceras av den föregående kontexten (§ 20).

1. Tidfästning. *Då* anger samtidighet med korrelatet (direkt anafor) och anger ogärna tidrymd som omfattar talögonblicket (jfr dock § 20 not 2):[1]

I vintras hade en av hans elever försökt gå, på skridskor. Men *då* var det is och djävulsk skymning. (R)
Men i Bibeln så talas det också om handklappningar och sådant där som skulle förekomma i gudstjänsten och som förekom *då*. (T)
De åkte *i juli året därpå* i stället, men *då* var allting annorlunda. (R)
Jag ska gå på matchen *i kväll*. *Då* kanske vi ses.

*Han är tjänstledig nu, och det är meningen att han skall arbeta på sin avhandling *då*.

Ofta anger dock *då* att en vanligen avgränsad aktion följer omedelbart på en annan vanligen avgränsad aktion given i texten (jfr Tempus § 14). I sådana fall finns oftast inget utsatt korrelat, utan *då* syftar på den implicerade tidpunkten för den föregående aktionen eller på tidpunkten strax efter denna (implikativ anafor, jfr § 23), och *då* har inte sällan en betydelse eller bibetydelse av orsak (jfr (2) nedan):

Så stängde mamma spisluckan, och *då* blev alla ansikten bleka igen. (R)
Madeleine reste sig och *då* gjorde Henry och jag det också. (R)
Men så fick jag se dig och *då* glömde jag allt det där […] (R)
Hon leddes lite och petade naglarna med saxen. *Då* blev den gamla ironisk. (R)
När arbetet är slut, *då* har vi Tempo, serveringen där. (T)

2. Orsak eller villkor. Som orsaks- eller villkorsadverb hänvisar *då* till en prominent omständighet, 'i så fall'. Det kan vara en omständighet i talsituationen, dvs. *då* är deiktiskt:[2]

Aha. *Då* vet jag hur det ligger till. [t.ex. vid anblicken av ett tomt tjänsterum]

Då kan också avse en uttalad eller implicerad omständighet i kontexten, dvs. *då* är (eventuellt implikativt) anaforiskt:

Målvakten har tagit bollen. *Då* får du inte angripa. (R)
[…] det är odiskutabelt riktigt att varje medborgare är ekonomiskt garderad vid sjukdom. Men *då* [= om vi accepterar detta påstående] får vi också vara beredda på att bedömningen av sjukt och friskt flyttar sig […] (R)
Mig kan du inte förnedra. *Då* [= om du ska förnedra mig] får du slå mig medvetslös. (R)
Uppsala kan jag inte tänka mig att återvända till, *då* [= om jag återvänder till Uppsala] får jag spader. (R)

Med försvagad orsaks- eller villkorsbetydelse används *då* särskilt i följande fall:

a) anaforiskt med syftning på ett dislokerat uttryck för villkor:

Om hon skulle ringa, vad vill du *då* att jag ska säga till henne? (R)

b) i vissa slag av kvesitiva huvudsatser och icke satsformade frågor (se vidare Huvudsatser § 66 och Ellips § 14):

– Jag skulle vilja resa. – Vart *då*? (R)
Du ska resa vart *då*?
”När tänker du erkänna det?” ”Erkänna vad *då*?” (R)
Vad *då* hört?

3. Skäl till talarens språkhandling. *Då* kan beteckna en eller flera prominenta omständigheter som karakteriserar talsituationen eller som är givna av den föregående texten, ungefär 'när situationen nu är som den är'. Dessa omständigheter anförs av talaren som skäl till att han utför den språkhandling till vars uttryck *då* ansluter sig. *Då* har här försvagad referentialitet och en konventionaliserad användning för att motivera framför allt frågor, uppmaningar och känslomässiga reaktioner och är närmast att uppfatta som ett modalt satsadverbial.[3]

Men vad gör du i mina byrålådor *då*?
Ska vi gå nu *då*?
Ge dig av nu *då*.
Usch *då*!
Visst inte *då*. (T)

När *då* anaforiskt syftar på en tidigare språkhandling som sådan, har *då* ofta funktionen att markera den språkhandling som det självt ansluter sig till som en invändning:

– Har du några tändstickor? – Har du inga själv *då?*

Vid (3) är *då* obetonat (och uttalas i regionalt vardagligt talspråk ofta [da], [dɑ]).

[1] I adverbet *dåförtiden*, liksom i det sammansatta substantivet *dåtid*, anger *då* alltid tid före talögonblicket (förfluten tid).

[2] Skillnaden mellan orsaksangivande *då* och *nu* ligger främst i att *då* mera direkt anger ett kausalt eller konditionalt samband, medan *nu* anger ett tidsligt samband varur lyssnaren kan härleda ett kausalt eller konditionalt samband:

Aha. *Nu* vet jag hur det ligger till.

[3] Också obetonat *nu* kan hänvisa till talsituationen i stort, t.ex. *Han är nu inte världens snabbaste*. Adverbet har här framför allt funktionen att markera talarens övertygelse om propositionens sanningshalt. Jämför särskilt användningen av *nu* i vissa generaliserande bisatser, Bisatser § 116.

Relativa adverb § 28–30

§ 28. Struktur. De osammansatta relativa adverben är *där*, *dit*, *när* och *då*. Övriga relativa adverb är sammansättningar med *var-* (i något fall *vart-*) som förled och vanligen en preposition som efterled. I sammansättningarna är det förledet *var-* som har ett korrelat i matrissatsen.[1]

[1] De flesta relativa adverb med *var-* som förled och preposition som efterled motsvaras av en synonym prepositionsfras med relativpronomenet *vilken* som rektion. Den vanligaste synonyma konstruktionen är dock med den eventuellt utelämnade subjunktionen *som* och prepositionen isolerad i satsens verbfras.

den list *varmed* hon övervann honom = den list *med vilken* hon övervann honom = den list (*som*) hon övervann honom *med*

§ 29. Syntaktisk funktion och distribution. De relativa adverben fungerar som satsbaser i relativa bisatser. De flesta av dem har vanligen ett korrelat i matrissatsen. Korrelatet utgörs oftast av en nominalfras eller ett adverb. Relativa adverb av typen *var-* + preposition kan dessutom (liksom *vilket*) ha hela matrissatsen eller dess verbfras som korrelat. (Se vidare Bisatser t.ex. § 20, 35–37.) Exempel:

Det här är *en trädgård där* alla får göra det de helst vill. (R)
För *där* är ju en väldig hets *där jag arbetar*, jämt från morgon till kväll. (T)
Slädforan var lastad med *de kistor och korgar vari* fångarna förvarade sina få privata ägodelar. (R)
Och jämfört med *andra länder varifrån* dom kommer så har dom alltså avsevärt högre löner. (T)
Han begav sig av *dit där* han hade hört att indianerna brukade samlas varje påsk.

Se på de minst hundra personer på jordklotet som räddades till livet just *det dygnet då* insulinet kom ut på marknaden. (T)
Duken var för vid att sättas på längden, varför de tvingats göra stöttorna mycket höga […] (R)

De osammansatta relativa adverben *där, dit, när, då* kan också inleda korrelatlösa bisatser:

Klas ställde sig (på den plats) *där* polisen stått.
Jag åkte (till den plats) *dit* hon hade åkt.
Per var där (vid den tidpunkt) *då* staden började brinna.

Bisatser inledda av *när* eller *då* är oftast korrelatlösa. De är då till sin struktur relativsatser men fungerar semantiskt och syntaktiskt på samma sätt som temporalsatser. Se vidare Bisatser § 35, 99.

En relativ bisats som inleds av något av följande relativa adverb är alltid icke-restriktiv (vanligen med sats eller satsvärdig konstruktion som korrelat): *varvid, varför, varjämte.* Adverben *varunder, varpå* med tidslig betydelse inleder likaledes icke-restriktiva relativa bisatser. Övriga relativa adverb kan inleda såväl restriktiva som icke-restriktiva bisatser.

Relativ satsbas kan inte bestå av ett dubbeladverbial (*stället, där* {*Ø/*i skogen*} *vi brukade träffas*).

§ 30. Betydelse och stil. De relativa adverbens betydelse specificeras av korrelatet i matrissatsen. Efter sin egen omständighetsbetydelse kan de fördelas på följande grupper:

1. Rumslig omständighet:
a) befintlighet: *där, varinvid, varikring, varomkring, vari, varuti, varinom, varemellan, varunder, varpå, varöver*
b) mål: *dit*, (normalt endast metaforiskt) *vartill*
c) utgångspunkt: *varifrån, varur*
d) riktmärke: *varåt, vartåt, varemot*
e) väg: *varigenom, varöver*

2. Tidslig omständighet (tidfästning): *när, då, varvid, varunder, varpå, varefter, varförinnan*

3. Medel: *varmed, varigenom, varmedels*(*t*)

4. Del av helhet och samförekomst: *varibland, varav, varförutan, varförutom, varutöver*

5. Vanligen valensbunden aktant: *varom, varöver, varpå, vartill, varav, varmed, varemot, var*(*ut*)*i, varifrån, varåt, varefter, varvid*

6. Logisk relation: *varför, varjämte, varutöver, varemot*

Varvid, varunder, varpå är vanligast i sina lexikaliserade tidsbetydelser och *varför* [ˈvar:fœr] vanligast i sin lexikaliserade orsaksbetydelse. (I dessa lexikaliserade

betydelser kan adverben inte bytas ut mot konstruktioner med *vilken* eller *som*.) De adverb som är valensbundna av verb betecknar vanligen inanimata referenter men kan beteckna person i större utsträckning än motsvarande definita adverb, t.ex.:

[…] Annika, flickan *varom* jag talade i min förra epistel, hade fest i lördags […]
(R) Jfr: Per Larsson arbetar i vår filial i Thailand just nu. Jag skrev nog *därom* redan i min senaste epistel. [därom ≠ Per Larsson]

Endast *där*, *dit* och *när* är stilistiskt helt neutrala som relativa adverb. *Då* är skriftspråkligt eller regionalt talspråkligt. I neutralt och formellt skriftspråk förekommer *varifrån*, *varvid* (i tidsbetydelse), *varpå* (mest i tidsbetydelse), *varefter* (i tidsbetydelse), *varigenom* (för medel), *varmed*, *varför* och *varav* (för del av helhet). Övriga relativa adverb förekommer huvudsakligen i formellt skriftspråk.[1]

I stället uttrycks medel, logiska relationer och valensbundna roller oftast med hjälp av andra relativsatsinledare föregångna av preposition eller med prepositionen isolerad i verbfrasen.

[1] Ålderdomliga är *varest* 'där', *varutinnan* 'vari'. Regionalt förekommer *därifrån* som relativt adverb, i finlandssvenska dessutom *var*, *vart*.

Vartill är vanligt i neutralt skriftspråk i det lexikaliserade uttrycket *vartill kommer* … (med varianter). *Varifrån* förekommer förutom skriftspråkligt också i finlandssvenskt talspråk. *Varom* förekommer i neutralt skriftspråk i det lexikaliserade uttrycket *varom icke* 'annars'.

ANM. Det finns inga relativa adverb för grad och sätt som kan användas i korrelatlösa bisatser. Det sammanhänger med att förleden *var-* kräver ett korrelat i form av en nominalfras, verbfras eller sats. I konstruktioner som … *det sätt varpå* …, … *den lätthet varmed* … är kravet uppfyllt, och *varpå*, *varmed* kan ses som relativa adverb för sätt. Det finns inte heller några relativa adverb för varaktighet eller frekvens.

Interrogativa adverb § 31–33

§ 31. Struktur. De osammansatta interrogativa adverben är *var*, *vart*, *när* och *hur*. Övriga interrogativa adverb är sammansättningar med *var-* eller *vart-* som förled och vanligen en preposition som efterled. I sammansättningarna är det förledet som utgör det egentliga interrogativa ledet.[1]

[1] De flesta interrogativa adverb med *var-* som förled och preposition som efterled motsvaras av en synonym prepositionsfras med det interrogativa pronomenet *vad* som rektion och prepositionen oftast isolerad i verbfrasen:

Vari består problemet? = *I vad* består problemet? = *Vad* består problemet *i*?

§ 32. Syntaktisk funktion och distribution. Ett interrogativt adverb utgör eller ingår i satsbasen i en interrogativ huvudsats eller bisats av kvesitiv typ. De enstaviga interrogativa adverben kan också inleda en generaliserande bisats (Bisatser § 114) och ingå som förled i de generaliserande adverben på (*som*) *helst* (jfr Pron. § 145–154).

Var har han fått pengar till en bil? (R)
Det var inte så helt lätt att veta *var* man hade Erik […] (R)
Varifrån kom denna plötsliga talförhet, elak, giftig? (R)
Var ska vi starta någonstans?
Var någonstans ska vi starta?
Egentligen undrar man över *varifrån* all arbetslöshet kommer. (R)
Jag anar *vari* svagheten i hans karaktär ligger. (R)
Hur gick det sen då? (T)
Han följer henne nog *vart* hon än tar vägen.
Hon kan komma *när* som helst.

Varifrån kan i talspråk och ledigt skriftspråk splittras så att *var* står ensamt som interrogativt led och prepositionen *ifrån* isolerad på satsledets ordinarie plats: *Var ska vi starta ifrån i dag?*

§ 33. Betydelse och stil. De interrogativa adverben har öppen referens, dvs. de betecknar något som efterfrågat, okänt, oavgjort etc. (Se vidare Huvudsatser t.ex. § 74, Bisatser t.ex. § 65, 115, 116.) Exempel:

Var bor han?
Jag vet inte *var* han bor.
Det spelar ingen roll *var* du bor.
Anna bestämde *var* vi skulle bo.
Vi får väl åka hem till honom, *var* han nu bor.

De interrogativa adverben fördelar sig på följande omständighetsbetydelser:

1. Rumslig omständighet:
a) befintlighet: *var*, *vari*, *varuti*, *varpå*, *varikring*, *varomkring*
b) mål: *vart*, *varthän*
c) utgångspunkt: *varifrån*
d) riktmärke: *vart*, *vartåt*, *varåt*
2. Tidslig omständighet (tidfästning): *när*
3. Grad: *hur*
4. Sätt eller medel: *hur*, *varmed*, *varigenom*
5. Vanligen valensbunden aktant: *varav*, *vari*, *varmed*, *varom*, *varpå*, *vartill*
6. Logisk relation (orsak): *varför*

Varför är lexikaliserat i orsaksbetydelse och uttalas oftast med kort främre [a], som ett osammansatt ord: [ˈvar:fœr]. De adverb som betecknar valensbunden aktant förutsätter att det som efterfrågas, anges som okänt osv. är en inanimat referent: *Varom talar Paulus i detta stycke?* betyder ’vad talar Paulus om i detta stycke?’ och inte ’vem talar Paulus om i detta stycke?’.

När *hur* betecknar sätt eller medel är det huvudord i det interrogativa ledet, när

det betecknar grad är det vanligen bestämning i en adjektivfras eller adverbfras, t.ex. *hur gammal*, *hur ofta*, *hur länge*.[1]

De interrogativa adverben *var*, *vart*, *när*, *hur*, *varifrån*, *vartåt* och *varför* är stilistiskt neutrala. Övriga interrogativa adverb förekommer huvudsakligen i formellt skriftspråk, *vari* dessutom i viss utsträckning i neutralt skriftspråk. Enskilda adverb har andra stilistiska begränsningar.[2]

[1] I finlandssvenskan kan *hur* också betyda 'varför':

Hur ser det så brunt ut, det här vattnet? (T)

[2] Regionalt talspråkligt används *vart* för att beteckna både befintlighet och mål, liksom *var* kan beteckna både mål och befintlighet i andra (sydsvenska) regioners talspråk. *Varåt* förekommer talspråkligt i de regioner där *var* kan beteckna mål.

Ålderdomliga är *huru* och *huruledes*.

Sammansatta adverb på *var-* kan i princip antingen ha relativ eller interrogativ betydelse. Flera av dem är dock föråldrade i interrogativ betydelse och används bara som relativa adverb: *varefter*, *varemot*, *varibland*, *varjämte*, *varunder*, *varur*, *varvid*, *varöver*. Adverben *varpå*, *varmed*, *varigenom* och *varav* förekommer i interrogativ betydelse huvudsakligen i formellt skriftspråk, medan de i relativ betydelse tillhör också det neutrala skriftspråket. *Varifrån* och *varför* är däremot stilistiskt neutrala som interrogativa adverb men i huvudsak skriftspråkliga som relativa adverb.

Varthän är formellt skriftspråkligt och kan t.o.m. uppfattas som ålderdomligt. Det förekommer därutöver i sydsvenskt regionalt talspråk, men vanligen är det då splittrat så att det osammansatta interrogativa adverbet *var* eller *vart* står som interrogativt led, medan *hän* står på adverbialsplats i satsen, t.ex. *Var(t) ska du hän?*

ANM. Det finns inga interrogativa adverb för varaktighet eller frekvens, utan dessa betydelser uttrycks i typfallet med de lexikaliserade adverbfraserna *hur länge* respektive *hur ofta*.

Kvantitativa adverb § 34–39

§ 34. Struktur. Bland de kvantitativa adverben förekommer olika slags strukturer. Några av adverben torde trots flerstavighet uppfattas som enmorfemiga av språkbrukarna: *aldrig*, *ofta*, *sällan*, kanske också *ibland*, *länge*, *alltid*. En vanlig typ av flermorfemiga adverb har som avledningsstam ett kvantitativt pronomen, t.ex. *all*, *mången*, *någon*. De vanligaste suffixen är *-(lig)en* och *-vis* (för frekvensadverb) och de rumsbetecknande *-stans*, *-städes*, *-vart*.

ANM. Det finns inte kvantitativa adverb för alla slags adverbialsbetydelser. I stället för kvantitativa adverb som anger riktmärke eller utgångspunkt används vanligen prepositionsfraser, t.ex. {*åt/från*} *olika håll*, {*åt/från*} *något håll*. I synnerhet i talspråk och ledigt skriftspråk anges den kvantitativa befintlighetsbetydelsen (som i *flerstädes*) av prepositionsfraser som *på flera* {*håll/ställen*}, *på sina håll*. Kvantitativa uttryck för kort varaktighet är vanligen nominalfraser, t.ex. *en* (*liten*) *stund*, (i talspråk och ledigt skriftspråk) *ett tag*. Så uttrycks också allmänt indefinit tidfästning i affirmativ kontext, t.ex. *en gång* (lexikaliserat). Kvantitativa sättsbetydelser ut-

trycks vanligen med prepositionsfraser, t.ex. *på* {*alla/många/flera*} {*sätt/vis*}, *på något* {*sätt/vis*}. För omständigheter som medel, del av helhet och logiska relationer används vanligen prepositionsfraser, t.ex. *på olika vägar*, *bland* (*mycket*) *annat*, *av många skäl*, *av någon orsak*, *utan orsak*.

§ 35. Totalitetsadverb. Totalitetsadverben anger att aktionen (osv.) har sin största möjliga omfattning i något avseende. Vad som är den största möjliga omfattningen är vanligen pragmatiskt givet i talsituation och kontext och ibland explicit angivet (jämför generisk och specifik urvalsmängd för totalitetspronomen, Pron. § 127). Adverben fördelar sig på följande omständighetsbetydelser:

1. Rumslig omständighet (befintlighet): *överallt*, *allestädes*[1]

2. Tidslig omständighet:

a) tidfästning: *alltid*, *jämt*

b) frekvens: *alltid*, *jämt*, *nonstop*, *oupphörligen*, *oavlåtligen*

c) varaktighet: *alltid*, *jämt*, *evärdligen*, *evinnerligen*

3. Grad: *alldeles*, *ända* m.fl.[2]

4. Total omfattning i ospecificerat avseende: *alltigenom*, *överlag*, *över huvud taget*, *totaliter*

Totalitetsadverb erinrar om de definita, eftersom den plats, tid osv. som de anger i princip är identifierbar. Skillnaden är att totalitetsadverbet särskilt understryker att den totala omfattningen är utan undantag.

Strålkastarna var släckta och det var svart *överallt*. (R)
Nu har dom börjat fatta det kvinnor *alltid*, eller *nästan alltid* vetat […] (R)
Och det var ju tyst och lugnt *jämt*. (T)

Totalitetsadverben för tid och rum kan användas i distributiv betydelse, dvs. de kan referera till ett antal aktioner (platser eller tidpunkter) tagna var för sig. Tidfästningsadverben har då betydelse av frekvens, t.ex. *alltid* 'varje gång'. Rumsadverb som *överallt* betyder distributivt 'på varje ställe'. Andra led i satsen får då ofta variabel referens.

Han köper *alltid* två paket cigaretter. [två nya paket för varje gång]
Överallt säljer han en säck potatis. [en ny säck för varje ställe]
Landshövdingen är *överallt* i Sverige ovän med biskopen. [olika landshövding och olika biskop för varje ställe]

Ofta är dock den distributiva betydelsen föga framträdande och gränsen vag mot kollektivt total betydelse:

Du är *alltid* i mina tankar. [varje gång jag är vaken och tänker?]
Överallt i Skåne växer det sockerbetor. [på varje ställe där det finns åkermark?]

Också gränsen mellan tidfästning och varaktighet kan lämnas oavgjord när omfattningen är den totala. I *alltid* och *jämt* tenderar sålunda tidfästning, varaktighet och frekvens att sammanfalla.

Allestädes och *totaliter* förekommer mest i det formella skriftspråket. *Evärdligen*, *evinnerligen* har högtidligt stilvärde men används lätt pastischerande också i andra stilarter.

[1] Regionalt talspråkligt förekommer *allastans* 'överallt'.

[2] Som totalitetsadverb för grad kan räknas sådana som anger uppnått maximivärde, t.ex. *alldeles*, *precis*, *ända*, *allra*. Jämför gradadverb som anger icke uppnått maximivärde, t.ex. *nästan*, *näst*.

ANM. Med prepositionsfraser men inte med adverb kan totalitet uttryckas för riktmärke och utgångspunkt, t.ex. {*åt/från*} *alla* håll, sätt, t.ex. *på alla* (*möjliga*) *sätt* (*och vis*), medel, t.ex. *med alla medel*, samförekomst, t.ex. *till allt annat*, och logiska relationer, t.ex. *av alla skäl*.

§ 36. Generaliserande adverb. De generaliserande adverben anger att aktionen utspelas på en godtyckligt vald plats eller tid eller på ett godtyckligt valt sätt.

De generaliserande adverben är sammansättningar med ett enstavigt interrogativt adverb som förled och (*som*) *helst* som efterled.[1]

Var som helst, *vart som helst*, *när som helst* kan användas som satsbaser i generaliserande bisatser. *Var helst*, *vart helst*, *när helst*, som huvudsakligen tillhör det neutrala och formella skriftspråket, används bara som satsbaser i generaliserande bisatser. Också de interrogativa adverben *var*, *vart*, *när*, *hur* kan användas som satsbaser i generaliserande bisatser.

1. Rumslig omständighet:
a) befintlighet: *var som helst*, *var helst*
b) mål: *vart som helst*, *vart helst*

2. Tidslig omständighet:
a) tidfästning: *när som helst*, *när helst*
b) frekvens: *när som helst*, *när helst*

3. Sätt eller grad:[2] *hur som helst*

Generaliserande adverb anger en godtycklig plats eller tid eller ett godtyckligt sätt som i princip inte går att identifiera:

Du-skapet mellan dem var villkorligt. De kunde *närsomhelst* börja nia och titulera varandra. (R)

Vem som helst skulle kunna bosätta sig *var som helst* där man tyckte det var angenämt. (T)

Det generaliserande adverbet anger att platsen, tiden eller sättet får väljas utan hänsyn till dess individuella egenskaper. Adverbet ger därför ibland en koncessiv biton åt satsen: det antyds att vissa möjliga platser, tider eller sätt kunde vara mindre lämpliga eller sannolika men att utsagan ändå gäller dem.

Första dygnet gick jag på helspänn för att *när som helst* få höra den förlösande telefonsignalen […] (R)

Hur … som helst används (vid sidan av så … som *helst*) för att ange hög grad:

Du verkar ju *hur* pigg *som helst*. (R) Jfr: Det var så tydligt som helst, att han visste vad som förestod. (R)

Som helst i *hur … som helst* behandlas ordföljdsmässigt som ett komplement till den lexikaliserade ordgruppens inledande adverb, dvs. det placeras efter det huvudord som adverbet är framförställd bestämning till, och det kan postponeras:

Hur mycket *som helst* kan jag förstås inte sälja.
Hur många böcker *som helst* hinner jag inte läsa.
Jag kan sälja *hur* mycket till Tyskland *som helst*.

[1] Adverben på *som helst* är lexikaliserade ordgrupper; de kan också sammanskrivas: *varsomhelst*, *vartsomhelst*, *närsomhelst*, *hursomhelst*.

[2] *Hur som helst* används ofta som satsadverbial, med koncessiv betydelse och ofta för att markera att talaren återgår till huvudframställningen:

Hursomhelst får han sova i vardagsrumssoffan. (R)

§ 37. Myckenhetsangivande adverb. Myckenhetsadverben anger större eller mindre omfattning. (Jfr Pron. § 155–165.) De fördelar sig på följande omständighetsbetydelser:

1. Rumslig omständighet (befintlighet): *mångenstans*, *mångenstädes*, *flerstädes*, *varstans* (nästan bara i uttrycket *lite varstans*)

2. Tidslig omständighet:

a) frekvens: *ofta*, *vanligen*, *vanligtvis*, *mestadels*, *allt som oftast*, *ideligen*, *gemenligen*, *merendels*; *ibland*, *stundom*, *understundom*, (*allt*)*emellanåt*, *tidtals*, *stundtals*, *tidvis*, *stundvis*, *periodvis*; *sällan*, *undantagsvis*[1]

b) varaktighet: *länge*

3. Grad: *rikligen*, *mycket* m.fl.; *ganska*, *rätt*, *tämligen*, *någorlunda*, *något så när*; *föga*, *lite*[2]

Till gradadverben hör vidare ord som anger att ett värde är ungefärligt eller exakt eller att det inte har uppnåtts, t.ex.: *ungefär*, *cirka*, *bortåt*, *så där*; *exakt*, *precis*, *just*, *alldeles*; *nästan*.[3]

De adverb som betecknar befintlighet eller frekvens har alltid distributiv betydelse, de som inte specificerar vad omfattningen avser har ibland distributiv betydelse. I (*lite*) *varstans* är den distributiva betydelsen särskilt framhävd.

Särskilt de adverb som betecknar frekvens eller grad fördelar sig rätt tydligt i sådana som anger stor omfattning (t.ex. *ofta*, *mycket*), medelstor omfattning (t.ex. *ibland*, *ganska*) och liten omfattning (t.ex. *sällan*, *föga*).

Några av de adverb som anger stor omfattning, t.ex. *ofta*, *länge*, *rikligen*, *mycket*, är graderbara och kan bestämmas av gradadverbial. Samma gäller några av de adverb som anger liten omfattning: *sällan*, *undantagsvis*, *lite*. De sistnämnda vetter mot mängdskalans nollpunkt, dvs. högre grad innebär mindre omfattning: t.ex. anger *mycket sällan* mindre omfattning än *ganska sällan*.

De flesta myckenhetsadverben har neutralt stilvärde. Mest i det formella skriftspråket förekommer *stundom*, *understundom*, *merendels*, *gemenligen* och *mångenstädes*. Snarast formell stilkaraktär har *flerstädes*. *Mångenstans* är ovanligt.

[1] I det lexikaliserade uttrycket *titt och tätt* förekommer det eljest regionala eller föråldrade *titt* 'ofta'. Lexikaliserade som myckenhetsadverb är också uttrycken *här och där*, *här och var*, *då och då*.

[2] Myckenhetsbetydelse kännetecknar gradadverb, och dessa redovisas inte fullständigt här. Jfr Adjfraser § 6–21. Också sammansättningar med grundtal som förled och *-falt* som efterled, t.ex. *hundrafalt*, används vanligen för allmänt hög grad, fastän de i sin egentliga betydelse anger ett exakt mått. De har ett något formellt eller ålderdomligt stilvärde. Många primärt deskriptiva adverb används mest i kvantitativ betydelse, t.ex. (för medelhög grad) *förhållandevis*, (för låg grad) *hjälpligen*. Jfr också § 49 not 2.

[3] Också vissa prepositioner eller adjektiv i adverbiell funktion kan ange ungefärligt värde eller att värdet inte har uppnåtts. Med preposition eller adjektiv kan det dessutom anges att ett värde har överskridits.

{omkring/under/över} hundra medlemmar
{runt/knappt/drygt} hundra medlemmar

ANM. *Mycket*, *föga*, *lite* redovisas i första hand som pronomen (Pron. § 161).

§ 38. Allmänt indefinita adverb. De allmänt indefinita adverben kontrasterar mot de negerande adverben: de understryker att aktionen gäller vid någon tid eller på något ställe till skillnad från de negerande adverben som säger att aktionen inte gör detta. Den tid eller plats som de allmänt indefinita adverben betecknar är dock icke identifierbar. Jfr Pron. § 174–190.

1. Rumslig omständighet:
a) befintlighet: *någonstans*, *någonstädes*
b) mål: *någonstans*, *någon vart*

2. Tidslig omständighet (tidfästning): *någonsin*

Någonsin förekommer bara i icke-affirmativa kontexter (om icke-affirmativ kontext se Pron. § 182), t.ex. *Han bryr sig inte någonsin om oss. Bryr han sig någonsin om oss? Om han någonsin bryr sig om oss …*

Någonstädes förekommer mest i det formella skriftspråket. I ledigt skriftspråk och neutralt och vardagligt talspråk kan adverben på *någon-* ha formen *nån-*.

ANM. Gränsen mellan myckenhetsadverb och allmänt indefinita adverb är vag för dem som anger frekvens (t.ex. *ibland*) och omfattning i ospecificerat avseende (t.ex. *delvis*).

§ 39. Negerande adverb. De negerande adverben anger att propositionen är negerad, dvs. att satsens aktion saknar omfattning (i ett visst avseende). Jfr Pron. § 195.

1. Rumslig omständighet:
a) befintlighet: *ingenstans*, *ingenstädes*
b) mål: *ingenstans*, *ingen vart*

2. Tidslig omständighet (tidfästning och frekvens): *aldrig*

3. Ingen omfattning i ospecificerat avseende (= negation): *inte*, *icke*, *ej*, *ingalunda*

Ej och *ingenstädes* används mest i det formella skriftspråket. *Icke*, *ingalunda* är inte så vanliga i ledigt talspråk.

Relationella adverb § 40–48

§ 40. Översikt. Gemensamt för de relationella adverben är att de beskriver aktionen i förhållande till någonting annat: till en annan aktion eller till en annan plats i rummet. Detta medför ofta att aktionen ses ur en (verklig eller tänkt) betraktares perspektiv.

De relationella adverben indelas i:

a) komparativa, t.ex. *lika*, där aktionen (osv.) beskrivs i jämförelse med något annat

b) ordinativa, t.ex. *igen*, där aktionen (osv.) beskrivs i förhållande till en likartad aktion som är ordnad seriellt med denna aktion

c) perspektiva, t.ex. *ute*, där aktionen (osv.) beskrivs i förhållande till en primärt rumslig referenspunkt

d) fokuserande, t.ex. *bara*, där satsinnehållet framställs som anmärkningsvärt i jämförelse med ett likartat tänkt sakförhållande

e) korrelativa, t.ex. *dels*, där aktionen sidoställs med en annan beskriven aktion

§ 41. Komparativa adverb. De komparativa adverben är *så*, *lika*, *annanstans*, *annorstädes*, *annorlunda*. De kan konstrueras med ett komplement i form av en komparativ subjunktionsfras eller bisats (jfr Subjnfraser § 2–15 och Bisatser § 106–112):

Där var *lika* orört *som när hon flyttade in*. (R)

[…] hon som aldrig ätit någon *annanstans än i Ekelundas pigsal* […] (R)

Ett komparativt adverb anger en jämförelse: likhet eller skillnad. De komparativa adverben fördelar sig på följande omständighetsbetydelser:

1. Skillnad i fråga om:
a) befintlighet eller mål: *annanstans*
b) enbart befintlighet: *annorstädes*
c) sätt: *annorlunda*[1]

2. Likhet i fråga om grad eller sätt: *så*, *lika*, *olika*[2]

Skillnad i fråga om grad kan uttryckas med komparativformer av adverb, t.ex. *mer*(*a*), *mindre*, *oftare*, *längre*, *hellre*, *fortare*, jfr § 12. Dessa kan i likhet med de komparativa adverben konstrueras med komparativ subjunktionsfras eller komparativ

bisats, t.ex. *Han är på biblioteket {oftare/längre} än någon annan* (*är det*). *Oftare* anger jämförelse i fråga om frekvens och *längre* jämförelse i fråga om varaktighet.

När *så*, *lika* betecknar sätt är de vanligen verbfrasbestämningar, t.ex. *att bära sig åt så*, när de betecknar grad är de vanligen bestämningar i en adjektivfras eller adverbfras, t.ex. *så gammal*, *lika ofta*. I sättsbetydelse undviks ofta *lika*, särskilt i neutralt och formellt skriftspråk, till förmån för pronomenfrasen (i neutrum) *likadant* eller en prepositionsfras som *på samma sätt*.

I talspråk och ledigt och neutralt skriftspråk står *annanstans* nästan alltid i uttrycken *nå*(*go*)*n annanstans* och *ingen annanstans*:

Hon har *ingen annanstans* att ta vägen. (R)
Det har ändå blivit ett större avstånd mellan kyrkan och staten, till exempel bara genom detta att var och en nu helt fritt kan utträda ur vår kyrka utan att träda in *någon annanstans*. (T)

Annorstädes tillhör det formella talspråket och det neutrala och formella skriftspråket.

[1] Formell stilkaraktär har *annorledes*.

[2] Adverbet *olika* uttrycker jämförelse men kan inte konstrueras med komparativ subjunktionsfras eller komparativ bisats. Jfr Adjfraser § 14.

ANM. Jämförelse uttrycks ofta på annat sätt än med komparativa adverb. Ofta används fraser med komparativa pronomen eller med adjektiv, adverb eller pronomen i komparativ.

på samma {plats/ställe}, till samma {plats/ställe}
{åt/från} samma håll, {åt/från} {ett/något} annat håll
samma väg, en annan väg
samtidigt, tidigare, senare; på samma gång; en annan gång
längre, oftare, lika länge, lika ofta, inte så länge, inte så ofta, mindre ofta, mera sällan
av samma orsak, av andra skäl, med andra medel

§ 42. *Så.* Adverbet *så* är primärt komparativt men används ofta utan komplement och skulle då i många fall lika gärna kunna betraktas som ett definit adverb. Användningen av och betydelsen hos adverbet *så* är mångskiftande. Några huvudfall:

1. I sin grundbetydelse betecknar *så* grad eller sätt. I gradbetydelse används *så* i synnerhet i icke-affirmativa kontexter (eljest föredras ofta *lika*) och kan följas av *pass* om innebörden av jämförelse är någorlunda tydlig.

a) Bakgrundskomparanden anges explicit med komplement inlett av *som*:

Kan du stryka på färgen *så* jämnt som Pelle gör?
Gör *så* som Pelle gör.
Olle är inte *så* snabb som Pelle.
Kan du stryka på färgen *så* jämnt som Pelle brukade göra?
Gör *så* som Pelle brukade göra.

Adverbet kan också ha vissa framförställda bestämningar:

Han är *väl så* snabb som sin bror.
De var {*dubbelt/tre gånger/hälften*} *så* många då som förra gången.

b) Graden anges med konsekutiv bisats:

Blås *så* högt att alla hör!
Han formulerade sig *så* att alla blev övertygade.

Konstruktionen med komparativt *så* plus *att* som inleder konsekutiv sats har en vag gräns mot den konsekutiva subjunktionen *så att* (jfr Konjn, subjn, infm. § 8: e).

c) Bakgrundskomparanden finns i talsituationen (jämför deiktiska definita adverb och pronomen, t.ex. § 16):[1]

Skrik inte *så* högt. [T.ex. = Skrik inte så högt som du gör.]
Så ska du inte sätta på huven. [T.ex. = Så som {jag/du/han} sätter på huven ska du inte sätta på den.]
Så gör man inte helt enkelt.

d) Bakgrundskomparanden finns nämnd i den föregående texten (jämför anaforiska definita adverb och pronomen, t.ex. § 20):

Hon var *fyrtiofyra år* och såg *precis så* gammal eller till och med äldre ut. (R)
De betydande städerna Sardis och Efesos kapitulerade, och *deras persiska oligarkier ersattes av grekiska demokratier*. *Så* fullföljde Alexander sin påtagna uppgift som den grekiska frihetens återupprättare [...] (R)

e) Bakgrundskomparanden finns implicit i texten (jämför implikativt anaforiska definita adverb och pronomen, t.ex. § 23):

Han kallade henne slampa. *Så* illa [= till den grad som impliceras av föregående mening] kunde han alltså bära sig åt mot den han sade sig älska.
Han kallade henne slampa. *Så* [= på det sätt som impliceras av föregående mening] kunde han alltså bära sig åt mot den han sade sig älska.

Så har ofta försvagad sättsbetydelse och anger bara något slags referentiell eller semantisk överensstämmelse. Ofta är valet av *så* lexikalt betingat av ett visst verb eller en viss verbförbindelse, t.ex. *göra det* ≈ *göra så*, *vara det* ≈ *vara så*, *förbli det* ≈ *förbli så*, {*heta/kallas*} *det* = {*heta/kallas*} *så*, {*säga/tänka/tycka*} *det* ≈ {*säga/tänka/tycka*} *så* men *bli det* ≈ *?bli så*, *ha det* ≈ **ha så*.

Han *vände syster Siv ryggen och fortsatte till nästa säng*. *Så* gjorde han alltid då han ville markera sitt ogillande. (R)
Lina var inte bara en ren människa i själen, hon var också *ren utvändigt*. *Så* har alltid hennes barn varit, när dom kommit till min affär. (R)
Han hade alltid varit *radikal* och förblev *så* även efter 70-talet.

Jfr också *Så kan du inte bära dig åt* och {*Det/Så*} *kan du inte göra*. I komparativa subjunktionsfraser anger *så* deiktiskt eller anaforiskt ett måttsvärde. Det har då närmast nominal funktion.[2]

Du kan säkert bättre än *så*.
Han brukar hinna göra mer än *så*.

Vid tydlig jämförelse i fråga om sätt väljs ofta i stället t.ex. *på samma sätt*, *på det sättet*, *likadant*:

Hon rörde sig ryckigt, och {så/på samma sätt/på det sättet/likadant} skrev hon (också).

Huvudsakligen i det lexikaliserade uttrycket *göra* {*sammalunda/sammaledes*} förekommer *sammalunda/sammaledes* '(också) så', med åtminstone för vissa språkbrukare ålderdomligt pastischerande stilfärg.

2. Vid vissa speciella användningar är grad- eller sättsbetydelsen avbleknad, och *så* kan då inte konstrueras med komparativ subjunktionsfras eller bisats.

a) Pleonastiskt *så* används med föregående bestämning i vissa adverbiella uttryck för grad. Förbindelserna hör hemma i ledigt språk.

Det är {*rätt/ganska*} *så* kallt här.
Han skrek *något så* fruktansvärt.

b) *Så* kan ange en grad som anmärkningsvärd (jfr Huvudsatser § 92, Bisatser § 79). På detta sätt används *så* både i expressiva och deklarativa satser.

Så glad hon blev.
Det är inte klokt *så* smutsigt här är.
Hon är *så* liten, *så* liten.
Dom var jag *så* otroligt trött på. (T)
Den sista boken är inte *så* rolig precis.
Så du ser ut!

Så förekommer i satsbas som inleder vissa speciella typer av kausal och koncessiv bisats (Bisatser § 123, 130):

Så stor som du är behöver du väl ingen barnvakt.
Han ville ha barnvakt när vi gick bort *så* gammal han var.

c) *Så* kan ange ordningsföljd, dvs. att en aktion följer på en annan, 'sedan'. Vanligen anger då adverbet att aktionen kommer efter en annan aktion (dvs. *så* är här besläktat med de ordinativa adverben, § 43). I denna betydelse står *så* nästan alltid som fundament i deklarativ sats.

Först hämtar du lådan, och *så* sätter du den på hyllan.
Vid tiotiden kom Otto. *Så* försvann Pelle.

d) *Så* kan ha en betydelse som närmast är konklusiv.[3] I denna betydelse står *så* nästan alltid som fundament i deklarativ huvudsats.

Så var det roliga slut för den här gången.
Vid tiotiden kom Otto. *Så* var vi fyra igen.
Vi gör ett försök till, *så* får vi se om han svarar.
Försök en gång till, *så* får vi se om han svarar.

I vissa typer av samordningar kan *så* som fundament få närmast kausal eller koncessiv innebörd:

Han tar ordentligt betalt men *så* är han en expert. [≈ men det är inte att förvåna sig över eftersom …]
Du har stulit allt vad jag har, och *så* vill du att jag ska gå i god för din hederlighet. [≈ och ändå]

I användning enligt (d) är *så* ofta rätt betydelsetomt och har huvudsakligen platshållande funktion, att upprätthålla fundamenttvånget i deklarativa huvudsatser (jfr Huvudsatser § 13):

Så skall även du lämna oss!

Som ett mycket vanligt specialfall av detta kan det adjunktionella *så* betraktas. Det fungerar som gränsmarkör efter icke valensbundet fundament i deklarativa satser (Huvudsatser § 16).

Om några har väntat här, *så* har de lämnat rummet för länge sedan. (R)
Nästa gång sådant inträffar, *så* aktar han sig naturligtvis. (T)
Till exempel i tidningen *så* finns det annonser på finska. (T)
Alla *så* vill de till USA.

Ett adjunktionellt *så* kan fungera som gränsmarkör också genom att utanför satsschemat inleda olika slags huvudsatser och icke satsformade meningar som följer på annex (Annex § 13–14):

Om han ingenting vet *så* låt mig tala om det för honom. (R)
Men vill du ha en pratstund, *så* gärna för mig. (R)
Om du ställer upp på det hela, *så* nog ska jag också hjälpa till.
[…] har ni inte råd att köpa dom böckerna *så* säg bara till. (T)
Om jag får säga en sak *så*: alla har kommit.
Hur som helst *så*: var det trevligt i London?

Så används dessutom i en lång rad mer eller mindre lexikaliserade förbindelser med en betydelse som mer eller mindre tydligt ansluter sig till de ovan nämnda fallen.[4]

[1] Särskilt när bakgrundskomparanden finns i talsituationen följs *så* ofta av *här* eller *där*, t.ex. *Gör så här* (*som jag visar nu*). *Så där högt* (*som du tänker*) *ska du väl inte sätta vasen*.

[2] Vid vissa verb som annars tar subjektet *det* med syftning på sats eller verbfras kan i stället *så* vara subjekt som fundament i deklarativ huvudsats. Vid andra verb fungerar *så* också som egentligt subjekt.

Hon lovade att komma, och *så* skedde också utan dröjsmål.
Så blir bra, tror jag.
Det {räcker/är bra} *så*.

[3] Konklusivt *så* är annars konjunktion eller subjunktion (Konjn, subjn, infm. § 2: e, 8: e, f):

Det är mycket att göra, *så* jag behöver nog lite tid.
Han ordnade *så* jag inte skulle bli fördröjd.

[4] Några exempel på användning av *så* med speciell betydelse i olika sammanhang:

– Hur gick det? – {*Så* där/ Något *så* när}.
200 personer eller *så* där omkring.
De höll tal och sjöng och *så*.
Än *så* länge håller vi ut. Hur *så?*
Jag bor väl kvar här *så* länge då.
Sov *så* gott. Ha det *så* bra. Vi tog det *så* lugnt sedan.
Jag hade *så* när slagit till honom.
Läs den *så* {snart/fort/ofta/länge} du kan.

§ 43. Ordinativa adverb. Ordinativa adverb är *igen*, *omigen*, *ånyo*, *åter*, *återigen*, *dakapo* samt det lexikaliserade *på nytt*. Normalt anger adverbet att aktionen har föregåtts av minst en likartad aktion:

Hon slickade sig om läpparna *igen*, blicken blev osäker. (R)
Hela familjen såg på Didrik och på klockan och på Didrik *igen*. (R)
Så det behöver vi inte ta opp *igen*. (T)

Ibland är det (vid *igen*, *åter*) snarast en implicerad aktion som anges som upprepad:

Folk reste sig och satte sig *igen*. (R) [Det är sittandet som inträffar för (minst) andra gången.]
Men om dom tänker att vara här kanske bara något år eller ett par år och sen resa hem *igen*, så lägger dom väl inte ner så mycket arbete på att lära sig. (T) [Det är hemmavaron som inträffar för (minst) andra gången.]

Satsen innebär då normalt att ett tidigare tillstånd har återtagits, och *igen*, *åter* har en vag övergång till funktionen som perspektiva adverb (§ 46).

Endast *igen* har ett helt neutralt stilvärde. *Omigen* tillhör främst talspråket och det lediga skriftspråket. *Återigen* och *åter* är främst skriftspråkliga och *ånyo* formellt skriftspråkligt.[1] *Dakapo* är en musikalisk fackterm men används i viss utsträckning också icke facksprråkligt i överförd betydelse.

[1] Det perspektiva adverbet *åter* kan också ha rumsbetydelse:

Per kom *åter* från Uppsala.

ANM. Om de ordinativa adverben erinrar semantiskt det adverbiellt använda *näst* (jfr pronomenet *nästa*, Pron. § 221). *Näst* används bl.a. som gradadverbial vid superlativer, och frasen anger då att superlativens predikationsbas har plats nummer två i en serie där ett antal referenter är ordnade nedåt efter graden av en viss egenskap, t.ex. *näst störst*.

Perspektiva adverb § 44–46

§ 44. Översikt och struktur. De perspektiva adverben är till sin grundbetydelse rumsbetecknande. De anger riktning och befintlighet uppfattade med det perspektiv som talarens placering innebär eller från en annan utsiktspunkt som är given i textsammanhanget. (Jämför de deskriptiva rumsadverben (§ 49) som beskriver en riktning eller befintlighet oberoende av perspektiv, och de deiktiska definita adverben som väljs utifrån närhet eller avstånd till talaren, § 17.) Oavsett om adverbet anger riktning eller befintlighet, sker detta inom en viss rumslig dimension: upp-ner, ut-in etc.

De flesta perspektiva adverb innehåller något av morfemen *ut*, *in*, *upp*, *ner*, *bort*, *hem*, *fram*, *bak*, *ovan*. Adverben utgörs antingen av morfemet ensamt, t.ex. *ut*, *hem*, eller av en avledning av morfemet, t.ex. *ut-e*, *hemm-a*. Bland de övriga perspektiva adverben utgörs en grupp av sammansättningar med väderstrecksbeteckningar som förled, t.ex. *väster-ut*, *söder-ifrån*. (I systemet av perspektiva riktnings- och befintlighetsangivelser ingår också absolut använda prepositioner som är sammansättningar med morfemet och en enkel preposition, t.ex. *in-ifrån*, *bort-åt*.)

Perspektiva adverb förekommer ofta i dubbeladverbial (jfr Advl § 26, 66). De placeras då ofta antingen före prepositionsfraser, t.ex. *upp till Göteborg*, *ner till Göteborg*, eller efter definita adverb, t.ex. *hit upp*, *dit upp*. Vissa dubbeladverbial med perspektiva och definita adverb som anger befintlighet är lexikaliserade och kan sammanskrivas, t.ex. *häruppe*, *däruppe*, se Advbfraser § 7.

§ 45. Riktning och befintlighet ur ett visst perspektiv. Typiskt för de perspektiva rumsadverben är att riktning och befintlighet normalt har olika beteckningar. Man kan urskilja följande betydelsegrupper:

a) Adverb som betecknar riktning, varvid det oftast underförstås att rörelsen avslutas och målet uppnås. De består i typfallet av ett enda morfem.

ut, in, upp, {ner/ned}, bort, hem, fram, tillbaka, åter, igen[1]

Dessa adverb medför liksom entydiga måladverb avgränsad aktionsart, om inget annat riktningsadverbial ingår i satsen, t.ex. *Hon gick upp på tre timmar* (jfr Aktionsarter § 3–4). (Om adverbet används tillsammans med adverbial för riktmärke, blir dock aktionsarten oavgränsad: *Han gick fram emot skogsbrynet i några sekunder men stannade sedan tvärt*.) Tillsammans med vissa gradadverbial (*långt*, *högt*, *djupt*) kan dessa adverb ange befintlighet (jfr (d) nedan): *Den sitter långt upp* (≈ *långt uppe*).

b) Adverb som betecknar riktning, varvid det inte underförstås att rörelsen avslutas och målet nås (tonvikt på riktmärke). Hit hör adverb för väderstreck med *ut* som efterled.

västerut, österut, söderut, norrut

Mindre vanliga som efterled är väderstrecksbenämning + någon av prepositionerna *över* och *på*:

väst(er)över, öst(er)över, söderöver, sydöver, norröver, nordöver
väst(er)på, öst(er)på, söderpå, sydpå, norrpå, nordpå

Riktningsadverb av denna typ är också *bakåt*, *hemåt*. Gruppen kompletteras med en rad absolut använda prepositioner med samma struktur:

utåt [jfr: utåt kanten], inåt [jfr: inåt skogen], uppåt [jfr: uppåt landet], {neråt/nedåt} [jfr: neråt ängarna], bortåt [jfr: bortåt stängslet], framåt [jfr: framåt vägen], neröver [jfr: neröver gatan], inöver [jfr: inöver terrängen]

Sekundärt anger adverben och de absolut använda prepositionerna i denna grupp också ungefärlig befintlighet i den riktning som adverbet anger: *Hon bor västerut. Han arbetar västerpå. Ateljén ligger längre uppåt.*

Dessa adverb medför oavgänsad aktionsart.

c) Adverb som betecknar riktning med tonvikt på utgångspunkten. Hit hör sammansättningar, de flesta bestående av en väderstrecksbenämning eller ett adverb av typ (a) + prepositionen *ifrån*.

västerifrån, österifrån, söderifrån, norrifrån
bakifrån, framifrån, hemifrån
ovanifrån,[2] underifrån

Gruppen kompletteras med en rad absolut använda prepositioner, de flesta bestående av ett adverb av typ (a) + prepositionen *från*.

utifrån [jfr: utifrån köket], inifrån [jfr: inifrån vardagsrummet], uppifrån [jfr: utifrån vinden], nerifrån [jfr: nerifrån källaren], bortifrån [jfr: bortifrån stängslet]

Dessa adverb eller absolut använda prepositioner (utom *hemifrån*) förutsätter att talaren har ett perspektiv som är motsatt rörelseriktningens, dvs. han betraktar rörelsens utgångspunkt från det håll åt vilket rörelsen är riktad.

d) Adverb som anger befintlighet. De är avledningar där stammen vanligen utgörs av ett adverb av typ (a) och suffixet är *-e* eller *-a*.

ute, inne, uppe,[3] nere, borta, hemma, framme

Adverb av typ (d) anger befintligheten som resultat av en tänkt eller verklig rörelse, vars utgångsläge också är den punkt varifrån den uppnådda platsen betraktas:

Han är *uppe* på tredje planet. [sett från ett lägre plan]
Han är *nere* på tredje planet. [sett från ett högre plan]

Han var nog *ute* i köket när du ringde. [sett från något av rummen]
Han var nog *inne* i köket när du ringde. [sett från t.ex. trädgården]

Dessa adverb står normalt i sats med oavgränsad aktionsart: *Han stod ute i regnet i en halv timme*. Om emellertid befintligheten uppfattas som resultatet av en förflyttning, kan här, liksom i andra satser med befintlighetsadverbial, aktionsarten uppfattas som avgränsad:

Han var *framme* på tre röda minuter.
När hon väl var *inne*, tog hon av sig de våta kläderna. [≈ När hon väl hade kommit in …]

Befintlighet anges vidare med adverb som pekar ut en viss del av en referent som har hög prominens i kontext eller talsituation (jfr Pron. § 49). Hit hör bl.a. sammansättningar vanligen med ett adverb av typ (a) som första led och med prepositionen *till* som andra led.

baktill, framtill, ovantill, upptill, undertill, {nertill/nedtill}
inuti, hemom, hemikring, utomkring, bakefter, nedan, ovan[4]

Hit hör också *bak* (som annars liknar adverb av typ (a) men som inte används med riktningsbetydelse) och i en viss betydelse *fram* (som också har riktningsbetydelse). Båda kan föregås av *där/här*: *Jag vill sitta* (*där*) *bak och hon vill sitta* (*där*) *fram*.

De perspektiva befintlighetsadverben kompletteras med en rad absoluta prepositioner. En del av dessa har adverb av typ (a) eller (d) som första led och en preposition, vanligtvis *på*, som andra led, t.ex.:

framför [jfr: framför huset], nedanför [jfr: nedanför skolan], utanför [jfr: utanför samlingslokalen], bredvid [jfr: bredvid bilen], bakom [jfr: bakom statsministern], ovanför [jfr: ovanför trädet], i [jfr: i hålet]

bakpå [jfr: bakpå vagnen], frampå [jfr: frampå styret], utanpå [jfr: utanpå paketet], ovanpå [jfr: ovanpå spisen], mittpå [jfr: mittpå bordet]

baki [jfr: baki bilen], frami [jfr: frami bussen], mitt i [jfr: mitt i salen], hemmavid [jfr: hemmavid stugan]

[1] *Ned* förekommer i neutralt och formellt skriftspråk, också i sammansättningar och avledningar. *Upp* förekommer också i formen *opp*, mest talspråkligt. *Tillbaka* förekommer i talspråk och ledigt skriftspråk i formen *tillbaks*.

Tillbaka kan också ange befintlighet med resultativ betydelse, dvs. uppnått mål (jfr (a) ovan): *Han är tillbaka*. *Åter* och *igen* kan också vara ordinativa tidsadverb (§ 43). Som perspektivt rumsadverb är *åter* rätt formellt skriftspråkligt.

De perspektiva adverben av typ (a) står ofta som partikeladverbial: *De har slagit upp förlovningen*. *Hon lämnar alltid bort tvätten*. *Du måste lägga fram argumenten på bordet*. Som partikeladverbial är de ofta lexikaliserade i olika verbförbindelser och har icke-rumsliga betydelser eller bildar en betydelseenhet med verbet: *göra upp*, *lägga ut*, *gå bort*. Se Advl § 7, 14.

[2] *Ovanifrån* är skriftspråkligt. Ålderdomligt är *nedanifrån*.

[3] *Uppe* förekommer också i formen *oppe*, mest talspråkligt.

[4] *Nedan, ovan* har skriftspråklig stilkaraktär. De har vid sin sida tämligen ovanliga homonyma prepositioner med något annorlunda betydelse. Mest i överförd (deskriptiv) betydelse förekommer *innantill* 'direkt ur boken' och *utantill* 'ordagrant ur minnet'. Ålderdomligt är *nedantill*. Regionalt förekommer *ibak* 'baktill'.

ANM. 1. Närmast till de perspektiva adverben (fast utan rumslig betydelse) ansluter sig de adverbiellt använda pronomenformerna *rätt* och *fel* (Pron. § 227). Dessa ord hänvisar till en variabel norm för aktionen. Normen kan t.ex. vara agens' avsikt med aktionen: *Han siktade på vindsfönstret och träffade rätt*. Den kan också t.ex. vara en given förebild eller anvisning: *Han studerade ritningarna noga* {*och byggde sedan båten alldeles rätt/men byggde ändå båten fel*}.

ANM. 2. Här räknas endast rumsadverb med variabel utsiktspunkt som perspektiva: samma plats kan t.ex. beskrivas som *nere* ur ett perspektiv och som *uppe* ur ett annat perspektiv. Om också rumsadverb med fast utsiktspunkt, t.ex. *ombord*, räknas hit blir många rumsadverb perspektiva (och knappast några deskriptiva). Exempel: *inombords, halvvägs, nordanfjälls, sunnanfjälls, inomhus, utomhus, inomskärs, utomskärs, iland, överbord, medsols, motsols, medströms, motströms, nedströms, uppströms, medurs, moturs, medhårs, mothårs, babord, styrbord, akterut, förut* '{i/mot} fören'. Gränsfall mellan variabel och fast utsiktspunkt är *utomlands, insides, avsides, utrikes, offside, åsido*. Gränsfall är också *hemma, hem* och deras sammansättningar. De har här förts till de perspektiva adverben mycket därför att de ingår i samma ordbildningssystem.

ANM. 3. I denna grammatik redovisas ord som *bortåt, inåt* etc. och *bortifrån, inifrån* etc. som prepositioner, eftersom de kan ta komplement (rektion): *bortåt vägen, inifrån skogen*. När de står utan komplement, betraktas de som absolut använda prepositioner: *han gick bortåt, det hördes något inifrån*. Dessa ord kan också betraktas som homonyma, dvs. som adverb när de saknar komplement och som prepositioner när de har ett sådant.

§ 46. Perspektiva adverb: dimensioner. De perspektiva adverben anger riktning och befintlighet inom vissa rumsliga dimensioner. (I exemplen nedan upptas också de absolut använda prepositionerna som ingår i betydelsesystemet, jfr § 45.)

a) Upp-ner-orientering:

upp, {ner/ned}; uppe, nere

Han gick *upp* till tredje planet. [från en lägre nivå]
Han gick *ner* till tredje planet. [från en högre nivå]

Orienteringen gäller alltså primärt vertikalplanet, men i överförd betydelse kan *upp* och *ner* bl.a. beteckna norr och söder på kartor och rörelse mot och med vinden på sjön:

De har rest *upp* till Göteborg från Gislaved. [Göteborg ligger längre norr ut än Gislaved.]
De har rest *ner* till Göteborg från Gislaved. [Gislaved ligger högre över havet än Göteborg.]
Ska vi försöka komma *ner* till Marstrand? [sagt t.ex. i segelbåt norr om Marstrand]
Ska vi försöka komma *upp* till Marstrand? [sagt i samma båt vid samma tillfälle men med hänsyn till att vinden är sydlig]

b) In-ut-orientering:

in, ut; inne, ute

Denna orientering anger riktning i förhållande till ett mer eller mindre slutet utrymme (inhägnat eller försett med tak och väggar): *in i huset*, *ut ur huset*. I vidgad betydelse anger *in* riktning mot ett centrum och *ut* riktning mot en periferi: *in till Stortorget*, *ut till förorten*. Vad som är centrum och periferi är i stor utsträckning konventionellt bestämt, men i många fall har talaren valmöjlighet, vilket kan ses som ett val av perspektiv: *in mot trottoaren*, *ut mot trottoaren*.

c) Fram-bak-orientering:

fram, bort, tillbaka, undan, i väg, åstad, åter; bakåt; bakifrån; framme, bak

Fram(*åt*) anger normalt blick- eller rörelseriktning: ta ett steg framåt, *gå längre fram i vagnen*, *titta rakt framåt*. Inte sällan avser *fram* en rörelseriktning in i någons synfält: *komma fram till skogsbrynet*, *titta fram från ditt gömställe*. Målet för en avsiktlig rörelse uppfattas också som *framme*: *nu är vi framme*, *han kom inte fram till kyrkan*. Härmed sammanhänger att den förnämare, centrala delen av ett utrymme ofta ses som *framme*: *gå fram till* {*podiet/altaret*}.[1]

Konverserna till *framåt*, *framme* är normalt *bakåt*, *bak*:

Ta ett steg *bakåt*! Jfr: Ta ett steg *framåt*.
Han sitter (*där*)*bak* {i kyrkan/på cykeln}: Jfr: Han sitter *framme* i kyrkan.

Konverserna till *fram* är olika beroende på om *fram* förknippas med mål (*bort*) eller med en del av ett utrymme (*bak*). *Tillbaka* innebär en återgående rörelse från ett mål.

Gå {*bort/tillbaka*} från {podiet/skogsbrynet}! Jfr: Gå *fram* till {podiet/skogsbrynet}.
Gå längre *bak* i vagnen! Jfr: Gå längre *fram* i vagnen.

d) Hem-bort-orientering:

hem, bort; hemåt; hemifrån; hemma, borta

Dessa adverb anger orientering i förhållande till någons bostad eller, i överförd bemärkelse, till en annan plats där någon är hemmastadd: *ta hem varor*. Konversen till *hem* är *bort* som dock inte är begränsat till denna användning (jfr t.ex. (c) ovan).

Talaren kan ofta välja vems hem han väljer som utsiktspunkt vid val av adverb:

Jonas är *hemma* hos Lotten. [Lottens perspektiv]
Jonas är *borta* hos Lotten. [Jonas' perspektiv]

e) Väderstrecken:

västerut, österut, söderut, norrut

Dessa adverb anger väderstrecksriktningen från utsiktspunkten, men de kan också avse ett läge åt det håll som adverbet anger: *Han rörde sig västerut*. *Han gifte sig och bildade familj västerut*.

[1] Skillnaden mellan ett centrum som anges med *in*, *inne* etc. och ett som anges med *fram*, *framme* är svårfångad. En skillnad kan vara att *in* etc. orienterar efter ett centrum som uppfattas som mer dolt eller mindre tillgängligt än periferin (t.ex. *komma in i gänget*), medan *fram* etc. orienterar efter ett centrum som är mera tillgängligt och synligt än periferin (t. ex. *ta fram ur skåpet*). En annan skillnad kan vara att in-ut-orienteringen kan uppfattas som två- eller tredimensionell där *in* leder till en absolut mittpunkt av en yta eller i ett rum och *ut* i vilken som helst riktning från denna mittpunkt, dvs. en mittpunkt som man kan komma till från flera håll (”ute”) och som man kan komma bort från (”ut”) i flera riktningar. Till skillnad härifrån är fram-bak-orienteringen snarast endimensionell; *framåt* och *bakåt* följer samma väg, dvs. det finns bara ett specifikt ställe som är ”bak” i förhållande till ett specifikt ställe ”framme”.

Bak och *fram*(*me*) är ofta dubbeltydiga när orienteringen gäller en talad eller skriven text. Antingen kan *fram* innebära en punkt i den rörelseriktning som läsningen eller skrivandet rör sig i, dvs. närmare textens slut. Eller också kan *fram* innebära den del av texten som ligger närmast betraktarens synfält, dvs. början av texten:

Den där bilden fanns långt *fram* i boken. [’nära bokens slut’ eller ’nära bokens början’]
Verbet ska stå långt *fram* i satsen. [’nära satsens slut’ eller ’nära satsens början’]

Liknande dubbeltydighet i perspektivet kan föreligga också i fråga om tid. De flesta språkbrukare tolkar *fram* i tidens rörelseriktning som ’senare’, men många kan också tolka det som ’tidigare’, dvs. som gällande en tid som ligger närmare betraktarens synfält:

Vi blev tvungna att flytta *fram* sammanträdet till så {sent/tidigt} som klockan 1.

ANM. De perspektiva adverben har spatial rumsbetydelse men används i stor utsträckning inte bara om tidslig orientering utan också i andra överförda betydelser:

Jag känner mig *nere*. Han var väldigt *uppåt*.
Det är inte längre {*inne/ute*} att läsa Proust.
Vi är långt *framme* på det här området. Jag tycker det har gått *bakåt* sedan dess.
De var alldeles *borta*. Hon är *hemma* i den högre matematiken.

§ 47. Fokuserande adverb. Fokuserande adverb relaterar den egna satsens sakförhållande till ett annat tänkt sakförhållande, ett bakgrundsantagande. Den egna satsens sakförhållande framstår ofta som anmärkningsvärt i förhållande till bakgrundsantagandet som hade varit mera troligt eller lämpligt.

De fokuserande adverben har olika bildningssätt. En del är enmorfemiga, t.ex. *bara*, en del klart flermorfemiga, t.ex. *enbart*, och flera av dem etymologiskt flermorfemiga men med synkront oklar morfemstruktur, t.ex. *endast*, *åtminstone*, *ännu*.

De fokuserande adverben står ofta som adverbial i mittfältet eller affokalt intill det fokuserade ledet:

Hon kunde *åtminstone* ha hållit Pelle informerad.
Åtminstone Pelle kunde hon ha hållit informerad.

a) Logiskt fokuserande adverb (se Satsadvl § 50–64): *bara*, *enbart*, *endast*, *just*, *allenast*; *åtminstone*; *till och med*.

Förmodligen talar Liisa *bara* finska. (R) [Talaren relaterar till den tänkta önskvärda möjligheten att Liisa talar andra språk än finska.]

Men riddarsporrarna blev *åtminstone* tillfälligt befriade. (R) [Talaren relaterar till den tänkta önskvärda möjligheten att riddarsporrarna blivit befriade för gott.]
Jag vet inte om det är så inom alla områden, men *åtminstone* inom mitt gebit … (T)
Anna kunde *t.o.m.* tala finska. [Talaren relaterar till det rimligare bakgrundsantagandet att Anna inte talar finska.]
Till och med dom svävar lite på målet […] (T)

b) Tidsligt fokuserande adverb relaterar den egna satsens tid till en annan tidpunkt då samma aktion tänks eller implicit anges utspela sig och anger ofta aktionen vid den egna satsens tid som mera anmärkningsvärd (Advl § 107–112): *redan*, *fortfarande*, *än*, *ännu*.

Arbetar Leif *redan?* [Ofta: talaren hade väntat sig att Leif inte arbetar så tidigt.]
Arbetar Leif *ännu?* [Ofta: talaren hade väntat sig att Leif inte arbetar så sent.]

c) Tidsligt och samtidigt rumsligt fokuserande adverb är *kvar*. *Kvar* anger att ett tidigare tillstånd (= befintlighet på en viss plats) inte har ändrats och antyder att detta är anmärkningsvärt. Satsens sakförhållande avtecknar sig alltså mot en tänkt rimlig möjlighet att tillståndet skulle ha ändrats.

Pelle satt *kvar*. [Ofta: talaren hade väntat sig att Pelle hade lämnat sin plats vid en tidigare tidpunkt.]

ANM. Gränsen mot andra adverb för logisk relation är vag. Särskilt i funktionen som fokuserande satsadverbial är definita adverb för logisk relation som t.ex. *också* rätt tydligt fokuserande, t.ex.: *Också jag har mina fel* (talaren relaterar till den tänkta önskvärda möjligheten att han till skillnad från andra inte har sina fel).

§ 48. Korrelativa adverb. Ett korrelativt adverb utmärker det första eller det andra ledet i en samordning. Ett korrelativt adverb i det första samordningsledet korresponderar nästan alltid med samma adverb eller med en viss konjunktion i det andra samordningsledet.

De korrelativa adverben används vid additiv samordning (t.ex. *både*, Samordn. § 12), vid disjunktiv samordning (t.ex. *antingen*, *varken*, Samordn. § 30, Satsadvl 48, 74: 1c, d) och vid adversativ samordning (t.ex. *visserligen*, Samordn. § 37, 44).

a) Adverben *dels*, *än*, *ömsom* korresponderar med sig själva. Den andra instansen av adverbet står alltid först i satsen eller satsledet och vanligen också den första:

Vi har *dels* haft stora problem med leveranserna. *Dels* har ett par nyckelpersoner slutat.
Det finns kurser i svenska som sagt var, *dels* på ABF och *dels* på TBV. (T)
Än regnade det, *än* sken solen.
Han var *ömsom* upprymd, *ömsom* tyst och tankfull.

b) Följande adverb korresponderar med konjunktion eller subjunktion: *både* (… *och*), *såväl* (… *som*), *visserligen* (… *men*},[1] {*för all del/i och för sig*} (*men* …), *visserligen inte* (… *utan*), *antingen* (… *eller* (*också*)), *vare sig* (… *eller*),[2] *varken* (… *eller*):

Vi har ju *både* nunnekloster *och* munkkloster i Sverige. (T)

Visserligen föreslås att bilägarna i 36 kommuner i norra Sverige befrias från bilskatt. *Men* det är i stort sett ett slag i luften. (S)

Vi kan säga att i niohundranittionio fall av tusen så kommer en penicillininjektion att medföra *antingen* ingenting *eller* att patienten blir bra. (T)

Flera av adverben under (b) kan inte användas för att samordna fullständiga huvudsatser: *både*, *såväl*, *vare sig*, *varken*.

[1] *Visserligen* konstrueras rätt ofta utan korrespondens och anger då satsen (motsvarande) som en reservation till någonting i det föregående:

Kunde man hoppas på unge Werkmeister? *Visserligen* bara femton år ännu, mest lämplig för Betty. (R)

[2] *Antingen* och *vare sig* kan också korrespondera med *eller* i disjunktivt samordnade koncessiva bisatser (Bisatser § 128). De fungerar då som subjunktioner: *Det går illa antingen han hjälper dig eller ej. Vare sig Lisa kommer eller Lasse stannar kvar, hinner vi inte med arbetet till i kväll.*

ANM. Gradadverbet *ju* i satsbasen i en proportional bisats korresponderar ofta med gradadverbet *desto* i den överordnade satsens satsbas och erinrar därför om korrelativa adverb:

Ju närmare vi kom, *desto* oroligare blev vi.

Både *ju* och *desto* kan dock uppträda utan korresponderande adverb. Se vidare Bisatser § 113 och Adjfraser § 21.

Deskriptiva adverb § 49

§ 49. Deskriptiva adverb. De deskriptiva adverben är mindre beroende än adverben i § 14–48 av kontext och talsituation för sin tolkning och har ofta en fylligare egen betydelse. Betydelsemässigt visar de på olika sätt släktskap med adjektiv. De är ofta avledda av adjektiv, t.ex. *lycklig-en*, *lyckligt-vis*, eller av substantiv, t.ex. *förhoppnings-vis*, *nations-vis*.

Följande semantiska undergrupper kan urskiljas:

a) Adverb som anger sätt, t.ex. *glad*(*e*)*ligen*, *barbacka*, *grensle*, *underhand*. Några av sättsadverben kan sägas ange under vilken betingelse aktionen äger rum, t.ex. *uppsåtligen*, *olovligen*, *franko*, *netto*. Några andra av sättsadverben har relativ graderbar betydelse, dvs. de är för sin tolkning beroende av att aktionen (osv.) ställs mot en jämförelsemängd som är kontextuellt och pragmatiskt bestämd (jfr Adj. § 10). Hit hör *illa*, *väl*, *fort*, *sakta*, möjligen också musiktermer som *presto*, *andante*, *forte*, *piano*.[1]

b) Adverb som anger grad, t.ex. *rikligen*, *hjälpligen*. Deskriptiva gradadverb är ursprungliga sättsadverb som i och med övergången till gradbetydelse har blivit mer eller mindre rent kvantitativa.

c) Adverb som anger talarattityd, t.ex. *kanske*, *tydligen*, *onekligen*, *gärna*, *förhoppningsvis*, *verkligen*.

d) Adverb som betecknar medel, t.ex. *tågledes*, *skriftligen*, *ryktesvis*, *bröstgänges*. Avgränsningen mot sättsadverb enligt (a) är i en del fall vag, t.ex. *innantill*.

e) Adverb som anger distribution, som en egenskap antingen hos själva aktionen (vanligen sedd i relation till någon av aktanterna) eller hos aktionens resultat, t.ex. *nationsvis*, *teskedsvis*, *halvårsvis*, *stötvis*, *ömsevis*, *årligen*, *isär*.[2]

f) Adverb som anger den avsedda funktionen hos aktionen, t.ex. *försöksvis*, *avslutningsvis*. Flera av dessa adverb kan fungera som talarens kommentar till språkhandlingen.

g) De få adverb som anger i vilket avseende (annat än tid och rum) aktionen gäller, t.ex. *lagligen*, *kroppsligen*.

h) Adverb som betecknar befintlighet eller mål, t.ex. *utomlands*, *ovanbords*, *inomhus*, *ombord*.

i) De få adverb som betecknar befintlighet eller väg, t.ex. *inomskärs*, *långskepps*.

j) De få adverb som enbart betecknar mål, t.ex. *överbord*.

k) Adverb som anger riktmärke, t.ex. *medsols*, *nedströms*, *moturs*, *sidvärts*, *babord*.

l) Enstaka andra adverb, t.ex. *förgäves*, *gratis*.

[1] Relativ graderbar betydelse finns också inom andra adverbkategorier än de deskriptiva, t.ex. definita tidfästningsadverb som *nyss*, *snart*, *strax*, *längesedan* och kvantitativa varaktighets- och frekvensadverb som *länge*; *ofta*, *sällan*.

[2] Åtskilliga adverb med grundbetydelse av distribution har gått över till att huvudsakligen vara kvantitativa och ange hög grad, t.ex. *säckvis*, *kilovis*, *massvis*, *högvis*, *litervis*. Om deras bruk i nominalfraser se Nomfraser § 24 not 3.

ANM. 1. Relativ graderbar betydelse skall skiljas från relativ funktion, dvs. funktionen att inleda relativa bisatser som karakteriserar gruppen relativa adverb, § 28–30.

ANM. 2. För rumsadverben (h)–(l) kan gränsen vara vag mot perspektiva adverb, § 45 Anm. 2.

Avgränsning mot andra ordklasser § 50–53

§ 50. Adverb gentemot adjektiv. De flesta adjektiv skiljer sig från adverben genom att kunna kongruensböjas. Oböjliga adjektiv kan vara svåra att skilja från adverb, och det förekommer i synnerhet följande gränsfall:

a) Som attribut är adverbfraser efterställda sina huvudord och adjektivfraser normalt framförställda. När en adverbfras står som framförställt attribut är det ett tecken på adjektivering av adverbet, t.ex. *en annorlunda resa*, *en lagom portion*. Ett antal ord redovisas i denna grammatik som både adjektiv och adverb, t.ex. *nära*, *fjärran*, *sakta*, *noga*, *still*(*a*), *annorlunda*, *lagom*, *barfota*.

Vissa adjektiverade adverb tenderar att kongruensböjas, t.ex. *lagoma portioner*, *delvisa framgångar*, *ett delvist misslyckande*. En kvardröjande adverbegenskap är att

ordet inte har *t*-suffix i adverbiell funktion: *Han sjöng* {*lagom/*lagomt*}. *Han misslyckades* {*delvis/*delvist*}.[1]

b) Efter verb som *vara*, *bli* m.fl. fungerar adjektiv som predikativ och anger något som uppfattas som en egenskap hos predikationsbasen, medan adverb fungerar som adverbial och anger något som uppfattas som en omständighet. Gränsfall är bl.a. en del starkt lexikaliserade prepositionsfraser som *överens*, *till godo*, *i kraft*, och en del andra som *vilse*, *sönder*, *loss* samt det talspråkliga *pyton*. Ett tecken på att sådana lexikaliserade ordgrupper är adjektiv är att de fungerar som komplement också vid *bli* och att de svarar på frågor ställda med *vad* (i stället för med *hur*, *var*, *när*), t.ex.: – {*Vad/*Hur*} *blev ni?* – *Överens*.

Dessa gränsfall har inte medräknats vid redovisningen av adverb och adverbkategorier. Till gränsfallen hör följande lexikaliserade prepositionsfraser:

till godo, om sams, överens, till övers, till pass, i kraft, till hands, till mötes, till buds, till fånga, till väga, till känna, till vara, underfund, ihåg, till spillo, till viljes, om intet, förnär

De särskrivna fraserna är optionellt (men mindre ofta) hopskrivna, t.ex. *tillgodo*, *omsams*.

[1] Språkvårdare avråder vanligen från kongruensböjning av adjektiverade adverb som *lagom*, *delvis*, *gradvis*. Man rekommenderar i stället oböjda former också när dessa ord används som adjektivattribut: *lagom portioner*, *ett delvis misslyckande*.

ANM. Adjektiv i obestämd form neutrum singularis betraktas i denna grammatik som adjektiv också när de har adverbiell funktion, t.ex. *vackert* i *han sjöng vackert*. Enstaka former kan betraktas som lexikaliserade som adverb, § 8 Anm.

§ 51. Adverb gentemot particip. Ord som har participform men som bara eller huvudsakligen fungerar adverbiellt är gränsfall mellan particip och adverb, t.ex. *omgående*, *fortfarande*.

§ 52. Adverb gentemot preposition. Prepositioner kan stå utan rektion och ensamma fungera som adverbial eller efterställda attribut. Detta gäller framför allt följande fall:

1. Isolerad (obetonad) preposition (Prep. § 35): *en stol att sitta i*

2. Absolut använd preposition (oftast betonad)

a) som partikeladverbial (Advl § 8): *₀titta ˈpå*, *₀gå ˈav*, *₀slå ˈtill*

b) som adverbial i verbfrasen eller som efterställt attribut: *han satte den bredvid*, *huset bredvid*

c) enstaka andra fall: *tre* (*böcker*) *till*

I några fall föreligger prepositioner som är homonyma med adverb. Avgörande är då att ordet i funktion som preposition (med möjlighet att ta rektion) har en delvis annan betydelse än som adverb. Ett exempel är *sedan* som t.ex. alltid anger

varaktighet som preposition (*sedan kriget*) men inte behöver göra detta när ordet är adverb (*sedan tände han en cigarett*).

Ett annat skäl att urskilja två homonymer är när användningen utan rektion är den helt dominerande. Så kan det vara rimligt att betrakta *undan* som adverb i *hinna undan* men som preposition i *han sprang och sprang över fälten, undan alla onda väsen*.

Homonymi föreligger i vissa fall vid rumsuttryck av strukturen *där-/här-* + preposition (antingen särskrivna eller sammanskrivna), t.ex. *där intill*. I de fall då *intill* inte kan ta en rektion (därför att *här*, *där* semantiskt fungerar som en sådan) är hela ordet ett adverb. I de fall då *intill* har en utsatt eller underförstådd rektion analyseras *där intill* som ett dubbeladverbial och *intill* som en preposition oavsett om rektionen är utsatt eller ej. (Jfr § 19, särskilt Anm. 1.) Den olika ordklasstillhörigheten avspeglar sig i olika betydelse och prosodi:

ˈ*Här* {$_0$*intill*/$_0$*in*ˈ*till*} bor många av våra vänner. ['Intill den här platsen'; *här* refererar till en annan plats än *här intill*.]

ˈ*Här* $_0$*in*ˈ*till* (parken) är det bra för oss att bo. ['Här, dvs. intill parken'; *här* refererar till samma plats som *här intill*.]

Ett stort antal absolut använda prepositioner med strukturen perspektivt riktningsadverb + preposition står ofta absolut och kompletterar systemet av perspektiva adverb. Hit hör prepositioner av följande typer:

riktning där en rektion kan ange riktmärke eller väg för rörelsen: utåt (sjön), inåt (skogen), framåt (vägen), neröver (fälten), ut över (torget) [§ 45: b]

riktning där en rektion anger utgångspunkten för rörelsen: uppifrån (taket), utifrån (köket) [§ 45: c]

befintlighet där en rektion anger platsen för befintligheten: bakpå (cykeln), frami (kyrkan) [§ 45: d]

Ofta kan dessa ordgrupper ses som dubbeladverbial, dvs. som sidoställda uttryck för riktning eller befintlighet: *ner + över fälten*, *bak + på cykeln*. I vissa fall är användning med rektion marginell, och det kan vara rimligt att räkna med att funktionen som adverb är lexikaliserad: *bakåt*, *hemåt*.

Om *nära* se Prep. § 37; jfr också Adj. § 43, 57: a.

§ 53. Adverb gentemot pronomen. Vissa pronomen i adverbiell användning dubbelredovisas som adverb:

mycket, mer(a), mest, lite(t), mindre, minst, föga [jfr Pron. § 161]
något [jfr Pron. § 179]
först [jfr *första*, Pron. § 220]
näst [jfr *nästa*, Pron. § 221]

10 PREPOSITIONER

1 Översikt.

Betydelse 2–25

2 Översikt.

Rumsbetydelser 3–20

3 Översikt.

Befintlighet 4–12: 4 Översikt. 5 Inre befintlighet. 6 Yttre befintlighet: belastning eller ej. 7 Valet mellan *i* och *på* för befintlighet. 8 Orientering. 9 Deixis och anafor. 10 Närhet. 11 Omslutning. 12 Multipelt relaterad befintlighet.

Riktning 13–17: 13 Översikt. 14 Mål. 15 Riktmärke. 16 Utgångspunkt. 17 Utgångspunkt och mål.

Väg 18: 18 Vägsträcka eller passage.

19 Ordinativa prepositioner: *före*, *efter*. 20 Överförda rumsbetydelser.

Tidsbetydelser 21–24

21 Systemet av tidsbetydelser. 22 Prepositionen anger tidsbestämningens art: tidfästning, duration etc. 23 Aktionens tid (A-tiden) gentemot rektionens tid (B-tiden). 24 Prepositionen anger relation till tematisk tid.

Andra betydelser 25

25 Prepositionsvalet vid icke-rumsliga och icke-tidsliga relationer.

Morfologisk struktur 26–30

26 Rotmorfem. 27 Variantformer med *e*- och *i*-. 28 Övergång från andra ordklasser. 29 Sammansättningar. 30 Flerordsprepositioner.

Morfologisk funktion 31

31 Preposition i sammansättningar och avledningar.

Syntaktisk funktion och distribution 32–36

32 Rektion. 33 Prepositionens placering i prepositionsfrasen. 34 Absolut funktion. 35 Isolerad preposition. 36 Prepositionens framförställda bestämningar.

Avgränsning mot andra ordklasser 37–39

37 Preposition gentemot adverb. 38 Preposition gentemot adjektiv och particip. 39 Preposition gentemot konjunktion eller subjunktion.

§ 1. Översikt. En preposition anger prototypiskt förhållandet mellan två referenter, antingen ensam eller tillsammans med ett verb, ett adjektiv eller ett particip:

en flagga *på* sin stång
en flagga som sitter *på* sin stång
en flagga, synlig *från* balkongen
en flagga, hissad *på* sin stång

Prepositioner är oböjliga. De utgör en i stort sett sluten ordklass. Till sin struktur kan de vara enkla, t.ex. *på*, eller sammansatta, t.ex. *ovanpå*, medan entydiga fall av avledningar knappast förekommer. Ett antal ordförbindelser, de flesta med strukturen preposition + substantiv + preposition, t.ex. *i stället för*, har lexikaliserats i funktion som prepositioner och redovisas här som flerordsprepositioner. Det finns också prepositioner som övergått från en annan ordklass och som i sin struktur fortfarande röjer sin gamla ordklasstillhörighet, t.ex. *oavsett*.

Prepositionen är huvudord i en prepositionsfras. Den bestäms i första hand av ett nominalt led (rektionen). Prepositionsfrasen fungerar som adverbial (*titta på barnen*) eller attribut (*ett hus på heden*) eller i mindre omfattning som predikativ (*vara på alerten*). Vissa prepositioner kan också ensamma utgöra prepositionsfraser, utan rektion (*lite bilder att titta på*, *arbeta på*).

Det mest utbyggda semantiska systemet bland prepositionerna gäller olika rumsbetydelser. Andra vanliga betydelser hos prepositionerna – eller snarare hos de fraser de bildar – avser tid, medel, logisk relation m.m. Vissa prepositioner har i vissa användningar en tunn egenbetydelse och fungerar då huvudsakligen som syntaktiska formelement:

en bild *på* min far
använda sig *av* bulvaner

Betydelse § 2–25

§ 2. Översikt. Prepositionerna kan ange en mångfald olika semantiska relationer. En grov indelning av de vanligaste betydelserna kan göras enligt följande:

a) rumsrelationer:

duken *på* bordet, tåget *till* Märsta, färden *utmed* fjällets sida

b) tidsrelationer:

konferensen *i* nästa vecka, tystnaden *efter* smällen

c) instrumentala relationer:

resan *med* tåg, beräkningar *med* datorer

d) kausala och därmed besläktade relationer (t.ex. orsak, ändamål, konsekvens, villkor, otillräckligt hinder):

sorgen *över* förlusten, pengar *för* resan

e) *ha*-relationer (t.ex. innehav, del : helhet):
damen *med* handväskan, slutet {*av/på*} historien

f) *vara*-relationer:
valet av X *till* president, en idiot *till* chaufför

g) relationer mellan aktanter med samma roll:
direktören *med* make, villan *mot* lägenheten

Dessutom uttrycker en preposition ofta de relationer som annars brukar gälla mellan ett verb eller adjektiv och dess objekt (eller subjekt):

chefen *för* företaget [jfr: leda företaget], lagningen *av* bilen [jfr: laga bilen], likheten *med* systern [jfr: likna systern], troheten *mot* hustrun [jfr: trogen hustrun], påverkan *från* indianerna [jfr: indianerna påverkade X]

Prepositionernas betydelse framgår tydligt när de inleder icke valensbundna adverbial eller attribut. Då anges rektionens semantiska relation till resten av satsinnehållet normalt av prepositionen enbart.

När prepositionen inleder valensbundna adverbial eller attribut anger också det överordnade verbet, adjektivet eller substantivet hur rektionens relation till resten av satsinnehållet skall tolkas. Prepositionens eget bidrag till tolkningen går då normalt inte att skilja ut helt och hållet, och dess betydelse framstår i många fall som vid eller oprecis. Prepositionerna i valensbundna prepositionsfraser som *för mig*, *med direktören*, *om van Gogh*, *på resultatet*, *vid förändringar* ger alltså i sig ingen fullständig upplysning om vilken relation som avses. Relationen blir tydlig först när den visas av prepositionen tillsammans med det överordnade ledet, t.ex. *farlig för mig*, *prata med direktören*, *boken om van Gogh*, *säker på resultatet*, *van vid förändringar*.

Prepositionen i det valensbundna adverbialet eller attributet saknar dock inte egen betydelse. Oftast väljs den bland de prepositioner som används för liknande fria relation, t.ex. *prata med direktören*, jfr *åka bil* (*tillsammans/i sällskap*) *med direktören*. Ibland används kanske prepositionen med den avsedda betydelsen bara i bundna adverbial och attribut, t.ex. *prata om van Gogh*, *boken om van Gogh*, men den kan ändå sägas ha en egen betydelse, eftersom den anger samma relation vid ett större antal överordnade ord. Rektionen vid *om* anger t.ex. ofta ämnet för ett samtal, en bok, en film etc.

ANM. Även när det ibland kan tyckas som om det överordnade ledet kommit att konstrueras med en viss preposition på ett i övrigt oförutsägbart sätt (som t.ex. *van vid*), finns det ofta ett visst metaforiskt samband mellan prepositionens grundläggande rumsbetydelse och dess användning i det bundna adverbialet. Den språkliga intuitionen säger oss att inte vilken som helst preposition hade kunnat stå i dess ställe (**van mellan*, **van längs*).

Rumsbetydelser § 3–20

§ 3. Översikt. Rumsbetydelsen kan ses som den primära betydelsen hos många prepositioner. Prepositionen anger då i typfallet hur en referent A förhåller sig i rummet till en annan referent B, dvs. A-referenten är prepositionens predikationsbas. B-referenten anges med prepositionens rektion eller är underförstådd.

Duken [A] ligger *på* bordet [B].
Duken [A] ligger *på*. [B-referenten är underförstådd.]

Underförstådd B-referent (absolut funktion, § 34) förekommer huvudsakligen när den underförstådda rektionens referens med lagom precision kan räknas ut med hjälp av kontexten. A-referenten anges t.ex. med subjektet, objektet eller nominalfrasens huvudord:

Duken [A] ligger *på* bordet [B].
Johan lade duken [A] *på* bordet [B].
duken [A] *på* bordet [B]

I många fall anges genom prepositionen var hela satsens aktion utspelas, och då kan man om man så vill betrakta samtliga referenter i satsen utom B-referenten som A-referenter:

Johan [A] gav Lena [A] ett paket [A] *på* stationen [B].

Rumsbetydelserna fördelar sig på tre huvudgrupper: (1) A-referentens befintlighet (i förhållande till B), (2) A-referentens riktning (i förhållande till B) och (3) A-referentens väg (i förhållande till B). När prepositionen anger befintlighet befinner sig A-referenten ofta i vila (t.ex. *Duken låg på bordet.*) eller i en rörelse som inte avgörande påverkar dess förhållande till B-referenten (t.ex. *Duken gled ett stycke på bordet.*), men prepositionen kan också ange A-referentens position efter en avslutad rörelse (t.ex. *Duken hamnade på bordet.*). När prepositionen anger riktning eller väg befinner sig A-referenten normalt i rörelse (t.ex. *Tåget gick {till/mot/över} Stockholm.*).

Jfr Advl § 48–54, 85–88.

Befintlighet § 4–12

§ 4. Översikt. Prepositioner som anger befintlighet bidrar till att ange A-referentens position i förhållande till B-referenten:

Boken [A] låg *på* bordet [B].
Den boken [A] hade Johan sett *på* bordet [B].

Positionen kan vara den som A-referenten intar efter avslutad rörelse (beskriven med ett placeringsverb, Advl § 51):

Boken [A] hamnade *på* bordet [B]. Jfr: Boken hamnade {där/*dit}.
Johan lade boken [A] *på* bordet [B]. Jfr: Johan lade boken {där/*dit}.

De olika prepositionerna anger befintligheten framför allt i följande tre avseenden:

a) inre eller yttre befintlighet

Vid inre befintlighet (t.ex. *i*) omsluts A-referenten av B-referenten eller befinner sig i en del av det utrymme som B-referenten upptar. Vid yttre befintlighet (t.ex. *vid*) befinner sig A-referenten på en annan plats än B-referenten, och prepositionen anger hur referenterna förhåller sig till varandra, framför allt i fråga om belastning och orientering (se nedan).

b) belastning

Vissa prepositioner för yttre befintlighet anger att A-referenten har kontakt med och belastar B-referenten (t.ex. *på*), andra att A-referenten inte belastar B-referenten (t.ex. *vid*). Det finns också prepositioner som inte anger om belastning förekommer eller ej (t.ex. *över*).

c) orientering

Vissa prepositioner (t.ex. *över*, *utanpå*, *framför*) beskriver hur A-referenten är orienterad i förhållande till B-referenten (i t.ex. vertikaldimensionen, in-ut-dimensionen, fram-bak-dimensionen, jämför t.ex. perspektiva adverb, Advb § 44–46).

En befintlighetspreposition kan också ange att A-referenten omsluter B-referenten (t.ex. *runt*, *omkring*, *om*) eller hur A-referenten förhåller sig samtidigt till flera olika B-referenter (*mellan*, *bland*).

Prepositionsfras med befintlighetspreposition kan föregås av ett perspektivt befintlighetsadverb och tillsammans med detta bilda ett dubbeladverbial (Advl § 26, 66). I princip är kombinationsmöjligheterna fria: *inne i vardagsrummet*, *inne på byrån*, *inne under sängen*, *uppe under takåsen*, *ute i trädgården*, *ute på gräset*, *borta mellan träden*, *framme bredvid prästen*, *borta till höger om soptunnan*.

§ 5. Inre befintlighet. Att A-referenten befinner sig inuti B-referenten anges framför allt med prepositionen *i*.[1] Vid inre befintlighet är B-referenten vanligen tredimensionell eller uppfattas som sådan. Inre befintlighet föreligger i följande fall:

a) A-referenten omsluts helt eller delvis av B-referenten, uppfattad som en behållare:[2]

Lotta [A] sitter *i* stolen [B].
Johan hade fisken [A] *i* tidningspapper [B].
blommorna [A] *i* vasen [B]
Fåtöljen [A] ska stå *i* hörnet [B].
Stina [A] dröjde *i* dörröppningen [B].
en grävling [A] *i* diket [B]

b) A-referenten omsluts helt eller delvis av det ämne som utgör B-referenten eller befinner sig i ett sammanhängande utrymme som för övrigt upptas av B-referenten:

Fisken [A] simmar *i* havet [B].
Kalle fick syn på en fisk [A] *i* vattnet [B].
Barnen [A] har varit *i* länge. [B t.ex. 'vattnet']

Hit hör också t.ex.:

en spricka *i* vasen, jästen *i* degen, socker *i* kaffet, en spik *i* brädan, mask *i* äpplet, fågeln *i* trädet, blommor *i* håret, sitta *i* gräset, promenera *i* hagen, arbeta *i* skogen, bo *i* dalen, oro *i* befolkningen

c) Också i följande fall uppfattas B-referenten mer eller mindre metaforiskt som tredimensionell, omslutande A:[3]

bebyggt eller kuperat område: *i* Asien, *i* England, *i* Zürich, *i* {trakten/bygden}, *i* Antarktis, *i* {fjällen/bergen} [men: *på* {fjället/berget}], *i* öknen, *i* ödemarken

texter, konstverk: *i* boken, *i* sången, *i* filmen, *i* andra akten

Också vissa tvådimensionella referenter betraktas som inneslutande A-referenten på alla håll:

del av boksida o.d.: *i* högerspalten, *i* marginalen, *i* kanten [men: *på* en högersida, *på* s. 16]

geometrisk tvådimensionell figur: *i* cirkeln, *i* rektangeln, *i* triangeln; *i* högra rutan, *i* tv-rutan [men: *på* tv-skärmen]

Inuti (och *inne i*) anger inre befintlighet som *i* men används inte när B ofullständigt omsluter A eller när B är ett icke-fast ämne:

Karl sitter *inuti* lådan. *Karl sitter *inuti* stolen.
Bubblan är *inuti* glaset. *Bubblan är *inuti* vinet.
Det är en mjukare substans *inuti* stjälken.

Likaså används inte *inuti*, *inne i* när B är ett område med oklara gränser eller när B är en del av en boksida:

Arne bor *inne i* Schweiz. *Arne bor *inne* i trakten.
Felet stod *inuti* boken. *Felet stod *inuti* en högerspalt.

Inom används i neutralt och formellt skriftspråk framför allt för att lokalisera tillstånd och förlopp (A) till det inre av varelser eller kollektiv av varelser (B):

Det började gnaga en oro *inom* honom.
Så reagerade man i alla fall *inom* LO-kollektivet.
Inom landet har inga protester avhörts.
Är du fortfarande aktiv *inom* kvinnorörelsen? (R)

Vid *område* i överförd bemärkelse används *inom* (vid sidan av *på*):

{*Inom/På*} det biokemiska området har vi gjort betydande framsteg.

När rektionen anger gränserna för det omslutna rummet (i mer eller mindre tydlig kontrast till själva rummet) föredras prepositionen *innanför* (som anger yttre befintlighet och orientering i förhållande till gränsen, B-referenten, § 8: 2d):

Hur många Sävsjö skulle man kunna pressa in *innanför* Jönköpings omkrets? (R)
{*Innanför/*I*} dessa väggar har många hätska ord yttrats.

Som synonym till *innanför* kan i dessa fall prepositionen *inom* användas (åtminstone vid övervägande horisontell omslutning, mest skriftspråkligt):

Hur mycket får rum *inom* Jönköpings omkrets?
Inom dessa väggar har många hätska ord yttrats.

Också prepositionen *bland* kan sägas uttrycka inre befintlighet. Se vidare § 12: b.

[1] Som synonym för *i* används *uti* i formellt skriftspråk eller regionalt talspråk.

[2] I fallet (a) har prepositionerna för inre befintlighet prepositioner för yttre omslutning som sina konverser (§ 11): *runt*, (*om*)*kring*, *om*.

Han hade tidningspapperet {*runt/omkring/om*} fisken. ≈ Han hade fisken i tidningspapperet.

Runt och (*om*)*kring* kan också användas för ett slags inre befintlighet med betydelsen 'här och var i':

Jag har sökt dig {*runt/*(*om*)*kring*} hela utställningsområdet.

[3] I vilka fall B-referenten skall uppfattas som tredimensionell och omslutande A-referenten är inte självklart utan i stor utsträckning konventionaliserat, delvis t.o.m. lexikaliserat (§ 7). T.o.m. vid referenter som geometriskt är endimensionella eller saknar dimension kan prepositionen *i* förekomma, dvs. de språkliga konventionerna tycks förutsätta att referenten i fråga är tredimensionell.

Han stod sist *i* raden.
Linjerna skär varandra *i* punkten A.

§ 6. Yttre befintlighet: belastning eller ej. De flesta prepositioner som anger yttre befintlighet, dvs. att A-referenten upptar en annan plats än B-referenten, anger huruvida A-referenten belastar B-referenten eller inte. Belastning anges framför allt med prepositionen *på*.

Du hittar kranen *på* (sidan av) behållaren. [Kranen sitter fast på och belastar behållaren.]
Du hittar kranen *vid* (sidan av) behållaren. [Kranen belastar någonting annat än behållaren.]
Kranen sitter *på*.
Kranen sitter *bredvid*.
Manualen ligger *på* datorn. [Manualen belastar datorn.]
Manualen ligger *vid* datorn. [Manualen belastar någonting annat än datorn.]

Belastning innebär att de båda referenterna kan sägas utgöra en kropp med gemensam tyngdpunkt. Ibland är det oklart vad som belastar vad.

Resväskan går *på* hjul.
Det sitter två hjul *på* resväskan.

a) Belastning anges av följande prepositioner:[1]

på, utanpå, ovanpå, frampå, bakpå, om; på {insidan/ovansidan/undersidan/utsidan} av

Belastning förutsätter kontakt. Vanligen belastar A-referenten B-referentens ovansida (vertikal orientering), eftersom tyngdkraften då ensam håller A-referenten på plats, utan fästanordningar.[2]

Per sitter *på* cykeln.
en bok *på* golvet

Men om A-referenten är fäst vid B-referenten är andra orienteringar möjliga:

tavlan *på* väggen, en gul lapp *på* paketet, snöret *på* fotbollen, skorna *på* fötterna

I många fall är belastningen metaforisk:

skuggan *på* {väggen/golvet}, bilden *på* skärmen, molnen *på* himlen, fläcken *på* tapeten, texten *på* stenen

b) Icke-belastning anges av följande prepositioner:

vid, invid, intill, inpå, nära, hos, bredvid, bakom, framför, ovanför, nedanför, utanför, norr om, söder om, väster om, öster om, till höger om, till vänster om

c) Några prepositioner anger inte om belastning föreligger eller inte:

över, under, innanför, omkring, runt, bland, mellan, på framsidan av, på baksidan av

Över kan därigenom ibland växla antingen med *på*, *ovanpå* eller med *ovanför*:

Karin lade en filt {*över/på/*ovanför*} den sjukes ben. [belastning]
{*Över/Ovanför/*På*} oss välvde sig stjärnhimlen. [icke-belastning]

Lexikala och andra konventioner styr dock ofta valet mellan *över* och *på*, respektive mellan *över* och *ovanför*. Jfr också att *över* och *ovanför* anger orientering, § 8: 2a.

På liknande sätt kan *om* nästan bara användas vid belastning, medan *omkring* och *runt* kan användas också vid icke-belastning:

Karin hade ett brett skärp {*om/omkring/runt*} midjan.
Alla stod i en ring {*omkring/runt/?om*} henne.

[1] *Uppå* 'på' är formellt skriftspråkligt eller regionalt talspråkligt.

Mot (eller *emot*) är primärt riktmärkespreposition (§ 15) men kan användas för belastande befintlighet, för att särskilt markera att A-referenten utövar ett tryck mot B-referenten, t.ex. *Hans arm vilade tungt* {*mot/på*} *stolskarmen*. Sammansättningen *mittemot* anger befintlig-

het, icke-belastning och orientering (§ 8: 2e), och denna betydelse kan också förekomma när *emot* är utbyggt med adverbiell bestämning, t.ex. *snett emot*.

[2] Vid belastning berör referenterna varandra. Men också vid icke-belastning kan de beröra varandra: *Vi satt tätt {(in)vid/intill} varandra. Stolen stod vid väggen, och ryggstödet hade skavt ett märke i tapeten*. Gränsen mellan belastning och icke-belastning uppehålls dock inte alltid strängt. Särskilt i skriftspråk och formellt talspråk förekommer *vid* lexikalt vid vissa verb och verbförbindelser som anger belastning, t.ex. *Tapeten häftar vid väggen*. (I neutralt och vardagligt talspråk hellre: *Tapeten sitter fast på väggen*.)

ANM. Eftersom belastning genom kontakt ovanifrån är det vanligaste fallet, kunde denna betydelse alternativt ses som prototypbetydelsen hos *på* och övriga betydelser som utvidgningar.

§ 7. Valet mellan *i* och *på* för befintlighet. Gränsen mellan inre befintlighet (prototypiskt angiven med *i*, § 5) och yttre befintlighet med belastning (prototypiskt angiven med *på*, § 6: a) är ofta vag. Grundregeln för valet mellan *i* och *på* för befintlighet är att *i* väljs när B-referenten uppfattas som en tredimensionell kropp som omsluter A-referenten, medan *på* väljs när den relevanta delen av B-referenten uppfattas som en tvådimensionell yta som A-referenten belastar. *Lena sitter i gräset* innebär t.ex. normalt att gräset är högt och omger Lena på sidorna, medan *Lena sitter på gräset* används när gräset är lågt, t.ex. på en nyklippt gräsmatta. *Lena sitter i stolen* innebär normalt att stolen har armstöd eller är av däckstolstyp, så att den kan sägas omge Lena, medan *Lena sitter på stolen* används om stolen är t.ex. en köksstol. *Kroken sitter i väggen* används om talaren vill ange att kroken tränger in genom väggens yta, medan han med *Kroken sitter på väggen* anger att kroken ansluter till väggens yta men bortser ifrån dess eventuella inträngande.[1]

I många fall är valet mer eller mindre konventionellt bestämt, ofta lexikalt för det enskilda substantivet. Om B-referentens funktion är det viktiga, används *på* också vid klar inre befintlighet, t.ex. *på banken*. Konventionellt används i allmänhet *på* i följande fall:

a) när rektionen betecknar en ö eller halvö:

på ön, på halvön, på näset

Också vid ortnamn (även på ögrupper), om namnet i första hand uppfattas som geografiskt (och inte administrativt, t.ex. som en statsbildning):

på Tjörn, på Öland, på Island [även: i Island], på Södertörn, på Peloponnesos, {på/i} Filippinerna, {på/i} Nya Zeeland, på Jylland [även: i Jylland; alltid: i Japan, i Florida, i Australien]

b) när rektionen betecknar del av gatu- eller vägnät:

på gatan, på vägen, på torget, på stigen

Också motsvarande ortnamn:

på Storgatan, på Södra vägen, på Kungstorget, på Förtroligheten

Som tredimensionella rum uppfattas däremot gränder, backar och skidspår: *i gränden*, *i backen*, *i* (*skid*)*spåret* (men: *på järnvägsspåret*) liksom gator om man tänker på själva körbanan: (*mitt*) *i gatan*.

c) vid många andra områdesbeteckningar, där prepositionsvalet i hög grad är lexikaliserat vid det enskilda substantivet:[2]

på berget, på fältet, på havet, på jorden, på kontinenten, på land, på landet, på marken, på mossen, på myren, på stranden, på åkern

Däremot t.ex.:

i bygden, i dalen, i {bergen/fjällen} [men i singularis: på {berget/fjället}], i hagen, i området, i parken, i skogen, i skärgården, i staden, i sundet, i trakten, i trädgården, i viken, i världen, i ödemarken, i öknen

En del ortnamn som uppfattas som geografiska snarare än som administrativa har lexikaliserat prepositionen *på*, ibland i viss anslutning till det lexikaliserade prepositionsvalet vid ett substantiv:

på Västbanken [jfr: på stranden], på Österlen, på Västlandet, på Norrmalm

d) vid substantiv med allmän betydelse 'lokalitet':

på den platsen, på det stället, på den punkten

Även en del substantiv med allmän betydelse 'del av lokalitet': *på vänster sida* (men: *i mitten*).

e) vid rektion som betecknar byggnad eller lokal avsedd för viss specialiserad funktion (ofta med naken form på substantivet, jfr § 14: 4b):

på badhuset, på bank(en), på bibliotek(et), på bio(n), på fabrik(en), på hotell(et), på kontor(et), på restaurang(en), på sjukhus(et), på slottet, på teater(n), på toaletten, på universitet(et)

Också vid motsvarande egennamn:

på Volvo, på Palladium, på Intiman

Undantag är bl.a. *i kyrkan*, *i skolan* (även: *på skolan*), *i affären* (regionalt: *på affären*). (Vid namn på affärer och skolor används dock oftast *på*: *på Ica*, *på Södra Latin*.) När den inre befintligheten i en specifik lokal betonas mera än lokalens funktion kan optionellt *i* användas: *i banken*, *i restaurangen* osv. När lokalen uppfattas som en del av en annan lokal föredras *i*: *i hotellets restaurang*. Jämför också *i bortre rummet* (allmänt lokaliserande) och *på rummet* (i funktion av t.ex. någons hotellrum eller tjänsterum); *i staden* (geografiskt eller administrativt område, (c) ovan) och *på stan* (lexikaliserat för staden som offentligt rum i motsats till hemmet).

f) vid vissa beteckningar för fortskaffningsmedel, där prepositionsvalet i hög grad är lexikaliserat vid det enskilda substantivet:

på tåget, på färjan, på båten (om större fartyg), {på/i} bussen, {på/i) flygplanet

Däremot t.ex.:

i bilen, i taxin, i motorbåten

När den inre befintligheten betonas mera än funktionen som fortskaffningsmedel kan *i* alltid användas: *Det var nya sköna fåtöljer {på/i} tåget*. När lokaliseringen gäller en viss del av B-referenten används *i*:

sitta längre fram *i* tåget
med förstaklassvagnen *i* tåget

[1] Kroppsdelar följer i stort sett det förväntade mönstret (*ha ont i ryggen* men *klia någon på ryggen*). Dock: *tvätta sig {i/*på} ansiktet, knuffa ngn {i/*på} ryggen, sparka ngn {i/på} benet.*

[2] Även substantiven under (a–c) kan med annan betydelse konstrueras med *i*, nämligen om tydlig inre befintlighet avses:

Man spränger *i berget*.
Fisken simmar *i havet*.
Det är bohuslänsk sten *i den här gatan*.

Vid *tak* 'innertak' används *i* för att ange belastande befintlighet:

Lampan sitter *i taket*. Jfr: Lampan sitter på taket ['yttertaket']. Lampan sitter på kortväggen.

§ 8. Orientering. Vissa befintlighetsprepositioner, men inte alla, anger åt vilket håll A-referenten befinner sig i förhållande till B-referenten. De dimensioner som därvid är relevanta är till stor del desamma som vid perspektiva adverb (Advb § 44–46), och åtskilliga av prepositionerna har ett perspektivt adverb som förled eller bestämning (§ 29: a). Orientering kan normalt anges bara med prepositioner för yttre befintlighet.

1. Orientering anges inte av följande prepositioner:

vid, på, invid, intill, inpå, nära, hos

Också dessa prepositioner kan dock ha en tendens till orienteringsbetydelse. *På* används ofta för att ange vertikal orientering uppåt från B-referenten (§ 6 Anm.).

Ställ inte datorn {under/bredvid} utan *på* [= ovanpå] bordet.

Å andra sidan undviks *vid*, *invid*, *intill*, *inpå* vid (tydlig) vertikal orientering:

Johan har nu äntligen en lampa *vid* sängen. ≠ Johan har nu äntligen en lampa över sängen.
Johan har en muskelstärkare {*vid/intill*} sängen. ≠ Johan har en muskelstärkare under sängen.

2. De prepositioner som anger orientering fördelar sig på olika dimensioner enligt följande:

a) vertikaldimensionen

över, ovanpå, ovanför, på ovansidan av; under, nedanför, på undersidan av

Prepositionerna för vertikaldimensionen kan hänföra sig till B-referentens normala orientering och bortse från den faktiska tillfälliga orienteringen. I satsen *Olivia kittlade Jonas under fötterna* kan *under fötterna* beteckna Jonas fotsulor även om Jonas för tillfället låg ner. *Under* och *över* anger inte alltid vertikal orientering: *under* kan ange att B-referenten skyddar eller döljer A-referenten, t.ex. *ha en tröja under jackan*, och *över* kan ange att B-referenten skyddas eller döljs, t.ex. *ha en en vit rock över kostymen*.

b) väderstrecken

norr om, söder om, väster om, öster om

c) fartygs orientering

för om, akter om

För om och *akter om* hopskrivs optionellt: *förom*, *akterom*.

d) in-ut-orientering

innanför, inom [se även § 5], inuti [se även § 5], på insidan av; utanpå, utanför, på utsidan av

Alla tredimensionella föremål har inherent in- och utsida, och prepositionen utgår i de flesta fall från denna distinktion:

En gång hade en främling stannat *utanför* deras villa […] (R)
Hon hade galonbyxor *utanpå* jeansen.

När den ena referenten eller båda befinner sig på en sjö, ett hav, en flod eller ett fält och deras position skall anges, betraktas en position längre från stranden eller kanten på fältet som längre ut och omvänt närmare stranden respektive kanten som längre in:

I vattnet *utanför* henne låg ett svanhus […] *Utanför* alla svanar tränade roddsportklubben snabba starter […] (R) [Betraktaren står på land.]

e) mitten-periferi-orientering

mittpå, mittför, mittemot, mitti, mittibland, mittemellan, mittunder, mittöver

Prepositioner med *mitt-* som förled särskrivs ofta: *mitt på*, *mitt emot* osv.

f) fram-bak-orientering

frampå, framför, på framsidan av; bakpå, bakom, på baksidan av

Bl.a. människor, djur och fortskaffningsmedel har inherent fram- och baksida, och prepositionen utgår i de flesta fall från den:

Cykeln rullade lätt. *Framför* henne låg vägen tom, nästan ödslig. (R)

g) orientering i sidled

bredvid; till höger om, till vänster om

De referenter som har inherent fram- och baksida har därigenom också inherent höger- och vänstersida, som prepositionen kan utgå ifrån:

En rörelse *till höger om* henne kom henne att vända sig om. (R)

De prepositioner under (2) som inte anger belastning (§ 6) behöver inte alltid utgå från B-referentens inherenta orientering utan kan också orientera sig från en annan utsiktspunkt (jfr Advb § 45; se också § 9):

Ställ kartongerna *framför* bilen! [antingen 'vid bilens front' (inherent orientering) eller t.ex. 'vid den sida av bilen som vetter mot oss' (talaren är utsiktspunkt)]

Ställ kartongerna *till höger om* bilen! [antingen räknat från bilens körriktning (inherent orientering) eller t.ex. från talaren eller lyssnaren]

Utöver de nämnda prepositionerna som anger orientering finns det åtskilliga andra som används mer eller mindre allmänt.[1]

[1] I stället för *frampå, bakpå* föredrar många språkbrukare *på framsidan av, på baksidan av* eller *framtill på, baktill på*. Som synonymer till *bredvid* finns *vid sidan* {*av/om*} (mest skriftspråkligt eller regionalt sydsvenskt) samt (*i*)*jämte* (regionalt syd- och västsvenskt; i standardspråket för att ange följeslagare, § 25: 5a). *Bredvid, vid sidan* (*av/om*}, *jämte* har inte alltid någon tydlig betydelse av orientering utan används ibland ungefär synonymt med *vid*.

Skriftspråkliga och mer eller mindre ålderdomliga, eller regionalt talspråkliga, är *ovan* 'ovanför, ovanpå', *bak* 'bakom', *utom* 'utanför' (som annars anger undantag, § 25: 3c), *ovanom* 'ovanför', *framom* 'framför', *ned*(*an*)*om, nerom* 'nedanför', *innanom* 'innanför', *utanom* 'utanför', *nordanom* 'norr om', *sunnanom* 'söder om', *västanom* 'väster om', *östanom* 'öster om'. Finlandssvenska (och nordsvenska) är *innerom* 'innanför', *ytterom* 'utanför'.

Också *för* används i begränsad utsträckning i befintlighetsbetydelse, utom i lexikaliserade uttryck mest för att ange att A-referenten täcker eller skymmer B-referenten (t.ex. *en gardin för fönstret*).

I talspråket finns ett i viss utsträckning produktivt system av sammansatta prepositioner där B-referenten ses ur ett visst perspektiv, t.ex. *ner*(*e*)*vid* 'nere vid', *framvid* 'framme vid', *uppomkring, uppikring* 'uppe omkring', *neromkring, nerikring* 'nere omkring', *neri* 'nere i', *nerpå* 'nere på', *neröver, framöver, uppöver, nerunder, inunder*. Förledet har alltså samma betydelse som ett perspektivt adverb som bildar dubbeladverbial med prepositionsfrasen.

Kalle väntar på mig *nervid* stationen. [Talarens position är högre och utgör utsiktspunkt.]

§ 9. Deixis och anafor. Några få befintlighetsprepositioner som anger orientering (§ 8) är deiktiska eller anaforiska. I deiktisk användning anger de A-referentens orientering i förhållande till B-referenten ur talarens perspektiv. Att A-referenten är orienterad åt talarens håll (ett slags närhetsdeixis, jfr Advb § 17) anges av *hitom, på den här sidan* (*av/om*).

[…] ingen stillhet är oss given *hitom* dödens port … (R)

Att A-referenten är orienterad åt motsatt håll mot talaren (ett slags avståndsdeixis, jfr Advb § 17) anges av *bortom, bortanför, på* (*den*) *andra sidan* (*av/om*).[1]

Yggdrasil är bl.a. engagerat i att rädda Hanstaskogen, en av Stockholmstraktens sista vildskogar, *bortom* Akalla. (S)
Han bor i ett egnahemsområde *bortanför* fabriken. (R)
Och förresten så hette kyrkan där borta *på andra sidan av* Söder Maria Magdalena. (R)

Också prepositionerna *om*, *runt* och *tvärsöver* (som primärt anger väg, § 18: 1, 2) är vanligen deiktiska som befintlighetsprepositioner och anger att A-referenten är orienterad åt motsatt håll mot talaren:

Bilen står (alldeles) {*om/runt*} hörnet.
Vet ni var han är? Han är på en bar *tvärs över* gatan. (R)

När *framför* och *bakom* inte utgår från inherent orientering hos B-referenten (jfr § 8: 2f) kan de liksom *hitom*, *på den här sidan* respektive *bortom*, *bortanför*, *på andra sidan* (*av/om*) ha talaren som utsiktspunkt:

Ser du den där busken {*framför/hitom*} trädet?
Det finns något {*bakom/bortom*} stjärnorna.

En skillnad mellan *bakom* och *bortom* är att *bakom* ofta antyder att A-referenten är dold, medan *bortom*, *bortanför*, *på andra sidan* (*av/om*) är neutrala i det hänseendet, en annan att *bortom* vanligen anger ett längre avstånd än *bakom*.

Alternativt kan eljest de deiktiska prepositionerna vara anaforiska. Perspektivet är då inte talarens utan det utgår från en i texten omnämnd eller implicit referent (jämför att definita adverb kan ange både deixis och anafor, Advb § 16, 20–21).

Solen vandrade bort mot havet *bortom* Etruriens berg och kullar. (R)
När han kommer ut från blomsterhandeln får han syn på en järnaffär *tvärsöver* gatan. (R)

Också *framför*, *bakom* m.fl. kan ha utsiktspunkten angiven i den föregående kontexten:

Han tittade försiktigt mot trädet och anade en skugga {*bakom/på andra sidan av*} det.

[1] *Bortanför* används bara av vissa språkbrukare, mest i talspråk och ledigt skriftspråk. Regionalt (syd- och västsvenskt) förekommer *på denna sidan* (*av/om*). Ålderdomligt är *hinsides* 'på andra sidan om'.

§ 10. Närhet. De befintlighetsprepositioner som anger icke-belastning (§ 6: b) anger normalt att avståndet mellan A- och B-referenterna är kort eller måttligt:

Det räcker varken med större välordnade cykelställ *vid* stationer och skolor eller med snyggt designade cykelställ. (S)

Att avståndet är mycket kort eller obefintligt anges med *intill*, *inpå*, *invid*. Prepositionen *nära* kan användas för att markera kontrast till längre avstånd.[1] Som preposition används *näst* för att ange ordningsföljd: *Åke är längst i plutonen näst mig.*

Också *över*, *under*, *ovanför*, *nedanför* anger vanligen kort eller måttligt avstånd, men här är begränsningarna på det möjliga avståndet svagast:

Under oss bor en turkisk familj. [tolkas i första hand som att familjen bor närmast under]
{*Över/Ovanför*} oss stjärnhimlen och {*under/nedanför*} oss avgrunden!
Lägg inte tidningen *över* min bok!

Avståndet kan vid åtskilliga prepositioner närmare anges med olika slags gradadverbial (t.ex. {*långt/två meter/alldeles*} *bakom oss*, Prepfraser § 15).[2]

[1] Prepositionen *hos* kräver normalt animat (eller åtminstone levande) B-referent (*hos min morbror*, **hos skåpet*). Den kan användas för att hänvisa till en plats som är B-referentens normala uppehållsort (särskilt hans hem), även om B-referenten för tillfället inte befinner sig där.

Jag var inne *hos min morbror* en sväng, men det visade sig att han just rest till Australien.

[2] Prepositionen (*i*)*från*, med grundbetydelse av utgångspunkt (§ 16: a), används tillsammans med ett adverbial som anger sträcka för att beteckna befintlighet på ett visst avstånd:

Hon satt en liten bit *ifrån* utgången.
Stugan var belägen tre kilometer *från* närmaste landsväg.

§ 11. Omslutning. Några befintlighetsprepositioner anger att A-referenten omsluter B-referenten: *omkring*, *runt*, *kring*, *runtomkring*, *om*:[1]

Han hade tidningspapperet {*omkring/runt/om*} fisken.
Det finns en vallgrav {*omkring/runt*} den gamla stadskärnan.
Området *runt* nedslagsplatsen spärrades av […] (S)

Som konverser används: *i*, *inuti*, *inom* (inre befintlighet; § 5) och *innanför* (yttre befintlighet som anger orientering; § 8: 2d) eller *bland* (multipelt relaterad befintlighet; § 12: b).

[1] I talspråk (och ledigt skriftspråk) förekommer *ikring*. Om de i huvudsak talspråkliga sammansatta prepositionerna som anger perspektiv, t.ex. *uppomkring*, *uppikring*, *neromkring*, *nerikring* se § 8 not 1.

§ 12. Multipelt relaterad befintlighet. Prepositionerna (*e*)*mellan* och (*i*)*bland* anger relationer mellan A-referenten och flera olika B-referenter:

a) *Mellan* förutsätter två B-referenter som begränsar det rum där A-referenten befinner sig. Rektionen är normalt plural eller samordnad.

Det låg torkade blommor överallt *mellan* bokens blad. [Var och en av blommorna ligger alltså mellan två blad i boken.]
Dagen efter landsteg normandiska hären *mellan* Eastbourne och Hastings. (S)
Det enklaste sättet att koppla ihop två olika IBM-datorer, är att placera en Digital *mellan* dem. (S)

Modellen har klämts in *mellan* plastskivor och försetts med ett blågult band. (S)
Vad de nu konkret kräver är en geografisk förbindelse *mellan* det tamilska självstyrande området i öster och nordprovinsen. (S)

Som konvers till *mellan* kan flerordsprepositionen *på* {*båda/bägge*} *sidor*(*na*) *om* användas: *Vi hade höga berg på båda sidor om oss*. Rektionen vid *mellan* kan också ange en vägs ändpunkter (utgångspunkt och mål: *färden mellan Berlin och Dresden*; § 17) eller den tänkta linje mellan två platser som en väg passerar (*färden mellan de båda bergen mot målet i fjärran*; § 18: 2).[1]

b) *Bland* förutsätter att B-referenterna är fler än två och avgränsar en yta eller en rymd på eller i vilken A-referenten befinner sig. Rektionen är normalt en plural nominalfras, men den kan också utgöras av en dividuativ kollektiv nominalfras.[2]

Hans ursäkt är att Thomas for fram likt en furie *bland* de ångermanländska tallarna. (S)
”Folkfest” brukar tidningarna utropa om en samling korvgubbar och flygbladsutdelare som klagar på skatten och gör åkarbrasor i mörkret *bland* avgaserna från Götgatan. (S)
Tyvärr fanns det *bland* mina fåtaliga lekkamrater inga pojkar. (R)
Även Lucretius’ mera universellt lagda kolleger *bland* skalderna har visat sin stora uppskattning […] (R)
Vi letade *bland* skräpet men hittade ingenting.

Som konverser till *bland* kan prepositioner för omslutning (§ 11) användas:

Runt omkring Thomas stod tallarna höga.

[1] Om en linje mellan två referenter är etablerad på förhand, behöver den inte vara rät för att *mellan* skall kunna användas:

Mellan Södertälje och Skövde stannar tåget bara i Hallsberg.

Undantagsvis kan *mellan* användas för en yta, som begränsas av fler än två referenter, särskilt med *mitt* som förled eller bestämning:

Emmaboda ligger *mittemellan* Växjö, Kalmar och Karlskrona.

[2] När B-referenterna anges med ett kollektivt substantiv i singularis, föreligger i stället inre befintlighet, vilket normalt avspeglas i prepositionsvalet:

Johan trivdes *i* klassen. Jfr: Johan trivdes *bland* klasskamraterna.

Föreställningen om att kollektivet består av individer kan dock vara så stark att *bland* används också här:

Jag råkade å mitt yrkes vägnar vara närvarande *bland* publiken. (R)

Riktning § 13–17

§ 13. Översikt. Prepositioner för riktning anger att A-referenten närmar sig B-referenten eller fjärmar sig från den. B-referenten utgörs av:

a) rörelsens uppnådda eller avsedda mål: *till* (eller i vissa fall befintlighetsposition)[1]

b) riktmärket för rörelsen: *mot*, *åt*, *åt … till*, *mot … till*, *uppemot*, *nedemot*, *neremot*, *framemot*, *bortemot*, *inemot*, *uppåt*, *nedåt*, *neråt*, *framåt*, *bortåt*, *inåt*, *utåt*

c) utgångspunkten för rörelsen: *från*, *av*, *ur*, *utifrån*, *inifrån*, *uppifrån*, *nerifrån*, *bortifrån*

Riktningsadverbial fungerar oftast som (mer eller mindre) bundna adverbial (Advl § 50–51).

[1] Vid placeringsverben, t.ex. *ställa*, *sätta*, *lägga*, *hamna*, *samlas* (Advl § 51) anges det uppnådda målet inte med riktningsadverbial utan med (bundet) befintlighetsadverbial som anger A-referentens position efter avslutad rörelse. Sådana adverbial har alltså preposition för befintlighet och inte för mål:

Johan ställde vasen {*i*/**till*} bokhyllan.
Vasen hamnade {*i*/**till*} bokhyllan.

§ 14. Mål. Rörelsens uppnådda mål anges bara i vissa fall med hjälp av riktningspreposition (*till*) och eljest med hjälp av befintlighetspreposition, oftast i kombination med måladverb. En rörelse med uppnått mål uppfattas alltid som en avgränsad aktion.

1. Prepositionen *till* anger att målet är yttre befintlighet vid eller på B-referenten (dvs. utan att det utsägs om A belastar B eller inte, jfr § 6):

Johan flyttade kranen *till* den andra apparaten. [*Till* anger inte om kranen belastar apparaten eller inte.]
Per bar stolen från gräsmattan *till* altanen.

Pragmatiskt kan lyssnaren ibland dra slutsatsen att rörelsen fortsätter till inre befintlighet:

Johan gick *till* affären. [Det troliga är att Johan fortsatte in i affären för att handla.]
Jag gick över *till* den andra sängen och somnade snart.

Rörelsens riktning kan anges med adverb:[1]

Vi gick {*ut/in/bort/ner/upp*} *till* de andra gästerna.

2. När A-referentens utgångspunkt finns nära B-referenten (och målet är antingen inuti B-referenten eller någon annan plats vid B-referenten) anges oftast riktningen med ett perspektivt riktningsadverb medan den uppnådda positionen anges med hjälp av befintlighetspreposition:

Johan gick *in i* affären.
Johan gick *ut i* trädgården.

Johan bar *ut* stolarna *i* trädgården.
Johan flyttade *ner* jordgloben *på* golvet.
Johan hoppade *upp på* lastbilsflaket.
Vi gick *in under* regnskyddet.
Vi föste *in* barnen *under* regnskyddet.
Johan gick *in bakom* soffan.

3. Prepositioner med primär befintlighetsbetydelse kan användas absolut som partikeladverbial (jfr § 34) för att ange mål. De har då samma betydelse som eljest i fråga om yttre eller inre befintlighet, belastning och orientering (jfr § 4–8). B-referenten anges ofta som objekt eller i ett befintlighetsadverbial.

Johan $_0$hoppade ˈ*på* (ˈlastbilsflaket).
Johan $_0$gick ˈ*i* (ˈvattnet).
Vi $_0$gick ˈ*under* (ˈregnskyddet).
Johan $_0$kröp ˈ*bakom* (ˈsoffan).
Johan $_0$hoppade ˈ*på* $_0$på ˈlastbilsflaket.
Vi $_0$föste ˈ*på* ˈbarnen $_0$på ˈspårvagnen.

Också vid denna konstruktion befinner sig A-referenten nära B-referenten när rörelsen startar.

4. Utan föregående måladverb anges mål med hjälp av befintlighetspreposition bara i särskilda fall.

a) i fasta verb-adverbial-förbindelser med ordgruppsbetoning:

$_0$hoppa $_0$i ˈvattnet [jfr: ?$_0$cykla $_0$i ˈvattnet, ?$_0$hoppa $_0$i $_0$det $_0$kalla ˈvattnet]
{$_0$hoppa/$_0$cykla/$_0$köra} $_0$i ˈdiket [jfr: ?$_0$gå $_0$i ˈdiket, ?$_0$cykla $_0$i $_0$det $_0$djupa diket]

b) när målets funktion är viktigare än dess plats. Det vanligaste verbet är *gå*, och prepositionen är normalt *på* (jfr § 7: e):

Plötsligt kände Reine att han genast måste gå *på* toaletten. (R)
Hur det var så slutade jag i alla fall gå *på* dom där sammankomsterna. (R)
Har du tid att följa med *på* bio klockan tre? (R)

c) vid placeringsverb (t.ex. *ställa*, *hamna*, se Advl § 51) där prepositionsfrasen anger A-referentens position efter avslutad rörelse:

Walter bromsade in och ställde cykeln *vid* grinden […] (R)
Hon tände en lampa och ställde den *på* bordet. (R)
Karna går in i kammaren, placerar dockan *i* gungstolen. (R)

[1] Prepositionen *över*, som anger väg (§ 18: 3), används absolut som partikeladverbial för att ange horisontell rörelse: *Johan gick över {till/i} det andra rummet.*

§ 15. Riktmärke. Nominalfras som bestämmer prepositionen *(e)mot*, *åt … till* anger riktmärket, dvs. det tänkta målet, för A-referentens rörelse eller det håll som

A-referenten är vänd mot:

Vi rörde oss sakta *mot* stadens centrum.
Han stod med ryggen *åt* vattnet *till*.
John och Nora tittade båda *åt* himlen *till*. (R)

I talspråk (särskilt regionalt, t.ex. finlandssvenskt) förekommer med samma betydelse den enkla prepositionen *åt*:

Han gick *åt* hamnen.

I neutralt och formellt skriftspråk samt i många sverigesvenskars talspråk används det enkla *åt* i riktningsbetydelse bara i ett antal mer eller mindre lexikaliserade uttryck, t.ex. *åt höger*, *åt norr*, *åt andra hållet*, *ta sig åt hakan*.

När prepositionen anger riktmärke behöver inte A-referenten vara i rörelse, utan det räcker med att den är vänd emot B-referenten:

Bilen står med vänster sida *mot* trädet.

För att ange rörelsens orientering används sammansättningar med *-åt* som efterled och perspektivt riktningsadverb som förled: *uppåt*, *nedåt*, *neråt*, *framåt*, *bortåt*, *inåt*, *utåt*:[1]

En gång slår han följe med honom från byn *uppåt* skogen […] (R)
Nu gick han *bortåt* barackerna. (R)
Och de bligade finurligt *inåt* gården […] (R)

T.ex. *uppåt* anger att riktmärket befinner sig högre än utgångspunkten och *inåt* att riktmärket befinner sig närmare ett centrum än utgångspunkten, jfr Advb § 46. Vid de sammansatta prepositionerna kan betydelsen av riktmärke flyta samman med vägbetydelsen (§ 18: a).

Makarna gick *nedåt* gatan […] (R)

Uttryck för riktmärke används ofta för att ange A-referentens ungefärliga befintlighet i förhållande till B-referenten:

Men sen nämnde hon nån som bodde *utåt* Björkholmen […] (R)
Han hittades *åt* hamnen *till*.

En rörelse med angivet riktmärke uppfattas normalt som en oavgränsad aktion.

[1] Mindre vanliga i rumsbetydelse än sammansättningarna med *-åt* är motsvarande sammansättningar med *-emot*:

[…] på körbanan *inemot* stan rådde tät trafik […] (R)

§ 16. Utgångspunkt. Rörelsens utgångspunkt anges med hjälp av prepositionerna *(i)från*, *av*, *ur* eller sammansättning med *-ifrån* som efterled.

a) Vid användning av prepositionen *(i)från* betraktar talaren prototypiskt utgångspunkten som en punkt, dvs. ingen distinktion görs mellan inre och yttre befintlighet (jämför *till*, § 14).[1]

Johan kom direkt *från chefen*.
Johan flyttade kastrullen *från* plattan.
Från huset mittemot kom ett svartklätt sällskap.

Att inre befintlighet avses kan särskilt anges med *ut*:

Anders bar ut böckerna *från* garaget.

b) Prepositionen *av* förutsätter vanligen att utgångspunkten är belastande yttre befintlighet (jfr § 6). A-referenten flyttas alltså så att belastningen på B-referenten upphör.

Johan tog kastrullen *av* plattan.
Faster Mia hade så hjärtans gärna tagit kläderna *av* kroppen […] (R)
Hon lade ner boken och drog täcket *av* honom. (R)

Som obetonad preposition är *av* inte så vanligt med rumsbetydelse. Eftersom förflyttningen normalt har avgränsad aktionsart får *av* oftast stark betoning och fungerar absolut som partikeladverbial, eventuellt med B-referenten som objekt.

ˈJohan $_0$gick ˈ*av* (ˈtåget). Jfr: *ˈJohan ˈgick $_0$*av* ˈtåget.
*Johan steg ner *av* tåget.

Också när objektet anger A-referenten konstrueras *av* ofta absolut, eventuellt med B-referenten som rektion till (*i*)*från* eller (obetonat) *av*:

ˈJohan $_0$tog ˈ*av* kaˈstrullen ({$_0$*från*/$_0$*av*} ˈplattan).

c) Prepositionen *ur* förutsätter en utgångspunkt inuti B-referenten (jfr § 5) och den förekommer alltså vid samma typ av substantiv som prepositionen *i*:

Ur huset kom ett svartklätt sällskap.
Han reste sig plötsligt *ur* soffan.
Fåglarna försvann *ur* träden.
Hon måste fly *ur* landet.
Rollen ströks *ur* fjärde akten.

Vid vissa substantiv där *i* anger inre befintlighet är dock *ur* knappast möjligt för att ange utgångspunkt:

?De har försvunnit *ur* {trakten/bygden/fjällen}.

Ur fokuserar förflyttningen från det inre av B-referenten till en obestämd plats utanför B. Riktningsadverbial med *ur* kombineras därför hellre med adverbial för riktmärke än med adverbial för mål.

De gick ut *ur* kyrkan bort mot bilarna.
?De gick ut *ur* kyrkan till bilarna ett stycke längre bort. Jfr: De gick ut från kyrkan till bilarna ett stycke längre bort.

Prepositionsfras med *ur* samförekommer ofta med de perspektiva adverben *ut*, *upp*, *fram* som partikeladverbial:[2]

De kröp *fram ur* garderoben.
Han lyfte *upp* mig *ur* diket.
Vi måste få *ut* viruset *ur* systemet.

En rörelse med angiven utgångspunkt kan uppfattas både som avgränsad och som oavgränsad. När prepositionen fungerar som partikeladverbial (§ 34), varvid B-referenten ofta anges med objekt, framhävs aktionens resultat, dvs. aktionen uppfattas som avgränsad.

ˈJohan $_0$kröp ˈ*ur* (ˈsovsäcken). Jfr: ˈJohan ˈkröp $_0$*ur* ˈsovsäcken.
ˈJohan $_0$gick *i*ˈ*från* (ˈarbetet). Jfr: ˈJohan ˈgick $_0$*ifrån* ˈarbetet.

d) För att ange utgångspunktens orientering ur riktmärkets eller målets perspektiv används sammansättningar med *-ifrån* som efterled och perspektivt adverb som förled: *utifrån*, *inifrån*, *uppifrån*, *nerifrån*, *bortifrån*:

Johan kom *uppifrån* vaktmästeriet. [Utgångspunkten ligger högre än riktmärket eller målet.]
Det hördes ett jämrande *inifrån* garderoben. [Utgångspunkten är mindre tillgänglig än riktmärket eller målet.]

Jämför kombinationer med perspektivt adverb och prepositionsfras, där adverbet anger rörelsens egen orientering (Advb § 46):

Johan kom *upp* (*neri*)*från* vaktmästeriet. [Utgångspunkten ligger lägre än målet.]
Johan kom *in* (*uti*)*från* gatan. [Utgångspunkten ligger utanför målet.]

[1] Mindre brukligt som preposition (utom i finlandssvenskan) är *undan* 'bort från' med bibetydelsen att B-referenten utgör något för A-referenten ogynnsamt:

[…] arabiska nomader på flykt *undan* torkan i Sahara. (R)

Vid *undan* är rumsbetydelsen oftast metaforisk:

Det här skulle samtidigt kunna bli Jakobs räddning *undan* spriten. (R)

[2] Prepositionsfraser med (*i*)*från* kombineras ofta med perspektivt måladverb:

Johan flydde {*bort/ut/ner/upp*} *från* det farliga området.

Ur kan kombineras med *fram*, *upp* eller *ut* men knappast med t.ex. *in*, *bort* (jfr ovan):

Johan kom {*ut/upp/fram/?in*} ur skogen.
*Anna sprang {*bort/hit*} ur skogen.

Som partikeladverbial är *ur* mindre vanligt än måladverbet *ut* i samma betydelse: *Johan kröp ut* ≈ *Johan kröp ur*.

Prepositionsfraser med *av* kombineras normalt inte med perspektivt måladverb, men däremot kan de kombineras med *av* som partikeladverbial: *Johan tog av kastrullen av plattan*.

§ 17. Utgångspunkt och mål. Rörelsens ändpunkter, dvs. både utgångspunkt och mål, kan anges av en enda plural eller samordnad nominalfras som rektion till prepositionen *mellan*:[1]

Färden *mellan* de båda byarna var inte helt riskfri.

I samordnad nominalfras anges oftast utgångspunkten först:

Färjan gick *mellan* Helsingborg och Helsingör på tjugo minuter. ≈ Färjan gick från Helsingborg till Helsingör på tjugo minuter.

Prepositionsfras med *mellan* med betydelse av utgångspunkt och mål används särskilt:

a) vid upprepade rörelser där utgångspunkt och mål växlar med varandra:

Färjan går *mellan* Helsingborg och Helsingör hela dagen. ≠ Färjan går från Helsingborg till Helsingör hela dagen.
[…] de bollade dem *mellan* händerna för att kyla av dem. (R)
[…] han tyckte om att resa fram och tillbaka *mellan* Newcastle och Manchester […] (R)

b) vid en serie likartade rörelser där den enas mål blir nästas utgångspunkt:

[…] och skjutsat honom *mellan* olika rum på en bår. (R)

c) när rörelsen är metaforisk, dvs. när A-referenten är något som ”sträcker sig” från en ändpunkt till en annan:

Bara för några dagar sedan öppnades sträckan *mellan* Höör och Sösdala […] (R)
Borde man kanske behålla avståndet *mellan* männen […] (R)
[…] linskjortor hängde nästan orubbliga på tvättlinan *mellan* de rotfasta lindarna. (R)

[1] En prepositionsfras med *mellan* kan alltså vara flertydig såtillvida som den antingen kan ange utgångspunkt och mål för A-referentens rörelse eller ange A-referentens befintlighet (§ 12: a). I exemplet *Han hade rest mellan Lund och Stockholm* kan prepositionsfrasen betyda ’från Lund till Stockholm’ eller ’från Lund till Stockholm och tillbaka (flera gånger)’ (utgångspunkt och mål). Men satsen kan också betyda t.ex. ’Han hade rest omkring i Götaland och södra Svealand (t.ex. som handelsresande)’ (befintlighet).

Väg § 18

§ 18. Vägsträcka eller passage. En preposition kan ange A-referentens väg på olika sätt. B-referenten, som anges med prepositionens rektion, kan vara den vägsträcka som B-referenten följer, eller den kan vara ett ställe som A-referenten passerar vid sidan av, ovanför eller tvärsigenom.[1]

a) B-referenten uppfattas som en linje (= en väg) som A-referenten följer. I typfallet är aktionen en rörelse i horisontalplanet, och prepositionen anger att A-referentens väg går parallellt med eller ibland ovanpå B-referenten: *längs*, *utmed*,

längs (*ut*)*med*, *jäms med*, (*ut*)*efter*, *längs efter*, *nerefter* (*nedefter*), *bortefter*, *uppför*, *nerför* (*nedför*), *utför*, *neråt* (*nedåt*), *utåt*, *bortåt*.

Vi går *längs* en myrkant. (R)
Smärtan högg till genom Dans skuldra och stack *längs* armen. (R)
Min favoritsysselsättning är att promenera *längs* skogsstigar. (S)
Jag hade en ansenlig skolväg *utmed* hela Folkungagatan och över Götgatan. (R)

Sekundärt kan rörelsen följa en väg i vertikalplanet:

Hans blickar gled uppåt *längs* kyrktornets vägg.

Somliga prepositioner innebär att A-referenten belastar (jfr § 6) B-referenten: *uppför*, *nerför*, *utför*:

Hästen stretade *uppför* bergssidan.
Han gick själv med raska steg *utför* backen mot gårdsplanen. (R)

b) B-referenten är en plats, ofta uppfattad som en punkt, vilken A-referenten passerar, prototypiskt i horisontalplanet: *förbi*, *via*, *om*, *runt*, (*om*)*kring*, (*e*)*mellan*:

Jag åker *förbi* den gamla IOGT-lokalen. (R)
1943 flydde han från Danmark *via Sverige och England* till USA […] (R)
Jag hade i ottan gått vägen *om* apoteket Kronan och köpt senapssalva […] (R)

Om, *runt*, (*om*)*kring* anger att vägen kröker (inte är den genaste till ett tänkt mål):

Om du går {*om/runt/omkring*} hörnet hittar du pumpen.

Runt och (*om*)*kring* kan också ange att vägen omsluter B-referenten (jfr § 11):

Jorden rör sig {*runt/*(*om*)*kring*} solen.

(*E*)*mellan* används när två B-referenter utgör ändpunkterna av en tänkt linje som A-referenten korsar:

Spring mitt *emellan* de två höga träden.

Jfr § 17 där de referenter som anges med prepositionens rektion är mål och utgångspunkt för rörelsen till skillnad från här där rörelsen skär en tänkt linje mellen de två referenterna.

Sekundärt kan A-referentens rörelse ske i vertikalplanet:

Han sköt rakt uppåt men tydligtvis gick hela hagelkärven *förbi* fågeln.
Han föll handlöst mitt *emellan* grenarna.

c) B-referenten är en plats, t.ex. en yta, en linje eller en punkt som A-referenten (vid en horisontal rörelse) passerar i vertikalplanet: *över*, *under* (jfr § 8: 2a):

Jag flög *över* kanalen vid 2-tiden.
De marscherar *över* scenen som mekaniska dockor. (R)
Han gick tillbaka *över* berget.
Vi seglade *under* Tjörnbron på tillbakavägen.

Särskilt i fråga om passerande av orter på en (fastställd) resrutt används *över* ungefär synonymt med *förbi* eller *via*, dvs. B-referenten ses som en punkt, och någon orienteringsbetydelse föreligger knappast:

Tåget går *över* Hallsberg.

d) B-referenten uppfattas som en tredimensionell rymd och A-referenten är vid passagen inne i B-referenten (jfr inre befintlighet, § 5): (*i*)*genom*, *inigenom*, *utigenom*, *nerigenom*, *nedigenom*, *uppigenom*, *bortigenom*, *mittigenom*:

genom gräset [jfr: i gräset], *genom* öknen [jfr: i öknen], *genom* boken [jfr: i boken], **genom* stranden [jfr: *i stranden], **genom* ön [jfr: *i ön], **genom* sidan [jfr: *i sidan]

Naturligtvis kunde de inte med kort varsel ta en styrkande långpromenad *genom* innerstan i mellandagarna. (S)

En rörelse med angiven väg kan uppfattas både som avgränsad och som oavgränsad. Aktionsarten kan anges som avgränsad antingen genom ett tillagt måladverbial eller genom att prepositionerna *förbi*, *över*, *igenom*, *runt* används som partikeladverbial:[2]

Vi gick *längs* ån till skolan.
Vi $_0$hoppade ˈ*över* diket. Jfr: Vi ˈgick $_0$*över* ˈängarna.

[1] Med befintlighetsuttryck kan också rörelsens väg anges:

Vi promenerade *intill* stadsmuren. ≈ Vi promenerade utmed stadsmuren.

Å andra sidan kan väguttryck användas för att deiktiskt ange befintlighet på den plats där den tänkta vägen slutar, en väg som utgår ifrån den plats där talaren befinner sig (jfr § 9):

Jag kan se honom *tvärsöver* gatan. [sett från den sida av gatan där talaren befinner sig]
Bilen står alldeles *om* hörnet. [räknat från den plats där talaren befinner sig]
Han bodde *förbi* affären.

Andra väguttryck är metaforiska för långsträckt befintlighet:

Palmerna bildar allé *utefter* strandpromenaden. (R)

[2] Prepositionen *under* är i första hand en preposition för befintlighet. Som partikeladverbial fugnerar dock *under* närmast som preposition för väg och anger avgränsad aktionart:

Johan kröp ˈ*under* (staketet). [dvs. så att han hamnade på andra sidan]

Som partikeladverbial kan *under* också ange uppnått mål (§ 14: 3):

Johan kröp ˈ*under* (presenningen). [dvs. han kröp in under presenningen]

Om aktionen är oavgränsad och rektionen anger ett område, är det snarast befintligheten som betonas vid *under*:

Johan ˈkröp *under* staketet. [dvs. han låg och kröp under staketet]

§ 19. Ordinativa prepositioner: *före*, *efter*. Prepositionerna *före* och *efter* anger A- och B-referenternas ordningsföljd i en seriellt ordnad mängd (som kan men inte behöver omfatta fler än de båda referenterna):

[…] så att han hela tiden befann sig i mitten och *före* dem. (R)
De såg stora och svarta ut: kalven guppade tätt *efter* kon. (R)
I den här tabellen står Bengt {*före/efter*} Anders.

Oftast är referenterna:

a) både rumsligt och tidsligt ordnade:

Pojken [A] tog fram sina nycklar och gick *före* dem [B] ner till korridoren. (R) [A rör sig framför B, som också befinner sig i rörelse på samma väg åt samma håll]
Elfrida [A] halkade *efter* honom [B] i snön. (R)
[…] genom att knuffa sig [A] på ett tåg *före* alla andra [B] […] (R)
En liten bit *före* dockorna [B] kom en illaluktande sträcka [A] […] (R) [A och B utgör platser på någons väg]

b) endast tidsligt ordnade:

Döttrarna [A] dog *före* föräldrarna [B]. [A:s död föregår B:s]
Stockholms förre gatudirektör […] är just nu det hetaste namnet i diskussionerna om vem [A] som ska bli ny socialdirektör *efter* Ulf Larsson [B]. (S) [A:s tid som socialdirektör följer på B:s]

Prepositionernas användning för att ange tidslig ordning mellan referenter flyter över i deras användning som rena tidsprepositioner (§ 23: b, c), där A-referenten är en aktion och B-referenten ofta en tidpunkt:

Han kommer [A] säkert *före* den bestämda tiden [B]. (R)
Han berättar också om hur byborna ständigt matas med löften som glöms [A] *efter* valdagen [B]. (S)

Som ordinativa prepositioner (och ofta som tidsprepositioner) är vanligen *före* och *efter* rematiska och därför betonade. Om prepositionen har egen framförställd bestämning (och rektion) är den dock ofta svagare betonad.

Hon blev färdig {ˈ*före*/ˈ*efter*} sin syster.
Hon blev färdig ˈstrax {ˈ*före*/$_0$*före*/ˈ*efter*/$_0$*efter*} sin syster.

§ 20. Överförda rumsbetydelser. I många fall används prepositioner i mer eller mindre tydligt överförda rumsbetydelser.

Befintlighetsuttryck används t.ex. ofta med starkt försvagad rumsbetydelse för att ange del-helhetsrelationer. Några fall:

a) B-referenten är en del av den helhet som A-referenten utgör. Prepositionen väljs efter typen av befintlighet, t.ex. *Kalle är solbränd på ryggen*, *Kalle är sårig mellan fingrarna*, med en tendens att välja *i* i de fall där den fysiska lokaliseringen är oklar, t.ex. *Kalle är stark i benen*, *Rocken är kort i ärmarna*.

b) B-referenten utgör den helhet varav A-referenten är en del. Prepositionen är vanligen *på*, t.ex. *locket på burken*, *örat på koppen*.

c) B-referenten är en person (eller ibland också en annan typ av referent) som har en viss egenskap: *en dålig sida hos honom*, *betydelsen hos detta ord*.

Rektionen (uttrycket för B-referenten) betecknar ofta ett abstrakt begrepp som metaforiskt ses som ett rum. Exempel på sådana uttryck är *befinna sig i fara*, *råka i svårigheter*, *driva* (*någon*) *till vanvett*, *föra något till en annan kategori*, där också verbet spelar med i rumsmetaforen. I andra fall har rektionen en primär rumsbetydelse men används överfört i abstrakt betydelse, t.ex. *åtgärderna inom detta område*, *han står på vår sida*. Ett specialfall är följande:

d) B-referenten utgör en domän för (den potentiella) aktionen, t.ex. *duktig i skolan*, *lyckosam i utlandet*. Där rumsbetydelsen är klart överförd och kanske inte helt genomskinlig kan prepositionerna *i* och *på* växla eller vara lexikalt bestämda av ett verb eller adjektiv, t.ex. *duktig* {*i/på*} *hebreiska*, *snål på beröm*, *framgångsrik i affärer*. I de sistnämnda fallen uttrycker eller implicerar uttrycket för B-referenten en aktion vars predikationsbas är identisk med A-referenten (A talar hebreiska, berömmer, driver affärer).

Befintlighetsprepositioner kan ange relationen mellan olika stora tal eller hierarkiska relationer:

e) B-referenten är ett mått på en vertikal skala vars värden grupperar sig från låga (mot noll) i den nedre delen av skalan till höga i den övre delen, t.ex. *barn under elva år*, *under inköpspris*, *över två meter lång*, {*uppemot/neremot*} *50 grader*, *mellan hundra och tvåhundra elever*, *50 till 60 personer*. Kvantiteten kan vara indirekt uttryckt, t.ex. *måttlig till frisk vind*.

f) A- och B-referenterna är hierarkiskt ordnade: den ena referenten styr eller behärskar den andra och ses metaforiskt som placerad högre: *USA under president Kennedy*, *ha någon över sig*. Jämför också: *förhandla under hot* (med vag gräns mot *under* som tidspreposition).

g) B-referenten ingår i en hierarkisk taxonomi som metaforiskt ses ordnad med mera generella begrepp placerade högre: *klassificeras under annat släkte*.

Rumsprepositioner kan ange hur olika tider förhåller sig till varandra på tidslinjen (se också § 21–24):

h) B-referenten ses som en punkt på en tidslinje: *på torsdag*, *till klockan två*, *ända från morgonen*, *mellan frukost och lunch*.

i) B-referenten utgör ett tidsavsnitt betraktat som ett rum där aktionen utspelar sig: *i förra veckan*, *inom ett dygn*.

j) B-referenten är en aktion vars samtidighet med satsens aktion beskrivs som rumslig närhet: *Presidenten talade vid invigningen*.

k) B-referenten utgör ett tidsavsnitt betraktat som en väg vilken A-referenten passerar eller en plats som A-referenten befinner sig på ena sidan av: *Presidenten stannade över lunchen*. *Hitom påsk har jag inte tid att hjälpa dig*.

l) A-referenten följer på B-referenten i tid men betraktas som staplad ovanpå B-referenten: *gång på gång*, *skriva brev på brev*, *kaffe på maten*.

Målangivande prepositioner kan få final innebörd:

m) Uttrycket för B-referenten anger avsikt, ändamål eller resultat vilket uttrycks med preposition för mål: *pengar till resan*, *ha en sten till stol*, *driva någon till ursinne*. Också om det som något är tillbehör till: *bearnaisesås till oxfilé*, *stolar till köksbordet*.

I vissa av de ovannämnda användningarna är det svårt att avgöra var gränsen går mellan egentlig och överförd rumsbetydelse. I andra användningar är det i stället svårt att avgöra om och i vilken utsträckning språkbrukaren uppfattar en användning som överförd rumslig betydelse snarare än som rent abstrakt. Olika språkbrukare kan här ha olika språkkänsla.

Tidsbetydelser § 21–24

§ 21. Systemet av tidsbetydelser. Prepositioner med tidsbetydelse relaterar aktionens tid (A-tiden) till en annan tid (B-tiden).

Prepositionerna med tidsbetydelse grupperar sig inte lika tydligt systematiskt som prepositioner med rumsbetydelse. Deras betydelse beskrivs bäst inom ramen för en beskrivning av hela systemet av tidsbestämningar, alltså också sådana som saknar preposition. Om betydelsen hos prepositioner som inleder tidsadverbial se därför i första hand Advl § 89–112.

Nedan redovisas översiktligt några olika betydelseaspekter som spelar in vid val av tidspreposition:

a) Tidsuttryckets semantiska funktion: tidfästning, angivelse av duration, frekvens, ordningsnummer.

b) A-tidens relation till B-tiden: tidigare, samtidig, senare.

c) B-tidens relation till talögonblicket eller annan i texten aktuell tidpunkt.

d) Rektionens art: uttryck för tidpunkt eller tidmått.

§ 22. Prepositionen anger tidsbestämningens art: tidfästning, duration etc. Valet av preposition i ett tidsuttryck sammanhänger med tidsbestämningens art, t.ex.:

a) Tidfästning. Flertalet tidsprepositioner kan användas i prepositionsfraser som på olika sätt anger tidpunkt för en aktion (Advl § 90–100):

Hon försvann *i* pausen.
Hon försvann *vid* bröllopet.
Han försvann *efter* tre dagar.

b) Duration. För att ange en aktions duration används prepositionsfraser med framförallt *i*, *på*, *sedan*, *från*, *till* (Advl § 104–106):

Han har sovit *i* tre timmar.
Han har inte sovit *på* tre dagar.
Han har sovit {*sedan/från*} kl. 5.
Han sover nog *till* kl. 5.

c) Iteration. I prepositionsfras som anger återkommande tidpunkt används oftast samma preposition som vid tidfästning (Advl § 101). En preposition som särskilt används för att ange iteration är *om*:

Hon är här alltid *om* våren.
Hon är här alltid *om* tisdagarna.

d) Ordningsnummer. För att ange aktionens ordningsnummer i en serie upprepningar används prepositionen *för* (Advl § 103):

Han missade *för* tredje gången.

§ 23. Aktionens tid (A-tiden) gentemot rektionens tid (B-tiden). Prepositionen tidfäster aktionens tid (A-tiden), dvs. den anger hur aktionens tid förhåller sig till den tid som rektionen anger (B-tiden):

a) A-tiden är samtidig med B-tiden. (A-tiden kan utgöra en del av B-tiden eller omvänt.) Prepositioner: *under, vid, på, om, i, över, inom, mellan.*

Under våren flyttade Birgit och flickorna från Torsten. (R)
På måndagarna var han i Kalmar.
Förlovningen skulle eklateras *vid* prins Louis' återkomst […] (R)
Hon blev alltid deprimerad *om* våren.
Mellan jul och påsk skrev han en bok.

b) A-tiden är senare än B-tiden: *efter*, (*allt*)*sedan* (i talspråk också: *sen*), (*i*)*från*, *från och med*, *om*:

Genast *efter* morgonmålet måste han fara på sjukbesök. (R)
Tre veckor *efter* examen var vi fortfarande arbetslösa.
[…] men *sedan* sommaren –53 fanns det en hängbro över. (R)
Från och med denna april började han sova med mössan på huvudet. (R)
Han ska fara hem *om* en vecka.

c) A-tiden är tidigare än B-tiden: *före, innan, till*(*s*), *till och med, framemot, hänemot* (med formellt stilvärde), *bortemot*, *för … sedan*:

Han hade trott att han *före* vintern skulle krossa den ryska krigsmakten. (R)
Han skulle bli tvungen att plocka fimpar *innan* kvällen.
[…] fransmännen höll mig fången ända *till* våren 1920. (R)
Han var i Ungern *för* en månad *sedan.*

Slutet på A-tiden kan sammanfalla eller överlappa med början på B-tiden (alltid överlappande vid *till och med*).

§ 24. Prepositionen anger relation till tematisk tid. Prepositionen och dess rektion kan ange en tidpunkt i relation till talögonblicket eller en annan tematisk tid (jfr Tempus § 4).

a) Prepositionen + en rektion i form av ett tidmått kan ange B-tidens avstånd från talögonblicket eller från en annan tematisk tid:

Det är en gala *om* några veckor. (R) [dvs. några veckor senare än talögonblicket]
Efter några veckor var julmaten slut […] (R) [dvs. några veckor efter en aktuell tidpunkt ≠ talögonblicket]
Han hade varit hemma *sedan* en månad. [dvs. under en hel månad fram till en aktuell tidpunkt]

b) Prepositionen + en rektion som anger en regelbundet återkommande tid (t.ex. en veckodag eller en högtid) kan ange den närmaste tiden av det nämnda slaget i förhållande till talögonblicket:

Jag bytte strumpor *i* måndags – tvättade halsen *i* tisdags – rakade mej *i* onsdags och har legat med skorna på sedan *i* torsdags bara för att jag skulle vara färdig i tid. (R) [dvs. närmast föregående måndag etc. i förhållande till talögonblicket]
Hon sov dåligt *i* natt. Det är stjärnklart *i* natt. Han visar sig inte när det är ljust, men jag tror han kommer *i* natt. [dvs. den natt som närmast föregår, är samtidig med respektive efterföljer talögonblicket]
Det ska bli vackert väder *på* tisdag. [dvs. den närmast följande tisdagen i förhållande till talögonblicket]

Se vidare Advl § 93, 97–99.

Andra betydelser § 25

§ 25. Prepositionsvalet vid icke-rumsliga och icke-tidsliga relationer. Med prepositioner kan en mängd olika relationer uttryckas, ofta med vaga gränser mellan de olika typerna av relationer. Här ges en skissartad översikt över de vanligaste prepositionsvalen. (Beträffande indelningen jämför adverbialen, Advl § 35–47, 55–57, 74–84, 113–115.) För de flesta relationerna förekommer både valensbundna och valensfria adverbial och attribut. Jfr också § 20.[1]

1. Medel eller instrument

a) använt medel eller instrument:

med en vass kniv,[2] *med* tåget, *med* tåg, {*med/genom*} våld, *genom* att springa sin väg, *genom* att han sprang sin väg, han öppnade burken *med hjälp av* en vass kniv

b) icke använt medel eller instrument:

utan kniv, *utan* (att tillgripa) våld

Jfr *med* och *utan* när de anger (avsaknad av) följeslagare eller beledsagande omständighet (5: a, b) nedan.

2. Kausala och därmed besläktade relationer

a) orsak, skäl:

följa *av* premisserna, dansa *av* glädje, en lukt *av* kåda, konkurs *på grund av* kriget, frisk *tack vare* vettig medicinering, gråta *för* pengarnas *skull*, straffas *för* stöld, fladdra *för* vinden, arg *för* något, skratta *åt* oss, gråta *över* sin förlorade ungdom, besviken *över* resultatet

b) otillräckligt hinder:

inställa sig *trots* febern

c) hypotetiskt villkor:

dra i handtaget *vid* fara, mobilisera *i händelse av* krig, föranstalta om försäljning *givet* att vinsten överstiger 30 %

d) avsikt, syfte:

planlägga *för* nybebyggelse, använda *till* söndagsutflykter, pengar *för* resan, ställa ut något *till* beskådande, pengar *till* resan, villig *till* försoning, dansa *för* pengarnas *skull*, sträva *efter* berömmelse

e) resultat:

vara *till* nytta, lända ngn *till* heder, driva ngn *till* ursinne, vispa *till* lagom tjocklek, slå ngn *till* döds, välja ngn *till* riksdagsledamot

3. *Ha*-relationer

a) innehav, del av helhet:

damen *med* den rosa handväskan, ett hus *med* fyra lägenheter, en apa *med* svans, förse ngn *med* reskassa, full *med* dammande grus [jfr också (3b)], resa till marknaden *med* hundra kilo potatis [jfr också (5a)]

b) innehåll, det som ngt består av:

full *av* skräp, bestå *av* {guld/akademiker}, ring *av* guld

c) saknat innehav eller saknad del av helhet:

damen *utan* sin handväska, en lägenhet *utan* balkong, avstå *från* priset, fri *från* klotter

d) avskild eller tillkommande del av helhet (jfr också (5b)):

hela huset *utom* balkongen, ingenting *med undantag av* bräderna, kvarlåtenskapen *bortsett från* utlandstillgodohavandena

e) (naturlig) samhörighet:

locket *till* burken, far *till* barnet, anhängare *till* tsaren, priset *på* varan, chef *för* företaget

f) helhet, urvalsmängd:

nio *av* tio elever, det mesta *av* guldet, slutet {*av/på*} historien [jfr (3e)]

g) det kännetecknade:

gemensam *för* alla, typisk *för* Johan, fördelen *med* statliga lån, det konstiga *med* Johan, valören *hos* detta ord, det viktiga *i* det han säger

h) beledsagande omständighet eller frånvaro därav:

agera {*utan/med*} entusiasm

4. Roller som annars ofta uttrycks med funktion som subjekt och objekt (dvs. utan preposition)

a) den som har nytta eller skada (gynnas eller drabbas) av aktionen:

köpa ut sprit *åt* minderåriga, öppna dörren *för* läraren, bra *för* alla, nackdelen *för* Bengt, julklapparna *till* barnen, uppträda fräckt *mot* äldre, vänlig *mot* passagerarna, stanna *för* Helenas *skull*, ett fiasko *för* hans *del*

b) det som någon motverkar eller försvarar sig emot:

värja sig *mot* beskyllningar

c) den som upplever aktionen (ofta vagt avgränsad mot (4a)):

sjunga *för* klassen, hurra *för* femtioåringen, gärna *för* mig, synas *för* alla, upplevas *av* publiken

d) föremål för upplevelsen (jfr också (2a)):

blind *för* hennes fel, råka ut *för* störtregn, tänka *på* Patrik, arg *på* Patrik, besviken *över* resultatet, jubla *över* segern, kär *i* Patrik, medveten *om* sina begränsningar

e) föremålet för handling eller annan aktion:

flytta *på* stolarna, skaka *på* huvudet, vifta *med* öronen, belägringen *av* Leningrad, utbyggnaden *av* verksamheten, risken *för* ras

f) agens (vid passivt verb eller vid passivt perfektparticip): *av*:

omvändas *av* sina elever, omvänd *av* eleverna

Också som prepositionsattribut kan prepositionsfras med *av* beteckna agens, t.ex. *insatserna av frivilliga*, *boken av Tolstoy*. Vid några verb i aktiv konstruktion, t.ex. *få ngt av ngn*, *köpa ngt av ngn*, betecknar prepositionsfras med *av* en agens som överlåter något.

5. Aktant med samma roll som annan aktant

a) följeslagare eller frånvaro av följeslagare:

tala *med* informationsavdelningen, plocka blåbär (tillsammans) *med* Veronika
börja *utan* prästen

b) tillkommande eller avskild aktant:

fyra deltagare *utöver* cirkelledaren, ingen *utom* prästen

c) jämförelseled:

jämnårig *med* min syster, jämföra kopian *med* originalet, väga lätt *mot* bokens förtjänster, *i likhet med* min bror, *i olikhet mot* sin syster, *till skillnad från* mig, *i motsats till* Sverige, *i förhållande till* sitt antal

d) ersättning:

köpa bilen *för* 100 000 kr, byta villan *mot* en lägenhet, hyran *för* lokalen, choklad *i stället för* blommor

[1] De olika betydelserelationerna är grovt angivna och ofta vagt avgränsade mot varandra. Inte sällan finns det inom eller mellan de angivna betydelserna distinktioner som kommer till uttryck genom val av olika prepositioner: *besviken över något*, *besviken på någon*; *glad över någon*, *glad för något*; *skaka med armen*, *skaka på armen* etc. Prepositionsbruket är dock (särskilt i talspråk och ledigt skriftspråk) inte på alla punkter helt fast. I stället för *besviken över ngt* förekommer t.ex. *besviken för ngt* och *besviken på ngt*, t.ex. *besviken {över/för/på} att han inte var med*. I stället för *besviken på ngn* förekommer *besviken över ngn*, t.ex. *besviken {på/över} den nya chefen*. På liknande sätt förhåller det sig med t.ex. *glad {över/för/åt} ngt*. Också regionala variationer förekommer, t.ex. *van med ngt* i st.f. *van vid ngt*.

[2] *Med* kan (i sina olika betydelser) normalt inte konstrueras med negerad rektion. I stället väljs konstruktion med *utan*.

**Med* ingen {kniv/möda} öppnade jag paketet. Jfr: *Utan* {kniv/möda) öppnade jag paketet. *Jag har en lägenhet *med* ingen balkong. Jfr: Jag har en lägenhet *utan* balkong.

Morfologisk struktur § 26–30

§ 26. Rotmorfem. Prepositionen kan utgöras av ett rotmorfem och har då antingen en eller två stavelser:

a) en stavelse

av, bland, från, för, hos, i, kring, med, mot, om, på, till, trots, ur, vid, å, åt

Prepositionerna *längs* (ålderdomligt *långs*) och *tills* slutar på ett suffixliknande *-s*. *Å* 'på' är ålderdomligt utom i lexikaliserade uttryck, t.ex. *å andra sidan*, och i vissa sammansättningar, t.ex. *åberopa* (jämför *beropa sig på*), *åhörare* (jämför *höra på*).[1]

b) två stavelser, varav den första är betonad (vissa tvåstaviga prepositioner kan uppfattas antingen som enkla rotmorfem eller som suffixavledningar eller sammansättningar)

efter, före, genom, innan,[2] jämte, medels(t), mellan, ovan, sedan, undan, under, utan, utom, över

Förbi, som har betoningen på andra stavelsen, står på gränsen till sammansättning (§ 29). *Medelst* (med sidoformen *medels*) är något ålderdomligt. *Sedan*, *ovan*, *undan* förekommer i typisk prepositionsanvändning (med rektion) mest i (neutralt och formellt) skriftspråk, *undan* dessutom regionalt. Jfr *sedan* och *undan* som adverb, med neutralt stilvärde (Advb § 52). Om *nära* se § 28: d.

Utöver de prepositioner som anförs i (a) och (b) finns ett mindre antal enkla prepositioner med mer eller mindre bevarad lånordskaraktär och betydelsemässigt eller stilistiskt specialiserad användning:[3]

a [som i: a conto], an [i bokföring: 'till'], à, c/o [i brevadress: 'hos'], kontra, medio ['i mitten av', som i: medio juli], minus, per, plus [se också § 39 not 1], pro, via

Tre- och fyrstaviga inlånade prepositioner som i det långivande språket är tydligt flermorfemiga, kan ibland uppfattas som enmorfemiga i svenskan:

apropå, exklusive, inklusive, visavi

[1] I ålderdomlig stil förekommer *bak* 'bakom'.

[2] *Innan* accepteras av vissa språkbrukare som preposition endast i vissa uttryck. Se § 39.

[3] I matematiskt språk används *minus*, *plus* i prepositions- eller konjunktionsliknande funktion. Se vidare § 39.

§ 27. Variantformer med *e-* och *i-*. Prepositionerna *mellan* och *mot* har de längre variantformerna *emellan* och *emot*, och prepositionerna *bland*, *från*, *genom*, *kring* har de längre variantformerna *ibland*, *ifrån*, *igenom*, *ikring*.

De längre formerna är obligatoriska när prepositionen utgör senare sammansättningsled, t.ex. *mitt-emellan*, *mitt-emot*, *mitt-ibland*, *in-ifrån*, *mitt-igenom*, *runt-ikring*. De föredras när prepositionen står absolut (t.ex. som partikeladverbial), t.ex. *Ingenting får komma emellan*, *Du måste säga ifrån*. De används ofta också annars när prepositionen är betonad, t.ex. *De kommer just* {*från/ifrån*} *honom*, *Han kom gående* {*mot/emot*} *oss*. I övriga fall är den kortare formen klart vanligast (t.ex. *Det svenska kungahuset härstammar* {*från/ifrån*} *Frankrike*).

I vardagligt talspråk motsvaras ofta skriftens *e-* av *i-*, t.ex. *emellan* [iˈmɛlːan], *mittemot* [ˈmitːiˈmuːt].

Ikring förekommer mest i talspråk och kan uppfattas som något regionalt. I dess ställe används oftast *omkring*, t.ex. *runtomkring* (jfr § 11).

ANM. Varianterna på *i-* kunde alternativt ses som sammansättningar med prepositionen *i* som förstaled. Jämför sammansättningar med *ut-*, t.ex. *utav*, *uti*, som på liknande sätt fungerar som längre variantformer (§ 29: a).

§ 28. Övergång från andra ordklasser. Ett antal prepositioner har bildats genom att ett ord från en annan ordklass lexikaliserats i prepositionell funktion, samtidigt som ordets form ännu röjer dess ursprung. De flesta sådana prepositioner förekommer mest i skriftspråk och formellt talspråk.[1] Avgränsningen mot mindre fullständigt lexikaliserade fall är oklar; starkt lexikaliserade är följande:

a) Från adjektiv: *runt*, *enligt*, *likt*.

Dessutom *jämlikt*, *likmätigt* som mest förekommer i ålderdomlig stil. I vetenskaplig prosa förekommer marginellt *relativt* 'i förhållande till'.

b) Från presensparticip: *beträffande*, *vidkommande*, *rörande*, *angående*.

Dessutom *anbelangande*(*s*) och *undantagandes* som har en ålderdomlig, ålderdomligt pastischerande eller regional färgning.

c) Från perfektparticip: *oaktat*, *oansett*, *oavsett*, *givet*, *frånsett*, *förutsatt* (endast med narrativ bisats som rektion), *inbegripet*.

d) Från adverb: *hinsides*, *uppströms*, *nedströms*, *nära*.

Nära röjer sitt adverbiella ursprung i att det kan suffixkompareras *närmare*, *närmast* (*närmre*, *närmst*):

Närmare stadskärnan bestod bebyggelsen mest av sekelskiftesvillor.

[1] Några av dessa ord(former) är fullt levande också i sin ursprungliga ordklass: *runt*, *likt*, *hinsides*, *uppströms*, *nedströms*, *nära*; vissa dock i en annan betydelse, t.ex. *ett jämlikt beslut*, *en rörande historia*, *ett givet alternativ*. Mera sällan *ett honom* {*vidkommande/angående*} *beslut* (hellre: *ett beslut som* {*angick honom/kom honom vid*}), *ett oavsett resultat* (hellre *ett icke avsett resultat*). *Enligt*, *likmätigt*, *beträffande*, *anbelangande*(*s*), *undantagandes*, *oaktat*, *oansett*, *frånsett* förekommer knappast i sin ursprungliga ordklass.

I militärt språk förekommer *syd*, *söder*, *norr*, *öst*(*er*), *väst*(*er*) som prepositioner vid lägesangivelser: *2 mil söder Motala*. I matematiskt språk används *gånger* i en prepositions- eller konjunktionsliknande funktion (som en utläsning av multiplikationstecknet): *två gånger tre är sex*.

§ 29. Sammansättningar. Efterledet i en sammansatt preposition är en (enkel eller sammansatt) preposition. Den vanligaste förledstypen är ett perspektivt måladverb, t.ex. *in-*. Detta ordbildningssystem är visserligen rikt företrätt men föga produktivt i standardspråket, och många av sammansättningarna är lexikaliserade i särskilda betydelser och/eller stilistiskt begränsade. Regionalt kan systemet vara ytterligare utbyggt. Här redovisas i huvudsak de sammansättningar som förekommer i standardspråket (i anslutning till SAOL 1986).

Sammansättningsförledet är:

a) Ett perspektivt riktningsadverb, *bort*, *fram*, *in*, *ner/ned*, *upp* eller *ut* (Advb § 45: a), se Schema 1. Dessutom: *bakifrån*, *bakom*, *bakpå*.

	bort-	**fram-**	**in-**	**ner-** **(ned-)**	**upp-**	**ut-**
-av:						utav
-efter:	bortefter			nerefter	uppefter	utefter
-emellan:			inemellan			
-emot:	bortemot	framemot	inemot	neremot	uppemot	
-för:		framför	inför	nerför	uppför	utför
-i:			ini	neri		uti
-ifrån:	bortifrån		inifrån	nerifrån	uppifrån	utifrån
-igenom:	bortigenom		inigenom	nerigenom	uppigenom	utigenom
-ikring:				nerikring	uppikring	
-med:						utmed
-om:	bortom	framom	inom	nerom		utom
-omkring:				neromkring	uppomkring	
-på:		frampå	inpå	nerpå		
-till:			intill			
-under:			inunder	nerunder		
-ur:						utur
-uti:			inuti	neruti		
-vid:		framvid	invid	nervid		
-åt:	bortåt	framåt	inåt	neråt	uppåt	utåt
-över:	bortöver	framöver	inöver	neröver	uppöver	utöver

SCHEMA 1. Sammansatta prepositioner med perspektivt adverb som förled.

b) Ett annat adverb:

innan-för, nedan-för, ovan-för; ovan-på

Hit ansluter sig *bortanför*, fastän något adverb **bortan* inte finns.

c) En preposition:

för-utan, för-utom; längs-efter, längs-med, längs-utmed; om-kring; runt-ikring, runt-om, runt-omkring; utan-för, utan-på

Längs + preposition och *runt* + preposition skrivs ofta som flerordsprepositioner: *längs med*, *runt om* (jfr § 30).

d) Av annat slag än (a)–(c):

akter-om, allt-efter, allt-ifrån, allt-se(da)n, bred-vid, för-om, gent-emot, gent-över, hit-om, hän-emot, jäms-med, mitt-emellan, mitt-emot, mitt-för, mitt-i, mitt-ibland, mitt-igenom, mitt-på, mitt-under, mitt-över, tvärs-över

Flertalet av ovanstående prepositioner skrivs ofta som flerordsprepositioner: *mitt i*, *tvärs över* (jfr § 30).

Prepositionen *förbi* har strukturen av en sammansättning (eller prefixavledning), men efterledet *-bi* är ingen preposition utan uppfattas antingen som ett restmorfem eller som identiskt med adverbet *bi*.

Vissa sammansättningar är helt eller delvis synonyma med grundprepositionen, dvs. de skiljer sig från den enkla prepositionen endast stilistiskt (dvs. de är formella eller regionalt talspråkliga). Detta gäller särskilt *av* : *utav*, *i* : *uti*, *utan* : *förutan*, *utom* : *förutom*.

Det blir ju beroende *utav* företagsamhetens utfall. (R) [vanligen: *av*]
Vinden stod och svajade som ett träd *uti* mörkret. (R) [vanligen: *i*]
Det är två faktorer *förutan* vilka det över huvud taget inte hade varit möjligt […] (S) [vanligen: *utan*]
[…] vem bryr sej om dem, *förutom* de själva. (R) [vanligen: *utom*]

Vissa sammansatta prepositioner är ålderdomliga (eller används bara regionalt).[1]

[1] Hit hör t.ex.:

uppå, uti, utikring, innanom, nedanom, nordanom, ovanom, sunnanom, västanom, östanom, långs(ut)med, långsefter, förmedels(t), alltintill

Mindre brukliga är *baki*, *frami*. I finlandssvenskan är *innanom* fullt levande.

ANM. De prepositioner under (a) som inte har tydligt lexikaliserade betydelser är vagt avgränsade från motsvarande kombination av adverb och preposition i dubbeladverbial (Advl § 26, 66), t.ex. *bortigenom skogen* gentemot *bort igenom skogen*. För de andra är skillnaden klar, jämför t.ex. skillnaden i betydelse mellan *uppifrån vaktmästeriet* och *upp ifrån vaktmästeriet*, § 16: d. Konstruktioner som *där intill dig*, *här på ön* är också att anse som dubbeladverbial (*där* + *intill dig*, *här* + *på ön*) även om *här/där* ibland sammanskrivs med den följande prepositionen.

§ 30. Flerordsprepositioner. Åtskilliga ordförbindelser av olika slag har lexikaliserats i samma funktion som prepositioner. Sådana förbindelser kallas flerordsprepositioner. Vissa av dem, t.ex. *för … sedan*, är fullständigt lexikaliserade, medan andra, t.ex. *på tal om*, kan ges en dubbel analys, dels som flerordsprepositioner, dels som prepositionsfraser (i exemplet *på tal om* blir då *tal* huvudord i rektionen och *om* inleder ett prepositionsattribut). Gränsen mellan den sistnämnda typen och mera produktivt bildade strukturer av samma slag är vag, och gruppen flerordsprepositioner kan därför inte ges någon strikt avgränsning.[1] De flesta flerordsprepositioner förekommer sällan i ledigt språk.

Den vanligaste strukturen hos flerordsprepositioner är preposition + substantiv + preposition. Exempel:

i anslutning till, i avsaknad av, i betraktande av, i brist på, i egenskap av, i enlighet med, i fall av, i form av, i fråga om, i förbindelse med, i förhållande till, i händelse av, i jämförelse med, i klass med, i kraft av, i likhet med, i linje med, i motsats till, i mån av, i namn av, i närheten av, i olikhet mot, i proportion till, i relation till, i riktning mot, i samband med, i strid med, i stället för, i sällskap med, i tillägg till, i trots av, i utbyte mot, i överensstämmelse med

inom loppet av

med anledning av, {med/i} avseende på, {med/i} beaktande av, med bortseende från, med hjälp av, med hänsyn till, med hänvisning till, med ledning av, med tanke på, med tillhjälp av, med undantag av, med utgångspunkt i

på avstånd från, på basen av [finlandssvenska], på basis av, på bekostnad av, på grund av, på tal om, på uppdrag av

till fromma för, till följd av, till förmån för, till höger om, till skillnad från, till vänster om

under förutsättning av, under loppet av

vid sidan {av/om}, vid tiden för

Andra vanliga flerordsprepositioner har följande struktur:

preposition + substantiv (rektionen står i genitiv eller består av ett possessivt pronomen som possessivattribut till substantivet; se § 32 och Prepfraser § 3: a), t.ex.:

från … sida, för … del, för … räkning, för … skull, för … vidkommande, genom … försorg, i … ställe, på … bekostnad, (p)å … vägnar

preposition + preposition/adverb, t.ex.:

för … sedan, mot … till, på … när, sedan … tillbaka, åt … till

samordnade prepositioner, t.ex.:

från och med, i och med, till och med

interrogativt led + finit verb, t.ex.:

vad … {beträffar/angår/anbelangar}, vad {beträffar/gäller/angår} …, vad det gäller …

annan struktur, t.ex.:

à la, bortsett från, jämfört med, norr om, när det gäller, oberoende av, på andra sidan, på den här sidan, samman med, som en följd av, söder om, tack vare, tillsammans med, väster om, öster om

Om rektionens form och placering se § 33. Se också om särskrivning av sammansatta prepositioner § 29. Om *tillsammans med*, *samman med* se Prepfraser § 15 not 2, Advbfraser § 4: f.

En flerordspreposition fungerar syntaktiskt som en enkel preposition. Ett kriterium på att övergången är fullbordad från syntaktiskt bildad ordförbindelse till lexikaliserad flerordspeposition är att den (åtminstone i formellt språk) kan inleda interrogativ eller relativ satsbas.

I stället för vem är du här?

På tal om vad för någonting kom vi in på detta?

Den medarbetare *på grund av* vars misstag olyckan skedde har fått en allvarlig tillsägelse.

Flerordsprepositionerna ingår i ett semantiskt system med enordsprepositioner, antingen som mer eller mindre synonyma, t.ex. *med undantag av* ≈ *utom*; *på grund av* ≈ *genom*, *av*, eller genom att fylla en lucka i systemet, t.ex. *från och med*, *i motsats till*.

[1] Inte fullt så lexikaliserade som flerordsprepositioner är exempelvis: *av hänsyn till*, *i början av*, *i {frånvaro/närvaro} av*, *i hopp om*, *i kontrast till*, *i ljuset av*, *i mitten av*, *i rörelse mot*, *i skydd av*, *i slutet av*, *inom ramen för*, *med stöd av*, *med anknytning till*, *med tonvikt på*, *på nivå med*, *på uppdrag av*, *till hjälp för*. Närmast som preposition (eller konjunktion) fungerar *delat med* i matematiska uttryck som *tolv delat med fyra* (jfr prepositionen *genom* i samma betydelse: *tolv genom fyra*).

Halvt lexikaliserade som flerordsprepositioner är *i avsikt*, *i syfte* vanligen med *att*-inledd infinitivfras som rektion.

ANM. Flerordsprepositioner är lexikaliserade ordgrupper och som sådana normalt fixerade, dvs. de ingående orden kan inte uppträda i olika böjningsformer eller fritt ta bestämningar: **i ställena för*, **på talet om*, **i bästa stället för*, **på föregående tal om*. Gränsen är dock ofta flytande: *med uttrycklig hänvisning till*, *i omedelbar anslutning till*, *i direkt samband med* etc. Vanligen förekommer inte kombinationen preposition + substantiv (i flerordspreposition av typen preposition + substantiv + preposition) som ensam fras utan prepositionsattribut: **med beaktande*, **i likhet* (dock *i stället*, *till vänster* m.fl.). Liksom för andra lexikaliserade uttryck kan ofta inte flerordsprepositionens betydelse beräknas ur betydelsen hos de ingående orden: *i stället för*, *på grund av* kan t.ex. inte ha rumsbetydelse.

Morfologisk funktion § 31

§ 31. Preposition i sammansättningar och avledningar. Prepositionen är vanligtvis ett självständigt ord. Därutöver kan den ingå som led i sammansättning på följande sätt:

a) som efterled i sammansatta prepositioner, t.ex. *fram-för*, *ovan-på* (§ 29)

b) som efterled i sammansatta adverb, t.ex. *där-på*, *fram-till* (Advb § 10, 45)

c) som förled i sammansättningar:

i substantiv, t.ex. *över-växel*, *efter-vård*

i adjektiv, t.ex. *över-talig*, *genom-sur*

i prepositioner, t.ex. *om-kring*, *längs-efter*

i verb, t.ex. *till-låta*, *under-hålla*

i particip, t.ex. *från-stötande*, *på-flugen*

Som förled i verb (och particip) är prepositionerna vanliga, jfr också Verb § 19.

Avledningar från prepositioner är sällsynta eller oklara. Analysen som suffixavledning från preposition är möjlig men tveksam i följande fall: med *-e* till preposition: *för-e*; med *-s* till adverb och preposition: *till-s*; med *-re*, *-(er)st* till relationellt pronomen: *und-re*, *und-erst* eller *under-st* (av *under*), *öv-re*, *öv-erst* eller *över-st* (av *över*), *eft-erst* eller *efter-st* (av *efter*); med *-ig* till adjektiv eller pronomen: *mot-ig*, *övr-ig*; med *-are* till substantiv (vid partikelförbindelse): *gåpå-are*, *förståsigpå-are*

Om prepositioner som ingår i flerordsprepositioner eller -subjunktioner se § 30 respektive Konjn, subjn, infm. § 9.

Syntaktisk funktion och distribution § 32–36

§ 32. Rektion. Prepositionen är huvudord i en prepositionsfras där den framför allt bestäms av ett nominalt led, rektionen (Prepfraser § 2–9). Rektionen utgörs vanligen av en nominalfras, en nominal sats eller en infinitivfras. Prepositionsfrasen fungerar som adverbial eller prepositionsattribut eller (endast med *till* eller *för* eller i vissa lexikaliserade uttryck) som predikativ.

Han hörde *till dom som hyrde hos oss*. (R)
Jag förstår att ni var vittne *till en ovanlig händelse* […] (R)
Jag kan inte neka *till att jag har en del muskler* […] (R)
En lika tung anledning *till att vi måste skiljas* är min egen feghet […] (R)
Ingen av patienterna orkar komma på giltiga skäl *till att få en glimt av den hårda verkligheten utanför* […] (R)
Sådana erfarenheter gjorde oss efter hand *till opportunister*.

Om rektionens kasus se Prepfraser § 3.

Preposition kan i många fall utelämnas framför nominal bisats (Bisatser § 55) och infinitivfras (Inffraser § 21).

Om prepositions- eller adverbfras eller adverbiell bisats som rektion se Prepfraser § 8–9 (t.ex. *sedan i januari*, *tills nu*, *utom när hon var här*).

Om prepositioner som gradadverbial till räkneord se § 34.

§ 33. Prepositionens placering i prepositionsfrasen. Prepositionen står normalt före sin rektion:

i vårsolens glans, *med* stor entusiasm, *genom* att vrida handtaget åt vänster, *utan* att någon såg det

Från huvudregeln finns följande undantag:

1. Prepositionen placeras efter rektionen.[1]

a) *emellan*, om rektionen inte är samordnad och prepositionen inte har klar rumsbetydelse:

Det var ofta konflikter {delägarna/dem} *emellan*. [också: *mellan* {delägarna/dem}]
*Det var ofta konflikter {styrelseordföranden och verkställande direktören/honom och mig} *emellan*.
*Det går direktbuss städerna *emellan*.

Obligatoriskt placeras prepositionen sist i enstaka lexikaliserade uttryck, t.ex. *oss emellan sagt*, *man och man emellan* (med samordnad rektion).

b) *runt*, *om* i lexikaliserade uttryck:

Johan sprang staden *runt*. Hon har rest jorden *runt*. Nu bor de där {året/dygnet} *runt*. Här regnar det {året/dygnet} *om*. Jfr: *Vi gick {bilen/trädet} runt. *Han var kassör veckan runt. *Det regnade månaden om.

c) *igenom*, i tidsbetydelsen 'från början till slutet av':

Johan festade natten *igenom*. [jfr: **genom* natten]
*Johan kröp hålet *igenom*.

d) *emot*, i lexikaliserade uttryck utan klar rumsbetydelse:

Det är inte mig *emot*. [lexikaliserat: inte mig *emot*; *inte *emot* mig]
Beslutet har gått partiet *emot*. [lexikaliserat: gå ngn *emot*; också: gå *emot* ngn]

e) *förutan* mest i mer eller mindre lexikaliserade uttryck, då vanligen efterställt:

Vi klarar oss direktören *förutan*. [≈ … utan direktören]

f) *ifrån* i konstruktion med vissa pronominella adverb:

{någonstans/ingenstans} *ifrån*, överallt *ifrån*, {någon/ingen} annanstans *ifrån*

Mindre ofta med rektionen efter prepositionen: *från ingenstans* etc.

2. Prepositionen omsluter rektionen.

från … sida, för … del, för … räkning, för … sedan, för … skull, för … vidkommande, i … ställe [också: i stället för …], genom … försorg, på … bekostnad, på … när, (p)å … vägnar, sedan … tillbaka, vad … anbelangar [också: vad anbelangar …], vad … angår [också: vad angår …], vad … beträffar [också: vad beträffar …], åt … till [samt eventuellt ytterligare några mindre lexikaliserade flerordsprepositioner, § 30]

Hon reser borst *på* yrkets *vägnar* som en retad igelkott […] (R)
Han åkte till konferensen *i* mitt *ställe*.
Jag tror att han ändrade sej *för* Susanne Perssons *skull*. (R)
Vad själen *beträffar* kunde hon ha flugit, men benen förblev fast förankrade vid jorden. (R) Jfr: Detta var delvis sant. Åtminstone *vad beträffar* halva kroppen. (R)

Vid de tvåordsprepositioner vilkas efterställda led är ett substantiv står rektionen i genitiv eller består av ett possessivt pronomen (Prepfraser § 3: a): *för* {*Pers/din*} *skull*.

[1] Det ålderdomliga *likmätigt* är normalt efterställt, t.ex. *sin plikt likmätigt*. Som en efterställd flerordspreposition kan *till trots* betraktas: *detta till trots* 'trots detta'. *Oaktat* kan stå före eller efter rektionen: {*detta oaktat/oaktat detta*}.

ANM. I stället för prepositionsfras där rektionen är ett definit pronomen med inanimat referens kan i många fall ett definit adverb med *där-* eller *här-* som förled och prepositionen som efterled användas. På motsvarande sätt används *var-* + preposition alternativt med preposition + *vad* eller *vilken*.

Vi har ofta talat {*om den/därom*}.
den artikel {*om vilken/varom*} han talade

Om villkoren för användningen av sådana adverb se Advb § 20, 29. De förekommer främst i neutralt och formellt skriftspråk.

§ 34. Absolut funktion. Många prepositioner kan stå utan rektion (absolut funktion). Prepositionen fungerar då syntaktiskt enligt (a)–(d) nedan och uppbär vanligen betoning.

a) Bundet eller fritt adverbial:

Nyckeln satt *i*. Jfr: Nyckeln satt *i* låset.
Johan lämnade nyckeln *i*. Jfr: Johan lämnade nyckeln *i* låset.
Det står någon *utanför*.
Han sitter och arbetar *mittemot*.

b) Partikeladverbial (jfr Advl § 15):

Johan satte *i* nyckeln.
Johan drog *ifrån* draperiet.
Reparatören drog *igenom* vajern.
Johan tyckte *om* föreställningen.
Johan stötte *till* porslinsvasen.

Som partikeladverbial fungerar bara osammansatta prepositioner (gärna i den längre formen med *e-*, *i-*; se § 27).

c) Efterställt attribut:

den hårda verkligheten *utanför*
veckan *före*

d) Predikativ:

Strömmen var inte *på*.
Käppen är *av*.

Dessa predikativ uppträder ungefär som partikeladverbial, dvs. de kan knappast stå i satsbas eller som utbrytningsled.

Följande prepositioner kan stå absolut:

av, bakom, bredvid, efter, emellan, emot, framför, för, förbi, före, i, ifrån, igenom, inom, med, mittemot, om, omkring, på, till, under, ur, vid, åt, över

Även sammansättningar med dessa prepositioner kan stå absolut, t.ex. *utmed*, *bakefter*, *ovanför*, utom sammansättningar med *-emot* (t.ex. *gentemot*, *neremot* står knappast absolut). *Nära*, *sedan*, *ovan*, *hinsides*, *apropå* står ofta absolut men räknas då som adverb (§ 37). Marginellt kan också *utan*, *kring*, *inklusive*, *exklusive*, *oavsett* stå absolut.

Till de prepositioner som inte kan stå absolut hör så gott som alla med bevarad lånordskaraktär (t.ex. *kontra*, § 26), så gott som alla med bevarade tecken på att de övergått från andra ordklasser (t.ex. *beträffande*, § 28) och så gott som alla flerordsprepositioner (t.ex. *i stället för*, § 30). Andra prepositioner som inte kan stå absolut är *bland*, (*för*)*utom*, *förutan*, *längs*, *tills*, *hos*, *trots* samt det ålderdomliga *å*. Som bundet eller fritt adverbial men inte som partikeladverbial kan dock *jämte*, *vid sidan*

{*av/om*} stå absolut. Former utan optionell inledande vokal (*genom*, *från*, *mellan*, *mot*) används sällan i absolut funktion.

I många fall kan prepositioner som ensamma utgör adverbial uppfattas som elliptiska prepositionsfraser där rektionen har utelämnats under identitet med ett korrelat i texten (Ellips § 5):

Han satte sig framför hedersgästerna, men jag stannade *bakom* Ø.

Som gradadverbial fungerar vissa prepositioner vid grundtal (se Räkn. § 9). Också här kan därför prepositionen sägas ha absolut funktion. I denna användning är dock prepositionen ofta obetonad.

(*åtskilligt*) *över* två hundra personer, (*lite*) *under* 0,3 promille, *omkring* tjugo pojkar, *uppemot* trehundra kilometer lång, *uppemot* tvåtusen liter per dygn, *inemot* en meter, *bortåt* en trettio trettiofem grader varmt

ANM. 1. Om svårigheten att dra en gräns mellan å ena sidan adverb som är homonyma med prepositioner och å andra sidan prepositioner som kan fungera absolut se nedan § 37 samt Advb § 52.

ANM. 2. En preposition saknar intillstående rektion också när prepositionen är isolerad, § 35.

§ 35. Isolerad preposition. Flertalet prepositioner kan stå isolerat, när rektionen fungerar som satsbas i satsen eller är underförstådd enligt allmänna regler under identitet med ett led annorstädes i meningen (Prepfraser § 10).

Det här tillfället har jag längtat *efter* [–] länge.
Vem väntar vi egentligen *på* [–]?
Det förslag jag främst vänder mig *mot* [–] är det sist framförda.
Jag önskar mig en fåtölj att sitta bekvämt *i* [–].
Anders är trevlig att arbeta *tillsammans med* [–].
Han vill ha pannkakor med socker *på* [–].
Han ska åka till Tibet, pratar han *om* [–].
Han tog en stol och satte sig *på* [–].

Vanligen fungerar prepositionsfrasen med isolerad preposition antingen som bunden verbbestämning eller som fritt adverbial för befintlighet, medel eller ledsagande.

Följande prepositioner kan inte (eller bara marginellt) stå isolerat:[1]

a) prepositioner som står runt rektionen (§ 33: 2)

b) de flesta prepositioner som inte kan ingå i bundna adverbial och som betecknar abstrakta relationer, t.ex.:[2]

à, anbelangande(s), angående, apropå, beträffande, bortsett från, enligt, exklusive, förutom, hinsides, i avseende på, {i/med} beaktande av, i betraktande av, i brist på, i enlighet med, i fråga om, i förbindelse med, i förhållande till, i händelse av, i jämförelse med, i likhet med, i motsats till, i och för, i och med, i olikhet mot, i samband med, i överensstämmelse med, inklusive, jämte, kontra,

längs, med hänsyn till, med undantag av, medelst, medio, oaktat, oansett, oavsett, per, pro, på grund av, på tal om, rörande, tack vare, till exempel, till följd av, till skillnad från, trots, undantagandes, utom, vad angår, vad beträffar, vad gäller, via, visavi

[1] Isolerat står inte heller *hitom*, *medelst*, *sedan*, *tills*. Detsamma gäller ålderdomliga prepositioner som *å*. Med rumsbetydelse (i regionalt språk) kan *jämte* stå isolerat.

[2] I mycket tydliga kontexter kan också prepositionerna under (b) uppträda isolerat:

Om du inte gjorde det på grund av svartsjuka och inte på grund av utmattning, vad gjorde du det då *på grund av* [–]?
Därför krävs det andra urvalskriterier som studenterna kan söka in *via* […] (S)

§ 36. Prepositionens framförställda bestämningar. Prepositionerna har i varierande utsträckning möjlighet att ta egna framförställda bestämningar, främst några typer av måtts-, grad- och sättsadverbial (Prepfraser § 15). De flesta av dessa möjligheter är grovt sammanfattade i Schema 2.

	måttsadvl: *två meter, två timmar* etc.	**gradadvl för hög/låg grad**: *långt, strax, tätt* etc.	**gradadvl för uppnådd grad**: *alldeles* etc.	*ända*	*mitt*	**sättsadvl**: *rakt, rätt, snett*
bakom, framför, under, över	+	+	+	?	+	+
nedanför, ovanför	+	+	+	–	+	+
innanför, bortanför, förbi	+	+	+	?	–	+
utanför	+	+	+	–	+	+
före, innan, efter	+	+	+	–	–	–
(i)från	+	+	–	+	–	(+)
vid, bredvid, inpå, i närheten av	–	+	+	+	–	–
vid sidan {om/av}	–	+	+	–	–	?
intill, invid	–	+	+	+	–	?
i, (i)genom, (e)mellan, emot, på	–	–	+	+	+	+
bland, för	–	–	–	–	+	–
till och med, från och med	–	–	–	+	–	–
uppför, nerför, utför	?	–	–	–	–	+

SCHEMA 2. Prepositionens egna bestämningar.

Om gradadverbial för uppnådd grad se Adjfraser § 13.

ANM. Man kan också uppfatta den adverbiella bestämningen som en bestämning inte bara till prepositionen utan till prepositionsfrasen i dess helhet.

Avgränsning mot andra ordklasser § 37–39

§ 37. Preposition gentemot adverb. Vissa prepositioner kan i likhet med adverben ensamma fungera som adverbial. Detta leder till en i vissa fall oklar gräns mellan de båda ordklasserna.

a) absolut funktion: partikeladverbial (§ 34)

Käppen gick *av*. Han vill inte måla *om* fönstren. Den vill alltid röra sig *inåt*.

b) absolut funktion genom ellips (Ellips § 5)

Han ville inte sitta i soffan utan ställde sig *bredvid*.

c) isolerad funktion (§ 35)

Jag behöver en tidning att läsa *i*.

I denna grammatik redovisas prepositioner även i de ovannämnda funktionerna som prepositioner. (I traditionell grammatik brukar prepositionen använd enligt (a) och (b) klassificeras som adverb.) Att prepositioner kan användas utan rektion är jämförbart med transitiva verbs förmåga att stå utan objekt (Obj. § 8): *Jonas bakar* (*bröd*).

Syntaktiskt fungerar absoluta prepositioner oftast som partikeladverbial och semantiskt bildar de mycket ofta lexikaliserade uttryck tillsammans med verbet (Advl § 14–15). Jfr också Ellips § 5.

Några ord redovisas både som adverb och som prepositioner. Hit hör t.ex. *hinsides*, *sedan*, *nära* (också adjektiv), *undan*. Se Advb § 52.

§ 38. Preposition gentemot adjektiv och particip. Några adjektiv och particip har lexikaliserats i prepositionell användning, med bevarad adjektiv- respektive participstruktur, t.ex. *enligt*, *angående*, *oaktat* (§ 28).

Nära redovisas som både adjektiv, preposition och adverb, med vaga gränser (§ 28: d).

§ 39. Preposition gentemot konjunktion eller subjunktion. Såväl preposition som konjunktion/subjunktion kan ange semantisk relation mellan satsled. I vissa fall är gränsen mellan ordklasserna oklar.

a) *Utom* och *förutom* står på gränsen mellan prepositioner och konjunktioner. *Utom* och *förutom* liknar dock konjunktioner (eller komparativa subjunktioner) i så måtto att de kan konstrueras med en följande nominalfras i nominativ. Se vidare Konjn, subjn, infm. § 5 Anm., Prepfraser § 3: b, Samordning § 47.

b) Prepositionerna *utan* och *för* är homonyma med konjunktionerna *utan* och *för* (Konjn, subjn, infm. § 2: c–d) med olika betydelse och funktion.

c) Prepositionerna *sedan* och *innan* samt i talspråket även *till*(*s*) är homonyma med subjunktioner som i princip har liknande betydelse. Skillnaden i syntaktisk funktion (och delvis också i betydelse) gör att de i denna grammatik redovisas som tillhörande olika ordklasser.

Han har bott här *sedan* kriget. Jfr: Han har bott här sedan kriget slutade.

Han pratade med oss redan *innan* konkursen. Jfr: Han pratade med oss redan innan konkursen var ett faktum.

Han stannar *till*(*s*) på tisdag. Jfr: Han stannar till(s) arbetet är färdigt.

Vissa språkvårdare accepterar inte *innan* som preposition annat än i *innan dess* och möjligen i konstruktion med substantiv vilka betecknar tidpunkt eller tidrymd som i *innan jul*, *innan kvällen*. I andra fall rekommenderas *före*.

Hon hade gett sig av redan {*innan*/*före*} {konserten/examen/utförsäljningen}.

Hon gick hem {*innan*/*före*} mig.

I skriftspråket rekommenderas av språkvårdare *till* som preposition och *tills* som subjunktion.

d) *Som* och *än* redovisas i denna grammatik alltid som subjunktioner (se vidare Subjnfraser § 3 och Bisatser § 18).

e) *Plus* erinrar till sin betydelse om *och* och räknas i denna grammatik som konjunktion (Konjn, subjn, infm. § 2 not 1). Vissa språkbrukare kan emellertid ha ackusativ efter *plus* (där ett ungefär liktydigt *och* skulle ha följts av nominativ) vilket tyder på att dessa språkbrukare uppfattar *plus* som preposition:

Alla mina elever *plus* {jag själv/?mig själv} reser i nästa vecka.

11 KONJUNKTIONER, SUBJUNKTIONER OCH INFINITIVMÄRKE

Konjunktioner 1–5

1 Översikt. 2 Betydelse. 3 Struktur. 4 Morfologisk funktion. 5 Syntaktisk funktion och distribution.

Subjunktioner 6–12

6 Översikt.

Betydelse 7–8

7 Subjunktioner med allmän betydelse. 8 Subjunktioner med pregnant betydelse.

9 Struktur. 10 Morfologisk funktion. 11 Syntaktisk funktion och distribution. 12 Subjunktionens framförställda bestämningar.

Infinitivmärke 13

13 Infinitivmärke.

Konjunktioner § 1–5

§ 1. Översikt. Konjunktioner är en sluten klass av formord som används för att samordna två och ibland flera led av ett visst slag till ett led av samma slag:

och, samt, eller, men, fast, utan, ty, för, så

Som konjunktioner kan också räknas *respektive*, *det vill säga*, *plus* och *utom*.

Samordningen innebär att ingetdera ledet i konstruktionen är syntaktiskt underordnat det andra och att vart och ett av samordningens led skulle kunna ha samma syntaktiska funktion som hela samordningen i satsen i fråga. De samordnade leden kan vara fraser, bisatser eller huvudsatser:

min kusin *och* hennes man, god *och* närande, i luften *och* på marken, koka kaffe *och* skära upp bröd

varför hon kom *och* vad hon ville

Min kusin skriver texten *och* hennes man illustrerar.

Olika konjunktioner anger olika semantisk relation mellan de samordnade leden: additiv, disjunktiv, adversativ, explanativ, konklusiv.

Samordningskonstruktionernas struktur, funktion och betydelse behandlas utförligast i kapitel 42 Samordning.

§ 2. Betydelse. Olika konjunktioner anger olika relation mellan de samordnade leden.

a) Additiva konjunktioner anger att båda samordningsleden är giltiga i förhållande till kontexten: *och*, *samt*.[1] Med *samt* samordnas endast satsled, inte huvudsatser. Med *och* kan flera än två led samordnas till en helhet.

Lina *och* Anders (*och* Stina) kan dansa.

När *och* samordnar satsled, kan det korrespondera med det korrelativa adverbet *både* i första ledet:

Lina kunde *både* dansa *och* sjunga.

Förbindelsen *såväl som* är lexikaliserad som additiv konjunktion. *Såväl som* placeras antingen som en sammanhållen ordgrupp på konjunktionens plats eller – oftast – med *såväl* som korrelativt adverb i första ledet:

Lina kunde dansa *såväl som* sjunga.
Lina kunde *såväl* dansa *som* sjunga.

Respektive kan fungera som konjunktion mellan satsled som korresponderar med motsvarande två led i en annan samordning i samma sats eller satsfogning:

Lina *och* Anna dansade med Per *respektive* Bengt.

Om additiv samordning se vidare Samordn. § 5–25.

b) Den disjunktiva konjunktionen *eller* anger att lyssnaren skall välja betydelsen hos ett av samordningsleden och kombinera den med betydelsen hos den omgivande texten. Den kan samordna flera än två led.

Lina *eller* Aron (*eller* Per) kan köra dig till stationen.

Den disjunktiva konjunktionen kan korrespondera med något av de korrelativa adverben *antingen*, *varken*, *vare sig* i första ledet:

Aron ville *antingen* sjunga *eller* dansa.
Aron ville *varken* sjunga *eller* dansa.
Aron kunde inte *vare sig* sjunga *eller* dansa.

Om disjunktiv samordning se vidare Samordn. § 26–32.

c) De adversativa konjunktionerna *men*, *fast*, *utan* anger att det som sägs i det senare samordningsledet är anmärkningsvärt i förhållande till det som sägs i det förra (otillräckligt hinder, vilseledande premiss, motsättning), samtidigt som båda ledens betydelser är giltiga i textsammanhanget. Adversativa konjunktioner samord-

nar framför allt satser och andra uttryck som främst har deskriptiv funktion.

Lina vill laga mat *men* Anders vill se på TV.
Den är nästan ny *men* har redan börjat krångla.
Han har köpt en begagnad *men* mycket väl bibehållen tandemcykel.
Jag finner situationen lite pressad *men* ändå hoppingivande.
*Lina *men* Anders vill se på TV.

Nominala led kan samordnas med adversativ konjunktion, om kontrasten etc. gäller ett negerat led gentemot ett icke-negerat led eller ett tillägg gentemot ett icke-tillägg:

Inte Lina *men* väl Axel ville delta.
Vi inbjöd inte Lina *utan* Axel.
Inte bara Lina *utan* också Axel ville delta.
Lina *men* {inte/också} Axel ville delta.

Adversativ konjunktion kan normalt inte samordna fler än två led:

*Lina är skicklig *men* lat *men* sympatisk.

Utan används bara när två alternativ i det givna sammanhanget utesluter varandra. Samordningsledet före *utan* är alltid negerat. Negationen och *utan* signalerar att lyssnaren skall välja betydelsen hos det senare av de varandra uteslutande alternativen.

Lina ville inte gå på bio *utan* sitta hemma och se på TV. [Lina kan inte samtidigt gå på bio och sitta hemma.]
Konstantin hade ingen hund *utan* bara katter. [Att ha bara katter som husdjur utesluter – i den givna kontexten – att man också har en hund.]

Om adversativ samordning se Samordn. § 33–44.

d) De explanativa konjunktionerna *ty*, *för* anger att det som sägs i det senare samordningsledet förklarar eller motiverar det som sägs i det tidigare samordningsledet. Explanativ konjunktion kan inte samordna fler än två led. I talspråk används också *för att*, *därför att* som explanativa konjunktioner.

Lina ville stanna hemma, *för* hon kände sig slö och trött.
Efter tre veckor måste han vända om *därför att* då började provianten ta slut. [talspråk]

Explanativa konjunktioner samordnar endast huvudsatser:

*Lina var entusiastisk *ty* ung och ofördärvad.

Om explanativ samordning se Samordn. § 45.

e) Den konklusiva konjunktionen *så* (i tal också *så att*) anger att det som sägs i det senare ledet är en konklusion eller konsekvens av det som sägs i det förra; detta innebär alltså att det tidigare ledet förklarar eller motiverar det som sägs i det senare ledet. Den konklusiva konjunktionen samordnar två huvudsatser.

Lina kände sig slö och trött, *så* (*att*) hon stannade hemma.

Ett slags konklusiv konjunktion är det lexikaliserade uttrycket *det vill säga* (*dvs.*) som används för att specificera ett föregående led. Till skillnad från de egentliga konklusiva konjunktionerna kan *det vill säga* förbinda också andra led än huvudsatser.

Han är stins, *dvs.* SJ-anställd.
Han jobbar på fabriken, *dvs.* han arbetar ibland på natten.

Jfr adverbet *så*, Advb § 42, och subjunktionen *så*, § 8: e. Om konklusiv samordning se Samordn. § 46.

[1] Någon gång används *plus* i icke-matematiska sammanhang som additiv konjunktion mellan nominalfraser:

Cirkus Skratt har också andra glada experter *plus* en ovanligt bra polsk sexmannaorkester. (S)
I den nya grundlagen regleras däremot såväl Aquinos presidentmandat fram till 1992 som formerna för val till en lagstiftande församling av amerikanskt snitt. *Plus* väldigt mycket annat som har med Filippinernas politiska liv att göra. (S)

Många språkbrukare är tveksamma i fråga om valet av kasus när *plus* med åtföljande led knyts till subjekt. Ackusativ i satser som den följande tyder på att språkbrukaren betraktar *plus* som preposition:

Alla våra barn *plus* {vi/oss} själva fick åka gratis.

Den additiva konjunktionen *och* används vid sidan av *plus* som utläsning av matematikens tecken +. I denna användning bestäms ordets distribution och funktion väsentligen av det matematiska språkets egna grammatiska konventioner (liksom för t.ex. *minus, gånger*):

Tre *och* fyra är sju.

Konjunktionen *och* används också i olika måttsangivelser mellan antal av högre och lägre enheter som adderas (Räkn. § 14, 15, 18):

7 år *och* 3 månader
tre kronor *och* femtio öre, tre *och* femtio
1 meter *och* 75 centimeter, en *och* sjuttiofem
femton *och* tio 'tio minuter över tre'
två *och* en halv, en *och* en tredjedels liter
trettioåtta *och* fem '38,5° C'

Plus, minus, gånger förekommer mest i matematisk kontext och passar inte riktigt in i någon av ordklasserna. Se vidare Prep. § 39: e. Om *plus att* se Bisatser § 14, 62.

ANM. I denna grammatik används i anslutning till traditionen olika termer för betydelsebesläktade konjunktioner och subjunktioner: adversativ konjunktion men koncessiv subjunktion, explanativ konjunktion men kausal subjunktion, konklusiv konjunktion men konsekutiv subjunktion.

§ 3. Struktur. Konjunktionerna har en enkel fonotaktisk struktur. De flesta är enstaviga: *och, samt, men, fast, ty, för, så.* Flerstaviga är *eller* och *utan* samt, med oklar ordklasstatus, *respektive* (§ 2: a) och *det vill säga* (§ 2: d) samt *utom* (jfr § 5 Anm.).

Samt är skriftspråkligt och används mest i formell stil. *Ty, respektive* förekommer

nästan bara i skriftspråk. *Fast*, *för*, *så* används väsentligen i ledigt skriftspråk och i talspråk.

§ 4. Morfologisk funktion. Konjunktionerna ingår inte i avledningar eller sammansättningar (annat än som metaspråkliga uttryck: *eller-funktionen*, *och-uttalet*).

§ 5. Syntaktisk funktion och distribution. Konjunktionerna används i typfallet för att samordna satser eller satsled som i förhållande till kontexten har samma funktion:

<<Sten skriver> *och* <hans fru talar>>. <<Sten skriver> *eller* <också talar han>>. [huvudsatser]

<<Sten> *och* <hans fru>> har säkert skrivit på. <<Sten> *eller* <hans fru>> har säkert skrivit på. [subjekt]

Sten vet <<att jag har ringt> *och* <att jag kommer>>. Sten ritar nog <<en häst> *eller* <en elefant>> åt dig. [objekt]

Sten <<skriver en del> *och* <pysslar om sina orkidéer resten av tiden>>. Sten <<skriver böcker> *eller* <håller föreläsningar>> nuförtiden. [predikatsled]

Sten har mycket gammalt skräp <<i källaren> *och* <på vinden>>. Sten vill ha skivorna <<i källaren> *eller* <på vinden>>. [adverbial]

Sten har <<gamla> *och* <skröpliga>> föräldrar. Sten gillar <<spännande> *eller* <sentimentala>> böcker. [attribut]

Se vidare kapitel 42 Samordning.

ANM. Ett mellanting mellan konjunktion och preposition är (*för*)*utom* 'med undantag av', 'i tillägg till'. Det som gör att (*för*)*utom* liknar en konjunktion är framför allt att ordet i vissa personers språk kan följas av nominativ (när undantaget respektive tillägget gäller referenterna för satsens subjekt):

{Ingen/Alla} *utom jag* har sett filmen. [Också: {Ingen/Alla} *utom mig* har sett filmen.]
Förutom jag själv var mina barn och min man med på turen.

Däremot väljs normalt ackusativ om rektionen anger undantag från eller tillägg till andra referenter än subjektets:

Han bjöd alla *utom mig*.
Han pratade inte med några svenskar *utom oss*.
Förutom dig känner vi Karl och hans fru.

Utom-frasen kan inte innehålla ett reflexivt pronomen om den hör till subjektet vilket skiljer den från prepositionsfraser:

Från Dalby kom *förutom* {hans/*sin} fru bara rektorn själv. Jfr: Från Dalby kom rektorn tillsammans med sin bror.

Utom skiljer sig vidare från flertalet andra prepositioner genom att kunna konstrueras med en rektion som själv är prepositionsfras:

Utom i Stockholm har han en affär i Falun.

Till skillnad från ett andra led i en samordning eller från en komparativ subjunktionsfras kan emellertid en (*för*)*utom*-fras liksom en adverbiell prepositionsfras placeras som fundament:

Utom {*jag/mig*} blev ingen sjuk.
Utom {*jag/mig*} har {ingen/alla} sett filmen.

Likartad betydelse har prepositionerna *inklusive*, *exklusive*:

Alla i klassen exklusive {mig/*jag} har sett filmen.

Se också Samordning § 47.

Subjunktioner § 6–10

§ 6. Översikt. Subjunktioner är en i stort sett sluten klass av formord som främst används för att underordna en sats under en annan. Subjunktionen tar en vanligen af-formad satskärna som rektion och bildar tillsammans med denna en bisats. De flesta typer av bisatser inleds eller kan inledas av subjunktioner.

Hon gick <*innan* <Frans kom>>.
Jag vet inte <*om* <det regnar ute>>.

Några få subjunktioner kan tillsammans med sin underordnade satskärna fungera som vissa slags huvudsatser (desiderativa, suppositiva, expressiva):

<*Om* <det bara ville börja snöa>>!

Vissa subjunktioner kan också ta en rektion som inte är en sats och tillsammans med denna bilda subjunktionsfraser (komparativa, predikativa, koncessiva):

Det kom inga andra och lyssnade <*än* <dina föräldrar>>.
Jag betraktar henne <*som* <min chef>>.
<*Fastän* <nästan helt utblottad>> började hon på ny kula igen.

De basala subjunktionerna *att*, *som*, *om*, *än* har en mycket allmän egenbetydelse, medan andra anger en mera specifik relation mellan den underordnade satsens innehåll och den överordnade satsens, t.ex. kausal, koncessiv eller temporal.

Subjunktioner är oböjliga. Till sin struktur kan de vara osammansatta, t.ex. *om*, eller sammansatta, t.ex. *eftersom*. Många av dem utgörs av mer eller mindre lexikaliserade flerordsförbindelser: *därför att*, *efter det att*, *så länge som*, *även om*.

ANM. 1. Som subjunktion redovisas *som* i denna grammatik också när det inleder en relativ bisats, när det skjuts in efter en satsbas i olika typer av bisatser eller när det inleder komparativa eller predikativa fraser (Subjnfraser § 2–17).

Traditionellt har *då*, *när* räknats som relativa adverb när de inleder en attributiv bisats och som subjunktioner när de inleder en adverbiell sats. I denna grammatik redovisas de som relativa adverb i båda fallen, dvs. också när bisatsen saknar korrelat. Se Bisatser § 35, 99, Advb § 29.

ANM. 2. Särskilt de subjunktioner som inleder adverbiella bisatser erinrar semantiskt om prepositioner. Skillnaden är här mest syntaktisk: en subjunktion konstrueras med en satskärna till en bisats, medan en preposition konstrueras med ett nominalt led till en prepositionsfras:

medan det regnade [jfr: under regnet]
fastän det regnade [jfr: trots regnet]
om det blir krig [jfr: i händelse av krig]
innan det blir sommar [jfr: {innan/före} sommaren]
sedan vi firade jul [jfr: sedan jul]
till(s) vi ska ha examen [jfr: till(s) vår examen]

Betydelse § 7–8

§ 7. Subjunktioner med allmän betydelse. Vissa subjunktioner har en mycket allmän betydelse och en rätt varierad användning. Dessa subjunktioner hör också till de morfologiskt basala (jfr § 9).

a) *Som* inleder relativa, expressiva, komparativa, temporala och kausala bisatser, expressiva huvudsatser och komparativa och predikativa subjunktionsfraser samt står adjunktionellt efter satsbas eller *än* i af-sats.

Ta spaden *som* står i garaget. [relativ bisats]
Det var förfärligt *som* han skrek. [expressiv bisats]
Köp en lika stor spade *som* jag har här. [komparativ bisats]
Som läget är nu, kan vi inte göra något. [komparativ bisats]
Som jag stod där och tänkte, dök min bror upp. [temporal bisats]
Som budgeten redan har överskridits, kan vi inte betala för några extra arrangemang. [kausal bisats]
Som han skrek! [expressiv huvudsats]
Köp en lika stor spade *som* den här. [komparativ subjunktionsfras]
Kan du inte använda skeden *som* spade? [predikativ subjunktionsfras]
Han undrade vilka barn *som* skulle komma. [adjunktionellt efter satsbas i af-sats]
Ju fler barn *som* kommer, desto trevligare blir festerna. [adjunktionellt efter satsbas i af-sats]
Han hade fler idéer än (vad) *som* fick rum i hans huvud. [adjunktionellt efter *än* i bisats]

b) *Att* inleder narrativ och konsekutiv bisats samt en viss typ av expressiv huvudsats. I skrift sammanfaller *att* med infinitivmärket (§ 13).

Detta ledde till *att* pengarna snart tog slut.
Hon var så generös *att* pengarna snart tog slut.
Att du bara vill vara med om det!

c) *Om* inleder konditional eller rogativ bisats samt desiderativ och (mest tillsammans med *tänk*) suppositiv huvudsats. En skillnad mot *att* är att en bisats med *om* aldrig är förutsatt sann.

Det hela blir succé *om* vi bara får vackert väder.
Succén hänger på *om* det blir vackert väder.
Jag uppskattar verkligen *om* du kommer. Jfr: Jag uppskattar verkligen *att* du kommer.
Om hon ändå ville komma och hälsa på mig. (R)
Tänk *om* någon hade sett mig den gången. (R)

d) Subjunktionen *än* inleder komparativ bisats eller komparativ subjunktionsfras och har såtillvida en mindre allsidig användning än de ovannämnda subjunktionerna men kan ändå sägas höra till subjunktionerna med allmän betydelse, eftersom dess innebörd restlöst följer av den komparator för olikhet som *än*-konstruktionen bestämmer.

Hon vill ha en annan pedagogik *än* vi har nu.
Hon vill ha en annan pedagogik *än* den nuvarande.

ANM. I traditionell grammatik har *att* betraktats som den neutrala subjunktionen vilket avspeglas i benämningen ”det allmänt underordnande *att*”.

§ 8. Subjunktioner med pregnant betydelse. Flertalet subjunktioner har en egenbetydelse som gör det möjligt att mera precist ange den semantiska relationen mellan den överordnade och den underordnade satsens aktioner. De flesta av dessa subjunktioner inleder vanligen satser med funktion som fria adverbial.

a) De interrogativa subjunktionerna anger den underordnade satsens sanningshalt som efterfrågad, oviss, likgiltig etc.: *ifall* (talspråk, ledigt skriftspråk), *huruvida* (formellt skriftspråk). De används som inledare av rogativa bisatser (Bisatser § 67).

Hon undrade *ifall* vi ville åka med henne.
Vi diskuterade *huruvida* projekt A borde senareläggas.

(Rogativa bisatser inleds dock oftast av den basala subjunktionen *om*, § 7: c.)

b) De komparativa subjunktionerna anger jämförelse: *liksom*, *såsom*. De används vid sidan av den basala subjunktionen *som* när den komparativa satsen eller frasen inte är bestämning till ett komparativt uttryck i den överordnade satsen (Bisatser § 106, Subjnfraser § 10).[1]

Det är ju ont om lägenheter här i Borås *liksom* det är det på andra platser. (T)
Tatargeneralen bor *såsom* det anstår en storman. (R)
Vi såg henne *såsom* i ett töcken.

Liksom används ofta för att ange att en beskrivning är ungefärlig och placeras då affokalt i förhållande till den beskrivande frasen. Se också Satsadvl § 50 Anm. 4.

Han har alltid gått {*liksom* på tvären/på tvären *liksom*}.

Komparativa bisatser och subjunktionsfraser vilka är komplement till komparativa ord i den överordnade satsen kan bara inledas av de basala subjunktionerna *som* och *än*:

Hon har lika gamla barn *som* jag (har).
Hon har äldre barn *än* jag (har).

Som komparativ subjunktion används *bäst* i halvt lexikaliserad bisats av typen *bäst* + subjekt + {*kan/kunde*}:

Han fick sova *bäst* han kunde.

c) De kausala subjunktionerna anger orsak: *eftersom*, *därför att*, *för* (*att*), *då*, *emedan*, *enär*, *alldenstund*.

Arne stannade hemma, *eftersom* han hade en bra bok att läsa.
Då jag redan vid förra sammanträdet framhöll min syn på denna sak, kan jag nu fatta mig förhållandevis kort.

Den basala subjunktionen *som* kan användas ensam som inledare av kausal sats (i neutralt och formellt skriftspråk), men framför allt förekommer den tillsammans med fokuserande satsadverbial eller i en *så*-inledd fras som en svagt lexikaliserad ordgrupp med funktion som kausal subjunktion, *helst som*, *särskilt som*, *speciellt som*, *framför allt som*, *i synnerhet som*, *så mycket mer som*, *så mycket mindre som*, *så mycket hellre som*:

Som jag för närvarande inte är helt kurant måste jag tacka nej till inbjudan, men min hustru och jag kommer gärna vid ett senare tillfälle.
Arne ville stanna hemma, *speciellt som* han hade en bra bok att läsa.

Som svagt lexikaliserade ordgrupper likvärdiga med kausala subjunktioner kan man också betrakta en rad fall av orsakspreposition + *att*, *på grund av att*, *tack vare att*, *genom att*, *för den skull att*, *beroende på att*, *med anledning av att*, *med tanke på att*:

Bengt slapp ställa upp *tack vare att* matchen blev inställd.
Genom att hon gick i borgen kunde teaterprojektet genomföras.

De stilistiskt mest neutrala subjunktionerna under (c) är *eftersom* och *därför att*. Om tendenser till syntaktisk-semantisk differentiering av dessa subjunktioner se Bisatser § 120. Det kausala *för* (*att*) är närmast talspråkligt. I talspråk används regionalt också *bara för* (*att*) som fullt lexikaliserad kausal flerordssubjunktion. *Emedan* är skriftspråkligt. *Enär*, *alldenstund* används numera bara i formellt eller ålderdomligt skriftspråk.[2]

Temporal bisats inledd med *när* eller *sedan* har ofta en relativt tydlig kausal betydelse. Om bisatsen tolkas som kausal eller temporal beror alltså på kontexten och bisatsens betydelse i övrigt.

När jag nu är här, vill jag passa på att tacka för senast.
Hon mår mycket bättre *sedan* hon slutade röka.

d) De koncessiva subjunktionerna anger otillräckligt hinder eller vilseledande premiss. Följande koncessiva subjunktioner anger att bisatsens proposition förutsätts vara sann: *fastän*, *fast*, *ehuru* (skriftspråkligt och rätt formellt); *trots att*, *oaktat* (*att*) (skriftspråkligt), *änskönt* (starkt ålderdomligt).[3] Andra koncessiva subjunktioner kan användas med olika hållningar till sanningshalten i bisatsens proposition: *även om*, *om* (*ock*)*så*, *om än* liksom de blott svagt lexikaliserade *oavsett om*, *likgiltigt om* (jfr Bisatser § 66).[4] Om den semantiska distinktionen mellan de två typerna av subjunktioner se vidare Bisatser § 129.

Som koncessiva subjunktioner fungerar också de disjunktiva uttrycken *antingen* (… *eller*), *vare sig* (… *eller*):

Antingen han blir färdig *eller* ej, så måste vi hämta bordet i morgon.
Vare sig Karl ställer upp *eller* Aina kommer i hans ställe, så får vi en del problem.

Också bisatser som inleds med {*oavsett/likgiltigt*} *om* brukar bestå av två disjunktivt samordnade led:

Oavsett om det blir inspektion *eller* ej, måste vi bli färdiga.

Ordgrupperna *trots att*, *oaktat att* är svagt lexikaliserade som subjunktioner. (Bisatser som inleds på detta sätt kan också betraktas såsom narrativa satser som rektioner till preposition (som anger otillräckligt hinder).)

Den temporala subjunktionen *medan* (se (h)) kan användas för att ange motsättning:

Han är en råbarkad sälle, *medan* hon snarast har gjort ett intellektuellt, lite fragilt intryck.

Det talspråkliga *även fast* förefaller bli allt vanligare. Regionalt (eller dialektalt) förekommer också *fast att*, *rätt* (*om*):

Man kan komma ganska nära elden och tältet, *även fast* det är ljust. (R)
Fast att det var litet av en ”show” över det så kan man inte neka till att man rycktes med av stämningen. (S)

e) De konsekutiva subjunktionerna anger konsekvens (eller konklusion). Som konsekutiv subjunktion används framför allt *så att*.[5]

Hydroforen surrade *så att* ingen kunde somna.

I talspråk är *så* (utan *att*) vanligt som subjunktion:[6]

Hydroforens motor brummade *så* jag inte kunde somna.

Om den konsekutiva satsen beror av ett komparativt ord i den överordnade satsen kan *så* (*att*) användas som inledare i talspråk och ledigt skriftspråk. Annars används här bara *att*.

Han vet så mycket {*att/så att/så*} hans huvud knappt har plats för allt.
Hon har en sådan begåvning {*att/så att/så*} den lockas av alla slags problem.

Flerordssubjunktionen *med påföljd att* är semantiskt likvärdig med *så att*, men den används endast när den följande satsen semantiskt utgör ett eget påstående. Trots detta är normalt satsen efter *med påföljd att* en af-sats.

Han ringde henne dag och natt *med påföljd att* hon till slut gav upp och sa ja.

Lexikaliserad som flerordssubjunktion är också *till den grad att*:

Han ansträngde sig *till den grad att* han hade svårt för att somna på kvällarna.

f) De finala subjunktionerna anger avsikt eller ändamål. Hit hör framför allt *för att*. I ledigt tal- och skriftspråk används också *så* (*att*) med final betydelse.

– Jag har en hummer i kylskåpet, sa han lågt *för att* chauffören inte skulle höra. (R)
Där utbildar vi arbetarklassens bästa förmågor, *för att* de så småningom ska kunna leda ett nytt samhälle. (R)
[…] så gick han alltid undan, *så att* jag inte skulle se honom. (R)
Varenda liten bondgård byggdes om *så att* den skulle fungera modernt […] (R)

I talspråk används regionalt *bara för att* i samma betydelse som *för att*:

Han gjorde fönstren mindre *bara för att* de inte skulle släppa ut så mycket värme.

Ålderdomligt pastischerande klang har *på det att*:[7]

Systrar, låt oss be för Hans Bergmans själ, *på det att* han må finna frid. (R)
Och skallbenet krossade han smått till en påse skärvor; han kastade påsen till hönsen att sätta i sig, *på det att* deras ägg skulle få fastare skal och inte spricka när de kokades i kastrullen. (R)

Halvt lexikaliserade till finala flerordssubjunktioner är de skriftspråkliga ordgrupperna *i avsikt att*, *i syfte att* som kan användas när den överordnade satsen anger agentiv handling:

Shinza gick i samma skrynkliga sportskjorta, som om han hade kommit *i avsikt att* hans närvaro skulle bli ett disharmoniskt anslag. (R)
Bara omfattningen av denna marknad är mer än tillräcklig för att motivera maximala svenska ansträngningar *i syfte att* vårt land skall få tillräckligt fotfäste där. (S)

(Vanligare är att *i avsikt*, *i syfte* konstrueras med infinitivmärket *att* och bestäms av en infinitivfras, Prep. § 30 not 1.)

g) De konditionala subjunktionerna anger villkor. I ledigt skriftspråk och i talspråk används ofta *ifall* (regionalt också (*ut*)*ifall att*). I ålderdomligt skriftspråk förekommer *därest*. Den konditionala bisatsens vanligaste inledare är dock den basala subjunktionen *om*. Övriga konditionala subjunktioner har inte så bred användning som *om* utan har olika syntaktiska, semantiska och stilistiska särmärken (se Bisatser § 141):

bara, blott; med mindre; såvida, (för)såvitt (som), såframt; i händelse (av) att, under förutsättning (av) att, förutsatt att, givet att; på villkor att, så sant (som)

Bara inleder också desiderativa huvudsatser (Huvudsatser § 101).

h) De temporala subjunktionerna anger tidsrelation. Gruppen av temporala subjunktioner är den mest varierade. De hithörande ettordiga subjunktionerna (av vilka många också används på annat sätt) är följande: *medan* (också koncessiv subjunktion), *sedan* (också preposition och definit adverb), *alltsedan* (också preposition), *innan* (också definit adverb och preposition), *förrän* (negationsberoende, se Satsadvl § 79: e), *tills* (i talspråk och ledigt skriftspråk också preposition som anger tid), *till* (också preposition), *allteftersom*.[8]

Temporala flerordssubjunktioner innehåller som regel en av de basala subjunktionerna *att* och *som*. Den basala subjunktionen i förbindelsen kan utelämnas med en stileffekt som varierar från den ena ordförbindelsen till den andra.

under det (att), samtidigt med att, i det (att), efter det (att), från det (att), till dess (att), från och med (det) att, till och med (det) att

så länge (som), så snart (som), så fort (som), så ofta (som), rätt som, bäst (som), efterhand som, vartefter (som)

På väg att bli lexikaliserade flerordssubjunktioner är vissa ordgrupper där ett tidsuttryck med *samma* + substantiv eller *samtidigt* följs av komparativ *som*-sats:

vid samma tidpunkt som, under samma tidrymd som, i samma ögonblick som, samtidigt som [etc.]

I stället för *som*-satsen kan här en komparativ subjunktionsfras användas:

Hon for samma dag *som* han.

Om *då*, *när* se ovan § 6 Anm. 1. *Medan* och *samtidigt som* kan sekundärt användas för att ange motsättning (d).

Olika prepositioner med narrativ bisats som rektion kan ange mer eller mindre speciella relationer mellan bisatsens och den överordnade satsens propositioner. I vissa fall utgör också andra kombinationer av preposition + *att* än de ovan nämnda tämligen fasta förbindelser:

I stället för att du sitter här och är nervös kan vi väl gå ut och se en trevlig film.
Jag städar här inne *mot att* du gör i ordning gräsklipparen.
Han smög bort *utan att* någon såg det.
Utan att räntorna går ner vågar ingen investera.

[1] Som synonym till den basala subjunktionen *som* i fritt predikativ används *i egenskap av*: *Han var närvarande i egenskap av kassör i firman*.

Substantivet *typ* har utöver sin normala funktion som substantiv lexikaliserats – vid sidan av *av typ* – i en subjunktionsliknande användning 'som': *en organisation* (*av*) *typ Frälsningsarmén*, *förslag typ löntagarfonder* (T), *samhällen typ Hallstahammar* (S), *Tempusföljd är inte någon sträng kongruensrelation*, *typ numeruskongruens hos adjektiv* (S). Ursprungligen användes konstruktionen *typ* + nominalt led bara attributivt men under 1990-talet har *typ*, särskilt i ungdomsspråket, fått en vidare användning med den ungefärliga betydelsen 't.ex.', 'någonting i stil med': *göra olika saker typ att dom håller inne pengarna och så* (T). *Typ* kan då placeras postfokalt: *Han har en grön militärjacka typ* (T).

[2] *Därför att*, *för att* kan i talspråk och ledigt skriftspråk inleda fa-sats och då fungera närmast som explanativa konjunktioner:

Han sa upp sig igår, *därför att* han trodde inte att den nye chefen skulle bli bättre än den gamle.

[3] *Fastän* kan i talspråk inleda huvudsats och då fungera närmast som adversativ konjunktion. *Fast* är oftare konjunktion än subjunktion.

Han stannade kvar, {*fastän/fast*} han trodde inte att den nye chefen skulle bli bättre än den gamle.

[4] *Även om* redovisas i denna grammatik som flerordssubjunktion. Den så inledda satsen kan till skillnad från en *om*-sats vara förutsatt sann.

Jag gillar henne högt och rent, {*även om/*om*} hon sannerligen inte är en ängel.

Man kan också bortse från lexikaliseringen och analysera *även om* + sats som en konditional *om*-sats i konstruktion med det fokuserande adverbialet *även*, jämförbar med satsfogningar där *om*-sats konstrueras med *också*, *till och med*, (*inte*) *ens*. *Också om*, *också ifall*, *även ifall*, *ifall också*, *till och med om* etc. är mer tillfälliga bildningar. I viss mån lexikaliserade är förbindelserna *om* (*ock*)*så*, *om än*:

Om också inga faror lurade borde hon inte vara här. (R)
Makedonierna måste följa honom *om än* grekerna svek! (R)

Ett skäl att betrakta dem som flerordssubjunktioner är att *också* och *än* till skillnad från reguljära satsadverbial här kan stå framför obetonat subjekt (jfr Satsadvl § 8):

Om {*också/än*} man kunde se saken annorlunda, har jag min bild klar.
Om man {också/än} kunde se saken annorlunda, har jag min bild klar.
*Eftersom {också/redan} man kan se saken annorlunda, måste det hela omprövas.
Eftersom man {också/redan} kan se saken annorlunda, måste det hela omprövas.

Konditionala satser med *om*, *ifall* som inledare och *också*, *än* som satsadverbial har koncessiv innebörd, Bisatser § 136.

Som koncessiv flerordssubjunktion kan möjligen också *låt vara att* betraktas. Semantiskt erinrar satsfogning med *låt vara att*-sats om en satsfogning med *även om*-sats. *Låt vara att*-satsen är emellertid inte syntaktiskt underordnad i den satsfogning där den ingår utan bildar en komplex mening tillsammans med en följande eller föregående huvudsats. Om satsfogningens andra sats följer efter *låt vara att*-satsen, ingår *låt vara att*-satsen alltså inte som fundament i denna andra sats:

Låt vara att ätten har sina anor, pengar behöver de ändå. (R)

Låt vara att Anders är sjuk. Vi måste ändå starta processen idag.
Låt vara att Anders är sjuk. Idag måste vi ändå starta processen.
**Låt vara att* Anders är sjuk, (så) måste vi ändå starta processen idag.

Låt vara att-satsen kan också stå sist eller som inskott:

Pengar behöver de nog, *låt vara att* ätten har sina anor.
Han arbetar flitigt, *låt vara att* han inte får så mycket gjort.
Under övergångsperioden har vi att leva med risker, […] *låt vara att* dessa blivit allt värre med samhällets utveckling. (S)
Han arbetar flitigt, *låt vara att* han inte får så mycket gjort, på sin nya roman.

[5] Subjunktionen *så att* är obetonad; om *så* i matrissatsen är huvudord till konsekutiv *att*-sats som komplement, är normalt detta *så* betonat:

Hon vred lampan $_0$så att alla kunde se. [med det resultatet att …]
Hon vred lampan ^{1}så *att* alla kunde se. [på det sättet att …]

[6] *Så att* kan i talspråket användas som konklusiv konjunktion i stället för *så* (§ 2: e) och då följas av deklarativ fa-sats:

Han ringde henne dag och natt, *så* (*att*) hon till slut gav upp och sa ja. [af-sats]
Han ringde henne dag och natt *så* (*att*) till slut gav hon upp och sa ja. [fa-sats]

[7] För nutida svenskt språkbruk är det främmande att använda ensamt *att* som inledare av final sats. Uttryckssättet förekommer någon gång med ålderdomligt pastischerande stilvalör.

'Håll fast det du har', säger Anden till församlingens ängel, och han tillägger: '*att* ingen må taga din krona'. (R)

[8] Brukligheten varierar något för de olika temporala subjunktionerna. *Alltsedan*, *i det att*, *under det att* är framför allt skriftspråkliga. Regionalt används *mens*, *medans* 'medan', *undertiden* 'medan', *förns* 'förrän', *före* 'innan', *genast* (*som*), *direkt* (*som*) 'just som'. Den lexikaliserade förbindelsen *inte* (…) *förrän* fungerar som ett fokuserande adverb (Advl § 112): *inte förrän i morgon*, *inte förrän då*. Också *sist* och något ålderdomligt *bäst* kan användas som temporala subjunktioner (Pron. § 220 not 3):

Sist hon ringde var han bortrest.
Bäst jag satt där dök det upp en björn.

Jämför *bäst* använd som komparativ subjunktion enligt (b) ovan.

§ 9. Struktur. Subjunktionerna kan efter sin struktur indelas i basala och icke-basala. De basala subjunktionerna är enstaviga och har en enkel fonotaktisk struktur. De har allmän betydelse (§ 7) och inleder framför allt nominala och attributiva bisatser. De icke-basala subjunktionerna är i de flesta fall flerstaviga eller utgörs av lexikaliserade ordgrupper där ofta de basala subjunktionerna ingår. Vissa nya subjunktioner tillkommer framför allt genom att preposition + *att* lexikaliseras. Icke-basala subjunktioner har en mera pregnant betydelse (§ 8) och används framför allt för att inleda adverbiella bisatser.

a) Basala subjunktioner är de följande:

att [at:] [inleder vanligen narrativ bisats]
som [inleder bl.a. relativ bisats]
om [inleder vanligen rogativ eller konditional bisats]
än [inleder komparativ bisats och komparativ subjunktionsfras]

b) Icke-basala subjunktioner utgörs till en del av ettordssubjunktioner, t.ex.:

eftersom, ehuru, emedan, fastän, huruvida, ifall, innan, medan, sedan, tills

De flesta icke-basala subjunktionerna utgörs dock av mer eller mindre lexikaliserade ordgrupper med en basal subjunktion som sista led. Exempel på flerordssubjunktioner med *att*:

efter det att, från det att, i det att, oaktat det att, oavsett det att, på det att, till dess att, under det att

därför att, därigenom att, därhän att
för att, så att, trots att, utan att
för den händelse att, till den grad att, under {förutsättning/den förutsättningen} att

I vissa subjunktioner av typen preposition + *det* + *att* kan antingen *det* eller *att* utelämnas:

efter det, från det, i det, på det, till dess, under det
efter att, från att, oaktat att

I de flesta flerordssubjunktioner med *som* kan den basala subjunktionen utelämnas (se också Bisatser § 112):

så fort (som), så länge (som), så ofta (som), så sant (som), så snart (som), så mycket mer som, så mycket hellre som, bäst (som), desto {mer/hellre} som, helst som, särskilt som

Dessutom kan i ledigt språk *till* och marginellt också *efter* samt regionalt *före* inleda bisats (jfr *sedan*, *innan* vilka fungerar antingen som subjunktioner eller som prepositioner):

Jag stannar här *till* det slutar regna.
Hon har inte varit här *efter* hon slutade.
Han var rätt deprimerad *före* han blev hemskickad.

Som flerordssubjunktion redovisas i denna grammatik också förbindelsen *även* + den basala subjunktionen *om*. Den basala subjunktionen *än* återfinns etymologiskt i *fastän*, *förrän*.

ANM. Gränsen mellan flerordssubjunktion och syntaktiskt bildad konstruktion är vag. Det är i många fall lika naturligt att uppfatta en ordsekvens på det ena som på det andra sättet. I fall som de följande verkar exempelvis båda analyserna lika rimliga:

Flerordssubjunktion	Bisats (inledd av basal subjunktion) i konstruktion med föregående formord
<även om <hon sjöng>>	<även <om <hon sjöng>>>
<trots att <hon sjöng>>	<trots <att <hon sjöng>>>
<utan att <hon sjöng>>	<utan <att <hon sjöng>>>

Ordförbindelsen *som om* redovisas inte som en flerordssubjuktion i denna grammatik utan analyseras på samma sätt som *som när*, *som då*, *som innan* etc., dvs. en bisats med inledare utgör rektion till subjunktionen *som* i en subjunktionsfras:

<som <om <hon ville skratta>>> [jfr: <som <innan <Bo var här>>>, <som <före <andra världskriget>>>]

§ 10. Morfologisk funktion. De basala subjunktionerna ingår i sammansättningar eller flerordsförbindelser fungerande som subjunktioner, jfr § 9. Annars används subjunktioner knappast i avledningar eller sammansättningar (annat än som metaspråkliga uttryck: *som-fras*, *att-sats*).

§ 11. Syntaktisk funktion och distribution. Subjunktioner används syntaktiskt på följande sätt:

a) Subjunktionen tar en satskärna med af-form som rektion och bildar tillsammans med denna en bisats:

De meddelade <*att* <han just lagat datorn>>.
Där stod datorn <*som* <han just lagat>>.
Hon är vackrare <*än* <hon själv vet om>>.
Det spelade ingen roll <*om* <han lagat datorn eller ej>>.
Detta hände <*innan* <han lagat datorn>>.

Se vidare kapitel 37 Bisatser under de olika bisatstyperna.

b) En subjunktion, framför allt *att*, kan i vissa fall konstrueras med en underordnad sats som har fa-form (som en deklarativ huvudsats; se Bisatser § 60):

Han säger <*att* <då har han redan gett sig av>>.

c) Vissa subjunktioner kan med sin af-formade satskärna fungera som huvudsats (§ 7):

Om hon nu kommer i alla fall?
Om han bara ville åka sin väg!
Att du bara understår dig!
Som han då bär sig åt!

d) Vissa subjunktioner kan ta en icke-finit fras som rektion och tillsammans med denna bilda en subjunktionsfras. Detta gäller i första hand de basala subjunktionerna *som*, *än* vilka kan inleda komparativa subjunktionsfraser (Subjnfraser § 2–15):

Anders Karlsson är lika lång <*som* <min bror>>.
Sven är inte längre <*än* <Anders Karlsson>>.

Som kan också inleda predikativ subjunktionsfras (se vidare Subjnfraser § 16–17, Predv § 2):[1]

<*Som* <ytterst ansvarig>> måste jag avråda från projektet.
Vi har den mest <*som* <ett trevligt sällskapsdjur>>.

De koncessiva *fastän*, *ehuru* kan i neutralt och formellt skriftspråk inleda koncessiva subjunktionsfraser, dvs. de konstrueras med ett led som i en koncessiv bisats skulle motsvaras av ett bundet predikativ. Den satsekvivalenta frasen fungerar i sin sats som fritt predikativ eller adverbial (se vidare Subjnfraser § 18–20).

<*Ehuru* <{blott 19 år/själv tandläkare/alldeles utmattad}>> fortsatte han på den inslagna vägen.
[…] att vara den som inte behövs för att man råkar ha fel kön, och inte duger lika bra som sina bröder <*fastän* <alldeles oprövad>>. (R)

e) Subjunktionen *som* står adjunktionellt efter satsbas som inleder af-sats (utom relativ bisats), obligatoriskt om satsbasen är subjekt, optionellt om satsbasen inte är subjekt (Satsbaser § 7: b):

Det spelar ingen roll hur många barn *som* kommer.
Hur många barn *som* än kommer, skulle hon ställa upp.
Ju fler barn *som* kommer, desto bättre är det.
Det är fantastiskt vad många barn *som* kommer.
Så många barn *som* kommer!

Hon undrade hur många barn (*som*) vi skulle skaffa oss.
Hur många barn (*som*) vi än skaffar oss, skulle hon ställa upp.
Ju fler barn (*som*) vi skaffar oss, desto bättre är det.
Det är fantastiskt vad många barn (*som*) ni har skaffat er.
Så många barn (*som*) ni har skaffat er!

Dessutom kan *som* stå adjunktionellt i en komparativ bisats efter *än* under vissa betingelser (Bisatser § 109: c), obligatoriskt om subjekt saknas, sällan annars:

Hon har fler beundrare än (vad) *som* är nyttigt för henne.

[1] När subjunktionsfrasen fungerar som bundet predikativ, kan subjunktionen i vissa fall stå isolerad, med rektionen som satsbas eller underförstådd (Subjnfraser § 16, Predv § 18):

Det verkar finnas ett samband mellan hur snabbt saker blir omoderna, och hur hypermoderna de en gång beskrevs *som*. (S)

§ 12. Subjunktionens framförställda bestämningar. Några få subjunktioner kan ta framförställda bestämningar.

a) *Innan*, *efter det att* kan ta adverbial för skillnad som anger hur lång tid före respektive efter bisatsens aktion som den överordnade satsens aktion infaller (jfr Bisatser § 94: b):

Hon kom {*två veckor/långt/kort tid/precis/strax*} *innan* regntiden började.
Hon kom {*två veckor/långt/kort tid/strax*} *efter det att* regntiden börjat.

Jämför de semantiskt besläktade prepositionerna *innan*, *efter* (Prepfraser § 15: c).[1]

b) *Tills*, *till dess att*, *sedan*, *från det att* kan ta adverbialet *ända* och andra adverbial för uppnådd grad som understryker att den överordnade satsens aktion pågår fram till respektive från och med den tidpunkt som bisatsen anger (jfr Bisatser § 94: c):

Hon stannade där *ända till dess att* regntiden började.
Hon har varit här *ända sedan* regntiden började.

Jämför de semantiskt besläktade prepositionerna *till*(*s*), *sedan* (Prepfraser § 15: e).

De flesta typer av bisatser kan föregås av fokuserande satsadverbial, som dock snarast är bestämningar till bisatsledet i dess helhet (Satsadvl § 58: b, e).

[1] Som bestämning till *sedan* 'alltsedan' används *långt* som anger att den överordnade satsens aktion pågått en lång tid efter det att den underordnade satsens aktion inträffat: *Han satt kvar ännu långt sedan solen gått ner*.

ANM. Bestämningar enligt ovan (a)–(b) kan också ses som bestämningar till subjunktionsbisatsen i dess helhet. Jfr Bisatser § 94: a.

Infinitivmärke § 13

§ 13. Infinitivmärke. Infinitivmärket skrivs *att* och uttalas antingen [at:] eller (till skillnad från den homografa subjunktionen *att*) i ledigt språk [ɔ]. Möjligen är uttalsvarianten [ɔ] vikande till förmån för det stavningstrogna uttalet.[1]

Infinitivmärket inleder infinitivfras. Bruket av infinitivmärke är här ibland obligatoriskt, ibland optionellt; ibland måste infinitivfrasen stå utan infinitivmärke. Se Inffraser § 22.

Det var snällt av dig *att inte ställa till bråk*.
Han flyttade till Stockholm efter *att ha bott här i ett tiotal år*.
Hon slutar nog aldrig (*att*) *röka de där turkiska cigaretterna*.
{*Att sitta/Sitta*} *här och vänta* är inte särskilt stimulerande.
Vi hörde honom {Ø/*att} *hamra på sin flygel*.

Infinitivmärket har knappast någon egen betydelse.

[1] Regionalt används *till*, *till att* [te, teɔ] som infinitivmärke med en mer eller mindre dialektal prägel:

[…] vi ä tvungna *te* gå och gå och gå, Åsa och jag. (R)
Jag får lov *te å* gå dit. (R)

ANM. Med samma rätt som man urskiljer flerordssubjunktioner som *för att*, *efter* (*det*) *att* skulle man kunna klassificera *för att*, *efter att* vid infinitivfras som ett flerordigt finalt respektive temporalt infinitivmärke:

Han tog tåget *för att* känna sig lugnare. Jfr: Han tog tåget för att hon skulle känna sig lugnare.
Hon sprang ett ärevarv *efter att* ha vunnit tävlingen. Jfr: Hon sprang ett ärevarv efter det att hon hade vunnit tävlingen.

Denna grammatik redovisar dock i enlighet med traditionen {*för att/efter att*} + infinitivfras som preposition + *att*-inledd infinitivfras (i likhet med t.ex. {*utan att/genom att*} + infinitivfras).

12 INTERJEKTIONER

1 Översikt.

Betydelse 2–10

2 Översikt. 3 Känslouttryck. 4 Uppmaningar. 5 Beskrivningar av skeenden. 6 Svarsord. 7 Samtalsreglerande signaler. 8 Svarsord som samtalsreglerande signaler. 9 *Va*. 10 Uttryck för hövlighet och andra sociala konventioner.

Struktur 11–13

11 Morfologisk struktur. 12 Ljudhärmande interjektioner. 13 Avvikande ljudstruktur.

Syntaktisk funktion 14–15

14 Egna bestämningar. 15 Interjektionsfrasens funktion.

16 Avgränsning mot andra ordklasser.

§ 1. Översikt. Interjektionen är ett oböjligt ord som med eller utan bestämningar kan fungera som ett självständigt yttrande.

Interjektionerna förekommer mest i talspråk. I jämförelse med alternativa satsformade uttryckssätt kan interjektionerna i allmänhet sägas uttrycka sitt innehåll mer livfullt och spontant och mindre deskriptivt-analytiskt. Därmed sammanhänger att flertalet av dem har ett ganska ledigt stilvärde och är sällsynta i framställningar av saklig karaktär. Deras betydelser kan grupperas i följande kategorier:

Uttryck för känslor: oj, å, hurra, usch
Uppmaningar: sjas, stopp
Beskrivningar av skeenden: krasch, bingbång
Uppgifter om sanningshalt: ja, jo
Samtalsreglerande signaler: hördudu, nåväl, okej
Uttryck för hövlighet eller annan social konvention: hej, grattis

Det förekommer många olika fonologiska strukturer bland interjektionerna. Åtskilliga centrala interjektioner visar en mycket enkel struktur: bara en vokal (t.ex. *o*), en vokal plus en konsonant (t.ex. *oj*) eller en konsonant plus en vokal (t.ex. *fy*). Speciell för interjektionerna är mängden av ljudhärmande uttryck (t.ex. *pang*, *svisch*). Sådana interjektioner kan ha en ljudgestalt som eljest inte förekommer

i språket (t.ex. *sch*, *hm* med enbart konsonanter). Också ljud som eljest inte används som språkljud, t.ex. smackningar och stönanden, kan vara mer eller mindre konventionaliserade som interjektioner. Gränsen mot icke-verbal kommunikation är dock flytande.

Interjektionerna är oböjliga men kan uppträda i variantformer. De helt lexikaliserade interjektionerna bildar en i huvudsak sluten ordklass, visserligen med större regional (och även social och individuell) variation än andra slutna ordklasser. Vid sidan av de konventionella interjektionerna används tillfälligt bildade uttryck ungefär som interjektioner. Ur denna klass av uttryck nyrekryteras långsamt ordklassens kärna.

Många interjektioner har historiskt uppkommit genom lexikalisering av ord ur andra ordklasser eller fraser av annat slag och visar fortfarande homonymi på ord- eller frasnivå, t.ex. *gud*, *hjälp*, *goddag*.

Om avgränsningen av interjektioner mot andra ordklasser se också nedan § 16.

Betydelse § 2–10

§ 2. Översikt. De flesta interjektioner uttrycker talarens reaktion inför något: en situation eller ett verbalt utspel av samtalspartnern. De ger ofta ett förhållandevis livfullt och spontant uttryck för sitt innehåll. Samtidigt lämnar de mycket åt lyssnaren att precisera (såvida inte kontexten gör detta), mycket ofta t.ex. vad ett känslouttryck riktar sig mot, vad för slags aktion en uppmaning gäller eller vilken eller vilka aktanter som deltar i ett beskrivet skeende.

Interjektionernas betydelser grupperar sig rätt väl på följande sex klasser, med vissa övergångar dem emellan:

a) Uttryck för känslor, t.ex. *oj*, *fy*, *äsch*. En typisk betydelse är en spontan känsla av förvåning. Mindre spontana känslouttryck kan fungera som uppmaningar eller förmaningar, t.ex. *fy*.

b) Uppmaningar, t.ex. *halt*, *hoppla*. För åtskilliga av interjektionerna, t.ex. *nå*, *ajaj*, måste det framgå av kontext eller talsituation vilken aktion uppmaningen gäller.

c) Beskrivningar av skeenden, t.ex. *pang*, *pladask*. De flesta av dessa interjektioner är ljudhärmande. Några, t.ex. lek- och speltermer som *kull*, *schack*, är också uttryck för social konvention.

d) Uppgifter om sanningshalt, t.ex. *ja*, *nej*, *tja*. Dessa interjektioner kallas svarsord och har sin typiska användning i replik till en annan talare. De centrala svarsorden *ja*, *nej*, *jo* kan också användas som samtalsreglerande signaler.

e) Samtalsreglerande signaler, t.ex. *jaså*, *hursa*. Talaren anger t.ex. att han uppfattat eller inte uppfattat samtalspartnerns språkhandling eller att han accepterar ett påstående som en nyhet. Interjektioner som påkallar lyssnarens uppmärksamhet, t.ex. *hallå*, kan ses både som uppmaningar och som samtalsreglerande signaler.

f) Uttryck för hövlighet eller annan social konvention, t.ex. *godmorgon*, *prosit*. Vissa hövlighetsuttryck, t.ex. hälsningar, har interjektionsfrasen som sin normala form. En del av interjektionerna i denna grupp kan också användas som samtalssignaler, t.ex. *hej* för att inleda och *hej då* för att avsluta samtal.

En del interjektioner kan ha olika funktion vid skilda tillfällen. *Nå* kan t.ex. vara uppmanande eller samtalsreglerande, och *hej* kan vara en hälsning, det kan ha inslag av beskrivning (*Hej, vad det går*) eller det kan (särskilt i finlandssvenskan) vara ett sätt att påkalla lyssnarens uppmärksamhet.

Presentationen av interjektionerna i betydelsegrupper i § 3–10 är fyllig men inte helt fullständig. Förrådet av interjektioner, och särskilt det aktiva bruket, varierar rätt mycket regionalt, socialt och individuellt.

§ 3. Känslouttryck. Många interjektioner uttrycker på liknande sätt som en expressiv sats (jfr Huvudsatser § 96) en känslomässig reaktion från talarens sida. I sin mest spontana användning anger dessa interjektioner talarens förvåning över ett plötsligt uppdagat sakförhållande.[1]

"*Oj*, det är inte stenlagt här", sa jag och växlade ner till ettan. (R)
Hoppsan, var det folk här!? (R)

Ofta är det samtalspartnerns yttrande som talaren reagerar på:

– Vad är ditt personbästa då? – Jaaa … En och nittiofyra. – *Ojojoj* …Det är ju mycket längre än den där djäkla Olsson är själv. (R)

Interjektioner som har spontan förvåning som sin dominerande betydelse är t.ex.:

gud, herre jemine, herregud, himlar, himmel, hoppsan, jestanes, jösses, kors, nämen, oj, va, å fan

Andra interjektioner har utöver spontan förvåning oftast en mer eller mindre specialiserad betydelse eller användning. Så uttrycker *o* ofta uppskattning, *gudskelov* lättnad, *å*(*h*) besvikelse och *fy*, *usch*, *blä* negativ värdering, medan flera av svordomarna (*fan*, *helvete*, *jävlar*) och svordomsersättningarna (*jäklar*, *jädrar*, *sablar*, *fy katten*, *fy sjutton*) kan uttrycka ilska eller irritation men också beundran.

Åh, den flög ut. (R)
– *Usch* jag kan inte vänja mig vid den, sade Johanna. (R)
Jag hade vaknat kallsvettig och tänkt att *gudskelov*, det är bara en dröm […] (R)
– Har ni sett Sinatra? frågade en rödbrusig typ. – Han var här nyss, sa jag. – *Fan*, sa den rödbrusige dystert. (S)
Jäklar, vad fina krukväxter du har!

Asch, *äsch*, *bah* anger att talaren bagatelliserar en omständighet och *pytt*(*san*) och ibland *ha* att han invänder mot ett påstående:

Fastfrusen. – *Äsch*, den får sitta tills det töar. (S)
Gifta er – du och han! *Pyttsan*! (R)

Aj, *ao* används främst vid kortvarig fysisk smärta, *brr* vid köldupplevelse:

– *Brr*, jag fryser. (R)

Exempel på interjektioner som förutom att de ofta signalerar spontan förvåning mera specifikt anger hur talaren reagerar inför den aktuella situationen:[2]

a(h), ack, aj, ao, asch, bah, blaha, blä, brr, bu, burr, fan, fy, fy baj, fy hundan, gudskelov, ha, haha, helvete, hjälp, hu, huga, hå(hå), håhåjaja, jädrar, jäklar, jävlar, (fy) katten, mums, namnam, ojoj, puh, pytt, pyttsan, sablar, (fy) sjutton, så(å), tjo(hej), (t)sss, tvi, uff, uh, uj, usch, uschiamej, voj [finlandssvenska], å(h), ä(h), äsch

Många interjektioner kan användas som mer eller mindre spontana uttryck för inre stämningsläge, t.ex. *å*(*h*) för längtan, *o* eller *å*(*h*) för glädje, *håhåjaja* för betryck. De har då ingen betydelse av förvåning. Vissa interjektioner uttrycker positiva eller negativa känslor utan något egentligt inslag av förvåning och med skiftande inslag av spontanitet.

bravo, halleluja, heja, hell, hosianna, hurra, leve, nåde, stackars, ve

Också flera av dessa tenderar att uttrycka uppmaningar: *leve* (en uppmaning att delta i hyllningar), *ve*, *nåde* (ett slags hot).

De flesta interjektioner som uttrycker känslor har ett ledigt stilvärde. Påtagligt vardagliga är t.ex. *bah*, *puh*, *blaha*, *uff*, *bu*, *pytt*, *pyttsan*, *va*, *uschiamej*, *mums*, *namnam*, *nämen*, *huga*, *blä*. Svordomar har både som interjektioner och som adverb, adjektiv eller substantiv ett synnerligen lågt stilvärde. Svordomar som betecknar onda makter (*fan*, *jävlar*, *helvete*) betraktas som grövre än de som innehåller Guds namn eller boning (*gud*, *herregud*, *himmel*, *himlar*). Svordomsersättningar (t.ex. *jösses*, *fy sjutton*) har ett vardagligt stilvärde, och några av dem (t.ex. *jäklar*) anses ofta lika grova som svordomarna. Många språkbrukare uppfattar både svordomar och svordomsersättningar som direkt anstötliga.

Rätt neutralt stilvärde har t.ex. *å*(*h*), *o*, *usch*, *bravo*. Högtidligt eller ålderdomligt stilvärde har t.ex. *ack* och flera av de interjektioner som inte anger förvåning: *hell*, *hosianna*, *halleluja*, *ve*. I sakligt inriktat skriftspråk används interjektioner för känslouttryck över huvud taget sparsamt.

[1] Svarsorden *nä*, *nej* (§ 6) används ibland i huvudsakligt syfte att uttrycka förvåning (jfr § 8: 2a):

Nej vad du har blivit stor!
Nej, så härligt – ”Kejsarvalsen!” (R)

[2] Interjektioner som är avsedda att uttrycka spontan förvåning kan naturligtvis också användas med beräkning, ibland så att också lyssnaren skall förstå att användningen inte är spontan:

– Jag har ju bett om förlåtelse … Och hon är faktiskt tjugotvå år … – *Oj då*, rena rama pensionären … (R)

I den beräknande användningen avser talaren ofta att påverka lyssnaren. Hit hör t.ex. den konventionaliserade användningen av *a*(*h*) och *va* för att markera en uppmaning som en

vädjan (Huvudsatser § 44). I sådana fall erinrar interjektionen om sådana interjektioner som själva uttrycker en uppmaning (§ 4).

§ 4. Uppmaningar. Med hjälp av vissa interjektioner vill talaren få lyssnaren att iaktta respektive avstå från vissa förhållningssätt, på liknande sätt som med en direktiv sats (jfr Huvudsatser § 39):

Du gömmer dig, blev du så rädd? *Seså*, kom ut därifrån […] (R)
Stopp! Här är det jag som bestämmer vem som får komma in. (S)

Efter slaget av uppmaning (jfr Huvudsatser § 41) kan interjektionerna ungefärligt fördelas som följer:

a) befallning

basta, givakt, halt, hipp hipp, lediga [lexikaliserat i pluralis men använt som uppmaning också till en enda person], marsch, nå, sjas, stopp, tut

Härunder åtskilliga interjektioner som i sin normala användning riktas till djur:

apport, buss, fot, hoppla, kusch, plats, ptro

b) förbud (negativ befallning)

ajabaja, ajaj, {hysch/hyssj}, hyss, jaja [2jaj:a], sch

Nära denna kategori ligger varningar, t.ex. *nåde*.

c) vädjan

förlåt, hjälp, pardon

Nära denna kategori ligger interjektioner som tillsammans med en annan mening innebär en vädjan, t.ex. *a*, *va* (§ 3 not 2). Till (c) kan räknas interjektioner för att locka djur, t.ex. *kiss*.

d) erbjudande

varsågod [jfr § 10]

Vissa interjektioner uttrycker tröst och uppmuntran. De kan till sin funktion sägas vara besläktade med huvudsatser som anger råd.

e) tröst

såja, så(så) [även befallning], vyss, vyssanlull

f) uppmuntran

heja, hej hopp, hoppsa(n)sa, seså [även befallning], åhej

De interjektioner som används till djur anger vilken typ av aktion som den tilltalade skall utföra eller avstå ifrån. Detsamma gäller några andra uppmanande interjektioner, t.ex. *sch* och *hysch* som är uppmaningar att hålla tyst. För de övriga måste det däremot framgå av kontexten eller talsituationen vilken aktion det gäller.

De flesta uppmaningsinterjektioner har ett ledigt stilvärde. Direkt vardagligt

stilvärde har framför allt de som främst används till barn (t.ex. *jaja*, *ajabaja*, *vyssanlull*) men också andra (t.ex. *tut*). Befallningar är aldrig särskilt hövliga, och interjektioner som anger befallningar eller förbud kan uppfattas som direkt ohövliga.

Många interjektioner med uppmaningsbetydelse har sitt ursprung i andra ordklasser (jfr § 11), däribland imperativformer av verb, t.ex. *hjälp*, *förlåt* och (i ursprungliga ordgrupper) *givakt*, *varsågod*, substantiv som betecknar aktioner, t.ex. *marsch*, *stopp*, *halt*, och enstaka andra, t.ex. *lediga*.

ANM. Samtalsreglerande interjektioner (§ 7), särskilt sådana som påkallar lyssnarens uppmärksamhet, kunde ses som ett slags uppmaningar.

§ 5. Beskrivningar av skeenden. Många interjektioner har deskriptiv betydelse, dvs. talaren skildrar en händelse:

> Panik! Tvärbromsning. *Pang*!!! Där satt en stor, jäkla amerikanare i rumpan på min lilla Fiat 500. (R)
> Hon släckte lampan och plötsligt – *klick* – glödde ett självlysande knivblad i mörkret […] (R)

De flesta av dessa interjektioner är ljudhärmande (jfr § 12):[1]

> bingbång, bom, dask, dingdång, dripp, dropp, dunk, hej, huj, klatsch, klick, (klifs) klafs, (klingeli)klang, kling(eling), kluck, klunk, knack, knak, knips, knirr, kras, krasch, paff, pang(pang), piff, pla(da)sk, pling(plång), plopp, puff, ratsch, ritsch, smack, smask, svisch, tamtam, tick(tack), tut, töff(töff), vips

Som en särskild grupp kan urskiljas sådana som återger djurs läten:

> bä, ho, klävitt, kra kra, ku(c)keliku, ku(c)ku, kvi(de)vitt, mjau, mu, nöff, pip, vov

Lek- och speltermer som *kull* och *schack* kan också betraktas som deskriptiva eller som performativa (jämför hälsningsorden etc., § 10).[2]

Deskriptiva interjektioner har genomgående en tendens till talspråkligt eller ledigt stilvärde.

[1] Ett exempel på en icke-ljudhärmande interjektion som kan räknas som deskriptiv är den lexikaliserade ordgruppen *så där ja*, som anger att ett önskat resultat har uppnåtts:

> *Så där ja*, nu syns den väl knappast?

[2] I barnspråk används verbstammar på ett interjektionsliknande sätt för att ange att verbets aktion pågår i fantasin:

> *Kiss-kiss-kiss*, nu kissar dockan.
> Stäng, lås! (T) [för att ange stängning och låsning av låtsasdörr]

§ 6. Svarsord. En grupp av interjektioner, t.ex. *ja*, *nej*, *jo*, kallas svarsord och anger i sin grundbetydelse om talaren går med på det som föregående talare har sagt eller ej. Om den andre har gjort ett påstående, bekräftar eller bestrider den svaran-

de med svarsordet sanningshalten i den andres påstående. Om den andre har bett lyssnaren om att ta ställning till om en proposition är sann eller ej (i en underställande fråga), anger svarsordet det begärda ställningstagandet. Lyssnaren kan också bekräfta eller instämma med en viss tvekan: *nja*. Svarsorden kan också användas som reaktion på uppmaningar och anger då talarens avsikt att hörsamma respektive inte hörsamma uppmaningen.[1]

Översiktligt används de tre grundläggande svarsorden *ja*, *nej*, *jo* på det sätt som Schema 1 visar för att ange bekräftande och bestridande reaktion på ett utspel.

	Bekräftande	**Bestridande**
Icke-negerat utspel	ja	nej
Negerat utspel	nej	jo

SCHEMA 1. Svarsordens användning efter icke-negerat respektive negerat utspel.

a) Bekräftande:

efter icke-negerat utspel: ja, jaa, ja visst, (ja)ha, jajamän, mm, okej, åja; [regionalt:] jo, joo, jo visst

efter negerat utspel: nej, nä, nää, näe, nej visst

Efter en underställande fråga som inte innehåller negation anger talaren med *ja* (med varianter) att han håller propositionen för sann:[2]

– Var hon riktigt död då? – *Ja* jösses flicka, hon blev träffad av en hel kulkärve! (R)
– Så du är tillbaka? – *Ja*, min tjänstledighet gick ut. (R)

Om den sats som uttrycker frågan är negerad anger han däremot med *nej* (med varianter) att han håller den negerade propositionen för sann, dvs. dess icke-negerade motsvarighet för falsk:

– Håller du inte reda på det? – *Nä*, jag har gjort mitt för idag … (R)
– […] Du märkte inte något, när du sadlade henne? – *Nä*, det gjorde jag inte. (R)

På motsvarande sätt anger den svarande med *ja* (och dess varianter) att han instämmer i samtalspartnerns påstående eller känslouttryck när detta icke är negerat:

– Lina kommer tillbaka i morgon. – Hon gör det, *ja*.
– Det är du som plågar mig. – *Ja*! Jag vet! (R)
– Vad ointresserad du låter. – *Ja* …det kanske är otacksamt […] (R)
– Vad han liknar dig! – *Ja*, alla tar fel på oss […] (R)

När påståendet är negerat anger talaren däremot med *nej* (och dess varianter) att han instämmer:

– Lina kommer inte hem i jul. – Hon gör inte det, *nej*.
– […] Det angår inte mej hur du ser ut. – *Nä*, det gör väl inte det. (R)

När talaren instämmer med föregående talare genom att nämna ett sakförhållande som är implicerat i dennes replik, kan implikationen anges med ett följande svarsord, *ja* efter en jakad och *nej* efter en negerad sats:

– Det här kan inte Per göra. – Nej, han är kvar i Berlin då, *ja*.
– Det där kan nog Per göra. – Ja, han är inte kvar i Berlin då, *nej*.

Efter icke-negerade satser som uttrycker uppmaningar anger talaren med *ja* (med varianter, även *okej*) att han avser att följa uppmaningen:

– Strunta i det då. – *Ja*, det tänker jag göra.

Efter negerade satser som uttrycker uppmaningar anger däremot *nej* (med varianter) att talaren avser att följa uppmaningen (nämligen att avstå från en viss aktion):[3]

– Säg inte nåt om det här. – *Nej*. (R)
”[…] Gråt inte!” ”*Nej*, *nej*, det ska jag inte göra […]” (R)

b) Bestridande:

efter icke-negerat utspel: nej, nehej, nix, nä, nää, nänämän
efter negerat utspel: jo, joo, jo visst, joho, jojomän, åjo

Efter en icke-negerad underställande fråga anger talaren med *nej* (och dess varianter) att han håller propositionen för falsk, dvs. dess negerade motsvarighet för sann:

– Tror du han har ätit nånting farligt? – *Nä*. De säger att hans pappa hade såna där anfall också. (R)
– […] Jag hörde väl galet, va? – *Nä*. (R)

Efter en negerad underställande fråga anger han däremot med *jo* (med varianter) att han håller dess proposition inklusive negationen för falsk, dvs. dess icke-negerade motsvarighet för sann:[4]

– Var det inte du som beundrade min farmor? – *Jo* …(R)
”Du skäms inte, förstår jag?” ”*Jo*, det gör jag.” (R)
”Det spelar väl ändå ingen roll?” ”*Jo*, det gör det visst.” (R)

På motsvarande sätt anger talaren med *nej* (med varianter) att han bestrider ett icke-negerat påstående:

”Jag har förstört kvällen för er”, säger J.D. ”*Nä*, det har du inte alls. […]” (R)

När påståendet är negerat anger talaren däremot med *jo* (med varianter) att han bestrider vad samtalspartnern sagt:

– Åja, så farligt är det inte. – *Jo* jag blir rädd. (R)

Efter icke-negerade uppmaningar anger talaren med *nej* (med varianter) att han avser att negligera uppmaningen:

”[…] Skaffa dig en hund och lär den grejer.” ”*Nä* fan. Det är så mycket dom ska lära sig. […]” (R)

Efter negerade uppmaningar anger däremot *jo* (med varianter) att talaren avser att negligera uppmaningen, dvs. att utföra den aktion han uppmanas låta bli:

– Gå inte va! – *Jo!* (R)

c) Bekräftande eller instämmande med tvekan:

nja, nåja, tja(a)

– Men den är bra. – *Nja*, första gången kanske. (R)
– Jaså du, Caesar, säger Allan, du tycker om att ta dej en svängom, du? – *Tjaaa* …(R)

Ett reserverat (garderat) instämmande anges t.ex. med:

ja vars, jo vars, för all del

– […] Är det inte skönt idag? – *Jovars*… (R)
– Kan du inte tiga? – *För all del*. (R)

Med *åjo* kan ett negerat utspel bestridas med en viss gardering:

– Är det inte vackert här! – *Åjo* (för all del).

Varianterna med tillagt *visst* eller *-män* (*ja visst*, *jajamän* etc.) anger liksom de tvåstaviga varianterna *nää*, *jaa*, *joo* samt *nix* eftertryckligt ställningstagande till sanningshalten. De tvåstaviga varianterna *nähä*, *joho* anger eftertryckligt bestridande av samtalspartnerns påstående (*nähä* kan dock alternativt ange förvåning över ett sakförhållande, jfr § 3 not 1).

Flera av varianterna har ett ledigt eller vardagligt stilvärde: *nä*, *nää*, *jaa*, *joo*, *okej*, *mm*, *joho*, *ja vars*, *jo vars*, *nix*.

Svarsorden kombineras ofta med en *men*-sats som anger talarens modifikation av instämmandet eller bestridandet. Svarsordet och den efterföljande huvudsatsen utgör en komplex mening (Kompl. men. § 10).

– Bor han i Berlin? – *Ja*, men han ska snart flytta.
– Är du inte glad nu? – *Jo*, men jag har lite svårt att vänja mig.

Svarsorden används ofta också som samtalsreglerande signaler, § 8, och kan ha mer eller mindre stark betydelse av känslouttryck, § 3 not 1.

[1] Om modala satsadverbial med ungefär samma funktion som svarsord (t.ex. *säkert*, *precis*, *visst*, *knappast*), ibland i kombination med negation (*egentligen inte*, *verkligen inte*), se Satsadvl § 17, Ellips § 18. Dessa satsadverbial kombineras i ett yttrande ofta med ett föregående svarsord: *ja* {*säkert/kanske/troligen*}, *nej* {*säkert/kanske/troligen*} *inte*.

[2] Särskilt i finlandssvenskt och nordsvenskt talspråk används optionellt *jo* (*joo*, *jo visst*) i stället för *ja* (med varianter) för instämmande etc.:

”Kan ni beskriva honom för oss?” ”*Jo*, men jag såg honom knappt. […]” (R)

[3] När utspelet är en uppmaning kan lyssnaren bekräfta att han tänker följa uppmaningen med *okej*, även om uppmaningen görs med en negerad sats:

– Ta den här till jobbet. – *Okej*, det kan jag väl göra.
– Säg inget om det här till någon. – *Okej*, det lovar jag.

[4] Om den frågandes förväntningar går i negativ riktning kan lyssnaren bekräfta en icke-negerad fråga med antingen *jo* eller *ja*:

– Vill du verkligen betala så mycket för en sådan struntsak? – {*Jo/Ja*}, det vill jag nog.

På en försiktig rogativ fråga (t.ex. med tempusförskjutning som öppnar för negativt svar) kan man svara med *jo* eller *ja*, särskilt om man fortsätter med en modifikation eller reservation:

– Hade du tänkt åka till stan i dag? – *Jo*, det hade jag, men det regnar ju så förskräckligt.
Jfr: – Har du tänkt åka till stan i dag? – *Jo*, det har jag. [endast regionalt]

Också när talaren med sitt utspel påstår något som är mer eller mindre självklart i situationen, kan lyssnaren instämma med *jo* eller *ja*:

– Det var fina hyacinter du har. – *Jo*, för all del.

§ 7. Samtalsreglerande signaler. Vissa interjektioner kan talaren använda som samtals- eller textreglerande signaler. Med dem kan han relatera sitt yttrande till samtalspartnerns eller relatera olika delar av sitt eget yttrande till varandra. En grov indelning av de vanligaste användningarna är följande:

a) Talaren vill påkalla lyssnarens uppmärksamhet (ungefär som han annars skulle kunna göra med en vokativfras):

hallå, hej [finlandssvenska], hördu(du), hörru, hörni(ni), ohoj, pst

Hördudu, gå och vänta därborta, va? (R)
Hörni små flickor vad har ni för er nu för tiden egentligen? (R)
Men *hallå* du därnere! Vad är du för en lymmel som far här och smyger! (R)

b) Talaren anger att han inte uppfattat vad samtalspartnern menar:

förlåt, hursa, va

”Vad är det som är så roligt?” ”*Förlåt?*” ”Ni ler”, sade doktor London. (R)
– […] Finns det ingen lampa av något slag? frågade han. – *Hursaa?* – En lampa. Ni behöver ljus över boken […] (R)

Om *va* se vidare § 9.

c) Talaren anger att han uppfattat språkhandlingen:

aj [finlandssvenska], ja, jaa, jaha, jaja, jaså, ja just [mest finlandssvenska], jojo, mm, nej, nehej, nå(nå), nä, nää, nähä, nänä, okej, så(å), åhå

– Jag är ledsen, sade Boel ynkligt. – *Jaha*. (R)
– Karin, sa han, det regnar. – *Jaså*, muttrade det från köket. (R)

Interjektionen kan samtidigt signalera attityd till det sagda: förvåning, emfas, tveksamhet etc.

Om svarsordens användning i samtalsreglering se vidare § 8. Ord som *jaså*, *jaha*, *nänä* anger normalt att talaren accepterar ett påstående som nyhet. Ord som *åhå*, *så*(*å*), anger dessutom talarens förvåning över nyheten.

d) Talaren anger att han vill dämpa effekten av ett bryskt eller mindre väntat svar (jfr Icke satsf. men. § 25: c):

hm, hördu(du), hörru, hörni(ni), se, si, tänk, å(h)

– […] Han säger att det var vad som fängslade honom mest i hela museet … – *Åh*, men där tycker jag nog han överdriver. (R)

e) Talaren anger att han återvänder till huvudtråden:

jo, nå, nåja, nåväl

Inte nog med det, en del av landdjuren hade klivit tillbaka ut i havet och fött levande ungar. *Nåväl*, den första människan var liten som en schäfer och häckade i träden på Afrikas savanner. (R)

f) Talaren anger att han skall gå in på ett nytt ämne eller en ny delfråga:

all right, ja, jaha, nå, okej

Okej, vad ska vi säga om ventilationen då?
All right, nu tar vi glosorna.
Jaha, då är det väl dags att gå igenom vad vi har kommit fram till.

Den samtalsreglerande betydelsen medför att interjektionerna främst används i talspråk och därmed lätt får ett ledigt stilvärde. Direkt vardagliga är åtminstone *åhå*, *nähä*, *va*, *hördu*(*du*), *hörru*, *hörni*(*ni*) samt vissa svarsordsvarianter (§ 6).

ANM. Hälsnings- och avskedsinterjektionerna (§ 10) kan sägas ha samtalsreglerande uppgift i och med att de markerar ett samtals början respektive slut. Vid telegrafisk eller liknande kommunikation anges samtalets slut med: – *Slut*. – *Klart slut*.

§ 8. Svarsord som samtalsreglerande signaler. Svarsorden *ja*, *nej*, *jo* (med varianter) har som sin primära betydelse att ange sanningshalt (§ 6). Utifrån denna primära betydelse används svarsorden också som samtalsreglerande signaler, ibland samtidigt som de anger sanningshalt.

1. Den bekräftande betydelsen hos *ja* (§ 6: a) är igenkännbar i följande fall:

a) När talaren bekräftar att han uppfattat samtalspartnerns språkhandling och accepterat hans rätt att utföra den:

– Vad sa du då då? – *Ja*, vad skulle jag säga? Det kom som en chock naturligtvis … (R)
– Snälla, snälla…! – *Ja*, så snäll är jag väl inte, men ta tre då …(R)
”Ada!” ”*Ja*, frun.” (R)
– Pappa! – *Ja*! [Svaret innebär också ett löfte att fortsätta lyssna.]

Detta *ja* används särskilt för att mildra effekten av en påföljande invändning eller annat svar som kan verka alltför bryskt:

– […] Alla har behov av att försvinna ibland. – *Ja* men det här verkar inte helt normalt! (R)

b) När talaren bekräftar inriktningen på sitt eget föregående yttrande, dvs. det som följer efter *ja* är i samstämmighet med detta (kanske efter mellanliggande replik eller replikskifte):

Jag tar ut dom på en drink först, till Kaknästornet tror jag, *ja* vi är väl här vid sju. (R)
– […] Det är ju ingen djävla lekstuga … – Nej, det är klart …– *Ja*, sen sitter han med öppet fönster på vakten och visslar på tjejerna på Järnagatan … (R)

Ofta innebär fortsättningen efter *ja* en precisering eller stegring:[1]

Han var omöjlig på den posten, *ja* han var chanslös på förhand.
Han är inget ljus, bevars, att diskutera andliga spörsmål med honom gav klent utbyte, *ja*, det hände att Samuel kom på sig med att känna en smula förakt för den frodige kollegan. (R)

c) När talaren i inledningen av samtal eller av ny samtalsfas markerar att det han kommer att säga är någorlunda väntat:

Ja, nu är klockan fem så nu måste vi sluta.
Ja, då ska vi ta oss en titt på det här, sa läkaren. (R)
Där vågade jag slänga snöbollar på fröken, skrika svärord på lektionerna och i bageriet stal jag bullar. *Ja* så kopplades barnavårdsnämnden in […] (R)

2. Den bestridande (≈ kontrasterande) betydelsen hos *nej*, *nä* (§ 6: b) är igenkännbar i följande fall:

a) När talaren markerar förvåning över samtalspartnerns replik eller över talsituationen. Interjektionen följs då ofta av ett expressivt uttryck som närmare beskriver talarens reaktion. Det expressiva uttrycket kan inledas av *men*.

Nej, vad här är vackert!
”[…] det är nån, som jag är …ja, håller ihop med.” ”*Nej*, men Tessie! Så roligt! Får jag höra!” (R)

b) När talaren ifrågasätter det befogade i samtalspartnerns språkhandling (vägrar delta i samtalet på hans villkor):

– Om jag slänger all plast, så kan man ju inte bli förgiftad … – *Nä*, sluta snälla mamma, du är trött, gå och lägg dej […] (R)
– Du har nånting som hjälper, jag vet det. – *Nä* vet du va! sa Ebba. Nu yrar du. (R)

c) När talaren markerar kontrast, att hans replik tar en oväntad vändning:

”Bra”, säger Charles. ”Det löser sig.” Tystnad. ”*Nä*, jag får väl lägga på så du kan fortsätta”, säger Pete. (R)
Asch, hon ringer nog inte – *nä*, bry dej inte om det – det gör detsamma. (R)
– Det muntrar liksom upp mej varje gång, förklarade Kalas. Det blir ett kärt besvär och inte en plåga om du förstår eftersom jag får måla dit ett nytt löv när

mensen kommit. Hon tvekade och betraktade Ann-Charlotte med en rynka mellan ögonbrynen. – *Nej*, nu fikar vi, sa hon. Konstigt att inte Niten kommer. Tror du att hon försovit sej? (R)

d) När talaren tar tillbaka vad han redan sagt:[2]

Hon kommer i morgon. *Nej*, vad säger jag. Hon har redan kommit.
Han bor i Luleå. *Nej* förresten, det är nog i Umeå han bor.

3. Den bestridande (≈ kontrasterande) betydelsen hos *jo*, som samtidigt innebär ett bekräftande av det som negerats (jfr § 6: b) är igenkännbar, när talaren anger att han bortser ifrån det senast sagda och i stället återknyter till det dessförinnan sagda:

– […] Vad var det du sa, Totte? – *Jo*, jag frågade om du hade nåt fruntimmer. (R)

I monolog markerar talaren på detta sätt att han återvänder till huvudtråden:

Så kom vi fram till Trondheim. Den stan ligger ju väldigt vackert, ingen av oss hade varit där förut. Inte ens Hjalmar, som har varit i både Afrika och Asien. *Jo*, där skulle vi förstås se domkyrkan.

Ofta används dock *jo* samtalsreglerande med försvagad kontrast:

– ”Tjänare, Bill. Jag trodde du var i Zürich.” – ”*Jo*, jag kan tänka mig det.” (R)
– Den där knappen, vad är det? – *Jo*, med den kan vi stoppa broöppning om det behövs …(R)

[1] På motsvarande sätt kan den bekräftande betydelsen hos *nej*, *nä* komma efter ett negerat påstående (jfr § 6: a):

Han hade inga stora förutsättningar för det uppdraget, *nej* han var chanslös på förhand.
Jag skriver inte att de blivande lärarnas studier kommer att bli splittrade, *nej*, de ämnesteoretiska momenten blir integrerade och hålls samman av referensramar som är främmande för ämnenas egen struktur. (S)

Varianten *nänä* torde oftare användas som samtalsreglerande signal än för att ange ställningstagande till sanningshalt (§ 6). Också *nähä* används ofta på detta sätt med en försmädlig biton (men också för att säga emot).

Vi har inte tänkt komma. – {*Nähä/Nänä*} du.

Finlandssvenskan kan efter negerat påstående ha samma bekräftande interjektioner som efter ett icke-negerat:

Vi har inte tänkt komma. – {*Jaja/Jaha*} du. [finlandssvenska]

[2] I militärt kommandospråk förekommer *mittåt* för att ta tillbaka en just given order.

§ 9. *Va*. Interjektionen *va* kan sägas vara samtalsreglerande i och med att den alltid innebär en hänvändelse till lyssnaren. Men inom denna ram har *va* flera olika betydelser som dock kan gå i varandra.

a) Den grundläggande betydelsen är att talaren ber samtalspartnern upprepa sin replik därför att han inte har uppfattat den ('hursa'). Upprepningen behöver inte vara ordagrann.

– […] Vad vill du lära dig då? – Matematik. – *Va?* – Jag vill lära mig å räkna. (R)
– Men passa då för helvete, Göran. Vad står du och tänker på? – *Va?* – Spela på mål, det är ju öppet. – *Va?* – Nu sumpa du ju chansen. Du är ju helkass. – *Va?* (R)

Ibland tror sig talaren ha uppfattat repliken men är tveksam eftersom innehållet är oväntat ('vad säger du!'). *Va* uttrycker då också förvåning.

– Jahap! Nu ska hon ha barn! Tonläget är hojtande hurtfriskt, nästan glatt. Getrud stirrar. Över hennes nariga läppar kommer några få stavelser: – *Va?* – Nu ska hon ha barn, sa jag, upprepar läkaren, vänder ryggen mot henne och tvättar händerna […] (R)

Ibland har talaren faktiskt uppfattat repliken och uttrycker enbart förvåning med *va*. Han begär då inte att repliken skall upprepas.

– Jo, Lena Jacobson ska säga upp sig! – *Va?* Hon trivdes väl ganska bra här … (R)

b) Talaren kan också begära samtalspartnerns bekräftelse på att denne har uppfattat talarens eget yttrande och är beredd att lyssna vidare. *Va* kommer då typiskt i slutet av detta yttrande och yttras med svag betoning.

– Om du tänker dig Vasa här *va*. – Hm. – Så har du husen här. (T)

Liksom i detta exempel är det vanligt att talaren efter att ha fått en kort bekräftelse fortsätter att tala. Det är också vanligt att talaren inte ens inväntar en bekräftelse.

– […] Den är bara öppen på högsommaren för det finns inga bänkar utan folk står. Dom har en kyrka till *va*, för gudstjänst och sånt där under vintern så jag frågade hur lång ön var och hur många invånare det var där, bodde där alltså, som jobbade året om. – Hm. (T)
Om jag går dit, *va*, så blir mamma sur, och om jag inte går dit, *va*, så blir pappa ledsen.

Va fungerar då som ett allmänt medel att upprätthålla kontakten i samtalet. Det kan också fungera som en signal att talaren vill fortsätta sin replik och inte lämna över ordet till den andre.

c) Talaren begär samtalspartnerns instämmande i hans påstående, dvs. han önskar att lyssnaren skall ta ställning till sanningen eller rimligheten av vad han säger. Gränsen mot (b) är oklar. Också här står *va* typiskt i slutet av en mening och har svag betoning.

– […] Där går det inte att sitta och titta ut genom fönstret i stort sett och kasta papperssvalor *va*. – Nä det torde vara omöjligt. (T)

Mycket ofta är talaren själv osäker på sanningshalten, och en deklarativ sats följd av *va* fungerar då som en fråga (Huvudsatser § 22):

– […] Men detta har du bakat själv *va?* – Ja det är pomerans. (T)
– I kväll gör ni ingenting sen *va?* – Jag putsar dojorna kanske. (T)

d) Talaren markerar med obetonat *va* en uppmaning (som kan ha formen av en direktiv eller deklarativ huvdsats, jfr Huvudsatser § 39, 48) som en vädjan eller ibland som ett råd eller förslag (Huvudsatser § 44: c, jfr § 4: c ovan):[1]

Flytta på dig lite grann, *va?* (R)
Sakta i backarna, *va*. (R)
Vi tar bara ägg och fil till lunch, *va*, så blir det inte så mycket disk. (R)

e) Talaren markerar med obetonat *va* att han introducerar ett nytt tema som han vill ha accepterat av lyssnaren. Interjektionen står då normalt omedelbart efter den nominalfras som anger det introducerade temat.

Min gamla faster, *va*, hon är direkt galen.
Idag, *va*. I skolan, när vi hade matte. Du vet Niklas, *va*. Han bara bråkade med Carsten hela tiden. (T)

Va har alltid ett vardagligt stilvärde och uppfattas av många språkbrukare ofta som föga vårdat eller hövligt.

[1] Uppmaningar som har formen av en interrogativ huvudsats (jfr Huvudsatser § 49, 84) följs i de flesta fall inte så gärna av *va*: *?Kan du hämta min kappa va?* Konstruktionen förefaller mera acceptabel om satsen är negerad:

Kan du inte ta och hämta min kappa *va?*

När den interrrogativa satsen används som aktualisering (retorisk fråga, Huvudsatser § 81) är ett följande *va* helt normalt:

Skulle det vara förbjudet att gå på den här trottoaren, *va?*

§ 10. Uttryck för hövlighet och andra sociala konventioner. Med vissa interjektioner utför talaren en social handling enligt ett konventionellt bestämt regelsystem. Den vanligaste betydelsen är hälsning.

god dag, god morgon [etc.], hallå [särskilt regionalt], hej, hejsan, mors, tjäna, tjänare, tjänis; adjö, adjöss, farväl, hej då

Mors på dej, Caesar! (R)
– *Tjänare* Sussy, sade en av dem […] (R)

Verbala hälsningar utförs normalt med interjektionsfraser och inte med satser. Andra interjektioner med socialt konventionell betydelse är följande:

amen, förlåt, grattis, gutår, hokuspokus, pass, pax, simsalabim, skål, snipp snapp snorum, tack (så mycket), tack ska {du/ni} ha, topp, ursäkta, varsågod

– *Tack ska ni ha*, sa ärkebiskopen och avslutade presskonferensen. (S)
Så du har inte tagit nån tablett på en hel månad, *grattis*! (S)

Med vissa av dessa interjektioner påverkar talaren situationen på ett bestämt sätt. Han kan t.ex. genom att yttra *pax* (*för den*) i en viss situation tillförsäkra sig innehavet av ett föremål. Andra interjektioner har rätt obestämd betydelse, de yttras konventionellt i vissa återkommande situationer utan annat tydligt skäl än att den sociala eller kontextuella konventionen kräver det, t.ex. *amen*, *prosit*, *snipp snapp snorum*, *schack* eller trollformler som *simsalabim*. Trollformler har dessutom en utvidgad användning för att illustrera eller beledsaga en snabb och oväntad aktion, dvs. de kan ha en mer eller mindre utpräglad deskriptiv betydelse.

En del av hövlighetsinterjektionerna bildar typiska parrelationer i dialog: en hälsning besvaras med en hälsning och ett erbjudande med ett tack:

– *Hej*, Caesar, slå dej ner här! – *Hej*. Känner du igen mej? (R)
– Ja, *hej då* … – *Hej då*, mamma – och tack. Lennart gick tillbaka […] (R)
Hon *Varsågod* och kliv på! Han *Tack* du! (R)

Vardagliga hälsningsord är *hejsan*, *tjäna*, *tjänare*, *tjänis*, *tja*, *mors*, *hallå*, *adjöss*. Interjektionen *hej* (och *hej då*) har ansetts som ledig (och bl.a. förutsatt *du*-tilltal, jfr Pron. § 27) men är på väg att anta neutralt stilvärde. I samma mån finns en tendens att tilldela *god dag* och *adjö* ett något formellt stilvärde, men olika språkbrukare har dock olika språkkänsla. *Farväl* är för de flesta språkbrukare högtidligt eller ålderdomligt.

ANM. Uttryck varmed talaren ber om ursäkt eller erbjuder något kan också anses uttrycka uppmaning: *förlåt*, *ursäkta*, *varsågod* (§ 4).

Struktur § 11–13

§ 11. Morfologisk struktur. De flesta interjektioner består helt tydligt av ett enda rotmorfem, t.ex. *å*, *schas*, *pang*, *ja*. Några interjektioner har en reduplicerande struktur (§ 12), t.ex. *dingdång*, *ticktack*, *nänä*. Ett avledningsmorfem *-san* kan osäkert urskiljas i interjektioner som *hoppsan*, *tjosan*, *hejsan*, *pyttsan* och ett avledningsmorfem *-is* i t.ex. *grattis*, *tjänis*. Interjektionerna kan inte böjas.

I en del fall har två eller flera interjektioner samma betydelse och likartad struktur och kan då ses som varianter, t.ex. {*äsch/asch*}, {*kling/pling*}. Många språkbrukare har då bara den ena varianten i sitt aktiva språkbruk.

Interjektioner med ursprung på annat håll kan mer eller mindre tydligt röja sitt ursprung i sin struktur. Detta gäller t.ex. ord från annan ordklass eller ordgrupper som har lexikaliserats som interjektioner.

förlåt, se, tänk, titta, obs., {vet jag/vetja}, hördu, god dag

Hit hör de flesta svordomar i funktion som interjektioner:

jävlar, (för) fan, (i) helvete

Också svordomsersättningar ansluter sig hit, vare sig de förekommer i annan ordklass eller inte:

jädrar, jäklar, sablar

Interjektioner som lånats från andra språk bibehåller i varierande grad sin ursprungliga form:

halleluja, hosianna
wow [ungdomsspråk], shit [ungdomsspråk]
ciao

§ 12. Ljudhärmande interjektioner. Många interjektioner har en ljudgestalt som är avsedd att återge eller likna ett icke-språkligt ljud. De flesta lexikaliserade interjektioner utnyttjar språkets normala uppsättning ljud vilket sätter gränser för hur exakt det avbildade icke-språkliga ljudet kan återges. Två slags ljudhärmande interjektioner kan urskiljas.

a) Direkt ljudhärmande interjektioner. Vanligt är en enstavig struktur där vokalen är kort och följs av antingen en nasal, en tonlös frikativa eller en tonlös klusil (plus eventuellt ytterligare en konsonant). Den ordslutande konsonanten eller konsonantkombinationen utgörs av *s* och/eller en icke-dental konsonant.

bom, brum, dunk, klang, kling, pang, pling
dask, klafs, klifs, krasch, paff, piff, plask, puff, smask, svisch, töff
dripp, dropp, klick, kluck, knack, plopp, smack, tick

Interjektionen kan också vara flerstavig med reduplikation med eller utan vokalbyte (ofta *i – a*, *i – å*). Mellan de reduplicerande stavelserna kan det stå en kort mellanstavelse av annan struktur. Interjektionen har antingen huvudbetoning på första stavelsen och sammansättningsbetoning eller huvudbetoning på sista stavelsen (ordgruppsbetoning).

bingbång, dingdång, klingeliklang, klingeling, pangpang, plingpling, plingplång, tamtam, ticktack, töfftöff

Andra exempel på direkt ljudhärmande interjektioner:

bä, hahaha, hihi, ho, klävitt, knips, kras, kuckeliku, kucku, mjau, mu, pip, tut, vov

Typiskt för de ljudhärmande interjektionerna är deskriptiv betydelse (§ 5). Bland dessa interjektioner förekommer ofta tillfälliga nybildningar, särskilt i ungdomsspråk. En tendens till lexikalisering av nya ljudhärmande interjektioner kan iakttas särskilt i tecknade serier (jfr också § 13).

gronk [ljud från motor i olag], splock [kollisionsljud], vrrrm [borrljud]

En struktur som ansluter till de flerstaviga ljudhärmande har trollformler som *simsalabim*, *abrakadabra*, *hokuspokus* (§ 10).

b) Analogt ljudhärmande, eller ljudsymboliska, interjektioner. Interjektionens struktur överensstämmer med de ljudhärmande interjektionernas utan att något icke-språkligt ljud klart kan utpekas som källa. Åtminstone av vissa språkbrukare uppfattas då interjektionen som ett spontant avtryck av den känsla den uttrycker. Sådana interjektioner har i typfallet en mycket enkel enstavig struktur: endast vokal, vokal plus en konsonant eller en konsonant plus vokal.

ack, ah, aj, asch, bah, bu, fy, ha, hu, hå, mm, o, oj, puh, pst, tjo, uff, usch, å, ä, äsch

Också vissa av de ljudsymboliska interjektionerna kan redupliceras. Här behåller varje led sin betoning, och helheten hålls samman av en vanligen fallande intonation.

ack ack (ack), aj aj (aj), hå hå (ja ja), oj oj (oj), usch usch

Typiskt för de ljudsymboliska interjektionerna är betydelse av känslouttryck. Nya lexikaliseringar hör hemma framför allt i tecknade serier, t.ex. *grr* som uttryck för vrede.

§ 13. Avvikande ljudstruktur. Bland interjektionerna förekommer avvikelser från det normala ljudsystemet oftare än i andra ordklasser, fastän det också här bara gäller en mindre del av det stabila ordförrådet inom ordklassen. I många fall är det svårt att dra en gräns mellan interjektioner som en språklig ordklass och de icke-språkliga ljud som utnyttjas vid icke-verbal kommunikation.

Bland fonetiska egenheter hos interjektioner märks:

a) kort betonad slutvokal

ha, va; [optionellt:] ah, bah, ä, hå, ja, jo, nå, nä, å

b) enbart konsonant(er)

hm, mm [ˀmːm], pst, sch [främre sj-ljud även hos talare som eljest har bakre sj-ljud], tsss, ssss

c) långt främre [aː]

a, fan [också: tvåstavigt: [ˀfaːan] eller enstavigt: [fɑːn]], satan [också: [ˀsɑːtan]]

d) långt [vː] i ordslut

vov [vuvː]

e) öppnare [æ] i annan ställning än före [r]

[optionellt:] jävlar, ä

f) optionellt extra lång vokal (som känslouttryck)

aa, fyy, åå

g) ljud som eljest inte tillhör språkets ljudsystem

wow [bilabial frikativa: [wau]]
ptro, brr [bilabial vibrant]

Olika slags smackningar och andra ljud som inte tillhör språkets ljudsystem kan ensamma fungera som ett slags interjektioner i konventionaliserade användningar, t.ex. vid uppmaningar till djur. Dessa går inte att stava efter de vanliga stavningsreglerna, och med undantag av *ptro* har de ingen konventionaliserad stavning.

Mera tillfälligt bildade interjektioner har möjligen större tendens än de lexikaliserade att avvika från normal fonotax och innehålla ljud som eljest inte tillhör språkets ljudsystem (stavningen i exemplen är inte konventionaliserad):

Har hon håret så här, så här: *tsscchht.* (T) [tʂt]
Och elgitarr, *bawawawa.* (T) [bawawaˈwa]

I tecknade serier förekommer en rik flora av ljudhärmande interjektioner som ofta skall tolkas som avvikelser från normal fonotax och normalt ljudsystem:

Fuitt! [ljud vid snabb löpning]
Vrrrm! [borrljud]
Z-z-z-z-z [snarkljud]
Gr-rrr-f! [ljud från ilsken hund]

Vissa bara halvt artikulerade ljud, t.ex. suckar, stönanden och hostningar, har rätt konventionaliserade användningar som känslouttryck. De återges ibland i skrift med motsvarande substantiv: *Suck! Stön! Host!* Närmast till sådana interjektioner eller interjektionsliknande uttryck ansluter sig den avsiktligt kommunikativa användningen av förment naturliga ljud, t.ex. skratt och harklingar, för att t.ex. markera misstro mot samtalspartnerns utsaga.

Som avvikande strukturer kan man också se de många fallen av reduplikation. Av de ljudhärmande interjektionerna är många reduplicerande (§ 12), men också andra interjektioner kan reduplicera.

ja ja, jo jo, nå nå, nä nä
adjö adjö, god dag god dag, hej hej, tack tack

Också i fråga om stavning avviker många interjektioner från andra ord. Vissa sådana avvikelser från normal stavning är en oundgänglig följd av den avvikande ljudstrukturen, som t.ex. när ordet återges med enbart tecken för konsonanter, se ovan. Exempel på andra stavningsavvikelser är optionellt avslutande -*h* och optionell dubbelteckning för extra vokallängd ((f) ovan):

ah, bah, oh, puh, åh, äh, öh
aa(h), oo(h), åå(h)

Stavningen med avslutande -*h* kan vara avsedd att återge en tendens till avslutande [h]-uttal. Många skribenter torde emellertid välja stavningen främst för att undvika ord som består av bara en bokstav. SAOL 1986 uppför dock *o* som enda form och *å* och *ä* som första form.

Syntaktisk funktion § 14–15

§ 14. Egna bestämningar. Interjektionen bildar ensam eller med bestämningar en interjektionsfras: *Fy! Fy för den lede*.

Följande interjektioner kan ta egna bestämningar:

1. Ett fåtal interjektioner kan konstrueras med nominalfras som bestämning:

fy, heja, hell, leve, nåde, stackars, tvi, ve

Nominalfrasen står i ackusativ om dess huvudord är ett pronomen med kasusböjning (Pron. § 54).[1] *Hell*, *leve*, *nåde* konstrueras så gott som obligatoriskt med bestämning. Bestämningen motsvarar objektet i en verbfras och betecknar normalt någon eller något (ofta lyssnaren) som talaren önskar välgång eller uttrycker sitt misshag över.

”*Hell* dig jord, människomoder – var fruktsam i himmelens famntag.” (S)
”*Leve* fackföreningen, *leve* solidariteten”, ropas gång på gång. (S)
Och *nåde* henne, om han sen får höra att hon har varit lösmynt. (R)

Tvi och *fy* kan också konstrueras med *för* (se nedan).

2. Ett större antal interjektioner kan konstrueras med en bestämning i form av en prepositionsfras som motsvarar ett bundet adverbial i verbfrasen. Denna grupp interjektioner är lexikalt inte helt strikt avgränsad.

a) Bestämningen betecknar lyssnaren i egenskap av mottagare av en hälsning, en uppmaning eller ett klander eller i egenskap av den som påverkas av den handling som utförs med interjektionen (jfr § 2, 10). Prepositionen är i de flesta fall *på*, i några fall *med*.

på: god dag, kram, mors, puss, tjänare [m.fl. hälsningsinterjektioner]; fy, kull, pang, skål, tut, usch

på eller *med*: hej [*med* endast vid avsked], schas, tyst

med: adjö(ss), farväl

Goddag på er, flickor och pojkar! (R)
Skål på er pojkar, säger Lindgren […] (R)
Hej med dig, lilla Agneta …(R)
Tyst på er ni latoxar […] (R)
Tyst med dig, låt Erland tala …(R)

Också metaforiskt när talaren säger farväl till något:

Adjö med äktenskap, *adjö* med familj, *adjö* med framtiden! Mitt liv är slut. (S)

b) Bestämningen anger föremålet för känslouttrycket eller för den handling som utförs med interjektionen (jfr § 3, 10). Prepositionen är *för*.

bu, (fy) fan, fy, gudskelov, hu, hurra, pax, puh, skål, tack, tvi, usch

Tvi för käringar! (R)
Tack för den uppvisningen, Thomas […]! (S)
Pax för den mörke! (R)

Utöver fallen i (a)–(b) konstrueras enstaka interjektioner med prepositionsfraser: *buss* med *på* för målet för aktionen (*Buss på honom!*), *grattis* med *till* för orsaken till lyckönskningen (*Grattis till examen!*).

3. Ett antal interjektioner i en inte helt strikt avgränsad grupp kan konstrueras med mer eller mindre lexikaliserade uttryck som motsvarar fria adverbial eller satsadverbial i verbfraser.

a) Rätt många interjektioner kan konstrueras med *då* som en vag hänvisning till samtalssituationen eller till den föregående kontexten, normalt samtalspartnerns yttrande (Advb § 27). Det gäller främst känslouttryck där betydelsen av förvåning är stark (*oj då*), svarsord (*ja då*) och vissa hälsningar och andra artighetsuttryck (*adjö då*).

aj, fy, hu, jösses, kors, nämen, oj, usch, åhej
ja(a), jaja, jo(o), joho, nehej, nej, nä(ä), nänä, okej
adjö, förlåt, varsågod

Oj då, nu börjar han igen. (R)
Nej då, han hade ju själv erfarenhet av facket som personalminister […] (S)
Okej då, ska bara leta reda på den. (R)
Adjö då, lilla vän. (R)

Vid *hej* är *då* lexikaliserat så att *hej då* av flertalet språkbrukare enbart används vid avsked.

b) Några interjektioner, mest sådana som betecknar avsked, kan konstrueras med uttryck för varaktighet:

{*Adjö/Hej*} {så länge/på en stund}!
Farväl för {alltid/evigt}!
Stopp ett tag!

c) Enstaka interjektioner kan konstrueras med uttryck för den tilltalades plats:

Stopp där!
Hallå där!
God kväll i stugan!

d) Framför allt svordomar och svordomsersättningar kan konstrueras med *också* och *heller*:

{*Fan/Satan/Katten*} också!
{*Fan/I helvete*} heller!

Andra konstruktioner är i allmänhet så lexikaliserade att de kan betraktas som flerordsinterjektioner, t.ex. *kors i alla mina dar*, *ja vars*, *jo för all del*, *så fan heller*.

[1] Vissa språkbrukare konstruerar obligatoriskt *leve* med historiskt korrekt nominativ, t.ex. *Leve hon! Hon leve!* 'må hon leva' (jfr Huvudsatser § 112 med not 2), vilket tyder på att *leve* i deras språksystem ännu möjligen är en verbform. Bruket rekommenderas av vissa språkvårdare. Många språkbrukare konstruerar inte *heja* med ackusativ utan uppfattar den följande nominalfrasen snarast som en vokativfras: *Heja, du där! Heja, Finland!*

Stackars förekommer också som oböjligt adjektiv:

Stackars den italienske löparen (*är väldigt trött)! [*Stackars* är interjektion.]
Den *stackars* italienske löparen (är väldigt trött)! [*Stackars* är adjektiv.]

Stackars konstrueras som adjektiv optionellt med pronominellt huvudord i nominativ: *Stackars hon!*

§ 15. Interjektionsfrasens funktion. Interjektionsfrasen, oftast bestående av interjektionen ensam, utgör vanligen en egen icke satsformad mening:

Å!
Jojo.
Tack (för det).
Fy (på dig)!

Interjektionsfrasen som icke satsformad mening kan också bilda en komplex mening tillsammans med en huvudsats eller en annan icke satsformad mening (Icke satsf. men. § 5) och ansluter då ofta på ett annexliknande sätt till denna:[1]

Åh, vad jag är upprörd. (R)
Jojo, en del har det ordnat för sig […] (S)
Spela inte oskyldig, nu, *tack*. (R)
Fy på dig, Stina!

Vissa interjektioner, särskilt sådana med deskriptiv betydelse, kan dessutom stå som led i satser eller motsvarande med bevarad interjektionskaraktär. Det är då oklart om ordet fortfarande kan betraktas som en interjektion.

Deras politik är *blaha blaha*. [predikativ]
Det är då *fan* att han alltid ska svika. [predikativ]
Visst *tusan* ska du vara med. [komplement i satsadverbial]
Och därmed *basta*. [predikativ (?)]
Och *vips* ordnas en behändig kedja av mellanhänder […] (S) [sättsadverbial]

Interjektioner som uttrycker känslor kan förekomma framför led som liknar expressiva led och ange ett slags emfas eller hög grad:

[…] och han var där, såg främmande ut i fältgrått men *å* så välbekant med sitt tjocka ljusa hår […] (R)

[1] Vissa uttryck fungerar inte som interjektioner i självständiga yttranden utan måste utgöra delmening i en komplex mening:

Se, det var en härlig konsert!
Hördu, när kommer du?

Kommer han snart, *tro?*
Ta den med dig, *vetja.*

ANM. När en interjektion används om interjektionens uttryck (ordet som en ljud- eller skriftbild) eller innehåll (språkhandlingen) tenderar ordet att lexikaliseras som substantiv: *säga usch och fy*, *ropa* (*sitt*) *halleluja*, *svara* (*ett otvetydigt*) *ja*, *hälsa goddag*, *ta ett sista farväl.*

§ 16. Avgränsning mot andra ordklasser. En interjektion bildar ofta tillsammans med en huvudsats eller en annan icke satsformad mening en komplex mening (§ 15, Icke satsf. men. § 5–8) och ingår då ofta i den andra meningens prosodi. Syntaktiskt och prosodiskt likartat uppträder korta vokativfraser och ibland korta direktiva huvudsatser. Också fria annex med funktion motsvarande satsadverbial liknar många gånger interjektioner både genom svagare betoning och genom sin placering före en sats (men ofta efter en inledande konjunktion) eller efter en sats (se Annex § 13).

1. En del interjektioner härstammar etymologiskt ur andra ordklasser och visar homonymi med dessa. Det är ofta i det enskilda fallet svårt att avgöra i vilken grad övergången till interjektion är genomförd. Särskilt märks:

a) substantiv, särskilt som ensamma vokativfraser, t.ex. *gud*, *himmel*, men också eljest, t.ex. *skål*, *tack*, *tjänare*

b) verb i imperativ, t.ex. *förlåt*, *hjälp*, *tänk*, *titta*, *se*, *tro*

c) verb i optativ, t.ex. *leve*, *nåde*

Dessutom härstammar en del interjektioner ur lexikaliserade ordgrupper och visar homonymi med dessa, t.ex. *för all del*, *givakt*, *god morgon*, *gudskelov*, *var så god.*

2. De adverb vilka nästan alltid står som fria annex skulle kunna ses som interjektioner. Ett exempel är *alltnog*, som nästan alltid står som initialt annex och som kan sägas ha en samtalsreglerande betydelse (jfr § 7). Å andra sidan uppträder enstaka interjektioner oftast som adverbial (t.ex. *vips*) eller som predikativ (t.ex. *blaha*) i satser (§ 15) och skulle då kunna klassificeras som adverb respektive adjektiv.

Svenska Akademiens grammatik

3
Fraser

Ulf Teleman Staffan Hellberg Erik Andersson

UNDER MEDVERKAN AV

Lisa Christensen

Helena Hansson

Lena Lötmarker

Bo-A. Wendt

Norstedts

I DISTRIBUTION

Innehållsförteckning

FRASER (kapitel 13–27)

13 Fraser och frastyper 3
14 Nominalfraser 9
15 Adjektivfraser 184
16 Verbfraser: allmänt 253
17 Verbfraser: objekt 289
18 Verbfraser: predikativ 325
19 Verbfraser: egentliga subjekt 384
20 Verbfraser: adverbial 407
21 Verbfraser: postponerade led 554
22 Verbfraser: verbfraser med huvudord i infinitiv (infinitivfraser) 561
23 Participfraser 618
24 Adverbfraser 634
25 Prepositionsfraser 645
26 Subjunktionsfraser 665
27 Flerledade fraser 691

13 FRASER OCH FRASTYPER

1 Olika frastyper. 2 Huvudordet och dess olika bestämningar. 3 Bestämningarnas placering i frasen. 4 Splittrade fraser. 5 Fokuserande satsadverbial. 6 Flerledade fraser.

§ 1. Olika frastyper. Lexikonord av olika ordklasser fungerar syntaktiskt som huvudord i fraser tillsammans med optionella bestämningar. Frasen utgörs ofta av huvudordet ensamt. Bestämningarna placeras framför och/eller efter huvudordet enligt särskilda regler för respektive frastyp. Några exempel (där huvudordet är kursiverat):

två *lärare* från Sollefteå
ganska *nöjd* med resultatet
nästan *skrika* åt honom
ett stycke *innanför* staketet

Fraserna kan sedan fungera som led i större konstruktioner, t.ex. som bestämningar i mer omfattande fraser, som led i samordningar eller finita satser etc.[1]

Varje ordklass definierar egentligen sin egen frastyp: verbfrasen har verb som huvudord, prepositionsfrasen preposition etc. Vissa fraser är dock så lika till struktur och syntaktisk funktion att de kan slås ihop till gemensamma typer. Sålunda har nominalfrasen antingen substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord, och adjektivfrasen har adjektiv eller adjektiviskt pronomen som huvudord.

Vissa frastyper kan under vissa omständigheter sakna sitt huvudord utan att i övrigt få ändrad struktur eller syntaktisk funktion. Detta gäller särskilt nominalfraser och prepositionsfraser (t.ex. med nominal bisats som rektion) enligt regler som anges i respektive kapitel.

Det kom *inga*. Jfr: Det kom inga åhörare.
Jag är glad *att du kom*. Jfr: Jag är glad över att du kom.

[1] En fras av en viss typ kan vara bestämning i en fras av samma slag. Exempel (där den underordnade frasen anges med vinkelparenteser och den överordnade frasens huvudord är kursiverat):

Nominalfras i nominalfras: <<ett drygt kilo> *potatis*>, <<de nya elevernas> *betyg*>, <*avdelningen* <ihågkomna oförrätter>>

Adjektivfras i adjektivfras: <<alldeles fantastiskt> *vacker*>, <<så förskräckligt> *stor*>
Verbfras i verbfras: <*försöka* <åka skridskor>>, <*be* honom <skriva brev>>, <*vilja* <kunna <dansa hambo>>>, <*ha* <varit på bio>>

§ 2. Huvudordet och dess olika bestämningar. Ett huvudord kan ha bestämningar av olika slag, delvis beroende på vilken ordklass huvudordet tillhör.

Bestämningarna kan grovt indelas i funktionella och deskriptiva. De funktionella bestämningarna är i stor utsträckning olika för olika frastyper. De anger inte sällan kvantitet eller grad. Särskilt nominalfrasens funktionella bestämningar (t.ex. bestämd och obestämd artikel) är viktiga länkar till talsituationen och den språkliga kontexten. De deskriptiva bestämningarna påverkar däremot inte nämnvärt frasens syntaktiska användning utan har framför allt till uppgift att komplettera och modifiera huvudordets beskrivning av det som talaren vill säga med frasen. Exempel där huvudordet är kursiverat och där de deskriptiva bestämningarna följer efter huvudordet:

några *flickor* från Finland
rätt *van* vid ilskna hundar
ibland *skriva* en dikt
en stund *före* avspark

De funktionella bestämningarna är särskilt mångskiftande i nominalfrasen där de i samspel med speciesböjningen länkar nominalfrasens referent till kontext och talsituation eller i samspel med numerusböjningen ger kvantitativa upplysningar om referenten. De andra frastyperna har funktionella bestämningar som är besläktade med nominalfrasens kvantitativa och som anger grad eller mått. I adjektivfras samspelar de då i viss mån med huvudordets komparationsböjning.

De deskriptiva bestämningarna kan sägas vara av två slag, egenskaps- och relationsangivande. Egenskap anges i typfallet med ett adjektiv och relation med en prepositionsfras (vars rektion betecknar ena parten i den relation som anges med prepositionen).

Egenskap: tjocka *böcker*, milt *grön*, *springa* långsamt [Böckerna har egenskapen att vara tjocka, det gröna har egenskapen att vara milt, löpningen egenskapen att vara långsam.]

Relation: *böcker* om slottet, *kär* i Oskar, *springa* till slottet [Böckerna har slottet som sitt ämne, förälskelsen har Oskar som sitt föremål, löpningen har slottet som sitt mål.]

De deskriptiva bestämningar som anger relation kan vidareindelas efter om de specificerar något som ligger i huvudordets lexikala betydelse eller om de inte gör detta. I det förra fallet omfattas alltså ledet av huvudordets valens (bestämningen är bunden), i det andra gör den det inte (bestämningen är fri). Distinktionen mellan bundna och fria bestämningar är tydligast vid huvudord som tillhör de stora betydelseordklasserna substantiv, adjektiv och verb.

slutet på boken [bunden bestämning]
blomman på bordet [fri bestämning]

arg på läraren [bunden bestämning]
matt på morgnarna [fri bestämning]

tänka på baletten [bunden bestämning]
dansa på teatern [fri bestämning]

Särskilt nominalfrasens deskriptiva bestämningar kan vidareindelas efter sin informativa uppgift, dvs. efter om de bidrar till identifikationen av referenten (restriktiva bestämningar) eller om de bara ger tilläggsinformation om den (icke-restriktiva bestämningar).

Pers *moster* i Sundbyberg [Prepositionsattributet är restriktivt om Per har mer än en moster, annars inte.]
det moderna *Köpenhamn* [Adjektivattributet är restriktivt om talaren vill jämföra Köpenhamn med sig självt under olika tider, annars inte.]

§ 3. Bestämningarnas placering i frasen. Av de två huvudtyperna av bestämningar har de funktionella alltid sin plats framför huvudordet, medan de deskriptiva oftast om än inte alltid står efter huvudordet. Härmed sammanhänger sannolikt att de funktionella bestämningarna vanligen består av formord utan egna bestämningar, medan de deskriptiva bestämningarna ofta är flerordsfraser eller satser.

I vissa fall placeras emellertid också deskriptiva bestämningar framför huvudordet. I nominalfraser har t.ex. det egenskapsangivande adjektivattributet sin ordinarie plats omedelbart framför huvudordet och det relationsangivande possessivattributet står vanligen först i nominalfrasen. Också en adjektiv-, particip- eller verbfras kan under vissa omständigheter ha de deskriptiva bestämningarna framför sitt huvudord: *milt grön*, *hånfullt leende*, *långsamt springa*.

När ett huvudord har flera framförställda bestämningar är ordningen mellan dem i stor utsträckning syntaktiskt fixerad:

hans många nya hästar, *många hans nya hästar, *nya hans många hästar, *nya många hans hästar
en mig absolut främmande tanke, *en absolut mig främmande tanke

Också bland efterställda bestämningar i frasen är ordningen i viss mån syntaktiskt fixerad. Normalt står sålunda de bundna bestämningarna före de fria. Verbets partikeladverbial är dess mest bundna bestämning och står alltid närmare verbet än andra bestämningar. Om bundna led utgörs av nominal-, adjektiv- eller participfraser står de framför bundna bestämningar med en annan struktur. Ordningen mellan återstående bestämningar är inte syntaktiskt reglerad utan beror t.ex. på tematiska egenskaper och/eller på ledens omfång och betoning.

En generell regel förefaller vara att en fras som är framförställd bestämning till

ett huvudord inte har egna efterställda bestämningar. Detta gäller t.ex. nominalfraser och adjektivfraser som framförställda bestämningar till substantiv. Det gäller också adjektiv- och adverbfraser som framförställda bestämningar till adjektiv, particip och adverb.

*min mosters i Sundbyberg katter
*en lämplig för mig sträcka
*bättre än Lars förberedd
*långt från stan borta

I vissa fall kan emellertid bestämningen i stället placeras framför sitt eget huvudord eller efter frasens överordnade huvudord:

en för mig lämplig sträcka [Adjektivets eljest efterställda bestämning placerad framför adjektivet.]
en lämplig sträcka för mig [Adjektivets eljest efterställda bestämning placerad som efterställd bestämning till den överordnade frasens huvudord *sträcka*.]
långt borta från stan [Adjektivets eljest efterställda bestämning placerad som efterställd bestämning till den överordnade frasens huvudord *borta*.]

ANM. Ordningen mellan leden i en fras sammanhänger antagligen med placeringen av de relationsangivande morfemen i bestämningarna. Uppdelningen på framför- och efterställda bestämningar i nominalfrasen verkar i stort sett bero på om de relationella markörerna (nedan betecknade ”rel”) står först eller sist i sina respektive led.

1. Framförställda bestämningar: <<x+rel>huvudord>

a) med genitivsuffix (= rel) kan nominalfras fogas till substantiv: *min bror-s brev*

b) med kongruensböjningssuffix (= rel) kan adjektivfras fogas till substantiv: *färsk-t bröd, ny-a böcker*

2. Efterställda bestämningar: <huvudord<rel+x>>

a) med preposition eller subjunktion (= rel) kan nominalfras fogas till substantiv: *brevet från min bror, Per som kung Lear*

b) med infinitivmärke (= rel) kan infinitivfras fogas till substantiv: *förmågan att hålla tal*

c) med subjunktion (= rel) kan satskärna i en bisats fogas till substantiv: *problemet att vi saknar bredd, ovissheten om hon kommer, träden som ska huggas ner*

Jämför vad som ovan sägs om att framförställd bestämning inte tar egen efterställd bestämning vilken ju i så fall skulle hamna mellan relationsmarkören och nominalfrasens huvudord.

§ 4. Splittrade fraser. Den grundläggande principen för ordföljd är att leden i en konstruktion, t.ex. en fras, skall hållas samman ordföljdsmässigt: frasen är alltså i grunden ett blockled. De flesta frastyper kan emellertid under olika betingelser splittras i större eller mindre utsträckning.

Benägenheten att splittras upp är olika för olika frastyper och minst för nominalfraserna.

Det är lättare att bryta upp en fras mellan vissa av dess delar än mellan andra.

Följande principschema visar vilka led som lättare skiljs ut än andra. Den innersta vinkelparentesen håller samman de led som gör störst motstånd mot splittring: de framförställda bestämningarna kan alltså sällan skiljas från sitt huvudord. Den yttersta typen av bestämning enligt schemat är den som lättast kan avskiljas.

<<<bestämning + huvudord> bunden bestämning > fri bestämning>

De syntaktiska konstruktionsmönster som kan leda till uppsplittring av fraser är framför allt följande:

a) Ett led i frasen placeras som satsbas:

Christian har jag inte *träffat*. Jfr: Jag har inte träffat Christian.

b) Ett led i frasen placeras i mittfältet:

Hon hade *under tiden i Frankrike* aldrig *sökt upp sin kusin*. Jfr: Hon hade aldrig sökt upp sin kusin under tiden i Frankrike.

c) Ett led i frasen postponeras:

Ingen var där *som jag kände*. Jfr: Ingen som jag kände var där.

d) Ett finit verb skiljs från sin bestämning av subjektet eller av ett satsadverbial:

I går *träffade* hon *sin bror*. Jfr: Hon träffade sin bror i går.
Hon *ville* kanske inte *träffa sin bror*. Jfr: Hon kanske inte ville träffa sin bror.

§ 5. Fokuserande satsadverbial. De flesta frastyper kan i varierande utsträckning särskilt framhävas genom att satsen innehåller ett fokuserande satsadverbial som *bara*, *åtminstone*, *t.o.m.*, *särskilt*. Oftast placeras detta satsadverbial intill den fokuserade frasen och utgör en syntaktisk enhet tillsammans med denna.

Åtminstone den snälle Filip kommer väl.
Åtminstone till nästa jul är du väl färdig.
Åtminstone lite glad kan du väl vara.
Åtminstone sjunga en sång kan du väl göra.

Det fokuserande satsadverbialet kan också placeras efter det fokuserade ledet:

Till nästa jul åtminstone är du väl färdig.

§ 6. Flerledade fraser. Grammatikens viktigaste konstruktionstyper under satsnivån är fraser som består av ett huvudord och dess bestämningar samt samordningar av fraser, dvs. två- eller flerledade strukturer där led av samma slag har samordnats till en konstruktion med samma syntaktiska funktion som för vart och ett av de ingående leden.

små sår, mycket lycklig, högg ner träden
små sår och fattiga vänner, trött men mycket lycklig, högg ner träden och planterade gräs

Utöver samordningarna finns det vissa andra typer av två- eller flerledade icke-finita konstruktioner, som semantiskt och syntaktiskt liknar den finita satsen. De innehåller vanligtvis två led som erinrar om satsled i en finit sats och som ofta står i nexusrelation till varandra, dvs. det ena ledet (A) anger predikationsbasen för det andra ledet (B).[1]

Han kom hem med <<skjortan>$_A$ <sönderriven>$_B$>.
<<Scenen>$_A$ <lite mer åt höger>$_B$> vore nog en god idé.
Vi fann fjorton olika svampar, <<de oätliga>$_A$ <inräknade>$_B$>.

[1] En speciell typ av flerledade konstruktioner är också dubbeladverbialen, där två rums- eller tidsadverbial, av vilka det ena semantiskt preciserar det andra, placeras intill varandra och behandlas syntaktiskt som ett adverbiellt led, t.ex. som satsbas i en deklarativ huvudsats:

I Tyskland på landsbygden är sådana upptåg vanliga.

14 NOMINALFRASER

1 Översikt.

Struktur 2–79

2 Översikt.

Definita nominalfraser 3–20

Definita nominalfraser med substantiv som huvudord 3–16:
3 Strukturella huvudtyper. 4 Enkel definit nominalfras med substantiv i bestämd eller obestämd form och med definit attribut: *den lilla cykeln*, *min lilla cykel* m.fl. 5 Enkel definit nominalfras med substantiv i bestämd form och utan definit attribut: *cykeln*, *högra dörren* m.fl. 6 Enkel definit nominalfras med substantiv i obestämd form och utan definit attribut: *nästa gång* m.fl. 7 Enkel definit nominalfras med substantiv i obestämd form och utan definit attribut: *gamle vän* m.fl. 8 Komplex definit nominalfras. **Possessivattribut 9–16:** 9 Possessivattributets struktur och funktion. **Possessivattributets betydelse 10–15:** 10 Unik relation. 11 Prominens. 12 Fria possessivattribut. 13 Bundna possessivattribut vid nomen actionis eller qualitatis. 14 Bundna possessivattribut vid nomen agentis. 15 Bundna possessivattribut vid övriga relationella substantiv. 16 Valet mellan possessivattribut och prepositionsattribut.

Definita nominalfraser utan substantiv som huvudord 17–20: 17 Definita nominalfraser med egennamn som huvudord. 18 Definita nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord. 19 Definita nominalfraser utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord. 20 Elliptiska definita nominalfraser.

Indefinita nominalfraser 21–31

Indefinita nominalfraser med substantiv som huvudord 21–24:
21 Strukturella typer.
Kvantitetsattribut 22–24: 22 Översikt. 23 Obestämd artikel och andra kvantitativa pronomen som kvantitetsattribut. 24 Nominalfras som kvantitetsattribut.

Indefinit nominalfras utan substantiv som huvudord 25–29: 25 Indefinita nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord. 26 Indefinita nominalfraser utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord. 27 Elliptiska indefinita nominalfraser. 28 Indefinita nominalfraser med *en* som huvudord. 29 Indefinita nominalfraser med egennamn som huvudord.

30 Naken indefinit nominalfras. 31 Komplex indefinit nominalfras.

Interrogativa nominalfraser 32–34

32 Interrogativa nominalfraser med substantiv som huvudord. 33 Interrogativa nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord. 34 Interrogativa nominalfraser utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord.

Relativa nominalfraser 35

35 Relativ nominalfras.

Expressiva nominalfraser 36

36 Expressiv nominalfras.

Kongruens inom nominalfrasen 37–40

37 Översikt. 38 Numeruskongruens i nominalfrasen. 39 Genuskongruens i nominalfrasen. 40 Specieskongruens i nominalfrasen.

Nominalfrasens deskriptiva kärna 41–78

Framförställda deskriptiva attribut 41–50:

41 Struktur och inbördes ordning. 42 Adjektiv- och participfraser som framförställda attribut. 43 Adjektivattribut i komparativ.

Adjektivattribut i superlativ 44–48: 44 Översikt. 45 Direkt urval (normalfallet): *den största tallen*. 46 Indirekt urval: *godast glass*. 47 Absolut superlativ: *den tystaste lilla mus*. 48 Klassificerande superlativ: *ett lägsta värde*. 49 Adjektivattribut med relationella pronomen som huvudord. 50 Nominalfras i genitiv som framförställt deskriptivt attribut (deskriptivt genitivattribut).

Efterställda (deskriptiva) attribut 51–78:

51 Struktur och inbördes ordning. 52 Attribut med struktur av relativ bisats.

Adjektiv- eller participfras som efterställt attribut: predikativt attribut 53–54: 53 Predikativt attribut: struktur och distribution. 54 Predikativt attribut: betydelse.

Prepositionsfras som efterställt attribut: prepositionsattribut 55–61: 55 Bundna och fria prepositionsattribut. 56 Bundna prepositionsattribut vid nomen actionis eller qualitatis. 57 Bundna prepositionsattribut vid nomen agentis. 58 Bundna prepositionsattribut vid övriga substantiv. 59 Optionellt utelämnad preposition före infinitivfras. 60 Fria prepositionsattribut. 61 Partitivt attribut. 62 Adverbattribut. 63 Attribut med struktur av adverbiell bisats.

Nominalfras som efterställt attribut: apposition 64–73: 64 Översikt. **Nominalfras som lös apposition 65–70:** 65 Struktur. 66 Prosodi och ortografi. 67 Kongruens. 68 Placering. 69 Betydelse. 70 Pseudoappositioner. **Nominalfras som fast apposition 71–73:** 71 Översikt. 72 Fullt utbyggd nominalfras med fast apposition. 73 Oböjt substantiv med fast apposition.

Infinitivfras som efterställt attribut: infinitivattribut 74–76: 74 Översikt. 75 Appositionellt infinitivattribut. 76 Infinitivattribut med underförstått led. 77 Nominal bisats som efterställt attribut. 78 Bestämningar till framförställda attribut placerade efter nominalfrasens huvudord.

Nominalfraser i genitiv 79

79 Strukturen hos nominalfraser i genitiv.

Syntaktisk funktion och distribution 80–88

80 Översikt. 81 Kasus. 82 Led i sats och verbfras. 83 Rektion. 84 Led i nominalfras. 85 Led i adjektiv-, particip- och adverbfras. 86 Led utanför satsen. 87 Definita och indefinita nominalfraser i olika syntaktiska funktioner. 88 Blockled.

Betydelse 89–118

89 Översikt.

Deskriptiv betydelse 90–91

90 Klass, beskaffenhet, relation. 91 Olika referentklasser.

Kvantitet 92

92 Antal och mängd.

Referentialitet 93–118

93 Referentiella betydelser och deras relation till strukturen. 94 Nominal satsförkortning. 95 Restriktiva och icke-restriktiva attribut.

Definithet 96–106: 96 Översikt. 97 Ofullständig identifikation: *hälften av veden*. 98 Det deiktiska rummet. 99 Direkt och indirekt deixis. 100 Generisk definit betydelse. 101 Det anaforiska rummet. 102 Direkt anafor. 103 Indirekt anafor: explicit relation till annan referent. 104 Indirekt anafor: implicit relation till annan referent eller betydelse. 105 Anaforisk nominalfras med demonstrativt pronomen. 106 Relativ anafor.

Indefinithet 107–110: 107 Översikt. 108 Icke-specifik indefinit betydelse. 109 Specifik indefinit betydelse. 110 Generisk indefinit betydelse.

Svagt referentiell betydelse 111–117: 111 Översikt. 112 Svagt referentiell nominalfras som predikativ och lös apposition. 113 Svagt referentiell nominalfras som objekt eller rektion. 114 Svagt referentiell betydelse vid måttsangivelse. 115 Svagt referentiell betydelse vid helhetsangivelse. 116 Svagt referentiell nominalfras som subjekt. 117 Svagt referentiell nominalfras som led i samordning.

Interrogativitet 118: 118 Interrogativ betydelse.

§ 1. Översikt. Nominalfrasen är en av grammatikens viktigaste byggstenar. Den används särskilt för att beteckna det som man vill säga något om (en referent): en levande varelse, ett föremål, en substans eller något abstrakt som t.ex. en händelse, ett tillstånd eller en egenskap.

Nominalfrasens huvudord är ett substantiv, ett egennamn eller ett substantiviskt pronomen. Huvudordet kan ofta ensamt utgöra nominalfrasen.

rummet [T.ex.: Jag tycker om rummet.]
Gränna [T.ex.: Jag tycker om Gränna.]
allting [T.ex.: Jag tycker om allting.]

Huvudordet kan ha olika attribut, framförställda eller efterställda:

det stora rummet
rummet mot gården
två rum i fil

Nominalfrasen har nominal funktion, dvs. den fungerar i satsen särskilt som subjekt eller objekt eller bestämmer en preposition:

Det stora rummet är bra.
Jag tar *det stora rummet*.
i *det stora rummet*

Om nominalfrasen sätts i genitiv genom att suffixet *-s* hakas på dess sista ord, fungerar den syntaktiskt som ett framförställt attribut i en annan nominalfras:

det stora rummets södra fönster

Orden som ingår i en nominalfras hjälper oss med sin betydelse på olika sätt att räkna ut vem eller vad som betecknas med nominalfrasen. Nominalfrasens deskriptiva betydelse säger oss t.ex. av vilken sort det betecknade är och vilka egenskaper det har, som när nominalfrasen *det stora rummet åt gatan* talar om att det som avses är ett rum, att det är stort och att det ligger åt gatan.

I en nominalfras' betydelse ingår också oftast någon eller några komponenter som säger något om det betecknades kvantitet:

Jag tar {*rummet/rummen*} *åt gatan*.
Vi vill ha en lägenhet med *fem rum*.
Den behöver *mycket ljus*.

Slutligen finns det något i en nominalfras' betydelse som säger hur det betecknade antas förhålla sig till talarens och lyssnarens erfarenhet. Förekomst av definit attribut och/eller bestämd form markerar exempelvis att lyssnaren bör kunna identifiera det betecknade genom att leta i talsituationen, i textens värld eller annars i sin referensram.

Vi hyrde *de två stora rummen*.

Identifikationen är normalt inte möjlig om nominalfrasen saknar sådana markörer:

Vi hyrde *två stora rum*.

En nominalfras kan också ha interrogativa markörer. De anger att yttrandet gäller just det betecknades identitet, t.ex. så att något beror eller inte beror på den eller så att talaren känner till eller inte känner till den.

Det spelar {ingen/stor} roll *vilket rum* han valde.
Jag vet (inte) *vilket rum* han valde.

Struktur § 2–79

§ 2. Översikt. Nominalfrasen är uppbyggd kring ett huvudord som – beroende på böjningsform och kontext – ofta ensamt kan utgöra hela frasen. Huvudordet är ett substantiv, ett egennamn eller ett substantiviskt pronomen (som t.ex. *du*, *hon*, *varandra*, *vem*, *allting*).

Prata med (*de där*) *pojkarna*!
Prata med (*den där*) *Olle*!
Vem (*i all världen*) ska jag prata med?

Dessutom kan nominalfrasen ha samma struktur som om den hade haft ett substantiv som huvudord, fastän själva substantivet saknas:

Han har frågat *många*.
Inget nytt har hänt.
Allt sådant intresserar oss.
Du får tala med *någon annan i föreningen*.
Här ligger *två kroniskt sjuka*.

Nominalfraser med substantiv som huvudord kan ha en mera komplex struktur än andra nominalfraser, dvs. möjligheten att ta attribut är större för substantiv än för egennamn och substantiviska pronomen. Redovisningen av nominalfrasens struktur disponeras därför inom varje underavdelning så att substantiv med bestämningar behandlas först, varefter andra typer av nominalfraser beskrivs mot bakgrunden av nominalfras med substantiv som huvudord.

Ett substantiv kan bestämmas av framförställda och efterställda attribut. Schema 1 återger hur attribut och huvudord ordnas inbördes i de flesta nominalfraser.

Framförställda attribut			**Substantiv**	**Efterställda attribut**
Definit attribut	**Kvantitets-attribut**	**Adjektiv-attribut**		
dessa	två	stora	böcker	om Hjo
mina	många	andra	vänner	i Sala

SCHEMA 1. Nominalfrasens vanliga ordföljd.

De definita attributen (tillsammans med bestämdhetsböjning hos bl.a. substantivet) anger framför allt definithet, dvs. att lyssnaren skall kunna känna igen det som betecknas i talsituationen, i den värld som presenterats i texten eller i textens allmänna referensram. Till de definita attributen hör possessivattributen (t.ex. *mina*, *Pers*). Kvantitetsattributen anger (tillsammans med numerusböjning hos bl.a. substantivet) antal och mängd.[1] Nominalfrasens övriga led utgör dess deskriptiva kärna. Adjektivattribut, huvudord och efterställda attribut används framför allt för att beskriva referenten (den eller det som talaren pekar ut med nominalfrasen) så att lyssnaren kan känna igen den eller etablera en föreställning om den i sitt medvetande.

Adjektivattributen utgörs av adjektiv, particip eller vissa typer av pronomen med eventuella bestämningar:

tre andra ilsket gröna växter
den första nyligen moderniserade ubåten
min högra arm

De efterställda attributen är av olika slag. Vanligast är prepositionsfraser och relativa bisatser.

flickan från Värmland
flickan som är från Värmland

Strukturellt underindelas nominalfraserna framför allt i definita och indefinita nominalfraser. En definit nominalfras karakteriseras av att den innehåller minst en markör för definithet. I de flesta fall anges definitheten antingen med ett definit attribut (t.ex. *min bok*, *mitt silver*), med bestämd form på huvudordet (t.ex. *boken*, *silvret*) eller med både definit attribut och bestämd form (t.ex. *den här boken*, *det här silvret*). I vissa fall anges definitheten enbart med bestämd böjning hos adjektivattributet (t.ex. *samma bok*, *samma silver*), och i några fall framgår den bara av att ett optionellt adjektivattribut får bestämd böjning (t.ex. (*snälla*) *pappa!*).

En indefinit nominalfras karakteriseras av att den saknar markörer för definithet och av att dess eventuella adjektivattribut har obestämd böjning: *en* (*god*) *bok*, (*gott*) *silver*.

Förutom definita och indefinita nominalfraser finns ytterligare strukturella typer med mera speciell funktion. Interrogativa nominalfraser (t.ex. *hurdan cykel*) innehåller ett interrogativt ord som normalt står först i frasen. Expressiva nominalfraser innehåller på motsvarande sätt ett expressivt ord (t.ex. *en sådan cykel!*). Relativa nominalfraser består normalt av endast ett relativt ord (t.ex. *vilken*).

[1] Kvantitetsattribut förekommer i viss utsträckning tillsammans med definita attribut (*de många barnen*, *hans tre barn*) men är vanligast i indefinita nominalfraser (*många barn*, *tre barn*).

ANM. I denna grammatik beskrivs de allra flesta nominalfraser som en sekvens framförställda bestämningar – huvudord – efterställda bestämningar, där attributen syntaktiskt står på samma nivå i förhållande till varandra och till huvudordet.

Semantiskt förefaller det emellertid ofta rimligt att anta en mera komplex struktur i nominalfrasen. Det är ett vanligt antagande att huvudord och deskriptiva attribut med restriktiv betydelse också syntaktiskt utgör en inre konstruktion som sedan i nästa omgång konstrueras med sina kvantitetsattribut, en konstruktion som i sin tur tar definita attribut, varefter slutligen denna konstruktion kan kombineras med exempelvis totalitetsangivande attribut till en maximalt komplex nominalfras.

<alla <dessa <många <vackra <blommor från Holland>>>>>

När en nominalfras har icke-restriktiva efterställda attribut brukar man tvärtom analysera huvudordet med dess framförställda attribut som en enhet vilken först i nästa omgång kompletteras med efterställda icke-restriktiva attribut:

<<alla <dessa <många <vackra <blommor från Holland>>>>>, <ännu fräscha efter transporten>>

I enlighet med traditionen uppfattas i denna grammatik substantivet som huvudord i den vanligaste typen av nominalfraser. Det grammatiska huvudskälet härtill är att substantivet styr nominalfrasens grammatiska genus (§ 39). Det har föreslagits av många (t.ex. inom nyare grammatikforskning) att det är pronomenet som är huvudord i nominalfraser av typen *denna bil* eller *många bilar*, eftersom det ofta är pronomenet som bestämmer nominalfrasens

syntaktiska användning – det är ofta lättare att utelämna substantivet än pronomenet i ett satssammanhang. Det denna grammatik i enlighet med traditionen kallar nominalfras upplöser sig då i tre typer av fraser: substantivfras, kvantitativ (eller indefinit) pronomenfras och definit pronomenfras, där substantivfrasen är ett led i den kvantitativa pronomenfrasen och den kvantitativa pronomenfrasen är ett led i den definita.

Substantivfras: <vackra <blommor>>
Kvantitativ pronomenfras: <<många> <vackra blommor>>
Definit pronomenfras: <<<dessa> många> <vackra blommor>>

Även i denna grammatik redovisas dock vissa marginella typer av nominalfraser som komplexa:

a) komplex definit nominalfras (§ 8): <själva <den inre gården>>
b) komplex indefinit nominalfras (§ 31): <en <den vackraste blomma>>

Definita nominalfraser § 3–20

Definita nominalfraser med substantiv som huvudord § 3–16

§ 3. Strukturella huvudtyper. Den typiska definita nominalfrasen med substantiv som huvudord kännetecknas av definita attribut och/eller bestämd form hos substantivet. Framförställda adjektiv eller adjektiviskt böjda ord har bestämd form, och i några fall är detta det enda kännetecknet. Den vanligaste definita nominalfrasen är ett substantiv i bestämd form (Subst. § 65):

cykel-n, märke-t, cyklar-na, märken-a

Den definita nominalfrasen har prototypiskt definit betydelse, dvs. talaren anger att den avsedda referenten förutsätts vara unikt identifierbar för lyssnaren (se § 96–106).

Man kan urskilja följande tre strukturella huvudtyper av definita nominalfraser med substantiv som huvudord:

a) Enkel definit nominalfras med definit attribut: *den* (*här*) *lilla cykeln*, *Bengts cykel*

b) Enkel definit nominalfras utan definit attribut: *cykeln*, *högra dörren*, *nästa gång*, *gamle vän*

c) Komplex definit nominalfras, dvs. en enkel definit nominalfras konstruerad med ett inledande pronominellt attribut, t.ex. ett totalitetspronomen: *alla Bengts cyklar*, *alla de* (*här*) *holländska cyklarna*, *alla cyklarna*

Eftersom de olika strukturella typerna inte skiljer sig åt i fråga om efterställda attribut bortses från dessa vid beskrivningen.

Om definita nominalfraser som inte har substantiv som huvudord se § 17 (egennamn som huvudord), § 18 (substantiviskt pronomen som huvudord), § 19 (övriga).

§ 4. Enkel definit nominalfras med substantiv i bestämd eller obestämd form och med definit attribut: *den lilla cykeln*, *min lilla cykel* m.fl. En enkel definit nominalfras med definit attribut består av definit attribut (+ kvantitetsattri-

but) (+ adjektivattribut i bestämd form) + substantiv i bestämd eller obestämd form – beroende på vilket definit attribut som väljs – (+ efterställt attribut).[1] Det definita attributet är ett definit pronomen eller en nominalfras i genitiv (possessivattribut). Se Schema 2, där de definita inslagen i adjektiv och substantiv avskiljs med bindestreck.

Definit attribut	**Kvantitetsattribut**	**Adjektivattribut**	**Substantiv**
den		end-a lill-a	cykel-n
de	två	andr-a	cyklar-na
den här			cykel-n
den här		andr-a lill-a	cykel-n
de här		andra små	cyklar-na
denna		andr-a lill-a	cykel
dessa	många	andra sådana små	cyklar
firmans			cykel
firmans (egen)		andr-a lill-a	cykel
firmans (egna)	alla	andra sådana små	cyklar
denna deras (egen)		andr-a lill-a	cykel
dessa deras (egna)	båda	andra sådana små	cyklar
min (egen)		lill-a	cykel
våra (egna)	båda	små	cyklar

SCHEMA 2. Exempel på nominalfras med definit attribut.

1. Den bestämda artikeln *den* korresponderar med bestämdhetssuffixet (den bestämda formen) hos substantivet. Definitheten anges alltså dubbelt. Bestämd artikel (Pron. § 57–60) används endast när substantivet har minst ett framförställt attribut som utgörs av ett räkneord eller ett (kongruensböjt) pronomen, adjektiv eller particip med eventuella bestämningar.

de två böckerna, de båda flickorna
det myckna pratandet, de många vännerna
den hitre stolen, den vänstra stolen, den tredje stolen, den enda stolen, den andra stolen
den bästa stolen, den gröna stolen, den nylagade stolen, den knarrande stolen

Och *det utländska inflytandet* ökar. (S)
De färdiga sidorna överförs från Moskva via satellit. (S)
I *den politiska och filosofiska diskussionen* återkommer hans namn med jämna mellanrum. (S)
Som helhet var *den 29:e omgången* fri från skrällar. (S)
Enligt polisen skadades *de övriga 24 passagerarna*, varav fem allvarligt. (S)
[…] flera hus inom *den närmaste omgivningen* evakuerades […] (S)

[…] *det första alternativet* är nog mer fruktbart. (T)
Och så är det väl ofta också att […] dom […] kan inte få *dom högre avlönade arbetena*. (T)

Dock kan den bestämda artikeln direkt föregå substantivet när den har determinativ funktion, dvs. när *den* bestämmer ett substantiv som följs av restriktiv relativ eller narrativ bisats (Pron. § 59: b):

I *dom fallen som jag har haft beträffande missbruk* så har det väl i varje fall på en del håll förekommit […] (T)
Så tar vi *det fallet att han är vid medvetande men saknar möjlighet att ge ett samtycke*. (T)

Också det demonstrativa pronomenet *den* ('den där', Pron. § 78–81) kan direkt föregå substantivet:

Jag har inte läst *den boken*. (T)
[…] alla datorer måste vara kompatibla […] med IBM, till följd av *det företagets* totala dominans. (S)
Det området får absolut inte användas som industrimark […] (S)
För ett par år sen fick planverket ett extraanslag på 300 000 kronor […]. *De pengarna plus 100 000 kronor till* har använts till en tänkvärd och lättläst inventering av stora och små stötestenar och glädjeämnen i svenskt gatuliv […] (S)

Efter *den* står substantivet i bestämd form utom i följande fall:[2]

a) Substantivet har restriktiv relativ bisats som bestämning (särskilt i neutralt och formellt skriftspråk):

den (gröna) cykel som han använde
Det vapen man sätter in, "*Emma*", åstadkommer ett hål på ubåtens skrov. (S)

b) I fraser med absolut superlativ (§ 47):

den största försiktighet, det minsta ljud

Till betydelsen är nominalfraser med absolut superlativ snarast indefinita (§ 47).

2. När det definita attributet utgörs av *den här*, *den där* (eller i regionalt talspråk *denna*) står substantivet i bestämd form.

den {här/där} (gröna) boken
denna (gröna) boken [regionalt]
[…] nästan alla kan väl utifrån *den här boken* diskutera *dom här sakerna* med sina barn. (T)
Men det är långt ifrån säkert att sista ordet i *den här frågan* är sagt. (S)
Och berusningen är inte av *det där vanliga slaget* […] (S)
När jag går förbi statyn på "Nacka" brukar jag tänka på *de där skorna*. (S)
Piloten: Det är *denna höjden*, eller hur? (S)
Riv av *denna fliken* för korrekt returadress. (S) [skriftspråk påverkat av regionalt talspråk]

I skriftspråk och formellt talspråk står däremot substantivet i obestämd form efter *denna*:

denna (gröna) bok

Är det då farligt att vistas i *denna elektriska miljö?* (S)
Man får väl inte göra så bara för att det pågår en debatt om *dessa frågor*. (S)

3. När det definita attributet är possessivattribut (nominalfras i genitiv eller possessivt pronomen) står substantivet i obestämd form:

firmans (gröna) bok, er (gröna) bok

Den nya sovjetiska rymdfärden är ett nytt bevis för *landets målmedvetna rymdsatsning*. (S)
Min VM-titel känns som en extra sporre för mig den här gången. (S)

Possessivattributet behandlas vidare § 9–16.

Kvantitetsattribut som kan följa på definita attribut är *båda* (Pron. § 129), *många*, *få* (Pron. § 157), grundtal (Räkn. § 10) och grundtal + *-tals* (Räkn. § 16) samt endast efter possessivattribut *hela* (Pron. § 134) och (i pluralis) *alla* (Pron. § 123):

de {båda/många/två/tiotals} råkorna
hans {alla/båda/många/två/tiotals} medhjälpare

Om kvantitetsattribut se också § 22–24. Om vilka adjektivattribut som kan följa på definit attribut se § 42, 49.

[1] Adjektivattribut som utgörs av relationella pronomen som *första*, *sista*, *andra* och de perspektiva pronomenen samt adjektiv i superlativ kan byta plats med kvantitetsattribut efter definit attribut:

hans första tre tappra försök = hans tre första tappra försök
hans andra många tvivelaktiga vänner = hans många andra tvivelaktiga vänner
husets bortre tre dörrar = husets tre bortre dörrar
min systers bästa tre böcker = min systers tre bästa böcker
de {gångna/förlidna/sista} två åren = de två {gångna/förlidna/sista} åren

[…] det var först under *de sista 20 minuterna* som de vågade andas ut […] (S)
För nu har jag ju inte varit ute på arbetsfältet på *dom sista åtta årena*. (T)
De sista två orden uttalades med stark betoning. (R)
Jfr: Vid *de tre sista orden* slog han med skeden till höger om sig. (R)

[2] I ett fåtal lexikaliserade egennamnsliknande nominalfraser står substantivet i obestämd form trots *den* som attribut: *den helige ande*, *den heliga skrift*.

ANM. När *den* följs av annat framförställt attribut kan i skrift funktionen som bestämd artikel inte skiljas från den demonstrativa funktionen, medan graden av betoning skiljer i tal:

$_0$den ˈgröna ˈboken [bestämd artikel] : ˈden ˈgröna ˈboken [demonstrativt]

Jämför utan mellanstående attribut:

boken : den boken

§ 5. Enkel definit nominalfras med substantiv i bestämd form och utan definit attribut: *cykeln, högra dörren* m.fl. I en enkel definit nominalfras utan definit attribut står substantivet i de flesta fall i bestämd form (om fallen med substantiv i obestämd form se § 6–7).

a) Ett substantiv i bestämd form fungerar utan framförställda attribut som definit nominalfras:

cykeln, mjölken, cyklarna

b) Pronominella attribut på *-dera* tar substantiv i bestämd form. Betydelsen är partitiv, dvs. nominalfrasen anger ett urval ur en given grupp av referenter.

endera parten [= en av parterna]
någondera parten [= någon av parterna]
ingendera parten [= ingen av parterna]
vardera parten [= var och en av parterna]
bådadera parterna [= båda parterna]

c) Också en nominalfras med adjektivattribut kan optionellt sakna bestämd artikel eller annat definit attribut, jfr § 4. Detta gäller särskilt i definit nominalfras i singularis, där attributet utgörs av ett relationellt pronomen, ett ordningstal eller ett adjektiv i superlativ (jfr § 45: b).[1]

(det) första tåget, (den) enda gången, (den) ena sekreteraren, (det) bästa resultatet, (det) minsta barnet, (det) högsta anbudet, (den) kortaste vägen, (det) senaste valet, (den) bortre korridoren, (den) yttersta filen, (den) högra dörren, (det) västra tornet

Tipadora är möjligen *bästa hästen*. (S)
Det är väl *enda chansen* för att klara sig […] (T)
[…] under *sista året* ska eleverna fördjupa sig i ämnen som omvårdnad av nyfödda och sjuka, föräldrakontakt och språkutveckling. (S)
[…] bokblocket riskerar att ”gå upp i limningen” redan vid *första läsningen*. (S)
Första delen av hans utländska korrespondens har kommit nu i vinter. (S)
Han tyckte att *tredje avdelningen* var den bästa.
I *bortre vänstra hörnet* står hans skrivbord under ett porträtt av Vladimir Lenin. (S)
Det bor mycket utlänningar […] i *södra stadsdelen*. (T)

När huvudordet är ett egennamn utelämnas bestämda artikeln i större utsträckning och i vissa fall obligatoriskt (§ 17): (*den*) *14-åriga Karin*, {**det/Ø*} *norra Europa*.

Framför adjektiv i positiv kan bestämd artikel eljest saknas bara om adjektivattributet har restriktiv betydelse och referenten kan identifieras i talsituationen eller genom tidigare erfarenhet – men inte om den identifieras anaforiskt, genom kontexten.[2] Nominalfrasen är då ofta en mer eller mindre fast förbindelse.

(den) nya teatern, (den) gamla vägen, (den) stora ingången, (det) sena tåget

Onsdag den 4 februari invigs en nybyggd glasad passage som välkomnar oss

alla att strömma igenom *nya BPA-huset* mellan Mäster Samuelsgatan (nedanför Filmstaden) och Smålandsgatan. (S)

Mest känd är kommunens satsning på att få liv i en massa konstiga kåkar: Bostäderna i vattentornet och *gamla varmbadhuset*, bägge länge viktiga byggnader i stan som stått tomma och börjat förfalla. Länsmuseet ligger numera i *gamla Ångkvarnen*, hamnmagasinen är omgjorda till hotell och *gamla brandstationen* är kvar men moderniserad. (S)

För majoriteten av *svenska folket* vill att staten ska understödja *svenska kyrkan*. (T)

Totala börsvärdet steg 1.7 proc till 405 miljarder kr. (S)

Jfr: Han hade två knivar med sig. Han valde {*den*/*Ø} *stora kniven* att stycka älgen med.

Många nominalfraser av denna struktur har lexikaliserats utan bestämd fristående artikel (jfr Adj. § 6 Anm.), t.ex.:

största delen, mesta tiden, raka spåret, friska luften, kalla handen, levande livet, bara kroppen, lätta gardet, sista minuten, med blotta ögat, mitt på ljusa dagen

Hit hör även *rena* + substantiv i bestämd form, t.ex. *rena* (*rama*) *parodin*.

Om *hela den gamla klassen*, *halva gården*, *båda de nya datorerna*, *själva huset* se § 8.

[1] Möjligen är tendensen större att utelämna bestämda artikeln om superlativen föregås av gradadverbial: (*det*) *näst bästa valet*, (*det*) *allra högsta anbudet*.

Också ett adjektiv som *central* kan stå utan föregående bestämd artikel när det kontrasterar mot ett relationellt pronomen: (*den*) *centrala delen*; jfr (*den*) *norra delen*.

[2] I nominalfras med egennamn som fast apposition kan bestämd artikel saknas före såväl restriktivt som icke-restriktivt adjektivattribut, särskilt med oböjt huvudord (§ 73) (*unge herr Svensson*, *gamle doktor Berglund*), men i tidningsspråk (i synnerhet i sportspråk) också eljest (*målfarlige vänsterbreddaren Per Eriksson*).

Hammarby […] tvingas undvara *knäskadade inre mittfältaren Hasse Bergh* i måndagskvällens allsvenska möte med Halmstad på Söderstadion. (S)

§ 6. Enkel definit nominalfras med substantiv i obestämd form och utan definit attribut: *nästa gång* m.fl. Efter vissa deskriptiva (främst superlativa eller relationella) attribut kan eller måste substantivet stå i obestämd form i enkel definit nominalfras utan definit attribut:

a) *Samma* (*samme*) (Pron. § 198, 201) har självt bestämd form. Andra kongruensböjda attribut i nominalfrasen tar också bestämd form. *Samma* kan i nominalfras med substantiv som huvudord inte föregås av definit attribut, och det placeras liksom definita attribut före eventuella kvantitetsattribut. Det substantiviska huvudordet står i obestämd form.

{samme/samma} servitör, samma servitris, samma fina teknik, samma två svenska cyklar

Dom bodde i *samma portuppgång*. (S)
Alltså vi sjunger *samma gamla psalmer som var omoderna redan när dom skrevs*. (T)
Här är det *samma fyrkantiga kontorskomplex* och *samma gamla Kaknästorn* som dyker upp för att snart försvinna igen. (S)
Det lär dessutom vara billigare att ersätta bonden för att han är passiv och låter bli att producera än att betala exportförlusterna från *samme bonde* om han hade varit aktiv och produktiv. (S)

b) En rad pronomenliknande particip av typen *motsvarande*, *ovannämnda* etc. (Pcp § 41) kan användas antingen som *samma* (med skriftspråkligt, något formellt stilvärde) eller som ett ordinärt adjektivattribut:

motsvarande andra svenska åtgärd [jfr: den motsvarande svenska åtgärden]
ovannämnda bortre röda skylt [jfr: husets ovannämnda nedre våning]
i nuvarande svåra situation [jfr: i den nuvarande svåra situationen]

På väg dit gav Cederström *ovanstående snabbanalys* av DN-husets och planverkets gemensamma gatumiljö […] (S)
Har du suttit i detta förut, i *motsvarande yrkesgrupp* tidigare eller så? (T)
Jfr: *Det ovannämnda antagandet* skulle innebära en energibesparing om ca 13 TWh […] (S)

En tredje användning av dessa particip är i naken indefinit nominalfras med definit betydelse, varvid perfektparticipen (liksom följande attribut) har obestämd böjning: *motsvarande svensk åtgärd*, *ovannämnd röd skylt* (§ 30: 4b).

När dessa particip används utan bestämd artikel vid substantiv i obestämd form tar de kvantitetsattribut efter sig, inte före:

ovannämnda tre författare [jfr: de {tre ovannämnda/ovannämnda tre} författarna]

c) *Nästa* (Pron. § 221) har självt bestämd form (även om maskulinum singularis på *-e* är mindre vanlig). Andra kongruensböjda attribut i nominalfrasen tar också bestämd form. *Nästa* kan föregås av possessivattribut (och marginellt också av *den*, *denna*) och placeras liksom definita attribut framför grundtal. Det substantiviska huvudordet står alltid i obestämd form.

nästa svenska seger, {näste/nästa} man, nästa två svenska segrar, vårt nästa laboratoriebiträde, Bengtssons nästa försök

Men då kommer *nästa fråga*. (T)
Men målet är förstås att plocka en och annan VM-poäng, säger *näste svensk* i kungaklassen, Tomas Kaiser. (S)
Knappt hade På Stan ”avslöjat” den nya arkaden mellan Blasieholmstorg 12 och Nybrokajen förrän *nästa nya smitväg* anmälde sig. (S)
Nästa bordlagda motion som ska behandlas är en om förutsättningarna för att utveckla Södra Järva till en resurs för Stockholm och landet. (S)

d) I vissa fall utelämnas såväl framförställd artikel som substantivets bestämdhetssuffix efter *enda*, ordningstal och superlativer (vilka böjs i bestämd form; Räkn. § 21, Adj. § 63, jfr § 45: c):

enda orsak [jfr också: (den) enda orsaken; se Pron. § 237: a]
på tredje plats [jfr också: (den) tredje platsen]
senaste mode [jfr också: (det) senaste modet]
lägsta möjliga antal [jfr också: (det) lägsta antalet]
utan (den) minsta ansträngning
med (den) största försiktighet

Vissa uttryck har lexikaliserats med denna form: *från första stund*, *i skrivande stund*, *på bästa sätt*, {*första/andra/tredje*} *klass*, *i bästa fall*, *närmsta X* (t.ex. *vid närmsta bensinmack*), *första bästa X* (t.ex. *vid första bästa tillfälle*).[1]

[1] Om *alla sidor* = *alla sidorna* se Pron. § 123, 128; om {*båda/ömse*} *sidor* = *båda sidorna* etc. se Pron. § 129 not 1.

§ 7. Enkel definit nominalfras med substantiv i obestämd form och utan definit attribut: *gamle vän* m.fl. Vissa slags individuativa substantiv kan, mest i singularis, i vissa funktioner sakna såväl definit attribut som bestämdhetssuffix men ändå bilda definit nominalfras. Definitheten blir synlig när substantivet har ett adjektivattribut, eftersom detta då tar bestämd form.

a) Huvudord vid fast apposition har i vissa fall obestämd form (§ 73):

(snälla) doktor Svensson, (gamla) fru Andersson, (hela) moment 4b

b) Vissa personbeteckningar i obestämd form kan användas i vokativfras (Icke satsf. men. § 16, 18: e):

Kom hit, (*lilla*) {*pojke/flicka/stackare*}.
Hej på dig, *gamle vän*.
Vad gör du där, *karl*?
Löjtnant! Kapten! [vid formellt militärt tilltal]
Broder! Bäste broder! Kamrat! [i brev]

När vokativfrasen består av ett substantiv i pluralis används normalt obestämd form:

Sjuksköterskor, hitåt!

I andra fall (Icke satsf. men. § 14, 18: d) används liknande substantiv i bestämd form som vokativfras.

c) Substantiv som betecknar släkting i tidigare generation kan användas utan bestämdhetssuffix (som egennamn) för att beteckna person som står i den angivna relationen till talaren (både inom sats och i vokativfras):[1]

far, mor, mamma, pappa, farfar, farmor, morfar, mormor, faster, farbror, moster, morbror, svärfar, svärmor

Pappa har ringt. [om talarens pappa]
Har du pratat med *faster?* [om talarens faster]
Mormor, titta vad jag har här!
Snälla faster, ta en kaka till.

I det äldre tilltalssystemet (Pron. § 27) var dessa former vanliga också i tilltal (i stället för 2 pers. personliga pronomen):

Vill (*lilla*) *pappa* ha lite mera efterrätt?

Också enstaka andra personbetecknande substantiv kan användas i definit nominalfras utan att stå i bestämd form, t.ex. *kapten*, *styrman*, *rektor*.[2]

d) Substantiv som betecknar månader har likheter med egennamn. De har alltid obestämd form, även när de har definit betydelse (Egenn. § 3 not 3):

Hon var här i *augusti*. *Augusti* var det året min semestermånad.

Också andra substantiv för återkommande tidsperiod kan användas i naken form. Veckodagsnamn och namn på årets högtider används ofta i obestämd form utan attribut antingen när referensen är deiktisk, dvs. när den åsyftade tiden är den tidsperiod med det aktuella namnet som ligger närmast efter talögonblicket, eller (vid sidan av andra uttrycksmöjligheter) när referensen är generisk.

innan {*måndag/tisdag*}, från och med {*måndag/tisdag*}, på {*måndag/tisdag*}
{*Måndag/Tisdag*} är min lediga dag.

Jag var hemma 1992 vid {*påsk/jul/midsommar*}.
Till {*påsk/jul/midsommar*} kommer jag nog hem.
{*Påsk/Jul/Midsommar*} är min favorithelg.

I många andra prepositionsfraser har också andra tidssubstantiv naken form med definit (eller svagt referentiell) betydelse: *i kväll*, *i morgon*, *i sommar*, *före frukost*, *efter rast*. Se också Advl § 94–99.

[1] I särskilda sammanhang förekommer ytterligare bruk av släktskapsord utan bestämdhetssuffix i definit nominalfras:

a) Särskilt om lyssnaren är ett barn kan den vuxne talaren ta barnets perspektiv och använda det nakna substantivet om en släkting till barnet eller om sig själv (Pron. § 26):

Vet *pappa* och *mamma* om att du är här? [om lyssnarens pappa och mamma]
Tyst, unge, *mamma* behöver sova!

b) Till en sjuksköterska används ofta *syster* som vokativ och tilltalsord:

Syster! Vill *syster* ge mig medicinen nu?

c) Som naket substantiv med definit betydelse kan pastischerande vissa sammansättningar på *-mor* (= matmor) och *-far* (= husbonde) användas om person som talaren inte är släkt med: *bamsefar*, *bamsemor*, *tomtefar*, *tomtemor*, *torparfar*, *torparmor*.

[2] *Kapten, styrman* används utan bestämdhetssuffix särskilt när den talandes chef om- eller tilltalas:

Säg till {*kapten/styrman*} att jag vill byta.

I skriftspråk och formellt talspråk kan *rektor* (i stället för det vanligare *rektorn*) användas utan bestämdhetssuffix som ett egennamn:

Meddelande från *rektor*: Idrottsdagen är inställd.

På motsvarande sätt ålderdomligt pastischerande eller skämtsamt också *mäster* (egentligen om hantverksmästare):

Mäster har sagt att ni ska hålla er lugna.

Substantivet *gud* har övergått till egennamn och stavas med stor bokstav när det i monoteistisk religion används om den ende guden:

Nu ska vi be till *Gud*.

§ 8. Komplex definit nominalfras. En komplex definit nominalfras bildas genom att ett totalitetspronomen (*all, samtliga, hela, halva, båda*) eller *själva* konstrueras med en enkel definit nominalfras.[1] Det framförställda attributet kan kallas emfatiskt attribut.

a) totalitetspronomen

all (den goda) sylten, alla (de nya) cyklarna
samtliga de nya cyklarna, ?samtliga cyklarna
alla Elsas barn
hela (det nya) huset, halva (det nya) huset, båda (de nya) cyklarna
hela Elsas lägenhet

Han ler. Och *all den veckade huden* i hans ansikte börjar att skratta. (S)
Under tisdagen pågick sammanträden inom *alla de fackliga topporganisationerna* […] (S)
Det kan komma in under *alla grupperna* egentligen. (T)
Jag tycker det är riktigt att *alla dom här termerna* ska fram. (T)
Samtliga dessa barn har fått det japanska tvåkomponentvaccinet […] (S)
Hela det tidigare så enade Savojen stod med Killys beslut splittrat. (S)

Den komplexa nominalfrasen anger att referensen utan undantag gäller allt av någonting givet (utom i fallet *halva* som följer mönstret från *hela*). Den komplexa nominalfrasen blir till sin innebörd definit liksom den däri ingående enkla nominalfrasen.[2]

Det är bara med denna placering som *all* kan konstrueras med definit dividuativ nominalfras (*all gårdens boskap* men inte **gårdens all boskap*, Pron. § 123). Med denna placering kan *all* ha bestämning efterställd nominalfrasens huvudord (*alla* (*Elsas*) *barn av dem jag känner*; jfr **Elsas alla barn av dem jag känner*). I andra fall placeras totalitetspronomen alternativt som kvantitetsattribut i enkel nominalfras, t.ex. *Elsas* {*alla/båda/många*} *barn*, Pron. § 123, 129, 134.

b) *själva*

själva (den dithörande) tomten
själve vår nye president, själve presidenten

[…] överraskande kopplingar som föder egna associationer och gör *själva det dokumentära berättandet* lustfyllt och förföriskt. (S)
Den nya kvinnogenerationen för in ett nytt vapen i befrielsekampen – *själva sin kvinnlighet*. (S)
Själva födelsedagen är den 6 augusti […] (S)
Men frågan är ju om det bara är *själva kyrkorummet*. (T)
Själva det operativa arbetet ska givetvis även i fortsättningen skötas av erfaren personal […] (S)

[1] Också *varje* kan marginellt (i formellt skriftspråk) kombineras med en enkel definit nominalfras när denna innehåller en absolut superlativ:

varje hans minsta rörelse
varje (den) minsta {rörelse/vrå/tillstymmelse till glädje}

[2] Efter *alla* och *båda* kan bestämd artikel saknas framför grundtal: *alla* (*de*) *fjorton barnen*, *båda* (*de*) *två barnen*. Substantivet måste dock normalt ha bestämd form i dessa nominalfraser. Obestämd form förefaller emellertid bli vanligare:

Vi måste bygga ut så att *alla 7000 studenter* […] får plats. (S)

ANM. Som komplexa definita nominalfraser kan också tolkas de där *denna* följs av possessivattribut (jfr § 4 Schema 2, § 9):

dessa deras stora framgångar

Såväl det demonstrativa *denna* som det determinativa *den* kan konstrueras med sådana definita nominalfraser som marginellt också kan föregås av exempelvis obestämd artikel (jfr § 31):

dessa de vackraste blommor [jfr: en den vackraste prinsessa]
den folkets stora framgång som manifesterade sig i den nya författningen [jfr: en folkets framgång]
de filmens odödliga mästare som vi alla beundrar [jfr: en filmens odödlige mästare]

Possessivattribut § 9–16

§ 9. Possessivattributets struktur och funktion. Ett possessivattribut utgörs av en nominalfras i genitiv eller av ett possessivt pronomen:

{grannens/hans/deras} nya motorsåg
{min/din/vår/er/sin} nya motorsåg

En nominalfras i genitiv som står som possessivattribut fungerar alltid som en definit nominalfras och är till formen oftast definit men kan också vara antingen indefinit (§ 21), interrogativ (§ 32) eller relativ (§ 35):

Tre lördagar i rad sänder TV 2 en serie om *modets* historia. (S) [definit nominalfras]

Den svenska skogens hälsotillstånd är inte alarmerande i den meningen att skogen står och dör i stor skala […] (S) [definit nominalfras]
Tropiska uländers jordbruksbygder kan […] lätt skiljas från vår […] svenska landsbygd. (S) [indefinit nominalfras]
Och bankinspektionen – som man alltid undrat vem den inspekterar och på *vems* uppdrag – har naturligtvis ingenting att invända. (S) [interrogativ nominalfras]
[…] centerpartiet betonar att det nu krävs ett skattesystem *vars* grundläggande principer ligger fast under en mycket lång tid. (S) [relativ nominalfras]
De är människor *vilkas* grundläggande behov inte är uppfyllda. (S) [relativ nominalfras]

Possessivattribut kan kombineras med ett omedelbart följande fokuserande pronomen *egen*. Hela nominalfrasens substantiviska huvudord står i obestämd form, men de mellanstående kongruensböjda orden (utom vanligtvis *egen*, Pron. § 234) står i bestämd form:[1]

kassörens (egen) trassliga ekonomi, ditt (eget) myckna skrivande, deras (egen) andra resa
min alldeles egna katt, min tredje egna häst

Possessivattributet står normalt först i en enkel nominalfras men kan i formellt skriftspråk eller pastischerande föregås av det demonstrativa *denna*:[2]

denna hans stora framgång, dessa firmans argentinska tillgångar
Till en början uppfattade många kanske *denna datateknologins egen smittbärare* som ett fantasifoster. (S)
De kan endast leva vidare genom *denna min konstgjorda andning* […] (R)
Denna Billings grundsyn […] skapar möjligheter alltså till en öppen kyrka […] (T)

I en komplex definit nominalfras föregås possessivattributet av totalitetspronomen eller *själva* (§ 8), i en komplex indefinit nominalfras föregås det av kvantitetsattribut (§ 31):[3]

alla grannens barn
ett överklassens attribut

En nominalfras som possessivattribut kan själv innehålla ett possessivattribut:

Ullas fästmans morbrors andra fru
Stockholms lokaltrafiks bussar

[1] När huvudordet är en självständig adjektivfras i neutrum (§ 19) kan nominalfrasen normalt inte ta possessivattribut:

*den här bokens roliga [jfr: det roliga med den här boken]
*hela idéns tråkiga [jfr: det tråkiga med hela idén]

Lexikaliserat förekommer dock: *inte veta någons bästa* 'det bästa för någon'.

Possessivattribut kan vara fritt valt led i en för övrigt lexikaliserad prepositionsfras, t.ex:

från ngns synpunkt, från ngns sida, för ngns skull, för ngns vidkommande, för ngns del, falla för ngns hand, i ngns ställe, i ngns namn, på ngns konto, på ngts område, på ngns vägnar

[2] Genitivformer och possessiva former av personliga pronomen kan regionalt placeras efter substantivet: *gården hans*, *syster min*. Se vidare Pron. § 24 not 1.

[3] I några fall uppfattas kombinationen possessivattribut + huvudord närmast som ett flerordssubstantiv som t.ex. kan ta framförställt kvantitetsattribut och adjektivattribut (jfr § 50):

en lättnadens suck, en ödmjuk Herrens tjänare, en god tingens ordning, en ljuvlig nådens timma

Possessivattributets betydelse § 10–15

§ 10. Unik relation. Possessivattributet anger en relation mellan det som attributet betecknar och det som betecknas med hela nominalfrasen (och särskilt dess huvudord). Det anger vagt en allmän relation (”anknytning”), men språkbrukarna gör en mera specifik tolkning på grundval av pragmatisk kunskap om referenterna, t.ex. som en relation ägare – egendom, agens – aktion, helhet – del.

min brors cykel, min brors försök, min brors rygg

I prototypfallet förutsätts det att huvudordet uttömmande (och därmed unikt) betecknar de referenter som står i den avsedda relationen till possessivattributets referent:

chefens tre katter [dvs. chefen har totalt bara tre katter och det är dem som hela nominalfrasen betecknar]
chefens katt [dvs. chefen har totalt bara en katt och det är den som hela nominalfrasen betecknar]
Sibelius’ sånger [dvs. alla Sibelius’ sånger över huvud taget]

Vad som är unik relation kan vara textuellt eller situationellt begränsat. I vissa fall kan alltså *Bengts katt* användas även om *Bengt* har flera katter, förutsatt en situation då de andra katterna inte kommer i fråga. *Sibelius’ sånger* kan beteckna enbart de Sibeliussånger som har aktualiserats i en bestämd situation.

Bengt satt på sitt arbetsrum och pratade med *sin katt*. [Bengt uppträder med bara en katt i arbetsrummet, men han kan ha fler på andra ställen.]
Vi beslöt oss för att stryka *Sibelius’ sånger* ur programmet. [Programmet innehöll kanske två eller tre av Sibelius’ sånger, och det är enbart dessa som avses med nominalfrasen.]
Jag ansluter mig till *Bengts yrkande*. [Bengt har bara lagt ett yrkande i det ärende som diskussionen gäller men kan ha kommit med andra yrkanden i andra ärenden.]

När nominalfrasen är predikativ är kravet på unik relation upphävt:

Det där är *Patriks bil*. [Den där bilen är Patriks men behöver inte vara Patriks enda bil.]
Hon är *min moster*.

Också eljest kan possessivattribut användas utan att relationen är unik. Detta gäller när talaren inte anser att lyssnaren är intresserad av att veta vilken av olika möjliga referenter det är som avses.

Jag var i Hemsjö och hälsade på *min kusin*. [utesluter inte nödvändigtvis att talaren har fler kusiner i Hemsjö]
Halsduken fastnade i *bilens dörrhandtag*. [Bilen hade fler dörrhandtag än det som halsduken fastnade i, men det är ointressant.]

Possessivattributen kan med vaga gränser indelas i sådana som anger aktanter förutsatta av huvudordets betydelse (bundna) och övriga possessivattribut (fria).

Possessivattributet erinrar semantiskt mycket om prepositionsattributet, och de båda kan ofta parafrasera varandra. Se vidare § 16 för en jämförelse av prepositionsattribut och possessivattribut.[1]

[1] När ett bundet possessivattribut har ett sammansatt substantiv som huvudord händer det att possessivattributet semantiskt hänför sig till sammansättningens första led (förledsanknytning):

äggens kläckningsfrekvens [jfr: frekvensen för äggens kläckning]
Karl XII:s historieskrivare [jfr: den som skrivit Karl XII:s historia]
Strindbergs prosautveckling [jfr: utvecklingen i Strindbergs prosa]

Språkvårdare har avrått från sådan förledsanknytning trots att den i vissa fall inte förefaller stöta språkkänslan eller medför dubbeltydighet. Förledsanknytning är omöjlig, om attributet får en helt annan betydelse när det tolkas som specificerande förledet än när det tolkas som specificerande efterledet (dvs. hela det sammansatta substantivet):

*Bengtssons flyktberättelse [i betydelsen 'någons berättelse om B:s flykt' men fullt rimlig i betydelsen 'Bengtssons berättelse om sin flykt']
*elevernas kunskapskontroll [i betydelsen 'någons kontroll av elevernas kunskaper']
*rymningsrapporten från Kumla [i betydelsen 'någons rapport om rymningen från Kumla']

§ 11. Prominens. Possessivattributets referent är utgångspunkten för talarens försök att tala om vilken referent som hela nominalfrasen betecknar. Possessivattributet anger alltså oftast någon eller något som har en mera framträdande plats i lyssnarens medvetande i den aktuella situationen eller kontexten. Det anger också vanligen något som lyssnaren förutsätts kunna identifiera och som han därför också kan använda för att identifiera den referent som betecknas med hela den nominalfras där possessivattributet ingår.

klassens lärare [En given klass är utgångspunkten för att möjliggöra identifikationen av en viss lärare.]

lärarens klass [En given lärare är utgångspunkten för att möjliggöra identifikationen av en viss klass.]

B-mollsymfonins kompositör, kompositörens B-mollsymfoni

bokens pärmar, *pärmarnas bok [Man utgår knappast från pärmarna på en bok för att identifiera boken, men det är ofta rimligt att utgå från en bok för att identifiera dess pärmar.]

bordets ben, *benens bord
kollektivets lön, *lönens kollektiv
barnets första intryck, *det första intryckets barn
soffans emballage, *emballagets soffa

Referenten för ett relationellt substantiv är ofta mindre prominent än en referent som anges med ett icke-relationellt substantiv och som ingår i den ifrågavarande relationen:

brottslingens uppehållsort, *uppehållsortens brottsling [*Uppehållsort* förutsätter i sin betydelse någon som uppehåller sig där, medan *brottsling* inte förutsätter en uppehållsort.]

platsens invånare, *invånarnas plats [*Invånare* förutsätter ett ställe där invånarna bor, medan *plats* inte förutsätter någon som bor på platsen.]

Possessivattributet i en nominalfras är på många sätt besläktat med subjektet i en sats. Karakteristiskt nog motsvarar possessivattributet i en nominalfras med ett nomen actionis som huvudord som regel subjektet i en motsvarande sats (§ 13):[1]

fabrikens produktion av leksaker för sin hemmamarknad [Jfr: Fabriken producerar leksaker för sin hemmamarknad.]
chefens funktion som inspiratör för sina anställda [Jfr: Chefen fungerar som inspiratör för sina anställda.]

[1] I likhet med nominalfras som subjekt är nominalfras som possessivattribut oftast definit. Uttryck som *en boks titel* är mycket sällsyntare än *bokens titel*, på samma sätt som vi oftare säger *Boken ligger på bordet* än *En bok ligger på bordet*.

Att possessivattributet är prominent framgår också av att det gärna fungerar som korrelat till 3 pers. personliga pronomen (i stället för *denna*), jfr Pron. § 51.

§ 12. Fria possessivattribut. När huvudordet inte i sin betydelse utpekar en viss relation till en annan referent anger genitiven en mycket vag relation: något har en viss inte närmare specificerad anknytning till något annat:

Johanssons departement, Linköpings stift
gatornas trottoarer, husets trädgård
stadens borgerskap, trädets fågelbon, Europas lärda män och kvinnor

Nedan följer exempel på olika slag av anknytning mellan referenterna för possessivattribut och icke-relationella substantiv som huvudord (jfr Subst. § 14). I bety-

delseangivelsen står P för possessivattributets referent och H för huvudordets (dvs. hela nominalfrasens) referent. Gränsen mellan icke-relationella och relationella substantiv är i många fall vag, jfr Subst. § 12.

a) Innehav: P äger eller disponerar H, H tillhör P.

kassörens {kavaj/rum/bord}, Annas nya halsband, mitt SL-kort

b) Användning: P nyttjar H (med vag gräns mot (a)).

kassörens {tåg/hiss/sked}, min vanliga lunchrestaurang

c) Befintlighet: P omfattar bl.a. H, H finns i P, H är en del av P.

USA:s stormarknader, inlandets skogsbygder, Skånes Fagerhult, schweizerostens hål, läroböckernas standardfraser, skolans lektorer

Befintlighet anges gärna också med preposition: *skogsbygderna i inlandet*, *lektorerna på skolan* (§ 60).

d) Tidfästning: P är tiden för H, H inträffar {vid/under} P.

framtidens hus, torsdagens konsert

e) Kännetecken – kännetecknad: P kännetecknar H.

detta lasternas hus, en fridens boning, denna de stora omstörtningarnas tid, parfymernas förlovade land

Possessivattributets definita nominalfras används här snarare beskrivande än refererande. Nominalfraser av denna typ ingår gärna i komplex indefinit nominalfras (§ 31). Possessivattributet kan vara icke-restriktivt.

f) Klassificering: P är H, H heter P.

Uttryck som *Sundsvalls stad* består av ett ortnamn följt av en viss sorts karakteriserande substantiv (beteckningar för administrativa geografiska enheter). Nominalfrasen är ofta rätt lexikaliserad.[1] Hithörande nominalfraser kan ibland parafraseras med nominalfraser där P anges med fast apposition (t.ex. *staden Sundsvall*), en konstruktion som bara delvis överlappar med (f):[2]

Gotlands län [jfr: ?länet Gotland]
Sundsvalls kommun [jfr: ?kommunen Sundsvall]
Sveriges rike [jfr: ?riket Sverige]
Blentarps by [jfr: byn Blentarp]
Fagerhults socken [jfr: socknen Fagerhult]
Fagerhults församling [jfr: ?församlingen Fagerhult]

*Smålands landskap [jfr: landskapet Småland]
*Gotlands jagare [jfr: jagaren Gotland]
*bilens fenomen [jfr: fenomenet bilen]

Uttryckstypen *avhållsamhetens dygd* är lätt högtidlig med rötter i latiniserande och religiös stil. Konstruktionen är ofta metaforisk varvid P är det egentliga uttrycket och H det överförda.

ensamhetens förbannelse, förnuftets sterila öken, insiktens helvete, tystnadens sigill, sorgens börda

Vissa fraser som erinrar om denna typ är tämligen lexikaliserade:

korsets tecken, X:s värld [t.ex.: skolans värld], på X:s område [t.ex.: på hälsovårdens område], inom X:s ram [t.ex.: inom universitetens ram], spela X:s roll [t.ex.: spela {driftkuckuns/ Hamlets} roll]

Klassificering kan också sägas föreligga i nominalfraser av den marginella typen *fiendernas skara*, *flickornas grupp* där P är en mängd referenter som är eller utgör H.

g) Begreppslig intensitet: H förkroppsligar själva idén bakom det som P (och H) anger.

efterrätternas efterrätt, städernas stad, evigheters evighet, finalernas final, ryggsäckarnas ryggsäck, en anings aning, eländes elände

Uttryckstypen förekommer dels lexikaliserat (t.ex. *eländes elände*), dels med litterär eller litterärt pastischerande färgning. Vissa hithörande uttryck är dubbeltydiga: *konungarnas konung* [också: 'konung över alla konungar'], *böckernas bok* [också: 'boken som består av de många böckerna'].[3]

[1] I vissa lyriska eller pastischerande stilarter har konstruktionen en viss produktivitet:

Genesarets sjö, Frykens långa sjö, Hebrons dal

I stället för genitiv används grundkasus av vissa egennamn: *Blekinge län*, *Kalmar kommun*, se Egenn. § 22.

[2] Nominalfraser som *länet Gotland*, *kommunen Sundsvall*, *församlingen Fagerhult* används t.ex. bara vid kontrast: *länet Gotland* : *kommunen Gotland*, *kommunen Sundsvall* : *fotbollsklubben Sundsvall*, *församlingen Fagerhult* : *byn Fagerhult*.

[3] När huvudordet är ett egennamn kan possessivattributet inskränka referensen till en del eller en aspekt av det som betecknas med egennamnet (§ 95, Egenn. § 19): *den tidens Spanien*.

§ 13. Bundna possessivattribut vid nomen actionis eller qualitatis. En nominalfras med ett nomen actionis eller qualitatis som huvudord motsvarar semantiskt en sats. Huvudordet motsvarar satsens huvudverb respektive subjektspredikativ.

a) Possessivattributet motsvarar som regel satsens subjekt (subjektiv genitiv), medan objekt och bundna adverbial normalt motsvaras av efterställda attribut. Denna fördelning gäller i stort sett oberoende av vilken semantisk roll possessivattributet spelar i nominalfrasen (och subjektet i satsen).[1]

barnets sömn [Jfr: Barnet sov.]
barnets uppvaknande [Jfr: Barnet vaknade.]

företagets produktion av leksaker [Jfr: Företaget producerade leksaker.]
hennes lek med elden [Jfr: Hon lekte med elden.]
sekreterarens samtal med B om C [Jfr: Sekreteraren samtalade med B om C.]
hennes kärlek till naturen [Jfr: Hon älskade naturen.]

Med *regeringens resonemang* skulle utdelning av gratissprutor vara aktuell och försvarbar först när narkotikamissbruket utrotats. (S)
Polisens skärpta bevakning i Stockholms T-bana ledde till ett 70-tal ingripanden natten till lördagen. (S)
Är det här *hennes presentation av dom fula orden?* (T)

hästens tröghet [Jfr: Hästen är trög.]
hästens vana vid min syster [Jfr: Hästen är van vid min syster.]
hästens längd [Jfr: Hästen är x meter lång.]
hästens ålder [Jfr: Hästen är x år gammal.]

[…] den fråga som mer än någon annan överväger i radions övriga program är *människans ensamhet*. (S)
I myterna anspelas på *hennes otrohet* – med Odins bröder Vile och Ve. (S)

b) Att possessivattributet motsvarar ett objekt (objektiv genitiv) är mindre vanligt och förekommer huvudsakligen vid ett begränsat antal nomina actionis och oftast med en mera formell stilkaraktär än den som tillkommer den subjektiva genitiven.[2]

bytets delning, matens tillagning, byggnadens uppförande, den rena lärans förkunnelse, Polens delning, världens skapelse, Amerikas upptäckt, faderns {utnämning/befordran} till ÖB, syndernas förlåtelse, frågornas besvarande, kyrkans restauration, domarnas avkunnande, orderns verkställelse, landets pacificering, områdets projektering, barnens uppfostran, åkrarnas uppodling, hans minne (är ljuvt), (vi är alla i) hans tjänst

Däremot tror jag inte på *svenskhetens bevarande i utlandet* […] (T)

Bundna adverbial vid verbet eller adjektivet motsvaras knappast av possessivattribut vid nomen actionis eller qualitatis. Sålunda motsvaras *samtala om kriget*, *leka med elden*, *besviken över resultatet* inte av **krigets samtal*, **eldens lek*, **resultatets besvikelse* utan av konstruktioner med prepositionsattribut (§ 56): *samtal om kriget*, *lek med elden*, *besvikelse över resultatet*. Inte heller objekten vid de fåtaliga adjektiv som konstrueras med sådana motsvaras av possessivattribut: *trogen idealen* motsvaras inte av **idealens trohet* utan av *troheten mot idealen*.[3]

[1] Möjligen betecknar possessivattributet mindre ofta orsaken till den aktion eller egenskap som huvudordet anger: **{kollegans/argumentets} övertygande* (jfr med agens: *kollegans övertalning*), **Lenas utseendes provokationer* (jfr med agens: *Lenas mosters provokationer*). Dock t.ex.: *byggnadens intryck på betraktaren*, *åtgärdens effekter*, *regnets piskande mot rutan*.

Expletivt subjekt har ingen motsvarighet som possessivattribut:

Det regnar. [jfr: *dess regn]
Det har försvunnit en katt. [jfr: *dess försvinnande av en katt]

[2] I en nominalfras med objektiv genitiv saknas normalt motsvarighet till subjektet bland det överordnade substantivets andra attribut:

Amerikas upptäckt {Ø/*av Columbus}
frågornas besvarande {Ø/*av eleverna}

Detta gäller också nominalfraser med beteckningen på en andlig produkt som huvudord, där upphovsmannen kan sägas motsvara subjektet i en sats och huvudpersonen objektet:

den kände konstnärens porträtt (av min hund) [subjektiv genitiv]
min hunds porträtt {Ø/*av den kände konstnären} [objektiv genitiv]

Särskilt i skriftspråk kan dock en motsvarighet till subjektet föras in med hjälp av ett fritt efterställt attribut: *frågornas besvarande genom elevernas försorg, min hunds porträtt målat av den kände konstnären.*

[3] Nomen qualitatis tar också nominalfras i genitiv som deskriptivt (måttsbetecknande) attribut: *2 centimeters tjocklek* (§ 50: b).

ANM. Man kan se den objektiva genitiven som motsvarande subjektet i en passiv sats (även om motsvarighet till agens i passiv sats normalt saknas i nominalfraser av detta slag, not 2):

Amerikas upptäckt [jfr: Amerika upptäcktes]
frågornas besvarande [jfr: frågorna besvaras]

§ 14. Bundna possessivattribut vid nomen agentis. I nominalfraser med nomen agentis som huvudord förekommer i viss utsträckning possessivattribut som motsvarar objektet i satsen (objektiv genitiv).[1] Dessa attribut har här antagligen ett mindre formellt stilvärde än objektiv genitiv vid nomen actionis (§ 13). Också vid nomen agentis är dock bruket av objektiv genitiv möjligt bara vid vissa substantiv.

vådevillteaterns {skapare/gynnare}, telefonens uppfinnare, flygplanets {konstruktörer/användare}, bokens {köpare/säljare/ägare/mottagare}, bokens {författare/förläggare/utgivare}, Amerikas upptäckare, stadens {försvarare/besegrare}, lagets {tränare/ledare}, mina {läsare/åhörare}

*händelsens iakttagare, ?bokens skribent, ?landets förrädare [i betydelsen: 'den som förrått landet']

Jfr prepositionsattribut vid nomen agentis, § 57.

[1] Subjektiv genitiv förekommer inte vid nomen agentis, eftersom substantivet självt betecknar den eller det som är verbets predikationsbas.

§ 15. Bundna possessivattribut vid övriga relationella substantiv. Nominalfraser med de flesta typer av relationella substantiv (utöver sådana som nämnts ovan § 13–14; jfr Subst. § 13) som huvudord, t.ex. *släkting, chef, ledamot, upphov, beting-*

else, *orsak*, *sida*, *kännetecken*, tar gärna bundna possessivattribut (dvs. sådana som betecknar aktanter förutsatta i huvudordets betydelse):[1]

Svens kusin, gubbens far, min brors kolleger, Bachs föregångare, bergets topp, Bengts arm, novellens slut, papperets ena sida, burkens lock, stolens ben, utskottets ledamöter, Sveriges invånare, alltings upphov, Strindbergs böcker, undersökningens resultat, handlingens konsekvenser, rosens doft, fabrikens chef, partiets talesman, mina känslors föremål, undersökningens objekt, ordets valör, förslagets nackdelar, varans pris

När possessivattributet betecknar en icke-animat referent har konstruktionen dock ofta ett något skriftspråkligt stilvärde, och i talspråk och ledigt skriftspråk föredras ofta konstruktion med prepositionsattribut, t.ex. *toppen på berget*, *locket {på/till} burken*, *benen på stolen*, *priset på varan*. Jfr § 16 och 58.[2]

[1] Några exempel på relationella substantiv som inte medger bundet possessivattribut utan bara prepositionsattribut (*flaska*, *tecken*, *plats*):

*vinets flaska, flaskan med vin
*utmattningens tecken, tecknet på utmattning
*övningens plats, platsen för övningen

Se vidare § 16.

[2] Ibland används som huvudord en beteckning för en referent i stället för ett relationellt substantiv. Den nämnda referenten är då ett typiskt exempel på en viss roll i sitt sammanhang och substantivet tolkas relationellt.

Sveriges Hitler [om Sveriges nazistledare]

§ 16. Valet mellan possessivattribut och prepositionsattribut. Prepositionsattribut kan ofta parafraseras med possessivattribut och omvänt:

locket på burken ≈ burkens lock
chefen för företaget ≈ företagets chef

Vissa grundläggande tendenser reglerar valet mellan prepositions- och possessivattribut:

a) Uttömmande relation från attributets referent (P) till hela nominalfrasens/huvudordets referent (H) förutsätts vanligen när P anges med possessivattribut (se § 10), dvs. huvudordet betecknar uttömmande de referenter som står i den avsedda relationen till possessivattributets referent. Detta förutsätts inte när P anges med prepositionsattribut och substantivet har obestämd form.

bilens två dörrar ≈ de två dörrarna på bilen ≠ två dörrar på bilen

b) Att P är mer prominent än H förutsätts när P anges med possessivattribut men inte när P anges med prepositionsattribut:

cykelns blå färg ≈ den blå färgen på cykeln
cykeln med blå färg, *den blå färgens cykel

Ett specialfall av (b) är det att possessivattribut som anger innehav (§ 12: a) eller som har subjektets roll vid nomen actionis (§ 13) normalt inte kan parafraseras med prepositionsattribut:

min brors cykel [jfr: *cykeln av min bror]
verkmästarens kontor [jfr: *kontoret av verkmästaren]

barnets sömn [jfr: *sömnen av barnet]
mannens försvinnande [jfr: *försvinnandet av mannen]

Om P i en motsvarande sats anges med objekt, kan det bara i vissa fall uttryckas med possessivattribut vid nomen actionis och nomen agentis (se ovan § 13, 14).[1]

Omvänt kan sällan prepositionsattribut parafraseras med possessivattribut i följande fall, sannolikt eftersom P där i de flesta situationer har lägre prominens än H:

helhet – del: flickan med flätorna, *flätornas flicka
produkt – material: kjolen i det skotskrutiga tyget, *det skotskrutiga tygets kjol
behållare – innehåll: flaskan med vinet, *vinets flaska
text – språk: novellerna på det gaeliska folkspråket, *det gaeliska folkspråkets noveller
text – ämne: boken om daggmaskarna, *daggmaskarnas bok

c) Entydig relation mellan H och P. När arten av relationen mellan H och P inte är entydig utan den avsedda relationen är en av många möjliga mellan samma typer av referenter är som regel inte possessivattribut möjligt (jfr (a) ovan).

möblerna {strax utanför/innanför/bredvid} matsalsdörren [jfr: *matsalsdörrens möbler]
{vägen/brevet} {till/från} Malmö [jfr: *Malmös {väg/brev}]

Men om P har klar prominens över H: *Kalles brev* ≈ *brevet från Kalle* eller *brevet som Kalle har* eller under bestämda betingelser också *brevet till Kalle*.

[1] Prepositionsattribut (vid nomen actionis) med samma roll som subjektet i en motsvarande sats är mindre vanligt och förekommer framför allt under speciella omständigheter, se § 56: 3. Däremot kan en subjektiv genitiv vid nomen qualitatis ofta motsvaras av ett prepositionsattribut med *hos* vid substantiv som anger karaktärsdrag eller inneboende egenskap:

adelns {envishet/oro/tröghet/ovilja/osäkerhet} ≈ {envisheten/oron/trögheten/oviljan/osäkerheten} hos adeln

I vissa fall kan ett prepositionsattribut med *av* ange en betydelserelation som erinrar om en subjektiv genitiv vid ett nomen qualitatis:

olämpligheten av denna åtgärd ≈ denna åtgärds olämplighet
värdet av dina insatser ≈ dina insatsers värde

När H är en egenskap som tar sig uttryck i handling kan subjektiv genitiv vid nomen qualitatis ibland i skriftspråk och formellt talspråk parafraseras med prepositionsattribut av typen *från X:s sida* (§ 56: 3).

Bengts {vänlighet/intresse} ≈ {vänligheten/intresset} från Bengts sida

Definita nominalfraser utan substantiv som huvudord § 17–20

§ 17. Definita nominalfraser med egennamn som huvudord. I typfallet konstrueras en nominalfras med egennamn som huvudord i allt väsentligt på samma sätt som en definit nominalfras med substantiv som huvudord. Se Schema 3.

Definit attribut	Deskriptivt attribut	Egennamn	Efterställt attribut
min	ljuva	Maria	
den	{snälle/snälla}	Albin	med sina många skrupler
	{lille/lilla}	Martin	
den där		Eklund	

SCHEMA 3. Exempel på definit nominalfras med egennamn som huvudord.

Egennamn kan också bilda komplexa nominalfraser (§ 8) med t.ex. *hela*, *själva*: *hela det vackra Verona*, *själva Gala inklusive kringliggande byar*. Förnamn + efternamn, t.ex. *Per Andersson*, bildar en särskild typ av nominalfras där det är oklart om något av namnen skall ses som huvudord och i så fall vilket (Egenn. § 20: 1). Personnamn som huvudord kan ha fasta efterställda appositioner av särskilda slag, mest lexikaliserat (§ 72, Egenn. § 20: 3): *Sten Sture den äldre*, *Eriksson junior*. Som attribut särskilt till egennamn kan *den* {*här/där*} ha aktualiserande betydelse, Pron. § 74: d, 75: c.

Ojämförligt vanligast är att egennamnet bildar nominalfras ensamt, utan bestämningar.

Bestämd artikel utelämnas i vissa fall framför adjektivattribut till egennamn:

{lilla/söta/dumma} Karin [Attributet har icke-restriktiv betydelse; vokativfras; Icke satsf. men. § 18: b.]

14-åriga Susanne Jönsson [Attributet har icke-restriktiv betydelse; tidningsspråk.]

vänliga Konsum, fantasifulla Bohuslän [Attributet har icke-restriktiv betydelse; annonsspråk.]

södra Tyskland [Som beteckning på geografiskt område; attributet har restriktiv betydelse och anger del av den helhet som huvudordet anger.]

skadade Tommy Mörth (S) [Attributet har icke-restriktiv betydelse; särskilt i idrottsjournalistik.][1]

Bestämd artikel saknas också när restriktivt adjektiv är lexikaliserat med egennamnet så att hela ordgruppen fungerar som egennamn:

holländska Guyana, Nedre Volta

Starke Arvid, Röde Orm

Prototypiskt används egennamnet för att beteckna en unikt identifierbar referent, namnbäraren (Egenn. § 2). Endast när egennamnet används som ett substantiv (Egenn. § 4), t.ex. om sådana referenter som uppbär namnet eller som har vissa egenskaper karakteristiska för den egentlige namnbäraren, kan det ibland böjas i numerus och ta attribut som förutsätter ett urval.

Den [1]*här Kristina* har du aldrig träffat.
Runes Kristina har gått ur partiet.
Den Kristina som du känner har blivit färdig med sin avhandling.
Då hoppade Martin på *den andra Jösse* […] (R)
Såg du doktor Kendall – *den doktor Kendall som är död* – någon gång den kvällen? (R)

Många egennamn är substantiv som lexikaliserats i bestämd form: *Hemsjön*, *Emån*, *Alperna*, *Majsan*, *Rasken*. Gränsen mellan egennamn och substantiv är inte sällan oklar: *Utrikesdepartementet* eller *utrikesdepartementet*, *Statskontoret* eller *statskontoret*. Se Egenn. § 10.

I vissa fall kan egennamn vara huvudord i indefinita nominalfraser (§ 29).

[1] Ytterligare exempel:

Hammarby får tillbaka *mot AIK avstängde Johan Hammarström* […]. Som toppforward, bredvid *givne Leif Strandh* väljer Davidsson in i det sista mellan Hans Eskilsson och ”Älgen” Vlahovic. (S)

Bestämd artikel kan utelämnas i sportspråket också när adjektivattributet bestämmer ett substantiviskt huvudord med egennamn som fast apposition (*knäskadade inre mittfältaren Hasse Bergh*, § 5 not 2).

§ 18. Definita nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord. En definit nominalfras kan ha ett definit substantiviskt pronomen som huvudord. Det definita pronomenet följs optionellt av attribut av samma slag och i samma ordning som i en nominalfras med substantiv som huvudord. Däremot kan en nominalfras med definit pronomen som huvudord normalt inte ha några andra framförställda attribut än de få som kan bilda en komplex definit nominalfras (totalitetspronomen och *själva*, § 8).[1] Kvantitets- och adjektivattribut placeras efter huvudordet, före andra efterställda attribut. Adjektivattributen tar bestämd form.[2]

I de allra flesta fall bildar definita substantiviska pronomen nominalfraser ensamma, utan bestämningar.

a) 1 och 2 pers. personliga pronomen: *jag*, *vi*, *du*, *ni* (Pron. § 20). I singularis bildar dessa definita nominalfraser enligt Schema 4. Exempel:

Hela jag är ett stort tomrum. (R)
[…] ja grip dem fatt, *du olycksalige* […] (R)

Emfatiskt attribut	Definit pronomen	Adjektivattribut
hela	jag	
själva	du	
	jag	
	jag	olycklige

SCHEMA 4. Definita nominalfraser med 1 och 2 pers. personliga pronomen i singularis.

Exempel också med andra efterställda attribut:

Du som kan röra dig obehindrat tänker inte på samma sätt som jag, förklarar hon. (S)
Jag med mina nattliga fantasier i den manliga ensamhetens elände… (R)
Jag min dumbom borde naturligtvis ha protesterat då.
Han gillar *dig som aldrig säger emot honom.*

I pluralis bildar 1 och 2 pers. personliga pronomen definita nominalfraser enligt Schema 5. Exempel:

[…] *vi aktiva* är förberedda på allra bästa sätt både fysiskt och psykiskt inför varje tävling […]. (S)
Om ni hör mig därinne, *ni båda*, ska jag berätta […] (R)
Vill *ni två* sätta den här i händerna på edra barn? (T)

Emfatiskt attribut	Definit pronomen	Kvantitetsattribut	Adjektivattribut
alla	vi	tre	andra gamla
båda	ni		
	er	båda	
	vi		unga

SCHEMA 5. Definita nominalfraser med 1 och 2 pers. personliga pronomen i pluralis.

Exempel också med andra efterställda attribut:

Vi två tillsammans lurade henne. (R)
Vad ska vi ta oss till, *vi två utlåsta sjömän* så här långt nere på havets botten? (R)
Vi som befar havet största delen av vårt liv, vi vet. (R)
Och vad gör *ni själva* uppe mitt i natten […] (R)
Och trots att han var bufflig så var *alla ni kvinnor i utredningen* mer eller mindre förälskade […] (R)
Och vad kan vi göra, *alla vi som inte behövs* […] (R)

b) 3 pers. personliga pronomen: *han, hon, den, det, de* (Pron. § 29). I singularis bildar dessa definita nominalfraser enligt Schema 6. Exempel:

Sedan blir *hela han* glödröd, tills ögonen vill tränga ur sina hålor. (R)

Emfatiskt attribut	Definit pronomen
hela	den
själva	hon

SCHEMA 6. Definita nominalfraser med 3 pers. personliga pronomen i singularis.

Exempel också med andra efterställda attribut:

Han med skinnrocken hejar på oss, den andre bara nickar […] (R)
Han själv skulle bli nummer två över havet, meddelade han köpmansfamiljen hemma på Söder i Stockholm. (S)

I pluralis bildar 3 pers. personliga pronomen definita nominalfraser enligt Schema 7.[3] Exempel:

För *dem båda* var Gerda en av tillvarons förutsättningar. (R)
Alla dem har vi inte plats för.

Emfatiskt attribut	Definit pronomen	Kvantitetsattribut
alla	dem	
båda	dem	
	dem	alla
	dem	båda

SCHEMA 7. Definita nominalfraser med 3 pers. personliga pronomen i pluralis.

Exempel också med andra efterställda attribut:

De, och *de ensamma*, engagerar också de unga efter-politiska generationerna. (S)
Han såg gärna att jag engagerade mig för *dem i trakten som hade det svårt*. (R)

Pluralt substantiviskt pronomen med relativ bisats som attribut kan förekomma som egentligt subjekt (Eg. subj. § 11 not 2) och har då indefinit betydelse:

Jag kan också tänka mig att det bland de nya cheferna finns *de som just nu känner obehag, rädsla* […] (S)
Det finns *de som klarat sig bättre* och det finns *de som klarat sig sämre*, säger han. (S)

c) Reflexiva och reciproka: *sig, varandra*. Det reflexiva pronomenet *sig* kan konstrueras med det efterställda attributet *själv* och marginellt med vissa andra icke-restriktiva efterställda attribut samt med de framförställda attributen *hela, halva, själva*.

Det är ju väldigt svårt att känna *sig själv* så väl. (T)
[…] en känsla av att han inte är riktigt närvarande med *hela sig*. (R)
Det kommer aldrig att vara nån annan att bry sig om på riktigt, inte med *hela sig själv*. (R)

Varandra tar inga attribut.

Om kasusdistinktionen nominativ : ackusativ i 3 pers. personliga pronomen se Pron. § 54.

[1] Framför personliga pronomen (men inte framför substantiv) kan vissa språkbrukare i ledigt språk ha allihop (och möjligen *allesammans*): *allihop ni, allihop dem, ?allesammans vi.*

Totalitetspronomen kan också vara efterställda:

Och vad dom anser riktigt, det måste *vi alla andra* böja oss under. (T)
Det är så i *dom alla*. (T)

[2] I vokativfraser kan ett litet antal adjektiv med känslofärgning placeras som adjektivattribut framför definit pronomen (Icke satsf. men. § 18: a):

{*Kära/Dumma/Lilla*} *du*, så kan du väl inte göra.
Men *snälla du*, det skulle jag väl ha sagt. (R)
Tack *snälla ni*, det var den finaste komplimang som jag har fått […] (R)

Mera sällan och med ledigt stilvärde när nominalfrasen har annan funktion:

Lilla dumma jag har gjort fel igen.
[…] *stackars hon* kunde ju inte veta vad jag sysslade med […] (R)

[3] Totalitetspronomen kan också vid substantiviska huvudord fungera antingen som emfatiska attribut eller som kvantitetsattribut (§ 8: a, Pron. § 123, 129): *båda de nya cyklarna*, *de båda nya cyklarna*.

§ 19. Definita nominalfraser utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord. En definit nominalfras kan ha samma struktur som en definit nominalfras med substantiv som huvudord (§ 4), förutom att själva substantivet saknas. Då blir (liksom i den indefinita nominalfrasen, § 26, 38–39) distinktionen utrum : neutrum betydelsebärande (när inte ett substantiv är underförstått enligt reglerna för ellips, Ellips § 2–3). Utrum (singularis) betecknar person i ental och neutrum (singularis) avser icke-animat, allmänt dividuativ referens. Pluralis betecknar inte flertal i allmänhet utan bara personer i flertal (jfr Adj. § 60, 65; Pron. § 38, 40). Om nominalfrasen innehåller flera led av den typ som annars är framförställda attribut till substantiv är det ofta oklart om något av dem skall betraktas som huvudord. Ett adjektiv som semantiskt motsvarar ett substantiv kan dock i många fall tillsammans med eventuella bestämningar betraktas som nominalfrasens huvudled, t.ex. *konservativa* i nominalfrasen *de flesta konservativa* (jfr *de flesta socialister*, Adjfraser § 65).

a) Personbetecknande:

denne, den {där/här}, den andra, den andre sakkunnige, min allra minsta, den där nye väntande, den närmast sörjande, den dömde, själva den ansvarige, den nyss utskrivne

de {där/här}, de {där/här} tre, dessa många andra, alla de {där/här} andra, de lyckliga anhöriga, de två bekanta, de nygifta, de här väntande, de tvåhundra närvarande, dessa många sakkunniga, firmans alla andra anställda, alla dina anställda, dessa fem sakkunniga, de mina[1]

Planerna på att flytta *de gamla* från institutionerna till hemmen oroar ledarskribenten […] (S)
Därefter serveras Julgrötslunch i församlingshemmet, där *församlingens anställda* presenteras […] (S)
De åtalades försvarsadvokater motsatte sig en ny rättegång […] (S)
Jag har gjort fullt klart att jag liksom kanalledningen och TV-bolaget känner ansvar för *alla våra anställda*. (S)
Den nyligen avlidna log mot mig […] (S)
Andra länders aktiva och deras supportrar får försöka mätta sin äregirighet med smulorna som faller från *de rikes* bord. (S)
Vid ett av borden satt *de särskilt inbjudna*.

Exempel också med efterställda attribut:

[…] han sa att det jäser bland *de fattiga i det riket* […] (R)
Men det ska jag bara tala om, Erik, att det idealet kommer aldrig att anammas av *oss andra i arbetarrörelsen*. (R)
Han var *den yngste i syskonskaran* av Aron, Andrea och Lukas. (R)

b) Dividuativa:[2]

det {där/här}, detta, det andra, det sista, det andra nya, det bästa, det förflutna, detta andra roliga, allt detta sista intressanta, själva det centrala, det {där/här} innersta

allt detta andra, själva det {där/här}

Med de reservationerna kan man säga, att det som nu försiggår i Sovjet är både *det viktigaste* och kanske också *det mest uppmuntrande* på länge. (S)
Det avgörande är att vi är tydliga i vårt budskap […] (S)
Det är bland *det viktigaste* egentligen. (T)
Han har alltid varit svag för *det utpräglat moderna*.

Exempel också med efterställda attribut:

Det senaste från amerikansk och kanadensisk popscen. (S)
Han är […] en liberal som mycket tidigt ser *det tvetydiga i individualismen*. (S)
Har ni varit med om *detta förfärliga att inte ha minsta rätt över den man älskar* […] (R)
Detta sorgliga att låginkomsttagarna alltid blir missgynnade får man leva med.
Det viktigaste med en filmaffisch är att den fångar filmens rätta stämning […] (S)
Medlidande är *det sista jag vill ha från dig*. (R)
Detta var *det svåraste han hade att minnas*. (R)

I konstruktion med af-satskärna kan definit dividuativ nominalfras med adjektiv eller adverb i superlativ fungera antingen som sättsadverbial eller (i sats med identifierande predikativ) som subjekt eller predikativ:

Han simmade *det fortaste han kunde*.
Det längsta jag har simmat under vattnet är nog en minut.
Detta är *det* {*snabbaste/fortaste*} *jag har simmat*.

Definit pronomen i neutrum kan konstrueras med infinitivfras eller narrativ bisats som apposition (Pron. § 46):[3]

[…] det viktiga är väl bara *det att det finns olika alternativ att välja på*. (T)
Särskilt Georg uppskattade *detta att slippa överraskningar* […] (R)
Jag är kanske lite kritisk mot just *det här att liksom granska av vilka skäl människor kommer*. (T)
Det där att allting blir så lika, det har vi väl alldeles för mycket av. (T)
Vad betyder förresten *det där att "nå fram" till en annan människa?* (R)

Konstruktionen förekommer mest i ledigt språk, men också här är det vanligast med infinitivfras eller narrativ bisats utan överordnat definit pronomen, t.ex. *Att starta redan i år tycker jag är utmärkt*.[4] Semantiskt fungerar ett definit pronomen med appositionell infinitivfras eller narrativ bisats nästan som ett definit attribut till ett substantiv: det anger att appositionens proposition är aktuell.

Också possessivattribut kan självständigt fungera som nominalfras:

Han har nog av *sitt*, vi har nog av *vårt*.
Jag tar hellre risken att inte få med mig *allt mitt* än att jag får med mig något av {*chefens/Berglunds*}.

I flera fall har possessivattributet lexikaliserad betydelse (§ 81 not 2):

Vi åkte hem till {*Berglunds/mitt*}. [betecknar bostad]
Vi träffade inte {*kantorns/Berglunds*} den här gången. [betecknar familj; Subst. § 77, Egenn. § 23]

[1] Kombinationen bestämd artikel + possessivt pronomen har lexikaliserats med särskild betydelse:

de mina 'min familj'
de våra 'våra familjer', 'våra egna trupper'

[2] I vissa fall kan de hithörande nominalfraserna parafraseras med nominalfraser som har ett substantiviskt huvudord med allmän betydelse, t.ex. *sak*:

Han brydde sig inte om {*det där*/den där saken}.
{*Det bästa*/ Den bästa saken} var att räntan sänktes.

[3] I vissa fall har preposition + *det* + *att* lexikaliserats till en flerordssubjunktion: *under det att*, *efter det att*, *till dess att*, *i det att*, *på det att* (Konjn, subjn, infm. § 9).

[4] Om nominalfrasens huvudord är definit pronomen i neutrum singularis (vanligen *det här*, *det där*) inleds i ledigt språk infinitivfrasen eller den narrativa satsen ofta av *med*:

det här *med att starta redan i år*
det där *med att han skulle vara homosexuell*

Och det här *med att Patrik skulle ha kört sin morfar hit*, […] – det borde vi ha genomskådat! (R)

§ 20. Elliptiska definita nominalfraser. I en nominalfras med substantiviskt huvudord kan huvudordet vara utelämnat enligt reglerna för ellips när det är givet av kontexten eller situationen (Ellips § 2–3):

Om du tar den ena vägen så tar jag *den andra*.
Jag tycker nog att Larssons bröd är godare än *Svenssons*.
Ge mig *den andra*!

Nominalfraser som innehåller icke-substantiviskt definit pronomen (i utrum singularis eller i pluralis) utan adjektiv, particip eller substantiv är ofta, kanske oftast, elliptiska:

Läs den här boken om du inte vill läsa *den där*.
Ge mig *den där*!

Likaså är nominalfraser med partitivt attribut (§ 61) oftast elliptiska:

De av era cyklar som saknar baklykta måste kompletteras med en sådan.

Vid ellips kan normalt inte bestämd artikel utelämnas i de fall då den eljest är optionell (§ 5: c):

Om jag ska ha något bröd ska det vara {*det*/*Ø} *bästa*.
Det är {*den*/*Ø} *tredje* av sönerna som är mest berömd.

Vid kontrast kan dock utelämning vara möjlig:

Om du tar ena vägen så tar jag *andra*.

Se vidare Ellips § 2-4.

Indefinita nominalfraser § 21–31

Indefinita nominalfraser med substantiv som huvudord § 21–24

§ 21. Strukturella typer. Strukturellt kännetecknas den indefinita nominalfrasen negativt, dvs. av att inte innehålla någon av definithetsmarkörerna (definita attribut, bestämd form av substantivet eller av adjektiv och adjektiviskt böjda ord). Den indefinita nominalfrasen har prototypiskt indefinit betydelse, dvs. talaren refererar till någon eller något som han inte förutsätter att lyssnaren kan unikt identifiera (se nedan § 107–110).

Man kan urskilja tre strukturella typer av indefinita nominalfraser med substantiv som huvudord. Av dessa är två att betrakta som huvudtyper, medan den tredje är tämligen ovanlig och stilistiskt begränsad. Eftersom de tre typerna inte

skiljer sig åt i fråga om efterställda attribut bortses från dessa vid beskrivningen.

a) enkel indefinit nominalfras med kvantitetsattribut

En indefinit nominalfras med kvantitetsattribut består av kvantitetsattribut (+ adjektivattribut i obestämd form) + substantiv i obestämd form (+ efterställt attribut). Se Schema 8.

Kvantitetsattribut	Adjektivattribut	Substantiv
en	(annan sådan vacker)	tavla
ingen	(likadan)	film
någon	(mera äkta)	folkmusik
allt	(svenskt)	hantverk
några	(andra sådana vackra)	tavlor
två	(likadana franska)	filmer
inga	(stora amerikanska)	bilar
många	(mindre attraktiva)	träd
ett otal	(billiga)	blommor
mycket	(sådan importerad)	film
litet	(annan rejäl)	smörja
en massa	(romantisk)	kärlek

SCHEMA 8. Exempel på enkel indefinit nominalfras med kvantitetsattribut.

Om adjektivattribut som används enbart eller företrädesvis i indefinit nominalfras och om sådana som inte kan stå i indefinit nominalfras se nedan § 42, 49.

b) enkel indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut

En indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut består av (adjektivattribut i obestämd form +) substantiv i obestämd form (+ efterställt attribut). Den används i singularis för att ange icke specificerad mängd av något dividuativt och i pluralis för att ange icke specificerat flertal. Se Schema 9.

Adjektivattribut	Substantiv
(annan sådan svensk)	folkmusik
(annat sådant svenskt)	hantverk
(andra sådana svenska)	filmer

SCHEMA 9. Exempel på enkel indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut.

Indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut förekommer också med ett huvudord som är ett individuativt substantiv i singularis. Den kallas då naken nominalfras och används i särskilda fall, oftast med svag referentiell betydelse (§ 30). Se Schema 10.

I pluralis kan naken nominalfras inte skiljas formellt från annan indefinit nominalfras utan kvantitetsattribut.

Adjektivattribut	Substantiv
(akustisk)	gitarr
(övertygad)	folkpartist

SCHEMA 10. Exempel på naken nominalfras.

c) komplex indefinit nominalfras

En indefinit nominalfras kan också bildas genom att ett kvantitetsattribut konstrueras med en hel definit nominalfras. Typen är tämligen ovanlig och förekommer mest i litterärt pastischerande språk.

(utan) någon den minsta svårighet

en segrarnas hånfulla beteckning på ett tragiskt, i blod kvävt uppror (S)

Om indefinita nominalfraser utan substantiv som huvudord se nedan § 25–29.

Kvantitetsattribut § 22–24

§ 22. Översikt. Kvantitetsattributen utgörs av kvantitativa pronomen (inklusive obestämd artikel), grundtal eller kvantitetsbetecknande nominalfraser.

Om nominalfrasen är individuativ är kvantitetsattributen antalsbetecknande pronomen eller nominalfraser:

{en/någon/ingen/varje/mången} sådan annan svensk båt
{ett/något/inget/varje/månget} sådant annat svenskt skepp
{två/många/få/alla/samtliga} sådana andra svenska båtar
{ett otal/ett stort antal} sådana andra svenska båtar

Om nominalfrasen är dividuativ eller anger kollektivt flertal är kvantitetsattributet oftast en mängdbetecknande nominalfras med ett substantiv eller ett kvantitativt pronomen i neutrum singularis som huvudord:

{mycket/litet/en massa/en smula} kärlek
{mycket/litet/en massa/en smula} grönsaker

Också i dividuativ nominalfras kan vissa kongruensböjda pronomen användas som kvantitetsattribut:

{all/ingen/någon/mycken/somlig/viss} kärlek
{allt/inget/något/mycket} hat

§ 23. Obestämd artikel och andra kvantitativa pronomen som kvantitetsattribut. När ett individuativt substantiv i singularis saknar annat kvantitetsattribut har det normalt obligatoriskt grundtalet *en* (neutrum: *ett*) som kvantitetsattribut. *En* anger att nominalfrasen är individuativ, singular och indefinit. Grundtalet kallas i denna funktion för obestämd artikel. (Om nakna nominalfraser som saknar obestämd artikel, fastän substantivet prototypiskt är individuativt, se § 30.)

Här står {**cykel/en cykel*}.
Jag har hittat {**moget päron/ett moget päron*}.

Övriga kvantitativa pronomen som kan vara kvantitetsattribut är följande:

1. Vid individuativa substantiv (i singularis eller pluralis):

Singularis: någon, ingen, mången, varje[1]
Pluralis: två, tre etc.,[2] hundratals, dussintals, några, inga, många, flera, åtskilliga, få, några få, alla, samtliga[3]

Exempel:

ingen (likadan) film, varje (alldeles oplanerat) försök, fyra (stora amerikanska) bilar, alla (intresserade) spekulanter

I pluralis kan *några* optionellt användas med förbleknad kvantitetsbetydelse ungefär som den obestämda artikeln i singularis (om tendensen till betydelseskillnad mellan *några* och avsaknad av kvantitativt pronomen se Pron. § 184):

Här står (*några*) *cyklar*.
Jag har hittat (*några*) *mogna päron*.

Om nominalfrasen har tydligt distributiv betydelse är *några* nästan obligatoriskt (Pron. § 180):

Det satt {**bönder/några bönder*} och språkade med varandra.

2. Vid dividuativa substantiv (i singularis) och vid substantiv i pluralis (med kollektiv betydelse):

a) Icke kongruensböjda:

mycket, mer (mest), lite(t), mindre (minst), något litet

Exempel:

mycket (sådan) mjölk, mycket kärlek, lite (kall) saft, något litet (fransk) vinäger, mycket blommor, lite (andra fina) grönsaker

De icke kongruensböjda pronomenen utgör i denna grammatik en egen nominalfras som fungerar som kvantitetsattribut i den högre nominalfrasen, se § 24. Halvt lexikaliserade (som kvantitativa pronomen) är antals- och mängdangivande nominalfraser som *ett antal*, *ett flertal*, *ett fyrtiotal* etc., *ett fåtal*, *en hop*, *en rad*, *en myckenhet*, *en mängd*, *en massa*, *en* (*hel*) *del*, *en smula*, se § 24.

ett antal (svenska) medborgare, en hop (stojande) barn, en massa (likadana) fel, en (hel) del ovett

b) Kongruensböjda:

någon, ingen, mycken, all, samtlig[4]

Exempel:

ingen mjölk, mycken kärlek, någon (mera äkta) folkmusik, allt (överblivet) bröd

Vissa kvantitetsattribut kan stå efter definit attribut i definit nominalfras, t.ex. *de många programmen*, se § 4.

Kvantitetsattribut kan i viss utsträckning kombineras med en definit nominalfras till en komplex nominalfras, se § 8 (komplex definit nominalfras, t.ex. *alla dessa böcker*) och § 31 (komplex indefinit nominalfras, t.ex. *en skogens okrönte konung*).

[1] Det totala pronomenet *hel* används framför allt som första led i komplex definit nominalfras (§ 8):

hela ({den långa/denna/min}) predikan

När det ingår i enkel indefinit nominalfras kräver det en föregående obestämd artikel eller ett grundtal:

en hel sådan lång predikan, två hela sådana långa predikningar

[2] Framför grundtal fr.o.m. *två* kan adjektiven *dryga*, *styva*, *knappa* användas med ungefär samma betydelse som gradadverbialen *drygt*, *styvt*, *knappt*:

Hon var tvungen att kämpa *dryga tre nautiska mil* med den väldiga sjön […] (R)
Nu är det *knappa sju kilometer* kvar.

[3] *Många*, *få* kan samordnas med adjektiv (Samordn. § 7 not 1):

Många och imponerande vagnar passerade.
Få men vackra hus har lämnats kvar.

Båda fungerar normalt inte som kvantitetsattribut i enkel indefinit fras. I lexikaliserade uttryck kan *båda* dock följas av substantiv i obestämd form, trots att nominalfrasens betydelse är definit (Pron. § 129 not 1):

på båda sidor, båda parter
*båda bröder, *båda böcker

I stället förekommer *båda* i enkel och komplex definit fras (§ 4, 8):

de båda bröderna [kvantitetsattribut i enkel definit nominalfras]
båda de där andra vagnarna [emfatiskt attribut i komplex definit nominalfras]

[4] *All*, *varje* kan i enkel indefinit nominalfras kombineras med ett följande emfatiskt *möjlig* eller *tänkbar*:

all {möjlig/tänkbar} annan sådan utstuderad illvilja
allt {möjligt/tänkbart} annat sådant svenskt material
alla {möjliga/tänkbara} idéer

varje {möjlig/tänkbar} annan sådan genialisk lösning

§ 24. Nominalfras som kvantitetsattribut. En nominalfras kan fungera som kvantitetsattribut vid dividuativa substantiv eller vid substantiv i pluralis som anger kollektivt flertal. Den kvantitetsbetecknande nominalfrasen har som huvudord antingen ett icke kongruensböjt kvantitativt pronomen (i neutrum singularis) eller ett substantiv som direkt eller indirekt anger mängd.

1. Nominalfrasen består av ett icke kongruensböjt kvantitativt pronomen i neutrum singularis: *mycket*, *mer*, *mest*; *lite*(*t*), *mindre*, *minst*; *något*.[1]

mycket (annan sådan pastöriserad) mjölk, lite (grann) (anspråkslös) underhållning, något (litet) (fransk) vinäger, mycket (sådana ovanliga) finesser, lite (andra fina) grönsaker

2. Nominalfrasen består av ett kvantitetsattribut + ett substantiv som huvudord.

a) Substantivet är ett mer eller mindre konventionellt måttssubstantiv (inklusive *miljon*, *miljard*, *dussin*, *tjog*):

ett kilo (äkta) kaffe, två liter (färsk) mjölk, några meter (likadan mörkblå) sammet, ett kilo (färska) jordgubbar, två liter (nyplockade) krusbär, en hel miljon (andra svenska) medborgare, många miljarder (otrevliga små) maskar, två tjog (sådana) lantägg, ett tiotal (sådana) medaljonger, två par (bra) strumpor

Substantiven i kvantitetsattribut av denna typ tar ogärna andra attribut än kvantitativa pronomen och ett litet fåtal besläktade adjektivattribut som *hel*, *halv*, *dryg*, *knapp*, vanligen endast i singularis:

en halv liter skummjölk, ett knappt kilo (dansk) ost, ett drygt hundratal kunder, en halv meter snö

Hit hör också nominalfraser vilkas huvudord betyder stor eller liten mängd eller stort eller litet antal. Nominalfraser av detta slag är ofta tämligen lexikaliserade och tar endast ett fåtal framförställda adjektivattribut (och knappast några efterställda attribut), huvudsakligen adjektiv som *stor*, *liten* och deras synonymer.

en (väldig) massa, en (liten) smula, en (hel) del, en (liten) aning, en (liten) gnutta, en (stor) mängd, ett (stort) antal, ett flertal, flertalet, ett (litet) fåtal

b) Substantivet anger indirekt kvantitet genom att beteckna en behållare som innehåller ämnet eller kollektivet, en form eller gruppering som ämnet respektive kollektivet uppträder i.[2] Kvantitativa nominalfraser av denna typ kan rätt fritt innehålla adjektivattribut.

en kopp (varmt) kaffe, ett stänk (likadan fransk) vinäger, två små lådor (nyskördad) potatis, fyra skimrande droppar (sådant friskt) vatten, en välkommen vagnslast (grovt) grus, en stor bägare (sött italienskt) vin, en skara (bullriga) elever, en ny uppsättning (spännande) böcker, en trave (nya) ansökningshandlingar, en trea [= 3 dl] grädde, en sexa [= 6 cl] whisky, en bunt (blöta) tidningar, ett par kannor vin, en skeppslast trävaror

Ett kvantitetsattribut av typ (2) kan självt innehålla en nominalfras som kvantitetsattribut (av typ (2a)):

ett antal vagnslaster grus, ett tiotal kilo socker, ett dussin flaskor tyskt öl, en massa paket smör, ett antal meter böcker, ett fyrtiotal par nya strumpor

En nominalfras som kvantitetsattribut kan inte föregås av definit attribut (**de ett flertal eleverna*) men den kan i viss utsträckning själv vara definit. Hela nominalfrasen uppfattas då vanligen som en annan typ av konstruktion, se Anm. nedan.[3]

ett flertal elever : (det stora) flertalet elever
ett stort antal elever : det stora antalet elever [jfr: många elever : de många eleverna]
två vagnslaster grus : de två vagnslasterna grus
tre tjog ägg : de tre tjogen ägg [jfr: sextio ägg : de sextio äggen]
de två miljonerna burkar, de tre miljarderna maskar

Kvantitetsattribut bestående av grundtal + *miljon*(*er*)/*miljard*(*er*) kan stå i en definit nominalfras på samma sätt som ett grundtal:

de en miljon burkarna [jfr: de tusen burkarna]
de två miljoner burkarna [jfr: de två tusen burkarna]
de tre miljarder maskarna [jfr: de tre hundra maskarna]
Jfr: *de tre tjog äggen

En nominalfras som kvantitetsattribut bibehåller vanligen grundtalet *en* också i icke-affirmativ sats (jfr Pron. § 183):[4]

Lars äger inte {*en*/*?någon*} *massa gårdar*.
Kan du ta hand om {*ett*/**något*} *antal delegater* i morgon?
Köpte Bengt {*en*/*?någon*} *låda äpplen?* Jfr: Köpte Bengt {*en*/*någon*} *låda med äpplen?*

[1] Som kvantitetsattribut fungerar på samma sätt *nog* och *lagom*, som primärt är adverb (Pron. § 174 Anm. 2): *nog vinäger*, *lagom vinäger*. *Nog* står alternativt efter substantivet: *vinäger nog*.

[2] Substantiv av typ (2b) kan till skillnad från de flesta substantiv av typ (2a) vara huvudled i sammansättningar där ett substantiv som anger helheten är förled: *ett stänk vinäger* ≈ *ett vinägerstänk*, *en last grus* ≈ *en gruslast*, *en skara flickor* ≈ *en flickskara* men knappast *?en vinägermängd*, *?ett flickantal*.

[3] Helheten kan också anges med rektionen i ett prepositionsattribut (där prepositionen är *med* eller *av*, § 58), särskilt med ett mängdangivande substantiv av typ (2b):

två lådor med potatis, en uppsättning {av/med} böcker, ett stänk av fransk vinäger, hopar {med/av} flickor, miljoner av flickor, stora mängder av öl
[…] fick jag tag i *en säck med agnar* […] (R)
[…] och så var det *en låda med sprit* också. (R)
Dessutom medförde de *en icke helt tömd flaska med whisky* […] (R)
Lars stod i *en grupp av storpojkar* med ryggen häråt. (R)

I talspråk också med ett icke kongruensböjt pronomen (typ (1)), då prepositionen är *med*:

Här är det *mycket med bilar*.

Med *nog* och *lagom* (jfr not 1) även i ledigt skriftspråk:

Han har väl *nog med bilar*.
Han får väl *lagom med kärlek*.

I många fall kan dock helheten inte anges med prepositionsattribut:

?en gnutta med grädde, *ett stort antal {av/med} flickor, *en miljon {av/med} flugor

I en del fall kan det vara rimligt att betrakta ordgrupper med strukturen (*en* +) mängdsubstantiv + preposition som lexikaliserade kvantitativa pronomen. Då kongruensböjs predikativet ofta efter rektionens substantiv.

Massor med öl befanns {odrickbart/*odrickbara}.
En hop med flickor blev {sjuka/?sjuk}.
Mängder av hö blev {förstört/?förstörda}.

Jämför också med mera ogenomskinlig struktur:

Han har *rikligt med erfarenhet* av sådan tjänstgöring.
Det finns {*massvis/högvis/kilovis*} *med mat* kvar.
Han hade *fullt med blåmärken* på benen.
Fullt med fågelfrön hade skvätt ur buren […] (R)
Det fanns *gott om möss*. (R)
Gott om glada ungar anländer medan jag hjälper Lotta av med kläderna. (R)
Han har för resten *gott om* {*allting/det mesta*}.
Hon har då haft *tillräckligt med tid* på sig. (R)
[…] att det är *dåligt med jobb* där i Finland. (T)

Om helheten är definit anges den med partitivt attribut (§ 61), och det mängdangivande substantivet är detta attributs huvudord: *en bägare av det tyska ölet, stora mängder av de nya vagnarna*.

[4] I kontexter som upprepar delar av en annan talares replik förekommer konstruktion med *någon*:

– Lars äger *en massa gårdar*. – Nej, Lars äger inte *någon massa gårdar*.
Köpte Bengt (verkligen) *någon låda äpplen*, som du sa att du bad honom?

ANM. Nominalfraserna under (2) ovan (*två* (*små*) *lådor* (*nyskördad*) *potatis*) är syntaktiskt dubbeltydiga. Med den analys som ges här har de strukturen kvantitetsattribut (med egna bestämningar) (+ adjektivattribut) + substantiviskt huvudord (*potatis*):

<<två små lådor> <nyskördad> potatis>

Men de kan också anses ha strukturen kvantitetsattribut (+ adjektivattribut) + substantiviskt huvudord (*lådor*) + fast partitiv apposition (med eventuella egna bestämningar), där appositionen (*potatis*) anger det hela och kvantitetsattributet + substantivet (*två lådor*) anger kvantiteten (§ 72: b):

<<två> <små> lådor <nyskördad potatis>>

Det är särskilt när det mängdangivande substantivet är av typ (2b) som den alternativa strukturen kan vara rimlig. Huruvida nominalfrasen har den ena eller den andra strukturen avspeglar sig syntaktiskt i förekommande fall i predikativets kongruensböjning. Med

nominalfras som kvantitetsattribut avgör det efterföljande huvudordet (som anger det hela) predikativets kongruensböjning.

Stora mängder älgkött befanns oätligt.
Ett parti böcker står färdiga att levereras.

När det mängdangivande substantivet är huvudord, avgör detta predikativets kongruensböjning:

Två lådor älgkött är redan ivägskickade.
Ett parti böcker står färdigt att levereras.
Ett glas mjölk är fort urdrucket.

Särskilt när nominalfrasen är definit föredras den senare tolkningen:

De två flaskorna körsbärssaft stod färdiga att drickas ur.
De tre hundra kilona säd blev genast sålda.
Den tredje gruppen tävlande är bortglömd i protokollet.
Olles ena flaska hembryggt vin ställde vi ordentligt inlindad i baksätet.

Det är dock tveksamt om kongruensen är tillräcklig för att visa vad som syntaktiskt skall fattas som huvudord, eftersom kongruensen väsentligen är semantiskt-pragmatiskt bestämd. Också när helheten anges med rektionen i ett prepositionsattribut, kan predikativet kongruensböjas efter substantivet i dettas rektion (not 3 ovan).

Ett gäng med huliganer blev anhållna.
Två bitar av älgköttet är redan tillagat.

Vidare kan ett adjektiv som grammatiskt hör till det mängdangivande substantivet semantiskt avse helheten:

Efteråt fick vi *en uppfriskande kopp kaffe*.
Till såsen använder jag *två kaloririka treor vispgrädde*.

Indefinit nominalfras utan substantiv som huvudord § 25–29

§ 25. Indefinita nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord. En indefinit nominalfras kan ha ett kvantitativt substantiviskt pronomen som huvudord.

a) *Allting, någonting, ingenting* står först i frasen som dennas huvudord och följs optionellt av adjektivattribut av samma slag och i samma ordning som framför substantiviska huvudord.[1] Se Schema II. Exempel:

Hörde du *någonting* igår?
Han kan *allting om släkten Romanovs historia* […] (S)
Hon skulle veta det liksom hon visste *allting annat*. (R)
Av alla […] var det bara hon som gav löfte om *någonting nytt och obekant*. (R)
Naturligtvis har *ingenting av detta* med Carl Larssons målning att göra. (S)
Musiken förband som *ingenting annat* Torsten med historien, tonerna förflyttade honom hundratals år tillbaka. (R)

Kvantitativt pronomen	Adjektivattribut
allting	
ingenting	
någonting	
allting	annat sådant roligt
ingenting	förnuftigt
någonting	vackert

SCHEMA 11. Exempel på indefinit nominalfras med *allting*, *någonting*, *ingenting* som huvudord med adjektivattribut.

b) Pronomenet *man* (ack. *en*) kombineras bara med *själv*:

Man roar sig så gott *man* kan.
Det gäller bara *en själv*.

c) Pronomenen *var och en*, *vem som helst*, *vad som helst* kan kombineras med *annan* och sådana attribut som är efterställda i nominalfrasen:

var och en annan, vad som helst annat, {var och en/vem som helst} med förnuftet i behåll, vad som helst från USA, {var och en/vem som helst} som har varit i Paris, vad som helst som kommer för mig, {var och en/vem som helst} utrustad med en gnutta förnuft

Då kan den tacka nej till *vad som helst annat*. (S)
Hon vet nu att hon kan slå *vem som helst i världseliten* […] (S)
Jag menar själv att *var och en som betraktar vår moderna värld* har rätt att bli deprimerad. (S)

[1] *Alltihop*, *alltsammans*, *allihop* (liksom *all* i nominalfras) kan kombineras med en definit nominalfras till en komplex definit nominalfras (§ 8), där det kvantitativa pronomenet kan betraktas som huvudordet:

alltihop detta andra roliga, alltsammans det där, alltihop det, allihop dem
Men de lärde sig *alltihop det där* på skolan förstås. (R)
Hur skulle jag nu själv förklara *alltihop det här* […] (R)
Jag vill inte ta *alltihop det där* själv, helst. (T)

§ 26. Indefinita nominalfraser utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord. En indefinit nominalfras kan vara konstruerad som en nominalfras med substantiv som huvudord, förutom att själva substantivet saknas. Då blir (liksom i den definita nominalfrasen, § 19) distinktionen utrum : neutrum betydelsebärande (om inte substantivet är underförstått enligt reglerna för ellips, Ellips § 2–3). Utrum (singularis) betecknar person i ental och neutrum (singularis) avser icke-animat, allmänt dividuativ referens. Pluralis betecknar inte flertal i allmänhet utan bara personer i flertal. När nominalfrasen står i neutrum singularis eller i pluralis kan liksom eljest pronominellt attribut saknas.[1] Om nominalfrasen

innehåller flera led av den typ som annars är framförställda attribut till substantiv är det ofta oklart om något av dem skall betraktas som huvudord (jfr dock § 19 och Adjfraser § 65).[2]

a) Personbetecknande
Med led motsvarande kvantitetsattribut:

någon, mången, en annan, ingen sådan, en liten [t.ex. i *de har fått en liten*], någon nära bekant, ingen konservativ, mången ung handikappad

många, inga, alla andra, tre sådana, alla andra gamla, tre sådana oskyldigt dömda, många homosexuella, inga antagna, ett antal anställda

vården av *alla gamla, sjuka och handikappade* i hemmen (S)
Men det förekommer ju *rätt många manliga* också. (T)

Utan led motsvarande kvantitetsattribut:

andra, gamla, miljömedvetna, protesterande värnpliktiga

[…] och de freudfrälsta var lika säkra som *andra frälsta*. (R)
Vanligtvis när man talar om *hjärndöda* så tänker man ju på trafikoffer. (T)
[…] att man aldrig över huvud taget kom i kontakt med […] *utländska jämnåriga* […] (T)

b) Dividuativa[3]
Med led motsvarande kvantitetsattribut:

något, mycket, litet, åtskilligt, inget, intet, allt, något annat sådant, inget sådant, något nytt, mycket annat intressant, allt roligt, en massa tråkigt

Det har inte hänt *så mycket nytt* de senaste åren, bara förbättringar av gamla landvinningar. (S)
[…] det kommer att dröja åtminstone till 1988 innan *något avgörande nytt* kommer in på marknaden. (S)
[…] då åker dom hem med en gång om dom gör *nåt kriminellt* här […] (T)
Han åt upp *precis allt* på nolltid.

Utan led motsvarande kvantitetsattribut:

annat, sådant, annat sådant, (ilsket) rött, hemlagat
en vårgarderob i {*randigt/rutigt/grönt*}

I vissa fall har adjektiv eller particip lexikaliserats i en betydelse som erinrar om ett substantivs, så att adjektivet framstår som nominalfrasens huvudord. Detta gäller särskilt personbeteckningar (se vidare Adj. § 65):

någon konservativ, några konservativa [jfr: någon liberal, några liberaler]
någon bekant, några bekanta [jfr: någon vän, några vänner]
någon överordnad, några överordnade [jfr: någon chef, några chefer]

Men också adjektiv och particip i neutrum singularis kan på samma sätt ha substantivisk karaktär (Adj. § 65). Detta gäller bl.a. färgbeteckningar eller adjektiv som sätts in i en lexikaliserad kontext exempelvis av typen *det är något speciellt med X*:

litet rött, inget gult
Ta på dig *något gammalt*.
Jag vill ha *lite grönt* till blommorna också.
Hon bjuder alltid på *hembakat*.
Det var {*något/inget*} *mystiskt* med de här transporterna.

[1] Adjektiv- och participfras kan dessutom användas utan kvantitetsattribut enligt reglerna för naken indefinit nominalfras (jfr § 30):

Uppgifterna får inte lämnas ut till *obehörig*.
Rattonykter orsakade olycka.
Det här är musik för *gammal och ung, rik och fattig*.

[2] Vissa måttssubstantiv, t.ex. *år*, *kronor* saknas ofta konventionellt efter grundtal (Räkn. § 15):

Han fyller *åttio* (år) i höst.
Jag gav honom *40 000* (kronor) för den.
Han körde i *nittio* (kilometer (i timmen)) när han blev stoppad av polisen.

[3] I vissa fall kan de hithörande nominalfraserna parafraseras med nominalfraser som har ett substantiviskt huvudord med allmän betydelse, t.ex. *sak*:

Det har hänt {*något viktigt*/en viktig sak}.
Jag skulle vilja diskutera {*något annat*/en annan sak}.

§ 27. Elliptiska indefinita nominalfraser. I en nominalfras utan substantiv som huvudord är huvudordet ofta utelämnat enligt de allmänna reglerna för ellips när det är givet av kontexten eller situationen (Ellips § 2–3):

Har du någon penna? Vill du ge mig *en?*
Jag behöver en tång, men jag har *ingen lämplig*.
Kan jag få *en till?*

Nominalfraser med partitivt prepositionsattribut (§ 61) är vanligtvis elliptiska:

{en/ingen/två/många} av {de där/era cyklar} [jfr: en cykel av de där (cyklarna)]
Förvånansvärt *många av de skyltar som hänger på "fri höjd" ovanför körbanorna* ramponeras. (S)
Ingen av filmerna kan heller vänta sig sponsorspengar från Pripps eller Volvo. (S)

Se vidare Ellips § 2–4.

§ 28. Indefinita nominalfraser med *en* som huvudord. *En* kan i vardagligt talspråk användas som platshållare för huvudord i indefinit nominalfras efter kvantitetsattribut och adjektivattribut:

Jag såg *en konstig en* nyss i affären.

Konstruktionen förekommer framför allt när nominalfrasen används predikativt och har den egenskap adjektivet uttrycker i en anmärkningsvärt hög grad. Yttrandet är ofta värderande. *En* kan sägas ersätta ett substantiv som skulle ha varit identiskt med ett tidigare nämnt substantiv eller med benämningen på en referent som är given i talsituationen. I nominalfraser av denna typ kan *en* pluralböjas både som attribut och som huvudord: *ena*.[1] När nominalfrasen står som predikativ är *en* närmast obligatoriskt. I expressiv fras är konstruktionen optionell men mycket vanlig (§ 36). (Se också Pron. § 173.)

Som predikativ:

Din bror är *en konstig en*.
De där bröderna är *ena besvärliga ena*.
Det var {*en/ingen*} *stor en*!
Det var {*ett/inget*} *stort ett*!
Det var {*ena/några/inga*} *stora ena*!

I expressiv fras:

Det var fantastiskt {*vilken/en sådan*} *stor* (*en*) ni har fått tag i.
Det var fantastiskt {*vilket/ett sådant*} *stort* (*ett*) ni har fått tag i.
Det var fantastiskt {*vilka/sådana*} *stora* (*ena*) ni har fått tag i.

Också när nominalfrasen inte är predikativ eller en expressiv fras, används *en* i stället för ett substantiv som skulle ha varit identiskt med ett tidigare substantiv eller med substantivet för en referent given i talsituationen. Här är *en* inte så vanligt och saknas antagligen hos vissa språkbrukare (i stället utelämnas substantivet enligt de allmänna reglerna för ellips). *En* ger en viss emotiv emfas åt det föregående adjektivets karakteristik.[2]

– Kan du låna mig en mejsel? – Jag har bara *en stor* (*en*).
– Kan du låna mig ett stämjärn? – Jag har bara *ett stort* (*ett*).
– Kan du låna mig fyra små skruvar? – Jag har bara *tre stora* (*ena*).
Ge hit en till, säger jag. Om det är *en liten en* så […] (R)
Forellerna äter tyst och ihållande och rör knappt vattnet […]. Plötsligt kommer det en till, *en stor en*, som hoppar högt och klart. (R)

[1] Av de tre olika formerna *en*, *ett*, *ena* är utrumformen vanligast i denna funktion. Även pluralen *ena* är bruklig, medan neutrumformen är tämligen sällsynt.

[2] I stället för ett substantiviskt huvudord kan också *sådan* användas i en indefinit nominalfras, även när andra framförställda attribut saknas. Uttryckssättet används främst i neutralt och formellt skriftspråk.

De har gjort ett flertal diplomatiska framstötar. En *sådan* kunde noteras så sent som i förra månaden.
Tidigare var hon specialist på reseskildringar, men nu har hon helt slutat intressera sig för *sådana*.

§ 29. Indefinita nominalfraser med egennamn som huvudord. Nominalfraser med egennamn som huvudord är i typfallet definita (§ 17) men i vissa fall indefinita:

a) Om ett deskriptivt attribut anger en tillfällig egenskap som är meningens viktigaste information (Egenn. § 4: 4):

Det var *en ångerfull Karl-Erik* som dök upp några dar senare. ≈ Karl-Erik var ångerfull när han dök upp några dar senare.

Också i generiska satser kan deskriptiva, restriktiva attribut som gäller tillfälliga egenskaper göra att nominalfrasen blir indefinit (jfr § 109):

En irriterad Churchill var inte lätt att ha att göra med. ≈ Churchill var aldrig lätt att ha att göra med när han var irriterad.

b) När egennamnet används som ett substantiv (Egenn. § 4), t.ex. om sådana referenter som uppbär namnet eller som har vissa egenskaper karakteristiska för den egentlige namnbäraren, kan egennamnet vara huvudord i en indefinit likaväl som i en definit nominalfras. Egennamnet kan då ibland böjas i numerus och det kan ta restriktiva deskriptiva samt andra attribut som förutsätter ett urval.

Jag har *två Kristinor* i min klass.
Det är *en helt annan Kristina* som ska med den här gången.
Man kan ta miste, tänker han. Och det finns *så många Erlandar* i denna stad, i detta land […] (R)

§ 30. Naken indefinit nominalfras. En indefinit nominalfras kallas naken när den saknar kvantitetsattribut fastän dess huvudord är ett individuativt substantiv i singularis (jfr § 23). Vanligtvis består den nakna nominalfrasen bara av ett substantiv, men adjektivattribut kan också förekomma liksom efterställda attribut. Adjektivattributet har obestämd böjning.[1]

Naken indefinit nominalfras förekommer särskilt i följande fall:

1. Med svagt referentiell betydelse, dvs. då den begreppsliga betydelsen är klart viktigare än referensen (§ 111). I denna betydelse förekommer naken nominalfras mindre fritt som subjekt eller possessivattribut än som led i verbfrasen. Svagt referentiell naken nominalfras behandlas utförligare § 111–117.

a) Som predikativ eller apposition (§ 112):[2]

Min kusin är *folkpartist*.
Min kusin, *folkpartist av födsel och ohejdad vana*, blev naturligtvis förtjust.

b) Som objekt eller rektion (§ 113):

Min fru spelar *fiol*.
Johan hade *rödast näsa*. [jfr § 46]
De satt och såg på *tv*.
Du kan anmäla dig på *försök*.
Det är inte modernt med *röd mössa*.

c) Som samordningsled (§ 117):

Johan ville rita men kunde inte hitta vare sig *penna* eller *radergummi*.

d) Som nominal satsförkortning (oftast som subjekt, § 94):

Kavaj är knappast nödvändigt. [jfr: att ha kavaj]
Röd mössa är inte modernt längre. [jfr: att ha röd mössa]

Denna betydelse är vagt avgränsad från den generiska (jfr (2) nedan).

2. Med tydligt generisk betydelse (som subjekt) i vissa satser, särskilt sådana med predikativ:

Fiol är verkligen ett svårt instrument.
Tandemcykel är i många situationer ett praktiskt fordon.
Engelskt horn låter svagare och klangen är dessutom helt annorlunda.

I juridiska texter och andra texter av regelkaraktär kan naken nominalfras med generisk referens användas i alla slags satser:[3]

Vid *långvarigt tekniskt fel* anordnar televerket i mån av tekniska resurser hänvisning för *abonnent* som begär detta.
Huvudbok skall föras med vederbörlig noggrannhet.
Den som tillfogar *annan person* kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd […] (S)
Har *domstol* förordnat om kvarstad på fast egendom eller upphävt ett sådant förordnande, skall domstolen genast underrätta inskrivningsmyndigheten. (S)
Affär är *affär*.
Lagt kort ligger.
Gammal man gör så gott han kan.

3. Med indefinit betydelse, vanligtvis specifik, i rubrikspråk:

Dansk strejk gav flygkaos på Arlanda. (S)
Hel familj utplånad i Peru (S)
Belöning utfäst för tips om *sprängdåd* (S)
Studentbråk i Madrid (S)

Även t.ex. i annonser och resuméer:

Kock för *vikariat* […] sökes omgående. (S)
Botkyrka kommun söker *kurator* […] (S)
Berömd duschscen i *klassisk skräckfilm* om *ung motellägare* med *förödande modersbindning*. (S)
Stum skotska ingår *arrangerat äktenskap* med *nyzeeländsk farmare* och har *erotisk förbindelse med grannen* […] (S)

Särskilt när nominalfrasen utgör en egen icke satsformad mening är den oftast naken i olika slags rubriker och på skyltar och etiketter (Icke satsf. men. § 28):

Lättköpt seger (S)
Ny kommentar till studieplansförslaget
Nödutgång
Explosiv vara

4. Med (snarast) definit betydelse:

a) I konstruktion med vissa relationella pronomen: optionellt med *höger*, *vänster*, *rätt*, *galen*, obligatoriskt med *fel* (och *galen* i lexikaliserade uttryck; Pron. § 224, 227):

{höger/vänster} sida [också: (den) {högra/vänstra} sidan]
rätt väg, i galen ända [också: (den) rätta vägen, i den galna ändan]
fel väg, i galen tunna

b) Med skriftspråkligt, något formellt stilvärde i konstruktion med en rad pronomenliknande particip av typen *motsvarande*, *ovannämnd* (Pcp § 41: c) samt enstaka adjektiv som *befintlig*, *tillgänglig*:

motsvarande svensk åtgärd [jfr: den motsvarande svenska åtgärden]
ovannämnd röd avgång [jfr: den ovannämnda röda avgången]
En PFBC-anläggning blir mer än 70 procent mindre än *motsvarande flameldad pannanläggning*. (S)
Det är angeläget att *befintlig elektronisk utrustning* kompletteras snarast. [också: den befintliga elektroniska utrustningen]
befintlig vedeldad spis [jfr: den befintliga vedeldade spisen]

Participen under (b) förekommer också i enkel definit nominalfras med obestämt huvudord, varvid perfektparticipen har bestämd form (§ 6: b): *motsvarande svenska åtgärd*, *ovannämnda röda avgång*. Om presensparticip inte följs av annat attribut sammanfaller definit och indefinit nominalfras till formen: *motsvarande åtgärd*.

[1] Jämför definita individuativa nominalfraser utan definit attribut eller bestämdhetssuffix (§ 7), där det eventuella adjektivattributet har bestämd böjning: *snälla doktor Andersson*, *gamle vän*.

[2] Substantiv som används metaspråkligt omnämns i sin nakna form, t.ex. som predikativ och apposition:

Det här ämnet kallas *enzym*.
Karburator är namnet på den här manicken.
Ordet *cykel* har fem bokstäver.

[3] Som en medveten språkvårdande åtgärd har man på senare år i stor utsträckning ersatt naken nominalfras med generisk referens i lag- och författningsspråket med vanlig indefinit nominalfras i syfte att göra detta språk mera likt allmänspråket.

ANM. 1. Det är bara i singularis som den nakna nominalfrasen skiljer sig formellt från annan indefinit nominalfras. I pluralis kan indefinit nominalfras i större utsträckning stå utan kvantitetsattribut (nämligen när obestämd kvantitet skall anges; jfr strukturöversikten § 21: b):

Hon skaffade fram *treväxlade cyklar*. Jfr i singularis: Hon skaffade fram *en treväxlad cykel*.

Sådana nominalfraser brukar inte kallas nakna, lika lite som singulara nominalfraser med dividuativ betydelse, t.ex. *mat* i satsen *Hon skaffade fram mat*. Plurala nominalfraser som motsvarar nakna singulara nominalfraser skulle däremot kunna kallas nakna:

Mina kusiner är *folkpartister*. Jfr: Min kusin är *folkpartist*.

Då ingen formell olikhet föreligger mellan det ena och det andra slaget plurala nominalfraser, blir emellertid gränsen mellan dem mycket vag. Framställningen i § 30 koncentreras därför på singulara individuativa nominalfraser.

ANM. 2. Den nakna nominalfrasen kännetecknas av att kvantitetsattribut saknas trots att substantivet är individuativt. Typen är endast vagt avgränsad mot nominalfraser vars huvudord är ett dividualiserat individuativt substantiv (Subst. § 4) och som därför också kan sakna kvantitetsattribut.

Bil är dyrt.
Svensk folkparkssommar doftar popcorn, mazarin, kaffe och hamburgare. (S).

§ 31. Komplex indefinit nominalfras. Den komplexa indefinita nominalfrasen bildas genom att ett kvantitetsattribut konstrueras med en definit nominalfras: *ingen akvarellens mästare*, *en den trognaste tjänare*.[1] Strukturtypen har mycket begränsad användning.

Hit hör framför allt två typer. I båda fallen står den definita nominalfrasens huvudord i obestämd form.

a) Den infogade definita nominalfrasen inleds av ett possessivattribut. Denna typ av komplex nominalfras förekommer mest i ålderdomligt eller litterärt pastischerande stil. Konstruktionen används särskilt när possessivattributet allmänt anger ett kännetecken på det som huvudordet i den definita nominalfrasen betecknar. Den definita nominalfrasen har alltså beskrivande eller klassificerande snarare än refererande funktion.

en Guds trogne tjänare
en de sura rönnbärens man (R)
en de djupa skogarnas djärve son
en segrarnas hånfulla beteckning på ett tragiskt, i blod kvävt uppror (S)
ett överklassens attribut (R)
en det vetenskapliga tänkandets filosofi (S)
en fruktbarhetens uttrycksfulla symbol (R)
inte något knektarnas vanliga genomtåg (S)
varje det vetenskapliga tänkandets triumf
många det vetenskapliga tänkandets triumfer
månget förlåtelsens underbara ord

*en min cykel, ?någon kollegernas protest, ?ingen husets dörr

Någon gång kan kvantitetsattributet följas av adjektivattribut i obestämd form före den definita nominalfrasen:[2]

ett öde och ödsligt skogarnas igenvuxna rike (R)

en besynnerlig känslans astralkropp (S)
en annan kyrkans orädde tjänare

b) Kvantitetsattributet kombineras med en definit nominalfras bestående av bestämd artikel + adjektivattribut i absolut superlativ bestämd form + substantiv i obestämd form (§ 47). Konstruktionen är lågfrekvent och vanligtvis ålderdomligt pastischerande.

en den vackraste odlade pärla
många de härligaste möten
utan någon den minsta svårighet
några de lägsta tänkbara instinkter

c) Kvantitetsattributet – normalt obestämd artikel – kombineras med en definit nominalfras bestående av ordningstal, bestämd form av adjektiv i superlativ eller *sista* + eventuellt annat adjektivattribut + substantiv i obestämd form. Den avsedda referenten ingår här i en mängd som inte är fixerad eller planerad utan som kan utökas senare. Ordningstalet och *sista* anger att den avsedda referenten för närvarande är den sista i mängden, och superlativen anger den referent i mängden som för närvarande har det högsta värdet på den angivna skalan (§ 48, Pron. § 220, Räkn. § 19).

Man har fastslagit *ett högsta belopp* om 1 000 kronor.
Sandberg gjorde *ett femte försök* i går. ['ett försök till – hans femte']
Efter en lång tvekan ringde vi upp honom *en sista gång*. ['en gång till – den sista']

Om konstruktionstypen *Bäste spelare på plan blev Nisse Andersson*, se § 45.

[1] I den komplexa indefinita nominalfrasen böjs adjektiv som följer på ett possessivattribut i bestämd form: *ingen knektarnas plågsamma marsch*. Jämför när en nominalfras i genitiv är deskriptivt genitivattribut (§ 50) och då ett eventuellt följande adjektivattribut böjs i obestämd form: *sex timmars plågsam marsch*.

[2] I vissa lexikaliserade kombinationer är denna ordföljd obligatorisk, och kombinationen kan då uppfattas som ett flerordssubstantiv, eller också betraktas den genitiviska nominalfrasen som ett slags deskriptivt genitivattribut (§ 50):

Detta är ingen god *tingens ordning*.
En ödmjuk *herrens tjänare* borde inte tänka så.
En ljuvlig *nådens timme* förestod oss.
Många stränga *förmaningens ord* fick de höra.

Interrogativa nominalfraser § 32–34

§ 32. Interrogativa nominalfraser med substantiv som huvudord. En interrogativ nominalfras med substantiv som huvudord har en framförställd bestämning som innehåller eller utgörs av ett interrogativt pronomen eller adverb. Det interrogativa ordet står normalt först i nominalfrasen. Om nominalfrasen inne-

håller adjektivattribut står dettas huvudord i obestämd form[1] om inte det interrogativa ordet är eller ingår i ett possessivattribut.

De interrogativa nominalfraserna med substantiviskt huvudord är av följande slag:

1. Substantivet har som attribut ett interrogativt adjektiviskt pronomen.

a) *Vilken*, som kan följas av grundtal med högre talvärde än 1 och av adjektivattribut:[2]

Vilken (*annan*) (*sådan*) (*grön*) *cykel* har du sett?
Jag undrar *vilka tre tyska pojkar* du egentligen har talat med.
Från *vilket okänt hörn av världen* kommer dessa varor?
Vilken annan väg till förändring finns det? (S)
Vilka svenska spelare får ni se upp med extra mycket i söndagens match? (S)

Efter *vilkendera* står substantivet i bestämd form singularis:

Vilketdera benet har han ont i?

b) *Hur*(*u*)*dan*, *vad för en*, *vad för någon*, som kan följas av adjektivattribut:[3]

Hurdan cykel vill du ha?
Hurdana gamla cyklar tycker hon om?
Vad för {*en/någon*} *dansk cykel* vill du ha?
Vad för några cyklar vill ni ha?
Han skall […] försöka komma underfund med *hurdan pappa* han själv vill vara […] (S)

2. Substantivet har som attribut ett pronomen, adjektiv eller particip med interrogativt gradadverb som bestämning:[4]

Hur många barn får det komma till festen?
Hur stora barn har du?
Hur invecklade resonemang får man föra i det här sällskapet?
Hur många sådana förare kör på våra vägar? (S)
Hur många besök vi kommer att klara beror ju dels på var våra vårdtagare bor dels på vilken hjälp de behöver, berättar patrullen. (S)
Men han vill inte avslöja *hur många anläggningar* det handlar om. (S)
Hur stor glädje har hyresgästerna av glasgården? (S)

3. Substantivet har som attribut en interrogativ nominalfras som är possessiv- eller kvantitetsattribut.

a) Possessivattribut:

Vems gröna cykel är det som står i porten?
Vems föräldrar får gå på kursen?
Vilkas föräldrar får gå på kursen?
Vilka barns föräldrar får gå på kursen?

Hur många barns föräldrar får gå på kursen?
Hur stora barns föräldrar får gå på kursen?
Inte en enda strof förråder *vems ärenden* som dråparen gått […] (R)
Vet ni *vilka andra patienter* han umgicks med? (R)

b) Kvantitetsattribut:
Hur många liter söt mjölk behövs det?
Hur mycket söt mjölk behövs det?
För att få en uppfattning om *hur mycket sand* som skall sugas upp har vi räknat ut att […] (S)
Hur mycket stråförkortningsmedel som i verkligheten finns kvar i svensk spannmål är ännu inte klarlagt. (S)

Se också Pron. § 110–116, Huvudsatser § 60, Bisatser § 71.

[1] I ekofrågor kan *vilken* följas av adjektivattribut i bestämd form:
– Var är den gröna cykeln? – Vilken gröna cykel?

[2] *Vilken* kan också bestämma ett (substantiverat) egennamn:
Vilken Karlsson ska du träffa?

[3] Marginellt (särskilt om ett annat adjektivattribut följer) och i finlandssvenskan kan interrogativt adjektivattribut i singularis föregås av obestämd artikel: *en hurdan grön cykel, en hur stor cykel, en hur mycket snabbare bil.*

[4] Det interrogativa attributet kan också bestå av ett huvudord med interrogativ nominalfras som gradadverbial:
Hur mycket större bil vill du ha egentligen?

§ 33. Interrogativa nominalfraser med substantiviskt pronomen som huvudord. Den vanligaste typen av interrogativ nominalfras har ett substantiviskt interrogativt pronomen (*vem*, *vad*) som huvudord. Pronomenen kan i viss utsträckning kombineras med sådana efterföljande led som i nominalfras med substantiv som huvudord motsvaras av kvantitetsattribut, adjektivattribut och efterställda attribut (jfr § 18). Vanligen uppträder dock de substantiviska interrogativa pronomenen ensamma som nominalfraser. Genitiven *vems* bildar en egen nominalfras som ofta står som possessivattribut i en högre interrogativ nominalfras (t.ex. *vems lille bror*, § 32: 3a).

Vem:

vem annan, vem mer, vem av er

Vad:

vad annat, vad mer, vad nyttigt, vad annat nytt, vad allt [mest litterärt pastischerande]
Vad är livet egentligen? (T)

Men *vem* ska bestämma? (T)
Vems är den här cykeln?
Vad mer kan vi begära? (R)
[…] *vem mer än jag* skulle vara idiotisk nog att uträtta det? (R)
Och *vem av kvinnorna i kommittén* verkade han mest intresserad av? (R)
Det råder väl knappast något tvivel om *vem* revyförfattaren håller på. (S)
Men *vad allt* fanns inte i partiet! (R)

Om det interrogativa pronomenet saknar andra bestämningar kan det ta emfatiskt efterställt attribut (med mer eller mindre starkt vardagligt stilvärde, Pron. § 114):

{*Vem/Vad*} {*i all världen/i all sin dar*} var det som gick fel?
{*Vem/Vad*} {*sjutton/tusan/fan/i helvete*} ska vi hämta nu?

Efterställda bestämningar postponeras gärna:[1]

Jag vet inte *vem mer från Skellefteå* jag kan föreslå.
Jag vet inte *vem mer* jag kan föreslå *från Skellefteå*.
[Talspråkligt också:] Jag vet inte *vem* jag kan föreslå *mer från Skellefteå*.

Vad annat nytt från USA kan du förtälja?
Vad annat nytt kan du förtälja *från USA?*

Och *vem* skulle ha kunnat ge henne det slaget *utom hennes man?* (R)
Vad fanns det tidigare *i den här vägen?* (T)

Bestämningar som utgörs av satser eller infinitivfraser postponeras i de flesta fall obligatoriskt (se vidare kapitel 21 Postponerade led):

Vem känner vi *som har bil?*
Vad hittade du *att ha med hem?*

Nominalfraser med de lexikaliserade ordgrupperna *vad för en*, *vad för någon*, *vad för* som attribut delas ofta upp så att *vad* står som satsbas och resten av nominalfrasen står på satsledets ordinarie plats som objekt eller rektion i bundet adverbial i verbfrasen:

Vad för fiender kan han ha?
Vad kan han ha *för fiender?* (R)

Vad för en bil ska du lägga dig till med nästa gång?
Vad ska du lägga dig till med *för en bil* nästa gång?

Jag vet inte *vad för några kritor* han hade använt.
Jag vet inte *vad* han hade använt *för några kritor*.

Vad var det nu *för nånting?* (T)
Det är ju så många aspekter att lägga på *vad* vi ska gynna *för folk*. (T)

Se vidare Huvudsatser § 61.

[1] I vissa fall är det oklart om bestämningen är postponerad eller adverbialiserad (jfr Advl § 34).

§ 34. Interrogativa nominalfraser utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord. En interrogativ nominalfras kan ha samma struktur som en interrogativ nominalfras med substantiv som huvudord (§ 32) bortsett från att substantivet saknas.[1] På samma sätt som i andra nominalfraser (§ 19, 26) betecknar då utrum (singularis) samt pluralis personer, medan neutrum (singularis) avser icke-animat, dividuativ referens.

a) Personbetecknande:

Vilken annan gammal bekant ska komma?
Vilka har hört av sig?
Och *vilka andra än pojkarna i en Tavianifilm* uppvaktar sina flickor med eldflugor och fågelburar fyllda med poetiska meddelanden? (S)

Hurdana konservativa känner du egentligen?

Vems bekanta var det där?
Vilket lands lärda har levt upp till sådana ideal?

Hur många blir det på lördag i en match som jag tror WBA kan ta poäng i? (S)
Hur många ytterligare måste sälla sig till dessa personers skara […] (S)
Hur många vita över 18 år som inte fanns med på röstlängderna vet man inte […] (S)
Hur stor andel konservativa måste man räkna med?

b) Dividuativa:

Vilket annat skulle du vilja ha?
Vilket väljer du: att städa eller att laga mat?

Hurdant rött tycker du jag klär i bäst?

Hur mycket annat nytt har vi råd att köpa?
Helt plötsligt fattade jag *hur mycket* maten betyder i det sociala livet. (S)

[1] Liksom andra slags nominalfraser kan interrogativa nominalfraser ha huvudordet utelämnat enligt de allmänna reglerna för ellips när det är givet av kontexten eller situationen (Ellips § 2):

Han frågade om några böcker, men jag vet inte *vilka* han menade.
Det spelar ingen roll *vilken* du ger mig.

Nominalfraser med partitivt prepositionsattribut (§ 61) är vanligtvis elliptiska:

Vilken av cyklarna saknar baklykta?

Relativa nominalfraser § 35

§ 35. Relativ nominalfras. Det adjektiviska relativa pronomenet *vilken* utgör vanligen ensamt en relativ nominalfras i den relativa bisatsens satsbas. Satsbasen kan utgöras av den relativa nominalfrasen ensam eller av en preposition + nominalfrasen som rektion. *Vilken* kongruensböjs med korrelatet.

Jag har mött henne vid två tillfällen *vilka* båda var synnerligen illa valda.
Hon har skrivit två böcker, i *vilka* hon utnyttjar självbiografiskt stoff.
Kursen höll sig stilla länge, *vilket* i hög grad förvånade bankens experter.
En konfektionsbandsåg, med *vilken* Björn skär upp råformatet av tyg i fyrkanter, ingår också i maskinutrustningen. (S)
Till Domarudden kan man skida från Hackstastugan *vilken* också är utgångspunkt för flera kortare rundspår. (S)

Som relativ nominalfras kan också det substantiviska pronomenet *vad* (i korrelatlös relativ bisats eller vid *allt* som korrelat) fungera. Pronomenet kan ej ta bestämningar, och det kan ej heller stå som rektion efter preposition.

Han gör (allt) *vad* jag ber honom om.
*Han gör (allt) om *vad* jag ber honom.

En relativ nominalfras i genitiv (*vars*, *vilkens*, *vilkas*) kan vara possessivattribut till ett substantiv, och då tillhör hela nominalfrasen den relativa bisatsens satsbas:

eleven *vars nya cykel* har blivit stulen
eleverna *vilkas nya cyklar* har blivit stulna
[…] centerpartiet betonar att det nu krävs ett skattesystem *vars grundläggande principer* ligger fast under en mycket lång tid. (S)
Takkonstruktionen […] bildar en gräsbevuxen pyramid *vars uppskurna kanter* släpper ner ljuset. (S)
De är människor *vilkas grundläggande behov* inte är uppfyllda. (S)
Den första gruppen handlar om sjuka, medvetslösa personer *vars liv* hålls uppe med läkarbehandling. (T)

Relativa bisatser inleds dock vanligen av subjunktionen *som* eller lämnas oinledda (Bisatser § 18–19).

Se vidare Pron. § 105–106, Bisatser § 20–22.

Expressiva nominalfraser § 36

§ 36. Expressiv nominalfras. Expressiva nominalfraser kan bildas på följande sätt:

a) Med substantiv som huvudord: antingen med något av pronomenen *vilken* eller *sådan* (regionalt syd- och västsvenskt även *sicken*[1]) som framförställt attribut, eller inledd av *så* eller *vad* + graderbart kvantitativt pronomen eller adjektiv (eller adjektiviskt particip). Nominalfras med *vad* har ledigt stilvärde. *Sådan*, och marginellt även *så*, kan föregås av *en* i singularis. Substantivet står alltid i obestämd form.[2]

Vilken fin cykel (du har)!
{*En sådan/Sådan*} *fin cykel* (du har)!
Vad fin cykel (du har)!

{*En så/Så*} *fin cykel* (du har)!
Det var fantastiskt *vilken fin cykel* (du har).
Vilket fantastiskt kulturminnesmärke, fick han till slut fram. (S)
Vilket lag vi har inför VM! (S)
Bara du tänker du ska gå ut med sopkassen, *vilket jädra liv* det blir. (T)
Eller ta Ingegerd. *En sån fin kvinna!* (R)

b) Med det substantiviska pronomenet *vad*:

Vad du kan!
Det var fantastiskt *vad* du kan.

c) Med samma struktur som expressiv nominalfras med substantiv som huvudord, bortsett från att substantivet saknas. Utrum och pluralis används då om person (jfr § 19, 26, 34):

En sådan sakkunnig (ni har valt)!
Vilka värnpliktiga (vi har nu för tiden)!
Sådana bekanta (du har)!
Vad många (som har kommit)!
{*Vad/Så*} *få* (du har bjudit)!
Det var förskräckligt *vilken dum anställd* du har!

Neutrum singularis används med allmänt dividuativ referens. Sådana nominalfraser bildas bara med {*vad/så*}:

Vad mycket du har köpt!
Så litet du har målat!
{*Vad/Så*} *rikligt* med blommor de hade!

Se vidare Huvudsatser § 92: 3, 93, Bisatser § 79, Icke satsf. men. § 36.

[1] Som en komplex expressiv nominalfras kan typen *sicken en idiot* betraktas, där det expressiva ledet *sicken* placeras före den obestämda artikeln.

[2] I likhet med andra nominalfraser kan den expressiva nominalfrasen ha sitt huvudord elliptiskt utelämnat. Men vanligare är att *en* som huvudord i nominalfraser syftar tillbaka på ett substantiv i det föregående eller refererar till en referent i talsituationen (§ 28):

Det var fantastiskt {*vilken/en sådan*} *stor* (*en*) ni har fått tag i.
Det var fantastiskt {*vilket/ett sådant*} *stort* (*ett*) ni har fått tag i.
Det var fantastiskt {*vilka/sådana*} *stora* (*ena*) ni har fått tag i.

ANM. Den expressiva nominalfrasen är i flertalet fall homonym med fraser som har en annan funktion: *vilken fin bil* (även interrogativ), *en sådan fin bil* (även indefinit). Uteslutande expressiv funktion har nominalfraser som konstrueras med *vad* (enligt (a) eller (c) ovan): *Vad fin bil hon har!* Likaså regionala nominalfraser med *sicken*: *Sicken tabbe* (*han gjorde*)!

Kongruens inom nominalfrasen § 37–40

§ 37. Översikt. Nominalfrasens led kongruerar inbördes i fråga om numerus, genus (semantiskt och grammatiskt) samt species. Detta innebär att ett led som kan böjas i ifrågavarande kategori rättar sig efter hela nominalfrasens numerus, genus och species.

I vissa fall har nominalfrasens numerus, genus och species egen betydelse eller är bara beroende av det syntaktiska sammanhang där nominalfrasen ingår. I andra fall är valet grammatiskt styrt av det substantiviska huvudordet. Så avgör exempelvis substantivets grammatiska genus om nominalfrasen är utrum eller neutrum: *en svensk såg* : *ett svenskt tåg*. Ibland beror också numerus av lexikala egenskaper hos det substantiviska huvudordet: *min tvekan* : *mina dubier*.

ANM. 1. De enskilda leden i nominalfrasen måste också vara semantiskt förenliga med nominalfrasens numerus, genus och species. Sålunda måste kvantitetsattribut vara förenliga med nominalfrasens numerus: *mina två flickor*, **mina en flickor*. Definita attribut måste vara förenliga med nominalfrasens species: *den andra bilen*, **den annan bil*.

ANM. 2. Adjektiv och adjektiviskt böjda ord i bestämd form kan i singularis böjas för att ange distinktionen maskulinum : icke-maskulinum. Distinktionen är betydelsebärande och kopplad till nominalfrasens referens (Subst. § 9). Suffixet *-e* används (i stället för *-a*) när referenten är av manligt kön eller när den är generisk person. Detta är en kongruensböjning bara såtillvida att flera bestämningar normalt tar samma böjning (*denne skicklige flöjtist*, *denna skickliga flöjtist*, *?denne skickliga*, *?denna skicklige*). Se närmare härom Adj. § 68 samt i kapitel 5 Pronomen för de enskilda pronomenen som kan ta bestämd form.

Den {*siste danske/sista danska*} *servitören* försvann genast igen. [jfr: den {sista/*siste} {danska/*danske} servitrisen, de {sista/*siste} {danska/*danske} servitörerna]
Ty efter *den siste numrerade tsaren* (*Nikolaj II*) kom strax 1918 en statskuppande kaféfilosof från Zürich och Paris: V I Lenin. (S) Jfr: *Sveriges sista snörmakerska* sköter maskinerna […] (S)
Jag minns *min gamle farfar*, han hade heller aldrig någon lugn och ro. (T) Jfr: Ja, *gamla tant Veda*, nu sitter vi här allihopa. (T)

§ 38. Numeruskongruens i nominalfrasen. Adjektiv och adjektiviskt böjda ord som huvudord i attribut samt substantivets bestämdhetssuffix kongruerar i fråga om numerus inbördes och med substantivets eller det substantiviska pronomenets numerus.[1]

ingen annan sådan inbunden bok, inga andra sådana inbundna böcker
den bok-en, de böcker-na
ingen annan sakkunnig, ing-a andr-a sakkunnig-a
min egen bok, mina egna böcker
pojken ensam, pojkarna ensamma
jag ensam, vi ensamma
en säck fylld med äpplen, två säckar fyllda med äpplen
denna cykel, dessa cyklar
den nya cykeln, de nya cyklarna

Numerusdistinktionen är upphävd i bestämd form av adjektiv och adjektiviskt böjda ord:

den nya cykeln, de nya cyklarna

Maskulinum singularis bestämd form avviker dock från pluralis bestämd form, och adjektivet *liten* har suppletiva numerusformer:

den nye chefen, de nya cheferna
den lilla cykeln, en liten cykel, de små cyklarna, små cyklar

Numeruskongruensen styrs av substantivets grammatiska numerus, oberoende av om frasen betecknar semantiskt flertal eller ej:

ingen missnöjd intelligentia, ingen fattig lågadel
ingen ny kvartett, inga nya kvartetter
inga nya byxor, inga nya glasögon
ingen potatis, inga morötter
ingen mandel, inga nötter

Predikativt attribut kan dock i ledigt språk böjas semantiskt kongruent med substantivet, dvs. vara pluralt när substantivet är grammatiskt singularis med kollektiv betydelse eller singulart när substantivet är grammatiskt pluralis obestämd form men med dividuativ betydelse (Subst. § 7, 4; Adj. § 61, 67; Predv § 13):

Centerns partistyrelse själva ville inte ta beslut om samarbetet.
Det var *en mindre fraktion inom partiet, framför allt angelägna att sanera ekonomin*, som drev fram beslutet.
Ärter med fläsk ensamt är väl lite torftigt som kalasmat.

Språkvårdare rekommenderar grammatisk kongruens i predikativa attribut.

När huvudordet är ett egennamn i pluralis är kongruensen övervägande semantisk, dvs. bestämningarna står i pluralis om referenten uppfattas som ett kollektiv (t.ex. en bergskedja eller en ögrupp) och i singularis eljest (Egenn. § 16):

de svårforcerade Anderna, de populära Azorerna, alla Svenssons
det upproriska Dalarna, det idoga Smålandsstenar

[1] Endast med huvudord i singularis används *en*, *varje* (om uttryck som *ni var ena dumma tjejer* (emotiv artikel) se Pron. § 173). Vanligen i singularis används ordningstal och *nästa*, *högra*, *vänstra*, *ena* (Räkn. § 22, Pron. § 221, 224, 228).

Vid individuativa substantiv används *somlig, övrig, all, samtlig* endast i plurala nominalfraser (**somlig delegat*, *somliga delegater*, Pron. § 186, 216, 123). Endast i plurala nominalfraser används *flera*, *få*, *färre* och grundtal med högre talvärde än 1. Också *många* används mest i pluralis (Pron. § 155).

§ 39. Genuskongruens i nominalfrasen. Attributiva adjektiv och adjektiviskt böjda ord samt substantivets bestämdhetssuffix kongruerar med avseende på genus utrum och neutrum (i singularis) inbördes och med substantivets grammatiska genus:

ingen annan sådan fin bok, inget annat sådant fint häfte

den bok-en, det häfte-t
ingen annan skattepliktig, inget annat skattepliktigt
min egen bok, mitt eget lok
en annan ny bok, ett annat nytt lok
kassören ensam, biträdet ensamt
en bok full av bilder, ett häfte fullt av bilder
denna bok, detta lok
den nya boken, det nya loket

I bestämd form av adjektiv och adjektiviskt böjda ord är genusdistinktionen mellan utrum och neutrum upphävd:

den andra nya boken, det andra nya loket

Genuskongruensen styrs av substantivet som har inneboende grammatiskt genus, dvs. genus som är lexikalt bestämt för det enskilda ordet:

min egen (spel)plan, mitt eget (flyg)plan
ingen annan spetsig pip, inget annat spetsigt pip

Egennamn har på liknande sätt inneboende grammatiskt genus, men å ena sidan följer egennamns genus semantiska grupperingar mera än substantivens, å andra sidan varierar språkbruket mera för egennamn än för substantiv i fråga om genus (Egenn. § 15):

den väldiga Elbe, det vackra Kalmar

Predikativt attribut böjs vanligen semantiskt kongruent med substantivet, dvs. det är utrum när predikationsbasen är en animat referent i ental, och det är neutrum t.ex. när predikationsbasen är indefinit dividuativ (oberoende av det grammatiska genus hos uttrycket för predikationsbasen):

Statsrådet själv [också med grammatisk genuskongruens: Statsrådet självt] ville ingenting säga.
Butiksbiträdet ensam [också med grammatisk genuskongruens: Butiksbiträdet ensamt] kan inte ha gjort det.
Sedan bråkade vi med *hennes karlskrälle – bakfull och vresig som alltid* – utan att komma någon vart.
Fysik ensamt räcker inte som kvalifikation för jobbet.

I nominalfras utan substantiv eller egennamn som huvudord är distinktionen utrum : neutrum betydelsebärande (jfr t.ex. Adj. § 65; inget substantiv finns som kan styra grammatiskt genus): *någon ny*, *något nytt*.

När en nominalfras utan substantiv som huvudord är konstruerad med partitivt attribut kongruerar pronomenet med det grammatiska genus hos det partitiva attributets rektion:

en av cyklarna, ett av träden

Vid personbeteckningar kan semantisk genuskongruens tillämpas:

en av statsråden [också: ett av statsråden]
var och en av barnen [vanligen: vart och ett av barnen]
Tommy Werner är *en av undantagen* […] (S)

Språkvårdare rekommenderar här grammatisk genuskongruens. Om helheten är dividuativ, gäller dock endast semantisk kongruens, dvs. pronomenet står i neutrum:

något av grädden [jfr: någon grädde]
inget av grädden [jfr: ingen grädde]
litet av grädden [jfr: litet grädde]
mycket av grädden [jfr: {mycken/mycket} grädde]
Filmens form har *inget av punkens spretiga sönderhackade ilskna stil* […] (S)
Jag var på väg att trappa ner *något av min verksamhet* och att lämna politiken […] (S)
Därigenom går *något av verkets kärna* förlorad. (S)

§ 40. Specieskongruens i nominalfrasen. I definita nominalfraser samspelar olika markörer för definithet på ett sätt som erinrar om kongruens. Huvudregeln är att substantiv i bestämd form samt definita attribut kräver bestämd form hos framförställda adjektiv och adjektiviskt böjda ord. Också valet av bestämd form hos substantivet sammanhänger med förekomsten av definita attribut i nominalfrasen. Huvudmönstren i skriftspråket ges i Schema 12.

Definit attribut	**Adjektiv m.m.**	**Substantiv**	**Exempel**
–	Best. f.	Best. f.	lilla flickan
den	Best. f.	Best. f.	den lilla flickan
den	Best. f.	Obest. f.+ Restriktiv relativ bisats	den lilla flicka som
den {här/där}	Best. f.	Best. f.	den där lilla flickan
denna	Best. f.	Obest. f.	denna lilla flicka
Possessivattribut	Best. f.	Obest. f.	hans lilla flicka

SCHEMA 12. Specieskongruens i nominalfrasen.

Se närmare härom § 4.

Nominalfrasens deskriptiva kärna § 41–78

Framförställda deskriptiva attribut § 41–50

§ 41. Struktur och inbördes ordning. Ett framförställt deskriptivt attribut kan ha någon av följande strukturer.

1. Adjektivfras:

a) med adjektiv som huvudord:

en (för mig) (alldeles) otänkbar lösning, en (betydligt) bättre lösning
dessa två (för mig) (alldeles) otänkbara lösningar, den (allra) bästa lösningen
vilken (alldeles) otänkbar lösning

b) med pronomen som huvudord:

en sådan (där) cykel, en annan cykel, ett inre kontor
den andra cykeln, hans sista utväg, den högra stolen
vilken annan cykel

2. Participfras:

en (för några dagar sedan) (slarvigt) lagad ventil
den (för några dagar sedan) (slarvigt) lagade ventilen
vilken (slarvigt) lagad ventil

3. Nominalfras i genitiv:

tio meters avstånd, ett två timmars enskilt samtal, en skrikig tre månaders baby

Deskriptiva attribut med struktur enligt (1)–(2) ovan kallas med ett gemensamt namn adjektivattribut. Deskriptivt attribut med struktur enligt (3) ovan kallas deskriptivt genitivattribut.

Flera deskriptiva attribut kan förekomma vid samma substantiv. I en indefinit nominalfras är den vanligaste ledföljden *annan* + {*sådan/likadan*} + en eller flera adjektivfraser (i positiv eller komparativ) eller participfraser.

en *annan likadan bra holländsk* cykel
många *andra sådana bättre holländska* cyklar

I en definit nominalfras är den vanligaste ordningen mellan deskriptiva attribut att ett relationellt pronomen eller ett adjektiv i komparativ eller superlativ föregår ett adjektiv eller particip (i positiv):

den andra holländska cykeln, hans tredje överraskande besök i Vilnius, den bästa svenska filmen det här året, en bredare geografisk framställning

Ordningen mellan de deskriptiva attributen är ibland betydelsebärande och kan ändras. I princip anger attributet närmast substantivet tillsammans med substantivet en mängd ur vilken de referenter väljs som anges med det föregående attribu-

tet. Om ett attribut som unikt utpekar en referent (dvs. ordinativa eller perspektiva pronomen samt superlativer) står före ett adjektivattribut i positiv tenderar adjektivet att uppfattas restriktivt. Om adjektivet eller participet står först tenderar det att tolkas icke-restriktivt.

den siste berömde Linnélärjungen = den siste i mängden berömda Linnélärjungar [dvs. båda attributen är normalt restriktiva]
Jfr: den berömde siste Linnélärjungen = den siste – och för övrigt berömde – Linnélärjungen [dvs. endast *siste* är restriktivt, medan det föregående adjektivet tolkas icke-restriktivt]

det tredje röda huset 'det tredje av de röda husen'
det röda tredje huset 'huset som är rött och som är det tredje i raden'

Om en komparativ placeras efter ett adjektiv i positiv tenderar komparativen att tolkas som absolut komparativ:

en holländsk bättre cykel {Ø/*än den där} [Komparativen har normalt absolut betydelse ('ganska bra').]
Jfr: en bättre holländsk cykel [Komparativen kan ha relativ ('bättre än den där') eller absolut betydelse ('ganska bra').]

en snäll äldre släkting {Ø/*än faster Betty}
Jfr: en äldre snäll släkting [antingen relativ betydelse (t.ex. 'äldre än faster Betty') eller absolut betydelse ('ganska gammal')]

I de allra flesta fall ger dock de båda ordningsföljderna praktiskt taget likvärdig betydelse.

en annan hygglig person = en annan individ i mängden av hyggliga personer ≈ en hygglig annan person = en hygglig individ i mängden av andra personer

Om substantivet har flera adjektiv i positiv som attribut är deras inbördes ordning rätt fri och påverkar normalt inte nominalfrasens betydelse:

en röd fin bil ≈ en fin röd bil

En tendens är att klassificerande adjektivattribut står närmare substantivet än karakteriserande: *en stor svensk cykel* hellre än *en svensk stor cykel*. En annan tendens är att adjektiv och particip för stabila egenskaper står närmare substantivet än adjektiv och particip för tillfälliga egenskaper eller sådana som uttrycker värdering: *en ny storvuxen tennisstjärna* snarare än *en storvuxen ny tennisstjärna*. Om förekomsten av och ordningen mellan olika adjektivfraser som attribut vid samma substantiv se också Adjfraser § 64.[1]

[1] I nominalfraser som betecknar en aktion motsvarar adjektivattributet ofta ett sättsadverbial i en motsvarande finit sats:

hans {ständiga/glupska} ätande [jfr: han äter {ständigt/glupskt}]

§ 42. Adjektiv- och participfraser som framförställda attribut. Adjektivattributet har liksom nominalfrasens huvudord och övriga deskriptiva attribut nominalfrasens referent som predikationsbas (Adj. § 2). Adjektivattributets betydelse måste därför passa ihop med t.ex. det substantiviska huvudordet: *en livlig präst*, **en livlig dörr*, **en laminerad präst*, *en laminerad dörr*. I vissa fall begränsas attributens användning till substantiv av vissa betydelsekategorier: man kan säga både *en tjock präst* och *en tjock häst* men bara *en korpulent präst*, inte **en korpulent häst*.

Vissa adjektivfraser används framför allt i indefinita nominalfraser, så särskilt adjektiven med giltighetsmodifierande innebörd. Då har adjektivattributet snarare funktionen att modifiera det begrepp som anges med det substantiviska huvudordet än att direkt ange en egenskap hos predikationsbasen. Se Adj. § 13.

en *verklig* ledare, en *sannskyldig* chock, en *formlig* avrättning, en *vanlig* arbetare

När nominalfrasen har ett geografiskt egennamn som huvudord kan adjektivattributet avgränsa nominalfrasens referens till en del av det som huvudordet betecknar:

södra Sverige, *övre* Norrland, det *katolska* Europa

Vid personnamn avgränsar liknande attribut referensen till viss tidrymd eller vissa tillfällen:

den *unge* Tegnér, en *irriterad* Churchill

Om valet mellan adjektivattribut och predikativt attribut se § 53. Om kongruensböjningen av adjektivattributet med nominalfrasens huvudord se ovan § 37–40, Adj. § 59–68, Pcp § 24, Adjfraser § 61. Om den semantiska relationen mellan adjektivattribut och substantiv se Adj. § 3–13.

När adjektiv- och participfraser står som framförställda attribut placeras deras bestämningar framför adjektivet respektive participet:

en ganska stor framgång, en för mig alldeles obegriplig utveckling, två hos mig inneboende studenter
denna allt annat överskuggande känsla, den på sistone så dystre avdelningschefen
vilka helt andra möjligheter

I ledig stil tar knappast adjektivet eller participet andra framförställda bestämningar än gradadverbial. Objekt och bundna eller fria adverbial som framförställda bestämningar till attributiva adjektiv eller particip hör den mera formella stilen till.

Om ordningen mellan adjektivet eller participet och dess bestämningar se mera utförligt Adjfraser § 4, Pcpfraser § 3.[1]

[1] Ibland kastas hierarkin om så att man i stället för en nominalfras bestående av nomen actionis som huvudord + bundet attribut motsvarande verbets objekt (*inställandet av festen*) väljer en nominalfras där objektssubstantivet är huvudord med perfektparticip av verbet som adjektivattribut (*den inställda festen*):

Man beklagade *den inställda festen*. ≈ Man beklagade att festen inställts. ≈ Man beklagade *inställandet av festen*.
Vi noterade *den uteblivna bestraffningen*. ≈ Vi noterade att bestraffningen uteblivit. ≈ Vi noterade *bestraffningens uteblivande*.
orsaken till *den avbrutna utsändningen* ≈ orsaken till att utsändningen avbrutits ≈ orsaken till *avbrytandet av utsändningen*

Företeelsen har kallats förbytning och kan uppfattas som ologisk. Inte sällan är dock skillnaden mellan de två uttryckssättens betydelser ringa:

Vi noterade *den utdelade bestraffningen*. ≈ Vi noterade att bestraffningen delats ut. ≈ Vi noterade *utdelandet av bestraffningen*.

Förbytning kan också gälla nominalfras med bundet attribut motsvarande verbets subjekt som byts mot subjektssubstantivet som huvudord + presensparticip (eller besläktat adjektiv) som adjektivattribut:

Bristande resurser stoppade projektet. ≈ *Brist på resurser* stoppade projektet.
Slarvigt vaktmanskap orsakade branden. ≈ *Vaktmanskapets slarv* orsakade branden.

§ 43. Adjektivattribut i komparativ. Adjektivattribut med huvudordet i komparativ eller med perifrastisk komparativ används vanligen i indefinit nominalfras (Adj. § 51):

en (ännu) större cykel (än den där), en mera praktisk cykel (än den där), en mera älskad lärare
en ännu mindre skogsväg (R), ett längre och hårdare straff (R), en oerhört mycket bättre restitutionsförmåga (T)
Men jag förmodar att det blir *ett livligare utbyte länderna emellan*. (T)
Han har bokstavligen fått *ett mera sinnligt förhållande till färg* […] (S)
En mera omfattande lista på misslyckanden är svår att föreställa sig. (S)

Komparativen kan bestämmas av en komparativ subjunktionsfras eller en komparativ bisats, som normalt placeras bland substantivets efterställda attribut (§ 78):[1]

en bättre cykel än din, en lägre lön än hon ville acceptera

I finlandssvenskan och i mindre ledigt språk kan komparativen (också av perspektiva pronomen av typen *bortre*, *yttre*, *främre*) användas i stället för superlativ i definit nominalfras när komparandmängden är två (Adj. § 47). Komparativen kan då bestämmas av ett partitivt uttryck som placeras bland substantivets efterställda attribut:

den större cykeln [av två givna cyklar; också: den största cykeln]
den mera praktiska metoden [av två givna metoder; också: den mest praktiska metoden]
den bättre cykeln av de två [också: den bästa cykeln av de två]
den mer moderata supermakten (S)
Josef var en man som tog livet från *den mera lättsamma sidan* […] (R)

Vissa lexikaliserade definita nominalfraser används också i ledigt språk (jfr Adj. § 47):

Där tystas vi effektivt ner av *den äldre generationen* alltså. (T)

[1] När huvudordets referent jämförs med sig själv med avseende på graden av två egenskaper står också den komparativa subjunktionsfrasen framför substantivet:

en mera flitig än begåvad medarbetare, *en mera flitig medarbetare än begåvad
en lika flitig som begåvad medarbetare, *en lika flitig medarbetare som begåvad

Adjektivattribut i superlativ § 44–48

§ 44. Översikt. Adjektivattribut med huvudordet i superlativ eller med perifrastisk superlativ används vanligen i definita nominalfraser men förekommer också i ett par särskilda fall i indefinita nominalfraser. Utom adjektiv och particip med adjektivisk betydelse kan pronomenen *många*, *mycket*, *litet* stå i (suppletiv) superlativ. Som superlativer fungerar också perspektiva pronomen av typen *borterst*, *ytterst*, *främst* samt de ordinativa pronomenen *först*, *sist*.

En nominalfras med superlativ betecknar prototypiskt någon eller något i en given grupp som har den angivna egenskapen i högre grad än andra i gruppen:

den (allra) bästa holländska cykeln, den (allra) mest praktiska holländska cykeln
de (allra) bästa cyklarna av dem vi kan sälja, de (allra) mest praktiska cyklarna

Superlativ förekommer tillsammans med andra led och böjningsformer i nominalfrasen huvudsakligen på följande sätt (det bortses från eventuella efterställda attribut):

1. Direkt urval (normalfallet)

a) Definit attribut + superlativ i bestämd form (+ positiv i bestämd form) + substantiv i bestämd eller obestämd form (beroende på vilket definit attribut som använts): *Birger valde den största svenska motorbåten. Hennes äldsta isländska häst kallade vi Häxa.*

b) Superlativ i bestämd form (+ positiv i bestämd form) + substantiv i bestämd form (jfr § 5: c): *Det här är säkraste vägen. Bästa sättet är att tänka på något annat. Vilket var bästa svenska resultatet?*

c) Superlativ i bestämd form (+ positiv i bestämd form) + substantiv i obestämd form (jfr § 6: d): *Min bror blev bäste svenske spelare. En spelare från Arboga nådde högsta poäng.*

2. Indirekt urval

Superlativ i obestämd form (+ positiv i obestämd form) + substantiv i obestämd form: *Jönköping hade bäst urban miljö.*

3. Absolut superlativ

(Kvantitetsattribut +) (bestämd artikel +) superlativ i bestämd form (+ positiv i bestämd form) + substantiv i obestämd form: *en den vackraste lilla prinsessa*, *de vackraste flickor*, *utan minsta besvär*, *käraste vän*

4. Klassificerande superlativ

Kvantitetsattribut + superlativ i bestämd form (+ positiv i obestämd form) + substantiv i obestämd form: *ett lägsta potentiellt värde, en minsta genomsnittlig tjocklek av 5 cm*

§ 45. Direkt urval (normalfallet): *den största tallen*. Superlativ används i definita nominalfraser för att unikt identifiera någon eller något i en given grupp av referenter av den typ som beskrivs i nominalfrasen (komparandmängden). Med superlativen utpekas den eller det i gruppen som har den angivna egenskapen i högre grad än de övriga.[1]

Det superlativa ordets predikationsbas är nominalfrasens referent, och nominalfrasens huvudord och eventuella övriga deskriptiva bestämningar beskriver de referenter som ingår i komparandmängden. I nominalfrasen *den största svenska tallen* anges alltså komparandmängden bestå av svenska tallar. Den närmare avgränsningen av komparandmängden (i exemplet: vilka tallar det gäller) är ofta given av situationen eller kontexten. Den kan också anges med partitivt attribut:

den största tallen av dem vi ska avverka

Att urvalsgruppen omfattar alla eller allt som omfattas av nominalfrasens beskrivning i övrigt kan understrykas med *någonsin*, *över huvud taget* placerat som efterställt attribut:

de största tallarna {någonsin/över huvud taget}

Framför partitivt attribut är det substantiviska huvudordet normalt underförstått (§ 61):

den största (tallen) av tallarna

När adjektivattribut i superlativ står med possessivattribut är båda attributen restriktiva så att possessivattributet + substantivet anger en grupp i vilken talaren med superlativen utpekar den referent som avses med hela nominalfrasen:[2]

min största tall = den största av mina tallar, den av mina tallar som är störst

Den definita nominalfrasen kan ha lite olika struktur:

a) Vanligen står superlativen i bestämd form och föregås av definit attribut, medan det substantiviska huvudordets bestämda eller obestämda form följer de vanliga reglerna för definit nominalfras. Det beror t.ex. på vilket definit attribut som föregår superlativen.

den största tallen, den största tall jag har sett, vår största tall

Jag hade gett honom *den största gåvan av alla*. (R)
Vad heter *det största borgerliga partiet i Sverige?* (R)
De kände sig lite besvikna eftersom *de vackraste fjärilarna* kom just från Italien. (R)
För kyrkan har ju *den bästa sändningstiden*. (T)

För det är *den bästa arbetskraft han kan få*. (T)
Man måste lära sig skriva på *det mest gynnsamma sätt man kan* […] (T)
Jag är ordförande i *Kungsbackas minsta centeravdelning* och sannerligen ingen pamp. (S)
Utan det är väl *deras största intresse och nöje*. (T)

b) Den bestämda artikeln kan utelämnas framför superlativen. Detta sker särskilt om nominalfrasen är mer eller mindre lexikaliserad.[3]

Det här är *säkraste vägen*.
Största tallen ska du låta stå kvar.
Massmedias dåliga bevakning var *främsta orsaken till att samerna förlorade skattefjällsmålet i hovrätten*. (S)
Bästa sättet var att tänka på något annat. (R)
Han hade varit vid klädesfabriken i många år nu men *längsta tiden* vistats utomlands […] (R)
Jag tror att *största felet med mässan*, det är att folk inte förstår den. (T)

c) I vissa fall kan inte bara den bestämda artikeln utan också substantivets bestämdhetssuffix undvaras så att nominalfrasen får följande struktur: superlativ i bestämd form (+ positiv i bestämd form) + substantiv i obestämd form. Detta är vanligen möjligt endast när motsvarande adjektiv i positiv kan stå utan kvantitetsattribut i en indefinit nominalfras. De närmare villkoren för användning av denna konstruktion är otillräckligt kända.

Ett enskilt, spritt ägande ger medborgarna *största frihet* och oberoende, ansåg talaren. (S) [jfr: ge stor frihet; också: den största friheten]
En spelare från Arboga nådde *högsta poäng*. [jfr: hög poäng; också: den högsta poängen]
Dom kan ju vara *bästa vänner* för det, menar jag. (T) [jfr: goda vänner]
Pressfolket röstade fram *bäste svenske idrottsreporter*. [också: den bäste svenske idrottsreportern]
Men *bäste skytt* var centern Bo Fransson […] (S) [också: den bäste skytten]
[…] betalat ut ungefär 10 000 kr med 6 800 kr som *största enskilda post*. (S) [också: som den största enskilda posten]
Snabbaste ekipage blev nummer fyra: Golden Girl. [också: det snabbaste ekipaget]
Till *mest tillförlitliga svenska dator* valdes XP23. [också: den mest tillförlitliga svenska datorn]
Siste besökare ska se till att ljuset är släckt och dörren stängd. [också: den siste besökaren]

Konstruktionen används särskilt när adjektivet kompletteras med *tänkbar*, *möjlig*:

[dess] oväntat svaga halvårsresultat […] gav den kombinerade emissionen […] *sämsta tänkbara start*. (S) [mindre ofta: den sämsta tänkbara starten]

[…] nu gäller det för partiet att fram till extrastämman piska fram *största möjliga enighet kring kompromisskandidaten* […] (S) [mindre ofta: den största möjliga enigheten]
Härigenom får vi *effektivaste möjliga användning av de totala transportresurserna*. (S) [Också med bestämd artikel och bestämd form: Istället […] borde industrin helhjärtat medverka i *den effektivaste möjliga förnyelsen av vårt energisystem*. (S)]

[1] Superlativen *störst* används även om en andel för att ange att den utgör mer än hälften av en given kvantitet. Här används definit nominalfras trots att det betecknade inte är unikt identifierbart, dvs. man vet inte vad det är som ingår i den betecknade delmängden (jfr *flertalet, majoriteten*, § 97).

Han tog med sig lite äpplen men lämnade (*den*) *största delen* kvar.

För att ange mer än hälften av en mängd används också *flest, mest* (kvantitativa pronomen) i definit nominalfras trots att det betecknade inte är unikt identifierbart:

Han tog med sig en hel del men lämnade {*de flesta äpplena/det mesta vinet*} kvar.

[2] Adjektivattribut i superlativ står sällan med demonstrativt pronomen som definit attribut. När detta sker tolkas adjektivattributet icke-restriktivt.

Den här största tallen ska jag låta stå kvar. ['Den här tallen – du ser att den är störst – ska jag låta stå kvar.']

[3] Om liknande utelämning av den bestämda artikeln vid adjektiv i positiv (*gamla vägen*), ordinativa pronomen eller ordningstal (*tredje försöket*) se § 5: c.

§ 46. Indirekt urval: *godast glass*. Indefinita nominalfraser av typen *godast glass, lägst lufttryck*, med både superlativen och substantivet i obestämd form (och utan kvantitetsattribut eller definit attribut), kan användas när adjektivets predikationsbas inte ingår i komparandmängden.[1] Komparander kan i stället anges med ett adverbial med partitiv betydelse.

Av Anders, Bengt och Carl säljer Carl *godast glass*.
Av Kalmar, Jönköping och Växjö hade Jönköping *lägst lufttryck*.
Ni är den av oss som talar *bäst engelska* […] (R)

Men vanligen får i stället lyssnaren med hjälp av kontext och talsituation räkna ut vilka referenter som jämförs med varandra, och endast den referent som är relaterad till det högsta värdet (förgrundskomparanden) nämns i satsen:

Carl säljer *godast glass*.
Jönköping hade *lägst lufttryck*.
[…] jag har *bäst betyg* i alla fall… (R)
[…] när det var *störst risk för uppror* […] (R)
[…] det är naturligt att det största partiet […] får *störst utrymme*. (S)

Det led som betecknar förgrundskomparanden är satsens fokus (jfr Satsadvl § 50) och kan ges stark betoning i tal. I skrift blir däremot följande mening flertydig.

''Anders sålde godast glass i Kungsträdgården före festivalen. [av Anders, Bengt och Carl]
Anders sålde godast glass i ''Kungsträdgården före festivalen. [av Kungsträdgården, Gamla stan och Berzelii park]
Anders sålde godast glass i Kungsträdgården ''före festivalen. [av olika tider: före, under och efter festivalen]

Indirekt urval kan dock också uttryckas med samma typ av nominalfras som direkt urval (§ 45).[2] En mening som den följande kan därigenom beteckna antingen direkt eller indirekt urval:

Fredrik köpte *det dyraste vinet*. [(a) t.ex. av det vin man sålde i affären; ≠ dyrast vin, (b) t.ex. av Fredrik och Cecilia; = dyrast vin]

Uttryckstypen *godast glass*, *lägst lufttryck* används helst när en positiv skulle kunna stå på superlativens plats utan att nominalfrasen bleve ogrammatisk, dvs. den används mest vid dividuativa eller dividualiserade substantiv, vid plurala substantiv samt när naken nominalfras kan användas:

Jönköping har *lägst lufttryck*. Jfr: Jönköping har lågt lufttryck.
Anders säljer *godast glass*. Jfr: Anders säljer god glass.
Argentina har *högst inflation*. Jfr: Argentina har hög inflation.
Det är alltid min fru som köper *dyrast kläder*. Jfr: Min fru köper dyra kläder.
Johan hade *rödast näsa*. Jfr: Johan hade röd näsa.

?Bengt såg vackrast svan. Jfr: *Bengt såg vacker svan.
?Lindberg skrev bäst bok. Jfr: *Lindberg skrev bra bok.

En nominalfras av typen *godast glass*, *lägst lufttryck* kan ses som svagt referentiell, dvs. dess begreppsliga innebörd är klart viktigare än dess referens (jfr § 111, 113). Den svaga referensen kan ha ett samband med den syntaktiskt indefinita formen (jfr § 111).

[1] På motsvarande sätt används *flest*, *mest* (kvantitativa pronomen, Pron. § 158) för att ange indirekt urval:

Bengt ritade *flest ballonger*. [av Bengt och Per]
Anders sålde *mest glass* igår. [av Anders och Bengt eller av olika tider: igår och idag]

[2] Vissa regionala varianter av svenska, bl.a. finlandssvenska, har inte den i denna paragraf beskrivna särskilda uttryckstypen för att ange indirekt urval utan använder i stället enbart struktur enligt § 45.

§ 47. Absolut superlativ: *den tystaste lilla mus.* Absolut superlativ (Adj. § 50) ingår i en definit nominalfras. Den föregås vanligen av bestämd artikel eller annat definit attribut och står själv i bestämd form liksom ett eventuellt följande adjektivattribut, men substantivet står i obestämd form (som framför en restriktiv relativ bisats).[1]

den vackraste danska prinsessa, den ynkligaste lilla mask, min käraste lilla syster [vokativfras]
den allra sötaste lilla hundvalp (R)
tystare än *de tystaste små möss*
I min sons ögon är hon utrustad med *de dyrbaraste dygder*. (R)
Men inte ens vid premiären hade jag *den allra minsta lilla antydan till rampfeber*. (R)
[…] och han vräker ur sig *de hemskaste saker* […] (R)
När min pojke var nio år så hade han en hel byrå full med *dom fruktansvärdaste sextidningar*. (T)
Och det var *de torraste saker* dom fråga om […] (T)

Semantiskt sett är nominalfraser med absolut superlativ snarast indefinita: de presenterar referenter som inte kan förutsättas vara unikt identifierbara för lyssnaren.[2]

En nominalfras med absolut superlativ kan (mest i högtidlig eller ålderdomligt pastischerande stil) sättas in i en komplex indefinit fras genom att fogas till ett föregående kvantitativt pronomen, vanligtvis den obestämda artikeln (§ 31: b):

en den vackraste prinsessa, två de tystaste små möss, varje den ynkligaste lilla mask
Vi har förlorat *en den finaste poetiska realist och kamrat*, säger Dramatenchefen […] (S)
Han talade *en den märkligaste irländska engelska* […] (R)

I nominalfraser med dividuativ (eller svag) referens saknas ofta den bestämda artikeln:

Det härskade (*den*) *största oordning* i huset. Jfr: Det härskade stor oordning i huset.
Utan (*den*) *minsta blygsel* klampade han vidare.
Därför är (*den*) *största försiktighet* nödvändig.
Enligt direktiven skall den söka nå *största enighet* i allt väsentligt […] (S)
Hon känner inte *minsta behov* av cigarretterna. (R)
[…] tror jag i *största utsträckning* alltså att det är på det sättet. (T)

I vokativfras kan absolut superlativ bara föregås av *min*, som dock oftast utelämnas:

käraste faster, (min) käraste lilla syster

[1] Också *flesta* (Pron. § 158) används på ett sätt som erinrar om absolut superlativ:
de flesta cyklar [av alla cyklar]

[2] Superlativ kan särskilt framför dividuativa substantiv följas av *möjliga*, *tänkbara* som anger att talaren avser en grad som är så hög den kan bli (efter omständigheterna). Här är gränsen oklar mellan absolut och relativ betydelse hos superlativen. Jfr § 45.
(den) djupaste möjliga tystnad, (den) högsta tänkbara fart, (den) lägsta möjliga energi
högsta möjliga industriella produktion (R)
Härigenom får vi *effektivaste möjliga användning av de totala transportresurserna*. (S)

Om här den bestämda artikeln utelämnas, uppfattas ibland superlativen som en bestämning till {*möjliga/tänkbara*} och den ges alltså inget bestämdhetssuffix:

djupast tänkbara tystnad, högst möjliga fart, lägst möjliga energi
[…] alla förare klarar av att stanna säkert på *kortast möjliga sträcka* med ABS. (S)

Språkvårdare rekommenderar att superlativen ges bestämd form.

§ 48. Klassificerande superlativ: *ett lägsta värde.* En superlativ i bestämd form kan användas med klassificerande betydelse i en indefinit nominalfras.

Superlativen föregås då av kvantitetsattribut, varvid eventuella andra adjektivattribut står i obestämd form liksom substantivet. Substantiv i denna typ av nominalfraser betecknar ofta en skala och adjektivet klassificerar ett av flera värden som maximalt eller minimalt på denna skala. Flera referenter kan tänkas representera samma extremvärde, och det lämnas också öppet att en referent som representerar ett ännu mera extremt värde kan tillkomma. Det värde som anges med superlativen specificeras ibland mera exakt i ett prepositionsattribut.[1]

en acceptabel största bredd av något mer än 5 meter (S)
För de här väggarna kunde vi konstatera *en lägsta effektiv tjocklek om 15 cm.*
Man har fastslagit *ett högsta lagligt värde om 17° C.*
Ett bästa resultat på 11,3 är helt tillfredsställande.
Något högsta naturligt tal existerar helt enkelt inte.
Om ordet inte är belagt någonstans, så kan det inte heller finnas *något äldsta historiskt belägg.*
[…] man sätter ett tak för *ett högsta uttag* […] (S)
Vi vill fastställa *ett lägsta belopp* […] (S)

De klassificerande superlativerna erinrar semantiskt om de klassificerande positiverna *maximal*, *minimal*, *optimal* och om första sammansättningsled i substantiv; jfr *maximivärde*, *minimivärde*. (De klassificerande superlativerna tenderar också att göras till första sammansättningsled: *minstavärde*.)

De närmare villkoren för användning av klassificerande superlativ är otillräckligt kända.[2]

[1] De superlativliknande ordinativa pronomenen kan konstrueras på samma sätt som de klassificerande superlativerna: *ett sista tappert försök*, Pron. § 220–222.

[2] I en del fall har superlativer mer eller mindre lexikaliserats tillsammans med ett substantiv:
ett vänligt högsta väsen, ett nytt högsta organ, en ovärderlig bästa vän

§ 49. Adjektivattribut med relationella pronomen som huvudord. Relationella pronomen (Pron. § 196–239) kan fungera som huvudord i adjektivattribut. De kan som egna bestämningar ta framförställda gradadverbial. Andra bestämningar (främst komparativa subjunktionsfraser, komparativa eller konsekutiva bisatser och partitiva prepositionsfraser) placeras bland nominalfrasens efterställda attribut (§ 78).

en precis likadan cykel som du har [jfr: *en precis likadan som du har cykel, *en som du har precis likadan cykel]
en helt annan cykel än den du har
den tredje flickan av artisterna

a) *Sådan* används normalt endast i indefinit nominalfras:

en sådan rysk cykel, två sådana cyklar

b) De ordinativa och de perspektiva pronomenen används normalt endast i definit nominalfras. Framför dessa utelämnas ofta den bestämda artikeln (§ 5: c).[1]

(den) ena cykeln, (den) tredje cykeln, (den) norra ingången, (det) högra uthuset, (det) rätta handlaget
min tredje cykel

När ett relationellt pronomen följer på ett possessivattribut betecknar det relationella pronomenet ett urval ur en given mängd som anges av possessivattributet + substantivet: *min tredje cykel = den tredje av mina cyklar*, *min högra arm = den högra av mina armar*.[2]

c) I antingen definit eller indefinit nominalfras används *annan/andra*, *egen*, *enda*. *Egen* bibehåller obestämd form omedelbart efter possessivattribut. *Enda* används i både definit och indefinit fras men böjs med särskild maskulinform endast i definit nominalfras. I definit nominalfras kan *enda* också användas i pluralis. *Likadan* förekommer mest i indefinit nominalfras men kan i ledigt språk användas också i definit nominalfras (mest i pluralis).

en annan servitör, två andra servitörer
den {andre/andra} servitören, de (två) andra servitörerna

en egen assistent, två egna assistenter
min egen assistent, den {egna/?egne} assistenten, mina egna assistenter, de egna assistenterna

en {enda/?ende} servitör, *två enda servitörer
den {enda/ende} servitören, de (två) enda servitörerna

en likadan cykel, andra likadana cyklar
den likadana cykeln, min likadana cykel, de likadana cyklarna, mina likadana byxor

d) *Samma* används endast i definita nominalfraser, och det kan normalt inte föregås av annat pronomen (än marginellt *denna*). *Samma* liksom följande adjektivattribut har alltid bestämd form, medan substantivet har obestämd form (jfr § 6: a).

samma svenska cykel, samma svenska servitör, samme svenske servitör
samma osymmetriska ställning (R)
För så många andra är *detta samma mörker* något att skydda sig för […] (R)

e) *Nästa* konstrueras normalt som *samma* men kan föregås av possessivattribut eller av possessivattribut + kvantitetsattribut:

nästa stora satsning, hans nästa stora satsning, hans två nästa satsningar [även: hans nästa två satsningar]
[…] han kommer att bli *min nästa besvikelse* och jag hans. (R)

[1] *Höger*, *vänster*, *rätt* kan i vissa fall användas i indefinit nominalfras med snarast definit betydelse (vilket är enda konstruktionsmöjligheten för *fel*): *höger sida*, *rätt ben*, *fel hand*. Se § 30: 4a.

Vissa kombinationer av ordinativa eller perspektiva pronomen + substantiv har lexikaliserats, t.ex.:

en duktig förste styrman, på nedre botten, i den undre världen

I vissa lexikaliserade nominalfraser har huvudordet obestämd form: *övre däck*, *nedre botten*, Pron. § 226.

[2] Ett relationellt pronomen följer sällan på ett demonstrativt pronomen. I nominalfraser av denna typ har det relationella pronomenet närmast icke-restriktiv betydelse: *den här tredje cykeln* 'den här cykeln – det är för övrigt den tredje'.

§ 50. Nominalfras i genitiv som framförställt deskriptivt attribut (deskriptivt genitivattribut). En nominalfras i genitiv som deskriptivt attribut placeras som ett adjektivattribut. Deskriptivt genitivattribut förekommer nästan bara i indefinita nominalfraser, dvs. ett föregående eller efterföljande adjektivattribut står i obestämd form.

en tre månaders strapatsrik djungelexpedition, en strapatsrik tre månaders djungelexpedition [jfr med possessivattribut: det senaste årets stora uppgång]

Nominalfras i genitiv som deskriptivt attribut förekommer i tre typer av nominalfraser:

a) Nominalfrasen i genitiv har som huvudord *sort*, *slag* eller (endast i bestämd form) *klass*, *rang*. Den kan följas av adjektivattribut. Om det deskriptiva genitivattributet självt är en indefinit nominalfras kan det inte föregås av kvantitetsattribut eller adjektivattribut.[1]

en sorts grönt kräldjur, *ett en sorts grönt kräldjur, *ett grönt en sorts kräldjur
något slags ärligt engagemang, {alla/många/några/fem} {slags/sorters} gammalt tenn
ett slags slutlig upplevelse (S), nån sorts sinnessjukdom (T), en viss sorts företagsamhet hos folk (T)
den nya sortens kalorifattig grädde, {ett/något/inget} andra klassens nedslitet men propert landsortshotell, en första klassens provokativ föreställning, en provokativ första klassens föreställning
båda sorternas skryt (T), en första rangens makt i politiken (S)

Slags och även *sorts* kan förlora sin substantivkaraktär och fungera som oböjliga adjektiv, varvid det föregående kvantitativa pronomenet kongruensböjs efter hela nominalfrasens huvudord (i singularis):

en slags filt(ar), ett slags täcke
Han hade kört upp en av mattorna som *en slags huvudkudde* […] (R)
Det blir *en slags inspektion och tack för hjälpen*, samtidigt. (R)

en sorts filt, ett sorts täcke
Det blev *ett sorts spel* att se om hon kunde stå ut med att vänta […] (R)
Det var *ett sorts intresse* […] (R)

En slags, *någon slags* har lexikaliserats till en enhet och förekommer också vid neutrala substantiv i singularis och vid plurala substantiv: *en slags täcke*, *någon slags filtar* (däremot inte **ett sorts filt*, **något sorts filtar*).[2]

Språkvårdare rekommenderar att det kvantitativa pronomenet kongruensböjs efter genus hos *slag*, *sort*.

b) Hela nominalfrasens huvudord betecknar en skala och genitivfrasen anger ett värde på skalan.[3] Nominalfrasen i genitiv kan inte föregås av kvantitetsattribut och bara i begränsad omfattning av adjektivattribut. Den är normalt indefinit.

Ubåten befann sig på *3 kilometers* (*behörigt*) *avstånd*. [jfr: *på behörigt 3 kilometers avstånd]
Tyget ligger på *2 meters bredd*.
Då låg vi på *tvåtusen åttahundra meters höjd*. (R)
Vid *25 års ålder* bröt han upp och for till Kairo.
På *100 meters djup* kan sådana djur inte leva.
Den fungerar inte i *40 graders arktisk kyla*.
Båten går nu med *12 knops fart*.
en ny bok för i år som vänder sig till barn från *sex*, *sju års ålder* upp till tretton-årsåldern (T)

Adjektivattribut som utgörs av participfraser kan i viss utsträckning föregå den genitiviska nominalfrasen:[4]

på anbefallt 3 kilometers avstånd, vid uppnådd 25 års ålder

c) Nominalfrasen i genitiv anger utsträckning i tid, och huvudordet i den överordnade nominalfrasen anger ett tillstånd eller en process. Nominalfrasen i genitiv kan både föregås och följas av adjektivattribut. Den är normalt indefinit.[5]

ett tre dagars officiellt besök (S), ett officiellt tre dagars besök
ta sex veckors semester i ett sammanhang, efter två timmars sömn, ett ögonblicks vila, genom två dagars intensivt arbete, en strapatsrik tre månaders djungelexpedition, fjorton månaders fängelse
en timmes enskild överläggning (S), två minuters paus (T), några dagars behandling (T)

?den här strapatsrika tre månaders expeditionen, min brors sex veckors semester

Nominalfrasen i genitiv kan också ange mätvärden av olika slag för konkreta referenter:

en tre månaders skrikig baby, en skrikig tremånaders baby
ha fem kilometers väg till skolan, ett hundra graders bastubad, ett svårsålt fjorton våningars hyreshus
en tretton och en halv meters motorlivbåt av watsontyp (R)
en halvcirkel med *tvåhundra meters radie* […] (R)

?hans skrikiga tre månaders baby, ?det andra svårsålda fjorton våningars hyreshuset

Som deskriptiva attribut kan också ses nominalfraser i genitiv som ingår i lexikaliserade uttryck som *ett sorgligt tidens tecken*, *en bättre tingens ordning*, *detta nådens år*, jfr § 31 not 2.

Bråktal av typen grundtal + *tredjedels* bildar komplexa grundtal (Räkn. § 18).[6]

[1] Många språkbrukare låter adjektiv och adjektiviskt böjda ord böjas i bestämd form om den genitiviska frasen är definit, varvid den genitiviska nominalfrasen är att betrakta som possessivattribut:

den sortens krassa kommersialism (R)
den här sortens sionistiska aktivitet (R)

[2] {*En/Någon*} {*sorts/slags*} kan sägas fungera som en lexikaliserad ordgrupp med inre böjning. Den kan t.o.m. förekomma som det indefinita ledet i en komplex indefinit nominalfras (§ 31):

någon sorts den svenska statens laglige mördare (R)

[3] Substantiv som betecknar skalan 'pris', 'värde' kan dock knappast konstrueras på detta sätt:

*Han vill sälja för 100 000 kronors pris. [i stället: … för ett pris av 100 000 kronor]
?Vi sålde varor till 2 000 kronors värde. [hellre: … till ett värde av 2 000 kronor]

[4] I vissa fall kan en particip- eller adjektivfras utgöra attribut i den deskriptiva genitivens nominalfras:

vid uppnådda 25 års ålder, på sina modiga 100 meters djup, med dryga 12 knops fart

[5] I stället för deskriptivt genitivattribut av typ (c) föredrar många språkbrukare andra uttryckssätt, t.ex.:

a) Nominalfrasen i genitiv görs till sammansättningsled (särskilt när nominalfrasen är definit):

en tremånad(er)sexpedition, ett femminut(er)ssamtal, en tremånad(er)sbaby, ett fjortonvåning(ar)shus
tremånad(er)sexpeditionen, fjortonvåning(ar)shuset

b) Nominalfrasen i genitiv lexikaliseras som adjektiv (med huvudtrycket på grundtalet och accent 2):

en ²tremånaders baby, en ²femtimmars föreställning, två ²12,5-centimeters kanoner

c) Nominalfrasen i genitiv ersätts med en adjektivfras där skalan anges med adjektivet och värdet med nominalfrasen som bestämning till adjektivet:

en tre månader gammal baby, en fem timmar lång resa

[6] Många substantiv med *s*-suffix har lexikaliserats som adjektiv: *kvarts*, *medelålders*, *satans*, *Herrans*. En produktiv typ är måttsadjektiv bestående av grundtal + måttssubstantiv + *s*:

ett kvarts kilo, ett kvarts århundrade (R), {ett/en} åttondels kilo, ett femprocents obligationslån, ett entermins miniprojekt, en tjugofemöres kola, två 12,5-centimeters kanoner

Stackars har lexikaliserats som adjektiv:

alla mina andra stackars små vänner

Stackars kan också fungera som en interjektion (jfr *ve*) med en definit nominalfras som bestämning (Interj. § 14: 1, Icke satsf. men. § 3: a):

Stackars alla mina små vänner!
Stackars dig!

Efterställda (deskriptiva) attribut § 51–78

§ 51. Struktur och inbördes ordning. De efterställda (deskriptiva) attributen kan ha någon av följande strukturer:

a) Vanligen attributivt fungerande konstruktioner: relativ bisats, adjektivfras med adjektiv eller adjektiviskt pronomen som huvudord, participfras:

en burk som var full med stenar, en burk full med stenar, en burk sådan som den där, en burk fylld med stenar

b) Annars vanligen adverbiellt fungerande konstruktioner: prepositionsfras, adverbfras, bisats som annars fungerar adverbiellt (temporal, kausal etc.):

vägen till skolan, vägen hem, skolan när jag var liten

c) Annars vanligen nominalt fungerande konstruktioner: nominalfras, infinitivfras, narrativ eller interrogativ bisats:

vår nya chef doktor Andersson, försöket att länsa, löftet att vi skulle bli kompenserade

En och samma nominalfras kan ha flera efterställda attribut. Restriktiva bundna attribut (jfr Subst. § 13, 15) står gärna närmast huvudordet. Därefter följer övriga restriktiva attribut och sist icke-restriktiva.

en kusin till mig från Hälsingland med sin fru
två ledamöter av domstolen i all sin värdighet

Talaren kan också av andra skäl föredra en viss ordning framför en annan, t.ex. för att få det mest informativa (och betonade) ledet sist eller för att undvika homonymi.

en komponent från Belgien av härdat stål [Grammatisk är också ordningen *av härdat stål från Belgien*, men den är dubbeltydig, eftersom den sista prepositionsfrasen kan vara attribut till antingen *komponent* eller *stål*.]
ett tillmötesgående från Finlands sida av denna önskan
produktionen i Italien av småbilar

Som efterställda attribut placeras också vissa bestämningar till framförställda attribut (se vidare Adjfraser § 4: 2):

två cigaretter åt gången, alla böcker utom de äldsta, en alltför dyr villa för att jag ska ha råd med den, en större fågel än den vi såg igår [jfr: *cigaretter åt gången, *en fågel än den där]

Relativ bisats som efterställt attribut § 52

§ 52. Attribut med struktur av relativ bisats. En relativ bisats (Bisatser § 23–26) fungerar prototypiskt som efterställt attribut i alla slags nominalfraser:

bilen som stod där
två bilar som stod där

Nominalfrasen i dess helhet har samma referent som det relativa ordet, när sådant finns:

Anders vars far du känner [Anders – du känner Anders' far.]

När den relativa bisatsen saknar relativt ord har nominalfrasen samma referent som motsvarande underförstådda led i relativsatsen:

Anders som [-] talade om Anna hos Bengt [Anders – Anders talade om Anna hos Bengt.]
Anna som Anders talade om [-] hos Bengt [Anna – Anders talade om Anna hos Bengt.]
Bengt som Anders talade om Anna hos [-] [Bengt – Anders talade om Anna hos Bengt.]

Den relativa bisatsen kan liksom de flesta andra deskriptiva attribut vara restriktiv eller icke-restriktiv (Bisatser § 27):

Den docenten som du träffade i går ska tala i kväll. [restriktiv relativsats]
Universitetets rektor, som du kanske har träffat, ska tala i kväll. [icke-restriktiv relativsats]

En definit nominalfras med restriktiv relativsats kan ta *den* direkt före substantivet, och särskilt i neutralt och formellt skriftspråk har substantivet då vanligen obestämd form (§ 4):

den hjälp vi bad om [mest i neutralt och formellt skriftspråk]
hjälpen vi bad om [i talspråk och i ledigt och neutralt skriftspråk]
den hjälpen vi bad om [mest i talspråk och ledigt skriftspråk]

Den relativa bisatsen är inte bunden till sitt huvudord, dvs. det finns ingenting i substantivets betydelse som skapar en förväntan på den. I likhet med andra fria attribut kan relativsatsen förutom substantiv också ha egennamn och pronomen som huvudord:

{Persson/han} som var här i fjol

Relativsatsen kan eller måste ibland postponeras (Bisatser § 26, 33):

Vem har du pratat med *som hade läst detta?*
Jag har *ingenting* sett *som skulle kunna tyda på brott.*

Se vidare Postp. led § 3.[1]

[1] Bisats inledd av *som* kan kommentera det sätt varpå ett led – alltså också en nominalfras – har formulerats. Sådan bisats är närmast komparativ (§ 63 not 1):

Chefen som vi brukar kalla henne kommer inte förrän kl. 10.

Relativ nexusfras (alltid icke-restriktiv) fungerar som efterställt attribut på samma sätt som relativ bisats (Flerl. fraser § 2):

tolv rum varav bara ett upptaget

Adjektiv- eller participfras som efterställt attribut: predikativt attribut § 53–54

§ 53. Predikativt attribut: struktur och distribution. En adjektiv- eller participfras som efterställt attribut kallas predikativt attribut.

Huvudordet i det predikativa attributet (adjektivet, det adjektiviska pronomenet eller participet) står i obestämd form och kongruensböjs (§ 37–39) med nominalfrasens huvudord:

en båt full med pengar, ett fartyg fullt med pengar, fartyg fulla med pengar
en båt sådan som den där, ett fartyg sådant som det där, båtar sådana som de där
en båt byggd i Polen, ett fartyg byggt i Polen, båtar byggda i Polen
[…] att bliva ingift i en släkt sådan som denna. (R)

Som predikativt attribut fungerar framför allt fraser med en viss tyngd, dvs. som har egna efterställda bestämningar eller som utgörs av samordningar. En adjektiv- eller participfras utan egna efterställda bestämningar görs sällan till predikativt attribut.[1]

**En flaska full* stod på bordet.
En flaska full med smörjolja stod på bordet.

?*En slipsten, motordriven*, har jag tänkt köpa på auktionen.
En slipsten driven med elmotor har jag tänkt köpa på auktionen.

Konstruktion med predikativt attribut verkar ofta väljas när frasen inte (gärna) helt eller delvis kan stå som framförställt attribut (jfr Adjfraser § 4):

en sonson lik mig, ?en mig lik sonson, *en lik sonson mig
en docka lik den som en engelsk flicka två bungalower från oss hade (R)

en bil värd 3 000 kr, *en 3 000 kronor värd bil, *en värd bil 3 000 kronor
[…] Per fick känna sig som *en kamel värd att sväljas*. (R)

en bok möjlig att sälja, *en att sälja möjlig bok, ?en möjlig bok att sälja
En hand, omöjlig att öppna ens efter dödsögonblicket. (R)

en akademiker van att umgås med folk (R)
*en att umgås med folk van akademiker, *en van akademiker att umgås med folk

Predikativa attribut är ofta som i de hittills givna exemplen enledade, men de kan också vara flerledade, dvs. innehålla led som satsadverbial, fria predikativ eller fria adverbial utöver adjektiv- eller participfrasen (Flerl. fraser § 3, 9):[2]

två böcker, båda fulla av fantastiska noveller
två böcker, den ena tyvärr romantisk och den andra mer stramt klassicistisk
Svensson, nu mera spelsugen än någonsin

Predikativa attribut kan dessutom inledas av subjunktion, dvs. vara predikativa eller koncessiva subjunktionsfraser (Subjnfraser § 16–20):

Karl Svensson som ung och rosenkindad
en bra bok, fast rätt skabrös

Om particip, adjektiv respektive adjektiviska pronomen som huvudord i predikativa attribut gäller följande:

1. Particip används som huvudord i predikativa attribut främst i rätt formell stil. Perfektparticip förekommer oftare än presensparticip. Närmast neutralt skriftspråk står particip med prepositionsliknande betydelse eller med en betydelse som lägger till föga utöver vad som ligger i en följande preposition.

en process liknande denna
en insats motsvarande tre dagars arbete av två sekreterare
en grupp bestående av tre konstnärer
ett bord gjort av trä [jfr: ett bord av trä]
en bok skriven av Strindberg [jfr: en bok av Strindberg]
montrar försedda med sigill och tjuvalarm (R) [jfr: montrar med sigill och tjuvalarm]

listan över uppror och andra oroligheter bottnande i mer eller mindre uttalat socialt missnöje (S) [jfr: oroligheter på grund av]
ansikten tillhörande folk som […] kommer att skräpa ner i trapporna (R)

(Ord som *beträffande*, *angående* är inte längre particip utan har lexikaliserats som prepositioner, Prep. § 28.)

2. Adjektiv används som huvudord i predikativa attribut främst i följande fall:

a) Adjektivet har en efterställd bestämning som består av eller innehåller bisats, infinitivfras eller annan satsekvivalent fras:

en bok lika tjock som den där, en bok tjockare än den du läser
en bok alltför tjock för att kunna läsas av mig, en bok tillräckligt tjock för att fascinera mig
en bok möjlig att komma igenom på en kväll, en bok färdig att ges ut
[…] köpa *ett gift så farligt att man i det gamla Grekland vid dödsstraff förbjöd vanliga människor att odla det* […] (R)

I flera fall kan adjektivet med dess eventuella framförställda bestämningar också stå som framförställt attribut till substantivet, medan den efterställda bestämningen placeras bland substantivets efterställda attribut, *en lika tjock bok som den där*, § 78.

b) Adjektivet är en verbavledning på *-bar* med betydelsen 'som kan V-s'. Sådana adjektiv har semantiska och syntaktiska likheter med perfektparticip.

en väg farbar också vintertid
en vapenteknisk utveckling, jämförbar med en ny medeldistansrobot (S) ['som kan jämföras med']

c) Adjektivet med prepositionsfras som bestämning anger att huvudordets referent har eller saknar det som betecknas av rektionen i prepositionsfrasen:

en säck full med pengar [jfr: en säck med pengar]
en bok fri från svordomar [jfr: en bok utan svordomar]
en trakt rik på malmfyndigheter [jfr: en trakt med malmfyndigheter]
Man träder in i *en våning full med böcker*. (R)

Om flerledade nominala satsförkortningar av typen *Chauffören nykter vore en nåd att stilla bedja om* se Flerl. fraser § 10.

3. Adjektiviska pronomen används som huvudord i predikativa attribut främst när de är komparativa eller har en komparativ bestämning:

en bok sådan som den där [jfr: en sådan bok som den där]
ett språk sådant som ytterst primitiva människor […] kanske talar (R)
en bok sådan att alla vill läsa den [jfr: en sådan bok att alla vill läsa den]
en ekonomisk utveckling sådan att vi får några skatteinkomster i framtiden (S)
en bok likadan som den där [jfr: en likadan bok som den där]

[…] i lördags väntade hon sig att få se *en man likadan som den som hon hade beskrivit*. (R)
böcker {många nog/nog många} för att hålla en sysselsatt hela sommaren [jfr: tillräckligt många böcker för att hålla en sysselsatt hela sommaren]
?ingen bok annan än den där [hellre: ingen annan bok än den där]
?böcker lika många som de där [hellre: lika många böcker som de där]
?böcker flera än de där [jfr: flera böcker än de där]

Dessutom förekommer adjektiviska pronomen som efterställda attribut i följande specialfall:

a) Det relationella pronomenet *själv* (Pron. § 230–232) är efterställt attribut i vanligen definit nominalfras: *staden själv*, *jag själv*, *Sverige självt*.

b) Det generaliserande pronomenet *vilken som helst* (Pron. § 145–151) kan fungera som efterställt attribut i indefinit nominalfras med framförställt kvantitetsattribut:

en lösning vilken som helst (R), tre böcker vilka som helst

Pronomenet står också som framförställt attribut (*Det hade vilken som helst bok kunnat kosta*) men står då ogärna efter annat kvantitetsattribut (*?en vilken som helst bok*, *?tre vilka som helst böcker*).

c) Possessiva pronomen kan i regionalt talspråk vara efterställda: *cykeln min*, se Pron. § 24 not 1.

Om kongruens mellan predikativt attribut och huvudordet se § 38–39.

Pronomenet *vardera* placeras som efterställt attribut i indefinit nominalfras där det korresponderar med framförställt kvantitetsattribut. Det skiljer sig dock från de regelrätta predikativa attributen genom att ha en annan predikationsbas än nominalfrasens referent (Pron. § 140): *Firmorna fick tio miljoner vardera*.

Nog, *tillräckligt* kan fungera attributivt och optionellt placeras efter huvudordet: *Vi har* {*grädde/jordgubbar*} {*nog/tillräckligt*}, jfr *Vi har* {*nog* (*med*)/*tillräckligt med*} {*grädde/jordgubbar*}. Jfr § 24 not 1 och Pron. § 174 Anm. 2.

[1] Ett specialfall är adjektivet *ensam* som kan stå utan bestämning som predikativt attribut:

Andersson ensam kan inte klara av en sådan sak.
[…] sedan juryn funnit det styrkt att *han ensam* använt kniv i slagsmålet. (S)

Nominalfrasen ”x ensam” betyder ’endast x’ eller ’x utan hjälp av andra’.

[2] Adjektiv- och participfras följd av *som*-sats fungerar vanligen adverbiellt men kan också stå attributivt (se Bisatser § 121):

Den nya motorn, *flexibel som den är*, kan användas i de mest skilda funktioner.

ANM. Adjektiv- eller participfras kan ofta vara antingen predikativt attribut eller fritt predikativ utan att någon skillnad i betydelse kan konstateras. Skillnaden är att predikativt attribut i princip kan finnas i alla nominala satsled (med nominalfrasens referent som predikationsbas) och där placeras som efterställd bestämning, medan det fria predikativet (med subjektets eller objektets referent som predikationsbas) placeras som fritt adverbial (Predv § 47). Entydigt predikativt attribut föreligger alltså bara om nominalfrasen där det

predikativa attributet ingår står som fundament eller om den fungerar på annat sätt än som subjekt eller objekt. Exempel på entydigt predikativt attribut:

Ett fartyg lastat med malm skulle aldrig ha hunnit så långt. [Det predikativa attributet står på en plats där fritt predikativ inte kan stå.]
Vi har förhandlat med ett företag intresserat av etablering här i Sverige. [Det led vari det predikativa attributet ingår kan inte vara predikationsbas för fritt predikativ.]

Exempel på entydigt fritt predikativ:

Lastat med malm skulle fartyget aldrig ha hunnit så långt. [Predikativt attribut kan inte stå som fundament.]
Fartyget skulle lastat med malm aldrig ha hunnit så långt. [Predikativt attribut kan inte stå i position som mittfältsadverbial.]

Exempel på syntaktisk vaghet eller dubbeltydighet:

Vid kajen låg ett fartyg *lastat med malm från Norrbotten*.

En annan likartad struktur är nominalfras + predikativ som flerledad nominal satsförkortning (Flerl. fraser § 10):

Bilen vaxad och polerad är allt jag önskar mig. [Jfr: Att {få/ha} bilen vaxad och polerad …]

§ 54. Predikativt attribut: betydelse. Ett predikativt attribut har nominalfrasens referent som sin predikationsbas.

När det predikativa attributets huvudord är ett adjektiv eller perfektparticip anger det predikationsbasens beskaffenhet eller tillstånd:

en båt byggd i Polen [dvs. båten är byggd i Polen]
en säck full med guldpengar [dvs. säcken är full med guldpengar]

När det predikativa attributets huvudord är ett presensparticip är den semantiska relationen mellan attributet och dess predikationsbas densamma som mellan motsvarande verb och dess subjektsreferent:

en båt liknande regalskeppet Vasa [dvs. båten liknar regalskeppet Vasa]

Predikativt attribut kan nästan alltid parafraseras med relativ bisats:

en båt (som är) byggd i Polen
en kappa (som är) sådan att jag skulle vilja ha den själv
en kappa {motsvarande/som motsvarar} hennes

Predikativt attribut är vanligen icke-restriktivt.

En praktfull vagn förspänd med fyra svarta hästar stod framför porten.

I en definit nominalfras har ett predikativt attribut oftast karaktären av inskott eller sidoanmärkning:

Denna film, så populär på 60-talet, skall nu visas igen.
Den svarta säcken, alldeles full med pengar, hade han stående i garderoben.
Bilen, köpt för ett par dagar sedan, hade han stående på gatan.
Björn Poulsen, ännu morgonsömnig och sålunda med en naturlig långsamhet i stegen, undgick inte en och annan knuff […] (R)

Det predikativa attributet kan dock också vara restriktivt, särskilt när det innehåller ett komparativt led, när det korresponderar med *varje*, *all*, superlativ, *enda* eller ordningstal bland de framförställda attributen eller när det inleds med subjunktionen *som*:

En bok sådan att man läser den i ett sträck utan att vilja lägga den ifrån sig kommer man inte över var dag.
Varje båt lastad med vapen kommer att torpederas.
Alla böcker skrivna av Blomberg står till höger.
Den bästa lägenheten billig nog för oss var en trea på Väster.
De enda åkrarna färdiga för sådd låg en halvmil längre bort.
Den tredje stolen likadan som den vi hade förlorat köpte vi i Paris.
Greta Garbo som ung hade jag gärna velat träffa.
Generationen född på 40-talet måste trots sin storlek ge vika. (S)
Säcken full med gräsfrön hade han lagt i baksätet. ['den säck som var full med gräsfrön']

Adjektiv- eller participfras som icke-restriktivt predikativt attribut i subjekt kan ofta parafraseras med samma fras i funktionen som fritt (subjekts)predikativ:

En stor svart säck, alldeles full med blanka guldpengar, stod i hörnet.
Jfr: Alldeles full med blanka guldpengar stod *en stor svart säck* i hörnet.

Predikativa attribut är fria, dvs. de förutsätts inte av huvudordets betydelse. De kan därför ha egennamn eller pronomen som huvudord:

{han/Persson} {ensam/själv}

Prepositionsfras som efterställt attribut: prepositionsattribut § 55–61

§ 55. Bundna och fria prepositionsattribut. Prepositionsfraser (och subjunktionsfraser) som attribut kallas prepositionsattribut.[1] Prepositionsattributen kan vara mer eller mindre bundna i förhållande till nominalfrasens huvudord. Nedan indelas prepositionsattributen schematiskt i bundna och fria, ungefär som verbets efterställda bestämningar, trots att det knappast finns en klar gräns utan attributen fördelar sig på en skala från bundna till fria. (Jfr också Subst. § 13 om substantivets yttre och inre roller.)

Bundna prepositionsattribut har en semantisk relation till substantivet (huvudordet) som är mer eller mindre förutsatt i substantivets betydelse:

en bror till mig [I betydelsen hos bror ingår en relation till en annan person.]
lagningen av gräsklipparen [I betydelsen hos lagning ingår det att någon lagar något.]

Prepositionen i bundna attribut är i typfallet lexikalt betingad av huvudordet,[2] och den har en vag egenbetydelse:

krav *på* åtgärder, bakgrunden *till* det inträffade, början *av* romanen

Den relationella betydelsen hos huvudordet är en nödvändig men inte tillräcklig betingelse för att substantivet skall ha en viss typ av bundet prepositionsattribut: **tjuven av mina smycken* trots *köparen av mina smycken*.

Till skillnad från verbets objekt och bundna adverbial är de bundna attributen sällan obligatoriska:

Brodern (till min fru) var ingenjör.
Lagningen (av traktorn) blev dyr.

Huvudordet i en nominalfras med bundet attribut kan t.ex. vara ett nomen actionis eller qualitatis som ofta är morfologiskt avlett av ett verb respektive ett adjektiv. Sådana substantiv förutsätter ungefär samma bestämningar som motsvarande verb eller adjektiv.

upprustningen av lägenheten [jfr: upprusta lägenheten]
hans hat till främlingar [jfr: hata främlingar]
deras frihet från ansvar [jfr: fri från ansvar]
en viss likhet med brodern [jfr: lik brodern]

Också andra substantiv kan emellertid ha starkare eller svagare relationell innebörd. Det som betecknas med nominalfrasens huvudord karakteriseras då genom en viss relation till det som betecknas med prepositionsfrasens rektion. Relationen impliceras av substantivets betydelse.[3]

i ena änden av salen, en syster till Per, namnet på boken

Om ett substantiv implicerar olika relationer uttryckta med prepositionsattribut kan olika prepositioner ange de olika betydelserna:

jakten på byråkraterna [jfr: jaga villebråd], jakten efter en sekreterare [jfr: jaga 'försöka få tag i']
boken av Berglund om företaget, visningen av slottet för turisterna

Fria prepositionsattribut står i en semantisk relation till huvudordet som inte är så tydligt förutsatt i dettas betydelse. Därför förekommer fria prepositionsattribut också i nominalfraser som har egennamn eller substantiviska pronomen som huvudord.

skogsavverkningarna på det norra skiftet i vintras, {flickan/Anna} i receptionen, {båten/den} med röda segel, {Persson/han} från Arvika, veckan före, verkligheten utanför

Både bundna och fria prepositionsattribut kan vara antingen restriktiva eller icke-restriktiva:

Boken om Strindberg och Heidenstam, var är den?
Den där boken, om Strindberg och Heidenstam, var är den?
Pojken i rummet innanför hörde ingenting. [Antingen restriktivt: t.ex. till skillnad från pojken i det yttre rummet, eller icke-restriktivt: endast en pojke är aktuell.]

Några genomgående syntaktiska skillnader mellan fritt och bundet prepositionsattribut finns knappast. En tendens är att endast bundna prepositionsattribut kan parafraseras med possessivattribut:

slutet på historien ≈ historiens slut
porträttet av grosshandlaren ≈ grosshandlarens porträtt
flickan med de gula flätorna, *de gula flätornas flicka
pojken från Skövde, *Skövdes pojke

Likaledes är det vanligare i ett bundet än i ett fritt prepositionsattribut att en nominalfras kan vara rektion till en isolerad preposition:

Den här historien har vi inte sett slutet på [–].
Jfr: *De gula flätorna har vi inte sett flickan med [–].

[1] Framför infinitivfras kan prepositionen i vissa fall utelämnas (§ 59):

risken (för) att bli upptäckt [jfr: risken för upptäckt]
skälet (till) att läsa [jfr: skälet till läsning]

Också framför bisats kan prepositionen utelämnas (§ 77). Detta är dock mindre vanligt än vid infinitivfras.

risken {för/Ø} att det börjar regna
orsaken {till/?Ø} att det regnar

Om en infinitivfras eller en nominal bisats står skild från sitt huvudord, t.ex. genom postponering, får ibland prepositionen inte utelämnas. De närmare villkoren för detta är outredda.

En orsak har jag hört talas om {till/*Ø} att det regnar.
Något skäl gav han inte {till/*Ø} att han sagt upp sig.
Jag undrar hur stor risken är {för/Ø} att det börjar regna.
Hon vet inte vilket skäl han har {till/Ø} att sluta.

[2] I vissa fall ansluter prepositionsattributet semantiskt till ett sammansatt huvudords förled (förledsanknytning), och det kan då också ta en preposition som lexikalt betingas av förledet:

förfoganderätt över tillgångarna [jfr: förfogande över tillgångarna, rätt till förfogande]
Greklands inträdesansökan i EG [jfr: inträde i EG, ansökan om inträde]
mordförsöket på ingenjören [jfr: mordet på ingenjören, försöket till mord]

Språkvårdare rekommenderar annan konstruktion: *rätt till förfogande över tillgångarna*.

[3] I många fall har preposition + substantiv + preposition (+ fritt varierad rektion) mer eller mindre tydligt lexikaliserats som flerordspreposition (Prep. § 30), t.ex.:

på grund av, med anledning av, till trots av, till följd av, med hänsyn till, med ledning av, i kraft av, i mån av, under loppet av, inom ramen för, i närvaro av, i likhet med, under

ledning av, till förmån för, på order av, i beaktande av, med undantag av, i enlighet med, vid sidan av, på andra sidan (av), i spetsen för, vid behov av

I ett uttryck som *på grund av kriget* är alltså inte längre *av kriget* prepositionsattribut till huvudordet *grund*, utan *kriget* är rektion till flerordsprepositionen *på grund av*.

§ 56. Bundna prepositionsattribut vid nomen actionis eller qualitatis. Abstrakta substantiv som är avledda av verb, adjektiv eller particip eller som har motsvarande betydelse (Subst. § 15, 19) tar bundna attribut som motsvarar valensbundna bestämningar vid respektive verb, adjektiv eller particip, i stort sett oberoende av vilken betydelserelation som råder mellan huvudord och bestämning.[1]

1. Prepositionsattributet kan motsvara prepositionsfras som bundet adverbial. Samma preposition används normalt i båda fallen.

översättningar {från/till} grekiska [jfr: översätta {från/till} grekiska]
protesterna mot att ändra ett sådant system [jfr: protestera mot ngt]
några månaders vistelse på denna planet (R) [jfr: vistas på en planet]
Alkuins samtal med Karl den store (R) [jfr: samtala med ngn]
Känner *en svag längtan efter Öland och havet*. (R) [jfr: längta efter ngt]
Den sista augusti upprepade Kunglig majestät *sitt beslut om fångarnas förflyttning till Spinnhuset*. (R) [jfr: besluta om ngt]
Och *deras reaktion mot dessa barn*, den är enbart positiv. (T) [jfr: reagera mot ngt]

frihet från bekymmer [jfr: fri från ngt]
vana vid besvär [jfr: van vid ngt]
rädsla för inkräktare [jfr: rädd för ngt]
förälskelsen i en brunett [jfr: förälskad i ngn]

Men också t.ex. *hopp om bättring* trots *hoppas på bättring, tillit till skolans möjligheter* trots *lita på skolan*.

2. Prepositionsattributet kan motsvara objekt. Motsvarigheten till ensamt objekt får vanligen prepositionen *av*.

en tidig översättning av bibeln [jfr: översätta bibeln]
tolkningen av denna binära kod [jfr: tolka koden]
ett upphävande av de tagna besluten [jfr: upphäva besluten]
innehav av narkotika [jfr: inneha narkotika]
hans behov av tröst [jfr: behöva tröst]
vårt studium av filosoferna [jfr: studera filosoferna]
en diskussion av frågan [jfr: diskutera frågan]
deras upplevelse av frihet [jfr: uppleva frihet]
utsläppet av giftigt avfall [jfr: släppa ut avfall]
mannens förtryck av kvinnan (R) [jfr: förtrycka ngn]
beredning och tillagning av mat i medborgarhuset (S) [jfr: bereda och tillaga mat]

en fördelning av rollerna (T) [jfr: fördela rollerna]
en uppdelning av materialet och tiden (T) [jfr: dela upp materialet och tiden]

Också andra prepositioner förekommer, särskilt när substantivets actionis- eller qualitatiskaraktär har försvagats och när associationen till ett verb eller adjektiv inte är så näraliggande.[2] Prepositionsvalet är då lexikalt betingat av substantivet men ansluter sig ofta till mönstret vid andra relationella ord med liknande betydelse. När verbet alternativt kan konstrueras med bundet adverbial används dettas preposition i det motsvarande prepositionsattributet.

{aning/kännedom/kunskap/föreställning} om livet efter detta [men: {ana/känna till/föreställa sig} ngt, jfr: idé om, medveten om]
lösningen på problemet, beviset på min uppskattning, mordet på statsministern [men: lösa ett problem, bevisa sin uppskattning, mörda statsministern, jfr: namnet på företaget]
{hat/kärlek} till främlingar [men: {hata/älska} ngn, jfr: attityd till ngt]
en kommentar till ditt yttrande [men: kommentera ditt yttrande]
lydnaden mot fadern [men: lyda ngn, jfr: {lydig/vänlig/avog} mot ngn]
jakten efter beröm [jfr: jaga (efter) ngt]

Motsvarigheten till indirekt objekt vid verb och objekt vid adjektiv får den preposition som motsvarande bundet adverbial har eller skulle kunna ha:[3]

direktörens gåva till universitetet [Jfr: Direktören gav universitetet något. Direktören gav något till universitetet.]
min brors löfte till min fru att hjälpa henne
hans tacksamhet mot henne [Jfr: Han var henne tacksam. Han var tacksam mot henne.]
likheten med fadern [men: lik ngn, jfr: identisk med ngn]

3. Prepositionsattributet kan endast i enstaka fall motsvara subjekt. Vid de flesta hithörande substantiv föredras i stället possessivattribut (framförställt) i stället för prepositionsattribut (efterställt), § 16.[4] Prepositionen väljs i anslutning till mönster från andra substantiv med liknande betydelse.

en och annan knuff från de andra passagerarna
påverkan från indianerna [jfr: intrycken från]
beredskapen hos befolkningen [jfr: ett drag hos]
invandringen av flyktingar från Balkan
ingen skapelse av människohänder [jfr: en tavla av]
existensen av sådana företeelser
förekomsten av lodjur långt nere i Götaland
uttalandet {av/från} presidenten
sannolikheten för ett devalveringsbeslut
en frihet för den enskilde (T)
Inga tabbar fick skyla *glansen hos denna premiärdag*! (R)

Prepositionsattribut med en roll motsvarande subjektets vid nomen actionis förekommer framför allt under följande omständigheter:

a) I vissa lexikaliserade förbindelser (som kan räknas som flerordsprepositioner, Prep. § 30):

i närvaro av ngn, på förslag av ngn, under ledning av ngn, ett anfall av ngt [t.ex. raseri]

b) I förbindelse med vissa substantiv vilkas betydelse är besläktad med verb som *börja*, *minska*, *öka*:

en {ökning/minskning} {i/av} arbetslösheten, {början/slutet} {av/på} ett lyckligt liv, en nedgång i arbetslösheten, tillbakagång i ekonomin, uppkomsten av civilt motstånd, anhopningen av slumpartade händelser

c) I konstruktioner där huvudordet (= nomen actionis) har tagit objektets roll (t.ex. när *betydelse* avser 'vad ngt betyder' snarare än 'att ngt betyder'):

betydelsen av ordet ≈ vad ordet betyder
innebörden av beslutet ≈ vad beslutet innebär
verkan av dubbleringen ≈ vad dubbleringen åstadkommer
förslaget från socialdemokraterna ≈ vad socialdemokraterna föreslagit
uttalandet från presidenten ≈ vad presidenten uttalat
smaken hos brödet ≈ vad brödet smakar
lukten av halm ≈ vad halm luktar
värdet av pengarna ≈ det som pengarna är värda

d) I konstruktioner där nominalfrasen i prepositionsattributet har samma semantiska roll som verbets subjekt vars aktivitet uppfattas som utgående i riktning från referenten:

frågan från Bengtsson, påverkan från de vita, angreppet från de kvinnliga medlemmarna, {skenet/lukten/ljudet} från lampan

e) I konstruktioner där det led som uppbär det direkta objektets roll är en infinitivfras eller en nominal sats (och därför normalt inte föregås av preposition när det står som attribut, jfr not 2):

löftet av styrelsen att frågan skulle tas upp redan vid nästa sammanträde
[…] han hade energiskt bekämpat *varje försök av myndigheterna att befordra honom till officer*. (R)
Det krävdes […] dessutom *hot från presidenten i konsthandlarnas förening att avgå* om inte affären reddes ut. (S)

[1] Nomen qualitatis som är avledda av particip är något mindre benägna att uttrycka participets aktanter än vad nomen actionis som är avledda av verb är att uttrycka verbets aktanter. Språkvårdare har avrått från konstruktioner som de följande:

Albertus' [...] besatthet av forskningsuppgiften (S)
författarens gripenhet av Franciskus senare period (S)
hans kluvenhet mellan drömmen att bli målare och driften att bli illustratör (S)

[2] Objekt som utgörs av en infinitivfras eller nominal bisats motsvaras normalt inte av prepositionsattribut utan av appositionellt infinitivattribut respektive nominal sats som attribut om relationen mellan huvudord och attribut kan uppfattas som predikativ (§ 75, 77): *Lyckades ert försök att skaffa mera pengar?*

[3] För vissa verb med dubbelt objekt kan motsvarande nomen actionis ha två prepositionsattribut (i valfri ordning):

hans betalning av sina skulder till Nilsson
min brors löfte till min fru om hjälp

För många verb finns det ingen motsvarighet till objektet vid det nomen actionis som kan bildas till verbet. Så t.ex. kan objekt i objekt med nexusinfinitiv eller i objekt med objektspredikativ inte motsvaras av prepositionsattribut.

*Lars' påstående av fienden vara försvunnen [Jfr: Lars påstod fienden vara försvunnen.]
*Lars' byggande av huset högt [Jfr: Lars byggde huset högt.]

För många inherent reflexiva verb och verb vilkas subjekt inte anger agens eller den som upplever aktionen saknas ett motsvarande nomen actionis, och i de fall där ett motsvarande nomen actionis existerar kan det ibland inte ta prepositionsattribut som motsvarar verbets objekt:

*hans ångrande av sig, *hans ånger av sig [Jfr: Han ångrade sig.]

Verb vilkas subjekt anger det som upplevs och vilkas objekt anger den som upplever torde inte heller så gärna ta motsvarighet till objektet som prepositionsattribut:

?skatans överraskande av bofinken [Jfr: Skatan överraskade bofinken.]

Se också Subst. § 15.

[4] I skriftspråk kan det led som motsvarar verbets subjekt ibland vara possessivattribut i (snarast fritt) prepositionsattribut som *från ngns sida*, *genom ngns försorg*:

Aktiviteten *från deras sida* har varit betydande. [jfr: deras aktivitet]
Omhändertagandet av flyktingarna *genom er försorg* genomfördes på ett i allo lovvärt sätt. [jfr: ert omhändertagande]

§ 57. Bundna prepositionsattribut vid nomen agentis. En prepositionsfras kan vara bunden vid ett nomen agentis (jfr Subst. § 15: b). Den motsvarar då vanligen objektet vid det verb som är substantivets avledningsstam medan substantivet självt har samma roll som verbets subjekt. Prepositionen är vanligtvis *av*.

skaparen av Pax Romana [jfr: den som skapade Pax Romana]
innehavaren av denna hederstitel [jfr: den som innehar denna hederstitel]
producenter av sådana varor
den lycklige vinnaren av högsta vinsten
presumtiva {köpare/innehavare} av dessa fastigheter
iakttagaren av denna händelse

en stor {älskare/kännare/beundrare} av modern konst
[…] *försäljare av allehanda saker* drog omkring […] (R)
Jag kände inte Numelin personligen men väl som *författare av boken "Den gröna grenen"* […] (R)
Den gamle diktatorn utvecklas i exilen till *en ömsint matare av duvor* i sin trädgård. (R)

Också andra prepositioner kan förekomma: *författaren till boken*, *ägaren till jordlotten*, *ledaren för projektet*, *representant för andra låntagare*.

Ett nomen agentis tar endast i begränsad utsträckning sådana prepositionsattribut som motsvarar bundet adverbial vid motsvarande verb.[1]

Abonnenter på teaterbiljetter finns det många där jag arbetar. [jfr: abonnera på teaterbiljetter, abonnemang på teaterbiljetter]
Samlare på frimärken brukar vara intresserade av sådant.
Några donatorer till universitetet har inte anmält sig.
den ökände rymmaren från Beckomberga (S)
en del av tvivlarna på Kremls frälsningsläror (S)

Språkvårdare rekommenderar annan konstruktion, t.ex. *de som samlar på frimärken*, *en del av dem som tvivlar på Kremls frälsningsläror*. Jämför förledsanknytning, § 55 not 2.

[1] Ett nomen agentis kan undantagsvis ha prepositionsattribut som motsvarar fria adverbial vid stammens verb:

Skribenter på dagstidningarnas kultursidor har en helt annan status. [jfr: de som skriver på dagstidningarnas kultursidor]

I de fall då ett prepositionsattribut kan semantiskt bestämma antingen verbstammen eller hela nomen agentis väljs dock vanligen det andra tolkningsalternativet:

Löparna i Malmö har haft stora framgångar. [snarare 'löparna som bor i Malmö' än 'de som löper i Malmö']

§ 58. Bundna prepositionsattribut vid övriga substantiv. Bundna prepositionsattribut kan bestämma relationella substantiv av olika slag (utöver sådana som nämnts ovan § 56–57, jfr Subst. § 13) och ingå i olika typer av relationer förutsatta i substantivets betydelse.

Den semantiskt mest neutrala prepositionen är då *av*, men också många andra prepositioner kan inleda bundna prepositionsattribut. Prepositionsvalet måste ligga inom ramen för den semantiska relation som skall uttryckas, men inom denna ram kan valet av preposition vara olika för olika enskilda substantiv.

Nedanstående översikt ger några exempel på bundna prepositionsattribut ordnade efter preposition. Betydelserelationen anges så att H står för det som huvudordet betecknar och P för det som prepositionsattributet betecknar.[1]

1. *Av* är den mest neutrala prepositionen och uttrycker ospecifikt en lång rad av relationer (om än långt ifrån alla).

a) Partitivitet (H är en del av P, P utgörs (bl.a.) av H), t.ex. del – helhet och medlem – grupp:

en bit av papperet, början av historien, det inre av en kropp, den ena sidan av papperet, toppen av ett berg, en samling av äldre herrar, skaran av pojkar, en uppsättning av läroböcker

medlemmar av hans familj, tre ledamöter av utskottet, ett urval av novellerna, vem av flickorna

Av förekommer också i viss utsträckning efter substantiv med allmän mängdbetydelse (*miljoner av flickor*), i vissa fall så att huvudordet + *av* har lexikaliserats till ett kvantitativt pronomen (jfr § 24 not 3): *mängder av hö*.

b) H är en andlig produkt av P:

en bok av Strindberg, en tavla av Strindberg, en komposition av Hindemith, ett arrangemang av fritidsnämnden

c) H är en kopia av P:

en {bild/kopia} av min bror, ett fotografi av vår sommarstuga, en variant av melodin

Övriga, t.ex.:

en ny typ av ugn [men: en ny sorts ugn, ett nytt slags ugn, § 50]

Trots att *av* är den mest neutrala prepositionen är den inte så generellt användbar som genitiven för att ange eller implicera relationer: **chefen av fabriken*, **tidsfärgen av romanen*, **fadern av pojken*. *Av* anger heller aldrig ägande: **cykeln av min bror*.

I stället för den neutrala prepositionen *av* väljs ofta en rumspreposition om relationen är eller kan metaforiskt tolkas som rumslig:

locket {på/*av} burken, toppen {på/av} isberget
hundra sidor {i/av} boken, sidorna {i/*av} boken, mönstret {i/på/*av} tapetens takbård, olika epoker {i/?av} historien
märkena {efter/av} djurets fötter
ljuset {från/?av} lampan [men med överförd betydelse: i ljuset av denna upptäckt]

2. *för*

a) H är ledare för P:

chef för en fabrik, ordförande för en klubb

b) H är föremål för verksamheten P:

offer för en konspiration, föremål för undersökning

Övriga, t.ex.:

anlag för reumatism, tidpunkten för hans död, förutsättningen för aktionen, villkoren för en överenskommelse, ramen för vår verksamhet, det svenska ordet för Pferd, kostnaderna för långvården

3. *hos*

H är kännetecken (t.ex. karaktärsdrag) för P, som ofta är en person:

ett farligt drag hos honom, tidsfärgen hos denna roman, valören hos detta ord

4. *med*

a) H är kännetecken (t.ex. bra eller dåligt) för P, som ofta är inanimat (jfr också *hos*, *på*):

fördelen med förslaget, meningen med kampanjen, syftet med resan

b) H är en behållare för P:

en kanna med vin, en ask med tändstickor

Med förekommer också i viss utsträckning efter substantiv med allmän mängdbetydelse (*en hop med flickor*), i vissa fall så att huvudordet + *med* har lexikaliserats till ett kvantitativt pronomen (jfr § 24 not 3): *massor med öl*. Jfr också *med* i fria attribut som anger ett karakteristikum § 60: d.

5. *om*

H är text som behandlar P:

en bok om daggmaskar, hans tes om himlakropparnas rörelser

6. *på*

a) H är text som är skriven på språket P:

en novell på tyska, en bok på vers

b) H är del av P (jfr *av*):

i {mitten/början/slutet} på sagan, örat på koppen, benen på stolen, den tiden på året

c) H är kännetecken för P, som ofta är inanimat (jfr *hos*, *med*):

priset på varan, namnet på tandkrämen, tecknet på att vi kommer att klara oss

d) H är expert på området P:

en hejare på att steppa, expert på Egypten, [även efter vissa svordomar:] en djävel på syltning och saftning

Jämför också fria attribut som anger verksamhetsområde, § 60: i.

7. *till*

H och P (personer) är relaterade till varandra med avseende på t.ex. släktskap, bekantskap, samarbete:

fadern till pojken, en {måg/kusin/dotter/faster} till Sven; en {granne/vän/fiende/motståndare/bekant/kollega/medarbetare/kamrat/samarbetspartner} till min bror; en {efterföljare/föregångare} till Bach

Övriga, t.ex.:

nyckeln till garaget, inga tecken till utmattning, bakgrunden till händelserna, deras relationer till sjukhuspersonalen, skälet till avskedandet, en chans till försoning, tillståndet till föreställningen

[1] Som bundna prepositionsattribut kan man räkna subjunktionsfraser med *som* vid substantiviska huvudord som *roll*, *uppgift*, *verkan*, *rykte* etc., där det råder en predikativ relation mellan possessivattributets referent och attributets nominalfras (jfr Predv § 9, 23):

filmens {roll/funktion/uppgift} som glädjespridare
Bengtssons viktigaste {funktion/uppgift} som chef
Bengtssons och Anderssons viktigaste {funktion/uppgift} som chefer

§ 59. Optionellt utelämnad preposition före infinitivfras. Vid vissa substantiv som konstrueras med bundet prepositionsattribut utelämnas optionellt prepositionen framför infinitivfras.[1] Huvudordet är i de flesta fall ett abstrakt substantiv.[2] I stor utsträckning är det lexikalt bestämt vid vilka substantiv prepositionen kan utelämnas.

rädslan (för) att misslyckas, glädjen (över) att få komma, en känsla (av) att vara överflödig, hoppet (om) att få se dig igen [jfr § 56: 1]
en antydan (om) att vilja ställa upp, hans behov (av) att hävda sig, risken (för) att bli upptäckt, löftet (om) att hjälpa henne [jfr § 56: 2]
förutsättningar (för) att mötas, anlag (för) att svettas mycket [jfr § 58: 2]
en hejare (på) att steppa [jfr § 58: 6]
skälet (till) att vara orolig, {utsikten/chansen} (till) att bli upptäckt, tillståndet (till) att få deltaga [jfr § 58: 7]
råd (med) att resa

Vid andra substantiv kan prepositionen inte eller bara med tvekan utelämnas:[3]

protesterna {mot/*Ø} att ändra, inga erfarenheter {av/*Ø} att leda ett företag, längtan {efter/?Ø} att dricka te med vännerna, deras upplevelser {av/?Ø} att vara skilda från varandra, kärleken {till/*Ø} att gräva i jorden, jakten {efter/*Ø} att bli erkänd, betydelsen {av/*Ø} att stå enade [jfr § 56]
konsekvensen {av/*Ø} att ha handlat fel, ett villkor {för/*Ø} att följa med, kostnader {för/*Ø} att överta gården, fördelen {med/*Ø} att vänta, tecknet {på/*Ø} att vi kommer att klara oss, en expert {på/*Ø} att röra till det [jfr § 58]

[1] Också framför narrativ bisats kan prepositionen optionellt utelämnas, men benägenheten att bibehålla prepositionen är större vid narrativ bisats än vid infinitivfras:

anledningen (till) att det regnar, risken (för) att det regnar, utsikten (till) att det regnar

Om gränsen mot nominal sats som attribut se § 77 not 3. Om interrogativ bisats i prepositionsattribut, med eventuellt utelämnad preposition, se § 77 not 5.

[2] I vissa fall kan attributet alternativt tolkas som appositionellt infinitivattribut, dvs. ingen preposition är utelämnad och betydelserelationen är predikativ. I de flesta fall blir betydelseskillnaden ringa (§ 75 not 2). I enstaka fall är den dock rätt tydlig: *deras vana att demonstrera* betyder inte samma sak som *deras vana vid att demonstrera*.

[3] I fria prepositionsattribut utelämnas vanligen inte preposition framför infinitivfras:

hans löfte {efter/*Ø} att ha blivit pressad
vår bearbetning av marknaden {genom/*Ø} att ständigt synas i medierna

Undantag utgör vissa fria attribut som står nära de bundna, t.ex. de som anger verksamhetsområde (§ 60: i) eller vissa attribut som anger ändamål (och där infinitivfrasen har ett underförstått led; § 60: c, Inffraser § 24: 2):

skicklighet (i) att flå en hare, en överdängare (i) att spela klarinett
böcker {för/till/Ø} att läsa högt ur, ett vin {till/Ø} att njuta långsamt

§ 60. Fria prepositionsattribut. Fritt prepositionsattribut kan finnas vid olika slag av huvudord, även vid huvudord utan relationell betydelse och sålunda även vid egennamn och substantiviska pronomen som huvudord.

Fria prepositionsattribut vid nomina actionis och qualitatis motsvarar fria adverbial (som anger rum, tid, orsak, villkor etc., Advl § 58–115) vid verb respektive adjektiv vilka anger samma aktion som substantivet. Liksom i fria adverbial väljs prepositionen i de fria attributen efter sin egen betydelse och är alltså endast i ringa utsträckning lexikalt beroende av det överordnade substantivet.

segern i presidentvalet, simningen i ån i förrgår, spel för tränings skull, stillheten i rummet, träden framför, våningen ovanför, veckan efter, hans lojalitet i händelse av kris, uppmarsch genom förödda landskap, laxpaté med vitt vin
förhållandena i Frankrike på våren 1358 (S)
den mänskliga heroism och duglighet under olidliga förhållanden som skymtar (R)
tomheten mellan galaxerna (R)
Han berättade om *mötena i den svarthåriges våning*. (R)

Vid andra huvudord anger fritt prepositionsattribut bl.a.:[1]

a) befintlighet

flickan i stan, hon på hörnet, Leif på Backagärdet, Anna i fyran, hålen i schweizerosten, stolarna mellan träden, smulorna på bordet

b) ursprung eller utgångspunkt (särskilt *från*) och mål (särskilt *till*)

skålen från mormor, vasen från Korea, Persson från Arvika, din anteckning från detta samtal
julklappen till Bengt, posten till Bengt, vägen till framgång

c) ändamål (särskilt *för*, *till*)

böcker för sängläsning, verktyg för barn, tidskrifter för salongen, en anordning för tidsfördröjning, en stipendiebostad för besökande utländska författare
tyget till kjolen, pengarna till hyran, pengar till att köpa mat för

d) del eller kännetecken (särskilt *med*)

{flickan/hon/Anna} med rött hår, ett hus med veranda, denna värld med all sin lagbundenhet

e) följeslagare, beledsagande omständighet (särskilt *med*)

en flicka tillsammans med två kamrater, chefen jämte några medarbetare, en hudirritation med åtföljande rodnad

Attribut av typ (e) fungerar i förhållande till resten av nominalfrasen semantiskt ungefär som ett samordningsled (Samordn. § 5). Det placeras normalt sist av attributen.

f) mått, pris

en bas på ungefär 16 meter, en kvinna på 30 vårar, en gädda på 3 kg, en högtalare på 300 W, en text om 100 sidor, en styrka om 2 000 man, en säck om 150 liter, ett bord för 1 000 kronor, jordgubbar till 15 kr litern

g) beskaffenhet (särskilt *av*)

produkt – material: ett band av järn, en atmosfär av kärlek, en kjol i bomull, en staty i brons [jfr också: en klänning i rött, en vårgarderob i {randigt/pastell}]

formation – element i flertal: en kedja av bojar, en soppa av miljarder infusionsdjur, konfigurationen av lampor, den vanliga vegetationen av kaktusar

fenomen – egenskap: en handling av överlägsen världsklokhet, ett tillstånd av förvirring, en fysiker av konventionell läggning, en air av idyll

exemplar – typ (när ord som *typ*, *art*, *slag*, *sort*, *modell* ingår i attributet): ett fenomen av hittills okänt slag, hjälpmedel av den gamla modellen, en liten blålysande stjärna av den vandrande typen

h) gynnad/drabbad (särskilt *för*, jfr också (c) ovan)

{nackdelen/fördelen} (med detta) för Bengt, {det roliga/det tråkiga} för Bengt

i) verksamhetsområde (särskilt *i*)

lärare i filosofi, lektor i matematik, svensk mästare i plöjning, tävling i längdhopp

j) värderande beskrivning – typbeskrivning (av samma referent, dvs. en semantiskt predikativ relation; särskilt *till*)

en slyngel till son, en krake till häst, ett fenomen till löpare

k) mängd som referenten tillhör (särskilt *av*), se § 61 (partitivt attribut)

Tidfästande attribut förekommer särskilt i nominalfraser som kan uppfattas som betecknande en händelse eller en verksamhet:[2]

signalen för en stund sedan, {vädret/vindarna} i morgon, den svenska skolan under 1800-talet, det danska vägnätet under 1700-talet, tyskarna under mellankrigstiden

En nominalfras som anger frekvens av något per tidsenhet tar prepositionsattribut bestående av *i*, *om*, *per* + en rektion som anger tidsenheten:

två turer {om dagen/i veckan/per kväll}

[1] Mer eller mindre bundet är uttryck för ena parten (*med*) eller båda parterna (*mellan*) i en symmetrisk relation:

pakten med Tyskland, pakten mellan Ryssland och Tyskland, skillnaden mellan Per och Stina

[2] Det tidfästande attributet har samma form som motsvarande adverbial, dvs. det utgörs inte alltid av en prepositionsfras utan kan också ha formen av en adverbfras eller en nominalfras:

vädret då [jfr § 62]
vädret den dagen

ANM. Det finns knappast någon semantisk typ av prepositionsattribut som är så fri att den passar till alla substantiv. Attribut som anger ändamål förutsätter exempelvis prototypiskt att huvudordet anger en artefakt eller en aktion, ursprung förutsätter att huvudordet betecknar något som kan flyttas etc. Prepositionsattributen placerar sig snarast på en glidande skala av semantisk bundenhet till huvudordets betydelse (jfr § 65).

§ 61. Partitivt attribut. Prepositionsattribut med *av* anger ofta den mängd i vilken hela nominalfrasens referent ingår (partitivt attribut). Hur stor del av urvalsmängden som avses anges med kvantitetsattributet eller ett annat framförställt attribut i den överordnade nominalfrasen.[1] Urvalsmängden är oftast given av situationen, och prepositionsattributets rektion är därför normalt en definit nominalfras.[2]

många cyklar av dem som vi lämnade kvar
mycket färg av den som användes då
många av {cyklarna/hans cyklar}, *många av (andra) cyklar, *många av tusen cyklar

Huvudordet i den överordnade nominalfrasen utelämnas ofta genom ellips (Ellips § 3), när det kan suppleras med hjälp av huvudordet i partitivattributets nominalfras:

många [cyklar] av cyklarna, en [cykel] av cyklarna, vilken [cykel] av cyklarna, den [cykel] av cyklarna som …, den andra [cykeln] av cyklarna

Förvånansvärt många av de skyltar som hänger på ”fri höjd” ovanför körbanorna ramponeras. (S)
Ingen av filmerna kan heller vänta sig sponsorspengar från Pripps eller Volvo. (S)
Nu handlade det enbart om *vilken av de fem vassa schweizarna som skulle avgå med segern*. (S)
Det är sen eftermiddag, då *den av dykarna som leder själva arbetet nere i djupet*, häver sig ombord på sampanen […] (R)
De flesta av våra gäster är kvinnor, säger Bobo. (S)

Om den överordnade nominalfrasens genuskongruens med attributet se § 39.[3] Alternativt kan i många fall en del av partitivattributet utelämnas genom ellips.

en cykel av de röda [cyklarna], vilken cykel av alla [cyklarna], den sämsta cykeln av alla [cyklar] vi såg
den grymmaste domen av alla (R)

Den partitiva *av*-frasen kan relativt lätt lösgöras från nominalfrasen i övrigt och fungera syntaktiskt som adverbial (Advl § 34):

Av pojkarna föredrog *några* att stanna hemma.
Av åkern är *900 000 hektar gräsvallar* som knappast besprutas alls. (S)
Några föredrog att stanna hemma *av pojkarna*.
Ledarna har *av pojkarna* tagit ut *två* att vara med på lägret.

[1] *All, båda* (oftast) och *hela, halva* (alltid) står inte gärna med partitiv prepositionsfras utan konstrueras direkt med en definit nominalfras till en komplex definit nominalfras (§ 8):

alla (de tyska) pojkarna [inte gärna: ?alla av (de tyska) pojkarna]
all (den nya) grädden [inte gärna: ?allt av (den nya) grädden]
båda (de tyska) pojkarna [inte gärna: ?båda av (de tyska) pojkarna]
hela (den nya) cykeln [inte: *hela av (den nya) cykeln]

Pronomenet *varje* kan inte stå med partitiv prepositionsfras: **varje av böckerna*. I stället: *var och en av böckerna*.

[2] Om urvalsmängden inte är unikt identifierbar väljs vanligen nominalfras med kvantitetsattribut till ett huvudord som anger helheten (§ 23–24). Sådan nominalfras kan dock också användas när urvalsmängden är unikt identifierbar.

många cyklar ’många cyklar över huvud taget’ eller ’många av cyklarna’

[3] I uttryck som de följande är *något av, lite av* snarast lexikaliserat. *Något av, lite av* anger att den följande nominalfrasen i viss mån passar in på hela uttryckets referent:

Nästan alla människor är *något av ögontjänare*. (S) [’i viss mån ögontjänare’]
De kände det båda som *något av en plötslig överraskning eller uppenbarelse*. (R)
Han är *lite av en donjuan*.

ANM. 1. Relationen del – helhet uttrycks i flera andra typer av nominalfraser, se t.ex. § 58: 1a (*den ena sidan av papperet*), § 58: 4b (*en kanna med mjöd*), § 24 (*ett stort antal cyklar*) eller § 72 (*den sista kannan mjöd*).

ANM. 2. Användningen av partitivattribut förutsätter att nominalfrasen har ett framförställt attribut som anger ett urval ur helheten: ett kvantitativt pronomen, ett grundtal eller ordningstal, *vilken*, ett relationellt pronomen (t.ex. *enda*, *ena*, *sista*) eller ett adjektiv i superlativ. En alternativ analys vore därför att betrakta det partitiva attributet som en bestämning till ett sådant led i analogi med andra typer av bestämningar till vissa typer av framförställda attribut (*likadana stolar som de där*, *två stolar i sänder*). Bestämningen placeras i båda fallen efter nominalfrasens huvudord, eftersom ordföljdsreglerna inte medger att efterställda bestämningar i ett framförställt attribut står kvar mellan attributets huvudord och nominalfrasens huvudord.

Adverbfras som efterställt attribut: adverbattribut § 62

§ 62. Adverbattribut. En adverbfras kan som regel fungera som attribut i de fall då prepositionsattribut (§ 55–61) är möjligt.

De bundna prepositionsattributen motsvaras vanligen av bundna adverbattribut som utgörs av *här-/där-* + preposition. Sådana adverb har ett skriftspråkligt stilvärde. De kan bara användas med inanimata referenter (Advb § 19).[1]

resultatet härav, meningen därmed, en bok härom, tyget därtill

Som motsvarigheter till fria prepositionsattribut används framför allt fria adverbattribut för befintlighet, utgångspunkt, mål och tid:[2]

Befintlighet:

situationen {här/där}, möblerna därhemma, trädet därute, en präst någonstans, tomheten däremellan, skogen därbakom (R), gestalten därborta i korridoren (R)

Mål och utgångspunkt:

vägen hit, posten hem, marschen in i Polen, vännerna hemifrån (R)

Tid:

postgången nu för tiden (R), förändringarna nu (R), idrotten då, signalen alldeles nyss, situationen hittills

Vissa adverbfraser placerade bland de efterställda attributen är bestämningar till framförställt attribut i nominalfrasen (jfr § 78):

ingen fråga alls, ingen fråga över huvud taget, två mål dagligen, tre studier till, en resa dagligen

Prepositionsattribut med absolut använd preposition liknar adverbattributen: *våningen ovanför*, *dagen före*.

[1] Alla bundna prepositionsattribut motsvaras inte av adverbattribut av typen *här-/där-* + preposition. Lexikala tillfälligheter liksom också vissa semantiska och morfologiska restriktioner gäller för bildningen av den nämnda adverbtypen: **chefen därför* trots *chefen för företaget*, se vidare Advb § 20.

[2] Vissa adverb, t.ex. *länge*, *fort*, *ofta*, används knappast som adverbattribut utan ersätts med adjektivattribut:

*ett studium länge [jfr: ett långvarigt studium]
*en flygning fort [jfr: en snabb flygning]
*hans besök här ofta [jfr: hans täta besök här]

Adverbiell bisats som efterställt attribut § 63

§ 63. Attribut med struktur av adverbiell bisats. Bisatser som annars har adverbiell funktion kan användas som attribut. De har då samma semantiska relation till huvudordet som ett adverbattribut eller som de har till verbet i en sats där de används adverbiellt. Exempel:

Tidsbetydelse:

protesterna innan beskedet hade kommit, skolan efter det att reformen hade trumfats igenom, protesterna när förslaget föll, en bild på mig när jag badar i Medelhavet
Min förhoppning, efter det att den här frågan har ställts, är att de […] (S)

Rumsbetydelse (angiven med korrelatlös relativ bisats med *där*, *dit* som satsbas):

Protesterna där skolor skulle läggas ner har varit betydande. *Resan dit han sänt mig* tog tre år.

Betydelse av orsak respektive otillräckligt hinder:

Protesterna {eftersom/fastän} förslaget hade stoppats har varit betydande. *Protesterna vilket förslag som än går igenom* blir betydande.

Villkorsbetydelse:

Protesterna om förslaget går igenom blir betydande.

Se också Bisatser § 8: c.[1]

[1] Komparativ eller konsekutiv bisats, placerad som ett efterställt attribut till substantivet, kan vara bestämning till ett av dettas framförställda attribut (§ 78; Bisatser § 86):

{likadana/sådana/samma/lika fina} böcker som han hade sett i Paris
{finare/andra} böcker än hon hade sett i Paris
en mera finstämd prosa än han skrev
så tjocka böcker att han aldrig skulle hinna läsa dem

Komparativ bisats kan också vara en kommentar till nominalfrasen som uttryck:

Sin bungalow, som han kallar den, hinner han nästan aldrig besöka.

Nominalfras som efterställt attribut: apposition § 64–73

§ 64. Översikt. En nominalfras som efterställt attribut kallas apposition. Den överordnade nominalfrasens referent är appositionens predikationsbas, dvs. appositionen betecknar någon eller något som nominalfrasens referent är:

hans syster, en av våra bästa vänner [Dvs. hans syster är en av våra bästa vänner.]

Nominalfras som apposition kan vara definit eller indefinit:

min syster, Karin Hansson
min syster, en framstående fysiker

Appositionen består vanligen av en nominalfras som i ovanstående exempel.[1] Den kan emellertid utöver nominalfrasen också innehålla led som är typiska för den finita satsen: subjunktioner, satsadverbial, fria adverbial, fria predikativ. En sådan flerledad apposition har en rätt tydlig satsekvivalent karaktär, Flerl. fraser § 3, 9. En apposition kan också utgöras av en subjunktionsfras med nominalfras som rektion. Appositionens semantiskt tyngsta led är likväl alltid nominalfrasen, som motsvarar subjektspredikativ i en finit sats och som står i en semantiskt predikativ relation till referenten för hela den nominalfras där appositionen ingår.

Min chef, redan då kommissionens ordförande, blev aldrig underrättad.
Strindberg som konstnär är föremål för omvärdering.

Semantiskt-syntaktiskt kan två huvudtyper av appositioner urskiljas, den lösa appositionen med icke-restriktiv betydelse och den fasta med vanligen restriktiv betydelse.[2] Den lösa appositionen har ett annat betoningsmönster än den fasta, och den kan i viss utsträckning postponeras. Nominalfras med fast apposition är till struktur och betydelse mindre varierad än nominalfras med lös apposition.

Min bror, *hennes farbror*, har gjort den där bilden. [lös apposition]
Min bror *Gustav* har gjort den där bilden. [fast apposition]

Appositionen erinrar om det predikativa attributet (§ 53–54). Den viktigaste skillnaden är att appositionen är en nominalfras eller ett annat nominalt led, medan det predikativa attributet är en adjektiv- eller participfras.[3]

[1] En apposition kan själv innehålla en apposition:

Med den klassiska filosofin som grund byggdes det upp *ett imponerande filosofiskt-religiöst system, skolastiken, en syntes av antikt tänkande och kristna trosartiklar, som syftade till att förklara hela tillvaron.* (S)

Också andra led än nominalfraser kan kompletteras med förklarande tillägg som kan ha samma satsfunktion som det förklarade ledet:

Några år senare, 1884, blev uppfinningen allmänt känd.
Till den stad där han växte upp, till det härliga Örebro, vill han flytta efter pensionen.
Sådan jag känner honom, djärv och klok i allt vad han företog sig, är det inte alla som minns min bror.

[2] Oböjt substantiv (som titel) + personnamn och en del liknande konstruktioner analyseras här som nominalfraser innehållande fast apposition. *Volym tre*, *löjtnant Berg*, antas alltså ha ungefär samma struktur som *volymerna tre och fyra*, *smeden Svensson* (se nedan § 72–73).

[3] Finalt dislokerat eller dubblerat subjekt (Annex § 2–10) liknar postponerad apposition (till subjektet):

Han är inte dum, den nye vaktmästaren.
Den nye vaktmästaren är inte dum, han.
Att det regnar är bra för potatisen, det.

Också resumtivt pronomen till initialt dislokerat nominalt led erinrar om apposition, särskilt när det står som fundament i direkt anslutning. Det skiljer sig från appositionen genom att det är obetonat och inte tillför någon ny deskriptiv betydelse.

Min bror, han ska fara till Nya Guinea.
Att det regnar nu, det är bara bra.

ANM. Tidfästande attribut har samma form som motsvarande tidfästande adverbial, dvs. de kan utgöras av nominalfraser:

semestern det året
maten nästa dag
ekonomin den första tiden

Nominalfras som lös apposition § 65–70

§ 65. Struktur. Den lösa appositionen kan utgöras av en nominalfras med substantiv eller egennamn som huvudord eller – mera sällan – av en nominalfras med annan struktur.

Bengts bror, {den kände journalisten/(en) känd journalist}
Och jag har *ett barn, en pojke på elva*. (T)
Det är *Juliet, den halvtidsanställda sekreteraren*. (S)
Planet, ett ryskt trafikplan med rysk besättning, hade endast några mil kvar till Maputo när katastrofen inträffade. (S)

min kollega, Birgitta Eriksson
Landslagets läkare, Odd Warholm, vet inte med säkerhet hur pass allvarlig skadan är […] (S)
Nu är plötsligt både *böndernas organisation, LRF*, och regeringens utredare ense om att det enda rätta är att plantera åker med skog. (S)

en åskådare, han som står därnere längst till höger
Alltså, den här som överlevde sköt *honom, den andre*. (T)
Jag kurade ihop mig i *min gamla svartgröna överrock, samma som jag haft på St. Augustinetiden* […] (R)

Appositionen kan utgöras av en utvidgad fras, där en nominalfras utgör det semantiskt tunga ledet, eller av en appositionell nexusfras (Flerl. fraser § 3, 9):

min bror, redan då förste violinist nere i Berlin

mina bröder, båda duktiga violinister
mina bröder, den ene konstnär och den andre advokat

Som appositioner räknas dessutom nominalfraser inledda med subjunktion (subjunktionsfraser) som fungerar som fria efterställda attribut (jfr Subjnfraser § 16–20):

Greta Garbo som drottning Kristina
en rolig idé, fastän en idé han inte lyckas förverkliga

Appositionen kan inledas med en konjunktion och/eller ett adverbiellt uttryck som preciserar den predikativa relationen mellan appositionen och resten av nominalfrasen. Det adverbiella uttrycket kan också placeras sist i appositionen.

min kusin, dvs. styrelsens ordförande
styrelsens ordförande, dvs. min kusin
min kusin, styrelsens ordförande {vill säga/nämligen/alltså}
två av medlemmarna, nämligen du och Erik
Greta Garbo, {nämligen/alltså} som drottning Kristina
Tillvaron hade fått *en ganska trist central punkt, nämligen den stora spegeln i hallen*. (R)
Och särskilt inom *den gren av biblioteksverksamheten där jag arbetar, nämligen sjukhusbibliotek*, där ställs man inför dom här svårigheterna på ett särskilt sätt kanske. (T)

Den lösa appositionen kan vara definit eller indefinit. Med svagt referentiell betydelse är den oftast en naken indefinit nominalfras.

§ 66. Prosodi och ortografi. I nominalfras med lös apposition har appositionen och resten av nominalfrasen minst var sin huvudbetoning:

Axel ˈPersson, ˈstyrelseordˌföranden

Lös apposition omges vanligen med komma, men den kan också sättas inom parentes eller tankstreck:

Axel Persson, föreningens ordförande, hade inget att invända.
Axel Persson (*föreningens ordförande*) hade inget att invända.
Axel Persson – föreningens ordförande – hade inget att invända.

§ 67. Kongruens. I de fall då den överordnade nominalfrasens huvudord och appositionens huvudord har olika grammatiskt genus eller numerus kontrolleras kongruensböjningen i predikativa led utanför nominalfrasen vanligen av den överordnade nominalfrasens huvudord:

Fabrikens sista modell, ett fantastiskt fordon, blev mycket framgångsrik.
Detta slagskepp, nationens stolthet, skulle vara färdigt efter knappt ett år.
Vårt nuvarande lag, tre flickor och två pojkar, blev utslaget redan i första omgången.
Våra flickor, ett fantastiskt lag i år, är redan anmälda.

Att predikativet rättar sig efter appositionen är dock inte ovanligt, särskilt om den appositionella nominalfrasen har en betydelse och en form som gör att den skulle ha kunnat fungera utan huvudledet i det aktuella textsammanhanget:

Vår senaste jagare, ett utomordentligt snabbt fartyg, ligger nu {förtöjd/förtöjt} i hamnen.
Vårt {nyinköpta fartyg/senaste nyförvärv}, en snabb jagare, ligger nu {förtöjt/förtöjd} i hamnen.
Vår lilla grupp, dvs. jag och de tre flickorna, förblev {oupptäckt/oupptäckta}.

Språkvårdare rekommenderar kongruensböjning efter den överordnade nominalfrasens huvudord.

När en nominalfras med lös apposition fungerar syntaktiskt på ett sätt som kräver genitiv, sätts vanligen både det överordnade huvudordet och appositionen i genitiv (eller antar possessiv form):[1]

Min farfars, Karl Emanuel Svenssons, testamente påträffades aldrig.
De efterlevandes, dvs. mina och kusinernas, intressen tillvaratogs av en advokat från trakten.
Våra, dvs. Svenssons och mina, intressen har aldrig kolliderat med varandra.
Han tycker att det är det minsta han kan göra för sin herre, med tanke på att denne dött på korset för *hans, Abdemessiahs*, skull. (S)
Det handlar om *Ingemars, det vill säga Reidar Jönssons*, sju år till sjöss från de tidiga tonåren. (S)

Om nominalfras i genitiv se vidare § 79.

[1] När appositionen har karaktären av tillfälligt infogad sidoanmärkning (och då i skrift gärna avskiljs med parentes eller tankstreck) kan den undantagsvis stå i grundkasus fastän huvudordet står i genitiv liksom när appositionen är flerledad:

Kommande undersökningar bör alltså […] kartlägga *det terrängbetecknande ordförrådets (eller delar därav)* utseende och storlek […] (S)
För allt vänligt / deltagande vid *min / älskade Makes, vår käre / Fars, Svärfars / och Farfars / Göran Karlsson /* bortgång […] (S)
[…] och det var helt och hållet *Eusebios, fattiggrabben från den afrikanska kolonin Mocambique*, förtjänst. (S)

§ 68. Placering. Lös apposition står normalt sist i sin nominalfras:

Vi har flyttat *Axel Lindberg, en mycket duglig pojke*, till vårt belgiska kontor.

Lös apposition postponeras någon gång, mest i ledigt språk (Postp. led § 4: d):

Vi har flyttat *Axel Lindberg* till vårt belgiska kontor, *en mycket duglig pojke*.
En väldigt fin cykel fick han på sin födelsedag, *den bästa vi fick tag i*.
[…] *”Maximum Overdrive”* är hans debut i regissörsstolen, *en historia som handlar om veckan när maskinerna löper amok*. (S)

Apposition till possessivattribut kan placeras efter possessivattributets huvudord:

Två konstnärers kvarlåtenskap, *Berggrens och Åkvists*, har just sålts på auktion.
Affären skall gå till *våra* barn, *hennes och mina*… (R)

§ 69. Betydelse. Den överordnade nominalfrasens referent är appositionens predikationsbas, oftast ungefär som subjektsreferenten i förhållande till ett identifierande subjektspredikativ (Predv § 31).

Erik Nilsson, en snickare från Blekinge, valdes till ordförande. [Dvs. Erik Nilsson är en snickare från Blekinge.]

Såväl den lösa appositionen som resten av nominalfrasen kan vara definit eller indefinit, och de kan i prototypfallet byta plats med varandra:

Axel Persson, en snickare från Blekinge, valdes.
En snickare från Blekinge, Axel Persson, valdes.
Axel Persson, föreningens ordförande, är snickare.
Föreningens ordförande, Axel Persson från Karlskrona, är snickare.
En snickare från Blekinge, en av våra duktigaste schackspelare, valdes till ordförande.
En av våra duktigaste schackspelare, en snickare från Blekinge, valdes till ordförande.

Den egentliga lösa appositionen ger en ny beskrivning av den eller det som betecknas med resten av nominalfrasen. I sådana appositioner kan den predikativa semantiska relationen mellan leden förtydligas av formord som *det vill säga* (*dvs.*) och *nämligen* (Satsadvl § 47).

två snickare från Blekinge, {nämligen/dvs.} Erik och Olle Bengtsson
två snickare från Blekinge, Erik och Olle Bengtsson {nämligen/vill säga}

Appositionen kan emellertid också ha en svagare referentiell betydelse (dvs. där den begreppsliga innebörden dominerar på bekostnad av referensen, § 112). Den är då indefinit, oftast naken, och har ungefär samma relation till sin predikationsbas som ett nominalt predikativ har till sin predikationsbas (Predv § 30). Den kan då inte byta plats med resten av nominalfrasen.

Axel Persson, snickare från Blekinge, valdes.
**Snickare från Blekinge, Axel Persson*, valdes.
En snickare från Blekinge, duktig schackspelare, valdes till ordförande.

Förtydligande formord som *det vill säga, nämligen, alltså* kan inte inleda en svagt referentiell apposition. På *nämligen* är restriktionerna strängare än på *det vill säga*, och *nämligen* används bara när appositionen har en klart identifierande funktion.

Erik och Olle Bengtsson, {dvs./*nämligen} två snickare från Blekinge

En apposition som inleds med *som* har till skillnad från andra lösa appositioner normalt restriktiv betydelse:

Han har ingen känsla för *Tjechov som humorist*.

§ 70. Pseudoappositioner. Om appositioner erinrar sådana appositionsliknande tillägg som exemplifierar, kontrasterar eller modifierar innebörden hos den annars givna beskrivningen i nominalfrasen.[1]

a) Den exemplifierande pseudoappositionen exemplifierar det som nominalfrasen betecknar. Den inleds av adverbiella uttryck (Satsadvl § 59–64) som *till exempel* och *särskilt* och deras synonymer, eventuellt föregångna av konjunktionen *och*:

Våra negativa sidor i vissa situationer, *till exempel stress och trötthet*, kan vara oerhört påfrestande för omgivningen […] (R)
Jag kände en gång en karl som kunde stoppa upp fåglar, särskilt hägrar. (R)
Reine kände också på *alla dörrhandtagen*, *särskilt det till skära sammetsrummet*. (R)
Men jag tror att det är en bra metod att få *folk* att komma, *och speciellt då ungdomar*, och få dom intresserade […] (T)

Den kan också utgöras av en subjunktionsfras (inledd med (*så*)*som*, Subjnfraser § 17):

Naturkatastrofer såsom jordbävningar och översvämningar har som bekant tidigare drabbat endast kapitalistiskt styrda länder. (S)
I *länder som Kenya och Malawi* har man inte funnit någon koppling mellan bistånd och fattigdom […] (S)
Lär då alla de smarta knepen, som att åberopa *högre makter som Styrelsen*, *Chefen eller Sambon* […] (S)

b) Den tillagda nominalfrasen kan också föregås av negerande satsadverbial eller pronomen och då ange vad som inte avses med resten av nominalfrasen. Sådan kontrasterande pseudoapposition kan dessutom föregås av konjunktionen *och*.

En riktig möbelsnickare, (*och*) *inte en byggnadssnickare*, ska ta hand om den här stolen.
Axel, *inte Per*, var det som var här.
En socialist, *ingen liberal*, vill vi ha.
Det fanns något över honom som påminde Nora om *en leopard – ingen zooleopard utan dem på egyptiska papyrusar*. (R)

c) Med den modifierande pseudoappositionen ger talaren ett nytt uttryck för det som nominalfrasen avses beteckna. Pseudoappositionen kan sakligt modifiera betydelsen, t.ex. inskränka eller utvidga den, eller bara vara en ny formulering. Sådana tillägg inleds ofta med *eller* och innehåller i övrigt gärna adverbiella uttryck som *snarare*, *med andra ord*, *närmare bestämt*, *med en vetenskaplig term*, *som det heter*, *som man säger på engelska*. För att modifikationen skall få särskild emfas kan den inledas med *ja*, *nej*.

Landsorganisationen – eller snarare hela arbetarrörelsen – ogillar den typen av förslag.
Sverige, {*ja/nej*} *hela Norden* har mycket att vinna på detta.

Det är ju ett mycket litet rum som *psalmboken, eller handboken i psalmboken*, har givit oss för att göra vad vi vill. (T)
Den annars så stadiga blicken, ja hela den trygga och bastanta uppenbarelsen har ramlat bort. (R)
stenslungor och klubbor, ja även ett och annat svärd (R)

Pseudoappositionerna är i vissa avseenden lika samordningar (jfr Samordn. § 26). De kan ibland inledas av konjunktionerna *och*, *eller*.[2]

[1] Särskilt i tidningsspråk kan egennamn ta ett appositionsliknande led som anger hemmahörighet, ålder eller tidfästning:

Erika Hess, Schweiz, har säkert inte gjort sitt, trots fem VM-guld genom åren. (S)
Då cyklade *Bernt Johansson, 23*, rakt in i hela svenska folkets hjärta. (S)
Saga Gustafsson, 80 år, pensionär, Karlstad: Nej, varför ska andra bestämma över oss? (S)
Slaget vid Lützen (*1632*) anses ha slutat med svensk seger.

Sådana led har dock inte någon predikativ semantisk relation till resten av nominalfrasen.

[2] Pseudoappositioner är heller inte begränsade till bara nominalfraser utan också andra typer av fraser kan på samma sätt få innebörden exemplifierad, kontrasterad och modifierad med en sidoställd fras av samma typ:

Han har idrottat mycket, {särskilt/t.ex.} simmat.
Han har idrottat, inte spelat schack.
Han idrottar, eller snarare motionerar, mycket numera.

Han målade sina figurer röda, {särskilt/t.ex.} karmosinröda.
Han målade sina figurer röda, (och) inte gröna.
Han målade sina figurer mörkt röda, {eller/dvs.} snarare violetta.

Olof – eller Olle som vi brukar säga – var också där.
Det stramade i ansiktet, särskilt kring näsvingarna. (R)
Strax under honom […] var marken söndertrasad – eller snarare skårad – på ett mycket egendomligt sätt […] (R)

Det som modifieras behöver inte ens vara en fullständig fras:

Det bör vara en, eller kan vara, en stor fördel att ha denna upplevelse kvar. (T)

Nominalfras som fast apposition § 71–73

§ 71. Översikt. Nominalfraser med fast apposition fördelar sig på två huvudtyper:

a) Den överordnade nominalfrasen minus appositionen konstrueras enligt de ordinära reglerna för nominalfraser. Appositionen anger då oftast namn eller indefinit helhet i ett partitivt uttryck, eller också är appositionen en definit nominalfras som bestämmer ett 3 pers. personligt pronomen.

den latinamerikanska staten Guatemala
ett skränande gäng tonåringar
han {Svensson/den nye kassören}

b) Den överordnade nominalfrasens substantiviska huvudord kombineras oböjt (i species och numerus) med appositionen. Appositionen anger då oftast egennamn eller nummer.

radio Kronoberg, sal 4, professor Svensson

Nominalfrasens huvudord kontrollerar kongruensen i predikativa led:

Staden Kalmar är naturskönt belägen vid sundet. Jfr: Kalmar är naturskönt beläget vid sundet.
Volym tre är mest påkostad.
Fröknarna Molard satt redan lutade över sin sömnad […] (R) Jfr: Molard satt redan lutad över sin sömnad.

Genitivsuffix sätts sist i nominalfras med fast apposition (enligt huvudregeln, § 79):

min äldre bror Axels framgångar
fenomenet bilens fantastiska utveckling
professor Svenssons släktingar

Nominalfras med fast apposition har ordgruppsbetoning, dvs. bara en huvudbetoning som faller på appositionen. Den fasta appositionen avskiljs inte med komma.

$_0$ordet ˈbilen, $_0$tidningen ˈVi, $_0$doktor ˈBerglund, $_0$band ˈtre

ANM. Nominalfras med fast apposition har också analyserats med det betonade ledet som huvudord. Resten av konstruktionen har då betraktats som en nominalfras fungerande som framförställt attribut (”epitet”) till det betonade substantivet, egennamnet etc. I nominalfrasen *doktor Berglund* har alltså *doktor* betraktats som attribut och *Berglund* som huvudord.

§ 72. Fullt utbyggd nominalfras med fast apposition. När den fasta appositionen ingår i en nominalfras konstruerad efter de ordinära reglerna för nominalfraser förekommer följande tre typer:

a) Den överordnade nominalfrasen är definit, och appositionen består vanligen av ett egennamn utan bestämningar men kan också utgöras av ett substantiv:[1]

min bror Per, det framgångsrika familjeföretaget KEBO, staten Guatemala, tidningen Vi, regeringen Erlander [Dvs. regeringen kallas ”Erlander” efter regeringschefen.]
månaden november, min vän generalen, mina vänner djuren, det förunderliga fenomenet bilen
den amerikanske tenorsaxofonisten Joe Henderson (S)
den folkliga stadsdelen Mestra (R)

Så nära var nämligen *fyran Vreni Schneider bronsmedaljören Mateja Svet från Jugoslavien*. (S)
Då kallade man på *den verklige konstnären Nilse*. (S)

Appositionen kan också vara ett språkligt uttryck eller citat som då inte behöver utgöras av ett substantiv eller ens ett ordinärt ord:

bokstaven ”b”, hans korthuggna svar ”jaså”, den talande titeln ”Poltava”, din slutreplik: ”Nu får det vara nog.”
I den mjuka silverringen hade man ristat *orden*: ”*Carpe diem*”. (R)

Närmast till typ (a) ansluter konstruktionstypen *Karl den tolfte*, *Katarina den stora*, där hela nominalfrasens huvudord är ett egennamn (normalt refererande till en kung eller drottning) och det efterföljande kan ses som en definit nominalfras utan substantiviskt huvudord (§ 19: a).

b) Nominalfrasen utom appositionen anger en mängd och appositionen anger en indefinit helhet, dvs. det varav mängden består (partitiv apposition):

Den sista droppen vin är nu urdrucken.
Han bar *en tung balja hett vatten* i bägge handtagen.
Mängden stora stolar är beräknad till fem hundra.
En grupp östgötar är inhyst i bygdegården.
Antalet inlåningsräkningar är mycket stort.
Andelen liberaler är försvinnande liten.
En skränande hop tillresta ungdomar blev inträngd i en portgång.
Jag vill ha *en stor kanna varmt vatten* […] (R)
[…] vi lånade henne *en samling dikter för barn*… (R)
Här har vi *en kämpande grupp ateister* på ena kanten […] (T)

c) Nominalfrasens huvudord är ett 3 pers. personligt pronomen och appositionen ett egennamn eller annan definit nominalfras:

han Svensson, henne den rödhåriga, han den nye vaktmästaren

Konstruktion enligt (c) förekommer endast i talspråk. Se också Pron. § 31 not 2.[2]

[1] Någon gång förekommer överordnad indefinit nominalfras: *Behöver vi en stat Guatemala? Finns det några flickor Svensson här? Vi hittade ingen familj Lönnblad i förteckningen*. Också appositionen kan i vissa fall vara indefinit: *området barn och kultur* (S).

[2] Nominalfras utan preposition används distributivt i prisangivelser, dvs. strukturen erinrar om fast apposition (men betecknar inte någon predikativ semantisk relation): *fjorton kronor* {*kilot/metern/stycket/paret/lådan*}.

ANM. Nominalfraser där det mängdangivande substantivet är huvudord och där det helhetsangivande är huvudord i partitiv apposition kan inte på ytan skiljas från nominalfraser där det helhetsangivande substantivet är hela nominalfrasens huvudord och det mängdangivande (del av) kvantitetsattribut. Vilken struktur som är den avsedda märks väsentligen

på de eventuella predikativ vilkas kongruensböjning kontrolleras av nominalfrasen. Det mängdangivande substantivet tenderar att uppfattas som huvudord (dvs. det avgör kongruensen i ett predikativ) särskilt när det står i bestämd form eller har definit attribut. Om det mängdangivande substantivet inte har bestämd form eller definit attribut är det ofta oklart vilken struktur som föresvävar talaren.

ett stort antal experter, en rad aktuella samordningsfrågor, en stor glänsande klick gult smör

En liten grupp skolungdomar blev inmotad(e) i en affärsportal av *en uppretad grupp pensionärer beväpnad(e) med käppar och inköpskassar*.

Se vidare § 24.

§ 73. Oböjt substantiv med fast apposition. När den fasta appositionen ingår i en nominalfras med ett oböjt substantiv som huvudord förekommer följande typer:

a) Det oböjda substantivet är ett titelsubstantiv och den fasta appositionen ett personnamn (vanligtvis efternamn eller för- + efternamn):

herr Svensson, fru Svensson, doktor Svensson
hemmansägare Gustav Gustavsson (S), verkstadsingenjör Bror Sture Johansson (S), ridhuschef Karl Erik Nilsson (S)
docent Loman (T), fader Bengt (T)

Som oböjda titelsubstantiv i konstruktioner av detta slag används framför allt:

herr,[1] fru, fröken, kung, drottning, prins, greve, baron
[akademiska, militära och kyrkliga titlar:] professor, doktor, kandidat, lektor, adjunkt; general, överste, kapten; biskop, kyrkoherde, komminister, pastor [m.fl.]
[vissa andra titlar:] amanuens, syster [till sjuksköterska eller nunna], fader [till katolsk präst eller abbot], moder [till abbedissa eller priorinna]

Flerstaviga yrkesbeteckningar om män kan också konstrueras på detta sätt: *bagare* (*Sven*) *Bengtsson*, *servitör Persson* (men: **prost Svensson*, **smed Bengtsson*).

Om flera referenter med samma titel avses, väljs konstruktion med substantivet i bestämd form (enligt § 72). Samma gäller titlar med neutralt substantiv samt kvinnliga titlar (utom *drottning*, *syster*, *fru*, *fröken*).

kyrkoherdarna Svensson och Berglund, fruarna Svensson och Berglund; sjukvårdsbiträdet (Sven) Bengtsson, skyddsombudet Lisa Persson, kanslirådet Bengtsson; barnmorskan Inger Bengtsson,
prostinnan Berg, prinsessan Margareta, grevinnan Piper

Herr kan dock även konstrueras med obestämd form pluralis:

herrar(na) Svensson och Berglund

Användning av huvudord i obestämd form innebär ofta en betoning av stabil yrkestillhörighet, medan bestämd form används när det är fråga om en funktion i ett bestämt sammanhang:

konsult Per Lindström : konsulten Per Lindström
bostadssekreterare A. Svensson : sekreteraren A. Svensson

Vid många yrkesbeteckningar vacklar bruket:

{docent/adjunkt} Nordin [mindre ofta: {docenten/adjunkten} Nordin]
{lantbrukare/lantbrukaren} Börje Nilsson [jfr: {bonden/*bonde} Börje Nilsson]

Fast apposition förekommer vid substantiv i obestämd form också i konstruktioner som de följande:

radio Kalmar [Radion har fått sitt namn efter namnet på platsen där radion finns.]
team Carlsson [Laget har fått sitt namn efter namnet på lagledaren, jfr: regeringen Erlander, § 72: a.]
system Axel, modell 1949, med adress Lund

En nominalfras med fast apposition enligt (a) kan själv fungera som fast apposition:

min vän kyrkoherde Svensson

b) Det oböjda substantivet betecknar en serie referenter av samma slag och appositionen anger med siffer- eller bokstavsnamn (eller kombination av nummer och bokstav) vilken referent i serien det rör sig om:[2]

nummer 8, årskurs 3, volym 3, rad 14; moment c, sal B; avdelning 5a

Om apposition i nominalfras av typ (b) är samordnad kan det substantiviska huvudordet vara oböjt eller också kan nominalfrasen konstrueras enligt huvudtypen (§ 72: a):

bänk 8 och 9, bänkarna 8 och 9
moment a och b, momenten a och b

Nummer + siffernamn (eller formellt ålderdomligt: *littera* + bokstavsnamn) kan fungera som fast apposition:

Vi fick lott(en) *nummer 14*.
Han letar efter hörsal(en) *littera B*.

En nominalfras med oböjt substantiv och fast apposition är normalt definit fastän substantivet har obestämd form. Detta framgår av att eventuella adjektivattribut böjs i bestämd form och föregås av bestämd artikel enligt vanliga regler (§ 7: a):[3]

den blide pastor Grönberg, gamla fru Andersson, [i vokativfras (Icke satsf. men. § 18):] snälla professor Bladh

Om det grammatiska genus eller numerus i huvudordet strider mot semantiskt genus eller numerus hos appositionen segrar normalt det semantiska vid val av genus och numerus i predikativet:

Statsrådet Nilsson är sedan i torsdags {försvunnen/*försvunnet}.
Sjukvårdsbiträdet Anders Persson blev {inkallad/*inkallat} redan i förra veckan.
Punkt 4 och 5 är {strukna/*struken} i den nya versionen.

Som fast apposition efter oböjt substantiv kan också räknas *månad* i konstruktionstypen *november månad* (där ordningen är omvänd gentemot *månaden november* enligt § 72). Likaså äldre kombinationer av egennamn + titel, med omvänd ordning mot (a) ovan: *Birger jarl*, *Nisse målare*.[4]

[1] I ålderdomligt eller formellt språkbruk kan *herr* konstrueras med annan titel i bestämd form eller obestämd form och t.o.m. i pluralis, särskilt i tilltal men också i omtal:

Kanske är det *herr borgmästaren* bekant, att […] (R)
Vi vill gärna gratulera er, *herr doktor*, till framgången.
Får jag be *herrar köpmän* att ta plats!
[…] det är min sorgliga plikt att tvingas framföra *herr ministerns* djupa beklagande […] (R)
Det var lika oväntat för oss som för *herrar riksdagsmän*. (R)

[2] Uttrycket *sid. 1* utläses antingen [ˌsiːdˈetː] eller enligt huvudtypen (§ 72: a) ovan [ˌsiːdanˈetː].

[3] Någon gång är nominalfrasen indefinit:

En herr Magnusson har varit och sökt dig.
Det var *en sorgsen pastor Grönberg* som öppnade mötet.

[4] Till namn på veckodagar fogas substantiv för del av dygnet utan mellanliggande preposition: *tisdag* {*morgon/förmiddag/middag/kväll/natt*}. Konstruktionen liknar alltså oböjt substantiv + fast apposition, men den anger inte någon predikativ semantisk relation. Jämför också följande konstruktioner: *i tisdags* {*natt/kväll/morse*}, *i går* {*natt/kväll/morse*}.

Om konstruktionstypen *Mora kommun*, *Kristianstad län*, *Volvo lastbilar* där första ledet motsvarar genitiv av egennamn i andra liknande uttryck se Egenn. § 22.

Infinitivfras som efterställt attribut: infinitivattribut § 74–76

§ 74. Översikt. Infinitivfraser fungerar som efterställda attribut i följande fall (se också Inffraser § 17):

a) Infinitivattributet fungerar semantiskt som en apposition, dvs. det råder en predikativ semantisk relation mellan infinitivfrasen och den överordnade nominalfrasens referent (appositionellt infinitivattribut):

idén att sälja skolbyggnaderna

Semantiskt-syntaktiskt är infinitivfrasen här komplett, om man bortser ifrån att infinitivfrasens predikationsbas är outtryckt.

b) Infinitivattributet har ett underförstått led som har resten av nominalfrasen som korrelat. Infinitivfrasen förhåller sig semantiskt till resten av nominalfrasen som en relativ bisats till sitt korrelat.

en fiende att räkna med [–] [jfr: en fiende man måste räkna med [–]]

När en infinitivfras är efterställt attribut (infinitivattribut) har den alltid infinitivmärke:

hans försök {att/*Ø} skriva en artikel [Jfr: Han försökte {att/Ø} skriva en artikel.
Näst efter *nöjet att läsa böcker* […] finns inget högre nöje än att tala om böcker […] (R)
Sakta men säkert håller *en förmåga att njuta av alla små detaljer* på att utvecklas. (R)
Utan det är också *förmågan att skriva detta i ord så att det tränger fram till det andra*. (T)

Nominalfras med infinitivattribut har (till skillnad från när attributet är en narrativ bisats) sällan bestämd artikel som enda framförställda attribut:

idén att skriva en artikel, ?den idén att skriva en artikel, *den idé att skriva en artikel
egenheten att inte ta ränta (R), ?den egenheten att inte ta ränta, *den egenhet att inte ta ränta

Nominalfras med infinitivattribut kan vara definit eller indefinit:

Hon accepterade {*idén/vår idé*} *att skriva en artikel*.
Hon fick *en idé att skriva en artikel*.

Infinitivattributet är normalt restriktivt.

Om infinitivattribut vid definit pronomen i neutrum singularis (*det att spela munspel*) se Pron. § 46.

ANM. När infinitivfrasen (med bevarad betydelserelation till resten av nominalfrasen) kan suppleras med preposition betraktas den i denna grammatik som prepositionsattribut (se § 59):

skälet (till) att vara orolig [jfr: skälet till hans oro]

§ 75. Appositionellt infinitivattribut. Det appositionella infinitivattributet står i en predikativ semantisk relation till nominalfrasens referent (jfr § 64):

hans sed att anfalla i gryningen [Jfr: Hans sed var att anfalla i gryningen.]

Huvudordet kan vara av olika slag:

a) Huvudordet är ett abstrakt substantiv som inte är något tydligt nomen actionis eller qualitatis:

{seden/idén/taktiken/politiken/strategin/plikten} att starta redan på våren
egenskapen att vara hetsig, tillståndet att svettas

Wasamuseets eget folk är emot *idén att en andra gång sänka skeppet under vattenlinjen*. (S)

Ett possessivattribut kan ange infinitivfrasens predikationsbas:

gerillans sed att anfalla i gryningen [Dvs. gerillan brukar anfalla i gryningen.]

De flesta substantiven under (a) kan inte konstrueras med preposition före infinitiven, eller också anger prepositionsattributet en annan relation än den predikativa:

*seden med att starta redan på våren
idén med att starta redan på våren [jfr § 58: 4] ≠ idén att starta redan på våren

b) Huvudordet är ett nomen qualitatis och avlett av ett adjektiv som i predikativ funktion kan ta en infinitivfras som subjekt och ett bundet adverbial inlett med *av* som anger agens (Adjfraser § 30). Infinitivens predikationsbas har den egenskap som anges av stammen i nomen qualitatis:

hans {vänlighet/oförsiktighet/fräckhet/ärlighet} att starta redan i år [Jfr: Att starta redan i år var vänligt etc. av honom. Han var vänlig nog att starta redan i år.]

Possessivattributet anger infinitivfrasens predikationsbas. Också utan possessivattribut avses en specifik aktant, dvs. *vänligheten att starta* handlar om att någon person som är aktuell i talögonblicket är vänlig och startar (jfr Adj. § 15).

c) Huvudordet är ett nomen qualitatis och avlett av ett adjektiv som i predikativ funktion vanligen kan ta infinitivfras som subjekt men inte tillhör kategorin under (b), dvs. där adjektivstammen i nomen qualitatis inte säger något om infinitivfrasens predikationsbas:

{möjligheten/svårigheten/nödvändigheten} för honom att starta redan i år [jfr: att starta redan i år är möjligt etc.]
deras benägenhet att demonstrera

Vissa huvudord (t.ex. *möjlighet*, *svårighet*, *nödvändighet*) förutsätter ofta ingen specifik aktant som infinitivfrasens predikationsbas om possessivattribut saknas. Substantivet kan dock konstrueras med ett possessivattribut eller ett prepositionsattribut med *för* som också anger infinitivfrasens predikationsbas (och som motsvarar ett adverbial med *för* i adjektivfrasen, jfr Adjfraser § 32):

hans möjlighet att starta
möjligheten för honom att starta

Attributen under (c) kan i allmänhet alternativt uppfattas som prepositionsattribut med optionellt utelämnad preposition (§ 59). De har i den tolkningen egentligen ingen predikativ semantisk relation till nominalfrasens referent, men betydelseskillnaden är ofta oväsentlig:

{möjligheten/nödvändigheten} (av) att starta
svårigheten (med) att starta
deras benägenhet (till) att demonstrera

d) Huvudordet är ett nomen actionis och avlett av ett verb som annars kan ta infinitivfras som objekt:

{förmågan/viljan/önskan/beslutet} att starta redan i år
{begäran/kravet} att få starta

{förslaget/uppmaningen} att starta

Det hon känner för mig är bara *ett krav att få behålla makten* […] (R)
Själv närde Clara *drömmen att bli konstnär*. (R)
Det här *försöket att normera* kunde vi sätta upp som en punkt. (T)

Infinitivfrasens predikationsbas kan anges med possessivattribut (jämför subjekt när infinitivfrasen är verbbestämning) eller prepositionsattribut (jämför t.ex. bundet adverbial när infinitivfrasen är verbbestämning). Prepositionsattribut som anger predikationsbas betecknar ofta den som mottar ett budskap etc. eller upplever aktionen.[1]

hans uppmaning till henne att starta [Jfr: Han uppmanade henne att (hon skulle) starta.]
hans önskan att starta [Jfr: Han önskade (att han skulle få) starta.]

e) Huvudordet är ett definit pronomen:

det (här) att starta redan i år

Vid många av substantiven kan infinitivattributet alternativt uppfattas som ett prepositionsattribut med optionellt utelämnad preposition före infinitivfrasen (i vissa fall utan att verbet kan konstrueras med preposition; § 56, 59). Mellan prepositionsattributet och nominalfrasens referent föreligger då egentligen en annan betydelserelation än den predikativa, men betydelseskillnaden är ofta oväsentlig:[2]

kravet ({på/om}) att söka medlemskap [Jfr: Man kräver av mig att söka medlemskap.]
förslaget (om) att söka medlemskap [Jfr: Man föreslår mig att söka medlemskap.]
tillåtelsen (till) att söka medlemskap [Jfr: Man tillåter mig att söka medlemskap.]
önskan (om) att söka medlemskap [Jfr: Man önskar söka medlemskap.]
uppmaningen (till) att söka medlemskap [Jfr: Man uppmanar mig (till) att söka medlemskap.]
ansträngningarna (för) att söka medlemskap [Jfr: Man ansträngde sig (för) att söka medlemskap.]
{det här/det där} (med) att söka medlemskap [Konstruktionen med preposition har ledigt stilvärde.]

[1] Vid *löfte, erbjudande, bön* med synonymer kan antingen den som utfärdar eller den som mottar löftet etc. vara predikationsbas (jfr *lova, erbjuda, be*, Inffraser § 28: a–b):

X:s löfte till Y att starta [Dvs. X lovar att han skall starta; mindre gärna: X lovar att Y skall få starta.]
X:s löfte till Y att få starta [Dvs. X lovar att Y skall få starta.]

[2] När ett nomen actionis konstrueras med prepositionsattribut betecknar det själva aktionen: *uppmaningen* (*till*) *att starta* (före infinitivfras är prepositionen optionellt utelämnad). När ett nomen actionis konstrueras med infinitivattribut betecknar det snarast föremålet

för eller resultatet av aktionen (Subst. § 19: d) och därmed samma aktant som infinitivfrasen: *uppmaningen att starta*. När föremålet för aktionen är abstrakt, som alltid när det betecknas med en infinitivfras, uppstår oftast ingen tydlig betydelseskillnad: det går ingen klar gräns mellan själva aktionen och det abstrakta föremålet för aktionen.

§ 76. Infinitivattribut med underförstått led. En infinitivfras som efterställt attribut kan ha ett underförstått led (markerat med [-]), vanligen objekt eller rektion i bundet adverbial (Inffraser § 24: 3). Detta led har resten av nominalfrasen som sitt korrelat. Infinitivattribut av detta slag karakteriserar nominalfrasens referent ungefär på samma sätt som en relativ bisats. Infinitivfrasens predikationsbas betecknas med ett led (ofta subjektet) i den överordnade satsen eller är outtryckt.

Vi behöver kanske *en fiende att hata* [-]. [≈ en fiende som vi kan hata]
Jag har *ingen att ge den till* [-].
Den där katten är *ingenting att leka med* [-].
Den trevligaste artikeln att skriva [-] är nog den om Swedenborg.
Det enda att köpa [-] *där* var lädersaker.
Den tredje museichefen att intervjua [-] var Blankstedt.
Den där ställningen att ha [-] *på biltaket* kostar inte mycket.

Hon var nog mer ett inventarium än *en människa att räkna med*. (R)
Det var *en plats att återvända till* […] (R)
[…] därför att det inte finns *en teater att hyra* i hela New York. (R)
Det svåraste ordet att se och *den outhärdligaste tonen att höra* och den *tyngsta vissheten att bära*. (R)
Vi har alltså redan här *två dödsbegrepp att röra oss med*. (T)
I Finland finns helt enkelt inte *arbete att få*. (T)
Men det är *en synpunkt att bidra med*. (T)

Infinitivfrasen har modal betydelse. Vid parafras med relativ bisats suppleras gärna med *kunna*, *böra*, *skola*.

en fiende att hata [-] [jfr: en fiende som vi kan hata]
den tredje museichefen att prata med [-] [jfr: den tredje museichefen som vi skulle prata med]

När huvudordet i nominalfrasen anger sätt eller tidpunkt utelämnas ofta prepositionen framför det outtrycka ledet i infinitivfrasen:

en (bra) metod att vinna supportrar (med) [-]
ett (dåligt) sätt att närma sig ett lejon (på) [-]
ett (utmärkt) tillfälle att se sig om efter ett nytt hus {Ø/?vid} [-]

Men detta var inte *platsen att ställa till en scen*. (R)
Ja, det var *ett sätt att skaffa sej mer kunskap*. (R)

Infinitivfrasens predikationsbas anges av satsled utanför nominalfrasen eller är generisk ('man'):[1]

Vi behöver *en fiende att slåss mot* [-]. [dvs. som vi kan slåss mot]
Vi ger dem *en fiende att slåss mot* [-]. [dvs. som de kan slåss mot]
Den enda boken av honom att läsa [-] *i hängmattan* är "Grön lagun". [dvs. som man kan läsa i hängmattan]

[1] En infinitivfras med underförstått led (eller resumtivt pronomen) placerad som efterställt attribut kan vara bestämning till adverbial i framförställt attribut (Adjfraser § 15):

ett alltför stort träd (för) att ha {[-]/det} stående framför huset
ett tillräckligt fint hus (för) att hyra ut {[-]/det} till presidenten

Om infinitivfrasen inte innehåller något underförstått led utan har den överordnade nominalfrasens referent som predikationsbas föredras konstruktion med preposition:

ett alltför stort träd {för/?Ø} att kunna stå framför huset [Dvs. trädet kan inte stå framför huset.]
ett tillräckligt fint hus {för/?Ø} att vara värt 2 miljoner [Dvs. huset kan vara värt 2 miljoner.]

ANM. Infinitivattribut med underförstått led inleds regionalt optionellt med *till* (Inffraser § 24: 3) och kan då betraktas som prepositionsattribut.

Nominal bisats som efterställt attribut § 77

§ 77. Attribut med struktur av nominal bisats. Som appositionellt attribut kan en nominal sats, dvs. en narrativ eller interrogativ bisats, fungera (Bisatser § 51). Attributet har normalt restriktiv betydelse.

a) Narrativ bisats

Narrativ bisats står som attribut vanligtvis i definit nominalfras.[1] Här används ofta bestämd artikel med determinativ funktion (med substantivet i bestämd form):[2]

(den) hypotesen att krisen kommer över oss snabbt

Mellan den narrativa satsen och den överordnade nominalfrasens referent råder oftast en predikativ semantisk relation som mellan nominalfras som apposition och den överordnade nominalfrasens referent. Substantiv som kan vara huvudord är t.ex. *faktum*, *idé*, *plan*, *problem*, *åskådning*, *åsikt*, *resultat*, *omständighet*, *budskap*, *intryck*, *slutsats*.[3]

det faktum att huvudpersonen är homosexuell [Dvs. att huvudpersonen är homosexuell är ett faktum.]
Hon har utnyttjat *det förhållandet att hon har haft tur att få ett förstahandskontrakt* […] (S)

En predikativ semantisk relation föreligger mellan den narrativa satsen och den överordnade nominalfrasens referent också i de många fall då substantivet är ett

nomen actionis eller qualitatis, t.ex. *upplysning, förklaring, tolkning, tro, antagande, påstående, förhoppning, hopp, önskan, svar, antydan, rekommendation, förslag, uppmaning, möjlighet, lustighet, underlighet*.

hans påstående att posten hade kommit [Jfr: Att posten hade kommit var hans påstående. Han påstod att posten hade kommit.]
möjligheten att posten hade kommit [Jfr: Att posten hade kommit var en möjlighet. Att posten hade kommit var möjligt.]
Och *den 25-åriga kvinnans förklaring att hon ville ha en hög hyra för att kunna finansiera sina studier* gav enligt åklagaren belägg för en typisk ockersituation. (S)
I brevet uttrycks *förhoppningen att företagsledarna efter att ha läst bilagan underlättar för de anställda att fullgöra sina rep-övningar*. (S)

Huvudordet kan också vara ett definit pronomen i nominal funktion (Pron. § 46, 66, 72):

det(ta) att huset inte är färdigt [jfr nästan liktydig konstruktion i ledigt språk med prepositionen *med*: {det här/det där} med att huset inte är färdigt]

En *att*-bisats kan i begränsad utsträckning vara placerad som efterställt attribut till ett substantiv också när den är adverbiell bestämning till ett av substantivets framförställda attribut.[4]

b) Interrogativ bisats:

Interrogativ bisats kan vara attribut till abstrakt substantiv som semantiskt (och ofta också morfologiskt) är besläktat med sådana verb eller adjektiv som kan ta interrogativ sats som objekt eller bundet adverbial:[5]

Deras fråga {om/när} vi skulle emigrera kunde vi inte besvara.
Mats fortsatte ut med *en undran om kunden var Ann*. (R)
Då uppkommer väl *frågan om vi ska stå för vad vi själva anser eller om vi ska renodla vissa synpunkter*. (T)

[1] En narrativ bisats kan stå som postponerat led (Postp. led § 3):

Särskilt motbjudande föreföll *den tanken* vara *att en annan människa hade total tillgång till alla ens minnen* […] (R)
Och folk får *den uppfattningen* då *att dom inte arbetar*. (T)

[2] Då och då förekommer i skriftspråk konstruktion med bestämd artikel + substantiv i obestämd form: *den hypotes att krisen kommer över oss snabbt*. Konstruktionen är förmodligen en hyperkorrekt tillämpning av motsvarande skriftspråkliga konstruktion vid relativ bisats (jfr § 4, 52) och uppfattas normalt som felaktig.

[3] I vissa fall kan attributet alternativt uppfattas som ett prepositionsattribut med utelämnad preposition (jfr § 59 not 1), eftersom betydelseskillnaden i praktiken är ringa (jfr § 75 not 2):

förhoppningen (om) att det skulle regna, möjligheten (av) att posten har kommit

Prepositionsattribut betecknar i princip andra betydelserelationer än den semantiskt predikativa. I vissa fall är betydelseskillnaden mellan nominal sats som attribut och prepositionsattribut tydlig, och då utelämnas vanligen inte prepositionen:

Vi ställde villkoret att huset ska utrymmas. [Villkoret var att huset skall utrymmas.] Jfr: Vad är villkoret för att huset ska utrymmas?
av den orsaken att det regnar [Orsaken är att det regnar.] Jfr: Orsaken till att det regnar vet jag inte.

[4] *Att*-inledd bisats står bland de efterställda attributen också när den är adverbiell bestämning till framförställt attribut (som är komparativt eller innehåller komparativt adverb), jfr § 78. Bisatsen har då konsekutiv betydelse (Bisatser § 86: b).

Vi har *så stora barn att vi måste köpa en ny bil snart.*
Joe hade *sådan fart att han hamnade nedanför* […] (R)

Konsekutiv betydelse har också *att*-inledd bisats som är beroende av lexikaliserade uttryck som *till den grad, av den beskaffenheten*:

Vi misstror männen till den grad att vi aldrig kan säga som det är […] (R)
Han har gjort till den grad dumma dispositioner att han har förlorat rätt mycket pengar mitt under högkonjunkturen.
Varje land måste väl ändå ha en lag av den beskaffenheten att den skapar balans när det gäller verkningarna av tillfälliga känslostämningar […] (S)

[5] Interrogativ bisats kan också ingå i prepositionsattribut inledda av prepositioner som *om, beträffande, vad gäller*:

{beslutet/tvisten/utredningen/beskedet/gissningarna} om vart vi skulle åka

Prepositionen *om* + subjunktionen *om* ger en upprepning (som skulle kunna leda till haplologi), varför skriftspråket oftast väljer subjunktionen *huruvida* eller möjligen *ifall*:

beskedet om {huruvida/?ifall} vi skulle få åka
Ovissheten om {*huruvida/?ifall*} *räntan skulle börja falla igen* gjorde börsen trevande.

I talspråk och ledigt skriftspråk föredras i detta fall attribut utan inledande preposition:

beskedet om vi skulle få åka, ovissheten om räntan ska falla eller stiga

Andra bestämningar med placering bland de efterställda attributen § 78

§ 78. Bestämningar till framförställda attribut placerade efter nominalfrasens huvudord. En prepositions- eller subjunktionsfras som bestämmer ett framförställt attribut eller dess bestämning kan vara placerad som ett efterställt attribut. I vissa fall är placering intill det egna huvudordet utesluten (se vidare under de olika typerna). De viktigaste konstruktionstyperna är följande:

a) {*alltför/för*} + adjektiv samt *nog, lagom, tillräcklig*(*t*) (+ adjektiv) + huvudord + *för X* (se också Adjfraser § 15)

alltför bra läge för honom
tillräckligt bra läge för att det ska vara mycket dyrt
lagom många barn för våra lokaler
Han hade återfått medvetandet *tillräckligt lång stund för att tala med Walther* […] (R)

Där tuffar han fram i sextio, sjuttio, *lagom fart för att inte få ögongloberna tillbakapressade* […] (R)
Egypten var *ett alltför fattigt och svagt land för att kunna ge underlag åt Nassers Bismarckambitioner* […] (R)

b) {*alla/hela/ingen/inte någon*} + huvudord + {*utom X/med undantag för X*} (se också Pron. § 122)

alla böcker utom mina
hela vägen med undantag för en bit i skogskanten
ingen släkting utom min bror
Hela familjen utom August sover i kammaren. (R)
De hade haft tak över huvut i stort sett *alla nätter utom dem de tillbringat hos tjärbrännaren*. (R)

c) grundtal m.fl. kvantitetsattribut + huvudord + {*åt gången/i sänder/i veckan/per dag*} etc. (se också Räkn. § 9)

cirka 20 000 djur om året (R), fem sidor i timmen (R), elva kronor i veckan (T), cirka tio minuter per avsnitt (T)
Och trapporna tog han *två steg i taget* […] (R)

d) adjektiv eller particip + huvudord + vanligen bunden bestämning till adjektivet eller participet (Adjfraser § 4, Pcpfraser § 3)

en typisk anmärkning för en skeptiker
Insända minnesord till familjesidan måste vara maskinskrivna. (S)

e) komparativt led + huvudord + komparativ subjunktionsfras, komparativ bisats eller konsekutiv bisats (se också Adjfraser § 4)

{dyrare/andra/mindre driftsäkra/sämre konstruerade} bilar än Volvo (är)
{lika dyra/lika väl konstruerade} bilar som Volvo (är)
så stort hus att det lätt verkar ödsligt
Hur kan du släppa ifrån dig *ett så slarvigt och ytligt program som onsdagens* […] (S)
Detta är dock föreställningar som växt fram under generationer och förmodligen uttrycker *en djupare visdom än vad en ytlig analys förmår uppdaga* […] (S)
[…] Claudia Shot är *en så fin häst att jag tror att hon kommer att vinna inom rikstoton snart igen*. (S)

Också partitivt attribut kan sägas vara beroende av olika slag av framförställda attribut, t.ex. kvantitativa pronomen, superlativer, ordinativa pronomen (inkl. ordningstal), *andra*, *ena*, *enda* (se också om fritt partitivt attribut § 61 samt Adjfraser § 43):

två böcker av de senaste jag har läst
den {bästa/tredje/enda} tulpanen av alla vi såg
den sämsta bilen av samtliga trettiosju (R)

Det framförställda attributet *ena* korresponderar med efterställda attribut av typen {*efter/på*} *den andra*:

Den ena anfallsvågen efter den andra rullade in mot våra ställningar.

ANM. Prepositionsfraserna under (b) kunde också ses som attribut, jfr *familjen utom August, vägen med undantag för en bit i skogskanten.*

Nominalfraser i genitiv § 79

§ 79. Strukturen hos nominalfraser i genitiv. Genitivsuffixet -*s* fogas normalt till det sista ordet i nominalfrasen, oftast ett substantiv, ett egennamn eller ett pronomen. Semantiskt-syntaktiskt bildar suffixet en konstruktion tillsammans med resten av nominalfrasen på samma sätt som en preposition konstruerad med en nominalfras bildar en prepositionsfras. Genitivsuffixet påverkar nominalfrasens syntaktiska distribution lika mycket som en preposition (jfr § 81).

1. Nominalfras utan efterställt attribut. Genitiv-*s* fogas till nominalfrasens sista ord, oavsett dettas ordklass:

alla dessa konservativa ledamöters invändningar
alla dessa konservativas invändningar
alla dessas invändningar
allas invändningar

2. Nominalfras bestående av samordnade nominalfraser. Om betydelsen är distributiv fogas genitiv-*s* normalt till var och en av de samordnade nominalfraserna.

Karlssons och hans frus paraplyer [Karlsson och hans fru har var sitt paraply.]
Annas och Pelles gemensamma ägodelar [Anna och Pelle betraktas inte som en kollektiv enhet, det de har gemensamt kontrasterar mot det de inte har gemensamt.]

Om betydelsen är kollektiv fogas genitiv-*s* normalt till samordningen som helhet, dvs. till dess sista led. Om samordningen betecknar ett organiskt kollektiv kan genitiv-*s* också fogas till tidigare led, men i en lexikaliserad samordning är detta inte möjligt.

Anna(*s*) *och Pelles* nya hus [om Anna och Pelle utgör ett slags kollektiv enhet som äger eller brukar huset ihop]
Ord och Bilds utgivning

3. Nominalfras med efterställt attribut. Man undviker konstruktion med genitiv-*s* utom i följande fall:

a) Om nominalfrasen är en mer eller mindre fast ordgrupp kan genitiv-*s* fogas till nominalfrasens sista ord:

Min chef Bo Perssons styrka är hans breda branschkunnande. [Det efterställda attributet är fast apposition.]

Mannen på gatans preferenser känner vi inte till.
Han var släkt med *Emil i Lönnebergas* författare.
Bror mins bil är lika dålig.
Persson seniors kondition är prima.
Per Svenssons mor har ringt.
Längst upp på *Ivan den stores* klocktorn i Kreml avtecknar sig Majakovskij […] (R)
Men sedan kom han ihåg *kungen av Preussens* ansikte […] (R)

b) Om nominalfrasen har partitivt prepositionsattribut kan genitiv-*s* fogas till detta:[1]

en av de omkomnas släktingar ['släktingarna till en av de omkomna']
majoriteten av studenternas framgångar ['framgångarna för majoriteten av studenterna']
vem av barnens föräldrar ['föräldrarna till vem av barnen']

c) Särskilt i talspråk men också i ledigt skriftspråk kan genitiv-*s* också eljest fogas till nominalfrasens sista ord:

Det är *professorn i tyskas* fru som står där.
Alla från landets bilar får stå på gården.

Om nominalfrasen slutar med ett ord som eljest inte böjs i genitiv är användningen mera begränsad, i stort sett till vardagligt talspråk:

Han är alltid i krig med *familjen ovanpås* ungar.
Det är *dom som kommers* förtjänst om en sån här fest blir rolig.

d) Om nominalfrasen står predikativt eller om det efterställda attributet är postponerat kan genitiv-*s* fogas till huvudordet:

Den där cykeln är *flickans från Motala*.
Det är *deras* förtjänst *som kommer* om en sådan här fest blir lyckad.
Vems var skulden – *hennes, som spände snarorna*, eller *hans, som höjde sin klinga mot dem och snart låg där snärjd och vanmäktig?* (R)

e) I formellt skriftspråk kan genitiv-*s* fogas till huvudord framför efterställt attribut också när nominalfrasen står attributivt:

Institutionens för slaviska språk prefekt har inkommit med en skrivelse.
fastighetsnämndens i Göteborg ordförande (S)

Om possessivpronomen i stället för genitiv av 1 och 2 pers. samt 3 pers. reflexiva pronomen se Pron. § 24, 83.[2] Om grundkasus i stället för genitiv av vissa ortnamn i vissa konstruktioner (*Motala kommun*) se Egenn. § 22.[3] Om genitiv i nominalfras med lös apposition se § 67.

Om den syntaktiska funktionen och distributionen för nominalfraser i genitiv se nedan § 81, 84.

[1] Nominalfraser av denna typ är strukturellt och semantiskt dubbeltydiga:

a) possessivattribut + huvudord: *en av de omkomnas + släktingar*

b) huvudord + partitivt attribut: *en + av de omkomnas släktingar*

Språkvårdare rekommenderar att sådana nominalfraser används endast i struktur och betydelse enligt (b) 'en släkting till de omkomna'.

[2] Possessiviteten markeras dubbelt i den lexikaliserade frasen *allas vår* som i nominativ motsvaras av *vi alla, alla vi*:

till *allas vår* stora sorg [dvs. den sorg som vi alla kände]

[3] En icke-genitivisk definit nominalfras med det efterställda attributet *själv* motsvaras av en genitivisk nominalfras + *egen* (Pron. § 233–235).

Johans egna försök [jfr: de försök som Johan själv genomfört]

Syntaktisk funktion och distribution § 80–88

§ 80. Översikt. Nominalfrasen har en mångsidig syntaktisk användning:

a) primärt satsled i sats och verbfras: subjekt, objekt, egentligt subjekt, predikativ

b) rektion i prepositionsfras och subjunktionsfras

c) attribut i nominalfras (t.ex. possessivattribut, kvantitetsattribut, appositionellt attribut)

Dessutom används nominalfrasen ibland som:

d) adverbial (t.ex. för mått)

e) led utanför satsen (t.ex. vokativfras)

Nedan (§ 82–87) följer en översikt över de olika funktionerna som redovisas mera i detalj på respektive ställen i grammatiken.

§ 81. Kasus. Nominalfrasens syntaktiska funktionsmöjligheter sammanhänger med dess kasus.

a) Distinktionen grundkasus : genitiv. Genitiv används när nominalfrasen fungerar som possessivattribut (§ 9–16), som deskriptivt genitivattribut (§ 50), som rektion till några prepositioner (§ 83) samt i speciella fall som predikativ (§ 82).[1] Grundkasus används eljest.[2] Exempel på genitivens användning:

Karlssons resa tog två dagar.

Karlsson är hemma efter en *två veckors* underbar resa till Brasilien.

Vi gjorde det för *Karlssons* skull.

Bilen och båten är *Karlssons*.

Distinktionen grundkasus : genitiv kan markeras i nästan alla nominalfraser: nominalfras utan genitiv-*s* står i grundkasus, nominalfras med genitiv-*s* i genitiv. I stället för genitiv av vissa pronomen används särskilda possessiva pronomen (Pron. § 24).

b) Distinktionen nominativ : ackusativ. Ackusativ används när nominalfrasen är objekt eller rektion till preposition (samt i uttrycket *vara sig själv*). Nominativen används i övriga funktioner, utom då genitiv skall användas (enligt (a)).

Jag sov innan du ropade på *mig* och väckte *mig*.
Den som ringer oftast brukar vara *jag*.
Man får visst inte röka här, då kör de ut *en*.
Du, kom hit meddetsamma.

Distinktionen nominativ : ackusativ finns bara i vissa substantiviska pronomens böjning. Eljest förekommer enbart grundkasus. Om bruket av nominativ- och ackusativformerna se vidare Pron. § 53–55.

[1] Genitivformerna *dess, dens* kan knappast användas om inte substantiviskt huvudord följer:
– Vilken fågels fjädrar är vackrast? – {*Dess/?Dens}. [med elliptiskt huvudord]
– Vilket loks skorsten är högst? – *Dess. [med elliptiskt huvudord]
*Buren är {dess/dens}. [predikativ]

Med referens till person (betydelsebärande genus, Pron. § 38) kan dock *dens* användas, t.ex. med efterföljande relativ bisats: *Makten blir dens som förstår att gripa den*. Däremot är *dess* över huvud taget svårt att använda betonat (Pron. § 28).

[2] Genitivisk nominalfras av typen *Karlssons* 'familjen Karlsson', 'Karlssons hem' e.d., *pastorns* 'pastorns familj', 'pastorns hem' e.d. kan användas i de flesta funktioner där nominalfras i grundkasus kan förekomma (Egenn. § 23: d, Subst. § 77):

{*Karlssons/Pastorns*} blev klart besvikna.
Jag hittade aldrig {*Karlssons/pastorns*}.
Vi går hem till {*Karlssons/pastorns*}.
De som står där borta är *Karlssons som bor härintill*.

I lexikaliserade uttryck, med betydelsen 'någons hem', används också personliga pronomen i genitiv eller possessiva pronomen som nominalfraser: *Vi gick hem till {hennes/mitt}*. Om possessiva pronomen i självständig funktion se också Pron. § 55.

§ 82. Led i sats och verbfras. En nominalfras kan fungera som subjekt i satsen (Satsens struktur § 1) och som objekt, egentligt subjekt samt subjekts- eller objektspredikativ i verbfrasen (Vbfraser: Allm. § 1):[1]

Nu har *den där dörren* gått i baklås igen. [subjekt]
Den där dörren måste vi måla om. [objekt]
Har du visat honom *den där dörren?* [direkt objekt]
Jag tror vi ska ge *den där dörren* lite ny färg. [indirekt objekt]
Det kan gärna gå *en dörr* från hallen direkt till köket. [egentligt subjekt]
Jag tänker ta lektioner och bli *Närkes bäste klarinettist*. [subjektspredikativ]
Man benämnde sådana ämnen *kolhydrater*. [objektspredikativ]

Som predikativ används också nominalfras i genitiv för att ange vem predikationsbasen tillhör:[2]

Den där boken är {*Pernillas/den andra flickans*}.
Vems är cykeln?

Dessutom kan vissa typer av nominalfraser vara adverbial också utan att inledas av preposition (Advl § 24, 64; jfr Obj. § 29):

Temperaturen {steg/sjönk} *8 grader*. [måttsadverbial]
Han stannar här *två timmar*. [adverbial för varaktighet]
Han anlände hit *en kall vårvinterdag*. [tidfästande adverbial]
Det går inte att komma fram {*landvägen/den vägen*}. [rumsadverbial med tydlig vägbeteckning]

I en del fall har nominalfraser lexikaliserats tillsammans med verbet så att det är oklart om de skall ses som objekt eller som partikeladverbial (Advl § 9 not 2):

Karamellerna har tagit *slut*. Vi får nog inte *rum* här.

Gränsen mellan adverbial och objekt är dessutom oklar vid vissa nominalfraser som anger mått eller lukt och smak (Obj. § 29): *Sockret vägde fem kilo. Han höll 110 km i timmen. Lamm smakar kofta.*

[1] Också i verbala participfraser kan (med stilistiska begränsningar) nominalfrasen fungera som objekt, predikativ och vissa adverbial (Pcpfraser § 2, 6–7).

[2] I vissa fall (särskilt när den inte har betydelse av innehav) är det rimligt att betrakta en sådan nominalfras som elliptisk, med den genitiviska nominalfrasen som possessivattribut till ett utelämnat huvudord med korrelat i texten:

Motiven är *folksagans*. [dvs. folksagans motiv]
Han lever i den verklighet som var *gårdagens*. [dvs. gårdagens verklighet]

I andra fall är en sådan analys omöjlig:

Det där är *den andra flickans*.
Magnus är *hennes*, tycker hon.

Vanligast är kanske att både elliptisk och icke-elliptisk analys är möjlig och rimlig (*Den där boken är den andra flickans*). I denna grammatik betraktas genitiviska nominalfraser som icke-elliptiska när de står ensamma som predikativ och har betydelse av innehav (dvs. de utgör predikativets huvudled).

Relativa nominalfraser i genitiv kan inte stå ensamma som predikativ: **de elever vilkas böckerna är*, **den elev vars böckerna är*.

§ 83. Rektion. En nominalfras kan vara rektion, dvs. bestämma preposition eller subjunktion. Prepositionsfrasen (Prepfraser § 17–19) kan fungera framför allt som adverbial och attribut samt i vissa fall som predikativ. Subjunktionsfrasen (Subjnfraser § 8–9, 17, 19) fungerar som predikativ och i vissa fall som adverbial eller attribut.[1]

Anders talade med *den gamle mannen som mamma kände*.
Mamma kände den gamle mannen från *grannsocknen*.

Hon gjorde dem till *fantastiska kabaréartister*.
Klubben är nu i *allvarlig gungning*.
Hon betraktar honom som *sin påläggskalv*.
En tång skulle vara bättre för dig än *den där saxen*.
Som *sin bror* var han intresserad av frimärken.
Strindberg som *konstnär* är föremål för omvärdering.

Vissa prepositioner kan placeras efter rektionen (Prep. § 33: 1):

De satt och drömde *dagarna* igenom.

Vissa flerordsprepositioner omsluter rektionen (Prep. § 33: 2):

De var här för *tre dagar* sedan.

Vissa prepositioner tar rektion i genitiv (Prepfraser § 3: a):

Vi talar på *den gamle mannens* vägnar.
Du är den person för *vars* skull jag sitter här.

Om nominalfras som måttsbetecknande adverbial i prepositions- eller subjunktionsfras se § 85.

[1] I subjunktionsfraser som predikativ kan nominalfrasen stå i genitiv på samma sätt som när den ensam utgör predikativ (§ 82):

Han betraktar den som {*Pernillas/den andra flickans/sin*}.

§ 84. Led i nominalfras. En nominalfras kan vara attribut antingen i genitiv eller i grundkasus.

1. Nominalfras i genitiv fungerar som:

a) possessivattribut (§ 9–16)

Svens fyra katter, *den hittillsvarande styrelsens* radikala inriktning, hela *hans* gamla vänkrets

b) deskriptivt genitivattribut (§ 50)

en *två veckors* intensiv fjällvandring, på *tre meters* avstånd

2. Nominalfras i grundkasus fungerar som:

a) kvantitetsattribut (§ 24)

en droppe vatten, *några kilo* potatis, *ett stort antal* råkor

b) appositionellt attribut (§ 64–73)

Så kommer Axel Persson, *en fantastisk schackspelare*.
Han förestår området *forskning och utbildning*.
Nu vill kapten *Berg* säga något.
Jag såg aldrig till de där fem flaskorna *vin* sedan.

Om nominalfras som fogas till sitt huvudord på ett appositionsliknande sätt för att ange olika slag av betydelserelationer se § 70 och 72 not 2.

§ 85. Led i adjektiv-, particip- och adverbfras. Som led i adjektivfras, adjektivisk participfras[1] och adverbfras samt (förutom som rektion) prepositions- och subjunktionsfras fungerar nominalfrasen på följande sätt:

a) som måttsbetecknande adverbial vid vissa graderbara adjektiv i positiv (Adjfraser § 16)

en meter lång, *några år* gammal

b) som måttsbetecknande adverbial vid graderbara adjektiv, particip, pronomen och adverb i komparativ (Adjfraser § 18, Pron. § 156, Advbfraser § 2)

en meter bredare, *några år* äldre
två böcker kändare
några stycken flera, *en skvätt* mera
en månad längre

c) som måttsbetecknande adverbial vid adverb, prepositioner och subjunktioner som anger graderbart avstånd i tid eller rum (Advbfraser § 2, Prepfraser § 15; Konjn, subjn, infm. § 12)

två dagar därefter, *två dagar* dessförinnan
två dagar {före/efter} anfallet, *två dagar* {innan/efter det att} ni kom
två meter {bakåt/framåt/inåt/utåt/in/ut}
två meter {bakom/framför/under/ över} soffan

d) som objekt vid ett fåtal adjektiv och particip (Adjfraser § 22–27, Pcpfraser § 6)

Hon är {lik *sin far*/trogen *sina ideal*/*mig* likgiltig/värd *allt hon får*}.
Han är {*mig* motbjudande/ tillgiven *sin far*}.

[1] Som led i verbal participfras fungerar nominalfrasen på liknande sätt som i verbfras (§ 82 not 1).

§ 86. Led utanför satsen. En nominalfras kan användas på olika sätt där den inte utgör led i den inre satsen. Antingen står den som självständig mening eller är vidhängd en annan sats (eller annan icke satsformad mening). Den kan då vara:

a) led i den yttre satsen (initialt eller finalt annex; Annex § 2–9, 10, 15)

Per Ankarkvist, vad vet du om honom? [initial dislokation]
Han är rätt okänd, *Per Ankarkvist*. [final dislokation]
Per Ankarkvist är rätt okänd fortfarande, *han*. [final dubblering]
Han började skratta hejdlöst, *ett skratt som snart fastnade i halsen*. [fritt annex]

b) vokativfras, antingen annexliknande eller som självständig mening (Icke satsf. men. § 10–18)

Kom hit, *din lille gynnare*!
Lille gynnare, nu ska du komma hit med detsamma.
Doktorn!
Kära Pia!

c) expressiv nominalfras som självständig mening (Icke satsf. men. § 36)

Vilken fin tavla!
En sådan stor pelargonia!

d) icke satsformad mening i annan funktion (Icke satsf. men. § 27)

Geografi [text på etikett eller skylt]
Kraftiga marginalskattesänkningar [rubrik]
Den hedervärde mördaren [titel]

Det är viktigt hur man ställer upp en dikt. *Kommatering, tankstreck och punkter*. Det är det som ger visionen åt det hela. (R)

Nominalfrasen kan vidare ingå som led i en flerledad icke satsformad mening (Icke satsf. men. § 38–39):

Inflation ingen lösning (S) [två nominalfraser]

Dessutom används nominalfrasen elliptiskt som självständig mening i synnerhet i många dialogsituationer (Ellips § 19):

– Vad har du där? – *Godis*.

§ 87. Definita och indefinita nominalfraser i olika syntaktiska funktioner. I de flesta syntaktiska funktioner kan både definit och indefinit nominalfras förekomma. Vissa begränsningar finns dock, och därutöver är den ena formen klart vanligare än den andra i vissa funktioner.

a) Egentligt subjekt

Som egentliga subjekt fungerar med marginella undantag bara indefinita nominalfraser (samt interrogativa och expressiva; Eg. subj. § 2):

Det har rymt {*två kaniner/*de två finaste kaninerna/*Emmas kaniner*}.
Det gick {*en svag vind/*den milda västan*} över fältet.
Det finns ännu {*kärlek/*kärleken*} i världen.

b) Predikativ

Predikativ är i normalfallet svagt referentiella och indefinita (i många fall nakna nominalfraser; § 112, Predv § 5: 1):

Han är {*utbildningsminister/en duktig simmare*}.
Vi utsåg henne till *direktör* trots männens protester.

Definita nominalfraser förekommer som predikativ i särskilda fall, såsom när predikationen gäller identiteten mellan subjektets och subjektspredikativets referenter (Predv § 5: 2):

Jag är faktiskt *personalchefen*.
På vårt kontor är han *den store fixaren*.
Är detta *personalchefen i egen hög person*?

c) Vokativfraser
I funktion som vokativfraser är nominalfraser normalt definita:

Docenten! Hovmästaren! Tjejen där! Chefen! Herrn! Farsan! Löjtnanten! Syrran!

Även många vokativfraser utan explicita definita markörer som *pappa*, *mamma*, *klantskalle* och sådana med fast apposition som *doktor Svensson* har definit betydelse (§ 7).

d) Dislokation
Definita nominalfraser samt indefinita nominalfraser med generisk betydelse kan dislokeras initialt eller finalt och åsyftas med kongruensböjt anaforiskt pronomen. Detta är inte möjligt med indefinita nominalfraser som har specifik betydelse (Annex § 9).

Bilen, den har jag ingen glädje av längre.
Jag har ingen glädje av den nu längre, *bilen*.
Bilen, den är vår tids gissel.
En bil, den måste ju kunna styras.
**En svart bil*, den skuggade oss hela vägen hem.

Däremot kan indefinita nominalfraser med icke-specifik betydelse dislokeras, varvid det anaforiska pronomenet i den följande satsen är icke kongruensböjt *det* (Annex § 9):

En bil, det skulle jag vilja ha.
En bil, det hade jag köpt redan 1929.

e) Objekt och rektion i lexikaliserade förbindelser
I lexikaliserade förbindelser anger nominalfrasen snarare begreppet än den klass av referenter som definieras med begreppet (svagt referentiell betydelse, jfr § 113). I de flesta fall är nominalfrasen indefinit. Individuativa nominalfraser har i de flesta fall naken form, vilket medför att det i många fall är svårt (och för denna kategori mindre väsentligt) att avgöra om nominalfrasen skall uppfattas som individuativ eller dividuativ:

ta *semester*, laga *mat*, äga *rum*
på *skoj*, med *avsikt*, ur *led*
slå *en lov*, på *en höft*

Men i andra lexikaliserade förbindelser har den definita formen fixerats, t.ex.:

vara från *vettet*, ge ngn *sparken*, tappa *sugen*, lätt på *foten*, i *ropet*, ha ngt på *hjärtat*, ta *chansen*, ta *livet* av ngn, föra ngn bakom *ljuset*, för *tillfället*

f) Subjekt och possessivattribut

Frekvensen för definit nominalfras är förhållandevis hög i subjekt och possessivattribut, eftersom led med tematisk funktion och hög prominens ofta fungerar syntaktiskt som subjekt eller possessivattribut (§ 11, Subj. § 30). Detta gäller i synnerhet talspråket, där det vanligaste subjektet är ett definit pronomen.

Utöver (a)–(f) förekommer mer eller mindre kategoriska krav på definit respektive indefinit nominalfras i mindre, speciella syntaktiska kategorier, t.ex. definit nominalfras i det distributiva attributet i nominalfraser som anger pris eller frekvens (*12 kronor litern*, § 72 not 2; *tre gånger i veckan*, Advl § 102) och i vissa slag av fast apposition (*mina vänner djuren*, *herr Svensson*, § 72–73), indefinit nominalfras i rektion efter prepositionen *per* (*tre kronor per äpple*) och i vissa slag av deskriptiva genitivattribut (*tre kilometers avstånd*, § 50).

§ 88. Blockled. Nominalfrasen är ett blockled, dvs. den kan i princip inte splittras utan måste hållas ihop placeringsmässigt som en helhet:

Han har träffat *pojkarna från Örebro*.
Pojkarna från Örebro har han träffat.
**Från Örebro* har han träffat *pojkarna*.
**Pojkarna* har han träffat från *Örebro*.

Det är *franska viner* vi satsar på.
*Det är *franska* vi satsar på *viner*.
*Det är *viner* vi satsar på *franska*.

Ju fler kunder vi skaffar oss där desto bättre är det.
**Ju fler* vi skaffar oss *kunder* där desto bättre är det.

Från huvudregeln att nominalfrasen fungerar som ett blockled finns det följande undantag:

1. I indefinit nominalfras med kvantitetsattribut kan delen som normalt följer på kvantitetsattributet stå som satsbas eller brytas ut, om nominalfrasen fungerar som bundet led i verbfrasen (vanligen objekt eller egentligt subjekt). Konstruktionen är vanligast i talspråk och ledigt skriftspråk. I exemplen nedan anger tecknet [-] ordinarie plats för det led som brutits ut eller står som satsbas.

Bil har jag *ingen* [-].
Romantiska böcker om gångna tider har jag {*inga/många/tvåtusen*} [-].
Det är *polska hästar* han har *så förskräckligt många* [-].
Vad var det du sa att du hade *så många* [-] därhemma?
Rödvin står det *två flaskor* [-] i skafferiet.
Bilar kunde Gustav inte ha sett *många*. (R)
Kosovoalbaner kommer nu *nästan inga* […] (S)
Biografer har vi *ytterst få*. (T)
Vävare och stickare känner jag *en hel del*. (T)

I mindre utsträckning kan nominalfras med restriktiva adjektivattribut splittras på samma sätt:

Margarin har jag bara *kalorifattigt* [-].
Cyklar har jag bara *treväxlade* [-].

Den del av nominalfrasen som står skild från sitt attribut har en sådan form att den – utan attributet – skulle kunna fungera som nominalfras i den aktuella satsen. Bestämningar som på ett eller annat sätt är avhängiga av det framförställda attributet står obligatoriskt kvar efter detta:

**Romantiska böcker han kan få tag på* köper han *alla* [-].
Romantiska böcker köper han *alla* [-] *han kan få tag på*.

**Tidningar åt gången* köper han alltid *tre* [-].
Tidningar köper han alltid *tre* [-] *åt gången*.

**Cyklar han kunde få tag på* köpte han *de enda* [-].
Cyklar köpte han *de enda* [-] *han kunde få tag på*.

Normalt skall en välformad nominalfras bildas om de splittrade delarna i (1) förs samman, men särskilt i talspråk gäller inte alltid denna restriktion:

a) Den del av nominalfrasen som utgör satsbas eller är utbruten kan utgöras av det definita pronomenet *det*, det interrogativa *vad* eller det relativa *vilket*, med ett korrelat (respektive tänkt svar) som bildar en välformad fras med den andra delen:

Jag såg efter om jag hade någon bensin, *det* hade jag bara *två liter* [-]. [jfr: *två liter det]
Vad har du *en hel del* [-], sa du? [jfr: *en hel del vad]
Böcker, *vilket* jag aldrig hade skaffat *några* [-], var inget problem, sa han. [jfr: *några vilket]
Det har jag nog aldrig träffat *någon*. (T) [jfr: *någon det]

Användningen av neutrum singularis av pronomenen visar att nominalfrasen uppfattas som svagt referentiell (jfr § III). Även vid initial dislokation:

Bil, *det* har jag *ingen* [-].
Cyklar, *det* har jag bara *treväxlade* [-].
Konservöppnare, *det* har jag *en gammal* [-] därute.

b) Nominalfras med definit attribut kan i ledigt språk splittras på motsvarande sätt, och också här har substantivet obestämd form:

Margarin har jag bara *det här* [-]. [jfr: det här margarin-et]
Cyklar har jag bara *de här* [-]. [jfr: de här cyklar-na]

c) I talspråk kan också andra slags konstruktioner förekomma där satsbasen eller det utbrutna ledet specificeras semantiskt av ledet i slutfältet utan att de kan sammanföras syntaktiskt:

– Har ni någon biograf? – *Det* har vi bara *Röda Kvarn*. [jfr: *Röda Kvarn det]
Kläder hittar jag bara *tröjor*. [jfr: *tröjor kläder]
En sådan vän som Birgit var känner jag inte *många*. (S)

Den del som enligt (1) kan stå som satsbas eller brytas ut kan också vara underförstått led i en relativ bisats, med korrelat i matrissatsen:

Mannen […] lyckas […] år ut och år in bo på hotell, äta gott på restauranger, köpa kapitalvaror på kredit, hyra bilar och överskrida *checkkonton* som han skaffar *nya* ideligen. (S)

2. I nominalfras med efterställt attribut är i vissa fall blockledskaraktären oklar efter huvudordet.

a) Ett prepositions- eller adverbattribut i en nominalfras som står som subjekt eller objekt kan i många fall syntaktiskt frigöras och placeras som adverbial i verbfrasen (adverbialiserat attribut, se vidare Advl § 34):[1]

Handeln har ökat med Frankrike. Med Frankrike har *handeln* ökat. Jfr: *Handeln med Frankrike* har ökat.
Emellertid har *ingen export* förekommit dit under kriget. Dit har *ingen export* förekommit under kriget. Jfr: *Ingen export dit* har förekommit under kriget.
Någon export har vi inte haft dit under kriget. Dit har vi inte haft *någon export* under kriget. Jfr: *Någon export dit* har vi inte haft under kriget.

När ett prepositionsattribut väl är adverbialiserat på detta sätt, kan dess preposition i många fall stå isolerad från sin rektion (jfr Advl § 32, 72):

Frankrike har *handeln* ökat med.

Eftersom prepositioner eljest knappast isoleras ur attribut, kan splittrade nominalfraser som de följande betraktas som fall av adverbialisering av attribut (jfr Satsbaser § 5 not 3 och 4):

Den historien skulle jag gärna vilja höra *slutet på*.
Honom måste du absolut läsa *den senaste boken* {*av/om*}.

b) Bisatser som efterställda attribut kan eller måste postponeras (se vidare Postp. led § 3):

Den vill jag prata ett par ord med *som rev ner rosenspaljén i går*.
Det har ringt *en orolig förälder* i dag *som ville prata med dig*.
Present får du av mamma, *som jag har betalat en del i*! (S)
Vad har han *som jag inte har*? Jfr: *Vad som jag inte har har han?
Jag stöder inte *den idén* längre *att vi ska flytta in till stan*.
Den uppfattningen har jag *att reser jag till ett främmande land så får jag lära mig det landets språk*. (T)

I mindre utsträckning gäller detta också infinitivfraser (även prepositionsinledda; jfr Postp. led § 3):[2]

Jag stöder inte *idén* längre (*om*) *att flytta till stan*.

c) Under vissa betingelser kan ett led ur ett satsformat attribut lyftas ut vid satsfläta (Satsbaser § 13):

Mjölk är det *många som dricker* [-] här.

[1] Däremot kan inte nominalfrasen splittras om den står t.ex. som rektion i bundet eller fritt adverbial:

**Om honom* har jag snubblat på *inte mindre än två böcker*.
Om honom har jag {beställt/*bett om} *två böcker*.

I konstruktioner med det interrogativa *vad* plus prepositionsfras med *för* kan prepositionsfrasen placeras antingen på satsledets (t.ex. objektets) plats eller som bundet adverbial (Huvudsatser § 61):

Vad har ni sålt {*för några bilar* i dag/i dag *för några bilar*}? Jfr: *Vad för några bilar* har ni sålt i dag?

[2] Också efterställda attribut med annan struktur postponeras i vissa fall, särskilt om de innehåller en sats eller en infinitivfras (jfr särskilt Postp. led § 3 not 1):

Vad behöver du *av allt jag har lagt fram*?

Betydelse § 89–118

§ 89. Översikt. I nominalfrasens betydelse kan särskiljas följande komponenter:

a) deskription, dvs. klasstillhörighet, beskaffenhet, relationer (uttrycks framför allt med substantiv samt framförställda deskriptiva och possessiva samt efterställda attribut)

b) kvantitet (anges framför allt med kvantitetsattribut av olika slag och med numerus)

c) referentialitet, bl.a. lyssnarens möjlighet att identifiera det som betecknas med nominalfrasen (hänger nära samman med species och definita attribut)

Deskriptiv betydelse § 90–91

§ 90. Klass, beskaffenhet, relation. Nominalfrasen beskriver referenten (den eller det som utpekas med nominalfrasen) på i princip tre sätt: (a) genom att ange till vilken klass (typ, art) av referenter som den avsedda referenten hör, (b) genom att ange vilken beskaffenhet den avsedda referenten har, och (c) genom att ange i vilken relation den avsedda referenten står till andra nämnda eller underförstådda referenter.

Det är bl.a. denna deskriptiva betydelse hos nominalfrasen som gör det möjligt

för lyssnaren att begripa vem eller vad som avses med nominalfrasen (referensen, § 93–118). I många fall har emellertid talaren fler syften med sin beskrivning än att utpeka referenten (tydligast vid icke-restriktiva bestämningar, § 95), och i vissa fall är utpekandet av underordnad vikt (svagt referentiell betydelse, § 111).

a) Klass

Det är framför allt med det substantiviska huvudordet som referenten beskrivs som tillhörande en viss klass eller sort av referenter: substantivet talar om vad referenten är för något. I nominalfrasen *en svensk cykel* anger substantivet att referenten tillhör det slags referenter som benämns ”cykel”.

Ett egennamn kan ses som en beteckning på en klass som omfattar bara en referent, en klass som inte har några andra definierande egenskaper än att den bär just det egennamnet (jfr Egenn. § 2).

b) Beskaffenhet

Den betecknade referenten beskrivs med avseende på beskaffenhet särskilt med ett adjektivattribut vars huvudord är ett karakteriserande adjektiv eller ett adjektiviskt particip (Adj. § 6, Pcp § 2, 6, 28). I nominalfrasen *en svart cykel* anger talaren att en referent av typen cykel har egenskapen att vara svart.

Egenskaper kan också anges med relativa bisatser och andra efterställda attribut: *en cykel som är svart*, *en syster som spelar piano*, *en klänning i blått*.

c) Relation

Den avsedda referenten kan beskrivas genom att talaren hänvisar till en annan referent som den avsedda referenten har en viss relation till.

Relation till annan referent kan anges med prepositionsattribut eller possessivattribut. Vilken relation det är fråga om framgår av huvudordets egen betydelse (om det är ett relationellt substantiv) och/eller av prepositionen.

en släkting till Karin [en person som är släkt med Karin]
locket på burken, burkens lock [det föremål som är lock på burken]
uppfostran av det egna barnet, det egna barnets uppfostran [den process som består i att uppfostra det egna barnet]
Johans mössa [mössan som tillhör Johan]
boken {i lådan/från moster/om Strindberg}

Adjektivfraser vilkas huvudord har klassificerande betydelse (Adj. § 7) kan ofta sägas ange en relation till en klass av referenter som anges i adjektivets stam:[1]

stockholmska kommunalpolitiker [kommunalpolitiker som verkar i Stockholm]
portugisiskt garn [garn från Portugal]
ekonomiska problem [problem (som har att göra) med ekonomin]

Vissa adjektivfraser är på grund av sin form (superlativ eller komparativ), sina bestämningar eller sin inneboende betydelse relationella. Den referent eller mängd av referenter som de sätter nominalfrasens referent i relation till kan vara nämnd eller underförstådd.

den största bilen (av alla bilarna), en större bil (än den där), en lika stor bil (som den där), en alltför stor bil (för min ekonomi), den bortre bilen (av de där två), en annan bil (än den där), den ena bilen (av de där två), den fjärde bilen (av dem som kom)

En relationell karakteristik av referenten kan också göras t.ex. med infinitivfraser med underförstått led (§ 76) eller med relativa bisatser (§ 52):

en vän att anförtro sina bekymmer åt, en stol för dig att ställa krukan på
en bok jag gärna vill läsa, han som hämtade datorn

Attributets satsform gör det möjligt att ange vilken som helst relation mellan hela nominalfrasens referent och en annan referent:

en snickare, vars bror min fru var förlovad med innan hon träffade mig

På liknande sätt kan participfraser och adjektivfraser med egna bestämningar karakterisera nominalfrasens referent genom att ange relation till andra referenter:

ett hus byggt av kommunen själv, en tidning fullt jämförbar med Dagens Nyheter
ett av kommunen själv byggt hus, en med Dagens Nyheter fullt jämförbar tidning

[1] Funktionsmodifierande adjektiv, t.ex. *legal* i nominalfraser som *legal hyresgäst* (Adj. § 12), anger att den betecknade referenten har en egenskap just som medlem av substantivets klass. Modala adjektiv, t.ex. *möjlig* (Adj. § 13), anger med vilken sannolikhet referenten tillhör den klass som substantivet betecknar. Med vissa adjektiv eller particip karakteriseras referenten som tillhörande den av substantivet angivna referentklassen vid en annan tid än tiden för satsen i övrigt:

den f.d. stinsen, den förutvarande presidenten, min dåvarande fru, din blivande svärson

ANM. Åtskillnaden mellan klasstillhörighet och beskaffenhet är vagt intuitiv och bärs framför allt upp av ordklassdistinktionen substantiv (som i typfallet lägger tyngdpunkten vid klasstillhörighet) : adjektiv (som i typfallet lägger tyngdpunkten vid beskaffenhet). Substantiven kan då ses som namn på en klass (typ, art) och hänvisar inte till klassens definierande karakteristika utan snarare till dess prototypiska medlemmar, sådana dessa nu är. Många menar å andra sidan att en klass alltid är definierad av de egenskaper som medlemmarna har gemensamma. I exemplet *en dyr cykel* definierar både 'dyr' och 'cykel' sin klass, och den betecknade referenten är en medlem av dessa båda klassers skärningsmängd. Det kan också noteras att vissa adjektiv fokuserar på klasstillhörighet snarare än på beskaffenhet i egentlig mening (*svensk medborgare*) och att substantivet i vissa användningar lyfter fram beskaffenheten snarare än referensen till en viss klass: *Han är tenor*.

Också relation är svår att skilja från de andra typerna av betydelse, eftersom relationen kan uppfattas som en egenskap: *en bok av Hemingway* har egenskapen att vara av Hemingway, *en säck med cement* har egenskapen att innehålla cement. En sådan egenskap kan sägas definiera en klass av referenter som alla har den angivna egenskapen, dvs. klassen av hemingwayska produkter och klassen av saker som innehåller cement.

§ 91. Olika referentklasser. Nominalfraser används prototypiskt för att beteckna personer eller föremål, men de kan också användas om andra typer av referenter. Vissa betydelseindelningar åtföljs av grammatiska olikheter. Nedan följer en översiktlig genomgång av olika sådana indelningar i referenttyper. Se mera detaljerat Subst. § 2–10.

1. Individuativ : dividuativ

Den individuativa nominalfrasen (i singularis) betecknar en avgränsad individuell referent. En sådan referent kan normalt också räknas, dvs. den kan men behöver inte finnas i flertal. En individuativ referent uppfattas som odelbar: om den delas, är den inte längre en referent av samma slag. Den dividuativa nominalfrasens referent är ett ämne, en substans eller en abstrakt företeelse som uppfattas ungefär som en substans, t.ex. en sorts beskaffenhet eller tillstånd. En dividuativ referent kan inte räknas (även om det kan finnas mer eller mindre av den), och om den delas är delarna fortfarande av samma slag.

De flesta substantiv är till sin grundbetydelse antingen individuativa eller dividuativa. Inte så få substantiv kan dock användas såväl med individuativ som med dividuativ betydelse (Subst. § 3–5).

Distinktionen individuativ : dividuativ i nominalfrasen visar sig framför allt i valet av kvantitetsattribut. Bara individuativa substantiv och pronomen kan numerusböjas. En nominalfras som inte har något substantiv, substantiviskt pronomen eller egennamn som huvudord (§ 19, 26) står normalt i neutrum om den har dividuativ betydelse, i utrum eller pluralis om den har individuativ betydelse (och då betecknar person, se (4) nedan).

Individuativ betydelse:

Där står {*en holländsk cykel/två holländska cyklar*}.
Där kommer *Stenkvist*.
Vet du {*vem/vilka*} som kommer?
Det kommer {*någon/några*} därnere.

Dividuativ betydelse:

Där står *litet färg*.
Kan du ge mig *lite Stomatol*.
Vet du *vad* föredraget ska handla om?
Jag tyckte jag hörde *något* där borta.

Dividuativ betydelse av singular nominalfras är nära besläktad med kollektiv betydelse av plural nominalfras. Olika substantiv har den ena eller den andra av dessa uttrycksmöjligheter utan större betydelseskillnad: *lite mandel* : *lite nötter*, *lite potatis* : *lite morötter*.

2. Exemplar : typ

En individuativ nominalfras används vanligen om en eller flera medlemmar av den klass som beskrivningen stämmer på (exemplarbetydelse), men den kan också användas om hela klassen eller arten eller om en sort eller underart (typbetydelse).[1] Distinktionen exemplar : typ spelar en roll vid val av uttryck med generisk referens, se nedan § 100, 110. Vissa substantiv tar andra pluralsuffix om referenten är ett exemplar än om den är en typ (*frö-n* respektive (för sorter) *frö-er*). Jfr också Subst. § 6.

Exemplarbetydelse:

Den här datorn köpte jag för tjugo år sedan.

Typbetydelse:

Klass, art: *Datorn* var inte i var mans bruk för tjugo år sedan.
Sort, underart: *Den här datorn* såldes mycket för tjugo år sedan.

3. Icke-kollektiv : kollektiv

En nominalfras i singularis har vanligen icke-kollektiv referens, men såväl individuativa som dividuativa nominalfraser kan också referera till ett kollektiv av individer. De flesta substantiv är till sin betydelse antingen icke-kollektiva eller kollektiva. Den individuativa, icke-kollektiva nominalfrasen *en ostyrig häst* kan jämföras med den individuativa, kollektiva nominalfrasen *en ostyrig hästflock*. Den dividuativa nominalfrasen *ohyran i rummet* är kollektiv, dvs. den betecknar en oavgränsad mängd individuella referenter, medan andra dividuativa nominalfraser, som *luften i rummet*, uppfattas som betecknande något mer eller mindre homogent och därmed icke-kollektivt. Distinktionen icke-kollektiv : kollektiv spelar in vid val av grammatisk eller semantisk kongruens (Adj. § 61, Predv § 13).

Icke-kollektiv:

Individuativ: en stor antilop, en stor trombonist
Dividuativ: mycket mässing, mycket värme

Kollektiv:

Individuativ: en stor flock, en stor orkester
Dividuativ: mycket ohyra, mycket småfolk

Plurala nominalfraser kan ha kollektiv betydelse, och detta kan inverka på valet av kvantitetsattribut och för vissa substantiv på valet av pluralform (§ 22–24, Subst. § 60):

Icke-kollektiv:

många bilar, många myggor

Kollektiv:

mycket bilar, mycket mygg

4. Animat : inanimat, manlig : kvinnlig

I grammatiken anges det på olika sätt om en nominalfras betecknar animat (besjälad) eller inanimat (icke-besjälad) individuativ icke-kollektiv referent. En nominalfras med animat referens kan dessutom ibland specificeras med avseende på biologiskt kön. Distinktionen visar sig i följande fall:

a) I val av vissa pronomen (Pron. § 36–37, 113, 154, 178):

Animat betydelse:

Vem ska komma härnäst? *Var och en* måste se om sitt hus. *Man* ska inte dräpa.
Någon måste göra något. [utan avseende på kön]
Han kommer. *Hon* kommer. [manligt respektive kvinnligt kön]

Inanimat betydelse:

Vad ska komma härnäst? Någon måste göra *något*. *Den* kommer.

b) I nominalfraser utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord, där singularis utrum samt pluralis anger animat referens och singularis neutrum inanimat dividuativ referens (§ 19, 26):

Animat betydelse:

{*En konservativ* och en liberal/*Konservativa* och liberaler/*De konservativa* och liberalerna} har egentligen inte mycket gemensamt. *Ingen* har kommit. *Alla* har kommit. [utan avseende på kön]
Den konservative stödde förslaget. [manligt kön]
Den konservativa stödde förslaget. [kvinnligt kön]

Inanimat (dividuativ) betydelse:

Lite gult skulle passa bättre. *Det konservativa i förslaget* är uppenbart. *Inget* har kommit. *Allt* har kommit.

c) I optionell semantisk kongruens med predikativt led (§ 39, Predv § 13):

Animat betydelse:

Det där biträdet blev {stumt/stum) av förvåning.
AIK är fortfarande {obesegrat/obesegrade}.

Inanimat betydelse:

Det där däcket är {stumt/*stum} av ålder.
Brevhögen är fortfarande {ofrankerad/*ofrankerade}.

d) I optionell semantisk kongruens med partitivt attribut (§ 39):

Animat betydelse:

{*En/Ett*} *av de nya statsråden* skall tala.

Inanimat betydelse:

{**En/Ett*} *av de nya förråden* skall inredas.

e) I böjningen av adjektiv, vissa perfektparticip och vissa pronomen i bestämd form singularis utrum (Adj. § 68, Pron. § 62, 198, 220–222, 236):

Animat betydelse:

Den {*nye/nyanställde*} *kansliskrivaren* är här. [manligt kön; optionell maskulinböjning]
Den {*nya/nyanställda*} *kansliskrivaren* är här. [kvinnligt kön eller utan avseende på kön]

Inanimat betydelse:

Den {*nya/nyinköpta*} *laserskrivaren* är sönder.

f) I många fall i valet av andra ord i satsen, t.ex.:

Animat betydelse:

Den pärmen står {hos/?vid} *kansliskrivaren.*
Det är bra för *barnen* att {vistas/vara} utomhus även under vintern.

Inanimat betydelse:

Den pärmen står {vid/*hos} *laserskrivaren.*
Det är inte bra för *trädgårdsmöblerna* att {stå/*vistas/?vara} utomhus under vintern.

5. Konkret : abstrakt

Distinktionen konkret : abstrakt är kognitivt betydelsefull men spelar mindre roll i grammatiken. Konkreta är referenter som har massa: personer, föremål, material etc., medan abstrakta referenter saknar massa: tider, egenskaper, processer, tillstånd etc. Många abstrakta substantiv erinrar semantiskt om verb och adjektiv, och de är också ofta avledda av verb och adjektiv. De kan därför som regel ta attribut som motsvarar subjekt eller verb- respektive adjektivbestämningar (se § 13, 15–16, 56 och Subst. § 12–15).

Konkret betydelse:

Larssons bil [Om nominalfrasen har konkret referent anger ofta possessivattributet ägare.]
trädet vid skolan [Om nominalfrasen har konkret referent anger *vid*-fras ofta befintlighet.]

Abstrakt betydelse:

Larssons köp [Vid ett nomen actionis anger possessivattributet ofta samma roll – här agens – som subjektet vid motsvarande verb.]
vanan vid skolan [Vid ett nomen qualitatis anger prepositionsfrasen ofta samma roll – här föremålet för vanan – som samma prepositionsfras vid motsvarande adjektiv.]

Vissa substantiv kan ha antingen konkret eller abstrakt betydelse och därför bilda såväl konkreta som abstrakta nominalfraser:

Hon parkerade borta vid *den andra skolan*.
Hon har alltid tillhört *den andra skolan*.

6. Mått
För att ange värde på en mätskala används nominalfras med måttssubstantiv och kvantitetsattribut:[2]

en meter, två timmar, 5 procentenheter

Sådana nominalfraser har en speciell syntaktisk distribution (§ 114).

Indefinita måttsangivande nominalfraser kan sägas ha det abstrakta måttet som referent. Definita sådana nominalfraser har i stället det mätta som referent. Då tar ibland måttssubstantivet en annan pluralform, se Subst. § 54.[3]

de två kilona, de sista hundra meterna, hans ena liter

[1] För dividuativa nominalfraser är motsvarande distinktion mindre tydlig, men jfr t.ex.: *Sockret* [”exemplaret”: specifik mängd] *står i skåpet. Sockret* [typ: klassen] *är landets viktigaste exportvara. Det sockret* [typ: sorten] *anses mindre skadligt än det som används mest.*

[2] Ett annat sätt att ange mått är med avledda adjektiv (Adj. § 30) som deskriptiva attribut: *en treårig gran, en femmeters furuplanka, en tvåveckors studieresa, ett femvåningars hyreshus.*

[3] En definit nominalfras som anger pris betecknar antingen de konkreta betalningsmedlen eller den abstrakta summan men inte varan med det åsatta priset: *Han betalade de två hundra kronorna och stack.*

Kvantitet § 92

§ 92. Antal och mängd. Med nominalfrasen kan talaren ange mer eller mindre exakt hur mycket eller hur många av det beskrivna som avses. Dels anges distinktionen ental : flertal med numerusböjning i huvudordet (om det är individuativt, Subst. § 3) och dess kongruensböjda bestämningar. Dels kan kvantiteten anges på olika sätt med attribut:

a) Antalsangivande pronomen eller grundtal som kvantitetsattribut vid individuativt substantiv i singularis eller pluralis:

{en/varje/ingen/någon/mången/en halv} bakelse
{två/några/få/inga/många/fler} bakelser

b) Mängdangivande nominalfras som kvantitetsattribut vid dividuativt eller pluralt substantiv:

{litet/mycket/2 dl} grädde
{litet/mycket/ett stort bestånd} granar

Se vidare § 22–24, Pron. § 5, 123, 129, 137, 143, 157, 174–175, 185–190, 193, Räkn. § 10 samt Subst. § 3.

Referentialitet § 93–118

§ 93. Referentiella betydelser och deras relation till strukturen. Referentialitet är förhållandet mellan nominalfrasen och dess avsedda referent, dvs. den eller det som frasen skall utpeka i talarens och/eller lyssnarens bild av verklighetens eller textens värld. Den referentiella betydelsen är antingen definit, indefinit, svagt referentiell eller interrogativ.[1]

a) Definit betydelse innebär att talaren utgår ifrån att lyssnaren kan identifiera den avsedda referenten i verklighetens eller textens värld med hjälp av nominalfrasens beskrivning och med hjälp av vad han redan vet om det sammanhang där referenten ingår. Definit betydelse uttrycks i de allra flesta fall med en syntaktiskt definit nominalfras, dvs. det finns något element som anger definitheten: ett definit attribut, bestämd form av substantivet eller av adjektiv i framförställt attribut, ett egennamn eller definit pronomen som huvudord (§ 3, 17, 18): *detta problem*, *tecknet*, *Anna*, *hon*.[2] Också den relativa nominalfrasen är definit, eftersom den alltid är anaforisk (jfr § 96).

b) Indefinit betydelse innebär att talaren inte utgår ifrån att lyssnaren kan identifiera den avsedda referenten. Med den indefinita nominalfrasen inbjuds i stället lyssnaren prototypiskt att etablera en verklig eller tänkt referent i sin föreställning om den verkliga världen eller i en fiktiv värld. Indefinit betydelse uttrycks med syntaktiskt indefinita nominalfraser, dvs. nominalfraser vilka saknar markörer som gör dem definita (§ 21):[3] *en psykolog*, *fem flickor*, *sådan smörja*, *någon*.

Såväl definit som indefinit betydelse kan vara generisk, dvs. gälla alla de referenter som över huvud taget stämmer in på nominalfrasens beskrivning:

Definit generisk:

Pianot är ett stränginstrument. [= företeelsen piano som sådan]
Pianona är stränginstrument. [= alla pianon]

Indefinit generisk:

Ett piano är ett stränginstrument. [= vilket som helst piano]
Pianon är stränginstrument. [= vilka som helst pianon]

c) Svagt referentiell betydelse har en nominalfras vars betydelseinnehåll har större relevans än den klass av referenter som nominalfrasen betecknar. En sådan nominalfras är vanligen syntaktiskt indefinit och saknar ofta kvantitetsattribut (också när huvudordet annars brukar ha individuativ betydelse).

Han är *svensk mästare*.
Vi åker ofta *tåg*.

d) Interrogativ betydelse innebär att det är en referents identitet, beskaffenhet eller mängd som yttrandet gäller. Satsen där den interrogativa nominalfrasen står anger normalt ett sakförhållande som talaren antar gäller för åtminstone någon

eller något som passar in på den interrogativa nominalfrasens beskrivning. Däremot förutsätter talaren inte att identitet, beskaffenhet eller mängd för den interrogativa nominalfrasens referent är känd. I den interrogativa huvudsatsen är det i stället just detta som efterfrågas. I satsfogning med interrogativ bisats är det den överordnade satsens predikat som anger just på vilket sätt referentens identitet, beskaffenhet eller mängd är relevant: den kan efterfrågas, avgöras, vara likgiltig, bero på något annat etc. Interrogativ betydelse uttrycks med nominalfras som innehåller ett interrogativt ord.

Vad skriver Per om? [Talaren efterfrågar identiteten hos det som Per skriver om.]
Anders vet *vad* Per skriver om. [Anders känner till identiteten hos det som Per skriver om.]

Nominalfraser med olika slags referentialitet kan användas för att ange en aktion där nominalfrasens referent ingår som aktant (nominal satsförkortning, § 94).

[1] Litet vid sidan av indelningen i § 93 faller de expressiva nominalfrasernas betydelse (§ 36):

Vilka stora hjul!
En sådan stor traktor!
Men *en sådan stor traktor* det stod i skjulet!
Vilka stora hjul den hade!

Det speciella med den expressiva nominalfrasen är att talaren med den vill säga att det är något anmärkningsvärt med den eller det som nominalfrasen refererar till. Den är släkt med den svagt referentiella nominalfrasen på så sätt att den anmärkningsvärda egenskapen är intressantare än referensen.

[2] Syntaktiskt indefinita nominalfraser med snarast definit betydelse är t.ex. *fel väg, höger sida, ovannämnd åtgärd,* med vissa relationella pronomen eller particip som attribut (§ 30: 4).

Sätt dig på *höger sida*. [Pron. § 224]
Han hittade inte *rätt jacka*. [Pron. § 227]
Den måste placeras på *ovannämnt kommunalt område*. [Pcp § 41]

[3] Vissa syntaktiskt definita nominalfraser tillåter inte full identifikation av referenten, t.ex. *ena benet, hälften av veden* (§ 97).

§ 94. Nominal satsförkortning. En nominalfras kan beteckna en aktant i en aktion som för övrigt är underförstådd (enledad nominal satsförkortning). Till strukturen kan nominalfrasen vara antingen indefinit (oftast), definit eller interrogativ. I sin referens till aktanten kan den ha vilken som helst av de betydelser som anges i § 93 (definit, indefinit, svagt referentiell eller interrogativ). I satsen fungerar nominalfrasen på olika sätt, framför allt som subjekt, objekt eller rektion. Den anger då den underförstådda aktionen, och dess kontext i satsen är därför den som är typisk för infinitivfraser eller narrativa bisatser. Satsförkortningen kan vanligen parafraseras med en infinitivfras eller narrativ bisats där nominalfrasen ingår.

Fler kvinnliga chefer är en outnyttjad konkurrensfördel. (S) ≈ Att ha fler kvinnliga chefer är en konkurrensfördel.
Den nya amanuensen vore kanske inte så dumt. ≈ Att sätta den nya amanuensen på uppgiften vore kanske inte så dumt.
Det är praktiskt med *två datorer*. ≈ Det är praktiskt att ha två datorer.
Övergödningen av kustvattnen, *färre soptippar* och nedläggning av mindre jordbruk kan ha bidragit till minskningen av gråtrut och andra måsfåglar […] (S)

Om en enledad nominal satsförkortning står som subjekt kongruensböjs inte subjektspredikativet efter nominalfrasen utan står i neutrum singularis oberoende av nominalfrasens genus och numerus:

Två datorer är praktiskt.
En ny, mindre bullrande kaffebryggare skulle vara fint.
En ny omgång löneförhandlingar skulle vara utomordentligt olyckligt för Sveriges del, löd hans besked. (S)

Om flerledade nominala satsförkortningar se Flerl. fraser § 10.

§ 95. Restriktiva och icke-restriktiva attribut. Till identifikationen av en referent bidrar de beskrivande delarna av nominalfrasen (§ 90, 93). Förutom huvudordet kan nominalfrasens deskriptiva attribut och kvantitetsattribut göra det möjligt för lyssnaren att förstå vilken referent som avses. I en given kommunikationssituation kan dock olika moment i beskrivningen vara olika viktiga för identifikationen. Attribut som är mer eller mindre nödvändiga för att lyssnaren skall hitta eller etablera den avsedda referenten i textens eller verklighetens värld kallas restriktiva: de används för att inskränka nominalfrasens referensmöjligheter. Attribut som ger extra upplysningar om en referent som ändå kan identifieras kallas icke-restriktiva.

Gränsen mellan vad som är restriktiva och icke-restriktiva inslag i nominalfrasens beskrivning är flytande. Den är oklar bl.a. därför att talaren ofta tillfogar i och för sig icke-restriktiva attribut för att påskynda eller underlätta en identifikation som är möjlig redan på basis av annat material. Talaren är inte alltid säker på vad lyssnaren behöver för att kunna identifiera den eller det som avses.[1]

Distinktionen restriktiv : icke-restriktiv har bara i begränsad omfattning fått grammatiskt uttryck. Det är framför allt i de definita nominalfraserna som icke-restriktiva sidoupplysningar ofta kan skiljas från restriktiv information.[2] I viss utsträckning kan distinktionen anges med prosodiska medel. Om ett efterställt attribut är restriktivt hamnar ofta nominalfrasens starkaste betoning där och resten av nominalfrasen (t.ex. huvudordet) har svag betoning. Om ett efterställt attribut är icke-restriktivt kan detta förses med sin egen prosodiska struktur utan att påverka prosodin i resten av den överordnade satsen. Särskilt efterställda icke-restriktiva attribut som utgörs av eller innehåller satser anges i skrift gärna med komma eller ibland med tankstreck.

Han flyttade stolen(,) som stod till höger om tavlan. [Om den relativa bisatsen är restriktiv faller den starkaste betoningen på *tavlan* eller *höger*. I skrift undviks gärna komma framför relativsatsen. Om relativsatsen är icke-restriktiv kan meningen uttalas ungefär som en sekvens av två samordnade deklarativa huvudsatser.]

Han flyttade stolen(,) som just hade lagats(,) fram till pianot. [Om den relativa bisatsen är restriktiv faller den starkaste betoningen i nominalfrasen på *lagats* och satsen omges vanligen ej med komma. Om den är icke-restriktiv får *stolen* samma betoning som *lagats* och relativsatsen omges med komma. Dessutom uttalas då gärna relativsatsen med lägre tonhöjd och liksom klipps in i den omgivande satsen, som fortsätter på ungefär samma tonhöjd efter relativsatsen som där den avbröts före denna.]

Såg du *flickan med den blåa cykeln?* [Om flickan identifieras med hjälp av att hon hade en blå cykel faller den starkaste betoningen på prepositionsfrasen.]

Såg du *flickan med sin gamla mamma?* [Om prepositionsfrasen är icke-restriktiv får *flickan* och *mamma* ungefär samma grad av betoning.]

Ni som har lämnat in skrivningarna får gå hem nu. [Den starkaste betoningen hamnar i den restriktiva relativa bisatsen på *in* och *skrivningarna*.]

Du, som har varit i Antwerpen så många gånger, borde väl kunna ge en vettig förklaring. [Om den relativa bisatsen inte skiljer ut en tilltalad från en annan får *du* ungefär lika stark betoning som det mest betonade ordet i relativsatsen.]

Också framförställda attribut utmärks ofta som restriktiva eller icke-restriktiva med prosodin, men här är den prosodiska skillnaden oftast liten. I enstaka fall kan dock kontrastiv betoning falla på restriktiva attribut, och långa icke-restriktiva attribut kan få en prosodi respektive interpunktion som anger inskott och som visar att det rör sig om en sidoupplysning.

Han köpte de gröna stolarna (och inte de röda). [Det restriktiva *gröna* betonas särskilt för kontrastens skull.]

Denna – av mig i flera år kritiserade – verksamhetsplan har nu satts i verket. [Participfrasen är ett icke-restriktivt attribut som kan ges egen prosodi på lägre tonhöjd samtidigt som melodikurvan som började med *denna* fortsätter vid huvudordet som om inskottet inte hade funnits.]

Kvantitetsattribut efter definita attribut är alltid icke-restriktiva och kan därför inte bära kontrastbetoning: *de två stolarna*, *hans två stolar*. När nominalfrasen har ett egennamn som huvudord är de deskriptiva attributen vanligen icke-restriktiva (Egenn. § 19): *den oroliga Anna*; *Anna, som hade lämnat in sin skrivning*. Undantag utgör attribut som inskränker referensen till en del eller aspekt av det som betecknas med egennamnet (jfr Egenn. § 19, 4 not 4):

Engelsk följetong om en lantbrukarfamilj på en gård i *norra England*. (S)
Den unge Lundkvist blev ofta betraktad som framtidsromantiker […] (R)

[…] men *det Stockholm de har skildrat* – finns det egentligen? (R)
Men *den Sofia som hon nu såg* verkade inte lika stadgad längre […] (R)

Undantag utgör också många attribut till substantiverade egennamn (Egenn. § 19): *de Birgittor som är födda i augusti.*[3]

När ett possessivattribut följs av ett restriktivt deskriptivt attribut är det deskriptiva attributet överordnat det possessiva vid tolkningen:

husets {nya/sista/högra} torn ['det {nya/sista/högra} av husets torn', inte 'det torn som hör till huset av de {nya/sista/högra} tornen']

Lös apposition är icke-restriktiv, medan fast apposition vanligen är restriktiv (§ 64). Nominalfras med lös apposition har ungefär samma prosodi som nominalfras med icke-restriktiv relativ bisats, medan den fasta appositionen tar nominalfrasens huvudbetoning på liknande sätt som den restriktiva relativsatsen. Nominalfras med fast apposition tar vanligtvis genitiv-*s* bara på appositionen (§ 71), medan genitivsuffix kan användas vid både huvudord och apposition om appositionen är lös (§ 67).

En definit nominalfras med restriktiv relativ bisats kan ha en annan struktur än andra definita nominalfraser: antingen obestämd form av substantivet samt determinativt *den* (också direkt före substantivet), med rätt högt stilvärde, eller determinativt *den* direkt före bestämd form av substantivet, med lågt stilvärde (§ 4).[4] Om den relativa bisatsen är icke-restriktiv har den definita nominalfrasen alltid sin normala form (Bisatser § 23).

Restriktiv relativ bisats:

Han ringde upp *den adjutant som tjänstgjorde vid tillfället.* [mest i formellt och neutralt skriftspråk]
Han ringde upp *adjutanten som tjänstgjorde vid tillfället.* [neutralt och ledigt skriftspråk, talspråk]
Han ringde upp *den adjutanten som tjänstgjorde vid tillfället.* [ledigt skriftspråk, talspråk]

Icke-restriktiv relativ bisats:

Han ringde upp *adjutanten, som för tillfället var tjänstledig.*

Restriktiv relativ bisats kan sakna inledare framför subjekt (Bisatser § 19):

{den adjutant/adjutanten} (som) han hade ringt upp

[1] I många sammanhang kan också substantivet förefalla icke-restriktivt, dvs. ge en sidoupplysning. Detta är ofta fallet t.ex. i definita nominalfraser med demonstrativt pronominellt attribut (se Pron. § 81).

Jag träffade Andersson, men *den skurken* ville inte ge mig besked.
Hon köpte omedelbart upp konkurrentens företag, men *denna åtgärd* löste inte problemen.

På samma sätt har ett substantiv i en nominalfras som predikativ ibland endast svagt restriktiv funktion utöver vad som är givet i subjektet (Predv § 30):

Ulrika är *en varm kvinna*.
Göran och Rune är *duktiga karlar*.

[2] För indefinita fraser med specifik referens (§ 109) förefaller distinktionen restriktiv : icke-restriktiv ofta upphävd eller irrelevant:

Vi såg *två bruna, smutsiga elefanter med stora betar*.
Han bar *en kartong full med äpplen*.

I andra fall är satsen (i skrift) snarast flertydig, varvid det i tal ofta är möjligt att göra en prosodisk skillnad mellan restriktiv och icke-restriktiv betydelse:

Varje åkeriägare har *några lastbilar som kan hyras in av armén vid större övningar*. [Restriktiv betydelse: endast några av alla de lastbilar som en åkeriägare äger kan hyras in av armén, *några* är gärna betonat; icke-restriktiv betydelse: alla de lastbilar som en åkeriägare äger kan hyras in av armén, *några* är obetonat.]

I indefinita nominalfraser med icke-specifik referens (§ 108) torde däremot alla de deskriptiva attributen vara restriktiva:

Såg du *någon röd tröja med V-ringning?*
Jag ska köpa mig *en röd tröja med V-ringning*.

[3] Egennamn kan lexikaliseras tillsammans med sitt restriktiva attribut till ett flerledat egennamn:

Lilla Essingen, Svenska Pelle, Skånes Fagerhult, Hedlund i Rådom

[4] Språkvårdare rekommenderar i skrift antingen den entydiga konstruktionen med obestämd form (*den* (*äldsta*) *adjutant som* …) eller konstruktion som annan nominalfras (*adjutanten som* …, *den äldsta adjutanten som* …).

Definithet § 96–106

§ 96. Översikt. Semantiskt definit är den nominalfras vars avsedda referent talaren utgår ifrån att lyssnaren skall kunna unikt identifiera med hjälp av nominalfrasens beskrivning och sin kännedom om det sammanhang där referenten tänks ingå, identifikationsramen. Inom denna ram refererar den definita nominalfrasen normalt uttömmande till alla de referenter som passar till beskrivningen, oavsett om det är en eller flera referenter som avses.[1] Identifikationsramen kan vara av två principiellt olika slag.

För det första kan identifikationsramen utgöras av den situation (rum och tid) där nominalfrasen yttras (deixis). Denna deiktiska ram kan uppfattas snävare eller bredare. Den omfattar i första hand det konkreta rummet, synligt och hörbart för talare och lyssnare i talögonblicket.

Ge mig (*den där*) *saxen*!

Den kan emellertid också omfatta en större del av lyssnarens och/eller talarens tidsliga och rumsliga värld (jämför betydelsen av *här*, *nu*, Advb § 16–18). *Hunden*

tolkas kanske inom ramen av talarens hushåll, *kyrkoherden* med talarens hemort som identifikationsram. Om någon frågar *Vad sa kungen?* förutsätter han en identifikationsram som innefattar talögonblickets tid och rumsligt omfattar hela det land där samtalet utspelar sig. På samma vis identifieras *ekvatorn* med jordklotet (där de talande befinner sig) som identifikationsram och *solen* med de talandes solsystem som identifikationsram. I skrift kan talaren visserligen hänvisa till det konkreta rum han uppfattar i skrivögonblicket men måste ofta ta hänsyn till att läsaren befinner sig i ett annat rum vid en annan tidpunkt.

En nominalfras har definit generisk betydelse när den talande förutsätter ett maximalt, universellt rum som identifikationsram, ett rum där *elefanten* (med typbetydelse, i ett uttryck som *Elefanten är ett däggdjur*) eller *elefanterna* (i uttryck som *Elefanterna lever framför allt i Afrika och Indien*) uttömmande betecknar alla djur som passar in på beskrivningen.[2]

För det andra kan identifikationsramen frammanas med den språkliga kontexten, och det rum som då aktualiseras kan antingen vara fiktivt eller avses existera i verkligheten. När en referent identifieras inom ett sådant rum talar vi om anafor.[3]

På tåget träffade vi en tysk och två turkar. *Tysken* hette Dieter.

På tåget träffade vi två turkar. *Dessa människor* visade sig vara högst charmerande.

Johan hade fått en leksaksbil, men *hjulen* ville inte snurra.

Deixis och anafor kan vara direkt eller indirekt. Vid direkt deixis betecknas någon eller något som ingår i det deiktiska rummet utan hänvisning till någon annan referent. Indirekt deixis betecknar någon eller något som kan identifieras därför att det är unikt relaterat till något som ingår i det deiktiska rummet. Vi kan exempelvis veta vilken tid *nästa vecka* är om vi vet i vilken vecka talögonblicket ingår. Vid direkt anafor betecknas någon eller något som redan har språkligt etablerats i det textuella rummet genom ett korrelat till det anaforiska uttrycket. Indirekt anafor betecknar någon eller något som kan identifieras därför att det står i unik relation till något som redan etablerats i det textuella rummet, som när vi vet vilken tid *den följande veckan* är om vi vet vilken tänkt eller verklig vecka som fokuseras i texten.

Anaforen kan vara grammatiskt fri eller bunden. Bunden anafor (Pron. § 86, 101, 107) är typisk framför allt för reflexiva, reciproka och relativa nominalfraser. Den syntaktiska relationen till korrelatet är här på olika sätt underkastad grammatiska begränsningar. Fri anafor (jfr Pron. § 42, 66, 80) är typisk för 3 pers. personliga pronomen, substantiv med bestämd form och för nominalfraser med demonstrativt pronomen. Här finns det vanligen inga klara grammatiska begränsningar på relationen mellan korrelatet och det anaforiska uttrycket.[4]

[1] Det är alltså lyssnaren som skall kunna identifiera referenten i verkligheten eller i en textvärld. Att talaren kan identifiera en specifik referent ger honom inte rätten att använda definit nominalfras.

Jag såg *en älg* i går. [Talaren vet vilken älg som avses, men inte lyssnaren.]
Jag såg *älgen* i går. [Talaren och lyssnaren vet båda vilken älg som avses.]

Det som påstås i satsen ingår inte i identifikationsramen:

Jag har hört att du har *en kungsboa* i ditt terrarium.
Du skrev visst *en avhandling om luftföroreningar* för några år sedan.
Styrelsen har sagt ja till *ett fjärde laboratorium*.
Jag växte upp i *ett liberalt hem*.

Här skulle kungsboan respektive avhandlingen kunna identifieras genom indirekt anafor via subjektet, men eftersom det sambandet etableras först genom det som påstås får inte dessa nominalfraser definit form i dessa satser. Däremot kan ett presupponerat samband anges i samma sats och ge definit nominalfras:

I slutet av 1700-talet var *kungen* enväldig i Sverige. [Det presupponeras att Sverige hade en (enda) kung.]
Jfr: I slutet av 1700-talet hade Sverige *en enväldig kung*. [Det påstås att Sverige hade en kung.]

Ibland lämnar talaren med en indefinit nominalfras rematisk information om en referent som lyssnaren redan kan identifiera. Talaren säger något nytt, i sammanhanget relevant, om referenten eller en viktig aspekt av referenten. Det är beskrivningen som är det nya.

Informationen nådde först i går *en förvånad styrelse*.
I dörren möttes vi av *en bedrövad Pelle Sundin*.
Fredrik kan inte sägas upp, dvs. han kommer också fortsättningsvis att ha *ett jobb där han gör mer skada än nytta*.
Jag pratade med doktor Hellstrand och fick ett råd av honom. Eftersom det var *en läkare som sa det* så …

Jämför definita nominalfraser som ger icke-rematisk beskrivning av en känd referent (Pron. § 50):

Jag såg doktor Olsson i går, men *den skurken* hälsade som vanligt inte.
Vi har talat med kungaparet och i varje fall *drottningen* hade inget att invända.

[2] Som en särskild variant av generisk innebörd kan man uppfatta distributiv eller generaliserande betydelse: 'för varje X eller för vilken X som helst gäller att …'. Sålunda används bestämd form i pris- och frekvensangivelser som de följande:

20 kronor {stycket/paret/lådan/metern}
2 gånger i {timmen/veckan}

[3] Ibland överlåter talaren åt lyssnaren att göra en rimlighetsbedömning för att identifiera referenten:

Sätt dig vid *fönstret* när du syr, så ser du bättre. [= ett fönster, nämligen det lämpligaste, t.ex. det ljusaste eller det som är närmast det ställe där symaskinen nu står]

Sådana fall övergår utan skarp gräns i de fall där definit nominalfras kan användas fastän referenten inte är helt identifierbar, t.ex. *ont i armen* (§ 97), förmodligen därför att den exakta identifieringen är ointressant.

Det kontextuella och det deiktiska rummet kan sammanfalla eller överlappa:

Peter var för första gången i *huvudstaden* och såg *kungen*.

Identifikationsramen kan här utgå från textpersonen Peter, hans tid och rum, eller från de samtalande, talaren och lyssnaren, och deras tid och rum. Om Peter och de samtalande lever i samma land vid samma tid blir det ointressant om identifikationsramen är deiktisk eller kontextuell (det blir samma kung och samma huvudstad).

[4] Syntaktiskt indefinita nominalfraser utpekar ofta en eller flera (men ej alla) referenter som tillhör en deiktiskt eller anaforiskt given urvalsgrupp:

Kan någon öppna *ett fönster*? [nämligen av de givna fönstren i det aktuella rummet]
Jag måste stanna. Det verkar som om *ett hjul* sitter löst. [nämligen av hjulen på den i situationen givna bilen]
Det blev efter hand varmt i föreläsningssalen, men som väl var öppnade någon *ett fönster*. [nämligen av de givna fönstren i den nämnda salen]
Johansson stannade bilen och steg ur, och mycket riktigt satt *ett hjul* löst. [nämligen av hjulen på den nämnda bilen]

§ 97. Ofullständig identifikation: *hälften av veden*. I vissa fall används definit nominalfras utan att lyssnaren kan veta vilken av ett litet antal möjliga referenter som avses. Talaren bedömer det då som mindre viktigt att exakt identifikation kan ske. Inte minst gäller detta när det är fråga om kroppsdelar eller liknande.

Kalle hade ont i *benet*. [= ett av benen]
Jag träffade Pelle. *Armen* hade gått ur led för honom när han skulle köra in höet. [= en av armarna]
Olle är med bilen på verkstaden. Han hade fått något fel på *dörren*. [= en av dörrarna]
Jag blev påkörd när jag svängde in från Esplanaden. Han träffade mig i *bakskärmen*. [= en av bakskärmarna]

Vissa uttryck för del anges obligatoriskt eller optionellt med en definit nominalfras, fastän lyssnaren inte kan veta exakt vilken del det är fråga om. Den definita nominalfrasen används här vanligen när helheten är identifierbar för lyssnaren men ibland också eljest.

{hälften/*en hälft} av veden, {majoriteten/en majoritet} av pojkarna, {flertalet/ett flertal} av pojkarna, {merparten/?en merpart} av pojkarna, {lejonparten/*en lejonpart} av bytet, {tredjedelen (fjärdedelen etc.)/en tredjedel (en fjärdedel etc.)} av veden, {den ena soffan/*en soffa} av de två han köpte vid auktionen, {större delen/?en större del} av klassen, (den) största delen av klassen, de äldsta ekarna
{hälften/*en hälft} av lite ved som jag har liggande, {tredjedelen/en tredjedel} av en femteklass på Tunaskolan[1]

Dessutom bildar vissa pronomen som anger del av en helhet definita nominalfraser när helheten är unikt identifierbar, utan att delen kan identifieras (Pron. § 228, 134 not 1):

Ena:

Han har ont i *ena benet*. [Lyssnaren har två ben att välja på men kan inte veta vilket ben utsagan gäller.]

Endera (och andra pronomen på *-dera*):

Ta *ettdera jobbet*! [Lyssnaren vet vilka jobb som är på tal men inte mera.]

Halva:

Hon åt upp *halva päronet*. [Bestämd form förutsätter att päronet kan identifieras, men däremot behöver inte lyssnaren veta vilken halva utsagan gäller.]

[1] Däremot:

{två tredjedelar/?de två tredjedelarna} av veden, {en liten del/*den lilla delen} av veden etc.

§ 98. Det deiktiska rummet. Det deiktiska rummet kan fattas mer eller mindre snävt. Eftersom den definita nominalfrasen anger att referenten är unikt identifierbar i en viss identifikationsram letar sig lyssnaren fram till det deiktiska rum där nominalfrasen uttömmande betecknar alla referenter som dess deskriptiva och kvantitativa betydelse passar in på. På samma sätt ges en vettig tolkning till adverb som *här* och *nu* (Advb § 16–18). De kan avse talsituation och talögonblick i en snäv mening, men de kan också omfatta hela världsdelar eller epoker där talare och lyssnare ingår. Några exempel:

De personliga pronomenen *jag*, *du* får sin referens redan i det allra snävaste deiktiska rummet, men redan de plurala motsvarigheterna *vi*, *ni* kan omfatta personer tillsammans med talare respektive lyssnare i långt vidare rum (som förstås också omfattar det snävast fattade deiktiska rummet).

Vi har mer och mer gått ifrån att tala utpräglad dialekt (under 1900-talet).

Borde *ni* inte protestera lite livligare (därhemma i Sverige)?

En nominalfras med substantiv i bestämd form kan beteckna någon eller något i den snäva talsituationen, men den kan också beteckna någon eller något inom en bredare identifikationsram (där också det snävast fattade deiktiska rummet ingår).

kopiatorn [t.ex. om avdelningens eller våningsplanets enda kopiator], kommunen [om den kommun där det snävt fattade deiktiska rummet ingår eller som den talande tillhör], ärkebiskopen, riksdagsmännen [om den ende ärkebiskopen och om alla riksdagsmännen i det land där det snävt fattade deiktiska rummet ingår eller som den talande tillhör], putsa fönstren

kulturlivet [Det deiktiska rum där kulturlivet utan närmare bestämning är unikt identifierbart torde vara den nation och den tid där samtalet utspelar sig.]

mänskligheten [Det kollektiva ordet *mänsklighet* omfattar alla människor i universum (eventuellt under en viss tid). Referenten är unikt identifierbar i det

maximala deiktiska rummet, och nominalfrasen får bestämd form av substantivet. Ordet kan därför i sin kollektiva betydelse knappast förekomma annat än definit.], historien (upprepar sig)

Egennamn har principiellt unik referens, men ett och samma personnamn används i praktiken om många referenter. Detta innebär att ett egennamn som *Erik*, *Erik Persson*, *Domus* får unik referens bara inom vissa identifikationsramar som talaren antar är rimliga för lyssnaren. Andra egennamn som *Kilimandjaro*, *Australien*, *Niagara*, *Hitler* har i praktiken unik referens också i ett deiktiskt rum med universellt omfång.

I skrift är avgränsningen av det deiktiska rummet ofta mera komplicerad än i tal, eftersom talare och lyssnare kan ha helt olika deiktiska rum och en text dessutom kan rikta sig till flera olika läsare (med sinsemellan olika deiktiska rum). Vanligast är att talaren utgår från sitt eget deiktiska rum, men han kan också utgå från lyssnarens.

det brev jag nu skriver [*Nu* hänvisar till talarens tid.]
det brev du nu läser [*Nu* hänvisar till lyssnarens tid.]

I många fall undviker talaren deiktiska hänvisningar som kan missförstås. I dagstidningar betecknas t.ex. ofta den dag då artikeln skrivs eller den dag då den läses med uttryck som (*under*) *torsdagen* för att undvika feltolkningar av deiktiska uttryck som *i dag* etc.[1]

[1] Användningen av definithet kräver en inlevelse från talarens sida i lyssnarens kunskaper och föreställningsvärld, och olika talare kan vara olika skickliga härvidlag. Författare till romaner och noveller sätter sig ofta medvetet över kravet på inlevelse i läsarens värld och låter sina texter börja in medias res: de låtsas förutsätta att läsaren känner till den situation i vilken textens personager rör sig och använder denna kunskap som identifikationsram, t.ex. genom att inleda en text med följande mening:

Hakkorset hade skurits in i bröstet på *honom* innan han dog. (R)

§ 99. Direkt och indirekt deixis. Deixis kan vara direkt eller indirekt. Vid direkt deixis betecknas utan omvägar en referent som ingår i det deiktiska rummet, t.ex. med *jag* om talaren eller med *den här kvällen* om den kväll under vilken talögonblicket infaller. Vid indirekt deixis betecknas en referent som står i en relation till något som är givet i det deiktiska rummet. För att nominalfrasen skall ha definit betydelse krävs att denna relation är entydig. Den referent som är given kan nämnas explicit eller underförstås. Några exempel på indirekt deixis:

a) Nominalfras med deiktiskt possessivattribut: *min moster i Haparanda*, *mina mostrar i Haparanda*. Referenten betecknas i dessa exempel med hjälp av en entydig relation till talaren (*min*), dvs. exemplets nominalfras betecknar vanligen alla de mostrar som talaren har i Haparanda.

b) Nominalfras med deiktiskt prepositionsattribut eller med deiktiskt uttryck i relativ bisats: *författaren till den där boken*, *cykeln som du köpte i går*. Referenten betecknas i dessa exempel med hjälp av en entydig relation till en utpekad referent i det deiktiska rummet (*den där boken*) respektive till den tilltalade (*du*). Relationen måste vara entydig för att nominalfrasen som helhet skall få bli definit: om boken hade haft flera författare eller om den tilltalade köpte flera cyklar dagen innan hade talaren måst välja indefinit nominalfras: *en av författarna till …*, *en av cyklarna som …*

c) Nominalfras med relationellt kvalitetsattribut eller superlativt attribut som implicit relaterar till en given urvalsmängd i det deiktiska rummet: *den bortre stolen* (= den stol som står längst bort av två stolar i det deiktiska rummet), *den högra stolen* (= den stol som står längst till höger av två stolar i det deiktiska rummet), *den andra föreläsningssalen* (= den föreläsningssal som t.ex. talaren och den tilltalade inte befinner sig i av två föreläsningssalar som är givna i det deiktiska rummet), *nästa gång* (= den gång som följer på talögonblicket), *förra gången* (= den gång som föregick talögonblicket), *den största salen* (= den största av ett deiktiskt givet antal salar).

d) Nominalfras med substantiv i bestämd form som kan beteckna en identifierbar referent (utanför det deiktiska rummet) via en unik relation mellan denna referent och en referent som ingår i talsituationen. Om någon håller i en bok och säger *Känner du författaren?* så är det rimligt att anta att det är författaren till boken i det snäva deiktiska rummet som avses.[1]

[1] I fall som (d) behöver talaren inte förutsätta att lyssnaren känner till existensen av den referent som utpekas med definit nominalfras, så länge den unika relationen är rimlig:

Katrina ringde när jag var ute med *hunden*.

Eftersom det är vanligt i vårt samhälle att vara hundägare och att äga bara en hund accepterar lyssnaren att tolka *hunden* som 'talarens (enda) hund'.

§ 100. Generisk definit betydelse. En definit nominalfras kan (liksom en indefinit, § 110) ha generisk betydelse, dvs. referera till hela den art eller klass som nominalfrasen beskriver. Den definita generiska nominalfrasen bygger på deixis. I singularis kan en nominalfras ha art- eller klassbetydelse (Subst. § 6), och eftersom arten eller klassen definitionsmässigt är bara en, hur stort det deiktiska rummet än antas vara, är betydelsen definit.

Mammuten har dött ut för länge sedan. [Talaren avser arten mammut.]
Det ettåriga barnet har ännu begränsad rörlighet.
Den late ser naturligtvis inte saken på detta sätt.
Den som röker tar onekligen vissa risker.
{*Mänskligheten/Samhället*} är bara att lyckönska.

I pluralis kan nominalfrasen beteckna samtliga individer inom arten eller klassen genom att den maximala, universella identifikationsramen förutsätts. Eftersom nominalfrasen refererar till samtliga beskrivna individer inom denna maximala ram, är betydelsen definit.

Mammutarna var ofantligt stora däggdjur. [Talaren avser alla mammutar som någonsin har levt någonstans.]
De *ettåriga barnen* har ännu begränsad rörlighet.
De lata ser naturligtvis inte saken på detta sätt.
De som röker tar onekligen vissa risker.

Definita nominalfraser med dividuativ betydelse kan på samma sätt ha generisk referens genom att referera till den totala förekomsten av referenten inom den maximala identifikationsramen:

Hatet driver mänskligheten framåt. [Talaren avser känslan hat som sådan, dvs. allt hat.]
Silvret räknas som en ädelmetall. [Talaren avser ämnet silver som sådant, dvs. allt silver.]

En definit individuativ nominalfras med generisk innebörd avser ofta det enskilda exemplaret som representant för klassen:

{*Mammuten/Mammutarna*} hade två rätt långa betar. [Varje enskild mammut hade två rätt långa betar.]

Generiska utsagor gäller inte alltid varje individ i klassen utan kan ange något för klassen typiskt:

{*Japanen/Japanerna*} visar inte sina känslor så lätt.

Med definit generisk nominalfras kan själva utsagan också vara begränsad i tid och/eller rum och därmed faktiskt gälla bara en del av klassens individer:

{*Svensken/Svenskarna*} fick det bättre under efterkrigstiden.
{*Den vanliga skatan/De vanliga skatorna*} ser man faktiskt sällan i England.
{*Vitsippan/Vitsipporna*} har kommit tidigare i år än förra året här i Västsverige.
Priserna stiger.
Vi älskar *naturen*.

Om generisk indefinit betydelse se § 110. Se också Subst. § 73–74.

§ 101. Det anaforiska rummet. Den anaforiska definita nominalfrasen får sin definithet ur texten: dess referent kan unikt identifieras i en textuellt redan presenterad värld, som kan vara faktisk eller fiktiv. Den snävaste identifikationsramen är den värld som tecknas i den omedelbart föregående meningen eller som given i den föreliggande meningen. Men liksom vid deixis (§ 98) kan textens rum implicera en vidare identifikationsram än den närmaste omgivningen. Lyssnaren vidgar då identifikationsutrymmet till en ram inom vilken det finns bara just så

många referenter av det beskrivna slaget som den definita nominalfrasen anger.

Anaforen kan vara grammatiskt bunden eller fri, dvs. för vissa typer av anafor är den möjliga relationen mellan anaforiskt uttryck och dess korrelat alltid grammatiskt reglerad, medan sådana regler i andra fall normalt saknas eller åtminstone är mindre strikta.

Bunden anafor gäller för användningen av de reflexiva, reciproka och relativa pronomenen. Reflexiva och reciproka nominalfraser syftar på ett språkligt uttryck, korrelatet, som återfinns inom en grammatiskt definierad syftningsram, t.ex. satsen, där korrelatet då vanligen är satsens subjekt (Pron. § 86, 101). Den relativa nominalfrasen inleder en relativ bisats, och korrelatet till den relativa nominalfrasen är huvudordet och (andra) restriktiva bestämningar i den nominalfras där relativsatsen ingår som attribut.

Flickorna gjorde *sig* vackra.
Flickorna gjorde *varandra* vackra.
Han förolämpade *två damer*, *vilkas* män omedelbart såg till att han blev utkörd.

Vid fri anafor söks referenten på ungefär samma sätt som vid deixis (§ 98): som identifikationsram väljs det textuella rum där den avsedda referenten är den enda (eller den psykologiskt mest närliggande) som passar in på nominalfrasens beskrivning. Också det fritt anaforiska uttrycket har oftast ett språkligt korrelat i texten, antingen ett uttryck där den avsedda referenten redan är direkt betecknad (direkt anafor, § 102) eller ett uttryck för en referent som implicerar det anaforiska uttryckets referent (indirekt anafor, § 103). Den fritt anaforiska nominalfrasen utgörs ofta av ett 3 pers. personligt pronomen, men den kan också utgöras av ett substantiv i bestämd form, av en nominalfras som har bestämd artikel eller av en nominalfras som innehåller eller utgörs av ett annat definit pronomen. Om valet mellan dessa uttryckssätt se Pron. § 50–51.

Jag har en stor och en liten hund och en katt i min lägenhet. När du kommer dit, skulle du då vilja ge lite mat till {*dem/djuren/hundarna/katten/den stora hunden/den lilla hunden*}?

§ 102. Direkt anafor. Vid direkt anafor har talaren annorstädes i texten med en nominalfras, det direkta korrelatet, nämnt den referent som också avses med den anaforiska nominalfrasen. Vid bunden anafor (§ 101) finns nästan alltid ett sådant korrelat, dvs. den bundna anaforen är nästan alltid samtidigt direkt:[1]

Flickorna gjorde {*sig/varandra*} vackra.

Också fri anafor (§ 101) är ofta direkt:

Per har skrivit *en bok om daggmaskar*. *Han* ska disputera på *den* i maj.
Det finns både *en schäfer* och en tax i huset. Men det är alltid *schäfern* man ser Per gå ut med.

Korrelatet kan vara en indefinit eller deiktisk nominalfras som nämner referenten för första gången i texten, eller det kan vara en nominalfras som själv är anaforisk:

Vi köpte *en båt* och seglade med *den* till Västervik. [Korrelatet introducerar en ny referent i texten med en indefinit nominalfras.]
Elsa har lånat *min båt* och seglat med *den* till Karlskrona. [Korrelatet introducerar en ny referent i texten med en indirekt deiktisk nominalfras.]
De har en stor bil och en fin segelbåt. *Båten* ligger i Västervik nu, men de ska segla ner *den* hit om en vecka. [Korrelatet betecknar en redan introducerad referent, dvs. är självt en anaforisk nominalfras.]

Varje ny anaforisk nominalfras kan sägas implicera all den information om referenten som getts tidigare i texten om samma referent. Vid direkt anafor är den anaforiska nominalfrasen ofta ett personligt pronomen, särskilt om avståndet till korrelatet är litet och syftningen klar. I vissa fall är pronomen enda möjligheten (se vidare Pron. § 50–51) eller så gott som enda möjligheten, t.ex. när korrelat och anaforiskt uttryck utgör subjekt i två på varandra följande satser. Anaforiska nominalfraser med substantiv eller egennamn som huvudord kan ha sina korrelat på längre avstånd, eftersom de med hjälp av sin deskriptiva betydelse lättare utpekar ett unikt korrelat.[2] Om direkt anaforiska nominalfraser med demonstrativt pronomen se § 105.

Den direkt anaforiska nominalfrasen kan beteckna en tänkt referent, dvs. en referent som är unikt identifierbar i ett tänkt rum. Korrelatet kan alltså vara t.ex. negerat, icke-specifikt indefinit eller interrogativt. Det anaforiska uttrycket är då vanligen ett 3 pers. personligt pronomen, ett reflexivt eller reciprokt pronomen:

Ingen tror att olyckan ska drabba just *honom*.
Jag önskar att jag får *en fin docka* och att *den* kan blunda.
Vilka kommer i kväll och vad ska *de* göra?

Ingen vill offra *sig själv*.
Hon vill att *någon* offrar *sig själv*.
Vem är inställd på att offra *sig själv*?

Och *inga* kunde byta med *varandra* heller.
De tvillingar hon önskade sig skulle kunna sysselsätta sig med *varandra*, tänkte hon.
Vilka kan byta med *varandra*?

Om intensionell anafor – där det anaforiska uttrycket har samma betydelse men inte samma referent som korrelatet – se Pron. § 47.

[1] Bundet anaforiskt uttryck saknar korrelat endast i vissa fall när det har generisk betydelse (Pron. § 88: d):

Att kunna skörda *sin* egen frukt är en stor förmån.

[2] En substantivisk nominalfras som lämnar ny, icke-restriktiv information om referenten (deskriptiv anafor, jfr Pron. § 66) kan i vissa fall (som alternativ till pronomen) användas

anaforiskt i en position där en icke-pronominell nominalfras som är identisk med korrelatet inte kan stå (Pron. § 81):

Jag letade efter *Napoleon* men {*kejsaren/han/*Napoleon*} var som uppslukad av jorden.
Medan exempelvis *Kosygin* här framstår som vänlig och personlig, såg Erlander annorlunda på *den sovjetryske statsmannen* […] (S)

§ 103. Indirekt anafor: explicit relation till annan referent. När en referent A står i en entydig relation till en textuellt unikt identifierbar referent B blir också referenten A unikt identifierbar och betecknas med en definit nominalfras.[1] Detta kallas indirekt anafor.

Hon köpte ett bord och en soffa. *Benen på bordet* var skadade. [Prepositionen *på* anger relationen mellan benen (A) och bordet (B).]
Anders har varit i Berlin. *Forskarna som han träffade där* var oroliga för sina jobb. [Forskarna blir unikt identifierbara genom att relateras (med *träffa*) till de i texten nämnda Anders och Berlin och den därigenom förutsatta tidpunkten.]

Den unikt identifierbara referenten B kan vara underförstådd i texten. Detta förekommer särskilt när relationen gäller två tider eller två rumsliga fenomen.

Han var lite tankspridd under *det närmast föregående besöket*. [Den avsedda referenten relateras unikt till textens aktuella tid som förutsätts given.]
De var närvarande vid *den följande operationen*. [Den avsedda referenten relateras unikt till textens aktuella tid som förutsätts given.]
Han kom in och satte sig på *den bortersta stolen*. [Den avsedda referenten relateras unikt till ett antal stolar som förutsätts grupperade på ett visst sätt i rummet.]

[1] Den referent (B) som det indirekt anaforiska uttrycket relateras till betraktas som given och unikt identifierbar i och med att den nämns i texten. Själva omnämnandet av B kan göras med en indefinit nominalfras som visar att B inte betraktas som unikt identifierbar före omnämnandet.

Där borta synes en kyrka [B] med *tornet* glänsande i kvällssolen.

Också när uttrycket för den referent (B) som det anaforiska uttrycket relateras till står som efterställt restriktivt attribut i samma nominalfras kan det vara indefinit:

Vi såg *tornet på en kyrka* glänsa i kvällssolen. [Tornet kan identifieras endast om man utgår från kyrkan som given.]
Reparationen av en krockad bil tog hela eftermiddagen. [Reparationen kan identifieras endast om man utgår från att bilen är given.]
Vi gick ut på stan och Anders fotograferade *människorna som kom ut från en vapenaffär*. [Människorna är identifierbara endast om man utgår från bl.a. affären som given.]
Han kan aldrig vänta till *slutet på en lång historia*.
Då såg vi *benen* vika sig *under en av bärarna*. [*Under en av bärarna* kan ses som adverbialiserat attribut till *benen*.]
Vi hörde *ljudet av flera skott* och kände snart *lukten av krutrök*.

§ 104. Indirekt anafor: implicit relation till annan referent eller betydelse. Mycket ofta är den fritt anaforiska nominalfrasens referent (A) unikt identifierbar fastän den saknar direkt korrelat och fastän ingen explicit relation är angiven till en annan i texten nämnd eller underförstådd referent. Lyssnaren kan ändå identifiera A genom att anta en relation mellan A och en annan given referent (B), en relation som i så fall är unik.[1] Denna form av indirekt anafor kallas implikativ anafor. Den anaforiska nominalfrasen har vid implikativ anafor vanligen substantiviskt huvudord i bestämd form.[2] Någon gång förekommer också 3 pers. personliga pronomen.[3]

Anderssons tänker sälja *sin bil*. *Reparationerna* blev för dyra, tyckte de. [Om reparationerna (A) hänförs till bilen (B) är de (bilens alla reparationer) unikt identifierbara.]

Hon köpte *ett rokokobord*. Ett av *benen* var skadat. [Om benen hänförs till bordet är de (bordets alla ben) unikt identifierbara.]

Ingen bil är så bra att *motorn* håller i evighet. [Motorn är – om den hänförs till den hypotetiska bilen – indirekt identifierbar.]

Nu har *familjen* flyttat. *Han* har visst fått ett jobb uppåt landet. [Givet en viss familj är familjefadern unikt identifierbar.]

[1] Själva omnämnandet av den referent (B) som det indirekt anaforiska uttrycket relateras till kan göras med en indefinit nominalfras som visar att B inte betraktas som unikt identifierbar före omnämnandet:

Längre bort såg vi en kyrka [B]. *Tornet* glänste i kvällssolen.

Jfr § 103 not 1.

[2] En nominalfras med demonstrativt pronomen kan dock inte användas vid implikativ anafor:

Hon köpte ett rokokobord. **De där benen* var skadade.

I fall där sådana nominalfraser verkar användas implikativt anaforiskt finns det alltid ett deiktiskt element:

Anderssons tänker sälja sin bil. *De där reparationerna* blev för dyra.

[3] I vissa fall kan ett anaforiskt 3 pers. personligt pronomen användas med syftning på ett korrelat som inte betecknar samma referent men väl samma slags referent (Pron. § 47: 2):

Min kusin i Malung ska alltid göra tvärtom: Om ''jag låter *håret* [= mitt hår] växa så klipper ''han *det* [= sitt hår] kort.

§ 105. Anaforisk nominalfras med demonstrativt pronomen. En nominalfras med demonstrativt pronomen fungerar direkt anaforiskt under vissa semantiska och syntaktiska betingelser:

a) *Denna* utan substantiviskt huvudord kan i neutralt och formellt skriftspråk användas som alternativ till 3 pers. personliga pronomen (Pron. § 51, 65). Om närkontexten erbjuder ett korrelat som står lägre i den syntaktiska hierarkin än ett

subjekt eller ett possessivattribut med subjektsroll, så måste *denna* ta detta korrelat.

Eriksson skrev till platschefen att *denne* [= platschefen] skulle hämta honom [= Eriksson] kl. 6.
Eriksson skrev till platschefen att han [= Eriksson (eller platschefen)] skulle hämta *denne* [= platschefen] kl. 6.
Jfr: Eriksson skrev till platschefen att han [= Eriksson eller platschefen] skulle hämta honom [= platschefen respektive Eriksson] kl. 6.

Lindells bok om Aspman har gett *denne* [= Aspman] en viss ryktbarhet.
Jfr: Lindells bok om Aspman har gett honom [= Lindell eller Aspman] en viss ryktbarhet.

Men de kan också vända sig till Viggbyholms vägförenings vägfogde […] och dryfta sina problem med *denne*. (S)
Det tycks för honom ofta stå i motsats till friheten. *Denna* är inte självklart garanterad i en regim byggd på jämlikhet […] (S)

När korrelatet inte är en nominalfras utan t.ex. en sats eller en verbfras, används ofta demonstrativt pronomen (i neutrum):

Han ville alltid flyga och *detta* irriterade henne.
Det blev bara triumf och jubel av alltihop, och *detta* förstörde det heroiska. (R)
Han hade aldrig bett henne följa med, och *detta* hade hon inte brytt sig om […] (R)

b) Demonstrativt *den här*, *den där* kan, mest i talspråk och ledigt skriftspråk, användas i direkt anaforiska nominalfraser, vars referenter i talögonblicket inte är helt aktuella (och som alltså normalt har sina korrelat på visst avstånd, Pron. § 74: c, 75: b):

Vi vet att det har avlossats två skott. […] Vi vet genom den tekniska utredningen att *de här* skotten har avlossats på nära håll […] (S)

c) En nominalfras med demonstrativt pronomen och substantiv som huvudord kan ge icke-restriktiv information om den avsedda referenten (deskriptiv anafor, Pron. § 66, 81):

Räntan gick upp och arbetslösheten ned. Båda *dessa händelser* förvånade henne egentligen.
Han började då skriva lite mera populärt, men *den taktiken* lyckades inte heller.
Jag tog hissen, men {*den genvägen/denna genväg*} blev en senväg.
Vi försökte övertala Per Svensson, men *denne erfarne politiker* ville ännu inte binda sig.
Det slumpade sig så att Derek hade sett greve de la Roche bara en gång förut men han hade ingen svårighet att känna igen *denne aristokratiske adelsman* […] (R)
För Mr. Dickson tycks varje liten enskildhet ha sin historia. Han har hört allt från dem som själva var med. Jag blir glad när jag får veta, att historiker med

bandspelare upptäckt *denne afrikanske fänrik Stål*. Tänk om han en dag också kunde finna sin Runeberg! (S)
Ger jag någon ett förtroende så är han skyldig att återgälda detta. I annat fall markerar han distans till mig. *Detta fenomen* kan man också använda som ett medel till att få insikt i känsliga förhållanden […] (R)

För inanimata referenter kan både *den* och *denna* användas. För animata referenter används i normalfallet *denna*, medan det demonstrativa pronomenet *den* endast används (betonat eller obetonat) vid negativt laddade substantiv (Pron. § 81). Sådan nominalfras används mest som alternativ till nominalfras med pronomen som huvudord.

Vi pratade med Per Svensson, men *den räven* ville inte ge något besked.
Jag trodde jag hade hittat på en krigslist då jag efter middagen bad Farid lägga ytterligare en filt på min säng, på grund av den svalare temperaturen. Men *den skurken* lyckades undvika min bevakning […] (R)

Demonstrativt pronomen + substantiv som *tid*, *sätt*, *orsak* har satser eller motsvarande som korrelat (jfr Pron. § 81). Den aktion som anges av korrelatsatsen uppfattas som en tidsangivelse, ett sätt att åstadkomma något eller en orsak till att något annat sker.

Företaget etablerade sig i Danmark. {Vid *detta tillfälle*/Vid *det tillfället*} …
Företaget etablerade sig i Danmark. {På *detta sätt*/ På *det sättet*} …
Företaget etablerade sig i Danmark. {Av *detta skäl*/Av *det skälet*} …
”Och nu har ni kommit till London för att träffa mr Van Aldin?” ”Inte enbart av *den orsaken*. […]” (R)
Att handikappade skulle vistas i restaurangen fick vi läsa om i Kvällsposten först på söndagen. Vi hade ingen aning om detta och att vi skulle vägrat spela av *denna orsak* har berört oss så illa, att vi på måndagen beslöt anmäla tidningen för Allmänhetens Pressombudsman. (S)
[…] så jag hade bara att springa utav helvete. Fy fan, säger jag bara! […] Men jag skulle vilja ha sett dig i *den situationen*! (R)

d) Det demonstrativa pronomenet kan användas för att ange kontrast mot en annan (tänkt) referent av samma slag (Pron. § 65, 78).

Han satte först fram en pinnstol, men sedan fick jag en riktig fåtölj, och {*denna stol*/*den stolen*} var nästan förrädiskt skön att sitta i.
Vi såg (en kyrka och) ett slott. *Det slottet* var fantastiskt. [Nominalfrasen med demonstrativt pronomen kontrasterar mot föreställningar om andra slott.]
För att detta skulle vara fysiskt möjligt hittade vi en extrabädd i en utdragslåda under en av de två fasta sängarna. Med *denna säng* uppfälld var större delen av golvytan belamrad. (S)

§ 106. Relativ anafor. Den relativa anaforen är grammatiskt bunden: den relativa nominalfrasens korrelat är resten av den nominalfras där den relativa bisatsen är attribut (med undantag av eventuella icke-restriktiva attribut):[1]

två åtgärder om *vilka* jag senare skall tala
två åtgärder om *vilkas* effekter jag senare skall tala

Referenten kan som vid annan bunden anafor finnas i ett tänkt rum:

Har man registrerat några händelser *vilka* på sikt skulle kunna hota lönsamheten i den här branschen?
Ingen medborgare *vilken* själv har upplevt ett sådant krig skulle kunna starta ett nytt.

[1] Definitheten hos den relativa nominalfrasen framgår bland annat av att den i normalfallet inte kan vara egentligt subjekt i relativa bisatser (se vidare Eg. subj. § 12):

*en mindre investering vilken det behövs [Jfr: Det behövs en mindre investering.]

I ålderdomlig svenska där relativpronomenet kan användas attributivt (Pron. § 106 not 1) ger detta adjektivet bestämd form:

Franska armén besegrade fienderna i ett tre dagar långt, blodigt slag, *vilken ärorika seger* banade vägen för fransmännen söderut.

Indefinithet § 107–110

§ 107. Översikt. Semantiskt indefinit är en nominalfras vars referent talaren dock inte utgår ifrån att lyssnaren kan unikt identifiera utifrån nominalfrasens beskrivning:

Det gick *ett sus* genom församlingen.
Livia har *en trevlig man* och *två små pojkar*.
Han lirkade upp fönstret med *en skruvmejsel han hade hittat i bilen*.
Han hade inte *någon katt*.
Det kom *domherrar* och åt upp kornen.

Den indefinita nominalfrasen används ofta för att introducera en referent i texten. Referenten finns därefter i det textuella rummet och är ofta unikt identifierbar i detta av lyssnaren, så att den av talaren nästa gång kan betecknas med en definit (anaforisk) nominalfras.

Jag såg *en elefant* i djurparken. *Den* var alldeles skrynklig.
Om du köper *en skjorta*, så se till att *den* inte behöver strykas.
Ge mig *en liten kniv* och *en gaffel*, men *kniven* måste vara vass.

Den indefinita betydelsen kan underindelas i tre typer:

a) Icke-specifik betydelse har en nominalfras som används om en tänkt referent:

Har du *någon bok av Bo Bergman?*
Han ska köpa *två segelbåtar* när han får råd.

b) Specifik betydelse har en nominalfras som används om en referent vilken antas existera i den faktiska eller fiktiva världen:

Jag såg *många militärer* på stan.
Det var *en herre* här och sökte dig.
Hon hörde *någonting* från garderoben.

c) Generisk betydelse har en nominalfras som används om en arbiträr medlem av den klass som nominalfrasen beskriver eller en icke-specifik arbiträr mängd av det eller dem som nominalfrasen beskriver. Generisk betydelse kan förekomma hos indefinita nominalfraser i både singularis och pluralis.[1]

En persondator är faktiskt mycket användbar.
Persondatorer är faktiskt mycket användbara.
Man gör klokt i att själv spara till pensionen.
Språkvetenskap är faktiskt mycket användbar.
Det kan komma *vem som helst* till en sådan här tillställning.

Semantiskt indefinita nominalfraser är nästan alltid syntaktiskt indefinita, dvs. de saknar markörer för definit betydelse (§ 93). Många syntaktiskt indefinita nominalfraser (i synnerhet nakna nominalfraser) har å andra sidan svagt referentiell betydelse, vilket i denna grammatik urskilts som en egen betydelsekategori. Svagt referentiell betydelse innebär att nominalfrasens referens och därmed också frågan om dess identifierbarhet är mindre väsentlig. Se vidare § 111–117.

[1] Generisk betydelse ger också *alla*, *allting*, *varje*, *var och en*. Dessa pronomen understryker att referensen inte gäller en delmängd av den eller det som beskrivningen passar in på (Pron. § 120):

Alla tigrar är randiga.

§ 108. Icke-specifik indefinit betydelse. Nominalfras med icke-specifik betydelse förekommer i två typer av satser:

a) Icke-affirmativa satser, dvs. negerade och därmed besläktade satser som betecknar tänkta sakförhållanden:

Det kom aldrig *någon komet*.
Jag tror inte att det kom *någon komet*.
Hon förnekade att hon hade sett *någon komet*.
Kom det *någon komet*?
Det spelar ingen roll om det kommer *någon komet*.
Om det kommer *någon komet*, så säg till mig.
Även om det kommer *en komet*, så behöver väl inte världen gå under för det.
Du är för ung för att ha *någon bil*.
Han är nu snabbare än han hittills har varit i *någon tävling*.
Hon var den enda som såg *någon komet*.

Bara han har *något godis* kvar.
De förbjöd oss att ha *någon katt*.
Jag har inte *några rena strumpor*.
Har du ringt *några vänner?*

I satser av denna typ används gärna *någon* som kvantitetsattribut när mängd eller antal ej närmare anges för nominalfrasens referenter (Pron. § 182):

Jag har inte *något godis*. Har du *något godis?* Jfr: *Han har något godis.
Jag har inte ringt {*några/?Ø*} *vänner*. Har du ringt {*några/?Ø*} *vänner?*

b) Satser med modal betydelse, dvs. satser som anger vad någon vill, önskar eller måste eller vad som är möjligt eller nödvändigt. Också dessa satser anger tänkta sakförhållanden.[1]

Han vill att vi ska köpa *en video* och att vi ska ha den i sommarstugan.
Om vi ändå hade *en video*!
Jag hoppas verkligen att du hittar *en bra karl*.
Det måste bli *ett slut* på det här.
Tänk om det kommer *en komet*!

I satser av denna typ används inte det attributiva *någon* lika gärna som i satser av typ (a):

?Jag vill ha $_0$någon bil. Jfr: Jag har inte någon bil.
?Hon måste skaffa sig $_0$någon bil. Jfr: Har hon skaffat sig någon bil än?

Deskriptiva attribut i icke-specifika indefinita nominalfraser är normalt restriktiva:

Har du *någon bandspelare som kan spela över från ett band till ett annat?*
Jag skulle vilja ha *en bandspelare som kan spela över från ett band till ett annat*.

Om en icke-specifik indefinit nominalfras står som initial dislokation (Annex § 2) används anaforiskt pronomen i neutrum (Pron. § 47):

Någon älg, det såg jag inte.
Älg, det såg jag inte *någon*. [jfr § 88: 1]
En spanjor, det skulle jag vilja träffa.

Final dislokation av icke-specifik indefinit nominalfras förekommer bara marginellt:

?*Det* har inte dykt upp här ännu, *någon taxeringsintendent*.

Final dubblering av icke-specifik indefinit nominalfras är normalt inte möjlig:

**Någon taxeringsintendent* har inte dykt upp, {*han/det*}.

Icke-specifik indefinit betydelse står nära svagt referentiell betydelse som förekommer i alla slags satser, också affirmativa och icke-modala, § 111.

[1] I satser av denna typ kan indefinit nominalfras också ha specifik betydelse:

Hon vill prata med *en som handlar med begagnade bilar*. [Meningen betyder antingen att hon vill prata med en viss bilhandlare (specifik betydelse) eller att hon vill att den hon skall prata med skall vara bilhandlare (icke-specifik betydelse).]

§ 109. Specifik indefinit betydelse. En nominalfras med specifik indefinit betydelse betecknar en referent som talaren förutsätter existerar. Vanligtvis vet talaren något om denna referent men utgår samtidigt ifrån att lyssnaren inte kan identifiera referensen.

Två äldre damer har sökt dig. De var från Hässleholm, sa den ena.
Det försvann *en katt* för oss i somras. Den brukade hålla till i uthuset.
Det är visst *någon* i källaren. Och han är då inte tyst av sig.
Vi har *katter* i uthuset. Men ibland är dom försvunna i flera dagar.
Han uppvaktade *flera flickor* den sommaren. Men ingen av dem var särskilt intresserad.
Det finns (*lite*) *äppelkräm* i kylskåpet. Den kan du ta.
Han läste *en eller annan veckotidning* medan han väntade.
Han gjorde *ett eller annat* i köket när jag kom.

Ibland kan en indefinit nominalfras användas om en referent som är identifierbar av såväl lyssnare som talare. Detta är fallet när det är en särskild egenskap eller kategoritillhörighet, inte referentens identitet, som är rematisk i sammanhanget.

Beskedet mottogs av *en förvånad skara medarbetare*. [Vilka medarbetarna är framgår av kontexten, men yttrandet meddelar primärt att de var förvånade.]
Jag talade med en byggmästare som tyckte att vi borde undersöka radonstrålningen. Eftersom det var *en byggmästare* som sa det tog jag saken på allvar.

Deskriptivt attribut i nominalfras med specifik indefinit betydelse är antingen restriktivt eller icke-restriktivt, men gränsdragningen mellan restriktiv och icke-restriktiv är oftast praktiskt ointressant (§ 95):

Två propert klädda herrar i övre medelåldern attackerade oss. [Det efterställda attributet är närmast restriktivt.]
Två herrar, båda i övre medelåldern, attackerade oss. [Det efterställda attributet är närmast icke-restriktivt.]

Dislokation av specifik indefinit nominalfras är normalt inte möjlig (Annex § 9):[1]

**En katt, den* brukade sitta på trappan, när vi kom.
**Två äldre damer, de* har sökt dig.
**Den* sitter på trappan, *en katt.*
**Dom* har sökt dig, *två äldre damer.*

Specifik indefinit nominalfras dubbleras normalt inte finalt (Annex § 10):[2]

**En katt* sitter på trappan, *den.*
**Två äldre damer* har sökt dig, *dom.*

Särskilt vid dividuativ nominalfras är gränserna vaga såväl mot generisk betydelse (§ 110) som mot svagt referentiell betydelse (§ 111) eftersom betydelseskillnaden ofta är praktiskt ointressant:

Äppelkräm serverades den gången som efterrätt, till Martins förtjusning. [specifik betydelse]
Äppelkräm serverades ofta som efterrätt, till Martins förtjusning. [specifik betydelse]
Äppelkräm serverades ofta som efterrätt i gamla tiders svenska matsalar. [specifik eller generisk betydelse]
Äppelkräm serverades alltid med mjölk i gamla tiders svenska matsalar. [generisk betydelse]
Äppelkräm serveras alltid med mjölk. [generisk betydelse]

Jag kokade *lite äppelkräm*. [specifik betydelse]
Jag kokade *äppelkräm*. [specifik eller svagt referentiell betydelse]

En tendens är att dividuativ nominalfras oftare konstrueras med ett betydelsesvagt kvantitetsattribut *lite* när den har specifik betydelse (eller icke-specifik betydelse enligt § 108: b) än när den har svagt referentiell betydelse. I klart generisk betydelse konstrueras nominalfrasen inte med *lite*:

**Lite äppelkräm* serverades alltid med mjölk (i gamla tiders svenska matsalar).

[1] En nominalfras utan kvantitetsattribut (där också referensen kan fattas som vag eller svag, § 111) som inte är subjekt kan dislokeras initialt. Då används anaforiskt pronomen i neutrum.

Kanariefågel, *det* har jag haft länge.
Kanariefågel, *det* har hon en.
Mjölk, *det* ska du få.
Fåglar, *det* sitter det just nu i massor på uthustaket.

[2] Om specifikheten kraftigt understryks, och särskilt om nominalfrasen anger ett urval ur en given mängd, är initial och final dislokation möjlig, liksom final dubblering:

En av flickorna, *henne* pratade han faktiskt med hela kvällen.
Två grå katter, *som är mycket vackra*, *de* sitter just nu på trappan.
Han pratade med *henne* hela kvällen, *en av de litauiska flickorna som är här på stipendium*.
De sitter just nu på trappan, *två katter, som är mycket vackra*.
En av flickorna var mycket trevlig, *hon*.

§ 110. Generisk indefinit betydelse. Indefinit nominalfras kan (liksom definit, § 102) ha generisk betydelse, dvs. referera till hela den art eller klass som nominalfrasen beskriver. Den har då någon av följande former:

a) individuativ nominalfras i singularis med obestämd artikel som attribut (varvid utsagan kan gälla en godtycklig referent och därmed varje referent som stämmer med nominalfrasens beskrivning): *en persondator*[1]

b) pronomenen *man*, *vem som helst*, *vad som helst*

c) individuativ nominalfras i pluralis utan kvantitetsattribut (då nominalfrasen har betydelse av obestämt antal och därigenom kan beteckna alla referenter som stämmer med beskrivningen): *persondatorer*

d) dividuativ nominalfras utan kvantitetsattribut (då nominalfrasen har betydelse av obestämd mängd och därigenom kan beteckna en godtycklig mängd eller allt som stämmer med beskrivningen): *kunskap*[2]

Den generiska innebörden hos (a), (c) och (d) kan förtydligas med *vilken som helst*:

en persondator vilken som helst, vilken persondator som helst
persondatorer vilka som helst, vilka persondatorer som helst
kunskap vilken som helst, vilken kunskap som helst

Den generiska betydelsen framträder tydligast i bl.a. påståendesatser som beskriver allmängiltiga förhållanden:

En persondator kostar inte längre särskilt mycket.

I sådana satser där en indefinit nominalfras kan ha icke-specifik betydelse kan det vara svårt att skilja generisk från icke-specifik betydelse: i båda fallen avses ju en arbiträr referent som passar in på nominalfrasens beskrivning:

Om man köper *en persondator* så finner man snart att den kan användas till allt möjligt.
Jfr: Om du köper *en persondator* så ska du finna att den kan användas till allt möjligt.

Den indefinita nominalfrasen kan få generisk betydelse genom att avse vilken medlem som helst av en klass eller vilken mängd som helst av en dividuativ materia. Det som gäller om en arbiträr medlem av en klass gäller ju också om alla andra medlemmar av klassen. Utsagan skall dock vara giltig om varje medlem för sig, och den indefinita individuativa nominalfrasen kan – till skillnad från den definita med generisk betydelse – inte i singularis användas i utsagor som är giltiga enbart om arten eller klassen i dess helhet.

En skrivmaskin uppfanns inte i Sverige. ≠ *Skrivmaskinen* uppfanns inte i Sverige.
En lärka har redan kommit. ≠ *Lärkan* har redan kommit.

Indefinit nominalfras med substantiv som huvudord (men inte nominalfras bestående av *man*, *vem som helst*) kan dislokeras initialt och finalt samt dubbleras finalt, när den har generisk betydelse:

En persondator, *den* kan användas till lite av varje.
Den kan användas till lite av varje, *en persondator*.
En persondator kan användas till lite av varje, *den*.
*{*Man/Vem som helst*}, {*han/man*} bör spara så mycket som möjligt.
*{*Man/Vem som helst*} bör spara så mycket som möjligt, {*man/han*}.

En indefinit generisk nominalfras har vanligen störst räckvidd i satsen och kan därför inte fungera som egentligt subjekt (Eg. subj. § 10):[3]

Det sover alltid *ett lejon* i skuggan. [Satsen är grammatisk bara om den avser ett visst lejon eller ett lejon i taget som ligger och sover i skuggan, inte om den skall säga något som är typiskt för alla lejon.]

Se också § 100 samt Subst. § 73–74. Också den svagt referentiella betydelsen (§ 111) har sin likhet med indefinit generisk betydelse.

[1] I vissa formella stilarter, t.ex. lagar, bestämmelser och vetenskapliga generaliseringar, kan generisk individuativ nominalfras sakna obestämd artikel (§ 30: 2):

Biljett skall uppvisas vid anfordran.
Vokalen följs då av *konsonant*.

[2] Indefinit dividuativ nominalfras med generisk betydelse har begränsad användning som possessivattribut:

**sorgs* väsen [jfr: *sorgens* väsen]

Men:

järns egenskaper, *järnets* egenskaper

De närmare villkoren för dessa begränsningar är otillräckligt kända.

[3] En nominalfras med icke-specifik betydelse (i modal kontext) kan däremot fungera som egentligt subjekt:

Det får nog rum *en skrivmaskin* i min bil.
Det kan komma *vem som helst* en sådan här kväll.

Svagt referentiell betydelse § 111–117

§ 111. Översikt. Indefinit nominalfras används ofta utan att någon faktisk eller tänkt referent tydligt avses (svagt referentiell betydelse). Beskrivningen i sig är kommunikativt viktigare än referensen till någon eller något som passar in på beskrivningen. Med satser som den följande vill talaren exempelvis inte hävda identitet mellan subjektets referent och en eller annan smed, utan det satsen säger är att subjektets referent är av den typ eller har egenskaperna hos den klass som beskrivs med predikativets nominalfras:

Min bror är (*en duktig*) *smed*.

Eftersom referensen är svag är det ofta oklart eller ointressant om nominalfrasen skall uppfattas som semantiskt indefinit eller definit. Flertalet svagt referentiella nominalfraser har snarast indefinit betydelse (*skaffa sig körkort* ≈ *skaffa sig ett körkort*), men vissa har snarast definit betydelse (*ligga på rygg* ≈ *ligga på ryggen*).[1]

Indefinit nominalfras med svagt referentiell betydelse saknar oftast kvantitetsattribut varför den formella skillnaden mellan dividuativ och individuativ nomi-

nalfras också upphävs. En nominalfras med individuativt huvudord uppträder alltså i flertalet fall som naken nominalfras (jfr § 30).[2]

Det är typiskt för nominalfrasen, när den har svagt referentiell betydelse, att dess anaforiska pronomen eller predikativ inte kongruensböjs utan antar neutrum singularis (Pron. § 47, Predv § 13: 2c):

Andersson är *folkpartist* och *det* är jag med.
Hon åker gärna *motorcykel* och *det* åker jag med.
Hund, *det* ska jag också skaffa mig.
Stor bil, *det* trivs jag med, förstår du.
Diskmaskin är praktiskt, *det*.
Kalla avrivningar, *det* är skönt, det.

[1] I vissa fasta uttryck med svagt referentiell nominalfras i naken form kan inte definit nominalfras användas alternativt ens när man kan föreställa sig en unikt identifierbar referent:

Alla människor tittade intresserat åt ett visst håll. Det var Larsson som väckte {**uppmärksamheten/uppmärksamhet*}.
Alltid är det någon som misslyckas ordentligt. I Örebro var det Svensson som gjorde {**fiaskot/fiasko*}.
Sådana filmer är inte alldeles harmlösa. Av mina barn var det den näst äldsta som tog {**skadan/skada*}.

[2] Nominalfraser (oftast utan kvantitetsattribut) kan liksom andra uttryck användas metaspråkligt. De betecknar då snarast sin egen uttrycksform.

Min bror heter *Per*.
Det här fenomenet benämns *leasing*.
Reservoar har nio bokstäver.

I sådana fall kan nominalfrasen ibland utgöras av vilka ord som helst (jfr Subst. § 18: 3): *”Och” har tre bokstäver*. *”Kom hit” är en sats*.

§ 112. Svagt referentiell nominalfras som predikativ och lös apposition. När nominalfrasen fungerar som predikativ (ensam eller inledd av *som*, *till*, *för*) har den oftast svagt referentiell betydelse, liksom ofta när den fungerar som lös apposition (§ 69). Den används för att ange att predikationsbasen har en viss, ofta samhälleligt etablerad, funktion. Sådana funktioner ingår ofta i konventionella system av yrken, trosriktningar, politiska grupper etc. Referenten som beskrivs är därför vanligen en person men kan också vara något annat som representerar en viss funktion eller en viss existensform.[1]

Min bror är {*smed/katolik/folkpartist/pensionär/allergiker*}.

1. I de flesta fall är nominalfrasen normalt en naken indefinit nominalfras:

a) Predikativ:

Maria är närmast *chef för ett förlag*. (R)
Dessutom kan man tänka på att VD däruppe också är *slav*. (R)

Hemmabacken Orvar Stambert blev *matchhjälte* […] (S)
1950 kom han till utrikesdepartementet, där han 1962 blev *byråchef* och sedermera *utrikesråd*. (S)
Jag är *bibliotekarie*. (T)
Från frikyrkligt håll måste väl detta att en kyrka är *statskyrka* upplevas som ett sjukdomstecken på något sätt. (T)
det grodperspektiv hon valt som *utgångsläge* (S)
Jag har varit där och arbetat som *au-pair-flicka* en sommar […] (T)
Miljutin hade en lång erfarenhet som *ekonomisk planerare*. (R)
Några stygn av röda tråden blir till *mun*. Nog kan det duga till *docka*. (R)
Ibland tar man mig för *engelsman*.

Om uttrycket för predikativets predikationsbas står i pluralis måste också predikativet normalt stå i pluralis (Predv § 13: 1). I pluralis är skillnaden mellan naken och annan indefinit nominalfras upphävd (§ 30).

Dom flesta tror jag är *sömmerskor*. (T)
Du sa nånting om att Tillessens vänner var *medlemmar av* O […] (R)
Jag brukar alltid säga till mina goda vänner, som är *ungkarlar*. (R)
Och problemet kommer då att uppträda i förhållande till de människor som formellt icke är *medlemmar*. (T)
Nu är det knappt man räknar dom till *utlänningar* ju […] (T)

Den nakna nominalfrasens referentiella funktion är starkt förbleknad särskilt när *vara* + ett relationellt substantiv fungerar som en verbförbindelse med mer eller mindre obligatoriska komplement:

Han är *far till två barn*.
Hans syster är *chef för två andra ingenjörer*.

Den nakna nominalfrasen kan också innehålla ett adjektivattribut, särskilt om detta är klassificerande (Adj. § 7):

Och hon är *svensk medborgare*. (T)
Man ska säga att han är *katolsk präst*. (T)
År 1880 blev han *legitimerad fransk läkare* i Paris. (R)
Min bror är (*en*) *utlärd smed*.

b) Lös apposition:

Hon gratulerade sin bror, (*nybliven*) *far till en välskapt flicka*.
Och antagligen var en annan man med i gänget, Roger Hallis, *sedermera chef för brittiska kontraspionaget*. (S)
Servicen där är jättebra, anser Ane Sofie Jacobsson, *tvåbarnsförälder i Trollbäcken*, som undrar hur det ska bli i framtiden. (S)

2. I följande fall används indefinit nominalfras med obestämd artikel eller annat kvantitetsattribut (i singularis; i pluralis upphävs skillnaden mellan naken och annan indefinit nominalfras, § 30):

a) I presenterande satser där subjektet är ett definit pronomen i neutrum singularis (Predv § 30):[2]

Det där är {*en*/*Ø} *folkpartist*. Jfr: Det där är *folkpartister*.
Det här var *ett vådaskott*. (R)
Men det här var *en patient som du helst inte ville ha* [...] (R)

b) Oftast om predikativets eller den lösa appositionens nominalfras är semantiskt graderbar och/eller är värderande:

Bengt är utan tvekan *en äventyrare*.
Karlsson är *en skurk*. ['skurkaktig'] Jfr: Du får vara skurk i nästa pjäs. ['du får spela skurkens roll i nästa pjäs']
Min bror är *en duktig smed*.
Anders är *en jesuit*. ['jesuitisk'] Jfr: Anders är jesuit. ['tillhör jesuitorden']
Man anlitade Bengt Karlsson, {*en ökänd äventyrare/en duktig smed*}.
Ludwig Wästfelt blev *en pionjär på sitt område*. (S)

c) Oftast om predikationsbasens referent genom predikativet i en definierande sats eller genom den lösa appositionen i motsvarande funktion hänförs till en överordnad (t.ex. en biologisk) klass:

Guckuskon är *en* (*sorts*) *blomma*.
Den där hunden är bestämt *en* (*sorts*) *schäfer*.
Guckuskon, *en* (*sorts*) *blomma*, är ämnet för hennes avhandling.

Jämför när liknande substantiv används om funktioner:

Det är han som är *knähund* där.
Du får bli *tulpan*! [sagt vid fördelning av roller i skolavslutningens blomsterspel]

[1] Jämför också rektionen i prepositionsattribut med predikativ relation till sina huvudord (§ 58 not 1):

filmens roll som *glädjespridare*, ett åbäke till *industribyggnad*

[2] Om subjektet är tydligt expletivt och predikativet karakteriserar själva situationen står det sistnämnda utan obestämd artikel och är snarast dividuativt:

Det är *söndag* i dag. Det var *åska* i luften. Det har blivit *kväll*.

§ 113. Svagt referentiell nominalfras som objekt eller rektion. Nominalfrasen kan ha svagt referentiell betydelse när den står som objekt eller som rektion.[1] För att signalera att tonvikten ligger på de egenskaper som utmärker den av substantivet betecknade klassen snarare än på den eller de enskilda referenterna används naken indefinit nominalfras (§ 30).[2]

spela *fiol*, köpa *TV*, köra *bil*
enligt *uppgift*, på *forskarnivå*, anställa någon på *prov*

Objektet bildar tillsammans med ett verb en ibland lexikaliserad förbindelse fungerande som ett komplext semantiskt predikat. Verbet har ofta en svag egen betydelse.[3]

ha {*TV/bil/familj/sommarstuga/flaggstång/hund/körkort/ingenjörsexamen*}
åka {*bil/cykel/båt/skridsko*}
{köpa/hyra/skaffa/byta} {*TV/bil/hus/sommarstuga/frack*}
jaga {*älg/hare/sjöfågel*}
spela {*piano/trumpet/handboll/ishockey*}
borra *hål*, skriva *uppsats* [bara om skoluppsatser], göra *succé*
böja *knä*, ge *hals*, bryta *arm*, skjuta *rygg*
ha {*anledning/möjlighet*} till …

Prepositionsfraser med naken nominalfras bildar oftast mer eller mindre lexikaliserade förbindelser:

a) Som adverbial tillsammans med verb på liknande sätt som objekten:

anklaga någon för *mord*
komma i *bil*, få något i *present*, lägga barnen i *säng*, lägga upp maten på *varm tallrik*
ta sig dit med *tåg*, betala med *check*, dra ut den med *tång*, ordna saken med hjälp av *advokat*
anställa någon på *prov*, ligga på *sjukhus*, stå på *tur*, gå till *sängs*

b) Som attribut tillsammans med substantiv eller egennamn:

ett rum med *kokvrå*, Anders Svensson med *familj*, någon typ av *föreläsning*
gång på *gång*, *dag* för *dag*, *vecka* efter *vecka*, *sida* vid *sida*

c) Ensamma som adverbial eller attribut, dvs. utan att något verbalt eller nominalt huvudord ingår i lexikaliseringen (jfr Prepfraser § 2):

enligt *uppgift*, på *forskarnivå*, med *avsikt*, på *skoj*, till *lands*, till *skogs*,[4] per *vecka*

I flera fall under (c) förekommer lexikaliserade dubbeladverbial:

från *början* till *slut*, från *topp* till *tå*, ur *hand* i *mun*

Individuativa substantiv kan i denna användning sägas vara mer eller mindre dividualiserade. Man kan använda den nakna formen fastän den faktiska referensen är flertal.

Han har *bil*, en här och en i Stockholm.
Han åker *skridsko*. [jfr med pluralis: åka *skidor*]
Hon jagar *antilop*. [jfr med pluralis: jaga *apor*]

Den nakna nominalfrasen kan innehålla adjektivattribut, särskilt om detta är klassificerande (Adj. § 7):

ha *stor familj*, ha *röd näsa*, ha *svart slängkappa*
köpa *svart-vit TV*, köpa *TV med fjärrkontroll*
spela *amerikansk fotboll*, spela *sexsträngad gitarr*
dansa *långsam vals*, anklaga någon för *överlagt mord*, någon typ av *akademisk föreläsning*

Vissa nakna nominalfraser har alltid adjektivattribut:

i *hög grad*, i *full fart*
med *olika inriktning*, med *kluven tunga*, med *lätt sinne*, med *hög röst*
på *fastande mage*, på *dåligt humör*, på (*hög*) *akademisk nivå*
av *tillfällig karaktär*, enligt *tillförlitlig källa*

Användningen av naken nominalfras är ofullständigt kartlagd. I vissa fall kan ett substantiv konstrueras som naken nominalfras som objekt eller rektion, medan ett annat semantiskt besläktat substantiv inte kan det vid samma verb. Skillnaden verkar vara en lexikal tillfällighet.

skriva {*uppsats*/en uppsats/*uppsatser*}
skriva {**artikel*/en artikel/*artiklar*}

jaga {*elefant/elefanter*}
jaga {**apa/apor*}

[1] Särskilt vid verbet *finnas* förekommer dessutom naken nominalfras med svagt referentiell betydelse som egentligt subjekt:

Det finns {*risk* för/*tillfälle* till/*överflöd* av/*behov* av/*orsak* till} …

Det finns (*stor*) *risk* för att inflationen skjuter fart igen.
Bil finns i garaget.

Nominalfrasen kan ha naken form också när den fungerar som ordinärt subjekt vid *finnas*:

Eftersom (*stor*) *risk* finns för att inflationen plötsligt skjuter fart igen, måste vi ha ett åtstramningspaket redo.

[2] Med samma innebörd används substantivet som första led i sammansättningar (Subst. § 27: 1):

fiolspel, TV-köp, bilkörning
provanställning, sängläge

[3] Också mera tillfälliga aktioner kan uttryckas med verb + naken nominalfras. Då förutsätter ofta talsituationen eller texten en referent av den typ som avses med nominalfrasen, dvs. de funktionella typegenskaperna är viktigare än individegenskaperna.

Är det jag som ska skaffa *kokerska*?
Min syster har lovat att skriva *prolog*.
Han har redan ordnat *boll*.

Som svagt referentiell kan också räknas den särskilda typen av indefinit nominalfras med superlativ som anger indirekt urval (§ 46): *godast glass*, *högst inflation*.

[4] Prepositionsfraserna med rester av äldre kasusböjning (Prepfraser § 4) har genomgående svagt referentiell betydelse. Många av dem bildar mer eller mindre fasta förbindelser med verb, t.ex. {*gå/ligga*) *till sängs*, {*rymma/sticka*} *till skogs*, *ta av daga*.

§ 114. Svagt referentiell betydelse vid måttsangivelse. Indefinita måttsangivande nominalfraser kan sägas ha det abstrakta måttet som referent (§ 91: 6), men deras referentiella betydelse är svag. De består av måttssubstantiv + kvantitetsattribut och har en speciell syntaktisk distribution.

a) Måttsadverbial vid dimensionsadjektiv i positiv (§ 85: a, Adjfraser § 16):

en meter lång

b) Måttsadverbial vid adjektiv, pronomen och adverb i komparativ samt vid vissa prepositioner och subjunktioner med komparativ betydelse (§ 85: b–c):

en meter längre, *två timmar* tidigare, *tio kilo* mer
två timmar före avresan, *två meter* bortom trädet, *tre stycken* till, *två timmar* innan vi åkte

c) Adverbial som anger duration eller rektion i sådant adverbial (Advl § 104–106):

läsa (i) *två timmar*, bli färdig på *två timmar*

d) Objekt eller måttsadverbial vid vissa verb (Obj. § 19: 4a, Advl § 78):

mäta *45 meter* i omkrets, kosta *30 kronor*, väga *fem kilo*, stiga *5 procentenheter*

e) Kvantitetsattribut (§ 24):

fyra meter tyg, *två liter* jordgubbar

f) Deskriptivt genitivattribut (§ 50):

fyra meters avstånd, *tre års* ålder, *50 års* tid
en *tre månaders* baby, en *fem kilos* gädda

g) Rektion i kvantitativt prepositionsattribut (§ 60: f):

en gädda på *tre kilo*, en bok om *400 sidor*

§ 115. Svagt referentiell betydelse vid helhetsangivelse. Indefinita nominalfraser som anger en helhet varav en viss specificerad kvantitet anges i kontexten är oftast svagt referentiella, dvs. helhetens beskaffenhet är viktigare än dess referens. Detta gäller särskilt när den helhetsangivande nominalfrasen står som attribut i en högre nominalfras som anger kvantiteten (§ 72: b).[1]

en uppsättning {av/med} *böcker*, andelen *liberaler*, den sista droppen *vin*

[1] När kvantiteten anges ungefärligt, t.ex. med ett kvantitativt pronomen (§ 24: 1), är den referentiella betydelsen ofta starkare: *mycket mjölk*, *mycket finesser*. Attributet *lite* har ibland till huvudsaklig funktion att ange starkare referentiell betydelse än motsvarande nominalfras utan kvantitetsattribut, dvs. dess funktion liknar den obestämda artikelns funktion vid individuativt huvudord (Pron. § 165):

Jag har köpt *lite* {*jordnötssmör/grönsaker*}. Jfr: Jag har köpt {*jordnötssmör/grönsaker*}.

§ 116. Svagt referentiell nominalfras som subjekt. Nominalfrasen kan ha svagt referentiell betydelse när den står som subjekt:

Senap är gult.

Som subjekt uppträder dock främst sådana svagt referentiella nominalfraser som samtidigt kan uppfattas som nominala satsförkortningar (§ 94):

{*Kalla avrivningar/Ärter/Cykling/Grädde*} är nyttigt.
Kavaj är inte nödvändigt.
Mössa med skärm är inte särskilt modernt.

§ 117. Svagt referentiell nominalfras som led i samordning. I ett stort antal mer eller mindre lexikaliserade samordningar används nakna nominalfraser med svagt referentiell betydelse. Exempel:

(både) papper och penna, varken papper eller penna
(både) regering och riksdag, varken regering eller riksdag
stad och land, ort och ställe, man och hustru, hem och familj, hem och skola, rock och mössa, mössa och vantar, sol och måne, häst och vagn, häst och ryttare, kavaj och byxor

Kyrka och stat, *kyrka och samhälle* var egentligen ett. (T)

Också i mera tillfälligt bildade samordningar kan nakna nominalfraser kombineras. Då förutsätts det vanligen finnas referenter för var och en av de samordnade nominalfraserna inom den givna situationen eller kontexten. Betydelsen erinrar i så fall om den definita nominalfrasen även om också här tonvikten ligger på nominalfrasernas begreppsliga, funktionella innebörd snarare än på den eller de enskilda referenter som frasen betecknar.

Vi var där och inspekterade men vi hann inte titta på vare sig *boningshus eller lagård*. [jfr: … boningshuset eller lagården.]
Jag hade bilen inne för översyn igår och de åtgärdade både *bensinpump och handbroms*.
Både på *upprop och efterbörs* var tendensen fast. (S)
Det är inget ovanligt att partimedlemmar är väldigt engagerade vid val av *presidium och partistyrelse*. (S)
Riksåklagare Magnus Sjöberg ville på onsdagen inte kommentera de pågående överläggningarna mellan *polis och åklagare*. (S)

Interrogativitet § 118

§ 118. Interrogativ betydelse. När nominalfrasen har interrogativ betydelse utgår talaren normalt från att det sakförhållande som anges i satsen gäller för åtminstone någon referent av den sort som beskrivs i den interrogativa nominalfrasen:

Det spelar ingen roll *vem av flickorna* som har gjort det. [Det tas för givet att åtminstone en av flickorna har gjort det.]
Vem av er köpte skotern? [Det tas för givet att minst en av de tilltalade köpte skotern.]

Den mening där den interrogativa nominalfrasen ingår handlar just om nominalfrasens referens, t.ex. om dess identitet (t.ex. *vilken*), dess beskaffenhet (t.ex. *hurdan*) eller dess kvantitet (t.ex. *hur mycket*). På vilket sätt referensen är relevant anges av kontexten: i den interrogativa huvudsatsen visar huvudsatstypen att referensen är efterfrågad, i interrogativ bisats anger den överordnade satsen om den efterfrågas, är känd eller okänd, avgörs av någon eller något, är likgiltig eller beror på något annat (Huvudsatser § 74, Bisatser § 65).

Huvudsats:

Vem har varit i Berlin? *Hur många hundar* har Per? [Talarens fråga till lyssnaren gäller referentens identitet respektive antal.]

Bisats:

Kristoffer undrar {*vem* som har varit i Berlin/*hur många hundar* Per har}. [Kristoffer efterfrågar referentens identitet respektive antal.]
Kristoffer vet nog {*vem* som har varit i Berlin/*hur många hundar* Per har}. [Kristoffer känner till referentens identitet respektive antal.]
Kristoffer struntar i {*vem* som har varit i Berlin/*hur många hundar* Per har}. [Kristoffer är likgiltig för referentens identitet respektive antal.]
Kristoffer bestämmer {*vem* som ska få resa till Berlin/*hur många hundar* Per ska ha}. [Referentens identitet respektive antal beror på Kristoffer.]

Interrogativ betydelse uttrycks med interrogativ nominalfras, dvs. en nominalfras som inleds med interrogativt ord (§ 32–34).[1]

[1] Den interrogativa nominalfrasen står betydelsemässigt nära den indefinita. Likheten avspeglas också i syntaxen: den interrogativa nominalfrasen har adjektiv i obestämd form och den kan fungera som egentligt subjekt.

Karl bestämde *vilken* {*svensk/*svenska*} *cykel* vi skulle köpa.
Karl bestämde {*vilka/hurdana/hur många*} *tavlor* det skulle hänga i korridoren.

Syntaktiskt erinrar den interrogativa nominalfrasen om den relativa eftersom båda fungerar som satsbas i bisats. Också lexikalt liknar de varandra eftersom de interrogativa pronomenen och de relativa delvis är desamma.

Karl bestämde *vilka* som kunde räkna med att bli avskedade. [interrogativ]
Karl träffade de anställda *vilka* kunde räkna med att bli avskedade. [relativ]

15 ADJEKTIVFRASER

1 Översikt.

Struktur 2–58

2 Översikt. 3 Ordningsföljd mellan leden i en adjektivfras som fungerar predikativt eller som adverbial till ett verb. 4 Ordningsföljd mellan leden i en adjektivfras som adjektivattribut. 5 Adjektivfrasens omfattning.

Gradadverbial i adjektivfrasen 6–21

6 Översikt. 7 Gradadverbialens struktur. 8 Gradadverbialens placering. 9 Gradadverbial med egna gradadverbial. 10 Gradadverbialens komplement: struktur. 11 Gradadverbialens komplement: placering.

Gradadverbialens betydelse 12–21: 12 Högre eller lägre grad: *ganska stor*. 13 Uppnådd eller icke uppnådd grad: *helt torr*. 14 Jämförelse: *lika bred*, *mera praktisk*. 15 Normvärde: *för bred*. 16 Mått: *två meter lång*. 17 Mått vid icke uppnådd grad: *halvt medvetslös*. 18 Skillnad: *mycket bredare*. 19 Emfas: *ännu bredare*, *allra bredast*. 20 Successiv gradhöjning: *allt bredare*. 21 Proportion: *ju bredare*.

Objekt i adjektivfrasen 22–27

22 Översikt. 23 Alltid framförställt objekt: *sin mor behjälplig*. 24 Framförställt eller efterställt objekt: *sina bröder underlägsen*, *underlägsen sina bröder*. 25 Efterställt objekt: *lik sin bror*. 26 Framförställt objekt eller efterställt bundet adverbial: *sin bror tacksam*, *tacksam mot sin bror*. 27 Två objekt: *skyldig arbetarna två månadslöner*.

Bundna adverbial i adjektivfrasen 28–44

28 Översikt. 29 De bundna adverbialens placering. 30 Prepositionsfras med *av*. 31 Prepositionsfras med *från*. 32 Prepositionsfras med *för*. 33 Prepositionsfras med *i*. 34 Prepositionsfras med *med*. 35 Prepositionsfras med *mot*. 36 Prepositionsfras med *om*. 37 Prepositionsfras med *på*. 38 Prepositionsfras med *till*. 39 Prepositionsfras med *över*. 40 Utelämnande av preposition före infinitivfras: *orolig* (*för*) *att störa*. 41 Utelämnande av preposition före narrativ bisats: *glad* (*över*) *att du kom*. 42 Komparativens komplement. 43 Superlativens komplement. 44 Vanligen fria adverbialstyper som bundna adverbial: *verksam i Sverige*.

Sättsadverbial i adjektivfrasen 45–47

45 Sättsadverbialens struktur och betydelse. 46 Sättsadverbialens placering. 47 Sättsadverbial som blir gradadverbial.

Övriga fria adverbial i adjektivfrasen 48–51

48 Översikt. 49 De fria adverbialens placering. 50 Tidsadverbial: *förr så sträng*. 51 Adverbial som anger avseende.

52 Satsadverbial och fria predikativ i bisatsekvivalenta adjektivfraser

Alternativ konstruktion vid adjektiv med viss uppsättning av roller 53–58

53 Reciproka aktanter: *A är ense med B, A och B är ense.* 54 Sakförhållande uttrycks med adverbial eller med normalt uttryck för predikationsbas: *det är gott med jordgubbar, jordgubbar är gott.* 55 Avseende anges med adverbial eller med uttryck för predikationsbas: *boken är bra i början, bokens början är bra.* 56 Infinitivfras som uttryck för predikationsbas eller som adverbial för avseende: *att sköta apparaten är enkelt, apparaten är enkel att sköta.* 57 Outtryckt agens eller upplevare: *jag är klar med bilen, bilen är klar*. 58 Aktanter byter satsledsfunktion: *våld är främmande för henne, hon är främmande för våld.*

Syntaktisk funktion och distribution 59–66

59 Adjektivfrasens satsledsfunktioner. 60 Blockled. 61 Kongruens. 62 Adjektivfras föregången av *som* eller preposition. 63 Adjektivattributens placering. 64 Ordningsföljd mellan adjektivfraser som adjektivattribut. 65 Adjektivfras som huvudled i nominalfras: *mina bekanta.* 66 Obetonade adjektivattribut.

Betydelse 67

67 Egenskap hos predikationsbasen.

§ 1. Översikt. Adjektivfrasen är en fras med ett adjektiv eller adjektiviskt pronomen som huvudord. Huvudordet saknar ofta bestämning och utgör då ensamt hela adjektivfrasen. Som bestämningar kan adjektivfrasen innehålla gradadverbial, bundna adverbial, fria adverbial och mera sällan objekt.

Adjektivfrasen kan fungera som bundet predikativ, fritt predikativ, predikativt attribut, adjektivattribut och adverbial:

Kassören såg *väldigt glad* ut. [bundet predikativ]
Glad över bifallet fortsatte Svensson sin berättelse. [fritt predikativ]
De anställde en ny programmerare, *van vid statistiska beräkningar*. [predikativt attribut]
Lars har en *rätt framgångsrik* tid bakom sig. [adjektivattribut]
Styrelsen arbetade till en början *mycket målmedvetet*. [adverbial]

Dessutom kan adjektivfrasen stå i en icke-elliptisk nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord och då fungera som nominalfrasens huvudled:

De många andra *verkligt sjuka* kan vi inte ha kvar på den här avdelningen.

Som bundet predikativ och som bundet adverbial är adjektivfrasen normalt inget blockled, utan huvudordet och de flesta typerna av efterställda bestämningar kan var för sig placeras t.ex. som fundament:

Anna är inte särskilt *van vid barn*.
Vid barn är Anna inte *särskilt van*.
Särskilt van är Anna inte *vid barn*.

När adjektivfrasen är predikativ eller adverbial, placeras gradadverbial, oftast bestående av ett ensamt adverb eller adjektiv, vanligen framför adjektivet och de flesta övriga adverbial vanligen efteråt. Objekt placeras före eller efter adjektivet beroende på vilket adjektiv som är huvudord.

Hon är *ganska vänlig mot mig*.
Något sådant vore *mig komplett främmande*.
Hon är *lik honom i allt*.

När adjektivfrasen är adjektivattribut, står inga bestämningar mellan adjektivet och nominalfrasens huvudord. Bestämningar som i en predikativ adjektivfras står efter adjektivet kan då i viss utsträckning placeras antingen före adjektivet eller efter nominalfrasens huvudord:

en *för mig lycklig* tid
en *lycklig* tid *för mig*

ANM. Det kan diskuteras om de fria adverbialen skall betraktas som en bestämning i verbfrasen eller om de skall räknas in i adjektivfrasen. I en sats som *Anders var kär i mig då för tiden* kan man hävda att tidsadverbialet hör till predikatsfrasen i dess helhet och inte är en direkt bestämning till adjektivet. Å andra sidan ingår fria adverbial klart i adjektivfrasen när denna används som adjektivattribut: *en då för tiden mycket skicklig pianist*. Se vidare § 5, 49.

Struktur § 2–58

§ 2. Översikt. Adjektivfrasen har ett adjektiv som huvudord. Den består ofta av enbart adjektivet men kan också innehålla bestämningar av följande slag:

a) Gradadverbialen kan utgöras av adverbfraser, adjektivfraser samt mindre allmänt prepositionsfraser eller nominalfraser.

ganska lång, hur lång, lika lång, väldigt lång, i hög grad lång, två meter lång

Gradadverbialen kan själva innehålla bestämningar, se § 9–11.

b) Sättsadverbialen kan vara adjektivfraser, participfraser samt mindre allmänt prepositionsfraser, subjunktionsfraser eller adverbfraser.

komiskt högtidlig, glädjande högtidlig, högtidlig till sättet, högtidlig som en präst, annorlunda högtidlig

c) Objekt förekommer bara vid några få adjektiv. De består nästan alltid av nominalfraser. Adjektivet *skyldig* kan ha både indirekt och direkt objekt.

sin mor behjälplig, sina bröder underlägsen, underlägsen sina bröder, skyldig banken mycket pengar

d) Bundna adverbial utgörs vanligen av prepositionsfraser eller av komparativa subjunktionsfraser eller bisatser.

förhatlig för alla, vänlig mot eleverna, orolig (för) att störa, glad (över) att ingen kom, vänligare än förut, vänligare än man kunde vänta

e) Fria adverbial (utom sättsadverbial) kan vara prepositionsfraser, adverbfraser, infinitivfraser eller bisatser eller mindre typiskt nominalfraser, adjektivfraser eller participfraser.

bra på tyska, grön med röda prickar, trött efter tävlingen, tidvis öppen, ställvis otät, enkel att handskas med, lugn fastän det stormade, glad varje dag, konstant ledsen, ihållande mulen

Som adjektivfraser redovisas i denna grammatik också fraser med adjektiviska pronomen eller räkneord som huvudord:

lagom många, ganska få
alldeles själv, precis likadana, helt andra
drygt hundra, nästan tusen

ANM. 1. När gradadverbial ingår i verbfrasen, räknas de som fria adverbial, Advl § 77.

ANM. 2. Sättsadverbial är snarast fria adverbial men har också syntaktiska och semantiska likheter med de bundna adverbialen, varför de här har upptagits som en särskild adverbialstyp.

§ 3. Ordningsföljd mellan leden i en adjektivfras som fungerar predikativt eller som adverbial till ett verb. Adjektivets bestämningar placerar sig runt adjektivet enligt Schema 1 i en adjektivfras som fungerar predikativt eller som adverbial till ett verb.[1]

–3	**–2**	**–1**	**0**	**+1**	**+2**
Objekt	Advl	Advl	Huvudord	Objekt	Advl

SCHEMA 1. Ledens ordningsföljd i en adjektivfras som predikativ eller verbfrasadverbial.

a) Före adjektivet

I den adverbiella positionen –1 placeras de gradadverbial och sättsadverbial som har formen av adverb-, adjektiv- eller participfras. Oftast består dessa fraser då bara av sitt huvudord. Optionellt kan gradadverbialen *nog* och *tillräckligt* placeras efter huvudordet.

synnerligen bred, ganska glad, hur tung, så vit, lika smal, väldigt lycklig, milt ironisk, förtjusande trevlig, skrämmande energisk

I den adverbiella positionen –2 placeras optionellt vissa fria adverbial med formen av adverb-, adjektiv-, particip- eller prepositionsfraser:

tidvis mycket effektiv, juridiskt helt hållbar, konstant väldigt ledsen, ihållande fullständigt mulet, på sina ställen ganska bra, i alla avseenden mycket duktig

I objektspositionen –3 placeras objektet obligatoriskt vid vissa adjektiv, optionellt vid andra (§ 23–24):

sin mor behjälplig, sin syster då för tiden i alla avseenden mycket underlägsen,
mig numera lika främmande som då

I viss utsträckning kan positionerna –3 och –2 kastas om, dvs. objektet kan hamna efter det fria adverbialet eller ett av de fria adverbialen:

då för tiden sin syster (i alla avseenden) mycket underlägsen

b) Efter adjektivet

I objektspositionen +1 står objekt vid vissa adjektiv. Objektet kan alltså här inte skiljas från sitt huvudord av andra bestämningar. Vid adjektivet *skyldig*, som tar två objekt (§ 27), placeras liksom vid verb det indirekta före det direkta.

lik min chef i sättet, trogen sina vanor numera, skyldig honom en ursäkt snart

I den adverbiella positionen +2 kan alla sorters adverbial stå utom grad- och sätts-adverbial av den typ som står i –1. Här står alla bestämningar som utgörs av eller innehåller en bisats eller infinitivfras. Positionen kan fyllas av mer än ett adverbial.

bra för dig att ha, ense med Lena i allt, arg på mig för den där missen

Ordningsföljden mellan bundna adverbial och sättsadverbial regleras av informationsstrukturella faktorer (Satsens struktur § 13: a) och av principen om att placera det tyngre ledet sist (Satsens struktur § 13: c). Det innebär att alternativa ordningsföljder kan vara möjliga, t.ex. *bra för dig att ha*, *bra att ha för dig*, *ense med Lena i allt*, *ense i allt med Lena*. Det gäller också ordningsföljder där den ena bestämningen är komplement till ett gradadverbial (§ 11), t.ex. *lika bra som jag på löpning*, *lika bra på löpning som jag*.

Om fria adverbial står efter huvudordet, placeras de ofta efter bundna adverbial och sättsadverbial:

avundsjuk på Lena utan orsak
medveten om hennes förehavanden hela tiden

Men också här är alternativ ordningsföljd möjlig, om informationsstrukturen eller ledens olika tyngd motiverar det:

avundsjuk utan orsak på alla hennes kvinnliga vänner
medveten hela tiden om alla hennes hemliga förehavanden

För en sammanställning av exempel på bestämningar i de olika positionerna se Schema 2.

–3	–2	–1	0	+1	+2
Objekt	Advl	Advl	Huvudord	Objekt	Advl
		älskvärt	kritisk		
	numera	helt	enig		med sin man i allt
	tidvis	mycket	dyster		till sinnes
	på så vis	mycket	mottaglig		för undervisning
henne	däruti	ganska	underlägsen		
		ganska	lik	henne	
	fläckvis	oerhört	smutsiga		
mig		alldeles	främmande		då för tiden
			lämplig		för friluftsliv
	juridiskt	rätt	svår		för alla
		rätt	svår		för alla juridiskt
	tekniskt	mycket	skickligt		
	i detta läge	alltför	långsamt		

SCHEMA 2. Exempel på adjektivfraser som predikativ eller adverbial (i verbfrasen).

[1] Adjektivfrasen kan också vara adverbial som bestämning till ett adjektiv, particip eller ett adverb (§ 59: 5). Då står den normalt framför sitt huvudord och adjektivet har normalt bara framförställda bestämningar eller bestämningar som kan stå efter adjektivfrasens huvudord:

ganska skickligt gjord
alltför häftigt röd
lika påtagligt entusiastisk som sin bror

§ 4. Ordningsföljd mellan leden i en adjektivfras som adjektivattribut. I en adjektivfras som fungerar attributivt (§ 59: 3a) placeras adjektivets bestämningar före adjektivet enligt Schema 3.

–3	–2	–1	0
Objekt	Advl	Advl	Huvudord

SCHEMA 3. Ledens ordningsföljd i en adjektivfras som adjektivattribut.

När adjektivfrasen står som adjektivattribut,[1] kan alltså ingen av dess bestämningar placeras mellan adjektivfrasens huvudord och nominalfrasens huvudord.[2] I positionen närmast före adjektivet (–1) står samma typ av bestämningar som när adjektivet används predikativt (§ 3):

en *älskvärt kritisk* recension
ett *alltför långsamt* tempo

De bestämningar som i en predikativ adjektivfras (§ 3) står efter huvudordet kan ibland placeras (1) i en av de framförställda positionerna eller (2) bland substantivets efterställda bestämningar. I andra fall (3) är det omöjligt för adjektivet att ha bestämningen i fråga när adjektivfrasen är adjektivattribut.

1. Före adjektivet (i position –2) kan bestämningar som består av prepositionsfraser eller adverbfraser placeras:

en *för rockkonserter olämplig* lokal
en *mot patienterna oerhört mycket mera hänsynsfull* läkare
den *för henne förhatliga* Staaffska regeringen (R)
det *i åratal folktomma och trista* området kring Potsdamer Platz (S)

Också satsadverbial placeras i denna position:

en *inte särskilt rolig* fest
detta *kanske onödiga* påpekande
vårt *tyvärr misslyckade* försök

Jämför predikativ adjektivfras:

en lokal, som är *olämplig för rockkonserter*
en läkare, som är *oerhört mycket mera hänsynsfull mot patienterna*
den Staaffska regeringen, som var *förhatlig för henne*
området kring Potsdamer Platz, som *i åratal* varit *folktomt och trist*

När adjektivfrasen är adjektivattribut, står objekt före huvudordet (i position –3):

en *sina bröder underlägsen* tävlingscyklist, *en *underlägsen sina bröder* tävlingscyklist, *en *underlägsen* tävlingscyklist *sina bröder*

Komparativa subjunktionsfraser kan inte stå först i adjektivfrasen (**ett än Kalle gladare barn*), knappast heller prepositionsfraser där rektionen är en infinitivfras eller en bisats (**en över att ha vunnit stolt spelare*, **en över att Sverige vunnit stolt spelare*, ?*den över att Sverige vunnit mycket stolte spelaren*).

2. Efter nominalfrasens huvudord kan i vissa fall bestämningar som består av komparativa subjunktionsfraser, komparativa eller konsekutiva bisatser, prepositionsfraser, adverbfraser eller infinitivfraser placeras. Språkkänslan är i detta fall olika för olika språkbrukare och för olika konstruktioner. Ofta uppfattas konstruktionen som mera grammatisk om nominalfrasen är indefinit.

a) Helt normal är konstruktionen om bestämningen utgörs av en komparativ subjunktionsfras, komparativ bisats eller konsekutiv bisats:

Det här är absolut en *finare* cykel *än din*.
Han köpte en *finare* cykel *än* (*den*) *han hade haft förut*.
Chefen fick en *sådan* örfil *att han stöp*.

Konstruktionen uppfattas vidare gärna som grammatisk i följande fall:

b) Om bestämningen är ett fritt adverbial av annan typ än sättsadverbial, är konstruktionen i många fall fullt accepterad, även i formellt språk:

felaktiga åtgärder *i juridiskt avseende*
en *bra* sak *att ha*
en *vanlig* åkomma *nu för tiden*

c) Om bestämningen utan större betydelseskillnad kan uppfattas som en bestämning till nominalfrasens huvudord, är konstruktionen accepterad i ledigt språk:

en *olämplig* lokal *för rockkonserter* [jfr: en lokal för rockkonserter]
de *disponibla* krafterna *för nyrekrytering*
de *inflytelserika* kretsarna *på penningmarknaden*
den *större* makten *till sjöss*
en *olämplig* lokal *att hyra*
den *redan blodiga* marken *från krigets sista gatustrider* (S)
tillräckligt skydd *för den enskilde* (T)

d) Om adjektivfrasens huvudord även utan komplement väcker föreställningen om en specifik aktant (Adj. § 15), är konstruktionen acceptabel för många om än inte alla språkbrukare:

jämgamla barn *med mina*
på någon *jämförlig* nivå *med elitens*
många *gemensamma* ägodelar *med sin hustru*
den *ansvarige* byggmästaren *för arbetena*

Komplement till gradadverbial i attributiv adjektivfras låter sig lättare placeras efter nominalfrasens huvudord (§ 11) än komplement till det adjektiviska huvudordet självt.

Konstruktion enligt (1) förekommer mest i neutralt och i synnerhet formellt skriftspråk. Konstruktion enligt (2c)–(2d) förekommer mest i talspråk och ledigt skriftspråk, och språkvårdare brukar avråda från den. Ofta undviker talare adjektivfraser med bestämningar i form av prepositionsfraser eller infinitivfraser som adjektivattribut.[3]

3. I många fall kan adjektivet inte ta bestämningarna vare sig i en position före adjektivet eller stående bland substantivets efterställda bestämningar. De närmare reglerna för dessa restriktioner är ofullständigt kända.

*den *om händerna smutsigaste* gossen, *den *smutsigaste* gossen *om händerna*

För en exempelöversikt över placering av bestämningar före huvudordet adjektivfras som adjektivattribut se Schema 4.

	–3	–2	–1	0	
	Obj	Advl	Advl	Huvudord	
(en)		med sin man i allt	helt	enig	(hustru)
(en sådan)		för friluftsliv	mycket	lämplig	(ryggsäck)
(en)		för alla juridiskt	rätt	svår	(fråga)
(en)	mig	då för tiden	alldeles	främmande	(tanke)
(alla)		för undervisning	något så när	mottagliga	(personer)
(någon)	sin hustru		obrottsligt	trogen	(man)
(en)		numera i Sverige		verksam	(nazist)
(denna)		då för henne	helt	naturliga	(reaktion)

SCHEMA 4. Exempel på adjektivfraser som adjektivattribut.

[1] I stort sett samma regler och samma språkkänsla som för adjektivattribut gäller om adjektivfrasen fungerar som nominalfrasens huvudled. Ofta är det dock något lättare att efterställa ett bundet adverbial när adjektivfrasen är huvudled i nominalfras: *de för kriget ansvariga, de ansvariga för kriget*. Jfr *de för kriget ansvariga ministrarna, ?de ansvariga ministrarna för kriget*.

[2] Gradadverbialet *nog* kan i vissa fall talspråkligt också stå mellan adjektivfrasens huvudord och nominalfrasens huvudord: *en bred nog säng*. I övrigt placeras *nog* och *tillräckligt* före adjektivfrasens huvudord när adjektivfrasen är adjektivattribut, fastän de annars kan stå antingen före eller efter (§ 8: b).

[3] I stället kan adjektivattributet erättas t.ex. med relativ bisats: *en lokal som är olämplig för rockkonserter, de krafter som är disponibla för nyrekrytering, en lokal som är olämplig att hyra*. Särskilt om nominalfrasen är indefinit, kan ofta konstruktion med adjektivfrasen som predikativt attribut väljas: *en lokal olämplig för rockkonserter, en lokal olämplig att hyra*.

§ 5. Adjektivfrasens omfattning. Ett efterställt fritt adverbial i ett bundet predikativ som utgörs av en adjektivfras kan ofta fattas antingen som en bestämning i predikativet eller som ett adverbial i den verbfras där predikativet ingår, och det är ofta svårt eller meningslöst att söka avgöra vilket:

Han var glad över blommorna i går. [Det är osäkert om *i går* är bestämning till *var* eller *glad*.]

Vart adverbialet syntaktiskt förs blir intressant först när det semantiskt endast kan föras till den ena frasen. Ibland kan ett adverbial tydligt hänföra sig antingen till adjektivfrasens eller till verbfrasens tid och aktionsart (se också § 50). I följande exempel hänför sig tidsadverbialet *ständigt* till adjektivfrasens tid och oavgränsade aktionsart:

Man hade gjort honom *ständigt arg*.
Ständigt arg hade man gjort honom.

Jämför följande exempel, där *ständigt* är direkt bestämning i verbfrasen och hänför sig till dess tid och aktionsart:

Man hade ständigt gjort honom arg.
Arg hade man ständigt gjort honom.

På liknande sätt hänför sig sättsadverbialet *ilsket* i följande exempel till adjektivfrasens tid och aktionsart:

Jag började måla bänken *ilsket grön*.

Jämför följande exempel, där *ilsket* är direkt bestämning i verbfrasen och hänför sig till dess tid och aktionsart:

Jag började ilsket måla bänken grön.
Ilsket började jag måla bänken grön.

I de fall då adjektivfras och verbfras har samma tid och aktionsart föredrar talaren vanligen att placera sättsadverbial på en plats som primärt tillkommer adjektivfrasens bestämningar, medan andra fria adverbial vanligen placeras på en plats som primärt tillkommer verbfrasens direkta bestämningar:

De hade varit *överlägset sarkastiska mot honom*.
?De hade *överlägset* varit *sarkastiska mot honom*.
De hade *tidvis* varit *sarkastiska mot honom*.
De hade varit *sarkastiska mot honom tidvis*.
?De hade varit *tidvis sarkastiska mot honom*.

Fria adverbial som har strukturen av en nominalfras eller prepositionsfras står oftast på en plats som i lika mån tillkommer adjektivfrasens och verbfrasens bestämningar:

Du skall vara *glad och god varje dag*.
Elsa är *lik sin mor i sättet*.

Gradadverbial i adjektivfrasen § 6–21

§ 6. Översikt. Gradadverbial har vanligen strukturen av adverbfraser eller adjektivfraser men kan också vara prepositionsfraser och nominalfraser. De kan i sin tur ha egna bestämningar, dels i form av gradadverbial, dels i form av vanligen adverbiella komplement.

Gradadverbialens prototypiska funktion är att vara bestämningar i adjektivfraser. Därutöver kan de vara bestämningar i participfraser och adverbfraser och många av dem dessutom i verbfraser. I detta kapitel behandlas också dessa frasers gradadverbial.

I adjektivfraser är gradadverbialen bestämningar till sådana adjektiv som primärt eller sekundärt betecknar graderbara egenskaper (Adj. § 9). Gradadverbialen anger vilken grad av egenskapen som talaren avser. Adjektivfrasens gradadverbial placeras normalt före huvudordet.

Olika gradadverbial står till förfogande för adjektiv i olika komparationsgrad.

1. Som interrogativt gradadverbial vid adjektiv i positiv fungerar *hur* (*pass*). Gradadverbial till positiv fördelar sig annars på följande betydelsetyper:

a) Adverbial för högre eller lägre grad, t.ex. *ganska* i *ganska bred*.

b) Adverbial för uppnådd eller icke uppnådd maximal eller minimal grad, t.ex. *helt* i *helt torr*.

c) Jämförande adverbial, t.ex. *lika* i *lika bred*, förutsätter en tillfällig jämförelsemängd. Jämförande adverbial kan ta komplement: *lika bred som bordet*.

d) Adverbial som anger om graden sammanfaller med normen, t.ex. *för* i *för bred*, förutsätter ett normvärde för referenter av predikationsbasens typ. Sådana adverbial kan ta komplement: *alltför bred för mig*.

e) Måttsadverbial, t.ex. *två meter* i *två meter bred*, anger graden med hjälp av en konventionellt bestämd måttsenhet. De skiljer sig därför från de egentliga gradadverbialen genom att en adjektivfras med måttsadverbial i princip är oberoende av någon jämförelsemängd för referenten, även om adjektivet annars är relativt. Måttsadverbial utgörs vanligen av nominalfras eller prepositionsfras.

2. Som interrogativt gradadverbial vid komparativ fungerar *hur mycket*. Gradadverbial till komparativ fördelar sig annars på följande betydelsetyper:

a) Skillnad, t.ex. *mycket* i *mycket bredare*. När ett gradadverbial anger skillnaden med ett mått, t.ex. *två snäpp bredare*, kan det (i motsats till måttsadverbial vid positiv) ha tillfälligt valda måttsenheter och förekomma vid ett stort antal adjektiv.

b) Emfas, t.ex. *ännu* i *ännu bredare*.

c) Successiv ökning, t.ex. *allt* i *allt bredare*.

d) Proportion, t.ex. *ju* i *ju bredare*.

3. Gradadverbial till huvudord i superlativ anger emfas, t.ex. *allra* i *allra bredast*. Superlativer kan också ha gradadverbial för icke uppnådd grad, t.ex. *näst* i *näst bredast*.

ANM. Semantiskt är gränsen vag mellan framförställda sättsadverbial och gradadverbial: många sättsadverbial uttrycker också grad och kan ha lexikaliserats i funktion som egentliga gradadverbial, jämförande adverbial eller adverbial som anger emfas. Se § 47.

§ 7. Gradadverbialens struktur. Gradadverbialet har någon av följande strukturer:

a) adverb (med eventuella egna bestämningar), t.ex. *ganska*, *mycket* i *ganska lång*, *mycket bredare* (jfr Advb § 37: 3)

b) adjektiv eller adjektiviska pronomen (med eventuella egna bestämningar), t.ex. *väldigt*, *helt* i *väldigt lång*, *helt tom*, *måttligt förtjust*

c) prepositionsfras, t.ex. *till 90 %* i *till 90 % färdig*

d) nominalfras, t.ex. *två meter* i *två meter lång*, *två meter längre*

Också participfraser, som primärt är sättsadverbial, kan fungera som gradad-

verbial (se vidare § 47), t.ex. *överraskande*, *rasande* (i adjektivfraser som *överraskande lång*, *rasande vacker*). Adjektiv och böjliga pronomen (liksom perfektparticip) böjs i obestämd form neutrum singularis när de står adverbiellt: *vackert röd*, *något röd*, *mättat röd*.

Strukturerna prepositionsfras (t.ex. *till 90 %*) och nominalfras (t.ex. *två meter*) är typiska för måttsadverbial (jfr § 16).

När gradadverbialet är en adverbfras, adjektivfras eller participfras, består det oftast bara av ett huvudord. Det kan dock vara utbyggt med dels ett eget gradadverbial, t.ex. *nästan*, jfr adjektivfrasen *nästan helt full*, dels ett komplement, t.ex. *än jag*, jfr adjektivfrasen *mera energisk än jag* (där *än jag* bestämmer *mera*). Också gradadverbial som är prepositionsfraser kan ta egna gradadverbial som bestämning, jfr *nästan till 90 % full*. Se vidare § 9–11.

I talspråk och ledigt skriftspråk förekommer det att gradadverbial (för egentlig grad eller emfas) reduplicerar: *mycket mycket bra*, *lite lite bättre*, *allra allra bäst*.

§ 8. Gradadverbialens placering. De flesta gradadverbial placeras obligatoriskt före sitt huvudord:

ganska stor, *väldigt* förnuftig, *något så när* mätt, *tio meter* högre

Följande gradadverbial står optionellt efter huvudordet:

a) Gradadverbial som har strukturen av en prepositionsfras:

i hög grad principfast, principfast i hög grad
till tre fjärdedelar tom, tom till tre fjärdedelar
Det får anses *till 90 procent klart* att jag tar jobbet, säger hon. (S)
Men förtroendet var inte *ömsesidigt till 100 procent*. (S)

När adjektivfrasen står som adjektivattribut, placeras gradadverbialet antingen före huvudordet eller marginellt efter nominalfrasens huvudord (jfr § 4):

en *till 90 % ren* substans
*en *ren till 90 %* substans
en *ren* substans *till 90 %*

Den sistnämnda placeringen förekommer mest i indefinit nominalfras i talspråk och ledigt skriftspråk, och språkvårdare avråder från den.

b) Normadverbialen *nog* och *tillräckligt*:

nog bred, bred nog
tillräckligt bred, bred tillräckligt
Man kan aldrig vara *nog försiktig* vid valet av föräldrar. (S)
Och när avkopplingen blir *tillräckligt djup* kan man kalla den hypnos […] (S)
Jag är inte *ambitiös tillräckligt* … inte *fin nog* … (R)

I neutralt och vardagligt talspråk placeras *nog* helst efter huvudordet. *Nog* kan då undantagsvis vara efterställt också i adjektivattribut (före nominalfrasens huvudord) om nominalfrasen är indefinit, t.ex. *en bred nog säng*, men detta undviks i neutralt och formellt skriftspråk. Eljest placeras *nog* och *tillräckligt* före huvudordet när adjektivfrasen står som adjektivattribut: *en tillräckligt bred säng, en nog bred säng.*[1]

I expressiva led används *vad* som gradadverbial (se t.ex. Huvudsatser § 92). Det kan då fungera som satsbas med resten av ledet på sin ordinarie plats i satskärnan.

Vad de är *stora*! [Också: Vad stora de är!]

Vad du har *vackra* blommor! [Också: Vad vackra blommor du har!]

[1] Obligatoriskt efter huvudordet står komparativen *värre*, när den används som gradadverbial för att uttrycka hög grad:

Laxen nappade väl *friskt värre* nere vid fallet. (R)

§ 9. Gradadverbial med egna gradadverbial. Adjektivfrasens gradadverbial kan innehålla gradadverbial av samtliga olika strukturer (§ 7), dvs.:

a) adverbfraser, t.ex. *nästan alldeles tom* (adjektivfrasens huvudord är *tom*, i gradadverbialet *nästan alldeles* är *alldeles* huvudord med adverbet *nästan* som eget gradadverbial), *alldeles för trång, exakt lika bra, nästan så stor*

b) adjektiv- eller participfraser, t.ex. {*väldigt/förskräckligt/hemskt/djävligt/rasande*} *mycket längre* (adjektivfrasens huvudord är *längre*, vars bestämning är gradadverbialet *väldigt mycket*, i gradadverbialet är *mycket* huvudord med adjektivet *väldigt* som eget gradadverbial)[1]

c) prepositionsfraser, t.ex. *till 90 % för mjuk*

d) nominalfraser, t.ex. *en aning mera energisk*, *tre meter för lång*

[1] Adjektivfrasens gradadverbial kan också innehålla bestämningar som åtminstone primärt är sättsadverbial men som vanligen fungerar som gradadverbial (jfr § 47), t.ex. participet *försvinnande* i *försvinnande lite uthållig*, adjektivet *förrädiskt* i *förrädiskt mycket längre*.

ANM. I ovanstående konstruktionstyper sätts adjektivet (t.ex. *tom*) som huvudord till komplexa gradadverbial (t.ex. *nästan helt*) bestående av huvudord (*helt*) med eget gradadverbial (*nästan*). En alternativ lösning vore att se kombinationen av adjektiviskt huvudord (*tom*) och dess gradadverbial (*helt*) som konstruktionens huvudled, vilken så tar det yttre gradadverbialet (*nästan*) som bestämning. Konsekvenserna av den ena eller den andra analysen är otillräckligt kända.

§ 10. Gradadverbialens komplement: struktur. Vissa av adjektivfrasens gradadverbial kan ha ett komplement. Komplementet är för det mesta adverbiellt och kan ha formen av:

a) en komparativ subjunktionsfras

{lika/så} glad {som sin fru/som alltid}

{mera/mindre} praktisk än den vanliga konservöppnaren

b) en prepositionsfras eller en adverbfras[1]

{mest/minst} praktisk av dem vi har testat
{lagom/för/tillräckligt} bred {för två personer/för i natt/(för) att sova två i/för att två ska kunna sova i den}

c) en komparativ eller konsekutiv bisats

{lika/så} glad som han alltid hade varit
{mera/mindre} praktisk än den verkar
så (pass) rik att han kan skaffa sig en Mercedes

c) en nominalfras; vid (*allt*)*för* alternerar ett framförställt objekt med ett efterställt bundet adverbial (inlett med *för*)

mig för svår [jfr: för svår för mig [(b) ovan]]

Komplementen bestämmer jämförande adverbial (t.ex. *lika*, *mindre*, § 14) eller normadverbial (t.ex. *lagom*, *för*, *tillräckligt*, § 15). Vissa av de komplement som bestämmer jämförande adverbial kan också bestämma adjektiv i komparativ respektive superlativ, t.ex. *lämpligare än den vanliga konservöppnaren*, *lämpligare än den verkar*, *lämpligast av dem vi har testat*.

[1] Det kan ofta diskuteras om en prepositionsfras eller en adverbfras bestämmer gradadverbialet eller dess adjektiviska huvudord:

mest känd {i Tyskland/där/då för tiden}

§ 11. Gradadverbialens komplement: placering. Gradadverbialens komplement placeras sist i adjektivfrasen på samma sätt som komplement till adjektivet, dvs. vanligen skilda från sitt huvudord av adjektivfrasens huvudord:[1]

mindre praktisk än den vanliga konservöppnaren
mest praktisk av dem vi har testat
lagom bred för två personer
lika glad som han alltid hade varit
mindre praktisk än den verkar

Liksom adjektivets komplement kan komplementen dessutom placeras utanför adjektivfrasen, eftersom denna ibland inte är något blockled. Se § 60.

När adjektivfrasen som adjektivattribut bestämmer substantiv i nominalfras (jfr § 4), placeras gradadverbialens komplement som efterställda bestämningar till substantivet, dvs. efter också nominalfrasens huvudord:[2]

lika söta pojkar som Pelle
en för smal säng för två
mindre trevliga tapeter än förut
den mest praktiska konservöppnaren av alla vi har testat

När adjektivfrasen fungerar som adjektivattribut, placeras komplement som är prepositionsfraser eller adverbfraser alternativt före gradadverbialets huvudord:

en *för vårt företag alltför riskabel* satsning
den *för vårt företag alltför riskabla* satsningen
den *av alla vi har testat mest praktiska* konservöppnaren

[1] Komplement som är objekt, dvs. utgörs enbart av en nominalfras, placeras dock före gradadverbialet (*för*, *alltför*): *mig för stark*.

[2] I definita nominalfraser kan komparativa fraser eller fraser som anger normramen inte placeras efter nominalfrasens huvudord: **den lika söta pojken som Pelle*, **den för fina cykeln för dig*.

Gradadverbialens betydelse § 12–21

§ 12. Högre eller lägre grad: *ganska stor*. Relativa adjektiv och ordinära absoluta adjektiv (Adj. § 10) tar gradadverbial som anger högre eller lägre grad.

a) Hög grad[1] anges t.ex. av: *mycket*, *väldigt*, *förskräckligt*, *enormt*, *ofantligt*, *oändligt*, *extra*, *synnerligen*, *vad*, *så*. *Vad* och *så* används i satsbasen till expressiva huvudsatser och bisatser.[2]

Folk från landet är *mycket misstänksamma* […]. (R)
I Malmö är situationen *väldigt besvärlig* […] (S)
Kåre Olsson anser att valet i september är ett *enormt viktigt* val […] (S)
Herregud *vad hemskt* det var! (R)

Exempel på adverbial för hög grad i andra frastyper:

Alexander fortsatte det *mycket* fördröjda tåget söderut […] (R) [participfras]
Ett sådant resultat vore *djupt* otillfredsställande. [participfras]
Den torkar *mycket* fort efter regn. (R) [adverbfras]
Jag förstår att det bekymrar er *mycket*. (R) [verbfras]

Många gradadverbial för hög grad uttrycker sätt, primärt eller åtminstone etymologiskt, men har lexikaliserats i gradbetydelse, ofta med en emotionell bibetydelse. Exempel: *extremt*, *fantastiskt*, *fruktansvärt*, *förskräckligt*, *oerhört*, *orimligt*, *otroligt*, *påtagligt*, *riktigt*, *utpräglat*, *verkligt* samt många med vardaglig stilkaraktär t.ex. svordomarna (*d*)*jävligt*, *förbannat*.

Det rör sej om stora belopp, *oerhört stora* belopp. (R)
Hon är *fantastiskt stark*, ska jag säga dig. (R)
I hela sitt liv hade han ställt *orimligt höga* krav på sin hustru […] (R)
Att potatismospulver kunde smaka *så jävligt äckligt* hade han aldrig kunnat föreställa sig. (R)
Jag tror att det är *otroligt betydelsefullt*. (T)
Man är ju *förskräckligt självisk*. (T)

b) Medelhög grad anges t.ex. av: *ganska*, *rätt* (*så*), *tämligen*, *förhållandevis*, *relativt*.

Tvärtom tycker jag det är *ganska enkelt*. (S)
Uppenbarligen måste Hacohen varit *rätt ensam om att inte acceptera araber i Histadrut*. (S)
[…] vittnesbörd i domkyrkan skulle göra ett *tämligen konstigt* intryck […] (T)
[…] de flesta av våra raketsilor ligger i *relativt glest* befolkade trakter. (R)
Jag tror att den upplysningen var *rätt så nyttig*. (T)

Exempel på adverbial för medelhög grad i andra frastyper:

Jag var *rätt* inbunden och vågade inte tala med människor. [participfras]
Jag känner henne faktiskt *rätt* väl. (R) [adverbfras]

Adverbial för medelhög grad som verbfrasbestämning har normalt formen av gradadverbial + *mycket*:

Detta bekymrade oss *rätt mycket*.

c) Låg grad anges t.ex. av: *lite*, *föga*, *något*, *en smula*, *en aning*, *någorlunda*, *något så när*, *måttligt*.

Bananen är bara *lite rutten*.
Men jag är *föga framgångsrik*. (R)
Tydligen finner han inget motsägande i denna *något egendomliga* logik. (R)
Jag känner mig *en smula snopen*. (R)

Vissa gradadverbial förekommer tillsammans med negation för att ange låg grad: *inte så värst*, *inte* (*så*) *vidare*, *inte något vidare*, *inte* (*så*) *särskilt*. Negationen placeras normalt på det negerande satsadverbialets plats (Satsadvl § 68–71) utanför adjektivfrasen när denna står som bundet predikativ.

En *inte så värst stor* trädgård omgav huset.
När han låg alldeles stilla några sekunder med munnen mot hennes hals lyckades hon slingra sig ur greppet som just då *inte* var *särskilt hårt*. (R)
Tja, jag har *inte* haft *så stor* användning av den […] (R)
Och som det är nu i Grekland så är det ju *inte något vidare trevligt*. (T)

Föga, *inte så* (*värst*), *inte särskilt* används mest för att kontrastera mot hög eller högre grad. *Lite*, *något*, *en smula*, *en aning* används vid absoluta adjektiv mest för att kontrastera mot frånvaro av egenskapen i fråga:

Per är {*lite/en aning*} *egocentrisk*.

Vid relativa adjektiv används gradadverbial för låg grad vanligen för att markera att referenten har egenskapen i något högre grad än som vore lämpligt (jfr § 15):

(tröjan är) lite ˈstor ≈ lite för stor

I båda användningarna är *lite*, *en smula*, *en aning* oftast obetonade.

Det lexikaliserade *så värst* som gradadverbial förekommer bara i negerande eller frågande kontext: *Boken är inte så värst rolig. Jag undrar om boken är så värst rolig. Är boken så värst rolig? *Boken är så värst rolig.*

Exempel på adverbial för låg grad i andra frastyper:

[…] jag skulle kunna ha en *något* förgylld syn på dig […] (R) [participfras]
Kan du inte komma *något* lite oftare? [adverbfras]
När landstrimman vidgade sig *något* grupperade sig hären på det vanliga sättet […] (R) [verbfras]

Adverbial för låg grad som verbfrasbestämning kan också ha formen av negerat gradadverbial + *mycket*:

Han reser *inte så värst mycket* numera.

d) Graden efterfrågas eller anges som okänd etc. (i satsbasen till kvesitiva huvudsatser och bisatser) av: *hur* (*pass*) (Advb § 33: 3).[3]

Inser ni *hur pass allvarlig* den är? (R)
Och så kvittar det *hur trevlig* den är kanske. (T)

Exempel på *hur* i andra frastyper:

Jag känner inte till *hur pass* kringvandrande dom är. (T) [participfras]
Det slog honom *hur* överraskad hon blivit att finna honom hemma […] (R) [participfras]
Hur ofta hade hennes föräldrar upprepat den varningen? (R) [adverbfras]

Som verbfrasbestämning anger *hur* vanligen sätt (Advb § 33). Som interrogativt gradadverbial används *hur mycket*:

Hur mycket reste du på den tiden?

e) Graden anges som preciserad på annat sätt (i kontext eller talsituation) av: *så* (*pass*) (jfr Advb § 42: 1).

Och du skall veta att jag inte är ute efter att snoka fram allt om dig, för *så nyfiken* är jag inte på dig. (R)
Som ett underverk betraktades det också allmänt att Alexander övervunnit dessa ökentrakter och kommit levande från äventyret med *så pass stora* styrkor kvar. (R)
Lillemor slog armarna om mig och jag överraskades av att hon var *så pass stark*. (R)
Det är inte så stor brist när det gäller ett *så pass litet* ämne.

Preciseringen kan ges i ett komplement till *så* (*pass*) i form av en konsekutiv bisats (se vidare Bisatser § 86):

Blås *så* (*pass*) *hårt att alla hör*!

Ofta kan graden bara vagt preciseras av talsituationen, och *så* (*pass*) kan då ange att egenskapen i fråga antas vara känd för lyssnaren:

Det är synd att vi har *så dålig* plats. (S)
Dels är ju inte behovet *så enormt stort* heller. (T)

Det kan också fungera ungefär som ett gradadverbial för hög grad:

Det var *så roligt* att du kom!

I de sistnämnda fallen har *så* en vag övergång till funktionen som jämförande gradadverbial (§ 14). Som typiskt jämförande adverbial kan *så* inte följas av *pass*.

Exempel på *så* (*pass*) i andra frastyper:

Jag blir *så* överraskad av handen på min axel att jag rycker till. (R) [participfras]
Det började bli påfrestande att *så pass* ofta sitta ensam över sin kaffekopp. (R) [adverbfras]
Egendomligt nog veknade husvärden *så pass* att han under sommaren lät installera ett duschskåp […] (R) [verbfras]

Vid verb används också *så* (*pass*) + *mycket*:

Det frestade på *så mycket* att jag knappt kunde klara det ensam.

[1] Hög grad kan också anges genom ett förled, t.ex. *jätterolig* 'mycket rolig', *hypernervös* 'mycket nervös', *superbra* 'mycket bra' (jfr Adj. § 31: b, 32 Anm.), eller med reduplikation, t.ex. *stor*, *stor* 'mycket stor'. Dessa konstruktioner har vanligen särskilda (ofta vardagliga) stilvärden. Liksom gradadverbial som primärt anger sätt (t.ex. *förskräckligt*) har förled som *jätte-* lexikaliserats i ren gradbetydelse.

[2] Vissa gradadverbial passar inte till alla graderbara huvudord. Begränsad distribution har de skriftspråkliga *högst*, *djupt*:

högst ordinär, högst besynnerlig; [också vid adjektiviska particip:] högst förtjusande, högst betydande
djupt pessimistisk; [också vid adjektiviska particip:] djupt oroande, djupt otillfredsställande

Men:

*högst blyg, *högst bred, ?högst duktig [etc.]
*djupt blyg, *djupt bred, *djupt inkompetent

Högt används bara vid particip: *högt betrodd*, *högt aktad*. Här kan gradadverbialet kompareras med relativ betydelse: *vår högst betrodde medhjälpare av alla*.

[3] Adjektivfraser med *hur* plus ett relativt adjektiv som vetter mot skalans övre (obegränsade) ände efterfrågar ett läge var som helst på skalan, se Adj. § 10–11. *Hur* visar därigenom släktskap med gradadverbialen som anger jämförelse (§ 14) och mått (§ 16).

På liknande sätt kan adjektivfraser med *så* (*pass*) användas tillsammans med ett relativt adjektiv utan att förutsätta hög eller låg grad. Detta är fallet t.ex. när läget på skalan är underförstått i sammanhanget eller anges med t.ex. en konsekutiv bisats (jfr ovan): *Johan är visserligen väldigt liten, men han är i alla fall så* (*pass*) *stor att han når upp till bordet*. Jämför gradadverbial som hänvisar till ett normalvärde, § 15.

§ 13. Uppnådd eller icke uppnådd grad: *helt torr*. Absoluta adjektiv med grundbetydelse av maximivärde, t.ex. *torr*, *full*, *tom*, *ny*, *exakt*, tar gradadverbial som anger om maximivärdet är uppnått eller inte.[1]

a) Att maximivärdet är uppnått anges t.ex. av *helt*, *riktigt*, *alldeles*, *fullständigt*, *fullkomligt*:

Det var en *helt ny* situation. (R)
Så blir släktingarnas inställning *helt irrelevant*. (T)
Jag tror inte du är *riktigt normal*. (R)
Han fick en *alldeles ny* pensel […] (R)
Bara sticka iväg och tro att du kan skapa dej ett *fullständigt nytt* liv genom att klippa av det gamla. (R)
[…] de värsta felen begås alltid *fullkomligt oskyldigt*. (R)

Vissa ord har lexikaliserats som gradverbial vid vissa adjektiv, t.ex. *mol allena*, *pin färsk*, *splitter ny*.

Exempel på adverbial för uppnådd grad i andra frastyper:

De kala väggarna var *helt* dolda av röda bomullsskynken […] (R) [participfras]
Men Margita reagerade *helt* annorlunda. […] (R) [adverbfras]
Men om hennes man var hemma förlorade hon *helt* denna känsla […] (R) [verbfras]

b) Att maximivärdet inte är uppnått anges t.ex. av *nästan*, *så gott som*:

Jag har med mig en *nästan ny* sidenhatt och ett par broderade handskar. (R)
ett annat fall som är *nästan likvärdigt* (T)
De kan gruppera om det åt honom och skicka i väg honom *så gott som ny* […] (R)

Exempel på adverbial för icke uppnådd grad i andra frastyper:

Sex tomter är *så gott som* sålda till en förening. (R) [participfras]
Harriet såg honom *så gott som* aldrig. (R) [adverbfras]
Men det är *nästan* bara preventivteknik. (T) [adverbfras]
Han hade varit *nästan* framme när han vände. [adverbfras]
Du har *så gott som* påstått det. (R) [verbfras]

Räkneord tar bl.a. gradadverbiella bestämningar som anger att antalet understiger, överstiger eller är exakt det som grundtalet anger (Räkn. § 9):

Han hade {nästan/knappt/så gott som/{lite/mycket} under/inte fullt/{lite/mycket} mindre än} 300 får.
Han hade {gott och väl/drygt/dryga/styvt/{lite/mycket} över/{lite/mycket} mer än} 300 får.
Han hade {exakt/precis} 300 får.

[1] Adjektiv med grundbetydelse av maximivärde kan också ha en vidgad, graderbar betydelse (Adj. § 9: d) och ta adverbial för högre eller lägre grad (t.ex. {*mycket/oerhört/inte särskilt*} *full*).

För andra adjektiv kan adverbial som *helt*, *alldeles* ange att beskrivningen gäller referenten i dess helhet eller i alla avseenden (t.ex. {*helt/alldeles*} *vit*, {*helt/alldeles*} *svensk*). De kan också ange att beskrivningen är adekvat (t.ex. *helt tokig*) eller ange hög grad (t.ex. *helt liten*, *fullkomligt underbar*). *Nästan* kan ange att beskrivningen inte är helt adekvat (t.ex. *nästan tokig*), jämför metakomparation, Adj. § 45 not 1.

Vid superlativer anges uppnådd grad emfatiskt med *allra*, se nedan om gradadverbial för emfas (§ 19). Icke uppnådd grad vid superlativer kan anges med t.ex. *nästan*, *nästintill* samt med mera preciserad betydelse *näst*, *tredje* etc. (Räkn. § 22 not 1): *nästan störst*, *näst störst*.

§ 14. Jämförelse: *lika bred*, *mera praktisk*. Ett jämförande gradadverbial fungerar som komparator, dvs. anger likhet eller olikhet mellan komparander vad gäller graden av den egenskap som adjektivet uttrycker. Ofta är förgrundskomparanden också adjektivets predikationsbas. *Mer*(*a*) plus positiv bildar perifrastisk komparativ, och *mest* plus positiv bildar perifrastisk superlativ (Adj. § 45).

likhet: lika, så
olikhet, högre grad hos förgrundskomparand: mer(a), mest, väl så
olikhet, lägre grad hos förgrundskomparand: mindre, minst, inte så

Han var (*precis*) *lika glad* fortfarande.
Den är (*ungefär*) *lika snabb* nu.
Han hade aldrig varit (*ens hälften*) *så glad*.
Det skulle ha varit {*mera/mest/mindre/minst*} *praktiskt*.
Dom har nog *lika bra* standard som vi svenskar har. (T)
Då gör vi ingen stor entré utan kommer *mera stillsamt*. (R)
Dom är nog inte *mer kriminella än andra*. (T)
Gubben var *mindre nyfiken*. (R)
Vi skall visa vår *mest älskvärda* sida. (R)
Och det är ju egentligen det området som blir *mest kontroversiellt*. (T)

Ett jämförande adverbial kan självt innehålla ett vanligtvis framförställt gradadverbial. Vid *lika*, *så* används gradadverbial som *precis*, *just*, *ungefär*, *nästan*. Vid *så* används också multiplikativa gradadverbial som *hälften*, *dubbelt*, *fem gånger*. Vid huvudord i komparativ eller superlativ kan samma gradadverbial användas som när adjektivet självt står i komparativ eller superlativ (§ 18–21): *betydligt* {*mera/mindre*} *praktisk*.

I ett jämförande adverbial kan huvudordet också bestämmas av ett vanligtvis efterställt komplement. För vissa av adverbialen (*lika*, *så*, *mer*(*a*), *mindre*) utgörs komplementet av ett uttryck som anger bakgrundskomparanden. Adverbial som anger likhet kan konstrueras med en komparativ subjunktionsfras eller bisats inledd med *som*: *lika … som X*, *så … som X*.[1] Adverbialen *mer*(*a*) och *mindre* kan konstrueras med en komparativ subjunktionsfras eller bisats inledd med *än*: *mer*(*a*) *… än X*, *mindre … än X*.[2]

Klas var *lika glad* {*som sin fru/som alltid/som han alltid hade varit*}.
Han dog *lika fattig som han hade levat*. (R)

Ungdomar är väl inte *så plikttrogna som vad äldre människor är* i så fall. (T)
Apparaten på väggen är {*mera/mindre*} *praktisk* {*än den vanliga konservöppnaren/än den verkar*}.

Exempel på jämförande adverbial i andra frastyper:

Studentskorna var överlag *lika* berusade *som sina manliga kolleger*. (R) [participfras]
Vid andra väggen satt en pojk och en flicka som hade suttit där *lika* länge *som de själva* […] (R) [adverbfras]
Jag badar *mera än jag behöver* […] (R) [verbfras]

Om komparativ subjunktionsfras se vidare Subjnfraser § 2–15, om komparativ bisats se vidare Bisatser § 106–112 .

Adverbialen *mest* och *minst* kan konstrueras med en prepositionsfras som anger hela komparandmängden. Prepositionen är vanligen *av*: *mest … av X*, *minst … av X*.

Den här modellen är {*mest/minst*} *praktisk av dem vi har testat*.
Men den är å andra sidan den *mest universella av alla kulturyttringar*. (S)

Så konstrueras också *mer*(*a*) och *mindre* vid inklusiv jämförelse mellan två (Adj. § 47), {*mer*(*a*)/*mindre*} *… av X*:

Den här modellen är den {*mera/mindre*} *praktiska av de två*.

Vid likhet kan bägge (eller alla) komparanderna ingå i predikationsbasen:[3]

De är knappt använda och du och jag är *ungefär lika stora*. (R)
Men ni är likadana allihop, *lika vanliga* och *lika tråkiga* – ursäkta jag säger det. (R)
Vpk kräver i sin motion en i grunden demokratiserad högskola, där alla verksamma har *lika stort* värde […] (S)

När jämförelsen uttrycks med en adjektivfras i superlativ kan det anges med gradadverbialet *näst* vem eller vad som är nummer två:[4]

Ola är äldst av barnen och Patrik är *näst äldst*.
Karin är min bästa elev och Elna är min *näst bästa* elev.

Det blir allt vanligare att ange nummer tre etc. från toppen på skalan med gradadverbiellt ordningstal, särskilt när adjektivfrasen är attribut (jfr också Räkn. § 22 not 1):

Mallorca är fortfarande det *fjärde mest eftertraktade* resmålet.

När adjektivfrasen är adjektivattribut, kan komparativ subjunktionsfras eller bisats (inledd med *som* eller *än*) bara förekomma om nominalfrasen är indefinit: *en* {*lika/så*} *fin cykel som din*, *en mera praktisk konservöppnare än den gamla*, däremot inte **den* {*lika/så*} *fina cykeln som din*, **den mera praktiska konservöppnaren än den gamla*. Komparativ i definit nominalfras kan ange inklusiv jämförelse mellan två komparander, varvid hela komparandmängden anges genom en prepositionsfras med *av*: *den mera praktiska konservöppnaren av de två vi har testat* (se också Adj. § 47).

[1] *Lika* och *så* konstrueras med *som* också om de är negerade: *inte lika … som X*, *inte så … som X*. Dessa konstruktioner är lexikaliserade i betydelsen 'mindre än':

Var *inte lika dum som mamma*! (R) ≈ Var mindre dum än mamma!
Henry var *inte lika nyfiken på fadern som på Sterner*. (R) ≈ Henry var mindre nyfiken på fadern än på Sterner.

Jämför motsvarande fenomen vid grundtal: *Jag har inte tio kronor*, normalt = *Jag har mindre än tio kronor*. *Inte så* är mest lexikaliserat och används också utan utsatt eller elliptiskt komplement: *Var inte så dum!*

Så kan också ange grad utan jämförelse, t.ex. *Hon var så söt* (§ 12: e).

[2] I stället för komparativ subjunktionsfras vid komparativ förekommer konstruktion med *i jämförelse med*, *jämfört med*, t.ex. *Den nya modellen är mera praktisk* {*i jämförelse med/jämfört med*} *de tidigare* (Subjnfraser § 3 not 1). Språkvårdare avråder från denna konstruktion och vill reservera *i jämförelse med*, *jämfört med* för konstruktion med positiv: *Den nya modellen är praktisk i jämförelse med de tidigare*.

[3] Adverbialet *olika* konstrueras mest med bägge (eller alla) komparanderna i predikationsbasen:

Enskilda konsumenter är *olika starka* då det gäller att göra sig hörda. (S)
Tilltalande är det inte att tjänstemän får *olika lång* semester beroende på vilken lön de har. (S)

Komparandmängden kan också anges med ett annat satsled än det som betecknar predikationsbasen:

Efterfrågan på arrendejord är *mycket olika* stark i olika delar av vårt land […] (S) Jfr: Efterfrågan är *större* på ett ställe än på ett annat.

I talspråk förekommer det också att bakgrundskomparanden anges med en prepositionsfras inledd med *mot*: *olika … mot X* (t.ex. *olika lång semester mot andras*).

[4] Jämför också *näst* i kombination med *efter* + rektion där rektionen anger den referent som står närmast högre upp på jämförelseskalan:

Elna är bäst (näst) efter Karin. ≈ Elna är näst bäst efter Karin.
Elna är min bästa elev (näst) efter Karin. ≈ Elna är min näst bästa elev efter Karin.

§ 15. Normvärde: *för bred*. Ett normadverbial anger i vilken grad predikationsbasen har den egenskap adjektivfrasens huvudord uttrycker i förhållande till vad som är eller vore lämpligt (= normvärdet):

ingen avvikelse från normen vare sig uppåt eller neråt: lagom
ingen avvikelse neråt: nog,[1] tillräckligt
avvikelse uppåt: för, alltför,[2] [svag avvikelse:] väl[3]
avvikelse neråt: inte (…) nog, inte (…) tillräckligt
ingen avvikelse uppåt: inte (…) (allt)för

Frasens huvudord står i positiv:

Sängen är {*lagom/(allt)för/väl*} *bred*.
Sängen är (*inte*) {*bred nog/nog bred/tillräckligt bred/bred tillräckligt*}.
en {*lagom/(allt)för/väl/(inte) nog/(inte)tillräckligt*} *bred* säng

den {*lagom*/(*allt*)*för*/*väl*/(*inte*) *nog*/(*inte*) *tillräckligt*} *breda* sängen
De inspekterade kökträdgården, som var *lagom stor* […] (R)
Världen är helt enkelt inte *stor nog*. (R)
Skulle hans lägenhet vara *tillräckligt stor?* (R)
Jag har tydligen läst boken *för dåligt*. (T)
Mäster Stenlund hade väl inte tagit *alltför allvarligt* på pratet om äktenskap. (R)
Vi är *alltför optimistiska*, helt enkelt. (T)
En del bitar var *väl stora*. (R)

Om placeringen av *nog* och *tillräckligt* se § 8: b.

Ett adverbial som anger grad i förhållande till ett normvärde kan konstrueras med ett normalt efterställt komplement som tillsammans med adjektivfrasens huvudord anger den omständighet som avgör normvärdet. Komplementet utgörs vanligen av en prepositionsfras inledd med *för*.[4]

[…] män som påminde om Marvin och hans vänner, *alldeles lagom stora för den här vidlyftiga, påkostade miljön* […] (R)
Skeden är *alltför stor för farfars hand*. (R)
[…] eftersom han inte ville bli *för stor för att bli jockey* […] (R)
Dans våning var tydligen inte *tillräckligt stor för att hon skulle kunna bo där*. (R)
Vi har *för höga* skatter *för att dom ska trivas här*.

Före en infinitivfras kan *för* i flertalet fall utelämnas (se vidare Inffraser § 15): *lagom bred* (*för*) *att sova i*. Adjektivfrasen kan då ha samma predikationsbas som infinitivfrasen, eller också kan adjektivfrasens predikationsbas vara identisk med referenten för ett underförstått komplement till infinitiven:

en *lagom stor* bil *att rymma oss allihop*, bilen är *lagom stor att rymma oss allihop*
en *lagom stor* bil *att sova i* [-], bilen är *lagom stor att sova i* [-]

Om adjektivfrasen fungerar som adjektivattribut i en nominalfras, placeras komplementet efter nominalfrasens huvudord:

Han har en *lagom stor* bil *för att man ska kunna sova i den*.
Hon har *för stora* planer *för att kunna realisera dem*.

Komplementet kan utgöras av en nominalfras (i stället för en prepositionsfras inledd av *för*), särskilt om denna består av ett pronomen. Denna konstruktion torde uppfattas som något regional eller litterär.

Jens Otto såg större ut där han låg i sina lappade men rena kläder, som hade varit andras innan de blev hans och som nu blivit *också honom för korta* i ärmarna. (R)

[1] Som bestämning i adjektivfraser i adverbiell funktion har *nog* lexikaliserats till att markera att adjektivfrasen fungerar som satsadverbial (Satsadvl § 22), t.ex. *Hon går karakteristiskt nog över spången*. Jfr: *Hon går karakteristiskt över spången*, där *karakteristiskt* fattas som sättsadverbial.

[2] *Alltför* kan till skillnad från de andra normadverbialen inte ta ett eget gradadverbial som graderar skillnaden: {*mycket/en meter*} *för bred* men **mycket alltför bred*.

[3] Gradadverbialet *lite* implicerar ofta avvikelse uppåt i relation till en norm (jfr § 12: c):

Den är *lite bred*. [≈ lite {för/väl} bred]

[4] Liknande funktion som komplementet till normadverbial har adverbial inledda med *för* som bestämmer adjektiv och betecknar den som har nytta eller skada av aktionen, t.ex. *Sängen är smal för två personer*, jfr Adj. § 18.

ANM. Konstruktion med gradadverbial för norm kan ofta parafraseras med *så* + konsekutiv bisats eller komparativ *än att*-sats:

Den är *så stor att* den inte får rum i min bil. ≈ Den är *för stor för att* få rum i min bil.
Den är *större än att* den får rum i min bil. ≈ Den är *för stor för att* få rum i min bil.
Den är *precis så stor att* den får rum i min bil. ≈ Den är *lagom stor för att* få rum i min bil.

§ 16. Mått: *två meter lång*. Ett måttsadverbial vid ett adjektiv i positiv anger (med en konventionellt bestämd måttsenhet) vilket läge på den skala adjektivet anvisar som adjektivfrasen skall uttrycka. Måttsadverbial vid positiv förekommer huvudsakligen vid ett litet antal relativa adjektiv som annars normalt vetter mot skalans obegränsade övre ände (Adj. § 10–11): *lång, bred, hög, djup, tjock, tung, stark, stor, gammal*.[1]

en *tre meter hög* bronsstaty föreställande Sir Winston Churchill (S)
en *fem våningar hög* byggnadsställning (S)
Hålet var *omkring fem meter djupt* […] (R)
den *87 kg tunge* kanonjären (S)
en *900 hästar stark* V 8-motor (S)
ett *sex man starkt* band (S)
den *10 kvadratkilometer stora* riskzonen (S)
År 1954 kom Olof Palme – *27 år gammal* – som sekreterare åt Erlander. (S)

Också det efterställda nominala komplementet till *värd* kan ses som måttsadverbial när det uttrycker mått: *värd 100 kronor* (jfr § 24). Med andra adjektiv är måttsadverbial sällsynta, eftersom konventionell måttsenhet saknas: **100 IQ intelligent*. Relativa adjektiv som vetter mot skalans begränsade nedre ände används bara skämtsamt med måttsadverbial och behåller då sin betydelse av att vetta mot skalans nedre ände: *?50 år ung*.[2]

En adjektivfras med måttsadverbial är i princip oberoende av normalvärdet för den jämförelsemängd som referenten tillhör, fastän adjektivet annars är relativt. *Två meter lång* kan t.ex. användas både om människor och om sladdar till dammsugare, fastän det i det första fallet betecknar ett högt värde och i det andra fallet ett lågt värde. Jämför andra gradadverbial vid relativa adjektiv, där adjektivfrasens betydelse relateras till ett normalvärde: *mycket lång* kan användas om en 2 meter lång människa men är misslyckat om en 2 meter lång dammsugarsladd.

[1] *Varm* och *kall* konstrueras också med måttsadverbial, t.ex. *10 grader* {*varmt/kallt*}, men här pekar adjektiven ut var sin domän på en och samma skala (*grader varmt* = *plusgrader*, *grader kallt* = *minusgrader*).

[2] En del måttsbeteckningar, t.ex. *år*, *grader*, används bara i en enda dimension. Vid sådana måttsangivelser kan adjektivet som anger dimensionen utelämnas: *Han är tre år* (*gammal*) *nu*. *Det är 17 grader* (*varmt*) *här*. Adjektivet kan utelämnas vid *grader*, fastän *varm* och *kall* anger olika domäner på skalan (not 1 ovan), förutsatt att kontexten gör det självklart vilken domän som avses. Om adjektivfrasen står som adjektivattribut får inte adjektivet utelämnas: *en tre år gammal häst* (jfr *treårig*), *17 grader varmt vatten* (jfr *17-gradigt*).

I en del andra fall står måttsadverbial som bestämning till ett verb i stället för till *vara* plus predikativ: *Säcken väger 20 kg* = *?Säcken är 20 kg tung*. (Jfr: – *Hur tung är den?* – *20 kg*.) *Lampan kostar 100 kronor* ≈ *Lampan är värd 100 kronor*. *Flaskan rymmer 2 liter* ≈ *?Flaskan är 2 liter stor*. Mindre vanligt: *Stången mäter 2 meter* ≈ *Stången är 2 meter lång*.

§ 17. Mått vid icke uppnådd grad: *halvt medvetslös*. Absoluta adjektiv som anger maximivärden konstrueras med måttsadverbial som anger hur stor del av skalan som ligger mellan motsatt maximivärde och det värde som adjektivfrasen skall uttrycka:

halvt {medvetslös/genomskinlig}
till hälften tom, tom till hälften
(till) 90 % ren, ren till 90 %
Så drogs hon, *halvt medvetslös*, in i bilen. (R)
Sådana som hon var *till hälften gudomliga*. (R)

För några adjektiv används hellre än måttsadverbial sammansättningar med *halv*, t.ex. *halvtom*, *halvfull*, *halvvaken*.[1]

[1] För adjektiv som inte anger maximivärden kan de nämnda måttsadverbialen ange att beskrivningen inte gäller predikationsbasen i dess helhet eller i alla avseenden, t.ex. *till hälften svart*, *halvt orientalisk*. Med *halvt* kan anges att beskrivningen inte är helt adekvat, t.ex. *halvt tokig*.

ANM. Gradadverbial som anger att maximivärdet uppnåtts (§ 13), t.ex. *helt*, *fullkomligt*, *fullständigt*, kunde också ses som måttsadverbial.

§ 18. Skillnad: *mycket bredare*. När adjektivet står i komparativ, kan gradadverbialet ange graden eller måttet på den gradskillnad som uttrycks av komparativen.

a) Stor gradskillnad anges av: *mycket*, *långt*, *avsevärt*, *betydligt*, *vida*, *väsentligt*, *åtskilligt*, *mångdubbelt*.[1]

{mycket/långt} {bredare/bättre/roligare}
Men även *mycket högre* belopp förekommer […] (S)
Vid det laget är vi *långt bättre* rustade att ta hand om fiskeindustrin […] (R)
Den är *betydligt beskare* än Hasse Alfredssons alltså. (T)
Det är *avsevärt högre* löner än i Finland. (T)

b) Liten gradskillnad anges av: *lite*(*t*), *föga*, *något*, *en smula*, *en aning*, *obetydligt*. Bland graduttrycken för liten skillnad är *föga* övervägande skriftspråkligt. De övriga är vanligen betonade när de markerar kontrast till en stor skillnad och obetonade när de mera anger att en skillnad faktiskt föreligger. För *lite*(*t*) använder vissa språkbrukare i skrift formen med *-t* i det första fallet och formen utan *-t* i det andra. Jfr *lite* före positiv, § 12: c, samt Pron. § 155 not 3.

{lite(t)/föga/något/en aning/en smula} {bredare/bättre/roligare}
Han är *något bättre* i dag.
Har du blivit *något klokare* sen sist?
Jag hoppas Elin blir *lite karskare*, när första förälskelsen gått över. (R)
Den borde nog ha varit *lite försiktigare*. (T)
En grov best och skogssälle som är *föga bättre* än ett skändligt djur. (R)

c) Skillnaden kan också anges mera exakt med ett mått. Till skillnad från förhållandena vid positiven (§ 16) kan gradadverbial som uttrycker mått förekomma vid ett stort antal adjektiv i komparativ. Måttet anges ofta med en konventionellt bestämd måttsenhet (t.ex. *meter*) men kan också betecknas med en tillfälligt vald måttsenhet (t.ex. *äktenskap* i *fem äktenskap tidigare*). I det senare fallet kan måttet i själva verket vara rätt oprecist, och några måttsbeteckningar, t.ex. *en aning*, *en smula*, har lexikaliserats som uttryck för en liten gradskillnad (liksom låg grad vid positiv, § 12: c). Exempel med gradadverbial som anger skillnad i mått:

två meter {längre/bredare/tjockare}, en grad kallare, tjugo kilo tyngre, dryga metern längre, 90 % renare, ett snäpp bättre, en noslängd snabbare, två pauser tidigare
Han hade bruna, seniga, långa ben och var väl *ett halvt huvud högre* än Martin. (R)

Samma grad- och måttsadverbial kan bestämma jämförande adverbial med huvudorden *mer*(*a*) och *mindre* (§ 14), t.ex. {*mycket/långt/lite/föga/något/en aning/en smula/ett snäpp*} {*mera/mindre*} *praktisk*. De flesta av dem (dock inte *långt* eller *föga*) kan också bestämma normadverbial med huvudordet *för* (§ 15), t.ex. {*mycket/lite/något/en aning/en smula/ett snäpp*} *för praktisk*. Däremot kan de inte bestämma *alltför* (jfr § 15 not 2).

Med bråktalssubstantiv i bestämd form + *så* + adjektiv i positiv konstrueras uttryck för negativ skillnad:

hälften så bred, tredjedelen så bred

Med grundtal + *gånger* framför adjektiv i komparativ eller *så* + adjektiv i positiv konstrueras multiplikativa uttryck för positiv skillnad. *Dubbelt* konstrueras (utom ålderdomligt eller i finlandsvenska) bara med *så* + adjektiv.

tre gånger {bredare/så bred}, dubbelt bredare [ålderdomligt eller finlandsvenska], dubbelt så bred

[1] Stor skillnad anges också med t.ex. *klart*, *tydligt*, *uppenbart*, som egentligen anger sätt (t.ex. *klart bredare*).

ANM. Mellan egentliga gradadverbial för positiv och för komparativ finns både likheter och olikheter. Stor skillnad vid komparativ anges vanligen med samma adverbial som hög grad vid positiv, nämligen *mycket*. Till olikheterna hör följande:

a) Flertalet av positivens gradadverbial går inte att använda vid komparativ: *{*väldigt/enormt/ganska/rätt/inte särskilt*} *bredare*.

b) Vid komparativ kan *mycket* i sin tur ta ett eget gradadverbial, medan det inte går vid positiv: *väldigt mycket bredare* men **väldigt mycket bred*.

§ 19. Emfas: *ännu bredare*, *allra bredast*. Den gradskillnad som uttrycks av ett adjektiv som står i komparativ eller superlativ[1] kan framhävas av ett gradadverbial som anger emfas. Vid komparativer anges emfasen med *ännu*, *än*, *ändå* och vid superlativer med *allra*:[2]

{ännu/än/ändå} {längre/kortare/smutsigare}
allra {längst/kortast/smutsigast}
Rösterna från köket hördes *ännu bättre* här än från spegelplatsen. (R)
Dom tog ju kål på folk *ännu effektivare* än SS, yrkesmördarna, gjorde. (T)
Hon ser ut som min svärfars svärmor i svärfars *allra roligaste* svärmorshistorier. (R)

När adjektivet bestäms av gradadverbial som anger emfas, förutsätts positivens beskrivning gälla för predikationsbasen också när adjektivet är relativt. *Lasse är ännu längre* och *Lasse är allra längst* implicerar alltså att Lasse är lång (jfr Adj. § 10), vilket inte är fallet i satser som *Lasse är längre* eller *Lasse är längst*. Med gradadverbialen *ännu*, *allra* fungerar alltså annars relativa adjektiv som absoluta.

Med gradadverbial som anger emfas (till både komparativ och superlativ) fungerar adjektiv som annars anger maximivärde (Adj. § 10: c) som vanliga absoluta adjektiv. Satsen *Min handduk är ännu torrare än din* innebär alltså att båda handdukarna är så gott som torra. Satsen *Min handduk är allra torrast* innebär att både den handduk som nämns och de som den jämförs med är så gott som torra.

Ännu och *allra* har neutralt stilvärde. *Än* tillhör det formella talspråket och det neutrala och formella skriftspråket. Gradadverbialet *ändå* har vardaglig stilkaraktär.[3]

[1] Samma gradadverbial kan ange emfas som bestämningar i jämförande adverbial med huvudorden *mer*(*a*) och *mindre* respektive *mest* och *minst*, t.ex. *ännu mindre smutsig, allra mest praktisk*.

[2] *Allra* motsvarar etymologiskt komplementet 'av alla' men hindrar inte att superlativen tar en *av*-fras som komplement för att ange komparandmängden:

Han var *allra längst av pojkarna i plutonen*.

Vid superlativer förekommer också vissa adverbial som primärt uttrycker sätt och sekundärt emfas, t.ex. *absolut*, *klart*. Jfr § 18 not 1.

[3] *Ändå* kan också placeras efter icke-attributivt huvudord. Stilkaraktären är då neutral.
Nu är kvaliteten högre *ändå*. ['ännu högre']

§ 20. Successiv gradhöjning: *allt bredare*. Gradadverbialet *allt* bestämmer ett adjektiv i komparativ och anger en successiv höjning av graden över tid:[1]

Alma blev *allt* {*friskare/gladare/ömkligare/tjockare*} (under sommaren).
De börjar glädjande nog bli *allt vanligare* överallt längs ostkusten. (S)
Framtidens rehabiliteringsläkare kommer att få *allt större* diagnostiska och terapeutiska resurser. (S)
Han växte upp som en vilde, och blev *allt vildare* med åren. (R)

Allt kan också bestämma jämförande adverbial med huvudorden *mer*(*a*) och *mindre* (§ 14), t.ex. *allt* {*mera/mindre*} *energisk*. Om tidpunkterna för den successiva höjningen anges med ett adverbial av typen *för varje* + substantiv i satsen, kan *allt* utelämnas utan egentlig betydelseskillnad:

Alma blev (*allt*) {*friskare/gladare/ömkligare/tjockare*} *för varje behandling*.

Samtidigt som ökningen beskrivs som successiv genom adverbialet *allt*, kan den anges som proportionell med en annan ökning genom ett komplement i form av en proportional bisats (jfr Bisatser § 113):[2]

Det föresvävar mig *allt tydligare, ju mer självföraktet fräter sig fram*. (R)

En komparativ med bestämningen *allt* kan beskriva samma referent jämförd med sig själv över tid också när frasen står som adjektivattribut i nominalfras med artikel. I satsen *Han vårdade en allt ömkligare planta* kan alltså den sista nominalfrasen referera till en och samma planta som jämförs med sig själv vid olika tidpunkter, medan i satsen *Han vårdade en ömkligare planta* jämförelsen måste gälla en annan planta.

Per körde omkring i en *allt sämre* bil. [Dvs. Pers bil blev allt sämre.]
Per körde omkring i *allt sämre* bilar. [Dvs. antingen hade Per vid varje tillfälle en bil och när han bytte den mot en annan så var den nya bilen sämre än den föregående eller hade Per hela tiden ett antal bilar som var och en hela tiden blev allt sämre.]
Och en *allt besvärligare* nicksjuka överföll mej. (R)
Han stötte sakta och retfullt ut just när min andra fot var kvar på bryggan så att jag svävade över vattnet i en *allt bredare* spagat. (R)

[1] En adjektivfras med *allt* kan parafraseras med en samordning av två instanser av adjektivet (i komparativ). I talspråk kombineras ibland *allt* och samordning.

Alma blev {*friskare och friskare/gladare och gladare/ömkligare och ömkligare/tjockare och tjockare*} (under sommaren).
Och vi ger blodtransfusioner som ju har *allt kortare och kortare* effekt. (T)

Den successiva ökningen kan också anges med *successivt*, *undan för undan*, *efterhand*, *gradvis* som vanligen står som adverbial i verbfrasen och som kan samförekomma med *allt*: *Alma blev successivt* (*allt*) *friskare*.

[2] *Allt* kan inte förekomma tillsammans med komparativa subjunktionsfraser eller bisatser: **Det föresvävar mig allt tydligare än* (*det gjorde*) *förut*. Detta beror på att *allt* genom betydelsen successiv ökning redan anger vad som jämförs med vad, nämligen grader av samma egenskap över tid.

§ 21. Proportion: *ju bredare*. Gradadverbialen *ju*, *desto*, *dess* anger en ökning i grad för den egenskap som adjektivet uttrycker och som motsvaras av en liknande ökning i grad för en annan egenskap, som vanligen uttrycks av en annan adjektivfras eller en adverbfras i texten. Adjektivet står i komparativ.[1]

ju {trevligare/snabbare/större/intensivare}
{desto/dess} {trevligare/snabbare/större/intensivare}

Ju bestämmer ett komparativt uttryck som ingår i den proportionala bisatsens satsbas. *Desto* och *dess* bestämmer ett komparativt uttryck som ofta har en proportional bisats som komplement (i talspråk och ledigt skriftspråk kan också *ju* ha denna funktion).[2] *Ju* och *desto* eller *dess* bestämmer därigenom ofta komparativa uttryck som relateras till varandra.

Ju ljuvare dagen blev, *desto* säkrare kände de sig […] (R)
Så jag tror att *ju* fortare dom lär sig varandras språk egentligen, *desto* bättre … lättare skulle anpassningen gå. (T)

Se vidare Bisatser § 113.

Desto och *dess* kan också bestämma ett komparativt uttryck utan proportional bisats som komplement. *Desto*, *dess* anger i första hand proportionalitet mellan två olika egenskaper som på ett eller annat sätt kontrasterar mot varandra.

[…] han slog en tunn handflata över en *desto tjockare* manuskriptkorg […] (R)
[…] dock ej Svante vars replik visserligen dröjde men uttalades *desto snabbare* […] (R)
Han har mycket korta ben men de är *desto flera* till antalet och rör sig snabbt, snabbt. (R)

Om proportionen gäller en och samma skala, anger *desto* snarast emfas, dvs. det är synonymt med *ännu* (§ 19):

Om loven är långa, är arbetsdagen *desto längre*. (R)
[…] förfärliga skuldkänslor, som kändes *desto starkare* därför att hon njutit så av besöket. (R)

Dess är mindre vanligt i skrift än *desto* och kan uppfattas som regionalt, ålderdomligt eller vardagligt.

[1] *Ju*, *desto*, *dess* kan också bestämma jämförande adverbial med huvudorden *mer*(*a*) och *mindre* (§ 14): {*ju/desto*} {*mera/mindre*} {*trevlig/intensiv/praktisk*}.

Ju mer intensivt han arbetade, *desto mindre entusiastisk* blev hans chef.

[2] I regionalt talspråk kan också *desto* bestämma ett komparativt uttryck som tillhör den proportionala bisatsen:

Och *desto mer* man får träna ihop desto bättre bör det ju bli. (T)

Objekt i adjektivfrasen § 22–27

§ 22. Översikt. Liksom i verbfrasen är objektet i adjektivfrasen ett nominalt led, dvs. det har vanligtvis strukturen av en nominalfras men kan också vid vissa adjektiv utgöras av en infinitivfras eller en bisats. Men till skillnad från förhållandena i verbfrasen är objektet ett ovanligt led i adjektivfrasen och förekommer bara som bestämning till ett litet antal adjektiv. Exempel:

lik sin mor, kvitt dem, underlägsen de flesta konkurrenterna, trogen förlagan, värd priset, värd att vinna,[1] värd att han blir hedrad
sin mor behjälplig, mig förhatlig, idealen trogen, dem underlägsen

Vid åtskilliga av dessa adjektiv kan dessutom objektet utan betydelseskillnad utbytas mot ett bundet adverbial.

Objektet anger en aktant som ingår i adjektivets valens. Det innebär att adjektivet lexikalt väcker föreställningen om den roll som objektets referent fyller. Vid flertalet av adjektiven anger objektet en aktant som upplever en annan aktant eller som har nytta eller skada av en annan aktant eller dess aktion. Semantiskt visar adjektivfrasens objekt därigenom släktskap med verbfrasens indirekta objekt (Obj. § 24).

Adjektivet *skyldig* kan konstrueras med två objekt, som kallas indirekt objekt och direkt objekt (jfr Obj. § 9).

När ett bundet adverbial utgörs av preposition + infinitivfras eller bisats, kan prepositionen i många fall utelämnas så att infinitivfrasen eller bisatsen ensam utgör komplement: *glad* (*över*) *att få stanna hemma*, *orolig* (*för*) *att störa de andra*, *glad* (*över*) *att ingen hörde av sig*, *orolig* (*för*) *att något skulle hända*. Dessa komplement behandlas bland de bundna adverbialen, § 28–44.

[1] Adjektivet *värd* kan som objekt ha en infinitivfras. Konstruktionen är dubbeltydig. Antingen anger subjektet infinitivfrasens predikationsbas: *Han är värd att vinna* (jfr *Han är bra på att segla*). Eller är det korrelat för ett underförstått komplement till infinitiven: *Boken är värd att läsa* [-] (jfr *Boken är lämplig att läsa* [-]).

§ 23. Alltid framförställt objekt: *sin mor behjälplig*. Adjektiven *behjälplig*, *veterlig*[1] och *övermäktig* konstrueras med ett objekt, som alltid är en framförställd nominalfras:

Och vem kunde vara *honom behjälplig*? (R)

Också utan objekt väcker adjektiven i denna grupp föreställningen om en specifik aktant som motsvarar objektets semantiska roll.

[1] *Veterlig* förekommer utom i ålderdomligt språk bara med pronominellt objekt i adverbiellt använd adjektivfras, varvid adjektivfrasen kan ses som lexikaliserad:

Men varken pappa eller mamma gick *mig veterligt* någonsin i kyrkan. (R)

I denna konstruktion används alternativt adverbet *veterligen*.

Konstruktion med objekt i form av framförställd nominalfras har också de ålderdomliga adjektiven *bevågen*, *gunstig*, *huld* 'trofast' samt det ålderdomliga participet *för''bunden*. Liksom vid *behjälplig* anger objektet den aktant som har nytta av aktionen.

§ 24. Framförställt eller efterställt objekt: *sina bröder underlägsen, underlägsen sina bröder*. Följande adjektiv kan ha framförställt eller efterställt objekt (t.ex. *sina bröder underlägsen* eller *underlägsen sina bröder*):

underlägsen, överlägsen,[1] underdånig, mäktig, trogen,[2] tillhörig, värd, värdig

Vanligen placeras objektet före adjektivet om det har pronominellt huvudord och efter adjektivet om det har substantiviskt huvudord:

Du utgår ifrån att hon är *dig underlägsen* […] (R)
[…] hon hade alltid känt sig *underlägsen sina förnäma patienter*, trots sitt gifte. (R)

Adjektivet *värd* har framförställt eller efterställt objekt om huvudordet är ett kvantitativt pronomen och eljest vanligen efterställt komplement:[3]

[…] att alla människor är *lika mycket värda* […] (R)
Jag hoppas ni är *värd det*. (R)
[…] så länge inte en femtiårig arbetare är *värd någonting* […] (T)

Objektet är obligatoriskt vid *värd* (som bara står predikativt, Adj. § 38).

[1] *Överlägsen* konstrueras med objekt när predikationsbasen jämförs med komplementets referent: (*A är överlägsen B*); med en annan rolluppsättning tar det bundet adverbial med *mot* (*A är överlägsen mot B*, § 35). Participet *vuxen* kan konstrueras med objekt när det betyder 'mogen, lämpad' (*hon är vuxen sin svåra uppgift*).

[2] Adjektivet *trogen* 'trofast' kan också konstrueras med prepositionen *mot* + nominalfras som bundet adverbial (§ 35):

Hon är {*trogen* (*mot*) *sina ideal/sina ideal trogen*}.

På samma sätt konstrueras participen *hängiven*, *tillgiven* och *undergiven*. *Trogen* kan inte ha framförställt objekt i sina sekundära betydelser 'i linje med' och 'lik förlagan' (med vanligen icke-animat predikationsbas): *Översättningen är trogen originalet*.

[3] I lexikaliserade uttryck och ålderdomlig stil är det vanligare än annars med framförställt objekt med substantiviskt huvudord: *inte vatten värd*, *sin lön värd*.

ANM. Ordklasstillhörigheten för *nära* och *fjärran* är oklar (Advb § 12 Anm., 50: a). De tar i överförd betydelse nominalfras som framförställt komplement:

Jag tror det här uttalandet kommer *sanningen nära*. (S)
[…] vilka har stått *Hilding Johansson ganska nära*. (S)
Det vore *mig fjärran* att nu komma med kritik.

Jämför:

Hon står *närmare sin bror än sin syster*.
Hon bor *nära sin bror*.
Han vistas *fjärran från sitt hemland*.

§ 25. Efterställt objekt: *lik sin bror*. Adjektiven *lik*, *hängiven* och *kvitt*[1] har normalt efterställt objekt:

Han är *lik sin morfar* lite också. (T)
Han var verkligen *hängiven sin uppgift*.
Hur skulle man då bli *kvitt den?* (R)

Objektet är obligatoriskt om inte bägge aktanterna ingår i predikationsbasen (t.ex. *Vi är lika*, *Vi är kvitt*) eller ellips föreligger.

Framförställt objekt är bara möjligt om komplementet fungerar (a) reflexivt eller (b) reciprokt eller (c) om predikationsbasen betecknar en aktion eller (d) i delvis lexikaliserade fraser eller ålderdomlig stil:[2]

a) Du är *dig lik*.
b) Att Nordsjön och Medelhavet var *varandra lika* […] (R)
c) Det är *dig likt*.
d) Varje morgon var *den förra lik*. (R)

[1] *Kvitt* kan också konstrueras med bundet adverbial med prepositionen *från* (§ 31).

[2] I talspråk kan *typisk* konstrueras med objekt i stället för bundet adverbial i vändningar som *Det är typiskt* {*dig/honom*}. Regionalt nordsvenskt kan vissa adjektiv konstrueras med efterställt objekt i stället för med bundna adverbial som i standardspråket, framför allt *fri*, *rädd* och *van*, t.ex. *Jag är inte rädd honom*. *Jag vill bli fri honom*. *Han är inte van sånt arbete*.

§ 26. Framförställt objekt eller efterställt bundet adverbial: *sin bror tacksam*, *tacksam mot sin bror*. Följande adjektiv kan konstrueras antingen med ett framförställt objekt eller med ett efterställt bundet adverbial med samma betydelse (t.ex. *sina föräldrar tacksam*, *tacksam mot sina föräldrar*):

a) *tacksam* (jfr § 35)[1]

Ändå är jag *domprosten djupt tacksam*, han vigde min vän till den sista vilan. (R)
I själva verket borde jag vara *tacksam mot den där nakna lilla tjockisen*. (R)

Vid *tacksam* anger komplementet den vanligtvis animata referent som är föremålet för predikationsbasens upplevelse.

b) *angelägen*, *bekant*, *främmande*, *förhatlig*, *kär*, *likgiltig*, *misshaglig*, *möjlig*, *obegriplig* (jfr § 32)[2]

[…] men så länge hon inte är sjuk så är det *henne främmande* att gå och lägga sig mitt på dagen. (R)
Vad kunde ha varit *mera främmande för Alexander än* […] (R)

Vid adjektiven under (b) anger komplementet (som objekt eller bundet adverbial) en aktant som upplever predikationsbasen eller som har nytta eller skada av dess aktion. Med denna rollfördelning står *kär* (utom i sydsvenskt regionalt talspråk) och *misshaglig* ogärna utan komplement i predikativ ställning, t.ex. *Det minnet är {mig/?Ø} kärt.*

Konstruktion med framförställt objekt kan uppfattas ha ett högre stilvärde än konstruktion med efterställt bundet adverbial. Vid en del av adjektiven, t.ex. *främmande*, torde konstruktion med objekt mest förekomma när nominalfrasens huvudord är personligt pronomen.

[1] *Lydig* konstrueras med objekt endast i ålderdomligt språk och normalt med bundet adverbial: *Han var lydig mot sina föräldrar*. I delvis lexikaliserade uttryck som uttrycker önskningar kan adjektivet *nådig* konstrueras med framförställt objekt: *Må Gud vara oss nådig! Herren vare hans själ nådig!* , annars med bundet adverbial: *Han var nådig mot oss.*

[2] *Angelägen, bekant, främmande, kär* och *likgiltig* kan alternativt konstrueras så att predikationsbasen är den aktant som har nytta av eller upplever en annan aktant. Den sistnämnda aktanten kan anges med ett bundet adverbial men däremot inte med objekt (*angelägen om, bekant med, främmande för, kär i, likgiltig för*). *Kär* har med denna konstruktion en annan betydelse ('förälskad'). Se § 32: 2, 33, 34: d, 36: b.

På samma sätt som adjektiven under (b) konstrueras det adjektiviska participet *motbjudande.*

§ 27. Två objekt: *skyldig arbetarna två månadslöner.* Adjektivet *skyldig* kan konstrueras med både indirekt objekt och direkt objekt:

Han är *skyldig arbetarna två månadslöner*.

Det direkta objektet är obligatoriskt (om inte ellips föreligger): **Han är skyldig arbetarna.* Däremot kan det indirekta objektet utelämnas: *Han är skyldig två månadslöner*.

Liksom vanligen vid verb som konstrueras med två objekt (Obj. § 24) anger det indirekta objektet den aktant som har nytta eller skada av (den potentiella) aktionen och det direkta objektet det som är nyttigt eller skadligt.[1]

[1] I betydelsen 'som bär skuld' konstrueras *skyldig* med ett bundet adverbial med prepositionen *till* (§ 38), t.ex. *Han var skyldig till {stölden/att ha stulit pengarna}*. I betydelsen 'förpliktad' konstrueras *skyldig* med infinitivfras, t.ex. *Han var skyldig att infinna sig.*

Bundna adverbial i adjektivfrasen § 28–44

§ 28. Översikt. Liksom i verbfrasen har adverbialet i adjektivfrasen framför allt strukturen av en prepositionsfras men kan också utgöras av en subjunktionsfras, en adjektivfras, en participfras, en adverbfras, en infinitivfras eller en bisats.

Bundna kallas sådana adverbial som anger en aktant som ingår i adjektivets valens.

Bundna adverbial är bestämningar till flerställiga adjektiv, dvs. adjektiv som lexikalt väcker föreställningen om ytterligare någon aktant utöver predikationsbasen. Vid de allra flesta flerställiga adjektiv behöver ändå inte andra aktanter explicit nämnas än predikationsbasen, dvs. adjektivet behöver inte ha något bundet adverbial eller objekt. Aktanter som inte realiseras syntaktiskt ges vid flertalet adjektiv inte någon specifik tolkning (Adj. § 13).

Prepositionsfras som bundet adverbial placeras efter adjektivfrasens huvudord (när adjektivfrasen fungerar predikativt). Prepositionsfrasens rektion anger den aktant som inte är adjektivets predikationsbas.

förhatlig för alla, blind för hennes fel, tokig i glass, identisk med förlagan, noggrann med sin utrustning, elak mot de yngre eleverna, villig till förlikning, bitter över sveket

Rektionen kan vara en infinitivfras eller en bisats, varvid prepositionen i många fall kan utelämnas så att infinitivfrasen eller bisatsen ensam utgör komplement:

negativ till att komma, glad (över) att få stanna hemma, orolig (för) att störa de andra

negativ till att Kalle kommer, glad (över) att ingen hörde av sig, orolig (för) att något skulle hända

Bundna adverbial som har strukturen av adverbfras, adjektivfras eller participfras är mindre vanliga. De anger vanligen plats, tid eller sätt och i vissa fall orsak, dvs. omständigheter som vid de flesta adjektiv ligger utanför valensen och kan uttryckas med fria adverbial. Ett exempel på ett adjektiv där angivelse av plats och sätt ingår i valensen är *belägen* (jfr § 44):

belägen där, vackert belägen, undanskymt belägen

Därutöver förekommer t.ex. (främst i neutralt och formellt skriftspråk) adverbfraser med samma betydelse som prepositionsfraser med inanimat pronomen som rektion (Advb § 10: a):

medveten därom = medveten om {den/det/dem}

Vanligen har adjektivfrasen högst ett bundet adverbial. Det finns dock treställiga adjektiv. Det ena bundna adverbialet anger då normalt en animat aktant.

avundsjuk på Lena för {hennes vackra hår/hennes trevlige fästman}

Hur valet av preposition bestäms av adjektivets betydelse och rolluppsättning redovisas i Adj. § 14–22, där adjektiven grupperas efter aktanternas roller. I de här följande § 30–39 redovisas de vanligare typerna av bundna adverbial ordnade efter struktur (framför allt prepositionsval), med angivande av de systematiska sambanden mellan adjektivfrasens struktur och dess betydelse.[1]

[1] I flertalet fall har valet av preposition i det bundna adverbialet ett systematiskt samband med adjektivets betydelse, särskilt med rollen för den aktant som adverbialet anger. Ibland kan olika semantiskt besläktade adjektiv kräva olika prepositioner för samma roll, t.ex. *medveten om* gentemot *säker på*, § 36, 37, eller *van vid* gentemot *förtrogen med*. Men också i dessa fall finns ett visst samband mellan prepositionens primära betydelse (jfr Prep. § 2) och dess användning för att ange en viss roll. För att ange det upplevda efter adjektivet *van* är prepositionen *vid* rimligare än t.ex. *mellan*, *bakom*, *hos*. Normalt används endast ett litet antal prepositioner för att ange en bestämd rollrelation.

§ 29. De bundna adverbialens placering. Ett bundet adverbial placeras vanligen efter adjektivet om adjektivfrasen fungerar som predikativ eller predikativt attribut eller som sättsadverbial i en verbfras:

Han hade ansetts *farlig för sin omgivning*.
*Han hade ansetts *för sin omgivning farlig*.

Patienten, *farlig för sin omgivning*, hölls alltid inlåst.
Farlig för sin omgivning hölls han sedan inlåst.
Han uppträdde *farligt för sin omgivning*.

När adjektivfrasen står som bundet predikativ, kan det bundna adverbialet placeras på annan plats i satsen, dock sällan i mittfältet (jfr Satsens struktur § 5):

För sin omgivning hade han ansetts *farlig*.
?Han hade *för sin omgivning* ansetts *farlig*.

När adjektivfrasen står som adjektivattribut, placeras bundna adverbial före huvudordet (se vidare § 4): *den för sin omgivning farlige patienten*.

§ 30. Prepositionsfras med *av*. Adjektiv konstrueras med *av* framför allt i ett par fall.

a) Predikationsbasen är en agentiv aktion, och adverbialet anger agens till denna aktion:

Det var *hyggligt av Eva* {att komma/att hon kom}. [Predikationsbasen anges här av postponerat subjekt.]

Denna konstruktion förekommer vid sinnelagsadjektiv, t.ex. *hygglig*, *elak*, *snäll*, *trevlig*, vars predikationsbas också kan ha agenskaraktär, t.ex. *Eva var hygglig mot Per* (jfr Adj. § 23). Konstruktionen med en aktion som predikationsbas förekommer bara när adjektivet står predikativt och kan ses som metonymi (Adj. § 24). Jämför också *av*-fras som agentadverbial (Advl § 84).

b) Predikationsbasen är en helhet eller behållare, och adverbialet anger innehållet. Adjektiv av denna typ är *full*, *stinn*, *dräktig* (jfr Adj. § 19 not 1).

Husen var förfallna och gatorna *fulla av skräp*. (R)

Av varierar då ibland utan egentlig betydelseskillnad med *med* (§ 34: c):

[…] gatorna hade torkat och var *fulla med dammande grus*. (R)

Vid enstaka andra adjektiv, t.ex. *ensam*, är det tvärtom predikationsbasen som utgör en medlem av den helhet (ett kollektiv) som adverbialet anger:

Han tittade inte ens på den liggande pojken, som *ensam av dem* skulle stanna kvar. (R)

Denna del-helhetsrelation mellan predikationsbas och det bundna adverbialets referent kan också urskiljas när komparandmängden anges vid superlativ med hjälp av ett bundet adverbial med *av* (§ 43): *bäst av alla*.

c) Det bundna adverbialet anger orsak:

Hans fingrar är alldeles *gula av nikotin*.
Hon blir *gråtmild av alkohol*.
Jag trodde jag skulle bli *tokig av den där tystnaden med allt sitt hat, all sin förtvivlan*. (R)
Abel drack sig *rusig av denna poesi*, och hans egen lyriska diktion följde mästaren i spåren. (R)

Att adverbialet är bundet visas framför allt av att prepositionsvalet beror på adjektivet. Andra adjektiv kan inte ha orsaksadverbial med *av*: **Resan var behaglig av de goda förberedelserna*.[1]

[1] Bundna *av*-adverbial som anger orsak är besläktade med komplementen vid adjektiv som *full*, där innehållet samtidigt kan sägas ange orsaken till att predikationsbasen är full, och vid adjektiv som *glömsk* (*av*), där *av* anger relation mellan den som upplever det som är anledning till upplevelsen (jämför också adjektiviska particip, t.ex. *intresserad av*, *besatt av*, Pcp § 3). Också *för* kan inleda bundna orsaksadverbial (§ 32).

Orsaksadverbial är annars vanligen fria adverbial som anger en generell omständighet (jfr § 48) och inleds då av prepositioner som mera tydligt än *av* anger orsak, t.ex. *på grund av*, *för … skull*.

§ 31. Prepositionsfras med *från*. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *från* framför allt när adjektivet uttrycker någon form av avlägsnande. Vid ett adjektiv som *bördig* (*från*) anger adverbialet ursprunget för predikationsbasen:

Hon var svenska och *bördig från Bohusläns jord* […] (R)

Vid ett adjektiv som *avlägsen* (*från*) anger adverbialet utgångspunkten för uppskattningen av avståndet:

[…] den av mina bröder som var *mest avlägsen från mig* […] (R)

Adjektiv som *fri* (*från*), *kvitt* (*från*) anger att predikationsbasen inte (längre) har eller karakteriseras av det som anges med rektionen i det bundna adverbialet:

Väggarna är *fria från klotter*. (S)
[…] då hinner jag skriva ett par timmar innan jag stormar ner till Kungsträdgården och blir *kvitt från allt som har med Lennart att göra*! (R)

Kvitt konstrueras vanligen med objekt; *fri* kan regionalt också konstrueras med objekt. (Jfr § 25.)

§ 32. Prepositionsfras med *för*. Prepositionen *för* är vanlig i bundna adverbial till adjektiv. Den kan ange aktanter av följande slag:

1. Adverbialet anger den aktant som upplever predikationsbasen eller som har nytta eller skada av den. Mellan dessa båda kategorier går ingen skarp gräns: ett adjektiv som anger predikationsbasen som obehaglig kan t.ex. samtidigt implicera att den är skadlig. Följande typer av adjektiv tar denna konstruktion:

a) Adjektiv som i första hand anger om och i vilken grad upplevelsen är positiv eller negativ för det bundna adverbialets referent:

Det är klart, det är ju *pinsamt för oss båda*. (R)
Jag ska göra livet *underbart för dig* – helt enkelt underbart. (R)
Det skulle väl vara *trevligt för ett par engelsmän* att se ett svenskt lantställe? (R)
Jag har alltid tänkt att det skulle vara *roligt för mig* att sticka med lite tjockare garn. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

angenäm för, behaglig för, bekväm för, förarglig för, förfärlig för, förhatlig för, hemsk för, härlig för, intressant för, jobbig för, kul för, kuslig för, kär för, ljuvlig för, misshaglig för, obehaglig för, obekväm för, ohygglig för, ointressant för, otrevlig för, outhärdlig för, pinsam för, plågsam för, rolig för, skön för, smärtsam för, sorglig för, trevlig för, trist för, trivsam för, tråkig för, tröttsam för, underbar för, vidrig för

Predikationsbasen är ofta en aktion (t.ex. *Det blir obekvämt för dig att sova där*). Några av adjektiven kan med samma rolluppsättning alternativt konstrueras med framförställt objekt (*förhatlig, kär, misshaglig*, § 26).

b) Adjektiv som huvudsakligen anger sinnesintryck, dvs. det bundna adverbialets referent erfar predikationsbasen med sina sinnen:

Kvinnan stödjer i en demonstrativ gest armbågen mot disken så att den sexuddiga stjärnan blir *fullt synlig för alla som går förbi*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

hörbar för, kännbar för, lätt för, synlig för, tung för

Flera av dessa adjektiv används också för att ange om upplevelsen är positiv eller negativ (t.ex. *kännbar*, *tung*).

c) Adjektiv som anger hur förtrogen det bundna adverbialets referent är med predikationsbasen:

Och hursomhelst var våld *främmande för hans natur*. (R)
Det är väl ändå *rätt obegripligt för dom små*. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

bekant för, främmande för, obegriplig för, obekant för, välbekant för

Adjektiven under (c) kan med samma rolluppsättning alternativt konstrueras med framförställt objekt (§ 26).

d) Adjektiv vilkas betydelse har att göra med hur predikationsbasen fungerar och där det bundna adverbialets referent har nytta eller skada av predikationsbasen snarare än upplever den:

Jag ska vila i åtta timmar, annars är jag *farlig för den allmänna säkerheten*. (R)
[…] men det var *synnerligen angeläget för regeringen* att de kommunala uttagen begränsades. (S)
Nog vore det *väldigt nyttigt för svenskarna* att lära sig accceptera andra människor och få lite vidare utblick. (T)
[…] om man bedömer det som *riktigt, nödvändigt, bra för samhällslivet, för medborgarna*. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

acceptabel för, angelägen för, begärlig för, bekymmersam för, bra för, dryg för, enkel för, farlig för, fatal för, fördelaktig för, förmånlig för, förträfflig för, gynnsam för, hälsosam för, idealisk för, instruktiv för, katastrofal för, likgiltig för, livsfarlig för, livsviktig för, lämplig för, lärorik för, lätt för 'enkel för', lönsam för, möjlig för, nyttig för, nödvändig för, obligatorisk för, ofarlig för, ogynnsam för, olämplig för, omöjlig för, onödig för, otillräcklig för, oåtkomlig för, riskabel för, skadlig för, svår för, tacksam för, tillgänglig för, tillräcklig för, uppbygglig för, utmärkt för, utomordentlig för, vansklig för, viktig för, värdefull för, värdelös för, väsentlig för, ödesdiger för, önskvärd för

Predikationsbasen är ofta en aktion (t.ex. *Det är lätt för dig att öppna flaskan*). Några av adjektiven kan med samma rolluppsättning alternativt konstrueras med framförställt objekt (*angelägen, likgiltig, möjlig*, § 26).

2. Adverbialet anger den vanligen upplevda referent som predikationsbasen reagerar på ett visst sätt gentemot eller som han intar en viss attityd till. I (2) är således rollerna ombytta i förhållande till (1): predikationsbasen är den upplevande och det bundna adverbialets referent är det upplevda. Det bundna adverbialet kan också sägas vara orsaken till predikationsbasens reaktion eller attityd.

Butikerna var *oroliga för att de inte skulle få tillräckligt med skor* […] (S)
Han är inte *främmande för fiskets problem*. (S)
Och *det* är vi naturligtvis *glada för* […] (T)

Hit hör bl.a. treställiga adjektiv för sinnesstämning där ett bundet adverbial med *på* anger den animata referent som reaktionen eller attityden gäller (t.ex. *arg på någon för någonting*, § 37). Exempel på andra adjektiv som anger samma relation mellan aktanterna och som kan konstrueras med *för*:

blind för, blyg för, främmande för, glad för, känslig för, ledsen för, likgiltig för, lyhörd för, mottaglig för, nervös för, okänslig för, orolig för, rädd för, tacksam för, ängslig för

Några adjektiv, t.ex. *främmande, likgiltig, tacksam*, kan alltså kasta om uttrycken för rollerna i samma konstruktion (jfr (1c), (1d) ovan och § 58).

3. Adverbialet anger en framtida aktion, och adjektivet beskriver predikationsbasens beredskap eller förutsättningar för att delta i denna:

På onsdagsmorgonen gjorde hon sig som vanligt *redo för sitt veckobesök i Gateshead*. (R)
Alla ryssar tycks vara *benägna för att uppfatta oss på det sättet*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

benägen för, färdig för, klar för, kompetent för, lämplig för, mogen för, redo för, öppen för

I stället för själva aktionen kan adverbialet ange någon av dess aktanter:

Den andra motionen vill ha en kartläggning av kommunal verksamhet som kan vara *lämplig för entreprenörer* […] (S)
Eftersom Korpens mål är att engagera icke aktiva är tävlingen inte *öppen för aktiva skidlöpare*. (S)

Vid adjektiv där den framtida aktionens predikationsbas måste vara densamma som adjektivfrasens är adverbialets preposition vanligen *till* (§ 38). Vid *benägen*, där komplementet är obligatoriskt, inleds detta dock vanligen med *för* trots att adjektivfrasen och den framtida aktionen måste ha samma predikationsbas: *Jag är benägen för en viss återhållsamhet*.

Vid de flesta av adjektiven under (3) kan prepositionen utelämnas när rektionen utgörs av en infinitivfras (§ 40).

4. Adverbialet anger en helhet som predikationsbasen kan ses som en del av eller som ett kännetecken för:

Antingen uppvisar dessa språkrester ålderdomliga drag, *gemensamma för alla eurasiska språk* […] (S)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

gemensam för, karakteristisk för, representativ för, typisk för

Också utan komplement väcker adjektiven i denna grupp föreställningen om en specifik aktant som har samma roll som adverbialets rektion (Adj. § 15; jämför dock att t.ex. *representativ* och *typisk* kan ha sekundära betydelser utan föreställning om specifik aktant).

§ 33. Prepositionsfras med *i*. Enstaka adjektiv som anger att predikationsbasen upplever det bundna adverbialets referent med känslomässigt engagemang kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *i*:

Han är *galen i gamla käringar*! (R)
Ja, Eva och jag, vi är *tokiga i kläder*, som du vet. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

galen i, glad i, kär i, tokig i

Jämför också adjektiviska particip som *förtjust* (Pcp § 3).

Vid några adjektiv, t.ex. *belägen*, ingår rumsadverbialet i valensen och kan då bl.a. ha prepositionen *i* (i dess egen rumsliga betydelse), § 44.[1]

[1] Ett rumsadverbial kan ange en del av den helhet som utgörs av predikationsbasen. Rumsadverbialet fungerar då ungefär som ett adverbial som anger avseende (§ 51).

Jag blev *trött i både armar och rygg*. (R)

Prepositionen *i* har här sin egen rumsliga betydelse och kan kontrastera mot andra prepositioner som anger rum, t.ex. *smutsig på ryggen*, *öm över bröstet*, *ren mellan tårna*.

Jämför också adverbial för avseende där prepositionen *i* varierar med prepositionen *på* och där adverbialet ofta uttrycker eller implicerar en aktion vars predikationsbas är densamma som adjektivfrasens:

Kina är tydligen inte *lika bra i basket som i bordtennis*. (S)

§ 34. Prepositionsfras med *med*. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *med* framför allt i följande fall:

a) Predikationsbasen och det bundna adverbialets referent är reciproka aktanter i den relation som adjektivet anger.

Venedigoperan anses vad skönheten beträffar *fullt jämbördig med den berömda la Scala-operan i Milano*. (S)
Jag antar att det är *jämförbart med vilka städer som helst*. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

enig med, ense med, identisk med, jämbördig med, jämförbar med, jämgammal med, jämnårig med, liktydig med, likvärdig med, oförenlig med, proportionell med, samtida med, samtidig med

Adjektivet *lik* som också förutsätter reciproka aktanter konstrueras i stället med objekt, § 25.

b) Adverbialet anger en verksamhet vars agens är predikationsbasen. Adjektivet anger en fas av verksamheten, hur ofta den upprepas etc. (jfr aktionella verb, Vb § 9).

Jag har förklarligt nog varit *sparsam med klientbesök* under dessa perioder. (R)
Äntligen var fröken *färdig med morrontoaletten*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

färdig med, generös med, klar med, noggrann med, sparsam med

I stället för själva aktionen anger adverbialet ofta någon av aktionens aktanter, t.ex. den som aktionen är inriktad på:

Strax efteråt blev hon *färdig med köksgolvet*.
Jag är *klar med infektionen*. (T)

c) Adjektivet anger att predikationsbasen i någon mening har det som anges med det bundna adverbialet. Predikationsbasen kan ofta uppfattas som en behållare och komplementets referent som innehållet i behållaren.

Ett stort fönster stod öppet ut mot en balkong *full med pelargonier och solrosor*. (R)
[…] ser man domkyrkan i Lund alldeles *full med folk* […] så naturligtvis får man just som jag säger nu en stämning, får man en majestätisk stämning. (T)

Denna konstruktion är vanligare vid particip än vid adjektiv (Pcp § 3: f). *Med* varierar ibland utan egentlig betydelseskillnad med *av* (§ 30); i denna användning har dock *med* en något ledigare stilkaraktär än *av*.

d) Adverbialet anger den aktant som predikationsbasen upplever. Adjektivet uttrycker då tillfredsställelse eller grad av förtrogenhet.

Mina barn var *belåtna med att han skulle bo hos oss*. (R)
Jag är *bekant med skogen*. (R)
[…] många företagare är *mycket nöjda med sin arbetskraft*. (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

belåten med, nöjd med, tillfreds med; bekant med, förtrogen med

e) Adverbialet anger ett sakförhållande som impliceras av en nominalfras eller uttrycks av en flerledad fras. Adverbialet betecknar predikationsbasen, medan subjektet (respektive objektet) är det expletiva *det* (Subj. § 20). Adjektivets betydelse innefattar oftast någon form av värdering, t.ex. *god*, *trevlig*, *lämplig*, *förfärlig*. Konstruktionen förekommer bara när adjektivfrasen står predikativt.

Skulle det inte ha varit *lämpligt med en station i Månliden*. (R)
Det skulle inte vara *så dumt med en modern Robin Hood*, du, sa en dam i fyrtioårsåldern […] (R)
Han fann det inte *tillrådligt med personalrepresentanter närvarande vid överläggningarna*.

Om sakförhållande som impliceras av en nominalfras vilken betecknar en av dess aktanter se Nomfraser § 94 och Flerl. fraser § 10. Se också Flerl. fraser § 7 not 2 (om flerledade *med*-fraser) samt Advl § 41: e. Om parafras med rektionens nominalfras som subjekt (respektive objekt) se § 54.

§ 35. Prepositionsfras med *mot*. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *mot* framför allt i följande fall:

a) Predikationsbasen kännetecknas av ett visst förhållningssätt gentemot adverbialets vanligtvis animata referent. Förhållningssättet innebär normalt också att predikationsbasen handlar (som agens) gentemot adverbialets referent på ett sätt som är till nytta eller skada för denne.

Han vållade så när trafikstockning och en del blev *rent aggressiva mot honom*. (S)
[…] de är ändå *lojala mot sina män*. (S)
Var Mattias *snäll mot dig* då? (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

aggressiv mot, artig mot, brutal mot, dum mot, elak mot, fientlig mot, fräck mot, gemen mot, generös mot, god mot, grov mot, grym mot, hjälpsam mot, hjärtlig mot, hygglig mot, hård mot, hårdhänt mot, häftig mot, hängiven mot, hänsynslös mot, ironisk mot, kall mot, korrekt mot, kort mot, kritisk mot, kylig mot, lojal mot, lydig mot, mild mot, negativ mot, nådig mot, närgången mot, obarmhärtig mot, opersonlig mot, oppositionell mot, otrevlig mot, rättvis mot, skarp mot, snäll mot, sträng mot, stygg mot, tacksam mot, trogen mot, uppmärksam mot, varm mot, vidrig mot, välvillig mot, vänlig mot, vänskaplig mot, älskvärd mot, ärlig mot, överlägsen mot

Vid *tacksam* kan också den upplevda orsaken anges med ett bundet adverbial som inleds med *för* (§ 32).

b) Predikationsbasen (vanligen inanimat) förhindrar att det bundna adverbialets referent gör sig gällande.

Inget är *lika effektivt mot stelhet i nacken*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

bra mot, effektiv mot, ineffektiv mot, resistent mot, verkningsfull mot

§ 36. Prepositionsfras med *om*. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *om* framför allt i följande fall:

a) Adverbialet betecknar det som predikationsbasen kognitivt upplever (eller inte upplever):

Madame Kaldy var *i stort sett omedveten om skvallret*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

medveten om, okunnig om, omedveten om, oviss om, viss om

Med likartad betydelse *enig om*, *ense om*, *överens om*. Några adjektiv, t.ex. *säker*, har i stället vanligen prepositionen *på*.

b) Adjektivet anger ett förhållningssätt (t.ex. aktsamhet), som innebär att den animata predikationsbasen är benägen att handla på ett visst sätt gentemot adverbialets vanligen inanimata referent, som alltså är föremål för aktionen:

[…] var skulle man vara *aktsammare om den?* (R)
Ni är väl *rädda om stolarna?* (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

aktsam om, omtänksam om, rädd om

Vid vissa semantiskt besläktade adjektiv, t.ex. *försiktig, sparsam*, har adverbialet i stället prepositionen *med* (§ 34).

§ 37. Prepositionsfras med *på*. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *på* framför allt i följande fall:[1]

a) Adverbialet betecknar normalt en animat referent som predikationsbasen upplever och vars beteende han reagerar negativt på, men kan också avse en inanimat referent:

Var aldrig *otålig på Aubrey*, så är ni snäll! (R)
[…] hon blev *ursinnig på de vita karlarna som knuffade ner Glover* […] (R)
Och jag blev *så förfärligt trött på dom.* (T)
Hon är *trött på sitt jobb*, *besviken på lönen* och *allmänt bitter på livet.*

Adjektivfrasen kan då också ha ett bundet adverbial med *för* (§ 32) som anger den upplevda orsaken, dvs. beteendet hos den negativt upplevda referenten (eller något som har att göra med detta):

Hon var *lite arg på honom för att han hade lurat henne så kapitalt.* (R)
Var jag kanske *avundsjuk på Agnetha för att hon inte hade de problem som jag hade* […] (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

arg på, avundsjuk på, besviken på, bitter på, ilsken på, led på, ledsen på, lömsk på, ond på, otålig på, sur på, trött på, ursinnig på

Jämför adverbial med prepositionerna *i* (§ 33), *med* (§ 34), *om* (§ 36), *till* (§ 38) och *över* (§ 39) för andra semantiska undergrupper av det upplevda.

b) Adverbialet anger något som predikationsbasen kognitivt upplever:

Hon var *inte riktigt säker på vad det betydde.* (R)
Jag blev *lite nyfiken på det här nya Lotto.* (T)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

nyfiken på, osäker på, säker på, tvärsäker på, uppmärksam på, vaksam på

Andra adjektiv för kognitiv upplevelse, t.ex. *medveten*, har prepositionen *om* (§ 36).

c) Predikationsbasen är en behållare och det bundna adverbialets aktant är dess innehåll:

Först när stationen är *tom på folk*, klampar kusken fram mot dem. (R)

Adjektivet anger ofta att behållaren har litet innehåll av det beskrivna slaget eller inget alls:

fattig på, renons på, tom på

Hit hör också *rik på*, där behållaren har mycket av innehållet. Jämför adjektiv där innehållet anges med adverbial med prepositionen *med* (§ 34).

[1] Vid några adjektiv, t.ex. *belägen*, ingår rumsadverbialet i valensen och kan då bl.a. ha prepositionen *på* (med egen rumslig betydelse), § 44.

§ 38. Prepositionsfras med *till*. Adjektivfrasen kan ha ett bundet adverbial med prepositionen *till* framför allt i följande fall:

a) Adverbialet anger en framtida aktion vars predikationsbas är densamma som adjektivfrasens. Predikationsbasen är normalt animat, och adjektivet beskriver dess beredskap eller förutsättningar att utföra aktionen.[1]

Ung och stark är den ändå, *redo till kamp mot det nya, till att famna det som sitt* […] (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

benägen till, färdig till, kompetent till, oförmögen till, redo till, snar till, villig till

Adverbialet är obligatoriskt åtminstone vid *benägen* och utsätts normalt vid t.ex. *oförmögen*, *snar*. När rektionen utgörs av en infinitivfras, kan prepositionen utelämnas (§ 40). Vissa av adjektiven kan alternativt konstrueras med *för*, en konstruktion som normalt inte kräver att adjektivfrasen och infinitivfrasen skall ha samma predikationsbas (§ 32).

b) Adjektivet anger att predikationsbasen har en kognitivt grundad attityd gentemot det bundna adverbialets referent.

Han hade aldrig förut visat sig *så positiv till tanken att ge sig in i järnhantering* […] (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

kritisk till, likgiltig till, negativ till, positiv till

Vid vissa av dessa adjektiv används också prepositionen *mot* (jfr § 35). Adverbialets referent är då vanligen animat.

[1] Vid *skyldig till* anger adverbialet en presupponerad aktion i förfluten tid med samma predikationsbas som adjektivfrasens (jämför typen *besviken över*, § 39). Också vid *oskyldig till* anger adverbialet vanligen en presupponerad, redan utförd aktion. Vid *behörig till* kan adverbialet ange en framtida aktion (med samma predikationsbas som adjektivfrasens) men kan också ha annan betydelse.

§ 39. Prepositionsfras med *över*. Bundet adverbial med prepositionen *över* betecknar framför allt ett presupponerat sakförhållande, som predikationsbasen har en känslomässig inställning till:

Jag är *uppriktigt ledsen över det som hände*. (R)

Exempel på adjektiv som kan ha konstruktionen:

besviken över, bitter över, entusiastisk över, glad över, häpen över, ledsen över, lycklig över, olycklig över, sorgsen över, stolt över, tacksam över

Vid flera av adjektiven kan *över* variera med *för*, som anger upplevd orsak (t.ex. *entusiastisk för*, *glad för*, *ledsen för*, *tacksam för*, § 32). *Över* kan ibland uppträda även vid andra aktanter än sakförhållanden (t.ex. *entusiastisk över den nya vägen*, *stolt över sitt nya hus*).

När rektionen utgörs av en bisats eller en infinitivfras, kan efter vissa adjektiv prepositionen optionellt utelämnas (§ 40, 41). En del av adjektiven kan också konstrueras med prepositionen *på* framför allt för att beteckna en normalt animat referent i rollen som den upplevda aktanten (§ 37, t.ex. *besviken på*, *bitter på*).

§ 40. Utelämnande av preposition före infinitivfras: *orolig (för) att störa*. När det bundna adverbialets rektion utgörs av en infinitivfras (vars predikationsbas är densamma som adjektivfrasens), kan prepositionen i många fall utelämnas, t.ex. *färdig* (*för*) *att starta*. Jämför då rektionen utgörs av en nominalfras: *färdig* {*för*/*Ø} *start*. Infinitivfrasen har normalt infinitivmärke också när prepositionen är utelämnad.[1]

Olika omständigheter inverkar på det enskilda adjektivets benägenhet att ha utsatt preposition eller inte före infinitivfrasen: betydelseförhållandena (främst rollfördelningen mellan aktanterna), prepositionen och risken för homonymi med annan konstruktion. Exempel:

1. Vanligen utan preposition står infinitivfrasen när adverbialet anger en framtida aktion och den möjliga prepositionen är *för* eller *till* (§ 32, 38):[2]

benägen (för) att, färdig (för) att, klar (för) att, redo (för) att
kapabel (till) att, kompetent (till) att, oförmögen (till) att, villig (till) att

Om utelämning av *för* eller *till* före infinitivfras vid adjektiv som bestäms av graddadverbial som hänvisar till norm (t.ex. *lagom*, *alltför*) se § 15 och Inffraser § 15.

2. Antingen utan eller med bibehållen preposition står infinitivfrasen när adverbialet anger det upplevda och den möjliga prepositionen är *för*, *vid* eller *över* (§ 32, 39):

orolig (för) att, rädd (för) att, tacksam (för) att, ängslig (för) att[3]
ovan (vid) att, van (vid) att
besviken (över) att, glad (över) att, häpen (över) att, ledsen (över) att, lycklig (över) att, stolt (över) att, tacksam (över) att

3. Vanligen med bibehållen preposition står infinitivfrasen i följande fall:

a) Adverbialet har prepositionen *med* (§ 34):

belåten (med) att, tillfreds (med) att; noga (med) att

b) Adjektivet uttrycker kognitiv upplevelse och adverbialet har prepositionen *om* eller *på* (§ 36, 37):

medveten (om) att; säker (på) att

4. Alltid med bibehållen preposition står infinitivfrasen i följande fall:

a) Adverbialet anger den upplevda aktanten och har prepositionen *i* (§ 33):

galen i att, glad i att, tokig i att

b) Adjektivet uttrycker kognitivt baserad attityd och adverbialet har prepositionen *till* (§ 38):

likgiltig till att, negativ till att, positiv till att

c) När adjektivfrasens predikationsbas och referenten för ett adverbial är reciproka aktanter (och adverbialet har prepositionen *med* (§ 34)), kan adverbialets rektion utgöras av en infinitivfras som inte har samma predikationsbas som adjektivfrasens. I sådana fall kan prepositionen inte utelämnas.

jämförbar(t) med att, liktydig(t) med att, likvärdig(t) med att, oförenlig(t) med att

Isolerad preposition utelämnas inte (Inffraser § 21):

Att leda det här företaget är han inte *kapabel* {*till*/*Ø}.

Preposition utelämnas vidare nästan alltid när infinitivfrasen är ett fritt adverbial som anger avseende och innehåller ett underförstått led (t.ex *enkel att handskas med* [-], § 51).[4]

Se också Inffraser § 12–14.

[1] Enstaka adjektiv under (1), t.ex. *villig*, kan dock konstrueras med infinitivfras utan infinitivmärke:

Den ende som var *villig åtaga sig uppgiften* […] (R).

[2] *Lämplig* (*för*) *att*, *mogen* (*för*) *att* tar dock ofta preposition. Om prepositionen utelämnas uppstår homonymi med annan konstruktion, t.ex. *Män är lämpliga att vårda*, där adjektivfrasens predikationsbas kan vara densamma som infinitivfrasens eller som referenten för det underförstådda objektet till *vårda* (§ 51).

Jämför motsvarande homonymi i t.ex. *lagom stor* (*för*) *att passa* (§ 15).

[3] *Främmande för* + infinitivfras tar dock obligatoriskt preposition.

[4] Infinitivfraser som adverbial för avseende med prepositionen *på* (där predikationsbasen är densamma som adjektivfrasens och inget led är underförstått, § 51) står antingen med eller utan preposition:

duktig (på) att, skicklig (på) att

Vid enstaka adjektiv som *bra på att, dålig på att* står dock obligatoriskt preposition. Därigenom undviks homonymi med annan konstruktion (*bra att, dålig att*, där referenten för det underförstådda objektet är identisk med adjektivfrasens predikationsbas). Jfr *Män är bra på att vårda* och *Män är bra att vårda*.

ANM. Vid vissa adjektiv saknar en infinitivfras som komplement preposition därför att den är objekt (§ 22–27): *värd* {*att hedras/priset*}, (*o*)*värdig* {*att få komma/utmärkelsen*}, *mäktig* {*att besegra oss/ett sådant dåd*}, *nära* {*att gråta/gråten*}, *skyldig oss* {*att bjuda igen/en middag*}.

§ 41. Utelämnande av preposition före narrativ bisats: *glad (över) att du kom*. När det bundna adverbialets rektion utgörs av en narrativ bisats,[1] kan prepositionen i många fall utelämnas, t.ex. *glad* (*över*) *att du kom*. Jämför då rektionen utgörs av en nominalfras: *glad över din ankomst*, **glad din ankomst*.

Vi var *oroliga* (*för*) *att hon skulle gå vilse*.
Jag är *så lycklig att jag har dej*. (R)

Prepositionen utelämnas i synnerhet före bisats som anger det upplevda. Före andra bisatser utelämnas inte så gärna prepositionen:

Allt är *redo för att den vise, hopkrupen på sin matta, skall kunna hänge sig åt osynliga utsvävningar av maktlystnad*. (R)

Jfr Bisatser § 55.

Isolerad preposition utelämnas normalt inte:

Att generaldirektören själv ville komma var vi bara *lyckliga* {*över/*Ø*}.

[1] Före interrogativ bisats kvarstår vanligen prepositionen:

Hon är *nyfiken på om jag finner mig tillrätta i Forssa* […] (R)
Det är klart hon var *nyfiken på hur det hade gått*. (R)
Tom var tydligen inte själv *medveten om hur bra passningen var*. (S)

Prepositionen *om* utelämnas dock nästan alltid före interrogativ bisats inledd av subjunktionen *om* (haplologi): *Han var inte medveten om* {*Ø/?om*} *det var natt eller dag*. Också i övrigt kan prepositionen marginellt utelämnas också före interrogativ bisats: *Jag var bara nyfiken* {*på/?Ø*} {*om/när*} *du skulle komma*.

§ 42. Komparativens komplement. Ett adjektiv i komparativ kan ha komplement som är oberoende av komparationsgraden, dvs. samma slags komplement som det kan ha i positiv och superlativ, t.ex. *farligare* (*än kvinnor*) *för Per*, *farligare för Per* (*än kvinnor*), jfr med positiv: *farlig för Per*.

Ett adjektiv som är böjt i komparativ kan dessutom konstrueras med ett bundet adverbial i form av en komparativ subjunktionsfras eller bisats inledd med *än*:[1]

Svärmorshistorier på tyska blir *ännu roligare än min svärfars svärmorshistorier*. (R)
John Lund blev sannspådd *tidigare än han anade*. (R)
Dom har det väl inte *sämre än vad vi har det*. (T)

Om den komparativa subjunktionsfrasen se Subjnfraser § 2–15. Om den komparativa bisatsen se Bisatser § 106–112.

[1] När adjektivfrasen är adjektivattribut, kan komparativ subjunktionsfras eller bisats bara förekomma om nominalfrasen är indefinit: *en finare cykel än din*, däremot inte **den finare cykeln än din*. Komparativ i definit nominalfras anger inklusiv jämförelse, och då kan i stället prepositionsfras med *av* förekomma: *den finare cykeln av de två vi har tittat på* (Adj. § 47).

§ 43. Superlativens komplement. Ett adjektiv i superlativ kan ha komplement som är oberoende av komparationsgraden, dvs. samma slags komplement som det kan ha i positiv och komparativ, t.ex. *farligast* (*av alla*) *för Per*, *farligast för Per* (*av alla*), jämför med positiv: *farlig för Per*.

Ett adjektiv som är böjt i superlativ kan dessutom konstrueras med ett bundet adverbial som anger eller antyder komparandmängd. Vanligen utgörs adverbialet av en prepositionsfras inledd med *av*.

Vid det närmaste hörnet stod det *högsta av dem alla*, ett gammalt päronträd. (R)
I dubbelfinalen servade han *bäst av de fyra* […] (S)
Det är som den där historien om dom två prästerna som satt och slogs om vem som var *ödmjukast av dom*. (T)

Se också Adj. § 46.[1]

Också andra adverbial kan antyda komparandmängd: rumsadverbial (t.ex. *snabbast bland oss*, *snabbast i klassen*, *snabbast här*), tidsadverbial (t.ex. *snabbast under året*) och andra adverbial (t.ex. *längst om man ser det på det sättet*).

Om uttryck av typen *den djupaste tänkbara sorg* se Nomfraser § 47 not 2.

[1] Prepositionsfrasen med *av* vid superlativ anger en helhet som predikationsbasen ingår i som en del. Jämför partitiva bestämningar i nominalfraser, t.ex. *en av oss* (Nomfraser § 61), och vid enstaka adjektiv i positiv, t.ex. *ensam av alla* (§ 30).

§ 44. Vanligen fria adverbialstyper som bundna adverbial: *verksam i Sverige*. Vid enstaka adjektiv fungerar vissa typer av adverbial, vilka annars är fria, som bundna adverbial (dvs. de ingår i adjektivets valens). Sålunda har t.ex. adjektiven *befintlig*,[1] *belägen* och *verksam* bundna adverbial av ett slag som annars vanligen fungerar som fria adverbial:

Man använde de *i trakten befintliga* råmaterialen. [rumsadverbial]
Stugans avlopp var *beläget alldeles vid planket* […] (R) [rumsadverbial]
[…] en gård *mycket avsides belägen*. (R) [rums- eller sättsadverbial]
Ängen var *ganska högt belägen* […] (R) [sättsadverbial]
Huset är *beläget så att man ser det från vägen*. [adverbial som anger följd]
Hon är *verksam i Sverige*. [rumsadverbial]
Hon var *verksam på 1960-talet*. [tidsadverbial]

Vissa adjektiv tar orsaksadverbial inom sin valens, jfr § 30, 32.

Han blev alltid *sjuk av* (*att äta*) *glass*.
Han var *arg på mig för att jag glömt boken*.

[1] *Befintlig* (som används nästan uteslutande attributivt) väcker en stark föreställning om en rumsaktant men används ändå ofta utan att lokaliteten anges med ett bundet adverbial. Lokaliteten är då i stället deiktiskt eller anaforiskt given i sammanhanget.

Befolkningen använde de *befintliga* råmaterialen. [dvs. de råmaterial som fanns där och då]

På liknande sätt används adjektiv som *disponibel, tillgänglig, åtkomlig* där möjligen rums- och tidsadverbialens bundenhet är mindre:

Man använde de *tillgängliga* råmaterialen. [dvs. de råmaterial som fanns att tillgå där och då]

Sättsadverbial i adjektivfrasen § 45–47

§ 45. Sättsadverbialens struktur och betydelse. Liksom i verbfrasen (Advl § 74–75) har sättsadverbialet i adjektivfrasen vanligen strukturen av en adjektivfras, en participfras eller en prepositionsfras och i sällsynta fall strukturen av en adverbfras.[1]

adjektivfras: vackert röd
participfras: tillkämpat munter, skrämmande tråkig
prepositionsfras: munter på ett tillkämpat sätt
adverbfras: annorlunda röd

När sättsadverbialet är en adjektivfras, participfras eller adverbfras, består det oftast bara av ett huvudord. Någon gång innehåller adverbialet därutöver ett eget gradadverbial som bestämning till huvudordet: *mycket vackert röd*. Adjektiv och böjliga pronomen (liksom perfektparticip) böjs i obestämd form neutrum singularis när de står adverbiellt (se t.ex. Adj. § 67: d).

Sättsadverbialen anger på vilket sätt adjektivets egenskap konkret framträder eller modifieras, t.ex. *vackert röd*, *tillkämpat munter*. De är ofta graderbara.

När ett sättsadverbial bestämmer ett klassificerande adjektiv och detta står som adjektivattribut, kan adverbialet ofta utan egentlig betydelseskillnad bytas mot samma adjektiv som adjektivattribut: *snävt juridisk mening* ≈ *snäv juridisk mening*.

[1] Som sättsadverbial i adjektivfrasen räknas också sådana som anger jämförelse, t.ex. *vitstrimmig som en björk* (jfr Advl § 74).

§ 46. Sättsadverbialens placering. Var sättsadverbialet placeras i adjektivfrasen beror på dess struktur (samt på adjektivfrasens funktion, jfr § 3–4).

a) Sättsadverbial som har strukturen av en adjektivfras, participfras eller adverbfras placeras före adjektivfrasens huvudord:[1]

Garnet är *vackert blodrött mot bildens andra blågrå och mörka färger*. (S)
Bandet spelade *tillkämpat glättigt*.

Det finns i ”Tankar” en *välgörande nykter* stämning som inte undgår att göra intryck. (S)

b) Sättsadverbial som har strukturen av en prepositionsfras placeras (om adjektivfrasen inte står som adjektivattribut, § 4) normalt efter adjektivfrasens huvudord men kan också placeras före, särskilt om adjektivfrasen står som fritt predikativ eller predikativt attribut:[2]

Förrättningsmannen hade varit *gravallvarlig på ett lite komiskt sätt*. [Mindre ofta: Förrättningsmannen hade varit *på ett lite komiskt sätt gravallvarlig*.]
Förrättningsmannen, {*gravallvarlig på ett lite komiskt sätt/på ett lite komiskt sätt gravallvarlig*}, …

c) Sättsadverbial som består av subjunktionsfras placeras efter adjektivfrasens huvudord:

Min bror är *stark som en björn*.
*Min bror är *som en björn stark*.

[1] Sättsadverbial i adjektivfras placerade framför sitt huvudord utgör ett blockled tillsammans med detta:

De hade varit *överlägset sarkastiska mot honom*.
?De hade *överlägset* varit *sarkastiska mot honom*.
**Överlägset* hade de varit *sarkastiska mot honom*.
*De hade varit *sarkastiska* (*mot honom*) *överlägset*.

Också sättsadverbial som är bestämningar till verb kan till skillnad från andra adverbial placeras omedelbart framför sitt huvudord, t.ex. *De hade kunnat överlägset besegra honom redan vid det förra mötet*, Satsens struktur § 6 not 2.

[2] Sättsadverbial som har strukturen av en prepositionsfras kan placeras på annan plats i satsen, när adjektivfrasen står som bundet predikativ, men kan då också analyseras som adverbial i verbfrasen:

Förrättningsmannen hade *på ett lite komiskt sätt* varit *gravallvarlig*.
På ett lite komiskt sätt hade förrättningsmannen varit *gravallvarlig*.

§ 47. Sättsadverbial som blir gradadverbial. Många sättsadverbial innefattar obligatoriskt eller optionellt en gradbetydelse, t.ex. *glädjande/överraskande* ’till den grad att det är {glädjande/överraskande}’, *sydländskt/amerikanskt* optionellt ’till den grad att det kan jämföras med {sydlänningar/amerikaner}’. Många sådana har mer eller mindre fullständigt gått över till att vara gradadverbial, t.ex. *oerhört*, *orimligt*, se § 12. De uttrycker vanligen värderingar (åtminstone i sin lexikalt primära betydelse).

Leif är *glädjande kunnig*. ≈ Att Leif är så kunnig är glädjande.
Vinsten blev *överraskande stor*. ≈ Att vinsten blev så stor var överraskande.

Enstaka sådana adverbial, t.ex. *klart*, kan bestämma adjektiv i komparativ och ange stor skillnad, se § 18.

Övriga fria adverbial i adjektivfrasen § 48–51

§ 48. Översikt. Adjektivfrasens fria adverbial är på det hela taget desamma som verbfrasens, dvs. de anger tid, plats, orsak, sätt, avseende och andra yttre aktanter och har strukturen av adverbfras, prepositionsfras, subjunktionsfras eller bisats eller mindre typiskt adjektivfras, participfras eller nominalfras.

adverbfras: tidvis öppen
prepositionsfras: snabb trots smärtan i benet
subjunktionsfras: glad som en lärka
bisats: lugn fastän det stormade
adjektivfras: medicinskt kunnig
participfras: ihållande mulen, fortsatt vacker
nominalfras: glad varje dag

Sättsadverbialens struktur, funktion och betydelse behandlas ovan § 45–47. De övriga fria adverbialens struktur och betydelse behandlas utförligt under Advl § 58–115.

När adjektivfrasen är bundet predikativ, kan dess fria adverbial oftast lika gärna betraktas som fria adverbial i den överordnade verbfrasen. Se vidare § 5. Några exempel med kausala adverbial:

Frågan borde vara *viktig för herr Bengtsson eftersom den berör herr Bengtssons hemort.* (S)
Hennes ansikte var *ungt* och *ännu vackert, fastän det var magert av umbäranden* […] (R)
Var han *svartsjuk på andra män för hennes skull?* (R)
Demokratierna är *få* och *oftast svaga, på grund av avsaknaden av utländskt stöd.* (S)
Arbetslösheten har varit och är *hög, trots stora satsningar på beredskapsarbeten* […] (S)

ANM. 1. Också sättsadverbial betraktas här som ett slags fria adverbial. De behandlas för sig (§ 45–47), dels därför att deras ställning som fria adverbial är oklar, dels därför att de har delvis annorlunda distribution än andra fria adverbial.

ANM. 2. Liksom vid vissa verb anges vid vissa adjektiv en vanligen upplevd orsak med ett bundet adverbial. Den största gruppen av sådana adjektiv har ett bundet adverbial med prepositionen *för* som anger ett beteende (eller något som har att göra med ett beteende) som predikationsbasen reagerar negativt på (§ 32). Också orsaksadverbial inledda av *av* är bundna till vissa adjektiv (§ 30).

Det föll honom inte in att bli *ond på Andrée för att hon hade bitit honom i läppen.* (R)
Han blev *trött av all uppståndelsen.*

§ 49. De fria adverbialens placering. Var det fria adverbialet placeras i adjektivfrasen beror på adjektivfrasens syntaktiska funktion och på adverbialets egen struktur.

1. Adjektivfrasen fungerar som predikativ (inklusive predikativt attribut) eller adverbial till ett verb

a) Fria adverbial som har strukturen av en prepositionsfras, subjunktionsfras, bisats, infinitivfras eller nominalfras placeras normalt efter adjektivfrasens huvudord:[1]

Sekreteraren hade varit *påtagligt trött efter de långa förhandlingarna*.
Sekreteraren hade varit *lugn som en filbunke*.
Sekreteraren hade varit *helt lugn fastän alla andra grälade på varandra*.
Den här apparaten är *enkel att handskas med*.
Han är *bra på att räkna*.
Sekreteraren hade varit *lika nöjd varje gång*.

När adjektivfrasen står som predikativt attribut, fritt predikativ eller fritt adverbial kan de fria adverbialen alternativt placeras före huvudordet:[2]

En stor låda *trots dyrtiden nästan full med julklappar* hämtades in från tamburen.
På senare år allt mera hänsynsfull (*mot patienterna*) blev han till slut nästan älskad.
Han övade, *varje dag lika envist*, på sina många etyder.

b) Fria adverbial som har strukturen av en adverbfras, adjektivfras eller participfras placeras före eller efter adjektivfrasens huvudord:[3]

Den södra entrén har varit {*tidvis öppen/öppen tidvis*} *under sommaren*.
Väggarna var {*fläckvis smutsiga/smutsiga fläckvis*}.
Detta hade varit {*juridiskt felaktigt/felaktigt* (*rent*) *juridiskt*}.
Hans framträdanden har blivit {*genomgående trista/trista genomgående*}.

2. Adjektivfrasen fungerar som adjektivattribut

När adjektivfrasen står som adjektivattribut kan inga bestämningar placeras mellan adjektivfrasens huvudord och nominalfrasens huvudord (§ 4). Adjektivfrasens fria adverbial kan då placeras före sitt huvudord (utom när de utgörs av subjunktionsfraser eller prepositionsfraser med infinitivfras eller bisats som rektion, § 4: 1).

en *tidvis öppen* entré
den *av ansträngningen något trötte* förrättningsmannen
en *för stunden allvarlig* förrättningsman
den *varje dag lika lycklige* förrättningsmannen
den *fastän alla andra grälade på varandra påtagligt optimistiske* sekreteraren
den *på senare år* (*mot patienterna*) *allt mera hänsynsfulle* läkaren
en *trots bekymren över det dåliga spelet mycket glad* förbundskapten

Denna konstruktion förekommer mest i neutralt och i synnerhet formellt skriftspråk.

Det fria adverbialet kan i viss utsträckning också placeras efter det substantiviska huvudordet (se vidare § 4: 2):

en *enkel* apparat *att handskas med*
en *lång* pojke *för att bara vara sex år*

En *mycket glad* förbundskapten *trots bekymren med det dåliga spelet* talade vi med efter matchen.

[1] Vissa adverbial som har strukturen av prepositionsfras och anger avseende eller omfattning kan någon gång placeras före huvudordet:

Detta skulle ha blivit {*i juridiskt avseende/till största delen*} *felaktigt*.

[2] Vissa adverbial som anger avseende och som står nära de bundna adverbialen kan dock knappast placeras före huvudordet (annat än när adjektivfrasen står som adjektivattribut, § 4):

*Den nye tolken, *i nederländska särskilt skicklig*, … [jfr: den i nederländska särskilt skicklige nye tolken]

Jämför bundna adverbial som utgörs av prepositionsfraser (§ 29):

*Lagkaptenen, *för utgången något orolig*, … [jfr: den för utgången något orolige lagkaptenen]

[3] Fria adverbial kan placeras utanför adjektivfrasen när denna står som bundet predikativ men analyseras då hellre som adverbial i verbfrasen:

Sekreteraren hade *efter de långa förhandlingarna* varit *något trött*.
Tidvis har den södra entrén varit *öppen under sommaren*.
Detta hade *juridiskt* varit *felaktigt*.

§ 50. Tidsadverbial: *förr så sträng*. Tidsuttryck kan som adverbial i adjektivfrasen ange att adjektivfrasens tid skiljer sig från den överordnade verbfrasens eller satsens tid:

Den *förr så stränge* vaktmästaren tittade nu på oss med vänliga ögon och gav oss vad vi begärde.
Den gamle vaktmästaren, {*förr så sträng/så sträng för ett par decennier sedan*} *mot alla som ville låna det minsta paket kritor*, tittade nu på oss med vänligt plirande ögon.

När adjektivfrasen står som fritt predikativ, kan dess tid helt skilja sig från verbfrasens tid bara om predikativet står som satsbas:

Förr så sträng mot alla som ville låna det minsta paket kritor, tittade nu den gamle vaktmästaren på oss med vänliga ögon och gav oss vad vi begärde.
*Den gamle vaktmästaren tittade nu, *förr så sträng mot alla som ville låna det minsta paket kritor*, på oss med vänliga ögon och gav oss vad vi begärde.

§ 51. Adverbial som anger avseende. Många fria adverbial i adjektivfrasen anger i vilket avseende eller inom vilken domän egenskapen förverkligas, t.ex. *telefonledes* (*tillgänglig*), (*duktig*) *i gymnastik*, (*svår*) *att bemöta* (jfr Advl § 115). Några typer är särskilt vanliga.

1. Adverbialet anger en del av den helhet som predikationsbasen utgör och är samtidigt rumsadverbial och adverbial för avseende eller omfattning:

kort i ärmarna, stark i benen, trött i benen, röd i ögonen, smutsig på ryggen, öm över bröstet, sårig mellan fingrarna

Jag har inte kunnat gå på många år, men jag är *mycket stark i armarna och bålen*. (R)
Åsa Sjölander var *slapp i kroppen*, det var som om bara mannens grepp höll henne uppe. (R)
Stan av alla människor tål ju inte att bli *kall om bröstet*. (R)

Dessa adverbial står nära de bundna adverbialen, särskilt i sådana fall som inte implicerar att egenskapen gäller för predikationsbasen om uppgiften om domän utelämnas: *Rocken är kort i ärmarna* implicerar inte att rocken är kort.

2. Adverbialet anger en aktion eller implicerar en aktion genom att ange någon av dess aktanter:[1]

a) Aktionens predikationsbas är identisk med adjektivfrasens predikationsbas. Aktionen anges vanligen med en prepositionsfras med någon av prepositionerna *i* eller *på*.

bra {i/på} {matlagning/att laga mat}, dålig {i/på} (att tala) hebreiska, duktig i gymnastik, kunnig i språk, svår på fruntimmer
Mor hade inte godkänt honom och hon är *dålig på att dölja dylika känslor*. (R)
– Du är *duktig på aforismer och knappologi*, invände Jan. (R)

När rektionen är en infinitivfras, kan prepositionen vid flertalet adjektiv optionellt utelämnas: *duktig* {*på/i/Ø*} *att rita*. Adjektivet anger vanligen en värdering av referentens förmåga, sätt eller benägenhet att utföra aktionen.

Också dessa adverbial står ofta nära de bundna adverbialen och kan ofta uppfattas som metaforiskt rumsbetecknande. Vissa av dem bildar en vag övergång mot icke-metaforiska rumsadverbial:

duktig i skolan, lyckosam i utlandet
Han var väl lite över 40, *framgångsrik i firman*, framgångsrik i sin karriär… och vad var jag? (R)

b) Aktionens predikationsbas är den aktant som upplever eller har nytta/skada av adjektivfrasens predikationsbas och som optionellt uttrycks med ett bundet adverbial med *för* i adjektivfrasen (jfr § 32). Aktionen anges oftast med en infinitivfras (regionalt optionellt inledd av *till*): *enkel* (*för dig*) (*till*) *att handskas med*. Den kan också anges med en prepositionsfras med *i* plus nominalfras som rektion: *billig i drift*, *enkel i skötsel*.

När adverbialet utgörs av en infinitivfras, innehåller denna en underförstådd bunden bestämning (eller underförstådd rektion i en bunden bestämning), t.ex. *svår att träffa* [-], *enkel att handskas med* [-]. Det underförstådda ledets referent är densamma som adjektivfrasens predikationsbas (se vidare Inffraser § 24: 1b):

A är *svår för B att arbeta med* [-]. [Infinitivfrasens predikationsbas är uttryckt med B, och det underförstådda ledet [-] har samma referens som A.]

Den historiska bakgrunden är ju allmänt känd och *lätt att presentera*. (T)
Detta andra brev är *svårt för mig att skriva*. (R)
Han är *trevlig att lyssna på medan man äter*. (R)
Den kan ju vara *intressant att nämna i det här sammanhanget*. (T)

Mellan aktanter som upplever adjektivets predikationsbas och aktanter som har nytta eller skada av den går ingen skarp gräns (Adj. § 17–18). Exempel på adjektiv som kan konstrueras enligt (2b):

angenäm, behaglig, bekväm, bra, dryg, enkel, farlig, fatal, förfärlig, förträfflig, hemsk, hälsosam, härlig, idealisk, instruktiv, intressant, jobbig, katastrofal, kul, kuslig, livsfarlig, livsviktig, ljuvlig, lärorik, lätt, lönsam, möjlig, nyttig, nödvändig, obehaglig, obekväm, obligatorisk, ofarlig, ohygglig, ointressant, omöjlig, onödig, pinsam, plågsam, riskabel, rolig, skadlig, skön, smärtsam, sorglig, svår, tacksam, trevlig, trist, trivsam, tråkig, tröttsam, tung, underbar, utmärkt, utomordentlig, vansklig, vidrig, viktig, värdefull, värdelös, väsentlig

[1] Besläktade med dessa adverbial är sådana som anger jämförelsemängden för relativa adjektiv (jfr Adj. § 10): *lång för att vara tio år*, *duktig för att vara elefant*. De består vanligen av prepositionen *för* plus en infinitivfras med samma predikationsbas som adjektivfrasen.

§ 52. Satsadverbial och fria predikativ i bisatsekvivalenta adjektivfraser. Särskilt som fritt predikativ men också annars kan en adjektivfras i många avseenden fungera som en bisats. Detta kan sätta spår också strukturellt på så sätt att frasen kommer att innehålla satsled som är av samma slag som i en finit sats och som inte direkt bestämmer adjektivfrasens huvudord (utvidgad fras). Sådana satsled är framför allt satsadverbial och fria predikativ.

Bankdirektören, *lyckligtvis okunnig eftersom inget svar influtit*, hade gett sig ut på stan.
Sedan ringde vi den *lyckligtvis okunnige* bankdirektören.
Själv fattig hjälpte han ofta dem som hade det ännu sämre.
Jag och min bror strävade vidare, *båda lyckligt okunniga om att vi gick åt helt fel håll*.

Se vidare Flerl. fraser § 9.

Som attribut används adjektivkonstruktioner som syntaktiskt erinrar om koncessiva satsfogningar (Subjnfraser § 18 not 1):

en *om inte vacker så dock intagande* kvinna
en *ehuru anspråkslös ändå väldigt användbar* gåva

Alternativ konstruktion vid adjektiv med viss uppsättning av roller § 53–58

§ 53. Reciproka aktanter: ***A är ense med B, A och B är ense.*** I stället för att en reciprok aktant uttrycks med ett bundet adverbial med prepositionen *med* (§ 34) kan den ingå i predikationsbasen:

Kalle är ense med Pelle. ≈ Kalle och Pelle är ense.
Jag är jämnårig med henne. ≈ Vi är jämnåriga.
Den ene brodern är lik den andre. ≈ De båda bröderna är lika.

Konstruktionsväxling enligt ovan är i princip alltid möjlig vid adjektiv som förutsätter reciproka aktanter.

§ 54. Sakförhållande uttrycks med adverbial eller med normalt uttryck för predikationsbas: ***det är gott med jordgubbar, jordgubbar är gott.*** Vid vissa adjektiv, särskilt sådana som anger en värdering, kan en predikationsbas som utgör ett sakförhållande semantiskt anges med ett bundet adverbial med prepositionen *med* (§ 34: e) eller med ett ordinärt subjekt eller objekt, vanligen utan kongruensböjning:

Det är gott med jordgubbar. ≈ Jordgubbar är gott.
Det vore inte så dumt med en kaffebryggare till. ≈ En kaffebryggare till vore inte så dumt.
Han ansåg det godare med jordgubbar. ≈ Han ansåg jordgubbar godare.

Konstruktion med *med* och expletivt subjekt (respektive objekt) anger mera entydigt att nominalfrasen implicerar ett sakförhållande (jfr Nomfraser § 94), medan nominalfraser som ordinära subjekt (respektive objekt) alternativt kan uppfattas som svagt referentiella (Nomfraser § 113, 116). I många fall medför detta dock inte någon tydlig skillnad i betydelsen.

§ 55. Avseende anges med adverbial eller med uttryck för predikationsbas: ***boken är bra i början, bokens början är bra.*** Ett adjektiv kan ange en egenskap som gäller för någon eller något (predikationsbasen) i ett visst avseende (uttryckt med adverbial, § 51). Predikationsbasen är ofta en agens som kännetecknas av en viss egenskap vid utförandet av en viss aktion eller en helhet som har en viss egenskap i en viss del.

Löjtnanten var *noggrann i sin genomgång.*
Hunden var *kall om nosen.*
Anders är *stark i armarna.*

Vissa adjektiv kan emellertid i sådana fall i stället ha en predikationsbas som utgör aktionen eller delen, med uttrycket för agens respektive helheten som possessivattribut i uttrycket för predikationsbasen. I stället för att säga att någon (X) har en viss egenskap (Adj) med avseende på en viss aktion (Y) eller att något (X) har en

viss egenskap (Adj) med avseende på en viss del (Y) av sig själv säger man alltså att X:s Y är Adj:[1]

Löjtnanten var noggrann i sin genomgång. ≈ Löjtnantens genomgång var noggrann.
Kalle är kompetent i sin undervisning. ≈ Kalles undervisning är kompetent.
Rocken är kort i ärmarna. ≈ Rockens ärmar är korta.
Boken är bra i början. ≈ Bokens början är bra.

I många fall är det mera naturligt att uttrycket för helhet anges med prepositionsattribut än med possessivattribut (se vidare Nomfraser § 16):

Ärmarna på rocken är korta.
Början på boken är bra.

Sådana prepositionsattribut kan i sin tur adverbialiseras i ledigt språk (Advl § 34):

Ärmarna är korta på rocken.
Början är bra på boken.

Adjektiv som betecknar sinnesstämning eller sinnelag kan ofta metonymiskt hänföra sig till en aktion som vittnar om sådan sinnesstämning eller sådant sinnelag (Adj. § 24). Jämför också adjektiv som primärt hänför sig till aktioner och metonymiskt till personer: *Hennes framställning är abstrakt* och *Hon är abstrakt i sin framställning*.

[1] Satser som *Kalle är kompetent i sin undervisning* och *Boken är bra i början* kan också växla med konstruktioner där aktionen uttrycks med ett verb och egenskapen med ett sättsadverbial:

Kalle undervisar kompetent.
Boken börjar bra.

Jämför också konstruktioner som *Kalle är en kompetent undervisare*, med adjektivet i funktionsmodifiering (Adj. § 12).

§ 56. Infinitivfras som uttryck för predikationsbas eller som adverbial för avseende: *att sköta apparaten är enkelt, apparaten är enkel att sköta*. Vissa adjektiv kan ta en infinitivfras som uttryck för predikationsbasen när de står predikativt:

Att sköta apparaten är *enkelt för personalen*.

En del av dessa adjektiv kan i stället ta infinitivfrasen med ett underförstått nominalt satsled (§ 51) som adverbial för avseende, och ett subjekt som är koreferentiellt med det underförstådda ledet i infinitivfrasen. Den aktant som är infinitivfrasens predikationsbas är också den som upplever aktionen eller har nytta eller skada av den och som i bägge konstruktionerna kan anges med ett bundet adverbial (vanligen med prepositionen *för*, § 32).

Apparaten är *enkel för personalen att sköta*.

Andra exempel:

Att ha stövlarna kan vara bra (för Kalle). ≈ Stövlarna kan vara bra (för Kalle) att ha.
Att cykla i Skåne var trevligt (för oss). ≈ Skåne var trevligt (för oss) att cykla i.

Denna konstruktionsväxling är möjlig för ett stort antal adjektiv, t.ex. *angenäm, behaglig, dryg, farlig, lätt, svår*.

§ 57. Outtryckt agens eller upplevare: ***jag är klar med bilen, bilen är klar.*** I vissa fall kan en agens eller upplevare som eljest är den explicit angivna predikationsbasen lämnas outtryckt. Som predikationsbas fungerar i stället den aktant som annars anges med det bundna adverbialet.

a) Aktionen eller den aktant aktionen är inriktad på är predikationsbas i stället för att anges av ett bundet adverbial med prepositionen *med* (§ 34):

Kalle är färdig med arbetet. Arbetet är färdigt.
Kalle är klar med bilen. Bilen är klar.

Denna konstruktionsväxling förekommer i första hand vid *färdig* och *klar*. Vid adjektiv som t.ex. *generös, sparsam* kan användningen vid inanimata predikationsbaser uppfattas som metaforisk (jfr Adj. § 23 Anm.):

Regissören är sparsam med rekvisitan.
Rekvisitan är sparsam.

b) Det sakförhållande som den kognitiva upplevelsen gäller är adjektivfrasens predikationsbas i stället för det som anges av ett bundet adverbial med prepositionen *om* eller *på* (§ 36, 37):

Kalle är viss om segern. Segern är viss.
Vi är helt säkra på uppgifterna. Uppgifterna är helt säkra.
Kalle är osäker på om Lasse kommer. Om Lasse kommer är osäkert. Det är osäkert om Lasse kommer.

Denna konstruktionsväxling har begränsad användbarhet. Den är möjlig med (*o*)*viss* och (*o*)*säker* men inte med t.ex. *okunnig, nyfiken, uppmärksam* och andra adjektiv som inte kan användas om inanimata predikationsbaser.

§ 58. Aktanter byter satsledsfunktion: ***våld är främmande för henne, hon är främmande för våld.*** Vid några adjektiv där ett bundet adverbial (eller i vissa fall alternativt ett objekt) anger den animata aktant som upplever predikationsbasen eller har nytta eller skada av den (Adj. § 17–18) kan uttrycken för de båda aktanterna byta satsledsfunktion:

Våld är {främmande för Kalle/Kalle främmande}. ≈ Kalle är främmande för våld.

Boken är {bekant för Kalle/Kalle bekant}. ≈ Kalle är bekant med boken.
Segern är angelägen för Kalle. ≈ Kalle är angelägen om segern.
Spriten var begärlig för Kalle. ≈ Kalle var begärlig på sprit.

Denna konstruktionsväxling är möjlig vid ytterligare några få adjektiv som t.ex. *likgiltig*, *tacksam* men inte för den stora massan adjektiv med denna rolluppsättning, t.ex. *angenäm*, *behaglig*, *acceptabel*, *bekymmersam* (§ 32).

Syntaktisk funktion och distribution § 59–66

§ 59. Adjektivfrasens satsledsfunktioner. Adjektivfrasen kan ha följande funktioner:

1. Adjektivfrasen utgör bundet led i verbfrasen.

a) Bundet subjekts- eller objektspredikativ (Predv § 16–45):[1]

Ministern var *helt ovan vid trädgårdsskötsel*.
Ministern sade sig vara *helt ovan vid trädgårdsskötsel*.
Att vara *helt ovan vid trädgårdsskötsel* ger i en del sammanhang stora fördelar.

Storstadslivet hade gjort ministern *helt ovan vid trädgårdsskötsel*.
Den bilen är viktig att få *klar för avgång*.

b) Bundet adverbial (Advl § 18–57):

Ministern uppträdde *helt ovant* i dessa kretsar. [sättsadverbial]

2. Adjektivfrasen utgör fritt led i verbfrasen.

a) Fritt subjekts- eller objektspredikativ (Predv § 46–52):

Helt ovan vid trädgårdsskötsel yttrade sig ministern okunnigt i frågan.
Att *helt ovan vid trädgårdsskötsel* slå sig på rosenodling förefaller inte så lämpligt.
Vi lämnade den stackars ministern på lantgården *helt ovan vid trädgårdsskötsel*.

b) Fritt adverbial (Advl § 58–115):

Ministern arbetade *helt ovant* i trädgården. [sättsadverbial]
Journalisten såg ministern arbeta *helt ovant* i trädgården. [sättsadverbial]
Ministern arbetade *oupphörligt* i trädgården. [tidsadverbial]

3. Adjektivfrasen utgör led i en nominalfras som betecknar adjektivets predikationsbas.

a) Adjektivattribut (Nomfraser § 42–48):

Den *vid trädgårdsskötsel helt ovane* ministern yttrade sig okunnigt i frågan.

b) Predikativt attribut (Nomfraser § 53–54):

En minister, *helt ovan vid trädgårdsskötsel*, bör inte uttala sig i sådana frågor.

4. Adjektivfrasen utgör primärt led i satsen, och resten av satsen betecknar adjektivets predikationsbas. Adjektivfrasen är satsadverbial (se kapitel 30 Satsadverbial).

Ministern hade *sannolikt* aldrig arbetat i en trädgård.

5. Adjektivfrasen utgör led i en adverbfras, participfras eller annan adjektivfras.

a) Adjektivfrasen är gradadverbial (§ 6–21):

Ministern yttrade sig {*väldigt* ofta/*avsevärt* oftare} dåförtiden.

b) Adjektivfrasen är sättsadverbial (§ 45–47):

Vi iakttog den *ovant* arbetande ministern.

c) Adjektivfrasen är adverbial av annan typ:

Vi träffade den *konstant* optimistiske ministern.

6. Adjektivfrasen ingår i en nominalfras som saknar substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord (Nomfraser § 19, 26). Adjektivfrasen konstrueras som ett adjektivattribut men erinrar semantiskt om ett substantiviskt huvudord och kan därför uppfattas som nominalfrasens huvudled.

Den *vid trädgårdsskötsel helt ovane* bör inte börja med rosenodling.
Det enda *verkligt obehagliga* var att huvudkranen började läcka.

Vissa syntaktiska egenskaper, framför allt i fråga om kongruens, är desamma för adjektivfrasen när den står som bundet och fritt predikativ och som predikativt attribut. Som adjektivattribut har adjektivfrasen delvis andra kongruensegenskaper och en annan inre ordföljd (se § 61).

[1] Adjektivfrasen kan vara predikativ också i icke-finita konstruktioner. Då är indelningen i subjekts- och objektspredikativ inte alltid tillämpbar.

Med ministern *sjuk och trött* kunde vi inte ha sammanträdet i går.
Jag bad dem om att vara *tysta*.
Ehuru *blott femton år gammal* förklarades Karl XII myndig.
I egenskap av *ansvariga för ordningens upprätthållande* såg vi oss nödsakade att avhysa försäljaren.

Se också Inffraser § 26, Subjnfraser § 18, Flerl. fraser § 5.

§ 60. Blockled. De framförställda bestämningarna i en adjektivfras kan inte stå skilda från det adjektiviska huvudordet.[1] I övrigt varierar adjektivfrasens benägenhet att fungera som blockled med dess syntaktiska funktion.

a) Om adjektivfrasen fungerar som fritt predikativ eller som predikativt attribut, är den normalt ett blockled och kan inte splittras:

Orolig för sina barn hade hon sprungit genom staden.
Hon hade *orolig för sina barn* sprungit genom staden.

Hon hade sprungit genom staden, *orolig för sina barn*.
**Orolig* hade hon *för sina barn* sprungit genom staden.
**Orolig* hade hon sprungit *för sina barn* genom staden.
**Orolig* hade hon sprungit genom staden *för sina barn*.
**För sina barn* hade hon *orolig* sprungit genom staden.
**För sina barn* hade hon sprungit *orolig* genom staden.
**För sina barn* hade hon sprungit genom staden, *orolig*.

Den unga modern, *orolig för sina barn*, hade sprungit hela vägen hem.
**För sina barn* hade den unga modern, *orolig*, sprungit hela vägen hem.
*Den unga modern, *orolig*, hade sprungit hela vägen hem, *för sina barn*.

(Med annan tolkning kan vissa av ovanstående stjärnförsedda meningar vara grammatiska.)

b) Om adjektivfrasen fungerar som adjektivattribut, kan (eller måste) en adverbiell bestämning som eljest kan efterställas i vissa fall placeras efter nominalfrasens huvudord (se närmare § 4):

trevligare tapeter *än förut*
en *olämplig* lokal *för rockkonserter*

Det gäller också när bestämningen är ett komplement till adjektivfrasens graddadverbial (§ 11):[2]

en *för smal* säng *för två*
en *lika söt* pojke *som Pelle*

c) Om adjektivfrasen fungerar som bundet predikativ, är den inget blockled, utan såväl huvudord som efterställda bestämningar kan t.ex. var för sig stå som fundament (jfr också Predv § 18):

Avundsjuk på henne hade han alltid varit.
Avundsjuk hade han alltid varit *på henne*.
På henne hade han alltid varit *avundsjuk*.
Henne hade han alltid varit *avundsjuk på*. [med komplementets preposition isolerad, jfr Prep. § 35]

Många adjektiv är dock svåra att placera som fundament med kvarlämnade bestämningar, om inte särskilda informationsstrukturella omständigheter föreligger, t.ex. att huvudordet tydligt anknyter till något tidigare anfört eller att informationstyngden ligger på bestämningen:

**Van* gjorde han mig *vid överraskningar*.
?*Trött* blev jag *på hans practical jokes*.
Bekanta hade de blivit *med varandra* så sent som i november i fjol […] (S)
Hjärtligt trött blev jag faktiskt *på hans evinnerliga practical jokes*.
?*Immun* lyckades vi aldrig göra den här sorten *mot svartrost*.
Garanterat immun kan man ju aldrig göra den *mot allting*.

I synnerhet om adjektivets bestämning är ett objekt, är det svårt att placera enbart adjektivet som fundament (jämför verb + objekt, Vbfraser: Allm. § 17):

?*Trogen* hade han knappast varit *henne*.
?*Lik* är han framför allt *sin yngste morbror*.
**På pricken lik* lyckades han göra kopian *originalet*.

Det är vanligtvis lättare att låta bestämningen eller dess rektion ensam utgöra fundament:

Överraskningar gjorde han mig *van vid*.
På hans practical jokes hade jag blivit *trött*.
Hans practical jokes hade jag blivit *trött på*.
Mot svartrost lyckades vi aldrig göra den här sorten *immun*.
Henne hade han knappast varit *trogen*.
Sin yngste morbror är han väldigt *lik*.

Om bestämningen är en infinitivfras (regionalt optionellt inledd av *till*, § 51), är det tvärtom lättare att låta adjektivfrasens huvudord stå som fundament:

Bekväm är den (*till*) *att sitta i*.

d) När adjektivfrasen fungerar som adverbial i verbfrasen, gäller motsvarande som för predikativ, dvs. som fritt adverbial bildar den blockled med komplementet men inte som bundet adverbial:

Osynligt för alla smög han in i rummet.
**För alla* smög han *osynligt* in i rummet.
**Osynligt* smög han *för alla* in i rummet.

Trevligt mot sina gäster uppträdde hon då inte.
Mot sina gäster uppträdde hon då inte *trevligt*.
Trevligt uppträdde hon då inte *mot sina gäster*.

Som fritt adverbial har dock adjektivfrasen sällan efterställda bestämningar: **Hon stannade troget mot sin make hemma från festen*.

[1] När satsbasen utgörs av en adjektiv- eller participfras kan ett framförställt grad- eller måttsadverbial marginellt ensamt stå på satsledets ordinarie plats:

Och *kallt* var det *rejält*.
Och *snabbt* hade det gått *ordentligt*.

Konstruktionen torde vara begränsad till talspråk och ledigt skriftspråk.

[2] Bestämningar som kan placeras efter nominalfrasens huvudord kan också placeras utanför nominalfrasen (jfr Advl § 34, Postp. led § 3–4):

Många *gemensamma* drag kunde ses *med samtida konstnärer*.
Med samtida konstnärer hade han många *gemensamma* drag.
I vardagsrummet hade de *trevligare* tapeter vid mitt sista besök *än förut*.
Det stod en *alldeles för smal* säng därinne *för två personer*.
En *lika söt* pojke har jag aldrig sett *som den som sitter där vid brunnen*.

§ 61. Kongruens. En adjektivfras som står som attribut eller predikativ kongruerar vanligen i sitt adjektiviska huvudord med det uttryck som anger adjektivets predikationsbas, se Adj. § 59–68. Kongruensreglerna är delvis olika för å ena sidan adjektivattribut (och adjektivfraser som huvudled i nominalfras), å andra sidan predikativ och predikativa attribut.

a) Adjektivattribut

Endast adjektivattribut kongruerar i species:

en (*av feber*) *svag* pojke : den (*av feber*) {*svaga/svage*} pojken
ett (*av feber*) *svagt* barn : det (*av feber*) *svaga* barnet

Jämför som predikativt attribut:

en pojke, *svag av feber* : pojken, {*svag/*svaga/*svage*} *av feber*
ett barn, *svagt av feber* : barnet, {*svagt/*svaga*} *av feber*

Adjektivattributet kongruerar alltid i fråga om numerus och genus med nominalfrasens huvudord (om inte adjektivfrasens huvudord är oböjligt, se vidare Adj. § 57; om genus vid egennamn se Egenn. § 15):

en {*försiktig/*försiktiga*} polis, ett {*nervöst/*nervösa*} Djurgården
ett {*sjukt/*sjuk*} regeringsråd, ett {*ivrigt/*ivrig*} barn
{*Sedvanliga/*sedvanligt*} ärter med fläsk skulle det vara.

b) Predikativ (inklusive predikativt attribut)

Grundregeln är att adjektiv i predikativ användning kongruerar grammatiskt i fråga om genus och numerus med uttrycket för sin predikationsbas:

Tvätten är *ren*. Lakanet är *rent*. Lakanen är *rena*.
Jag gjorde {spaden *ren*/verktyget *rent*/verktygen *rena*}.

När predikationsbasen är en kollektiv referent som betecknas med en nominalfras i singularis, kongruerar predikativ och predikativa attribut antingen med nominalfrasens grammatiska singularis eller står i pluralis i samklang med predikationsbasens flertal. I skriftspråk är grammatisk numeruskongruens vanligast och rekommenderas av språkvårdare. (Se också Adj. § 61.)

Polisen var {*försiktig/försiktiga*} *med detta klientel*.
Händelsen har gjort polisen {*försiktig/försiktiga*} *med detta klientel*.
{*Orolig/oroliga*} *för utvecklingen* hade polisen i Eskilstuna kontaktat rikspolischefen.
Polisen i Eskilstuna, redan då {*orolig/oroliga*} *för kårens rykte*, hade kontaktat rikspolischefen.

När predikationsbasen är en mänsklig referent och betecknas med en nominalfras vars genus är neutrum, kongruerar predikativ och predikativa attribut sällan grammatiskt med subjektets grammatiska genus neutrum, och vanligen står predikativet i utrum, dvs. avspeglar predikationsbasens referentiella egenskap att vara en person. (Se också Adj. § 66.)

Laborationsbiträdet är nu {*sjuk/?sjukt*} och vistas i hemmet.
Frågorna gjorde statsrådet påfallande {*osäker/?osäkert*}.
Regeringsrådet, *ännu* {*svag/?svagt*} *efter sjukdomen*, talade med knappt hörbar stämma.
{*Ivrig/Ivrigt*} *att vara till lags* städade barnet genast rummet.

Vid uttryck för predikationsbaser som endast har svagt referentiell betydelse (Adj. § 67: c) eller utgör sakförhållanden som anges med referens till en av dess aktanter (Nomfraser § 94) har adjektivfrasen som predikativ eller predikativt attribut obestämd form neutrum singularis:

Ärter med fläsk skulle vara *gott till middagen*.
Jag finner ärter med fläsk *för kraftigt* i sammanhanget.
Fritt från fläsk skulle ärter duga som middag för en vegetarian.
Ärter med fläsk, *gott om vintern*, brukar inte uppskattas vid midsommar.

Adjektivfrasen kongruensböjs eller har obestämd form neutrum singularis också när den som bundet objektspredikativ är placerad som partikeladverbialet (Predv § 33):

Jag har gjort {*rena/rent*} handskarna. [Också oböjd form är möjlig: Jag har gjort *ren* handskarna.]
Först tänkte han skriva {*färdig/färdigt*} uppsatsen.

Om predikativet står efter objektet, är kongruensböjning obligatorisk:

Jag har gjort handskarna {*rena/*rent/*ren*}.

Adjektivfrasen har därutöver obestämd form neutrum singularis när uttrycket för predikationsbasen inte är en nominalfras och därför saknar numerus och genus, t.ex. *Att spela etyder hela dagen är enformigt. Att du spelade Satie var trevligt. Två sekreterare till medan själva konferensen varar vore nog behövligt.* (Adj. § 67: a–b.)

§ 62. Adjektivfras föregången av *som* eller preposition. Som fritt predikativ och predikativt attribut föregås adjektivfrasen vanligen av subjunktionen *som* när predikativet gäller om predikationsbasen för en viss tid (Predv § 46, Subjnfraser § 17: b, c):

Som ung var han mycket blyg.
Karl XII *som artonårig* skulle varit intressant att skåda.

Som bundet predikativ föregås adjektivfrasen i konstruktion med vissa verb eller verbförbindelser av *som* eller prepositionen *för*, obligatoriskt i vissa konstruktioner, optionellt i andra (Predv § 16, 32, Subjnfraser § 17: a):

Hon {betraktade/betecknade} honom *som dum*.
Vi höll honom *för tokig*.
Han gäller *för otillräknelig*.

Vi ansåg honom (*som*) *galen*.
Vi förklarade honom (*för*) *misslyckad*.

Vid superlativer anger *som* att en egenskap hos predikationsbasen jämförs med avseende på grad under olika omständigheter (Adj. § 46, Subjnfraser § 17: d):

Bakom kröken är ån *som djupast*.
På höstarna är rabatten *som vackrast*.

§ 63. Adjektivattributens placering. Ett adjektivattribut som består av en adjektivfras står vanligen omedelbart före nominalfrasens huvudord och efter de övriga framförställda attributen i nominalfrasen:

alla dessa mina många andra {*danska/synnerligen dyrbara*} böcker

Adjektivattributet placeras dock optionellt före andra framförställda deskriptiva attribut (Nomfraser § 41):

en {*härlig* två dagars/två dagars *härlig*} tur i bergen
{*goda* sådana/sådana *goda*} böcker

När nominalfrasens huvudord utgörs av ett substantiviskt pronomen, står adjektivattributet (liksom alla andra bestämningar, Nomfraser § 18, 25) vanligen efter huvudordet:

vi *unga*, jag *olyckliga*
allting *trevligt*, ingenting *progressivt*

När nominalfrasen fungerar som vokativfras kan efterställt adjektivattribut förekomma, främst med adjektiven *liten* och *små*, t.ex. *gubbe lille*, *Kajsa lilla*, *pojkar små* (Icke sastf. men. § 18 not 1). Vidare förekommer efterställt adjektivattribut vid egennamn huvudsakligen i en del helt eller delvis lexikaliserade uttryck, t.ex. *Karl den store*, *Maria den blodiga*.

§ 64. Ordningsföljd mellan adjektivfraser som adjektivattribut. Om flera adjektivfraser står som adjektivattribut i en nominalfras, tolkas den adjektivfras som står närmast substantivet som närmast semantiskt samhörig med detta. *En stor svensk seger* är alltså en svensk seger som är stor, medan *en svensk stor seger* är en stor seger som är svensk. Denna grundregel leder till att ordningen mellan olika slag av adjektivattribut kvantitativt är underkastad vissa tendenser.

Fras med karakteriserande adjektiv placeras i de flesta kontexter före fras med klassificerande adjektiv som huvudord:

en (*mycket*) *dyr svensk* cykel [mindre ofta: en *svensk* (*mycket*) *dyr* cykel]

Adjektivfras i komparativ och superlativ med relativ betydelse placeras i de flesta kontexter före adjektivfras i positiv:

en *dyrare svart* cykel (än den här) [mindre ofta: en *svart dyrare* cykel (än den här)]
min *dyraste blåa* skjorta [mindre ofta: min *blåa dyraste* skjorta]

Adjektivfraser som betecknar temporära egenskaper placeras i många kontexter före adjektivfraser som betecknar stabila egenskaper:

en *ilsken vithårig* dam [mindre ofta: en *vithårig ilsken* dam]

Adjektivfras med huvudord som anger dimension placeras i många kontexter före fraser med huvudord som anger färg:

en *stor vit* villa (R) [jfr: en *vit stor* villa]
det *långa gula* gräset (R) [jfr: det *gula långa* gräset]
ett *tjockt gråsvart* blyertsstreck (R) [jfr: ett *gråsvart tjockt* blyertsstreck]
ett *avlångt tråkigt gulaktigt* rum med gamla kyrkbänkar (T) [jfr: ett *gulaktigt avlångt* rum]

För placeringen av obetonade adjektivfraser vilkas restriktiva betydelse är försvagad eller saknas (§ 67) föreligger regionala skillnader. På sina håll föredras sen placering, t.ex. *en ˈflintskallig ₀gammal ˈgubbe*, medan tidig placering kan föredras på andra håll, t.ex. *en ₀gammal ˈflintskallig ˈgubbe*. För många språkbrukare är bägge ordföljderna lika möjliga.

Den tidiga placeringen av obetonade adjektivfraser innebär placering också före adjektiv som betecknar temporära egenskaper: *en liten ilsken vithårig dam* (jfr *en ilsken vithårig liten dam*, *en ilsken liten vithårig dam*).

§ 65. Adjektivfras som huvudled i nominalfras: *mina bekanta*. När adjektivfrasen ingår i en icke-elliptisk nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord, kan den uppfattas som huvudled i nominalfrasen. Den betecknar då antingen en mänsklig referent eller en vanligen inanimat dividuativ referent.

en *skattskyldig*, den *skattskyldige*
(många) *skattskyldiga*, de *skattskyldiga*
(mera) *vitt*, det (*alltför*) *vita*

Om nominalfrasens konstruktion när substantiv eller substantiviskt pronomen saknas som huvudord se Nomfraser § 19, 26. Om vilka adjektiv som företrädesvis förekommer i adjektivfraser med denna funktion och om de särskilda begränsningarna på nominalfraser i obestämd form singularis se Adj. § 60, 65.

En adjektivfras som fungerar som huvudled i en nominalfras har samma konstruktion och placering som ett adjektivattribut:[1]

det *för ekonomin viktiga* i beslutet
folkpartiets *trogna* i Nynäshamn
alla dessa *alltför ödmjuka* bland oss
något *mjukt och oformligt* inslaget i rosa silkespapper

Det är dock ofta lättare att placera ett bundet adverbial efter adjektivfrasens huvudord (jfr § 4) när adjektivfrasen fungerar som nominalfrasens huvudled än när den fungerar som adjektivattribut: *det viktiga för ekonomin*, jfr ?*den viktiga delen för ekonomin*.

När adjektivfrasen står som huvudled i nominalfras, anger dess numerusböjning (liksom eljest substantivets numerusböjning) antal hos referenten. Därutöver anger böjningen (hos adjektivfrasens huvudord samt i förekommande fall hos nominalfrasens övriga kongruensböjda led) följande egenskaper hos referenten:

a) Singularis utrum och pluralis anger att referenten är mänsklig: *en vit, vita, de vita*.

b) Singularis neutrum anger att referenten är dividuativ (och vanligen inanimat): *vitt, det vita*.

c) Bestämd form singularis maskulinum anger att referenten är av manligt kön eller könsneutralt generisk (och mänsklig): *den vite, den skattskyldige*.

d) Frånvaro av maskulinböjning i bestämd form singularis anger vanligen att referenten är av kvinnligt kön: *den sjuka*.

Som huvudled i nominalfras kan adjektivfrasen (liksom när den är adjektivattribut i nominalfras med elliptiskt huvudord) kasusböjas i genitiv, t.ex. *de vitas* (*övergrepp*).

Se vidare Adj. § 59–68.

[1] Nominalfraser med adjektivfraser som huvudled har bestämd artikel enligt samma regler som nominalfraser med adjektivattribut: *den värnpliktige, de otrogna*.

ANM. Från nominalfraser med adjektivfras som huvudled skall skiljas sådana fall där adjektivfrasen fungerar som adjektivattribut i en nominalfras utan substantiviskt huvudord enligt reglerna för grammatisk ellips, t.ex. *De röda vinerna är bättre än de vita. En stor villa är inte alltid dyrare än en liten*. Se Ellips § 2, 3.

§ 66. Obetonade adjektivattribut. När adjektivfrasen består enbart av ett huvudord och står som adjektivattribut, kan den vara obetonad i följande fall:

a) Vid adjektiven *liten* och *gammal* när attributet inte har någon tydlig restriktiv funktion. Adjektivfrasen har då ofta emotiv betydelse.

Här kommer *$_0$lille ˈKalle*.
Och så kommer väl Ellen med *sin $_0$gamle ˈman*.
Det är *den $_0$lilla ˈblå ˈbilen* du ser där borta.

b) Vid modala adjektiv i giltighetsmodifiering (Adj. § 13).[1] Inte heller dessa attribut har någon tydlig restriktiv funktion.

Han är *en $_0$verklig ˈledare*.
Det var *en $_0$riktig ˈstjärnsmäll* jag åkte på.

c) När attributet bildar en lexikaliserad ordgrupp med nominalfrasens huvudord. Det ingår ofta i definita nominalfraser som saknar bestämd artikel (Nomfraser § 5: c).

Nu får vi rulla ut *₀röda ˈmattan*.

Det där var faktiskt *mina ₀goda ˈvänner*.

Också i fallet (c) är den restriktiva funktionen ofta försvagad: *₀rika ameriˈkanare*, *₀gammal ˈgubbe*, *₀god ˈvän*.

Som en effekt av betoningarnas rytmisering kan den andra adjektivfrasen få svagare betoning när två adjektivfraser är sidoordnade som adjektivattribut till ett betonat huvudord i en nominalfras: *ett ˈstort ˌvitt ˈhus*.

[1] Giltighetsmodifierande adjektiv kan också vara betonade. Betoningen anger då att predikationsbasen i hög grad passar in i den klass som substantivet anger: *Han är en ˈverklig ˌledare*.

Betydelse § 67

§ 67. Egenskap hos predikationsbasen. Adjektivfrasen anger en egenskap hos adjektivets predikationsbas. Vilken egenskap det är fråga om framgår ur det adjektiviska huvudordets lexikala betydelse, i förekommande fall modifierad av bestämningar i adjektivfrasen. Vissa bestämningar kan ange en egenskap som temporär, fastän huvudordet är ett normalt stabilt adjektiv, t.ex. *den för kvällen riktigt trevlige värden*. Det finns också bestämningar som anger egenskapen som stabil, fastän huvudordet är ett normalt temporärt adjektiv, t.ex. *Han är sjuk av sig*.

Vilken nyans eller grad av egenskapen det är fråga om kan också bero på predikationsbasen, i synnerhet när det gäller klassificerande eller relativa adjektiv samt adjektiv i metonymisk eller metaforisk användning. Adjektiv i klassificerande funktion bildar särskilt i attributiv ställning ofta lexikaliserade uttryck tillsammans med sitt substantiviska huvudord, där betydelsen av uttrycket inte helt kan härledas ur delarna, t.ex. *hårt bröd*.

Det adjektiviska huvudordet och därmed adjektivfrasen har oavgränsad aktionsart, dvs. väcker inte föreställningen om någon naturlig slutpunkt i tiden.

När adjektivfrasen står som adjektivattribut, har den antingen restriktiv eller icke-restriktiv funktion, dvs. antingen bidrar den till identifieringen av nominalfrasens referent eller också ger den en karakteristik av en redan identifierad referent:

Jenny ville gärna ha sina *nya* snickarbyxor i skolan. [restriktiv funktion: 'sina nya snickarbyxor till skillnad från sina gamla'; icke-restriktiv funktion: 'sina snickarbyxor, som (ju) var nya']

Om restriktiv och icke-restriktiv funktion se vidare Nomfraser § 95.

Som restriktivt adjektivattribut kan adjektivfrasen ange en aspekt eller del av den helhet som huvudordet anger, dvs. begränsa nominalfrasens referens till en del av den referent som nominalfrasens huvudord betecknar:

I det *kapitalistiska* Europa råder just nu högkonjunktur.

Den *helt unge* Tegnérs dikter är mycket mera konventionella än den *mogne* skaldens.

Denna betydelse av aspekt eller del av helhet förekommer i stort sett bara när nominalfrasens huvudord är ett egennamn eller när nominalfrasen är lexikaliserad: *mjuka gommen, äldre stenåldern*.

Se vidare Adj. § 2–24.

16 VERBFRASER: ALLMÄNT

1 Översikt.

Struktur 2–13

2 Verbet och dess bestämningar. 3 Lexikaliserade verbförbindelser. 4 Partikelförbindelser. 5 Verbets syntaktiska valens. 6 Strukturen hos bundna verbbestämningar. 7 Valensen vid *s*-verb. 8 Reflexiva verbförbindelser. 9 Funktionsverbsförbindelser. 10 Anaforisk verbfras med *göra*. 11 Obligatoriskt och optionellt *göra* i anaforisk verbfras. 12 Ordföljd i verbfrasen. 13 Avgränsning av primära led i verbfrasen.

Syntaktisk funktion och distribution 14–21

14 Den finita verbfrasen. 15 Infinitivfrasen. 16 Supinumfrasen. 17 Den inre verbfrasens blockledskaraktär. 18 Led ur verbfrasen placerade i mittfältet. 19 Underförstådda eller utelämnade led i verbfrasen. 20 Kongruens. 21 Verbkedjor.

Betydelse 22–25

22 Aktionsart. 23 Semantiska roller. 24 Semantiska roller och satsled. 25 Alternativ konstruktion vid verb med viss uppsättning av roller.

§ 1. Översikt. Verbfrasen är den frastyp som har de rikaste möjligheterna till olika struktur, och den utgör vanligen tyngdpunkten i det som talaren vill ha sagt med satsen.

Verbfrasen har ett verb som huvudord. Den kan utgöras av ett huvudord ensamt, men den kan också innehålla olika bestämningar: objekt (av olika slag), egentliga subjekt, predikativ (av olika slag) och adverbial (av olika slag). Bestämningarna behandlas i särskilda kapitel (kapitel 17–21).

Verbfrasen fungerar på två olika sätt beroende på om huvudordet är finit eller infinit. Om huvudordet är en finit verbform (vanligen presens, preteritum eller imperativ) fungerar verbfrasen som predikatsled i satsen.

Utställningen *spänner över drygt 50 års arbete*. (S)
Han *förmedlade entusiasm och respekt för konsten*. (S)

Om huvudordet är en infinit verbform fungerar verbfrasen vanligen nominalt. Med en supinumform som huvudord fungerar den som objekt till *ha*. Med en infinitivform som huvudord kan den utgöra både objekt, rektion, subjekt och attribut

och dessutom nexusinfinitiv. Infinitivfraserna behandlas i ett särskilt kapitel (kapitel 22).

Jag hade *tecknat av två kvinnor som stod modell*. (S)
[…] men hennes manliga kumpan lyckas *smita från platsen*. (S)

Verbfrasen är rätt ofta splittrad på olika ställen i satsen:

Där fick föreningen *rätt*. (S)
På årets Festivalväder kan väl egentligen ingen *klaga*. (S)

Med verbfrasen anges olika aktioner (händelser, processer och tillstånd), inklusive de aktanter (utom den som betecknas med subjektet) och omständigheter som spelar med i aktionen.

Struktur § 2–13

§ 2. Verbet och dess bestämningar. I många satser utgörs verbfrasen av ett ensamt verb:

Hon *springer*. Han *läser*.

1. Verbets bestämningar är olika nära knutna till verbet. Man kan urskilja tre grader av bundenhet:

a) Närmast bundet till verbet är partikeladverbialet. Semantiskt fungerar ett verb och dess partikeladverbial ofta som ett ensamt verb. Av verbets bestämningar står partikeladverbialet närmast efter verbet. Partikeladverbialet kan normalt inte lämna denna plats ens för att fungera som fundament i en deklarativ huvudsats.

Hon *sprang ut*. Grenen *gick av*.

b) Den grupp av bestämningar som därnäst är mest beroende av verbet är de övriga bestämningar, som omfattas av verbets syntaktiska valens (§ 5): objekt, egentliga subjekt, bundna predikativ och bundna adverbial. Dessa bundna bestämningar kan lämna verbfrasen för att fungera som fundament i en deklarativ huvudsats men kan normalt inte placeras framför verbet i satsens mittfält.

Hon har inte *läst den nya boken*. Hon *lämnade mig nyckeln*. Det *saknas två bajonetter*.
Hon *läste i boken*. Hon *betalade mig för cykeln*. De *blev ganska glada*.

c) Minst beroende av verbet är dess fria bestämningar som normalt står sist i verbfrasen. De omfattas inte av verbets valens, och de kan placeras utanför verbfrasen t.ex. som fundament i deklarativ huvudsats eller i satsens mittfält. Hit hör fria adverbial och fria predikativ. Bland verbets fria bestämningar står också postponerade led, t.ex. satser eller infinitivfraser som bortsett från placeringen fungerar som subjekt eller objekt.

Hon *arbetar i Norge på somrarna för ekonomins skull.*
Hon *arbetar ensam numera.*
Det *var trevligt för oss* {*att du ville komma/att få besöka dig*}.

Hur verbets bestämningar grupperar sig i verbfrasen efter olika grad av bundenhet till verbet illustreras i Schema 1.

<<<<**Verb**>	**Partikeladverbial**>	**Övr. bundna bestämningar**>	**Fria bestämningar**>
sova			
läsa			
lägga	ut		
gå	om		
ta		kläderna	
köpa		sig lite kläder	
flytta	ut	blommorna	
ta	av	kläderna	
bli		arbetslös	
ligga		sjuk	
göra		honom glad	
leka		med hunden	
ta	bort	maten från bordet	
läsa			i kväll om jag får tid
tenteras			oförberedd
ta	bort	leksakerna från bordet	med detsamma
bli		arbetslös	på grund av krisen

SCHEMA 1. Verbet och dess bestämningar ordnade efter olika grad av bundenhet till verbet. I schemat förekommande förkortningar: övr. = övriga.

Verb + partikeladverbial samt övriga bundna bestämningar har i vissa avseenden karaktär av blockled (§ 17) och kallas här inre verbfras till skillnad från yttre verbfras som omfattar också verbets fria bestämningar. Om den inbördes ordningen mellan olika bundna och fria bestämningar se § 12 samt kapitel 28 Satsens struktur och kapitlen om de olika satsledstyperna.

2. Verbfrasens led har prototypiskt den ordning som exemplifieras i Schema 1, utan att splittras av led som inte tillhör verbfrasen. Mönstret kan brytas framför allt i fyra fall:

a) Ett led i verbfrasen kan göras till satsbas (§ 17):

Vilken bil ska jag *köra in i garaget i kväll?*

Ett partikeladverbial kan dock normalt inte fungera som satsbas, inte heller verbet självt om bundna bestämningar (framför allt partikeladverbial, objekt eller predikativ) står kvar i slutfältet. Däremot kan hela den inre verbfrasen vara satsbas.

**Målat* har jag inte *staketet i år*.
Målat staketet har jag inte *i år*.

b) Adverbial (särskilt fria adverbial) och vissa negerade led kan placeras i mittfältet (§ 18):

Jag ska *snart köra in bilen i garaget*.
Han har *ingenting gjort sedan i fredags*.

c) Om verbfrasens huvudord är finit skiljs det i en fa-sats från närmsta bestämning av eventuella mittfältsadverbial och av subjektet om detta inte står som satsbas (Satsens struktur § 5: b):

I så fall *kör* jag inte *in bilen i garaget i kväll*.

d) Bundna och fria adverbial kan i viss utsträckning byta plats (Advl § 68):

Jag ska *köra in bilen i kväll i garaget*.

ANM. Bundna verbbestämningar, dvs. bestämningar i den inre verbfrasen, kallas ibland också fyllnadsled eller (verb)komplement. Fria verbbestämningar, dvs. bestämningar i den yttre verbfrasen, kallas ibland tilläggsled. Gränsen mellan bundna och fria adverbial och mellan bundna och fria predikativ är vag. Se om kriterierna Advl § 4, Predv § 10.

§ 3. Lexikaliserade verbförbindelser. Ett verb kan lexikaliseras med ett partikeladverbial eller en bunden bestämning till en förbindelse som semantiskt erinrar om ett ensamt verb. Bland de lexikaliserade verbförbindelserna finns framför allt partikelförbindelser (t.ex. *ta om*, § 4) reflexiva verbförbindelser (t.ex. *skynda sig*, § 8) och funktionsverbsförbindelser (t.ex. *gå till anfall*, § 9). Många lexikaliserade verbförbindelser har annan syntaktisk valens än verbet ensamt:[1]

se upp för ngt [jfr: se ngt, *se för ngt]
vifta bort ngt [jfr: vifta med ngt, *vifta ngt]
använda sig av ngt [jfr: använda ngt, *använda av ngt]
gå till anfall mot ngn [jfr: anfalla ngn, *anfalla mot ngn]
företa revision av ngt [jfr: revidera ngt, *revidera av ngt]

Vid funktionsverbsförbindelser får bundna bestämningar i de flesta fall den form de skulle haft som attribut till substantivet:

gå till anfall mot rebellerna [jfr: anfallet mot rebellerna]
företa revision av räkenskaperna [jfr: revisionen av räkenskaperna]

[1] Också den semantiska valensen kan vara olika:
locka fram ett skratt [Objektet anger föremålet.]
Jfr: locka ngn till skratt [Objektet anger upplevaren.], *locka ett skratt

§ 4. Partikelförbindelser. Verb tillsammans med partikeladverbial, oftast ett måladverb eller en preposition, bildar en väl sammanhållen ordgrupp. Förbindelsen har ordgruppsbetoning, dvs. verbet är obetonat och adverbialet betonat.

$_0$skämma ˈut institutionen
$_0$lägga ˈpå locket

Verb + partikeladverbial utgör ofta en semantisk lexikaliserad enhet: *ställa in*, *skjuta upp*, *ta i*, *gå på*. Partikeladverbial motsvaras av sammansättningsled i avledningar från verb (t.ex. particip, adjektiv och substantiv):

inläst, inläsbar, inläsning [jfr: läsa in]

De flesta partikelförbindelser kan parafraseras med ett sammansatt verb:

$_0$stryka ˈunder behovet ≈ understryka behovet
$_0$skjuta ˈupp festen ≈ uppskjuta festen

Flertalet partikelförbindelser kan eller måste konstrueras med bundna verbbestämningar (jfr exemplen ovan). Om partikeladverbialet utgörs av ett adverb tar partikelförbindelsen dock aldrig indirekt objekt + direkt objekt.

*skicka upp ngn ngt [jfr: skicka ngn ngt]
$_0$ta iˈfrån pojken vattenpistolen, $_0$klä ˈav barnen kläderna [med preposition som partikeladverbial]

Partikelförbindelse tar normalt inte heller objekt + nexusinfinitiv eller objekt + bundet objektspredikativ:

*känna till ngn vara intresserad [jfr: känna till ngt, veta ngn vara intresserad]
*svarva till benet runt [jfr: svarva benet runt, svarva till benet]

Ett undantag: *$_0$klä ˈav ngn naken.*
Se vidare Advl § 6–17.

§ 5. Verbets syntaktiska valens. De bestämningar som omfattas av ett verbs eller en lexikaliserad verbförbindelses syntaktiska valens kallas bundna och kan – bortsett från partikeladverbialet – utgöras av följande satsledstyper: objekt, egentliga subjekt, bundna predikativ, bundna adverbial, nexusinfinitiv och postponerade subjekt.[1] Olika verb har olika syntaktisk valens, dvs. förutsätter olika bundna bestämningar.[2] Exempel:

a) verb utan bunden bestämning: *fladdra*, *saknas*
b) verb + objekt: *vidröra ngn*, *likna ngt*
c) verb + indirekt objekt + direkt objekt: *missunna ngn ngt*, *tilldela ngn ngt*
d) verb + egentligt subjekt: *finnas ngt* (T.ex.: *Det finns inga troll.*)
e) verb + bundet adverbial: *tänka på ngt*, *sträva efter ngt*[3]
f) verb + bundet adverbial + bundet adverbial: *skriva om ngt till ngn*, *prata om ngt med ngn*

g) verb + objekt + bundet adverbial: *ta ngt från ngn, anklaga ngn för ngt, jämföra ngt med ngt*

h) verb + objekt + bundet adverbial + bundet adverbial: *köpa ngt av ngn för ngt, sälja ngt till ngn för ngt, skriva ngt om ngn till ngn, anmäla ngn till ngn för ngt*

i) verb + egentligt subjekt + bundet adverbial: *komma ngn till ngt* (T.ex.: *Det kom ingen till festen*.)

j) verb + objekt + nexusinfinitiv: *se ngn göra ngt, påstå sig vara ngt*

k) verb + objekt + bundet objektspredikativ: *göra ngn avundsjuk, finna ngn avsvimmad*

l) verb i passiv + nexusinfinitiv: *ses göra ngt, påstås vara ngt*

m) verb + bundet subjektspredikativ: *vara kapten, bli arg, målas röd*

n) verb + postponerat subjekt: *hända att det regnar*

o) verb + objekt etc. + postponerat subjekt: *glädja ngn att det regnar*

Verb som kan ta objekt kallas för transitiva, andra verb för intransitiva (Vb § 28). Verb med ett objekt kallas monotransitiva, verb med två objekt bitransitiva (Obj. § 6, 9).

Som bundet satsled i verbfrasen redovisas i denna grammatik också det egentliga subjektet som semantiskt förhåller sig till verbet som ett ordinärt subjekt men som syntaktiskt är placerat som ett objekt:

Ännu har det inte *kommit några tidningar*. Jfr: Ännu har tidningarna inte kommit.

Verbet bestämmer också vilken struktur som den bundna verbbestämningen kan ha, se § 6.

Bestämningar som ingår i ett verbs valens kan vara obligatoriska eller optionella:

hävda {ngt/*Ø}, innehålla {ngt/*Ø}
äta (ngt), skriva (ngt)

använda sig {av ngt/*Ø), vetta {mot ngt/*Ø}
vänja sig (vid ngt), prata (om ngt)

[1] Ett led som i förhållande till subjektet semantiskt fungerar som ett prepositionsattribut kan under vissa omständigheter fungera som bundet adverbial (Advl § 34):

Handeln har *ökat särskilt med Tyskland*. Jfr: Handeln särskilt med Tyskland har ökat.

På liknande sätt kan ett prepositionsattribut lösgöras från resten av ett objekt och placeras som ett adverbial, t.ex. som satsbas (Advl § 34, jfr Advl § 5):

Med Polen har vi *gamla kontakter*. Jfr: Vi har utnyttjat de gamla kontakterna med Polen. ?Med Polen har vi utnyttjat de gamla kontakterna.

[2] Många verb kan med eller utan betydelseskillnad konstrueras på olika sätt. Exempel:

röra ngn, röra (vid) ngt, ˈröra $_0$i ngt, $_0$röra ˈi ngt; ge ngn ngt, ge ngt till ngn
bära (på) ngt, äta (av) ngt

Se också § 25.

[3] Vissa hjälpverb kan konstrueras direkt med adverbial för mål och utgångspunkt: *Jag vill {dit/härifrån}*. Se Advl § 50, Mod. hjälpvb § 20 not 1, 26 not 2.

§ 6. Strukturen hos bundna verbbestämningar. Strukturen hos det uttryck som utgör det bundna satsledet kan bero av verbet. Detta gäller inte bara valet mellan nominalt led (t.ex. som objekt) och adverbiellt led (t.ex. som bundet adverbial), § 5, utan i många fall också t.ex. i följande avseenden:

1. Valet av preposition i det bundna adverbialet är oftast avhängigt av det styrande verbet (Advl § 18):

använda sig av ngt
vänja ngn vid ngt
tänka på ngt
utsätta ngn för ngt

När det bundna adverbialet anger rum eller tid väljs dock preposition efter dess egen betydelse som i fria adverbial:

befinna sig {på/framför/bredvid/under} bron
inträffa {före/efter/under} festen

2. Det styrande verbet avgör ofta vilken struktur det nominala ledet (som är objekt eller rektion i det bundna adverbialet) kan ha. Det gäller särskilt valet mellan nominalfras, infinitivfras och nominal bisats, men valensen kan också kräva särskilda underkategorier inom dessa, t.ex. nominalfras som bara kan vara ett reflexivt pronomen eller nominal bisats som bara kan vara en interrogativ sats.[1] Också om en infinitivfras skall ha infinitivmärke eller ej avgörs ofta av det överordnade verbet. Några exempel på sådana fingraderade valensrestriktioner i fråga om valet av objekt:

a) Objektet måste vara en nominalfras: *hitta ngt, ändra ngt.*

b) Objektet måste vara reflexivt: *arta sig, bete sig.*

c) Objektet måste vara en nominalfras eller en nominal bisats: *veta ngt, bestämma ngt.*

d) Objektet måste vara en nominalfras eller en narrativ bisats: *drömma ngt, orsaka ngt.*

e) Objektet måste vara en nominalfras eller en interrogativ bisats: *undra ngt, avgöra ngt.*

f) Objektet måste vara en nominalfras eller en infinitivfras: *våga ngt, sluta ngt.*

g) Objektet måste vara en infinitivfras eller en pronominell nominalfras: *böra ngt, orka ngt.*

h) Objektet måste vara en nominalfras, en infinitivfras eller en narrativ bisats: *älska ngt, lova ngt.*

i) Objektet måste vara en nominalfras, en supinumfras eller (mera sällan) en infinitivfras: *ha ngt, ha gjort ngt, ha att göra ngt.*

På samma sätt kan de bundna adverbialen fingraderas efter vilket slag av nominalt led som utgör prepositionens rektion.

Om verb som konstrueras med infinitivfras m.m. se § 21 samt Inffraser § 6–14, Bisatser § 48, 65.

Se om villkoren för utelämning av optionella bundna bestämningar också Obj. § 8, 11, Adjfraser § 28.

[1] Sådana krav har i många fall ett samband med semantiska restriktioner som betingas av verbet, t.ex. om objektets referent kan eller måste vara konkret, ett sakförhållande etc. Semantiska förhållanden begränsar också det lexikala valet av uttryck inom en och samma typ av bundet led (se också § 23–25 nedan).

Brevet upphörde inte att förvåna {chefen/*boken}.

§ 7. Valensen vid *s*-verb. Verb med suffixet *-s* har normalt ett bundet bestämningsled mindre än motsvarande verb utan *-s* (Vb § 46).

1. Passiv

Verb med suffixet *-s* i passiv funktion (Vb § 47, Passiv § 5) saknar ett objekt i sin valens jämfört med *s*-lös form av samma verb:

Alvar sågs sova under ceremonin. Jfr: Man såg Alvar sova under ceremonin.

Alvar beundrades för sin nya bok (av alla). Jfr: Alla beundrade Alvar för hans nya bok.

2. Deponens

a) Vissa icke-passiva *s*-verb kan ha samma subjekt som samma verb utan *-s*, men *s*-verbet är vanligen intransitivt (dvs. saknar objekt), medan verbet utan *-s* är transitivt (Vb § 49: 1). Åtskilliga sådana *s*-verb anger eller kan ange en symmetrisk reciprok aktion.

Alvar brukar bitas i örat. Jfr: Alvar brukar bita Berit i örat.

Alvar och Berit möttes på stationen. Jfr: Alvar mötte Berit och Berit mötte Alvar på stationen. Alvar och Berit mötte varandra på stationen.

b) Vissa icke-passiva *s*-verb har medial betydelse, dvs. verbet väcker ingen föreställning om agens, och subjektet har den roll som skulle ha tillkommit objektet vid samma verb utan *s*-suffix (Vb § 49: 2). Också i detta fall är alltså *s*-verbet intransitivt, medan det *s*-lösa verbet är transitivt.

Två pistoler saknades. Jfr: Han saknade två pistoler.

Molnens form förändrades. Jfr: Temperatursänkningen förändrade molnens form.

Somliga verb av denna typ alternerar mellan *s*-form och reflexiv verbförbindelse (§ 8).

De {samlades/samlade sig} vid kyrkan.

Vi {gläds/gläder oss} åt intresset.

Vissa deponentiella *s*-verb saknar en *s*-lös motsvarighet med samma betydelse. Också de flesta av dessa är intransitiva. En del av dem konstrueras med bundet adverbial.[1]

brottas med ngn, brås på ngn, dagas, dras med ngn, envisas, förfaras, synas, tas med ngn, trivas, våras, åldras

[1] Antalet transitiva *s*-verb, t.ex. *minnas*, är litet. Se Vb § 48 not 1.

§ 8. Reflexiva verbförbindelser. I många fall utgör verb (eller partikelförbindelse) + reflexivt objekt en semantiskt enhetlig förbindelse där objektet inte har någon tydlig referent (jfr Obj. § 13). Sådana lexikaliseringar kallas reflexiva verbförbindelser. Några exempel:

ansluta sig, arta sig, avhålla sig, avreagera sig, befatta sig (med), befinna sig, bege sig, bekanta sig (med), beklaga sig, bekväma sig, bemöda sig, bestämma sig, bete sig, bilda sig, bosätta sig, breda ut sig, bära sig åt, dra sig tillbaka, erinra sig, finna sig (i), förbarma sig, föreställa sig, förirra sig, förkyla sig, förälska sig, gifta sig, gruva sig, gömma sig, huka sig, hämta sig, infinna sig, inlåta sig, klamra sig, känna sig, lata sig, missräkna sig, missta sig, nöja sig, resa sig, sjåpa sig, skingra sig, specialisera sig, sprida sig, staka sig, stegra sig, sälla sig, sätta sig, te sig, tilldra sig, uppenbara sig, uppföra sig, visa sig, ångra sig, återhämta sig

Alla måste ansluta sig till den ena eller andra sidan […] (R)
Det hade varit intressant att få bilda sig en egen mening. (R)
Jag har bestämt mig: Jag ska aldrig gifta mig. (R)

Typiskt för reflexiva verbförbindelser är att objektet inte eller ogärna konstrueras med *själv* eller samordnas med annat objekt (Obj. § 13). Objektet utelämnas inte heller gärna genom ellips:[1]

Sedvänjan började sprida {sig/?Ø} och breda ut sig åt alla håll. [Jämför med referentiellt objekt: Jörgen började tvätta {sig/Ø} och raka sig.]

Åtskilliga reflexiva verbförbindelser kan (till skillnad från de flesta transitiva konstruktioner med referentiellt objekt) konstrueras med egentligt subjekt (Eg. subj. § 3: a):

Det uppenbarade sig ytterligare tio gäster.

Vissa verb förekommer bara i reflexiva verbförbindelser, t.ex. *bete sig, infinna sig*. Andra verb är antingen intransitiva eller ingår i reflexiva verbförbindelser, t.ex. *smyga sig, huka sig*. Åter andra verb i reflexiva verbförbindelser kan ta andra objekt än reflexiva men har då inte samma betydelse, t.ex. *vända sig, hämta sig*, eller samma syntaktiska valens, t.ex. *närma sig ngt* men *närma ngt till ngt*.

Vid många verb kan eller måste subjektet ha en annan semantisk roll när det ingår i en reflexiv verbförbindelse än eljest. Detta gäller särskilt följande fall, där subjektet tar den semantiska roll som eljest tillkommer objektet vid verbet i fråga och den reflexiva förbindelsen alltså fungerar som en medial konstruktion (jfr Vb § 49: 2).[2]

a) Subjektet har en föremålsroll i den reflexiva verbförbindelsen medan det eljest är agens:

Pennan flyttade sig över bordsytan. Jfr: Han flyttade pennan över bordsytan.
Dörren öppnade sig långsamt. Jfr: Hon öppnade dörren långsamt.
Det gamla äppelträdets skugga drog sig sakta längre och längre bort […] (R)
Han såg genom fönstret hur skymningen lade sig. (R)
Åran rör sig mjukt och försiktigt i vattnet. (R)
I Genua skulle allting ordna sig. (R)

b) Subjektet har en föremålsroll i den reflexiva verbförbindelsen medan det eljest har rollen av upplevare:

Hans blick tycktes förlora sig i hennes och bli vag och obestämd för ett ögonblick. (R) Jfr: Vi förlorade hans gestalt i dimman.

c) Subjektet har rollen av upplevare i den reflexiva verbförbindelsen medan det eljest har rollen av agens eller icke-intentionell orsak:

Ej heller här var uppgiften så lätt som Herbert inbillade sig. (R) Jfr: … som Herbert inbillade henne.
Malena {förvånade sig/gladde sig} över resultatet. Jfr: Resultatet {förvånade/gladde} Malena.

d) Subjektet anger indirekt agens, dvs. den som ser till att någon annan gör något med subjektsreferenten:

Jag måste snart klippa mig. [också: låta klippa mig]
Han har opererat sig i höften. [också: låtit operera sig]
Hon har inte hört av sig. [också: låtit höra av sig]

[1] I vissa konstruktioner är reflexivt objekt vanligare än icke-reflexivt utan att för den skull förbindelsen är lexikaliserad. Detta gäller framför allt när ett eljest intransitivt verb konstrueras med objekt + objektspredikativ (Obj. § 7: c) och när påstående- eller åsiktsverb konstrueras med objekt + nexusinfinitiv (Inffraser § 9: b).

Han dansade sig trött.
De trodde sig vara oövervinneliga.

[2] Många reflexiva verbförbindelser erinrar i fråga om syntaktisk och semantisk valens om deponensverb (Vb § 49). För enstaka verb finns båda möjligheterna.

Han {gladde sig/gladdes} åt framgången.

§ 9. Funktionsverbsförbindelser. Vissa semantiskt enkla verb, t.ex. *komma*, *vara*, *ha*, *gå*, *göra*, *ta*, bildar tillsammans med ett abstrakt substantiv (som huvudord i objekt eller i rektion i en prepositionsfras som bundet adverbial) en förbindelse som motsvarar ett semantiskt mera innehållsrikt verb. De semantiskt enkla verben kallas i detta sammanhang funktionsverb och verbförbindelserna funktionsverbsförbindelser. Funktionsverbsförbindelserna uppvisar en viss syntaktisk-semantisk

regelbundenhet, även om det i viss utsträckning är oförutsägbart vilket enskilt verb som bildar förbindelse med vilket enskilt abstrakt substantiv.[1]

Följande syntaktisk-semantiska huvudtyper kan urskiljas:

1. Funktionsverb + bundet adverbial, med subjektsreferenten (A) i rollen som upplevare eller någon gång som föremål för aktionen. Vissa av förbindelserna anger obligatoriskt eller optionellt det upplevda (X) med ytterligare ett bundet adverbial.

a) Avgränsad aktion. Prototypiska funktionsverb: *falla*, *komma*, *råka*.

A föll i sömn. A råkade ur humör. Jfr: A somnade.

falla i {beundran/extas/förundran/gråt/hänryckning/sömn}

komma i {balans/beroende/extas/gräl/jämvikt}, komma till insikt (om X), komma i åtnjutande av X, komma till {användning/beslut/vila}, komma {i/ur} bruk

råka i {affekt/bryderi/gräl/konflikt/panik/samvetsnöd}

gå i {verkställighet/konkurs}, gå till {ytterligheter/överdrift/försäljning}

Jfr också *bli föremål för* i liknande användning:

Den blev föremål för {en undersökning/ingående studier/intensiv bearbetning}.

b) Oavgränsad aktion. Prototypiska funktionsverb: *vara*, *befinna sig*; *ha*, *hysa*.

A är i behov av X. Jfr: A behöver X.
A har tilltro till X. Jfr: A litar på X.

vara i tjänst, vara i trans, {vara/befinna sig} i balans, {vara/befinna sig} i trångmål, vara i behov av X, vara i avsaknad av X, {vara/ligga} i fejd (med X), stå på tillväxt, ligga i koma, sitta i fångenskap; ha betydelse (för X), ha tilltro till X, hysa förtroende för X, hysa tillit till X, hysa kärlek till X

I vissa fall kan det abstrakta substantivet förutsätta rollen agens, men funktionsverbet kan medge att rollen lämnas outtryckt (som i passiv sats), medan rollen upplevare eller föremål vid samma verb anges med subjektet:

genomgå en undersökning, vinna spridning

Jfr också *vara föremål för* i liknande användning:

vara föremål för {en undersökning/propaganda/ingående studier}

2. Funktionsverb + bundet adverbial, med subjektsreferenten (A) i rollen som agens. Aktionen är typiskt ingressiv, dvs. den utgör den avgränsade början av en vanligen oavgränsad aktion. Vissa förbindelser kan ange föremålet för aktionen (X) med ytterligare ett bundet adverbial. Prototypiskt funktionsverb: *gå*.

A gick till anfall. Jfr: A anföll.

gå till {anfall/angrepp/aktion/offensiv} (mot X), gå till {ro/vila}, gå till handling, gå i {arbete/tjänst/strejk}, gå i {dialog/polemik} (med X), skrida till verket

3. Funktionsverb + fritt valt objekt + bundet adverbial. Subjektsreferenten (A)

har rollen som agens och objektsreferenten (X) rollen som upplevare eller föremål.[2] Aktionen är i typfallet ingressiv. Prototypiskt funktionsverb: *försätta*.

A försatte mig i trans. Jfr: A sövde mig.

försätta X i bryderi, försätta X i ett lyckotillstånd, försänka X i sömn, utsätta X för påtryckningar

bringa X i erinran, upptaga X till prövning, sätta X i rörelse, ta X till intäkt för Y, göra X till föremål för Y

4. Funktionsverb + objekt med subjektsreferenten (A) som agens. Aktionsarten kan vara avgränsad eller oavgränsad. Det förutsätts oftast utöver agens en aktant (X), obligatoriskt eller optionellt uttryckt med ett bundet adverbial, med rollen som föremål för aktionen.[3] Prototypiskt funktionsverb: *göra*.

A gjorde en undersökning av byggnaden. Jfr: A undersökte byggnaden.

anställa prövning av X, avlägga besök {hos/i} X, bedriva studier (av X), framlägga förslag om X, framställa en förfrågan (om X), företaga en undersökning (av X), förrätta invigning av X, föröva misshandel (av X), genomföra en rensning (av X), göra en anmälan, göra en attack (mot X), göra en framstöt (hos Y om X), göra en gir, göra en undersökning (av X), göra ett erbjudande (om X), göra ett försök (att X), göra ett stödköp (av X), göra motstånd (mot X), ingå äktenskap (med X), inlägga protest (mot X), rikta en beskyllning mot X (för Y), rikta en uppmaning till X, ställa en fråga (till X), ställa krav (på X), ta avstånd från X, träffa ett avgörande (i fråga om X), utfärda ett förbud (mot X), utöva påtryckningar på X, verkställa kontroll av X, åstadkomma en förbättring (av X), åvägabringa en konfrontation (med X), öva kritik {mot/av} X

[1] Funktionsverbsförbindelser erinrar ofta till sin betydelse om ensamma verb eller konstruktioner med predikativ:

öva kritik mot ≈ kritisera
falla i extas ≈ bli extatisk
vara i trångmål ≈ ha det besvärligt

Språkvårdare rekommenderar återhållsam användning av funktionsverbsförbindelser. Detta innebär inte att konstruktionstypen kan avvaras. I många fall finns inga verb eller konstruktioner med predikativ som motsvarar funktionsverbsförbindelserna. I andra fall gäller smärre betydelseskillnader t.ex. i fråga om aktionsart. I vissa fall är funktionsverbsförbindelsen mera skriftspråklig än det motsvarande ensamma verbet. En styrka hos konstruktionen är att den så smidigt tillåter kvantitativ precisering och deskriptiv modifikation av satsens aktion i och med att denna framför allt anges i nominalfrasen med dess rika möjligheter att ta attributiva bestämningar och sammansättningsled.

[2] Den fritt valda aktanten (X) kan också uttryckas med indirekt objekt och det abstrakta substantivet med direkt objekt: *underkasta X en närmare kontroll*.

[3] Det förekommer också att en mottagarroll (Y) uttrycks med ett indirekt objekt: *göra Y en visit, ge Y lov till X*. När den fasta delen av förbindelsen utgörs av verb + objekt är det mindre vanligt med annan subjektsroll än agens, men det förekommer: *vinna spridning, ge intryck av X*.

§ 10. Anaforisk verbfras med *göra*. Ersättningsverbet *göra* kan fungera som huvudord i olika slag av anaforiska verbfraser.[1]

– *Åker* du? – {Ja, *det gör* jag. / Ja, *det* ska jag *göra*. / Nej, *det* har jag *gjort så många gånger*. / *Gör det själv*, du!}

Göra är obligatoriskt i vissa fall, optionellt i andra, se § 11.

1. Fri anaforisk verbfras

Göra + *det/detta* syftar på en verbfras i det föregående vare sig denna verbfras innehåller ett objekt eller inte (se också Ellips § 12):

– Han trodde att jag skulle *resa bort*. – {*Gör* du *det*? / *Gjorde* du *det*? / Har du *gjort det*? / Ska du (*göra*) *det*? / Kan du (*göra*) *det*? / Kommer du att *göra det*?}
Per väger 60 kilo och *det gör* jag också.

2. Bunden anaforisk verbfras

a) Om en verbfras (eller enbart en inre verbfras) görs till fundament eller dislokeras initialt står på dess ordinarie plats *göra* utan pronominellt objekt:[2]

Liknar sin far *gör* han då inte.
Simma till ön vill jag inte (*göra*) (i dag).
Arbeta (det) såg jag honom aldrig *göra*.

b) Om en verbfras (eller enbart en inre verbfras) bryts ut står på dess ordinarie plats *göra* utan pronominellt objekt:

Det är liknar sin far han *gör*.
Det är simma till ön jag vill (*göra*) (i dag).

c) I en komparativ bisats används endast *göra* utan pronominellt objekt om komparatorledet är bunden bestämning till matrissatsens verb:

Vi lyssnade på fler konserter i fjol än vi *gjorde* {Ø/**det*} i förfjol.

Om explicit komparatorled saknas i matrissatsen eller om komparatorledet är fri bestämning till matrissatsens verb, är det pronominella objektet optionellt:

Vi lyssnade på många konserter i fjol, liksom vi *gjorde* (*det*) i förfjol.
Vi lyssnade på konserter oftare i fjol än vi *gjorde* (*det*) i förfjol.

Om komparatorledet är subjekt i matrissatsen, är pronominellt objekt vid *göra* obligatoriskt:

Fler pianister spelade här i fjol än vad som *gjorde* {*det*/*Ø} i förfjol.

Se också Bisatser § 110: b.

3. Relativ verbfras

En verbfras kan vara korrelat till en relativ bisats. Verbfrasen åsyftas då med *göra* och med det relativa *vilket*.

Olof liknade sin far, *vilket* Bengt inte *gjorde*.

Anna tycker om att dansa, *vilket* Per inte *gör*. [Dvs. antingen dansar inte Per eller tycker han inte om att dansa, beroende på vilken verbfras *göra* åsyftar i den överordnade satsen.]
De simmade ut till ön, *vilket* jag inte {*orkade* (*göra*)/*kommer att göra*}.

Jämför också apposition (till verbfrasen) bestående av huvudordet *något* + relativ bisats med anaforiskt *göra* (Annex § 15: b):

Olof liknade sin far, något som Bengt inte *gjorde*.

Med verbet *göra* + *vad* eller *vilket* kan man också fråga för att få en verbfras till svar. Till skillnad från *göra* i (1)–(3) ovan kan dock här endast agentiv verbfras avses.

Vad gör Lasse? [Möjligt svar är ”läser tidningen” men knappast ”liknar sin far” eller ”väger 60 kilo”.]
Vilket vill du jag ska (*göra*), simma eller jogga?

[1] Dock kan *göra* inte åsyfta en verbfras med hjälpverb eller *ha*, *få* eller *vara* som huvudord (Vb § 32; se där också om den vaga gränsen mellan huvudverb och hjälpverb):

– Kan du åka? – Ja, *det* {**gör/kan*} jag.

I stället bibehålls verbet-huvudordet och återstoden åsyftas i vissa fall med *det*, *vilket* etc. enligt (1), (3) och (4):

– Kan du komma? – Ja, *det kan* jag.
– Har du tid? – Ja, *det har* jag.
Han kan simma bättre än jag *kan*.
Kan simma *kan* han inte. [Vanligen: Simma kan han inte (*göra*).]
Jfr: Han kan simma bättre än jag gör. [*Gör* syftar på *simma*.]

Vid verb som t.ex. *bli*, *finnas* och *vilja* har olika språkbrukare olika språkkänsla: en del föredrar att upprepa verbet medan andra föredrar *göra*:

– Blev han polis? – Ja, *det* {*blev/gjorde*} han.
[…] för finns *finns* det ju inte. (R) Jfr: Finns *gör* det ju inte.
– Vill du det? – Ja, *det* {*vill/gör*} jag.

Inte heller verb i *s*-form med passiv funktion åsyftas så gärna av alla språkbrukare med *göra*:

– Ska han släppas? – Ja, *det* ska han {*Ø/?göra/*göras*}.
Tryckts har de inte *gjort* sedan 1958. (S) [Vanligen: Tryckts har de inte sedan 1958.]

Något naturligare känns de finita formerna:

Trycks *görs* de inte längre. [*S*-form torde föredras när verbformerna står intill varandra.]
Älskas av sina föräldrar *gör* inte alla barn. [*S*-lös form torde föredras när verbformerna inte står intill varandra.]

[2] Huvudordet i fundamentet står i samma böjningsform som *göra*. Marginellt kan verbfras som på sin ordinarie plats skulle ha varit finit sättas i infinitiv som fundament och motsvaras av finit *göra* på sin ordinarie plats i satskärnan (Inffraser § 18).

Cykla i Karpaterna gör jag bara inte. [Vanligen: Cyklar i Karpaterna gör jag bara inte.]

Motsvarande gäller för utbrytning (punkt (2b)):

Cykla i Karpaterna är det han gör varje sommar. [Vanligen: Cyklar i Karpaterna är det han gör varje sommar.]

§ 11. Obligatoriskt och optionellt *göra* i anaforisk verbfras. Ersättningsverbet *göra* (§ 10) kan i vissa fall utelämnas (varvid ett eventuellt *det* kvarstår), medan det i andra fall är obligatoriskt.

1. *Göra* är obligatoriskt i följande fall:

a) Som finit form (*gör*, *gjorde*):

– Men de mister sitt hem. – Det *gör* de i vilket fall som helst. (R)
Men accepterar min situation *gör* jag aldrig. (S)
Vägde sig *gjorde* han aldrig. (R)
Det verkade sällsamt att landsbygden såg precis likadan ut som den alltid *gjorde* i april. (R)
Lillemor såg plötsligt mycket olycklig ut, precis så som hon nästan alltid *gjorde* då jag lyckats beslå henne med att fara med osanningar. (R)

I komparativ bisats kan dock finit form av *göra* utelämnas (Bisatser § 110: b): *Jag sprang fortare i dag än du förra veckan*. En komparativ bisats kan också ersättas av subjunktionsfras med samma effekt som om det finita verbet utelämnades: *Jag väger mer* {*än du gör/än du*}. *Anna sköt fler änder* {*än Per gjorde/än Per*}.

b) I infinitivfras med funktion som nexusinfinitiv (Inffraser § 9):

– Han säger att han tänker arbeta nu. – Ja, och det har jag sett honom *göra* också.
Städa sina rum påstås de *göra* själva.
Det är företräda majoriteten de faktiskt anser sig *göra*.
Anna ville tvätta bilen likadant som hon sett sin pappa *göra*.
De företräder inte majoriteten, vilket de anser sig *göra*.

c) I infinitivfras med funktion som postponerat subjekt:[1]

– Vem ska städa garaget? – Det återstår det för oss att *göra*. Jfr: *Det återstår det för oss (att).
{Att övertyga/Övertyga} makthavarna återstår det för oss att *göra*. Jfr: *{Att övertyga/Övertyga} makthavarna återstår det för oss.
Det är städa garaget det återstår för oss att *göra*.
Anna började städa garaget, vilket det egentligen återstod för oss att *göra*.

d) I infinitivfras med funktion som rektion vid preposition i fria adverbial:

Nu ska du se min frimärkssamling. Det får ingen komma hit utan att *göra*.
Borsta tänderna kan man väl inte gå och lägga sig utan att *göra*. (T)

e) I infinitivfras med funktion som komplement till det temporala hjälpverbet *komma*. Om den åsyftade infinitivfrasen är satsbas eller utbrutet led saknar den infinitivmärke.

– Tänker han säga upp sig? – Det kommer han aldrig att *göra*.

{Såga/*Att såga} ner träden på framsidan kommer han nog inte att *göra*.
Det är åka fast han kommer att *göra*, tro mig!
Jag tänker skjuta fler änder än du någonsin kommer att *göra*.

f) I supinumfras med funktion som komplement till *ha* i infinitiv:

Har hon bett om ursäkt? Det skulle hon aldrig ha *gjort*.
Bett om ursäkt skulle hon aldrig ha *gjort*.
Det är bett om ursäkt hon borde ha *gjort*.
Anna hade bett om ursäkt oftare i sitt liv än hon borde ha *gjort*.
Lagt sig har hon inte, vilket hon självfallet borde ha *gjort*. (R)

Om infinitiven är utelämnad (jfr § 16) är konstruktion utan *gjort* mera tänkbar:

Bett om ursäkt skulle hon aldrig {*gjort/?Ø*}.

g) När *göra* har en annan form än den åsyftade verbfrasen:

De säger att det växer orkidéer här ute, men det har det aldrig *gjort*.
Anna ville skjuta fler änder än Per hade *gjort*.

Marginellt är utelämning möjlig i detta fall.

h) När något av den eljest flyttade verbfrasens led står kvar på verbfrasens ordinarie plats:

Avsluta kvällen ska vi *göra med en bön*.
Men spela basketboll kan man ju inte *göra hela sitt liv*. (R)
Det är resa till Tjeckien han har tänkt *göra i nästa vecka*.

Marginellt är utelämning möjlig också i detta fall:

?Avsluta kvällen ska vi med en bön.

2. *Göra* är optionellt i följande fall:

a) Som supinum i andra fall än (1f–h):

– Har du dammsugit? – Nej, det har jag inte {*gjort/Ø*}.
Men gråtit hade hon inte gjort. (R) [Jfr utan *göra*: Lagt sig har hon inte […] (R)]
Det var hämtat posten hon hade {*gjort/Ø*}.
Anna hade skjutit fler änder än Per hade {*gjort/Ø*}.
Anna hade dansat, vilket Per inte hade {*gjort/Ø*}.

b) Som infinitiv i bundna adverbial:

Det var inte så farligt att störa Lydia när hon arbetade. Men Per var alltid orolig för {*att göra/Ø*} *det*.
{Att spela/Spela} trummor har jag alltid drömt om {*att göra/Ø*}.
[…] tigga skäms jag för. (S)
Det är fråga henne jag drar mig för {*att göra/Ø*}.
Anna kan spela trummor bättre än Per ens kan drömma om {*att göra/Ø*}.

c) Som infinitiv i objekt:

Jag skulle vilja hoppa från tio meter, men det vågar jag nog aldrig {*göra/Ø*}.
{Att äta/Äta} middag med henne kan du väl i alla fall låta bli {*att göra/Ø*}.
Återkalla den med vett och vilja tänkte hon då inte *göra*. (R) [Jfr utan *göra*: Riktigt lossna ville det inte. (R)]
Det är träffa dig jag vill {*göra/Ø*}.
Anna ville öppna fler flaskor än Per hade avsett {*att göra/Ø*}.

[1] I satser där en infinitivfras är subjekt (och det alltså inte finns något expletivt *det*) kan en infinitivfras med *göra* optionellt stå som postponerat led (Subj. § 4 not 1, Postp. led § 2):

{Att titta/Titta} på teve kan vara väldigt avslappnande {*att göra/Ø*}. Jfr: Det kan vara avslappnande att titta på teve.
Att övertyga makthavarna återstår för oss {*att göra/Ø*}.

§ 12. Ordföljd i verbfrasen. Verbfrasens ordföljd avspeglar i regel hur beroende verbets bestämningar är av sitt huvudord. Huvudordet följs närmast av en position för partikeladverbial (+1). Därpå följer positioner för bundna bestämningar som inte inleds av preposition, t.ex. objekt och bundna predikativ (+2). Slutligen kommer positioner för bundna adverbial och fria verbbestämningar (+3). Se Schema 2 (se också § 2 och Satsens struktur § 6).

0 **Huvud-** **ord =** **verb**	**+1** **Partikel-** **advl**	**+2** **Indir. obj./Obj.**[1] **Bund. subjpredv** **Eg. subj.**	 **Dir. obj.** **Bund. objpredv** **Nexusinfinitiv**	**+3** **Bund. advl**	 **Fria advl** **Fria predv** **Postp. led**
sätta	upp				
sätta	upp	en tavla			
sätta	upp	en tavla		i hallen	
sätta	upp	en tavla		i hallen	i kväll
flytta		tavlan		till köket	
beröva		barnen	deras hopp		
bli		trött			
behövas		två stolar			i så fall
dra	undan	grytan		från plattan	om du kan
måla		stolen	röd		
höra		flickorna	komma		
vara		viktigt		för oss	att lyssna

SCHEMA 2. Verbfrasens ordföljd. Särskilda förkortningar: bund. = bundna, postp. = postponerade.

För adjektiv- och participfraser som sättsadverbial gäller särskilda regler (Advl § 67, 68: d).

Bundna adverbial kan i stor utsträckning byta plats med fria adverbial (Advl § 68). En viss betydelse har det därvid var satsens informativa tyngdpunkt (det mest rematiska ledet) återfinns.

Vi ska *tala på torsdag med Svensson och hans folk*. [Jfr med ordföljd enligt schemat: Vi ska *tala med Svensson och hans folk på torsdag*.]

Om ett ett objekt består av många ord kan det postponeras, dvs. placeras i +3 (Satsens struktur § 6: d, Postp. led § 4):

Han har *skrivit till mig ett stort antal brev om sina upplevelser i Kina*. [Jfr med ordföljd enligt schemat: Han har *skrivit ett stort antal brev om sina upplevelser i Kina till mig*.]

Om verbfrasens huvudord är finit kan det skiljas från sina bestämningar av subjekt och mittfältsadverbial i en fa-sats (Satsens struktur § 5: b):

Nu vill han inte *äta mer*.
De *har* nog tyvärr *rest*.

Om placering av bestämningar till verbet utanför verbfrasen se översikten § 17–18 nedan.

Om underförstådda och utelämnade led i verbfrasen se översikten nedan § 19.

[1] Om verbet har endast ett objekt placeras detta normalt i positionen efter positionen för partikeladverbial.

§ 13. Avgränsning av primära led i verbfrasen. I vissa fall kan en ordsekvens som utgör en verbfras analyseras strukturellt på olika sätt utan att de alternativa analyserna är kopplade till betydelser som nämnvärt skiljer sig från varandra.

a) Ett adjektiviskt led som bundet predikativ är i vissa fall oklart avgränsat. Ett icke valensbundet adverbiellt led som följer efter predikativets huvudord (och valensbundna bestämningar) kan ofta fattas antingen som en bestämning i predikativet eller som en bestämning i den överordnade verbfrasen, och det är i många fall svårt eller meningslöst att söka avgöra vilket.[1]

Han var glad över blommorna i går. [Det är osäkert om *i går* är bestämning till *var* eller *glad*.]
Han hade blivit sjuk i går. [Tidsdverbialet anger tiden för när det *blivit* som satsen säger.]
Han blev plötsligt ledsen, överraskad av de andras kyla. [Det fria predikativet anger orsaken till att det blev som satsen säger.]

Se vidare Adjfraser § 5, Advl § 22, 84.

b) Ett nominalt led som objekt eller bundet predikativ är i vissa fall oklart avgränsat om dess huvudord (och valensbundna bestämningar) följs av en prepositionsfras eller adverbfras. Denna fras kan ibland fattas antingen som attribut till

det nominala ledet eller som adverbial i verbfrasen utan att det medför någon egentlig betydelseskillnad.

Jag pratade med en sekreterare i det vänstra rummet. [Det är osäkert om *i det vänstra rummet* är bestämning till *en sekreterare* eller till *pratade*.]

Se vidare Advl § 5.[2]

[1] Också när en infinitivfras är objekt kan en bestämning antingen ingå i infinitivfrasen eller bestämma det överordnade verbet:

Bert älskar att resa. Han <vill <åka till Paris i morgon>>.
Jag vet inte vart Bert ska resa på semester. Han <ville <åka till Paris> i går> men i dag har han säkert andra idéer.

[2] Jämför också adverbialiserade attribut, dvs. led som syntaktiskt fungerar som adverbial i verbfrasen fastän de semantiskt bestämmer subjektet eller objektet och har en struktur som om de vore attribut i subjektet eller objektet (Advl § 34):

Handeln har minskat med Frankrike. [jfr: handeln med Frankrike, ?minskat med Frankrike]
Med Frankrike har vi minskat handeln.

Syntaktisk funktion och distribution § 14–21

§ 14. Den finita verbfrasen. En verbfras med verbet-huvudordet i finit form bildar tillsammans med subjekt samt optionellt ett eller flera satsadverbial en finit sats. I denna funktion fungerar verbfrasen syntaktiskt som den finita satsens predikatsled.[1]

eftersom han inte *har skrivit något på länge*

En direktiv huvudsats utgörs ofta av enbart en finit verbfras, eftersom subjektet (*du*, *ni*) är optionellt i en sådan sats (Huvudsatser § 34):[2]

Skriv (du) någon trevlig berättelse nu till jul.

Den finita verbfrasen är i en fa-sats ofta uppsplittrad, eftersom mittfältsadverbialen där står mellan det finita verbet och dess bestämningar. Så placeras också fa-satsens subjekt om detta inte är satsbas.

Då *vill* du kanske redan *ha dina pengar?*

Om placering av led ur verbfrasen som satsbas eller i mittfältet se § 17–18.

[1] Också en supinumfras kan ensam fungera som predikatsled, nämligen i en af-sats där hjälpverbet har utelämnats (§ 16):

eftersom han inte (*har*) *skrivit något på länge*

[2] En finit verbfras används regionalt i konstruktion med *ha* + objekt eller (mera begränsat) med *finns* + egentligt subjekt. Verbfrasen är bestämning till ett verb som har samma form som verbfrasens huvudord (jfr Predv § 36 not 1).

Vi har en badvakt *går här*. (T)
Han har ju recensioner *ligger*. (T)
[…] då hade jag hela kvällsdisken *stod* som jag skulle diska. (T)
Det finns rep *hänger utmed väggarna*. (T)

I standardspråket kan oftast den finita verbfrasen parafraseras med ett bundet predikativ med presensparticip som huvudord:

Vi har en badvakt gående här.
Han har ju recensioner liggande.

§ 15. Infinitivfrasen. Verbfras med verbet-huvudordet i infinitiv har vanligen nominal funktion, dvs. den fungerar framför allt som objekt, rektion eller subjekt (däremot inte som egentligt subjekt):

Han glömde (*att*) *öppna dörren*.
Hon lyckades utan *att behöva anstränga sig*.
Att bara ligga och lata sig är väl skönt.

Därutöver kan den fungera på andra sätt som är typiska för just infinitivfrasen, t.ex. som nexusinfinitiv:

Vi hörde honom *andas tungt*.

Infinitivfrasen inleds optionellt eller obligatoriskt med infinitivmärke enligt vissa regler. Om infinitivfrasens struktur, funktion och betydelse se vidare kapitel 22 Infinitivfraser.

§ 16. Supinumfrasen. Verbfras med verbet-huvudordet i supinum fungerar framför allt som objekt till hjälpverbet *ha*:

Han {har/hade} inte *sålt gården*.
efter att ha *sålt gården*
Han måste ha *sålt gården*.
Han påstår sig ha *sålt gården*.

I af-sats kan det finita hjälpverbet *har/hade* utelämnas, varvid supinumfrasen ensam utgör predikatsled (Satsens struktur § 5: a). Utelämningen är vanligast i skriftspråket men förekommer allt mer i talspråk.

fastän han redan (hade) *sålt gården*

Också när *ha* + supinumfras är objekt till hjälpverb som *behöva*, *böra*, *kunna*, *måste*, *måtte*, *skola*, *torde*, *verka*, *vilja* kan *ha* utelämnas, oberoende av satstyp. Utelämningen sker troligen oftare i tal- än i skriftspråk.

[…] fastän det borde *skett för länge sedan*. (R)
Nu blev det inte så illa som det kunde *blivit* […] (R)
Innehavaren skulle gärna *velat bli av med Stan*. (R)
Han ville *haft kaffe istället*, tänkte jag. (R)

[…] ett flott åk som måste *kostat en hel del*. (R)
[…] höga rättvisan behövde aldrig *fått veta ett knyst*. (R)
en skiva du torde (ha) *hört förut*
en bok jag måtte (ha) *läst redan i ungdomen*
Och var gränsen går […] lär expertisen inte *hunnit slutdiskutera ens då*. (S)

Vid vissa av de överordnade hjälpverben förekommer utelämningen knappast när detta verb står i presens: **Han {bör/kan} inte kommit fram än*.

Också annars, t.ex. i nexusinfinitiv, förekommer det att infinitiven *ha* utelämnas framför supinumfras:

Hundra personer uppges redan (ha) *sänt in sina protester*.
Han ansåg sig (ha) *blivit illa behandlad*.

Om infinitivfrasen inleds av *att* utelämnas *ha* endast om supinumverbet föregås av en bestämning:

[Hon] har fått många svarta rubriker efter att offentligt *kritiserat en av sina ämbetsmän*. (S)

Språkvårdare rekommenderar utsatt *ha* överallt utom optionellt som finit form i bisats.

Efter vissa överordnade verb som själva står i supinum förekommer supinumfras i stället för infinitivfras i talspråk, trots att det underordnade verbets aktion är samtidig med det överordnade verbets. Konstruktionsmönstret kallas dubbelsupinum. Sådana överordnade verb är framför allt *böra*, *få* (jfr också not 2), *kunna*, *skola*, men också verb som *behöva*, *hinna*, *bruka*, *orka*, *råka*, *tänka*, *vilja*, *våga* kan ge upphov till dubbelsupinum.[1] Konstruktionen är särskilt vanlig när ett överordnat *hade* anger irrealitet.

Det hade du inte *kunnat gjort nåt åt*. (R) [i stället för: *hade kunnat göra*, eller med en annan konstruktion: *kunde ha gjort*]
Jag hade *kunnat gått in i ensamheten*. (R)
Vi hade {*skolat/skullat*} *protesterat*.
Nu blir dom väl nöjda, alla som *velat haft det så här?* (R)
Han är den ende som har *fått sett dagböckerna*.
Axel hade inte *hunnit läst dem*.
I så fall hade jag inte *vågat kommit*.

Konstruktionen, som kan jämföras med dubbelimperativer av typen *Sluta läs!* (Huvudsatser § 33), accepteras inte som korrekt av språkvårdare.[2]

[1] Efter vissa hjälpverb förekommer regionalt dubbelsupinum framför allt efter [ɔ], homofont för *och* och infinitivmärket *att*, och kan då fattas som en pseudosamordning (Samordn. § 17) inskränkt till supinum:

Jag har inte hunnit å läst boken än. Jfr: *Jag hann inte å läste boken.

Vid vissa verb förekommer pseudosamordningen också i imperativ (Huvudsatser § 33) men inte i andra böjningsformer:

Han hade börjat å byggt ett uthus. Jfr: Börja och bygg ett uthus! *Han började och byggde ett uthus.
Vi har försökt å lagt den lite högre. Jfr: Försök och lägg den lite högre. *Hon försökte och la den lite högre.

[2] Supinumfras förekommer också som objekt till hjälpverbet *få*. Supinumfrasen anger då något som subjektsreferenten lyckas uppnå, antingen genom att göra det själv eller med hjälp av någon annan. Konstruktionen har syd- och västsvenskt regional prägel.

De fick *målat om bilen* innan polisen kom.
Vi fick *gett henne presenterna*.
Hör av dig när du fått *packat upp flyttkartongerna*. (T)

Frasen som underordnas *få* kan oftast också uppfattas som en participfras (jfr Predv § 33 not 1, 35), eftersom talspråket inte gör systematisk skillnad mellan suffixen i starka verbs supinum och perfektparticip neutrum. I sydsvenskt talspråk där konstruktionen är vanlig kan inte bara supinum utan också perfektparticip stå med efterställt partikeladverbial.

De fick skrivet [supinum eller perfektparticip] in sina namn direkt i liggaren. [sydsvenska]

ANM. I vissa fall kan dubbelsupinum fattas som utelämning av infinitiven *ha*: *Du hade kunnat* (**ha*) *kommit*. [Jfr: *Du kunde* (*ha*) *kommit*.]

§ 17. Den inre verbfrasens blockledskaraktär. Verbet + partikeladverbial samt andra bundna bestämningar fungerar som ett blockled såtillvida som verbet normalt inte kan stå skilt från sina bundna bestämningar som satsbas eller som utbrutet led.

**Dricka* tänker jag inte *ur*.
**Skicka* ska jag *böckerna till Anders*.
**Skicka till Anders* skulle jag *böckerna*.
*Det är *skicka* jag ska *böckerna till Anders*.

Partikeladverbial, bundna predikativ och objekt är hårdast knutna till verbet, medan detta (eventuellt med någon av de nämnda bestämningarna) något lättare kan flyttas bort från de bundna adverbialen:

?*Prata* vill han inte *med mig* längre.
?*Skicka boken* vill jag inte *till Anders*.
?Det var *skicka böckerna* jag skulle *till Anders*.

Ett partikeladverbial kan normalt inte heller stå skilt från verbet som satsbas eller som utbrutet led:

**Ur* tänker jag inte *dricka*.
*Det var *ur* jag tänkte *dricka*.

Däremot kan andra bundna bestämningar stå skilda från verbet som satsbas eller som utbrutet led:

Böckerna ska jag *skicka till Anders*.
Till Anders ska jag *skicka böckerna*.
Det är *böckerna* jag ska *skicka till Anders*.
Det är *till Anders* jag ska *skicka böckerna*.

Vidare kan alla bundna bestämningar, också partikeladverbialet, vara skilda från verbet av mittfältsplacerat subjekt och mittfältsadverbial när verbfrasen är finit och står i fa-sats (Satsens struktur § 5: b):

Sedan *drack* han *ur*.
Han *drack* inte *ur*.
Då *skickar* jag nog *böckerna till Anders*.

De nu givna begränsningarna på den inre verbfrasens blockledskaraktär gäller när verbfrasen är finit eller när den är infinit och fungerar som objekt vid hjälpverb (jfr § 16 samt Inffraser § 7). I andra funktioner är karaktären av blockled hos en infinitivfras något starkare, se vidare Inffraser § 23.

Om placering av enbart rektionen i bundet (och ibland i fritt) adverbial som satsbas eller som utbrutet led varvid prepositionen isolerad står kvar på adverbialets plats se Advl § 32, 72, Prep. § 35, Satsbaser § 5: 1d:

Anders ska jag inte *skicka några böcker till*.

Om hur prepositionsattribut i objektet behandlas som primärt satsled (bundet adverbial) se Advl § 34:

En hel bok har jag faktiskt *läst om Flaubert*.
Om Flaubert har jag faktiskt *läst en hel bok*.
Flaubert har jag faktiskt *läst en hel bok om*.

Den yttre verbfrasen är inget blockled, utan fria adverbial och fria predikativ kan vara skilda från resten av verbfrasen, både så att de själva är satsbas eller utbrutna led och så att resten av verbfrasen är satsbas eller utbrutet led:

I dag ska jag *skicka böckerna till Anders*.
Det var ju *i dag* jag skulle *skicka böckerna till Anders*.
Skicka böckerna till Anders ska jag (göra) *i dag*.
Det var ju *skicka böckerna till Anders* jag skulle (göra) *i dag*.

§ 18. Led ur verbfrasen placerade i mittfältet. Först i fa-satsens mittfält och sist i af-satsens står det finita verbet (Satsens struktur § 3):

Där vill han inte arbeta.
där han inte vill arbeta

Av de övriga leden i verbfrasen är det framför allt fria adverbial och vissa fria predikativ som kan stå i satsens mittfält (Advl § 69):

Han har sedan i torsdags inte ätit ett dugg.
Hon har också i Lund hållit flera gästföreläsningar sedan hon blev berömd.
Man har av dessa orsaker inte velat förlänga kontraktet.
Hon brukade fullständigt oprovocerad starta de mest praktfulla gräl.

Negerade adverbial placeras senast på det negerande satsadverbialets plats. Samma placering gäller för negerat objekt, men i af-satser och i fa-satser med mer än ett verb (där det negerande satsadverbialets plats entydigt är i satsens mittfält) är ändå utom för *ingenting* denna placering ofta onaturlig eller stilistiskt pregnant. Se Pron. § 194, Obj. § 15, Advl § 69: 1a.

Han äter {aldrig/ingenstans/ingenting}. [Placeringen kan uppfattas som både mittfält och slutfält. Jfr: Han äter inte. Han äter någonting.]
Han vill {aldrig/ingenstans/ingenting} äta. [Det negerade ledet har placerats i mittfältet på det negerande satsadverbialets plats. Jfr: Han vill inte äta.]

Vi avskedar inga arbetare.
Vi har inga arbetare avskedat (det senaste halvåret). [Vanligen: Vi har inte avskedat några arbetare.]

Om hur obetonade bestämningar i verbfrasen intill subjekt och satsadverbial placeras framför dessa se Satsens struktur § 8, Satsadvl § 8, Obj. § 16–17:

Jag ser den inte. Jfr: Jag ser inte båten.
Varför skyndar sig Anders? Jfr: Varför skyndar han sig?

§ 19. Underförstådda eller utelämnade led i verbfrasen. Led i verbfrasen kan underförstås eller utelämnas enligt olika regler.

1. Obligatoriskt underförstådda led ([-])

a) Ett led kan saknas på sin ordinarie plats därför att det i stället har placerats som satsbas i satsen eller i en överordnad sats enligt reglerna för satsfläta (Satsbaser § 1):

Den stolen *uppskattar* han inte [-].
Den stolen tror jag inte att han *uppskattar* [-].

b) Ett led kan saknas i en infinitivfras eller i en komparativ bisats på grund av identitet med ett led i den överordnade satsen (Inffraser § 24, Bisatser § 106):

Nog är den där soffan skön att *sitta i* [-].
Han hade ett större kontor än jag *har* [-] *nu*.

c) Ett led kan saknas i en relativ bisats på grund av identitet med relativsatsens korrelat (Bisatser § 17):

Hon köpte den tavla (som) jag *hade målat* [-].
Det är den tavlan (som) jag *har målat* [-].

2. Optionellt utelämnade led (ellips, [Ø])

a) Ett rörelseverb kan saknas efter vissa modala hjälpverb framför adverbial som anger mål (Advb § 50, Mod. hjälpvb § 20 not 1, 26 not 2):

Han {*vill/måste/skulle*} [Ø] *ut på stan*.

b) En underordnad verbfras kan saknas på grund av identitet med verbfras i det föregående (Ellips § 6–9):

Jag vill simma över sundet men tyvärr *kan* jag inte [Ø].

c) Ett led kan saknas i en samordnad verbfras på grund av identitet med led i annat samordningsled (Samordn. § 25):

Han gav henne en blomma och [Ø] *mig en bok*.
Han köpte ett äpple och *åt* [Ø].

Se också om monotransitiva verb utan objekt (Obj. § 8) och bitransitiva verb med bara ett objekt (Obj. § 11). Se vidare om andra fall av ellips i verbfras Elllips § 6–12.

§ 20. Kongruens. Subjektspredikativ kongruensböjs med subjekt, objektspredikativ med objekt:

Den *är svensk*.
Det *är svenskt*.
De *är svenska*.

Hans bror *är frisör*.
Hans bröder *är frisörer*.

Båten *gick under i höstas, träffad av torpeder*.
Skeppet *gick under i höstas, träffat av torpeder*.
Båtarna *gick under i höstas, träffade av torpeder*.

Vi *fann boken välskriven*.
Vi *fann talet välskrivet*.
Vi *fann böckerna välskrivna*.

Också predikativ som inleds av preposition (*till*, *för*) eller subjunktion (*som*) kongruensböjs:

Båten *hölls för synnerligen sjöduglig*.
Skeppet *hölls för synnerligen sjödugligt*.
Båtarna *hölls för synnerligen sjödugliga*.

Som advokat kan jag inte *acceptera en sådan procedur*.
Som advokater kan vi inte *acceptera en sådan procedur*.

Han *gjorde sin dotter till en duktig chef*.
Han *gjorde sina döttrar till duktiga chefer*.

Om semantisk och grammatisk kongruens i predikativet se Predv § 12–14.[1]

[1] Subjektspredikativ i infinitivfrasen kongruensböjs med det led som betecknar infinitivfrasens predikationsbas:

De lovade honom att vara tysta.
De tillät honom att vara oppositionell.

Predikativ i relativ bisats där det kontrollerande subjektet eller objektet är underförstått kongruensböjs efter bisatsens korrelat:

Där ligger artikeln som blev så utskälld i tidningen. Där ligger det manus som blev så utskällt på redaktionen.
Den bild (som) vi då fann genialisk berör oss kanske inte längre. Det konstverk (som) vi då fann genialiskt berör oss kanske inte längre.

Kongruensböjningen kan rätta sig efter ett led som är satsbas i en överordnad sats (Satsbaser § 10):

De där bilderna vet jag inte om han har hört att vi finner banala.

§ 21. Verbkedjor. Vissa verb, hjälpverb eller huvudverb, kan ta en verbfras som bunden bestämning. Den underordnade verbfrasens huvudord står då i infinitiv eller supinum. I denna grammatik redovisas en sådan verbfras som objekt till det överordnade verbet, eftersom den visar vissa objektsegenskaper (t.ex. pronominalisering med *det*, Obj. § 3).

– Per vill *fara till Paris*. – Jaså, vill han det.
– Per har *farit till Paris*. – Jaså, har han det.

Det är framför allt det temporala hjälpverbet *ha* som tar supinumfras. Om verb som kan ta infinitivfras se Inffraser § 8.

Ett verb kan alltså ta en verbfras som bestämning. Den underordnade verbfrasen kan i sin tur bestå av ett verb som tar en verbfras som bestämning, som består av ett verb som tar en verbfras som bestämning etc. Det är inte onaturligt med kedjor bestående av fyra–fem verb. Några exempel där de olika underordningsnivåerna anges med vinkelparenteser:

Per <vill <kunna <fortsätta <läsa <spanska>>>>>.
Om han bara <hade <kunnat <sluta <röka de där förfärliga cigarrerna>>>>.
Jag <skulle <ha <velat <slippa <samarbeta med dem>>>>>.

Ett anaforiskt pronomen som *det* kan vanligen syfta på vilken som helst av de underordnade verbfraserna i strukturen:

Per vill det. Per vill kunna det. Per vill kunna fortsätta det.

Vilka verb som kan överordnas vilka andra verb beror på de inblandade verbens betydelse.[1] En viktig skiljelinje går därvid mellan subjektsautonoma och subjektsorienterade verb. I en över-underordningskedja står de subjektsautonoma verben före (= är överordnade) de subjektsorienterade verben.[2]

A. De subjektsautonoma verben tar subjekt som inte har någon semantisk roll i förhållande till verbet, men som kan ha det i förhållande till ett underordnat verb (se vidare Vb § 8). Dessa verb fungerar semantiskt närmast som predikat till hela resten av satsen.

Flera subjektsautonoma verb kan förekomma i samma verbkedja. Om vi till en början bortser från de temporala hjälpverben är ordningen mellan dem den följande:

1. Några verb underordnas aldrig andra verb och står alltså endast på första plats i en verbkedja. Dit hör de epistemiska verben *lär*, *torde*.[3]

Tåget lär kunna komma när som helst. Jfr: *Tåget kan lära komma när som helst.

Endast på första plats står också hjälpverbet *skulle* när det anger irrealitet eller osannolikhet (Mod. hjälpvb § 22):

Tåget skulle kunna komma när som helst. Jfr: *Tåget kunde skola komma när som helst.

2. Efter verb av grupp (1) står andra subjektsautonoma verb som – om de förekommer tillsammans – vanligen uppträder i följande ordning:

a) epistemiska (Mod. hjälpvb § 2): *verka*, *förefalla*, *tyckas* samt – när de används med liknande betydelse – *böra*, *måste*, *kunna*, *skola*

b) accidentiella (Vb § 9: d): *råka*, *komma*

c) deontiska (Mod. hjälpvb § 3): *behöva*, *böra*, *måste*, *kunna*, *få*

d) fasala (Vb § 9: a): *tendera*, *börja*, *fortsätta*, *sluta*

Han verkade råka stöta till väskan.
Hon kom att få ta hand om sina syskon.
Det råkar behöva regna snart. Så är det bara.
Det måste sluta regna snart!
Räntan råkade snart tendera att falla.

De epistemiska verben (2a) kan bara underordnas *skulle* ur grupp (1), men de andra verben i grupp (2) kan underordnas *lär*, *torde*:

Om det skulle verka bli regn …
Det lär behöva regna snart.
Räntan torde fortsätta att falla.

B. Efter de subjektsautonoma verben kommer de subjektsorienterade, dvs. sådana verb vilkas subjekt uppbär en roll i den aktion som anges av verbet, vanligen upplevare eller agens.

1. Av verb som kan överordnas en verbfras hör till denna grupp verb som *avsky*, *hoppas*, *försöka*, *gitta*, *hinna*, *orka*, *förmå*, *slippa*, *vilja*, *vägra*, *ämna*, *önska* m.fl.[4] Vissa verb

som annars också kan vara subjektsautonoma (se grupp (A2)) återfinns också i denna grupp av verb.

kunna [om förmåga som subjektsreferenten har]
få [om tillåtelse som givits subjektsreferenten]
behöva, måste [om tvång och behov som subjektsreferenten upplever]
börja, fortsätta, sluta [om faser av en aktion som kontrolleras av subjektsreferenten]

Också de subjektsorienterade verben kan i viss utsträckning underordnas varandra. De står då i en ordning som är beroende av deras inbördes betydelserelation.

Han försöker inte ens slippa att äta.
Han slipper inte ens försöka att äta.
Han vill kunna börja äta.
Han börjar vilja kunna äta.
Anders hoppades förmå bli klar till jul.
Anders förmådde inte hoppas bli klar till jul.
Anders orkade börja läsa.
Anders började orka läsa.

2. Verb som på grund av sin betydelse inte kan överordnas andra verb kan bara stå sist i verbkedjan:

Jag försökte sova. Jfr: *Jag sov försöka.

C. De temporala hjälpverben (som är subjektsautonoma) kan inte placeras in på en viss plats i ovanstående skisserade system. *Ha* överordnas ett verb för att visa att detta verbs aktion har ägt rum före en annan tidpunkt (Tempus § 20). *Ha* kan alltså i princip stå överallt utom före verb av grupp (A1) och sist i verbkedjan.[5]

Jag har försökt göra den färdig länge.
Jag försöker ha gjort den färdig till i morgon.
Hon lär ha råkat glömma att betala.
Hon råkade ha retat alla de närvarande.

Komma kan ange framtid för en underordnad aktion om verbet står på första plats eller efter ett epistemiskt verb men knappast annars (jfr Inffraser § 32):

De kommer nog att förefalla vilja försöka.
De lär komma att hålla ett tal.
De verkar komma att gå segrande ur striden.
*Han försökte komma att få biljetter.

I de fall hjälpverbet *skola* kan sägas ha ren framtidsbetydelse (vilket är möjligt endast i preteritum och infinitiv, Tempus § 28, 30) placeras det som *komma*:

Han trodde att den skulle verka vara bättre än den var.
De verkar skola gå segrande ur striden.

Ytterligare exempel på verbkedjor:

Jag hade velat bli en världsberömd trombonist. (R)
Det kommer snart att börja regna.
Ni kommer att få lära er det. (R)
Hur skall jag kunna ändra på det? (R)
Celia skulle bara våga försöka hindra henne. (R)
Den borde snart kunna övervinnas om blott jag inte pjåskade med den. (R)
Människor måste ändå orka arbeta, kunna överleva. (R)
Helle kunde få börja när som helst, sa hon. (R)
Han vill verkligen {behöva/få/kunna/slippa} lära sig saker utantill.
Hon hade börjat betrakta honom som en främling. (R)
Han hade dessutom råkat välta kaffemuggen över vittneslistan […] (R)
Jag skulle ha velat höra mer […] (R)

[1] Att vissa verbsekvenser är omöjliga kan bero på att somliga verb har defekt böjning (Vb § 62):

a) *Måste* saknar i de flesta språkbrukares språk infinitiv och kan därför endast underordnas verb som kräver supinum.

b) *Lär*, *torde*, *må*, *måtte* finns bara i presens och kan därför inte underordnas andra verb.

c) *Skola* saknar supinum i de flesta språkbrukares språk. Också infinitiven har begränsad användning.

d) *Idas*, *nännas* används av många språkbrukare bara i presens och preteritum.

[2] Som regel undviker man att ett och samma hjälpverb (med samma eller annan betydelse) återkommer i en verbkedja:

*Om vi inte vore förpliktade att be till gudarna, skulle vi kanske skola knäfalla för kejsaren.
?Han kan ha kunnat simma.
?Han hade behövt ha simmat sträckan betydligt snabbare.
*Om han redan hade haft varit där, skulle han nog ha lämnat ett meddelande.

[3] Tautologiskt används *ska* i talspråk eller pastischerande i skriftspråk efter det epistemiska *lär*:

[…] som det visst numera lär ska heta […] (S)

[4] Verb för avsikt överordnas huvudsakligen agentiva verbfraser, en inskränkning som inte gäller verben för önskan och vilja:

Alvar ämnar kontakta geografiläraren.
?Alvar ämnar slippa geografiläraren.
Alvar vill kontakta geografiläraren.
Alvar vill slippa geografiläraren.

Deontiska verb som anger tvång eller tillåtelse kan inte underordnas verb för avsikt:

*Hon tänkte behöva köra till stan.
*Jag tänker få en cykel i julklapp.

[5] Om sekvenserna *borde ha gjort*, *hade bort göra* och *kunde ha gjort*, *hade kunnat göra* som anger irreell fakticitet se Mod. hjälpvb § 7, 15.

Betydelse § 22–25

§ 22. Aktionsart. Verbfrasen beskriver en aktion, dvs. ett skeende eller ett tillstånd. Aktionerna indelas i olika aktionsarter efter hur aktionen i sig uppfattas med avseende på tidsliga egenskaper och efter hur dessa egenskaper ger sig tillkänna i satsens struktur i övrigt.

Den viktigaste aktionsartsdistinktionen är den mellan avgränsad och oavgränsad aktion. Denna distinktion beror bara till viss del på verbets betydelse och är i många fall främst avhängig av andra led i verbfrasen eller av subjektet, främst dessa leds kvantitetsbetydelse.

Flaskan föll till botten på femton sekunder. [avgränsad]
Flaskan föll i femton sekunder. [oavgränsad]

Min syster skrev en uppsats. [avgränsad]
Min syster skrev på en uppsats. [oavgränsad]

Hon $_0$kröp ˈunder ˈsängen. [avgränsad]
Hon ˈkröp $_0$under ˈsängen. [oavgränsad]

Den avgränsade aktionen kan vara antingen momentan eller durativ, vilket främst framgår av själva verbet eller partikelförbindelsen (Vb § 2). En durativ aktion uppfattas ha en viss utsträckning i tiden, medan en momentan aktion uppfattas som tidsligt punktuell, utan utsträckning i tid.

Ljuset slocknade i ljusstaken. [avgränsad, momentan]
Vattnet avdunstade ur behållaren. [avgränsad, durativ]

Särskilt de oavgränsade aktionerna kan indelas i dynamiska och statiska. Den dynamiska aktionen är sådan att olika tillstånd avlöser varandra, medan den statiska är ett oföränderligt tillstånd. Också denna distinktion framgår främst av verbet (Vb § 2):

Temperaturen stiger. [oavgränsad, dynamisk]
Boken ligger på bordet. [oavgränsad, statisk]

En dynamisk aktion kan vara resultativ eller irresultativ (Vb § 3). Om en dynamisk aktion är resultativ ligger det i verbfrasens betydelse att sluttillståndet är ett annat än begynnelsetillståndet, annars är den dynamiska aktionen irresultativ.

Temperaturen stiger. [oavgränsad, resultativ]
Temperaturen varierar. [oavgränsad, irresultativ]

Gränsen mellan resultativ och irresultativ aktion kan dock inte dras skarpt.

Se vidare kapitel 33 Aktionsarter.

§ 23. Semantiska roller. I en aktion figurerar ett antal referenter eller grupper av referenter som har var sin roll i aktionen (oberoende av dennas aktionsart, jfr ovan § 22). De möjliga rollerna kan delas upp på två typer: inre roller (eller deltagarroller) och yttre roller (eller omständighetsroller). Deltagarrollerna betecknar i första hand de animata aktanterna och det som deras aktion riktar sig emot, medan omständighetsrollerna anger de omständigheter under vilka aktionen gäller eller tilldrar sig. Deltagarrollerna tillkommer normalt referenter som anges med subjekt och bundna bestämningar till verbet, medan omständighetsrollerna typiskt tillkommer referenter som anges med verbets fria bestämningar. Jfr Vb § 4–7.[1]

1. Deltagarroller är framför allt följande roller eller grupper av roller (i exemplen nedan markeras det led som uttrycker rollen i fråga med vinkelparenteser):

a) Agens: den som utför eller vidmakthåller eller kontrollerar aktionen. Agens är oftast en animat referent.

<Anders> lyssnar på Stina.

b) Mottagaren: den som upplever eller uppfattar något; den som får, berövas, har eller saknar något; den som gynnas eller missgynnas av något; den som är adressaten för ett meddelande; det som är helheten i förhållande till sina delar.

<Anders> trivs med arbetet. Händelserna förvånade <Anders>. <Anders> fick en klocka. Jag pratade <med Anders>. <Apparaten> har 17 delar. Den där skruven hör <till radion>.

c) Föremålet för aktionen: det som aktionen gäller utan att det påverkas eller förändras genom aktionen; det som konsumeras, produceras, förändras eller flyttas genom aktionen; det som sägs, betraktas eller kommenteras; det som är en del av en helhet.

Anders {svarvade/förstörde/såg/fick} <en skruv>. Anders {sparkade <på/talade <om} en skruv>. Han vet inte <{att/om} du ska komma>. Hon gillade <{att simma/att det regnade}>.

Roll av typ (a) och vissa roller av typ (b) innehas prototypiskt av animata referenter. Roller av typ (c) kan i lika mån innehas av animata och inanimata referenter även om enskilda verb prototypiskt förutsätter antingen animat eller inanimat referent.

2. Omständighetsroller är framför allt följande roller eller grupper av roller:

a) Tid (tidpunkt, tidrymd m.m.):

<Igår kväll> stannade Bernt <två timmar>.

b) Plats (befintlighet, mål, väg m.m.):

Olle sitter och arbetar <på sitt rum>. Hans satte bilen <i garaget>.

c) Kausala omständigheter (orsak, konsekvens, ändamål, villkor m.m.):

Hon stannade <för hans skull>. <Förlusten> beror <på den chansningen>. Hon åker <om han kommer>.

d) Processuella omständigheter (medel, sätt, beledsagande omständighet m.m.):

Han högg av knuten <med svärdet>. Han slogs <med entusiasm>. Han avskedade hundra personer <utan att blinka>.

Referenter som innehar roller i en aktion kallas aktanter. Det uttryck som betecknar en aktant kallas aktantled. Aktantledet är (en preposition +) ett nominalt led (nominalfras, infinitivfras, nominal bisats) eller en adverbiell bisats. Också adverbfraser kan utgöra aktantled.

Han arbetar <hemma>. <Sedan> försvann han.

[1]En aktion förutsätter normalt högst en roll av samma slag. Vissa verb är dock symmetriska med avseende på roller. Då kan två olika satsled bekläda samma roll.

Alice liknar Karin. Jfr: Alice och Karin liknar varandra.
Per jämförde Karin med Alice. Jfr: Per jämförde Karin och Alice (med varandra).

ANM. 1. Eftersom adjektivfraser och participfraser inte betecknar utan beskriver referenter är det tveksamt om de kan vara aktantled:

Han är vänlig mot oss.
Han tog vänligt emot oss.
De betedde sig ohyfsat.

ANM. 2. I vissa grammatikteoretiska traditioner har den neutrala verbberoende rollen (1c) kallats ”objekt” (som kan förblandas med den syntaktiska termen) eller ”tema” (som kan förblandas med den informationsstrukturella termen ”tema”, motsatsen till ”rema”). Denna grammatik använder ”föremål” trots ordets normalbetydelse av ’konkret föremål’ under hänvisning till att ordet också används i förbindelsen ”vara föremål för”.

§ 24. Semantiska roller och satsled. Det enskilda verbet anger en aktion, och verbets betydelse förutsätter därmed ett antal deltagarroller som hör till just den typen av aktion (Vb § 4):

Det regnar. Det dagas. [ingen deltagarroll]

Lars sover. Toaletten stinker. Det behövs två lådor. [en deltagarroll]

Lars lagar golvet. Lina pratar om Aina. Det kom en flicka till kontoret. [två deltagarroller]

Sven avundas Anna hennes lägenhet. Hon skickade ett brev till dem. [tre deltagarroller]

Erik har köpt en bok av Katinka för tio kronor. [fyra deltagarroller]

På det hela taget är det också lexikalt bestämt för det enskilda verbet med vilka satsled dess roller skall anges (jfr Vb § 5–7).[1] Vissa regelmässigheter eller tenden-

ser gäller för koppling mellan rollen och aktantledets struktur och syntaktiska funktion.[2]

a) Om verbets betydelse inte förutsätter någon deltagarroll måste den nödvändiga subjektsfunktionen fyllas av det expletiva subjektet *det*:

Det regnar. Det dagas.

b) Om verbet förutsätter bara en deltagarroll blir uttrycket för denna roll vanligtvis subjekt:

Den där spiken duger. Han vantrivs. Hon sprang.

Men också här kan under vissa omständigheter rollen utgöras av en bunden bestämning i verbfrasen, medan subjektet utgörs av det expletiva *det*:

Det regnar småspik. Det luktar tjära. Det bubblar i gröten.

c) När verbets betydelse förutsätter flera roller, anges den mest aktiva eller medvetna rollen med subjektet. Om verbets betydelse förutsätter en deltagare som är agens blir alltså ledet som betecknar denna deltagare i normalfallet subjekt.

Per visade sin lilla dotter för Lars.
Anders lyssnade på kassören.

Aktantled för agens är i passiv sats optionellt. Det fungerar då som fritt adverbial (inlett av *av*), se Passiv § 8, 19. Om verbets aktion inte förutsätter agens men väl en mottagarroll blir ledet som betecknar denna deltagare i normalfallet subjekt.

Lars såg dottern.
Anders beundrade pianisten.

Den upplevande kan dock i vissa fall vara objekt eller bundet adverbial och det upplevda subjekt. Detta är fallet vid vissa verb som anger perception och värdering.

Pjäsen {förvånade/imponerade på} Lars.

d) Aktantled som uppbär den neutrala rollen föremål är vanligtvis subjekt bara i passiv sats eller om verbet varken förutsätter agens eller mottagare (jfr dock ovan om upplevda föremål):

Boken står i hyllan.

Eljest anges föremålsrollen vid vissa verb med objekt, vid andra verb med bundet adverbial:

Han visste inte detta.
Hon såg bara hästen.
Jag tänker ofta på dig.
Han pratade om oss.

e) Av omständighetsrollerna är det särskilt mål och utgångspunkt som oftast anges med en bunden bestämning:

Skicka böckerna till Mariefred. [mål]
Ta ner dem från hyllan. [utgångspunkt]
Vi nådde basen vid tretiden på natten. [mål]

Annars anges omständigheter endast i undantagsfall med subjekt eller med bundna bestämningar i verbfrasen. Några exempel:

Framgången beror på noggrann planering. [konsekvens och orsak]
Sammanträdet medförde nya stridigheter. [orsak och konsekvens]
I år infaller påsken i mitten av april. [tidpunkt]
Resan varade i tre timmar. [tidrymd]
Han vistas i Malmö. [befintlighet]
Hon beter sig med en viss finess. Den smakade illa. [sätt]

f) Omständighetsrollernas aktantled fungerar normalt som fria bestämningar i verbfrasen. Det är särskilt prepositionen i de fria adverbialen som visar vilken omständighet som avses, dvs. vilken semantisk relation som aktanten har till resten av satsen.

Han satt och skrev sin bok på biblioteket i fjol. [befintlighet, tid]
Hon fullgjorde sitt uppdrag utan hjälp trots alla svårigheterna. [beledsagande omständighet, otillräckligt hinder]
Genom att fråga och fråga skaffade hon sig en bild av läget. [medel]

Om de enskilda satsledens semantiska roller i verbfrasen och satsen se vidare Eg. subj. § 13–14, Obj. § 19, 24, Predv § 31, Advl § 35, 48, 55–57, 74, 82–85, 89, 113–115.

[1] Verb kan med lite olika betydelse ta olika typer av roller. Ofta kan en animat agens växla med en roll som inte förutsätter medveten kontroll av verbets aktion och som alltså är t.ex. orsak eller föremål.

Hon piskade hästen. Han {slog mot/tryckte in} tältduken. Jfr: Regnet {piskade/slog mot/tryckte in} tältduken.
Han viskade något. Jfr: Vinden viskar.
Hon flög till Gotland. Jfr: Ballongen flög till Gotland.
Hon hoppade flera meter. Jfr: Bollen hoppade.
Han sa mig att det var slut. Jfr: Vad säger oss detta?

[2] I vissa fall har objekt inte någon semantisk roll i förhållande till det överordnade verbet utan endast i relation till objektspredikativ eller nexusinfinitiv (Obj. § 19 not 1). Inte heller har subjekt vid vissa passiva verb med nexusinfinitiv eller vid vissa hjälpverb någon semantisk roll i förhållande till verbet (Inffraser § 11, Vb § 8).

Han gjorde oss ledsna.
Vi ansåg honom ha lurat sin bror.
Han ansågs ha lurat sin bror.
Han lär ha lurat sin bror.

I andra fall har ett led (t.ex. ett objekt) två roller, dels vid det överordnade verbet, dels som predikationsbas till verbet i en infinitivfras (Obj. § 19 not 1):

Jag bad Per att komma. [*Per* har en mottagarroll (som adressat) vid *be* och en agensroll vid *komma*.]

§ 25. Alternativ konstruktion vid verb med viss uppsättning av roller. Ibland kan en viss uppsättning av semantiska roller vid ett verb fördelas i den syntaktiska strukturen på olika sätt.[1] Mest systematiska är härvidlag aktiv gentemot passiv konstruktion samt konstruktion med ordinärt respektive egentligt subjekt:

Föreningen [agens] anordnade ett stort lotteri [föremål].
Ett stort lotteri [föremål] anordnades (av föreningen [agens]).

Två träd [föremål] har fallit över jordgubbslandet i år.
Det har fallit två träd [föremål] över jordgubbslandet i år.

I dessa och många andra fall kan en aktant med en viss roll fungera antingen som ett led i verbfrasen eller som ett subjekt. För en översikt över dessa alternativa konstruktioner se Subj. § 31.

I vissa fall kan också aktantled byta syntaktisk funktion inom verbfrasen. Några exempel:

a) Vid verb som anger en aktion med två reciproka roller kan leden som betecknar de båda aktanterna byta syntaktisk funktion i en beskrivning av en och samma situation. Exempel på verb där objektets och det bundna adverbialets aktanter kan byta funktion: *blanda ngt med ngt*, *förväxla ngt med ngt*, *identifiera ngt med ngt*, *jämföra ngt med ngt*, *likställa ngt med ngt*, *sammanföra ngt med ngt*, *skilja ngt från ngt*.

Hon blandade flickor med pojkar. ≈ Hon blandade pojkar med flickor.

b) En stor grupp verb som utöver agens har mottagarrollen och den neutrala rollen föremål kan antingen konstrueras med två objekt eller med objekt + bundet adverbial (som anger mottagaren) (Obj. § 24, Advl § 39, 45):

Förlaget har skickat mig ett kontrakt. ≈ Förlaget har skickat ett kontrakt till mig.
Pontus visade sin syster boken. ≈ Pontus visade boken för sin syster.

c) Också i andra fall kan rollerna vid enskilda verb anges syntaktiskt på olika sätt utan att betydelsen nämnvärt ändras. Några exempel:

Han formade runda kakor av degen. ≈ Han formade degen till runda kakor.
Min bror band en fin bukett av blommorna. ≈ Min bror band blommorna till en fin bukett.
Vi {packade/lastade} vagnen med möbler. ≈ Vi {packade/lastade} möbler på vagnen.
Hon tappade sav ur trädet. ≈ Hon tappade trädet på sav.

Vi borstade dammet från kavajen. ≈ Vi borstade [1]av kavajen dammet.
Hon klippte håret (på barnen). Jfr: Hon klippte barnen.
De amorterade lånet med 5 000 kronor. ≈ De amorterade 5 000 kronor på lånet.
Han har utkommit med en roman. ≈ Hans roman har utkommit.
Jag kan bota dig från ditt självförakt. Jfr: Jag kan bota ditt självförakt.

[1] Vissa verb kan ha olika betydelse och därmed olika rolluppsättning. Då kan ett och samma uttryck ange en viss roll och ha en viss syntaktisk funktion vid verbet i den ena av dess betydelser och en annan roll och funktion vid verbet i dess andra betydelse.

Kocken {luktade/smakade} på såsen. Jfr: Såsen {luktade/smakade} surt.
Expediten vägde fisken. Jfr: Fisken vägde två kilo.
Han har sålt många sådana glassmaskiner. Jfr: De där glassmaskinerna säljer bra.
Hon mätte (upp) huset. Jfr: Huset mätte 12 meter på längden.
Vi låste dörren. Jfr: Vi låste bilen.
Knäpp upp knapparna. Jfr: Knäpp upp kappan.

17 VERBFRASER: OBJEKT

1 Översikt.

Struktur 2–5

2 Nominalfras som objekt. 3 Infinit verbfras som objekt. 4 Bisats som objekt. 5 Anförd mening som objekt.

Syntaktisk funktion och distribution 6–18

6 Monotransitiva verb. 7 Transitiv konstruktion i verbfras där objektet inte ingår i verbets valens. 8 Monotransitiva verb utan objekt. 9 Bitransitiva verb. 10 Alternativ konstruktion med bundet adverbial. 11 Bitransitiva verb med bara ett objekt. 12 Expletivt objekt. 13 Reflexivt objekt. 14 Objektens placering. 15 Placering av negerat objekt. 16 Omkastad ordning mellan mittfältsadverbial och obetonat objekt. 17 Omkastad ordning mellan subjekt och reflexivt pronomen som objekt. 18 Objekt i passiv sats.

Betydelse 19–24

19 Objektets semantiska roll vid verb med ett objekt. 20 Lexikaliserade förbindelser verb + objekt. 21 Innehållsobjekt. 22 Objektets semantiska relation till en följande verbbestämning. 23 *Mig* som objekt vid nominalfras som värderande subjekts-predikativ. 24 Objektens semantiska roller vid verb med två objekt.

Avgränsning mot andra satsled 25–29

25 Objekt gentemot subjekt. 26 Objekt gentemot egentligt subjekt. 27 Objekt gentemot bundet predikativ. 28 Objekt gentemot prepositionsfras som adverbial. 29 Objekt gentemot nominalfras som adverbial.

§ 1. Översikt. Objektet är ett nominalt led, dvs. det har vanligen strukturen av en nominalfras, en infinitivfras eller en narrativ eller interrogativ bisats. Det fungerar syntaktiskt som bunden bestämning till verbet och placeras oftast omedelbart efter platserna för det infinita verbet och partikeladverbialet.

Hon kommer nog att glömma bort *ditt telefonnummer* efter en stund.
Hon glömde nog bort *att ringa dig* sedan när hon fick främmande.
Hon har nog glömt bort *att hon skulle ringa dig* tankspridd som hon är.

Vissa verb tar två objekt, indirekt och direkt objekt, i denna ordning:

Per brukar avundas *oss* [indirekt objekt] *vår semester* [direkt objekt].
Man har förbjudit *min syster* [indirekt objekt] *att gå längre* [direkt objekt].
Han kunde inte lova *Berit* [indirekt objekt] *att våningen skulle stå tom* [direkt objekt].

Ett ensamt objekt har ofta rollen av det som påverkas, flyttas eller åstadkoms genom verbets aktion till skillnad från subjektet som ofta anger aktionens agens:

Per lagade *bilen*.
Per körde *bilen* till garaget.
Per ritade *en bil*.

Det ensamma objektet kan dock uppbära andra semantiska roller vid andra verb:

Per glömde *sin bil*.
Per överraskade *din fru*.
Per hjälpte *barnen*.

Vid verb med två objekt anger det indirekta objektet ofta den som får, mister eller tar del av det som anges av det direkta objektet:

Per skickade *sin fru* [indirekt objekt] *en blomma* [direkt objekt].
Sekten berövade *oss* [indirekt objekt] *vår egen dotter* [direkt objekt].
Per visade *sin son* [indirekt objekt] *hur han skulle göra* [direkt objekt].

En sats med aktivt verb + objekt kan ofta parafraseras med en sats där samma verb är passivt och där subjektet motsvarar objektet (respektive ett av objekten) vid det aktiva verbet (Passiv § 1):

Bilen {lagades/ritades/kördes bort} av Per.
Vilda lekar lektes av den tidens ädlingar.
Vi berövades vår egen dotter (av sekten).
Vår egen dotter berövades oss (av sekten).

Om infinitivfraser som objekt se i första hand Inffraser § 6–8. Om bisatser som objekt se i första hand Bisatser § 48, 61, 65.

Om objekt till adjektiv se Adjfraser § 22–27, till particip se Pcpfraser § 6.

ANM. I skolgrammatisk tradition har termen ackusativobjekt använts om direkt objekt (eller ensamt objekt) och termen dativobjekt om indirekt objekt samt om bundet adverbial med samma betydelse som indirekt objekt. I denna grammatik används termerna direkt och indirekt objekt bara när verbet har två objekt, medan det ensamma objektet endast kallas ”objekt”. (När det särskilt behöver förtydligas att beskrivningen endast gäller objektet vid monotransitiva verb sägs ”ensamt objekt”.)

I vissa grammatikor betraktas alla bundna adverbial med objektliknande betydelse som objekt, s.k. prepositionsobjekt: *tänka på ngt, prata om ngt, äta av ngt, ge ngt till ngn, visa ngt för ngn.* I denna grammatik redovisas prepositionsfraser vilka är bundna bestämningar till ett verb och har objektliknande betydelse som bundna objektliknande adverbial, och ett objekt kan aldrig inledas av preposition.

Struktur § 2–5

§ 2. Nominalfras som objekt. Nominalfraser med olika intern struktur (se Nomfraser § 2–36) kan utgöra objekt:

Jag gillar inte *den nya boken*.
Jag gillar inte *Anders*.
Jag gillar inte *allt*.
Jag gillar inte {*den gamle/hembakt*}.

Jag missunnade honom *hans framgångar*.
Jag missunnade honom *Orange Bowl*.
Jag missunnade honom *alltihop*.
Jag missunnade honom *det hemkörda*.

Jag missunnade *min bror* hans framgångar.
Jag missunnade *Anders* hans framgångar.
Jag missunnade *allihop* deras framgångar.
Jag missunnade *de liberala* deras framgångar.

Pronomen som kan böjas i nominativ : ackusativ står som huvudord i objekt i ackusativ:

Hon tog {*en/mig/dig/honom/oss/er/dem*} alltid på allvar.

Objekt utgörs oftare än subjekt av en naken indefinit nominalfras (Nomfraser § 30). Förbindelsen är då ofta tämligen lexikaliserad (se vidare Nomfraser § 113). Exempel:

ha *feber*, köpa *lägenhet*, göra *motstånd*, hyra *bil*, skaffa *barnvakt*, lösa *biljett*, dela *kupé*, betala *ränta*

Också nominalfras bestående av adjektiv eller particip i neutrum obestämd form och utan kvantitetsattribut (Nomfraser § 26) kan stå som objekt lexikaliserat tillsammans med verbet:[1]

{ha/få/ta/begära} *ledigt*, {ta/få/ge} *betalt*, {ha/få} *ont* ngnstans, {spela/döma} *oavgjort*, bygga *nytt*, starta *eget*, få *tyst* på ngn, införa *rökfritt*, köpa {*svenskt/nytt*}, se *rött*, spela *latinamerikanskt*

Gränsen mellan objekt i form av nominalfras bestående av adjektiv i neutrum obestämd form och sättsadverbial (t.ex. *långsamt* i *köra långsamt*) kan vara oklar:

skriva litterärt, tala sant, äta gott, äta italienskt, dra jämnt, tänka galet

Om *som* + indefinit nominalfras som objekt se Subjnfraser § 10: *Vi kände som en feber i hela kroppen*.

[1] I vissa fall kan verb + adjektiv eller particip i neutrum obestämd form parafraseras med verb + objekt + adjektiv som objektspredikativ, och man kan då eventuellt uppfatta adjektivet eller participet som objektspredikativ vid ett utelämnat objekt (jfr § 12):

få {målat/reparerat} [jfr: få huset {målat/reparerat}]
plocka rent [jfr: plocka busken ren]

När ett expletivt *det* som objekt föregår adjektivet eller participet, redovisas detta som bundet objektspredikativ, t.ex. *ha* (*det*) *trevligt*, jfr § 12: a.

§ 3. Infinit verbfras som objekt. Vissa verb kan ta en underordnad verbfras (med huvudordet i infinitiv eller supinum) som bestämning. I denna grammatik redovisas den underordnade verbfrasen som objekt inte bara vid huvudverb (t.ex. *glömma* <*köpa fisk*>) utan också vid hjälpverb (t.ex. *kunna* <*köpa fisk*>). Se vidare Vb § 31, Inffraser § 7.

Exempel på infinitivfras (med eller utan infinitivmärke) som objekt:

Lena fortsatte (*att*) *spela golf*.
Hon förtjänade (*att*) *vinna tävlingen*.
Vi brukade *gå ut och ta ett glas*.
Mossen lär *vara torr nu*.
Hon förbjöd oss (*att*) *säga något*. [direkt objekt]
Vi lovade Per *att följa med*. [direkt objekt]

Ett indirekt objekt utgörs av en infinitivfras nästan bara om något av objekten placeras utanför verbfrasen (§ 12: d, 14, Inffraser § 8: 3):

Att meditera ägnar han nästan all sin tid nuförtiden.
*Nuförtiden ägnar han *att meditera* nästan all sin tid. [I stället t.ex. med bundet adverbial i stället för indirekt objekt: Nuförtiden ägnar han nästan all sin tid åt att meditera.]

Se vidare Inffraser § 6–8.

Supinumfras står som objekt till det temporala hjälpverbet *ha* (som i vissa fall kan vara utelämnat, Vbfraser: Allm. § 16):

Hon har *vunnit stora priset* igen.
Han blev anklagad för att ha *förfalskat en namnteckning*.
Om hon (hade) *varit här nu* skulle hon ha gett svar på tal.

ANM. 1. I den grammatiska traditionen räknas inte alltid infinitivfraser och supinumfraser som komplement (objekt) till hjälpverb. (Ofta lämnas deras satsledsstatus oklar.) Det är emellertid för det första klart att en sådan fras utgör ett led som bestämmer hjälpverbet: den kan t.ex. flyttas dels ensam, dels tillsammans med sitt huvudord. För det andra visar den objektsegenskaper: framför allt kan den ersättas med nominalt pronomen (*kunna köpa fisk* : *kunna det*, Vb § 31 not 1). För det tredje går det ingen klar gräns mellan huvudverb och hjälpverb, utan ett stort antal verb kan ordnas efter tilltagande hjälpverbsegenskaper (Vb § 33). Det är svårt att dra en gräns så att infinitivfrasen vid det ena verbet kallas objekt, vid det andra, likartade verbet någonting annat.

ANM. 2. Vid vissa verb som konstrueras med prepositionsfras som bundet adverbial kan preposition framför infinitivfras utelämnas. Infinitivfrasen skulle då kunna uppfattas som objekt (och inte som bundet adverbial) (se Inffraser § 21).

hoppas (på) att vinna [jfr: hoppas {på/*Ø} seger]
be ngn (om) att hjälpa till [jfr: be ngn {om/*Ø} hjälp]
vänja ngn (vid) att arbeta över [jfr: vänja ngn {vid/*Ø} övertid]

§ 4. Bisats som objekt. Som objekt uppträder följande bisatstyper (Bisatser § 6):

a) narrativ bisats

Jag hoppas *att mitt brev kommer fram.*
Hans fästmö gillar inte *att han seglar.*
Hon lovade oss *att hon skulle sluta.* [direkt objekt]

b) interrogativ bisats

De undrar *om det blir något biobesök i kväll.*
Vi kan nog gissa *varifrån föroreningarna kommer.*
Hon har inte meddelat mig *hur hon tänker göra.* [direkt objekt]

c) expressiv bisats

Jag såg nog {*vad/så/vilka*} *fina rosor du hade.*

d) bunden generaliserande bisats

Jag läser *vilka böcker han än skriver.*
Han kan skaffa dig *vad slags bil du än vill ha.* [direkt objekt]

e) korrelatlös relativ bisats inledd av *vad*

Han tog *vad han kom åt.*
Hon försökte beröva mig *vad jag satte högst värde på.* [direkt objekt]

f) temporal bisats (vanligen inledd av *när*), undantagsvis, vid vissa verb

De tycker om *när det är mörkt och regnar utanför fönstren.*
Jag avskyr *när han röker här inne.*

g) konditional bisats (inledd av *om*), undantagsvis, vid vissa verb

Vi skulle alla uppskatta *om du kom.*

Ett indirekt objekt kan på grund av sin betydelse (§ 24) endast vid ett fåtal verb utgöras av en bisats (och bara om ett av objekten är placerat utanför verbfrasen):

Att han är legitimerad sjuksköterska tillmäter vi stor betydelse.
Skillnaden i attityd mellan öst och väst tillskriver forskarna *att mycket fler kvinnor i öst är yrkesverksamma.* (S)

§ 5. Anförd mening som objekt. Objektet kan utgöras av en anförd mening (citat- eller referatmening, Anf. men. § 10):

Sedan sa hon stillsamt: *”När kommer du tillbaka?”*
”När kommer du tillbaka?” undrade hon stillsamt.
När tänkte han komma tillbaka, undrade hon stillsamt.
”Jag kommer tillbaka”, lovade han henne. [direkt objekt]
Han tänkte komma tillbaka, lovade han henne. [direkt objekt]

Syntaktisk funktion och distribution § 6–18

§ 6. Monotransitiva verb. Objektet är (liksom det bundna predikativet eller det bundna adverbialet) ett led som omfattas av verbets syntaktiska valens. Verb som förutsätter objekt kallas transitiva (Vb § 28). Transitiva verb som tar bara ett objekt kallas monotransitiva.[1] Exempel:

laga, påträffa, komponera, likna, förstå, innehålla

Också partikelförbindelser kan vara transitiva, dvs. verb + partikeladverbial kan förutsätta ett objekt (vare sig verbet ensamt gör det eller inte, jfr Vbfraser: Allm. § 3):

$_0$gå ˈin ˈskorna, $_0$sitta ˈav ˈsammanträdet, $_0$sätta ˈpå ˈlocket

Ett monotransitivt verb kan också samtidigt ta andra bundna satsled:

Objekt + bundet adverbial:

De vänjer *honom vid frisk luft*.
Du skulle påminna *mig om något*.
Han ägnade *sig åt orientering*.
De stal *idén från oss*.

Objekt + bundet objektspredikativ:

Detta gjorde *henne väldigt intresserad*.
Hon fick *sitt pass indraget*.
Vi kallade *det nya ämnet trixonyl*.

Objekt + nexusinfinitiv:

De ansåg *oss ha svikit överenskommelsen*.
Vi såg *dem försvinna*.
Han lät *oss* inte *dansa*.

[1] Också verb med opersonlig konstruktion kan ta objekt: *Det gick honom* {*väl/illa*}. I vissa fall kan verb + objekt konstrueras med egentligt subjekt: *Det hände mig något hemskt. Det fattas mig ingenting* (Eg. subj. § 3: a).

§ 7. Transitiv konstruktion i verbfras där objektet inte ingår i verbets valens. Verb som normalt inte tar objekt kallas intransitiva (Vb § 28). Sådana verb kan dock i vissa specialfall ändå konstrueras med objekt:

a) Ett bundet adverbial betecknar kroppsdel, själsförmögenhet, klädesplagg e.d. och objektet den som har kroppsdelen etc. i fråga. Konstruktionstypen är tämligen lexikaliserad.[1]

Berömmelsen steg *min bror* åt huvudet. Jfr: *Berömmelsen steg *min bror*.
Hela deras resonemang stod *honom* upp i halsen. Jfr: *Hela deras resonemang stod *honom*.
Hon stirrade *honom* i ögonen. Jfr: *Hon stirrade *honom*.
Händelserna gick *systern* till sinnes. Jfr: *Händelserna gick *systern*.
Han gick *henne* på nerverna. Jfr: *Han gick *henne*.
Han hängde *sin mor* i kjolarna hela dagarna. [Med annan betydelse kan verbet vara transitivt: Han hängde *sin mor*.]
Han tog *henne* försiktigt om midjan. [Med annan betydelse kan verbet vara transitivt: Han tog *henne*.]

Vid vissa av verben kan samma betydelserelation alternativt uttryckas med prepositionsattribut (inlett av *på*) eller possessivattribut i det bundna adverbialets nominalfras:

Han hängde i kjolarna på sin mor hela dagarna. Han hängde i sin mors kjolar hela dagarna.
Han tog försiktigt om midjan på henne. Han tog försiktigt om hennes midja.

Vid många intransitiva verb är konstruktion med objekt enligt ovan omöjlig:

*Tabletten fastnade *honom* i halsen. [I stället: Tabletten fastnade i halsen på honom.]

b) Objektet betecknar samma aktion som verbet. Objektet har då oftast ett attribut som närmare beskriver aktionen. (Konstruktionen är oklart avgränsad mot andra konstruktioner, och den är inte särskilt produktiv. Se vidare § 21.)

De dansade *en långsam dans*.
Jag har egentligen levt *fyra liv*.

c) Objekt + objektspredikativ står vid ett agentivt resultativt verb. Objektet anger den referent som blir det som anges med objektspredikativet. Objektet är vanligtvis reflexivt. (Se vidare Predv § 38.)[2]

Han dansade *sig* trött. Jfr: Han dansade så att han blev trött.
Jag har motionerat *mig* frisk. Jfr: Jag har motionerat så att jag har blivit frisk.

d) Objektet utgörs av ett första personens personligt pronomen och står i vissa uttryck vid predikativ som utgörs av en värderande nominalfras.[3] (Se vidare § 23.)

Du var *mig* en {lång/korkad} en.
Det var *mig* en bedrövlig stackare.

Om gränsdragning mellan objekt och nominalfraser som adverbial se § 29.

[1] Hit kan också räknas lexikaliserade uttryck som *komma {ngn/ngt} på spåren*:

[…] för att komma *hans hemlighet* på spåren. (S)

[2] Också vissa transitiva verb som används absolut utan sitt vanliga objekt (§ 8) kan tillsammans med vissa adjektiv konstrueras på detta sätt:

Han drack *sig* otörstig. De drack *honom* full. Jfr: Han drack *vatten*.
Jag kunde inte se *mig* mätt på henne. Jfr: Jag såg *henne*.
Han har spelat *sig* rik på poker. Jfr: Han har spelat *poker*.

[3] Enstaka, ibland lexikaliserade, uttryck med nominalt predikativ eller ändamålsbetecknande adverbial (*till*-fras) kan ha ett (animat) objekt som anger en mottagarroll:

Jag kom därför att jag trodde att vår son kanske kunde vara *honom* till tröst, när han blivit ensam. (R) [också: … till tröst för honom …]
Men jag visste att jag inte kunde vara *någon* till hjälp. (R) [också: … till hjälp för någon]
Han höll en lång predikan, *oss alla* till uppbyggelse. [vanligen: … till uppbyggelse för oss alla]
Hon köpte tillbaka gården *föräldrarna* till stor glädje. [vanligen: … till stor glädje för föräldrarna]

I ålderdomligt eller pastischerande språk förekommer konstruktionen friare:

Besöket blev *honom* en stor besvikelse. [nu vanligen: en stor besvikelse för honom]
Anna var *min bror* en god följeslagare in i det sista. [nu vanligen: en god följeslagare åt min bror]
Det vore *mig* fjärran att svika henne i en sådan situation.

§ 8. Monotransitiva verb utan objekt. Monotransitiva verb kan sakna objekt (1) i vissa syntaktiska konstruktioner och (2) vid vissa verb när objektet har icke-specifik eller generisk referens eller när referenten är given i sammanhanget.

1. I vissa syntaktiska konstruktioner kan objektet saknas i sin sats:

a) Objektet står som satsbas i en överordnad sats (satsfläta; se Satsbaser § 15):

Den där boken vet jag inte om jag har sett [–].

b) Objektet i en infinitivfras vid vissa verb eller adjektiv är underförstått och koreferentiellt med uttrycket för det överordnade verbets eller adjektivets predikationsbas (se Inffraser § 24):

Den där sorten {är lämplig/duger} att odla [–] i Norrland.

c) Objektet i en verbfras kan i vissa fall utelämnas om det är koreferentiellt med en indefinit nominalfras i en föregående samordnad verbfras (Samordn. § 25). Första verbfrasen i samordningsparet anger en aktion som möjliggör den andra verbfrasens aktion.

Han hittade en bräda och sågade itu Ø.
Jag köpte en pizza och åt Ø på lunchen.

Normalt används dock anaforiskt pronomen som objekt i dessa och liknande konstruktioner:

Han hittade en bräda och sågade itu *den*.
Bengt hittade cykeln och lagade {*den*/*Ø}.

d) Infinitivfras eller nominal bisats som objekt vid vissa hjälpverb kan utelämnas om motsvarande innehåll återfinns i det föregående (Ellips § 7):

Han föreslog att vi skulle gå på bio, men jag ville inte Ø.
Jag hade bestämt mig för att döda den om jag kunde Ø.
Jag flyttar när jag måste Ø.
Vem vill bära stolar? Kan du Ø?
– Hon har gett sig av. – Jag vet Ø.

2. Vissa verb kan användas utan sitt objekt (absolut funktion) när det utelämnade objektet har icke-specifik eller generisk referens (Ellips § 12 Anm.):

Ska vi beställa? [något som man beställer i en situation av det aktuella slaget]
Finalen överraskade. [dem som hade anledning att reagera i det aktuella fallet]
Jag måste hem och tvätta. [något som man tvättar]
Kalle är i köket och läser. [något som man kan läsa, dvs. en text]
Han är en sån som alltid vill hämnas. [verkliga eller inbillade oförrätter]
Hon vill inte låna. [det som hon behöver]

Många verb vilkas objekt anger aktionens resultat står ofta absolut:

Anna sitter och stickar.
Bengt skriver nu.
Barnen håller på och bygger.

Möjligheten att fungera absolut är ofta knuten till en viss betydelse hos verbet och till vissa slags objektsreferenter:

Han komponerar nu. [Det som komponeras är säkert musik, inte en blomsteruppsättning.]

Ibland kan det utelämnade objektet avse en specifik referent som är given i situationen eller kontexten:

Westerberg dömde [matchen].
De stänger [affären] klockan 11.
Jag tänkte köpa en baddräkt som de hade men de lät mig inte prova [den].

ANM. 1. I de flesta fall är den absoluta användningen tämligen lexikaliserad (och eventuellt också förenad med en egen betydelse) vid det enskilda verbet. I stället för att beskriva den objektlösa användningen så att ett objekt utelämnats vid ett transitivt verb kunde man säga att verbet är såväl transitivt som intransitivt.

ANM. 2. Eftersom intransitiva verb under vissa omständigheter kan ta objekt (§ 7), eftersom också villkoren för när transitiva verb kan användas utan objekt är tämligen oklara, och eftersom vissa objekt är ganska lika adverbial (§ 29), är gränsen mellan de båda verbtyperna transitiva och intransitiva verb ibland vag.

§ 9. Bitransitiva verb. Verb med två objekt kallas bitransitiva. Det första objektet kallas indirekt och det andra direkt (enligt den ordningsföljd de har när de står på sina ordinarie platser efter platserna för det infinita verbet och partikeladverbialet).

Då ska jag ge *dig* [indirekt objekt] *en ny sked* [direkt objekt].

De bitransitiva verben är betydligt färre än de monotransitiva, och även om gruppen i vissa avseenden är vagt avgränsad är det möjligt att ge en någorlunda fullständig översikt över dem (§ 24). Exempel på bitransitiva verb av olika betydelsetyper:

skänka, avundas, beröva, tillföra, förorsaka, inbilla, förbjuda

Verb med partikeladverbial som utgörs av en preposition i absolut funktion (Advl § 8, 10) konstrueras i många fall med dubbelt objekt.[1] Det indirekta objektet står då ofta i samma semantiska relation till den absolut fungerande prepositionen som en rektion skulle ha gjort.

$_0$ta ˈav ˈbarnen ˈskorna, $_0$ta iˈfrån ˈbarnet ˈkniven, $_0$ta ˈpå ˈbarnen ˈregnkläderna, $_0$slänga ˈtill min ˈhund ett ˈköttben, $_0$säga ˈåt ˈbarnen att ˈkomma

Vissa bitransitiva verb kan samtidigt ta ett bundet adverbial:

Hon köpte *sin man en bil* för pengarna.

Däremot konstrueras normalt inte bitransitiva verb med objektspredikativ eller med nexusinfinitiv.

Många av de bitransitiva verben är sammansatta med preposition som förled:

tilldela, tilldraga (t.ex. sig intresse), tilldöma, tillerkänna, tillfoga, tillföra (t.ex. företaget ny kompetens), tillhandla (sig ngt), tillmäta (t.ex. ngt stor betydelse), tillråda (t.ex. ngn att investera), tillräkna, tillskansa (sig ngt), tillskriva (t.ex. ngn stor kompetens), tillställa, tillsäga, tilltro, tilltvinga (sig ngt), tillvinna (sig ngt), tillvita, tillvälla (sig ngt), tillåta, tillägga (t.ex. ngn dolda motiv), tillägna

frändöma (t.ex. ngn umgängesrätten), frånhända, frånkänna (t.ex. ngn sunt förnuft), frånlura, frånrycka (t.ex. ngn initiativet), frånskriva, fråntaga

avfordra (t.ex. ngn en förklaring), avhända (sig ngt), avkläda (t.ex. ngn hans värdighet), avkräva, avlocka (t.ex. ngn ett skratt), avtvinga

påföra (t.ex. ngn en avgift), påminna (sig ngt), påtaga (t.ex. sig ansvaret), påtvinga

iföra (t.ex. ngn en kåpa)

ålägga (t.ex. ngn att utföra en handling), åsamka

underkasta (sig ngt), underordna (sig ngt), understå (sig (att göra) ngt)

[1] Verb med adverb som partikeladverbial tar däremot knappast dubbelt objekt; se vidare Advl § 10:

*Det gällde att skaffa fram 38 åldringar smålägenheter. Jfr: Det gällde att skaffa fram smålägenheter åt 38 åldringar […] (S)

§ 10. Alternativ konstruktion med bundet adverbial. Många bitransitiva verb kan alternativt konstrueras med ett ensamt objekt (som motsvarar det direkta objektet) och ett bundet adverbial (som motsvarar det indirekta objektet):

ge ngn ngt : ge ngt till ngn, skänka ngn ngt : skänka ngt till ngn, lämna ngn ngt : lämna ngt till ngn, bygga ngn ngt : bygga ngt åt ngn, säga ngn ngt : säga ngt till ngn, visa ngn ngt : visa ngt för ngn

Prepositionen i det bundna adverbialet är i flertalet fall *till*, när adverbialet anger den som mottar något producerat vanligen *åt*, i enstaka fall *för*. Se också § 24 samt Advl § 39, 45, 46.[1]

Andra bitransitiva verb har inte denna alternativa konstruktionsmöjlighet:

1. Verb som är sammansatta med preposition som förled (§ 9), t.ex.:

tilldela ngn ngt, frånhända ngn ngt, avkräva ngn ngt, påtvinga ngn ngt, åsamka ngn ngt

2. Verb där det indirekta objektet har någon av följande roller:

a) Som den missgynnade (jfr § 24: a),[2] t.ex.:

beröva ngn ngt, kosta ngn ngt, missunna ngn ngt, neka ngn ngt

b) Som den påverkade (jfr § 24: c), t.ex.:

bereda ngn ngt, förorsaka ngn ngt, inge ngn ngt

c) Som adressaten (gäller flertalet verb men inte alla, jfr § 24: e):

befalla ngn ngt, delge ngn ngt, inbilla ngn ngt

Vissa verb kan räknas både till (1) och till (2), t.ex. *påtvinga*, *frånhända*, *tillfoga*, *tillåta*.

Det indirekta objektet är (liksom subjektet) ofta definit, och dess referent har en högre prominens än det direkta objektets. I de fall då konstruktionen verb + indirekt objekt (A) + direkt objekt (B) kan parafraseras med verb + objekt (B) + *till/åt/för* A väljs ofta den senare konstruktionen, om A är mindre prominent än B:

Arne gav boken till en granne. [Snarare än: Arne gav en granne boken.]

Motsvarande tendens gäller inte när B är mindre prominent än A:

Arne gav sin granne en bok. [Lika gärna: Arne gav en bok till sin granne.]

[1] Bitransitiva partikelförbindelser kan i viss utsträckning parafraseras med ett monotransitivt verb plus bundet adverbial (där prepositionen är densamma som i partikeladverbialet; se vidare Advl § 17: 2):

slita ifrån ngn ngt ≈ slita ngt från ngn, kasta av sig ngt ≈ kasta ngt av sig

[2] Inte heller verb där det indirekta objektet normalt anger den gynnade (jfr § 24: a) konstrueras gärna med bundet adverbial om det direkta objektet betecknar något abstrakt. Det indirekta objektet anger då snarast något påverkat, ibland inanimat.

ge honom en kyss, ge dig en upplevelse, ge mig min största framgång, ge dörren en spark, ge ngn en arg blick, förläna dalen ett skimmer, låna naturen sina färger, skänka saken uppmärksamhet [jfr: ?ge en kyss till honom etc.]

§ 11. Bitransitiva verb med bara ett objekt. Liksom vid ett monotransitivt verb kan ett objekt saknas vid ett bitransitivt verb. Detta sker bl.a. i följande syntaktiska konstruktioner:

a) Objektet står som satsbas i en överordnad sats (satsfläta; se Satsbaser § 15):

Honom vet jag inte om jag vill ge [–] några frimärken.
Några frimärken vet jag inte om jag vill ge honom [–].

b) Objektet i en infinitivfras vid vissa verb eller adjektiv är underförstått och koreferentiellt med uttrycket för det överordnade verbets eller adjektivets predikationsbas (Inffraser § 24):

Den där karlen {är lämplig/duger} att ge [–] lite större ansvar.
En sådan present {är lämplig/duger} att ge honom [–] i år.

c) Det direkta objektet kan i vissa fall utelämnas om det är koreferentiellt med en indefinit nominalfras i en föregående samordnad verbfras (Samordning § 25). Första verbfrasen i samordningsparet anger en aktion som möjliggör den andra verbfrasens aktion.

Hon hämtade pennan och gav honom Ø.
Köp lite god svensk ost och skicka mig Ø snarast möjligt.

Många prototypiskt bitransitiva verb kan stå med bara ett objekt. Då är en specifik eller icke-specifik aktant med objektsroll mer eller mindre tydligt underförstådd. Exempel på verb med optionellt indirekt objekt:

Jag ska strax betala (er) de två hundra.
Lämna (mig) några hundra!
Skicka (honom) en check!
Visa (dem) din nya tavla!
Hon meddelade (dem) igår att hon skulle komma.
Bo svarade (oss) att vi måste vänta.
De lovade (oss) att vi skulle få först av alla.
Han ingav (oss) verkligen förtröstan.
[…] en grävare som avundades hans förmåga att arbeta länge i obekväma ställningar. (R)
Modet förenar alla i en stor gemenskap […]. Det skänker sannolikt trygghet […] och ömsesidig uppskattning. (S)

Exempel på verb med optionellt direkt objekt:

Jag ska strax betala er (vad jag är skyldig).
Jag avundas honom inte. (R) Jfr: Jag avundas honom inte hans framgångar.

Jag förebrår dig inte (någonting).
Förlåt mig (vad jag har gjort)!
Kom här så ska jag visa dig (något).

§ 12. Expletivt objekt. I vissa fall används det icke-referentiella pronomenet *det* som expletivt objekt på objektets normala plats. Till skillnad från det expletiva subjektet kan det expletiva objektet inte stå som fundament.

a) Expletivt objekt kan förekomma vid verb som *ha*, *få*, *finna* i satser som saknar annat objekt men ändå innehåller ett objektspredikativ som beskriver en allmän situation. (Objektet + objektspredikativet motsvarar då ofta en finit sats med expletivt subjekt och subjektspredikativ, jfr Subj. § 23.)

Vi har *det* svårt nu. Jfr: Det är svårt (för oss) nu.
Hon fick *det* lugnare på det nya stället. Jfr: Det är lugnt här.
Vi betraktar *det* redan som vinter. Jfr: Det är redan vinter.

Landets 14 miljoner invånare fick *det* bättre och bättre. (S)
Jag brukade hålla *det* så fint och rent […] (R)
Hon skulle inte få *det* lätt. (R)
Du får *det* jobbigt med henne när ni är tillbaka i stan. (R)
Göteborg Film Festival hade *det* trögt i början […] (S)
Han fick *det* till att jag hade ljugit.

Det expletiva objektet kan saknas i vissa mer eller mindre lexikaliserade uttryck (varvid objektspredikativet kan uppfattas som objekt, § 2 not 1):

Vi hade (*det*) väldigt trevligt.
Vi har fått (*det*) ommålat därhemma.
Hon skulle få *svårt* att skiljas från älven […] (R)
Roger städar, två timmar varje dag går åt till att hålla *rent och snyggt*. (S)

b) Expletivt objekt fungerar som objekt i konstruktionen objekt med nexus-infinitiv, då konstruktionen motsvaras av finit sats med expletivt subjekt:

Hon hörde *det* åska i fjärran. Jfr: Det åskade i fjärran.
Jag såg *det* ligga en säck bredvid trappan. Jfr: Det låg en säck bredvid trappan.
Hon ansåg *det* behövas en omorganisering av företaget. Jfr: Det behövs en omorganisering av företaget.
[…] det fanns gott om folk i trakten som gärna skulle ha sett *det* gå helt åt pipan med honom. (R)
[…] så skulle du väl anse *det* vara din plikt att ge dem rikliga gåvor […] (R)
Vem kunde anse *det* värt mödan att komma och ta Zeray? (R)

c) Expletivt objekt används i satser som innehåller ett predikativ som hänför sig till ett objekt i form av en narrativ bisats eller en infinitivfras. Ett sådant objekt kan inte stå på sin ordinarie plats mellan verbet och predikativet, utan står som post-

ponerat led (Postp. led § 2: c). Det icke-referentiella *det* står i stället på objektets normala plats som expletivt objekt.[1]

Vi fann *det* angeläget *att alla lärde sig simma*. Jfr: Vi fann simskolan angelägen.
Hon uppfattar *det* som onödigt *att läsa igenom hela rapporten*. Jfr: Hon uppfattar en genomläsning av hela raporten som onödig.
Hon fann *det* överraskande mot bakgrund av den negativa kritiken *att boken var så bra*. Hon fann *det* överraskande *att boken var så bra* mot bakgrund av den negativa kritiken. Jfr: Hon fann bokens kvalitet överraskande.
Dock finner jag *det* mer anmärkningsvärt *att Rosalie Bertell* […] *inte redovisar någon publikation* […] *om lågdosstrålningens medicinska effekter*. (S)
Det långsamma […] förfallet gör *det* svårt *att komma tillbaka till den här tiden*. (R)
Den ansvarige på länsstyrelsen känner till ”klagomålen” men anser *det* inte bevisat *att någon blivit särskilt sjuk*. (S)

d) Ett indirekt objekt som utgörs av en infinitivfras eller en bisats (§ 3–4) brukar (om det inte står som fundament) postponeras, varvid det icke-referentiella *det* står på det indirekta objektets plats som expletivt objekt:

Regeringen tillmäter *det* mycket stor betydelse {*att få tillträde till unionen/att räntan har börjat sjunka*}.

Jfr också § 14.

e) Expletivt objekt förekommer dessutom i olika mer eller mindre lexikaliserade uttryck. Exempel:

Där har vi *det*!
Hur ska du ha *det?* [Jfr (a) ovan.]
Han visste inte hur hon hade menat *det* med arvskiftet.
Hon kände *det* som om hon skulle bli sjuk.
Du får ordna *det* så att du blir färdig i morgon.

[1] Marginellt förekommer expletivt objekt också när verbfrasen utöver objekt i form av en infinitivfras eller en narrativ bisats innehåller ett bundet adverbial (jfr Inffraser § 6):

Vi möjliggjorde (?*det*) för henne att arbeta vidare.
Hon överlämnade (?*det*) åt honom att genomföra projektet.
Jag nämnde (*det*) för Peter att jag hade sökt tjänsten. [Konstruktionen uppfattas gärna som final dislokation, jfr Annex § 2.]

Expletivt objekt används inte när objektet står som fundament:

Att osjälviskt vara till nytta för andra, även minsta småkryp, ser buddisterna som en väg till vishet, mental jämvikt och fysiskt välbefinnande. (S)

§ 13. Reflexivt objekt. Ett reflexivt objekt utgörs av det reflexiva pronomenet *sig* (eventuellt med bestämningen *själv*) eller av ackusativformen av 1 eller 2 personens personligt pronomen i motsvarande användning (jfr Pron. § 82):

Kalle tvättade *sig* (*själv*) (under armarna).
Vi tvättade *oss* (*själva*) (under armarna).
Tvätta *dig* (*själv*) (under armarna)!

Ett reflexivt objekt har ofta tydlig referens. Det refererar då i enlighet med vissa regler till samma referent som ett annat led i satsen, vanligen satsens subjekt (Pron. § 86).

Barnen tvättar *sig* i ansiktet.

I dessa fall kan det reflexiva objektet utan att verbet ändrar betydelse bytas ut mot icke-reflexiv nominalfras som objekt. Vanligen kan det också kompletteras med den fokuserande bestämningen *själv*.

Barnen tvättar {*sig* (*själva*)/*sina dockor*} i ansiktet.
Hon betraktade {*sig* (*själv*)/*broderns ansikte*} i spegeln.
Han förberedde {*sig* (*själv*)/*henne*} på bråk.

Det kan också samordnas med icke-reflexiv nominalfras som objekt:

Barnen tvättar *sig själva och sina dockor* i ansiktet.

I många fall har emellertid det reflexiva objektet ingen tydlig referent utan fungerar som ett lexikalt givet formelement ihop med verbet. Verb + reflexivt objekt utgör då en semantiskt enhetlig förbindelse, en reflexiv verbförbindelse (se vidare Vbfraser: Allm. § 8), och objektet kan inte bestämmas av *själv* eller samordnas. Det kan inte heller, eller bara med en viss ändring av verbbetydelsen, bytas ut mot icke-reflexivt objekt. Gränsen mellan referentiellt och icke-referentiellt reflexivt objekt är dock ofta vag.

Icke-referentiellt reflexivt objekt finns vid en lång rad monotransitiva verb och partikelförbindelser (vissa av objekten placerade före partikeladverbialet, Advl § 11), t.ex.:

befinna sig, närma sig, tilldra sig, ordna sig, gifta sig, förarga sig, koncentrera sig, intressera sig
göra bort sig, gå ner sig, breda ut sig; bita sig fast, ta sig fram, ge sig hän

Också reflexiva indirekta objekt vid bitransitiva verb och i synnerhet vid bitransitiva partikelförbindelser (Advl § 10) kan vara icke-referentiella:

bemäktiga sig ngt, göra sig bekymmer, få sig en omgång, förbehålla sig ngt, företa sig ngt, ta sig ngt, inte veta sig någon råd
kasta av sig ngt, få för sig ngt, sätta i sig ngt, föra med sig ngt, ta åt sig ngt, ta sig an ngt

Däremot kan knappast reflexiva direkta objekt vid bitransitiva verb vara icke-referentiella.

§ 14. Objektens placering. Objektens ordinarie plats i satsschemat är omedelbart efter platserna för infinit verb och partikeladverbial och framför verbets övriga bundna bestämningar.[1] Objektets normala placering framgår av Schema 1.

Verb	Partikeladvl	Objekt	Övriga verbbestämningar
läsa	ut	boken	nu
ta	fram	ljusen	till i kväll

SCHEMA 1. Placering av objekt i verbfras med monotransitivt verb.

Om verbet har två objekt placeras det indirekta objektet framför det direkta i satsens slutfält så som framgår av Schema 2.

Verb	Partikeladvl	Indir. obj.	Dir. obj.	Övriga verbbestämningar
visa		Per	boken	nu
ta	ifrån	honom	legitimationen	ändå

SCHEMA 2. Placering av objekt i verbfras med bitransitivt verb.

Liksom övriga primära satsled kan objektet stå som satsbas, t.ex. som fundament i deklarativ huvudsats eller som interrogativt led i kvesitiv huvudsats. Se Schema 3.

Satsbas	Finit vb	Subj.	Advl	Infinit vb	Partikeladvl	Objekt	Övr. vbbest.
Den	har	han	inte	läst	ut	[-]	än.
Mig	har	han	inte	gett		[-] något	än.
Den	har	han	inte	visat		mig [-]	än.
Vad	har	han	inte	läst	ut	[-]	än?
Vem	har	han	inte	gett		[-] något	än?
Vad	har	han	inte	visat		dig [-]	än?

SCHEMA 3. Exempel på objekt som satsbas i huvudsatser. Objektets tomma ordinarie plats är utmärkt med [-]. Särskilda förkortningar: övr. vbbest. = övriga verbbestämningar.

Ett objekt kan också fungera som satsbas i bisatser:

Jag vet inte *vilka böcker* han tänker ge mig.
Jag vet inte *vem* han tänker skänka sin förmögenhet.

Vilka böcker han än tänker ge mig, så ska jag läsa dem.
Vem han än tänker skänka sin förmögenhet, så blir det en överraskning.

Han skaffade genast de maskiner *vilka* personalen önskat sig under flera år.
Hon ville intervjua dem *vilkas anhöriga* regimen hade släppt.

Objekt placeras inte så ofta som fundament i deklarativ huvudsats – där står oftare subjekt och fria adverbial. Ett objekt som fundament anknyter ofta anaforiskt till den föregående texten eller deiktiskt till talsituationen. Se vidare Satsbaser § 18.

Det tror jag inte. [*Det* syftar på något som tidigare aktualiserats i texten.]
En moped ska också jag köpa. [Mopeder har tidigare aktualiserats i texten.]
Den där stolen har jag inte sett här förut. [*Den där stolen* refererar till ett föremål i talsituationen.]

När objektet är svagt referentiellt och ingår i en lexikaliserad ordgrupp tillsammans med obetonat verb, kan det inte stå som fundament:

Per håller *hus* på vinden varje eftermiddag. **Hus* håller Per på vinden varje eftermiddag.
Elsa håller *reda på hans affärer* från och med nu. **Reda på hans affärer* håller Elsa från och med nu.
De gjorde *narr* av mig redan då. **Narr* gjorde de av mig redan då.
Vi skakade *hand* med detsamma. **Hand* skakade vi med detsamma.

Ett objekt kan (mest talspråkligt) dislokeras initialt om det är definit eller indefinit och icke-specifikt eller generiskt (Annex § 3: 1, 9). Det företräds då inuti satsen av ett anaforiskt pronomen, som kongruensböjs efter definit objekt men inte efter indefinit (Annex § 5).

Din bror, honom har jag faktiskt aldrig riktigt tålt.
En gul katt, det hade han alltid önskat sig.
En katt, den behöver man inte rasta som en hund.

Infinitivfras eller nominal bisats som objekt kan stå som postponerat led och ersättas av expletivt *det* på objektets ordinarie plats, se § 12: c, d. Marginellt kan också andra tunga objekt postponeras, dock utan att ersättas av *det* på objektets ordinarie plats (Postp. led § 4: b):

Jag ber att få påpeka för dig med detsamma *en av de stora fördelarna med fast tjänst.*

En nominal bisats eller en infinitivfras som indirekt objekt kan knappast stå i verbfrasen på sin ordinarie plats framför det direkta objektet utan måste antingen fungera som satsbas eller postponeras:

*Regeringen tillmäter *att räntan börjat sjunka* stor betydelse.
Att räntan börjat sjunka tillmäter regeringen stor betydelse.
Regeringen tillmäter det stor betydelse *att räntan börjat sjunka.*

En annan möjlighet är att det direkta objektet inte står på sin ordinarie plats:

Stor betydelse tillmäter regeringen nu *att räntan har börjat sjunka.*

Om särskilda regler för placering av negerade objekt se § 15 och av obetonade objekt se § 16–17.

[1] Om objektets placering i förhållande till partikeladverbial och bundna adverbial se också Advl § 1, 3, 17. Om ordföljden i konstruktioner som *skilja dem åt* eller *bära sig åt, ta sig till ngt, ta sig an ngt* se särskilt Advl § 11.

§ 15. Placering av negerat objekt. Objekt som utgörs av negerande pronomen (*ingen, ingenting*) eller nominalfras med *ingen* som attribut kan inte placeras senare i satsen än på den plats där ett negerande satsadverbial skulle stå. Negerat objekt är alltså möjligt endast i följande fall:

a) Som fundament:

{*Ingenting/Ingen/Inga vänner*} har jag sett.

b) På ordinarie objektsplats om denna inte kan skiljas från plats där det negerande satsadverbialet skulle stå:

Jag såg {*ingenting/ingen/inga vänner*}. Jfr: Jag såg inte.
Hon avundades oss {*ingenting/inga pengar*}. Jfr: Hon avundades oss inte.
*Vi har sett {*ingenting/ingen/inga vänner*}. Jfr: *Vi har sett inte.
*Vi sökte upp {*ingenting/ingen/inga vänner*}. Jfr: *Vi sökte upp inte.

c) På det negerande satsadverbialets plats framför infinit verb och partikeladverbial. Denna placering är allmänt möjlig endast för *ingenting*. Placering av andra negerade objekt framför infinit verb är stilistiskt pregnant och bruket varierar regionalt.

Jag har *ingenting* sett. Jfr: Jag har inte sett något. [Mindre ofta: Jag har {*ingen/inga vänner*} sett.]
Eftersom jag *ingenting* har sett … Jfr: Eftersom jag inte har sett något … [Mindre ofta: Eftersom jag {*ingen/inga vänner*} har sett …]
Han påstod sig *ingenting* ha sett. [Mindre ofta: Han påstod sig {*ingen/inga vänner*} ha sett.]
Men då måste man komma ihåg att alla dessa rådgivare *inget ansvar* har […] (S)

Objektet står på ordinarie plats om negationen uttrycks med ett negerande satsadverbial (på satsadverbialets ordinarie plats i mittfältet) samtidigt som nominalfrasen innehåller eller utgörs av *någon*:

Jag har inte sett {*någonting/någon/några vänner*}.

Om placering av nominalfras med negerande pronomen se vidare Pron. § 194.

§ 16. Omkastad ordning mellan mittfältsadverbial och obetonat objekt. När ett obetonat personligt pronomen *mig, dig, sig, honom, henne, den, det, oss, er, dem* fungerar som objekt, placeras det vanligen före ett obetonat mittfältsadverbial, om det annars enligt ordföljdsschemat hade kommit att stå omedelbart efter adverbialet. Detta gäller således då objektet bestämmer det finita verbet i en fa-sats med mittfältsadverbial.[1] Normal objektsplacering är dock inte helt utesluten.

Vi träffade {*henne/*Pia*} inte i Stockholm.

Vi träffade inte {*Pia*/?$_0$*henne*} i Stockholm.

Han roar {*sig*/**vännerna*} nog med trollkonster.
Han roar nog {*vännerna*/?$_0$*sig*} med trollkonster.

Gav hon {*dig*/**din bror*} således sin adress?
Gav hon således {*din bror*/[1]*dig*/?$_0$*dig*} sin adress?

Det dagliga arbetet släppte *henne* aldrig. (R)
Och du anstränger *dig* väl inte så mycket heller. (R)
[…] jag känner *dem* nog. (R)
Jag ger *dig* aldrig orsak till tårar […] (R)
Bekymrar det *dig* aldrig att ni är flyktingar? (R)
Det förvånade *mig* alltså inte att regleringen dröjde […] (R)

Jämför med obetonat objekt på ordinarie plats:

Och ni ger väl *honom* färger och böcker […] (R)

Också två obetonade objekt kan på detta sätt hamna framför mittfältsadverbial:

Han ger *oss dem* inte.
Vi unnar *er det* verkligen.
[…] men man lade *henne det* inte till last. (R)
Jag inbillade *mig det* inte […] (R)

Ett betonat pronomen kvarstår däremot efter mittfältsadverbialet:

Vi träffade inte [1]*henne* medan vi var där, men väl [1]*honom*.
Holger tvättade inte *sig* [1]*själv*.

Om det obetonade objektet inte står omedelbart intill mittfältsadverbialet, placeras det som ett vanligt objekt. Detta gäller således i af-satser, samt i fa-satser där det infinita verbets eller partikeladverbialets position mellan mittfältsadverbial och objekt är fylld.

Han påstår att vi inte såg *honom*. [Det obetonade objektet skiljs från mittfältsadverbialet av ett finit verb.]
De hade lyckligtvis inte sett *honom* innan han försvann. [Det obetonade objektet skiljs från mittfältsadverbialet av ett infinit verb.]
Var lugn, vaktmästarna kastar inte ut *dig*. [Det obetonade objektet skiljs från mittfältsadverbialet av ett partikeladverbial.]

[1] Ett obetonat indirekt objekt omedelbart efter ett finit verb i fa-sats uppfattas som stående i mittfältet, vilket leder till att det kan följas av negerat objekt (jfr § 15):

Vi avundas *dem* {*ingenting/inga framgångar*} nu för tiden.
Hon visade *oss* {*ingenting/inga tavlor*} i Stockholm.

Också ett egennamn eller substantiv i bestämd form som är indirekt objekt kan marginellt placeras före vissa intillstående mittfältsadverbial. (Det följande direkta objektet uppfattas normalt då som starkt rematiskt.)

Lina räckte *Kalle* försiktigt en glasskål. Jfr: Lina räckte försiktigt *Kalle* en glasskål.
Vi gav *flickan* {genast/strax/ofta/sällan} röda rosor. Jfr: Vi gav {genast/strax/ofta/sällan} *flickan* röda rosor.

§ 17. Omkastad ordning mellan subjekt och reflexivt pronomen som objekt. Ett obetonat reflexivt pronomen som objekt kan byta plats med ett framförstående mittfältsadverbial enligt § 16. Dessutom kan det byta plats med ett betonat framförstående subjekt, så att det reflexiva objektet kommer att stå direkt efter det finita verbet.

I går slog *sig* Kalle ganska ordentligt. [Också: I går slog Kalle *sig* ganska ordentligt.]
Då vände *sig* mannen om och gav pojken en blick […] (R) [Också: Plötsligt vände den lille mannen *sig* om och såg på dem. (R)]
På repetitionerna inför kvällens föreställning av Hörnan skötte *sig* Leo perfekt. (R)

Om subjektet självt är obetonat får omkastningen inte ske:

*I går slog *sig* han riktigt ordentligt. Jfr: I går slog han *sig* riktigt ordentligt.

§ 18. Objekt i passiv sats. Om ett bitransitivt verb konstrueras passivt, motsvarar den passiva satsens subjekt ett av objekten i motsvarande aktiva sats, medan det andra objektet kvarstår som objekt i den passiva satsen:

Hon har tilldelats *ett stort pris* av Akademien. Ett stort pris har tilldelats *henne* av Akademien. Jfr: Akademien har tilldelat henne ett stort pris.

Anette blev berövad *sitt nyfödda barn* direkt på BB av myndigheterna. (S)
Skolans rektor […] beviljades *avsked* på egen begäran kort efter incidenten i Uleåborg. (S)
Här förvägras 40 av stans poeter *arbetstillfällen* […] (S)
Uppdraget lämnades *honom* 1923 och hade följande målsättning […] (R)
Att hela verksamheten också undanhölls *skatteväsendet*, gjorde inte saken mindre brännande. (R)
[…] en kanslist för handläggning av handelsfrågor var tilldelad *konsulatet*. (R)
För några år sedan […] blev [jag] beviljad *en kontaktman* för att komma tillrätta med den värsta ensamheten. (R)

Om möjligheten för transitiva verb att konstrueras passivt se Passiv § 3, 15. Om objekt vid perifrastisk passiv m.m. se Pcpfraser § 6.

Också ett ensamt objekt kan kvarstå vid verb i passiv konstruktion om det passiva verbet har icke-specifik eller generisk agens och tar det opersonliga *det* som subjekt (Passiv § 7: 2):

Det dansades mest *tango* hela kvällen.
Det spelas *mycket kort* här.
På vinterkvällarna gissades det ofta *gåtor*.

ANM. Satser av typen *det dansades tango* kan också analyseras så att nominalfrasen på objektsplats betraktas som egentligt subjekt och det grammatiska subjektet som formellt subjekt (Eg. subj. § 3 Anm.).

Betydelse § 19–24

§ 19. Objektets semantiska roll vid verb med ett objekt. Objektet vid monotransitiva verb anger oftast föremålet för verbets aktion. Därmed avses att objektets referent innehar en neutral, vagt avgränsad roll som avtecknar sig mot andra mer specificerade roller (som tillkommer exempelvis subjektets och de fria adverbialens referenter).[1] Inom denna ram ryms ett stort antal olika relationer mellan subjektsreferent (S) och objektsreferent (O), som exemplifieras under (1) och (2) nedan. Därutöver kan det ensamma objektets referent ha olika slag av mottagarroller (3) eller stå i en rums-, tids-, orsaks- eller symbolrelation till subjektsreferenten (4).

1. Objektet betecknar typiskt en icke-animat eller animat konkret företeelse när

a) S har (får, mister) O, t.ex.:

behöva, disponera, få, förlora, ha, köpa, låna, mista, ockupera, sakna, sälja, äga, överta

b) S flyttar på O eller behåller O på hittillsvarande plats, t.ex.:

behålla, bevara, bära, flyga, flytta, förvara, hämta, hänga, köra, lyfta, lägga, placera, samla, släppa, spara, ställa, sätta, ta, tappa, transportera, välta

S kan också flytta sig själv i förhållande till O, t.ex.:

beledsaga, besöka, lämna, medfölja, övergiva

c) S inverkar fysiskt på eller vidrör O, t.ex.:

beröra, förstöra, laga (t.ex. en bil), måla (t.ex. ett staket), skada, skrapa, skrynkla

d) S skapar O genom aktionen (resultatobjekt), t.ex.:

bygga, gräva, laga (t.ex. en dessert), måla (t.ex. en tavla), skriva (t.ex. en novell), skära (t.ex. {en skåra/en visselpipa}, sticka (t.ex. en tröja)

Omvänt kan O också vara något som upphör att existera genom S' aktion, t.ex.:

bränna upp, dricka upp, förbruka, förstöra, sudda ut, utplåna, äta upp

e) S uppmärksammar eller upplever O, t.ex.:

avlyssna, betrakta, frukta, gilla, hata, höra, känna, se, studera, älska

2. Objektet betecknar typiskt en aktion (ett sakförhållande eller ett skeende) när

a) S utför en mental eller kommunikativ aktion som gäller O, t.ex.:

begripa, beklaga, betvivla, diskutera, fråga, förstå, hävda, kommentera, kritisera, meddela, säga, tro, undra, yttra, ångra, önska

b) S genomför O (som ofta är en agentiv aktion), t.ex.:

genomföra, göra, slutföra, utföra, utöva
(av)sluta, fortsätta, inleda, (på)börja, starta

c) S undergår O, t.ex.:

genomgå, undergå

3. Objektet betecknar typiskt en referent som i egenskap av person berörs av aktionen och har sålunda en mottagarroll när

a) O upplever S, t.ex.:

fascinera, förvåna, glädja, hetsa upp, irritera, oroa, roa, skrämma, störa, tillfredsställa, uppröra, överraska

b) O har nytta eller skada av S, t.ex.:

drabba, förleda, gagna, gynna, hjälpa, locka, lura, lyda, passa, plåga, skada, tillhöra

c) O är adressat för en språkhandling e.d. från S' sida, t.ex.:

be, fråga, informera, ringa upp, tacka

4. Objektsreferenten är ofta av samma eller liknande typ som subjektsreferenten när aktionen är en rums-, tids-, orsaks- eller symbolrelation, som t.ex. när

a) S innehåller, utgör eller tillhör O, t.ex.:

innehålla, omfatta; bilda, utgöra; tillhöra

O kan också avse ett visst antal måttsenheter som S omfattar:

kosta (t.ex. tre kronor), mäta (t.ex. tre meter i omkrets), rymma (t.ex. tre kubikmeter), ta (t.ex. tre dagar), uppta (t.ex. tre kvadratmeter), väga (t.ex. tre kilo)

b) S och O är eller blir lokaliserade i förhållande till varandra på ett visst sätt, t.ex.:

flankera, fylla, hinna ifatt, innesluta, inringa, invadera, kanta, möta, nå, omge, omringa, passera, uppsöka

c) S relateras tidsligt till O, t.ex.:

tillbringa, överleva (t.ex. sina medhjälpare, nyåret)

d) S är orsaken till O, t.ex.:

(för)orsaka, medföra

e) S betyder O, t.ex.:

ange, avse, beteckna, betyda, gälla, innebära, symbolisera

f) S jämförs med O, t.ex.:

likna, överträffa

g) S har lukt eller smak som O, t.ex.:

dofta, lukta, osa, smaka, stinka

I viss utsträckning sammanhänger verbets möjlighet att stå i passiv med objektets semantiska roll vid verbet i fråga, se Passiv § 3.

[1] Objektet kan ange predikationsbasen för en infinitivfras. Det kan därför verka som om objektet är bärare av två roller, en i förhållande till det överordnade verbet och en i förhållande till den satsekvivalenta frasen.

Han bad *oss* om att arbeta mera. [Objektet *oss* anger adressat för aktionen ”be” samtidigt som det indirekt anger agens för aktionen ”arbeta”.]
Han såg *oss* agera. [Objektet *oss* anger föremålet för aktionen ”se” samtidigt som det indirekt anger agens för aktionen ”agera”.]

I konstruktionen objekt + nexusinfinitiv vid tanke- och sägeverb (Inffraser § 9: b) har dock inte objektsreferenten någon semantisk roll i förhållande till det överordnade verbet, bara som det underordnade verbets predikationsbas:

Han påstod *mig* ha ljugit. [Referenten för objektet *mig* har inte någon semantisk roll i aktionen ”påstå” utan är bara agens i förhållande till aktionen ”ljuga”.]

I de fall då objekt + objektspredikativ står vid intransitivt verb (Predv § 38) har objektsreferenten en roll bara i relation till den aktion som anges med objektspredikativet:

Han sjöng *sig* hes. [Objektsreferenten har inte någon egen roll i förhållande till det överordnde verbets aktion ”sjunga” utan bara i förhållande till objektspredikativets tillstånd ”hes”.]

§ 20. Lexikaliserade förbindelser verb + objekt. Förbindelsen verb + objekt är i ett stort antal fall lexikaliserad varvid objektet kommer att erinra om partikeladverbial. Objektet utgörs då i de allra flesta fallen av en naken indefinit nominalfras, vanligen bara ett oböjt substantiv. Verbet är obetonat och har i många fall en mycket vag egenbetydelse. Många av de lexikaliserade förbindelserna konstrueras med ett bundet adverbial. Exempel:

göra affärer med ngn, ge akt på ngt, ge avkall på ngt, lägga beslag på ngt, ha blick för ngt, föra bok över ngt, få brått att, få bukt med ngt, ta död på ngn, ge eko, sätta eld på ngt, sätta fart på ngn, ta fasta på ngt, peka finger åt ngn, bära frukt, slå följe med ngn, dra fördel av ngt, ge hals, bära hand på ngn, skaka hand, {ha/ta} hand om ngt, ha hjärta att, hålla hus ngnstans, ta hänsyn till ngt, ta kontakt med ngn, sätta krokben för ngn, slå larm, få lov att, ge luft åt ngt (t.ex. sin oro), dra lärdom av ngt, ha mage att, ta mod till sig, hålla mun, lägga märke till ngt, göra narr av ngn, hålla ordning, ta parti för ngn, ta patent på ngt, ta plats, sätta pris på ngt, sätta punkt för ngt, lägga rabarber på ngt, {få/hålla/ta} reda på ngt, löpa risk att, äga rum, {få/ha} råd (att), {ha/få} rätt (att), ta sats, göra sitt till för att, ta skada av ngt, ta skruv, ta slut, göra slut (på ngt), få smak för ngt, bära spår efter ngt, få syn på ngt, sätta stopp för ngt, hålla streck, ta ställning {för/mot} ngt, ge svar på tal, {få/gripa/ha} tag i ngt, göra tecken åt ngn, sätta tro till ngt, hålla tätt med ngt, ge uttryck åt ngt, hålla vakt, slå vakt om ngt, ta vara på ngt, {fästa/lägga} vikt vid ngt, sätta värde på ngt, föra (o)väsen, dra växlar på framtiden

dra benen efter sig, lägga benen på ryggen, lägga grunden till ngt, tappa hakan, lägga hinder i vägen för ngt, tappa humöret, tappa huvudet, ta knäcken på ngn, ställa kosan mot ngt, ta livet av ngn, tappa lusten, lägga manken till, tappa modet, hålla måttet, tappa räkningen, hålla takten, tappa tråden, hålla tungan rätt i mun, förlora tålamodet, ta vägen ngnstans, dra öronen åt sig

ha en känsla av att, göra en slät figur, göra ett stort nummer av ngt, göra rent hus, göra stora ögon

Också förbindelsen verb + reflexivt objekt är i många fall lexikaliserad (om reflexiva verbförbindelser se § 13 och Vbfraser: Allm. § 8).

§ 21. Innehållsobjekt. I synnerhet vissa intransitiva verb kan ibland ta ett objekt bestående av en nominalfras som anger samma aktion som verbet självt (innehållsobjekt): *leka en* (*ny*) *lek*. Innehållsobjektet är vagt avgränsat mot andra objekt, eftersom substantiv som anger en aktion lätt utvecklas till att betyda något annat än själva aktionen, t.ex. resultatet eller medlet (jfr Subst. § 15).

Verbets aktion anges en gång till av innehållsobjektets huvudord och beskrivs oftast närmare med attribut i objektet (i stället för med adverbial till verbet utan innehållsobjekt) eller med ett sammansättningsförled i substantivet. Substantivet behöver inte ha samma stam som det överordnade verbet.

Han skrattade *ett långt, skrällande skratt*. Jfr: Han skrattade länge och skrällande.
Han {löpte/sprang} *ett tungt lopp*. Jfr: Han {löpte/sprang} tungt.
Jag har egentligen levt *två liv*. Jfr: Jag har egentligen levt två gånger.
Minst sexton dog *trafikdöden* under den gångna helgen. Jfr: Minst sexton dog i trafiken under den gångna helgen.
Hon gick *en lång promenad*. Jfr: Hon {gick/promenerade} långt.
Lindgren skrattar *ett låtsas-skratt* och drar fram en flaska Kronvodka ur ryggsäcken. (R)
Eller också lekte hon *någon lek* med ett barn i grannskapet. (R)
[…] vi förstod att vi var tvungna just därför att åter spela *det spel vi spelat däruppe*. (R)

Endast ett fåtal verb kan ta ett innehållsobjekt utan bestämning eller förled, t.ex.: *Sedan lekte vi lekar*.

Innehållsobjektets huvudord kan också ge en snävare benämning på den aktion som verbet anger:

Hon dansade {*en* (*smäktande*) *tango/en vals/en rumba*} med sin idol.
Hon var med i föreningar och dansade *gammeldans*. (R)

I många fall kan innehållsobjektet vid ett aktivt verb motsvaras av subjekt vid samma verb i passiv:

Livet levs framlänges, inte baklänges.

ANM. 1. Det prototypiska innehållsobjektet kan sägas ange en verksamhet som uppstår genom den aktion som anges med det överordnade verbet. Släktskapen är därför tydlig med objekt som anger aktionens resultat. I grammatisk tradition har man ibland slagit ihop dessa båda till en kategori ”inre objekt” till skillnad från övriga ”yttre objekt” som existerar oberoende av verbets aktion.

ANM. 2. Abstrakt nominalfras som objekt vid funktionsverb med ett allmänt innehåll som *göra*, *genomföra*, *utöva* etc. erinrar om innehållsobjekt (jfr Vbfraser: Allm. § 9):

Pojken gjorde en (djup) bugning. Jfr: Pojken {bugade djupt/?bugade en djup bugning}.
Lärkan slog en (jublande) drill. Jfr: Lärkan drillade (en jublande drill).
Rektorn höll ett (elegant) tal som alltid. Jfr: Rektorn talade (elegant) som alltid.

ANM. 3. Från innehållsobjekten skall skiljas nominalfraser som är appositioner till verbfrasen (jfr Annex § 15):

Han bugade sig alltid långsamt och elegant, *bugningar som röjde många års vistelse vid hovet.*

§ 22. Objektets semantiska relation till en följande verbbestämning. Objektet kan följas av en verbbestämning som i många fall semantiskt är närmare knuten till objektet än till subjektet.

1. Objektspredikativ har objektets referent som predikationsbas och anger sålunda en egenskap (ett tillstånd etc.) hos denna:

Lotta målade *huset* rött.
Han sjöng *sig* hes.
Vi fann *honom* krypande på alla fyra i köket letande efter sina glasögon.

Se vidare Predv § 44–45, 50–52.

2. Infinitivfraser har i många fall objektsreferenten som predikationsbas och anger sålunda att denna utför en aktion etc.

a) Infinitivfras som utgör nexusinfinitiv har alltid objektsreferenten som predikationsbas (Inffraser § 28):

De såg *henne* simma allt längre ut.

b) Infinitivfras som utgör direkt objekt har i de flesta fall det indirekta objektets referent som predikationsbas (Inffraser § 28):

Vi övertalade *honom* att stanna.

c) Infinitivfras som ingår i bundet adverbial har, om satsen innehåller objekt, i de allra flesta fall dettas referent som predikationsbas (Inffraser § 28):

Hon varnade *mig* för att lita på bromsarna.

d) I vissa fall kan också infinitivfras i fritt adverbial ha objektsreferenten som predikationsbas (Inffraser § 29):

Läraren skickade *eleven* till biblioteket för att hämta en bok. [Jfr (med subjektet som korrelat): Läraren skickade *eleven* till biblioteket för att bli av med honom.]

3. Bundna adverbial kan ha objektets referent som predikationsbas snarare än subjektets, särskilt när det bundna adverbialet är rumsbetecknande (jfr Advl § 51):

Vi lade *boken* i lådan. [Boken hamnar i lådan.]
Vi rodde över *Filip* till ön. [Filip hamnar på ön.]
Jag såg *Lars* {i hög hatt/med slips}. [Lars hade {hög hatt/slips}.]
Hon lade omsorgsfullt tillbaka *dem* i kuverten och placerade *dem* där hon hade hittat dem. (R)
Hon skjutsade in *honom* i det stora, trevna vardagsrummet och klämde ner *honom* i soffan […] (R)

Verbet *ha* anger i sådana fall en vag relation mellan subjektsreferenten och objektsreferentens bokstavliga eller metaforiska placering, och denna relation kan tolkas olika i olika fall:

Vi har *boken* i lådan. [Boken finns i lådan genom vår försorg, under vår kontroll, genom vårt beslut.]
Jag har *en moster* i Trosa. [En person är bosatt i Trosa och är släkt med mig på visst sätt.]
Där har vi *saxen*. [Där finns saxen, och det angår oss.]
I Sverige har vi inte *så många partier* på vänsterkanten längre. [I Sverige finns det inte så många partier på vänsterkanten, och det angår oss som svenskar (och eventuellt har vi del i att det har blivit så).]
– Han har *fullt med smala ärr* på ryggen, sade hon med vardaglig röst. (R)
Vi samer har *kniven* på strupen. (R)

Jämför också bundna adverbial som anger en del av objektsreferenten, t.ex.: *Han tog henne försiktigt om midjan* (§ 7: a).

4. Fria adverbial kan på liknande sätt som bundna adverbial ange var objektsreferenten befinner sig (Advl § 86), vilken del av objektsreferenten som aktionen gäller etc.:

Vi hittade *boken* under sängen. [Boken var under sängen.]
Hunden {bet/slickade/såg} *honom* i ansiktet.

ANM. I de ovan nämnda fallen har objektet en subjektsliknande semantisk relation till senare led i satsen. Detta kan avläsas i kongruensförhållanden (Predv § 12–13, 42, Inffraser § 26) samt i objektets roll som korrelat för reflexivt pronomen (Pron. § 88: b). Också förhållandet mellan indirekt och direkt objekt har likheter med förhållandet mellan subjekt och objekt:

Jag visade henne min boksamling. Jfr: Hon fick se min boksamling.
Jag gav henne en bok. Jfr: Hon fick en bok av mig.

§ 23. *Mig* som objekt vid nominalfras som värderande subjektspredikativ. Första personens personligt pronomen *mig* som objekt vid nominalfras som värderande subjektspredikativ understryker att det är talarens värdering som ut-

trycks med predikativet (§ 7: d, Pron. § 23). Konstruktionen används framför allt vid vissa predikativ och nästan bara i satser med värderande preteritum (Tempus § 16).[1]

Du var *mig* en huggare! (R)
Det var *mig* en till att ta till. (R)

[1] I vissa halvt lexikaliserade och/eller ålderdomliga konstruktioner med objekt som anger en mottagarroll (§ 7 not 3) kan också pluralis av 1 personens personligt pronomen förekomma:

Det är *oss* en gåta hur han kunde ta sig ut. [också: en gåta för oss]

§ 24. Objektens semantiska roller vid verb med två objekt. Bitransitiva verb har i de flesta fall ett agentivt subjekt, som oftast betecknar en person. Det indirekta objektets referent (IO) är också oftast en person och har en mottagarroll.[1] Det direkta objektets referent (DO) har vanligen rollen som föremål för satsens aktion.

Nedan redovisas de flesta bitransitiva verb ordnade efter de betydelsegrupper som verben fördelar sig på. Många av verben konstrueras alternativt med objekt (motsvarande det direkta objektet) + bundet adverbial (motsvarande det indirekta objektet).

a) Ägobyte: IO (som blir innehavare av DO) får DO (vanligen inanimat föremål, konkret eller abstrakt). Exempel:

anförtro ngn ngt [även: ngt {till/åt} ngn], anvisa ngn ngt, betala ngn ngt [även: ngt till ngn], förläna ngn ngt [även: ngt till ngn], ge ngn ngt [även: ngt till ngn], köpa ngn ngt [även: ngt till ngn], låna ngn ngt [även: ngt till ngn], påtvinga ngn ngt, skänka ngn ngt [även: ngt till ngn], sälja ngn ngt [även: ngt till ngn], tilldela ngn ngt, tillägna ngn ngt, ägna ngn ngt [även: ngt åt ngn]

Hon ger *dem andlig näring* och de ger *henne prakt* tillbaka. (R)
Banken som lånat *honom personligen 200 miljoner kronor* har inga planer på att begära domstolshjälp.
Rustan Öberg hette en man i Hägersten som lämnade *museet en miljon* när han dog. (S)
[…] och *all min tonårsdyrkan* ägnade jag *skådespelaren Olof Widgren*. (S)

Andra verb avser tänkt ägobyte:

avundas ngn ngt, erbjuda ngn ngt [även: ngt {till/åt} ngn], lova ngn ngt, neka ngn ngt, unna ngn ngt, önska ngn ngt

[…] Didrik avundades *honom hans självkänsla*. (R)
Folkpartiet erbjöd *Feldt en chans till uppgörelse* […] (S)
Men hur kommer det sig att många människor vill förmena *de andra djuren denna själ?* (R)
Malangatana har med råge tagit igen *vad* kolonialstyret nekade *honom* genom att stänga skolor för svarta barn. (S)

Alla unnade *Matthews en cupseger* i hans ”sista” match. (S)
Man önskar *dem* inte sällan *litet mindre själsstyrka och litet större mänsklighet*. (S)

Vid ett antal verb berövas eller förvägras det indirekta objektets referent det som anges med det direkta objektet, t.ex.:

avhända ngn ngt, beröva ngn ngt, frånhända ngn ngt, frånkänna ngn ngt, frånröva ngn ngt, frånta ngn ngt, förmena ngn ngt, kosta ngn ngt, missunna ngn ngt, neka ngn ngt, ta ngn ngt (t.ex. tre år), vägra ngn ngt

Inte skulle riksvärnet beröva *en gammal överste hans hus och hem* och därtill göra två käcka, unga officerare arvlösa. (R)
[…] trots att banken vägrar *Iris ett lån* tycks kaféet vara räddat […] (S)

Vid åtskilliga verb är det indirekta objektet vanligtvis reflexivt (och snarast icke-referentiellt, jfr § 13), t.ex.:

bemäktiga sig ngt, finna sig ngt (t.ex. en hustru [även: finna en hustru åt sig]), förbehålla sig ngt (t.ex. rätten till ngt), förvärva sig ngt (t.ex. en lantegendom [även: förvärva en lantegendom åt sig]), ta sig ngt (t.ex. en titt på ngt)

Den nya staten […] avstod från att skaffa *sig en egen krigsmakt* … (S)
En gång i veckan tog hon *sig ett bad* […] (R)

b) Transport (som ofta innebär ägobyte): IO (mottagare) tar emot DO (inanimat, vanligen konkret föremål). Gränsen gentemot verb av typ (a) är ofta vag. Exempel:

hämta ngn ngt [även: ngt till ngn], lämna ngn ngt [även: ngt till ngn], räcka ngn ngt [även: ngt till ngn], servera ngn ngt [även: ngt till ngn], skicka ngn ngt [även: ngt till ngn], sända ngn ngt [även: ngt till ngn], tillföra ngt ngt [även: ngt till ngt, t.ex.: tillföra ngt till debatten]

Han lämnade *henne ett par blanketter* […] (R)
Kommunen har skickat *oss mängder med barnomsorgsplaner och målsättningar*. (S)
Insulinpumpen är en liten apparat […] som via en kanyl i små doser med jämna mellanrum tillför *kroppen insulin*. (S)
En skinande röd och välmående husmamsell serverade *honom en kräslig supé* […] (R)

c) Påverkan: IO (upplevare, gynnad eller missgynnad) förorsakas DO (vanligen en aktion). Exempel:

bereda ngn ngt (t.ex. glädje), förorsaka ngn ngt (t.ex. lidande), inge ngn ngt (t.ex. hopp), tillfoga ngn ngt (t.ex. skada), åsamka ngn ngt (t.ex. besvär)

Jag skulle med glädje bereda *er tillfälle att se Sauerwald*. (R)
Aktionen har tillfogat *landstinget stort ekonomiskt avbräck*.
[Dessa] operationer på penningmarknaden har åsamkat *Stockholms stad förluster som angivits till 300 miljoner kronor*. (S)
Psoriasis är en hudsjukdom som förorsakar *omkring hundra tusen svenskar stora besvär*. (S)

d) Produktion: IO (gynnad) mottar DO (det som produceras). Konstruktionen med dubbelt objekt används framför allt när det indirekta objektet är reflexivt men också annars ofta när det utgörs av ett annat definit obetonat pronomen. Mindre vanligt är det att semantiskt mera fylliga nominalfraser fungerar som indirekt objekt vid verb av denna typ. Det direkta objektet är nästan alltid en indefinit nominalfras. Exempel:

bygga ngn ngt (t.ex. sig ett hus [även: bygga ngt åt ngn]), föda ngn ngt (t.ex. sig och sin man en dotter [även: föda ngt åt ngn]), gräva ngn ngt (t.ex. sig en källare [även: gräva ngt åt ngn]), koka ngn ngt (t.ex. sig soppa [även: koka ngt {åt/till} ngn]), skapa ngn ngt (t.ex. sig en plattform [även: skapa ngt {åt/till/för} ngn]), skära ngn ngt (t.ex. sig en visselpipa [även: skära ngt {åt/till} ngn]), steka ngn ngt (t.ex. sig ett par pannkakor [även: steka ngt {åt/till} ngn]), sy ngn ngt (t.ex. sig en klänning [även: sy ngt {åt/till} ngn])

Vi ville stycka tomten så att dottern och mågen kunde bygga *sig ett hus*. (S)
På den tiden hette hans fästmö Berit Margareta Sundmalm och därav gjorde *sig* Bertil *en pseudonym*. (S)
Slutligen beslöt jag mig för att föda *honom ett barn*. (R)
Jag kunde gå ut i köket och koka *mig en kopp aromatiskt Ceylonte*! (R)
Jag kan stanna här och skapa *mej en ny framtid* […] (R)
Så sydde modern *henne en klänning med mycket vid rynkad kjol* […] (R)
Hon målade om, redde *sig ett bo* efter sitt eget mycket klara huvud. (R)
Håkan blandade *sig en gin och tonic* och frågade om vi ville smaka. (R)

Hit kan också föras:

göra ngn ngt (t.ex. ngn en tjänst, sig besvär)

e) Kommunikation: IO (adressaten) är avsedd (eller icke avsedd) mottagare av DO (budskapet e.d.). Exempel:

delge ngn ngt, förespegla ngn ngt, inbilla ngn ngt, lära ngn ngt, meddela ngn ngt [även: ngt till ngn], svara ngn ngt, säga ngn ngt [även: ngt till ngn], undanhålla ngn ngt [även: undanhålla ngt för ngn], visa ngn ngt (t.ex. visa ngn en tavla, visa ngn förakt [även: visa ngt för ngn])

Jag skulle tro att de bara har sagt *Kaspar att de har ett hemligt uppdrag* […] (R)
Dess lag förbjuder de små att inbilla *sig något* om sej själva. (S)
Till exempel vårt samarbete med säkerhetspolisen eller hur den ska agera när det gäller att meddela *kungen vad som hänt*. (S)
Vi har svarat på frågor och inte försökt *undanhålla dem något*. (S)
Nu ska jag visa *er hur mormor gör när hon tuggar*! (S)

Vid verb som anger löfte, råd, rekommendation, tvång, förbud, förlåtelse m.m. är IO adressat för DO samtidigt som det i varierande grad kan ses som ett tänkt ägobyte (jfr (a) ovan):

anbefalla ngn ngt, befalla ngn ngt, beordra ngn ngt, bevilja ngn ngt, förbjuda ngn ngt, förebrå ngn ngt, förelägga ngn ngt [även: förelägga ngt för ngn], föreslå ngn ngt [även: föreslå ngt för ngn], förlåta ngn ngt, försäkra ngn ngt, lova ngn ngt, neka ngn ngt, rekommendera ngn ngt, tillråda ngn ngt, tillsäga ngn ngt, tillåta ngn ngt, ursäkta ngn ngt, ålägga ngn ngt

Tidigare har grevens försäkringsbolag beviljat *Hallbeck 120.000 kronor* för sprutskador. (S)
Men när socialdemokraterna ville förbjuda *ungdomar att köra tunga motorcyklar* blev Jan arg och gick med i moderaterna. (S)
Gösta Blücher å sin sida förebrådde *centern att de inte stödde s-förslag vid röstningen om årets budget* … (S)
När han föreslog *oss en utställning* blev vi överlyckliga […] (S)
Du lovar (sniken på arvet) *din gamla moster att städa på hennes vind*. (S)

Många andra verb med liknande betydelse som under (a)–(e) konstrueras med bundet adverbial i stället för indirekt objekt, se Advl t.ex. § 38: b, 39: c, d, 41: d, 45: a, 46: c. Vid vissa verb kan båda konstruktionerna väljas (§ 10).

Vid vissa verb kan det indirekta objektets referent vara inanimat (liksom ibland också subjektets):

Hon {ägnade/visade} inte *saken något intresse*.
Vi skänkte inte *problemet någon större uppmärksamhet*.
Han skaffade *företaget ett nytt ansikte utåt*.
Det nya språket ger *den nya tidsåldern luft under vingarna*. (R)

[1] Det indirekta objektet anger ofta predikationsbasen för en följande infinitivfras (som utgör direkt objekt). Därmed kan det indirekta objektet uppfattas som bärare av en semantisk roll inte bara i förhållande till det överordnade verbets aktion utan också i förhållande till infinitivfrasens aktion.

Arne förbjöd *Bengt att fiska i ån*. [Bengt är adressaten för Arnes förbud men han är också agens i förhållande till fiskandet.]

Avgränsning mot andra satsled § 25–29

§ 25. Objekt gentemot subjekt. Objektet är klart avgränsat mot subjektet.

Objektet är liksom subjektet till sin struktur ett nominalt led. Skillnaden är att nominalfraser som böjs i nominativ : ackusativ står i ackusativ som objekt, i nominativ som subjekt.

Syntaktiskt utmärks distinktionen subjekt : objekt framför allt genom satsledens olika placering (§ 14). (Skillnaden är dock inte alltid synlig, t.ex. i fa-sats utan satsadverbial, infinita verbformer och partikeladverbial: *Vem älskade Anna?*) Subjektet har en rad andra syntaktiska karakteristika som utmärker det mot objektet. Det är korrelat för reflexivt pronomen i satsen, vilket objektet är endast under be-

stämda omständigheter (Pron. § 95). Som satsbas i en af-sats följs subjektet obligatoriskt av subjunktionen *som* (Bisatser § 2). Det kontrollerar kongruensen hos subjektspredikativ (Predv § 12–13).

Semantiskt är den viktigaste skillnaden att subjektet vid ett stort antal verb är aktionens agens, medan objektet aldrig är det.

Jfr Subjekt § 32.

§ 26. Objekt gentemot egentligt subjekt. Objektet är relativt klart avgränsat mot det egentliga subjektet trots att de två satsleden dels har en överensstämmande struktur, dels upptar samma plats i satsschemat.

Det egentliga subjektet har samma semantiska roll i aktionen som annars ett subjekt vid samma verb. Det egentliga subjektet förekommer bara vid vissa typer av verb (med bestämningar) och bara när det grammatiska subjektets plats upptas av expletivt *det*.

Det har försvunnit mycket virke i år. Jfr: Virket har försvunnit.

Det har suttit en tiggare på trappan hela dagen. Jfr: Tiggaren har suttit där länge.

I passiva satser med expletivt *det* är likväl gränsen mellan satsledstyperna vag (§ 18 Anm., Passiv § 7: 2, Eg. subj. § 3 Anm.):

Det har hittats *en del ammunition* i garaget.

Antingen kan man här anta samma analys som i *Det har legat en del ammunition i garaget*, dvs. *en del ammunition* är i båda fallen egentligt subjekt. Eller också kan man säga att verbfrasen som helhet står i passiv och har det expletiva *det* som subjekt ungefär som sker vid intransitiva verb: *Det har dansats och supits hela natten*. Med den senare analysen blir alltså *en del ammunition* objekt också i den passiva satsen. Detta kan vara en rimlig beskrivning framför allt i satser där objektet består av en naken nominalfras i mer eller mindre lexikaliserad förbindelse med verbet. I sådana fall är det ibland inte särskilt naturligt att använda nominalfrasen som subjekt vid det passiva verbet.

Det fördes *bok* över allas prestationer. Jfr: ?Bok fördes över allas prestationer.

Det togs inte *ställning* till nästa års budget. Jfr: ?Ställning togs inte till nästa års budget.

§ 27. Objekt gentemot bundet predikativ. Det bundna predikativet ingår liksom objektet i verbets valens och upptar samma plats i satsschemat. Skillnaderna är följande:

a) Det typiska predikativet består av en adjektiv- eller participfras, och när det utgörs av en nominalfras saknar denna oftast kvantitetsattribut, medan objektet alltid utgörs av nominala led av vilka nominalfraserna kan byggas ut maximalt med attribut. Exempel med predikativ:

Min bror blev sjuk. Jag gjorde min bror ledsen.

Min bror är dansk flygkapten. Jag kallade min bror slarver.

(Också ett nominalt led kan ha en adjektiv- eller participfras som sin kärna, se Nomfraser § 26: *Vi gillar hembakt.*)

b) Objekt och subjektspredikativ har olika semantisk funktion. Subjektspredikativet beskriver subjektsreferenten genom att säga vad den är, blir eller heter, medan objekten är semantiskt relaterade till subjektet på en rad andra sätt (§ 19, 24). Exempel med predikativ:

Min bror {är/blir} kapten. Min bror heter Göran.

Närliggande betydelse har dock objektet vid en del verb som *utgöra*, *innehålla*, *innebära*, *betyda*:

Dessa silversaker utgör *hela min förmögenhet*.
Detta uttalande betyder *krig*.

c) Predikativet kongruensböjs med uttrycket för dess predikationsbas (subjekt respektive objekt). Detta är tydligt framför allt vid adjektiviska och participiella predikativ, men gäller i stort sett också för nominalfraser som predikativ (Predv § 12–13).

Min bil är brun. Mitt hus är brunt. Mina bilar är bruna.
Jag målade min bil brun. Jag målade mina bilar bruna.

Min bror är konduktör. Mina bröder är konduktörer.
Man benämnde det nya fordonet vespa. Man benämnde de nya fordonen vespor.

Kriteriet är inte helt pålitligt, eftersom kongruensen för nominalfrasens del är semantisk snarare än syntaktisk:

Dina bröder är en konstig samling.

Egennamn som är det typiska predikativet vid *heta*, *kalla* med synonymer böjs dessutom inte i pluralis (annat än som substantiverade):

Hennes bröder heter alla {Svensson/*Svenssöner}.

Också objektet kan å andra sidan vara underkastat en sorts semantisk kongruens med subjektet i de fall då det förutsätts att en referent av en viss typ (angiven av subjektet) hör ihop med en och bara en referent av en annan typ (angiven av objektet):

Han fick *näsan* omplåstrad.
De fick *näsorna* omplåstrade.

Normalt kan dock i sådana satser också ett singulart objekt förekomma vid pluralt objekt och tolkas som distributivt flertal. (Se Subst. § 60.)

De fick *näsan* omplåstrad. ≈ Var och en av dem fick sin näsa omplåstrad.

Jfr Predv § 53.

ANM. Man brukar anta att verb som *betyda*, *innebära* är transitiva, dvs. står med objekt, trots att de i en viss betydelse kan sägas vara konverser till *heta* som antas stå med subjektspredikativ:

På engelska betyder ”bill” *räkning*. ≈ På engelska heter räkning ”bill”.

§ 28. Objekt gentemot prepositionsfras som adverbial. Det bundna adverbialet är liksom objektet en av verbets bundna bestämningar. Det har ofta samma semantiska relation till verbet som ett objekt kan ha. Den avgörande skillnaden mellan de båda satsledstyperna är strukturell: som objekt räknas endast nominalfraser och andra nominala led medan det bundna adverbialet normalt är en prepositionsfras. (Se också Advl § 19–26.)

Många verb tillåter konstruktion med antingen objekt eller bundet adverbial, ofta dock med en viss betydelseskillnad.[1] Exempel:

äta (upp) en bakelse [objekt] : äta av en bakelse [bundet adverbial]
söka en sekreterare [objekt] : söka efter en sekreterare [bundet adverbial]
prata jobb [objekt] : prata om jobb [bundet adverbial]
samla frimärken [objekt] : samla på frimärken [bundet adverbial]
flytta borden [objekt] : flytta på borden [bundet adverbial]
köpa pojken en bil [indirekt objekt + direkt objekt] : köpa en bil till pojken [objekt + bundet adverbial]
ge barnen tårtan [indirekt objekt + direkt objekt] : ge barnen av tårtan [objekt + bundet adverbial]

Jfr Advl § 36–37, 43–45.

Syntaktiskt står objekten före de bundna adverbialen i verbfrasen:

köpa *en bil* av honom, *köpa av honom *en bil*

De bundna adverbialen kan t.o.m. i stort sett blanda sig med de fria adverbialen:

köpa en bil {av honom i sommar på avbetalning/i sommar av honom på avbetalning/i sommar på avbetalning av honom}

Medan flertalet objekt vid ett verb i aktiv motsvaras av subjekt vid samma verb i passiv gäller motsvarande parafras inte så ofta och inte så naturligt för bundna adverbial (Passiv § 5–6):

A avlyssnade B. ≈ B avlyssnades av A.
A lyssnade på B. Jfr: ?B lyssnades på av A.

Oklar är gränsen mellan objekt och bundet adverbial framför allt för led bestående av infinitivfras eller nominal bisats, eftersom preposition i större eller mindre utsträckning kan utelämnas efter vissa verb framför dessa till skillnad från vad som är möjligt framför nominalfras. I de fall då avsaknad av preposition är synonym med närvaro av preposition framför infinitivfras redovisas infinitivfrasen utan preposition i denna grammatik som bundet adverbial.

be ngn (om) att vakta hunden [jfr: be ngn om detta]
tvinga ngn (till) att vakta hunden [jfr: tvinga ngn till detta]
sätta ngn (till) att vakta hunden [jfr: sätta ngn till detta]

Se vidare Inffraser § 12–13.

[1] Utbyte av objekt mot bundet adverbial med *på* innebär oftast skifte eller precisering av aktionsart (Advl § 44). Utbyte av objekt mot bundet adverbial med *av* kan innebära skifte från helhets- till delreferens (Advl § 36).

ANM. Från bundet adverbial skiljs partikeladverbial + objekt. Partikeladverbialet är betonat efter obetonat verb.

$_0$Ta ˈpå ˈkappan! [verb + partikeladverbial + objekt]
ˈTa $_0$på ˈkappan! [verb + bundet adverbial]

$_0$Sätt ˈpå ˈbarnen ˈkappan! [verb + partikeladverbial + indirekt objekt + direkt objekt]
ˈSätt ˈbarnen $_0$på ˈbordet. [verb + objekt + bundet adverbial]

§ 29. Objekt gentemot nominalfras som adverbial. Vissa adverbial kan utgöras av nominalfras. Nominalfraser som adverbial skiljer sig från objekten genom sin placering. De står efter objekten i verbfrasen och de kan i vissa fall placeras i mittfältet.

De ska uppvakta *ministern* nästa torsdag. Jfr: *De ska uppvakta nästa torsdag *ministern*.
De ska nästa torsdag uppvakta *ministern*. Jfr: *De ska *ministern* uppvakta nästa torsdag.

De kan förekomma tillsammans med två objekt, så att verbfrasen innehåller tre nominala led:

De skall meddela *ministern resultatet* nästa torsdag.

Ett adverbial kan vidare inte utgöras av en pronominell nominalfras. I stället används t.ex. interrogativa eller definita adverb.

Nästa torsdag, {då/*den} ska de åka ner till Stockholm. När ska de uppvakta ministern, sa du? Jfr med objekt: De valde *nästa torsdag*. De ville ha {*den* (*dagen*)/**då*}. {*Vilken* (*dag*)/**När*} ville de ha?

En nominalfras som adverbial kan slutligen normalt inte göras till subjekt i motsvarande passiva sats:

*Nästa torsdag skall uppvaktas ministern. Jfr: Ministern skall uppvaktas nästa torsdag.

De adverbial som i vissa fall kan utgöras av nominalfras är framför allt de som anger olika slags mått (varaktighet, sträcka etc.) men också en del som anger tidfästning eller väg, Advl § 24, 64.

Gränsfall mellan objekt och adverbial är framför allt följande:[1]

1. En nominalfras för väg som samtidigt är namn på en tävling eller en specifik väg (varvid nominalfrasen oftast är definit). Den redovisas i denna grammatik i första hand som adverbial (Advl § 24: c) men kan stå som subjekt vid motsvarande verb i passiv.

Hon har sprungit tösamilen. Jfr: Tösamilen sprangs i år av tre tusen flickor i alla åldrar.
Den första kilometern sprang de flesta löparna väldigt försiktigt. Jfr: Den första kilometern sprangs av de flesta löparna väldigt försiktigt.

2. En nominalfras som bestämning till verb som *väga*, *kosta*, *rymma*. Den redovisas i denna grammatik som objekt men erinrar om både adverbial och objekt.

Mössan kostade (henne) *200 kr*. Paketet väger *mer än tio kilo*. Flaskan rymmer *2 dl*.

Nominalfras som bestämning till verb av denna typ erinrar om adverbial genom att inte kunna göras till subjekt i passiv sats:

*200 kr kostades av mössan. *Mer än tio kilo vägdes av paketet. *2 dl ryms av flaskan. [Men: 2 dl ryms i flaskan.]

(Jämför dock objekt vid *likna* m.fl. verb som inte heller kan göras till subjekt i passiv sats, Passiv § 4.) Nominalfrasen anger vidare mått, vilket är ovanligt för objekt men vanligt för adverbial.

Nominalfras som bestämning till verb av denna typ har också objektsegenskaper:

a) Den kan utgöras av nominalt pronomen:

500 kr! Kostade mössan *det? Vad* vägde paketet? *Vad* rymmer flaskan?

(Verben kan också konstrueras med *mycket*, *lite*(*t*), t.ex.: *Så mycket kostar mössan. Hur mycket väger paketet? Mycket*, *lite*(*t*) kan emellertid fungera såväl nominalt som adverbiellt (Pron. § 159, 161, Advb § 37) och visar därför inte om verben i fråga konstrueras med nominalt eller adverbiellt komplement.)

b) Den följer direkt efter verbet i verbfrasen:

Mössan hade kostat {*200 kr* i Stockholm/*i Stockholm *200 kr*}.
Att delta kommer att kosta {*500 kr* för studerande/?för studerande *500 kr*}.
Arne påstods väga {*32 kg* numera/*numera *32 kg*}.
Flaskan lär rymma {*2 dl* i vanliga fall/*i vanliga fall *2 dl*}.

c) Verben *kosta*, *rymma* kan marginellt ta som objekt en nominalfras som inte är en konventionell måttsbeteckning:

Boken har kostat *mycken möda*.
Bilden rymmer *hela mitt liv*.

3. En nominalfras (indefinit, utan kvantitetsattribut) som anger lukt och smak vid verb som *lukta*, *dofta*, *stinka*, *osa*, *smaka*. Den redovisas i denna grammatik som objekt men har både adverbials- och objektsegenskaper.

En nominalfras som bestämning till verb av denna typ erinrar om adverbial genom att inte kunna göras till subjekt i passiv sats:

Potatisen {luktar/smakar} *gammal skjorta*. *Gammal skjorta {luktas/smakas} av potatisen.

Den alternerar vidare med sättsadverbial bestående av adjektivfras i obestämd form neutrum eller adverbfras (Advl § 55: b):

Skjortan luktar {gammalt/illa}.

(Adjektivfrasen kan här möjligen tolkas som en nominalfras utan substantiviskt huvudord av samma typ som i: *Hon köper alltid gammalt*. Jfr Nomfraser § 26.)

Nominalfras som bestämning till verb av denna typ har också objektsegenskaper:

a) Den kan utgöras av ett nominalt pronomen:

Mögel? Ja, *det* luktar den. *Vad* luktar den?

(Också pronominellt adverb är dock möjligt: Ja, *så* luktar den. *Hur* luktar den?)

b) Den placeras framför klara adverbial:

Det lär lukta *gammal skjorta* {om/av} potatisen. *Det lär lukta av potatisen *gammal skjorta*.

[1] Tidsbestämning till verbet *tillbringa* är objekt. Verbet kan stå i passiv, varvid objektet motsvaras av subjekt.

Han tillbringade *hela fyra dagar* i Paris. Jfr: Hela fyra dagar tillbringades i Paris.

Vid *ta* anger subjektet en aktion och objektet en tidrymd. Ett indirekt objekt kan avse den som utför aktionen. Verbet kan inte stå i passiv.

Resan tog (*mig*) *tre timmar*. Jfr med adverbial: Resan varade (i) tre timmar.

I inget av dessa fall kan prepositionen *i* användas. Den pronominella ersättaren är inte {*så/hur*} *länge* utan {*så/hur*} *lång tid*.

18 VERBFRASER: PREDIKATIV

1 Översikt.

Struktur 2–8

2 Översikt. 3 Adjektiv- och participfras. 4 Preposition eller subjunktion med adjektiv- eller participfras. 5 Nominalfras. 6 Preposition eller subjunktion med nominalfras. 7 Lexikaliserad prepositionsfras. 8 Infinitivfras och nominal bisats.

Syntaktisk funktion och distribution 9–15

9 Predikationsbasen: subjekt eller objekt. 10 Bundet och fritt predikativ. 11 Kriterier på bundna predikativ. 12 Grammatisk kongruens med nominalfras vars huvudord är ett substantiv. 13 Semantisk kongruens med nominalfras vars huvudord är ett substantiv. 14 Kongruens med en nominalfras vars huvudord inte är ett substantiv samt kongruens med infinitivfras eller nominal bisats. 15 Predikativ i infinitivfraser och andra satsekvivalenta icke-finita konstruktioner.

Bundna subjektspredikativ 16–31

16 Struktur. 17 Omfattning. 18 Placering.

Verb som konstrueras med bundna subjektspredikativ 19–26

19 Översikt. 20 Kopulaverb: *vara, bli, förbli.* 21 Benämningsverb: *heta, kallas* m.fl. 22 Fenomenverb: *verka, framstå, anses* m.fl. 23 Verb för funktion och lämplighet: *fungera, passa* m.fl. 24 Verb som betecknar position eller rörelse: *stå, gå* m.fl. 25 Verb med resultativ betydelse: *göras, målas, växa, utses* m.fl. 26 *Se ut.*

27 Prosodi. 28 Led som betecknar subjektspredikativets predikationsbas.
29 Predikativ till egentligt subjekt.

Betydelse 30–31

30 Deskriptivt predikativ: karakteriserande eller klassificerande. 31 Identifierande predikativ: *Jag är den nya amanuensen.*

Bundna objektspredikativ 32–45

32 Struktur. 33 Placering.

Verb som konstrueras med bundna objektspredikativ 34–41

34 Översikt. 35 Kausativa verb för förändring: *göra, få* m.fl. 36 Kausativa verb för icke-förändring: *ha, hålla* m.fl. 37 Resultativa verb: *måla, slå* m.fl. 38 Verb som är resultativa bara i konstruktion med predikativ: *springa, äta* m.fl. 39 Funktionstilldelande verb: *välja, befordra* m.fl. 40 Tanke-, yttrande- och perceptionsverb: *anse, finna* m.fl. 41 Benämningsverb: *kalla, döpa* m.fl.

42 Kongruens. 43 Prosodi. 44 Led som betecknar objektspredikativets predikationsbas. 45 Betydelse.

Fria predikativ 46–52

46 Struktur. 47 Placering. 48 Prosodi. 49 Led som anger det fria predikativets predikationsbas.

Betydelse 50–52

50 Det fria predikativets tid och aktionsart. 51 Tidfästande predikativ. 52 Restriktiva och icke-restriktiva fria predikativ.

Avgränsning mot andra satsled 53–56

53 Predikativ gentemot objekt. 54 Predikativ gentemot subjekt. 55 Predikativ gentemot adverbial. 56 Predikativ gentemot predikativt attribut.

§ 1. Översikt. Predikativet är prototypiskt ett led i verbfrasen som anger vad eller hurdan subjektets eller objektets referent (predikationsbasen) är eller blir:

Peter är *glad*. När blir du *klar?* [Predikationsbasen anges med subjektet.]
Han åt köttet *rått*. Brevet gjorde Peter *glad*. [Predikationsbasen anges med objektet.]

Predikativet kan ange en egenskap som predikationsbasen har, en klass som den tillhör eller en referent som den är identisk med:

Bilen är *7 meter lång*.
Det här är *en sorts snigel*.
Lars var i själva verket *Pers bror*.

Predikativet utgörs i typfallet av en adjektiv-, particip- eller nominalfras. Det kan också bestå av en preposition (*för*, *till*) eller en subjunktion (*som*) med en sådan fras som rektion.

Peter är {*konstig/förtrollad/ett troll*}.
De valde oss *till marskalkar*.
Hon höll oss *för mycket begåvade*.
Vi betraktade honom *som* {*genialisk/geni*}.

Predikativet skiljer sig från andra led i verbfrasen framför allt genom att dess adjektiv-, particip- eller nominalfras kongruensböjs med det led som uttrycker predikationsbasen: adjektiv- och participfras kongruensböjs i genus och numerus, nominalfras i numerus.

Per satt *förtrollad* vid trädets fot.
Barnet satt *förtrollat* vid trädets fot.
Flickorna satt *förtrollade* vid trädets fot.

Vi har lådan *till stol*.
Vi har lådorna *till stolar*.

Predikativet är antingen bundet eller fritt, men gränsen mellan bundet och fritt predikativ är ofta vag. Att predikativet är bundet innebär att det är syntaktiskt nödvändigt eller semantiskt nära knutet till verbet.

Bundet predikativ placeras i typfallet omedelbart efter platsen för det sista infinita verbet (subjektspredikativ) eller omedelbart efter objektet (objektspredikativ), dvs. framför slutfältets adverbiella led. Det anger hurdan eller vad predikationsbasen är eller blir.

Karl lär vara {*långhårig/lättretad/civilekonom/en skicklig ryttare*} nu för tiden.
Rolf räknade Carina *som* {*ouppnåelig/förlorad/sin fästmö*} på den tiden.

Fritt predikativ placeras som fritt adverbial. Det anger hurdan eller vad predikationsbasen är.

Joakim hade vaknat lite senare {*alldeles ensam/småleende/som en ny människa*}.
Han köpte villan {*nyckelfärdig/obesedd/som ersättning*}.

ANM. 1. Bundet predikativ har med ibland något annorlunda avgränsning traditionellt ofta kallats predikatsfyllnad. Bundet subjektspredikativ har då hetat subjektiv predikatsfyllnad och bundet objektspredikativ objektiv predikatsfyllnad. Fritt predikativ har traditionellt vanligen kallats predikativt attribut. I denna grammatik kallas vissa typer av efterställda attribut i nominalfrasen för predikativa attribut, t.ex. *full med skruvar* i *En låda full med skruvar stod på hyllan* (Nomfraser § 53). Detta satsled har vanligen inte någon tydlig beteckning i traditionell grammatik utan brukar redovisas som ett slags attributiv satsförkortning.

ANM. 2. I utbrytningskonstruktion tar *vara* som predikativ ett led vars grammatiska egenskaper tillkommer ett underförstått led i den relativa bisatsen (Bisatser § 38):

Det var mig (som) han älskade [-].
Det var sin fru (som) han älskade [-].
Det är här (som) vi ska bo [-].
Det var i somras (som) hon var här [-].

Också annars kan *vara* i satser med *det* som subjekt ta komplement av samma typ som vid utbrytning. Då kan normalt satsen kompletteras med en relativ bisats till en utbrytningskonstruktion.

– När var hon här? – Det var nog i somras (som hon var här).

ANM. 3. Prepositions- och subjunktionsinledda predikativ uppträder i de flesta avseenden som bundna eller fria adverbial. Att denna grammatik redovisar dem som predikativ beror på kongruensen med det led som betecknar predikationsbasen.

Struktur § 2–8

§ 2. Översikt. Predikativet utgörs vanligen av en adjektivfras, en participfras, en nominalfras eller av en sådan fras som rektion till någon av prepositionerna *för*, *till* eller till subjunktionen *som*. Reglerna för förekomst och val av preposition och subjunktion är olika för olika slag av predikativ.

I typfallet kongruerar predikativets adjektiv-, particip- eller nominalfras i numerus och i förekommande fall genus med det uttryck som anger dess predikationsbas.

Predikativet kan dessutom undantagsvis vara en lexikaliserad prepositionsfras eller adverbfras, t.ex. *i ordning* (§ 7). Det kan också vara en infinitivfras eller en nominal bisats.

ANM. 1. När predikativet är inlett av preposition (*för* eller *till*) eller subjunktion (*som*) är det strukturellt sett en prepositionsfras respektive subjunktionsfras. Den predikativa prepositionsfrasen skiljer sig från andra prepositionsfraser genom att kunna ha inte bara nominalfraser som rektion utan också adjektiv- och participfraser. Såväl prepositionerna som subjunktionen är semantiskt vaga och styrs antingen lexikalt av verbet eller anger att predikativet är fritt (då *som* är den enda möjliga inledaren, § 46).

ANM. 2. En adjektiv- eller participfras som bundet subjektspredikativ kan ha vag omfattning inom verbfrasen, se § 17, Adjfraser § 5.

§ 3. Adjektiv- och participfras. Predikativet kan i sina olika funktioner ha strukturen av en adjektivfras eller en participfras.

1. Adjektivfras.[1]

Förödelsen var *stor*. (R)
De stora, vackra rummen i den nya herrgården stod *tomma och tysta, ödsliga*. (R)
Doften av pommes frites från kiosken gjorde henne plötsligt *hungrig* [...] (R)
Nu kunde hon nog egentligen dö *lugn*. (R)
Men ät det för säkerhets skull inte *rått*. (R)

Adjektivfrasen har lättare att ta olika slags bestämningar när den står predikativt än när den står attributivt eller adverbiellt. Om ordningen mellan bestämningarna och huvudordet se Adjfraser § 3.[2]

Hon var *lite arg på honom för att han hade lurat henne så kapitalt*. (R)
[...] men idag var han på uselt humör och *kort i tonen mot alla*. (R)
Många av dem [...] var *henne överhuvudtaget underlägsna på alla sätt*. (R)
Det stod klart för mig att de stora människorna ändå var *underlägsna träden*, och jag kände en väldig sorg. (R)
En dov melankoli låg *lika påtaglig som det trasiga duntäcket av cigarettrök* över dem alla. (R)

Om predikativ bestående av preposition + adjektiv- eller participfras se § 7.

2. Participfras med ett adjektiviskt eller verbalt perfektparticip som huvudord.

a) Exempel där perfektparticipet har övervägande adjektivisk betydelse, dvs. inte väcker någon föreställning om den aktion som lett till tillståndet m.m. (Pcp § 2, 6):

Han gör en intervjuare förtjust och *förtvivlad* på samma gång. (S)
Skräckslagna flyr ungdomarna ut. (S)

Bara det vilda körsbärsträdet i skogen överlevde vintrarna *oskadat* […] (R)
Publiken hade aldrig sett henne *så samlad* […] (S)

När participet har adjektivisk betydelse är participfrasens eventuella bestämningar vanligen av samma slag som adjektivfrasens och grupperas på samma sätt (Pcpfraser § 5):

Isak är *lite sliten*, han har haft ett hårt program och rest mycket. (S)
Men vi är inte *så prestigebundna att vi inte kan samtala med de intagna om deras problem*, säger han. (S)
Drängen är den enda som kan stappla in *svårt berusad* på Systemet […] (R)

b) Exempel där perfektparticipet har övervägande verbal betydelse, dvs. väcker föreställningen om den aktion som lett till tillståndet m.m. (Pcp § 2):

Pojkarna blev *nerslagna och knivhotade* och bestals på 150 kr. (S)
Betänk att en dimension alltid går *förlorad* vid översättning. (S)
Trettiotreåringen höll yxan *lyftad* beredd att slå […] (S)
Han sitter mitt i natten och har vaknat *skrämd* och tänker på den där sommaren […] (R)

När participet har verbal betydelse är participfrasens eventuella bestämningar vanligen av samma slag som den infinita verbfrasens och grupperas på ungefär samma sätt (Pcpfraser § 4):

[…] när hon […] blev *erbjuden en post i hans personliga stab*. (S)
Ja, jag har själv blivit *mobbad av flickor i femman*. (S)
Då var vi redan *bundna alltför hårt*. [Också: Då var vi redan *alltför hårt bundna*.]
Och varför har han fått en gata *uppkallad efter sig*. (S)
En man i 60-årsåldern hittades på måndagskvällen *misshandlad till döds* i sin lägenhet i Nyköping. (S)

Ett verbalt particip kan alltså ha ett eget predikativ som bestämning:

[…] en fullt frisk person som hennes bror blev *förklarad sjuk* […] (R)
Han blev *slagen gul och blå*.

3. Participfras med ett adjektiviskt eller verbalt presensparticip som huvudord. Presensparticipens möjlighet att förekomma i bundna predikativ är inskränkt på olika sätt (§ 16 not 1, Pcpfraser § 12).

a) Exempel där presensparticipet har övervägande adjektivisk betydelse, dvs. inte väcker någon föreställning om aktionens slut m.m. (där avledningsstammen ofta inte förekommer som självständigt verb (**motbjuda*, **skrattreta*); Pcp § 2, 28):

Arrangemangen är som alltid *spännande* och färgrika […] (S)
Och [somliga] fann vissa detaljer i projektet *skrattretande*. (S)

När participet har adjektivisk betydelse är participfrasens eventuella bestämningar vanligen av samma slag som adjektivfrasens och grupperas på samma sätt (Pcpfraser § 5):

[…] så är det politiskt både svårt och *motbjudande för dem* att säga nej till Ford. (S)
Höger-vänsterdimensionen visar sig dock i stort sett fortfarande vara *grundläggande för det partipolitiska spelet i riksdagen* […] (S)
Men snälle Christer, skulle kärnkraften vara det enda eller ens det viktigaste som gör oss *beroende av teknikerna?* (S)

b) Exempel där presensparticipet har övervägande verbal betydelse, dvs. har samma aktionsart som det verb det är avlett ifrån m.m. (Pcp § 2):

Trots en del svårigheter höll man klubben *flytande* […] (S)
Gråtande, chockade och panikslagna rusade ungdomarna ut på Kungstorget. (S)
Hon hade […] hamnat i Helsingfors där hon i två dygn legat *hulkande* och skamsen på ett hotellrum […] (R)

När participet har verbal betydelse är participfrasens eventuella bestämningar vanligen av samma slag som den infinita verbfrasens och grupperas på ungefär samma sätt (Pcpfraser § 4):

Det är naturligtvis synnerligen anmärkningsvärt att nämndens ordförande kommer *springande med en sådan obehaglig överraskning* just när bygget ska startas. (S)
Jag blir *sittande framför teven*. (S)
Dialogen söker fortfarande sin riktning *spridande en atmosfär av olust och vardagsgnat*. (S)

Ett verbalt particip kan alltså ha ett eget predikativ som bestämning:

Den kvinna som påträffades *liggande illa slagen mitt i körbanan i centrala Örebro på lördagskvällen* […] var inte någon lockfågel till rånarna. (S)

Om verbförbindelser av typen *komma springande(s)*, se Pcp § 37. Om predikativ bestående av preposition eller subjunktion + adjektiv- eller participfras se § 4.

[1] Åtskilliga adjektiviska pronomen kan fungera som huvudord i predikativ:

Min cykel är *likadan*. Hon är *sådan hon alltid varit*. *Hurdan* är din nya sekreterare? Han må vara *hurdan som helst*. Där sitter han och tänker, *densamme* som alltid.

Främst som bundna predikativ står de kvantitativa *många, flera, få, mycket, litet, mer, mindre, åtskillig,* det interrogativa *hurdan* samt grundtal (*två* etc.):

De var *väldigt många*.

Främst som fria predikativ står *alla, samtliga, båda, var och en, var för sig*:

Mina bröder har *alla* gått i söndagsskolan.

Ett predikativ som består av ett annat pronomen, t.ex. *ingen, vilken*, kan uppfattas som en nominalfras med elliptiskt huvudord: *Hans funktion är numera ingen* (som ellips av *Hans funktion är numera ingen funktion*). *Vilken är din funktion här?*

Också possessiva pronomen, t.ex. *min*, kan stå ensamma som bundna subjektspredikativ men bara undantagsvis som andra slags predikativ: *Huset är mitt* (eventuellt som ellips av *Huset är mitt hus*). Dessa possessiva pronomen visar alltid grammatisk kongruens och inte semantisk: *Det där statsrådet är* (*vårt/*vår*} *och inte* {*ert/*er*}. Jämför å andra sidan exempel som {*Du/Kalle*} *är min*, där ett huvudord inte kan tänkas utelämnat genom ellips.

Additivt samordnade grundtal kan användas som fria predikativ för att ange i hur stora grupper predikationsbasen formerar sig: *De gick* {*en och en/tre och tre*}.

Några adjektiv, t.ex. *uttrycklig, befintlig,* kan knappast vara huvudord i adjektivfraser som står predikativt, Adj. § 39.

[2] För att ange hög grad kan *så* + adjektivfras reduplicera i predikativ funktion (särskilt i texter som vänder sig till barn):

Tallrikarna var *så små, så små*, och trollen var *så stora, så stora*.

§ 4. Preposition eller subjunktion med adjektiv- eller participfras. Prepositionen *för* eller subjunktionen *som* kan tillsammans med en adjektiv- eller participfras fungera som bundet predikativ. Det överordnade verbet avgör om predikativet skall vara oinlett eller ej och om det skall inledas med preposition eller subjunktion.

När min syster var sex år gammal kallade de henne *för egensinnig*. (R)

När man väl tar kravet på planering *för givet*, så blir resultatet ungefär som det liggande UHÄ-förslaget. (S)

Detta har gjort att Goodall och andra schimpansforskare vill ha schimpansen klassad *som utrotningshotad*. (S)

Regeringen i Bonn beskrev det *som upprörande* att östtyska myndigheter inte vidtog några åtgärder. (S)

Som + adjektiv- eller participfras kan också i många fall fungera som fritt predikativ:

Som ung var han anställd på Asea.

§ 5. Nominalfras. En nominalfras som predikativ kan vara indefinit, definit, interrogativ eller (marginellt) relativ.

1. Indefinit nominalfras

a) Indefinit nominalfras som predikativ saknar i singularis oftast obestämd artikel eller annat kvantitetsattribut också vid individuativa substantiv (naken nominalfras; Nomfraser § 30, 112). Predikativet har då normalt klassificerande innebörd (§ 30) och anger för animat predikationsbas ofta nationalitet, ras, yrke eller annan stabil grupptillhörighet.[1]

Han är {*fransman/smålänning/zigenare/lektor/invalid/pianist/frimärkssamlare*}.

Och sen blev du *barnmorska?* (R)

Han var *flitig bibliotekskund*. (R)

Också i pluralis saknar de indefinita nominalfraserna vanligen kvantitetsattribut:

Bagateller blev *världshändelser* och världshändelser blev *bagateller*. (R)
Klädesarbetarna var *fångar*, *snärjda i garnet de spunnit*. (R)

b) Med obestämd artikel anger nominalfrasen vanligen att predikativet skall uppfattas som mera karakteriserande än klassificerande (§ 30, Nomfraser § 112, Pron. § 173). Om nominalfrasen har en relativ bisats som attribut är obestämd artikel obligatorisk.

Hon skrek att han var *en förrädare* [...] (R)
Du är i själva verket *en sådan där professor*, alltså!
Hon är *en sömmerska som kan det mesta*.

Om nominalfrasen har ett karakteriserande adjektiv som attribut får den därför i singularis vanligen obestämd artikel:

Hon var *en glad flicka* i skolan. (R)
Herr Anatole var *en gammal man*. (R)

I vardagligt talspråk kan också plurala nominalfraser som predikativ inledas av *en* (i formen *ena*), särskilt om satsen har emotiv (bi)betydelse: *Det här var ena goda bullar!* (emotiv artikel; Pron. § 173). Om användning av *en* som ersättning för substantiviskt huvudord i predikativ nominalfras med emotiv artikel se också Nomfraser § 28: *Han var en glad en. De var ena glada ena*.

I ett karakteriserande predikativ är ofta substantivet hyperonymt i förhållande till det uttryck varmed predikationsbasen betecknas, och det blir då adjektivet som kommer att stå för nästan hela den nya informationen (*Lotta var en glad flicka* ≈ *Lotta var glad* (*av sig*), *Hjalmar var en gammal man* ≈ *Hjalmar var gammal*). Andra gånger är adjektivet funktionsmodifierande (Adj. § 12), och substantivet anger den klass som referenten skall räknas till för att anses ha egenskapen (*Han är en skicklig violinist* ≈ *Han är skicklig som violinist*).

När en predikativ individuativ nominalfras i singularis är tydligt referentiell tar den obestämd artikel. Detta gäller särskilt när subjektet är *det*, *detta*, *det* {*här/där*}.

Hans lilla fågel är *en undulat*.
Det där är *en biskop från Tyskland*.

c) I icke-affirmativ kontext kan predikativet ta *någon* (Pron. § 182), trots att nominalfrasen i motsvarande affirmativ kontext skulle sakna obestämd artikel (enligt (a) ovan). I stället för *inte någon* kan *ingen* användas.

Jag är inte *någon* {*prins/bra fiolspelare*}.
Jag är *ingen* {*prins/bra fiolspelare*}.

När predikativet är tydligt referentiellt (identifierande predikativ, § 31) tar nominalfrasen full uppsättning av attribut: *De där svartklädda lär vara* {*några/fem*} *herrar från säkerhetspolisen*.

2. Definit nominalfras

Definit nominalfras används särskilt när predikativet är identifierande, dvs. när satsen säger att predikationsbasen och predikativets referent är en och densamma (identifierande predikativ, § 31):

Jag visste mycket väl vem som var *fotografen*, ty det var jag. (R)
Jag är *Kristina*, *Sveriges drottning*.

Definit nominalfras som identifierande predikativ kan användas för att ange en egenskap som i sammanhanget tillkommer endast predikationsbasen. Typiska framförställda bestämningar i nominalfrasen är possessivattribut, ordinativa pronomen eller adjektiv i superlativ:[2]

Fabriksarbetarna var *frihetstidens trälar*. (R)
Carl Michael var *det äldsta av syskonen*.
Därefter hade Johan blivit *den självskrivne ledaren*.

Som definit nominalfras förekommer dessutom *det* med anaforisk syftning på ett tidigare predikativ eller initialt annex:[3]

Hon är glad, och *det* är jag också.
Glad, *det* har hon inte varit på länge.
Pilot, *det* vill jag inte bli.

Som subjektspredikativ står personliga pronomen i nominativ (när de är klart referentiella): *Det är {jag/*mig}. Jaså, var det {du/*dig}? De enda som får obehag av det är vi (själva)*.[4]

I stället för adjektivfras i superlativ används ibland definit nominalfras utan substantiv som huvudord:

I dag var Karl *den snabbaste*. ≈ I dag var Karl snabbast.
Den här brädan är nog *den längsta*. ≈ Den här brädan är nog längst.
Jordgubbar är *det bästa hon vet*.

Denna konstruktion är till skillnad från adjektiviskt predikativ möjlig också när superlativen har absolut betydelse:

Uppgiften är inte *den lättaste*. ≈ Uppgiften är inte särskilt lätt.

3. Interrogativ nominalfras

Vad kan (vid sidan av *hurdan* och i viss utsträckning *hur*) användas som bundet predikativ (särskilt vid verbet *vara*) också när svaret (etc.) förväntas vara en adjektiv- eller participfras:

Vad ska du bli?
Vad var hon om hon inte var glad?
Jag vet inte *vad* jag ska säga att hon var, men glad var hon då inte.

Om det interrogativa uttrycket gäller olika alternativ kan *vilket* stå som predikativ:

Vilket skulle du helst vilja vara, rik eller vacker?

Som fritt predikativ används inte *vad* utan i stället den närmaste adverbialsparafrasen (jfr not 3):

– {*När/*Vad/*Som vad*} var han mycket blyg? – *Som student.*
– {*Hur/*Vad*} äter du den? – *Rå.*

4. Relativ nominalfras

Som predikativ nominalfras förekommer marginellt de relativa *vilket* eller *vad* (med *allt* som korrelat) med anaforisk syftning på ett tidigare predikativ:

Hon är {frisk/pilot}, *vilket* jag också skulle vilja bli.
Allt *vad* du är vill jag också vara.

[1] Obestämd artikel eller annat kvantitetsattribut i singular nominalfras som predikativ saknas nästan alltid när verb plus predikativ bildar ett mer eller mindre lexikaliserat uttryck, t.ex. *sitta barnvakt, spela pajas, ligga etta*. I sådana uttryck uteblir ofta kongruensen (t.ex. *Vi satt {barnvakt/?barnvakter}*, jfr § 12) och nominalfrasen liknar ett partikeladverbial. Jfr § 16: 2c.

Vid benämningsverb (§ 21, 41), t.ex. *heta, kalla, benämna*, är det bundna predikativet i typfallet ett icke refererande egennamn:

Hej, jag heter *Kalle*.
Numera kallas klubben ofta *Blåvitt*.

I metaspråklig användning kan vid dessa verb vilken ordklass som helst fungera som nominalfras och predikativ: *Den här färgen kallas karmosinröd. Sällan heter "selten" på tyska.*

Egennamn förekommer som predikativ också vid andra verb, men de har då referentiell betydelse (§ 31):

I kväll låtsas vi att jag är *Maria* och du är *Karin*.

[2] Unik egenskap kan anges också med predikativ som har en annan struktur, t.ex. (indefinit) superlativfras (*hon är äldst av syskonen*, jfr *den äldsta av syskonen*) eller indefinit nominalfras (*hon är självskriven ledare*, jfr *den självskrivna ledaren*).

[3] Med anaforisk syftning på ett tidigare predikativ eller annex används ofta inte predikativt *det* utan adverbiellt *då, så* etc., särskilt när funktionen är som fritt predikativ. Adverbvalet följer vanligen det slags adverbial som utgör den närmaste parafrasen av predikativet.

Som student, då var han mycket blyg. [≈ när han var student: tidsadverbial]
Äter du den *rå?* Ja, så kan man förstås också äta den. [≈ i rått skick: sättsadverbial]

[4] När en nominalfras står som bestämning till *vara* vid utbrytning har den samma kasus som motsvarande underförstådda led i den relativa bisatsen (Bisatser § 38):

Det var *mig* han ville prata med [-].

Optionellt kan också predikativ vid falsk utbrytning ta kasus efter motsvarande underförstådda led i relativsatsen (Bisatser § 43):

Den ende han ville prata med [-] var *mig*.

Personligt pronomen i konstruktion med *själv* står som predikativ i ackusativ:

Du försökte vara *dig själv* på den tiden.

Nominalfraser i genitiv (definita eller indefinita) kan stå som predikativ. De används då för att ange vem predikationsbasen tillhör (Pron. § 24, Subst. § 77):

{Huset/Felet} är {(*den gamle*) *direktörens/Carlssons/hans* (*eget*)}.

ANM. När den predikativa nominalfrasen anger mått, t.ex. *han var femtiotre år*, *det är fem mil dit*, *han är en och sjuttio*, kan den ofta anses ha ett elliptiskt adjektiviskt huvudord (t.ex. *femtiotre år gammal*, *?fem mil långt*, *en och sjuttio lång*).

§ 6. Preposition eller subjunktion med nominalfras. Prepositionerna *för* eller *till* samt subjunktionen *som* kan tillsammans med en nominalfras utgöra bundet predikativ, särskilt objektspredikativ. Valet mellan oinlett och inlett predikativ liksom valet mellan prepositionerna och subjunktionen är då beroende av det överordnade verbet.

Han föredrog att skällas *för bönhas* […] (R)
De som kom dit först som vuxna kallade den *för by*. (R)
Tänk om hon tar fel nu och håller Kristina *för Brittmarie* och tvärtom? (R)
[…] glimmande eldar, som man också kunde ta *för blodfläckar*. (R)

Kammaren beslöt att *till justitieombudsman och administrativ chef* välja hovrättspresidenten […]. (S)
Skidtruppen har en riktig överbefälhavare *till överledare* […] (S)
[…] det som gjort honom *till vårt lands just nu kanske folkkäraste konstnär* […] (S)
Hans bilder växer *till åskådliga masscener, som skildrar hela kolonialismens väg*. (S)

De som ansett honom *som fiende*, hade just då innehaft makten. (R)
[…] för vem skulle kunna passa bättre *som fru i huset och på gården* än Liz? (R)
Det var ändå något annat än att se dem *som flintyxor i en museimonter*. (R)

Nominalfras som fritt predikativ konstrueras med subjunktionen *som*:

Som femtonåring bröt han upp från bruket i Småland. (R)
Jag talar till dig *som en mångårig vän till din far*.
Familjen hamnade *som flyktingar* i en liten by i närheten av Lüneburg […] (R)

§ 7. Lexikaliserad prepositionsfras. Predikativet kan utgöras av en prepositionsfras där rektionens nominalfras inte kongruerar med uttrycket för predikationsbasen som enligt § 12–14. Sådana prepositionsfraser anger en omständighet såsom sätt, rum eller tid men har lexikaliserats med en sorts egenskapsbetydelse.[1] Predikativa prepositionsfraser av denna typ kan stå som bundna bestämningar vid sådana verb som också kan ta kongruensböjda predikativ (se vidare § 55).[2] De kan samordnas med kongruensböjda predikativ och efterfrågas med samma interrogativa ord eller åsyftas med samma definita pronomen som dessa. Hit hör t.ex. *vid gott mod*.

Han verkar *optimistisk och vid gott mod*.
Optimistisk och vid gott mod, det är han verkligen.

Vidare exempel:

av betydelse, av ekonomisk art, av god familj, av intresse, av principiellt värde, från vettet, i fara, i sin ordning, med barn, på gott humör, till nytta, ngn till {stöd/glädje/åtlöje}, under kontroll, utom fara, utom sig, vid gott mod

Också absolut använda prepositioner kan fungera som predikativ:

vara *av*, bli *utan*, vara *på*, vara *med*

Gränsen mot bundna adverbial är vag, i en del fall också mot partikeladverbial (t.ex. *vara överens*, *komma överens*).[3] Se vidare § 55.

[1] Också adverb kan få egenskapsbetydelse och fungera som huvudord i predikativ:

Han är *nere*. ['Han är deprimerad'.]
Han är *alldeles borta* (*i praktiska saker*). ['Han saknar kunskaper (om praktiska saker)'.]
Det är *inne* att spela teater. ['Det är populärt att spela teater'.]

[2] Lexikaliserade prepositions- och adverbfraser är som bundna predikativ normalt möjliga bara vid ett mycket begränsat antal verb, vanligast *vara* och *bli* vid subjektspredikativ och *hålla*, *göra* och *få* vid objektspredikativ. Jämför bundna adverbial med liknande betydelse lexikaliserade vid andra verb: *komma i ordning*, *komma på gott humör*, *driva någon från vettet*.

[3] Som predikativ uppträder dessutom vissa semantiskt välavgränsade typer av icke-lexikaliserade prepositionsfraser vilka gärna står som bestämning till verbet *vara* (och som prepositionsattribut), t.ex.:

vara utan tak [jfr: ett hus utan tak]
vara av guld [jfr: en ljusstake av guld]
vara {för/emot} ngt [jfr: läkare mot kärnvapen, läkare för fred]
vara (till) att leka med [jfr: en nalle (till) att leka med]

Hit hör också prepositionsfraser med flerordsprepositioner:

vara i besittning av stora rikedomar [jfr: en kvinna i besittning av stora rikedomar]
vara i stånd till allt [jfr: en person i stånd till allt]

§ 8. Infinitivfras och nominal bisats. Predikativ kan utgöras av en infinitivfras eller en nominal bisats i satser där subjektets referent identifieras med predikativets (jfr § 31):

a) infinitivfras

Det skönaste under mörka höstsöndagar är *att läsa tjocka romaner*.
Sedan blev det bara (*till*) *att städa och gå hem*.

b) narrativ bisats

Det värsta är *att han inte kan komma*.

c) interrogativ bisats

Frågan är *om du har tid*.
Problemet är *vad vi skall säga om detta*.

Syntaktisk funktion och distribution § 9–15

§ 9. Predikationsbasen: subjekt eller objekt. Predikativets predikationsbas anges normalt med subjektet eller objektet. Predikativ vars predikationsbas anges med subjektet kallas subjektspredikativ och predikativ vars predikationsbas anges med objektet kallas objektspredikativ. Den nominalfras som betecknar predikationsbasen är oftast definit.[1]

Den här gången var han *beslutsam*. (R) [subjektspredikativ]
Vansinnet gjorde honom *beslutsam*. (R) [objektspredikativ]

Också egentligt subjekt kan ange subjektspredikativets predikationsbas:

Det blev bara två artiklar *skrivna* under de dagarna.
Det blev inga liljekonvaljer *plockade*. (S)
Det utsågs genast två flickor *till kassörer*.

I satser där objektet betecknar predikativets predikationsbas är det antingen subjektet eller objektet som kontrollerar reflexiv i predikativet (jfr Pron. § 90):

Säkerhetschefen betraktade den vältränade korsikanen *som sin egen livvakt*. [*sin* = säkerhetschefens eller korsikanens]

Om predikationsbasen för predikativ som ingår i infinitivfraser och andra icke-finita konstruktioner se § 15.

[1] Ett fritt predikativ inlett med *som* kan ha en predikationsbas som anges med rektionen i ett bundet adverbial:

Vi {bestämde oss för/vande oss vid} Kalle *som ordförande*.

Semantiskt sett anges predikationsbasen med rektionen i en adverbiell *med*-fras i satser där subjektet är ett expletivt *det* (som kontrollerar predikativets kongruensböjning) och där predikativet är värderande:

Det ska bli *gott* med jordgubbar.

Ett objekt som uttryck för predikationsbasen kan vara underförstått i en del mer eller mindre lexikaliserade förbindelser med bundet predikativ, t.ex. *skriva färdigt* (§ 44).

Det förekommer att ett fritt predikativs predikationsbas är outtryckt i satsen eller att dess predikationsbas anges av ett annat satsled än subjekt, egentligt subjekt eller objekt:

Hunnen så långt svalnade min entusiasm något. (S) [Predikativets predikationsbas är talaren som i exemplet anges med *min*.]

Konstruktionen bedöms vanligen som felaktig av språkvårdare. Se vidare § 49.

§ 10. Bundet och fritt predikativ. Predikativen kan indelas i bundna och fria. Många gånger är gränsen mellan de båda grupperna vag.

Ett bundet predikativ omfattas av verbets valens, dvs. det är syntaktiskt nödvändigt eller semantiskt nära knutet till verbet.

Vid vissa verb, t.ex. *vara*, *bli*, *heta*, är det syntaktiskt nödvändigt med ytterligare ett led i verbfrasen (syntaktisk valens). Detta led är vid t.ex. *heta* alltid ett predikativ, vid t.ex. *vara*, *bli* antingen ett predikativ eller ett adverbial (jfr § 55). Exempel (med predikativ):

Premiärkvällen blev *lugn*. (S)
Han var *expert på europeisk kultur* […] (R)

Andra verb, t.ex. *gå*, *ligga*, *lysa*, *komma*, kan förekomma i försvagad betydelse och konstrueras med ett predikativ (eller adverbial) som har ett naturligt betydelsesamband med den aktion verbet anger och vars betydelsefält verbet kan anses väcka en föreställning om, t.ex. *gå hungrig*, *ligga sjuk*, *lysa röd*, *komma springande*. Exempel (med predikativ):

När Robert till sist inte längre orkar sitta *tyst* säger han […] (R)
Jag brukar aldrig gå *förklädd*. (R)
Lyktan lyste *blekgul* i dimman.

Åtskilliga av dessa verb kan – med försvagad betydelse – också pseudosamordnas med ett annat verb (t.ex. *ligga och sova*, *komma och säga*, Samordn. § 17).

Ett fritt predikativ omfattas inte av verbets valens. Det anger en egenskap som föreligger hos predikationsbasen normalt vid tidpunkten för aktionen utan att orsakas av aktionen eller ha ett så naturligt betydelsesamband med den att verbet kan anses väcka någon föreställning om egenskapstypen.

[…] i skymningen följer vi dem ner till bilvägen och vandrar *tysta* tillbaka genom skogen. (R)
Mättnadsprocessen är känd *som fenomen* men oförstådd. (R)

Både subjekts- och objektspredikativ fördelar sig på bundna och fria. Exemplen ovan visar bundna och fria subjektspredikativ. Exempel på bundna objektspredikativ:

Jag har redan ett morgonbesök *inprickat* […] (R)
varje försök av myndigheterna att befordra honom *till officer* (R)

Exempel på fria objektspredikativ:

De hade misslyckats med sitt uppdrag: att hitta direktören *död eller levande*. (R)
Kommunen vill också ha 5000 kr *som ersättning för kontroll av exploateringsarbetena*. (S)

En och samma sats kan ha både bundet och ett eller flera fria subjektspredikativ:

Öl är *gott kallt*.
Han blev *påträffad medvetslös*.
Redan som treåring hade hon varit *Lucia* där hemma *klädd i sin mammas t-tröja*.

§ 11. Kriterier på bundna predikativ. Bundna predikativ kan ofta skiljas från fria med ett eller flera fonologiska, syntaktiska eller semantiska kriterier. Gränsen mella bundna och fria adverbial är inte skarp, och det förekommer att inget av nedanstående kriterier är tillämpbart eller ger tydligt utslag.

a) Det bundna predikativet bildar när det står i slutfältet alltid fonologisk fras med verbet, som är obetonat (utom vid kontrastiv betoning): *Han $_0$ligger ˈsjuk*. Jämför fritt predikativ, som kan bilda självständig fonologisk fras: *Han ˈligger $_0$där ˈsjuk*. Detta kriterium är tydligast vid subjektspredikativ och svårare att tillämpa på objektspredikativ, eftersom pragmatiska faktorer där kan ge både verbet och objektet egna betoningar inom frasen.

b) Det bundna predikativet kan splittras: *Det är i influensa han har legat sjuk*. Jämför fritt predikativ, som utgör ett blockled: **Det är i influensa han sjuk har åkt till vårdcentralen*. Nominalfras, adjektivfras eller participfras i bundet predikativ kan stå skild från isolerad preposition eller subjunktion: *Kassör har vi inte valt honom till. Oförskämda betraktar jag dem som*. Jämför fritt predikativ: **Unga kände jag dem som*. Detta kriterium förutsätter att predikativet är konstruerat med bestämning eller är prepositionsinlett.

c) Det oinledda bundna predikativet står i slutfältet framför adverbialen: *Han hade varit sjuk ofta*. Jämför det fria predikativet, som står på adverbiell plats: *Han hade ringt sin mor sjuk och eländig*. I de flesta fall är satsschemat inte så utfyllt att det tydligt framgår om predikativet står på verbal/nominal eller adverbiell plats. Många adverbial kan dessutom alternativt vara bestämningar i predikativet och då stå framför predikativets huvudord, t.ex. *Han hade varit ofta sjuk*.

d) Det bundna predikativet kan inte stå i satsens mittfält: **Han har sjuk* (*i influensa*) *legat hela veckan*. Jämför fritt predikativ: *Han har sjuk och eländig legat till sängs hela veckan*.

Ett bundet predikativ vars predikationsbas anges med objekt eller egentligt subjekt kan dock stå i mittfältet, om det är prepositions- eller subjunktionsinlett: *Man hade till ordförande valt en kvinna*. *Det hade till ordförande valts en kvinna*. Inte heller ett fritt predikativ kan stå i mittfältet om predikativet är ensamt rema (§ 47: b), t.ex. *Fisken hade* {*ätits rå/*rå ätits*}, eller om uttrycket för dess predikationsbas står i slutfältet (den normala placeringen av egentliga subjekt och objekt), t.ex. *Vi hade* {*mött henne i trappan trött av dagens arbete/*trött av dagens arbete mött henne i trappan*}.

e) Det bundna subjektspredikativet kan ibland åsyftas med det anaforiska pronomenet *det* eller efterfrågas med *vad: – Sjuk, det vill han inte ligga. – Vad ville han inte ligga, sa du?* Jämför med fritt subjektspredikativ: **Sjuk och eländig, det låg han och läste poesi så mycket han kunde. – Nu sitter han och arbetar på sitt rum, väldigt entusiastisk. – *Vad sitter han och arbetar på sitt rum, sa du?*

f) När det bundna subjektspredikativet står som fundament, kan det (utom i finlandsvenskan) inte konstrueras med adjunktionellt *så*: **Sjuk så blev han nästan genast*. Jämför fritt subjektspredikativ, som (i talspråk och ledigt skriftspråk) kan konstrueras med *så*: *Sjuk och eländig så satt han ändå där och försökte arbeta*.

g) När det bundna predikativet konstrueras med ett resultativt verb anger det ett inträdande tillstånd, dvs. vad referenten blir: *Han blev sjuk*. *Bänken målades grön*. *Vi målade bänken grön*. Jämför fritt predikativ, som alltid anger vad referenten är: *Han dog utfattig*. *Fisken åts rå*. *Vi åt fisken rå*. Detta kriterium är tillämpbart endast när verbfrasen har avgränsad aktionsart, vilket innebär att gränsfall mellan bundna och fria predikativ ofta uppträder i verbfraser med oavgränsad aktionsart.

ANM. De fonologiska och syntaktiska kriterierna är lättare att tillämpa på subjektspredikativ än på objektspredikativ. Indelningen av objektspredikativen i bundna och fria kan ses som en analogisk tillämpning av indelningen av subjektspredikativ: om t.ex. *Bänken målades grön* innehåller ett bundet subjektspredikativ och *Fisken åts rå* ett fritt subjektspredikativ, så innehåller *Vi målade bänken grön* analogt ett bundet objektspredikativ och *Vi åt fisken rå* ett fritt objektspredikativ. För restriktiva objektspredikativ blir indelningen tydlig egentligen bara vid avgränsade verb (punkt (g) ovan), där bundna predikativ anger inträdande tillstånd, t.ex. *Vi kokade potatisen mjuk*, och fria predikativ redan existerande tillstånd (resultat), t.ex. *Vi kokade potatisen oskalad*. Jämför också dubbeltydigheter som: *Jag vill ha biffen genomstekt* (*innan jag tar den ur stekpannan*) (bundet predikativ) och *Jag vill ha biffen genomstekt* (*när du serverar mig den*) (fritt predikativ).

§ 12. Grammatisk kongruens med nominalfras vars huvudord är ett substantiv. Predikativ som är kongruensböjliga adjektiv- eller participfraser kongruerar i genus och numerus med det led som betecknar predikativets predikationsbas. Kongruensen är en konstitutiv egenskap hos predikativen, och kongruensreglerna gäller såväl för bundna som för fria predikativ.[1]

Summan är *förbrukad*.
Kapitalet är *förbrukat*.
Pengarna är *förbrukade*.

Klubben är *enig*.
Facket är *enigt*.
De anställda är *eniga*.

Uppgifterna gjorde den anklagade *förvirrad*.
Uppgifterna gjorde vittnet *förvirrat*.
Uppgifterna gjorde domarna *förvirrade*.

Affären betraktades *som framgångsrik*.
Företaget betraktades *som framgångsrikt*.
Bolagen betraktades *som framgångsrika*.

Planen hölls *för genialisk*.
Förslaget hölls *för genialiskt*.
Hennes idéer hölls *för genialiska*.

Som ung engagerade han sig i nykterhetsrörelsen.
Som unga engagerade de sig i nykterhetsrörelsen.

När predikationsbasen betecknas med en nominalfras där huvudordet och dess framförställda bestämningar anger en kvantitet av något som betecknas med ett efterställt attribut, kan predikativet kongruera med det efterställda attributets rektion i stället för med hela nominalfrasens huvudord:

Hälften av grannarna är *trevliga*.
90 % av potatisen blev *förstörd*.

Adjektiv- och participfraser kongruerar vanligen inte som bundna objektspredikativ när de står före objektet i slutfältet och är på väg att bilda en lexikaliserad förbindelse ihop med verbet (§ 33 not 1), utan står då i neutrum singularis:

göra {?färdig/färdigt/*färdiga} artiklarna [jfr: göra artiklarna färdiga]
skriva {?klar/klart/*klara} kommentarerna [jfr: skriva kommentarerna klara]
slipa {ren/rent/*rena} fönsterbrädena [jfr: slipa fönsterbrädena rena]
släppa {lös/*löst/*lösa} hästarna [jfr: släppa hästarna lösa]

Jämför konstruktioner som de följande där det predikativa participet snarast placeras som ett infinit huvudverb och inte kongruensböjs med det efterföljande uttrycket för predikationsbasen. Konstruktionen bedöms av vissa språkbrukare som icke korrekt i skriftspråk.

Till skrivelsen är fogat en reservation.
Han ville ha hemskickat en lasagne för fem personer.
Vi har fått bekräftat gårdagens tidningsuppgifter.
Han har nog fått sålt sin lägenhet.

Oböjliga adjektiv som endast kan stå predikativt kan knappast skiljas från partikeladverbial, som t.ex. *varse* i *bli varse ngn* (jfr *känna igen ngn*).

[1] Vissa adjektiv och particip är oböjliga i genus och numerus och kan alltså inte kongruensböjas (Adj. § 57, Pcp § 38: 1). Superlativ böjs som predikativ inte i numerus och genus.

{Den/De} är {*äkta/förtjusande/bättre*}.
{Den/De} är {*bäst/vackrast*}.

Regionalt (i Norrland) kongruensböjs inte predikativ i pluralis: *De blev förvirrad*. En tendens att använda oböjt predikativ också när predikationsbasen är kollektiv och animat är märkbar särskilt i nordsvenskt regionalt språk. Denna form – som överensstämmer med indefinit utrum singularis – används alltså i stället för neutrum singularis (grammatisk kongruens) eller pluralis (semantisk kongruens) som om predikationsbasen vore en animat referent i ental:

[…] ty av allt att döma var Japan *beredd att slåss till det yttersta*. (S)
Men kommunstyrelsens arbetsutskott är inte *beredd att ta den kostnaden*. (S)

§ 13. Semantisk kongruens med nominalfras vars huvudord är ett substantiv. Semantisk kongruens föreligger när valet av form i predikativet avspeglar vissa referentiella egenskaper hos predikationsbasen.

1. Predikativet är en nominalfras

En nominalfras som predikativ överensstämmer med uttrycket för predikationsbasen i fråga om ental : flertal. Vanligen kongruerar därför predikativets numerus med numerus i predikationsbasens uttryck.

Hans bror är *guldsmed*. Hans bröder är *guldsmeder*.
Hans syster valdes till *suppleant*. Syskonen valdes till *suppleanter*.
Min kollega stod *som reserv*. Mina kolleger stod *som reserver*.

En predikativ nominalfras uppvisar semantisk kongruens också i bl.a. följande fall:

a) När predikationsbasens uttryck har plural form och kollektiv betydelse, kan predikativet vara en singular nominalfras som passar in på predikationsbasens kollektiv:

Dina bröder är *en skön samling*.
Svenskarna är *ett prövat folk*.
Mig och mina medarbetare upplever han *som ett hot*.
Bondeorganisationerna var *motpart* i förhandlingarna.

Omvänt kan predikationsbasens uttryck ha singular form med kollektiv eller generisk betydelse och predikativet kan vara en plural nominalfras som passar in på predikationsbasen:

Min lärare var i själva verket *tre olika personer*.
Det djur du ser på bilden är *renar*. (S)

b) Om predikationsbasen har entalsreferens fastän dess uttryck har plural form står predikativets nominalfras gärna i singularis:

De där byxorna var *mitt favoritplagg*.
Mina nya glasögon är *ett måste* när jag ska läsa.

c) Om predikativet anger en potentiell egenskap som bara kan tillkomma en av predikationsbasens referenter (i taget) står predikativet i singularis fastän predikationsbasen är ett distributivt flertal:

Tolv män och kvinnor vill bli *rektor för högskolan*.

d) I många lexikaliserade förbindelser av verb + predikativ nominalfras (jfr § 24) är predikativets nominalfras oböjd (= singularis):

Min fru satt *barnvakt*.
Mina föräldrar stod *fadder till barnet*.
Hans syster satt *modell* för honom.
Karlarna stod *vakt* utanför huset.

e) Egennamn (som inte kan numerus- eller genusböjas annat än när de är substantiverade) kongruerar inte vid benämningsverb (§ 41):

Syskonen heter *Andersson* allihop.

Däremot kan de kongruera vid andra verb om de används som substantiv (Egenn. § 4):

Bröderna är *riktiga Anderssöner* allihop.

2. Predikativet är en adjektiv- eller participfras

En adjektiv- eller participfras kan vara grammatiskt inkongruent med uttrycket för predikationsbasen men i gengäld uppvisa semantisk kongruens i fyra fall:

a) Om predikationsbasens uttryck är grammatiskt singulart men har kollektiv betydelse (särskilt om det refererar till personer) kan predikativet stå i pluralis i ledigt språk. Detta språkbruk brukar inte anses korrekt i neutralt och formellt skriftspråk.

{Personalen/Polisen/Regeringen/Man} var *beredd*(*a*) *till eftergifter*.

Väl medvetna om att sammanhållningen och kampandan har ökat ute på skolorna använder sig arbetsgivaren av ett försåtligt vapen för att splittra lärarkåren … (S)

Dock står predikativet knappast i pluralis när predikationsbasen betecknas med ett uttryck som är eller innehåller *var och en*, *varje*:

{Var och en/Varje part} var {*beredd/?beredda*} *till eftergifter*.

b) Om predikationsbasen är en person (eller ett förmänskligat djur) som betecknas med en nominalfras vars substantiviska huvudord har det grammatiska genus neutrum, uppstår för språkbrukaren en konflikt mellan personbetydelsen och det grammatiska genus, eftersom personbeteckningar endast undantagsvis är neutrum. I flertalet fall väljs hellre det semantiskt betingade utrum än det grammatiskt kongruenta neutrum i predikativet, särskilt om predikativet är fritt.

Kanslirådet kände sig *tydligt* {*besvärad/?besvärat*}.

Affärsbiträdet var { *färdig/?färdigt*} *för dagen* och skulle just låsa.

{*Angelägen/?Angeläget*} *att bidra till frågans lösning* skrev statsrådet under brevet.

Vid vissa substantiv, t.ex. *vittne*, *offer*, *barn*, förekommer både semantisk och grammatisk kongruens, men grammatisk kongruens anses för den korrekta i neutralt och formellt skriftspråk:

Vittnet hade inte blivit {*underrättad/underrättat*} om den ändrade tiden.

Mellanbarnet var visst *rätt* {*begåvad/begåvat*}.

Offret hade blivit {*misshandlad/misshandlat*} kvällen före.

Om både neutrum och utrum stöter språkkänslan väljs gärna ett uttryck där genus inte behöver anges:

Statsrådet är visst {ute/?utgånget/?utgången}.

c) Om predikationsbasen betecknas med en indefinit nominalfras, som har en dividuativ eller svagt referentiell betydelse, står predikativet gärna i neutrum även om nominalfrasens huvudord är utrum eller kollektiv plural:[1]

Mässing är *dyrt*. [Men: Mässingen är *dyr* nu.]
Brons är *vackert*.
Honung är *nyttigt*. [Men: Årets honung är *extra nyttig*.]
Ärter är *gott*. [Men: Dina ärter är *goda*.]
Pengar är *praktiskt*. [Men: Papperspengarna är *praktiska*.]
Tidspress kan vara *positivt*.
Språkinlärning är *viktigt*.

Benägenheten att kongruensböja predikativet med indefinit dividuativ nominalfras är större om predikativet avser en fysisk egenskap hos referenten än om det avser en värdering eller funktionsangivelse:

Honung är {*klibbig/klibbigt*}.
Brons är {*tung/tungt*}.
Myrsyra är {?*effektiv/effektivt*}.

d) Om predikationsbasen är en aktion som indirekt anges genom en nominalfras vars referent spelar en roll i aktionen (nominal satsförkortning; Flerl. fraser § 10, Nomfraser § 94), kongruensböjs inte predikativet med nominalfrasen utan står i neutrum:

Kostym är alltid {*snyggt/välsett/modernt*}.

Nominalfrasen som indirekt anger hela aktionen kan ofta parafraseras med en sats eller en infinitivfras där nominalfrasen är objekt till ett betydelsetunt verb som *ha*, *få*, *ge* e.d.:

{Kostym/Att ha kostym/Att folk har kostym} är *modernt* igen. Kostym är *modernt* igen att ha.
{En blomma/Att ge en blomma/Att man ger en blomma} till sin svärmor på hennes namnsdag är säkert *klokt*.
{En sekreterare till/Att anställa en sekreterare till/Att man anställde en sekreterare till} vore knappast *försvarligt*. En sekreterare till vore knappast *försvarligt* att anställa.

Om kongruensböjning av predikativet vid predikationsbas som anges med samordnade uttryck se Samordn. § 14, 31.

[1] Nominalfraser som i (c) och (d) kan inte vara korrelat till subjekt i restriktiv relativsats som har grammatiskt inkongruent predikativ:

sill som är nyttig [restriktiv eller icke-restriktiv relativsats]
sill som är nyttigt [icke-restriktiv relativsats]

§ 14. Kongruens med en nominalfras vars huvudord inte är ett substantiv samt kongruens med infinitivfras eller nominal bisats. Predikativ vars predikationsbas anges med ett nominalt led vars huvudord inte är ett substantiv kongruerar semantiskt eller grammatiskt med detta på ungefär samma sätt som med en nominalfras vars huvudord är ett substantiv.

a) Om predikationsbasen anges med ett pronomen som böjs i numerus och/eller genus kongruerar predikativet med denna böjning:[1]

Vilken är *olämplig?*
Vilket är *olämpligt?*
Vilka är *olämpliga?*
Den är *olämplig.*
Det är *olämpligt.*
De är *olämpliga.*

Predikativet kongruensböjs med subjektet respektive objektet också i de fall då det bara är ett *det* med allmän syftning på situationen eller ett rent expletivt *det*:

Det blev *väldigt varmt och fuktigt* efter ett par veckor.
Det är *underbart* med ett dopp så här på morgonen.
Hade ni det *skönt* på Lanzarote?

b) Om predikationsbasen anges med ett pronomen som har inherent numerus och genus kongruerar predikativet med detta numerus och detta genus:[2]

{Jag/Du/Han/Hon} är *lämplig.*
{Vi/Ni} är *lämpliga.*
Ingenting är *lämpligt.*
Vem är *lämplig?*
Vad är *lämpligt?*

{Jag/Du/Han/Hon} är *tandhygienist.*
{Vi/Ni} är *tandhygienister.*

c) Om predikationsbasen anges med ett egennamn kongruerar predikativet med dess numerus och genus. Egennamn kan sägas ha inherent genus som dock är i viss mån kopplat till vilket slags referent egennamnet benämner (Egenn. § 15–16):

Luleå är *välplacerat.*
Dalarna är *vackert.*
Kykladerna är *omtyckta* som turistmål.
Volga är ställvis mycket *bred.*

d) Infinitivfraser och nominala bisatser tar predikativ i neutrum (jfr § 13: 2d):[3]

Att lata sig är *skönt.*
Om han kommer är mig *egalt.*

[1] Med *det*, *detta*, *det här*, *det där* som uttryck för predikationsbasen kan en nominalfras ha numerus oberoende av predikationsbasen:

{Det/Detta/Det här} är *två goda vänner* (*till mig*).

I en satsförbindelse av typen *det sista* (*som*) *jag vill bli är* + predikativ kongruensböjs predikativet med den relativa bisatsens subjekt: *det sista vi vill bli är* {*sentimentala/flygvärdinnor*}. Jäm-

för vid utbrytning av predikativet: *Det är inte {sentimentala/flygvärdinnor} vi vill bli*. Se Bisatser § 38.

[2] Predikativet kongruerar med det underförstådda andra personens subjekt (singularis *du* eller pluralis *ni*) i direktiva satser:

Var *försiktig*, Kalle!
Var *försiktiga*, Kalle och Lotta!

[3] I satser med predikativ där subjektet är korrelat till ett underförstått led i en infinitivfras (Inffraser § 24) rättar sig predikativet vanligen efter subjektet men kan också stå i neutrum, eftersom också infinitivfrasens aktion kan uppfattas som predikativets predikationsbas:

Den här serien brukar vara *rolig(t)* att läsa [-]. Jfr: Att läsa den här serien brukar vara *roligt*.
Det brukar vara *roligt* att läsa den här serien.
Sådana saker är {*tråkiga/tråkigt*} att prata om [-]. Jfr: Att prata om sådana saker är *tråkigt*.
Det är *tråkigt* att prata om sådana saker.

§ 15. Predikativ i infinitivfraser och andra satsekvivalenta icke-finita konstruktioner. Predikativet kan utom i finita satser ingå i bl.a. infinitivfraser, participfraser och olika slag av tvåledade icke-finita konstruktioner.

a) Infinitivfraser

Subjektspredikativet har samma predikationsbas som infinitivfrasen i dess helhet:

Lisbet bad Stefan vara *tyst*. [Stefan är predikationsbas till (*vara*) *tyst*.]
Lisbet lovade Stefan vara *tyst*. [Lisbet är predikationsbas till (*vara*) *tyst*.]

I vissa fall kan en predikationsbas med generisk referens sakna uttryck:

Att vara *äldre* betyder inte alltid att man är visast […] (R)

Objektspredikativets predikationsbas är normalt uttryckt med ett objekt i infinitivfrasen. När objektet i vissa konstruktioner är underförstått anges predikationsbasen av ett led i den överordnade satsen. I följande tre exempel är alltså grytorna predikationsbas till *rena*:

Jag bad honom att göra grytorna *rena*.
Han fick ett par grytor att göra [-] *rena*.
De där grytorna är lätta att göra [-] *rena*.

b) Participfraser

Subjektspredikativet har samma predikationsbas som hela participfrasen:

Man upptäckte de båda passagerarna hängande *medvetslösa* över räcket mellan de båda körbanorna.
[…] mina verk skulle inte se ut som de gör om de var gjorda *isolerade från omvärlden*. (S)

c) Olika slag av tvåledade icke-finita konstruktioner (se Flerl. fraser § 2–4, 5, 9, Icke satsf. men. § 39: d)

Predikativets predikationsbas anges vanligen med det första ledet i konstruktionen:

Två flyktingar, varav en {*kurd/svårt skadad*}, har försvunnit.
Med Stina {*som målvakt/fullt återställd*} kommer vi att vinna.
Ylva och Christer *oräknade* var vi 20 stycken.
Min chef, också han {*fotbollsentusiast/fotbollsintresserad*}, satt framför TV:n hela veckan.
Spikskor *förbjudna*.

När det första ledet är det predikativa *själv* betecknas predikationsbasen av ett led i den överordnade satsen:

Min chef, själv {*fotbollsentusiast/fotbollsintresserad*}, satt framför TV:n hela veckan.

Bundna subjektspredikativ § 16–31

§ 16. Struktur. För strukturen hos bundna subjektspredikativ gäller särskilt följande (jfr § 2–8):

1. Adjektiv- och participfraser är som bundna subjektspredikativ i allmänhet oinledda:[1]

Pelle {var/låg/verkade} {*svårt sjuk/avsvimmad*}.

Om ett verb i aktiv konstruktion tar objekt + objektspredikativ inlett med *för* eller *som* tar samma verb i passiv konstruktion subjektspredikativ inlett med *för* respektive *som*:[2]

De {hölls/blev hållna} *för* {*ärliga/privilegierade*}. Jfr: Man höll dem för {ärliga/privilegierade}.
De {stämplades/blev stämplade} *som* {*ohederliga/otillbörligt gynnade*}. Jfr: Man stämplade dem som {ohederliga/otillbörligt gynnade}.

Adjektiv- och participfraserna inleds också med *som* vid verbet *framstå* och med *som* eller *för* vid verbet *gälla*:[3]

Han framstod *som* {*enväldig/uttråkad*}.
Han gäller {*som/för*} {*oduglig/missanpassad*}.

Prepositionen eller subjunktionen kan stå isolerad:

Ohederlig {*stämplades/framstod*} han aldrig *som*.

När en predikativ adjektivfras i superlativ anger en jämförelse där förgrundskomparanden inte är frasens predikationsbas inleds predikativet optionellt med *som* (jfr Adj. § 46, Subjnfraser § 17: d):

Han var (*som*) *snabbast* för fem år sedan. Jfr: Han var snabbare för fem år sedan än före och efter denna tidpunkt.

2. Nominalfraser fungerar som bundna subjektspredikativ utan eller med preposition eller subjunktion, huvudsakligen beroende på det överordnade verbet.

Utan preposition används nominalfrasen som bundet subjektspredikativ i följande fall (jfr § 19):

a) Allmänt vid verben *vara*, *bli*, *förbli*, samt verb som *spela*, *agera*:[4]

Daniel {var/blev/förblev} {*kantor/en stackare*}.
Han spelade som vanligt (*en*) *hjälplös äkta man*.

b) Vid benämningsverb som *heta*, *betyda*, *benämnas* och optionellt *kallas*, där nominalfrasen är icke-referentiell:

Hon {hette/kallades (*för*)} *Johanna*.

c) I lexikaliserade förbindelser med verb som betecknar position eller rörelse, t.ex. *stå*, *gå* (även *leva*):

Du ligger *etta*.
Han går *vakt*.

d) *Det*, *vilket* med anaforisk syftning på tidigare predikativ också vid verb som eljest konstrueras med oinledd adjektiv- eller participfras:

Jag vet inte om han är så skicklig, men *det* verkar han i alla fall.
Skicklig, *det* är han då verkligen.
De vill inte medge att han är kompetent, *vilket* han faktiskt har blivit under de sista åren.

Också det interrogativa *vad* används som bundet predikativ:

Du vet kanske inte om han är skicklig, men *vad* verkar han?
– Du vet väl att hon tävlade igår igen. – *Vad* {blev/kom} hon. – Etta.

Med preposition eller subjunktion används nominalfrasen som bundet predikativ framför allt i passiv konstruktion vid verb som i aktiv konstruktion tar objekt + bundet objektspredikativ med *till*, *för* respektive *som*:

Hon {valdes/blev vald} *till ordförande*. Jfr: Man valde henne till ordförande.
Han {ansågs/blev ansedd} *för en usling*. Jfr: Man ansåg honom för en usling.
De {stämplades/blev stämplade} *som brottslingar*. Jfr: Man stämplade dem som brottslingar.

Som + nominalfras fungerar som bundet predikativ också vid verb som *framstå*, *framträda*, *uppträda*, *passa* samt vid verb för position och rörelse när dessa inte bildar lexikaliserade förbindelser med predikativet:

Han {framstod/framträdde} *som segrare*.
Du står *som första namn på listan*.

Prepositionen eller subjunktionen kan stå isolerad:

Kassör valdes hon aldrig *till*.
Ordningsman passade han *som*.

Om predikativets konstruktion vid *se ut* se § 26.

[1] Presensparticip som är huvudord i bundna predikativ har vanligen adjektivisk betydelse (t.ex. *rasande, kränkande*; Pcp § 28). I stället för predikativ med verbalt presensparticip väljs i de flesta fall andra konstruktioner.

Hon verkar *grubblande*. [Participet är adjektiviskt.]
*Hon är *grubblande*. [Participet är verbalt.]
?Hon verkar *läsande*. Jfr: Hon verkar läsa.
*Hon är *läsande*. Jfr: Hon läser.
?Hon sitter *läsande*. Jfr: Hon sitter och läser.

Några verbala presensparticip vars verbstam har oavgränsad aktionsart och anger position eller rörelse står dock som bundna subjektspredikativ, med verbet (*för*)*bli* respektive *komma* (Pcp § 37):

Skrivelsen hade blivit *liggande*.
Per blev {*stående/sittande*} utan att företa sig någonting.
Kalle kom {*springande/gående/krypande/åkande/cyklande*}.

[2] *Anse* konstrueras passivt, liksom aktivt, med *för* eller *som*, med oinlett predikativ eller med *vara* plus oinlett predikativ: *De ansågs* {*för/som/Ø/vara*} {*ärliga/privilegierade*}. Jfr *Man ansåg dem* {*för/som/Ø/vara*} {*ärliga/privilegierade*}. Vid perfektparticip, t.ex. vid perifrastisk passiv, måste predikativet däremot vara prepositionsinlett: *De blev ansedda* {*för/som/*Ø/*vara*} {*ärliga/privilegierade*}.

Säge- och tänkeverb (utom *anse*) som aktivt konstrueras med objekt + nexusinfinitiv konstrueras passivt (t.ex. *påstås, tros*) normalt inte direkt med adjektivfras som bundet subjektspredikativ utan med nexusinfinitiv med *vara* som i sin tur kan ha adjektivfras som predikativ:

Han {påstås/tros} {vara/*Ø} *alltför gammal för jobbet*.

Också om predikativet är en participfras konstrueras dessa verb vanligen med *vara*, men under stilistiska och semantiska betingelser som är föga utforskade kan *vara* utelämnas:

Han {påstås/tros} (vara) *försvunnen*.

[3] Regionalt (nordsvenska) används *som*-inledd adjektiv- eller participfras som predikativ för att ange en karakteristik som är ungefärlig och som innebär en viss reservation från talarens sida: *Han var som sjuk*.

[4] Verb som *verka, förefalla* och andra med likartade betydelser (§ 22) konstrueras normalt inte direkt med nominalfras som bundet subjektspredikativ utan med infinitiven *vara* som i sin tur kan ha nominalfras som predikativ:

Han {verkar/förefaller} {vara/ha varit/*Ø} *vaktmästare*.

Likaså passivt konstruerade verb som *påstås, tros*, vilka aktivt konstrueras med objekt + nexusinfinitiv (§ 22 not 1):

Han {påstås/tros} {vara/*Ø} *vaktmästare*.

§ 17. Omfattning. En adjektiv- eller participfras som bundet subjektspredikativ kan ha vag omfattning inom verbfrasen (Adjfraser § 5, Pcpfraser § 3). Ett efterställt fritt adverbial (inklusive sättsadverbial) kan uppfattas antingen som bestämning i adjektiv- eller participfrasen, dvs. i predikativet, eller som ett led direkt i verbfrasen.

Du skall vara *glad och god varje dag*. [*varje dag* adverbial i predikativet eller i verbfrasen]
Elsa är *lik sin mor till sättet*. [*till sättet* adverbial i predikativet eller i verbfrasen]
Jonas kom *springande mot oss*. [*mot oss* adverbial i predikativet eller i verbfrasen]

§ 18. Placering. Ett bundet subjektspredikativ placeras normalt omedelbart efter platsen för det sista infinita verbet, dvs. före eventuella slutfältsadverbial. Det samförekommer inte med objekt till det överordnade verbet och kan därför också sägas stå på objektsplatsen.[1]

Nisse tänker bli *färdig svetsare* inom ett halvår.
Då hade han ju legat *sjuk* i flera dagar.
Han hade alltid varit *avundsjuk på henne*.
Sedan ville han alltid vara *lik sin bror*.

Bundet subjektspredikativ kan också stå som satsbas (fundament, interrogativ satsbas etc.).[2] Det är inget fullständigt blockled, utan huvudord och vissa bestämningar (se vidare Adjfraser § 60) kan skiljas åt, både så att huvudordet står som satsbas och bestämningarna på slutfältsplats och tvärtom. Jämför dock att predikativets omfattning kan vara oklar, § 17.

Sjuk hade han legat i flera dagar.
Avundsjuk på henne hade han alltid varit.
Svetsare på heltid tänker han väl inte bli.
Hurdan hade han varit tidigare?
Vad tänker han bli?

Avundsjuk hade han alltid varit *på henne*.
Svetsare tänker han bli *på heltid*.
Hurdan hade han varit *mot henne*?
Vad tänker han bli *på heltid*?

På henne hade han alltid varit *avundsjuk*.
Henne hade han alltid varit *avundsjuk på*.
Vem hade han varit *avundsjuk på*?

Den inledande prepositionen eller subjunktionen kan stå isolerad i verbfrasen:

Ordförande valdes Kennet Svensson *till*.
Apatisk har han aldrig uppfattats *som*.

Däremot kan det bundna subjektspredikativet inte stå i mittfältet:

*Då hade han *sjuk* legat i flera dagar.
*Nisse tänker *svetsare* bli.

[1] Predikativ som har strukturen av adjektiv- eller participfraser kan ha egna objekt (Adjfraser § 22), t.ex. *Hon är lik sin far. Hon var skyldig sin mor tusen kronor. Hon blev erbjuden anställning.* Dessa objekt kan stå skilda från sina huvudord när predikativet är bundet, t.ex. *Sin far är hon lik.*

[2] I många fall är det svårt att placera predikativets huvudord med framförställda bestämningar som satsbas och de efterställda bestämningarna i slutfältet, om inte speciella omständigheter föreligger (Adjfraser § 60). Särskilt om predikativet har ett objekt som bestämning står ogärna huvudordet som satsbas med objektet i slutfältet.

**Riktigt lik* ville han gärna vara *sin bror*.

Jämför motsvarande restriktion mot att skilja verb och objekt (**Liknade gjorde han knappast sin bror*).

Det bundna predikativet kan också ingå i en verbfras som fundament (jfr Satsbaser § 2):

Legat *sjuk* hade han i flera dagar.
Legat *sjuk i flera dagar* hade han.

Predikativet kan fungera som initialt annex (dislokation; Annex § 2–9):

Sjuk, det hade han aldrig varit.
Svetsare, det tänkte han bli.

Likaså enbart predikativets huvudord eller enbart ett nominalt led i dess bestämningar:

Avundsjuk, det var han visst inte *på henne.*
Sin bror, honom ville han vara *lik.*
Systern, henne var han däremot bara *avundsjuk på.*

Predikativets bestämningar kan postponeras:

Han kommer att bli *avundsjuk* omedelbart *på dem som får mer än han.*

ANM. Om predikativet när predikationsbasen anges med egentligt subjekt se § 29. Om ordföljden vid *se ut* se § 26.

Verb som konstrueras med bundna subjektspredikativ § 19–26

§ 19. Översikt. Bundet subjektspredikativ förekommer vanligen vid ett litet antal verb i aktiv konstruktion. Dessutom förekommer subjektspredikativ vid ett större antal verb i passiv konstruktion inklusive perifrastisk passiv. Till de senare verben hör flertalet av de verb som i aktiv kan konstrueras med objekt och bundet objektspredikativ (§ 34–41).

Verben fördelar sig på följande betydelser:

a) Kopulaverb, som huvudsakligen anger tempus och aktionsart: *vara, bli, förbli.*[1]

b) Benämningsverb, som anger att predikativet skall uppfattas metaspråkligt: *heta* samt några verb i passiv konstruktion, t.ex. *kallas*, *benämnas*, *döpas*.

c) Fenomenverb, som anger att referenten ger intryck av att ha egenskapen eller uppges ha den, t.ex. *verka* 'tyckas', *se ut*, *förefalla*, *låta* 'verka (av ljudet av döma)', *framstå*, *framträda*, *uppträda*, *spela*, *agera*, *låtsas*, *tyckas* samt verb i passiv konstruktion som t.ex. *anses*, *hållas*.

d) Verb som betecknar funktion eller lämplighet: *fungera*, *verka* 'fungera', *passa* m.fl.[2]

e) Verb som betecknar position eller rörelse: *stå*, *sitta*, *ligga*, *hänga*, *gå*, *komma*. Även *leva*, *bo* med besläktad betydelse.

f) Verb med resultativ betydelse, mest verb i passiv konstruktion, t.ex. *göras*, *målas*, *tvättas*, *förklaras*, men också enstaka verb i aktiv konstruktion, t.ex. *växa* (*till*), *stelna* (*till*). Också sådana som anger förhindrande av förändring, t.ex. *hållas* (jfr § 36).

[1] I ålderdomlig stil förekommer *varda* 'bli' som tar subjektspredikativ. Dess preteritumform *vart* är också vanlig regionalt i talspråk och ledigt skriftspråk (centralsvenskt, nordsvenskt, finlandssvenskt).

[2] Samma betydelser som under (c) och (d) anges av reflexiva verbförbindelser som *visa sig*, *lämpa sig*, där predikativet syntaktiskt kan ses som objektspredikativ. Det något ålderdomliga *te sig* är obligatoriskt reflexivt och har obligatoriskt ytterligare ett led i verbfrasen, vanligen ett predikativ, t.ex. *te sig underlig*.

§ 20. Kopulaverb: *vara*, *bli*, *förbli*. Kopulaverben *vara*, *bli*, *förbli* som konstrueras med bundet subjektspredikativ intar en särställning, eftersom de har en så tunn egenbetydelse att de inte kan sägas ange mera än aktionsart och – om tempusböjningen medräknas – tid. Vid kopulaverben är det bundna subjektspredikativet syntaktiskt nödvändigt, om inte verbet i stället har ett bundet adverbial som bestämning.[1]

a) *Vara* tar som predikativ en adjektivfras, en adjektivisk participfras eller en nominalfras. *Vara* anger att predikativets tillstånd pågår vid den tid då verbfrasens aktion äger rum.

Blomman är *vissen*.
Flickorna kan nog vara *intresserade*.
Axel har varit *en bra trumpetare* i sina dagar.

Vara kan också tillsammans med verbalt perfektparticip med transitivt verb som stam i participet användas som perifrastisk passiv (Passiv § 25). Verbfrasen har då oavgränsad aktionsart: om participets verbstam anger en resultativ aktion, avses det tillstånd som denna aktion leder fram till; om participets verbstam anger en icke-resultativ aktion, avses det tillstånd som denna aktion innebär:

Inbrottstjuven var *avslöjad*. ≈ Inbrottstjuven hade avslöjats.
Anna var *älskad av alla*. ≈ Anna älskades av alla.

Vara tillsammans med verbalt perfektparticip, vars stam är ett intransitivt verb med avgränsad resultativ aktionsart, kan i vissa fall användas synonymt med *ha* +

supinum av verbet (Pcp § 4: b, Tempus § 20 Anm.):

Paul var *försvunnen*. ≈ Paul hade försvunnit.
Hon är alldeles nyss *hemkommen*. ≈ Hon har alldeles nyss kommit hem.

Vara kan inte konstrueras med verbalt presensparticip:

*När jag kom in var han *läsande*.

b) *Bli* tar som predikativ vanligen en adjektivfras, en adjektivisk participfras eller en nominalfras. *Bli* anger då att predikativets tillstånd inträder, dvs. hela verbfrasen har avgränsad aktionsart.

Min bror blev { *frisk/intresserad/polischef* }.

Bli kan också ta ett verbalt presensparticip, vars stam är ett intransitivt befintlighetsverb, som predikativ. Oftast säger talaren med verbfrasen att participets redan inträdda tillstånd fortsätter utan att avbrytas. Någon gång är dock också här verbfrasens aktionsart avgränsad, dvs. participets tillstånd inträder (jfr Pcp § 37).

Hon satte sig i soffan. Där blev hon *sittande* i två timmar. [blev sittande ≈ förblev sittande]
Hon gick energiskt mot skogen. Plötsligt blev hon *stående*. [blev stående ≈ hejdade sig]

Bli tillsammans med verbalt perfektparticip, vars stam är ett transitivt verb vanligtvis med avgränsad aktionsart, används som perifrastisk passiv (Passiv § 24). Verbfrasen har vanligen samma aktionsart som motsvarande passivkonstruktion med *s*-form av verbet.

Stammen blev *knäckt av all snön*. ≈ Stammen knäcktes av all snön.
Svensson blev *hemligt övervakad av säkerhetspolisen* i flera år. ≈ Svensson övervakades hemligt av säkerhetspolisen i flera år.

Bli tar vanligen predikativ utan preposition men kan marginellt konstrueras med *till* + nominalfras:

Det ville inte bli *till något*.

c) *Förbli* med predikativ anger att ett redan inträtt tillstånd fortsätter, dvs. inte avbryts. Verbfrasen har alltså oavgränsad aktionsart.

Han förblev { *frisk/tulltjänsteman*} till pensionen.
Boken förblev *oläst* i många år.

Predikativet kan vara ett verbalt presensparticip (normalt bara med verbstam som anger befintlighet):

Han förblev {*sittande/*läsande*}.

[1] Marginellt kan verbet *vara* användas utan predikativ i betydelsen 'existera':

Jag tänker, alltså är jag.

§ 21. Benämningsverb: *heta, kallas* m.fl. Att predikativet skall uppfattas metaspråkligt anges av *heta* samt av några verb i passiv konstruktion, t.ex. *kallas* (med optionellt *för*), *benämnas*, *döpas* (med obligatoriskt *till*). Predikativet är alltså icke-referentiellt och utgörs vanligen av en nominalfras, ofta ett egennamn.[1]

Vid benämningsverben (utom *döpa*) är det bundna predikativet syntaktiskt nödvändigt.

Heta konstrueras direkt med oinlett predikativ:

Jag heter *Caroline*. *Vad* heter du?
”Goddag” heter *”merhaba”* på turkiska.

Vid benämningsverb i passiv konstruktion har subjektspredikativet samma struktur som objektspredikativet vid motsvarande verb i aktiv konstruktion (§ 41):

De kallas (*för*) *enzymer*.
Han är döpt *till Karl* men *det* kallas han inte *för*.

Av benämningsverben har *heta* alltid och *kallas*, *benämnas*, *betecknas* vanligen oavgränsad aktionsart. Avgränsad aktionsart har alltid *döpa*, dvs. dess predikativ anger ett inträdande tillstånd.

[1] Benämningsverben kan metaforiskt användas som kopula- eller fenomenverb, dvs. talaren menar att predikationsbasen har en viss egenskap snarare än en visst namn:

På den tiden fanns det ingenting som hette *stress*.
Det här vädret kunde verkligen kallas (*för*) *blåsigt*.

ANM. Nominalfras som bestämning till *betyda*, *beteckna*, *ange* m.fl. (som är konverser till *heta*) redovisas i denna grammatik som objekt (Obj. § 27: b):

”Merhaba” betyder *goddag*.
”Vagnar” betyder i denna text *bilar*.

§ 22. Fenomenverb: *verka, framstå, anses* m.fl. Ett antal verb anger att en icke-agentiv predikationsbas ger intryck av att ha den egenskap som predikativet betecknar eller att predikationsbasen uppges ha egenskapen, medan det lämnas öppet om egenskapen faktiskt föreligger, t.ex. *verka* ’tyckas’, *se ut*, *förefalla*, *låta* ’verka (av ljudet av döma)’, *lysa*, *framstå*, *framträda*, *gälla*, samt verb i passiv konstruktion, t.ex. *anses*, *hållas*, *räknas*. Andra verb anger att en agentiv predikationsbas medvetet försöker ge ett visst intryck: *agera*, *spela*, *låtsas*, *uppträda*. Dessa verb kunde också föras till verben som anger funktion, § 23.

Vid flera av dessa verb är det bundna predikativet syntaktiskt nödvändigt, antingen överhuvudtaget, t.ex. vid *förefalla*, eller om verbet har betydelse som ’ge intryck av’, ’uppges’ eller liknande, t.ex. *verka* ’tyckas’.

Predikativ nominal-, adjektiv- eller participfras utan inledande preposition eller subjunktion står vid bl.a. *spela*, *agera*, *leka*:

Han {spelade/agerade} {*glad/bedragen/*(*en*) *hjälplös äkta man*}.

Oinlett predikativ förekommer även i lexikaliserade uttryck, t.ex. *spela pajas*, *leka tjuv och polis*.

Predikativ adjektiv- eller participfras utan inledande preposition eller subjunktion står vid bl.a. *låta*, *lysa*, *verka*, *förefalla*, *låtsas*, *anses*:[1]

Han lät {*glad/nedstämd*}.
Stugan lyste *röd*.
Han {verkar/förefaller/anses} {*gammal/utsliten*}.

Med *som*-fras konstrueras bl.a. *framstå*, *framträda*, *uppträda*, *räknas* samt *gälla* (som alternativt konstrueras med *för*-inlett predikativ):

Han {framstod/framträdde/uppträdde/räknades} *som segrare*.
Han framstod {*som/*Ø*} {*olycklig/uttråkad*}.
Ja, han ville gälla *som flicktjusare*. (R)

Med *för*-fras konstrueras bl.a. *hållas* och optionellt *gälla* (som alternativt konstrueras med *som*-inlett predikativ):

Han hålls *för* {*oduglig/missanpassad/en stackare*}.
Trots att han även under sina mest megalomaniska perioder gärna ville gälla *för "radikal"* […] (R)
[…] en rödrutig handduk, som kunde gälla *för duk*. (R)

De flesta fenomenverben har oavgränsad aktionsart.

Om konstruktion vid *se ut* se § 26.

[1] Flera av dessa verb, t.ex. *verka*, *förefalla*, *låtsas*, *anses*, konstrueras antingen med bundet predikativ eller med infinitivfras. Om infinitivfrasen består av *vara* + predikativ är den liktydig med ensamt predikativ vid samma verb.

Han {verkar/förefaller/anses} (vara) {*gammal/utsliten*}.

Förefalla har optionellt *att* före *vara*, t.ex. *förefaller* ((*att*) *vara*) *gammal*.

När predikativet är en nominalfras är konstruktion med infinitivfras det enda möjliga alternativet vid dessa verb:

Han {verkar/förefaller/påstås} {vara/ha varit} *vaktmästare*.
*Han {verkar/förefaller/påstås} (*som*) *vaktmästare*.

Satsen *Han verkar som vaktmästare* är grammatisk om *verka* har betydelsen 'vara verksam' (verb för funktion och lämplighet, § 23).

De flesta tanke- och yttrandeverb i passiv konstruktion som *tyckas*, *påstås*, *tros*, *antas*, *förklaras*, *rapporteras*, vilka i aktiv konstruktion tar objekt + nexusinfinitiv (Inffraser § 9: b), konstrueras normalt inte direkt med subjektspredikativ. För att ange motsvarande betydelse används nexusinfinitiv bestående av *vara* + predikativ.

Han {tycks/påstås/rapporteras} vara {*spion/för gammal*}.

Om predikativet är en participfras kan dock *vara* utelämnas, under vissa betingelser som är föga utforskade, och då kan verbet ses som konstruerat direkt med subjektspredikativ:

Han {tycks/påstås/rapporteras} (vara) *försvunnen*.

§ 23. Verb för funktion och lämplighet: *fungera, passa* m.fl. Verb som *fungera, verka* 'fungera', *arbeta, vikariera, passa, duga* konstrueras med predikativ inlett med *som*.[1] Predikativets rektion är vanligen en naken nominalfras.

Substansen {fungerar/verkar} *som motgift*.
Hon {arbetar/vikarierar} *som lärare*.

Passa och *duga* konstrueras alternativt med *till*:

Du passar {*som/till*} *sekreterare*.
En tallrik filmjölk fick duga {*som/till*} *lunch*.
Käppen dög {*som/till*} *skaft på borsten*.

Verben har oavgränsad aktionsart. Vid dessa verb är gränsen mot fritt predikativ ofta vag.

[1] Också adjektiv som anger lämplighet kan ta predikativ:
De blir {bra/lämpliga} *som chefer på mellannivå*.

ANM. Jämför användning av *som*-fras som attribut vid vissa relationella substantiv: *filmens* {*funktion/uppgift*} *som glädjespridare* (Nomfraser § 58 not 1).

§ 24. Verb som betecknar position eller rörelse: *stå, gå* m.fl. Några vanliga verb med betydelse av position eller rörelse, främst *stå, sitta, ligga, hänga, gå, komma*, konstrueras med bundet subjektspredikativ. Till positionsverben ansluter sig *leva* och *bo*. Verben har med denna konstruktion mestadels oavgränsad aktionsart.

Predikativet anger en temporär (icke-stabil) egenskap, t.ex. *sitta overksam, gå sysslolös, leva ensam* men **sitta gammal, *leva magerlagd*. Vanligen har det bundna predikativet dessutom ett naturligt samband med den position eller rörelse som verbet anger (semantisk valens): *stå handfallen, sitta overksam, ligga sjuk, hänga kvarglömd, gå sysslolös, leva ensam, bo inackorderad*.[1] Däremot knappast **stå glad, *sitta lämplig, *ligga nyexaminerad, *gå överlägsen* med bundet predikativ. Jämför samma verb i pseudosamordning (t.ex. *sitta och läsa*, Samordn. § 18–19).

Betydelsen av position eller rörelse hos verbet är försvagad när det konstrueras med bundet predikativ. Men om inte förbindelsen verb + predikativ är starkt lexikaliserad gäller ändå verbets betydelse om predikationsbasen, dvs. även om man med satsen *Pelle ligger sjuk* framför allt vill säga att Pelle är sjuk så är det ändå nödvändigt att Pelle också ligger för att påståendet skall vara sant. Jämför också här pseudosamordning.[2]

Vid stark lexikalisering är verbets betydelse så förbleknad att verbets grundbetydelse inte behöver gälla om predikationsbasen, dvs. verbet får då en betydelse som erinrar om kopulaverbens:

sitta anhållen, sitta anklagad, sitta fången, ligga inkallad, ligga öde, ligga öppen, stå beredd, stå främmande (för), stå fri, stå ensam, gå arbetslös, gå förlorad

Verben konstrueras med adjektiv- och participfraser:

Hon {stod/satt/låg} {*ensam/övergiven*}.
Han sitter alltid *böjd över läxorna*.
{Stå/Sitt} *rak i ryggen*!
Pionen stod *ståtlig* mitt i gräset.
Där låg de *utbredda*.

Komma förekommer bara när predikativet är ett verbalt presensparticip, framför allt när participet betecknar rörelse, t.ex. *komma springande* (Pcp § 37).

Med oinledd nominalfras som predikativ konstrueras verben bara i vissa mer eller mindre lexikaliserade förbindelser, t.ex. *sitta modell*, *sitta domare*, *sitta* (*som*) *ordförande*, *stå brud*, *stå staty*, *stå vakt*, *ligga etta*, *gå brandvakt*, *leva rövare*. Eljest konstrueras de med nominalfras inledd med *som*.

Du står *som* {*reserv/huvudarvinge*}.
Jag gick länge *som vikarie*.
Han bor *som hyresgäst*.

[1] Verbet *bo* har alltid en obligatorisk bunden bestämning, som kan vara av olika slag: ett rumsadverbial (*bo i Stockholm*), ett sättsadverbial (*bo naturskönt*) eller ett predikativ (*bo som hyresgäst*).

Gå kan ha avgränsad aktionsart och konstrueras med bundet subjektspredikativ i vissa lexikaliserade förbindelser (mest med verbala perfektparticip), t.ex. *gå förlorad*, *gå förlustig*. Eljest förekommer inte avgränsade rörelseverb vid bundna predikativ: till *bli sjuk* finns inget alternativ **falla sjuk*, **komma sjuk* eller liknande.

[2] Agensföreställningen vid animata subjekt är vanligen försvagad vid dessa verb när de konstrueras med bundet predikativ. Jfr *Pelle låg hela dagen* (vanligen med viss agensföreställning) och *Pelle låg febersjuk hela dagen* (vanligen utan tydlig agensföreställning).

§ 25. Verb med resultativ betydelse: *göras*, *målas*, *växa*, *utses* m.fl. Vissa verb anger att aktionen leder till den egenskap hos subjektsreferenten som predikativet betecknar. Hit hör t.ex. *växa*, *stelna* samt många verb i passiv konstruktion (som i aktiv konstruktion ofta tar objekt + objektspredikativ, jfr § 34), t.ex. *göras*, *förvandlas*, *målas*, *tvättas*, *väljas*, *utses*. Hit kan räknas också sådana verb som anger förhindrande av förändring, t.ex. *hållas*, *behållas*.

Många av verben konstrueras bara med nominalfras inledd med *till*, andra med oinledd adjektiv- eller participfras och åter andra på båda sätten. Se närmare § 37 i tillämpliga delar.

Med adjektiv- eller participfras, t.ex.:

göras fin, målas grön, tvättas ren, hållas kall, behållas ograverad
Hon måste frotteras *varm* och skakade ändå. (R)
Skeden gjordes { *färdig/till en slangbåge*}.

Med *till*, *som* + nominalfras, t.ex.:

göras till serafimerriddare, {väljas/utses/upphöjas} till kung, förvandlas till skrot, stelna till kristaller, växa till ett medelstort företag, hållas som huskatt, behållas som minne

[…] pupillerna stelnade *till orörliga punkter av mörker*. (R)

[…] fientligheten mot henne förvandlades *till oförsonligt hat*. (R)

Så kom regeringsskiftet, och ordföranden i Göteborgsdelegationen […] upphöjdes *till industriminister*. (S)

Aktionen är i denna konstruktion avgränsad, även vid sådana verb som lexikalt har vag aktionsart (t.ex. *växa*, *stelna*, *målas*).

ANM. Vid verb med resultativ betydelse kan predikativets avgränsning mot bundna adverbial vara oklar. Jfr § 55.

§ 26. *Se ut*. Verbförbindelsen *se … ut* 'ge (visuellt) intryck att vara' konstrueras med bundet subjektspredikativ. Predikativet placeras före *ut*: *se trevlig ut*, **se ut trevlig*. *Se ut* har i denna betydelse predikativet som syntaktiskt nödvändigt led i verbfrasen.[1]

Se ut konstrueras med predikativ av olika slag:

a) Adjektiv- eller participfras: *se* {*trevlig/sliten/spännande*} *ut*. Adjektiv- eller participfrasen kan utöver huvudordet innehålla endast framförställt grad- eller sättsadverbial: *se väldigt trevlig ut* men **se avundsjuk på sin bror ut*, **se avundsjuk ut på sin bror*, **se lik sin bror ut*, **se lik ut sin bror*, **se honom övermäktig ut*, **se bunden till ett parti ut*, *?se bunden ut till ett parti*, **se överraskad av frågan ut*, **se överraskad ut av frågan*.

b) Adverbfras som lexikaliserats i predikativ användning: *se nere ut*, *se* (*alldeles*) *borta ut*.

Se ut kan dessutom konstrueras med en följande *att*-inledd infinitivfras som objekt: *Hon ser ut att kunna säga ifrån*. Infinitivfrasen *vara* + predikativ är ibland inte helt liktydig med ensamt predikativ:

se trevlig ut [mera direkt perception] ≈ se ut att vara trevlig [mera indirekt perception]

Se ut kan däremot inte konstrueras direkt med nominalfraser (**se vaktmästare ut*) eller med lexikaliserade prepositionsfraser (**se från vettet ut*).

Med predikativ kan också vissa andra verb för perception konstrueras när subjektet anger något som uppfattas. Samma verb kan alternativt konstrueras med sättsadverbial som då karakteriserar det sinnesintryck verbet anger snarare än subjektsreferenten.

Den där melodin låter *originell*. Jfr: Den låter originellt.

Hon {luktade/doftade} *nybadad*. Jfr: Den luktar friskt.

Nu känns den *fin*. Jfr: Den känns tydligt.
?Bananerna smakade *ruttna*. Jfr: Bananerna smakade ruttet.

[1] Samma betydelse som *se ut* har *ta sig … ut* med syntaktiskt objektspredikativ, t.ex. *De kunde ta sig litet lustiga ut*. Här har predikativet det reflexiva pronomenets referent som predikationsbas och placeras före *ut*. Vanligast är dock *ta sig ut* i konstruktion med *bra* (*ta sig bra ut*, där det är oklart om *bra* fungerar predikativt eller adverbiellt) eller med *hur* (*hur tar sig X ut?* med adverbiellt *hur*, jfr § 55).

ANM. När *se ut* konstrueras med nominalfras inledd med *som* betyder det nästan alltid 'likna' och inte 'verka', dvs. *som*-frasen är en komparativ subjunktionsfras. *Byggnaderna såg ut som lagerhus* (*ser ut*) betyder alltså 'Byggnaderna liknade lagerhus' och knappast 'Byggnaderna verkade vara lagerhus', även om den senare innebörden kan vara implicerad.

§ 27. Prosodi. I konstruktion med bundet subjektspredikativ är verbet ofta obetonat samtidigt som predikativet normalt är betonat:

ˈPelle ₀är ˈsjuk.
ˈPelle ₀ligger ˈsjuk.
ˈPelle ₀verkar ˈsjuk.

Konstruktionen *se* + predikativ + *ut* tar huvudbetoning på predikativet och stark bibetoning på adverbet:

ˈPelle ₀ser ˈsjuk ˌut.

I likhet med alla andra led kan dock verbet ha kontrastiv betoning:

ˈPelle ˈˈverkar ˈsjuk, ₀men ₀han ˈˈär ˈfrisk.

§ 28. Led som betecknar subjektspredikativets predikationsbas. Det bundna subjektspredikativet har vanligen referenten för satsens subjekt som sin predikationsbas:

Den kvinnliga sökanden hade varit *föga aggressiv*.
Det där är *min bror*.

När pronomenet *det* (utan anaforisk syftning) är subjekt i en sats med subjektspredikativ är predikationsbasen närmast implicit: vädret, tiden, situationen i största allmänhet (jfr Subj. § 18–25):

Det blir snart *ljust* igen.
Nu är det *din tur*.
Det är *söndag* i dag.
Det blir nog *åska* snart.

I satser med expletivt *det* som subjekt och med värderande predikativ kan predikativets predikationsbas anges med rektionen i en *med*-fras som bundet adverbial. Rektionens nominalfras anger i dessa fall ofta en aktion där nominalfrasens referent ingår som en aktant (Adjfraser § 34: e).

Det är *modernt med frack* igen.

I direktiva satser är subjektet vanligen underförstått (Huvudsatser § 34):

Var *mera aggressiv*(*a*)!

Förutom i finita satser kan bundna subjektspredikativ förekomma i infinitivfraser och andra icke-finita konstruktioner. Om uttryck för predikativets predikationsbas i dessa fall se § 15.

Om predikativets kongruens med det uttryck som anger predikationsbasen se § 12–14. Om det semantiska sambandet mellan predikativ och predikationsbas se § 30–31. Om när det egentliga subjektet betecknar predikationsbasen för bundet predikativ se § 29.

§ 29. Predikativ till egentligt subjekt. I vissa fall kan det bundna subjektspredikativets predikationsbas betecknas av det egentliga subjektet (Eg. subj. § 4: c):

a) Vid kopulaverb (*vara*, *bli*, *förbli*), om predikativet har strukturen av en adjektiv- eller participfras:[1]

Det var fem lärare *sjuka*.
Det blev inte många saker *gjorda*.
Det gick många *förlorade* i de sista striderna.

b) I viss utsträckning vid positions- och rörelseverb (*stå*, *gå* m.fl.):

Det låg fem lärare {*sjuka/avsvimmade*} i matsalen.
Det hade gått många murare *arbetslösa* den vintern.
Det ligger en kvinna *etta* just nu.
Det går väl ingen stackare *brandvakt* i natt.
Det står en kvinna *som första namn på listan*.
Det står rätt många *som reserver*.

c) I någon mån vid verb med resultativ betydelse (*göras*, *målas*, *stelna* m.fl.) och predikativ bestående av *till* + nominalfras:

Det har valts en kvinna *till ordförande*.
*Det målades en bänk *grön*.
*Det stelnade många veka ynglingar *till hårda män*.

Också vid vissa verb med annan betydelse än (a)–(c) kan egentligt subjekt ange predikationsbas för predikativ bestående av *som* + nominalfras:

Det uppträdde en massa kufar *som tronpretendenter*.
Det arbetar många konstnärer *som lärare* här.

I de flesta fall utöver (a)–(c) uppfattas dock konstruktionen som ogrammatisk eller bara med tvekan grammatisk:

*Det heter väl många *Johansson* här också.

*Det spelade en kvinna *Orfeus* i skolföreställningen.
*Det stämplades många *som* {*ohederliga/brottslingar*} i breven från allmänheten.

Med egentligt subjekt som uttryck för predikationsbasen har det bundna predikativet samma placeringsmöjligheter som det bundna objektspredikativet (§ 33), dvs. i slutfältet direkt efter objektsplatsen, som fundament eller, om det är prepositionsinlett, även i det adverbiella mittfältet:

Det hade gått många murare *arbetslösa* den vintern.
Det har valts en kvinna *till ordförande*.

Arbetslösa har det gått många den här vintern.
Till ordförande har det valts en kvinna.
Ordförande valdes det en kvinna *till* redan 1986.

Det har *till ordförande* valts en kvinna.

[1] Egentligt subjekt vid kopulaverb enligt (a) ovan kan långt ifrån alltid ange predikativets predikationsbas: **Det är fem lärare glada över framgången*. Vad som tycks krävas är att satsen handlar om predikatonsbasens existens, närvaro eller tillgänglighet (se vidare Eg. subj. § 4: c).

ANM. Satser av typen *det blev inte gjort många saker*, *vi fick inte färdigt många stolar* kan analyseras som att ett predikativ placerats framför det uttryck som anger predikationsbasen, ett egentligt subjekt, och därvid befriats från tvånget att kongruensböjas. Också alternativa analyser är möjliga.

Betydelse § 30–31

§ 30. Deskriptivt predikativ: karakteriserande eller klassificerande. Det bundna subjektspredikativet är i normalfallet deskriptivt.

Särskilt om predikativet utgörs av en adjektiv- eller participfras är det vanligen karakteriserande (Adj. § 6). Predikativet anger då hurdan predikationsbasen är eller blir, dvs. talaren säger att predikationsbasen har eller får en viss (ofta tillfällig) egenskap.

Pelle blev *riktigt nöjd*.
Var (du) *lite försiktig*!
(De flesta anser Pelle) vara *väldigt trevlig*.
(Pelle anses av de flesta) vara *väldigt trevlig*.
Pelle är *en dumbom*!

Det bundna subjektspredikativet kan emellertid också vara klassificerande. Predikativet säger då om predikationsbasen att den (ofta stabilt) tillhör eller kommer att tillhöra en viss klass av referenter. Ett klassificerande predikativ utgörs oftast av en indefinit nominalfras, medan subjektet oftast är definit.

Det här är *en undulat*.
Den där cykeln är *en Monark*.

De är *elever i sista årskursen*.
Klas blev *försäljare*.

Gränsen mellan klassificerande och karakteriserande predikativ är för det mesta vag, se närmare Adj. § 6. Om predikativet utgörs av en nominalfras kan i vissa fall bruket av obestämd artikel ange skillnad mellan karakteristik (ofta värderande) och tillhörighet till en funktionellt definierad klass (§ 5, Nomfraser § 112).[1]

Hennes bror är {*en/*Ø*} *buse*. Hon är {*en/*Ø*} *duktig centerpartist*. [Predikativet är närmast karakteriserande.]
Hennes bror var {**en/Ø*} *idrottsman*. Hon är {**en/Ø*} *norsk lektor*. [Predikativet är närmast klassificerande.]

I indefinita nominalfraser som predikativ ligger ofta den deskriptiva tyngdpunkten på attributet:

Anders och Emil är *duktiga pojkar*.
Pernilla är *en flicka med utpräglad begåvning för matematik*.
Borg var *en simmare som visste vad han ville*.

[1] I en sats med *det*, *detta*, *det* {*här/där*} som subjekt kan indefinita individuativa nominalfraser i singularis som predikativ aldrig sakna obestämd artikel: *Det här är* {*en/*Ø*} *tandläkare*. Jämför med annat subjekt: *Hon är* {**en/Ø*} *tandläkare*.

§ 31. Identifierande predikativ: *Jag är den nya amanuensen*. Som ett specialfall av klassificerande predikativ (§ 30) kan man betrakta det identifierande predikativet: den klass som anges med predikativet har här samma omfattning som predikationsbasen, dvs. predikationsbasen är identisk med den referent som betecknas med predikativets normalt definita nominalfras. Subjektets och predikativets nominalfraser kan då oftast byta satsledsfunktion med varandra utan att satsens betydelse nämnvärt förändras. Verbet som förbinder subjekt med predikativ är *vara*, *bli* eller *förbli*.

Jag är (ju) *den nya amanuensen*. Jfr: Den nya amanuensen är (ju) jag.
Clark Kent har alltid varit *Stålmannen*. Jfr: Stålmannen har alltid varit Clark Kent.
Näste talare ska bli *jag* (*själv*). Jfr: Jag (själv) ska bli näste talare.
Vem är du?
I det här loppet var Blå eld *den snabbaste*.
Jordgubbar är *det bästa jag vet*.
Uppgiften blir inte *den lättaste*.

Presentationer har identifierande predikativ:

Hallå, det är *Bertil*.
Det här är *min fru*.
Detta är *landets statsminister som talar*.

För att en indefinit nominalfras skall kunna utgöra ett identifierande predikativ skall den i singularis ha artikel eller motsvarande:

Den ende som söker anställningen lär vara *en 35-årig ingenjör från Katrineholm*. Jfr: En 35-årig ingenjör från Katrineholm lär vara den ende som söker anställningen.

Ett identifierande predikativ med (förväntat) animat referent efterfrågas normalt med *vem* (t.ex. *Vem är han?*), medan ett (enbart) deskriptivt predikativ efterfrågas med *vad* (t.ex. *Vad är han?*).[1]

Om satsen är en fa-sats och inte innehåller några infinita verbformer kan det vara oklart vilket led som är subjekt och vilket som är identifierande predikativ, eftersom också predikativet kan stå som fundament: *Den ende som söker anställningen är denne Engström*. *Min lycka blev hans olycka*. I de allra flesta fall är det dock antingen pragmatiskt uppenbart vilket led som är subjekt eller likgiltigt för tolkningen av satsen.[2]

[1] När predikativet är identifierande bryts ofta subjektet ut (Bisatser § 38):

Det är jag som är *den nya amanuensen*. ≈ Jag är den nya amanuensen.
Det är Clark Kent som är *Stålmannen*. ≈ Clark Kent är Stålmannen.

Satsen kan också ange föregiven identitet, t.ex. vid verb som *spela*, *uppträda* (*som*):

Det påstås att han vid flera tillfällen {*spelade/uppträdde som*} *Churchill*.

De flesta fenomenverb konstrueras dock i sådana fall med infinitivfras *vara* + predikativ, t.ex. *verka vara*, *förefalla vara* (jfr § 22 not 1). Ofta är det då också svårt att avgöra om predikativet verkligen refererar, t.ex. vid diktade figurer: *spela Hamlet*.

[2] När det identifierande predikativet utgörs av *den/det* + relativsats kallas konstruktionen för falsk utbrytning. Satsfogningen kan då ofta parafraseras med utbrytningskonstruktion (Bisatser § 38).

Jag är den som ska åka till Helsingfors. ≈ Det är jag som ska åka till Helsingfors.

ANM. I synnerhet om nominalfrasen är indefinit är det ofta oklart om predikativet är deskriptivt eller identifierande:

Den 36-årige Arnold Östman är *en aktiv musiker i det moderna Musik-Sverige*. (S)

Bundna objektspredikativ § 32–45

§ 32. Struktur. För strukturen hos bundna objektspredikativ gäller särskilt följande (jfr § 2–8):

a) Adjektiv- och participfraser konstrueras som bundna objektspredikativ vanligen inte med preposition eller subjunktion:

Pelle {fick/hade/ansåg} några biljetter {*klara/reserverade för pressen*}.

De konstrueras med *som* vid vissa tanke- och yttrandeverb och vissa benämningsverb, obligatoriskt vid vissa och optionellt vid andra:

Allmänheten {stämplade/betecknade} dem *som* {*ohederliga/otillbörligt gynnade*}.
De flesta ansåg dem (*som*) {*ärliga/privilegierade*}.

De konstrueras med *för*, obligatoriskt eller optionellt, vid några få tanke- och yttrandeverb och marginellt vid några få benämningsverb:

De flesta höll dem *för* {*ärliga/privilegierade*}.
Jag {anser/förklarar/kallar} henne (*för*) {*dum/korkad*}.

b) Nominalfraser fungerar vanligen inte oinledda som bundna objektspredikativ utan konstrueras då normalt med *som*, *till* eller *för*. Vilket formord som inleder predikativet beror på verbet: vissa verb kräver obligatoriskt *som*, andra obligatoriskt *till*, några kräver *för* och några varierar mellan formorden.

De flesta {stämplade/betecknade} dem *som oärligt folk*.
Mötet {gjorde/valde} henne *till ordförande*.
De flesta {höll/förklarade} dem *för ärligt folk*.
Hon har honom {*som/till*} *knähund*.
De flesta ansåg dem {*som/för*} *ärligt folk*.

Oinledd nominalfras förekommer som objektspredikativ endast vid några benämningsverb:

Man benämner dem *enzymer*. [obligatoriskt utan preposition]
Vi kallade honom (*för*) {*Kalle/vår lille älskling/det*}.

Dessutom står ensamt *det* (och möjligen också *vilket*) med anaforisk syftning på tidigare predikativ vid verb som eljest konstrueras direkt med adjektiv- eller participfras. Detta förekommer mest när predikativet står som satsbas.

Så höga, *det* vill då åtminstone inte jag ha mina klackar.
Jag vill ha mina klackar rätt höga, men *det* ville inte Ann ha sina.
?Om nu jag kan göra min klänning halvlång, varför kan inte du göra din *det*?
Flaggstången skulle ha varit 9 meter hög, *vilket* de tyvärr inte ville göra den.

§ 33. Placering. Bundet objektspredikativ placeras normalt i slutfältet, omedelbart efter (det direkta) objektet.

Ni gjorde Nisse *väldigt glad* med er present.
Sedan fick han motorn *reparerad*.
I morgon gör jag bassängen *klar*.
Släpp inte hundarna *lösa*.
Han hade talat sig *varm* för saken.
Vi lyckades aldrig göra den här sorten *immun mot svartrost*.
Vi utsåg henne *till kassör* i förra veckan.

I vissa mer eller mindre lexikaliserade förbindelser med avgränsad aktionsart kan det icke kongruensböjda bundna objektspredikativet stå omedelbart efter platsen

för det sista infinita verbet, före objektet. Det uppträder då ungefär som ett partikeladverbial (jfr Advl § 9):[1]

Han har skrivit *färdigt* boken.
Ni måste skura *rent* kastrullerna efter er.
Jag tänker få *färdigt* hela dukningen innan de kommer.
I morgon gör jag *klart* bassängen.
Släpp inte *lös* hundarna.

Det bundna objektspredikativet kan stå som satsbas (fundament, interrogativ satsbas etc.):[2]

Väldigt glad gjorde ni faktiskt Nisse, min 5-årige son.
Reparerad fick han motorn i alla fall.
Immun mot svartrost lyckades vi aldrig göra den här sorten.
Till kassör utsåg vi henne i förra veckan.
Som samarbetsvillig vill jag inte beteckna henne.
Hurdan målade du bänken?
Det kvittar *hurdan* du målar bänken.

I likhet med det bundna subjektspredikativet är det bundna objektspredikativet inget fullständigt blockled, utan huvudord och vissa bestämningar (se vidare Adjfraser § 60) kan skiljas åt. I synnerhet kan bestämningar stå som fundament eller i utbrytning, medan huvudordet står i slutfältet.

Mot svartrost lyckades vi aldrig göra den här sorten *immun*.
Svartrost lyckades vi aldrig göra den här sorten *immun mot*.
Reklamationsavdelningen ska vi göra henne *till chef för*.
Det var *mot svartrost* vi aldrig lyckades göra den här sorten *immun*.
Det var *svartrost* vi aldrig lyckades göra den här sorten *immun mot*.
Det är *reklamationsavdelningen* vi ska göra henne *till chef för*.

För att ett huvudord (med sina framförställda bestämningar) skall kunna stå som fundament eller i utbrytning samtidigt som dess efterföljande bestämningar står på slutfältsplats, krävs ofta att särskilda informationsstrukturella villkor är uppfyllda (Adjfraser § 60: c). Adjektiv med mycket starka valenskrav kan t.ex. inte gärna göras till satsbas eller utbrutet led om de inte genom framförställd bestämning får en mera pregnant, emfatisk betydelse.

?*Immun* lyckades vi aldrig göra den här sorten *mot svartrost*.
Garanterat immun kan man ju aldrig göra den *mot allting*.
**På pricken lik* lyckades han göra kopian *originalet*.

Bundna predikativ inledda av preposition eller subjunktion kan (liksom bundna adverbial) ha isolerad preposition eller subjunktion på satsledets ordinarie plats i slutfältet:

Kassör utsåg vi henne *till* i förra veckan.

Samarbetsvillig vill jag inte beteckna henne *som*.
Det var *kassör* vi utsåg henne *till*.

[1] Konstruktionen med *få* plus objektspredikativ före objektet tolkas gärna så att subjektsreferenten också är agens för predikativets aktion: *få färdigt* 'lyckas färdigställa'. Regionalt (syd- och västsvenskt) kan verbet *få* genomgående konstrueras så med perfektparticip (eller supinum; se Vbfraser: Allm. § 16 not 2): *få lagat cykeln*, *få öppnat dörren* ('lyckas laga cykeln', 'lyckas öppna dörren'). Se vidare § 35.

[2] Ett led som motsvarar det bundna objektspredikativet kan fungera som initial dislokation (Annex § 2–9):
Glad, det gjorde ni mig verkligen.

Verb som konstrueras med bundna objektspredikativ § 34–41

§ 34. Översikt. De verb som kan konstrueras med bundet objektspredikativ fördelar sig på följande betydelser:

a) Kausativa verb som anger ospecificerad förändring: *göra*, *göra om*, *förvandla* m.fl. samt *få*.

b) Några kausativa verb som innebär att en förändring förhindras, t.ex. *ha*, *hålla*, *bevara*.

c) Många resultativa verb som specificerar förändringens art, t.ex. *måla*, *tvätta*, *skriva*, *klippa*, *slå*, *bygga om*.

d) Eljest intransitiva verb som kan ha resultativ betydelse och konstrueras med objekt bara om de också har bundet objektspredikativ, t.ex. *springa*, *tala*, *motionera*. Oftast är objektet reflexivt, t.ex. *springa sig trött*, *tala sig varm*, *motionera sig stark*.

e) Verb som (i denna konstruktion) anger att subjektsreferenten tilldelar objektsreferenten en viss funktion, t.ex. *välja*, *utse*, *befordra*, *degradera*, *sätta*, *ställa*, *insätta* och med liknande betydelse *föreslå*, *nominera*.

f) Åtskilliga tanke- och yttrandeverb, t.ex. *anse*, *finna*, *hålla*, *betrakta*.

g) Ett antal benämningsverb, dvs. verb vars predikativ anger det namn eller den benämning som subjektsreferenten tilldelar objektsreferenten, t.ex. *kalla*, *benämna*, *skälla*, *döpa*.

§ 35. Kausativa verb för förändring: *göra*, *få* m.fl. Flertalet kausativa verb anger när de konstrueras med bundet predikativ att dettas predikationsbas genom aktionen får den egenskap som anges med predikativet utan att verbet i övrigt specificerar aktionen (Vb § 10: 3a): *göra*, *göra om*, *förvandla* m.fl. samt *få*. Subjektet anger agens eller icke-agentiv orsak.

Göra konstrueras med adjektiv- eller participfras eller med *till* + nominalfras:

{Jag/Regnet} gjorde moster Tyra {*ledsen/förstummad/till kverulant*}.
Ett arbete som inte gjorde någon *glad* och ingen *rik* […] (R)

I denna konstruktion innebär *göra* att subjektsreferenten är orsak till den egenskap som predikativet beskriver. *Göra* konstrueras normalt inte med verbala perfektparticip: i stället för **Jag gjorde texten inlagd i datorn* heter det normalt *Jag lade in texten i datorn*. Objektet är inte sällan reflexivt, t.ex. *göra sig lustig*.

Göra om, *förvandla* m.fl. skiljer sig från *göra* genom att presupponera ett tidigare annorlunda tillstånd hos predikativets predikationsbas. De konstrueras normalt med *till* + nominalfras.

[…] utländska skorstenar, som förvandlar regnvattnet *till svagt utspädd svavelsyra* […] (S)

Objektet är inte sällan reflexivt, t.ex. *förvandla sig till* (*en*) *prins*.

Få är kausativt bara i konstruktion med bundet objektspredikativ eller med bundet adverbial. *Få* konstrueras med oinledd adjektiv- eller participfras (vanligen med verbalt particip) eller (mera sällan) med *till* + nominalt led.

Ola fick breven { *färdiga/skrivna/?till riktiga konstverk*}.
Han fick sina bästa planscher *utställda både i New York och London*. (S)
Har du fått boken *färdig?*
Dröjande gick hon till Tulaborgsbacken, men ingenting fick hon *ritat* där heller. (R)
Vad får du det här talet *till?*
Eva fick det *till att jag skulle ha slarvat bort disketten*.

Få konstrueras också ofta med lexikaliserad prepositionsfras, t.ex. *få någon* {*på gott humör/på benen*}. *Få* kan innebära att predikationsbasen själv utför aktionen eller att han ser till att någon annan gör detta.

Jag är van vid att laga cyklar, så jag fick den *lagad* på en liten stund.
Han fick den nya stora fabriken *byggd* på nolltid.

Med *få* kan subjektet också beteckna den som har nytta eller skada av aktionen utan att vara dess orsak:[1]

När jag kom hem upptäckte jag att jag hade fått huset *sotat* utan att jag hade vetat om det eller bett om det.
Jag har fått båten *förstörd av huliganer*.
De fick flaggstången *avbruten av stormen*.
Fransk TV:s reporter fick sin videoutrustning *sönderslagen*. Amerikanska ABC:s fotograf fick sin TV-kabel *avklippt*. (S)

Om placering av predikativet framför objektet vid *få* se § 33 not 1 respektive § 12 not 1. Jfr också Vbfraser: Allm. § 16 not 2.

[1] I lexikaliserade uttryck som *få ngt till svar*, *få till uppgift att* + infinitivfras har *få* sin vanliga icke-kausativa betydelse 'erhålla', och predikativet intar en mellanställning mellan bundna och fria.

§ 36. Kausativa verb för icke-förändring: *ha*, *hålla* m.fl. Några kausativa verb anger i konstruktion med bundet objektspredikativ att en förändring förhindras, t.ex. *ha*, *hålla*, *bevara* (Vb § 10: 3b). Aktionen innebär att egenskapen fortsätter att gälla för objektsreferenten. Aktionen är i denna konstruktion oavgränsad, även vid sådana verb som eljest kan ha avgränsad aktionsart (t.ex. *lämna*). Aktionen är agentiv utom optionellt vid *ha*.

Verben konstrueras med oinledd adjektiv- eller participfras (vanligen med verbalt particip) eller med *som* (vid *ha* i variation med *till*) + nominalfras.[1] Predikativets nominalfras anger funktion för predikationsbasen.

Han hade svaren *färdiga sedan länge*.
Men Katha har fem färdiga stolsitsar *gömda i en byrålåda* […] (R)
Jag håller maten *varm*.
Kalle har sin båt *upplagd på stranden i Fiskebäck*.
Han har portföljen {*som/till*} *underlag* när han skriver.

Hålla konstrueras ofta reflexivt, t.ex. *hålla sig lugn*. Jämför *hålla* som tanke- och yttrandeverb, § 40.

[1] *Ha* konstrueras dessutom med *för* i vissa lexikaliserade uttryck, t.ex. *ha ngt för vana*, *ha ngt för avsikt*. Objektet är här oftast en infinitivfras som postponeras: *Han hade för vana att alltid komma för sent*.

Regionalt (centralsvenskt och sydsvenskt) förekommer det att ett verb i samma form som det överordnade verbet (normalt infinitiv, presens eller preteritum) används i stället för presensparticip som bundet predikativ med objektet eller det egentliga subjektet som uttryck för predikationsbasen. Det överordnade verbet är vanligen *ha*.

[…] så jag slipper ha dig *krypa på axlarna hela tiden*. (T)
Vi kan inte ha dom *stå tomma i fortsättningen*. (T)
Vi har en badvakt *går här*. (T)
Han har ju recensioner *ligger*. (T)
[…] då hade jag hela kvällsdisken *stod* som jag skulle diska. (T)

§ 37. Resultativa verb: *måla*, *slå* m.fl. Många resultativa verb (Vb § 3) kan konstrueras med bundet objektspredikativ, t.ex. *måla*, *tvätta*, *skriva*, *klippa*, *slå*, *bygga om*. Subjektet är normalt agens. Aktionen leder till att objektets referent får den egenskap som predikativet anger. Aktionen är i denna konstruktion avgränsad, även vid sådana verb som lexikalt har vag aktionsart (t.ex. *måla*, *tvätta*, *skriva*).

Verben konstrueras med oinledd adjektiv- eller participfras eller med *till* + nominalfras:

De slog mig *medvetslös*.
[…] och det märktes när hon vred ihop lakanen *till paket*. (R)
Med varje ny laddning solkigt linne tvättar hon sin egen själ *ren från synden*. (R)
Sen snickrade han tunga ramar som han förgyllde och patinerade. En del målade han *svarta*. (R)

Objektet är inte sällan reflexivt, t.ex. *klä ut sig till prinsessa*.

§ 38. Verb som är resultativa bara i konstruktion med predikativ: *springa, äta* m.fl. Många eljest intransitiva verb kan konstrueras med objekt om de samtidigt konstrueras med bundet objektspredikativ, t.ex. *springa, tala, motionera*, och har då en tydligare resultativ betydelse än eljest (Obj. § 7: c, Vb § 3 not 2). Oftast är objektet reflexivt, t.ex. *springa sig trött, tala sig varm, motionera sig stark*. Aktionen leder till att objektsreferenten får den egenskap som predikativet anger. Aktionen är i denna konstruktion avgränsad.

Verben konstrueras med adjektivfras eller participfras eller (mera sällan) med *till* + nominalfras (t.ex. *träna sig till bättre löpare*).

[…] förvaltaren söp sig *livsfarlig* och skrek och hade sig. (R)
Han talade sig *hänförd*. (R)
[…] och plockar en plastpåse *nästan full* […] (R)

Konstruktionen är produktiv med en tendens till ökad användning, t.ex. *banta sig frisk, äta sig smal, skjuta sig fri, skratta sig fördärvad*.

§ 39. Funktionstilldelande verb: *välja, befordra* m.fl. Vissa verb anger i konstruktion med bundet objektspredikativ att subjektsreferenten tilldelar objektsreferenten en viss funktion, t.ex. *välja, utse, befordra, degradera, sätta, ställa, insätta* och med liknande betydelse *föreslå, nominera*. Aktionen är avgränsad: den funktion som predikationsbasen inträder i är resultatet av den aktion som verbet anger.

Verben konstrueras med *till* eller *som* + nominalfras:

[…] de amerikanska väljarna utsåg Richard Nixon och Spiro Agnew *till sina ledare*. (S)
[…] för åren 1975–1980 har man i Vietnam satt *som mål* att göra landet självförsörjande av livsmedel […] (S)

Objektspredikativet anger funktion också vid verb med oavgränsad aktionsart som *använda, nyttja* och *lämpa* (med reflexivt objekt):

Han använder dem {*som/till*} *springpojkar*.
Den här boken lämpar sig *som julklapp*.

§ 40. Tanke-, yttrande- och perceptionsverb: *anse, finna* m.fl. Åtskilliga tanke- och yttrandeverb kan konstrueras med objekt och bundet objektspredikativ, t.ex. *anse, finna, hålla, betrakta*. Satsen anger som den animata subjektsreferentens uppfattning att objektsreferenten har en viss egenskap. Vid flertalet verb är objektspredikativet obligatoriskt. Många av dessa verb har oavgränsad betydelse. Också sådana verb som lexikalt har avgränsad betydelse tolkas tillsammans med objektspredikativ ofta som oavgränsade.

De flesta ansåg dem *som* {*ärligt folk/ärliga/privilegierade*}.
Jag såg henne *som min räddare*.
Jag fann honom {*omöjlig/kvalificerad*}.
Jag tog henne *för* (*en*) *zigenare*.

Olika tanke- och yttrandeverb tar predikativ med olika struktur:

a) *Som*-inlett predikativ har t.ex. *betrakta*, *stämpla*, *beteckna*, *se* samt optionellt *anse*, *räkna*, *ta*:

Allmänheten {betraktade/stämplade/ansåg} dem *som* {*brottslingar/ohederliga/otillbörligt gynnade*}.
Men han tog det *som självklart* att hon skulle vinna som vanligt.
För det första betraktar de oss *som bastarder*. (R)
Han hade redogjort för nazisternas och fascisternas uppmarsch ute i Europa, som han betecknade *som olycksbådande och antihuman*. (R)

b) *För*-inlett predikativ har t.ex. *hålla*, *ta*, *förklara* samt optionellt *anse*, *räkna*:[1]

Hon ansåg mig nog *för gravt inkompetent*.
Påfåglarna var förbjudna att dödas och ätas upp bland indierna, som höll dem *för heliga*. (R)
Hans klädsel gjorde att somliga tog honom *för en deserterad soldat* […] (R)

c) Oinlett predikativ har särskilt *finna*[2] samt optionellt *anse*. Oinlett predikativ tar också de verb som kräver att objektet är reflexivt, t.ex. *erkänna*, *känna*, *tycka*, *tro*, *påstå*, *förklara* (jfr § 22 not 1). Verb av denna typ tar endast adjektiv- och participfraser som bundna predikativ.

Rätten förklarade målet *vilande*.
Han erkände sig *skyldig*.
Anders gav henne en blick som om han fann henne *taktlös*, men hon bara log mot honom. (R)
I själva katastrofögonblicket tycker sig poetens hjärna *förvandlad till en tomhetens vita sida där också orden förintats*. (R)
Just som man tror sig *klar*, händer en liten malör. (R)
Han förklarade sig *nöjd*. (R)

Tanke- och yttrandeverb kan ofta konstrueras med objekt bestående av sats eller infinitivfras + objektspredikativ. Infinitivfrasen eller satsen står då vanligen som postponerat led och företräds på objektplats av expletivt *det* (formellt objekt; Obj. § 12).

Jag anser det *olämpligt* {att gå dit/att vi går dit}.
Linda såg (det) *som sin plikt* att ingripa.

Också perceptionsverb kan konstrueras med objekt + bundet objektspredikativ, t.ex. *finna* (t.ex. med perfektparticip som anger resultatet av verbstammens aktion), *känna* (med reflexivt objekt + adjektiv- eller participfras som predikativ), *uppfatta* (med objekt + *som*-fras som predikativ):

Vid framkomsten fann vi huset *nerbrunnet*.
De känner sig *dumma*.
Han uppfattar sig *som* {*grundlurad/vinnare*}.

Objektspredikativ tar också de reflexiva *visa sig, te sig*:

Satsningen visade sig *mycket lyckosam*.
Planen tedde sig *onödigt riskabel*.

[1] Verbet *förklara* beskriver ibland subjektsreferentens yttrande som performativ sats, dvs. objektsreferenten tilldelas predikativets egenskap i kraft av själva yttrandet:

Kungen förklarade utställningen (*för*) *öppnad*.

Verbet gränsar därigenom både till de kausativa verben (§ 35) och till benämningsverben (§ 41).

[2] I enstaka lexikaliserade uttryck förekommer *för* vid *finna*, t.ex. *finna ngt för gott*.

§ 41. Benämningsverb: *kalla, döpa* m.fl. Vid benämningsverb, t.ex. *kalla, benämna, skälla, döpa*, är predikativet i typfallet metaspråkligt, dvs. det anger det namn eller den benämning som tilldelats objektsreferenten av subjektsreferenten. Objektspredikativet är syntaktiskt obligatoriskt (åtminstone vid *kalla, benämna*) om verbet skall uppfattas som benämningsverb. Verbet är primärt avgränsat men aktionen kan vid t.ex. *kalla, benämna* uppfattas som antingen avgränsad eller oavgränsad.

Vi kallade honom (*för*) {*Kalle/vår lille älskling*}.
Man skällde oss *för kommunister*.

I egentlig metaspråklig betydelse är predikativet normalt en nominalfras. Det konstrueras olika vid olika verb: vid *kalla* med eller utan *för*, vid *benämna* utan preposition eller subjunktion, vid *skälla* med eller utan *för*, vid *döpa* med *till*, vid *märka, etikettera* med eller utan *som*.

Benämningsverb kan ta ett beskrivande predikativ (§ 30). Då innebär satsen att predikativets predikationsbas (= objektsreferenten) har egenskaper som enligt den benämnande passar in på den givna benämningen.

Man kan nog utan vidare vilja kalla honom {*genialisk/ett geni*}.

§ 42. Kongruens. Det bundna objektspredikativet kongruerar vanligen med det uttryck som anger dess predikationsbas, dvs. objektet. Normalt gäller samma kongruensregler som för andra slag av predikativ, se § 12–14.

När det bundna objektspredikativet står före objektet i verbfrasen (§ 33) står det dock vanligen i obestämd form neutrum singularis oberoende av objektets form:

Jag tänker få *färdigt* hela dukningen innan någon kommer.
Han har skrivit *färdigt* alla kapitlen.
[…] som om han torkade *rent* en griffeltavla. (R)
[…] en flicka satt kvar och skrev *rent* de sista raderna på en laborationsberättelse. (R)

För vissa predikativ är kongruensböjning möjlig också i detta fall, liksom oböjd form av predikativets huvudord:[1]

Han fick aldrig {*färdig/färdigt*} den bok han arbetade på de sista sju åren av sitt liv.
Mahlope får sköta trädgården och göra *ren* bilen. (R)
Släpp inte *lös* hundarna, är du snäll.
Snabbt gjorde han *ren* tunnorna.

Jämför med obligatorisk kongruens vid efterställt predikativ:

Jag måste skura macken *ren*. (R)
[…] marsblåsten hade sopat isarna *rena* […] (R)

När ett objekt kan uppfattas som underförstått (Obj. § 2 not 1) böjs predikativet i neutrum singularis:

Nu har vi {skrivit *färdigt*/skurat *rent*/haft *roligt*/hållit *snyggt*}. [Jfr: skrivit artikeln *färdig*, skurat salen *ren*, haft det *roligt*, hållit trädgården *snygg*]

I några sådana förbindelser kan det vara osäkert om adjektivfrasen skall uppfattas som predikativ eller som objekt, t.ex. *bygga nytt*, *ha ledigt*, *ge någon ledigt* (jfr § 44).

[1] När adjektiv placeras framför objektet och står i oböjd form framför dettta, kan man också uppfatta ledet som ett partikeladverbial: *göra ren bilarna*, *släppa lös hundarna*.

§ 43. Prosodi. Bundet objektspredikativ bildar fonologisk fras med verbet och objektet och har denna fras' grammatiska huvudbetoning. Pragmatiska faktorer kan emellertid ge både verbet och objektet egna betoningar inom frasen, så att den större fonologiska frasen inte alltid kan urskiljas tydligt.

§ 44. Led som betecknar objektspredikativets predikationsbas. Det bundna objektspredikativets predikationsbas betecknas med objektet:[1]

Allt gjorde Ingrid *lycklig*. [predikationsbas: Ingrid]
Han betraktade de anställda *som totalt ansvarslösa*. [predikationsbas: de anställda]

Objektet kan i en sats med objektspredikativ utgöras av expletivt eller svagt referentiellt *det*:

Jag har det *fint* här.
Han håller det *snyggt* runt omkring sig.

Objektet kan också vara underförstått i en del mer eller mindre lexikaliserade förbindelser, t.ex. *skriva färdigt*, *skura rent*, *hålla snyggt*, *ha roligt*. Adjektivet *färdigt* kan konstrueras med många olika verb och anger bl.a. avgränsad aktionsart och uppnådd gräns.[2]

Förutom i satser kan objekt och bundna objektspredikativ förekomma i infinitivfraser och vissa andra satsekvivalenta fraser:

Alla strävade efter att göra henne *lycklig*.
Betraktande de anställda *som totalt ansvarslösa* fattade han alla beslut själv.
Jag gör hellre pappa arg än mamma *ledsen*.

Infinitivfraser kan i enlighet med syntaktiska regler sakna det objekt som skulle beteckna objektspredikativets predikationsbas. Ett led med samma referent som det underförstådda objektet återfinns då normalt på annan plats i satsens struktur (§ 15, Inffraser § 24):

Jag fick en kastrull att göra [–] *ren*.
Den här boken är svår att hålla [–] *uppslagen*.

Om predikativets kongruens med det led som betecknar predikationsbasen se § 12–14. Om det semantiska sambandet mellan predikativ och predikationsbas se § 45. Om förbindelser av typen *bygga nytt*, *ha ledigt*, *ha roligt*, *ge någon ledigt* se Obj. § 2 not 1.

[1] När bundet objektspredikativ förekommer i tvåobjektssatser är det det direkta objektet som betecknar predikationsbasen: *Jag mätte honom skäppan full*. *Jag gav henne eftermiddagen fri*. Konstruktionen har starkt begränsad användning.

[2] Också verbet *få* kan konstrueras produktivt med verbalt perfektparticip utan utsatt objekt, t.ex. *få diskat*, där konstruktionen gärna tolkas så att subjektsreferenten är agens för participets aktion (med ungefärlig betydelse 'lyckas' hos *få*).

§ 45. Betydelse. Det bundna objektspredikativet anger en egenskap hos predikationsbasen, dvs. objektets referent. Semantiskt ingår därmed objekt + objektspredikativ i en nexusrelation som anger hurdan objektsreferenten är eller blir. Den eller det som orsakar, märker eller anser etc. att referenten har denna egenskap anges med subjektet.

Mikael tvättade diskbänken *ren från kaffesump*. [Dvs. subjektsreferenten (Mikael) orsakar att objektsreferenten (diskbänken) inträder i det tillstånd (ren från kaffesump) som anges med predikativet.]
Jag anser faktiskt henne *höjd över varje misstanke*.

Många verb, t.ex. *göra*, *springa*, *äta*, *tvätta*, *måla*, *välja*, har lexikalt resultativ aktionsart och betecknar en aktion som medför det tillstånd som predikativet anger:

Chefen gjorde honom {*ansvarig/förorättad/till förman*}.

Vid verb som *finna* och *lämna* som inte anger predikativets tillstånd som ett resultat av verbets aktion och vid verb som lexikalt har oavgränsad aktionsart, t.ex. *ha*, (*be*)*hålla*, *anse*, anger inte satsen några gränser för det tillstånd som anges med predikativet:

Vi fann platsen *övergiven*.
Ni lämnade henne *överlycklig*.
Jag {har/håller/anser} nog inte middagen *varm*.

En nominalfras som bundet objektspredikativ är normalt inte referentiell, dvs. den pekar inte ut någon referent som predikationsbasen identifieras med utan beskriver referenten med avseende på egenskap eller klasstillhörighet. I satsen *Stäm-*

man utsåg Strandberg till föreningens kassör anges bara två referenter, nämligen stämman (genom subjektet) och Strandberg (genom objektet), medan *föreningens kassör* har deskriptiv (klassificerande) innebörd.

Fria predikativ § 46–52

§ 46. Struktur. För strukturen hos fria predikativ gäller särskilt följande (jfr § 2–8):

a) Adjektiv- och participfraser är som fria predikativ antingen oinledda eller konstrueras med *som*:[1]

Eftersom han sovit gott under natten, lämnade han hotellet *utvilad*.
Som ung var han mycket blyg.

En särskild typ av fria predikativ utgör vissa pronomen som vanligen fokuserar subjektets referent. Som predikativ kan också fungera par av samordnade identiska grundtal (t.ex. *två och två*) som anger hur subjektets referenter grupperar sig.

Mina elever har {*alla/var och en/själva/tre och tre/var för sig*} samlat in pengar till resan.
Emma och Carolina har *båda två* varit ute och tågluffat ensamma.

Adjektiv- eller participfrasen inleds av *som* när predikativet fungerar som en indirekt tidfästning (§ 51) eller har en kausal nyans (§ 52: a). Som fria predikativ konstrueras adjektiv- och participfraser dessutom obligatoriskt med *som* när de anger att predikationsbasen inte är förgrundskomparand (jfr Adj. § 63: 2). Jfr Subjnfraser § 17: b.

Som ung skrev han en hel del poesi.
Temperaturen visade 42 grader *som lägst*.
Ån är 5 meter *som djupast*.

b) Nominalfraser konstrueras som fria predikativ normalt med *som*:[2]

Han var mycket blyg *som student*.
Som en ersättning för den stulna klockan hängde bonaden på väggen.
Som {*den förste innehavaren/förste innehavare*} *av tjänsten* fick han bygga upp forskarutbildningen från grunden.
Som {*din far/far till dig*} förbjuder jag dig att röka.

Som fria predikativ utan subjunktion förekommer fokuserande nominalfraser (jfr ovan (a) om *alla*, *var och en* etc.):

Från Ystad kommer vi {*bara en/bara jag/hela orkestern*} i år.
Vad ska ni ha dem till *allihop?*

Om predikativ som led i icke-finita fraser se § 15.

[1] Om konstruktioner av typen *stark som han var* och *så stark som han var* se Bisatser § 121. Om konstruktioner av typen *så liten han var* se Bisatser § 130.

[2] Om konstruktioner av typen *som den kamrer han var* se Bisatser § 122.

ANM. Som fria predikativ kan räknas inte bara de predikativa subjunktionsfraserna inledda av *som* (Subjnfraser § 16–17) utan också de koncessiva subjunktionsfraserna (Subjnfraser § 18–20).

{*Fastän/Ehuru*} *lindrigt nykter* utförde han uppdraget till belåtenhet.
Han gick *om än inte särskilt utvilad* till stationen i gott lynne.
{*Fastän/Ehuru*} (*själv*) *trädgårdsmästare* anser jag kraven för vidlyftiga.

§ 47. Placering. Fria predikativ har samma placeringsmöjligheter som fria adverbial: på adverbialsplats i slutfältet, på adverbialsplats i mittfältet eller som satsbas. Ett fritt predikativ kan också motsvaras av initial dislokation med anaforiskt tidsadverb som pronominell kopia i den inre satsen.

a) i slutfältet

Vattenytan hade utbrett sig *solbelyst* för hans blickar.
Han var mycket blyg *som* {*student/ung*}.
[…] och utan Gustav kommer jag att leva resten av mitt liv *lytt*. (R)
Han sitter mitt i natten och har vaknat *skrämd* och tänker på den där sommaren […] (R)
Sandängarna låg där *uppblötta*, *utsugna*. (R)
Bara det vilda körsbärsträdet i skogen överlevde vintrarna *oskadat* […] (R)
Svenskar är läskiga *berusade*. (T)
[…] kossan smet förbi kontrollen i Kil *som fullgott slaktdjur*. (S)
[…] deltagarna slet sönder fisk *levande* och slukade den *rå*. (R)
Han fann fåren *ihjälrivna* på fjället.
[…] om Herbert kunde tänka sig att ta Tanja *som betalning för det foder hon hade satt i sig under ett år*. (S)

När predikativet är oinlett står det vanligen på sättsadverbialets plats (dvs. före de flesta adverbialtyper), men när det konstrueras med *som* står det senare bland adverbialen.

b) i mittfältet (endast subjektspredikativ eller *som*-inlett objektspredikativ)

Vattenytan hade *solbelyst* utbrett sig för hans blickar.
Han var *som* {*student/ung*} mycket blyg.
Efter en stund vaknar finländaren av sig själv och sätter sig *nymornad* upp med strumpfötterna på golvet. (R)
[…] när båten *stum* gled fram genom det våta vitvirvlande grå töcknet […] (R)
[…] de taniga grundskoleflickorna som *indolenta och tuggummituggande* paraderade förbi med de standardiserade intygen från sina skolkuratorer […] (R)
Lispington började *upprörd* gå av och an i rummet. (R)

Sedan 1954 svarade han *som chef* för den sammanslagna Malmösektionen […] (S)
Gussing donerade *som grundbelopp* 3.000 kr […] (S)

Det fria predikativet kan inte (lika litet som andra fria verbbestämningar) stå i mittfältet om det ensamt utgör rema:

*Blomkålen kan {*rå/som förrätt*} ätas.

c) som satsbas

Solbelyst hade vattenytan utbrett sig för hans blickar.
Som {*student/ung*} var han mycket blyg.
Nymornad sätter han sig upp.
Rå kan den också ätas.
Rå kan du väl inte äta potatisen.
Som fransk soldat i andra världskriget blev han fånge hos tyskarna 1940 […] (S)
Som honorar begärde han hennes fotografi.
Som chef beundrade vi honom mycket.
Hurdan ska den ätas? Jag undrar *hurdan* den ska ätas.
Hurdan vill du ha biffen? Jag undrar *hurdan* hon vill ha biffen.
Så lugn hon sitter där och väntar!

Ett led som motsvarar fritt predikativ kan stå som initial dislokation om det har en näraliggande adverbiell parafras som gör det möjligt att välja ett adverbial som pronominell kopia inne i satsen (jfr Annex § 5):

Som {*student/ung*}, då var han mycket blyg.

Fria predikativ är blockled, dvs. huvudord och bestämningar kan normalt inte skiljas åt:

**Orolig* hade hon *för sina barn* sprungit genom staden.
**Orolig* hade hon sprungit genom staden *för sina barn*.
**För sina barn* hade hon *orolig* sprungit genom staden.
**För sina barn* hade hon sprungit *orolig* genom staden.
**Sina barn* hade hon sprungit *orolig för* genom staden.

Subjunktionen i ett fritt predikativ kan i de flesta fall inte isoleras:

**Ung student* var han blyg *som*.

§ 48. Prosodi. Fria predikativ har samma prosodi som fria adverbial, dvs. de bildar normalt egna fonologiska fraser. Det närmaste överordnade verbet är alltså inte obetonat för predikativets skull (som ofta är fallet när verbet bestäms av ett bundet predikativ, jfr § 27).

ˈPelle $_0$har ˈlegat $_0$här ˈsjuk $_0$hela ˈdagen.

§ 49. Led som anger det fria predikativets predikationsbas. Det fria predikativets predikationsbas anges normalt med satsens subjekt, egentliga subjekt eller (direkta) objekt:[1]

Lovisa gick *lugn och samlad* genom livet. [Predikationsbasen anges med subjektet *Lovisa*.]
Det satt en ensam restauranggäst *dystert blickande på sitt tomma glas* på Gillet. [Predikationsbasen anges med det egentliga subjektet *en ensam restauranggäst*.]
Han åt blomkålen *rå*. [Predikationsbasen anges med objektet *blomkålen*.]

I direktiva huvudsatser är subjektspredikativets predikationsbas identisk med det underförstådda subjektets referent (Huvudsatser § 34):

Gå *lugn*(*a*) *och samlad*(*e*) fram till podiet!

Ibland är det fria predikativets predikationsbas också i andra fall outtryckt inom satsen, eller också anges dess predikationsbas med ett annat satsled än subjekt, egentligt subjekt eller objekt. Predikationsbas är då en referent som har hög prominens i den situation som texten beskriver eller förutsätter. Konstruktionen är inte helt ovanlig men anses felaktig av språkvårdare.

Just hemkommen efter en månad i Frankrike får svengelskans utbredning i vårt språk ny aktualitet för mig. (S)
Som kämpande intellektuell finns det dock massor att lära av Pasolini. (S)
Men stöd saknar inte N Ram. *Ansedd som Indiens främste journalist* har 30–40 tidningar sagt sig vara villiga att publicera hans slutdokument. (S)

Predikationsbasen kan också vara det sakförhållande som resten av satsen beskriver:

Som en följd av jordbävningen har myndigheterna också beslutat att på nytt se över konstruktionsritningarna för ett planerat kärnkraftverk på huvudön Luzon […] (S)

Om predikativets kongruens med det led som anger predikationsbasen se § 12–14. Om det semantiska sambandet mellan predikativ och predikationsbas se § 50–52.[2]

Förutom i satser kan fria predikativ förekomma i infinitivfraser och andra satsekvivalenta fraser. Om predikativets predikationsbas i dessa fall se § 15.

[1] Ett indirekt objekt eller ett bundet adverbial kan ange predikationsbasen för ett fritt predikativ som inleds med *som*:

Man hade tilldelat honom priset *redan som nybliven musikdirektör*.
Man bör ge fordonet en första vaxning *redan som nytt*.
Vi bestämde oss för Kjell *som ordförande*.

Däremot är detta knappast möjligt om predikativet består av en oinledd adjektiv- eller participfras:

*Man lämnade honom presenterna *sittande i sin säng*.
*Man bör ge fordonet en första vaxning *nästan nytt*.
?Jag bad om biffen *genomstekt*.
*Jag betalade för bilen *ny*.

[2] När det fria predikativet står i en sats med både subjekt och objekt kan predikativets predikationsbas vara antingen subjektets eller objektets referent. Vilket av satsleden som anger predikationsbasen i det enskilda fallet visas ofta av kongruensförhållandena. Jfr *Han lämnade dem nedbruten av sorg* och *Han lämnade dem nedbrutna av sorg*. Vidare kan ett oinlett predikativ i mittfältet inte avse referenten för ett objekt senare i satsen (§ 47: b). I fall där kongruensen eller ordföljden inte ger besked gör pragmatiska faktorer ofta satserna entydiga. Jfr *Man tog supen stående* och *Man tog supen kall*.

ANM. Regeln att ett fritt predikativ i typfallet har subjektets referent som predikationsbas har formulerats som en normativ regel (subjektsregeln) inom språkvårdstraditionen. Subjektsregeln tillämpas också på infinitivfraser i fria adverbial (Inffraser § 29 not 1 och Anm.).

Betydelse § 50–52

§ 50. Det fria predikativets tid och aktionsart. Det fria predikativet anger att predikationsbasen kännetecknas av en egenskap eller ett tillstånd vid den tidpunkt då satsens aktion i övrigt gäller. Predikationsbasen är normalt den eller det som anges med (det i vissa fall underförstådda) subjektet, det egentliga subjektet eller objektet i satsen.[1]

Pelle satt *bekymrad* vid skrivbordet.

Här anger alltså predikativet att referenten Pelle har egenskapen (tillståndet) att vara bekymrad när aktionen att han sitter vid skrivbordet utspelar sig.

Det fria predikativet anger alltid hurdan predikationsbasen är, inte hurdan den blir, oberoende av satsens aktionsart:

Han vaknade *skrämd*. ≈ Han var skrämd, när han vaknade.
Han dog *utfattig*. ≈ Han var utfattig, när han dog.
Han dog *som biskop i Härnösand*. ≈ Han var biskop i Härnösand, när han dog.
Han hittade fåren *ihjälrivna*. ≈ Fåren var ihjälrivna, när han hittade dem.
Jag köpte bilen *ny*. ≈ Bilen var ny, när jag köpte den.

[1] Vid verb vars betydelse implicerar ytterligare en tidpunkt utöver aktionens tid kan det fria objektspredikativet ange en egenskap som förefinns hos objektsreferenten vid denna (tidigare eller senare) tidpunkt och inte vid aktionens tid. *Minnas* implicerar t.ex. en tidpunkt före aktionens tid och *begära* en tidpunkt efter aktionens tid.

Jag minns honom *som* {*Hamlet/ung*}.
Hon begärde 5 000 kr *som ersättning*.

Jämför med fria adverbial : *Hon* {*kommer ihåg/önskade/bad om*} *en ginstbuske i trädgården*.

Om tidpunkten särskilt anges kan det fria predikativet ange en egenskap hos predikationsbasen vid en annan tidpunkt än den då satsens överordnade aktion utspelar sig:

Nyss febersjuk kände han sig nu fullt frisk och beredd att starta i tävlingen.

Detta är normalt möjligt bara om predikativet föregår det satsled som anger predikationsbasen (Adjfraser § 50).

§ 51. Tidfästande predikativ. Ibland anger det fria predikativet att satsen i övrigt gäller endast under den tid då predikationsbasen har den egenskap som anges med predikativet. Predikativet kan därigenom fungera som en tidfästning av aktionen, på samma sätt som t.ex. en temporal bisats.

Han var mycket blyg *som student*. Jfr: Han var mycket blyg när han var student.
Svenskarna är inte alltid så trevliga *som turister*.

Också en adjektiv- eller participfras med denna betydelse inleds optionellt eller obligatoriskt med *som*, särskilt i satser med oavgränsad aktionsart:

Han var mycket blyg {*som*/*Ø} *ung*.
{*Som*/*Ø} *nygift* stannade han hemma på kvällarna.

När predikativet närmast anger ett villkor eller när satsen har avgränsad aktionsart är *som* inte så vanligt framför adjektiv- eller participfras även om denna har restriktiv betydelse:

Soppan smakar bäst {*Ø*/?*som*} *kall*.
Äpplena skördades {*Ø*/?*som*} *omogna*.

Konstruktion med *som* föredras dock vanligen också i dessa fall när predikativet står i mittfältet:

Äpplena hade (redan) {*som*/?*Ø*} *omogna* skördats och packats i lådor.

ANM. Användningen av *som* i fria predikativ med adjektiv- eller participfras är ofullständigt undersökt.

§ 52. Restriktiva och icke-restriktiva fria predikativ. Fria predikativ kan vara mer eller mindre restriktiva i förhållande till satsens betydelse i övrigt (för bundna predikativ är distinktionen inte relevant).

a) Vid tydligt icke-restriktiva predikativ äger satsen giltighet oberoende av predikativet:

Där kan du *lugn och avslappnad* sitta under en palm och läppja på din whisky. ≈ Där kan du sitta under en palm och läppja på din whisky, och du kan vara lugn och avslappnad när du gör det.

Indianerna dog *lugna*. ≈ Indianerna dog, och de var lugna när de dog. [Om det icke-restriktiva predikativet ensamt utgör rema: ≈ Indianerna var lugna när de dog.]

När det fria predikativet är icke-restriktivt har det ofta en kausal nyans, dvs. det anger mer eller mindre tydligt en orsak till aktionen:

Som nyinflyttad hade han föga kunskap om gammalt skvaller.

b) Vid tydligt restriktiva predikativ anges satsens utsaga som giltig bara i den utsträckning eller vid den tid (§ 51) som predikativets egenskap gäller för predikationsbasen, medan det lämnas öppet om den har giltighet därutöver:[1]

Svenskar är otrevliga (*som*) *berusade*. ≈ Svenskar är otrevliga när de är berusade.
Blomkålen kan ätas *rå*. ≈ Blomkålen kan ätas när den är rå.

När det fria predikativet är restriktivt anger det ofta mer eller mindre tydligt ett villkor för aktionen:

Han gick sällan *ensam* i skogen. ['om han var ensam']
Som svensk medborgare hade han fått besöka Fårö. ['om han hade varit svensk medborgare']

Villkorsbetydelsen kan också ha en koncessiv nyans, dvs. talaren finner det anmärkningsvärt att satsen gäller under den betingelse som predikativet uttrycker:

Blomkålen äts ofta *rå*. ['även om den är rå']

[1] När satsen utgör ett icke-negerat påstående om en enstaka avgränsad aktion kan det inte avgöras om predikativet är restriktivt eller inte:

Han åt fisken *rå*.

Predikativet tenderar emellertid att uppfattas som restriktivt om det är rematiskt:

– Han åt väl inte fisken *rå?* [med *rå* som ensamt rema]
– Nej, det gjorde han inte. [förnekar att fisken var rå när han åt den men inte att han åt fisken]

De restriktiva fria predikativen liknar adverbial för avseende (Advl § 115), som anger i vilket avseende satsens utsaga gäller och lämnar det öppet om den har vidare giltighet. Adverbial för avseende står ofta på gränsen mellan fria och bundna adverbial. På liknande sätt kan restriktiva predikativ ses som fria predikativ på gränsen till bundna predikativ.

ANM. Konstruktioner av den typ som är kursiverade i nedanstående exempel redovisas i denna grammatik som adverbiella bisatser inledda av satsbas (Bisatser § 121–122, 130):

Bråkstake som han var skulle han alltid vända upp och ner på allt.
Ung och grön som han var fattade han ingenting.
Så ung och grön som han var fattade han ingenting.
Som den upptågsmakare han alltid varit satte han fart på hela sällskapet.

Han fattade allt *så ung och grön han var*.

En alternativ analys vore att uppfatta konstruktionerna som fria predikativ med komparativ bisats som efterställd bestämning.

Avgränsning mot andra satsled § 53–56

§ 53. Predikativ gentemot objekt. Både objekt och bundna subjektspredikativ kan utgöras av oinledda nominalfraser, och de har samma placeringsmöjligheter. Olikheterna är följande:

a) En nominalfras som subjektspredikativ är till skillnad från en nominalfras som objekt oftast inte referentiell. När den tydligt anger en referent identifieras denna alltid med subjektsreferenten. Objektet anger en referent, som vanligen är

en annan än subjektsreferenten. Om det är samma referent för subjekt och objekt är identiteten normalt presupponerad och markeras med reflexiv form på objektet.[1]

Kalle är *den bäste backen*. [predikativ]
Kalle föreslog sig själv. [objekt]

b) Ett subjektspredikativ visar normalt kongruens med subjektet, något som objektet inte gör:

Kalle blev {*en bra back/*två bra backar*}. [predikativ]
Kalle kände {en bra back/två bra backar}. [objekt]

c) Ett personligt pronomen står i nominativ som subjektspredikativ och i ackusativ som objekt:

Det här är *jag*. [predikativ]
Det här liknar mig. [objekt]

d) Som predikativ saknar indefinita nominalfraser oftast obestämd artikel eller annat kvantitetsattribut också i singularis vid individuativa substantiv, medan denna konstruktion bara förekommer i speciella fall för objekten:

Kalle blev *kapten*. [predikativ]
Kalle såg en kapten. [objekt]

e) De verb som kan konstrueras med bundet subjektspredikativ i form av oinledd nominalfras kan också konstrueras med adjektiviska och participiella predikativ. De flesta av dessa verb kan inte konstrueras med objekt. Om verb som konstrueras med bundet predikativ se § 19–26, 34–41.

[1] Vid vissa verb är det oklart om den bundna bestämningen anger identitet eller ej. Så vid t.ex. *agera*, *spela*, *betyda*, *innebära*.

ANM. Vid vissa verb är det oklart om bestämningen bör klassificeras som objekt, adverbial eller predikativ. Hit hör verb vilkas komplement anger mått (t.ex. *väga*, *rymma*, *kosta*, *vara*, *ta*), vad något betyder (t.ex. *beteckna*, *betyda*, *ange*) eller sinnesintryck (t.ex. *dofta*, *lukta*, *smaka*). Se också Obj. § 29.

§ 54. Predikativ gentemot subjekt. I de flesta fall visar ordföljden vad som är subjekt och predikativ. Om satsen är en fa-sats och inte innehåller några infinita verbformer kan det när predikativet är en nominalfras vara oklart vilket led som är subjekt och vilket som är predikativ, eftersom också predikativet kan stå som fundament.

Den ende som söker tjänsten är *denne Engström*.
Min lycka blev *hans olycka*.

I de allra flesta fall är det dock antingen pragmatiskt uppenbart vilket led som är subjekt eller likgiltigt för tolkningen av satsen. I skriftspråk är det överhuvudtaget ovanligt att ett bundet predikativ står som fundament.

§ 55. Predikativ gentemot adverbial. Särskilt tre kategorier kan utgöra gränsfall mellan predikativ och adverbial:

a) I vissa fall kan en adjektiv- eller participfras utan påtaglig betydelseskillnad hänföra sig antingen till subjektsreferenten (som fritt predikativ) eller till verbfrasens aktion (som sättsadverbial). Så är fallet när egenskapen bara metonymiskt hänförs till aktionen (Adj. § 24), t.ex. *gå lugnt, le vänligt.* Om frasens huvudord är oböjligt eller predikativets kongruens medför obestämd form neutrum singularis, kan man inte alltid säkert avgöra om frasen skall uppfattas som predikativ eller adverbial.

Manskapet gick *ganska lugnt* över bron.

I andra fall är bruket av adverbial närmast lexikaliserat, t.ex. *le vänligt* (jfr **le vänlig*).

Också i andra fall kan påtaglig betydelseskillnad saknas och osäkerhet uppstå om frasen skall uppfattas som predikativ eller adverbial:

Jag ger upp, sade han *suckande.*

b) De mer eller mindre lexikaliserade, ursprungligen adverbiella förbindelserna av typen *i ordning, från vettet* (§ 7) kan allt efter graden av lexikalisering uppfattas som adverbial eller som predikativ. Att dra en exakt gräns är inte meningsfullt. Ett tecken på att en sådan prepositionsfras (eller någon gång adverbfras) har predikativ funktion är att den kan efterfrågas med *hurdan, vad.*

– {*Hurdant/Vad/*Var*} var rummet, sa du? – *I ordning.* [predikativ]
– {*Hurdant/*Vad/*Hur/Var} är han, sa du?} – I köket. [adverbial]
– {*Hurdan/Vad/*Varifrån*} var han, sa du? – *Från vettet.* [predikativ]
– {*Hurdant/*Vad/Varifrån} är han, sa du?} – Från landet. [adverbial]

c) Komparativa subjunktionsfraser inledda med *som* (Subjnfraser § 2–15), vilka normalt fungerar som adverbial (Advl § 23, 63: a), är homonyma med predikativa subjunktionsfraser inledda med *som* (Subjnfraser § 16–17). Båda kan stå som bestämningar till verb och gränsen är ibland svår att dra mellan dem. Den predikativa frasen anger i första hand egenskap eller klasstillhörighet, medan den komparativa frasen jämför två komparander med varandra. En *som*-fras erinrar därmed mera om övriga predikativ om dess nominalfras är svagt referentiell, medan den mera erinrar om andra jämförande adverbial om dess nominalfras är tydligt referentiell. En komparativ subjunktionsfras kan ofta parafraseras med en komparativ bisats.

Hon fungerar *som medlare.* [predikativ subjunktionsfras, bundet subjektspredikativ]
Han beter sig som en nyfrälst vegetarian. [komparativ subjunktionsfras, bundet adverbial]
Han har *som en av projektets inspiratörer* en stor andel i framgången. [predikativ subjunktionsfras, fritt subjektspredikativ]
Han dansar som en häst. [komparativ subjunktionsfras, fritt adverbial]

Några exempel med mer eller mindre oklar kategoritillhörighet:

Folk är *som fiskar* nuförtiden […] (R)
[…] få tandställningarna inrättade så att de kan se ut *som filmstjärnor* alla tre när de blir vuxna. (R)

§ 56. Predikativ gentemot predikativt attribut. Ett fritt predikativ står ofta omedelbart efter det satsled som betecknar dess predikationsbas. I mittfältet kan ett subjektspredikativ stå omedelbart efter subjektet, och i slutfältet kan ett objektspredikativ stå omedelbart efter objektet. De har då samma placering som predikativa attribut i subjekt respektive objekt.

Predikativa attribut förekommer oftast i indefinita nominalfraser (Nomfraser § 53–54), medan en nominalfras som betecknar ett fritt eller bundet predikativs predikationsbas ofta är definit:

Där såg vi honom *oklädd och smutsig*. [objektspredikativ]
Där såg vi en karl, oklädd och smutsig. [predikativt attribut]

Betydelsemässigt anger ett fritt predikativ ett tillstånd som är samtidigt med eller överlappar med det överordnade verbets tid, medan ett predikativt attribut anger ett tillstånd som är samtidigt med eller överlappar med den överordnade nominalfrasens tid. Men eftersom verbet i en sats ofta anger en tid som sammanfaller eller överlappar med den tid då nominalfrasernas referenter existerar, finns det sällan en tydlig semantisk skillnad mellan de båda satsledstyperna.

19 VERBFRASER: EGENTLIGA SUBJEKT

1 Översikt.

Struktur 2

2 Det egentliga subjektets struktur.

Syntaktisk funktion och distribution 3–9

3 Verb med egentligt subjekt. 4 Bundna led i verbfrasen utöver det egentliga subjektet. 5 Rumsadverbial i sats med egentligt subjekt. 6 Formellt subjekt. 7 Placering av egentligt subjekt. 8 Egentligt subjekt i infinitivfras. 9 Reflexivt pronomen med egentligt subjekt som korrelat.

Betydelse 10–16

10 Indefinit och interrogativ nominalfras som egentligt subjekt. 11 Definit nominalfras som egentligt subjekt. 12 Relativt led som egentligt subjekt. 13 Det egentliga subjektets semantiska roll i sats med aktiv konstruktion. 14 Det egentliga subjektets semantiska roll i sats med passiv konstruktion. 15 Det egentliga subjektet i satsens informationsstruktur. 16 Det egentliga subjektets räckvidd.

Avgränsning mot andra satsled 17

17 Egentligt subjekt gentemot andra satsled.

§ 1. Översikt. Det egentliga subjektet utgörs av en vanligtvis indefinit nominalfras som står på objektets plats i satsen, dvs. efter platserna för infinit verb och partikeladverbial och framför adverbialen i slutfältet. Satsen med egentligt subjekt har normalt ett expletivt *det* som formellt subjekt (§ 6, Subj. § 19). Det egentliga subjektets nominalfras har samma semantiska roll i förhållande till verbet som ett ordinärt subjekt vid samma verb.

Det har inte försvunnit *några spadar* den här gången.
*Det har inte försvunnit *spadarna* den här gången.
Jfr: Några spadar har inte försvunnit den här gången.

Egentligt subjekt förekommer nästan bara vid verb utan objekt, dvs. vid intransitiva verb och passiva *s*-former av verb:

I hörnet står det *en piedestal*.
I hörnet placerades det *en piedestal*.
*I hörnet upptar det *en piedestal* hela utrymmet.
*I hörnet upptar det hela utrymmet *en piedestal*.

En sats med egentligt subjekt utsäger ofta att det egentliga subjektets referent befinner sig, börjar befinna sig eller slutar befinna sig på en viss plats – satsen innehåller då oftast också ett rumsadverbial – eller att referenten över huvud finns till, kommer till eller upphör att finnas till. I sådana satser är konstruktion med egentligt subjekt ofta vanligare än en konstruktion med ordinärt subjekt.

Det hänger *en tavla* över dörren. Jfr: En tavla hänger över dörren.
Det släpptes in *en katt* i lokalen. Jfr: En katt släpptes in i lokalen.
Det har försvunnit *ett viktigt papper* från mitt skrivbord. Jfr: Ett viktigt papper har försvunnit från mitt skrivbord.
Det finns *två sorters bokhandlare* numera. Jfr: Två sorters bokhandlare finns numera.
Det uppstod *oro* bland manskapet. Jfr: Oro uppstod bland manskapet.
Det hade förstörts *mycket* under deras frånvaro. Jfr: Mycket hade förstörts under deras frånvaro.

I passiv sats, som ofta anger en agentiv aktion, används oftare konstruktion med egentligt subjekt utan att befintlighet eller riktning anges:

Det inhandlades raskt *två pälsar och en släde*.

Det egentliga subjektets referent har sällan rollen av agens i aktionen, och även om verbet någon gång är agentivt är verksamhetsbetydelsen nedtonad:

Det häckar *fiskgjusar* i en av tallarna på sjöns nordsida.
Det arbetar *inga kurder* här.

Den indefinita nominalfrasen används oftast för att föra in en ny referent i sammanhanget. Medan en nominalfras som ordinärt subjekt i exempelvis en påståendesats ofta betecknar det som satsen handlar om (satsens tema), ingår det egentliga subjektet vanligen i den del av påståendesatsen som säger något om temat (satsens rema).

Egentligt subjekt skiljer sig från ett ordinärt subjekt också med avseende på sin räckvidd. Ett kvantitetspronomen står alltid inom exempelvis en negations räckvidd när det ingår i ett egentligt subjekt men kan stå utanför negationens räckvidd om det ingår i ett ordinärt subjekt.

Det hade inte kommit *många flickor* till festen. [Dvs. inte många (= få) hade kommit.] Jfr: Många flickor hade inte kommit till festen. [Dvs. antingen var det många som hade uteblivit eller också var det inte många som hade kommit.]

ANM. 1. En satstyp som liknar satser med egentligt subjekt är satser med expletivt *det* som subjekt och en infinitivfras eller nominal bisats som postponerat subjekt i satsens slutfält (Subj. § 21, Inffraser § 5, Bisatser § 47):

Det är en fördel {*att kunna stanna hemma/att en sådan kapacitet medverkar*}. Jfr: {Att kunna stanna hemma/Att en sådan kapacitet medverkar} är en fördel.

En annan likartad satstyp är satser med expletivt *det* som subjekt, med predikativ och en *med*-fras som bundet adverbial vilka kan parafraseras med satser utan expletivt *det* och med *med*-frasens nominalfras som subjekt (Subj. § 20, Predv § 28):

Det är nyttigt *med morötter*. Jfr: Morötter är nyttigt.

Jämför också parafrasrelationer som:

Pengarna var slut. ≈ Det var slut {på/med} pengarna.
Att ringa räcker. ≈ Det räcker med att ringa.

ANM. 2. Sats med egentligt subjekt kallas ibland existentialsats eller sats med presentering.

Struktur § 2

§ 2. Det egentliga subjektets struktur. Egentligt subjekt utgörs nästan alltid av en indefinit eller interrogativ nominalfras (Nomfraser § 21, 25–29, 32–34):

Det kom {*en/ingen*} *annan student* till mötet.
Det kom {*inga/några/fyra/många*} *andra studenter* till mötet.
Sådana studenter kommer det hit varje år.
Det står nog *lite annan saft* i skafferiet.
Det rådde *fullt kaos* på arbetsplatsen.
Det har insjuknat *ytterligare 42 värnpliktiga* sedan dess.
[…] det glimmade *gnistor* i deras ögon. (R)
Jag vet inte om det finns *några hus* på tavlan […] (R)
Det går *ingen buss* i dag, sa jag. (R)
Det hände *ingenting* den dagen […] (R)
Det hördes *spridda skratt* från salongen. (R)
[…] om det kommit *någon intressant post*. (R)
Det ligger *några torra vedpinnar* därborta i korgen. (R)
Det leker *ett litet leende* i mungipan på Ritterberg. (R)

Hur många rum ryms det i de där små villorna? (R)
[…] *vad* låg det *för frestande avsikt* i detta? (R)
Vad finns det annars *för skäl?* (R)
Vad har det försvunnit *för någonting?*
Hurdana romaner skrivs det egentligen nuförtiden?

*Det kommer nog {*min far/de* (*där*) *tyska studenterna*} i år.
*Det kommer {*han/jag*} *själv* hit i morgon.

Den indefinita nominalfrasen kan vara konstruerad med den komparativa subjunktionen *som* (eller *liksom*) som anger att beskrivningen av det egentliga subjektets referens är ungefärlig eller skall tolkas som bildlig:

Det gick *som ett spöke* genom salongen.
Då föll det *som en skugga* över hans ansikte.
Det sitter *som en plugg* i bröstet på mig.
Det ligger *som ett tjockt täcke av misstro* mellan den danska befolkningen och politikerna […] (S)

Vissa typer av definita nominalfraser kan emellertid också användas som egentliga subjekt:

Det ställdes då *det kravet* på honom *att han skulle resa genast*.
Det saknades *alla sorters medicin* i lägren.

Vilka indefinita och definita nominalfraser som kan vara egentliga subjekt beror på nominalfrasernas betydelse, se § 10–11.

Normalt kan det egentliga subjektet inte utgöras av en nominalfras som böjs i nominativ och ackusativ. När detta ändå är möjligt står ledet i nominativ.

Det lär finnas *de* som fortfarande stöder regeringen.

Syntaktisk funktion och distribution § 3–7

§ 3. Verb med egentligt subjekt. Ett egentligt subjekt kan vara bestämning antingen till ett verb i aktiv konstruktion eller till ett verb som konstrueras passivt. Särskilt i det förra fallet är egentligt subjekt möjligt bara vid verb med en viss valens och betydelse.

a) Verb som konstrueras aktivt måste normalt vara intransitiva för att medge egentligt subjekt, dvs. objektspositionen är vanligen ledig efter verbet. Verbet anger antingen att något finns eller sker över huvud taget (varvid ingen plats eller tid behöver specificeras) eller att aktionen gäller för en bestämd plats eller tid (varvid platsen respektive tiden vanligen behöver anges uttryckligen med adverbial).

Det finns *inga enhörningar*.
Det har funnits *vargar* också i södra Sverige.
Under istiden fanns det *mammutar*.

Vissa reflexiva verbförbindelser (Vbfraser: Allm. § 8) kan konstrueras med egentligt subjekt (på det direkta objektets plats):

Det satte sig *en massa flickor* längst fram.
Nu har det uppenbarat sig *ett stort problem*.
Det lade sig *en tryckt stämning* över församlingen.
Då reste det sig *en grovlemmad karl* och begärde ordet.
I det inre rummet hade det inte befunnit sig *några gäster*.

Också verb med andra objekt – särskilt sådana där objektets referent inte påverkas av verbets aktion – kan förekomma i konstruktion med ett följande egentligt subjekt:

Det mötte mig *en massa flickor* vid stationen.
Det vidlåder honom onekligen *en viss air av opålitlighet*.
Det väntade henne *en massa besvärligheter*.
Det har tillfallit henne *en massa porslin* i samband med arvskiftet.
Det fattas henne inte *mod*!
Men han måste iväg till Martha innan det hände henne *något*. (R)
Det slog honom plötsligt *en tanke* […] (R)

Också vissa lexikaliserade verbförbindelser bestående av verb plus naken nominalfras kan ta egentligt subjekt:

Det får nog inte plats *så många böcker* i min bokhylla.
Det hade ägt rum *en förväxling*. (R)

Om verbens betydelse och det egentliga subjektets semantiska roll se vidare § 13. Många av verben som konstrueras med egentligt subjekt kan också ingå i pseudosamordning med annat verb (Samordn. § 18–19).

b) Verb i *s*-form som konstrueras passivt (Vb § 47) kan i de flesta fall stå med egentligt subjekt. Det egentliga subjektet har då samma semantiska roll gentemot verbet som ett objekt vid samma verb i aktiv konstruktion, och det står på samma plats i den passiva satsen som objektet vid motsvarande verb i aktiv sats.[1]

Det odlades *mycket bönor* här. Jfr: Man odlade mycket bönor här.

Det förekommer också att ett bitransitivt verb i passiv konstruktion tar ett egentligt subjekt (som motsvarar det direkta objektet vid aktiv konstruktion):

Det erbjöds mig omsider *en lägenhet*. Jfr: Man erbjöd mig omsider en lägenhet.
Genast gavs det henne *en tjänst* vid universitetet.

Möjligen kan också ett egentligt subjekt vid passiv konstruktion motsvara indirekt objekt i aktiv sats:

Så fort det erbjuds *en anställd* en attraktiv lägenhet ropar pressen högt.
Om det tilldelas *en dansk* ett sådant pris igen, höjs nog ett och annat ögonbryn i de övriga nordiska länderna.

Åtminstone regionalt medges också konstruktion med egentligt subjekt vid perifrastisk passiv (*bli*-passiv) (Passiv § 14–25).[2] Participet placeras då efter det egentliga subjektet och kongruensböjs med detta (§ 4).

Det blev *flera allvarliga fel* konstaterade.
Det blev *en ny dator* införskaffad till sekreteraren.

Participet kan också placeras före det egentliga subjektet som ett infinit verb och kongruensböjs då inte med detta:

Det blev konstaterat *flera allvarliga fel*.
Det blev införskaffat *en ny dator* till sekreteraren.

Om vilka verbtyper som i passiv konstruktion ofta står med egentligt subjekt se § 14.

[1] Agentadverbial förekommer undantagsvis i satser med egentligt subjekt vid verb i passiv konstruktion:

Det opereras här varje dag *hundratals skottskadade* av de inhemska läkarna.

[2] Jämför också förbindelsen *gå förlorad* 'förloras':

Vid detta tillfälle gick det {*en hel armé* förlorad/*flera regementen* förlorade}.

ANM. Satser där verb med passiv *s*-form har ett nominalt led som komplement är syntaktiskt dubbeltydiga, dvs. ledet kan uppfattas antingen som egentligt subjekt eller som objekt (Obj. § 26, Passiv § 7: 2). Benägenheten att uppfatta ledet som objekt torde vara större, om det ingår i en mer eller mindre lexikaliserad förbindelse med verbet och är svagt referentiellt.

Det spelades *kort* hela kvällarna.
På kvällarna lästes det förstås *sagor* för barnen.
Jfr: I biblioteket fick det inte pratas. Det förhandlades om saken i flera dagar.

§ 4. Bundna led i verbfrasen utöver det egentliga subjektet. Andra bundna bestämningar än objekt (jfr § 3) samförekommer i varierande utsträckning med egentligt subjekt i verbfrasen.

a) Partikeladverbial förekommer både i lexikaliserade förbindelser och i mer produktiva konstruktioner med måladverb:

[…] med ens dök det upp *minst tio tonåringar till*. (R)
Det kom {ut/fram/in} *två poliser*.

b) Av de bundna adverbialen förekommer de objektliknande (Advl § 35–47) i begränsad utsträckning:

Det dog *många unga* av tuberkulos på den tiden.
Det vikarierade *ingen* för henne.
Det deltog *inga svenskar* i de tävlingarna.
Det ansluter sig *ytterligare en tanke* till den redan anförda.

Begränsningarna sammanhänger med att subjekten i satser med bundna adverbial oftast är agens eller upplevare, roller som normalt inte förenas med egentligt subjekt (§ 13–14).

Bundna rumsadverbial är vanliga i satser med egentligt subjekt, se § 5.

c) Bundna predikativ samförekommer i begränsad utsträckning med egentliga subjekt om de tillsammans med verbet anger befintlighet eller existens (Predv § 29):

Det var *inga rum* lediga på hotellet.
Det var *150 personer* närvarande vid högtidligheten.

Jag vet inte om det fanns *några sprutor* tillgängliga vid det tillfället.
Det var *många affärer* öppna fastän det var så sent.
Det blev *några personer* sittande kvar efter föreställningen.
*Det är *många bilar* svårsålda just nu.
*Det är *många ungdomar* entusiastiska seglare i Norge.
*Det blev *en flicka* överlycklig när hon fick höra detta.

Sats med perifrastisk passiv kan (åtminstone hos vissa språkbrukare) ha egentligt subjekt som placeras framför det därmed kongruensböjda perfektparticipet (jfr § 3: b):

Eftersom det aldrig blev *några bullar* bakade, så hade vi inget till kaffet när de kom.
Om det nu inte blir *så många brev* skrivna, får vi väl kosta på oss att ringa runt.
Det blev *hundratals barn* vaccinerade under de där dagarna.
Det blev *inga liljekonvaljer* plockade. (S)

Alternativt placeras participet utan kongruensböjning framför det egentliga subjektet:

Det blev vaccinerat *hundratals barn* under de där dagarna.
Det blev upphittat *två icke detonerade granater* strax intill.

Också i de andra fall då ett predikativ kan samförekomma med egentligt subjekt förefaller det som om adjektivet indirekt anger närvaro eller frånvaro (jfr § 13):

Det var *tre flickor* sjuka i klassen vid det tillfället. Jfr: *Det var tre flickor mycket begåvade i klassen.

§ 5. Rumsadverbial i sats med egentligt subjekt. De flesta verb som kan konstrueras med egentligt subjekt tar samtidigt ett rumsadverbial:

Det försvann *två poliser* in i huset.
Det går *en varm vind* genom Elfridas bröst. (R)
Jag menar, det är inte var dag det kommer *ett statsråd* till Huddinge. (R)
Det pyrde *glöd* under askan i spisen. (R)
Det står *en kaffebryggare* på diskbänken! (R)
Det strömmade *värme* mellan våra själar […] (R)
På benet satt det *en hel klunga blodiglar*. (R)
När jag kom in fanns det *en konstapel till* i rummet […] (R)

Många satser med egentligt subjekt kräver bundet rumsadverbial:[1]

*Det stod *en paraply*. Jfr: Det stod *en paraply* i hörnet.
*Det går *en karl*. Jfr: Det går *en karl* på trottoaren mittemot.

Vid vissa verb behövs inte rumsadverbial, särskilt inte om satsens aktion gäller överallt över huvud taget eller på en plats som är given eller aktuell i sammanhanget:

Det finns *många bra persondatorer*.
Det kom *en tandläkare* och undersökte oss.
Det har försvunnit *två kompasser* på sista tiden.
Det rådde *undantagstillstånd*.
Men kanske finns det *en mening* med allt. (R)
Då kom det *en rik man* gående. (R)
Ja, det har förekommit *bråk* …! (R)
Men det har kommit *två till*. (R)

Ett rumsadverbial kan i neutralt och formellt skriftspråk placeras på det ordinära subjektets plats i ordföljdsschemat, i stället för det expletiva *det*. Konstruktionen är naturligast när rumsadverbialet står som fundament i deklarativ huvudsats.

Till hans skola brukade dåförtiden komma en inspektör från Kalmar varje år. Dåförtiden brukade *till hans skola* komma *en inspektör* från Kalmar varje år.
I huvudstaden har enligt AP rått *undantagstillstånd* sedan förra veckan. Enligt AP har *i huvudstaden* rått *undantagstillstånd* sedan förra veckan.
Bakom honom skulle alltid finnas *gruvarbetare* i släktled efter släktled […] (R)
Men *efter oss* skall komma *ett släkte av intellektuellare karaktär*. (R)

Jfr § 6 om *där* som formellt subjekt.

[1] Satser med egentligt subjekt konstrueras inte sällan med tidsadverbial, och vissa satser kan sägas kräva antingen rums- eller tidsadverbial för att vara kompletta:
Det händer *många saker* i revolutionstider […] (R)

§ 6. Formellt subjekt. I sats med egentligt subjekt står det expletiva *det* på det ordinära subjektets plats i satsschemat (dvs. i mittfältet eller i deklarativa huvudsatser alternativt som fundament, Subj. § 8):

Efter en stund började *det* falla *tunga regndroppar*.
När *det* började falla *tunga regndroppar* efter en stund …
Jag vet inte *hur många gäster* (som) *det* har kommit.
Det började falla *tunga regndroppar* efter en stund.

Det expletiva *det* kvarstår som formellt subjekt också när en anaforisk verbfras syftar på en verbfras med egentligt subjekt:

– Brukar *det* sitta *en katt* på trappan? – Ja, det brukar *det* (göra).
Jfr: – Brukar hon sitta på trappan? – Ja, det brukar hon (göra).

I framför allt sydsvenskt regionalt språkbruk kan *där* och i viss mån *här* sägas fungera som formellt subjekt.[1]

I satser med egentligt subjekt kan i viss utsträckning ett formellt subjekt undvaras genom att ett rumsadverbial står på subjektsplatsen (§ 5).

[1] Exempel:

Tidigare brukade {*där/här*} inte bo *någon*. ≈ Tidigare brukade *det* inte bo *någon* {där/här}.
Tidigare brukade *där* inte synas *några sprickor* i mitt hus. ≈ Tidigare brukade *det* inte synas *några sprickor* i mitt hus.
Har *där* varit *myror* förut i den här soffan? ≈ Har *det* varit *myror* förut i den här soffan?
Det är inte *många här* bor längre. ≈ Det är inte *många det* bor här längre.
Där sitter *ett tjugotal människor* utspridda i den stora salongen […] (R)
Och visst stod *där en kärra* på gården. (R)
För inte så länge sen låg *här en vacker kulle* […] (R)
Här ligger *journalister och grannar* i buskarna, ska ni veta. (R)

Där, *här* kan i sydsvenskt regionalt språkbruk också stå på det formella objektets plats i en sats med objekt + nexusinfinitiv (§ 8):

Jag låter *där* inte komma *någon* och störa mig när jag arbetar.
Vi anser *där* inte behövas *flera lärare* nu.

Vissa språkbrukare accepterar *där*, *här* på subjektets ordinarie plats också när en pronominell verbfras syftar på en verbfras med egentligt subjekt:

– Brukar där sitta en katt på trappan? – Ja, det brukar *där* (göra).
– Har här varit en polisbil? – Nej, det har *här* inte, vad jag vet.

§ 7. Placering av egentligt subjekt. Egentligt subjekt placeras som (direkt) objekt i verbfrasen (omedelbart efter eventuellt partikeladverbial eller eventuellt objekt) eller som satsbas:

Det lär ha stått *en gatlykta* där i hörnet.
Strax släpptes det ut *en massa ungdomar* genom den bastanta porten.
Strax efter klockan tre susade det fram *en lång kortege av bilar* […] (R)
Och så väller det in *folk*, från samhället och från stan […] (R)

Sedan hade det lagt sig *en tung dimma* över trakten.
Det vidlåder dem *en viss vulgaritet*.

En gatlykta lär det ha stått där i hörnet.
Många lampor stod det inte på borden.
Vad stod det i brevet?

Vid pseudosamordning står det egentliga subjektet på objektsplats vid det första verbet:

Det brukar sitta *en flicka* och spela här. Jfr: *Det brukar sitta och spela *en flicka* här.
Det har ringt *en karl* idag från Lidköping och frågat om du vill hålla ett föredrag där.
Jag visste mycket väl att det satt *en hel maffia* och livnärde sig på att nosa upp polemik […] (R)
Tror du inte att det stod *en rälig typ* bakom lagårn och vräkte ur sej massa vidrigheter […] (R)

Det gör ingen skillnad i satsens räckviddsrelationer (§ 16) om det egentliga subjektet står som fundament eller i slutfältet:

Många lampor stod det inte på borden. ≈ Det stod inte *många lampor* på borden.
Kunder från Tyskland kommer det ofta numera. ≈ Det kommer ofta *kunder från Tyskland* numera.
Kreativitet har det aldrig saknats på den här arbetsplatsen. ≈ Det har aldrig saknats *kreativitet* på den här arbetsplatsen.

Det egentliga subjektet kan (mest talspråkligt) dislokeras initialt eller finalt och företräds då inuti satsen av den pronominella kopian *det* (ej kongruensböjd, Annex § 5, 9, Pron. § 38):

Några blommor, *det* har det aldrig fått finnas på hans skrivbord.
En gul katt, *det* brukade det ofta finnas med på hans bilder.
Det kom det ofta till henne, *konstiga brev från utlandet*.

Liksom objekt kan ett informationstungt egentligt subjekt postponeras till en plats längre fram i satsens slutfält (Postp. led § 4: c):

Dåförtiden brukade det alltid stå på vartenda bord *både rökverk av olika slag och diverse utsökta drycker*.

För negerat egentligt subjekt gäller samma placeringsregler som för objekt, dvs. det egentliga subjektet placeras senast på det negerande satsadverbialets plats i mittfältet (Obj. § 15):[1]

Det syntes *inga blommor* i hennes fönster. [Också: Det syntes inte *några blommor* i hennes fönster.]
Det lär *ingenting* finnas i skafferiet. [Också: Det lär inte finnas *någonting* i skafferiet.]
Det har *inga böcker* behövts under de senaste tre åren. [Också: Det har inte behövts *några böcker* under de senaste tre åren.]
[…] det skulle *ingen* komma och säga nåt annat. (R) [Också: Det skulle inte komma *någon* och säga något annat.]
Om det *ingenting* saknas, så är väl allt bra? [Också: Om det inte saknas *någonting*, så är väl allt bra?]

Om placering av egentligt subjekt vid predikativ se § 3: b.

[1] Egentligt subjekt är aldrig tillräckligt obetonat för att byta plats med intilliggande satsadverbial (jfr Obj. § 16):

I går var det {inte *någon*/**någon* inte} hemma. Jfr: I går såg hon {inte mig/mig inte} hemma.

§ 8. Egentligt subjekt i infinitivfras. Egentligt subjekt förekommer i olika infinitivfraser med olika satsledsfunktion i den överordnade verbfrasen:

a) En infinitivfras med funktion som nexusinfinitiv (Inffraser § 9) kan ha egentligt subjekt liksom verbfrasen i en finit sats. Det egentliga subjektet betecknar då

infinitivfrasens predikationsbas. I den funktion där annars uttrycket för infinitivfrasens predikationsbas brukar stå, dvs. som objekt eller subjekt, återfinns i stället ett expletivt *det*. Exempel på verb i aktiv konstruktion med formellt objekt och nexusinfinitiv:

Vi kan väl låta *det* gå *en dörr* mellan vardagsrummet och köket.
Hon ansåg *det* inte behövas *några nya fåtöljer*.

Exempel på passivt konstruerat verb med formellt subjekt och nexusinfinitiv:

Det påstods ha gått *en dörr* mellan vardagsrummet och köket.
Det ansågs finnas *många duktiga elever* bland de nytillkomna.

b) En infinitivfras med funktion som rektion i bestämning till det kausativa *få* kan ha egentligt subjekt samtidigt som *få* tar expletivt *det* som objekt:

Han fick *det* snart (till) att komma *300 besökare* om dagen.

c) En infinitivfras med funktion som objekt vid ett subjektsautonomt verb kan innehålla ett egentligt subjekt om det subjektsautonoma verbet har expletivt *det* som subjekt:

Det verkar finnas *många duktiga elever* bland de nytillkomna.

§ 9. Reflexivt pronomen med egentligt subjekt som korrelat. Det egentliga subjektet fungerar (liksom det ordinära subjektet) som korrelat till reflexivt pronomen:

Där sitter det alltid *en gammal kvinna* på en soffa med alla {sina/*hennes} påsar.
Genast kom det ut *en massa insekter* ur {sina/*deras} hålor.

Vid verb med passiv konstrukion finns dock (i olika grad för olika språkbrukare) en viss möjlighet för det egentliga subjektet att vara korrelat åt ett icke-reflexivt 3 pers. personligt pronomen i samma sats:

Det har stulits *två cyklar* från {sina/?deras} rättmätiga ägare.
På sista tiden har det återlämnats *ett stort antal barn* till {sina/?deras} föräldrar.
Fortfarande firas det *många helgon* på {sina/?deras} dödsdagar.

Denna möjlighet kan sammanhänga med att det egentliga subjektet vid verb i passiv sats alternativt kan uppfattas som objekt (Obj. § 26, Passiv § 7: 2).

Betydelse § 10–16

§ 10. Indefinit och interrogativ nominalfras som egentligt subjekt. Den indefinita nominalfrasens betydelse kan vara specifik eller icke-specifik (jfr Nomfraser § 108–109) när den fungerar som egentligt subjekt.

Specifik betydelse:

Det sitter *en sekreterare* i rummet utanför.
”Vet du att det står *en bil* i stallet?” sa han. ”En Austro-Daimler.” (R)
Här kommer det *lite kotletter och bröd*, sade hon bistert. (R)
Det sitter *en liten typ* på den ryggstödslösa stolen med hjul […] (R)

Icke-specifik betydelse:

Sitter det *någon sekreterare* i rummet utanför?
Vet du om det står *någon bil* i garaget?
Jag vill att det ska sitta *en sekreterare* och vänta på mig i rummet utanför.
Leo […] var alltid rädd att det skulle ligga *en orm* i gräset på ängarna […] (R)

Den indefinita nominalfrasen har variabel referens när den står inom ett flertalsbetecknande ords räckvidd (jfr § 16):

I varje rum sitter det *en sekreterare*. [variabel specifik betydelse]
Han vill att det ska sitta *en sekreterare* i varje rum. [variabel ospecifik betydelse]
I alla rum sitter det *en sekreterare*.
Det sitter {ofta/alltid} *en sekreterare* i hans rum.

Också en indefinit nominalfras med komparativt pronomen kan fungera som egentligt subjekt:

Det sitter {*likadana/sådana*} *fåglar* överallt i träden.
Det brukar komma *andra studenter* till kvällskurserna.
Det kom *andra tider*. (R)
[…] ja, det inte bara finns *sådana karlar*, det dräller av dem! (R)

En indefinit nominalfras som anger ett urval ur en given mängd fungerar däremot knappast som egentligt subjekt:[1]

*Det ligger *några av mejslarna* på hyllan.

Indefinit nominalfras kan inte fungera som egentligt subjekt om nominalfrasen betecknar hela arten av de referenter som benämns med nominalfrasen (generisk referens, Nomfraser § 110). Inte heller *man* kan vara egentligt subjekt (jfr § 11).[2]

*Det ligger *en katt* gärna i solen.
*Det sitter *alla katter* gärna i solen.
*Det sitter *varje katt* gärna i solen.
*Det sitter *man* väl inte och hostar när prästen predikar.

Interrogativa nominalfraser – med undantag av *vem* – kan vara egentliga subjekt:

Vad ligger det (för något) i min stol?
Vilka tavlor ska det hänga i korridoren?
Hur många blomkrukor ska det stå i det här fönstret?
Hurdana pärmar behövs det här då?
?*Vem* står det därute?

En interrogativ nominalfras som avser urval ur en given mängd står mindre gärna som egentligt subjekt men har något större benägenhet därtill än motsvarande indefinita nominalfras:

?*Vilken av mejslarna* har det försvunnit?
?*Hur många* av studenterna kommer det, tror du?

[1] *Somlig, övrig* används oftast vid urval ur en given mängd och förekommer därför sällan i egentligt subjekt:

?Det sitter *somliga studenter* [≈ somliga av studenterna] i korridoren och röker.
*Det ligger *övriga intresserade kommuner* [≈ de andra av de intresserade kommunerna] längre norrut.

[2] Däremot kan nominalfras med totalitetspronomen fungera som egentligt subjekt, om det är alla olika slag av den betecknade referenten som avses:

Det säljs {*alla veckotidningar/all sorts spik/allting*} här.
Det förekommer *allting* i den vägen på deras fester.
Det kan komma *vem som helst* i morgon.
Det får inte skrivas *vilken satir som helst* hos oss.
Det kunde få hända *vad som helst* nu. (R)

§ 11. Definit nominalfras som egentligt subjekt. Definit nominalfras kan normalt inte fungera som egentligt subjekt, om den (som i normalfallet) har definit betydelse:[1]

*Det saknades {*de nya böckerna/mina böcker*} i hyllan.

Nominalfras med definita attribut kan emellertid i vissa fall fungera som egentligt subjekt. Betydelsen är då snarast indefinit, trots att nominalfrasen innehåller element som annars medför definit betydelse. Hit hör framför allt följande typer av nominalfraser:

a) Nominalfras med bestämning i absolut superlativ (men utan att substantivet står i bestämd form, jfr Nomfraser § 47) kan fungera som egentligt subjekt när den refererar till en referent av ett visst slag snarare än till en viss unikt identifierbar referent:

Det syntes inte *den minsta lilla fläck* på hans skjorta.
Det rådde *den största ordning* på hans rum.
Om det hade funnits bara *den vagaste dröm, den minsta lilla gnista av hopp* […] (R)

b) Nominalfras med definit pronomen och narrativ bisats som appositionellt attribut kan fungera som egentligt subjekt:

Det ställdes då *det kravet* på honom *att han skulle resa genast*.
Sedan har det gjorts *det misstaget att man sålde skogarna*.
Här och var hade det uppstått *den föreställningen att Jesus redan hade återvänt till jorden*.

c) Nominalfras med ett fokuserande satsadverbial av typ *bara* (Satsadvl § 59) kan fungera som egentligt subjekt:

Nu sitter det *bara den svarta katten* utanför dörren. [Jfr med liktydig indefinit nominalfras: Nu sitter det *ingen annan katt än den svarta* utanför dörren.]
Nu fattas det *bara min syster*, sedan har alla svarat. [Jfr: Nu fattas det *ingen annan än min syster*.]

d) Nominalfras med *den ena … efter den andra* kan fungera som egentligt subjekt, om nominalfrasen inte refererar till en unikt identifierbar referent:

Sedan brukade det komma *den ena gästen efter den andra* till gården.
Till oss i sjätte arméfördelningens stab flöt det in *den ena uppgiften efter den andra* om kommunister, som man borde ta sig i akt för. (R)

e) Nominalfras med *samma* kan vanligen fungera som egentligt subjekt, kanske därför att referentens identitet hävdas i stället för att som eljest förutsättas (Pron. § 202):

Det har kommit *samma reparatör* i dag som i förra veckan. Jfr: Det kom en annan reparatör än i förra veckan.

I särskilda fall kan också andra definita nominalfraser ha snarast indefinit betydelse och stå som egentliga subjekt.[2]

[1] Undantag:

a) Vid *det finns* o.d. kan det egentliga subjektet vara definit, om dess referent finns upptagen på en (tänkt) lista. I sådana satser saknas ofta rumsangivelse, varför verbet och det egentliga subjektet ensamma utgör satsens rema.

– Vad har ni för desserter? – Det finns *tårtorna* förstås och så *fruktkakan*.
Ja, så går det ju *det där eftermiddagståget* förstås.

b) Egentligt subjekt kan bestå av samordnade nominalfraser av vilka bara den första är indefinit:

I lådan ligger det *lite pengar och de obetalda räkningarna*.

c) Komplementet vid *det står* i betydelsen 'det står skrivet' kan uppfattas som egentligt subjekt, även om konstruktionen sällan kan parafraseras med en sats där det skrivna anges med ordinärt subjekt. Komplementet kan vara definit.

Här står det *tiderna för omröstningen*.
Om det står *ditt namn* på bomben, ja då är det din bomb. (R)

d) *Halva* eller *hela* med substantiv för tidsenhet kan stå som egentligt subjekt. Vissa språkbrukare kan ha också andra nominalfraser med *hela/halva* som egentligt subjekt.

Det {gick åt/behövdes} {*halva/hela*} {*dagen/januari*} för att bli färdig.
?Det försvann *hela verandan* här när grävskopan gick amok.
*Det gick *hela klassen* på bio.

[2] Tre sådana fall:

a) Egennamn kan stå för en manifestation eller en produkt av den företeelse som bär namnet. I denna användning har namnet på sätt och vis indefinit betydelse: ett exemplar

eller ett framförande av ett verk, ett verk av en upphovsman. Marginellt kan sådana egennamn fungera som egentliga subjekt.

Det dansades *Kejsarvalsen* så det stod härliga till.
Vid varje sammankomst lästes det *Karlfeldt*.

b) Pronomenet *de* med relativ bisats som attribut kan vara egentligt subjekt vid *det finns:*

Det finns *de* [≈ sådana] *som skulle vilja protestera*.
Det finns *de som tror, att det blå fältet är himlen*. (R)
Det finns *de som får betalt bara för att hålla sin trut*. (R)

c) Det partitiva attributet *av dem* anger ibland inte en definit urvalsmängd utan står snarare för en sorts referenter varför en nominalfras med detta attribut kan fungera som egentligt subjekt:

Det fanns många nazister på den tiden. Det gick *flera av dem* [≈ sådana] i min klass.

Dock fungerar nominalfras med *de flesta* ogärna som egentligt subjekt trots att betydelsen är indefinit:

*Det kommer *de flesta flickor* efter klockan nio. Jfr: Det kommer *flest flickor* efter klockan nio.

§ 12. Relativt led som egentligt subjekt. En relativ bisats kan bara i vissa fall konstrueras med egentligt subjekt som utsatt eller underförstådd satsbas:

a) Relativsatsen är icke-restriktiv och den relativa anaforen är intensionell, dvs. det egentliga subjektet och dess korrelat syftar inte på samma specifika referent:

En persondator, *vilket* det förstås inte fanns, hade varit dem till stor hjälp.
Champinjoner, som det för resten växer också där vi bor, vågar vi inte plocka nu längre. [Det egentliga subjektet är underförstått med samma referens som relativsatsens korrelat; Bisatser § 18 Anm.]

b) Det egentliga subjektet är utbrutet ur relativsatsen:

Det är nog *vatten* (som) det behövs mest nu.
Det är nog *en fiskgjuse* (som) det sitter där i tallen.

Restriktiva relativsatser konstrueras eljest knappast med egentligt subjekt som utsatt eller underförstådd satsbas (ens om korrelatet är indefinit):[1]

*De åtgärder *vilka* det brukar tillgripas i sådana fall passar av olika skäl inte nu.
*Han pratade om en katt *som* det brukade sitta på hans trappa.

[1] Komparativa bisatser (t.ex. som komplement till *sådan*, *samma*, *annan*) kan konstrueras med underförstått egentligt subjekt om jämförelsen avser sort snarare än identitet:

{sådana/samma} blommor som det växer [-] utanför mitt fönster
andra blommor än det växer [-] utanför mitt fönster

När bisatsen är komplement till *samma*, kan den ha ett underförstått egentligt subjekt även om jämförelsen gäller identitet (jfr § 11: e):

Är det där samma bok som det låg [-] på bordet i går?

§ 13. Det egentliga subjektets semantiska roll i sats med aktiv konstruktion. Vid de flesta verb med egentligt subjekt betecknar detta en konkret referent vars existens eller befintlighet på en viss plats (eller vid en viss tidpunkt eller över huvud taget) börjar, pågår eller upphör. Vid andra verb betecknar det egentliga subjektet ett skeende eller sakförhållande som inträder, pågår eller upphör. Det egentliga subjektet anger alltså normalt föremålet för satsens aktion (jfr Vbfraser: Allm. § 23: 1c).

Nedan följer exempel på grupper av intransitiva verb (eller lexikaliserade verbförbindelser, jfr § 3) som kan konstrueras med egentligt subjekt.

a) Verbet anger att något finns eller är placerat någonstans. Exempel:

avgå, befinna sig, bo, cirkulera, delta, drälla in, dyka upp, dö (bort), dölja sig, existera, falla, fattas, finnas, flyga, flytta (hit/dit/in/ut [etc.]), få rum, förekomma, föreligga, försvinna, gapa, gå, hänga, ingå, insjukna, komma, ligga, rulla, rymmas, röra sig, saknas, samla sig, samlas, sippra ut, sitta, springa, sticka ut, stiga upp, strömma in, stå, sväva, synas, tillkomma, uppenbara sig, utbreda sig, utgå, vara, vila, visa sig, växa, växa upp, återstå, öppna sig

Det står *en intressant sak* här i tidningen.
Ovanför oss gapade det *ett stort hål*.
Det vilade *en tryckt stämning* över församlingen.
Det gick *en kvart* men inget hände.
[…] att det helt plötsligt försvunnit *en massa folk* ur hans liv. (R)
I tre söndagar strömmade det in *grannar, släkt och vänner* med gåvor. (R)
Det saknas fortfarande *viktiga bitar* av analysen. (R)
Preliminära resultat antyder att det föreligger *en onormal omsättning av flera hormoner*. (R)
Jag vet att det förekommit *klagomål mot mina mannar*. (R)
Det cirkulerade snart *rykten om ett hotfullt gasmoln* […] (R)
Det växte *två vackra kastanjer* där […] (R)

b) Verbet anger att något inträffar eller pågår. Exempel:

bli av, hända, inträda, inträffa, ske, uppstå; pågå, råda

Det måtte ha inträffat *något* med barnen. (R)
Det uppstår *en stunds tystnad* […] (R)
Och det var då som det skedde *något märkligt* med Svensson. (R)
Det blir *inget* av med den saken, säger han tröstande. (R)
[…] att det pågick *ett privat samtal* i närheten. (R)
Eftersom det var ett sommarslott rådde det här *synnerligen obekväma förhållanden*. (R)

c) Verbet anger att något behöver finnas. Hit hör ett antal deponensverb och partikelförbindelser. Exempel:

behövas, tarvas, fordras, krävas, måste till, {skall/skulle} till, {vill/ville} till

På basplanet behövdes det *mycket krafter*. (R)

[…] där fordras det *en uppövad intuition* […] (R)
[…] att det måste till *finter och knep* […] (R)
[…] det ville till *några koppar svart kaffe* innan han riktigt var med. (R)

Det egentliga subjektets referent är sällan agens.[1] Man kan urskilja två typer av omständigheter som gynnar bruk av egentligt subjekt vid agentivt verb.

Ett agentivt verb står lättare med egentligt subjekt om det är viktigare var det egentliga subjektets referent befinner sig än vad den gör (dvs. om rollen som agens är nedtonad till förmån för rollen som föremål). Om t.ex. verbet anger en verksamhet som är mer eller mindre självklar på den plats där den anges ske, är konstruktion med egentligt subjekt fullt möjlig:

Det sjunger *en trevlig teknolog* i vår kör. [Man tänker mera på att teknologen är med i kören än på att han sjunger där, eftersom det förutsätts att man sjunger i den kör man är med i. Om ett sådant påstående avvisas med ”Nej, det gör det inte”, så förnekas det därmed inte att en teknolog sjunger utan att en teknolog är med (och sjunger) i kören.]
Det arbetade *två kurder* på min arbetsplats. [Man tänker mera på att kurderna fanns på arbetsplatsen än på att de arbetade där eftersom man alltid arbetar på en arbetsplats. Om ett sådant påstående avvisas med ”Nej, det gjorde det inte”, så förnekas det inte att kurderna arbetade utan att de fanns (och arbetade) på arbetsplatsen.]

Det äter *många tjänstemän från departementen* på det här matstället.
Det sjöng varje kväll *en vacker yngling* nedanför hennes balkong.
Det ringde *en student* till dig i går.
Lite senare dansade det *några ungerska flickor* på scenen.

Om verbets agentiva processuella betydelse framhävs med ett sättsadverbial blir konstruktionen med egentligt subjekt däremot marginell:

?Det {uppträdde/arbetade} *två kurder* {entusiastiskt/skickligt} på min arbetsplats för att få en försoning till stånd.

Ett agentivt verb verkar lättare kunna ta egentligt subjekt om agens har en rätt oprecis referens (”någon”), medan i stället själva skeendet (och platsen därför) är det informativt viktiga:

Har det ringt *någon?*
Det ropade visst *någon* där borta.
Jag hör att det gråter *någon* i korridoren.

Begränsningarna på satser där ett agentivt verb konstrueras med egentligt subjekt är otydliga, och sådana satser bedöms ofta olika av olika språkbrukare:

?Det prenumererar *ganska många stockholmare* på Sydsvenskan.
?Det gråter *en tvåmånaders baby* i korridoren.

*Det skriver alltid *amanuenser* på den här datorn.
*Det sydde *två flickor* i ett vindskontor där jag bodde.
*Det skrattade till *en pojke* längst bak i auditoriet.

Inte heller rollen som upplevare är normalt förenlig med det egentliga subjektet, sannolikt eftersom verb av denna typ inte kan tolkas som lokaliserande:

*Det längtar *många invandrare* till sitt hemland.

[1] Vissa hjälpverb vid vilka subjektet har en tydlig semantisk roll av agens eller upplevare kan hindra ett underordnat huvudverb från att konstrueras med egentligt subjekt. Dit hör hjälpverb som anger subjektets vilja, avsikt, förmåga, tillåtelse att utföra den aktion som anges av huvudverbet.

*Det ville sitta *en flicka* i länstolen. Jfr: Det brukade sitta *en flicka* i länstolen.
*Trots allt orkade det delta *fem hästar* i loppet. Jfr: Trots allt skulle det delta *fem hästar* i loppet.

Om subjektet har en mindre tydlig roll vid hjälpverbet (Vb § 8) är däremot konstruktionen möjlig:

Det har fått sitta *en elev* och arbeta vid datorn hela dagen. [Tillåtelsen har inte lämnats till den enskilda eleven utan gäller arrangemanget som helhet.]

§ 14. Det egentliga subjektets semantiska roll i sats med passiv konstruktion. I passiv sats med egentligt subjekt är normalt agensföreställningen starkt förbleknad även om den aktion som verbet anger annars är agentiv, dvs. verbet tenderar att ha medial snarare än passiv funktion (Vb § 49: 2). Det egentliga subjektet anger i passiva satser (liksom i aktiva, § 13) vanligen en föremålsroll hos referenten: satsen utsäger framför allt att denna referent existerar eller befinner sig på en viss plats:

a) Verb som anger att något blir till eller försvinner som ett resultat av verbets aktion (jfr Obj. § 19: 1d). Exempel:

anordnas, arrangeras, bakas, bildas, brännas upp, byggas, förintas, förstöras, odlas, ordnas, produceras, skapas, skrivas, tillintetgöras, tillverkas, uppfinnas, utplånas, utvecklas

Det hade arrangerats *en folkomröstning* […] (R)
För att använda en av Maris liknelser så byggdes det *en bro* mellan våra själar. (R)
Det bildas *en stel hinna* över hennes ansikte och hennes ögon […] (R)
Ibland ordnades det *dans* […] (R)
Det skrevs *många böcker* de första åren om ryska revolutionen […] (R)
Det utvecklas lätt *stora spänningskrafter*, liksom i glas … (R)
Här förstördes det *många värdefulla byggnader* under krigets slutskede.

b) Verb som anger att något förflyttas till en annan plats eller överförs till en annans disposition (jfr Obj. § 19: 1a–b). Exempel:

bäras in, hämtas, läggas, placeras, ställas, sättas, tas fram; beställas, betalas, delas ut, erbjudas, ges, köpas, serveras, skaffas, tillhandahållas

[…] så lades det *ett nytt mynt* i automaten […] (R)
Det sätts *en punkt* för arbetet. (R)
Vi observerade att det bars in *mat* till somliga bord. (R)
Men det gavs *ett uppskov*. (R)
Det serverades *kaffe*. (R)

c) Verb som anger att något upptäcks genom verbets aktion (jfr Obj. § 19: 1e). Exempel:

avslöjas, hittas, konstateras, upptäckas

Det avslöjades *en hel del oegentligheter*.

d) Verb som anger att något framförs i ord genom verbets aktion (jfr Obj. § 19: 2a). Exempel:

framföras, riktas, sägas, ställas [i: ställas krav], uttalas

Också mot mig riktades det *kritik*.
Det uttalades *vissa farhågor* angående aspirantens förmåga.
Det sades *många bittra ord* om den nya staten Israel […] (R)
[…] han tyckte att det började ställas *krav* […] (R)
[…] att det aldrig skulle framföras *några klagomål eller åtal* mot mig […] (R)

Mindre ofta förekommer det att egentligt subjekt står vid ett passivt konstruerat verb som i aktiv konstruktion tar ett objekt vars referent påverkas av verbets aktion (jfr Obj. § 19: 1c):

Det lagades *en bänk* här i går (av någon vem det nu var).

Egentligt subjekt förekommer knappast heller vid passivt konstruerade verb som i aktiv konstruktion tar ett objekt vars existerande referent har rollen upplevare (jfr Obj. § 19: 3):[1]

*Det irriterades *några besökare* av den grälla färgsättningen.

[1] I en sats som den följande betraktas alltså det egentliga subjektets referent som föremål för aktionen, fastän verbet i andra sammanhang kunde tänkas ha objekt med rollen som upplevare:

I skolsalarna opererades det *patienter* på löpande band, när vi var där.

§ 15. Det egentliga subjektet i satsens informationsstruktur. Konstruktionen med egentligt subjekt tillgrips ofta av talaren när konstruktion med ordinärt subjekt skulle ge en annan informationsstruktur. I exempelvis en påståendesats betecknar det ordinära subjektet ofta temat, utgångspunkten för utsagan. Det egentliga subjektet ingår däremot oftast i remat, satsens informativa tyngdpunkt. Satser med egentligt subjekt har ofta inget led som betecknar temat (i vissa fall kan det eventuella rums- eller tidsadverbialet ses som tema).

Martina kände sig ertappad när hon gick med sin tunga portfölj upp till medicinjourens rum. Det låg *flera jourrum* i rad och hon ville inte bli sedd. (R) [*Flera jourrum* är inte utgångspunkten för utsagan, det som satsen handlar om, utan ingår i informationen om vad som finns på den aktuella platsen.]

Rummet var trångt men välinrett. […] Det fanns *ett skrivbord i björk* […] (R) [Det ordinära subjektet *rummet* anger den satsens tema och dessutom vad de följande satserna handlar om, också den där det egentliga subjektet *ett skrivbord i björk* ingår i beskrivningen av rummet.]

Det var inte *många ljud* i skogen mitt på dagen. (R) [Skogen kan eventuellt ses som satsens tema.]

Remat innehåller ofta nya referenter, medan temat vanligen anger en känd, ofta redan aktualiserad, referent (jfr Subj. § 30). Härmed sammanhänger att det egentliga subjektet nästan alltid är indefinit, medan det vanliga subjektet oftast är definit. (Om subjektets plats i informationsstrukturen och om användningen av indefinit subjekt se Subj. § 30.)

Fastän det egentliga subjektet normalt introducerar en ny referent, handlar det ofta om en referent med en låg prominens som inte vidare omtalas i texten eller samtalet:

Det stack upp *ett par ensamma spensliga frötallar* mellan de gamla högarna av dött besprutat ris som avverkningsmaskinerna lämnat åt sitt öde. (R) [Frötallarna omtalas inte vidare.]

[…] och där det borde varit *en fors* låg nu en kraftstation. (R) [Den irreella, icke-specifika forsen omtalas inte vidare.]

Trots att det egentliga subjektet (liksom ett objekt) normalt ingår i remat kan det (liksom ett objekt) placeras som fundament. Också i detta fall introduceras en referent som är ny men som gärna kontrasterar mot en referent av samma eller liknande slag som redan aktualiserats (jfr Satsbaser § 18: 1c). I detta fall är det knappast någon informationsstrukturell skillnad mellan en konstruktion med egentligt och formellt subjekt och en med ordinärt subjekt.

En laserskrivare behövs det nog (också/inte) här. Jfr: En laserskrivare behövs nog också här.

§ 16. Det egentliga subjektets räckvidd. Det egentliga subjektet har liten räckvidd: om satsen har ett annat räckviddsskapande uttryck, hamnar alltså det egentliga subjektet inom detta uttrycks räckvidd oberoende av vilket uttryck som står före det andra i satsen.

Många läkare arbetar det inte här. = Det arbetar inte *många läkare* här. [Dvs.: Det är inte många läkare som arbetar här.]

Jfr: Många läkare arbetar inte här. [Antingen: Det är många läkare som inte arbetar här. Eller: Det är inte många läkare som arbetar här.]

Fem flickor brukade det inbjudas till varje fest. = Det brukade inbjudas *fem flickor* till varje fest. [Dvs. antalet flickor som brukade inbjudas till varje fest var fem.]
Jfr: Fem flickor brukade inbjudas till varje fest. [Antingen: Det fanns fem flickor som brukade inbjudas till varje fest. Eller: Antalet flickor som brukade inbjudas var fem.]

Två lärare satt det alltid i skolan på eftermiddagarna.
Jfr: Två lärare satt alltid i skolan på eftermiddagarna.

Avgränsning mot andra satsled § 17

§ 17. Egentligt subjekt gentemot andra satsled. Egentligt subjekt påminner framför allt om subjekt, objekt, bundet subjektspredikativ samt postponerad sats eller infinitivfras som subjekt.

a) Gentemot subjekt

Egentligt subjekt har samma semantiska roll vid sitt verb som ett ordinärt subjekt vid samma verb i sats utan formellt subjekt. Normalt kan en sats med formellt och egentligt subjekt parafraseras med en sats där det ordinära subjektet utgörs av samma nominalfras som det egentliga subjektet i den ursprungliga satsen.

Det behövs *mer vatten*. ≈ Mer vatten behövs.

Det egentliga subjektet skiljer sig från subjektet framför allt genom att placeras som objekt, samtidigt som expletivt *det* upptar subjektets ordinarie plats i satsen:

På trappan brukar det sitta *en gul katt*. Jfr: På trappan brukar en gul katt sitta.

Egentligt subjekt anger till skillnad från ett ordinärt subjekt inte så gärna predikationsbas för en infinitivfras i fritt adverbial. Inte heller fungerar det egentliga subjektet alltid lika lätt som korrelat för reflexivt pronomen i satsen.

?Snart försvann det *en kund till* efter att ha opponerat sig högljutt. [Jfr med predikationsbasen angiven med subjektet: Snart försvann en kund till efter att ha opponerat sig högljutt.]
?Det stoppades *två förare* den kvällen på grund av sin vårdslösa körning. [Jfr med subjekt som korrelat: Två bilister stoppades den kvällen på grund av sin vårdslösa körning.]

Ytterligare en skillnad är att det egentliga subjektet normalt är indefinit, medan subjektet oftare är definit än indefinit. Se också § 1.

b) Gentemot objekt

Egentligt subjekt och objekt liknar varandra däri att de har samma placering, nämligen i verbfrasen, efter verb (+ eventuellt partikeladverbial):

Det skulle behövas *två stolar* till om vi ska få rum allihop. Jfr: Vi skulle behöva två stolar till om vi ska få rum allihop.
Det brukar *ingenting* hända så här års. Jfr: Jag brukar ingenting göra så här års.

Egentligt subjekt skiljer sig från ett objekt på flera sätt. Det förutsätter för det första normalt att satsen har formellt subjekt. Satsen med egentligt subjekt kan parafraseras med en i övrigt oförändrad sats där det egentliga subjektets nominalfras är ordinärt subjekt i stället för det expletiva *det*.[1]

Det växte upp *en hel stad* runt järnvägsknuten. ≈ En hel stad växte upp runt järnvägsknuten.

I pseudosamordning fungerar det egentliga subjektet i den första verbfrasen också semantiskt som subjekt åt den andra verbfrasen. En motsvarande koppling mellan objekt och underförstått subjekt i den senare verbfrasen är inte möjlig:

Det stod *en ståtlig örn* och åt lugnt av den nyskjutna älgens kött. Jfr: *Vi såg en ståtlig örn och åt lugnt av den nyskjutna älgens kött. [i betydelsen att örnen åt]

Egentligt subjekt kan i allmänhet vara korrelat till reflexivt pronomen, medan objektet vanligen inte så lätt kan vara korrelat:

Det har stulits *två cyklar* från {sina/?deras} rättmätiga ägare. Jfr: Man har stulit två cyklar från {deras/?sina} rättmätiga ägare.

Egentligt subjekt kan bara i vissa fall stå som satsbas eller underförstått i relativ bisats, medan det inte finns några sådana begränsningar på objekt:

*De åtgärder vilka det brukar tillgripas i sådana fall passar av olika skäl inte nu. Jfr: De åtgärder vilka man brukar tillgripa i sådana fall passar av olika skäl inte nu.

Ytterligare en skillnad är att det egentliga subjektet normalt är indefinit, medan objektet kan vara såväl definit som indefinit.

Om analysen av satser som *det såddes råg*, *det dansades polka* se Passiv § 7: 2.

c) Gentemot subjektspredikativ

Verbet *vara* kan ange befintlighet och tar då rumsadverbial och egentligt subjekt:

Det är *en mus* i skåpet. Jfr: En mus är i skåpet.

Om *vara* har en indefinit nominalfras som bunden bestämning men inte har rumsadverbial förefaller det ofta naturligast att redovisa nominalfrasen som subjektspredikativ, också när satsen har expletivt *det* som subjekt. Parafras är då inte möjlig med en sats vars subjekt motsvarar den bundna bestämningen. Gränsen mellan konstruktion med egentligt subjekt och konstruktion med subjektspredikativ är emellertid i detta fall vag.[2]

Det var en duktig simmare. Jfr: *En duktig simmare var.
Det var en härlig dag i början av juni. Jfr: *En härlig dag var i början av juni.

Det är fel på systemet. Jfr: *Fel är på systemet.
Det är brist på vatten i området. Jfr: *Brist på vatten är i området.
Det blir snart fest i Bygdegården igen. Jfr: *Fest blir snart i Bygdegården igen.

Från konstruktion med egentligt subjekt bör också skiljas utbrytning och vissa typer av satser med identifierande predikativ och med *det* etc. som subjekt. Vid utbrytning får ledet (som kan vara indefinit eller definit) efter *vara* sin form av den position i den relativa bisatsen som det utbrutna ledet korresponderar med (Bisatser § 38).

Det var {en av sina bröder/mig} (som) hon mötte.

En sats med identifierande predikativ och med *det* som subjekt (Predv § 31) kan användas för att introducera en referent i talsituationen. Komplementet till *vara* är då indefinit liksom ett egentligt subjekt, men det behöver inte samförekomma med ett rumsadverbial och predikativet innehåller gärna en relativ bisats. Gränsen mellan de båda konstruktionerna är dock flytande.

Det var en karl (här) (nyss) som ville prata med dig. [presenteringskonstruktion]
Jfr: Det satt *en karl* här *som spelade munspel*. [konstruktion med egentligt subjekt]

d) Gentemot nominal sats eller infinitivfras som postponerat subjekt

Nominal sats och infinitivfras som subjekt kan postponeras till sist i slutfältet och företräds då av expletivt *det* på det ordinära subjektets plats:

Numera är det väldigt stimulerande att arbeta här.

Det postponerade subjektet kan dock till skillnad från egentligt subjekt inte med bibehållet expletivt *det* som subjekt placeras som satsbas:

*Att arbeta här är det nu väldigt stimulerande. Jfr: *Fem böcker* hade det försvunnit. [egentligt subjekt]

Om satser med expletivt *det* som subjekt se vidare Subj. § 18–25.

[1] Satser som *det {luktar/doftar} kaffe här* erinrar om satser med formellt och egentligt subjekt. Komplementet redovisas dock i denna grammatik som objekt, eftersom den inte kan parafraseras med en sats där komplementets nominalfras är subjekt (jfr Obj. § 29: 3). I nedanstående satser har *kaffe* olika roller i aktionen. Som komplement står nominalfrasen för kaffets arom (dvs. vad eller hur något doftar), som subjekt betecknar nominalfrasen ämnet kaffe (dvs. något som doftar).

Det doftar kaffe (här). ≠ Kaffe doftar (här).

[2] I de fall då det egentliga subjektets referent är en del av den helhet som anges med rumsadverbialet föreligger undantagsvis ingen naturlig parafras med det egentliga subjektets nominalfras som subjekt.

Det är *fyra hyllor* i skåpet. ≈ ?Fyra hyllor är i skåpet.
Det var *en knagg* i träet. ≈ ?En knagg var i träet.

20 VERBFRASER: ADVERBIAL

Adverbial. Allmänt 1–5

1 Olika typer av adverbial i verbfrasen. 2 Adverbialens struktur. 3 Gränsen mellan partikeladverbial och bundna adverbial. 4 Gränsen mellan bundna och fria adverbial. 5 Adverbial eller attribut?

Partikeladverbial 6–17

6 Översikt.

Struktur 7–9

7 Adverb som partikeladverbial. 8 Prepositioner som partikeladverbial. 9 Prepositionsfraser och andra fraser som partikeladverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 10–13

10 Verb med partikeladverbial. 11 Placering av partikeladverbial. 12 Partikeladverbial som fundament. 13 Partikeladverbialets betoning.

Betydelse 14–15

14 Betydelse hos adverb som partikeladverbial. 15 Betydelse hos preposition som partikeladverbial.

Parafraser av partikelförbindelse 16–17

16 Förhållandet mellan partikelförbindelse och sammansatt verb. 17 Alternativ konstruktion av verbfrasen.

Bundna adverbial i verbfrasen 18–57

18 Översikt.

Struktur 19–26

19 Prepositionsfras. 20 Adverbfras. 21 Adverbiell bisats. 22 Adjektiv- och participfras. 23 Komparativ subjunktionsfras. 24 Nominalfras. 25 Infinitivfras och nominal bisats. 26 Dubbeladverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 27–34

27 Verbfrastyper som kan ha bundna adverbial. 28 Placering i slutfältet. 29 Placering i mittfältet. 30 Ett bundet adverbial i mittfältet och ett i slutfältet. 31 Funktion som satsbas. 32 Isolerad preposition. 33 Bundet adverbial i verbfras som fundament. 34 Adverbialiserat attribut.

Betydelse 35–57

Objektliknande adverbial 35–47: 35 Semantiska roller. 36 Prepositionsfras med *av*. 37 Prepositionsfras med *efter*. 38 Prepositionsfras med *från*. 39 Prepositionsfras med

för. 40 Prepositionsfras med *i*. 41 Prepositionsfras med *med*. 42 Prepositionsfras med *mot*. 43 Prepositionsfras med *om*. 44 Prepositionsfras med *på*. 45 Prepositionsfras med *till*. 46 Prepositionsfras med *åt*. 47 Prepositionsfras med *över*.

Bundna adverbial som anger rum 48–54: 48 Översikt. 49 Befintlighet. 50 Riktning. 51 Befintlighet som mål: placeringsverb. 52 Väg. 53 Flera rumsadverbial i samma sats. 54 Väderstrecken.

Övriga bundna adverbial 55–57: 55 Sätt. 56 Följd. 57 Tid.

Fria adverbial i verbfrasen 58–115

58 Översikt.

Struktur 59–66

59 Prepositionsfras. 60 Adverbfras. 61 Adverbiell bisats. 62 Adjektiv- eller participfras. 63 Subjunktionsfras. 64 Nominalfras. 65 Flerledad fras. 66 Dubbeladverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 67–73

67 Placering i slutfältet. 68 Adverbialens inbördes ordning i slutfältet. 69 Placering i mittfältet. 70 Funktion som satsbas. 71 Adjunktionellt *så*. 72 Isolerad preposition. 73 Fritt adverbial i verbfras som fundament.

Fria adverbial indelade efter betydelse 74–115

Aktionsbeskrivande adverbial 74–81: 74 Översikt. 75 Sätt. 76 Medel. 77 Grad. 78 Mått. 79 Följeslagare. 80 Ersättning. 81 Beledsagande omständighet.

Adverbial som prototypiskt anger animata aktanter 82–84: 82 Den som upplever aktionen. 83 Den som har nytta eller skada av aktionen. 84 Agentadverbial.

Adverbial som anger rum 85–88: 85 Översikt. 86 Befintlighet. 87 Sträcka. 88 Adverbial för rum som tidsangivelser.

Adverbial som anger tid 89–112:

89 Översikt.

Adverbial för tidfästning 90–100: 90 Översikt. **Tidfästningsadverbialens betydelsedimensioner 91–93**: 91 Definit och indefinit tidfästning. 92 Direkt och indirekt tidfästning. 93 Deiktisk och icke-deiktisk tidfästning. **Icke-deiktiska tidfästningsadverbials struktur och betydelse 94–96**: 94 Direkta definita icke-deiktiska tidfästningsadverbial. 95 Indirekta definita icke-deiktiska tidfästningsadverbial. 96 Direkta indefinita icke-deiktiska tidfästningsadverbial. **Deiktiska tidfästningsadverbials struktur och betydelse 97–99**: 97 Direkta deiktiska tidfästningsadverbial. 98 Indirekta deiktiska tidfästningsadverbial. 99 Deiktiska tidfästningsadverbial. En uppställning för vissa kalenderenheter. 100 Gränsangivande durativa tidfästningsadverbial.

Adverbial för upprepning 101–103: 101 Iteration: *tre gånger*. 102 Frekvens: *tre gånger i veckan*. 103 Ordningsnummer: *för tredje gången*.

Adverbial för duration 104–106: 104 Varaktighet: (*i*) *tre timmar*. 105 Tidsåtgång: *på tre timmar*. 106 Framtida duration: *för en vecka*.

Fokuserande tidsadverbial 107–112: 107 Översikt. 108 *Fortfarande, alltjämt*. 109 *Längre*. 110 *Än, ännu*. 111 *Redan*. 112 *Först*.

Övriga fria adverbial 113–115: 113 Kausalitet. 114 Jämförelse. 115 Avseende.

Adverbial. Allmänt § 1–5

§ 1. Olika typer av adverbial i verbfrasen. De verbbestämningar som inte är objekt, egentliga subjekt eller predikativ är adverbial. Adverbialen kan specificera verbfrasens aktion på en mängd olika sätt: genom att lokalisera den i tid och rum, genom att ange i vilket orsaksförhållande den står till någon annan aktion, genom att specificera på vilket sätt eller med vilka medel den utförs, vem som upplever den eller gynnas av den osv.

Adverbialen indelas efter sin bundenhet till verbet i tre syntaktiska huvudgrupper: partikeladverbial (mest beroende av verbet), bundet adverbial, fritt adverbial (minst beroende av verbet). Gränserna mellan grupperna är oskarpa.

Verbfrasen innehåller aldrig mer än ett partikeladverbial. Det placeras i slutfältet efter verbet och före verbets eventuella objekt men normalt inte som satsbas och aldrig i mittfältet. Till sin struktur är det vanligen ett kort adverb eller en absolut använd preposition. Det bildar en prosodiskt sammanhållen ordgrupp tillsammans med verbet och uppbär ordgruppens huvudbetoning. Det anger ofta målet för en rörelse eller bildar en semantisk helhet – inte sällan lexikaliserad – tillsammans med verbet.

Bär *in* tallrikarna!
Sätt *på* hjulen!
Torgny har rätta åkglädjen, han verkar heller inte gräva *ner* sig när det går dåligt. (S)
[…] regeringen har ett medansvar eftersom den känt *till* villkoren […] (S)

De bundna adverbialen placeras i slutfältet efter det eventuella objektet eller som satsbas men normalt inte i mittfältet. Vanligen utgörs de av prepositionsfraser. Vilken preposition som inleder det bundna adverbialet liksom prepositionens betydelse i förhållande till verbet bestäms i varierande grad av det enskilda verbet. De bundna adverbialen betecknar aktanter med semantiska roller som mer eller mindre tydligt förutsätts i verbets betydelse, t.ex. föremålet för eller upplevaren av verbets aktion eller riktningen hos en rörelse som anges med verbet. Vid vissa verb är de bundna adverbialen syntaktiskt obligatoriska. Till skillnad från många typer av fria adverbial kan ett bundet adverbial som fundament inte så gärna följas av adjunktionellt *så*.

Om detta vill jag inte tala *med dig*.
Cykeln köpte jag *av honom till min äldsta pojke*.
Det var också nu som vännerna berättade *för Wanda* hur mannen behandlat sina tre tidigare fruar. (S)

De fria adverbialen placeras i slutfältet efter det eventuella objektet, som satsbas eller i mittfältet. Till strukturen är de vanligen prepositionsfraser, adverbiella bisatser, adverbfraser, adjektivfraser eller participfraser. Deras betydelse är täm-

ligen självständig i förhållande till satsens verb. De anger omständigheterna för verbets aktion, t.ex. tiden eller platsen för aktionen eller sättet aktionen utförs på. De kan också ange den kausala relationen mellan satsens aktion och andra aktioner, vilka t.ex. kan vara dess orsak, villkor, otillräckliga hinder eller konsekvens.

Växterna har börjat sloka *på senare tid*.
Hemma har vi ingen orgel.
Motorn rök *alldeles förskräckligt*.
Det är denna intensiva diskussion om demokratins villkor, som *hos Tocqueville* främst förs *i andra delen av verket om Amerika*, som *i dag* angår oss. (S)
När barnen var sex månader ammade 31 procent av mödrarna sina barn […] (S)
Jag kommer *för din skull*.
Staten skulle onekligen förlora pengar *om kontrollen skärptes* […] (S)

Särskilt de bundna och de fria adverbialen kan utom att vara bestämningar i verbfras också vara bestämningar i adjektiv- och participfraser och i mindre utsträckning adverbfraser.

typisk *för Amnestys medlemmar* [adverbial i adjektivfras]
ivrigt påhejade *av publiken* [adverbial i participfras]
påfallande ofta [adverbial i adverbfras]

De bundna adverbialen i fraser av dessa typer behandlas i kapitlen om respektive frastyp. De fria adverbialen har i denna grammatik däremot sin huvudbehandling i detta kapitel (om adverbialen i verbfrasen). Vad som sägs här gäller i princip också samma slags adverbial när de förekommer i de andra nämnda frastyperna. Undantag är adverbial som betecknar grad, vilka får sin huvudbehandling i kapitel 15 Adjektivfraser.

Som adverbial betecknas också vissa satsled som anses bestämma hela satsen, se kapitel 30 Satsadverbial. Satsadverbialen skiljer sig i stor utsträckning strukturellt eller lexikalt från verbfrasens adverbial. Till skillnad från de bundna och fria adverbialen kan satsadverbialen inte fungera som utbrutna led i utbrytningskonstruktion: **Det är troligen som han kommer*.

ANM. 1. De bundna och fria adverbialen kunde tillsammans ses som fördelade på en enda skala av minskande bundenhet till verbet. Också inom gruppen fria adverbial förekommer nämligen gradskillnader (jfr § 58). Tudelningen i bundna och fria adverbial är alltså i viss mån att göra våld på fakta, eftersom gränsen mellan de båda typerna är så oklar. Se också § 4.

ANM. 2. Bestämningar med samma struktur och betydelse som adverbial kan i stor utsträckning också förekomma i nominalfraser, som efterställda attribut (Nomfraser § 55–61).

Invigningen *något tidigare på eftermiddagen* var en stor fest.
Försvaret *av de mänskliga rättigheterna* har alltid gått före allt annat.

§ 2. Adverbialens struktur. Adverbialen kan ha någon av följande strukturer:

a) prepositionsfras

Idag skulle han *till Barnens Ö*. (R) [bundet adverbial]
Han hade […] slumrat *i småstunder* och vaknat igen *vid halvsextiden*. (R) [fria adverbial]

Prepositionsfras är förmodligen den vanligaste strukturen för både bundna och fria adverbial. Prepositioner i absolut användning, dvs. prepositioner som saknar rektion, fungerar oftast som partikeladverbial.

Reine stängde *av*. (R) [partikeladverbial]
Min syster satte sig *ett stycke framför*. [bundet adverbial]
Han brukade komma till mig *lite före*. [fritt adverbial]

b) adverbfras

Han […] klev *upp* ur sängen […] (R) [partikeladverbial]
Hur går det för er? [bundet adverbial]
Jobben de skaffade passade *illa*. (S) [bundet adverbial]
Partiledarna ska mötas *ganska ofta* för att få frågan om kärnkraftsutvecklingen snabbt ur världen. (S) [fritt adverbial]

Adverbfras är en vanlig struktur särskilt för fria adverbial. Partikeladverbial utgörs ofta av adverb utan bestämning.

c) adverbiell bisats

Det var Stefan som ordnade *så att jag slutade att tända på*. (R) [bundet adverbial]
[…] han fick kväljningar *bara han tittade på corn-flakespaketet*. (R) [fritt adverbial]

Fria adverbial utgörs rätt ofta av bisatser. Som bundna adverbial förekommer bara enstaka bisatstyper (Bisatser § 85):

Hans hus ligger *så att man inte kan se det från vägen*.
Slottet placerades *där tre handelsvägar löpte samman*.
Påsken infaller alltid *när man har som mest att göra*.

I en prepositionsfras bestående av preposition + nominal bisats kan prepositionen i vissa fall utelämnas, och därigenom kan satsen ensam anses fylla funktionen som bundet adverbial (Prepfraser § 13).

Gruppen anhöll hos förvaltningschefen (*om*) *att projektet skulle få fortsätta*.

d) adjektiv- eller participfras (med huvudordet i obestämd form neutrum singularis)

Det sista bygget är ett vandrarhem för dem som vill bo *extra billigt*. (S) [bundet adverbial]
Sedan klev hon *resolut* ur sängen […] (R) [fritt adverbial]
Alvik anföll *förtvivlat* […] (S) [fritt adverbial]

Adjektiv- eller participfrasen anger vanligen sätt, medel, grad eller avseende.

e) subjunktionsfras

Han betedde sig fortfarande *som gången innan*. [bundet adverbial]
Kokosflarnen satte sig på tvären *som hullingar*. (R) [fritt adverbial]
Under dessa år sprang han nog *som mest elegant*. [fritt adverbial]

Bara sådana komparativa subjunktionsfraser som uttrycker likhet kan stå som adverbial i verbfrasen. I adjektiv- eller adverbfraser där subjunktionsfrasen är bestämning till ett komparativt uttryck (Subjnfraser § 9) förekommer också komparativa bisatser som anger skillnad.

f) nominalfras

Det varade *en kort stund* och kändes så märkvärdigt. (S) [bundet adverbial]
[...] sen går man *omvägar* för att slippa möta honom. (R) [bundet adverbial]
Nästa dag sken åter solen. [fritt adverbial]
Många tidningsbud arbetar *sju dagar i veckan*. (S) [fritt adverbial]

När en nominalfras är bestämning i verbfrasen är den vanligen objekt eller predikativ och bara i speciella fall adverbial, framför allt fritt tidfästningsadverbial med pronominellt attribut (§ 90–100), varaktighetsadverbial (§ 104) eller måttsadverbial (§ 78).

Nominalfraser utan pronominell bestämning, vanligtvis bestående av endast ett oböjt substantiv (§ 9 not 2), kan vara lexikaliserade med ett verb på ett sätt som erinrar om förbindelser med partikeladverbial: *äga rum*, *ta del*.

g) infinitivfras

Ta skor som duger *att gå i*, det är lång väg. (R) [bundet adverbial]
Jag skickade honom *att köpa en tidning*. [fritt adverbial]

Infinitivfraser förekommer som adverbial i begränsad utsträckning, främst med betydelse av avseende eller avsikt. En prepositionsfras med infinitivfras som rektion kan dock i vissa fall förlora sin preposition och därigenom kan infinitivfrasen ensam fylla funktionen som bundet adverbial (§ 25, Inffraser § 21).

h) flerledad *med*-fras

Med ABS inkopplat följde bilarna snällt kurvans innerkant och stannade efter cirka 80 meter. (S) [fritt adverbial]
När ”Babar” är färdig med första biten kontrollerar Jan den med mätsticka och *med ritningen i hand*. (S) [fritt adverbial]

Flerledade *med*-fraser (Flerl. fraser § 5–8) fungerar som fria adverbial.

i) dubbeladverbial

Där väntade en privatjet som förde honom till Sion och en bil tog honom *upp till VM-förläggningen*. (S) [bundet adverbial]

I dag klockan fyra fick vi en beställning på en niodelad tunnelbaneaffisch i fyrfärg […] (S) [fritt adverbial]

Dubbeladverbial förekommer främst med rums- eller tidsbetydelse eller kombinerad rums- och tidsbetydelse. Se nedan § 26 och 66.

§ 3. Gränsen mellan partikeladverbial och bundna adverbial. Partikeladverbialen skiljer sig från de bundna adverbialen (och än mer från de fria) på följande sätt.

a) Partikeladverbialet bildar en fonologisk fras med verbet. Adverbialet uppbär frasens huvudbetoning medan verbet är obetonat.

Han har $_0$rest ˈ*bort*.

Detta kriterium karakteriserar alltid partikeladverbialen (men går förstås inte att urskilja i skrift). Också ett bundet adverbial kan dock (om det är starkt rematiskt) föregås av ett obetonat verb:

Han har $_0$rest till ˈstan.
Han har $_0$tagit ˈbilen till ˈstan.

Dessutom kan partikeladverbialets betoning försvagas av att den rematiska betoningen ligger på ett följande led (t.ex. ett objekt eller ett bundet adverbial):

Han har tagit {ˈ*ut*/$_0$*ut*} ˈpengar.
Han har rest *i* {ˈ*väg*/$_0$*väg*} till ˈstan.

b) Partikeladverbialet står nästan aldrig som fundament.

**Ut* har regeringstrupperna drivit rebellerna.

c) Partikeladverbialet står före det eventuella objektet.

Regeringstrupperna har drivit *ut* rebellerna. *Regeringstrupperna har drivit rebellerna *ut*.

Denna placering skiljer tydligt partikeladverbialen från andra adverbial, som står efter objekt i slutfältet. När ett adverb som vanligen står som partikeladverbial är placerat efter objektet, redovisas det i denna grammatik normalt som bundet adverbial (§ 17; se dock § 11). Då är också prosodin en annan än vid partikeladverbial.

Joakim hade följt gästerna *ut*.

§ 4. Gränsen mellan bundna och fria adverbial. De bundna adverbialen skiljer sig från de fria adverbialen på följande sätt.

a) Ett bundet adverbial står normalt inte i mittfältet:

*Kriget har *i sju år* varat i södra delen av landet. Jfr: Regeringen har *i sju år* fört krig i södra delen av landet. [fritt adverbial]

Kriteriet försvagas dels av att inte heller ett fritt adverbial alltid så gärna står i mittfältet (t.ex. om det är rematiskt eller om slutfältet därigenom blir för tomt, § 69: 2), dels av att ett bundet adverbial ibland kan stå i mittfältet om satsen innehåller ett annat led som är starkare bundet till verbet: ett objekt eller ett annat bundet adverbial (§ 29).

b) Ett adverbial (som inte är partikeladverbial) är alltid bundet om det är syntaktiskt obligatoriskt vid verbet:

Kriget har varat {*i sju år/länge/*Ø}.

c) Rektionen i en prepositionsfras vilken fungerar som ett bundet adverbial vid verb i aktiv sats kan ibland motsvaras av subjekt i passiv sats (Passiv § 6):

Rasmusserien har därmed skjutits på tills vidare. (S)
Varken frukt eller oúzo saknas eller knusslas med. (R)
Jfr: *I år har den gamla skjutbanan inte skjutits på alls. [subjekt som motsvarar fritt adverbials rektion]

Detta kriterium utesluter liksom (b) i stort sett möjligheten av fritt adverbial men har begränsad användbarhet, eftersom långt ifrån alla bundna adverbials rektioner kan bli subjekt på detta sätt. Satser i perifrastisk passiv tar ännu mera sällan än satser i *s*-passiv subjekt som motsvarar rektionen i bundet adverbial. Konstruktionen i följande exempel är alltså ovanlig:

I inte mindre än tre omgångar har du ju varit här och blivit applåderad åt. (R)

d) Ett bundet adverbial lämnar gärna sin preposition isolerad i slutfältet när rektionen är placerad som satsbas:

Henne har vi alltid skrattat *åt*.

Detta kriterium är inte vattentätt eftersom också fria adverbial kan lämna prepositionen isolerad, låt vara att benägenheten där är mycket lägre (§ 72):

Den kastrullen brukar jag koka potatis *i*.

e) Ett bundet adverbials rektion kan utelämnas om den är identisk med ett objekt i en följande samordnad verbfras (se vidare Samordn. § 25):

Man kan leva sig in *i* och pröva andras erfarenheter […] (S)

På analogt sätt kan ett objekt utelämnas i en föregående samordnad verbfras:

Av dessa skäl skall eleverna ofta läsa, lyssna *till*, samtala *om* och arbeta *med skönlitteratur*. (S)

En satsbas i en sats med samordnade verbfraser kan samtidigt vara objekt i en av verbfraserna och rektion i bundet adverbial i en annan:

Det och det skall du göra eller ändra *på* […] (S)

En relativ bisats med samordnade verbfraser kan samtidigt ha ett underförstått objekt och en underförstådd rektion till bundet adverbial, där båda de underförstådda leden har samma korrelat:

De skall välja det yrke de vill ha och passar *för*. (S)

Också detta kriterium (e) läcker något eftersom även rektionen till ett fritt adverbial i vissa fall kan utelämnas etc. vid identitet med objektet:

Den kastrullen brukar jag först diska och sedan koka potatis *i*.

f) Ett bundet adverbial har mycket stark benägenhet för att följa med verbet när detta står som fundament:

Skrattat *åt henne* har vi alltid gjort. ?Skrattat har vi alltid gjort *åt henne*.

Möjligheten att lämna kvar det bundna adverbialet i slutfältet är dock inte helt utesluten (jfr objekten, som obligatoriskt följer med verbet; Vbfraser: Allm. § 17). Fria adverbial kan antingen följa med verbet eller stå kvar i slutfältet (§ 73):

Städade toaletten *på torsdagarna* gjorde han inte längre. Städade toaletten gjorde han inte längre *på torsdagarna*.

g) Ett bundet adverbial kan (utom i finlandssvenskan) normalt inte följas av adjunktionellt *så* när det står som fundament:

**I sju långa år* så har kriget varat. Jfr: *I sju långa år* så har dom fört krig. [fritt adverbial]

Adjunktionellt *så* förekommer över huvud taget mest i talspråk (se vidare Huvudsatser § 16, Advb § 42).

h) Ett bundet adverbial fungerar ogärna som bestämning till den anaforiska verbfrasen *göra det*:

?Han pratade i timmar, och det gjorde han *om sina affärer*. [bundet adverbial] Jfr: Han kommer hit, och det gör han *om en kvart*, tror jag. [fritt adverbial]
?Jag såg att han väntade, och det gjorde han *på Jessica*, sa han. [bundet adverbial] Jfr: Arne sa att han tänkte vänta, och det skulle han göra *på pizzerian*, sa han. [fritt adverbial]

i) Ett bundet adverbial har vanligen formen av en prepositionsfras, där prepositionen är kort och enkel och inte kan bytas mot en synonym med en mera komplex preposition:

Johan njöt {*av*/*på grund av/*till följd av} *sången*. [bundet adverbial] Jfr: Johan svimmade {*av/på grund av/till följd av*} *den häftiga ansträngningen*. [fritt adverbial]

j) Ett bundet adverbial står normalt före fria adverbial i slutfältet:

Joakim brukade heja *på Pernilla* på tunnelbanan. [Mindre gärna: Joakim brukade heja på tunnelbanan *på Pernilla*.]

Denna ordföljd gäller egentligen bara när det fria adverbialet anger befintlighet, tidfästning eller kausal relation (§ 68: c). Vid andra betydelsegrupper är ordföljden fri:

Joakim hade protesterat {*mot den tanken* på alla sätt/på alla sätt *mot den tanken*}.

Dessutom är bilden brokigare om verbet bestäms av mer än ett bundet adverbial (jfr § 30).

§ 5. Adverbial eller attribut? I många fall kan ett led (oftast en prepositionsfras, oftast i slutfältet) fattas antingen som attribut (oftast i objekt, egentligt subjekt eller predikativ) eller som fritt eller bundet verbfrasadverbial. Möjligheten till två analyser föreligger särskilt ofta om huvudordet till det eventuella attributet är indefinit. Ett sådant led kan då också placeras som satsbas.

Sedan skrev han en bok *om sin barndom*. [Prepositionsfrasen är attribut till *bok* eller bundet adverbial till *skrev*.]
Om sin barndom skrev han sedan en bok. [Prepositionsfrasen är bundet adverbial till *skrev*.]
En bok om sin barndom skrev han redan 1937. [Prepositionsfrasen är attribut till *bok*.]

Jämför med prepositionsfras som entydigt adverbial respektive attribut:

Han skrev länge *om sin barndom*. [Prepositionsfrasen är bundet adverbial till *skrev*.]
Han påbörjade sedan en bok *om sin barndom* och en *om sin tid som biskop*. Han skrev sedan färdig boken *om sin barndom*. [Prepositionsfrasen är attribut till *bok* respektive *boken*.]

I uttryck av typen *skriva en bok om sin barndom* lämnar alltså språket oavgjort om ledet är attribut eller adverbial. När verb + objekt (+ preposition) bildar ett lexikaliserat uttryck kan det dock ligga närmast till hands att uppfatta prepositionsfrasen som adverbial i verbfrasen:

Hon fick aldrig någon glädje *av pengarna*. [*få glädje av* lexikaliserat]
Boumedienne har dragit fördel *av de 48 timmar av total överraskning som följt på kuppen*. (S) [*dra fördel av* lexikaliserat]

I många satser där bägge analyserna är möjliga anger satsen uppkomsten eller förekomsten av referenten till det indefinita huvudordet (t.ex. *fått ett sår i skallen*, *visade stor vördnad för överheten*). Några vanliga fall:

a) Attributet/adverbialet anger egentlig eller överförd befintlighet. I många av dessa fall kan attributet/adverbialet ses som helheten varav huvudordet/objektet etc. anger en del eller en aspekt.

Polisstyrelse är passmyndighet *inom riket*. (S)
[…] en fråga som under den närmaste framtiden kommer att bli den väsentligaste i den politiska debatten *i vårt land och på många andra håll*. (S)
”Fritid i båt” hette utredningen, som orsakade stort rabalder *bland båtfolket* […] (S)
Forskning inom arbetsmiljön och inrättande av yrkesmedicinska kliniker kom-

mer att få stor betydelse för bättre arbetsmiljöer *inom många områden*. (S)
Mellan partierna finns en grundläggande värdegemenskap och en samsyn *på viktiga områden* […] (S)
Det är svårt att hitta gemensamma kännetecken *för den stora gruppen som är utan inkomster över huvud taget* […] (S)

b) Attributet/adverbialet anger den som aktionen angår (som är gynnad, missgynnad, mottagare etc.).

Man vill sänka skatten *för egna företagare*.
Forskning inom arbetsmiljön och inrättande av yrkesmedicinska kliniker kommer att få stor betydelse *för bättre arbetsmiljöer inom många områden*. (S)

c) Huvudordet/objektet etc. betecknar en tanke eller ett yttrande eller en annan produkt av andlig verksamhet.

Det torde förestå en kompromiss *i frågan*.
Utom sig av sorg gjorde hon ett uttalande *för pressen* […] (S)
Nu har hon skrivit en bok *om sina erfarenheter*. (S)
Till henne skrev han berömda kärleksdikter i samlingen ”Betänketid”. (S)

Om adverbialisering av attribut se § 34.

Partikeladverbial § 6–17

§ 6. Översikt. Av verbets bestämningar är partikeladverbialet den som är närmast knuten till verbet. Verb + partikeladverbial kallas här partikelförbindelse. Ett verb har samtidigt högst ett partikeladverbial.

Partikeladverbialen utgörs nästan alltid av antingen ett kort adverb som anger riktning (Advb § 44–46) (*upp*, *ner* etc.) eller en preposition utan rektion (*av*, *på* etc.):

skruva {*upp/ner*} ljudet
skruva {*i/ur*} korken

Partikelförbindelsen fungerar ofta semantiskt-lexikalt som en enhet:

äta *upp*
slå *på* (t.ex. ljuset)

Också betonings- och placeringsmässigt är partikelförbindelsen väl sammanhållen. Den har ordgruppsbetoning, dvs. verbet är svagt och adverbialet starkt betonat. Partikeladverbialet följer omedelbart på platsen efter det infinita verbet framför verbets övriga bundna bestämningar inklusive egentligt subjekt.

Skulle du inte vilja slå *upp* lite vin?
Vi får nog stänga *av* strömmen.
Han måste slå *av* på farten lite.
Sedan kom det *fram* några poliser.

(Om verbet är finit i en fa-sats kan det vara skilt från sitt partikeladverbial av subjekt och mittfältsadverbial: *Stängde du inte av strömmen?*)

Partikeladverbialets samhörighet med verbet framgår också av att adverbialet i exempelvis nomen actionis, nomen agentis eller perfektparticip motsvaras av första sammansättningsled:

inskrivning, *skrivning in; påhitt, *hitt på
avskrivare, *skrivare av
inskriven, *skriven in; påhittad, *hittad på

Om avgränsning mellan partikeladverbial och bundet adverbial se ovan § 3.

ANM. 1. Också bundna adverbial kan ingå i en nära semantisk förbindelse med ett överordnat svagt betonat verb (t.ex. *sätta ngn på plats*). En avgörande syntaktisk skillnad mellan de båda adverbialstyperna är då att partikeladverbialet placeras före och det bundna adverbialet efter ett objekt:

köra *hem* Pernilla [partikeladverbial]
köra Pernilla (*ända*) *hem* [bundet adverbial]
göra *i ordning* maskinen [partikeladverbial]
göra maskinen *i ordning* [bundet adverbial]

Om verbet är intransitivt och objekt alltså saknas kan därför den syntaktiska skillnaden mellan partikeladverbial och bundet adverbial vara svår att påvisa.

ANM. 2. En preposition som partikeladverbial har traditionellt etiketterats som adverb. Denna grammatik förutsätter att en preposition syntaktiskt kan användas på tre olika sätt: (a) med rektion (*Han sitter på stolen.*), (b) som partikeladverbial eller eljest i absolut funktion (*Hon lade på täcket. Han har alltid radion på.*) eller (c) isolerat (*Stolen är till för att sitta på.*). (Se vidare Prep. § 33–35.) Absolut användning av prepositionen är att likna vid absolut användning av transitivt verb, t.ex. *äta* (*ngt*), *läsa* (*ngt*).

Struktur § 7–9

§ 7. Adverb som partikeladverbial. Partikeladverbialet utgörs ofta av ett adverb, som i sin grundbetydelse anger riktning (t.ex. målet eller utgångspunkten) för en rörelse:

in [t.ex.: lägga in ngt, fara in]
ut [t.ex.: lägga ut ngt, fara ut]
upp [t.ex.: lägga upp ngt, fara upp]
ner [t.ex.: lägga ner ngt, fara ner]
bort [t.ex.: lägga bort ngt, fara bort]
hem [t.ex.: ta hem ngt, fara hem]
tillbaka [t.ex.: lägga tillbaka ngt, fara tillbaka]
igen [t.ex.: lägga igen ngt, gå igen]
samman [t.ex.: lägga samman ngt, komma samman]

hit [t.ex.: ge hit ngt, fara hit]
dit [t.ex.: sätta dit ngn, åka dit]

loss [t.ex.: ta loss ngt, komma loss]
undan [t.ex.: lägga undan ngt, glida undan]

Medlarna har gett *upp* och på söndag kväll stängs Sveriges bagerier. (S)
Jag försökte promenera *bort* min ängslan. (S)
[…] några chefer bytte jag *ut*. (S)

Också vissa andra adverb (eller prepositionsfraser lexikaliserade som flerordsadverb) kan fungera som partikeladverbial:

an [t.ex.: knyta an till ngt, gå an]
bi [t.ex.: dreja bi, stå bi]
fast [t.ex.: skruva fast ngt, köra fast, sitta fast]
kvar [t.ex.: glömma kvar ngt, sitta kvar]
sönder [t.ex.: plocka sönder ngt, gå sönder]

(i) fatt [t.ex.: springa i fatt ngn]
ihjäl [t.ex.: slå ihjäl ngn, hungra ihjäl]
ihop [t.ex.: lägga ihop ngt, sitta ihop]
ihåg [t.ex.: komma ihåg {ngn/ngt}]
i kapp [t.ex.: springa i kapp (ngn)]
isär [t.ex.: ta isär ngt, glida isär]
itu [t.ex.: hugga itu ngt, gå itu]
ombord [t.ex.: ta ombord ngt, gå ombord]

En del ligister centrifugerade *ihjäl* kattungar i tvättstugorna […] (R)
Och landslaget har sakta men säkert kommit *i kapp* ryssarna. (S)
Hon kom *ihåg* sin första kväll i huset […] (R)
Då de lyft *ombord* den sista kalven torkar de av nävarna på byxorna […] (R)

ANM. Vissa adverb som *an*, *bi*, *ihjäl*, *ihåg* fungerar endast som partikeladverbial (eller förled i sammansättning).

§ 8. Prepositioner som partikeladverbial. De flesta osammansatta prepositioner (samt *omkring*) kan användas absolut som partikeladverbial. Prepositioner som börjar med optionell obetonad vokal bibehåller denna i funktionen som partikeladverbial: *emellan*, *emot*, *ifrån*, *igenom* (inte: *mellan*, *mot*, *från*, *genom*).

av [t.ex.: bryta av ngt, hålla av ngn, gå av, bli av]
efter [t.ex.: ta efter ngn, gå efter ('hämta') ngt, se efter (ngn)]
emellan [t.ex.: lägga emellan ngt, sitta emellan]
emot [t.ex.: ta emot ngt, ligga emot (ngt)]
ifrån [t.ex.: dra ifrån ngt, falla ifrån]
igenom [t.ex.: få igenom ngt, gå igenom]
för [t.ex.: dra för ngt, sitta för]

förbi [t.ex.: tala förbi ngn (t.ex. auditoriet)]
före [t.ex.: ligga före ngn (t.ex. medtävlarna), hålla före ngt 'anse']
i [t.ex.: hälla i ngt (t.ex. {glaset/vinet}), ligga i 'ansträngа sig']
med [t.ex.: ta med ngt, gå med på ngt, vara med]
om [t.ex.: binda om ngt (t.ex. {pumpen/snöret}), göra om ngt, somna om]
omkring [t.ex.: resa omkring, komma omkring ("när allt kommer omkring")]
på [t.ex.: hitta på ngt, springa på 'fortsätta att springa', läsa på (ngt)]
runt [t.ex.: flytta runt ngt (t.ex. stolarna), resa runt]
till [t.ex.: sätta till ngt (t.ex. salt), hjälpa till, gå till ("hur går det till?")]
under [t.ex.: bjuda under ngn, stryka under ngt, gå under]
ur [t.ex.: koppla ur ngt, spåra ur]
vid [t.ex.: bränna vid ngt, kännas vid ngt, ta vid (efter ngn)]
åt [t.ex.: dra åt ngt, gå åt]
över [t.ex.: komma över ngt, ta över (ngt), gå över]

Sammansatta prepositioner som *bredvid*, *bortom*, *inuti*, *utanför*, *innanför*, *nedanför* etc. kan endast i begränsad utsträckning fungera som partikeladverbial.

§ 9. Prepositionsfraser och andra fraser som partikeladverbial. Vid vissa verb kan vissa prepositionsfraser fungera som partikeladverbial, dvs. de utgör semantiskt, prosodiskt och placeringsmässigt en enhet tillsammans med verbet och de placeras framför dettas eventuella objekt:

Nu kan vi nog sätta *i gång* {maskinen/den}.
Med teknikens hjälp kan man visserligen hålla *i gång* blodcirkulationen i några timmar eller dagar eller veckor […] (S)
Han vill inte köra *i väg* {barnen/dem}.

Om prepositionsfrasen bara kan stå som partikeladverbial är den vanligen lexikaliserad, och man kan betrakta den som ett flerordsadverb. (Jfr § 7.) I många fall kan prepositionsfrasen alternativt fungera som bundet adverbial:

göra *i ordning* {maskinen/den} [jfr: göra {maskinen/den} i ordning]
ro *i land* {båten/den} [jfr: ro {båten/den} i land]
ta *till vara* {avfallet/det} [jfr: ta {avfallet/det} till vara]

Hemsamariten hade ställt *i ordning* lunch som väntade i värmeskåpet. (R) Jfr: Hon bäddade sängen, la Sverkers kläder *i ordning* och putsade hans stövlar. (R)
När hon knackat på och ropat, drog hon *åt sidan* gardinerna. (R) Jfr: Hon drog gardinerna *åt sidan*.

För de prepositionsfraser där alternativ konstruktion är möjlig föredras i de flesta fall konstruktion med bundet adverbial när objektet är ett obetonat pronomen:[1]

ta dem till fånga, ?ta till fånga dem [jfr: ta tyskarna till fånga, ta till fånga tyskarna]

ge den till spillo, *ge till spillo den [jfr: ge en hel årsproduktion till spillo, ge till spillo en hel årsproduktion]
lägga dem till rätta, *lägga till rätta dem [jfr: lägga mattorna till rätta, lägga till rätta mattorna]
ge den till känna, *ge till känna den [jfr: ge sin mening till känna, ge till känna sin mening]
få den till stånd, ?få till stånd den [jfr: få en vapenvila till stånd, få till stånd en vapenvila]

[…] det var en av tyskarna som hade kört den *ombord*. (R)
Vi gör vårt lastningstackel redo och får *ombord* de tunga lårarna. (R)

Efter att ha visat dem *till rätta* bad värden att få se deras karta […] (R)
Eller var de så helt odugliga i att jämka *till rätta* det som gled snett? (R)

[…] på sätt och vis har jag själv lyckats få den *till stånd* […] (R)
Jag för liv för att få *till stånd* en allmän uppryckning […] (R)

Adjektivfraser (som predikativ) och nominalfraser (som objekt) har i vissa fall lexikaliserats tillsammans med ett verb på ett sätt som erinrar om partikelförbindelse.[2]

[1] De flesta prepositionsfraser med nära semantisk anknytning till verbet kan endast fungera som bundna adverbial:

ta ngn av daga, lämna ngn i fred, ta ngn i hand, skjuta ngt i sank, sätta ngt i stånd, ha ngt på känn, ha ngt på lut, sätta ngt på spel, föra ngt på tal, ha ngt till godo, räkna ngn ngt till godo, väcka ngn till liv, vara ngn till lags, få ngt till livs, fråga ngn till råds, ha ngt till reds, läsa ngt till slut, gå ngn till mötes, kasta ngt över ända

(Prepositionsfras som normalt är bundet adverbial kan hamna framför ett tungt objekt om detta har postponerats (jfr Obj. § 14, Postp. led § 4: b): *Jag måste fråga till råds åtminstone dem som redan har varit där*.)

[2] Vissa adjektiv, som eljest fungerar som objektspredikativ vid vissa verb, kan placeras som partikeladverbial. Adjektivet förlorar då vanligen sin kongruensböjning med objektet och står oböjt eller i neutrum. Bruket varierar regionalt och individuellt. Se Predv § 12 not 1.

göra {?färdig/färdigt/*färdiga} artiklarna [jfr: göra artiklarna färdiga]

Vissa nominalfraser är tämligen starkt lexikaliserade samman med verbet och det kan vara oklart om de skall betraktas som objekt eller som partikeladverbial (jfr Obj. § 20):

föra bok över ngt, få bukt med ngt, ge hals, {få/hålla/ta} reda på ngt, äga rum, ta slut, göra slut (på ngt), få syn på ngt, {få/gripa/ha} tag i ngt, ta vara på ngt

Syntaktisk funktion och distribution § 10–13

§ 10. Verb med partikeladverbial. Ett verb kan bara ha ett partikeladverbial som bestämning. Partikeladverbialet kan vara den enda bundna bestämningen vid ett verb eller det kan följas av andra bundna verbbestämningar.

Han skickade *iväg* bollen ut på planen. Jfr: *Han skickade *iväg ut* bollen på planen.

a) verb + partikeladverbial

gå *ut*
gå *av*

b) verb + partikeladverbial + objekt

hämta *ut* pensionen
göra *bort* sig
bryta *av* skaftet
stå *på* sig

c) verb + partikeladverbial + bundet adverbial

gå *ut* med ett erbjudande
slå *av* på takten

d) verb + partikeladverbial + objekt + bundet adverbial

tala *in* sitt anförande på band
sikta *in* sig på en seger
skrapa *av* smöret från brödet

e) verb + partikeladverbial (som utgörs av preposition) + indirekt objekt + direkt objekt

ta *ifrån* eleven pennan
kasta *av* sig kläderna
sätta *på* barnen varma tröjor
säga *till* personalen att komma

Däremot förekommer endast marginellt konstruktioner med partikeladverbial följt av objekt + adjektiviskt bundet objektspredikativ (eller nexusinfinitiv).[1] Adverb som partikeladverbial följs inte heller av dubbelt objekt.

*Han gjorde *om* garaget lite lägre. ?Han klädde *av* patienten naken. Jfr: Han gjorde garaget lite lägre. Han gjorde *om* garaget till en lekstuga. *Kan du inte ge *bort* flyktingarna dina avlagda kläder? Jfr: Kan du inte ge *bort* dina avlagda kläder till flyktingarna?

Vissa hjälpverb, framför allt *vilja*, *skola*, *måste*, *hinna*, kan konstrueras direkt med partikeladverbial som anger mål (eller i enstaka fall: utgångspunkt):

Jag {vill/ska/måste/hinner} nog *hem*.
Den där lådan måste *av*.
Nu vill det *till* att jag lyckas.

Partikelförbindelsen har ibland en annan valens än verbet ensamt.

Han blåste {*av/bort*} dammet. Jfr: *Han blåste dammet.
Potatisen har regnat *bort*. Jfr: *Potatisen har regnat.
Han cyklade *dit* på en timme. Jfr: Han cyklade där {i en timme/*på en minut}.

Om partikelförbindelsens aktionsart se § 15.

[1] Partikelförbindelse följs inte av bundet subjektspredikativ. Jfr *se fin ut, ta sig bra ut* där adverbet inte har partikeladverbialets normala plats och betoning.

ANM. 1. När ett intransitivt verb är obetonat och följs av endast en betonad bunden bestämning kan skillnaden mellan partikeladverbial och bundet adverbial vara svår att påvisa, särskilt om adverbialet utgörs av ett riktningsadverb eller av en absolut använd preposition, jfr § 6 Anm. 1.

se upp, gå av

Också när det betonade adverbialet (vid ett obetonat intransitivt verb) utgörs av ett annat adverb eller av en prepositionsfras med reflexivt pronomen som rektion är gränsen mellan partikeladverbial och bundet adverbial oklar.

sitta inne, bo hemma
växa till sig, hålla i sig, höra av sig

ANM. 2. Konstruktionstypen (e) kan ibland parafraseras med en konstruktion där prepositionen och den efterföljande nominalfrasen fungerar som bundet adverbial.

bära med sig ngt ≈ bära ngt med sig
dra med sig ngt ≈ dra ngt med sig

Möjligen skulle man därför kunna betrakta prepositionen och den efterföljande nominalfrasen i (e) som ett satsled, dvs. som en prepositionsfras placerad på partikeladverbialets plats när dess preposition fått starkton. Ett skäl till ett sådant antagande är att (e) förekommer bara när partikeladverbialet utgörs av preposition. Ett annat skäl är att konstruktionen är särskilt vanlig när nominalfrasen är enklitisk till prepositionen (jfr Pron. § 56) som då är betonad, en omständighet som skulle kunna förklara varför prepositionen uppfattats som partikeladverbial och därför placerats på dettas plats (tillsammans med sin enklitiska rektion).

Å andra sidan bör man notera dels att en ordsekvens konstruerad som verb + partikeladverbial (= preposition) + indirekt objekt + direkt objekt sällan betyder detsamma som när den är konstruerad som verb + objekt + bundet adverbial (= preposition + rektion) och att ofta bara den ena konstruktionsmöjligheten finns:

ha för sig ngt ≠ ha ngt för sig
klä på sig maskeradkläder [jfr: *klä maskeradkläder på sig]
lura av sin bror en tia [jfr: ?lura en tia av sin bror]

*hyra ˈtill sin bror en bil [jfr: hyra en bil till sin bror]
*få ˈav sin bror en cykel [jfr: få en cykel av sin bror]

En konstruktion med objekt + bundet adverbial kan ofta inte parafraseras med partikeladverbial + dubbelt objekt om inte rektionen i det bundna adverbialet framstår som aktionens mottagare (jfr Obj. § 24 om de indirekta och direkta objektens semantiska roller):

Hon hängde den nya medaljen på {väggen/ministerns bröst}. *Hon $_0$hängde ˈpå {väggen/ministerns bröst} den nya medaljen.

Jfr: Hon $_0$hängde ˈpå ministern den nya medaljen. ?Hon hängde den nya medaljen på ministern.

Vidare är det tveksamt om prepositionen + den efterföljande nominalfrasen kan betraktas som ett satsled, eftersom ordsekvensen inte kan fungera som fundament eller som utbrutet led i en utbrytningskonstruktion:

*Iˈfrån min syster tog han alla hennes böcker. Jfr: Min syster tog han ifrån alla hennes böcker.

*Det är ˈav sin egen far han just nu tar kavajen. Jfr: Det är sin egen far som han just nu tar av kavajen.

Slutligen kan man notera att det indirekta objektet efter partikeladverbial marginellt kan motsvaras av subjekt i passiv sats som andra indirekta objekt, dvs. mera naturligt än rektionen i ett bundet adverbial:

Min farfar hade klätts av alla de fina kraschanerna. Jfr: Man hade klätt av min farfar alla de fina kraschanerna.
Den största nackdelen är att flyktingarna på detta sätt tas ifrån möjligheten att försörja sig. Jfr: Man tog ifrån flyktingarna möjligheten att försörja sig.
*Min bror hade den bästa gåbortkostymen satts $_0$på. Jfr: Man hade satt den bästa gåbortkostymen på min bror.

§ 11. Placering av partikeladverbial. Partikeladverbialet har sin typiska placering på platsen efter det infinita verbet framför objektet.

Hon hade kastat *bort* bollen.
Jag ska sätta *i gång* tvättmaskinen.
De har brutit *av* våra blommor.
Vi kände inte *igen* oss.

Under vissa betingelser kan ett partikeladverbial placeras efter en annan bunden bestämning till verbet.

a) Partikeladverbialet kan i vissa fall skiljas från verbet av ett reflexivt objekt. Verb + reflexivt objekt utgör då inte sällan tillsammans med partikeladverbialet en lexikaliserad ordgrupp. Exempel på adverb respektive preposition som partikeladverbial:[1]

ta sig *an* ngn, bita sig *fast*, dra sig *fram*, ta sig {*fram/in/ut/ner*}, ge sig *hän*, ställa sig *in* hos ngn, sätta sig *in* i ngt, bryta sig {*in/ut*}, dröja sig *kvar*, arbeta sig *upp*, ge sig *ut* för att vara ngn, lägga sig *ut* för ngn, lägga sig *vinn* om ngt

ge sig *av*, komma sig *för*, ta sig *före* ngt, lägga sig *till* med ngt, bära sig *åt*

Likaså används denna ordföljd ofta när verbet utöver det reflexiva objektet har ett objekt som från semantisk synpunkt skulle kunna vara rektion till den betonade prepositionen (jfr nedan § 15: a):

ge sig *efter* ngn, ta sig *förbi* ngt, {blanda/lägga} sig *i* ngt, {bryta/gräva/arbeta/ta} sig *igenom* ngt, bry sig *om* ngt, {ge/våga} sig *på* {ngn/ngt}, {försöka/slå} sig *på* ngt, {dra/slingra} sig *ur* ngt, sätta sig *över* ngt

Många verb har dock regelbundet reflexivt objekt på objektets ordinarie plats, dvs. efter partikeladverbialet. Exempel på adverb som partikeladverbial:

göra *bort* sig, känna *igen* sig, dricka *ihjäl* sig, flörta *in* sig, sikta *in* sig på ngt, deka *ner* sig, gå *ner* sig, kyla *ner* sig, gaska *upp* sig, värma *upp* sig, äta *upp* sig, breda *ut* sig, skämma *ut* sig, slita *ut* sig

När partikeladverbialet är en preposition förhåller den sig då ofta semantiskt till det följande reflexiva objektet som en (icke-absolut använd) preposition till sin rektion (§ 15: a). Exempel på preposition som partikeladverbial:

kasta *av* sig ngt, ligga *av* sig, lägga *av* sig ngt, slå *av* sig ngt, springa *av* sig ngt, stryka *av* sig ngt, få *för* sig ngt, gifta *om* sig, ha *för* sig ngt, lägga *för* sig ngt, ta *för* sig (av) ngt, sleva *i* sig ngt, sätta *i* sig ngt, ge *ifrån* sig ngt, lägga *ifrån* sig ngt, slå *ifrån* sig ngt, sätta *ifrån* sig ngt, dra *med* sig ngt, {bära/föra/ha} *med* sig ngt, dra *på* sig ngt, kosta *på* sig ngt, krya *på* sig, lägga *på* sig flera kilon, ta *på* sig ansvaret, bli *till* sig, byta *till* sig ngt, dra *till* sig ngt, sno *till* sig ngt, ta *till* sig ngt, lägga *under* sig ngt, ta *åt* sig ngt, dra *över* sig ngt

Vid en del verb är båda placeringarna möjliga och medför olika betydelse:

ställa sig *in* (hos ngn) : ställa *in* sig på ngt
kasta sig *av* (tåget) : kasta *av* sig kläderna
ta sig *för* ngt : ta *för* sig ngt

Vissa ordsekvenser kan med ungefär samma betydelse vara konstruerade antingen som verb + partikeladverbial + indirekt objekt + direkt objekt eller som verb + objekt + bundet adverbial (jfr § 17: 2a).

b) Partikeladverbialet kan skiljas från verbet av en adjektiv- eller adverbfras som kan fungera som grad- eller sättsadverbial. Verbet är här obetonat, men adjektiv- eller adverbfrasen är lika betonad som partikeladverbialet (eller mera).

Jag har hållit väldigt mycket *av* min morfar.
Hon hade tyckt ganska mycket *om* den här lägenheten.
Den hör väldigt nära {*samman/ihop*} med partiet.
Nu ligger vi väldigt bra *till*.
Det måste gå städat *till*. [Men: Det gick *till* så här.]
De kommer bra *överens* nu.
Motståndarlaget hade gått hårt *ut*.
Försöket har slagit mycket väl *ut*.
De brukar aldrig bära sig {illa/oförnuftigt} *åt*.
Tidningarna gick fort *åt*.

En adjektivfras som subjektspredikativ kan vid ett par partikelförbindelser stå framför partikeladverbialet. Predikativet är då betonat, medan ofta partikeladverbialet är något mindre betonat eller t.o.m. obetonat. Exempel:

se {ˈung/ˈtrött} ˌ*ut*
ta sig ˈbra ˌ*ut*

c) I ett litet antal fall förekommer det att ett adverb eller en absolut preposition som ingår i en lexikaliserad förbindelse med verbet skiljs från detta av ett objekt. Trots att adverbet eller prepositionen i detta fall står som ett bundet adverbial kan det betraktas som ett partikeladverbial. Det mellanstående ledet är betonat.[2]

Vi får väl se ˈtiden ˈ*an*.
Hon har faktiskt stått oss ˈalla ˈ*bi*.
Det brukar höra ˈmig ˈ*till* att tacka för maten.
Då tog han sig ˈorådet ˈ*före* att fråga om lov.
Tjänar det {ˈnågonting/₀någonting} ˈ*till* om jag ber henne komma?

I andra fall än (a)–(c) ovan står ett partikeladverbial alltid framför ett eventuellt objekt i verbfrasen, och ett adverbial som står efter ett eventuellt objekt redovisas som bundet eller fritt adverbial.

[1] I vissa reflexiva verbförbindelser med partikeladverbial är verbet dock betonat, t.ex. *se sig om*, *vända sig om*.

[2] I vissa förbindelser har också verbet full betoning:
Han ville skilja de stridande *åt*.

ANM. En absolut använd preposition kan i vissa fall fungera också som bundet adverbial. Då är aktionsarten vanligen oavgränsad eller neutral med avseende på distinktionen avgränsad : oavgränsad.
Vi lämnade nyckeln *i*. Jfr: *Vi lämnade *i* nyckeln.
Reparatören drog vajern *igenom*. [t. ex. igenom den trånga passagen; oavgränsad eller avgränsad aktion] Jfr: Vi drog *igenom* vajern. [avgränsad aktion]

När prepositionerna respektive riktningsadverben (Advbfraser § 3, Prepfraser § 15) har framförställda bestämningar fungerar de som bundna adverbial:
Vi kastade {sonden *rätt i*/**rätt i* sonden}.
Vi hade burit {stolarna *rakt ut*/**rakt ut* stolarna} (i trädgården).
Vi hade hämtat {plantorna *ända hit*/**ända hit* plantorna}.

Likaså när det redan finns ett annat partikeladverbial i satsen:
På ett vis ville han ta tag i honom och häva *iväg* honom *ut* i farstun […] (R)
[…] förevändningar för att inte åka *med* dem *ut* […] (R)

§ 12. Partikeladverbial som fundament. Partikeladverbial kan normalt inte stå som fundament i deklarativ huvudsats.[1]

**Om* tycker jag dig.
**Till* slog jag genast.
**Bort* måste du kasta de där gamla kläderna.

Vid intransitiva verb kan dock riktningsadverb som ingår i kontrasterande par (*in* : *ut*, *upp* : *ner* etc.) med bibehållen rumsbetydelse ibland stå som fundament. Verbet är då inte som annars vid partikeladverbial obetonat.[2] (Adverbet kan då också

kompletteras med en riktningsbetecknande prepositionsfras, vilket tyder på att hela fundamentet skall uppfattas som ett bundet adverbial snarare än som ett partikeladverbial.)

In kom nu, i följande ordning: en civilklädd mansperson som kanske var livvakt, kanske hovmarskalk, kanske någonting helt annat. (R)
Ut kommer de aldrig. (R)
Han tryckte på knappen och *upp* (ur lådan) for bollen som ett skott.

[1] Partikeladverbial som inte kan stå som fundament kan inte heller brytas ut:

*Det är *om* han tycker dig.

Uttryck, vilka med samma betydelse kan fungera antingen som partikeladverbial eller som bundet adverbial, kan stå som fundament (liksom övriga bundna adverbial):

Ombord fick inga kvinnor komma. Jfr: Vi tog {en last bananer *ombord*/*ombord* en last bananer}.
Kvar finns bara två egendomliga turkar. (S)

[2] Marginellt kan partikeladverbial med konkret rumsbetydelse också stå som fundament om partikelförbindelsen är en stilistisk upprepning:

Han la böckerna i en hög på piedestalen. Alla visste att de skulle ramla av förr eller senare, och *av* föll de också med ett brak efter en stund.
Hon hade lovat att knuffa ner honom utför trappan, och *ner* knuffade hon honom verkligen med besked.

§ 13. Partikeladverbialets betoning. Konstruktionen verb + partikeladverbial har ordgruppsbetoning, dvs. verbet är obetonat och adverbialet betonat:[1]

Jag skulle just ₀köra ˈ*hem* ˈdamen.
Man kan ju alltid ₀hoppa ˈ*ut* genom ˈfönstret.
Han kunde inte ₀slå ˈ*till* sin ˈgranne.
Vi fick ₀tappa ˈ*ur* benˈsinen.

Samma betoning gäller också när verb och partikeladverbial (i fa-sats) står åtskilda:

Sen ₀körde han visst ˈ*hem* ˈdamen.
I så fall ₀slog han inte ˈ*till* sin ˈgranne.

[1] I ett fåtal fall då en absolut använd preposition är placerad efter objektet (jfr § 11: a, c) är verbet betonat. I konstruktioner av denna typ är den absolut använda prepositionen ofta svagare betonad än som reguljärt partikeladverbial.

Han ˈsåg sig ˌ*om* (efter henne).
Han fick inte ˈvända sig ˌ*om*.
Han ˈskilde de ˈstridande ˌ*åt*.

Också annars när partikeladverbialet är placerat efter annan bestämning kan det vara svagare betonat (§ 11: b):

gå ˈstädat ˌ*till*, ligga ˈbra ˌ*till*, slå ˈväl ˌ*ut*, bära sig ˈilla ˌ*åt*; se ˈung ˌ*ut*, ta sig ˈbra ˌ*ut*

I konstruktionen *göra ngt åt ngt* är prepositionen i det bundna adverbialet optionellt betonad.

ANM. Också när verbet har andra bestämningar än partikeladverbial kan verbfrasen ha ordgruppsbetoning, dvs. verbet är obetonat och bestämningen betonad.

sitta hemma, sitta inne; spela dum, ligga sjuk; äta gröt, köpa aktier

Betydelse § 14–15

§ 14. Betydelse hos adverb som partikeladverbial. Partikelförbindelse med riktningsadverb som partikeladverbial har ofta en genomskinlig betydelse, dvs. helhetens betydelse kan något så när förstås på grundval av delarnas.

sparka {*in/ut/bort*} ngt, skicka {*in/ut/bort*} ngt, ställa {*in/ut/bort*} ngt, kasta {*in/ut/bort*} ngt

Här är objektets referent partikeladverbialets predikationsbas, dvs. i satsen *man skickade ut barnen* råder ett nexusförhållande mellan *barnen* (”subjektet”) och *ut* (”predikatet”). Jämför samma relation mellan objekt och bundet rumsadverbial, § 49–51.

Många partikelförbindelser har emellertid en lexikaliserad helhetsbetydelse, som inte restlöst kan räknas ut med hjälp av de ingående ordens egna betydelser, t.ex.:

kasta *bort* ngt ’kassera’
slå *fast* ngt ’emfatiskt konstatera’
slå *in* ’besannas’
slå *ut* ngn ’slutgiltigt besegra ngn’
gå *in* skorna ’gå i skorna så att de anpassar sig efter ens egna fötter’

Partikelförbindelsen har nästan alltid avgränsad (resultativ) aktionsart, ofta till skillnad från det enkla verbets aktionsart som kan vara vag eller oavgränsad:

äta upp ngt [jfr: äta (på) ngt]
brinna {upp/ner} [jfr: brinna]
läsa ut ngt [t.ex. en bok; jfr: läsa (i) en bok]
skriva upp ngt [jfr: skriva ngt]

Aktionen kan resultera i en ny befintlighet eller ett nytt tillstånd för subjektets (vid intransitivt verb) eller objektets referent (vid transitivt verb):

Kaninen hoppade *in*. [Efter aktionen befann sig kaninen inne.]
Per bar *in* kaninen. [Efter aktionen befann sig kaninen inne.]
Stolen gick *sönder*. [Efter aktionen var stolen sönder.]
Anna slog *sönder* stolen. [Efter aktionen var stolen sönder.]

Undantagsvis förekommer dock också verb + adverb som partikeladverbial med oavgränsad aktionsart, t.ex. *bära upp*, *stå ut*.

§ 15. Betydelse hos preposition som partikeladverbial. Partikelförbindelse med preposition som partikeladverbial är i princip av tre slag.

a) Ett efterföljande objekt fungerar semantiskt som prepositionens rektion ungefär som rektionen i en prepositionsfras med samma eller liktydig preposition:

lasta *av* kärran [jfr: lasta bräderna av kärran]
tvätta *av* händerna [jfr: tvätta smutsen {av/från} händerna]
hoppa *av* (tåget) [jfr: hoppa ner från tåget]
köra *av* (vägen) [jfr: köra bilen av vägen]
följa *efter* ngn 'gå efter ngn i avsikt att förfölja'
hänga *för* fönstret [jfr: hänga en filt för fönstret]
$_0$hoppa ˈ*i* ˈvattnet [jfr: ˈhoppa $_0$i ˈvattnet]
lura *i* ngn ngt
ta *ifrån* Elisabeth hennes fotboll [jfr: ta fotbollen från Elisabeth]
springa *ifrån* kamraterna [jfr: springa längre bort från kamraterna]
$_0$cykla *i*ˈ*genom* ˈstan [jfr: ˈcykla $_0$genom ˈstan]
lägga *på* brasan [jfr: lägga ved på brasan]
bygga *på* huset (med en veranda) [jfr: bygga en veranda på huset]
köra *på* kanten 'köra så att man kolliderar med kanten'
komma *på* en bra idé
plocka *ur* kycklingen [jfr: plocka innanmätet ur kycklingen]
lägga *över* fläcken [jfr: lägga en servett över fläcken]
prata *till* sig en förmögenhet

b) Verbfrasen saknar ett led som semantiskt skulle kunna fungera som prepositionens rektion. Vad som underförstås framgår ofta av sammanhanget:

dra *av* plåstret [jfr: dra plåstret {av/från} såret]
skala *av* barken [jfr: skala barken av trädet]
hänga *för* filten [jfr: hänga filten {framför/för} fönstret]
hälla {*i/ur*} vattnet [jfr: hälla vattnet {i/ur} flaskan]
skruva {*i/ur*} lampan [jfr: skruva lampan {i/ur} fästet]
blanda *i* mjöl [jfr: blanda mjöl i degen]
sitta *i* (t.ex. om nyckel) [jfr: sitta i dörren]
hoppa *i* [jfr: hoppa i vattnet]
koppla *ifrån* restaurangvagnen [jfr: koppla restaurangvagnen från tåget]
gå *ifrån* [jfr: gå från arbetet en stund]
{sjunga/komma} *med* [jfr: {sjunga/komma} med de andra]
ta *på* stövlarna [jfr: ta stövlarna på fötterna]
{höra/se} *på* [jfr: {höra/se} på vad som händer]
stå *på* [jfr: stå på spisen (t.ex. om kastrull)]
strömma *till* [jfr: strömma till torget]
räcka *till* [jfr: räcka till frukost]

Här är liksom när objektet följer på ett riktningsadverb (§ 14) objektets referent partikeladverbialets predikationsbas: i satsen *man kopplar ifrån restaurangvagnen* råder ett nexusförhållande mellan *restaurangvagnen* (”subjektet”) och *ifrån* (”predikatet”). Jämför också samma relation mellan ett objekt och ett följande bundet rumsadverbial, § 49–51.

c) Oftast är dock prepositionen lexikaliserad tillsammans med verbet i en betydelse som inte har ett så direkt samband med prepositionens användning i övrigt som vid (a) och (b). Preposition kan vara produktiv som partikeladverbial i en viss betydelse med en viss typ av verb. Exempel:

{såga/bryta/bita/skära/köra} *av* en käpp
{gå/springa/köra/simma/flyga/krypa} *om* ngn ’passera ngn’
{göra/måla/sy/skriva} *om* ngt
flyta *ovanpå*
{arbeta/springa/simma} *på* ’fortsätta att arbeta etc.’
{rycka/hoppa/hosta/nicka/ropa/skrika/tänka/tycka/värka} *till*
{korka/stänga/täppa/knyta} *till* ngt
{slå/klippa/knuffa/boxa/knäppa} *till* ngn
hålla *till* ngnstans, {finnas/vara} *till*, {bli/komma} *till*

I andra fall är prepositionen lexikaliserad tillsammans med ett visst verb i en viss betydelse. Exempel:

känna av ngt, veta av ngt, höra av ngn, hålla av ngn, vara av med ngt, sticka av mot ngt, betala av på ngt, sitta av en föreläsning, bli av, ge sig av; se efter ngn ’övervaka ngn’, gå efter ngn ’hämta ngn’, känna efter; ligga i ’anstränga sig’, ta i, hänga i ’fortsätta’ [t.ex. om förkylning], fylla i ngt (t.ex.: blanketter); se igenom texten; hålla med ngn; hälsa på (hos) ngn, gå på ngt ’låta sig luras av ngt’, hålla på med ngt ’vara sysselsatt med ngt’, skynda på ngn, känna på ngt ’plågsamt erfara ngt’, fylla på (med) ngt, tända på, hitta på ngt, fresta på, passa på; {se/titta} till ngn, säga till ngn (ngt), {laga/klippa/såga} till ngt, lägga till ngt; växa ur ngt; huta åt ngn; se över ngt (t.ex.: organisationen), hoppa över ngt ’utelämna’

Liksom partikelförbindelse med adverb har förbindelse med preposition som partikeladverbial ofta – men inte alltid – avgränsad (resultativ) aktionsart, till skillnad från när verbet används ensamt eller med motsvarande bundet adverbial.

$_0$hoppa ˈöver ˈdiket [Det viktiga är att subjektsreferenten hamnar på andra sidan.]; jfr: ˈhoppa $_0$över ˈdiket [Det viktiga är vad och hur subjektsreferenten tar sig över.]
$_0$springa ˈpå $_0$en ˈmur; jfr: ˈspringa $_0$på $_0$en ˈmur
$_0$gå ˈefter $_0$sin ˈmamma; jfr: ˈgå $_0$efter $_0$sin ˈmamma

Oavgränsad betydelse har däremot t.ex.:

hålla av, hålla efter, hänga med, resa omkring, arbeta på, titta på, finnas till, hjälpa till, hålla till, känna till

Parafraser av partikelförbindelse § 16–17

§ 16. Förhållandet mellan partikelförbindelse och sammansatt verb. Konstruktionen verb + partikeladverbial (partikelförbindelse) korresponderar ofta med sammansatta verb där förleden har samma struktur som partikeladverbialen:

lägga bort ≈ bortlägga
föra över ≈ överföra
ställa i ordning ≈ iordningställa

Vilken konstruktionstyp som används är delvis grammatiskt reglerat. I andra fall råder stilistisk variation, eller också är de olika konstruktionstyperna förknippade med olika betydelser.

a) Grammatiskt reglerad fördelning

Om verbet ingår som stam i ett avlett substantiv, adjektiv eller particip medges endast sammansättningsalternativet även i de fall då annars verbet kan konstrueras på båda sätten. Exempel:

substantiv: borttagande, *tagande bort, jfr: borttaga, taga bort
överföring, *föring över, jfr: överföra, föra över

adjektiv: överförbar, *förbar över

perfektparticip: borttagen, överförd

presensparticip: borttagande, överförande

Predikativt presensparticip med verbal betydelse kan konstrueras med partikeladverbial:

Alex var där också som vanligt ivrigt kramande *om* alla vackra kvinnor han kunde få tag i.

Regionalt (i Sydsverige) kan icke-attributivt perfektparticip konstrueras med partikeladverbial:

Summan var satt *in* redan i fredags när vi kontaktade banken.
Sockret blev blandat *i* så fort smöret hade smält.

Se vidare Vb § 20, Pcp § 17.

b) Stilistisk variation

I många fall föreligger båda konstruktionsmöjligheterna med ungefär samma betydelse men med olika stilvärde: sammansättningen har en mera formell stilkaraktär, medan partikelförbindelsen är mera ledig. Ett sammansatt verb som på

detta sätt motsvaras av en synonym partikelförbindelse brukar kallas löst sammansatt.

borttransportera avfallet : transportera bort avfallet
inställa festen : ställa in festen
kvarhålla den misstänkte : hålla kvar den misstänkte
fastslå faktum : slå fast faktum
uppskjuta starten : skjuta upp starten

avsätta en summa : sätta av en summa
överföra en summa : föra över en summa
medtaga kurslitteratur : taga med kurslitteratur
ommåla byggnaden : måla om byggnaden
åtgå [T.ex.: Det åtgick 15 kubikmeter grus.] : gå åt [T.ex.: Det gick åt 15 kubikmeter grus.]
tillgå [T.ex.: Hur tillgår examen?] : gå till [T.ex.: Hur går examen till?]

c) Lexikalt reglerad fördelning

Ofta kan en viss betydelse återges endast med en sammansättning eller endast med en partikelförbindelse. Ett sammansatt verb som inte motsvaras av en synonym partikelförbindelse brukar kallas fast sammansatt.

utbilda : *bilda ut
avbilda : *bilda av
inbilla : *billa in

*söndergå : gå sönder
*tillhosta : hosta till
*ihopramla : ramla ihop

I andra fall är båda konstruktionsmöjligheterna medgivna men med olika betydelse och ibland med olika konstruktion i övrigt:

framgå 'visa sig' : gå fram [t.ex. 'konfirmeras']
avsätta ngn 'beröva ngn hans befattning' : sätta av [t.ex.: i galopp]
avhålla [t.ex.: ett möte] : hålla av ngn 'tycka om'
påstå ngt 'hävda ngt' : stå på sig 'inte låta sig rubbas i en åsikt'
undergå [t.ex.: en förändring] : gå under 'förintas'
angå ngn 'tillhöra en viss persons rättmätiga intresseområde' : gå an 'kunna tillåtas'

Här finns en tendens till systematisk betydelseskillnad mellan de båda konstruktionsalternativen. Partikelförbindelsen används ofta med åskådlig, egentlig betydelse, medan sammansättningen har överförd, ofta mera abstrakt betydelse (i samklang med vad som gäller för nomen actionis där ju bara sammansättning är möjlig).

avbryta : bryta av, utföra : föra ut, inleda : leda in, ingå : gå in, avfalla : falla av, kringgå : gå omkring, avgå : gå av

§ 17. Alternativ konstruktion av verbfrasen. Verbfras med partikelförbindelse kan ibland parafraseras med en annorlunda konstruerad verbfras. Vilka konstruktionsalternativ som är möjliga är i stor utsträckning lexikalt fastlagt.

1. Partikeladverbialet är ett adverb eller en lexikaliserad prepositionsfras.

a) Vid placeringsverb (§ 51) växlar riktningsadverb som partikeladverbial med befintlighetsadverb som bundna adverbial.

sätta *fram* stolen (på podiet) [jfr: sätta stolen framme (på podiet)]
lägga *dit* boken (på bordet) [jfr: lägga boken där (på bordet)]

b) Vid andra rörelseverb än placeringsverben kan många riktningsadverb alternativt stå som bundna adverbial. Detta gäller särskilt och mest generellt om adverbet är första ledet i ett dubbeladverbial som anger riktning. I konstruktionen med partikeladverbial betonas resultatet, medan konstruktionen med bundet adverbial också lyfter fram sättet för förflyttningen.[1]

Hon hade […] släpat *ut* någon underordnad tjänsteman till Charlottenhof. (R) Jfr: […] som om han tänkte grabba tag i henne och slita henne ut ur jeepen. (R)

Han […] stoppade *tillbaka* fimpen i asken. (R) Jfr: Harriet […] stoppade brevet tillbaka i kuvertet. (R)

Då tog Mats ett stadigt grepp i pojken, höll *fram* honom mot Ann och sa […] (R) Jfr: Han nästan släpade henne fram mot soffan […] (R)

En präst ledde *fram* dem till altaret. Jfr: […] en präst […] ledde dem fram till altaret […] (R)

Vi förde *ut* henne genom hamnöppningen. Jfr: Och Richter förde henne ut genom hamnöppningen […] (R)

Vid verb där objektsreferentens rörelse endast indirekt är en följd av verbets aktion måste ett eventuellt riktningsadverb stå som bundet adverbial:

Mweta envisades med att följa honom *ut* på trappan. (R) [jfr: *… följa ut honom]
Och han hjälpte henne *ut* ur många bekymmer […] (R) [jfr: *… hjälpte ut henne]
Försiktigt lyfte han upp Aron och stödde honom *ut* i köket. (R) [jfr: *… stödde ut honom]

Vissa riktningsadverb (särskilt *hem*, *hit*, *dit*) samt befintlighetsadverben *kvar*, *ombord* har större benägenhet än andra att användas som bundet adverbial (vid sidan av funktionen som partikeladverbial):[2]

$_0$skjutsa ˈ*hem* ˈgästerna ≈ ˈskjutsa ˈgästerna ˈhem
$_0$skicka ˈ*hit* ˈhissen (till bottenvåningen) ≈ ˈskicka ˈhissen ˈhit (till bottenvåningen)
$_0$lämna ˈ*kvar* ˈboken ≈ {ˈlämna/$_0$lämna} ˈboken ˈkvar
$_0$bära *om*ˈ*bord* baˈgaget ≈ $_0$bära baˈgaget omˈbord

Annars är funktionen som bundet adverbial inte särskilt naturlig för riktningsadverb:

flytta *ut* stolen (i trädgården); ?flytta stolen ut
skicka *ner* hissen (till bottenvåningen); ?skicka hissen ner; skicka hissen ner till bottenvåningen
sparka *upp* bollen; ?sparka bollen upp
hämta *in* stolarna (från trädgården); ?hämta stolarna in (från trädgården)

Se också § 51.

Vissa mer eller mindre lexikaliserade prepositionsfraser som kan vara partikeladverbial kan också med samma eller snarlik betydelse stå som bundna adverbial (se också § 9):

$_0$göra *i* ˈ*ordning* ˈrummet; $_0$göra ˈrummet i ˈordning
$_0$ta *till* ˈ*fånga* ˈkejsaren; $_0$ta ˈkejsaren till ˈfånga

2. Partikeladverbialet är en preposition.

a) I stället för preposition som partikeladverbial och ett efterföljande indirekt objekt som semantiskt förhåller sig som rektion till prepositionen kan vissa verb konstrueras med objekt tillsammans med preposition + nominalfras som ett bundet adverbial.

$_0$slita *i*ˈ*från* ˈSvensson piˈstolen [≈ $_0$slita piˈstolen $_0$från ˈSvensson]
sätta ˈ*på* barnen ˈstövlarna [jfr: sätta ˈstöveln $_0$på ˈfoten]

slita *ifrån* ngn ngt [≈ slita ngt från ngn], ta *ifrån* ngn ngt [≈ ta ngt ifrån ngn], svepa *om* ngn ngt [≈ svepa ngt om ngn], kasta *åt* ngn ngt [≈ kasta ngt åt ngn]

Jag tar *ifrån* honom hans giftorätt! (R) Jfr: […] nu tystnar hon tvärt och tar boken ifrån honom […] (R)

Konstruktionen är vanlig särskilt när det indirekta objektet efter partikeladverbialet är reflexivt. Exempel:

kasta *av* sig ngt [≈ kasta ngt av sig], få *för* sig ngt [≈ få ngt för sig], ha *för* sig ngt [≈ ha ngt för sig], sleva *i* sig ngt [≈ sleva ngt i sig]

Eleonora tog *på* sig ytterkläder och gick ut […] (R) Jfr: […] hon tog tofflorna på sig och sprang ut […] (R)

[…] tillsammans inköpte de några gårdar i Jordhamra där bolaget sedermera lade *under* sig all mark. (R) Jfr: Och han berättade om de mäktiga Tonga-konungarna […] som för länge sedan lade hela Samoa under sig […] (R)

För exempel se vidare § 11: a.

b) I de fall då en riktningsangivande preposition som partikeladverbial dubbleras med samma betydelse i prepositionsfras som bundet adverbial kan partikeladverbialet undvaras.

hälla *i* vinet i karaffen ≈ hälla vinet i karaffen
lägga *till* några kronor {till/i} potten ≈ lägga några kronor {till/i} potten

bygga *till* en veranda {till/på} huset ≈ bygga en veranda {till/på} huset
ta *ur* sågspånet ur lådan ≈ ta sågspånet ur lådan
hänga *över* ett skynke över kartongerna ≈ hänga ett skynke över kartongerna

Om partikelförbindelsen har lexikaliserats kan dock en viss betydelseskillnad vara förknippad med de olika konstruktionerna:

sätta *på* grytan på snabbplattan, *sätta på grytan på bordet [Jfr: sätta grytan på {snabbplattan/bordet}; dvs. $_0$*sätta* ^{1}*på* innebär att grytan sätts på spisen för att värmas.]

[1] En anledning att låta riktningsadverbet fungera som bundet adverbial kan vara att motsvarande partikelförbindelse har en lexikaliserad betydelse som talaren vill undvika:

Axel Segerstam hade från första sekunden styrt dem *ut* mitt i gatan […] (R) [jfr: styra *ut* ngn 'klä ngn uppseendeväckande']
[…] en droskbilschaufför som åtog sig att köra henne *ut* på landet. (R) [jfr: köra *ut* ngn 'driva ut ngn med befallning eller fysiskt tvång']

[2] Som bundet adverbial har *dit* vanligen deiktisk (eller anaforisk) betydelse (målet kan vara ett av flera möjliga), medan ordet som partikeladverbial normalt är anaforiskt, dvs. platsen är tidigare aktualiserad i sammanhanget:

Kör vagnen *dit*. [Platsen utpekas antagligen av talaren i situationen.]
Kör *dit* vagnen. [Platsen är redan aktuell i kontexten.]

I finlandssvenskan kan ett riktningsadverb alltid fungera som bundet adverbial om det följs av ett annat rumsadverbial, även när sättet för förflyttningen inte anges:

Vi hade satt stolarna *ut* i trädgården. [finlandssvenska]

Bundna adverbial i verbfrasen § 18–57

§ 18. Översikt. Bundna adverbial i verbfrasen utgörs vanligen av prepositionsfraser och betecknar en aktant som ingår i verbets semantiska valens.

Att aktanten ingår i verbets semantiska valens innebär att verbet i sin betydelse väcker en föreställning om aktanten eller en förväntan att aktanten skall omnämnas. Denna föreställning eller förväntan kan vara olika stark vid olika verb. Den semantiska valensen är därför en gradfråga, och gränsen mellan semantiskt bundna och semantiskt fria adverbial är inte alltid skarp. Sett från uttryckssidan innebär den semantiska valensen en tydlig lexikal begränsning när det gäller vilka verb som kan bestämmas av ett visst adverbiellt uttryck. Ett riktningsadverbial kan t.ex. i princip bara förekomma vid rörelseverb. Ett objektliknande adverbial med *efter* kan bara förekomma vid ett antal verb som uttrycker önskan eller strävan.

Vid en del verb är det bundna adverbialet i normalfallet syntaktiskt obligatoriskt, t.ex.:

vara 'räcka' + varaktighetsadverbial, infalla + tidfästningsadverbial
bo + rumsadverbial, hamna + rumsadverbial

förse ngn med ngt
rikta sig till ngn, begränsa sig till ngt

Vissa verb kräver ett bundet adverbial, men detta kan vara av olika slag. Så t.ex. kräver *bo* antingen ett befintlighets- eller ett sättsadverbial: *bo* {*på landet/naturskönt*}. Gränsen mellan verb med obligatoriskt bundet adverbial och verb med optionellt bundet adverbial är inte helt skarp.

De bundna adverbialen kan fördelas på (a) objektliknande adverbial och (b) bundna omständighetsadverbial. Typiskt för de objektliknande adverbialen är att verbet lexikalt utövar ett inflytande på hur aktanten uttrycks, i synnerhet på valet av preposition.

a) Objektliknande adverbial anger vanligen sådana aktanter som annars ofta anges med objekt, t.ex. den referent som är föremål för aktionen eller den som mottar något som överförs med aktionen. För objektliknande adverbial utövar verbet lexikalt ett inflytande på hur aktanten uttrycks (syntaktisk valens): om den skall uttryckas med ett adverbial över huvud taget (eller t.ex. med ett objekt) och vilken preposition som skall inleda adverbialet.

Jag ser *på en film*. [Jfr med objekt: Jag betraktar en film.]
Ge dem *av godiset*. [Jfr med direkt objekt: Ge dem godiset.]
Jag lånade boken *till Stina*. [Jfr med indirekt objekt: Jag lånade Stina boken.]
Man tog körkortet {*från/för*} *dem*. [Jfr med indirekt objekt: Man berövade dem körkortet.]
Vi skjuter *på frågan* tills hon kommer tillbaka.
Han förälskade sig *i landskapet*.

b) Bundna omständighetsadverbial har en betydelse som erinrar om de fria adverbialens, t.ex. rum, tid, sätt. Strukturen är mindre beroende av verbet. De bundna omständighetsadverbialen kan utgöras inte bara av prepositionsfraser utan också av t.ex. adverbfraser och adjektivfraser. Prepositionen i ett bundet omständighetsadverbial beror på adverbialets egen betydelse snarare än på det överordnade verbet. Adverbial som anger en rörelses riktning eller väg är normalt bundna, likaså adverbial som anger följden av aktionen. Adverbial som anger tidfästning, befintlighet eller sätt är bundna endast vid vissa verb, annars är de fria.

Jag ställer den *i garderoben*. [Jfr med fritt adverbial: Han städar i garderoben.]
I år infaller påsken *när jag ska ha semester*. [Jfr med fritt adverbial: Han är i Kina när jag ska ha semester.]

ANM. Bundna objektliknande adverbial kallas ibland på grund av sin semantiska likhet med objekten för prepositionsobjekt. I denna grammatik ligger i stället den strukturella och placeringsmässiga likheten med de fria adverbialen till grund för klassificeringen som adverbial. Objekt kan ha också de bundna omständighetsadverbialens betydelser, t.ex. mål (*nå*), utgångspunkt (*lämna*), befintlighet (*kanta*), varaktighet (*ta*) (Obj. § 19: 4).

Struktur § 19–26

§ 19. Prepositionsfras. Vanligast bland de bundna adverbialen är prepositionsfraser med korta, enkla prepositioner:

De hade talat *om framtiden*.
Efter en månadslång kampanj i morgontidningen Information […] har regeringen nu bestämt sig *för en helt avvisande linje*. (S)
Ja, men Wittgenstein strävade *efter en kunskapsteoretisk sanning* […] (S)

I ett bundet adverbial kan prepositionen normalt inte bytas ut mot en synonym preposition med mera komplex struktur:

Vi måste tala {*om/*beträffande/*med avseende på*} *framtiden*.

I enstaka fall består det bundna adverbialet av en absolut använd preposition (jämför enstaka fall av partikeladverbial på samma plats, § 11):

Vi lämnade nyckeln *i*.
Man drar vajern *rätt igenom*, så här.
Sätt vagnen *utanför*.

Om prepositionsvalets samband med betydelsen hos adverbialet, verbet och subjektet se § 35–47. Om utelämning av preposition framför infinitivfraser och nominala bisatser som bundna adverbial se § 25.

Prepositionsfraser i funktion som bundna adverbial kan vara lexikaliserade och dessutom vara semantiskt nära knutna till verbet.

gå ngn *till mötes*
göra ngt *i ordning*
sätta ngt *i stånd*

Om sådana fraser placeras entydigt mellan verbet och objektet räknas de som partikeladverbial, inte annars, jfr § 9.

§ 20. Adverbfras. Adverbfraser kan förekomma som bundna adverbial, särskilt med adverb som betecknar rum eller sätt:

Sedan reste de {*söderut/hit*}. *Vart* reste de?
Peter bor {*söderut/här*}. *Var* bor Peter?
Du har uppfört dig *illa*. *Hur* har du uppfört dig?
Än i dag fattar jag inte hur jag tog mig *hem* efter besöket […] (S)
Hon var dock *utomlands* medan hon hyrde ut sin lägenhet. (S)

En särskild grupp av adverb är de som är sammansatta av ett definit eller relativt adverb och en preposition, t.ex. *därom*, *varom* (Adverb § 10: a). Främst i neutralt och formellt skriftspråk kan sådana adverb fungera som objektsliknande adverbial

med samma betydelse som en prepositionsfras med definit eller relativt pronomen som rektion. Referensen är normalt inanimat:

De hade talat *därom*. = De hade talat *om det*.

§ 21. Adverbiell bisats. Vissa typer av adverbiella bisatser kan fungera som bundna adverbial i verbfrasen (Bisatser § 85). Exempel:

Utväxlingen av fångar äger rum *när alla parter undertecknat avtalet*. [tidfästning; temporal bisats]
Han reste *dit hon tidigare hade rest*. [mål; korrelatlös relativ bisats]
Det förhöll sig *som han hade sagt att det gjorde*. [sätt; komparativ bisats]
Laga *så att bänken blir tom*. [följd; konsekutiv bisats]
Man placerade tavlan *så att den dolde fläcken*. [följd; konsekutiv bisats]
Hon sätter sig *var det faller sig*. [befintlighet; bunden generaliserande bisats]

Också vid *vara* kan olika slags adverbiella bisatser vara bundna bestämningar som anger omständigheter av olika slag:

Att jag gjort fönstren små är *för att de inte ska släppa ut så mycket värme*. [avsikt; final bisats]
Att jag somnade var nog *därför att jag inte kände mig riktigt bra*. [orsak; kausal bisats]
Detta var *innan min syster var och hjälpte oss*. [tidfästning; temporal bisats]
Ja, det vore förstås i så fall *om du kunde komma i morgon*. [villkor; konditional bisats]

Dessutom kan komparativa, konsekutiva och proportionala bisatser vara (bundna) adverbial i adjektiv-, particip- och adverbfraser (Bisatser § 86).

§ 22. Adjektiv- och participfras. Adjektiv, perfektparticip och kongruensböjliga pronomen böjs i obestämd form neutrum singularis när de står som huvudord i ett bundet adverbial:

Mattias uppträdde {*högfärdigt/disciplinerat/likadant*}.
Många saker ägde rum *samtidigt*.
En del klagar över att de bor *dåligt* i bostäder som snabbt byggdes under miljonprogramåren […] (S)

Som bundna adverbial kan adjektiv- och participfraser ta både framförställda och efterställda bestämningar i samma utsträckning som eljest:

Mattias uppträdde {*mycket högfärdigt/föga disciplinerat/alldeles likadant*}.
Hon uppträdde alltid *trevligt mot deras gäster*.

Med sina efterställda bestämningar bildar en adjektiv- eller participfras som bundet adverbial dock inget blockled, varför ett led ofta kan anses vara en bestämning antingen i adjektiv- eller participfrasen eller direkt till det verb som adjektiv- eller participfrasen bestämmer (jfr Vbfraser: Allm. § 13, Adjfraser § 5):

Mot deras gäster uppträdde hon alltid *trevligt*. [Prepositionsfrasen är bestämning antingen till *trevligt* eller till *uppträdde*.]

Adjektiv- och participfras används framför allt när det bundna adverbialet anger sätt (§ 55).

§ 23. Komparativ subjunktionsfras. Subjunktionsfraser som uttrycker likhet kan förekomma som bundna adverbial vid verb som *uppträda* etc. för att indirekt ange sätt:

Mattias uppträdde *som en översittare*.
[…] en handbok i hur man beter sig *som 90-talets kommande innetyp* […] (S)

Likaså kan de förekomma vid verb som eljest tar bundet predikativ för att indirekt ange en egenskap hos subjekts- eller objektsreferenten (jfr Predv § 55):

Alla pojkkusinerna drömde om att bli *som farbror Anton* […] (R)
Folk är *som fiskar* nuförtiden […] (R)

I samma funktion förekommer komparativa bisatser som bundna adverbial (§ 21). Därutöver kan komparativa subjunktionsfraser och bisatser, både de som uttrycker likhet och de som uttrycker skillnad, stå som (bundna) adverbial i adjektiv-, particip- och adverbfraser.

§ 24. Nominalfras. Nominalfraser förekommer endast i begränsad utsträckning som bundna adverbial och då med samma betydelse som fria adverbial:

a) För att ange varaktighet (§ 57: b) vid ett fåtal verb som *vara*, *räcka*, *pågå*. Alternativt konstrueras adverbialet som prepositionsfras, vanligen med prepositionen *i*.

Föreställningen {varade/räckte/pågick} (*i*) *två timmar*.

Jämför fria adverbial som anger mått av olika slag, § 78.

b) För att ange tidfästning vid verb som *infalla*, *äga rum*, *vara*, *bli*, *avhålla*, *utspela sig*. Nominalfrasen innehåller då vanligen ett pronominellt framförställt attribut.

Sammanträdet {ägde rum/avhölls} *nästa morgon*.
Gruppens konsert {är/blir} *den här veckan*.

Om när tidfästningsadverbial kan ha strukturen av nominalfras se vidare under fria adverbial § 94: 7, § 95: 1e, 2d, § 96: a, § 97: 1c och § 98: d. Om bundna tidfästningsadverbial i allmänhet se § 57: a.

c) För att ange väg, normalt bara när nominalfrasen är en tydlig vägbeteckning (§ 52).

Jag körde *Nissastigen* hit.
Eleverna får inte gå *högra trappan*.

Nominalfraser som anger väg står på gränsen till objekt (jfr Obj. § 19, 29). Marginellt kan de göras till subjekt i passiv sats: *Nissastigen får inte köras med så tunga fordon, trodde jag.* Det bundna adverbialet kan utgöras av ett definit pronomen: *Den* (*vägen*) *brukar jag alltid köra.*

ANM. Nominalfraser som komplement till verb redovisas för övrigt i denna grammatik som objekt (se särskilt Obj. § 19: 4).

§ 25. Infinitivfras och nominal bisats. Infinitivfraser och nominala bisatser redovisas som bundna adverbial i verbfras i ett antal fall då de endast optionellt föregås av preposition (Inffraser § 21, Bisatser § 55).

a) Vid många verb där de optionellt kan föregås av preposition och där prepositionen är obligatorisk före motsvarande nominalfras, t.ex. *hoppas* (*på*) *att vinna, locka någon* (*till*) *att stjäla,* jämför *hoppas* {*på*/*Ø} *seger, locka någon* {*till*/*Ø} *stöld.* Dessa infinitivfraser respektive bisatser redovisas i denna grammatik som prepositionsfraser med optionellt utelämnad preposition (Prepfraser § 13, Inffraser § 21).

Hon längtade (*efter*) *att få komma tillbaka.*
Vi anhöll (*om*) *att lånet skulle utbetalas direkt.*
Hon vädjade till invandrarministern *att "hjälpa till"* […] (S)

b) Vid ett fåtal verb och verbförbindelser, t.ex. *gå, kosta, ta tid, vara kvar, återstå, stå* 'vara möjlig'. Trots att infinitivfrasen efter dessa verb aldrig eller nästan aldrig har preposition kan den inte ersättas av *detta* vilket alltid är möjligt när infinitivfrasen fungerar som objekt.

Taket kostar (mig) fyrtio tusen *att reparera.*
Inga charkuterivaror stod *att uppbringa.*
Våra chips går inte *att äta.* (S)
Han tvekade *att lämna oss.*
Grundstämningen var inte *att ta miste på* […] (R)

Jämför motsvarande konstruktion vid ett stort antal adjektiv och particip (t.ex. *Apparaten är enkel att handskas med,* Inffraser § 24: 1b).

c) Vid många verb där det bundna adverbialet närmast har final betydelse och står på gränsen till att vara ett fritt adverbial (Inffraser § 15: b). Infinitivfrasen kan ibland suppleras med *för* eller *till* som överordnad preposition.

Han släppte kalvarna *att beta i hagen.*
Jag ser inte *att läsa.* [också: … till att läsa.]
Det kom en flicka i tjugoårsåldern och satte sig *att mixtra med apparaterna* […] (R) [också: … för att mixtra …]
Han […] lade sig *att läsa Björnsons berättelse* för att förströ tankarna. (R) [också: … för att läsa …]

ANM. Många verb konstrueras antingen med ett objekt (t.ex. en nominalfras) eller med ett bundet adverbial (en prepositionsfras): *läsa* (*om*) *ngt*, *yrka* (*på*) *ngt*, *planera* (*för*) *ngt*, *förebrå ngn* (*för*) *ngt* etc. Vid sådana verb redovisas infinitivfraser och nominala bisatser som objekt om de inte utgör rektion till preposition och som bundna adverbial om de utgör rektion till preposition.

Vissa verb kan i mera begränsad utsträckning konstrueras antingen med objekt eller med bundet adverbial i ungefär samma betydelse. Detta gäller t.ex. verb som utöver att kunna konstrueras med utelämnad preposition före bisats också kan ha enstaka pronomen och enstaka nominalfraser med substantiv som huvudord med allmän betydelse som objekt, t.ex. *hoppas* (*på*) {*det/ingenting*}, *undra* (*över*) {*det/någonting/en sak*}.

Det {undrar/hoppas} jag. Jag {undrar/hoppas} det. Han hoppas ingenting längre.

§ 26. Dubbeladverbial. Dubbeladverbial är en kombination av två (eller flera) adverbial som tillsammans utgör ett primärt satsled, vilket kan stå som satsbas eller utbrutet led. Dubbeladverbialets båda led beskriver gemensamt en omständighet utan att något av leden kan sägas vara syntaktiskt över- eller underordnat det andra. De adverbial som ingår i dubbeladverbialet kan också fungera var för sig som självständiga adverbial på avstånd från varandra i satsen. Bundna dubbeladverbial är vanligen av följande slag:

a) Två målbetecknande adverbial, där ofta ett adverb står först och en preciserande prepositionsfras följer sedan:

Han hade kört henne *ut till sommartorpet*.

Också med fler än två adverbial:

{*Dit ner/Ner dit*} *till Gambia där det är så hett* vill jag inte åka på semester.

b) Ett adverbial som betecknar utgångspunkt kombineras med ett som betecknar mål för att ange en väg:[1]

Vi flög *från Gambia till Tanzania*.
Vi flög *till Tanzania från Gambia*.

c) Ett befintlighetsbetecknande adverbial med vidare referens står tillsammans med ett annat befintlighetsadverbial som har snävare referens:

Hon är *ute på sitt sommartorp* nu.

Också med fler än två adverbial (jfr § 66: a):

Där nere i Gambia där det är så varmt och härligt finns han nu sedan två veckor tillbaka.

d) Utgångspunkten för en rörelse kan specificeras med ett dubbeladverbial, där det ena ledet har snävare referens än den andra. Normalt har då endast det ena ledet en preposition som anger att det är fråga om utgångspunkt, det andra konstrueras som ett befintlighetsadverbial. (Jämför dubbeladverbial för mål, där de ingående leden är adverbial som anger mål.)

Varifrån på taket föll fågelungen ner?
Var någonstans från taket föll fågelungen ner?

e) Ett tidfästande adverbial med vidare referens kombineras med ett annat tidfästande adverbial med snävare:

{*På kvällen kl. 9/Kl. 9 på kvällen*} inträffade olyckan.

f) Ett tidfästande adverbial som anger början av en tidrymd står framför ett annat tidfästande adverbial som anger slutet:

Från klockan 8 till midnatt varade föreställningen.

Också andra kombinationer förekommer, men då kan de vanligen tolkas som kombinationer av två rumsangivelser eller av två tidsangivelser:

Med mig på resan var poeten Nikolaj Jazykov. (S)

Liksom i de fria dubbeladverbialen (§ 66) står gärna olika typer av adverb före prepositionsfraser, medan eventuella bisatser kommer sist. Ordningsföljden mellan två prepositionsfraser i ett dubbeladverbial är inte grammatiskt reglerad utan beror på stilistiska eller pragmatiska faktorer. När riktningsadverbial av olika betydelsekategorier kombineras till dubbeladverbial finns det dock en tendens att ordna adverbialen i tidsföljd, så att t.ex. utgångspunkten kommer före målet (*från hamnen till torget* oftare än *till torget från hamnen*).

[1] Dubbeladverbial som anger utgångspunkt och mål för en rörelse (b) liksom motsvarande tidsadverbial (f) kan parafraseras med additiva samordningar:

från Gambia och till Tanzania
från kl. 8 och till midnatt

Syntaktisk funktion och distribution § 27–34

§ 27. Verbfrastyper som kan ha bundna adverbial. Verbfrasen innehåller vanligen högst två valensbundna led. Nedan följer exempel på vanliga verbfrasstrukturer med bundna adverbial.

a) verb (eller verb + partikeladverbial) + bundet adverbial

Han talar *om sin ”felrefererade” bok* […] (S)
Han talade ut *om sin nya bok*.
Sammanbrottet leder *till mord på de egna och hela raden av krigets grymheter*. (S)
Processen ledde fram *till nytänkande*.
När det handlat *om stats- eller kungabesök* genom åren är det [han] som ryckt ut och smyckat stan. (S)

b) verb (eller verb + partikeladverbial) + objekt + bundet adverbial

Att begrava den, vore det att ge den *till de döda*? (S)

Vi kan väl inte sätta av en miljon *till sådant?*
Det är inte så säkert att vi lyckats övertyga honom *om det*. (S)

c) verb (eller verb + partikeladverbial) + bundet adverbial + bundet adverbial

Han talade *med mig om sina år i exil* och jämförde våra situationer. (S)
Jag behöver tala ut *med någon om det här*.
Egentligen är det underligt, att jag sitter här och skriver *till dig om prinsessans släp* […] (R)

Ovanligare är följande strukturer:

d) verb + objekt + objekt + bundet adverbial

Jag betalade Kerstin 1500 kr *för den gamla bilen*.

e) verb + objekt + bundet adverbial + bundet adverbial

Kamraterna anmälde honom *till polisen för uppvigling*.
Du säljer den *åt din elektroniktokiga granne för 25 kronor*. (S)

Utöver bestämningar av typ (a)–(e) kan verbfrasen innehålla ett eller flera fria adverbial:

Min son hjälpte mig med trädgården i torsdags för att få låna bilen. [*med trädgården* är bundet adverbial, medan de två följande adverbialen är fria.]

Ett bundet predikativ i verbfrasen kan ha egna adverbial:

Detta gjorde mig betagen i Egypten för all framtid. [*i Egypten* är bundet och *för all framtid* fritt adverbial till predikativet *betagen*.]

Transitiva verb kan i stället för objekt ha ett bundet adverbial som anger en icke specificerad mängd av den dividuativa eller kollektiva aktant som eljest uttrycks med objekt vid verbet (se också § 36: d):

Vi drack *av ölet*.
De blev tvingade att sälja *av sin jord*.
Hon gav mig *av grönsakerna*.

Bundna adverbial kan ingå i en lexikaliserad förbindelse med det överordnade verbet. Exempel: *ta ngn i försvar, lägga ngt i blöt, sätta sig i respekt, sätta ngn i arbete, ta någon på allvar*.

§ 28. Placering i slutfältet. Ett bundet adverbial står normalt i det adverbiella slutfältet. Placering i mittfältet är vanligen inte möjlig:

De hade {talat *om den frågan*/**om den frågan* talat} hela dagen.
Niklas hade {letat *efter saxen*/**efter saxen* letat} på alla upptänkliga ställen.
Johansson lyckades {försvara sig *mot anklagelserna*/**mot anklagelserna* försvara sig} inför styrelsen.
Svaret hade {dröjt *länge*/**länge* dröjt}.

Professorns möten hade ofta {varat *i fyra timmar/*i fyra timmar* varat}.
Många av dem som {befann sig *i staden/*i staden* befann sig} blev sårade.
Det visade sig att de uppgifter som {stått *i tidningarna/*i tidningarna* stått} var falska.
Kalle har också {rest *till Italien/*till Italien* rest} på semester.
Generalen hade {burit sig *cyniskt/*cyniskt* burit sig} åt mot krigsfångar.
Lena avgudade arkitekten som {hade inrett representationsvåningen *smakfullt/*smakfullt* hade inrett representationsvåningen}.

När två bundna adverbial står i slutfältet är deras inbördes ordning fri (bortsett från att ett längre eller mer rematiskt led gärna placeras senare än ett lättare och mindre rematiskt led, Satsens struktur § 13):

Premiärministern har talat {*om detta med flera personer/med flera personer om detta*}.

Adverbial som utgörs av eller innehåller en bisats eller en infinitivfras placeras dock normalt efter andra adverbial:

Premiärministern har talat {*med flera personer om att ingripa/?om att ingripa med flera personer*}.

Om ordningen mellan bundna och fria adverbial i slutfältet se § 68.

§ 29. Placering i mittfältet. Ett bundet adverbial kan mot huvudregeln (§ 28) placeras i mittfältet om slutfältet innehåller ett led som är minst lika starkt bundet till verbet som det mittfältsplacerade adverbialet: ett objekt, ett egentligt subjekt eller (jfr § 30) ett annat bundet adverbial. Det slutfältsplacerade ledet bör vidare vara tydligt rematiskt och någorlunda långt, samtidigt som det mittfältsplacerade adverbialet inte har det högsta informationsvärdet (jfr Satsens struktur § 13). (Normalt kan inte heller fria adverbial placeras i mittfältet när de utgör remats tyngdpunkt; jfr § 69: 2b.)[1]

Premiärministern har *för det inre kabinettet* visat några av de hemliga dokumenten. [objekt i slutfältet] Jfr: *Premiärministern har *för det inre kabinettet* visat dem. [Visserligen finns objekt i slutfältet, men detta är kort och inte tydligt rematiskt.]
En gång läste jag *för Aksakov* upp en berättelse han hade hört i en tidigare version. (S) [objekt i slutfältet]
Sedan länge har han *i garaget* förvarat hela sitt förråd av fyrverkerigrejer. [objekt i slutfältet]
Prästen hade *på bordet* lagt en stor svart bok. [objekt i slutfältet]
Av någon anledning hade det *på bordet* legat en stor svart bok. [egentligt subjekt i slutfältet]
Premiärministern har *också med dem* talat om nödvändigheten av snara åtgärder. [starkare bundet adverbial i slutfältet]

[1] I talspråk och ledigt skriftspråk placeras bundna adverbial över huvud taget sällan i mittfältet. Jämför fria adverbial § 69.

§ 30. Ett bundet adverbial i mittfältet och ett i slutfältet. Om satsen innehåller två bundna adverbial kan vanligen ett av dem placeras i mittfältet medan det andra står i slutfältet (jfr § 29). Den vanligaste ordföljden är dock att bägge de bundna adverbialen står i slutfältet. Begränsningarna på mittfältsplacering kan beskrivas så, att det adverbial som står i mittfältet inte får vara starkare bundet än det som står i slutfältet.

a) När det ena adverbialet anger föremålet för aktionen (jfr § 35: a) står det i slutfältet och placeras inte gärna i mittfältet:

Jag har *för min bror* berättat *om resan*. Jfr: ?Jag har *om resan* berättat *för min bror*.
Rektorn har *med åtskilliga personer* talat *om behovet av snabba åtgärder*. Jfr: *Rektorn har *om behovet av snabba åtgärder* talat *med åtskilliga personer*.

Detta kan tolkas så att adverbial som anger aktionens föremål är starkare bundna till verbet än andra adverbial. Jämför att objekt, som inte kan placeras i mittfältet, prototypiskt anger aktionens föremål.

b) När det ena adverbialet närmast anger orsak (jfr § 35: d) är det detta adverbial som har möjlighet till mittfältsplacering, medan det andra adverbialet bara marginellt har denna möjlighet:

Domstolen hade *för detta brott* dömt honom *till samhällstjänst*. Jfr: ?Domstolen hade *till kraftiga böter* dömt honom *för trolöshet mot huvudman*.

Detta kan tolkas så att bundna adverbial som anger aktionens orsak är svagare bundna till verbet än andra bundna adverbial och står på gränsen till fria adverbial. Jämför att objekt sällan anger orsak (Obj. § 19).

c) När det ena adverbialet anger utgångspunkt och det andra mål eller riktmärke är det normalt bara det som anger utgångspunkt som har möjlighet till mittfältsplacering:

[…] det fortsatte med de stora tunnelbyggena och tunnelbanorna som *från norr och från söder* drogs *in i stadskärnan* […] (S) Jfr: *de stora tunnelbanorna som in i stadskärnan drogs från norr och från söder

Detta kan tolkas så att adverbial som anger mål eller riktmärke är starkare bundna till verbet än de som anger utgångspunkt, dvs. att ett rörelseverb normalt väcker en starkare föreställning om rörelsens uppnådda mål eller riktmärke än om dess utgångspunkt.

d) I övriga fall finns inga tydliga begränsningar på mittfältsplacering:

Han hade *av en granne* köpt den *för 5 000 kronor*.
Han hade *för 5 000 kr* köpt den *av en granne*.

Han hade *för sin insats* rosats mycket *av den församlade expertisen*.
Han hade *av den församlade expertisen* rosats mycket *för sin insats*.

Han hade *för ringa ersättning* arbetat i många år *åt partiet*.
Han hade *åt partiet* arbetat i många år *för ringa ersättning*.

Han hade *till dessa kunder* sålt bilar *för flera miljoner*.
Han hade *för flera miljoner* sålt bilar *till sina största kunder*.

Man hade *till förbundet* genast anmält honom *för denna förseelse*.
Man hade *för denna förseelse* genast anmält honom *till det regionala förbundet*.

I samtliga fall påverkar dessutom ett adverbials informationsstrukturella roll dess möjligheter att placeras i mittfältet (§ 29). Vid (d) väljs alltså det minst rematiska adverbialet till mittfältsadverbial, och också i de övriga fallen torde det adverbial som kan stå i mittfältet huvudsakligen aktualisera information som är given på förhand eller förhållandevis förväntad.

ANM. Också för fria adverbials placering i mittfältet krävs i de flesta fall förekomst av ett led i det nominala eller adverbiella slutfältet (balansfaktorn, § 69: 2a). En möjlig generalisering beträffande både fria och bundna adverbial är att ett verbfrasadverbial får placeras i mittfältet bara om ett minst lika starkt bundet led (objekt eller adverbial) står i slutfältet. Denna generalisering ansluter till synen på fria och bundna adverbial som fördelade på en skala av bundenhet (§ 1 Anm. 1). Fria adverbial har dock större möjlighet till mittfältsplacering även om de nominala och adverbiella slutfälten är tomma (§ 69).

§ 31. Funktion som satsbas. I princip kan alla bundna adverbial stå som satsbas (Satsbaser § 5). Benägenheten att fungera som satsbas är för de flesta bundna adverbial ungefär densamma som för objekten (jfr Obj. § 14).

På frågan om vilka frågor hon ser som angelägnast i politiken i dag, svarar Thurdin att ge ungdomen framtidstro […] (S)
Till den alternativa medicinens synsätt hör just viljan att bygga upp människan […] (S)
På vem tänker du?
Hon bestämde *om vilka utställningar* vi skulle skriva.

Som fundament i deklarativ huvudsats anknyter ett bundet adverbial (liksom ett objekt) vanligen anaforiskt till den föregående kontexten eller fungerar mer eller mindre kontrastivt (jfr Obj. § 14, Satsbaser § 18). Bundna adverbial med betydelse av tidfästning eller befintlighet kan dock liksom motsvarande fria adverbial ha funktionen att ange bakgrund (jfr § 70):

1968 ägde flera studentrevolter rum.
I Stockholm bodde vid den tiden en språkligt sett blandad befolkning.
I nummer 29 på samma Södergata bor en annan av ”Nackas” mångåriga vänner […] (S)

Särskilt i talspråk och ledigt skriftspråk föredras för de flesta betydelsekategorier att endast rektionen i det bundna adverbialet fungerar som satsbas, medan själva prepositionen står isolerad i slutfältet, se § 32.

§ 32. Isolerad preposition. När det bundna adverbialet utgörs av en prepositionsfras, är det vanligt att enbart rektionen fungerar som satsbas, medan prepositionen står isolerad i slutfältet (Prep. § 35, Prepfraser § 10 och Satsbaser § 5):

Detta återkommer han sedan *till* gång på gång. (S)
Det mådde alligatordamen inte alls bra *av*. (S)
Honom ska hon akta sig *för* […] (R)
Henne har du aldrig talat *om*. (R)
Vad tänker ni *på* när ni får höra ordet jazz? (S)
Har man befruktats med en idé, så vet man också *vilket medium* den hör hemma *i*. (S).
Så många saker du arbetar *med* på samma gång!

Bundet adverbial som anger tidfästning splittras normalt inte och ofta inte heller adverbial som anger befintlighet:

I april inföll påsken det året. ?*April* inföll påsken *i* det året.
I den där stolen brukade han sitta. [Också: *Den där stolen* brukade han sitta *i*.]

Prepositionen kan stå isolerad också i satser där rektionen inte fungerar som satsbas. Detta är fallet särskilt i relativa och komparativa bisatser och i vissa infinitivfraser där det bundna adverbialet då kommer att ha formen av en prepositionsfras med underförstådd rektion (Prep. § 35). Rektionen tolkas med hjälp av ett korrelat annorstädes i meningen (Inffraser § 24, Bisatser § 21, 106, Satsbaser § 10–15).

Det var Kalle jag talade *med* [–] i telefon.
Jag har fler kunder än jag kan tala *med* [–] just nu.
Kalle är inte så trevlig att tala *med* [–] i telefon.
Jag har ingen att tala *med* [–] i telefon om sådant.
Kalle vet jag inte om hon har talat *med* [–].

Också fria adverbial kan i viss utsträckning bestå av en prepositionsfras med isolerad preposition (§ 72).

§ 33. Bundet adverbial i verbfras som fundament. Om en verbform placeras som fundament (jfr Vbfraser: Allm. § 17), följer ett bundet adverbial vanligen med:

Skriver *om Strindberg* gör han inte längre.
Skriva *om Strindberg* vill han inte (göra).
Skrivit *om Strindberg* har han inte (gjort).

Medan ett objekt obligatoriskt följer med verbet (*skriva provet vill han inte* (*göra*), **skriva vill han inte* (*göra*) *provet*) kan ett bundet adverbial möjligen lämnas kvar i slutfältet utan att satsen blir helt ogrammatisk:

?Skriva vill han inte (göra) *om Strindberg*.

Skillnaden är ändå stor mot fria adverbial, där bägge konstruktionerna är lika gångbara: *Skriva i flera timmar vill han inte* (*göra*). *Skriva vill han inte* (*göra*) *i flera timmar*.

§ 34. Adverbialiserat attribut. I vissa fall kan en prepositionsfras eller en adverbfras som till både betydelse och struktur framstår som attribut i en nominalfras som subjekt, objekt eller egentligt subjekt syntaktiskt ha funktionen av adverbial i verbfrasen. Ett sådant adverbial kan då placeras som satsbas, i slutfältet eller i mittfältet, framför eller utan kontakt med det substantiv som det semantiskt bestämmer. Det kallas adverbialiserat attribut.

Ett adverbial motsvarande prepositionsattributet i nominalfrasen *handeln med Frankrike*, som i t.ex. *handeln med Frankrike har ökat*, kan alltså fungera på exempelvis följande sätt:

Handeln har ökat *med Frankrike*.
I år har handeln ökat *med Frankrike*.
Med Frankrike har handeln ökat.
Man har lyckats få sin handel ökad *med Frankrike*.
Frankrike har faktiskt inte handeln ökat *med*.

Isolerad preposition (Prep. § 35) förekommer oftare i bundet adverbial än i prepositionsattribut.

Prepositionsattribut tenderar att adverbialiseras särskilt om en eller flera av de nedan skisserade betingelserna är för handen:

1. Den syntaktisk-semantiska relationen mellan huvudord och attribut är någon av de följande:

a) Huvudordet är ett nomen actionis eller qualitatis, och attributet motsvarar en bunden bestämning vid det verb eller adjektiv som utgör substantivets stam eller är synonymt därmed (Nomfraser § 56: 1, 2):

Opinionen vill nu få en lösning till stånd *av frågan*.
Det mest besvärande för regeringen Carlsson är att olaglig export skett *till Oman via Singapore* hösten 1985 efter Åströms resa [...] (S)
Men bland samerna var besvikelsen stor *över livsmedelsverkets beslut*. (S)

b) Huvudordet anger en del av den helhet som anges av attributet (Nomfraser § 58: 1a respektive § 61). (Det adverbialiserade attributet fungerar då snarast som ett fritt adverbial.)

En liten bit finns kvar *av tårtan*.
Många cyklar har försvunnit *av dem som vi lämnade kvar*.

Också attribut som anger den helhet varav huvudordets referent är en oförytterlig del (*taket på huset*) kan sägas ha förhållandevis stark tendens att adverbialiseras, men den syntaktiska funktionen som adverbial medför då vanligen att prepositionsfrasen också semantiskt uppfattas som (rumsangivande) bestämning i verbfrasen eller hela satsen (§ 5: a): *Regeringen avgår i Argentina*. *Taket är rött på huset*.

c) Huvudordet anger en andlig eller konstnärlig produkt, och attributet anger vad denna innehåller eller föreställer eller vem som producerat den (jfr Nomfraser § 58: 1b):

Även detta modehus har intressanta nyheter att visa *av sina egna klädskapare*.
Denna bild togs *av sångerskan* när hon besökte nattklubben.

2. Det nominala led som semantiskt modifieras av det adverbialiserade attributet är semantiskt indefinit (ofta icke-specifikt) och/eller dividuativt:

Statsförvärv föreslås *av Gotlandsbanorna*.
Däremot lyckades Norge 1925 få sin suveränitet erkänd *över Svalbard*.

Attribut i definita nominalfraser med konkret betydelse adverbialiseras knappast:

*Skålen köpte jag *av glas*. [om det som avses är 'skålen av glas']
*Flickorna var bäst *från Värmland*. [om det som avses är 'flickorna från Värmland']

3. Det adverbialiserade attributet är entydigt avhängigt av huvudordet, t.ex. med avseende på val av preposition, och passar inte som fritt eller bundet adverbial till satsens verb. I aktiv sats kan t.ex. en prepositionsfras med *av* ofta inte ges någon tolkning som bestämning till verbet.[1]

Ett uttalande föreligger nu *av presidenten*.
Av dessa verk känner vi inte längre författarna.
Det första bandet har nu utkommit *av det stora verket*.
Av förra årets pristagare har jag kommit i kontakt bara med enstaka verk.
Även detta modehus har intressanta nyheter att visa *av sina egna klädskapare*.

Språkvårdare manar till försiktighet med adverbialisering av attribut enligt (1)–(3).

4. Nominalfrasen är starkt lexikaliserad tillsammans med det överordnade verbet, varför dess prepositionsattribut lätt framstår som ett komplement till verbförbindelsen verb + objekt. Sådana förbindelser är t.ex. de följande:

få tag i, fästa (ringa) avseende vid, fästa (stor) vikt vid, ge avkall på, ge intryck av, ge uttryck för, göra allvar av, göra slut på, ha behov av, ha (gott) hopp om, ha lust till, ha möjlighet till, ha råd till, lägga beslag på, lägga märke till, slå följe med, sätta (stort) värde på, ta avstånd från, ta hänsyn till, ta kål på, ta ställning till, ta vara på

Se också Obj. § 20. Strukturer av typen (4), t.ex. *få tag i ngn*, behandlas syntaktiskt som verb + partikeladverbial + bundet adverbial, parallellt med t.ex. *gå fram till ngn*.

Om adverbialisering av attribut och andra splittringar av nominalfrasen se Nomfraser § 88.

[1] Inte sällan kan ett led fungera antingen som attribut eller som adverbial utan någon större betydelseskillnad och ofta utan att placeringen ger någon ledtråd (§ 5).

ANM. När det adverbialiserade attributet står sist i slutfältet skilt från det substantiviska huvudord som det semantiskt bestämmer, kan placeringen också beskrivas som postposition (Satsens struktur § 6: d).

Betydelse § 35–57

Objektliknande adverbial § 35–47

§ 35. Semantiska roller. Objektliknande adverbial betecknar sådana aktanter som eljest ofta uttrycks med objekt eller i vissa fall också med subjekt. Vid vissa verb växlar konstruktion med objekt och bundet adverbial utan att betydelsen ändras särskilt genomgripande. Några exempel:

ge dem *av körsbären* [jfr: ge dem körsbären (§ 36: d)]
besluta *om ett inköp* [jfr: besluta ett inköp (§ 43: a)]
skriva *på en uppsats* [jfr: skriva en uppsats (§ 44: a)]
bära *på en väska* [jfr: bära en väska (§ 44: a)]
känna *på barken* [jfr: känna barken (§ 44: a)]
köpa en bil *till barnen* [jfr: köpa barnen en bil (§ 45: a)]

Gränserna mellan de olika rollerna som tillkommer bundna adverbial är inte alltid så skarpa. Vanliga roller är följande:

a) Aktionens föremål, dvs. det som subjektets referent genom aktionen inverkar på och/eller riktar sin uppmärksamhet mot:

Hon trevade *efter en tunn cigarr* i det bruna träskrinet […] (R) [Jfr med objekt: Hon sökte en cigarr.]
Jag blev faktiskt uppmanad till det av bostadsdepartementet då jag var där och frågade *om lagstiftningen*. (S) [Jfr med objekt: Vi diskuterade lagstiftningen.]
Han beslutade sig *för att bli miljöbyråkrat* […] (S) [Jfr med objekt: Han planerade att bli miljöbyråkrat.]

Adverbialets referent är animat eller icke-animat (jfr Obj. § 19: 1–2). Adverbial som anger aktionens föremål är alltid mer eller mindre bundna.

b) Den som har nytta eller skada av aktionen eller som mottar något eller som är adressat för en kommunikativ handling (jfr Obj. § 19: 3):

De närmaste kamraterna som ställde upp *för honom* hade ingen framgång. (S) [Jfr med objekt: Kamraterna hjälpte honom.]
– Kan jag servera dej något? sa Sture artigt till människan som stod i vägen *för honom*. (R) [Jfr med objekt: Den där människan hindrade honom.]
Några väluppfostrade unga män hälsade artigt *på mig*. (R) [Jfr med objekt: De unga männen välkomnade mig.]

Adverbialet refererar oftast till en animat referent. Det är svagare bundet än ett adverbial som anger aktionens föremål och står i vissa fall på gränsen till fritt adverbial.

c) En aktant med samma roll som subjektet eller objektet i den aktuella verbfrasen (jfr Obj. § 19: 4):

Per talade *med Sven* om det. [förutsätter att också Sven talade med Per, dvs. adverbialet och subjektet är reciproka]
Han jämförde de tre partiledarna *med katterna hos Pelle Svanslös*. (S) [förutsätter att katterna jämfördes med partiledarna, dvs. adverbialet och objektet är reciproka]
Realisationsförluster kan kvittas *mot realiseringsvinster*. (S) [innebär att subjektets referent är utbytbar med adverbialets]

Jämför med samordning: *Sven och Per talade om det. Han jämförde partiledare och katter. Förluster och vinster kan kvittas mot varandra.*

Adverbialet är svagare bundet än ett adverbial som anger aktionens föremål och står i vissa fall på gränsen till fritt adverbial.

d) Aktionens orsak:

Dansk bank förlorar *på spekulation* […] (S) [rubrik]
Han dog *av längtan*.

Den semantiska relationen mellan ett verb och dess bundna adverbial är ofta mera specifik än vad som framgår av ovanstående översikt. I de följande paragraferna genomgås rollfördelningen vid verb där det bundna objektliknande adverbialet är en prepositionsfras, preposition för preposition.

ANM. Bundna adverbial som anger orsak enligt (d) redovisas här som objektliknande därför att verben lexikalt utövar ett inflytande på valet av preposition (jfr § 18) och därför att de inte alltid kan tydligt skiljas från andra adverbial som anger aktionens föremål. En tydlig orsaksrelation anges eljest normalt inte med objekt utan med fritt adverbial.

§ 36. Prepositionsfras med *av*. Bundet adverbial med prepositionen *av* har någon av följande betydelser:

a) En aktant som lokaliseras till en annan aktant, dvs. till ett befintlighetsadverbials referent om subjektet är expletivt, annars till subjektsreferenten. Rektionen är en indefinit nominalfras och presenteras med det bundna adverbialet ungefär som en referent vid andra verb presenteras med ett egentligt subjekt (Eg. subj. § 5).[1] Den lokaliserade aktanten är ofta något som rör sig på stället eller som ger ett visst sinnesintryck. Verbet har oavgränsad aktionsart. Exempel:

bestå av, bågna av, digna av, drypa av, drälla av, flöda av, myllra av, vimla av; blixtra av, blänka av, glimma av, glittra av, lysa av, dofta av, eka av

[…] stan vimlar *av folk som vill störta regeringen* […] (R)
Håret dröp *av vatten*. (R)
Det runda bordet bakom soffan dignade *av mat*. (R)
Det vimlar *av fabriker* i den här stan.
[…] det drällde *av brödsmulor och utspillt kaffe* överallt. (R)

Åtskilliga av verben anger en rörelse.

b) Orsaken till den animata, icke-agentiva subjektsreferentens tillstånd. Ofta utgörs rektionen av en naken nominalfras. Exempel:

avlida av, darra av, dö av, förgås av, gråta av, lida av, må väl av, njuta av

Men Nicole lider *av mardrömmar* och är ständigt orolig för att Dick ska lämna henne. (S)
Kanske till och med dagens människor längtar lite tillbaka mot den tiden då inte allt var tillåtet och man fick njuta *av förbjuden frukt*. (S)

Hit kan föras mer eller mindre lexikaliserade uttryck som *kikna av skratt*, *gråta av harm*, *darra av skräck*. Adverbialen under (b) har ingen tydlig gräns mot friare orsaksadverbial som i *svimma av ansträngningen*, *piggna till av värmen*.

c) En aktant (i passiv sats) med samma roll som subjektet vid motsvarande verb i aktiv sats (agentadverbial). Det bundna agentadverbialet betecknar antingen liksom under (a) en referent vars lokalisering anges med hjälp av subjektet, eller liksom under (b) orsaken till den animata subjektsreferentens fysiska och/eller upplevda tillstånd. Adverbialet är mer eller mindre obligatoriskt vid verb av denna typ. Exempel:

kantas av, omges av, prydas av, utgöras av; drabbas av, plågas av

Resan kantas *av militära skrotupplag och primitiva tältläger*. (S) [Jfr med aktiv konstruktion: Skrotupplag kantar resan.]
Caravaggios kniv pryds *av mottot "inget hopp – ingen fruktan"*. (S) [Jfr med aktiv konstruktion: Ett motto pryder kniven.]
När hans karriär på plan definitivt var över plågades han *av ångest och skygghet*. (S) [Jfr med aktiv konstruktion: Ångest och skygghet plågade honom.]

Agentadverbial vid verb med andra betydelser fungerar som fria adverbial, § 84. Gränsen mellan bundna och fria agentadverbial är vag. Se också Passiv § 8, 19

d) En helhet varav en del är föremålet för aktionen. Aktionen är normalt agentiv och innebär att delen förbrukas eller på annat sätt skiljs från helheten. Verben är normalt transitiva men konstrueras här utan (direkt) objekt, t.ex.:

dricka av, ge ngn av, ta av, äta av

De satt och drack kaffe och åt *av sockerkakan som mamma haft med sig*. (R) [Jfr med objekt: Han åt en bit av sockerkakan.]

Hit ansluter sig t.ex. *ta för sig* och *dela med sig*:

[…] ”Mission i retur”, ett projekt där kristna från tredje världen delar med sig *av sina erfarenheter* till svenskar. (S)

e) En aktant som överlåter eller ombeds överlåta objektsreferenten till subjektsreferenten. Mottagaren (= subjektsreferenten) kan samtidigt vara agens (t.ex. *köpa ngt av ngn*) men behöver inte vara det (t.ex. *få ngt av ngn*). Exempel:

begära ngt av, fordra ngt av, få ngt av, hyra ngt av, kräva ngt av, köpa ngt av, låna ngt av, utbe sig ngt av, ärva ngt av

Hon lånade en vas *av tant Gunhild* […] (R)
Hon fick mycket beröm för sin insats *av den församlade expertisen*. (S)
[…] man hyr marken direkt *av kommunen* […] (S)

[1] Vissa av verben ovan under (a) kan alternativt konstrueras med den lokaliserade referenten som egentligt subjekt:

Det dräller folk på stan.
Det dröp vatten från håret.

§ 37. Prepositionsfras med *efter*. Objektliknande adverbial med prepositionen *efter* betecknar vanligen något som subjektsreferenten önskar inneha eller uppleva.[1] Subjektsreferenten är agens i fall som dessa:

annonsera efter, dragga efter, famla efter, forska efter, gripa efter, leta efter, snappa efter, sträva efter, söka efter, treva efter

Hon gjorde en paus och sökte *efter det rätta ordet*. (R)
Ja, men Wittgenstein strävade *efter en kunskapsteoretisk sanning* […] (S)

Subjektsreferenten är en icke-agentiv upplevare i fall som dessa:

hungra efter, längta efter, törsta efter

Han längtar *efter sin matte*. (R)
Det var en värld som törstade *efter sanning* […] (R)

Verben konstrueras här intransitivt, men vissa av dem kan med samma (t.ex. *söka*) eller annan (t.ex. *gripa*) betydelse vara transitiva.

Vid andra verb betecknas det önskade med bundet adverbial med *om* (t.ex. *anhålla om*, § 43: b, mest med agentivt subjekt) eller med objekt (t.ex. *önska*, *begära*, *vilja ha*).

[1] Vissa av verben kan alternativt konstrueras med riktningsadverbial: *sträva mot*, *längta till*.

§ 38. Prepositionsfras med *från*. Objektliknande adverbial med prepositionen *från* anger vanligen en mer eller mindre metaforisk utgångspunkt (jfr § 50: c). Flera av verben betecknar rörelse i sin grundbetydelse (t.ex. *hämta*, *avvika*). Med överförd betydelse kan prepositionsfrasen ange

a) ett tillstånd som subjektsreferenten slutar att befinna sig i, t.ex.:

avgå från, bryta upp från, hämta sig från, vika från

[…] ett Europa som hade börjat hämta sig *från det senaste kriget*. (R)

b) en aktion som subjekts- eller objektsreferenten inte (längre) har en semantisk roll i eller ett föremål som han inte längre innehar etc., t.ex.:

avhålla ngn från, avstå från, avvika från, bortse från, hindra ngn från, rädda ngn från, skolka från, skydda ngn från, smita från, ta ngt från ngn, utebli från

Mannen, Ferdinand, avvek starkt *från sin far* […] (R)
Självbevarelsedriften avhåller mig *från att fråga* […] (R)
Fisken avstod *från mina beten* trots vädret. (R)

Vid andra verb kan utgångspunkt anges med objekt, t.ex. *lämna*, *överge*.

§ 39. Prepositionsfras med *för*. Objektliknande adverbial med prepositionen *för* har vanligen någon av följande betydelser:

a) Något (t.ex. ett sakförhållande, ett tillstånd eller ett föremål) som subjektsreferenten (t.ex. *bäva för ngt*) eller objektsreferenten (t.ex. *skrämma ngn för*) uppfattar som negativt och som ofta är framtida (jfr e), t.ex.:

bekymra sig för, bäva för, dra sig för, duka under för, fasa för, gruva sig för, jaga upp sig för, oroa sig för, palla för, rygga för, råka ut för, skrämma ngn för, utsätta ngn för, varna ngn för

Hon fasade *för livet som låg framför henne*. (R)
Hon bävade *för vad morgondagen skulle bära i sitt sköte*.
När folk frågade henne vad hennes man gjorde ryggade hon *för den obehagliga sanningen*. (R)

Vid åtskilliga av verben kan adverbialet alternativt (med bevarad metaforisk rumsbetydelse) konstrueras med *inför*:

Roth bävade *inför tanken att vända tillbaka till Tyskland* […] (R)
Den gamle mannen ryggade plötsligt *inför den vändning som samtalet tagit*. (R)

Särskilt för att markera det upplevda som ett presupponerat sakförhållande kan adverbialet i stället konstrueras med prepositionen *över* (§ 47: b). Vid andra verb eller verbförbindelser kan det upplevda anges med objekt, t.ex. *ana*, *befara*, *frukta*, *genomgå*, *genomleva*, *pröva på*, *sky*, *uppleva*, *vidkännas*.

b) En aktion som subjektsreferenten ger objektsreferenten skulden för eller förtjänsten av, t.ex.:

anklaga ngn för, anmäla ngn för, beskylla ngn för, döma ngn för, förebrå ngn för, kritisera ngn för, straffa ngn för, åtala ngn för, berömma ngn för, tacka ngn för

Mamma beskyllde hon *för allt möjligt* […] (R)
Du anklagar mig *för vilka vidrigheter som helst*. (R)
Han anmäldes till Upplands handbollförbund *för ”osportsligt uppträdande”*. (S) [jfr (c)]

Några verb konstrueras i stället med två objekt, t.ex. *tillvita ngn ngt*, *pådyvla ngn ngt*, *lägga ngn ngt till last*, *räkna ngn ngt till godo*.

c) En aktant som är adressaten för subjektsreferentens kommunikativa handling. Verben är antingen intransitiva eller transitiva. Objektet anger det kommunicerade innehållet. Typen är ofta vagt avgränsad mot (d). Exempel:

anmäla ngt för, demonstrera ngt för, fjäska för, förtiga ngt för, krusa för, ljuga för, lussa för, niga för, nämna ngt för, presentera ngn för, påpeka ngt för, svansa för, uppge ngt för, visa ngt för

Alla ljuger *för alla andra* […] (R)
Detta var något som Eva förteg *för omgivningen* […] (R)
Kvinnan uppgav *för polisen* att maken flera gånger tidigare uppträtt hotfullt mot henne. (S)
[…] han […] anmälde mig *för militärpolisen*. (R) [jfr (b)]

Det kan vara svårt att avgöra om ett adverbial av denna typ skall fattas som bundet eller fritt. Aktanten anges vid andra verb med objekt, t.ex. *uppvakta ngn*, *gratulera ngn*. Vid några verb varierar objekt med bundet adverbial, t.ex. *krusa* (*för*) *ngn*, *visa* {*ngn ngt/ngt för ngn*}. Jämför bundna adverbial med *på* med likartad betydelse, t.ex. *hälsa på* (§ 44: b).

d) En aktant som har nytta eller skada av subjektsreferentens aktion. Typen är vagt avgränsad mot (c). Exempel:

förenkla (ngt) för, göra ngt för, kämpa för, lägga ut (en summa pengar) för, offra sig för, ställa upp för, underlätta (ngt) för

dölja ngt för, fördärva (ngt) för, förstöra (ngt) för, gå i vägen för, ställa till (det) för, ta ngt för, undanhålla ngt för

Det är många människor som ställer upp *för Haga*. (S)
Detta underlättar bland annat *för personalen i kassorna* […] (S)
Du förstörde livet *för de båda stackare du gifte dej med* […] (R)

Också här är det ofta svårt att avgöra om adverbialet skall fattas som bundet eller fritt (jfr § 83; om aktionen inte är agentiv bör adverbialet normalt ses som fritt, t.ex. *Blommorna har vissnat för mig*). Vid andra verb (eller partikelförbindelser) anges samma roll med objekt, t.ex. *hjälpa*, *gynna*, *se till*, *sköta om*; *motarbeta*, *missgynna*.

Särskilt när adverbialet inte betecknar en person utan ett sakförhållande kan vid ett och samma verb prepositionen *för* ange att sakförhållandet befrämjas och *mot* att det motverkas (jfr § 42: a), t.ex.:

agitera {för/mot}, argumentera {för/mot), plädera {för/mot}, propagera {för/mot}, verka {för/mot}

Tre legendariska stadsarkitekter har […] kunnat argumentera *för varsamhet på Kvarnholmen* […] (S)
Hon argumenterade *mot en eventuell framtida ökning av svensk sockerimport*.
Samtliga 122 kyrkoråd i Västerås stift har fått en skrivelse […] med uppmaning att verka *för en rökfri miljö vid olika kyrkliga sammankomster*. (S)
Han anser att regeringen bör verka *mot slavarbete* överallt där det förekommer.

e) En framtida aktion som subjektsreferenten förbereder sig för eller försöker undvika. Verben är intransitiva eller reflexiva, t.ex.:

akta sig för, ansvara för, besluta sig för, förbereda sig för, gå in för, kvalificera sig för, ladda upp för, planera för, samla sig för, värja sig för

De vill ansvara *för hela arbetet* […] (S)
På torsdagen den 18 tröttnade dock min kamrat och beslutade sig *för att åka hem utan bensin och olja*.

Det behöver (åtminstone vid vissa av verben, t.ex. *akta sig för*, *förbereda sig för*) inte vara subjektsreferentens egen framtida aktion. I stället för själva aktionen anger det bundna adverbialet ofta en av aktionens aktanter:

[…] man slipper planera *för upplysta joggingspår och båthamnar*. (S) [den framtida aktionens resultat]
Om en knapp månad […] kan vi börja planera *för sommaren* på allvar […] (S) [den framtida aktionens tid]

Vid några verb anges den framtida aktionen alternativt med objekt, t.ex. *planera*, *förbereda*. Andra verb har obligatoriskt objekt, t.ex. *planlägga*, *skissera*. Jämför bundna adverbial med *på* (§ 44: c) respektive *till* (§ 45: c), som anger subjekts- respektive objektsreferentens framtida aktion.

f) En aktant som objektsreferenten genom aktionen byts ut mot (t.ex. *få ngt för ngt*) eller som subjektsreferenten genom aktionen ersätter (t.ex. *vikariera för ngn*).[1] Exempel:

betala (ngt) för, erlägga ngt för, få ngt för, ge ngt för, köpa ngt för; stå tillbaka för, vikariera för

Du förstår, under kriget köpte alla tjänarna försvarsobligationer *för sina besparingar* […] (R)
Din vänskap ger jag inte mycket *för*!
Den nyblivna prästen Sofia Karlsson vikarierar just nu *för Karin Petersson* som är barnledig.
Många tvingas betala *för fritidsaktiviteter som de aldrig deltar i*. (S) [med objektet till *betala* outtryckt]

Jämför verb som konstrueras med *mot* (§ 42: b). Vid vissa av de transitiva verben kan också ingå ett indirekt objekt eller bundet adverbial som anger mottagaren, t.ex. *ge ngn ngt för ngt*, *ge ngt till ngn för ngt* (§ 45: a). Olika verb kan beskriva bytet på olika sätt, t.ex. *betala X för Y* ≈ *köpa Y för X*. Andra verb anger subjektsreferentens ersättare med objekt, t.ex. *ersätta* och (oftast med inanimat referent) *motsvara*, *uppväga*.

Om *för* + nominalfras när *vad* är satsbas se Pron. § 111, Huvudsatser § 61.

[1] Till de intransitiva verben under (f) såsom *stå tillbaka för*, *vikariera för* sluter sig andra där adverbialet står på gränsen mellan bundet och fritt, t.ex. *tala för ngn*, *svara för ngn*:

Jag {talar/svarar} {*för oss alla/bara för mig själv*}.
Jag kan gå in *för Pettersson* på kvällspasset om han fortfarande är sjuk.
Jag spelar *för Tina* i dag. ['i stället för Tina']

§ 40. Prepositionsfras med *i*. Objektliknande adverbial med prepositionen *i* anger vanligen en aktant vilken med en mer eller mindre levande metafor ses som ett område (jfr § 49) där subjektsreferenten är verksam eller som den utgör en del av. Flera av verben är placeringsverb (§ 51) i sin grundbetydelse (t.ex. *fastna*, *försjunka*, *sätta sig in*). Verbfrasen är vanligtvis agentiv. De flesta verben är intransitiva eller reflexiva, t.ex.:

delta i, fastna i, figurera i, framhärda i, frossa i, fördjupa sig i, försjunka i, försätta ngn i, ingå i, lära upp ngn i, medverka i, ställa upp i, sätta sig in i, trassla in sig i, uppträda i

Sammanlagt deltog 23 kvinnor och åtta män *i försöket*. (S)
[...] men hon framhärdade snörvlande *i sitt beslut att resa*. (S)
Här heter han Romano, har gift sig rikt, lämnat ungdomens arkitektdrömmar och försjunkit *i lättja och erotiska eskapader*. (S)

Gränsen är vag mot fria adverbial för befintlighet (§ 86).

Vid andra verb ses inte verksamhetsområdet metaforiskt som ett rum utan som ett medel eller något som hanteras genom aktionen och anges t.ex. med bundet adverbial med *med*, t.ex. *sysselsätta sig med*, *syssla med* (§ 41: c). När verksamheten är en framtida handling som eftersträvas av subjektsreferenten är prepositionen *på* vanligast, t.ex. *koncentrera sig på* (§ 44: c).

§ 41. Prepositionsfras med *med*. Objektliknande adverbial med prepositionen *med* har vanligen någon av följande betydelser:

a) En aktant som har samma roll som subjektsreferenten (som vanligen är agens) eller objektsreferenten (som vanligen är föremål för aktionen). Aktionen är reciprok, dvs. den förutsätter två olika aktanter som i en och samma aktion tar varandras roller. Exempel:

dansa med, diskutera med, förlova sig med, gräla med, göra upp med, kivas med, konkurrera med, kriga med, kämpa med, prata med, resonera med, sam-

arbeta med, samsas med, skåla med, slåss med, träta med, tävla med, umgås med

assimilera ngt med, associera ngt med, blanda ngt med, förena ngt med, förknippa ngt med, häfta ihop ngt med, jämföra ngt med, para ihop ngt med, rimma ngt med

De nya butikerna konkurrerar *främst med handlarna i Stockholm* […] (S)
Om det skulle bli aktuellt med förändringar resonerar jag *med personalen* först. (S)

Men jämför inte mig *med Sixten* […] (S)
En doft som jag alltid kommer att förknippa *med linneförrådet*. (R)

De flesta verben är agentiva utom ett fåtal verb som t.ex. *stämma med*, *sammanfalla med*, *sammanhänga med* och (ibland) *samsas med*.

Om aktanterna med samma roll också har samma prominens i texten kan de vid flertalet av verben anges med pluralt eller samordnat subjekt eller objekt (se vidare Samordn. § 15). Reciprociteten kan då markeras med adverbialet *med varandra*:

Lena och Svante {dansar/grälar} (*med varandra*). ≈ Lena {dansar/grälar} *med Svante* och Svante *med Lena*.
Johan {blandade/jämförde} vatten och vin (*med varandra*). ≈ Johan {blandade/jämförde} vatten *med vin* och vin *med vatten*.

Vid en del av verben måste båda aktanterna anges, på det ena eller andra sättet: *blanda*, *förena*, *förknippa*, *göra upp*, *häfta ihop*, *jämföra*, *kivas*, *para ihop*, *samsas*.

b) Ett medel för aktionen (eller något som hanteras i och med aktionen) vilket tenderar att uppfattas som föremålet för aktionen, t.ex.:

experimentera med, fumla med, förse ngn med, handskas med, hålla sig med, kalkylera med, omge med, skramla med, slösa med, svänga med, utkomma med

Jag stod där och fumlade *med kuverten*.
Enligt de rapporter vi fått kalkylerade man *med en inflation på 7–8 procent* […] (S)

Hit hör adverbial som anger kroppsdelar i mer eller mindre lexikaliserade uttryck som *spreta med fingrarna*, *kisa med ögonen*, *vifta med öronen*.

c) En agentiv verksamhet som subjektsreferenten påbörjar, ägnar sig åt eller avslutar. Exempel:

börja med, fiffla med, fuska med, greja med, lyckas med, knussla med, misslyckas med, pyssla med, slarva med, slita med, sluta med, syssla med, sätta igång med, upphöra med

Camilla har faktiskt misslyckats *med att vinna SM* i seniorsammanhang […] (S)
Det gäller kanske främst Marintek, den enhet som sysslar *med utprovning av fartyg och oljeplattformar*. (S)
Ernst har kanske slarvat *med förberedelserna* för han väljer en gammal beprövad variant […] (S)

Ofta anges verksamheten inte direkt av adverbialet utan impliceras genom att dess föremål anges med prepositionens rektion (t.ex. *syssla med motorer*, som kan implicera t.ex. *syssla med att laga motorer*). Då tenderar adverbialets rektion att uppfattas som föremål för den överordnade aktionen (dvs. *motorer* blir föremålet för *syssla*). Jfr adjektiv med *med*, Adjfraser § 34: b.

Rösten går inte att fuska *med*, ens för imitatörer. (S)
De sysslar inte *med komplicerade själsliv och alienationsångest*. (S)

d) En aktant som av subjektsreferenten mer eller mindre metaforiskt lokaliseras till objektsreferenten, dvs. subjektsreferenten gör så att adverbialsreferenten kommer att påföras objektsreferenten. Verben är agentiva i sin grundbetydelse men kan förekomma också med icke-agentiva subjekt, t.ex.:

berika ngt med, fylla ngt med, förse ngt med, gödsla ngt med, ladda ngt med, måla ngt med, pryda ngt med, utrusta ngt med, utöka ngt med

De små rummen på ålderdomshemmen kan slås samman och utrustas *med dusch och WC*. (S)
[…] hon brer smörgåsarna och pryder dem *med pålägg* […] (R)
Blotta vetskapen om att de befinner sig på en ö […] fyller dem *med en obeskrivlig berusning*. (S)

Vanligare är en konstruktion med det lokaliserade föremålet som objekt och platsen som rumsadverbial, t.ex. *sätta ngt {i/på} ngt*, *flytta ngt till ngt* (§ 50–51). Enstaka verb, t.ex. *fylla*, kan konstrueras på båda sätten: *fylla A med B* eller *fylla B i A*. Två objekt har t.ex. *tillföra* (*ngt ngt*).

e) En aktant som implicerar en aktion inom vilken aktanten spelar en semantisk roll. Den implicerade aktionen är föremål för ett värderande predikat som uttrycks med ett verb i en sats med expletivt subjekt (jfr Flerl. fraser § 10). Satsen har expletivt subjekt och kan parafraseras med rektionens nominalfras som subjekt i stället för det expletiva *det* (Subj. § 20).[1]

Det duger *med kaffegrädde*. Jfr: Kaffegrädde duger.
Det lockar mig *med blommor*. Jfr: Blommor lockar mig.
Vad jag menar är att jag tror att Ingegerd tycker att det räcker *med en spelman*. (R)
[…] det går utför *med socialdemokratin*, men det visste pappa sen länge. (R)

[1] Bundna adverbial av denna typ är vanligast vid adjektiviska predikativ (Predv § 9 not 1, Adjfraser § 34: e, 54): *Det är stimulerande med sådana här diskussioner*.

§ 42. Prepositionsfras med *mot*. Objektliknande adverbial med prepositionen *mot* har vanligen någon av följande betydelser:

a) En antagonistisk aktant som subjektsreferenten motverkar med aktionen. Verbet är intransitivt eller transitivt. Exempel:

boxas mot, försvara {ngn/sig} mot, gadda ihop sig mot, hetsa (ngn) mot, ingripa mot, invända mot, kämpa mot, opponera sig mot, polemisera mot, processa mot, protestera mot, reagera mot, reservera sig mot, rikta ngt mot, skydda {sig/ngt} mot, slåss mot, tävla mot, vända sig mot

[…] makten och resurserna att ingripa *mot dem som stör ordningen*. (S)
Många har reagerat *mot de tyska teologernas bibeltolkning*.
Teoretiskt sett finns bara en absolut säker metod att skydda sig *mot intrång i system och program*. (S)

Jämför motsatsen *för* : *mot* vid vissa av verben (§ 39: d). Flera av verben kan avse ömsesidig antagonism (dvs. den ena agens motarbetar den andra och tvärtom), och då kan adverbialets aktant alternativt anges genom *med*, som anger samma roll som subjektets, t.ex. *kämpa med*, *slåss med*, *tävla med*, § 41: a. Vid andra verb eller verbförbindelser kan den motverkade aktanten anges med objekt, t.ex. *bemöta*, *bekämpa*, *gå emot*.

Subjektet är vanligen agens men kan vara icke-agentiv orsak vid t.ex. *hjälpa mot*:

[…] värktabletter brukar hjälpa *mot det värsta*. (S)

b) En aktant mot vilken subjektsreferenten genom aktionen ersätter objektsreferenten:

balansera ngt mot, byta ngt mot, kvitta ngt mot

Man måste balansera servicen *mot kostnaderna*. (S)
Informationschefen […] påpekade dock att man från Sovjetunionens sida hellre byter pengar *mot tjänster* […] (S)

Jämför konstruktion med *för*, § 39: f.

§ 43. Prepositionsfras med *om*. Objektliknande adverbial med prepositionen *om* anger vanligen följande slag av aktanter:

a) Ämne(sinnehåll) vid yttrande- och tankeverb, särskilt verb som anger samtal, förhandling eller beslut, t.ex.:

besluta om, förhandla om, gräla om, göra upp om, handla om, informera ngn om, konferera om, prata om, resonera om, tala om, träta om, tycka ngt om, tänka ngt om, underhandla om, underrätta ngn om, votera om, överlägga om

Kommunen tog sitt ansvar för miljön redan när man beslutade *om utbyggnad av fjärrvärme*. (S)
Nåde den som vill underrätta sig *om hans vara*. (S)
I övrigt grälar man *om behandlingsideologi* med Psykologen alltmedan Pia lämnas därhän. (S)

Subjektet är vid de flesta av verben normalt animat och agens. Enbart inanimat och icke-agentivt subjekt har *handla om*. Vid vissa verb är adverbialet normalt syn-

taktiskt obligatoriskt, t.ex. *besluta*, *handla*, *underhandla*, *underrätta*, *överlägga*. Åtskilliga av verben har tre aktanter (jfr § 41: a om aktant med samma roll som subjektsreferenten), t.ex. *förhandla med ngn om ngt*, *gräla med ngn om ngt*, *göra upp med ngn om ngt*, *prata med ngn om ngt*, *tala med ngn om ngt*, *träta med ngn om ngt*. Vid andra verb anges ämnesinnehållet med objekt, t.ex. *avhandla*, *dryfta*, *behandla*, *meddela ngt* och optionellt *diskutera* (*om*).

b) Något som subjektsreferenten önskar, t.ex.:

anhålla om, ansöka om, be (ngn) om, bönfalla (ngn) om, konkurrera om, misströsta om, samsas om, tigga om, tävla om

Hon har ansökt *om rivningslov*.

[…] flyktingar från Södern […] konkurrerade *om chanserna*. (R)

[…] fjärrtågen och pendeln samsas *om samma bana* liksom i dag. (S)

Subjektets referent är normalt animat och vid flertalet verb agens, dvs. referenten arbetar på att få sin önskan uppfylld. Icke-agentivt subjekt har t.ex. *misströsta*. Vid vissa verb är adverbialet normalt syntaktiskt obligatoriskt, t.ex. *anhålla*, *ansöka*, *be*, *misströsta*. Vid andra verb kan det önskade anges med bundet adverbial med *efter* (t.ex. *sträva efter*, § 37) eller med objekt, t.ex. *önska*, *begära*, *utbe sig* och optionellt *tigga*.

§ 44. Prepositionsfras med *på*. Objektliknande adverbial med prepositionen *på* är mycket vanliga. De anger vanligen något av följande slag av aktanter:

a) En aktant som är föremål för aktionen och som existerar oberoende av denna. Verben är intransitiva (utom något enstaka, som *bjuda* (*ngn på ngt*), *kräva* (*ngn på ngt*), där objektet anger den (miss)gynnade), t.ex.:

abonnera på, bestjäla ngn på, bjuda (ngn) på, bolma på, fila på, glänta på, hålla igen på, kånka på, ledsna på, lura ngn på, minska på, nynna på, prenumerera på, pruta på, ruva på, spela på, syfta på, tröttna på, vänta på

Hellas spel bjöd denna gång *på ömsom vatten*, *ömsom vin*. (S)

Var och en gläntar *på dörren till sin privata lilla skräpkammare*. (S)

Mindre än hälften av partiets medlemmar prenumererar *på tidningen*. (S)

Aktionsarten är oftast oavgränsad. Subjektet är vanligen animat och agens. Vid åtskilliga verb är adverbialet normalt syntaktiskt obligatoriskt, t.ex. *kånka*, *syfta*, *abonnera*, *glänta*, *prenumerera*.

Hit hör i synnerhet ett antal verb där adverbialet anger det som subjektsreferenten förnimmer eller mentalt bearbetar, t.ex.:

ge akt på, glo på, lukta på, smaka på, snegla på, sniffa på, spionera på, stirra på, titta på; fundera på, grubbla på, grunna på, haka upp sig på, hoppas på, reagera på, reta sig på, tvivla på, tänka på

Personalen tog dessutom risken att både smaka och lukta *på innehållet* […] (S)

Utövare och åskådare funderar *på filmkomedins former under 80-talet*. (S)
Ingen i besättningen reagerar *på svängen* […] förrän den är nästan helt genomförd. (S)

Också vid några av dessa verb är adverbialet normalt syntaktiskt obligatoriskt, t.ex. *ge akt*, *reta sig*. Vid några av de kognitiva verben är prepositionen alternativt *över* (§ 47: b), t.ex. *fundera över*, *grubbla över*, *grunna över*. Jämför sägeverb, som konstrueras med *om* (§ 43: a; om inte med objekt).

Till (a) hör också många verb som alternativt konstrueras transitivt med samma betydelse hos objektet som hos det bundna adverbialet, t.ex. *Johan bar* (*på*) *det tyngsta paketet*. Många av verben innebär att föremålet för aktionen flyttas, att det på annat sätt röner inverkan, att det successivt uppstår eller försvinner genom aktionen. Exempel på sådana verb:

bära (på), dra (på), dra in (på), flytta (på), lossa (på), lyfta (på), passa (på), rucka (på), röra (på), samla (på), skaka (på), skjuta (på), snurra (på), sparka (på), sära (på), tugga (på), tänja (på), vagga (på), vrida (på), vända (på), ändra (på), äta (på)

amortera (på), arbeta (på), betala tillbaka (på), bygga (på), skriva (på), sy (på)

Ett par 15-åringar som sparkat *på tågen* när de stod stilla skrevs också upp av polisen. (S)
Karna lyfte en kopparkittel och vred *på den*. (R)
[…] hur de bar och drog *på bördor av något slag*. (R)
Håkan lossade *på hakarna i hennes kjol* […] (R)
Hon snurrade *på ratten* och båtens för började vandra åt babord. (R)

Funktionen hos *på* kan vara att entydigt ange aktionsarten som oavgränsad. Ofta är då aktionen ett arbete som ska leda fram till ett ännu inte uppnått resultat.

Per skrev *på en uppsats*. [oavgränsad aktion]
Per skrev färdigt {Ø/*på} en uppsats. [avgränsad aktion]

Johan bar *på ett paket*. [oavgränsad aktion]
Johan bar {Ø/*på} paketet hem till sig. [avgränsad aktion]

I andra fall antyder prepositionen att bara en del av rektionens referent berörs av aktionen eller att aktionen är en mindre rörelse. *På*-fras förekommer ogärna samman med riktningsadverbial.

Katten äter *på tårtan* så fort hon kommer åt.
Skaka lite *på tidningen*, är du snäll.
Vi får väl dra in *på underhållet*.
Han amorterar *på sitt lån*.
Han flyttade (en smula) *på tallriken*. Jfr: ?Han flyttade på tallriken åt höger.
Hon lossade (lite grann) *på repet*.

Vid ett antal sinnesverb innebär objektskonstruktion att subjektet är upplevare, medan *på*-konstruktion innebär att subjektet är en upplevande agens: *höra* (*på*), *känna* (*på*), *se* (*på*). Exempel:

Hon {såg/hörde} inte *på sin man*. Jfr: Hon {såg/hörde} inte sin man.

b) Adressaten för subjektsreferentens budskap genom aktionen. Verben är intransitiva, t.ex.:

gräla på, heja på 'hälsa på; uppmuntra genom tillrop', hyssja på, hälsa på, kalla på, ropa på, skälla på, tjata på

[…] och jag satt och hejade *på min andrahäst i loppet* […] (S)
Du ropar alltid *på mamma*!
Vi hade tjatat *på bostadsrättsföreningen* i flera år, men till slut gav vi upp.

Subjektet är agens. Vid andra verb anges mottagaren med objekt, t.ex. *tilltala*, *nedtysta*, *inbjuda*, eller med bundet adverbial med *för* (§ 39: c), t.ex. *ljuga för*. *På* förekommer kanske främst vid verb där mottagaren uppfordras till handling (t.ex. *ropa på*).

c) En framtida aktion som har subjektsreferenten som agentiv predikationsbas och som subjektsreferenten önskar förverkligad. Det överordnade verbet anger en mental aktivitet eller inställning från subjektsreferentens sida som är inriktad på adverbialets framtida aktion. Verben är vanligen intransitiva eller reflexiva och det bundna adverbialet är vid vissa av dem obligatoriskt.

aspirera på, bereda sig på, bespetsa sig på, börja på, chansa på, hoppas på, inlåta sig på, inrikta sig på, inställa sig på, koncentrera sig på, satsa på, sikta på 'inrikta sig på', specialisera sig på, ställa upp på, tänka på

Annars inriktar sig vårt företag mest *på att minska sin personal*.
[…] men givetvis satsar vi *på seger*. (S)

I stället för att ange själva den framtida aktionen kan adverbialet ange någon aktant som den mentala aktiviteten eller inställningen är inriktad på:

De koncentrerar sig *på det sjuka hos människan*, inte *på de starka positiva krafterna*. (S)
Så han siktar *på New York* igen. (S)

Andra verb med liknande betydelse konstrueras med objekt, t.ex. *inleda*, *förbereda*, *initiera*, *påbörja* och optionellt *börja* (även *börja med*, där aktionen inte anges som framtida, jfr § 41: c).

d) Orsaken till att subjektsreferenten vinner fördel eller lider skada, t.ex.:

falla på, förlora på, profitera på, stupa på, tjäna på, vinna på

Det kan verka som om individerna tjänar *på detta*. (S)
Vad skulle de vinna *på att köpa ut oss*?
En dansk storbank har förlorat 60 miljoner kronor *på en anställd värdepappershandlares spekulationsaffärer på Tokyobörsen*. (S)

Jfr *dra fördel av*, *ha nytta av*. Hit ansluter sig adverbial som anger egentlig eller metaforisk befintlighet och samtidigt orsak, t.ex. *snubbla på ngt*, *fastna på ngt*.

Med objektsreferent som lider skada anger adverbialet snarast föremålet för aktionen (dvs. (a) ovan), t.ex. *lura ngn på ngt*, *plundra ngn på ngt*, *snuva ngn på ngt*.

§ 45. Prepositionsfras med *till*. Objektliknande adverbial med prepositionen *till* anger vanligen mer eller mindre metaforiskt ett mål (jfr § 50):

a) Fysisk eller mental mottagare, t.ex.:

adressera ngt till, be till, distribuera ngt till, donera ngt till, fria till, ge ngt till, girera ngt till, langa ngt till, leverera ngt till, lämna ngt till, remittera ngt till, rikta sig till, ringa till, räcka ngt till, skänka ngt till, sälja ngt till, sända ngt till, telefonera till, överlåta ngt till, överlämna ngt till

Under 1970-talet levererade [fabriken] marinartilleri *till Indonesiens kanonbåtar* […] (S)
NTF riktar sig i kampanjen *till alla trafikanter* […] (S)
Han friar *till en lappjänta ifrån Vuoktakuokte* […] (R)

Subjektet vid aktivt verb är agens.

Vissa av verben kan alternativt konstrueras med två objekt, t.ex. *ge ngn ngt*, *skänka ngn ngt*, *sända ngn ngt*, respektive med ett objekt, t.ex. *ringa ngn*. Vissa kan alternativt konstrueras med bundet adverbial med *åt* (§ 46: b), t.ex. *ge ngt åt ngn*, *överlåta ngt åt ngn* (även: *på ngn*).

b) En aktant som anger den helhet vilken objektsreferenten görs till en del av eller fogas till, t.ex.:

anknyta ngt till, ansluta ngt till, associera ngt till, foga ngt till, hänföra ngt till, koppla ngt till

I Stockholm anslöt sig föräldrarna *till Verdandis avdelning S:t Göran* […] (S)
[…] denna nyhet, som fogar en bit *till kunskapen om den lantliga arbetar- och allmogekultur som är mina rötter* […] (S)

Subjektet är normalt agens, men särskilt med reflexivt objekt kan inanimat icke-agentivt subjekt förekomma (t.ex. *Denna tanke ansluter sig till den föregående*).

Adverbialets aktant kan ibland antas ha samma roll som objektsaktanten. En sådan relation anges annars ofta med *med* (§ 41: a), jämför med samma verb som här *associera ngt med* och med andra verb *förbinda ngt med*, *förena ngt med*.

c) En framtida aktion med objektsreferenten (ibland reflexiv) som sin predikationsbas. Det överordnade verbet är agentivt-resultativt, dvs. dess subjektsreferent gör eller vill göra så att det bundna adverbialets aktion förverkligas. Exempel:

anmäla ngn till, anta ngn till, begränsa sig till, döma ngn till, egga ngn till, inbjuda ngn till, inskränka sig till, kalla ngn till, locka ngn till, mana ngn till, nedlåta sig

till, rusta sig till, råda ngn till, tvinga ngn till, uppmuntra ngn till, utmana ngn till

Rastlös anmälde han sig *till frivillig arbetstjänst*. (S)
Jag dömde honom *till döden*. (R)
Våra handklappningar eggade henne *till det yppersta* […] (R)
Jag ska i det följande inskränka mig *till att ta upp några "uppfostringsdygder" som betonats av äldre generationer* […] (S)
Här finns inte många arbetsplatser, vilket tvingar många *till långa arbetsresor*. (S)

d) En framtida aktion med subjektsreferenten som predikationsbas; det överordnade verbets subjektsreferent är agens eller mottagare-upplevare:

ha lust till, ha möjlighet till, ha rätt till, samtycka till, sikta till, vara i stånd till, återgå till

Georg samtyckte *till* {*giftermålet/att gifta sig*}.
Det var måndag – den måndag då hon måste återgå *till arbetet*. (R)

När rektionen är en infinitivfras i (c) eller (d) är prepositionen ofta utelämnad (Inffraser § 21). I stället för att ange själva den framtida aktionen kan adverbialet ange någon aktant i den (t.ex. *inskränka sig till några detaljer*). Jämför bundna adverbial med *för* (§ 39: e).[1]

[1] Prepositionsfraser med *till* som anger funktion och lämplighet och där rektionen kongruerar i numerus med uttrycket för predikationsbasen redovisas som bundna subjektspredikativ (Predv § 23): *duga till dörr*, *passa till frisör*. Gränsen mot adverbial är i detta fall vag. Särskilt om rektionen utgörs av en infinitivfras är det rimligast att betrakta *till*-frasen som bundet adverbial: *duga till att köra i Polen med*, *passa till att vara sekreterare*. Om olika konstruktioner av infinitivfraser vid dessa verb se Inffraser § 24: 1a.

ANM. Adverbial som betecknar mottagaren, målet och konsekvensen (vilka alla kan uttryckas med *till*-fras) redovisas i denna grammatik som bundna adverbial. Vid verb där objektet anger aktionens resultat och adverbialet betecknar den gynnade mottagaren av objektsreferenten (t.ex. {*sticka/steka/snickra*} *ngt till ngn*) står adverbialet för mottagare dock på gränsen till fritt adverbial. Det kan utan större betydelseskillnad variera med prepositionsfras med *åt* (*sticka en tröja åt ngn*, *vattna blommorna åt ngn*), som snarast är fritt adverbial som anger den gynnade (§ 83).

§ 46. Prepositionsfras med *åt*. Objektliknande adverbial med prepositionen *åt* anger vanligen någon av följande aktanter.

a) En aktant som är föremålet för en aktion genom vilken subjektsreferenten visar sin negativa inställning till det bundna adverbialets referent. Exempel:

bua åt, fnysa åt, fräsa åt, hytta åt, skratta åt, snäsa åt

Publiken skriker goda råd, uppmuntrande tillrop och buar *åt felaktiga domslut*. (S)
Vi, de unga, brukade skratta *åt hans smått legendariska underkastelse inför myndigheterna och livet*. (S)
Han hör till dem som föraktfullt fnyser *åt TV-serier*.

Vid andra verb(förbindelser) kan aktanten anges med objekt, t.ex. *håna*, *skratta ut*. Bägge konstruktionerna är möjliga t.ex. för *snäsa*. Avgränsningen mot grupp (b) kan vara vag.

b) En aktant (adressat) som subjektsreferenten meddelar sig med, t.ex.:

hojta åt, nicka åt, ropa åt, ryta åt, skrika åt, teckna åt, vinka åt

Hon nickade *åt den tigande kvinnan* […] (R)
Pappa röt *åt honom* att hålla sig till sanningen. (R)
Jag tecknade *åt honom* att vara tyst, men han såg det inte. (R)

c) En aktant som mottar något som subjektsreferenten överlåter, t.ex.:

ge ngt åt, skänka ngt åt, utdela ngt åt, överlåta ngt åt

De sistnämnda verben konstrueras emellertid i icke-regional svenska vanligen med *till* (§ 45: a) utom i vissa lexikaliserade vändningar som *ge liv åt*. (I finlands- och nordsvenskan är *åt* vanligt också här.) Vissa av dessa verb kan alternativt konstrueras med objekt och vid vissa av dem varierar det bundna adverbialet dessutom med indirekt objekt: *ge ngn ngt*, *skänka ngn ngt*.

Jämför fria adverbial med *åt*, som anger den som gynnas av aktionen (§ 83).

§ 47. Prepositionsfras med *över*. Objektliknande adverbial med prepositionen *över* har vanligen någon av följande betydelser:

a) En aktant som är underordnad subjektsreferenten i det dominansförhållande som aktionen innebär, t.ex.:

bestämma över, dominera över, härska över, regera över, råda över, segra över, styra över, triumfera över, vinna över

David vann *över Goliat*.
[…] det patriarkala samhället, där män bestämmer *över kvinnor och barn* […] (S)
Nere i källaren härskar konditormästare Per-Olof Ohlsson *över 150 kvm tårtor, kakor och bakelser*. (S)

Subjektsreferenten är i verbens grundbetydelse animat och antingen omedelbar agens (t.ex. *bestämma*) eller medelbar agens (t.ex. *vinna*, där subjektsreferenten visserligen inte har direkt kontroll över segern men däremot över den ansträngning som leder dit). Adverbialet är normalt syntaktiskt obligatoriskt vid t.ex. *härska*, *råda*.

Vid andra verb kan den underordnade anges med objekt, t.ex. *behärska*, *besegra*, *styra*. Optionellt kan också *dominera* konstrueras med objekt. Utan stor betydelseskillnad kan den underordnade vid vissa av verben i stället anges som motverkad aktant med prepositionen *mot* (§ 42: a), t.ex. *vinna mot*.

b) Ett sakförhållande som subjektsreferenten i och med aktionen upplever eller mentalt bearbetar. Sakförhållandet är ofta presupponerat. Verben är intransitiva eller reflexiva, t.ex.:

bekymra sig över, fundera över, glädja sig över, gny över, gnälla över, grubbla över, grunna över, gråta över, gräma sig över, jubla över, oroa sig över, reflektera över, undra över

Jag vill bara att ni ska fundera *över era liv* […] (S)
Det enda missljudet bland de aktiva hördes första dagen, när de klagade *över en konstig lukt*. (S)
I år och årtionden har kvinnorörelsen klagat högljutt för att inte säga skrikit, tjutit och rasat *över det patriarkala samhället* […] (S)
Kanske är det i höst dags att jubla *över ett "Blåvitt" med annan hemortsadress?* (S)
Jag oroar mig ständigt *över vad som ska hända*. (S)

I stället för ett sakförhållande kan adverbialet ange någon annan företeelse som upplevs eller mentalt bearbetas av subjektsreferenten. Ofta ingår denna referent i ett sakförhållande, och det är detta sakförhållande som subjektsreferenten upplever eller bearbetar.

Där stod jag och grubblade *över Trekungahuset och dess lokalpatriotiske lokalradiochef*. (S)
Här kanske många reagerar *över tvåan*. (S)

Vid några av verben växlar *över* med *för* (§ 39: a), t.ex. *bekymra sig* {*över/för*} *ngt*, *oroa sig* {*över/för*} *ngt* eller med *på* (§ 44: a) t.ex. *fundera* {*över/på*} *ngt*, *grubbla* {*över/på*} *ngt*, eller med *åt*: *glädja sig* {*över/åt*} *ngt*.

Bundna adverbial som anger rum § 48–54

§ 48. Översikt. Rumsbetecknande adverbial kan vara partikeladverbial (§ 14–15) eller fria adverbial (§ 85–88), men de kan också vara bundna adverbial vid vissa typer av verb. De bundna rumsbetecknande adverbialen kan (liksom de fria) beteckna rummet för aktionen på olika sätt: som befintlighet, riktning, väg eller sträcka. Adverbialen för riktning anger antingen mål, riktmärke eller utgångspunkt.[1]

Adverbial som anger rum är normalt bundna vid följande slag av verb:

a) Verb som anger rörelse, om adverbialet betecknar riktning eller väg:

Johan åkte {*till/mot/från/genom*} *Vällingby*.

Vid vissa verb (placeringsverb, t.ex. *hamna*) anges rörelsens mål inte med ett riktningsadverbial utan med ett adverbial som anger befintligheten efter avslutad rörelse:

Johan hamnade *i Vällingby*.

b) Verb som anger vistelse eller liknande om adverbialet anger befintlighet:

Johan befann sig *i Vällingby*.

Till skillnad från förhållandet vid de objektliknande adverbialen är prepositionsvalet i de bundna rumsadverbialen inte alls verbberoende, utan prepositionen anger självständigt vilken rumsbetydelse som avses. De bundna befintlighetsadverbialen kan t.ex. på samma sätt som de fria genom olika prepositioner (och i viss utsträckning olika adverb) ange flera olika slags orientering (§ 88).

Axel höll till {*hos Anna/i Berlin/bakom uthuset*}.

[1] Adverbial som anger riktning är normalt bundna. Perspektiva adverb som anger mål är dock oftast partikeladverbial (t.ex. *ut*, § 7). Både de som anger mål och de som anger utgångspunkt är normalt partikeladverbial om de utgörs av osammansatta prepositioner i absolut funktion (t.ex. *i*, *ifrån*, § 8).

Adverbial som anger väg är normalt bundna men kan vara partikeladverbial om de utgörs av prepositioner i absolut funktion (t.ex. *igenom*, § 8).

De flesta adverbial för befintlighet är fria (§ 86). Också adverbialen för sträcka redovisas i denna grammatik som fria adverbial (§ 87).

§ 49. Befintlighet. Ett befintlighetsadverbial som anger subjektsreferentens plats i vila (eller i rörelse som inte påverkar befintligheten) är bundet i följande fall:

a) Normalt i satser med egentligt subjekt, där adverbialet anger platsen för det egentliga subjektets referent:

Det står en kaffebryggare *på diskbänken*. (R)
När jag kom in fanns det en konstapel till *i rummet*. (R)

Adverbialet är här i många fall obligatoriskt. Se vidare Eg. subj. § 5.

b) För att ange subjektsreferentens plats vid ett mindre antal verb (eller verbförbindelser som har en egen betydelse av existens, befintlighet etc.):[1]

befinna sig, bo, finnas, hålla till, utspela sig, utspelas, vara 'befinna sig', vistas

Ett 70-tal gäster befann sig *på hotellet*. (S)
Hon bor *i den minsta radhusvilla jag någonsin sett* […] (S)
Den obehagliga incidenten utspelades *inför våra ögon*.

Vid de flesta av dessa verb är befintlighetsadverbialet syntaktiskt obligatoriskt:

*Johan har bott i tre månader.
*Den obehagliga incidenten utspelades.

I stället för befintlighetsadverbialet kan dock i många fall ett annat adverbial (sätts- eller tidsadverbial) fungera som obligatoriskt led (§ 55–57):

Johan har bott *i andra hand* i tre år.
Jag trodde att du bodde *som en luffare på en vind*. (R)
Den obehagliga incidenten utspelades *dagen innan*.

Vid *ligga*, *sitta*, *stå* är befintlighetsadverbialet oftast att betrakta som bundet (och obligatoriskt) om subjektsreferenten inte har kontroll över sin position (och verbet inte betecknar kroppsställning):

Tidningen ligger {*på bordet*/*Ø}. Jfr: Patienten ligger {*på britsen*/Ø}.
Länsmuseet ligger numera *i gamla Ångkvarnen* […] (S)
Runt detta satt ädla stenar. (S)

Verbet *vara* (presens *är*) tar alltid bunden och i princip obligatorisk bestämning. Oftast är denna bestämning ett bundet predikativ, men den kan också vara ett bundet adverbial och beteckna bl.a. befintlighet.

Einar är nog {hygglig/*i lagårn*/*Ø}.
När hon är *i mitt rum* och står naken framför mig, ser jag en gudinna. (S)
Vi är *i fiendeland*. (R)
Bitte och Mina och de andra tjänarna är förmodligen *i köket* så här dags. (R)

c) För att ange objektsreferentens plats i vila åtminstone vid *ha*, *förvara*, *behålla*. Objektsreferenten är här predikationsbasen för det bundna adverbialet, dvs. det råder ett nexusförhållande mellan *jordgubbarna* (”subjektet”) och *i kylskåpet* (”predikatet”) i det första av nedanstående exempel:

Jag har jordgubbarna *i kylskåpet*.
Hon förvarade alla sina smycken *i en skrivbordslåda*.
Först då när jag inte hade det lilla nyfödda barnet *intill mig* kände jag vilka krafter det fanns inom mig. (S)

[1] Befintligheten är ofta metaforisk:

Vi befinner oss ännu bara *på diskussionsstadiet* i den här frågan […] (S)
Besluten om hur de ska användas ligger *på ÖB-nivå*. (S)
Vad gör man på en glasövertäckt gård, där temperaturen större delen av vintern ligger bara *på några plusgrader*? (S)

§ 50. Riktning. Adverbial som anger riktning är normalt bundna.[1] De utgörs vanligen av prepositionsfraser eller adverbfraser och betecknar:

a) rörelsens uppnådda mål[2]

När Eino var 10 år flyttade han *till Sverige* med sina föräldrar. (S)
Till Oscar och Carl har jag idag skickat ett telegram […] (R)
Dit kom också två kvinnor som båda hävdade att de var Canlas hustru. (S)
[…] bilen går *dit föraren vill* och inte *dit däcken tänkt sig* […] (S)

Aktionsarten är avgränsad i satser som innehåller ett adverbial för uppnått mål. Om olika sätt att specificera aktantens relation till målet se Prep. § 14, Advb § 44–46. Ett adverb som anger mål förekommer ofta tillsammans med ett befintlighetsadverbial som specificerar positionen efter avslutad rörelse (jfr Prep. § 14):

[…] som om hungern åter drev henne *ut på jaktstigen*. (R)

Vid åtskilliga verb (placeringsverb) anges inte målet med riktningsadverbial utan med ett adverbial för befintlighet som anger positionen efter avslutad rörelse, § 51.[3]

b) rörelsens riktmärke

Maria sprang helt instinktivt *mot ett hyreshus* […] (R)
Vid 22-tiden i lördags klev hon av bussen vid Vallen och började gå *hemåt*. (S)
Pappan {blåste *på gröten*/siktade *på äpplet*}.

Aktionsarten är normalt oavgränsad. Rörelsens orientering kan anges med ett perspektivt adverb (t.ex. *utåt*, Advb § 44–46) eller en sammansatt preposition (Prep. § 15).

c) rörelsens utgångspunkt[4]

Statsministern kommer direkt *från Paris*.
De färdiga sidorna överförs *från Moskva* via satellit. (S)
Även här måste livsmedel tillföras *utifrån*. (S)

Bundna adverbial som anger utgångspunkt kan förekomma tillsammans med både avgränsad och oavgränsad (och vag) aktionsart. (Däremot är aktionsarten alltid avgränsad vid partikeladverbial som anger utgångspunkt. Adverbialet utgörs då av en osammansatt preposition i absolut funktion, § 8.)

Om olika sätt att specificera aktantens relation till utgångspunkten se Prep. § 16, Advb § 44–46.

I transitiva satser är objektsreferenten predikationsbas till det bundna riktningsadverbialet, dvs. i ett exempel som det nedanstående råder det ett nexusförhållande mellan *blommorna* och *till sin mamma*:

Anton skickade blommorna *till sin mamma*.

Riktningsadverbial förekommer vanligen vid verb som uttrycker en rörelse men kan ibland förekomma vid andra verb än rörelseverb. De hänför sig då till en i kontexten (eller i talsituationen) aktuell rörelse.

Vi gick från teatern, och Petra hostade *ända hem*.
När vi körde hit från Helsingfors, regnade det *ända från Salo*.

Vissa hjälpverb konstrueras direkt med adverbial för mål eller i någon mån med adverbial för utgångspunkt. Ett rörelseverb kan då ses som underförstått efter hjälpverbet. De hjälpverb som konstrueras på detta sätt (eller med partikeladverbial) är framför allt *vilja*, *måste*, *skola*, *hinna*:

Vi ska *till kyrkan*. Han måste *till stan*. Han vill *på sjön*. Vi hann inte *till Systemet*.
De sjukskrivna måste *i tjänst* snarast.
Jag vill *härifrån*.

Mål eller utgångspunkt kan också anges med objekt vid vissa transitiva verb. Sådana verb är t.ex. *nå*, *uppnå*, *lämna*, *överge*.

[1] Rörelseverben används ofta mer eller mindre metaforiskt, och målet, riktmärket, eller utgångspunkten är då i motsvarande grad metaforiska:

Återigen ett Nobelpris som gått *till fel person*. (R)
Därtill gick hon vidare *till tisdagens final* efter gårdagens utslagning.
Hon siktar *mot seger*.

[2] De flesta rörelseverb torde väcka en större förväntan på en målangivelse än på att riktmärke eller utgångspunkt uppges. Ibland är denna förväntan så stark att ett adverbial för utgångspunkt kan tendera att uppfattas som ett adverbial för mål, särskilt då det kombineras med ett perspektivt riktningsadverb med rätt vag referens, t.ex. *ut ur säcken*. I vissa fall är dock inte förväntan på målangivelse den starkaste:

a) Rörelseverb som lexikalt entydigt har oavgränsad aktionsart, t.ex. *flyta*, *vandra*, *styra*, väcker förväntan på riktmärke, t.ex.:

Men under tiden styrde jag bilen *mot flygplatsen* […] (R)

b) Enstaka rörelseverb, som fokuserar rörelsens början, t.ex. *utgå*, *avlägsna*, väcker förväntan på utgångspunkt, t.ex.:

Det fångar upp de svagaste vibrationer som utgår *från honom* […] (R)
Från varje rulle utgick en tråd […] (R)

[3] I många fall har adverbialet samma form när det anger uppnått mål som när det anger befintlighet:

a) De flesta deskriptiva adverb som anger befintlighet, t.ex. *utomlands*, *avsides*, *inomhus*, *ombord*, kan också ange mål:

Johan tänker {arbeta/flytta} *utomlands*. [jfr: arbeta *där* : flytta *dit*]

b) Några pronominella adverb som anger befintlighet, t.ex. *någonstans*, *överallt*, kan också ange mål:

Johan tänker {arbeta/flytta} *någonstans*. [jfr: arbeta *där* : flytta *dit*]

Jämför också att målet vid många verb (placeringsverb, § 51) inte anges med riktningsadverbial utan med befintlighetsadverbial som anger läget vid avslutad rörelse.

[4] Platsen för en rörelse kan anges genom att både utgångspunkt och uppnått mål anges. Detta kan ske antingen enligt mönstret *mellan x och y* eller enligt mönstret *från x till y*. Exempel: *Han hade ofta rest* {*mellan Lund och Stockholm/däremellan*}. *Han hade rest från Stockholm till Lund*.

§ 51. Befintlighet som mål: placeringsverb. Vid vissa rörelseverb, som kallas placeringsverb, kan mål men inte utgångspunkt specifieras.

sätta en bok {*i/*till*} *bokhyllan*
hamna {*på/vid/*till*} *bordsändan*

Det uppnådda läget anges vid dessa verb med t.ex. ett bundet befintlighetsadverbial. Adverbialet anger alltså aktantens befintlighet efter avslutad rörelse. Adverbialet utgörs vanligen av en prepositionsfras eller en adverbfras. Vid transitiva verb anger adverbialet den plats där objektsreferenten befinner sig som ett resultat av aktionen, och vid de rätt få intransitiva verben anger adverbialet det läge subjektsreferenten intar som ett resultat av aktionen (liksom vid verb med reflexivt objekt, där subjektsreferenten är identisk med objektsreferenten).[1]

Gemensamt för alla placeringsverb är att de kombineras med prepositionsfraser som anger befintlighet. Placeringsverben beter sig däremot olika vad gäller möjligheten att kombineras med perspektivt och definit adverb.

1. Med befintlighetspreposition och/eller med befintlighetsadverb konstrueras följande typer av verb:

a) De flesta intransitiva placeringsverb, t.ex. *hamna*,[2] *landa*, *samlas*, *sluta*, *stanna*, *stranda*:

[…] kanhända kunde man ta sig dit med helikopter om man så önskade, och landa *uppe på taket*. (R)
Han hotas av livstids fängelse i Belgien och försöker nu till varje pris i stället hamna *i ett svenskt fängelse*, förklarade han. (S)
När han kom ut hamnade han *på ett bygge*. (R)
[…] allt möjligt som kommer drivande landar *härnedanför* […] (R)
Älvsjö är ett så pass bra lag att vi bör sluta *bland de fem bästa i serien*. (S)

Jfr däremot t.ex. *fara*, *åka* {*in/dit/till en plats*}, som inte är placeringsverb.

b) De flesta reflexiva placeringsverb med svag aktantstatus hos det reflexiva objektet, t.ex. *bosätta sig*, *infinna sig*, *sätta sig*:

Budskapet var att Sacharov med familj kunde få komma och bosätta sig *i Sverige*. (S)
Träffen slutade med att jag fick jobbet och skulle infinna mig *ute på golfbanan* första veckan i juni […] (R)
Hon satte sig *uppe på en dyn*, med skissboken i knät. (R)
Sätt dig *här*!

c) Vissa transitiva placeringsverb, t.ex. *begrava*, *hopa*, *installera*, *landsätta*, *lossa*, *parkera*, *uppställa*, *uppsätta*:

I varje fall inte stort nog, för att han ens skulle tänka på att installera någon *här på gården*. (R)
Att landsätta trupper *i Beirut* är sannolikt ett rätt enkelt företag rent militärt också om staden är full av beväpnade män. (S)

2. Med riktningsadverb (oftast som partikeladverbial) och med befintlighetspreposition eller befintlighetsadverb (som bundet adverbial) konstrueras t.ex. verb som *falla*, *lasta*, *lägga*, *slänga*, *stoppa*, *ställa*, *sätta*, *vräka*:[3]

Han sjönk ihop och föll *ner på marken* med en dov duns. (R)
Han satte (*upp*) hatten (*uppe*) *på hyllan*.
Han satte (*upp*) kartongen (*borta*) *på den andra hyllan*.
Vi lastade (*in*) säckarna (*framme*) *i förarhytten*.
Jag har vräkt (*in*) skräpet (*nere*) *på kontoret*.
Han satte (*ut*) mat till katten (*ute*) *på trappan*.
De planterade (*ut*) granplantorna (*ute*) *på åkern*.

De planterade (*ut*) granplantorna (*uppe*) *på sluttningen*.
Vi fick en rungande applåd när vi ställde *upp* de tvenne gässen *på bordet* […] (R)
Ann städade undan och satte *upp* högarna av läst litteratur *på hyllorna*. (R)
Hon bredde *ut* tidningsurklipp *på Anns säng*. (R)

Jfr däremot t.ex. *flytta ngt* {*dit/till en plats*}, som inte är placeringsverb.

Adverb för mål anger rörelsens riktning, medan adverb för befintlighet kan ange läget efter avslutad rörelse ur ett annat perspektiv (Advb § 44–46).

Av de definita rumsbetecknande adverben väljs vid placeringsverb nästan alltid *där*, *här* (som bundet adverbial) när platsen utpekas i talsituationen (vid deixis). Om däremot platsen är given i texten eller av annat skäl aktuell föredras *dit* (som partikeladverbial). (*Hit* är ovanligt vid placeringsverb.)

Sätt {kartongen *där/?dit* kartongen}! [Platsen utpekas.]
Sätt {*dit* kartongen/kartongen *där*}! [Platsen är given.]

[1] Den avslutade rörelsen kan vara mer eller mindre metaforisk och målet i motsvarande grad metaforiskt:

Huset ingår *i det så kallade Stockholmsprojektet med energisnåla hus* […] (S)
I särskilt hög grad engagerade han sig för de yngre domarnas villkor och lade ned stor möda *på deras utbildning och förkovran i domaryrket*. (S)
Jag vet att du ödslar din kraft *på att fråga "varför"*. (R)

Adverbial för riktmärke anger vid placeringsverb ungefärlig befintlighet efter avslutad rörelse (jfr § 86 not 2: a, Prep. § 15):

Johan ställde bilen *åt hamnen till*.

Alla slags placeringsverb kan utöver med de ovan angivna adverbialen konstrueras med ett fritt befintlighetsadverbial som beskriver ett vidare område inom vilket rörelsen mot ett mål försiggår:

Uppe i Norrland {hamnade han på ett ovanligt trevligt regemente/satte han in alla tillgängliga styrkor i spaningarna/landsatte han sina trupper på lätt tillgängliga landtungor/lastade han in narkotikan i kompanjonens bil/planterade han ut granplantor på åkrar/planterade han granplantor ute på åkrar}.

[2] I finlandssvenskan kan *hamna* konstrueras med adverb som anger mål:

Hur har du hamnat *dit in?* [finlandssvenska]

[3] Verb som är sammansatta med ett perspektivt adverb som anger riktning, t.ex. *inträda*, *intränga*, kan konstrueras med befintlighetsadverbial på samma sätt som motsvarande partikelförbindelse: {*inträda/träda in*} {*i salen/där*}, {*intränga/tränga in*} {*i borgen/där*}.

Verben under (2) kan också (åtminstone i sverigesvenskt talspråk och ledigt skriftspråk) konstrueras med en absolut använd preposition som partikeladverbial (§ 17: 2b). Prepositionen anger då målet för rörelsen. Exempel:

Hon doppade *i* termometern i vattnet.
Han tömde *i* vattnet i flaskan.
Vi lastade {*i* säckarna i paketbilen/*på* säckarna på flaket}.

§ 52. Väg. Adverbial som anger väg är normalt bundna och anger

a) vägen direkt, vanligen med en nominalfras:

Och att komma *landvägen* är nästan en omöjlighet […] (R)
Men Virve springer *tredje sträckan* och laget har ytterligare ett varv kvar. (S)
De flesta utländska nyhetsinslagen kommer *den här vägen* […] (S)

Detta uttryckssätt används normalt bara när nominalfrasen är en tydlig vägbeteckning: *gå stora trappan* men **gå gårdsplanen*.

En speciell konstruktion av vägadverbial är nominalfras för väg + adverbet *fram*:

Där går han och struttar *gatan fram*.
En dag gick jag *Nikitskijboulevarden fram* i riktning mot Tverskaja. (S)

b) vägens sträckning med en prepositionsfras (ibland med prepositionen i absolut funktion) eller en adverbfras:[1]

Lotta gick *uppför fjället*.
Det går en våg *genom Sverige* till förmån för gatstenen […] (S)
[…] men det hade jag inte stått ut med om han inte hade lirkat mig *igenom*. (R)
[…] lade händerna på vagnskorgen och lutade sig fram *däröver*. (R)

Prepositionerna anger om det som passeras ses som en punkt, en linje, en yta eller en rymd. Vissa prepositioner anger rörelsens egen orientering, t.ex. *uppför*, *uppigenom*, eller det passerandes orientering i förhållande till det som passeras, t.ex. *över*, *under*, *mellan*, *mittigenom*. Se vidare Prep. § 18.

Bundna adverbial för väg kan framhäva vägen och förflyttningen som en process (oavgränsad aktionsart) eller framkomsten till målet (avgränsad aktionsart):

Vi ˈkröp $_0$*under* ˈ*häcken* en lång stund.
Vi ˈrodde $_0$*över* ˈ*sjön* på en timme.

Om i stället prepositionen som anger väg är partikeladverbial (och nominalfrasen objekt) framhävs framkomsten till målet (jfr § 15):

Vi $_0$kröp {ˈunder/iˈgenom} ˈhäcken.
Vi $_0$rodde ˈöver ˈsjön.

Väg kan också anges med objekt vid vissa transitiva verb, t.ex. *passera kajen*, *följa stigen*, *ta stora trappan*.

[1] Fria adverbial som primärt anger befintlighet kan samtidigt ange väg:

Vi promenerade *intill stadsmuren*.
Lasse gick *på Kungsleden*.
Bollen passerade *mellan målvaktens ben*.

Tydligast är kanske detta när satsen också anger ett mål som ligger utanför det angivna rummet:

Lasse gick *på Kungsgatan* till torget.
Bollen rullade i mål *mellan målvaktens ben*.

§ 53. Flera rumsadverbial i samma sats. Flera adverbial som betecknar rum kan förekomma i samma sats. De kan då tillhöra olika betydelsekategorier och vara av olika syntaktisk typ (fria adverbial, bundna adverbial, partikeladverbial).[1] Exempel:

I Norge [befintlighet, fritt] cyklade vi *tiotals mil* [sträcka, fritt] *från Stavanger* [utgångspunkt, bundet] *till Oslo* [mål, bundet].

Härifrån flyttade Konstantin *öster ut*. (S)
I korridorer och rum hänger ledningar och kablar *från väggar och tak*. (S)

Om flera av dem anger befintlighet kan de ge en stegvis avgränsning av platsen:

I Tyskland [fritt] ligger *i de flesta städer* [fritt] rådhuset *vid ett centralt torg* [bundet].
I Stockholm har varannan kvinna stannat *hemma* av rädsla. (S)

Om något av adverbialen anger uppnått mål eller sträcka är satsens aktionsart vanligen avgränsad:

Han hade *från Lund* rest vidare *till Stockholm*. [utgångspunkt + mål]
Vi gick *två kilometer mot stadens centrum*. [sträcka + riktmärke]

Ett perspektivt riktningsadverb (som partikeladverbial eller som del av ett bundet adverbial) gör dock inte alltid aktionsarten avgränsad och har ofta ingen klar målbetydelse i kombination med adverbial för riktmärke, utgångspunkt eller väg:

Fredrik styrde *ut* båten {*mot horisonten/från land*}.
Vi gick *in mot centrum*.
Ån rann sakta *fram genom landskapet*.

Två rumsadverbial kan tillsammans bilda ett dubbeladverbial, t.ex. *Från Lund till Stockholm hade han rest med tåg*, se § 26.

[1] Riktmärkesadverbial och adverbial som anger målet samförekommer inte gärna, om inget av dem är perspektivt:

?Vi gick *mot stadens centrum till en biograf*.

Ett adverbial för utgångspunkt kan samordnas med adverbial som anger mål, särskilt *hit* eller *dit*. Måladverbialet måste då vara sistaled.

Jag gick {*från domkyrkan och hit/*hit och från domkyrkan*}.
Du ska gå långsamt {*från bordet och dit bort/*dit bort och från bordet*}.

Samordning används i synnerhet när det senare adverbialet är mycket kort.

§ 54. Väderstrecken. De vanliga beteckningarna på de fyra huvudväderstrecken är *väster*, *öster*, *norr*, *söder*. Mindre ofta (utom i nautiskt fackspråk) används de kortare formerna *väst*, *öst* (*ost*), *syd* och sällan formen *nord*.[1] Väderstrecken är i sin

grundbetydelse riktningar som utgår ifrån en implicit eller explicit orienteringspunkt. De vanliga adverbiella uttrycken är som följer.

1. Implicit orienteringspunkt, ofta talaren eller en prominent referent eller aktion i texten.

a) För riktmärke (vid rörelse i viss kompassriktning) används ett sammansatt adverb med väderstrecksbeteckning som förled och *-ut* som efterled (varvid det sammansatta adverbet också kan uppfattas som en adverbfras med *ut* som huvudord):

västerut, österut, söderut, norrut

Särskrivning (*väster ut* osv.) är ovanligare. De kortare formerna kan inte användas i denna konstruktion (**västut*).

Vanlig är också prepositionsfras med *åt* eller *mot*:

åt väster, åt öster, åt söder, åt norr
mot väster, mot öster, mot söder, mot norr

Prepositionsfras med *till* används bara i samordning och sidoordning med uttryck för utgångspunkt (jämför nedan):

från öster (och) till väster, från väster (och) till öster
från norr (och) till söder, från söder (och) till norr

Mindre vanliga uttryck för riktmärke är adverb sammansatta med *-över* eller *-på*, t.ex. *västeröver* (*väster över*), *västerpå* eller konstruktioner med de kortare formerna, t.ex. *åt väst*, *mot väst*, *västöver*, *västpå*. Adverb sammansatta av kort form plus *-vart*, *nordvart*, *sydvart*, *västvart*, *ostvart*, förekommer huvudsakligen i nautiskt fackspråk.

Någon klar målbetydelse kan inte anges med väderstrecken, eftersom dessa inte betecknar några platser.

b) För befintlighet används prepositionsfras med *i*:

i väster, i öster, i söder, i norr

Mindre vanliga är konstruktioner med de kortare formerna, t.ex. *i väst*.

Också riktningsuttrycken, t.ex. *västerut*, *åt väster*, *mot väster*, kan (liksom andra uttryck för riktmärke, § 87 not 2: a, Prep. § 15) användas för att ange (ungefärlig) befintlighet:

Narok ligger *nästan rakt västerut härifrån*, cirka hundra kilometer. (R)
Någonstans inåt mot väster fanns det oändliga skogar. (R)
Det var mer snö där än *längre söderöver* […] (R)

c) För utgångspunkt används antingen ett sammansatt adverb med väderstrecksbeteckning som förled och *-ifrån* som efterled eller prepositionsfras med *från*:

västerifrån, österifrån, söderifrån, norrifrån
från väster, från öster, från söder, från norr

Särskrivning av det sammansatta adverbet (*väster ifrån* osv.) är ovanligare. De kortare formerna används knappast i denna konstruktion (*?västifrån*).

2. Explicit angiven orienteringspunkt.

a) Uttrycken under (1) kompletteras med ett adverbial som anger orienteringspunkten:

Han bor *västerut från hennes sommarställe* (*räknat*).
Hon vandrade *åt väster från rastplatsen* (*räknat*).
Ovädret verkar komma *västerifrån härifrån sett*.

b) Orienteringspunkten i adverbial som anger befintlighet eller väg anges med rektionen till en av flerordsprepositionerna {*väster/öster/norr/söder*} *om*:[2]

Hon har slagit sig ner *strax norr om Sveg*.
De reste *väster om Vänern*.

Om väderstrecksbeteckningarna erinrar *höger*, *vänster* samt i viss mån också *akter*, *för* i nautiskt fackspråk.[3]

[1] I avledningar och de flesta sammansättningar används de kortare formerna *väst*, *öst* (*ost*), *syd* samt *nord*, t.ex. *västlig*, *nordlig*; *Västafrika*, *Västsverige*, *västgotisk*, *Nordafrika*, *Nordkorea*, *nordsvensk*; *sydväst*, *nordost*.

Som beteckningar på geografisk-politiska områden har de kortare formerna *väst* och *öst* använts som substantiv, varvid *väst* har betecknat länder med marknadsekonomi i Europa och Nordamerika och *öst* socialistiska länder i Östeuropa. I denna betydelse har de också kunnat vara rektion i adverbial för befintlighet eller mål, t.ex. *Han reste ofta till öst. Hon hade gjort en del affärer i öst*.

[2] I militärt fackspråk görs hänvisningar till punkt på kartan med väderstrecksbenämningen utan efterföljande preposition: *600 meter norr b i Nörderbodarna*.

Adverben *västan*, *östan*, *sunnan*, *nordan* används knappast annat än i lexikaliserade konstruktioner som *östan om sol och västan om måne*.

[3] *Höger* och *vänster* fungerar nästan alltid som substantiv (eller som adjektiviska pronomen, Pron. § 224). De står som rektion i adverbial för riktmärke: *åt höger*, *åt vänster*, *till höger*, *till vänster*, för befintlighet eller väg: *till höger*, *till vänster*, *till höger om* (*stolpen*), *till vänster om* (*stolpen*) och för utgångspunkt: *från höger*, *från vänster* (också mera sällan *högerifrån*, *vänsterifrån*).

Som adverb konstrueras *akter* och *för* på samma sätt som väderstrecksadverben: riktmärke och sekundärt befintlighet *akter ut* eller *akterut*, *för ut* eller *ˈförˈut*, *akter över* eller *akteröver*, *ˈförˈöver* eller *för över*, befintlighet eller väg *akter om* (*fartyget*), *för om* (*fartyget*), utgångspunkt *akter ifrån* eller *akterifrån*, *för ifrån* eller *ˈföriˈfrån*. Efter preposition däremot som vanligt substantiv, t.ex. *mot aktern*, *i aktern*.

ANM. Eftersom väderstrecken inte betecknar platser är beteckningen utgångspunkt strängt taget missvisande men används här eftersom dessa adverbial nära ansluter till de egentliga utgångspunktsadverbialen.

Övriga bundna adverbial § 55–57

§ 55. Sätt. Bundna adverbial med betydelse av sätt utgörs bl.a. av adjektiv- eller participfraser, adverbfraser, prepositionsfraser och (med indirekt sättsbetydelse) komparativa subjunktionsfraser och bisatser samt konsekutiva bisatser. De förekommer i följande kontexter:

a) Vid verb med en allmän betydelse 'bete sig':

bete sig, bära sig åt, uppföra sig, uppträda

Dock är han glad att ha fått en förklaring till att folk i hans omgivning sedan i höstas betett sig *allt konstigare*, säger han. (S)
Han tillade också att det rent allmänt är de nationer som ställer upp flest villkor för biståndet som bär sig *värst* åt mot u-länderna. (S)
Jag rös i hela kroppen och visste knappt *hur* jag skulle uppföra mig! (S)
Inte minst offensivt imponerade de, medan de uppträdde *mindre säkert* defensivt. (S)
Vi fick inte bära oss åt *som hemma*.
[…] sanden bär sig åt *som en sjudande vätska*. (S)
Redan som riktigt ung när han kom från den där skolan i stan ville han klä sig *som herreman*. (R)

Vid dessa verb är sättsadverbialet normalt obligatoriskt.

b) Vid *smaka*, *låta*, *lukta*, *må* och deras synonymer:

Mjölken smakar *surt*.
Det här smakar *som stekt gröt*.
Det lät *som när man fångar minkar i minkafällan* […] (R)
Parfymen doftar *gott*.
Den här platsen luktar *illa*.
Hon mår säkert *väl*.

c) Vid vissa verb som annars kräver bundet befintlighets- eller tidfästningsadverbial (jfr § 49 och 57):

Det ligger *vackert*, vårt hus. (R) Jfr: Huset ligger vid en sjö.
Industrialiseringen skedde *ryckigt och utan samordning*. (R) Jfr: Industrialiseringen skedde i Sverige fr.o.m. mitten av 1800-talet.
Spelarbytena till exempel ägde rum *med samma precision som en vaktavlösning* […] (R) Jfr: Bytena ägde rum varannan minut.
Unga par bor också *rätt otryggt* […] (S)
Han befann sig *väl*, sades det och var på väg tillbaka till Beirut. (S)

d) När adverbialet inte primärt beskriver själva aktionen utan dess resultat (dvs. adverbialet anger också följd; jfr § 56):

[…] och säkert klär sig deras damer *magnifikt* […] (R)

I det hus som familjen hade köpt hade man möblerat vardagsrummet *hemtrevligt*.
[…] ställer man krukan *ljust* […] (S)
Han bär sig åt i köket *så att man kan bli förtvivlad*.

När det bundna adverbialet anger en egenskap hos objektsreferenten som ett resultat av aktionen kan det ofta variera med bundet objektspredikativ utan större betydelseskillnad: *klä barnen fint* : *klä barnen fina*. Om adverbialet då har formen av en prepositionsfras med *till* är gränsen mot predikativ vag:

Han band blommorna *till en bukett*. Jfr: Han band blommorna så att de blev en bukett.

Jämför fritt sättsadverbial som beskriver själva aktionen:

Hon klär sig *stumt och brådskande*. (R)

Om sättsbetydelse se vidare § 75.

ANM. Sättsangivande adverbfraser, subjunktionsfraser och bisatser kan i många fall stå som komplement till *vara*, *bli*:

Så blev det. *Hur* är läget?
Allt är nu *annorlunda*.
Alla pojkkusinerna drömde om att bli *som farbror Anton* […] (R)
Det är *så att man kan bli rasande*.

§ 56. Följd. Ett adverbial som anger följden (konsekvensen, resultatet) av det sakförhållande satsen anger är oftast bundet. Det har vanligen någon av följande strukturer:

a) konsekutiv bisats

Anne har gjort *så att gänget har accepterat mig*. (R)

Se vidare Bisatser § 124. Jämför också fria konsekutiva bisatser (§ 61).

b) prepositionsfras med *till*

En sommarkväll för tolv år sedan knivhöggs en sjuttonårig pojke *till döds* i ett gängslagsmål i London. (S)
[…] vilket bidrar *till vidhäftningsförmågan*. (S)
Och vem vet om inte upptäckten av hur det verkligen förhåller sig kan leda *till konstruktiva tekniska uppslag*. (S)

Följd kan också anges med objekt vid transitiva verb. Så exempelvis vid verben *framkalla*, *orsaka*, *medföra*. Också partikeladverbial kan ange följd (§ 7): *slå ihjäl ngn*.

ANM. Ett bundet adverbial som anger sätt kan tolkas som ett följdadverbial om sättet är en konsekvens av en resultativ aktion (§ 55).

Också adverbial som anger mål (som ett slags riktning, § 50, eller som position efter avslutad rörelse, § 51) kan sägas uttrycka följd: att målet uppnås är rörelsens resultat. Jämför

att både adverbial som anger målet för en rörelse och adverbial som anger följd ofta konstrueras med prepositionen *till* och att båda oftast är bundna. Verb med egentlig rörelsebetydelse används ofta metaforiskt med adverbial som anger följd, t.ex. *driva ngn till ursinne*. Också temporala bisatser inledda av *tills* kan indirekt ange följd (§ 100: 4d):

Vispa *tills den är lagom tjock*. ≈ Vispa så att den blir lagom tjock.

Ett bundet adverbial som anger distribution kan samtidigt ange följd (§ 75: b), t.ex. vid verb som *fördela*, *dela upp*:

Vi delade upp fabrikerna *i agitationsområden*. (R)

§ 57. Tid. Bundna tidsadverbial används på följande sätt:

a) Med betydelse av tidfästning (jfr § 24: b), vid ett fåtal verb som *infalla*, *inträffa*, *utspela sig*, *äga rum*. Adverbialet utgörs vanligen av prepositions- eller adverbfraser, temporala bisatser, nominalfraser (se § 24).

Utan att måla fan på väggen kan lugnt påstås, att det kommer att inträffa *igen*. (S)
Konsthistorikern […] anser att Ludwig Wästfelts storhetstid inföll *mellan år 1905 och 1925*. (S)
[…] ett incestdrama som utspelar sig *på medeltiden* med arbetsnamnet ”Det fjärde budordet”. (S)

Adverbialet är normalt obligatoriskt. Flera av verben eller verbförbindelserna (t.ex. *äga rum*, *utspela sig*, *avhålla*) har alternativt bundet befintlighetsadverbial (§ 49) eller sättsadverbial (§ 55). Också *vara* (presens *är*) och *bli*, som annars oftast står med bundet predikativ, kan konstrueras med bundet tidsadverbial:

Fast, återtog Majlen, det värsta är *på våren*. (R)
Begravningen blir *på måndag*, på Skogskyrkogården. (R)

När tiden med en (mer eller mindre bleknad) metafor ses som ett rum kan också t.ex. *ligga* konstrueras med bundet tidsadverbial: *Den lektionen ligger på eftermiddagen*.

b) Med betydelse av varaktighet (jfr § 24: a), vid ett fåtal verb som *dröja*, *hålla på*, *pågå*, *räcka*, *vara* (presens *varar*). Adverbialet utgörs av nominalfras (ensam eller som rektion till prepositionen *i*; § 24, 105), adverbfras, temporal bisats.

Motivationen till ett drogfritt liv som kanske bara varar *några månader eller år* är förståeligt nog mycket liten. (S)
Det är bara tvåhundra milligram kvar, det räcker bara *ett dygn* ungefär. (R)
Det dröjde *tjugo minuter* i morgonsvärtan innan bussen kom […] (S)
Ledaregenskaperna ställs på sin spets i övningar som pågår *dygnet runt*. (S)
Konferensen varade *i tre dagar*.
Hur länge höll festen på?

Adverbialet är normalt obligatoriskt vid *vara* och *räcka* (när detta verb har tidsbetydelse). Varaktigheten kan anges med ett gränsangivande adverbial (se vidare § 100):

Lektionen varade *tills fru Blomberg kom*.
Arbetena har pågått *sedan 30-talet*.

Fria adverbial i verbfrasen § 58–115

§ 58. Översikt. De fria adverbialen är mindre bundna av verbet (= verbfrasens huvudord) än partikeladverbial och bundna adverbial. De anger sålunda en omständighet som någorlunda lätt kan urskiljas i verbfrasens totala betydelse och de är till sin struktur tämligen oberoende av verbet och av verbfrasens struktur i övrigt. Ett och samma adverbial kan samförekomma med många olika verb och verbkonstruktioner.

De fria adverbialen kan indelas i olika betydelsegrupper: aktionsbeskrivande adverbial (som anger sätt, medel, följeslagare, beledsagande omständighet, mått m.m.), adverbial som anger agens, upplevare eller mottagare, adverbial som anger tid eller rum, adverbial som anger kausalitet m.fl.

Inte ens de fria adverbialen kan väljas helt fritt utan är i varierande grad beroende av vad verbet eller verbfrasen i övrigt betyder. Graden av semantisk bundenhet speglar sig i ordföljd och räckviddsförhållanden. Med avseende på närhet till verbet fördelar sig några betydelsegrupper av fria adverbial enligt Schema 1.

Ganska verbnära	**Mindre verbnära**	**Minst verbnära**
sätt, medel, sträcka, varaktighet, tidsåtgång	befintlighet	tidfästning, orsak, villkor, otillräckligt hinder, avsikt

SCHEMA 1. Graden av semantisk bundenhet till verbet hos olika grupper av fria adverbial.

a) Ganska verbnära adverbial

Många adverbial för sätt (t.ex. *försiktigt*) och medel (t.ex. *med en tång*) används nästan bara vid agentiva verb. Adverbial som anger sträcka (t.ex *två kilometer*) kräver normalt rörelseverb, och adverbial för tidsåtgång och varaktighet (t.ex. *på två timmar*, *i två timmar*) är beroende av om verbfrasens aktionsart är avgränsad eller ej. Också agentadverbial har krav på verbet, nämligen att det har *s*-form med passiv betydelse eller ingår i perifrastisk passiv konstruktion.

De ganska verbnära fria adverbialen erinrar ordföljdsmässigt om de bundna adverbialen såtillvida att de gärna placeras före (närmare verbet än) övriga adverbial.

Vi brukar städa köket {*noggrant* efter festerna/?efter festerna *noggrant*}.

Det som ordföljdsmässigt skiljer de verbnära fria adverbialen från de bundna är den större förmågan att stå som mittfältsadverbial.

Hon har *tillsammans med sin bror* sålt bilar till tusentals östeuropeer. Jfr: ?Hon har till tusentals östeuropeer sålt bilar tillsammans med sin bror.

De tämligen verbnära fria adverbialen är inte fundament lika ofta som övriga fria adverbial. När de ändå används som fundament följs de sällan av det adjunktionella *så*.

Försiktigt {Ø/?så} kröp jag närmare.

När de står som fundament omfattas de vanligen ändå av satsnegationens räckvidd:

Snabbt åkte de inte skridskor. [dvs. det var inte snabbt som de åkte skridskor] Jfr med verbfjärran fritt adverbial: *Därför* åkte de inte skridskor. [i betydelsen 'det var därför som de inte åkte skridskor']

Liksom verbets bundna bestämningar är de ganska verbnära fria adverbialen ofta satsens mest rematiska led och uppbär dess centralbetoning:

Jag fick öppna dörren *med en dyrk* i tisdags kväll.

b) Mindre verbnära adverbial

Befintlighetsadverbial är semantiskt mindre beroende av verbet, även om det inte är lika naturligt vid alla slag av aktioner att ange befintlighet. Befintlighetsadverbialet står gärna som fundament i sin sats, särskilt när det anger den scen för satsens aktion där alla satsens aktanter befinner sig.

I källaren arbetade hela familjen vid olika svarvar.

I likhet med de ganska verbnära adverbialen uppbär ofta satsens befintlighetsadverbial dess centralbetoning.

Jag har städat *i mina bokhyllor* nu.

c) Minst verbnära adverbial

Till de minst verbnära adverbialen hör de som anger tidfästning, de som anger i vilket avseende aktionen är giltig och framför allt de adverbial som anger olika slags kausalitet. Det är ingen tillfällighet att alla dessa typer av adverbial ofta uttrycks med hela satser. Särskilt de adverbial som anger kausalitet utgör ofta en egen informationsenhet i en deklarativ huvudsats gentemot resten av satsen. Det är också framför allt dessa verbfjärran adverbial som kan stå i mittfältet och som följs av adjunktionellt *så* när de står som fundament.

Struktur § 59–66

§ 59. Prepositionsfras. En vanlig struktur, förmodligen den vanligaste, hos fria adverbial är prepositionsfrasen. Alla slags prepositioner kan förekomma:

Efter tio år sade han upp sig *på egen begäran* […] (S)

Om stora sanduttag görs *intill Måkläppen* eroderas ön […] (S)

På torsdagen kunde man *på grund av kylan* inte köra femmilen *i Örnsköldsvik* men det ska bli mildare *på fredagen*. (S)
Jag var där *för tre år sedan*.
Detta kompenserade hon *genom att läsa litet vid universitetet i Lund* […] (R)
Fotgängarna klarade sej *genom att jag vinglade fram så sakta*. (R)

§ 60. Adverbfras. Flertalet adverbfraser har sin typiska användning som fria adverbial:

Nivån är *nu* så låg att den torde sakna motstycke även internationellt. (S)
Därefter vill Ristarp ha en ordentlig utvärdering. (S)
Han har *nyligen* förvärvat 294.122 aktier i sitt företag. (S)
Därför var det inte alls konstigt att det klickade *någonstans*. (S)
Han har i vinter varit den enda som *någorlunda* förmått konkurrera med Zurbriggen […] (S)

Vanliga betydelser hos dessa adverbfraser är tid, rum, sätt, grad och medel (jfr Advb § 49).

§ 61. Adverbiell bisats. Flera bisatstyper fungerar framför allt som fria adverbial:

Eftersom det rådde svår hungersnöd i landet gjorde svearna stora blot vid Uppsala […] (S) [kausal bisats]
[…] flera hus inom den närmaste omgivningen evakuerades *för att experter skulle kunna konstatera om stommarna skadats av den häftiga explosionen*. (S) [final bisats]
En fyra fem gånger har han blivit utkörd av polisen, *fastän han bara suttit en kvart på träbänkarna*. (S) [koncessiv bisats]
Om kommunstyrelsen överklagar länsstyrelsens beslut hamnar ärendet hos regeringen för avgörande. (S) [konditional bisats]
Gerillan behandlade [honom] mycket väl *sedan han tillfångatagits*. (S) [temporal bisats]

Också andra bisatstyper kan fungera som fria adverbial:

Jag hade hennes hår i ögonen *så att jag inte kunde se nånting* […] (R) [konsekutiv bisats]
Särskilt lätt blir det inte för Fragas efterträdare, *vad han än kommer att heta* […] (S) [generaliserande bisats]
Och inte har vi ringt varann *som vi brukade*. (R) [komparativ bisats]
En annan hona försöker väcka uppmärksamhet genom att grymta lite *där hon hänger på Lindahls högra ärm*. (S) [korrelatlös relativ bisats som anger rum]

§ 62. Adjektiv- eller participfras. Adjektiv- eller participfras (inklusive fras med adjektiviskt pronomen som huvudord) är den prototypiska strukturen för adverbial som anger sätt (§ 76) och kan förekomma också i andra betydelser. Adjektiv, perfektparticip och kongruensböjliga pronomen böjs i obestämd form neutrum singularis när de står som huvudord i adverbial (se Adj. § 69):

De kan *smidigt* gå förbi frågor som inte tilltalar dem eller som de har svårt att besvara. (S)
Om de vuxna tar åt sig och *chockerat* protesterar, rycker han bara på axlarna.
Han irriterade sig *väldigt* över ditt förslag!
Hon simmar *likadant som sin bror*.

Som fria adverbial i verbfrasen kan adjektiv- och participfraser ta framförställda bestämningar i samma utsträckning som eljest:

Han är […] en liberal som *mycket tidigt* ser det tvetydiga i individualismen. (S)
Helt plötsligt fattade jag hur mycket maten betyder i det sociala livet. (S)
Det går *alldeles utmärkt* att navigera på egen hand på flygavdelningen. (S)
Han vinkade *godmodigt avvärjande* med handen […] (S)

Däremot kan de som fria adverbial normalt inte ta andra efterställda bestämningar än sådana som anger komparand eller följd:

Kvickt som ögat var hon ute på badrummet och satte igång att spola. (R)
[…] ja då var byskvallret framme, *snabbare än ormens tunga*. (R)
Han svarade *välvilligare än jag vågat hoppas* […] (R)
I dubbelfinalen spelade han *effektivast av de fyra* […] (S)
En lösning såg han i att *samtidigt med "Midvinterblot"* också erbjuda museet andra konstverk […] (S)
Hon vattnade {*lagom/alltför*} *mycket för årstiden*.
[…] pappa drog mig över nacken, *vårdslöst kärleksfullt så att jag nästan föll omkull*. (R)

§ 63. Subjunktionsfras. Som fria adverbial kan olika slags subjunktionsfraser fungera:

a) Komparativa subjunktionsfraser som uttrycker likhet förekommer som fria adverbial i verbfrasen (se också Subjnfraser § 10) framför allt för att indirekt ange sätt:

[…] han […] kände hur magen vred sig *som en säl* i buken. (R)

I samma funktion förekommer komparativa bisatser som fria adverbial (§ 61). Därutöver kan komparativa subjunktionsfraser och bisatser, både de som uttrycker likhet och de som uttrycker skillnad, stå som efterställd bestämning i led som innehåller komparatorer (Subjnfraser § 9, Bisatser § 86).

b) Predikativa subjunktionsfraser (Subjnfraser § 17: d) kan fungera som fria adverbial i vissa fall:

Han skriver *som bäst* när han sitter uppe i de mörka skogarna.

c) Koncessiva subjunktionsfraser fungerar framför allt som fria adverbial (Subjnfraser § 19: b):

Fastän utan erfarenhet av den sortens jobb lyckades jag snart reparera pumpen.
Ehuru förtrollad av hennes väna väsen glömde han inte den affärsmässiga sidan av deras relation.

§ 64. Nominalfras. En nominalfras kan stå som fritt adverbial framför allt när den anger mått av olika slag (§ 78). I många fall konstrueras adverbialet alternativt som prepositionsfras.

Temperaturen har stigit (*med*) *femton grader*.
Ljudet ökade (*med*) *10 decibel*.
Isabella har vuxit (*med*) *sex centimeter* sedan sist.
Bilen har gått *14 500 mil*. [sträcka, jfr § 87]

Måttet kan vara en tidrymd (varaktighet, § 104) eller en serie tidpunkter (iteration eller frekvens, § 101–102):

De var borta (*i*) *tre veckor*.
Kalle hade {*hela dagen/varje dag*} förundrat sig över främlingens beteende.
Han och Lennart jobbar *80 timmar i veckan* när det är som mest bråttom i skolan. (S)

I vissa fall kan också ett tidfästningsadverbial bestå av en nominalfras (§ 90–100):

Söndag kväll kommer truppen till Oberstdorf. (S)
VM-finalen spelas *nästa söndag* på Söderstadion i Stockholm. (S)

ANM. En nominalfras som adverbial skiljer sig på flera sätt från en nominalfras i funktion som objekt. Tecken på att nominalfrasen är adverbial och inte objekt kan vara:

a) att den kan placeras på adverbialsplats i slutfältet:

Hon hade blivit kvar där *en liten tid*.
Hon hade sett {sin chef *någon enstaka gång*/*någon enstaka gång sin chef}.

b) att den kan stå tillsammans med två objekt:

Hela säsongen missunnade jag henne framgången.

c) att den inte kan bytas ut mot 3 pers. personliga pronomen eller mot nominalt interrogativt pronomen:

Hon hade blivit kvar där {*en liten tid*/*den}.
Jag missunnade henne framgången {*hela säsongen*/*den}.
*Vad hade hon blivit kvar där?

d) att den kan bytas mot en adverbfras:

Vi var i Rom {*en vecka*/länge}.

e) att den inte kan göras till subjekt i motsvarande passiva sats:

*Någon enstaka gång hade setts chefen (av henne).
*Hela säsongen hade missunnats henne framgången (av mig).

I många fall kan dessutom nominalfrasen optionellt konstrueras med preposition: *Vi var i Rom* (*i*) *en vecka*.

§ 65. Flerledad fras. Flerledad fras inledd av *med* kan fungera som fritt adverbial:

När företagarna, *med handelskammaren i spetsen*, utlyste en protestdag och lyckades stänga och lamslå praktiskt taget hela landet ville inte fackföreningarna på minsta sätt yttra sig kritiskt om det. (S)

Därför får man koka oxsvansen någon timme eller så, först *med locket på* och sen tar man av det och kokar ner skyn […] (S)

Då klev Kurt Dagberg fram och satte 16–15 och sedermera även 17–16 *med en minut kvar att spela*. (S)

I denna funktion kan *med*-frasen samordnas med ett fritt predikativ:

Halvklädda och *med andan i halsen* kommer de springande. (S)

Flerledade *med*-fraser ansluter sig i betydelsen närmast till adverbial vilka anger något som subjekts- eller objektsreferenten medför i aktionen utan att dess roll i övrigt närmare specificeras (§ 81; se också Flerl. fraser § 5–8).

Även andra flerledade fraser kan fungera som fria adverbial (Flerl. fraser § 4, 9: b):

Väl framme tog jag itu med arbetet.

Hyran inräknad gör han av med 7 000 kronor i månaden.

§ 66. Dubbeladverbial. Dubbeladverbial är en kombination av två (eller flera) adverbial som tillsammans utgör en satsbas eller ett utbrutet led.[1] Dubbeladverbialets led beskriver gemensamt en omständighet utan att något av leden kan sägas vara syntaktiskt över- eller underordnat det andra. Dubbeladverbial är inga blockled, dvs. de båda i konstruktionen ingående leden kan också fungera självständigt på avstånd från varandra i satsen. Som fria dubbeladverbial förekommer främst följande kombinationer av adverbial:

a) Kombinationer av befintlighetsadverbial:

I Karlstad på torget sålde han blommor och grönsaker varje dag.

Här på landet hade man ändå sitt på det torra. (R)

Ute i bygderna levde asatron långt in i vår tid. (S)

Hemma i Själevad sex kilometer från Övik har hon sin mor i en liten stuga […] (S)

Grovt sett kan man skilja mellan sex olika positioner med följande inbördes ordning i ett dubbeladverbial som anger befintlighet: (1) interrogativt adverb (t.ex. *var*), (2) kvantitativt adverb (t.ex. *överallt*), (3) definit adverb (t.ex. *här*), (4) annat (ofta perspektivt) adverb (t.ex. *uppe*), (5) prepositionsfras (t.ex. *i bilen*), (6) relativ bisats (t.ex. *där jag sitter*). Vanligen kombineras endast två eller tre enkla rumsadverbial, men åtminstone i teorin kan alla sex typerna förekomma samtidigt. Se Schema 2.

Interr. advb	Kvant. advb	Def. advb	Övr. advb	Prep.fr.	Rel. bis.
	överallt	här	runtomkring	i landet	där det finns lämpliga boträd
var	någonstans	här	inne	i bilen	där jag sitter
	överallt	där	ute	på fjärdarna	där det stormar hårt
	ingenstans	där	inomhus	i den unkna luften	

SCHEMA 2. Ordningen mellan adverbialen i dubbeladverbial som anger befintlighet. I schemat förekommande förkortningar: def. advb = definit adverb, interr. advb = interrogativt adverb, kvant. advb = kvantititivt adverb, prep.fr. = prepositionsfras, rel. bis. = relativ bisats, övr. advb = övriga adverb.

De kvantitativa adverben (2) har en tämligen fri placering och kan i synnerhet i talspråk stå efter de flesta av de andra leden:

här någonstans inne i bilen där jag sitter
här inne någonstans i bilen där jag sitter
här inne i bilen någonstans där jag sitter
här överallt

Också *här*, *där* (3) (liksom *hit*, *dit*, jfr § 26) kan ibland placeras senare i adverbialet:

{*Här i bilen/I bilen här*} är det skönt och bekvämt.

Två led av samma typ har i princip fri ordningsföljd med ungefär samma innebörd:

{*I Karlstad på torget/På torget i Karlstad*} sålde han blommor och grönsaker varje dag.

b) Kombinationer av tidsadverbial:

{*I tre veckors tid i fjol/I fjol i tre veckors tid*} seglade jag på Medelhavet.
Från påsk till midsommar arbetade han på båten varje ledig stund.
På söndag den 8 februari kl 15 ordnar Österåkers församling en träff i Kyrkligt centrum särskilt för nyinflyttade till kommunen. (S)
Köttet hade vi *i går när vi hade stor brakfest*, säger Marie. (S)

Flertalet kombinationer av tidsadverbial har i princip fri ordningsföljd. Ett frekvensadverbial står dock normalt före t.ex. ett tidfästningsadverbial.

{*Ibland vid jultiden/?Vid jultiden ibland*} reser han till landet.

Vidare står ett fokuserande tidsadverbial (§ 107–112) som *redan*, *först*, åtminstone i neutralt och formellt skriftspråk före ett tidfästningsadverbial (affokalt):

Redan kl. 12 hade han kommit hem.
Kl. 12 redan hade han kommit hem. [ledig stil]

c) Kombinationer av befintlighets- och tidsadverbial:

{*I går i skolan/I skolan i går*} var det en som svimmade.
I Aktuellt i kväll får vi nog veta det.
En gång i en liten italiensk stad köpte jag en broschyr på engelska. (S)

I sådana dubbeladverbial har också befintlighetsadverbialet vanligen en viss tidsbetydelse: *i går i skolan* ≈ *i går när jag var i skolan*.

[1] Vissa dubbeladverbial är optionellt sammanskrivna i skrift och kan ses som sammansättningar (Advb § 26, 44; Advbfraser § 7): *där uppe, däruppe*. Jämför också sammansatta adverb och prepositioner som *uppifrån, bortåt, mittpå*, Advb § 45, Prep. § 29.

ANM. När flera adverbial kombineras med varandra är det ofta osäkert om de är jämställda och ingår i ett dubbeladverbial eller om ett av leden bör betraktas som överordnat. Att betrakta ett efterföljande led som bestämning till (en del av) det föregående är naturligt särskilt:

a) när det efterföljande ledet är en relativ bisats som kan vara attribut till ett föregående nominalt korrelat: *i bilen där jag sitter*.

b) när det efterföljande ledet betecknar ett rum eller en tid som innefattar det som betecknas av det föregående, t.ex. *på torget i Åbo, i februari förra året*. Det senare ledet (särskilt i rumsbeteckningar) kan fungera som attribut till ett föregående substantiv oberoende av nominalfrasens satsledsfunktion, t.ex. *Torget i Åbo är välbesökt. Februari förra året var kall*.

Syntaktisk funktion och distribution § 67–73

§ 67. Placering i slutfältet. Alla fria adverbial utom de som innehåller negerande adverbial eller negerande pronomen (Satsens struktur § 8: d) kan stå på adverbialsplats i slutfältet. För de flesta adverbial är detta den mest naturliga placeringen:[1]

En italienare tros ha avlidit *under sin fångenskap*. (S)
Vi har så mycket kunskap *numera* att några prisstopp inte borde förekomma, säger han. (S)
Han tror kanske att hans frånvaro kan underlätta samtalen *eftersom åklagarna under de senaste dagarna så kraftfullt krävt hans avgång* […] (S)
Nu klarade han den rollen *elegant*. (S)
Jag tränar tennis *fem timmar i veckan* och springer två gånger. (S)

Ett sättsadverbial som utgörs av en adjektiv- eller participfras placeras alternativt (men mindre ofta) omedelbart före det överordnade verbet om detta är infinit:

Han har garderat sig genom att låta *kritiskt* granska förslaget.
De som inte har *medvetet* upplevat 1930- och 1940-talen är okunniga om sidor av den mänskliga naturen […] (S)
Det skedde under häftigt konjaksdrickande som han snart fick *dyrt* betala för. (S)

Sådana sättsadverbial framstår mera tydligt som nära semantiska bestämningar till verbet än andra typer av fria adverbial. Placeringen som framförställd bestämning erinrar om adjektivattributets placering framför nominalt huvudord (jfr Nomfraser § 42). Jfr också not 1.

I fa-satser med finit huvudverb kan sättsadverbial och indefinita tidsadverbial med strukturen av adverb- eller adjektivfras någon gång placeras mellan det indirekta och det direkta objektet:[2]

Lasse gav Kalle *försiktigt* en granat.
Han gav flickan *dagligen* röda rosor.

[1] När slutfältet innehåller en adjektiv- eller participfras som bundet predikativ, placeras sätts- och gradadverbial helst som bestämningar i predikativet och mindre gärna som direkta verbfrasbestämningar i slutfältet:

Motorvägen hade hållits *effektivt* fri från is. [sättsadverbialet framförställd bestämning i predikativet]
?Motorvägen hade hållits fri från is *effektivt*.

Däremot kan sätts- och gradadverbialen placeras i mittfält eller stå som fundament och därmed (snarast) fungera som direkta verbfrasbestämningar:

Motorvägen hade *effektivt* hållits fri från is.
Så effektivt hade motorvägen aldrig hållits fri från is.

[2] I litterär stil kan fria adverbial någon gång placeras före objektet i slutfältet:

Jag fick uppleva i livstiden, *med någorlunda bibehållen hälsa och i full arbetsverksamhet*, den yttersta förnedringen. (S)

Effekten blir ett starkt framhävande av objektet.

§ 68. Adverbialens inbördes ordning i slutfältet. När flera fria och/eller bundna adverbial står på adverbialsplats i slutfältet, är deras inbördes ordning inte grammatiskt reglerad utan beror av ledens funktion i satsens informationsstruktur. Följande tendenser till inbördes ordning kan märkas:

a) Adverbial som har strukturen av (eventuellt prepositionsinledd) bisats eller (eventuellt prepositionsinledd) infinitivfras står efter andra adverbial:

Fredrik var hemma *på grund av influensa när chefen fyllde 50 år*.
Fredrik var hemma *på chefens 50-årsdag därför att han var sjuk*.
Johan hyllade sin chef *med en liten sång när han fyllde år*.
Johan hyllade sin chef *på hans födelsedag genom att sjunga för honom*.
Johan arbetade över *på kvällarna utan att chefen visste det*.

Den omvända ordningsföljden uppfattas ofta som icke språkriktig, möjligen eftersom det sista adverbialet lätt kan uppfattas som led i det första:

Lisbet stannade hemma, *när det var mycket pollen i luften, på grund av sin allergi*.

b) Adverbial som anger tidfästning eller kausalitet står ofta efter andra fria adverbial (som anger t.ex. befintlighet eller medel):

Finansministern hade talat *i Göteborg på torsdagen*. [Mindre gärna: Finansministern hade talat på torsdagen i Göteborg.]
Signe tänker resa *med Lapplandspilen i morgon*. [Mindre gärna: Signe tänker resa i morgon med Lapplandspilen.]
De hade mötts *i Karlstad av vissa skäl*. [Mindre gärna: De hade mötts av vissa skäl i Karlstad.]
Johan hade skurat *med handdiskmedel i brist på annat*. [Mindre gärna: Johan hade skurat i brist på annat med handdiskmedel.]

Den föredragna ordföljden återspeglar det faktum att adverbial för tidfästning och kausalitet semantiskt kan sägas hänföra sig till hela satsen, medan andra slags fria adverbial har ett starkare semantiskt samband med själva verbfrasen.

c) Adverbial som anger tidfästning, befintlighet eller kausalitet står oftast efter bundna adverbial:[1]

Joakim hade drömt om Pernilla *i Spanien*. [Mindre gärna: Joakim hade drömt i Spanien om Pernilla.]
Joakim brukade heja på Pernilla *på tunnelbanan*. [Mindre gärna: Joakim brukade heja på tunnelbanan på Pernilla.]
Joakim hade ringt till Pernilla *på lunchrasten*. [Mindre gärna: Joakim hade ringt på lunchrasten till Pernilla.]
Joakim hade drömt om Pernilla *av den orsaken*. [Mindre gärna: Joakim hade drömt av den orsaken om Pernilla.]

Däremot står fria adverbial som anger sätt, varaktighet, iteration etc. inte sällan före bundna adverbial:

Joakim hade protesterat {mot tanken *på alla sätt/på alla sätt* mot tanken}.
Joakim hade lidit {av tandvärk *länge/länge* av tandvärk}.
Joakim har rest {till Spanien *tre gånger/tre gånger* till Spanien}.

d) Sättsadverbial som utgörs av en adjektiv- eller participfras utan bestämningar står helst före andra adverbial, också före eventuella bundna adverbial:

De hade protesterat *häftigt* mot tanken. [Mindre gärna: De hade protesterat mot tanken *häftigt*.]
Joakim hade suttit *avslappnat* i tandläkarstolen. [Mindre gärna: Joakim hade suttit i tandläkarstolen *avslappnat*.]

[1] Tendensen (c) gäller om verbet saknar annan bunden bestämning än adverbial. Om verbet t.ex. har objekt förefaller ordningen mellan bundna och fria adverbial att vara mera fri.

Han sålde bilen *i Stockholm* till en rallystjärna.

Dagens Nyheter kritiserade ministern *på ledarsidan* för felaktiga åtgärder.
Han sålde gården *år 1958* till direktören Olle Olsson, som fortfarande har den om hand. (S)

Likaså tycks det fria adverbialet utan vidare kunna stå mellan två bundna adverbial:

Premiärministern skall ha talat med några av statsråden *i tisdags* om behovet av åtgärder.

§ 69. Placering i mittfältet. I princip kan alla fria adverbial placeras på adverbialsplats i mittfältet. Om den inbördes ordningen mellan leden i mittfältet se Satsens struktur § 5, 8.

1. Vissa betydelse- och strukturfaktorer kräver eller gynnar mittfältsplacering.

a) Negerade adverbial står senast på det negerande satsadverbialets plats i satsen (Satsadvl § 68, jfr Obj. § 15):

Jag har *ingenstans* arbetat så länge som på det här stället.
Han brukar *aldrig* svära.
Hon ville *under inga omständigheter* skriva under ett sådant kontrakt.

b) Störst benägenhet till mittfältsplacering har annars tidsadverbial som anger en eller flera icke-identifierbara tidpunkter:

[…] men Stephen King har *ofta* råkat ännu värre ut. (S)
[…] Jorun och Ann ska *strax* gå av kvällens pass. (S)
Det är beklagligt att trafikomläggningar *ibland* drabbar vissa resenärer mer än andra […]. (S)
Företag vill *fortfarande* låna pengar […] (S)

c) Också andra tidsadverbial samt adverbial för kausalitet har större benägenhet till mittfältsplacering än t.ex. rumsadverbial:

Sverige räddade *i går* sin egen VM-turnering på ett effektivt och imponerande sätt. (S)
Han fortsatte då till Sverige och fick *på grund av sin politiska bakgrund* tillstånd att stanna. (S)

d) Adverb- och adjektivfraser har större benägenhet till mittfältsplacering än prepositions- eller nominalfraser:

Somliga ungdomar skulle *gladeligen* uppbära bidrag till sin försörjning mot att de fick mer tid att ägna sig åt roliga hobbyer eller resor. (S)
Tävlingen är öppen för alla spelare och ett deltagande kan *livligt* rekommenderas. (S)
Men partiets veteran i parlamentet, Helen Suzman, har *häftigt* avvisat en sådan linje. (S)

Benägenheten är starkare om frasen anger sätt (t.ex. *livligt*) eller tid (t.ex. *tidigt*) än om den anger avseende (t.ex. *juridiskt*). Jfr § 67.

2. Vissa faktorer som har att göra med hur satsen som helhet disponeras påverkar det fria adverbialets möjlighet att stå i mittfältet. Faktorerna samverkar ofta och går ibland i varandra.

a) Balansfaktorn: ett fritt adverbial placeras inte gärna i mittfältet om det innebär att både den nominala och den adverbiella delen av slutfältet blir tomma och satsen slutar med en verbform:[1]

?Erik har *varje dag* deltagit.

Indefinita tidsadverbial som utgörs av adverb- eller adjektivfraser ((1b) ovan) står dock ofta i mittfältet även om slutfältet saknar verbbestämning:

Erik har *sällan* deltagit.
Ja, hur går det till, det har jag *ofta* undrat. (R)

Fria adverbial enligt (1c) eller (1d) kan inte alltid förekomma i mittfältet när satsen därigenom kommer att sluta med en verbform, som blir starkare betonad. Det är ofullständigt utrett vilka ytterligare krav som skall vara uppfyllda för att denna placering skall vara möjlig.

[…] sådan mångsidig verksamhet, som *ovan* skildrats […] (S)
Därför bör anklagelserna om vänstervridning *vetenskapligt* utredas. (S)
[…] och sen kunde Hans Leonardsson *fem minuter före pausen* kvittera. (S)

b) Den informationsstrukturella faktorn: ett fritt adverbial placeras inte gärna i mittfältet om det är klart mera rematiskt än det som följer i slutfältet:

?Han sålde *i fredags* djuret.
?Lasse ägde en ny Volvo och en fin husvagn men i söndags sålde han *i Göteborg* husvagnen. Jfr: I söndags sålde han *i Göteborg* en bra husvagn.

c) Stilfaktorn: i talspråk och ledigt skriftspråk placeras i stort sett bara de verbfrasadverbial i mittfältet som eljest har störst benägenhet att placeras där, dvs. negerade adverbial samt indefinita tidsadverbial med strukturen av adverb-, adjektiv- eller participfras:

Mamma får {*aldrig/ofta*} väldigt hög feber.

[1] Till balansfaktorn (2a) skall också hänföras fallet där ett fritt adverbial ogärna placeras i mittfältet om slutfältet slutar med ett kort bundet predikativ:

?Kalle blev *i Italien* sjukare.

Obenägenheten är större för rums- än för tidsadverbial: *Kalle blev på eftermiddagen sjukare*.

§ 70. Funktion som satsbas. I princip kan alla fria adverbial fungera som satsbas (Satsbaser § 5). Men benägenheten till funktion som satsbas är olika för olika semantiska grupper. Störst benägenhet torde de adverbial ha som anger tidfästning, befintlighet, olika slags kausalitet eller avseende:

Igår var betalkursen 16,5–20 kronor. (S)
På tisdagen ska ett krismöte hållas på fiskeridepartementet där både fiskarnas representanter och forskare deltar. (S)

Efter ytterligare ett återfall vill specialisterna ge henne mer strålning, men hon avböjer […] (S)
Då de greps i Holland påträffades vapen och sprängmedel från förrådet i Järna. (S)
Vid ett bord strax intill putsar hans medhjälperska Greta upp alla detaljer […] (S)
I snabbgående gummibåt guidar han öns turister.
Där omnämns i korta strofer varje kung och hans död. (S)
Till följd av skadorna tvingades både Christer och Hasse att spela på ovana platser.
Om inflationen blir högre, så innebär det att de som bara fick de generella pengarna får sänkta reallöner. (S)
Rent tekniskt händer det ju nya saker varje dag. (S)
Beträffande miljön försvinner 40 000 ton kväveoxid eller drygt 20 proc av transportsektorns totala kväveoxidutsläpp. (S)
På vilket sätt har Gud något att göra med världen? (R)
Varför var jag egentligen så oansvarig i medicinarnas ögon? (S)
Vad ofta hon är här nu för tiden!

Fria adverbial (särskilt i någon av de anförda betydelserna) är i de flesta texttyper det vanligaste slaget av fundament i deklarativ huvudsats näst efter subjektet. De används ofta i den informationsdynamiska funktionen som bakgrund eller ram för utsagan. Denna funktion sammanhänger med att adverbial för tidfästning och kausalitet, liksom många adverbial för befintlighet och avseende, semantiskt kan sägas hänföra sig till hela satsen.

§ 71. Adjunktionellt *så*. De flesta typer av fria adverbial kan när de står som fundament följas av adjunktionellt *så* (Satsbaser § 7, Huvudsatser § 16, Advb § 42):

Sedan så far jag hem. (R)
När alla talar om depressionen så visar hon hur den ena kurvan efter den andra vänder uppåt.
Lika väl som människan så vill även grisen ha en viss standard för att trivas. (S)
Till skillnad mot vålds- och tillgreppsbrott så kommer inte narkotikabrotten till polisens kännedom genom att ett offer anmäler brottet. (S)
Även om regeringen lyckas att förmå parterna att avstå från omförhandlingar, så väntar annat obehag i prisstoppets spår. (S)
Vill de inte detta så är de ingenting att räkna med. (S)

Adjunktionellt *så* förekommer oftare i talspråk än i skriftspråk. Efter satsformat adverbial är *så* vanligt också i ledigt skriftspråk. Om adverbialet är en konditional bisats används *så* också i neutralt skriftspråk. Adjunktionellt *så* är desto vanligare ju lösare adverbialet är knutet till satsen i övrigt. Det är sällsynt vid adverbial som anger befintlighet och förekommer endast marginellt vid sättsadverbial som består av en adjektiv- eller participfras utan bestämningar:

?*Försiktigt* så körde han hem.

§ 72. Isolerad preposition. När det fria adverbialet utgörs av en prepositionsfras, kan det hända (särskilt i talspråk och ledigt skriftspråk) att enbart rektionen placeras som satsbas, medan prepositionen står isolerad i slutfältet. Sådan splittring av prepositionsfrasen är mindre vanlig vid fria adverbial än vid bundna. När adverbialet betecknar aktionens medel (§ 76) eller tidsåtgång (§ 105) är dock konstruktionen troligen lika vanlig som vid bundna adverbial (§ 32):

Den racketen får du inte spela *med*.
Vilken racket tänker du spela *med?*
Fyra timmar klarar du det inte *på*.
Jag undrar *hur många sekunder* han gör sträckan *på*.

Vid andra betydelser hos fria adverbial förekommer konstruktionen med isolerad preposition mera sällan. När adverbialet anger befintlighet splittras det oftast när rektionen är det givna temat, t.ex. när något slags kontrast är avsedd:

Balkongen åt öster brukar vi äta frukost *på*. [kontrasterat t.ex. mot 'balkongen åt väster solar vi på']

När det fria adverbialet anger tidfästning är splittrad prepositionsfras ogrammatisk:

**Värmetiden* levde landsköldpaddan *under*.

Prepositionen kan vara isolerad också i satser där rektionen inte är satsbas, framför allt i relativa och komparativa bisatser samt i vissa infinitivkonstruktioner (Inf-fraser § 24). Rektionen kan då uppfattas som underförstådd med ett korrelat annorstädes i meningen:

en Konsumbutik i Stockholm som han handlade *i* (R)
repet som de svingade sig över *med* (R)
Det är Botkyrka det pågår nån slags verksamhet *i*. (T)
gubbarna i parken som Thea supit *med* (R)
den överlägsenhet som han behandlade oss *med*
ett trevligare hus än jag arbetar *i*
en trädgård att sitta och läsa *i* (R)
Den duger väl att sova en natt *i*.
barmhärtighetsgärningar att döva det egna dåliga samvetet *med* (R)
en bra tid att ringa *på* (R)

§ 73. Fritt adverbial i verbfras som fundament. Om en verbform fungerar som fundament (jfr Vbfraser: Allm. § 17), kan ett fritt adverbial som är bestämning till det infinita verbet antingen följa med eller stå kvar i slutfältet:

Diskuterat *i flera timmar* har vi redan (gjort).
Diskuterat har vi redan (gjort) *i flera timmar*.

Jämför bundna adverbial, som vanligen följer med den infinita verbformen (§ 33): *Talat om saken har vi redan* (*gjort*).

Fria adverbial indelade efter betydelse § 74–115

Aktionsbeskrivande adverbial § 74–81

§ 74. Översikt. Under beteckningen aktionsbeskrivande adverbial sammanförs fria adverbial som karakteriserar aktionen genom att ange sättet eller medlet för aktionen, en beledsagande omständighet, aktionens grad eller mått eller aktanter som utgör följeslagare till eller som ersätter subjekts- eller objektsreferenten. Mellan dessa grupper kan gränserna vara vaga. Också gränsen mot adverbial för jämförelse (§ 114) och avseende (§ 115) är suddig.

De aktionsbeskrivande adverbialen är närmare knutna till verbet än andra fria adverbial. De kan inte samförekomma med vilka verb som helst. Många sätts-adverbial (såsom *försiktigt*) och adverbial som anger medel (såsom *med en nyckel*) förekommer t.ex. normalt bara med agentiva verb.

Två strukturer är särskilt typiska för de aktionsbeskrivande adverbialen:

a) adjektiv- eller participfraser inklusive motsvarande fraser med adjektiviskt pronomen som huvudord

Nu förarbetade Peter *mycket snyggt* för Kent vid dennes 1–0-mål efter bara 2 spelade minuter. [sätt]
Han haltar *lite* och hon går *likadant*. [sätt]
En av kvantfältteorins satser, CPT-teoremet, har prövats *experimentellt* […] (S) [medel]
Den reguljära järnvägstrafiken över sundet har förbättrats *avsevärt* sedan DanLink sjösattes […] (S) [grad]
Den står bättre nu även om den svajar *något* när det blåser. [grad]

b) prepositionsfraser med *med*

Dess verksamhet utvecklades *med en imponerande hastighet*. (S) [sätt]
Men *med upptränat öga* ser jag numera också direkt när omtanke och skönhet fått bestämma. (S) [medel]
In i detta stiger den kvinnliga huvudpersonen *med hästgult hår och anständig flickklänning*. [beledsagande omständighet]
1989 ska sjukvårdens kostnader skäras ned *med ytterligare 40 miljoner* […] (S) [mått]
Jag var ute och gick *med vår hund Stookie*. (S) [följeslagare]

I vissa fall konstrueras prepositionen med naken nominalfras som rektion (jfr Nomfraser § 30):

[…] att han på kort tid satte sig in i problemen, bestämde sig för en linje och fullföljde denna *med framgång*. (S) [sätt]
I dessa filmer gav sig hjälten ut på gatorna för att skjuta ihjäl storstädernas degenererade slödder *med pistol*. [medel]

När de aktionsbeskrivande adverbialen står som fundament i en negerad deklarativ huvudsats, omfattas adverbialet trots sin placering av negationens räckvidd:

Snabbt åkte de inte hem. ['utan långsamt']
Med nyckel har jag inte öppnat dörren. [t.ex. 'utan med dyrk']
Mycket tycker jag inte om henne. ['men lite']
Tio kilo har jag inte gått upp. ['men kanske fem']

§ 75. Sätt. Ett sättsadverbial anger en egenskap hos verbets aktion, ungefär som ett karakteriserande adjektivattribut anger en egenskap eller ett tillstånd hos nominalfrasens referent.[1] Den mest typiska strukturen för sättsadverbial är också adjektivfras med karakteriserande adjektiv eller participfras med adjektiviskt particip (§ 62):[2]

[…] dessa akrobater, som *fullkomligt pilsnabbt* kan rusa hit och dit […] (S)
Dessutom kommenterar de *högljutt* filmen […] (S)
Svenska Amnesty har ökat *stillsamt* men *stadigt* för varje år. (S)
En flicka undrade *upprört* varför journalisterna inte kunde lämna honom i fred. (S)
Han skriver *så spännande*, man blir så förbannad på den där direktören […] (R)
Men hon satt *likadant som förut*. (R)

Många sättsadverbial innehåller metonymiskt använda adjektiv och particip (jfr Adj. § 24), som beskriver aktionens sätt genom att ange vilket tillstånd (i synnerhet sinnesstämning eller sinnelag) hos subjektsreferenten som det tyder på:[3]

Han satt i vagnen och tittade på morsan, som stod en halv meter ifrån honom på andra sidan rutan och vinkade *ivrigt*. (R) ['på ett sätt som vittnade om iver']

Den metonymiska användningen är emellertid vid många adjektiv och particip så konventionaliserad att det med lika stor rätt kan sägas att adverbialet beskriver aktionen direkt:

Hon såg *bedrövat* på mig.
Han reagerade *så långsint*.

Exempel på sättsadverbial med annan struktur:

Jag lyckades visserligen *på ett mjukt sätt* befria mig från vidare arbetsuppgifter […] (R)
Vi är vana att se flugor promenera *uppochner* i taket […] (S)
Anledningen till detta är att den *utan omsvep* beskriver hur kriget verkligen var […] (S)
Ett par dagar före vernissagen låg materialet i högar, *huller om buller*, eller var ännu inte uppackat. (S)

Som särskilda semantiska undergrupper bland sättsadverbialen kan följande urskiljas:

a) De som anger aktionens avsedda funktion (med vag gräns mot adverbial för avseende, § 115):

Hans mor hyr ut möblerade rum och Eustache bor där *provisoriskt*. (R)
Avslutningsvis tillade han att det varit en trevlig debatt […] (S)
Komplettera med litet försiktig kalkning *försöksvis* […] (S)
Kent såg tankfull ut och hon lutade *på prov* sitt huvud mot hans axel. (R)

b) De som anger distribution, dvs. hur aktionen fördelar (eller samlar) sig, vanligen i relation till någon (ofta plural eller dividuativ) aktant:

Julgästerna kom *i hopar* […] (R)
[…] att betala en tia extra till u-hjälpen *per aktie?* (R)
[…] det nya registret skall införas *successivt länsvis* under 1977–79. (S)
Går vi *tillsammans* eller var för sig? (R)
Nu hade svalorna börjat flytta. *Flock efter flock* korsade de som skuggor över nattens himmel. (R)
Kvällen innan han for gick de *gemensamt* igenom kursplanen. (R)

(Om aktionen syftar till att åstadkomma en viss distribution är adverbialet närmast att anse som bundet, se § 56 Anm.)

[1] Sättsadverbial förekommer ofta i andra fraser än verbfraser:

Hon är den *finslipat* precisa bilden av kvinnan som objekt […] (S) [adjektivfras]
Här blir vintern så *påtagligt* deprimerande […] (R) [participfras]
Fortfarande lät mamma *egendomligt* behärskad […] (R) [participfras]
[…] ändå lyckades han *förunderligt* väl fånga Fögelkes drag. (R) [adverbfras]

Se särskilt Adjfraser § 45–47.

[2] Adjektiv som i sin grundbetydelse är klassificerande förekommer i sättsadverbial med överförd, karakteriserande betydelse, t.ex. *svenskt* i *Han reagerade så svenskt*, jfr Adj. § 7. Om adjektiv som inte används adverbiellt därför att de anger stabilt, icke-temporärt tillstånd eller har obligatoriska komplement m.fl. se Adj. § 40.

När ett particip är huvudord i sättsadverbialet har detta vanligen (övervägande) adjektivisk betydelse, eftersom sättsadverbialet anger en egenskap hos aktionen (jfr Pcp § 2, 6, 28). För perfektparticip tycks detta nästan alltid vara fallet (när adverbialet är ett klart fall av sättsadverbial):

Alla log stolt och *lite lättat* […] (S)

Också presensparticip som sättsadverbial är vanligen adjektiviska:

[…] som han *träffande* uttrycker saken. (S)

Men presensparticip kan också vara övervägande verbala som (huvudord i) sättsadverbial:

Tidsplanen skiktas och förändras *glidande*, kanske mitt i en replik […] (S)
Men då hade Blomkvist svarat *avböjande*.

Då kan presensparticipet ofta utan större betydelseskillnad alternativt analyseras som predikativ. Formellt kan man inte skilja på presensparticip som fritt adverbial och som fritt predikativ, eftersom presensparticipen är oböjliga:

[…] vet varken ut eller in och tittar *anklagande* på varandra. (S)
Han nickade *uppmuntrande* till henne. (R)

[3] Vid metonymisk betydelse hos adverbialet är betydelseskillnaden ofta liten mellan adverbial och fritt predikativ, särskilt om ledet anger sinnesstämning, jfr *Han gick lugnt genom rummet* och *Han gick lugn genom rummet*. Adverbialet beskriver de yttre tecknen på sinnesstämningen (som framgår av aktionen) utan att ange om de i det specifika fallet ger rätt besked, jfr *Han gick lugnt genom rummet fastän han var oerhört nervös*. Predikativet beskriver den verkliga sinnesstämningen utan att ange om den manifesteras eller inte, jfr *Han gick lugn genom rummet fastän han verkade så nervös*.

§ 76. Medel. Adverbialet kan beteckna medlet för verbets aktion.[1] Medlet kan vara:

a) ett (konkret) instrument. Om adverbialet är en prepositionsfras är prepositionen normalt *med*:

Medan tåget började rulla, ritade morsan snabbt *med fingret* i dammet på rutan […] (R)
Vi hämtar *med bil* om det behövs! (S)

Exempel på andra strukturer:

[Han] låter uppriktigt bedrövad när DN får tag på honom *per telefon* i USA. (S)
Han […] kunde *medelst ett snöre* manipulera spegeln och ändra vinkeln […] (R)
[…] genom att åstadkomma vakuum *med hjälp av sin muskulösa fot*. (S)
Vattenfall har en skyldighet att *muntligen* informera GRI om utvecklingen. (S)
Men datorer har Björnberg enbart använt för att skriva ut kurvorna, analysarbetet har han gjort *manuellt* […] (S)

b) en aktion som är medlet för att genomföra den överordnade satsens aktion och som vanligen uttrycks med en infinitivfras eller en nominalfras med nomen actionis eller qualitatis som huvudord. Om adverbialet är en prepositionsfras och rektionen är en infinitivfras eller bisats, väljs normalt prepositionen *genom*, om rektionen är en nominalfras väljs någon av prepositionerna *med* eller *genom*:

Skålsnäckorna kan hålla sig fast bl a *genom att åstadkomma vakuum med hjälp av sin muskulösa fot*. (S)
Man har allmänt antagit att vidhäftningen åstadkoms *genom att mikroskopiska borst hos fotdynan sticks in i ytterst små ojämnheter hos underlaget* […] (S)
[…] att en aktion för att *med våld* driva ut rebellerna skulle kunna leda till en ännu blodigare uppgörelse […] (S)
Det intrycket vill de skapa *genom våld, specialeffekter, ljud* […] (S)

Exempel på andra strukturer:

Det har man kunnat kontrollera *experimentellt*. (S)
[…] att svenska företagare *tvångsvis* vill inkalla dem till en industriell värnplikt. (S)

I typfallet är aktionen agentiv. Men aktionen kan i sig vara icke-agentiv fast den implicerar en agentiv aktion:

Fläckarna går bort *med terpentin*. [dvs. genom att man använder terpentin]

Adverbialet kan (med prepositionen *utan*) ange att ett visst medel inte använts:

I eftermiddag krävs en seger för att Sverige ska kunna fortsätta bandy-VM *utan nervlugnande medel*. (S)
Lätt böjd av ett ryggskott inledde den gamle kyrkoherden med att – solo och *utan ackompanjemang* – sjunga den norska nationalsången […] (S)

Gränsen mellan sätts- och medelbetecknande adverbial är flytande, särskilt när adverbialet utgörs av en adjektiv- eller participfras.

[1] Adverbial som anger medel förekommer i andra fraser än verbfraser, särskilt i participfraser:

[…] tillförsäkra åkare och människor på orten arbete i en *med vägverkets ordinarie medel* upphandlad entrepenad. (S)
Hur skulle en *genom promsen* utebliven annars möjlig löneökning på säg 3 % slå på låginkomsttagare […] (S)

§ 77. Grad. Adverbialet kan ange aktionens grad.[1] Graden kan vara:

a) högre eller lägre (vid verb med oavgränsad aktionsart)

[…] vi människor, som vanligen tycker *mindre* om insekter *än om ödlor* […] (S)
Sedd i mikroskopet påminner en sådan dyna *något* om en hårborste. (S)

b) uppnådd eller icke uppnådd

Men slocknar hjärnan *fullständigt* är det slut. (S)
Vårt beslut följer naturvårdsverkets bedömning av ärendet *helt och hållet* […] (S)

Gradadverbialen behandlas utförligare i Adjfraser § 12–21.

[1] Adverbial som anger omfattning, t.ex. *delvis*, *i viss utsträckning*, skulle kunna ses som ett slags gradadverbial men står också nära adverbial som anger avseende (§ 115).

Geckoödlorna har *i stor utsträckning* lärt sig att utnyttja de jaktmarker människan oavsiktligt ordnar för dem […] (S)
Man har *allmänt* antagit att vidhäftningen åstadkoms genom att […] (S)
Och eftersom kameleonterna är utpräglade klätterdjur bekräftar de *i viss mån* det binokulära seendets betydelse […] (S)

§ 78. Mått. Ett måttsadverbial i verbfrasen kan ange hur stor skillnaden är mellan två värden, t.ex. före och efter satsens aktion (jfr Adjfraser § 18). Måttet kan anges med en konventionellt bestämd måttsenhet (t.ex. *kilo*, *minut*, *decimeter*, *grad*), med ett mera vagt mått (t.ex. *något*, *mycket*, *litet*) eller med en tillfälligt vald måttsenhet (t.ex. *vårdplats* i exemplet nedan). Adverbialet utgörs vanligen av en nominalfras, men vid tillfälligt valda enheter och vid vissa verb kan det också konstrueras som prepositionsfras med *med*.[1]

Plötsligt gav stången efter. Den böjde sig *hela tio grader* genast. (R)
Kjell bantade *tio kilo*.
Priserna har sjunkit *något*.
Priserna har stigit (*med*) *10 %*.
[…] och långtidsvården har ökat *med 1 400 vårdplatser*. (S)

Ett verb som tar måttsadverbial har i sig vanligen oavgränsad aktionsart men måttsadverbialet ger verbfrasen avgränsad aktionsart.

Kjell bantade *tio kilo* {på/*i} två månader. Jfr: Kjell bantade i två månader.

Måttsadverbial som betecknar sträckor behandlas bland adverbial för rum (*smällen hördes flera kilometer*; § 87) och måttsadverbial som betecknar varaktighet eller iteration behandlas bland adverbial för tid (*han har suttit hundra dagar i cellen*, *hon har varit här sju gånger*, § 104 respektive § 101).

[1] Adverbial som betecknar sträcka, varaktighet eller iteration konstrueras som nominalfraser (utan preposition), även vid tillfälligt valda enheter: *åka tre stationer*, *vänta tre suckar innan man bryter upp från mormor*.

§ 79. Följeslagare. Adverbialet sägs ange följeslagare när det anger en aktant som har samma roll som en annan aktant i satsen (vanligen subjektet eller objektet) och som är inbegripen i en gemensam aktion med denna:[1]

Anders reste till Italien (*tillsammans*) *med Ulrika*.
Ni kan skicka in kvittot (*tillsammans*) *med rapporten*.
Tillsammans med tre kamrater hade han vågat sig in på allmänningen i Clapham […] (S)

Adverbialet konstrueras vanligen som en prepositionsfras med *med* eller som en adverbfras med *tillsammans med* (mindre vanligt *samman med*).

Adverbialet anger sin aktant som kontextuellt mindre prominent än den andra aktanten. I en text med satsen *Anders reste till Italien med Ulrika* är Anders mera näraliggande som referent än Ulrika i det föreliggande textsammanhanget. Om båda aktanterna är lika prominenta, uttrycker man gärna detta genom att samordna de nominalfraser som betecknar aktanterna eller genom att använda en plural nominalfras (som subjekt eller objekt) om båda aktanterna:

{Anders och Ulrika/Ungdomarna} reste till Italien tillsammans.
Ni kan skicka in {kvittot och rapporten/papperen} tillsammans.

Frånvaro av viss aktant i samma roll som subjekt eller objekt kan anges med hjälp av prepositionen *utan*:

Anders reste till Italien *utan Ulrika*.

[1] Gemensam aktion bör skiljas från reciprok aktion (jfr *med*-fras som bundet adverbial, § 41:

a). Gemensam aktion kan naturligt beskrivas med adverbet *tillsammans*, medan reciprok aktion kan beskrivas med *med varandra*. Med *utan* kan anges att en aktion inte är gemensam men inte att den inte är reciprok.

Anders och Ulrika byggde huset {tillsammans/*med varandra}. [gemensam aktion]
Landshövdingen och biskopen umgås { *tillsammans/med varandra}. [reciprok aktion]

Anders byggde huset utan Ulrika.
?Landshövdingen umgås utan biskopen.

§ 80. Ersättning. Adverbialet kan ange en aktant som ersätts av en annan aktant (t.ex. objektet eller subjektet) som har samma roll i satsens aktion eller i en likartad aktion:[1]

Johan köpte villan *i stället för lägenheten*. [Villan ersätter lägenheten som föremål för köpet.]
Skulle marinen ha lyckats lika bra om man den gången haft en kustkorvett *i stället för en jagare*?
I andra halvlek kom Jon in *i stället för Karl-Erik*.
Då väte förbränns med syre bildas vatten som produkt *i stället för koldioxid*. (S)

[1] Den generellt användbara prepositionen för ersättning av något med något annat är *i stället för*. I vissa fall kan adverbialet konstrueras med den enkla prepositionen *för* men står då på gränsen till bundet (§ 39: f), t.ex. *tala för ngn*, *svara för ngn*. Då kan ibland aktanten snarast uppfattas som den som har nytta eller skada av aktionen (jfr § 83), t.ex. *Jag tar nattpasset för Johansson*.

§ 81. Beledsagande omständighet. Ett aktionsbeskrivande adverbial, vanligen i form av en prepositionsfras med *med*, kan beteckna något konkret eller abstrakt som beledsagar aktionen, t.ex. en referent som subjekts- eller objektsreferenten beledsagas av i aktionen utan att dess specifika roll i aktionen närmare anges.

Hon gick i väg *med skrivmaskinen*.
Han blev sittande *med sina gamla bekymmer*.
Ludvigsson badade *med kläderna på*. [flerledad *med*-fras, jfr § 65]
Hansson for upp från sin stol och försvann *med bandspelare, papper och pennor*. (R)
Hans Kowalski dök upp *med ett glas whisky till Brecht*. (R)
Med en smula tur så går det nog.

Adverbialet kan (med *utan*) ange att rektionens referent inte beledsagar aktionen:

Att motionsåka skidor i hygglig takt *utan mössa* är direkt olämpligt. (S)
Där stod jag, *utan bil, utan minsta kontakt att dra i gång något nytt*. (S)
Och sedan 1981 styrslar hon de bångstyriga narkotikaåklagarna med lagboken i handen men *utan de kvinnliga chefsattributen kritstrecksrandig dräkt och högklackade skor*. (S)
Nu sitter han där *utan all sin forna charm*.

Ibland tenderar *med* eller *utan* att tolkas som beteckning för villkor, § 113 not 1.

ANM. Relationen mellan subjekts- eller objektsreferenten å ena sidan och den beledsagande omständigheten å den andra är en *ha*-relation (jfr t.ex. Prep. § 25: 3). Den kan oftast parafraseras med *ha*:

Han satt med skrivmaskinen framför sig. ≈ Han hade skrivmaskinen framför sig där han satt.
Ludvigsson badade alltid med kläderna på. ≈ Ludvigsson hade alltid kläderna på när han badade.

Fria adverbial som prototypiskt anger animata aktanter § 82–84

§ 82. Den som upplever aktionen. Ett fritt adverbial kan ange den som upplever aktionen. Vanligast torde vara prepositionsfraser inledda med *för*.

[…] och utan tvekan var jag en stubbe eller sten *för henne*. (R)
Fleminggatan är *för mig* alltjämt världens fulaste och tråkigaste gata […] (R)
Det vidgade horisonten *för mig* avsevärt. (R)

För dessa adverbial är gränsen mellan bundet och fritt adverbial vag. När adverbialet anger den avsedda adressaten för en kommunikativ handling redovisas det som bundet (§ 39: c).

§ 83. Den som har nytta eller skada av aktionen. Ett fritt adverbial kan ange den som har nytta eller skada av aktionen, vanligast med en prepositionsfras med *åt* eller *för*:[1]

Jag bar honom till köket för att göra citronvatten *åt honom*. (R)
Då bommar han en cigarrett, som jag rullar *åt honom*. (R)
Jag måste gå och öppna dörren *för henne*. (R)
Jag frilansade *för den där feministtidningen*. (R)
[…] men han låser sin skrivbordslåda *för henne*. (R)
Lönsamheten sjunker *för både adjunkterna och civilingenjörerna*. (S)
Han har mer och mer släppt efter på sin makt *till förmån för sina ministrar*. (R)

Prepositionen *åt* anger alltid att aktanten gynnas, ibland genom att den slipper utföra aktionen. Vissa språkbrukare använder vid transitivt verb *för* bara när rektionens aktant missgynnas, andra kan använda *för* också när aktanten är gynnad.

Kalle klippte ner häcken *åt sin granne*.
Kalle klippte ner häcken *för sin granne*.

Jämför bundna adverbial med *åt*, som anger mottagaren eller den man visar negativ inställning till (§ 46). När adverbialet konstrueras som en prepositionsfras med *för* är det oftast vagt avgränsat från motsvarande bundna adverbial (§ 39: d). Tydligt fritt är adverbialet vanligen när aktionen är icke-agentiv, t.ex. *Blommorna har {vissnat/tagit sig igen} för mig*.

[1] En aktant som gynnas eller missgynnas av en aktion är i typfallet animat men kan också vara inanimat:

> När man *för sitt arbete* under en lång dag rotat omkring i sådana tropiska markers bakvatten […] (S)

§ 84. Agentadverbial. I passiv sats kan den roll som anges med subjektet vid samma verb i aktiv anges med *av* + nominalfras som fritt adverbial. Ett sådant adverbial kallas agentadverbial. Ett agentadverbial kan liksom ett subjekt ange även andra roller än agens. Exempel:

> Johansson uppvaktades *av barnen* på 60-årsdagen. Jfr: Barnen uppvaktade Johansson på 60-årsdagen. [agens]
> Tjuven hade setts *av flera av gästerna*. Jfr: Flera av gästerna hade sett tjuven. [den som upplever aktionen]
> Hennes fönster skyms *av det där trädet*. Jfr: Det där trädet skymmer hennes fönster. [orsak]
>
> Det visar en studie om barn i Bohuslän som gjorts *av hälsovårdsdelegationen i Bohuslandstinget*. (S)
> […] kan ens uppmärksamhet knappast undgå att fångas *av det allt rikare djurliv, som* […] (S)
> Kungshuset med Rigoletto-biografen, som ägs *av Ekhaga-stiftelsen*, har genomgått en inre revolution. (S)

När satsen har perifrastisk passiv kan agentadverbialet uppfattas som bestämning i participfrasen, men eftersom participet inte bildar blockled med agentadverbialet kan detta med samma rätt redovisas som adverbial i verbfrasen (jfr Pcp § 11):

> Efter en obetydlig ordväxling blev de fyra inkräktarna överfallna, jagade och misshandlade i flera omgångar *av en övermäktig skara angripare*. (S)
> […] slutsången som står först i denna artikel heter ursprungligen ”Gunilla” och är komponerad *av Rolf Ekelund*. (S)

Agentadverbialet betecknar visserligen en aktant som eljest tillhör verbets (både syntaktiska och semantiska) valens, men agentadverbialet är inte syntaktiskt obligatoriskt, och det uppträder till skillnad från bundna adverbial gärna på adverbialsplats i mittfältet och gärna som bestämning i anaforisk verbfras:

> Johan hade skickats till Bryssel (*av sin firma*).
> Johan hade *av sin firma* skickats till Bryssel. Jfr: ?Johan hade till Bryssel skickats av sin firma.
> Johan hade blivit skickad till Bryssel, och det hade han blivit *av sin firma*. Jfr: ?Johan hade blivit skickad av sin firma, och det hade han blivit till Bryssel.

Den passiva konstruktionen med agentadverbial ger talaren en möjlighet att behandla rollen ifråga som om den inte tillhörde verbets valens. Vid vissa verb före-

kommer dock bundna agentadverbial med *s*-passiv eller passiv med *vara*, t.ex. *Staden {omges/är omgiven} av en ringmur* (§ 36: c).

Om bundna agentadverbial se § 36: c. Om gränsdragningen mellan bundna och fria adverbial se § 4. Se också Passiv § 8, 19.

Fria adverbial som anger rum § 85–88

§ 85. Översikt. Fria rumsbetecknande adverbial karakteriserar aktionen med avseende på befintlighet och sträcka. Däremot är adverbial som anger riktning eller väg normalt bundna eller i vissa fall partikeladverbial, § 50, 52 respektive § 14–15).[1]

Rumsadverbial som anger befintlighet är vanligen fria:

Då drack vi mjöd och sedan gick vi bärsärk *ute i snön* för att få ut all energi. (S)
Under hela 80-talet har brottarna mest legat på varandra *på mattan* utan att kunna rubba varandra. (S)
[…] en vinnande förrätt på lax med hummer och tryffel som *på krogen* skulle kostat över 500 svenska kronor tar hem förstaplatsen. (S)
Att man *i ett stort uppslagsverk* skulle täcka in porslinets viktigaste epoker, så väl tekniskt som konstnärligt. (R)
Där innanför kunde man undvika att se och bli sedd, *där* behövde man inte störas av trötta, tärda och hungriga människor i slitna kläder. (R)
På börsen omsattes totalt 309 milj kr medan 80 milj kr efteranmäldes. (S)

Adverbial som anger sträcka redovisas i denna grammatik som fria adverbial men är mera bundna till verbet än adverbial för befintlighet:

Vi brukar springa *mellan fyra och sex kilometer*. (S)

[1] Förutom verb kan rumsadverbialen också bestämma particip, adjektiv och eventuellt andra adverb:

Alla *i Stockholm* födda eller *där* arbetande personer kan delta i projektet.
Sömnig och trött *i den gungande tågvagnen* slumrade han snart till.

Om dubbeladverbial se § 26, 66.

§ 86. Befintlighet. Adverbialen för befintlighet anger oftast den plats där alla satsens aktanter befinner sig:[1]

Wanda träffade sin svenske man *hos goda vänner i Sverige* 1980. (S)
[…] då Thomas vann ett VM-test *vid Grönklitt i Orsa*. (S)
[…] mamma skötte om henne *hemma* när hon blev gammal och svag. (S)
Man motiveras till exempel till att själv söka upp en psykoterapeut *där man bor*. (S)

De kan mera sällan ange objektsreferentens position, medan subjektsreferenten befinner sig på annan plats (jfr Obj. § 22):

Elin fick gråten i halsen när hon en dag fick se honom *ute i fälten*. (R)
Men vem ser jag *där*, i bergsbons typiska tempo trampa vägen upp? (R)

Med hjälp av olika prepositioner kan befintlighetsadverbialen specificera om befintligheten är inre, t.ex. *i huset*, eller yttre, t.ex. *vid huset*, samt om befintligheten innebär belastning, t.ex. *på väggen*, eller icke-belastning, t.ex. *vid väggen*. Se Prep. § 4–12. De flesta adverbfraser och bisatser är neutrala i fråga om inre eller yttre befintlighet och i fråga om belastning.

Både adverbfraser och prepositionsfraser kan ange aktantens/aktanternas orientering (i lodlinjen, väderstrecken, in-ut-dimensionen, fram-bak-dimensionen, vänster-höger-dimensionen) i förhållande till en annan referent eller ur ett särskilt perspektiv. I prepositionsfraser ges orienteringen i förhållande till rektionens referent, t.ex. *framför huset*, *under takrännan*, *bakom prästens*. I adverbfraser (och ibland i prepositionsfraser) utgår perspektivet från någon prominent aktant, t.ex. *Bollen har fastnat högt uppe* (*uppe* sett ur t.ex. talarens perspektiv), jfr Advb § 46.

Fria befintlighetsadverbial kan förekomma vid verb som anger rörelse för att beteckna den rymd eller yta inom vilken rörelsen äger rum:

Knudsen cyklar {*i velodromen/på cykelbanan*}.

Sådana adverbial kan ibland tolkas som vägangivelser, ungefär som vägadverbial (§ 52), t.ex. *på cykelbanan* ≈ *längs cykelbanan*.

Adverbial som primärt anger riktning eller väg kan i vissa fall fungera som befintlighetsadverbial.[2]

[1] Adverbial för befintlighet används ofta med överförd betydelse: *I denna kamratkrets var han den tongivande*.

[2] Adverbial för riktning och väg kan ange befintlighet i följande fall:

a) Ett riktmärkesadverbial kan användas för att ange ungefärlig befintlighet (jfr Prep. § 15):

Johan bor {*västerut/åt hamnen till*}.

b) Både en prepositionsfras med (*i*)*från* som primärt anger utgångspunkt och ett perspektivt riktningsadverb kan ange befintlighet om de bestäms av ett gradadverbial (som anger hög grad eller mått):

Johan bor {*långt/två mil*} { *från staden/härifrån*}.
Den ene blev liggande på gatan *ett stycke från hållplatsen*. (S)

De två sitter alltid *längre fram* (i salen).
Boken ligger *högst upp* (i skåpet).

c) Vissa vägadverbial kan användas för att ange befintlighet i förhållande till en deiktiskt eller anaforiskt given orienteringspunkt (Prep. § 18 not 1):

Johan bor {*tvärs över gatan/alldeles om hörnet*}.

Rumsadverbial som anger utgångspunkt för en aktion kan visa var subjektets referent befinner sig när han observerar något eller utövar en påverkan på något från en viss plats:

Jag såg dig *från vindsfönstret*.
Augustus styrde nästan hela världen *från Rom*.
Han låg där, och tydligen såg han *därifrån* Lasarus och Abraham. (S)

Riktnings- och vägadverbial används också när verbet bara metaforiskt anger rörelse:

Halland sträcker sig *från Hallandsåsen i söder* nästan *till Göta älvs mynning*.
Palmerna bildar allé *utefter strandpromenaden*. (R)

§ 87. Sträcka. Ett adverbial för sträcka anger den sträcka som tillryggaläggs vid den rörelse som verbet betecknar. Adverbialet består av en nominalfras med ett substantiv för måttsenhet som huvudord och ett antalsbetecknande framförställt attribut.[1]

Johan simmade *800 meter* på tjugo minuter.
Han måste ha gått *fyrtio kilometer*. (R)
Han kunde gå *fem mil* till en dans tre gånger i veckan […] (S)
Du, om vi skulle följa med *ett par stationer*. (R)

Om adverbialet inleds av prepositionen *i*, fungerar adverbialet oftast indirekt som ett adverbial för varaktighet (§ 104):

Så där fortsatte det *i cirka halvannan kilometer* […] (R)

[1] Adverbial för sträcka förekommer också när verbet bara metaforiskt anger rörelse:

Affären sträckte sig *många meter* inåt utan att bli mörk och dyster. (R)
[…] där Lejontornet lyfter sin järnspira *mer än trehundra fot* upp mot skyn. (R)

§ 88. Adverbial för rum som tidsangivelser. Ett rumsadverbial kan fungera som en kombinerad rums- och tidsangivelse genom att det indirekt får ange den tid då en viss referent befinner sig på den angivna platsen:[1]

När tänker du läsa läxan? – *På bussen*.
Fram till det första vägskälet hade de hunnit avverka vädret och skördeutsikterna.
Restaurangvagnen öppnar i dag *i Södertälje*. (T)

[1] När adverbial för befintlighet används som tidsangivelse är det ofta bara subjektsreferenten (men inte de andra referenter som nämns i satsen) som befinner sig på den angivna platsen:

På spårvagnen {kom jag plötsligt ihåg/längtade jag plötsligt efter} Kalle. ≈ När jag satt på spårvagnen …

Adverbial som anger tid § 89–112

§ 89. Översikt. Fria adverbial kan ange aktionens tid på olika vis:

a) Tidfästning, dvs. var aktionen placeras på en mer eller mindre identifierbar del av tidslinjen eller i förhållande till andra aktioners tid, t.ex. år 1996, *i dag*, *efter åskvädret*, *när*.

b) Iteration, dvs. hur många gånger aktionen upprepas, t.ex. *vid tre tillfällen*, *två eftermiddagar*, *hur många gånger*.

c) Frekvens, dvs. med vilken täthet aktionen upprepas, t.ex. *varje vecka*, *två gånger i månaden*, *hur ofta*.

d) Ordningsnummer, dvs. för vilken gång i ordningen aktionen utspelas, t.ex. *för tredje gången*, *för fjärde sommaren i följd*, *för vilken gång i ordningen*.

e) Duration, dvs. längden av den tidrymd då aktionen äger rum. De adverbial som anger duration kan indelas i sådana som anger varaktighet, dvs. under hur lång tid en oavgränsad aktion äger rum, t.ex. *Hon bodde här i ett år*. *Hur länge sov han?*, sådana som anger tidsåtgång, dvs. vilken tid en avgränsad aktion tar, t.ex. *Jag blev färdig på en timme*. *Hur lång tid sprang han sträckan på?*, och sådana som anger avsedd framtida duration för det tillstånd som aktionen resulterar i, t.ex. *De reser bort för en vecka*.

f) Fokusering, dvs. aktionens tid avtecknar sig mot en annan möjlig tid och framstår därvid t.ex. som oväntat sen eller tidig. Tidsadverbial för fokusering kombineras ofta med ett tidfästande adverbial, t.ex. *redan* (*då*), *först* (*kl. 12*).

Ibland kan ett och samma adverbial samtidigt ange tid på mer än ett av de sätt som ovan angivits. Adverbialet *till kl. 3* i satsen *Jag var ute till kl. 3* kan t.ex. (i en tolkning av satsen) sägas ange både tidfästning och varaktighet samtidigt. Adverbial som anger frekvens används ofta också för att tidfästa en aktion: *Han gick på teatern varje onsdag* (*i höstas*).

Adverbial som anger tid kan fungera som bestämning inte bara i verbfraser utan också i particip- och adjektivfraser m.fl.:

Flåsande och utmattad *redan efter trettio minuter* bröt han loppet.
Hon gifte sig med en *då för tiden* mycket uppburen skådespelare.

I de följande paragraferna behandlas dock i huvudsak tidsadverbial som är bestämningar i verbfraser.

Tidfästning § 90–100

§ 90. Översikt. Ett tidfästningsadverbial anger mer eller mindre precist var på tidslinjen som verbfrasens aktion är placerad. Den tid som adverbialet anger (adverbialets referenstid) och den tid då aktionen i verkligheten utspelar sig kan sammanfalla men behöver inte göra det fullständigt. Ofta är adverbialets tid mera omfattande än aktionens, men det kan också vara tvärtom:

Exakt tre minuter efter matchstarten gjorde hemmalaget ett mål. [Adverbialets tid är samtidig med satsens aktion.]
Mellan 1934 och 1938 bodde jag i Leipzig. [Adverbialets tid kan vara samtidig med satsens aktion.]
Han kommer *i morgon*. [Adverbialets tid är mera omfattande än tiden för satsens aktion.]

Hon bodde i Oslo *redan år 1948*. [Tiden för satsens aktion är antagligen mera omfattande än adverbialets.][1]

Adverbialets referenstid kan vara en kortare eller längre sammanhängande tid på tidslinjen, men den kan också gälla flera olika tider:

Meteoren slog ner *den 23 januari kl. 23.15*.
Jag stannar kvar *till klockan elva*.
Han bodde i Rom *varenda vinter på trettiotalet*.

Det typiska tidfästningsadverbialet är definit, dvs. den avsedda tiden tänks kunna identifieras av lyssnaren på tidslinjen med en rimlig grad av precision: *nu*, *år 1589*, *för två år sedan*. Ett tidfästningsadverbial kan också vara indefinit, dvs. den avsedda tiden tänks inte kunna identifieras av lyssnaren på tidslinjen: *en gång*, *under några varma junidagar*. Slutligen kan ett tidfästningsadverbial vara interrogativt: *när?*, *vid vilken årstid?*

Tidfästningsadverbialet kan ange tiden för satsens aktion direkt genom att hänvisa till en bestämd tid som sammanfaller med satsens aktion (direkt tidfästning): *julafton 1926*, *då*, *nu*, *vid examen*, *när Lars föddes*. Tidsangivelsen kan också ta sin utgångspunkt i en annan tid (bastiden) för att utifrån denna ange en referenstid som är tidigare eller senare än bastiden (indirekt tidfästning): (*två dagar*) *före julafton 1926*, (*två dagar*) *efter examen*, (*två dagar*) *innan Lars föddes*. Man kan också uttrycka saken så att adverbialets referenstid vid den direkta tidfästningen är lika med bastiden men vid indirekt tidfästning går före eller följer efter densamma.

Bastiden kan identifieras på olika sätt. En teknik är att benämna den eller beskriva en viss aktion vars tid förutsätts känd: *julafton 1926*, *vid examen*, *när Lars föddes*. En annan teknik är att anaforiskt hänvisa till en i textsammanhanget aktuell tid: *då*, *den månaden*. En tredje möjlighet är att deiktiskt hänvisa till talsituationens tid, dvs. en tid som omfattar talögonblicket: *nu*, *i dag*, *innevarande månad*. Såväl den anaforiska bastiden som den deiktiska lämnas ofta outtryckt:

Han bodde här 1948. *Varje dag* gick han på kafé. [dvs. varje dag under bastiden = år 1948]
Han for hem 1948. *Två år senare* var han tillbaka. [dvs. två år senare än bastiden = tiden för avfärden 1948]
Han kommer *om fem minuter*. [dvs. om fem minuter räknat från bastiden = talögonblicket]

Bastiden kan anges med flera adverbial i samma sats så att det ena adverbialet preciserar det andra:

I går vid femtiden när jag träffade honom verkade han glad.
Det året bodde Peter i Spanien *om vintern*.
Under alla dessa år bodde Peter i Spanien *om vintern*.

I Schema 3 ges exempel på uttryck för direkt och indirekt tidfästning fördelade på om bastiden är benämnd, anaforisk eller deiktisk.

	Benämnd	**Anaforisk**	**Deiktisk**
1. Direkt	1926	då, det året	nu, innevarande år
2. Indirekt			
a) tidigare	före 1926	dessförinnan, ett år tidigare	nyligen, för ett år sedan
b) senare	efter 1926	efteråt, ett år senare	snart, om ett år

SCHEMA 3. Exempel på olika slag av tidfästning.

[1] Man bör skilja mellan vad som direkt sägs i en sats och vad man på pragmatiska grunder kan räkna ut att talaren menar. En sats som den följande säger alltså inget om under hur stor del av adverbialets tid som satsens aktion äger rum, bara att den äger rum under någon del av adverbialets referenstid:

Nästa vår kommer jag att besöka släktingar i Amerika.

Likaså säger följande sats inte något annat än att aktionen gäller vid tidsadverbialets referenstid, men man kan räkna ut att aktionen sträcker sig längre än så:

När jag talade med honom i går var han fullt frisk.

Tidfästningsadverbialens betydelsedimensioner § 91–93

§ 91. Definit och indefinit tidfästning. En tidfästning kan vara definit eller indefinit.

Tidfästningen är definit om lyssnaren förutsätts kunna identifiera den angivna tiden på tidslinjen. Ofta framgår det dock inte klart av adverbialets egen beskrivning vilken tidpunkt det refererar till, utan referenstiden identifieras med hjälp av textsammanhanget med utgångspunkt i adverbialets relation exempelvis till ett tidigare nämnt tidsadverbial, till en tid som den föregående texten implicerar eller till talögonblicket.

Jag kom hit *i onsdags* [= den närmaste onsdag som föregår talögonblicket].
Det började regna, och *då* [= när det började regna] gick vi in.
1980 gjorde hon debut i världscupen och *tre år senare* [= tre år senare än 1980] tog hon sin första seger i det sammanhanget. (S)
[…] att det *i början av förra året* [= i början av året innan det år då talögonblicket infaller] fanns ”litet mer än 200 människor” som *vid det tillfället* [= i början av förra året] avtjänade straff för dylika brott. (S)

En indefinit tidfästning anger en tidpunkt som inte är unikt identifierbar i det föreliggande sammanhanget. Trots att adverbialets beskrivning kan begränsa de möjliga referenserna betydligt, lämnas ett antal möjligheter öppna.[1]

Jag träffade henne *efter en föreställning på teatern* [det sägs inte efter vilken föreställning].
Vid två tillfällen hittade jag faktiskt inte hem [det sägs inte vid vilka två tillfällen].
En dag kom han inte alls till inspelningarna […] (S)
Vid ett annat tillfälle under samtalet sa han att han ville återvända. [även om samtalets tid är känd sägs inget om vilket tillfälle under detta samtal som avses]

Distinktionen mellan definita och indefinita tidfästningsadverbial svarar semantiskt mot distinktionen mellan definita och indefinita nominalfraser. De regler som gäller för identifierbarheten av definita nominalfrasers referenter gäller också för motsvarande tidfästningsadverbial (jfr Nomfraser § 96–106, 107–110).

Den icke närmare identifierbara tid som anges med det indefinita tidfästningsadverbialet kan ligga inom en identifierbar tidsram som anges med annat tidsadverbial eller är given i texten:

Han kom på besök *en dag* i somras.
Hon ska sjunga *vid två föreställningar* här under den kommande säsongen.
1985 var jag flera gånger i Prag. *Vid två tillfällen* såg jag Svoboda.

[1] Den indefinita tidfästningen kan vara icke-specifik eller specifik (Nomfraser § 108–109):

Om du *någon gång* kommer till Timisoara … [icke-specifik]
En gång besökte jag Timisoara. [specifik]

Både specifika och icke-specifika indefinita tidfästningsadverbial introducerar en tidpunkt som senare kan omtalas på nytt med ett definit tidfästningsadverbial:

Jag undrar om jag får se henne *någon mer gång* och om jag *då* kommer att känna igen henne.
En gång har jag vunnit på Lotto. {*Då/Den gången*} hade jag bara lämnat in en enda kupong.

§ 92. Direkt och indirekt tidfästning. En tidfästning kan göras direkt eller indirekt. Tidfästningen är direkt om adverbialet direkt anger en tid som (till någon del) sammanfaller med tiden för satsens aktion. Man kan uttrycka saken som att tidfästningens bastid (§ 90) är identisk med adverbialets referenstid. Tidfästningsadverbialet är indirekt om dess referenstid (som sammanfaller med tiden för satsens aktion) infaller tidigare eller senare än bastiden.[1]

1. Direkt tidfästning

Vid direkt tidfästning anger adverbialet direkt den del av tidslinjen som avses.

Han segrade *år 1871*.
Han segrade *då*.
Han segrar *nu*.

Direkta definita tidfästningar är oftast beroende av en tidsram, som ibland specificeras explicit i kontexten men ibland är underförstådd. Beskrivningen i det direkta adverbialet passar in på många olika tidpunkter, men adverbialet refererar till den närmast till hands liggande tid som passar in på beskrivningen. Referensen för ett direkt tidfästningsadverbial är således ofta beroende av vid vilken tidpunkt satsen yttras eller av den allmänna tidsramen för textens aktioner. Vilken tid ett adverbial som *den 31 december* avser vet man inte utan tillgång till kontexten eller talsituationen. Också den möjliga referensen för en indefinit tidfästning kan begränsas på motsvarande sätt. Om det framgår att man talar om den senaste sommaren, är det naturligt att ett adverbial som *en gång* refererar till någon tidpunkt under den sommaren.[2]

Direkt tidfästning kan göras på följande sätt:

a) Med beteckningar för tidpunkter eller tidrymder, t.ex. årtal, namn på årstider, månader, veckodagar, klockslag, högtider, geologiska och historiska perioder etc.:

Barnet föddes {*år 1989/under sommaren/en torsdag/kl. 9.30/på julafton*}.
Arten dog ut {*på 1800-talet/redan under juraperioden*}.
Den beställdes *1985* av energiministern [...] (S)
Klockan 18.45 kom dock besked från barnens lättade föräldrar att barnen kommit hem. (S)

b) Med nämnande av andra aktioner som är samtidiga med den aktion som skall tidfästas:

Hon ryckte till {*just vid insomnadet/precis när hon somnade*}.
Han vaknade {*i gryningen/under ouvertyren/medan orkestern spelade*}.
Mitt under seglingen bombhotades ”Kookaburra III”. (S)
Medan gossen åt penicillin fördjupade sig hans föräldrar i resebroschyren. (S)

c) Med deiktiska eller anaforiska adverb- eller nominalfraser som syftar på i sammanhanget aktuella tidpunkter, t.ex. talögonblicket eller en anaforiskt given tidpunkt:

Nu bor jag i Göteborg, men *då* bodde jag i Uppsala.
Nu har den fallit till fyra procent. (S)
Då spred sig en fruktansvärd stank. (S)
Det var samma sak *den gången*. (S)

2. Indirekt tidfästning

Vid en indirekt tidfästning anges referenstiden genom att den karakteriseras som senare eller tidigare än bastiden (explicit angiven eller underförstådd i texten).

Indirekt tidfästande adverbial anger ibland referenstid vagt genom att bara säga att referenstiden ligger före eller efter bastiden:

Detta hände {*före julafton 1926/efter julafton 1926*}.

Ofta specificeras emellertid tidsavståndet mellan referenstid och bastid:

Detta hände {*tre dagar före julafton/tre dagar efter julafton*}.

En tredje möjlighet är att referenstiden betecknas genom att man anger den tid av en viss typ (en kalenderenhet) som ligger närmast före eller efter bastiden på tidslinjen. Mindre ofta kan också längre bort liggande tidpunkter anges med ordningstal på samma sätt.

Detta hände {*dagen före min födelsedag/dagen efter min födelsedag*}.
Detta hände {*tredje dagen före min födelsedag/tredje dagen efter min födelsedag/näst sista veckan före min födelsedag*}.

Bastiden kan vara utsagd eller underförstådd:

a) Exempel på fall där bastiden är utsagd:

(två timmar) före kapitulationen
(två timmar) efter kapitulationen

(två timmar) dessförinnan
(två) timmar) därefter

(två timmar) fram till nu
(två timmar) fr.o.m. nu

nu om två timmar

Tåget gick *en timme efter vår ankomst till stationen*.
Vi reste *senare än Kalle*.
Fördelen med ett året runt-revir är att häckningen kan inledas *betydligt tidigare än vad som annars är vanligt*. (S)

b) Exempel på fall där bastiden är underförstådd i tidsadverbialet därför att den är lika med talögonblicket:

före bastiden (= nu): för två timmar sedan, nyss, förra onsdagen, i onsdags
efter bastiden (= nu): om två timmar, snart, nästa onsdag, på onsdag

c) Exempel på fall där bastiden kan vara underförstådd därför att den är aktuell i texten, antingen så att den är direkt nämnd tidigare med ett tidfästningsadverbial eller så att den är tiden för en tidigare nämnd aktion:

före bastiden (= då): (två timmar) tidigare, innan, under den föregående veckan
efter bastiden (= då): (två timmar) efteråt, sedan, efter två timmar, påföljande dag

Frans Hodell hade *något decennium tidigare* lyckats förvandla den wienska pjäsen ”Lumpucivagabundus” till ”Andersson, Pettersson och Lundström”. (S)
På söndagsmorgonen svensk tid spelade Edmonton och Detroit sin tredje match – det stod 1–1 i matcher *innan*. (S)
Den här skrivmetoden gör att man hittar författaren i barnen. *Tidigare* blev det mycket ”mekaniskt lärartittande” på uppsatserna, ett slags bedömning. (S)

Strax kom en tant nerspringande och rev ner affischen som man *sekunden tidigare* hade satt upp på elskåpet.

Ibland utgår den indirekta tidsangivelsen från två angivna tider: *från påsk 1925 till pingst 1926*. Sådana adverbial kan kallas gränsangivande, se vidare § 100.

Om avståndet mellan referenstiden och bastiden är exakt angivet blir det indirekta tidfästningsadverbialet definit om uttrycket för bastiden är det:

1980 gjorde hon debut i världscupen och *tre år senare* tog hon sin första seger i det sammanhanget. (S) [tre år efter 1980]

Talögonblicket är alltid definit, och ett indirekt tidfästningsadverbial som specificerar avstånd till talögonblicket är alltså också definit:

Tåget går *om en timme*.
Om en vecka är ensemblen under ledning av regissören Fred Hjelm redo att visa upp sig på Stora scenen […] (S)

[1] I en sats med pluskvamperfekt eller futurum preteritum anger det indirekta tidsadverbialet ofta tidpunkten för den aktion som betecknas med satsens huvudverb, medan bastiden är given i texten, t.ex. är tiden för den föregående satsens aktion. Se Tempus § 3.

Solen tittade fram mellan molnen. *En timme tidigare* hade det hällregnat. [adverbialets referenstid är tiden för hällregnet, medan bastiden är tiden för (hjälpverbet *ha* och) aktionen i den föregående satsen]
Kl. 12 kom vi fram till stationen. *Efter en timme* skulle tåget gå. [adverbialets referenstid är tiden för tågets avgång, medan bastiden är tiden för (hjälpverbet *skulle* och) aktionen i den föregående satsen]

[2] Ett adverbial som inte ensamt anger en unikt identifierbar del av tidslinjen kan bli definit i kombination med ett annat adverbial som entydigt anger en bestämd tidsram inom vilken det första adverbialet anger en unikt identifierbar tid. Detta gäller särskilt sådana adverbial som anger kalenderenheter: en veckodag, ett datum, en månad, en helg etc.

Han dog *i november* {1926/det året/i år}.
År 1990 spelade vi vår sista hemmamatch *den 22 oktober*.

Tidsramen behöver inte alltid anges explicit, eftersom den kan vara given i sammanhanget:

Han dog *i november*. [antingen (a) under det år vi talade om eller (b) under innevarande år eller (c) under sistlidna år – om innevarande års november ligger i framtiden]
När jag kom till stan i augusti 1979, hade det varit musikfestival *i maj*.

ANM. 1. Mellan 1 (a) och (b) är gränsen inte helt skarp, eftersom det ibland är svårt att dra en gräns mellan benämningar på tidpunkter och på aktioner, t.ex. *gryning, solnedgång, lektion*(*stimme*).

ANM. 2. Också tidfästningar där referenstiden relateras till en samtidig bastid kan uppfattas som indirekta, särskilt om samtidigheten starkt framhävs:

Kl. 12 kom vi fram till stationen. *Samtidigt* anlände tåget.

§ 93. Deiktisk och icke-deiktisk tidfästning. Tidfästningen kan vara deiktisk eller icke-deiktisk. När tidfästningens bastid omfattar talögonblicket, är den deiktisk. När tidfästningens bastid inte omfattar talögonblicket utan avser en tidpunkt eller tidrymd i det förflutna eller i framtiden, är tidfästningen icke-deiktisk. De deiktiska tidfästningsadverbialen är alltså nu-relaterade, medan de icke-deiktiska är då-relaterade (varvid man bör hålla i minnet att *då* kan avse både förfluten tid och framtid).[1]

1. Deiktisk tidfästning

Följande typer av deiktiska tidfästningsadverbial kan särskiljas (jfr också Advb § 18):

a) Direkta deiktiska adverbial som betecknar talögonblicket eller en tid där talögonblicket ingår, t.ex. *nu, i dag, i år*.[2]

Han läser spanska {*i dag/i år*}.
De där herrarna har skäppan full *den här veckan*. (R)

b) Indirekta deiktiska adverbial som betecknar en tidpunkt på ett visst avstånd från bastiden (dvs. från talögonblicket, som här inte anges explicit).

För drygt ett år sedan fick labbet nya lokaler för fem miljoner kronor. (S) [dvs. ett år tidigare än talögonblicket]
Om en vecka får vi besked. (S) [dvs. en vecka efter talögonblicket]

c) Indirekta deiktiska adverbial som avser den närmaste tidpunkt då en viss typ av kalenderenhet eller aktion uppträder på tidslinjen i förhållande till bastiden (dvs. talögonblicket som vanligen inte anges explicit).

Vi förlorade oturligt och en smula orättvist mot Lugi nere i Lund *i onsdags* […] (S) [dvs. närmaste onsdagen före talögonblicket]
Hon kommer *i nästa vecka*. [dvs. närmaste veckan efter talögonblicket]
Hon var här {*under/vid*} *den senaste karnevalen*.
Första programmet visas alltså *i kväll* med repris halvfem *på måndag* […] (S)

Vanligen framgår relationens riktning av adverbialet, t.ex. *i går, i morgon*. Vissa adverbial har samma form oberoende av om de anger tid före eller efter talögonblicket:

i {natt/september} [om den just gångna eller om den närmast kommande natten respektive september]

2. Icke-deiktisk tidfästning

Följande typer av icke-deiktiska tidfästningsadverbial kan särskiljas:

a) Direkta icke-deiktiska adverbial som direkt refererar till en tidpunkt annan än talögonblicket.

Jag var där aldrig {*då/den där veckan/i september 1980*}.

b) Indirekta icke-deiktiska adverbial som refererar till en tid på ett visst avstånd från en annan tid än talögonblicket.

Han hade somnat (*två timmar*) *före middagen*.
Hon blev färdig (*två veckor*) *senare*.
Landet blev självständigt (*50 år*) *efter franska revolutionen*.

c) Indirekta icke-deiktiska adverbial som avser den närmaste tidpunkt då en viss kalenderenhet eller aktion uppträder på tidslinjen i förhållande till en annan tid än talögonblicket.

Hasse hälsade på *följande dag*. [dvs. närmaste dag efter en förfluten bastid som här är outtryckt, eftersom den är anaforiskt given]
Hon hade blivit färdig *veckan innan*. [dvs. närmaste vecka före en implicit förfluten bastid]
Om du bor hos mamma i sommar, så lovar jag att göra det *sommaren efter*. [dvs. närmaste sommar efter en framtida bastid som är anaforiskt given i texten]

Såväl de direkta som de indirekta icke-deiktiska tidfästningsadverbialen är för sin tolkning beroende av lyssnarens kännedom om den allmänna tidsram som talaren förutsätter eller har etablerat i den föregående texten:[3]

Lotta kom hem *på julafton*. Hon skulle resa bort igen *efter en vecka*. *Gången innan* hade hon stannat bara en dag.

Här kan det t.ex. vara fråga om julaftonen under det år som texten handlar om, en tidpunkt en vecka efter denna julafton och i den tredje satsen en ännu tidigare tidpunkt än den då det nämnda besöket infaller.

[1] I indirekt anföring eller i ett referat (Anf. men. § 3, 4) kan den refererande överta deiktiska tidfästningsadverbial från den ursprungliga direkta anföringen (jfr Advb § 24) för att visa empati med den refererade talaren:

Då sa Gustav Vasa att han *nu* hade fått nog. [nu = vid det aktuella tillfället]

På motsvarande sätt kan talaren också annars anlägga en annan persons perspektiv och låta deiktiska tidfästningsadverbial utgå från en annan tidpunkt än talögonblicket (Anf. men. § 18).

Indirekt anföring och referat kan innehålla ett deiktiskt tidfästningsadverbial med den refererandes talögonblick som bastid i stället för ett tidfästningsadverbial med det ursprungliga yttrandets tid som bastid. Transpositionen kan (hos vissa språkbrukare) signaleras med en inledande subjunktion *som* vid vissa deiktiska tidsadverbial.

Fredrik skrev för en månad sedan att han skulle komma hem (*som*) {*i går/i dag/i morgon*}. [I Fredriks brev angavs tiden för hemkomsten t.ex. med ett datum eller med ett deiktiskt adverbial som hade brevskrivarens talögonblick som bastid.]

[2] Även om referenstiden innefattar talögonblicket kan adverbialen under (1a) användas för aktioner som utspelas före eller efter talögonblicket under den tidrymd som adverbialet anger:

Jag {var/skall vara} med på SM *i år*.
AGA A bundna steg *idag* för femte dagen i följd. (S)
Hans bror har fyllt 50 år *i år*.

[3] Många adverbial kan användas både deiktiskt och icke-deiktiskt. T.ex. *på julafton* kan utpeka den julafton som ligger närmast talögonblicket, *nästa vecka* kan referera till en tidpunkt ungefär en vecka efter talögonblicket lika väl som efter en annan aktuell tidpunkt.

Han ringde *på julafton*. Han ringer nog *på julafton*. [den närmaste julaftonen i förfluten tid eller framtid räknat från talögonblicket]

I början av december hade vi avverkat halva sträckan. *På julafton* räknade vi med att kunna rapportera till basen. [om den närmast kommande julaftonen räknat från en aktuell tid i det förflutna]

Han var i maj fortfarande inkallad, han hade ringt hem någonstans ifrån *på julafton*. [om den närmast föregående julaftonen räknat från en aktuell tid i det förflutna]

Icke-deiktiska tidfästningsadverbials struktur och betydelse § 94–96

§ 94. Direkta definita icke-deiktiska tidfästningsadverbial. I denna paragraf ges en översikt över olika sätt att konstruera direkta tidfästningsadverbial för en tid som inte omfattar talögonblicket utan anger en tid antingen i det förflutna eller i framtiden.

1. Prepositionsfras med *under*

Prepositionsfrasen anger att den tidfästa aktionen äger rum någon gång inom den tid eller under hela den tid som rektionen refererar till. Rektionens tid är alltid en tidrymd som har en viss utsträckning, medan den tidfästa aktionen däremot kan vara antingen punktuell eller durativ:

Krister anlände till Rom *under januari månad 1963*. [punktuell aktion]
Krister bodde i Rom *under januari månad 1963*. [durativ aktion]

Att använda prepositionen *under* är det mest generella och produktiva sättet att bilda tidfästningsadverbial, trots begränsningen att rektionen måste kunna ange en tidrymd. Men i de fall där en annan preposition (se nedan *på*, *vid*, *i*) kan användas har en prepositionsfras bildad med *under* ofta ett något formellare stilvärde, vilket medför att *under* ändå inte är så frekvent.

Rektionens nominalfras är definit. Den kan ange en bestämd tid med dess eget namn eller med hjälp av ett substantiv för den kalenderenhet som ligger inom en i texten given tidsram.

under 1200-talet, under romantiken, under järnåldern
under hösten, under april månad, under natten, under påsken, under fredagen, under denna tid, under försöksperioden
*under kl. 12, *under midnatt(en), *under nästa ögonblick

Rektionen kan också vara en nominalfras som betecknar en aktion vilken normalt uppfattas som durativ:

under sitt långa liv, under festivalen, under middagen, under deras samvaro, under andra världskriget, under bestigandet av Mount Everest, under tryckningen av tidningen, under fallet mot marken, under hans sjukdom
*under förlusten av matchen, *under fallet i marken, *under hans död

Eftersom rektionen vid *under* anger tidrymd kan adverbialet användas för att samtidigt beteckna tidfästning och varaktighet (i sats där verbfrasen har oavgränsad aktionsart, § 104: a). Ibland är aktionens varaktighet det väsentliga, säskilt om attributet *hela* ingår i rektionen.

Han stannade på landet *under hela påskhelgen*.

2. Bisats med *när*, *då*, *medan*, *under det att*

Bisatsens aktion infaller samtidigt med den överordnade satens aktion. *Medan* och *under det att* kräver att bisatsens aktion är durativ, men vid *när* och *då* finns ingen sådan begränsning.

Jag vaknade, {*när/då/*medan*} *vasen sprack*.
Jag sov, {*när/då/*medan*} *vasen sprack*.
Vasen sprack, {*när/då/medan/under det att*} *jag sov*.
Vasen stod där, {*när/då/medan/under det att*} *jag sov*.

Se vidare Bisatser § 101–102.

3. Prepositionsfras med *vid*

a) Tidfästningsadverbial kan produktivt bildas med prepositionen *vid* särskilt när rektionen, en definit nominalfras, anger en aktion. Dessa adverbial anger att satsens aktion sker ungefär samtidigt med den aktion som prepositionens rektion refererar till. Den tidfästa aktionen utspelas normalt i samma situation som rektionens aktion, varför *vid* kan sägas ha kvar något av sin rumsbetydelse (jämför att *vid* här ofta varierar med *på*, t.ex. {*vid/på*} *bröllopet*).[1]

vid stadens grundande, vid processens kulmen, vid mörkrets inbrott, vid första försöket, vid färden till England, vid reträtten, vid hans död, vid hennes utnämning till kanslichef, vid tvätten, vid gryningen, vid årsmötet, vid bröllopet, vid minnesstunden, vid invigningen, vid bolagsstämman, vid premiären

Den tidfästa aktionen kan liksom rektionens aktion vara såväl punktuell som durativ. Den tidfästa aktionens tid kan således innefattas i rektionens tid, ha samma omfattning som rektionens tid eller ha vidare omfattning än rektionens tid.

Exempel där den tidfästa aktionens tid innefattas i rektionens tid:

Vid bröllopet [durativt] gick ett champagneglas sönder [punktuellt].
Vid bolagsstämman [durativt] röstade Kalle för förslaget [punktuellt].

Exempel där den tidfästa aktionens tid har samma omfattning som rektionens tid:

Ca 80 personer var närvarande [durativt] *vid årsmötet* [durativt].
Patienten dog [punktuellt] *vid ankomsten till sjukhuset* [punktuellt].

Exempel där den tidfästa aktionens tid har vidare omfattning än rektionens tid:

Vid hennes ankomst till sjukhuset [punktuellt] var jag upptagen av en operation [durativt].

Användning av prepositionen *vid* förutsätter att rektionens aktion betraktas som en odelbar helhet. I och med att helheten är tagen för given kan den inte framhävas med ett attribut som *hela*:

*Hon var illamående *vid hela bröllopet*. Jfr: Hon var illamående *under hela bröllopet*.

b) Ett fåtal substantiv som anger tid kan ingå i tidfästningsadverbial bildade med *vid*, framför allt ord som kan uppfattas som aktionsord med sekundär tidsbetydelse samt *tid*(*punkt*) och några av dess sammansättningar samt beteckningar för början, mitten eller slutet av en tidsperiod.[2]

vid detta tillfälle, vid ett annat klockslag, vid vårdagjämningen, ?vid pausen
vid den tiden, vid femtiden, vid jultiden, vid lunch(tid)
vid den tidpunkten, vid det laget
vid midsommar(en), vid nyår(et), vid sekelskiftet
vid {mitten/slutet/början} av 1800-talet

Vid vissa tidssubstantiv kan *vid* användas endast med rektion i obestämd form:

vid 20 års ålder [men: i 20-årsåldern, {i/under} puberteten]
vid högsäsong [med generisk innebörd; med specifik referens men också generiskt: under högsäsongen]

I konstruktion med flera av tidsorden får *vid* gärna tolkningen 'i närheten av'. Med denna tolkning kan *vid* (särskilt i talspråk) förekomma också vid andra tidsord, t.ex. *vid tolv* 'ungefär klockan tolv'.

4. Prepositionsfras med *på*

Tidfästningsadverbial i form av prepositionsfraser bildade med *på* är vanligen lexikaliserade tillsammans med ett substantiv i bestämd eller obestämd form (utan framförställda eller efterställda bestämningar). Dessa lexikaliserade uttryck är mycket frekventa och föredras ofta framför motsvarande konstruktioner med *under*, så att *på* generellt sett är den vanligaste prepositionen i tidfästningsadverbial, åtminstone i talspråk. Vissa delvis produktiva mönster kan också urskiljas. *På* används i följande fall:

a) Vid substantiv för delar av dygnet, veckan eller året samt vid benämningar på endagshögtider och i vissa människors språkbruk också för andra högtider.[3] Exempel:

på dagen, på natten, på morgonen, på kvällen, på eftermiddagen [men: *på detta datum, *på den tredje maj]
på fredagen, på lördagsmorgonen [men: ?på veckoslutet]
på våren, på försommaren [men: *på denna årstid]
på julafton(en), på första maj, på midsommardagen, på påsken, på pingsten, på julen [men: *på högtiden, *på fastan]

Framför attribut utelämnas oftast prepositionen (jfr nedan (7)):

(på) denna dag, (på) rätt veckodag

Lexikaliserat: *på den tiden*.

b) Vid benämningar på vissa etablerade historiska skeden inklusive sammansättningar på *-talet*, t.ex.:

på medeltiden, på frihetstiden; på 1200-talet, på 80-talet

Men vid de flesta mindre etablerade periodbenämningar föredras *under*:

*på efterkrigstiden, *på juraperioden
*på detta sekel, *på detta {årtionde/århundrade/årtusende}

c) Vid vissa perioder i den dagliga och årliga rutinen, t.ex.:

på biologitimmen, på lunch(rast)en, på vårterminen, på fritid(en), på semestern

d) Vid ett stort antal namn på etablerade tillställningar som innebär en aktion avgränsad till plats och tid, t.ex.:

på bröllopet, på begravningen, på bolagsstämman, på festen, på konserten, på manövern, på marknaden, på matchen, på presskonferensen, på turnén, på visiten, på årsmötet [jfr även: på resan; men: *på reträtten]

Dessa adverbial kan betraktas som rumsadverbial med överförd tidsbetydelse. De typiska tidsadverbialsprepositionerna *under* och *vid* kan dock också användas vid dessa aktionsord.[4]

5. Prepositionsfras med *om*

I stället för prepositionen *på* kan prepositionen *om* användas då rektionen refererar till vissa delar av dygnet, veckodagar, årstider och högtider. Ofta är dock prepositionen *om* något ålderdomligare eller lite formellare, och den är mindre frekvent än *på*. Regionalt kan den vara vanligare och användas vid fler rektioner. Många språkbrukare accepterar *om* endast vid tidfästningsadverbial med generisk referens, dvs. när adverbialet avser alla tidpunkter av det slag rektionen anger.

om dagen, om natten, om morgonen, om kvällen, om eftermiddagen, om fredagen, ?om lördagsmorgonen, *om veckoslutet, om våren, om försommaren, *om denna årstid, ?om påsken, ?om pingsten, ?om julen, ?om julaftonen, *om midsommardagen

Om är ofta något vanligare med plural rektion, då den generiska referensen är mera uppenbar:[5]

om dagarna, om vintrarna, om lördagseftermiddagarna, om veckosluten, om jularna, ?om julaftnarna, *om högtiderna

6. Prepositionsfras med *i*

Prepositionen *i* ingår främst i lexikaliserade tidfästningsadverbial, med rektioner som i de flesta fallen består av bara ett substantiv i bestämd eller obestämd form (utan framförställda eller efterställda bestämningar). Vid vissa nominalfraser kan prepositionen *under* användas i stället, och i vissa fall förekommer också *vid*. *I* används i följande typer av adverbial:[6]

a) Vid månadsnamn, då också *under* kan användas:

i april, i oktober

b) Ibland vid vissa substantiv som *tid*, *skede*, *era*, *århundrade*, där vanligen också *under* används eller kan användas.

i midsommartiden [också: vid midsommartiden], i regntiden, i nästa {tidsålder/era}, i detta skede, i detta århundrade [men: ?i detta decennium, ?i badsäsongen]
i månadsskiftet [också: vid månadsskiftet], i detta ögonblick
i pausen, i nästa sekund, i första perioden av matchen [men: ?i juraperioden]
i skymningen, i gryningen
i {början/begynnelsen/mitten/slutet} av något [också: vid början etc.]

c) I uttryck som refererar till skeden i livet, då också *under* marginellt kan användas, t.ex:

i 20-årsåldern, i medelåldern, i puberteten, i tonåren, i barndomen [jfr: på ålderdomen]

d) Vid vissa lexikaliserade uttryck, där *i* oftast är den enda möjliga prepositionen:

i {framtiden/samtiden/forntiden}, i forna tider, i det förflutna
i veckan
i prövningens stund, i nästa stund, i sitt nästa liv

Ibland är tidsbetydelsen i uttrycken försvagad.

7. Nominalfras

a) Tidsord föregånget av (demonstrativt) pronomen: *den dagen*, *det året*, *den där våren*.

Allting var som förgjort *den där påsken*.

b) Klockslag, datum eller årtal.[7]

kl. 10, (klockan) tio

(en) kvart i tio, halv tio, (kl.) 9.30, nio och trettio
(den) 26 september (1989), (den) sista oktober
(år) 1989, (åren) 1920–25

Före årtal kan prepositionen *under* förekomma vid durativ aktion (*under* (*år*) *1989*, *under* (*åren*) *1920–25*).

c) Beteckning på månad, årstid eller högtid som föregår beteckning på årtal kan stå utan preposition: (*i*) *januari 1986*, (*på*) *hösten 1986*, (*på*) *julen 1986*. Beteckning för tid på dagen som föregår en datumangivelse kan likaså sakna preposition: (*på*) *kvällen den 18*, (*på*) *morgonen den 4 augusti*.

8. Anaforisk adverbfras
Några pronominella adverb kan direkt utpeka en tidigare given tidpunkt (Advb § 20, 29): *då*, *därunder*, *härunder*, *varunder*, *därvid*, *härvid*, *varvid*, *när*.

9. Interrogativ adverbfras: *när*

[1] Sambandet mellan de båda aktionerna kan också vara kausalt, särskilt om aktionerna är punktuella:
Vid ryssarnas beslut om ett nytt rymdprogram skickade USA en raket till månen.

I sådana fall kan adverbialets tidsbetydelse vara nästan obefintlig, i all synnerhet som två punktuella aktioner sällan är helt samtidiga.

[2] Då rektionen är ett tidsord finns inget krav på situationellt samband (jfr (3a) ovan). T.ex. följande exempel är därför naturligare om substantivet *tid* tilläggs:
?*Vid bolagsstämman* var Kalle på utrikesresa.
Vid tiden för bolagsstämman var Kalle på utrikesresa.

Vid tiden för är lexikaliserat som flerordspreposition (jfr Prep. § 30) och anger sålunda samtidighet mellan aktioner utan krav på situationellt samband.

[3] Benämningar på klockslag uttrycks inte med *på* annat än då substantivet *klockslag* står som rektion. Annars används ingen preposition alls.
{på/vid} rätt klockslag, {på/vid} jämna klockslag [jfr: (*på) kl. 12.]

När *på* används i ett tidfästningsadverbial tillsammans med en plural nominalfras kan adverbialet samtidigt ange frekvens, t.ex. *på tisdagar*(*na*) (§ 102: a). I synnerhet substantiv för delar av dygnet eller högtider kan också i singularis få denna betydelse.
På kvällen [= varje kväll] läser jag (alltid) i en god bok innan jag somnar.
På {*påsken/pingsten*} är vi alltid i Småland.

[4] *På* förekommer dessutom i vissa enstaka uttryck som {*på/mot*} *slutet* och i adverbialen *på en gång*, *på samma gång*, *på stunden* som snarast fungerar som sättsadverbial.

[5] Vid *dagen*, *dygnet* och *året* förekommer *om* i det senare ledet i adverbial som anger frekvens: *en gång om dagen*, *två gånger om året*. På samma sätt används *i* vid andra substantiv för tidsmått: *två gånger i* {*sekunden/minuten/timmen/veckan/månaden*}. Se § 102: b.

[6] Liksom vid de flesta tidsprepositioner kan tidsbetydelsen hos prepositionen *i* betraktas som sekundärt utvecklad ur rumsbetydelsen. Också mer eller mindre tydliga rumsadverbial med *i* kan sekundärt användas som tidsangivelser, t.ex.: *Jag började läsa franska i gymnasiet. Vi får vila först i himlen. I {förfallet/förnedringen} visade hon sin styrka. Hon förde fram sin åsikt redan i remissdebatten.*

[7] Nominalfraser som tidsadverbial förekommer också för dagar i högtider samt med tidsord som *månadsskiftet* + månadsnamn och *vecka* + veckonummer.

Jag träffade henne {*annandag jul/midsommardagen/?pingstafton*(*en*)}.
Vi skall behandla saken (*i/vid*) *månadsskiftet juli–augusti*.
Jag kommer att vara en dag i Stockholm (*under/i*) *vecka 34*.

§ 95. Indirekta definita icke-deiktiska tidfästningsadverbial. Indirekta definita icke-deiktiska tidfästningsadverbial anger en referenstid med utgångspunkt i en bastid som inte omfattar talögonblicket.

Indirekta tidfästningsadverbial konstrueras på följande sätt.

1. Adverbialets referenstid infaller efter bastiden:

a) Prepositionsfras med *efter*, där rektionen anger ett mer eller mindre exakt mått på avståndet från en implicit bastid (som är given i sammanhanget).[1]

Vi lämnade honom *efter* {*två timmar/en stund*}.
Kungaparet kommer att anlända hit i morgon kl. 11. *Efter två timmar* far de vidare till Norrköping.

b) Prepositionsfras med *efter* där rektionen är ett uttryck för bastiden. Rektionen kan utgöras av en nominalfras eller en infinitivfras och avståndet från bastiden kan specificeras med ett måttsadverbial (Prep. § 36).[2]

Hon blev färdig (*två timmar*) *efter telefonsamtalet*.
Han for till föräldrahemmet (*två timmar*) *efter att ha lämnat sin arbetsplats*.
Hon kommer att gå hem (*en kvart*) *efter butikens stängningstid*.

Rektionen kan vara utelämnad om bastiden är given i sammanhanget (absolut preposition, Prep. § 34) och den absoluta prepositionen föregås av måttsadverbial: *Han gav sig av* {*två timmar/en vecka*} *efter*.

c) Temporal bisats med *efter* (*det*) *att*, *sedan*, där satskärnan anger bastiden. Avståndet från bastiden kan vid *efter det att* specificeras med måttsadverbial.

Jag tror att hon går hem *sedan hon har fått beskedet*.
De anlände (*två dagar*) *efter det att svenskarna hade avtågat*.
Det ena kom när nationerna började intåget *efter det att olympiska kommittén* […] *tagit emot republikens president Paasikivi* […] (R)

Se vidare Bisatser § 99. Om gränsangivande *sedan* se § 100: b.

d) Adverb- eller adjektivfras som anger en tidpunkt senare än en bastid som vanligen är given i sammanhanget. Ett måttsadverbial (§ 78) kan ange avståndet från bastiden.

(en halvtimme) därefter, (fem minuter) senare, (två timmar) efteråt, (en vecka) fram(åt) i tiden

Tåget marscherade i väg från Stortorget *två minuter senare*.

Om en stund skall han hålla sitt tal. *Två minuter senare* kommer han att lämna festen.

e) Nominalfras där huvudordet anger ett slags tid (t.ex. en kalenderenhet som vecka, år) eller aktion som regelbundet återkommer (t.ex. körövning, semester) och där en bestämning utpekar referenstiden som den nästföljande tiden eller aktionen av det nämnda slaget i förhållande till den implicita bastiden: *nästa vecka*, *påföljande körövning*.

Nominalfrasen konstrueras på ett av två sätt. I ena fallet anger nominalfrasens huvudord en kalenderenhet eller en aktion, och en pronominell bestämning placerar referenstiden efter bastiden. Fastän nominalfrasen har definit betydelse saknar den ofta bestämd artikel och bestämd form även när den har framförställt attribut (i varje fall när huvudordet är ett tidsord; jfr Nomfraser § 6, Pron. § 220–222).

nästa vår, {följande/efterföljande/nästföljande/påföljande} fredag, {förstkommande/nästkommande/inkommande} vecka, {stundande/instundande/tillstundande} helg

Han anlände till Sverige den 15 december och stannade *de närmast följande veckorna* i Stockholm.

På min födelsedag regnade det, men *nästa dag* var det strålande sol.

I det andra fallet är huvudordet ett substantiv som anger en kalenderenhet. Substantivet står i bestämd form och har ett efterställt attribut som anger bastiden och relationen till den.

fredagen {efteråt/därpå/efter hans död}

året efter examen

2. Referenstiden infaller före bastiden:

a) Prepositionsfras med *före* eller *innan*, där rektionen anger bastiden och avståndet till bastiden kan specificeras med ett måttsadverbial (om *innan* som preposition se Prep. § 39: c).

före kl. 12, före jul(en), före avresan

innan kl. 12, innan jul(en), innan avresan

(två dagar) före julafton, (en vecka) innan semesterns början

Rektionen kan vara utelämnad om bastiden är given i sammanhanget (absolut preposition, Prep. § 34) och den absoluta prepositionen föregås av måttsadverbial: {*två dagar/en vecka*} {*före/innan*}.

b) Temporal bisats med *innan, förrän*. Bisatsens kärna anger bastiden. Avståndet till bastiden kan anges med ett måttsadverbial (Konjn, subjn, infm. § 12).

[…] vi syskon kunde alla simma *innan vi började skolan*. (S)
Vi vill inte föra någon kostnadsdiskussion *förrän vi gjort mer omfattande kostnadsanalyser* […] (S)
Brödet tog slut (*två dagar*) *innan vi skulle hämtas*.

Se vidare Bisatser § 101. Jämför det gränsangivande *tills*, § 100: d.

c) Adverb- eller adjektivfras som anger en tidpunkt tidigare än en implicit bastid. Ett måttsadverbial (§ 78) kan vid vissa adjektiv eller adverb ange avståndet från bastiden.

förut, (en vecka) tidigare, (en liten tid) dessförinnan

I regionala uttryck av typen *en vecka tillbaka* är måttsadverbialet obligatoriskt.

d) Nominalfras där huvudordet anger ett slags tid (en kalenderenhet) eller aktion som regelbundet återkommer och där en bestämning utpekar referenstiden som den nästföregående tiden eller aktionen av det nämnda slaget (i förhållande till den implicita bastiden).

Nominalfrasen kan konstrueras på två sätt (jfr (1e)). I ena fallet är bastiden outtryckt. Huvudordet har då ett framförställt pronominellt attribut som anger att referenstiden föregår bastiden.[3]

Det hade regnat mycket {*sistlidna/förlidna*} *december*.
Förliden påsk hade det kommit mycket folk till kyrkan.
Sista natten var Barbro lite nervös.
Föregående kväll hade han varit hur pigg som helst.
Vid det förra sammanträdet hade han suttit ordförande själv.

I det andra fallet står huvudordet (som vanligen anger en kalenderenhet) i bestämd form utan pronominell bestämning. I stället anges bastiden och relationen till den i ett efterställt attribut.

Veckan {*innan/före/förut/före hans död*} hade hon varit bortrest.
Kvällen innan hade han varit hur pigg som helst.

[1] Också *inom* kan användas med en tidslängdsangivelse som rektion för att referera till en tidpunkt på ett visst avstånd efter en bastid:

inom två timmar, inom kort

Men här är det inte fråga om ett exakt avstånd utan om ett längsta avstånd, och dessa adverbial anger i första hand tidsåtgång (§ 105 not 3).

[2] Ett uttryck som *en dag efter ankomsten* kan analyseras på två sätt. I det första fallet är *en dag* måttsadverbial till *efter* och anger avståndet mellan referenstiden och bastiden, som i sin tur anges av rektionen i huvudledet *efter ankomsten* (jfr *kort tid efter ankomsten*). I det andra fallet

är *dag* frasens huvudord och prepositionsfrasen fungerar som dess prepositionsattribut. Avståndet mellan referenstid och bastid anges då inte, utan tidfästningen blir indefinit (jfr *en vacker dag strax efter ankomsten*).

[3] Vissa av de pronominella attributen i adverbial av typen som beskrivs ovan under ((1e) och (2d)) kan också ingå i indirekta deiktiska tidfästningsadverbial (§ 98). Så särskilt *nästa* och participen på *-kommande* och *-stundande*, *förra*, *sistlidna*, *förliden*, *förlidna* (även adjektivet *senaste*) och eventuellt *föregående*. Icke-deiktiskt ersätts t.ex. *förra månaden* vanligen av *månaden innan* (enligt (2a)).

§ 96. Direkta indefinita icke-deiktiska tidfästningsadverbial. Ett indefinit tidfästningsadverbial som inte relaterar till någon annan tidpunkt är normalt uppbyggt på ett av följande två sätt.

a) Nominalfras med ett tidsord som huvudord

För introduktion av en ny tidpunkt är förrådet av möjliga tidssubstantiv rätt begränsat. Substantivet i en sådan indefinit nominalfras är mycket ofta *dag*, *år* eller *gång*, ett substantiv för delar av dagen eller året som *morgon*, *kväll*, *vår*, *höst*, en sammansättning med *dag* etc. som efterled eller en högtid, t.ex. *påsk*. Dessa ord refererar vanligen till en kalenderenhet (eller en del av en sådan) snarare än till en enhet med bestämd tidsutsträckning. Det är fråga om sådana tidssubstantiv som också kan kombineras med prepositionen *på* och vanligen också med *om* (jfr § 94: 4a, 4b, 5). Nominalfrasen har alltid attribut, oftast *en* (eller undantagsvis ett annat grundtal). Adverbialet står ofta som fundament.

Jag besökte *en gång* Musikmuseet i Stockholm.
Någon gång i höstas besökte jag Musikmuseet i Stockholm.
En kulen höstdag gick jag ut i skogen för att plocka de sista svamparna.
En julafton fick vi besök av mormor.
Och *en vårdag* låg det 20 buketter med ängsblommor på graven. (S)
Programmet spelas in *en måndagskväll* […] (S)

Den tid som avses med en indefinit nominalfras som tidfästningsadverbial kan falla inom en tidsram som är nämnd eller given i texten. I så fall kan tidssubstantivet beteckna en kalenderenhet inom den angivna tidsramen.

Det året levde jag verkligt fattigt. *En månad* kunde jag inte betala hyran.
På 40-talet var vintrarna kalla. *En januari* var medeltemperaturen så låg som 20 grader.
1800-talet blev ett expansivt utvecklingsskede för astronomin. *Ett decennium* upptäcktes t.ex. hela 40 kometer.

b) Prepositionsfras där rektionen är en indefinit nominalfras vars huvudord är ett substantiv som anger aktion:

{*På*/*Vid*/*Under*} *en skolavslutning på 1970-talet* uppträdde Lotta med solosång.
På en kort permission hade han gift sig med en ung krigsänka […] (R)

En präst gick till polisen, han hade hört något *under en bikt* […] (R)
Ledigt och avspänt samtalar hon med den frågvisa svenska pressen *vid en träff på svenskhotellet* […] (S)

Prepositionen väljs efter samma mönster som vid direkta definita tidfästningsadverbial (§ 94). Endast marginellt kan adverbialet ha formen av en nominalfras:

?*En skolavslutning på 1970-talet* uppträdde Lotta med solosång.

När rektionen utgörs av en naken nominalfras blir betydelsen ofta snarast generisk eller hypotetisk. Prepositionen är då obligatorisk.

Vid regn [= om det regnade] vistades vi vanligen inomhus.
Vid högsäsong gäller förstås helt andra priser.
{*Vid/Under*} *färd i öppen sjö* bör passagerarna använda flytväst.
Det är förbjudet att lämna området {*på/under*} *pågående övning*.

Deiktiska tidfästningsadverbials struktur och betydelse § 97–99

§ 97. Direkta deiktiska tidfästningsadverbial. Direkta deiktiska tidfästningsadverbial anger en tid som omfattar talögonblicket. De fungerar då som tidsadverbial för nutid. De direkta deiktiska tidfästningsadverbialen konstrueras på olika sätt.[1]

a) Adverb (och som adverb lexikaliserade prepositionsfraser) som *nu*, *numera*, *nuförtiden*, *för närvarande*, *för tillfället*.

Precis … *nu* är han i mål.
Nu har jag fast arbete.
Numera har folk det mycket bättre.

b) Prepositionsfras där prepositionen *i* är mer eller mindre lexikaliserad tillsammans med rektionen som utgörs av ett naket substantiv:

i år, i dag

Ett antal prepositionsfraser av denna typ kan också avse framtid, dvs. de utpekar den aktuella tiden närmast efter talögonblicket (se § 98: c).[2]

i vår, i sommar, i höst
i natt, i kväll, i afton [formellt], i eftermiddag
i jul, i påsk, i pingst, i midsommar

c) Nominalfras med pronominellt attribut för nutid: *den här*, *denna* samt de formellt skriftspråkliga *innevarande*, *förevarande*:

den här veckan, denna månad, denna helg, detta år, ?den här dagen

Den här veckan [= den vecka då talögonblicket infaller] har det hänt en massa underliga saker.
Innevarande år beräknas kompensationstillägg som tidigare.

d) Prepositionsfras där nominalfrasen är som (c) ovan eller anger en aktion. Prepositionen är *under* eller – vid *vecka*, *månad*, *minut*, *sekund* – ibland också *i*.

i den här {veckan/månaden}, i denna {minut/sekund}

under den här {veckan/månaden/julen}, under det här {året/decenniet/århundradet}, under {denna/innevarande} {månad/helg}, under detta år; under den här {matchen/lektionen/måltiden}

Jag har inte uppburit någon lön {*under/?i/Ø*} *den här månaden*.
Han har (*under*) *det här kvartalet* gett fyrtio konserter.
Han kommer att stanna hemma (*under*) *hela innevarande år*.
Jag har inte vilat mig en sekund *under den här semestern*.

[1] Deiktiska tidfästningsadverbial kan ingå i produktiva förbindelser med andra tidsadverbial där det ena adverbialet preciserar det andras referenstid eller är redundant:

{*I dag/Nu*} *på morgonen* fick jag en gädda.
Bröllopet ska bli *nu* {*på torsdag/snart*}, sa han.

[2] *I natt* är flertydigt eftersom det kan användas både om en tid som innefattar talögonblicket och om tider som i sin helhet föregår eller följer efter talögonblicket. Jämför med de adverbial i uppställningen § 99 som kan ha samtidig eller framtida betydelse, t.ex. *i kväll*.

Jag sov dåligt *i natt*. [sagt dagen efter]
Det är väldigt kallt *i natt*. [sagt samma natt]
Uppsatsen blir färdig *i natt*. [sagt på dagen]

Det blir nog en vacker solnedgång *i kväll*. [sagt tidigare på dagen]
Det har varit trevligt *i kväll*. [sagt samma kväll]

§ 98. Indirekta deiktiska tidfästningsadverbial. Indirekta deiktiska tidsadverbial anger en tid som helt och hållet föregår eller efterföljer talögonblicket. De indirekta deiktiska tidsadverbialen är alltså tidsadverbial för förfluten tid respektive framtid. De konstrueras på följande sätt:[1]

a) Ett adverb som anger en tidpunkt kort tid efter eller före talögonblicket:

snart, strax, inom kort

nyss, nyligen, i jåns [regionalt]

b) En prepositionsfras som anger avståndet till talögonblicket (som är implicit). Om referenstiden infaller efter talögonblicket används prepositionsfras med *om*, om den infaller före talögonblicket en prepositionsfras med *för … sedan*.[2]

om två veckor, om fem sekunder

för två veckor sedan, för en evighet sedan

Om är således en deiktisk motsvarighet till *efter* eller motsvarande adverb, t.ex. *senare*, och *för … sedan* är en deiktisk motsvarighet till *före*, *innan* eller till motsvarande adverb, t.ex. *tidigare* (§ 95).

Marginellt kan bastiden uttryckas:

Ni ska utgå {*om sju sekunder från … nu/nu om sju sekunder*}.
Han kom hit *i dag för tre år sedan*.
Hon far till Madrid *i dag åtta dagar*.

c) En prepositionsfras där rektionen är ett naket substantiv och prepositionen är *i* (jfr § 97: b). Om rektionen avser veckodag är prepositionen *på* eller *om*. Bastiden (= talögonblicket) är implicit.

Referenstid efter talögonblicket har t.ex. följande adverbial (av vilka somliga också kan innefatta talögonlicket, se § 97: b):

i vår, i sommar, i höst, i vinter, i natt, i kväll, i eftermiddag, i jul, i påsk, i pingst, i midsommar [jfr § 97: b]; i morgon, i går morse, i övermorgon; på söndag,[3] på måndag etc., om söndag, om måndag etc.

När prepositionsfrasen anger tid efter talögonblicket används i vissa fall *till* (särskilt för att ange planerad tidpunkt):

Hon kommer {*till jul/i jul*} och hon ska besöka oss {*till våren/i vår*} också.

Referenstid före talögonblicket har följande prepositionsfraser med prepositionen *i*. Substantiv för veckodag har då suffixet *-s*, och substantiv för årstid samt vissa för kyrkliga högtider har suffixet *-as*.

i fjol, i förfjol, i går (i går morse, i går kväll etc.), i förrgår, i morse; i natt [jfr § 97 not 2]; i söndags, i måndags etc.; i våras, i somras etc.; i julas, i påskas etc.

d) Nominalfras med ett huvudord som anger slag av tid (t.ex. en kalenderenhet) eller – mindre ofta – en aktion och med ett pronominellt attribut som anger att referenstiden är den närmast liggande tiden eller aktionen av det nämnda slaget på tidslinjen från talögonblicket räknat. De pronominella attribut som används vid deiktisk tidsfästning skiljer sig i viss mån från dem som används i icke-deiktiska indirekta tidfästningar (jfr § 95: 1e, 2d).[4] Bastiden (= talögonblicket) är implicit. De participiella attributen är formellt skriftspråkliga.

efter talögonblicket: nästa {vecka/månad/påsk/år/tvåårsperiod}, kommande vecka, nästkommande två månader, den kommande helgen; kommande spelningar, nästa sammanträde

före talögonblicket: (förr)förra {veckan/månaden/påsken/året/tvåårsperioden}, sista {veckan/månaden/påsken/året/tvåårsperioden}, senaste {veckan/månaden/påsken/året/tvåårsperioden}, den sistförflutna helgen

Nästa vecka ska han till Berlin och (*näst*) *sista veckan* var han i Paris.
Nästa sammanträde är jag inte med.

e) Prepositionsfras där nominalfrasen är som (d). Prepositionen är *i*, *vid* eller *under* som vid motsvarande fall av icke-deiktisk tidfästning (§ 94).

Jag ska åka till Berlin (*i*) *nästa vecka* och (*i*) *nästa månad* ska jag till Baltikum.

Hon har haft det arbetsamt (*under*) *de senaste månaderna* så hon tänkte vila upp sig ordentligt (*under*) *den kommande helgen*.

Vid kommande spelningar måste alla ha alla noter med.

Jag är inte med *vid nästa sammanträde*.

[1] De deiktiska tidfästningsadverbialen kan ingå i produktiva förbindelser med andra tidfästningsadverbial:

i fjol på julen [= i fjol julas], i morgon på {eftermiddagen/kvällen} [= i morgon {eftermiddag/kväll}]
i går vid middagstiden, i fjol i januari, i förfjol vid påsken
{tidigt/sent} i kväll

I dessa förbindelser kan det andra adverbialet också stå först, t.ex. *vid middagstiden i går*. Lexikaliserade är: *i morgon bitti*(*da*) 'i morgon tidigt' samt *i morse* 'i dag på morgonen', *i måndags morse* 'i måndags på morgonen' etc.

Adverben *just*, *precis* (som också används icke-deiktiskt) kan avse såväl talögonblicket som en tid strax efter eller före detta. De kan då alternativt stå affokalt till *nu*.

Larsson kom {*just/precis*} (*nu*).
Han sitter {*just/precis*} (*nu*) i telefon.
Jag ska {*just/precis*} (*nu*) gå ut och handla.

[2] I stället för *om en vecka*, *om två veckor* kan man också använda de lexikaliserade uttrycken *i dag* (*om*) *åtta dagar*, *i dag fjorton dagar*. Dessa uttryck kan dock uppfattas som något ålderdomliga eller regionala.

[3] För att ange att *på fredag* avser den kommande fredagen kan det kombineras med *nu*: *nu på fredag*. Jfr också om *nästa* not 4 samt Advb § 26: b.

Något ålderdomliga eller regionala är konstruktioner av typen *på fredag åtta dagar* 'en vecka efter närmast kommande fredag [räknat från talögonblicket]', *på fredag fjorton dagar* 'två veckor efter närmast kommande fredag'.

[4] Den deiktiska betydelsen hos *nästa* kan variera. Många språkbrukare skiljer mellan t.ex. *på fredag* 'närmast kommande fredag från talögonblicket räknat' och *nästa fredag* 'fredagen efter den närmast kommande'. Andra språkbrukare använder *nästa fredag* synonymt med *på fredag* eller vacklar i sitt språkbruk.

Motsvarande skillnad gör många språkbrukare mellan *i fredags* och *förra fredagen*, där *i fredags* används om den närmast föregående fredagen från talögonblicket räknat och *förra fredagen* om den därnäst närmast föregående fredagen.

Nästa används både deiktiskt och icke-deiktiskt (§ 95: 1e):

Nästa år är det olympiad. [= 1996, om yttrandet fälls 1995]
Han köpte huset för 2 miljoner på hösten 1988, och *nästa år* [= 1989] sålde han det med en halv miljons vinst.

Om båda tolkningarna är möjliga föredras vanligen den deiktiska:

Hon tänker ställa upp i olympiaden 1996, men *nästa år* ska hon tävla sparsamt. [= 1995, om yttrandet fälls 1994]

Förra används vanligen deiktiskt. Det är dock fullt möjligt att utgå från en annan tidpunkt i kontexten, om den specificeras.

När han kom visade det sig att han hade läst din bok redan *förra gången han var där*.

§ 99. Deiktiska tidfästningsadverbial. En uppställning för vissa kalenderenheter. Nedan följer en sammanställning av vanliga exempel på deiktiska adverbial, de flesta lexikaliserade, som anger år, årstider, dagar och tider av dygnet samt högtider. Direkt tidfästning (dvs. när adverbialets tid omfattar talögonblicket) anges med ”samtidigt”. Tid som infaller efter och före talögonblicket anges med ”följande” respektive ”föregående”.

År och årstider:

samtidigt:	i år
	det här året, den här {våren/sommaren/hösten/vintern}
följande/ samtidigt:	i vår, i sommar, i höst, i vinter
följande:	nästa år
	nästa {vår/sommar/höst/vinter}
föregående:	i fjol, i förfjol
	förra året, förrförra året
	i våras, i somras, i höstas, i vintras
	förra {våren/sommaren/hösten/vintern}

Dagar och tider av dygnet:

samtidigt:	i dag
följande/ samtidigt:	i natt, i kväll, i eftermiddag, *i förmiddag
följande:	i morgon, i övermorgon
	i morgon {bitti/förmiddag/eftermiddag/kväll/natt}
	på söndag etc., om söndag etc.
	nästa söndag etc.
föregående:	i går, i förrgår
	i natt, i morse, i förmiddags, i eftermiddags
	i går {natt/morse/förmiddag/eftermiddag/kväll}
	i förrgår {morse/kväll}
	i söndags etc.
	förra söndagen etc.

Högtider:

följande/ samtidigt:	i jul, i påsk, i pingst, i midsommar, *i allhelgona
följande:	nästa {jul/påsk/pingst/midsommar}
föregående:	i {julas/påskas/pingstas/?midsomras} förra {julen/påsken/pingsten/midsommaren}

§ 100. Gränsangivande durativa tidfästningsadverbial. Vissa adverbial tidfäster en durativ aktion genom att ange början och/eller slutet på den tid som aktionen upptar. Sådana tidfästningsadverbial kan kallas gränsangivande. Adverbialet är normalt en prepositionsfras med *mellan, från, från och med, till, till och med, tills, sedan, alltsedan* eller en temporal bisats med *sedan, alltsedan* eller *tills* (i talspråk och ledigt skriftspråk även *till*).

Eftersom dessa adverbial anger en tidrymd kan de vid sidan av tidfästningen också ange aktionens varaktighet, i en sats där verbfrasen har oavgränsad aktionsart (§ 104: c).

a) Både början och slut anges i rektionen: *mellan A och B, från* (*och med*) *A* (*och*) *till* (*och med*) *B*.

Mordet måste ha skett *mellan kl. 13 och kl. 14*.

Besprutningen med stråförkortningsmedel på svensk spannmål sexdubblades *mellan år 1981 och 1984*. (S)

Det snöade oavbrutet *mellan jul och nyår*.

Robban och jag dansade oavbrutet *mellan klockan två och tre*. (R)

Från och med nu till 1870 kommer det att bli ytterligare 35 000. (R)

b) Endast begynnelsetiden anges i rektionen, medan sluttiden är underförstådd och utgörs av antingen talögonblicket eller en i kontexten prominent tidpunkt. Adverbialet, som har strukturen av prepositionsfras eller bisats inledd av (*allt*)*sedan*, anger tidrymden mellan begynnelsetiden (som är rektionens respektive bisatsaktionens tid) och sluttiden (som är talögonblicket eller den i kontexten prominenta tidpunkten).

Han har varit sjuk *alltsedan den där sommaren*. [underförstått: fram till nu]

Hon hade spelat piano *sedan hon var sju år*. [underförstått: fram till den i texten aktuella tidpunkten]

Sedan kan också ta ett måttsuttryck för tid som rektion. En sådan prepositionsfras anger tidrymden mellan den underförstådda sluttiden och en tidpunkt så långt före sluttiden som måttsuttrycket anger. Den överordnade satsen anger i detta fall alltid en oavgränsad aktion som äger rum under hela den tid adverbialet avser. Prepositionsfrasen kan i detta fall följas av *tillbaka*.

Sedan två år (*tillbaka*) spelar han inte på instrumentet.

När den underförstådda sluttiden är talögonblicket har den överordnade satsen tempus perfekt eller presens; om rektionen är ett tidmått föredras vanligen presens; se också Tempus § 20 not 3.

Han {har suttit/sitter} i riksdagen (*allt*)*sedan* {*år 1988/han återvände till Sverige från Australien*}.
Sedan 1941 har han arbetat med vägmärken och andra skyltar. (S)
Den brittiska regeringen är oroad över allt det nya som hänt i nedrustningssamtalen mellan USA och Sovjet *alltsedan toppmötet i Reykjavik i höstas*. (S)

Han {sitter nu/har nu suttit} inne på sitt rum *sedan två månader* (*tillbaka*).
Den 90-årige landsfadern ligger *sedan fem veckor* på sjukhus […] (S)
Sedan två år tillbaka pågår försöket med grannövervakning i Jersie kommun vid Köge bugt. (S)
Sedan två år tillbaka har vi därför haft en diskussion med Nyköpings kommun om att flytta gymnasiet dit. (S)

Den underförstådda sluttiden kan också vara en annan tid än talögonblicket. Om sluttiden tänks ligga i det förflutna har den överordnade satsen antingen preteritum eller pluskvamperfekt utom när rektionen är ett tidmått och preteritum föredras.

Han hade vuxit {*sedan mitt föregående besök/sedan jag var där föregående gång*}.
Han {satt då/?hade då suttit} inne på sitt rum *sedan två månader* (*tillbaka*).

c) Begynnelsetiden anges i rektionen men tidrymdens slut lämnas öppen: *från*, *från och med*:

Lagen gäller *från* (*och med*) *den 1 oktober 1990*.
Folkpartiet vill *från den 1 januari 1988* höja barnbidragen med 480 kronor till 6 300 kr per år […]. *Från samma tidpunkt* föreslår centerpartiet en beskattad vårdnadsersättning till familjer med barn i förskoleåldern. (S)
Men du vet väl att *från och med förra året* har vi den här nya studieordningen som kallas Pukas. (R)
Från och med nu är vi kolleger vi två. (R)

d) Sluttiden anges i rektionen efter en preposition eller i bisatskärnan efter en subjunktion. Begynnelsetiden nämns inte men kan ibland utläsas ur kontexten: *till*, *till och med*, *tills*.[1]

[…] B-paviljongen – den som skall användas *till och med 1978* […] (S)
Tills nu har jag inte märkt att jag inte längre kunde höra dem […] (R)
Nästa morgon låg jag *till klockan tolv*. (R)
Även då var han förkyld och åt penicillin *ända fram till tävlingsdagen*. (S)
Alla var nöjda och belåtna, *tills telefonerna började ringa och breven droppade in*. (S)

De gränsangivande tidfästningsadverbialen fungerar som varaktighetsadverbial i verbfraser med durativ aktion, men i ett par fall kan de också ange ramen för när

en avgränsad aktion inträffar. Detta gäller konstruktionen med *mellan*, och en bisats inledd av subjunktionen *sedan* (men inte *alltsedan*) kan ange en tidpunkt efter vilken en avgränsad aktion kan utspela sig.[2]

Mordet måste ha skett (någon gång) *mellan kl. 13 och kl. 14*.
Belöningen utfästes *sedan pressen hade haft stora reportage om saken*.

[1] Ibland används en prepositionsfras med *till* som tidfästningsadverbial för att beteckna en planerad senare tidpunkt (§ 98: c):

Vi kommer att hälsa på moster *till påsken*.

[2] En prepositionsfras med *efter* eller en bisats inledd med *efter det att* anger en tidpunkt som inträffar senare än bastiden (§ 95: 1b, c). Den blir då synonym med *sedan*-fraser i satser med avgränsad aktion.

Han har köpt två ny kostymer {*sedan jul/efter jul/sedan han kom hem/efter det att han fick löneförhöjning*}.

Efter-fras är också ungefär liktydig med *från*- eller *från och med*-fras i sats med oavgränsad aktion:

{*Sedan/Efter/Från/Från och med*} *kl. 12* har hon sovit gott.
{*Från och med/Från/Efter*} *den 1 januari* har jag inte tillträde till lokalerna.

Sedan-adverbialet antyder möjligen ett visst orsakssamband mellan rektionens aktion och hela satsens aktion, medan orsakssambandet inte är lika framträdande vid *efter*:

{*Sedan/Efter*} *ditt besök* har jag varit rätt olycklig.
Morderkännandet kom *sedan italienska polisen begärt honom utlämnad* […] (S)

Adverbial för upprepning § 101–103

§ 101. Iteration: *tre gånger*. Adverbial för iteration anger vid hur många tillfällen satsens aktion äger rum. De består av indefinita nominalfraser, vanligen av typen *tre/många gånger*, dvs. med ett grundtal eller ett antalsangivande pronomen + substantivet *gång*(*er*). I stället för *gång* förekommer också andra substantiv som kan beteckna en tidsperiod, särskilt sådana som anger en typ av regelbundet återkommande tid (t.ex. kalenderenhet) som *söndag, julafton*.

Hasse klarade ribban *två gånger*.
Det talades *många gånger* om ett anfall mot rebellerna […] (S)
Elva gånger har han varit inblandad i flyghaverier […] (S)
Hasse gick i kyrkan *flera söndagar*.

Också substantiv som anger aktion kan ingå i iterationsadverbial. Sådana adverbial tar då samma prepositioner som vid tidfästning (§ 94). (Om förhållandet mellan indefinita tidfästningsadverbial och adverbial för iteration se vidare Anm.)

Han har spelat {*vid/på*} *många bröllop*.
Hasse reste i Lappland *under två semestrar*.

Liksom vid tidfästning (§ 94: 3b) konstrueras ett fåtal tidsord med *vid*:

Fastän saken är känslig har jag *vid flera tillfällen* tagit upp den med henne. (R)

Upprepningen av aktionen tänks vanligen ske inom en viss tidsram. Ramen kan anges med ett adverbial för tidfästning eller tidsåtgång (§ 105) i samma sats, men den kan också framgå mer indirekt av kontexten.

Luciakvällen förra året greps han *tre gånger av polis*. (S)
Speedy Algot felade *två gånger i onsdags* [...] (S)
Under resan fick fotoexpeditionen byta båt *fem gånger*. (S)
Tre gånger lyckades Ove ta sig igenom och göra mål. (S) [underförstått: under den ifrågavarande matchen]
Han hade gått i kyrkan *två gånger på fyra år*.

Adverbialen för iteration och dess tidsram utgör ofta dubbeladverbial (§ 66):

Fyra gånger i onsdags måste jag gå till banken.
Tre gånger på fyra år hade jag träffat honom på konferenser.
Två gånger under de femtio åren har ”Dagens dikt” anmälts till radionämnden [...] (S)

Om iterationsadverbial i frekvensangivelser (t.ex. *två gånger varje vecka*) se § 102: c.

ANM. Iterationsadverbial kan uppfattas som en specialform av indefinita tidfästande adverbial (§ 96) där tyngdpunkten inte ligger på att fästa aktionen vid en viss del av tidslinjen utan på att specificera vid hur många delar den kan fästas. Om adverbialet innehåller ett mer specifikt tidsord än *gång* kan den indefinita tidfästningen vara lika framträdande som iterationsangivelsen:

Jag har haft vakten *två söndagar*, nu vill jag ha en vardag.

Också ett adverbial som tidfäster aktionen till en enda punkt på tidslinjen kan fokusera iterationen, om aktionen kunde ha inträffat flera gånger och ental ställs i kontrast mot tänkt flertal. (Jämför kontrasten mellan *en* som grundtal och som obestämd artikel.)

Jag gick på teatern *bara en kväll*. [iteration, dvs. ental kontrasterar mot flertal]. Jfr: Jag gick på teatern *en kväll*. [indefinit tidfästning, dvs. ental kontrasterar inte mot flertal]

Särskilt adverbialet *en gång* upplevs gärna som dubbeltydigt:

I Paris har jag varit på teatern (bara) *en gång*. [iterationsadverbial som ingår i satsens rema]
En gång var jag på teatern i Paris. [indefinit tidfästningsadverbial med specifik referens; adverbialet anger bakgrund.]

§ 102. Frekvens: *tre gånger i veckan*. Adverbial för frekvens anger med vilken täthet en aktion upprepas:

Hon läser franska {*dagligen/ibland/tre gånger i veckan*}.
Jag badade (i två timmar) *två gånger varje dag*.

Den aktion som upprepas kan i sig vara avgränsad eller oavgränsad, men måste fattas som tidsbegränsad för att kunna upprepas. Själva sekvensen av upprepade

aktioner är däremot oavgränsad, och en sats eller verbfras som innehåller ett frekvensadverbial har således alltid oavgränsad aktionsart.[1]

Frekvensadverbialen är av olika slag:

a) Typen *dagligen*, *varje dag*, *på tisdagarna*

Frekvensadverbialet avser regelbunden upprepning och specificerar inom vilken regelbundet återkommande tidsperiod (p) som den enskilda aktionen varje gång äger rum ('minst en gång per p'). Frekvensadverbialet kan antingen utgöras av ett deskriptivt adverb, t.ex. *dagligen*, eller vanligare av en nominalfras som innehåller ett av attributen *var*, *varje*, *varannan* eller *var* + ordningstal samt ett substantiviskt tidsord i obestämd form, som sällan har fler bestämningar. Någon gång kan också en nominalfras med angiven struktur föregås av prepositionen *vid* eller möjligen *under*.

Tidningen utkommer *dagligen*.
Tidningen säljs *varje morgon* i hela landet. (S)
[…] personalen får jobba *var tredje helg* i stället. (S)
Barnen sjöng sommarpsalmen (*vid*) *varje skolavslutning*.

Alternativt anges den regelbundet återkommande tidsenheten med ett substantiv i bestämd form pluralis som rektion till preposition som vid motsvarande ickedeiktiska tidfästningsadverbial (§ 94). Substantivet är oftast ett ord för en regelbundet återkommande tid (*minut*, *vecka*, *månad* etc., *tisdag*, *september*, *jul*, *vår* etc.) men det kan också vara ett ord för en aktion som förutsätts återkomma mer eller mindre regelbundet.

Hon lagar middagen *på söndagarna*.
Jag brukar åka dit *om jularna*.
Vi pratar med varandra *under luncherna*.

b) Typen *3 gånger i* {*veckan/varje vecka*}

Frekvensadverbialet har formen av ett iterationsadverbial med tillägg av ett attribut som anger den regelbundet återkommande tidsperiod (p) inom vilken upprepningen sker ('n gånger för varje p'). Attributet kan vara bildat enligt (a) eller vara en prepositionsfras med *i* eller *om* och ett tidssubstantiv i bestämd form som rektion. *Om* används endast före *dagen*, *dygnet*, *året*, annars används *i*, t.ex. *en gång* {*i minuten/i timmen/om dagen/i veckan/i månaden/om året*}. (Regionalt förekommer också *i året*.) Också prepositionen *per* kan användas vid alla substantiv, med obestämd form av substantivet.

De gick i kyrkan *två helger* {*om året/per år/varje år/årligen*}.
Två gånger i veckan steg Eva-Britt ner i ett badkar med 42-gradigt vatten. (S)
Peter tränar varendaste eviga dag, med undantag för *en eller två dagar i månaden*. (S)
En del av dem mår för övrigt väl av några minusgrader *någon dag per vinter*. (S)

c) Typen *ofta*, *ibland*, *sällan*

Frekvensadverbialet anger tätheten för upprepningen utan att specificera någon regelbundenhet ('många/några/få gånger för varje relevant p'). Adverbialets huvudord är vanligen ett adverb som anger approximativt antal gånger, t.ex. *ofta*, *ibland*, *sällan*, *ideligen* (Advb § 37: a), men också adjektiv, t.ex. *tillfälligt*, och adjektiviska particip, t.ex. *regelbundet*, kan fungera så.

[...] och *ibland* plockar han fram trumpeten. (S)
Vi åker till Italien *ganska ofta*, även om det blir lite dyrt.
Lärarna och en person från resursgruppen ska träffas *regelbundet* en tid framöver. (S)

Adverbial som anger ständig upprepning, t.ex. *alltid*, *ständigt*, *genomgående*, kan i allmänhet också ange att verksamheten pågår obruten, och gränsen mellan tidfästning och frekvens är därigenom vag (jfr Advb § 35).

I en sats som också innehåller ett tidfästande adverbial för upprepad aktion har endera adverbialet den vidare räckvidden:

När vi är i stan, går vi *ofta* på kondis. [kan tolkas med vidast räckvidd för *ofta* som 'Ofta när vi är i stan går vi på kondis' eller med vidast räckvidd för bisatsen som 'Varje gång när vi är i stan går vi ofta på kondis']

[1] Den upprepning som ett frekvensadverbial anger är i princip oavgränsad och kan fortgå hur länge som helst. Av sammanhanget kan det dock framgå att upprepningen inte fortgår i det oändliga, utan är begränsad till en viss tid. En begränsning kan naturligtvis också uttryckligen anges i kontexten eller åtminstone antydas med ett adverbial för varaktighet eller tidfästning.

Det var härliga tider. Jag badade *varje dag*.
I en hel månad badade jag *varje dag*.
Den sommaren badade jag *varje dag*.
Lärarna och en person från resursgruppen ska träffas *regelbundet en tid framöver*. (S)

När tidsramen är tydligt angiven (t.ex. *en hel månad*) och frekvensadverbialet anger regelbundet återkommande tidsenhet (jfr (a) ovan) förmedlar satsen indirekt också en iterationsuppgift (jfr § 101):

Under dessa två veckor badade jag *varje dag*. [dvs. totalt 14 dagar]

ANM. 1. Frekvens innebär en upprepad tidfästning, men tyngdpunkten ligger inte på att fästa aktionen vid en viss del av tidslinjen utan på att specificera avståndet mellan tidfästningarna. I synnerhet vid adverbial enligt (a), där substantivet inte är ett rent tidsord, kan den indefinita tidfästningen dock vara lika framträdande som frekvensangivelsen:

Revelj blåses *varje morgon*.
Pojkarna putsade gevären *före varje parad*.

När dessa adverbial är konstruerade som prepositionsfraser skiljer de sig inte strukturellt från adverbial som anger tidfästning.

ANM. 2. Frekvensadverbialet kan sägas vara ett slags gradadverbial för tid. Jfr § 77.

§ 103. Ordningsnummer: *för tredje gången*. Adverbial som anger ordningsnummer, dvs. vilken plats i en serie av samma aktioner som satsens aktion intar, utgörs av prepositionsfraser bildade med prepositionen *för*. Rektionen är nästan alltid en definit nominalfras med *gång* som huvudord och ett ordningstal eller ett ordinativt pronomen som attribut. Optionellt kan prepositionsattributet *i ordningen* tilläggas.[1]

Otto gäspade *för tredje gången* (*i ordningen*).
Nu träffas vi kanske *för näst sista gången*.
I går besöktes kliniken *för andra gången* av socialstyrelsen […] (S)
Sonen är på anstalt, *för vilken gång i ordningen* minns jag inte. (R)

Också ordinativa adverb som *igen*, *åter*, *återigen*, *ånyo* och (det lexikaliserade) *på nytt* (Advb § 43) samt nominalfraser som *en gång till*, *än*(*nu*) *en gång*, *ytterligare en gång* anger att aktionen upprepas, men de är mindre specifika eftersom de inte förutsätter något om hur många gånger aktionen tidigare inträffat, bara att den redan har inträffat minst en gång:

[…] det skulle inte finnas någon kraft som kunde sätta det hela i gång *igen*. (S)
Allvarligare för regeringen är att oljepriserna tenderar att *åter* stiga. (S)
Det klagas *återigen* på barn och ungdom […] (S)
Slutligen tog Gorbatjov *ånyo* till orda […] (S)
Hans egna verk […] ges ut *på nytt*. (S)
En gång till upplevde jag denna svindlande känsla av beundran […] (S)
Det hade bevisats *än en gång*! (R)

Mest i skriftspråk förekommer ibland adverbial för ordningsnummer som till formen är indefinita och som vanligen saknar preposition:

Otto misslyckades *en tredje gång*. [vanligen: för tredje gången]

[1] Andra adverbial kan ange ordningen mellan olika aktioner (där t.ex. aktionen själv eller en av dess aktanter varieras):

Till att börja med skalade vi potatis.
Sedan tryckte han *först* Abes hand och *därefter* min […] (R)
Äntligen blev det kväll.

ANM. Adverbial som anger ordningsnummer förutsätter – om numret är högre än ett – att aktioner av samma typ som den yttrandet gäller har inträffat tidigare. Liknande förutsättningar gäller för de fokuserande adverbialen (§ 107–112). *Ännu*, *fortfarande* förutsätter t.ex. vanligen att den aktuella aktionen har pågått tidigare, samtidigt som adverbialet säger att den anmärkningsvärt nog pågår vid en aktuell tidpunkt.

Adverbial för duration § 104–106

§ 104. Varaktighet: (*i*) *tre timmar*. Adverbial som anger varaktighet (dvs. hur länge en aktion pågår) fogas till verbfraser med oavgränsad aktionsart och uttrycker att aktionen äger rum under varje del av den tidrymd som durationen

anger. Dessutom kan aktionen ha en fortsättning efter den angivna tidrymden, även om detta inte omtalas i satsen.[1]

Adverbial för varaktighet utgörs av en prepositionsfras med prepositionen *i* (som kan utelämnas) eller (mest i skriftspråk) *under*, en nominalfras utan preposition, en adverbfras (med *länge*, jfr Advb § 37) eller en temporal bisats med *så länge* (*som*) (jfr Bisatser § 101–102).

Krister sprang (*i*) *tre timmar*.
Nästan hela datormarknaden har haft problem *i flera år*. (S)
Han tvingades avstå all simträning *under tio veckor*. (S)
Det valsade runt i medierna *hela två veckor*.
Men Wanda återvände hem och allt var bra *ett tag*. (S)
Polisen har *länge* spanat efter bilen. (S)
Avgörande blev *hur länge* banden har spelat ihop och hur många av medlemmarna som bor på ön. (S)
Detta beslut kan tyvärr inte diskuteras på ett vettigt sätt *så länge som debatten infekteras av skvaller* [...] (S)

Därutöver kan ett tidfästningsadverbial som betecknar en viss tidrymd ange aktionens varaktighet samtidigt som det tidfäster aktionen (jfr § 94: 1).[2] Ett sådant adverbial tolkas normalt så att den tidfästa aktionen pågår under hela tidrymden i följande fall:

a) Varaktigheten under hela tidrymden understryks särskilt, t.ex. med attribut som *hel*, *i ända* etc.:

Lotta ska arbeta *under hela påskhelgen*.
Krister sprang i tre timmar, och *under hela den tiden* tänkte han på den missade femmiljonersordern. [med syftning på ett tidigare nämnt tidmått]
Lotta arbetade *dagarna i ända*.

b) Adverbialet utgörs av en temporal bisats bildad med *medan*, *under det att*, *så länge* (*som*) (jfr § 94: 2 och Bisatser § 101–102):

Hon sov {*medan/under det att/så länge*} *jag var borta*.

c) Adverbialet är gränsangivande (dvs. anger att aktionen äger rum mellan två olika tidpunkter, § 100) och utgörs av en prepositionsfras med *från* (*och med*), *till* (*och med*), (*allt*)*sedan* eller en temporal bisats med (*allt*)*sedan* eller *tills*:

Heltidsanställd tjänstgör normalt *från kl. 7.50 till kl. 16.30*.
Föreningen är den äldsta naturvårdsföreningen i Sverige och har skyddat naturreservatet Måkläppen *alltsedan 1899*. (S)

Se också om adverbial för framtida duration § 106.

[1] Verbfras i perfekt (och pluskvamperfekt) med oavgränsad aktionsart kan avse en tidrymd som når fram till talögonblicket (resp. den i texten aktuella tiden), vilket inte gäller om verbfrasen används ensam utan varaktighetsadverbial:

Per har varit advokat *i tre år*. [Satsen innebär att Per är advokat sedan tre år tillbaka eller att han har slutat som advokat efter att ha utövat yrket i tre år.] Jfr: Per har varit advokat. [Satsen innebär att Per inte längre är advokat.]

[2] Vid några verb, t.ex. *stanna, bli kvar, bo, logera,* kan ett tidfästningsadverbial som anger varaktighet ibland konstrueras med *över* (vid sidan av *under*):

Anders {stannade/blev kvar} på landet *över påskhelgen*.

Över anger att tidrymden börjar vid en aktuell tidpunkt i kontexten och upphör tidigast med slutet av den tid som rektionen anger.

ANM. Adverbial för varaktighet anger måttet på tidrymden och kan sägas vara ett slags måttsadverbial, jfr § 78.

§ 105. Tidsåtgång: ***på tre timmar.*** Adverbial som anger hur lång tid en aktion tar (tidsåtgång) fogas till verbfraser med avgränsad aktionsart och uttrycker att aktionen är slutförd inom den tidrymd som durationen anger. I normalfallet har aktionen varat hela denna tidrymd, men den kan också ha krävt kortare tid.

Ett adverbial för tidsåtgång utgörs vanligen av en prepositionsfras med prepositionen *på*. Det används på ett av följande två sätt:

a) En avgränsad aktion faller inom en viss tidrymd, och det är ofta anmärkningsvärt att aktionen inte tar längre tid.[1] Det förutsätts vanligen att det är bra med så kort tidsåtgång som möjligt, och om aktionen är agentiv framstår den ibland som en prestation.[2] Verbfrasens avgränsade aktion betraktas som odelbar i förhållande till adverbialet för tidsåtgång.[3]

[…] en ökningstakt som om den fortsätter skulle fördubbla antalet anställda *på ett år*. (S)

[…] att han *på kort tid* satte sig in i problemen, bestämde sig för en linje och fullföljde denna med framgång. (S)

På en natt skulle vi i princip spegelvända allt. (S)

På några få år har det skett en generationsväxling och medelåldern ligger strax under 30 år. (S)

Ibland anger adverbialet inte tidsåtgången för själva aktionen utan hur lång tid det tar innan aktionen är slutförd, utgående från den tid då den planeras eller konstateras vara väntad. I satsen *Lotta somnade på en timme* är det inte själva insomnandet som tar en timme, utan satsen säger att insomnandet inträffar under den närmaste timmen efter en aktuell tidpunkt, t.ex. den då Lotta bestämmer sig för att somna. Om man säger *Krister kom i mål på tre timmar* menar man likaså att Krister kom i mål efter högst tre timmar t.ex. räknat från starten.

Också oavgränsad aktionsart kan förekomma, men då anger adverbialet den tid som det tar för att tillståndet ifråga skall inträda:

På två minuter var hon uppe i trädtoppen. [= hade hon klättrat upp i trädtoppen]

Adverbialet kan ange en tidsram inom vilken en aktion upprepas ett visst antal gånger eller ett visst antal aktioner (av samma slag) utspelar sig:

På en timme nös hon 34 gånger. [dvs. det är anmärkningsvärt att hon nös så många gånger på så kort tid]
Kliniken behandlar 3 400 jourfall *på ett år*. (S)

b) En negerad aktion faller inom en viss tidrymd, och det är ofta anmärkningsvärt att perioden för den uteblivna aktionen har varit så lång:

Hon andades inte *på två minuter*. [Dvs. det är anmärkningsvärt att hon höll andan så länge.]
Och jag fick inte ta en träningsmeter *på tio veckor*. (S)
Så låga löneökningar har nämligen inte förekommit *på de senaste 30 åren*, påminner banken. (S)
Han har inte tagit en sup *på* {*två månader/länge*}.

Adverbial för tidsåtgång förekommer också i vissa andra kontexter som är semantiskt besläktade med en negerad sats (jfr Satsadvl § 78 not 1):

Hon har arbetat hårdare än *på länge*.
Det var det roligaste jag hört *på länge*.

[1] Mindre ofta och mest i skriftspråk används prepositionsfraser med *inom* för att ange tidsåtgång. *Inom* kan användas om aktionen t.o.m. tar kortare tid än adverbialet anger.

Lotta somnade *inom en timme*. [Lotta kan ha somnat innan timmen hade gått.]
Inom åtta dagar hade hon skrivit uppsatsen, låtit trycka den och delat ut den till alla tidningsredaktioner.
Två till fyra procent har den allvarliga varianten som leder till tandlossning *inom några år*. (S)

Prepositionsfraser med *inom* framhäver inte alltid det anmärkningsvärda i tidsåtgången på samma sätt som de med *på*. De förekommer knappast i negerade satser (*?Hon andades inte inom två minuter*). Vissa adverbial med *inom* kan alternativt ses som gränsangivande (jfr § 100), där tidrymdens början är implicit, t.ex. talögonblicket:

Vi ska vara färdiga *inom sex månader*. [Jfr med den implicita gränsen i slutet av aktionen: Vi arbetar här *sedan sex månader*.]
Detta eftersom centern och vpk vill avveckla alla tolv reaktorerna *inom högst tio år* […] (S)

[2] Tidsåtgångsadverbialet anger kortaste sanna tid, eftersom det vanligen är pragmatiskt intressant just hur kort tid aktionen tar:

Per städade lägenheten *på en timme*. [Dvs. det intressanta är att städningen inte tog längre tid.]

Jämför varaktighetsadverbial som anger längsta sanna tid, eftersom det vanligen är pragmatiskt intressant hur lång tid aktionen tar:

Per städade *i en timme*. [Dvs. det intressanta är att Per höll på så länge och inte en kortare tid.]

[3] Om man säger *Krister sprang 10 km på en timme*, så underförstår därmed talaren inte att han också sprang 10 km på någon del av den angivna tiden. (Jämför adverbial för varaktighet

som anger att den oavgränsade aktionen gäller för varje del av den tid som adverbialet anger. Om man säger *Krister sprang i parken under en timme*, så underförstår talaren att Krister sprang i parken under varje del av den angivna tiden.)

ANM. Adverbial för tidsåtgång anger måttet på en tidrymd och kan sägas vara ett slags måttsadverbial, jfr § 78.

§ 106. Framtida duration: *för en vecka*. Adverbial kan ange framtida duration för det tillstånd som satsens aktion förväntas resultera i. Adverbial för framtida duration fogas därför till sådana verbfraser med avgränsad aktionsart som leder till ett tillstånd med en viss varaktighet. Verbet är normalt agentivt, och adverbialet kan sägas ange den avsedda tiden för aktionen (jfr § 113: c).[1] Det utgörs av en prepositionsfras med *för* eller ibland *på* plus en nominalfras som anger tidrymd.

Hon reste till Holland {*för/på*} *en vecka*.
Han lämnade rummet *för* {*en liten stund/resten av eftermiddagen*}.
[…] hela jag värkte av längtan att få glömma mig själv *för en kort sekund*. (R)
[…] min hustru och jag hade lämnat henne hos morföräldrarna för att resa till Paris *på en vecka*. (R)

[1] Också varaktighetsadverbial (§ 104) kan ha bibetydelse av avsikt genom att ange durationen för det tillstånd som verbfrasens aktion avses leda till:

Han lämnade rummet {*en liten stund/under resten av eftermiddagen*}.
Kan vi öppna fönstret (*i*) *två minuter?*
Holger reste till sina föräldrar *över jul*.

Fokuserande tidsadverbial § 107–112

§ 107. Översikt. Fokuserande tidsadverbial fokuserar tiden för satsens aktion i jämförelse med en likadan aktion som äger rum eller tänks äga rum vid en annan tidpunkt. Talaren antyder härigenom ofta att satsens aktion är anmärkningsvärt tidig eller sen, kanske tidigare eller senare än väntat eller önskat. Däremot kan de fokuserande tidsadverbialen i sig själva inte tidfästa aktionen.

Kl. 8 satt Bo *fortfarande* vid telefonen. [Talaren jämför med en tidigare tidpunkt då Bo satt vid telefonen och anger det som anmärkningsvärt att Bo så sent som vid yttrandets tematiska tid satt kvar vid telefonen.]
Kl. 8 satt Bo *redan* vid telefonen. [Talaren jämför med en senare tidpunkt då Bo satt eller tänks ha suttit vid telefonen och anger det som anmärkningsvärt att Bo satt vid telefonen så tidigt som vid yttrandets tematiska tid.]

När aktionens tid på detta sätt jämförs med en tidigare aktions tid används fokuserande adverbial som *alltjämt*, *fortfarande*, *längre*, *än* (*nu*) (§ 110: a), *först* (*då/nu*), *äntligen*.

Han borde vara här men är *fortfarande* borta.
Splittringen mellan […] partierna är *alltjämt* betydande. (S)

När aktionens tid på detta sätt jämförs med en senare aktions tid används fokuserande adverbial som *redan* (*då/nu*), *än* (*nu*) (§ 110: b):

Hon skulle komma i morgon men är *redan* här.
Därför är vi misstänksamma mot vad som kommer att hända, vi har ju *redan* sett dribbel med siffrorna. (S)

De fokuserande tidsadverbialen placeras ofta på adverbialsplats i mittfältet men kan också stå i slutfältet eller som fundament. *Än* placeras endast i slutfältet eller som fundament. Affokalt, dvs. intill det fokuserade ledet (jfr Satsadvl § 50), placeras oftast *först* samt ofta också *ännu*, *redan*.

Han läste artikeln {*först/redan*} i dag på morgonen.
Hon läste läxor *ännu* klockan elva på kvällen.

Fokuserande adverbial står ofta i en sats där den tematiska tiden inte anges med något adverbial i satsen. I en sats med presenstempus fokuseras då vanligen talögonblicket, i en sats med preteritumtempus fokuseras satsens tematiska tid i det förflutna (jfr Tempus § 13):

Han har köpt alla julklappar *redan* (*nu*).
Jag träffade Kalle på stan i går eftermiddag. Han hade köpt alla julklappar *redan* (*då*). [dvs. *i går eftermiddag*]

De olika adverbialen uppträder olika i förhållande till aktionsart, räckvidd m.m., och i de närmast följande paragraferna anges för de olika fokuserande tidsadverbialen framför allt om de förekommer med oavgränsad eller avgränsad aktionsart, om de förekommer i affirmativ, frågande (underställande) eller negerad sats och om de står innanför eller utanför negationens räckvidd (i den mån detta kan avgöras).

Jämför också fokuserande satsadverbial (Satsadvl § 50–64).

§ 108. ***Fortfarande*, *alltjämt***. De fokuserande tidsadverbialen *fortfarande* och *alltjämt* (mest i neutralt och formellt skriftspråk) fogas bara till verbfraser med oavgränsad aktionsart. Aktionen tänks pågå vid satsens tematiska tid, oavbrutet från en tidigare tidpunkt. Vilken denna tidigare tidpunkt är kan mer eller mindre tydligt framgå av kontexten. Satsens tempus är vanligtvis presens eller preteritum.

[…] han håller *fortfarande* pipan mellan tänderna … (R)
Jag hade *alltjämt* brevet i handen när det knackade på dörren […] (R)
Hatade han mig *fortfarande*? (R)
Finns det *alltjämt* tid? (R)

I negerad sats har adverbialet större räckvidd än negationen, dvs. det är den negerade aktionen som sägs pågå från den tidigare tidpunkten. *Fortfarande*, *alltjämt* placeras också normalt tidigare i satsen än dess negerande uttryck.

Min syster har *fortfarande* inga barn. [Det är fortfarande så att min syster inte har några barn.]
Har din syster *fortfarande* inga barn? [Är det fortfarande så att din syster inte har några barn?]
Se där tecknet på att vissa datorer *fortfarande* inte har någon skam under huven. (S)
Själva tanken att samla försvarsintresserade från hela folkrörelse-Sverige till diskussion är det *alltjämt* inget fel på. (S)

En verbfras som i sin grundbetydelse anger en avgränsad aktion kan genom att tolkas iterativt eller generiskt (Aktionsarter § 20–21) bilda en verbfras för en oavgränsad aktion, så att *fortfarande* eller en synonym kan tilläggas:

Han smäller *fortfarande* igen dörren. [iterativ tolkning]
Fortfarande klarade han 1,60 i höjdhopp. [generisk tolkning]

Fortfarande, *alltjämt* kan på vissa villkor stå i sats med perfekt eller pluskvamperfekt oberoende av huvudverbets aktionsart. Adverbialet hänför sig därvid till det oavgränsade hjälpverbet *ha*, som anger tillståndet efter det att huvudverbets aktion har avslutats. Vanligen är då satsen negerad, dvs. talaren förnekar att tillståndet efter fullbordandet av verbets aktion föreligger.

Vi har {*fortfarande/alltjämt*} inte sovit.
Han har {*fortfarande/alltjämt*} inte somnat.
Fortfarande har en ny slutlig VD inte utsetts. (S)

En icke-negerad sådan sats med *fortfarande* kan också användas för att understryka (att lyssnaren inte bör glömma) att det som har inträffat har inträffat (jfr Pcp § 6: 2a).

Min dotter har *fortfarande* tagit skepparexamen. [Dvs. du borde känna till att min dotter har skepparexamen.]

§ 109. ***Längre***. Det fokuserande tidsadverbialet *längre* används mest i negerade satser och fogas till verbfraser med oavgränsad aktionsart. Adverbialet jämför – liksom *fortfarande* i affirmativ sats (§ 108) – med en tidigare tidpunkt, men det står inom negationens räckvidd, dvs. talaren förnekar att en viss aktion fortfarande pågår vid den tematiska tiden.[1]

Karlsson arbetar inte här *längre*. [Det är inte så att Karlsson arbetar här fortfarande, dvs. han har slutat.] Jfr: Karlsson arbetar fortfarande inte här. [Det är fortfarande så att Karlsson inte arbetar här, dvs. han har aldrig börjat.]
Han mindes inte *längre* denna ceremoni […] (R)

I en negerad fråga är skillnaden i räckvidd mellan *längre* och *fortfarande* densamma som i ett negerat påstående:

Arbetar inte Karlsson här *längre*? [Är det inte så att Karlsson fortfarande arbetar här?] Jfr: Arbetar Karlsson fortfarande inte här? [Är det fortfarande så att Karlsson inte arbetar här?]

I icke-negerad fråga har *längre* ungefär samma betydelse som *fortfarande*, *alltjämt*, dvs. aktionen förutsätts ha pågått vid en tidigare tidpunkt. Möjligen föredras *längre* om nekande svar väntas, medan *fortfarande* föredras om den talande inte har någon förväntning beträffande svaret.

Arbetar Karlsson här *längre?* Jfr: Arbetar Karlsson här fortfarande?

[1] *Längre* kan också vara en ordinär komparativ av adverbialet *länge*:
Min bror gick kl. 9 men flickorna stannade kvar längre. [≈ längre än {min bror/så}]

§ 110. *Än, ännu.* *Än, ännu* som fokuserande tidsadverbial fogas bara till verbfraser med oavgränsad aktionsart och används därvid på följande sätt:

a) I affirmativ sats betyder *än, ännu* detsamma som *fortfarande*, *alltjämt* (§ 108), dvs. adverbialet jämför med en tidigare tidpunkt och aktionen tänks pågå oavbrutet från denna tidpunkt fram till den tid som satsen handlar om. Talaren finner det värt att göra denna jämförelse, t.ex. därför att han anser det påfallande, glädjande eller ofördelaktigt att tillståndet inte har upphört vid satsens tematiska tid.

[…] det var möjligt att hon var vaken *ännu*. (R)
Han smäller *ännu* igen dörren. [Aktionsarten är oavgränsad om verbfrasen tolkas som iterativ; Aktionsarter § 21.]
Ännu klarar jag väl 1,60 i höjdhopp. [Aktionsarten är oavgränsad om verbfrasen tolkas som generisk; Aktionsarter § 20.]

I betydelsen 'fortfarande' kan *ännu* (liksom *än* i lexikaliserade uttryck) stå affokalt vid uttryck för tidfästning:[1]

$_0$*Ännu* {*klockan* ˈ*tolv/i* ˈ*går*} var han borta.
{*Än/Ännu*} *i dag* har drogen en viss betydelse.
Än i dag kan jag se allt som hände denna natt. (R)

I denna användning föredras den längre formen *ännu*.

b) I en negerad sats (med verbet i presens eller preteritum) jämför *än*(*nu*) situationen vid satsens tematiska tid (en situation då ett visst icke-tillstånd råder) med en tidigare tid, sedan vilken icke-tillståndet råder. Samtidigt förutsätter talaren att icke-tillståndet är anmärkningsvärt och förr eller senare skall upphöra, varför *ännu* i dessa satser kan sägas jämföra tiden för satsens aktion med en senare tid när icke-tillståndet äntligen skall upphävas.[2] *Än*(*nu*) placeras vanligen senare i satsen än det negerande uttrycket men kan också – särskilt i skriftspråk – stå tidigare.

Flickan sover inte *än*(*nu*). ≈ Det är fortfarande så att flickan inte sover. [Talaren (eller någon annan) hade väntat eller hoppats att flickan skulle ha somnat.]
Alice sysslade *ännu* inte med aktieaffärer. ≈ Det var fortfarande så att Alice inte sysslade med aktieaffärer.

Än(*nu*) har samma betydelse när den negerade satsens verbfras står i perfekt eller pluskvamperfekt. Oavsett om huvudverbet anger avgränsad eller oavgränsad aktion kan en sådan verbfras sägas ange ett oavgränsat tillstånd, nämligen det som råder innan huvudverbets aktion realiseras.

Flickan har inte {sovit/somnat} *än*(*nu*). ≈ Det är fortfarande så att flickan inte har {sovit/somnat}. [Talaren (eller någon annan) finner det anmärkningsvärt att flickan är vaken.]

Han poängterade också att USA *ännu på söndagskvällen* inte tagit någon kontakt om saken. (S)
Men jag har inte gett upp hoppet *ännu*. (S)
Ännu har jag inte tröttnat på turisterna, säger han. (S)
[…] några avgörande lösningar har *ännu* inte kunnat presenteras. (S)

I negerade frågor används vanligen *än*(*nu*) på samma sätt som ovan:

Sover inte flickan *än*(*nu*)? [Talaren (eller någon annan) förutsätter att flickan skall sova förr eller senare, och han finner det anmärkningsvärt att hon inte redan har somnat.]
Har inte flickan somnat *än*(*nu*)?

I denna användning är adverbialet ofta obetonat, och särskilt i ledigt språk föredras den kortare formen *än*.

c) I en underställande fråga kan *än*(*nu*) användas med betydelse som under (a), särskilt om adverbialet är betonat:

Sover flickan *ännu*? ≈ Är det fortfarande så att flickan sover?

Men lika vanlig är en annan innebörd, nämligen en betydelse som under (b). Adverbialet är då normalt obetonat och har den kortare formen *än*. Satsen kan också ha verbfras i perfekt eller pluskvamperfekt. Denna betydelse kan inte parafraseras med *fortfarande*.

{Sover flickan/Har flickan somnat} *än*? [Talaren (eller någon annan) förutsätter att flickan skall sova förr eller senare och hoppas att hon redan skall ha somnat.]

[1] *Ännu* kan särskilt i något ålderdomligt skriftspråk fokusera ett nominalt led i satsen, vanligen subjektet. *Ännu* antyder att den fokuserade referenten ingår i en tidsligt ordnad serie av jämförbara referenter och att satsens innehåll gäller anmärkningsvärt sent och senare än om någon annan referent i serien.

Ännu min farfar drog sig för att använda telefonen.

[2] I negerad sats kan *än*(*nu*) marginellt stå inom negationens räckvidd:

Flickan sover inte ˈ*ännu*. ≈ Det är inte så att flickan fortfarande sover.
Sover inte flickan ˈ*ännu*? ≈ Stämmer det inte att flickan fortfarande sover?

ANM. Den tidsliga betydelsen hos *ännu* (a) är besläktad med betydelsen när *ännu* används som förstärkande bestämning till komparativer samt med betydelsen 'ytterligare' i adverbial som anger aktionens ordningsnummer (§ 103):

Sångarna borde vara *ännu* fler.
Han upprepade exemplet *ännu* en gång.

§ 111. ***Redan.*** Med *redan* jämför talaren tiden för satsens aktion med en (tänkt) likadan aktion vid en senare tidpunkt. Ofta vill talaren framhäva det anmärkningsvärda i att aktionen äger rum så tidigt som vid en viss tidpunkt. *Redan* används normalt inte i negerad sats.

Den tid som *redan* jämför med en senare tänkt tid är ibland angiven med ett tidfästningsadverbial, men ibland är den identisk med yttrandets tematiska tid och lämnas då outtryckt i satsen (bortsett från tempusangivelsen).

1. Sats med tidfästningsadverbial

I en sats där ett tidfästningsadverbial anger tidpunkten för aktionen placeras *redan* ofta affokalt vid detta adverbial.[1]

a) I sats med oavgränsad aktionsart

Redan jämför med en senare tidpunkt då aktionen fortfarande pågår:

Redan 1948 bodde han i London.
Jag var flintskallig *redan på den tiden.*
Han föraktade *redan då* affärsmän och borgarbrackor, tänker hon. (R)
Som sagt, hon hade samhällsbilden klar *redan på ett tidigt stadium.* (R)

I satser om nutid används *redan* ofta utan tidfästningsadverbial men också här är sådant adverbial möjligt:

Nu sover hon *redan.*
I dag är han *redan* glömd.

b) I sats med avgränsad aktionsart

Redan jämför med en senare, ofta vagt uppfattad tidpunkt då samma aktion kunde ha ägt rum:

Han reser *$_0$redan i ˈmorgon.* Reser han *$_0$redan i ˈmorgon?*
Han reste *$_0$redan i ˈgår.* Reste han *$_0$redan i ˈgår?*

Coventry City Football Club bildades *redan 1883,* då som Singers FC. (S)
[…] den föll av *redan när han flyttade in* […] (R)
Det sprack tydligen *redan i budgivningen,* sa hon. (R)
[…] stadens portar öppnades *redan på långt håll.* (R)

2. Sats utan tidfästningsadverbial

I en sats utan tidfästningsadverbial anger *redan* att satsens aktion – när den infaller – infaller anmärkningsvärt tidigt.

a) I sats med oavgränsad aktionsart

Redan används när det inte är kopplat till ett tidfästningsadverbial framför allt vid oavgränsad aktion. Hit räknas också verbfraser i perfekt eller pluskvamperfekt som anger det oavgränsade tillståndet sedan verbets aktion har fullbordats.[2]

Kalle sover *redan*. Sover Kalle *redan*?
Kalle sov *redan*. Sov Kalle *redan*?

Björnen låg *redan* under filtarna och nere i sovsäcken. (R)
Röda eldtungor slickade *redan* virrvarret av träsplitter under våra fötter. (R)
[…] i trädgården kring Torpa Pensionat skallade *redan* sommargästernas krocketklot […] (R)
Kalle har *redan* {sovit/somnat}. [Dvs. tillståndet att ha sovit eller somnat gäller så tidigt som vid talögonblicket.]
Kalle hade *redan* {sovit/somnat}. [Dvs. tillståndet att ha sovit eller somnat gällde så tidigt som vid den tidpunkt i det förflutna som texten just handlar om.]

b) I sats med avgränsad aktionsart

Utan tidfästningsadverbial förekommer *redan* inte så ofta i sats med avgränsad aktionsart. Om huvudordet i verbfrasen i sin lexikala betydelse avser en avgränsad punktuell aktion får denna en mer eller mindre tydlig durativ tolkning i sats med *redan*. *Redan* jämför med en senare, ofta näraliggande tidpunkt då samma aktion kunde ha ägt rum.

Jag var alldeles uppskärrad och formulerade *redan* texten i hjärnan […] (R)
Ordföranden anmälde *redan* näste talare […] (R)
Men de flockades *redan* omkring Julia, de som rusat ut ur huset. (R)
Han ställde *redan* frågan på nytt till en annan elev […] (R)
[…] nu gick barnen *redan* från bordet i små grupper. (R)
[…] det insåg jag *redan*. (R)
[…] men hon sköt *redan* undan skärpan av minnet. (R)

[1] *Redan* kan fokusera ett nominalt led i satsen, vanligen subjektet. *Redan* antyder att den fokuserade referenten ingår i en tidsligt ordnad serie av jämförbara referenter och att satsens innehåll gäller om den fokuserade referenten anmärkningsvärt tidigt och tidigare än om någon annan referent i serien.

Redan min farfar hade samlat på frimärken.
Frimärken hade *redan min farfar* samlat på.

[2] I sverigesvenskan väljs ofta perfekt eller pluskvamperfekt (i stället för presens respektive peteritum) när det skall sägas att en avgränsad aktion fullbordades vid en anmärkningsvärt tidig tidpunkt. Man talar alltså inte om själva aktionens tid utan om tillståndet efter den genomförda aktionen. I finlandssvenskt talspråk förekommer *redan* utan tidfästningsadverbial också vid presens och preteritum av verb som anger avgänsad aktion i en kontext där sverigesvenskan skulle ha perfekt:

Jag hittade *redan* [re:n] mina glasögon. [finlandssvenska] = Jag har *redan* hittat mina glasögon. [sverigesvenska]

Också hos en del sverigesvenska språkbrukare kan *redan* förekomma i en avgränsad verbfras, om betydelsen av en senare möjlig tidpunkt är försvagad och *redan* betyder 'tidigare'.

Jag nämnde *redan* att jag kan komma i morgon. [Vanligen i stället: Jag har redan nämnt att jag kan komma i morgon.]

§ 112. ***Först.*** Det fokuserande tidsadverbialet *först* fogas främst till verbfraser med avgränsad aktionsart för att jämföra med en tidigare tidpunkt när aktionen kunde ha ägt rum. Talaren vill oftast ange det som anmärkningsvärt att aktionen inträffar så sent. När *först* fokuserar aktionens tid förekommer det alltid tillsammans med ett tidfästningsadverbial (oftast affokalt) som anger aktionens referenstid:[1]

Han lär bli färdig $_0$*först i* ^{1}*morgon.*
Han blev färdig *först i går*.

Först i skymningen kommer de fram. (R)
Först därefter släckte han ljuset och lade sig att sova. (R)
Först 1938 hade han blivit färdig med boken.
Inträdde inte förändringar *först efter döden?* (R)
Då först kom kroppen till sin fulla rätt. (R)

Först kan också fogas till en verbfras med oavgränsad aktionsart, men aktionen tolkas då närmast som ingressiv (och därmed avgränsad), dvs. verbfrasen uppfattas som avseende den oavgränsade aktionens början (Aktionsarter § 22):

[…] *först då* var de framme. (R)
Först då kunde man andas igen […] (R)
Först 1938 var han färdig med boken.

Med samma betydelse som *först* används *inte* (…) *förrän*:[2]

Han blev *inte* färdig *förrän* i våras. ≈ Han blev färdig *först i våras*.
Inte förrän i våras blev han färdig. ≈ *Först i våras* blev han färdig.

Först används normalt inte som fokuserande tidsadverbial i negerade satser. Negerad betydelse inom räckvidden för *först* måste uttryckas på annat sätt.

?*Först fram emot jul* {hostade/joggade} han inte. [I stället: *Först fram emot jul* hade han slutat {hosta/jogga}.]

[1] *Först* kan också fokusera satsens subjektsreferent och placeras då affokalt framför subjektet. *Först* antyder att den fokuserade referenten ingår i en tidsligt ordnad serie av jämförbara referenter och att satsens innehåll gäller om den referenten anmärkningsvärt sent men ändå tidigare än om någon annan referent i serien.

Först Gustav II Adolf förstod till fullo vikten av ett lätt fältartilleri.

När *först* inte fokuserar en tidpunkt eller en subjektsreferent kan det självt ange i vilken ordning inom en given tidsram som en aktion utspelar sig, jfr också § 103 not 1.

Först regnade det men sedan lyste solen fram.

[2] Liksom de affokala *först, inte förrän* anger *äntligen* (och dess synonymer) att aktionen förväntats inträda eller pågå vid en tidigare tidpunkt. *Äntligen* har till skillnad från andra fokuserande tidsadverbial en inherent värderande innebörd: talaren hade hoppats på en tidigare tidpunkt.

Kl. 12 satt vi *äntligen* alla till bords.
Äntligen syntes båten vid horisonten.
Äntligen hade hon simmat hundra längder.
I morgon skall *äntligen* vår nya värmepanna installeras.

Äntligen placeras dock inte prefokalt (men möjligen postfokalt). Det används heller inte rematiskt och står därför normalt inte i slutfältet. Däremot kan det stå som fritt annex, obetonat eller med emotionellt betingad betoning. *Äntligen* kan marginellt stå utanför en negations räckvidd i samma sats men aldrig inom.

**Äntligen* i morgon installeras vår nya värmepanna.
I morgon *äntligen* installeras vår nya värmepanna.
Nu är huset färdigt, *äntligen*.
Äntligen var han inte längre trött.
*Han kom inte *äntligen* hem till jul.

Övriga fria adverbial § 113–115

§ 113. Kausalitet. Som kausalitetsadverbial räknas sådana adverbial som anger orsaken till (den överordnade) satsens sakförhållande (inklusive skälet till att en agentiv aktion företas), följden av sakförhållandet, ett otillräckligt hinder för det, ett tillräckligt villkor för satsens sanning eller avsikten med aktionen.[1]

Kausalitetsadverbial har ofta satsform och behandlas utförligast i kapitel 37 Bisatser.

a) Adverbialet anger en orsak till det sakförhållande som satsen anger (kausal relation):

Han lade ner verksamheten {*av brist på pengar/av misstag/av en händelse*}.
Eftersom de dessutom saknar hudkörtlar kan de inte utnyttja något slag av s a s klibbig vidhäftningsmetod. (S)
Juryn kunde dock inte enas *beroende på otillräcklig bevisning mot den ene av dem*. (S)
Däremot behöver hon inte byta yrke *för pengarnas skull*. (S)
[…] och sedan tyckte hon illa om sig själv *för den där avundsjukan*. (R)

I agentiva satser anger orsaksadverbialet ofta ett skäl till att agens utför satsens aktion:

Vi har valt punkthus *därför att dessa öppnar Högbergsgatan mot den blivande Fatbursparken och Bofills berömda halvcirkelshus*. (S) [agens är den överordnade satsens subjekt]
Åtalet mot fyra av dem lades dock ner *på grund av brist på bevis* […] (S) [agens är underförstått i den passiva satsen]

Adverbial som anger orsak kan vara bundna men glider då över i objektliknande adverbial (§ 35).

b) Adverbialet anger följden (konsekvensen, resultatet) av det sakförhållande satsen anger (konsekutiv relation):

Hon stod och småneg, *så att kjolen stötte i golvet* […] (R) [konsekutiv bisats]
Samuel blev försöksutskriven den sommaren, *till stor glädje för barnen*. (R)

Fria följdadverbial kan också ha strukturen *med X som* {*följd/resultat/konsekvens*}, *med påföljd att X*:

[…] effektiva bromsar sätts på strukturomvandlingstakten *med lägre tillväxt i ekonomin som resultat*. (S)
Flyg och artilleri bombarderade vad regeringen kallade ”gerillaställningar”, *med ytterligare hundratals offer som följd*. (S)
Råvaruleveranserna nådde sällan fram i tid, *med påföljd att maskinerna rätt snart ofta stod stilla*.

Adverbial som anger följd är ofta bundna (§ 56). Också partikeladverbial som medför avgränsad aktionsart kan sägas ange konsekvens (§ 14–15).

c) Adverbialet anger avsikten med aktionen (final relation):

Hon pratade med Torsten ett par gånger *för att han inte skulle börja undra*. (R) [final bisats]
I ”Hela gatan” berättas om hur respektive kommun gör *för att hålla sitt trädbestånd levande och öka på det*. (S) [final infinitivfras]
Jag har faktiskt skickat min son till New York *för de avslutande studierna*. (R)

Ett avsiktsadverbial står vanligen i en agentiv sats. Men det kan också stå i en icke-agentiv sats och ange avsikten med den aktion som förorsakat satsens tillstånd:

Det var grädde i såsen *för att den skulle smaka bättre*.
För att bevara värmen var det ont om fönsterglas i ladugården […] (R)

Adverbial som anger avsikt kan vara bundna men glider då över i objektliknande adverbial (§ 35).

d) Adverbialet anger ett otillräckligt hinder eller en vilseledande premiss för det sakförhållande som anges i satsen (koncessiv relation):

[…] är det skönt att om aftonen koppla av i ett hotell eller gästhus, *även om ifrågavarande etablissemang från en bortskämd europés synvinkel inte sällan har en påkostande men charmfull primitivitet*. (S) [koncessiv bisats]
En fyra fem gånger har han blivit utkörd av polisen, *fastän han bara suttit en kvart på träbänkarna*. (S) [koncessiv bisats]
[…] att klänga sig kvar i de till synes mest omöjliga lägen *trots tyngdkraften*. (S)

Att ett otillräckligt hinder särskilt anges innebär ofta att talaren eller någon annan hade väntat sig att hindret skulle vara tillräckligt. Gränsen mellan de fria adverbialen för otillräckligt hinder och de adversativa satsadverbialen (Satsadvl § 40–44) är vag.

e) Adverbialet anger ett villkor för satsens sanning (konditional relation):

Har man inget annat att meditera över, kan ens uppmärksamhet knappast undgå att fångas av […] (S) [konditional bisats]
[…] vilka som bekant kan vara nästan omöjliga att lossa från underlaget *om man inte överlistar dem*. (S) [konditional bisats]
[…] samtidigt agerar den på ett sätt som *i händelse av framgång* garanterar fortsatt diktatoriskt styre. (S)
I sådana fall får de bara ta hand om just den penna eller färgburk som klottraren använt. (S)

När villkorsadverbialen har strukturen av prepositionsfraser eller temporala bisatser är de ofta vagt avgränsade från andra adverbialsbetydelser som kan tolkas generiskt-konditionalt, såsom de tidfästande, t.ex. *vid brand*, *när det brinner*, *med en sådan medhjälpare* (*vid min sida*).

[1] Vissa prepositionsfraser som börjar med *med* eller *utan* och som anger en beledsagande omständighet (§ 81) tolkas gärna som angivande kausalitet av något slag. Särskilt om den överordnade satsen anger en hypotetisk eller irreell aktion kan *med-* eller *utan*-frasen ofta parafraseras med en konditional bisats.

Med allt sitt bullrande sätt (*så*) är Ludvigsson en hygglig prick. [tolkas som otillräckligt hinder: 'även om han har ett bullrande sätt']
Uppgiften skulle vara möjlig *med större resurser*. [tolkas som villkor: 'om vi hade större resurser']
Utan dig (*så*) skulle vi sitta på ålderdomshemmet i Vetlanda. [tolkas som villkor: 'om vi inte hade dig']

Särskilt bisatser och infinitivfraser inledda med *utan* antyder ofta något slags koncessivt samband med den överordnade satsens sakförhållande. Matrissatsen kan t.ex. tolkas som ett otillräckligt hinder för *utan*-frasen.

[…] han hade varit borta förut *utan att vi känt oro*. (R) [≈ … men vi hade ändå inte känt oro]
Han såg på henne *utan att ändra en min*. (R) [≈ … men ändrade ändå inte en min]

ANM. 1. Kausala, finala och konditionala bisatser kan också fungera som satsadverbial och utgöra kommentarer till språkhandlingen (se t.ex. Satsadvl § 24):

{Om/Eftersom} du vill veta det, så är han inte särskilt flitig.

ANM. 2. Avsiktsadverbial förekommer mest vid agentiva verb och är därför på sätt och vis semantiskt bundna av verbet, men syntaktiskt hör de till de fria adverbialen: som fundament behöver de inte stå inom negationens räckvidd och de tar gärna adjunktionellt *så*, t.ex.: *För att bli färdig tidigare* (*så*) *gick jag inte ut och åt med de andra*. Jämför också vad som ovan sägs om möjligheten att stå i icke-agentiv sats, dvs. en sats där avsiktsadverbialet inte kan sägas ha krav på verbet, t.ex.: *Fönstren är stora för att rummet ska bli ljust*.

§ 114. Jämförelse. Ett fritt adverbial som anger likhet eller skillnad karakteriserar en aktant eller en aktion som lik eller olik en annan i det avseende som anges av (den överordnade) satsen i övrigt. Jämförelseadverbialet består vanligen av en komparativ bisats eller subjunktionsfras (jfr § 63), en bisats inledd av *medan* eller dess synonymer, eller någon gång av en prepositionsfras.

Han längtar väl efter julen *precis som jag* (*gör*).
Han längtar väl efter julen *liksom* (*han längtar*) *efter semestern*.
Elsa blev professor i matematik, *medan Arne har etablerat sig som grafiker*.
Till skillnad från Svensson längtade Johansson alltid efter semestern.
Inte desto mindre är kameleonterna de enda reptiler som, *i likhet med människan*, har binokulärt seende. (S)

§ 115. Avseende. Ett adverbial som anger avseende hänför aktionen till en viss klass, ungefär som ett klassificerande adjektivattribut hänför nominalfrasens referent till en viss klass (jfr Adj. § 6–7). Ett avseendeadverbial innehåller också prototypiskt ett klassificerande adjektiv (som det semantiskt tunga ledet).[1]

Att rikspolischefen och riksåklagaren själva *formellt* övertar mordutredningen är sannolikt. (S)

Adverbialen för avseende har vidare en funktion som liknar restriktiva deskriptiva led i en nominalfras (jfr Nomfraser § 95). Satsen *Från pedagogisk synpunkt anses fyra- och femåringar vara idealiska elever* uttalar sig inte om huruvida fyra- och femåringar är idealiska elever i allmänhet utan bara om hurdana de är i pedagogiskt avseende. Ofta kontrasterar satsen t.o.m. mot ett (underförstått eller uttalat) förnekande av att propositionen gäller i ett annat avseende:

Där […] tillämpas ett system som *formellt* innebär löntagarstyrning men *i realiteten* är hårt knutet till den rådande maktstrukturen […] (S)

Fler exempel på adverbial som anger avseende:

Matchen var *spelmässigt sett* helt bedrövlig. (S)
För min del återstod nu bara djup tystnad och lång väntan […] (R)
[…] att slippa komma i fängelse *rent kroppsligen?* (R)
[…] han skulle komplettera sin valsedel *geografiskt och politiskt*. (S)
de senaste tecknen på försöken att *ideologiskt* reorganisera kapitalismen (S)

Hit hör också adverbial inledda av prepositioner med betydelse av 'avseende' som *i fråga om*, *vad gäller*, *beträffande*:

Också Engqvist har fel *i fråga om papperet*.
I Stockholm har vi kommit jämförelsevis långt *vad gäller utbyggnaden av barnomsorgen*. (S)
Jakob instämde med mig *beträffande mötesförberedelserna*.

[1] Adverbial som anger avseende kan placeras före eller efter det negerande satsadverbialet i satsens mittfält. Placering före eller efter *inte* torde sammanhänga med om avseendeadverbialet eller det negerande adverbialet har störst räckvidd. Skillnaden i betydelse är dock ofta mycket liten.

Ungdomar under 20 år kan få tag i sprit och vin fastän de *formellt inte* får handla på systemet. (S)
Jackson är visserligen *inte formellt* kandidat ännu, men alla väntar sig att han avser att kandidera […] (S)

Tyvärr har jag *officiellt inte* något att göra med den här saken längre. (R)
Jag misstänker att enda skälet till att han *inte officiellt* övergick till rundhuvudena var de fula kläderna och hårklippningen. (R)

ANM. Också adverbial som anger tid, rum eller kausalitet kan liksom avseendeadverbialen sägas ha en restriktiv funktion. De adverbial som anger avseende kan möjligen ses som en restkategori bland de mest fria adverbialen: de anger någon omständighet under vilken satsens utsaga är giltig, utan att denna omständighet klart kan hänföras till någon av kategorierna tid, rum, kausalitet. Adverbial med vag tidslig etc. egenbetydelse kan därför hänföras till avseendeadverbialen:

[…] om beteckningen nu kan tillåtas *i detta sammanhang* […] (S)
Det är troligen inte frågan om sugmekanism *i detta fall*. (S)

21 VERBFRASER: POSTPONERADE LED

1 Översikt. 2 Nominala bisatser eller infinitivfraser som postponerade led. 3 Attributiva bisatser eller infinitivfraser som postponerade led. 4 Tunga led som postponerade led.

§ 1. Översikt. Postponerade led är sådana satsled som står bland verbets fria bestämningar i verbfrasen men som bortsett från placeringen bibehåller sina syntaktiska och semantiska egenskaper som subjekt eller som bundna bestämningar i verbfrasen eller som bestämningar i sådana led. Det postponerade ledet är i typfallet ett tyngre led än de led som det skulle ha föregått om det hade stått på sin ordinarie plats i satsen. Med tyngre menas t.ex. att ledet är mer omfattande, strukturellt mer komplext (t.ex. utgörs av en bisats), starkare betonat eller mera rematiskt.

Antingen kan det postponerade ledet lämna satsledets ordinarie plats tom (ungefär som när ett led står som satsbas i stället för på sin ordinarie plats), eller också kan det representeras på satsledets ordinarie plats av ett expletivt *det*. Som postponerade led fungerar framför allt:

a) nominala bisatser eller infinitivfraser (i vissa fall med expletivt *det* på satsledets ordinarie plats i den inre satsen)

Det är nödvändigt {*att vi far/att fara*}.

b) attributiva bisatser och infinitivfraser (utan korrespondens med expletivt *det* i den inre satsen)

Jag har hoppet kvar {*att han kommer/att få träffa honom*}.
Vem känner du här i stan *som kan tala italienska*?

c) olika andra tunga led (utan korrespondens med expletivt *det* i den inre satsen)

Det var många anhängare där *eller åtminstone sympatisörer*.
Hittills har anskaffats för detta ändamål *sex datorer och lika många skrivare*.

Ett postponerat led står efter partikeladverbial, objekt eller bundet predikativ samt vanligen också efter bundna adverbial, men det behöver inte stå helt i meningens slut:

Det gav oss en del problem *att det regnade så mycket där nere*. Jfr: *Det gav oss *att det regnade så mycket där nere* en del problem.
Det skulle nog vara möjligt {*att åka* för mig/för mig *att åka*}.
Det var snällt av dig {*att besöka oss/att du besökte oss*}. Jfr: *Det var snällt {*att besöka oss/att du besökte oss*} av dig.
Jag hade ännu hoppet kvar {*att en gång få lära känna henne* på den tiden/på den tiden *att en gång få lära känna henne*}.

Som postponerat led fungerar obligatoriskt nominala bisatser och infinitivfraser i viss satsledsfunktion (*Då är det nödvändigt* {*att vi far/att fara*}.) liksom också vissa attributiva bisatser och infinitivfraser (*Jag var idiotisk som trodde på henne. Vem känner du som vet något om Rumänien?*).

ANM. Sådana postponerade led som representeras av expletivt *det* på satsledets ordinarie plats är väl integrerade i den inre satsen. I de andra fall då ett led står postponerat vore det möjligt att se ledet i stället som ett slags fritt finalt annex till den inre satsen (jfr Annex § 12). Detta kan vara en rimlig lösning åtminstone i de fall då ledet i fråga uttrycker ett separat påstående och uttalas med den svagare betoning som är karakteristisk för fria finala annex.

§ 2. Nominala bisatser eller infinitivfraser som postponerade led. Nominala bisatser och infinitivfraser fungerar i vissa fall obligatoriskt och i de flesta andra fall optionellt som postponerade led, oberoende av om de står i huvudsats eller de står i bisats. Som subjekt och i vissa fall som objekt företräds de då av expletivt *det* i den inre satsen (Bisatser § 47–48; Inffraser § 4, 6, 9). Postponering sker i följande fall:

a) Nominala bisatser och infinitivfraser är i de flesta språkbrukares språk obligatoriskt postponerade, om de eljest skulle ha stått i mittfältet, dvs. som subjekt i bisatser och som subjekt i huvudsatser så snart de inte fungerar som fundament i deklarativ huvudsats. Expletivt *det* är då vanligtvis obligatoriskt på subjektets ordinarie plats.[1]

Om det blir nödvändigt {*att vi far/att fara*}, så låt mig packa.
Då blir det nödvändigt {*att vi far/att fara*}.
Nu spelar det ingen roll *vart hon far*.

b) Nominala bisatser och infinitivfraser är vanligen postponerade, om de är subjekt och eljest skulle ha stått som fundament i deklarativ huvudsats:

Det blir nödvändigt {*att du far/att fara*}. [Jfr med placering som subjekt: {Att du far/Att fara} blir nödvändigt.]

En subjektsbisats eller subjektsinfinitivfras som fundament ({*Att du far/Att fara*} *blir nödvändigt*) ger ett något skriftspråkligt intryck och innebär oftast att talaren förutsätter att satsens innehåll är i någon mening aktuellt. (Däremot står andra nominala bisatser och infinitivfraser (t.ex. som objekt eller som rektion med isolerad preposition) utan vidare som fundament: *Att du skulle begripa det här har jag alltid önskat mig.* {*Att åka/Åka*} *till Rom har hon talat om länge.*)

c) Nominala bisatser och infinitivfraser är vanligen postponerade om satsledets ordinarie position är i slutfältet, dvs. som objekt eller predikativ:

Per har inte berättat för sin mor ännu *att han tänker skilja sig*. Jfr: Per har inte berättat nyheten för sin mor ännu.
Det tråkigaste har varit hela tiden *att han inte har ställt upp*.
Jag har önskat i många år *att få köra en Harley Davidson*.

Om bisatsen eller infinitivfrasen är objekt vid ett objektspredikativ eller en nexusinfinitiv, postponeras den obligatoriskt:

Han {höll (det) aldrig/har aldrig hållit (det)} för sannolikt *att vi skulle få stipendiet*.
Han gjorde det omöjligt för oss *att fara*.
Jag lät det ske *att förordnandet förnyades*.

Om bisatsen eller infinitivfrasen är rektion kan den inte postponeras ensam. Däremot kan hela prepositionsfrasen postponeras, eller också kan bara rektionen dislokeras (Annex § 2–9).

*Han har berett sig på i flera år {*att överta gården/att räntebidragen ska tas bort*}. Jfr: Han har berett sig i flera år *på {att överta gården/att räntebidragen ska tas bort}*. [Hela prepositionsfrasen står som postponerat led.] Han har berett sig på det i flera år {att överta gården/att räntebidragen ska tas bort}. [Rektionen står som final dislokation, med pronominell kopia i den inre satsen.]

[1] Vissa språkbrukare accepterar satser och infinitivfraser som subjekt också i mittfältet, särskilt om de är relativt korta:

Då för tiden var *att segla på Östersjön* det bästa han visste. Eftersom *att segla på Östersjön* då för tiden var det bästa han visste …
Då är nog *att det regnar snart* viktigare för oss just nu. Eftersom *att det regnar snart* är så viktigt för oss just nu …

Infinitivfras eller bisats som subjekt kan postponeras utan expletivt *det* på subjektsplats om den överordnade satsen är deklarativ och har ett predikativ som fundament:

Ledsammast har varit {*att han aldrig har ställt upp/att aldrig få se honom*}.
Särskilt betydelsefullt torde vara för dem *att inte bli utestängda från toppmötet*.

I passiv sats kan en bisats som subjekt stå kvar på den plats där det skulle stå i motsvarande aktiva sats som objekt (jfr Subj. § 8, Eg. subj. § 3: b):

På senare tid har sagts *att det har blivit läge för demokratiska kandidater "till vänster om mitten"*. (S)

Om bisatsen eller infinitivfrasen är apposition till *detta/det* (Nomfraser § 75: e, 77: a) kan hela konstruktionen utan vidare fungera som ordinärt subjekt:

Länge var *detta att han alltid skulle skämta om allting* väldigt irriterande.

ANM. 1. Ett postponerat subjekt i sats med expletivt *det* på subjektets ordinarie plats erinrar om egentligt subjekt. En viktig skillnad mellan dem är att det postponerade subjektet inte kan stå som fundament i deklarativ huvudsats:

**Att spela i ensemble* är det alltid stimulerande. Jfr: Lite pengar kom det alltid med posten i slutet av månaden.

ANM. 2. Om en nominal bisats eller infinitivfras företräds av betonat *det* är bisatsen finalt dislokerad som annex i exempel som de följande (Annex § 2–9):

Jag tycker att just det är särskilt glädjande att han ska slå sig på arkitektur.
Åtminstone det har jag alltid önskat mig att de förr eller senare skulle begripa vad jag håller på med.

ANM. 3. För bisatser och infinitivfraser som objekt eller predikativ framgår det i många, kanske de flesta, fall inte klart om de är postponerade eller inte eftersom de ändå skulle hamna sist i satsen:

Peter har inte sagt *att han tänker skilja sig*.
Det tråkigaste är *att han inte har ställt upp*.
Jag har länge önskat *att få köra en Harley Davidson*.

Det kan också vara oklart om eventuella efterföljande satsled tillhör matrissatsen eller bisatsen respektive infinitivfrasen:

Flera gånger viskade jag till honom att han skulle vara tyst under prästens tal.
Jag fick honom inte att vara tyst under prästens tal.

§ 3. Attributiva bisatser eller infinitivfraser som postponerade led. Bisatser och infinitivfraser vilka fungerar som attribut kan optionellt stå som postponerade led:[1]

Här får *ingen* komma in *som har kniv*.
Men *någonting* är det förstås *som har saknats i den där mansbilden*, och det är kärleken. (S)
Vart tar då *de människor* vägen *som inte kan eller vill köpa radhusen*? (S)
Genom att det finns *en person* i närheten *som älskar en* när man skapar rum omkring sig lär man sig att […] (S)
Och *dom synpunkterna* var ju så vägande *som kom fram här* […] (T)
Det är väl *en jargong* också *som finns färdig*. (T)
Den uppfattningen har jag *att man ska lära sig landets språk*.
Jag har *hoppet* kvar *att få se honom i livet*.

Ett attributivt led torde stå postponerat särskilt om det framgår någorlunda tydligt av nominalfrasens form att ett efterställt attribut skall komma eller när avståndet mellan huvudord och attribut är litet:

Vi såg *det uppror* sprida sig över landet *som vi varnat för*.
Ja, då kör dom ju med *infrarött ljus* då *som inte syns*. (T)

Om det attributiva ledet har restriktiv betydelse, avskiljs det inte från den inre satsen med någon egen prosodi och vanligen inte heller med komma i skrift.

I skrift och planerat tal undviker man ofta postponerad relativ bisats, ifall därigenom ett nominalt led skulle komma att stå omedelbart före bisatsen, oavsett om den alternativa tolkning som därmed blir möjlig är semantiskt rimlig eller bara löjeväckande:

?Jag såg *Kalle Svensson* på bussen, *som hade armen i band*.

Det finns dessutom en stark delvis normativ tendens att undvika postponerad relativ bisats också i övriga fall. Benägenheten att undvika postponering av andra slags attributiva satser eller infinitivfraser är föga utforskad.

I ett par fall postponeras attributiva satser och infinitivfraser obligatoriskt:

a) När nominalfrasen innehåller ett interrogativt led (Huvudsatser § 60, Bisatser § 26, Nomfraser § 33):[2]

Vem ska du berätta det för *som inte har hört det förut?*
Vad behöver du *att öppna paketet med?*

b) När nominalfrasen är ett negerat objekt eller predikativ placerat i mittfältet:

Jag har *ingenting* sagt *som jag behöver ångra.*
Jag hade *ingenting* haft *att förtulla.*
Hon har *ingenting* blivit *som hon önskat bli.*

c) När den attributiva satsen är en relativ bisats med entydigt kausal innebörd (Bisatser § 33):

Du är dum *som står här och diskar.*

d) När den relativa bisatsen ingår i en utbrytningskonstruktion (Bisatser § 38):

Sin bror var det visst (*som*) *hon skulle skriva till.*

Om relativa bisatser som appositioner till sats eller verbfras se Annex § 15.

[1] Ett predikativt eller appositionellt attribut (Nomfraser § 53, 65–69) kan postponeras i ungefär samma utsträckning som en attributiv sats, om det innehåller en sats eller är flerledat:

Jag tänker lägga *ett gift* i hans mat, *så verksamt att han dör på fläcken.*
Ett gift tänker jag lägga i hans mat, *så verksamt att han dör på fläcken.*
Jag har köpt *två böcker* till honom, *den ena tyvärr lite för romantisk.*
Två böcker har jag köpt till honom, *den ena tyvärr lite för romantisk.*
?Jag har köpt *en bra bok* till honom, *fast här och där rätt skabrös.*

Gränsen mot fritt predikativ (Predv § 46–52) blir i sådana fall flytande.

Också andra slags efterställda attribut postponeras ofta i fallen (a) och (b) ovan:

Vad behöver du av *allt jag har lagt fram?*
Jag har *ingenting* sagt *av allt jag skulle kunna säga.*
Hon har *ingenting* blivit *av allt det hon kunde bli.*

[2] När den interrogativa nominalfrasen innehåller ytterligare en efterställd bestämning, kan den dock i viss utsträckning ha också en icke-postponerad attributiv bisats eller infinitivfras:

Vem mer som kan spela trummor har du fått tag i?
Vad allt som irriterar mig skulle jag inte kunna räkna upp!
Vad annat att ta med sig kan du komma på?

Villkoren för denna ordföljd är föga utforskade.

§ 4. Tunga led som postponerade led. Tunga satsled – andra än de som nämnts i § 2 och 3 – kan också fungera som postponerade led i satsens slutfält. Egenskaper som kvalificerar ett led som tungt är följande: det är långt, det är syntaktiskt komplext, det är semantiskt komplext (t.ex. utgörs av eller innehåller en sats), det är rematiskt, dvs. ingår i det som utsägs om någonting annat (temat) i satsen. Hur många av dessa egenskaper som krävs för att talaren ska uppleva ledet som tungt är ofullständigt utrett. Tyngden bedöms sannolikt i förhållande till satsens övriga, icke-postponerade led, så att ett led lättare kan stå postponerat om övriga led är t.ex. korta och föga komplexa.

Det postponerade tunga ledet har vanligen en av följande syntaktiska funktioner:

a) Samordningsled:

Hon kunde höra en duva nu *och en bil som passerade genom skogen långt borta*. (R)
Ibland hade han en filt med åt henne *eller en termos med varm saft*. (R)

b) Led vars ordinarie plats är i slutfältet:[1]

Ibsen har här skänkt åt världen *en diktad figur lika oförglömlig och ojämförlig som Faust, kung Lear eller Madame Bovary*. (S) [objekt]

c) Subjekt i en passiv sats:[2]

I år ska anställas för diverse uppgifter vid avdelningen *inte mindre än fyrahundra kvalificerade personer*.
Icke desto mindre har inom projektet skrivits *fyra monografier och femton tidskriftsuppsatser*.
Ovanför ingången är infattad *en marmortavla med grekiskt kors samt inskriften: "In hoc signo vinces"* […] (S)

d) Appositioner och pseudoappositioner samt vissa flerledade fraser, om det är klart till vilket tidigare satsled som det postponerade ledet hänför sig till (Nomfraser § 68, 70, Flerl. fraser § 2–3):

En fin cykel fick han, *den bästa vi fick tag i*.
Börje ska köpa gården, *inte Hans*.
Det kom många till föreläsningen, *särskilt ungdomar*.
Man blev tvungen att kasta åtskilligt efter strejken, *t.ex. frukt och grönsaker*.
Nio patienter fick sätta livet till *varav två redan under förnatten*. (R)
De såg en racerbil i garaget *också den målad i violett*.

[1] I många fall under (b) är det svårt att avgöra om ledet är postponerat eller inte, eftersom ledets ordinarie plats är i satsens slutfält (så nästan alltid med de flesta slags adverbial):

Peter har berättat alltihop i dag *för sin mamma*.

[2] Det postponerade subjektet kommer alltså ofta att stå på samma plats som ledet skulle ha haft som objekt i motsvarande aktiva sats. Jfr Eg. subj. § 3: b. I den mån ledet står senare i satsen, dvs. efter adverbialen, kan denna förskjutning uppfattas på samma sätt som en postponering av objekt enligt (b).

ANM. De led som behandlas i denna paragraf anger ibland ett separat parentetiskt påstående, vilket i tal utmärks med undanhållen betoning och en egen intonationskurva samt i skrift genom att ledet avskiljs med komma. De erinrar därför om fria annex, och exempel som det följande skulle också kunna redovisas som sådana (jfr Annex § 12):

I morgon kommer det en tysk och föreläser, *eller en österrikare*.

22 VERBFRASER: VERBFRASER MED HUVUDORD I INFINITIV (INFINITIVFRASER)

1 Översikt.

Struktur 2

2 Infinitivfrasens struktur.

Syntaktisk funktion och distribution 3–24

3 Översikt.

Infinitivfras som subjekt 4–5

4 Infinitivfras som subjekt placerat som fundament eller som postponerat led.
5 Lexikal kontext för infinitivfras som subjekt.

Infinitivfras som objekt 6–8

6 Infinitivfras som objekt vid huvudverb. 7 Infinitivfras som objekt vid hjälpverb.
8 Lexikal kontext för infinitivfras som objekt.

Infinitivfras som nexusinfinitiv 9–11

9 Nexusinfinitiven och dess lexikala kontext. 10 Egenskaper hos nexusinfinitiven som skiljer den från infinitivfras i andra funktioner. 11 Infinitivfras som nexusinfinitiv vid passivt verb.

Infinitivfras i eller som adverbial 12–16

12 Infinitivfras (inledd av optionell eller obligatorisk preposition) som bundet adverbial till verb, adjektiv och particip. 13 Lexikal kontext för infinitivfras i bundet adverbial vid verb, adjektiv och particip. 14 Infinitivfras (obligatoriskt) utan preposition som bundet adverbial. 15 Infinitivfras i bestämning till adverb. 16 Infinitivfras i fritt adverbial eller satsadverbial.

17 Infinitivfras i eller som attribut. 18 Infinitivfras som fundament och korrelat till *göra*. 19 Infinitivfras som led i komparativ subjunktionsfras. 20 Infinitivfras i icke satsformad mening. 21 Utelämning av preposition framför infinitivfras. 22 Infinitivmärke. 23 Blockled. 24 Infinitivfras med underförstådd bestämning.

Betydelse 25–32

25 Infinitivfrasens betydelse sedd i relation till den narrativa bisatsens.

Infinitivfrasens predikationsbas 26–31

26 Översikt. 27 Predikationsbas vid infinitivfras som subjekt. 28 Predikationsbas vid infinitivfras som objekt, nexusinfinitiv eller rektion i bundet adverbial.
29 Predikationsbas vid infinitivfras som eller i fritt adverbial. 30 Predikationsbas vid infinitivfras som eller i satsadverbial. 31 Predikationsbas vid infinitivfras som eller i attribut.

32 Tid och tempus i infinitivfraser.

§ 1. Översikt. Infinitivfraser är verbfraser med huvudordet i infinitiv. Strukturellt skiljer sig infinitivfrasen inte så mycket från andra verbfraser. Den viktigaste skillnaden är att infinitivfrasen i vissa funktioner kan eller måste inledas av infinitivmärket *att*. Dessutom kan bestämningar till verbet i vissa fall placeras framför verbet på samma sätt som i en finit af-sats.

att samtidigt leda sina stora partier (S)

Infinitivfrasen har en mångsidig och delvis särpräglad funktion. Den fyller i första hand samma funktioner som en nominalfras, dvs. som objekt, rektion och subjekt, men den kan också ha vissa funktioner som inte kan tillkomma nominalfraser, t.ex. som nexusinfinitiv. Mindre ofta fungerar den som attribut och sällan som adverbial. Infinitivfraser som subjekt och objekt kan postponeras till verbfrasens senare del.

Verkställande utskottet börjar *sondera bland lämpliga efterträdare*. (S) [objekt]
Då var bägge väldigt avvisande till *att ta jobbet*. (S) [rektion]
Han anses *vara rättvis, hygglig – och som sagt ständigt lika duktig*. (S) [nexusinfinitiv]
Vem har inte hört honom *säga att den som är i skuld är inte fri*. (S) [nexusinfinitiv]
avgörandet *att tillkännage sitt avgångsbeslut just nu* (S) [attribut]
Vi hade föreslagit honom redan före fusionen *att flytta tillverkningen till Sundsvall*. [postponerat objekt]
Det är svårt för fritidsnämnden *att begära flera miljoner till att bygga en anläggning för verksamhet som inte finns* […] (S) [postponerat subjekt]

Infinitivfrasen erinrar i många fall om en bisats, men till skillnad från en finit bisats innehåller den normalt inte något led som betecknar aktionens predikationsbas, motsvarande den finita satsens subjekt. Inte heller anges det explicit vilken fakticitet som tillkommer frasens aktion och endast i begränsad utsträckning vid vilken tid aktionen utspelar sig. Dessa uppgifter hämtas genom ett samspel av syntaktiska och semantiska regler ur kontexten.

Struktur § 2

§ 2. Infinitivfrasens struktur. Infinitivfrasen består av en verbfras med verbet-huvudordet i infinitiv. Den kan utvidgas med ett inledande infinitivmärke *att* [at:], [ɔ]. Ordföljden i infinitivfrasen är densamma som i andra verbfraser bortsett ifrån att satsadverbial och vissa verbbestämningar kan placeras framför huvudordet. Dessa led är desamma som i en af-sats kan placeras i satsens mittfält (Bisatser § 4), dvs. vissa adverbial, fria predikativ och negerade objekt. Se Schema 1.

Infinitivmärke	Framförst. bestämningar	Huvudord	Efterst. bestämningar
att	alltså inte	veta	något om framtiden
att	dessförinnan	göra	nödvändiga förberedelser
att	aldrig	arbeta	på helgerna
att	båda	vilja	stanna kvar på landet
att	ingenting	ha	yttrat under hela mötet

SCHEMA 1. Ordföljden i infinitivfrasen. I schemat förekommande förkortningar: framförst. = framförställda, efterst. = efterställda.

Hon njöt av *att efter många år åter känna fast mark under fötterna.*
Jag kände en viss blygsel över *att ej förut ha sett vad som skulle komma.*
Vi lovade dem *att inte gå för tidigt.*
[…] jag var gammal nog *att själv bära ansvaret för mitt liv.* (R)
De sista bourbonerna sades *ingenting ha lärt och ingenting glömt.*

Syntaktiska och lexikala omständigheter avgör när infinitivmärket är obligatoriskt, optionellt eller omöjligt (§ 22). Det är t.ex. obligatoriskt när infinitivfrasen är bestämning till en omedelbart föregående preposition. Adverbial av mittfältstyp är inte så vanliga i infinitivfras: semantiska och i viss mån syntaktiska förhållanden avgör om infinitivfrasen kan ha sådana adverbial och vilka adverbial som i så fall är möjliga (jfr Satsadvl § 3, 10, 31). Framförställda bestämningar förekommer nästan uteslutande när infinitivfrasen inleds med infinitivmärke eller fungerar som nexusinfinitiv (§ 9).[1] Möjligheten att ha hjälpverb (t.ex. temporala) som huvudord avgörs också av den semantiska och syntaktiska kontext där infinitivfrasen ingår (§ 32).

Infinitivfrasen saknar till skillnad från den finita satsen subjekt. Dess predikationsbas anges för det mesta i den överordnade satsen av ett led utanför infinitivfrasen (§ 26–31).

Om infinitivmärket *att* se också Konjn, subjn och infm. § 13.

[1] I vissa lexikaliserade uttryck placeras obligatoriskt eller optionellt bestämningar till verbet framför detta:

Jag vill inte ha *med honom att göra.* [jfr: ?… att göra med honom]
Vi fick mycket *med dem att göra.* [jfr: ?… att göra med dem]

Det här har inget *med den saken att skaffa*. [jfr: ?… att skaffa med den saken]
Han vill inte låta *sig skrämma*. [jfr § 9: c: … låta skrämma sig]

Om infinitivfrasen saknar infinitivmärke och om det överordnade verbet är finit kan en konstruktion med satsadverbial vara dubbeltydig:

Gunhild bad oss inte komma. [a) Gunhild bad oss att inte komma. b) Gunhild bad oss inte att komma.]

ANM. Infinitivfrasens struktur kan jämföras med en af-sats. Infinitivmärket motsvarar af-satsens inledande subjunktion och återstoden av frasen motsvarar af-satsens satskärna. Infinitivfrasen saknar satsens subjekt men den kan sägas ha en motsvarighet till satsens mittfält, där satsadverbial och vissa verbbestämningar kan placeras.

Syntaktisk funktion och distribution § 3–24

§ 3. Översikt. Infinitivfrasen kan användas i de flesta funktioner som tillkommer en nominalfras, men den kan också användas på sätt som är typiska för just infinitivfrasen.

1. Funktioner som i det väsentliga är gemensamma med nominalfrasen:

a) Subjekt som fundament eller postponerat led (§ 4–5):

Att inte ha några skulder är en god sak.
Att betona lydnad alltför mycket kan som tidigare påpekats ha olyckliga bieffekter. (S)
Det är en god sak *att inte ha några skulder*. [postponerat subjekt]
Det går inte *att gräva hur som helst i området* […] (S) [postponerat subjekt]

b) Objekt (också vid hjälpverb; § 6–8), på ordinarie objektsplatser eller som postponerat led senare i verbfrasen:

Han uppskattar *att inte behöva låna mera pengar*.
Nämnden beslöt även *att skriva till Karolinska institutet och begära överläggningar* […] (S)
Han måste *börja låna upp pengar*.
Att inte behöva låna pengar uppskattar han mycket.
Han lär ha beslutat så sent som i går *att låna upp ytterligare medel*. [postponerat objekt]
Det är så illa att jag anser det motiverat *att göra ändringar i budgetarbetet för 1988* […] (S) [postponerat objekt]

c) Subjektspredikativ:

Att ha skulder är *att inte vara herre i sitt hus*.
Syftet med prisgarantin skulle ytterst vara *att sätta press på regeringen att hålla igen prisökningarna*. (S)

d) Objektspredikativ:

Ja, hur som helst, det kallar jag *att leva och ta dagen som den kommer* […] (R)

e) Rektion (§ 12–13, 17):

Han drar sig för *att dra på sig skulder*.
Han har klarat sig utan *att dra på sig skulder*.
Van vid *att ha skulder på över en miljon* blir man aldrig.
Tanken på *att inte behöva ha skulder* är lockande.
Han har svårt för det här med *att säga komplimanger*.

f) Attribut (§ 17):

Detta *att behöva tigga om ett lån* är förnedrande.
Försöken *att låna upp mera pengar* var inte framgångsrika.
Cyklisternas vana *att cykla ända fram och, i brist på cykelställ, kedja fast cykeln överallt* ställer till problem för de synskadade. (S)

2. Andra funktioner som infinitivfrasen kan ha i satsen:

a) Nexusinfinitiv (§ 9, 11):

Bengt såg kvinnorna *gå omkring och tigga*.
Bortsett från några bakåtsträvare som ser sina maktbefogenheter *minska* finns det inget som nu kan hindra ett slut för detta ”hiskliga tillstånd i Sovjet” […] (S)
Kvinnorna sågs *gå omkring och tigga*.
En nordisk avspänning antas inte längre *kunna ha sin grund i Nordens begränsade specifika vikt*. (S)

b) Bundet adverbial vid vissa verb, adjektiv och particip (§ 14, 24):

Den här pennan går inte *att skriva med*.
Lars var svår *att övertala*.
Per är förhindrad *att komma*.

c) Fritt adverbial i enstaka fall (§ 16: b):

Det går bättre nu *att döma av rapporten*.

d) Fundament (som objekt) i sats med *göra* på verbfrasens ordinarie plats i satskärnan (§ 18):

Låna pengar av mina egna barn tänker jag inte göra.
Dö gör man iallafall. (R)

e) I komparativ subjunktionsfras (i stället för finit verbfras) (§ 19):

Jag arbetar lika gärna som *att gå omkring och tigga*.
Och de som säljer bilar på USA […] har minskat sina vinstmarginaler hellre än *att ge upp marknadsandelar*. (S)

f) I enledad huvudsatsekvivalent (§ 20):

Att spöka ut sig så där!

g) I flerledad huvudsatsekvivalent (§ 20):

Jag *gifta mig?*
Hustrun till *att tjuta och skråla*. (R)
Inte *kräkas*, inte *gråta*, bara *svälja* … (R)
Varför *göra denna sista tid till en misströstans och sorgens tid?* (R)
Varför *ta det så allvarligt?* (R)
Hellre *av egen vilja gå i döden* än *bli ihjälslagen av Sverker*. (R)

Infinitivfras som subjekt § 4–5

§ 4. Infinitivfras som subjekt placerat som fundament eller som postponerat led. När infinitivfrasen anger predikationsbasen för satsens verb eller subjektspredikativ kan den stå som fundament eller som postponerat led i satsens slutfält.

a) Som fundament i deklarativ huvudsats:

Att få segla jorden runt hade alltid lockat honom.
Att vara begåvad räcker inte. (S)
Att fortsätta med olja ger inte bättre luft. (S)
Att gå över från olika typer av förbränning till el innebär automatiskt en energibesparing genom att elen kan styras och regleras bättre. (S)
Att ordna någon eftermiddagstillsyn i skolan har inte bedömts som möjligt. (S)
Att vara religiös utan att tro på ett evigt liv är omöjligt. (S)
Att gå på museum har blivit en verklig folkrörelse. (S)

b) Som postponerat led (liksom en nominal bisats i samma funktion), med expletivt *det* på subjektets ordinarie plats:[1]

Under en lång tid hade det lockat honom *att få segla jorden runt*. Jfr: *Under en lång tid hade *att få segla jorden runt* lockat honom.
Eftersom det alltid hade lockat honom *att få segla jorden runt* … Jfr: *Eftersom *att få segla jorden runt* alltid hade lockat honom …
Lockar det dig *att få segla jorden runt?* Jfr: *Lockar *att få segla jorden runt* dig?
På den tiden var det nästan otänkbart *att promenera omkring en kväll här som polis*. (S)
[…] framför allt berättar hon om vad det innebar *att vara barn och växa upp mycket nära gränsen för utplåning*. (S)

Konstruktionen med postponerat subjekt används alltid i satser utan fundament eller i satser där funktionen som fundament är upptagen av annat led, men den brukas oftast också annars, dvs. när infinitivfrasen skulle kunna vara subjekt som fundament:

Det hade alltid lockat honom *att få segla jorden runt*. Jfr: *Att få segla jorden runt* hade alltid lockat honom.
Det kändes hemskt *att behöva sitta och se VM på TV*. (S)

Det gjorde honom ont *att se, hur ledsen han gjorde henne* […] (R)
Det är dumt *att fälla sådana yttranden över huvud taget* och extra oklokt i en offentlig debatt. (S)
[…] det är fortfarande en stor upplevelse *att se den glade hästexperten Max Schumann i manegen*. (S)
Det hjälper inte *att styra*. (S)

Vid vissa betydelsetunna verb eller predikativ står infinitivfrasen normalt postponerad (i varje fall om verbfrasen inte innehåller andra informativa led):

Det återstår för oss *att städa upp*. Jfr: ?*Att städa upp* återstår för oss. *Att städa upp* återstår nu för oss som det enda meningsfulla arbetet.
Det är också värt *att notera den höga bränsleförbrukningen som beror på kärnkraftens låga verkningsgrad*. (S) Jfr: **Att notera den höga bränsleförbrukningen* är också värt. *Att notera den höga bränsleförbrukningen* är nödvändigt i en tid som denna.
Nu är det {dags/hög tid/rätt tid} (för oss) *att säga ifrån*. Jfr: ?*Att säga ifrån* är {dags/hög tid/rätt tid} nu (för oss).
Det är nog skäl (för oss) *att syna dem lite närmare i sömmarna*. Jfr: **Att syna dem lite närmare i sömmarna* är nog skäl (för oss).

Vissa verb och predikativ som kan ta infinitivfras som subjekt kan i stället konstrueras med en nominalfras som subjekt och infinitivfrasen som bestämning vid verbet eller predikativet.[2] Infinitivfrasen har då ett led underförstått, ett led med samma betydelse och referens som subjektet. Om konstruktioner av denna typ se nedan § 24: 1a, 1b.

De är svåra att handskas med [-]. Jfr: *Att handskas med dem* är svårt. Det är svårt *att handskas med dem*.

En infinitivfras kan stå initialt dislokerad med sin pronominella kopia som subjekt och fundament i den inre satsen (Annex § 3):

Att få segla jorden runt, det hade alltid lockat honom.

[1] Vissa språkbrukare accepterar infinitivfraser som subjekt också när subjektet inte är fundament, i varje fall om infinitivfrasen inte är för lång i förhållande till vad som återstår av satsen. Man bedömer då t.ex. följande exempel som fullt grammatiska:

Eftersom *att segla jorden runt* alltid hade lockat honom …
Under en lång tid hade *att segla jorden runt* utövat en stark lockelse på honom.

[2] Vid adjektiv som kan ta infinitivfras som subjekt förekommer marginellt hos vissa språkbrukare en hybridkonstruktion; infinitivfrasen står sist i satsen, men i stället för expletivt subjekt står som fundament ett led som hämtats ur infinitivfrasen och predikativet står i neutrum singularis som om infinitivfrasen eller det expletiva *det* hade varit subjekt:

Den exakta siffran är {omöjligt/svårt/olämpligt} *att avslöja*. Jfr: Att avslöja den exakta siffran är omöjligt. Det är omöjligt att avslöja den exakta siffran. Den exakta siffran är omöjlig att avslöja.

På den stolen är omöjligt *att sitta*. Så stilla är omöjligt för mig *att sitta*.

§ 5. Lexikal kontext för infinitivfras som subjekt. De allra flesta predikat med infinitivfras som subjekt (som fundament eller postponerat led) kan också alternativt ta narrativ bisats som subjekt (jfr § 25 nedan och Bisatser § 47) men inte omvänt.

A. Det verb (eller den lexikaliserade verbförbindelse) som tar infinitivfras som subjekt har vanligen någon av följande betydelser:

1. Verbet anger att någon (= den som betecknas med objektet eller rektionen i det bundna adverbialet) upplever eller gynnas eller drabbas av det som sägs i subjektet:

Att få hit den kostade mig tusen kronor. Det kostade mig tusen kronor *att få hit den*. Det tog mig timmar *att ta mig runt rummet*. (R)

Exempel:

genera ngn, glädja ngn, göra ngn ont, intressera ngn, irritera ngn, kännas (på) (för ngn), oroa ngn, plåga ngn, reta ngn, roa ngn, skrämma ngn, störa ngn, tråka ut ngn

fresta ngn, ligga i ngns intresse, locka ngn, löna sig för ngn

ankomma på ngn, förunnas ngn, hända ngn, tillkomma ngn, åligga ngn, åvila ngn

duga (för ngn), fungera (för ngn), gå (bra) (för ngn), hjälpa (ngn), passa sig (för ngn), spela en roll för ngn, stå ngn fritt, återstå (för ngn)

kosta (ngn) så och så mycket, kräva ngt (av ngn), ta så och så lång tid (för ngn)

göra ngn {glad/ledsen/irriterad [etc.]}

2. Verbet anger att det som sägs i subjektet (= infinitivfrasen) orsakar det som sägs i objektet:

Att gå för snabbt fram med så genomgripande reformer skulle framtvinga svårhanterliga protester. Det skulle framtvinga svårhanterliga protester *att gå för snabbt fram med så genomgripande reformer*.

Exempel:

bidra till ngt, framtvinga ngt, förhindra ngt, göra ngt, leda till ngt, medföra ngt

3. Verbet anger att det som sägs i subjektet (= infinitivfrasen) är eller innebär det som sägs i verbets bestämning:

Att ge upp nu skulle innebära slutet för oss alla. Det skulle innebära slutet för oss alla *att ge upp nu*.

Exempel:

betyda ngt, gå ut på ngt, innebära ngt, likna ngt, syfta till ngt, vara (det samma som) ngt

4. Verbet står i passiv konstruktion och tar infinitivfras som (direkt) objekt i motsvarande aktiv sats (se om verbets betydelser § 8, särskilt punkterna (1e)–(1j) och (2)–(4)):

Att sitta och arbeta med öppen dörr uppskattas inte av alla. Det uppskattas inte av alla *att sitta och arbeta med öppen dörr*.
Att genomföra projektet rekommenderades oss av våra främsta ekonomer. Det rekommenderades oss av våra främsta ekonomer *att genomföra projektet*.

Exempel:

beslutas, bestämmas, diskuteras, eftersträvas, kallas, uppnås, uppskattas

förvägras ngn, rekommenderas ngn, tillrådas ngn, tillåtas ngn

B. Verbfrasens predikativ har vanligtvis någon av följande betydelser:

1. Verbfrasens predikativ (adjektivfras eller participfras) värderar det som sägs i subjektet (= infinitivfrasen) ur ett allmänt perspektiv eller med tanke på någon som gynnas eller drabbas.

a) Predikativet kan ta det bundna adverbialet *av* + X (som i *att komma hit var snällt av dig*). Infinitivfrasen anger en agentiv aktion. Jfr Adjfraser § 30 (och Nomfraser § 75: b).

Att göra så var verkligen grymt av dig. Det var verkligen grymt av dig *att göra så*.

Exempel:

avskyvärd, barmhärtig, barnslig, bra, dum, egoistisk, feg, förnuftig, grym, hygglig, hänsynsfull, illojal, kallblodig, klok, listig, löjlig, modig, omoralisk, rätt, snäll, stygg, (o)trevlig, uppoffrande, vänlig

b) Predikativet kan ta det bundna adverbialet *för* + X (som anger den individuelle upplevaren eller den gynnade eller missgynnade: *att arbeta är {bra/spännande} för mig*). Jfr Adjfraser § 32 (och Nomfraser § 75: b–c).

Att få vara med och bestämma blev viktigt för oss. Det blev viktigt för oss *att få vara med och bestämma*.

Exempel:

ansträngande, hälsosam, konstig, lockande, (o)roande, skön, spännande, (o)trevlig, trygg, tråkig, tröttande, underlig, uppfriskande, uppmuntrande, uppskakande, vanhedrande; betydelsefull, härlig, intressant, irriterande, ledsam, (o)lämplig, lönt [endast i neutrum], nyttig, nödvändig, obehaglig, onödig, skadlig, tillåten, trist, viktig, väsentlig; bra, dålig, förfärlig; billig, farlig, frestande, krävande, lätt, svår

c) Predikativet är inte förbundet med någon föreställning om en individuell upplevare eller en gynnad eller missgynnad (som samtidigt skulle vara infinitivfrasens predikationsbas) (jfr Adj. § 15, Nomfraser § 75: c):

Det är omöjligt *att inte tycka om honom*.

Hit hör ofta predikativ utan *för*-fras enligt (b) ovan. Andra exempel:

(o)möjlig, sällsynt, (o)tänkbar, (o)vanlig

2. Verbfrasens predikativ är en nominalfras vars substantiviska huvudord karakteriserar och/eller värderar den aktion som infinitivfrasen anger. Aktionen kan också värderas med ett deskriptivt attribut (jfr (1a)–(1b) ovan). Exempel (där ”Adj” står för ett lämpligt adjektiv):

en (Adj) {uppgift/upplevelse/erfarenhet/njutning/pina/börda/ansträngning/synd/välgärning}

Predikativet kan också ha adjektiv enligt (1a)–(1b) som semantisk kärna i nominalfraser av typen *en avskyvärdhet*, *något avskyvärt*, *en avskyvärd sak*:

Att föreslå något sådant är en direkt oförskämdhet.
Det är något förfärligt *att behöva administrera verksamheten inom en sådan ram*.
Det är en uppmuntrande sak *att se så många studenter här*.

Nominalfrasen kan också ingå i lexikaliserade verbförbindelser med infinitivfras som subjekt:

vara till nytta för ngn, vara till skada för ngn, vara ngns tur

Det är deras tur *att spela*.

Infinitivfras som objekt § 6–8

§ 6. Infinitivfras som objekt vid huvudverb. Infinitivfras som objekt används vid ett stort antal verb (och verbförbindelser) som också fritt tar nominalfras som objekt (och som alltså räknas som huvudverb; om distinktionen huvudverb : hjälpverb se Vb § 29):

Sven klarade inte ˈav *att spela tuba* på den tiden. Jfr: Sven klarade inte ˈav jobbet.
Vi sköt alltid upp *att läsa läxorna* till senare på kvällen.
[…] han accepterade *att ta på sig ordförandeskapet* efter lång tveksamhet. (S)
Även här planerar vi *att bygga vidare på det begränsade försöket* […] (S)
SVT planerar *nyanställa cirka hundra personer* […] (S)
Det är därför myndigheten ÖB undviker *att tala sådan klartext*. (S)
Han glömmer *kolla resultatet*. (S)
[…] hur bilar med ABS borde ha ett särskilt bromsljus så att man inte riskerade *att bli påkörd bakifrån*. (S)

Infinitivfras förekommer också som direkt objekt vid bitransitiva verb (se § 8: 2):

Sven tillät Karin *att spela tuba*. Jfr: Sven tillät Karin detta.
Formellt är det civildepartementet som beordrat SCB *att räkna bort de arbetssökande som heltidsstuderar från de arbetslösa*. (S)
Dess lag förbjuder de små *att inbilla sig något om sej själva*. (S)
den fisk du väntar dig *att fånga* (S)

Som indirekt objekt är infinitivfras sällsynt (§ 8: 3), och konstruktionen är naturlig endast när ett av de båda objekten står någon annanstans än på objektets ordinarie plats i verbfrasen (Obj. § 14):

Att dansa ger hon försteget framför att äta och prata.
Regeringen tillmäter det nu stor betydelse *att få tillträde till de kommande förhandlingarna*. [postponerat indirekt objekt]
Stor betydelse tillmäter regeringen *att få tillträde till de kommande förhandlingarna*.

Infinitivfras som objekt vid ett huvudverb kan stå som fundament, och dess motsvarighet kan vara initialt dislokerad (Annex § 3: 1):

Att bli tagen av polisen ville jag inte riskera.
Spela tuba, det tyckte Sven inte om på den tiden.

Infinitivmärke saknas ofta vid infinitivfras som objekt (se § 8, 22).

Om predikationsbasen för infinitivfras som objekt se § 28 nedan.

I vissa fall kan en infinitivfras som objekt stå vid ett verb som dessutom har ett bundet adverbial (se § 8: 4) eller ett objektspredikativ (+ eventuellt bundet adverbial). Infinitivfrasen placeras då alltid som postponerat led efter det bundna adverbialet och objektspredikativet.[1] Vid verb som konstrueras med objektspredikativ inträder ett expletivt *det* på objektets ordinarie plats (Obj. § 12).

Vi lämnade åt dem själva *att sälja huset*.
Gammal, god RFSU-sed är att ge alla fakta och överlåta åt envar *att av dem dra slutsatser för sitt eget handlande*. (S)
Vi gjorde det {möjligt/lättare/svårare} för henne *att stanna kvar*.
Han ansåg det för riskabelt *att lansera produkten redan nu*.

I många fall har ett verb och en prepositionsfras lexikaliserats som en enhet efter vilken infinitivfras som objekt placeras:

ha till yrke att [jfr: ha ngt till yrke]
ha för avsikt att [jfr: ha ngt för avsikt]
ha för vana att [jfr: ha ngt för vana]
få i uppdrag att [jfr: få ngt i uppdrag]
ha till ändamål [jfr: ha ngt till ändamål]
lägga ngn på hjärtat att [jfr: lägga ngn ngt på hjärtat]
lägga på minnet att [jfr: lägga ngt på minnet]
ta på sitt samvete att [jfr: ta ngt på sitt samvete]

Endast i få fall står infinitivfras som objekt vid adjektiv (jfr Adjfraser § 40 Anm.):

Men hon menar att hon just nu främst är skyldig *att se till så att narkomanerna åtminstone slipper bli smittade av HIV-viruset*. (S)
Laurents utgångspunkt är att alla idéer är värda *att prövas*. (S)

Vid vissa verbala presensparticip (av verb som i aktiv konstruktion kan ta infinitivfras som objekt) och perfektparticip (av verb som i aktiv konstruktion kan ta indirekt objekt och infinitivfras som direkt objekt) förekommer också infinitivfras som objekt, mest i skriftspråk (jfr Pcpfraser § 6):

Där satt han med hjärtat fullt men ändå vägrande *att tala*.
En vaktpost instruerad *att stoppa alla som ville in* hade placerats vid ingången.

[1] Också eljest kan infinitivfras som objekt vara postponerad:
Han har undvikit alltför många gånger *att ta upp saken med mig*.

ANM. Framför infinitivfras kan preposition i stor utsträckning utelämnas (§ 21). Om en preposition måste sättas in när infinitivfrasen byts mot ett pronomen (*det*, *detta*, *vad*) redovisas i denna grammatik infinitivfrasen som bundet adverbial. Se vidare § 12–14 nedan.

Inte heller nexusinfinitiv räknas som ett objekt. Om egenskaperna hos konstruktionen objekt + nexusinfinitiv gentemot liknande konstruktioner se § 10 nedan.

§ 7. Infinitivfras som objekt vid hjälpverb. Hjälpverb tar obligatoriskt infinitivfras (eller i enstaka fall supinum- eller participfras) som objekt (Vb § 29). Detta objekt är normalt hjälpverbets enda bundna bestämning (Vb § 30). (Om distinktionen hjälpverb : huvudverb se Vb § 29.)

Efter typiska hjälpverb saknar infinitivfrasen infinitivmärke (ett undantag är det temporala *komma*):

Hon {kan/måste/får/behöver/brukar} *spela schack*. Jfr: Hon älskar att *spela schack*.

Många hjälpverb tar alltid eller i vissa fall ett subjekt som inte har en semantisk roll i förhållande till hjälpverbet utan bara som predikationsbas till infinitivfrasen (subjektsautonoma verb, Vb § 8, Mod. hjälpvb § 1). Det är alltså infinitivfrasens verb som avgör vilket subjekt det överordnade verbet kan ha.

En och annan vinexpert brukar dock *sucka tungt och förklara att Beaujolais Nouveau inte är något riktigt vin, bara en gimmick*. (S)
Emils trägevär måste alltid *vara bredvid honom i sängen*.
Hamngatspumphuset fick väl *förfalla lite* då Anton Ekström inte längre orkade vårda det som tidigare. (S)
Båten slutade inte (*att*) *läcka* förrän nästa dag.
Kommunen måste *få exakta besked* […] (S)
Nivån är nu så låg att den torde *sakna motstycke även internationellt*. (S)
Men hans skumma planer verkar *gå om intet* […] (S)
Var människa har kanske känt sorgen, om inte fasan, i att se hur världen och dess historia verkar *att vara fast i en obönhörlig rörelse som bara förstärks* […] (S)
Ändå riskerar årets förhandlingar *att bli kärvare än någonsin*. (S)
Temanumren tenderar *att bli små museer, vackra men en aning sömniga*. (S)

En infinitivfras som objekt vid ett hjälpverb kan sällan ersättas med konstruktionen *detta* + infinitivfras (se Pron. § 66):

Hon började {Ø/*detta} *att bli bättre*. [Jfr med huvudverb: Hon älskar detta *att ständigt förkovra sig*.]

§ 8. Lexikal kontext för infinitivfras som objekt. I denna paragraf ges en översikt över verb (eller lexikaliserade verbförbindelser) och adjektiv vilka tar infinitivfras som objekt. Förteckningen är semantiskt ordnad och uppdelad på (1) verb med infinitivfrasen som objekt och utan annan bunden bestämning (där karaktären av hjälpverb är störst i de tidigare grupperna och nästan obefintlig i de sista, jfr Vb § 33), (2) verb med indirekt objekt och infinitivfras som direkt objekt, (3) verb med infinitivfras som indirekt objekt, (4) verb med infinitivfras (som objekt) och bundet adverbial, (5) adjektiv med infinitivfras som objekt. Ett verb kan med olika betydelse förekomma på flera ställen i översikten.

Verb efter vilka infinitivmärke är omöjligt eller mycket sällsynt betecknas med –, verb vid vilka infinitivmärke är obligatoriskt eller starkt övervägande (jfr § 22) utmärks med +. Ett par huvudtendenser är att infinitivmärket är mindre vanligt efter hjälpverb än efter huvudverb (§ 7) och att det är vanligare efter lexikaliserade verbförbindelser än efter verb.

1. Verb med infinitivfrasen som objekt (utan annan bunden bestämning).

a) Temporala verb (Tempus § 28):

skola–, komma+

b) Epistemiska verb (Mod. hjälpvb § 2):

bör–/borde– ['det är rimligt att']
behöva–, måste– ['med nödvändighet'], lär–, torde–, må–, måtte–, kunna– ['det är möjligt att'], skall– ['det sägs att']

befinnas–, verka, förefalla–, tyckas–, synas–, se ut+

c) Deontiska verb och verbförbindelser (Mod. hjälpvb § 3):

böra–; behöva–,[1] få– ['vara tillåtet att', 'måste'], få lov+ [t.ex.: bilen får inte lov att stå här], ha+, kunna– ['vara tillåtet att', 'måste'], måste–, skola–, äga+, ha rätt+, slippa–, vara tvungen+

d) Aktionella verb och verbförbindelser (Vb § 9):

börja, sluta, upphöra+, fortsätta, bruka–, pläga–, $_0$hålla ^{1}på+, råka–, komma+ ['råka'], vara på vippen+, vara på håret+, tendera+, hota+, vara på (god) väg+, riskera+

e) Verb som anger avgränsad ingressiv aktionsart hos infinitivfrasen:

få– [i: få se, få höra, få veta], lära [i: lära känna]

Vid följande grupper av verb är subjektets referent normalt agens eller upplevare (jfr Vbfraser: Allm. § 23) i förhållande till verbet. (De flesta av de föregående verben är däremot alltid eller ofta subjektsautonoma, jfr Vb § 8.) Många av de nedan-

stående verben kan också ta narrativ bisats som objekt (jfr Bisatser § 48). Några typer:

f) Intentionella verb och verbförbindelser (jfr Mod. hjälpvb § 5). Exempel:

avse+, besluta, diskutera+, planera, stå i begrepp+, tänka–, ämna–, överväga+ hota+, lova [även med indirekt objekt], svära+, vägra
behaga, ha bråttom+, ha lust+, gitta–, idas–, nännas–, täckas– [ålderdomligt], vilja–, välja+

g) Potentiella verb och verbförbindelser (jfr Mod. hjälpvb § 4):

förmå–, förstå+, förtjäna+, ha möjlighet+, ha råd+, ha svårt+, hinna–, $_0$hinna ˈmed+, $_0$klara ˈav+, kunna–, lyckas, mäkta–, orka–, tåla+, töras–, vara i stånd+, våga–

h) Verb och verbförbindelser som anger subjektsreferentens fruktan, förhoppning eller förväntan att aktionen skall inträffa. Exempel:

frukta, hoppas, vänta, vänta sig+, önska

i) Verb och verbförbindelser som anger subjektsreferentens värdering av aktionen. Exempel:

acceptera+, avsky+, förakta+, föredra+, gilla+, hata+, sakna+, tycka om+, tolerera+, älska+ [etc.]

j) Verb och verbförbindelser som anger subjektsreferentens initiativ eller underlåtenhet att företa aktionen. Exempel:

avböja+, bry sig om+, försumma+, försöka, glömma, hitta på+, komma ihåg+, låta– [t.ex. (jfr Vb § 10: 1c): låta bygga ett hus], låta bli+, låta vara+, låtsas [jfr *låtsa sig* + nexusinfinitiv, § 9: 2b], negligera+, se till+, söka, underlåta+, undvika+

2. Verb och verbförbindelser med indirekt objekt och infinitivfras som direkt objekt. Exempel:

anbefalla ngn+, anvisa ngn+, befalla ngn+, beordra ngn+, erbjuda ngn+, förbjuda ngn+, förelägga ngn+, föreskriva ngn+, föreslå ngn+, förmena ngn+, instruera ngn+, lova ngn, lära ngn, missunna ngn+, neka ngn+, rekommendera ngn+, säga {ˈtill/ˈåt} ngn+, tillråda ngn+, tillåta ngn+, unna ngn+, vägra ngn+, ålägga ngn+

Det indirekta objektet är ofta reflexivt. Exempel:

erbjuda sig, företa sig+, förvänta sig+, lära sig, neka sig+, tänka sig, utfästa sig+, vänta sig+, åta sig+

3. Verb med infinitivfras som indirekt objekt. Konstruktionen är sällsynt. Exempel:

tillmäta ngt+, åsätta ngt+, ägna ngt+

4. Verb och verbförbindelser med infinitivfras som objekt och prepositionsfras som bundet adverbial. Exempel:

begära av ngn+, hänskjuta till ngn+, inskärpa i ngn+, kräva av ngn+, möjliggöra för ngn+, underlätta för ngn+, vädja till ngn+, överlåta åt ngn+, överlämna åt ngn+

5. Adjektiv tar endast i ringa utsträckning infinitivfras som objekt (jfr Adjfraser § 22 not 1, 27 not 1, 40 Anm.). Exempel:

mäktig+, nära+, skyldig+, värd+, värdig+

Jämför adjektiv som *kapabel, oförmögen, villig,* som nästan aldrig har utsatt preposition framför infinitivfras som bundet adverbial (§ 13: 2). Om konstruktioner av typen *Kudden är mjuk att luta sig mot* se nedan § 12, 24: 1b.

Particip kan ha infinitivfraser som objekt om de verb som de är avledda ifrån i aktiv kan ha infinitivfras som objekt (§ 6).

[1] Vissa språkbrukare använder *s*-formen *behövs* när infinitivfrasen står i passiv:

Bilen behövs *lagas*.
Om tillståndet sedan behövs *ändras* kostar detta ytterligare 2 000 kronor. (S)
Det mesta av produktionen var ”påspapper” och rullpapper till handelsbodarna där allting såldes i lösvikt och behövdes *slås in*. (S)

Språkvårdare rekommenderar *s*-lös form (*behöver lagas*).

Infinitivfras som nexusinfinitiv § 9–11

§ 9. Nexusinfinitiven och dess lexikala kontext. En satsledsfunktion som bara kan fyllas av en infinitivfras är nexusinfinitiven. Nexusinfinitiv saknar alltid infinitivmärke (§ 22: 3a). Den placeras som ett objektspredikativ (eller ett bundet adverbial).[1]

Han hörde tåget {Ø/*att} *närma sig* för en stund sedan.

Som nexusinfinitiv står infinitivfrasen vid verb i aktiv konstruktion tillsammans med ett objekt (som anger infinitivfrasens predikationsbas). Nexusinfinitiven kan också vara bestämning till verb i passiv konstruktion (varvid satsens subjekt anger infinitivfrasens predikationsbas).

Man har sett min chef *smyga omkring här*.
Min chef har setts *smyga omkring här*.

Objektet, respektive subjektet i den passiva satsen, utgörs av ett expletivt *det* i de fall då den finita motsvarigheten till infinitivfrasen skulle haft ett expletivt *det* som subjekt:[2]

Jag hörde det *regna*. Det hördes *regna*. Jfr: Det regnade.
Jag såg det *sitta två skator på trappan*. Det sågs *sitta två skator på trappan*. Jfr: Det satt två skator på trappan.

Vi ansåg det *böra sägas att han skulle komma*. Det ansågs *böra sägas att han skulle komma*. Jfr: Det borde sägas att han skulle komma.
Axel ansåg det *vara förmannen som skulle avskedas*. Det ansågs *vara förmannen som skulle avskedas*. Jfr: Det var förmannen som skulle avskedas.

Vid vissa verb erinrar objekt + nexusinfinitiv om en objektsbisats:

Vi såg solen *gå ner*. Jfr: Vi såg hur solen gick ner.
Vi ansåg dem *böra underrättas om utgången*. Jfr: Vi ansåg att de borde underrättas om utgången.
Vi lät dem *gå*. Jfr: Vi tillät att de gick.

Objekt + nexusinfinitiv står vid tre typer av verb:

a) Verb som anger omedelbar perception: *se*, *höra*, *känna*:

Jag ser honom *avsluta manusarbetet*. (S)
Utredningen fick se flera konkreta förslag *läggas till handlingarna* […] (S)
Det bestämde jag redan som barn när jag hörde min stränga farfar *skälla på de unga*. (S)
Nu kände hon hans hand *ömt glida över hennes hår*. (R)

Objektet är inte bara syntaktiskt utan också semantiskt sett objekt åt det överordnade verbet, såtillvida som satser av denna typ alltid implicerar att objektsreferenten är föremål för perceptionen, dvs. ses, hörs respektive känns. Samtidigt betecknar objektet infinitivfrasens predikationsbas. Om objekt + nexusinfinitiv ersätts med en narrativ bisats motsvaras objektet av subjektet i denna. De båda konstruktionsalternativen är dock inte synonyma. Objektets referent i en konstruktion med nexusinfinitiv måste vara direkt uppfattad med sinnena, medan den narrativa satsens subjektsreferent inte behöver vara det, eftersom hela satsens sakförhållande kan vara en konklusion utifrån andra sinnesdata.

Han såg henne *sitta och sticka*. Jfr: ?Jag såg henne *vara besviken*. Jag såg (på henne) att hon var besviken.
Han hörde dem *gräva*. Jfr: *Han hörde dem *ha varit och grävt i Egypten*. Han hörde att de hade varit och grävt i Egypten.
Han kände blodet *isas i sina ådror*. Jfr: ?Han kände dem *vara fientligt inställda*. Han kände (på sig) att de var fientligt inställda.

Ett objekt som utgörs av expletivt *det* (jfr ovan) har dock ingen semantisk roll i vare sig den överordnade satsen eller infinitivfrasen.

b) Verb som anger påstående eller åsikt konstrueras med objekt + nexusinfinitiv i varierande grad.[3] Endast vissa av dem tar icke-reflexivt objekt, och endast i formellt skriftspråk och/eller när infinitivfrasen består av verbet *vara* + predikativ.[4] Med reflexivt objekt har konstruktionen neutral stilkaraktär i skriftspråket. Olika språkbrukare är olika benägna att använda och acceptera konstruktionen vid denna typ av verb.[5]

Min syster ansåg {sig/pojken} *ha blivit misshandlad*.
Vi lyssnade på några av de politiker som påstod {sig/sitt parti} *ha idiotsäkra botemedel mot inflation*.
Hon förklarade {sig/?dig} *vara intresserad av vårt erbjudande*.
Anders trodde {sig/*henne} *bli utnämnd före jul*.
Karin tyckte {sig/*honom} *ha blivit piggare av kuren*.

Påstående- och åsiktsverb som tar objekt + nexusinfinitiv:

antyda, erkänna, förklara, hävda, konstatera, meddela, medge, påstå, rapportera, säga, uppge

anse, anta, avse, bedöma, befara, beräkna, bevisa, erkänna, finna, förmoda, förutse, förvänta, inbilla [bara reflexivt objekt], låtsa [bara reflexivt objekt], mena, misstänka, påvisa, tro, tycka [bara reflexivt objekt], veta [bara reflexivt objekt], visa, vänta

Detta är uppgifter som polisen misstänker *vara insamlade på olaglig väg*.
Tio eller femton år ansåg han *vara en rimligare tidsfrist*. (S)
Den enda lösningen blir, att man förklarar folkviljan *vara en uppenbarelse av Guds vilja*. (R)
Det är namnteckningen på det dokumentet som Lars Johansson påstår *vara förfalskad*. (S)
Hos Erik hittar polisen cirka 10 gram amfetamin och 5 gram cannabis, som han uppger *vara för eget bruk* […] (S)
Michail Gorbatjov har inspekterat ”det sovjetiska huset” och funnit det mesta *vara ruttet*. (S)
[…] flertalet kristdemokrater anser förslaget *vara för omfattande*. (S)
Trots de höga priserna och därmed månadskostnaderna, har vi bedömt vår bostad *vara värd detta*. (S)
Själv kör han den förstnämnda, som han anser *ha bästa chansen*. (S) [underförstått objekt med korrelat i den överordnade satsen]
I intervjuer har Paul Hogan påstått sig *vara opolitisk* […] (S)
Flera arbetare sade sig *ha drabbats av allergier*. (S)
Hans kamrat under förföljelsen […] nekade till att vara nazist – men förklarade sig *vara ”patriot”*. (S)
Svenska företag med exempelvis västtyska konkurrenter anser sig *därmed ha fått ett extra löneutrymme*. (S)
Guldglansen, som åtskilliga inbillat sig *se hos gästerna*, försvann så sakteliga […] (S)
Liksom Holmér i Sverige menade dessa sig *representera statens verkliga intressen*. (S)

Objektet vid verb som anger påstående eller åsikt är syntaktiskt men inte semantiskt en bestämning till verbet: semantiskt anger objektet uteslutande predikationsbas åt infinitivfrasen. I satsen *Karin ansåg Bengt ha lurat henne* är alltså inte Bengt någon som Karin ansåg, utan påståendet gäller att Karin anser att någon har

lurat henne och att den som har lurat henne är Bengt. Objekt är alltså ett led som skulle kunna ha varit subjekt i en sats motsvarande infinitivfrasen, men det skulle inte ensamt ha kunnat utgöra objekt vid det överordnade verbet.

Man ansåg honom *ha hämtats av hemliga polisen.* ≈ Man ansåg hemliga polisen *ha hämtat honom*. Jfr: Han har hämtats av hemliga polisen. ≈ Hemliga polisen har hämtat honom.
Man ansåg det *ha försvunnit många indianer så sent som i förra veckan.* ≈ Man ansåg många indianer *ha försvunnit så sent som i förra veckan*. Jfr: Det har försvunnit många indianer. ≈ Många indianer har försvunnit.

När påstående- och åsiktsverb är passiva tar de i betydligt större utsträckning nexusinfinitiv. Om nexusinfinitiv vid passiva verb se vidare § 11.

c) Verbet *låta* 'tillåta', 'föranlåta':

Han låter hjälten *dö på de sista sidorna.*
Jag ska låta skräddaren *sy en frack åt mig.*
Vi lät det *stå mat framme på bordet.*
[…] vår seger vore bra liten om den bara lät oss *erövra en framtida storhet.* (S)
Stellans främsta egenskap var att han inte lät sig *dras in i känslomässiga analyser*. (S)
[…] som anklagade Aquino för att ha gett efter för kommunisterna och låtit dem *vinna ny terräng.* (S)
På grund av ekonomiska omständigheter blir inte färden av, men myndigheterna låter allmänheten *tro det.* (S)

När *låta* i betydelsen 'tillåta' konstrueras med objekt + nexusinfinitiv, kan objektsreferenten ha en semantisk roll i förhållande till *låta*, 'den som mottar tillåtelsen':

Han lät Per *köra bilen.* [Dvs. han gav Per tillåtelse att köra bilen.]

Däremot har objektsreferenten inte någon roll vid *låta* när detta används i betydelsen 'föranlåta'. Också när det *låta* har betydelsen 'tillåta' kan objektsreferenten ibland sakna rollrelation till det överordnade verbet och alltså bara beteckna en aktant i infinitivfrasens aktion.

Amelia lät alltid någon sekreterare *köpa födelsedagspresent till hennes man.* [Dvs. Amelia föranlät att någon sekreterare köpte present till mannen.]
Rolf lät det *stå en massa cyklar i porten.* [Dvs. Rolf tillät att det stod en massa cyklar i porten.]
Man lät de nyfödda barnen *vara kvar på BB en extra dag.* [Dvs. man tillät att de nyfödda barnen var kvar på BB en extra dag.]

När *låta* betyder 'föranlåta', kan objekt som anger icke-specifik referent utelämnas framför infinitivfrasen:

Jag ska låta *bygga en mur runt huset.* [Det sägs alltså inte vem som skall bygga muren.]

Han tar dem så som de antagligen skulle låta *avbilda sig själva för familjealbumet* […] (S)

Också vid *låta* i betydelsen 'tillåta' kan objektet vara outtryckt, nämligen när infinitivfrasens verb har reflexivt objekt:

Hon har inte låtit *skrämma sig*.
Tyvärr lät de *avspisa sig med några hundralappar*.
Han får inte låta *förleda sig att tro på sådant där*.

(Jämför också det lexikaliserade uttrycket *låta höra av sig*.) I konstruktioner av denna typ kan det reflexiva objektet placeras framför infinitivens verb (som om det hade varit objekt till *låta*):

Hon har inte låtit *sig skrämma*.
Tyvärr lät de *sig avspisa med några hundralappar*.
Det gäller att inte låta *sig förleda till att dyrka bilderna som om de vore något annat än blott och bart bilder* […] (R)

Samma innebörd kan återges enligt huvudregeln där den överordnade satsen har utsatt objekt som anger predikationsbasen till infinitivfrasen. Denna blir då passiv. Den sistnämnda konstruktionen väljs helst om infinitivfrasen innehåller ett agentadverbial.

Hon lät sig inte *skrämmas* {*av så litet/av ett gäng småpojkar*}.
Eva-Britt valde att inte låta operera sig, att inte låta sig *strålas* och att inte ta cellgifter. (S)

Lexikaliserade uttryck är: *Detta låter sig* {*säga*(*s*)/*höra*(*s*)/*göra*(*s*)}.[6]

[1] Konstruktionen objekt + nexusinfinitiv kan stå vid något enstaka verb som har reflexivt indirekt objekt:

Hon tänkte sig honom *vara höjd över alla misstänkar*.
Men att föreställa sig henne *tillbringa natten hos en tillfällig herrbekant* var också nånting som kunde få tanken att stå stilla. (R)
Jfr: *Han inbillade sig honom *vara höjd över alla misstankar*.

[2] I förbindelserna *höra det sägas* + narrativ bisats och *låta det vara* + infinitivfras kan det expletiva objektet utelämnas:

Vi hörde (det) *sägas att han skulle flytta till Frankrike*.
Dock har jag hört *sägas att vissa hebreiska stammar låter allt blod rinna ur djuren* […] (R)
Han lät (det) *vara att cykla*.

Höra talas om är en lexikaliserad förbindelse, alltid utan *det*:

[…] han måste ha hickat till när han fick höra *talas om Eriks upptåg*. (S)

[3] Många verb med betydelse av påstående eller åsikt tar överhuvudtaget inte objekt + nexusinfinitiv, t.ex. *betvivla*, *förkunna*, *offentliggöra*, *utropa* liksom alla sägeverb som anger hur något sägs: *viska*, *ropa* etc.

[4] I stället för nexusinfinitiver av typen *vara* + adjektiv eller particip som predikativ kan ofta objektspredikativ (Predv § 40) användas:

Jag {ansåg/fann} henne *vara mycket pålitlig*. ≈ Jag {ansåg/fann} henne mycket pålitlig.

[5] Verbförbindelsen *visa sig* som konstrueras med infinitivfras (utan infinitivmärke) är närmast lexikaliserad:

Sedeln visade sig *vara falsk*.

[6] I konstruktion med {*undslippa/undfalla*} *sig* kan objektet till *låta* placeras efter nexusinfinitiven som om det vore ett objekt ingående i infinitivfrasen:

Han lät {*undslippa/undfalla*} *sig* ett par beska ord om henne. Jfr också: Han lät ett par beska ord *undslippa sig*.

Låta bli är en lexikaliserad verbförbindelse med den följande infinitivfrasen eller nominalfrasen som objekt:

Han lät bli {att cykla/cykeln}. Jfr: *Han lät cykeln bli.

ANM. Inom vissa grammatiska traditioner uppfattas förbindelsen objekt + nexusinfinitiv som en sammanhållen konstruktion och kallas ackusativ med infinitiv eller objekt med infinitiv. Jfr också § 10 Anm. 2.

§ 10. Egenskaper hos nexusinfinitiven som skiljer den från infinitivfras i andra funktioner. Objekt + nexusinfinitiv (§ 9) skall framför allt skiljas från två andra snarlika konstruktionstyper: indirekt objekt + direkt objekt (bestående av infinitivfras, § 6) samt objekt + bundet adverbial (bestående av infinitivfras föregången av preposition som dock kan vara utelämnad, § 12). (Jämför också om konstruktionen kausativt verb + objekt + infinitivfras, § 13: 1b.) Karakteristiskt för objekt + nexusinfinitiv är följande:

a) Infinitivfrasen kan inte ersättas med *det*(*ta*):

Jag anser den *böra renoveras*. *Jag anser den det. Jfr: Jag förbjöd dem vara i källaren. Jag förbjöd dem det.

b) Infinitivfrasen saknar alltid infinitivmärke:

Jag anser den {Ø/**att*} *böra renoveras*. Jfr: Jag förbjöd dem {att/Ø} vara i källaren. Jag bad dem {att/Ø} inte vara i källaren.

c) Objektet kan vara expletivt och motsvara ett expletivt subjekt i en finit sats:

Vi såg det *regna längre bort*.
Jag anser det *vara ohållbart att rösta ja*.
Han lät det *sitta kvar två spikar i väggen*.
Jag anser det *vara han som bär den största skulden*.

Jfr:

*Jag förbjuder det vara möjligt att stanna hemma med bibehållen lön.
*Jag ber det vara möjligt att stanna hemma med bibehållen lön.
*Jag förbjöd det vara han som skulle utföra uppdraget.
*Jag bad det vara han som skulle ge mig uppdraget.

d) Infinitivfrasen kan inte stå som fundament eller brytas ut (annat än marginellt vid perceptionsverben):

**Böra renoveras* anser jag den.
*Det är *böra renoveras* som jag anser den.
?*Spela piano* hörde vi honom sällan.

Jfr:

Att vara i källaren har jag förbjudit dem flera gånger.
Det är att vara i källaren som jag har förbjudit dem.
Att inte vara i källaren har jag bett dem (om) flera gånger.
Det är att inte vara i källaren som jag har bett dem om flera gånger.

e) Objekt (= A) + nexusinfinitiv i passiv med agentadverbial (= B) motsvarar objekt (= B) + nexusinfinitiv i aktiv med objekt (= A):

Man ansåg utskänkningsrättigheterna *ha förverkats av föreningen.* ≈ Man ansåg föreningen *ha förverkat utskänkningsrättigheterna.*

Betydelseskillnaden är oftast obetydlig vid perceptionsverben (jfr § 9: a):

Vi såg fönstren *målas av hantverkarna.* ≈ Vi såg hantverkarna *måla fönstren.*

Jämför konstruktion med indirekt objekt + infinitivfras som direkt objekt:

Vi förbjöd pojkarna att tränas av flickorna. ≠ Vi förbjöd flickorna att träna pojkarna.
Vi hänvisade pojkarna till att bli tränade av flickorna. ≠ Vi hänvisade flickorna till att träna pojkarna.

f) Objektet vid nexusinfinitiven uppträder visserligen syntaktiskt som ett vanligt objekt i möjligheten att placeras t.ex. som fundament och att brytas ut och i sin relation till subjektet i passiv sats. Semantiskt skiljer det sig (vid påstående- och åsiktsverb) emellertid från andra objekt som samförekommer med infinitivfras i verbfrasen, såtillvida att det inte har en semantisk roll i förhållande till det överordnade verbet utan bara till infinitivfrasens huvudverb, precis som om infinitivfrasen hade varit en finit sats och objektet hade varit denna sats' subjekt:

Vi ansåg inte Bengt *kunna slå sina medtävlare.* [Bengt har ingen semantisk roll i förhållande till *anse* utan är bara agens i förhållande till *slå.*] Jfr: Vi tvingade Bengt att slå sina medtävlare. [Här har Bengt rollen drabbad (av tvånget) men är samtidigt predikationsbas till infinitivfrasen och är i den egenskapen agens i förhållande till *slå.*]

ANM. 1. I enstaka fall kan konstruktionen indirekt objekt + infinitivfras som direkt objekt erinra starkt om konstruktionen objekt + nexusinfinitiv, såtillvida att det indirekta objektet knappast har någon semantisk roll i förhållande till det överordnade verbet:

Han tillät inte gården att bli hur skräpig som helst. Jfr: Han tillät inte att gården blev hur skräpig som helst. [Däremot inte: *Han {förbjöd/rekommenderade} gården att hållas fri från avskräde.]

När det överordnade verbet står i passiv sats, kan det någon gång konstrueras som om det i aktiv sats hade tagit objekt + nexusinfinitiv (§ 11 not 3), dvs. utan att subjektsreferenten har någon semantisk roll vid det verb som infinitivfrasen bestämmer:

Tidningen rekommenderades bli nerlagd.

ANM. 2. Eftersom valet av objekt vid nexusinfinitiv till påstående- och åsiktsverb (§ 9: b) och i viss mån till perceptionsverb (§ 9: a) är beroende av infinitivfrasens syntax (t.ex. passiv, konstruktion med egentligt subjekt, utbrytning) har man velat beskriva hela konstruktionen som ett slags icke-finit sats, där det överordnade verbets objekt är ett subjekt som överförts från den underordnade satsen vilken i övrigt framträder som en infinitivfras. Konstruktionen objekt + nexusinfinitiv är satsliknande också därutinnan att infinitivfrasen tar hjälpverb och satsadverbial ungefär som motsvarande satser:

Han har sagt sig *antagligen skola köra ända till Nordkap*. Jfr: Han har sagt att han antagligen ska köra ända till Nordkap.
Han har lovat oss *att {Ø/*antagligen} {få/*skola få} köra ända till Nordkap*. Jfr: Han lovade oss att vi antagligen skulle få köra ända till Nordkap.

§ 11. Infinitivfras som nexusinfinitiv vid passivt verb. Verb som i aktiv konstruktion tar objekt + nexusinfinitiv (§ 9) kan (med undantag för *låta*) stå i passiv. Infinitivfrasen har då den överordnade satsens subjektsreferent som sin predikationsbas. Vid verb som anger påstående eller åsikt (§ 9: b) är nexusinfinitiv betydligt vanligare vid passivt verb än vid motsvarande aktivt verb med icke-reflexivt objekt.[1]

Två yngre män hade setts *bära omkring parksoffan*.
På utvägen hördes stiftshövdingarna *mumla till varandra* […] (S)
Huset uppges *vara ockuperat av hundratals studenter*.

uppgifter från telefonavlyssning som anses *stärka misstankarna* (S)
det hot de sovjetiska attackubåtarna antogs *utgöra mot Natos Atlantförbindelser* (S)
en vodka döpt till Gorbatschow och som påstås *rena själen* (S)
ett diagram som sades *visa att elförbrukningen och "levnadsstandarden" länge har löpt parallellt i Sverige* (S)

I perifrastisk passiv kan verb normalt knappast ta nexusinfinitiv:

?Två yngre män hade {blivit/varit} sedda *bära omkring parksoffan*. Jfr: Två yngre män hade blivit sedda bärande omkring parksoffan.

I själva nexusinfinitiven väljs däremot gärna perifrastisk passiv om både den överordnade satsen och infinitivfrasen är passiva:[2]

Han sågs {*bli promoverad/?promoveras*} *med pompa och ståt*. Jfr: Vi såg honom {*promoveras/bli promoverad*} *med pompa och ståt*.

Vid påstående- och åsiktsverb har subjektet ingen semantisk roll gentemot det överordnade verbet (jfr § 9: b). På det sättet erinrar subjekt + nexusinfinitiv om subjektsautonoma verb med infinitivfras som objekt (jfr § 7, 26):

Lotta verkade vilja ta ledigt.

Verb för avsikt eller planering kan i passiv konstruktion (också perifrastisk med *vara*) ta infinitivfras (som inleds av optionellt *att*) trots att dessa verb i aktiv konstruktion inte eller endast marginellt tar infinitivfras som bestämning:[3]

Högtidligheterna {planeras/avses/är tänkta} (*att*) *gå av stapeln i augusti*.

[1] I stället för nexusinfinitiver av typen *vara* + adjektiv eller particip som predikativ kan ofta subjektspredikativ (Predv § 22, särskilt not 1; jfr också § 9 not 4) användas:

Hon ansågs vara mycket pålitlig. ≈ Hon ansågs mycket pålitlig.

[2] *Önskas* konstrueras med passiv nexusinfinitiv i starkt formell stil:

Fastigheten önskades *förvärvas av ett belgiskt konsortium*. Jfr: Spionerna {väntas/antas/påstods} värvas av ett västligt lands underrättelsetjänst.

Lexikaliserat är uttrycket *X önskas* {*köpa/hyra*} (där infinitivfrasen har *s*-lös form):

Beg. TV önskas *köpa till rimligt pris* […] (S)

[3] Efter mönstret av överordnat verb i passiv + nexusinfinitiv i vanligen perifrastisk passiv kan marginellt vissa andra verb i passiv ta infinitivfras i perifrastisk passiv:

Tidningen {tillåts/rekommenderas} *bli nedlagd*. Jfr: X {tillät/rekommenderade} Y att lägga ned tidningen. *X {tillät/rekommenderade} tidningen (att) läggas ned (av Y).

Två medarbetare beslöts *bli omplacerade till tryckeriet*. Jfr: X beslöt att omplacera två medarbetare till tryckeriet. *X beslöt två medarbetare (att) omplaceras till tryckeriet.

Infinitivfras i eller som adverbial § 12–16

§ 12. Infinitivfras (inledd av optionell eller obligatorisk preposition) som bundet adverbial till verb, adjektiv och particip. Prepositionsfras med infinitivfras som rektion används som bundet adverbial vid verb, particip och adjektiv:

De har just sålt sin villa i andra änden av stan och njuter av *att slippa snöskottningen*. (S)

Stanislavskij kunde inte förstå varför Tjechov envisades med *att kalla ”Måsen” en komedi*. (S)

Vad vi får veta är bara att vi inte duger till *att fatta beslut i universitetsfrågor*. (S)

[…] att kontakterna mellan USA och Iran snabbt inriktade sig på *att utväxla vapen för gisslan* vad än de ursprungliga motiven till kontakterna var. (S)

Frankrike, Storbritannien och Västtyskland avråder därför i skarpa ordalag USA från *att genomföra en militär aktion i Libanon*. (S)

Ingen av dem är intresserad av *att följa med*. (S)

Den är bra till *att så med*.

Jag är trött på *att höra att jag är en förlorare*, skriker Mitch. (S)

[…] då vore experten glad för *att få en rapport*. (S)

I vissa fall kan en lexikaliserad verbförbindelse bestående av verb + objekt ta bundet adverbial med infinitivfras:

Hon kände (ingen/stor) glädje (över) *att säga det till honom*.
Han har svårigheter (med) *att få tid till allt*.
Vi hade ett väldigt sjå (med) *att få upp allt hit*.
Jag har {svårt/lätt} (för) *att bli arg*.

Prepositionen kan utelämnas framför infinitivfras (§ 21). Möjligheten att utelämna preposition varierar framför allt beroende på det överordnade verbet eller predikativet (§ 13). Vid vissa verb eller predikativ utelämnas prepositionen aldrig, vid många är utelämning och bibehållande lika acceptabla, vid andra är utelämning av preposition klart vanligare än att prepositionen bibehålls (se också § 13 samt Adjfraser § 40).

Vi övergick {från/*Ø} *att äta* till *att dansa*.
Hon pratar {om/*Ø} *att komma*.
Vi betalade dem {för/*Ø} *att tiga*.

Den duger inte (till) *att gräva med*. Jfr: Den duger inte {till/*Ø} dikesgrävning. Att gräva duger den inte {till/*Ø}.
Jag är inte van (vid) *att arbeta med siffror*. Jfr: Jag är inte van {vid/*Ø} sifferarbete. Att arbeta med siffror är jag inte van {vid/*Ø}.
Dock är han glad *att ha fått en förklaring till att folk i hans omgivning sedan i höstas betett sig allt konstigare*, säger han. (S)

Den är inte lämplig *att koka*. Jfr: Den är inte lämplig {för/till} kokning.
Han var tvungen *att börja träna nu*. Jfr: Han var tvungen {till/*Ø} detta.
Jag är helt oförmögen *att se henne som gudinna*. (S) Jfr: Han är komplett oförmögen till handling i stressituationer.
Men nu var kung Harold beredd *att möta hoten både från norr och söder*. (S) Jfr: Hon var inte beredd på en sådan utveckling.

Om infinitivmärke i infinitivfras som bundet adverbial se § 22.

Om predikationsbas för infinitivfras som rektion i bundet adverbial se § 28.

Vid vissa verb och adjektiv kan en nominalfras i infinitivfrasen underförstås och ha t.ex. ett subjekt i den överordnade satsen som sitt korrelat, se § 24:

Lennarts bok är bra *att läsa för barnen ur* [-].
”Vet du var Vintergatan går?” är […] säkert oerhört rolig *att spela* [-]. (S)

§ 13. Lexikal kontext för infinitivfras i bundet adverbial vid verb, adjektiv och particip. De allra flesta predikat som kan ta preposition + infinitivfras som bundet adverbial kan också ta preposition + narrativ bisats i denna funktion (se nedan § 25 och Bisatser § 49). Betydelsemässigt erinrar dessa verb om verben med infinitivfras som objekt.

Här förtecknas olika grupper av verb, lexikaliserade verbförbindelser samt adjektiv och particip som alla kan ta preposition + infinitivfras som bundet adverbial. Vid verb etc. där prepositionen är optionell framför infinitivfras sätts den inom parentes.

1. Bundet adverbial till verb eller lexikaliserade verbförbindelser. (Många av verbförbindelserna består av ett verb + preposition + substantiv eller av verb + adjektiv eller particip.)

a) Verb (utan objekt) med infinitivfras som bundet adverbial. Exempel:

dö av, må väl av, njuta av
fika efter, längta (efter), sträva efter
se fram emot
arbeta för, fasa för, frukta för, gå in för, {få/ha} {lätt/svårt} för, plädera för, skämmas för, inte vara så mycket för, verka för
bestå i, göra klokt i, strunta i
börja (med),[1] dröja (med), envisas (med), experimentera med, fortsätta (med), ha bråttom (med), ha råd (med), hjälpa ˈtill (med), hålla på (med), laborera med, lyckas (med), lägga av med, misslyckas (med), räkna med, sluta (med), stå ut (med), trivas (med), upphöra (med)
välja mellan … och …
drömma om, enas om, fantisera om, handla om, komma överens (om), misströsta om, prata om, tala om, tjata om, tycka illa om, vara med om, vara överens om
fundera på, ge avkall på, gå med på, gå ut på, hoppas (på), pocka på, reflektera på, satsa på, ställa upp på, tröttna på, tänka på, vinna på
bli tvungen (till), ha lust (till), ha möjlighet (till), ha rätt (till), inte ha hjärta (till), misstycka till, neka till, samtycka till, sikta till, skola till [t.ex.: Bengt ska just till att bli invald i Rotary], stå i begrepp (till), vara i stånd (till), vara på väg (till), vara tvungen (till), återgå till
blygas över, klaga över, svära över

Vid vissa verb är den överordnade satsens subjekt koreferentiellt med ett underförstått led i infinitivfrasen (se nedan § 24: 1a):

duga (till), förslå (till), hålla (till), passa (till), räcka (till), tjäna (till)

b) Verb med objekt och bundet adverbial bestående av preposition + infinitivfras. Särskilt prepositionerna *om* och *till* utelämnas ofta. Exempel:

föredra ngt framför
avhålla ngn från, avråda ngn (från), avskräcka ngn från, befria ngn från, hindra ngn (från), skona ngn från, utestänga ngn från
anklaga ngn för, belöna ngn för, beskylla ngn för, betala ngn för, förebrå ngn för, håna ngn för, klandra ngn för, kritisera ngn för, misstänka ngn för, skydda ngn för, straffa ngn för, utsätta ngn för, varna ngn för
instruera ngn i, träna ngn i, undervisa ngn i, öva ngn i
ertappa ngn med, hjälpa ngn (med), komma på ngn med
ha ngt (e)mot
anmoda ngn (om), be (ngn) (om), bönfalla ngn (om), påminna ngn (om)
anlita ngn (till), anmoda ngn (till), använda ngt till, auktorisera ngn (till), befull-

mäktiga ngn (till), berättiga ngn (till), beveka ngn (till), driva ngn (till), döma ngn (till), egga ngn (till), fresta ngn (till), förbinda ngn (till), förleda ngn (till), förmana ngn (till), förmå ngn (till), förordna ngn (till), förplikta ngn till, gratulera ngn till, ha ngn (till), hetsa ngn (till), hänvisa ngn till, inbjuda ngn (till), inskränka ngt till, inspirera ngn (till), kommendera ngn (till), locka ngn (till), lura ngn (till), lyckönska ngn till, mana ngn (till), motivera ngn (till), muta ngn (till), nödga ngn (till), nödsaka ngn till, pina ngn till, piska ngn till, pressa ngn (till), provocera ngn till, påverka ngn (till), reducera ngt till, reta ngn (till), råda ngn (till), skrämma ngn till, sporra ngn (till), stimulera ngn (till), stressa ngn till, suggerera ngn till, träna ngn (till), tvinga ngn (till), uppfordra ngn (till), uppfostra ngn (till), uppmana ngn (till), uppmuntra ngn (till), utse ngn (till), välja ngn (till), övertala ngn (till)
vänja ngn (vid)

Vissa verb, med kausativ betydelse (Vb § 10), konstrueras med objekt före den vanligtvis prepositionslösa infinitivfrasen:

Saken föranledde dem *att ändra åsikt*. Jfr: Saken föranledde dem {till/*Ø} detta.
Hon fick mig *att se rött*. Jfr: Hon fick mig {till/*Ø} detta.
Bortfallet kom mig *att tveka*. Jfr: *Bortfallet kom mig (till) detta.

Dessa verb erinrar om verb som tar objekt + nexusinfinitiv (t.ex. *låta*, § 9). Till skillnad från nexusinfinitiver tar dock det kausativa verbets infinitivfras infinitivmärke, och infinitivfrasen kan inte passiveras utan tydlig betydelseändring (ibland med semantiskt omöjlig sats som följd):

Ändringen föranledde köparen *att återta sitt anbud*. ≠ *Ändringen föranledde anbudet *att återtas av köparen*.
Jfr: Man ansåg oss *ha accepterat villkoren*. ≈ Man ansåg villkoren *ha accepterats av oss*.

Ett stort antal reflexiva verbförbindelser konstrueras med preposition + infinitivfras. Exempel:

akta sig (för), anstränga sig (för), besluta sig (för), bestämma sig (för), dra sig för, förbereda sig för, intressera sig för, oroa sig för, utge sig för, utsätta sig för
finna sig i, foga sig i
nöja sig (med), roa sig (med), sysselsätta sig med
opponera sig (e)mot, reservera sig (e)mot
bemöda sig (om), ena sig om, vinnlägga sig om
bereda sig (på), inrikta sig på, inställa sig på, koncentrera sig på, reta sig på, specialisera sig på
begränsa sig till, ge sig till, inskränka sig till, nedlåta sig (till)
vänja sig (vid)
gräma sig över

c) Verb med två bundna adverbial, varav det senare utgörs av preposition + infinitivfras. Några av verben under (a) hör alternativt hit. Prepositionen utelämnas knappast när annat bundet adverbial föregår. Exempel:

komma överens med ngn om, prata med ngn om, vara överens med ngn om

2. Adjektiv och adjektiviska particip med infinitivfras som bundet adverbial (se också Adjfraser § 40, Pcpfraser § 9). Exempel:

imponerad av, intresserad av, lättad av, nedslagen av, (o)road av, stimulerad av, upplivad av, överväldigad av
färdig (för), orolig (för), redo (för), rädd (för), tillräcklig (för), ängslig (för)
(miss)belåten (med), (miss)nöjd (med), tillfreds (med)
angelägen (om)
beredd (på), inställd på, trött på
beredd (till), fri (till), förpliktad (till), kapabel (till), negativ till, oförmögen (till), pliktig (till), positiv till, skyldig (till), tvungen (till), villig (till), välvillig till, ägnad (till)
förargad över, förtjust över, förtvivlad över, förvånad (över), glad (över), häpen (över), indignerad över, ledsen (över), lycklig (över), uppbragt över, upprörd över

I de flesta fallen är prepositionen *till* sällsynt framför infinitivfrasen utom i regionalt språk (jfr också § 14).

Många adjektiv kan konstrueras med en infinitivfras där ett led underförstås, när det är koreferentiellt med ett led i den överordnade satsen (nedan § 24: 1b, Adjfraser § 51: 2b). Prepositionen är *till* som dock vanligen utelämnas i icke-regionalt språk.

Mattan är mjuk (till) *att gå på* [-].
De där pennorna är odugliga (till) *att skriva med* [-].

Hit hör särskilt en rad allmänt värderande adjektiv, t.ex.:

(o)behaglig, (o)bekväm, bra, dålig, förfärlig, lagom, (o)lämplig, lätt, (o)möjlig, oduglig, skön, svår, tillräcklig, (o)trevlig

[1] Verb som *börja*, *sluta*, *fortsätta* och dess synonymer kan konstrueras med den optionella prepositionen *med* + agentiv infinitivfras eller med en icke-agentiv infinitivfras som objekt:

Hon började (med) *att läsa tidningen*. Han slutade (med) *att köpa karameller*.
Han började {Ø/?med} *att få ont i huvudet*. Det slutade {Ø/?med} *att regna*.

§ 14. Infinitivfras (obligatoriskt) utan preposition som bundet adverbial. Vid vissa verb, adjektiv och particip inleds infinitivfrasen aldrig av en preposition, trots att det överordnade verbet endast via en preposition kan ta en motsvarande nominalfras som bestämning:

Han tvekade *att lämna oss*. Jfr: Han tvekade {om/*Ø} detta.
Han var benägen *att dra sig ur*. Jfr: Han var benägen {till/*Ø} detta.

Vi var förhindrade *att komma*. Jfr: Vi var förhindrade {från/*Ø} detta.
Han var nödsakad *att avgå*. Jfr: Han var nödsakad {till/*Ø} detta.
Han var hågad *att ta jobbet*. Jfr: Han var hågad {för/*Ø} detta.
Den som är alltför ivrig *att hiva upp gäddan*, han räddar den i stället. (S) Jfr: *Han är alltför ivrig detta.
Han skyndade sig *att lägga en vit pappskiva över dem*. (S) Jfr: *Han skyndade sig det där.[1]

Också som fritt adverbial kan infinitivfrasen i vissa fall sakna preposition (§ 16: b): *Hon skickade oss att köpa cigaretter*.

Vid vissa verb där en nominalfras underförstås (koreferentiell med led i den överordnade satsen, § 24) i infinitivfrasen saknas alltid preposition framför infinitivfrasen:

Dörren går inte *att öppna* [-]. Jfr: *Dörren går inte detta.

Hit hör verb som:

gå, kosta (ngn) en viss summa, ta (ngn) en viss tid, vara kvar, återstå

[1] *Skynda* kan konstrueras med *med* när infinitivfrasen är en oavgränsad aktion som predikationsbasen utför under brådska. När *skynda* konstrueras utan *med*, anger infinitivfrasen inträdande handling som predikationsbasen sätter i gång så snart som möjligt.

§ 15. Infinitivfras i bestämning till adverb. Ett antal gradadverb (*lagom*, *nog*, (*allt*)*för*) som anger förhållande till en förutsatt norm (Adjfraser § 15, Advbfraser § 4: c) kan som adverbiell bestämning ta *för* + infinitivfras för att karakterisera vilken norm det är fråga om:

Han är {gammal nog/nog gammal} (för) *att börja i skolan*.
Han är lagom gammal (för) *att börja i skolan*.
Han är (allt)för gammal för *att gå i skolan*.
Han är för liten (för) *att ha med sig på bio*.
Han var hygglig nog *att bjuda mig hem till sig*.
Det låter alltför bra för *att vara sant* […] (S)
Inga tvångsundersökningar […] kan bli omfattande nog för *att få någon verkan*. (S)
Som utredare var han prestigelös nog *att delegera arbetsuppgifter* […] (S)

Infinitivfrasens predikationsbas kan vara den överordnade satsens subjektsreferent (§ 28):

Den är för stor för *att få plats i bagageluckan*.

Eller också är subjektsreferenten korrelat till ett underförstått led i infinitivfrasen, medan infinitivfrasens predikationsbas är icke-specifik eller framgår av kontext eller talsituation (§ 24):

Den är för stor *att ha med* [-].

Prepositionen är optionell (§ 21) vid *lagom* och *nog* samt vid *allt*(*för*) särskilt när ett led är underförstått i infinitivfrasen. Talspråkligt används ibland *till* i stället för *för*.

§ 16. Infinitivfras i fritt adverbial eller satsadverbial. Preposition + infinitivfras samt i begränsad omfattning infinitivfras utan preposition kan utgöra fritt adverbial.

a) Preposition + infinitivfras

Prepositionen kan normalt inte utelämnas. Exempel, ordnade efter preposition:

efter (hjälpverbet *ha* är obligatoriskt)

Han läste medicin efter *att ha kommit tillbaka från värnplikten*.
Ett annat roligt uppdrag var då Essingeleden öppnades och vi satte upp flaggorna efter *att ha klarat av skyltningen*. (S)

från

Från att {*ha varit/vara*} *en okänd professor* blev han framgångsrik teaterledare och nationell kändis.
Men från *att ha varit part i målet tillsammans med Svenska Freds- och skiljedomsföreningen* är han numera åskådare. (S)

för

Han gick ut för *att få sig lite luft*.
För *att komma åt gatulangningen* ville han bland annat använda dolda mikrofoner och ge polisen rätt att agera kunder och köpa knark. (S)
Vi skrev till Karl för *att be om råd*.

Den finala betydelsen kan vara starkt förbleknad och prepositionen anger då bara att infinitivfrasens aktion följer på den överordnade satsens:

Hon lyckades hitta sin forna kärlek bara *för att omedelbart inse att ingenting var som förr*.

Adverbialet kan också ange vad som är normal grad på den skala som anges av ett adjektiviskt predikativ (Adj. § 10, jfr också § 15 ovan):

Den är stor för *att vara en mygga*.

Som satsadverbial som kommenterar språkhandlingen fungerar *för* + (ofta negerad) infinitivfras, med talaren som predikationsbas:[1]

Du har, för *att* {*vara ärlig/säga som jag tycker/inte säga för mycket*}, inte lyckats särskilt bra med den här.
Han är rätt bra skidåkare, för *att inte tala om vilken fin tennisspelare han är*.
För *att börja med det positiva* så var du väl förberedd.

genom

Hon har gjort sig oumbärlig genom *att alltid vara steget före alla andra i planeringen*.

i stället för

Han satt hemma i stället för *att gå ut och roa sig*.
[…] hur det skulle kunna bli bättre om alla ansvariga krafter förenade sig i stället för *att som nu verka oberoende av varandra*. (S)

långt ifrån

Långt ifrån *att kritisera dig* gav hon dig en massa beröm.
Situationen var desto mera oroväckande som hon långtifrån *att ignorera mig eller hålla mig på avstånd* tvärtom drog mig in i sina cirklar […] (R)

näst

Näst *att bli fängslad* var nog detta det värsta som kunde hända en.

(*e*)*mot*

Vad är detta (e)mot *att gå i de svenska fjällen*?
Han blev löst från skulden mot *att avstå sitt manus*.
Tvärt emot *att klaga* har hon tappert kämpat vidare och så småningom övervunnit alla hinder.
Men vad var det mot *att vara här med dig*! (R)

utan

Han sålde företaget utan *att tillfråga de anställda*.
Efter domstolens besked beslöt åklagarna att försätta den tredje anhållne på fri fot utan *att invänta häktningsförhandlingen som var avsedd att hållas i dag, onsdag*. (S)

Som kommentar till språkhandlingen, med talaren som predikationsbas:

Han har, utan *att säga för mycket*, lämnat efter sig en del problem.

(*för*)*utom*

(För)utom *att simma några hundra meter* har jag bara läst morgontidningarna.

utöver

Utöver *att ge mig en högre lön* satte hon mig på verkligt intressanta jobb till att börja med.

vid

Jag kände en rysning vid *att tänka på vad som förestod mig*.
Hon […] känner en besynnerlig lycka vid *att kalla pojken lillbrorsan* […] (R)

b) Infinitivfras utan preposition

Infinitivfras utan preposition används som fritt adverbial med betydelse av avsikt i satser med verb som *skicka ngn*, *sända ngn*, *ge ngn ngt*, *nå*, *räcka*. Här anges infinitivens predikationsbas med objektet, om sådant finns, annars med subjektet. (Adverbialet står på gränsen till att vara bundet.)

Vi skickade pojken *att köpa cigaretter*.
Han släppte kalvarna *att beta i hagen*.
[…] han ryckte upp sig och skickade mig *att sätta på Björneborgarnas marsch, på grammofonen inne i vardagsrummet*. (R)
Ser du *att läsa?* undrade Bengt. (R)
Uppflugen på den kunde hans långa armar nå *att också känna på de stora djurens muskler och senor* […] (R)

Jämför infinitivfras som attribut med avsiktsbetydelse, § 17: 2a.

I satsadverbial som kommenterar språkhandlingen är infinitivfrasens predikationsbas talaren eller en person i allmänhet. Infinitivfraser i denna funktion är mer eller mindre lexikaliserade.

Längdåkarna är just nu världsbäst *att döma av deras framgångar från OS i Sarajevo och framåt*. (S)
Den rika klädkultur som finns i den övriga världen […] lämnas åt sidan – åtminstone *av första programmet att döma*. (S)
Säga vad man vill så var hon en riktig furstinna.
Sanningen att säga sålde han den här också, till mig. (R)
Han har bott i landet 20 år, *väl att märka* utan att någon gång ha behövt ligga det allmänna till last.

[1] De lexikaliserade förbindelserna *för att inte tala om*, *för att inte säga* erinrar semantiskt och syntaktiskt om fokuserande och konjunktionella satsadverbial. De kan koppla ihop olika led av samma slag, ungefär som en konjunktion:

Jonas, för att inte tala om Patrik, vill börja genast. [Talaren lägger till en nominalfras om vars referent satsen gäller i högre grad än om den föregående nominalfrasens.]
Båda barnen, för att inte tala om frun, skulle med hull och hår på fritiden uppslukas av Fritzes galleri […] (R)
Jonas ville börja snart för att inte säga genast. [Talaren lägger till ett uttryck som anger högre grad än det föregående uttrycket.]
Det lät lärt för att inte säga exklusivt. (R)

§ 17. Infinitivfras i eller som attribut. Preposition + infinitivfras eller enbart infinitivfras kan på olika sätt fungera som efterställt attribut i nominalfraser.[1]

1. Preposition + infinitivfras förekommer i följande fall:

a) Som bundet prepositionsattribut vid nomen actionis eller qualitatis (Nomfraser § 56). Attributet motsvarar bundet adverbial, objekt eller undantagsvis subjekt vid det verb eller adjektiv vars betydelse ingår i substantivets.

talet om *att ge sig av*, hans längtan efter *att få resa till havet*, hennes upplevelse av *att vara fri*, påverkan av *att ha sett lidandet*

b) Som bundet prepositionsattribut vid nomen agentis (Nomfraser § 57):

ingen älskare av *att hålla tal offentligt*

c) Som bundet prepositionsattribut vid övriga substantiv (Nomfraser § 58):

ett villkor för *att ställa upp*, fördelen med *att vara statsanställd*, en hejare på *att steppa*, chansen till *att försonas*

d) Som fritt prepositionsattribut (Nominalfraser § 60):

tröttheten efter *att ha rest så länge*, framgångar genom *att verka i det tysta*, pengar till *att köpa mat*, detta med *att urskilja röster*

Preposition kan i vissa fall utelämnas framför infinitivfras i bundet prepositionsattribut (jfr § 21). Om prepositionen är obligatorisk eller optionell beror framför allt på det enskilda substantivet (se vidare Nomfraser § 59). Exempel med obligatorisk preposition:

missnöje med *att behöva arbeta*, skillnaden mellan *att arbeta och att roa sig*, hindren för *att arbeta*

Exempel med optionell preposition:

behovet (av) *att skylla på andra*, risken (för) *att bli upptäckta*, hoppet (om) *att bli fri*, anledningen (till) *att arbeta*, en hejare (på) *att steppa*

2. Infinitivfras vanligen utan preposition förekommer i följande fall:

a) Som appositionellt infinitivattribut, dvs. då infinitivfrasen semantiskt har en predikativ relation till resten av nominalfrasen (se vidare Nomfraser § 75):

det vällovliga syftet *att begränsa bilismen* (S)
ambitionen *att knyta kontakter med universiteten* (S)
principen *att inte ha några kontakter med Israel* (S)
tingsrättens beslut *att frige de två männen på tisdagen* (S)
ett försök *att bromsa rustningskapplöpningen* (S)
det där *att vara omtyckt* (R)

Om appositionella infinitivattribut som alternativt kan uppfattas som prepositionsattribut med utelämnad preposition se Nomfraser § 75.

b) Som infinitivattribut med underförstått led (se vidare § 24: 3 samt Nomfraser § 76). Infinitivfrasen karakteriserar huvudordet ungefär som en relativ bisats.[2]

en fin flöjt (till) *att spela på*, ett bra trä (för dig) {Ø/?till} *att arbeta med*, ett instrument (till) *att mäta vibrationer med*, det rätta stället (till) *att bo* (*på*), en kvinna (till) *att älska*

Nominalfrasen har som huvudord ofta ett självständigt pronomen, varvid förmedlande preposition normalt saknas:

mycket {Ø/*till} *att göra*, ingenting {Ø/?till} *att vara ledsen över*, någon {Ø/?till} *att ha som medhjälpare i höskörden*

Om infinitivfras med underförstådd bestämning se också § 24.

Om infinitivfrasens predikationsbas i de olika fallen se § 31.

[1] Attribut som utgörs av (preposition +) infinitivfras kan i många fall stå som postponerat led:

Det där pratet hade han hört så ofta om *att flytta till landet*.
Jag har haft en idé på sistone *att ringa upp mina gamla klasskamrater*.
Inga leksaker fanns vid det tillfället *att sysselsätta barnen med*.

Som bestämning till subjekt vid verb utan egen bestämning postponeras infinitivfrasen särskilt gärna:

Inga leksaker fanns *att sysselsätta barnen med*. Jfr: ?Inga leksaker *att sysselsätta barnen med* fanns.

[2] Särskilt attribut som består av eller innehåller en infinitivfras av typ (2b) adverbialiseras lätt (Advl § 34). Den behåller då gärna den överordnade prepositionen *till*.

{Till *att/Att*} *spela på när du är där nere* får du här en fin flöjt.

ANM. Infinitivfrasen i konstruktioner som (2b) är oklart skild från adverbial men bör betraktas som attribut, eftersom den tillsammans med resten av nominalfrasen kan brytas ut eller utgöra fundament:

Det var någonting *att skriva med* som jag letade efter.
Ett instrument *att mäta vibrationer med* köpte vi redan i förrgår.

§ 18. Infinitivfras som fundament och korrelat till *göra*. En infinitivfras som objekt eller i vissa fall rektion kan stå som fundament, samtidigt som *göra* (i vissa fall optionellt) företräder infinitivfrasen på dess ordinarie plats efter det överordnade verbet i satskärnan. Se Satsbaser § 5, Vbfraser: Allm. § 10–11.

Gå här och stämpla {kan/vill} jag verkligen inte (göra) längre.

En infinitivfras kan marginellt stå som fundament också när den korresponderar med en plats i satskärnan som kräver annan form än infinitiv och när den obligatoriskt företräds i satskärnan av *göra* i denna form. (Vanligen har dock fundamentets verbfras i sådana fall samma form som *göra*, dvs. den form som verbfrasen skulle ha haft om den stått på sin ordinarie plats i satskärnan.)[1]

Gå här och stämpla gör jag bara inte längre. [Vanligen: Går här och stämplar gör jag inte längre.]
Bära bräder som förr gör ingen här längre. [Vanligen: Bär bräder som förr gör ingen här längre.]
Dö gör man iallafall. (R)
Konservera gör man väl med frukt och kött och slikt […] (R)
Underkänna någon på den här kursen, det har jag aldrig gjort förr. [Vanligen: Underkänt någon på den här kursen, det har jag aldrig gjort förr.]

[1] Motsvarande gäller för infinitivfras som utbrutet led:

Det är *gå och stämpla* jag bara inte gör längre. [Vanligen: Det är går och stämplar jag bara inte gör längre.]

§ 19. Infinitivfras som led i komparativ subjunktionsfras. I stället för en finit verbfras i en komparativ subjunktionsfras som bestämmer *hellre* eller *lika gärna, lika väl* (Subjnfraser § 4: d) kan en infinitivfras med infinitivmärke väljas, särskilt om hela uttrycket står som fundament:

Hellre än *att sitta här ensam* åker jag och arbetar en stund. [Också: Hellre än ((att) jag) sitter …]
Hellre än *att missa föredraget* kommer jag för sent till repetitionen.
Hellre än *att få större överskott som måste slumpas bort till underpriser på marknaden* betalar de bonden för att sitta stilla och låta bli att producera. (S)
Lika {gärna/väl} som *att gå arbetslös* gör jag lite småjobb åt Anders billigt.

Han åker hellre och arbetar en stund än *att sitta hemma och glo*. [Vanligen: Han åker hellre och arbetar en stund än ((att) han) sitter hemma och glor.]
[…] att människor hellre dog än *att göra detta ”hedniska” att bryta tabut*. (S)
Jag skriver hellre på kvällarna än *att inte bli färdig i tid*.

Också när den överordnade satsen har *inte annat* som objekt till *göra* eller ett hjälpverb, kan den komparativa frasens kontrasterande led utgöras av en infinitivfras med optionellt infinitivmärke:

Jag kunde inte göra annat än (*att*) *läsa*.
Men vad kan vi göra annat än *att följa honom* nu? (R)
Hon gjorde inte annat än (*att*) *läsa*. [Också: Hon gjorde inte annat än läste.]

§ 20. Infinitivfras i icke satsformad mening. En infinitivfras kan ingå i eller utgöra en icke satsformad mening särskilt i följande fall:

1. En infinitivfras (med eller utan infinitivmärke) kan användas med betydelse av känslouttryck, på samma sätt som en expressiv sats (Icke satsf. men. § 36: 2e):

Att spöka ut sig så där! ≈ Det är obegripligt att hon vill spöka ut sig så där. Vad hon spökar ut sig!
Att sitta där och bara vänta! Otroligt! ≈ Det är otroligt att hon bara sitter där och väntar.
Sitta här som den värsta … gårdvar. (R)
Att gå omkring med en bunt fotografier av liket! Och hala fram dem och visa dem för vänner och bekanta, som man visar bilder av barnen eller hundarna! (R)
Komma här och ljuga ihop något sådant!

2. En infinitivfras tillsammans med ett annat led:

a) I mening med (ofta emotionellt färgad) påståendebetydelse kan en nominalfras kombineras med *till* + infinitivfras (med infinitivmärke). Konstruktionen anger att nominalfrasens referent börjar utföra verbets aktion plötsligt, som reaktion på en tidigare aktion och ofta med stor energi (Icke satsf. men. § 43: 2b). Uttryckssättet är väsentligen talspråkligt.

Han till *att springa.* ≈ Han satte i gång att springa.
Och jag till *att skriva så pennan glödde* förstås.
Hustrun till *att tjuta och skråla.* (R)

b) Adverbet *hellre* kan konstrueras med en infinitivfras (utan infinitivmärke) som är överordnat led i en konstruktion med komparativ subjunktionsfras (Icke satsf. men. § 43: 4). Denna fras kan också innehålla en infinitivfras (med eller utan infinitivmärke).

Hellre *gå här och stämpla* än i Stockholm.
Hellre *gå här och stämpla* än (att) städa sjukhus i Stockholm.
Hellre *betrakta alla stadens hantverkare och deras nattbestyr med matgrytorna* än att i fantasin utmåla vad som kan vänta oss. (R)
Hellre *dö* än hamna i ryssarnas händer. (R)

c) Till barn eller djur används ibland en infinitivfras (utan infinitivmärke) som en uppmaning, främst när infinitivfrasen är negerad (Icke satsf. men. § 44: a).

Lilla gumman, inte så, *inte gråta nu*, såsåsåså

Normalt kan prepositionen inte utelämnas om rektionen är underförstådd eller om den står som satsbas (dvs. prepositionen är isolerad, Prepfraser § 10):

Det var *röja gömstället* vi ville tvinga honom {till/*Ø}.

Att röja gömstället vill vi inte tvinga honom {till/*Ø}. Jfr: Vi vill inte tvinga honom (till) *att röja gömstället*.

Att vänta här längre är svårt att stå ut {med/*Ø}. Jfr: Det är svårt att stå ut (med) *att vänta här längre*.

Att övertyga styrelsen är Karin alldeles säkert i stånd {till/*Ø}. Jfr: Karin är alldeles säkert i stånd (till) *att övertyga styrelsen*.

Exempel på verb efter vilka utelämning kan ske se § 13: 1.

Exempel på adjektiv och particip efter vilka utelämning kan ske se § 13: 2.

Exempel på utelämning vid substantiv (när infinitivfrasen ingår i prepositionsattribut) se § 17.

Prepositionen *för* utelämnas ofta i bestämningar till gradadverb (§ 15).

§ 22. Infinitivmärke. Infinitivmärket *att*, som inleder infinitivfraser, kan vara obligatoriskt, optionellt eller uteslutet.

1. Infinitivmärket är obligatoriskt när infinitivfrasen är:

a) rektion direkt efter preposition

längta efter {*att/*Ø*} *stå här* [Jfr: {*Att stå här/Stå här*} har jag inte precis längtat efter.]

hoppas på {*att/*Ø*} *bli befordrad* [jfr: hoppas (*att*) *bli befordrad*]

b) attribut

viljan {*att/*Ø*} *segra* [Jfr: Hon vill segra.]

c) postponerad (som subjekt eller objekt)

Det var intressant {*att/*Ø*} *få höra på henne*.

Han överlät åt oss {*att/*Ø*} *lösa alla problem*.

d) adverbial utan preposition, med betydelse av avsikt

Vi skickade Emil {*att/*Ø*} *köpa cigaretter*.

e) objekt vid vissa verb (§ 8), särskilt sådana verb som alternativt kan ta en nominalfras (med substantiviskt huvudord) som objekt, samt vid de flesta adjektiv, particip eller lexikaliserade verbförbindelser[1]

Han hatar {*att/*Ø*} *bli sedd över axeln*. Jfr: Han hatar dimma.

Han är angelägen {*att/*Ø*} *få komma med*.

Han är tvungen {*att/*Ø*} *komma*. Jfr: Vi tvingade honom (*att*) *komma*.

Han är inte i stånd {*att/*Ø*} *komma*.

Han har lust {*att/*Ø*} *komma*.

Vid verben under (e) finns dock, i varierande grad för olika verb, en marginell möjlighet att utelämna infinitivmärket.

Dessutom används infinitivmärket nästan alltid (utom vid nexusinfinitiv, jfr § 2) när infinitivfrasen har en bestämning som föregår infinitiven:

Han har lärt sig {*att*/*Ø} *inte sörpla när han äter soppa*.
Du lovade ju *att aldrig arbeta på helgerna*. [*Aldrig* bestämmer *arbeta*.] ≠ Du lovade ju aldrig arbeta på helgerna. [*Aldrig* bestämmer *lovade*.]
{*Att själv*/**Själv*} *stå här och diska* hade jag inte tänkt mig.

Infinitivfrasen kan innehålla led som föregår infinitiven bara om den kan ha infinitivmärke (eller är nexusinfinitiv) (§ 2). En viss möjlighet att utelämna infinitivmärket före bestämning finns efter *be* + objekt:

Märta brukade be oss *inte spela så högt*.

2. Infinitivmärket är optionellt när infinitivfrasen är:

a) fundament (även om infinitivmärke då är vanligast)[2]

{*Att stå*/*Stå*} *här och diska* hade jag aldrig drömt om.
{*Att skriva*/*Skriva*} *böcker* roar mig inte speciellt.
{*Att se*/*Se*} *på ishockey* älskar hon.

Om infinitivmärke är uteslutet när infinitivfrasen står efter sitt huvudord, tar frasen normalt inte heller infinitivmärke när den är fundament:

Supa före klockan tolv vill jag verkligen inte.
Segla i sommar måste jag.

b) objekt vid vissa verb (§ 8)

Barnen försökte (*att*) *bygga en flotte*.
Vi önskar (*att*) *bli informerade omedelbart*.
Han har *slutat* (*att*) *röka*.
Hon lärde sig (*att*) *spela schack*.

Benägenheten att ta infinitivfras utan infinitivmärke beror mycket på det överordnade verbet.[3]

c) rektion efter utelämnad optionell preposition efter enstaka verb

Han lyckas aldrig ((med) *att*) *bli färdig*. Jfr: Han lyckas aldrig med det.
Vi bad henne ((om) *att*) *hålla tyst*.

3. Infinitivmärket är uteslutet när infinitivfrasen är:

a) nexusinfinitiv

Han hörde det *knaka i golvet*.
Han ansåg tiden *vara mogen*.
Det hördes *knaka i golvet*.
Hon ansågs *vara sträng*.

b) objekt vid vissa verb (§ 8), särskilt vid sådana som normalt inte alternativt kan ta nominalfras (med substantiviskt huvudord) som objekt (hjälpverb, se också § 7)

Han kunde inte *simma*.
Den behöver *bli bättre*.

Jfr Konjn, subjn, infm. § 13.

[1] Efter vissa verb, adjektiv eller particip utelämnas infinitivmärket ofta i formell stil samt hos vissa skönlitterära författare. Utelämningen är sannolikt ibland motiverad av önskan att inte få flera *att* i samma sats.

Han avser *rekommendera personalen att lämna sina kommunala uppdrag*.
En sådan höst är det […] svårt *hinna med att plöja*. (S)
Jag är benägen *instämma i det som här har sagts*.
ett kontrakt, där han förklarar sig villig *följa en behandlingsplan* (S)

Marginellt utelämnas infinitivmärket också i attribut:

ett skäl *handla konsumentägt* (S)
[…] det finns ingen anledning *tro att det inte skulle finnas motsvarande sträckor på andra ställen i landet*. (S)

[2] Infinitivmärket kan inte ensamt stå kvar på infinitivfrasens ordinarie plats när infinitivfrasen fungerar som satsbas. Inte heller kan infinitivmärket ensamt stå kvar vid utelämning av infinitivfrasen genom ellips.

Åka skridsko tror jag inte hon tycker om {*att/Ø}.
Han vill gärna fara till Schweiz men jag vet inte om jag har lust {*att/Ø}.

[3] Benägenheten att utelämna infinitivmärket är större om infinitivfrasen står direkt intill det överordnade verbet:

Hon lovade *ta med sig barnen*. [Jfr oftast med *att*: Hon lovade honom *att ta med sig barnen*.]
Vi slutade *spela*. [Jfr oftast med *att*: Vi slutade avsiktligt *att spela*.]

Infinitivfrasen saknar därför mera sällan infinitivmärke efter objekt i aktiv sats än i motsvarande passiva sats där objektet motsvaras av subjekt. Infinitivmärke utelämnas alltså gärna i t.ex.:

Hon {tilläts/tvingades/uppmanades/nödsakades/nödgades} *begära avsked*.

Infinitivmärke bibehålls oftast i t.ex.:

Man {tillät/tvingade/uppmanade/nödsakade/nödgade} henne *att begära avsked*.

§ 23. Blockled. Som objekt vid hjälpverb (§ 7) kan infinitivfrasen i många fall splittras. Dels kan fria bestämningar vara skilda från resten av infinitivfrasen, både så att de själva är satsbas eller utbrutna och så att resten av infinitivfrasen är satsbas eller utbruten. Dels kan bundna bestämningar (utom partikeladverbial) stå ensamma som satsbas eller utbrutet led. Se vidare Vbfraser: Allm. § 17.

Redan i morgon vill jag *tala med personalen*.
Tala med personalen vill jag *redan i morgon*.
Personalen vill jag *tala med redan i morgon*.

I övriga fall har infinitivfrasen större blockledsbenägenhet:[1]

1. Om en infinitivfras är postponerat subjekt, objekt vid huvudverb, predikativ, nexusinfinitiv eller bundet adverbial eller rektion i sådant (§ 4, 6, 9, 11, 12, 14), kan dess bundna bestämningar stå som satsbaser eller utbrutna led i nästan lika stor utsträckning som motsvarande led i infinitivfraser som objekt vid hjälpverb:

Jorden runt lockar det honom *att få segla*. [postponerat subjekt]
Det var *tuba* Sven tyckte bäst om *att spela på den tiden*. [objekt]
Sina memoarer var hans största dröm *att få skriva*. [predikativ]
Det var *nycklarna* någon hade sett henne *lägga ifrån sig*. [nexusinfinitiv]
Kassör avrådde vi honom från *att bli*. [rektion i bundet adverbial]
Över den skyndade han sig *att lägga en vit pappskiva*. [direkt objekt]
Det jobbet var han hågad *att ta*. [bundet adverbial]
Bakom ugnen är det omöjligt *att komma åt dem*. (R)
För Walter var utvecklingen, *i vilken riktning* den än visade sig *gå*, ett utslag av en naturnödvändighet […] (R)
Ju mer man väljer *att avstå ifrån* desto mer krymper man sig själv. (R)
Jag trivs här, jag vet inte *vart* jag skulle kunna tänka mig *att flytta*. (S)

Följande inskränkningar gäller dock:

a) Adverbial som normalt har position före verbet i infinitivfrasen kan inte stå som satsbas eller utbrutet:

**Eventuellt* har jag förberett mig för *att resa till Libanon*. [i betydelsen: … att eventuellt resa till Libanon]
*Det är bara *eventuellt* jag har förberett mig för *att resa till Libanon*. [i betydelsen: … att eventuellt resa till Libanon]

b) Om infinitivfrasen redan har ett led underförstått, ett led som suppleras av ett korrelat i matrissatsen (jfr § 24), är det i många fall bara marginellt möjligt att låta ett led i infinitivfrasen fungera som satsbas eller utbrutet:

?*Högt gräs* är den här maskinen inte så bra *att slå med*. Jfr: Den här maskinen är inte så bra att slå högt gräs med [-].
?Det är *värdepost* bilen är specialutrustad *att köra i*. Jfr: Bilen är specialutrustad att köra värdepost i [-].
?*Den klassen* är då mina ämnen hopplösa *att få att förstå*.
?*Vilken dikt* är Peter lämplig *att tillägna*?
?*Den klassen* visade sig Lennarts bok bra *att läsa för*.

I andra fall verkar konstruktionen mera grammatisk:

Vem är dikten lämplig *att tillägna*?
Henne duger boken *att ge* (*som julklapp*).
Henne duger boken *att ge till*.
Ända till Grekland duger den bilen inte *att köra med*.
Det är *sådana bilar* som värdepost är mycket lämplig *att köra i*.

Den klassen går Lennarts bok *att läsa för*.
Genetik har den klassen varit hopplös *att få att förstå*.
I fönstret är blommorna alltför ljuskänsliga *att ha stående*.
Det är nog *henne* boken skulle vara bäst *att ge*.

Olika förslag har framförts för vad som gör vissa satser mer acceptabla än andra, t.ex. att satsbasens (respektive det utbrutna ledets) ordinarie plats är senare än det underförstådda ledets. I följande exempelpar skulle alltså den första satsen vara mera acceptabel än den andra:

Skolbarn [=a] är bussen [=b] bra att köra [b] med [a].
?Skolbarn [=a] är bussen [=b] bra att köra [a] i [b].

?Barn [=a] är datorspel [=b] inte lämpliga att ge [b] till [a] i julklapp.
*Datorspel [=a] är barn [=b] inte lämpliga att ge [a] till [b] i julklapp.

Olika språkbrukare torde ha olika språkkänsla för hur acceptabla dessa konstruktioner är.

c) Om infinitivfrasen står som bundet adverbial till ett adverb eller adjektiv som anger grad (§ 15), är det bara marginellt möjligt att låta ett led i infinitivfrasen fungera som satsbas eller utbrutet led, ifall den totala konstruktionen har en mera komplex struktur, t.ex. många eller informationstunga satsled:

?*Sina anställda* måste man vara tillräckligt generös för *att ge ett eget liv*.
?Det är framför allt *ett eget liv* man måste vara tillräckligt generös för *att ge sina anställda*.
?*Någon verkan* kan inga tvångsundersökningar bli omfattande nog för *att få*.

Jämför med enklare satsstruktur:

I skolan är han gammal nog (för) *att börja*.
Det är *både på bio och på museer* han är för liten (för) *att ha med sig*.
Bach låter det alltför illa för *att vara*.
Också sådana arbetsuppgifter var han prestigelös nog *att delegera*.
Det var *det beslutet* han inte var tillräckligt djärv för *att fatta*.

d) Om infinitivfrasen står som rektion i en komparativ subjunktionsfras (§ 19) kan sällan ett led i infinitivfrasen fungera som den överordnade satsens satsbas eller som utbrutet led:

**Botanik* tyckte han mer om att simma än *att studera*.
*Det var *botanik* han tyckte mer om att simma än *att studera*.

Ett undantag är sådana satser där den komparativa subjunktionsfrasen är underordnad *annat* eller för vissa språkbrukare *hellre*:

Honom kan vi inte göra annat än *följa*.
Det är *honom* vi inte kan göra annat *än följa*.
Det var *sådana saker* anständigt folk hellre dog än *att göra*.

2. Om infinitivfrasen fungerar som fritt adverbial eller rektion i sådant, kan dess led i flertalet fall inte eller bara marginellt stå som satsbas:

?*Invandrare* kan man faktiskt bo i Danderyd i flera år utan *att någonsin stöta på*.
?*Lillbrorsan* känner hon en besynnerlig lycka vid *att kalla honom*.
?Det var *detta beslut* hon gjorde politisk karriär genom *att stödja*.
**Från värnplikten* läste han medicin efter *att ha kommit tillbaka*.
**Skyltningen* satte vi upp flaggorna efter *att ha klarat av*.
**Sitt manus* blev han löst från skulden mot *att avstå*.
*Det var *en av de filmerna* han läste tidningen i stället för *att se*.

Vissa språkbrukare har dock större tolerans för sådana konstruktioner. Jämför också satsbas som korrelat till utelämnat led, Satsbaser § 17.

Särskilt om det adverbial som infinitivfrasen utgör eller ingår i står på gränsen till bundet (jfr t.ex. § 16: b) – det anger då ofta avsikt – är det ofta möjligt att ett av dess led samtidigt är satsbas eller utbrutet led:

Det var *cigaretter* som min bror gick ut för *att köpa*.
Stöd för det här resonemanget behöver jag inte gå längre än till min personliga erfarenhet för *att hämta*. (S)
Cigaretter kan du väl inte skicka en minderårig *att köpa*.
Hans förnämsta innovation var en järnbro i ett enda spann, som han reste till Europa för *att försöka sälja*. (S) [relativsatsens underförstådda satsbas är objekt]

3. Om infinitivfrasen fungerar som satsadverbial, kan dess led inte stå som satsbas eller utbrutna:

**Deras framgångar i OS* är längdåkarna just nu världsbäst *att döma av*.
*Men det är *just det* som de är världsbäst att *döma av*.

4. Om infinitivfrasen fungerar som attribut eller rektion i attribut, kan dess led stå som satsbas eller utbrutna endast om den attributiva infinitivfrasen kan adverbialiseras (och därmed stå som satsbas eller utbruten i sin helhet eller minus sin preposition, jfr Advl § 34):[2]

Tal är jag ingen vän av *att hålla*. Jfr: Hålla tal är jag ingen vän av.
Det var *särskilt din mor* du var expert på *att lirka pengar av*. Jfr: Det var lirka pengar av din mor du var expert på.
Till Rom har han ingen möjlighet *att åka i sommar*. Jfr: Åka till Rom har han ingen möjlighet till i sommar.
**En ny bil* fick de ta tillbaka löftet *att ge honom*. Jfr: *Ge honom en ny bil fick de ta tillbaka löftet.

[1] Benägenheten att utgöra blockled kan observeras tydligast i fråga om bundna bestämningar. Infinitivfrasens fria bestämningar kan skenbart stå som satsbas eller utbrutet led i de flesta fall, men i själva verket uppfattas dessa led då oftast som led i den överordnade verbfrasen.

Om kvällarna har min chef setts *stryka omkring här ute*. [tolkas som att iakttagelsen ägt rum om kvällarna]
Det är *här ute* min chef har setts *stryka omkring om kvällarna*. [tolkas som att iakttagelsen ägt rum *här ute*]

[2] Någon gång kan en satsbas eller ett utbrutet led utgöra led i en infinitivfras som redan har ett led underförstått (jfr (1b) ovan) och som fungerar som ett (eventuellt adverbialiserat) attribut:

Vilken vägg har Peter inga tavlor *att hänga på?* Jfr: Peter har inga tavlor att hänga [-] på sina väggar.
Det är *den väggen* Peter inte har några tavlor *att hänga på*.

§ 24. Infinitivfras med underförstådd bestämning. I vissa syntaktiska kontexter kan en infinitivfras (med mer eller mindre tydlig avsiktsbetydelse) sakna en nominalfras som bestämning om denna är koreferentiell med ett korrelat i den överordnade satsen.

1. Korrelatet är subjekt i den överordnade satsen.

Infinitivfrasen kan vid vissa verb, adjektiv eller particip ha ett underförstått led som är koreferentiellt med subjektet i den överordnade satsen.[1] Det underförstådda ledet är vanligtvis ett objekt eller rektion i ett bundet adverbial.[2] I många fall anger då infinitivfrasen ändamålet med det som korrelatet betecknar.

a) Infinitivfrasen är bundet adverbial eller predikativ (optionellt inlett av *till*) eller objekt vid verb som *duga*, *finnas*, *förslå*, *förtjäna*, *gå*, *hålla*, *passa*, *räcka*, *stå* (ålderdomligt), *tåla*, *vara*, *vara kvar*, *återstå* och vid verbförbindelser som *gå fort*, *ta* (*lång*) *tid*. Infinitivfrasen anger i vilket avseende eller för vilket ändamål verbets aktion gäller.[3]

Den stora skeden är inte (till) *att äta med* [-].
Den bilen duger inte (till) *att köra i Polen med* [-].
Försändelsen finns *att hämta* [-] på posten.
Sådana smultron står inte (till) *att få* [-] *mera*.
Två lådor återstår *att sälja* [-].
Den där potatisen tål inte *att exportera* [-].
Eftersom den här pennan inte går *att skriva med* [-] …
Eftersom den uppsatsen tog så lång tid (för mig) *att bli färdig med* [-] …
Eftersom en sådan lägenhet kostar en förmögenhet *att hyra* [-] …
Eftersom den där vinsten återstår *att hämta hem* [-] …
Eftersom den uppgiften {ankommer på mig/tillkommer mig} *att lösa* [-] …

b) Infinitivfrasen är bundet adverbial (regionalt optionellt inlett av *till*) vid adjektiv och particip som både beskriver och värderar predikationsbasen, t.ex. *mjuk*, *specialutrustad*. Infinitivfrasen anger i vilket avseende eller för vilket ändamål adjektivet eller participet gäller (Adjfraser § 51: 2b). Adjektivet eller participet kan också utan infinitivfras användas för att karakterisera predikationsbasen.[4]

Mattan är mjuk (till) *att gå på* [-]. Jfr: Mattan är mjuk.

Matsalen är kall (till) *att vara i* [-] *nu*. Jfr: Matsalen är kall.
Bordet är ojämnt *att skriva på* [-]. Jfr: Bordet är ojämnt.
Bilen är specialutrustad ({för/till}) *att köra värdepost i* [-]. Jfr: Bilen är specialutrustad.
Ytan var […] så grå och skön *att ta på*. (S)
Visserligen är han ung och vacker *att se på* […] (R)

Vissa hithörande adjektiv eller particip värderar referenten utan att egentligen beskriva den: *behaglig, bekväm, bra, dålig, förfärlig, förskräcklig, intressant, lagom, lämplig, lätt, möjlig, rolig, skön, svår, tillräcklig, trevlig, värd*:

Det där biblioteket är bra för honom *att ha tillgång till* [-].
Den här färgen är svår *att måla med* [-] …
Hans föräldrar är lätta *att prata med* [-].
Detta är viktigt *att tala om* […] (S)
Det visar sig att frågan är mycket svår *att besvara*. (S)
Den frågan är inte lätt *att få svar på* […] (S)
Den lösning som folkpartiet och socialdemokraterna nu har kommit överens om skulle enligt tidigare ÖB-versioner varit omöjlig *att genomföra*. (S)

Också adjektiv som *färdig, klar*, som anger referentens förutsättningar för infinitivfrasens aktion (Adj. § 21), kan konstrueras med infinitivfras som anger avseende och som har ett underförstått led koreferentiellt med subjektet i den överordnade satsen:

Bordet är färdigt *att måla* [-].

Adjektivet eller participet står inte sällan i neutrum singularis oberoende av subjektets numerus och genus (svagt referentiell nominalfras, Adj. § 67):[5]

Frack är populärt *att bära* [-] i studentkretsar.
Kamera är förbjudet *att ha med* [-] *i kyrkan*.

I stället för predikativ kan adjektiv- eller participfrasen vara attribut i en nominalfras. I så fall placeras infinitivfrasen bland substantivets efterställda attribut (Adjfraser § 4: 2b).

en svår färg *att måla med* [-] [Jfr: Färgen är svår att måla med.]
en viktig fråga *att diskutera* [-] [Jfr: Frågan var viktig att diskutera.]

c) Infinitivfrasen är bundet adverbial till gradadverb som anger hur en viss grad förhåller sig till ett önskat värde (normen): *lagom, nog, (allt)för* (§ 15). Infinitivfrasen anger vilket avseende eller ändamål som bestämmer det önskade värdet. Infinitivfrasen inleds optionellt av *för* (eller regionalt *till*). Infinitivfrasen placeras efter det adjektiv eller particip som gradadverbet bestämmer (Advbfraser § 2).

Boken är lagom stor *att ha* [-] *i bokhyllan*.
Blommorna är alltför ljuskänsliga för *att ha* [-] *stående i fönstret*.

Oftare betecknar i stället subjektet infinitivfrasens predikationsbas, § 28: *Boken är lagom stor att stå i bokhyllan.*

Om adjektivet eller participet, som gradadverbet bestämmer, självt är attribut placeras infinitivfrasen efter attributets huvudord, dvs. bland dess efterställda attribut (Adjfraser § 11):

en lagom stor bok *att bära* [-] *med sig*

2. Korrelatet är objekt i den överordnade satsen.

Vid vissa verb (t.ex. *ha*, *få*, *ge*, *göra*, *använda* m.fl.) kan en infinitivfras som anger ändamålet med korrelatets referent ha ett underförstått led som är koreferentiellt med objektet (i satser med två objekt: det direkta objektet). Infinitivfrasen är bundet adverbial, optionellt inlett av *till*.[6]

Jag har den (till) *att skriva på* [-].
Du får den (till) *att sitta och läsa i* [-].
Jag gav honom den (till) *att skriva på* [-].
Han har gjort den (till) *att spela boll med* [-].
Vi använde den (till) *att sminka oss med* [-].

3. Korrelatet är hela den nominalfras (eller dess huvudord) i vilken infinitivfrasen är attribut (§ 17: 2b).

Infinitivfras som attribut kan ha ett underförstått led med samma referent som nominalfrasen i dess helhet (Nomfraser § 76). Infinitivfrasen anger ändamålet med det som nominalfrasen betecknar och inleds regionalt optionellt av *till*. Nominalfrasen där infinitivfrasen fungerar som attribut är oftast indefinit och subjekt till verb eller verbförbindelser som anger att något existerar eller är önskvärt eller fruktat, t.ex. *finnas*, *återstå*, *saknas*, *vara viktigt*, *vara farligt*, eller bestämning eller led i bestämning till verb som anger att någon innehar, börjar inneha eller vill inneha något, t.ex. *ha*, *få*, *sakna*, *ge*, *skaffa*, *hämta*, *önska*, *begära*, *hitta*, *be* (*om*).

en säng (till) *att vila sig på* [-]
pennan (till) *att sminka sig med* [-]
någonting *att äta* [-]
inte mycket *att prata om* [-]

Där fanns {bara en stol/ingenting} *att sitta i* [-].
De hade {bara tre stolar/ingenting} *att sitta i* [-].

Om optionellt utelämnade led i infinitivfrasen, med satsbasen som korrelat, t.ex. *Inez kan man inte känna utan att tycka om* [-], se Satsbaser § 17.

[1] Vissa semantiska predikat tar infinitivfraser för vilka subjektet kan antingen ange infinitivfrasens predikationsbas eller vara korrelat till ett underförstått led. Hit hör de normrelaterade adverben (ovan (1c)), vissa verb (ovan (1a)), vissa adjektiv och particip (ovan (1b)):

Tavlan är {för/tillräckligt/lagom} bra för *att hänga här*. [Den överordnade satsens subjekt anger predikationsbasen för *att hänga här*.]

Tavlan är {för/tillräckligt/lagom} bra *att sälja* [-]. [Den överordnade satsens subjekt är korrelat till det underförstådda objektet vid *sälja*.]

Den duger till *att hänga där*. Den duger till *att sälja* [-].
Den tål nog *att gå med båt*. Den tål nog *att transportera* [-].

Min bror var färdig (till) *att gå ut*. Stolen var färdig (till) *att använda* [-].
Min bror är värd att *bli inbjuden*. Stolen är värd *att klä om* [-].

Sådana predikat kan därför utan större betydelseskillnad användas med infinitivfrasen antingen i aktiv eller passiv:

Tavlan är för bra för *att sälja*(*s*).
Osten är färdig *att äta*(*s*).
Gurkorna tål inte *att transportera*(*s*) *så långt*.

Tål *att sparas*! (S)
Det tål *att tänka på*. (S)

Den som inte var vacker var heller inte värd *att älskas*. (R) Jfr: […] att han skulle finna mig vacker och värd *att älska*. (R)
Det gäller ju allas miljö och varje möjlighet att minska bilismen med dess följdverkningar är värda *att pröva*. (S) Jfr: Laurents utgångspunkt är att alla idéer är värda *att prövas*. (S)

[2] I enstaka fall kan också rektionen i ett fritt adverbial vara underförstådd:

Detta är ett bra sätt att bli rik på [-].

[3] I en rad lexikaliserade negerade verbförbindelser är det underförstådda ledet i infinitivfrasen koreferentiellt med subjektet:

inte *att leka med* [-], inte (mycket) *att räkna med* [-], inte *att {skämta/skoja} med* [-], inte *att skratta åt* [-], inte *att undra på* [-], inte mycket *att skryta med* [-], inte *att lita på* [-], inte god *att tas med* [-] när hon är arg, inte *att förakta* [-]

[4] När adjektivet eller participet står som predikativt attribut eller som fritt predikativ, behöver korrelatet inte vara subjekt i den överordnade satsen:

Han sökte och fann en björk med ovanligt slät och vit näver, kanske lika mjuk *att beröra* som Elisas vita hud. (R) [Korrelatet är objekt.]

[5] Det underförstådda ledet är ibland ett rums- eller tidsadverbial vars korrelat fungerar som subjekt och fundament i den överordnade satsen (jfr Subj. § 6–7):

Under diskbänken passar väl utmärkt *att ha avfallspåsen* [-]. Jfr: Det passar väl utmärkt *att ha avfallspåsen under diskbänken*.
I går hade varit lämpligare *att träffas* [-]. Jfr: Det hade varit lämpligare *att träffas i går*.
Före lunch blir svårt *att hinna* [-]. Jfr: Det blir svårt *att hinna före lunch*.

Också med verb enligt (1a):

Här går bra *att ställa den* [-].

[6] Lexikaliserat kan korrelatet till det underförstådda ledet saknas:

Han {har/fick} verkligen *att göra* [-]. ≈ Han {har/fick} verkligen mycket *att göra* [-].

Också ett led som semantiskt sett är bundet adverbial till infinitivfrasens verb kan stå som bestämning till det överordnade verbet:

Detta har {ingenting/rätt mycket} med {honom/saken} *att göra* [-]. ≈ Detta har {ingenting/rätt mycket} *att göra* [-] *med* {*honom/saken*}.

I vissa fall saknas objektet i konstruktioner som de ovanstående:

Jag vill inte ha med {honom/saken} *att* {*göra/skaffa*} [-].

Jämför konstruktionen *Han lät sig inte skrämma*, där ett led som semantiskt är objekt till infinitivfrasens verb placeras framför detta som om det vore en bestämning till det överordnade verbet (§ 9: c).

ANM. I många fall kan en konstruktion där subjektet är koreferentiellt med en bestämning i infinitivfrasen parafraseras med en konstruktion där infinitivfrasen med bibehållet led är subjekt, eventuellt postponerat:

Att skriva med den där pennan går inte. ≈ Den här pennan går inte *att skriva med* [-].
Det tog så lång tid (för mig) att bli färdig med den uppsatsen. ≈ Den här uppsatsen tog så lång tid (för mig) *att bli färdig med* [-].
Det kostar en förmögenhet att hyra en sådan lägenhet. ≈ En sådan lägenhet kostar en förmögenhet *att hyra* [-].
Det återstår att hämta hem den där vinsten. ≈ Den där vinsten återstår *att hämta hem* [-].
Det {ankommer på dig/tillkommer dig} att lösa den uppgiften. Den uppgiften {ankommer på dig/tillkommer dig} *att lösa* [-].

Att sitta i den här soffan är skönt. ≈ Den här soffan är skön *att sitta i* [-].
Det är svårt att måla med den här färgen. ≈ Den här färgen är svår *att måla med* [-].
Det är lätt att prata med hans föräldrar. ≈ Hans föräldrar är lätta *att prata med* [-].

Betydelse § 25–32

§ 25. Infinitivfrasens betydelse sedd i relation till den narrativa bisatsens. Infinitivfrasens grundbetydelse är att beteckna en aktion, som i sig är ospecificerad med avseende på tid och predikationsbas och neutral i fråga om fakticitet. Detta framträder särskilt i en del lexikala kontexter där endast infinitivfras och inte narrativ bisats är möjlig:

Att åka kälke är {lätt/svårt/billigt/farligt/frestande/krävande}. [Infinitivfrasen anger aktionen i sig, oberoende av vem som utövar den och när den utövas.]

Infinitivfrasen är inte i sig faktisk eller irreell utan får sin fakticitet av kontexten:

Det är snällt av dig *att hjälpa mig*. Jfr: Det är snällt av dig att du hjälper mig.
Det vore snällt av dig *att hjälpa mig*. Jfr: Det vore snällt av dig om du hjälpte mig.
Det roar honom *att inte behöva skriva*. Jfr: Det roar honom att han inte behöver skriva.
Det skulle roa honom *att inte behöva skriva*. Jfr: Det skulle roa honom om han inte behövde skriva.

Hur var det *att gå på bio?*
Hur skulle det vara *att gå på bio?*

Även om infinitivfrasens tid och predikationsbas inte är direkt angivna, kan man som regel via den överordnade satsen räkna ut tiden för infinitivfrasens aktion

(nedan § 32) och dess predikationsbas (nedan § 26–31). Då kan infinitivfrasens aktion vara specifik och presupponerat faktisk.

Betydelsemässigt finns det annars stora likheter mellan infinitivfras och narrativ bisats. Åtskilliga verb, adjektiv eller particip kan t.ex. konstrueras med antingen infinitivfras eller narrativ sats utan att betydelsen ändras mer än marginellt:

Det retade mig *att bli avspisad*. Jfr: Det retade mig att jag blev avspisad.
Det var hyggligt av dig *att komma*. Jfr: Det var hyggligt av dig att du kom.

Om det överordnade verbet eller adjektivet förutsätter en aktant som utgörs av ett presupponerat sakförhållande, måste infinitivfrasens aktion ha en predikationsbas (som faktiskt existerar). Annars blockeras möjligheten att uttrycka den propositionella aktanten med infinitivfras.[1]

*Det {visade sig/märktes/var sant} *att vara sjuk*. Jfr: Det {visade sig/märktes/var sant} att han var sjuk.

Vissa verb eller adjektiv förutsätter i sin lexikala betydelse att den egna aktionens predikationsbas är identisk med den underordnade aktionens. I sådana fall kan vanligen inte narrativ bisats väljas: för att denna konstruktion skall vara möjlig, måste den narrativa satsen kunna ha ett subjekt som inte är koreferentiellt med den överordnade satsens.[2]

Han vägrade *skriva under*. Jfr: *Han vägrade att han {skrev/skulle skriva} under. *Han vägrade att hon {skrev/skulle skriva} under.

Hon orkar inte *förhöra vittnena i dag*. Jfr: *Hon orkar inte att hon förhör vittnena i dag. *Hon orkar inte att vittnena förhörs i hennes närvaro.
Hon orkar inte *bli förhörd i dag*. Jfr: *Hon orkar inte att hon blir förhörd i dag. *Hon orkar inte att han blir förhörd i hennes närvaro.[3]

På liknande sätt förutsätter vissa verb i sin betydelse att det egna objektets referent är identisk med den underordnade propositionens predikationsbas. Också här måste vanligen en infinitivfras väljas och en narrativ bisats är utesluten.[4]

Han tvingade henne (till) *att hålla ett plenarföredrag*. Jfr: *Han tvingade henne att hon {höll/skulle hålla} ett plenarföredrag. *Han tvingade henne att plenarföredraget {varade/skulle vara} 45 minuter.
Man förbjöd eleverna *att röka på skolgården*. Jfr: *Man förbjöd eleverna att de rökte på skolgården. *Man förbjöd eleverna att deras cyklar stod på trottoaren.
Vi kom på honom med *att rita graffiti på matsalsväggen*. Jfr: *Vi kom på honom med att han ritade graffiti. *Vi kom på honom med att hon ritade graffiti.

Infinitivfras är inte alltid möjlig ens om de ovannämnda villkoren är uppfyllda. Möjligheten att ta infinitivfras är knuten till de enskilda verben eller till semantiska grupper av verb. Så t.ex. kan verb som anger perception inte ta infinitivfras (annat än i nexusinfinitiv), medan verb som anger värdering kan göra det.[5]

*Jag {märkte/såg/upptäckte} *att vara sjuk*. Jfr: Jag {märkte/såg/upptäckte} att jag var sjuk.

*Det {slog mig/syntes på mig/märktes på mig} *att vara ouppmärksam*. Jfr: Det {slog mig/syntes på mig/märktes på mig} att jag var ouppmärksam.

Jag {tycker om/hatar/gläder mig åt} {*att kunna segla*/att jag kan segla}.

Det {irriterar mig/tillfredsställer mig} {*att behöva ro*/att jag måste ro} till jobbet.

De i denna paragraf antydda förhållandena är otillräckligt undersökta.

[1] Exempel på verb, verbförbindelser, adjektiv och adjektiviska particip som inte tar infinitivfras men väl narrativ bisats som subjekt:

bero på ngt, falla ngn ur minnet, framgå av ngt, följa av ngt, föranleda ngt, förbrylla ngn, förekomma, förorsaka ngt, förvåna ngn, gå upp för ngn, göra ngt, hända, komma sig, komma sig av ngt, påminna ngn om ngt, ske, slå ngn, stå klart för ngn, stå ngnstans [i en text], visa sig, åstadkomma ngt, äga rum, överraska ngn

(väl)bekant, beklagligt, betydelselöst, förståeligt, förvånande, givet, klart, känt, märkligt, sannolikt, sant, självklart, troligt, tydligt, tänkbart, uppenbart

Infinitivfras men inte narrativ bisats som subjekt tar å andra sidan t.ex. följande adjektiv och particip:

billig, farlig, frestande, krävande, lätt, svår

[2] Exempel på verb, verbförbindelser, adjektiv och adjektiviska particip som tar infinitivfras men inte narrativ bisats (med subjektsidentitet) som objekt eller rektion i bundet adverbial:

behaga, bruka, böra, börja, erbjuda sig, fortsätta, få, få lov, förefalla, företa sig, förmå, förstå [i betydelsen 'kunna'], försöka, ge upp, gitta, ha, ha bråttom, ha hjärta, ha lust, ha lätt, ha råd, ha svårt, hinna, idas, klara, komma, kunna, låta bli, låta vara, lär, må, måste, mäkta, negligera, nännas, orka, pläga, råka, se ut, skola, slippa, sluta, stå i begrepp, torde, tyckas, tänka [i betydelsen 'avse'], töras, vara i stånd, vara på väg, verka [också med *som om*-sats], våga, vägra, åta sig, äga, ämna

begränsa sig till, bero på, dra sig för, ge sig i kast med, {ge/ta} sig tid till, ge sig till, lyckas (med), lägga av med, misslyckas (med), skola till, skynda sig (med), sluta med, specialisera sig på, svara med, sätta i gång (med), upphöra (med), återgå till

angelägen (om), benägen (för), förpliktad (till), i stånd (till), ivrig, kapabel (till), lämplig (för), oförmögen (till), pliktig (till), road av, tillräcklig (för), tvungen (till), ägnad (till)

Ett exempel på att både infinitivfras och narrativ bisats är möjlig trots kravet på subjektsidentitet:

Hon gav intryck *av att vara tysk intellektuell*. Hon gav intryck av att hon var tysk intellektuell. *Hon gav intryck av att han var tysk intellektuell.

[3] Jfr $_0$*orka* '*med* som inte kräver identitet mellan den egna predikationsbasen och den underordnade aktionens:

Hon orkar inte med att hon blir förhörd i hans närvaro. Hon orkar inte med att han blir förhörd i hennes närvaro.

[4] Exempel på verb och verbförbindelser som tar infinitivfras men inte narrativ bisats som objekt eller rektion i bundet adverbial, med identitet mellan det egna objektets referent

(i satser med två objekt: det indirekta objektets referent) och den underordnade propositionens predikationsbas:

förbjuda ngn, neka ngn, vägra ngn

avhålla ngn från, hindra ngn (från), instruera ngn i, träna ngn i, undervisa ngn i, ertappa ngn med, hjälpa ngn (med), komma på ngn med, auktorisera ngn (till), berättiga ngn (till), beveka ngn (till), driva ngn (till), döma ngn (till), egga ngn (till), få ngn (till), föranleda ngn (till), förleda ngn (till), förmana ngn (till), förmå ngn (till), inbjuda ngn (till), komma ngn (till), kommendera ngn (till), locka ngn (till), lura ngn (till), muta ngn (till), pressa ngn (till), provocera ngn till, råda ngn (till), träna ngn (till), tvinga ngn (till), uppfordra ngn (till), uppmuntra ngn (till), utse ngn (till), välja ngn (till)

[5] Exempel på verb, verbförbindelser, adjektiv och adjektiviska particip som inte tar infinitivfras men väl narrativ bisats som objekt eller rektion i bundet adverbial:

ana, anta, beakta, bevisa, förmoda, förstå, höra, intyga, kommentera, konstatera, medge, märka, påstå, ropa, se, stamma, säga, tillstå, tro, uppfatta, veta, viska, vänta

ge igen för, instämma i, lägga sig i, utgå ifrån, hugga till med, hänga ihop med, hålla med om, höra talas om, informera ngn om, upplysa ngn om, få syn på, racka ner på, tvivla på, {ha/få} reda på, komma fram till, lägga märke till, sluta sig till

klar över, medveten om

Infinitivfrasens predikationsbas § 26–31

§ 26. Översikt. Infinitivfrasen saknar – till skillnad från den finita satsen – subjekt. För att kunna tolka infinitivfrasen måste man alltså ändå kunna räkna ut vem eller vad det är som spelar subjektets semantiska roll i förhållande till infinitivfrasens verb, vad som är dess predikationsbas. Infinitivfrasens predikationsbas anges oftast med något av leden i den överordnade satsen.[1] När inget led där anger predikationsbasen, är denna vanligtvis generisk. Vilket led som kan ange predikationsbasen beror på infinitivfrasens syntaktiska funktion och den överordnade frasens eller satsens struktur och betydelse.

Det led som anger predikationsbasen avgör kongruensböjning och i stor utsträckning val av reflexivt pronomen i infinitivfrasen:

Vi lovade honom *att vara noggranna*. Vi lovade Per *att skynda oss*. [Den överordnade satsens subjekt anger predikationsbasen.]

Vi bad Per *att vara lite mera vänlig*. Vi bad Per *att skynda sig*. [Den överordnade satsens objekt anger predikationsbasen.]

Predikationsbasen betecknas oftast av ett såväl syntaktiskt som referentiellt fullvärdigt led i den överordnade satsen. Den har normalt en semantisk roll både i den överordnade satsens aktion och i infinitivfrasens. I vissa fall har emellertid predikationsbasen knappast någon semantisk roll i den överordnade satsens aktion utan enbart i infinitivfrasens. Detta gäller i bl.a. följande fall:

a) Objekt vid nexusinfinitiv, subjekt vid passivt verb med nexusinfinitiv (§ 9, 11):

Han påstod henne *ha skvallrat på sin bror*. Hon påstods *ha skvallrat på sin bror*.

b) Subjekt vid vissa typer av modala och andra hjälpverb (subjektsautonoma verb, särskilt § 8: 1a–d, jfr Vb § 8):

Hon {lär/torde} *ha skvallrat på sin bror*. Snön började *falla*. Matchen hotade *att sluta oavgjort*. Det visade sig *bli bättre väder*.

c) Subjekt som är koreferentiellt med underförstått led i infinitivfras efter vissa verb, particip eller adjektiv (§ 24):

Den är svår *att förstöra* [-].

[1] I vissa fall anges predikationsbasen av ett egentligt subjekt eller ett postponerat subjekt i själva infinitivfrasen (se vidare Eg. subj. § 8, Postp. led § 2):

Han lät det *sitta en massa barn i sin trappuppgång*.
Det påstods *sitta en massa barn i hans trappuppgång*.
Han fick det snart *att komma 300 besökare om dagen*.
Det verkar *finnas många duktiga elever bland de nytillkomna*.
Han påstod det *vara nödvändigt att beslutet togs enhälligt*.
Vi ansåg det *vara fördelaktigare att betala genast*.

Nollställiga aktioner kan anges med infinitivfraser som kan sägas sakna predikationsbas. På platsen för det uttryck som annars skulle ha angett infinitivfrasens predikationsbas måste då det expletiva *det* stå.

Vi hörde det *åska alldeles förfärligt*.

§ 27. Predikationsbas vid infinitivfras som subjekt. När infinitivfrasen är subjekt (vanligtvis fungerande som fundament eller som postponerat led) är dess predikationsbas normalt den referent som upplever eller som har nytta/skada av det som anges av infinitivfrasen.[1] En sådan referent kan vara betecknad med ett objekt eller ett bundet adverbial i den överordnade satsen eller outtryckt (vare sig den är generisk eller specifik).

Att segla roade honom mest av allt.
Det lockade oss verkligen *att vara riktigt oansvariga för en gångs skull*.
Nog var det sympatiskt av dig *att ställa upp för oss*.
Att få ett sådant besked vore mycket obehagligt för mig.

Det är alltid omoraliskt *att använda sig av sådana metoder*. [generisk implicit predikationsbas: man]
Jag beundrar verkligen din framåtanda. *Att närma dig henne* på det viset var utan tvekan mycket modigt gjort. [specifik implicit predikationsbas: lyssnaren]
Jag bedömer henne som mycket kompetent. Det räcker *att gå igenom en handfull av hennes artiklar* för att se det. [Predikationsbasen kan uppfattas som antingen generisk eller specifik (= talaren) utan större skillnad i satsens innebörd.]

Det är i många fall möjligt att låta predikationsbasen vara generisk för infinitivfrasen, också där den skulle kunna hämta en specifik predikationsbas från den överordnade satsen. Detta får då till följd att reflexiva pronomen i infinitivfrasen står i tredje person.

Att låna sig fram var inte särskilt praktiskt för mig i längden. [Också: Att låna mig fram …]
Att skynda sig nu vore nog klokt av dig. [Också: Att skynda dig nu …]

[1] I den lexikaliserade frasen *hur vore det att* + infinitivfras (som postponerat subjekt) är predikationsbasen talaren och lyssnaren eller bara lyssnaren:

Hur vore det *att ta semester tidigt i år?* ≈ Hur vore det om {du/vi} tog semester tidigt i år?

§ 28. Predikationsbas vid infinitivfras som objekt, nexusinfinitiv eller rektion i bundet adverbial. När infinitivfrasen fungerar som objekt, nexusinfinitiv eller rektion i bundet adverbial, anges dess predikationsbas normalt av ett objekt eller ett bundet adverbial (men inte av ett agentadverbial) om sådant finns, annars av subjektet:[1]

Hon rekommenderade mig *att använda mig av konstgödning.*
Bengt rådde *oss att vara generösa.*
Jag gratulerade honom till *att ha lyckats där alla misslyckats före honom.*
Hon misstänkte oss för *att vilja ta vår tillflykt till en ointressant kompromiss.*
Det {passar/anstår/tillkommer} dig inte *att spela herre.*
Vi överlät åt honom själv *att måla sin balkong.*
[…] då är tidpunkten lämplig för mig *att avgå.* (S)
*Hon misstänktes av oss *att vilja ta vår tillflykt till en ointressant kompromiss.*

Jag har planerat *att använda mig av konstgödning.*
Vi har lovat *att vara generösa.*
Jag struntade i *att skynda mig.*
Hon räknade med *att kunna ta sin tillflykt till en ointressant kompromiss.*
Vi misstänktes (av henne) för *att vilja ta vår tillflykt till en ointressant kompromiss.*
Sven blev glad (över) *att få följa med.*
Han är duktig på *att tala franska.*

I infinitivfras där ett bestämningsled har underförståtts eftersom det är koreferentiellt med subjektet i den överordnade satsen (§ 24: 1) gäller huvudregeln, dvs. infinitivfrasens predikationsbas anges av ett bundet adverbial (som upplever eller som gagnas eller skadas av det som sägs i infinitivfrasen) vid adjektivet, adverbet, participet eller verbet. Om ett sådant adverbial saknas är predikationsbasen ofta generisk.

Stolen är lätt (för dig) *att bära* [-].
Stugan var för dyr *att hyra* [-] (för mig).
Två lådor återstod (för oss) *att sälja* [-].

I infinitivfras där ett bestämningsled har underförståtts eftersom det är koreferentiellt med objektet (eller det direkta objektet) i den överordnade satsen (§ 24: 2) an-

ges infinitivfrasens predikationsbas av det indirekta objektet, om sådant finns, och annars av subjektet:

Jag gav honom den (till) *att sitta på* [-].
Han fick den (till) *att sitta på* [-].

I strid med huvudregeln betecknas infinitivfrasens predikationsbas av andra led i följande fall:

a) Vid *lova*, *erbjuda* med synonymer anges infinitivfrasens predikationsbas vanligtvis med subjektet även om det finns ett indirekt objekt:

Bengt lovade mig *att skynda sig*.
Hon erbjöd oss *att själv ta hand om saken*.

Men predikationsbasen kan också anges av ett objekt (enligt huvudregeln) om denna tolkning är semantiskt-pragmatiskt rimlig:

Bengt lovade mig *att få använda mig av hans bok*.
Hon erbjöd oss *att bli delaktiga i beslutet*.

Predikationsbasen är här alltså antingen den som åtar sig att utföra aktionen (oftast) eller den som får tillåtelse att utföra den.

b) Vid verbet *be* med synonymer kan subjektet i den överordnade satsen ange predikationsbasen, fastän ett objekt finns, förutsatt att tolkningen är semantiskt-pragmatiskt rimlig:

Vi {bad/bönföll} honom (om) *att få sätta oss i soffan*.

Annars gäller vanligtvis huvudregeln, dvs. objektet anger infinitivfrasens predikationsbas:

Vi {bad/bönföll} honom (om) *att sätta sig i soffan*.

Predikationsbasen är alltså antingen den som ombeds utföra aktionen (oftast) eller den som utber sig att få utföra den.

c) Också infinitivfras som objekt vid *skyldig* tar den överordnade satsens subjektsreferent som predikationsbas:

Han är skyldig mig *att läsa den*.

d) Vid passivt verb + nexusinfinitiv samt vid de besläktade konstruktionerna med verb som *tyckas*, *förefalla*, *synas* är det subjektet som betecknar infinitivfrasens predikationsbas:

Docent Lindvall har sagts oss *vara mycket lämplig på tjänsten*.
De här äpplena {tycks/förefaller/synes} mig *vara nästan mogna*.

e) Om infinitivfrasen innehåller ett egentligt subjekt eller ett postponerat subjekt är det detta som anger det överordnade verbets predikationsbas:

Vi hörde det *sjunga en fågel i skogen*.
Det påstods *sitta tre åhörare i föreläsningssalen*.
Han ansåg det *ha begåtts många misstag*.
Han påstod det *vara troligt att besöket inställdes*.

[1] Vid vissa verb vilkas aktion innebär en mer eller mindre reciprok relation mellan subjektets och det bundna adverbialets referenter kan predikationsbasen omfatta båda referenterna:

Jag pratade med honom om *att åka till Paris*. ≈ Vi pratade om att åka till Paris.
Jag kom överens med honom om *att sälja huset*. ≈ Vi kom överens om att sälja huset.

§ 29. Predikationsbas vid infinitivfras som eller i fritt adverbial. När infinitivfrasen fungerar som fritt adverbial eller rektion i sådant, anges dess predikationsbas vanligen av satsens subjekt, oberoende av om satsen innehåller ett objekt eller ej:[1]

Han skjutsade bort dem för *att slippa vidare obehag*.
Vi hjälpte dem utan *att veta om det*.

I vissa fall kan satsens objekt ange infinitivfrasens predikationsbas. Detta gäller särskilt infinitivfraser med betydelse av avsikt (dvs. en grupp fria adverbial som semantiskt står nära de bundna, Advl § 113 Anm. 2).

Vi skickade dem utomlands för *att lära sig franska*. [Men också: Vi skickade dem utomlands för *att bli av med dem ett tag*.]

Vid de verb där infinitivfrasen har avsiktsbetydelse utan att vara bestämning till en preposition är det alltid verbfrasens objekt (om sådant finns) som anger infinitivfrasens predikationsbas:

Vi skickade henne *att köpa cigaretter åt oss*.
Ge honom *att dricka*.

[1] Det är inte så ovanligt att preposition + infinitivfras används som fritt adverbial utan att infinitivfrasens predikationsbas anges i den överordnade satsen. Särskilt i passiv sats är predikationsbasen ofta den vanligen agentiva referent som subjektet anger i motsvarande aktiva sats, oavsett om den passiva satsen har utsatt agentadverbial eller ej.

Den belgiska fabriken har just avyttrats av styrelsen {i syfte/i avsikt/för} *att förbättra koncernens lönsamhet*.
Genom *att låta kompressioner ske vid låga temperaturer och expansioner vid höga temperaturer* utvinns en stor mängd arbete. Detta är principen för en motor. Hög och låg temperatur uppnås genom *att ge och ta värme från systemet*. (S)
Genom *att minska volymen* (*höja trycket*), höjs gasens temperatur. (S)
Novellen är vald delvis med tanke på *att studera vilka värderingar och mönster som förmedlas i denna typ av texter*. (S)
Efter *att ha övervunnit motsättningarna, löst problemen och eliminerat eventuella hinder*, utmynnar slutligen berättelsen i en befriande lycka och trygghet för huvudfigurerna Elisabeth, Kjell och Maria. (S)

Mamma lärde henne visserligen skjuta med salongsgevär, men efter *att ha skjutit en kråka i jordgubbslandet* försvann all skjutglädje. (S)

Om subjektet är en infinitivfras vars predikationsbas inte anges med något led i den överordnade satsen kan de båda infinitivfraserna ha samma predikationsbas:

För *att sätta sig in i ämnet, läsa allt som publicerats i världen* räckte det nämligen […] att *gå igenom en handfull artiklar*. (S)

Exempel med en infinitivfras som subjekt och två infinitivfraser som fria adverbial; alla tre infinitivfraserna har samma outtryckta predikationsbas:

Efter *att ha gått igenom hans bok* är det svårt *att läsa en tidningsartikel eller se ett TV-program* utan *att vara omedveten* [!] *om den allestädes närvarande undertexten* […] (S)

Språkvårdare rekommenderar ofta att infinitivfraser som fria adverbial används bara när predikationsbasen anges med den överordnade satsens subjekt och avråder mer eller mindre eftertryckligt från att använda konstruktioner som de ovanstående i t.ex. neutralt skriftspråk.

ANM. Regeln att en infinitivfras med funktion som fritt adverbial eller rektion i sådant i typfallet har subjektets referent som predikationsbas (jfr not 1 ovan) har formulerats som en normativ regel (subjektsregeln) inom språkvårdstraditionen. Subjektsregeln tillämpas också på fria predikativ (Predv § 49 Anm.).

§ 30. Predikationsbas vid infinitivfras som eller i satsadverbial. När infinitivfrasen fungerar som satsadverbial eller rektion i sådant (kommentar till satsens aktion), är dess predikationsbas generisk eller identisk med talaren:

Hon brukar för *att vara uppriktig* inte hinna med så mycket på en dag.
Han har utan *att säga för mycket* lämnat efter sig en del problem.
Hon har *att döma av dessa kommentarer* redan lyckats.

§ 31. Predikationsbas vid infinitivfras som eller i attribut. Valet av led som uttryck för predikationsbas för infinitivfras som attribut beror i första hand på om infinitivfrasen har ett underförstått led eller ej, i andra hand på vilket slags huvudord nominalfrasen har.

a) Infinitivfras med underförstådd bestämning (§ 17: 2b, 24: 3)

Om infinitivfrasen är attribut i subjektet, gäller detsamma som för infinitivfraser vilkas underförstådda led är koreferentiellt med subjektet (jfr § 28), dvs. predikationsbasen kan anges av ett bundet adverbial eller vara outtryckt (då ofta med generisk referens):

En säng *att sova i* [-] var det mest angelägna (för mig) just då.
Någon *att älska* [-] *och hålla kär* [-] är det viktigaste i livet.

Motsvarande gäller om infinitivfrasen är attribut i egentligt subjekt eller bundet predikativ:

Det fanns bara lite potatis (för oss) *att koka* [-].
Det här är ett bra ämne (för dig) *att skriva om* [-].

Om infinitivfrasen är attribut i en nominalfras som objekt eller som rektion i bundet adverbial, gäller normalt detsamma som för andra infinitivfraser med ett underförstått led syftande på objektet (§ 28), dvs. predikationsbasen anges av det indirekta objektet, om sådant finns, och annars av subjektet:

Jag ska skaffa dig en bättre penna *att skriva med* [-].
Robert räckte henne ett underlägg *att ställa kastrullen på* [-].

Här får du en bättre penna *att skriva med* [-].
Jag bad (dig) ju om en bättre penna *att skriva med* [-].
Han har en moped *att köra omkring på* [-].
Jag har hittat ett bra ämne *att skriva om* [-].

Predikationsbasen kan också anges av ett bundet adverbial som betecknar den som har nytta eller skada av aktionen, och den kan också uppfattas som generisk:

Jag har hittat ett bra ämne för dig *att skriva om* [-]. [predikationsbas: lyssnaren]
Jag vet ett bra ämne *att skriva om* [-]. [predikationsbas: eventuellt generisk (man)]

b) Infinitivfras vid nomen actionis eller qualitatis

Det led som i motsvarande finit sats kunde ha angett infinitivfrasens predikationsbas kan göra det också i nominalfrasen oberoende av vilken funktion eller form ledet har i satsen. Detta gäller vare sig infinitivfrasen ingår i prepositionsattribut eller fungerar som appositionellt infinitivattribut.

Elins råd till Linda *att lämna skolan och arbeta ett år* väckte ingen entusiasm hos Lindas föräldrar. Jfr: Elin rådde Linda *att lämna skolan*.
Vårt krav på deltagarna *att förbereda sig bättre* var befogat. Jfr: Vi ställde krav på deltagarna *att förbereda sig bättre*.
Löftet av min bror till oss alla *att bli lite mera skötsam* gladde min far mycket. Jfr: Min bror lovade oss alla *att bli lite mera skötsam*.
Personalens beredskap *att rätta sig efter det nya reglementet* var påtaglig. Jfr: Personalen var beredd *att rätta sig efter det nya reglementet*.
Mitt försök *att övertala honom* var inte framgångsrikt. Jfr: Jag försökte *övertala honom*.
Hans idé *att åka till Vietnam* var nog förfelad. Jfr: Jag fick för mig *att åka till Vietnam*.

Om nominalfrasen saknar led som kan ange predikationsbas för infinitivfrasen, kan infinitivfrasen ha samma predikationsbas som det abstrakta substantivets egen aktion (jfr Subst. § 15):[1]

Jonna gav Rasmus vilja *att fortsätta*. [predikationsbas: Rasmus (ty det är Rasmus som vill)]
Jonna gav Rasmus ett löfte *att hjälpa honom*. [predikationsbas: Jonna (ty det är Jonna som har lovat)]
Viljan *att leva* är ett nödvändigt villkor för tillfrisknande. [predikationsbas: man (ty predikationsbasen till *viljan* är generisk)]

Axel gick omkring och hoppades på underverk. Hoppet om *att få stipendiet förlängt* var förstås orealistiskt. [predikationsbas: Axel (ty det är han som hoppas)]

c) Infinitivfras (som prepositionsattribut eller appositionellt infinitivattribut) vid annat abstrakt huvudord

Predikationsbasen anges ofta på liknande sätt som vid nomen actionis eller qualitatis, dvs. med possessivattribut eller prepositionsattribut:

Parternas förutsättningar *att komma överens* verkar tyvärr små. [predikationsbas: parterna]

Fördelen för klubben med *att avstå från värvningar* är enbart kortsiktig. [predikationsbas: klubben]

Predikationsbasen kan också framgå av den vidare kontexten eller vara generisk:

Parterna står långt ifrån varandra. Förutsättningarna *att komma överens* verkar tyvärr små. [predikationsbas: parterna]

Fördelen med *att avstå från värvningar* är enbart kortsiktig. Klubben bör genast börja söka talanger i de lägre divisionerna. [predikationsbas: klubben]

Fördelen med *att inte röka* är uppenbar. [predikationsbas: man, dvs. generisk]

d) Infinitivfras (som prepositionsattribut eller appositionellt infinitivattribut) vid nomen agentis eller annan personbeteckning

Infinitivfrasens predikationsbas är samma som för nominalfrasen i dess helhet:

En aspirant på *att efterträda sin professor* håller sig ofta väl med denne.

Jag känner en överdängare på *att steppa*.

[1] När infinitivfrasen står som subjektspredikativ kan dess predikationsbas vara samma som för den aktion som anges av subjektets huvudord (eller dess korrelats huvudord):

Axels förhoppning var *att få stipendiet förlängt*.

Axel hade ett svagt hopp. Det var *att få stipendiet förlängt*.

§ 32. Tid och tempus i infinitivfraser. Infinitivfrasens aktion är vanligtvis samtidig med den aktion som anges med det närmast överordnade verbet i den sats där infinitivfrasen ingår:

Det {är/var/har varit/ska bli} skönt *att bli lite ompysslad*.

Infinitivfrasens aktion kan också avse senare tid. Denna tidsrelation anges inte explicit med *skola* (eller *komma*) annat än efter epistemiska verb samt i nexusinfinitiv utan framgår indirekt av det överordnade verbets betydelse.

Han lovade oss *att {närvara/*skola närvara} i morgon*. Jfr: Han lovade oss att han skulle närvara i morgon.

Han bad oss *att {närvara/*skola närvara}*. Jfr: Han bad oss att vi skulle närvara.

Han vill inte *{närvara/*skola närvara} i morgon*. Jfr: Han vill inte att vi ska närvara i morgon.

Efter epistemiska verb:

Han verkar {*komma att/?skola/*Ø} *närvara i morgon.*

I nexusinfinitiv:

Han sade sig {*skola/komma att/*Ø} *närvara i morgon.*
Han påstods {*skola/komma att/*Ø} *närvara i morgon.*

Förfluten tid i förhållande till den överordnade aktionens tid anges i alla infinitivfraser med hjälpverbet *ha* (perfekt infinitiv, Tempus § 32). *Ha* anger då samma tid som den överordnade aktionen, medan supinumfrasens aktion infaller tidigare.

Han påstår sig *ha skickat brevet igår*. Jfr: Han påstår att han skickade brevet igår.
Det är skönt för dem *att ha gjort läxorna*. Jfr: Det är skönt för dem att de har gjort läxorna.
Han verkade *ha gjort läxorna*. Jfr: Det verkade som om han hade gjort läxorna.
Han tecknar, med exakthet – utan att *ha gjort något konstfullt arrangemang* – en vattenkanna med pip som står bakom mig. (S)
Men från att *ha varit part i målet* […] *tillsammans med svenska Freds- och skiljedomsföreningen* är han numera åskådare. (S)

Infinitivfrasen kan också ha hjälpverbet *ha* för att ange en tid som är förfluten i förhållande till en tidpunkt som betecknas med adverbial i infinitivfrasen:

Det är viktigt *att ha gjort sista tentan när ferien bryter ut*.
Jag uppmanade honom *att ha läst boken innan hon kom*.

23 PARTICIPFRASER

1 Översikt.

Participfrasens struktur 2–11

2 Översikt. 3 Ordningsföljd mellan leden i participfraser. 4 Syntaktisk valens vid verbala particip. 5 Syntaktisk valens vid adjektiviska particip. 6 Objekt. 7 Predikativ. 8 Grad- och sättsadverbial. 9 Bundna adverbial. 10 Partikeladverbial. 11 Fria adverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 12

12 Participfrasen fungerar syntaktiskt som en adjektivfras.

§ 1. Översikt. Participfrasen har ett particip som huvudord. Huvudordet saknar ofta bestämning och utgör då ensamt hela participfrasen. I sin struktur liknar participfrasen verbfrasen och adjektivfrasen. Som bestämningar till participet kan participfraser innehålla olika slags adverbial samt objekt och predikativ. Objekt och predikativ förekommer företrädesvis när huvudordet har verbal betydelse.

Participfrasen kan fungera på samma sätt som adjektivfrasen, dvs. som bundet predikativ, fritt predikativ, predikativt attribut, adjektivattribut och adverbial:

Kassören såg *väldigt överraskad* ut. [bundet predikativ]
Överraskad över bifallet fortsatte Svensson sin berättelse. [fritt predikativ]
En ny programmerare, *tränad i det nya programspråket*, har de visst redan fått tag i. [predikativt attribut]
Lars har en *rätt kvalificerad* utbildning. [adjektivattribut]
Styrelsen arbetade till en början *mycket målinriktat*. [adverbial]

Dessutom kan participfrasen på samma sätt som adjektivfrasen fungera som huvudled i nominalfrasen:

oliktänkande
några *handikappade*
de *redan utslagna* (S)
de *kulturellt ledande* i världen (S)
de *mest framträdande* (S)

Hjälpverben *bli* eller *vara* med perfektparticipfraser som bundna predikativ bildar perifrastisk passiv som står i en systematisk parafrasrelation till konstruktion med *s*-passiv (se vidare Pcp § 20, Passiv § 26–27):

Johan blev *övergiven*. Jfr: Johan övergavs.
Johansson var *hatad*. Jfr: Johansson hatades.

Också *komma* och *bli* med presensparticipfraser som bundna predikativ har en hjälpverbsliknande funktion (se vidare Pcp § 37):

En flock måsar kom *långsamt flygande*.
Johan blev *sittande* utan att företa sig någonting.

Participfrasens struktur § 2–11

§ 2. Översikt. Participfraser har ungefär samma struktur som infinita verbfraser (t.ex. Vbfraser: Allm. § 2–13) eller adjektivfraser (Adjfraser § 2–58). När de står som adjektivattribut har de samma ordföljd som attributiva adjektivfraser, dvs. inga bestämningar kan placeras mellan participfrasens huvudord och nominalfrasens huvudord (Adjfraser § 4).

Participfrasen kan ha olika slags adverbial samt objekt och predikativ som bestämningar. Gradadverbialen placeras normalt före huvudordet, vilket mest liknar adjektivfrasens ordföljd. Bundna predikativ förekommer bara när huvudordet har (övervägande) verbal betydelse. (Inte heller i adjektivfraser förekommer – till skillnad från i verbfraser – bundna predikativ.) Objekt är vanligare när huvudordet har (övervägande) verbal betydelse än när det har (övervägande) adjektivisk betydelse.

I sin syntaktiska valens ansluter sig ett particip med verbal betydelse till det verb det är avlett ifrån. Ett particip med adjektivisk betydelse ansluter sig till en betydelsebesläktad adjektivgrupp.

Om particip med verbal eller adjektivisk betydelse se Pcp § 2, 6, 28.

§ 3. Ordningsföljd mellan leden i participfraser. Ordningen mellan leden i en participfras är liksom i en adjektivfras olika beroende på om participfrasen fungerar predikativt (eller adverbiellt i verbfrasen) eller som adjektivattribut.

a) Participfrasen fungerar predikativt (eller adverbiellt i verbfrasen).
Leden placeras enligt Schema 1.

–3	**–2**	**–1**	**0**	**+1**	**+2**	**+3**
Objekt	Advl	Advl	Huvudord	Advl	Objekt m.fl.	Advl m.fl.

SCHEMA 1. Ordningsföljden mellan leden i participfras i predikativ eller adverbiell funktion.

I objektspositionen –3 placeras främst pronominella objekt vid ett fåtal particip.

Han var *henne utomordentligt motbjudande*.
Att röka cigarr hade länge varit *honom absolut förbjudet*.

I den adverbiella positionen –2 placeras mest sättsadverbial som består av adjektiv- eller adverbfraser:

Hon hade varit {*illa/väl*} *sedd av alla*.
Stolen sades vara *vackert målad i äggoljetempera*.
Porträttet glodde på mig *lika hånfullt småleende som alltid*.

Om participfrasen är predikativt attribut eller fritt predikativ kan här stå också andra fria adverbial och satsadverbial:

Hon gick omkring på stan *sedan flera år dragande på en barnvagn*.
Han hade köpt en hemlig låda *tydligtvis innehållande det vanliga småkrafset*.
Balkongdörren, *för säkerhets skull ordentligt reglad både uppe och nere*, var förstås omöjlig att få upp.

I adverbialspositionen –1 står gradadverbialen, framför allt sådana som består av adjektiv- och adverbfraser:

Han fann huset *helt bedårande*.
Hon var *mycket imponerad av deras arbete*.

Efter huvudordet har bestämningarna samma ordning som efter verbet i en verbfras (Satsens struktur § 6, Vbfraser: Allm. § 12). I de få fall då ett partikeladverbial är möjligt efter presensparticip står alltså detta närmast participet i position +1:

Där sitter han nu *arbetande om sin avhandling för fjärde gången*.

I position +2 återfinns objekt och bundna predikativ:

En häst *förärad honom av självaste tsaren* var det vi först fick se.
Han satt alltid bakom fönstret och rökte, *iakttagande oss när vi gick förbi hem från skolan om eftermiddagarna*.
Sekretären – *ursprungligen målad svart på sidorna* – har nu omsorgsfullt restaurerats.
Man hade lämnat honom *liggande ensam på soffan*.

Positionen +2 har två underpositioner när participet har två objekt eller ett objekt med objektspredikativ:

Jag minns honom när han stod i katedern *lärande oss alla de historiska märkvärdigheterna*.
Han satt högt uppe på stegen *målande taket mörkgrönt*.

I position +3 står framför allt de bundna och fria adverbialen:

Anders skruvade på sig *synbart irriterad över dröjsmålet*.
Där satt hon bara *oblygt skrattande åt oss alla andra*.
Den verkar *lagad med vanlig tätmassa*.

I Schema 2 ges exempel på participfraser med den ovan angivna ordföljden.

–3 Objekt	**–2 Advl**	**–1 Advl**	**0 Huvudord**	**+1 Advl**	**+2 Objekt m.fl.**	**+3 Advl m.fl.**
	hårt		bunden			
			bunden			för hårt
	speciellt		inbjuden			
			inbjuden			speciellt
	senare		ombildad			till region-musiken
			ombildad			två år senare
		helt	nybildad			
			föreslagen			till daghem
	kroppsligt och själsligt		förbundna			med varandra
			medtagen			efter den långa resan
			föreslagen			av regeringen
			berövad		sin frihet	
			lämnad		ensam	i mörkret
		fullkomligt	bländande			
	på alla sätt	oerhört	utrymmes-krävande			
	sinsemellan		stridande			
			stridande			sinsemellan
	juridiskt		bindande			för alla parter
			badande			i solljus
			motbjudande			för dem
oss själva		rätt	motbjudande			
			ledande		en vovve	i koppel
			liggande		illa slagen	
	plötsligt		slående	till	alla bromsar	
			pressande	ut	saften	

SCHEMA 2. Exempel på participfraser (i predikativ funktion).

b) Participfrasen fungerar som adjektivattribut.

När participfrasen står som adjektivattribut har leden samma ordning som när den fungerar predikativt bortsett från att inga bestämningar får stå efter participfrasens huvudord framför nominalfrasens huvudord. Alla slags adverbial placeras i stället före huvudordet. Fria adverbial tenderar därvid att placeras före bundna adverbial i position –2. Det är dock mest i neutralt och formellt skriftspråk som participfraser som adjektivattribut konstrueras med framförställda bundna och fria adverbial. I adverbialspositionen –1 återfinns samma bestämningar som kan stå där också när participfrasen fungerar predikativt.

Framförställt objekt förekommer vid några få particip med adjektivisk betydelse, mest i formell eller ålderdomlig stil. Predikativ förekommer inte som framförställd bestämning i participfras som adjektivattribut.

I Schema 3 ges exempel på participfraser med den ovan angivna ordföljden.

	–3 Objekt	**–2 Advl**	**–1 Advl**	**0 Huvudord**	
(en)		hårt		bunden	(delegat)
(några)		speciellt		inbjudna	(konstnärer)
		av oss		föreslagna	(3 procent)
(den)		lite senare		ombildade	(musikkåren)
(den)		till daghem		föreslagna	(fastigheten)
(de)		snålt		tilltagna	(byggnadsramarna)
(en)		ålders-mässigt	mera	blandad	(publik)
(en)			fullkomligt	bländande	(uppvisning)
		sinsemellan		stridande	(personligheter)
(flera)		i aktionen		deltagande	(företag)
(alla)		avlägset		liggande	(områden)
(en)		för alla juridiskt	strängt	bindande	(kod)
(ett)		ibland	ganska	intagande	(sätt)
(de)	honom	sedermera		fråntagna	(privilegierna)
(ett)	henne	med rätta		tilldelat	(stipendium)
(vissa)	honom	lagligen		tillhörande	(marker)

SCHEMA 3. Exempel på participfraser med funktion som adjektivattribut.

I någon utsträckning kan eljest efterställda adverbial placeras efter nominalfrasens huvudord: *förbjuden genomgång för elever*.

§ 4. Syntaktisk valens vid verbala particip. Ett verbalt particip har samma syntaktiska valens som det verb det är avlett ifrån. Komplementen har alltså samma struktur som vid verbet och är obligatoriska i samma utsträckning.

a) Vid perfektparticip av transitiva verb saknas dock motsvarigheten till verbets objekt i själva participfrasen, eftersom objektsreferenten är identisk med participets predikationsbas (jfr Pcp § 4: a):

Tjänstemannen blev *hårt angripen*.
den *hårt angripne* tjänstemannen
Jfr: De uppretade villaägarna angrep tjänstemannen hårt.

Motsvarigheten till verbets subjekt kan i gengäld finnas som agentadverbial (i participfrasen):

Tjänstemannen blev *hårt angripen av de uppretade villaägarna*.
En *av de uppretade villaägarna hårt angripen* tjänsteman förlorade nästan fattningen.

Vid perfektparticip av bitransitiva verb är referenten för verbets direkta objekt eller indirekta objekt identisk med participets predikationsbas:

Tjänsten i Bryssel har blivit *erbjuden den nyanställde civilekonomen*.
Den nyanställde civilekonomen har blivit *erbjuden tjänsten i Bryssel*.
Jfr: Firman har erbjudit den nyanställde civilekonomen tjänsten i Bryssel.

Övriga valensled anges på samma sätt som vid verbet och är syntaktiskt obligatoriska i ungefär samma utsträckning:

Han har blivit *fråntagen* {*förhandlingsrätten*/*Ø}. Jfr: Man fråntog honom {förhandlingsrätten/*Ø}.
Deras dröm är att bli *tagna för engelska lorder*. Jfr: Man tog dem för engelska lorder. [Jfr med annan betydelse: Deras dröm är att bli tagna. Man tog dem.]
Kortlådorna är *ersatta med en datorterminal*. Jfr: Man har ersatt kortlådorna med en datorterminal.
De *med en datorterminal ersatta* kortlådorna lämpar sig nu bara som museiföremål.

b) Vid presensparticip samt vid perfektparticip av intransitiva verb är verbets subjektsreferent identisk med participets predikationsbas (jfr Pcp § 4: b, 27). Participfrasens övriga valensled anges på samma sätt som vid verbet och är syntaktiskt obligatoriska i ungefär samma utsträckning.

Hävdande {*sin rätt*/*Ø} fortsatte Karin kampen. Jfr: Karin hävdade {sin rätt/*Ø}.
I den {*långsamt*/?Ø} framskridande soliga dagen fortsatte jag till saluhallen. Jfr: Dagen framskred {långsamt/?Ø}.
Johan arbetade vidare, trött och *längtande efter nästa rast*. Jfr: Johan längtade efter nästa rast.
Ankomna till stationen började vi undra vad som hänt. Jfr: Vi ankom till stationen.

§ 5. Syntaktisk valens vid adjektiviska particip. Ett adjektiviskt particip kan ha annan syntaktisk valens än det verb det är avlett ifrån, även om den semantiska valensen är densamma. Bestämningarna kan alltså ha annan struktur än vid verbet, och de är ofta inte obligatoriska, även om de är obligatoriska vid verbet. Bestämningen har ofta samma struktur som vid betydelsebesläktade adjektiv med ett valensled som har samma semantiska roll (jfr Pcp § 3).

a) Vid adjektiviska perfektparticip konstrueras ofta motsvarigheten till verbets subjekt som adverbial med annan preposition än *av* (dvs. på annat sätt än som agentadverbial):

Inköpschefen blev *förvånad över beskedet*. Den *över beskedet något förvånade* inköpschefen lyfte genast telefonluren. Jfr: Beskedet förvånade Johan. Johan blev glad över beskedet.

Vid de flesta adjektiviska perfektparticip har komplementen samma struktur som adverbial. Om ett komplement motsvaras av ett adverbial vid stammens verb (när detta används som självständigt ord) eller vid ett betydelsebesläktat adjektiv, så har det samma preposition som verbets eller adjektivets komplement.

Johansson är *kvalificerad för uppgiften*. Jfr: Detta kvalificerar Johansson för uppgiften. Johansson är lämplig för uppgiften.
Vi har funnit en *för uppgiften kvalificerad* person.

b) Vid adjektiviska presensparticip konstrueras vanligen motsvarigheten till verbets objekt som adverbial, och detta adverbial är inte obligatoriskt även om verbets objekt är det:

Svaret var *kränkande* (*för oss*). Det var ett (*för oss*) *kränkande* svar. Jfr: Svaret kränkte {oss/*för oss/*Ø}. Svaret var plågsamt för oss.

§ 6. Objekt. Verbala presensparticip som är avledda av transitiva verb kan konstrueras med efterställt objekt:

Mitt i alltihop gjorde dramatikern Tennessee Williams entré, *ledande en vovve i koppel vid namn Sofia*. (S)

Verbala presensparticip av bitransitiva verb kan konstrueras med två efterställda objekt. Denna konstruktion är dock sällsynt.

Tillskrivande sonen större begåvning än han hade välvde grosshandlaren stora planer för honom.

När verbala presensparticip står som huvudord i adjektivattribut konstrueras de med objekt huvudsakligen i formellt skriftspråk:

inga *henne tillhörande* smycken
de *oss tillkommande* rättigheterna
sådana *varandra uteslutande* faktorer

Bönen ”ske din vilja” är ett *hela livet omfattande* ”Ja” till Guds handlande […] (R)

Några lexikaliserade uttryck är dock stilistiskt rätt neutrala, t.ex. *intet ont anande*, *allt uppslukande*, *allt annat överskuggande*. Formellt stilvärde har *ty åtföljande* 'som följer med detta'.

Verbala perfektparticip kan konstrueras med efterställda objekt om de är avledda av bitransitiva verb:[1]

Snabb befordran blev lovad *honom* redan på ett tidigt stadium av den dåvarande chefen.
Han blev lovad *snabb befordran* redan på ett tidigt stadium av den dåvarande chefen.
[…] när hon […] blev *erbjuden en post i hans personliga stab*. (S)
Platschefen har blivit *fråntagen förhandlingsrätten*. (S)
Elden var för dem det eviga ljusets uppenbarelse på jorden, *given människan till hjälp i kampen mot mörkret och ondskan*. (R)
Den lösningen hade blivit *föreslagen kommittén* redan tidigare.

Objektet motsvarar antingen verbets direkta objekt (t.ex. *erbjuda* (*någon*) *en post*, *fråntа* (*någon*) *förhandlingsrätten*) eller dess indirekta objekt (t.ex. *ge människan* (*någonting*), *föreslå kommittén* (*någonting*)). Jämför passiv av bitransitiva verb (Passiv § 5: 2). Det andra objektets referent är identisk med participets predikationsbas (jfr § 4: a).[2]

Ett verbalt perfektparticip bildat av ett bitransitivt verb kan normalt stå som adjektivattribut endast om predikationsbasen är densamma som referenten för det direkta objektet vid avledningsstammens verb.

det (henne) erbjudna stipendiet, *den detta erbjudna konstnären
den honom fråntagna förhandlingsrätten, ?den sin förhandlingsrätt fråntagne platschefen

Ett verbalt perfektparticip som står som adjektivattribut kan konstrueras med framförställt objekt om objektet motsvarar det indirekta objektet vid avledningsstammens verb.

de *honom i rikt mått förlänade* utförsgåvorna
några *mig tilldelade* utmärkelser

Konstruktionen är normalt helt acceptabel bara om objektet är pronominellt (jfr *?den presidenten tilldelade utmärkelsen*, *?förvaltningschefen ålagda uppgifter*).

Adjektiviska particip konstrueras liksom adjektiv sällan med objekt. Enstaka particip, t.ex. *motbjudande*, *hängiven*, *förbunden*, *obetagen*, *förbjuden*, *tillåten*, *vuxen*, *motsatt*, *tillgiven*, kan ansluta sig till adjektiv av en besläktad typ, t.ex. *förhatlig*, *trogen* (Adj. § 17–18) och konstrueras med objekt. På motsvarande sätt som vid adjektiven är objektet vid några particip obligatoriskt framförställt, vid några obligatoriskt efterställt och vid några antingen framförställt eller efterställt.

Denna tanke var *mig motbjudande*. (R)
[…] även om hennes fall var *motsatt de abortsökande flickornas* […] (R)

Hon var *honom hängiven*. (R)
Hans familj var högljudd och *självbelåtet hängiven sina primitiva nöjen*. (R)

Flera av dessa particip kan alternativt konstrueras med efterställt adverbial (jämför motsvarande adjektiv, Adj. § 17–18), t.ex. *motbjudande för mig, tillgiven mot sina föräldrar*.

Objekt vid (verbala eller adjektiviska) perfektparticip (samt vid adjektiviska presensparticip) förekommer mest i neutralt och formellt skriftspråk.

[1] Vid vissa verbala perfektparticip kan i något ålderdomlig stil objekt som motsvarar verbets indirekta objekt vara framförställda också när participet står predikativt:

[…] den förmågan har varit *honom given från början* […] (R)

[2] Om det verb som perfektparticipet är avlett ifrån obligatoriskt har två objekt, har participet normalt obligatoriskt objekt (jfr § 4):

Vi kräver tillbaka de {*oss/*Ø*} *fråntagna* rättigheterna. Bönderna hade blivit *fråntagna* {*dessa rättigheter/*Ø*}. Jfr: Man fråntog {oss/*Ø} våra rättigheter.
Man auktionerade ut den *skänkta* duken. Jfr: Någon hade skänkt (föreningen) en duk.

§ 7. Predikativ. Verbala presensparticip kan konstrueras med efterställda bundna subjektspredikativ, om de är avledda av verb som kan konstrueras så:

Han blev *liggande medvetslös över räcket mellan de båda körbanorna*. (S)

Verbala perfektparticip (av transitiva verb) kan konstrueras med efterställda bundna subjektspredikativ, om de är avledda av verb som kan konstrueras med bundna objektspredikativ:[1]

Men hon var glad åt att bli *lämnad ensam*. (R)
Han kanske inte är så glad att […] bli *ansedd som någon slags rolighetsminister*. (T)
Deras hemliga dröm är nämligen att bli *tagna för engelska lorder*. (S)
Jag har i dag blivit *utnämnd till distriktsläkare*. (T)

Både verbala och adjektiviska particip som huvudord i fria predikativ kan konstrueras med egna (efterställda eller framförställda) fria predikativ:

[…] fört till mig en sårad man som jag finner *sittande ensam och dödstrött på terethstenen*. (R)
Och då kom dom *krypande ut berusade* då va. (T)
Äldsta dottern, tolv eller tretton år, vårdade den sjuke, torkade hans ansikte, höll hans händer, *själv angripen av febern*. (R)

När participen står som adjektivattribut kan de knappast konstrueras med oinledda predikativ: ?*den medvetslös liggande kvinnan*. Däremot är konstruktionen möjlig om predikativet är inlett med *till*, *för* eller *som*: *den som moderat ansedde statschefen*, *den som ansvarig för verkställigheten ofta* {*angripne/tjänstgörande*} *statssekreteraren*, *den till ekonomiansvarig valda kvinnan*. Denna konstruktion förekommer mest i neutralt och formellt skriftspråk.

[1] I ålderdomligt språk förekommer *vara vorden* 'ha blivit' med predikativ: *Hon är vorden {gammal/generaldirektör}*.

§ 8. Grad- och sättsadverbial. Grad- och sättsadverbial som utgörs av adjektiv-, particip- eller adverbfraser placeras ofta före participfrasens huvudord (jfr Adjfraser § 8, 46):

Oskadad men *något skakad* gick han till polisen för att berätta om händelsen. (S)
Den norske chauffören blev *mycket förvånad*. (S)
Den 29 mars 1975 blev Jugoslaviens vicekonsul i Lyon *mycket svårt skadad* vid ett attentat begånget av motståndare till Titoregimen. (S) [också: … skadad mycket svårt …]
Sen: hela boken tycker jag är *lite löjligt skriven*. (T)
Jag tror inte att dom är *speciellt illa sedda*. (T)
Men dom är *väldigt fult gjorda*, tycker jag. (T)

Vissa gradadverbial för högre och lägre grad är typiska för adjektiv och adjektiviska particip (Adjfraser § 12) och står bara framför sitt huvudord:

Jag blev *{synnerligen/ganska/lika} förvånad den här gången över hans reaktion*. Jfr: *Hans reaktion förvånade mig {synnerligen/ganska/lika} den här gången.

I verbala participfraser kan grad- och sättsadverbial dock alternativt placeras efter huvudordet, särskilt om de har viss tyngd:

[…] då kan vi redan vara *bundna för hårt*. (S)
[…] det är så väldigt bra att folk kommer och vill […] låta döpa sina barn och vill bli *vigda kyrkligt*. (T)
Mjölken vill jag ha *stående kallt*.
Hon blev *liggande tämligen obekvämt*.

Grad- och sättsadverbial som utgörs av prepositionsfraser placeras före eller efter huvudordet. Placering före huvudordet ger en mera skriftspråklig stilkaraktär.

i hög grad kränkande, kränkande i hög grad
på sitt sätt glädjande, glädjande på sitt sätt

Han kom *sjungande för full hals* i korridoren.

När participet fungerar som adjektivattribut, står grad- och sättsadverbial före huvudordet: *ett i hög grad kränkande förslag, ett på sitt sätt glädjande förslag*.[1] (Particip som huvudord i adjektivattribut kan dock aldrig ta framförställda sättsadverbial som utgörs av infinitivfraser.)

Gradadverbial kan vara konstruerade med en egen bestämning som placeras efter participfrasens huvudord (jfr Adjfraser § 11):

Men vi är inte *så prestigebundna att vi inte kan samtala med de intagna om deras problem*, säger han. (S)

Allt mer framträdande ju längre matchen led hos de svenske blev också Per Olof Brasar. (S)
De kommer tillbaka till en bygd som är *kanske hårdare drabbad av kriget än någon annan del av Indokina*. (S)

När participfrasen står som adjektivattribut placeras bestämning av detta slag efter nominalfrasens huvudord: *en så prestigebunden chef att han inte kan erkänna ett fel*.

[1] Undantagsvis kan ett sättsadverbial som består av en prepositionsfras placeras efter nominalfrasens huvudord: *ett glädjande förslag på sitt sätt*. Jfr också Adjfraser § 4.

§ 9. Bundna adverbial. Verbala particip konstrueras med samma bundna adverbial som de verb participen är avledda av:

Det var alltså i denna konst- och penningälskares luftkonditionerade stiftelse som AICA höll sin cocktailkongress, *väl skyddad mot hetta och politiskt larm av en ofantlig salongspark*. (S) Jfr: Kongressen skyddades väl mot hetta och politiskt larm av en ofantlig salongspark.
Och likaså kan det väl innebära det att i och med att dom blir *uppryckta ur sin egen miljö* och kanske får svåra bostadsförhållande […] att dom då har svårare att anpassa sig. (T)
Och den är *utsatt för flera risker*. (T)
Jag är inte *så insatt i det här* […] (T)
Dom är bara *tillfälligt bosatta här* förstås. (T)

Adjektiviska particip konstrueras med bundna adverbial oftast på samma sätt som en betydelsebesläktad adjektivgrupp:

Efter deras uppträdande i somras var tanken på en förening mellan dem *motbjudande för mig*. (R) Jfr: Tanken var förhatlig för mig.
Johansson var {*stött/förvånad*} *över det bemötande han fått*. Jfr: Johansson var {bitter/glad} över det bemötande han fått.

Liksom i adjektivfraser står bundna adverbial efter huvudordet när participfrasen fungerar predikativt eller adverbiellt. De placeras liksom i adjektivfraser före huvudordet när participfrasen fungerar som adjektivattribut. I adjektivattribut kan participet konstrueras med framförställt bundet adverbial särskilt i neutralt och formellt skriftspråk.

Hit hör den nyss sålda men av staden nu förköpta och *till daghem föreslagna* fastigheten Villagatan 12. (S)
Flera *i aktionen deltagande* företag har på olika sätt sökt få besked […] (S)
77-gruppen vill ha en *för alla stater juridiskt bindande* kod för teknologiöverföringen. (S)
[…] jag har valt bort andra, *för mig mer förnedrande* sätt att skaffa pengar. (S)
denna *av mig tidigare omnämnda* kritik (T)

När adverbialet utan större betydelseskillnad kan uppfattas som bestämning till nominalfrasens huvudord kan det (liksom i adjektivfrasen, Adjfraser § 4: 2c) marginellt placeras efter nominalfrasens huvudord:

En *starkt bidragande* anledning *till att Liverpool utpekas som favorit* […] (S)
förbjuden genomgång *för elever* (S)
lättförtjänta pengar *för unga starka män*

När det bundna adverbialets rektion utgörs av en infinitivfras eller nominal bisats kan prepositionen i många fall utelämnas, se vidare Inffraser § 13: 2, Bisatser § 55.

Om de bundna adverbialens semantiska roller se Pcp § 3.

§ 10. Partikeladverbial. Particip kan bara i begränsad utsträckning konstrueras med partikeladverbial. I stället väljs konstruktion med sammansatt particip, t.ex. *uppsökt, uppsökande* motsvarande både partikelförbindelsen *söka upp* och det sammansatta verbet *uppsöka* (Pcp § 17).

a) Perfektparticip konstrueras normalt inte med partikeladverbial:[1]

*Grenen är visst *bruten av*. Jfr: Grenen hade visst brutits av. Grenen är visst avbruten.
*Jag fann honom *somnad in*. Jfr: Han somnade in lugnt och stilla. Jag fann honom insomnad.

När participet står predikativt, kan konstruktionen (skenbart) förekomma vid sådana (partikel)adverbial som i motsvarande verbkonstruktion alternativt kan placeras på de bundna och fria adverbialens plats (efter eventuellt objekt):

Jag kände mig *lämnad kvar på en av dessa öar* […] (R) Jfr: Man hade lämnat {kvar mig/mig kvar} på en av dessa öar.
De blev genast *körda ut till landet*. Jfr: Man körde genast {ut varorna/varorna ut} till landet.

b) Presensparticip kan konstrueras med partikeladverbial (som motsvarande verb) när de har verbal betydelse och står predikativt:

De iakttogs *smygande omkring på fabrikens område nattetid*. [också: … *omkringsmygande* …]
Flygplanet brakade in i ledningen och blev *hängande fast i denna*. (S)
Sakta men säkert {*utmanövrerande/manövrerande ut*} alla medtävlare kom han närmare den åtrådda chefsposten.
Och då kom dom *krypande ut* berusade då va. (T)

Presensparticip med adjektivisk betydelse kan inte konstrueras med partikeladverbial:

Norrut är jordbruket *mer* {*framträdande/*trädande fram*}.

Inte heller i attributiv ställning kan (verbala eller adjektiviska) presensparticip konstrueras med partikeladverbial:

Vi skall bearbeta de *under förmiddagen* {*inkommande/*kommande in/*in kommande*} tipsen.

Mot den *kvarliggande* strålningen skyddas besättningen av golvets pansar samt av vagnens snabbhet. (S)

[1] I sydsvenskt regionalt språk är många språkbrukare mera benägna att acceptera partikeladverbial vid verbalt particip i predikativ funktion. Reglerna härför är ofullständigt kända.

Per var just *gången ut* när jag kom.
Tulpanerna är inte *slagna ut* än.
?Jag blev *körd om* på höger sida i dag.
?Är vagnen *lastad av*?

§ 11. Fria adverbial. Fria adverbial står före eller efter participfrasens huvudord enligt i princip samma regler och tendenser som i adjektivfrasen (Adjfraser § 49). När participfrasen fungerar som bundet predikativ eller predikativt attribut står fria adverbial bestående av prepositionsfras, bisats eller nominalfras liksom i adjektivfrasen normalt efter huvudordet.

Exempel på efterställda fria adverbial (inklusive agentadverbial):

Ja, jag har själv blivit *mobbad av flickor i femman*. (S) [*Av flickor i femman* är agentadverbial.]

Jag vet inte om dom är *startade av utlänningarna själva* […] (T)

Den trogne paladinen Molotov, *härdad i många ljugarefejder*, förblev en envis talesman […] (S) [*I många ljugarefejder* är rumsadverbial.]

Fria adverbial kan dock också placeras framför huvudordet:

[…] ett smidigt, lätt redskap för hans tankar, *alltid drabbande precist*, ibland med plötsliga ystra språng. (S) [*Alltid* är tidsadverbial.]

[…] de stora soffgrupperna i läder, inbjudande pösiga men *samtidigt oerhört utrymmeskrävande*. (S) [*Samtidigt* är tidsadverbial.]

Gotland: Frisk eller hård sydvästlig vind, *under morgonen tillfälligt avtagande*. (S) [*Under morgonen* och *tillfälligt* är tidsadverbial.]

I participfraser som står som adjektivattribut är fria adverbial alltid framförställda. Konstruktionen förekommer mest i neutralt eller formellt skriftspråk.

De *av regeringen föreslagna* 3 procenten bedöms inte som tillräckliga. [*Av regeringen* är agentadverbial.]

Många har velat undvika att inta en egentlig ställning, och i stället ålat sig omkring på mycket varierat och *ibland ganska intagande* sätt. (S) [*Ibland* är tidsadverbial.]

I de *av mig inspekterade* bitarna av tumörer finns inte någon cancer så att säga. (T)

Och därför bör i och för sig religionsfriheten icke hindra ett *på visst sätt konstruerat* samband mellan stat och kyrka. (T)

Marginellt kan det fria adverbialet i stället placeras efter nominalfrasens huvudord. (Jfr Adjfraser § 4: 2.) Språkvårdare avråder från denna konstruktion.

ett *underskrivet* kontrakt *av hyresvärden*
För att kompensera denna syrebrist tillför man syrgas till besättningens inandningsluft i *ökande* mängd *med höjden*. (S)

Vid perfektparticip av verb med avgränsad aktionsart gör det skillnad i betydelsen om ett fritt adverbial hänförs till aktionen eller till tillståndet efter aktionen. Agentadverbial hänförs alltid och rumsadverbial vanligen till verbets aktion.[1] Tidsadverbial kan vid verbal betydelse hos perfektparticipet hänföras antingen till aktionen eller till tillståndet efter aktionen. Jämför nominalfrasen *den under vårt besök opererade patienten*, där tidsadverbialet hänför sig till aktionen, och nominalfrasen *den vid vårt besök redan opererade patienten*, där tidsadverbialet hänför sig tillståndet efter aktionen. Vid adjektivisk betydelse hos perfektparticipet hänförs tidsadverbialet alltid till tillståndet. I nominalfrasen *den under hela vårt besök upprörda patienten* hänför sig tidsadverbialet till tidpunkten för patientens upprörda tillstånd. Se också Pcp § 5.

Även satsadverbial, t.ex. *möjligen*, *naturligtvis*, kan utgöra (vanligen framförställda) bestämningar i (mer eller mindre satsekvivalenta) participfraser, t.ex. *en möjligen utsliten stol*; *sekreteraren*, *naturligtvis väl förberedd*. Jfr Adjfraser § 52.

[1] Det gör alltså ingen skillnad i betydelsen om agentadverbialet i perifrastisk passiv konstruktion förs till participfrasen eller till verbfrasen (Advl § 84).

Syntaktisk funktion och distribution § 12

§ 12. Participfrasen fungerar syntaktiskt som en adjektivfras. I de flesta avseenden fungerar participfrasen på samma sätt som adjektivfrasen (Adjfraser § 59–66). Participfrasen kan alltså ha följande funktioner:

a) Bundet led i verbfrasen: bundet subjektspredikativ, bundet objektspredikativ, bundet adverbial:

Han var *väldigt irriterad*.
Hon gjorde mig *ännu mera irriterad på hela planen*.
Han uppträdde *påtagligt irriterat*.

b) Fritt led i verbfrasen: fritt subjektspredikativ, fritt objektspredikativ, fritt adverbial:

Han arbetade med fönstret, *hela tiden rökande sina turkiska cigaretter*.
Vi fick syn på honom *gestikulerande och rökande vid det gamla vanliga kafébordet*.

Han såg på mig, *alltid lika förvånat*, när jag sa vad jag ville ha.
Förslaget gick *helt oväntat* igenom.

c) Adjektivattribut eller predikativt attribut i en nominalfras:

en *nyss av grannen reparerad* gräsklippare
en gräsklippare, *nyss reparerad av grannen*

d) Led i satsen: satsadverbial:

Han har *alldeles avgjort* ringt hem till dig.
Boken var *överraskande nog* verkligt bra.

e) Led i en adverbfras, adjektivfras eller annan participfras: gradadverbial, sätts-adverbial, annat adverbial:

imponerande {fort/vacker/välskriven}
utsökt {väl/fin/lagad}

f) Huvudled i nominalfras som saknar substantiviskt huvudord (mindre typiskt):

de sist *inkallade* i krigets slutskede
några andra *hjälpbehövande* från Bosnien

Presensparticip med verbal betydelse kan dock bara i begränsad omfattning fungera som huvudord i bundna predikativ (jfr Predv § 3: 3). Av de verbala presensparticipen kan i huvudsak bara några med betydelse av position eller rörelse stå som bundna subjektspredikativ, och bara vid *bli* respektive *komma* (t.ex. *bli sittande*, *komma springande*). Som bundna objektspredikativ kan verbala presensparticip fungera tillsammans med ett överordnat verb för att ange oavgränsade aktioner (t.ex. *hålla kokande*) men inte tillsammans med ett överordnat verb för att ange avgränsad aktion (t.ex. ?*göra kokande*).

Participfraser har större benägenhet än adjektivfraser att fungera som fria predikativ med en kommunikativ funktion som erinrar om bisatser:

Han reagerade inte på flera minuter, *hela tiden totalt absorberad av läsningen*.
Tydligtvis ännu funderande på beslutet sitter han inne på sitt rum sedan i morse.

Som bundet predikativ (och som bundet adverbial) är participfrasen (liksom adjektivfrasen) normalt inget blockled:

För alla sina manipulationer har han under en lång tid blivit *kritiserad*.
Kritiserad har han blivit först i år *för alla sina manipulationer*.

Liksom vid adjektivfrasen (Adjfraser § 5) kan participfrasens omfattning då vara vag, eftersom bestämningarna ofta med samma rätt kan hänföras till participet som (direkt) till det överordnade verbet:

Den 29 mars 1975 blev Jugoslaviens vicekonsul i Lyon *mycket svårt skadad* vid ett attentat begånget av motståndare till Titoregimen. (S) [Adverbialet *vid ett attentat*

… kan hänföras antingen till participfrasen eller till den verbfras där participfrasen ingår.]

Perfektparticip som huvudord i participfras kongruerar med uttrycket för predikationsbasen på samma sätt som adjektivfrasens huvudord (jfr Adjfraser § 61). Presensparticip är oböjliga i genus och numerus och kan därför inte kongruera.

24 ADVERBFRASER

1 Översikt.

Struktur 2–7

2 Adverbet och dess bestämningar: ordningsföljd. 3 Gradadverbial. 4 Bundna adverbial. 5 Sättsadverbial. 6 *Någon annanstans, ingen annanstans*. 7 Lexikaliserade dubbeladverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 8–9

8 Satsled. 9 Blockled.

§ 1. Översikt. Adverbfrasen är en fras med ett adverb som huvudord. Adverbet utgör oftast ensamt hela adverbfrasen.

Hon läser *fort*.
Han for sällan *hem*.
De bodde *avsides*.

Som bestämningar har adverbet främst framförställda gradadverbial och sätts-adverbial:

Hon läser *väldigt fort*.
Han kom hem *deprimerande sällan*.
Vi gick *ända hem*.

Vissa adverb kan också ta bundna adverbial i form av efterställda prepositions-fraser, bisatser etc.:

De bor *avsides från de andra*.
Hon rider inte *så som de andra gör*.
Det gick *därhän att ingen ville tala med mig*.

Adverbfrasen fungerar själv primärt som adverbial till verb, adjektiv, particip och adverb, men den kan också stå som efterställt attribut till ett substantiv:

läsa *ofta*, läsa *hemma*, läsa *efteråt*
ofta ledsen, *ganska* ledsen, *mera* intensivt
ofta charmerande, *nästan* förvånad
ganska ofta, *ända* uppe
uppståndelsen *där strax efteråt*
maten *här*

Struktur § 2–7

§ 2. Adverbet och dess bestämningar: ordningsföljd. Ordningen mellan adverbets bestämningar beror i hög grad på bestämningarnas struktur. Adjektiv-, particip- eller adverbfraser som bestämningar till adverb är normalt framförställda. De har som regel grad- eller sättsbetydelse. Prepositionsfraser, komparativa subjunktionsfraser samt led med bisatser eller infinitivfraser är normalt eftersträllda. De fungerar som bundna adverbial till adverbet. I Schema 1 ges exempel på adverbfraser med adverbets bestämningar placerade framför (–1) eller efter (+1) huvudordet (0).

–1	0	+1
ganska	ofta	
helt	förgäves	
deprimerande	sällan	
strax	efteråt	
en timme	efteråt	
långt	borta	
ända	hit	
mycket	ofta	
rakt	fram	
precis	där	
förunderligt	väl	
	oftare	än förr
	fort	som vinden
	så	som de andra gör
	så	att taket bågnade
	längst	av alla
	därhän	att vi kan börja förhandla
	dit	där de andra är
	grensle	över staketet
lite	avsides	från de andra
betydligt	oftare	än han gör
exakt	så	som han gör

SCHEMA 1. Exempel på adverbfraser.

En adverbfras som är framförställd bestämning i en överordnad fras kan normalt inte ha egna eftersträllda bestämningar framför den överordnade frasens huvudord. I stället kan i vissa fall adverbets bestämningar placeras på platsen efter den överordnade frasens huvudord. Detta gäller framför allt de fall då ett gradadverb specificeras med en komparativ subjunktionsfras, en komparativ bisats, en konse-

kutiv bisats eller en prepositionsfras inledd av *för*. Om t.ex. adjektivet *snabb* tar adverbfrasen *mindre än sin bror* som gradadverbial, står gradadverbialets huvudord *mindre* kvar på platsen framför adjektivet samtidigt som dess komplement, den komparativa subjunktionsfrasen, hamnar efter adjektivet: *mindre snabb än sin bror*. Flera exempel:

alltför svår *för mig*
lagom stor *för att ha i bilen*
mera sällan *än du kan*
lika förvånad *som jag blev*
så imponerad *att jag skrev ett beundrarbrev*

Adverbfrasen bildar blockled med sina framförställda bestämningar, dvs. huvudord och bestämning kan inte stå på skilda håll i satsen. Benägenheten att bilda blockled med efterställda bestämningar varierar med adverbfrasens syntaktiska funktion.

ANM. I många fall kan det inte säkert avgöras om det led som följer efter adverbet är en bestämning i adverbfrasen eller ett led som är sidoordnat med adverbet. Konstruktionen *här där jag står* kan t.ex. analyseras som en adverbfras med *här* som huvudord och *där jag står* som efterställd bestämning men också som en sidoordning av en adverbfras och en korrelatlös relativ bisats (dubbeladverbial). På liknande sätt kan konstruktionen *där ute* analyseras antingen som en adverbfras med det ena adverbet som huvudord eller som två sidoordnade adverbfraser (dubbeladverbial). I denna grammatik föredras normalt analysen som dubbeladverbial när den är strukturellt och distributionellt möjlig. Se vidare Advl § 26, 66.

§ 3. Gradadverbial. Gradadverbial i adverbfraser har samma struktur och placering som i adjektivfraser (Adjfraser § 7–8).

Gradadverbialen har också ungefär samma betydelser och distribution i adverbfraser som i adjektivfraser. Adverb i positiv som har graderbar betydelse (Advb § 5) kan bestämmas av gradadverbial som anger högre eller lägre grad, jämförelse eller relation till norm (jfr Adjfraser § 12, 14–15):

ganska ofta, lika ofta, mera sällan, (allt)för ofta

Adverb som har betydelse av maximivärde (Advb § 5) kan bestämmas av gradadverbial som anger uppnådd eller icke uppnådd grad eller mått på den icke uppnådda graden (jfr Adjfraser § 13):

helt förgäves, nästan förgäves, halvt förgäves

Gradadverbial för jämförelse och norm kan ha komplement på samma sätt som vid adjektiv, och liksom i adjektivfrasen placeras de efter frasens huvudord, t.ex. *lika ofta som förut, mera sällan än förut, för ofta för oss*.[1]

Adverbfras med *mer*(*a*) plus adverb i positiv fungerar på ungefär samma sätt som adverbens komparativ och adverbfras med *mest* plus adverb i positiv på sam-

ma sätt som adverbens superlativ, t.ex. (*mycket*) *mera sällan* som (*mycket*) *oftare* och (*allra*) *mest sällan* som (*allra*) *oftast*. Jämför perifrastisk komparativ och superlativ hos adjektiv (Adj. § 42).

Adverb i komparativ kan bestämmas av gradadverbial som anger skillnadens storlek, emfas eller successiv eller proportionell gradhöjning (jfr Adjfraser § 18–21):

mycket oftare, ännu oftare, allt oftare, ju oftare

Adverb i superlativ kan bestämmas av gradadverbial som anger emfas (jfr Adjfraser § 19):

allra oftast

Om bundna bestämningar till adverb i komparativ och superlativ se vidare § 4: a, b.

Adverbial som anger mått förekommer vid de flesta perspektiva eller definita adverb som anger riktmärke, utgångspunkt eller mål samt vid vissa som anger tid:

två meter bakåt, två meter därifrån, två meter in (i berget), en timme dessförinnan, en timme efteråt

Med måttsadverbial kan adverbfrasen som helhet ange befintlighet fastän adverbet ensamt har riktningsbetydelse, t.ex. *Han stod två meter bort*.[2]

Vid många perspektiva adverb eller definita adverb (av typen *där-/här-* + preposition) förekommer också adverbialet *långt* (*längre*, *längst*) med eventuella bestämningar. *Långt* fungerar här som ett slags gradadverbial men har samtidigt kvar sin egentliga rumsbetydelse eller överförda tidsbetydelse. Jämför *långt* vid adjektiv i komparativ (*långt bättre*, Adjfraser § 18).[3]

långt borta, långt framme, långt inne, långt nere
långt bakåt, långt däråt, långt bort, långt söderut
långt bakifrån, långt därifrån
långt in, långt ner
långt dessförinnan, långt därefter, långt efteråt

För att beteckna en belägenhet som är högre än utsiktspunkten används alternativt *högt* (*högre*, *högst*), t.ex. {*långt/högt*} *uppe*, {*långt/högt*} *uppifrån*, {*långt/högt*} *därovanför*. *Djupt* (*djupare*, *djupast*) kan förekomma när belägenheten är lägre än utsiktspunkten eller längre in, men i bägge fallen vanligen bara om det finns en föreställning om att vägen från utsiktspunkten är omsluten av någonting, t.ex. {*långt/djupt*} *ner i brunnen*, {*långt/djupt*} *inne i skogen* men {*långt/*djupt*} *ner på sidan 26*, {*långt/?djupt*} *inne i högerfilen*.

Också med *långt* (*högt*, *djupt*) kan adverbfrasen som helhet ange befintlighet även om adverbet ensamt har riktningsbetydelse, t.ex. *Den spiken sitter väldigt långt ner*.

Vid perspektiva och definita adverb som anger mål eller befintlighet förekommer (liksom vid vissa prepositionsfraser) gradadverbialet *ända*, som anger avståndet som anmärkningsvärt (maximalt) långt (jfr Prepfraser § 15: e):

ända {hem/bort/fram/in/upp/opp/ner/ned/ut/hit/dit} [jfr: ända till målet]
ända {framme/inne/uppe/oppe/nere/ute} [jfr: ända vid målet]

[1] *För* bestäms självt av ungefär samma gradadverbial som adjektiv och adverb i komparativ, t.ex. *Huset är {mycket/åtskilligt} för stort. Bandet är 5 cm för brett* (Adjfraser § 18). Efter (*allt*)*för* tar adverb som eljest har accent 2 optionellt accent 1 (jfr Adj. § 58): *för 1/2 ofta.*

[2] Vid rumsadverb som anger riktmärke eller utgångspunkt medför måttsadverbialet avgränsad betydelse, och adverbfrasen kan därför när aktionen avser en rörelse sägas indirekt ange rörelsens mål, t.ex. *Flytta den två meter hitåt!*

[3] Vid några av adverben anger *alldeles, omedelbart, just, strax, precis* kort avstånd till utsiktspunkten och alltså motsatsen till *långt*, t.ex. {*alldeles/strax*} {*nedanför/dessförinnan*}.

Långt (*alldeles, omedelbart*) kan också vara bestämning till prepositioner eller prepositionsfraser (Prepfraser § 15), t.ex. *långt under oss, långt innanför linjerna, långt ifrån havet, långt innan starten, långt efter starten, alldeles under oss, alldeles innanför linjerna, alldeles före starten, alldeles efter starten, omedelbart innan starten, omedelbart efter starten.*

Åtskilliga adverb kan bestämmas av *långtifrån*, t.ex. *långtifrån framme, långtifrån alltid, långtifrån fort. Långtifrån* har närmast negerande betydelse.

§ 4. Bundna adverbial. De bundna adverbialen i en adverbfras står efter adverbfrasens huvudord. När adverbfrasen utgör framförställd bestämning i en adjektiv-, particip- eller annan adverbfras står bestämningen efter också denna fras' huvudord (jfr § 9: b). Bundna adverbial förekommer i adverbfraser i följande fall:

a) En bestämning i form av en komparativ subjunktionsfras eller bisats som specificerar grad förekommer vid adverben *lika* och *så* samt vid adverb i komparativ (inklusive *mer*(*a*) och *mindre*):[1]

Han gråter *mer än* (*han gjorde*) *förut.*
Jag dör *hellre än att jag är tillsammans med dom.* (R)
Jag vann ett par hundralappar *oftare än de verkligt stora pengarna.*
Dom har det väl inte *så* bra *som svenskar i genomsnitt.* (T)
Jag tror väl inte att dom är *mer* kriminella *än andra.* (T)

Därutöver förekommer bestämning i form av en komparativ *som*-fras vid sättsadverb som *fort, grannlaga, illa, noga, sakta, stilla, så, tvärt, väl*:

Hon sprang *fort som vinden.*
Gör *så, som de andra gör.*

Jfr också Adjfraser § 9–11, 42.

b) En bestämning som anger eller antyder komparandmängd och som vanligen utgörs av en prepositionsfras inledd med *av* förekommer vid adverb i superlativ (inklusive *mest* och *minst*):

Ja, mamma, dig tyckte jag om *mest av alla.* (R)

Jfr också Adjfraser § 9–11, 43.

c) En bestämning i form av en prepositionsfras med *för* som anger normram förekommer vid adverben *för, alltför, nog, lagom*:[2]

Den här uppgiften är {(*allt*)*för/lagom*} svår *för mig*.
Huset var inte {stort *nog/nog* stort} *för att rymma hela familjen*.
Vi har *för* höga skatter *för att dom ska trivas här*. (T)

Se också Adjfraser § 9–11, 15.

d) En bestämning i form av en konsekutiv bisats förekommer vid *så*, *därhän*, *dithän*:

Uppträd alltid *så att fosterlandet kan vara stolt över dig*.
Blås *så* högt *att alla hör*!
Vi har äntligen kommit *därhän att vi kan börja förhandla*.
[…] dom flesta som börjar med forskning eller vill forska tycker det är *så pass* roligt *att dom till och med eventuellt skulle offra ekonomiska fördelar för det* […] (T)

I neutralt och formellt skriftspråk förekommer också, fast rätt sällan, bestämning i form av narrativa bisatser till definita adverb sammansatta av *där* och en preposition, t.ex. *därigenom att motståndarna var splittrade*. Se Advb § 25: 2b.

e) En bestämning i form av en restriktiv relativ bisats som specificerar platsen förekommer vid definita och allmänt indefinita rumsadverb:[3]

Bege dig *dit där de andra är*!
Här där jag står kan vi sätta bordet.
Jag tänker resa *någonstans dit inte alla reser*.

Se också Advb § 25: 1.

f) En bestämning i form av en prepositionsfras som anger ett annat slag av valensbunden aktant än under (a)–(e) förekommer vid ett fåtal adverb, t.ex. *avsides* (*från*), *grensle* (*över*), *tillsammans* (*med*):[4]

Han satt *lite avsides från de andra* med benen elegant korslagda […] (R)
Vi står *grensle över cyklarna* och petar med fötterna i gruset. (R)
Helena satt *tillsammans med Ann-Marie*. (R)

Bestämningen kan vara syntaktiskt optionell, som vid *avsides*, eller så gott som obligatorisk, som vid *grensle*. Vid *tillsammans* anger rektionen i adverbialet reciprok aktant (jfr Adj. § 20), och prepositionsfrasen är obligatorisk om inte bägge (alla) aktanterna ingår i samma satsled: *Helena satt tillsammans* {*Ø/*med Ann-Marie*}. {*Helena och Ann-Marie/Flickorna*} *satt tillsammans*. Konstruktionen med *tillsammans med* kan alternativt analyseras så att *tillsammans* är bestämning till prepositionsfrasen.

Jämför valensbundna led vid adjektiv (Adj. § 14–24).

[1] Vid adverbet *olika* kan en valensbunden aktant anges med ett objekt i adverbfrasen:

Du sjunger *väldigt olika alla andra*. [Vanligen används i stället för adverbet motsvarande adjektiv i neutrum: *olikt*.]

[2] Adverben *för*, *alltför* konstrueras alternativt med ett framförställt pronominellt objekt som anger normramen. Konstruktionen har litterärt högtidlig stilkaraktär.

Denna uppgift är *mig* (*allt*)*för* svår.

Jfr Adjfraser § 10, 24.

[3] Om korrelatet kan utelämnas utan att meningen blir ogrammatisk är analysen som dubbeladverbial (Advl § 26, 66) alternativt möjlig, t.ex. *Sätt den* {*här*/Ø} *där jag står*. Denna analys är inte möjlig för *Flytta den* {*hit*/*Ø} *där jag står*.

[4] I mer eller mindre lexikaliserade uttryck, t.ex. *illa till mods*, kan också andra adverb konstrueras med adverbial som liknar dem under (f). Här är det dock oklart om adverbialen är bundna eller fria.

§ 5. Sättsadverbial. Sättsadverbialen står normalt före adverbfrasens huvudord. De förekommer främst i följande två fall:

a) Många perspektiva eller definita rumsadverb som anger riktning kan bestämmas av några få sättsadverbial som *rakt*, *rätt*, *snett*. Sättsadverbialet får här samtidigt en emfatisk betydelse (jämför vissa gradadverbial; Adjfraser § 19).[1]

rakt västerut, rätt bakåt
rakt därifrån, snett bakifrån
rakt in, rätt ner, snett upp

b) Adverb med graderbar betydelse (Advb § 5) kan bestämmas av allehanda sättsadverbial: *sydländskt fort*, *outhärdligt ofta*, *skrämmande illa*, *försvinnande lite*. Oftast tolkas dessa sättsadverbial som uttryck för hög grad (jfr Adjfraser § 47).

[…] ändå lyckades han *förunderligt väl* fånga Fögelkes drag. (R)

[1] Sättsadverbial vid adverb för riktning kan samförekomma med måttsadverbial i adverbfrasen, t.ex. *två meter rakt bakåt*. Måttsadverbialet står då före sättsadverbialet.

§ 6. *Någon annanstans, ingen annanstans.* Adverbfraserna *någon annanstans* och *ingen annanstans* är konstruerade på ett sätt som erinrar om nominalfraser. Efterleden *-stans* liknar ett substantiviskt huvudord (med betydelsen 'ställe'), och {*någon*/*ingen*} och *annan* har den placering och den betydelse som motsvarande pronominella attribut skulle ha i nominalfrasen (Nomfraser § 21).[1] *Någon vart*, *ingen vart* är fasta uttryck och tillåter inte att någon attributiv bestämning skjuts in före *vart*.

[1] *Stans* kan t.o.m. bestämmas av en svordom som framförställt attribut: *ingen förbannad stans*.

§ 7. Lexikaliserade dubbeladverbial. Många kombinationer av sidoordnade adverbfraser som preciserar varandras betydelse utgör mer eller mindre lexikaliserade uttryck som visar en tendens till sammansmältning dels prosodiskt (genom ordgruppsbetoning), dels semantiskt (genom att betydelsen inte alltid kan restlöst återföras på delarna). Exempel:

där ute, dit ut, än i dag, nu genast, aldrig mer

Flera av dem sammanskrivs också optionellt, t.ex. *därute*, *ditut*.

Jfr t.ex. Advb § 26, 44.

Syntaktisk funktion och distribution § 8–9

§ 8. Satsled. Adverbfrasen har ungefär samma funktioner som prepositionsfrasen, dvs. den är primärt adverbial och sekundärt attribut.[1]

1. Adverbfrasen är adverbial:

a) i verbfras

Hon körde (*mycket*) *fort*.
Brevledes hade han anmält förhinder.
Jag hade ställt väskan *precis där* i vardagsrummet.
Under den följande veckan reste de ((*allt*) *längre*) *söderut*.
Vi tänker flytta *utomlands*.
Jag kom (*strax*) *efteråt*.
Hur länge ska vi behöva vänta?
Vi talade inte mera *därom*.
Vill du hämta *ner* sakerna åt mig?
Nu är du ((*bra*) *långt*) *hemifrån*.
Vi var *tillsammans* (*med de andra*).
Nu har vi arbetat *nog*.

Adverbfrasen fungerar oftast som fritt adverbial i verbfrasen och mera sällan som bundet (t.ex. *Hon {håller till/bor} här. Hon talar därom. Hon beter sig illa.*). Adverbfras bestående av ett riktningsadverb fungerar ofta som partikeladverbial (Advl § 7): *gå upp*, *lägga in*.

b) i sats (se kapitel 30 Satsadverbial)

Per har *nog* kommit.
Onekligen har hon haft vissa framgångar.
Du ska *helst* inte stanna lika länge som sist.

Många satsadverbial, särskilt de fokuserande (Satsadvl § 50–64), kan placeras affokalt i konstruktion med olika fras- och bisatstyper:

Bara Johan har jag kontaktat. [nominalfras]
Jag *bara* frågar. [verbfras]
Inte ens ledsen var han. [adjektivfras]
Också på landsbygden pyr missnöjet. [prepositionsfras]
Till och med att det regnar skyller han på mig. [bisats]
Åtminstone om du får betalt kan du väl göra det. [bisats]

c) i adjektivfras (Adjfraser § 6–21, 28–51), participfras (Pcpfraser § 8–11) eller annan adverbfras

Fadern var *tämligen* otålig.
Det var en *föga* lyckad tillställning.
Johan var en (*mycket*) *ofta* hungrig pojke.
Detta är ett (*ytterst*) *sällan* förekommande problem.
Det är en *numera* pensionerad lektor.
Gården är (*lite*) *avsides* belägen.
Tröjan var (*alldeles*) *för* stor (*för honom*).

Den gången gick det *lika* illa.
Gården ligger *lite* avsides.
De spelade (*alldeles*) *för* länge i sträck (*för den publiken*).

Lexikaliserad är förbindelsen *så här*: *Du ska göra så här. Den var så här bred.*

Adverbfrasen kan också bestämma prepositionsfraser: *ända till stan, lite över 30 %, precis på mitten, tvärs igenom rummet.* Ofta bildar adverb plus preposition en sammansatt preposition, t.ex. *tvärsigenom, nerifrån, utåt.* Se Prepfraser § 15.

2. Adverbfrasen är attribut i nominalfras:

temperaturen *utomhus*
kaféet *två kilometer därifrån*
en invändning *nu*
en träff *just då*
en gård (*långt*) *söderut* i Skåne
temperaturen *ute* i trädgården
temperaturen *där*
förändringen *därhän att alla kände sig nöjda*

Som attribut i nominalfras är adverbfrasen efterställd. Framförställning innebär adjektivering av adverbet (t.ex. *en lagom simtur*, Adj. § 73). Pronomenen *den* {*här/där*}, *sådan* {*här/där*} är lexikaliserade (Pron. § 70–75, 203).

Om icke satsformade meningar med riktningsadverb, t.ex. *Ut med dig! Bort med tassarna!*, se Icke satsf. men. § 44: d.

[1]Undantagsvis fungerar adverbfrasen nominalt:

I går var en fin dag.

I de flesta sådana fall står adverbfrasen som rektion, ofta i mer eller mindre lexikaliserade konstruktioner:

Jag har inte sett dig på *länge*.
Ända till(s) *nu* har han varit lugn.
För *länge* sedan kände vi varandra.

Se Prepfraser § 8.

§ 9. Blockled. Adverbfrasen bildar blockled med sina framförställda bestämningar, dvs. huvudord och bestämning kan inte placeras på skilda håll i satsen.

Adverbfrasens benägenhet att bilda blockled med efterställda bestämningar varierar med adverbfrasens syntaktiska funktion:

a) När adverbfrasen fungerar som adverbial i verbfrasen har den en rätt stark blockledskaraktär. Under vissa kontextuella betingelser kan dock adverbfrasens bundna adverbial ensamt stå t.ex. som fundament.[1]

Med oss var Per Lindgren då aldrig *tillsammans*.
?*Över staketet* satt en stor fräknig pojke *grensle*.
?*Från de andra* stod han alltid *lite avsides*.

Minst lika hårt begränsad är möjligheten för huvudordet att placeras ensamt som fundament:

?*Tillsammans* var Per Lindgren aldrig *med oss*.
?*Grensle* satt han *över staketet*.
?*Lite avsides* stod han *från de andra*.

b) När adverbfrasen fungerar som adverbial i en adjektivfras, en participfras eller en annan adverbfras som står som predikativ eller fritt adverbial, placeras bestämning till *så*, *lika*, *mer*(*a*), *mindre* obligatoriskt efter den överordnade frasens huvudord (jfr Adjfraser § 11):[2]

Den är *mindre* praktisk *än den vanliga konservöppnaren*. [inte: **mindre än den vanliga konservöppnaren* praktisk]
Han besöker oss *mera* sällan *än förr*.
Han har aldrig besökt oss *lika* ofta *som nu*.
Jag kan snart inte springa *så* fort *som hon kryper*.
Hon stannar *så* länge *att de gamla blir trötta*.

Också bestämningar till gradadverben (*allt*)*för*, *nog*, *lagom* kan placeras efter den överordnade frasens huvudord:

De spelar *alldeles för* länge i sträck *för den här publiken*.
Stegen var inte *nog* hög *för* (*att nå upp till taket på*) *det nya huset*.
Den här japanska bilen är *precis lagom* stor *för Erik och mig*.

c) När adverbfrasen fungerar som adverbial i adjektiv-, particip- eller annan adverbfras som står som adjektivattribut fungerar många adverbfraser som blockled, dvs. komplementet placeras mellan adverbfrasens huvudord och hela kvalitetsattributets huvudord. Konstruktionen är svår att överblicka, och den förekommer främst i formellt skriftspråk och undviks helst även där.

en *något avsides från den större striden* utspelad skärmytsling
en *här där lampan blinkar* tidigare påträffad läcka
vår numera *oftare än förr* framgångsrika lösnummerförsäljning

Inte ens relativa bisatser kan stå skilda från huvudordet i sådana adverbfraser:

*en *här* befintlig oljekälla *där pilen visar*

Ett gradadverb står dock gärna skilt från sitt komplement också när adverbfrasen bestämmer ett framförställt attribut. Komparativa bestämningar till *så*, *lika*, *mer*(*a*), *mindre* placeras t.ex. alltid efter nominalfrasens huvudord (Adjfraser § 11). Komplement till (*allt*)*för*, *nog*, *lagom* kan placeras före sitt huvudord i adverbfrasen (formell stil) men står vanligen efter nominalfrasens huvudord.

en *betydligt mindre* värdefull ädelsten {*än han hittade/än en riktig diamant*}
*en {*än en riktig diamant/än han hittade*} *betydligt mindre* värdefull ädelsten

en *lika* entusiastisk bowlare *som min far*
*en *som min far lika* entusiastisk bowlare

en *alltför* stor lycka {*för mig/för att jag inte ska vilja dela den med andra*}
en {*för mig/?för att jag inte ska vilja dela den med andra*} *alltför* stor lycka

d) När adverbfrasen fungerar som efterställt attribut är den blockled:

Ankomsten *dit där mordet hade utspelats* blev en chock för honom. Jfr: *Ankomsten *dit* blev en chock för honom *där mordet hade utspelats*.

[1] Komparativa subjunktionsfraser och bisatser som bestämningar till adverb kan inte ensamma stå som fundament. Däremot kan de komma senare i satsen än sitt huvudord, varvid de snarast är postponerade.

Fort sprang han *som vinden*. **Som vinden* sprang han *fort*.
Oftare besöker hon oss *än förr*. **Än förr* besöker hon oss *oftare*.

Också relativa och konsekutiva bisatser är snarast postponerade när de står skilda från sina huvudord:

Här ska du titta *där jag står*.
Uppträd *så* mot dina kunder *att du får behålla dem*.

[2] Bestämningar enligt (b) ovan kan också placeras utanför den överordnade frasen, som adverbial i verbfrasen (komparativa subjunktionsfraser och bisatser kan dock inte ensamma placeras som fundament, jfr not 1):

Mera sällan besöker han oss *än förr*.
Lika ofta har han aldrig kommit *som den här veckan*.
Alldeles för ofta kommer han *för min smak*.
För min smak kommer han *alldeles för* ofta.

25 PREPOSITIONSFRASER

1 Översikt.

Struktur 2–16

Rektionens struktur 2–9

2 Nominalfras. 3 Rektionens kasus. 4 Äldre ordformer i lexikaliserade prepositionsfraser. 5 Nominal sats. 6 Infinitivfras. 7 Adjektivfras och participfras. 8 Prepositionsfras och adverbfras. 9 Adverbiell bisats.

10 Isolerad preposition. 11 Ordningsföljden mellan preposition och rektion. 12 Prepositionsfras bestående av preposition i absolut funktion. 13 Utelämning av preposition vid infinitivfras och narrativ bisats. 14 Betoning. 15 Framförställda adverbiella bestämningar. 16 Fokuserande satsadverbial.

Syntaktisk funktion och distribution 17–20

17 Adverbial. 18 Attribut. 19 Predikativ. 20 Övriga funktioner.

§ 1. Översikt. Prepositionsfrasen är en fras med preposition som huvudord. Den består prototypiskt av en preposition och dess efterställda nominala bestämning, rektionen.

i sängen
på det stora torget i Lidköping
under en vecka
av hela apelsinen
med penna och linjal
för Ingrid som hade väntat så länge
utan att någon såg det
utan att lägga märke till någonting
med böckerna tillgängliga
till finansminister

I vissa fall förekommer en annan ordning mellan preposition och rektion: *vänner emellan, för två år sedan, för Karins skull.*

Rektionen är oftast en nominalfras men kan också vara en nominal bisats eller en infinitivfras. Undantagsvis kan också prepositionsfraser, adverbfraser, adverbiella bisatser, adjektiv- eller participfraser samt flerledade fraser fungera som rektioner.

Han lekte *med barnen*.
Hon tänkte *på att de borde ta farväl*.
Han pratade *om att sluta*.
Hon var kvar *till för tre dagar sedan*.
Han är borta *sedan länge*.
Hon tänker alltid *på när du var här*.
De anses *för litet enfaldiga*.
Han äter alltid *med mössan bredvid sig*.

Prepositionsfrasen kan också utgöras av en absolut använd preposition utan rektion:

Käppen gick *av*.
Han bor *ovanpå*.

Prepositionsfrasen kan vidare utgöras av en isolerad preposition utan sin rektion. Isolering av preposition förutsätter att rektionen står som satsbas eller att rektionen är identisk med ett annat led i satsen enligt givna grammatiska regler.

Vad sa han att vi skulle tänka *på?*
Hon är inte god att tampas *med*.

Prepositionen kan i vissa fall ha en framförställd adverbiell bestämning, t.ex. *alldeles på torget*, *rakt av*.

Prepositionsfrasen fungerar normalt som adverbial eller attribut samt (i mindre omfattning) som predikativ:

Han skänkte gården *till kyrkan*. De gifte sig *av kärlek*.
Resan *till Kina* ägde rum 1949. Lagningen *av pumpen* tog bara en halvtimme.
De utnämndes *till ambassadörer*.

Om prepositionsfraser där rektionen är tvåledad som i *med hatten i handen*, *med motorn avslagen* se Flerl. fraser § 5–8. Om konstruktioner av typen *henne till vederkvickelse* se Flerl. fraser § 4 not 1.

ANM. Prepositionsfrasen betraktas i denna grammatik som en fras med prepositionen som huvudord, i analogi med verbfrasen som har ett verb som huvudord. I båda fallen kan huvudordet förekomma absolut: *hon sitter utanför* (*huset*), jfr *hon målar* (*huset*). I båda fallen blir också bestämningen förled vid sammansättning med huvudordet: *därmed* ≈ *med det*, jämför *renskriva* ≈ *skriva rent*.

Struktur § 2–16

Rektionens struktur § 2–9

§ 2. Nominalfras. Alla slags nominalfraser kan fungera som rektioner:

Här har Sverige *i dagsläget* föga *av marknad* att erbjuda […] (S)
[Hans] skatteplanering ansågs inte stämma överens *med den moralen*. (S)
Men *med upptränat öga* ser jag numera också direkt när omtanke och skönhet fått bestämma. (S)
Men *på alla dessa områden* saknas en verklig och bred kompetens […] (S)
Och var skulle de diskuteras, lidelsefullt och förbehållslöst, om inte *i arbetarrörelsens egen studieverksamhet?* (S)
Det låter som ett referat *från frukostdebatten hemma vid köksbordet med pojkarna*. (S)
Han riskerar således att utvisas *till Belgien*. (S)
Har då ubåtshotet *mot Sverige* verkligen ökat? (S)
I Umeå har stadsarkitekten […] fått politikerna och invånarna *med sig* […] (S)
Förvisso är detta egenskaper som inte finns *hos alla*. (S)

I formellt eller neutralt skriftspråk kan en preposition med en interrogativ, relativ eller expressiv nominalfras som rektion stå som satsbas:

Med vilka barns föräldrar har du talat?
barnet *med vars föräldrar* jag har talat
Det är fantastiskt *med vilka små medel* hon kan uppnå resultat.
Med vilken exakthet han uttrycker sig! Underbart!

I ledigt skriftspråk och talspråk föredras i stället ofta konstruktion med isolerad preposition där den är möjlig (§ 10):

Vilka barns föräldrar har du talat med?
barnet *vars föräldrar* jag talade *med*
Det är fantastiskt {*vad/vilka*} *små medel* hon åstadkommer det *med*.
Vad fin skjorta han kommer *med*!

Som rektioner fungerar inte sällan nakna nominalfraser, som då lägger tonvikten på de egenskaper som utmärker den av det substantiviska huvudordet karakteriserade klassen snarare än att de betecknar en viss referent som hör till klassen:

enligt uppgift, i present, på varm tallrik, med tåg, på forskarnivå, av tillfällig karaktär

Många sådana prepositionsfraser är mer eller mindre lexikaliserade. Se vidare Nomfraser § 113.

§ 3. Rektionens kasus. Om rektionens huvudord kan böjas i nominativ och ackusativ väljs normalt ackusativ. Detta gäller flertalet personliga pronomen samt det generaliserande pronomenet *man* (ackusativ *en*; se vidare Pron. § 53–54, 152).

Var jag elak *mot dig?* (R)
Jag går långsamt fram *mot honom.* (R)
Han simmade fram *mot henne* […] (R)
Nu var revolvern riktad *mot oss.* (R)
Sara ler *mot dem.* (R)
Helst om ens älskade bara är snäll och nådig *mot en* […] (R)

Pronomenen *sig* och *varandra*, som närmast motsvarar andra pronomens ackusativformer, kan också stå som rektioner: *hos sig, med varandra*.

Övriga huvudord står normalt i grundkasus:

[…] delstatens regering har kritiserats hårt för att den är för släpphänt *mot extremisterna.* (S)
Det är svårt att ta två segrar i rad *mot samma motståndare* […] (S)
Då måste vi slå oss ihop mycket hårdare för att känna att vi är nånting, något *mot allt det här* som vi inte tycker om. (S)

Undantag:

a) Vid ett antal prepositioner som placeras runt rektionen (där prepositionens efterställda led är eller uppfattas som ett substantiv) står rektionen i genitiv:

Johan stannade kvar *för* {*Marias/den vackra värdinnans/hennes*} *skull.*
Johan gjorde sig lustig *på* {*Marias/den vackra värdinnans/hennes*} *bekostnad.*

Pronomen i 1 och 2 person samt det reflexiva *sig* motsvaras då av possessiva pronomen:

Johan stannade kvar *för* {*min/sin egen*} *skull.*
Johan gjorde sig lustig *på* {*min/sin egen*} *bekostnad.*

De mest lexikaliserade prepositionerna som konstrueras med genitiv är följande:

för … skull, på … bekostnad, för … räkning, (p)å … vägnar, för … del, i … ställe, genom … försorg

Rektionen står i genitiv också i vissa lexikaliserade prepositionsfraser, se § 4.

b) Vid *utom* och *förutom* kan rektionen stå i nominativ när den nominalfras, vars referens *utom*-frasen anger ett undantag från eller ett tillägg till, har en satsledsfunktion som skulle ge nominativ. Vid *utom* föredrar flertalet språkbrukare nominativ i detta fall, medan bruket vacklar vid *förutom*.

Alla *utom* {*jag/?mig*} var sjuka. [*Alla* är subjekt.]
Alla var sjuka *utom* {*jag/?mig*}. [*Alla* är subjekt.]
Det fanns ingen i rummet *utom* {*jag/?mig*}. [*Ingen* är egentligt subjekt.]
Alla *förutom* {*jag/mig*} var sjuka. [*Alla* är subjekt.]
Det fanns ingen i rummet *förutom* {*jag/mig*}. [*Ingen* är egentligt subjekt.]
[…] när vi sen kom fram till Guatemala blev alla sjuka *utom jag.* (R)

Jag visste ju att det enda fruntimret *utom du* som fanns i huset var frun […] (R)
Det fanns inte en själ *utom han* i den långa, träöverbyggda gång som […] (R)
I rummet stod *förutom han själv och de två kvinnorna* tre män […] (R)
Ingen, *förutom vi*, får lägga vantarna på honom. (R)
Ute i Möcklamo arbetar nu, *förutom mig*, två gubbar och tre extraarbetande bönder. (R)
Förutom honom fanns där tre manspersoner […] (R)

Annars väljs ackusativ:

Förr i världen kysste du nästan alla flickor i byn *utom mig*. (R) [*Alla flickor i byn* är objekt.]

c) När självständigt *de* står som korrelat till relativ bisats används inte sällan nominativform efter preposition (liksom i funktionen som objekt). Språkbruket anses av många språkvårdare som felaktigt.

Rektorn hade långa överläggningar *med {de/dem} som ville lägga om schemat.*
Det är svårt för mig att rekommendera en särskild produkt *bland de som finns på marknaden*. (S)

Om kasusval se också Pron. § 54 samt om preposition + nominativ av *de* som korrelat till relativ bisats Bisatser § 23 not 2. Se också § 4 nedan.

§ 4. Äldre ordformer i lexikaliserade prepositionsfraser. I vissa lexikaliserade prepositionsfraser förekommer särskilda suffix, som vanligen återgår på äldre kasusformer av de ord som utgör eller ingår i rektionen.

1. Suffixet *-s* förekommer vid substantiv:

a) i veckodagsbeteckningar med *i*:

i söndags, i måndags, i tisdags, i onsdags, i torsdags, i fredags, i lördags

b) i ett stort antal prepositionsfraser med *till*, varav de följande är fullt gångbara:

till ankars, till blods, till bords, till buds, till dels, till doms, till döds, till finnandes, till fjälls, till fots, till freds, till hands, till havs, till heders, till hinders, till kojs, till kungs, till lags, till lands, till livs, till låns, till mans, till minnes, till mods, till måls, till mötes, till nöds, till råds, till sinnes, till sjöss, till skogs, till skänks, till storms, till svars, till synes, till sägandes, till sängs, till sömns, till tals, till torgs, till vardags, till viljes, till väders, till äventyrs, till överlopps, till övers[1]

Genitiv av pronomenet *det* förekommer i ett antal lexikaliserade prepositionsfraser: *till dess*, *innan dess*, *sedan dess*. Jämför också de sammanskrivna *dessemellan*, *dessförinnan*, *dessutom*, *dessförutom*.

Vissa av substantiven har vokalförkortning i dessa stelnade prepositionsfraser (se också Subst. § 76 not 1): *döds*, *havs*, *sjöss*, *skogs* samt optionellt *freds*, *lags*, *livs*,

reds. De flesta av prepositionsfraserna under (1b) har olika slag av lexikaliserade betydelser, och många av dem förekommer bara i konstruktion med enstaka verb, t.ex. *stå till svars*, *ställa till svars*. Samma substantiv kan konstrueras produktivt med genomskinlig betydelse och substantivet i grundkasus: jämför *gå till bords* 'inleda en måltid' och *gå till bordet* 'förflytta sig till bordet'. De flesta av de uttryck som har rumsbetydelse kan beteckna både befintlighet och mål, t.ex. *till havs* 'på havet' eller 'ut på havet'.

2. Suffixet *-as* förekommer vid substantiv i följande beteckningar för årstider och högtider med prepositionen *i* (jfr Advl § 98: c):

i våras, i somras, i höstas, i vintras, i julas, i påskas, i pingstas, i midsomras

3. Suffixet *-a* förekommer vid rektionens huvudord i enstaka prepositionsfraser, t.ex.:

av daga, till fånga, till handa, till korta, till orda, till råga, till rätta, till väga, till ända

Dessutom i det sammansatta verbet *tillryggalägga*.

4. Suffixet *-o* förekommer vid rektionens huvudord i enstaka prepositionsfraser, t.ex.:

av ondo, enligt … utsago, i allo, i blindo, i så måtto, till fullo, till godo, till sido, å sido

5. Suffixet *-e* förekommer vid rektionens huvudord i enstaka prepositionsfraser, t.ex.:

av Guds nåde, i syne, med vilje, (p)å färde, ur huse

6. Suffixet *-an* förekommer vid rektionens adjektivattribut i enstaka prepositionsfraser, t.ex.:

i godan ro, i högan sky, i ljusan låga, i rättan tid, på lösan sand, till ljusan dag

7. Suffixet *-om* förekommer i rektionen (vid huvudord eller attribut) i enstaka prepositionsfraser, t.ex.:

i andanom, i handom, i sinom tid

8. Suffixet *-er* förekommer i den lexikaliserade prepositionsfrasen *i nåder*.

Nutilldags, *tillbaks*, *tillbaka*, *ånyo* är lexikaliserade som adverb. Också *till fullo*, *till godo* kan ses som lexikaliserade som adverb. De sammanskrivs optionellt: *tillfullo*, *tillgodo*.

Substantiv utan levande grundkasusform företräds av äldre böjningsformer i vissa lexikaliserade prepositionsfraser: *till reds*, *till rors*, *till tåls*, (*falla*) *till föga*, (*ge*) *till känna*, (*ta*) *till vara*, (*gå*) *till spillo*, *till yttermera visso*, *i delo*, *i … ägo*, *till salu*. Inte heller hos alla de ovan angivna formerna är förbindelsen med grundkasusformen levande för alla språkbrukare, t.ex. *till fånga* (jfr *fånge*), *i så måtto* (jfr *måtta*).

[1] I ålderdomlig eller ålderdomligt pastischerande stil förekommer t.ex. *till sides*, *till strids*, *till tings*, *till vägs*, *till års*.

§ 5. Nominal sats. Som rektion kan användas sådana bisatser som också eljest kan ha nominal funktion:[1]

a) narrativ bisats (inledd av *att*)

Vi litade *på att du skulle vara lämplig för uppdraget.*
De hade fyrat av tre vita raketer till tecken *på att de sett Leila* […] (R)

Subjunktionen kan inte utelämnas om satsen är rektion till en preposition.

b) rogativ bisats (inledd av bl.a. *om*)

Beslutet var avhängigt *av om hon skulle anses lämplig för uppdraget.*
Som en blomma öppnar sig för solen öppnade sig Thea för varje kärleksyttring, utan någon tanke *på om det var riktig kärlek hon tog emot eller någonting helt annat.* (R)

c) kvesitiv bisats (inledd av interrogativt led som satsbas)

Svaret hade en viss betydelse *för vem som skulle anses lämpligast för uppdraget.*
Han sitter ensam på Östermalm och utarbetar detaljerade planer *på hur den dyrbara andelsvåningen ska skänkas till Stadsmuseet och förvandlas till museum.* (R)

d) expressiv bisats (inledd av expressivt led som satsbas)

Han häpnade *över vad fort hon hade lärt sig allt.*
Jag föll i förundran *över hur olika uttryck starka känslor kan ta sig* […] (R)

e) bunden generaliserande sats (inledd av nominalt led)

Jag samarbetar *med vem som än anses lämplig för uppdraget.*
Fast egentligen är det den där förbannade dåren till äktenskapsbrottare som har yttersta ansvaret *för vad som än händer.* (R)

f) korrelatlös relativ bisats (inledd av *vad*)

De ville inte prata *om vad som hade hänt.*
Så att värdfolket fick veta namnet *på vad som serverades vid deras bord.* (R)

Dessutom kan anförd mening marginellt stå som rektion. Något vanligare är det att den står som fundament och prepositionen står isolerat (§ 10).

Vi lyssnade *till: "Vår gud är oss en väldig borg".*
Han kommer i morgon, räknar vi *med.*

[1] Prepositioner som omger rektionen, t.ex. *för … skull*, kan inte ha satser som rektion. En sats kan inte heller vara rektion till en efterföljande preposition. Jfr § 11: b, c.

ANM. En bisatskärna kan inte stå som rektion direkt till en preposition, utan bisatskärnan måste i stället förses med inledaren *att* för att den skall kunna stå som rektion till preposition. I vissa fall bildar *att*-satsen en nominalfras tillsammans med det pronominella huvudordet *det*, en nominalfras som sedan utgör rektion till en preposition. Sekvensen preposition + *det* + *att* har i vissa fall lexikaliserats som subjunktion: *under det att, efter det att, från det att, till dess att* (Konjn, subjn, infm. § 9).

Sedan, innan och *tills* konstrueras direkt med bisatskärna. De redovisas därför i denna

grammatik inte som prepositioner utan som subjunktioner, homonyma med motsvarande prepositioner.

Han har bott i Örebro sedan han sålde föräldrahemmet där.
Han bodde i Örebro innan han sålde föräldrahemmet där.

§ 6. Infinitivfras. En infinitivfras inledd med *att* kan stå som rektion, liksom den eljest kan ha nominal funktion:[1]

Vi har funderat *på att låta dig få uppdraget*.
Tanken *på att möta henne* gjorde honom nervös.
Vi har utsett dig *till att sköta värmepannan*.

Infinitivmärket kan inte utelämnas om infinitivfrasen står som rektion till en preposition. Jfr Inffraser § 12–16, 22.

[1] Prepositioner som omger rektionen, t.ex. *för … skull*, kan inte ha infinitivfraser som rektion. En infinitivfras kan inte heller vara rektion till en efterföljande preposition. Jfr § 11: b, c.

§ 7. Adjektivfras och participfras. En adjektiv- eller participfras kan stå som rektion till prepositionen *för*. Prepositionsfrasen fungerar då som bundet predikativ. Adjektiv- eller participfraser kongruensböjs med uttrycket för predikationsbasen.

Ofta har vad vi betraktar som snillrikt eller nyskapande något i sig som till en början ansågs *för oförståeligt eller t.o.m. löjligt* […] (R)
[…] det ska fan anses *för enfaldig och mindre vetande* av en sån där dräng! (R)

Konstruktionen förekommer normalt bara vid följande verb: med objektspredikativ *hålla, förklara, räkna, anse, kalla, skälla* (samt i lexikaliserade uttryck *finna* och *ta*), med subjektspredikativ *gälla* samt de tidigare nämnda i passiv (*förklaras* eller {*bli/vara*} *förklarad* etc.). Jfr Predv § 32: a.

En adjektivfras som fungerar adverbiellt kan stå som rektion under samma omständigheter som en adverbfras (se § 8):

[…] och olika fattiga grupper får stryka på foten *i förhållande till tidigare*. (S)

§ 8. Prepositionsfras och adverbfras. Prepositionsfraser och adverbfraser kan fungera som rektioner i vissa fall:

a) Den överordnade prepositionen är *sedan, från, från och med, till* eller *till och med*. Rektionen är en tidpunktsangivande prepositions- eller adverbfras som betecknar en tidpunkt före eller efter satsens tematiska tid. Hela prepositionsfrasen anger ofta en tidrymd som börjar eller slutar vid den tidpunkt som anges med rektionen.[1]

Har ni verkligen hållit beloppen i huvudet ända *sedan i januari*? (R)
Från och med i kväll tänker jag göra som jag vill. (R)

Han kan stanna kvar här *till på fredag*. (R)
Eller åtminstone gjorde jag det *till för två veckor sedan*. (R)
Sedan när har du fått hjälpa henne med håret? (R)
Från och med nu är jag privatperson. (R)
Domstolarna har också *ända till helt nyligen* haft att ta ställning i skuldfrågan […] (R)

Från kan tillsammans med en underordnad prepositions- eller adverbfras ange en tidpunkt från vilken prepositionens predikationsbas härrör:

Den där tidningen är *från i fjol*.
Det finns lite fin whisky *från före kriget* […] (R)
Och jag har kvar flera av min gamla vänner *från förr*. (R)

b) Den överordnade prepositionen är *i likhet med*, *i olikhet med*, *till skillnad från*, *i motsats till*, *i förhållande till*, *utom*, *förutom* eller *i stället för*, dvs. en preposition som anger jämförelse, utbyte och liknande. Rektionen är en prepositionsfras eller adverbfras som ofta korresponderar med ett motsvarande led någon annanstans i satsen.

De skilde sig föga från varandra *utom i formen på de grinande tänderna* […] (R)
Utom på en smal passage som hölls fri genom två rep stod människor tätt packade från vägg till vägg. (R)
Enda skillnaden var att vi bodde i trädgårdsvillan *i stället för i slottet*. (R)
[…] och tala om fart och farlighet *i stället för om Katis bröllop*. (R)
Håret var rufsigt, *utom framme i pannan* […] (R)
[…] vissa regioner, som på den tiden – *till skillnad från nu* – var i väldigt stark tillväxt. (S)

Jämför adverbiell bisats som rektion, § 9.

[1] Det varaktighetsbetecknande adverbet *länge* förekommer som rektion i vissa prepositionsfraser:

sedan länge, för länge sedan, inte på länge

Prepositionen *från* kan marginellt ta vissa rumsbetecknande adverbfraser som rektion:

Små män med hopsnodda halmknippen dök upp *från ingenstans* […] (R)
De kommer *från lite varstans*.
Vinden *från norr* är bara kall. (R)

Från kan marginellt (i engelskinfluerad svenska) ta prepositionsfraser som anger befintlighet som rektion. Konstruktionen uppfattas av många språkvårdare som felaktig.

Plötsligt kom katten fram *från bakom soffan*.

§ 9. Adverbiell bisats. Adverbiella bisatser kan bestämma en preposition i de kontexter där också adverb- och prepositionsfraser kan stå som rektion enligt § 8:

Så har det varit *ända sedan innan han kom hit*.
Vi stannade kvar *till när Anders gick*.

Kan vi inte diskutera programmet när Per kan vara med *i stället för innan han har kommit?*
Utom för att du ska kunna sitta kvar här behöver vi anslaget till vår externa avdelning.
Utom när det kallades till storråd var det sällan som […] (R)

Dessutom kan adverbiella bisatser fungera som rektion i följande fall:

a) temporal bisats (främst inledd av *när* eller *då*) som anger tidpunkt

Hon tänkte *på när hon hade tackat nej till uppdraget*.

Se också Bisatser § 89.

b) konditional bisats (inledd av *om*)

Jag är tacksam *för om du kommer*.
[…] – då rimligen *i förhållande till om man gav ett rent industribistånd*. (S)

Se också Bisatser § 89: b.

§ 10. Isolerad preposition. En preposition kan vara isolerad, dvs. sakna sin normalt efterföljande rektion, i följande fall. Rektionens ordinarie plats utmärks i nedanstående exempel med [-].

a) Rektionen står som satsbas i samma sats (se kapitel 35 Satsbaser):

Vem tänkte Johan *på* [-] den gången? [satsbas i interrogativ huvudsats]
Jag undrar *vem* Johan tänkte *på* [-] den gången. [satsbas i interrogativ bisats]
De personer *vilka* han talar *med* [-] visar sig alltid ha samma åsikt som han själv. [satsbas i relativ bisats]
Ju fler människor jag talar *med* [-], desto osäkrare blir jag. [satsbas i *ju*-sats]
Vad många människor du har hunnit tala *med* [-]! [satsbas i expressiv huvudsats]
Hur många människor du än talar *med* [-] får du aldrig veta sanningen. [satsbas i generaliserande bisats]
Sin hustru tänkte nog inte Johan *på* [-] den gången. [satsbas (fundament) i deklarativ huvudsats]

b) Prepositionsfrasen står i en relativ bisats och den underförstådda rektionen är identisk med relativsatsens korrelat:

Jag känner den person (som) hon pratar *om* [-].
Det är Josefsson jag tänker *på* [-].

c) Prepositionsfrasen står i en komparativ bisats och den underförstådda rektionen har en referent av samma slag som den fras där det komparativa ledet ingår (Bisatser § 110):

Vi kom fram fortare än vi ursprungligen hade räknat *med* [-].
Vi köpte en enklare bil än vi först tittade *på* [-].

d) Prepositionsfrasen står i en infinitivfras och den underförstådda rektionen har samma referent som en nominalfras i den överordnade satsen enligt vissa regler (Inffraser § 24):[1]

Den här trombonen är trevlig att spela *på* [-]. [Den underförstådda rektionen har samma referens som subjektet i den överordnade satsen.]

Jag har den där spaden till att gräva *med* [-]. [Den underförstådda rektionen har samma referens som objektet i den överordnade satsen.]

En skön stol att sitta och läsa *i* [-] skulle jag verkligen behöva. [Den underförstådda rektionen har samma referens som huvudordet i den nominalfras där infinitivfrasen är attribut.]

e) Prepositionsfrasen står i en sats enligt (a)–(d) ovan och satsbasen (a) eller det led som den underförstådda rektionen är identisk med (b)–(d) står i en överordnad sats enligt reglerna för satsfläta (Satsbaser § 15):

Vem tror du att han tänkte *på* [-]?
De personer *vilka* du säger att du har talat *med* [-] vill inte medge att de har sagt något.
Ju fler människor du säger att du har talat *med* [-], desto mera skeptisk blir jag.
Vad många projekt han säger att hon arbetar *med* [-]!
Hur många människor du än säger att du har talat *med* [-], så måste du förstå att jag vill bilda mig min egen uppfattning.
Sin hustru tror jag inte att Johan tänkte *på* [-] den gången.

Jag känner den person som du säger att hon har pratat *om* [-].

Vi köpte en enklare bil än han sa att han hade räknat *med* [-].

Den där trombonen sa han [-] är trevlig att spela *på* [-].
Den där spaden tror jag att han har [-] till att gräva *med* [-].

Vanligen fungerar en isolerad preposition antingen som bundet adverbial eller predikativ eller någon gång som fritt adverbial för rum, medel eller följeslagare:[2]

hustrun som han sällan tänker *på* [-]
ordförande som vi inte utsåg honom *till* [-]
huset som jag arbetar *i* [-]
stenen som jag krossade fönsterrutan *med* [-]
sekreteraren som han reste på tjänsteresa *med* [-]

Också andra betydelser kan dock förekomma, om betydelsen framgår tydligt nog av kontexten:

den överlägsenhet som han behandlade oss *med* [-] [sätt]
föreläsningarna som han alltid somnade *under* [-] [tid]

Jfr:

Vad behandlade han er *med* [–]? [*Vad … med* tolkas som medel.]
Vad somnade han *under* [–]? [*Vad … under* tolkas som rum.]

f) Prepositionsfrasen står som andra led i en flerledad *med*-fras (Flerl. fraser § 5–8) och den underförstådda rektionen är identisk med det led som anger *med*-frasens predikationsbas:

En vas med blommor *i* [–] stod på bordet.
Han återvände med overallen *på* [–].

g) Prepositionsfrasen ingår i den andra av två samordnade verbfraser och den underförstådda rektionen är identisk med objektet i den första (Samordn. § 25, Ellips § 12):

Han hämtade en stol och satte sig *på* (*den*).
Hon ritade bilder och pratade *om* (*dem*).

Många prepositioner kan inte eller bara marginellt stå isolerat, Prep. § 35.

[1] I konstruktionen (*det finns inte*) *mycket att välja på* avviker prepositionen från vad som eljest är brukligt vid *välja*: *Vi kunde välja {bland/?på} mycket.*

[2] Om prepositionsfrasen utgör bundet adverbial vid ett adjektiv som predikativ får vid vissa adjektiv prepositionen inte lämna det bundna adverbialets ordinarie plats:

Jordgubbar är jag glad i. *I jordgubbar är jag glad. Jfr: Detta är jag nöjd med. Med detta är jag nöjd.

§ 11. Ordningsföljden mellan preposition och rektion. Preposition och rektion placeras i förhållande till varandra på följande sätt:

a) Prepositionen föregår sin rektion (normalfallet):

Det var första gången *i valaffischens historia* som partiledare framträdde *utan kavaj och slips*. (S)
[Han] pläderar *för att kvinnor bör skaffa sig makt inom näringslivet*. (S)
Det är belöningen *för att han så förtjänstfullt skyddat sitt hus under året och hjälpt ägaren till framgång och lycka*. (R)

b) Prepositionen följer sin rektion.

Enstaka prepositioner (*emellan, runt, igenom, emot, förutan*) placeras optionellt efter rektionen i särskilda betydelser och/eller lexikaliserade förbindelser (Prep. § 33):

Nej, nu tar vi ett riktigt järn *män emellan*! (R)

Obligatoriskt efterställd preposition förekommer i enstaka lexikaliserade uttryck, t.ex. *oss emellan sagt, någonstans ifrån*.

c) Prepositionen är flerordig och omger sin rektion (Prep. § 33).

Vid de hithörande flerordsprepositioner vars senare del – etymologiskt sett –

är ett substantiv står rektionen i genitiv eller motsvaras av ett possessivt pronomen (§ 3: a):

Jag skrev under avtalet *å {min familjs/dina} vägnar*.
Under denna procedur blev han förälskad i henne *för hennes vackra ögons skull*. (S)
Vi besökte trakten *för ett par år sedan*.

§ 12. Prepositionsfras bestående av preposition i absolut funktion. Många prepositioner kan bilda en egen fras utan rektion (absolut funktion). De är då betonade och fungerar ofta som partikeladverbial.

I huset där Roffe bor och där Liv brukar hälsa *på*, finns en äkta sjörövarfläkt i taket. (S)
Han skriver en liten bok, ”Om döden”, och förklarar exakt hur det ligger *till*. (S)
[…] där man förvånat konstaterar oviljan hos vuxna att lägga sig *i*. (S)
Jag tycker *om* Beuys existentiella förhållande till konsten. (S)
Sanna får vara *med* när lapparna firar Marie bebådelsedag […] (S)
Jag höll handen en bit *ifrån*.

Om vilka prepositioner som kan stå absolut se Prep. § 34. Jfr också Advl § 8, Ellips § 5.

§ 13. Utelämning av preposition vid infinitivfras och narrativ bisats. Preposition kan i vissa fall utelämnas framför infinitivfras och narrativ bisats:

Han blev glad (*över*) *att få komma*.
Hon bad mig ((*om*) *att*) *läsa boken*.
Jag är glad (*över*) *att du velat komma*.
Hon hade nog en känsla (*av*) *att han visste något*.

Isolerad preposition utelämnas mindre gärna:

Att få komma även detta år blev han glad {*över/*Ø*}.
Att han visste något hade hon nog en känsla {*av/*Ø*}.
Att jag skulle måla hennes kök har hon bett mig {*om/?Ø*} flera gånger.

Se vidare Inffraser § 13, 17, 21, Bisatser § 55.

§ 14. Betoning. Följande betoningsmönster förekommer i prepositionsfrasen:

1. Obetonad preposition och betonad rektion.

Detta är betoningsmönstret när inga särskilda villkor föreskriver eller möjliggör ett annat mönster:

$_0$i ˈskogen
$_0$med ˈdessa ˈord
ˈnamnteckningen $_0$*under* ˈ*brevet*

Också när rektionen bestämmer en föregående flerordspreposition är den normalt det mest betonade ledet i prepositionsfrasen:

$_0$i ˌstället $_0$för ˈPer
$_0$i ˌjämförelse $_0$med ˈAnders

2. Betonad preposition och betonad rektion.
Detta mönster gäller:

a) när prepositionen står efter rektionen (§ 11: b):

$_0$Det $_0$var ˈofta konˈflikter ˈ*delägarna eˈmellan*.
ˈJohan ˈfestade ˈ*natten iˈgenom*.

När en flerordspreposition omger rektionen kan prepositionens andra del få huvudbetoning eller stark bibetoning:

$_0$för ˈPers ˈskull, $_0$för ˈPers ˌskull
$_0$för ˈlänge ˈsedan, $_0$för ˈlänge ˌsedan

b) när prepositionen fungerar kontrastivt:

$_0$inte ˈ*i ˌsängen* $_0$utan ˈ*under ˌsängen*

Punkt (b) följer av den allmänna regeln att kontrast ger betoning. Flerstaviga och semantiskt pregnanta prepositioner kan vara betonade även om kontrasten inte är så påfallande.

{ˈmellan/$_0$mellan} ˈFinland $_0$och ˈEstland
{bredˈvid/ˈbredvid/$_0$bred$_0$vid} $_0$sin iˈdol

3. Betonad preposition och obetonad rektion.
Detta är ett vanligt mönster när rektionen är ett personligt pronomen:

Jag har ofta ˈtänkt ˈ*på $_0$dig* de sista dagarna.
Jag bad henne ta med tidningen, men hon ville inte ˈkomma ˈ*med $_0$den*.

Pronomenet är obetonat och prepositionen betonad om pronomenet utan preposition i sitt sammanhang hade varit obetonat, dvs. då pronomenets referent har hög prominens. Obligatoriskt betonad preposition + obetonat pronomen förekommer i lexikaliserade konstruktioner med reflexivt pronomen, t.ex. *ha* (*ngt*) ˈ*på sig, ha* (*ngt*) ˈ*med sig, vara* ˈ*utom sig, vara iˈfrån sig, vara alldeles* ˈ*till sig*.

4. Ensam obetonad preposition.
När prepositionen står isolerat (§ 10) är den obetonad eller svagt betonad:

Det är den skogen Andreas brukar ˈspringa $_0$*i*.

5. Ensam betonad preposition.
När prepositionen har absolut funktion (§ 12) är den betonad:

lämna ˈnyckeln ˈ*i*
ˈverkligheten ˈ*utanför*

Den absoluta prepositionen fungerar ofta som partikeladverbial (Advl § 8) och bildar då fonologisk fras med verbet, dvs. verbet är obetonat:

Hon $_0$satte ˈ*i* ˈnyckeln. Hon $_0$drog *iˈfrån* drapeˈriet. Hon $_0$drog *iˈgenom* ˈvajern. Hon $_0$tyckte ˈ*om* ˈföreställningen. Hon $_0$stötte ˈ*till* porsˈlinsvasen. Hon $_0$gick ˈ*under* ˈregnskyddet. Hon $_0$gick ˈ*i* ˈvattnet. Hon $_0$hoppade ˈ*på* ˈlastbilsflaket.

Framförställda bestämningar till prepositionen (§ 15) kan vara betonade eller obetonade alltefter bestämningens semantiska vikt.

ANM. I de fall då verbet har ett partikeladverbial som utgörs av en preposition och partikelförbindelsens objekt betecknar samma aktant som eljest kunde betecknas med prepositionens rektion är det i första hand betoningsförhållandena som avgör analysen som absolut preposition i funktion som partikeladverbial (jfr Advl § 13):

Vi $_0$gick ˈ*under* ˈregnskyddet. [verb + partikeladverbial + objekt]
Vi ˈgick $_0$*under* ˈ*regnskyddet*. [verb + prepositionsfras som fritt adverbial]

Konstruktionen med partikeladverbial anger ibland (som i detta exempel) aktionsarten som avgränsad (Advl § 15).

§ 15. Framförställda adverbiella bestämningar. En preposition som anger rum (i egentlig eller överförd betydelse) eller tid kan i många fall ha en framförställd adverbiell bestämning, t.ex. *långt* i frasen *långt framför oss*.

De framförställda bestämningarna väljs ur en rätt begränsad grupp. Gradadverbialen (a)–(c) är delvis desamma som de som anger skillnad vid adjektiv i komparativ (Adjfraser § 18). Det är främst följande typer av bestämningar som förekommer:

a) Gradadverbial för hög grad, främst *långt*:

långt utanför staden
långt före avresan
[…] håll svampen *långt från ansiktet* […] (R)

Långt anger (liksom *mycket*) stort avstånd mellan en referent A och en referent B, där A-referenten är prepositionens predikationsbas och B-referenten anges med prepositionens rektion eller är underförstådd (jfr Prep. § 4, Advbfraser § 3). Följande prepositioner kan föregås av gradadverbialet *långt*: *före*, *innan*, *efter*, *bakom*, *framför*, *hitom*, *bortom*, *under*, *över*, *ovanför*, *nedanför*, *innanför*, *utanför*, *bortanför*, (*i*)*från*. Bland rumsprepositionerna hör alltså hit främst sådana som anger orientering (Prep. § 8).

Mycket används främst vid *under*, *över* (vid skalangivelse) samt ibland vid *före*, *efter*:

[…] men hon kan inte vara *mycket under de fyrtio*. (R)

Vid prepositioner som anger vertikaldimension förekommer *högt* och *djupt* som alternativ till *långt* (t.ex. *högt ovanför*, *djupt nedanför*; jfr Advbfraser § 3). Vid tidsangivelser förekommer adverbet *länge* som alternativ till *långt* (t.ex. *länge före avresan*).[1]

b) Gradadverbial för låg grad, främst *lite*, *strax*, *något*, *en aning*, *en smula*, *tätt*, *direkt*, *omedelbart* (och mera restriktivt *kort* och *nära*):[2]

{lite/strax} utanför staden
{lite/strax/kort} före avresan
Mamma sjönk ner på en pall *strax innanför dörren*. (R)
Jag kröp *tätt intill den varma hästkroppen*, låg stilla. (R)

Dessa gradadverbial anger att avståndet i rum eller tid mellan A-referenten och B-referenten är litet. De prepositioner som kan föregås av gradadverbial för låg grad är i princip samma som under (a) samt *vid*, *bredvid*, *invid*, *inpå*, *intill*, *i närheten av*, *vid sidan av*. *Kort* förekommer mest vid *före* och *efter* och är helt omöjligt vid flertalet av prepositionerna, t.ex. **kort {under/över/innanför/utanför/förbi/bredvid/intill}*. *Nära* (egentligen rumsbetecknande adverbial) förekommer mest vid *invid*, *inpå*, *intill*, superlativen *närmast* dock även vid de andra prepositionerna, t.ex. *närmast utanför*. *Strax* är egentligen ett adverbial som anger tid men används också vid rumsangivelser, dock inte vid (*i*)*från*. *Genast* används nästan bara vid tidsangivelser, t.ex. *genast efter avresan*.

c) Gradadverbial som anger mått (med konventionellt bestämd eller tillfälligt vald måttsenhet):

tre meter ifrån tomtgränsen
ett långt stycke bakom oss
två dagar före avresan

Måttsadverbialet anger avståndet mellan A-referenten och B-referenten i rum eller tid. De prepositioner som kan föregås av måttsadverbial är i princip samma som under (a) samt *mot*. På gränsen mellan (c) och (a) eller (b) står vaga måttsangivelser, t.ex. *på vederbörligt avstånd bakom*, *kort tid efter*.

d) Vissa gradadverbial med grundbetydelse av uppnådd eller icke uppnådd grad till samma prepositioner som vid (b) ovan, t.ex. *alldeles*, *precis*, *just* (men inte så gärna t.ex. *helt*); *nästan*. Adverbialen anger att avståndet mellan A-referenten och B-referenten är mycket litet.

{alldeles/precis/nästan} utanför staden
{alldeles/precis/nästan} vid cykelstället

Gradadverbial med denna betydelse används också vid *till*: *Vi höll ut {alldeles/precis/nästan) till slutet*. Också vid en icke rums- eller tidsbetecknande preposition som *utan* kan dessa gradadverbial förekomma om prepositionsfrasen betecknar något graderbart: *{alldeles/nästan} utan hjälp*.[3]

e) Gradadverbialet *ända*, som anger emfas (jfr Advbfraser § 3):

Malena har berättat för Hans att ni kommer *ända från Irland*. (R)
Det är det här som brukar höras *ända till Brandstationen* […] (R)

Då hade hon varit i hans närhet *ända från förmiddagen* [...] (R)
Ända sedan den ödesdigra matchen hade Allan växt in i det. (R)
Hon kan ha varit hemma *ända tills i dag på eftermiddagen*. (R)

Ända anger avståndet mellan utgångspunkt och mål (respektive tiden mellan aktionens början och slut) som långt, ofta anmärkningsvärt långt. Adverbialet understryker att satsens aktion gäller hela vägen eller tiden från eller till en viss plats respektive tidpunkt. *Ända* förekommer mest vid prepositionerna (*i*)*från* (med sammansättningar som *nerifrån*, *utifrån*), *sedan*, *till*, *tills* men kan också förekomma vid de övriga prepositioner som kan ha gradadverbial för uppnådd grad enligt (d), t.ex. *ända* {*inpå/intill*}.

f) Rumsadverbialet *mitt*:

mitt framför henne
mitt (i)genom folkhopen

Följande prepositioner kan föregås av *mitt*: *bakom*, *framför*, *under*, *över*, *ovanför*, *nedanför*, *i*, (*i*)*genom*, (*e*)*mellan*, *emot*, *på*, *bland*. Alternativt utgör *mitt* förled i motsvarande sammansatta preposition (Prep. § 29: d), särskilt *mittigenom*, *mittemellan*, *mittemot*. Förbindelsen *mitt för* används med samma betydelse som *mitt framför*.

g) Några få sättsadverbial, främst *rakt*, *rätt*, *snett* (jfr Advbfraser § 3):

{rakt/rätt/snett} framför henne
{rakt/rätt/snett} igenom folkhopen
{rakt/rätt} (i)från bryggan

De prepositioner som kan föregås av dessa sättsadverbial är desamma som under (f) (utom *bland*) samt dessutom bl.a. *innanför*, *utanför*, *bortanför*, *hitom*, *bortom*, *förbi*.

[1] Gradadverbialen kan i sin tur vara utbyggda med bestämningar (Adjfraser § 9):
Det är *mycket långt över besökssiffrorna på det gamla biblioteket*. (S)
Dessa krafter har vi för övrigt *ännu närmare inpå oss*. (R)

[2] *Nära* konstrueras med samma gradadverbial som adjektiv i positiv (Adjfraser § 12–15), t.ex. {*mycket/väldigt*} *nära*, *ganska nära*, *inte särskilt nära*.
Vid enstaka prepositioner förekommer andra adverbial, t.ex.:

runt {om/(om)kring/ikring}
näst {före/efter/intill}

Konstruktionen *tillsammans med X* kan fattas antingen så att *tillsammans* bestämmer prepositionen eller så att *med*-frasen bestämmer adverbet *tillsammans* (jfr Advbfraser § 4).

[3] Gradadverbialen för uppnådd eller icke uppnådd grad (d) kan förekomma vid ytterligare prepositioner för att ange att prepositionsfrasens beskrivning är adekvat (t.ex. *alldeles på* {*krönet/måfå*}) respektive inte helt adekvat (t.ex. *nästan på* {*krönet/måfå*}). Jfr Adjfraser § 13 not 1.

ANM. Prepositionsfraser med framförställda bestämningar är vagt avgränsade från dubbeladverbial (Advl § 26, 66). T.ex. i satsen *Kalle cyklade två kilometer uppför berget* kan *två kilometer uppför berget* ses som en prepositionsfras (ett enda adverbial) med *två kilometer* som måttsadverbial, eller som ett dubbeladverbial (adverbial för sträcka + adverbial för väg). I satsen *Han reste tre kilometer utanför staden* kan *tre kilometer utanför staden* ses som en prepositionsfras (där måttsadverbialet anger avståndet från A-referentens utgångspunkt) eller som ett dubbeladverbial (adverbial för sträcka + adverbial för mål).

§ 16. Fokuserande satsadverbial. Liksom andra frastyper kan prepositionsfrasen konstrueras med ett fokuserande satsadverbial eller ett annat affokalt placerat adverbial (Satsadvl § 50–64):

[…] alens knoppar sväller och slår ut *bara på några dagar*. (R)
Hela vår vänskap hade varit en lögn *åtminstone från min sida*. (R)
I Umeå åtminstone borde ni väl reagera.
Till och med efter alla dessa år känner jag vreden fylla ådrorna […] (R)
Inte ens i länets huvudorter kan man se kvalitetsfilm längre.
{*Ännu/Redan/Först*} *efter en timme* var köttet genomfruset.
Också med flyg kan man ta sig dit.
Varken med tåg eller flyg kan man ta sig dit.

Syntaktisk funktion och distribution § 17–20

§ 17. Adverbial. Prepositionsfraser kan fungera som alla slags adverbial:

a) Som olika slags adverbial i verbfrasen:

[…] Anna och Ben gör en intervju *på en bondgård*. (S)
Sedan Killys beslut tillkännagavs *vid lunchtid* har många hårda ord tagits tillbaka och operation övertalning påbörjats. (S)
Från pedagogisk synpunkt anses fyra- och femåringar vara idealiska elever. (S)
Det beror *på det politiska läget i landet i dag* […] (S)

Prepositionsfrasen kan sägas vara den prototypiska strukturen för de flesta slags fria och bundna adverbial. Som karakteriserande sättsadverbial är den mindre typisk:

Han var obunden av traditioner och kunde se saker *på ett nytt sätt*. (S)

Prepositioner i absolut funktion (§ 12) står oftast som partikeladverbial:

Hon måste driva *igenom* någon straffpåföljd för rebellerna […] (S)
Han tar *emot* i sitt gigantiska arbetsrum […] (S)

Prepositionsfraser med rektion förekommer som partikeladverbial bara i form av lexikaliserade uttryck (som står på gränsen till adverb):

Maria hade fått *i gång* pendeln […] (R)
Om morgnarna gjorde hon *i ordning* frukostbrickan […] (R)

b) Som olika slags adverbial i adjektiv-, particip- och (mindre ofta) adverbfraser:

Han skulle också kunnat peka på ett *i sovjetiska sammanhang* helt unikt exempel på ”undersökande journalistik” […] (S)
När hon blev fri *från tabletterna* startade hon en självhjälpsorganisation för tablettberoende […] (S)
[…] Ellen, Rudbergs hustru, född *på Ven*, dotter till prästen. (S)
Just nu är glastaket täckt *av snö*. (S)
Han satt lite avsides *från de andra* med benen elegant korslagda […] (R)

Som gradadverbial är prepositionsfrasen mindre typisk:

Hon är charmant och intagande *i högsta grad*. (R)

c) Som satsadverbial (Satsadvl § 2):

Hon blir *med stor sannolikhet* färdig redan i vår.
Pravda är *med andra ord* en institution i Sovjet […] (S)
Enligt polisen ska de ha varit med och stulit vapen och sprängämnen ur mobiliseringsförrådet i Järna. (S)
Låt honom *för allt i världen* inte få reda på vad vi gör.

§ 18. Attribut. Prepositionsfraser förekommer som efterställda (deskriptiva) attribut i nominalfraser och kallas då prepositionsattribut (Nomfraser § 55–61). Prepositionsattributen kan vara både bundna och fria.

I bortre vänstra hörnet står hans skrivbord under ett porträtt *av Vladimir Lenin*. (S)
En vän *till mig* har just fått platsen.
Först mot slutet *av året* tror de börsanalytiker som följer datorföretagen att någon ljusning kan börja skönjas. (S)
De ljusa tiderna *för den svenska skogsindustrin* håller i sig. (S)
Kungen själv, Thomas Wassberg, står steget *bakom*, och det njuter han av. (S)
[Prepositionsfrasen utgörs av en absolut använd preposition.]

§ 19. Predikativ. Prepositionsfraser kan fungera som bundna predikativ.

a) Vissa prepositionsfraser med *till* eller *för*

Det kännetecknande för dessa prepositionsfraser som predikativ är bl.a. att rektionen kongruerar med uttrycket för predikativets predikationsbas, dvs. med subjektet eller objektet. Klassificeringen som predikativ innebär också att rektionen står i semantiskt predikativ relation till predikationsbasen. Se också Predv § 6.

[…] när Alexander eller hans sällskap krävde nakendans ansågs det *för skamligt och förnedrande* både för danserskorna och för åskådarna. (R)
Många ansåg mig *för okvinnlig* för att jag inte bara ville bli gift och få barn som andra utan uträtta något av värde också […] (R)

Vi valde henne *till talesman*. Vi valde dem *till talesmän*.

Den 30 januari utsågs Adolf Hitler *till rikskansler*. (R)
Lal var ganska uppskattad och berömd vid den tiden och hölls *för en intressant filosof*. (R)

Predikativ med *till* förekommer vid ett stort antal verb och med *för* vid ett litet antal verb. För fraserna med *till* är avgränsningen mot bundet adverbial vag, särskilt mot adverbial som betecknar avsikt eller resultat.

Vi har utsett dig *till pannskötare*. [predikativ]
Vi har utsett dig *till att sköta värmepannan*. [adverbial]

b) Ett antal lexikaliserade uttryck, mest vid verben *vara*, *bli*, *göra*, t.ex.:

vara *i* (*sin*) *ordning*, {vara/bli/göra någon} *i stånd till* …, {vara/bli} *från vettet*, vara *av intresse*, {vara/bli/göra någon} *på gott humör*, {vara/bli/göra någon} *utom sig*, {vara/bli/göra någon} *med barn*, {vara/bli/göra någon} *till åtlöje*
vara {*av/på/förbi*}

Se också Predv § 16, 32.

§ 20. Övriga funktioner. Mera begränsat förekommer prepositionsfraser i andra funktioner än som adverbial, attribut eller predikativ:

a) som rektion (se § 8)

Jag ska hjälpa dig att få boken klar till *på måndag*. (R)

b) som led utanför satsen (som ensam icke satsformad mening eller i annex till annan mening)

I all sin dar!
I helvete heller!
Apropå annonser, har du hämtat in tidningen?

Se vidare kapitel 39 Icke satsformade meningar.

c) som subjekt (marginellt)

I söndags var en trevlig upplevelse. [jfr: vår utflykt i söndags]
{*På söndag/I lilla sammanträdesrummet*} verkar bra. [jfr: att vi träffas {på söndag/i lilla sammanträdesrummet}]

Konstruktioner som under (c) är i huvudsak talspråkliga. Prepositionsfrasen betecknar här en aktant i en aktion som i övrigt saknar uttryck (jfr nominal satsförkortning, Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10). En prepositionsfras, vars rektion utöver att ange en referent representerar en hel aktion där referenten ingår som aktant, kan uppträda i andra syntaktiska funktioner där nominala led med aktionsbetydelse är möjliga.

Du tänker kanske *på i söndags*?
Jag föreslår {*på söndag/i lilla sammanträdesrummet*}.

26 SUBJUNKTIONSFRASER

1 Översikt.

Komparativ subjunktionsfras 2–15

2 Översikt.

Struktur 3–8

3 Subjunktion. 4 Rektion. 5 Reflexiva pronomen. 6 Kasus. 7 Negationsberoende uttryck. 8 Framförställd bestämning.

Syntaktisk funktion och distribution 9–11

9 Bestämning till komparativt ord (komparator). 10 Outtryckt komparator. 11 Placering.

Betydelse 12–15

12 Översikt. 13 Jämförelse inom satsens ram. 14 Skaljämförelse. 15 Individjämförelse.

Predikativ subjunktionsfras 16–17

16 Struktur. 17 Betydelse och syntaktisk funktion.

Koncessiv subjunktionsfras 18–20

18 Struktur. 19 Syntaktisk funktion och distribution. 20 Betydelse.

§ 1. Översikt. I detta kapitel upptas ett antal subjunktionsinledda konstruktioner som inte är bisatser (om subjunktionsinledda bisatser se kapitel 37 Bisatser). Flertalet subjunktionsfraser har en satsekvivalent karaktär, dvs. de kan i sitt sammanhang parafraseras med finita bisatser.

En subjunktionsfras består av en subjunktion som bestäms av en rektion. Subjunktionen är i de allra flesta fall en av följande: *som*, *än*, *såsom*, *liksom*, *likt*, *om än*, *fastän*, *fast*, *ehuru*. Rektionen är vanligen en fras som kan fungera som primärt satsled i en sats: nominalfras, adjektiv- eller participfras, prepositionsfras eller adverbfras. Den kan också utgöras av en verbfras eller en bisats (bestående av bisatsinledare + bisatskärna).

Följande slag av subjunktionsfraser urskiljs:

a) komparativ subjunktionsfras

Han är mera energisk *än begåvad*. Han är lika energisk *som begåvad*.

b) predikativ subjunktionsfras

Som ansvarig för projektet vill jag avråda dig från att resa med.

c) koncessiv subjunktionsfras

Ehuru svårt sjuk arbetade han vidare på sin uppfinning.

Predikativa subjunktionsfraser behandlas utförligast i kapitel 18 Predikativ.

ANM. 1. Det led (eller de led) som subjunktionen är konstruerad med i subjunktionsfrasen redovisas i denna grammatik som rektion, en term som annars har brukats endast om ett led som bestämmer en preposition. Subjunktionen i subjunktionsfrasen erinrar starkt om en preposition och subjunktionerna *än* och *som* har ibland uppfattats som prepositioner när de inte konstrueras med en bisatskärna.

ANM. 2. Gränsen mellan subjunktionsfraser och ellipser av motsvarande bisatser är vag: *Ehuru* (*han var*) *sjuk ville han inte stanna hemma från gudstjänsten*. Se vidare Ellips § 13.

Vissa ord kan med likartad betydelse konstrueras antingen med nominalfras (men inte med andra slags fraser) eller med satskärna. I det förra fallet redovisas de i denna grammatik som prepositioner, i det senare som subjunktioner. Följande konstruktioner är alltså prepositionsfraser trots likheten med subjunktionsinledda bisater:

sedan kriget [jfr: sedan kriget slutade]
innan festen [jfr: innan festen började]

Komparativ subjunktionsfras § 2–15

§ 2. Översikt. En komparativ subjunktionsfras består av en komparativ subjunktion (vanligen *än*, *som*) som bestäms av en nominalfras eller ett annat led som kan fungera som primärt led i en sats:

Daniel är snabbare *än Anton*.
Nu är Daniel snabbare *än för ett år sedan*.

Den komparativa subjunktionsfrasen bestämmer ett komparativt ord (komparatorn) på ungefär samma sätt som en komparativ bisats. Komparatorn anger tillsammans med subjunktionen en jämförelse i fråga om grad, identitet eller beskaffenhet.

Högre grad: komparativ av adjektiv eller adverb … *än*

Annan identitet eller beskaffenhet: *annan* … *än*

Samma grad: *så/lika* … *som*

Samma identitet eller beskaffenhet: *samma* … *som*

Samma beskaffenhet: *sådan/likadan* … *som*

I typfallet jämförs någon eller något som betecknas med ett led i satsen utanför subjunktionsfrasen (förgrundskomparanden) med det som betecknas med subjunktionsfrasens rektion (bakgrundskomparanden) med avseende på vad som eljest sägs i satsen (jämförelseramen). Jfr Bisatser § 107.

A springer mera [komparator] effektivt *än B*. [Förgrundskomparanden A överträffar bakgrundskomparanden B i fråga om att springa effektivt (jämförelseram).]

A springer lika [komparator] effektivt *som B*. [Förgrundskomparanden A är jämbördig med bakgrundskomparanden B i fråga om att springa effektivt (jämförelseram).]

I vissa fall saknas komparator eller uttryck för förgrundskomparand:

Han talar inte (likadant) *som sin far*. [Komparatorn är optionell.]
Han har varit bättre (förr) *än nu*. [Uttrycket för förgrundskomparanden är optionellt.]

I många fall kan den komparativa subjunktionsfrasen parafraseras med en komparativ bisats:

Han springer lika fort nu {*som för ett år sedan*/som han {sprang/gjorde} för ett år sedan}.
Han ser andra filmer {*än jag*/än jag {ser/gör}}.

ANM. 1. I vissa grammatiska traditioner har den komparativa subjunktionsfrasen beskrivits som en ellips av en komparativ bisats: *Per har lika många skivor som du* (*har*). Denna beskrivning passar bäst när subjunktionsfrasen verkligen kan parafraseras med bisats, jfr nedan § 12. Andra grammatiker har i stället beskrivit de komparativa bisatserna som ellipser av nominalfraser: *Per har lika många skivor som* (*de skivor som*) *du har. Per har lika många skivor som* (*vad*) *du har*. Denna grammatik utgår från att det finns både komparativa subjunktionsfraser (som inte är bildade genom grammatisk ellips) och komparativa bisatser, men att dessa ibland systematiskt kan stämma med varandra i betydelsen och parafraseras med varandra.

ANM. 2. När den komparativa subjunktionen följs av flera led kan konstruktionen alltid parafraseras med komparativ bisats. Den redovisas därför i denna grammatik som en ellips av en komparativ bisats (Ellips § 20). Ett ytterligare skäl härtill är att det led som motsvarar subjektet i bisatsen aldrig står i ackusativ eller innehåller reflexivt pronomen.

Jag har lika många syskon som {du/*dig} (har) kusiner.
Peter fick fler femmor än {hans/*sin} bror (fick) fyror.

Ett tredje skäl är att leden efter subjunktionen vanligen har samma ordning som de skulle ha i en finit bisats (Ellips § 20):

På skidor vann Åsa lika ofta som jag (vann) på skridskor. Jfr: *På skidor vann Åsa lika ofta som på skridskor jag.

Sin trumpna granne har Sven hjälpt betydligt mera än Karin (har hjälpt) sin älskade bror. Jfr: *Sin trumpna granne har Sven hjälpt betydligt mera än sin älskade bror Karin.

Struktur § 3–8

§ 3. Subjunktion. När jämförelsen i den komparativa konstruktionen anger skillnad används normalt *än*, när den anger överensstämmelse används vanligen *som* och ibland *såsom*, *liksom*, *likt* (se nedan § 10):[1]

Bilen är äldre *än båten*.
Han har andra hobbies *än jag*.
Där redovisas meningslösa ting som att kvinnor är mer oroliga *än män* […] (S)
Den nu framlagda rapporten handlar om de elektriska och magnetiska fält som fluktuerar mindre *än 300 gånger i sekunden*. (S)

Han har samma hobbies *som jag*.
Han kör lika sakta i Sverige *som i USA*.
Hon är likadan nu *som för ett år sedan*.
Den skog av skyltar som nu täcker stan – nära 85 000 – sitter där lika mycket för juristen *som för bilisten* […] (S)
Den hade likadana däck *som Audi*. (S)
I de nybyggda lågstatusområdena var in- och utflyttningen så hög *som 54 procent* […] (S)
Milobefälhavaren var där *liksom ett antal kyrkliga dignitärer*.
Likt en gammal romare störtade jag mig själv på svärdet. (R)

[1] De lexikaliserade uttrycken *i jämförelse med*, *jämfört med* används ibland i stället för *än*. Språkvårdare avråder från bruket.

Han är bättre på höjdhopp {*i jämförelse/jämfört*} *med mig*.
Han har en större gård {*i jämförelse/jämfört*} *med min*.

Normalt används de nämnda flerordsprepositionerna vid graderbart ord i positiv (utan utsatt komparator). Konstruktionen tolkas så att förgrundskomparanden överträffar bakgrundskomparanden i det relevanta avseendet.

Han är bra på höjdhopp *jämfört med mig*. ≈ Han är bättre på höjdhopp än jag.
Han har en stor gård *i jämförelse med min*. ≈ Han har en större gård än jag.

Flerordsprepositionen *i likhet med* används som *liksom* i sats utan utsatt komparator (§ 10), båda med en betydelse som erinrar om den additiva konjunktionens:

Anders har {*i likhet med/liksom*} *sin bror* en fransk civilingenjörsutbildning. Jfr: Anders och hans bror …

För att ange skillnad används på motsvarande sätt prepositionen *till skillnad från*:

Anders har *till skillnad från sin bror* en fransk civilingenjörsutbildning. Jfr: Anders, men inte hans bror, …

§ 4. Rektion. Rektionen i den komparativa subjunktionsfrasen anger den bakgrundskomparand som förgrundskomparanden jämförs med. Normalt är därför rektionen en fras av samma typ som det primära satsled varmed förgrundskomparanden (”fk” i exemplen nedan) anges.

a) Rektionen är en nominalfras, infinitivfras, nominal bisats motsvarande ett primärt nominalt satsled i den överordnade satsen:

Bilen$_{fk}$ är lika bra *som båten*. Han gjorde bilen$_{fk}$ lika bra *som båten*.
Bilen$_{fk}$ är äldre *än båten*. Jag gillar bilen$_{fk}$ mera *än båten*.

<En kamrat till 28-åringen>$_{fk}$ avtjänar också straff för samma bankrån *som 28-åringen*. (S)
[…] det$_{fk}$ kändes helt annorlunda *än en vanlig tävling*. (S)
Hon älskade <att läsa poesi>$_{fk}$ högre *än att studera litteraturvetenskap*.
Försoning är alltså <något annat>$_{fk}$ *än att acceptera*. (R)
Missbrukar många arbetslöshetsförsäkringen genom att hellre <stämpla och lyfta bidrag>$_{fk}$ *än arbeta?* (S)
Han kunde lika gärna sjunga$_{fk}$ *som dansa*.
Det är oftare ett problem <att han skriver för mycket>$_{fk}$ *än att han skriver för lite*.
<Att hon sitter och skriver>$_{fk}$ är väl lika bra *som att han är ute och ränner efter en boll?*
Han frågade inte <någonting annat>$_{fk}$ *än varför Anna hade stannat hemma*.

När rektionen är en infinitivfras finns det en tendens att låta den inledas av infinitivmärke fastän förgrundskomparanden är en infinitivfras utan infinitivmärke:

Hon ville lika ofta <köra hästarna>$_{fk}$ *som* (*att*) *bara sitta och åka*.
[…] partiet bör <ta ställning efter sina åsikter i sak>$_{fk}$, snarare *än att låta sig styras av myter eller av sitt förflutna*. (S)

Om rektionens och förgrundskomparandens led består av delvis identiska nominalfraser kan delar av nominalfrasen i rektionen utelämnas enligt reglerna för ellips (Ellips § 2):[1]

<Den nya bilen>$_{fk}$ drar mer bensin *än den gamla* (*bilen*).
<En bok med mjuka pärmar>$_{fk}$ behöver inte vara billigare *än en* (*bok*) *med hårda* (*pärmar*).
Hur kan du släppa ifrån dig <ett så slarvigt och ytligt program>$_{fk}$ *som onsdagens* [Ø] […]? (S)

Om såväl komparator som förgrundskomparand anges i samma nominalfras (jfr nedan § 15) och om kontrasten mellan komparandernas nominalfraser ligger på deras efterställda attribut kan också ett huvudord som utgörs av ett substantiv utan framförställt attribut vara utelämnat i rektionens nominalfras:

Jag känner <fler musiker från Värmland>$_{fk}$ *än Ø från Småland*.
I min klass går det <fler flickor med kort hår>$_{fk}$ *än Ø med långt hår*.

Om narrativ bisats som rektion i subjunktionsfraser av följande typ se nedan § 14: d:

Han är inte sämre *än att han kan ändra sig*.

b) Rektionen är en prepositionsfras, adverbfras eller en adverbiell bisats (motsvarande adverbial i den överordnade satsen):

Gunilla åkte oftare <till Göteborg>$_{fk}$ *än till Stockholm*.
[…] att männens oro nu$_{fk}$ inte är fullt så stor *som strax efter Tjernobyl* […] (S)
Henrik åkte oftare till Småland <för jobbets skull>$_{fk}$ *än för att han skulle rekreera sig*.
I stort sett bedrivs angelfiske på samma sätt <i dag>$_{fk}$ *som när denne M R för precis 200 år sedan lanserade det i Dalarna*. (S)

Förgrundskomparanden kan ibland vara outtryckt (jfr § 13):

Marknadsräntorna började på ungefär samma nivå *som i torsdags* för att under eftermiddagen krypa ner något. (S) [Förgrundskomparanden är en outtryckt tidfästning som ligger i *började*.]
Vi kommer att fortsätta *som förut*. (S) [Förgrundskomparanden är en outtryckt tidfästning som ligger i *kommer att fortsätta*.]
Hon talar svenska lika bra *som om hon hade varit född här*. [Förgrundskomparanden är den föreliggande situationen som jämförs med en hypotetisk situation som anges med subjunktionsfrasens rektion.]

Om komparatorn inte ingår i samma prepositionsfras som uttrycket för förgrundskomparanden, upprepas prepositionen i subjunktionsfrasen:

Hon bodde längre tid <i Sundsvall>$_{fk}$ *än {i/*Ø} Malmö*.
Det gick lika bra <för Jens>$_{fk}$ i år *som {för/*Ø} Ola*.
Det är bättre <med närbibliotek>$_{fk}$ *än {med /?Ø} inget bibliotek alls*.

Om komparatorn däremot ingår i samma rektion som uttrycket för förgrundskomparanden, upprepas inte prepositionen framför det led som anger bakgrundskomparanden (jfr § 15):

Nu arbetar jag på <en större tavla>$_{fk}$ *än den där*.
Den var uppenbarligen tänkt åt <många fler>$_{fk}$ *än henne själv och pojken*. (R)

c) Rektionen är en adjektiv- eller participfras, och subjunktionsfrasen ingår i ett predikativ eller adverbial:

Bilen är lika hög$_{fk}$ *som bred*.
Han skämtade självironiskt, stridslysten$_{fk}$ snarare *än självsäker*. (R)
Han blev faktiskt oftare uppmuntrad$_{fk}$ *än klandrad* av oss.
Hon var ännu vackrare stående$_{fk}$ *än sittande*, lång och mörk, smidig och välformad i en snäv blå jumper. (R)
Han springer mera effektivt$_{fk}$ *än vackert*.

En subjunktionsfras med adjektiv- eller participfras kan också korrespondera med en förgrundskomparand som anges med ett framförställt attribut. Den placeras då själv som attribut efter det uttryck som anger förgrundskomparanden.

Såsom Filippinernas moraliska$_{fk}$, snarare *än traditionellt politiska* ledargestalt […] har hon fått utstå det mesta av mothugg […] (S)
Jag pratade med hans snarare slagfärdiga$_{fk}$ *än egentligen intelligenta* medarbetare.
Jag pratade med hans lika kunniga$_{fk}$ *som snabbtänkta* medarbetare.

En subjunktionsfras med adjektivfras som rektion kan inte bestämma ett adjektiv eller adverb i komparativ som samtidigt är komparator och komparandled, dvs. i de fall när något jämförs med sig själv med avseende på två egenskaper. Endast skämtsamt sägs *?Han är klokare än vacker*. *?Hon sjunger oftare än bra*. I stället används

någon av komparatorerna *mera*, *snarare*:

Han är mera klok *än vacker*.
Hon sjunger snarare ofta *än bra*.

Vid skaljämförelse (§ 14) kan subjunktionsfrasen vara bestämning till en komparativ:

Hon kom hem tidigare *än* {*väntat/vanligt*}.

d) Rektionen är en finit verbfras:

Är det sant att ungdomar i Stockholm hellre stämplar *än tar så kallade skitjobb?* (S)
Sedan gjorde jag ingenting annat *än läste*. (S)

Finita verb och verbfraser kan utgöra rektion i en komparativ subjunktionsfras framför allt om komparatorn är *hellre*, *snarare* eller *mera*. I viss mån förekommer *än* + finit verbfras också eljest. Däremot konstrueras ogärna *som* med finit verbfras.

Han lagar hellre mat *än städar*.
Vi säger hellre upp oss […] *än far till Stockholm och jobbar*. (S)
Han lunkar snarare *än springer*.
Hans bilder slår väl an någon sträng i den hjärnhalva som känner mer *än resonerar och analyserar* – den underskattade högerhalvan. (S)

?Han lagar mat oftare *än städar*.
*Han kryper lika fort *som går*.
*Han lagar mat lika ofta *som städar*.

Det finns en tendens att ersätta en finit verbfras som rektion i en komparativ subjunktionsfras med en infinitivfras (mest som fundament, Inffraser § 19):

Hellre än {*sydde/*(*att*) *sy*} *förkläden* satt hon och läste noveller.
Han gjorde ingenting annat *än* {*läste/*(*att*) *läsa*}.

[1] När komparatorn ingår i samma led som uttrycket för förgrundskomparanden och subjunktionsfrasens rektion utgörs av en nominalfras av typen *den* (+ substantiv) + relativsats kan subjunktionsfrasen ofta parafraseras med komparativ bisats som motsvarar den relativa bisatsens kärna. (Den komparativa bisatsen skulle här kunna betraktas som resultat av ellips. Jfr § 2 Anm. 1.)

Han tog en annan väg {*än den* (*vägen*) *som du rekommenderade/*än du rekommenderade}.
Hon såg en likadan klänning {*som den* (*klänning*) *som hennes syster hade köpt/*som hennes syster hade köpt}.

Om komparatorn inte ingår i komparandledet kan subjunktionsfrasen inte parafraseras på detta sätt:

Min väg är kortare *än den* (*som*) *Per gick*. Jfr: *Min väg är kortare än Per gick.
Hennes klänning är likadan *som den som systern hade köpt*. Jfr: *Hennes klänning är likadan som systern hade köpt.

ANM. När *som* konstrueras med konditional bisats (Bisatser § 112: 3) betraktas ofta *som om* som en lexikaliserad flerordssubjunktion (Konjn, subjn och infm. § 9).

§ 5. Reflexiva pronomen. En rektion i en komparativ subjunktionsfras tar reflexiva pronomen enligt samma regler som andra led i den överordnade satsen (Pron. § 82–97):

Bengt har träffat Axel lika ofta *som sin bror*. [= Bengts bror. Exemplet är dubbeltydigt men reflexivt pronomen väljs i båda betydelserna: 'Bengt har träffat Axel lika ofta som han har träffat sin bror' respektive 'Bengt har träffat Axel lika ofta som Bengts bror har träffat Axel'.]

Jfr: Bengt har träffat Axel lika ofta *som hans bror*. [= Axels bror. Exemplet är dubbeltydigt men 3 personens pronomen väljs i båda betydelserna: 'Bengt har träffat Axel lika ofta som han har träffat Axels bror' respektive 'Bengt har träffat Axel lika ofta som Axels bror har träffat Axel'.]

Barbro går väl på teatern lika ofta *som sin chef*.
Tavlan är sämre *än sin överlastade, snirklade guldram*. (R)
Teodor som inte kunde arbeta fick en större slant *än sin hustru*. (R)

Han älskar ingen annan *än sig själv*.

När subjunktionen följs av flera led och alltså redovisas som en ellips av komparativ bisats innehåller dessa led däremot inte reflexivt pronomen som syftar på led i den överordnade satsen (jfr § 2 Anm. 2).[1]

[1] Vissa språkbrukare kan välja icke-reflexivt pronomen i sådana subjunktionsfraser där de skulle sätta rektionen i nominativ (se § 6):

Barbro går på teatern lika ofta *som hennes chef*.
Tavlan är sämre *än dess ram*.
Flöjtblåsare ska vara smala *som deras flöjt*, när tiderna är normala […] (R)

§ 6. Kasus. När den komparativa subjunktionsfrasens rektion är en nominalfras med kasusböjt pronomen som huvudord, får nominalfrasen delvis olika kasus i tal- och skriftspråk. Också mellan olika språkbrukare kan kasusvalet variera i vissa kontexttyper.

1. Komparatorn ingår inte i det primära satsled som anger förgrundskomparanden.

a) Skriftspråk:

I skriftspråk används nästan alltid nominativ om förgrundskomparandens led är subjekt (varvid också subjunktionsfrasen kan parafraseras med en komparativ bisats där rektionen motsvaras av subjektet och resten av bisatsen är kopierad på den överordnade satsen, se § 12: 1, 13). Annars används ackusativ.

Jag är åtta år yngre *än du*. (R)
Hon springer fortare *än jag*. Jfr: … än jag gör.
Hon köpte en bättre båt *än du*. Jfr: … än du gjorde.
Han har yngre ben *än jag*. (R)

Nog är det fel att läkare ska ha mer betalt *än vi*. Jfr: … än vi har.
Ännu en generation kvinnor riskerar samma öde *som jag*. (S)
Däremot älskade han Andreas, Andreas var hans stora stolthet fast han plågade honom ännu mer *än oss andra*. (R)
Ett talesätt nyttjade pastorn särskilt ofta och det lät ungefär så här: ”Märker du att åsnan får för mycket föda och därav blir bångstyrig, så måste du betänka att du är mera skyldig att lyda Gud *än henne* så att inte mannens herravälde trampas under fötterna och föraktas.” (R)

Språkvårdare rekommenderar nominativ i skrift i de fall då ovanstående faktiska regler medger detta alternativ.

b) Talspråk:
I talspråk används av många språkbrukare alltid ackusativ, som efter en preposition. Vissa språkbrukare tillämpar skriftspråkets regler också i tal, särskilt efter subjunktionen *som* och särskilt om komparatorn är *samma*. Benägenheten att följa skriftspråksreglerna är för vissa språkbrukare större när komparatorn inte är eller ingår i ett predikativ eller sättsadverbial.

Min syster är tretton år äldre *än mej* […] (R) [också: … än jag]
Hon springer fortare *än* {*mig/jag*}.
Han är lika gammal *som* {*mig/jag*}.
Hon riskerar samma öde *som* {*jag/mig*}.
Nog är det fel att läkare ska ha mer betalt *än oss* […] (R) [också: … än vi]
Han har längre hår *än* {*jag/mig*}.

2. Komparatorn ingår (om den inte är underförstådd) i samma nominalfras som den där förgrundskomparanden anges (se också § 15).

a) Om det primära satsled som anger förgrundskomparanden är subjekt eller subjektspredikativ används inte sällan nominativ, också i talspråk:
En skickligare korrekturläsare *än hon* stod inte att uppbringa.
Han är en likadan fegis *som* {*jag själv/*mig själv*}.
Ingen mer *än jag* skulle finna henne attraktiv. (R)
Jag trodde faktiskt att en vuxen man *som du* hade mera vett i skallen. (R)

b) Om det primära satsled som anger förgrundskomparanden inte är subjekt använder vissa språkbrukare ackusativ, andra nominativ. Troligen är tendensen att använda nominativ här större i skriftspråk än i talspråk.

Jag såg inga andra *än* {*henne/hon*} i hela affären.
Jag har väl varit kär i fler karlar *än* {*dig/du*} fastän du råkar vara min senaste förälskelse.
Fast det är ju myggskit för en globetrotter *som dej*. (R) [också: … för en globetrotter *som du*]

Han kan inte älska en kvinna *som mig*. (R) [också: … en kvinna *som jag*]
Jag tror mig aldrig ha mött en ung kvinna *som du*. (R) [också: … en ung kvinna *som dig*]

Om subjunktionsfrasens rektion syftar på subjektet och har det efterställda attributet *själv* torde endast reflexiv ackusativ förekomma:

Hon såg inga andra kvinnor *än* {*sig själv/*henne själv/*hon själv*} på gruppfotografiet.
Vi arbetar inte åt någon annan arbetsgivare *än* {*oss själva/*vi själva*}.
[…] du har aldrig haft en tanke på nån annan *än dig själv*. (R)

§ 7. Negationsberoende uttryck. Vissa negationsberoende uttryck (jfr Satsadvl § 79, Pron. § 182–183, 192) väljs i stället för sina icke negationsberoende motsvarigheter i subjunktionsfras inledd av *än*:

[…] i år ser det kärvare ut *än på länge*. (S) Jfr: *Det ser kärvare ut nu *än länge*.
Han är bättre nu *än* {*någonsin/ens någon av sina bröder*}.

§ 8. Framförställd bestämning. En subjunktionsfras som saknar explicit komparator (§ 10) kan ha ett föregående adverbial som anger uppnådd eller ouppnådd grad (*precis*, *alldeles*, *ungefär*, *nästan*, jfr Adjfraser § 13). Det är oklart om adverbialet skall ses som bestämning till hela subjunktionsfrasen eller enbart till subjunktionen (jfr Prep. § 36 Anm.).

Han gick *precis som en anka*.
Du springer *nästan som en älg*.

Syntaktisk funktion och distribution § 9–11

§ 9. Bestämning till komparativt ord (komparator). Den komparativa subjunktionsfrasen är vanligen en bestämning till ett komparativt ord (en komparator) i satsen.

Än-fras bestämmer adjektiv eller adverb i komparativ, *annan*, *annorlunda*, *annanstans* och *annorstädes*. *Som*-fras bestämmer *lika*, *så*, *likadan*, *sådan* och *samma*.

Komparatorn (nedan markerad med ”k”) återfinns som:

1. Huvudordet i ett primärt satsled:

a) adjektiviskt predikativ

Inger är likadan$_k$ *som Anna*. Inger är långsammare$_k$ *än Anna*.

b) nominalt led

Inger {såg/frågade efter} detsamma$_k$ *som Anna*. Inger {såg/frågade efter} fler$_k$ *än Anna*.

c) sättsadverbial

Inger springer likadant$_k$ *som Anna*. Inger springer fortare$_k$ *än Anna*. Inger springer annorlunda$_k$ *än Anna*.

d) övriga adverbial

Inger bor någon annanstans$_k$ *än Anna*. Inger kommer oftare$_k$ *än Anna*.

2. Bestämning i ett primärt satsled framför allt i följande fall (om subjunktionsfrasens placering se § 11):

a) gradadverbial i predikativ

Inger är lika$_k$ lång *som Anna*. Inger är nästan dubbelt så$_k$ lång *som Anna*. Inger är mera$_k$ praktisk *än Anna*.

b) gradadverbial i adverbial

Inger kommer inte så$_k$ ofta *som Anna*. Inger springer mera$_k$ effektivt *än Anna*.

c) attribut i nominalfras

Inger har likadana$_k$ katter *som Anna*. Inger har {andra/finare}$_k$ katter *än Anna*.

d) gradadverbial i attribut i nominalfras

Inger har lika$_k$ fina katter *som Anna*. Inger har ett mera$_k$ praktiskt kök *än Anna*.

Komparatorn kan stå utanför eller ingå i det primära led som anger förgrundskomparanden. I meningen *Anna har en skickligare assistent än Sara* kan förgrundskomparanden vara *Anna* (= subjektet) medan komparatorn *skickligare* ingår i objektet, dvs. komparand och komparator ingår inte i samma led: 'Anna har en skickligare assistent än Sara har'. I samma mening kan förgrundskomparanden i stället vara *en … assistent* som ingår i objektet liksom komparatorn *skickligare*: 'Anna har en assistent som är skickligare än Sara är'.[1]

Komparatorn *så* används framför allt i negerad sats (*inte så X som*) samt med multiplikativt gradadverbial (*3 gånger så X som*, *dubbelt så X som*, *hälften så X som*).

[1] I vissa fall har ett led med komparator mer eller mindre lexikaliserats tillsammans med den komparativa subjunktionen:

inte (…) *annat än* 'bara': Hon har inte gett mig annat *än pengar*. ≈ Hon har bara gett mig pengar.
såväl (…) *som* 'både … och' (§ 10 not 1): Han brukade läsa såväl deckare *som poesi*. ≈ Han brukade läsa både deckare och poesi.
lika litet (…) *som* 'varken … eller', 'liksom inte heller': Lika litet *som hon* läser han poesi, om det kan undvikas. ≈ Varken han eller hon läser poesi, om det kan undvikas.

§ 10. Outtryckt komparator. När jämförelsen gäller överensstämmelse, dvs. när subjunktionen är *som*, *såsom* eller *liksom*, kan i vissa fall en utsatt komparator saknas i satsen. Subjunktionsfrasen fungerar i dessa fall som en efterställd bestämning till ett primärt satsled i satsen eller som ett fritt adverbial.

a) Vid adjektiv- eller adverbfras som predikativ, predikativt attribut eller sättsadverbial. Jämförelsen kan avse grad, men ofta innebär uttrycket snarast att en viss egenskap finns både hos förgrundskomparanden och hos bakgrundskomparanden medan gradjämförelsen tonas ner. Adjektivet eller adverbet kan då ofta suppleras med gradadverbialet *lika*.

Han är {stark *som en björn*/bred *som en ladugårdsdörr*}. ≈ … lika stark som …
Han tar emot i sitt gigantiska arbetsrum, stort *som Dagens Nyheters hela centralredaktion* […] (S) ≈ … lika stort som …
Han andades stilla *som aftonvinden* mot min kind. ≈ … lika stilla som …
Den går ju fort *som en raket*. ≈ … lika fort som …

b) I verbfraser när jämförelsen gäller sätt eller egenskap (snarare än grad av en egenskap). Den överordnade verbfrasen kan då ofta utökas med sättsadverbialet *likadant* respektive predikativet *likadan*. Subjunktionen kan föregås av adverbial som anger uppfylld eller ouppfylld grad (§ 8).

Han gick *precis som en anka*. ≈ … likadant som …
Du springer *nästan som en älg*. ≈ … likadant som …
Ytan var *som siden*, så grå och skön att ta på. (S)
Hela hans stormiga liv var *som ett fyrverkeri*. (S)
Vi kommer att fortsätta *som förut*. (S)
Texten rusar runt i de Jonssonska associationsbanorna *som i feber*. (S)
Eller kan man översäkra hjärnan – *som elnätet*? (S)

Hit hör också (*lik*)*som* + konditional eller temporal bisats (där dock *som* + den efterföljande inledaren kan betraktas som en lexikaliserad flerordssubjunktion, särskilt *som om*, jfr Bisatser § 112: 3). Om subjunktionen är *liksom* eller om subjunktionsfrasens rektion är en konditional bisats är inte supplering med *likadant* möjlig.

Hon sjöng nästan *som om hennes liv stod på spel*.
Han spelade (*lik*)*som när vi var i Moskva*.
Vi har det nu precis (likadant) *som innan du for*.

c) Vid participfras (med perfektparticip som huvudord) eller adjektivfras som säger att satsens innehåll överensstämmer med vad som planerats, överenskommits, avsetts eller med vad som är vanligt etc. Subjunktionen kan föregås av adverbial som anger uppfylld eller ouppfylld grad (§ 8).

Han anlände *alldeles som* {*planerat/överenskommet/beslutat/väntat*} klockan 14.
Moderaterna går *som vanligt* längst i kravet på skattesänkningar. (S)

d) I olika slags fraser. Med tämligen förbleknad komparativ betydelse kan (*lik*)*som* användas som inledare av en subjunktionsfras med uppgiften att samordna uttrycket för förgrundskomparanden (”fk”) med subjunktionens rektion.[1]

Stig$_{fk}$ var redan då (*lik*)*som sin bror* mycket intresserad av frimärken.
Liksom Zurbriggen är han$_{fk}$ en utmärkt tekniker och en god glidspecialist […] (S)

<Svart vinbärssås>$_{fk}$ hör till, *liksom en chokladspritsad dekor, som gör rätten vacker som en tavla*. (S)
Till detta kommer att industrin *liksom före folkomröstningen 1980* har drivit en massiv skrämselkampanj […] (S) [implicit förgrundskomparand; se § 13]
Dessbättre hade Stina lärt sig <att tyst höra på>$_{fk}$, *liksom att hur ond hon än kunde bli undvika att säga emot*. (R)
Nöden <bland dem>$_{fk}$ var stor, *liksom bland tyskarna*. (S)
<Det ena>$_{fk}$ *som det andra* är späda plantor, som måste få växa till i fördoldhet […] (R)
Hon måste finna sej i livet sådant som det är, hon$_{fk}$ *som andra*. (R)
På väggen hängde, nu$_{fk}$ *som då*, bilden av Herzl, den ideologiske urfadern. (R)

Med något högtidlig eller pastischerande stilprägel används subjunktionsfrasen *likt* + nominalfras i betydelsen 'på samma sätt som X'. Komparanden är normalt subjektets referent.

Inget kan *likt den namnlösa fasan* styra en människas beteende. (R)
Likt en gammal romare störtade jag mig själv på svärdet. (R)

Det förekommer också att *som/liksom* + en indefinit nominalfras utan utsatt komparator fungerar som nominalt led. Det anger en ungefärlig, mer eller mindre bildlig karakteristik. På detta sätt används subjunktionsfrasen särskilt som egentligt subjekt.

Runt bröstet sitter *som ett järnband, hårt åtdraget*. (R)
I skymningen kan man se *som små älvor* dansa i skogsbrynet.
Det ligger *liksom små kulor* mellan skivorna.

[1] Fullt lexikaliserat som additiv flerordskonjunktion (Konjn, subjn och infm. § 2: a) är *såväl … som*:

Såväl kyrkan *som kyrkogården* var rikt eklärerad. (R)
Under senare år har Carl-Magnus Ideström varit engagerad i stora studier av alkoholens inverkan på den fysiska och psykiska hälsan, såväl hos män *som hos kvinnor*. (S)
Pengarna ska användas till att bjuda fotbollsspelarna i Lohjan Pallo på såväl kulturell *som lekamlig* spis. (S)
Det var inte svårt att höra en lättnadens suck ur den svenska samhällspyramidens såväl topp *som bottnar* när det inte blev några omförhandlingar om årets löner. (S)
[…] turistlivets avigsidor såväl *som dess fördelar* behandlas […] (S)
[…] han är ju också socialist, på sitt sätt, han såväl *som vi*. (R)

§ 11. Placering. Den komparativa subjunktionsfrasens placering beror på var komparatorn och ledet för förgrundskomparanden är placerade.

a) Placering i förhållande till komparatorn:

Den komparativa subjunktionsfrasen är en bunden adverbiell bestämning till komparatorn ("k") och står alltid senare än denna i satsen. Om komparatorn ingår som framförställd bestämning i ett blockled kan inte subjunktionsfrasen placeras

omedelbart efter komparatorn utan står sist i det blockled där komparatorn ingår (om den inte postponeras).[1]

Elsa är inte likadan$_k$ *som Anna*. Likadan$_k$ *som Anna* är inte Elsa.
Elsa är inte snabbare$_k$ *än Anna*. Snabbare$_k$ *än Anna* är inte Elsa.
Per längtar efter Elsa mer$_k$ *än efter Stina*. Mer$_k$ *än efter Stina* längtar Per efter Elsa.

Han har inte smalare$_k$ fingrar *än Anna*. Smalare$_k$ fingrar *än Anna* har han inte. Jfr: *Han har inte smalare *än Anna* fingrar. *Smalare *än Anna* fingrar har han inte.
Han har inte likadana$_k$ fingrar *som Anna*. Likadana$_k$ fingrar *som Anna* har han inte. Jfr: *Han har inte likadana *som Anna* fingrar. *Likadana *som Anna* fingrar har han inte.
Hon är inte lika$_k$ snabb *som Anna*. Lika$_k$ snabb *som Anna* är hon inte. Jfr: *Hon är inte lika *som Anna* snabb. *Lika *som Anna* snabb är hon inte.
Hon är inte mera$_k$ effektiv *än Anna*. Mera$_k$ effektiv *än Anna* är hon inte. Jfr: *Hon är inte mera *än Anna* effektiv. *Mera *än Anna* effektiv är hon inte.
Jag har inte lika$_k$ snabba hästar *som Anna*. Lika$_k$ snabba hästar *som Anna* har jag inte. Jfr: *… lika snabba *som Anna* hästar … *… lika *som Anna* snabba hästar …
När volleybollens stormakter kommer till turneringarna finns lika$_k$ många ledare *som spelare* på plats. (S) Jfr: *… lika många *som spelare* ledare …

Regeln att subjunktionsfrasen placeras sist i blockledet gäller dock inte när ledet som anger förgrundskomparanden är en framförställd attributiv adjektivfras där också komparatorn ingår. Då följs detta led i stället helst direkt av subjunktionsfrasen (framför substantivet; jfr § 4: c), ungefär som det andra ledet i en samordning skulle göra.

en lika$_k$ innehållsrik *som djuplodande* avhandling, ?en lika$_k$ innehållsrik avhandling *som djuplodande*
en mera$_k$ innehållsrik *än djuplodande* avhandling, ?en mera$_k$ innehållsrik avhandling *än djuplodande*

Regeln att subjunktionsfrasen inte får föregå komparatorn leder till att subjunktionsfrasen inte ensam kan stå som fundament. Subjunktionen kan normalt inte heller stå isolerad i verbfrasen.

**Som Anna* är Elsa inte likadan$_k$.
**Än Anna* är Elsa inte snabbare$_k$.

?*Anna* är Elsa inte likadan$_k$ *som*.
?*Anna* är Elsa inte snabbare$_k$ *än*.

Om komparatorn saknar uttryck i satsen och om den komparativa subjunktionsfrasen inte ingår i ett större blockled finns det inget hinder för att subjunktionsfrasen fungerar som fundament:

Som finaste siden kändes hennes hud.
Som bekant går företaget bra nu.

Liksom jag har han skaffat sig en CD-spelare.
Som sin bror flyttade hon utomlands vid unga år.
**Som en björn* var han stark.

Den komparativa subjunktionsfrasen kan postponeras (men står inte sist i satsen lika ofta som den komparativa bisatsen):

Lika$_k$ snabb är hon inte *som Katrin Björklund*.
Turkarna ska inte tro att vi tänker vara lika$_k$ dåraktiga en gång till *som under första världskriget*. (R)
Ingen skulle därför givetvis bli gladare$_k$ om samarbetet upphörde *än Ingvar Carlsson*. (S)
En lika$_k$ fin häst har du inte *som Svarte prinsen*.

b) Placering i förhållande till det led som anger förgrundskomparanden:

Oftast står ledet för förgrundskomparanden (”fk”), som vanligen är tematisk, tidigare i satsen än subjunktionsfrasen med bakgrundskomparanden (”bk”), som vanligen är rematisk. Om förgrundskomparanden anges med subjektet finns det dock inga grammatiska hinder för en motsatt ordning:

Elsa$_{fk}$ är inte lika glad *som Anna$_{bk}$* numera. Lika glad *som Anna$_{bk}$* är inte Elsa$_{fk}$ numera.
Elsa$_{fk}$ hade inte högre examen *än Anna$_{bk}$* dåförtiden. Högre examen *än Anna$_{bk}$* hade inte Elsa$_{fk}$ då för tiden.

Om förgrundskomparanden anges med ett av bestämningsleden i verbfrasen och rektionen i subjunktionsfrasen har samma struktur, placeras den komparativa subjunktionsfrasen först efter det led som anger förgrundskomparanden:

Elsa besökte oftare Per$_{fk}$ *än Stina$_{bk}$* då för tiden. ?Elsa besökte oftare *än Stina$_{bk}$* Per$_{fk}$ då för tiden.

Elsa längtar mera <efter Per>$_{fk}$ *än <efter Stina>$_{bk}$* numera. ?Elsa längtar mera *än <efter Stina>$_{bk}$* <efter Per>$_{fk}$ numera.

[1] När komparatorn är ett kvantitetsattribut vid skaljämförelse (§ 14) kan den subjunktionsfras som anger mått eller antal placeras omedelbart efter det kvantitativa pronomenet. De hithörande förbindelserna *mer än, mindre än, fler än, färre än, så mycket som, så många som* är tämligen lexikaliserade som en sorts adverbiell bestämning till den efterföljande kvantitetsangivelsen, jämför de synonyma prepositionerna *över, under*.

Färre *än tio* procent av industriländernas biståndsprojekt kan betraktas som totalt misslyckade […] (S)
Den nu framlagda rapporten handlar om de elektriska och magnetiska fält som fluktuerar mindre *än 300* gånger i sekunden. (S)
Mer *än vart femte* träd i Syd- och Mellansverige och i inre Norrland har skador. (S)
[…] på 70-vägarna överskrider så många *som tre fjärdedelar* av bilisterna hastighetsgränsen. (S)
I Sundsvall har företaget fler *än 500* anställda.
Vi köpte mer *än 50* kg socker.

Strukturen kan i antalsangivelser också uppfattas så att attributet-komparatorn saknar huvudord eller att dess huvudord utelämnats enligt reglerna för ellips. I så fall står subjunktionsfrasen som väntat sist i blockledet.

färre (procent) *än tio procent av industriländernas biståndsprojekt*, färre (biståndsprojekt) *än tio procent av biståndsprojekten*
fler (gånger) *än 300 gånger*
så många (bilister) *som tre fjärdedelar av bilisterna*
mer (socker) *än 50 kilo socker*

Nominalfraser av typen *andra än miljövårdande uppgifter*, *andra uppgifter än miljövårdande* bör uppfattas som olika resultat av de generella ellipsreglerna (Ellips § 2–3):

andra (uppgifter) *än miljövårdande uppgifter*, en annan (uppgift) *än en rent polisiär uppgift*
andra uppgifter *än miljövårdande* (*uppgifter*), en annan uppgift *än en rent polisiär* (*uppgift*)

Betydelse § 12–15

§ 12. Översikt. Den komparativa subjunktionsfrasens rektion anger en komparand (bakgrundskomparanden) som en annan komparand (förgrundskomparanden) i satsen jämförs med. Jämförelsen kan avse grad (av en egenskap, av antal, frekvens, avstånd etc.), identitet eller beskaffenhet, och jämförelsen kan utfalla som överensstämmelse eller skillnad mellan komparanderna. Den ram inom vilken komparanderna jämförs med varandra kan vara olika vid.

1. Jämförelse inom hela satsens ram

Förgrunds- och bakgrundskomparanderna jämförs med varandra i det avseende som anges med resten av satsen. I detta fall är det egentligen två aktioner som jämförs med varandra. Därför kan också den komparativa subjunktionsfrasen parafraseras med en hel komparativ bisats som (bortsett från komparatorn och komparandledet) kopierar den överordnade satsen.

Bengt sprang fortare *än Stefan*. ≈ Bengt sprang fortare än Stefan sprang. [Bengts springande jämförs med Stefans springande med avseende på snabbhet.]

2. Jämförelse inom komparandledets ram

Komparanderna jämförs med varandra endast med avseende på vad som sägs i det blockled som anger komparanden och där också komparatorn ingår. I detta fall används subjunktionsfrasen bara för att precisera bakgrundskomparanden. Därför kan den komparativa subjunktionsfrasen inte parafraseras med en komparativ bisats som kopierar sin överordnade sats enligt mönstret i (1). Jämförelsen inom komparandledets ram är av två slag:[1]

a) Rektionen i subjunktionsfrasen anger ett värde på en skala eller liknande (skaljämförelse):

Han dök {så djupt *som*/djupare *än*} *fem meter*. Jfr: *Han dök så djupt som han dök fem meter. [Ett visst djup preciseras med subjunktionsfrasens måttsangivelse.]

b) Jämförelsen gäller bakgrundskomparanden och en eller flera referenter tillhörande samma art eller klass (individjämförelse):

Margareta önskade sig {lika roliga program *som*/roligare program *än*} *Kvällsöppet*. Jfr: *Margareta önskade sig roligare program än hon önskade sig Kvällsöppet. [Vilka program som utgör förgrundskomparand preciseras i relation till bakgrundskomparanden Kvällsöppet.]

[1] Vid tidsangivelser kan i ledigt språk den överordnade satsen relateras till en händelse angiven med en aktionell nominalfras fungerande som rektion i subjunktionsfrasen. Subjunktionsfrasen kan då suppleras till en bisats med ett redundant verb som *hända* e.d.

Han kom hem samma dag som rånet (hände).
Han kom hem en vecka tidigare än rånet (ägde rum).

§ 13. Jämförelse inom satsens ram. En sats med komparativ subjunktionsfras fungerar i sin helhet, minus komparandleden, som ram för jämförelsen i första hand när förgrundskomparanden inte anges med samma blockled som det där komparatorn (§ 9) ingår. Subjunktionsfrasen kan parafraseras med en hel komparativ bisats (§ 12). Komparatorn anges i nedanstående exempel med ”k”, och ledet som anger förgrundskomparanden med ”fk”.[1]

Bengt$_{fk}$ sprang fortare$_{k}$ *än Anna*.
Jfr: Bengt sprang fortare$_{k,\ fk}$ *än 25 km i timmen*. [skaljämförelse, se § 14]
Bengt$_{fk}$ läste flera$_{k}$ böcker *än Anna*.
Jfr: Bengt läste <flera$_{k}$ böcker>$_{fk}$ *än de där*. [individjämförelse, se § 15]

Förgrundskomparanden anges vanligen med ett primärt nominalt eller adverbiellt satsled:

Bengt$_{fk}$ gav Anna mer uppmärksamhet *än Per*. Bengt$_{fk}$ gav Anna lika mycket uppmärksamhet *som Per*.
Bengt gav Anna$_{fk}$ mer uppmärksamhet än *Klara*. Bengt gav Anna$_{fk}$ lika mycket uppmärksamhet *som Klara*.
Bengt spelade oftare mittfältare$_{fk}$ *än back*. Bengt spelade lika ofta mittfältare$_{fk}$ *som back*.
Bengt gav Anna mer uppmärksamhet <den här gången>$_{fk}$ *än i fjol*. Bengt spelade lika gärna bakåt$_{fk}$ *som framåt*.

Förgrundskomparanden kan sakna explicit uttryck i satsen. Detta gäller framför allt när komparanderna är tidpunkter som jämförs. Den avsedda tiden framgår normalt av tempusformer och temporala hjälpverb och av sammanhanget.

Vi har haft fler hästar *än nu*.
Slutsatsen blir då litet annorlunda *än för ett halvår sedan*. (S)
Världen är jävligare *än på 50-talet*, men Bertil Petterssons håg är något ljusare. (S)
HV har dock inte samma spelstyrka *som förra säsongen*. (S)

[…] Lantmännen kommer att fortsätta använda köttfodermjölet *som hittills*. (S)
Visst kan vi klara oss med hälften så mycket elkraft *som nu* […] (S)

Också när komparanderna är platser kan förgrundskomparanden lämnas outtryckt om sammanhanget visar vilken plats som avses:

Han tjänar i varje fall mer pengar (där) *än här*.
Priserna på industriprodukterna har ofta varit dubbelt eller tre gånger så höga *som på världsmarknaden*. (S)

Satsen kan dessutom utgöra jämförelsens ram när komparatorn ingår i det led som också anger förgrundskomparanden. Följande fall kan urskiljas:

a) Förgrundskomparanden anges med predikativ eller sättsadverbial (jfr också § 9):

Tom sprang <lika$_k$ effektivt>$_{fk}$ *som vackert*.
Tom sprang <mera$_k$ effektivt>$_{fk}$ *än vackert*.

b) Förgrundskomparanden anges med en finit verbfras:

Inge <sjunger lika$_k$ gärna madrigaler>$_{fk}$ *som spelar dansmusik*.
Inge <sjunger hellre$_k$ madrigaler>$_{fk}$ *än spelar dansmusik*.

c) Förgrundskomparanden anges med ett substantiv i en indefinit nominalfras. Subjunktionsfrasens rektion är då ett substantiv utan framförställt kvantitetsattribut, dvs. en dividuativ eller plural nominalfras.

Bengt har <flera$_k$ båtar>$_{fk}$ *än bilar*.
I matlagningen använder Sten <mera$_k$ socker>$_{fk}$ *än salt*.

[1] Jämförelseramen gäller för komparanderna även om kongruens eller tempus inte stämmer:

Båten är lika stor *som huset*. Jfr: Huset är stort.
Han hade mer hår då *än nu*. Jfr: … än han har nu.

§ 14. Skaljämförelse. Rektionen i den komparativa subjunktionsfrasen kan ange ett värde (bakgrundskomparanden) på en viss skala, ett värde med hjälp av vilket ett annat värde (den då alltid implicita förgrundskomparanden) beskrivs: det kan vara samma, högre eller lägre. Skalan kan gälla tid, ålder, antal, längd etc. Bakgrundskomparandens mått kan anges på olika sätt:

a) med måttsuttryck (vanligen en nominalfras)

{tidigare/senare} *än 1952*, så {tidigt/sent} *som 1952*
{yngre/äldre} *än 60 år*, så {ung/gammal} *som 60 år*
{flera/färre} *än etthundra*, så {många/få} som *etthundra*
{fler/färre} *än var femte invånare*, så {många/få} *som var femte invånare*
{mer/mindre} *än 1 kilo*, så {mycket/litet} *som 1 kilo*

{längre/kortare} *än 160 cm*, så {lång/kort} *som 160 cm*
{hälften/dubbelt/tre gånger} så många *som 200*
Island blev självständigt så sent *som 1918*. (S)
Och när kölden är så sträng *som minus 25 grader* är det åtminstone nollgradigt i sandlådan och vid pingisbordet. (S)

b) med ett deiktiskt eller anaforiskt uttryck

Större *än så här* vill jag absolut ha den.
Äldre *än så* skulle han inte bli.
Utställningen kommer ursprungligen från Göteborg och kanske är det förklaringen till att den inte kommer närmare Stockholm *än så här*. (S)
Molières gestalt är mera spännande *än så* […] (S)

c) med en adjektiv- eller participfras som annars används som predikativ om sakförhållanden

Han kom tidigare *än* {*vanligt/planerat/väntat/förutsett*}.
Ett önskemål är att den vackra lokalen bevaras så intakt *som möjligt* […] (S)

d) med en narrativ (eller konsekutiv) bisats efter negerad komparativ

Han sprang inte fortare *än* (*så*) *att jag hann upp honom*.
Han var inte sjukare *än att han kunde gå på bio*.
Han hade inte fler böcker *än att vi fick rum med dem i min bil*.

I motsvarande affirmativ sats används inte detta uttryckssätt: **Han sprang fortare än att jag hann upp honom*. I stället används konstruktionen (*allt*)*för X för att* + {infinitivfras/bisats}: *Han sprang för fort för att jag skulle kunna hinna upp honom*.

Vid skaljämförelse kan subjunktionsfrasen inte parafraseras med komparativ bisats enligt mönstret vid jämförelse inom satsens ram (§ 12).[1]

[1] Subjunktionsfraser av typen (c) ovan kan parafraseras med sats men denna följer inte mönstret för parafraser vid jämförelse inom satsens ram, dvs. den parafraserande bisatsen kopierar inte den överordnade satsen:

Du måste viska så tydligt {*som möjligt*/som det är möjligt (att viska)}.
Han stannade längre {*än planerat*/än det var planerat (att han skulle stanna)}.

ANM. 1. Man skulle kunna uppfatta komparativa bisatser med *vad* efter subjunktionen som exempel på subjunktionsfras med skaljämförelse. Då skulle *vad* och den följande satskärnan betraktas som en relativ bisats utan korrelat, dvs. som ett nominalt led (Bisatser § 34) vilket indirekt anger ett mått på den aktuella jämförelseskalan.

Han är snabbare *än vad du är*. [Ungefär: Han är snabbare än det som du är i fråga om snabbhet.]

ANM. 2. Narrativ bisats som rektion i subjunktionsfrasen vid negerad komparativ kan jämföras med konsekutiv bisats. Konsekutiv sats används också för att specificera grad (Bisatser § 124).

Han sprang så långsamt (så) att jag hann upp honom. Han sprang inte så fort att jag inte hann upp honom. Jfr: Han sprang inte fortare än att jag hann upp honom.

§ 15. Individjämförelse. När förgrundskomparanden anges med en nominalfras som samtidigt innehåller komparatorn, jämförs förgrundskomparanden direkt med bakgrundskomparanden. Subjunktionsfrasens uppgift är att närmare ange förgrundskomparandens egenskaper eller identitet. Semantiskt sett är jämförelseramen alltså begränsad till vad som sägs i den nominalfras som anger förgrundskomparanden.

Jag skulle vilja köpa en {annan/större} blomma *än den här*.
Jag skulle vilja köpa en {sådan/likadan/lika vacker} blomma *som den här*.
Jag skulle vilja köpa samma blomma *som den här* men en gul.

Hur kan du släppa ifrån dig ett så slarvigt och ytligt program *som onsdagens* […] (S)
Tarasti betraktas dock som en administratör som kan ta sig an andra uppgifter *än miljövårdande*. (S)
Omkring en fjärdedel av de samlade resurserna för missbrukarvård och vård av barn och ungdom drivs av annan huvudman *än kommun eller landsting*. (S)

Subjunktionsfrasen kan inte parafraseras med komparativ bisats enligt mönstret vid jämförelse inom satsens ram (§ 12).[1]

[1] Om komparatorn (§ 9) är attribut kan subjunktionsfrasen parafraseras genom att attributet ersätts med en relativ bisats vars predikativ bestäms av en komparativ bisats:

en större blomma *än den här* ≈ en blomma som är större än den här är
en lika stor blomma *som den här* ≈ en blomma som är lika stor som den här är

ANM. Trots att jämförelseramen vid individjämförelse semantiskt sett är begränsad till vad som sägs i det blockled som anger förgrundskomparanden, behöver skillnaden pragmatiskt sett inte vara så stor mellan jämförelse inom satsens och inom komparandledets ram, eftersom förgrundskomparanden också i det senare fallet är kommunikativt intressant endast i sitt sammanhang. Följande satser är alltså pragmatiskt ganska likvärda trots att de är grammatiskt och semantiskt olika:

Hon vill läsa en annan bok *än den där*. [individjämförelse]
Hon läser hellre den här boken *än den där*. [jämförelse inom satsens ram]

Predikativ subjunktionsfras § 16–17

§ 16. Struktur. Den predikativa subjunktionsfrasen består av *som/såsom* + nominalfras eller adjektiv- eller participfras:[1]

Regeringen kan behöva ladda upp inför sin dubbla uppgift att först uppträda *som hårdhänt arbetsgivare till de offentliganställda* och sedan söka deras stöd i valkampen mot den borgerliga oppositionen. (S)
Samtliga i företagsledningen kommer dock att kvarstå *såsom delägare*. (S)

[…] det började förekomma ord *som becquerel, cesium och millisievert* i nyheterna. (S)
I motiveringen sägs att hon får medaljen för sina betydelsefulla insatser till främjande av nordisk gemenskap *såsom energisk förkämpe för bevarad och förbättrad språkförståelse* och *såsom vital kulturförmedlare inom scenkonsten*. (S)
Nu är vinterns grepp *som fastast* […] (S)
Det här är en bild av min far *som nyss examinerad från folkskollärarseminariet*.
Alla problem var små och snart lösta, alla frågor besvarade eller avförda *såsom felaktigt ställda*. (R)

Nominalfrasen är ofta naken med samma betydelse som i predikativa och appositionella led utan subjunktion (Nomfraser § 112):

Han arbetar *som sekreterare*. [Jfr komparativ subjunktionsfras i sats där komparator saknas: Han arbetar *som en sekreterare*.]

Subjunktionen kan, särskilt när subjunktionsfrasen fungerar som bundet led, stå isolerad, med rektionen underförstådd eller i funktion som satsbas eller utbrutet led (jfr Prepfraser § 10, Predv § 16):

Jag har aldrig sett skymten av den damernas riddare han gäller *som* [–].
Skolkonsulent har jag aldrig arbetat *som*.
Det är *skolkonsulent* han arbetar *som*.
Målvakt var hon särskilt bra *som*, tyckte alla.

[1] *Som* kan (hos vissa språkbrukare) konstrueras med tidfästande adverbial i indirekt anföring, referatmening och liknande när det tidfästande adverbialet är deiktiskt med utgångspunkt i den refererandes talsituation (Advl § 93 not 1):

Albert sa i förrgår han skulle komma *som i dag*.

Den ursprungliga repliken kan ha haft ett adverbial som *i övermorgon* eller *den 23 november*. När yttrandet refereras den 23 november kan talaren hänvisa till talsituationens tid med *i dag* och markera detta extra med *som*.

§ 17. Betydelse och syntaktisk funktion. Den predikativa subjunktionsfrasen anger vad predikationsbasen är med avseende på en egenskap eller en funktion. Till skillnad från den komparativa subjunktionsfrasen anger den således inte överensstämmelse (eller bristande sådan), särskilt inte i fråga om grad. Subjunktionen har ofta bara till funktion att signalera rektionens predikativa relation till sin predikationsbas (normalt angiven av satsens subjekt eller objekt, Predv § 9).

Den predikativa subjunktionsfrasen fungerar som bundet eller fritt predikativ, som apposition eller som predikativt attribut.[1] Till skillnad från vad som vanligen är fallet med den komparativa subjunktionsfrasen är den predikativa subjunktionsfrasen alltså inte bestämning till en komparator.

a) Bundet predikativ

Subjunktionsfras med *som* (eller undantagsvis *såsom*) fungerar som bundet subjektspredikativ vid vissa verb (t.ex. *duga*, *framstå*, *framträda*, *fungera*, *gälla*, *passa*, *uppträda*), som bundet objektspredikativ vid andra (t.ex. *använda*, *beteckna*, *betrakta*, *framställa*, *lämpa sig*, *redovisa*, *räkna*, *stämpla*, *uppfatta*, *uppleva*) samt också som bundet subjektspredikativ vid den senare gruppen av verb i passiv (Predv § 22–23, 39–40):

[…] vips så har man ett nytt ID-kort (som också gäller *som körkort*)! (S)
Åren 1959–61 fungerade han *som organisationskonsult* vid George S May International Co […] (S)
Han arbetar halvtid *som skolkonsulent* inom Stockholms stift. (S)

Man uppfattar mig med rätta *som en garant för det bestående*.
[…] att de använt en ung människa *som syndabock*. (S)
Du kan betrakta dig *som avskedad härifrån*.
Hon upplever det nog *som positivt* att du flyttar.
Men om du tror att hon räknar mig *som sin like*, så tar du fel. (R)

Jag uppfattas ofta *som en garant för det bestående*.
Detta kommer säkert att upplevas *som positivt*.

Vid vissa verb kan ett bundet predikativ ha referenten för ett bundet objektliknande adverbial som predikationsbas:

Förnimmelsen var så välbekant att hon endast sällan tänkte på honom *såsom en annan varelse*. (R)

b) Fritt predikativ

Subjunktionsfras inledd med *som* (eller undantagsvis *såsom*) kan fungera som fritt predikativ. När rektionen är en nominalfras kan subjunktionsfrasen oftast parafraseras med *i egenskap av* + nominalfras (jfr Predv § 46: b). (Fria predikativer kan normalt inte utgöras av enbart nominalfras, Predv § 46: b.)

Som amanuens är du väl van att sköta anteckningar […] (R)
Som kvinna sitter man inne med fonder av kunskap om människor […] (R)
Som rektor för Äppelvikens rektorsområde […] anser jag mig kunna bedöma förhållandena på skolområdet här ute. (S)
Tillåt mig, *såsom medlem av nämnda kommitté*, att bemöta detta. (S)

När rektionen är en adjektiv- eller participfras (Predv § 46: a) kan subjunktionsfrasen (till skillnad från enbart adjektiv- eller participfras som predikativ) ange att resten av satsen restriktivt avser predikationsbasen endast under en viss tid, nämligen precis när också predikativet gäller om denna referent (Predv § 51). I andra fall implicerar subjunktionsfrasen en orsak till satsens aktion (Predv § 52: a). Med lätt ålderdomlig prägel används dessutom i sistnämnda betydelse (*så*)*som* + *varande* + adjektiv-, particip- eller nominalfras i stället för *som* + nominalfras.

Som ung och grön var jag mycket intresserad av Fjärran Östern. ≈ När jag var ung och grön…
Som uppvuxen utomlands var han okunnig om det svenska skolsystemet. ≈ Eftersom han var uppvuxen utomlands …
[…] en del andra avfärdade han *såsom varande ointressanta*. (S)
Som varande din chef och din vän skulle jag vilja ge dig ett råd.
Den omtyckta damen förekom till och med i Guinness rekordbok *som varande den nu äldsta levande alligatorn i fångenskap*. (S)

c) Attribut

Som appositionsliknande tillägg fungerar *som/såsom* + nominalfras för att ange exemplifiering (Nomfraser § 70):

Många av de nya bostadsområdena, *som Skeppet, Runö Gård och Söraparken*, förutsätter en förbifart. (S)

Subjunktionsfras används också som apposition respektive predikativt attribut med restriktiv betydelse som vid (b) ovan (Nomfraser § 65):

Det här är en bild av Greta Garbo och mig *som* {*skolflickor/unga*}.
Erland Åsheden *som Hamlet* var en syn för gudar.

d) Predikativ eller adverbial med rektion som innehåller superlativ

Alternativt till enbart adjektivfras används subjunktionsfras när den jämförelse som ligger i superlativen avser komparand som inte är subjekt (Adj. § 46, Predv § 16, Advl § 63):[2]

Han är (*som*) *piggast* vid 11-tiden. Jfr: Han är piggare vid 11-tiden än vid andra tider.
Hon målade (*som*) *vackrast* på 20-talet. Jfr: Hon målade vackrare på 20-talet än vid andra tider i sitt liv.
Vid mynningen är ån (*som*) *bredast*. Jfr: Ån är bredare vid mynningen än på andra ställen.
Förra året sprang han sträckan (*som*) *snabbast*. Jfr: Han sprang sträckan snabbare förra året än vid något annat tillfälle.
Ån är tolv meter där den är (*som*) *bredast*.
Han sprang sträckan på en kvart när han sprang den (*som*) *snabbast*.

Som fria predikativ kan fraser av denna typ motsvara bisatser som anger tider eller platser och då kan (liksom under (b)) *som* inte utelämnas:

Som bredast är nog ån tolv meter. ≈ (På det ställe) där ån är som bredast …
Som snabbast sprang han sträckan på en kvart. ≈ (Vid den tidpunkt) då han var som snabbast …

[1] *Som bekant, som redan nämnt, som tidigare påpekat* m.fl. fungerar semantiskt som ett predikativ till hela satsen (jfr appositionellt använda relativa bisatser, Bisatser § 37) och är närmast lexikaliserade i funktionen som modala satsadverbial:

Naturkatastrofer såsom jordbävningar och översvämningar har *som bekant* tidigare drabbat endast kapitalistiskt styrda länder. (S)

[2] Någon gång står subjunktionsfrasen som attribut:

Vi sålde (*som*) *mest* glass på lördagarna. Jfr: Vi sålde mera glass på lördagarna än andra dagar.

Koncessiv subjunktionsfras § 18–20

§ 18. Struktur. Den koncessiva subjunktionsfrasen består av en koncessiv subjunktion och en rektion. Subjunktionen är vanligen *om än*, *fastän*, *fast* eller *ehuru*. Rektionen är en fras av den typ som annars kan fungera som predikativ eller adverbial, dvs. en adjektiv- eller participfras, en nominalfras eller en prepositions- eller adverbfras. Den kan omfatta fler än ett led, varvid dock alltid ett är det rematiskt tyngsta.[1] Den koncessiva subjunktionsfrasen används mest i skriftspråk. Exempel ordnade efter strukturen hos det rematiskt tyngsta ledet i rektionen:

Adjektivfras:

De reformer han har föreslagit är, *om än djärva med sovjetiska mått mätt*, knappast ett språng mot demokrati. (S)

Var han ännu en av statsrådets hejdukar borde han, *ehuru minderårig*, icke komma undan ostraffad. (R)

Participfras:

Själv är han dotterson till mjölnaren på ön, *fast född i Stockholm 1915*. (S)

[…] 200 000 hektar med energiskog, som också den är en sorts skog, *om än mer snabbväxande och otjänlig för skogspromenader*. (S)

Nominalfras:

Men i hennes version är mannen vampyren, *om än en desperat sådan*. (S)

Ehuru själv under denna tid fortfarande chef för firmans norrländska produktionsenheter gjorde han uttalanden i pressen som i hög grad skadade företagets good-will.

Prepositionsfras, adverbfras:

Fastän inte utan besvär lyckades jag efter ett halvår få verksamheten att fungera som planerat.

Han brukar besöka oss på somrarna, *om än inte så ofta som förr i tiden*.

[1] Konstruktionstyper som *om inte X så i alla fall Y*, *om än X så ändå Y* är ett slags reducerade koncessiva satsfogningar. Semantiskt och delvis också syntaktiskt erinrar konstruktionen om en adversativ samordning (Samordn. § 41). Hela konstruktionen kan fungera som framförställt attribut.

Han beskrevs som en *om inte genialisk så i alla fall mycket skicklig* musiker. [jfr: … en inte genialisk men ändå mycket skicklig musiker]

Hon spelade *om inte genialiskt så i alla fall skickligt*.
Han satt där med sitt pussel, *om inte harmonisk så i alla fall mindre desperat än sista gången hon såg honom*.
Vi kom till slut i mål *om inte som segrare så i alla fall hederligt placerade*.
en instrumentalt infallsrik och *om än väl voluminös så dock nöjsamt lättviktig* konsertavslutning (S)
Jämförd med dem tycks korken *om inte odödlig så i alla händelser svårförstörbar*. (R)
[…] därför var hon, *om inte en illa aktad person, så i alla fall en smula sedd över axeln*. (R)
Sannolikt skulle han ta emot honom med öppna armar, *om inte för annat så för att hämnas*. (R)

§ 19. Syntaktisk funktion och distribution. Syntaktiskt fungerar den koncessiva subjunktionsfrasen vanligen som fritt predikativ eller adverbial i verbfrasen.[1] Om rektionen är en adjektiv- eller participfras kan den också vara adjektivattribut eller predikativt attribut i nominalfrasen.

a) Fritt predikativ:

Ehuru upprörd av övervåldet mot taxen såg jag genast den svaga punkten i statsrådets resonemang. (R)
De reformer han har föreslagit är, *om än djärva med sovjetiska mått mätt*, knappast ett språng mot demokrati. (S)
Algeriet protesterade genast till FN för att det, *ehuru berörd och intresserad part*, inte var med. (R)

Subjunktionsfrasen placeras och rektionen kongruensböjs enligt reglerna för övriga predikativ (Predv § 12–13):

b) Fritt adverbial:

Dödgrävaren förmåddes ringa, *ehuru motvilligt*. (R)
Han var alltid snäll mot barnen *om än ofta med stor självövervinnelse*.

c) Adjektivattribut:

Det ger mitt ansikte ett visst härjat, *ehuru icke helt misskläsdsamt* drag. (R)
[…] de osorterade papperna och anteckningarna som skulle renskrivas ligger i samma – *fast högre* – högar som för åtta år sedan. (S)

d) Predikativt attribut:

Uppgörelser med morsor och farsor, familje-trauman i Noréns anda, *fast mycket sämre*, är det vanligaste motivet. (S)
[…] 200 000 hektar med energiskog, som också den är en sorts skog, *om än mer snabbväxande och otjänlig för skogspromenader*. (S)

[1] När subjunktionsfrasen står sist i satsen kan den ofta alternativt ses som fritt annex (jfr Annex § 14).

§ 20. Betydelse. En koncessiv subjunktionsfras har samma betydelse som en koncessiv bisats där rektionen motsvaras av en bunden bestämning till verbet *vara*:

Fastän på det hela taget ointresserad av företaget skrev han ändå ett vänligt brev till sin kusin. ≈ Fastän han på det hela taget var ointresserad av företaget …

Han var alltid snäll mot barnen *om än ofta med stor självövervinnelse.* ≈ … om än detta ofta var med stor självövervinnelse.

Den koncessiva subjunktionsfrasen utgör vanligen en självständig informationsenhet, ofta en sidokommentar till satsinnehållet i övrigt, på samma sätt som brukar vara fallet med många lösa appositioner (Nomfraser § 69) och med icke-restriktiva fria predikativ (Predv § 52).

27 FLERLEDADE FRASER

1 Översikt.

Nexusfraser 2–4

2 Relativ nexusfras. 3 Appositionell nexusfras. 4 Adverbiell nexusfras.

Flerledade *med*-fraser: *med barnen sängliggande* 5–8

5 Struktur. 6 Syntaktisk funktion och distribution. 7 Betydelse. 8 Parafraser.

Utvidgade fraser och nominala satsförkortningar 9–10

9 Utvidgade fraser. 10 Flerledad nominal satsförkortning.

§ 1. Översikt. I detta kapitel upptas ett antal konstruktionstyper som har det gemensamt att de består av mer än ett led. Dessa led skulle var för sig kunna fungera som satsled i finita satser. De utgörs av: nominalfraser (som kan vara t.ex. subjekt eller objekt), adjektiv- och participfraser (som kan vara predikativ) eller adverb- och prepositionsfraser (som kan vara adverbial). Många av de flerledade fraserna har (liksom många subjunktionsfraser) en satsekvivalent karaktär, dvs. de kan i sitt sammanhang parafraseras med en finit bisats. I många fall råder en nexusrelation mellan två av frasens led, dvs. det ena ledet anger predikationsbasen för det andra ledet, ungefär som subjektet anger predikationsbasen för predikatsledet i en finit sats.

Följande typer urskiljs här:

a) Relativ nexusfras:

Tretton lampor, *varav två med röd skärm*, har försvunnit. [jfr: … varav två har röd skärm]

b) Appositionell nexusfras, dvs. en nominalfras + ett led som motsvarar ett predikativ eller ett adverbial i en parafraserande sats. Den flerledade frasen fungerar som ett appositionellt tillägg till en nominalfras i den överordnade satsen.

Ett 30-tal skådespelare deltar i pjäsen, *många från Tyskland och Holland*.
Vi lyfte ner mormor, *också hon förbluffad över vad som hänt*.

c) Adverbiell nexusfras, dvs. en nominalfras + ett led som motsvarar predikativ i en parafraserande sats. Hela frasen fungerar som adverbiellt led i den överordnade satsen.

Syskonen oräknade var vi femton stycken. Jfr: Om inte syskonen är medräknade …

d) Flerledad *med*-fras:

Med Stina som sekreterare skulle ni snart bli färdiga. Jfr: Om ni hade Stina som sekreterare … Om Stina var sekreterare …

e) Utvidgad predikativ eller adverbiell fras, som består av ett predikativt eller rumsbetecknande led i konstruktion med ett predikativt *själv* eller ett adverbiellt led.

Själv {*smålänning/bördig från Småland*} kan jag inte klandra honom. Jfr: Eftersom jag själv är smålänning …

Jag talade med min faster, *redan då* {*ytterst frispråkig/ordförande i bridgeklubben*}. [jfr: … min faster som redan då var {ytterst frispråkig/ordförande i bridgeklubben}]

Väl inne kastade jag av mig de våta kläderna. Jfr: När jag väl var inne …

f) Nominal satsförkortning, dvs. en nominalfras + ett led som motsvarar predikativ eller adverbial i en parafraserande sats. Den flerledade nominala satsförkortningen fungerar i sin helhet som ett nominalt led, vanligtvis som subjekt, i den överordnade satsen.

Vinterdäcken påsatta nu hade varit bättre med tanke på vädret.

En kulspruta till där borta hade varit idealiskt. Jfr: Om vi hade haft en kulspruta till därborta …

Jämför också tvåledade huvudsatsekvivalenter, Icke satsf. men. § 37–47.

ANM. Flerledade fraser kallas ibland exocentriska, dvs. fraser utan huvudord. Den finita satsen, eller i varje fall dess kärna, skulle kunna kallas för en flerledad fras. Också samordningar (se kapitel 42 Samordning) och dubbeladverbial (Advl § 26, 66) kan sägas vara exocentriska, flerledade konstruktioner.

Nexusfraser § 2–4

§ 2. Relativ nexusfras. Den relativa nexusfrasen består av ett relativt adverb (*varav* eller *varibland*) + en nominalfras (A) och en fras av den typ som annars kunde fungera som predikativ eller adverbial (B). Också andra led kan ingå, men A- och B-leden är utöver det relativa adverbet de obligatoriska samt strukturellt och informativt bärande leden i konstruktionen. Mellan A- och B-leden råder en nexusrelation: A-ledets referent är predikationsbas för B-ledet.

Den relativa nexusfrasen kan parafraseras med en relativ bisats som har samma inledare. A-ledet motsvarar den relativa bisatsens subjekt. (Dess referent utgör en del av korrelatets referenter precis som subjektets referent är en del av korrelatets i den parafraserande relativa bisatsen.)[1]

Hela frasen fungerar kommunikativt som ett självständigt påstående, vanligen mindre framhävt än det påstående som görs med den omgivande satsen. Jämför icke-restriktiv relativ bisats, Bisatser § 29.

Den relativa nexusfrasen används syntaktiskt på samma sätt som en icke-restriktiv relativ bisats (med samma relativa adverb som satsbas). Den fungerar således som efterställt attribut och placeras som motsvarande relativa bisats. A-ledet innehåller oftast ett kvantitetsattribut men behöver inte göra det.

120 flyktingbarn, *varav {många/en tredjedel/bara X och Y} från Libanon*, måste skickas tillbaka. [jfr: 120 flyktingbarn, {många/en tredjedel} från Libanon; 120 flyktingbarn, varav {många/en tredjedel} var från Libanon]
Hela syskonskaran, *varav {den äldsta/min bror Johan} redan med eget barn*, stod uppradad vid bordet.
Ett hundratal anställda, *varav många {akademiker med lång utbildning/tillhörande organisationens ledningsgrupp}*, har avskedats.
Tillsammans var vi cirka nittio elever *varav de flesta danskar*. (R)
Skulle vi kanske bo i en villa? Fem rum, *varav ett presumtiv barnkammare*. (R)
Nio patienter fick sätta livet till *varav två redan under förnatten*. (R)

[1] Den relativa nexusfrasens B-led är inte sällan ett particip som i en parafraserande relativ bisats motsvaras av dennas finita verb:

fem flickor *varav två sittande på trottoaren* [jfr: fem flickor varav två satt på trottoaren]
tio böcker *varav hälften tillhörande institutionen* [jfr: tio böcker varav hälften tillhör institutionen]
ett hundratal ungdomar *varav många ditlockade av annonsen* [jfr: ett hundratal ungdomar av vilka många hade lockats dit av annonsen]

§ 3. Appositionell nexusfras. Den appositionella nexusfrasen består av två led, dels en nominalfras (A-ledet), dels ett led (B-ledet) med struktur som ett predikativ eller adverbial i en parafraserande sats. A-ledet betecknar B-ledets predikationsbas. Frasen fungerar syntaktiskt som ett appositionellt tillägg till en nominalfras i den överordnade satsen och kan sägas uttrycka ett självständigt påstående, vanligen mindre framhävt än det påstående som görs med den omgivande satsen (jfr § 2). Den appositionella anknytningen är av två slag:

a) A-ledet anger en delmängd av referenterna för ett indirekt korrelat i den överordnade satsen:

Plötsligt fick jag syn på alla turisterna, *några alldeles dyngsura av regnet*. [A-ledet *några* anger en del av de referenter som betecknas med *alla turisterna*.]
Jag har en massa skräp på vinden, *det mesta från mitt föräldrahem*. [A-ledet anger en viss del av den referent som betecknas med *en massa skräp*.]

Om B-ledet är kongruensböjligt kongruensböjs det efter A-ledet. Också optionella led motsvarande fria adverbial eller satsadverbial i en parafraserande sats kan förekomma i den utvidgade frasen.

några alldeles dyngsura av regnet
det mesta förmodligen inköpt för många år sedan

Relationen helhet : del mellan det indirekta korrelatet och A-ledet kan anges explicit med ett partitivt attribut i A-ledet. Nominalfrasen är oftast indefinit och kvantitetsbetecknande, men även andra strukturer är möjliga.

Barnen hade, {*många/några*} (*av dem*) *otillräckligt klädda*, flytt hemifrån när soldaterna kom.
Gästerna anlände tidigt, *de första med bil*, redan på eftermiddagen.

Frasen står på någon av de ordinarie platserna för satsled av B-ledets typ eller också – oftast – som postponerat led (Postp. led § 4: d). Det led vars referenter A-ledet anger en del av är ofta ett definit subjekt.

Mina släktingar, *alla lika förtjusta över inbjudan*, hade tackat ja meddetsamma.
Mina släktingar hade, *många med entusiasm*, omedelbart accepterat förslaget.
Mina släktingar hade tackat ja, {*alla/båda/var och en/hälften/en tredjedel/många/några/två av dem*} *utan att ana vad det rörde sig om*.
Fångarna i Manjaca, *många av dem svårt undernärda*, har vid tidigare tillfällen klagat över matbristen i lägret […] (S)
För min egen del har två sådana bataljer satt sig särskilt fast i minnet, *båda under min tid som lärstyrman på Riddarhuset*. (R)
Gummorna var riktigt rara, *var och en på sitt sätt*. (R)
Varje lik har en rejäl grön plätt för sig själv, *många i behaglig närhet till något litet tempel eller gravkor*. (R)

Appositionell nexusfras av denna typ kan ibland parafraseras med en relativ nexusfras (§ 2):

De långväga gästerna, (varav) *många från Afrika*, hade redan anlänt.
Alla mina barn (varav) *den äldste nu redan färdig präst* har flyttat till Uppsala.

b) A-ledet är en fokuserad anaforisk nominalfras med syftning på ett föregående korrelat i den överordnade satsen. Om A-ledet böjs i nominativ-ackusativ står det i nominativ. Den anaforiska nominalfrasen är fokuserad med ett satsadverbial som *också*, *inte heller*. B-ledet har struktur som ett predikativ eller adverbial i en verbfras. Om B-ledet är kongruensböjligt kongruensböjs det efter A-ledet. Också andra led, motsvarande fria adverbial eller satsadverbial i en parafraserande sats, kan förekomma i frasen.

Svensson hade, *också han lockad av förhandsreklamen*, tänkt gå på föreläsningen.
Mina medarbetare, *inte heller de särskilt tilltalade av de nya propåerna*, förhåller sig än så länge avvaktande.
Drottningen talade länge med sekreterarna, *också de påtagligt smickrade av uppmärksamheten*.

Frasen kan stå omedelbart efter korrelatet eller som fritt predikativ eller adverbial i satsens mittfält eller slutfält eller som postponerat led (Postp. led § 4: d):

Vi börjar med hans bakgrund, *också den intressant liksom han själv*. (R)
F. suckade, *också det sarkastiskt*. (R) [*Suckade* är korrelat.]
Rektorn hade, *också han med sin fru*, gett sig i väg till uppvaktningen.
De såg rektorn, *också han med sin fru*, på väg till uppvaktningen.
De såg rektorn på väg till uppvaktningen, *också han med sin fru*.

Appositionell nexusfras av denna typ kan parafraseras med en relativ bisats, där A-ledet ingår som fritt predikativ och B-ledet är ett bundet predikativ eller ett adverbial i verbfrasen:

Vi börjar med hans bakgrund, *också den intressant liksom han själv*. [≈ … vilken också den är intressant liksom han själv]
Mina medarbetare, *inte heller de särskilt tilltalade av de nya propåerna*, förhåller sig än så länge avvaktande. [≈ … vilka inte heller de är särskilt tilltalade av de nya propåerna …]

§ 4. Adverbiell nexusfras. Den adverbiella nexusfrasen består av två led som står i nexusrelation till varandra: ett nominalt led (A) och ett led (B) som motsvarar ett predikativ eller ett adverbial i en finit sats. Också andra led, motsvarande fria adverbial eller satsadverbial i en parafraserande sats, kan förekomma i frasen. Konstruktionen fungerar som fritt adverbial och används ofta för att göra en sidokommentar till resten av satsinnehållet.

De adverbiella nexusfraserna är alla mer eller mindre fixerade: B-ledet väljs bland ett litet antal particip eller adjektiv, medan A-ledet väljs fritt.

Följande particip och adjektiv kan bilda adverbiell nexusfras med det nominala ledet (A) i vissa fall framför, i andra fall efter:

a) A-led + {*inberäknad/inräknad/medräknad/oräknad/inbegripen*} (kongruensböjt efter nominalfrasen) 'om (inte) A är inräknad'

Alla folkgrupper inberäknade talas det femton språk i nationen.
I dag är det 37 personer som heter Romanov och hör till dynastin, *ingifta oräknade*. (S).

b) {*inberäknat/inbegripet*} (oföränderligt neutrum singularis) + A-led 'om A är inräknad'

Totalt innebär detta fram till januari 1978 en personalminskning med 375 tjänster, *inberäknat fyrskeppen*. (S)
Den djupa skiljelinjen mellan oss och de borgerliga partierna, *numera inbegripet stockholmspartiet*, gäller om det skall gå att tjäna pengar på människors grundläggande behov av social omvårdnad och service. (S)

c) A-led (i ackusativ respektive grundkasus) + *ovetande* 'utan att A vet det'

Han hade varit där *min hustru ovetande*.
Mig helt ovetande hade jag dock en betraktare. (R)

d) *likgiltigt* (oföränderligt neutrum singularis) + kvesitiv eller disjunktiv rogativ bisats (A-ledet) 'A är likgiltigt' (dvs. den överordnade satsen gäller ändå)

Likgiltigt när hon kommer, måste vi ha rapporten klar i morgon.
Likgiltigt om hon säger ja eller nej måste vi anställa fler assistenter.

Andra adverbiella nexusfraser är starkt lexikaliserade.[1]

[1] Lexikaliserade adverbiella nexusfraser är sålunda följande:

a) *veterligt*, ett adjektiv som över huvud taget endast förekommer som B-led i adverbiell nexusfras (Adjfraser § 23 not 1), + ett föregående A-led som normalt refererar till första person

{*Mig/Oss*} *veterligt* har ingen rökt i detta utrymme. Jfr: Såvitt {jag/vi} vet …

b) *ingen nämnd och ingen glömd*

Hon skulle […] kunnat bli en reporterfotograf fullt kapabel att tävla med våra främsta i dag, *ingen nämnd och ingen glömd*! (R)

c) *sagt och gjort* (utan nominalt led)

d) *ngn till glädje/vederkvickelse* etc.

Sig själv till nytta och nöje uppförde hon ett lusthus.
[…] du ska skapa! *Världsekonomin till gagn och oss till nytta*! (R)
I den stora hallen står en av Calders "stabiler" mitt på golvet och besökaren går in i skulpturen – *någon till förtretelse men de flesta till glädje*. (S)

Om adverbiell nexusfras erinrar vidare lexikaliserade uttrycksramar som *med X mått mätt*, *räknat* + sättsadverbial (eller sättsadverbial + *räknat*), sättsadverbial + {*talat/sagt*}:

Över huvud var det *med div 1-mått mätt* en underhållande kamp som bjöd på en händelserik kulmen under den sista kvarten. (S)
Den landsomfattande indiska festivalen börjar alltså den 21 augusti i Kungsträdgården med en stor marknad, liten *med indiska mått mätt*. (S)
Produktiviteten är obetydlig, *räknat per timme*.
Grovt räknat torde det […] handla om alltifrån cirka 800 till drygt 1 000 politiska fångar. (S)
Men över gatukorsningen intill huset med nummer 31 hängde, *bildligt talat*, ett mörkt moln. (S)
[…] *ärligt talat* bryr vi oss inte om att ta reda på vem som har gått på kadettskola tillsammans med vem. (S)
Uppriktigt sagt så tycker jag inte att ni ser ut som någonting alls! (S)
Tekniken har, *kort sagt*, intellektualiserats. (S)

ANM. Några perfektparticip har lexikaliserats som prepositioner, *frånsett*, *bortsett från*, *förutsatt*, *givet*, *jämfört med*, *oaktat*, *oansett*, *oavsett* (Prep. § 28: c, 30):

Frånsett Stenmarks insats var den här slalomen inte alls bra, säger Lasse. (S).
Bortsett från problemet med hur man skall räkna de heltidsstuderande som söker arbete presenterar SCB från och med årsskiftet en förbättrad statistik av arbetslösheten. (S)
Förslaget beräknas kosta 7,5 miljoner kronor om året, *förutsatt att antalet adoptioner håller sig kring nuvarande 1 600 barn årligen*. (S)
Givet ett visst mål, hur uppnår man detta effektivast? (S).
Han är rik, i varje fall *jämfört med mig*.
Oavsett var hon håller hus måste vi ge oss av nu.

Flerledade *med*-fraser: *med barnen sängliggande* § 5–8

§ 5. Struktur. Den satsekvivalenta *med*-frasen består av prepositionen *med* och en flerledad rektion. Rektionens första led (A) är en nominalfras och dess andra led (B) är en fras med struktur som ett predikativt led (Predv § 2) eller som ett adverbial (Advl § 2). Också andra led kan förekomma i frasen, men A- och B-leden är utöver prepositionen de obligatoriska samt strukturellt och informativt bärande leden i konstruktionen. Om B-ledet är kongruensböjligt kongruensböjs det efter A-ledet.[1]

Film är ett fantastiskt rikt medium, men de flesta regissörer arbetar *med händerna bakbundna och ena ögat stängt*. (S)
[…] hela tiden står han i profil *med håret skymmande ansiktet*. (S)
”Hindenburg” var ett nazityskt prestigeskepp, en jättezeppelinare *med stora hakkors på sidorna*. (S)
Men det blir inget av, läderklädda poliser *med kravallhjälmarna som varningar i näven* föser in gängen var för sig i olika tunnelbanevagnar. (S)

B-ledet utgörs inte sällan av en absolut använd preposition (Prep. § 34). Dess underförstådda rektion har ofta samma referent som den nominalfras där *med*-frasen är attribut eller den nominalfras som är subjekt i den sats där *med*-frasen är adverbial.

Släpvagnen *med kapellet på* är ledig. Jfr: ?Släpvagnen *med kapellet på sig* …
Han badade *med skjortan på*. Jfr: ?Han badade *med skjortan på sig*.
Och fröken ger alla barn var sin riktig skolpenna, en gul *med blyerts i*. (S)
några tomatskivor *med lite svartpeppar över* (S)
min julklapp, flaskan *med den lilla båtmodellen inuti* (R)

I stället för *med* kan *utan* (med negerande betydelse) ibland användas:

Jag hade inte klarat det *utan dig som rådgivare*.

Flerledade *med*-fraser kan konstrueras med vissa modala satsadverbial och/eller fria adverbial som då föregår *med*-frasen (jämför de utvidgade fraserna, § 9: b):

Han kommer snart tillbaka hit, {*kanske/antagligen*} *med händerna fulla av presenter*.
Några (*förmodligen med egna barn i aktiv ålder*) har redan insett detta mycket enkla faktum och hoppar nu av ansvaret för fortsättningen. (S)
Han kom snart tillbaka, *den gången* (*efter vad de sa*) *med händerna fulla av presenter*.

[1] I något ålderdomligt eller regionalt (finlandssvenskt) språk används ibland en konstruktion som erinrar om *med*-frasen men som saknar preposition (jämför också adverbiell nexusfras, § 4, samt tvåledad huvudsatsekvivalent, Icke satsf. men. § 38: a–b):

På gårdsplan spatserade herr baronen omkring i ensamt majestät, *händerna på ryggen, näsan riktad mot skyn*. (R)

ANM. En *med*-fras kan vara syntaktiskt homonym med en ordinär prepositionsfras där *med* som rektion har en nominalfras med efterställt attribut. Särskilt när A-ledets nominalfras är indefinit är gränsen vag gentemot en ordinär prepositionsfras (med enledad rektion).

Med bekymrade veck i pannan satte hon i gång att skissa på vårt svåra kök. (S)

§ 6. Syntaktisk funktion och distribution. Den flerledade *med*-frasen fungerar som attribut eller adverbial.

Attribut:

En leksaksbil *med ena hjulet av* låg vid sängen.
Ett barn *utan kläder på kroppen* kom emot oss.
Hon var en ensam tjej *med föräldrarna borta på någon ambassad i Östern*. (R)
Förr var det en liten åsna *med en hatt nedträdd över öronen*, som fick symbolisera Napoli. (S)
En bil *utan dörrarna ditsatta* har jag väl ingen glädje av.

Adverbial:

en halvannan meter hög enhjulig cykel, som hon *med den andra foten på pedalen* höll i balans ovanpå ett postament (S)
Därför får man koka oxsvansen någon timme eller så, först *med locket på* och sen tar man av det och kokar ner skyn […] (S)
Jag kan väl inte gå dit *utan kläder på kroppen*.
Utan dörrarna ditsatta får förstås inte bilen framföras på allmän väg.

§ 7. Betydelse. A- och B-leden i den flerledade *med*-frasens rektion står i en nexus-relation till varandra: A-ledets referent är predikationsbas för B-ledet, t.ex. så att ett tillstånd, en funktion eller en placering anges för A-ledets referent.

Där låg en bok *med halva pärmen avriven*.
Ett företag *med honom som chef* skulle snart gå i konkurs.
Med den administrativa enheten på andra sidan stan skulle arbetet försvåras oerhört.

Som helhet anger *med*-frasen en omständighet som karakteriserar *med*-frasens predikationsbas (jfr Nomfraser § 60: d, Advl § 65):

Aktieslagen *med störst andel omsatt de senaste tjugo börsdagarna* är: […] (S)
Och så radade han, *med sarkasmen drypande ur stämman*, upp exempel efter exempel på sträckor där SAS stängt sin linje […] (S)

När den flerledade *med*-frasen är attribut anger prepositionen ofta en *ha*-relation (innehav, helhet : del, innehåll, samhörighet etc.; jfr Prep. § 25: 3) mellan huvudordets referent och A-ledets referent. När *med*-frasen är adverbial gäller samma relation normalt mellan subjektsreferenten och A-ledets referent.[1]

Plötsligt hade Stockholm fått sina egna barfilosofer […] *med en smart cynism i ena mungipan och en Chesterfield i den andra*. (S) [≈ … som hade en smart cynism i ena

mungipan och en Chesterfield i den andra]
Komedi *med handlingen förlagd till ett stort restaurangkök*. (S) [≈ … som har handlingen förlagd till ett stort restaurangkök]
[…] han talar med idealistens glöd om Caruso som 20-talets rockstjärna *med horder av autografjägare efter sig*. (S) [≈ … som {har/hade} horder av autografjägare efter sig]
Han kom hem från kriget *med ena benet amputerat*. [≈ … och hade ena benet amputerat]
Jag vill inte fara hem *med halva arbetet ogjort*. [≈ … och ha halva arbetet ogjort]
Halvklädda och *med andan i halsen* kommer de springande. (S) ≈ De är halvklädda och har andan i halsen när de kommer springande.

När den flerledade *med*-frasen är adverbial kan *ha*-relationen gälla i förhållande till andra satsled än subjektet (jämför vilka led som kan ange infinitivfrasens predikationsbas, Inffraser § 26).[2]

Jag har sett honom *med nattmössan på*. Jfr: Jag har sett honom ha nattmössan på.
Det är trist (för mig) *med barnen boende så långt bort*. Jfr: Det är trist (för mig) att ha barnen boende så långt bort.
Med Peter Wallin vid rodret blir det fråga om mer löpträning än nötande på tennisbanan. (S) Jfr: När tennislaget har Peter Wallin vid rodret …

[1] Flerledad *med*-fras som fritt processadverbial hänför sig liksom vissa andra adverbial ofta till subjektet och samordnas liksom dessa gärna med fritt predikativ:

Här kommer hon nybadad och *med blommor i håret*.

Den vaga betydelsen hos *med* i *med*-frasen skiljer sig från andra mera distinkta betydelser hos prepositionen, vilket gör att *med* inte kan parafraseras med *tillsammans med* eller *med hjälp av*.

Han sitter och läser *med cigaretten i ena mungipan*. [jfr: *… {tillsammans med/med hjälp av} cigaretten i ena mungipan …]

Men också i en ordinär prepositionsfras (med enledad rektion) kan *med* ha samma betydelse som när rektionen är tvåledad (beledsagande omständighet, Advl § 81):

Det skulle vara en fördel med fler löpare. [jfr: … med fler löpare anmälda]
Projektet är möjligt att genomföra endast med väsentligt större resurser. [jfr: … med väsentligt större resurser tillgängliga]

Jämför också möjligheten till kausal tolkning av *med*-fraser med såväl enledad som flerledad rektion (Advl § 113 not 1):

Med så få löpare anmälda var vi tvungna att ställa in tävlingen.

[2] Flerledad *med*-fras kan förekomma i sats med expletivt subjekt och värderande predikativ. Satsen kan då parafraseras med en sats där *med*-frasens A- och B-led utgör subjekt. Om sådana nominala satsförkortningar som subjekt se nedan § 10.

Det blir nog vackrast *med verandan vitmålad*. Jfr: *Verandan vitmålad* blir nog vackrast.
Det vore praktiskt *med ännu en sekreterare nu efter nyår*. Jfr: *Ännu en sekreterare nu efter nyår* vore praktiskt.

§ 8. Parafraser. Den relation som prepositionen *med* anger kan också uttryckas med verben *ha* eller *vara* på ett sätt som framgår av följande exempel (där A- respektive B-led är utmärkta i den flerledade frasen):

en bok med titelbladet [A] oskrivet [B] [≈ en bok som har titelbladet oskrivet ≈ en bok där titelbladet är oskrivet]

en bil med ratten [A] till höger [B] [≈ en bil som har ratten till höger ≈ en bil där ratten är till höger]

En *med*-fras som attribut kan ofta parafraseras med en relativ bisats (se exemplen ovan). En *med*-fras' rektion kan sägas ange en aktion med neutral fakticitet, och den kan som adverbial, om den faller inom räckvidden för ett negerande eller modalt uttryck, ofta parafraseras med en adverbiell (t.ex. konditional eller temporal) bisats:

Han tar aldrig semester *med ett arbete halvfärdigt*. [≈ … om han har ett arbete halvfärdigt]
Det hade inte varit roligt att komma hem *med benet amputerat*. [≈ … om man hade haft benet amputerat]
Jag vill måla henne *med glasögonen på*. [≈ … när {hon/jag} har glasögonen på]

En adverbiell *med*-fras som står i en deklarativ huvudsats men inte inom räckvidden för ett negerande eller modalt uttryck fungerar semantiskt ofta som ett självständigt påstående, och den kan då parafraseras med en (samordnad) deklarativ sats eller en icke-restriktiv *varvid*-sats (jfr Bisatser § 37):

Han gick varje dag i parken *med en stor knölpåk i handen*. [≈ … och (han) hade (då) en stor knölpåk i handen; ≈ … varvid han hade en stor knölpåk i handen]

Utan-fras kan nästan alltid parafraseras med *utan* + infinitivfras:

Jag hade inte klarat det *utan dig som rådgivare*. [≈ … utan att ha dig som rådgivare]
Utan en enda tråd på kroppen skred han fram mellan åskådarmassorna. [≈ Utan att ha en enda tråd på kroppen …]

När rektionens B-led är en adjektiv- eller participfras kan den flerledade rektionen i *med*-frasen ofta parafraseras med en enledad rektion bestående av A-ledets nominalfras med B-ledet infogat som framförställt attribut:

en bok *med titelbladet oskrivet* [≈ en bok med oskrivet titelblad]
ta semester *med arbetet halvfärdigt* [≈ ta semester med halvfärdigt arbete]

Utvidgade fraser och nominala satsförkortningar § 9–10

§ 9. Utvidgade fraser. Fraser vilka fungerar som appositioner, predikativa attribut, fria predikativ eller rumsbetecknande adverbial (X) i en finit sats kan ingå i en flerledad konstruktion med vissa andra led, typiska för den finita satsen. Hit hör följande typer:

a) *själv* + X

Appositioner, predikativa attribut och fria predikativ (X) kan när de används icke-restriktivt utvidgas med ett föregående predikativt *själv* (vars predikationsbas betecknas med ett nominalt led i den omgivande satsen). Om den utvidgade frasen parafraseras med en finit sats fungerar detta pronomen syntaktiskt som ett fritt predikativ (Pron § 231: c).

Hennes fågelintresserade föräldrar träffade vid denna tid ofta Bengt Berg, *själv berömd ornitolog*. [≈ … som själv var berömd ornitolog]

Själv bördig från Småland kan jag inte klandra honom. [≈ Eftersom jag själv är bördig från Småland …]

Tenorsaxofonisten Dexter Gordon, *själv en av bebopens förgrundsfigurer*, spelar huvudpersonen Dale Turner […] (S)

Han sov och drömde nu om tiden då han först kom hit, *själv en kuriositet i en värld som var helt ny för honom*. (R)

Hustrun satt i en stol vid hans sida, *själv darrande av feber* […] (R)

Skrämda hade vi sett hans ensamma kamp, *själva vacklande mellan fegheten och det dåliga samvetet*. (R)

Också rumsbetecknande attribut eller adverbial kan ingå i utvidgad fras av typen *själv* + X:

Kent Nilsson, *själv {från Kalmar/i Kalmar FF}* sade sig förstå kritiken. [jfr: … som själv {är från Kalmar/spelar i Kalmar FF} …]

b) Adverbial + X

Appositioner, predikativa attribut och fria predikativ (X) kan när de används icke-restriktivt utvidgas med ett föregående adverbial (oftast ett tidsadverbial eller modalt satsadverbial, dvs. av ett slag som ofta uppträder i mittfältet när det står i en finit sats). Om det adverbiella ledet anger en omständighet, är det i normalfallet informativt viktigt och resten av frasen kan inte ensam fungera naturligt i sitt sammanhang.

Jag talade med min faster, *redan då ytterst frispråkig*. [≈ … min faster som redan då var ytterst frispråkig]

Men nu är du inte så ung längre, säger jag, *fortfarande osäker på vart han vill komma*. (R)

Kommunala bostadsbolaget Göteborgshem, *numera Poseidon AB*, fortsätter att sälja ut sina […] fastigheter. (S)

[…] han återfann några volymer med sitt eget ex libris, däribland Stagnelius skrifter i eländigt skick, sönderlästa och nerkluddade, *en gång en prydnad för hans bibliotek, som bara dammvippan fick vidröra*. (R)

Väl hemkommen blev jag ordentligt ompysslad av min mor som bara hade suttit och väntat på att jag skulle dyka upp.

För att stanna kvar en stund vid bilden av det sovjetiska huset skulle man kun-

na säga att den sovjetiske partiledaren i sitt anförande – *sannolikt ett av de viktigaste han någonsin hållit* – uppehöll sig vid tre ting. (S)
Han spelar upp gamla filmer […] med den amerikanske barytonfantomen Lawrence Tibbett, *för övrigt Frank Sinatras idol* […] (S)
Tydligen hade man gott om medel, *säkerligen en följd av det allmänna krisläget kring Finland och osäkerheten om vad som skulle hända i det krig som inte var något krig.* (R)
Men det är noga att dessa särregler inte får utformas så att de kan utgöra handelshinder, *troligen en svår avvägning.* (S)

Också rumsbetecknande adverbial eller attribut kan tillsammans med ett föregående tidsadverbial utgöra en utvidgad fras:

Strax därpå gjorde min bror, *redan då på justitiedepartementet*, en rad kontroversiella uttalanden. [jfr: … som redan då var på justitiedepartementet …]

Rumsbetecknande adverbial kan också konstrueras med ett inledande *väl*. En sådan flerledad fras används nästan bara som fundament i deklarativ huvudsats. Predikationsbas för den utvidgade frasen är vanligen den överordnade satsens subjektsreferent, men det förekommer också att frasen hänför sig till en underförstådd referent eller till en referent som anges med ett annat led än subjektet (så t.ex. särskilt i sats med expletivt subjekt). Den utvidgade frasen anger explicit predikationsbasens befintlighet efter avslutad rörelse men implicerar också en tidpunkt för detta tillstånd, varför frasen vanligen kan parafraseras med en temporal bisats.

Och hon måste ha gjort ett bra jobb, för *väl på scen* var de sex banden […] imponerande proffsiga och avslappnade. (S) [≈ … när de väl var på scen …]
Väl i bilen började han darra i hela kroppen. (R) [≈ … när han väl var i bilen …]
Roupé blir en klar tillgång för oss, han spelade lysande, berättade Darling *väl hemma i Philadelphia*. (S)

ANM. Utvidgad fras av typen *själv* + X kan ingå i koncessiva subjunktionsfraser: *fastän själv smålänning* (Subjnfraser § 18–20).

§ 10. Flerledad nominal satsförkortning. Den flerledade nominala satsförkortningen består av en nominalfras (motsvarande subjekt eller objekt i en finit sats, A-ledet) följd av ett eller flera led (motsvarande adverbial eller predikativ i en finit sats, B-leden). (B-leden kan ofta inte strukturellt skiljas från samma strukturer som attribut i A-ledet, se Anm. 1.) Den flerledade nominala satsförkortningen anger indirekt en aktion genom att beteckna två eller flera aktanter som har karakteristiska roller i denna. (Också enledad nominal satsförkortning är möjlig, se Anm. 2.)

Ännu en assistent redan från och med nyår vore faktiskt önskvärt.
Hela ordningspolisen dragen vid näsan av ett gäng demonstranter är ju inte precis vad man hade väntat.

Mycket blommor i fönstren är många husmödrars dröm.
En present till sekreteraren när det har kört ihop sig och övertid behövs är faktiskt klok politik.
Lite pengar till studiecirklarna eftersom de ju verkar fungera rätt bra har vi väl råd med.
Verandan vitmålad vore nog vackrast.
Järn i maten ifrågasätts (S)
Ett par år till med Carlsson hade sannolikt gjort situationen lättare. (S)
Aktiva arbetsmarknadsåtgärder framför passivt kontantstöd har, heter det, bidragit till att hålla sysselsättningen uppe […] (S)
Fler nätter ute i det fria orkar de gamla bara inte med. (S)

Flerledad nominal satsförkortning kan fungera nominalt på olika sätt, framför allt som subjekt, objekt och rektion.[1] Den återfinns i lexikala kontexter som annars medger narrativ bisats eller infinitivfras i samma funktion som den nominala satsförkortningen. När konstruktionen fungerar som subjekt tar den icke kongruensböjt subjektspredikativ (i neutrum singularis, Adj. § 67: b).

Subjekt:

Lite blommor till sekreteraren på hennes födelsedag {är alltid klokt/kan aldrig skada}.

Objekt:

Jag skulle vilja rekommendera *lite blommor till din sekreterare på hennes födelsedag.*

Rektion:

Tack vare *en blomma då och då till den ena eller den andra vid lämpliga tillfällen* höll han sig väl med personalen.

Om nominalfrasens A-led har ett pronominellt huvudord som böjs i kasus väljs ofta ackusativ (också när satsförkortningen fungerar som subjekt i den överordnade satsen). Val av reflexivt pronomen i satsförkortningen rättar sig ofta efter satsförkortningens underförstådda subjekt.

{*Er/Ni*} *båda som marskalkar* är väl ett klokt val.
En blomma till {*sina/ens*} *närmaste medhjälpare vid julen* är en självklarhet.

Den flerledade nominala satsförkortningen anger en aktion där A-ledets referent spelar en (oftast icke-agentiv) roll. Satsförkortningen som helhet förutsätter en kontext av samma slag som en nominal bisats även om dess A-led i sig kanske kan beteckna en individuativ aktant. Satsförkortningens innehåll kommenteras i resten av satsen, t.ex. så att det värderas eller sätts i logisk relation till ett annat sakförhållande.

Den nominala satsförkortningen kan oftast parafraseras med en narrativ bisats eller infinitivfras. A-ledet motsvarar oftast objektet i en sådan parafras. Den närmare semantiska relationen mellan A- och B-led framgår av sammanhanget och av den preposition som ofta inleder B-ledet.

En blomma på matbordet vore väl trevligt. Jfr: Att ha en blomma …
En blomma till maken på hans födelsedag kan jag verkligen rekommendera. Jfr: Att du ger en blomma till maken …
Ett gott rödvin till maten i det här hopplösa vädret skulle jag kunna tänka mig. Jfr: Att {dricka/skaffa/få} ett gott rödvin till maten …

[1] Den flerledade nominala satsförkortningen erinrar om rektionen i en flerledad *med*-fras. En nominal satsförkortning som subjekt i en sats med värderande predikativ motsvaras av *med*-fras som bundet adverbial i en liktydig sats med expletivt subjekt (jfr § 7 not 2):

Det är nog tillrådligt *med lite fler palsternackor nästa gång.* ≈ *Lite fler palsternackor nästa gång* är nog tillrådligt.

ANM. 1. Det kan vara svårt att dra gränsen mellan en flerledad nominal satsförkortning och en nominalfras med efterställt attribut. Vanligtvis visar dock kontexten om konstruktionen skall betraktas som flerledad eller om det är fråga om en ordinär nominalfras:

Många blommor i fönstren är de flesta hyresgästers ambition. [≈ Att ha många blommor i fönstren …]
Många blommor i fönstren dog när solen låg på. [≈ Många blommor som stod i fönstren …]

ANM. 2. En aktion kan också återges med en enledad nominal satsförkortning, där en enda aktant som ingår i aktionen får representera hela aktionen. En enledad nominal satsförkortning består vanligen av en nominalfras (Nomfraser § 94, Subj. § 5).

En ny statsminister vore en nåd att stilla bedja om. ≈ Att vi finge en ny statsminister vore en nåd att stilla bedja om.

Också ett adverbiellt aktantled (särskilt ett som anger plats eller tid) kan representera den avsedda aktionen (se Subj. § 3: 4, 6: a):

{På måndag/När det blir vår igen} är väl lämpligt. ≈ Att vi träffas {på måndag/när det blir vår igen} är väl lämpligt.

Svenska Akademiens grammatik

4
Satser och meningar

Ulf Teleman Staffan Hellberg Erik Andersson

UNDER MEDVERKAN AV

Lisa Christensen

Helena Hansson

Lena Lötmarker

Bo-A. Wendt

Norstedts

I DISTRIBUTION

Innehållsförteckning

SATSER OCH MENINGAR (kapitel 28–41)

28 Satsens struktur 3
29 Subjekt 29
30 Satsadverbial 82
31 Tempus 203
32 Modala hjälpverb 282
33 Aktionsarter 323
34 Passiv 359
35 Satsbaser 405
36 Annex 438
37 Bisatser 459
38 Huvudsatser 672
39 Icke satsformade meningar 782
40 Komplexa meningar 832
41 Anförda meningar 844

SAMORDNING OCH ELLIPS (kapitel 42–43)

42 Samordning 877
43 Ellips 945

28 SATSENS STRUKTUR

1 Satser och satstyper.

Satsens ordföljd 2–13

2 Översikt. 3 Af-sats och fa-sats. 4 Initialfältet. 5 Mittfältet. 6 Slutfältet. 7 Adjektiviska eller participiella predikativs efterställda bestämningar i slutfältet. 8 Ordföljdsvariation i satsens mittfält. 9 Deklarativ huvudsats med *kanske*. 10 Deklarativ huvudsats utan fundament. 11 Förfältet. 12 Efterfältet. 13 Placering av led som kan stå på olika ställen i satsen.

§ 1. Satser och satstyper. Satsen kan sägas vara grammatikens slutpunkt: den största och kommunikativt viktigaste strukturen som kan konstrueras med grammatiska regler. Dess konstitutiva led är subjektet och predikatsledet som bildar en nexuskonstruktion. Subjektet betecknar normalt predikationsbasen för predikatsledet, dvs. det anger vad det är som predikatsledet handlar om. Subjektet är en nominalfras eller ett annat nominalt led som vanligen betecknar en referent eller ett sakförhållande (kapitel 29 Subjekt). Predikatsledet är en verbfras vars huvudord är ett verb i finit form och som dessutom kan innehålla ett eller flera satsled som bestämningar (kapitel 16 Verbfraser: Allmänt). Utöver subjekt och predikatsled kan satsen innehålla satsadverbial och inledare (satsbas eller subjunktion). Se Schema 1. Olika slags satser har olika ordföljd, och i vissa fall är predikatsledet splittrat på två eller flera ställen i satsen.

Inledare	Subjekt	Satsadverbial	Predikatsled
att	din syster	helt säkert	vill komma hit i dag
Kanske	hon	inte	har gått hem.

SCHEMA 1. Exempel på satsers struktur.

Man kan också säga att satsens nav är det finita verbet, predikatsledets huvudord. Kring detta grupperar sig ett antal satsled vars aktanter har roller i den aktion som verbet anger: den som utför handlingen, den som är föremål för den, den som gynnas av den, platsen där den sker etc. (se också Vbfraser: Allm. § 23–25). Ett av leden upphöjs till subjekt, och dess aktant är därmed predikationsbas för den fini-

ta verbfrasen. Vilket led som blir satsens subjekt avgörs normalt av satsens verb eller subjektspredikativ. Det finita verbet uttrycker också i sin böjning tempus, dvs. hur den händelse eller det tillstånd som hela satsen anger placeras på tidslinjen i förhållande till talögonblicket. Med presens förläggs händelsen eller tillståndet till nutid eller framtid, med preteritum till en given tid i det förflutna (se kapitel 31 Tempus).

Subjekt och predikatsled används av talaren för att ge en föreställning om ett sakförhållande, men talaren kan också ange hur han själv förhåller sig till det som satsen säger och hur satsens beskrivning förhåller sig till den omgivande texten. Sådana kommunikativa funktioner har satsadverbialen och inledarna men också t.ex. vissa modala hjälpverb samt verbets modusformer. Satsadverbialen ger varierade möjligheter till kommentar av satsens innehåll: med dem kan talaren negera satsen, visa sin attityd till satsens sanningshalt, ange hur önskvärt satsens sakförhållande är, visa satsens logiska anknytning till textomgivningen etc. (se kapitel 30 Satsadverbial). Vissa av dessa funktioner kan också uttryckas med modala hjälpverb (se kapitel 32 Modala hjälpverb). Modus, som anges med det finita verbet, är en böjningskategori med få distinktioner. Den semantiskt neutrala modusformen är indikativen. Mera pregnant till sin funktion är imperativen, som används i direktiva huvudsatser för att ange uppmaning (Huvudsatser § 32–33). Vissa verb har därutöver modusformen konjunktiv, som kan användas i vissa satstyper som en signal att talaren inte garanterar satsens sanningshalt (se särskilt Tempus § 42–49).

Många satstyper har en särskild inledare som kan utgöras av en subjunktion eller en satsbas. Satsbasen är ett ordinärt satsled som utöver att ha satsledsfunktion fungerar som satsens inledare, se kapitel 35 Satsbaser. Inledaren – eller avsaknaden av inledare – visar satsens typ och dess funktion i sitt sammanhang. Två huvudsatstyper inleds sålunda av satsbas: den deklarativa huvudsatsens satsbas anger vad som är utgångspunkten för det påstående som – i satsens grundläggande användning – uttrycks med satsen, den kvesitiva huvudsatsens satsbas anger vad det är som talaren efterfrågar med satsen (Huvudsatser § 12–13, 60). Däremot saknas inledare i de direktiva och rogativa huvudsatserna, vilka därigenom kommer att börja med det finita verbet: den direktiva satsens karaktär framgår genast av att verbet står i imperativ och den rogativa satsens av att verbet står i indikativ (Huvudsatser § 32, 56).

Till den inre satsen med dess struktur enligt Schema 1 kan fogas olika slag av annex (kapitel 36 Annex) som är semantiskt och prosodiskt nära knutna till den inre satsen utan att påverka dennas inre struktur:

Din syster, kanske hon har gått hem.
Kanske hon har gått hem, *din syster*.
För resten, din syster har just gått hem.
Din syster har gått hem, *väl?*

Reglerna för konstruktion av satsen skulle inte vara så effektiva verktyg för att ange betydelse, om de inte tillät kombination av satser med varandra till mer komplexa satser. Satser kan liksom andra led samordnas med varandra (kapitel 42 Samordning), men framför allt kan en sats fungera som bisats, dvs. utgöra ett satsled i en annan, överordnad sats (kapitel 37 Bisatser). Satsens inledare visar då vanligtvis vilken status bisatsen har i den överordnade satsens helhet. En sats som inte är underordnad en annan sats kallas huvudsats (kapitel 38 Huvudsatser). Den betydelsefulla skillnaden mellan huvudsats och bisats signaleras i typfallet också med vissa olikheter i ordföljden (se t.ex. § 3).

Vad har du gjort? [interrogativ huvudsats]
Det spelar ingen roll *vad du har gjort*. [interrogativ bisats]

Där vill jag absolut inte bo. [deklarativ huvudsats]
Han har köpt en sommarstuga *där jag absolut inte vill bo*. [relativ bisats]

Gå hem nu! [direktiv huvudsats]
Ebbe vill *att du ska gå hem nu*. [narrativ bisats]

Med en huvudsats (inklusive dess eventuella bisatser) uttrycker talaren vanligen en språkhandling: ett påstående, en fråga, en uppmaning, en lyckönskan, en bön etc. Sådana språkhandlingar kan visserligen företas också med icke satsformade konstruktioner (se kapitel 39 Icke satsformade meningar) samt i undantagsfall med bisatser, men det är huvudsatsen som är språkhandlingens prototypiska uttryck. Satser eller andra konstruktioner som inte är underordnade led i andra grammatiska konstruktioner och som självständigt uttrycker språkhandlingar kallas i denna grammatik för meningar. Meningar kan i viss utsträckning kombineras med varandra till komplexa meningar (kapitel 40 Komplexa meningar). Exempel på meningar:

Hon har gått hem. [deklarativ huvudsats]
Har hon gått hem? [interrogativ huvudsats]
Gå hem! [direktiv huvudsats]
Hej då! [icke satsformad mening: interjektionsfras]
Kära barn! [icke satsformad mening: vokativfras]
Han sitter och hon står. [komplex mening: samordnade huvudsatser]

Satsens ordföljd § 2–13

§ 2. Översikt. Ordningen mellan leden i en sats är fast eller varierar inom tämligen snäva ramar. I det följande ges en översikt över ordföljdsförhållandena i satsen inklusive verbfrasen. Här sammanfattas alltså de mer detaljerade upplysningar om ordföljd som lämnas i samband med presentationen av de enskilda satsleden och de olika typerna av huvudsatser och bisatser i andra delar av denna grammatik.

Den egentliga satsens led är ordnade i tre successiva fält:

a) Initialfält, som upptas av satsens inledare, dvs. av en satsbas eller en subjunktion eller i några fall av en subjunktion och en satsbas.

b) Mittfält, som upptas av satsens finita verb, dess subjekt (om detta inte fungerar som satsbas) och eventuella satsadverbial samt sådana led ur verbfrasen, främst adverbial, som kan placeras här.

c) Slutfält, där resten av satsens predikatsled står.

Mittfältet och slutfältet utgör tillsammans satskärnan. Satsens uppdelning i olika ordföljdsfält illustreras i Schema 2.

Initialfält	**Mittfält**	**Slutfält**
I morgon	kan hon inte	vara med vid sammanträdet.
eftersom	hon inte kan	vara med vid sammanträdet

SCHEMA 2. Den egentliga (inre) satsens fält.

Härutöver kan vissa satser ha ett förfält och/eller ett efterfält med led som har en lösare anknytning till den inre satsen. Där placeras satsens annex, t.ex. dislokerade led och annexplacerade satsadverbial (se kapitel 36 Annex) men också exempelvis vokativfraser eller interjektionsfraser när dessa ansluter sig till en följande eller föregående huvudsats (se kapitel 40 Komplexa meningar). Den utvidgade satsens positionsschema består alltså av fem ordföljdsfält, se Schema 3.

	Utvidgad sats			
	Inre sats			
Förfält	**Initialfält**	**Mittfält**	**Slutfält**	**Efterfält**
Ja,	i morgon	kan hon nog	vara med,	eller hur?
I morgon,	då	kan hon nog	vara med,	din syster.

SCHEMA 3. Den utvidgade satsens ordföljdsfält.

Ordningsföljden mellan leden i satsen signalerar olika satstyper (t.ex. huvudsats gentemot bisats) och bidrar till att ange den syntaktiska och därmed den semantiska relationen mellan satsens ord. Den frihet som finns att placera satsled på olika ställen används framför allt för att ange betydelsenyanser i fråga om informationsstruktur (t.ex. vad som kommenteras respektive utgör kommentar) eller räckvidd (dvs. vad som tolkas inom ramen för vad).

ANM. De positionsscheman som redovisas i detta kapitel anger platser för primära satsled. De primära satsleden, som utgör byggstenarna i ordföljdsbeskrivningen, står inte alltid på samma nivå i den hierarkiska syntaktiska strukturen. Positionsschemat kan i stället sägas utgå från en utplattad hierarkisk struktur. Verbfrasen *försökte läsa slut boken* redovisas sålunda i detta kapitels ordföljdsscheman som en sekvens av fyra primära satsled: *försökte* + *läsa* + *slut* + *boken* fastän *läsa* + *slut* tillsammans bildar ett syntaktiskt led som bildar ett stör-

re led tillsammans med *boken*, ett led som bildar ett mera omfattande led tillsammans med *försökte*: <*försökte* <<*läsa slut*> *boken*>>. Se också § 3, särskilt Anm. 1, och kapitel 16 Verbfraser: Allmänt.

§ 3. Af-sats och fa-sats. Med utgångspunkt i satsledens inbördes ordning i den inre satsen kan satserna uppdelas på två ordföljdstyper, af-sats (adverbialet föregår det finita verbet i mittfältet) och fa-sats (det finita verbet föregår adverbialet i mittfältet).

Ordföljden i de olika satserna kan beskrivas med hjälp av positionsscheman. I schemats positioner står flyttbara eller isolerbara led, dvs. led som i sin helhet kan få en annan position i förhållande till satsens övriga led eller som blir kvar när andra led placeras på andra ställen i satsen. Sådana led är t.ex. subjekt, objekt, adverbial, finit verb. De kallas primära satsled. Ett exempel (där gränserna mellan leden utmärkts med +):

Nästa dag + gick + min kusin + inte + till sitt arbete.

Den avgörande skillnaden mellan af- och fa-satser är ordningen mellan mittfältets led. Af-ordföljd är typisk för bisatser, fa-ordföljd för huvudsatser (om bisatser med fa-ordföljd se Bisatser § 4: 2 och om huvudsatser med af-ordföljd se Huvudsatser § 2). För af- och fa-sats gäller de positionsscheman som ges i Schema 4 respektive 5. Asterisken efter respektive satsledsbeteckning anger nedan och i följande paragrafer att fler än ett led av samma slag är möjligt. Med [-] anges den ordinarie platsen för det led som utgör satsens satsbas.[1]

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Inledare	**Subj.**	**Advl***	**Finit verb**	**Resten av den finita verbfrasen**
eftersom	Per	nog inte	skulle	vilja träffa någon nu
vem	Per	nog inte	skulle	vilja träffa [-] nu

SCHEMA 4. Positionsschema för af-sats.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Inledare	**Finit verb**	**Subj.**	**Advl***	**Resten av den finita verbfrasen**
Nu	skulle	Per	nog inte	vilja träffa någon [-].
Per	skulle	[-]	nog inte	vilja träffa någon nu.
Vem	skulle	Per	nog inte	vilja träffa [-] nu?

SCHEMA 5. Positionsschema för fa-sats.

Närmare om de enskilda satsledens placering se Subj. § 8–9, Satsadvl § 4, Obj. § 14, Predv § 18, 33, 47, Eg. subj. § 7, Advl § 11, 27–34, 67–73.

[1] Utanför satsens positionsschema står konjunktioner som samordnar huvudsatser eller bisatser:

Det regnade hela förmiddagen *och* vi fick avbryta arbetena.
Hon visste att han skulle komma tillbaka *och* att han skulle fara igen.

ANM. 1. De primära satsleden har ungefärligen ett omfång som motsvarar den traditionella grammatikens ”satsdelar”. Den finita verbfrasen är ett led i satsens hierarkiska struktur, men den redovisas inte som ett primärt satsled i ordföljdsschemat utan sönderfaller i flera led vilka redovisas var för sig som primära satsled i predikatsledet: det finita verbet, de infinita verben och var för sig de olika bestämningarna som kan följa på verbet i verbfrasen utgör alla egna byggstenar i positionsschemat (se nedan § 6 samt Vbfraser: Allm. § 2).

Per + *vill* + inte + *skriva* + *en sådan uppsats* + *åt er*.
En sådan uppsats + *vill* + Per + inte + *skriva* + *åt er*.

En adjektiv- eller participfras (som bundet predikativ) i verbfrasen redovisas endast fram t.o.m. huvudordet som ett primärt satsled i schemat. Efterställda bestämningar i frasen är däremot lösgörbara och tilldelas egna positioner (se nedan § 7 samt Adjfraser § 1).

Pontus + är + inte + *trogen* + *sin hustru* + *längre*.
Sin hustru + är + Pontus + inte + *trogen* + *längre*.

Också efterställda bestämningar i en nominalfras som objekt är i viss utsträckning lösgörbara (se om dessa adverbialiserade attribut t.ex. Advl § 34):

Jag + har + inte + läst + *några böcker* (+) *om Shakespeare*. Jfr: *Några böcker om Shakespeare* har jag inte läst.
Om Shakespeare + har + jag + inte + läst + *några böcker*.
Några böcker + har + jag + inte + läst + *om Shakespeare*.

Adverbial redovisas i positionsschemat som primära led trots att rektionen i en prepositionsfras med funktion som adverbial (särskilt som bundet adverbial) i vissa fall kan lösgöras från sin preposition (se om isolerad preposition Prep. § 35):

Karin + vill + inte + arbeta + *med barn* + längre.
Barn + vill + Karin + inte + arbeta + *med* + längre.

En verbkedja (se nedan § 6 samt Vbfraser: Allm. § 21) som uppstår genom successiv underordning av infinita verb redovisas i en enda position i schemat, trots att den i sin helhet varken är flyttbar eller utgör ett satsled:

Gabriel + skulle + inte + *vilja försöka skriva* + en sådan uppsats.

ANM. 2. I denna grammatik redovisas af- och fa-ordföljd med två olika scheman som skiljer sig åt i fråga om mittfältet. I vissa nyare grammatiska teorier beskrivs skillnaden mellan af-sats och fa-sats som en skillnad i det finita verbets placering, och man skulle då kunna nöja sig med ett ordföljdsschema med två alternativa platser för det finita verbet.

	Inledare	**Finit verb**	**Subjekt**	**Advl***	**Finit verb**	**Infinit verb etc.**
fa:	Där	vill	jag	inte	[-]	bo [-].
af:	där	[-]	jag	inte	vill	bo [-]

§ 4. Initialfältet. Satsens initialfält kan vara tomt men upptas i de flesta fall av en satsinledare, dvs. av en subjunktion (se kapitel 11 Konjunktioner, subjunktioner och infinitivmärke och kapitel 37 Bisatser) eller en satsbas (se kapitel 35 Satsbaser, kapitel 37 Bisatser och kapitel 38 Huvudsatser). Valet av inledare visar i stor ut-

sträckning satsens syntaktisk-semantiska typ. Satsbasen har satsledsfunktion, vilket innebär att ledets ordinarie plats i satskärnan – nedan utmärkt med [-] – är tom. Om asterisk se § 3.

1. Bisatser

a) Subjunktion. Narrativa, rogativa, de flesta adverbiella och flertalet relativa bisatser inleds av subjunktion (se vidare kapitel 37 Bisatser under respektive bisatstyp). Jfr Schema 6.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Subjunktion	**Subjekt**	**Advl***	**Finit verb**	**Resten av den finita verbfrasen**
att/om	han	ändå	skulle	få sluta på jobbet
eftersom	hon	tyvärr	hade	sålt gården
som	de	kanske inte	ville	veta av

SCHEMA 6. Exempel på subjunktionsinledda bisatser.

b) Satsbas. Kvesitiva, generaliserande, proportionala, de flesta expressiva och vissa relativa bisatser inleds av satsbas (se vidare kapitel 37 Bisatser under respektive bisatstyp). Jfr Schema 7.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Satsbas	**Subjekt**	**Advl***	**Finit verb**	**Resten av den finita verbfrasen**
vem	han	inte	har	kontaktat [-] än
hur rik	hon	än	har	blivit [-] på sin musik
ju fler	man	nu	vill	hjälpa [-]
vad stor	han	redan	har	blivit [-]
vars barn	han	inte	har	kontaktat [-] än

SCHEMA 7. Exempel på bisatser med satsbas.

Om satsbasen också fungerar som subjekt i satsen följs den obligatoriskt (utom i relativ bisats) av ett adjunktionellt *som* som annars är optionellt (Bisatser § 2: 2). Jfr Schema 8.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Satsbas	**Subjekt**	**Advl***	**Finit verb**	**Resten av den finita verbfrasen**
vem som	[-]	inte	hade	skolkat
vem (som)	han	inte	har	kontaktat [-] än

SCHEMA 8. Exempel på bisatser med adjunktionellt *som*.

När narrativa bisatser har fa-ordföljd följs subjunktionen av en struktur som är identisk med den deklarativa huvudsatsens, dvs. av en fa-sats med satsbas (fundament) (Bisatser § 60).[1]

Han brukar säga *att på morgnarna sover han bäst* [-].

c) Tomt initialfält. Vissa bisatstyper saknar eller kan sakna inledare. En konditional bisats som är satsbas i en överordnad deklarativ huvudsats kan sakna inledare och har då fa-ordföljd (Bisatser § 134):

Blir du färdig på tisdag, så är det desto bättre.

I vissa av de bisatser där annars *att* och *som* hade kunnat användas saknas ibland inledaren, se Bisatser § 19, 59:

Jag trodde *det skulle regna*.
Där står hästen *hon talade om*.

2. Huvudsatser

a) Satsbas. Deklarativ huvudsats har i initialfältet en satsbas (fundamentet, se Huvudsatser § 12–15). Jfr Schema 9.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Satsbas	**Finit verb**	**Subjekt**	**Advl***	**Resten av den finita verbfrasen**
I dag	tänker	jag	nog	hämta mamma [-].
Kansliet	kommer	[-]	aldrig	att acceptera det här.

SCHEMA 9. Exempel på deklarativa huvudsatser.

Efter vissa typer av fundament (Satsbaser § 7: a) kan följa ett adjunktionellt *så* i initialfältet (eller som en markör av gränsen mellan initialfält och resten av satsen):

I dag (så) tänker jag nog hämta mamma [-].

Om deklarativ huvudsats utan fundament se § 10 och Huvudsatser § 15. Om ordföljd i huvudsats med *kanske* se § 9.

Kvesitiv huvudsats har en interrogativ satsbas i initialfältet (Huvudsatser § 54, 60–65). Jfr Schema 10.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Satsbas	**Finit verb**	**Subjekt**	**Advl***	**Resten av den finita verbfrasen**
Vilka barn	har	du	inte	träffat [-] förut?
Vilka barn	har	[-]	inte	varit här förut?

SCHEMA 10. Exempel på kvesitiva huvudsatser.

Vissa huvudsatser som har af-ordföljd inleds med satsbas: vissa expressiva satser (Huvudsatser § 91) och kvesitiva ekofrågor (Huvudsatser § 69). Af-ordföljd har också rogativa huvudsatser inledda av *månne* (Huvudsatser § 68: b).

Vad många barn de har skaffat sig!
Vad jag har i väskan?
Månne det inte börjar regna snart?

b) Tomt initialfält. Direktiv huvudsats har tomt initialfält (Huvudsatser § 30). Jfr Schema 11.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
	Finit verb	**Subjekt**	**Advl***	**Resten av den finita verbfrasen**
–	Försök	du	bara	anstränga dig lite.
–	Ta	–	inte	fram mera glass.

SCHEMA 11. Exempel på direktiva huvudsatser.

Rogativ huvudsats har också tomt initialfält (Huvudsatser § 54). Jfr Schema 12.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
	Finit verb	**Subjekt**	**Advl***	**Resten av den finita verbfrasen**
–	Ville	han	inte	åka till Örebro?
–	Har	Anna	kanske	feber?

SCHEMA 12. Exempel på rogativa huvudsatser.

c) Subjunktion. Vissa mer speciella huvudsatstyper inleds av subjunktion och har af-ordföljd (Huvudsatser § 2). Det gäller vissa expressiva huvudsatser, de flesta desiderativa huvudsatser, suppositiva huvudsatser samt ekofrågor (Huvudsatser § 69).

Att du bara vill arbeta där!
Bara jag snart får komma hem!
Om du kanske i så fall skulle kunna tänka dig att arbeta här?

[1] När anförda meningar fungerar som satsled i annan sats har de samma ordföljd som när de står självständigt (Anf. men. § 2–3):

Nästa år ska han sluta, {har jag hört/verkar det som}.
Kommer han snart, tror du?

ANM. Fundament + adjunktionellt *så* (Huvudsatser § 16) får i denna grammatik en annan analys än dislokerat led följt av pronominell kopia i den följande satsen (Annex § 6):

Förfält	**Initialfält**	**Mittfält etc.**
–	*I morgon så*	far jag hem. [fundament + adjunktionellt *så*]
I morgon	*då*	far jag hem. [initial dislokation + pronominell kopia]
I morgon	nog	far du hem *då?* [initial dislokation + pronominell kopia]

§ 5. Mittfältet. I satsens mittfält finns positioner för subjekt, finit verb och adverbial.[1] Ordningen mellan dessa positioner är olika i af-sats och fa-sats.

a) I af-sats är ordningen i mittfältet subjekt – adverbial – finit verb. Jfr Schema 13.[2] Om asterisk se § 3.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Inledare	**Subjekt**	**Advl***	**Finit verb**	**Resten av den finita verbfrasen**
om	Kjell	ännu inte	har	vunnit någon gren
vilken gren	Kjell	ännu inte	har	vunnit [-]

SCHEMA 13. Exempel på af-satsers ordföljd i mittfältet.

Subjektsplatsen är tom i af-satser där satsbasen har funktion som subjekt eller där subjunktionen *som* i relativ sats står i stället för sådan satsbas. Jfr Schema 14.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Inledare	**Subjekt**	**Advl***	**Finit verb**	**Resten av den finita verbfrasen**
vem som	–	just	hade	vunnit tävlingen
som	–	just	hade	vunnit tävlingen

SCHEMA 14. Exempel på af-satser med tom subjektsplats.

Positionen för finit verb är optionellt tom i af-sats som annars skulle ha haft en finit form av det temporala hjälpverbet *ha* (jfr Vbfraser: Allm. § 16). Jfr Schema 15. I skriftspråk utelämnas ofta på detta sätt *har* eller *hade* i perfekt respektive pluskvamperfekt i upp emot 80 % av fallen i af-sats. I talspråk utelämnas *har/hade* sällan i mer än 10 % av fallen.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Inledare	**Subjekt**	**Advl***	**Finit verb**	**Resten av den finita verbfrasen**
som	Eva	just	–	träffat i skolan
fastän	vi	möjligen	–	blivit försenade

SCHEMA 15. Exempel på af-satser med utelämnat *ha* som temporalt hjälpverb.

b) I fa-sats är ordningen i mittfältet finit verb – subjekt – adverbial. Jfr Schema 16.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Inledare	**Finit verb**	**Subjekt**	**Advl***	**Resten av den finita verbfrasen**
I går	skulle	Bo	nog inte	ha ringt henne [-].
Henne	skulle	Bo	nog inte	ha ringt [-] redan i går.
Varför	tänker	du	då	ringa henne [-]?

SCHEMA 16. Exempel på fa-satsers ordföljd i mittfältet.

Subjektspositionen är tom när satsbasen har subjektsfunktion. Jfr Schema 17.

initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
Inledare	**Finit verb**	**Subjekt**	**Advl***	**Resten av den finita verbfrasen**
Bo	skulle	[-]	nog	ha ringt henne tidigare.
Vad mera	kan	[-]	nu	hända oss?

SCHEMA 17. Exempel på deklarativ och kvesitiv fa-sats med tom subjektsplats.

I direktiva huvudsatser är vanligtvis subjektspositionen tom. Jfr Schema 18.

Initialfält	**Mittfält**			**Slutfält**
	Finit verb	**Subjekt**	**Advl***	**Resten av den finita verbfrasen**
–	Försök	–	inte	röra knappen!

SCHEMA 18. Exempel på direktiv fa-sats med tom subjektsplats.

c) En infinitivfras som inleds med *att* eller som fungerar som nexusinfinitiv kan sägas ha ett mittfält framför infinitiven. Där kan sådana led i infinitivfrasen placeras vilka kan stå i en motsvarande finit sats' mittfält, se Inffraser § 2.

Hon lovade att *redan påföljande dag* ringa till huvudkontoret.
Vi hade alla sett honom *därefter långsamt* avlägsna sig från bilen.

I mittfältets adverbialsposition (oberoende av om satsen har af- eller fa-ordföljd) placeras framför allt satsadverbial.[3] Också adverbial som annars står i slutfältet samt fria predikativ kan i olika utsträckning placeras i mittfältet (se Advl § 30, 69, Predv § 47).

Göran ville *ju emellertid tyvärr inte* ge besked.
Han har *trots detta flera gånger* uteblivit från mötena.
Vet du inte att han *trots detta flera gånger* har uteblivit från mötena?
Eftersom hon *för 500 000 kronor* har lyckats köpa en medelstor lägenhet mitt i stan …
De har ju {*alla/var och en/båda*} vid flera tillfällen protesterat mot omflyttningarna.
Läraren tog *själv* hand om bokföringen.
Han ville nämligen inte *oombedd* erbjuda sina tjänster.

I sekvenser av mittfältsadverbial står vanligen de korta och obetonade (t.ex. *ju*) först och de negerande satsadverbialen sist (om inbördes ordning bland mittfältsadverbialen se Satsadvl § 5–6):

Hon ska *väl antagligen ändå inte* flytta till USA.
Hon tänker *nog trots ditt besked redan i höst* flytta till USA.
De ville *nog alla väldigt gärna* flytta till USA.

Om ordföljdsvariation i mittfältet och i gränsen mellan mittfältet och slutfältet se nedan § 8.

[1] Det finita verbet kan utvidgas med vissa adverbial som anger approximativ grad eller fokusering (affokal position, jfr Satsadvl § 51 Anm.):

Han {*nästan/så gott som/mer eller mindre/liksom/praktiskt taget/rentav*} *grät* när han fick se dem.
Den nya organisationen {*tvärtom/t.o.m.*} *ökade* effektiviteten.
Vi *formligen hoppade* av upphetsning.
Hon *bara sprang och sprang*.

[2] I vissa lexikaliserade bisatser har en stelnad äldre ordföljd bibehållits, t.ex.:

{när/om} så är möjligt, om så vore
som sagt var, som sant är, som sed är, som sig bör

[3] Också fokuserande satsadverbial som hänför sig till ett led i verbfrasen står oftast i mittfältet (Satsadvl § 54):

Sven har bara hört talas om Anna. [Satsen är dubbeltydig (i skrift): antingen är det bara Anna som Sven har hört talas om eller också är Anna en person som Sven bara hört talas om.]

§ 6. Slutfältet. I satsens slutfält står först eventuella infinita verb (position V). Sedan följer andra verbbestämningar i en given ordning som ungefärligen visar ledens avtagande beroende av verbet: partikeladverbial (position V+1), objekt, bundna predikativ, egentliga subjekt och nexusinfinitiver (position V+2), andra adverbial i verbfrasen, fria predikativ (och vissa bundna) samt postponerade led (position V+3). Jfr Schema 19.[1] Om asterisk se § 3.

Initial- och mittfält	**V**	**V+1**	**V+2**	**V+3**
	Infinit vb*	**Partikeladvl**	**Objekt** **Bundet predv** **Eg. subj.** **Nexusinf.**	**Advl*** **Fritt predv** **Postponerat led**
Den måste	lagas.			
Jag kör		bort	skräpet.	
De skall	flyga	dit	planet	i morgon.
Jag vill inte	läsa			om sport.
Nu skall hon	få köra	hem	vagnen	till sig.
Du måste	lägga	på	duken	snart.
Hon lär	ha blivit		trött	på oss.
De har	varit		kockar	där.
Nu har det	stått		en kund	länge därute.

SCHEMA 19. Exempel på ledens placering i satsens slutfält.

a) Position V

I positionen V står ett eventuellt infinit verb eller en kedja av infinita verb. Det sista verbets bestämningar har sina ordinarie platser i slutfältets senare positioner.[2]

Om det finita verbet tar en verbfras som bestämning är det denna verbfras' huvudord som placeras i position V. Annars är positionen tom. Det infinita verb som är underordnat det finita verbet kan i sin tur ha en underordnad verbfras som bestämning (som i sin tur kan ha en infinit verbfras som bestämning etc.; Vbfraser: Allm. § 21, Inffraser § 7). De infinita verben i en sådan kedja redovisas alla i position V trots att de inte är sidoordnade eller tillsammans utgör ett satsled gentemot de efterföljande bestämningarna. Jfr Schema 20.

Initial- och mittfält	**V**	**V+1**	**V+2**	**V+3**
	Infinit verb*	**Partikeladvl**	**Objekt m.fl.**	**Advl* m.fl.**
Hon lyfte nog	–	upp	stenen	i går.
Hon kunde nog	*lyfta*	upp	stenen	i går.
Hon ville nog	*kunna lyfta*	upp	stenen	i går.
Hon hade nog	*velat kunna lyfta*	upp	stenen	i går.
Hon skulle nog	*ha velat kunna lyfta*	upp	stenen	i går.

SCHEMA 20. Exempel på placeringen av infinita verb.

b) Position V+1

I positionen V+1 står endast partikeladverbial, vanligtvis bestående av måladverb eller absolut använda prepositioner.

Vid ett stort antal verb som har både partikeladverbial och reflexivt objekt står det reflexiva objektet dock närmast verbet och partikeladverbialet först därefter:

ställa *sig in* hos ngn [jfr med partikeladverbialet närmast verbet: ställa *in sig* på ngt]
ta *sig för* ngt [jfr med partikeladverbialet närmast verbet: ta *för sig* av ngt]

Sätts- eller gradadverbial i form av adjektiv-, particip- eller adverbfraser placeras också optionellt eller obligatoriskt framför partikeladverbialet i vissa partikelförbindelser:

Tidningarna har gått {*fort åt/åt fort*}. Jfr: Tidningarna har gått åt med en väldig fart.
Det brukar gå {*häftigt till/*till häftigt*}. Jfr: Det brukar gå till på det viset.
Han har tyckt {*väldigt mycket om sin syster/om sin syster väldigt mycket*}.

Vid vissa verb placeras absolut använda prepositioner som bundna adverbial i V+3 (i stället för som partikeladverbial):

skilja de stridande *åt*
inte stå sin bror *efter* i något avseende

Om partikeladverbialets placering se vidare Advl § 11.

c) Position V+2

I positionen V+2 kan placeras två led med fast inbördes ordning. Indirekt objekt står före direkt objekt (Obj. § 9, 14), bundet predikativ står före sitt eget objekt (Adjfraser § 3), objekt står före nexusinfinitiv (Inffraser § 9–10), objekt står före bundet objektspredikativ (Predv § 33) och egentligt subjekt före subjektspredikativ (Predv § 29). Jfr Schema 21.

Initial- och mittfält	**V**	**V+2a**		**V+2b**	**V+3**
		Indirekt obj.	**+**	**Direkt obj.**	**Advl* m.fl.**
		Bundet predv	**+**	**Objekt**	
		Objekt	**+**	**Nexusinfinitiv**	
		Objekt	**+**	**Bundet predv**	
		Eg. subj.	**+**	**Bundet predv**	
Åke har	visat	kunden		huset	i dag.
De har	varit	trogna		sina ideal	ändå.
Vi fick	se	Per		hoppa högt.	
Har du	gjort	barnen		ledsna	med vilje?
Det lär	ha varit	många barn		sjuka	i jul.

SCHEMA 21. Exempel på placeringen av objekt, bundna predikativ, egentliga subjekt och nexusinfinitiver.

När adjektivet *skyldig*, som är bitransitivt, utgör huvudordet i det bundna subjektspredikativet kan det följas av två egna bestämningar i position V+2 (Adjfraser § 27). Jfr Schema 22.

Initial- och mittfält	**V**	**V+2a**	**V+2b**	**V+2c**	**V+3**
Hon lär	vara	skyldig	honom	3 000 kr	sen dess.

SCHEMA 22. Exempel på placeringen av adjektivet *skyldig* med två efterföljande objekt.

d) Position V+3

Positionen V+3 är innehållsrik. Där står utöver verbfrasens bundna eller fria adverbial, de fria predikativen samt de postponerade leden också sådana bundna subjektspredikativ som inleds av subjunktion eller preposition.

De blev valda i förra veckan *till våra delegater*.

Den inbördes ordningen mellan leden i denna position följer i viss mån ledens beroende av verbet: bundna verbbestämningar står vanligen före fria:

Hon skulle tala med Asplund i torsdags. [mindre ofta: … i torsdags med Asplund]

Ordningen mellan flera bundna adverbial i slutfältet kan också visa adverbialets plats i informationsstrukturen: starkt rematiska led placeras efter mindre rematiska (Advl § 29). I nedanstående exempel kan de bundna adverbialen placeras på två sätt. Det led som lämnar den viktigaste upplysningen i sammanhanget placeras gärna sist.

Vi talade om Växjö med Sanna. ≈ Vi talade med Sanna om Växjö.

Ordningen mellan flera fria adverbial i slutfältet kan i viss mån bero på hur verbberoende adverbialen är. Sättsadverbial uppfattas som mera beroende av verbet och tenderar – särskilt när de utgörs av adjektivfraser – att placeras närmare detta än exempelvis befintlighetsadverbial. I jämförelse med exempelvis tidsadverbial uppfattas befintlighetsadverbial som mera beroende av verbet och tenderar att placeras närmare detta (Advl § 58).

Vi hade städat *noggrant* i köket den gången. [Jfr mindre naturligt eller med särskild betoning på det sista adverbialet: Vi hade städat i köket noggrant den gången. ?Vi hade städat i köket den gången noggrant. ?Vi hade städat den gången i köket noggrant.]

Den inbördes ordningen mellan fria adverbial kan också antyda adverbialets status i informationsstrukturen:

Hon ville fortsätta i förra veckan mot min vilja. Jfr: Hon ville fortsätta mot min vilja i förra veckan.

Också ordningen mellan bundna och fria adverbial kan i viss mån kastas om. Adverbialens informationsstrukturella status kan här spela in (Advl § 29, 69).

Han tänker tala med Per på tisdag. ≈ Han tänker tala på tisdag med Per.

Andra faktorer som inverkar på ledens placering är deras omfång och komplexitet (jfr § 13: c).

Faktorer som omfång, komplexitet, betoning och informationsstrukturell status är avgörande för att postponerade led över huvud taget placeras i V+3, obligatoriskt eller optionellt. Sådana led utgör eller ingår i satsled som eljest har tidigare placering i positionsschemat (bisatser och infinitivfraser med funktion som subjekt eller objekt, attributiva bisatser och infinitivfraser, appositioner, samordnade led, subjekt i passiva satser etc., se vidare kapitel 21 Postponerade led). Postponerade led står oftast sent i V+3 men inte nödvändigtvis sist.

När du skrev till mig i tisdags *att det var dags att slå till* blev jag faktiskt orolig.
Hon har frågat mig på jobbet flera gånger *om jag tänker hoppa av*.
Eftersom många personer kommer hit *som inte vet vad de ska ta sig till* måste man vara beredd att hjälpa.
Många flickor skrev in sig i föreningen *och ett par pojkar som nog kom för flickornas skull*.
Till konferensen i Stockholm blev skickade *tre kanslichefer och fem byrådirektörer*.
Ibsen har här skänkt åt världen *en diktad figur lika oförglömlig och ojämförlig som Faust, kung Lear eller Madame Bovary*. (S)

Också omfattande eller strukturellt komplexa verbfrasadverbial placeras gärna sent i V+3. Om t.ex. det ena adverbialet men inte det andra utgörs av eller innehåller en sats placeras det gärna sist.

Han tänkte tala om nästa projekt med den där mannen som var här igår. [hellre än: … tala med den där mannen som var här i går om nästa projekt]
Han tänkte tala med Holmgren om det där projektet som ska starta i vår. [hellre än: … tala om det där projektet som ska starta i vår med Holmgren]

[1] Ett satsled kan i slutfältet vara representerat av bara en del medan resten står som satsbas eller är underförstått med syftning på korrelat (se t.ex. Advl § 32, Prepfraser § 10, Nomfraser § 88, Huvudsatser § 61):

Den stolen vill jag inte sitta *i* längre.
Böcker har jag inte köpt *några* den här gången.
Vad köpte du *för några stolar?*
stolen du sitter *i*

[2] Ett undantag från positionsschemat är att vissa sättsadverbial (vanligtvis bestående av adjektivfraser eller adverbfraser) marginellt kan placeras framför det infinita verbet-huvudordet i slutfältet (Advl § 67):

Eftersom han inte har *medvetet* skadat företaget … [Jfr vanligen: Eftersom han inte har skadat företaget medvetet … Eller: Eftersom han inte medvetet har skadat företaget …]
Vi lär ha råkat *allvarligt* skada de ömsesidiga relationerna. [Jfr vanligen: Vi lär ha råkat skada de ömsesidiga relationerna allvarligt.]
När forskargruppen sedan försökte (att) *kritiskt* granska verksamheten fick de svårt att skaffa anslag till andra projekt.

Om låta + sig + passiv infinitiv gentemot låta + aktiv infinitiv + sig se Inffraser §9: c:
låta sig köras till stationen, låta köra sig till stationen

§ 7. Adjektiviska eller participiella predikativs efterställda bestämningar i slutfältet. Efterställda bestämningar till sådana bundna predikativ som har ett adjektiv eller particip som huvudord uppträder i positionshänseende som verbbestämningar i slutfältet. Adjektivets eller participets objekt och oinledda predikativ placeras alltså intill adjektivet respektive participet i V+2 medan dess adverbial placeras i V+3 (jfr § 6). Jfr Schema 23.

Initial- och mittfält	V	V+2a	V+2b	V+3
Han vill	vara	ledig		på våren.
Hon har	blivit	kär		i Magnus.
De lär	vara	lika	sin mor.	
Han har	varit	skyldig	mig en ursäkt	länge.
Vi har	blivit	tillsagda	att försvinna	flera gånger.
Den har	blivit	tvättad	ren.	

SCHEMA 23. Exempel på placering av adjektiviska och participiella predikativs efterställda bestämningar.

Vid vissa adjektiv och particip placeras obligatoriskt eller optionellt vissa typer av objekt framför adjektivet respektive participet (Adjfraser § 23–24, 26):

vara *dig* djupt tacksam, förbli *sin hustru* trogen, bli *sin son svaret* skyldig, blivit *mig* tilldelad

Egentligt subjekt i sats med bundet subjektspredikativ står framför predikativet i position V+2 (§ 6; Eg. subj. § 4: c):[1]

Det lär ha blivit *en del flygblad utdelade* i samband med besöket.

Perfektparticip (bl.a. i perifrastisk passiv) kan liksom adjektivfraser ta adjektiv- eller participfras som framförställt sättsadverbial (Pcpfraser § 8, Adjfraser § 46; jfr också ovan § 6 not 2):

Vi har blivit *synnerligen hårdhänt* påminda om den finansiella verkligheten.
Han lovade att saken skulle bli *professionellt* skött.
Den *utstuderat* intellektuella föreläsningen tycktes i förstone tom på innehåll.
Klänningen är *vackert* lindblomsgrön.
Det är en *påfallande* välgjord bil.

[1] Om *få* + perfektparticip (eller supinum) + objekt gentemot *få* + objekt + perfektparticip se Vbfraser: Allm. § 16 not 2:

(han ville) få läst böckerna, (han ville) få böckerna lästa

Om *bli* + perfektparticip + egentligt subjekt gentemot *bli* + egentligt subjekt + perfektparticip se Eg. subj. § 3: b:

(det brukar) bli skrivet en massa böcker, (det brukar) bli en massa böcker skrivna

ANM. Det bundna subjektspredikativets plats anges här som V+2 (dvs. ungefär som ensamt objekt). Eftersom ett bundet predikativ endast marginellt kan stå vid partikelförbindelse vore det också möjligt att placera predikativet i position V+1, dvs. den som annars upptas bara av partikeladverbial. En annan möjlighet är att uppfatta predikativets adjektiviska eller participiella huvudled som jämförbart med ett infinit verb och anta att dess plats är sist i position V.

§ 8. Ordföljdsvariation i satsens mittfält. I följande fall kan eller måste ett (i många fall obetonat) led stå ett steg närmare satsens början än som följer av reglerna i § 5:

a) Mittfältsadverbial – subjekt. Om subjektet står i mittfältet kan ett (eljest omedelbart följande) mittfältsadverbial placeras framför subjektet om detta inte är obetonat. Se Satsadvl § 8.

eftersom {inte/i sådana fall} revisorerna brukar reagera ≈ eftersom revisorerna {inte/i sådana fall} brukar reagera [jfr: *eftersom inte $_0$de brukar reagera, eftersom $_0$de inte brukar reagera]

Om allting klaffar reagerar {inte/i så fall} revisorerna. ≈ Om allting klaffar reagerar revisorerna {inte/i så fall}. Jfr: *Om allting klaffar reagerar {inte/i så fall} $_0$de. Om allting klaffar reagerar $_0$de {inte/i så fall}.

b) Objekt – mittfältsadverbial. Om ett obetonat objekt står i en fa-sats utan infinit verb placeras det vanligen framför ett (eljest omedelbart föregående) flerstavigt mittfältsadverbial. Se Satsadvl § 8, Obj. § 16.[1]

Kontrollören såg $_0$den {inte/troligen}. [Mindre vanligt: Kontrollören såg {inte/troligen} $_0$den.]
Jfr: *Kontrollören såg bilen {inte/troligen}. Kontrollören såg {inte/troligen} bilen.
Snickaren skar $_0$sig inte i foten. [Mindre vanligt: Snickaren skar inte $_0$sig i foten.]

Vid enstaviga obetonade mittfältsadverbial är båda ordföljderna lika naturliga:

Kontrollören såg $_0$den {ju/väl}. ≈ Kontrollören såg {ju/väl} $_0$den.

c) Reflexivt objekt – subjekt. Om ett reflexivt objekt står i en fa-sats med subjekt i mittfältet och utan infinit verb kan det placeras framför (det eljest omedelbart föregående) subjektet om detta inte är obetonat. Se Obj. § 17.[2]

Nu skar sig ˈAnna i handen. ≈ Nu skar ˈAnna sig i handen.
Jfr: *Nu skar sig $_0$hon i handen. Nu skar $_0$hon sig i handen.

d) Negerad bestämning i predikatsledet. Negerad bestämning i predikatsledet kan inte stå senare i satsen än på det negerande satsadverbialets plats:

Vi arbetade *aldrig*. *Aldrig* arbetade vi. Vi har *aldrig* arbetat.
Han letade *ingenstans*. *Ingenstans* letade han. Han har *ingenstans* letat.
Ingenting åt vi.
Inga älgar fick vi skjuta.

Om den ordinarie platsen för objektet eller predikativet i den ifrågavarande satsen inte kan skiljas från platsen för det negerande satsadverbialet kan ett negerat objekt eller predikativ stå där:

Vi åt *ingenting*. Jfr: Vi åt inte.
Han sköt *inga älgar*. Jfr: Han sköt inte.

Om däremot objektets eller predikativets plats är klart skild från platsen för det negerande satsadverbialet enligt positionsschemat finns det två möjligheter. Den ena är att den negerade bestämningen ersätts med ett negerande satsadverbial som står på sin ordinarie plats samt en korresponderande icke-negerad bestämning i predikatsledet vilken står på bestämningens ordinarie plats enligt följande mönster:[3]

Vi har *inte* ätit *någonting* i dag. Jfr: *Vi har ätit ingenting i dag.
Vi har *inte* skjutit *några älgar* i år. Jfr: *Vi har skjutit inga älgar i år.

Den andra möjligheten är att placera hela den negerade verbbestämningen på det negerande satsadverbialets plats i mittfältet. Denna möjlighet står nästan alltid öppen för *ingenting* som objekt eller predikativ, medan den är rätt ovanlig för andra objekt och knappast möjlig för andra predikativ.[4]

Vi har *ingenting* ätit i dag.
Han ville *ingenting* bli. Jfr: *Han ville bli ingenting.
Han har *inga biljetter* köpt. Jfr: *Han har köpt inga biljetter.
?Han har *ingen dålig chef* varit. Jfr: *Han har varit ingen dålig chef.

Se också Obj. § 15, Satsadvl § 8.

[1] Också de obetonade adverbialen *här*, *där* kan (utom i finlandssvenskan) placeras liksom obetonade objekt framför ett intillstående satsadverbial:

Biskopen är *där* kanske inte. Jfr: Biskopen har kanske inte varit *där*.
Barnen bor *här* inte längre. Jfr: Barnen bor inte kvar *här* längre.

[2] Marginellt kan också ett icke-reflexivt objekt, om det är obetonat och kasusböjt, placeras framför ett (eljest omedelbart föregående) icke obetonat subjekt:

Ändå drev *honom omständigheterna* till ett desperat beslut.
Sedan tog *mig min bror* avsides och informerade mig. Jfr: *Sedan tog *den min bror* med sig och sparade den.

[3] Också negerade adverbial kan lösas upp på motsvarande sätt:

Vi har *inte* arbetat *någonsin*. Jfr: Vi har aldrig arbetat.
Vi har *inte* letat *någonstans*. Jfr: Vi har ingenstans letat.

[4] Adverbialet *ingenstans* placeras oftare i mittfältet än icke-negerade rumsadverbial med besläktad betydelse:

Han har {ingenstans/?överallt} letat.

§ 9. Deklarativ huvudsats med *kanske*. Om en deklarativ huvudsats innehåller satsadverbialet *kanske*, *kanhända*, *måhända* är olika ordföljder möjliga.[1]

a) Fa-ordföljd med *kanske* etc. på ordinarie satsadverbialsplats:

Han har *kanske* inte varit där.
I dag har han *kanske* inte varit där.

b) Fa-ordföljd med *kanske* etc. som satsbas (fundament):

Kanske har han inte varit där i dag.

c) Fa-ordföljd med *kanske* etc. som finalt annex:

Han har redan varit här, *kanske*.

d) Af-ordföljd med *kanske* etc. på ordinarie satsadverbialsplats:

Han *kanske* inte har varit där i dag.
I dag *kanske* han inte har varit där.
I dag *kanske* {Per inte/inte Per} har varit där. [omkastning enligt § 8: a]

e) Af-ordföljd med *kanske* etc. som satsbas:

Kanske han inte har varit där i dag.
Kanske {Per inte/inte Per} har varit där i dag. [omkastning enligt § 8: a]

Om satsen har af-ordföljd kan hjälpverbet *har/hade* utelämnas som i andra af-satser:

Han *kanske* inte (har) varit där i dag.
Kanske han inte (har) varit där i dag.

Se också Huvudsatser § 17, Satsbaser § 8.

[1] I bisats med af-ordföljd placeras *kanske* som satsadverbial:

Eftersom Per *kanske* vill låna bilen … [§ 5: a]
Eftersom *kanske* Per vill låna bilen … [§ 8: a]

När *kanske* (*kanhända*, *måhända*) fungerar som inledare i en af-sats (e), kan optionellt den basala subjunktionen *att* stå mellan inledaren och satskärnan:

Kanske att han inte (har) kommit hem än. ≈ Kanske han inte (har) kommit hem än.

Konstruktionen är talspråklig.

Narrativa bisatser som kan ha fa-form (Bisatser § 60) och som innehåller *kanske*, *kanhända* eller *måhända* kan ha vilken som helst av de ovannämnda ordföljderna:

Hon trodde att än hade han *kanske* inte kommit hem.
Hon trodde att *kanske* han inte (hade) kommit hem än.
Hon trodde att än *kanske* han inte (hade) kommit hem.

Också i vissa andra fall kan en satsbas som ifrågasätter eller bekräftar satsens sanningshalt följas av satskärna med af-ordföljd, trots att hela konstruktionen inte är underordnad en annan sats. Ofta kan då en subjunktion skjutas in mellan satsbasen och satskärnan.

Och *inte ett öre* (att) jag hade på mig. [Regionalt; annars vanligen: Och inte ett öre hade jag på mig.]
Aldrig att vi skulle jobba där. (S)
Minsann (att) han var där före mig.
I helvete (*heller*) (att) jag tar med mig honom på den resan. [svordom med negerande funktion]
Så tusan (om) han ska lyckas med det där. [svordom med negerande funktion]

§ 10. Deklarativ huvudsats utan fundament. Deklarativ huvudsats kan i vissa typer av talade och skrivna texter sakna fundament:

Tror inte jag kan komma.
Vet jag inte.

Har just besökt Peterskyrkan.
Får ej övertäckas.

Beslöts att kommitténs nästa sammanträde skulle äga rum den 27 september […] (S)
Återstår hennes försök att rättfärdiga regimen.
Följer så skildringen av judarnas uttåg ur Egypten.

Vissa språkbrukare har fundamentlös deklarativ huvudsats efter konjunktionen *eller*:

Vi kan skriva rapporten nu, eller kan vi föredra den muntligt vid mötet. [vanligen: … eller {också/så} kan vi …]

I berättande framställning kan deklarativ huvudsats i ungdomligt talspråk ibland sakna fundament (narrativ inversion):

Kom hon in där, kände han igen henne, började han darra i hela kroppen så liksom. (T)

Se vidare Huvudsatser § 15.

§ 11. Förfältet. Förfält finns nästan uteslutande i anslutning till inre satser med fa-ordföljd. Där kan placeras två slags annex:

a) Initialt dislokerade led, dvs. led med pronominella kopior i den inre satsen (Annex § 6):[1]

Den där karlen, honom har jag sett någonstans förut.
Din cykel, vad fin den är!
Min bil, har du sett den?

b) Vissa slags satsadverbial och fria adverbial som fria annex (Annex § 13–14):

Apropå sommaren, vart ska du åka på semestern?
För resten, du kan ta min cykel.
Om Karlsson hör av sig så ring mig.

Också icke satsformade meningar (framför allt interjektions- och vokativfraser) som bildar komplex mening med en följande huvudsats kan sägas stå i huvudsatsens förfält (jfr Kompl. men. § 3: c, 4):

Usch, *flickor*, vad det blåser.
Bertil, nu får det vara nog.
Jaså, den har gått sönder nu igen.
Vad nu då, har det börjat regna!

[1] Initial dislokation förekommer också i narrativa fa-satser (§ 4: 1b):
Hon påstod att *den där karlen*, honom hade hon träffat förr.

§ 12. Efterfältet. Efterfält förekommer i anslutning till såväl af-satser som fa-satser. Alla annextyper förekommer i huvudsatser, vissa också i bisatser. I efterfältet står framför allt följande typer av annex:

a) Finalt dislokerade led (Annex § 7). I både bisatser och huvudsatser kan ett led stå i efterfältet med en pronominell kopia i den inre satsen:

Fastän han inte har varit här än, *din bror*, räknar alla med att han vet vad som händer.
Om du inte får tag i henne snart, *din syster*, får vi be någon annan.

När kommer han i år, *din bror?*
Jag sålde dem igår, *både bilen och båten.*

b) Finalt dubblerade led (Annex § 10–11). I framför allt deklarativa huvudsatser förekommer som annex dubblering av nominalt led med hjälp av pronominell kopia, främst av subjekt som fundament, och dubblering av vissa satsadverbial, främst av det negerande satsadverbialet:

Din bror är inte tappad bakom en vagn, *han.*
Inte har Gösta varit i Berlin, *inte.*
Den här datorn är inte dålig, *den inte.*
Du är ju inte klok, *ju.*

c) Adverbiella led som finala fria annex (Annex § 13). I huvudsatser kan vissa svagt betonade satsadverbial (ofta sådana som kommenterar språkhandlingen) stå i efterfältet (se också Satsadvl § 23):

Han tog med sig alla sina släktingar till Amerika, {*ju/väl/förstås/för resten*}.
Och så sätter du dig i stolen, *bara.*

d) Nominala led som finala fria annex (Annex § 15). Appositioner till hel sats eller till verbfras står vanligen i efterfältet. De kan knytas till såväl underordnad afsats som (framför allt deklarativ) fa-sats.

Om hon accepterar erbjudandet, {*något som/vilket/en möjlighet som*} *jag egentligen inte räknar med*, måste vi handla snabbt.
Sekreteraren ansågs vara jävig, *varför han omedelbart lämnade sammanträdet.*
Hon har nu genomskådat chefen *vilket jag gjorde redan i höstas.*

Se också Bisatser § 37.

e) Konjunktionen *eller* som finalt annex till huvudsats för att ange underställande fråga (jfr Huvudsatser § 22: a, 57):

Kommer du i morgon *eller?*
Hon får väl platsen *eller?*

I komplexa meningar kan en kort icke satsformad mening, vanligen en interjektions- eller vokativfras, ansluta sig till en föregående delmening. Den placeras, betonas och utmärks med interpunktion som ett annex till denna och kan därför sägas stå i dennas efterfält (jfr Kompl. men. § 3: c, 4).

Han kommer i morgon, *ja.*
Hon kommer inte i morgon, *nej.*
Han kommer i morgon, {*va/inte sant/eller hur*}?
A, ta nu spaden och sätt i gång, *va.*

Det blir bra, *Anders.*
Var bor ni, *pojkar?*
{Hej/Tack}, *Solveig.*

§ 13. Placering av led som kan stå på olika ställen i satsen. Ett satsled kan ibland placeras på olika ställen i satsen. Adverbial som är verbbestämningar kan byta plats med varandra i slutfältet (jfr ovan § 6). Adverbial och predikativ kan, särskilt om de är fria, också stå i mittfältet (jfr ovan § 5) i stället för i slutfältet. Led med ordinarie placering i de flesta av satskärnans positioner kan fungera som satsbaser (Satsbaser § 5). Många led kan stå som annex i efterfält eller förfält (jfr ovan § 11–12).

Valet av placering görs ofta för att tillfredsställa någon av följande principer:

a) Temaprincipen innebär att temat, det satsen handlar om, normalt står före remat, det som utsägs om temat. Ju senare i satsen ett led hamnar desto mer rematiskt är det i regel (förutsatt att det inte får en dämpad prosodi och därmed ges mindre uppmärksamhet). Också ett led som anger bakgrunden eller scenen för satsens aktion placeras gärna tidigt i satsen.

Temaprincipen styr ofta valet av satsbas i en deklarativ huvudsats: det som sägs i satsbasen är utgångspunkten eller bakgrunden för vad som meddelas i resten av satsen. Se vidare Satsbaser § 18: 1a.

Karl hade aldrig ätit kroppkakor.
Kroppkakor hade Karl aldrig ätit.

Också när adverbial som bestämmer verbet placeras i mittfältet spelar temaprincipen in: adverbialet är mindre rematiskt i mittfältet än det skulle vara i slutfältet (Advl § 29):

Han har *till oss alla* skickat sin senaste bok. Jfr: Han har skickat sin senaste bok till oss alla.

Utnyttjandet av initial och final dislokation är kopplat till informationsstrukturen. Ett initialt dislokerat led anger ofta något känt som aktualiseras för att bli ett nytt tema (Annex § 9).

Bilen, den går bra. Jfr: Bilen går bra.

När en nominal sats, en infinitivfras eller ett predikativ fungerar som satsbas (och subjekt) innebär detta som regel att satsbasens innehåll redan har på något sätt aktualiserats (Postp. led § 2: b), medan detta inte behöver vara fallet om ledet står i satsens slutfält:

Att företaget går i konkurs är ganska troligt. Jfr: Det är ganska troligt att företaget går i konkurs.

Om hon kommer i år vet jag inte. Jfr: Jag vet inte om hon kommer i år.

Rektor för en grundskola vill jag då inte bli. Jfr: Jag vill då inte bli rektor för en grundskola.

Definita led anger ofta något bekant som utsagan i övrigt handlar om (jfr t.ex. Subj. § 30). Av temaprincipen följer därför att ett sådant led ofta placeras tidigare i

satsen än ett indefinit om syntaxen ger möjlighet till detta. I t.ex. sekvensen indirekt objekt – direkt objekt är inte ordningen indefinit – definit nominalfras så naturlig.

Vi ska ge *journalisten ett tips*. [Mindre gärna: Vi ska ge en journalist tipset. Hellre: Vi ska ge tipset till en journalist.]

Olika adverbial i verbfrasen ordnas ofta så att det mest rematiska adverbialet kommer sist (§ 6: d):

Jag köpte bilen *för 20 000 kronor av min bror*.
Jag köpte bilen *av min bror för 20 000 kronor*.

b) Räckviddsprincipen innebär att ett uttryck med större räckvidd gärna placeras tidigare i satsen än ett uttryck med mindre. Det tidigare uttrycket anger den ram inom vilken det senare uttrycket tolkas. Ett egentligt subjekt (med normal placering i slutfältet) har vanligtvis mindre räckvidd än ett räckviddsuttryck som placeras i mittfältet eller som satsbas (Eg. subj. § 16).

Det har *inte* kommit *några flickor från ekonomisk linje* till våra möten. [Satsen kan bara betyda att inga flickor från linjen har kommit.]
Jfr: Några flickor från ekonomisk linje har inte kommit till våra möten. [Satsen kan alternativt innebära att vissa flickor från linjen inte har kommit.]

För räckviddstolkningen är det viktigt var de fokuserande satsadverbialen står i förhållande till det led som de fokuserar (Satsadvl § 51–56):

Rektorn har {*t.o.m/bara*} underrättat *de kvinnliga eleverna* om händelserna. Jfr: De kvinnliga eleverna har {t.o.m./bara} rektorn underrättat om händelserna.

Räckviddsprincipen har många undantag, delvis eftersom räckviddsrelationen kan framgå av sammanhanget eller tydliggöras med betoning.

c) Tyngdprincipen innebär bl.a. att långa och/eller komplexa uttryck, t.ex. bisatser eller satsekvivalenta led, gärna placeras så sent i slutfältet som möjligt:[1]

spela kvartett för ro skull *när vännerna kommer* [jfr: ?spela kvartett *när vännerna kommer* för ro skull]
spela kvartett i morgon *fastän hon är förkyld* [jfr: ?spela kvartett *fastän hon är förkyld* i morgon]
sitta och prata i soffan *med både hatt och handskar på* [jfr: ?sitta och prata *med både hatt och handskar på* i soffan]

Olika möjligheter finns att postponera satser och infinitivfraser, men också andra rematiska och flerordiga led (som ofta innehåller en egen bisats eller ett eget satsekvivalent led) kan postponeras. Dessutom postponeras ibland tunga appositioner eller sista samordningsled i objektet. Se vidare § 6: d samt kapitel 21 Postponerade led.

En karl var här idag *som ville prata med dig.*
Det skulle glädja mig och min hustru mycket *om du ville komma.*
Jag har beskrivit för henne *alla de grymheter människorna fick utstå.*
Hon hade flera gånger diskuterat med rektorn om saken, *en gammal vän till hennes far.*
Vi köpte en katt i går i stan *och en stor korg att ha honom i.*

d) Tydlighetsprincipen innebär att man undviker ordföljder som är flertydiga (jfr också (b) ovan). Olika placeringar kan t.ex. visa om en prepositionsfras är attribut eller adverbial eller till vilket verb en prepositionsfras utgör bestämning.

Han läste i tisdags om demonstrationerna. [Jfr den dubbeltydiga ordföljden: Han läste om demonstrationerna i tisdags.]
Den där klänningen i skyltfönstret skulle jag gärna vilja prova. [Jfr den dubbeltydiga ordföljden: Jag skulle vilja prova den där klänningen i skyltfönstret.]
Jag läste boken för ro skull när hon var borta. [Jfr den dubbeltydiga ordföljden: Jag läste boken när hon var borta för ro skull.]

Principerna överlappar ibland varandra i de enskilda fallen, t.ex. eftersom ett tematiskt led ofta är ett mindre komplext uttryck (det betecknar ju oftast något bekant och behöver därför mindre beskrivning) och också har stor räckvidd just genom att det är tema.

[1] En princip som modifierar tyngdprincipen är balansprincipen. Den leder till att ett verbfrasadverbial hellre placeras i mittfältet om verbfrasen är relativt välfylld än om verbet saknar andra bestämningar.

Han har *för din skull* skrivit och beställt en massa intressanta böcker. Jfr: *Han har för din skull gått. Han har gått för din skull.

ANM. Genom att välja en annan syntaktisk konstruktion av satsen kan man ge dess olika aktantled en annan ordning och på så sätt tillfredsställa principerna som beskrivits ovan. Några sådana systematiska parafrasmöjligheter förtecknas nedan:

a) Byte mellan aktiv och passiv konstruktion:

Anna hittade *Per*. ≈ *Per* hittades av *Anna*.

b) Byte av satsledsfunktion vid verb som anger reciprok relation:

Per lär likna *Anna*. ≈ *Anna* lär likna *Per*.
Per kolliderade med *Anna* i dörren. ≈ *Anna* kolliderade med *Per* i dörren.

c) Byte mellan alternativa konstruktionsmöjligheter vid samma verb eller mellan liktydiga verb med olika konstruktionsmöjligheter:

My visade *Bengt bilden*. ≈ My visade *bilden* för *Bengt*.
Han gjorde *vattnet* till *vin*. ≈ Han gjorde *vin* av *vattnet*.
Vi lastade *bilen* med *fruktlådor*. ≈ Vi lastade *fruktlådor* på *bilen*.
Sylvia äger *huset*. ≈ *Huset* tillhör *Sylvia*.
Åke sålde huset till *Sylvia*. ≈ *Sylvia* köpte huset av *Åke*.

d) Byte mellan konstruktioner med och utan expletivt subjekt:

Tre block saknas. ≈ Det saknas *tre block*.
Tulpaner får duga. ≈ Det får duga med *tulpaner*.
Huset vimlar av studenter. ≈ Det vimlar av studenter i *huset*.
Ladan brinner. ≈ Det brinner i *ladan*.
Att få se allt detta var mycket intressant. ≈ Det var mycket intressant *att få se allt detta*.
Den där datorn är svår att sortera med. ≈ Det är svårt att sortera med *den där datorn*.
Anton ville ha *just den där tårtan*. ≈ Det var *just den där tårtan* (som) Anton ville ha.

Se särskilt Subj. § 31, Vbfraser: Allm. § 25.

29 SUBJEKT

1 Översikt.

Struktur 2–7

2 Nominalfras som subjekt. 3 Nominal bisats som subjekt. 4 Infinitivfras som subjekt. 5 Nominal satsförkortning som subjekt. 6 Adverbfraser, prepositionsfraser och komparativa subjunktionsfraser som subjekt. 7 Expletivt *det* som subjekt.

Syntaktisk funktion och distribution 8–26

8 Subjektets plats i fa-satser. 9 Subjektets plats i af-satser. 10 Subjektstvånget och subjektslösa satser.

Subjektets kontrollfunktion 11–14

11 Subjektspredikativets kongruensböjning med subjektet. 12 Subjektet som korrelat till reflexivt eller reciprokt pronomen. 13 Subjektet som predikationsbas till fraser som ingår i satsens predikatsled. 14 Subjektet som korrelat till underförstådd bestämning i infinitivfras.

15 Bruket av *som* i relativ bisats och i bisatser med satsbas. 16 Subjekt i sats med identifierande subjektspredikativ. 17 Subjekt med dubblering eller dislokation.

Expletivt subjekt 18–25

18 Översikt. 19 Expletivt subjekt (formellt subjekt) i sats med egentligt subjekt: *Det dök upp falska hundralappar*. 20 Expletivt subjekt i sats med predikativ och *med*-fras: *Det är nyttigt med bananer*. 21 Expletivt subjekt i aktiv sats med postponerad nominal bisats eller infinitivfras: *Det är bra att du kommer*. 22 Expletivt subjekt i passiv sats med underförstådd mänsklig agens: *Det arbetades för fullt på lagret*. 23 Expletivt subjekt vid opersonliga predikat: *Det är ljust*. *Det ljusnar*. 24 Expletivt *det* i utbrytningskonstruktion: *Det är sin bror han vill träffa*. 25 Underordnad infinitivfras med underförstått expletivt subjekt.

Betydelse 26–30

26 Subjektet anger predikatsledets predikationsbas. 27 Subjektets semantiska roll. 28 Subjektet anger prototypiskt något avgränsat. 29 Subjektet i räckviddsstrukturen. 30 Subjektet i satsens informationsstruktur.

Parafrasmöjligheter 31

31 Parafraser där subjektsreferenten anges med ett annat satsled än subjekt.

Avgränsning mot andra satsled 32–34

32 Subjekt gentemot objekt. 33 Subjekt gentemot subjektspredikativ. 34 Subjekt gentemot egentligt subjekt.

§ 1. Översikt. Subjektet är ett nominalt led som tillsammans med en finit verbfras (predikatsledet) bildar en fullständig sats:

Den nya sekreteraren har hälsat på alla.

Ofta står som i ovanstående exempel subjektet framför hela den finita verbfrasen, men det kan också stå efter det finita verbet och/eller efter något annat av den finita verbfrasens led. I de allra flesta satser visar ordföljden ändå entydigt vad som är subjekt.

Har *den nya sekreteraren* hälsat på alla än?
Sedan skulle *den nya sekreteraren* hälsa på alla.
Jag vet inte vem *den nya sekreteraren* har hälsat på än.

I vissa fall står ett möjligt subjekt som postponerat led:

Det skulle passa bra *att tända julgranen*.
Nu skulle det passa bra *att tända julgranen*.

Subjektet utgörs vanligen av en nominalfras, en nominal bisats eller en infinitivfras. Vilken typ av subjekt som är möjlig i en sats avgörs av satsens predikatsverb eller subjektspredikativ. Nominalfrasens huvudord står i grundkasus eller i förekommande fall i nominativ.

Din bror ringde för en stund sedan.
Vi lärare skulle nog också behöva lite uppmuntran.
Om han kommer i denna vecka eller nästa är som alltid en öppen fråga.
Att aldrig ha några pengar är faktiskt rätt frustrerande.
Att hon klagar förvånar mig inte.

Jämfört med andra satsled är subjektet ett syntaktiskt mera oberoende led. Det inverkar på form och betydelse hos led i verbfrasen men påverkas självt till sin tolkning och form inte så mycket av satsens övriga led. Sålunda är det oftast subjektet som avgör tolkningen av reflexiva och reciproka pronomen i satsen, subjektspredikativet kongruensböjs med subjektet i fråga om numerus och genus, och subjektet betecknar ofta predikationsbasen för en infinitivfras eller participfras som ingår i satsens predikatsled.

Anders hämtade Per i *sin* nya bil. [*sin* = Anders']
Anders och Bo blev *kritiserade* av Per. [Predikativet står i plural efter subjektet, *Anders och Bo*.]
Anders kom hem till Per *för att få tröst*. [Den som vill ha tröst är Anders.]
Överraskad över den vändning sakerna tagit vände sig Anders till Per. [Det är Anders som är överraskad.]

Subjektet är till skillnad från andra nominala satsled ett obligatoriskt satsled i de allra flesta typer av satser (subjektstvånget). Om satsen innehåller bara ett nominalt led är alltså detta normalt subjekt. Om satsen saknar ett referentiellt nominalt

led eller om av något skäl ingen av verbets aktanter uttrycks med subjekt, upprätthålls subjektsfunktionen av en platshållare, vanligtvis det expletiva *det*.

Nu ska *du* sova. [Predikatet *sova* har bara en aktant.]
Har *det* regnat? [Predikatet *regna* har ingen aktant.]
Där brukar *det* växa fina kantareller så här års. [Predikatet *växa* har en aktant som här ingår i verbfrasen (som egentligt subjekt).]

När predikatet har flera aktanter är det lexikalt bestämt för det enskilda predikatet vilket aktantled som skall vara subjekt:

Kyrkan äger många skogsgårdar här i länet. [Vid predikatet *äga* är ledet som anger ägaren subjekt.]
Många skogsgårdar här i länet tillhör kyrkan. [Vid predikatet *tillhöra* är ledet som anger det ägda subjekt.]

Alla aktantled uppträder emellertid inte lika gärna som subjekt. Vid de flesta predikat utgörs subjektet av det led som anger den mest aktiva aktanten, t.ex. den som handlar (agens) eller – om agens saknas – den som upplever något.

Sedan hämtade *Per* Anders.
Då fick *Svensson* se Berglund.

Att subjektet gärna betecknar en aktiv aktant innebär att det oftare har individuativ än dividuativ referens och att subjektsreferenten i texter som handlar om både animata och inanimata företeelser oftast är animat.

Subjektsreferenten är predikatsledets predikationsbas och fungerar gärna som satsens tema, dvs. det som satsen handlar om. Subjektets referent är därför ofta också någon eller något som lyssnaren kan identifiera i talsituationen eller utifrån den tidigare kontexten.

ANM. I vissa subjunktionsfraser eller flerledade fraser eller bisatsekvivalenta fraser erinrar ofta det ena ledet om subjektet i en finit sats. Ibland står detta led också i nominativ, t.ex. *Han till att springa* (Icke satsf. men. § 39), *Vi har fler hönor än han* (Subjnfraser § 6, Flerl. fraser t.ex. 3: b, Icke satsf. men. § 39).

Struktur § 2–7

§ 2. Nominalfras som subjekt. Subjektet utgörs oftast av en nominalfras. Nominalfrasens huvudord står i nominativ om det kan böjas i nominativ : ackusativ, annars står det i grundkasus (dvs. icke-genitiv) (Nomfraser § 81, Pron. § 53–55, 152).[1]

Annelie älskar *jag*. Jfr: Annelie älskar mig.
En sådan lärare retar *vi* inte. Jfr: En sådan lärare retar oss inte.
1948 kom *nästa roman*.

Alla slags nominalfraser kan i princip vara subjekt i någon typ av sats, oberoende av vilket huvudordet är i nominalfrasen och vilka bestämningar huvudordet har:

Mötet handlade egentligen bara om vägsträckan över kanalen genom Ekbacken. (S)
Men *den i sådana här sammanhang rekordstora publiken* hade många åsikter om leden i dess helhet. (S)
Skyfallet den 14 juli 1984 ledde bland annat till att *208 hus* fick mer eller mindre omfattande vattenskador. (S)
Skillnaden är att *den förra* kostar 4,8 miljoner dollar, *den senare* 7,9 miljoner dollar. (S)
Den ansvarige på länsstyrelsen känner till ”klagomålen” […] (S)
De försöker väl få ut en slant om *de* kan. (S)
På den tiden fick *den som var liten* sysselsätta sig själv bäst *hon* kunde. (S)
Nya villor växte upp kring Berggrens och *ett stråk utanför tomten* blev vägreservat. (S)
En förvånad Benny tog tvekande emot blommorna.
På golven står *målarburkar och penslar*. (S)
Blåbärssoppa, kaffe och choklad finns att värma sig med på serveringen. (S)
Intresserade är välkomna att vara med. (S)
Alla känner nog igen smaken av passionsfrukt som ju numera ingår i mången saft och läsk, men *få* har ätit själva frukten … (S)

Indefinita nominalfraser är på grund av sin betydelse (jfr § 30) ovanligare som subjekt än definita. Starka restriktioner mot användning som subjekt gäller dock endast för nakna nominalfraser, dvs. indefinita nominalfraser med individuativt substantiviskt huvudord men utan kvantitetsattribut (Nomfraser § 30).[2]

**Häst* håller till i stall. Jfr: Vi har inte råd att hålla häst. Nu för tiden håller de sig med häst.
*I tvättkorgen ligger visst *rutig ylletröja*. Jfr: Hon var klädd i rutig ylletröja.
**Busschaufför* upplyste mig om vägen till stationen. Jfr: Han ville inte bli busschaufför.

I vissa fall kan emellertid också nakna nominalfraser utgöra subjekt. I nedanstående exempeltyper (a)–(d) gäller att nominalfrasen inte betecknar en specifik referent eller ett antal specifika referenter utan mer gäller den typ av referenter som nominalfrasen beskriver, medan (e) kan gälla också specifika referenter:

a) Om nominalfrasen fungerar som nominal satsförkortning (se vidare § 5):

Frack på fest är populärt i studentkretsar. Jfr: Att bära frack på fest …
Busschaufför är ett intressant yrke.

b) Om nominalfrasen har generisk betydelse (Nomfraser § 30: 2):

Bil är ett nödvändigt ont.
Cykel fungerar nog bäst i stadstrafiken.

Gränsen mot dividualiserade individuativa substantiv är då oklar (se Nomfraser § 30 Anm. 2):

Modern teater bygger på helt nya förutsättningar långt från den vanliga stela högtidligheten. (S)

I vissa texttyper, framförallt juridiska texter eller andra texter av regelkaraktär, kan nakna nominalfraser med generisk referens användas mera allmänt som subjekt (se Nomfraser § 30: 2):

Abonnent svarar själv för uppkommen skada.
Passmyndighet skall återkalla gällande pass, om […] *passinnehavare, som är efterlyst* […], uppehåller sig utomlands […] (S)

c) I satsstrukturer där en konstruktion subjekt + verb nära svarar mot en vanligare och mera integrerad konstruktion expletivt *det* + verb + egentligt subjekt (jfr Nomfraser § 30):

Små problem och irritationer saknades inte i sammanhanget. (R) [Oftare: Det saknades inte små problem och irritationer i sammanhanget.]
I svåra tider finns alltid *stor risk* för att sådant ska inträffa. [oftare: … finns det alltid stor risk …]
Längre ner i korridoren uppstod *stockning* utanför en skrubb med ett stort kassaskåp. (S) [oftare: … uppstod det stockning …]

d) Om två nominalfraser är samordnade (Nomfraser § 30: 1c, 117):

Är *företagsledning och företagsråd* överens så kan fabriken vara i gång på lördagar. (S)

e) I rubrikstil och liknande stilarter, också när nominalfrasen har specifik referens (Nomfraser § 30: 3b):

Skärmutställning om Landsnora kvarn visas på huvudbiblioteket. (S) [pålysningsnotis i tidning]

Indefinita nominalfraser med dividuativt eller pluralt huvudord är även utan kvantitetsattribut naturliga i subjektsposition, särskilt när de har generisk men också när de har specifik betydelse:

Ylle sticks inte alltid.
Pojkar är bråkigare än flickor, säger dom.
Jord, sand och sten hade rasat ner över honom och delat gången i två delar […] (R)
En 14-årig flicka skadades i ansiktet när *poliser* sköt plastkulor för att skingra en hop som kastade hemmagjorda bensinbomber. (S)
Pengar har bytt ägare, *vapen* har levererats och *politiska markeringar* har ägt rum. (S)

[1] En nominalfras i genitiv kan användas som subjekt när den betecknar familj eller liknande (Subst. § 77, Egenn. § 23):

Kantorns är trevliga.
Berggrens behöver däremot inte bekymra sig över vägbullret. (S)

Som subjekt kan en nominalfras i genitiv också fungera om nominalfrasen är possessivattribut i en nominalfras som i övrigt har reducerats genom ellips (Ellips § 2):

Min bil är sönder, men *Henriks* duger väl, eller varför inte ta din egen för en gångs skull?

[2] Nakna nominalfraser som har definit betydelse (Nomfraser § 30: 4) kan utan vidare stå som subjekt:

Höger öra var inflammerat.

Likaså definita nominalfraser utan definit attribut eller bestämdhetssuffix (som skiljer sig i formen från nakna nominalfraser bara när de har adjektivattribut, Nomfraser § 7):

Mamma kommer i morgon.

§ 3. Nominal bisats som subjekt. Subjektet kan utgöras av en nominal bisats.

1. Narrativa och interrogativa bisatser som subjekt står nästan enbart som fundament eller postponerade (Postp. led § 2):[1]

Att nu även de tre anhållna släpps fria genom beslut av domstol måste betraktas som ytterligare ett bakslag […] (S)
Att pendeln inte går ut till Bro är ett stort minus. (S)
Om det är i dag eller på Alexander den stores tid, spelar mindre roll. (S)
Och *vem som bjuder vem* är mycket viktigt. (S)
Hur gården används ska utvärderas. (S)

Är det en slump *att AB Marionetterna kommer i hans väg?* (S) Jfr: *Är att AB Marionetterna kommer i hans väg en slump?
Eftersom det var helt onödigt *att medlemsavgiften höjdes* ville hon riva upp beslutet. Jfr: *Eftersom *att medlemsavgiften höjdes* var helt onödigt …
Hon höll inte med om att det inte spelar någon roll *vem som kommer*. Jfr: ?Hon höll inte med om att *vem som kommer* inte spelar någon roll.

När slutfältet i satsen är tomt kan dock en narrativ eller interrogativ subjektsbisats stå närmast efter det finita verbet eller skilt från det av ett mittfältsadverbial (subjektet kan då också uppfattas som postponerat utan stöd av expletivt *det*, jfr § 8: a):

Av denna framgår *att en person kan dömas bara det "verkar" som om vederbörande har haft skumma avsikter*. (S)
Tveksamt är *om han någonsin kommer att skriva boken färdig*.

Detta förekommer i synnerhet i följande fall:

a) När ett bundet subjektspredikativ eller bundet adverbial står som fundament:

Speciellt är också *att så många som 90 procent av de anställda tillhör IG Metall* […] (S)
Klart är *att Tottenham helt enkelt inte får förlora mot Southampton, som hittills bara vunnit två matcher på bortaplan*. (S)
Avgörande blev *hur länge banden har spelat ihop och hur många av medlemmarna som bor på ön*. (S)
Ovisst är *om projektet har någon chans att lyckas*.
Härav följer inte *att ansökan måste avslås*.

b) När satsen är passiv:

Vid ett extra styrelsemöte beslutades *att Hannas kontrakt bryts med omedelbar verkan*. (S)
I en fullmäktigebehandling för ett par år sedan svarades från tjänstemannahåll *att Dalaröborna var väl tillgodosedda med toaletter, bara de planerade in sina behov till sommartid*. (S)

c) När den finita verbfrasen (eller denna minus ett överordnat finit hjälpverb) står som fundament:

Imponerade på oss gjorde inte minst *att hon alltid var närvarande*.
Påtalas bör *att han varit väldigt slarvig*.

Också utöver dessa olika fall kan korta narrativa eller interrogativa satser marginellt stå som subjekt i mittfältet:

Visserligen är *att det regnar* otur, men …
Även om *att det regnar* är otur, så …

Se också Bisatser § 47.[2]

2. Expressiva bisatser och konditionala bisatser med nominal funktion står som subjekt obligatoriskt postponerade:

Det hade verkligen överraskat oss *vad pigg hon såg ut*. Jfr: **Vad pigg hon såg ut* hade verkligen överraskat oss.
Den gången hade det verkligen överraskat oss *vad pigg hon såg ut*. Jfr: *Den gången hade *vad pigg hon såg ut* verkligen överraskat oss.
Det är bra *om du kommer*. Jfr: **Om du kommer* är bra.
Däremot är det bra *om du kommer i tid*. Jfr: *Däremot är *om du kommer i tid* bra.

Konditionala bisatser som subjekt kan dock undantagsvis stå som fundament eller närmast efter det finita verbet utan stöd av expletivt *det*. Satsen har då vanligen subjektspredikativ.

Om du kunde komma vore jättetrevligt.
Förfärligt vore *om hon skulle dyka upp just nu*.

Se också Bisatser § 47, 89: b.

3. Korrelatlösa relativa bisatser och generaliserande bisatser med nominal satsbas står som subjekt i mittfältet eller som fundament:

Numera är *vad Svensson skriver* inte lika populär läsning.
Sedan blev *vad vi hade haft med oss* strax sålt till bönderna.
Eftersom *vad Svensson skriver* inte längre är lika populär läsning …
Naturligtvis blir *vem som än kommer* bjuden på en kopp kaffe.
Sedan kunde *vilka det än var* komma och äta en god middag.
Där fick *vem som ville* gå in och titta.

Eftersom *vem som än kommer* blir bjuden på en kopp kaffe …

Vad som då händer visas i denna dramadokumentär med elever från Myrsjöskolan i Orminge. (S)

Vad den ryske ledaren skrev till den svenska statsministern är hemligstämplat.

Vem som än kommer blir bjuden på en kopp kaffe.

Vilka det än var kunde komma och äta en god middag.

Se också Bisatser § 34, 89: a.

4. Bisatser som anger plats eller tidpunkt kan undantagsvis fungera som subjekt (Bisatser § 36 not 2, 89: b) och står då i mittfältet, som fundament eller i vissa fall postponerade. Satsen har ofta ett predikativ som karakteriserar den plats eller tid som anges med subjektet. Jfr också § 6 om adverb- och prepositionsfraser som subjekt.

Om man vill kunna se dem på långt håll borde *där du sitter just nu* vara den bästa utkiksplatsen.

När han kommer hem från spelningen skulle vara den idealiska tidpunkten att be honom om en extra veckopeng.

Där vi bor skulle väl passa utmärkt som plats för en teater.

Satsfogningar med konditionala bisatser, temporala bisatser eller lokala relativa bisatser som subjekt kan vanligen parafraseras med *det* som subjekt och med bisatsen som adverbial och fundament.

I vårt kulturklimat är det intressant *då det dyker upp en kvalificerad politisk tidskrift för allmänheten*.

[1] Oftast står narrativa och interrogativa bisatser postponerade och företräds av expletivt *det* på subjektets plats (också när alternativet är placering som fundament):

Det var otur för dig *att det regnade i går*.

[2] När en narrativ bisats är appositionellt attribut (Nomfraser § 77) till *det, detta, det här, det där* kan hela nominalfrasen stå som subjekt i mittfältet:

I snart ett år har *det att huset inte är färdigt* gett oss en mängd lokalproblem.

Vi slog till även om *det att huset inte var färdigt* ingav oss vissa betänkligheter.

Anförda meningar används som subjekt i satser med identifierande predikativ samt vid verb som anger hörsel- eller synintryck (Anf. men. § 12) och står då som fundament eller i postposition:

Skulle jag tacka ja? var den stora frågan som inte lämnade mig någon ro.

"*Alla avgångar inställda*", lyste från ljustavlan.

Från ljustavlan lyste mot oss: "*Alla avgångar inställda*."

§ 4. Infinitivfras som subjekt. Subjektet kan utgöras av en infinitivfras (Inf-fraser § 4–5). Infinitivfraser som subjekt står nästan enbart som fundament eller postponerade (Postp. led § 2).[1]

Att ändra på busstiderna skulle drabba andra trafikintressen, menar man. (S)

Att vaska fram elektricitetens och magnetismens påverkan är mycket besvärligt trots all

forskning. (S)
Att för egen del göra litterär karriär intresserade honom föga. (S)
Att skriva är roligast i skolan […] (S)
Det är alltid angenämt *att bringa goda nyheter*. (R)
Då är det alltså fel *att skaffa sin familj en trygghet?* (R)
Jag hade lärt mig att det aldrig lönade sig *att tjata på en vuxen som bestämt sig*. (R)

Vanligtvis har infinitivfrasen utsatt infinitivmärke, men när den står som fundament kan detta vara utelämnat:

Arbeta är något som man måste göra – för att leva. (R)

Korta infinitivfraser kan något lättare än nominala bisatser (jfr § 3) stå som subjekt i af-satsers eller fa-satsers mittfält:[2]

Även om *att tänka rätt* är stort så behöver inte *att tänka fritt* vara mindre eftersträvansvärt.
Däremot är ju *att skriva brev* en rätt fascinerande sysselsättning.

När slutfältet är tomt kan en infinitivfras stå närmast efter det finita verbet eller skilt från det av ett mittfältsadverbial:

Mest lämpligt är (nog) *att dra tillbaka ansökan*.

[1] Oftast står dock infinitivfraser postponerade och företräds av expletivt *det* på subjektets plats (också när alternativet är placering som fundament):

Det är nog mest lämpligt *att dra tillbaka ansökan*.

[2] När en infinitivfras är appositionellt attribut (Nomfraser § 75) till *det, detta, det här, det där* kan hela nominalfrasen stå som subjekt i mittfältet:

Ibland är *det att vara döv på båda öronen* snarast en fördel.

§ 5. Nominal satsförkortning som subjekt. Subjektet kan utgöras av en nominal satsförkortning (Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10). Denna kan bestå av ett eller flera led.

Hög hatt (*på begravningen*) vore nog det lämpligaste.
En ny bil varje år är vanligt i hennes kretsar.
Ett par år till med Carlsson hade sannolikt gjort situationen lättare. (S)
Blidväder ute och tulpanbuketter inne gav en stämning av vårsalong […] (S)
Aktiva arbetsmarknadsåtgärder framför passivt kontantstöd har, heter det, bidragit till att hålla sysselsättningen uppe […] (S)

Ett eventuellt subjektspredikativ i satsen har då inte grammatisk kongruensböjning utan står i neutrum singularis oberoende av vilket genus eller numerus som det substantiviska huvudordet i subjektet har:

Presenter (*till personalen*) (*då och då*) är alltid populärt.

Jfr också § 6: a nedan.

§ 6. Adverbfraser, prepositionsfraser och komparativa subjunktionsfraser som subjekt. Marginellt kan adverbfraser, prepositionsfraser och komparativa subjunktionsfraser fungera som subjekt. Det förekommer i följande fall:

a) Adverb- och prepositionsfraser kan fungera som subjekt när de kan tolkas som förkortade satser i stil med de nominala satsförkortningarna (jfr § 5 och Prepfraser § 20: c). De kan då ofta parafraseras med infinitivfraser.[1]

I går hade varit lämpligare. Jfr: Det hade varit lämpligare att träffas i går.
Före lunch skulle alltså vara enda möjligheten. Jfr: Enda möjligheten skulle alltså vara att ha mötet före lunch.
Under diskbänken passar väl utmärkt. Jfr: Det passar väl utmärkt att ha avfallspåsen under diskbänken.

b) I vissa av de satser som annars har expletivt *det* som subjekt förekommer det undantagsvis att ett befintlighetsadverbial fungerar på liknande sätt, vanligen endast som fundament i satsen (se också Eg. subj. § 5).

I gräset kan finnas ormar.
På hotellrummet brukade saknas handdukar.
I deras toalettfönster har stått en blomkruka så länge jag minns.
I köket var förfärligt smutsigt.

Se också om *där* i stället för expletivt subjekt, § 7 not 1.

c) I vissa lexikaliserade vändningar står *så* som subjekt i bisats:

Och om *så* vore, vad gör väl det?
Att *så* icke skedde var knappast vårt fel.
Om *så* påfordras är jag beredd att personligen infinna mig.

d) *Som* + en indefinit nominalfras som annars skulle kunna vara egentligt subjekt kan också stå som subjekt i satsens mittfält (jfr Subjnfraser § 10):[2]

Då föll *som en skugga* över hans ansikte. Jfr: Då föll det som en skugga över hans ansikte.
Runt bröstet sitter *som ett järnband, hårt åtdraget*. (R)

[1] Infinitivfrasen kan vara explicit uttryckt och ha ett underförstått led (jfr Inffraser § 24) som syftar på subjektet:

Igår hade varit lämpligare att träffas [-].
Under diskbänken passar väl bra att ha avfallspåsar [-].

[2] Också en prepositionsfras med *bland* som anger en del av rektionens referenter kan marginellt förekomma som subjekt i sådana satser:

I Ukraina finns *bland världens bästa åkermarker*. [≈ … finns några av världens …]

§ 7. Expletivt *det* som subjekt. Som platshållare på subjektsplats fungerar det expletiva (icke-referentiella) pronomenet *det* (se vidare § 18–25). Expletivt *det* är alltid obetonat.[1]

Till jul säljs *det* alltid mer leksaker än annars.
Det påstods att hon hade kommit hem igen.
Eftersom *det* ligger ett postkontor runt hörnet är saken lätt ordnad.
Det är förunderligt gott med spettekaka.
Visst var *det* en glad överraskning att hon hade kommit hem igen.
Det regnar och blåser ute.
Det var katten som hade kommit hem igen.
Det var en kvinna här som frågade efter dig.

[1] Som expletiva subjekt i vissa användningar fungerar regionalt främst i Sydsverige *där*:

Nu sitter *där* en anka på trappan igen.

Se vidare nedan § 19 samt Eg. subj. § 6. *Där* kan inte vara expletivt subjekt i sats med postponerat subjekt (§ 21), i utbrytningskonstruktion (§ 24) eller i flertalet fall vid opersonligt predikat (§ 23).

ANM. Det expletiva *det* kan till skillnad från referentiellt *det* inte ersättas med demonstrativt pronomen:

{*Det/*Detta*} regnar. Jfr: Han kommer i morgon. {*Det/Detta*} är mycket glädjande.

Syntaktisk funktion och distribution § 8–26

§ 8. Subjektets plats i fa-satser. Fa-satserna utgörs av deklarativa, interrogativa, direktiva och vissa desiderativa huvudsatser samt vissa narrativa bisatser (Bisatser § 60) och vissa bisatser med samma struktur som rogativa huvudsatser (Bisatser § 4: 2, 134). Här är subjektets egen plats i mittfältet omedelbart efter det finita verbet.

Tidigast i SM-semifinalen kan *en ersättare* vara spelklar. (S)
Därtill kommer *reklamkontrakt*. (S)
Lagom till jul beslutade *kommunfullmäktige* att betala ut självrisken till 74 husägare. Indirekt erkände *kommunen* därmed att översvämningen – åtminstone delvis – berodde på brister i avloppsnätet. (S)
Hur många hektar är *gården* på?
Låt *du* skolflickor och militärer vältra sig i sin romantik […] (R)
[…] sjunk *ni* in i era artiklar om imperialism och tillväxtprocesser […] (R)
Må *lycka och välgång* följa dig!
Jag blev betryckt när jag tänkte på att i just dessa tempel har *några av våra största rabbiner* verkat. (S)
Är *företagsledning och företagsråd* överens så kan fabriken vara i gång på lördagar. (S)
De beter sig som skulle *världen* gå under i morgon dag.

I huvudsatser med satsbas, dvs. framför allt deklarativa och kvesitiva huvudsatser, kan subjektet också vara satsbas (i deklarativa satser kallad fundament):

Rotebrobion i Folkets hus visar Du är inte klok Madicken söndagen 8 februari kl 15. (S)
De aktiva på elitnivån slås snabbt ut i den tuffa konkurrensen om de missköter sig. (S)
Allt får växa fram i sin egen takt. (S)
Vad kan locka dem till detta? (S)
Hur många sådana förare kör på våra vägar? (S)
Vilka traumatiska upplevelser fanns obearbetade i hennes inre? (S)

Genom alternativa placeringar inom mittfältet eller i gränsen mellan mittfältet och slutfältet kan vissa led komma att stå mellan det finita verbet och subjektet (när detta inte är satsbas):

a) Mittfältsadverbial kan stå framför ett subjekt som inte är obetonat (Satsadvl § 8, Satsens struktur § 8: a):

[…] i värsta fall väntar inte *bussen*. (S)
Efter tips koncentrerades sedan *spaningarna* på Arboga. (S)
I det lilla klocktornet fanns förut *den mycket populära Kristusbilden*. (S)
Därför har vid flera tillfällen *de patrullerande poliserna* måst ingripa.

b) Reflexivt objekt kan stå framför ett subjekt som inte är obetonat (Obj. § 17, Satsens struktur § 8: c):

Sedan spred sig *skicket att skönmåla trä* till de svenska landsortskyrkorna […] (S)
Annars inriktar sig *företagen* mest på att minska personalen.

c) Ett obetonat kasusmarkerat icke-reflexivt objekt kan marginellt stå framför icke obetonat subjekt:

När min farbror kom till sin arbetsplats nästa morgon, hejdade honom *en av företagets vakter*. Jfr: *När bilen fortsatte att rulla, hejdade den en av företagets vakter.
När jag efter utflykten till bergen återvänder till Manila möter mig *nya kupprykten*. (S)

Om ovanstående villkor är uppfyllda kan både mittfältsadverbial och objekt stå framför subjektet:

Ibland rakade sig ju inte *Kalle* så noga.

Tunga subjekt kan dessutom i vissa fall vara postponerade, dvs. stå på adverbialsplats i satsens slutfält. Subjekt som har struktur av bisats eller infinitivfras är vanligen – ibland obligatoriskt – postponerade och företräds i de flesta fall av expletivt *det* på subjektsplats (§ 21, Postp. led § 2).

Det är nödvändigt *att vara poet* om man brottas med Gud och Djävulen. (R)
Var det nödvändigt *att gå fram så gränslöst brutalt?* (R)

Därutöver kan främst i passiv sats tunga subjekt av olika struktur vara postponerade utan att det finns något expletivt *det* på subjektsplatsen (Postp. led § 4: c):

På senare tid har sagts *att det har blivit läge för demokratiska kandidater "till vänster om mitten"*. (S)
Här spelade också in *den makt som armén gav kungen och den försvagning av rådet som isoleringen från kungen medförde*. (S)
Nyligen färdigställdes och skickades ut till skolor, föreningar etc. (samt till samtliga institutioner) *en liten publikation med namnet "Låna en föreläsare"*. (S)
På nära nog 30-årsdagen av sin prästvigning i Skara skall på pingstdagen till kyrkoherde i Fristad, Gingri, Borgstena, Tämta, Tärby och Vänga installeras *Stig Sundgren*. (S)

§ 9. Subjektets plats i af-satser. I af-satser, dvs. främst bisatser men också vissa huvudsatser (t.ex. expressiva, Satsens struktur § 3), är subjektets egen plats först i mittfältet framför eventuella mittfältsadverbial och det finita verbet:

De påstod att *han* inte hade blivit befordrad.
Eftersom *hon* aldrig brukade slarva, var detta lite förvånande.
Vilka fina rosor *din bror* har!
Att *ert företag* verkligen ville riskera något sådant!
Eftersom *målningen* redan till formatet är den största som någonsin gått på auktion där […] har den väckt stor uppmärksamhet. (S)
Det är numera hälsans representanter som anses sitta inne med kunskapen om hur *livet* egentligen bör levas. (S)

Också i af-satser kan dock ett mittfältsadverbial föregå subjektet om detta inte är obetonat:

Och vad är det som säger att inte *Janne Ottosson* är aktuell? (S)
[…] kanske han lyckas ta sitt första guld – om inte *nerverna* spelar honom ett spratt. (S)
Eftersom troligtvis *det här vädret* håller i sig kan vi inte räkna med att hålla tidtabellen.
När väl *cellerna* mist sina cellväggar har forskarna tvingat dem ta emot nya arvsanlag från speciella "budbärare". (S)
Rimligtvis måste svaret bli att kyrkan själv måste få formulera sin bekännelse och att därmed *den gamla sammanflätningen mellan staten och ett trossamfund* är en logisk orimlighet. (S)

Denna placering framför subjektet i af-satser är ofta mindre naturlig för adverbial som inte är satsadverbial men som ändå kan stå i mittfältet:

?Du kan själv se att ofta *Erik och Eva* är väldigt upptagna av varandra.
?Vi kunde konstatera att senast nästa år *finanserna* kommer att vara sanerade.

I af-satser som inleds av satsbas, dvs. framför allt kvesitiva, (vissa) generaliserande, relativa, (vissa) expressiva och proportionala bisatser samt vissa expressiva

huvudsatser, kan satsbasen utgöras av subjekt. Satsbasen följs då (utom i relativ bisats) av subjunktionen *som*.

Han undrade *vilka medlemmar* som ville åka med.
Hon stannar hemma *vilka barn* som än åker med.
Han talade med de medlemmar, *vilkas barn* skulle åka med.
Det var fantastiskt *vad många barn* som ville åka med.
Ju fler barn som åker med, desto bättre är det.
Vad många barn som ville åka med!

Tunga subjekt kan vara postponerade i af-satser på liknande sätt som i fa-satser ((1) ovan). I satser utan expletivt *det* kan dock subjektet postponeras endast om satsen innehåller mittfältsadverbial.

Om det blir nödvändigt {*att vi far/att fara*}, så låt mig packa.
Hon undrade vid vilken sjö det vore bäst *att tälta*.
Eftersom på senare tid hävdats *att det är läge för en ny kandidat* …
Eftersom inom detta projekt färdigställts *inte mindre än fyra monografier* …
*Eftersom färdigställts *inte mindre än fyra monografier* …

Eftersom subjekt och objekt till sin struktur oftast är likadana, är det främst genom sin placering som subjektet entydigt skiljs från objektet (se § 32).

§ 10. Subjektstvånget och subjektslösa satser. De allra flesta slag av satser måste innehålla ett subjekt:

Nu läser {*han/*Ø*} (en bok).
Apropå det: {*jag/*Ø*} har läst boken du talade om.

I vissa fall har subjektet ingen egen betydelse eller referens utan är expletivt (se § 18–25):

Nu ska {*det/*Ø*} bli gott med kaffe.
I kväll känns {*det/*Ø*} faktiskt rätt kallt.

Vid satsfläta får inte subjektets plats vara tom i den underordnade satsen (men jfr (d) nedan; Satsbaser § 16: a):

Rektorn vet jag att {*hon/*Ø*} kommer. Jfr: Rektorn vet jag att hon känner [–].
Den festen kan jag inte säga när {*den/*Ø*} var. Jfr: Den festen kan jag inte säga om jag var med på [–].

Som ett utslag av subjektstvånget kan man se att det led som är objekt vid ett verb i aktiv konstruktion måste inta subjektets plats vid passiv konstruktion (i de fall då inte expletivt subjekt är möjligt):

Festen inställdes i våras. Jfr: *Det* inställdes en fest i våras.

Subjektstvånget gör det också nödvändigt att hitta grammatiskt subjekt åt subjektsautonoma finita verb, när dessa inte har expletivt subjekt. Som subjekt väljs då det led som anger predikationsbasen för den underordnade verbfrasen.

Din bror verkade vara intresserad. Jfr: *Det* verkade som om din bror var intresserad.

Subjektstvånget till trots förekommer likväl i vissa fall subjektslösa satser:

a) Direktiva huvudsatser har normalt inget utsatt subjekt (Huvudsatser § 34–35):

Sluta upp med det där!

b) Relativa bisatser kan sakna subjekt men inleds då i gengäld obligatoriskt av subjunktionen *som*. Det underförstådda subjektet betecknar här samma referent som hela den nominalfras där relativsatsen ingår.[1] Se vidare Bisatser § 18.

De TV-program {som/*Ø} lockar mig mest sänds alltid så sent.
På den tiden fick den som var liten sysselsätta sig själv bäst hon kunde. (S)

c) Subjekt som fundament i deklarativa huvudsatser kan utelämnas förutsatt att det är redundant i sammanhanget och att det inte föregås av t.ex. en konjunktion eller en vokativ- eller interjektionsfras. Konstruktionen har begränsad användning och förekommer mest på anslag, etiketter o.d. (om subjektet anger det som anslaget gäller eller det som bär etiketten) eller i dagboksanteckningar och korta meddelanden (om subjektet betecknar talaren) (Ellips § 15, Huvudsatser § 15).

Får ej övertäckas.
Kommer strax.
Vet inte.
Trivs bra här och stannar nog semestern ut. [meddelande på vykort]
Återstår att städa upp. [expletivt subjekt utelämnat, infinitivfras som subjekt postponerad enligt § 4]

d) I satsflätor kan subjektsplatsen vara tom efter utelämnad subjunktion i narrativ bisats (Satsbaser § 15: b):

Johan har hon sagt [-] ska komma.
Vem tror du [-] är mest värd då? (R)
Den tycker jag [-] är mycket tråkigare. (R)
Sedan har vi Johan, som hon har sagt [-] ska komma.

Om satsen har kvar sin inledare kräver de flesta varianter av sverigesvenskan men inte alltid finlandssvenskan resumtivt subjektspronomen (Satsbaser § 16: a):

Johan har hon sagt att *han* skulle komma. [sverigesvenska]
Johan har hon sagt att [-] skulle komma. [finlandssvenska]
Det tycker jag själv att [-] är lite för mycket kanske. (T) [finlandssvenska]
Men det finns några ämnen som de inte alls tycker om, som de tycker att [-] är hemskt tråkiga. (T) [finlandssvenska]

[1] Traditionellt har subjunktionen betraktats som satsens subjekt. Om skillnaden mellan relativsatser inledda med *som* och relativsatser inledda med *vilken* se Bisatser § 20–22.

ANM. 1. Möjligen kan man uppfatta också satser med ett rumsbetecknande adverbial på en plats där annars expletivt subjekt hade kunnat stå som subjektslösa (se vidare § 19):

I skogen kan finnas vilda djur.
I dag luktar *här* inte hästskit, sill och sura kläder […] (S)
I krigskommunikéer från Bagdad och Teheran talades på onsdagen ånyo om strider vid fronten öster om Basra. (S)

Så, *sammalunda* som sättsadverbial kan stå på subjektsplats vid vissa intransitiva verb som annars har *det* som subjekt:

Så skedde inte heller.
Jag hjälpte dem lite när *så* behövdes.
Så blev också beslutat.
Sammalunda hände också i Småland.

Se också § 3 och 6 om adverbiella bisatser, adverbfraser, prepositionsfraser, subjunktionsfraser på subjektets plats.

Särskilt i vissa lexikaliserade vändningar saknas *det* som subjekt i fri komparativ bisats:

som nämnts, som redan påpekats, som sagt var
Detta kraftverk har stoppats liksom också har skett med det utanför Greifswald.

ANM. 2. Vissa fraser, t.ex. infinitivfraser och participfraser, med en semantisk och syntaktisk funktion som erinrar om bisatsens, beskrivs ibland i andra grammatiker som satser utan subjekt:

Hon vann genom att tränga sig förbi. [jfr: … genom att hon trängde sig förbi]
Du får inte komma så dåligt förberedd. [jfr: … om du är så dåligt förberedd]

Subjektets kontrollfunktion § 11–14

§ 11. Subjektspredikativets kongruensböjning med subjektet. Subjektet kontrollerar numerus- och genuskongruens hos bundna och fria subjektspredikativ (Predv § 12–14, 28, 49).

1. Predikativet är en adjektiv- eller participfras

Om subjektet är en nominalfras med substantiv som huvudord är kongruensen vanligtvis grammatisk:

Mina glasögon är försvunna.
Mässlingen blev besvärlig.
I den managementlitteratur som sedan en tid översvämmar bokmarknaden är *handböcker i presentations-, förhandlings- och talteknik* vanliga. (S)
Hans glasögon låg där smutsiga och lagade med tejp.
Tydligt irriterad över kommentaren satt *poeten* tyst en lång stund.

Om subjektet är en nominalfras med pronomen som huvudord är kongruensen grammatisk i de fall pronomenet självt böjs i genus och numerus:

Den är ny.
Det är nytt.
De är nya.

Om subjektet är ett pronomen som inte böjs i genus eller numerus rättar sig predikativet efter subjektets betydelse. Om subjektet betecknar person i ental står det i utrum singularis. Om det betecknar något dividuativt, ibland svagt referentiellt, står det i neutrum singularis.

Men *vem* blir glad av att få gå ut och sträcka på benen i en trist skolvestibul? (S)
Om *man* vill vara säker på att undanröja riskerna för skriftspråklighet i det muntliga framförandet […] (S)
Vad blev bestämt?
Har *någonting* varit besvärligt?

Även när subjektet är en nominalfras med egennamn som huvudord är kongruensen med predikativet närmast semantisk, dvs. den bestäms av subjektets betydelse eller referens (jfr Egenn. § 15):

Jag tycker att *Berg* [en person] är underbar.
Jag tycker att *Berg* [en ort] är underbart.

Om subjektet inte är en nominalfras står predikativet i neutrum singularis, vilket också kan ses som ett fall av semantisk kongruens (Adj. § 67).

Att motionera är nyttigt. [Subjektet är en infinitivfras.]
Om du klarar dig är väl likgiltigt för oss! [Subjektet är en nominal bisats.]
En skön soffa där vid väggen skulle vara praktiskt. [Subjektet är en flerledad fras (Flerl. fraser § 10).]

För det mesta sammanfaller den semantiska kongruensen med den grammatiska, men i några fall uppstår en konflikt dem emellan (Adj. § 61, 66):[1]

a) När subjektet står i singularis och refererar till ett kollektiv kan ibland semantisk numeruskongruens väljas, dvs. plural form hos predikativet:

Facket är {oroat/oroade} över samhällsutvecklingen.

b) När subjektet är neutrum och har en mänsklig referent föredras oftast semantisk genuskongruens, dvs. utral form hos predikativet:

Statsrådet är oroad över utvecklingen.
Barlejonet har inte blivit helt positivt skildrad i det här kapitlet. (S)

c) Svagt referentiella nominalfraser (oftast dividuativa) kan – oberoende av eget genus och numerus – ta neutrum singularis i subjektspredikativet (Nomfraser § 111):

Och *motion* är nyttigt. (R)
Varma mackor […] är gott! (S) [Jfr med delvis annan betydelse: Varma mackor är goda.]
Ättika kan vara farligt. [Jfr med delvis annan betydelse: Ättika kan vara farlig.]

d) Nominalfraser som fungerar som satsförkortningar tar – oberoende av eget genus och numerus – neutrum singularis i subjektspredikativet (Nomfraser § 94):

En ny kaffebryggare skulle vara fint.
Två datorer är praktiskt.

2. Predikativet är en nominalfras

Om predikativet är en nominalfras är kongruensen i huvudsak semantisk och gäller distinktionen ental : flertal, även om subjekt och predikativ för det mesta också överensstämmer grammatiskt i fråga om numerus:

God textbindning är i och för sig ett kvalitetsdrag i såväl skriven som talad text […] (S)
Båda bröderna har blivit konstnärer.

Om ettdera ledet har plural form men entalsbetydelse eller om det har generell eller kollektiv betydelse (Predv § 13: 1a–b) kan dock subjekt och predikativ skilja sig åt i fråga om numerus:

Mina nya glasögon är en välsignelse.
Detta var minsann glada dagar.
Mina syskon är ett härligt gäng.

När subjektet är en plural nominalfras och tolkas distributivt (Subst. § 60) kan dessutom en nominalfras som predikativ stå i singularis, särskilt om predikativet ingår i en verbfras som är underordnad ett viljeverb e.d. (Predv § 13: 1c):

Två av flickorna vill bli {hårfrisörska/hårfrisörskor}. Jfr: Flickorna blev {*hårfrisörska/hårfrisörskor}.
Alla aspiranterna ville bli den förste svensken på månen. Jfr: *Alla blev den förste svensken på månen.
Bröderna tjänstgjorde vid olika tillfällen som jaktpilot under krigets slutskede.

I sats med pluralt definit subjekt kan *var och en* stå som fritt predikativ:

De äldre flickorna tog {var och en/alla} med sig sina småsyskon.

Om predikativets kongruens med subjektet se vidare Predv § 12–14.

[1] Som semantisk kongruens kan man också betrakta kravet på pluralt subjektspredikativ vid subjekt som utgörs av två samordnade nominalfraser av vilka var och en hade krävt grammatiskt kongruensböjt predikativ:

Min kusin och hennes man är nöjda med uppgörelsen.

ANM. Såväl nominalt fungerande pronomen vilka inte böjs i genus eller numerus som egennamn kan alternativt beskrivas som bärare av inherent genus (liksom substantiv). Med detta synsätt har *vem* det lexikala genus utrum och *vad* det lexikala genus neutrum och kongruensen med predikativet är grammatisk, inte semantisk. Ett argument för att kongruensen är grammatisk är möjligen att *vem* alltid tar predikativ i singularis även när talaren med pronomenet efterfrågar mer än en person.

§ 12. Subjektet som korrelat till reflexivt eller reciprokt pronomen. Den finita satsen är normalt den vidaste syftningsramen för reflexiva och reciproka pronomen, och subjektet är då dessa pronomens korrelat:

Genom sin aktion skadade *bönderna* framför allt sig själva och sina sympatisörer.
Anna gav Jonatan sin lånebok.
De båda flickorna skvallrade på varandra för föräldrarna.
Vi betraktade bilderna av varandra.

Ett reflexivt pronomen kan också ha en snävare syftningsram inom vilken pronomenet kan eller måste syfta på ett annat korrelat än satsens subjekt (Pron. § 87–96).

I vissa fall är antingen den finita satsens subjekt eller ett annat satsled syntaktiskt möjligt som reflexivets korrelat. Meningen tolkas då utifrån vad som är pragmatiskt rimligt.

Karin lät dottern låna sin nyköpta klänning. [sin = Karins]
Karin lät barnet suga på sin smutsiga napp. [sin = barnets]
Föräldrarna bad syskonen bädda sina sängar. [sina = antingen föräldrarnas eller syskonens]

Ibland är det bara en av syftningsramarna som grammatiskt passar till det reflexiva pronomenet:

Han såg oss försvinna efter att ha lurat till sig pengarna. Jfr: Vi såg honom försvinna efter att ha lurat till sig pengarna.

Hon fann oss i sin säng. Jfr: Vi fann henne i sin säng.

Ett reciprokt pronomen har vanligen sitt korrelat inom den snävaste möjliga syftningsramen. Se vidare Pron. § 101–102.

Flickorna lånar aldrig av varandra. [varandra = flickorna]
Föräldrarna bad syskonen bädda varandras sängar. [varandras = syskonens, men ≠ föräldrarnas]
Vi hade funnit flickornas julkort till varandra. [varandra = flickorna, men ≠ vi]

§ 13. Subjektet som predikationsbas till fraser som ingår i satsens predikatsled. Infinitivfraser, adjektiv- och participfraser och adverbiella led som ingår i satsens predikatsled har ofta subjektets referent som predikationsbas.

1. Subjektet kan beteckna predikationsbasen till en infinit verbfras som ingår i predikatsledet som objekt eller (föregången av preposition) som adverbial.[1]

a) Om en infinitivfras är bunden bestämning till ett verb betecknar verbets subjekt infinitivfrasens predikationsbas, såvida inte satsen har ett objekt eller bundet adverbial vars nominalfras då i stället normalt anger infinitivfrasens predikationsbas:

Kent älskar att meta i bäcken. Jfr: Kent förbjöd mig att meta i bäcken. Kent röt åt mig att hålla tyst.

Här strävar *alla studenter* efter att få inkomstbringande anställningar.

Vid verben *lova* och *erbjuda* med synonymer anger antingen subjektet (oftast) eller objektet infinitivfrasens predikationsbas:

Per {lovade/erbjöd} henne att hjälpa henne med flyttningen. Jfr: Per {lovade/erbjöd} henne att få hjälp med flyttningen.

Vid *be* med synonymer kan antingen subjektet eller objektet (oftast) beteckna infinitivfrasens predikationsbas:

Per bad henne om att få komma dit. Jfr: Per bad henne att hjälpa till vid flyttningen.

Predikativet *skyldig* kan ta både indirekt objekt och infinitivfras som direkt objekt. I en sådan sats betecknar alltid subjektet, inte det indirekta objektet, infinitivfrasens predikationsbas.

Adam är skyldig henne att göra det.

b) Om infinitivfrasen ingår i en fri bestämning i predikatsledet är det normalt subjektet som anger infinitivfrasens predikationsbas:

Bo retade Johanna genom att bara sitta och glo.

Kanske ringde *hon* upp Bengt efter att ha funderat en stund.

Också om infinitivfrasen är passiv betecknar det överordnade verbets subjekt infinitivfrasens predikationsbas:

Hon fick nytt livsmod genom att utsättas för diverse utmaningar.

Han påhejades av oss alla för att bibringas lite nytt livsmod.

Om infinitivfrasens predikationsbas se vidare Inffraser § 26–31.

2. Subjektet kan beteckna predikationsbasen till ett bundet eller fritt predikativ i satsen (Predv § 28, 49):

Därför har *huset* blivit alldeles för vräkigt.

Utmattad klev *Bo* på tåget just när det satte igång.

I sats med objekt anges normalt ett bundet predikativs predikationsbas av objektet. Ett fritt predikativs predikationsbas anges vanligen med subjektet men kan i vissa fall anges också av objektet. Pragmatiska faktorer avgör då vilken tolkning som är rimlig.

Sedan lämnade han henne alldeles utmattad. Jfr: Vi lämnade henne alldeles utmattad. Hon lämnade oss alldeles utmattad.

Totalitetsbetecknande pronomen (t.ex. *alla*) hänför sig som fria predikativ vanligen till definita subjekt (Predv § 46: a):

Barnen sitter nu alla på tåget till Småland.
De har var och en skickat ett vänligt brev till mig.
Eftersom *makarna* båda måste skriva på förbindelsen …

3. Subjektet betecknar normalt också predikationsbasen till vissa adverbial. Det anger t.ex. vanligen vem eller vad som befinner sig på den plats som rumsadverbialet anger medan aktionen pågår, eller det anger vem eller vad som har eller inte har det som anges med ett adverbial inlett av *med* respektive *utan* (jfr Obj. § 22).

I går arbetade *Stellan* hemma. [Stellan var hemma.]
Stellan arbetar alltid med hatten på. [Stellan har alltid hatten på när han arbetar.]

I satser med objekt befinner sig oftast såväl objekts- som subjektsreferenten på det ställe som rumsadverbialet anger, men ibland kan bara subjektet eller bara objektet beteckna adverbialets predikationsbas:

Fredrik träffade Anna på stationen. [Fredrik och Anna var på stationen.]

Fredrik träffade Anna i sällskap med bankdirektören. [Det var antingen Fredrik eller Anna som var i sällskap med bankdirektören när de träffades.]

Bo köpte sitt nya hus hos en mäklare. [Bo men inte huset var hos mäklaren.]
Sune förberedde tentan i biblioteket. [Sune men inte tentan var i biblioteket.]
Jfr: Kusinerna hittade nycklarna i hans skrivbordslåda. [Nycklarna men inte kusinerna var i skrivbordslådan.]

Per jagade Filip utan utrustning. [Per hade ingen utrustning.]
Jfr: Per hittade Filip bakom ett garage, utan portföljen. [Filip hade inte portföljen.]

På samma sätt som ett objekt kan ett bundet adverbial vid sidan av subjektet ange predikationsbas för ett senare led i satsen:

Bengt ringde till Elsa på jobbet. [på jobbet = den arbetsplats där Elsa eller Bengt eller båda befinner sig]

När ett adverbial förutsätter ett visst perspektiv (jfr Advb § 46) gäller det oftast subjektreferentens perspektiv:

Aston Villa förlorade mot Arsenal hemma. [Normalt är *hemma* = hos Aston Villa.]

I många fall kan det dock alternativt vara dens perspektiv som anges med ett objekt eller ett bundet adverbial:

Aston Villa slog Arsenal hemma. [hemma = hos Arsenal eller hos Aston Villa]

[1] En supinumfras har samma predikationsbas som sitt överordnade hjälpverb *ha*:

Per har ätit upp karamellerna. [Subjektsreferenten Per är predikationsbas till *ätit upp karamellerna*.]
Per beskyllde Nils för att ha ätit upp karamellerna. [Objektsreferenten Nils är predikationsbas till supinumfrasen.]

§ 14. Subjektet som korrelat till underförstådd bestämning i infinitivfras. Subjektet kan vara korrelat till en underförstådd verbbestämning i en infinitivfras. Infinitivfrasen är bestämning till vissa verb, adjektiv, particip och gradadverb och har en mer eller mindre tydlig final betydelse (se vidare Inffraser § 24: 1, Adjfraser § 51: 2).[1]

Den duger inte att använda [-] längre.
Spången håller säkert att gå på [-].

Den är trevlig att se på [-].
Apelsiner är svåra att äta [-].
Datorn är gjord att bära med sig [-].

Datorn är alltför tung att bära med sig [-].
Huset var lagom att bo ensam i [-].

Också i ett flertal lexikaliserade negerade förbindelser (Inffraser § 24 not 3) är subjektet korrelat till ett underförstått bestämningsled i en verbfras, t.ex.:

Hon är knappast att lita på [-].

Vid vissa verb eller adjektiv kan subjektet antingen beteckna den underordnade infinitivfrasens predikationsbas (§ 13: 1) eller vara korrelat till en underförstådd verbbestämning i infinitivfrasen (se vidare Inffraser § 24 not 1):

Den {duger/är lämplig} (till) att stå här i finrummet. [infinitivens predikationsbas]
Den {duger/är lämplig} att ställa [-] här i finrummet. [korrelat till underförstådd bestämning]
Boken är värd att läsas. [infinitivens predikationsbas]
Boken är värd att läsa [-]. [korrelat till underförstådd bestämning]

[1] Subjektspredikativet behöver inte vara kongruensböjt utan kan stå i neutrum singularis som enligt reglerna i § 11:

Kameror är förbjudet att ha med sig [-] i kyrkan.
Honung är gott att röra ner [-] i yoghurten.

Marginellt kan predikativet stå i neutrum singularis (som om infinitivfrasen vore subjekt) även vid definita subjekt: *De där skorna är olämpligt att ta.*

§ 15. Bruket av *som* i relativ bisats och i bisatser med satsbas. Bruket av *som* i relativa bisatser och i bisatser med satsbas är beroende av om det i satskärnan följer ett explicit subjektsled eller ej.[1]

a) I en relativ bisats (utan satsbas) där satskärnan inte har ett explicit led för subjekt är subjunktionen *som* obligatorisk som inledare, medan den annars i restriktiv relativsats är optionell:

blommorna {som/*Ø} står i fönstret; jfr: blommorna (som) han köpte

I relativ bisats med satsbas följs satsbasen av *som* bara om den utgörs av *vad* med funktion som subjekt (Bisatser § 34):

Hon köpte vad som fanns i affären. Jfr: Hon kontaktade de studenter vilka {Ø/*som} hade antagits redan tidigare.

b) Om satsbasen i en kvesitiv interrogativ bisats, en generaliserande bisats, en expressiv bisats eller en proportional bisats själv är subjekt, måste denna satsbas följas av *som* (Bisatser § 72, 79, 113, 114, Satsbaser § 7: b):

Jag undrar *vilka gymnasister* {som/*Ø} har blivit antagna. Jfr: Jag undrar vilka gymnasister (som) hon anställde.
Det blir nog bra *vilka* {som/*Ø} än blir antagna.
Det var fantastiskt {*vad/så*} *många gymnasister* {som/*Ø} blev antagna.
Ju fler gymnasister {som/*Ø} blir antagna desto bättre är det.

Också i expressiva huvudsatser måste satsbasen efterföljas av *som* om den är subjekt i satsen (Huvudsatser § 92: 3):

Vilka snygga vrålåk {som/*Ø} kommer därborta! Jfr: Vilka snygga vrålåk stockholmarna hade!
Vad mycket pengar {som/*Ø} ska rulla in när det här börjar fungera!

[1]Också ett expletivt subjekt gör det möjligt att undvara *som* som inledare:

Det var inte mycket folk (som) det bodde här på den tiden.
Hon undrade hur många patienter (som) det satt och väntade på henne.
Vad mycket pengar (som) det finns i världen!

Jämför också i sydsvenskt regionalt språk med rumsbetecknande *där*, *här* på subjektsplats:

Folket (som) här bodde var väldigt trevliga.
Det var inte mycket folk (som) där bodde.

§ 16. Subjekt i sats med identifierande subjektspredikativ. I satser med identifierande subjektspredikativ kan ett definit pronomen i neutrum singularis användas som subjekt oberoende av referentens art och av den predikativa nominalfrasens animathet, genus och numerus. Om predikativets nominalfras är definit anger satsen att subjektet och predikativet har samma referens.[1]

Det där är min chef. [Också: *Han där* är min chef.]
Det här är styrman Rilén. (R)
Hallå. *Det* är Asta. (R)
Det där är mitt kompani i kadettskolan. (R)
Det här är de kejserliga standaren. (R)

Om predikativet är en indefinit nominalfras anger det vilken typ subjektets referent tillhör:

Detta är en kollega till mig från Budapest […] (R)
Det där är en spansk adelsman.
Har du varit hos Lundström? *Det* är en bra läkare, tror jag.
Känner du Niklas och Joakim? *Det* är verkligen två underliga pojkar.
Det där är fantasier, jag har inte följt efter dej. (R)

Se vidare Predv § 31.

[1] Satser av typen *det är* + nominalfras kan ofta uppfattas som ellipser av satsfogningar med utbrytning (jfr § 24):
– Vem var det som ringde? – *Det* var Axel (som ringde).

§ 17. Subjekt med dubblering eller dislokation. Subjektet kan vara finalt dubblerat om det står som fundament i satsen. Det åsyftas då med ett personligt pronomen som finalt annex (Annex § 10).

Sven är allt en liten lurifax, *han*.
Att svansa runt här duger minsann inte, *det*.
Anita, *hon* var skön, *hon* … (R)
Han är hård som en Kajfas, *han*. (R)
Det är en bra bil, *det*.

Vissa språkbrukare accepterar också final dubblering av subjekt som inte står som fundament (Annex § 10 not 3):

Nog är *Sven* en riktig lurifax, *han*.

Subjektet kan också vara ett definit personligt pronomen vars korrelat är ett nominalt led i initial eller final dislokation (Annex § 5, 9):

Saaben, *den* är på service.
Saaben, är *den* på service?
Mårten, {*det/han*} är en trevlig kille.
Att segla, är *det* tråkigt?
Att det regnar, *det* gör väl inget.

Den är på service, *Saaben*.
Nu är *den* på service, *Saaben*.
Är *den* på service, *Saaben*?
{*Det/Han*} är en trevlig kille, *Mårten*.
Är *det* tråkigt, {*segling/att segla*}?

Sedan kunde *de* komma och äta en god middag, *vilka det än var*.
Där fick *vi* gå in och titta, *vem som ville*.
Sedan blev *det* strax sålt till bönderna, *vad vi hade haft med oss*.

Expletivt subjekt § 18–25

§ 18. Översikt. Det expletiva pronomenet *det* fungerar som subjekt i olika satstyper. I de flesta fallen verkar konstruktionen vara ett sätt att ge det led som annars skulle ha fungerat som subjekt vid satsens predikat en plats i satsens rematiska del (jfr § 31: 2).

Det saknas mjöl. Jfr: Mjöl saknas.
Det är nyttigt med morötter. Jfr: Morötter är nyttigt.
Det värker i benet. Jfr: Benet värker.
Det är trevligt att lösa korsord. Jfr: Att lösa korsord är trevligt.
Det är min syster som kommer. Jfr: Min syster kommer.

I andra fall fungerar *det* som en platshållare vid predikat som kan användas utan valensbundna aktanter (eller utan uttryckta sådana) (jfr § 10):

Det åskar. Åskar *det*?
Det ljugs lika mycket nu för tiden. Ljugs *det* lika mycket nu för tiden?

Expletivt subjekt används särskilt i följande konstruktionstyper:

a) Sats med egentligt subjekt, dvs. ett nominalt led på objektsplats som betecknar en aktant vilken annars uttrycks med subjekt vid samma predikat:

Det sitter fem patienter i väntrummet.

b) Sats med *med*-fras vars rektion betecknar en aktant som annars uttrycks med subjekt vid satsens predikat:

Till efterrätt blir *det* utmärkt med hallonpaj.

c) Sats med postponerad nominal bisats eller infinitivfras som anger satsens predikationsbas:

I så fall är *det* osäkert vart han ska åka.
Kanske är *det* bättre att skriva till tidningen.

d) Passiv sats med underförstådd mänsklig agens:

I sådana miljöer intrigeras *det* nog mer än på andra håll.

e) Sats med opersonligt predikat:

Nu haglar *det* också.
I år ser *det* hoppfullt ut här.

f) Överordnad sats i en utbrytningskonstruktion:

Det är du själv som måste klara upp den här saken.

§ 19. Expletivt subjekt (formellt subjekt) i sats med egentligt subjekt: *Det dök upp falska hundralappar*. Expletivt *det* är subjekt (formellt subjekt) i sådana satser som har egentligt subjekt (jfr Eg. subj. § 6):

Nu flög *det* visst en glada över fältet igen.
[…] under tidigt 1800-tal började *det* dyka upp falsk marmor och falskt ädelträ allmänt […] (S)
Det ligger en antikvarisk bokhandel vid Arbat. (S)
När han kom hit första gången satt *det* grabbar på taket till centrum och spanade. (S)
Det står fem patienter på väntelistan för behandling […] (S)

Också när en anaforisk verbfras syftar på en verbfras med egentligt subjekt står expletivt *det* som subjekt:

– Brukar *det* verkligen flyga glador här över fälten? – Ja, det brukar *det* (göra).
Jfr: – Brukar verkligen *gladorna* flyga här över fälten? – Ja, det brukar *de* (göra).

I företrädesvis sydsvenskt regionalt språk kan i stället *där* sägas fungera som formellt subjekt i satser med egentligt subjekt:

Nu flög *där* visst en glada över fältet igen.
Där finns gott om plats hos oss.

Också i standardspråk kan både *här* och *där* fungera som subjekt. Adverbet är emellertid då inte helt expletivt utan bibehåller sin rumsbetydelse. Detta gäller särskilt *här* som alltid anger ett område där också talaren befinner sig.

I stället finns *där* ett återhållet ursinne […] (S)
Kväll efter kväll satt *där* ett antal kända filmpersonligheter och spelade roulette. (S)
I går saknades *här* cement till gjutningen.
Han säger att *här* saknas cement till gjutningen.
**Här* står en sotare där ute. Jfr: Det står en sotare där ute.

Andra adverbial kan marginellt, huvudsakligen som fundament, stå i stället för formellt subjekt i satser med sådana verb som kan konstrueras med egentligt subjekt (jfr § 6: b, 10 Anm. 1 samt Eg. subj. § 5):

I den trakten har funnits glador så länge jag kan minnas.

§ 20. Expletivt subjekt i sats med predikativ och *med*-fras: *Det är nyttigt med bananer.* Expletivt *det* fungerar som subjekt i vissa satser med ett subjektspredikativ (som ofta anger en värdering), där en följande *med*-fras som bundet adverbial (jfr Adjfraser § 34: e) betecknar predikativets predikationsbas. *Med*-frasens rektion är antingen en indefinit nominalfras med dividuativ betydelse eller flertalsbetydelse eller en nominal satsförkortning (Nomfraser § 94, Flerl. fraser § 10). Konstruktionen kan systematiskt parafraseras med en konstruktion där det bundna adverbialets rektionsled är subjekt i stället för det expletiva *det* och där predikativet står i neutrum singularis oberoende av subjektets numerus och genus (jfr § 5).

Nog är *det* väldigt läckert med kroppkakor. Jfr: Nog är kroppkakor väldigt läckert.
Det är förbjudet med kameror inne i kyrkan. Jfr: Kameror är förbjudet inne i

kyrkan. Kameror inne i kyrkan är förbjudet. Att ha med kameror inne i kyrkan är förbjudet.
Det vore smaskens med två rundor golf i morgon. Jfr: Två rundor golf i morgon vore smaskens.
Det är kul med backhoppning och så dåligt som jag åker längd nu kan det kvitta vad jag håller på med. (S)

Också vissa (oftast värderande) intransitiva verb kan konstrueras på detta sätt (Advl § 41: e):

Det duger med vatten. Jfr: Vatten duger. Att använda vatten duger.
Inte hjälpte *det* med vare sig tvål eller bensin. Jfr: Varken tvål eller bensin hjälpte.
Det smakar gott med citron i den här rätten.
I det här partiet låter *det* bra med oboe.

Det expletiva *det* kan inte ens regionalt utbytas mot *där*, *här*:

{*Det*/**Där*} är gott med jordgubbar.

Om andra predikat med expletivt subjekt där rektionen i ett adverbial alternativt kan fungera som subjekt se § 23, särskilt (1d)–(1f).

§ 21. Expletivt subjekt i aktiv sats med postponerad nominal bisats eller infinitivfras: *Det är bra att du kommer.* En narrativ, interrogativ eller expressiv bisats (§ 3) eller en infinitivfras (§ 4) som betecknar predikatets predikationsbas på samma sätt som ett ordinärt subjekt normalt gör står ofta i stället som postponerat led, medan subjektsplatsen upptas av ett expletivt *det*. Konstruktionen är så gott som obligatorisk om den narrativa eller interrogativa bisatsen eller infinitivfrasen inte placeras som fundament i satsen. Den är obligatorisk när bisatsen är expressiv. (Om satser med passivt verb se § 22.)

Om olyckan är framme är *det* viktigt att man blir opererad på rätt sjukhus […] (S)
Men även om *det* är mycket troligt att rikspolischefen och riksåklagaren själva övertar utredningen är *det* ännu oklart vem som ska fortsätta utreda mordet på statsministern. (S)
Det är oklart varför han inte valde att landa på något närmare flygfält. (S)
Nu är *det* mycket tveksamt om Girardelli verkligen kan fullfölja tävlingen, som avslutas på söndag med störtloppsdelen. (S)
Är *det* inte fantastiskt vad vackra ögon han har!

Därför är *det* roligare att semestra utomlands.
Det är synd att sitta inne i det här vädret.
Det var snällt av honom att bjuda hem dem. (R)

Expletivt *det* är i aktiv sats möjligt endast när bisatsen eller infinitivfrasen står postponerad, däremot inte när bisatsen eller infinitivfrasen står som fundament:[1]

*Att du kommer ska *det* bli trevligt.

Jämför övriga satstyper med expletivt subjekt:

Flera stycken glador kom *det* då plötsligt flygande över fältet. [jfr § 19]
Kameror är *det* minsann förbjudet med här. [jfr § 20]
Regnar gör *det* sällan. [jfr § 23]

I satser med postponerad nominal bisats eller infinitivfras kan *där* inte fungera som expletivt subjekt.

{*Det/*Där/*Här*} var tur att du hann hit i tid.

Däremot kan *där*, *här* och andra rumsadverbial med bibehållen rumsbetydelse undantagsvis stå på subjektsplats (i stället för expletivt *det*; också som fundament) :

Läste du ledaren i söndags? Visst stod där att två kommunalråd vill avgå.
I ledaren i söndags {stod/framgick} att två kommunalråd vill avgå.

Om postponerad bisats eller infinitivfras vid verb i passiv se § 22: c.

[1] Vid verb som *förefalla, verka, se ut* anges det sakförhållande som förefaller, verkar etc. med en obligatoriskt postponerad *som om*-sats. Verbets subjekt är då det expletiva *det*.

Det {förefaller/verkar/ser ut/känns/låter} som om han är lugnare nu.

I stället för expletivt subjekt kan med ungefär samma betydelse en överordnad sats ha samma subjekt som bisatsen:

Han {ser ut/verkar} som om han är lugnare nu.

Alternativt används vid vissa av verben en infinitivfras i stället för bisatsen (Inffraser § 8: 1b):

Han {förefaller/verkar} vara lugnare nu.
Han ser ut att vara lugnare nu.

De nämnda verben kan också stå med expletivt subjekt när bisatsen i ovanstående exempel motsvaras av en sats som har formen av en deklarativ huvudsats (referatmening) och när den överordnade satsen är placerad efteråt:

Hon vill ha platsen, {verkade/föreföll} *det* (som).

Se också om *kännas, låta, se ut, lukta, smaka* § 23: 1c.

ANM. Anförda meningar och nominala bisatser kan inte stå som subjekt (utan expletivt *det*) vid vissa verb och verbförbindelser vilkas predikationsbas de anger. Hit hör några udda verb och verbförbindelser som *stå, gå upp, låta*. I denna grammatik redovisas därför inte dessa led som postponerade subjekt. Det expletiva subjektet vid dessa predikat är då av den typ som redovisas i § 23 och de underordnade meningarna och satserna närmast en sorts objekt.

Han hade varit där för tre år sedan, gick *det* upp för mig. Sedan gick *det* upp för mig att han hade varit där för tre år sedan.
Det ska bli regn till kvällen, står *det* i tidningen. *Det* står i tidningen att det ska bli regn till kvällen.
Jag vill också vara med, låt *det* från garderoben.

§ 22. Expletivt subjekt i passiv sats med underförstådd mänsklig agens: ***Det arbetades för fullt på lagret***. I passiva satser där en mänsklig predikationsbas (oftast agens) är underförstådd kan expletivt *det* vara subjekt.[1] Följande fall kan urskiljas:

a) Satser vars verb saknar bundna nominala bestämningar. Aktionsarten är vanligen oavgränsad. Se vidare Passiv § 7: 1.

Det arbetades för fullt på nästa upplaga.
Det ljugs alltid friskt i sådana här sammanhang.
Det gräts och skrattades om vartannat.
Det spacklas, slipas, tejpas och målas. (S)

b) Satser vars verb har en bestämning motsvarande objekt i aktiv sats. Nominalfrasen är indefinit och ofta svagt referentiell.

Det spelades kort till långt in på natten.

Satsen kan uppfattas som parallellt konstruerad med (a) men den kan också analyseras som en sats med egentligt och formellt subjekt (§ 19). Se vidare Passiv § 7: 2a.

I passiva satser enligt (a) och (b) kan ett *här* eller *där* med bibehållen rumsbetydelse stå på subjektets plats (jfr § 19):

Brukar här städas till jul?

c) Satser med postponerad nominal bisats eller infinitivfras som objekt (jfr § 3, 4, 21; Passiv § 7: 2b):

Det sades att hon skulle göra en ny film.
Det har påståtts att svensken konsumerar för mycket offentligt och privat. (S)
Det uppskattas av de flesta att fara på semester vid Medelhavet.

Till skillnad från satsfogningar där matrissatsen är aktiv kan det passiva verbet ha expletivt subjekt också när den nominala bisatsen står som fundament:

Att hon skulle göra en ny film sades *det* i radion redan i går.
När regnet äntligen ska komma, har *det* undrats länge nu.

Om bisatsens innehåll är presupponerat kan den dock inte stå som fundament i sats med expletivt subjekt:

Att hon inte skulle göra någon ny film beklagades {Ø/**det*} av alla.

d) En anförd mening kan vara underordnad en anförande sats med passivt verb och expletivt subjekt (Anf. men. § 12 not 1):

Du förstår dig på barn, sägs *det*. (R)
Jag vill också vara med, hördes *det* inifrån garderoben.

[1] Passivt verb kan också ta egentligt subjekt i sats med expletivt subjekt (§ 19). Agens behöver då inte vara mänsklig och explicit agentadverbial kan förekomma i satsen.

Det förstördes flera byggnader av höststormarna det året.
Den sommaren dracks *det* mängder av fläderblomssaft av alla som fick tag i någon.

ANM. Att icke-presupponerad narrativ eller interrogativ bisats kan stå som fundament med bibehållet expletivt subjekt i den överordnade satsen kunde tyda på att den underordnade satsen bör uppfattas som ett objekt snarare än som ett subjekt i postposition. Jfr ovan (b) och Passiv § 7: 2a.

§ 23. Expletivt subjekt vid opersonliga predikat: *Det är ljust. Det ljusnar.* Expletivt *det* förekommer vid verb (eller verbförbindelser), adjektiv och adjektiviska particip som grupperar sig i vissa mer eller mindre tydliga semantiska grupper. I flertalet fall avser predikatet en händelse eller ett tillstånd utan tydlig agens, men det förekommer också att agentiva verb konstrueras med expletivt subjekt. Predikat vilkas lexikala uttryck (verb, verbförbindelser, adjektiv, adjektiviska particip) konstrueras på detta sätt kallas opersonliga.

I många fall kan en sats med predikat av denna typ i stället för expletivt *det* ha ett aktantled som subjekt, framför allt ett led som anger plats eller föremål för aktionen (*det gör ont i hela kroppen* ≈ *hela kroppen gör ont*, jfr § 19), orsak eller föremål för aktionen (*det surrar i stan av rykten* ≈ *rykten surrar i stan*), beledsagande omständighet eller föremål för aktionen (*det är klent med förtjänsten* ≈ *förtjänsten är klen*, jfr § 20). Om sådana parafrasmöjligheter se § 31: 2.[1]

1. Predikat för händelser eller tillstånd som man inte (omedelbart) tänker sig förorsakade av en tydlig agens eller orsak:

a) Väderlek och dagsljus:[2]

Det {åskar/blixtrar/regnar/duggar/snöar/töar/blåser/stormar/fläktar/drar/friskar i/öser ner}.
Det {fryser på/gassar}.
Det är {ljust/mörkt}. *Det* {ljusnar/gryr/mörknar}.

Karakteristiskt för denna grupp av predikat som annars erinrar om (1d) är att de vanligen inte kan ta rumsangivelsen som subjekt (se § 31: 2):

**Blekinge* åskade. Jfr: *Det* åskade i Blekinge.

Däremot kan *det* som subjekt ibland ersättas av beteckningen för det som orsakar aktionen:

Solen gassar. Jfr: *Det* gassar.
Regnet hällde ner. Jfr: *Det* hällde ner.
Västanvinden fläktade. Jfr: *Det* fläktade.

b) Dygnets eller årstidernas växlingar, högtider, tidsuppgifter och liknande (denna typ kan ses som ett specialfall av (a) ovan):

Det våras, det ljusnar igen, det knoppas, hör göken! (R)
Nu lider *det* mot höst.
Men så en dag, *det* var på hösten 1958, sa jag till mig själv […] (R) [Subjektet kan här också vara referentiellt: Detta var på hösten 1958.]

Verben *vara*, *bli* har ofta expletivt *det* som subjekt när de som bestämning tar en indefinit nominalfras som betecknar tidpunkt, tillstånd eller händelse (se också Anm.).

Det var tidig söndagmorgon.
Snart blir *det* påsk.
Det blev sommar och höst. (R)
Nu är *det* höst. (R)
Det var krig och utegångsförbud redan då.
Då blev *det* en väldig uppståndelse.

c) Verb för sinnesförnimmelser:

Verb som anger lukt tar expletivt subjekt och dessutom en indefinit nominal bestämning som anger luktens art eller ursprung (Obj. § 19: 4g):

Nu luktar *det* torkad frukt i källaren.
Det osar biffstek lång väg.
Det stinker ofta gödsel här.

Med ett ordinärt subjekt eller med en *från*- eller *om*-fras som bundet adverbial kan man alternativt ange den plats eller den referent som avger lukten: {*Hon/Källaren/Kostymen*} *luktar torkad frukt*. *Det luktar torkad frukt* {om henne/om kostymen/från källaren}. Upphovet till lukten kan också anges med en *av*-fras som bundet adverbial: *Det* {*doftade/luktade/osade/stank*} *intensivt av stark parfym*. *Platsen* {*doftade/luktade/osade/stank*} *intensivt av stark parfym*.

Verb som anger andra slag av sinnesperception tar också expletivt subjekt och dessutom ofta sätts- eller gradadverbial:

Det hörs inte (långt) när du ropar mot vinden.
Det känns svalt här i källaren.
Det känns som om vårt arbete är något som ingen annan vill befatta sig med. (S)
Det känns inte (skönt) när du nyper mig.
Det syns alltid (tydligt) när du fuskar i kortspel.
Det ser prydligt ut i köket nu.

d) Tillstånd eller händelser som i typfallet registreras direkt med sinnena. Ofta anges då också med befintlighetsadverbial det område där det registrerade fenomenet konstateras.

Det lyser genom springan.
Det {glittrade/gnistrade} i vattnet.
Det {smäller/mullrar}. *Det* knäpper i väggen. *Det* puttrar och fräser i pannan.
Det susar i trädens kronor.
Det {ryker/dammar/skvätter/bubblar/skummar}.
Just för att ha något att ta till ifall *det* blev mörkt och kallt i huset mitt i vintern. (S)

Det brinner på vinden.
Det fattade eld i gardinen.
Det är {kallt/varmt}.

En lång rad predikat avser ofrivilliga kroppsliga eller andliga förnimmelser, och ett befintlighetsadverbial betecknar då den del av kroppen som berörs av fenomenet:

Det svartnade för ögonen.
Det gick runt i huvudet.
Det hamrade och bultade i hans huvud.
Det susar i öronen.
Det kyler utefter ryggen.
Det gör ont i hela kroppen.
Det värker i armen.
Det klack till i mig.
Det högg tag i mig.
Det ryckte i läpparna.
Det svindlar för tanken.
Det skär mig i hjärtat.
Det sjöd av harm inom henne.
[…] andra tycker att *det* kittlar i magen, svartnar för ögonen och är väldigt obehagligt. (S)
Innan foten blivit ordentligt varm gör *det* ont. (S)
Men *det* svider. (S)

Hit kan också föras en vanlig uttryckstyp som följer mönstret *det är* + adjektiv + befintlighetsadverbial, där adjektivet karakteriserar den upplevda atmosfären på den plats som anges med adverbialet:

Alltid är *det* så hemtrevligt hos er.
Det har länge varit så bråkigt på Stadion.
Det är för det mesta ledsamt i kyrkan, tycker hon.
Det var så lugnt i hans vallokal […] (S)

e) Rörelse inne i ett kollektiv eller en dividuativ mängd. Kollektivet anges vanligen obligatoriskt med ett *av*-inlett bundet adverbial (Advl § 36: a). Denna typ kan ses som ett specialfall av (1d) ovan. Utmärkande för den är att inte bara platsen utan också det som uppfattas där anges.

I lådorna kryllade *det* av små äckliga kryp.
På marknaden vimlar *det* av ”levande legender”. (S)

Den aktant som anges med *av*-frasen kan i vissa fall anges med subjekt eller egentligt subjekt vid samma verb:

Det dräller av folk på stan. Jfr: Folk dräller på stan. Det dräller folk på stan.

f) Andra icke-agentiva händelser och tillstånd vilkas uttryck alltid eller ibland konstrueras opersonligt är t.ex. *arta sig, dra ut på tiden, gå* {*bra/illa*}, *vara bråttom, vara långt till, vara ngns tur, vilja sig* etc.:

I flera år har *det* varit ganska tyst om Röllingbyleden. (S)
Det skar sig mellan honom och mig.
Det gick honom illa.

I många fall kan en *med*-fras ange den aktant som annars också kan anges med subjekt vid samma predikat. Konstruktionstypen glider då in i den som redovisats i § 20. Här kan dock *med*-frasens rektion vara en definit nominalfras.

Det är {slut/förbi} med hans tur. Jfr: Hans tur är slut.
Det är klent med förtjänsten. Jfr: Förtjänsten är klen.
Det går utför med affärerna. Jfr: Affärerna går utför.
Hur gick *det* med intervjun? Jfr: Hur gick intervjun?
Det drog ut på tiden med förberedelserna. Jfr: Förberedelserna drog ut på tiden.
Det får anstå med betalningen. Jfr: Betalningen får anstå.
Det hastade inte med städningen. Jfr: Städningen hastade inte.
Det ordnar sig nog med lokalerna. Jfr: Lokalerna ordnar sig nog.
[…] Jan tycker att *det* räcker med detta konstaterande […] (R) Jfr: Jan tycker att detta konstaterande räcker.
Går *det* bra med tusenlappen jämnt? (R) Jfr: Tusenlappen jämnt går bra.
Det vill sig inte med den här uppsatsen. Jfr: Den här uppsatsen vill sig inte riktigt.

Satsen kan dock inte alltid parafraseras med rektionsledet som subjekt:

Det är bråttom med betalningen. Jfr: *Betalningen är bråttom.
Hur står *det* till med dig? Jfr: *Hur står du till?
Nu får det vara slut med att spela fotboll. Jfr: *Nu får det vara slut att spela fotboll.
Hur går *det* med henne nu för tiden? ≠ Hur går hon nu för tiden?

2. Ett fåtal verb för agentiv handling när agens inte kan urskiljas av talaren:

Det {knackar/ringer} på dörren.
Det stampar och knackar utanför.
Bankade *det* inte på ytterdörren? (R)
Där om någonstans borde *det* spöka. (R)
Sedan nappade *det*.
Det flaxade till uppe i trädet.
Plötsligt väste *det* i snåret.
Hör du inte att *det* gnäller utanför dörren?

Flertalet agentiva verb kan dock inte konstrueras på detta sätt:

Det sjöng i träden. ≠ Någon sjöng i träden.

Jämför också passiva verb som har expletivt subjekt och uttrycker agentiv handling § 22.

[1] Eftersom många av uttrycken för de opersonliga predikaten också kan konstrueras med aktantled som subjekt, förekommer *det* också som ett subjekt som inte är expletivt utan har referentiell betydelse:

– Hur var rummet? – *Det* var väldigt kallt. [Jfr med expletivt subjekt: *Det* var väldigt kallt i rummet.]

[2] Vissa verb av typ (1a) tar nominalfras som bunden bestämning. Bestämningen kan uppfattas som innehållsobjekt (Obj. § 21) eller – om verbet också skulle kunna konstrueras med samma nominalfras som subjekt – som egentligt subjekt.

Det regnade en ordentlig skur.
Det formligen regnade myror över oss. Jfr: Myrorna formligen regnade ner över oss.

Liknande konstruktionsmöjligheter föreligger vid följande verb av typ (1c): *kännas*, *synas*, *höras*:

Det {kändes/hördes/syntes} ingenting. Jfr: Ingenting {kändes/hördes/syntes}.

ANM. I satser av typ (1b) med *vara* + nominalfras i predikatsledet redovisas i vissa grammatiker nominalfrasen som egentligt subjekt. Eftersom satsen inte kan parafraseras med nominalfrasen som subjekt redovisas nominalfrasen i denna grammatik som subjektspredikativ.

§ 24. Expletivt *det* i utbrytningskonstruktion: *Det är sin bror han vill träffa*.
Expletivt *det* är subjekt i matrissatsen vid utbrytning (Bisatser § 38–39):

Det var min chef som vann tävlingen.
Vem var *det* som vann tävlingen?
Det är rocken som drar in i Skärsätra. (S)
Det var i höstas som ett nytt giftlarm gick på BT-Kemiområdet. (S)
Jag trodde så bestämt att *det* var kvinnorna som du ville få kunskap om […] (R)
Oh, sa Ann, oroad som om *det* var sista tåget som gick. (R)

Det expletiva *det* i utbrytningskonstruktionen kan inte ens regionalt utbytas mot *där*, *här*:

**Där* var min chef som vann tävlingen.

I många fall kan meningar av typen *Det är X* uppfattas som ellipser av *Det är X som YZ*, där den relativa bisatsen utelämnats eftersom den kan suppleras ur föregående kontext:

– Varför gödslar han nu? – Det är för att han ska få bättre skörd (som han gödslar nu).
– Vad tyckte du bäst om? – Det var nog att paddla kanot (som jag tyckte bäst om).

Besläktad med utbrytning är presentering med relativ bisats (Bisatser § 30, Eg. subj. § 17: c). Också här står det expletiva *det* i matrissatsen och ett subjektspredikativ innehållande en relativ bisats beskriver närmare den fokuserade referenten.

Det är en karl (i telefonen) som söker dig.
Det är en dam därborta som vill dansa med dig […] (R)

ANM. Den presenterande satsfogningen kan, när matrissatsen också innehåller t.ex. ett befintlighetsadverbial, alternativt analyseras som en sats med egentligt subjekt. Jfr: *En karl som söker dig är i telefonen.* Jfr också regionalt: {*Där/Här*} *är en karl i telefonen som söker dig.*

§ 25. Underordnad infinitivfras med underförstått expletivt subjekt. En underordnad infinitivfras, som motsvarar en finit sats med expletivt *det* som subjekt, kan stå som verbbestämning i framför allt följande fall:

a) Infinitivfras med predikat vars uttryck i en finit sats tar expletivt *det* som subjekt kan vara bunden bestämning till ett subjektsautonomt verb (Vb § 8) med expletivt *det* som subjekt:

Det lär komma mycket folk i kväll. Jfr: Det kommer mycket folk i kväll.
Nu ser det ut att finnas vatten i brunnen igen.
Sedan började det att regna igen.
Det verkar vara din bror som har vunnit.

b) Infinitivfras med predikat vars uttryck i en finit sats tar expletivt *det* som subjekt kan fungera som nexusinfinitiv (Inffraser § 9–11) om det led som eljest brukar beteckna nexusinfinitivens predikationsbas (dvs. objektet eller subjektet) utgörs av expletivt *det*:

Vi hörde det regna utanför.
Han påstod det vara säkert att hon skulle komma.
Han lät det alltid sitta en massa fåglar på sitt balkongräcke.

Det påstods vara säkert att hon skulle komma.
Det antogs ha varit brodern som begick dådet.

c) Infinitivfras med predikat vars uttryck i en finit sats tar expletivt *det* som subjekt kan ibland ingå i en fri adverbiell bestämning till ett verb som självt förutsätter ett expletivt subjekt. Semantisk parallellitet mellan över- och underordnat verb gynnar denna konstruktion. De närmare villkoren är annars otillräckligt kända.

Nu regnar det efter att ha snöat i tre dagar. [opersonliga predikat (jfr § 23)]
Det skvallrades mycket utan att egentligen nämnas några namn. [passiva verb med expletivt subjekt (jfr § 22: a)]
Det var molnigt utan att komma en enda droppe regn. [opersonligt predikat (jfr § 23) i den överordnade satsen och konstruktion med egentligt subjekt (jfr § 19) i adverbialets infinitivfras]
Nu är det verkligen torrt i markerna efter att inte ha regnat på flera månader. [opersonliga predikat (jfr § 23)]
?Det valdes in flera kvinnor i styrelsen utan att finnas en enda man som ville ställa upp. [konstruktion med egentligt subjekt (§ 19) i adverbialets infinitivfras]
*Det verkar som om detta var sant utan att finnas några bevis.

Betydelse § 26–30

§ 26. Subjektet anger predikatsledets predikationsbas. Subjektet anger normalt den finita verbfrasens (predikatsledets) predikationsbas:

Då ropade *pojkarna* på dagisfröken.
För övrigt har *personalen* redan sagt ja till hela planen.
Sen berättade *vi* spökhistorier för varandra.
Att ingen reagerade var märkligt.
Kalla kårar gick efter ryggen på oss.
Bananer är nyttigt.

Opersonliga predikat har en vag ospecificerad predikationsbas som anges med det expletiva *det* (§ 23):

Äntligen ljusnade *det*, men *det* regnade fortfarande.

Också i vissa andra typer av satser upptas den ordinarie subjektsplatsen av det expletiva *det*, och satsens predikationsbas anges då i stället av ett led i verbfrasen:

Det var märkligt att ingen reagerade. [postponerat subjekt; jfr § 21, Postp. led § 2]
Det gick kalla kårar efter ryggen på oss. [egentligt subjekt; § 19, kapitel 19 Egentliga subjekt]
Det är nyttigt med bananer. [§ 20, Adjfraser § 34: e]

När det finita verbet är ett subjektsautonomt verb (med underordnad infinit verbfras) är dess predikationsbas hela resten av satsen, medan subjektet anger predikationsbasen för den underordnade infinita verbfrasen (Vb § 8):

Bussen kan komma när som helst. Jfr: Det är möjligt att bussen kommer när som helst. [*Bussen* anger predikationsbasen för *komma*, inte för *kan*.]
Böckerna tycks vara slut. Jfr: Det verkar som om böckerna är slut. [*Böckerna* anger predikationsbasen för *vara slut*, inte för *tycks*.]

Subjektet kan – utöver att ange det finita verbets predikationsbas – också ange predikationsbasen för olika led i den finita verbfrasen, särskilt underordnade infinita fraser (se t.ex. § 13, Inffraser § 26–31):

Kanslichefen lovade mig att lösa problemet. [*Kanslichefen* anger predikationsbasen för både *lovade* och *lösa*.]
Jfr: Kanslichefen bad mig att lösa problemet. [*Kanslichefen* anger predikationsbasen för *bad* men inte för *lösa*.]

Som predikationsbas till det finita verbet och/eller ett led i den finita verbfrasen anger subjektet en innehavare av en semantisk roll i en aktion. Se vidare § 27.

§ 27. Subjektets semantiska roll. Valet av subjekt i satsen är i de allra flesta fall lexikalt givet, dvs. i en sats med ett visst verb är det bara en enda av de aktanter verbet förutsätter som kan anges med subjektet i satsen.[1]

Om satsens verb saknar aktanter blir subjektet oftast det expletiva *det*:

Regnar *det*?

Om verbet förutsätter bara en aktant blir i regel det led som anger denna aktant satsens subjekt:

Samuel springer inte. Sover *Samuel*? Syns *sprickorna*? *Lådan* är tom.

Vid ett verb med fler än en aktant är det visserligen lexikalt avgjort vilket aktantled som skall vara subjekt, men man kan urskilja vissa rätt tydliga principer för vilket led vid ett godtyckligt valt verb som skall vara subjekt: i stort sett är det den mest aktiva eller rörliga av aktionens aktanter som skall betecknas med subjektet. Detta innebär att man kan uppställa en ungefärlig prioritetsordning mellan olika roller i aktionen vad gäller subjektsvalet. Roller som typiskt besätts med människor står högt i denna prioritetsordning. Mellan följande fyra vanliga roller är ordningen normalt:

Agens – Upplevare – Föremål – Plats

(Med ”Föremål” avses den ospecificerade rollen att vara föremål för aktionen.) Exempel ges i Schema 1.

Verb	**Agens**	**Upplevare**	**Föremål**	**Plats**
undervisa	subjekt	objekt	adverbial	–
tömma	subjekt	–	–	objekt
hämta	subjekt	–	objekt	adverbial
sätta	subjekt	–	objekt	adverbial
älska	–	subjekt	objekt	–
upptäcka	–	subjekt	objekt	–
hamna	–	–	subjekt	adverbial
passera	–	–	subjekt (inanimat)	objekt

SCHEMA 1. Sambandet mellan semantisk roll och satsledsfunktion vid några vanliga verb.

Man kan också se prioritetsordningen som ett utslag av aktantens grad av inflytande på aktionen. Agens står här högst eftersom den avsiktligt orsakar aktionen. Ett verb med subjekt i agensrollen känns igen på att det kan kombineras med adverbial som *försiktigt*, *avsiktligt*, *förgäves*. Det kan också underordnas förbindelser som *hålla på med* och *låta bli att*. Det är vidare framför allt verb med agens som används i icke-negerad imperativ.

Agens är normalt animat och kan ha inflytande på olika typer av aktioner där samma aktantled kan sägas samtidigt ange en annan roll, t.ex. det som flyttas, förändras eller upplever något:

Hon hoppade ner i gropen. [agens och föremål] Jfr: *Hon* föll ner i gropen. [föremål]

Han kröp ihop. [agens och föremål] Jfr: *Han* krympte. [föremål]
Hon såg på mannen. [agens och upplevare] Jfr: *Hon* såg mannen. [upplevare]

En upplevare är den som uppfattar något med sina sinnen eller sitt förstånd eller som erfar en känsla inför något. Upplevaren är animat och har ibland också ett visst inflytande på aktionen, även om detta bara är negativt, dvs. han eller hon kan se till så att upplevelsen inte kommer till stånd: *Tröttna inte! Slå dig inte! Snubbla inte på stolen. Bli inte ledsen!* (jfr Huvudsatser § 40).

Vi uppfattade signalerna tydligt.
Nu är *Johan* visst arg på mig.

Andra roller som ofta kan innehas av subjektets aktant är innehavare eller mottagare (besläktad med upplevare) och orsak (besläktad med agens). Den som innehar, disponerar eller tar emot något kan liksom upplevaren sägas ha visst inflytande på aktionen genom att ofta ha makt att låta bli att ta emot etc.

Elin har ett tjänsterum på sjätte våningen. [innehavare]
Åke fick bilen av sin fru. [mottagare]
Sorgen gjorde honom passiv. [orsak]

Föremålet för aktionen är något som aktionen gäller utan att det är konstitutivt för aktionen att föremålet deltar aktivt i skeendet. Föremålet för aktionen är negativt definierat som en aktant med mindre tydlig roll än andra aktanter. Föremålet är alltså en mycket brokig roll: det som befinner sig, det som rör sig, det som blir till, det som påverkas (utan att uppleva påverkan), det som uppfattas, det som innehas, det som är en del av något, det som har en egenskap eller är i ett tillstånd etc.

Vid lokalisering av föremål till en viss plats är föremålet den potentiellt rörliga aktanten (som dock inte själv kontrollerar sin rörelse). Föremålet står i förgrunden, medan platsen utgör lokaliseringens statiska bakgrund, och föremålet står därför högre i prioritetsordningen vid subjektsvalet.

Stenen {låg/hamnade} på trottoaren.

En och samma verkliga eller tänkta händelse eller situation kan ofta betraktas ur olika perspektiv och uppfattas som olika slag av aktioner. Valet av aktionstyp kan bero på vilken aktant som skall tilldelas mest inflytande över aktionen eller som är tema för yttrandet (§ 30). En sådan aktant bör helst betecknas med satsens subjekt, och den talande väljer då ett verb, adjektiv eller particip som gör det möjligt för honom att ange just den aktanten med subjektet. Valet av verb i följande exempel beror på att talaren vill göra den ena eller den andra aktanten i aktionen till satsens subjekt:[2]

Hon lyssnade inte längre på flugan. [Subjektsreferenten är agens (och upplevare).]
Hon hörde inte längre flugan. [Subjektsreferenten är upplevare.]
Flugan hördes inte längre. [Subjektsreferenten är föremålet för upplevelsen.]

Sedan gav *han* mig en cykel. [Subjektsreferenten är agens (och ursprunglig innehavare).]
Sedan fick *jag* en cykel av honom. [Subjektsreferenten är mottagare.]
Cykeln tillföll mig. [Subjektsreferenten är föremålet för transaktionen.]

Några exempel som visar subjektsaktanten i olika roller:

a) agens

Han böjer sig mot marken.
Han drog kärran åt sidan.
Han sprang till stan.
Stocken måste *vi* rulla ner från flaket.
Han luktade på blomman.
Hon köpte en Mercedes.
Här rör sig *många fotgängare* samtidigt som allt är avpassat för hård trafik. (S)
Om *kommunstyrelsen* överklagar länsstyrelsens beslut hamnar ärendet hos regeringen för avgörande. (S)
De förnekar all inblandning. (S)

b) upplevare, bärare av kunskap

Jag såg en spårvagn.
Hon hatar spårvagnar.
Han är energisk.
De är avundsjuka.
Han kan tyska.
Jag förstår inte vad du säger.
Hon vet att du är duktig.
Nu råkar även *vi* ut för katastrofer, säger Viktor Afanasiev. (S)
[…] fem dagar senare led *de* nederlag vid Stamford Bridge mot kung Harolds här. *Harald Hårdråde och Haralds förrädiske bror* dog i striden. (S)
USA upplever en ny våg av Vietnamfilmer […] (S)
Hyresgästerna trivs. (S)
Han fick alltid reda på vad som hände.

c) innehavare, mottagare, förlorare

Hennes familj äger allt här men saknar likvida medel.
För ett par år sen fick *planverket* ett extraanslag på 300 000 kronor […] (S)
Katten gick miste om ett riktigt skrovmål.
Jag förlorade en hel del på affären.

d) föremål (i olika slag av aktion)

Vassen böjer sig för vinden.
Sedan sprang *båten* läck.
Stolen är gammal.

Trädet {ramlade/ruttnade/försvann}.
Stocken rullade ner från flaket.
Förplägnaden uppstod ur ingenting.
Plantan {är nu/blev} {en meter hög/en stor buske}.
Blomman luktar inte.
Du har stigit i min aktning.
Att hon kommer är troligt.
Att spela datorspel är roligt.
Marknaden som helhet växte fem procent i fjol. (S)
Och *det utländska inflytandet* ökar. (S)
Vårt beslut följer naturvårdsverkets bedömning av ärendet helt och hållet […] (S)
Historien upprepar sig i Fermenta. (S)
Det varma vattnet passerar varmluftsaggregaten i de olika lägenheterna. (S)

e) plats (och/eller föremål)

Staden vimlar av turister.
Lådan innehåller många pennor.
Fönstret är varmt och fullt av flugor.
Väldiga vägportaler håller skyltarna […] (S)
Busshållplatsen är otrivsam! (S)

f) orsak

Brevet förstörde hela dagen för mig.
Ett lågtrycksområde över kontinenten medförde friska nordliga vindar över kung Harolds örike. (S)
Ingenting kunde glädja honom mer. (S)
Inpasset föranledde inga ytterligare kommentarer.
Telegrammet befallde oss att återvända genast.
Två bilder piggade upp artikeln.
Strategiskt placerade skyltar talade om hur vi skulle gå.

[1] Genom att många verb och verbförbindelser kan konstrueras passivt (Passiv § 1) kan dock vid flertalet verb en annan aktant anges med subjektet, nämligen den som i aktiv sats anges med objektet:

Signalerna uppfattades (av den andra patrullen). Jfr: Den andra patrullen uppfattade signalerna.

[2] Endast när det finita verbet är subjektsorienterat (Vb § 8) avgör det vilken roll som tillkommer subjektet:

Hon äter mer nu. [agens till *äter*]
Hon vill äta mer nu. [upplevare till *vill*]

Om det finita verbet i stället är subjektsautonomt har subjektsreferenten en roll vid det verb som är underordnat det finita verbet. Om också detta verb är subjektsautonomt har

subjektet en roll vid ett verb som är underordnat detta etc. I följande exempel har alltså subjektsreferenten en roll vid verbet *äta*:

Hon verkar äta mer nu. [*Verkar* är subjektsautonomt.]
Hon verkar ha ätit mer nu. [*Verkar*, *ha* är subjektsautonoma.]

§ 28. Subjektet anger prototypiskt något avgränsat. Subjektet refererar gärna till något avgränsat, dvs. dess typiska referent är individuativ. Denna egenskap kan höra samman med att subjektet ofta är agens, upplevare eller mottagare (§ 27) och alltså normalt har animat referens (*kassören*, *mottagaren*, *min katt*). Men också nominala led som anger andra konkreta individuativa företeelser är ofta subjekt (*deras hus*, *gaffeln*). Mindre typiska som subjekt är dividuativa eller svagt referentiella nominalfraser (*grädden*, *mygg*, *lite hjälp*), nominala bisatser (*att han har sänt paketet*, *om han har sänt paketet*) och infinitivfraser (*att sända paketet*).

En avgränsad referent har i typfallet specifik referens och är ofta mer eller mindre aktuell i sammanhanget och unikt identifierbar. Se också § 30.

§ 29. Subjektet i räckviddsstrukturen. Subjektet står i de flesta satser före andra nominala satsled, och det är därför ofta utgångspunkt för tolkningen av senare led i satsen (jfr § 12–14). Om subjektet innehåller ett kvantitetsangivande uttryck har detta därigenom ofta en större räckvidd än t.ex. kvantitetsangivelser senare i satsen eller ett följande negerande satsadverbial.[1]

I år läste *bara några få studenter* två böcker. [Betyder vanligen: Det gäller om bara några få studenter att antalet böcker de läste var två.]
I år lästes *två böcker* av bara några få studenter. [Betyder vanligen: Det gäller om två bestämda böcker att bara några få studenter läste dem.]

I år har *fem spelare* fått anbud från två utländska klubbar. [Vanligen: Det gäller om fem bestämda spelare att de har fått anbud antingen från två klubbar var eller från två klubbar tillsammans.]
I år har *två utländska klubbar* lämnat anbud till fem spelare. [Vanligen: Det gäller om två bestämda klubbar att de har lämnat anbud antingen till fem spelare var eller till fem spelare tillsammans.]

Ett ordinärt subjekt har gärna större räckvidd i förhållande till en följande negation, medan ett egentligt subjekt alltid står inom negationens räckvidd, även som satsbas:

Många studenter kom inte till föreläsningen. [Två lika möjliga betydelser: (a) Det var många studenter som inte kom till föreläsningen. (b) Det var inte många studenter som kom till föreläsningen.]
Jfr: Många studenter kom det inte till föreläsningen. [Egentligt subjekt: endast tolkning (b) är möjlig.]

Om både subjekt och adverbial står i mittfältet har det led störst räckvidd som föregår det andra:

Den här filmen ville inte *många biobesökare* se. [Dvs. det var inte många biobesökare som ville se filmen.]
Den här filmen ville *många biobesökare* inte se. [Dvs. det var många biobesökare som inte ville se filmen.]

Som satsbas skiljer sig knappast ett subjekt från ett objekt eller en annan bunden verbbestämning i fråga om räckvidd:

Många böcker tilltalade endast ett fåtal läsare. Jfr: Många böcker uppskattade endast ett fåtal läsare. [I båda fallen antingen: (a) Det gäller om många bestämda böcker att antalet positiva läsare var litet; eller: (b) Det gäller om få läsare att antalet uppskattade böcker var stort.]

Många elever dansade inte med läraren. Jfr: Många elever dansade inte läraren med. [I båda fallen antingen: (a) Antalet elever som inte dansade med läraren var stort; eller: (b) Antalet elever som dansade med läraren var litet.]

Pronomenet *någon som helst*, som inte kan ha större räckvidd än en negation, kan inte utgöra eller ingå i ett subjekt som står tidigare än negationen i en negerad sats:

*I år ville *några som helst ortsbor* inte delta i festen. Jfr: I år ville inte *några som helst ortsbor* delta i festen. [Negationen föregår *några som helst*.]
**Några som helst ortsbor* ville inte delta i festen. Jfr: Några som helst ortsbor kom det inte till festen. [*Några som helst ortsbor* är egentligt subjekt.]

Också i förhållande till ett modalt hjälpverb har ibland ett egentligt subjekt klart mindre räckvidd än motsvarande subjekt.

I år får *fyra studenter* delta i seminariet. [Två lika möjliga betydelser: (a) Fyra bestämda studenter har tillåtelse att delta. (b) Tillåtelsen gäller studenter till ett antal av fyra.]
Jfr: I år får det delta fyra studenter på seminariet. [Egentligt subjekt: endast tolkning (b) är möjlig.]

[1] Räckvidd bestäms inte bara av ledens ordningsföljd eller syntaktiska funktion. Vissa kvantitetsangivande uttryck har t.ex. oberoende av ordning vanligen liten räckvidd vid negation (*alla*, *båda*, *hela*, *varje*, se Satsadvl § 84: b). Pragmatiska överväganden kan göra att omöjliga betydelser utesluts till förmån för en betydelse som annars inte skulle vara den föredragna. Ett uttryck får gärna större räckvidd om det i någon mening är semantiskt primärt i förhållande till ett annat uttryck i satsen: orsak dominerar över konsekvens, helhet över del, en tidigare aktualiserad referent över en senare etc.

§ 30. Subjektet i satsens informationsstruktur. Ett subjekt utgör ofta hela eller en del av satsens tema. Dess referent är ofta given i den föregående texten, situationen eller lyssnarens allmänna erfarenhet, och den är därför en naturlig utgångspunkt för satsen.

Satsens tema är lättast att urskilja i en påståendesats: temat är det som talaren påstår något om. Temat uttrycks vanligen i fundamentet, den deklarativa huvudsatsens satsbas, som i de flesta textgenrer oftast utgörs av just subjektet. Det kan då vara svårt att avgöra om egenskapen att vara tema ligger hos fundamentet eller hos subjektet. Man kan konstatera dels att subjektet förhållandevis oftare än objektet är tema, dels att ett objekt som tema vanligen är framhävt eller kontrastivt på ett sätt som inte gäller för tematiska subjekt (Satsbaser § 18: 1a).

Från balkongen kunde vi se Persson nere i parken. $_0$*Han* hälsar inte på min fru längre.
Jfr: Från balkongen kunde vi se Persson nere i parken. ^{1}Honom hälsar min fru inte på längre.

Om man jämför ett subjekt med ett objekt i en sats där ingetdera ledet är satsbas visar det sig att subjektet gärna är ett starkt tema, dvs. att det betecknar något som förutsätts bli kommenterat i fortsättningen:

Eftersom *Ragnar* är så lik Margareta i sådana saker så antar jag att *han* vill vara med. [Här kommer bisatsens tematiska subjekt igen i huvudsatsen. Mindre vanligt: Eftersom *Ragnar* är så lik Margareta i sådana saker så antar jag att *hon* vill vara med.]

I det mest typiska fallet är ett tema något aktuellt, dvs. dess referent förutsätts finnas i lyssnarens medvetna föreställningsvärld när satsen yttras.[1] En aktuell referent har sannolikt större chans att bli vald som subjekt om den är mera prominent, t.ex. huvudperson i hela texten eller i den sekvens som just yttras. I en text som handlar om tulpaner i jämförelse med andra blommor är det troligt att en nominalfras som betecknar tulpaner förhållandevis oftare står som subjekt än som något annat satsled, medan nominalfraser som betecknar andra typer av blommor oftare står som andra satsled än subjekt. Vilken av följande meningar som väljs i ett visst textsammanhang kan bero på vem av Sven och Inga som för tillfället är huvudpersonen:

Sven hade fått en slips av Inga.
Inga hade gett Sven en slips.

Vanligt är också att subjektet betecknar talaren eller lyssnaren i satser som anger vad han eller hon säger eller tänker utan att meningen för den skull handlar i första hand om honom eller henne. Inte minst i talad kommunikation är det vanligt med subjekt i första person i påståenden och subjekt i andra person i frågor av följande typ:

Jag tror att Strömberg får tjänsten.
Tror *du* att Strömberg får tjänsten?

Också i de fall subjektet inte betecknar något aktuellt, betecknar det hellre en referent som redan är känd för lyssnaren än en som inte är det:

Pappa, står *bilen* i garaget? Jfr: Står *en bil* i garaget? [Vanligare med egentligt subjekt: Står det en bil i garaget?]

Eftersom subjektet oftast betecknar en aktuell eller åtminstone känd referent är subjektsreferenten vanligen unikt identifierbar för lyssnaren. Nominalfraser som subjekt är därför vanligen definita eller anger urval ur en mängd som karakteriseras med en definit nominalfras. Av nedanstående exempelsatser är satserna med definit subjekt mera naturliga, dvs. det är lättare att finna kontext till dem än till satserna med indefinit nominalfras som subjekt:

Bilen liknade en cykel. Jfr: $_0$*En cykel* liknade bilen.
Bilen krockade med en cykel. Jfr: $_0$*En cykel* krockade med bilen.
Bilen tillhörde en person som jag hade lånat en cykel av. Jfr: $_0$*En cykel* tillhörde en person som jag hade lånat bilen av.

Subjektet kan lättare vara specifikt indefinit om referenten ingår i en given mängd:

Årets elever är väldigt duktiga. [1]*En flicka* liknar dig. Hon hade bara femmor i avgångsbetyget. [Flickan är en av årets elever.]

Generiska referenter förutsätts vara kända, vilket kan vara skälet till att en generisk nominalfras gärna är subjekt oavsett om den har definit eller indefinit form:

Persondatorn är verkligen en underbar uppfinning.
En cykel kostar ju betydligt mindre i drift än en bil.
Han var inte säker på om *mässing* är ett grundämne.

Oberoende av hur definithet och generiskhet definieras brukar man vid frekvensundersökningar komma fram till att de flesta subjekt i de flesta texttyper är definita eller generiska. Oftast är det alltså möjligt att organisera satsens struktur så att icke-tematiska led inte behöver stå som subjekt (t.ex. genom att använda konstruktion med egentligt subjekt, passiv, presentering, satsledsbyte vid symmetriskt predikat etc.; jfr § 27, 31).

Det kom en tegelpanna farande uppifrån och bucklade till taket på min bil. Jfr: *En tegelpanna* kom farande …
Taket hade bucklats till av en nerfallen tegelpanna. Jfr: *En nerfallen tegelpanna* hade bucklat till taket.
Det är en kvinna från Berlin här och söker dig. Jfr: *En kvinna från Berlin* är här och söker dig.
Jag vet inte om *han* liknar en björn. Jfr: Jag vet inte om *en björn* liknar honom.

Men också specifika indefinita nominalfraser kan vara naturliga subjekt – inte minst i skriven text – förutsatt att vissa textbetingelser är uppfyllda. Detta gäller t.ex. i korta nyhetstexter där satsen inte har något definit nominalt led. Det är också tänkbart att subjektet i bisatser (som inte har så tydligt tema) lättare än i huvudsatser kan vara indefinit med specifik referens. Om den indefinita nominalfrasens

referent är kvantitativt preciserad och kvantitativitetsangivelsen är rematisk fungerar också gärna nominalfrasen som subjekt.

En politiskt turbulent vecka i Filippinerna avslutades på lördagen med ett massmöte i en park i centrala Manila. (S)
En kamrat till 28-åringen avtjänar också straff för samma bankrån som 28-åringen. (S)
Ett vattenfall i trappan upp hit symboliserar stiftelsens ekologiska inriktning […] (S)
De låg fortfarande och solbadade när *en kvinna* kom nerför stigen från landsvägen […] (R)
Många frågor besvarades genom den predikan jag hörde. (S)
Men *somliga familjer* kringgick förbudet […]. (S)

[1] På vilket sätt referenten har aktualiserats torde inte ha så stor betydelse för valet av subjekt i satsen. Såväl anaforiskt som deiktiskt givna referenter är näraliggande som subjekt.

Han slog i en spik, men om *den spiken* skulle hålla var en öppen fråga.
Om *den där spiken* inte håller så är vi illa ute.
Vet du om *den där Mattias* tänker söka tjänsten?

Likaså torde det för subjektsvalet vara ointressant om referenten är explicit eller implicit given i den föregående texten:

Han har målat fönster och dörrar. Jag tror att *fönstren* var rätt illa åtgångna.
Han har renoverat och målat om huset. Jag tror att *fönstren* var rätt illa åtgångna.

Det är likaledes tveksamt om subjektsvalet påverkas av om en specifik referent är aktuell eller endast typen av referent (via en icke-specifik referent), respektive ett faktiskt sakförhållande eller ett sakförhållande med neutral fakticitet:

Här får du en ordentlig motorsåg. Som du ser har *den* extra långt svärd.
Jag behöver en ordentlig motorsåg. Jag vill att *den* ska ha extra långt svärd.

Jag vet att hon är sociolog och jag tycker *det* är en fördel.
Är hon sociolog? *Det* vore i så fall en fördel.

Parafrasmöjligheter § 31

§ 31. Parafraser där subjektsreferenten anges med ett annat satsled än subjekt. En sats där ett visst led fungerar som subjekt kan i många fall systematiskt parafraseras med en annan i det närmaste liktydig sats där ledet har en annan funktion än subjekt. Ibland kan ett och samma verb medge båda konstruktionsmöjligheterna utan byte av böjningsform (konstruktionsväxling) eller genom byte från aktiv till passiv konstruktion av satsen. Ibland kan andra verb eller adjektiv med liknande betydelse ha samma uppsättning av roller men olika sätt att uttrycka dem syntaktiskt.

1. Aktiv och passiv sats

Subjektet i en passiv sats (med verb i *s*-form och passiv betydelse eller med perifrastisk passiv) motsvaras av ett objekt eller någon gång av ett adverbial i motsvarande aktiv sats. Subjektet i den aktiva satsen kan optionellt motsvaras av ett agentadverbial i den passiva.

Bara tre studenter godkändes i oorganisk reaktionslära (av den utifrån kommande examinatorn). ≈ *Den utifrån kommande examinatorn* godkände bara tre studenter i oorganisk reaktionslära.
[…] *Berggrens idyll* naggades i kanten av ett kommunalt byggförbud. (S) ≈ *Ett kommunalt byggförbud* naggade Berggrens idyll i kanten.
Väggarna får absolut inte klottras på. ≈ *Man* får absolut inte klottra på väggarna.

Se vidare kapitel 34 Passiv.

2. Satser med expletivt subjekt

Satser med expletivt subjekt har i många fall en motsvarighet med ett referentiellt led som subjekt.

a) Sats med egentligt subjekt (§ 19):

Tre karlar ställde sig i kön. ≈ *Det* ställde sig tre karlar i kön.

b) Sats med *med*-fras vid värderande predikativ m.m. (§ 20):

Uddakavaj är praktiskt. ≈ *Det* är praktiskt med uddakavaj.

c) Passiv sats med underförstådd mänsklig agens (§ 22):

Man skojade en hel del med partiledaren. ≈ *Det* skojades en hel del med partiledaren.

d) Sats med bisats eller infinitivfras som postponerat subjekt (§ 21, 22: c):

{*Att hon skulle få resa dit/Att få resa dit*} gladde henne mycket. ≈ *Det* gladde henne mycket {*att hon skulle få resa dit/att få resa dit*}.

I stället för expletivt subjekt vid postponerad infinitivfras kan vid vissa predikat ett subjekt användas som motsvaras av en tom plats i infinitivfrasen (§ 14):

Då blir *jackan* bra att ha [-]. ≈ Då blir *det* bra att ha jackan.

e) Opersonligt predikat med adverbial som anger omständighet (§ 23: 1c–f):

Verb för opersonliga predikat konstrueras ofta med rumsadverbial som anger ett område inom vilket det iakttagna fenomenet kan konstateras. Sådana verb kan ibland alternativt konstrueras med den nominalfras som anger platsen som subjekt (i stället för det expletiva *det*).

Källaren känns sval. ≈ *Det* känns svalt i källaren. [§ 23: 1c]
Träden susar. ≈ *Det* susar i träden. [§ 23: 1d]
Armen värker. ≈ *Det* värker i armen. [§ 23: 1d]
Sidorna vimlade av tryckfel. ≈ *Det* vimlade av tryckfel på sidorna. [§ 23: 1e]

De båda konstruktionsalternativen är dock semantiskt inte helt likvärda. Den opersonliga konstruktionen tolkas gärna som att händelsen eller tillståndet är tillfälliga, medan den alternativa konstruktionen också naturligt kan uppfattas som en stabil egenskap hos subjektsreferenten.

Matsalen är mörk. ≈ *Det* är mörkt i matsalen.
Gångjärnen gnisslade. ≈ *Det* gnisslade i gångjärnen.

Vidare tolkas gärna konstruktionen med expletivt subjekt som att tillståndet eller händelsen avser bara en del av platsen, medan den alternativa konstruktionen uppfattas som omfattande hela subjektsreferenten:

Höstacken brinner. ≈ *Det* brinner i höstacken.
Benet kliar. ≈ *Det* kliar i benet.

Om rumsadverbialet i en sats med opersonligt predikat inte omfattar bara rektionens referent eller kanske bara betecknar något som rektionens referent är relaterad till, är parafras inte möjlig:

Det är trevligt hos er. ≠ Ni är trevliga.
Det lyser genom springan. ≠ Springan lyser.
Det ryker bredvid bilen. ≠ Bilen ryker.

Ett adverbial som anger tid kan i enstaka fall ersätta expletivt *det* i subjektsfunktionen:

Sommaren var blåsig. ≈ *Det* var blåsigt den sommaren.

Också ett aktantled som anger orsaken till eller föremålet för aktionen (jfr nedan (4g)) kan alternativt fungera som subjekt. Detta gäller särskilt predikaten i § 23: 1e.

Karamellerna skramlade i burken. ≈ *Det* skramlade i burken av karameller.
Danslusten spritter i benen. ≈ *Det* spritter i benen av danslust.
Sången {dånade/ekade} i schaktet. ≈ *Det* {dånade/ekade} i schaktet av sången.
Ädelstenarna glimmade runt handleden. ≈ *Det* glimmade runt handleden av ädelstenarna.

Ett antal opersonliga predikat som konstrueras med *med*-fras kan också växla konstruktion så att *med*-frasens rektion i stället fungerar som subjekt (§ 23: 1f):

Förberedelserna drog ut på tiden. ≈ *Det* drog ut på tiden med förberedelserna.

3. Symmetriska predikat

Vid adjektiv, particip och verb som anger symmetrisk aktion kan de symmetriskt relaterade referenterna byta satsledsfunktion med varandra så att vilket som helst av leden fungerar som subjekt medan det andra står som en verbbestämning:

bekanta sig (med), brevväxla (med), brottas (med), byta plats (med), likna, möta, skaka hand (med), skiljas (från), träffa, vara släkt (med), överensstämma (med)

Maria dansar med Håkan. ≈ *Håkan* dansar med Maria.
Hans födelsedag krockade tyvärr med hennes tjänsteresa. ≈ *Hennes tjänsteresa* krockade tyvärr med hans födelsedag.

Jag är ense med dig. ≈ *Du* är ense med mig.
Lars är jämnårig med Eva. ≈ *Eva* är jämnårig med Lars.
Klara liknar Julia. ≈ *Julia* liknar Klara.
Jens är bror till Max. ≈ *Max* är bror till Jens.
Biskopen är släkt med min mor. ≈ *Min mor* är släkt med biskopen.
Kyrkan ligger bredvid affären. ≈ *Affären* ligger bredvid kyrkan.
Mina ägor gränsar till hans. ≈ *Hans ägor* gränsar till mina.

Båda aktanterna kan också anges med subjektet, antingen med en plural nominalfras eller med en samordning. I detta fall anges ömsesidigheten med ett reciprokt pronomen som objekt eller som rektion i ett bundet adverbial, obligatoriskt vid transitiva verb, optionellt annars.

Pojkarna liknade varandra.
Maria och Håkan dansade (med varandra) länge.

4. Konversa predikat

Om ett predikat utbyts mot ett konverst uttryck kan subjekt och verbbestämning byta satsledsfunktion med varandra (Satsens struktur § 13 Anm.).

a) Rumsrelation:

Kyrkan ligger bakom affären. *Affären* ligger framför kyrkan.
Muren {omger/sträcker sig runt/avgränsar} staden. *Staden* ligger innanför muren.

Vid rumsrelation mellan aktanter väljs den mera rörliga aktanten (föremål) oftare till subjekt än den mindre rörliga (plats) (jfr § 27):

Palmen står på piedestalen. Jfr: *Piedestalen* bär upp palmen.
Bilen står bredvid trädet. Jfr: *Trädet* står bredvid bilen.

b) Tidsrelation:

Januari följer på december. *December* föregår januari.
Grundliga förberedelser föregick expeditionen. *Expeditionen* följde på grundliga förberedelser.

c) Orsaksrelation:

Anfallet medförde stora förluster. *Stora förluster* blev följden av anfallet.

När en orsakande konkret aktant anges med subjekt, och inte med orsaksadverbial, uppfattas orsaken gärna som mera aktiv, mera agensliknande:

Tvättmedlet blekte färgen. Jfr: Färgen blev blek av tvättmedlet.

En aktant som i subjektsfunktion har rollen aktiv orsak kan i adverbialsfunktion vid samma predikat motsvara det passiva instrument eller medel som subjektsreferenten betjänar sig av:

Stenen krossade vindrutan. Jfr: Jag krossade vindrutan med en sten.

d) Del-helhetsrelation:

Familjen består numera bara av mor, min syster och mig. *Mor, min syster och jag* utgör en fungerande familj.
Min gård omfattar inte den där åkern. *Den här åkern* hör inte till min gård.
Han är dålig i benen. *Benen* är dåliga på honom.
Byxorna var utsvängda i benen. *Benen* var utsvängda på byxorna.
I mina arbetsuppgifter som biträdande socialminister ingick *ansvaret för detta*. (S)

e) Ägorelation:
Ägaren, normalt animat, är i första hand subjektsreferent, men också det ägda uttrycks gärna – om det är tematiskt – med subjektet:

Observera att det är *vi* som äger stadens hus. (S) Jfr: *Stadens hus* tillhör oss.
Gården tillhörde tidigare Yvonnes farmors föräldrar. (S) Jfr: *Hennes föräldrar* ägde tidigare gården.

f) Relation mellan olika existensformer (ämnet eller utgångsläget för en förändring och resultatet av förändringen):
En aktion som innebär förändring förutsätter ofta något som formas eller förändras och något som blir resultatet av formandet eller förändringen, och ofta kan vilken som helst av dessa aktanter anges med subjektet:

Larven utvecklades till en fjäril. *Fjärilen* utvecklades ur en larv.
Plastklumpen ˈblev $_0$till en fin blomma. Jfr: En fin blomma $_0$blev ˈtill av plastklumpen.
Jämviktsläget övergick snabbt i konfrontation.

g) Upplevaren och det upplevda:
Upplevaren uttrycks i första hand med subjektet (jfr § 27), men om det upplevda ses som orsaken till upplevelsen kan också det upplevda uttryckas med subjekt:

Våldsfilmer äcklar farmor. [Äcklet är beroende av våldsfilmernas karaktär, det upplevda är snarast orsak till äcklet.] Jfr: *Farmor* avskyr våldsfilmer. [Avskyn är beroende av farmors idiosynkrasier, det upplevda är snarast föremål för avskyn.]
Sådant intresserar bara maskodlare. (S) Jfr: *De* intresserar sig för blodsriter och asatro […] (S)
Att inte ordet jude finns med i den korta texten har retat de judiska organisationerna […] (S) Jfr: *Jag* retar mig inte på förlusten som sådan […] (S)
De där kakorna tilltalar mig verkligen. Jfr: *Jag* uppskattar verkligen de där kakorna.

Vid exempelvis följande verb anger subjektet den upplevande:

avsky, {förarga sig/förargas}, {förvåna sig/förvånas}, gilla, {glädja sig/glädjas}, gräma sig, harma sig, intressera sig, reta sig, rädas, skrämmas (av ngt), sörja, tycka om, tycka synd om, äcklas, överraskas

Men vid exempelvis följande verb anger subjektet i stället orsaken till (eller föremålet för) upplevelsen:

attrahera, behaga, drabba, förarga, förtreta, förvåna, glädja, gräma, harma, intressera, irritera, kränka, reta, skrämma, smärta, såra, äckla, överraska

h) Exempel på andra relationer som uttrycks med konversa uttryck:

IFK vann över Mjällby. ≈ *Mjällby* förlorade mot IFK.
Fred är överlägsen Stig. ≈ *Stig* är underlägsen Fred.
Per gav Sven en gammal cykel. ≈ *Sven* fick en gammal cykel av Per.
Arne lånade en bok av Karin. ≈ *Karin* lånade Arne en bok.
Patrik hörde av Pernilla att det skulle bli regn. ≈ *Pernilla* sa till Patrik att det skulle bli regn.

5. Agentiva predikat med subjekt som inte anger agens

Vissa agentiva predikat kan användas i aktiv konstruktion utan att agens anges. I stället intas subjektsfunktionen av ett annat aktantled.

a) Vissa agentiva verb kan ha subjekt som anger föremålet för aktionen i stället för att ange agens, utan att satsens aktiva verb böjs i *s*-form. Aktionen uppfattas då ofta som om den skedde av sig själv.

accelerera, bada, backa, blåsa {bort/sönder/i väg/upp}, bromsa, börja, driva, droppa, frysa, hänga, koka, lyfta, minska, plana ut, rulla, sluta, smälta, spänna, stanna, starta, stjälpa, stoppa, strama åt, svälta, tina upp, torka, välta, vända, öka.

Vattnet droppade i smeten. Jfr: Han droppade vatten i smeten.
Bilen välte. Jfr: Min bror välte bilen.
Stämningen lyfte. Jfr: Talet lyfte stämningen.
Värmen minskade. Jfr: Han minskade (på) värmen.
Bilen backade ut från parkeringen, och *farten* ökade sedan snabbt. Jfr: *Hon* backade ut bilen från parkeringen och ökade sedan snabbt farten.

Jfr också § 22 not 1.

b) Vissa adjektiv har på liknande sätt två konstruktionsmöjligheter: antingen med agens/upplevare som subjekt och föremålet för aktionen som bundet adverbial eller med föremålet som subjekt och agens/upplevare outtryckt (se också Adjfraser § 57):

Hon är klar med sin uppsats. Jfr: *Hennes uppsats* är klar.
Jag är rätt osäker på om hon vill komma hit. Jfr: *Om hon vill komma hit* är rätt osäkert.

c) Vid vissa verb som utöver agens har rollen instrument kan agens underförstås och instrumentet eller medlet, närmast i rollen som orsak, uttryckas med subjekt i satsen:

Mejseln gjorde ett litet hål. Jfr: *Han* gjorde ett litet hål med mejseln. *Stenen* träffade hönan. Jfr: *Hon* träffade hönan med stenen.

Sista skottet bommade (för mig). Jfr: Jag bommade med sista skottet.
Ett välriktat slag oskadliggjorde kackerlackan. Jfr: Hon oskadliggjorde kackerlackan med ett välriktat slag.
Försöket lyckades (för henne). Jfr: Hon lyckades med försöket.

d) Vissa adjektiv kan användas antingen om en agerande person eller om den verksamhet som personen utövar (jfr Adjfraser § 55):

Professorn var sträng vid sina förhör. Jfr: *Professorns förhör* var stränga.

Avgränsning mot andra satsled § 32–34

§ 32. Subjekt gentemot objekt. Strukturen hos objekt och subjekt är densamma om man bortser från kasus hos de pronomen som skiljer nominativ och ackusativ och från att subjektet sällan utgörs av en naken nominalfras.

Subjektet skiljer sig normalt genom sin placering från objektet:

Kalle har sett Pelle. *Vem* har sett Pelle?
Pelle har *Kalle* sett. Vem har *Kalle* sett?

Kalle sökte upp Pelle.
Pelle sökte *Kalle* upp.

Det är bra att *Kalle* såg Pelle.

Han undrade vem *Kalle* såg.
Han undrade *vem* som såg Pelle.

pojken som *Kalle* såg [-]
pojken som [-] såg Pelle

Ett objekt hamnar framför ett subjekt bara när objektet är satsbas (*Per har Sven aldrig sett*) och när ett obetonat kasusmarkerat (helst enstavigt) objekt flyttas framför ett intillstående subjekt (*Nu sätter sig ministern. På stationen mötte dem en sekreterare*).

Skillnaden mellan subjekt och objekt visas för vissa nominalfraser också med kasus:

Jag såg Pelle. *Kalle* såg honom.
Pelle såg *jag*. Honom såg *Kalle*.

Ett interrogativt subjekt av typen *vad för* + X skiljer sig från en verbbestämning genom att inte kunna splittras upp med *vad* som satsbas och resten av satsledet på dess ordinarie plats. En sats som *Vad för några sitter i styrelsen?* kan alltså inte parafraseras på följande sätt:

**Vad* sitter *för några* i styrelsen?

Denna uppsplittring är möjlig med objekt och egentligt subjekt:

Vad träffade du för några?
Vad sitter det för några i styrelsen?

Också andra egenskaper kan visa vad som är satsens subjekt, t.ex. att det andra nominala ledet har en struktur som inte är möjlig (eller trolig) för ett subjekt:

Ivar såg aldrig sin bror. Sin bror såg aldrig *Ivar*.
Ivar såg inte $_0$någon polis. $_0$Någon polis såg inte *Ivar*.

Placeringsmässigt kan subjekt inte skiljas från objekt i sådana deklarativa eller kvesitiva huvudsatser som bara har ett verb (det finita) utan partikeladverbial och där antingen subjektet eller objektet står som fundament (se ovan § 8). För tolkningen måste i sådana fall sammanhanget och betydelsen ge ledning.

Sekreterare älskar statsministern. Böcker älskar statsministern. Blommor irriterar statsministern.
Vem älskar statsministern? Vad älskar statsministern? Vad irriterar statsministern mest?

Vid tvekan väljs i första hand en tolkning som utgår från att subjektet kommer tidigare i satsen än objektet. Lyssnaren räknar alltså med att talaren väljer den första av nedanstående satser, om han vill säga att det är Johan som skymmer Henrik:

Johan skymmer Henrik. Henrik skymmer Johan.

Jfr Obj. § 25.

§ 33. Subjekt gentemot subjektspredikativ. Normalt är avgränsningen mellan subjekt och nominalfras som predikativ entydig genom ordföljden och genom nominalfrasens form:

Den enda i klassen som spelar fiol ville *min bror* inte vara.
Den enda i klassen som spelar fiol fick bli den som framförde stycket.

Frisör var också *hans farbror*.
Frisören var också reservofficer.

Kejsaren var sin systers slav.

I deklarativa huvudsatser (och andra satser med fundament) som saknar infinita verbformer och andra led utöver verb och subjekt i mittfältet kan det dock ibland vara oklart vilket led som skall uppfattas som subjekt om predikativet är en definit nominalfras. Också ett subjektspredikativ kan ju stå som fundament (jfr § 16).

Den ende som tycker om mig är min hund.
Min hund är den ende som tycker om mig.

För det mesta är det i fall som dessa antingen pragmatiskt givet eller ovidkommande för tolkningen vilketdera ledet som är subjekt i satsen (Predv § 54).[1]

[1] Vid utbrytning är det utbrutna ledet ett slags predikativ. Eftersom ledet har den form som det skulle ha haft om det hade stått i den relativa bisatsen kan det komma att till formen klart skilja sig från ett subjekt (Bisatser § 38).

Det är {mig/sin bror} han vill träffa. Jfr: Det är {jag/hans bror} som vill träffa honom.

Också i vissa satser med identifierande predikativ kan ibland predikativet få en form som inte är möjlig för ett subjekt (falsk utbrytning, Bisatser § 40):

Det han mest behöver är {sina/?hans} verktyg. Jfr: Det som skadar honom mest är {hans/*sin} egen otålighet.
Den enda jag vill träffa är {henne/hon}. Jfr: Den enda som vill komma är {hon/*henne}.

§ 34. Subjekt gentemot egentligt subjekt. Det egentliga subjektet anger liksom subjektet det finita verbets predikationsbas. Det skiljer sig i de allra flesta fall från subjektet genom ordföljd på samma sätt som objektet från subjektet. En annan skillnad är att en sats med egentligt subjekt – med marginella undantag – alltid har expletivt subjekt på subjektets ordinarie plats.

Distinktionen mellan grammatiskt och egentligt subjekt kan normalt inte signaleras med kasus: nominalfraser som kan böjas i nominativ : ackusativ står inte som egentliga subjekt, och det expletiva *det* böjs heller inte i dessa kasus. I det enda fall då kasus kan avläsas på det egentliga subjektet står detta liksom subjekt i nominativ (se Eg. subj. § 2):

Det lär finnas *de* som anser att dödsstraff bör återinföras.

30 SATSADVERBIAL

Satsadverbial. Allmänt 1–8

1 Översikt.

Struktur 2

2 Struktur.

Syntaktisk funktion och distribution 3–8

3 Satsadverbial i olika typer av satser och led. 4 Satsadverbialens placering i den finita satsen. 5 Satsadverbialens inbördes ordning i mittfältet. 6 Ordningsföljd mellan negerande adverbial och andra satsadverbial. 7 Satsadverbial och andra adverbiella led i mittfältet. 8 Satsadverbial och nominala led i mittfältet.

Modala satsadverbial 9–29

9 Översikt.

Syntaktisk funktion och distribution 10–15

10 Sats- och frastyper med modalt satsadverbial. 11 De modala satsadverbialens inbördes ordning i mittfältet. 12 Modalt satsadverbial som fundament. 13 Modalt satsadverbial i satsens slut. 14 Initialt annex motsvarande modalt satsadverbial. 15 Medialt placerat annex motsvarande modalt satsadverbial.

Betydelse 16–23

16 Talarattityd.

Sannolikhet 17–19: 17 Sanningshalten ifrågasatt eller bekräftad. 18 Sannolikhetsgradering. 19 Försanthållande.

20 Förstärkning. 21 Hänvisning. 22 Evaluering. 23 Kommentar till språkhandlingen.

Några vanliga modala satsadverbial 24–29

24 *Ju*. 25 *Väl*. 26 *Nog*. 27 *Faktiskt*. 28 *Verkligen*. 29 *Egentligen*.

Konjunktionella satsadverbial 30–49

30 Översikt. 31 Syntaktisk funktion och distribution.

Additiva konjunktionella satsadverbial 32–39

Syntaktisk funktion och distribution 32–35: 32 Placering av additivt adverbial i sats utan fokus. 33 Placering av additivt adverbial i sats med fokus. 34 Placering av additivt adverbiellt led som hänför sig till språkhandlingen. 35 Placering av additivt adverbial vid samordnade icke satsformade led.

Betydelse 36–39: 36 Additiv betydelse. 37 Additiva adverbial som inledare, fortsättare, avslutare och uppräknare. 38 Additivt adverbial i sats med och utan fokus. 39 Additivt adverbiellt led som diskursmarkör.

Adversativa konjunktionella satsadverbial 40–44

40 Översikt. 41 Syntaktisk funktion och distribution. 42 Betydelse: Motsättning. 43 Betydelse: Sviken förväntan. 44 Betydelse: Ny fas i textförloppet.

Konklusiva konjunktionella satsadverbial 45–46

45 Syntaktisk funktion och distribution. 46 Konklusiv betydelse.

Explanativt konjunktionellt satsadverbial 47

47 *Nämligen*.

Disjunktiva konjunktionella satsadverbial 48

48 Betydelse och distribution.

49 Avgränsning av konjunktionella satsadverbial mot andra adverbial.

Fokuserande satsadverbial 50–64

50 Översikt.

Syntaktisk funktion och distribution 51–58

51 Affokal placering. 52 Prefokal placering. 53 Postfokal placering. 54 Placering i mittfältet. 55 Placering i satsens slut. 56 Placering som fundament. 57 Betoning och fokus. 58 Det fokuserade ledets struktur.

Betydelse 59–64

59 *Bara*-typen. 60 *Just*-typen. 61 *Särskilt*-typen. 62 *Åtminstone*-typen. 63 *Till och med*-typen. 64 *Bland annat*-typen.

Negerande satsadverbial 65–87

65 Översikt. 66 Struktur.

Syntaktisk funktion och distribution 67–79

67 Översikt.

Placering av satsnegerande adverbial 68–71: 68 Satsnegerande adverbial i mittfältet. 69 Satsnegerande adverbial prefokalt placerat vid led som fundament. 70 Satsnegerande adverbial prefokalt placerat vid adverbial i mittfältet. 71 Ensamt satsnegerande adverbial som fundament.

Placering av lednegerande adverbial 72–73: 72 Negerande adverbial i infinitivfras. 73 Negerande adverbial i adjektiv- eller participfras.

74 Negerande adverbial vid samordning. 75 Final dubblering av negerande adverbial. 76 Emfatiska bestämningar. 77 Överförd negation: *Jag tror inte filmen är bra*. 78 Negerande adverbial i elliptisk sats. 79 Negationsberoende uttryck.

Betydelse 80–87

80 Negation. 81 Satsnegation och lednegation. 82 Fokus och bakgrund.

Räckviddsrelation mellan negation och andra led i satsen 83–86: 83 Översikt. 84 Räckviddsrelationen mellan negation och kvantitetsuttryck. 85 Räckviddsrelationen mellan negation och vissa adverbial. 86 Räckviddsrelation mellan negation och hjälpverb.

87 Två negationer i samma sats.

Satsadverbial. Allmänt § 1–8

§ 1. Översikt. Satsadverbialet fungerar semantiskt som en kommentar till satsinnehållet eller till den språkhandling som uttrycks med satsen. Ofta uttrycker satsadverbialet talarens bedömning av det sakförhållande som satsen beskriver. Med satsadverbialet kan det alltså anges om satsen är sann eller inte, hur sannolik den är, om det nämnda sakförhållandet bedöms som bra eller ej eller hur satsens innehåll logiskt förhåller sig till vad man annars vet, t.ex. om den är en konsekvens av något annat eller om den strider mot vad talaren hade väntat sig.

Den typiska positionen för ett satsadverbial är i satsens mittfält, även om satsadverbial också kan placeras i andra positioner (som fundament, i slutfältet eller affokalt intill ett fokuserat satsled). Ett led som motsvarar satsadverbialet kan också placeras utanför den inre satsen, som initialt eller finalt annex. Sådana leds struktur och betydelse behandlas i detta kapitel jämsides med satsadverbialens.

Ett satsadverbial kan ha samma struktur som övriga adverbial men utgörs vanligen av ett adverb utan bestämningar:

troligen, olyckligtvis, således, bara, inte

Satsadverbialen kan indelas i fyra betydelsegrupper:

a) Modala satsadverbial anger särskilt hur talaren bedömer sannolikheten av eller värderar det som sägs i satsen.

Erika har *kanske tyvärr* åkt sin väg.
– Har Erika åkt? – {*Kanske/Tyvärr*}.

b) Konjunktionella satsadverbial anger en mer eller mindre specificerad logisk relation mellan den egna satsens innehåll (eller den språkhandling som företas med denna) och textsammanhanget:

Erika har {*således/likaså/emellertid/nämligen*} åkt sin väg.

c) Fokuserande satsadverbial framhäver ett fokuserat led i satsen. Det som anges med detta led ingår i en given eller tänkbar jämförelsemängd, och satsadverbialet anger att satsen gäller just om det som avses med det fokuserade ledet (i förhållande till jämförelsemängden). Fokuserande satsadverbial placeras gärna affokalt, före eller efter det fokuserade ledet.

Hon har {*bara/särskilt/t.o.m./åtminstone/exempelvis*} skrivit till Harald.

d) Negerande satsadverbial negerar resten av satsinnehållet. Negerande satsadverbial placeras normalt sist av adverbialen i mittfältet.

Hon har tyvärr *inte* skrivit till Harald.

Till skillnad från de flesta andra satsadverbial uppfattas negationen som en integrerad del av satsens betydelse, vilket märks på att ett anaforiskt pronomen *det*(*ta*) syftar tillbaka på den negerade satsen, inte på satsen minus satsadverbialet som är fallet med satsadverbial av typ (a)–(b):

– Hon har *inte* skrivit. – Jag vet det [dvs. att hon inte har skrivit].
Jfr: – Hon har {*emellertid/tyvärr*} skrivit. – Jag vet det [dvs. att hon har skrivit].

Karakteristiskt för de flesta satsadverbial är att de kan parafraseras så att den sats (S) som innehåller ett satsadverbial (SA) kan göras till underordnad sats i en satsfogning där satsadverbialet står i den överordnade satsen enligt mönstret ”det är SA så att S”.

De har *minsann* svenska tomater på torget. Jfr: Det är *minsann* så att de har svenska tomater på torget.
Han har *däremot* varit i USA. Jfr: Det är *däremot* så att han har varit i USA.
De har *åtminstone* en civilingenjörsexamen i botten. Jfr: Det är *åtminstone* så att de har en civilingenjörsexamen i botten.

Syntaktiskt kännetecknas satsadverbialen (till skillnad från andra adverbial) av att inte ensamma kunna brytas ut ur resten av satsen.

*Det är {*troligen/således/åtminstone/ingalunda*} som Erika har åkt sin väg.

ANM. 1. Fokuserande satsadverbial motsvarar ungefär vad som i traditionell grammatik kallas särskilda satsadverbial.

ANM. 2. För satsadverbialen gäller kanske i högre grad än för andra satsledstyper att olika undergrupper hålls samman av likheter som inte är gemensamma över hela fältet. Undergrupperna rymmer dessutom en rätt stark inre variation.

Den i denna grammatik valda undergrupperingen bygger på betydelseskillnader och betydelselikheter. Det kunde också ha varit möjligt att ta utgångspunkt i adverbialens syntaktisk-semantiska funktion, dvs. efter vilka typer av syntaktisk-semantiska led som satsadverbialet bestämmer. Då hade man fått en tredelning efter vad satsadverbialets kommentar framför allt avser: (a) innehållet i en del av satsen, (b) hela satsens innehåll eller (c) satsen som språkhandling.

a) När satsadverbialet avser en fokuserad del av en sats står det ofta affokalt, framför allt prefokalt i förhållande till denna del av satsen (§ 52). Satsadverbialet och den fokuserade delen är satsens rema, medan resten av satsen är tema. (Temat förutsätts ofta som sant och omfattas exempelvis då inte av hävdandet i en sats som utgör ett påstående.) Satsadverbial som hör till denna typ är framför allt de fokuserande. Men också en del konjunktionella (framför allt *också* och de korrelativa adverben t.ex. *både*, *varken*) används ofta på detta sätt. Även det negerande satsadverbialet framhäver ofta ett särskilt satsled (men placeras ändå vanligen i mittfältet).

{*Bara/Också*} landshövdingen satte sig.
Landshövdingen satte sig *däremot inte*.

b) När satsadverbialet avser en hel sats står det oftast i mittfältet. Hit hör framför allt konjunktionella adverbial i sin prototypiska betydelse samt de modala adverbial som utgör talarens kommentar till hela satsinnehållet, t.ex. med avseende på sanning och önskvärdhet. Också ett negerande adverbial avser ofta satsen som helhet.

Landshövdingen har {*däremot/förmodligen/oturligt nog/inte*} blivit försenad.

c) När satsadverbialet avser språkhandlingen eller yttrandet kan det stå i satsens mittfält men motsvaras ofta av ett annex, framför eller efter den sats som uttrycker språkhandling-

en. På detta sätt används särskilt de modala satsadverbial vilka har som sin egentliga funktion att ge en kommentar till språkhandlingen (§ 23) men också vissa andra, särskilt bland de förstärkande (§ 20) och hänvisande (§ 21). Också adverbial vilka annars fungerar som fria kan användas för kommentar av språkhandlingen:

Han är *utan överdrift* vår bäste spelare!
För guds skull: Gå nu.
Gå nu, *för guds skull*!
Det regnar rätt ofta där, *om man säger så*.
Hur otroligt det än låter: vi blev insläppta till slut.

Också konjunktionella (t.ex. *för övrigt*, *emellertid*) och fokuserande adverbial (t.ex. *bara*, *också*) används gärna med avseende på själva språkhandlingen eller som markörer av gränser i textflödet. Denna typ av satsadverbial har ibland kallats talaktsadverbial. Sådana satsadverbial är vanliga särskilt i talspråk.

Att satsadverbialen i denna grammatik underindelas i betydelsegrupper (vilket innebär att regelbundenheter av den typ som nämnts ovan kommer att redovisas inom varje betydelsegrupp för sig) beror på att det så ofta lämnas vagt vilket led som kommenteras med satsadverbialet. Även det syntaktiska kriteriet är problematiskt eftersom t.ex. de fokuserande adverbialen och adverbial som tydligt kommenterar språkhandlingen i många fall utan betydelseskiftning kan stå i mittfältet på satsadverbialens typiska plats och eftersom på samma sätt typiska modala satsadverbial utan betydelseskiftning kan placeras på andra platser.

Struktur § 2

§ 2. Struktur. Satsadverbial har samma struktur som andra adverbial (Advl § 2), dvs. vanligen någon av följande strukturer:

a) adverbfras

likaså, förhoppningsvis, förmodligen, åtminstone, inte, antingen, visserligen

b) adjektivfras

säkert, eventuellt, helt enkelt, klokt nog, rätt och slätt, så klart

c) participfras

skrämmande nog, glädjande nog, (helt) överraskande
ärligt talat, garanterat, avgjort, bestämt, självfallet, alldeles givet

d) prepositionsfras

bland annat, för all del, i alla fall, efter vad det verkar

e) bisats

om jag inte minns fel, vare sig ni tror det eller inte, bara så du vet det, när allt kommer omkring, såvitt jag förstår, vad jag vet, vad jag kunde förstå, som du vet, som du ser, hur det nu var, vad det nu innebär

Någon gång kan också fraser av annan typ fungera som satsadverbial. Vanligen är de då starkt lexikaliserade i denna funktion.[1]

Satsadverbialen utgörs till skillnad från verbfrasens adverbial oftast av ett adverb, vanligen ett adverb som alltid har satsadverbialsfunktion (jfr Advb § 13, 20: c, 39, 47, 48, 49: c), t.ex. *antagligen*, *däremot*, *lyckligtvis*, *åtminstone*, *inte*, eller av ensamma adjektiv- och participformer som i sin funktion som satsadverbial har lexikaliserats i en viss betydelse, t.ex. *absolut*, *säkert*, *garanterat*, *avgjort*.[2]

Satsadverbialets huvudord kan undantagsvis bestämmas av ett gradadverbial eller av ett fokuserande adverbial:

Det är möjligt att jag gillar dig enbart därför att du aldrig har försökt – och *högst förmodligen* inte kan – konkurrera med mig i något avseende. (R)
Anita Svensson kan *just därför* inte komma ifråga för den posten.
Hon kommer *helt säkert* att lyckas.
De har *inte alls* visat sig intresserade.

Bland de flerordiga satsadverbialen finns produktiva mönster, t.ex. fraser med adjektiv eller particip som huvudord följda av gradadverbialet *nog* (*sorgligt nog*, *glädjande nog*) och olika bisatser, men också konstruktioner som är så etablerade i sin funktion som satsadverbial att de kan betraktas som lexikaliserade adverb, t.ex. *för resten*, *i stället*, *för all del*, *helt visst*, *som synes*, *gud hjälpe mig*, *i alla fall*.[3]

[1] Exempel på andra frastyper som satsadverbial:

a) Nominalfraser med satsadverbialsfunktion är en grupp svordomar, t.ex. *min själ*, *djävlar i* {*mig/det*}, *fan i mig*.

b) Komparativa subjunktionsfraser, t.ex. *som bekant*, *som sagt*, *som väntat*; *såsom nämnt*.

c) Infinitivfraser, t.ex. de mer eller mindre lexikaliserade *att döma av hans* {*beteende/uppförande*}, *av allt att döma*, *mänskligt att döma*, *så att säga*.

d) Huvudsatser som satsadverbial är vanligen starkt konventionaliserade i denna funktion. De utgörs ofta av eder och svordomar, med verbet (åtminstone etymologiskt) i optativ. De kan ofta skrivas samman till ett ord och kan då analyseras som adverb. Exempel: *gud hjälpe mig*, *gud nåde mig*, *gud sig förbarme*, *gud ske lov*, *gud ske pris*; *banne mej*, *fan ta mej*, *fan anamma*.

[2] Adjektiven och perfektparticipen som fungerar som satsadverbial kan betraktas som lexikaliserade i denna funktion. Andra adjektiv och perfektparticip med likartade betydelser kan inte fritt tas i bruk som satsadverbial.

Jorden är {*faktiskt/*reellt*} rund.
Hon reser {*säkert/*osäkert*} snart.
Han kommer {*garanterat/*försäkrat*}.

Klart lexikaliserade som satsadverbial är exempelvis:

absolut, definitivt, knappast, snarast, blott och bart, helt och fullt, helt och hållet, klart och tydligt, nätt och jämnt, rätt och slätt, {mig/oss} veterligt

[3] Somliga etymologiskt flerordiga satsadverbial skrivs alltid ihop till ett ord, t.ex. *kanhända*, *dessbättre*, *likväl*, *gunås*, medan andra flerordiga satsadverbial (med lägre lexikaliseringsgrad) optionellt sammanskrivs:

Den svenska arbetaren ville alltid och vill *heltvisst* fortfarande äga sitt land. (R)
I drottningens politiska agerande fanns det *helt visst* inslag av fanatism […] (R)

[…] domaren motade *gudskelov* bort henne. (R)
[…] men *gud ske lov* har hon aldrig liknat Amelie […] (R)

Många prepositionsfraser är som satsadverbial starkt lexikaliserade och kan i vissa fall sammanskrivas. För några fraser finns konventionaliserade förkortningar. Exempel (förkortningar och sammanskrivningar angivna enligt SAOL 1986):

bland annat (bl.a.); för den skull (även: fördenskull), för övrigt (f.ö.), förresten (även: för resten); i synnerhet (i sht); med andra ord (m.a.o.); till exempel (t.ex.), till och med (t.o.m.)

ANM. Relativ bisats inledd av *vilket* och med sats som korrelat liknar semantiskt bisatser som fungerar som satsadverbial:

Han har, *vilket väl är allmänt bekant*, redan gjort konkurs två gånger. Jfr: Han har *som bekant* redan gjort konkurs två gånger.

I denna grammatik redovisas *vilket*-satser av detta slag som appositioner till sats eller verbfras (Bisatser § 37, Annex § 15, 16: b).

Syntaktisk funktion och distribution § 3–8

§ 3. Satsadverbial i olika typer av satser och led. Satsadverbial förekommer i huvudsatser, bisatser och satsekvivalenta fraser (t.ex. många infinitivfraser, vissa adjektiv- och participfraser).

Men projektet kommer *förmodligen inte* igång förrän under 1980 […] (S)
Kärringen Andersson hade *ju förresten* kastat ut mig […] (R)
Det är *självklart* ett bra sätt att tjäna pengar, säger konstnären. (S)
Vi har *inte* behövt kosta på dom skolutbildning. (T)

en gripande romangestalt, som man *säkert inte* kommer att glömma i första taget (S)
Stadsplaneförslaget – som *alltså i första hand* gäller den nya bebyggelsen – finns nu utställt på biblioteket i Älvsjö. (S)
När man gör *exempelvis* en amerikansk films affisch är man uppbunden av en mängd förordningar från filmbolaget […] (S)
Följande år var den redan så stor att den *inte* rymdes i fickan […] (S)
Det förhållandet att man *icke* har några som helst förbindelser mellan stat och kyrka är ingen garanti för religionsfrihet. (T)

Frågan är om det även i det socialdemokratiska partiets ledning finns beredskap att *verkligen* lägga om kursen i kärnkraftspolitiken. (S)
Alliansen mellan liberaler och SDP (Social Democratic Party) gick framåt avsevärt utan att *ändå* göra det genombrott som man hoppats på. (S)
Här möts man för att *bland annat* diskutera sina skyddslingar. (S)
Men mest har deltagarna talat om skådespelaren, ett tal som i mina öron ofta vibrerat av en *antagligen* tidstypisk romantisering av skådespelaryrket. (S)
Jag hittade boken, *tyvärr* pietetslöst inbunden i imiterat skinn, på ett antikvariat i London.

Olika betydelsegrupper har olika distribution:

a) Modala satsadverbial bestämmer framför allt hävdade eller presupponerade satser eller fraser, och deras förekomst i andra typer av yttranden och satser lyder under olika restriktioner (§ 10).

Viktor har *förmodligen* gått till baren.
?Har Viktor *förmodligen* gått till baren?
*Gå *förmodligen* till baren först om du vill hitta Viktor.

Framför allt modala satsadverbial kan elliptiskt utgöra egna yttranden, t.ex. som svar på frågor:

– Är den stulen? – {*Troligen/Lyckligtvis*}.

b) Konjunktionella satsadverbial som relaterar ett satsinnehåll till den föregående texten kan ingå i yttranden med olika språkhandlingsfunktion och förekommer därför friare än modala satsadverbial i satser av olika typ, § 31.

Viktor har *alltså* gått till baren.
Har Viktor *alltså* gått till baren?
Gå *alltså* till baren först om du vill hitta Viktor.

c) Fokuserande och negerande satsadverbial förekommer i alla typer av satser och satsekvivalenta fraser.

Viktor har {*bara/inte*} gått till baren.
Har Viktor {*bara/inte*} gått till baren?
Gå {*bara/inte*} till baren om du vill hitta Viktor.
Genom att {*bara/inte*} stå i baren sparade Viktor pengar.
en {*bara/inte*} påbörjad uppsats

Olika typer av satsadverbial kan dessutom förekomma vid andra ledet i en samordning:

En ring och *troligen också* ett halsband blev stulna.
Min fru men *inte* min syster gillade filmen.

De enskilda satsadverbialens distribution i olika kontexter begränsas i övrigt av olika semantiska restriktioner, se nedan under de olika typerna.

§ 4. Satsadverbialens placering i den finita satsen. De allra flesta satsadverbial placeras i mittfältet men kan också förekomma i de andra adverbialspositionerna, dvs. som fundament och i slutfältet där de ofta alternativt kan betraktas som finala annex. Vissa satsadverbial kan när de kommenterar språkhandlingen motsvaras av initiala annex (så särskilt konjunktionella satsadverbial). De fokuserande satsadverbialen samt vissa konjunktionella adverbial placeras gärna affokalt, dvs. före eller efter satsens fokuserade led.

a) I mittfältet:

Max vill *antagligen också* läsa boken.
Eftersom Max *antagligen också* vill läsa boken …

b) Som fundament:

Antagligen vill Max också läsa boken.
Emellertid kan jag inte ta itu med saken nu.

c) I slutfältet eller som finalt annex:

Max vill också läsa boken *antagligen*.
Jag har inte tid med saken nu *emellertid*.
Vad gör ni i kväll *förresten*?

d) Som initialt annex:

För resten, vad gör ni i kväll?
Ärligt talat: Filip är en snobb.

e) Affokalt (i exemplen är *Kurt* (*och Stellan*) fokuserat led):

Jag har inte talat *ens* med Kurt om saken. *Också* Kurt har tänkt komma.
Han har bjudit *både* Kurt och Stellan. [prefokal placering]
Det *så att säga* ingår vissa saker i att höra till kyrkan. (T) [prefokal placering]
Kurt *också* har tänkt komma. Jag har inte talat med Kurt *ens* om saken. [postfokal placering]

Affokalt står särskilt fokuserande satsadverbial samt det konjunktionella satsadverbialet *också* med synonymer, de korrelativa adverben *både*, *varken* m.fl.

Närmare om de enskilda satsadverbialens placering under de olika betydelsegrupperna nedan.

§ 5. Satsadverbialens inbördes ordning i mittfältet. Det kan finnas flera satsadverbial i en sats. Deras inbördes ordning i mittfältet är tämligen fast. Först står ett obetonat modalt satsadverbial. Därefter följer i tur och ordning de konjunktionella, de övriga modala – som kan vara flera i samma sats –, de fokuserande och de negerande. Se Schema 1.

X	**Mod. sadvl 1**	**Konj. sadvl**	**Mod. sadvl 2**	**Fok. sadvl**	**Neg. sadvl**	**Y**
Fia har	ju	emellertid	vad jag vet		inte	varit i Norge.
Hon vill	ju	ändå	nog	t.ex.	inte	ha Teo.
De har	väl	alltså	tyvärr	bara	inte	behagat gå.

SCHEMA 1. Satsadverbialens ordning i mittfältet. I schemat förekommande förkortningar: mod. sadvl 1 = obetonat modalt satsadverbial, konj. sadvl = konjunktionella satsadverbial, mod. sadvl 2 = övriga modala satsadverbial, fok. sadvl = fokuserande satsadverbial, neg. sadvl = negerande satsadverbial.

Om tendenser till ordning inom gruppen av modala satsadverbial, se § 11.

De obetonade modala satsadverbialen *ju*, *nog*, *väl* och *då* står i mittfältet vanligen före de övriga satsadverbialen:

[…] jag visste *ju alltså* att du hade rymt […] (R)
Det kan *ju överhuvudtaget inte* män. (S)
De flesta kvinnor är *nog trots allt inte* lealösa våp. (S)
Du räknar *väl ändå inte* med att jag skulle ge dig något slags agentarvode […] (R)
Frågan är *väl snarare* vart van Delden skulle. (R)
Så kom *då alltså* Anna […] (R)
Då var den *väl antagligen* till nytta, förmodar jag. (T)

Konjunktionella satsadverbial föregår, som framgår av schemat, vanligen modala satsadverbial:

Finland har *däremot sannolikt* för få […] (R)
Kärleken måste *alltså nödvändigtvis* kräva synbara bevis! (R)
[…] manikyr bör *däremot ofrånkomligen* utföras privat. (R)
[…] eftersom guvernören […] *således förmodligen* väntade sig att han skulle konversera henne. (R)

Vissa konjunktionella satsadverbial placeras också efter ett modalt adverbial:

Han har *tyvärr också* misskött sig.
Han har *tyvärr ändå* misskött sig.

Den inbördes ordningen mellan satsadverbialen är densamma även om andra led i mittfältet är placerade mellan dem (jfr § 7–8):

Några allvarliga sjukdomar får *däremot* barnen *lyckligtvis* sällan.
Pojkarna får *således* ofta *orättvist nog inte* några pengar tillbaka.
Vi träffar *nämligen* henne *tyvärr inte* på mötena.

Vissa modala satsadverbial (som kommenterar språkhandlingen, jfr § 23) har en friare placering än andra satsadverbial och kan placeras både före och efter andra mittfältsadverbial. (De kan dock normalt inte placeras efter negerande adverbial.)

Barnen är *uppriktigt sagt* däremot tyvärr inte välkomna.
Barnen är däremot *uppriktigt sagt* tyvärr inte välkomna.
Barnen är däremot tyvärr *uppriktigt sagt* inte välkomna.
*Barnen är inte *uppriktigt sagt* välkomna.

Ett satsadverbial som samtidigt är modalt och negerande, t.ex. *knappast*, placeras som negerande satsadverbial, dvs. normalt sist bland satsadverbialen (jfr § 6). På detta sätt placeras i mittfältet också negerande adverbial som bestämmer verbet, t.ex. negerande tids- och rumsadverbial. (Se vidare § 8, 66.)

Pantrar kan *enligt expertisen knappast* simma så långt.
Han får *nämligen* {*under inga omständigheter/aldrig/sällan*} veta något.

För den inbördes ordningen mellan satsadverbial spelar också räckviddsrelationer en roll, se särskilt § 6.

§ 6. Ordningsföljd mellan negerande adverbial och andra satsadverbial. I mittfältet står ett negerande adverbial normalt efter ett annat satsadverbial. Det negerande adverbialet står då inom det andra satsadverbialets räckvidd.

Agneta arbetar *antagligen inte* i juni.
= Jag antar att Agneta inte arbetar i juni.
≠ Jag förnekar att Agneta antagligen arbetar i juni.

Pelle behöver *glädjande nog inte* stanna.
= Det är glädjande att Pelle inte behöver stanna.
≠ Jag förnekar att Pelle glädjande nog behöver stanna.

Den omvända ordningen mellan satsadverbial och negerande adverbial är oftast inte möjlig:[1]

Hur stor höjningen blir är *dock inte* avgjort ännu. (S)
*Hur stor höjningen blir är *inte dock* avgjort ännu.

[…] han är *åtminstone inte* legoknekt […] (R)
*Han är *inte åtminstone* legoknekt.

Några modala satsadverbial kan stå efter det negerande adverbialet och inom dess räckvidd. Kombinationen negerande + modalt satsadverbial står på det negerande satsadverbialets plats.

Det förhållandet har *inte just* medverkat till att ge argumenten ytterligare kraft […] (S) [≈ … *knappast* …; också med ungefär samma betydelse: … har *just inte* medverkat …]
Man kan *inte rimligen* hålla allt i minnet. [≈ … *omöjligen* …; också med ungefär samma betydelse: … kan *rimligen inte* hålla …]
[…] vi ville *inte gärna* ta några risker […] (S) [≈ … ville *ogärna* ta … ≠ … ville *gärna inte* ta …]
För att bemöta sådana argument så får man tillgripa motargument som man *inte gärna* vill tillgripa, skulle jag förmoda. (T)

Av de negationsberoende uttrycken *alls*, *heller*, *ens* kan *alls* och *heller* stå före eller efter det negerande satsadverbialet, medan *ens* normalt står efter. (Även när *heller*, *ens* står efter det negerande adverbialet har de detta inom sin räckvidd, § 83.)

Pengarna har {*inte alls/alls inte*} försnillats.
Karin åker {*inte heller/heller inte*} buss.
Man fick {*inte ens/?ens inte*} sitta ner.

[1] En fras med betydelse av sättsadverbial placeras efter det negerande adverbialet i mittfältet, medan samma fras med betydelse som satsadverbial placeras före det negerande adverbialet. Detta sammanhänger med att negationen har större räckvidd än sättsadverbialet medan satsadverbialet normalt har större räckvidd än negationen.

Eftersom de *definitivt inte* har överfört verksamheten till Portugal … [satsadverbial]
Eftersom de *inte definitivt* har överfört verksamheten till Portugal … [sättsadverbial]
Folkkyrkotanken innebär att alla som *inte definitivt* har utträtt finns inom räckhåll […] (T) [sättsadverbial]

Vi vågar ännu *absolut inte* fastställa graden av säkerhet. [satsadverbial]
Vi vågar ännu *inte absolut* fastställa graden av säkerhet […] (S) [sättsadverbial]

Också andra fria adverbial kan stå inom negationens räckvidd och placeras på detta sätt (§ 70):

Men kan änglarna *då* inte känna kärlek? (R) [satsadverbial]
Jag visste ju inte *då* vart de förde mig. (S) [tidsadverbial]

§ 7. Satsadverbial och andra adverbiella led i mittfältet. Om ett annat adverbial än satsadverbial (t.ex. ettordigt tidsadverbial med prototypisk placering i mittfältet eller fritt adverbial med prototypisk placering i slutfältet (Advl § 69)) placeras i mittfältet, står det negerande adverbialet vanligen efter och andra satsadverbial före det fria adverbialet.

Bygget har *dock hittills inte* kommit igång.
Karl är *sorgligt nog fortfarande inte* klar med sin examen.
Folk trodde *däremot ofta* att Jonathan och Harry var tvillingar. (R)
Carl är *förstås alltid* beväpnad […] (R)
Och sen så fanns det *naturligtvis alltid* dom två alternativen […] (T)
Han kan *i regel inte* göra så mycket. (T)
Posten kommer *följaktligen för att underlätta julpostdistributionen inte* att ta ut någon extra lördagsavgift.
*Carl är *alltid förstås* beväpnad.
*Maria åker *sällan troligen* utomlands.

Någon gång kan konjunktionella och modala satsadverbial stå efter ett fritt adverbial i mittfältet:

Folk trodde *ofta däremot* att Jonathan och Harry var tvillingar.
Posten kommer *för att underlätta julpostdistributionen följaktligen inte* att ta ut någon extra lördagsavgift.
pojkarna som *under middagsrasten troligen inte* hade lämnat skolgården

Ett obetonat modalt satsadverbial (*ju, väl, då* och ofta *nog*) placeras före övriga adverbial i mittfältet:

Karl var *ju ofta* sjuk. Jfr: *Karl var *ofta ju* sjuk.
Malin har *väl tyvärr redan* gått. Jfr: ?Malin har *tyvärr väl redan* gått.

Negerande tids- eller rumsadverbial (§ 66) placeras som negerande satsadverbial, dvs. normalt sist i mittfältet:

Ingvar har *antagligen aldrig* sett henne. Jfr: *Ingvar har *aldrig antagligen* sett henne.
Den här blomman vill *tyvärr ingenstans* trivas. Jfr: *Den här blomman vill *ingenstans tyvärr* trivas.

Om placering av sättsadverbial och andra fria adverbial vid negerande satsadverbial i mittfältet se också § 6 not 1.

§ 8. Satsadverbial och nominala led i mittfältet. Ordningen mellan satsadverbial och intillstående nominala satsled kan variera beroende på de nominala ledens betoning och satsledsfunktion enligt allmänna regler för mittfältsadverbial, jfr Satsens struktur § 8.

Satsadverbialet kan alltid stå efter subjektet:

På torsdagarna träffar {eleverna/de} *antagligen* handledaren.
handledaren som {eleverna/de} *alltså* träffar på torsdagarna

Satsadverbialet kan dessutom stå framför ett icke-pronominellt subjekt eller ett betonat pronominellt subjekt, men däremot knappast framför ett obetonat pronominellt subjekt:[1]

På torsdagarna träffar *antagligen* {eleverna/*de} handledaren.
handledaren som *alltså* {eleverna/*de} träffar på torsdagarna
städningen som *givetvis* ˈjag får ta hand om
Idag är ˈhon ledsen, men i morgon gråter *troligen* ˈhan mot din axel.

Om en sats innehåller mer än ett satsadverbial kan ett, flera eller alla placeras före ett betonat subjekt:

I måndags höll docenten *ju däremot verkligen* en spännande föreläsning.
I måndags höll *ju* docenten *däremot verkligen* en spännande föreläsning.
I måndags höll *ju däremot* docenten *verkligen* en spännande föreläsning.
I måndags höll *ju däremot verkligen* docenten en spännande föreläsning.

Om också ett reflexivt pronomen som objekt står före det betonade subjektet (Obj. § 17) står obetonade satsadverbial före eller efter pronomenet och andra satsadverbial efter:

I måndags höll {*ju* sig/sig *ju*} docenten till ämnet.
I måndags höll sig *däremot* docenten till ämnet.

I fa-sats utan infinit verb och partikeladverbial kommer ett satsadverbial att stå intill objektet. Satsadverbialet kan då optionellt placeras efter objektet, om detta är obetonat (dvs. objektet kan sägas rycka in i mittfältet, Obj. § 16).[2] I vissa fall föredras denna placering (t.ex. när objektet är reflexivt eller när satsadverbialet är negerande):

Eleverna träffar {henne *antagligen/antagligen* henne} på torsdagarna.
Jfr med betonat objekt: Eleverna träffar {*prästen *antagligen/antagligen* prästen} på torsdagarna.
Träffar eleverna {henne *således/således* henne} på torsdagarna?
Ann yttrar {sig *kanske/?kanske* sig} på mötet.
Vi såg {dem *inte/?inte* ₀dem}.

Om en sats innehåller både ett indirekt och ett direkt obetonat, pronominellt objekt kan satsadverbialet placeras efter ett eller båda:

Till jul gav Anna *antagligen* honom den som present.
Till jul gav Anna honom *antagligen* den som present.
Till jul gav Anna honom den *antagligen* som present.

Om en sats innehåller mer än ett satsadverbial kan ett, flera eller alla placeras efter ett obetonat objekt:

Han köpte *ju för övrigt säkert* dem på torget.
Han köpte *ju för övrigt* dem *säkert* på torget.
Han köpte *ju* dem *för övrigt säkert* på torget.
Han köpte dem *ju för övrigt säkert* på torget.

Om objektet är betonat står det på sin plats efter satsadverbialet:

Vi såg *tyvärr inte* snickarna. *Vi såg *tyvärr* snickarna *inte*. *Vi såg snickarna *tyvärr inte*.

[1] Vissa språkbrukare accepterar placering av ett obetonat modalt satsadverbial framför ett obetonat pronominellt subjekt:

På torsdag kan {*väl/ju*} $_0$vi åka till stan.
[…] fri invandring är *väl* det inte. (T)

Det regionala *la* (§ 25 not 1) placeras ofta så:

Men i stort sett så är *la* dom ihop med sina stamfränder, så att säga. (T)

[2] I sverigesvenskan (men inte i finlandssvenskan) fungerar de obetonade adverben *här* och *där* på samma sätt som obetonade objekt (Satsens struktur § 8 not 1). I satser utan verb i slutfältet kan satsadverbial placeras efter *här* eller *där*.

Han är *här kanske* inte.
*Han har här kanske inte varit.

Hon sitter *där nog* och väntar.
*Hon har där nog suttit och väntat.

Modala satsadverbial § 9–29

§ 9. Översikt. Modala satsadverbial fungerar som talarens kommentar till det han själv säger och anger hans inställning till detta, t.ex. hur han bedömer satsens sanningshalt eller värderar ett beskrivet sakförhållande.

Han är *säkert* lika konservativ som jag själv […] (S)
Inget har rörts *enligt vad jag vet*, miss Ashley. (R)
Så lever han *garanterat* i tjugo år till. (R)
Du har *antagligen* lagt den i lådan. (R)
Det var *väl egentligen* parodi det där. (T)

Det modala satsadverbialet kan också vara en kommentar till själva språkhandlingen:

Hon är *med andra ord* vår skickligaste deckarförfattare just nu.

Flertalet modala satsadverbial signalerar talarens attityd till satsens innehåll. De kan också visa hur talaren vill att lyssnaren skall reagera på yttrandet, eller röja vilka föreställningar talaren har om lyssnarens attityd till satsinnehållet:

Bertil kommer *väl* och spelar? [*Väl* uttrycker talarens osäkerhet och vädjan om instämmande från lyssnaren.]
Jag har *då* inte lämnat dörren olåst. [Talaren understryker med *då* att satsen är sann men antyder också att lyssnaren kan vara av en annan mening.]

Modala satsadverbial har dessutom ofta en textuell funktion:

Hon är *med andra ord* vår skickligaste deckarförfattare just nu. [Ofta för att markera satsen som summering av vad talaren sagt tidigare.]
Bertil kommer *väl* och spelar? [Genom att vädja om instämmande lämnar talaren över turen till lyssnaren.]
Jag har *då* inte lämnat dörren olåst. [T.ex. för att markera satsen som invändning mot lyssnarens replik.]

Modala satsadverbial används framför allt i deklarativa huvudsatser och vissa bisatser, men de förekommer också i andra satstyper och i satsekvivalenta fraser. De kan ofta ensamma utgöra ett yttrande (normalt med funktion som påstående; se Ellips § 18).

De modala satsadverbialen placeras oftast i satsens mittfält, men många av dem kan också stå som fundament eller i satsens slut.

Den är *egentligen* redan såld.
Egentligen är den redan såld.
Den är redan såld *egentligen*.

De modala satsadverbialen uttrycker någon av följande grundbetydelser:

a) Sannolikhet. Satsadverbialet anger primärt talarens bedömning av satsens sanningshalt.

Ordföranden blev {*kanske/antagligen/säkert*} uppmanad att avgå.

b) Förstärkning. Satsadverbialet anger primärt att talaren ger eftertryck åt sitt yttrandes språkhandlingsfunktion, t.ex. garanterar att ett påstående är sant eller att ett löfte är giltigt.

Ordföranden blev *bannemej* uppmanad att avgå.
Gå nu *för guds skull*.

c) Hänvisning. Satsadverbialet anger primärt att talaren hänvisar till sin källa eller till andra omständigheter som måste tas i beaktande för att satsen skall kunna betraktas som sann.

Ordföranden blev {*tydligen/om jag inte minns alldeles fel/enligt vissa ledamöter*} uppmanad att avgå.

d) Evaluering. Satsadverbialet anger primärt talarens värdering av det sakförhållande som satsen beskriver.

Ordföranden blev {*pinsamt nog/tyvärr*} uppmanad att avgå.

e) Kommentar till språkhandlingen. Satsadverbialet anger primärt talarens kommentar till yttrandet som språkhandling.

Ordföranden blev {*upplysningsvis/ärligt talat*} uppmanad att avgå.

De modala satsadverbial som uttrycker sannolikhetsgrad (a) eller hänvisning (c) till källa eller annan omständighet erinrar semantiskt om epistemiska modala hjälpverb (Mod. hjälpvb § 2). De kan ofta parafraseras med ett sådant hjälpverb eller mer eller mindre tautologiskt samförekomma med det:

Ordföranden torde (*antagligen*) ha blivit uppmanad att avgå.
Ordföranden lär (*enligt vissa ledamöter*) ha blivit uppmanad att avgå.

Syntaktisk funktion och distribution § 10–15

§ 10. Sats- och frastyper med modalt satsadverbial. Modala satsadverbial förekommer i huvudsatser, bisatser och vissa satsekvivalenta fraser.

Men projektet kommer *förmodligen* inte igång förrän under 1980 […] (S)
Kärringen Andersson hade *ju förresten* kastat ut mig […] (R)
Det är *självklart* ett bra sätt att tjäna pengar, säger konstnären. (S)

En inkongruenstyp som, *såvitt jag vet*, tidigare inte har behandlats i svensk grammatisk litteratur […] (S)
en gripande romangestalt, som man *säkert* inte kommer att glömma i första taget (S)
Charles Levinson säger också att multinationella företag […] *definitionsmässigt* är amoraliska. (S)

Pastorn, *antagligen* med sin man i släptåg, ska komma vid sjutiden. [i satsekvivalent flerledad fras]
[…] han skapade ”Hill Street”, den *troligen* mest uppskattade polisserien i TV-historien. (S) [i satsekvivalent participfras]
Det var hans son som svarade, *tyvärr* lika arrogant som vanligt. [i satsekvivalent adjektivfras]

De allra flesta modala satsadverbial kan (till skillnad från fokuserande och negerande adverbial) inte vara bestämning i infinitivfras annat än när denna fungerar som nexusinfinitiv vid säge- och tänkeverb eller i konstruktioner som erinrar om denna.

Axel har sagt sig {*tyvärr/antagligen*} ha glömt pengarna hemma.
Marianne gruvar sig för att {*?kanske/?antagligen/?tyvärr/?nödvändigtvis*} köra på natten.

*Vi kan inte tvinga honom att {*antagligen/tyvärr*} resa.
*Marianne gillar att {*kanske/ju/således*} köra på natten.
Så mycket har ”Midvinterblot” således ökat i pris sedan Nationalmuseum för ett halvt år sedan erbjöds att *eventuellt* få den gratis. (S)

Huvudsats med modalt satsadverbial har vanligen påståendefunktion, dvs. den är oftast en deklarativ huvudsats. Modala satsadverbial kan under vissa betingelser användas också i andra typer av yttranden och satser (se vidare nedan under de olika betydelsegrupperna § 17–23):

Har hon *verkligen* varit här?
Ge mig den nu *för allt i världen*!

§ 11. De modala satsadverbialens inbördes ordning i mittfältet. Det modala satsadverbialet står vanligen i den finita satsens mittfält: intill subjektet och det finita verbet. En och samma sats kan innehålla fler än ett modalt satsadverbial i mittfältet. Modala satsadverbial tillhörande olika semantiska undergrupper placeras då oftast i en inbördes ordning enligt Schema 2.

X	Språkhandlings-kommentar	Hänvisning	Förstärkning	Evaluering	Sanno-likhet	Y
My har	ärligt talat	enligt Per	faktiskt	tyvärr	antagligen	gått.
De vill	apropå det	i princip	minsann	turligt nog	kanske	gå.

SCHEMA 2. De modala satsadverbialens ordning i mittfältet.

Ett antal obetonade modala satsadverbial står dock först av alla satsadverbial: så placeras alltid *ju*, *väl*, *då* och ofta *nog*. Exempel på satser med fler än ett modalt satsadverbial i mittfältsposition:

Sprängladdningen, på knappt fem kilo, skulle *enligt polisen antagligen* användas vid någon kupp mot en bank. (S)
[…] Cézanne (som *enligt sin vän Zola helt enkelt* inte kunde måla) […] (R)
[…] och göra i ordning så att det *verkligen säkert* blev samma enorma kanonupplevelse varje gång. (R)
Vi har *ju egentligen* bara kvantitativa betyg på det lägre stadiet. (T)
[…] andra har inskärpt att man *nog tyvärr* måste räkna med en ny stor reaktorolycka per tioårsperiod. (S)
Skånska Dagbladet (c) […] konstaterar att det *tyvärr nog* är en from förhoppning […] (S)

Ordningen mellan de olika typerna av modala satsadverbial är dock tämligen fri.

§ 12. Modalt satsadverbial som fundament. De flesta modala satsadverbial kan fungera som fundament i deklarativ huvudsats.

Eventuellt ska jag köra radiobil i natt. (R)
Givetvis bör inte läget svartmålas. (S)
Antagligen håller hon inte fortfarande på att baka. (R)
Möjligen kan det i vissa specialfall bli dråp. (T)
Tyvärr har jag inte kunnat ge dom ordentliga uppgifter om det. (T)
Nåja, *när jag tänker efter* så har vi faktiskt gjort bådadera. (R)
Vad jag kan förstå kör han dessutom med nedslitna sommardäck […] (R)

Vissa modala satsadverbial står dock inte som fundament:[1]

**Ju* har du aldrig varit i Amerika. Jfr: Du har *ju* aldrig varit i Amerika.
**Verkligen* har du sprungit fort. Jfr: Du har *verkligen* sprungit fort.

Modala satsadverbial som aldrig står som fundament är bl.a. följande:

allt, då, för all del, förstås, ju, nödvändigtvis, till äventyrs, typiskt, verkligen, väl

Som fundament står normalt inte heller ett antal modala satsadverbial av svordomskaraktär:

fan i mig, för {attan/fan/helvete/satan/sjutton/tusan}, för guds skull, gudbevars, gudhjälpemig, vid gud

En rad satsadverbial med prefixet *o-* står relativt sällan som fundament:

oavvisligen, obönhörligen, oemotsägligen, ofrånkomligen, oförsiktigtvis, ogärna, ohjälpligen, omisskännligen, omöjligen, otvivelaktligen, oundgängligen, oundvikligen, ovillkorligen

Somliga modala satsadverbial som fundament kan (mest i talspråk) konstrueras med ett adjunktionellt *så*. Detta är vanligt om satsadverbialet utgör en hänvisning (§ 21), en evaluering (§ 22) eller en kommentar till språkhandlingen (§ 23).

Egentligen så borde man väl knalla dit bort? (R)
Så vitt jag förstår så gör han inget annat! (R)
Som ni förstår så kunde allting hända på Casino. (R)
[…] men *onekligen så* löser den en del problem. (R)
Men *trivsamt nog så* var jag ändå naken. (R)

Särskilda regler gäller för placeringen av *kanske*, *kanhända*, *måhända* (t.ex. Satsens struktur § 9).[2]

[1] Som fritt adverbial men inte som satsadverbial kan *då* stå som fundament:

Jag hade då aldrig några pengar. [då (betonat) ≈ på den tiden; då (obetonat) ≈ minsann}]
Då hade jag aldrig några pengar. [då (betonat) ≈ på den tiden ≠ minsann]

Nog, *visst* har olika betydelse som fundament och som mittfältsadverbial. Som fundament är de bekräftande eller förstärkande (§ 19–20):

{*Nog/Visst*} är Peter en skicklig trombonist.
Nog kan jag klara det.
Visst ska du gå på festen.

När *nog, visst* står som fundament kan betydelsen förstärkas med en efterföljande svordom som *fan*:

{*Nog/Visst*} *fan* är han en duktig skytt.

Som obetonat mittfältsadverbial är *nog* vanligen sannolikhetsgraderande (§ 18) och *visst* hänvisande (§ 21):

Peter är *nog* i London.
Han läser *visst* juridik i Uppsala.

Se också § 21 not 1 (*visst*) och § 26 (*nog*).

[2] *Kanske, kanhända, måhända* kan sålunda placeras som andra modala satsadverbial, (a) i mittfältet, (b) som fundament, (c) i slutfältet. Men det kan också placeras (d) initialt eller (e) i mittfältet och medföra att satsen får af-struktur.

a) Anders har *kanske* inte kommit.
b) *Kanske* har {Anders inte/inte Anders} kommit.
c) Anders har inte kommit *kanske*.
d) *Kanske* {Anders inte/inte Anders} (har) kommit.
e) Anders *kanske* inte (har) kommit.

§ 13. Modalt satsadverbial i satsens slut. De allra flesta modala satsadverbial kan placeras i satsens slut. De fungerar då oftast mer eller mindre tydligt som finala annex (Annex § 13: b) och avskiljs optionellt i skrift med komma eller tankstreck eller utmärks som egen grafisk mening. I tal anges det finala annexet ofta genom ett brott i prosodin.[1]

Stefan kände till att vi skulle komma *förmodligen*. 'Stefan kände förmodligen till att vi skulle komma.'

Vi blev inte direkt nerskjutna, Elena, *ifall du skulle råka få höra det*. (R)
Jag har fått jobb, *förmodligen*. (R)
Så menade Cusanus – *eventuellt*. (R)
Värre fanns. *Uppenbarligen*. (R)
Så vad hade hon tänkt sej! *Egentligen?* (R)
Så dom är ju lite mer kvalificerade, *så att säga*. (T)

Jag sa inte ett ord en enda gång *vad jag kan minnas*. (R)
[…] vi var som två barnungar *antagligen*. (R)

Det är ovanligt med mer än ett satsadverbial i satsens slut:

?Han skulle inte avskeda honom *säkert när allt kom omkring*.
Jfr: Han skulle *säkert* inte avskeda honom *när allt kom omkring*. (R).

Modala satsadverbial som också har negerande betydelse (*knappast, knappt, näppeligen*) kan dock i likhet med renodlade negerande satsadverbial inte placeras senare än i satsens mittfält (jfr § 66):

*Laget har fått problem med rekryteringen {*knappast/näppeligen*}.

Av de obetonade modala satsadverbialen (§ 7, 11) kan bara *väl*, *då* och (i regionalt språk) *ju* placeras sist i satsen.

Pengar är inte allt, {*ju/väl*}.
Vad du blev arg, *då*.
Och vad gör vi nu, *då*?

[1] Det modala satsadverbialet ingår sällan entydigt som ett led i verbfrasen, dvs. det placeras sällan mitt ibland verbets fria eller bundna adverbial i satsens slutfält. Detta avspeglar dess semantiska funktion som en kommentar till det övriga satsinnehållet eller till den språkhandling som satsen uttrycker (§ 16), inte som en modifiering av verbfrasens betydelse. Modala satsadverbial som anger hänvisning övergår dock utan skarp gräns i fria verbfrasadverbial med placering i slutfältet, se § 21. Se också § 15.

§ 14. Initialt annex motsvarande modalt satsadverbial. Somliga initiala annex motsvarar modala satsadverbial och placeras då före fundamentet i deklarativa huvudsatser. Som initialt annex står framför allt sådana modala satsadverbial som uttrycker en kommentar till språkhandlingen (Annex § 13: a).

Uppriktigt sagt, den hatten ser ganska sjaskig ut.
Medan jag kommer ihåg det, du får ta gästrummet uppe bredvid sängkammaren i natt. (R)
Och *innan jag glömmer det* – pastorn bad mig tala om för dig att han inte kommer till växthuset i morgon […] (R)
Kort sagt – alla har det bra i Sverige. (T)
Men *som sagt var*, det är ju en sak som jag absolut inte har nån reda på […] (T)

§ 15. Medialt placerat annex motsvarande modalt satsadverbial. Ibland kan ett modalt adverbiellt led placeras som inskott i satsen, antingen på vanlig satsadverbialsplats i mittfältet eller på andra platser. I tal markeras inskottet prosodiskt i någon form, t.ex. med inskottsintonation (ledet är obetonat och har lägre tonhöjd än kringliggande satsled) och/eller med korta pauser före och efter inskottet. I skrift markeras inskottet med komma, tankstreck eller parenteser. (Jämför markering av finalt annex, § 13.) Se vidare Annex § 16.

Hur, *rent praktiskt*, har ni tänkt vara hygglig? (R)
Bilen har gått 2000 mil, *så vitt jag vet*, sen senaste service.
De hade alla, *efter vad jag vet*, med dig att göra. (R)
[…] Erik Quistgaard tillhör – *inte oväntat* – de skarpaste kritikerna […] (S)
Det finns kurser i svenska, *som sagt var*, dels på ABF och dels på TBV. (T)

Betydelse § 16–23

§ 16. Talarattityd. Modala satsadverbial anger en attityd eller en kommentar till det övriga satsinnehållet eller till den språkhandling som satsen uttrycker. Den

attityd som avspeglas i adverbialet intas av talaren och inte av någon av de textpersoner som satsen refererar till.

Lindbergs åker *sorgligt nog* till stugan över pingst. [Det är talaren, inte Lindbergs, som tycker att det är sorgligt att Lindbergs åker till stugan över pingst.]

Petra har *alltså* inte råd att komma. [Det är talaren, inte Petra, som drar slutsatsen att Petra inte har råd att komma.]

Ibland kan talaren ta textpersonens perspektiv (empati) varigenom satsadverbialet kommer att ange både hans egen och textpersonens attityd:

Regnet hade *turligt nog* (*för honom*) redan slutat.
Lyckligtvis för Lundbäck lyckades DIF rädda skinnet […] (S)

Särskilt i skönlitteratur kan avsikten främst vara att ange textpersonens attityd (Anf. men. § 18: b–c). I anförda meningar är det normalt den citerade eller refererade personens attityd som återges (jfr dock Anf. men. § 18: b–c).

Attityden gäller i många fall satsens sanningshalt, som talaren antingen reserverar sig för eller framhäver som självklar (§ 17–21). Men talaren kan också betrakta satsen som sann och ange sin positiva eller negativa attityd till sakförhållandet (§ 22) eller ange sin attityd till själva språkhandlingen eller dess villkor eller uttryck (§ 20, 23).[1]

Särskilt i dialogisk kommunikation är det viktigt att talarens attityd framgår. Många satsadverbial är därför särskilt vanliga i talspråk.

[1] En sorts modalt satsadverbial är *gärna* när det anger att talaren inte har något emot att subjektsreferenten gör något. Denna betydelse har *gärna* vanligen i direktiv huvudsats (jfr Huvudsatser § 41) och i deklarativ huvudsats med deontiskt hjälpverb:

Sitt du *gärna* på trappan! Du får *gärna* ta min cykel.

Annars är normalt *gärna* ett sättsadverbial som säger att subjektsreferenten (= agens) tycker om att utföra satsens aktion: *Han sitter gärna på trappan när solen skiner*. **Han liknar gärna sin bror*.

Jfr *oförmodat*, *oväntat* som ofta hänför sig till någon annan persons bedömning än talarens:

Han hade *oväntat* fått förhinder.
Här fanns *oförmodat* en människa som ville hjälpa henne […] (R)

Sannolikhet § 17–19

§ 17. Sanningshalten ifrågasatt eller bekräftad. Satsadverbial som kommenterar satsinnehållets sannolikhet fördelar sig på två vagt avgränsade betydelsetyper:

a) Talaren är inte säker på att satsen är sann men graderar sannolikheten för att den är det (sannolikhetsgradering, § 18).

Offret blev *antagligen* skjutet bakifrån.

b) Talaren anser att satsen är sann och framhåller detta (försanthållande, § 19).

Offret blev *uppenbarligen* skjutet bakifrån.
Han får *ofrånkomligen* problem om han inte skyndar sig.

Satsadverbial för sannolikhet kan inte fungera som adverbial i interrogativ, direktiv eller expressiv huvudsats:

*Regnar det *nog*?
*Gå *antagligen* på bio med mig!
*Vilken fin skjorta han *tydligen* har!

Undantag är interrogativa huvudsatser som fungerar som ekofrågor:

– Nu är hon nog tillbaka. – Är hon *nog* tillbaka, säger du?

De flesta satsadverbial för sannolikhet kan ensamma eller tillsammans med *inte* (dvs. utan svarsord som *ja*, *jo*, *nej*) utgöra yttranden, t.ex. som svar på underställande frågor:[1]

Var Ernst Rolf folklig? *Naturligtvis*. (R)
”Dricker du för mycket?” ”*Antagligen*”, sa han. (R)
”Har han gått?” ”*Uppenbarligen*.” (R)
Skulle de resa sin väg omedelbart efter vigseln? *Antagligen* inte. (R)

[1] En sats som innehåller ett modalt satsadverbial för sannolikhet kan vanligen parafraseras med en matrissats som uttrycker satsadverbialets betydelse och en narrativ bisats som uttrycker det övriga satsinnehållet.

Gunnel bor {*antagligen/tydligen*} kvar på Island. ≈ *Jag antar att* Gunnel bor kvar på Island. ≈ *Det är tydligt att* Gunnel bor kvar på Island.

§ 18. Sannolikhetsgradering. Ett modalt satsadverbial kan ange talarens inställning till satsens sanningshalt genom att gradera sannolikheten för att satsen är sann:

Lena stannar {*knappast/kanske/antagligen/troligen/säkerligen*} till på måndag.
{eftersom/fastän} Lena {*knappast/kanske/antagligen/troligen/säkerligen*} stannar till på måndag

Den sannolikhetsgrad som anges kan ligga långt ner, i mitten eller högt upp på en skala från mycket liten till mycket stor sannolikhet. Mellan plus- och minuspolerna finns uttryck för neutral sannolikhetsgradering, dvs. talaren anger inte om han tror att satsen är sann eller osann utan bara att den kan vara ettdera.

Smör kostar {*kanske/kanhända/eventuellt/möjligen*} mer än margarin.

Närmare pluspolen finns uttryck som anger att talaren uppfattar det som sannolikt att satsen är sann:[1]

Smör kostar {*förmodligen/troligen/sannolikt/säkerligen/garanterat*} mer än margarin.

Närmare minuspolen finns uttryck som anger att talaren uppfattar det som osannolikt att satsen är sann:[2]

Smör kostar {*knappast/omöjligen/näppeligen*} mer än margarin.

De satsadverbial som anger en gradering av sannolikheten är en ganska väl avgränsad grupp. De vanligaste är:

antagligen, bergis [vardagligt], bergsäkert [vardagligt], bombsäkert [vardagligt], eventuellt, förmodligen, garanterat, gissningsvis, händelsevis, kanhända, kantänka, kanske, knappast, med {viss/stor/största/all} {säkerhet/sannolikhet}, måhända, månne, månntro, möjligen, möjligtvis, nog, näppeligen, omöjligen, sannolikt, svårligen, säkerligen, ({alldeles/helt/så gott som/inte}) säkert, till äventyrs, troligen, troligtvis, uppskattningsvis, väl

Till skillnad från andra modala satsadverbial kan satsadverbial som graderar sannolikheten stå i kontexter där det anges att talaren inte känner till satsens sanningshalt).

Jag vet inte om smöret kostar mer än margarinet, men det gör det {*förmodligen/säkerligen/gissningsvis/garanterat/med all sannolikhet*}.
Jfr med andra typer av modala satsadverbial: *Jag vet inte om smöret kostar mer än margarinet, men det gör det {otvivelaktigt/uppenbarligen/förvisso/lyckligtvis}.

Några satsadverbial med sannolikhetsgraderande betydelse, t.ex. *kanhända*, *kantänka*, *kanske*, *måhända*, *månne*, *månntro*, *måtro*, *törhända*, *möjligen*, *möjligtvis*, *till äventyrs*, fungerar i interrogativa huvudsatser med sekundär användning (jfr Huvudsatser § 72, 81, 84):

– Du bara ljuger! – Har du *kanske* aldrig ljugit, va? ≈ Du har också ljugit någon gång. [retorisk fråga]
Har han *kanske* träffat henne förut? [undran]
Kan du *möjligen* säga mig vad klockan är? [uppmaning]
Vill ni *kanhända* ha en kopp kaffe? [erbjudande]

Satsadverbial som anger sannolikhetsgradering kan i de flesta fall fungera som fundament eller ensamma utgöra svar på en underställande:

Troligen är hon här i kväll.
– Är hon här i kväll? – *Troligen*.

Se också § 25 (*väl*) och § 26 (*nog*).

[1] Satsadverbialen *gissningsvis* och *uppskattningsvis* anger inte bara en sannolikhetsgradering utan också en kommentar till yttrandet som språkhandling. Talaren definierar sitt yttrande som en gissning respektive en uppskattning. Samma sak kan i princip sägas gälla för adverbial som *antagligen*, *troligen*, *förmodligen*. Talaren anger att språkhandlingen är ett antagande (jfr § 23), men betydelsen av kommentar till språkhandlingen är här svagare.

[2] Satsadverbial som uttrycker att talaren håller det för osannolikt att en sats är sann negerar satsen ungefär som ett negerande adverbial. De är ganska få. Samma innehåll kan uttryckas med ett satsadverbial som uttrycker sannolikhet för att en sats är sann + *inte*. (Dvs. det modala satsadverbialet har en större räckvidd än negationen.)

Smör kostar {*förmodligen/troligen/sannolikt*} *inte* mer än margarin.

ANM. Betydelsen hos satsadverbial som anger sannolikhetsgradering erinrar om den epistemiska betydelsen hos de modala hjälpverben *kunna*, *torde*, Mod. hjälpvb § 2, 12:

Han *kan* ha varit här medan vi var borta. ≈ Han har *kanske* varit här medan vi var borta.
Boken *torde* vara utgiven på annat förlag. ≈ Boken är *sannolikt* utgiven på annat förlag.

Dubbel markering av sannolikhetsgraderingen är möjlig. För att ange hög grad av möjlighet kan *kunna* kombineras med adverbialen *gott*, *mycket väl*.

Han *kan kanske* ha varit här medan vi var borta.
Hon *kan* {*gott/mycket väl*} vara framme nu.

§ 19. Försanthållande. Vissa modala satsadverbial används av talaren för att framhäva eller bekräfta att en sats är sann, t.ex. när satsens sanningshalt har ifrågasatts eller när talaren har andra skäl att särskilt markera sin tro på att satsen är sann.

En grupp av satsadverbial anger direkt satsen som sann, t.ex. genom att antyda att talaren inte tvivlar på detta, att ingen annan kan bestrida detta eller att detta kan bevisas. Exempel:

absolut, bestämt, definitivt, förvisso, helt visst, helt uppenbart; otvivelaktigt, otvivelaktligen, tvivelsutan, utan tvivel, tveklöst, utan tvekan;[1] obestridligen, onekligen, ovedersägligen; bevisligen, påvisligen

En stor grupp av hithörande satsadverbial anger att försanthållandet är en rimlig, självklar eller nödvändig slutsats. (Ibland är gränsen då vag mot sådana satsadverbial som mer eller mindre tydligt hänvisar till begränsningar i talarens perceptuella och mentala förmåga, § 21: b.) Exempel:

av allt att döma, rimligen, rimligtvis, som det verkar, som det vill synas, otvetydigt, tydligen, tydligtvis, alldeles uppenbart, uppenbarligen

förstås, givetvis, ju, naturligtvis, ofelbarligen, självfallet, självklart, som synes, så klart, visst [betonat eller som fundament; jfr § 12 not 1, 21 not 2]

med nödvändighet, nödvändigtvis, ofrånkomligen, oundgängligen, ovillkorligen

– Du har planerat det här. – Det har jag *visst* inte. (R)

Satsadverbial som uttrycker försanthållande står normalt i satser vilkas innehåll (också utan satsadverbialet) påstås eller förutsätts vara sant. De flesta av dem kan (i likhet med satsadverbial som anger sannolikhetsgradering men till skillnad från satsadverbial som anger förstärkning av språkhandlingen; § 20) stå som fundament och ensamma utgöra svar på en underställande fråga.

{*Utan tvivel/Rimligtvis/Ovillkorligen*} är det detta som kommer att hända.
– Kommer Felicia? – {*Utan tvivel/Rimligtvis/Ovillkorligen*}.

Adverbial för försanthållande som inte gärna står som fundament eller ensamma utgör svar på underställande frågor är exempelvis *ju* och *förstås*.

Satsadverbial som uttrycker nödvändighet står ofta i satser som innehåller de modala verben *böra*, *måste*, *skola*. Särskilt *nödvändigtvis* och *ovillkorligen* (samt det regionala *tvunget*) kan då också användas i rogativ sats.

Och varje eftertanke måste *oundvikligen* vara ödesdiger för projektet. (R)
Men allt som hör till manikyr bör däremot *ofrånkomligen* utföras privat. (R)
Den måste ju *absolut* ha varit till nytta för att driva företagen. (T)
Måste du *nödvändigtvis* vifta med ett köttben […] (R)
Ska han *ovillkorligen* ha pannkakor till lunch?

Se också § 24 om *ju*.[2]

[1] Språkvårdare avråder från användningen av *utan tvekan* som satsadverbial.

[2] Talaren kan visa att han anser satsen sann även med andra satsadverbial, t.ex. genom att hänvisa till en källa som får stå som garant för satsens sanning (§ 21):

Smör kostar *enligt husmor* mer än margarin.

Talaren kan också ange satsen som sann genom att ställa sig själv som garant för satsens sanning (§ 20):

Smör kostar *minsann* mer än margarin.

ANM. Betydelsen hos satsadverbial som anger slutsats erinrar om den epistemiska betydelsen hos det modala hjälpverbet *böra*, Mod. hjälpvb § 7: a:

Han {*bör/borde*} ha känt igen handstilen. ≈ Han har *av allt att döma* känt igen handstilen.
Han *bör* vara här närsomhelst nu. ≈ Han är *rimligtvis* här närsomhelst nu.

Dubbel markering av försanthållandet är möjlig:

Han {*bör/borde*} *av allt att döma* ha känt igen handstilen.
Han *bör rimligen* vara här närsomhelst nu.

Modala satsadverbial som anger att talaren dragit slutsatsen att satsen är nödvändigtvis sann erinrar om den epistemiska betydelsen hos det modala hjälpverbet *måste*, Mod. hjälpvb § 18: a:

Han *måste* ha känt igen handstilen. ≈ Han har *oundgängligen* känt igen handstilen.

Dubbel markering av försanthållandet kan också förekomma:

Han *måste oundgängligen* ha känt igen handstilen.

§ 20. Förstärkning. Ett modalt satsadverbial kan användas för att förstärka språkhandlingsfunktionen, dvs. för att ge eftertryck åt yttrandets giltighet som påstående, löfte, hot, fråga, uppmaning etc. De förstärkande satsadverbialen är av två slag.

a) Vissa förstärkande satsadverbial uttrycker en garanti för sanningen i ett påstående eller uppriktigheten i ett löfte eller ett hot – ofta gentemot vad talaren själv eller lyssnaren hade väntat sig. Sekundärt anger de ofta talarens förvåning (jfr Huvudsatser § 99). Satsadverbialen står oftast i deklarativ huvudsats men kan också förekomma i andra satser om dessa har karaktär av påstående (löfte, hot). Hit hör exempelvis följande satsadverbial (varav många svordomar):

allt,[1] bannemej, då, faktiskt, fanimej, jävlar i mig, minsann, min själ, nog [som fundament, jfr § 12 not 1], sannerligen, ta mej {fan/sjutton/tusan etc.}, verkligen, vid gud

Han har *bannemej* redan gått hem.
{eftersom/fastän} han *bannemej* redan har gått hem
Jag har *då* inte försnillat din bok.
Jaja, akta er ni, jag ska *minsann* ge er ett ordentligt kok stryk … (R)
Har Birgit slutat, kan jag *minsann* sluta också! (R)
Nu får du *banne mej* ligga i din egen säng. (R)
Nog vore det väldigt nyttigt för svenskarna att lära sig acceptera andra mänskor och få lite vidare utblick. (T)

b) Med andra förstärkande satsadverbial anger talaren att ett påstående är självklart, dvs. att lyssnaren redan borde ha insett det som sägs eller att lyssnaren redan borde ha gjort det som en uppmaning uppmanar till. Hithörande satsadverbial, som alltså uttrycker talarens irritation samtidigt som de förstärker språkhandlingsfunktionen, är alla mer eller mindre vardagliga, mest svordomar eller svordomsersättningar:

för {fan/sjutton/satan/helvete/djäveln/allt i världen/guds skull}
Han sitter *för tusan* redan i Paris.
Tro *för allt i världen* inte att vi bryr oss om dig […] (R)
[…] den lösningen vill vi *för allt i världen* inte ha. (R)
Du måste ju också *för sjutton* ha sett honom som nån prins nånstans. (T)

Förstärkande satsadverbial av typ (b) står oftast i deklarativ eller direktiv huvudsats men kan också fogas till en interrogativ huvudsats som har karaktär av uppmaning eller påstående. Det adverbiella ledet står då gärna som initialt eller finalt annex.

[…] men *för Guds skull* fråga honom inte ”vad håller du på med just nu?” (R)
Varför ringer hon inte då, *för fan*.

De förstärkande satsadverbialen kan inte ensamma fungera som yttranden:

– Har du varit i Paris? – {**Ta mej sjutton/*Minsann/*För fan*}.

Satsadverbial av typ (b) kan dock användas tillsammans med svarsorden *ja*, *jo*, *nej*, *jaså*.

Nej, *för fan*. Nej, *för allt i världen*. Jo, *för guds skull*. Jaså *minsann*.

Satsadverbial som anger förstärkning kan normalt inte stå som fundament eller ensamma utgöra svar på underställande fråga:

{*?Minsann/*Allt/*För fan*} bor Gunnel kvar på Island.
– Bor Gunnel på Island? – {**För fan/Ja, för fan*}.

Gränsen mot adverbial som anger försanthållande (§ 19) är vag. Om betydelse och distribution för *faktiskt*, *verkligen* se närmare § 27–28.

[1] Det talspråkliga modala satsadverbialet *allt* kan bara stå i mittfältet:

En stund får du *allt* finna dig i att sitta uppe. (R)
*Allt får du finna dig i att sitta uppe en stund.
*En stund får du finna dig i att sitta uppe allt.

§ 21. Hänvisning. Ett modalt satsadverbial kan ange att talaren hänvisar till faktorer som måste tas i beaktande när satsens giltighet eller sanning bedöms. Några olika betydelsegrupper kan urskiljas.[1]

a) Talaren kan hänvisa till någon annan (eller något annat) som källa till satsinnehållet. Detta kan innebära att talaren markerar sitt försanthållande genom att hänvisa till en auktoritet, men det kan också betyda att talaren garderar sig för någon annans felaktiga uppgifter.

enligt NN, enligt vad experterna säger; som han uttrycker det, som NN har formulerat det, som NN säger, som framgår av det föregående, som man kan se av sammanhanget, såsom tidigare nämnt(s), om NN nu har rätt, om man ska tro NN

Pojken sprang *enligt polisen* ut i vägen framför bilen, som inte hann stanna. (S)
pojken som *enligt polisen* sprang rakt ut i vägen
FNLA bjuder *enligt Times* de framryckande MPLA-förbanden hårt motstånd […] (S)
Han är *om man ska tro Expressen* på fallrepet som affärsman.
[…] över femtio gram stryknin, det vill säga tillräckligt för att döda ett tjugotal människor, *om man får tro toxikologiska avhandlingar*. (R)

Denna typ av modala satsadverbial kan friare än de övriga fungera som adverbial i interrogativ huvudsats:

Vad är *enligt din åsikt* det besvärligaste problem som en universitetsstudent har i våra dagar? (S)
Gick det till på annat sätt, *enligt din uppfattning?* (R)

b) Talaren kan hänvisa till begränsningar i sin egen perceptuella och mentala förmåga, begränsningar som gör att han inte kan garantera satsens sanning eftersom olika faktorer vilka han inte kan överblicka innebär möjliga felkällor. Satsadverbialet anger närmast en gardering eller en reservation. Gruppen är vagt avgränsad mot sådana satsadverbial som anger försanthållande på grundval av slutledning (§ 19). Exempel:

efter vad det verkar, efter vad jag kan förstå, efter vad jag vet; enligt min mening, enligt vad jag vet, mig veterligt; om jag har fattat saken rätt, om jag inte {missminner mig/minns fel}; så vitt {jag/man/vi} vet, så vitt jag förstår; vad jag kan förstå, vad jag vet, vad jag förstår; som bekant; som vi vet, som (vi) väl alla vet, såsom utan vidare inses, visst[2]

Men *vad jag kan minnas* så var inte Birger lika svår. (R)
Vi är, *efter vad jag kan förstå*, ett modernt par. (R)
eftersom vi, *efter vad jag kan förstå*, är ett modernt par

Ni talade *om jag inte minns fel* om en veritabel uppenbarelse … (R)
Tvillingarna är, *vad jag kan se*, lika långa. (R)
Om jag inte tar fel var det han som kom med idén […] (R)
Det var *visst* någon fransk hertig som lanserade henne. (R)
Nu blev du *visst* förskräckt. (R)
Utan jag skulle vilja understryka att *enligt min uppfattning* så existerar det en fullständig religionsfrihet i det här landet. (T)

c) Talaren kan hänvisa till en viss synvinkel eller ett speciellt betraktelsesätt som måste accepteras för att satsen skall vara sann. Gruppen är vagt avgränsad mot sättsadverbial som anger avseende (Advl § 115). Exempel:

definitionsmässigt, egentligen, erfarenhetsmässigt, i vilket fall som helst, i praktiken, i princip, i och för sig, i realiteten, i verkligheten, i bokstavlig mening, i grund och botten, i själva verket, när allt kommer omkring, på sätt och vis, rent {allmänt/mänskligt}, under alla {förhållanden/omständigheter}

rätt förstått; noga räknat, {högt/lågt} räknat; djupast sett, formellt sett, i stort sett, normalt sett, relativt sett; praktiskt taget, på det hela taget, strängt taget, över huvud taget; rätt tolkat; rätt uppfattat

hur man än ser det, vad han nu menar med det, vad det {nu/sedan} innebär

Tolkar man det ur mänsklig synvinkel tycker jag att det är för lamt och för konventionellt. (R)
Men *hur det nu var* började musikstycket närma sig sitt slut. (R)
Det dröjer minst en månad, *hur man än ser på det*. (R)
trots att det, *hur man än ser på det*, dröjer minst en månad
Hon var för Aubrey Dane vad han var för Elena, *vad det nu innebar* … (R)
Bilder är ju *på sätt och vis* värre än text. (T)

De flesta satsadverbial som anger hänvisning kan inte fungera som egna yttranden (t.ex. som svar på underställande frågor):

– Har han några pengar? – {**Vad jag förstår./*Enligt säkra källor.*}

Om *egentligen* se § 29.

[1] Satsadverbial som anger hänvisning står syntaktiskt rätt nära fria adverbial. De är ofta inte helt omöjliga att bryta ut:

?Det är *enligt säkra källor* som ministern idag reser till Irak.

De står antagligen oftare än andra modala satsadverbial i satsens slutfält (utan att markeras prosodiskt som finala annex).

Gunnel bor kvar på Island {*om jag inte minns fel/enligt Kalle*}.

[2] Det modala satsadverbialet *visst* fungerar på olika sätt.

För att ange en hänvisning ('efter vad jag har hört', 'efter vad det verkar', (b) ovan) står *visst* som obetonat adverbial i mittfältet eller som finalt annex:

Gunnel bor *visst* på Island.
Gunnel bor på Island, *visst*.

För att ange att satsen hålls för sann, t.ex. som en invändning när någon påstått motsatsen (§ 20: a) står *visst* som betonat adverbial i mittfältet:

Gunnel bor ˈ*visst* på Island.

För att ange att satsen hålls för sann, t.ex. som ett instämmande eller som ett bekräftande av vad någon försöksvis påstått eller frågat (jfr § 19), står *visst* som fundament:

Visst bor Gunnel på Island.

Som fundament kan *visst* också ge den deklarativa huvudsatsen funktionen av en fråga:

Visst bor Gunnel kvar på Island? 'Nog är det väl så att …'

ANM. Betydelsen hos satsadverbial som anger hänvisning erinrar om den epistemiska betydelsen hos de modala hjälpverben *lär*, *skola*, Mod. hjälpvb § 2, 16, 21.

Han *lär* bli färdig till hösten. ≈ *Enligt vad jag har hört* blir han färdig till hösten.
Det *skall* ha regnat där en månad nu. ≈ *Så vitt man vet* har det regnat där en månad nu.

Den mer allmänna betydelsen hos *lär* kan preciseras med ett hänvisande satsadverbial:

Han *lär efter vad jag har hört* bli färdig till hösten.

§ 22. Evaluering. Ett modalt satsadverbial kan ange hur talaren värderar det sakförhållande som en sats beskriver. Satsadverbialet kan uttrycka en ren värdering, positiv eller negativ:

Smör kostar *tyvärr* mer än margarin.
Smör kostar {*lyckligtvis/gudskelov/gudskepris*} mer än margarin.
{eftersom/fastän} smör {*tyvärr/lyckligtvis*} kostar mer än margarin

Satsadverbialet kan också ange om ett sakförhållande motsvarar talarens förväntan:

Smör kostar *orimligt nog* mer än margarin.
Smöret kostade {*konstigt nog/förbluffande nog*} mer än margarinet.

Satsadverbialet kan vidare ange vilket intryck sakförhållandet gör på talaren eller vilka värderingar han utgår ifrån:

Löjtnanten blev {*pinsamt/upprörande/skrattretande*} *nog* knuffad i vattnet.

De satsadverbial som anger evaluering kan uttryckas enligt det produktiva mönstret adjektiv eller particip + *nog*:[1]

{sorgligt/trevligt/överraskande/skrämmande/välbetänkt} nog

Satsadverbial för evaluering kan också utgöras av andra frastyper. Exempel:

beklagligtvis, dessbättre, dessvärre, lyckligtvis, med rätta, olyckligtvis, som man kunde {förutse/förmoda}, som {tur/väl} är, tyvärr

En sats som innehåller ett modalt satsadverbial med betydelse av evaluering hävdas eller antas vara sann.[2] Dessa satsadverbial förekommer därför mest i deklarativa huvudsatser samt i sådana bisatser som anger hävdade eller presupponerade sakförhållanden.

Mats är *tyvärr* sjuk.
Mats, som *tyvärr* är sjuk, ber om sin hälsning.
Eftersom Mats *tyvärr* är sjuk, kan han inte komma.
?Om han *tyvärr* är sjuk, får han stanna hemma.
*Sitt du *tyvärr* kvar så länge.

Satsadverbial för evaluering används normalt inte ensamma som jakande eller nekande svar. De kombineras då med *ja*, *jo* eller *nej*.

– Har du ätit? – Ja, {tyvärr/lyckligtvis}.
– Nej, {tyvärr/lyckligtvis} (inte).
– {*Tyvärr/?Lyckligtvis}.

– Har du inte ätit? – Jo, {tyvärr/lyckligtvis}.
– Nej, {tyvärr/lyckligtvis}.
– {*Tyvärr/?Lyckligtvis}.

Evaluerande satsadverbial kan fungera som nekande svar tillsammans med ett negerande satsadverbial:

– Har du ätit? – {Tyvärr/ Lyckligtvis} inte.

Satsadverbial för evaluering kan inte fungera som adverbial i en rogativ huvudsats med prototypisk språkhandlingsfunktion av fråga.

*Har du {*glädjande nog/lyckligtvis*} klarat provet?

Satsadverbial som anger evaluering kan fungera som adverbial i en kvesitiv huvudsats endast om den presupponerade delen av satsen avser ett redan aktuellt sakförhållande (t.ex. när talaren begär att samtalsparten skall upprepa ett påstående).

Vem har {*glädjande nog/lyckligtvis*} klarat provet?

Normalt är det talarens perspektiv som avgör valet av evaluerande satsadverbial. En mening som *Peter fick tråkigt nog influensa till jul* uppfattas visserligen gärna så att influensan är tråkig ur den omtalades perspektiv, men den omtalades bedömning får inte skilja sig från talarens: **Jag tycker det är bra att Peter tråkigt nog fick influensa till jul*. Genom tillägg av prepositionsfras kan explicit anges vems perspektiv som gäller: *Peter fick tråkigt nog för honom men turligt nog för mig influensa till jul.*[3]

[1] En sats som innehåller ett satsadverbial med strukturen adjektiv + *nog* kan parafraseras enligt följande mönster:

Egendomligt nog kände han sig inte skuldmedveten […] (R) ≈ Han kände sig inte skuldmedveten, *vilket var egendomligt.* ≈ Han kände sig inte skuldmedveten, *och det var egendomligt.* ≈ *Det var egendomligt att* han inte kände sig skuldmedveten.

Jämför fraser av typen adjektiv + *nog* som står som predikativ, där *nog* har kvar sin ursprungliga betydelse av 'tillräckligt':

Det var tråkigt nog att Peter fick influensa till jul. = Det var tillräckligt tråkigt att Peter fick influensa till jul.

Jfr med satsadverbial: Det var *tråkigt nog* så att Peter fick influensa till jul. = Det var tråkigt att Peter fick influensa till jul.

Inte alla värderande adjektiv och particip kan bilda satsadverbial tillsammans med *nog*:

Alla har {*glädjande nog*/*bra nog/*gott nog/*lysande nog} klarat provet.

[2] Vissa satsadverbial med evaluerande innebörd innebär inte att resten av satsen påstås eller förutsätts vara sann. Hit hör adverbial som anger aktionen som rätt eller lämplig.

Man tar *lämpligen* några träskruvar och fäster masoniten vid underlaget. ['det är lämpligt att …']
Sådana som han hör *rätteligen* hemma utanför samhället. ['det är rätt att …']

Jfr också *vänligen*, som mest används i direktiv huvudsats:

Släck *vänligen* ljuset när ni går. ['det är vänligt av er om …']

[3] *Oväntat* (*nog*), *oförmodat*, *mot förmodan*, *som* {*förmodat/väntat*} hänvisar oftast till förmodanden hos subjektsreferenten eller i den miljö där satsens aktion utspelar sig:

Biljetterna kostade *som väntat* 150 kronor.

I vissa fall ingår också talaren i aktionens miljö och delar dess förväntningar:

Om det *mot förmodan* regnar i morgon …

§ 23. Kommentar till språkhandlingen. Ett modalt satsadverbial kan ange talarens kommentar till yttrandet som språkhandling.

Hon är *utan överdrift* den bästa golfaren i landet. ≈ Jag överdriver inte om jag säger att …
kvinnan som *utan överdrift* är den bästa golfaren i landet
Handläggaren hade *hur otroligt det än låter* ingen som helst kännedom om ärendet.

Bland de satsadverbial som kan uttrycka en kommentar till språkhandlingen kan ett par olika typer urskiljas:

a) Med ett modalt satsadverbial kan talaren karakterisera sin egen språkhandling och dess uttryck. Satsadverbialet utgörs då ofta av ett perfektparticip som *sagt*, *talat* eller *uttryckt* bestämt av ett sättsadverbial, men också andra frastyper förekommer. Exempel:

i förbigående sagt, i förtroende sagt, inom parentes sagt, kort sagt, med förlov sagt, minst sagt, rent ut sagt, rättare sagt, som sagt, uppriktigt sagt; som man säger, så att säga; bildligt talat, bokstavligt talat, ärligt talat, enkelt uttryckt, fritt översatt; med andra ord, utan överdrift

Uppriktigt sagt betalar vi henne inte vad hon är värd. (R)
Ärligt talat är jag hundrädd jag med. (R)
Men det var ju *som sagt* tolv år sen. (T)

Satsadverbialet fungerar sällan endast som kommentar till språkhandlingen utan anger också talarens inställning till satsens sanningshalt eller talarens avsikt med yttrandet. Om talaren anger att han säger något uppriktigt, så anger han också att

han tror att det är sant (jfr § 19). Talaren kan påpeka sin ärlighet för att övertyga eller skapa samförstånd, osv.[1]

b) Med ett modalt satsadverbial kan talaren ange vad som föranleder honom att säga det han säger. (Gränsen är vag mot sådana satsadverbial som anger en hänvisning, § 21.) Satsadverbialet utgörs då ofta av en adverbiell bisats.

Förut hette det Saint någonting – *om jag tänker på rätt hus*. (R)
Egentligen, *om jag ska vara fräck*, är han inte mycket äldre än de. (R)
Cannabis är detsamma som marijuana, *ifall du inte känner till termen*. (R)
Vi blev inte direkt nerskjutna, Elena, *ifall du skulle råka få höra det*. (R)
Det skulle inte heller förvåna mig om bomullen här och där blev fuktig av hennes tårar, *även om det kan låta övermåttan patetiskt*. (R)
[…] han är neurosedynskadad, *bara så du vet om det menar jag*. (R)
[…] då kör jag inga extraturer, *bara så du vet det*. (R)
Nåja, *när jag tänker efter* så har vi faktiskt gjort bådadera. (R)
Det har jag också hört talas om *nu när ni säger det*. (R)
Om jag bara får precisera lite så skulle jag säga […] att dom måste ha vissa gemensamma värderingar. (T)

Satsadverbial för kommentar till språkhandling kan vanligen inte ensamma utgöra svar på underställande frågor.

– Har han några pengar? – {**Ärligt talat./*Om man säger så./*Bara så du vet det.*}

Adverbiella led som utgör kommentar till språkhandling står oftare än andra modala adverbiella led som initialt annex. De kan stå som initialt annex också till andra huvudsatser än deklarativa.

Nåja, *eftersom ni frågar*, strikt medicinskt är det så […] (R)
Och *innan jag glömmer det* – pastorn bad mig tala om för dig att han inte kommer till växthuset i morgon […] (R)
Medan jag kommer ihåg det, du får ta gästrummet uppe bredvid sängkammaren i natt. (R)
Kort sagt, vari består välsignelsen? (R)
Medan jag håller på, låt mig berätta om tiggarna i Wappen. (R)

[1] Satsadverbial som *förhoppningsvis*, *förslagsvis*, *gissningsvis*, *sammanfattningsvis*, *upplysningsvis*, *uppskattningsvis* anger hur talaren vill karakterisera sin språkhandling. Samtidigt anges därmed oftast talarens inställning till satsens sanningshalt. Sådana adverbial fungerar därför i realiteten som uttryck för sannolikhetsbedömning, jfr § 17–19. Om konjunktionella adverbial som kommentarer till språkhandlingar se t.ex. § 39.

ANM. Besläktade med modala satsadverbial som kommenterar språkhandlingen är vissa led som metaspråkligt kommenterar verbfraser och som kan placeras prefokalt vid verbfrasens huvudord:

Han {*rentav/formligen/bokstavligen*} vred sig av skratt.
Han brukar {*rentav/formligen/bokstavligen*} vrida sig av skratt när han hör Hasse.

Några vanliga modala satsadverbial § 24–29

§ 24. *Ju*. Det modala satsadverbialet *ju* tillhör de obetonade adverb som placeras först bland adverbialen i mittfältet. *Ju* kan inte stå som fundament eller initialt annex. I talspråk förekommer det som finalt annex och final dubblering (mest regionalt sydsvenskt).

Det var inte bra det heller, för på biblioteket skulle man *ju* gå och låna dom där urfåniga flickböckerna. (R)
Man får *ju* också se på priset. (T)
Då kan man inte hjälpa honom över gränsen *ju*. (T)
Men det verkar *ju* inte som dom får det ändå *ju*. (T)

Ju står framför allt i deklarativ huvudsats med påståendefunktion.[1] Det kan också användas i bisatser som är hävdade eller presupponerat sanna.

Din bror har *ju* varit i Kina.
Om din bror hade varit i Kina så hade han *ju* kunnat berätta.
Din bror som *ju* har varit i Kina kan väl komma och berätta.
Eftersom din bror *ju* har varit i Kina kan han väl komma och berätta.
*Jag hoppas att han *ju* har farit till Kina.
*Har *ju* din bror varit i Kina?
*Åk *ju* till Kina då.
*Måtte han *ju* komma in i Kina.
*Vilken snygg skjorta han *ju* har.

Talaren utgår ifrån att satsen där *ju* står är sann. Grundbetydelsen hos *ju* torde vara att hänvisa till en källa som lyssnaren har tillgång till, dvs. talaren antyder att lyssnaren har andra vägar att förvissa sig om satsens sanningshalt än genom att lita på talarens trovärdighet.

Där står *ju* paraplyet. [Med *ju* anger talaren att lyssnaren kan titta efter själv i stället för att enbart lita på talarens utsaga.]

Den vanligaste källan som talaren hänvisar till är lyssnarens tidigare erfarenhet. Dvs. med *ju* anger talaren att han räknar med (eller låtsas) att både talaren och lyssnaren (eller folk i allmänhet) känner till eller kan räkna ut att det som sägs i satsen är sant: 'som du och jag vet'. En sats med *ju* aktualiserar alltså oftast något som är självklart eller som redan förutsätts känt för lyssnaren.[2] Därför har *ju*-satsen ofta karaktären av sidoanmärkning i textflödet.

Som man sår får man skörda. Ateisterna får *ju* mer eller mindre stöd av Stendahl i sin uppfattning att det inte spelar någon roll vad man gör i detta livet. (S)

Att talaren yttrar *ju*-satsen trots att den bara aktualiserar något självklart eller något som är bekant för lyssnaren kan ha olika orsaker. Ofta används den som en förklaring, t.ex. som motiv för en nämnd aktion, motiv för en utförd språkhand-

ling, orsak till en nämnd händelse eller en omständighet utifrån vilken man kan sluta sig till det som sägs i det föregående. *Ju* kommer därför sekundärt att likna ett explanativt konjunktionellt adverbial (jfr *nämligen*, § 47).

Men nu när jag inte är så grön längre kan jag stå emot. Det är *ju* jag som vet hur en bra affisch skapas … (S) [*Ju*-satsen motiverar varför talaren kan göra det som sägs i den första meningen.]
Vad klagar ni för? Ni lever *ju*. (R) [*Ju*-satsen motiverar varför den föregående frågan har ställts.]
De är hemma. Det lyser *ju* i fönstret. [*Ju*-satsen anger varför man kan dra slutsatsen att de är hemma.]

Inte sällan yttras en *ju*-sats när talaren vill kontrollera att det som sägs verkligen är bekant för lyssnaren och därmed kan fungera som ram för ett fortsatt samtal:

Ni vet *ju* alla varför vi har samlats. Nu gäller det att fördela uppdragen.

Talaren kan också med *ju* låtsas att innehållet är bekant och därmed dämpa påståeligheten i sitt yttrande för att skapa en större känsla av gemenskap i talsituationen:

– Vad arbetar du med? Har du fast månadslön? – Nej, jag har *ju* ett sånt arbete där man får betalt per uppdrag.

Ju-satsen bildar ibland utgångspunkten för hävdandet av något som är svårförenligt med det aktualiserade sakförhållandet:

Sven har *ju* arbetat här i tre år nu, men han verkar ändå inte riktigt nöjd.

När *ju*-satsen används som utgångspunkt för en invändning kan talaren ofta välja att utelämna själva invändningen, och *ju* kan därigenom få en bibetydelse av adversativitet:

– Du ställer väl upp på lördag? – (Nej det gör jag inte.) Då är jag *ju* i Göteborg!

[1] Marginellt kan *ju* förekomma också i deklarativ huvudsats med frågefunktion när talaren förväntar sig ett instämmande från lyssnarens sida:

Din mor är *ju* död, eller hur?
Det ska *ju* inte vara ett mönster i debatteknik, väl? (T)

[2] I likhet med andra satsadverbial där hänvisningen till en källa är förbleknad, t.ex. *av allt att döma*, redovisas därför *ju* bland satsadverbial som anger försanthållande (§ 19).

§ 25. ***Väl.*** Det modala satsadverbialet *väl* tillhör de obetonade adverb som placeras först bland adverbialen i mittfältet. På grund av sin betydelse kan det där inte samförekomma med *ju*. Marginellt kan det stå som finalt annex. Däremot står det inte som fundament, som initialt annex eller självständigt som icke satsformad mening.[1]

Man får *väl* inte göra så bara för att det pågår en debatt om dessa frågor. (S)
Du har redan pratat med henne *väl?*

Med *väl* anger talaren att han försöksvis antar det som sägs i en deklarativ huvudsats med påståendefunktion, i en hävdad bisats eller i en bisats som utan *väl* skulle uppfattas som presupponerat sann. *Väl* hör närmast till gruppen av sannolikhetsgraderande satsadverbial (och bland dem till gruppen som anger hög sannolikhet, § 18).

Men har det gått i tjugofem år, ska det *väl* fungera ett tag till. (R) [Talaren gissar att om A så B.]
Men här ligger jag och har inte sovit; klockan är *väl* bortåt fem på söndagsmorgonen, mina leder är tunga och stela. (R). [Talaren gissar att klockan är fem.]

Liksom med *ju* (§ 24) anger talaren ofta med *väl* att lyssnaren har tillgång till annan kunskap om sakförhållandet än den han får genom talaren. I samtal kan deklarativ huvudsats med *väl* därför användas som en försiktig fråga, en vädjan till lyssnaren om medhåll (Huvudsatser § 22: a, 87).[2]

Så svårt är det *väl* inte att laga en punktering?
Brandmästarn har *väl* själv blivit berörd av kvinnlig fägring […] (R)
Här kan vi ju inte stanna. Det fattar du *väl*, utbrister Getrud ilsket. (R)
– Dada dada, bossanova …, nynnade Allan stilla för sig själv. Spelade dom inte den? […] Du dansade *väl* med Birgitta till den? (R)

I satser som uttrycker värderingar, avsikt, tvång e.d. anger *väl* att talaren försiktigt ansluter sig till värderingen och vädjar om medhåll ('talaren tycker att …'):

Den är *väl* fin. [Talaren tycker att …]
[…] det är *väl* lika bra att lyda doktorn liksom. (R) [Talaren tycker att …]
Men om man väger fördelarna och nackdelarna här så måste *väl* det vara positivt. (T)

Innebörden av vädjan om medhåll är stark och konventionaliserad särskilt i deklarativa huvudsatser med uppmaningsfunktion (förslag, råd, bön; Huvudsatser § 23, 48):

Du kan *väl* fara till Kina.
Han skulle *väl* kunna fara till Kina.
Jag kan *väl* få fara till Kina.

I mindre ledigt språk kan *väl* användas i interrogativ huvudsats för att ange att det inte förhåller sig som det sägs i satsen och att lyssnaren borde dela denna uppfattning (retorisk fråga, Huvudsatser § 81):[3]

Har *väl* jag någonsin ljugit för dig? [Talaren utgår ifrån att lyssnaren håller med om att att han inte någonsin har ljugit för lyssnaren.]
När har *väl* jag ljugit för dig? [Talaren utgår ifrån att lyssnaren håller med om att han aldrig har ljugit för lyssnaren.]

[1] Regionalt förekommer obetonat *la* med samma betydelse som det modala satsadverbialet *väl*.

[2] *Väl* kan användas i deklarativ huvudsats som uttrycker medgivande från talarens sida (t.ex. när någon bett om något eller påstått något eller när en mindre önskvärd konsekvens har aktualiserats).

Du får *väl* gå på bio då.
Om du säger det så lämnade jag *väl* ljuset på då.
Okej, hon får *väl* ligga vaken om nätterna då.

[3] Ålderdomligt pastischerande kan *väl* stå som fundament med adversativ korrelativ betydelse (≈ *visserligen*). Adverbet uttalas då alltid betonat med lång vokal.

Väl har jag lovat dig att komma någon gång i år, men jag har inte lovat att komma med detsamma.

§ 26. *Nog*. Det modala satsadverbialet *nog* är oftast obetonat och placeras liksom *ju* (som det kan samförekomma med) och *väl* först bland adverbialen i mittfältet. *Nog* kan dessutom stå som fundament (i betydelse (b) nedan). Däremot kan *nog* inte placeras som initialt eller finalt annex eller stå självständigt som icke satsformad mening.

Hon har ju *nog* tyvärr redan skickat brevet.
Nog har hon skickat brevet.
*Hon har skickat brevet *nog*.
– Har Anders kommit? – **Nog*.

Satsadverbialet *nog* har två relativt tydligt avgränsade betydelser.

a) *Nog* används för att ange att innehållet i en deklarativ huvudsats av talaren själv bedöms som sannolikt ('talaren antar att …'). På samma sätt används *nog* i en bisats vars innehåll hävdas. I denna användning kan *nog* liksom *väl* närmast föras till de sannolikhetsgraderande satsadverbialen (§ 18).

Platon var *nog* en av de första som lyckades formulera och skriva ner ett väl genomtänkt bevis för det eviga livet. (S)
Dom vill *nog* hellre ha Tant Grön, Tant Brun eller nåt spännande. (T)
Jag var så där rädd för min far fast han *nog* aldrig gav mej mer än en eller annan lätt örfil. (R)
*Om din bror *nog* har varit i Kina, har han väl en del att berätta.
*Har din bror *nog* varit Kina?
*Åk *nog* till Kina!
*Måtte han *nog* få komma in i Kina.

I satser som förutsätts sanna används inte *nog*:

*Vilken snygg skjorta han *nog* har köpt.
*Hon ångrade att hon *nog* förolämpade honom.

Nog anger visserligen ovisshet men till skillnad från *väl* vädjar det inte om lyssnarens medhåll. Därför fungerar normalt inte *nog* i deklarativ huvudsats som markör av frågefunktion.

b) *Nog* kan användas för att förstärka en språkhandling (§ 20). Detta gäller bl.a. i påståenden om sådant som talaren själv bäst kan bedöma (t.ex. i rapporter om egna sinnesintryck eller själstillstånd) eller i yttranden med funktion som löfte eller hot.[1]

Jag tycker *nog* i alla fall som Ulf att det är straffbart. (T)
Jag hörde *nog*! skrek den lille besökaren och slank in i rummet. (S)
Jag kan *nog* både sjunga och spela, må ni tro.
Jag ska *nog* ge dig, din skurk.

Förstärkande betydelse har *nog* särskilt som fundament:

Nog förvånar det mig litet att jag fick för pappa och mamma. (R)
Så *nog* finns det krut i er kvinnokamp. (R)

Om *nog* inleder en deklarativ huvudsats om sådant som lyssnaren bättre än talaren kan avgöra får yttrandet gärna karaktär av vädjan eller fråga (jfr Huvudsatser § 22: a):

Nog lagar du kärran åt mig?
Nog kan jag väl få din cykel?
Säg, *nog* har Anders en Fiat?

I talspråk kan *nog* ta *fan* eller en annan svordom som efterföljande bestämning om betydelsen är att förstärka ett påstående:

Nog fan har hon varit i Finland.
Han har *nog fan* pengar så det räcker.

Om *nog* i betydelsen 'tillräcklig(t)' se Adjfraser § 15. Om *nog* i konstruktionen adjektiv eller particip + *nog* som modalt satsadverbial se § 22.

[1] *Nog* används ibland som förstärkande satsadverbial på ett sätt som erinrar om de adversativa korrelativa adverbialen (≈ *visserligen*):

Jag vill *nog* också komma ur det här, men jag kan inte. (R)
Nog vill jag komma ur det här, men jag kan inte.

Den lexikaliserade förbindelsen *nog för att* + af-sats används normalt med denna innebörd:

Nog för att jag vill, men jag vet inte om jag har tid.

I finlandssvenska har *nog* en vidare användning som förstärkande satsadverbial, kanske snarast med övergång till satsadverbial som anger försanthållande (§ 19):

Toaletten ligger *nog* till höger. [sagt av värden på stället som upplysning till gäst]

§ 27. *Faktiskt*. Det modala satsadverbialet *faktiskt* placeras i det adverbiella mittfältet enligt reglerna för förstärkande satsadverbial (§ 5, 11):

Nu har ju *faktiskt* alla kommit.
Han hade {alltså *faktiskt*/*faktiskt* alltså} återvänt hem.
Hon måste *faktiskt* ändå arbeta över.

Han hade {*faktiskt* tyvärr/tyvärr *faktiskt*} inte återvänt hem.
[…] ”Knoten” hade *faktiskt* spelat sex landskamper […] (R)
Det är ju *faktiskt* inte hans idé. (T)

Faktiskt står också gärna som finalt annex men inte så ofta som fundament (eller initialt annex). Det förekommer knappast självständigt som icke satsformad mening.

Jag är rädd att inte det ger så stor effekt, *faktiskt*. (T)
Faktiskt har jag ingen lust […] (R)
Faktiskt så måste jag ge dig en eloge för det här.
– Har hon kommit än? – {?*Faktiskt.*/Ja, *faktiskt*}.

Till sin betydelse hör *faktiskt* närmast till de förstärkande satsadverbial som garanterar sanningen i ett påstående (§ 20: a). Med *faktiskt* anger talaren att satsen är sann tvärtemot vad man (dvs. också talaren och/eller lyssnaren) kunde tro. Det garanterande *faktiskt* används särskilt i deklarativa huvudsatser samt i hävdade bisatser eller bisatser som (utan *faktiskt*) skulle vara presupponerade som sanna.

Det dröjde *faktiskt* nästan tretton minuter innan Hammarby gjorde sitt första mål i andra halvlek. (S)
[…] hon var *faktiskt* bara 34 år, jag trodde hon var minst 45. (R)
Detta är en vrångbild eftersom Stockholms stad *faktiskt* inte har monopol på att anordna och erbjuda medborgarna barnomsorg. (S)
Långsamt, oändligt långsamt gick det upp för mig att Maria *faktiskt* aldrig hade varit på landet […] (R)

Men till skillnad från andra förstärkande satsadverbial kan *faktiskt* användas i alla typer av bisatser, också icke-presupponerade, för att understryka att talaren avser ett reellt existerande sakförhållande (jfr *verkligen*, § 28).

Deras mål är alltså att få hem ungdomarna på Centralen till sina ”egna” kommuner, att visa på vad som *faktiskt* finns att göra där. (S)
[…] plötsligt slog det honom hur ung hon *faktiskt* såg ut. (R)

Eftersom *faktiskt* garanterar att en sats är sann mot förmodan får adverbialet ofta en bibetydelse av sviken förväntan (jfr § 43): ’trots allt’, ’talaren måste medge att …’, ’konstigt nog’.

Den svenska skogens hälsotillstånd är inte alarmerande i den meningen att skogen står och dör i stor skala eller att tillväxten skulle ha börjat minska i stora delar av landet. Tillväxten under 1980-talet har *faktiskt* varit större än någonsin. (S)
Skämt åsido! Jag är *faktiskt* hemskt glad för din skull … (R)
– […] Jag har ju sagt att ingen terapeut passar för alla människor, allra minst jag.
– Men du passar *faktiskt* mig. (R)

§ 28. ***Verkligen***. Det modala satsadverbialet *verkligen* placeras som mittfältsadverbial enligt reglerna för förstärkande satsadverbial (§ 5, 11):

Han har alltså *verkligen* försvunnit.
Han ville *verkligen* också måla.
Han har tyvärr *verkligen* försvunnit.

Verkligen står nästan aldrig som fundament eller som finalt annex:

**Verkligen* (så) har han blivit färdig med sin bok.
*Han har blivit färdig med sin bok *verkligen*.

Som initialt annex, oftast efter konjunktion, kan däremot *verkligen* stå, liksom också självständigt som icke satsformad mening (som returfråga, jämför nedan):

Och *verkligen*: Han blev färdig till jul med sin bok.
– Han har blivit färdig med sin bok. – *Verkligen?*

I sin huvudbetydelse erinrar *verkligen* starkt om *faktiskt* (§ 27), dvs. det anger att satsen är sann tvärtemot vad talaren och/eller lyssnaren kunde tro. Skillnaden är att *verkligen* har kvar en del av sin etymologiska betydelse (jfr *i verkligheten*, *i realiteten*) såtillvida att *verkligen* används för att garantera ett påståendes sanning i första hand gentemot vad som sägs (verkligheten gentemot prat) eller gentemot hur det ser ut (verkligheten gentemot sken).[1] Med denna betydelse är *verkligen* oftast obetonat, och det förekommer i deklarativa huvudsatser och i olika slag av bisatser.

Det kan inte finnas en konflikt här. Och går någonting *verkligen* i riktning mot en konflikt, då söker vi finna en lösning. (S)
Det har *verkligen* inte under årens lopp saknats förslag från centerns sida […] (S)
Utan dom ser att kyrkan *verkligen* kan stå för vad dom säger […] (T)
Om din bror *verkligen* har varit i Kina har han väl en del att berätta.
Jag vet inte om han *verkligen* har varit i Kina.
Jag tror inte att han *verkligen* har varit i Kina.

Denna betydelse kan också sägas föreligga när *verkligen* används i underställande frågor (vilket bara för vissa språkbrukare är möjligt för *faktiskt*). Här handlar det normalt om talarens starka tvivel på att frågans sats är sann (inte om lyssnarens).

Blev han *verkligen* färdig till jul?
Han blir alltså *verkligen* färdig nu till jul?

Samma betydelse har *verkligen* när det självständigt fungerar som en returfråga:

– Han blev färdig till jul med boken. – *Verkligen?*

Bruket av *verkligen* behöver dock inte alltid förutsätta ett antagande att den garanterade satsen strider mot vad som sägs eller hur det ser ut. Särskilt när adverbialet är betonat träder en sådan förmodan i bakgrunden och adverbialet anger bara hög grad eller ger emfas åt påståendet.

[…] jag ville läsa, men kunde ändå inte låta bli att se på den lille gubben: han var *verkligen* ful. (S)
Det är *verkligen* på tiden, sa hon och drack av kaffet. (R)
Till att skriva Hänt i veckans löpsedlar […] skulle dock denne journalist inte duga. Där betyder *verkligen* orden något. (S)
Nej det är inte bra, höll mor med. Hon har det *verkligen* besvärligt Susanne. (R)
[…] han satte upp tummarna och körde dem över sitt eget huvud som två horn, samt rullade med ögonen så vitan syntes. Han liknade *verkligen* sitt öknamn. (R)
Det här kan man ju *verkligen* diskutera. (T)

[1] *Verkligen* används ibland också som adverbial för avseende för att beteckna att en verbfras gäller reellt, inte bara i ord e.d.

Visserligen hade han lyckats ansluta fackföreningarna till arbetarkommunen. Men nu gällde det att *verkligen* dra med dem i partiet, att få dem att gå på möten, att få dem att betala avgifter.
Man kan träna sig så att man känner sig ganska hemma med detta, lägga sig till med religiös vokabulär och av omgivningen bli betraktad som en som *verkligen* funnit Gud. (R)

§ 29. *Egentligen*. Adverbet *egentligen* kan fungera som satsadverbial eller som annex med motsvarande betydelse:

Min bror är ju *egentligen* tyvärr inte ingenjör. [satsadverbial i mittfältet]
Egentligen är han inte ingenjör. [satsadverbial som fundament]
Men *egentligen*: Vad vill vi med det här förslaget? [initialt annex]
Han är inte ingenjör, *egentligen*. [finalt annex]

Egentligen kan inte ensamt utgöra självständig mening, endast i kombination med svarsord eller negation:

– Har han lyckats? – {Ja, *egentligen*./*Egentligen* inte./**Egentligen*.}

När talaren använder *egentligen* i exempelvis en deklarativ huvudsats förutsätter han att flera saker sanningsenligt kan sägas om den eller det som satsen handlar om. Satsen hävdar den beskrivning av dessa möjliga karakteristiker som är mest väsentlig, sanningsenlig eller grundläggande. *Egentligen* kan därför ofta parafraseras med *i själva verket*, *i grund och botten*, *när det kommer till kritan*. (*Egentligen* kontrasterar i sin grundbetydelse alltså det grundläggande mot det mindre grundläggande, medan det besläktade *verkligen* kontrasterar det verkliga mot det skenbara.)

Andro var *egentligen* döpt till Anders. (R)
Jävla idiotkärring. Det är svårt att säga fram såna ord, för *egentligen* svär jag ju inte. (R)
Den som reser har något att berätta. Åtminstone tror han det. Alltför ofta är det inte sant. Rätt få uppfattar *egentligen* något väsentligt av de ställen de besökt. (S)
De vederlade det högre borgerskapets åsikt att arbetarna var grättna och bortskämda, att sparsamhet och flit *egentligen* var överklassdygder. (R)

Jag tror läkarna är väldigt ovissa om vad som *egentligen* är död. (T)

Ofta innebär dock *egentligen* knappast mer än att talaren håller ett påstående för helt sant:

Ja inte blir man munk för att det är roligt, säger broder Birger [...]. *Egentligen* kan man inte ge något svar på varför man blir munk. (S)

Kyrka och stat, kyrka och samhälle var *egentligen* ett. (T)

I satser som handlar om vad någon bör eller skall göra anger *egentligen* det rätta eller påbjudna alternativet ('rätteligen'):

Nu borde vi *egentligen* gå hem.

Ofta ställs det mera grundläggande i kontrast till det mindre väsentliga. Därför möter vi *egentligen* ofta i par av satser förbundna med adversativt *men*.

Han har *egentligen* gått hem för dagen, men du kan tala med honom per telefon.
För att nå bra resultat handlar det om att engagera sig. Men det gäller *egentligen* bara att vara lite logisk, välplanerad, att sätta saker i sitt sammanhang. (S)

Egentligen används också i såväl underställande som sökande frågor. Den talande antyder då med *egentligen* – särskilt om det är betonat – att han sitter inne med ett svar men att detta svar kanske inte innehåller den djupare sanningen.

Har Persson ˈ*egentligen* varit i Kina?
ˈNär ˈ*egentligen* var han i Kina?
Varför for han ˈ*egentligen* dit?

Vanligen är nog *egentligen* närmast pleonastiskt i frågor, dvs. den frågande understryker bara att han är ute efter ett sannfärdigt svar:

Hur har du det *egentligen* nuförtiden? (R)
Vad gör Andreas *egentligen* i hyttan? (R)
Vad är livet *egentligen*? (T)

Konjunktionella satsadverbial § 30–49

§ 30. Översikt. De konjunktionella satsadverbialen erinrar till sin betydelse om konjunktionerna. Liksom konjunktionerna anger de konjunktionella adverbialen prototypiskt den logiska relationen mellan två propositioner (A, B).[1] De konjunktionella satsadverbialen kan föras till olika grupper beroende på vilken logisk relation de uttrycker:

a) Additiva (A och B):

Jag har inga pengar. *Dessutom* regnar det.
Lars arbetar snabbt. Han är förnuftig *också*.

b) Adversativa (A men (däremot) B):

Jag har inga pengar. *Däremot* vet jag hur man bär sig åt för att skaffa.
Lars arbetar långsamt. Han är *emellertid* rätt förnuftig.

c) Konklusiva (A så B):

Jag har inga pengar. *Alltså* måste jag stanna där jag är.
Anders har slipsen på. *Följaktligen* ska han gå ut någonstans.

d) Explanativa (A ty B):

Jag måste stanna där jag är. Jag har *nämligen* inga pengar.

e) Disjunktiva (A eller B):

Jag stannar hemma. *Alternativt* kan jag fira jul hos min moster.

De konjunktionella adverbialen anger ofta logisk relation mellan den egna satsens proposition och en proposition (eller en samling propositioner) i det föregående, men de kan också ange den logiska relationen mellan den språkhandling som realiseras med den egna satsen och det föregående sammanhanget (diskursmarkörer).

Den egna satsens proposition relateras till det föregående:

Lars hittade ingen på expeditionen. *Alltså* fick han inget intyg. [Adverbialet relaterar sakförhållandet att Lars inte fick något intyg till den föregående satsen.]

Den egna satsens språkhandling relateras till det föregående:

Det är klart man blir arg när du kommer hem så här sent. *Alltså*, var har du varit? [Adverbialet relaterar språkhandlingen till den föregående satsen: *Jag frågar dig alltså* var du har varit.]

A-ledet behöver inte vara explicit uttryckt i texten:

Jag far *ändå*. [sagt när de samtalande märker att det regnar ute]
Jag far *också*. [sagt när de samtalande vet att någon annan har farit]
Annars får du diska. [sagt när alternativet, dvs. villkoret för icke-diskande, ger sig av talsituationen]

Det är ofta oklart vad A-ledet omfattar. Ibland rör det sig om den närmast föregående satsens proposition, ibland relateras B-ledet till ett längre och vagare avgränsat textsammanhang eller till förhållanden som ingår i talsituationen.

Det var vackert väder. Bilen spann som en katt. Radion spelade Brahms. *Dessutom* hade Anna lovat komma till kursen i kväll.

Där var hennes utfällbara skrivmaskin. Och där stod hennes egen lilla bandspelare. Gregor hade tidigt lärt henne hantera den, han ville att hon skulle ta upp motiv när han komponerade och inte hade tid att skriva ner noter. Hon hade *också* brukat spela in delar av konserter, hans eller andras. (R)

Se också exempel Advb § 23.

För att förstå vilken helhet som särskilt det additiva adverbialet inbjuder lyssnaren att låta B-ledet ingå i, måste denne kunna dra slutsatser med hjälp av kontexten, talsituationen och allmän omvärldskunskap:

En socialsekreterare kan finnas med vid barnavårdscentralens mottagning och finnas tillgänglig för samtal. Det behövs *också* fler psykologer. (S)
Ja säja vad man säja vill om skogen: civilisationen har *också* sina behag! (R)
De har fått ett visst stöd, men de har *också* utnyttjats och behandlats illa. (R)
– Hon sprider trivsel och värme. – Hon är prestigelös och kan lyssna på folk. *Dessutom* bor hon i radhus, är ordentligt gift […], är familjekär mor till tre döttrar, tycker om idrott, fåglar och växter. (S)
Birgit däremot var ganska vild. Och *dessutom* hade hon en helt annan sorts kläder. (R)

Korrelativa adverb, i många fall i par, anger också logisk relation mellan led (Advb § 48):

Han *både* simmar och spelar tennis. [additiv relation]
Dels målar han, *dels* spelar han schack. Eftersom han *dels* målar, *dels* spelar schack … [additiv relation]
Än målar han, *än* spelar han schack. Eftersom han *än* målar, *än* spelar schack … [additiv-disjunktiv relation]
Ömsom målar han, *ömsom* spelar han schack. Eftersom han *ömsom* målar, *ömsom* spelar schack … [additiv-disjunktiv relation]
Han är *visserligen* energisk, men han är också lite trögtänkt. [adversativ relation]
Den är *i och för sig* rymlig, men jag tycker inte om formen. [adversativ relation]
Antingen simmar han eller också spelar han tennis. [disjunktiv relation]
Han *varken* simmar eller spelar tennis. [disjunktiv relation]
Han har inte besökt *vare sig* Taiwan eller Kina. [disjunktiv relation]

[1] De konjunktionella satsadverbialen syftar ofta tillbaka på en tidigare sats och kan då sägas ha en anaforisk betydelse. Också i deras form röjs ibland denna betydelse: *dessutom*, *därtill*, *däremot*, m.fl. Jfr Advb § 20. Gränsen mot anaforiska fria adverbial med sats som korrelat som *till följd därav*, *trots detta*, *därför* etc. är ofta oklar.

§ 31. Syntaktisk funktion och distribution. Det konjunktionella satsadverbialets typiska plats är i mittfältet, mellan de obetonade modala satsadverbialen och det negerande satsadverbialet. Men också andra placeringar är vanliga. I synnerhet motsvaras konjunktionella satsadverbial oftare av initiala annex än vad fallet är med övriga satsadverbial. Om satsen har ett tydligt fokuserat led kan därutöver vissa konjunktionella adverbial placeras affokalt.

a) i mittfältet

Lars har *alltså* inte farit sin väg.

b) som finalt annex
Lars har inte farit sin väg *alltså*.

c) som fundament
Alltså har Lars inte farit sin väg.

d) som initialt annex
Alltså: Lars har inte farit sin väg.

e) affokalt
Också Lars har farit sin väg. Lars *också* har farit sin väg.

Olika konjunktionella adverbial har olika preferenser i fråga om ovanstående placeringsmöjligheter.

Konjunktionella satsadverbial kan ingå i bisatser vilkas innehåll logiskt relateras till sammanhanget i övrigt med hjälp av det konjunktionella adverbialet:[1]

Eftersom Anders {*likaså/emellertid/ändå/däremot/nämligen/alltså*} deltog i konferensen, bör han ha blivit informerad på ett tidigt stadium.
Om {*dessutom/likväl/således*} antennen har blåst ner är det väl lika bra att ringa reparatören genast.

Också satsekvivalenta konstruktioner kan innehålla vissa konjunktionella satsadverbial:

Att {*ändå/dessutom*} vilja spela Hamlet tyder på dåligt omdöme.
Filip hade sagt att han inte väntade sig något, men sedan mötte vi honom i parken *icke desto mindre* besviken över utgången.

I samordningar mellan icke satsformade led kan ett konjunktionellt adverbial stå i det senare ledet för att ange logisk relation mellan de båda leden (eller snarare mellan propositionerna i de satser som samordningsleden ingår i eller förutsätter):

en stor och *dessutom* vacker häst
en ny men *ändå* vacker byggnad
en billig men *å andra sidan* avsides belägen verkstad
en rymlig och *alltså* utrymmeskrävande bil
en bil eller {*också/alternativt/i stället*} en båt

I det första samordningsledet kan ett korrelativt adverb ange logisk relation mellan leden (Advb § 48, Samordn. § 12, 30, 37, 44):

Både stor och centralt belägen ska verkstaden vara.
Dels stor, dels centralt belägen ska verkstaden vara.
Han disponerar en *visserligen* stor men ändå billig verkstadslokal.
Bara en *antingen* dum eller totalt aningslös person skulle ha kunnat säga något sådant.

Ett *varken* vinst- eller prestigegivande förlag vill han inte köpa.
Ingen *vare sig* svensk eller dansk författare torde vara intresserad av att komma.

Mera detaljerade uppgifter om placering ges nedan under de olika betydelsegrupperna.

[1]Ett konjunktionellt satsadverbial kan någon gång stå i en bisats fastän det egentligen knyter hela meningen till det föregående:

Hon måtte ha suttit och drömt alldeles för länge. När hon *nämligen* tittade upp var han försvunnen. [≈ … var han nämligen försvunnen]

Additiva konjunktionella satsadverbial § 32–39

Syntaktisk funktion och distribution § 32–35

§ 32. Placering av additivt adverbial i sats utan fokus. När det additiva adverbialet står i en sats utan fokus placeras det liksom andra satsadverbial i mittfältet, som fundament eller i satsens slut:

Det regnade. Jan ville *dessutom* göra färdigt på vinden.
Det regnade. *Dessutom* ville Jan göra färdigt på vinden.
Det regnade. Jan ville göra färdigt på vinden *dessutom*.
Personalen tog *dessutom* risken att både smaka och lukta på innehållet […] (S)
Vi bytte *även* några ord, men jag hade mina misstankar så jag stannade vid hållplatsen. (S)
Dessutom är han en god företagare och administratör, varför han kallas manager. (S)
Jag nickade åt hennes håll och hon klämde till med Strauss och Verdi *dessutom*. (S)

Som fundament används knappast *också*, *även* (som dock huvudsakligen används i sats med fokuserat led enligt § 33: a).

Vi fick usel mat. *{*Också/Även*} regnade det i tre veckor.

I sats utan fokus kan *dels*, *än*, *ömsom* som fortsättare bara stå som fundament. Som fundament står ofta också *vidare*, *sedan*, *härnäst* m.fl. vilka som konjunktionella adverbial vanligen hänför sig till den egna satsens språkhandling, jfr § 34. Inget av dessa konjunktionella satsadverbial kan placeras i satsens slut.

{*Dels* har Lars/ Lars har *dels*} varit i Göteborg hela tiden, *dels* har två sekreterare varit sjuka. Jfr: *… (och) två sekreterare har dels varit sjuka. *Lars har varit i Göteborg dels, (och) två sekreterare har varit sjuka dels.

– Jag var extra laddad inför den här matchen. *Dels* spelade vi i Lidköping på min gamla hemmaplan, *dels* var det nyckelmatchen i VM […] (S)

Regeringen kommer inom kort med ett förslag om en ny treårig yrkesutbild-

ning för social service med vissa försök redan i höst. *Vidare* har socialstyrelsen uppdragits att till den 1 april lägga fram förslag som ska förbättra personalsituationen inom hemtjänsten och öka rekryteringen av vårdbiträden. *Vidare* ska äldreberedningen inom kort lägga fram sina förslag om hemtjänstens personalfrågor. (S)

§ 33. Placering av additivt adverbial i sats med fokus. I en sats med fokus (om fokus se nedan § 38) placeras det additiva adverbialet antingen (a) ungefär på samma sätt som i sats utan fokus eller (b) affokalt (jfr § 51).

a) I sats med fokus kan det additiva adverbialet placeras som i sats utan fokus bortsett från att *också*, *heller*, *även* inte ensamma kan utgöra fundament. (*Även* placeras dock hellre affokalt och står annars nästan bara i mittfältet; om placeringsregler för *heller* se § 79: b, 85: b.) Det fokuserade ordet är i nedanstående redaktionella exempel *Sofia*:

Sofia har *också* varit här.
Sofia har *inte heller* varit här.
Sofia har varit här *också*.
Sofia har inte varit här *heller*.
**Också* har Sofia varit här.

Sofia har {*likaså/jämväl/ävenledes*} varit här.
{*Likaså/Jämväl/Ävenledes*} har *Kalle* varit här.
Kalle har varit här {*likaså/jämväl/ävenledes*}.

Här kommer man ju *också* in på frågan om tillgång och efterfrågan på platser på lasaretten. (T)
Lokalerna skulle *även* användas till kurser i t.ex. dramatik, scenografi och sminkning. (S)
[Hans] författarskap har granskats i en doktorsavhandling som i dag recenseras. *Likaså* recenseras en bok med den franske kultursociologen Pierre Bourdieus texter översatta till svenska […] (S)

b) I sats med fokuserat led kan ett antal adverbial dessutom placeras affokalt som ett fokuserande adverbial. De står i första hand prefokalt (dvs. framför det fokuserade ledet): *också*, *heller*, *även*, *jämväl*, *ävenledes*, *ävensså*, i andra hand postfokalt (dvs. efter det fokuserade ledet).[1] Endast postfokalt står *med* (som har ledigt stilvärde). Endast prefokalt står *även*.

{*Också* Volvon/Volvon *också*/Volvon *med*} ska han sälja i morgon.
Han ska sälja {*också* Volvon/Volvon *också*/Volvon *med*} i morgon.
Också två polismän och en soldat skottskadades. (S)
Och *även* pressare känner jag en del och yrkesruggare, om ni nu vet vad det kan vara. (T)
Även här kommer det mer information under tisdagen. (S)

Applåder brakade, men *också* burop hördes. (R)
Även på Lidingö Tidning är medarbetarna tveksamma till att överta utgivningen. (S)
Inte heller om somrarna är det särskilt varmt på Svalbard.

[1] Särskilt *också*, *heller* förekommer i finalt annex tillsammans med finalt dubblerat led (Annex § 10):

Karlsson är smittad, {han *också/också* han}.
Karlsson är inte smittad, han *heller*.

§ 34. Placering av additivt adverbiellt led som hänför sig till språkhandlingen. När det konjunktionella adverbiella ledet hänför sig till den egna satsens språkhandling placeras det oftast som initialt annex. Placering som fundament, i mittfält och som finalt annex är dock också vanlig.

Till att börja med: Lotta ska sitta i soffan.
Till att börja med, så ska Lotta sitta i soffan.
Lotta ska *till att börja med* sitta i soffan.
Lotta ska sitta i soffan, *till att börja med*.
Till sist: Affärer på en marknad går inte ständigt med vinst. (S)
För det första, kyrkobyggnaden har vi varit inne så mycket på tidigare. (T)
För att börja med den tyngsta klassen så var vår svenske världsmästare sig inte riktigt lik. (S)
För det första så görs dom här radioprogrammen, TV-programmen hemskt tråkiga. (T)
Dessa visar *sammanfattningsvis* att man får in mycket pengar […] (S)
Det är inte din sak att hitta honom, *för det första*. (R)

När det additiva adverbiella ledet avser satsens språkhandling kan det fogas till andra typer av huvudsatser än de deklarativa:

Till att börja med: Var lugn.
Till att börja med: Är du riktigt vaken?
Till att börja med: Vem var det som skvallrade?
Till att börja med: Vilken vacker tröja du har!

Var *till att börja med* lugn.
Är du *till att börja med* riktigt vaken?
Vem var det *till att börja med* som skvallrade?

Var lugn, *till att börja med*.
Är du riktigt vaken, *till att börja med?*
Vem var det som skvallrade, *till att börja med?*
Vilken vacker tröja du har, *till att börja med*.

Vad fan gav du honom den där flaskan för *till att börja med?* (R)
Vad betyder Mälarbanan för näringslivet i Mälardalen och vissa hårt ansatta närliggande regioner såsom Bergslagen? *Slutligen* – vad betyder det hela för mil-

jö- och olycksfall på vägarna att vägarna avlastas och att trycket på vägunderhåll och -utbyggnader lindras? (S)
Till sist, Lars-Göran. Är du rädd att det skall bli mycket dopingsnack […]? (S)

§ 35. Placering av additivt adverbial vid samordnade icke satsformade led. Vid samordnade led placeras de additiva adverbialen affokalt vid det andra ledet, som fokuserande adverbial (§ 51–53):

en bok och {*också/dessutom/jämväl/vad mera är/i tillägg därtill*} en veckotidning
en bok och en veckotidning {*också/dessutom/jämväl/i tillägg därtill*}

Blir mannen dömd får han betala igen överhyran med ränta retroaktivt och *dessutom* böter […] (S)
Sif Ruud gör Ugglas moder samt en kokerska och *dessutom* organistens mor. (S)
[…] ett reklamtryck om muskelstärkaren Herkules; *dito* ett om veckopriset på kotletter, blöjor och kryddost […] (R)
Att vara begåvad räcker inte. Det behövs kontakter och helst en massa självförtroende *också*. (S)
Det innefattar mycken planering och avsevärda investeringar *dessutom* […] (S)

Av de parvis förekommande korrelativa adverben kan det första stå affokalt eller, om de samordnade leden står i slutfältet, alternativt i mittfältet:

eftersom han hade skrivit *dels* en roman, *dels* två diktsamlingar … eftersom han *dels* hade skrivit en roman, *dels* två diktsamlingar …

De blickar ner på sex tjejer, som är *ömsom* fnissiga och *ömsom* allvarliga. (S)
De har visat modellen av stora scenen och Peter Tillberg har berättat om de olika lösningar som *dels* var möjliga och *dels* spännande på en scen som Operans. (S)
Jag frågar Afanasiev om han inte ser en konflikt i detta att hans tidning *dels* skall presentera ”sanningen” (Pravda), *dels* fungera som agitator för det styrande kommunistpartiet. (S)
[…] affärsmän som *ömsom* sysslar med att sälja smör och *ömsom* med att tappa pengar. (R)

Språkvårdare har rekommenderat affokal placering av satsadverbialet vid båda samordningsleden.

Betydelse § 36–39

§ 36. Additiv betydelse. De additiva konjunktionella adverbialen erinrar till sin betydelse om de additiva konjunktionerna. Den additiva relationen är tämligen vag: det enda som sägs är att de båda ledens propositioner utgör en eller annan sorts helhet gentemot omgivningen.

Vi såg en tjäder i skogen. Vi fotograferade *också* en tall som hade kluvits av blixten. [Helheten är vad som händer under en skogspromenad.]

– Ska jag inte skjutsa dig? – Nej tack du. Jag skulle bara bli tvungen att göra ett alkoholtest på dig. *Dessutom* behöver jag motionen. (R)
Isen är inte i bästa skick och *dessutom* är banan oplogad. (S)
Den som hade bästa betyg i matematik var *också* bäst i allting annat. (R)
Hon ville att vi skulle förlova oss. Och hon ville *dessutom* att den förestående surströmmingsskivan skulle fungera som en form av förlovningsfest. (R)
Allhems böcker, som ju ofta har en mycket hög kvalitet och som *dessutom* är billiga (T)

De additiva konjunktionella satsadverbialen uppträder semantiskt och syntaktiskt på olika sätt. De kan indelas efter var de placeras i en sekvens av adderade led (inledare, fortsättare, avslutare, § 37). Det vanligaste är att ett additivt adverbial fungerar som fortsättare, dvs. relaterar ett B-led till ett föregående A-led ("A, likaså B", "A, vidare B"). Ibland kan additiva adverbial stå som uppräknare i vart och ett av de inbördes relaterade leden ("för det första A, för det andra B, för det tredje C").

En annan indelning tar fasta på vad det är som relateras: propositioner utan fokus, propositioner med fokus, språkhandlingar (§ 38–39).[1]

[1] Adverbet *också* kan antas ha additiv grundbetydelse. *Också* kan emellertid därutöver användas med annan, besläktad innebörd i olika syntaktiska och semantiska sammanhang. Exempel:

Nu ska jag börja läsa franska *eller också* börjar jag arbeta som reseledare. [*Också* är mer eller mindre pleonastiskt med disjunktiv innebörd efter *eller* som inleder huvudsats.]

Om det *också* skulle börja regna, måste du få jobbet färdigt innan kvällen. [*Också* ger koncessiv innebörd åt den konditionala bisatsen; jfr *även om*.]

Nej, den är inte billig. Men så är den rätt vacker *också*. [*Också* anger ett skäl till vad som sägs i föregående mening och har alltså närmast explanativ betydelse.]

Han hade beställt hem brännvin och det köpte hon *också*. [*Också* anger att satsens innehåll är i enlighet med vad som sägs i föregående sats och har alltså närmast konklusiv betydelse.]

Det här är då *också* en semester! [ironisk variant av föregående betydelsenyans]

I lexikaliserade förbindelser kan *också* stå tillsammans med svordomar och svordomsersättningar som interjektioner:

{Katten/Sjutton/Satan} *också*!

ANM. 1. Tidsadverbial som *ännu, fortfarande, åter, ånyo, igen* kan sägas ha additiv betydelse, eftersom de förutsätter att en redan aktuell eller känd aktion (som kan vara explicit nämnd eller underförstådd i textsammanhanget) fortsätter eller upprepas (jfr Advl § 103, 108–110, Advb § 43).

Bengt ringde flera gånger i förra veckan. Igår hörde han av sig *igen*.
Karin bodde kvar hemma efter skolan, och jag tror att hon *ännu* bor hos sina föräldrar.

ANM. 2. Additiv betydelse har också *ytterligare, ännu, till* (med funktion som gradadverbial till grundtal) eftersom de anger att något som gäller om ett visst antal referenter gäller om ett utökat antal referenter av samma slag.

Nu har hon skrivit {*ännu/ytterligare*} en bok.
Anders köpte två motorsågar *till*.

§ 37. Additiva adverbial som inledare, fortsättare, avslutare och uppräknare. Additiva konjunktionella adverbial är liksom motsvarande konjunktioner främst fortsättare, dvs. de relaterar ett B-led till ett föregående A-led. Men ett additivt konjunktionellt adverbial kan också utmärka det första av två relaterade led eller det avslutande ledet i en serie av relaterade led eller numrera de olika uppräknade leden i en helhet.

a) Fortsättare:

också, heller [negationsberoende, § 79: b, 85: b], även, jämväl, ävensså, ävenledes, likaså, likaledes, tillika, desslikes

dessutom, därutöver, härutöver, därtill, härtill, därjämte, härjämte, i tillägg till detta, yttermera, vad mera är, vidare, dito, för resten, för övrigt, i övrigt

sedan, därnäst, härnäst, så, än en gång, för att fortsätta historien

Och en sådan typ av forskning har vi ju haft mycket av inom germanistiken och säkert *också* inom andra ämnen […] (T)
Zumel var en nära medarbetare till förre presidenten Ferdinand Marcos och *dessutom* bror till Antonio Zumel […] (S)
Hon är en vän av bestämda, uttalade former […] Hennes färger är *likaledes* bestämda, uttalade – svart, vitt, rött och en lite vass blågrön färg. (S)
Städet är nämnt, *därtill* behöver Timmy spiselkrokar och ässja. (S)
Inalles rörde det sig om tretton fartyg. *Därutöver* var ännu en slagstyrka med hangarfartyget ”J F Kennedy” på väg. (S)

b) Inledare:[1]

till att börja med, för att börja från början, inledningsvis

Det handlar om en mödosam process. *Till att börja med* är affischmakaren mycket styrd. Styrd av filmbolag, styrd av regissörer och importbolag […] (S)
För att börja med denne Herr Olsson så påminde han mycket om Holger Höglund i sin spelstil. (R)

c) Avslutare:

för att summera, för att göra en lång historia kort, för att komma till punkt, avslutningsvis, sammanfattningsvis, allt i allt, till råga på allt, till på köpet, till yttermera visso

till slut, till sist, slutligen, sist men inte minst, ytterst
Sammanfattningsvis svarade flickorna för en snygg VM-insats. (S)
Slutligen har vi 1983 Winkeler Hasensprung Riesling Spätlese (nr 6605, 95:–) från Wilhelm Wasum. (S)

d) Uppräknare:

för det första, för det andra etc.[2]

För det första finns inget bevisat samband mellan kärnkraftsavvecklingen och ett

fördubblat elpris. […] *För det andra* skulle ett fördubblat elpris […] innebära en lång rad anpassningsåtgärder från företagens sida […] (S)

För det första så läser jag nästan aldrig Boråstidningen. (T)

Först och främst ökar patienternas valfrihet i valet av läkare och vårdplats. *För det andra* ökar konkurrensen och därmed pressas sannolikt kostnaderna ned. *För det tredje* kan de stora sjukhusen avlastas om även privatpraktikerbesök ersätts med medel från Försäkringskassan. *Till sist* innebär tillåtna alternativ inom sjukvården att personalen har möjlighet att välja sin arbetsgivare. (S)

Som icke-numrerande uppräknare fungerar korrelativa adverb som *än … än*, *ömsom … ömsom*, *dels … dels*.[3]

Viggen har *ömsom* höjts till skyarna och kallats världens bästa stridsplan, *ömsom* tagits ner på jorden med tillmälen som ”en svindlande affär” och ”århundradets fiasko”. (S)

Dels kandiderade Frankrike till både sommar- och vinterspel, *dels* är det 1992 ett hundra år sedan Coubertin födde olympiatanken. (S)

[1] Vid samordning av satsled används *både* (korresponderande med *och*) och *såväl* (korresponderande med *som*) som inledare:

Han har *både* besökt Oslo och Rom. Han har besökt *både* Oslo och Rom.
Han har *såväl* besökt Oslo som Rom. Han har besökt *såväl* Oslo som Rom.

[2] I skrift används i stället för *för det första* etc. ibland bara siffran:

(1) har hyresgästen redan ersatt fastighetsägaren och (2) har denne inte inkommit med ytterligare anspråk.

[3] Ett mellanting mellan additiva och adversativa konjunktionella adverbial är *å ena sidan – å andra sidan*:

Inom lärarutbildningen kan man förutsäga intensiva motsättningar mellan dem som i enlighet med UHÄ-förslaget vill satsa på professionell identitet och trygghet med okontroversiella bilder av människan, samhället och skolan *å ena sidan*, och dem som i likhet med Lundgren vill iscensätta ett kunskapssökande inom lärarutbildningens ram – men med didaktikens kunskapssyn som grund *å andra sidan*. (S)

§ 38. Additivt adverbial i sats med och utan fokus. I typfallet relaterar ett additivt konjunktionellt adverbial den egna satsens proposition till ett tidigare aktuellt sakförhållande:

Det dåliga vädret höll i sig. Vi hade motorproblem *också*.

Ludwig Wästfelt anlitades under många år av Svenska turistföreningen, STF, som fotograf. Hans bilder publicerades ofta i STF:s årsskrifter. Wästfelt var *dessutom* i många år STF:s ombud i Jokkmokk. (S)

Valdagen kungjordes av Botha när han i fredags talade vid parlamentets öppnande. Han angav *också* riktlinjerna för sitt partis kampanj […] (S)

Värmefläkten i badrummet var borttagen. Våta skidkläder fick vi hänga till tork på olika ställen i det minimala sovrummet. *Därtill* var ena spisplattan trasig. (S)

Inte sällan är emellertid B-ledet en sats vars betydelse överensstämmer med det implicita eller explicita A-ledets utom i ett led. Detta kontrasterande led är satsens fokus och resten den bakgrund varemot det fokuserade ledet avtecknar sig.[1]

När det additiva adverbialet hänför sig till ett fokuserat led hävdar talaren med satsen att propositionen gäller för det fokuserade ledets referent samtidigt som det presupponeras att den gäller för minst en annan referent i jämförelsemängden (eller motsvarande för led utan egentlig referens). Additiva adverbial som kan fungera på detta sätt är adverbial med fortsättarbetydelse som *också*, *även*, (*inte*) *heller*, *med*, *jämväl*, *dessutom*, *därutöver* m.fl.

Sixten har köpt en bil. Han har {*också/dessutom/även/jämväl/därtill*} skaffat sig en båt.
Men än så länge verkade han vara på gott humör. På Ålandsbåten hade han *också* varit på gott humör – på utresan. (R)
Posten hade varje dag med sig brev till henne, själv skrev hon *också* varje dag. (R)
Flera har slutat med sitt missbruk och *även* de övriga sköter sig. (S)
Innovationstakten var skrämmande låg, kvaliteten på producerade varor *likaså*. (S)
Lokalradion var på plats, och det tog inte många minuter förrän de flesta tidningar var på plats *också*. (S)
Värst är det i lokalpressen men *även* de stora Wientidningarna rasar. (S)

Det additiva adverbialet kan stå i satser av olika slag:

Lennart ska *också* resa till Berlin.
Ska du *också* resa till Berlin?
Res du till Berlin *också*.
{Eftersom/Om/När} du åker till Berlin *också* …

Ibland är A-ledet inte direkt angivet i texten:

Sixten har egen villa. Anders har *också* en ˈsommarstuga. [Det underförstås att Anders har en egen villa som Sixten.]
Pernilla har *också* en collegetröja. [Det underförstås att någon annan, t.ex. den tilltalade, har en collegetröja liksom Pernilla.]

[1] Gränsen mellan satser med och utan fokus är inte alltid klar. Också gränsen mellan fokus och bakgrund i satsen är ofta flytande. Se § 57, 82.

§ 39. Additivt adverbiellt led som diskursmarkör. Additivt adverbiellt led (som satsadverbial eller annex) kan användas för att ange hur den språkhandling som utförs med den sats där ledet ingår, logiskt förhåller sig till textsammanhanget och talsituationen i övrigt. Ofta fungerar då det additiva adverbialet som en sorts upplysning till lyssnaren om hur framställningen är disponerad. Additiva

adverbiella led vilka ofta fungerar som sådana diskursmarkörer är t.ex. de följande:

för resten, för övrigt
till att börja med, för att börja från början
vidare, för att nu fortsätta historien
för att nu {summera/komma till punkt/sammanfatta}, avslutningsvis, sammanfattningsvis, allt i allt

De olyckliga armenierna, *för att nu återkomma till vårt århundrades grövsta förbrytelse*, lär ha vant sig vid dödsmarscherna genom den syriska öknen. (R)
För att avsluta vårt samtal: stora delar av Västeuropa tror att kapitalismens tid är ute och att den liberala demokratin håller på att gå under. (R)
Vidare … att arbeta tillsammans är en fråga om beroende. (R)

Gränsen mellan funktionerna som diskursmarkör och som markör av logisk relation mellan sakförhållanden är vag, särskilt när den egna satsen är en påståendesats som själv beskriver en språkhandling eller liknande mental aktion.

Till att börja med kan konstateras att tiden efter andra världskriget medfört att barnpsykologisk expertis fått ett allt större inflytande […] (S)
Sammanfattningsvis kan konstateras att statsminister Carlsson klarade sig helskinnad genom sin första allmänpolitiska debatt. (S)
Man kan *vidare* bl.a. peka på transportekonomiska och handelspolitiska faktorer […] (R)

Adverbiella led som *för resten*, *för övrigt* har en karakteristisk funktion att markera det som sägs som sidoanmärkning eller som inledning till ett nytt ämne:

Örebro besegrade AIK, 5–0, i lagens första möte i allsvenskan, då bröts AIK:s långa segersvit, ja det är *för övrigt* AIK:s enda förlust den här säsongen … (S)

Dom räcker för att påminna oss om de synnerligen ojämlika tider som flytt. *Förresten* så är väl arvsskatten alldeles för hög redan, för att det ska vara någon mening med att ligga på en knölig kapitalmadrass. (S)

I ett samhälle här nere som heter Fritsla, just där jag är född *förresten*, har det slagit sig ner en sån där grekisk koloni. (T)

Inte sällan används uttryck som anger tidsordning om språkhandlingen, varvid de med förbleknad tidsbetydelse kommer att fungera som additiva konjunktionella adverbial:

först som sist, först av allt
sedan, härnäst, därnäst, än en gång, återigen
till sist, slutligen, till slut

Slutligen … jag måste dra upp en trivial detalj. (R)
Sen *slutligen*, den fjärde gruppen, som vi förmodligen inte kommer att hinna med att diskutera, är friska personer […] (T)

Vad slutligen stenknäcken beträffar så förekommer den konstant vid några matningsställen, alla rätt nära Hersbyholmslunden. (S)
Om jag till sist skall samla många experters profetior till en enda, så vinner en ryss med lagårdsbred rygg 30 km – Vladimir Smirnov. (S)
Till sist en anmärkning som tyvärr gör många besvikna: det finns inget bra alkoholfritt i klassen vita viner. (S)

Också andra additiva konjunktionella adverbial används ibland för att relatera B-ledets språkhandling till det föregående, t.ex. *dessutom*, *likaledes*, *likaså*, *för resten*, *för övrigt*.

Adversativa konjunktionella satsadverbial § 40–44

§ 40. Översikt. Adversativa konjunktionella satsadverbial uttrycker att satsens innehåll på ett eller annat sätt står i motsats till eller strider mot ett annat innehåll, ofta aktualiserat i samma satsfogning eller i den tidigare kontexten. De adversativa satsadverbialen sönderfaller i två semantiska typer.

a) Motsättning:

i gengäld, däremot, å andra sidan, tvärtom, omvänt

b) Sviken förväntan:

ändå, dock, ändock, i alla fall, emellertid, inte desto mindre, likväl, trots allt, lik(a) förbannat [svordom], alltnog, hur som helst, i varje fall, i alla händelser

Satser med adversativa satsadverbial kan ofta parafraseras med eller samförekomma med adversativt *men*:

Hon vill inte ta jobbet. *Ändå* har hon faktiskt sagt ja. Jfr: Hon vill inte ta jobbet, men hon har faktiskt (*ändå*) sagt ja.

Som adversativa satsadverbial kan också räknas sådana korrelativa adverbial som ingår i det första ledet av en adversativ samordning: *visserligen*, *i och för sig*, *för all del*. (Se vidare Samordn. § 37, 44.)

Hon är *visserligen* klok, men det här klarar hon nog inte.
Det har hittills inte gått alltför bra *visserligen*, men vi har inte förlorat hoppet än.
I och för sig har det inte gått så bra hittills, men vi ska nog reda upp det.
Det går *för all del* rätt bra, men vissa saker kan vi nog förbättra.

Som adversativa satsadverbial fungerar *än*, *också*, *så* i generaliserande bisatser (Bisatser § 114) och konditionala bisatser (Bisatser § 136).

De adversativa satsadverbialens syntaktiska och semantiska användning är otillräckligt undersökt.

§ 41. Syntaktisk funktion och distribution. Adversativa konjunktionella satsadverbial placeras liksom övriga satsadverbial i mittfältet, som fundament eller i satsens slut (eventuellt som finalt annex):

Det har *i gengäld* regnat nu i tre dagar.
I gengäld har det regnat nu i tre dagar.
Det har regnat nu i tre dagar *i gengäld*.

Filip vill *ändå* stanna ett tag till.
Ändå vill Filip stanna ett tag till.
Filip vill stanna ett tag till *ändå*.

Det har *emellertid* inte regnat på flera månader.
Emellertid har det inte regnat på flera månader.
Det har inte regnat på flera månader *emellertid*.

På vänsterkanten är *däremot* kritiken av författningen mer riktad mot innehållet. (S)
Däremot var inte målvakten Kenneth Johansson lika pålitlig som vid tidigare matcher. (S)
Du förstod nog inte riktigt det där, jag förstår dej nu *däremot*. (R)
Utan tvekan är det så, att de bekännelsetrogna stod på en vacklande grund, när de *å ena sidan* upprepade gånger bekände sin solidaritet mot den nya överheten i samhället, *å andra sidan* motsatte sig denna nya överhets totalitära anspråk […] (R)

I af-sats placeras *däremot* ofta framför subjektet om detta inte är obetonat (jfr § 8):[1]

[…] en viss procent av aktiestocken övergick till regeringen, medan *däremot* arbetarnas löner låg kvar på samma nivå […] (R)
Om *däremot* allt går väl, så betyder det […] att hemtagna vinster bidrar till att bevara eller förstärka vår ekonomiska styrka […] (R)

Tvärtom, tvärtemot, omvänt kan inte placeras i satsens slut.

Uttryck som fungerar som adversativa satsadverbial kan också stå som initiala annex. Detta gäller särskilt *tvärtom* bland adverbialen som anger motsättning och *hur som helst, alltnog, för all del* men också andra bland de uttryck som anger sviken förväntan (vilka då ofta föregås av *och, men*). Som initiala annex fungerar hithörande uttryck vanligen som diskursmarkörer, jfr § 44.[2]

Tvärtom, jag tror att det fordrar en viss sorts företagsamhet hos folk att verkligen bryta upp från sin miljö och skapa sig en ny tillvaro. (T)
Men *i alla fall*, som kunder har vi ju många invandrare. (T)
Men man vågar väl knappast säga att planen var dålig. Men *trots allt* – vi får vara nöjda med en poäng på bortaplan … (S)
{*Hursomhelst/Alltnog*}: Nästa dag gav de sig av.
Så teg vi i kapp en stund. *Dock*, en intervjuares plikt är just att – intervjua. (R)

Ett adversativt satsadverbial (och motsvarande annex) används framför allt i satser som anger ett påstående. Förekomst i andra typer av satser är avhängig av satsens och satsadverbialets betydelse.[3]

Varför har du *ändå* kommit hit?
Om du *ändå* tar cykeln, måste du klä på dig ordentligt.
Att han *ändå* överklagade var väl ingen överraskning.
Borde vi inte alla gå in nu *ändå?* (R)
Skriv på *ändå*! (R)
Då har vi svårt att få in dom utav alla människor förstås som *ändå* säger att vi ville vara med. (T)

Adversativa satsadverbial som anger sviken förväntan förekommer också i satsekvivalenta led samt i det senare av två icke satsformade samordningsled.

Många sjönk snart ner till de inföddas levnadssätt utan att *likväl* bli ett med dessas älskvärda sinnesförfattning […] (R)
Jag lovade henne att *ändå* prata med kuratorn. (R)

De förbigåendes fulländade artighet gör att de inte ens tycks märka denna *trots allt* sällsamma västerlänning […] (R)
Han hade ett smalt, men *ändå* mycket vackert ansikte […] (R)
[…] en föralldel något förlegad men *ändock* ridderligt skyddande inställning […] (R)
en inte så vacker men *i gengäld* effektiv gräsklippare

Postfokalt (mest efter fundament) placeras optionellt *däremot* samt även *å andra sidan, å ena sidan, å sin sida, i sin tur*:[4]

Daghemmet *däremot* är mycket välplanerat.
Daghemmet *däremot* har man placerat i bottenvåningen.
?Man har placerat daghemmet *däremot* i bottenvåningen.

Tysken *å andra sidan* kunde inte komma förrän nästa år.
Tysken *å andra sidan* har vi flyttat till inköpsavdelningen.
?Vi har flyttat tysken *å andra sidan* till inköpsavdelningen.

[1] I vissa fall kan denna placering uppfattas som prefokal:

Bray hade inte köpt någonting åt barnen Edwards, vilket *däremot* Bayleys gjort. (R)

[2] Till skillnad från andra konjunktionella satsadverbial kan *tvärtom* fungera ensamt som en självständig mening:

Inte så att rapportens förslag om successiva devalveringar av den svenska kronan anammats. *Tvärtom!* Avståndstagandet är nära nog enhälligt. (S)
Notväxlingen ledde inte till någon minskad återdumpning av senapsgas. *Tvärtom.* Danskarna började också tillämpa Östersjökonventionens nödparagraf och slänga tillbaka gas i havet. (S)

[3] *Ändå* används med förbleknad betydelse av sviken förväntan bl.a. i desiderativa och expressiva huvudsatser:

Om jag *ändå* fick en videokamera!
Vilka duktiga barn du har *ändå*!

[4] Vissa adversativa satsadverbial kan stå prefokalt vid satsens fokus:

[…] och tingsrätten *tvärtom* upphävde i sin dom den anmälningsplikt till polisen han hittills haft. (S)
Däremot tioåringen vet vad det är frågan om. (T)

I varje fall, i alla fall, i alla händelser kan också stå prefokalt (jfr fokuserande satsadverbial som *åtminstone*, § 62):

I varje fall det här kan vi nog ta med.

§ 42. Betydelse: Motsättning. Adversativa satsadverbial kan ange att B-ledet kontrasterar mot A-ledet i ett visst avseende. Ofta innebär B-ledet att något framhålles om en viss referent i stället för något som gäller om samma eller liknande referent i A-ledets sammanhang. (Jfr Samordn. § 34.)

Vi har inga grisar. {*Däremot/I gengäld*} har vi många hästar.

Det adversativa satsadverbialet understryker snarare skillnaden mellan två sakförhållanden än att det ena ledets sakförhållande skulle vara logiskt orimligt eller oväntat i förhållande till det andra (jfr § 43).

Adversativa satsadverbial som anger motsättning kan användas i sats med ett eller två fokus.[1] Ofta antyder satsadverbialet att motsättningen är baserad på motsatt värdering av de kontrasterade alternativen.

Soffan är gammal och behöver lagas. *Å andra sidan* är den mycket vacker och fjädringen verkar perfekt.
I Skåne regnar det. I Småland är det *i gengäld* ['till skillnad från i Skåne'] riktigt snöväder.
Hennes yngre bror vill bli konstnär, tror jag. Den äldre brodern har *däremot* rätt realistiska planer.

Adversativa satsadverbial är av två slag:

a) *Däremot, för sin del,* {*i/till*} *gengäld, i sin tur, i stället, å andra sidan, å sin sida, åter*[2] anger kontrast i allmänhet:

Området är gammalt och husen är egentligen i akut behov av en renovering. *I gengäld* har hyresgästerna lägre hyra. (S)
Priset är förstås högt, men *i gengäld* får du en av vinvärldens rariteter. (S)
Till den alternativa medicinens synsätt hör just viljan att bygga upp människan och mobilisera hennes inre resurser till att bekämpa sjukdomar. Skolmedicinen *däremot* lägger inget ansvar på patienten, och många vill kanske ha det så. (S)
Precis som med oboister är det nästan hopplöst att få tag på någon som spelar fagott. Hade det *däremot* gällt trombon så hade det blivit rusning. (S)

Med betydelsen 'däremot', 'i gengäld' används också *på samma gång, samtidigt*:[3]

[…] han var mycket nöjd med tillvaron, fast *på samma gång* hade han sina sorgsna perioder. (R)
Adelaide talade till henne men ignorerade henne *på samma gång*. (R)

Korrelativt *å ena sidan* används i A-ledet korresponderande med *å andra sidan* i B-ledet:

Å ena sidan har jag läst spanska, *å andra sidan* har jag glömt all grekiska jag har kunnat.

b) *Tvärtom, tvärtemot* anger att kontrasten är diametral:

Det märkliga är att mina följeslagare är upprörda över den obildade befolkningen som inte tvekar att kasta böcker […], medan jag *tvärtemot* häpnar över rikedomen och visdomen hos en soptipp där man till och med finner böcker. (R)
Inte minst svårt var det att ta emot läkarnas beskyllningar om att hon var oansvarig och spelade hasard med sitt liv. Själv tyckte hon *tvärtom* att hon gjorde allt hon kunde för att värna om livet. (S)
– Ja, man åker utan stress, och man känner aldrig att det är jobbigt med en femmil. *Tvärtom*, det är roligt att åka långt. (S)

Omvänt, tvärtom kan ange att de båda kontrastpunkterna har bytt plats i A- och B-leden:

Först älskade Per Elsa. Nu älskar {*omvänt/tvärtom*} Elsa Per.
Nu har jag vunnit insikt om att "Nécessité fait loi" bokstavligen betyder att "Nödvändigheten skapar lagen", och att *omvänt* Lagen skapar nödvändigheten. (R)
[…] när Caesar jobbade var Bosse hemma och *tvärtom*. (R)

Motsättningsrelation mellan A-led och B-led kan också anges med korrelativa adverb i A-ledet såsom *visserligen, för all del, i och för sig*. A-led och B-led förbinds då vanligen med konjunktionen *men*.

[1] När adverbialet anger kontrast mellan två fokuserade led i vardera ledet, kan B-ledet också parafraseras med bisats som inleds av *medan*:

Här regnar det. I Småland är det *i gengäld* snöväder. ≈ Här regnar det, medan det är snöväder i Småland.

[2] *Åter* används särskilt när fler än två led kontrasteras:

Vissa effekter känner man till, andra är misstänkta medan *åter* andra inte ens låter sig avslöjas. (S)

Jfr också § 36 Anm. 1.

[3] Som adversativa adverbial kan man också betrakta *snarare, snarast, rättare sagt, fastmer*(*a*) (formell stil). Semantiskt är de besläktade med och kan ofta parafraseras med konjunktionen *utan*.

Han är inte dum. *Snarare* är han bara långsam. ≈ Han är inte dum utan (han är) bara långsam.

§ 43. Betydelse: Sviken förväntan. Ett adversativt satsadverbial kan ange att den egna satsens sakförhållande inte stämmer med ett tidigare nämnt sakförhållande. Grundbetydelsen är att B-ledet strider mot de förväntningar som A-ledet väcker. Ofta är B-ledets sakförhållande inte en väntad konsekvens av A-ledets (A-ledet anger otillräckligt hinder), eller också är B-ledets sakförhållande inte en väntad konklusion av det som sägs i A-ledet (A-ledet anger en vilseledande premiss). Jfr Samordn. § 35.

Det regnade för en stund sedan. *Ändå* är yttertrappan torr. [Förväntad konsekvens: Följaktligen är yttertrappan våt.]
Yttertrappan är torr. *Ändå* regnade det för en stund sedan. [Förväntad konklusion: Alltså har det inte regnat.]

Sekvensen A-led + B-led med adversativt adverbial som anger sviken förväntan kan ofta parafraseras så att A-ledets innehåll anges i en koncessiv bisats underordnad B-ledet:

Bengt läste aldrig. *Ändå* gick det bra för honom i examen. ≈ Fastän Bengt aldrig läste, gick det bra för honom i examen.
Det lyste i fönstret. *Emellertid* svarade ingen när vi ringde på. ≈ Ingen svarade när vi ringde på, fastän det lyste i fönstret.

Man kan skilja mellan två typer av satsadverbial som betonar den svikna förväntan olika starkt:[1]

a) Stark motstridighet

Det adversativa satsadverbialet anger med eftertryck att B-ledet är motsatsen till vad man kunde ha förväntat sig. Adverbialet är då ofta anaforiskt, dvs. det syftar direkt på ett nämnt sakförhållande ('trots detta'). Sådana satsadverbial samförekommer ofta med konjunktionen *men* och är ofta starkt betonade. Hit hör t.ex. satsadverbial som:

ändå, ändock, likväl [också vid svag motstridighet (b)], lika fullt, lik(a) förbannat [svordom], trots allt, i alla fall, icke desto mindre

Mauds far såg koncentrerad ut, men *ändå* fullkomligt frånvarande. (R)
De har gott om pengar och granna saker, men de ska *likväl* alltid tjäna andra. (R)
Hon rörde sig med raska kliv men klagade *likväl* över värk i höftlederna. (R)
Man var nödd att klä sig varmt med sämskskinnströja under bluslivet, med flera vadderade stubbar och med tjock virkad sjal i kors över bröstet och knuten där bak. Men frös och huttrade gjorde man *lika fullt*. (R)
Åter detta maliciösa leende, som kan göra en både undrande och förargad. *Lik förbannat* måste man ju ha en diagnos. (R)
Här råder en trivsam oordning. *Icke desto mindre* vet låtsasfarmor var hon har sina prylar […] (R)

Motstridigheten kan gälla också gentemot något som finns i de samtalandes omvärldskunskap. Då är det adversativa adverbialet oftare obetonat och kan parafraseras med uttryck som *vad man än säger*, *fastän det kanske inte ser så ut*, *när det kommer till kritan*.

Man måste ju hålla distans. En präst är *ändå* förmer än en folkskollärare. (R) [t.ex. trots att jämlikheten ökar i samhället]

Ta ett nappatag till, nu när *ändå* det värsta är över. (R) [t.ex. trots att en hel del återstår att göra]

Så hon ser inte ner på sin mor som *ändock* är ett simpelt tjänstehjon? (R)

Borta är den retsamma attityd, av vilken det *trots allt* fanns en del i förra brevet. (R)

Gott bröd bakar hon *i alla fall*, fick hon fram med munnen full. (R)

I satser med fokus kan *i alla fall* användas för att ange hypotetisk kontrast mot andra än det fokuserade ledets referent:

Har du sett något så äckligt? Här badar då inte jag *i alla fall*. (R) ['även om andra gör det']

Svågrar brukar veta. *I alla fall* gjorde min det. (R) ['även om inte andra gör det']

Stark motstridighet behöver inte gälla gentemot den föregående satsen utan kan också avse en upplysning tidigare i texten:

Anders sa att han inte skulle gå på festen. När jag träffade honom i dag var han trött, för han hade i {*alla fall/ändå*} gått på den där festen.

b) Svag motstridighet

Satsadverbial som anger svag motstridighet betonar den svikna förväntan mindre, och gränsen mot satsadverbialen som anger motsättning (§ 42) är vag. Adverbialet är inte sällan obetonat. Det karakteriserar snarare språkhandlingen än den egna satsens propositionella innehåll. Satsadverbial med denna betydelse har ofta en vidareförande funktion i texten. Hit hör t.ex. satsadverbial som *emellertid*, *alltnog*. Svag motstridighet anges med följande adverbial:

emellertid, dock [kan också ange stark motstridighet enligt (a)], i varje fall, i alla händelser, hur som helst, alltnog [nästan bara som initialt annex eller fundament]

Konkurrenten har dragit tillbaka sitt anbud. Faran är *emellertid* ännu inte över.

Faran är ännu inte över. Konkurrenten har *emellertid* dragit tillbaka sitt anbud.

Det är en grådisig, kylig söndagsmorgon som *dock* bjuder på en icke oäven nordostlig vind. (R)

Ibland lät det mer som ett slags gråt. Oftast såg de *emellertid* stränga och farliga ut. (R)

Det verkade som om hon tyckte om att plugga, *i varje fall* strävade hon alltid efter bästa resultat. (R)

När ett satsadverbial som anger svag motstridighet används, måste A-ledet innefatta den närmast föregående huvudsatsen (även om den därutöver kan sträcka sig bakåt över en vag del av den föregående texten). Därför kan ett adverbial av denna typ inte stå i en sats som sägs vara en väntad konsekvens av eller en väntad orsak till den föregående huvudsatsens sakförhållande.

*Han var trött, för han hade *emellertid* gått på festen.
*Han hade gått på festen, så han var *emellertid* trött.

[1] På gränsen till fria adverbial i verbfrasen står bl.a. följande uttryck som anger stark motstridighet:

trots detta, detta till trots, oansett detta

§ 44. Betydelse: Ny fas i textförloppet. Satsadverbial som anger svag motstridighet (§ 43: b) används ofta för att avisera en ny fas i textförloppet.[1] De signalerar då ofta att den sats där de själva står anger en förutsättning för det som sedan skall berättas.

Sovjetiska katastrofer har, om man får döma av den inhemska pressen, inte förekommit. Sedan något år tillbaka har *emellertid* detta tabu brutits. – Nu råkar även vi ut för katastrofer, säger Viktor Afanasiev. Nu skriver vi om dem. (S)

Det är ju inte annat än naturligt att medicinsk expertis är med och formar beslut och ger råd om hur en epidemi ska bekämpas. *Emellertid* finns en väsentlig skillnad mellan den medicinska expertisen och den barnpsykologiska. I det första fallet finns det en förhållandevis gedigen och pålitlig kunskap att förmedla. I det barnpsykologiska fallet förhåller det sig annorlunda. (S)

Flottan låg nu vid Seines mynning. Det var *dock* en sak som oroade kung Harold: nordvindarna höll visserligen borta normanderna, men det gav möjligheter för de slemma norrmännen under Harald Hårdråde att bege sig med sin flotta från Trondheim och landstiga på engelska ostkusten. (S)

Förr var matcherna mellan de tre allianslagen någonting som alla inblandade såg fram emot och de brukade spelas som generalprov inför seriepremiären. Numera spelas matcherna när det finns tid. [Nytt stycke:] *Alltnog* möts GAIS, titelförsvarare efter fjolårets tre oavgjorda resultat, och IFK Göteborg – därtill på gräs. (S)

Satsadverbial som anger svag motstridighet antyder ofta att A-ledet kanske är mindre viktigt eller mindre pålitligt men att man ändå kan tillåta sig en summering därav och gå vidare i texten ('hur det nu än var med detta så …'):

[…] men det tycks vara så att taket sänkts, eller kanske har golvet höjts. *Hur som helst* var det väldigare förr. (R)

Är det en elak fråga? *I varje fall* så förstår hon mycket väl undermeningen i den. (R)

Alltnog, hur som helst liksom *vare därmed hur som helst, hur det nu kom sig, hur det nu är med den saken* används endast som diskursmarkörer (som satsadverbial eller annex) och signalerar ett återvändande till berättelsens huvudlinje efter diverse mer eller mindre betydelsefulla utvikningar:

Men vägen till narkotikaberoende är betydligt mer snårig och komplicerad än så. *Hur som helst* kan inte åtgärderna mot aids anstå till dess vi fått bukt med narkotikan. (S)
Eller också är det bara ett vanligt tråkigt tryckfel. *Hur som helst*, i den nya upplagan av ”Stockholms byggnader” som kommer i år ska det bli rätt. (S)
Alltnog, snötäcket sätter sig mer och mer för varje dag […] (R)

[1] I ungdomligt språk används *i och för sig* (mest som initialt annex) utan korresponderade *men*, snarast för att markera att meningen utgör en avvikelse från huvudframställningen:

I och för sig, jag har ju lägenhet. (T)
I och för sig, jag trivs där. (T)

Konklusiva konjunktionella satsadverbial § 45–46

§ 45. Syntaktisk funktion och distribution. De konklusiva konjunktionella satsadverbialen står i mittfältet, som fundament eller i satsens slut:

Under januari släpades nära 600 felparkerade och hindrande fordon bort. Kostnaden blev *sålunda* 300 000 kronor. (S)
Miljöförstöringen är något som människan själv åstadkommit och *följaktligen* är det människan som kan råda bot på den. (S)
Jag tycker femtitusen låter ganska mycket, *alltså*. (T)

Dessutom står i synnerhet *alltså* som initialt annex:

– *Alltså*, hur orolig är du? säger experten. – Tja, ganska orolig, meddelar Svensson. (S)
Nej, mina barn ser också på ”Bamse” och tycker om den. *Alltså*, jag tycker barn ska se på Bamse […] (S)
Således: från nyåret 1946 och fram till slutet av oktober 1947 kände jag mig som, och var ju också, uteslutande Dagens Nyheters Romkorrespondent. (R)

Konklusiva adverbiella led förekommer i olika typer av huvudsatser samt i icke satsformade meningar:

Meditation i grupp hålls på måndagar, udda veckor, på Kom Helhetscenter, Tunavägen 32 i Österskär. Kom *alltså* den 9 februari kl 20. (S)
Ge *alltså* allting till dem som ingenting har […] (R)
Accepteras *alltså* hjärndöd i dagens samhälle? (T)
Var det en minibuss, *alltså?* (R)
Alltså Dalaröbor! Uppfostra era ungar, litet disciplin krävs även av er. (S)

Kan du hjälpa till med denna inventering så hör av dig hit! Vi förmedlar vidare till föreningen. *Alltså* välkommen med bidrag: bilder, berättelser, data. (S)

Också bisatser kan innehålla konklusiva konjunktionella satsadverbial (som anger att satsens sakförhållande enligt talaren följer av eller sammanfattar något som tidigare har sagts):

{Om/Även om/När/Eftersom} Kerstin *alltså* ska köpa huset, så …
en flicka som *alltså* bara kunde tänka sig hjälp av mig (R)
begreppet simulation som *alltså* betyder förställning (R)
För eftersom vi *alltså* inte vet hur sådana där typer tänker […] (R)
Inte heller den förrädiska vårkylan har åsamkat mig nämnvärda bekymmer, om jag nu *alltså* bortser från den första natten. (R)

ANM. När *alltså* används obetonat som initialt annex skulle det likaväl kunna betraktas som konjunktion, jfr *så*, Konjn, subjn, infm. § 2: e.

§ 46. Konklusiv betydelse. Ett konklusivt konjunktionellt satsadverbial (eller motsvarande annex) anger att B-ledet är en slutsats som man kan dra av A-ledet:[1]

Det lyser i fönstret. *Alltså* är Anders nog hemma.

Som konklusiva adverbial används:[2]

alltså, då, därmed, följaktligen, följdriktigt, således, sålunda

Alltså och *då* har neutralt stilvärde. De övriga används mest i neutralt och formellt skriftspråk.

Marknadsvärdet av fondens värdepappersportfölj uppgick vid årsskiftet till 1 335 miljoner kronor. Anskaffningsvärdet för denna portfölj var 1 158 miljoner. Vid årsskiftet fanns *alltså* en dold reserv på 177 miljoner. (S)
Hon har två repor på högra kinden, som efter två piskslag, men de fortsätter nedåt utan att ta hänsyn till vecket vid hakan. *Alltså* tillhör de inte motivet utan bildens yta. (S)
En av dem riskerar att dömas för mordet på den belgiska gränspolisen. Han riskerar *således* att utvisas till Belgien. (S)
Alla sedda och hörda fåglar som kan identifieras räknas under exakt fem minuter på varje punkt. Totalt 100 minuters aktivt fågelräknande per tur *således*. (S)
För Stockholms del blev det den fjärde kallaste sedan 1756, överträffad bara av 1814, 1809 och 1774. Den blev *sålunda* klart kallare än krigsvintrarnas januarimånader i huvudstaden och den kallaste på 173 år. (S)

Ett konklusivt adverbial kan parafraseras med konjunktionen *så*:

Hennes pengar är slut. *Följaktligen* kan hon inte gå på bio i kväll. ≈ Hennes pengar är slut, så hon kan inte gå på bio i kväll.

En konvers till det konklusiva konjunktionella satsadverbialet är det explanativa konjunktionella satsadverbialet *nämligen* (§ 47):

Hon kan nog inte gå på bio i kväll. Hennes pengar är *nämligen* slut.

Ett konklusivt adverbial anger att talaren har dragit en slutsats, vanligen utifrån något som tidigare har sagts av honom själv eller av någon annan. Slutsatsen kan vara att det förhåller sig så som det sägs i den sats där satsadverbialet ingår.

Han har måst avbryta bygget en tid. {*Följaktligen/Således*} blir han inte färdig med huset förrän till sommaren.
Jaha, bilen är *alltså* stulen.
Om bilen *alltså* är stulen, vad vill du göra åt det?
När kommer *alltså* din bror hit?

Slutsatsen kan föranleda en språkhandling. Då förefaller det gärna som om satsadverbialet karakteriserar själva språkhandlingen snarare än innehållet i den sats varmed språkhandlingen genomföres.[3] På detta sätt används särskilt *alltså*. Tydligast är denna funktion när språkhandlingen inte är ett påstående (och när adverbialet därför normalt står i annan satstyp än deklarativ huvudsats, § 45).

Kör *alltså* hem Anna. [uppmaning]
Ska du *alltså* köra hem Anna? [underställande fråga eller uppmaning]
Vem ska du *alltså* köra hem? [sökande fråga]

Slutsatsen kan vara tentativ: särskilt i tal kan *alltså* tillsammans med frågeintonation ge en deklarativ huvudsats funktion av fråga:

Du har *alltså* inte varit i affären?

Alltså används ofta med vag konklusiv anknytning till det föregående som summering av det sagda, som en inledning till ett nytt delämne eller för att ange återgång till ett tidigare lämnat ämne:[4]

På senare tid har etanolen under kampanjliknande former utmålats som äventyrlig eller rentav skadlig. Detta motsägs av erfarenheter från t.ex. USA och Brasilien. Det motsägs också av olika tester som gjorts på svensk etanol, bl.a. vid BP:s avancerade motorlaboratorium i London. Vidare är det faktiskt så att bensinbolagen redan har börjat med alkoholinblandning i bensinen här i Sverige, bl.a. för att höja kvaliteten och göra karburatorsprit onödig. Etanol är *alltså* bevisligen ett fullgott motorbränsle som kan användas för inblandning i bensin eller oblandad i t.ex. städernas bussar. (S)
”Det är inte dags ännu. Det ska vara mer teori”, sa han så hårt och bestämt att alla satte sig igen. ”Det är sant, förlåt mej”, sa Lotta. ”*Alltså*: när det är ett verb så ska det vara s på det i tredje person singularis!” (R)
Du lyssnar ju inte! *Alltså*, för tre–fyra månader sen lät jag tapetsera vindsrummet här uppe med gammelrosa tapeter […] (R)

Som ett konklusivt satsadverbial används *då* särskilt i uppmaningar, emotiva yttranden och frågor. Det hänför sig då snarare till språkhandlingen än till innehållet i den sats varmed språkhandlingen utförs:

Men skriv det *då*! (T) [Dvs.: Jag uppmanar dig alltså härmed att skriva det.]
Hur känns det idag, *då?* (S) [Dvs.: Jag frågar dig alltså härmed hur det känns idag.]
Du har *då* dina makabra påhitt. (R)

Gränsen mot *då* som förstärkande modalt satsadverbial (§ 20) är vag. Jfr också Advb § 27.

[1] De konklusiva adverbialen, särskilt *alltså*, *sålunda*, kan användas för att specificera det föregående och kommer därmed betydelsemässigt att erinra om explanativa konjunktioner och adverbial:

Han hade Louise med sig, *alltså* sin syster.

Allt eftersom drinkarna sjunker i glasen sänker också gästerna garden och blir alltmer hämningslösa i sitt uppträdande. Var och en gläntar på dörren till sin privata lilla skräpkammare. *Sålunda* visar sig kontorschefen vara en erotisk hycklare av stora mått. (S)

På liknande sätt används *med andra ord* (jfr § 23):

Han har vunnit framgångar i Stockholm. Han har *med andra ord* lagt huvudstadspressen för sina fötter.

Jämför den lexikaliserade ordgruppen (*det*) *vill säga*, *dvs.* som övergått till att fungera som ett slags konklusiv konjunktion (Konjn, subjn, infm. § 2: e).

Alltså förekommer placerat som annex i vardagligt talspråk som (en förhållandevis svag) emfasmarkör:

Hon är toppen, *alltså*.

[2] Om premissen, dvs. A-ledet, är hypotetisk anges konklusionen med *i så fall*, *då*:

Tror du verkligen att hon kommer? {*I så fall/Då*} vill jag också vara med.

[3] Gränsen mellan att kommentera språkhandlingen och att kommentera det sakförhållande som hävdas är emellertid vag. När det sistnämnda dominerar fungerar adverbialet närmast som ett fritt kausalt adverbial.

Lars såg inte till någon på expeditionen. *Alltså* gick han därifrån. [*Alltså* anger det första sakförhållandet som orsak till att Lars gick.]

Jfr § 49. I gränsområdet mellan fria adverbial för kausal relation med syftning på föregående sats och konklusiva satsadverbial förekommer förutom de ovan anförda uttrycken också t.ex.:

därför, fördenskull, som framgår av det föregående, i och med detta, härigenom, härmed, i så fall, mot bakgrunden av det sagda

[4] Som initialt annex används *allt i allt* med en summerande, ibland konklusiv, betydelse. Uttrycket kan också fattas som additivt av den typ som anger att ett led följer på en serie av exempel eller liknande (jfr § 39).

Explanativt konjunktionellt satsadverbial § 47

§ 47. ***Nämligen.*** Ett explanativt konjunktionellt satsadverbial anger att B-ledet är en förklaring till A-ledet. Som explanativt satsadverbial fungerar *nämligen*. De explanativa satsadverbialen är alltså konverser till de konklusiva (§ 46). A- och B-leden är i typfallet påståenden.

Han är nog hemma. Det lyser *nämligen* i hans fönster.
Det som kan bli årets filmhändelse i USA äger rum redan nu på fredag. Då har *nämligen* Woody Allens nya film, ”Radio Days”, premiär. (S)
Men redan första september ska vi kunna flytta in. Då måste *nämligen* mina föräldrar lämna sin lägenhet. (S)
Om den ene deserterar, är det *nämligen* den andres plikt att skjuta ner honom. (R)

Det explanativa konjunktionella satsadverbialet kan ofta parafraseras med explanativ konjunktion (*ty*, *för*, *det vill säga*):

Han är nog hemma, för det lyser i hans fönster.

Det explanativa *nämligen* står normalt i mittfältet och någon gång i satsens slut men aldrig som fundament:[1]

När stressen lättar förändras *nämligen* kroppens biokemi […] (S)
Jag är ogift. Jag är präst, *nämligen*. (R)
*Jag är ogift. *Nämligen* är jag präst.

Det explanativa *nämligen* står också prefokalt vid ett inskjutet eller efterställt specificerande led, t.ex. en apposition:

Och det som Anders Ehnmark påpekar beträffande Machiavelli, *nämligen* att där finns mycket att lära oavsett på vilken sida av barrikaderna man står, det gäller i lika hög grad Guicciardini. (S)
Hultenheim hade i sin artikel tagit upp ett exempel till granskning, *nämligen* Wahlström & Widstrands utgåva av Dostojevskijs ”Bröderna Karamazov” i ny översättning av Staffan Dahl. (S)

Om det specificerande ledet är en bisats kan *nämligen* flyttas in i bisatsen:

Det behöver ju inte vara särskilt mycket handledning för att den ska bli dominerande, om *nämligen* handledaren inte går med på att eleven arbetar självständigt. (T) [≈ … nämligen om …]
[…] Laurie ägnade sig åt att vara oförbehållsam och kvick och ytterst nykter, om man *nämligen* inte visste att han aldrig pratade utom när han var lummig. (R)

[1] *Nämligen* kan placeras i bisats fastän det egentligen är den överordnade satsen som förklarar det föregående:

Eftersom hon *nämligen* inte hade några pengar, kunde hon inte gå på bio den kvällen. = Eftersom hon inte hade några pengar, kunde hon *nämligen* inte gå på bio den kvällen.

Disjunktiva konjunktionella satsadverbial § 48

§ 48. Betydelse och distribution. Ett disjunktivt konjunktionellt satsadverbial anger att ettdera av A- och B-leden gäller (*alternativt*, *antingen*, *endera*) eller att inget av dem gäller (*varken*, och indirekt *vare sig*).

Som disjunktivt konjunktionellt satsadverbial används *alternativt* i B-ledet ungefär synonymt med den disjunktiva konjunktionen *eller*. Det placeras vanligen som fundament; mera sällan står det i mittfältet eller i satsens slut.[1]

Vi ger oss av i morgon. *Alternativt* väntar vi till i övermorgon. ≈ Vi ger oss av i morgon eller vi väntar till i övermorgon.
Vi väntar *alternativt* till i övermorgon. Vi väntar till i övermorgon, *alternativt*.

Som disjunktiva adverbial fungerar också de korrelativa *antingen*, *endera* (talspråk), *varken*, *vare sig* som står i A-ledet och korresponderar med ett följande *eller* (Advb § 48: b, Samordn. § 30).

a) *Antingen*, *endera* kan relatera hela deklarativa huvudsatser till varandra. I skriftspråk står då *antingen* vanligen som fundament i den sats som uttrycker A-ledet.

Antingen kommer du i morgon eller ({också/så}) tar jag hand om din cykel.
Antingen är det bara killar som slåss om SM-medaljerna, eller också är det bara tjejer. (S)

Härutöver kan *antingen* användas i samordningar av satsled. Då står *antingen* prefokalt, omedelbart före det första samordningsledet, eller som fundament eller i mittfältet (när samordningsleden står i slutfältet):

Prefokalt:

Han har gift sig *antingen* med Lisbet eller med Anna.
Han har gift sig med *antingen* Lisbet eller Anna.
Antingen med Lisbet eller med Anna har han gift sig.
Med *antingen* Lisbet eller Anna har han gift sig.
Han *antingen* skriker eller bråkar på alla lektioner.
[…] inramade fotografier […] som visade modern *antingen* ensam eller tillsammans med familjen. (R)
Vi kan säga att i niohundranittinio fall av tusen så kommer en penicillininjektion att medföra *antingen* ingenting eller att patienten blir bra. (T)

Som fundament:

Antingen har han gift sig med Lisbet eller med Anna.
Antingen slutar han eller jag! (S)
Antingen skriker eller bråkar han på alla lektioner.

I mittfältet:

Han har *antingen* gift sig med Lisbet eller med Anna.

Det får *antingen* bli han eller jag … (R)
Clark är *antingen* döpt efter nån av Bernts idoler eller Ingegerds […] (R)

Språkvårdare har av tydlighetsskäl rekommenderat affokal placering av *antingen*.
Om *antingen* som koncessiv subjunktion se Konjn, subjn, infm. § 8: d.

b) *Varken* kan inte relatera hela huvudsatser till varandra utan används bara vid samordnade satsled. *Varken* placeras där prefokalt eller i mittfältet. *Varken* har negerande betydelse och placeras därför ogärna prefokalt i slutfältet.[2]

Prefokalt:

Varken med Lennart eller med Svante har han samarbetat.
Han *varken* sjunger eller spelar numera.
Varken verket eller branschen tror att man snabbt kan stoppa smittan. (S)
Och varför skulle den det när *varken* partier eller riksdag har reagerat för den senaste kursändringen. (S)
?Han har samarbetat *varken* med Lennart eller med Svante.

I mittfältet:

Han har *varken* samarbetat med Lennart eller med Svante.
Jag menar, vad ska jag säga? Att jag är sjuk, så jag *varken* kan fiska eller hugga ved? (S)

I ledigt språk används ofta *varken* tillsammans med annan negation, dvs. negeringen markeras dubbelt:

Du ser då inte ut till att kunna sköta *varken* det ena eller det andra. (R)
Det blir inte tal om Katrineholm *varken* fjärde mars eller senare. (R)
Hon vågade inte se *varken* åt Lovisa eller Egon […] (R)
[…] men ännu hade inget förbud lyckats avskaffa *varken* fattigdomen eller ensamheten … (R)
Jag har inte hört *varken* positiva eller negativa synpunkter på det. (T)

Språkvårdare rekommenderar *vare sig* (jfr (c) nedan) när en annan negation förekommer i satsen. Om samordningen som inleds med *varken* kan fattas som ett förklarande tillägg, brukar dock den dubbla negeringen accepteras.

Det blir inte tal om Katrineholm – *varken* fjärde mars eller senare.
Jag kunde ingenting göra, *varken* till eller från. (R)

c) *Vare sig* är negationsberoende (§ 79). Det kan inte relatera hela huvudsatser utan används bara vid samordnade satsled som står i slutfältet och placeras då prefokalt vid första samordningsledet.

Han ville inte äta *vare sig* i dag eller i går.
Moravia hade aldrig hört talas om *vare sig* Olle eller Sigge … (R)
Den schweiziska expertisen var inte så imponerad *vare sig* av spelet eller resultatet. (S)

Vissa språkbrukare använder dessutom *vare sig* synonymt med *varken*, dvs. med egen negerande betydelse. Språkvårdare avråder från detta bruk.

Jag såg fortfarande på henne, men hon verkade *vare sig* ledsen eller glad […] (R)

Vare sig kan fungera som koncessiv subjunktion med samma betydelse som *antingen* (Konjn, subjn, infm. § 8: d).

[1] *Eller* kan ibland (särskilt regionalt) fungera syntaktiskt som en sorts disjunktivt adverbial liksom *annars*, *eller* (*ock*)*så*, dvs. stå som fundament och följas av det finita verbet i deklarativ huvudsats (Samordn. § 27):

Persson ska vara på plats i morgon *eller* får han byta avdelning.
Men han är okunnig: han vet inget om bestarna som han har över sig, har inte sett dem och upptäckt dem! *Eller* har han vant sig vid dem, så han är trubbad och inte längre störs av deras vedervärdighet! (R)

[2] *Varken* kan liksom negerande satsadverbial placeras i överordnad sats trots att negationen närmast avser den underordnade satsen (jfr § 77):

Hon tror *varken* att filmen är bra eller dålig.
Jag tror *varken* han lägger puzzle eller tänker, sa Gerda. (R)

Språkvårdare har avrått från denna konstruktion.

ANM. Den disjunktiva betydelsen är besläktad med negerad villkorsbetydelse: A alternativt B ≈ Om icke A så B och omvänt. Som disjunktiva adverbial kan därför också betraktas *annars*, *eljest*, *i annat fall*, *om icke*, *varom icke* som är anaforiska villkorsadverbial ('om det inte är så'; jfr *då*, *i så fall* 'om det är så').

Vi ger oss nog av i morgon. {*Annars/Eljest*} väntar vi till i övermorgon.

Som disjunktiva konjunktionella satsadverbial kan möjligen redovisas *också*, *så* när de samförekommer med den disjunktiva konjunktionen:

Harald tar med sig möblerna nästa gång, eller {*också/så*} skickar vi dem med nästa ordinarie transport.

§ 49. Avgränsning av konjunktionella satsadverbial mot andra adverbial. Gränsen mellan konjunktionella och andra satsadverbial är ibland oklar. Sålunda kan adverbial som primärt är modala implicera en logisk relation liknande den som uttrycks med konjunktionella adverbial.

Hon och barnen är sjuka, och han var *naturligtvis* ledsen och trött. [Det modala adverbialet implicerar att den egna satsens proposition följer av det föregående.]

Han är egentligen för gammal. *Konstigt nog* låter de honom vara kvar. [Det modala satsadverbialet implicerar att den egna satsens proposition strider mot det föregående.]

Vissa modala satsadverbial har ofta en tydligt textuell funktion som liknar de konjunktionellas (se t.ex. § 24 om *ju*).

Som fokuserande adverbial (§ 50) skulle det additiva *också* (med synonymer, § 37: a) kunna räknas, eftersom det ofta används i sats med fokuserat led och liksom de fokuserande adverbialen ofta placeras affokalt.

Han har varit *också* hos chefen för Arvikagruppen. *Också* hos chefen för Arvikagruppen har han varit. [Jfr: *T.o.m.* hos chefen …]

Konjunktionella satsadverbial relaterar normalt till ett explicit föregående textsammanhang, medan de fokuserande satsadverbialen oftare relaterar till ett implicit sakförhållande. Dock används även fokuserande adverbial inte sällan med relation till något som explicit sagts i det föregående, och då blir avgränsningen vag mot de konjunktionella adverbialen.

Min syster är märkvärdigt språkbegåvad. Hon kan *t.o.m.* tala franska.
Min syster har svårt för språk. Hon kan *bara* tala engelska.
Min syster vill inte läsa språk. Hon kunde väl *åtminstone* lära sig tyska.

Vag är gränsen också gentemot de fria adverbialen, eftersom också dessa anaforiskt kan ange logisk relation (t.ex. kausal, koncessiv, konditional, konklusiv) till tidigare sats:

Hans sista bok har gått fantastiskt bra. *På grund av detta* är hans ekonomi på väg att saneras.

I de flesta fall utmärker sig de fria adverbialen gentemot de konjunktionella satsadverbialen (liksom mot övriga satsadverbial) genom att de kan brytas ut, negeras och utgöra ett kvesitivt led:

Det var redan mörkt ute. Det var {*därför/*följaktligen*} som Anders hade tagit med sig lyktan. Jfr: {*Därför/Följaktligen*} hade Anders tagit med sig lyktan.

Många adverbial som anger konklusion eller sviken förväntan och som till sin struktur stämmer med andra fria adverbial kan dock inte heller brytas ut etc.[1] Sådana adverbial utgör därför gränsfall mellan konjunktionella och övriga adverbial.

Det lyser i fönstren. *Det är i så fall de nog är hemma. Jfr: {*Då/I så fall*} är de nog hemma. [≈ alltså]

Bengts cykel är borta. *Det är annars hade jag trott att han var hemma, för det lyser i hans fönster. Jfr: {*Annars/I annat fall*} hade jag trott att han var hemma.

Det gick bra för Berglunds här. ?Det var *trots detta* som de sålde och flyttade söderut. Jfr: *Trots detta* sålde de. [≈ ändå]

[1] Jämför också *därför*, när det anger talarens konklusion snarare än kausalt samband mellan sakförhållanden:

Det lyste i fönstren. ?Det var *därför* de nog var hemma. Jfr: *Därför* var de nog hemma. [≈ alltså]

ANM. Anledningen till att fria adverbial som anger konklusion eller sviken förväntan inte kan brytas ut är antagligen att det utbrutna ledet skall vara en uttömmande beskrivning, något som ett uttryck för premiss eller för otillräckligt hinder av logiska skäl inte kan vara.

Fokuserande satsadverbial § 50–64

§ 50. Översikt. Fokuserande adverbial framhäver prototypiskt ett satsled vars referent relateras till en (ofta vag eller underförstådd) mängd av referenter (jämförelsemängden) vilka hade kunnat spela samma roll i satssammanhanget. I jämförelsemängden ingår också det fokuserade ledets referent. Satser med fokuserande adverbial används ofta när talaren vill ange det som anmärkningsvärt att satsens proposition gäller just om det fokuserade ledets referent av alla de referenter som jämförelsemängden omfattar. Jfr Advb § 47.

De fokuserande satsadverbialen kan delas upp på följande semantiska undergrupper:

a) Adverbial som fokuserar ett satsled genom att hävda att propositionen gäller för inga andra referenter i jämförelsemängden än för referenten till detta led, t.ex. *bara*.

b) Adverbial som fokuserar ett satsled genom att hävda att jämförelsemängden är identisk med referenten till detta led, t.ex. *just*.

c) Adverbial som fokuserar ett satsled genom att hävda att propositionen gäller för dess referent i högre grad eller i lägre grad än för de andra referenterna i jämförelsemängden, t.ex. *framför allt*, *särskilt*, *allra minst*.

d) Adverbial som fokuserar ett satsled genom att hävda att propositionen gäller för referenten till detta led vare sig den gäller även för någon annan referent i jämförelsemängden eller ej, t.ex. *åtminstone*.

e) Adverbial som fokuserar ett satsled genom att hävda att propositionen mot förmodan gäller för referenten till detta led liksom att den (mer väntat) gäller för minst en annan referent i jämförelsemängden, t.ex. *till och med*, *inte* (…) *ens*, *redan*.

f) Adverbial som fokuserar ett satsled genom att hävda att propositionen gäller för referenten till detta led liksom att den gäller för minst en annan referent i mängden, t.ex. *bland annat*.

Fokuserande adverbial kan också på motsvarande sätt framhäva led som inte har referens i egentlig mening. Adverbialet relaterar då en egenskap, en aktion etc. till en mängd av andra egenskaper, aktioner etc. som hade kunnat spela samma roll i satssammanhanget. Relationen kan vara av samma slag som vid referentiella led.

Jaromil betraktade alltid sig själv *framför allt som skald* … (R)

Dom utnyttjar […] alla tänkbara raster också […] och *bara jobbar*. (T)

Ett syntaktiskt särmärke för fokuserande adverbial är att de gärna placeras affokalt, dvs. intill det fokuserade ledet. De står vanligen före det fokuserade ledet (prefokalt) men kan också stå efter (postfokalt). Det affokalt placerade ledet hör ordföljdsmässigt och prosodiskt samman med det fokuserade ledet men ändrar inte dettas syntaktiska funktion.

Åtminstone riksdagsmännen måste du försöka påverka. Du måste försöka påverka *åtminstone riksdagsmännen*.

Riksdagsmännen åtminstone måste du försöka påverka. Du måste försöka påverka *riksdagsmännen åtminstone* allt du kan.

De fokuserande adverbialen placeras annars mest i mittfältet eller sist i slutfältet, medan placeringen som fundament är marginell utom för ett fåtal fokuserande adverbial:

Jag kan *åtminstone* vara med *på måndagarna*.
På måndagarna kan jag vara med *åtminstone*.
Åtminstone kan jag vara med *på måndagarna*.

Det fokuserade ledet är ofta starkt betonat. Betoningen visar vilket led som det fokuserande adverbialet hänvisar till, exempelvis när adverbialet inte står affokalt.

''*Riksdagsmännen* måste din bror försöka påverka *åtminstone*. Riksdagsmännen måste *din* ''*bror* försöka påverka *åtminstone*.

Din bror måste *åtminstone* försöka påverka ''*riksdagsmännen*. *Din* ''*bror* måste *åtminstone* försöka påverka riksdagsmännen.

Om de negationsberoende *ens*, *en gång* se § 79.

ANM. 1. De negerande adverbialen (*inte*, *icke*, *ej* m.fl.) som också ofta avser fokuserade led har syntaktiska och semantiska likheter med de fokuserande adverbialen. De har dock många andra egna karakteristika och redovisas därför i denna grammatik som en egen typ av satsadverbial (§ 65–87).

ANM. 2. Fokuserande adverbial anknyter ofta mer eller mindre explicit till den tidigare kontexten, vilket medför att gränsen mot konjunktionella adverbial är vag. I exempel som de nedanstående relaterar vanligen de fokuserande satsadverbialen till något som presenterats tidigare i texten.

Han har *bl.a.* köpt fyra får.
Han har *åtminstone* köpt fyra får.

Bland de konjunktionella adverbialen används särskilt *också* med synonymer oftast i satser med fokuserat led. Även i fråga om placering överensstämmer *också* då med de fokuserande adverbialen. (Se § 33.)

Också Anders har köpt en tavla av henne.

ANM. 3. Placeringsmässigt och semantiskt finns det klara likheter mellan korrelativa adverb som *både*, *antingen*, *varken*, *vare sig* (här redovisade som konjunktionella adverbial, § 30) och de fokuserande satsadverbialen. Den typiska platsen för de korrelativa adverben är omedelbart framför det led som fokuseras. Också de korrelativa adverben framhäver en viss referentmängd i förhållande till en annan referentmängd: *både* understryker att satsens utsaga avser båda medlemmarna i mängden, *varken* att den inte gäller något av alternativen i mängden, *antingen* att den avser vilket som helst (men bara ett) av mängdens alternativ.

ANM. 4. Placeringsmässigt erinrar approximerande uttryck som *liksom* och (i nyare talspråk) *typ* i vissa av sina användningar om fokuserande satsadverbial. De placeras gärna affokalt vid led av olika slag och anger att uttrycket skall tolkas ungefärligt. Orden har inskottskaraktär och påverkar därigenom inte – lika litet som de fokuserande satsadverbia-

len – den syntaktiska funktionen hos det led som de ansluter sig till. (Se också Konjn, subjn, infm. § 8 not 1).

Han såg alltid {*liksom* med trötta ögon/med trötta ögon *liksom*} på en.
Liksom hur pass medveten ska man vara […] (T)
Han brukar {*liksom* vagga/vagga *liksom*} när han pratar.
Hon kan vara {*liksom* upphetsad/upphetsad *liksom*} vid sådana möten.
Linda hade gärna {*typ* en röd basker/en röd basker *typ*} eller något sådant på sig.
Han {*typ* viskar/viskar *typ*} om han ska beställa något.

Syntaktisk funktion och distribution § 51–58

§ 51. Affokal placering. Det är typiskt för de fokuserande satsadverbialen att de placeras affokalt, dvs. omedelbart före eller efter det fokuserade ledet. Det fokuserande adverbialet kombineras med det fokuserade ledet till ett satsled av samma slag som det fokuserade ledet ensamt skulle vara. Ett fokuserat subjekt är alltså ett subjekt även om det har konstruerats med ett affokalt led.

{*Bara Elsa/Elsa exempelvis*} ville gärna komma. [subjekt som fundament]
Han ville bjuda {*bara Elsa/Elsa exempelvis*}. [objekt i slutfältet]
Han har nog pratat {*bara med Elsa/med Elsa exempelvis*}. [bundet adverbial i slutfältet]

Affokal placering är vanligen prefokal (§ 52), men kan också vara postfokal (§ 53).

ANM. Affokal placering har utom de fokuserande satsadverbialen framför allt vissa konjunktionella satsadverbial: *också* m.fl. (§ 33), *däremot* m.fl. (§ 41). Affokalt framför finit verbfras placeras särskilt vissa approximationsbetecknande adverbial. Jfr även § 50 Anm. 4.

Han {*nästan/så gott som/liksom/mer eller mindre/praktiskt taget*} somnade under föreläsningen.
Hon *tvärtom* berömde förslaget.
De *formligen* sprutade av raseri.

§ 52. Prefokal placering. Fokuserande adverbial kan placeras prefokalt vid ett fokuserat primärt satsled. Adverbialet är då vanligtvis obetonat.

Endast barnen misslyckades han med att fängsla.
Endast engelska flaggan får hissas! (R)
Endast då kan en upplevelse av ödesgemenskap uppstå […] (R)
Endast ensam på öde öar, skeppsbruten, inbillar man sig att detta har hänt en. (R)
Endast med tvekan kom rösterna, musiken och leken igång. (R)
Endast om du blir sjuk […] kan du få tillstånd att ta emot altarets sakrament. (R)
Johan svarade *endast* fåordigt, och samtalet ebbade ut. (R)
[…] en tystnad *endast* bruten av vattnets plask runt hans knän […] (R)

Det fokuserade ledet kan vara av olika slag (jfr § 58). Om det fokuserade ledet är en finit verbfras kan dock endast *bara*, *blott*, *endast* samt *till och med*, (*inte*) *ens*, (*inte*) *en gång* stå prefokalt.[1]

Min dotter {*bara/endast/t.o.m./inte ens*} rörde vid lejonet.
*Min dotter {*särskilt/bl.a.*} rörde vid lejonet.

När det fokuserade ledet är rektion, placeras det fokuserande adverbialet prefokalt vanligtvis framför hela prepositionsfrasen:

Stadsträdgårdsmästaren vill plantera rosor {*endast/i synnerhet/åtminstone/t.o.m.*} framför entrén.
Sekreteraren ville tala {*endast/framför allt/åtminstone/t.o.m.*} om chefstjänstemännen.
Det förgångna har ett värde *uteslutande* för politiska syften. (S)
Frågeformulären *åtminstone* från de statliga utredningarna tenderar att bli alltmer omfattande […] (S)
För dom dör ju *bara* på nån månad. (T)

I formellt språk kan det fokuserande adverbialet placeras mellan en preposition och dess rektion, dvs. prefokalt i förhållande till nominalfrasen.

Nytillskottet lovsjungs av *i synnerhet* kunder som är angelägna om att få ringtrycket korrekt avläst. (R)
Man skulle kunna tala om *enbart* dom som är medvetslösa. (T)

Om prepositionen tillhör det fokuserade ledet, dvs. när den bidrar till att ange vilket led som det fokuserande adverbialet avser, måste dock det fokuserande adverbialet stå före prepositionen:

Stadsträdgårdsmästaren vill plantera blommor *t.o.m.* ''bakom häcken (inte bara framför häcken).
Han föreställer sig […] de känslor, tankar, värden och sätt att leva som finns hos detta folk, inom människorna men *framför allt* mellan människorna […] (R)

När ett satsvärdigt led, t.ex. en infinitivfras, innehåller eller utgörs av ett fokuserat led kan det ta ett prefokalt fokuserande adverbial som kommenterar det satsvärdiga ledets proposition, inte hela satsens:

Hon har bett mig att {*bara/framför allt/åtminstone*} tala vid middagen.
Hon har bett mig att tala {*bara/framför allt/åtminstone*} vid middagen.
De här rosorna är hållbarare än {*särskilt/t.o.m./exempelvis*} de där.
Han körde omkring i gamla bilar, *särskilt* i en gammal Audi, när han var ute och pratade med folk.

I vissa fall kan ett led som är bestämning i ett blockled ta eget prefokalt fokuserande adverbial:[2]

Jag skulle vilja rekommendera de {*företrädesvis/huvudsakligen/enbart*} *blå* tapeterna. [Dvs. 'tapeterna som företrädesvis etc. är blå'; satsadverbialet fokuserar adjektivfrasen *blå* och kommenterar dess underförstådda proposition.]
Jfr: Jag skulle vilja rekommendera företrädesvis de blå tapeterna. [Satsadverbia-

let fokuserar hela nominalfrasen och kommenterar satsens proposition.]

De numera {*endast/blott/bara*} *fyra* tjänarna gjorde allt för att hålla slottet och dess herre i ett hyggligt skick. [dvs. tjänarna som numera endast etc. var fyra]

Han hade noterat ett *särskilt hos systern* påfallande drag av intellektuell rörlighet, för att inte säga oro. [dvs. ett drag som var påfallande särskilt hos systern]

Se vidare § 57.

[1] Led med negationsberoende fokuserande adverbial (jfr § 79) tar som prefokalt led negationen intill sig om de står tidigt i satsen. Negationen står däremot i mittfältet om det fokuserade ledet står senare i satsen.

Inte ens Lars har vi sett till i dag.
**Ens* Lars har vi *inte* sett till i dag.
Vi har *inte* sett till *ens* Lars i dag.
*Vi har sett till *inte ens* Lars i dag.

[2] Särskilt i talspråk förekommer det också att huvudordet i ett blockled tar eget prefokalt fokuserande adverbial:

Men vi har ju haft mycket duktiga *framför allt* tyskar inom textilindustrin. (T)

ANM. Prefokal placering kan betraktas som de fokuserande adverbialens prototypiska placering. Inte minst i talspråk placeras dock fokuserande satsdverbial i mittfältet.

§ 53. Postfokal placering. De flesta fokuserande adverbial kan stå postfokalt, dvs. omedelbart efter det fokuserade ledet.[1]

Benägenheten att placeras postfokalt varierar för de olika betydelsegruppernas ord.

Bara-typens och *just*-typens ord (§ 59–60) placeras rätt sällan postfokalt:

[…] diakonien i Nya Testamentet är ändå något mer än barmhärtighetsverk *bara*. (R)
Man förkunnade oss att de heligaste ting var sagor *blott* […] (R)
Ska vi då ta nån liten snutt *bara* på det här med religionsfriheten. (T)

Särskilt-typens ord (§ 61) placeras rätt ofta postfokalt:

Ja, jag har haft stor tur med min kökspersonal, kokerskan *i synnerhet* är mycket skicklig i sitt arbete […] (R)
Ingen skulle nånsin komma ihåg om jag drunknade därute, Carl-Henning *allra minst*. (R)
[…] han hade i all tid varit alldeles för svag för allt vad kvinnfolk hette, för Elna och hennes mor *inte minst*. (R)
Det är en duktig flicka, ämne till en utmärkt husa *framför allt*. (R)
Mrs Carlyle *i synnerhet* höll med Marvin på ett smickrande sätt. (R)

Åtminstone-typens (§ 62) ord placeras rätt ofta postfokalt:

Och därmed tycktes han nöja sig – tills vidare *åtminstone*. (R)
[…] vi ville vänta till efter begravningen *åtminstone*. (R)
Jag, *åtminstone*, hör inte till dom som låter klänningar hänga i garderoben […] (R)
Just nu är det ju en stor arbetslöshet, säsongsmässigt *åtminstone*. (T)

Av *till och med*-typens ord (§ 63) placeras *till och med*, *ens*, *en gång* postfokalt rätt ofta medan *redan* rätt sällan står postfokalt:

Hon och den globala kvinnorörelsen, *till och med*, har insett att kvinnor och män måste sträva tillsammans mot det stora målet. (R)
Dom som var akademiskt utbildade *till och med*, dom kunde ju inte få sina tjänster här. (T)
[…] man ska gå tyst på tå, då får man se skogens djur och hemligheter, men om ni klampar på och skriker så kan jag inte tänka mig att en fågel *ens* vill visa sig. (R)

Bland annat-typens ord (§ 64) placeras rätt ofta postfokalt:

Skrivbordet *till exempel* var översållat av papper. (R)
Hemma hos Carl-Henning har de hallonsaft *till exempel* och väldigt goda bullar […] (R)
Men deras klädsel *till exempel*, den retar säkerligen många. (T)

I led som inte utgör blockled kan satsadverbialet placeras postfokalt efter det ord som jämförelsemängden utgår ifrån (och som har kontrastbetoning, jfr § 57), t.ex. huvudordet i en verbfras:

Hon har inte ''ringt *ens* till honom.

[1] I postfokal ställning är fokuserande adverbial vanligen obetonade. Samma betoning som det fokuserade ledet har dock optionellt *särskilt*-typens ord.

Vi har skickat 'blommor $_0$*åtminstone* till henne.
{'Lärarna *i* $_0$*synnerhet*/'Lärarna *i* '*synnerhet*} kommer att vinna på reformen.

ANM. Postfokal position sammanfaller ibland med position i mittfältet eller i satsens slut:

I år har ''Lasse *i synnerhet* visat framfötterna.
I år har det gått bra för ''Lasse *i synnerhet*.

§ 54. Placering i mittfältet. Alla fokuserande adverbial kan placeras i mittfältet som övriga satsadverbial. De är då normalt obetonade.

Regeringen har {*bara/särskilt/åtminstone/också/t.o.m./exempelvis*} underrättat Stockholms landsting.
Våra nitrater skulle *till exempel* ha varit slut 1916 och utan dem kan man inte göra sprängämnen. (R)
[…] de gjorde *bara* affärer med företag och regeringar. (R)
Den här kvällen hade teatergruppen *särskilt* bjudit in fackfolk som arbetar med galenskap till vardags […] (S)
Ska jag *bara* skriva var dom är födda? (T)

I den mån fokuserande adverbial förekommer tillsammans med negerande adverbial i mittfältet (utan att det fokuserande adverbialet är negationsberoende, se § 79) står det fokuserande adverbialet framför eller efter det negerande beroende på om det står utanför eller inom negationens räckvidd (§ 83):

Han har *bl.a. inte* meddelat sina kunder om förändringarna. [*bl.a.* utanför negationens räckvidd]
[…] förslaget kan rimligtvis *inte bara* avse sportredaktionen. (S) [*bara* inom negationens räckvidd]

Du bör *framför allt inte* ägna dig åt lyriken.
Du bör *inte framför allt* ägna dig åt lyriken.
Men jag vill *bara* inte ta någon chans. (R)
Dom kan väl inte *bara* strunta i oss! (R)

Det fokuserade ledet kan stå som fundament eller i slutfältet.

Lars har Angela *åtminstone* talat med.
Angela har *åtminstone* talat med *Lars*.

Om *bara*-typens ord står i mittfältet kan dock inte det fokuserade ledet stå som fundament:

Lars har jag *bara* talat med. ≠ *Bara* Lars har jag talat med.

§ 55. Placering i satsens slut. Flertalet fokuserande adverbial kan placeras i satsens slut. De har då normalt parentetisk prosodi och fungerar som finala annex (Annex § 13: b).

Lasse ska väl komma *åtminstone*.
Anna är bjuden {*bl.a./exempelvis*}.
Det var ju ganska sällan vi lämnade lägenheten *till exempel* … (R)
[…] jag tror att jag blev mer isolerad än Lennart blev *i alla fall*. (R)

Det fokuserade ledet har normalt stark betoning:

''Angela har talat med Lars *framför allt*.
''Lars har Angela talat med *exempelvis*.
Lars har ''Angela talat med *framför allt*.
Angela har talat med ''Lars om det *framför allt*.

§ 56. Placering som fundament. Som fundament kan fokuserande adverbial tillhörande *särskilt-*, *åtminstone-* och *bland annat*-typen fungera. De är då ofta obetonade.

Först och främst ersätter den ett bord. (R)
T.ex. hade man gärna sett lite mera energiska insatser under första halvleken.
Åtminstone blev hon inte lurad, som John hade blivit […] (R)
Och *framför allt* så måste dom ju se till tidsfaktorn. (T)
I synnerhet led de under förbannelsen att nödgas se andra vuxna ansikten. (R)

Som fundament används däremot inte *bara*-gruppens och endast marginellt *till och med*-gruppens ord:

*{*Bara/Blott/Endast*} hade det varit svårt att höra vad han sa.
?{*Till och med/Inte ens*} har han sagt upp den gamle kassören.

§ 57. Betoning och fokus. Om det fokuserade ledet föregår det fokuserande adverbialet har det fokuserade ledet ofta extra stark betoning:

''Anders har Per träffat *åtminstone*. ≈ *Åtminstone* ''Anders har Per träffat.
Anders har ''Per träffat *åtminstone*. ≈ Anders har *åtminstone* ''Per träffat.

Betoningsförhållandena i det fokuserade ledet ger en fingervisning om vilken jämförelsemängd som det fokuserande adverbialet relaterar till. Följande regler gäller:

a) Om det fokuserade ledet har normal fördelning av betoningen kan jämförelsemängden utgå ifrån det sista betonade ordet (den snävaste tolkningen) eller en mer omfattande konstruktion där det sista betonade ordet ingår.

inte ens rosorna i växthuset [jämförda med rosorna i exempelvis rabatten eller med exempelvis nejlikorna i trädgården]

inte ens dammsuga bakom soffan [till skillnad från att dammsuga bakom exempelvis stolarna eller till skillnad från att dammsuga exempelvis under bordet, eller till skillnad från att exempelvis damma pianot]

inte ens gula rosor [till skillnad från exempelvis gula nejlikor eller till skillnad från exempelvis röda nejlikor]

b) Om något av orden i det fokuserade ledet har extra stark betoning på bekostnad av de andra orden i konstruktionen, utgår jämförelsemängden från detta ord (den snävaste tolkningen).

inte ens rosorna ''inuti växthuset [till skillnad från exempelvis rosorna utanför växthuset]

inte ens ''rosorna i växthuset [till skillnad från exempelvis nejlikorna i växthuset]

inte ens dammsuga ''bakom soffan [till skillnad från exempelvis dammsuga framför soffan]

inte ens ''dammsuga bakom soffan [till skillnad från exempelvis torka rent bakom soffan]

inte ens ''gula rosor [till skillnad från exempelvis röda rosor]

§ 58. Det fokuserade ledets struktur. De flesta frastyper kan utgöra fokuserat led och de kan därför också kombineras med fokuserande adverbial.[1] Exempel:

a) nominalfras

Dom som recenserar lyrik, det är väl *enbart aktiva lyriker*. (T)

Först och främst ersätter den *ett bord*. (R)
Och det är bland annat av det skälet att det sker en ständig förändring i *just bokinköpskriterierna*. (T)
Till och med biljettkontrollören var den samme […] (R)
[…] att Sverige mycket mer direkt dragits in i stormakternas, *särskilt Sovjets*, intressesfär. (S)

b) nominal bisats

I tjugo års tid hade de äldsta brandkårsfruarna träffats en gång var fjortonde dag för att utbyta recept, stickningar och *framför allt vad som timat i staden och på kåren*. (R)
I undantagsfall och när ärendet handlagts med mera nit än förstånd har det hänt *t.ex. att en ung lärarinna inte fått jobb därför att hennes pappa är kommunist*. (S)
Till och med att han aldrig kom ur jämvikt var ett slags dryghet […] (R)

c) prepositionsfras

Hon hade ju aldrig varit i någon konflikt, *allra minst med sin mamma*. (R)
Särskilt efter den här kvällen lär det inte bli bättre. (R)
Till och med i krocket är jag sämst. (R)

d) adverbfras

Precis då kom Staffan kutande in genom grinden. (R)
Till och med hemma vid frukostbordet på lördagar och söndagar uppträdde han i slips och stel krage […] (R)

e) adverbiell bisats

Jag har väl hört en del, *framför allt när man kommer upp på Tempo och Epa*. (T)
[…] det skulle vara enklare att göra ett helt nytt testamente, *särskilt som vi tänker stanna här i landet*. (R)

Konsekutiv och koncessiv bisats konstrueras ogärna med fokuserande adverbial. I talspråk konstrueras konsekutiv bisats med *bara* när dess betydelse står på gränsen till avsiktsbetydelse:

Jag ringde för att säga att jag kommer hem med detsamma, *bara så att du kan göra dig i ordning så vi kan gå på bio*, fast det är förstås lite sent. (R)

f) adjektivfras, participfras

Och deras reaktion mot dessa barn, den är *enbart positiv*. (T)
Med min nyvunna talförhet blev jag accepterad och *till och med omtyckt av klasskamraterna*. (R)

g) subjunktionsfras

Han är starkare än de flesta, *åtminstone än sin bror*.
Särskilt som barn, men även som vuxna, tillskriver vi oss det värde som andra

människor ger oss. (R)
Han använde det *till och med som exlibris* i sina egna böcker. (R)
[…] tack vare den skickliga marknadsföringen framstod de för vissa människor *till och med som hälsovänliga*. (R)
Så dom bor *precis som svenskarna*. (T)

h) infinit verbfras

Bara att se på den höge baronen var en prövning […] (R)
Till och med att göra radio blir allt mer bisarrt. (R)
Och vi har väl *till och med importerat utlänningar för att få den arbetskraft vi behöver*. (T)

i) finit verbfras

Han *bara dök upp här* helt plötsligt ur tomma intet. (R)
Han *till och med skickade in några av dem*. (R)

[1] Relativa bisatser konstrueras inte med fokuserande adverbial.
*bilar, särskilt som har fyrhjulsdrift [jfr: bilar, särskilt med fyrhjulsdrift]

Betydelse § 59–64

§ 59. *Bara*-typen. Grundbetydelsen hos ett fokuserande satsadverbial som *bara* är att framhäva ett satsled genom att hävda att propositionen gäller för ingen annan referent än den fokuserade referenten (eller motsvarande för led utan egentlig referens). Talaren förutsätter att det finns en viss mängd av referenter (i vilken referenten till det fokuserade ledet ingår) som propositionen skulle kunna gälla för och finner det värt att påpeka att den inte gäller för någon annan referent ur denna mängd än det fokuserade ledets referent. Hit hör: *allena*, *allenast*, *bara*, *blott* (*och bart*), *enbart*, *endast*, *enkom*, *uteslutande*.[1]

Endast påven skulle kunna klappa presidenten på huvudet.
Jag hjälper dig *bara* om du ber mig vackert. [nödvändigt villkor]

Motsvarande satser utan fokuserande adverbial innebär ingen inskränkning i propositionens giltighet för andra referenter. Propositionen kan i dessa satser gälla antingen endast det som anges i det fokuserade ledet eller också andra referenter, men det är ointressant i sammanhanget:

Påven skulle kunna klappa presidenten på huvudet.
Jag hjälper dig om du ber mig vackert. [vanligen: tillräckligt villkor]

Jämförelsemängden skall ofta förstås som pragmatiskt avgränsad till vad som är aktuellt eller rimligt att jämföra med i sammanhanget:

Bara B-laget spelar på gräs […] (S) [Talaren jämför förmodligen med alla lag i den aktuella klubben, inte med alla lag över huvud taget.]

Då visste man ännu *bara* att Woody Allen kunde skriva roligt. (S) [Talaren jämför bara med sådant som man annars kunde veta om Woody Allen.]

Grundbetydelsen för *bara*-gruppens ord innefattar negation och leder till val av negationsberoende ord i satsen (§ 79):

Bara B-laget har *några* chanser *längre*.

Den grundläggande betydelsen 'inte annat än' glider pragmatiskt ofta över i innebörden 'inte mer än', 'så lite som', 'inte finare än', 'något så anspråkslöst och vardagligt som'.

Det är *bara* jag som kommer. [Talaren säger inte i första hand att han kommer ensam utan antyder att lyssnaren kanske hade önskat eller fruktat att någon annan skulle komma.]

[I telefon:] Hej, det är *bara* jag – Anders.

När *bara*-typens ord tar ett fokuserat led som avser mängd eller grad underförstås att mängden eller graden är oväntat eller oönskat liten eller låg:

Vi har *bara* tre hönor. ['inte mer än']
Vi hann *bara* till Kalmar. ['inte längre än'; jfr motsatsen: ända till Kalmar]
Han är *bara* fänrik. ['inte mer än']

Betydelsen 'inte annat än', 'inte mer än' gäller i princip för alla *bara*-typens ord. Orden (utom *uteslutande*, *blott och bart*) kan emellertid också användas på andra sätt.[2]

a) Huvudbetydelsen hos *bara* är ganska tydligt skönjbar i desiderativ huvudsats (Huvudsatser § 102) och i konditional bisats som anger önskat sakförhållande (Bisatser § 135):

Om hon *bara* ville komma tillbaka! ['jag önskar inte något {annat/mera} än …']
Om hon *bara* ville komma tillbaka så skulle jag göra allt vad som står i min makt för henne!

b) När *bara* och dess synonymer (utom *uteslutande*, *blott och bart*) står prefokalt kan talaren förutsätta att *bara*-ledets referent ingår i en helhet som propositionen skulle kunna gälla för med högre grad av rimlighet (jfr *till och med*-typen, § 63) samtidigt som man hävdar propositionen för endast *bara*-ledets referent. *Bara*-ledets referent framställs ofta som en anspråkslös del av en mer kapabel helhet. Satsadverbialet har kvar sin betydelse av 'inte annat än', 'inte mer än' och tolkas som stridande mot förväntan, 'fastän inte mer än X (i mängden XYZ), så ändå W'.

Bara deras sekreterare har varit i USA tre gånger. [T.o.m. (en så anspråkslöst placerad medarbetare som) deras sekreterare har varit i USA så mycket som tre gånger.]
Bara baren är värd ett besök. [T.o.m. en så anspråkslös del av lokalen som dess bar är värd ett besök.]

Bara i deras bil går det väl in fem passagerare. [T.o.m. i bara en bil, nämligen deras, går det in så mycket som fem passagerare.]

Vissa syntaktiska skillnader är kopplade till de båda betydelserna hos *bara*. I sin huvudbetydelse 'uteslutande' kan adverbialet brytas ut tillsammans med sitt fokuserade led, vilket inte är fallet när *bara* har den just exemplifierade betydelsen 't.o.m.':

Bara i X-by bor det 3 000 flyktingar. [(a) 'uteslutande i X-by …'; (b) 't.o.m. i en så liten ort som X-by …']
Det är *bara* i X-by som det bor 3 000 flyktingar. [kan endast betyda 'uteslutande i X-by …']

Endast i betydelsen 't.o.m.' kan *bara* + adverbiellt fundament följas av det adjunktionella *så*. Betydelsen 't.o.m.' leder inte till val av negationsberoende ord.

Bara i X-by så bor det 3000 flyktingar. [endast betydelsen 't.o.m.']
Bara i X-by bor det några flyktingar längre. [endast betydelsen 'uteslutande']

c) Adverbet *bara* (och möjligen *blott*) används också som ett språkhandlingsmodifierande adverbial för att markera direktiva huvudsatser som tillåtelser (se Huvudsatser § 41). Adverbialet anger att talaren inte alls har något emot att lyssnaren gör det som sägs i tillåtelsen. Med *bara* antyds att det rör sig om en småsak.

Gå du *bara*.
Bara gå du.
Sätt dig du *bara* i fåtöljen, så ska jag hämta en grogg.
Sitt du *bara* där och lata dig. [ironisk tillåtelse]

Också i expressiva huvudsatser inledda med *att* (med betydelse av känslouttryck, Huvudsatser § 91: a) används *bara*, *blott* med försvagad betydelse.

Att han *bara* törs!
Att den *bara* fungerar.

Om förbindelsen *inte bara … utan också* se § 74 not 2 samt Samordn. § 42: b.

[1] Det tidsangivande fokuserande adverbialet *först* kan användas i överförd betydelse 'bara':

De flesta läkemedel kan köpas *först* om läkare skriver ut recept. (S)

[2] *Bara*-typens ord ingår med olika funktion i satsförbindelser, där huvudbetydelsen hos *bara* kan vara svår att skönja. Inte sällan används *bara* för att ange en invändning.

Jag skulle vilja åka till Paris. Det är *bara* det att jag har ont om tid nu.
– Du kanske inte kan hjälpa mig med detta? – Det skulle *bara* fattas.
Så mycket som hon har gjort för oss, så är det *bara* naturligt att vi gör lite för henne.

Den idiomatiska sammanställningen *bara alltför X* används när den tidigare kontexten säger eller underförstår att det är bra med hög grad av X.

– Är du mycket upptagen? – Jag har *bara* alltför mycket tid.

Lexikaliserat med ett följande kausalt eller finalt *för att* är *bara* särskilt i vissa trakters talspråk. I dessa fall är *bara* närmast redundant och behöver alltså inte ange att den överordnade satsens aktion har den underordnade satsens som enda syfte eller orsak:

Vi gick hit *bara* för att det regnade.

ANM. *Bara*, *blott* kan också fungera som subjunktioner i konditionala bisatser eller desiderativa huvudsatser (Konjn, subjn, infm. § 8: g). Subjunktionen motsvarar då *om* … *bara* (tillräckligt villkor), inte *bara om* (nödvändigt villkor).

Han kommer *bara* hon visslar på honom. [≈ om hon bara …]
Bara det ville sluta regna! [≈ om det bara …]

§ 60. *Just*-typen. Besläktad med fokuserande adverbial som *bara* är sådana adverbial som anger att jämförelsemängden är identisk med det fokuserade ledets referent, dvs. inte någon annan vilket man kanske kunde ha väntat eller fruktat (t.ex. *exakt*, *just*, *precis*).

Det var väl snarast därför att man ansåg att *just* klosterinrättningarna var emot religionsfriheten. (T)
Till De Gamlas Dag vid närkegränsen inbjöds *precis* de personer som skulle inbjudas […] (R)

§ 61. *Särskilt*-typen. Några fokuserande adverbial framhäver ett satsled genom att hävda att propositionen gäller för dess referent i högre grad eller större omfattning än för andra referenter (eller motsvarande för led utan egentlig referens). Talaren förutsätter alltså att det finns en viss mängd av referenter (i vilken referenten till det fokuserade ledet ingår) som propositionen gäller för i olika hög grad eller i olika omfattning och hävdar att den gäller i högre grad eller större omfattning för det fokuserade ledets referent än för de andra referenterna i mängden. Som fokuserande adverbial med denna betydelse används i första hand följande uttryck:

framför allt, företrädesvis, förnämligast, förnämst, (först och) främst, huvudsakligen, i (all) synnerhet, i främsta rummet, i första hand, i huvudsak, inte minst, primärt, speciellt, särskilt, väsentligen, övervägande

Peter har alltid intresserat sig {för *framför allt/framför allt* för} fåglar. [Talaren underförstår att Peter intresserar sig för annat än fåglar men att fåglarna upptar hans intresse i högre grad än annat.]
Nytillskottet lovsjungs av *i synnerhet* kunder som är angelägna om att få ringtrycket korrekt avläst. (R)
Barnen måste *först och främst* ha sin föda; de späda liven hade rätt att få växa. (R)
[…] *särskilt* Anna irriterade ofta de andra kvinnorna […] (R)
Men det är någonting som vi alldeles glömt bort, *framför allt* här i Lund […] (T)

Ofta anges det explicit i satsen, t.ex. med ett led samordnat med det fokuserade ledet, vilka andra referenter propositionen gäller för:

En som handlar med tjuvgods och *framför allt* juveler. (R)
Det var en svår chock för oss alla och *i synnerhet* för majoren. (R)

Ett av *särskilt*-typens fokuserande adverbial, nämligen *allra minst*, har negerande betydelse: propositionen gäller för det fokuserade ledets referent än mindre än det gäller för andra referenter i mängden (eller motsvarande för led utan egentlig referens). Talaren hävdar alltså att det finns en viss mängd av referenter (i vilken referenten till det fokuserade ledet ingår) som propositionen inte gäller för, och det ännu mindre för det fokuserade ledets referent än för de andra referenterna i mängden.

Även vid negerande betydelse anges ofta jämförelsemängden, dvs. vilka andra referenter som propositionen inte heller gäller för:

Jag har inte bjudit några grannar på kalaset, *allra minst* Lindbergs.
En punktering rår ingen för, *allra minst* en stackars dam i nedre medelåldern […] (R)

§ 62. *Åtminstone*-typen. Några fokuserande adverbial framhäver ett satsled genom att hävda att propositionen gäller för referenten till detta led vare sig det gäller även för någon annan referent eller ej (eller motsvarande för led utan egentlig referens). Talaren förutsätter att det finns en viss mängd av referenter (i vilken referenten till det fokuserade ledet ingår) som propositionen skulle kunna gälla för och hävdar samtidigt att den gäller för det fokuserade ledets referent, fastän det är osäkert eller irrelevant hur det förhåller sig med de övriga referenterna i mängden. Hit hör i första hand *åtminstone* men också *i alla fall*, *i alla händelser*, *i varje fall* (vilka framför allt fungerar som konjunktionella satsadverbial, § 40).

Åtminstone släktingarna kommer på begravningen.
Astrid kommer på begravningen, *i alla fall* om hon inte blir sjuk.
Nej, *åtminstone* Andreas måste bli förskonad. (R)
Men till slut bestämde han sig för att gå in och se *åtminstone* en del av filmen […] (R)
Jag har nog mött det hos mina barn, *åtminstone* den som nu är fem år. (T)

§ 63. *Till och med*-typen. Ett fokuserande adverbial kan användas när talaren förutsätter att det finns en viss mängd av referenter (i vilken det fokuserade ledets referent ingår) som propositionen skulle kunna gälla för med olika hög grad av rimlighet, samtidigt som han hävdar att propositionen gäller för det fokuserade ledets referent trots att rimligheten för att anta att den gjorde det är låg. Han implicerar därmed att propositionen gäller alla referenter i mängden för vilka rimligheten är högre än för det fokuserade ledets referent (eller motsvarande för led utan egentlig referens). Hit hör särskilt *till och med* (*t.o.m.*).

Till och med när han är sjuk cyklar han sin träningsrunda.
Hon läste *t.o.m.* när hon åt.
Vi har *till och med* en isländska i vår klass. (T)

Så det är kanske inte så underligt att hon sjunger på elva språk och talar nästan lika många – *till och med* svenska. (S)
Förbundskapten Hans ”Virus” Lindberg *till och med* applåderade grabbarnas uppträdande på isen […] (S)

De fokuserande adverbialen *ens*, (*ens*) *en gång* är negationsberoende (§ 79) och anger tillsammans med det negerande adverbialet att propositionen inte gäller för det fokuserande ledets referent, fastän rimligheten för att den skulle göra det är högre än för de andra referenterna i jämförelsemängden:

Inte ens Sture, en trevlig liten sork som brukar vara i vägen för kloten när vi spelar boccia, fanns på plats i år. (S)
Men jag menar alltså det att det *inte ens* i vår tid är möjligt med en livsåskådningsmässig neutralitet […] (T)

Några fokuserande adverbial (*allaredan*, *redan*; *ännu*; *först*, *så tidigt som*, *så sent som*) har tidsbetydelse.[1] Det fokuserade ledet utpekar eller implicerar en tidpunkt vid vilken propositionen gäller. Med det fokuserande adverbialet anger talaren att han finner det värt att jämföra med tidigare respektive senare tidpunkter då propositionen gäller eller skulle kunna gälla, ofta därför att han finner dessa tidpunkter rimligare (Advl § 107).[2]

Först andra terminen kommer det riktiga instrumentet fram. (S)
Alltså, vi sjunger samma gamla psalmer som var omoderna *redan* när dom skrevs. (T)
Redan de gamla kineserna förstod konsten att pungslå folket […] (S)
Det förekom häxprocesser i Sverige *ännu* på 1700-talet.
Ännu i dag vittnar tusentals sjönamn om denna kolonisering. (S)
Det slog mig att jag borde föra samman Andreas och Claude så fort som möjligt, kanske i morgon *redan*. (R)
Då *först* slog de till. (S)

[1] *Redan* kan också användas med överförd betydelse, dvs. samma betydelse som *t.o.m.* med synonymer:

Redan att sätta barn till världen blir en omöjlighet. (S)
Det är ju *redan* det en väldigt viktig fråga. (T)

[2] Liknande betydelse och funktion som tidsangivande adverbial av *till och med*-typen har den negationsberoende subjunktionen *förrän* (Konjn, subjn, infm. § 8: h, Bisatser § 96), särskilt när den står före icke satsformat led eller före bisats som inleds av annan subjunktion. *Inte (…) förrän* kan parafraseras med *först (när)*. Till skillnad från satsadverbialen kan dock inte *förrän* stå i mittfältet skilt från det fokuserade ledet.

Inte *förrän* andra terminen spelar man på riktiga instrument.
Inte *förrän* {kl. 9/(när) han kom hem/hemma i sitt eget kök} hade han ätit.
Man spelar inte på riktiga instrument *förrän* andra terminen.
*Man spelar inte *förrän* på riktiga instrument andra terminen.

§ 64. *Bland annat*-typen. Några fokuserande adverbial framhäver ett satsled genom att hävda att propositionen gäller för referenten till detta led och att den gäller för minst en annan referent (eller motsvarande för led utan egentlig referens). Talaren förutsätter alltså att det finns en viss mängd av referenter som propositionen gäller för och hävdar att det fokuserade ledets referent ingår i denna mängd. Hit hör: *bland* {*annat/andra*} (förkortat *bl.a.*), *exempelvis*, *förslagsvis*, *till exempel* (förkortat *t.ex.*).

Han hade *bland annat* setts i staden Baalbek. (S)
[…] en smal byaväg kantad med låga kojor där *bland andra* smeden, skomakaren och jordegumman hade sitt hemvist. (R)
Men ibland får de lust att strunta i alltihop och gå på bio *till exempel*. (S)
Och vid behov så kan man då ringa *till exempel* Finlandshemmet här […] (T)
Men han är bunden – av egna lån i *förslagsvis* Chase Manhattan. (R)

Negerande satsadverbial § 65–87

§ 65. Översikt. Negerande satsadverbial utgörs vanligen av ett negerande adverb, t.ex. *inte*. Det negerande satsadverbialet negerar olika slag av satser samt led i satser, ofta satsekvivalenta led eller led i samordningar.[1] I den finita satsen placeras det negerande adverbialet vanligen sist i mittfältet.

Syrenerna blommar ju tyvärr *inte* så här tidigt.
Genom att *inte* uttala sig höll hon folk i spänning.
Han ringde till Sven men *inte* till sin bror.

En deklarativ huvudsats med negerande satsadverbial anger (i sin prototypiska betydelse av påstående) att motsvarande sats utan negerande adverbial är falsk, dvs. adverbialet ger kontradiktorisk betydelse åt (resten av) satsen.

[1] *Icke* används dessutom produktivt som förled i sammansatt adjektiv och substantiv:
icke-kristna religioner, icke-officiella källor, icke-rökare, icke-våld
motsvarande *icke-statliga* kyrkor i Västtyskland eller Finland (S), *icke-vandaliserade* toaletter (S), *icke-periodiska* kristaller (S), *icke-deterministiska* skeenden (S), *icke-produktion* av mjölk (S)
Entréavgift för *icke-medlemmar*. (S)
På andra håll i världen är inställningen hos vita till *ickevita* just sådan som Mildred D Taylor beskriver. (S)

§ 66. Struktur. Som negerande adverbial fungerar de negerande adverben *inte*, *icke*, *ej*, *ingalunda*. (För ordens stilvärde se Advb § 39.)[1]

Förhandlingarna är {*inte/icke/ej/ingalunda*} slutförda ännu.
{*Inte/Icke/Ej*} heller detta kan de acceptera.
Lastbilen gör vi oss *inte* av med. (R)
Mördaren skulle *icke* gripas. (S)

Städning ingår *ej*. (S)
Curlingsäsongen är *ingalunda* över i och med att SM-serien är avgjord. (S)
Inte heller för Ralf Åkesson fungerade spelet. (S)
Pengar luktar *inte*, *ej* heller har de moral. (S)
Jag känner mig *inte* hemma här. (T)

Inte förekommer i talspråk ofta i en kontraherad, enklitisk form [ntə] när ordet självt är obetonat och står efter obetonad vokal, obetonad vokal + *r* eller obetonad vokal + *n*:[2]

Jag ska inte [skantə/skɑntə] åka.
Det tror jag inte [jantə/jɑntə].
Det är trist att inte [ɔntə] ha henne hemma.
Du får inte [foɳʈə] gå än.
Jag kan inte [kantə] skriva maskin.
Han vill ju inte [jəntə] komma.

Som negerande adverbial fungerar också det korrelativa adverbet *varken* som korresponderar med ett senare *eller* (§ 48: b).[3] *Varken* negerar också det andra disjunktiva ledet.

Bengt bjöd *varken* några släktingar eller några arbetskamrater. [dvs. inga släktingar och inga arbetskamrater heller]
Bengt har *varken* skaffat några pengar eller sett sig om efter något jobb än.
Min kritik berör *varken* bokens texturval eller den avslutande uppsatsen […] (S)
Det är en befängd tanke som *varken* löser ungdomars eventuella alkoholproblem eller det ökade våldet. (S)
Så fort dom förstår att man är svensk så förstår dom *varken* tyska eller engelska. (T)

Negerande betydelse har också *knappast* 'troligen inte' (jfr § 18), *knappt* 'nästan inte', *näppeligen*, *omöjligen* (vid *kunna*).[4] (*Knappast* används också i betydelsen 'nästan inte'.)

Nu blir det *knappast* lättare framöver i kampen om kontrakt. (S)
Utredningen har *knappt* börjat […] (S)
Knappt hade han ätit färdigt förrän hon stod i dörren.
Knappt något har hänt. (S)
Vi får *näppeligen* fred på denna sidan jul.
Den kan *omöjligen* bli färdig förrän om en vecka.
Jag har haft så många så jag kommer *knappast* ihåg dom längre. (T) ['nästan inte']

Som negerande satsadverbial med samtidig tidsbetydelse (= *inte … någonsin*) fungerar *aldrig*:

Mindre har *aldrig* betalats för aktierna. (S)
Ändå fick vi svenskar *aldrig* se honom då hans stjärna stod i zenit i 50-talets mitt. (S)
Jag har ju *aldrig* varit i utlandet. (T)

Ordet används ibland med förbleknad tidsbetydelse i stället för emfatiskt *inte*:

Han hjälper dig *aldrig* om du ber på det viset!
– Får jag låna din bil? – *Aldrig*!

Som negerande adverbial med samtidig rumsbetydelse fungerar *ingenstans*, *ingenstädes*:

Ingenstans är detta tydligare än på energiområdet. (S)
[…] till lunch serveras i princip *ingenstans* vare sig vin eller öl […] (S)

Som negerande adverbial med samtidig gradbetydelse fungerar *långtifrån*, *minst av allt*:

Han är *långtifrån* färdig än.
Elof får *minst av allt* väljas till ordförande.
Men det är *långtifrån* bara sprit som säljs. (S)
Den svenske spelare han *minst av allt* vill möta på bandyplanen är Stefan Karlsson […] (S)

Ungefär med samma innebörd som negerande adverbial + *heller* (additivt konjunktionellt satsadverbial, § 37: a) och oftast med betydelse av gradadverbial används *lika lite*, *än mindre*:

Lika lite torde de övriga utpekade personerna i artikeln känna någon arbetsglädje i sin yrkesutövning framöver. (S)
Än mindre skönjs stommar resta till nya bostäder. (S)

Negerande innebörd har många andra ord än negerande adverb.[5]

[1] Några svordomar vilka annars används som förstärkande satsadverbial tillsammans med negation kan i vissa konstruktioner användas ensamma med negerande innebörd:

I helvete (*att*) jag skulle stanna här längre. Jfr: Aldrig i livet att jag skulle stanna här längre.
Så fan heller (*att*) du åker redan nu. Jfr: Aldrig i helvete att du åker redan nu.
Jag kan *så* {*i helvete/fan*} *heller*. 'Det kan jag verkligen inte.'

Motsvarande konstruktion med vissa modala satsadverbial (§ 20) förekommer hos somliga språkbrukare:

{*Minsann/Sannerligen/Tamejfan*} om jag stannar här längre. 'Jag stannar verkligen inte här längre.'

[2] Regionalt förekommer *inte* i formen *int* (med den reducerade varianten *nt*) särskilt i nord- och finlandssvenskan.

[3] I stället för *varken* förekommer, mest i skrift, *vare sig* som negerande adverbial. Språkvårdare avråder från bruket, se vidare § 48: c.

[4] *Knappt* 'nästan inte' kan användas i en satsfogning som liknar utbrytning:

Det är *knappt* hon kan andas för trycket i sidan. (R)
Det är *knappt* att jag kan tro det ännu. (R)

Jämför med liknande betydelse *precis*, *nätt och jämnt*, *med nöd och näppe*:

Det var {precis/nätt och jämnt/med nöd och näppe} att hon kunde andas. ≈ Hon kunde {precis/nätt och jämnt/med nöd och näppe} andas.

[5] Framför allt förekommer negerande pronomen (Pron. § 191–195: *ingen*, *intet*, *ingenting*). Prepositionsfraser vilkas rektion innehåller ett negerande pronomen placeras som negerande adverbial. Som negationer fungerar ibland *omöjligen*, *omöjligtvis*.

Vi får {*på inga villkor/under inga omständigheter/på inget sätt*} störa förhandlingarna.
Han kan *omöjligtvis* ha hunnit fram redan.

Andra exempel på led med negerande innebörd:

sällan 'nästan aldrig', få 'inte många', föga 'inte särskilt', 'inte mycket', utan 'som inte har' etc., utom 'dock inte', med mindre 'om inte', sakna 'inte ha'

Många verb eller adjektiv ger negerad betydelse åt en underordnad infinitivfras eller en narrativ bisats:

hindra, avråda, varna, undvika, undgå, försumma, vägra, låta bli, underlåta, avstå ifrån, förneka, glömma, slippa, förbjuda; ovillig

Flera prefix har negerande innebörd (Adj. § 31: a, Subst. § 23: a, Vb § 17: 2, 3):

o-, in-, im-, dis-, des-, miss-, van-

Syntaktisk funktion och distribution § 67–79

§ 67. Översikt. Negerande adverbial kan negera hela satsen (satsnegation) eller bara ett led i denna (lednegation) (§ 81). Satsnegerande adverbial (§ 68–71) står normalt i mittfältet, sist av satsadverbialen, eller affokalt. Lednegerande adverbial (§ 72–73) står framför huvudordet i det led som negeras. Också i övrigt har det negerande adverbialets placering samband med dess semantiska och syntaktiska funktion (se t.ex. om negationens räckvidd, § 83).

1. Satsnegation

a) Satsnegerande adverbial placeras vanligen i satsens mittfält som det sista av satsadverbialen.

Eftersom han ju tyvärr nog *inte* har blivit färdig …
Han har ju tyvärr nog *inte* blivit färdig …

b) Satsnegerande adverbial kan stå prefokalt vid sitt fokuserade led när detta fungerar som fundament. I det fokuserade ledet ingår då ett kvantitetsangivande ord inom negationens räckvidd (*alla*, *många*, *någon*, *en enda*, *alltid*, *ofta*, *någonsin* m.fl.), ett annat satsadverbial eller ett negationsberoende gradadverbial.

Inte någon annanstans har man varit så negativ.
Inte {heller/ens} min bror skulle orka med något sådant.
Inte särskilt stor var deras gran i alla fall.

c) Satsnegerande adverbial kan placeras prefokalt vid sitt fokuserade led på det negerande adverbialets ordinarie plats i mittfältet, om det fokuserade ledet ensamt hade kunnat stå i mittfältet i icke-negerad sats.[1]

Eftersom vi antagligen *inte* dåförtiden ville medge sådana planer …
Koldioxid brukar *inte* normalt räknas som någon förorening.

d) Som satsnegerande adverbial kan *inte* ensamt placeras som fundament särskilt när det icke-negerade satsinnehållet är aktuellt (det negerande adverbialet är då obetonat) eller för att ange emfas i uppräkning av flera negerade satser (det negerande adverbialet är då betonat).

$_0$*Inte* har Lindgren skrivit det där!
ˈ*Inte* har jag ˈtvättat och ˈ*inte* (heller) har jag ˈstädat.

Om ordningen mellan negerande adverbial och *alls*, *heller*, *ens* se § 76, 79: b, c.

2. Lednegation
Lednegerande adverbial ingår i ett led i satsen utan att negera satsen i övrigt.
När det negerande adverbialet negerar ett icke satsformat led, placeras det på adverbialsplats framför huvudordet i den fras som utgör det negerade ledet (frasen anges i exemplen med hakparenteser):

Genom <att *inte* röka inomhus> gör du oss en stor tjänst.
en <ännu *inte* helt färdig> tavla
ett <ännu *inte* projekterat> område

[1] När det av satsnegationen fokuserade ledet kontrasteras mot ett följande led i en samordning, kan samordningen med prefokalt placerat negerande adverbial stå på det fokuserade ledets ordinarie plats, alltså även senare än i mittfältet:

Inte Arne utan min bror Bengt vann i år den traditionella simningen.
I år vann *inte* Arne utan min bror Bengt den traditionella simningen.
Den traditionella simningen har i år vunnits *inte* av Arne utan av min bror Bengt.

ANM. 1. Lednegation (2) skall alltså skiljas från satsnegation i sats med fokuserat led där det negerande adverbialet kan placeras framför det fokuserade ledet (1b, c, d). I sats med fokuserat led är negationen fortfarande semantiskt en satsnegation. Också ett satsnegerande adverbial som avser ett fokuserat led kan normalt placeras på sin ordinarie plats i mittfältet, vilket inte är möjligt vid lednegation.

ANM. 2. En underordnad sats med eget satsnegerande adverbial är samtidigt ett fall av lednegation i den överordnade satsen:

Torbjörn visste <att Susanne *inte* skulle tala>.
<Eftersom ni *inte* kom vid den avtalade tiden>, gick vi själva på bio.

Placering av satsnegerande adverbial § 68–71

§ 68. Satsnegerande adverbial i mittfältet. Negerande satsadverbial placeras normalt sist i mittfältet:

Han vill nog emellertid *inte* acceptera förslaget.

Mellan ett negerande adverbial och ett följande infinit verb kan dock ett sättsadverbial stå (eftersom sättsadverbial kan placeras före det verb som de bestämmer, Advl § 67):

Han ville *inte* stillatigande acceptera förslaget.

Det negerande adverbialet kan också stå prefokalt i förhållande till ett fokuserat led i mittfältet (som också utan negation skulle kunna stå där, § 70):

Han ville *inte i år* betala samma summa som sist.

I förhållande till intillstående nominala led placeras det negerande adverbialet enligt de allmänna reglerna för satsadverbial (§ 8).

Intill subjekt:[1]

Eftersom {Lindgren/han} *inte* kan komma …
I morgon kan {Lindgren/han} *inte* komma.
Eftersom {*inte* Lindgren/**inte* $_0$han} kan komma …
I morgon kan {*inte* Lindgren/**inte* $_0$han} komma.

Intill objekt:

Igår såg Lindgren {$_0$det *inte*/*?inte* $_0$det}.
Igår rakade Lindgren {$_0$sig *inte*/*?inte* $_0$sig}.

Ett negerande adverbial som står i mittfältet kan fokusera ett led i satsen (jfr § 82). Om det fokuserade ledet står i satsens slutfält är mittfältsplaceringen av det negerande adverbialet normalt det enda möjliga. I nedanstående exempel anges det fokuserade ledet med hakparentes och ”f”.

Han har *inte* träffat <de anställda>$_f$ ännu.
Han har *inte* träffat de anställda <ännu>$_f$.
Han ville *inte* prata <om det>$_f$ just då.
Jag har *inte* sett honom <på det stället>$_f$ på länge.

[1] Om ett reflexivt objekt står framför betonat subjekt (Obj. § 17) kan det negerande adverbialet stå mellan objektet och subjektet, och – undantagsvis – som reducerat, enklitiskt (§ 66) också framför det reflexiva objektet (liksom de obetonade modala satsadverbialen, § 8):

Nu väntar sig *inte* Svensson några fler brev.
Nu väntar *inte* [ˈvɛn:tanʈ͡ʂə] sig Svensson några fler brev.

§ 69. Satsnegerande adverbial prefokalt placerat vid led som fundament. Negerande adverbial kan placeras prefokalt vid fras med vissa kvantitetspronomen eller kvantitativa adverb (som då också står inom negationens räckvidd, se § 83). Hela konstruktionen står som fundament. Som negerande adverbial i uttryck av denna typ används *inte*, *icke*, *ej*, *knappt*, *knappast*.[1]

a) Det negerande adverbialet står prefokalt vid nominalfras eller prepositionsfras med kvantitetspronomen som *många*, *mycket*, *någon*, *någonting*.[2]

Inte många människor skulle ha märkt att något var på tok […] (R)
Inte många i vår stad förmådde hålla sig nyktra någon längre tid […] (R)
Inte mycket blir sagt under resan. (R)
Inte någon anade att hennes morsa var sömmerska […] (R)
Knappast någon i bygden reste ännu invändningar emot den. (R)
Inte någonting förstår jag när han pratar. (R)
Inte en enda av hennes vänner fanns i livet. (R)
{*Inte* för/För *inte*) *någon enda* av oss var det en fördel.

Mindre vanlig är prefokal placering vid totalitetspronomen eller distributiva pronomen:

Inte (*alls*) *alla* eleverna ville vara med. *Inte* i *alla* familjerna har man telefon.
Inte alla fula små hundar är betrodda att vakta ett garage. (R)
Inte hela klassen ville vara med. *Inte* i *hela* kommunen har man tillgång till kommunalt vatten.
Inte varje elev ville vara med. *Inte* i *varje* hem har man telefon.
Inte var dag får man höra något sådant.
Inte hos *var och en* möter man en sådan förståelse.
Inte vem som helst klarar en sådan uppgift.

Grundtalet *en* förekommer här ofta ihop med *enda*:

Inte en (*enda*) björk har klarat sig.
Inte en (*enda*) bank lyckades vi hitta i Verona.

Vissa lexikaliserade nominalfraser med obetonat *en* kan användas som fundament:

Inte ett öre fick jag.
Inte ett ögonblick trodde jag på honom.
Inte ett ord var sant av det han sa.
Inte en aning hade han om vad som hänt, sa han.

b) Det negerande adverbialet står prefokalt vid vissa kvantitativa adverb av samma semantiska typ som pronomenen under (a) ovan.

Inte sällan insveptes trupperna i förblindande snöstormar […] (R)
Inte ofta får man så goda köttbullar utanför Skåne.
Inte {*någonsin/någonstans*} har jag fått så goda köttbullar som här.
Inte alltid hade man lejt ett spelkapell från stan. (R)

Också vid *gärna* kan negerande adverbial stå prefokalt:

Inte gärna skulle jag se honom som min efterträdare.

c) Det negerande adverbialet står tillsammans med fokuserande adverbial (och det konjunktionella adverbialet *heller*) framför vilken som helst fras eller sats som kan stå som fundament med fokuserande adverbial. Vissa fokuserande adverbial efter negerande adverbial tillhör de negationsberoende uttrycken (§ 79).[3]

Inte bara väderleken spelar in. (S)
Inte heller krogscenen var främmande för Karl Gerhard […] (S)
Inte ens Bank of England är immun. (R)
Inte ens med fler bilar behöver luften bli sämre – om köerna minskar. (S)
Inte heller här nämnde Gorbatjov sina företrädare, Stalin och Chrustjev, vid namn. (S)
Inte minst offensivt imponerade de, medan de uppträdde mindre säkert defensivt. (S)

Om placering av *heller*, *ens* se nedan § 79: b, 83: e, f.

[1] Det är inte särskilt vanligt med prefokalt placerade negerande adverbial i fundamentet. Ofta föredrar man en annan konstruktion som gör det möjligt att placera de negerande adverbialen på deras ordinarie plats i mittfältet, t.ex. utbrytning.

Alla elever ville *inte* vara med.
Det var *inte* alla elever som ville vara med.
Det är *inte* mycket som stämmer här.
Det var *inte* en enda elev som ville vara med.
Det var *inte* alltid man hade lejt ett spelkapell från stan.

[2] Det negerande adverbialet måste stå först i fundamentet eller föregånget enbart av preposition:

*Föräldrarna till *inte någon* elev hade klagat. Jfr: *Inte någon* elevs föräldrar hade klagat.

[3] På samma sätt står det negerande adverbialet tillsammans med den negationsberoende subjunktionen *förrän* (jfr § 63 not 2):

Inte förrän {kl. 9/när han kom hem/hemma i sitt eget kök} hade han ätit. [jfr: först, redan]

§ 70. Satsnegerande adverbial prefokalt placerat vid adverbial i mittfältet. Ett satsnegerande adverbial kan stå prefokalt i förhållande till ett fokuserat adverbial i mittfältet. Det fokuserade ledet är då av en typ som också annars kan placeras i mittfältet.[1] Negerande adverbial + fokuserat led placeras sist i mittfältet, dvs. på det negerande adverbialets ordinarie plats.[2]

Men 1985 fick han sparken, till följd av misshälligheter han *inte närmare* vill gå in på. (S)
Vi kommer med säkerhet att ångra oss när viktiga delar av vår historia *inte ens fragmentariskt* är avläsbara ”på platsen” utan endast i Stadsmuseets arkiv. (S)
Arne vill *inte direkt* motsäga Göran Petterssons åsikt […] (S)
Men vi kan säkert *inte nu i en första omgång* komma igång med alla dessa. (S)
De politiska kriserna i riksdagshuset har *inte i någon större utsträckning* negativt påverkat den samhällsomdaning som skett […] (S)

[1] Också *alla*, *båda* kan som fria predikativ stå i mittfältet efter prefokalt placerat negerande adverbial:

Lärarna ville *inte alla* delta i konferensen.
Jessica och Sten vill *inte båda* skriva under på reversen.

[2] Vanligen står det negerande adverbialet ensamt i mittfältet, medan dess fokuserade led står i satsens slutfält (§ 68):

Han har *inte* träffat de anställda *ännu*.
Han ville *inte* prata om detta *dåförtiden*.
Jag har *inte* arbetat (*särskilt*) *entusiastiskt* med saken.
Hon har faktiskt *inte* erbjudit mig *många alternativ*.
Jag har *inte* slutat mitt arbete *av det skälet*.

ANM. När det negerande adverbialet står omedelbart framför fokuserat led i mittfältet står det fokuserade ledet inom negationens räckvidd. Om det negerande adverbialet står sist har det ibland mindre räckvidd.

Han har tyvärr *inte ofta* velat tala med mig. ≠ Han har *ofta* tyvärr *inte* velat tala med mig.
Hon kan *inte av detta skäl* ha tackat nej. ≠ Hon kan *av detta skäl inte* ha tackat nej.

Ofta ger de olika ordningsföljderna ingen eller ringa betydelseskillnad:

Han var *inte på den tiden* särskilt intresserad. ≈ Han var *på den tiden inte* särskilt intresserad.
De har *inte ännu* fått något besked. ≈ De har *ännu inte* fått något besked.

§ 71. Ensamt satsnegerande adverbial som fundament. Ett satsnegerande adverbial kan ensamt placeras som fundament i vissa fall.[1]

Om resten av satsens innehåll redan är aktuellt (i kontexten eller i talsituationen), kan obetonat *inte* utgöra fundament. Satsen fungerar då ofta som en invändning.

$_0$*Inte* har Lindgren skrivit det där! [Talaren opponerar sig mot någon annans uppfattning.]
$_0$*Inte* ska du stå här och skala potatis.
$_0$*Inte* är den här artikeln så dålig.
Vare sig de kommer om en kvart eller om en timme, så $_0$*inte* tänker jag stå här och vänta längre.
Inte var det någon här när jag lämnade er. (R)
Inte var det lätt för mig heller […] (S)
Victor! Förlåt mig! *Inte* menade jag så! (R)
Inte menar jag något grovt yttre våld. (R)
Inte går han och säger att enligt mig så är han död. (T)
Men *inte* har du glömt mig för den skull? (R)

Negerande adverbial (*inte*, *icke*) som fundament kan också ange emfas, t.ex. när flera negerade sakförhållanden parallellt – explicit eller implicit – ställs mot varandra. Det negerande adverbialet är då betonat.

ˈ*Inte* har hon ˈtvättat och ˈ*inte* har jag ˈstädat. [Talaren beklagar att varken det ena eller det andra av sakförhållandena föreligger.]

Och *inte* heller har jag hunnit handla.
Och *inte* har jag hunnit handla heller.
Vad är det för kort jag skall sköta väl? *Inte* har jag några kort, och *inte* lär jag få dem av moster. (R)
Han har inga pengar och *inte* har han nån näver heller. (R)
Om det har regnat någonstans i natt, så *inte* är det här.

Om den negerade propositionen kontrasteras mot en icke negerad, kan den sistnämnda innehålla ett kontrasterande *väl* eller *nog*:

Inte har det regnat här, men *väl* i Stockholm.
Inte ser jag mycket ut för världen, men *nog* klarar jag mig alltid.

För att ange emfas kan *ingalunda* placeras som fundament:

Ingalunda har jag suttit här overksam.

[1] Regionalt (finlandssvenska, nordsvenska) kan ett negerande satsadverbial [int] stå som fundament utan att något av de särskilda villkoren i § 71 är uppfyllda.

Placering av lednegerande adverbial § 72–73

§ 72. Negerande adverbial i infinitivfras. Negerande adverbial i infinitivfras placeras framför infinitiven och efter eventuellt infinitivmärke (Inffraser § 2). Om flera led föregår infinitiven placeras negerande adverbial (med eventuellt fokuserat led) på samma plats bland dem som i den finita satsens adverbiella mittfält (jfr § 68, 70).[1]

Att bara fördenskull *inte* komma till mottagningen måste väl bedömas som en något överdriven reaktion.
Hon påstod sig numera *inte* ha något emot deckare.
Jag till exempel har vant mig vid att *inte* plocka mask med elektricitet. (R)
Ingen försökte ens övertala mig att *inte* resa. (R)
Att *inte* foga sig var att spela en roll […] (R)
Jag har haft turen att *inte* behöva vara klassföreståndare nån gång. (T)
[…] hans löfte att *inte* ens röra vid dörrhandtaget till vagnen […] (R)
Fru von G. sade sig *inte* förstå vad hon menade. (R)

[1] Om det överordnade verbet är finit och infinitivmärke saknas i en omedelbart följande infinitivfras blir strukturen i vissa fall dubbeltydig (jfr Inffraser § 2):

Vi såg honom *inte* stanna vid rött ljus. Jfr: (a) Vi såg att han inte stannade vid rött ljus. (b) Vi såg inte att han stannade vid rött ljus.
Maja bad oss *inte* ropa så högt. Jfr: (a) Maja bad oss att vi inte skulle ropa så högt. (b) Maja bad oss inte att vi skulle ropa så högt.

§ 73. Negerande adverbial i adjektiv- eller participfras. Negerande adverbial (ofta *icke*) placeras i adjektiv- eller participfras normalt på den plats som i frasen motsvarar mittfältet i den finita satsen, dvs. framför huvudordet. I förhållande till andra adverbial placeras det negerande adverbialet som i den finita satsens mittfält (dvs. vanligen sist, § 68; jfr också § 70).

mina numera *icke* obetydliga tillgångar
en för den tiden alls *icke* föraktlig insats
två med tanke på omständigheterna *icke* önskvärda gäster
de *icke* obligatoriska uppgifterna
en *icke* föraktlig kompensation (R)
en *icke* uppmärksammad daglig middagsgäst (R)
hans ännu *inte* avslutade rapport (R)
något ännu *inte* avslöjat syfte (R)
en framtida ännu *inte* definierad roll (R)
En *inte* kartlagd underjordisk flod i Warrington. (R)
Given tar fyra spelmässigt *inte* välmatade timmar. (S)
de *icke* hämnade döda (R)
andra ritualer, ännu *inte* genomförda, blott existerande som möjliga handlingar (R)

Särskilt ofta förekommer negerande adverbial vid adjektiv som själva har negerad betydelse med prefixet *o-*. (Negationen har här gärna konträr betydelse, dvs. hela uttrycket används som en underdrift.)

en *inte* obetydlig del av Lenins korrespondens (R)
en *inte* oväsentlig inkomst (R)
en *inte* obefogad självkänsla (R)

Det negerande adverbialet kan ingå i ett gradadverbial som i sin tur är bestämning till ett adjektiv eller particip:[1]

[…] det blev en besynnerlig höst och en *inte* mindre besynnerlig vinter. (R)
von Luckner uppvisade en *inte* ringa list. (R)
en *inte* helt aktuell fråga (R)
den *inte* helt entydiga meningen (R)
en *inte* alltför djup ravin (R)

Ofta är gradadverbialets huvudled ett negationsberoende uttryck (§ 79):

(en) *inte* {så värst/vidare/riktigt/så/ett dugg/det minsta} lyckad föreställning

Negerande adverbial kan bestämma adjektiv eller particip också när frasen står i nominalfras utan substantiviskt huvudord:[2]

De tidigare *icke* skattskyldiga drabbas av försämringar.
De *icke* färdigutbildade måste i första hand beredas platser på kursen.

Vissa kombinationer av negerande adverbial + adjektiv eller pronomen är halvt lexikaliserade.[3]

[1] Grundtal kan ta *inte fullt* som gradadverbiell bestämning:

Inte fullt ['nästan'] 400 personer deltog.

[2] Marginellt kan det negerande adverbialet negera också substantiv (även om då oftast sammansättning föredras):

Alla *icke* fackmän bör erbjudas utbildning. [Jfr med substantivliknande adjektiv eller particip: alla *icke* godkända, de *icke* färdigutbildade.]

[3] Lexikaliserade är t.ex. *inte minst* 'särskilt', *inte mindre än* 'så mycket som', där *inte* aldrig är satsnegerande:

Han har bearbetat *inte minst* tjänstemännen på mellannivå. Han har *inte minst* bearbetat tjänstemännen på mellannivå. Jfr: *Han har *inte* bearbetat *minst* tjänstemännen på mellannivå.

Han har skrivit *inte mindre än* femton böcker om biskötsel.

Uttryck som *inte långt ifrån*, *inte långt efter* är vanligen lednegerande:

Han har tänkt slå sig ner *inte långt ifrån* Örebro. ≠ Han har inte tänkt slå sig ner långt ifrån Örebro.
Han skulle åka hem *inte långt efter* jul. ≠ Han skulle inte åka hem långt efter jul.

Halvt lexikaliserade är också *inte annat än*, *inte mer än*, *inte fler än* 'bara' där det negerande adverbialet ogärna placeras senare än i mittfältet:

Han hade *inte* köpt *mer än* tre kor. ?Han hade köpt *inte mer än* tre kor.
Det brukar *inte* behövas *annat än* vissna löv. *Det brukar behövas *inte annat än* vissna löv.

ANM. Vissa satser är strukturellt dubbeltydiga mellan sats- och lednegation:

Förbudet gäller icke behöriga fordon. [(a) Lednegation: Förbudet gäller obehöriga fordon. (b) Satsnegation: Behöriga fordon omfattas icke av förbudet.]

§ 74. Negerande adverbial vid samordning. Vid samordning kan båda eller bara ett av de samordnade leden vara semantiskt negerat. Detta uttrycks i huvudsak på följande sätt:

1. Båda leden är semantiskt negerade

a) Ett negerande adverbial gäller för båda leden och de samordnade leden förbinds med *och* enligt reglerna för icke-negerad sats. I stället för *och* kan *eller* användas om propositionen inte behöver vara giltig för båda leden samtidigt.

Bilen och båten fungerar *inte*. Bilen {och/eller} båten får jag *inte* använda.
Nästa dag fungerade *inte* bilen och båten. Jag får *inte* använda bilen {och/eller} båten.

Jag hoppas att du *inte* dansar {och/eller} pratar bara med de andra. Jag vill *inte* dansa {och/eller} prata med de andra. [Det negerande adverbialet negerar två efterföljande verbfraser som är samordnade.]

[…] men på julen skulle det vara björk som *inte* smällde och sprätte glöd när luckorna stod öppna. (R)
Dom har varit härnere och frågat oss om vi *inte* sett eller hört något. (R)
Var det han som *inte* kunde cykla och tugga tuggummi samtidigt?
Märkvärdig karl som *inte* kunde bli uppretad och sårad … (R)
Det är tydligt och rakt på sak, men ändå så finkänsligt och mjukt att man *inte* kan bli ledsen eller sårad. (R)

När det negerande adverbialet gäller två samordnade verbfraser och står efter den första verbfrasens huvudord används helst *eller* som konjunktion om aktionerna inte tänks som samtidiga:

Hon dansade *inte* vals {eller/?och} pratade med de andra.

Om det negerande adverbialet gäller två finita samordnade verb i sats med fa-ordföljd står båda verben på det finita verbets plats och det negerande adverbialet placeras alltså efteråt:

Hon dansade {och/eller} pratade *inte* med mig på hela kvällen.

Vid pseudosamordning av verb (Samordn. § 17) står det negerande adverbialet dock alltid efter det första verbet enligt vanliga regler:

Han sitter *inte* och läser. Hon är *inte* ute och springer.

b) Varje samordningsled får sitt negerande adverbial. De samordnade leden förbinds med *och*, och det senare ledets negerande adverbial åtföljs gärna av *heller*.

Inte bilen och *inte heller* båten fungerar. *Inte* bilen och *inte heller* båten får jag använda.
Jag får *inte* använda bilen och *inte heller* båten.
Men jag är *inte* engelsman. Och *inte heller* indier. (R)
Jag springer *inte* i skogen och *inte heller* efter flickor […] (R)
Rudolf kunde *inte* komma sig för att gå och *inte heller* att be om en kopp choklad till. (R)
Kyssas ville hon *inte*, smekas *inte heller*. (R)
Det är väl inte lätt att klara sig här när man *inte* är i sitt hemland och *inte* kan något språk eller någonting. (T)

Konstruktion enligt (b) väljs ofta när finita verb eller finita verbfraser samordnas på annat sätt än med pseudosamordning:

Hon skrek *inte* och grät *inte* heller som sin bror.
Jfr enligt (a): Hon skrek inte {och/eller} grät som sin bror.

c) Leden samordnas med det korrelativa negerande adverbet *varken* framför första ledet och *eller* mellan leden. *Varken* står prefokalt framför första ledet när samordningen står som fundament.

Varken bilen eller båten fungerar längre. *Varken* bilen eller båten får jag använda längre.
Varken du eller jag är några fascister! (R)
Varken Ellen eller Ludvig tyckte om gröt. (R)
Stene Forman behövde *varken* erkänna eller kommentera särskilt mycket. (R)

Om de samordnade leden står i i slutfältet placeras *varken* vanligen på det negerande adverbialets plats i mittfältet. Också här kan dock *varken* stå prefokalt.

Jag får *varken* använda bilen eller båten. Jag får använda *varken* bilen eller båten.
Hon vill *varken* spela bandy eller ishockey. Hon vill spela *varken* bandy eller ishockey.
Upptågsmakarna skulle undkomma *varken* vite eller näpst. (R)

När de samordnade leden är finita verbfraser kan *varken* placeras prefokalt framför det finita verbet i stället för på ordinarie plats i mittfältet. Denna placering är obligatorisk om den första verbfrasen utgörs av ett ensamt verb.

Han {*varken* springer/springer *varken*} terräng eller spelar bandy.
Han {*varken* orienterar/*orienterar *varken*} eller spelar bandy.

d) När de samordnade leden står senare än på det negerande adverbialets ordinarie plats i mittfältet kan satsen på mittfältsplats ha ett negerande adverbial som gäller båda leden (jfr (a)), varefter samordningen kan ske med det korrelativa *vare sig* framför det första ledet (som fokuserande adverbial) och konjunktionen *eller* mellan leden.[1]

Eftersom jag *inte* får använda *vare sig* bilen eller båten …
Eftersom *inte vare sig* bilen eller båten fungerar …
Eftersom jag *inte* vet *vare sig* om hon kommer eller om hon har förberett sig …
De hörde *inte* längre *vare sig* på hennes argument eller hennes böner. (R)
Hon svarade *ej* på tilltal, *vare sig* med tal eller åtbörder. (R)
[…] men den personen kommer ni *icke* att få *vare sig* se eller tala med […] (R)
Jag hade *inte* hört *vare sig* signal eller knackning. (R)
Det finns svenskar som *inte* tycker om *vare sig* utlänningar eller svenskar. (T)

2. Första ledet men inte det andra är semantiskt negerat

Det första ledet i en samordning kan negeras med ett negerande adverbial. För att visa att inte det andra ledet också omfattas av negationen väljs någon av konjunktionerna *utan* och *men* {*väl/däremot*}. (Om skillnaden i betydelse mellan *utan* och *men* se Samordn. § 33, 40.) Det negerande adverbialet placeras prefokalt eller om samordningen står i slutfältet vanligen i mittfältet.[2]

Inte bilen {utan/men (väl)} båten begärde han.
Eftersom han *inte* begärde bilen {utan/men (väl)} båten …
Eftersom han begärde *inte* bilen {utan/men (väl)} båten …
Han läser *inte* böcker utan skriver artiklar.

Eftersom han *inte* har läst boken {utan/men (väl)} skrivit artikeln …
?Han tog med sig *inte* bilen {utan/men (väl)} båten.
Någon luftkonditionering fanns *inte* men väl en stor fläkt i taket. (R)
Och min karriär, *inte* som psykolog men väl som patient, kunde börja. (R)
[…] jag gjorde *inte* detta av intresse för tyska språket utan av intresse för höga betyg […] (R)
Halvklädseln *inte* bara missklädde utan avslöjade henne, tyckte han. (R)
Gnäll *inte*, gubbfan, utan gör som du blir tillsagd, bet Weber av. (R)
Inte den här framställningen men allt annat som ligger bakom här […], det gör väl att dom kan få för sig att detta är nånting man absolut måste ha upplevt. (T)

Sista samordningsledet kan postponeras, och då kan det negerande adverbialet stå i mittfältet även om det första samordningsledet står som fundament:

Inte bilen begärde han {utan/men (väl)} båten.
Bilen begärde han *inte* {utan/men (väl)} båten.

3. Andra ledet men inte det första är semantiskt negerat

Det andra ledet negeras med negerande adverbial. Som konjunktion väljs i första hand *men*. Också *och* förekommer, särskilt när leden utesluter varandra eller när talaren tillbakavisar vad någon annan har sagt (Samordn. § 42)[3].

Bilen men *inte* båten får vi använda.
Vi får använda bilen men *inte* båten.
Det var Carl – och *inte* Tommy – som hade skrivit insändaren.
Han sjunger bra men spelar *inte* gärna piano till.
Hon lät upprörd men *inte* sorgsen. (R)
Ja, hela förspelet fick hon uppleva men *inte* bokens segertåg genom en hel värld. (R)
Juridiskt sett men *inte* i praktiken är det billånaren som blir ersättningsskyldig […] (S)
Den tiden kommer en gång i världen men *inte* nu. (T)
Jag är glad att det är henne vi har att göra med nu och *inte* den där Stock. (R)
Huset ur vars fönster elden kom, är byggt av lera och *inte* av tegel. (R)

Sista samordningsledet kan postponeras:

Bilen fungerar men *inte* båten.
Det var bilen han sålde och *inte* båten.

[1] I talspråk och ledigt skriftspråk används ofta *varken* i stället för *vare sig* (§ 48).

[2] På ungefär samma sätt som *inte X utan Y* konstrueras *inte bara X utan också Y* i betydelsen 'både X och Y'. När samordningen står i slutfältet kan det negerande adverbialet med eller utan *bara* stå i mittfältet på det negerande adverbialets ordinarie plats.

Inte bara bilen *utan också* båten fungerar nu.
Inte bara bilen fungerar nu *utan också* båten.
Vi har *inte* använt *bara* bilen *utan också* båten.

Vi har *inte bara* använt bilen *utan också* båten.
Vi har använt *inte bara* bilen *utan också* båten.

[3] För att tillbakavisa ett tänkbart eller aktualiserat alternativ till det som avses med ett visst uttryck kan talaren omedelbart efter detta uttryck skjuta in ett affokalt placerat negerande adverbial + en beteckning för den eller det som avvisas. Båda uttrycken har stark betoning. Det parentetiska kontrastuttrycket kan också stå som postponerat led.

ˈSvensson, *inte* ˈPersson, har fått jobbet.
ˈSvensson har fått jobbet, *inte* ˈPersson.
Vi valde ˈSvensson, *inte* ˈPersson, för jobbet.
Vi valde ˈSvensson för jobbet, *inte* ˈPersson.
ˈIngen, *inte* {ens/heller} min ˈfar, skulle ha gjort något sådant.
Den är ˈviolett, *inte* ˈblå, över axlarna.
Han har spelat ˈbandy, *inte* ˈorienterat.
Han bor i ˈSkåne numera, *inte* uppe i ˈSmåland.

Finita verb kontrasteras knappast på detta sätt:

?Han spelar, {*inte* sjunger/sjunger *inte*}.

§ 75. Final dubblering av negerande adverbial. Negerande adverbial i en deklarativ huvudsats' fundament eller mittfält kan dubbleras med *inte* som finalt annex, särskilt när det första negerande adverbialet ensamt är fundament (§ 71). Båda de negerande adverbialen är obetonade. Med dubbleringen anger talaren bland annat att han betraktar satsens beskrivning som självklar (se vidare Annex § 11).

Hon var tapper men *inte* var hon glad *inte*. (R)
[…] se på Kina, *inte* har arbetarna nån makt där *inte* […] (R)
Det var *inte* som att läsa det här till exempel, *inte*. (T)
Det går *inte* att agera Storebror i efterskott, *inte*. (R)
Inte var det riktigt, *inte*. (R)
Inte hjälper det med en barnbok, *inte*. (T)

Negerande adverb som finalt annex kan också dubblera led med *ingen* inuti satsen:

Vi har *ingen* sprit här, *inte*.
Han har *ingenstans* gömt några pengar, *inte*.

Det negerande adverbialet kan dubbleras tillsammans med andra led som kan dubbleras eller dislokeras i satsens slutfält:

Svensson är *inte* elak, han *inte*.
Han är *inte* elak, Svensson *inte*.

§ 76. Emfatiska bestämningar. Det negerande adverbialet kan samförekomma med det förstärkande *alls* som placeras på följande sätt:

a) omedelbart intill (efter eller före) det negerande adverbialet

Hon hade {*inte alls/alls inte*} bott i Malmö dessförinnan.
{*Inte alls/Alls inte*} många poliser syntes till då.

Vet ni *inte alls* vad ni heter? (R)
Och hon talar *inte alls* om att dom kan vara farliga. (T)
Vi ska *inte alls* rätta oss efter vad folk vill ha. (T)
De liknar *alls inte* varandra, den gamla och den lilla. (R)
Detta är alltså nånting som vi har kommit ifrån nu och *alls inte* behöver ta med när vi diskuterar bokurvalet. (T)

b) omedelbart efter det negerande adverbialets fokuserade led

Hon hade *inte* bott i Malmö *alls* dessförinnan.
Inte många poliser *alls* syntes till då.
Har ni *inte* fått fram nånting *alls* av brevet? (R)
För det kan väl inte vara bra att *inte* tala *alls* om det. (T)
Och sen har dom ju *inte* biologi *alls* på vissa linjer av gymnasiet. (T)

c) i satsens slut

Hon hade *inte* bott i Malmö dessförinnan *alls*.
Inte många poliser syntes till då *alls*.
Han brydde sig *inte* om mig *alls*. (R)
Men jag känner ju *inte* till det *alls*. (T)

På liknande sätt används *över huvud* (*taget*), som dock inte kan användas prefokalt tillsammans med negation vid led som fundament. Förstärkande är också prepositionsfraser som *under några* (*som helst*) *omständigheter*, *på några* (*som helst*) *villkor* som placeras omedelbart efter det negerande satsadverbialet eller i satsens slutfält.[1]

Han har *inte* bott i Malmö *över huvud taget*.
Han har *över huvud taget inte* bott i Malmö.
Han har *inte över huvud taget* bott i Malmö.
**Inte över huvud taget* många poliser syntes till.
Inte många poliser *över huvud taget* syntes till.

Han får *inte* {*under några omständigheter/på några villkor*} angripas.
Han får *inte* angripas {*under några omständigheter/på några villkor*}.

De emfatiska *rakt*, *absolut* samt (det ålderdomliga) *platt* placeras bara framför det negerande adverbialet:

Han har {*rakt/platt/absolut*} *inte* bott i Malmö.

Om negationens fokuserade led är ett uttryck med i någon mening graderbar betydelse, kan också följande uttryck fungera som förstärkande bestämning till negerande adverb: *ett dugg*, *det* (*allra*) *minsta* samt de vardagliga *ett barr*, *ett smack*, *ett skvatt*, *ett dyft*, *ett jota*. Uttrycken placeras som gradadverbial.[2]

Han har *inte* sovit {*ett dugg/ett dyft/ett skvatt/det* (*allra*) *minsta*}.
Han brukar *inte* vara {*ett dugg/ett dyft/ett skvatt/det* (*allra*) *minsta*} rolig.

Ingen av de emfatiska bestämningarna kan med samma betydelse användas i affirmativ kontext. (Se § 79.)

[1] I synnerhet som fundament kan negerande adverb konstrueras med vissa svordomar som emfatisk bestämning:

Inte {*fan/tusan/sjutton*} vill jag stå kvar här!

[2] *Ett dugg* och dess synonymer kan ha nominal funktion ('någonting') efter negation (§ 79 not 4):

Jag har *inte* fattat {*ett dugg/ett barr/det minsta*}.

§ 77. Överförd negation: *Jag tror inte filmen är bra*. Vid verb med betydelse av åsikt och med narrativ bisats som objekt är det i ledigt språk vanligt att talaren placerar det negerande adverbialet i matrissatsen, fastän negationen snarast gäller den underordnade satsens proposition (se också Bisatser § 62 not 2). Bruket är vanligast när subjektet är 1 person.

Jag {tror/tycker} *inte* att det regnar. ≈ Jag {tror/tycker} att det inte regnar.
Jag tycker *inte* att du ska håna honom. (R)
Konstigt, jag trodde *inte* att nån här drack mjölk utom jag … (R)
Jag tycker *inte* att titeln har någon riktig motsvarighet i innehållet. (T)
Jag tror som sagt var *inte* att det är några riskmoment alls. (T)
Jag tycker *inte* dom är så dumma, dom där exemplen. (T)

Det är ofta i praktiken ingen betydelseskillnad mellan om det är den överordnade eller den underordnade satsen som är negerad.

Det är särskilt de i talspråket mycket vanliga verben *tro*, *tycka* som får överförd negation på detta sätt.[1] Överföring är sannolikt mindre vanlig vid verb som de följande: *anta*, *föreställa sig*, *förmoda*, *ha för sig*, *inbilla sig*, *känna på sig*, *mena*.

Jag anser *inte* att vi ska åka. [Mindre vanligt i betydelsen: Jag anser att vi inte ska åka.]
Jag har *inte* för mig att pjäsen är särskilt rolig. [Mindre vanligt i betydelsen: Jag har för mig att pjäsen inte är särskilt rolig.]

Också vilje- och önskeverb som *vilja*, *hoppas* med 1 personens subjekt kan ibland sägas ta överförd negation i fall som de följande:

Jag vill *inte* att du skriver den, sade Clara. (R)
Hoppas *inte* att nån grå eller svart katt springer över vägen!

Också vid de opersonliga verben *verka*, *förefalla*, *låta*, *se ut*, *kännas* (alla med *som* + *om*-bisats) är det ofta oklart om negationen är överförd eller ej:

Det verkar *inte* som om det skulle börja regna. ≈ Det verkar som om det inte skulle börja regna.
Det verkade *inte* som om han hade sett mej […] (R)

Språkvårdare har rekommenderat att man i skriftspråk konsekvent placerar det negerande adverbialet i den underordnade satsen när det är denna som skall negeras.

[1] Negerande adverbial i matrissatsen är inte alltid semantiskt ekvivalent med placering av det negerande adverbialet i den underordnade satsen ens i satser med verb som *tro*, *tycka* etc.:

Tror du *inte* att hon kommer? ≠ Tror du att hon *inte* kommer?
Det bör *inte* se ut som om vi har träffats förut. ≠ Det bör se ut som om vi *inte* har träffats förut.
Alla trodde *inte* att det skulle börja regna. ≠ Alla trodde att det *inte* skulle börja regna.
Men jag tror *inte* gemene man tycker att utlänningen så att säga är annorlunda på något vis. (T)

Jämför att såväl den överordnade som den underordnade satsen kan vara negerad:

Jag tycker *inte* att du *inte* ska säga någonting.
Hon trodde *inte* att aktierna *inte* skulle gå upp förr eller senare.

ANM. Eftersom subjunktionen ofta utelämnas och satsadverbialet ofta placeras framför intillstående betonat subjekt är många meningar syntaktiskt dubbeltydiga:

Hoppas inte nån grå eller svart katt springer över vägen!!! (R) [(a) ≈ Det är min förhoppning att inte …; (b) ≈ Det är inte min förhoppning att …]
[…] hon hoppades *inte* Inger skulle ta illa upp. (R)
Han trodde *inte* räntorna skulle stiga.

§ 78. Negerande adverbial i elliptisk sats. I olika slag av elliptiska satser förekommer negerande adverbial. (Se också Ellips § 18.) Några exempel:

1. Negerande adverbial kan ensamt utgöra en elliptisk sats. Adverbialet innebär då antingen ett indignerat tillbakavisande av ett påstående eller (med annan prosodi) ett uttryck för förvåning inför ett negerat påstående.[1]

– Anders har tagit examen! – *Inte*! [(a) ≈ Det har han inte alls! (b) ≈ Vad säger du! Har han gjort det!]
– Anders har inte tagit examen. – *Inte*? [≈ Jaså, har han inte gjort det? Vad konstigt!]
Den här gången måste polisen ha gjort ett misstag, sa Helena. *Icke*, sa polisen och klämde Arno lite till. (R)
Inte ville den envetna människan heller ha smink i sitt ansikte. *Aldrig*! (R)
– I kväll går vi på bio, sa Karin. – {*Ingalunda/Knappast*}, kom det rappt från Stina.

Det negerande adverbialet kan utgöra en elliptisk sats i konstruktion med *men*:

Ann bad honom gå med – men *icke*. (R) [≈ … men nej!]

2. Negerande adverbial kan tillsammans med *varför* användas som positivt svar på råd o.d. (jfr negerade *varför*-frågor, § 80) eller efter ett negerat påstående med normal frågebetydelse:

– Ska vi gå på teatern? – Tja, *varför inte*.
– Jag kommer inte till festen. – *Varför inte*?

3. Negerande adverbial kan i kombination med exempelvis modala satsadverbial med mer eller mindre stark övertygelse tillbakavisa ett föregående påstående som falskt:

{Absolut/Tyvärr/Naturligtvis/Visst/Säkert/Kanske} *inte*!
Inte {nödvändigtvis/vad jag kan se/efter vad jag har hört}.
Är du törstig efter polkagrisen? Självklart *inte*. (R)

4. Negerande adverbial kan bilda elliptisk sats tillsammans med ett (eller flera) kontrasterande led, för att tillbakavisa ett hävdat, aktualiserat eller eljest tänkbart alternativ (jfr § 74 not 3):

– Åsa kör Volvon till Växjö. – Nej, *inte* {Åsa/Volvon/till Växjö}.
Åsa kör till Växjö, *inte* Magnus.
Åsa, *inte* Magnus, kör till Växjö.

5. Negerande adverbial förekommer i flera lexikaliserade förbindelser asyndetiskt förbundna med en sats.

a) Ordgruppen *eller inte*, *eller ej* fogas till icke-negerad rogativ sats (ofta med betydelsen att frågeställningen är redan är aktuell, Huvudsatser § 57: a, 78):[2]

Ska du ha nån slips *eller ej?* (R)
Ska jag hälsa *eller inte?* (R)
Viktigare tror jag är för studenterna att veta om det lönar sig att satsa på högre studier *eller inte*. (T)
Det har inte med saken att göra ifall jag är katolik *eller inte*. (T)

b) Ordgruppen *inte sant* fogas till (vanligtvis icke-negerad) deklarativ sats för att visa att satsen bör fattas som en försiktig fråga (eller försiktig uppmaning, Huvudsatser § 52: c). (Vanligare i samma funktion är *eller hur*, *va*, Huvudsatser § 22: a.)

Men det är ju bra att ha en ordförande, *inte sant?* (T)
Men det är ju att stjäla pengar, *inte sant?* (R)
Den inre linjen går genom oodlad mark, *inte sant?* (R)

c) Negerande adverbial (vanligen *inte*) har lexikaliserats med *så att*, *som om* och *för att* + bisats eller *för att* + infinitivfras. Hela konstruktionen används av talaren som en sidokommentar med samma betydelse som en sats med *visserligen* och följs liksom en sådan sats ofta av konjunktionen *men* (jfr Advb § 48: b).

Inte så att vi hade frost, men inte långt därifrån. (R)
Inte för att det precis var någon brådska, men det kanske var dags att återuppta efterforskningarna vad livet gick ut på? (R)
Inte som om trakten vore outhärdlig, men jag kunde nog tänka mig att flytta.

Aldrig (*i livet*) samt *inte*, *icke* har lexikaliserats med en *att*-sats för att ange emfatisk invändning. Subjunktionen kan ibland utelämnas.

Aldrig (*i livet*) (att) jag går dit.

Icke att jag kunde ha målat det där på fri hand.
Aldrig att jag talar om det för nån. (R)

[1] Som elliptiska satser kan också t.ex. negerande prepositionsfraser (jfr § 66 not 5) fungera i svar:

På intet sätt. [mest som emfatiskt tillbakavisande av påstående]
Under inga omständigheter. [mest som emfatisk vägran att ge tillåtelse]

Inte kan åtföljas av anaforiskt *det* som syftar på en negerad sats i det föregående:

Jag har aldrig varit i Luleå. – Inte (det)?!

[2] Som ellips av negerad konditionalsats används lexikaliserat *om inte* (och ålderdomligt *varom icke*):

Ska du läsa B-delen? *Om inte* kan du väl ge den till mig. [≈ Om du inte ska läsa B-delen …]

§ 79. Negationsberoende uttryck. Vissa uttryck används inte gärna i affirmativ kontext som t.ex. i icke-negerad deklarativ huvudsats med påståendebetydelse utan förekommer främst i negerad sats. De negationsberoende uttrycken finns dock inte bara i satser och fraser med negerande adverbial eller annat negerande ord utan – i varierande grad för olika uttryck – också i andra icke-affirmativa kontexter.[1]

a) Det icke-specifika *någon*, som används i negerad sats på ett sätt som motsvarar obetonat *en* eller Ø i affirmativ sats.[2] På samma sätt används *någonsin*, *någonting*, *någonstans*.

Bengt har *inte några* pengar. Jfr: *Bengt har några pengar.
Jag har *inte* varit i Kina *någonsin*. Jfr: *Jag har varit i Kina någonsin.
Filip är *inte någon* jesuit. Jfr: *Filip är någon jesuit.
Någon stor råttjägare var han *inte*. (R)
Någon fortsättning blev det *inte*. (R)
Jag har *aldrig* varit med i *någon* film. (R)
Det ska *inte* vara *nån* skillnad alltså. (T)
Så dom går ju *inte* ut på *några* nöjen […] (T)
Han kunde *inte* minnas att han *någonsin* förut känt sig så till mods som han gjorde nu. (R)

Någon med särskild kvantitetsbetydelse eller *någon* utan substantiviskt huvudord (inklusive *någonting*, *någonstans*) kan dock användas som icke negationsberoende uttryck. Se vidare Pron. § 180–184.

b) Adverben *heller* 'också', *ens*, *en gång* 't.o.m.' (§ 37, 63):[3]

Roger har *inte heller* träffat Jessica. Jfr: Roger har också träffat Jessica. *Roger har heller träffat Jessica.
Roger har *inte ens* (*en gång*) träffat Jessica. Jfr: Roger har t.o.m. träffat Jessica. *Roger har ens (en gång) träffat Jessica.

Ordningsföljden kan omkastas mellan *inte* och *heller* när de står intill varandra. Vidare kan *heller* placeras efter sitt och det negerande adverbialets fokuserade led. Placeringsmöjligheterna blir alltså följande i en sats där *Peter* är det fokuserade ledet:

Christina har *inte heller* träffat Peter i dag.
Christina har *heller inte* träffat Peter i dag.
Christina har *inte* träffat Peter *heller* i dag.
Christina har *inte* träffat *heller* Peter idag.
Inte heller Peter har Christina träffat idag.
Heller inte Peter har Christina träffat i dag.
Inte Peter *heller* har Christina träffat i dag.

Det skulle för resten *inte heller* hjälpa. (S)
Men det står *heller inte* hos Wessén. (S)
Inte försökte han förföra nån *heller* […] (S)
Jag har *inte* tänkt på det själv *heller*. (T)
Inte heller märks någon förändring på styr- och bromsegenskaperna […] (S)
Man bör också minnas att *inte heller* prickning av borgerliga statsråd medfört sådana konsekvenser. (S)

Bortsett från att det negerande adverbialet alltid måste föregå de fokuserande adverbialen *ens*, (*ens*) *en gång* placeras dessa som *heller*:

Här hjälper *inte ens* datorer. (S)
Inte ens Isak fick höra hur han smusslade. (R)
Jag tror *inte* det tog dem fyra minuter *ens*. (R)

c) Vissa betonade adverb eller nominalfraser vilka fungerar som negationsförstärkare (§ 76):[4]

Leif ska *inte alls* fylla 50 år. Jfr: *Leif ska *alls* fylla 50 år.
Modern känner *inte alls* till att Bengt missbrukar narkotika […] (S)
Majvor är *inte* {*ett dugg/ett dyft/ett skvatt/det minsta*} rädd. Jfr: *Majvor är {*ett dugg/ett dyft/ett skvatt/det minsta*} rädd.
[…] men det påverkade *inte det minsta* dubbelvärldsmästaren från Falun 1974 […] (S)
Lagen smakar *inte ett dugg* dill. (S)
Jag kände hur jag rodnade fast jag egentligen *inte* skämdes *ett dugg*. (R)

d) Vissa (obetonade) gradadverbial (Adjfraser § 12: c):

Karl är *inte* {(*något*) *vidare/så vidare/så värst*} pålitlig. Jfr: *Karl är {(*något*) *vidare/så vidare/så värst*} pålitlig.
Det såg nog *inte så värst* trovärdigt ut är jag rädd. (R)
För det är ju *inte* vi *så värst* bra behandlade av. (T)
Jag är nog *inte så vidare* effektiv just nu. (R)

Här står numera *inte fullt* hundra ridhästar. Jfr: *Här står numera *fullt* hundra ridhästar.

Andra gradadverbial har en särskild, mindre pregnant betydelse när de förekommer tillsammans med negerande adverbial:

Karl är *inte* {*särskilt/så/riktigt/precis/alldeles/alltför*} pålitlig.
Hon såg faktiskt *inte så* vass ut ändå. (R)
Det blir ju *inte så särskilt* trevligt för dom själva. (T)

Också det komparativa *så* är mer eller mindre negationsberoende (Advb § 42):

Han är *inte så* snabb som sin syster. Jfr: ?Han är så snabb som sin syster. Han är lika snabb som sin syster.
Kati verkar *inte fullt så* uttråkad som jag. (R)
Språket är ju *inte riktigt så* svårt. (T)

e) Vissa tidsangivande adverb samt den temporala subjunktionen *förrän* (jfr § 63 not 2, 69 not 3):[5]

Bengt bor *inte* här *längre*. Jfr: *Bengt bor här längre. Bengt bor här fortfarande.
Jag får *inte* arbeta kvar *längre*. (S)
Bengt vill *inte* komma ˈhit *mer*. Jfr: Bengt vill komma hit ˈmer.
Anna kommer *inte förrän* kl. 12. Jfr: *Anna kommer förrän kl. 12.
Anna kommer {först/redan} kl. 12.
Men domarna verkställdes *inte förrän* de prövats av Svea hovrätt. (R)
Inte förrän långt senare har jag fattat orsaken […] (R)

Än(*nu*) 'fortfarande' är negationsberoende vid perfektuellt tempus (jfr Advl § 110: b):

Sara har *inte* somnat *än*. Jfr: *Sara har somnat än.
[…] därför har namnet på denne *inte* meddelats *än*. (S)
Dom har *inte* varit här så länge *än*. (T)

f) Adverbial som anger tidsåtgång (*på*-fraser) också i satser med oavgränsad aktionsart (Advl § 105: b):

Anna har *inte* varit här *på tre år*. Jfr: *Anna har varit här på tre år. Anna har varit här i tre år.
Jag har *inte* mött honom *på länge*. (T)
Syre av detta slag har jag *inte* andats *på flera veckor*. (R)
Jag har *inte* kunnat gå *på många år* […] (R)

g) Adversativ samordning med *utan*, som förutsätter att det första ledet är negerat (Konjn, subjn, infm. § 2: c, Samordn. § 33, 40):

Jag talade *inte* med Anders *utan* med Bengt.

h) Det korrelativa adverbet *vare sig* (i stället för *antingen*, § 48):

Jag talade *inte* med *vare sig* Anders eller Bengt.

i) Vissa lexikaliserade verbfraser (och andra fraser):

Det *hindrar inte* att du måste komma. Jfr: ?Det hindrar att du måste komma.
Det *kan inte hjälpas* att ni måste sälja huset. Jfr: ?Det kan hjälpas att …
Hon *rörde sig inte ur fläcken*. Jfr: *Hon rörde sig ur fläcken.
Det *håller inte* i längden att sova så lite. Jfr: ?Det håller i längden att …
Hon blir *inte* färdig *i brådrasket*. Jfr: ?Hon blev färdig i brådrasket.
Fredrik hade *inte ett rött öre*. Jfr: *Fredrik hade ett rött öre.
Men därför fick hon *inte* genast *kasta yxan i sjön*. (R)
Jag har *inte* läst *ett ord* latin. (T)
[…] Maria, som hade mål i mun och *inte skrädde orden*. (R)

[1] Ett negationsberoende uttryck som *längre* (jfr (e) ovan) kan sålunda användas också i följande icke-affirmativa kontexter:

a) interrogativ sats
Vill du bo här längre? Vem vill bo här längre?

b) konditional sats
Om du vill bo här längre så …

c) *för att*-sats eller -fras som är komplement till *alltför*
Du är alltför gammal för att (du ska kunna) bo så här längre.

d) komparativ *än*-sats
Jag arbetade hårdare förr än jag orkar göra nu längre.

e) restriktiv relativ bisats vid korrelat med generisk referens eller med attribut som *enda* eller superlativ
Alla som vill bo där längre är idioter.
Den {enda/äldsta} som ville bo kvar där längre var Filip.

f) sats med adverbet *bara* och dess synonymer (jämför de ofta liktydiga *ingen annan än*, *ingen mer än*, *inte annat än*)
{Bara/Endast} 'hon vill stanna kvar längre.

g) narrativ bisats som får negerad betydelse av negerande adverbial i överordnad sats (§ 77)
Jag tycker inte att du ska bo kvar här längre.

Också eljest i narrativ bisats när det överordnade predikatet är negerat:
Jag visste inte att han hade några pengar längre.

h) narrativ bisats eller infinitivfras som får negerad betydelse av det överordnade predikatet
Det är osannolikt att han vill bo kvar här längre.
Hon är ovillig att bo kvar här längre.
De förbjöd oss att bo kvar där längre.
De avrådde oss från att bo kvar längre.

Också i andra fall, där sambandet med negerad betydelse är mindre tydligt:
Den som ändå fick bo kvar här längre. Att du verkligen vill bo kvar här längre!

Det förvånar mig verkligen att du vill bo kvar här längre.
Att FN alls har några pengar längre är närmast ett mirakel.

[2] Negationsberoende förekommer det icke-specifika *någon* + *vidare* med gradbetydelse (kvalitetsgradering) framför substantiv som anger funktion:

Hon har *inte någon vidare* radio.
Han är *inte någon vidare* fotbollsspelare.

I vissa fall kan även obetonat *en* användas i negerad kontext (se Pron. § 183):

Det fanns *inte ett* svenskt namn med på hela listan.
Han såg *inte en* enda älg i dag.

[3] Också när fundament eller subjekt i negerad sats är dubblerat i slutfältet och det dubblerande ledet konstrueras med ett affokalt satsadverbial som har en negationsberoende variant, används den negationsberoende varianten, dvs. *heller* (ej *också*), *ens* (ej *t.o.m.*):

Svensson är inte dum, *han heller*.
Han är inte dum, *Svensson heller*.
Pojken är inte dum, *ens han*.

Eftersom Svensson inte är dum, *han heller* …
Om båten inte fungerar, *den heller* …
När motorn inte fungerar, *ens den* …

[4] De negationsförstärkande nominalfraserna *ett dugg*, *ett skvatt*, *ett barr* etc. kan också fungera nominalt som subjekt och objekt ungefär som *någonting*, *något*:

Jag har *inte* begripit {*någonting/ett dugg/ett dyft/det minsta/ett skvatt/ett barr*}.
Inte {*ett dugg/ett dyft/det minsta/ett skvatt/ett barr*} kunde höras från sammanträdessalen.

Om en person kan på motsvarande sätt *en kotte*, *en käft* m.fl. användas efter negerande adverbial i vardagligt språk:

Jag hade inte sett {*en kotte/en käft/en jävel*} förrän du kom.

[5] I finlandssvenska används *förrän* också synonymt med subjunktionen *innan*, dvs. också i affirmativ kontext.

Betydelse § 80–87

§ 80. Negation. När en sats är negerad med satsnegerande adverbial får den i princip kontradiktorisk betydelse, dvs. den negerade propositionen är sann i alla de situationer där dess icke-negerade motsvarighet är falsk.

Min cykel är *inte* svart. ≈ Det är inte sant att min cykel är svart.
Om cykeln *inte* är svart, så … ≈ Om det inte är sant att cykeln är svart …

När kvantitetsuttryck negeras blir betydelsen inte kontradiktorisk (dvs. alla andra värden än de som anges med kvantitetsuttrycket avses inte) utan uttrycket anger normalt bara ett lägre värde än det som kvantitetsuttrycket betecknar utan negation.

Han orkade *inte* gå fem kilometer. ≈ Han orkade gå mindre än fem kilometer.

Vid kontrast har negerande adverbial kvar sin grundbetydelse också vid kvantitetsuttryck:

Det är *inte* fem barn han har utan sju.
Han springer *inte* 400 meter (men kanske 800).

När negationen används om graderbara förhållanden avses ofta konträr snarare än kontradiktorisk betydelse (litotes):

inte vacker [≈ rätt ful]
inte liten [≈ rätt stor]
i inte ringa grad [≈ i rätt hög grad]
inte särskilt betydande [≈ rätt obetydlig]
inte alltför tidigt [≈ rätt sent]
inte ofta [≈ rätt sällan, dvs. mindre ofta än ibland]
inte sällan [≈ rätt ofta, dvs. mindre sällan än ibland]

Tendensen till konträr betydelse är dock starkare vid negering med prefixet *o-*, dvs. ord som *olycklig, ojämn, opraktisk* anger normalt en lägre grad på respektive skala än *inte lycklig, inte jämn, inte praktisk*.

I underställande frågor tillför det negerande adverbialet särskilda betydelsenyanser (Huvudsatser § 76). En negerad underställande fråga (t.ex. *Sover hon inte?*) kan ange att talaren först väntat sig att propositionen (dvs. *Hon sover*) är sann men att han sedan fått information som tyder på att den negerade propositionen (dvs. *Hon sover inte*) är sann. Den negerade underställande frågan kan också ange att man visserligen väntar sig jakande svar men att svaret ändå inte är självklart.

Åkte *inte* Carina till Mallorca? [Talaren hade väntat sig att Carina skulle åka till Mallorca men har nu fått indikationer som tyder på motsatsen.]

Negerad rogativ huvudsats kan vidare användas för att ange förvåning eller irritation. Talaren har hört att den negerade propositionen är sann trots att han väntat sig att det var propositionen som var sann.

Va, ska hon *inte* åka till Mallorca!?
Kan du *inte* hålla tyst någon gång!?
Skäms du *inte*!

Negerad rogativ huvudsats kan vidare användas för att uttrycka en fråga, när jakande svar förväntas. Sådan sats fungerar som en aktualisering (retorisk fråga) och har ungefär samma språkhandlingsfunktion som en expressiv sats (Huvudsatser § 81: 1).

Är den *inte* underbar?
Har han *inte* förfärliga skjortor?

En negerad rogativ huvudsats kan dessutom användas för att kontrollera att man uppfattat ett negerat påstående (i en föregående replik) rätt. I en sådan fråga har det negerande adverbialet optionellt stark betoning:

Åker du *inte* till Mallorca, sa du?

Här väntas bekräftelse på frågan (t.ex. upprepat negerat påstående), dvs. tvärtemot vad fallet är vid retorisk fråga.

I negerade kvesitiva huvudsatser och bisatser är liksom i motsvarande icke-negerade kvesitiva satser allt presupponerat utom den eller det som anges med satsbasen. Också negationen är presupponerad, dvs. det kvesitiva ledet har större räckvidd än negationen. Den sökande frågan gäller alltså under vilken betingelse den negerade propositionen är sann. Då är det negerande adverbialet ofta betonat:

När får jag *inte* ringa? Hon undrade när hon *inte* fick finga.
Vem pratade du *inte* med? Det spelar väl ingen roll vem jag *inte* pratade med.

Negerade kvesitiva huvudsatser används ofta som aktualiseringar (retoriska frågor), dvs. talaren väntar sig ett svar som säger att det interrogativa ledet får ett negerat pronomen eller adverb till svar (Huvudsatser § 81: 2b):

Vem tycker *inte* om att åka till London? [Väntat svar: Ingen … inte, dvs. alla.]
När smakar det *inte* gott med en kall öl? [Väntat svar: Aldrig … inte, dvs. alltid.]
Vad gör man *inte* för pengar? [Väntat svar: Ingenting … inte, dvs. allt.]

Frågor med *varför … inte* förutsätter ibland att det inte finns något skäl att inte göra det som satsen handlar om, dvs. att det finns allt skäl att göra just detta. Sådana frågor tolkas därför ofta som råd eller milda förebråelser eller som uttryck för irritation.

Varför struntar du *inte* i vad hon säger?
Varför rättar de *inte* skrivfelen i sina manus?
Varför stannar du *inte* ett par dagar i Berlin när du ändå är där?

ANM. Enligt en viss språkvetenskaplig uppfattning kan en påståendesats vara antingen sann eller falsk, men den kan också vara ingetdera, nämligen om vissa omständigheter som förutsätts av den som yttrar påståendet inte är förhanden. Exempel:

Bengts cykel är inte svart.

Satsen är (a) sann om Bengt har en cykel och om den inte är svart, (b) falsk om Bengt har en cykel och om den är svart, (c) varken sann eller falsk om Bengt inte har någon cykel. Denna grammatiks beskrivning av grundbetydelsen hos negationen bortser från den komplikation som ligger i kravet att satsens presuppositioner skall vara uppfyllda för att satsen skall kunna vara antingen sann eller falsk.

§ 81. Satsnegation och lednegation. Ett negerande adverbial negerar antingen hela satsen eller bara ett satsled i den. När en påståendesats är negerad, accepteras den av lyssnaren med *nej* eller avvisas med *jo* (Interj. § 6). När ett satsled i en icke-

negerad påståendesats är negerat, accepteras och avvisas satsen på samma sätt som en annan icke-negerad sats, dvs. med *ja* (i finlandssvenska och nordsvenska optionellt med *jo*) respektive *nej* (jfr Interj. § 6).

Satsnegation:

– Barnen var *inte* närvarande. – {*Nej,* det var de inte./*Jo*, det var de.}
– Alla barn var *inte* närvarande. – {*Nej*, det var de inte./*Jo*, det var de.}
– *Inte* alla barn var närvarande. – {*Nej*, det var de inte./*Jo*, det var de.}
– Bo har *inte* bett oss att komma. – {*Nej*, det har han inte./*Jo*, det har han.}

Lednegation:

– Hans-Åke har bett oss att *inte* komma. – {*Ja*, det har han./*Nej*, det har han inte.} [Endast infinitivfrasen är negerad.]
– *Inte* oväntat tröttnade Sigge snart på projektet. – {*Ja*, det gjorde han./*Nej*, det gjorde han inte.} [Endast participfrasen är negerad.]
– Hon sålde en ännu *icke* färdig staty till kommunen. – {*Ja*, det gjorde hon./*Nej*, det gjorde hon inte.} [Endast adjektivfrasen är negerad.]
– Han brukar jaga *inte* långt härifrån. – {*Ja*, det brukar han./*Nej*, det brukar han inte.} [Endast adjektivfrasen i adverbfrasen är negerad.]
– Han besökte oss för *inte* så länge sedan. – {*Ja*, det gjorde han./*Nej*, det gjorde han inte.} [Endast adverbfrasen är negerad.]

Vid lednegation betingas negationsberoende uttryck (§ 79) bara inom det led som är negerat:

Den alldeles rena duken låg *inte* på bordet längre. [satsnegation]
Den *inte* längre alldeles rena duken låg fortfarande på bordet. [lednegation]
*Den *inte* alldeles rena duken låg på bordet längre.

När konjunktionen *utan* förbinder två satser måste den förra vara satsnegerad:

Barnen var nästan *aldrig* hemma, utan de höll mest till hos sin faster.
Inte alla barnen ville åka med till museet, utan en del fick stanna hemma.
**Inte* oväntat tröttnade Sigge på projektet, utan han {åkte hem/höll på tills allt var klart}.
*Han besökte oss för *inte* så länge sedan, utan han {skrev ett brev i stället/var här i förgår}.

Om fokus och bakgrund i den satsnegerade satsen se § 82.

ANM. En satsnegerad bisats är samtidigt ett lednegerat led i den överordnade satsen.

§ 82. Fokus och bakgrund. Ett satsnegerande adverbial negerar alltid hela satsen. En negerad sats yttras dock ofta mot bakgrunden av ett antaget sakförhållande som korrigeras eller specificeras på en bestämd punkt med hjälp av negatio-

nen. Bakgrunden kan vara något som har aktualiserats, eller det kan vara något som talaren och lyssnaren tar för givet (något som presupponeras).

Bengt kommer *inte* på lördag. [Möjligheten att Bengt skulle komma på lördag eller någon annan gång har aktualiserats och utgör bakgrunden till påståendet med den negerade satsen.]

Den punkt där bakgrundsvetandet korrigeras eller specificeras i en negerad sats är satsens fokus. I talspråk får det led som anger fokus ofta stark betoning, medan bakgrundsdelen av satsen kan uttalas med mindre stark betoning.[1] I följande exempel är det fokuserade ledet markerat med hakparentes och ”f”.

<Tina>$_f$ flög *inte* till Berlin i går. [Det handlar om vem som (eventuellt) har rest till Berlin.]
Tina <flög>$_f$ *inte* till Berlin i går. [Det handlar om Tinas färdsätt.]
Tina flög *inte* till <Berlin>$_f$ i går. [Det handlar om Tinas resmål.]
Tina flög *inte* till Berlin <i går>$_f$. [Det handlar om tidpunkten för Tinas (eventuella) resa.]

Om fokuserat led se också § 57.[2]

[1] I satser utan fokus kan det finita verbet eller det negerande adverbialet få stark betoning för att tillbakavisa motsvarande kontradiktoriska proposition:

Jo, det ''sitter en ambassadör ute i min bil.
Nej, det sitter ''inte en ambassadör ute i min bil.

Också i negerad sats får oftast det finita verbet den starka betoningen, medan det negerande adverbialet ansluts enklitiskt:

Nej, det ''sitter inte en ambassadör ute i min bil.

[2] Om bakgrunden är presupponerad (dvs. om den icke-negerade propositionen är förutsatt sann för någon annan referent) kan satsen parafraseras med en utbrytningskonstruktion där det negerande adverbialet står i den överordnade satsen tillsammans med det fokuserade ledet. Därigenom kan en sats göras entydig i skrift som annars skulle bli dubbeltydig eftersom skriften inte kan återge kontrastbetoningen:

Det var inte <Tina>$_f$ som flög till Berlin i går.

Räckviddsrelation mellan negation och andra led i satsen § 83–86

§ 83. Översikt. Satser med räckviddskänsliga led kan tolkas olika beroende på om dessa led står inom negationens räckvidd eller inte. Meningen parafraseras på olika sätt beroende på om det är det negerande adverbialet eller det räckviddskänsliga uttrycket som har den största räckvidden.

Exempel där det räckviddskänsliga ordet *ofta* står inom negationens räckvidd:

Han kommer *inte* ofta hit. [Parafraser: Det är inte så att han ofta kommer hit. Det är inte ofta som han kommer hit.]

Exempel där *ofta* står utanför negationens räckvidd:

Han kommer ofta *inte* hit. [Parafras: Det är ofta så att han inte kommer hit. Det är ofta som han inte kommer hit.]

Exempel där räckviddsrelationen mellan *ofta* och negationen är dubbeltydig:

Ofta kommer han *inte* hit. [Båda de föregående meningarnas parafraser är möjliga; i tal kan meningen i viss utsträckning ges olika prosodi för att skilja de olika räckviddstolkningarna åt.]

Nedan ges en översikt över följande slag av räckviddskänsliga uttryck och över deras möjliga räckviddsrelation till det negerande satsadverbialet:

Kvantitetsuttryck, t.ex.: många, ofta
Vissa adverbial, t.ex.: bara, än
Hjälpverb, t.ex.: få, kunna, torde

§ 84. Räckviddsrelationen mellan negation och kvantitetsuttryck. Betydelsen hos en sats varierar beroende på om ett grundtal, ett kvantitetspronomen eller ett kvantitativt adverb står inom negationens räckvidd eller omvänt.

a) Grundtal eller kvantitetspronomen och kvantitativa adverb som avser obestämd myckenhet.

När negerande adverbial placeras som fokuserande adverbial framför ett led med pronomen eller adverb som avser obestämd myckenhet tolkas detta led som stående inom negationens räckvidd.[1]

Inte många brev blev avsända. ≈ Det var inte så att många brev blev avsända.

Samma räckviddstolkning är den normala också när det negerande adverbialet står i mittfältet och det kvantitativa uttrycket står senare i satsen. Negationen tolkas pragmatiskt så att ett lägre antal än det som kvantitetsuttrycket anger avses.

Han har *inte* läst {*många* brev/*mycket*}. ≈ Det är inte så att han har läst {många brev/mycket}.
Han köpte *inte tre* julgranar. ≈ Det är inte så att han köpte (så många som) tre julgranar.

För att få samma tolkning när de båda uttrycken står i omvänd ordning måste pronomenet eller adverbet stå som eller ingå i fundament och därutöver ha stark betoning:

{''*Många* brev/''*Mycket*} hann vi *inte* läsa. ≈ Det var inte så att vi hann läsa {många brev/mycket}.
''*Många* brev blev *inte* avsända. ≈ Det var inte så att många brev blev avsända.

"*Tre* julgranar köpte han *inte*, bara en. ≈ Det var inte så att han köpte tre julgranar.

När ett grundtal eller ett uttryck för obestämd myckenhet kommer tidigare i satsen än ett negerande adverbial har det i stället oftast det negerande adverbialet inom sin räckvidd:

Många brev blev *inte* avsända. *Många* brev skickade vi *inte* i väg. ≈ För många av breven gäller det {att de inte blev avsända/att vi inte skickade i väg dem}.
Tre julgranar köpte han inte. [Dvs. det fanns tre julgranar som han inte köpte.]

Undantagsvis är denna tolkning möjlig också när det negerande adverbialet står tidigare i satsen:

Eftersom jag *inte* avsände {*många/tre*} av dessa brev … [Möjlig tolkning: 'Eftersom det gäller för {tre/många} av dessa brev att jag inte avsände dem …']

Egentligt subjekt med *många* eller grundtal står alltid inom negationens räckvidd:

Det brukar *inte* sitta {*många/trettio*} *gäster* här vid den tiden.
{*Många/trettio*} *gäster* brukar det *inte* sitta här vid den tiden. ≈ Det brukar inte vara så att det sitter {många/trettio} gäster här vi den tiden.

b) Kvantitetspronomen och kvantitativa adverb med total eller generaliserande betydelse står normalt inom negationens räckvidd oavsett ordningsföljden mellan kvantitetsuttryck och negerande adverbial.[2]

{*Alla/Hela* klassen/*Varje* elev} skrev *inte*. ≈ *Inte* {*alla/hela* klassen/*varje* elev} skrev. ≈ Det var inte så att alla etc. skrev. ≠ Ingen skrev.
Igår kunde *alla inte* komma. ≈ Igår kunde *inte alla* komma.
{*Varje* dag/*Överallt/Alltid*} kunde vi *inte* leka. Vi kunde *inte* leka {*varje* dag/*överallt/alltid*}.

c) Allmänt indefinita pronomen och adverb (*någon* med avledningar).

När det negerande adverbialet står tidigare i satsen än det allmänt indefinita pronomenet eller adverbet tolkas det allmänt indefinita uttrycket som stående inom negationens räckvidd:[3]

Inte någonting hann vi göra. Vi hann *inte* göra *någonting*. ≈ Det var inte så att vi hann göra någonting. Ingenting hann vi göra.

Med samma räckviddstolkning kan ett allmänt indefinit uttryck (med pronomenet obetonat) också föregå negerande adverbial (i mittfältet). Detta gäller framför allt när det allmänt indefinita pronomenet ingår i ett led som inte är subjekt eller när det är subjekt i passiv sats eller vid verb av den typ som eljest står med egentligt subjekt.

$_0$*Några* elever har jag *inte* besökt. ≈ Det är inte så att jag har besökt några elever. [*Någon*-frasen är objekt.]

$_0$*Någon* nyckel hittade jag *inte*. [*Någon*-frasen är objekt.]
$_0$*Någon* större skidlöpare är din bror *inte*. [*Någon*-frasen är subjektspredikativ.]
$_0$*Några* gäster hade det inte kommit. [*Någon*-frasen är egentligt subjekt.]
Trots det hårda vädret har $_0$*några* sjöolyckor inte rapporterats. [*Någon*-frasen är subjekt i passiv sats.]
Eftersom $_0$*några* nycklar *inte* finns … [*Någon*-frasen är subjekt till verb som annars står med egentligt subjekt.]
Eftersom $_0$*några* föräldrar *inte* har dykt upp … [*Någon*-frasen är subjekt till verb som annars står med egentligt subjekt.]
$_0$*Några* pengar ligger här *inte*. [*Någon*-frasen är subjekt till verb som annars står med egentligt subjekt.]

Egentligt subjekt med *någon* faller alltid inom negationens räckvidd:

$_0$*Några studenter* brukar det *aldrig* sitta här. ≈ Det brukar aldrig vara så att det sitter några studenter här.

Också annars förekommer det att en obetonad nominalfras med *någon* står inom räckvidden för en senare negation:

$_0$*Någon* svensk har *aldrig* tidigare kört så fort. ≈ Det har aldrig varit så att en svensk har kört så fort.

Placerat tidigare än ett negerande adverbial i satsen och med viss betoning kan annars ett allmänt indefinit uttryck ha större räckvidd än det negerande adverbialet.

^{1}*Några* av de anmälda kom *inte*. ≈ Det gäller för några av de anmälda att …
^{1}*Någonting* här låter *inte* som det ska.
Eftersom ^{1}*några* föräldrar *inte* lämnade sina barn på dagis …

[1] *Inte* med *många*, *mycket* inom negationens räckvidd parafraseras med ett i sig negerande kvantitativt uttryck: *få* respektive *litet*.

[2] Om det kvantitativa uttrycket står i en överordnad sats och det negerande adverbialet i en underordnad sats eller omvänt, får dock ett uttryck i den överordnade satsen alltid en större räckvidd än uttrycket i den underordnade (också vid uttryck för obestämd myckenhet enligt (a)):

Alla trodde än så länge att det *inte* skulle bli krig. ≈ Det gällde för alla att …
Han trodde *inte* att *alla* skulle komma. ≈ Det var inte så att …
Många brev uppgav att soldaterna *inte* trivdes. [Endast: 'Det gällde för många brev att …']

Normalt brukas eljest inte negerande adverbial inom räckvidd för *all*. I stället används *ingen*, *inte … någon*.

[3] *Inte* med *någon* etc. inom negationens räckvidd parafraseras med ett i sig negerande kvantitativt uttryck: *ingen* etc.

§ 85. Räckviddsrelationen mellan negation och vissa adverbial. Räckviddsrelationen mellan en negation och vissa adverbial kan påverka satsens betydelse. I vissa fall spelar det en roll vilket uttryck som kommer först i satsen. I andra fall används visst uttryck regelmässigt med en annan räckviddsrelation till negationen än ett synonymt uttryck.

a) *Bara* (med synonymer)

När ett negerande adverbial och *bara* står i samma sats har det tidigaste uttrycket den största räckvidden:[1]

Inte bara henne har jag träffat. ≈ Jag har inte träffat *bara* henne. ≈ Jag har *inte bara* träffat henne.

≈ Det är inte så att jag har träffat bara henne. Det är inte bara henne som jag har träffat.

Bara henne har jag *inte* träffat. ≈ Hon är den enda som jag inte har träffat. ≠ Det är inte så att jag har träffat bara henne.

b) *Också* (med synonymer), *heller*

Också och *heller* har samma egenbetydelse. *Också* används när betydelsen skall uttryckas inom negationens räckvidd och *heller* när räckviddsrelationen är den omvända.

Han hann *inte* träffa Anders *också*. ≈ Det var inte så att han hann träffa Anders också.

Han hann *inte* träffa Anders *heller*. ≈ Det var också så att han inte hann träffa Anders.

Heller har alltså negationen inom sin räckvidd, fastän det självt är ett negationsberoende uttryck (§ 79).

c) *Ens*, (*ens*) *en gång* 't.o.m.'

Ens, (*ens*) *en gång* är liksom *heller* negationsberoende uttryck som har negationen inom sin räckvidd:

Han hann *inte ens* (*en gång*) träffa Anders. ≈ Det var t.o.m. så att han inte hann träffa Anders.

d) Uttryck med betydelsen 'fortfarande': *fortfarande*, *ännu*, *än*, *längre*. *Fortfarande* har större räckvidd än negationen och kan i negerad sats inte stå efter det negerande adverbialet.

Han har *fortfarande inte* kommit. *Fortfarande* har han *inte* kommit. ≈ Det är fortfarande så att han inte har kommit.

*Han har *inte fortfarande* kommit. *Han har *inte* kommit *fortfarande*.

Än(*nu*) tar liksom *fortfarande* negationen inom sin räckvidd (Advl § 110: b) men kan stå både före och efter det negerande satsadverbialet i satsen:

Han är *inte* tjänstledig *än*. ≈ Det är fortfarande så att han inte är tjänstledig. ≠ Det är inte så att han är tjänstledig fortfarande.

Han har *än*(*nu*) *inte* tagit tjänstledigt.
Han är *än*(*nu*) *inte* tjänstledig. *Än*(*nu*) är han *inte* tjänstledig.

Längre 'fortfarande' är negationsberoende och står inom negationens räckvidd. Det placeras alltid senare än det negerande satsadverbialet i satsen.

Helga hälsar *inte* på oss *längre*. Helga hälsar *inte längre* på oss. ≈ Det är inte så att Helga fortfarande hälsar på oss.
**Längre* hälsar *inte* Helga på oss. *Helga hälsar *längre inte* på oss.

e) Adverbial som anger varaktighet (Advl § 104) förhåller sig till negationen som andra kvantitativa uttryck (jfr § 84: a), dvs. varaktighetsuttrycket står vanligen inom negationens räckvidd, varvid negation + mängduttryck pragmatiskt tolkas som ett lägre antal än kvantitetsuttrycket anger:

Hon har *inte* varit tjänstledig *i tre år*. ≈ Det är inte så att hon har varit tjänstledig (så länge som) tre år.

Adverbial som anger tidsåtgång (Advl § 105) förefaller däremot ta negationen inom sin räckvidd. Då uppfattas alltid antalsangivelsen som exakt, dvs. mängden är så stor som kvantitetsuttrycket anger (eller större).

Hon har *inte* varit tjänstledig *på tre år*. ≈ Det gäller om (åtminstone) tre år [fram till talögonblicket] att hon inte har varit tjänstledig. ≠ Det är inte så att hon har varit tjänstledig under tre år.
Hon kom *inte* hem någon gång *på tre år*. ≈ Det gäller om (åtminstone) tre år [fram till den tematiska tiden för satsen] att hon inte kom hem någon gång.

f) Kausal bisats i slutfältet efter negerande adverbial i mittfältet har oftast större räckvidd än negationen (jfr Bisatser § 119):

Vi ville *inte* gå ut (utan höll oss inne), eftersom det var så varmt.
Eftersom det var så varmt, ville vi *inte* gå ut (utan höll oss inne).

Men den kausala bisatsen kan också stå inom negationens räckvidd, särskilt vid kontrast:

Vi ville *inte* gå ut eftersom det var så vackert väder utan för att slippa sitta inne hos pappa och mamma.

När den kausala bisatsen står inom negationens räckvidd kan det negerande satsadverbialet stå prefokalt:

Vi ville gå ut *inte* därför att det var så vackert väder utan för att slippa sitta inne hos pappa och mamma.

[1] *Inte* … *bara* kan parafraseras med *också*.

§ 86. Räckviddsrelation mellan negation och hjälpverb. De flesta hjälpverb står inom negationens räckvidd:

Du *får inte* åka. ≈ Det är inte tillåtet för dig att åka. Det är inte så att du får åka.
Han *kan inte* simma. ≈ Han är inte i stånd att simma. Det är inte så att han kan simma.
Det *kan inte* börja regna nu. ≈ Det är inte möjligt att det börjar regna nu. Det är inte så att det kan börja regna nu.
Du *behöver inte* skaffa en lägenhet. ≈ Det är inte så att du måste skaffa en lägenhet.
Det *behöver* väl *inte* regna nu igen. ≈ Det är väl inte så att det måste regna nu igen.

Ett litet antal hjälpverb tar snarast negationen inom sin räckvidd:[1]

Hon {*torde/lär*} *inte* ha sagt upp sig. ≈ Det {torde/lär} vara så att hon inte har sagt upp sig.
Du {*skall/bör*} *inte* ljuga. ≈ Det är din plikt att inte ljuga.
Han *kommer inte att* protestera. ≈ Det kommer att bli så att han inte protesterar.

Hjälpverbet *måste* används endast marginellt med negation, oftast då med stark betoning i en mening som kopierar en tidigare mening. Hjälpverbet står inom negationens räckvidd:

– Måste jag gå? – Nej, du ''*måste inte* men … [≈ … det är inte så att du måste …]

När hjälpverbet står inom negationens räckvidd ersätts vanligen *måste* av *behöva*:

Du *behöver inte* laga middag i dag. ≈ Det är inte så att du måste laga middag i dag.

När negationen står inom det modala hjälpverbets räckvidd ersätts *måste* av *få*:

Du *får inte* laga middag i dag. ≈ Det är nödvändigt att du inte lagar middag i dag.

[1] Vid hjälpverb som *torde, lär* är räckviddsrelationen ofta irrelevant ungefär som mellan negation och predikat i den överordnade satsen i satsfogningar av typen *jag tycker inte att X* ≈ *jag tycker att inte X* (§ 77).

ANM. Räckviddsrelationen är ofta oklar. Det är exempelvis osäkert om det temporala hjälpverbet *ha* eller negationen har den största räckvidden:

Han *har inte* kommit. ≈ Det är inte så att han har kommit. ≈ ?Det har varit så att han inte kom(mer).

§ 87. Två negationer i samma sats. Två satsnegerande uttryck i en och samma sats undviks normalt. När det någon gång förekommer, står bara ett av de negerande uttrycken i satsens mittfält:

Inte bara de yngre har *ingenting* att göra. Också pensionärerna har klagat.
Inga svenskar går väl *aldrig* i kyrkan. De flesta döper trots allt sina barn där och de brukar delta i begravningar.

Däremot kan uttryck för sats- och lednegation förekomma i samma sats, särskilt om det lednegerade ledet är en (satsnegerad) bisats.[1]

Han visste *inte* att de *inte* hade någon mat kvar.
De ville *inte* kontakta en *inte* tidigare anlitad advokat.

Det lexikaliserade uttrycket *inte för inte* betyder bokstavligen 'inte av inget skäl' men används normalt med konträr betydelse 'av alla skäl', 'av goda skäl':

Jag har *inte för inte* köpt en plastgran i år.
Jag är *inte* kvinna för *inte*. (R)

[1] I talspråk händer det ofta att ett extra negerande adverbial sätts in i en infinitivfras eller sats som redan fått sin negerade betydelse av det överordnade predikatet och utan att det är talarens avsikt att de båda negationerna skall upphäva varandra (dubbel negation).

Allmänheten *varnas* för att *inte* köpa dessa efterapningar.
Vi *saknade* att *inte* kunna se havet längre.
Det kan inte *undgås* att *inte* samtalet kommer in på ömtåliga ting.

Jämför också bruket av *varken … eller* i stället för *vare sig … eller* i redan negerad sats (§ 48: b). Språkvårdare avråder från extra negerande adverbial i meningar som de ovanstående.

31 TEMPUS

1 Översikt.

Tempusens tidsreferens 2–6

2 Tempus' tidsbetydelse, den tematiska tiden och aktionstiden. 3 Tempus och tidfästningsadverbial. 4 Val av tematisk tid. 5 Tempus och aktionsart. 6 Tempus och modus.

Presens och preteritum 7–17

Presens 7–11

7 Presens' syntaktiska funktion. 8 Presens' betydelse: nutid och framtid. 9 Nutid: yttrandets eller tolkningens tid. 10 Historiskt presens. 11 Annalistiskt presens.

Preteritum 12–17

12 Preteritums syntaktiska funktion. 13 Preteritums betydelse: dåtid. 14 Preteritum i text: narrativ tidsföljd. 15 Preteritum med osannolik eller irreell innebörd. 16 Värderande preteritum. 17 Modifierande preteritum.

Perfektuella och futurala tempus 18–31

18 Översikt.

Det perfektuella hjälpverbet ha 19–27

19 Det perfektuella hjälpverbets syntaktiska funktion. 20 Det perfektuella hjälpverbets betydelse.

Perfekt gentemot preteritum 21–24: 21 Översikt. 22 Yttre tidsram. 23 Närmare tidfästning av aktionen. 24 Konsekvenser av aktionen i talögonblicket.

25 Modalt perfekt. 26 Pluskvamperfekts betydelse. 27 Preteritum gentemot pluskvamperfekt.

Futurala hjälpverb 28–31

28 De futurala hjälpverbens syntaktiska funktion. 29 Betydelsen hos det futurala hjälpverbet *komma*. 30 Betydelsen hos hjälpverbet *skola*. 31 Presens gentemot futurum om framtid.

Tempus i infinitivfraser 32–33

32 Perfektuellt hjälpverb i infinitivfraser. 33 Futuralt hjälpverb i infinitivfraser.

Tempus i satsfogningar 34–40

34 Översikt. 35 Fri tidsrelation mellan aktionerna i matrissats och bisats. 36 Förutsatt samtidig aktion i matrissats och bisats: temporala subjunktioner. 37 Bisatsens aktion förutsätts infalla tidigare än matrissatsens: temporala subjunktioner. 38 Bisatsens

aktion förutsätts infalla senare än matrissatsens: temporala subjunktioner. 39 Bisatsens aktion förutsätts infalla senare än matrissatsens: finala och konsekutiva subjunktioner. 40 Bisatsens aktion förutsätts infalla senare än matrissatsens: det överordnade predikatets innebörd.

Tempus vid återgivning av tal och tankar 41

41 Tempus i indirekt anföring och referatmeningar.

Tempusförskjutning och konjunktiv 42–49

42 Betydelsen hos förskjutna tempus och konjunktiv.

Villkorsfallet 43–45

43 Villkorsrelationens uttryck. 44 Uttryck för otillräckligt hinder. 45 Jämförelse med tänkt aktion.

46 Önskefallet. 47 Förskjutet tempus och konjunktiv i hövlighetsuttryck. 48 Hypotesfallet. 49 Sats som är underordnad sats med tempusförskjutning eller konjunktiv.

§ 1. Översikt. Med den grammatiska kategorin tempus anges direkt eller indirekt hur satsens aktion förhåller sig tidsligt till talögonblicket. Tempus anges med böjningsformer av det finita verbet (presens eller preteritum) och ibland därutöver med temporala hjälpverb (*ha*, *skola*, *komma*).

Huvudordet i satsens predikatsled, det finita verbet, böjs i tempus. Presens anger att satsens tid ligger i nutid eller framtid, dvs. att den faller inom en tidsdomän som omfattar talögonblicket och senare. Preteritum placerar i stället satsens tid i dåtid, dvs. inom en tidsdomän som sträcker sig fram till talögonblicket men inte omfattar detta.

Anders *har* huvudvärk.
Anders *hade* huvudvärk.

Om talaren vill visa att en aktion som anges med en verbfras i presens infaller senare än talögonblicket, dvs. i framtiden, kan detta göras med ett tidfästningsadverbial eller det kan framgå av verbets betydelse eller av textsammanhanget:

Anders *sover* nog. [Presens: sovandets tid är nutid, dvs. överlappar med talögonblicket.]
Anders *sover* nog om en stund. [Presens: sovandets tid inträffar senare än talögonblicket.]
Anders *får* nog tillbaka sitt pass. [Presens: återfåendets tid inträffar senare än talögonblicket.]

Preteritum refererar alltid till en i texten eller talsituationen given tid (tematisk tid) inom den tidsdomän som preteritum kan beteckna:

Anders *sov* (klockan nio). [Preteritum: sovandet infaller vid en given tid som föregår talögonblicket.]

Anders *fick* tillbaka sitt pass (i går). [Preteritum: återfåendet infaller vid en given tid som föregår talögonblicket.]

De temporala hjälpverben *ha*, *skola*, *komma* anger själva tillstånd. De böjs i presens och preteritum, tempus som anger tidsdomänen för de tillstånd som hjälpverben anger. Av hjälpverbens lexikala betydelse följer sedan hur tiden för den underordnade verbfrasens aktion förhåller sig till tiden för hjälpverbets egen aktion. Hjälpverben kan vara perfektuella (*ha*) eller futurala (*skola*, *komma*).[1] Det perfektuella hjälpverbet *ha* anger att den underordnade verbfrasens aktion infaller tidigare än hjälpverbets egen tid:

Anders *har* {*sovit* ett helt dygn/*åkt* till Paris}. [Hjälpverbet betecknar en tid som omfattar talögonblicket, och sovandet eller resan inträffar före denna tid.]
I morgon *har* nog Anders {*sovit* ett helt dygn/*åkt* till Paris}. [Hjälpverbet betecknar en tid efter talögonblicket, och sovandet eller resan inträffar före denna tid.]
Anders *hade* {*sovit* ett helt dygn/*åkt* till Paris}. [Hjälpverbet betecknar en given tid före talögonblicket, och sovandet eller resandet inträffar före denna tid.]

De futurala hjälpverben *skola*, *komma* anger att den underordnade verbfrasens aktion är förlagd till en senare tid än hjälpverbets tid:

Anders *kommer att* {*sova* ett helt dygn/*åka* till Paris}. [Hjälpverbet betecknar en tid som omfattar talögonblicket, och sovandet eller resan inträffar efter denna tid.]
Anders *skulle* {*sova* ett helt dygn/*åka* till Paris}. [Hjälpverbet betecknar en given tid före talögonblicket, och sovandet eller resan inträffar efter denna tid.]

Av hjälpverben styr *ha* supinum hos den följande verbfrasen,[2] medan *skola* styr infinitiv och *komma* styr *att* + infinitiv hos den följande verbfrasen. Verbförbindelsen *har* + supinum kallas perfekt, *hade* + supinum pluskvamperfekt. Förbindelserna med *skall*, *kommer* + infinitiv kallas i denna grammatik för futurum och *skulle* + infinitiv för futurum preteritum.

Man kan alltså urskilja sex huvudtempus. Av dessa är två enkla: presens och preteritum (*köper*, *köpte*). De sammansatta bildas med en kombination av hjälpverb och enkelt tempus. De perfektuella tempusen är perfekt (*har köpt*) och pluskvamperfekt (*hade köpt*). De futurala är futurum (*skall köpa*) och futurum preteritum (*skulle köpa*). Se Schema 1.

	Presenstempus	**Preteritumtempus**
Enkla	presens	preteritum
Sammansatta		
Perfektuella	perfekt	pluskvamperfekt
Futurala	futurum	futurum preteritum

SCHEMA 1. Svenskans grundläggande enkla och sammansatta tempus.

I en viss utsträckning kan mera komplexa tempusförbindelser bildas genom att ett perfektuellt hjälpverb överordnas ett futuralt eller tvärtom:

Anders *kommer* snart *att ha sovit* i tre timmar.
Hon antog att Ernst *skulle ha läst* boken påföljande dag.
Han *har skolat resa* till Kina i flera år nu.
Leif *hade skolat läsa* boken för länge sedan.

Preteritum och pluskvamperfekt kan användas för att ange att satsens aktion är osannolik eller irreell. Denna modala betydelse har preteritum och pluskvamperfekt om nutid och pluskvamperfekt om dåtid. Användningen kallas för tempusförskjutning och innefattar också hjälpverbet *skulle*. Alternativt kan i vissa fall konjunktivform av verbet brukas.

Om jag {*var/hade varit/vore*} kejsare av Kina {*skulle* jag *låta/hade* jag *låtit*} levande musik ljuda på varje torg.

[1] De temporala hjälpverben för framtid har nästan alltid en mer eller mindre tydlig modal betydelse av avsikt, tvång, förutsägelse. De kan därför också uppfattas som modala hjälpverb, och framtidsbetydelsen hos den underordnade verbfrasen kan då förklaras på samma sätt som vid verb som *tänka*, *vilja*, *tvinga* etc., dvs. som implikationer: det man tänker, vill, tvingas, förutsägs göra ligger ju vanligtvis i framtiden.

[2] I vissa fall kan *ha* utelämnas (§ 19), och då kommer supinumsuffixet ensamt att ange den tidsrelation som också *ha* uttrycker:

Han sa att han (*har*) *sovit* i arton timmar.
Du *skulle* (*ha*) *kommit* när du lovade.

ANM. I denna grammatik används de traditionella tempusbeteckningarna. Mera systematiska beteckningar vore de följande:

Presens:	reser
Presens perfekt (här: perfekt):	har rest
Presens futurum (här: futurum):	kommer att resa
Preteritum:	reste
Preteritum perfekt (här: pluskvamperfekt):	hade rest
Preteritum futurum (här: futurum preteritum):	skulle resa

Traditionellt kallas preteritum också imperfekt. Förbindelsen *skulle* + infinitiv kallas traditionellt futurum preteriti eller det förflutnas futurum. När förbindelsen används om en irreell eller osannolik aktion (§ 42–49) brukas traditionellt ofta termen konditionalis.

Tempusens tidsreferens § 2–6

§ 2. Tempus' tidsbetydelse, den tematiska tiden och aktionstiden. Tempusen presens och preteritum har var för sig en inherent betydelse som gör att de kan användas för att ange en tid inom var sin tidsdomän. Presens' tidsdomän omfattar talögonblicket och sträcker sig framåt i tiden (nutiden och framtiden). Preteritums tidsdomän omfattar förfluten tid fram till nutiden.

Den tematiska tiden (nedan förkortat ”tt”) är den tid en sats handlar om. Den tematiska tiden är alltid en tid som faller inom den tidsdomän som anges av det finita verbets tempus. Om tempus är preteritum infaller alltså den tematiska tiden i det förflutna (dåtid), om det är presens infaller den under en tid som omfattar talögonblicket (nutid) eller som är senare än detta (framtid).[1] En påståendesats kan uppfattas som ett svar på en fråga om vad som händer under en viss tematisk tid:

Vad *hände* här i julas då? [tt = dåtid]
Hur *är* läget hos er just nu? [tt = nutid]
Vad *händer* på Kulturnatten i år? [tt = framtid]

Den tematiska tiden lämnas gärna ospecificerad när den omfattar talögonblicket men specificeras ofta med tidsadverbial när den infaller under dåtid eller framtid:

Livet *är* underbart. [tt = ospecificerad nutid]
Nu för tiden *är* livet underbart. [tt = nutid specificerad med tidfästningsadverbial]
I morgon *sitter* jag på tåget till Stockholm så här dags. [tt = framtid specificerad med tidfästningsadverbial]
I går *handlade* Arne lite på Domus. [tt = dåtid specificerad med tidfästningsadverbial]
I Tyskland *hade* vi det fortfarande rätt bra. [tt = dåtid implicerad av rumsadverbialet: ’när vi ännu bodde i Tyskland’]

Den tematiska tiden kan också på annat sätt vara etablerad i kontexten. Ibland är den tematiska tiden knuten till existenstiden för satsens tematiska aktant (ofta predikationsbasen).

I går var Arne i stan. Han *handlade* lite på Domus. [tt för den senare satsen = föregående dag när Arne var i stan]
Darwin *besökte* Galapagosöarna flera gånger. [tt = Darwins livstid som ligger i det förflutna]
I tioårsåldern *var* ju du mamma rätt tjock. [tt = en förfluten period av den nu levande subjektsreferentens existenstid]
På Galapagosöarna *har* Darwin *varit* flera gånger. [tt = Galapagosöarnas existenstid som omfattar talögonblicket]

Om successiv förskjutning av tematisk tid i på varandra följande meningar (narrativ tidsföljd) se § 14.

Verbfraser anger aktioner som faktiskt eller hypotetiskt infaller under en viss tid, aktionstiden (nedan förkortat ”at”). Den finita verbfrasens aktionstid och satsens tematiska tid sammanfaller alltid i någon punkt med varandra. Aktionstiden kan ibland specificeras med ett tidfästande adverbial. Om satsen har flera tidfästande adverbial kan antingen båda tillsammans eller det adverbial som har den vidare referensen ange satsens tematiska tid.

I går kl. 9 släcktes alla ljusen. [tt = at = i går kl. 9]
I går släcktes alla ljusen kl. 9. [tt = i går, at = i går kl. 9]

En underordnad verbfras kan ha en annan aktionstid än det överordnade verbet. Om det överordnade verbet är ett temporalt hjälpverb är dess funktion just att ange hur den underordnade verbfrasens aktion tidsligt förhåller sig till hjälpverbets egen tid. Ibland kan ett tidfästningsadverbial specificera antingen det överordnade eller det underordnade verbets tid (§ 3).

Klockan två *hade* Leif *somnat*. [(a) Leifs insomnande inträffade klockan två, dvs. adverbialet specificerar tiden för det underordnade verbets aktion. (b) Tillståndet efter Leifs insomnande förelåg vid klockan två, dvs. adverbialet specificerar tiden för det överordnade verbets aktion.]

Leif *skulle gå* ut när Karin kom. [(a) Leifs sorti inträffade vid Karins ankomst, dvs. adverbialet specificerar tiden för det underordnade verbets aktion. (b) Leifs beredskap att gå förelåg vid Karins ankomst, dvs. adverbialet specificerar tiden för det överordnade verbets aktion.]

Om förhållandet mellan tidsadverbial, tematisk tid och aktionstid se vidare § 3.

En och samma faktiska aktion kan vid ett och samma talögonblick relateras till olika tematisk tid och därmed beskrivas med olika tempus, se vidare § 4.

[1] En framtida tidpunkt väljs inte så ofta till tematisk tid. En orsak härtill är att ett framtida faktum ännu inte äger en självständig existens utan ofta kan sägas vara giltigt endast via gissningar, förutsägelser, planering eller beslut i talögonblicket. Till skillnad från aktioner i förfluten tid och nutid, som i princip kan konstateras och vetas, finns inte de framtida aktionerna i den verkliga världen utan endast i en tänkt, ännu ej realiserad framtida värld.

En annan orsak är att serier av framtida aktioner i berättelser inte är lika vanliga och sällan är lika långa som förflutna serier av aktioner. Detta kan innebära att de framtida aktionerna inte hinner uppfattas som relevanta vid en helt självständig tematisk tid, innan texten åter knyts till talögonblicket. Futurum bildar inte långa texter på samma sätt som preteritum, utan återkommer i stället mera sporadiskt i texten, ungefär som perfekt.

Det finns knappast någon betydelseskillnad mellan futurum och futuralt presens som den mellan perfekt och preteritum, som kan tillskrivas en olikhet i tematisk tid. Skillnaden mellan att se en framtida aktionstid som samtidig med en framtida tematisk tid eller som efteröljande en tematisk nutid torde vara svår att ge precision.

§ 3. Tempus och tidfästningsadverbial. Med tidfästningsadverbial (Advl § 90–100) kan en aktionstid mera precist placeras på tidslinjen. Adverbialet självt kan ange en vidare eller snävare tid än aktionstiden. Det enda som sägs är att aktionens tid till någon del sammanfaller med adverbialets. Vanligen är adverbialets tid mera omfattande än aktionens.

I går *kom* Per hit.
Nästa år *upplöser* vi föreningen.

Omvänt kan ett adverbial ange en tid som refererar till en kortare tid än aktionstiden. Adverbialet anger då ofta tematisk tid och avser den tidpunkt vid vilken aktionen konstateras.

Kl. 12 *var* han hemma i alla fall, för då talade jag med honom i telefonen.
När du kommer nästa gång *sitter* jag nog som domare här.

När satsen innehåller två tidfästande adverbial, inskränks ofta det enas tid av det andra:

Under studietiden *var* han mot slutet rätt sjuklig.
Hon *vann* novelltävlingen förra året på hösten.
Jag *kommer* först fram emot eftermiddagen i morgon.

Då anger ofta det mera omfattande adverbialet den tematiska tiden och därmed en potentiell tidsram för aktionen, en tid inom vilken aktionen kunde ha infallit eller inom vilken man letar efter en aktion av det ifrågavarande slaget:

I dag *äter* Lotta middag ute kl. 7.
Nästa vecka *simmar* jag på onsdag.
I fjol *joggade* han mellan sex och sju varje lördag.

Ett adverbial som betecknar en längre tid där talögonblicket ingår (t.ex. *i år*, *den här veckan*, *under vårt sekel*) kan tidsbestämma aktioner som överlappar med talögonblicket men också aktioner som i sin helhet föregår eller följer på talögonblicket. Ett sådant tidfästningsadverbial anger en vid tidrymd inom vilken aktionstiden kan infalla. Tidrymden kan ibland begränsas med tempusvalet.[1]

I år {*besökte* han/har han *besökt*} Amerika. [Amerikabesöket inföll tidigare under året.]
I år *är* han i Amerika. [Amerikabesöket kan pågå under talögonblicket.]
I år *besöker* han Amerika. [Amerikabesöket kan pågå under talögonblicket eller infalla senare under året.]

I satser med sammansatt tempus kan ett tidfästningsadverbial specificera antingen den överordnade eller den underordnade verbfrasens aktionstid. Om hjälpverbet är *ha* med dåtidsreferens föreligger t.ex. båda möjligheterna.

Klockan 12 *hade* Per *gett* sig av. [(a) Adverbialet specificerar den överordnade verbfrasens tid tid, dvs. Per var redan gången vid den angivna tiden. (b) Adverbialet specificerar supinumfrasens tid, dvs. Per gick vid den angivna tiden.]

Om den tematiska tiden är nutid (varvid alltså hjälpverbet självt har nutidsreferens), kan däremot supinumfrasens aktionstid endast undantagsvis anges med ett tidfästningsadverbial (för förfluten tid). (Se § 23.)[2]

Nu *har* han *åkt*. [Adverbialet specificerar den överordnade verbfrasens tid.]
Han *har* nyss *åkt*. [Adverbialet specificerar supinumfrasens tid.]

Inte heller när den tematiska tiden ligger i framtiden, kan normalt supinumverbets aktionstid anges med ett tidfästningsadverbial för förfluten tid:

Nästa vecka *har* han redan åkt hem. [Adverbialet specificerar hjälpverbets tid, inte den underordnade supinumfrasens.]
Du får träffa honom när han *har* ätit. [I bisatsen är det den överordnade verbfrasens, inte den underordnade supinumfrasens tid som specificeras av *när*.]

Om hjälpverbet är *skulle*, är båda alternativen normalt möjliga:

1948 gick vi i andra ring i gymnasiet, och då *skulle* alla i min klass *läsa* medicin eller humaniora när de hade tagit studenten. [Adverbialet *då* specificerar tiden för hjälpverbet *skulle*.]
Vi *skulle äta* när vi kom hem. [Adverbialet *när vi kom hem* specificerar den underordnade verbfrasens tid.]

Tiden för *skall* kan specificeras med nutidsbetecknande adverbial endast när hjälpverbet har en tydlig modal betydelse av planering. I sats med temporalt *skall* liksom i sats med det futurala hjälpverbet *kommer* specificerar ett tidfästande adverbial därför vanligen den underordnade infinitivfrasens tid.[3]

Han *kommer att vinna* matchen snart. [Adverbialet specificerar den underordnade verbfrasens tid.]
Till sommaren *ska* han *åka*, säger han. [Adverbialet specificerar den underordnade verbfrasens tid, dvs. avresan sker till sommaren.]
Nu *ska* han *bli* färdig till sommaren, säger han. [*Nu* specificerar hjälpverbets tid, *till sommaren* specificerar den underordnade verbfrasens tid.]

[1] Ett tidsadverbial för nutid kan i enstaka fall kombineras med preteritum om aktionen av pragmatiska skäl bara kan infalla under den del av adverbialets referenstid som föregår talögonblicket. Av sammanhanget är det då klart att den tematiska tiden ligger i det förflutna, inte i nuet, trots att tidsadverbialets lexikala betydelse omfattar talögonblicket. Se vidare § 23.

Under många år har han semestrat i medelhavsområdet. Förra året var han på Korsika, i år *var* han i Grekland. [Adverbialet *i år* avser ett år som i talögonblicket går mot sitt slut varför det i exemplet kan fungera som ett tidfästningsadverbial för förfluten tid.]

[2] Om supinumfrasen har iterativ betydelse kan dess aktionstid dock specificeras med tidfästningsadverbial:

Per *har* alltid *gått ut* med hunden när Stina kommer. [(a) Adverbialet specificerar den överordnade verbfrasens tid, dvs. Per är inte hemma när Stina kommer. (b) Adverbialet specificerar supinumfrasens tid, dvs. Per går ut när Stina kommer.]
Jag får alltid ont i huvudet när jag har *druckit* vin kvällen innan. [I bisatsen specificerar adverbialet *när* den överordnade verbfrasens tid och adverbialet *kvällen innan* supinumfrasens tid.]

[3] Endast marginellt kan tiden för en aktion som infaller före eller efter en framtida tematisk tid specificeras med tidfästningsadverbial. Den framtida tematiska tiden anges i så fall vanligen med en temporal bisats.

> När det här föreligger i tryck, har lagen redan *trätt* i kraft tre dagar tidigare. [Ikraftträdandet har hänt tre dagar före den framtida tidpunkten.]
> När det här föreligger i tryck, skall alltså lagen tre dagar senare *träda* i kraft. [Ikraftträdandet infaller tre dagar efter den framtida tidpunkten.]
>
> Du ska få se att när den här veckan har gått har han *skolkat* igen både på onsdagen och på fredagen. [Skolket infaller på onsdagen och fredagen före veckans slut.]
> Du ska få se att när han får reda på det här på måndag så kommer han nog att *skolka* både på onsdagen och fredagen i nästa vecka. [Skolket infaller på onsdagen och fredagen efter den måndag som är den framtida tematiska tiden.]

§ 4. Val av tematisk tid. Den tematiska tiden är den tid för vilken hela satsens utsaga sägs gälla. Den tematiska tiden är för det mesta antingen nutid, dvs. talögonblicket eller en tid som omfattar talögonblicket (som mera sällan specificeras med adverbial) eller en given tid i det förflutna (som ofta specificeras med adverbial).

> På Friedrichstrasse *har* byggandet redan *kommit* ganska långt, och med en gnutta fantasi *kan* man föreställa sig hur gatan *kommer att te* sig. (S) [tematisk tid = nutid]
> Där *hade* byggandet *kommit* långt, och man *kunde* föreställa sig hur gatan *skulle komma att te* sig. [tematisk tid = en given tid i det förflutna]
> Som vanligt *oroade* han sig för vad han *skulle få* se. Aldrig *skulle* han *sluta* beröras av att se döda människor, aldrig *skulle* han *vänja* sig. (R) [tematisk tid = en given tid i det förflutna]
> Vid explosionen *uppstod* en stor spricka i ytterväggen. Denna *går* även ner i polishusets källarvåning. (S) [Den förra meningen har en given tid i det förflutna som tematisk tid. Den senare meningen har nutid som tematisk tid.]

När talaren vill omnämna en aktion som infaller vid en viss tid, har han ofta möjlighet att välja olika tematiska tider. Valet är avhängigt av en rad semantiska och framför allt textuella faktorer, men det beror i sista hand på talarens beslut ur vilket perspektiv aktionen presenteras. Det är särskilt aktioner i det förflutna som kan betraktas ur olika tidsperspektiv.

En förfluten aktion kan t.ex. betraktas från den tid då den själv ägde rum, dvs. den tematiska tiden ligger då i det förflutna och tempus blir preteritum. Den kan också betraktas från t.ex. talögonblicket, om det på ett eller annat sätt då är relevant att aktionen har ägt rum, och tempus blir då perfekt, dvs. aktionen anges med en supinumfras underordnad det perfektuella hjälpverbet *ha* i presens (se härom närmare § 21–24).

> En gång *var* jag i Rom tillsammans med min kusin.
> Jag *har varit* i Rom bara en gång.

En aktion i det förflutna kan också betraktas från en senare tidpunkt i det förflutna, om det är den tidpunkten talaren vill säga något om. I det första exemplet i vart och ett av nedanstående exempelpar förskjuts sålunda den tematiska tiden från den första satsen till den andra: talaren väljer att berätta om den andra satsens aktion som en händelse intressant i sig själv. Men i det andra exemplet i var-

je exempelpar bibehålls den första satsens tematiska tid också i den andra; talaren lyfter fram det bestående resultatet av satsens aktion eller konsekvenserna därav vid tiden för den första satsens aktion.

Det visade sig vid en kontroll i lagboken att lagen *utfärdades* redan 1968.
Det visade sig vid en kontroll i lagboken att lagen *hade utfärdats* redan 1968.

År 1985 reste Bengt till Rom. Otto *reste* till Paris några dagar dessförinnan, så han kom inte med den här gången.
År 1985 reste Bengt till Rom. Otto *hade rest* till Paris några dagar dessförinnan, så han kom inte med den här gången.

Vi fick veta att Michelangelo *målade* Sixtinska kapellet 1508–12.
Vi fick veta att Michelangelo *hade målat* Sixtinska kapellet 1508–12.

Den tematiska tiden bibehålls gärna som utgångspunkt för betraktande av en enstaka tidigare aktion, om texten sedan skall fortsätta med samma tematiska tid.[1]

En förfluten aktion kan betraktas från en tidigare tidpunkt som t.ex. är etablerad i den föregående kontexten och som förutsätts gälla också i det följande. Alternativt kan författaren flytta den tematiska tiden till den senare satsens aktionstid. Tempus blir då antingen futurum preteritum eller enkelt preteritum.

År 1984 reste han till Grekland. Tre år senare *skulle* han (komma att) *besöka* Rom.
År 1984 reste han till Grekland. Tre år senare *besökte* han Rom.

Konferensen öppnades en lördag, och den *skulle* (enligt programmet) *vara* slut följande dag.
Konferensen öppnades en lördag, och den *var* (enligt programmet) slut följande dag.

Om observationstid som tematisk tid i förfluten tid se § 13:

Slottet *låg* vid vattnet, såg vi när vi kom fram.
Slottet *ligger* vid vattnet.

[1] Undantagsvis kan i en text ges längre tillbakablickar med bibehållen tematisk tid (som ligger senare än den tid som tillbakablicken gäller). Den inbördes relationen mellan de aktioner som anges med pluskvamperfekt anges ibland med tidsadverbial men måste ibland räknas ut av lyssnaren på pragmatiska grunder (jfr § 13) som i nedanstående textstycke ur en roman.

[…] Han *kände* hur trött han *var*. [Här är tiden för *kände* och *var* den tematiska tiden.] Två nätter i rad *hade* han *varit* tvungen att avbryta sin sömn för att göra utryckningar som inte *hade kunnat* vänta till morgonen. Först *hade* han *lett* jakten på en misstänkt våldtäktsman som *hade förskansat* sig i ett av de övergivna sommarhusen i Sandskogen. Eftersom mannen *hade varit* kraftigt påverkad [Så långt har den tematiska tiden bibehållits i en rad satser, vars aktioner alltså nämns med pluskvamperfekt.] av narkotika och det *fanns* misstankar om att han *kunde* vara beväpnad [Här har tillfälligt den tematiska tiden flyttats bakåt till de återberättade aktionernas tid.], *hade* de *väntat* ut honom ända till klockan fem på morgonen. [Fr.o.m. nu är åter den tematiska tiden den tid då tillbakablicken görs.] Då *hade* han självmant *gett* upp. Natten därpå *hade* Wallander *ryckts* upp ur sömnen av ett

dråp som *hade inträffat* i centrala staden. En födelsedagsfest *hade spårat* ur och slutat med att födelsedagsbarnet, en man i fyrtiårsåldern, *hade fått* en förskärarkniv rakt i ena tinningen. Han *reste* sig ur stolen och *satte* på sig sin vinterjacka. […] (R)

§ 5. Tempus och aktionsart. Tempus placerar en aktion på tidslinjen. Aktionen sådan den språkligt beskrivs kan ha olika aktionsart, dvs. ha olika inre tidsstruktur (kapitel 33 Aktionsarter). I viss utsträckning påverkar aktionsarten val av tempus och tolkningen av tempus.

1. Oavgränsad aktionsart

Aktion med oavgränsad aktionsart är förenlig med alla tempus. Om den anges med en verbfras i presens tolkas den i första hand som gällande för tid som sammanfaller med talögonblicket. Om verbfrasens aktion skall tolkas som framtida måste detta tydligt framgå av situationen eller kontexten.

Jag *har* min bror här. Jfr: Jag har min bror här om en timme.

a) Tillstånd som t.ex. att ha blå ögon, att vara turkisk (Aktionsarter § 15) kan vara konstitutiva för sin predikationsbas: *Karl har blå ögon*. *Rätten är turkisk*. Om tillståndet existerar vid talögonblicket måste därför vanligen presens väljas, om det har upphört att existera väljs preteritum och om det existerar endast i framtiden väljs futurum eller presens:[1]

Den nuvarande rektorn *är* norrlänning.
Hennes farfarsfar *var* från Tyskland.
Mina barnbarnsbarn *kommer att bära* en del av mina egna gener.
Framtidens människor *är* säkert inte mindre giriga än vi.

Vissa tillstånd uppfattas som eviga och anges med presens, eftersom evigheten inkluderar även talögonblicket:

Fyra *är* mer än tre.
Afrika *ligger* söder om Europa.

Vissa verb och verbförbindelser betecknar vanligen tillstånd i presens, medan de oftare betecknar punkthändelser i preteritum (Aktionsarter § 8: 3a):

Han *inser* att han har fel. Jfr: Han *insåg* att han hade fel. [ofta: 'kom till insikt om']
Numera *förstår* jag vad han menar. Jfr: Då *förstod* jag vad han menade.

b) Oavgränsade processer vilka beskrivs t.ex. med uttryck som *sova*, *skriva på en bok*, *springa långsamt* är aktioner som kan hålla på kortare eller längre tid och som inte leder fram till en naturlig slutgräns (Aktionsarter § 16). När en nutida aktion anges med verb i presens förutsätts det inget om när aktionen börjar eller slutar. Samma gäller i princip också när aktionen är samtidig med andra tematiska tider, även om det oftast underförstås att en aktion som anges med preteritum är avslutad före talögonblicket (Aktionsarter § 8: 2) och att en framtida aktion påbörjas efter talögonblicket.

Rune *springer* ovanligt långsamt. Rune *sprang* ovanligt långsamt.
Företaget *erbjuder* honom högre lön. Företaget *erbjöd* honom högre lön.
Varför *säger* du så? Varför *sa* du så?

En oavgränsad aktion som anges med supinumfras och vars varaktighet anges med varaktighetsadverbial kan nå ända fram till den tematiska tiden (§ 20):

Rune hade *sovit* i arton timmar när jag kom.
Rune har *sovit* i arton timmar nu.

2. Avgränsad aktionsart

Aktion med avgränsad aktionsart är förenlig med alla tempus. Särskilt om verbfrasen har presens som enkelt tempus påverkas betydelsen av om aktionsarten är durativ (avgränsad process) eller punktuell (punkthändelse). En sats vars finita verbfras står i preteritum och anger en avgränsad aktion tolkas i förhållande till omgivande satsers preteritum ofta enligt principerna för narrativ tidsföljd (§ 14).

a) Avgränsade processer som i t.ex. *Elsa skrev en bok*, *Axel sprang till stan* har varaktighet och leder från ett tillstånd till ett annat. När sådana aktioner tidfästs med preteritum, förutsätts det vanligtvis att hela aktionen slutförs inom den tematiska tiden (och därmed före talögonblicket).

Arne *skrev* en bok (förra året).

Om aktionen till någon del är samtidig med talögonblicket och detta anges med presens, uppfattas aktionen gärna som oavgränsad eller också utgår man ifrån att det är aktionens början eller slut som tidfästs. Se vidare Aktionsarter § 5: 3.

b) Punkthändelser som att hitta en portmonnä eller hosta till har i praktiken utsträckning i tid men uppfattas ändå vanligen som ögonblickliga (Aktionsarter § 18). De är antingen resultativa, dvs. övergångar från ett tillstånd till ett annat (som *hitta en portmonnä*), eller icke-resultativa förändringar där utgångstillståndet återvänder (som *hosta till*). Sådana aktioner tidfästs sällan med presens som anger nutid: talögonblicket hinner passera innan punkthändelsen hinner rapporteras. Ett undantag är ögonblicksrapporter (t.ex. i telefon eller etermedier) där punkthändelsen kan förutses av talaren strax innan den inträffar:

Oj, nu *välter* hon vasen!
Han *passerar* mållinjen … nu!

Den punktuella händelsen kan i många fall också fattas som en aktion med tidsutsträckning, dvs. som en avgränsad process (Aktionsarter § 18: a):

Sakta och värdigt *kliver* nu drottningen ner från vagnen.

Om uttrycket för punkthändelsen omtolkas iterativt (Aktionsarter § 21), utgör sekvensen av upprepade aktioner en oavgränsad aktion som utan vidare kan överlappa med talögonblicket (Aktionsarter § 8: 1b):

Viktor *hoppar* i sängen.

När annars en punkthändelse anges med en sats i presens, anger presens vanligen en tid efter talögonblicket:

Arne *ger sig av* (i morgon).

[1] Ibland kan ett tillstånd som i och för sig antas gälla i nuet anges med ett dåtidstempus för den tidpunkt då tillståndet konstaterades:

Jag träffade en trevlig kille i Göteborg. Han *var* norrlänning.

§ 6. Tempus och modus. Tempus är en grammatisk kategori som anger var satsens aktionstid ligger på tidslinjen i förhållande till talögonblicket. Modus är en annan grammatisk böjningskategori som visar vilken hållning talaren har till satsens sanningshalt eller vilken språkhandling satsen avses uttrycka. Modus är en mindre välutvecklad böjningskategori än tempus och omfattar det semantiskt omarkerade modus indikativ gentemot imperativ (se Vb § 34–40) samt rester av konjunktiv (Vb § 41 och nedan § 42–49) och optativ (Vb § 42). Se också kapitel 32 Modala hjälpverb.

Endast det neutrala modus indikativ kan kombineras med tempus. Övriga modus används bara med nutid eller möjligen framtid som tematisk tid. Imperativ och (det föga brukliga) optativ implicerar ofta en efterföljande tid i förhållande till den tematiska tiden, men det finns varken inom dessa modus eller inom konjunktiven något grammatiskt-systematiskt sätt att ange olika tider. Tidsinnebörden är en följd av modusuttryckens grundläggande betydelse av uppmaning eller önskan.

Gå till affären och köp lite mjölk!
Gud bevare dig!

Konjunktiv används optionellt för att ange osannolik eller irreell fakticitet i nutid men finns bara i vissa verbparadigm och är dessutom på tillbakagång. I konjunktivens ställe används oftast indikativiska tempusformer med förskjuten tidsreferens för att ange osannolik eller irreell fakticitet.

Om han *var* här nu *kunde* vi fråga honom. [irreell fakticitet; nutid] Jfr: Om han *är* i Berlin nu *kan* vi ringa till honom. [neutral fakticitet; nutid]
Om han *hade varit* här då, *hade* han säkert *ringt* hem. [irreell fakticitet; dåtid] Jfr: Om han *var* i Berlin då, *ringde* han säkert hem. [neutral fakticitet; dåtid]

Se vidare om konjunktiv och preteritumtempus med osannolik och irreell fakticitet nedan § 42.

Också på andra sätt kan tempusuttryck användas med modal innebörd och förskjuten tidsreferens (§ 15–17, 25, 30, 47; jfr också Mod. hjälpvb § 21–24):

Ville du vara snäll och ge mig saltet?
Om läget är så oklart *kunde* det kanske vara klokt att inte förhasta sig.

Presens och preteritum § 7–17

Presens § 7–11

§ 7. Presens' syntaktiska funktion. Presens anges med en böjningsform hos verbet (ofta med ett suffix *-r*; Vb § 36–37). Verbformen är finit, dvs. den utmärker huvudordet i satsens predikatsled (Satsens struktur § 1):

Den nya biskopen *bor* enkelt.
Hon *försöker* bo enkelt.
Hon *vill* försöka bo enkelt.

I de sammansatta tempusen perfekt och futurum står det temporala hjälpverbet i presens:

Det *har* regnat.
Det *kommer* att regna. Hon *skall* bli utnämnd till verkschef.

§ 8. Presens' betydelse: nutid och framtid. Presens tidfäster verbfrasens aktion till en tidsdomän som omfattar talögonblicket och som sträcker sig in i framtiden. Inom denna domän refererar presens mer eller mindre tydligt till en tematisk tid (den tid som satsen handlar om). Presens används alltså om aktioner som till någon del är samtidiga med talögonblicket (nutid) eller som infaller senare än talögonblicket (framtid).

a) Nutid

Presens refererar till nutid särskilt när satsens aktion har en tydlig utsträckning i tid och särskilt när aktionen är ett tillstånd eller en oavgränsad process (Aktionsarter § 8: 1):

Två gånger tre *är* sex.
Sverige *ligger* norr om Tyskland.
Båten *är* italiensk.
Sven *bor* i Örebro sedan tre år.
Karlsson *är* förkyld.
Linda *sitter* och *läser*.

Också satser med iterativ eller generisk aktion (Aktionsarter § 8: 1b–c) står gärna i presens med nutidsbetydelse:

Ungarna *hoppar* i sängen.
Katten *hostar*.
Artur *spelar* schack numera.

Avgränsade processer kan också tidfästas till talögonblicket (Aktionsarter § 8: 1a). Antingen träder då aktionens fullbordan i bakgrunden, eller också förutsätts en tematisk nutid som är så lång att den innefattar tidpunkten för aktionens fullbordan (Aktionsarter § 5: c).

Albert *springer* just nu till stationen.

Satser där aktionen är en punkthändelse står sällan i presens med nutidsreferens, eftersom händelsen passerar så snabbt att den inte hinner rapporteras och tolkas samtidigt som den inträffar. Till och med i ett exempel som det följande rapporterar verbet egentligen en händelse lite för tidigt – eller för sent: händelsen inträffar i stället samtidigt med att adverbet *nu* yttras.[1]

Granaten *exploderar* … nu! Jfr: Nu … exploderade den!

b) Framtid

Presenssatser med alla slags aktioner kan referera till framtid. Särskilt vanligt är det att vi uppfattar referensen som framtida om aktionen är en resultativ punkthändelse, dvs. en punktuell aktion som medför ett nytt tillstånd (Aktionsarter § 8: 1a).[2] Det är därför särskilt vanligt att presens av verb som *komma*, *bli*, *få* avser framtid.

Vi *hittar* den, det vet jag.
Vet du om Leif *blir uttagen*?
Jag tror att jag *sätter* den i köket.
Du *får* den när jag är hemma igen.

Att aktionen är framtida visas ofta med tidfästande adverbial eller framgår tydligt av kontexten. Detta gäller särskilt när satsens aktion är durativ.

Snart *sitter* du också bakom ett sådant här skrivbord.
Om ett par decennier *bor* det säkert en miljon människor i den här regionen.

Framtida aktion kan också anges genom att verbfrasen underordnas ett futuralt hjälpverb. Om valet mellan presens och futurala hjälpverb vid angivande av framtid se § 31.

Medan såväl nutids- som framtidsbetydelsen kan ses som presens' egentliga betydelser, är det rimligt att se dåtidsbetydelse hos presens som ett fall av överförd betydelse (§ 11).

Också verbfras i preteritum kan i vissa fall referera till nutid (§ 15–17, 42–49).

Om presens av det perfektuella hjälpverbet *ha* se § 19–20, om presens av de futurala hjälpverben se § 28–30.

[1] Performativa satser har presens med nutidsbetydelse, fastän verbet anger en punktuell avgränsad aktion:

Jag *förklarar* härmed sammanträdet avslutat.
Jag *utnämner* härmed Maj-Britt Sjögren till min efterträdare.

[2] Deklarativ huvudsats med futuralt presens och 2 personens agentivt subjekt används ofta med betydelse av uppmaning (Huvudsatser § 48):

Ni *sätter* er i soffan.
Du *går* och *köper* mjölk.

§ 9. Nutid: yttrandets eller tolkningens tid. I tal är normalt tiden för yttrandet samma som tiden för tolkningen. I skrift är oftast yttrandetiden (tiden för inkodningen, skrivandet) en annan än tolkningstiden (tiden för avkodningen, läsandet). Motsvarande gäller för tal som återges senare med hjälp av olika tekniska hjälpmedel. I sådana fall kan antingen yttrandetiden eller tolkningstiden betraktas som talögonblick, dvs. det som definierar nutid. De två perspektiven medför olika tempusbruk.

Valet mellan att utgå från yttrandetid eller tolkningstid som talögonblick kan ses som talarens val av synvinkel på samma verklighet – han kan välja sin egen eller mottagarens synvinkel. Valet är beroende av texttypen – i brevstil är synvinkeln vanligen brevskrivarens, i t.ex. tidningsartiklar läsarens.

I dagstidningarnas språk är sålunda det normala att tolkningstiden betraktas som nutid. Presens används om händelser som inträffar under tidningens utgivningsdag, som också kan omtalas med *i dag*, fastän artikeln har skrivits dagen innan eller ännu tidigare:

I dag *inleds* riksdagsvalet, och röstningen kommer att avslutas kl. 20 i morgon.

Preteritum används om händelser som inträffar när artikeln skrivs:

I går *var* det premiär för årets semlor.

Händelser före yttrandetiden kan då återges med pluskvamperfekt, varvid yttrandetiden kan fungera som tematisk tid i det förflutna:

Vid pressläggningen *hade* inga ytterligare uppgifter *inkommit*.

Om yttrandetiden betraktas som nutid, kan den fungera som tematisk tid både för händelser vid yttrandetiden, som återges i presens, och för händelser vid tolkningstiden, som då kan återges med verbfras underordnad ett futuralt hjälpverb:

Jag *sitter* nu och *våndas*, när jag *skriver* detta, på ett sätt som du, min läsare, inte *kommer att förstå*.

Om talaren i stället väljer att betrakta tolkningstiden som nutid, kan denna fungera som tematisk tid för händelser vid yttrandetiden, som då kommer att återges med verbfras underordnad ett perfektuellt hjälpverb, och för händelser vid tolkningstiden, som då återges med presens:

Du *sitter* nog nu och *undrar* varför du *har fått* det här brevet. Du *förstår* nog hur svårt det *har varit* att skriva dessa rader.

Om tolkningstiden betraktas som talögonblicket och den tid då texten skrivs får fungera som tematisk tid, kommer händelser som är samtidiga med textens faktiska tillkomsttid paradoxalt nog att återges med preteritum:

Jag *satt* och *våndades*, när jag *skrev* detta, på ett sätt som du, min läsare, nu inte *förstår*.

Om olika former av presens med överförd tidsbetydelse se vidare § 10–11.

ANM. Att välja mottagarens synvinkel i brevstil och göra tolkningstiden till nutid förutsätter nästan att mottagaren omtalas i satsen eller den omedelbara kontexten. Detta skrivsätt har en dramatiserande effekt och låter talaren liksom vara närvarande vid tolkningen och ge en kommentar i efterhand (jämför historiskt presens, § 10). Om däremot yttrandetiden behandlas som nutid, uppstår ingen lika tydlig effekt av att mottagaren är närvarande då. Man kan ju yttra en sats utan någon mottagare. Jämför:

Jag *skrev* detta speciellt för dig. [mottagarens synvinkel]
Jag *skriver* detta utan att veta om någon kommer att läsa det. [skribentens synvinkel]

§ 10. Historiskt presens. Presens kan mot huvudregeln användas om en tematisk tid i det förflutna. Presens som används på detta sätt kallas historiskt presens. Ofta uppstår den effekten att yttrandet och tolkningen av satsen tycks försiggå vid den tematiska tiden i det förflutna i stället för vid en tid som omfattar talögonblicket. Både talaren och lyssnaren tycks vara närvarande i det förflutna. Också de sammansatta tempus där presens ingår kan på detta sätt användas om en tematisk tid i det förflutna. Ofta ger presens illusionen av att det förflutna är närvarande i nuet som bilder eller sekvenser av bilder.

Historiskt presens används på olika sätt och i olika sammanhang. Några möjligheter:

a) Skildring av historiska situationer och händelser:

Alltså fanns en riddararmé på varje kungs önskelista. Men sådana var dyra, som alla nya undervapen. Därför *införs* nu två nymodigheter i Sverige som *lägger* grunden för det organiserade och institutionaliserade klassamhället vi haft kvar ända in i vår tid. (S)

Magnus Eriksson *hinner* återerövra sonen Eriks delar av Sverige förrän nya problem *dyker* upp, Valdemar Atterdag *bryter* 1360 in i södra Sverige och *återtar* Skåne, Blekinge och Halland, som nu *knyts* till Danmark igen för 300 år framåt. Nästa sommar *ockuperar* han Öland utan problem och *närmar* sig Visby. (S)

Presens används inte sällan i tabellariska översikter över historiska händelser:

1855	Husbehovsbränningen *avskaffas* av svenska riksdagen
1855–1856	Svenska statens järnvägsbyggen *påbörjas*
1856	Gripenstedt *blir* finansminister

b) Muntligt berättande, varvid ofta presens växlar med preteritum, ibland systematiskt t.ex. så att presens används för sekvenser av händelser medan preteritum används för karakteristiker och bedömningar:

Garre då, gick in på ICA eller Vivo borta vid Pressbyrån i OK-macken därborta. *Går* han ut bakvägen med två stycken tvåliters Cola, *går* in tillbaks, kom in … *går* in tillbaks, *tar* fem liter. Tyvärr så *är* det en kärring som upptäcker det, så han *plockar* bort allt. *Går* han ut. Dom *kan* ju inte göra nånting då. (T)

Tog upp en kalkon som det stod minikalkon på. Kycklingarna *är* så här små, kalkonen var så stor. Så ba' "kolla vilken minikalkon" så här, *visar* ju upp den för

oss då ba' waaoohh ungefär så här. *Kommer* kärringen ba' "Tänker du köpa nån vara" "Nn-näa" "Då ska du inte hålla på å pilla på varorna" Och han *börja* [preteritum med bortfall av *-de* eller presens med bortfall av *-r*] käbbla emot naturligtvis, och det vart ju världens rabalder. Och sen kom butiksföreståndarn ba' "Du ska gå ut". (T)

c) Skönlitterär berättelse:

Historiskt presens kan vara genomfört i ett längre textstycke eller förekomma i enstaka fall i en berättelse som huvudsakligen innehåller dåtidstempus. Ibland tjänar växlingen till att skilja ut olika tider i det förflutna. Presens kan t.ex. användas för att återge en sekvens av bilder från en tid som ligger före berättelsens egen dåtid, ungefär som om en film mentalt spelades upp för de personer som agerar i berättelsen och för berättelsens läsare (jfr (d)).

Wallander försökte se det hela framför sig. Någon *skjuter* två män rakt genom hjärtat. När männen *är* döda *sätter* gärningsmannen på dom deras kavajer innan de *lämpas* i en räddningsflotte. Varför? (R)

Hon *har* med sig ett tryckt kort som *visar* att det *ska bli* en begravning i en kyrka i Ängelholm. Det var naturligtvis förfalskat. […] Han *får* bevakad frigång. Det hände i förrgår. Men det var naturligtvis ingen begravning, det var ingen död mamma eller nån syster. Dom *övermannar* vakten, *binder* honom och *slänger* in honom i ett skogsområde nånstans utanför Jönköping. (R)

d) Resuméer av fiktiva eller dokumentära texter (jfr också § 11):

I Strindbergs Fröken Julie *tar* huvudpersonen livet av sig.
Här står det hur Hitler *tar* makten och hur de fascistiska idéerna *breder* ut sig för att till sist förorsaka ett världskrig.
Rolf Lassgård *spelar* en polis som *bestämmer* sig för att byta Stockholm mot den fridfulla lilla polisstationen i hembyn. Efter ett tag *upptäcker* han att allt inte är som förut. (S)

När presens används om en aktion som är samtidig med det faktiska talögonblicket kan bara adverbial som innefattar talögonblicket, t.ex. *nu*, *i dag*, specificera den tematiska tiden. I text med historiskt presens kan den tematiska tiden i viss utsträckning antingen specificeras med tidfästningsadverbial för förfluten tid eller med adverbial som annars anger nutid men här används med överförd betydelse (liksom det historiska presens självt).

{År 1066/Hundra år tidigare} *erövrar* Vilhelm England. Fyra år senare *har* han makten i sin hand.
Nu *erövrar* Vilhelm England. Snart *har* han makten i sin hand.

Dock undviks vanligen sådana tidfästningsadverbial som anger en förfluten tid genom att explicit ange tiden i relation till det faktiska talögonblicket (indirekt deiktiska tidfästningsadverbial, jfr Advl § 93):

?För 920 år sedan *erövrar* Vilhelm England.
*Valkampanjen *blir* hård och i förra månaden *förlorar* socialdemokraterna valet.

När perfekt används i text med historiskt presens, kan supinumfrasens aktionstid lättare än annars specificeras med tidfästningsadverbial för förfluten tid (jfr § 23), ungefär som i sats med pluskvamperfekt:

Nu *står* Vilhelm på höjden av sin makt. Fyra år tidigare *har* han *erövrat* England.

§ 11. Annalistiskt presens. I satser med yttrandeverb som *säga*, *berätta*, *informera*, *meddela* m.fl. kan aktionstiden vara antingen tiden för det yttrande som verbet omtalar eller tiden för tolkningen av detta yttrande (§ 9). Om det omtalade yttrandet skrevs en gång i det förflutna men sedan tack vare skriften finns kvar, kan vi uppleva det som om författaren talar till oss var gång vi läser texten, och i så fall blir det naturligt att använda presens (annalistiskt presens).[1] Alternativt kan man välja den ursprungliga yttrandetiden som aktionstid och tematisk tid; tempusvalet blir då preteritum. Man kan också välja nutiden som tematisk tid men hålla fast vid att yttrandehandlingen skett i det förflutna med påföljd att tempusvalet blir perfekt.

Geografen Strabo *meddelar* många intressanta fakta om antikens folkslag. Jfr: Geografen Strabo {meddelade/har meddelat} …
Tegnér *vill* med denna dikt säga att … Jfr: Tegnér *ville* med denna dikt säga att …
Tegnér har med denna dikt velat säga att …

Tolkningen behöver inte faktiskt genomföras i talögonblicket för att annalistiskt presens skall få användas. Det räcker med att texten står öppen för läsning. Eftersom tolkningen då kan ske vid vilket ögonblick som helst, sammanfaller annalistiskt presens med presens i satser med generisk aktionsart (Aktionsarter § 20).

Kommunikativa handlingar som i och för sig är avgränsade omtolkas så att de avser den i princip oavgränsade giltigheten av det sagda. Om det i tidningsspråk säges att någon påstår, kräver, avvisar etc., så är yttrandet varmed något påstås, krävs eller avvisas i och för sig en avgränsad aktion i det förflutna, men påståendet, kravet, avvisandet – som nyligen har framförts – är något som står kvar i talögonblicket, vilket förklarar bruket av presens.[2]

Tidningen *medger* att bedömningen är ganska subjektivt gjord. (S)
Moderaterna och folkpartiet *avvisar* bestämt centerns nya grepp […] (S)
Bankinspektionen *begär* att få 3 miljoner kronor mer nästa budgetår. (S)

Annalistiskt presens kan jämföras med historiskt presens. I båda fallen betraktas en förfluten aktion som nutida genom att det är möjligt att återuppleva den t.ex. i talögonblicket. Också annalistiskt presens får då en dramatisk effekt.[3]

Detta tempusbruk förekommer också vid förnimmelseverb som *höra* och produktionsverb som *återge*, *förmedla* m.fl., där produkten potentiellt kan förnimmas i talögonblicket:

Jag *hör* att du har tänkt flytta.
Leonardo da Vinci *återger* skickligt Mona Lisas mystiska leende.
Cro Magnon-konstnärerna *förmedlar* sin livssyn till oss genom grottmålningarna.

De yttrandeverb som kräver en mottagare för att aktionen alls skall kunna utföras, t.ex. *informera*, *berätta*, *meddela*, står gärna i annalistiskt presens, i synnerhet om en mottagare i nutiden är angiven i satsen. Om den nutida mottagaren är angiven, används ogärna preteritum, eftersom detta skulle innebära att den tematiska tiden ligger i det förflutna.

Också Tacitus {*informerar*/har informerat/?informerade} oss om antikens folkslag.

Om yttrandeverbet inte kräver en mottagare, fungerar däremot preteritum lika bra som presens och perfekt:

Mahatma Gandhi {*säger*/har sagt/sade} att passivt motstånd är en väg till seger.

Annalistiskt presens kombineras gärna med resumerande historiskt presens (jfr § 10: d):

Bokens författare *beskriver* [annalistiskt presens] hur Hitler *tar* makten [historiskt presens].

[1] Det annalistiska presens som är knutet till den tid då texten existerar och läses kan jämföras med tempus i verbfraser som handlar om texten som sådan:

Det *står* i texten att …
Det *framgår* av texten att …

Omvänt kan tempus för förfluten tid användas när texten visserligen existerar i talögonblicket men när läsningen infaller i det förflutna (jämför hänvisande preteritum, § 17, eller preteritum i anförda meningar om aktioner som fortfarande är giltiga i talögonblicket, § 41):

Är det deras verksamhetsberättelse du har där? Har du läst den? Vad *stod* det i den?

[2] Också talade yttranden i det förflutna kan ibland återges med presens för att markera den kvardröjande giltigheten hos utsagan:

Mamma *säger* att du ska tvätta händerna. Jfr: Mamma {sa/har sagt} …

[3] Den annalistiska innebörden är egentligen inte specifik för presens utan beror på när läsningen tänks föregå och vilken tid talaren väljer som tematisk tid. I praktiken förekommer den dock mest vid presens. Några exempel på andra tempus:

Kom med på vår kurs i latinsk textläsning! Geografen Strabo *kommer* där att *berätta* för oss om antikens folkslag.
Geografen Strabo *har* nu *berättat* för oss om antikens folkslag, och vi kan fortsätta med att lyssna till vad Tacitus *säger*.
Chaucers noveller *har* alltid *berättat* och *kommer* alltid *att berätta* mycket för läsarna om deras egen tid.
Vi fortsätter nu vår textläsningskurs. I går *informerade* oss den antike geografen Strabo om sin samtids folkslag, och vi går nu över till att se vad Tacitus *har* att säga.

Preteritum § 12–17

§ 12. Preteritums syntaktiska funktion. Preteritum anges med en böjningsform av verbet (vid svaga verb med ett suffix, vid starka verb med avsaknad av suffix och vanligtvis med vokalväxling; Vb § 38–39). Verbformen är finit, dvs. den är huvudord i satsens predikatsled (Satsens struktur § 1).

Den nya VD:n *började* mjukt.
Den nya VD:n *försökte* börja mjukt.
Den nya VD:n *tog* emot de anställda i går.

I de sammansatta tempus pluskvamperfekt och preteritum futurum står det temporala hjälpverbet i preteritum:

Det *hade* börjat regna.
Det *skulle* just börja regna.

§ 13. Preteritums betydelse: dåtid. Preteritum tidfäster verbfrasens aktion till en tidsdomän som omfattar förfluten tid och som alltså sträcker sig fram till talögonblicket utan att omfatta detta. Inom denna domän refererar preteritum till en given tid (den tematiska tiden).[1]

– Berätta om läget i Zaq vid din vistelse där för en vecka sedan. – På landsbygden *rådde* rent kaos. Hungern *var* stor. Alla *var* rädda för alla. Soldathopar *drog* runt och plundrade.

I ovanstående exempel är den tematiska tiden den tid i det förflutna då talaren vistades i Zaq.

Den tid i det förflutna som preteritumformen hänvisar till kan anges med ett tidfästningsadverbial i satsen, men den kan också vara given av kontexten (eller ibland av talsituationen eller lyssnarens bakgrundskunskap).[2]

Jag *var* på landet i går. Det *kom* en liten regnskur [= i går när jag var på landet].
År 1901 *utdelades* det första Nobelpriset i litteratur. Det *tillföll* Sully Prudhomme [= år 1901 när det utdelades].
Förberedelserna för det senaste valet *var* nog alltför summariska [= före den tid då det senaste valet genomfördes].
Vet du vad, Elsa *klarade* uppkörningen [= vid den för lyssnaren bekanta, utsatta tiden för provet].

Den tematiska tiden kan vara den tid då ett visst fenomen observerades, upplevdes eller lärdes in – oberoende av fenomenets existenstid i övrigt. Om observationstiden ligger i det förflutna kan detta anges med preteritum.

Jag dansade med en flicka som *hette* Anna.
Bilen du såg *var* en Honda.
Hon besökte ett slott som *låg* på andra sidan floden.

Vattnets fryspunkt *var* noll grader, fick vi lära oss.
Sex gånger tre *var* arton.

Om valet mellan preteritum och perfekt se § 21–24.

Om valet mellan preteritum och pluskvamperfekt eller preteritum futurum se också § 4.

Om preteritum med förskjuten tidsbetydelse för att ange irreell eller osannolik aktion se § 42–49.

[1] I vissa fall kan ett fiktivt talögonblick upprättas i framtiden. I förhållande till detta fiktiva talögonblick kan en förfluten tematisk tid etableras och en aktion som är samtidig med den kan då stå i preteritum fastän den faktiska aktionen följer efter talögonblicket.

När jag kommer fram efter den långa resan, kommer jag säkert att drömma om hur förfärlig resan *var*.
Du behöver inte oroa dig för föreställningen i kväll. Recensenterna kommer nog att skriva att du *var* fantastisk, hur det än går.
Din fru kommer att förstå varför du *köpte* stugan, om du nu gör det.
När de kommer hit i övermorgon är det meningen att de ska tro att du *var* här tills i morgon.

I vissa satsfogningar saknas futuralt hjälpverb i bisats (§ 36 not 3) vilket kan leda till att preteritum i ett sammanhang där den tematiska tiden är förfluten kan ange en aktion som ligger efter talögonblicket:

Han sa att han skulle komma till festen i morgon om hon *kom*.
Han informerade oss om att prästen hade accepterat att hålla talet när kungaparet *anlände* till kommunen i nästa vecka.

[2] I vissa halvt lexikaliserade uttryck används negerat preteritum av verb som *veta*, *tro*, *inse* med vag referens till dåtid:

Jag *trodde* inte att du var så dum.
Jag *visste* inte att Robert skulle komma.

§ 14. Preteritum i text: narrativ tidsföljd. I en sekvens av deklarativa huvudsatser, asyndetiskt kombinerade eller samordnade, etableras den tematiska tiden för en senare sats ofta av en föregående sats och är ofta lika med den tid då den föregående satsens aktion infaller:

Förra året *var* hon i Tanzania. Hon *arbetade* med något biståndsprojekt, som visst inte *fungerade* så bra. Men jag tror ändå att hon *trivdes* där nere.

Den följande satsens aktion infaller här helt eller delvis under den tid som anges med den föregående satsen. Detta är ofta fallet om åtminstone den föregående satsens aktion har oavgränsad aktionsart.[1]

Hon *sov*. Dörren *öppnades*.

Om emellertid båda satsernas aktioner är avgränsade, uppfattar man dem normalt inte som samtidiga utan antar att den senare satsens aktion infaller omedelbart

efter den förra satsens (narrativ tidsföljd). Detta gäller inte minst om det verkar rimligt att den först nämnda aktionen är en orsak till eller förutsättning för den senare.

Anna *tappade* glaset och Karl *skrek* till.
Karl *skrek* till och Anna *tappade* glaset.

Om talaren vill att händelserna skall förstås som samtidiga, måste han direkt utsäga detta eller kanske koppla båda händelserna till en tidigare sats' aktion som båda händelserna är orsakade av (utan att deras eventuella inbördes ordning är intressant):

Anna *tappade* glaset i exakt samma ögonblick som Karl *skrek* till.
Ett våldsamt ljussken *bländade* alla. Anna *tappade* glaset och Karl *skrek* till.

Om å andra sidan en sats med oavgränsad aktion följs av en sats vars aktion inte skall ses som samtidig med den förra, måste detta direkt utsägas, t.ex. med adverbial:

Karl *bodde* då i Kenya och Anna *arbetade* några år senare i Tanzania.
Lillemor *satt* i soffan och *rökte*. Plötsligt *reste* hon sig.

Likaså måste det direkt utsägas om punkthändelserna i två satser intill varandra inte följer omedelbart på varandra:

Karl *kvicknade till*. {Samtidigt/Efter en halvtimme} *tappade* Anna tålamodet.

Om en följande sats' aktion infaller tidigare än den tematiska tiden som överlappar med en föregående sats' aktion, måste detta direkt utsägas med t.ex. adverbial och/eller anges med pluskvamperfekt:

Karl *bodde* i Kenya. Några år tidigare {*arbetade* Anna/*hade* Anna *arbetat*} i Tanzania.
Karl *bleknade* när han *såg* oss. På förmiddagen {*svimmade* Anna/*hade* Anna *svimmat*} när vi dök upp.
Karl *var* nöjd med lägenheten. Han *hade haft* tur.

Med hjälp av pluskvamperfekt bibehålls den tidigare satsens tematiska tid. Om däremot preteritum används i den senare satsen, innebär detta att talaren har valt en ny tematisk tid, längre bakåt. Detta kan vara opraktiskt om texten är tänkt att fortsätta med den första satsens aktionstid som tematisk tid; se också § 4.

Med narrativ tidsföljd kan omfattande narrativa texter sammanhållas. Preteritum (eller historiskt presens, § 10) är typiskt tempus i texter som ger långa sammanhängande beskrivningar av händelseförlopp, texter som då och då stannar upp för att ge en utförligare situationsbeskrivning (med satser angivande samtidiga aktioner) men som annars låter den tematiska tiden förskjutas i små steg, dvs. avbildar händelsernas ordning i satsernas.[2]

Narrativ tidsföljd kan också sägas gälla mellan restriktiv temporal *när-* eller *då-*bisats och huvudsatsen, om båda satsernas aktioner är avgränsade. Här är det

dock inte den lineära ordningen mellan bisats och matrissats som är avgörande, utan det är alltid bisatsens aktion som är utgångspunkten för matrissatsens.

Karl *skrek* till när Anna *tappade* glaset.
När Anna *tappade* glaset *skrek* Karl till.
Anna *tappade* glaset när Karl *skrek* till.
När Karl *skrek* till *tappade* Anna glaset.

[1] När den senare satsen anger en oavgränsad aktion underförstås det gärna att den pågått redan när den föregående satsens aktion tilldrog sig. Men också här kan den narrativa tidsföljden gälla, eftersom man gärna läser in att själva observerandet av den senare satsens aktion följer på eller har som en förutsättning den föregående satsens aktion.

Plötsligt *öppnade* vi dörren och *tittade* in. Brita *sov*. [Den senare satsen tolkas gärna som att de inkommande plötsligt upptäcker att Brita sov.]

[2] Narrativ tidsföljd, dvs. att textens ordning avspeglar händelsernas ordning, är typisk för preteritum men är ett generellt fenomen som förekommer också annars, t.ex i framtidspresens eller infinitivfraser och supinumfraser: *du köper cykeln och jag målar om den, du målar om cykeln och jag köper den*; *att köpa en cykel och måla om den*; *gått hem till Stefan och druckit te*.

Man kan möjligen likna narrativ tidsföljd i preteritumtext med serier av satser i presens (t.ex. direktreferat i etermedierna) som rapporterar händelser när de infaller. Också här uppstår i princip en successiv förflyttning av tiden eftersom nutiden förskjuter sig i takt med talet.

Som textbildande element skiljer sig preteritum starkt från perfektum som också anger en aktion i det förflutna. Perfekt har nutid som tematisk tid och är sällan specificerad till en bestämd tid i det förflutna. Detta verkar vara skälet till att den inte används för att beskriva kedjor av händelser i det förflutna, eftersom varje händelse i en sådan kedja specificerar tiden för den följande (jfr § 23).

§ 15. Preteritum med osannolik eller irreell innebörd. Enkelt preteritum liksom sammansatta preteritumtempus kan användas för att ange att en aktion är osannolik eller irreell. Preteritum avser då vanligen nutid och pluskvamperfektum nutid eller förfluten tid.

Strax före semestern åkte jag på det här jobbet. Annars {*satt* jag inte/*hade* jag inte *suttit*} här just nu. Jag *hade rest* till landet. [Jfr med neutral fakticitet: Jag sitter här just nu. Jag har inte rest till landet.]
Om du *hade kunnat* komma med i morgon, *hade* du *fått* se något fantastiskt.

Detta bruk av tempus följer i stort sett samma mönster som bruket av den ovanligare konjunktiven av starka verb. Särskilt i huvudsats varierar preteritum av verbet med *skulle* + infinitiv av verbet. Se vidare § 42–49 nedan.

§ 16. Värderande preteritum. Preteritum kan användas som enkelt tempus om en faktisk aktion med nutidsreferens i subjektiva värderande satser. Värderande preteritum återfinns framför allt i satser med verbet *vara*.

Det *var* tråkigt att du inte kunde komma i morgon. ≈ Det är tråkigt att du inte kan komma i morgon.
Men kära hjärtanes, hon *var* väl söt! ≈ Hon är väl söt!
Det *var* en otäck fläkt till att föra oväsen.

Ofta står värderande preteritum i en konstruktion med attributiv relativ bisats (Bisatser § 39 Anm.) eller i en expressiv sats:

Det *var* en fin jacka du har. Det *var* ett fint hus ni har köpt er.
Vad vackert det *var* här ute i dag! Det *var* väldigt vad vackert väder det *var* i dag.

Undantagsvis förekommer värderande preteritum också av andra verb än *vara*:

Den spiken *satt* verkligen hårt, kom och hjälp mig dra! ≈ Den spiken sitter verkligen hårt.
Den göken *kunde* då verkligen gala! [dvs. mycket eller vackert]

Men i den värderande satsen *Du har verkligen köpt en fin jacka* kan inte *har* bytas ut mot *hade* med tidsbetydelsen bibehållen.

Den subjektiva klassifikationen innebär vanligen en gradering och uttrycks då med ett adjektiv eller adverb. Adjektivet kan vara värderande i sig, som *tråkig*, *intressant*, *söt*, *ful*, *sagolik* etc., men kan också ange en mer objektiv egenskap som brukar vara föremål för värdering, som *kylig* om väder. Om värderingen är positiv eller negativ framgår ofta först i kontexten. Ofta uttrycker satsen bara förvåning över att en egenskap finns i så hög grad som verkligen är fallet.

Förvåningen kan också gälla enbart ett ograderbart faktum. Många språkbrukare tolkar dock sådana satser så att aktionstiden ändå är förfluten och accepterar dem inte när predikatledets aktion gäller i talögonblicket.

Se på sjutton, *satt* det inte en kråka i grantoppen i alla fall!

Den subjektiva karaktären hos satser med värderande preteritum förstärks ofta med en prosodi som kännetecknar uttryck för en spontan känslomässig reaktion.

Den individuella variationen i användningen av värderande preteritum är stor, och somliga språkbrukare använder konstruktionen bara i vissa situationer, t.ex. vid givande av komplimanger, eller bara vid vissa verb, t.ex. *vara*. Ofta inleds satsen dessutom av expletivt *det* som subjekt.

Värderande preteritum är aldrig obligatoriskt utan kan ersättas av presens om den värderande tolkningen ändå framgår.

ANM. Värderande preteritum kan förklaras så att satsen rapporterar en omedelbart tidigare upplevelse av ett tillstånd. Den analysen kan vara naturlig, om den förflutna upplevelsen är avslutad, samtidigt som det upplevda tillståndet fortfarande är giltigt.

Capri *var* verkligen vackert! [sagt vid hemkomsten]
Så varmt det *var* i vattnet! [sagt efter simturen]
Vad bra den boken *var*! [sagt efter läsningen]

§ 17. Modifierande preteritum. Preteritum (i enkelt och sammansatt tempus) kan användas om en faktisk aktion som överlappar med eller följer på talögonblicket för att göra språkhandlingen mera indirekt. Ofta rör det sig om att framställa en uppmaning mera försynt genom att den låter som en påminnelse om något som redan är uppgjort eller en fråga om något som redan har sagts.[1] Satsen kan också innehålla en pluskvamperfekt om ett tillstånd som gäller i talögonblicket.

Då *var* det dags för middag.
Så *var* det slut för i dag från TV 2.
Då *hade* vi diskat, då.
Du kanske *gick* och *stängde* dörren, det drar.
Jag {*tänkte*/*hade* tänkt} be dig vattna mina blommor när jag är borta.

Satserna med modifierande preteritum kan innehålla ett kort tidsadverbial som *nu*, *då*, *så* och ange att aktionen infaller enligt ett väntat program. Lyssnaren kan lätt själv försäkra sig om satsens sanning, dvs. satsen påminner om en aktualisering av ett tidigare känt faktum eller uppgjord plan.

Då *skulle* vi väl ta och diska.
Så *var* vi framme. Så *skulle* vi vara framme.
Då *var* vi färdiga. Då *skulle* vi vara färdiga. Då *var* det väl meningen att vi skulle vara färdiga.

Som i många fall när uttrycket avses ha artighetskaraktär är det mer eller mindre lexikaliserat:

Hur *var* namnet?
Här *var* biljetterna, var så god.
Här *var* det apelsiner.
Fanns det växel?
Så *var* det Falkenberg!
Det *var* så sant: Har du med dig boken?

Se också om användning av förskjutet preteritum med (försvagad) osannolikhets- eller irrealitetsbetydelse i hövlighetsfraser § 47.

[1] Sats med modifierande preteritum kan tolkas som en underförstådd hänvisning till en tidigare replik eller till någon annan föreliggande, mer eller mindre aktuell information (jfr § 41). När satsen innehåller *skulle* uppfattas den gärna som en hänvisning till en tidigare utfästelse eller plan.

Den där konserten *var* först i morgon, väl? [Det sa väl Kent?]
Vänta, Karlsson *satt* väl i stadsfullmäktige just nu? [Var det inte det hon sa?]
Du *hade* ju *varit* i Amerika? [Det sa de väl?]
Då *skulle* du *översätta* det där brevet, eller hur. [Det lovade du bestämt.]
Fick jag saltet? [som jag just bad om]
Vad *var* det du *hette*, sa du?

Perfektuella och futurala tempus § 18–31

§ 18. Översikt. Som sammansatt tempus räknas förbindelser mellan ett temporalt hjälpverb och det verb som är huvudordet i den omedelbart underordnade verbfrasen. De temporala hjälpverben är antingen perfektuella (*ha*) eller futurala (*skola*, *komma*).

Det temporala hjälpverbets huvudfunktion är att ange hur tiden för den underordnade verbfrasens aktion förhåller sig till tiden för hjälpverbets egen aktion. Det perfektuella hjälpverbet *ha*, som är överordnat en verbfras med huvudordet i supinum, anger att den underordnade verbfrasens aktion infaller tidigare än hjälpverbets egen aktion. De futurala hjälpverben *skola* och *komma*, som är överordnade en verbfras med huvudordet i infinitiv, anger att denna verbfras' aktion infaller senare än hjälpverbets egen aktion. Se exempel i Schema 2.

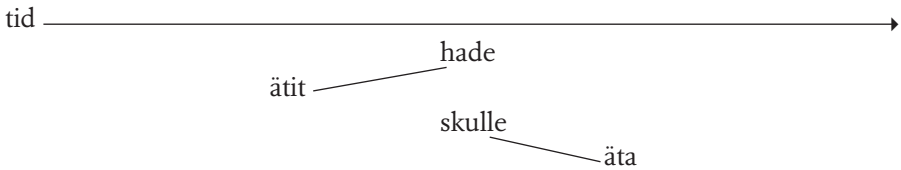

SCHEMA 2. Tidsrelation mellan det temporala hjälpverbets och dess underordnade verbs aktioner.

De futurala hjälpverben är sällan rent temporala utan har mer eller mindre tydliga modala inslag i sin betydelse. *Skola* innebär ofta att den underordnade verbfrasens aktion är underkastad någons vilja eller plan. *Komma* saknar denna innebörd men anger i stället att den underordnade verbfrasen på goda grunder förutsägs inträffa.

I normalfallet står hjälpverbet i finit form (som huvudord i satsens predikatsled) och anger då den tid som tillkommer presens respektive preteritum. Se exempel i Schema 3.

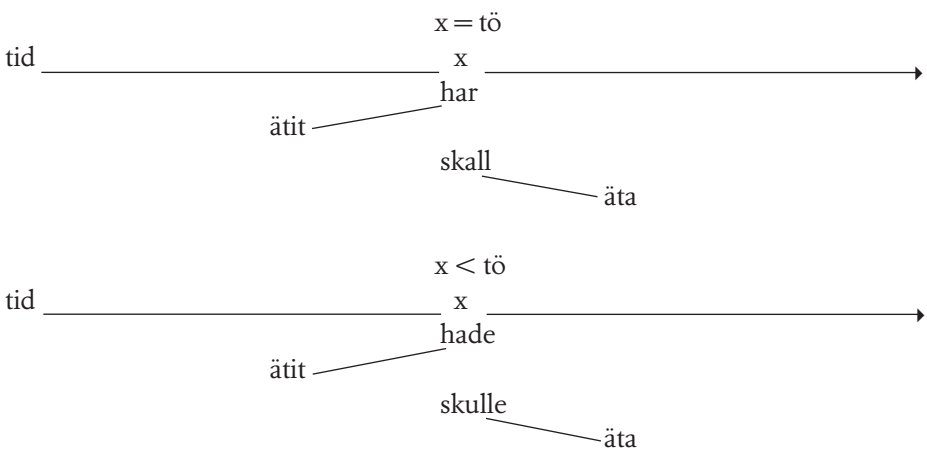

SCHEMA 3. Tidsrelation mellan talögonblicket, det finita temporala hjälpverbets och det underordnade verbets aktioner. I schemat anger "x" tematisk tid, "x = tö" att den tematiska tiden omfattar talögonblicket och "x < tö" att den tematiska tiden föregår talögonblicket.

Hjälpverbet kan också vara huvudord i en infinit verbfras och får då sin egen tid från det verb som är överordnat den infinita verbfrasen (se vidare § 32–33):

Han påstår sig ha lyckats. [*Ha* gäller samma tid som *påstår*, dvs. en tid som omfattar talögonblicket, och *lyckats* anger en tid före denna tid.]
Han påstod sig ha lyckats. [*Ha* gäller samma tid som *påstod*, dvs. en given tid i det förflutna, och *lyckats* anger en tid före denna tid.]

I vissa fall kan ett temporalt hjälpverb underordnas ett annat temporalt hjälpverb, varvid en mera komplex tidsrelation avbildas. Se exempel i Schema 4.

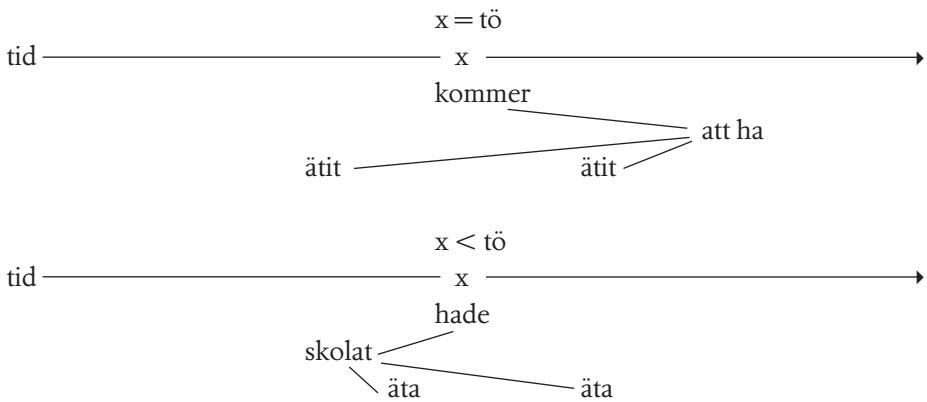

SCHEMA 4. Tidsrelationer mellan aktionerna i sammansatta tempus med mer än ett hjälpverb. I schemat anger ”x” tematisk tid, ”x = tö” att den tematiska tiden omfattar talögonblicket och ”x < tö” att den tematiska tiden föregår talögonblicket.

Den tidsliga relationen gäller alltså bara för mellan två intilliggande nivåer i strukturen. Den aktion som i exemplet anges med *äta* är därför inte direkt relaterad till den tematiska tiden, bara till det närmaste hjälpverbets tid.

Det perfektuella hjälpverbet *ha* § 19–27

§ 19. Det perfektuella hjälpverbets syntaktiska funktion. Det perfektuella hjälpverbet *ha* tar som bestämning en verbfras med huvudordet i supinum:[1]

Otto *har* besökt Paris.
Att *ha* läst Proust är ett måste för kulturpersonligheter.

Hjälpverbet kan utelämnas i af-sats:

Eftersom Otto (*har*) besökt Paris …
Eftersom Otto (*hade*) besökt Paris …

Det kan också utelämnas efter vissa modala hjälpverb i preteritum (se vidare Vbfraser: Allm. § 16):

Så ni anser att England från början borde haft planer klara […] (S)
Den kunde satts till ännu tyngre sysslor. (S)
Det är inte otänkbart att jag skulle gått med i avdelningen […] (S)

Hjälpverbet har självt vanligen finit form och är då huvudordet i satsens predikatsled:

Axel *har* träffat sin chef.
Jag *hade* velat träffa min farfarsfar.
Hon *har* försökt nå dig.
Han *hade* inte kunnat se henne i ansiktet.
Vi *har* måst dra in på allt.

Men det kan också stå i infinitiv och vara huvudordet i en infinitivfras (§ 32):[2]

Axel {torde/kunde/måste/ville} *ha* träffat sin chef.
Att *ha* fått se det här uppväger alla strapatser.
Hon påstår sig *ha* läst Bibeln rätt igenom trettio gånger.
Egon vann titeln efter att *ha* besegrat sin motståndare i tre raka set.
Ove gick tillbaka utan att *ha* läst upp protesten.

[1] Hjälpverbet *ha* kan också ta pronomenet *det* som komplement när pronomenet anaforiskt syftar på en verbfras (jfr Vbfraser: Allm. § 10–11):

– Har du ätit? – Ja, det *har* jag (gjort).

[2] Hjälpverbet *ha* kan inte (annat än i pastischerande föråldrat språk) fungera som stam i presensparticip:

**Havande* läst detta, vidtog han genast åtgärder.

§ 20. Det perfektuella hjälpverbets betydelse. Det temporala hjälpverbet *ha* anger det tillstånd som följer efter den underordnade verbfrasens aktion.[1] Hjälpverbet antyder att det på något sätt är relevant vid hjälpverbets egen tid att den underordnade verbfrasens aktion har inträffat.[2]

Om hjälpverbet står i presens, innebär det sålunda normalt att supinumfrasens aktion har ägt rum före talögonblicket:

Per *har* läst Annas bok. [Pers läsning av Annas bok inträffar före den tematiska tiden, som för satsen i fråga är talögonblicket.]
Per *har* varit i Berlin tre gånger. [Pers hittillsvarande tre besök i Berlin inträffar före den tematiska tiden som för satsen i fråga är talögonblicket.]

Hjälpverbet *ha* i presens kan emellertid liksom andra verb med oavgränsad aktionsart också användas om framtid, ifall detta klart framgår av kontexten. Den underordnade supinumfrasen anger då en aktion som äger rum före en framtida tidpunkt.

Klockan 8 i morgon *har* jag redan gett mig av.
När den här båten blir färdig *har* jag nog arbetat tusen timmar på den.

Om det perfektuella hjälpverbet står i preteritum, anger det en tematisk given tidpunkt i det förflutna, då tillståndet efter den underordnade verbfrasens aktion råder. Supinumfrasens aktion har således inträffat före den tematiska tid som anges med hjälpverbet.

Per *hade* läst Annas bok. [Pers läsning av Annas bok inträffar före den tematiska tiden, som i denna sats är en given tidpunkt i det förflutna.]
Per *hade* varit i Berlin tre gånger. [Pers tre besök i Berlin inträffar före den tematiska tiden, som i denna sats är en given tidpunkt i det förflutna.]

Vanligen pågår inte supinumfrasens aktion längre vid den tematiska tiden. Om aktionen till någon del hade sammanfallit med den tematiska tiden, hade det varit naturligare att säga detta, genom att använda det adekvata enkla tempuset, dvs. presens eller preteritum.

Jag *har* studerat i Umeå. Jfr: Jag studerar (sedan länge) i Umeå.
Jag *hade* studerat i Umeå. Jfr: Jag studerade (sedan länge) i Umeå.

Men ibland är det motiverat att omtala en aktion som förfluten, trots att den fortfarande kan pågå. För att denna tolkning skall vara möjlig kräver de flesta språkbrukare att aktionen specificeras av ett varaktighetsadverbial som *länge* eller *i tre år* (Advl § 104).

Han *har* arbetat i Västerås i fjorton år. [Han kan fortfarande arbeta i Västerås eller kan ha slutat arbeta där tidigare.] Jfr: Han *har* arbetat i Västerås. [Han arbetar inte längre i Västerås.]
Hur länge *har* Lina bott i Lycksele? [Lina kan fortfarande bo i Lycksele eller ha flyttat därifrån tidigare.]
Hon *hade* målat tavlor sedan hon slutade gymnasiet. [Hon målade fortfarande tavlor eller hade slutat tidigare därmed.]

Om talaren vill säga att aktionen också sträcker sig in i den tematiska tiden, kan han göra detta tydligt genom att använda ett tidfästningsadverbial som betecknar den tematiska tiden. (Eftersom tidsadverbialet gärna uppfattas kontrastivt, tolkas satsen så att aktionen först vid den tematiska tiden har blivit så lång som varaktighetsadverbialet säger.)

Han *har* arbetat i Västerås i fjorton år nu. [Han arbetar antagligen fortfarande i Västerås.]
Hur länge *har* Lina bott i Lycksele nu? [Lina bor antagligen fortfarande i Lycksele.]
Hon *hade* målat tavlor i tre år när hon fick stipendiet. [Hon målade antagligen fortfarande tavlor.]

Vid tidsadverbial som *alltid*, (*allt*)*sedan* + nominalfras, (*allt*)*sedan* + satskärna och liknande pågår den förflutna aktionen alltid ända fram till den tematiska tiden. Det lämnas oavgjort om aktionen pågår ännu längre.[3] (Se också § 37.)

Jag *hade* studerat där sedan 1985.
När jag träffade honom, *hade* han rökt sedan han var tjugo år gammal.
Om han *har* bott i Danmark sedan han var 5 år, förstår du väl att han inte vill flytta hit igen.
Sedan tio år tillbaka *har* vi haft de här svårigheterna.
Evert *har* alltid beundrat Ingmar Bergman.
Han *har* bott i Österbotten från 20-årsåldern.

Om pluskvamperfekt som förflutet tempus med betydelse av irrealitet eller osannolik möjlighet se § 42–49.

[1] Perfektuellt hjälpverb + supinumfras som anger resultativ aktion kan ofta parafraseras med motsvarande enkelt tempus av ett verb som anger tillståndet efter den övergång som det resultativa verbet betecknar:

Snart *har* hon *somnat*. Jfr: Snart *sover* hon.
Snart *hade* hon *somnat*. Jfr: Snart *sov* hon.
Först när klockan *har blivit* åtta … Jfr: Först när klockan *är* åtta …
Först när klockan *hade blivit* åtta … Jfr: Först när klockan *var* åtta …

[2] *Ha* kan ha andra funktioner än som temporalt hjälpverb. Det är t.ex. ofta huvudverb. Det kan också med starkt formell stilprägel tillsammans med *att*-försedd infinitivfras ha deontisk betydelse och uttrycka ett obligatorium, ett krav som någon ställer på subjektet. I dessa betydelser kan verbet till skillnad från det temporala hjälpverbet *ha* användas också i supinum.

Jag har aldrig *haft* någon hund.
Under alla dessa år har husmor *haft* [= varit tvungen/haft som uppgift] att passa upp på de olika cheferna.

[3] Vid adverbial som består av *(allt)sedan* + nominalfras eller bisatskärna kan också enkelt tempus användas för att ange en aktion som har börjat tidigare och ännu pågår vid den tematiska tiden. När rektionen vid *sedan* utgör ett tidmått föredras enkelt tempus.

Hon arbetar här sedan två år.
Han bodde i Småland ända sedan {1870-talet/han tog examen}.

Enkelt och perfektuellt tempus är här inte helt liktydiga. Enkelt tempus förutsätter att aktionen fortsätter förbi den tematiska tiden, medan perfektuellt tempus lämnar frågan öppen om aktionen fortsätter eller ej.

?Hon arbetar här sedan i fjol, men i dag ska hon sluta.
Hon har arbetat här sedan i fjol, men i dag ska hon sluta.

ANM. Verbförbindelsen *vara* + perfektparticip av vissa resultativt intransitiva verb kan användas med en betydelse liknande den hos *ha* + supinum (Pcp § 21):

Prosten {är/var} redan kommen. ≈ Prosten {har/hade} redan kommit.

Konstruktionen har marginell användning. Den används normalt endast när det underförstås att participets tillstånd gäller också vid den tematiska tiden:

?Prosten är kommen men jag tror att han gick igen för en stund sedan.

Perfekt gentemot preteritum § 21–24

§ 21. Översikt. En aktion i det förflutna kan tidfästas i relation till olika tematisk tid. Talaren kan med preteritum se aktionen som samtidig med en tematisk tidpunkt i det förflutna, eller han kan med perfekt tidfästa tillståndet efter aktionen till nutid och därmed antyda att det är relevant vid talögonblicket att aktionen har ägt rum.

Anders *var* en gång anställd vid en revisionsbyrå.
Anders *har* en gång *varit* anställd vid en revisionsbyrå.

Gästerna *satte* sig.
Gästerna *har satt* sig.

Ministern *klev* nyss ur bilen.
Ministern *har* nyss *klivit* ur bilen.

Att aktionen anges som samtidig med den tematiska tiden i det förflutna innebär inte att den skulle vara irrelevant i talögonblicket. Relevansen i talögonblicket är då emellertid något som inte talaren antyder utan som han lämnar helt åt lyssnarens avgörande. Talaren kan ibland välja ganska fritt mellan preteritum och perfekt, men beaktar därvid vanligen följande tre faktorer:

a) Aktionens yttre tidsram omfattar talögonblicket. Om man för den förflutna aktionen lätt kan föreställa sig en yttre tidsram som innefattar talögonblicket, blir denna gärna tematisk tid och perfekt används (se § 22). Den yttre tidsramen är den tid då aktionen kunde inträffa eller den tid som man granskar för att finna om aktionen ägt rum. Den anges ofta av ett durativt tidsadverbial som omfattar talögonblicket, men kan också framgå ur satsens betydelse och kontexten (se också § 3).

Den här veckan *har* jag *badat* bastu en gång. Jfr: Förra veckan *badade* jag bastu en gång.

b) Aktionstiden är exakt angiven eller given i kontexten. Om tiden för aktionen anges med ett tidsadverbial för förfluten tid som *i går*, *år 1988*, *för två timmar sedan*, träder frågan om aktionens nutidsrelevans i bakgrunden och den tid som adverbialet anger fungerar i stället som satsens tematiska tid (se närmare § 23).

Rörmokaren {*var/?har varit*} här i går.

c) Aktionens nutidsrelevans. Om den förflutna aktionens resultat kvarstår i talögonblicket eller om den slutförda aktionen har konsekvenser för andra handlingar vid eller efter talögonblicket, väljs gärna talögonblicket som tematisk tid (se närmare § 24).

Brevbäraren *har* redan *varit* här.
Jag *har gått* på kurs och kan sköta sådana här maskiner.
Mats *har varit* i Helsingfors, och Mia är där just nu.
Du vet väl att Lotta och Klasse *har förlovat* sig?

Med hjälp av tempusvalet kan man ofta betona eller undertrycka aktionens konsekvenser i nuet:

Jag {*tog/har tagit*} med mig en flaska vin.

Om man använder preteritum i detta exempel säger man ingenting explicit om den slutförda aktionens relevans i nuet – flaskan kanske t.o.m. har gått sönder eller försvunnit. Om man använder perfekt, framgår relevansen tydligare – man antyder t.ex. lite mer rakt på sak att flaskan står till värdens disposition.

§ 22. Yttre tidsram. Om man för en förfluten aktion lätt kan föreställa sig en yttre tidsram, en tidrymd inom vilken aktionen kunde ha inträffat eller inom vilken man ser efter om aktionen har inträffat, väljs denna tidsram som tematisk tid.[1] Om tidsramen också innefattar talögonblicket, blir yttrandets tematiska tid nutida och perfekt används. Om aktionen i stället tidfästs entydigt till förfluten tid, blir också den tematiska tiden förfluten och preteritum används.

a) Den yttre tidsramen kan anges med ett tidsadverbial:

I dag *har* jag redan *ätit* middag.
I går *åt* jag ingen middag.

I år *har* jag *varit* i Stockholm åtta gånger.
I fjol *var* jag i Stockholm fem gånger.

Perfekt kan kombineras med tidsadverbial för aktionstiden, t.ex. *klockan fem*, om den yttre tidsramen anges och innefattar talögonblicket, t.ex. *i dag*:

I dag *har* jag *ätit* middag klockan fem. Jfr: I går *åt* jag middag klockan sex.
Den här sommaren *har* han *kunnat* slå höet före midsommar. Jfr: I fjol *kunde* han slå höet före midsommar.

Tidsadverbial som lexikalt innefattar talögonblicket kan emellertid i kontext referera till en snävare tidpunkt än den som är deras egentliga betydelse. *I dag* och andra adverbial som normalt innefattar talögonblicket kan därför specificera en förfluten tid och kombineras med preteritum.

I dag *fick* jag ingen middag. [Talaren visar med preteritum att *i dag* skall fattas så att den tematiska tiden ligger i det förflutna. Visserligen omfattar adverbialets referenstid också yttrandets talögonblick, men yttrandet fälls vid en tidpunkt då det är för sent för dagens middag, varför det tolkas som en precisering av en tidpunkt i det förflutna.]
I dag *åt* jag middag klockan fem. [Talaren visar med preteritum att adverbialen skall fattas som en specifikation av en tidpunkt i det förflutna.]

Det förekommer också att aktionen bedöms som fallande inom en nutida tidsram, trots att dess tid bara är specificerad med ett adverbial vars referenstid infaller före talögonblicket. Detta är vanligast om aktionen är nyligen förfluten och adverbialet anger en tid som gränsar till talögonblicket. (Se också § 23.)

I natt *har* jag *vaknat* flera gånger. [*I natt* anger en förfluten tid om yttrandet görs på morgonen, men aktionen som nämns är relevant i nuet: talaren är kanske inte så utsövd som han skulle vilja. Jfr § 24.]
Ola *har* {nyss/nyligen} *ringt*.

b) Den yttre tidsramen behöver inte specificeras av ett tidsadverbial utan kan övertas från en sats i kontexten:

Den här sommaren har varit jäktig. Jag *har besökt* Stockholm hela tolv gånger, men *har rest* till min sommarstuga bara fyra [den här sommaren].
Den där sommaren var jäktig. Jag *besökte* Stockholm hela tolv gånger.

c) Den yttre tidsramen kan också vara helt underförstådd och framgå av satsens betydelse och vår pragmatiska kunskap om de aktuella företeelserna. För att aktionen skall kunna äga rum måste ju t.ex. alla de inblandade individerna existera.

Jag *har besökt* Kiruna fyra gånger. [= under min livstid]
Lotta *träffade* sin mormor bara en gång. [= under den tid då Lotta och hennes mormor existerade samtidigt]

Den yttre tidsramen är då beroende av vad det är talaren talar om och vilken redan aktualiserad kunskap som han vill knyta an till i sitt yttrande. Ofta är subjektet yttrandets tema. Om subjektet betecknar en levande referent, återberättas ofta aktioner där den är inblandad i perfekt, medan aktioner som innefattar avlidna personer vanligen måste återges med preteritum:

Hennes son *har skrivit* en bra bok om cyklar.
Karl XII *företog* ett stort misslyckat fälttåg i Ryssland.

Men perfekt kan användas om avlidna personer, om något annat får fungera som utgångspunkt, så att den yttre tidsramen kan utsträckas till talögonblicket:

Såväl Karl XII som Napoleon och Hitler *har företagit* stora misslyckade fälttåg i Ryssland.
Vid vårt universitet *har* flera berömda professorer *forskat och undervisat*.

Den yttre tidsramen för en sats är således beroende av textsammanhanget och av våra pragmatiska förväntningar på när en aktualiserad aktion kunde ha utspelats. Om vi meddelar fakta om Newtons levnad är det naturligt att säga:

Newton *förklarade* månens rörelser.

Om vi däremot meddelar astronomiska fakta om solsystemet och vill betona att Newtons förklaring är giltig än i dag, kan det vara naturligare att säga:[2]

Newton *har förklarat* månens rörelser.

Om aktionen är upprepad, är det lättare att föreställa sig en yttre tidsram, som eventuellt kan innefatta talögonblicket och motivera perfekt:[3]

Jag *har simmat* i bassängen kl. 12, kl. 15 och kl. 18.
?Jag *har simmat* i bassängen kl. 12.

[1] Om en rogativ huvudsats har perfekt vill den talande veta om aktionen har inträffat under en yttre tidsram fram till talögonblicket:

Har du *sett* Marie?

Om en sats med perfekt är negerad innebär satsen att aktionen har "icke-inträffat" under en yttre tidsram fram till talögonblicket. Man kan alltså säga att den negerade satsens aktionstid sammanfaller tidsmässigt med den yttre tidsramen för motsvarande icke-negerade sats.

Jag *har* inte *sett* henne. [= hittills, givet en viss yttre tidsram]

Om däremot en sats i preteritum negeras, måste aktionstiden relateras till en given tematisk tid liksom när satsen inte är negerad:

Jag *såg* henne inte. [= t.ex. medan jag var där]

[2] Perfekt förekommer ibland tillsammans med annalistiskt presens (jfr § 11), då en förfluten kommunikativ handling betraktas som en generell handling som kunde utspelas i talögonblicket. En sådan tolkning är naturlig i följande exempel:

Newton *har förklarat* månens rörelser för oss.

Adverbialet *för oss* anger att en del av förklaringen, vår förståelse, utspelas i talögonblicket eller snarare är en generell handling som kunde utspelas när som helst. Man kan också säga att handlingens konsekvenser i nuet blir tydligare om vi specificerar vem som tolkar förklaringen.

Att den yttre tidsramen innefattar talögonblicket innebär ofta att den förflutna aktionen har relevans i talögonblicket, och dessa två faktorer som båda gynnar användningen av perfekt är därför svåra att skilja från varandra.

[3] Ett adverbial som *den senaste gången* fungerar som en exakt tidsangivelse om det syftar tillbaka på den sista av en rad tidigare nämnda eller implicerade tidpunkter och preteritum väljs:

Per *har varit* i Uppsala många gånger. Den senaste gången {*hade* han/?*har* han *haft*} sällskap av sin bror.

Om däremot adverbialet omfattar flera tidpunkter av de tidigare nämnda (*de senaste gångerna*) kan tiden uppfattas som fallande inom en nutida tidsram och perfekt kan lättare väljas som alternativ till preteritum:

Per *har varit* i Stockholm många gånger. De senaste gångerna {*hade* han/*har* han *haft*} sällskap av sin bror.

§ 23. Närmare tidfästning av aktionen. Om tiden för en aktion i det förflutna är explicit angiven fungerar den ofta som tematisk tid, vilket innebär att preteritum (eller pluskvamperfekt) används (§ 13). Det gäller också när den förflutna aktionen har konsekvenser i talögonblicket, vilket annars kunde motivera perfekt.

Eva *reste* till Rom i går (så du kan inte få träffa henne).

Också när den förflutna aktionen är samtidig med en i kontexten eller talsituationen given tematisk tid, används oftast preteritum, dvs. samma tematiska tid fortsätter att gälla:

Karin satt ute i trädgården (i går på eftermiddagen). Hon *läste* som vanligt någon fransk roman.

Vid perfekt omfattar den tematiska tiden talögonblicket (om den inte infaller senare). Aktionen har visserligen inträffat någon gång i det förflutna, men den exakta tiden för aktionen är normalt ointressant. Perfekt används därför sällan med tidsadverbial som tidfäster supinumfrasens aktion till en viss tidpunkt i det förflutna.[1]

?För två timmar sedan *har* hon *återvänt* från utlandet.
?Varje lördag förra månaden *har* jag *rest* till landet.
*Förra gången *har* jag *haft* sällskap av min bror.
*I fjol *har* Eva *varit* i Rom.

Olika språkbrukare har olika lätt att acceptera tidsadverbial för förfluten tid tillsammans med perfekt, t.ex. i exempel som det följande:

Klippan som tidigare varit delvis dold av träd och buskar *har* 1987 *frilagts*. (S)

Vissa adverbial som anger en tid i det nära förflutna, t.ex. *nyligen*, *nyss* och *för en tid sedan*, kan kombineras naturligt med perfekt, kanske eftersom en aktion i det nyss förflutna uppfattas som hörande till nutidens tidsram: den skulle lika gärna kunna ha skett i talögonblicket som omedelbart före detta. Men också preteritum kan enligt huvudregeln kombineras med dessa adverbial.

Jag {*har* nyligen *läst/läste* nyligen} en bok av Hugo.

Tidfästningsadverbial för förfluten tid tillsammans med perfekt förekommer också om det är tydligt att den yttre tidsramen innefattar talögonblicket, t.ex. om också den specificeras av ett tidsadverbial (§ 22: a):

I dag *har* jag *stigit* upp kl. 6.

Tidfästningsadverbial vilka betecknar en tidrymd som ligger i det förflutna och som sträcker sig fram till talögonblicket kombineras gärna med perfekt där supinumfrasen anger en oavgränsad aktion som varar under adverbialets referenstid:

Han *har* {*varit* deprimerad/*läst* en hel del astronomi} {på sista tiden/under de senaste månaderna/sedan i julas/från och med i julas/efter det att han gick ut gymnasiet}.

Likaså kan perfekt användas om tidfästningsadverbialet är starkt rematiskt och det alltså ingår som en förutsättning för aktionens relevans att den inträffat vid en viss tidpunkt i det förflutna (jfr § 24). I sådana fall är det naturligt att aktionens tid anges, fastän perfekt signalerar att den tematiska tiden är nutida.

Jag {*har tagit/tog*} examen år 1977, så jag har fortfarande en examen av gammal typ.
Otto {*har haft/hade*} semester vecka 37. [Vecka 37 är underförstått en bestämd del av innevarande år.]
Finns det någon här som {*har varit/var*} i Tjeckoslovakien 1968 och kan berätta om den berömda Pragvåren?
Vilka {*har tenterat/tenterade*} före jul?
Perenner {*har* jag *planterat/planterade* jag} redan i april.

Tidfästningsadverbial placerade som fundament tolkas gärna som specifikationer av den tematiska tiden. I de fall då aktionstiden i satser med perfekt specificeras med tidfästningsadverbial för förfluten tid står därför detta adverbial ogärna initialt i satsen.

Patienten {*ramlade/?har ramlat*} nerför trappan i sitt hem för två timmar sedan.
För två timmar sedan {*ramlade* patienten/**har* patienten *ramlat*} nerför trappan i sitt hem.
I dag {*åt* jag/*har* jag *ätit*} frukost kl. 6 hemma.
I dag kl. 6 {*åt* jag/*?har* jag *ätit*} frukost hemma.

De närmare betingelserna för förekomst av tidfästande adverbial för förfluten tid vid perfekt är ofullständigt kända.[2]

[1] I negerade satser med *trodde*, *visste* används också preteritum utan att hänvisa till en bestämd tid i det förflutna (§ 13 not 2):

Det *trodde* jag inte om er.
Jag *visste* inte att Amman ligger i Jordanien.

När en viss typ av aktioner som hänt vid flera olika bestämda tillfällen i det förflutna skall omtalas, kan preteritum användas – utan att någon viss tid är angiven eller framgår av kontexten i övrigt – för att antyda en i någon mening sammanhållen tid i det förflutna som då är tematisk tid för alla aktionerna sammantagna:

Alla som {*har gjort/gjorde*} värnplikten i infanteriet skall räcka upp handen.

[2] I text med historiskt presens (§ 10) förekommer tidfästande adverbial vid perfekt. Detta gäller också till exempel resuméer av litterära verk, som är tidlöst giltiga och kan sägas ha vilken tidpunkt som helst som tänkbart talögonblick och tematisk tid.

År 1066 *har* Vilhelm *landstigit* i England och *segrat* i slaget vid Hastings. Nu, tre år senare, befäster han sitt välde ytterligare.
Prinsen samtalar nu med sin mor i hennes slottsgemak. Två timmar tidigare *har* han för första gången *träffat* sin trolovade. Kl. 12 föregående dag *har* han *deltagit* i de stora tornerspelen.

Också en perfektform som anger att aktionen ligger före en framtida tidpunkt kan kombineras med exakta tidfästande adverbial som anger aktionens tid:

När Kalle kommer i mål, *har* Otto nog *gått* i mål redan fem minuter innan.

Ett modalt perfekt (§ 25), som anger att en aktion i förfluten tid bedöms som sannolik i talögonblicket, kan tidfästas med adverbial för förfluten tid:

I går kl. 12 *har* han *gått* hem igen, sägs det.

Tidsadverbialet *redan*, som används då en väntad aktion inträffar anmärkningsvärt tidigt i det förflutna, kombineras i sverigesvenskan med preteritum endast om verbet anger oavgränsad aktionsart. Om aktionen är avgränsad, användes i stället perfektuellt tempus (se vidare Advl § 111).

Han *satt* redan och *åt*.
*Han *åt* redan upp sin mat. [I finlandssvenskan är däremot denna sats grammatisk.]
Han {*har/hade*} redan *ätit* upp sin mat.

Om *redan* står som fokuserande satsadverbial till ett tidfästande adverbial för förfluten tid, används också i sverigesvenskan preteritum av verb med avgränsad aktionsart:

Han *kom* redan kl. 12.

I negerad sats med tidsadverbialet *än*(*nu*) används vid verb med oavgränsad aktionsart enkelt eller perfektuellt tempus, vid verb med avgränsad aktionsart perfektuellt tempus (Advl § 110). Om den tematiska tiden är nutid heter det alltså:

Han har inte sovit än(nu). Han sover inte än(nu). Jfr: *Han sov inte än.
Han har inte somnat än(nu). Jfr: *Han somnade inte än(nu).

Om den tematiska tiden är en given tid i det förflutna:

Han sov inte än(nu).
Han hade inte somnat än(nu). Jfr: *Han somnade inte än(nu).

§ 24. Konsekvenser av aktionen i talögonblicket. Även om inte den yttre tidsramen är klart angiven som förfluten och om inte den egentliga aktionstiden är tidfäst till en given förfluten tid, men om ändå aktionens resultatet kvarstår i talögonblicket, är det lätt att göra talögonblicket till tematisk tid och använda perfekt. Den underordnade verbfrasen i perfekt anger då oftast en avgränsad resultativ aktion.

Eva *har rest* till Rom, så du kan inte träffa henne.
Stig *har sovit* ut, så nu kan vi ge oss ut på cykeltur.

Även om något omedelbart resultat inte kvarstår efter aktionen, vilket t.ex. ofta är fallet om aktionen inte är avgränsad, så kan det faktum att aktionen har ägt rum ändå ha relevans för de inblandade personernas agerande i talögonblicket, något som leder till att talaren väljer nutiden som tematisk tid och använder perfekt:

Eva *har varit* i Rom – och är nu tillbaka, så hon kan berätta om sina upplevelser.
Stig *har sovit* i eftermiddag – men har blivit trött och somnat på nytt, så det lönar sig inte att vänta på att han skall vakna.

Konsekvenserna kan gälla för både de samtalande och de omtalade personernas agerande, t.o.m. för sådana personer som framgår endast indirekt ur sammanhanget:

Lotta Karlsson *har tagit* lärarexamen, så hon är behörig för tjänsten. [konsekvens bl.a. för den utnämnande myndigheten]
Anderssons *har* redan *badat* bastu, så nu kan Johanssons börja. [konsekvens bl.a. för Johanssons]
Lena *har kommit* – så nu behöver jag inte vänta längre. [konsekvens bl.a. för talaren]
Otto *har brutit* benet – så han behöver hjälp! [konsekvens bl.a. för lyssnaren]
Och deras tandlagningar *har* inte *utförts* av en svensk tandläkare. (R) [konsekvens bl.a. för utredningen av likens identitet]

Men även om den förflutna aktionen inte är motiv för handlingar i eller efter talögonblicket, kan den ha relevans då. Redan ett konstaterande av att en aktion ligger i det förflutna har ju relevans för de samtalande personernas verklighetsuppfattning. Talaren kan exempelvis förutsätta att det är relevant att känna till t.ex. viktiga historiska fakta, oberoende av om de inverkar på våra handlingar eller inte:

Solen *har uppstått* ur ett jättelikt stoft- och gasmoln.

Med perfekt signalerar alltså talaren att den förflutna aktionen kan fogas in i lyssnarens världsbild. Nyheter anges ofta på detta sätt som relevant information för lyssnaren i talögonblicket:

Presidenten *har blivit* mördad!

Om man ger ytterligare detaljer om nyhetshändelsen kan man fortsätta att använda perfekt, men ofta övergår man ganska snabbt till preteritum, närmast på grund av att aktionstiden nu betraktas som given (jfr § 23) genom de aktioner som aktualiserats i de föregående satserna:

Presidenten *har blivit* mördad. Han {*har blivit/blev*} skjuten i sin bil på hemvägen från operan.

Å andra sidan kan man på nytt återgå till perfekt, om man återberättar handlingar som har relevans i nuet eller som infaller under en yttre tidsram som omfattar nuet (jfr § 22):

Mordvapnet *var* en revolver, men den *har* inte *hittats*.

Eftersom preteritum anger att den tematiska tiden är i det förflutna, säger satser i preteritum inget om vad som har hänt senare, dvs. samma slags aktion som nämns i satsen kan mycket väl ha hänt senare flera gånger före talögonblicket. Men om en aktion i det förflutna rapporteras i perfekt är den vanligen den sista i sitt slag före talögonblicket som talaren känner till eller bryr sig om:

– Är du hungrig? – Jag *har ätit* ett äpple. Jfr: – Vad *gjorde* du efter middagen? – Jag *åt* ett äpple.

Om preteritum används för att återberätta en aktion i förfluten tid, överlämnas det alltså åt lyssnaren att avgöra om den är relevant i talögonblicket eller inte. Om

däremot perfekt används, antyder talaren att aktionen eller dess resultat är relevant i talögonblicket. Det förekommer att en författare i en och samma mening eller i ett kortare textstycke byter tematisk tid fram och tillbaka.

Så *for* jag till Malmö [förfluten tematisk tid specificerad med *så*] och *har sprungit* runt hos olika importörer. (R) [Den tematiska tiden är nutida, eftersom importörernas informationer är viktiga i jagets talögonblick].

Staten *har bestämt* sig för att låna mer i utländsk valuta. Vid årsskiftet *tänkte* sig regeringen att upplåningen i år *skulle omfatta* maximalt 30 miljarder kronor – nu *har* taket *höjts* till 50 miljarder kronor. (S)

Även om en aktion i och för sig är relevant i talögonblicket, kan talaren lämna detta till lyssnarens avgörande genom att använda preteritum (varvid aktionens tid också lättare kan specificeras med tidfästningsadverbial):

Brevbäraren *var* här {nyss/medan du var borta}.

Jag *gick* på kurs i fjol höstas och kan sköta sådana här maskiner.

Om användning av perfekt i satser med tidfästningsadverbial för förfluten tid om såväl aktionen som tidfästningen därav är relevanta i talögonblicket se § 23.

§ 25. Modalt perfekt. I vissa fall kan en aktion i det förflutna stå i perfekt, fastän kontexten anger en förfluten tidpunkt som det vore naturligt att välja som yttrandets tematiska tid. Detta gäller när talaren bygger sin kunskap på en annan trovärdig persons utsagor eller har dragit en slutledning på grundval av olika indicier. I så fall kan modalt perfekt användas som alternativ till preteritum. Ofta kunde ett *lär* eller *torde* också ha använts för att tydligare visa talarens underlag för sitt påstående.

Tjuven kom in genom ytterdörren, men enligt polisen *har* han *blivit* överraskad och *flytt* genom ett fönster.

Eftersom gräsmattan är våt, *har* det säkert *regnat* på morgonen.

Vi vet att för ungefär 4000 år sedan avled en egyptisk farao till följd av något som *har varit* [≈ torde ha varit] en allergisk sjukdom. (T)

Hon fick det vita håret med sig i kistan, och i krematoriet *har* det *flammat* upp i en sista offereld inför tiden och förgängelsen. (S)

Måhända steg från närliggande vikar rökarna mot höjden från andra lägerplatser, men troligen *har* det *varit* långt mellan bostäderna. (S)

Modalt perfekt är vanligt i historiska framställningar:

Historien visar emellertid, att om ringmuren *funnits*, så *har* dess underhåll under 400-talets lopp illa *försummats*, ty när gallerna efter segern vid Allia närmade sig Rom, mötte de intet motstånd. (S)

§ 26. Pluskvamperfekts betydelse. Med pluskvamperfekt anges att supinumfrasens aktion har inträffat före en tematisk tid i det förflutna. Pluskvamperfektförbindelsen anger två tider, dels tiden för supinumfrasens aktion, dels tiden för tillståndet efter denna aktion (dvs. tiden för *hade* = den tematiska tiden). I texten kan antingen den ena eller den andra av dessa tider vara framhävd.

a) Framhävning av supinumfrasens aktion

I denna betydelse kan tiden för supinumfrasens aktion specificeras med ett tidfästningsadverbial:

Han *hade gett* sig av {klockan 12/när han fick syn på sin moster}.

Tidfästningsadverbialet anger alltså inte hjälpverbets tid (= den tematiska tiden) utan supinumfrasens aktionstid.

b) Framhävning av eftertillståndet

I denna betydelse kan ett tidfästningsadverbial specificera situationen efter supinumfrasens aktionstid, dvs. den tid som anges med hjälpverbet och som överlappar med den tematiska tiden:

Han *hade* (redan) *gett* sig av {klockan 12/när slutligen mostern dök upp}.

I många fall av pluskvamperfekt framgår det inte särskilt klart om någon av aktionerna framhävs mer än den andra.

Om pluskvamperfekts betydelse vid förskjutet tempus se § 42–49.

§ 27. Preteritum gentemot pluskvamperfekt. I en berättelse om det förflutna är det möjligt att ange en tidigare aktion som en sidoupplysning i förhållande till en annan aktion genom att välja den senare aktionens aktionstid som tematisk tid (se § 4 om val av förfluten tematisk tid). Satsen som anger den tidigare aktionen får då tempus pluskvamperfekt.

År 1939 *hade* kriget *brutit* ut. Sex år senare *var* det åter fred.

1945 *blev* det fred i Europa. Sex år tidigare *hade* kriget *brutit* ut.

Jämför med narrativ tidsföljd och preteritum i båda satserna (§ 14):

År 1939 *bröt* kriget ut och år 1945 *var* det åter fred.

Futurala hjälpverb § 28–31

§ 28. De futurala hjälpverbens syntaktiska funktion. De futurala hjälpverben *skola*, *komma* har som bestämning en infinitivfras.[1] Vid *komma* har infinitivfrasen normalt infinitivmärke.[2]

Ska du *tala?*

Det *kommer* nog *att klarna* upp till dess.

Hjälpverbet har självt vanligen finit form och är huvudordet i satsens predikatsled. *Komma* används inte med temporal betydelse i preteritum.

Jag tror att han *ska gå* och äta snart.
Hon *skulle sluta*, sa hon.
Den här bilen *kommer att hålla* längre än min gamla.

Det futurala hjälpverbet kan också i begränsad utsträckning vara huvudordet i en infinitivfras (se också nedan § 33). I supinumfras kan *skola* användas men inte det futurala *komma*.[3]

Marcus antas *skola resa* till New York i morgon.
Lena säger sig *komma att ha läst* igenom pappershögen redan i kväll.
Han räknade med att det skulle *komma att regna* i flera dagar.
Hon påstod sig ha *skolat resa* nu i flera dagar. Jfr: Hon påstod sig ha kommit att ta fel buss. [Här har *komma* accidentiell betydelse 'råka'.]

[1] Hjälpverbet *skola* kan också ta pronomenet *det* som komplement när pronomenet anaforiskt syftar på en verbfras (jfr Vbfraser: Allm. § 10–11):

– Har du läst boken? – Nej, men i kväll *ska* jag det. Jfr: – Har du läst boken? – *Nej, men snart *kommer* jag (att) det.

[2] Det händer dock allt oftare både i talspråk och skriftspråk att infinitivmärket utelämnas efter det temporala *komma*:

Det är klart att det *kommer* bli besvärligt. (S)
Sammanlagt *kommer* drygt trettio filmer visas under festivalens elva dagar. (S)
[…] de *kommer* aldrig klara av att genomföra dem […] (S)

[3] De futurala hjälpverben kan inte fungera som stam i presensparticip:

*{*Skolande/Kommande* att} avresa redan påföljande morgon i gryningen, tillsade han kusken att hålla hästarna klara.

§ 29. Betydelsen hos det futurala hjälpverbet *komma*. När verbet *komma* har en rent temporal betydelse står det vanligen i presens och anger att den underordnade verbfrasens aktion inträffar efter talögonblicket.[1] *Komma* anger inte bara att den underordnade aktionen är framtid utan att talaren så gott detta låter sig göra garanterar aktionens fakticitet:

Flygplanet *kommer* att landa kl. 3. Jfr: *Flygplanet *kommer* att landa kl. 3, men det gör det nog inte.

Komma utsäger till skillnad från *skola* (§ 30) ingenting om de deltagande personernas beslut, överenskommelser eller planering utan anger bara en mer eller mindre säker prognos eller kalkyl på grundval av vad den som gör bedömningen har för kunskaper om de faktorer som påverkar aktionen (inklusive om egna och andras planeringar och åtaganden) eller om upplysningar som tyder på att aktionen kan förutsägas. Hjälpverbet *komma* är därför helt subjektsautonomt (Vb § 8): det kan stå

med vilket subjekt som helst och utsäger ingenting om subjektets referent vare sig som beslutande varelse eller som underkastad andras vilja.

Träden *kommer* att vara så här höga om fem år.
Det *kommer* (nog) att regna senare i dag.
Det *kommer* (kanske) att sitta en del studenter i salongen.

Inte sällan anger *komma* att talaren anser sig ha goda skäl att anta att aktionen kommer att äga rum. Dessa skäl kan vara allt ifrån naturlagar till kännedom om de deltagandes beslut eller avsikter. Men hjälpverbet säger inget om vilka dessa skäl är, bara att de föreligger. Därför kan hjälpverbet användas också i satser där aktionen sannolikt beror på att subjektsreferenten själv valt att genomföra aktionen eller att en annan har bestämt att aktionen skall äga rum.

Jag *kommer* att sitta bland åhörarna när du talar.
Min sekreterare *kommer* att möta dig vid stationen.
Hon gör så att barnen *kommer* att kunna vara på dagis en timme tidigare.

Hjälpverbet kan användas också i andra satser än dem som uttrycker påståenden, särskilt när yttrandet gäller om det finns skäl för antagandet av den framtida aktionen:

Kommer det att regna i kväll? [Finns det skäl att anta att …]
När *kommer* det att bli devalvering igen? [När finns det skäl att anta att …]
Jag hoppas att hon *kommer* att klara sig.

I vissa kontexter är dock användning av *komma* inte naturlig eller ens möjlig för att ange framtid. Detta är t.ex. fallet i konditionala och temporala satser som anger samtidighet med en framtida aktion i matrissatsen (se också § 36):

Om det {*regnar/?kommer att regna*} i kväll, blir hon ledsen.
Jag cyklar hem så fort det {*slutar/?kommer att sluta*} regna.

Eftersom hjälpverbet vanligen innebär att man har goda skäl att anta att aktionen kommer att äga rum, kan man inte sedan tala emot sig själv och säga att den kanske inte gör det:

*Eva *kommer* att köpa en bil i morgon, men det kan hända att köpet inte blir av.
*Jag *kommer* egentligen att vara i Berlin i morgon, men …

Det temporala hjälpverbet *komma* används inte när den tematiska tiden är förfluten. Här är *skola* det generella futurala hjälpverbet. Om talaren särskilt vill visa att aktionen inte är beslutad eller planerad, kan detta göras genom att dess verbfras underordnas *komma* (som i sin tur underordnas *skola*).[2]

Han trodde att det skulle *komma att vara* flera invandrare närvarande.

I en påståendesats (utan modifierande modala satsadverbial) anger då *komma* att aktionen har förverkligats före talögonblicket:

N.N. skulle *komma* att bli världens främste tenor. [Det framställs här som säkert att N.N. blev världens främste tenor.]

Om användningen av *komma* som temporalt hjälpverb i infinitivfraser se § 33.

[1] Det futurala hjälpverbet *komma* har haft en lätt skriftspråklig prägel. Det har därför inte varit så vanligt i vardagligt talspråk som *skola*. Vissa iakttagelser tyder på att hjälpverbet är på väg att bli vanligare i talspråket. Denna tendens har satts i samband med benägenheten att slopa infinitivmärket vid det underordnade verbet.

Hjälpverbet *komma* används temporalt också i infinitiv (§ 33) men inte i preteritum eller supinum. Det kan också vara icke-temporalt och har då en accidentiell betydelse 'råka', dvs. anger att t.ex. en eljest agentiv aktion inte är avsiktlig utan sker av en tilfällighet, eller en ingressiv betydelse, dvs. anger att t.ex. en oavgränsad aktion tar sin början. I denna betydelse används hjälpverbet framför allt i preteritum eller supinum och endast marginellt i infinitiv eller i presens om nutid. (Se Vb § 9: d.)

Bertil kom indirekt att bli skyldig till hundens död.
Jag kom att lämna boken på bordet över natten.
Så kom han att heta Habermeier.
Hon hade kommit att sitta snett bakom sin chef på premiären.
Jag kommer att tänka på att jag har glömt inträdesbiljetterna hemma.
Att i en pressad situation komma att glömma ett namn kan hända vem som helst.

Eftersom *komma* innebär att handlingen också kunde ha uteblivit, får *komma* 'råka' ofta ingressiv betydelse. Detta är speciellt tydligt, när den underordnade verbfrasen anger en oavgränsad aktion.

Jonas kom att sitta under direktörens porträtt.
Jag har kommit att [= börjat] inse att pengar inte är allt här i livet.
Eva kom att sitta kvar efter stängningsdags.

[2] Marginellt förekommer i sats med nutida tematisk tid kombinationen *skall komma* med samma betydelse som det enkla *kommer*:

Banker, advokatbyråer m fl har hittills haft mycket begränsade möjligheter att förbereda sin internutbildning och information, eftersom det in i det sista varit oklart vad som *skall komma att gälla*. (S)
Man förväntar sig nu att den nya politiken *ska komma att inledas* med frigivningen av Mbeki […] (S)

§ 30. Betydelsen hos hjälpverbet *skola*. *Skola* kan vara ett temporalt hjälpverb som anger att komplementets aktion följer efter hjälpverbets tid.[1] Hjälpverbet används framför allt i presens och preteritum.

1. Presens *skall*

Till skillnad från *kommer* antyder *skall/ska* att det finns en plan för den framtida aktionen. Denna plan kan vara under subjektsreferentens kontroll, dvs. den kan innebära t.ex. en avsikt eller ett åtagande. Den kan också ha en annan källa och kanske innebära att subjektsreferenten är underkastad ett åläggande eller en föreskrift eller har fått ett råd eller en rekommendation.[2]

Jag tror att jag *ska* gå på bio i kväll. [enligt subjektsreferentens avsikt]
I kväll *ska* vi gå på bio. [enligt subjektsreferenternas avsikt eller överenskommelse]
Böckerna *ska* stå i vardagsrummet. [enligt någons beslut eller bestämmande]
Jag *skall* följa med henne till England, tycker Lena. [enligt Lenas rekommendation]
Hjälten och hjältinnan *ska* få varandra i slutet av pjäsen. [enligt vad författaren har bestämt]

En annan skillnad är att den underordnade verbfrasens aktion inte alltid behöver förutsättas inträffa vid *skall*, medan den förutsätts göra detta vid *kommer*. Detta är t.ex. fallet när *skall* kombineras med ett satsadverbial som *egentligen*.

Han *ska* egentligen åka till Moskva, men det är inte säkert att resan blir av.

Dock skiljer sig *skall* från rena planeringsverb (som *tänker*, *står i begrepp*) såtillvida som det ändå normalt (liksom *kommer*) förutsätter att aktionen blir verklighet:

*Han {*ska/kommer* att} fara till Moskva i sommar men jag tror för min del inte det blir av. Jfr: Han tänker fara till Moskva i sommar men jag tror för min del inte det blir av.

I begränsad utsträckning kan planeringsbetydelsen hos *skall* träda i bakgrunden eller helt försvinna. *Skall* anger då en förutsägelse, en sannolikhet i framtiden, precis som *kommer*. Detta förekommer i synnerhet då talaren baserar sin förutsägelse på lagbundenheter eller övernaturlig insikt.[3]

Att döma av naturens tecken *skall* vintern bli kall.
Det *ska* snart bli jordbävning i det här området, har jag förstått.
Du *ska* snart vinna på lotteri, sa spåkvinnan.
Det står ju skrivet: Han *skall* befalla sina änglar och de *skall* lyfta dig på sina händer så att du inte stöter din fot mot någon sten. (S)

2. Preteritum *skulle*

Formen *skulle* används generellt för att ange att en aktion är senare än en tematisk tid i det förflutna, dvs. också i de fall då man inte skulle ha använt *skall* utan i stället enkelt futuralt presens eller *kommer* för att ange en aktion som senare än talögonblicket.

a) Övervägande modal betydelse av intention, beslut, planering

När *skulle* har övervägande modal betydelse, behöver talaren inte utgå ifrån att den underordnade verbfrasens aktion förverkligas. I motsvarande sats med nutida tematisk tid används *skall*, futuralt presens eller imperativ. Hjälpverbets tid (dvs. tiden för intentionen, beslutet etc.) kan då också tidfästas med ett eget tidsadverbial.

Mia *skulle* skriva en deckare i fjol, men det blev aldrig av. Jfr: *Mia skulle komma att skriva en deckare i fjol, men det blev aldrig av.

Sedan {*skulle* vi koka/*kokade vi} kaffe, hade vi tänkt. Jfr: I kväll {*ska* vi koka/kokar vi} kaffe.

Dan därpå {*skulle* vi fara/*for vi} till Malmö, men tills vidare *skulle* vi stanna i Köpenhamn. Jfr: I morgon {*ska* vi fara/far vi} till Malmö, men nu *stannar* vi i Köpenhamn.

Jag *skulle* gå och hämta vatten, sa hon. Jfr: Gå och hämta vatten, du!

I somras *skulle* han sluta röka när terminen började, men i dag ska han sluta röka vid nyår.

b) Övervägande temporal betydelse

När *skulle* har övervägande temporal betydelse i ogarderad påståendesats, utgår talaren i talögonblicket ifrån att aktionen som anges av den underordnade verbfrasen faktiskt har ägt rum eller beräknas äga rum i framtiden. I motsvarande sats med nutida tematisk tid skulle man ha använt hjälpverbet *kommer* eller futuralt presens. Optionellt kan då hjälpverbet *komma* användas efter *skulle*. Användningen av *komma* kan understryka att infinitivfrasens aktion redan har fullbordats och är ett faktum. (Den kan också poängtera att aktionen skall tolkas ingressivt och/eller accidentiellt (Vb § 9: d).)

Tolv år *skulle* han *återkomma* som landshövding, visade det sig.

Han känner igen sig i dagens ungdomars oförstående attityd mot den musik han *skulle komma att viga* sitt liv åt. (S) Jfr: Den musiken kommer han säkert att viga sitt liv åt.

Dessutom skulle risken finnas att konstnärerna *skulle komma att betraktas* som något slags skattefrälse, tillade finansministern. (S) Jfr: Konstnärerna kommer att betraktas som något slags skattefrälse.

Angående *skola* i infinitivfraser och bisatser se § 33 respektive § 34–40.

[1] Gränsen mellan temporal och modal betydelse (epistemisk, deontisk eller intentionell betydelse, Mod. hjälpvb § 20–24) för *skola* är svår att dra. I presens är det modala inslaget nästan alltid mer eller mindre urskönjbart. I sin modala betydelse kan hjälpverbet vara överordnat en infinitivfras vars aktion inte är framtida i förhållande till hjälpverbets tid:

Det *skall* pågå en Matisse-utställning här i stan. [epistemiskt: 'det sägs att']

Knivarna *skall* ligga i översta lådan. [deontiskt: 'det är bestämt att']

Det temporala hjälpverbet *skola* anger att den underordnade aktionen äger rum under en tid som infaller efter den tematiska tiden. Detta gäller dock också i de fall då en redan inträdd aktion skall fortsätta:

Stig inte upp. Du *skall* sitta (kvar) [≈ förbli sittande] här bredvid mig.

[2] Till skillnad från *komma* kan *skola* i vissa fall ta egen tidfästning som skiljer sig från den underordnade verbfrasens:

I dag *ska* hon *fara* till Moskva till sommaren, men i morgon *ska* hon säkert *åka* till Kiev i stället på semester. Jfr: *I dag *kommer* hon *att fara* till Moskva till sommaren, men i morgon *kommer* hon säkert *att åka* till Kiev på semester.

[3] Uteslutande temporal betydelse har *skall* också i vissa lexikaliserade förbindelser, särskilt *det skall bli* + värderande adjektiv:

Det *ska* {bli skönt/fint} att åka upp till fjällen nu. ≈ Det kommer att bli {skönt/fint} att åka upp till fjällen nu.
Nu *ska* du få se.

§ 31. Presens gentemot futurum om framtid. En aktion som är framtida i förhållande till talögonblicket betecknas i en finit sats oftast med presens som enkelt tempus. Följande faktorer spelar in vid valet mellan presens som enkelt tempus och futurum.

1. Presens

Om det framgår av satsen eller kontexten att aktionen inte inträffar i nutid, väljs gärna presens. Kontextfaktorer som mer eller mindre tydligt visar att aktionen är framtida så att inget futurumhjälpverb behövs är följande:

a) Satsen eller kontexten innehåller ett tidfästningsadverbial för framtid:

– Var *håller* du till i september nästa år? – Då *är* jag fortfarande i Strömstad.

b) Satsen eller kontexten innehåller ett annat uttryck som klart visar att aktionen är framtida:

Nästa tävling *är* i Kina.

c) Aktionen är avgränsad, vilket gör att den knappast rapporteras och utspelar sig i talögonblicket:[1]

Jag tror att han *förlorar*.

d) Andra pragmatiska faktorer gör att lyssnaren kan utesluta att presens avser nutid:

Valkampanjen *tar* nog det mesta av min tid. [om lyssnaren vet att ingen valkampanj är på gång]
Var *finns* du om jag vill träffa dig? [Talaren skulle veta om han i talögonblicket ville träffa lyssnaren; det troliga är också att han vet var lyssnaren befinner sig i talögonblicket.]
Starten *sker* här inne på stadion. [Lyssnaren ser att ingen start sker i talögonblicket.]
Årets tävlingar *hålls* i Vemdalen. [Lyssnaren vet att tävlingarna inte hålls vid talögonblicket.]

e) Aktionen är alldeles omedelbart förestående. Satsen innehåller då gärna adverbialet *nu*.

Akta dig, nu *faller* trädet! Jfr: ?Akta dig, nu *kommer* trädet *att falla*!
Titta, nu *skjuter* han! Jfr: Titta, nu *kommer* han *att skjuta*.

Futuralt hjälpverb saknas ofta i satser som anger en aktion som tidigare än en framtida tematisk tid. Då används alltså perfekt i stället för futuralt hjälpverb + perfektuell infinitiv.

Regnet *har* nog redan *hunnit* sluta innan du hinner fram. [också: … kommer nog att ha hunnit sluta …]
Han *har* nog *avgått* vid det laget. [också: … kommer nog att ha avgått …]

2. Futurum

Det futurala hjälpverbet *skall/ska* väljs ofta (också när ovanstående villkor är uppfyllda), om det är klart att aktionen är en avsiktlig handling från subjektsreferentens sida. *Skall* är därför särskilt vanligt vid 1 personens subjekt i påståenden och vid 2 personens subjekt i frågor.

Jag *ska* inte *gå* på festen i kväll.
Ska du *gå* på festen i kväll?
Ska vi *gå* på festen i kväll?

Skall används också om talaren vill markera att aktionen är önskad eller bestämd av någon annan än subjektsreferenten. (Om hjälpverbet är temporalt eller modalt kan knappast avgöras i detta fall.)[2]

Överläggningarna *skall hållas* i morgon.
Det är i sal 14 vi *ska sitta*.

Hjälpverbet *kommer* används mera i neutral eller formell stil än i spontant talspråk eller ledigt skriftspråk enligt reglerna ovan § 29 och särskilt om varken villkoren under (1) är uppfyllda eller reglerna för användning av *skall* (§ 30) är tillämpliga. Det används också ofta tillsammans med en perfektuell infinitivfras vid omtalandet av en framtida aktion som inträffar före en tidpunkt i framtiden.

Vintern *kommer att vara* länge.
Det *kommer* inte *att saknas* problem.
Han {*kommer* nog *att ha/har* nog} avgått vid det laget.

Om tempus som anger framtid i infinitivfraser se § 33, i bisatser och satsfogningar se § 34–40.

[1] Det är dock inte helt omöjligt att använda presens om en avgränsad punktuell aktion i talögonblicket (§ 5: 2b):

Och Hägg *bryter* målsnöret – nu!

[2] När en aktion som föregår en framtida tidpunkt skall omnämnas, används normalt inte *skall* (+ perfektuell infinitiv) såvida det inte klart skall anges att aktionen är önskad eller bestämd:

Han {**ska* nog *ha/har* nog} avgått vid det laget.
Regnet {?*ska* nog *ha/har* nog} hunnit sluta, innan du hinner fram.
Skräpet *skall ha* städats bort, innan delegationen kommer.

Tempus i infinitivfraser § 32–33

§ 32. Perfektuellt hjälpverb i infinitivfraser. Det perfektuella hjälpverbet används i vissa fall i en infinit verbfras för att visa att en underordnad aktion inträffar före den aktion som anges av ett överordnat verb. Konstruktionen kallas perfekt infinitiv. Hjälpverbet betecknar därvid självt ett tillstånd som är samtidigt med det överordnade verbet samtidigt som det anger att den underordnade supinumfrasen betecknar en aktion som infaller tidigare.[1]

Hon påstod sig *ha hört* ett underligt ljud. [Aktionen ”höra” är tidigare än aktionen ”ha” som överlappar med aktionen ”påstå”.] Jfr: Hon påstod sig höra ett underligt ljud.

Hon {tycker/tyckte} om honom utan att någonsin *ha älskat* honom.
Det är skönt att *ha fått* båten i sjön.
Han ansåg sig *ha vunnit*.
Det inträffade sägs *ha* allvarligt *skadat* USA:s internationella ställning och trovärdighet. (S)
Han {verkar/torde/lär/kan} *ha vunnit*.
Storslalomguldet i torsdags bör *ha givit* Vreni guldvittring även i slalom […] (S)
Han vann på att *ha läst* bestämmelserna så noggrant.
De vann utan att *ha spelat* en enda match.
De kommer att vinna utan att *ha spelat* en enda match.
För att *ha läst* bara den enda boken begriper du en hel del.
Från att *ha varit* knuten till landsbygden har den nu blivit en allt vanligare syn inne i städerna. (S)
Anklagelsen för att *ha försummat* teaterverksamheten irriterade honom.

Vissa överordnade verb har en betydelse som medför att de i tid föregår det perfektuella hjälpverbets tid:[2]

Vi ser fram emot att *ha skrivit* färdigt rapporten. [Aktionen ”skriva” är tidigare än aktionen ”ha” som är senare än aktionen ”se fram emot”.]
Jag kommer snart att *ha läst* boken. [Aktionen ”läsa” är tidigare än aktionen ”ha” som är senare än aktionen ”komma”.]

Om infinitivfrasen innehåller en explicit angiven framtida tidpunkt eller hänför sig till en i kontexten given framtida tidpunkt, kan perfektuellt hjälpverb ange att supinumfrasens aktion föregår denna tidpunkt:

Han tror sig nog om att *ha fullgjort* uppdraget i morgon. [Aktionen ”fullgöra” föregår aktionen ”ha” som överlappar med tidpunkten ”i morgon”.]
Jag uppmanade honom att *ha räknat* igenom siffrorna på förhand.
Ambitionen att *ha nått* målet redan 1972 visade sig orealistisk.
Han funderar på att *ha skrivit* artikeln färdig till jul.

Om infinitiven kan parafraseras med en finit sats, motsvaras perfektuella infinitiv av perfekt, preteritum eller pluskvamperfekt. Om motsvarigheten är preteritum eller pluskvamperfekt i den parafraserande finita satsen, tidfäster ett tidsadverbial vanligen supinumfrasens aktion.

Han tror sig *ha mött* henne vid invigningen. ≈ Han tror att han {har mött/mötte/hade mött} henne vid invigningen. [Tidpunkten för mötet är i samband med invigningen.]

I begränsad utsträckning kan en infinitivfras sakna perfektuellt hjälpverb om det av kontexten ändå framgår att aktionen föregår den överordnade frasens aktion:

Han hade vunnit genom att {*öva/ha övat*} flitigt. [Aktionen ”vinna” är senare än aktionen ”öva”.]
Han hade återvänt utan att {*köpa/ha köpt*} någon kostym. [Aktionen ”återvända” är senare än aktionen ”köpa”.]

Se också Inffraser § 27.

[1] En perfektuell infinitivfras kan vara underordnad hjälpverben *kunde, borde* och då ange att aktionen är irreell. Konstruktionen kan parafraseras med *hade* {*kunnat/bort*} + infinitiv (Mod. hjälpvb § 7, 15).

Du kunde väl *ha läxat* upp honom. ≈ Du hade väl kunnat läxa upp honom.
Jag borde nog *ha ringt* henne. ≈ Jag hade nog bort ringa henne.

[2] En infinitivfras som bestämmer prepositionen *efter* har obligatoriskt perfektuellt hjälpverb, fastän tiden för det perfektuella hjälpverbets tillstånd snarast är samtidigt med det överordnade verbets aktion (jfr § 37: b):

Vi åkte dit omedelbart efter att *ha tagit emot* platschefens inbjudan.

§ 33. Futuralt hjälpverb i infinitivfraser. Futuralt hjälpverb har begränsad användning i infinitivfraser och förekommer endast när aktionens tid inte framgår av kontexten:

Han {påstår/anser} sig (*komma att*) *behöva* hjälp (då). Jfr: Han anser sig behöva hjälp (nu).
Han råder oss att {**skola lämna*/lämna} tillbaka biljetterna.

Futuralt hjälpverb i infinitivfras används framför allt när infinitivfrasen är komplement till ett subjektsautonomt (t.ex. ett epistemiskt) verb eller när den är nexusinfinitiv.[1] Konstruktionen har en tämligen formell prägel. Om hjälpverbet *komma* efter futuralt *skulle* se § 30: 2b.[2]

Försvararna kan också *komma att anlita* experter som är formellt fristående från polisen […] (S)
Ministerna torde *komma att vara* närvarande vid högtidligheterna.
[Han] har redan bestämt sig för en comeback, som lär *komma att bli* Gotland Grand National den 31 oktober […] (S)

Han visste att det skulle *komma att beslagtas* om det efter hans arrestering påträffades hos hustrun. (S).
Han tros *komma att inse* vad han gjort.
Fientligheterna antas {*skola/komma att*} *vara* till i vinter.
[…] åtskilliga av förbanden kan tänkas *komma att avvecklas* när det är dags för armén att struktureras om. (S)

I denna kontext förekommer också futuralt hjälpverb + perfekt infinitiv:

Armén {förefaller/anses} *komma att ha vunnit* tillbaka hela det förlorade området inom kort.

När infinitivfrasen är underordnad ett subjektsorienterat överordnat verb (inklusive deontiskt modalt hjälpverb), används inte futuralt hjälpverb, även om aktionen infaller senare än det överordnade verbets aktion:[3]

Emma {planerade att/ämnade} {*Ø/*komma att/*skola*} *resa* till Senegal.
Han {tvingade/lovade/bad} oss att {*Ø/*komma att/*skola*} *vända*.
Han hoppas {*Ø/?komma att/?skola*} *bli* utnämnd till sommaren.
Jag måste {*Ø/*komma att/*skola*} *betala* restskatten i morgon.
Du bör absolut {*Ø/*komma att/*skola*} *skaffa* dig en hund.
Lotta kan inte {*Ø/*komma att/*skola*} *tala* ryska på festen i kväll, för hon ska inte gå dit.
Eva vill {*Ø/*komma att/*skola*} *bo* här hos dig.

Också som subjekt eller i en prepositionsfras som fritt adverbial är en infinitivfras vanligen tidfäst genom kontexten och saknar futuralt hjälpverb, även om frasen avser senare tid än den överordnade verbfrasen:

Att {*Ø/*komma att/*skola*} *recensera* boken ingår inte i mina planer.
Han arbetar hemma i kväll för att {*Ø/*komma att/*skola*} *få* ritningarna färdiga i morgon.

Se också Inffraser § 32.

[1] Efter det epistemiska hjälpverbet *lär* förekommer *skola* (i talspråk också *ska*):

[…] befria forskningen från MBL-förhandlingar, som nu lär *skola införas* där. (T)
Det lär *ska bli* vackert väder i morgon.

Skola, *ska* behöver här dock inte uttrycka en framtidsrelation, utan kan sägas upprepa betydelsen hos *lär* (eftersom *skall* också kan ange hörsägen):

Kungen lär *ska vara* på besök i Danmark just nu, sägs det. Jfr: Kungen ska vara på besök i Danmark just nu, sägs det.

Hjälpverbet *skola* underordnas endast marginellt det temporala hjälpverbet *ha*:

Han har *skolat* [vardagligt talspråk också: *skullat*] *resa* till Kina länge nu, men det tycks inte bli av.

[2] Det temporala *skall* kan i presens endast i begränsad utsträckning överordnas *komma*. Det förekommer i synnerhet i högstämd stil, i retoriska spådomar, vetenskapligt grundade förutsägelser o.d.:

Jorden skall *komma att förgås* och himlarna rämna!
Herren skall *komma att förgöra* de ogudaktiga.
Enligt vetenskapsmännen skall det (*komma att*) *inträffa* en jordbävning här inom de närmaste fem åren.

[3] Om *skola* har en deontisk betydelse av planering eller rekommendation, kan det inte överordnas det temporala hjälpverbet *komma*:

Jag skulle just (**komma att*) *koka* kaffe, när du kom. = Jag tänkte just koka …
Du skall (**komma att*) *sitta* bredvid fru Lövgren. = Du bör enligt planerna sitta …

Tempus i satsfogningar § 34–40

§ 34. Översikt. I många satsfogningar bestående av matrissats och bisats är valet av tempus fritt, dvs. satsfogningen medger olika tidsrelation mellan satsernas aktioner, och inte ens valet av tematisk tid i den ena satsen behöver vara beroende av valet i den andra. I andra satsfogningar förutsätts eller utsägs det att bisatsens aktion infaller samtidigt med, före eller efter matrissatsens. Det kan t.ex. ligga i betydelsen hos bisatsens inledare eller hos den verbfras som är överordnad bisatsen att aktionen infaller före eller efter matrissatsens aktion. Detta leder till inskränkningar i möjligheterna att välja tempus, inskränkningar som ibland följer av de generella reglerna men som också kan vara speciella för respektive typ av satsfogning.

a) Bisatsens aktion förutsätts vara samtidig eller delvis samtidig med matrissatsens (bisatser inledda med *medan*, *då*, *när*).

b) Bisatsens aktion förutsätts infalla före matrissatsens (bisatser inledda med *alltsedan*, *sedan*, *efter det att*).

c) Bisatsens aktion förutsätts infalla efter matrissatsens (bisatser inledda med *tills*, *innan*, *förrän*; *så att*, *för att*; narrativa bisatser som är underordnade predikat av typen *förutspå*, *besluta* m.fl.).

Tempusvalet i olika typer av satsfogningar är otillräckligt studerat.

§ 35. Fri tidsrelation mellan aktionerna i matrissats och bisats. I satsfogningar där inte tidsrelationen är lexikalt fastlagd mellan de ingående satsernas aktioner, följer valet av tempus i varje enskild sats samma regler som för en självständig sats. I nedanstående exempel är kanske vissa tempuskombinationer vanligare än andra, men det torde ändå för varje kombination finnas en kontext där just den är möjlig och naturlig:

Rikard {*vet/kommer att få höra/kommer att ha hört/har hört/hörde/hade hört/skulle komma att höra*} att Jenny {*sover/kommer att sova/kommer att ha sovit/har sovit/sov kl. 8/hade sovit kl. 8/skulle komma att sova just då*}.

Rikard {*har/ska köpa/kommer att ha köpt/har köpt/köpte/hade köpt/skulle köpa*} en båt som {*läcker/kommer att ge problem/kommer att ha körts hit i morgon/har ägts av en bagare/ägdes av en bagare 1952/hade ägts av en bagare/skulle genomgå viss inspektion*}.
Rikard *ångrar* köpet, fastän båten {*klarar/kommer att klara/snart kommer att ha klarat/har klarat/klarade/hade klarat/skulle klara*} testen.
Även Perote *hävdar* att González och hans ministrar *var* fullt medvetna om hur kampen mot ETA fördes. (S)
Här, där den välbevakade muren ofta *var* som dystrast, *byggs* nu ett väldigt kontors- och butikskomplex med amerikanska pengar. (S)

Ett enhetligt tidsperspektiv är alltså inte obligatoriskt i satsfogningar som de ovan exemplifierade, dvs. de i satsfogningen ingående satserna behöver inte ha samma tematiska tid, även om det är vanligt att de har detta, liksom fallet är i sekvenser av huvudsatser som utgör en text.

I utbrytningskonstruktion har dock matrissatsen och bisatsen normalt samma tematiska tid:

Det *är* din bror som *har ringt*. Jfr: *Det *är* din bror som {*ringde/hade ringt*}.
Det *var* din bror som *hade ringt*. Jfr: *Det *var* din bror som {*ringer/har ringt*}.

Om gemensam tematisk tid i satsfogning med temporal bisats se § 36–38. Om tempus i indirekt anföring och referatmeningar se § 41. Om tempus som anger irreell fakticitet se § 42–49.

§ 36. Förutsatt samtidig aktion i matrissats och bisats: temporala subjunktioner. Samtidighet anges i temporal satsfogning dels med *medan*, dels med *när*, *då* (Bisatser § 101).

Huvudregeln är att subjunktionens tid är samtidig med den aktion som anges med bisatsens finita verbfras och med en aktion i matrissatsen. Om matrissatsen har sammansatt tempus, gäller samtidigheten vanligtvis den aktion som anges med den underordnade verbfrasen.

Endast undantagsvis kan bisatsen ha en egen tematisk tid.

1. *Medan*. Bisatsens aktion är oavgränsad och anger en tidrymd inom vilken matrissatsens avgränsade eller oavgränsade aktion infaller. Bisatsen har normalt samma tematiska tid som matrissatsen. Om matrissatsen har enkelt tempus, har normalt bisatsen samma tempus.

Han *sover* (alltid) medan jag *läser*.
Han *sover* nog medan jag *läser*.
Han *sov* medan jag *läste*.

Om matrissatsen har sammansatt tempus, har ändå bisatsen enkelt tempus för att ange samtidighet med den underordnade verbfrasens aktion i matrissatsen.

Han hade *sovit* medan jag *läste*.

Han skulle *sova* medan jag *läste*.
Han ska *sova* medan jag *läser*.

Om matrissatsen har perfekt, har bisatsen vanligtvis preteritum som anger samtidighet med matrissatsens aktionstid. (Om möjligheten att använda perfekt med tidfästningsadverbial för förfluten tid se § 23.)

Han har *sovit* medan jag *läste*.

När de båda satsernas aktioner samtidigt inträffar före tematisk tid, kan undantagsvis också bisatsen ha sammansatt tempus:

Han hade *sovit*, medan jag hade *läst*. [vanligen: … medan jag läste]
Han har *sovit*, medan jag har *läst*. [vanligen: … medan jag läste]
Han skulle *sova*, medan jag skulle *läsa*. [vanligen: … medan jag läste]

När *medan*-bisatsen har sammansatt tempus, tolkas dock relationen mellan satserna inte gärna som temporal utan som koncessiv-adversativ:[1]

Han skulle sova, medan jag skulle läsa.
Han ska sova, medan jag ska läsa.

2. *När, då*. Bisatsinledaren anger normalt samtidighet mellan den finita verbfrasens aktion i bisatsen och en aktion som anges av en verbfras i matrissatsen. Om matrissatsen har sammansatt tempus, gäller samtidigheten ofta men inte alltid den aktion som anges med den underordnade verbfrasen.

En översikt över möjliga tempuskombinationer och deras tolkning:

a) Båda satserna har samma enkla tempus. Aktionerna är då samtidiga. (Se dock nedan om narrativ tidsföljd.)

Pappa *kom* när hon *sov*. Hon *sov* när pappa *kom*.
Pappa *kommer* alltid när hon *sover*.

b) Matrissatsens tempus är sammansatt och bisatsens enkelt. Två betydelser är möjliga; antingen anger *när* samtidighet mellan bisatsens aktion och den aktion som matrissatsens underordnade verbfras betecknar:

Pappa hade *sovit* när Lina *ringde*, så hon fick aldrig tala med honom.
Pappa har alltid *varit* på gott humör när du *är* här, det har du väl också märkt.
Pappa skulle *fara* när han *var* färdig.
Pappa ska *fara* när han *är* färdig.

Eller också gäller samtidigheten mellan bisatsens aktion och det perfektuella respektive futurala hjälpverbets tid i matrissatsen:

Pappa *hade* redan gått, när hon *ringde*.
Pappa *har* alltid redan tagit sig en promenad, när jag *vill* gå ut och gå.
Pappa *skulle* fara när jag *talade* med honom.
Pappa *ska* alltid öppna kafé när jag *pratar* med honom.

c) Matrissatsens tempus är enkelt och bisatsens sammansatt. *När* anger samtidighet mellan matrissatsens aktion och tiden för det perfektuella eller futurala hjälpverbets aktion i bisatsen, dvs. med tiden för det tillstånd som råder efter respektive före den aktion som anges med den underordnade verbfrasen.

Pappa *kom* när hon *hade* somnat.
Pappa *kommer* när hon *har* somnat.
Pappa *kom* när hon *skulle* gå ut.
Pappa *kommer* alltid när hon *ska* gå ut.

d) När båda satserna har sammansatt tempus är olika betydelser möjliga. En möjlighet är att det är hjälpverbens tider som är samtidiga med varandra (och med den tematiska tiden). Då blir det en pragmatisk tolkningsfråga hur de underordnade verbfrasernas aktioner tidsmässigt förhåller sig till varandra.

Pappa *hade* ätit när Lina *hade* sovit. [Eftertillstånden (= tillstånden efter ätandet och sovandet) överlappar med varandra och med den tematiska tiden. Huvudverbens aktioner kan men behöver inte vara samtidiga.]
Pappa *skulle* äta när Lina *skulle* sova. [Förtillstånden (= tillstånden före ätandet och sovandet) överlappar med varandra och med den tematiska tiden. Huvudverbens aktioner kan men behöver inte vara samtidiga.]
Pappa *ska* alltid gå när jag *ska* prata med honom.
Pappa *hade* ätit när Lina *skulle* sova.
Pappa *skulle* äta när Lina *hade* sovit.

En annan möjlighet är att *när* anger samtidighet mellan den underordnade verbfrasens tid i matrissatsen och hjälpverbets tid (efter- respektive förtillståndet) i bisatsen:

Pappa hade *ätit* när Lina *hade* gått. [Pappas ätande var samtidigt med tillståndet efter Linas avtåg.]
Pappa kommer att *vara orolig* när Lina *ska* köra upp. [Pappas oro är samtidig med tillståndet före Linas uppkörning.]
Pappa hade *ätit* när Lina *skulle* gå. [Pappas ätande var samtidigt med tillståndet före Linas avtåg.]
Pappa skulle *äta*, när Lina *hade* gått. [Pappas ätande var samtidigt med tillståndet efter Linas avtåg.]

När samtidigheten gäller en framtida aktion som nämns i matrissatsen, har bisatsen inte futurum utan endast enkelt tempus:[2]

Vi ska *tvätta* bilen när pappa {*är/*ska vara/*kommer att vara*} tillbaka med den.

När den ena av satserna betecknar en enstaka aktion i förfluten tid, anger bisatsinledaren en specifik tid i det förflutna, vilket normalt får till följd att ingendera satsens tid anges med perfekt (jfr § 23):

Han {*kom/*har kommit*} när jag {*låg/*har legat*} i badet.
Jag {*låg/*har legat*} i badet när han {*kom/*har kommit*}.

Satserna kan trots detta ha perfekt om en enstaka förfluten händelse, ifall vissa andra förutsättningar för användning av perfekt tillsammans med tidsadverbial för förfluten tid är uppfyllda (jfr § 23). Om aktionerna är iterativa eller framtida, föreligger t.ex. inget hinder för perfekt i någondera satsen.

Svante *har* alltid läst tidningen när vi *kommer*.
Svante *har* nog redan läst tidningen när vi *kommer*.
Han *är* alltid färdig med frukosten när jag *har* duschat.
Han *är* nog färdig med frukosten när du *har* duschat.

Samtidigheten i en satsfogning med *när* eller *då* innebär också att principerna för narrativ tidsföljd (§ 14) påverkar tolkningen av satsfogningens aktioner, dvs. bisatsens aktion kan tolkas som tidigare än eller som en förutsättning för matrissatsens:

När hon *slutade* läsa *hostade* han till. Han *hostade* till när hon *slutade* läsa.
Alltid när hon *slutar* läsa *hostar* han till. Han *hostar* alltid till när hon *slutar* läsa.
När hon *slutar* läsa, *hostar* han nog till igen. Han *hostar* nog till igen, när hon *slutar* läsa.

Tempusvalet i konditionala bisatser (med neutral fakticitet) erinrar starkt om tempusvalet i *när*-satser.[3]

[1] När *medan* har koncessiv (adversativ) betydelse (Konjn, subjn, infm. § 8: d, Bisatser § 104: c), finns det inga restriktioner på tempus och aktionsart i satsfogningens matrissats och bisats.

[2] När bisatsen har futuralt hjälpverb, avser samtidigheten just den tid då bisatsens framtida aktion planeras:

När (jag vet att) jag *ska undervisa* på eftermiddagen, *äter* jag bara en lätt lunch.
När jag vet att jag *kommer att undervisa* på eftermiddagen, *äter* jag bara en lätt lunch.
När du *ska åka*, *säg* till mig då. ≈ Säg till mig när du tänker åka, inte när du ger dig av, för då är det för sent.

[3] Konditionala bisatser (med neutral fakticitet) följer i huvudsak samma regler för tempusvalet som *när*-satser. En framtida aktion anges alltså där med enkelt tempus, när den är samtidig med en framtida aktion som nämns i matrissatsen:

Om gruvan *bommar* igen *kommer* trakten *att avfolkas*. (S)
Blev snöovädret kraftigt *skulle* han *bli tvungen* att dreja bi och invänta bättre sikt. (R)

Men om bisatsen hänvisar till en tid då den framtida aktionen planeras, kan denna tid anges med hjälpverb:

Om du *ska åka* till Stockholm, *kan* du väl säga till mig, så *kan* vi åka ihop.

Hjälpverbet *skola* kan också användas när aktionen är önskad eller planerad av någon annan än subjektsreferenten. Satsen har då ofta final bibetydelse.

Om den *ska bli* färdig före kvällen, *måste* du lägga på ett kol. [≈ Om det är meningen att …]

§ 37. Bisatsens aktion förutsätts infalla tidigare än matrissatsens: temporala subjunktioner. Man kan skilja på två typer av tidsrelationer i en temporal satsfogning, där matrissatsens aktion är senare än bisatsens (jfr Bisatser § 102).

a) Matrissatsens aktion (vid sammansatt tempus: den underordnade verbfrasens aktion) är oavgränsad och löper från bisatsaktionens slut. Bisatsen inleds av (*ända*) *sedan*, *alltsedan*, *hela tiden efter det att*. Bisatsens aktion ligger nästan alltid i förfluten tid med egen tematisk tid i det förflutna (varför bisatsen har tempus preteritum).[1]

Pappa {*arbetar/arbetade/hade arbetat*} som målare ända sedan han *flyttade* till Danmark.

Matrissatsen tar inte futuralt tempus:

*Pappa *ska arbeta* som målare ända sedan han *flyttar* till Danmark.
*Pappa *skulle arbeta* som målare ända sedan han *flyttade* till Danmark.

Subjunktionen implicerar en bestämd tid i det förflutna och bisatsen kan därför inte ha tempus perfekt. Matrissatsen kan däremot ha perfekt, eftersom dess aktion varar fram till talögonblicket (§ 23).

Pappa *arbetar* som målare ända sedan han {*flyttade/*har flyttat*} till Danmark.
Pappa *har arbetat* som målare ända sedan han *flyttade* till Danmark.

b) Matrissatsens avgränsade eller oavgränsade aktion inträffar någon gång efter fullbordan av bisatsens aktion. Bisatsen inleds då av *sedan* eller *efter det att*. Matrissatsens aktion kan liksom dess tematiska tid ligga i nutid, framtid eller förfluten tid. I bisatsen används vanligen perfektuellt tempus.

Han *brukar* alltid somna några minuter {efter det att/sedan} han *har kommit* hem.
Vi ska *byta* ordförande {efter det att/sedan} den här kampanjen väl *har ebbat* ut.
{Efter det att/Sedan} hon *har kommit* hem igen, *går* vi mycket oftare på bio.
Pappa ska *arbeta* som målare sedan han *har flyttat* till Danmark.
Han *somnade* först {efter det att/sedan} hon *hade* kommit hem.
{Sedan/Efter det att att} han *hade sovit* i ett par timmar, *tog* han åter itu med arbetet.

Perfektuellt tempus i bisatsen är påfallande, eftersom det sägs att matrissatsens aktion inträffar efter och inte under det tillstånd som råder när supinumfrasens aktion fullbordats.[2] Flertalet språkbrukare föredrar trots detta perfektuellt tempus i bisatsen, även om också enkelt tempus är möjligt i bisats inledd med *efter det att* (men inte så i bisats med *sedan*).

Han *somnade* först {efter det att/*sedan} hon *kom* hem.
Han *ropade* på henne tre gånger {efter det att/*sedan} han *somnade*.
Några minuter {efter det att/?sedan} han *kommer* hem brukar han alltid somna.
Vi *ska byta* ordförande {efter det att/*sedan} den här kampanjen *ebbar* ut.

[1] I matrissatsen används enkelt tempus vanligen bara när bisatsens aktion samtidigt kan uppfattas som orsak till matrissatsens aktion:

Martina {*har skrivit/skriver*} poesi sedan hon gick på en kurs för amatörförfattare. Jfr: Gerhard {*har rökt/?röker*} sedan han var tjugo år gammal.

[2] Tillståndet efter en aktions fullbordan har en början men inget egentligt slut. Den intressanta tiden är därför början som ju är praktiskt liktydig med aktionens fullbordan. Om man vill tala om tiden efter en aktion (som anges med supinumfrasen), kan man alltså lika gärna tala om tiden efter inträdandet av tillståndet efter aktionen (som anges med det perfektuella hjälpverbet).

§ 38. Bisatsens aktion förutsätts infalla senare än matrissatsens: temporala subjunktioner. Man kan skilja på två typer av tidsrelationer i en temporal satsfogning, där matrissatsens aktion är tidigare än bisatsens (jfr Bisatser § 102).

a) *Tills*, *till dess att* inleder bisatsen. Matrissatsens aktion (vid sammansatt tempus: den underordnade verbfrasens aktion) är oavgränsad och löper ända fram till början på den aktion som anges av bisatsens finita verb (men inte längre). Båda satserna i satsfogningen har normalt antingen presens- eller preteritumtempus.

Pappa *rökte* tills han *blev* femtio.

Pappa *stannar* numera hemma varje dag tills vi *ringer* efter honom.

Han hade *arbetat* som snickare här ända tills han *flyttade* från Sverige. [Aktionen ”arbeta” äger rum fram till tiden för aktionen ”flytta”.]

Hon hade *skrikit* ända tills hon {*fick/hade fått*} sin bok. [Aktionen ”skrika” äger rum fram till tiden för aktionen ”få” respektive ”ha fått”.]

Han skulle *arbeta* som målare ända tills han *blev* nittio år. [Aktionen ”arbeta” äger rum fram till tiden för aktionen ”bli”.]

Han skulle *bo* hemma ända tills hon *skulle* fylla tjugo. [Aktionen ”bo” äger rum fram till tiden för aktionen ”skola” = ”stå i begrepp”.]

Jag kommer att *stanna* här tills du *flyttar*. [Aktionen ”stanna” äger rum fram till tiden för aktionen ”flytta”.]

Jag *väntar* tills han *sitter* i fängelse. [Aktionen ”vänta” äger rum fram till tiden för aktionen ”sitta”.]

Jag *väntar* tills han *har suttit* i fängelse. [Aktionen ”vänta” äger rum fram till början på eftertillståndet efter aktionen ”sitta”.]

När bisatsens aktion är punktuell, blir det i praktiken ingen skillnad mellan perfektuellt och enkelt tempus – att något håller på till en punktuell aktions början eller slut är i praktiken samma sak:

Vi *sitter* här och *väntar* tills hon {*kommer/har kommit*} tillbaka.

Vi *satt* där och *väntade* tills hon {*kom/hade kommit*} tillbaka.

Jag *skriker* tills jag {*får/har fått*} tillbaka min bok.

b) *Innan*, *förrän* inleder bisatsen. Matrissatsens avgränsade eller oavgränsade aktion (vid sammansatt tempus: den underordnade verbfrasens aktion) infaller någon gång före den aktion som anges med bisatsens finita verb. Bisatsens aktion är ofta men inte alltid avgränsad. Dess tematiska tid är normalt samma som matrissatsens. Båda satserna i satsfogningen har normalt antingen presens- eller preteritumtempus.

Han *tar* sig alltid en cigarett på balkongen, innan han *går* in och *sätter* sig framför TV:n.
Han *tog* sig en cigarett, innan han *gick* in och *tittade* på TV.
Karin *vaknade* till och *tittade* förvånat på oss, innan hon åter *sov* lugnt och stilla.

Han kommer nog *att ta* sin examen innan han *ger* sig av.
Innan han *gick* och *la* sig, skulle han *ringa* till sin far […] (R)
Han hoppades *bli* bra innan någon *märkte* det.

Publiken *satte* sig innan ridån *gick* upp. [≈ innan ridån började gå upp]
Publiken *satte* sig innan ridån *hade* gått upp. [≈ innan ridån var helt uppe]

Det *började* inte regna förrän han *målade* fönstren. [≈ förrän han var i färd med att måla fönstren]
Det *började* inte regna förrän han *hade* målat fönstren. [≈ förrän fönstren var färdigmålade]

Ett perfektuellt tempus är såväl i matrissats som i bisats ofta likvärdigt med ett enkelt, om aktionen är punktuell (jfr (a) ovan):

Hon {*somnade/hade* somnat} strax innan mannen {*kom/hade* kommit} hem.
Hon {*somnade* aldrig/*hade* aldrig somnat} innan pappan {*kom/hade* kommit} hem.

Eftersom matrissatsens aktion föregår bisatsens, kan man genom olika val av tematisk tid få olika tempus i satsfogningens satser. Var den tematiska tiden sätts beror på vilket perspektiv talaren vill anlägga på aktionerna i textsammanhanget.

Han *tog* sig en cigarett, innan han *skulle ge* sig av. [Bisatsens aktion anges med futuralt hjälpverb som följande på matrissatsens.]
Han *hade tagit* sig en cigarett, innan han *gav* sig av. [Matrissatsens aktion anges med perfektuellt hjälpverb som föregående bisatsens.]

Lika vanligt är det att satserna har samma enkla tempus, dvs. varje aktion har sin tematiska tid, och ordningen mellan dem anges enbart av subjunktionen:

Innan han *gav* sig av, *tog* han sig en cigarett. Han *tog* sig en cigarett, innan han *gav* sig av.

Särskilt när *innan*- eller *förrän*-satsen uppbär en viktigare språkhandling än matrissatsen, väljs som gemensam tematisk tid aktionstiden i bisatsen. Perfektuellt tempus i matrissatsen är då mer eller mindre obligatoriskt i satsfogningar med *inte … förrän*.

Vi {?*kom* knappt/*hade* knappt *kommit*} fram till stranden, förrän det {*började*/ ?*hade börjat*} regna.
Publiken {**satte* sig inte ens/*hade* inte ens *satt* sig} förrän eldsvådan {*bröt/hade brutit*} ut och lokalen {*måste/?hade måst*} utrymmas.

Om bisatsen innehåller pluskvamperfekt, är det ofta tydligt att den skall ses bara som en tidsangivelse i den överordnade satsen, inte som ett vidareförande av berättelsen:

Publiken *satte* sig innan ridån *hade gått* upp.

§ 39. Bisatsens aktion förutsätts infalla senare än matrissatsens: finala och konsekutiva subjunktioner. Aktionen i en final eller en konsekutiv bisats följer vanligen efter aktionen i matrissatsen. I båda fallen anger bisatsen en konsekvens av matrissatsens aktion.

a) Finala bisatser tar normalt hjälpverbet *skola*, inte *komma* eller enkelt tempus. (Detta kan ha ett samband med att konsekvensen anges som planerad eller önskad.) Som final subjunktion används vanligen *för att*, men också *så att* förekommer.[1]

Jag *tar* på henne jackan för att hon inte {*ska frysa/*kommer att frysa/*fryser*}.
Jag {ska/kommer att} *ta* på henne jackan för att hon inte {*ska frysa/*kommer att frysa/*fryser*}.
Jag har *tagit* på henne jackan för att hon inte {*ska frysa/*fryser*}.
Jag *tog* på henne jackan för att hon inte {*skulle frysa/*frös*}.
Jag skulle *ta* på henne jackan för att hon inte {*skulle frysa/*frös*}.
Jag hade *tagit* på henne jackan för att hon inte {*skulle frysa/*hade skolat frysa/ *frös*}.

Med tydligt olika tematisk tid i bisats och matrissats:

Jag har *tagit* på henne jackan för att hon inte *skulle frysa*.
Jag *tog* på henne jackan för att hon inte *ska frysa*.

b) Konsekutiva bisatser har normalt inget futuralt hjälpverb som anger att satsens aktion följer efter matrissatsens (jfr narrativ tidsföljd, § 14):[2]

Det *regnar* (alltid) så att vägarna *översvämmas* här.
Det kommer nog att *regna* så att vägarna (*kommer att*) *översvämmas*.
Det har *regnat* så att vägarna {*har översvämmats/översvämmades*}.
Det *regnade* så att vägarna *översvämmades*.
Det hade *regnat* så att vägarna {*översvämmades/hade översvämmats*}.
Det skulle komma att *regna* så att vägarna {*översvämmades/skulle komma att översvämmas*}.
Har du aldrig *gäspat* så du *har fått* en knut på halsen? (R)

Med olika tematisk tid i bisats och matrissats:

Det *regnade* så att vägarna nu *står* under vatten.
Det har *regnat* så att vägarna *översvämmades*.

[1] *För att* kan också användas som kausal subjunktion i ledigt språk (Konjn, subjn, infm. § 8: c), varvid tempusvalet inte är inskränkt som i satsfogning med final bisats. Det är framför allt användningen av *skola* som skiljer den finala från den kausala bisatsen.

Han ska få den där båten för att han {*hjälpte/har hjälpt/hjälper*} oss med djuren. Jfr: Han ska få den där båten för att han *ska hjälpa* oss med djuren.

[2] Undantagsvis förekommer futuralt hjälpverb, särskilt när bisatsen anger en indirekt följd:

I dag är det så halt så att dom *kommer att få* mycket att göra på kirurgen fram på eftermiddagen.

§ 40. Bisatsens aktion förutsätts infalla senare än matrissatsens: det överordnade predikatets innebörd. I vissa satsfogningar med narrativ bisats förutsätter predikatet i matrissatsen att bisatsens aktion infaller senare än matrissatsens. Beroende på predikatets innebörd anges tidsrelationen på olika sätt i bisatsen.[1]

a) När matrissatsen hänvisar till en allmän norm (vad som är tillåtet, önskvärt, rekommendabelt, lämpligt, vars och ens plikt etc.), väljs vanligen enkelt tempus, vilket möjligen beror på att bisatsens aktion också kan betraktas som tidlös eller allmängiltig.

Det *är* {*önskvärt/nödvändigt/lämpligt/tillåtet*} att man {**skall ta/*kommer att ta/tar*} med sig egen mat.
Det *var* {*önskvärt/nödvändigt/lämpligt/tillåtet*} att man {**skulle ta/tog*} med sig egen mat.
Jag vet inte om jag tycker det *är nödvändigt* att vi kommer någonstans […] (R)

b) När matrissatsen anger någons viljeyttring eller påverkan (order, bestämmande, beslut, plan, bön, förslag, råd, krav, avtal, överenskommelse, tillåtelse, löfte, instruktion etc.), väljs efter vissa verb i första hand hjälpverbet *skola* (se också Mod. hjälpvb § 23), vid andra verb i första hand enkelt tempus. Endast vid verb som anger löfte och avtal torde också *komma* vara möjligt i bisatsen (jfr (e) nedan).

Han *bestämde* att barnen {*skulle kunna/*skulle komma att kunna/*kunde*} skriva maskin.
Vi *anhöll* om att tsaren *skulle styra* landet tillsammans med valda folkrepresentanter i stället för med ämbetsmän. (R) [möjligen också: … styrde …]
Han *lärde* mig att jag {*skulle ta/*skulle komma att ta/*tog*} bollen med vänster hand.[2]
Man *krävde* att vi {*skulle ta/*skulle komma att ta/tog*} med oss filtar.
Turistens hustru *föreslår* att värden *slår* sig ner. (R) [också: … ska slå sig ner]
Han *befaller* att man *ska skriva* ”Dröm är verklighet” på en av transparangerna. (R)

Förbundskansler Kohl *bestämde* själv så sent som i somras hur kanslershuset *ska se* ut. (S)
I måndags *begärde* det konservativa oppositionspartiet PP formellt att parlamentet *bildar* en undersökningskommission […] (S)
Vi hade *planerat* att vi *skulle resa* till Kreta.

Ulla-Lena *rekommenderade* att han {*skaffade/?skulle skaffa/*skulle komma att skaffa*} sig en hund.
Hon *ger* mig rådet att jag {*skaffar/?ska skaffa/*kommer att skaffa*} mig en hund.
[Pappa hade] ändrat sej och *tillät* att jag *deltog* i kristendomsundervisningen. (R)
Vi {*medgav/samtyckte till*} att hon {*bytte/*skulle byta*} utbildning.

De *blir* nog överens om att de {*ska spela/spelar/?kommer att spela*} på lördag.
Hon *lovar* att hon {*ska hämta/hämtar/kommer att hämta*} redskapen.

c) När matrissatsen anger någons vilja (önskan, förhoppning, längtan, fruktan etc.) utan att den viljande nödvändigtvis har makt att realisera den önskade aktionen väljs i första hand *skola* (se också Mod. hjälpvb § 23) men också (vid vissa verb) enkelt tempus i bisatsen.[3] Efter verbet *hoppas* är alla uttrycken för efterföljande tid möjliga. Jfr (e) nedan.

Jag *vill* att Emil {*ska gå/går/*kommer att gå*} till butiken.
Jag *ville* att Emil {*skulle gå/?skulle komma att gå/?gick*} till butiken.

Han *önskar* verkligen att det {*ska bli/blir/*kommer att bli*} fred.
Han *önskade* verkligen att det {*skulle bli/skulle komma att bli/blev*} fred.
Men först *önskar* också de att fängelset *försvinner*. (S) [också: … ska försvinna/?kommer att försvinna …]
Jag *önskar* att den frågan *stryks* ur protokollet. (R) [också. … skall strykas …]

Vi *längtar* efter att de {*ska ta/?tar/*kommer att ta*} över ruljangsen.
Vi *längtade* efter att de {*skulle ta/?skulle komma att ta/?tog*} över ruljangsen.

Vi *väntar* på att ersättningsfrågan {*ska bli/blir/*kommer att bli*} klar.
Han *hoppas* att bilen {*är/ska vara/kommer att vara*} klar till avslutningen.
[Hon] *hoppades* att fadern […] *skulle samtycka* till att hon gifte sig. (R)
Elsa *ser* fram emot att han {*ska försvinna/?försvinner/?kommer att försvinna*} för gott.

Enkelt tempus i bisatsen förefaller att bli vanligare:

Jag vill att du *är* ärlig. (R)

Om tempus i satsfogningar med verb som betyder 'önska' o.d. se också § 46.

d) När matrissatsen anger någons åsikt eller ett tyckande om hur framtiden bör gestalta sig, väljs hjälpverbet *skola* i bisatsen.[4]

Hans bror {*anser/tycker*} att innerstaden *skall stängas* för biltrafik.
Jag *anser* att du *ska fara* in och hälsa på din kusin […] (R)

e) När matrissatsen anger någons förväntan om, förutsägelse av eller garanti för att framtiden skall gestalta sig på ett visst sätt, kan bisatsen ha enkelt tempus eller något av de futurala hjälpverben. Detta gäller också när förutsägelsen innefattar en värdering av det förväntade tillståndet.

Han {*förutser/räknar* med/*utgår* ifrån/*fruktar/befarar/är* orolig för} att regeringen i så fall {*faller/ska falla/kommer att falla*} i nästa val.
Han {*förutsåg/räknade* med/*utgick* ifrån/*fruktade/befarade/var* orolig för} att regeringen i så fall {*föll/skulle falla/skulle komma att falla*} i nästa val.

När den tematiska tiden är i förfluten tid, ligger det ofta närmast till hands att ange tidsrelationen med *skola* i bisatsen:

Otto *var* rädd för att någon {*skulle* (*komma att*) *lura/?lurade*} honom vid förhandlingarna påföljande dag.
Byråns chef {*förutsåg/befarade*} att det {*skulle* (*komma att*) *utbryta/?utbröt*} krig.

f) När matrissatsens verb är kausativt (jfr Vb § 10), väljs tempus på samma sätt som i satsfogning med konsekutiv bisats (§ 39):

Kampanjen *åstadkom* att folk *blev* mer medvetna om problemen.
Initiativet *leder* i värsta fall till att hela projektet *råkar* i vanrykte.
Diskussionen *har* i varje fall *haft* det goda med sig att ledamöterna {*har lärt* sig/*vet*} vad saken gäller.

[1] När bisatsen är bestämning till nomen actionis eller qualitatis, gäller samma regler för användning av de futurala hjälpverben som när bisatsen är komplement till ett överordnat verb:

Vi noterade deras starka oro för att de mindre länderna {*skall överta/?kommer att överta/övertar*} ledningen.
Rädslan för att gasen i tanken {*skall läcka/?kommer att läcka/läcker*} ut är påtaglig.

[2] Den narrativa satsen vid *lära* + objekt kan också ange ett faktum som objektsreferenten tillägnar sig:

Han lärde mig att jorden *är* rund.

Om satsen anger ett allmänt giltigt förhållningssätt, alltså inte något specifikt förhållningssätt som objektsreferenten lärs upp till, är hjälpverbet *skola* optionellt:

Han lärde mig att man {*skall släcka/släcker*} ljuset när man går.

[3] I narrativ bisats som anger innehållet i en önskan kan hjälpverbet *måtte* (vid sidan av *skall/skulle* eller tempus utan dessa hjälpverb) användas oavsett om den tematiska tiden är dåtid eller nutid:

Styrelsen {önskar/ber till Gud} att han {*återvänder/måtte återvända/ska återvända*}.
Styrelsen {önskade/bad till Gud} att han {*återvände/måtte återvända/skulle återvända*}.
Vi bad också att han *måtte* ge mig och barnen styrka […] (R)

Om den tematiska tiden är nutid kan i (pastischerande) ålderdomlig stil också *må* användas:

Styrelsen {önskar/ber till Gud} att han {*må/skall*} återvända.
Jag ber att Gud *må skänka* tillfredsställelse åt din själ en dag […] (R)

[4] Det överordnade verbet kan med rent epistemisk innebörd konstrueras med andra futurala uttryck i bisatsen: *Min bror anser att innerstaden {snart kommer att stängas/redan nu håller på att stängas} för biltrafik.*

ANM. Det finns också ett fåtal överordnade verb som förutsätter att bisatsens aktion infallit tidigare, medan det är osäkert om det finns verb som kräver samtidighet:

Han ångrade att han {*hade skrikit/skrek*} åt sin bror. Han ångrar nog att han *har skrikit* åt sin bror.

Tempus vid återgivning av tal och tankar § 41

§ 41. Tempus i indirekt anföring och referatmeningar. I indirekt anföring eller referatmeningar (se t.ex. Anf. men. § 3–5) kan yttranden och tankar komma att återges vid en annan tid och av en annan person än när yttrandet fälldes eller tanken tänktes. Vanligen är tiden för yttrandet eller tänkandet tematisk tid också i den sats som återger yttrandets eller tankens innehåll.

a) När repliken eller tanken återges vid en tidpunkt som är senare än den tid då den ursprungligen yttrades eller tänktes, blir tempus annorlunda än i den ursprungliga repliken (eller tanken):

Karin *sa* att hon *kände* sig dålig. Karin *kände* sig dålig, *sa* hon. Jfr: Karin sa: Jag *känner* mig dålig. [I den citerade direkta anföringen är den tematiska tiden nutid och satsen har presens, eftersom aktionstiden är samtidig med talögonblicket. I den indirekta anföringen är den tematiska tiden förfluten tid, som framgår av det anförande verbet – och satsen får därigenom preteritum.]

Karin *sa* att hon *hade känt* sig dålig ett par dagar. Karin *hade känt* sig dålig ett par dagar, *sa* hon. Jfr: Karin sa: Jag *har känt* mig dålig ett par dagar. [I den direkta anföringen är den tematiska tiden nutid och satsen har perfekt, eftersom aktionstiden föregår den tematiska tiden. I den indirekta anföringen är den tematiska tiden förfluten tid – och satsen får därigenom pluskvamperfekt.]

Karin *sa* att hon *skulle fara* till Paris. Karin *skulle fara* till Paris, *sa* hon. Jfr: Karin sa: Jag {*ska fara/far*} till Paris. [I den direkta anföringen är den tematiska tiden nutid och satsen har futurum eller presens, eftersom aktionstiden följer efter den tematiska tiden. I den indirekta anföringen är den tematiska tiden förfluten tid – och satsen får därigenom preteritum futurum.]

Om den refererade direkta anföringen har preteritum, dvs. har en tematisk tid som ligger före talögonblicket när yttrandet fälldes eller tanken tänktes, får den indirekta anföringen och referatmeningen normalt pluskvamperfekt. Också preteritum kan väljas, eftersom talaren har möjlighet att byta tematisk tid (jfr § 4).

Karin *sa* att hon {*hade varit/var*} i Paris vintern innan. Karin {*hade varit/var*} i Paris vintern innan, sa hon. Jfr: Karin sa: Jag *var* i Paris i vintras.

Om den refererade direkta anföringen hade perfekt, får den indirekta anföringen eller referatmeningen vanligen pluskvamperfekt (jfr § 26):

Karin *sa* att hon *hade varit* i Paris sedan påsken. Karin *hade varit* i Paris sedan påsken, sa hon. Jfr: Karin sa: Jag *har varit* i Paris sedan i påskas.

I ovanstående exempel har referatmeningarna varit kopplade till en anförande sats. Ofta används dock referatmeningen som en självständig mening. Då visar inte sällan tempus preteritum (i stället för presens) att talaren refererar en annan persons yttrande.

Det *var* i morgon som festen skulle vara, eller?
Festen *var* i morgon(, har jag hört).
Lars *arbetade* hemma hela nästa vecka(, sa dom).

När den refererade direkta anföringen omnämner aktioner som den återgivande talaren menar är giltiga också i hans egen nutid eller framtid, kan han dock välja presens för att visa detta:[1]

Karin *sa* att tre gånger tre {*var/är*} åtta. Jfr: Karin sa: Tre gånger tre *är* åtta.
Olga *lärde* oss att kvadratroten ur 100 {*var/är*} 10.
Karin *sa* i förrgår, dvs. den 1 september, att Gerda {*ska/skulle*} *resa* bort den 6 september. Jfr: Karin sa i förrgår, dvs. den 1 september: Gerda *ska resa* bort den 6 september.
Per-Erik *hävdade* att teatern *kommer att byggas* redan nästa år.
Under sina många år som polis *hade* han *lärt* sig att det första intrycket alltid *var* viktigt. (R) [också: … alltid *är* viktigt]
Han *bad* också Svedberg och Martinsson fundera på varför man *sätter* på två döda män deras kavajer. (R)

b) När en framtida tänkt replik eller tanke återges vid en tidigare tid, ändras inte tempus:

Karin *kommer* säkert *att säga* att hon redan {*läser/*kommer att läsa*} Bibeln. Jfr: Karin kommer säkert att säga: Jag *läser* redan Bibeln.
Karin *kommer* säkert *att säga* att hon redan {*har/*kommer att ha*} *läst* artikeln. Jfr: Karin kommer säkert att säga: Jag *har* redan *läst* artikeln.
Karin *kommer* säkert *att säga* att hon *ska läsa* artikeln senare. Jfr: Karin kommer säkert att säga: Jag *ska läsa* artikeln senare.

Inte heller när den refererade repliken eller tanken återges med referatmening (och alltså inte med en narrativ eller interrogativ bisats), brukar man explicit ange att den tematiska tiden är framtid:

Hon *läser* redan Bibeln, *kommer* Karin nog *att säga*.
Hon *har* redan *läst* artikeln, *kommer* Karin nog *att säga*.
Hon *ska läsa* artikeln senare, *kommer* Karin nog *att säga*.

Också andra tempus i den refererade direkta anföringen som beror på att dennas tematiska tid är en annan än den tid då repliken eller tanken kom till kan övertas oförändrade:

Karin *kommer* säkert *att säga* att hon *läste* artikeln redan dagen innan. Jfr: Karin kommer säkert att säga: Jag *läste* artikeln redan i går.
Karin *kommer* säkert *att säga* att hon *kommer att ha läst* artikeln när hon behöver ha gjort det. Jfr: Karin kommer säkert att säga: Jag *kommer att ha läst* artikeln den dag jag behöver ha gjort det.

c) När en replik eller tanke återges vid en samtida tid, ändras inte tempus:

Karin *säger* alltid att hon *är* trött på att sjunga. Karin *är* trött på att sjunga, *säger* hon alltid. Jfr: Karin säger alltid: Jag *är* trött på att sjunga.
Karin *säger* alltid att hon *har fått* nog av sjungandet. Jfr: Karin säger alltid: Jag *har fått* nog av sjungandet.
Karin *säger* alltid att hon *ska sluta* sjunga. Jfr: Karin säger alltid: Jag *ska sluta* sjunga.
Karin *säger* alltid att hon *var* ful när hon *var* ung. Jfr: Karin säger alltid: Jag *var* ful när jag *var* ung.
Karin *säger* alltid att hon *skulle* bli frissa när hon *var* liten. Jfr: Karin säger alltid: Jag *skulle* bli frissa när jag *var* liten.

[1] Preteritum i bisatser om ett tillstånd som har observerats enligt vad som sägs i matrissatsen kan avse den tid när observationen skedde, oberoende av om tillståndet kan förväntas bestå i talögonblicket (§ 13). Jämför också bruket av värderande preteritum § 16.

Tempusförskjutning och konjunktiv § 42–49

§ 42. Betydelsen hos förskjutna tempus och konjunktiv. Med tempusförskjutning från presens som enkelt tempus till preteritum kan man ange antingen att en proposition som avser nuet eller framtiden förutsätts icke överensstämma med verkligheten (vara irreell) eller att den förutsätts vara blott en (oftast osannolik) möjlighet. Samma betydelse har konjunktiv. Pluskvamperfekt används med samma betydelse om en given tid i det förflutna eller om nutid för att (entydigt) ange irrealitet. Tempusförskjutning kan dessutom göras med hjälp av *skulle* (preteritum av *skola*) + infinitiv eller *skulle ha* + supinum. Med tempusförskjutningen visar talaren att det är han som står för realitetsbedömningen. Ofta är också värderingar knutna till tempusförskjutningen: propositionen anger i så fall något som talaren hoppas eller fruktar. Exempel med talögonblicket som tematisk tid (samtidig med den tänkta aktionstiden):

Tempusförskjutning:	I så fall *satt* han inte här.
	I så fall *hade* han inte *suttit* här.
	I så fall *skulle* han inte *sitta* här.
	I så fall *skulle* han inte ha *suttit* här.
Konjunktiv:	I så fall *sutte* han inte här.

Konjunktivformen kan bildas endast av starka verb (Vb § 41). Den är rätt ovanlig, och numera är endast formen *vore* allmänt använd.

Tempusförskjutningen kan indelas i enkel och dubbel, där enkel tempusförskjutning, liksom konjunktiv, anger (osannolik) möjlighet eller irrealitet och dubbel tempusförskjutning anger irrealitet.

1. Enkel tempusförskjutning eller konjunktiv (anger osannolikhet/irrealitet)

a) Nutid och framtid (motsvarar tidsbetydelsen för presens med neutral fakticitet):
Verb i presens förskjuts till verb i preteritum: *sitter – satt*.
Verb i presens förskjuts till verb i konjunktiv: *sitter – sutte*.
Verb i presens förskjuts till *skola* i preteritum + verb i infinitiv: *sitter – skulle sitta*.

I så fall {*satt* hon/*sutte* hon/*skulle* hon *sitta*} vid telefonen {just nu/i morgon vid den här tiden}.

På motsvarande sätt förskjuts ett perfekt för att ange (osannolik) möjlighet i nutid och framtid:

I så fall {*hade* hon/*skulle* hon *ha*} *suttit* vid telefonen i två timmar {vid det här laget/innan hon kan ta lunch}.

b) Dåtid (motsvarar tidsbetydelsen för oförskjutet preteritum med neutral fakticitet):
Verb i preteritum förskjuts till *ha* i preteritum + verb i supinum: *satt – hade suttit*.
Verb i preteritum förskjuts till *skola* i preteritum + *ha* i infinitiv + verb i supinum *satt – skulle ha suttit*.

I så fall {*hade* hon/*skulle* hon *ha*} *suttit* vid telefonen, när han kom dit.

2. Dubbel tempusförskjutning (anger irrealitet)
Nutid och framtid (motsvarar tidsbetydelsen för presens med neutral fakticitet):[1]
Verb i presens förskjuts till *ha* i preteritum + verb i supinum: *sitter – hade suttit*.
Verb i presens förskjuts till *skola* i preteritum + *ha* i infinitiv + verb i supinum: *sitter – skulle ha suttit*.

I så fall {*hade* hon/*skulle* hon *ha*} *suttit* vid telefonen {just nu/i morgon vid den här tiden}.

Man kan ange propositionen som presupponerat osannolik eller irreell med tempusförskjutning eller konjunktiv framför allt när en aktion framställs som betingad av en annan, så som fallet är exempelvis i konditionala satsfogningar (villkorsfallet). Om då den betingande omständigheten (villkoret) är osannolik eller irreell, gäller normalt detsamma om den betingade (villkorsberoende) omständigheten. Man kan säga att den betingade aktionens fakticitetsgrad avgörs av den betingande omständighetens (villkorets).[2] Osannolik eller irreell fakticitet kan anges såväl för den betingande som för den betingade propositionen.

Om Karl *var* här nu *skulle* han *ge* sig till känna.

Också i satser som uttrycker önskan kan (osannolik) möjlighet och irrealitet anges med tempusförskjutning eller konjunktiv (önskefallet). Detta gäller i huvudsatser som anger önskan (och i relativa bisatser ingående i icke satsformade meningar som anger önskan) men också i narrativa bisatser där den överordnade satsen anger att satsinnehållet är önskat. Här överförs dessutom ofta tempusförskjutningen eller konjunktiven från den underordnade satsen till den överordnade.

Om jag ändå {*var/vore/hade varit*} rik!
Den som {*var/vore/hade varit*} rik!
Jag {ser/*såg/såge*} helst att hon (*satt/sutte*} vid telefonen hela tiden.
Jag {*hade* gärna/*skulle* gärna *ha*} sett att hon {*satt/sutte/hade suttit*} vid telefonen hela tiden.

Härutöver förekommer tempusförskjutning och konjunktiv i vissa satser som anger ett antaget förhållande (hypotesfallet):[3]

Låt oss anta att du {*var/vore*} chef för postverket.

Konstruktionen med *skulle* + infinitiv har (utom i finlandssvenskan) en mera begränsad användning än annan tempusförskjutning. Den används framför allt i den villkorsberoende satsen (dvs. den sats som anger den betingade omständigheten, t.ex. matrissatsen i en konditional satsfogning)[4] samt i vissa hypotetiska satser (t.ex. narrativ bisats som anger innehållet i en misstanke):

Om du kunde komma i morgon, *skulle* det *vara* trevligt.
Jag inbillar mig inte att jag *skulle vara* särskilt duktig.

Med vag övergång mot modifierande preteritum (§ 17, jfr också § 47) används konstruktion med *skulle* också i suppositiva huvudsatser fungerande som modesta förslag:

Om du *skulle ta* med dig din fru för en gångs skull?

[1] Perfekt och pluskvamperfekt kan inte genomgå tempusförskjutning genom att underordnas ännu ett *ha*:

*I så fall *hade* hon inte *haft suttit* vid telefonen så länge som hon faktiskt har gjort.

Därför kan en sats som med neutral fakticitet skulle ha haft pluskvamperfekt inte markeras för osannolikhet/irrealitet utan att tidsdistinktionen gentemot förskjutet eller icke förskjutet preteritum går till spillo:

I så fall {*hade* hon/*skulle* hon *ha*} gått när han anlände.

Jämför de två oförskjutna alternativ som satsen kan motsvara:

I så fall gick hon när han anlände.
I så fall hade hon gått när han anlände.

[2] Under vissa pragmatiska omständigheter kan osannolikheten eller irrealiteten som anges av tempusförskjutning eller konjunktiv vara försvagad. Detta gäller framför allt när tala-

rens yttrande kan uppfattas som en mer eller mindre indirekt hemställan. Talaren låtsas då att en förhållandevis sannolik möjlighet är mera osannolik än den är.

Om ni {*gav/gåve*} mig en femma var, *skulle* jag *kunna* gå och köpa kaffebröd. ≈ Om ni ger mig en femma var, kan jag gå och köpa kaffebröd.
Om jag {*fick/finge*} flytta den här, så *fick* vi mer plats. ≈ Om jag får flytta den här, så får vi mer plats.

I dessa fall behöver inte både betingelsen och det betingade anges som osannolika eller irreella:

Om jag {*fick/finge*} flytta den här, så får vi mer plats.
Om jag får flytta den här, så {*fick* vi/*finge* vi/*skulle* vi *få*} mer plats.

Se också § 47.

[3] I formellt språk (framför allt kanslispråk) med ålderdomlig karaktär förekommer det att en annan persons yttranden eller tankar återges med konjunktiv av starkt verb (referatfallet, Anf. men. § 3 not 2):

Vad beträffar den muntliga prövningen i studentexamen, har kritiken drabbat anordningarna i deras helhet. [Här börjar referatet av kritikerna:] Det *vore* i och för sig en orimlig fordran att vid ett examenstillfälle kräva ingående kunskaper i ända till 11 ämnen. Därtill *komme* att den tid, som *stode* till buds för prövningen av varje särskild lärjunge, *vore* så kort, att det *låge* helt utanför möjligheternas område att … (S)
Påven utlovade syndaförlåtelse för dem som *deltoge* i korståget. (S) [Konjunktiven visar att den relativa bisatsen inte rapporterar fakta som talaren själv ansvarar för utan endast är ett referat av påvens uttalande.]

[4] *Skola* förekommer med särskild betydelse i konditional bisats med förskjutet preteritum (Bisatser § 133, Mod. hjälpvb § 22) i framför allt följande fall:

a) Tvång eller avsikt:

Om jag inte *skulle gå* upp så tidigt i morgon, kunde jag stanna kvar längre här.

b) Osannolikhet på grund av moraliska bedömningar eller rimlighetsöverväganden:

Om du *skulle behandlas* som du förtjänade, körde jag ut dig på momangen.

c) Framtid: den eventuella aktion som anges av bisatsen ligger i framtiden eller det kan endast i framtiden konstateras om aktionen är reell eller ej:

Om chefen (mot förmodan) *skulle dyka* upp, kan du väl säga att jag är på lagret. [Bisatsens aktion ligger i framtiden.]
Om din bror *skulle komma*, låt honom då sova i vardagsrummet. [Bisatsens aktion ligger i framtiden.]
Om Napoleon (faktiskt) *skulle ha varit* förälskad i sin syster, får vi väl skriva om det där kapitlet. [Bisatsens aktion ligger i dåtid, men det kan bara visa sig i framtiden om propositionen är sann eller ej.]
Om Brita *skulle* (*visa* sig) *vara* i stan nu, får vi säkert reda på det. [Bisatsens aktion ligger i nutiden, men det är endast i framtiden det kan visa sig om propositionen är sann eller ej.]

Bisatsen anger här en möjlig, svårförutsägbar betingelse för matrissatsens normalt framtida aktion. Matrissatsen uttrycker ofta en rekommendation eller en uppmaning och har vanligtvis inte tempusförskjutning eller konjunktiv. Bisatsen kan ofta suppleras med *visa sig* och den kan ta satsadverbial av typen *mot förmodan*, *faktiskt*, *händelsevis*.

I finlandssvenskan (samt regionalt eller individuellt i sverigesvenskan) kan *skulle* + verb i infinitiv utan betydelseändring ersätta verb i annan tempusförskjutning eller konjunktiv också i konditional bisats och önskesats:

Om Karl {*var/vore/skulle vara*} här nu *skulle* han *ge* sig till känna.

ANM. *Skulle* + verb i infinitiv (annat än *ha*) i tempusförskjutning kallas ibland konditionalis 1. *Skulle ha* + verb i supinum kallas ibland konditionalis 2.

Villkorsfallet § 43–45

§ 43. Villkorsrelationens uttryck. Villkorsrelationen är det prototypiska användningsområdet för tempusförskjutning och konjunktiv. En villkorsrelation råder mellan en betingande omständighet (betingelsen, villkoret) och en betingad (villkorsberoende) omständighet.

1. Det typiska uttrycket för en villkorsrelation är den konditionala satsfogningen. Här anges betingelsen i bisatsen och den betingade omständigheten i matrissatsen. Om betingelsen är osannolik eller irreell, så är automatiskt också den betingade aktionen osannolik respektive irreell, och båda anges med tempusförskjutning eller konjunktiv.

Om jag {*var/vore*} frisk, {*gav* jag/*gåve* jag/*skulle* jag *ge*} mig av direkt.
Om jag *hade varit* frisk, {*skulle* jag *ha/hade* jag} *gett* mig av direkt.
Jag *skulle* nog *sova* på saken om jag *vore* du. (R)
[…] *finge* hon råda så *bleve* det ingen julfest mer. (R)
Om man helt *gick* över till de nya koncentrerade preparaten *skulle* man *kunna* behandla alla Sveriges åkrar med bara 20 ton preparat. (S)
Om jag *var* tjugo år yngre kanske det *skulle gå*. (S)
Om vi *bröt* koden och *tog* reda på vilka barn som har fått vad så *skulle* hela studien *förstöras* […] (S)
Ville vi privatisera *skulle* vi *sälja* ut Norrgårdsvägen som bostadsrätter […] (S)
Hade det däremot *gällt* trombon så *hade* det *blivit* rusning. (S)

Valet av uttryck för osannolikhet/irrealitet i den konditionala satsfogningens satser är fritt bortsett från följande inskränkningar:

a) Om talaren entydigt vill ange irrealitet (gentemot osannolikhet), måste minst en men vanligen båda satserna innehålla dubbel tempusförskjutning (§ 42: 2):

Om hon *hade varit* sjuk, {*skulle* vi *vara/vore* vi/*hade* vi *varit/skulle* vi *ha varit*} illa ute.
Om hon *vore* sjuk, {*hade* vi *varit/skulle* vi *ha varit*} illa ute.
Hade hon själv *haft* en pojke *vore* han kanske där bland ishockeyspelarna. (R)

b) *Skulle* används inte i bisatsen (annat än i finlandssvenska eller med särskild betydelse, § 42 not 4), däremot gärna i matrissatsen (liksom i villkorad sats där vill-

koret är underförstått eller uttrycks på annat sätt än med bisats) och särskilt när ett förskjutet preteritum (utan *skola* eller *ha*) skulle kunna tas för ett oförskjutet preteritum med referens till dåtid:

Om inte hon {*vore/var*} i tjänst just nu, {*klarade* vi oss inte/*skulle* vi inte *klara* oss}.

c) I matrissatsen används ogärna preteritum av *vara* för att ange osannolikhet/irrealitet:

Om Karin *blev*(*e*) sjuk nu, {*vore* det/?*var* det/*skulle* det vara} nödvändigt att anställa en vikarie.
Om boken inte {*var/vore*} färdig, {*vore* han inte/?*var* han inte/*skulle* han inte *vara*} på väg till Athen nu.

Konjunktivformerna av ett starkt verb har ett högre stilvärde än preteritumformer med samma betydelse, och av stilistiska skäl väljs ogärna konjunktiv av ett starkt verb i den ena av satserna och preteritum av ett starkt verb i den andra:

Om jag *vore* frisk, {*ginge/?gick*} jag min väg med det samma.
Om jag {*var/?vore*} frisk, *gick* jag min väg med det samma.

Se vidare Bisatser § 133.

2. Den betingande omständigheten kan framgå mer eller mindre tydligt av ett satsled med annan form än konditional bisats i den sats där eljest den betingade aktionen uttrycks. Exempel där betingelsen uttrycks på andra sätt än med konditional bisats:

Adverbial:

{I så fall/Då/Under sådana omständigheter} {*tog* jag hellre/*toge* jag hellre/*skulle* jag hellre *ta*} avsked.
Nu {*vore* det/*skulle* det *vara*} gott med en kopp kaffe.
Med den cykeln *hade* jag aldrig *gett* mig ut på långfärd, vare sig i år eller nästa år.
I den stolen *hade* jag aldrig *orkat* genomlida ett sammanträde.
Han ville öppna och ropa, men då *vore* allt förlorat. (R)
Annars *vore* det skräp med vårt kompanjonskap. (R)
Då *skulle* jag ju *gå* hemma ensam och städa och putsa fönster. (S)
Utan TUB *hade* jag nog inte *levt* i dag, säger hon. (S)

Nominalt led:

En kanadensare {*skulle vara/vore*} alldeles för tung att bära hela den vägen.
Jag *skulle* aldrig *ta* på mig en grön klänning.
En blå kavaj *skulle ha passat* bra till de där byxorna.
[…] ett sådant straff *skulle ha* större verkan än om blod bleve utgjutet […] (R)
Ytterligare sprängning och muddring *vore* bortkastade pengar. (S)
Det andra …? *Hade* varit en katastrof! (R)
En sådan successiv stegring *skulle* också öka elbesparingen. (S)

Villkoret kan anges med en infinitivfras, när matrissatsen uttrycker en värdering av aktionen som anges av infinitivfrasen (jfr nedan § 46: b):[1]

Det {*skulle vara/vore*} fantastiskt att kunna åka till Kina. [Jfr med konditional sats som nominalt satsled (Bisatser § 89: b): Det *vore* fantastiskt om man kunde åka till Kina.]
Det bästa *vore* att grundförstärka huset redan i dag. (S)
Vore det inte bättre att sluta prata om det? (R)
En sådan människa *vore* det kul att vara. (R)
Det enda *hade varit* att hitta nånting att fylla ut tomrummet med, nånting annat än rädslan. (R)
En lämpligare påföljd än fängelse *skulle vara* att låta den dömde arbeta i miljön kring svårt skadade trafikoffer […] (S)

3. Villkoret kan också vara underförstått eller vara uttryckt utanför den aktuella meningen:

Jag {*kunde/skulle kunna*} ta hela världen i famn.
{*Vore* du/*Skulle* du *vara*} beredd att avstå från din suppleantplats?
Sa han verkligen det? Jag {*hade/skulle ha*} slagit honom på käften.
[…] och dessutom *finge* de troligtvis ganska svårt att skaffa sig mat […] (R)
Jag *skulle kunna* vrida den här ratten åt vänster, så vore alla våra problem lösta, sa Jack. (R)
Det bjuder mig emot att styra ut honom i kläder som *vore* diametralt motsatta min egen klädsel. (S) [dvs. om jag styrde ut honom så, vilket jag inte gör]
Den siste jag *skulle sända vore* en grälsjuk soldat […] (R) [dvs. om jag sände honom, vilket jag inte gör]
Det *hade kunnat* hända mig! (R)
Skulle inte det *vara* ett bra sätt. (R)

Konditionala satsfogningar (punkt (1) ovan) liksom också de satser vilkas proposition är villkorsberoende men där villkoret uttrycks på annat sätt ((2) ovan) eller lämnas underförstått ((3) ovan), kan själva fungera som olika typer av huvudsatser eller bisatser.[2]

[1] I den lexikaliserade frågeformeln *Hur vore det* {*att* + infinitivfras/*med* + nominalfras/konditional bisats} ligger villkoret på liknande sätt i infinitivfrasen eller dess alternativ:

Hur vore det *att ringa på?* (S)
Hur vore det *med en liten middag?* (R)
Hur vore det *om du försökte knacka på dörren nästa gång?* (R)

[2] Några exempel med interrogativa huvudsatser och bisatser:

Hade boken *varit* färdig om du inte *hade haft* så mycket extern undervisning?
Hade du *haft* boken färdig nu i så fall?
Vore det inte trevligt om vi *kunde* ha en liten festlighet […] (R)
Vad *hade* du *gjort* om du inte *hade haft* så mycket extern undervisning?
Var *skulle* jag *gömma* mig om jag *vore* Francis? (R)

Vi vet inte om hon *skulle komma* om hon *var* tvungen.
Vi vet inte vem som *vore* i stånd att handla om det *blev* nödvändigt.
[Han] tänkte på hur det *vore* om en sån där platt och fräsande orm av läder *finge* grepp i hans skjorta och *droge* honom med oppåt […] (R)

En satstyp som inte kan ha en irreell aktion som betingelse är den direktiva huvudsatsen:

*Gå in under tak, om det {*blev/bleve/hade blivit/skulle ha blivit*} dåligt väder.

Den kan däremot omfatta en konditional bisats med *skulle* som anger en oväntad händelse i framtiden eller vars proposition kan konstateras som sann eller falsk först i framtiden (§ 42 not 4 punkt (c)): *Gå in under tak, om det skulle* (*visa sig*) *bli dåligt väder*.

Inte heller den finala bisatsens aktion kan vara betingad av en irreell aktion:

*Dörren är öppen för att det {*ska vara/skulle vara/skulle ha varit/hade varit*} lätt att höra barnen om de nu *hade varit* här.

Den finala bisatsen kan däremot innehålla en konditionalsats med *skulle* som anger en oförutsägbar händelse i framtiden (§ 42 not 4 punkt (c)): *Han gjorde en hydda åt oss för att vi skulle ha den att krypa in i om det skulle* (*visa sig*) *bli dåligt väder*.

I rogativ huvudsats kan matrissatsen få två fakticitetstolkningar. Antingen är aktionens fakticitet densamma som i motsvarande deklarativa huvudsats eller densamma som för motsvarande negerade deklarativa huvudsats:

– *Hade* Anna *suttit* på tåget nu om Karl *hade väckt* henne, tror du? – {Ja, det *hade* hon säkert *gjort*. / Nej, hon *hade* inte *hunnit* ändå.} [Anna sitter inte på tåget.]
– *Hade* Anna *suttit* på tåget om Karl *hade bett* henne stanna? – {Nej, det *hade* hon säkert inte *gjort*. / Ja, hon struntar väl i Karl.} [Anna sitter på tåget.]

I det senare fallet kan frågan aktualisera ett känt sakförhållande och ha ett givet svar (här *nej*, Huvudsatser § 81), dvs. vara en retorisk fråga. Då är frågans matrissats ungefär liktydig med påståendet *Anna hade väl inte suttit på tåget om* …

§ 44. Uttryck för otillräckligt hinder. Koncessiv konditional satsfogning (med bisats inledd av *även om*, *om också*) kan innehålla tempusförskjutning eller konjunktiv med betydelse av osannolikhet eller irrealitet på samma sätt som en konditional satsfogning (§ 43):

Även om jag {*var/vore*} chefssekreterare (i dag), så {*fick* jag inte/*finge* jag inte/*skulle* jag inte *få*} veta något om ärenden av den här typen.
Även om jag *hade varit* chefssekreterare (i dag), så {*hade* jag inte *fått*/*skulle* jag inte *ha fått*} veta något om ärenden av den här typen.

Se också Bisatser § 129: b.[1] Det otillräckliga hindret kan uttryckas på annat sätt än med bisats, t.ex. med ett adverb eller en prepositionsfras som adverbial (jfr Satsadvl § 43):

Han {*fick* ändå inte/*finge* ändå inte/*skulle* ändå inte *få*} veta något förrän i morgon.
Trots sina meriter {*vore* han inte/*skulle* han inte *vara*} rätt man för det här jobbet.

[1] En underordnad sats med koncessiv betydelse kan ha tempusförskjutning eller konjunktiv utan att påverka den överordnade satsen:

Han bryr sig inte om någon kvinna ens om hon *vore* aldrig så vacker.
Han bryr sig inte om någon kvinna *vore* hon aldrig så vacker.
Han känner inte av kylan, även om han *lade* sig att sova i snön.
Vem som än *vore* dum nog att slå sig ner här, så driver vi bort honom.
[…] du får väl ta vad du får, *vore* det så en kattakälling! (R)

§ 45. Jämförelse med tänkt aktion. I konditional bisats som rektion i komparativ subjunktionsfras (Subjnfraser § 10: b, Bisatser § 90) anges osannolikhet eller irrealitet med tempusförskjutning eller konjunktiv, utan samband med den överordnade satsens fakticitet:[1]

Han linkar som om han {*vore/var/hade varit*} skadad i foten.
På dig låter det som om jag {*vore/var/hade varit*} den första tonåringen i historien.
[…] många marxistiskt påverkade deltagare […] talar om ”arbetarklassens intressen” i ekonomiska frågor som om de därigenom *vore* de mest socialt ansvarskännande av alla. (S)
Det säger du så sorgset som om du *gåve* upp någonting. (R)
[…] de behandlar Stefan som om han *vore* av glas. (R)
[…] återigen var det som om allt *stode* stilla i hans huvud. (R)
Nu när Lionel är här känns det som om allt *närmade* sig sitt slut. (R)
Det är som om de *betraktade* lidandets dramer från en fristående observationspost. (R)

[1] I talspråk utelämnas ofta den konditionala subjunktionen. Språkvårdare avråder från användning av denna konstruktion i neutralt skriftspråk.

Patienten skrek som han *hade mist* förståndet.

I stället för konditional bisats med *om* som rektion till *som* kan i satsfogning med tempusförskjutning användas en konditionalsats med samma struktur som en rogativ huvudsats (Bisatser § 90). Stilvärdet är formellt eller ålderdomligt.

Soffan såg ut som *vore* den gjord i ek. (R)
Vi gick som *komme* vi från en skallgång efter en bortlupen kviga […] (R)
Processionen haltade framåt som *hade* deltagarna just *brutit* ett maratonlopp.

§ 46. Önskefallet. En aktion som är innehållet i en önskan kan framstå som orealistisk (osannolik eller omöjlig) för den önskande. Detta kan anges med tempusförskjutning eller konjunktiv både i huvudsats och i vissa typer av bisats. I det senare fallet leder oftast bisatsens tempusförskjutning eller konjunktiv till att den överordnade satsen markeras på motsvarande sätt, trots att dess aktion inte är osannolik eller irreell.

a) Huvudsats som anger innehållet i (talarens) önskan

Desiderativ huvudsats inledd av *om*, *bara* kan ha tempusförskjutning eller konjunktiv som markör av osannolikhet eller irrealitet (Huvudsatser § 101–102):

{Om (bara)/Bara} Stina {*vore/var/hade varit*} kvar hos oss!
Om de bara inte *vore* så många! (R)
Om ändå spelaren *vore* lika bra som utrustningen… (R)
Bara jag inte *vore* så trött. (R)
Åja vars. Bara hon inte *hade* den där uppnäsan, den gillar jag inte riktigt. (R)
Om bara ambulansen *ville komma* nu. (R)
Om hon bara *hade kommit* in tidigare … (R)

På samma sätt används tempusförskjutning eller konjunktiv i icke satsformade meningar som uttrycker en önskan, vars uppfyllelse är osannolik eller omöjlig, och där innehållet i önskan anges i underordnad relativ bisats (Icke satsf. men. § 35):

Den som {*vore/var/hade varit*} i Italien nu!

Här lika lite som i konditional bisats används tempusförskjutning med *skulle*.

b) Nominal bisats som anger innehållet i önskan

I de fall då narrativ bisats anger innehållet i en orealistisk önskan kan såväl den underordnade satsen som matrissatsen få tempusförskjutning[1] eller konjunktiv, trots att den överordnade satsens aktion inte är osannolik eller irreell (jfr § 47):[2]

Det {*vore/skulle vara*} önskvärt att hon {*vore/var*} lite mera samarbetsvillig.
Det {*hade/skulle ha*} *varit* önskvärt att hon *hade varit* lite mera samarbetsvillig.

Jag {*önskade* verkligen/*skulle* verkligen *önska*} att Karl {*vore/var*} anställd hos oss.
Jag {*hade* verkligen *önskat/skulle* verkligen *ha önskat*} att Karl *hade varit* anställd hos oss.
Man *skulle önska* att debatten om transportpolitiken […] *fick* en bråkdel av det utrymme som ägnas den långsiktiga energipolitiken. (S)

Jag {*ville/skulle vilja*} att du *tog*(*e*) med dig posten.
Jag {*hade/skulle ha*} *velat* att du *hade tagit* med dig posten.
Jag *skulle vilja* att det *vore* fler som kunde lyssna på min sång […] (R)
Men jag *skulle* så gärna *vilja* att du *förstod* AnnaKarin. (R)

Vi {*såg/såge*} helst att adjunkten *tog*(*e*) avsked omedelbart.
Vi {*hade* helst/*skulle* helst *ha*} *sett* att adjunkten *hade tagit* avsked omedelbart.
[…] helst *hade* han *sett* att de *gåve* sig av med det samma. (R)

Samspelet mellan markörer för osannolikhet eller irrealitet i de båda satserna överensstämmer någorlunda med förhållandena i konditional satsfogning (§ 43: 1):

Det {*vore/*var/skulle vara*} önskvärt att hon {*vore/var/*skulle vara*} lite mera samarbetsvillig.

Bruket av tempusförskjutning eller konjunktiv i den överordnade satsen är vanligt men inte obligatoriskt. Vissa verb måste dock markeras med tempusförskjutning eller konjunktiv i den överordnade satsen, när innehållet i önskan är irreellt.

Han {*ser* helst/*såg*(*e*) helst/*skulle* helst *se*/*hade* helst *sett*/*skulle* helst *ha sett*} att du {*var*/*vore*} lite mera samarbetsvillig.
Han {**ser* helst/*såg*(*e*) helst/*hade* helst *sett*/*skulle* helst ha *sett*} att du *hade varit* lite mera samarbetsvillig.

Han *önskar* han *vore* Rebeccas far. (R)
Jag *vill* gärna att det *vore* så. (R)
Professor Kruzenstern *hade* helst *sett* att partichefen *dragit* sig tillbaka till Krim medan värmeböljan kramade Moskvaregionen i sitt tunga, fuktiga grepp. (R)
Men man *önskade* att de *vore* friskare, mera romantiska, inte så genomsyrade av missmod […] (R)
Jag *skulle önska* att jag också *var* det. (R)

Innehållet i en orealistisk önskan behöver inte uttryckas i en underordnad sats för att tempusförskjutning eller konjunktiv skall kunna användas (i den sats som motsvarar den narrativa bisatsens matrissats).[3] (Jfr också § 47.)

Nu *skulle* jag *vilja* ha en bit mat.
Det *vore* önskvärt med fler läsplatser.
Jag *hade velat* ha lite större bokanslag.

Satsfogningar med nominal konditional bisats (Bisatser § 89: b) erinrar semantiskt såväl om konditional satsfogning där konditionalsatsen är adverbial som om satsfogning med narrativ önskesats. Bruket av tempusförskjutning eller konjunktiv är här samma som i konditional satsfogning och i satsfogning med narrativ önskesats.

Det *vore* beklagligt om hon *dök*(*e*) upp just nu.
Det *hade varit* fantastiskt om du *hade blivit* svensk mästare.
Det *vore* bra om du *försökte* förtydliga frågan! (R)

[1] Om det finita verbet i verbfrasen som anger önskan är verbet *vara* används endast konjunktivformen, inte preteritum:

Det {*vore*/**var*} önskvärt (just nu) att du {*kom*/*komme*} med.

[2] Narrativ bisats som är underordnad *hoppas* tar inte tempusförskjutning eller konjunktiv:

Du hoppas väl att han {*är*/**var*/**hade varit*} där i morgon?
Jag hoppas att han {*sitter*/**sutte*} vid telefonen just nu.

Narrativ bisats som anger innehållet i önskan kan ha något av hjälpverben *må*, *måtte* (Mod. hjälpvb § 17: 2b). Fakticiteten är då neutral, och tempusförskjutning eller konjunktiv kommer inte i fråga.

[3] Särskilt när talarens yttrande är avsett som en hövlig begäran kan förverkligandet av önskan vara mera realistisk än den framställs som (jfr § 47):

Det {*vore*/*skulle vara*} önskvärt att du *infann* dig klockan åtta. ≈ Det är önskvärt att du infinner dig klockan åtta. ≈ Jag ber dig infinna dig klockan åtta.
Nu *skulle* jag *vilja* ha lite mat. ≈ Nu vill jag ha lite mat. ≈ Jag ber dig om lite mat.

§ 47. Förskjutet tempus och konjunktiv i hövlighetsuttryck. Modala hjälpverb, särskilt *kunna*, och andra verb med liknande betydelse står ofta i förskjutet tempus för att ange en aktion i talögonblicket, t.ex. om satsen uttrycker ett försiktigt påstående eller en hövlig anhållan. Satsens tempus är förskjutet på samma sätt som i uttrycket för den betingade omständigheten i en villkorsrelation med osannolik eller t.o.m. irreell fakticitet (§ 43–45). Preteritum av verbet kan därför alltid utbytas mot *skulle* + infinitiv av verbet eller mot konjunktiv om verbet har denna form.[1] Språkhandlingen får sin försiktiga och hövliga karaktär genom att aktionen med det förskjutna preteritum framställs som hypotetisk och betingad av en omständighet som talaren inte råder över.

Nu {*kunde* vi/*skulle* vi *kunna*} gå hem. [dvs. om det vore någon mera än jag som ville det] Jfr: Nu kan vi gå hem.
Man *kunde* tänka sig att landet var befolkat redan före Kristi födelse.
Kunde vi inte ibland unna oss en gemensam stund härhemma? (R)
Jag {*önskade/skulle önska*} att hon kunde komma.
Jag {*ville/skulle vilja*} fråga dig om du har något att invända.
Det {*vore/hade varit*} önskvärt med lite fler stolar.
Det *vore* fint om jag kunde få saltet.
– Det *vore* bra om ni taktfullt påpekade att sånt som kantigheter i ansiktet och exceptionell längd på extremiteter växer bort, sa läraren. (R)

Förskjutet preteritum av denna typ återfinns ofta i yttranden varmed talaren hövligt ber om något (jfr Huvudsatser § 48–49). Här är *skulle* i många fall obligatoriskt vid *vilja*.

Jag {*kunde* nog/*skulle* nog *kunna/hade* nog *kunnat/skulle* nog *ha kunnat*} tänka mig lite mera köttbullar.
{*Kunde* jag/*skulle* jag *kunna*} få lite mera köttbullar?
{*Kunde* den här pojken/*Skulle* den här pojken *kunna*} få åka med er till stationen?
Kunde du inte gå på bio med barnen?
Jag {**ville/skulle vilja*} ha den där pärmen.
{*Ville* du/*Skulle* du *vilja*} ge mig den där pärmen?
Du {*föredrog*(*e*) kanske/*hade* kanske *föredragit/skulle* kanske *föredra/skulle* kanske *ha föredragit*} en annan lösning?
Skulle du *vilja* eskortera mig, Peter? (R)
Kanske *kunde* du rycka upp dig och komma hit och hälsa på, det skulle nog vara nyttigt och göra dig gott … (R)
Skulle du inte *kunna* flytta in där, på försök? (R)

Se också § 17.

[1] Hjälpverbet *torde* kunde sägas vara ett förskjutet preteritum, men det kontrasterar inte längre mot en presensform (ålderdomligt eller regionalt *tör*):

Katastrofen *torde* komma när som helst.

Hjälpverbet *borde* kontrasterar mot presens *bör* och har fortfarande kvar vissa preteritumfunktioner (Mod. hjälpvb § 7). När preteritum används för att ange hövlighet, kan det dock inte bytas ut mot *skulle* + infinitiv.

{*Borde* du inte/ **Skulle* du inte *böra*} gå till tandläkaren, egentligen?
Den som gett honom permission *borde* överta hans cell i fängelset. (R) [jfr: *… skulle böra …]

§ 48. Hypotesfallet. I både huvudsatser och bisatser som uttrycker innehållet i ett antagande kan tempusförskjutning eller konjunktiv användas i vissa fall för att signalera att den antagna aktionen presupponeras som osannolik eller irreell.

a) Huvudsats varmed talaren gör ett hypotetiskt antagande

I suppositiv huvudsats när innehållet i antagandet presupponeras som orealistiskt används tempusförskjutning eller konjunktiv (Huvudsatser § 102: b):

{Tänk om/Om} nu Karl redan {*sutte/satt/skulle sitta*} vid telefonen! Då skulle vi kunna ringa till honom.
Tänk om Karl redan {*hade suttit/skulle ha suttit*} vid telefonen, när vi kom hem igår. Då hade vi ju kunnat ringa till honom.
Tänk om Karl {*hade suttit/skulle ha suttit*} vid telefonen nu i stället för att ränna på stan.
Tänk om en *finge* se er med en bok en enda gång! (R)
Om ungarna *skulle vakna* och en *låge* här avsvimmad. Det var omöjligt. (R)
Tänk om jag *hade kunnat spela* fyrhändigt med Vår herre när jag skulle måla Bornholm […] (S)
Tänk om vi *fick* se parollen ”Österåker – kommunen på landet med den bäst utbyggda kommunala barnomsorgen”. (S)

b) Nominal bisats som anger en hypotes som talaren uppmanar andra att uppställa

Om en narrativ bisats är underordnad en sats där lyssnaren uppmanas att uppställa den narrativa satsens aktion som en hypotes och om denna aktion förutsätts vara osannolik eller irreell, kan aktionens osannolikhet eller irrealitet anges med tempusförskjutning eller konjunktiv i den narrativa satsen.[1] I denna typ av satser används sällan *skulle*.

Föreställ dig att du {*var/vore/hade varit*} kurdisk flykting.
Låt oss antaga att jag verkligen *vore* en tjuv, sa Villon. (R)
Nu ska du tänka dig att din bror {*var/vore*} hos dig i rummet.

Tempusförskjutning eller konjunktiv förekommer också annars marginellt, när den överordnade satsen är uttryck för någons vilja:

Hon vill att du ska föreställa dig att jag {*var/vore/hade varit*} kurdisk flykting.

[1] Tempusförskjutning eller konjunktiv används annars inte i nominala bisatser som anger innehållet i antagande, förmodan, undran, icke-vetande:

Han {förmodar/antar} att hon {*är/*vore/*skulle vara/*var*} sjuk just nu.
Ingrid {undrar/frågar/vet inte} om Leif {*är/*vore/*skulle vara/*var*} sjuk just nu.

Tempusförskjutning och konjunktiv kan förekomma i bisats av detta slag, men då beror tempusförskjutningen eller konjunktiven på att bisatsens satskärna anger en villkorsberoende osannolik proposition (§ 43 not 2): *Han antar att hon vore villig att ta jobbet* (*om hon fick det*).

Tempusförskjutning eller konjunktiv används knappast heller vid verben *låtsas*, *inbilla sig*:

Siv {låtsas/inbillar sig} att hon {*är/*vore/?skulle vara/*var*} sjuk just nu.

Om matrissatsen tillbakavisar ett antagande som någon annan har gjort och som anges med en underordnad narrativ sats, kan den tillbakavisade satsens karaktär av osannolikt antagande anges med *skulle* men inte med konjunktiv eller enkelt förskjutet preteritum av huvudverbet:

Karl {påstår inte/förnekar/tror inte/betvivlar} att Anders {*är/skulle vara/*vore/*var*} sjuk just nu.
Att han {*är/skulle vara/*vore/*var*} alkoholist {är bara ett löst antagande/håller jag inte med om}.

§ 49. Sats som är underordnad sats med tempusförskjutning eller konjunktiv. En bisats kan vara underordnad en sats vars aktion anges som irreell eller osannolik med tempusförskjutning eller konjunktiv. Om bisatsen anger en omständighet som är beroende av den överordnade satsens fakticitet, övertar bisatsen den överordnade satsens osannolika fakticitet och anger denna med tempusförskjutning eller konjunktiv:

Om du hjälpte mig efter middagen så att jag *blev*(*e*) färdig skulle vi kunna gå på bio.
Om du hade hjälpt mig så att jag *hade blivit* färdig hade vi kunnat gå på bio.
Om du hjälpte mig, {blev(e) jag/skulle jag bli} färdig i så god tid att vi {*hann/hunne*} gå på bio.
Om du hade hjälpt mig, hade jag blivit färdig i så god tid att vi *hade hunnit* gå på bio.
Den som vore lycklig nog att ha någon som *hjälpte* en!
Föreställ dig att du hade haft en tik som just nu *hade varit* dräktig.

Om den underordnade satsens fakticitet är oberoende av den överordnade satsens proposition och i sig anger ett faktiskt sakförhållande, bibehåller den underordnade satsen sitt tempus också när den överordnade satsens aktion är osannolik eller irreell:

Om vi bröt koden och tog reda på vilka barn som *har fått* vad så skulle hela studien förstöras […] (S)
Om du hade hjälpt mig, som du länge *har lovat* mig, skulle vi ha kunnat gå på bio först.

32 MODALA HJÄLPVERB

1 Översikt. 2 Epistemiska hjälpverb. 3 Deontiska hjälpverb. 4 Potentiella hjälpverb. 5 Intentionella hjälpverb.

Några modala hjälpverb och hjälpverbsliknande huvudverb 6–26

6 *Behöva*. 7 *Böra*. 8 *Få*. 9 *Förmå*. 10 *Hinna*.

Kunna 11–15

11 Huvudbetydelser hos *kunna*. 12 *Kunna* med epistemisk betydelse. 13 *Kunna* med deontisk betydelse. 14 *Kunna* med potentiell betydelse. 15 *Kunna* i satser med hypotetisk eller irreell betydelse.

16 *Lär*. 17 *Må, måtte*. 18 *Måste*. 19 *Orka*.

Skola 20–24

20 Huvudbetydelser hos *skola*. 21 *Skola* med epistemisk betydelse: sant efter vad det sägs. 22 *Skulle* med hypotetisk epistemisk betydelse. 23 *Skola* med deontisk betydelse. 24 *Skola* med intentionell betydelse.

25 *Slippa*. 26 *Vilja*.

§ 1. Översikt. Till de modala hjälpverben räknas epistemiska, deontiska, potentiella och intentionella hjälpverb. Mellan hjälpverb och huvudverb med liknande betydelse går ingen skarp gräns. Vissa av de nedan nämnda verben är typiska hjälpverb, andra har färre hjälpverbsegenskaper (om hjälpverbsegenskaper se Vb § 29).

De epistemiska hjälpverben anger i vilken mån satsen enligt talaren är en sann beskrivning av den faktiska verkligheten, alltifrån logisk nödvändighet till subjektivt bedömd sannolikhet eller möjlighet:

Rolf {*måste/kan/lär/verkar*} ha kommit tillbaka.

De deontiska hjälpverben anger på liknande sätt om satsinnehållet är nödvändigt eller möjligt enligt samhälleliga eller funktionella normer eller enligt någons beslut (alltså inte från sanningssynpunkt som epistemiska hjälpverb): om det är en skyldighet, en befallning eller ett åtagande, om det är lämpligt, rätt, rimligt, önskvärt eller tillåtet etc.:

Hon {*måste/bör/skall*} be om ursäkt.

De potentiella hjälpverben anger en latent möjlighet för något att hända. I första hand är det subjektsreferenten som har möjlighet eller förmåga att göra något.

De *kunde* gå över bäcken i höga stövlar.

De intentionella hjälpverben anger att subjektsreferenten har för avsikt att eller vill göra något:

Vi *ska* köpa en sommarstuga i Halland.
Hon *ville* inte bli fotograferad.

De epistemiska hjälpverben är subjektsautonoma, dvs. satsens subjekt har ingen semantisk roll vid hjälpverbet utan bara vid den underordnade verbfrasens verb – förutsatt att inte också detta verb är subjektsautonomt (om kriterier på subjektsautonomi se Vb § 8). Semantiskt är de subjektsautonoma hjälpverben besläktade med predikat som tar resten av satsen som subjekt:

Det *kan* börja regna när som helst. ≈ Det är möjligt att det börjar regna när som helst.
Hon *bör* vara framme nu. ≈ Det är rimligt att anta att hon är framme nu.

De potentiella hjälpverben är nästan alltid subjektsorienterade liksom alltid de intentionella hjälpverben:

Lennart *kan* spela flöjt. [Lennart är innehavare av en viss förmåga.]
Anna *orkade* inte lyfta pianot. [Anna besatt inte tillräcklig kraft för lyftet.]
Carl *ville* läsa den nya romanen. [Carl hade viljan att läsa.]

De deontiska verben är ofta vaga med avseende på subjektsorientering, dvs. det är mer eller mindre tydligt om plikten, tvånget eller tillåtelsen är knutna till satsens subjektsreferent eller gäller satsens aktion som helhet. Satsen *Stolen måste lagas av vaktmästaren* innebär kanske i första hand att det är subjektsreferenten som är i behov av lagning, men man kan också se aktionen i dess helhet som nödvändig.

Man *får* inte bada här.
Du *bör* ta hand om dina syskon.
Dina skrynkliga byxor *behöver* pressas.
Barnen *får* gärna gå på bio i kväll.

Vissa modala hjälpverb kan användas i mer än en betydelsegrupp:

Han *måste* ha somnat. [epistemisk betydelse]
Han *måste* be om ursäkt. [deontisk betydelse]
Han *behöver* inte ha somnat. [epistemisk betydelse]
Han *behöver* inte be om ursäkt. [deontisk betydelse]
Han *måtte* vara rik. [epistemisk betydelse]
Måtte han bli bra. [deontisk betydelse]
Han *bör* ha somnat. [epistemisk betydelse]

Han *bör* be om ursäkt. [deontisk betydelse]
Han *kan* ha somnat. [epistemisk betydelse]
Du *kan* gå nu. [deontisk betydelse]
Han *kan* inte somna. [potentiell betydelse]
Hon *skall* ha tröttnat. [epistemisk betydelse]
Du *skall* städa. [deontisk betydelse]
Jag *skall* gärna städa. [intentionell betydelse]

§ 2. Epistemiska hjälpverb. Med epistemiska hjälpverb anger talaren hur pålitlig satsens utsaga är. Man skulle i princip kunna konstatera om det faktiskt förhåller sig som satsen säger, men i avsaknad av absolut visshet gör talaren i stället en bedömning utifrån andra tillgängliga fakta eller antaganden. Att en bedömning har gjorts och vilket resultat den lett fram till anges med det epistemiska hjälpverbet: t.ex. kan ett påstående karakteriseras som baserat på hörsägen eller som en mer eller mindre säker slutsats av indicier. De olika epistemiska hjälpverben har normalt en sådan mera specificerad grundbetydelse, även om de dessutom kan användas mera vagt för att ange talarens förmodan.

De viktigaste epistemiska hjälpverben har följande grundbetydelser (med ”p” avses den proposition som kommenteras med det epistemiska hjälpverbet):

a) Hänvisning till källa (p är sann efter vad det sägs): *skall*, *lär*.

b) Förmodande (p är sann efter vad talaren eller ”man” tror): *torde*.

c) Slutsats (p är sann efter vad talaren eller ”man” kan räkna ut): *måste* (p är nödvändigt sann), *bör* (p är rimligtvis sann), *kan* (p är möjligen sann), *behöver inte* (p är inte nödvändigtvis sann).

d) Hänvisning till indicier (p är sann efter vad vissa tecken tyder på): *måtte*, *verkar*, *förefaller*, *tycks*, *ser ut*.

e) Konstaterande (p är sann efter vad någon har konstaterat): *befinnes*.

f) Hypotes (p är hypotetisk): *skulle*.

g) Medgivande (p antas motvilligt av talaren vara sann för resonemangets skull): *må*.

Det faktaunderlag eller de andra förutsättningar som talaren utgår ifrån kan anges med t.ex. en konditional bisats:

Om man tar de senaste rapporterna med i beräkningen så *måste* situationen vara ohållbar i norra delen av landet.

Epistemiska hjälpverb används framför allt i presens, eftersom de anger talarens bedömning i talögonblicket. Vissa epistemiska verb har bara presensform (*lär*, *må*), andra gör ingen skillnad mellan presens och preteritum (*torde*, *måtte*, *måste*). Vissa av de epistemiska verben kan emellertid också hänvisa till andra tider än talögonblicket.

Vi smög försiktigt för det *kunde* ju vara någon hemma. [Möjligheten förelåg vid en dåtida tidpunkt.]

Det *verkade* kunna regna hur länge som helst. [Indicierna förelåg vid en dåtida tidpunkt.]

De epistemiska hjälpverben är subjektsautonoma. Undantag utgör verben som hänvisar till subjektsreferentens utseende:[1]

Stolen {*verkar/förefaller/ser ut att*} vara sönder.

Alla de epistemiska hjälpverben utom *befinnas* lämnar möjligheten öppen att propositionen trots allt inte stämmer med verkligheten.[2] Användningen av epistemiskt hjälpverb innebär alltså vanligen att talaren inte har tillräckliga skäl för att utan vidare garantera propositionens sanning: i stället måste han nöja sig med slutsatsen att propositionen med större eller mindre trolighet förefaller vara sann utifrån tillgängliga data. Med en påståendesats i indikativ utan modalt hjälpverb tar talaren på ett annat sätt direkt ansvar för satsens sanning.

Stolen *måste* vara sönder. Jfr: Stolen är sönder.

De epistemiska hjälpverben konstrueras med infinitivfras som anger samtidighet med hjälpverbets tid om aktionsarten är oavgränsad (såvida inte tiden specificeras som senare med ett tidfästningsadverbial) och senare tid om aktionsarten är avgränsad:

Hans bror *lär* arbeta på Åland.
Hans bror *lär* arbeta på Åland när du kommer dit.
Hans bror *lär* få en tjänst på Åland.

Det epistemiska hjälpverbet kan ta en perfektuell infinitivfras.[3] Då är det oavgränsade temporala hjälpverbet samtidigt med det överordnade epistemiska hjälpverbet och supinumfrasen anger en tidigare tid (än det temporala hjälpverbet).

Hans bror *lär* ha arbetat på Åland.

De flesta epistemiska hjälpverben står utanför satsnegationens räckvidd:

Förhandlingarna *torde* inte kunna slutföras i dag. [Det är troligt att det inte är så att p.]

Inom satsnegationens räckvidd står emellertid *behöva*, *kunna*, *måste*:

Förhandlingarna *behöver* inte slutföras i dag. [Det är inte så att det är nödvändigt att p.]
Det *kan* inte vara min syster som skrev det brevet. [Det är inte så att det är möjligt att p.]
Det *måste* inte vara hon som skrev det. [Det är inte så att det är nödvändigt att p.]

Eftersom *kunna* står inom satsnegationens räckvidd har *inte kunna* betydelsen 'inte möjligt att p'. Om man vill uttrycka 'möjligt att inte p' kan man i stället använda *inte behöva*, dvs. 'inte nödvändigt att p'.

Hon *behöver* inte vara sjuk. ≈ Det är möjligt att hon inte är sjuk. ≠ Hon kan inte vara sjuk.

De epistemiska hjälpverben erinrar semantiskt om de modala satsadverbialen, som de ofta kan parafraseras med (Satsadvl § 9). Hjälpverbet kan också (pleonastiskt) samförekomma i en sats med ett mer eller mindre synonymt satsadverbial.

Han *kan möjligen* ha varit här. Jfr: Han har möjligtvis varit här.
Det *bör rimligtvis* ha varit min bror som ringde. Jfr: Det var rimligtvis min bror som ringde.
De *torde antagligen* bli tvungna att flytta. Jfr: De blir antagligen tvungna att flytta.
Han *lär efter vad det sägs* redan ha sagt upp sig. Jfr: Han har efter vad det sägs redan sagt upp sig.
Han *måtte efter vad det tycks* ha tjänat pengar som gräs. Jfr: Han har efter vad det tycks tjänat pengar som gräs.

[1] Verben *verka, förefalla, se ut, tyckas, befinnas* som alla har svag hjälpverbskaraktär kan också konstrueras direkt med subjektspredikativ (Predv § 22):

Hon *verkade* (vara) nervös.
Stolen *befanns* (vara) oduglig.

[2] Till skillnad från andra epistemiska hjälpverb förutsätter *befinnas* att talaren håller den underordnade verbfrasens aktion för sann:

Maten *befanns* ha varit på väg i tre dagar. [Satsen innebär talarens övertygelse att maten hade varit på väg i tre dagar.]

[3] Efter *torde, måtte* kan *ha* utelämnas framför supinumfras (Vbfraser: Allm. § 16):

Företagets utvecklingspotential {*torde/måtte*} (ha) varit kraftigt övervärderad.

ANM. Mellan epistemisk och potentiell betydelse hos verbet *kunna* finns en intuitivt tydlig gräns som emellertid är svår att tydliggöra med parafraser. Det epistemiska *kunna* är en bedömning av huruvida en viss utsaga stämmer med de faktiska förhållandena vid en viss tidpunkt och hjälpverbet kan därför i en deklarativ huvudsats parafraseras med *kanske* eller *det kan vara så att*.

Det *kan* blåsa storm där just nu. ≈ Det blåser kanske storm där just nu. Det kan vara så att det blåser storm där just nu.

Med det potentiella *kunna* hävdas en latent möjlighet som inte behöver vara realiserad just i talögonblicket. När *kunna* har epistemisk betydelse skulle man alltså kunna konstatera om utsagan är sanningsenlig eller ej för den avsedda tidpunkten. När *kunna* har potentiell betydelse är en sådan kontroll ej möjlig, eftersom satsen inte avser en faktisk aktion utan bara en möjlighet eller förmåga till att göra något. Hjälpverbet kan då inte parafraseras med *kanske*.

Det *kan* sitta tre personer i baksätet. ≠ Det sitter kanske tre personer i baksätet. Det kan vara så att det sitter tre personer i baksätet.
Jag *kunde* se talaren om jag ställde mig upp. ≠ Jag såg kanske talaren om jag ställde mig upp.

§ 3. Deontiska hjälpverb. Deontiska hjälpverb fördelar sig på de tre grundbetydelserna krav, medgivande och önskan. Med ”p” nedan avses den proposition som kommenteras med det deontiska hjälpverbet.

1. Krav:

a) Det är nödvändigt respektive inte nödvändigt att p förverkligas: *skola*, *måste*, *behöva*, *slippa*.

b) Det är rekommendabelt (med mer eller mindre tydlig moralisk innebörd) att p förverkligas: *böra*.

2. Medgivande, dvs. det är tillåtet att p förverkligas: *få*, *kunna*.

3. Önskan, dvs. det är önskvärt att p förverkligas: *må*, *måtte*.

De deontiska hjälpverbens betydelser erinrar om de olika betydelserna hos direktiva huvudsatser (jfr Huvudsatser § 41). Kravet, medgivandet eller önskan som anges med hjälpverbet har såväl en källa (ofta implicit) som en normadressat: någon eller något kräver något av någon, någon förpliktar någon till något, någon tillåter någon något, någon önskar någon något.[1]

Normadressaten kan men behöver inte vara subjektsreferenten, dvs. deontiska hjälpverb kan vara såväl subjektsorienterade som subjektsautonoma. Källan för krav och medgivande kan vara av olika slag: ett normsystem (moral, lag, sedvänja som talaren solidariserar sig med), fysisk nödvändighet eller ändamålsenlighet (enligt talarens bedömning), men den kan också vara en person eller institution som talaren anser att normadressaten måste rätta sig efter.

Lagen *bör* respekteras. Man *får* resa till Norge utan pass.

Du *måste* ta bilen om du ska hinna. Du *kan* gott täcka över rosorna nu för frostens skull.

Du *skall* gå upp till rektorn. Du *får* ta min cykel.

Normkällan för medgivande anges ibland med ett adverbiellt satsled i den sats där det deontiska hjälpverbet ingår:

Hon *får* gärna gå på bio för sin mamma.

I desiderativ huvudsats med hjälpverb för önskan är det talaren som är källan, dvs. den önskande. Om hjälpverbet står i bisats anges den önskande i den överordnade satsen eller är implicit i sammanhanget.

{*Må/Måtte*} han bli frisk snart.

Alla önskade att han *måtte* bli frisk snart.

Hjälpverb för önskan används alltid subjektsautonomt:

Måtte det finnas en rosenrabatt i trädgården. *Må* Guds nåd lysa över dig i alla dina förehavanden.

Hjälpverben för krav och medgivande används ibland subjektsautonomt utan att normadressaten är specificerad,[2] och det är då implicit eller ointressant vem som förverkligar satsinnehållet:

En rosenrabatt {*skall/måste/bör/får*} finnas i varje trädgård. ≈ Det {*skall/måste/bör/får*} finnas en rosenrabatt i varje trädgård.

De deontiska hjälpverben *måste*, *behöva*, *slippa*, *få*, *kunna* står inom satsnegationens räckvidd:[3]

Du *behöver* inte arbeta i morgon. [Det är inte så att det är nödvändigt att p.]
Du *får* inte arbeta i morgon. [Det är inte så att det är tillåtet att p.]

Verbet *slippa* är negerat i sig men kan dessutom stå inom en satsnegations räckvidd:

Du *slipper* inte städa ditt rum. [Det är inte så att det inte är nödvändigt att p.]

Övriga deontiska hjälpverb står utom satsnegationens räckvidd:

Barnvagnen *ska* inte stå ute i solen. [Kravet är att det inte är så att p.]
Bron *bör* inte byggas. [Omständigheterna gör det rimligt att det inte blir så att p.]
Måtte inte Fredrik bli sjuk. [Förhoppningen är att det inte blir så att p.]

[1] Obligatoriskt krav kan uttryckas också med *äga* (med formell stilkaraktär), *ha* samt med verbförbindelser som *vara skyldig, vara tvungen, vara pliktig, vara förpliktad, få lov*, {*ha/äga*} *skyldighet, ha plikt*:

Hyresgästen {har/är skyldig} att omedelbart anmäla uppkommet fel.

Medgivande kan uttryckas också med *äga* (med formell stilkaraktär), *må* (§ 17), *förtjäna* samt verbförbindelser som {*få/ha*} *lov*, {*få/ha/äga*} *rätt, vara värd*.

Hyresgästen {må/har lov att} upplåta lägenheten till annan endast med värdens tillstånd.

[2] *Slippa* är dock alltid subjektsorienterat (§ 25).

[3] Eftersom *få* står inom satsnegationens räckvidd och alltså *inte få* betyder 'inte tillåtet att p', måste man använda andra sätt än *inte få* för att utrycka 'tillåtet att inte p'. Ett sätt är att använda *inte behöva*, dvs. ' inte nödvändigt att p', som är liktydigt med 'tillåtet att inte p'.

Hon *behöver* inte arbeta i kväll. ≈ Det är tillåtet att hon inte arbetar i kväll. ≠ Hon får inte arbeta i kväll.

§ 4. Potentiella hjälpverb. Potentiella hjälpverb anger en latent möjlighet för något att hända eller någons förmåga att utföra en aktion. I de allra flesta fall är det potentiella hjälpverbet subjektsorienterat: det anger då att subjektsreferenten av egen kraft och ohindrad av omständigheterna är i stånd att utföra satsens aktion.[1] Som potentiellt hjälpverb fungerar framför allt *kunna*.

Min bror *kan* komma först i morgon.
Jag *kan* inte se dig eftersom Markus skymmer.

Den potentiella betydelsen kan innebära en medfödd eller inlärd förmåga:

Min syster *kan* spela kyrkorgel.

När det potentiella *kunna* är subjektsorienterat har subjektsreferenten vanligen den semantiska rollen av upplevare eller innehavare (av en möjlighet eller förmåga):

Lasse *kan* laga stolen. [Lasse är i stånd att laga stolen.]
Lasse *kunde* laga stolen. [Lasse var i stånd att laga stolen.]

Marginellt används det potentiella *kunna* också subjektsautonomt:

Det *kan* sitta tre personer i baksätet.

Andra potentiella verb (alla med subjektsorienterad grundbetydelse och med klart färre hjälpverbsegenskaper än *kunna*) är *förmå*, *hinna*, *mäkta*, *orka*, *våga*, *töras*, *tåla*, *klara*, (*miss*)*lyckas* (*med*) samt verbförbindelserna *vara i stånd*, *hinna med*, *kunna med*, *orka med*, *klara av*, *ha svårt* (*för*), *ha möjlighet* (*till*), {*ha/få*} *råd* (*med*), *stå ut med*.[2]

[1] Att någon kan utföra en aktion behöver inte innebära att aktionen verkligen utförs. Bruket av ett typiskt potentiellt hjälpverb innebär alltså inte att den underordnade verbfrasens aktion nödvändigtvis förverkligas.

Erik {*kunde/orkade/förmådde*} lyfta sin far. [Satsen behöver inte innebära att Erik lyfte sin far.]

Vissa potentiella verb förutsätter emellertid att den underordnade verbfrasens aktion faktiskt förverkligas:

Erik {*lyckades/hann*} lyfta sin far. [Satsen innebär att Erik faktiskt lyfte sin far.]

[2] Många av de potentiella verben används oftast i icke-affirmativ kontext:

Jag {*orkar* inte/*tål* inte (att)/*kan* inte *med* att} läsa sådana böcker.

§ 5. Intentionella hjälpverb. De intentionella verben är subjektsorienterade: deras subjektsreferent avser eller vill det som sägs i den underordnade verbfrasen. Den underordnade verbfrasens aktion är alltså i subjektsreferentens intresse. De intentionella hjälpverben kan indelas i fyra typer:

a) det futurala hjälpverbet *skola* med bibetydelse av avsikt
b) de rena avsiktsverben *avse*, *ämna*, *tänka*
c) det allmänna viljeverbet *vilja*
d) de specialiserade viljeverben *gitta*, *idas*, *nännas*

Verben i grupp (a) och (b) anger subjektsreferentens avsikt, och den underordnade verbfrasen är alltid agentiv. *Skola* står på gränsen till att vara rent framtidsbetecknande, vilket visar sig i att talaren normalt måste tro på att den underordnade verbfrasens aktion kommer att förverkligas.

Ann *ska* åka till Berlin (*men jag tror inte det blir av).
Jfr: Ann tänker åka till Berlin (men jag tror inte det blir av).

Vilja skiljer sig från övriga intentionella verb genom att den underordnade verbfrasens aktion inte behöver vara agentiv:[1]

Bo *vill* veta allt. Jfr: ?Bo tänker veta allt.

Vid *vilja* behöver inte subjektsreferenten tro att han kan förverkliga den underordnade verbfrasens aktion, vilket han måste förutsättas göra vid användning av

(b)-verben. Negerat *vilja* kan till skillnad från avsiktsverben kontrastera mot det deontiska *måste*.

Ann *vill* åka till Berlin (men hon tror inte det blir av).
Jfr: Ann tänker åka till Berlin (*men hon tror inte det blir av).

Ann *vill* inte åka till Berlin (men hon måste).
Jfr: Ann tänker inte åka till Berlin (*men hon måste).

Verben under (d) är viljeverb som används nästan bara i icke-affirmativ kontext. De anger subjektsreferentens vilja men är semantiskt mera specifika än *vilja*. Liksom avsiktsverben kräver (d)-verben att den underordnade verbfrasens aktion är agentiv. Negerad sats med *gitta*, *idas* innebär att subjektsreferenten vill göra något trots det besvär som är förknippat därmed men inte gör det på grund av besväret. Negerad sats med *nännas* innebär att subjektsreferenten hade velat göra något men inte gör det av hänsyn till något slags norm som talar däremot.

Han {*gitte/iddes*} inte läsa artikeln.
Jag undrar om hon {*gitter/ids*} läsa artikeln.
Att du bara *ids*.
Hon *nändes* inte ringa till mig så sent.

Medan negation + *vilja* inte säger något om huruvida den underordnade verbfrasens aktion faktiskt förverkligas eller ej, implicerar alltid negation + (d)-verb att den underordnade verbfrasens aktion inte förverkligas:

Han *gitte* inte ringa. [innebär att han faktiskt inte ringde]
Jfr: Han *ville* inte ringa. [hindrar inte att han i alla fall ringde]

[1] *Vilja* står semantiskt nära verb som anger önskan (t.ex. *önska*) eller förhoppning (t.ex. *hoppas*). Dessa verb har få eller inga hjälpverbsegenskaper. Jämför dock de deontiska hjälpverben *må*, *måtte* som (ibland redundant) uttryck för önskan (§ 3).

Några modala hjälpverb och hjälpverbsliknande huvudverb § 6–26

§ 6. ***Behöva***. Hjälpverbet *behöva* har antingen epistemisk eller deontisk betydelse.

a) Epistemisk betydelse

Det epistemiska *behöva* används endast i icke-affirmativ kontext (som ersättare för obetonat *måste*), och det står då inom negationens räckvidd. Negation + epistemiskt *behöva* anger alltså att det inte är nödvändigt att dra slutsatsen att satsinnehållet är sant.

Det *behöver* inte ha regnat där i går. [Det är inte nödvändigtvis så att det har regnat där i går.]
Behöver det verkligen ha gått till på det sättet?
Behöver det betyda att det inte är sant? (R)
Bara för att det är närradio *behöver* det inte vara amatörmässigt. (S)

b) Deontisk betydelse

Betydelsen hos det deontiska hjälpverbet *behöva* är tydligt besläktad med betydelsen hos huvudverbet *behöva* (i t.ex. *behöva en cykel*). Huvudverbet anger att någon eller något har behov av t.ex. ett föremål, medan hjälpverbet (i sin subjektsorienterade betydelse) anger att någon eller något har behov av en viss aktion.

Hon *behöver* ta semester. Jfr: Hon behöver semester.
Jag skulle *behöva* låna en kavaj. Jfr: Jag skulle behöva en kavaj.

Det deontiska *behöva* kan användas både i affirmativ och icke-affirmativ kontext och är normalt subjektsorienterat, dvs. satsen anger att subjektsreferenten funktionellt eller känslomässigt har behov av att aktionen förverkligas:

Stolen *behövde* absolut målas. [Stolen var absolut i behov av målning.]
Jfr: Alla stolar {måste/*behöver} målas innan ni får gå hem idag.
Hon *behöver* komma ut bland andra människor […] (R)
Även norra stambanan *behöver* rustas upp på en del sträckor. (S)
Blackeberg *behöver* visa upp helt andra takter om de ska kunna gå till kvalet och eventuellt vidare till en plats i elitserien. (S)
Stolen *behöver* inte målas. Den är av plast.
Behöver du låna mera pengar?

Deontiskt *behöva* kan också, såväl i affirmativ som i icke-affirmativ kontext, användas subjektsautonomt. Nödvändigheten beror då inte på subjektsreferentens behov utan följer av normkällor som bestämmelser, sedvänja eller allmän ändamålsenlighet. Gränsen mellan subjektsorientering och subjektsautonomi är emellertid ofta vag.

Det *behöver* regna snart för att inte grönsakerna ska torka bort.
Det *behöver* komma 300 betalande om det hela ska gå ihop.
Det *behöver* sägas om och om igen att livet inte är så konstruerat att sjukdom och olyckor kommer som straff. (R)
Han fick bollen i öppet läge framför Karlslundmålet och *behövde* bara sätta till foten. (S)

Det *behövde* inte regna länge förrän gatan var en enda välling.
Behöver det komma så många för att det hela ska gå ihop?
Att du alltid ska *behöva* vara så tjatig!
Vet du om att man inte *behöver* betala tull för hundar? (S)
Behöver det tilläggas att Kristiansson skulle tjäna betydligt mer om han sa ja till något tränaranbud från proffsklubbar utomlands? (S)

Det deontiska *behöva* har många huvudverbsegenskaper (Vb § 33 Schema 5). Det förekommer t.ex. i alla tempus och det kan vara korrelat till *göra* (*det*):[1]

Han måste ha *behövt* låna en kavaj.
– Jag *behöver* träffa dig. – Jaså, gör du det?

[1] Efter *behövde* kan *ha* utelämnas framför supinumfras (Vbfraser: Allm. § 16):
Du *behövde* bara (ha) skottat på framsidan.

§ 7. *Böra*. Hjälpverbet *böra* har antingen epistemisk eller deontisk betydelse. Satsen anger vad som är rimligt utifrån fakta respektive normer.

a) Epistemisk användning

I sin epistemiska användning anger *böra* att talaren med hjälp av slutledning kommit fram till att satsens proposition med stor sannolikhet är sann. Hjälpverbets tempus är kalkylens tid, dvs. nutid i huvudsats. Det är vanligen endast i indirekt återgivning av tal eller tankar som hjälpverbet kan avse en kalkyl i förfluten tid.

Stockholmståget *bör* vara här när som helst nu.
Enklare motstånd och bättre distans *bör* innebära mycket god vinstchans den här gången. (S)
Lördagens TV-sända störtlopp *bör* bli en fest för utförsåkningens vänner […] (S)
[…] larmet häromdagen om uppladdning mellan Indien och Pakistan *bör* ha ingett olustkänslor hos svenska beslutsfattare. (S)
Hon svarade att tåget *borde* komma när som helst.

Med samma nutidsbetydelse som *bör* kan också preteritumformen *borde* användas. Med denna form anger talaren att kalkylen är mindre säker än vid *bör*:

Borde han inte vara i säkerhet nu?
Stockholmståget *borde* vara här när som helst nu.
Det *borde* ha funnits en kyrka här redan under 1300-talet.
Hararna *borde* vara lättskjutna så här före jul […] (R)

Om talaren har kunnat konstatera att satsinnehållet faktiskt inte stämmer med den slutsats han har dragit, kan han ange detta med *borde*, *hade bort* + infinitivfras eller *borde ha* + supinumfras (jfr Tempus § 42–43):

Han {hade *bort* vara/*borde* ha varit/**bör* vara/**bör* ha varit} här nu enligt mina beräkningar. ≈ Enligt mina beräkningar skulle Jan vara här nu, men som vi kan konstatera är han inte det.
Det är fel. Och varför är det fel? Därför att kragen *borde* vara nött, här, i nacken. Men, inte! (R)

På samma sätt kan *borde ha* + supinumfras eller *hade bort* + infinitivfras användas förfluten tid:

Han svarade att tåget {*borde* ha varit/hade *bort* vara} inne redan.

Också när *böra* i huvudsak är epistemiskt får det gärna en lätt deontisk (moraliserande) bibetydelse:

Bo {*bör/borde*} vara framme nu. [Talaren räknar med att Bo är framme – om han inte har varit lat eller slarvat med tiden.]

Ett satsadverbial med ungefär samma betydelse som det epistemiska *böra* är *rimligen*, som ibland pleonastiskt kombineras med *böra* (Satsadvl § 19):

Det *bör* rimligen komma ett tåg nu snart.

b) Deontisk användning

I sin deontiska användning anger *böra* att satsens proposition överensstämmer med sociala normer eller allmän ändamålsenlighet. Normerna gäller vanligtvis hur någon skall förhålla sig i sitt handlande, och den underordnade infinitivfrasen är därför vanligen agentiv och anger vanligen framtid.[1] Sats med presensformen *bör* används ofta som en rätt sträng, moraliserande rekommendation som talaren förväntar sig skall efterlevas.

Därför ansåg vi att domstolen *bör* pröva misstankarna. (S)
De *bör* gå i otakt för att undvika skakningar. (R)
Smärtan är ett kapital som man inte *bör* förskingra. (R)

Men deontiskt *böra* kan också användas med icke-agentiv infinitivfras och utan att adressaten nämns eller utan att det finns någon föreställning om någon tydlig adressat:

Krukväxter *bör* inte stå i drag.
Det *bör* regna åtminstone 10 mm, för att det ska göra någon nytta.
Vi överväger om en viss sak *bör* tryckas eller inte. (S)
Humor är ingalunda bannlyst i det ”fina” programmet heller, men den *bör* ligga på betryggande akademisk nivå. (S)

De normer som presensformen *bör* förutsätter gäller i nuet eller alltid:

Per *bör* ta målandet mera på allvar.

Preteritumformen *borde* används i stället för presensformen *bör* när talaren vill göra en mjukare, mindre moraliserande, rekommendation som talaren inte nödvändigtvis tror kommer att efterlevas:

Du *borde* klä dig lite varmare.
De där papperen *borde* inte ligga framme så där.
Affischen *borde* få större plats i Stockholm, säger Bengt Serenander, kommunen *borde* upplåta sina stolpar även till filmaffischer och inte bara teater- och utställningsditon. (S)
Det svenska biståndet *borde* upphöra i sin nuvarande form, anser han. (S)

Med hänvisning till normsystem i förfluten tid kan *borde* användas. Detta sker framför allt i indirekt tal eller motsvarande.

På den tiden *borde* alla väluppfostrade flickor kunna tala franska och spela piano.
Tidigare var det kyrkan och religionen och även politiken som talade om för befolkningen hur den *borde* leva sitt liv. (S)

Om vad talaren vet om verkligheten strider mot normen kan talaren använda *borde ha* + supinumfras eller (mindre ofta) *hade bort* + infinitivfras, oavsett vilken tid som det deontiska hjälpverbet betecknar (jfr Tempus § 42–43):[2]

Så synd att du har lovat fara till Köpenhamn just i den här veckan! Du {*borde* ha suttit/hade *bort* sitta} här på ditt rum i morgon när kungen kommer.
Han {*borde* ha varit/hade *bort* vara} färdig {nu/i torsdags}.
[…] under en period då den i stället hade *bort* fungera som en motor för utvecklingen. (S)
Det handlar om saker som *borde* ha granskats långt tidigare. (S)

Den underordnade infinitivfrasen avser samtid eller framtid i förhållande till hjälpverbets tid:

Man *bör* ta hänsyn till sina medtrafikanter.
Doktorer *bör* ha studerat vid utländskt universitet minst en termin. [Det underordnade temporala hjälpverbets tid är samtidig med det modala hjälpverbets, och den underordnade supinumfrasens tid är tidigare än det temporala hjälpverbets.]

Med specifikt subjekt avser den underordnade infinitivfrasen oftast framtid:

Du *bör* ha skrivit uppsatsen färdig före påsk.
Vi anser att regeringen *bör* föreslå följande till riksdagen. (S)

[1] *Böra* kan konstrueras direkt med riktningsadverbial (Advl § 50):

Jag ringer för att tala om att du *bör* ner och titta på bron. (R)
[…] Stefan vill ha bort stängslet. ”Det *bör* bort!” säger han. (R)

[2] Efter *hade bort* står det underordnade verbet i vissa personers talspråk i supinum i stället för i infinitiv (Vbfraser: Allm. § 16):

Vi hade *bort* {flyga/flugit} till Berlin.

I sekvensen *borde ha* + supinumfras kan många språkbrukare utelämna det perfektuella hjälpverbet:

De *borde* (ha) skrivit den där artikeln.

§ 8. *Få*. Hjälpverbet *få* har en deontisk grundbetydelse av tillåtelse. Denna betydelse är tydligt besläktad med betydelsen hos huvudverbet *få* (i t.ex. *få en cykel*). Liksom huvudverbet anger att någon mottar t.ex. ett föremål, säger hjälpverbet att någon mottar tillåtelsen eller möjligheten att utföra en viss handling.[1] Den underordnade verbfrasens aktion kan ligga inom ramen för en given social eller funktionell norm, men ofta är det något som en person eller institution ger tillåtelse till.

Det deontiska hjälpverbet *få* kan underordnas de epistemiska hjälpverben men också andra hjälpverb, t.ex. de aktionella och intentionella, när dessa inte kräver att den underordnade verbfrasen är agentiv (jfr Vbfraser: Allm. § 21):

Du ska *få* slippa sitta i soffan.
Han råkade *få* sitta i soffan.
Katten började *få* ligga i soffan.
Han riskerade att *få* sitta i soffan.
Han hoppades *få* sitta i soffan.
Vi lär *få* vänta innan någon nionde åkare dyker upp i denna adelskalender. (S)
Kina och Indien är två länder jag verkligen vill *få* se så småningom. (S)
Folk måste *få* känna en viss trygghet i en bild […] (S)

Följande betydelser hos det modala hjälpverbet *få* kan urskiljas:

a) Tillåtelse:

Verbet är vanligtvis subjektsorienterat: subjektsreferenten har eller får ett handlingsutrymme. Den underordnade verbfrasen är mestadels agentiv och det förutsätts att verbfrasens aktion ligger i subjektsreferentens intresse.[2] I negerad sats står hjälpverbet inom negationens räckvidd.

Vi brukade *få* äta av hennes godis.
Du *får* låna precis vad du behöver. (R)
Vi *fick* inte vara ute och leka på kvällarna.
Jag *får* inte ens klippa håret. (R)

Adverbet *gärna* (i affirmativ sats) med *få* anger att tillåtelsen ges villigt:

Du *får* gärna låna min bil.
Du *får* gärna både klippa och raka oss Jack, sa jag. (R)

Betydelsen ligger nära ren möjlighet när det inte finns någon tydlig normkälla (= någon som tillåter):[3]

Om jag *får* ha hälsan ska vi nog bli färdiga.
Hoppas vi *får* bo kvar här.
Han *fick* inte sova på flera nätter för värkens skull.

I vissa fall kan *få* användas subjektsautonomt utan att någon referent som har eller mottar tillåtelsen är nämnd i satsen eller utan att det finns någon klar föreställning om en sådan referent:

Bilden på henne har aldrig *fått* hänga uppe.
Det *får* bara sitta två personer i baksätet.
Det *får* inte saknas någon vid uppropet.
Det *får* gärna regna hur mycket som helst nu.
Det *får* inte förekomma att utländsk konkurrens uppammas. (R)

Normkällan, som kan vara talaren eller någon annan, är vanligen implicit, men den kan också anges med adverbial (en prepositionsfras inledd med *för*) i satsen:

Folk *får* gärna lyssna för mig. (R)

Och då tyckte väl pappa att *fick* Birgit filma för sina föräldrar, kunde väl jag få försöka jag med. (R)

Hjälpverbet kan bilda alla tempus liksom även konjunktiv:

Han {*får/fick*} inte ge några lektioner.
Han {har/hade} inte *fått* ge några lektioner.
Han kommer inte att *få* ge några lektioner.
Om jag bara *finge* ge några lektioner.

Verbet kan parafraseras med de subjektsorienterade *få tillåtelse att*, *få möjlighet att* samt med *få lov att* som också kan användas subjektsautonomt.

b) Krav:

Hjälpverbet *få* kan indirekt (särskilt i ledigt språk) ha ungefär samma betydelse som *måste* i situationer då det är klart att satsens aktion inte ligger i subjektsreferentens intresse:

Du *får* vänta en stund.
Man *fick* finna sig i mycket.
Vi har *fått* dra in på allt möjligt.
Vi *får* nog göra resten i morgon.
Nu *får* det regna snart.
Hon *får* anstränga sig att inte fara upp ur stolen […] (R)
Han har nyckel förstås. Jag *får* byta lås. (R)
Det *får* bli en annan gång. (R)
Jag *får* tacka så mycket.

Också i denna betydelse kan *få* parafraseras med *få lov*.[4]

[1] *Få* används också som hjälpverb (eller hjälpverbsliknande verb) med icke-modal betydelse:

a) Med underordnad infinitivfras har *få* aktionell betydelse och anger inträdande aktion vid vissa icke-agentiva perceptionsverb (Vb § 9 not 1): *få se*, *få höra*, *få veta*, *få erfara*, *få känna*.

b) Med objekt + infinitivfras är *få* kausativt och innebär att subjektsreferenten är orsak till att objektsreferenten utför infinitivfrasens aktion (se Vb § 10: 1b):

Protesterna *fick* dem att byta åsikt.

c) Med objekt + participfras (med perfektparticip) som objektspredikativ har *få* bl.a. kausativ betydelse. Se Vb § 10: 3a, Predv § 35.

Han *fick* bilen lagad på en eftermiddag.
De *får* rabatterna nertrampade varje år under karnevalen.

d) Med underordnad supinumfras (eller participfras med perfektparticip i neutrum) anger *få* att subjektsreferenten lyckas uträtta den underordnade aktionen. Konstruktionen är regionalt begränsad (se Vbfraser: Allm. § 16 not 2).

Sten *fick* byggt ett uthus på några dagar.

[2] Hjälpverbet används i vissa fall som mellanled mellan ett överordnat verb och en underordnad agentiv infinitivfras om det ligger i det överordnade verbets betydelse att den underordnade verbfrasens aktion är något som tillåts dess predikationsbas:

Han hoppas {*få*/?Ø} göra en resa. [Jfr utan *få*: Han hoppas bli accepterad.]
Hon lovade mig att {*få*/?Ø} läsa hennes bok i manuskript.

Få anger samtidigt vanligen att den underordnade verbfrasens aktion ligger i predikationsbasens intresse. I annat fall kan alternativt *behöva* fungera som brygga mellan det överordnade verbet och infinitivfrasen.

Han {riskerade/undgick} att {*få*/*behöva*} sitta bredvid biskopen.

[3] I sådana fall kan *få* ofta bytas ut mot *kunna* utan större betydelseskillnad:

Han {*fick*/*kunde*} inte sova på flera nätter för värkens skull.

[4] I vissa artighetsfraser och andra halvt lexikaliserade uttryck används *få* med betydelsen av krav eller tillåtelse förbleknad:

Jag *får* tacka så mycket för inbjudan men …
Ja, det *får* jag verkligen hoppas.
Får jag be om saltet? Kunde jag *få* be om saltet? Skulle jag kunna *få* be om saltet?

Marginellt används *få* i uttryck för anhållan också med tempusförskjutning eller i konjunktiv (Tempus § 47):

Fick jag möjligen be dig om saltet?
Finge jag be dig hämta min rock?

§ 9. *Förmå*. Med det potentiella hjälpverbet *förmå* anger talaren att subjektsreferenten med hänsyn till tid, kraft eller andra omständigheter är i stånd till att förverkliga den underordnade aktionen. *Förmå* är vanligast i icke-affirmativ kontext.

Läkaren *förmådde* inte lugna Stella.
Ingen *förmådde* arbeta i kylan, spinnrockarna stod stilla. (R)

Metaforiskt kan *förmå* också ha icke-animat subjekt:

Orden *förmådde* aldrig tränga in genom den här slöjan. (R)

Förmå är alltid subjektsorienterat och saknar även i övrigt vissa av de typiska hjälpverbsegenskaperna (Vb § 33 Schema 6).[1]

[1] Som kausativt verb konstrueras *förmå* med objekt + (*till* +) infinitivfras: *Vi förmådde honom* (*till*) *att ta tillbaka sin ansökan*. (Se Vb § 10: 1c.)

§ 10. *Hinna*. Med det potentiella hjälpverbet *hinna* anger talaren att subjektsreferenten har förmåga att förverkliga den underordnade aktionen inom en relevant tidrymd:[1]

De *hann* läsa två ämnen i höstas.
Jag *hann* sova i två timmar innan jag blev väckt.
Vi *hinner* inte laga den maten på två timmar.
Han är så långsam att han nog inte har *hunnit* göra den färdig.

Jag ber er att oskadliggöra honom omedelbart, innan han *hinner* begå fler brott. (R)

Hinna är ofta subjektsorienterat men kan också (till skillnad från de semantiskt besläktade *orka*, *förmå*) användas i konstruktioner med expletivt *det* som subjekt och i satser utan föreställning om agens:

Det *hann* sätta sig två flugor på tavlan.
Det *hann* precis bli mörkt innan vi fick in höet.
Målarfärgen har inte *hunnit* torka.
Han såg aldrig hur hon växte och han *hann* aldrig förvånas över hur barndomen bara en dag försvann för att låta vuxenlivet härja henne fritt. (R)

I övrigt saknar *hinna* (liksom verbförbindelsen *hinna med*) många av de typiska hjälpverbsegenskaperna (Vb § 33 Schema 6).[2]

[1] *Hinna* kan (utan rörelseverb) konstrueras med riktningsadverbial: *hinna* {*hem/dit/till stan*} (Advl § 50).

[2] När *hinna* i affirmativ sats avser förfluten tid implicerar det att verbfrasens aktion är förverkligad: *Målarfärgen hann torka tills de kom*.

Kunna § 11–15

§ 11. Huvudbetydelser hos *kunna*. Hjälpverbet *kunna* används på olika sätt, men i de flesta fall är betydelsen av möjlighet tydlig. Hjälpverbet kan vara subjektsautonomt eller subjektsorienterat.

a) Epistemisk betydelse: logisk möjlighet (subjektsautonomt):

Det *kan* mycket väl bli regn i kväll.
De *kan* ha blivit uppehållna av något.

b) Deontisk betydelse: tillåtelse (subjektsorienterat eller subjektsautonomt):

Kan jag gå nu?
Du *kan* gott ta min cykel i dag.
Cykeln *kan* stå där, det gör inget.

Verbet kan också ange indirekt befallning eller vädjan:

Anders *kan* skriva ett utkast så att jag har det senast i morgon.
Du *kan* väl skicka ett vykort åtminstone.

c) Potentiell betydelse: uppfyllda förutsättningar (vanligen subjektsorienterat):

Jag *kan* se fotbollsplanen från mitt köksfönster.
Bilen *kunde* inte lagas till rimlig kostnad.

Ibland är förmågan till den angivna aktionen inlärd eller medfödd:

Hon *kan* spela piano.

Mellan de olika betydelserna av *kunna* är gränserna ofta oklara.

§ 12. *Kunna* med epistemisk betydelse. Det epistemiska *kunna* anger att givna fakta talar för den teoretiska möjligheten av att verkligheten vid en given tidpunkt faktiskt är på ett visst sätt. En deklarativ huvudsats med epistemiskt *kunna* kan därför parafraseras med huvudsats innehållande *kanske* eller med *Det är möjligt* + narrativ bisats.

Kronan *kan* komma att devalveras igen.
Vem *kan* ha skrivit detta?
Kan detta vara sant?
En teknisk lösning *kan* därför vara att vi får en prisgaranti för 1987. (S)
Det *kan* verka löjligt, men kvantiteten är ibland avgörande för kvaliteten. (S)

Hjälpverbet är med epistemisk betydelse subjektsautonomt. *Kunna* står inom satsnegationens räckvidd.

Det *kan* inte vara natt i New York nu. ≈ Det är inte möjligt att det är natt i New York nu. ≠ Det är möjligt att det inte är natt i New York nu.

Satsadverbial som typiskt kombineras med epistemiskt *kunna* är *mycket väl* (i icke-negerad deklarativ sats) och *inte gärna* (i negerad deklarativ sats). Satsadverbial med ungefär samma betydelse som hjälpverbet är *kanske*, *möjligen*, vilka ibland pleonastiskt kombineras med *kunna* (Satsadvl § 18).

Per Wickenfeldt *kan* mycket väl ha skjutit Mörck […] (R)
[…] Nathan Pärsson *kan* inte gärna mena att vi skall försöka smyga oss in i själva Kanton. (R)
Men ni är ju inte ensam om ert problem; det *kan* kanske vara en tröst. (R)

Det epistemiska hjälpverbets tid gäller vanligen nutid, dvs. den tid då talaren gör sannolikhetsbedömningen och fäller yttrandet. Den underordnade infinitivfrasens tid avser då nutid (vid oavgränsad aktionsart) eller framtid (vid avgränsad aktionsart eller när framtiden specificeras med tidfästningsadverbial). Förfluten tid anges med supinumfrasen i en underordnad perfektuell infinitivfras.

Det *kan* vara natt i New York nu.
Det *kan* frysa till närsomhelst.
Det *kan* inte ha regnat här.

Det epistemiska *kunde* kan i viss utsträckning också ange en sannolikhetsbedömning vid en given tid i det förflutna (särskilt i indirekt tal och motsvarande). Gränsen mot potentiell betydelse är då ofta vag.[1]

Vi *kunde* väl ha varit bekanta ett par månader.
Han sa att det *kunde* börja regna när som helst.
Enligt tidningsuppgifter i den libanesiska huvudstaden *kunde* han ha kidnappats. (S)

[1] *Kunna* används ibland med förbleknad epistemisk betydelse i satser som anger undran:
Vad *kan* hon vilja så här sent på kvällen?

Jag undrar {om han *kunde* vara 70 år/vad den *kunde* kosta/vad han *kunde* vilja/hur mycket klockan *kunde* vara}.

§ 13. *Kunna* med deontisk betydelse. Hjälpverbet *kunna* används som deontiskt hjälpverb framför allt för att ange tillåtelse men också för att ange att en sats är avsedd som en hövlig uppmaning.

a) Tillåtelse

Om den person som har rätten att medge eller tillåta en aktion säger att aktionen är möjlig för subjektsreferenten, så innebär detta indirekt en tillåtelse (jfr Huvudsatser § 23).[1] På samma sätt innebär en fråga om möjlighet från subjektsreferentens sida en indirekt anhållan om tillåtelse. Det typiska verbet för tillåtelse är annars *få*, se § 8. Genom att använda *kunna* träder den tillåtande mera i bakgrunden. *Du kan* antyder att talaren själv inte har några invändningar och att han inte känner till några andra omständigheter som skulle lägga hinder i vägen. *Du kan* markerar alltså talarens auktoritet mindre direkt än *Du får*.

När *kunna* anger tillåtelse kan det i affirmativ sats kombineras med adverbial som *gärna*, (*lika*) *gott*, vilka visar talarens inställning och snarast markerar satsen som ett positivt erbjudande (jfr Huvudsatser § 41). I jämförelse med *får gärna* anger dock *kan gärna* ofta ett mindre generöst erbjudande.[2]

Flickorna *kan* gärna gå hem nu.
Du *kan* gott gå och lägga dig igen. (R)
Han *kan* gott ligga där. (R)
Du *kan* gärna titta, skrek Amy med hela sin förfärliga ilska […] (R)

Också rena befallningar kan maskeras som tillåtelser (jämför motsvarande överföring för *få*, § 8: b, där dock betydelseförskjutningen är mera konventionaliserad):

Eva *kan* gå till Ingvor med den här listan meddetsamma, så att resultaten hinner anslås i morgon.

b) Hövlig uppmaning

I stället för att talaren direkt uppmanar till en aktion med en direktiv huvudsats kan han med *kunna* (i en rogativ huvudsats eller en deklarativ huvudsats med frågefunktion) fråga om lyssnaren är i stånd att utföra aktionen, något som indirekt gäller som en hövlig uppmaning (vädjan; Huvudsatser § 23, 49, 84).[3] Det försynta i uppmaningen kan understrykas med negation samt med det hypotetiska *skulle* eller tempusförskjutning (enligt § 15).

Totte, *kan* du sätta på bastun … (R)
A du *kan* (vara snäll och) hämta min kappa va.
Du *kan* väl inte möjligen (vara snäll och) hämta min kappa?
Kan du inte, viskade Walter vädjande, prata om det här en annan gång? (R)
Skulle du *kunna* ta med mig dit? (R)
Kunde du möjligen (vara snäll och) hämta min kappa?
Kunde du inte komma med på en snabb drink? säger Pete till Susan. (R)

[1] Betydelsen av tillåtelse hos *kunna* går snarast tillbaka på en epistemisk grundbetydelse, jfr § 12.

[2] En påståendesats med *kan* och talaren som subjektsreferent kan fungera som medgivande eller löfte. Här föreligger snarast potentiellt *kunna* med överförd betydelse, jfr § 14.

Jag *kan* skicka den till dig om du vill, sa han.

[3] Betydelsen av uppmaning hos *kunna* går snarast tillbaka på en potentiell grundbetydelse, jfr § 14.

§ 14. *Kunna* med potentiell betydelse. Potentiellt *kunna* anger att det finns förutsättningar för någon eller något att göra något eller förhålla sig på ett visst sätt. Det potentiella *kunna* kan underordnas inte bara temporala och epistemiska utan också aktionella och intentionella hjälpverb.

Han {börjar/vill} *kunna* klä på sig själv.

1. Subjektsorienterad användning

Det potentiella *kunna* är oftast subjektsorienterat, dvs. det är subjektsreferenten som har möjlighet eller är i stånd att utföra aktionen inom ramen för sin förmåga och under de givna omständigheterna. Aktionen är ofta önskvärd ur subjektsreferentens perspektiv. I denna betydelse kan *kunna* oftast parafraseras med *vara i stånd*, *förmå*. Hjälpverbet kan normalt inte stå med expletivt subjekt.

En skicklig förare *kan* köra härifrån och dit på tio minuter. Jfr: *Det kan köra en skicklig förare härifrån och dit på tio minuter.

Det var Per som inte *kunde* laga bilen. [Jfr med epistemisk betydelse: Det {kan/kunde} vara Per som inte lagade bilen.]

Min starke bror *kan* lyfta pianot ensam. [Jfr med epistemisk betydelse: Det kan vara pianot som min starke bror lyfte ensam.]

I subjektsorienterad användning har det potentiella *kunna* två huvudbetydelser:[1]

a) Tillfällig förmåga: subjektsreferenten har under de föreliggande omständigheterna möjlighet att vara predikationsbas till den underordnade verbfrasen.

Hon *kunde* lätt identifiera föremålen.

Auktionsfirman *kunde* laga vasen åt mig på ett par dagar.

Jag *kan* inte se gatan för häckens skull.

Eftersom han hade en huva över ansiktet *kunde* affärsbiträdet inte ge något signalement. (S)

Skellefteå *kunde* aldrig på allvar hota hemmalaget. (S)

Vi behöver ytterligare två sjuksköterskor, annars *kan* akuten inte fungera. (S)

I denna betydelse tar hjälpverbet oftast en verbfras vars predikationsbas är agens, mottagare eller upplevare. Satser med *kunna* i denna betydelse kan parafraseras enligt mönstren *ngn har möjlighet att* + infinitivfras, *det är möjligt för ngn att* + infinitivfras. Andra verb eller verbförbindelser med liknande betydelse är *förmå*, *vara i stånd att*, *ha tillfälle att*.

Det potentiella verbet kan också förekomma med passiv verbfras med ungefär samma betydelse som motsvarande aktiva verbfras. Möjligen kan här ändå noteras en viss betydelseskillnad mellan de båda satstyperna, eftersom det såväl med den passiva verbfrasen som med den aktiva framför allt är förutsättningarna hos subjektsreferenten som gör förverkligandet av satsens aktion möjlig (jfr dock (2) nedan).

Vasen *kunde* inte lagas. [Omöjligheten beror på vasens tillstånd.]
Jfr: Auktionsfirman *kunde* inte laga vasen. [Omöjligheten beror på auktionsfirmans förmåga och omständigheter.]

b) Stabil förmåga: hjälpverbet anger att subjektsreferenten har en medfödd eller inlärd varaktig förmåga att göra något. Den underordnade verbfrasens predikationsbas är agens.

Änder *kan* simma utan att behöva lära sig det.
Vi *kan* inte skriva maskin.
Vi *kan* tala tyska och franska perfekt. (R)
Alltid finns det nån som *kan* slå i en spik om man inte klarar det själv. (R)
Man trodde inte att du *kunde* producera så dåliga program. (S)

I denna betydelse kan *kunna* ta olika slags nominalfraser som objekt (också icke-pronominella, jfr Vb § 31: a):

Ruben *kan* sina saker.
Jag *kan* inte {den där sagan/den där boken}.
De säger alltid att man måste *kunna* ett yrke.
Månssons *kan* {bilar/båtar/hushållsmaskiner}. [reklamspråk]
Men det är ju viktigt att *kunna* finska när man bor i Finland. (R)
Kan du hans nummer? (R)
Under många år *kunde* jag utantill alla ifrågakommande tidtabeller […] (R)

2. Subjektsautonom användning

Hjälpverbet anger möjligheten för något att ske utan att förutsättningarna framställs som knutna till subjektsreferenten.[2] Två underbetydelser kan urskiljas:

a) Satsen anger att förutsättningar finns för något att ske. Förutsättningarna är då ibland åtminstone delvis angivna i adverbial.

Det {*kan*/*är i stånd att} sitta (maximalt) tre personer i baksätet. Jfr: Tre personer {kan/är i stånd att} sitta i baksätet. [Den första satsen förutsätter att kvantitetsangivelsen tolkas inom hjälpverbets räckvidd.]
På måndagarna *kan* tvåhundra elever undervisas här.
Här och där var hoar med vattenpump så hästarna *kunde* få vatten […] (S)
Hade han *kunnat* botas om nutidens alkoholistvård funnits då? (S)
På kliniken är det nu så ont om narkosläkare och sjuksköterskor att endast en operation per dag *kan* utföras. (S)

b) Hjälpverbet anger inte bara att förutsättningarna för verbfrasens aktion är för handen utan antyder att verbfrasens aktion faktiskt inträffar då och då, dvs. hjälpverbet har huvudsakligen generisk-iterativ innebörd:

Ofta när jag kommer hem *kan* hon ha vänt upp och ner på allting i lägenheten.
Det *kan* vara rätt kallt i Fjällnäs ibland.
Det *kan* blänka till av esprit i hans recensioner men oftast är de rätt oinspirerat skrivna.
Modern *kan* vara besvärlig och krävande, men hon är i alla fall Claras mor […] (R)
Det *kunde* regna nästan dagligen den sommaren.
Han *kunde* komma vid de mest olämpliga tidpunkter.
Det *kunde* blänka till av esprit i hans recensioner.
Här verkar det *kunna* regna hur mycket som helst.

När hjälpverbet används som i ovanstående exempel erinrar betydelsen om den epistemiska. Ett tecken på att hjälpverbet ändå väsentligen är potentiellt är att det inte kan parafraseras med *kanske*, medan det däremot kan underordnas t.ex. aktionella hjälpverb.

Det *kan* vara rätt kallt i Fjällnäs. ≠ Det är kanske rätt kallt i Fjällnäs.
När vi kom längre söderut började det *kunna* regna när som helst och hur mycket som helst.

[1] Ibland kan en verbfras utan *kunna* ha samma betydelse som en sats med det potentiella *kunna* i subjektsorienterad användning (se om generisk aktion, Aktionsarter § 20):

Spelar ni piano? ≈ *Kan* ni spela piano?
Ser du honom? ≈ *Kan* du se honom?

[2] Expressiva huvudsatser och andra satser som uttrycker känsla inför en aktion formuleras ibland som om talarens reaktion gällde inte själva aktionen utan möjligheten att den kunde hända:

Hur {*kan/kunde*} du vara så idiotisk!
Bengt *kan* väl inte göra något så dumt!
Att du bara *kan* häva ur dej nåt sånt, säger hon. (R)
Du *kan* då verkligen få till det, fnös Anja. (R)
Hur *kan* en människas tro så förmörka hennes omdöme och förnuft? (R)

§ 15. *Kunna* i satser med hypotetisk eller irreell betydelse. Om talaren vill säga att den möjlighet som anges med *kunna* är beroende av osannolika eller icke faktiska förhållanden (och att möjligheten därför själv är osannolik eller irreell) kan han uttrycka detta med *skulle kunna* eller *skulle ha kunnat*. I stället för *skulle kunna* och *skulle ha kunnat* kan tempusförskjutning utan *skulle* användas (dvs. *kunde* respektive *hade kunnat*), detta särskilt i kombination med modalt satsadverbial. Se Tempus § 42.

På detta sätt används framför allt *kunna* med epistemisk eller potentiell betydelse samt deontisk betydelse vid vädjan.

1. Nutid/framtid

a) Hypotetisk betydelse, dvs. talaren antyder (eller anger t.ex. med en konditional bisats) ett tänkbart hinder för aktionens möjlighet. Betydelseskillnaden är ofta liten eller obefintlig mellan *kan* som ytligt sett anger möjlighet mera objektivt och de övriga uttryckssätten som mera antyder att det är fråga om talarens subjektiva bedömning.

Det skulle (mycket väl) *kunna* regna i Berlin nu. [Jfr med neutral fakticitet: Det kan mycket väl regna i Berlin nu.]
Jag skulle *kunna* se dig bättre om inte alla karlarna stod i vägen.
Till kiosker och pressbyråer skulle man *kunna* leverera åtminstone de mindre modellerna. (R)
Kanske skulle jag *kunna* få tag på en ledig taxi. (R)
Pengar som du i stället *kunde* åka till solen på Kanarieöarna för? (S)
Vad de *kunde* begära är att USA gör något resolut åt sitt stora budgetunderskott […] (S)

b) Irreell betydelse, dvs. talaren anger att möjligheten är beroende av en osann förutsättning. Den irreella möjligheten uttrycks med *skulle ha kunnat*, *hade kunnat*.

Det {skulle ha/hade} *kunnat* regna här nu om inte …
Jag {skulle ha/hade} *kunnat* se dig nu om inte alla karlarna hade stått i vägen.

Hjälpverben *ha* och *kunna* kan kastas om, dvs. också *skulle kunna ha*, *kunde ha* kan ange irreell betydelse:[1]

Det {skulle *kunna/kunde*} ha regnat här nu om inte …
Det {skulle *kunna/kunde*} ha börjat regna när som helst om inte …
Jag {skulle *kunna/kunde*} ha sett dig nu om inte alla karlarna hade stått i vägen.

2. Dåtid

När möjligheten avser dåtid används samma konstruktion som i (1b). Till skillnad från när det gäller nutid/framtid skiljer man alltså för dåtid inte mellan hypotetisk och irreell möjlighet.

Det {skulle *kunna/kunde*} ha regnat i Berlin just då om inte …
Det {skulle ha/hade} *kunnat* (börja) regna i Berlin just då om inte …
Jag {skulle *kunna/kunde*} ha träffat dig då om jag hade vetat att du var i stan.
Om han hamnat i rätta händer hade han *kunnat* bli mycket duktig i det yrket. (S)
Hade jag blott förstått detta, skulle jag *kunnat* dämpa min iver […] (R)
Vad själen beträffar *kunde* hon ha flugit, men benen förblev fast förankrade vid jorden. (R)

[1] Efter *kunde* kan *ha* utelämnas framför supinumfras (Vbfraser: Allm. § 16):
Hon *kunde* åtminstone (ha) stannat och hjälpt mig.

§ 16. *Lär*. Hjälpverbet *lär* har epistemisk betydelse. I sin grundbetydelse anger det att satsinnehållet är något som påstås av andra. *Lär* används endast i presens: det hänvisar till vad som sägs i nutid, dvs. under en oklart avgränsad tidrymd som innefattar talögonblicket.

Det *lär* bli en varm sommar i år. ≈ Man säger att det blir en varm sommar i år.
Hon *lär* ha studerat i Heidelberg.
Långfärdsskridskosäsongen *lär* ha kommit i gång. (S)

Dessutom kan *lär* ange talarens antagande (ungefär som *torde*):

Några mål på hörnor och frislag *lär* det inte bli i VM. (S)
Att han nu sent omsider beordrat fram en rapport till i höst *lär* inte räcka för att tysta kritikerna. (S) ≈ Jag antar att det inte räcker för att tysta kritikerna att …

Lär har alla de typiska hjälpverbsegenskaperna (Vb § 33 Schema 4): det är subjektsautonomt, har defekt morfologi, tar inte infinitivmärke och kan inte vara korrelat till *göra* (*det*). Liksom flertalet epistemiska hjälpverb står *lär* utanför satsnegationens räckvidd.

De *lär* inte bli färdiga med utredningen. ≈ Det sägs att de inte blir färdiga. ≠ Det sägs inte att de blir färdiga.

Lär kan bara stå först i en verbkedja (Vbfraser: Allm. § 21):[1]

Han *lär* behöva börja spara.

Satsadverbial med ungefär samma betydelse som *lär* är *efter vad det sägs* m.fl. eller (med mera specificerad betydelse) *enligt NN* m.fl. (Satsadvl § 21). *Lär* kan pleonastiskt samförekomma med sådana satsadverbial.

[…] av söndagens match att döma *lär* det dröja innan Sabatini kan hota Steffi Graf. (S)
Enligt legenden *lär* det simma omkring en storgädda på 15 kilo i sjön […] (S)

[1] Marginellt används *skola/ska* + infinitivfras vid *lär* (mest talspråkligt, Vbfraser: Allm. § 21 not 3):

[…] MBL-förhandlingar, som nu *lär* skola införas där. (S)
Det *lär* ska ha stått om honom i tidningen. (R)

ANM. På grund av betydelseolikheten och den defekta böjningen räknas hjälpverbet *lär* som ett annat ord än det homonyma huvudverbet *lära*.

§ 17. *Må, måtte*. Hjälpverben *må*, *måtte* har en stilistiskt begränsad användning med antingen epistemiska eller deontiska betydelser. I vissa fall fungerar de båda verbformerna som synonymer, i andra fall har de olika modal eller temporal betydelse.[1] (Se också Huvudsatser § 103, 106: c.)

1. Epistemisk betydelse

a) Slutsats på grundval av indicier: *måtte*. Talaren anger med hjälpverbet att vissa omständigheter tyder på att satsen är sann. Betydelsen erinrar alltså om den hos epistemiskt använt *måste* eller *bör*.[2]

Du *måtte* vara säker på din sak som säger något sådant.
Det *måtte* ha regnat mycket här.
Vad de *måtte* ha gott om pengar!
Choklad har hon inte, men en kakelugn från 1700-talet och en orgel som blev över då Långholmen revs. Den *måtte* ha spelat uppbyggande psalmer för många generationer olyckliga. (S)
Hade han glömt bort deras möte? Han *måtte* sova som en död … (R)

b) Möjlighet: *må*. I vissa satstyper används *må* koncessivt för att ange att satsen möjligen är sann, fastän den pekar i annan riktning än vad som sägs i den närmaste kontexten. Hjälpverbet korresponderar då ofta med senare koncessiva eller adversativa konjunktioner och/eller adverb.[3]

Vem han än *må* vara, så tänker jag ändå tala med honom.
Jag tänker tala med honom, vem han än *må* vara.
Skidutrustningen som man snabbt plockar ihop ur garderoben *må* vara aldrig så ändamålsenlig, vacker är den inte. (S)
Fotbollsspelare *må* vara kvicka i fötterna men deras intressen utanför planen sträcker sig inte längre än till Fantomen och Buster. (S)
Det *må* vara hur som helst med denna sak, grunderna för att ge socialbidrag tål att öppet och återkommande debatteras. (S)
En ny generation varvsarbetare *må* idag komma i snygga gångkläder och i Volvo, […] från småhus i nya förorter till de väldiga parkeringsplatserna utanför varvsgrindarna – de igenkänner ändå sina fäder och kamrater. (R)

2. Deontisk betydelse

a) Tillåtelse: *må*. I ålderdomligt språk förekommer *må* för att ange tillåtelse, dvs. i stället för de numera brukliga *få* och *kan*.

Hyresgästen *må* vid behov utnyttja den gemensamma tvättstugan under dagtid.
Har någon förmåtts att medverka till brott genom tvång […] *må* straffet för honom sättas under vad för brottet eljest är stadgat […] (S)

Hjälpverbet används ofta negerat för att ange vad som inte är tillåtet, dvs. hjälpverbet står inom negationens räckvidd:

Ej *må* dömas till flera påföljder för samma brott, med mindre annat är stadgat. (S)

Gränsen mot möjlighetsbetydelsen (1b) är oklar särskilt i vissa (fullt brukliga) mer eller mindre lexikaliserade förbindelser:[4]

Läsaren {*må*/får} ursäkta men …
Det {*må*/kan} räcka att påminna om …

En liten digression {*må*/kan} kanske tillåtas …
Läsaren {*må*/får/kan} själv döma om …

b) Önskan: *må*, *måtte*. Verbformerna *må*, *måtte* används i desiderativa huvudsatser utan fundament för att ange talarens önskan, i narrativa bisatser som är underordnade verb för önskan, förhoppning eller liknande samt i finala bisatser.

I desiderativ huvudsats är *måtte* stilistiskt tämligen neutralt, medan *må* har en ålderdomlig och högtidlig, nästan besvärjande klang. Den underordnade infinitivfrasen vid *måtte* anger samtid eller framtid, delvis beroende på frasens aktionsart. Infinitivfrasen efter *må* avser normalt framtid. Om önskan gäller en aktion i det förflutna används perfektuell infinitivfras.

Giacometti berättade att han en gång i tiden hade tänkt göra en staty och sedan begrava den. (*Må* jorden vara lätt runt den, tänker man genast.) (S)
Måtte nu inte staten blanda sig i leken genom att med subventioner hindra en nödvändig strukturrationalisering. (S)
Måtte han inte få någon fisk bara. (R)
Må folket följa dig!
Må var och en ta ställning till denna fråga efter bästa förstånd.
Må det räcka med detta konstaterande.
Må det förlåtas mig om jag som den äldste föreslår titelbortläggning.
Måtte han ha klarat sig!

I någon mån kan också betydelsen av önskan förknippas med den lexikala enheten *måtte* även när *måtte* inte står först i satsen. Det förekommer alltså att deklarativer och andra satser som uttrycker påståenden fungerar som önskningar när de innehåller *måtte*:

De *måtte* väl ändå förstå att de själva ska låsa upp!
Endast om du blir sjuk – vilket Gud *måtte* bevara dig för – kan du få tillstånd att ta emot altarets sakrament. (R)

I narrativ bisats efter verb för önskan, förhoppning etc. har *må* en ålderdomlig klang men inte heller *måtte* har ett helt neutralt stilläge. I neutral stil föredras därför *skola* eller inget hjälpverb alls i bisatsen.

Vi hoppas då verkligen att han *måtte* få det där jobbet.
Hon ligger länge med Maria i famnen och hoppas att morgonen aldrig *måtte* randas. (R)
Jag skulle vilja rikta en bön till Vår Herre, att Han *må* stå på våra superkargers sida i fortsättningen. (R)

I final bisats (efter den ålderdomligt pastischerande inledaren *på det att*) har båda verbformerna en ålderdomlig pastischerande klang (Bisatser § 126 not 2):

Han sår i god jord och i rätt tid, på det att han och hans söner {*må*/*måtte*} skörda tiofalt.

[…] men låt icke Gud tala till oss, på det att vi icke *må* dö […] (R)
Nu skall jag berätta för dig om min vän Nosek, på det att du *måtte* förstå varför jag är glad över att mitt enda manliga barnbarn inte kommer att drabbas av passionen. (R)

I bisatser där kontexten kräver att det finita verbet skall stå i preteritum används endast *måtte*:

Vi hoppades verkligen att han {*måtte/*må*} få det där jobbet.
Han sådde i djup jord, på det att han och hans söner {*måtte/*må*} skörda tiofalt.

[1] *Må* och *måtte* kan antingen ses som två varianter av samma hjälpverb eller som två olika besläktade hjälpverb. Jfr Vb § 62.

[2] Efter *måtte* kan *ha* utelämnas framför supinumfras (Vbfraser: Allm. § 16):

Ni *måtte* (ha) haft tur med vädret så bruna som ni är.

[3] Undantagsvis kan sats med epistemiskt *må* (som anger möjlighet) konstrueras utan fundament:

Må han vara hur rik som helst, jag gifter mig ändå inte med honom. [Jfr det vanligare: Han må vara hur rik som helst, jag gifter mig ändå inte med honom.]

[4] I ett antal helt lexikaliserade förbindelser, t.ex. *det må så vara*, *X må vara Y*, *det må vara hänt*, *du må tro*, *jag må säga*, förekommer *må* med olika betydelse:

Det *må* så vara men … [epistemiskt medgivande]
Det andra människor pratar om, de *må* vara folkpartister eller företrädare för arbetarrörelsen, det uträttar kyrkans folk. (S) [epistemiskt medgivande]
Okej, det *må* vara hänt, för en gångs skull. [deontiskt medgivande]
Du *må* tro att vi hade roligt. [deontiskt krav]
Jag *må* säga att det lät lite magstarkt. [deontiskt krav]

§ 18. ***Måste.*** Hjälpverbet *måste* anger epistemisk eller deontisk nödvändighet.

a) Epistemisk betydelse

Med epistemisk betydelse är verbet *måste* subjektsautonomt och anger i sin grundbetydelse att satsen enligt vad talaren har slutit sig till av tillgängliga fakta med nödvändighet är sann:

Han *måste* vara lycklig nu.
Landslagstränaren Lars-Göran Pettersson visste ingenting och han *måste* ha hickat till när han fick höra talas om Eriks upptåg. (S)

Användningen av *måste* innebär dock inte att talaren garanterar satsens sanning, bara att alla tillgängliga data tyder på att det förhåller sig som satsen säger:[1]

Jag *måste* ha glömt nycklarna hemma. [Talaren är inte säker men allt tyder på att …]

Kalkylens grad av säkerhet kan anges med adverbial som *absolut* och *rimligtvis*. Med *väl* försvagas nödvändigheten till förmodan.

Hans fru *måste* absolut märka det. (R)
Han *måste* rimligtvis vara i New York nu.
Nu *måste* väl maten vara färdig snart.

Vanligen avser *måste* epistemisk nödvändighet i nutid men kan t.ex. i indirekt tal eller motsvarande också gälla nödvändighet i förfluten tid:

Min far hade då svarat att Peter *måste* vara lycklig när han äntligen skulle få resa.

Om *måste* är betonat står det inom satsnegationens räckvidd, men oftast används då med samma betydelse *behöva* (jfr § 6):[2]

Han ¹*måste* inte ha lämnat Berlin än. [Vanligen: Han behöver inte ha lämnat Berlin än.]

b) Deontisk betydelse

Med deontisk betydelse anger *måste* att normadressaten är underkastad ett absolut krav.[3] Normkällan kan vara av olika slag: regler, sedvänja eller allmän ändamålsenlighet.[4]

Hon *måste* vara på jobbet senast kl. 8 varje morgon.
Det *måste* regna nu om vi ska få någon potatis i år.
Dörren *måste* stå öppen när jag målar med den här färgen.
Du *måste* börja med långa kjolar nu! (R)
Nån *måste* stanna hemma hos barnen också. (R)
Måste du alltid tjata så där?

Det deontiska *måste* är oftast subjektsorienterat. Särskilt när subjektet har en animat referent är denna vanligen kravets adressat, den som är föremålet för ett tvång eller har ett behov av att förverkliga satsinnehållet.[5] Hjälpverbet kan då parafraseras med förbindelser som *vara tvungen* eller *ha ett behov*.

Det är alltid jag som *måste* städa. ≈ Det är alltid jag som är tvungen att städa.
Jag *måste* få träffa dig snart, annars blir jag tokig. ≈ Jag har ett starkt behov att träffa dig snart.
Stolen är så skavd att den *måste* målas om. ≈ Stolen är så skavd att den är i behov av ommålning.

Men det deontiska *måste* kan också vara subjektsautonomt och användas t.ex. med expletivt subjekt:

Det *måste* komma mer folk om det hela ska gå ihop.
Ni kan inte låta den sluta så. Det *måste* komma ett svar, något som tillfredsställer publiken. (R)
Med sina kunskaper *måste* han finnas med i det fortsatta utredningsarbetet. (S)

Det deontiska *måste* används som regel inte tillsammans med satsnegation annat än när hjälpverbet är betonat och kontrasterar mot en explicit eller implicit till-

låtelse eller rekommendation. Om kontrast inte föreligger väljs i stället *slippa* eller negerat (obetonat) *behöva*.

Vi ˈ*måste* inte åka till Kina, men vi har råd till det om vi skulle vilja göra det.
Du ˈ*måste* inte läsa den men det vore bra om du gjorde det.
Arbetarklassen *måste* inte förvandlas till åhörare bara för att det finns talare. (R)

I negerad fråga används utan vidare *måste*:

Måste inte också sådana som hon betala skatt?

Det deontiska *måste* används vanligen med referens till nutid eller framtid,[6] men det kan (eventuellt allt mindre ofta) också användas om dåtid eller med perfektuellt hjälpverb om en tid som föregår satsens tematiska tid:

Nu *måste* jag arbeta till tisdag. Jfr: Nu är jag tvungen …
Om ett år *måste* jag arbeta på onsdagkvällarna också. Jfr: Om ett år är jag tvungen …
När jag var lärare *måste* jag alltid rätta skrivningar på lördagarna. Jfr: Då var jag tvungen …
Men nordvindarna återkom och Vilhelm *måste* uppskjuta överfarten. (S)
Tom *har måst* arbeta under helgerna. Jfr: Tom har varit tvungen …
Mats *har måst* hjälpa dem åtskilliga gånger. (R)
Det året *hade* Tom *måst* arbeta på helgerna veckorna före semestern.

I preteritum och perfekt implicerar *måste* i affirmativ sats att den underordnade verbfrasens aktion är förverkligad:

Ann började skratta så att hon *måste* hålla i Mats. (R)
Vi har *måst* elda hela dagen, ska jag tala om. (R)

Med *hade* eller *skulle ha* kan *måste* ange det deontiska tvånget som en nödvändig konsekvens av ett irreellt eller hypotetiskt antagande:

Roger {skulle ha *måst*/hade *måst*} sluta om jag hade krävt det. Jfr: Han hade varit tvungen …
Skulle denna jämvikt ha upprätthållits under de första minuterna, så hade kärnmaterien snabbt *måst* klumpa ihop sig till järnkärnor, men det gjorde den inte. (S)

Det deontiska *måste* kan av vissa språkbrukare parafraseras med förbindelsen *få lov*. I subjektsorienterad användning kan det om subjektsreferenten är animat ersättas med *vara tvungen*.

Tom {*måste*/fick lov att/var tvungen att} arbeta i går kväll.
Jag {*måste*/får lov att/är tvungen att} träffa dig.
Huset {*måste*/fick lov att/*var tvunget att} målas.
Det {*måste*/får lov att/*är tvunget att} regna nu snart.

[1] Efter *måste* kan *ha* utelämnas framför supinumfras (Vbfraser: Allm. § 16):

Han *måste* (ha) varit tokig som sa ja till ett sådant förslag!

[2] Obetonat epistemiskt *måste* kan marginellt användas med negation inom sin räckvidd. Hjälpverbet kan då parafraseras med *måtte*.

Han $_0$*måste* inte ha sett dig, eftersom han inte hälsade. [Det är nödvändigtvis så att han inte har sett dig …]

[3] I frågor där både *behöva* och *måste* är möjliga anger *måste* ett mer renodlat tvång, medan *behöver* ofta tillåter förhandling och argumentering från normadressatens sida:

Måste jag diska i kväll?
Behöver jag diska i kväll?

[4] *Måste* kan (utan rörelseverb) konstrueras med riktningsadverbial: *måste* {*hem/bort/till stan*} (Advl § 50). Jämför också förbindelsen *måste* ˈ*till* 'behövs'.

[5] Med förbleknad betydelse av nödvändighet används *måste* för att ange att subjektsreferenten känner ett inre behov av att ge uttryck för något:

Jag *måste* {säga/bekänna/medge} …
Han *måste* {skratta/gråta}.

[6] Den underordnade verbfrasen anger vanligen framtid när den har avgränsad aktionsart, medan den anger antingen nutid eller framtid när den har oavgränsad aktionsart. För att ange framtida innehav används t.ex. gärna det oavgränsade *ha* i verbfrasen, medan det avgränsade *få* används när talaren direkt vill betona den ingressiva aktionsarten (jfr *vilja* § 26 not 3):

Jag *måste* {ha/?få} en öl, annars törstar jag ihjäl. Jfr: Kan jag {*ha/få} en öl.

§ 19. ***Orka***. *Orka* har potentiell betydelse. Det är subjektsorienterat och anger att subjektsreferenten har kraft eller uthållighet nog att förverkliga satsinnehållet. *Orka* har alltså en mera specialiserad betydelse än *kunna*, *förmå*, *vara i stånd* (*till*). Det används oftast i icke-affirmativ kontext.

Perssons *orkar* inte bära upp pianot. *Pianot *orkade* inte bäras upp av Perssons.
Hon var så trött att hon inte *orkade* diskutera med honom.

Orka förutsätter inte ens i affirmativ sats om förfluten tid att den underordnade verbfrasens aktion genomförs:

Visst *orkade* vi bära upp pianot (om det behövdes). [Jfr *lyckas*: Visst lyckades vi bära upp pianot (*om det behövdes).]

Orka saknar (liksom verbförbindelsen *orka* ˈ*med*) nästan alla de typiska hjälpverbsegenskaperna (Vb § 33 Schema 6).[1]

[1] *Orka* kan marginellt konstrueras (utan rörelseverb) med riktningsadverbial: *orka* {*hem/till stan*} (Advl § 50).

Skola § 20–24

§ 20. Huvudbetydelser hos *skola*. Som modalt hjälpverb används *skola* med ett antal olika, sinsemellan vagt avgränsade betydelser.

1. Epistemisk betydelse:

a) för att ange att satsinnehållet är sant enligt vad som sägs (hjälpverbet står då vanligen i presens):

Det *skall* finnas över 200 muslimer i vår lilla stad, sägs det.

b) för att ange att satsinnehållet är hypotetiskt (hjälpverbet står då vanligen i preteritum):

I så fall *skulle* det växa bättre.

2. Deontisk betydelse för att ange att satsinnehållet överenstämmer med en eller annan norm eller med någon annans vilja än normadressatens:

Blommorna *skall* sättas i vatten snarast.
Det var en självklarhet att de *skulle* sitta tysta vid bordet.

Det deontiska *skola* används också när talaren gör en utfästelse som binder hans framtida handlande:

{Du *skall* få/Jag *skall* ge dig} min gamla cykel, det lovar jag.

3. Intentionell betydelse för att ange att satsinnehållet överensstämmer med subjektsreferentens avsikt:

Han *skall* köpa sig ett hus på landet, säger han.

Både när *skola* har intentionell betydelse och vanligen när det har deontisk betydelse ligger den underordnade verbfrasens aktion senare i tiden än hjälpverbets tid.[1] I många fall framstår denna tidsskillnad som lika viktig eller viktigare än den modala betydelsen, och *skola* kan då ses som temporalt hjälpverb (Tempus § 30).[2]

[1] I deontisk och intentionell betydelse används *skola* framför riktningsadverbial (utan rörelseverb) (Advl § 50):

Du *ska* till stan och hämta bräder.
Jag *ska* hem.

Utan underordnad verbfras används *skola* också i vissa lexikaliserade förbindelser:

Vad *ska* du med ˈden (₀till)? [jfr Huvudsatser § 67]
Han *ska* inte ˈmed på resan.
Nya pengar *ska* ˈtill för att vi ska kunna fortsätta.

Efter *skulle* kan *ha* utelämnas framför supinumfras (Vbfraser: Allm. § 16):

Du *skulle* bara (ha) vetat vad han sa om dig!

[2] Som rent temporalt hjälpverb används *skola* framför allt i följande fall:

a) För att ange kommande tid används *skola* (vid sidan av presens och *komma*) särskilt i narrativa och interrogativa bisatser efter vissa överordnade verb som anger någons önskan, undran, förväntan eller förutsägelse (Tempus § 40: c, e):

Han hoppas att det *ska* regna hela dagen.
Jag undrar vilken väg åskvädret {*ska* ta/tar}.
Frågan är från vilket håll det *ska* börja blåsa.
Han räknar med att regeringen *skall* falla i nästa val.

Mindre ofta används *skola* i huvudsats med innebörd av undran eller förutsägelse för att ange framtid (jfr Tempus § 30: 1):

När *ska* han dyka upp igen?
Att döma av naturens tecken *skall* vintern bli kall.

Också i vissa mer eller mindre fasta förbindelser förekommer temporalt *skola* om framtid:

Nu *ska* du få {höra/se}.
Det här *ska* bli spännande.
Det *ska* bli roligt att få se dig igen.

b) I finala bisatser (Tempus § 39: a) är hjälpverbet *skola* obligatoriskt:

Han sitter vid fönstret för att han *ska* kunna se alla som kommer förbi.
Han flyttade på blomvasen för att vi *skulle* se varandra bättre.

c) För att ange en tid som följer på en given tid i det förflutna används normalt *skola* (också där framtid skulle uttryckas med presens eller *komma*, Tempus § 30: 2):

Han {påstod/trodde/visste} att det snart *skulle* börja regna. Jfr: Det regnar snart. Det kommer snart att regna.
Han sa att det *skulle* komma flera leveranser i nästa vecka. Jfr: Det kommer flera leveranser i nästa vecka.
Eftersom gästerna *skulle* stanna en vecka till kunde hon inte resa bort.
Hon visste att det *skulle* ha regnat färdigt när det blev dags för festen.
Detta projekt *skulle* emellertid sluta helt annorlunda än vad vi då kunde ana.

Som de sista exemplen visar är gränsen mellan modalt och temporalt *skola* i de flesta fall mycket vag.

§ 21. *Skola* med epistemisk betydelse: sant efter vad det sägs. Hjälpverbet *skola* används för att ange att satsinnehållet är sant enligt vad talaren har hört sägas. I denna betydelse är hjälpverbet subjektsautonomt. Hjälpverbet står vanligen i presens och är synonymt med det epistemiska hjälpverbet *lär*.

Han *ska* komma hem när som helst (sägs det).
Han *ska* ha varit en mycket duktig violinist (sägs det).
Enligt polisen *ska* de ha varit med och stulit vapen och sprängämnen ur mobiliseringsförrådet i Järna. (S)

Preteritumformen *skulle* kan användas för att ange hörsägen i förfluten tid:[1]

Han hade hört att hon *skulle* vara en mycket duktig violinist.
Man {berättade/påstod/sa} att han *skulle* ha ägnat sig åt svart magi.
Det ryktades att bolaget *skulle* vara bankrutt.

Efter vad som sas på festen *skulle* du vara på väg till Singapore.
Hon tog ett par djupa klunkar av vinet. […] Vin *skulle* ju vara så nyttigt för blodet, sades det. (R)

Ibland används *skulle* (med förskjutet preteritum, jfr Tempus § 42) för att ange satsinnehållet som en möjlig slutsats av någons yttrande eller av ett sakförhållande som aktualiserats på annat sätt, och hela satsen kommer då närmast att ange en viss skepsis från talarens sida:[2]

Han *skulle* alltså vara den tilltänkte pristagaren?
Skulle hon ha rånat en bank? Nej, det är inte möjligt!

Satsadverbial med ungefär samma betydelse som epistemiskt *skola* är *efter vad det sägs* m.fl. eller med mera specificerad betydelse *enligt NN* m.fl. (Satsadvl § 21). *Skola* kan pleonastiskt samförekomma med sådana satsadverbial.

Fartygen *ska* enligt uppgift ha haft sammanlagt 41 personer ombord. (S)

[1] Bisatser som är underordnade *det* {*verkar/förefaller/ser ut*} kan ha *skulle* för att ange tentativt omdöme (jfr också § 22):

Det verkade som om hon *skulle* vara mycket duktig. ≈ Det verkade som om hon var mycket duktig.
Det verkar som om hon *skulle* vara mycket duktig. ≈ Det verkar som om hon är mycket duktig.
Det verkar som om han *skulle* bli färdig till jul. ≈ Det verkar som om han {ska bli/blir} färdig till jul.

[2] Med vagare epistemisk betydelse används *skall* för att ange något som talaren minns eller antar:

Det *ska* ligga ett fotoalbum i den här lådan (minns jag).
Det *ska* finnas en källa här någonstans i skogen. Det fanns det i alla fall när jag var här sist.

Också preteritumformen *skulle* kan användas med nutids- eller framtidsbetydelse för att ange vad som borde ske under vissa förutsättningar (enligt vad talaren minns eller kan räkna ut). Betydelsen ligger nära *borde* (§ 7: a).

Om du sätter på strömmen nu så *skulle* det hela fungera igen.
Om jag minns rätt så *skulle* vi snart vara framme vid en bensinstation.
– Får jag behålla boken en vecka? – Det *skulle* väl inte vara något problem.

Som en underförstådd hänvisning till en tidigare överenskommelse används *skulle* med nutids- eller framtidsbetydelse:

Då *skulle* jag ha tillbaka traktorn som i morgon då, va?
Då *skulle* du kunna komma och hämta tvätten på torsdag.
Då *skulle* det vara klart då?

§ 22. *Skulle* med hypotetisk epistemisk betydelse. Preteritumformen *skulle* kan användas för att ange att satsinnehållet är hypotetiskt. Hjälpverbet används mest i en huvudsats vars proposition för sin fakticitet är beroende av en annan, ir-

reell eller osannolik proposition, vilket innebär att också den förra propositionen är irreell eller osannolik (Tempus § 43). I denna användning är *skulle* subjektsautonomt. I finlandssvenska (samt regionalt eller individuellt i sverigesvenska) används *skulle* med denna betydelse också i bisats.

{Om hon vore frisk/I så fall} *skulle* hon kunna arbeta.
Då *skulle* han inte sitta här nu.
Då *skulle* han ha varit i Bryssel när det hände.
Men jag *skulle* publicera samma material omigen i dag. (S)
Jag undrar hur Erik Eriksson *skulle* göra en film om ”Nacka” Skoglund? (S) [nämligen om han hade möjligheten, vilket han inte har nu]
Ingen TV-filmare utom han *skulle* tillåta sig att så demonstrativt bryta mot vedertagen TV-estetik. (S)

Dessutom används *skulle* (också i sverigesvenskt standardspråk) i konditional bisats för att ange en vanligen osannolik möjlighet som huvudpersonen inte kan påverka och vars fakticitet bara kan fastställas i framtiden (Tempus § 42 not 4: c).[1] Den huvudsats som är överordnad den konditionala bisatsen har då samma form som när bisatsen är helt neutral med avseende på sannolikhet.

Om dina föräldrar *skulle* komma hem, så ringer du mig genast. Jfr: Om dina föräldrar kommer hem, så ringer du mig genast.
Om det *skulle* börja regna, kom då in genast.
Vi vill inte att hon hittar på några dumheter om hon *skulle* vakna till liv. (R)
Vi har gasmasker också, om det *skulle* behövas. (R)

I narrativa bisatser som anger ett hypotetiskt, förhållandevis osannolikt sakförhållande används också *skulle* (jfr också § 21 och Tempus § 48 not 1):

Det är inte särskilt sannolikt att någon *skulle* bete sig så nuförtiden.

Med förbleknad hypotetisk betydelse används *skulle* särskilt framför *kunna* (§ 13) eller *vilja* (§ 26) i satser som uttrycker hövlig anhållan (Tempus § 47):

Skulle du {kunna/vilja} eftersända min post? [underförstått: om jag bad dig om det]
Jag undrar om du *skulle* {kunna/vilja} eftersända min post.
Skulle jag kunna få min post eftersänd?
Jag *skulle* vilja föreslå att du tar en taxi. [underförstått: om jag hade rätt att besvära dig med mina synpunkter]
Ser du den där saken, den där veven? *Skulle* du vilja veva på den så att dörren öppnas? (R)
Skulle du kunna ta och ringa hem till honom? (R)

Tillsammans med verb för vilja och önskan används *skulle* för att ange att önskan är eller av hövlighetsskäl framställs som orealistisk (Tempus § 46: 2). *Skulle* i sådana satser är ofta pleonastiskt.

Jag *skulle* önska att vi kunde träffas alla tre och reda ut det. (R) [underförstått: om jag fick önska mig något sådant]
Skulle du vilja bo i en lägenhet med utgång rakt ut i en jättestor, glasövertäckt gård med Medelhavsklimat? (S) [underförstått: om det vore realistiskt att vilja något sådant]

När verb för vilja eller önskan är underordnat *skulle ha* innebär det att önskan etc. inte uppfylls:

Jag *skulle* ha {önskat/velat} att vi kunde fara till Italien i sommar.

När *skulle* överordnas verbet *tro* (eller verb med likartad betydelse) anger det att antagandet är tentativt:

Jag *skulle* {tro/säga} att hon är 26 år.

När *skulle ha* överordnas verbet *tro* (eller verb med likartad betydelse) anger det att den underordnade satsens innehåll är irreellt:

Jag *skulle* ha {trott/sagt} att hon var 26 år.
Man *skulle* ha trott att synonymerna och skönmålningarna bara var ett taktiskt drag av de inblandade – både civila och militära – för att undvika en blodig upplösning. Men så var inte fallet. (S)

[1] Även som förskjutet preteritum av deontiskt *skola* förekommer *skulle* i konditional bisats (Tempus § 42 not 4: a–b):

Om jag inte *skulle* gå upp så tidigt i morgon, kunde jag stanna kvar längre här. [Jfr utan tempusförskjutning: Om jag inte ska gå upp så tidigt i morgon, kan jag stanna kvar längre här.]
Om du *skulle* behandlas som du förtjänade, körde jag ut dig på momangen. [Jfr utan tempusförskjutning: Om du ska behandlas som du förtjänar, kör jag ut dig på momangen.]

§ 23. *Skola* med deontisk betydelse. Hjälpverbet *skola* används i presens eller preteritum i satser som anger att någon eller något kräver en viss handling av någon som inte kan förväntas utföra handlingen av sig själv. Kravet kan vara förankrat i en viss social eller funktionell norm (plikt, skyldighet, sedvänja, ordning, normalitet, ändamålsenlighet).[1]

Den som kommer hem sist *skall* släcka ytterlyset.
Man *ska* inte tro på allt som man hör.
Nyckeln *skall* hänga på spiken.
Ska verkligen dina kläder ligga så här?
Ska det här {vara/föreställa} oxfilé?
Sedan juli 1983 *skall* det lokala befälet på eget initiativ sätta in vapen mot en ubåt som påträffas i inre vatten i syfte att tvinga upp den till ytan. (S)
Det *ska* väl du veta som är jurist.
Ska jag begära påökning?

På den tiden *skulle* man tvunget förlova sig.
Det var en anskrämlig skylt på Norr Mälarstrand, som visades upp i lämpliga sammanhang då anslagen *skulle* motiveras. (S)

I denna användning erinrar *skola* semantiskt om *böra* som dock inte anger ett så kategoriskt krav som *skola*. Medan *böra* anger en rekommendation som bygger på allmänna moralföreställningar och liknande hänvisar *skola* ofta mera direkt till makt: en persons eller en institutions rätt att ge anvisningar (befallning, föreskrift, råd) till andra.[2]

Olsson *skall* genast städa nere i garaget.
Du *ska* hålla munnen och göra som jag säger.
Hon *skall* naturligtvis skicka in sina ansökningar snarast.
– Fotografiet *skall* ligga där inne, inte här! säger hon mycket bestämt […] (R)
Ni *skall* fortsätta med samma fart som ni nu håller … (R)
Barnen *ska* läggas senast vid 9-tiden.
Han *skulle* gå till rektorn genast.
Hon *skulle* anteckna allt hon såg, hade Person sagt. (R)
Jag *ska* väckas kl. 3. [Det krävs av lyssnaren att han skall se till att satsinnehållet förverkligas.]

Preteritumformen *skulle* kan användas om nutid eller framtid (tempusförskjutning; jfr Tempus § 42). Då blir betydelsen av tvång svagare, och innebörden närmar sig den hos det deontiska *borde* (jfr § 7: b).

Du *skulle* lägga dig lite tidigare om kvällarna.
Du *skulle* nog inte dricka starkare än mellanöl. (R)

En överenskommelse (avtal, löfte, åtagande, förslag) som föreligger eller som just yttras innebär en förpliktelse och binder dem som gör åtagandet på samma sätt som utifrån kommande krav. I satser som anger avtal, löfte etc. används därför det deontiska *skola*. Satsadverbialet *gärna* innebär där att åtagandet görs villigt.

Du *ska* (gärna) få min gamla cykel när jag dör.
Och jag *ska* gärna hjälpa dig om du tror att jag kan det. (R)

Skola används ofta i narrativ bisats (Tempus § 40: b–c) underordnad predikat som anger olika slags krav, förslag, löften eller önskningar. Att modalbetydelsen fortfarande är levande framgår av att det futurala hjälpverbet *komma* normalt inte är möjligt som alternativ till *skola*. Exempel på verb eller verbförbindelser av denna typ:

föreskriva, stadga; vilja, önska; anhålla, be, begära, fordra, kräva; besluta, bestämma; befalla, säga ¹till; föreslå, rekommendera; avtala, enas om, överenskomma; försäkra, lova; vara avsikten, vara meningen, vara tänkt; vara förutsättningen för, vara villkoret för

Han vill att vi *ska* ta bort nässlorna. (R)
Vi bestämmer att han *ska* ringa om några dagar. (R)

De kräver att deras fängslade kamrater *skall* friges […] (R)
Perfekt läge för sexårsdamen att smyga med här, vilket förmodligen är en förutsättning för att hon *skall* räcka över full distans. (S)

I indirekt anföring och referatmening återges uppmaningar (t.ex. direktiv sats i det återgivna yttrandet) med *skola*:

Han sa att jag *skulle* hämta posten. Jfr: Hämta posten!
Han föreslog att jag *skulle* fara till Berlin. Jfr: Far till Berlin, för tusan.
Jag *skulle* fara till Berlin, tyckte han.

Skola används inte i infinitivfraser även om en narrativ bisats underordnad samma predikat kan eller måste ha *skola* (Tempus § 33):

Vi lovade att {Ø/**skola*} laga deras bil. Jfr: Vi lovade att vi {skulle laga/*lagade} deras bil.
Avsikten var att {Ø/**skola*} stoppa dem vid kyrkan. Jfr: Avsikten var att vi {skulle stoppa/*stoppade} dem vid kyrkan.
De sålde mark för att {Ø/**skola*} få pengar till räntan. Jfr: De sålde mark för att de {skulle få/*fick} pengar till räntan.

Med deontisk betydelse hos *skola* anger den underordnade verbfrasen oftast en senare aktion än hjälpverbets egen. Aktionerna kan dock vara samtidiga.[3]

Knivarna ligger i tredje lådan därför att de *skall* ligga där.

[1] Användningen av det deontiska *skola* baseras ofta på en funktionell norm. Därför används *skola* ofta när riktlinjer för framtida handlande skall göras upp. Den deontiska innebörden är här ofta förbleknad, varför hjälpverbet framstår som nästan bara temporalt (dvs. futuralt).

Hur *ska* vi nu utforma vår politik?
Vilket instrument *ska* hon välja?

De {förhandlade om/dryftade/överlade om/övervägde/funderade över/begrundade} vilka områden som *skulle* bebyggas.

[2] Förbleknad betydelse av oundviklig deontisk nödvändighet har *skola* när det används (med parafrasen *måste*) i förebråelser, där talaren låtsas förutsätta att subjektsreferenten är underlagd ett tvång att bete sig på ett icke önskvärt sätt:

Alltid *ska* du prata om ditt jobb när vi är bortbjudna.
Att de *ska* hugga ner träden på ett sådant här ställe!
Varför *ska* hon klä sig så gräsligt!
Ska du alltid sitta inne och läsa när det är vackert väder?
De *skall* alltid vara bäst. (R)
Att det *ska* vara så svårt att leva bekymmersfritt […] (R)

Det var {ledsamt/tråkigt/synd/skam} att hon *skulle* klä sig så gräsligt.
Det förargade mig att de alltid *skulle* hugga ner träden på alla stadens torg på den tiden.
Alltid *skulle* hon fråga hur jag mådde fastän hon i själva verket ingenting ville veta. (R)

Det deontiska *skola* används dessutom i olika mer eller mindre lexikaliserade uttryck med förbleknad deontisk betydelse:

Tack *ska* du ha.
Jag *skulle* hälsa från min mamma.
Det *ska* du säga som aldrig behöver gå och handla.

[3] Med deontisk innebörd står hjälpverbet ofta med subjekt i andra person i satser som utgör påståenden och med subjekt i första person i satser som utgör frågor:

Du *ska* se den där filmen. [Jfr med intentionell betydelse: Ska du se den där filmen?]
Ska jag se den där filmen? [Jfr med intentionell betydelse: Jag ska se den där filmen.]

§ 24. *Skola* med intentionell betydelse. Hjälpverbet *skola* kan användas i presens och preteritum för att ange att subjektsreferenten avser att utföra den aktion som anges av den underordnade (agentiva) verbfrasen. I denna betydelse kan hjälpverbet ofta parafraseras med exempelvis *tänka, stå i begrepp*.[1] Med intentionell betydelse är *skola* alltid subjektsorienterat.[2]

Ska du inte ta semester i sommar?
Han säger alltid att han *ska* ringa.
Min syster *ska* börja arbeta på Volvo.
Torka av näsan nu, *ska* jag skriva ut ett betyg. (R)
Vad *ska* du göra där hela förmiddagen? (R)

Han sa alltid att han *skulle* ringa.
Just som hon *skulle* lägga ifrån sig paketet, hajade hon till […] (R)

Intentionell betydelse kan hjälpverbet sägas ha också i satser med vilka talaren föreslår att han och lyssnaren skall göra något gemensamt (se dock också § 23 om hjälpverbets deontiska betydelse i satser som anger åtagande):

Ska vi gå och se den där filmen?
Ska vi säga det då, Ronnie? (R)
Ska vi spela en omgång, sa jag. Har du en kortlek. (R)

Preteritum *skulle* används (med tempusförskjutning) i satser som anger talarens eller en annan prominent referents ärliga eller spelade tvekan i talögonblicket inför en framtida handling (jfr § 21 om satser där *skulle* används med syftning på tidigare tanke eller påstående):

Om jag *skulle* gå och se den där filmen i alla fall.
Jag undrar om jag *skulle* gå och se den där filmen.
Om jag *skulle* försöka få tag i morgontidningen? (R)

[1] Det intentionella *skola* står ofta på gränsen till att vara ett rent temporalt hjälpverb för framtid (§ 20, särskilt not 2). Detta är rimligt nog, eftersom en verbfras underordnad ett verb som anger avsikt och skyldighet normalt avser en senare tid än det överordnade verbet. Att *skola* är mera temporalt än andra verb som anger exempelvis planering och avsikt framgår av att talaren måste tro på att aktionen kommer att förverkligas (§ 5):

?Hon *ska* åka till Berlin i höst, men det blir nog inte av. Jfr: Hon tänker åka till Berlin i höst, men det blir nog inte av. *Hon {kommer att åka/åker} till Berlin i höst, men det blir nog inte av.

[2] Trots att hjälpverbet i sin intentionella betydelse (liksom vanligen i sin deontiska) är subjektsorienterat underordnas det ogärna aktionella hjälpverb:

?Hon har slutat *skola* resa till Berlin. Jfr: Hon har slutat vilja resa till Berlin.

ANM. Gränsen mellan det deontiska och det intentionella *skola* är vag. I löften och planer är subjektsreferenten samtidigt normkälla och normadressat: löftet uttrycker löftesgivarens intentioner men binder – i och med att det ges – löftesgivaren på samma sätt som utifrån kommande krav. I utfästelser och åtaganden kan därför *skola* inte utbytas mot *tänka*. Vid animat subjekt kan det ofta inte avgöras om hjälpverbet är deontiskt eller intentionellt eller bådadera.

Nu *ska* jag städa huset. [deontiskt (åliggande), intentionellt (avsikt) eller bådadera (löfte)]
Jfr: Nu *ska* huset städas. [deontiskt (ty subjektsautonomt)]

§ 25. *Slippa*. *Slippa* har deontisk betydelse och används med betydelse av upphävt krav: att någon slipper göra något innebär att det inte är nödvändigt att han gör det.

Hon *slapp* rensa jordgubbarna. ≈ Hon behövde inte rensa jordgubbarna.
Du *slipper* inte rensa jordgubbarna. ≈ Du måste rensa jordgubbarna.

Subjektsreferenten är en animat upplevare av kravet, och det förutsätts att den underordnade verbfrasens aktion inte ligger i hans intresse:

Björn *slipper* ligga överst.
*Böckerna *slipper* ligga överst. Jfr: Böckerna behöver inte ligga överst.
Stabschefen bad att få *slippa* åka till Kina.
Han *slipper* att åka (*fastän han vill).

Undantagsvis kan också *slippa* användas med inanimat subjekt som med en bleknad metafor kan tolkas som upplevare:

Lägg över brödet så det *slipper* ligga där och torka.

Verbet *slippa* är alltså nästan alltid subjektsorienterat och har också i övrigt nästan bara huvudverbsegenskaper (Vb § 33 Schema 5): det följs gärna av infinitivmärket *att*, det kan ta nominalfras som objekt, det kan vara korrelat till *göra* (*det*), det har full tempusböjning etc.

§ 26. *Vilja*. Det intentionella *vilja* har flera hjälpverbsegenskaper (Vb § 33 Schema 7) men är liksom övriga intentionella verb subjektsorienterat:[1] subjektsreferenten är bärare av en åstundan att den underordnade verbfrasens aktion blir verklighet.[2] Den underordnade verbfrasen avser normalt en senare tid än hjälpverbets tid och är oftast men inte alltid agentiv.[3]

Han *vill* syssla med blommor.
Hon *ville* bo hos oss.
Bengt *ville* gärna {väljas/bli vald} till kassör.
Vi skulle gärna *vilja* träffa er en gång till.

Vilja används (liksom *kunna*) inte sällan i indirekta uppmaningar. I stället för att direkt uppmana till en viss handling med en direktiv huvudsats kan den uppmanande fråga om lyssnaren vill utföra en viss handling, något som har konventionaliserats som en hövlig anhållan eller ett erbjudande (Huvudsatser § 49, 84). Det försynta i uppmaningen kan understrykas med tempusförskjutning, oftast med *skulle* (jfr *kunna* § 13, Tempus § 47).

Vill du (vara snäll och) hämta min kappa?
Du *vill* väl inte (vara snäll och) hämta min kappa?
Skulle du *vilja* (vara snäll och) hämta min kappa?
Ville du möjligen (vara snäll och) hämta min kappa?

Också annars kan viljan tonas ner genom tempusförskjutning:

Vi skulle *vilja* ha rödspätta.
Pojken här skulle gärna *vilja* titta på din modelljärnväg.
Jag *ville* nog hemskt gärna läsa artikeln innan den går i tryck.

Vilja används som huvudverb (utan underordnad verbfras) i olika konstruktioner framför allt med narrativ bisats:[4]

Hon *vill* att mamma ska komma.

I desiderativa huvudsatser och i bisatser med önskebetydelse kan *vilja* ha en förbleknad betydelse och stå med subjekt vars referent inte är utrustad med vilja (Huvudsatser § 101–102, Bisatser § 135):

Om det bara *ville* blåsa lite mera!
Hon önskade att det *ville* blåsa lite mera.

[1] Metaforiskt används *vilja* med inanimat subjektsreferent i icke-affirmativa satser:

Motorn *ville* inte starta.
Båten *vill* visst bara snurra runt.

[2] *Vilja* kan konstrueras utan rörelseverb med riktningsadverbial (Advl § 50):

Han *ville* {hem/ut/i'från dig}.

Vilja är lexikaliserat med den underordnade verbfrasen utelämnad i olika (svagt koncessiva) generaliserande satser:

ta vad du vill, ta så mycket (som) du vill, han må vara {så/hur} stark han vill, han må springa {så/hur} fort han vill

Efter *ville* kan *ha* utelämnas framför supinumfras (Vbfraser: Allm. § 16):

Barnen *ville* nog hellre (ha) ätit glass.

[3] När den underordnade verbfrasen anger önskat innehav används verbet *ha* (ej *få*) i verbfrasen (jfr *måste* § 18 not 6):

Han *vill* {ha/*få} en cykel.
Jfr: Kan jag {*ha/få} en cykel.

[4] Exempel på andra konstruktionsmöjligheter är *vilja ngn ngt*, *vilja ngn* {*väl/illa*}, *vilja* + naket abstrakt substantiv, *vilja* ˈ*åt ngn* och *vilja* ˈ*till*:

Vad *vill* du mig?
Hon *vill* alla väl.
De *ville* inte {samförstånd/krig}.
De *ville* åt min chef.
Det *vill* till att du arbetar hårt.

33 AKTIONSARTER

1 Översikt. 2 Aktionsart på olika syntaktisk nivå.

Aktionsarternas betydelsekomponenter 3–13

Distinktionen avgränsad : oavgränsad aktionsart 3–7

3 Avgränsad och oavgränsad aktionsart. 4 Bundna bestämningar som reflekterar eller anger avgränsad : oavgränsad aktionsart. 5 Fria adverbial som reflekterar eller anger avgränsad : oavgränsad aktionsart. 6 Överordnat eller pseudosamordnat verb och distinktionen avgränsad : oavgränsad aktionsart. 7 Subjektet och distinktionen avgränsad : oavgränsad aktionsart.

8 Tempus och aktionsart. 9 Distinktionen processuell : icke-processuell aktionsart. 10 Distinktionen dynamisk : statisk (icke-dynamisk) aktionsart. 11 Distinktionen durativ : punktuell (icke-durativ) aktionsart. 12 Distinktionen resultativ : icke-resultativ aktionsart. 13 Perfektparticip och distinktionen resultativ : icke-resultativ aktionsart.

Fyra aktionsarter 14–18

14 Översikt. 15 Tillstånd. 16 Oavgränsad process. 17 Avgränsad process. 18 Punkthändelse.

Överförd aktionsartsbetydelse 19–22

19 Översikt. 20 Generisk aktion. 21 Iterativ aktion. 22 Ingressiv aktion.

§ 1. Översikt. Med aktion menas ett skeende eller ett tillstånd sådant det uppfattas och språkligt beskrivs av språkbrukaren. Aktioner har olika tidsliga egenskaper och kan efter dessa grupperas i olika slag av aktioner, aktionsarter. Aktioner uttrycks framför allt med verben och deras bestämningar. Samma verklighet kan struktureras i aktioner på flera olika sätt beroende på vilken del av det verkliga skeendet eller tillståndet som satsen omtalar och kan därför ofta beskrivas med verb eller verbfraser med olika aktionsart.

Vaktmästaren *satte sig* ner igen. [Satsen anger övergången till ett nytt läge hos subjektsreferenten.]

Vaktmästaren *satt* ner igen. [Satsen anger subjektsreferentens läge.]

Petra *skrev ett brev* till sin kusin. [Skrivandet av ett brev beskrivs som ett skeende som förs till ett slut.]

Petra *skrev på ett brev* till sin kusin. [Skrivandet av ett brev beskrivs som ett skeende som inte förs till ett slut.]

De fyra viktigaste aktionsarterna är tillstånd (t.ex. *Björn är rörmokare*, *Olof hade ont i magen*), oavgränsad process (t.ex. *Karin målar på tavlan*, *Peter sprang längs med spåret*), avgränsad process (t.ex. *Karin målade en tavla*, *Peter springer till stan*) och punkthändelse (t.ex. *Blomman slog ut*, *Chefen avgår*).

Semantiska distinktioner som skiljer de tydligaste aktionsarterna åt är avgränsning, processualitet, dynamiskhet och durativitet. Om en aktion innebär att ett skeende har en naturlig slutpunkt kallas aktionen avgränsad, t.ex. *Kassören somnade*, *Pelle bakade ett bröd*. Efter slutpunkten kan skeendet inte längre äga rum. En aktion utan naturlig slutpunkt kallas oavgränsad. Den är antingen tidsligt obegränsad eller kan avslutas när som helst, t.ex. *Jorden är rund*, *Kassören sov*, *Pelle bakade bröd*.

Om en aktion uppfattas som ett inhomogent förlopp, dvs. om den innebär att predikationsbasen genomgår en rad olika mer eller mindre distinkta tillstånd under aktionen, kallas den processuell: *Kassören sprang*, *Pelle bakade ett bröd*. I det motsatta fallet är aktionen antingen ett homogent statiskt tillstånd eller en punkthändelse som består av bara ett moment. Sådana aktioner är icke-processuella, t.ex. *Olof beundrade sin chef*, *Kassören somnade*.

Om en aktion inbegriper en förändring av något slag kallas den dynamisk, t.ex. *Olle sprang till stan*, *Tuppen gol*. Inbegriper den inte någon förändring kallas den statisk, t.ex. *Nyckeln låg i lådan*, *Olle kände Per*. Om en aktion har tidsutsträckning kallas den durativ, t.ex. *Arne läste* (*i två timmar*), medan en aktion utan (språkligt relevant) tidsutsträckning kallas punktuell, t.ex. *Arne slog upp boken*. En annan distinktion som kan vara relevant vid beskrivningen av olika sorters aktioner är resultativitet. Resultativa aktioner åstadkommer ett nytt tillstånd, t.ex. *Flickan somnade*; icke-resultativa gör det inte, t.ex. *Hunden darrade*.

De fyra grundläggande aktionsarternas viktigaste betydelsekomponenter sammanfattas i Schema 1.

Aktionsarter			
Oavgränsade		Avgränsade	
Icke-processuella	Processuella		Icke-processuella
Durativa			Punktuella
Statiska	Dynamiska		
Tillstånd	Oavgränsade processer	Avgränsade processer	Punkthändelser
Två plus tre är fem. Karla älskade Per. Lotta bodde hemma.	Vimpeln fladdrade. Oskar ritade. Temperaturen steg.	Mjölken rann ut. Lotta skrev ett brev Vi gick en mil.	Johan blinkade. Lampan slocknade. Planet lyfte.

SCHEMA 1. De fyra aktionsarterna med exempel.

Aktionsarten har inte något systematiskt uttryck som t.ex. tempus utan visar sig mera indirekt, t.ex. i valet av vissa (tids)adverbial, i verbfrasens förmåga att underordnas vissa aktionella hjälpverb eller i möjligheten att avleda perfektparticip med en viss tidsbetydelse av olika verb.

Aktionsarten som semantisk kategori kan kopplas till olika nivåer i en sats: man kan tala om aktionsarten hos verbet, hos den inre verbfrasen (verb + bundna bestämningar), hos den yttre verbfrasen (inre verbfras + fria bestämningar) eller hos satsen inklusive subjektet. Vanligen är det dock så att aktionsarten görs entydig i verbfrasen och att satsen har samma aktionsart som verbfrasen.

I vissa fall kan verb eller verbfraser som prototypiskt anger en av de fyra grundläggande aktionsarterna få överförd aktionsartsbetydelse. Sålunda kan ett uttryck för en enstaka aktion användas om en (möjlig) upprepning av aktionen (generisk eller iterativ betydelse), och ett uttryck som avser en i och för sig oavgränsad aktion kan användas om aktionens början (ingressiv betydelse).

Min bror *spelade fiol* på den tiden.

Plötsligt *mindes* jag vad han sagt.

ANM. 1. Medan aktionsarten är en karakteristik av aktionens egen inre tidsstruktur är tempus ett sätt att ange hur aktionen i sin helhet ligger på tidslinjen framför allt i förhållande till talögonblicket.

ANM. 2. Ibland används termen aspekt för det som här kallas aktionsart. Aspekt har också använts för en verbmorfologisk distinktion som finns i vissa språk.

ANM. 3. Med termen aktion kan både avses en semantisk enhet, dvs. en inomspråklig betydelsestruktur, och en referentiell enhet, dvs. ett verkligt skeende eller sakförhållande som motsvarar denna semantiska enhet. För det mesta kan termen användas vagt som ett begrepp med både den ena och den andra innebörden, men vid behov kan man tala om semantisk aktion gentemot referentiell aktion.

ANM. 4. I stället för termen ”avgränsad” har man också använt andra termer, t.ex. ”perfektiv”, ”terminativ”, ”avslutad”, ”gränsrelaterad” och ”gränsuppnående”, i stället för ”oavgränsad” t.ex. termerna ”imperfektiv”, ”kursiv”, ”pågående” eller ”durativ”.

ANM. 5. En indelningsgrund som också har använts men som har föga att göra med aktionens tidsstruktur är agentivitet. Agentiva aktioner igångsätts eller upprätthålls av en i satsen uttryckt eller underförstådd agens (Vb § 5), t.ex. *Persson fällde trädet*, *Trädet fälldes av Persson*, medan icke-agentiva aktioner beskrivs som oplanerade, utan förorsakare, även om de i själva verket kan vara konsekvenser av andra agentiva aktioner, t.ex. *Trädet föll*. Agentiva oavgränsade processer, t.ex. *springa längs stranden*, har ofta kallats aktiviteter, medan agentiva avgränsade processer har benämnts prestationer, t.ex. *bestiga ett berg*.

§ 2. Aktionsart på olika syntaktisk nivå. Alla lexikala uttryck eller syntaktiska konstruktioner som anger en aktion har en mer eller mindre tydlig aktionsart. Ett verb anger ofta genom sin lexikala betydelse en aktion som t.ex. antingen är avgränsad eller oavgränsad (§ 3–7). Den verbfras där verbet är huvudord övertar

vanligen verbets aktionsart, men denna kan också modifieras eller ändras av betydelsen hos verbets bestämningar.

läsa, läsa gamla brev [oavgränsad]
läsa färdigt, läsa två brev [avgränsad]

En verbfras kan vara bestämning i en annan verbfras, som genom sitt huvudord kan få en annan aktionsart än den underordnade verbfrasen:

läsa gamla brev, bruka läsa gamla brev [oavgränsad]
börja läsa gamla brev, sluta läsa gamla brev [avgränsad]

En sats' aktionsart kan påverkas av subjektets betydelse:

Mostern dog. [avgränsad]
Folk dog som flugor. [oavgränsad]

Också adjektiv, substantiv och particip kan sägas ange aktioner. Dessa ordklasser har då i sig oavgränsad betydelse (tillstånd), medan den verbfras där de ingår genom det överordnade verbet kan vara avgränsad eller oavgränsad.

vara glad [oavgränsad]
bli glad, göra ngn glad [avgränsad]

vara kapten [oavgränsad]
bli kapten, göra ngn till kapten [avgränsad]

I vissa fall är det tveksamt om ett uttryck representerar bara den ena polen i en aktionsartsdimension, t.ex. med avseende på distinktionen avgränsad : oavgränsad. Snarare förefaller det i stället som om distinktionen för vissa ord språkligt sett är upphävd. Talaren kan då precisera med sammanhanget eller lämna det oavgjort om aktionen i fråga skall uppfattas som avgränsad eller ej.

Vi badade (på en kvart). [avgränsad]
Vi badade (i en kvart). [oavgränsad]

– Var är Lars? – Han gick. [avgränsad]
– Hur kom Lars hit? – Han gick. [oavgränsad]

Aktionsarternas betydelsekomponenter § 3–13

Distinktionen avgränsad : oavgränsad aktionsart § 3–7

§ 3. Avgränsad och oavgränsad aktionsart. Den viktigaste aktionsartsdistinktionen är den mellan avgränsade och oavgränsade aktioner, och det är också den som återspeglas i flest språkliga strukturer. En aktion som har en naturlig slutpunkt kallas avgränsad. Efter slutpunkten kan skeendet inte längre äga rum. Slutpunkten definierar aktionen eftersom aktionen inte kan sägas ha ägt rum i sin helhet eller över huvud taget om inte slutet uppnås. Inte heller skulle aktionen kunna

fortsätta efter det att dess slutpunkt har uppnåtts. En avgränsad aktion är i princip odelbar, dvs. benämningen för aktionen i dess helhet kan inte användas om ett godtyckligt utsnitt av aktionen: verbfrasen *äta upp morötterna* kan bara användas om hela den avgränsade processen.

I Akademiska föreningen i Lund *målade* han på 10 timmar den 9 februari 1859 *den väldiga duken "Hav i månsken med fyr och brinnande ångbåt"*, inför publik. (S)
Ett brott på sådana rör *tömmer tanken* och *blottlägger härden* på några tiotal sekunder […] (S)
Volvo B bundnas köpkurs *steg fem kronor* och har därmed *stigit 23 kronor* på tre dagar. (S)
Fem över halv två på eftermiddagen *släpptes en bil genom avspärrningarna*, och en något ångerköpt major *hämtade sitt pick och pack*. (S)

En aktion som inte har en naturlig slutpunkt utan antingen är tidsligt obegränsad eller också kan upphöra när som helst eller fortsätta ännu längre kallas oavgränsad. En oavgränsad aktion är i princip delbar, dvs. benämningen för aktionen i dess helhet kan också användas om en del av aktionen: verbfrasen *äta av morötterna* passar in på en viss aktion men också på kortare utsnitt av denna.

Jag *känner på mig* att det ska bli åska.
Otto *promenerade omkring* på Skansen.
Lidingö *leder* fortfarande *slutspelet*, två poäng före nya tvåan Alvesta. (S)
I mellandagarna *var* vi *insnöade* i tre dagar, suckar Anna-Greth. (S)
Efter en yrkesskada *gick* han länge *arbetslös*. (S)

Avgränsade aktioner är alltid dynamiska, dvs. de omfattar en förändring av något slag. Vissa oavgränsade aktioner kan vara dynamiska, andra inte; se § 10 om skillnaden mellan tillstånd och oavgränsade processer.

Oavgränsade och avgränsade aktioner kan uttryckas med verb som inherent har oavgränsad eller avgränsad aktionsart, men många verb är neutrala med avseende på distinktionen avgränsning (Vb § 2). Detta gäller framför allt verb som anger processuella aktioner (§ 9). I stället är det då verbfrasens och satsens övriga led som visar satsens aktionsart (§ 2). Om satsen innehåller ett led som ger en kvantitativt eller kvalitativt definierad begränsning av aktionen är aktionsarten vanligen avgränsad. Om ett sådant led saknas är aktionsarten i stället oavgränsad.

Oavgränsad aktion	Avgränsad aktion
Olle bakade struvor.	Olle bakade femtio struvor.
Vattnet kokade.	Vattnet kokade bort.
Lavan flöt mot Pompeji.	Lavan flöt till Pompeji.
Människor dog som flugor.	Mannen dog.
Svinet bökade i jorden.	Svinet bökade fram en tryffel.
Stadens befolkning ökade.	Stadens befolkning ökade med 564 personer.

Också verb som anger icke-processuella aktioner kan vara neutrala med avseende på distinktionen mellan avgränsad och oavgränsad aktionsart, se t.ex. § 15, 22.

Gränsen mellan oavgränsad och avgränsad aktionsart är i princip skarp: avgränsade aktioner har en naturlig slutpunkt, oavgränsade har det inte. I många fall är det ändå oklart om en sats skall anses ha avgränsad eller oavgränsad aktionsart. Satser med en och samma konstruktion kan tolkas både som avgränsade och som oavgränsade, och språkbrukaren behöver inte alltid markera vilken tolkning som är den mest framträdande.

Pappa läste tidningen.
Olle knådade degen.
Katten åt sillrenset.
Han förstod att han älskade henne.

I § 4–7 genomgås några fall där satsens struktur antingen reflekterar verbets eller verbfrasens aktionsart eller preciserar den med avseende på distinktionen avgränsad : oavgränsad.

ANM. Ett uttryck för en avgränsad aktion kan jämföras med en individuativ nominalfras, t.ex. *en flicka, det gamla huset*. Sådana nominalfraser syftar på en referent vars delar inte kan betecknas med samma uttryck som helheten. Precis som de individuativa substantiven kan böjas i numerus och ange ental eller flertal, är det särskilt de avgränsade aktionerna som kan ange enstaka eller itererade aktioner (jfr § 21).

Ett uttryck för en oavgränsad aktion kan jämföras med en dividuativ nominalfras, t.ex. *färskt smör*, *intressanta böcker*. Sådana nominalfraser kan användas om en mindre del av referenten (eller referenterna) lika väl som om en större del därav eller om helheten. Oavgränsade aktioner kan språkligt avgränsas kvantitativt (med tidsadverbial för varaktighet) precis som dividuativa substantivreferenter kan avgränsas med avseende på myckenhet.

§ 4. Bundna bestämningar som reflekterar eller anger avgränsad : oavgränsad aktionsart. Verbets aktionsart kan närmare modifieras eller preciseras av verbets bundna bestämningar.

1. Objekt

Vissa transitiva verb, företrädesvis verb som anger processer, uttrycker en aktion som hela tiden förbrukar eller byter ut objektsreferenterna, så att aktionens omfattning är direkt beroende av objektets kvantitet. Om objektet betecknar en obegränsad mängd kan också aktionen försiggå en obegränsad tid. Om objektet betecknar en begränsad mängd blir också aktionen begränsad till sin utsträckning i tiden. I det första fallet blir aktionsarten oavgränsad, i det andra fallet avgränsad.

Oavgränsad aktion	Avgränsad aktion
Vi drack kaffe (i flera timmar).	Vi drack kaffet (på fem minuter).
Maj skrev brev (i en timme).	Maj skrev ett brev (på en timme).
Sedan sjöng man sorgsna visor.	Sedan sjöng man nationalsången.

Denna fördelning är dock bara en tendens. Det finns också förbindelser av verb med indefinita dividuativa objekt som har avgränsad aktionsart. I följande exempel betecknar verbfrasen kaffedrickandet som en kulturellt avgränsad aktion, varvid kvantiteten på de referenter som ingår i aktionen blir irrelevant:

Vi drack kaffe på fem minuter.

Omvänt kan verbfraser med definit individuativt objekt tolkas som avseende en oavgränsad aktion:

Eva läste tidningen i tre timmar. ≈ … läste i tidningen …
Jag såg båten tydligt från altanen. ≈ … kunde se båten … [jfr § 20]

Vissa verbfraser kan ges antingen en avgränsad eller en oavgränsad tolkning, jfr § 3. T.ex. verbet *steka* kan fattas avgränsat som 'steka tills något är genomstekt' eller oavgränsat som 'utsätta för värme'. Med den senare tolkningen leder också objekt som anger en specifik mängd till oavgränsad aktionsart.

Mamma stekte köttbullarna i en halvtimme.

2. Objekt med objektspredikativ

Verb som vid intransitiv konstruktion ingår eller kan ingå i verbfraser med oavgränsad aktionsart kan bli huvudord i en verbfras med avgränsad aktionsart om de konstrueras transitivt med ett objekt och ett objektspredikativ, som tillsammans anger ett resultat. Objektet är ofta reflexivt. Se Obj. § 7: c, Predv § 38.

Oavgränsad aktion	Avgränsad aktion
Lotta arbetade.	Lotta arbetade sig sjuk.
Du har cyklat.	Du har cyklat dig svettig.
Holger gick på höger sida.	Han gick klackarna sneda.

3. Partikeladverbial

Ett partikeladverbial anger ofta mål eller resultat och gör därmed verbfrasen avgränsad. Om samma verb ingår i en verbfras utan komplement är aktionsarten i det fallet vanligen oavgränsad. Se Advl § 14–15.

Monika arbetade ˈut en plan. Jfr: Monika arbetade.
Bruno drack ˈupp mjölken.
Maria läste ˈut sin bok.
Vattnet rann ˈur flaskan.

Partikeladverbialet *till* kan markera att aktionen inträffar plötsligt och snabbt, vilket normalt anger att aktionen är enstaka och avgränsad:

Han slog ˈtill sin hund. Jfr: Han slog sin hund.

Men det finns också verbfraser med partikeladverbial som har oavgränsad aktionsart:

Han håller 'till nere vid ån.
Pelaren bär 'upp hela konstruktionen.
Soldaterna marscherade 'på.

4. Bundna adverbial

a) Vissa objektliknande adverbial kan ange oavgränsad aktionsart vid verb som i konstruktion med objekt har avgränsad aktionsart (se t.ex. Advl § 36: d, 44: a).

Oavgränsad aktion	Avgränsad aktion
Ann läste i en bok (i tre timmar).	Ann läste en bok (på tre timmar).
Kaninen åt {på/av} moroten.	Kaninen åt moroten.
Strindberg skrev på en roman.	Strindberg skrev en roman.

b) Adverbial för (uppnått) mål gör en annars oavgränsad aktion avgränsad (Advl § 50: a):[1]

Oskar rodde till hamninloppet (på en halvtimme).
Lavan flöt till Pompeji (på några timmar).
Ulla sprang sig in i världseliten.
Vi applåderade honom tillbaka på scenen.

Ett adverbial som anger rörelsens riktmärke gör däremot aktionsarten oavgränsad (Advl § 50: b): *Oskar rodde mot hamninloppet* (*i en halvtimme*). *Lavan flöt mot Pompeji* (*i flera timmar*).

c) Adverbial som anger följd (resultat) gör en annars oavgränsad aktion avgränsad (Advl § 56):[2]

Bo skrev färdigt (på en kvart).
Anna städade klart (på en halvtimme).
Hästen misshandlades till döds (på tjugo minuter).

d) Adverbial för mått gör en annars oavgränsad aktion avgränsad:[3]

Lena sprang en kilometer (på tre minuter).
Båten drev 500 meter (på två timmar).

[1] Ett adverbial som *ut ur stan* kan också fattas som ett måladverbial syftande på ett mål som ligger utanför utgångspunkten. Man kan säga att ett måladverbial vid många verb måste underförstås om det inte sätts ut explicit, då ett adverbial för utgångspunkt används. Det underförstådda måladverbialet ges ofta av situationen.

Här är Sten. Han har kört från stan på tio minuter. [dvs. till den plats där såväl talaren som Sten befinner sig]

[2] En aktions slutpunkt kan också anges med en *tills*-bisats. Denna gör i princip den yttre verbfrasens aktion avgränsad, men inget adverbial för tidsåtgång kan tilläggas eftersom bisatsen redan fungerar som durationsangivelse.

Dorrit läste tills hennes examen var klar.
Vi var för få tills du kom.

[3] Ett adverbial för varaktighet innebär också en kvantitativ begränsning av aktionen och gör aktionsarten hos den yttre verbfrasen avgränsad. Jfr § 5 not 2.

§ 5. Fria adverbial som reflekterar eller anger avgränsad : oavgränsad aktionsart. Olika adverbial som anger duration eller tidfästning kan avspegla eller precisera satsens aktionsart.

a) Adverbial som anger tidsåtgång och varaktighet

Avgränsade aktioners tidslängd kan ofta beskrivas med hjälp av adverbial för tidsåtgång bildade med prepositionen *på* (Advl § 105),[1] medan oavgränsade aktioners längd kan beskrivas med adverbial för varaktighet, ofta bildade med prepositionen *i* (Advl § 104).[2]

Oavgränsad aktion	Avgränsad aktion
Bo mixtrade länge med bilen.	Bo lagade bilen på en kvart.
Gun sprang runt i fem minuter.	Gun sprang till sjön på fem minuter.
Tor var nikotinist (i) tjugo år.	Tor blev nikotinist på två veckor.

Således kan de flesta verbfraser som uttrycker oavgränsad aktion kombineras med adverbial för varaktighet men inte för tidsåtgång:

Var Skåne danskt {i flera hundra år/*på flera hundra år}?
Hyresgästerna i Förvaltarens hus på Esplanaden i Sundbyberg har i flera år kämpat mot en ”lyxsanering”. (S)
Vi åker i tjugo minuter genom dessa villakvarter […] (R)

Verbfraser som anger avgränsad process kan så gott som alltid kombineras med adverbial för tidsåtgång men inte med adverbial för varaktighet:

Hönan värpte fem ägg {på en vecka/*i en vecka}.
[…] pengarna skulle tiodubblas på tio år. (R)
Storföretag som Electrolux, Atlas Copco, Sandvik och Asea har på tio år halverat lagrets storlek i relation till försäljningen […] (S)

De verbfraser som uttrycker punkthändelse kan ibland kombineras med adverbial för tidsåtgång. Adverbialet behöver då inte mäta själva aktionens faktiska tidslängd utan anger i stället den tid som det tar från det att aktionen är planerad eller initierad av yttre faktorer till det att själva aktionen äger rum. Adverbialet är då synonymt med ett adverbial bildat med *efter*.

Bilen startade på fem minuter. [Dvs. det tog fem minuter från beslutet om en start till dess att bilen startade.]
Klättrarna nådde bergets topp på fyra veckor. [Dvs. det tog fyra veckor för klättrarna att ta sig upp på bergets topp.]

Verbfraser som normalt anger att aktionen är en punkthändelse kan endast undantagsvis kombineras med adverbial för varaktighet och då för att ange varaktigheten hos det tillstånd som blir resultatet av aktionen (jfr § 18):

ABB provanställde min bror i ett halvår. [Dvs. provanställningen varar i ett halvår. Också: … på ett halvår, jfr not 1.]
Kan vi inte öppna fönstret (i) ett par minuter?

Skillnaden mellan aktioner som kan kombineras med adverbial för tidsåtgång respektive varaktighet är en av de mest grundläggande i aktionsartssystemet. Det finns dock verbfraser som kan kombineras med båda sorternas adverbial. Sådana verbfraser kan uttrycka både avgränsad och oavgränsad aktionsart och adverbialet anger i sådana fall vilken aktionsart som är den avsedda.[3]

Jenny {vattnade blommorna/åt/badade/borstade tänderna} {i tjugo minuter/på tjugo minuter}.

Oavgränsade aktioners varaktighet specificeras också med varaktighetsadverbial som anger den främre eller bortre gränsen för en tidrymd (Advl § 100):

Vi arbetade {t.o.m. torsdag/till kl. 6/tills det började regna}.
Hon har bott i Växjö {fr.o.m. 1949/alltsedan kriget/ända sedan hon blev färdig lärare}.

I likhet med ett adverbial för varaktighet anger den temporala subjunktionen *medan* att den egna satsens aktion är oavgränsad:

Hon gifte sig medan hon bodde i Växjö.

b) Adverbial som anger fortsättning

Vissa fokuserande tidsadverbial som anger fortsättning (t.ex. *fortfarande*, *ännu*, *inte … längre*, jfr Advl § 108–110) kan bara specificera oavgränsade aktioner. Detta sammanhänger med att dessa adverbial förnekar att en aktion upphör, varför de bara kan användas ihop med aktioner som naturligen kan upphöra vid en godtycklig tidpunkt, dvs. tillsammans med oavgränsade aktioner.

Stralsund var fortfarande svenskt.
[…] teatern duger inte längre för det mångsidiga behovet i kommunen. (S)

Verbfraser som uttrycker avgränsad process eller punkthändelse kan inte kombineras med led som anger fortsättning:

*En kvart senare drack Bruno fortfarande upp mjölken.
*Anna fick inte längre mässlingen.

Om satsen anger en generisk eller iterativ aktion kan dock verbfraser som annars uttrycker avgränsad aktion samförekomma med adverbial som anger fortsättning (jfr § 20–21):

Markus läste inte längre hela tidningen. [generisk oavgränsad]
Jfr: Markus läste hela tidningen. [avgränsad process]

Kryddburkarna ramlade fortfarande ner från hyllan om man stängde dörren lite för häftigt. [iterativ oavgränsad]
Jfr: Kryddburkarna ramlade ner från hyllan. [avgränsad punkthändelse]

Om en verbfras som kan uttrycka både avgränsad och oavgränsad aktionsart specificeras av ett adverbial eller hjälpverb som anger fortsättning måste verbfrasen tolkas som oavgränsad (jfr § 6):

Redaktionen bearbetade manuset. [avgränsad eller oavgränsad]
Redaktionen bearbetade manuset ännu. [oavgränsad]

c) Adverbial som anger tidfästning

Adverbial som anger en enskild punkt på tidslinjen, t.ex. klockslagsbeteckningar (Advl § 94: 7b), kan användas dels för att ange exakt när en punkthändelse inträffar, dels för att ange att en oavgränsad aktion pågår vid en viss tidpunkt:

Klockan tio gav han upp. (R)
Klockan tio var hon i alla fall hemma.

Ibland kan ett tidfästningsadverbial som anger en enskild tidpunkt ange början av den tid när en annars oavgränsad aktion manifesteras och på så sätt föranleda att verbfrasens aktion i stället tolkas ingressivt (dvs. som en punkthändelse, jfr § 22):

Kajsa var hemma (precis) klockan fem i fyra. ['kom hem']

Verbfraser som anger en avgränsad process specificeras med tidfästningsadverbial inom vars referenstid hela den avgränsade processen ryms:

I går kväll läste jag en utmärkt fransk deckare.

Normalt kan däremot inte en verbfras som anger avgränsad process specificeras med ett tidfästningsadverbial som anger en enskild tidpunkt. Verbfrasen måste i så fall antingen avse aktionen betraktad som en oavgränsad process eller som en punkthändelse. I så fall kan tidfästningsadverbialet ange den durativa aktionen som oavgränsad och beskriva den som rådande eller pågående vid en viss tidpunkt:

Pella tömde brunnen klockan tre när vi kom. [Talaren anger vad subjektsreferenten är sysselsatt med vid ett visst klockslag, dvs. tömmandet betraktas närmast som en oavgränsad process.]
Jfr: Pella tömde brunnen (på fyra timmar). [avgränsad process]

Alternativt kan tidfästningsadverbialet visa att talaren inte fäster något avseende vid aktionens faktiska tidsutsträckning utan uppfattar den som punktuell:

Karin duschade av sig dammet klockan halv fem. [punkthändelse (eller tolkning som oavgränsad process)]
Jfr: Karin duschade av sig dammet (på en kvart). [avgränsad process]

Ytterligare en möjlighet är att tidsangivelsen betraktas som ungefärlig och omfattande en längre tidrymd inom vilken hela den avgränsade processen infaller:

Karin duschade av sig dammet klockan halv fem. [Tidsadverbialet tolkas som avseende en tid runt halv fem, en tid inom vilken den avgränsade processen hinner ske.]

En fjärde möjlighet vid vissa verb och verbförbindelser är att betrakta startmomentet som viktigast i processen (jämför ovan vid verb med vanligen oavgränsad aktionsart). Tidfästningsadverbialet kan då ange det ögonblick när den avgränsade processen påbörjas.

Ove flög till Umeå klockan kvart över fem. ['avreste med flyg']

Slutligen kan vid vissa verb eller verbförbindelser slutmomentet i den avgränsade processen uppfattas som det viktigaste. Tidfästningsadverbialet kan då ange det ögonblick då den avgränsade processen fullbordas.

Pella kom klockan fyra. [*Komma* betonar själva ankomsten, dvs. en punkthändelse.] Jfr: Jag såg henne när hon kom cyklande i parken.

Pella skrev färdigt brevet klockan fyra. [*Skriva färdigt* uppfattas som angivande den punkthändelse med vilken processen avslutas.]

[1] Om adverbial för tidsåtgång i negerad eller därmed besläktad kontext, se Advl § 105: b, Satsadvl § 79: *På två timmar satte hon sig* {*inte ner/bara en gång*}. *Hon var den första som kom hit på två år.*

Om adverbial som anger duration med *på* för att ange en på förhand bestämd eller avtalad tidrymd se Advl § 106: *Helen reste till Kina på två år. Drängen var anställd på fyra månader.*

[2] Ett adverbial för varaktighet gör i princip aktionsarten avgränsad:

Linda läste franska i tre år.

Man kan säga att adverbialet *i tre år* bestämmer en inre verbfras (*läste franska*) som har oavgränsad aktionsart, samtidigt som den yttre verbfrasen (*läste franska i tre år*) har avgränsad aktionsart.

[3] Också verbfraser som prototypiskt är oavgränsade kan tolkas som avgränsade genom tillägg av ett adverbial bildat med *på*:

Patricia sprang på två timmar. [Avgränsad process, den sträcka som tillryggaläggs på två timmar är underförstådd.]

§ 6. Överordnat eller pseudosamordnat verb och distinktionen avgränsad : oavgränsad aktionsart. Vissa verb eller verbförbindelser kan bara överordnas eller pseudosamordnas med verbfraser som anger oavgränsad aktionsart, andra bara med verbfraser som anger avgränsad aktionsart. Några exempel:

a) Verb som anger fortsättning (jfr Vb § 9: a) kan bara överordnas verbfraser vars aktion kan uppfattas som oavgränsad:

Roland fortsatte att simma.

När sedan räntan fortsatte att stiga blev situationen kritisk. (S)

*Karsten fortsatte att växa tio centimeter.

b) Verbförbindelsen *hålla på* (när den har progressiv betydelse, Vb § 9: c) överordnas vanligen en verbfras som anger en oavgränsad dynamisk aktion:

En ny rutin håller på att etableras.

[…] jag håller på att lära dom gilla min musik. (S)

[…] det kinesiska praktfatet som Puzant Kurkdjian just håller på att laga. (S)
Han hade också rest sig och höll på att dra i en klocksträng. (R)
Hon höll på att laga kvällsmat i köket när de kom. (R)

*Boken håller på att ligga på bordet.
*Chefen håller på (med) att avgå.

Det progressiva *hålla på* kan ibland även överordnas en verbfras som betecknar avgränsad process. Då fokuseras den del av aktionen som föregår resultatet.

Pella höll på (med) att tömma brunnen när vi kom.

Många språkbrukare föredrar konstruktion med pseudosamordning när *hålla på* har progressiv betydelse, jfr nedan (e).[1]

c) Verbförbindelsen *hålla på* (när den har tendentiell betydelse, Vb § 9: e) anger att en punkthändelse är nära att äga rum men faktiskt inte inträffar:[2]

Jag höll på att svimma av förskräckelse […] (R)
Han höll på att springa sin väg av skam. (R)
Robert höll på att nysa.

Det tendentiella *hålla på* kan också överordnas en verbfras som anger en avgränsad process och anger då att aktionen pågår och är nära att fullbordas. I preteritum anger hjälpverbet alltså att aktionen bara nästan, men inte helt, når sin naturliga gräns (jfr § 8: 2).

Jag skulle rita en cirkel, men jag höll på att rita en ellips.
Hela huset höll på att brinna upp.
Bertil höll på att vattna ihjäl mina blommor.
Allt slammet håller på att rinna ut i bäcken. Vi måste göra något!
Mona höll på att berätta för mycket om hemligheten.

d) Verben *börja*, *sluta* och deras synonymer har själva avgränsad betydelse men överordnas normalt verbfraser som anger oavgränsad aktion, särskilt oavgränsade processer och generiska aktioner:

Det började regna.
Han slutade arbeta i 60-årsåldern.
Hon började gå på kafé.

e) Verb som utgör förstaledet i en pseudosamordning kan vara av olika slag. Vissa har själva oavgränsad aktionsart och kombineras vanligen med verb som anger oavgränsad process varvid hela konstruktionen anger oavgränsad aktionsart. Hit hör *sitta*, *stå*, *ligga*, *vara*, *hålla på*.

Han sitter och virkar.
Den ligger och ryker på trottoaren.

De nämnda verben kan också överordnas verbfraser som anger avgränsade processer. Då fokuseras den del av aktionen som föregår slutpunkten, dvs. konstruktionen anger att den underordnade verbfrasens aktion pågår och är oavslutad vid en viss tidpunkt.

Han är och får sina tänder undersökta.
Under tiden satt Johan och åt upp all maten.

Andra verb i pseudosamordning kan ange ingressiv avgränsad aktion:

Han gick och köpte cigaretter.
Katten kom och satt en stund hos mig.
Jag tog och skrev lite på min bok.

Se vidare Samordn. § 17–22.

[1] I vissa språkvarieteter eller hos vissa språkbrukare finns det en uppdelning mellan de olika varianterna av *hålla på* så att hjälpverbet *hålla på att* alltid har den tendentiella betydelsen, medan pseudosamordning med *hålla på och* alltid har den kontinuativa progressiva betydelsen. En annan tendens är att vissa språkbrukare helst använder det progressiva *hålla på* i pseudosamordning när subjektet är animat och aktionen agentiv.

Palle håller på och jobbar.
Nicke höll på och målade.

Vid icke-agentiva aktioner och inanimata subjekt tycks hjälpverbet med progressiv betydelse vara vanligare än pseudosamordning:

Kalhyggena höll på att breda ut sig under hela 70-talet.
?Kalhyggena höll på och bredde ut sig under hela 70-talet.

Klimatet håller på att bli varmare.
?Klimatet håller på och blir varmare.

I supinum är pseudosamordning mindre vanlig:

Han har hållit på att springa hela morgonen.
?Han har hållit på och sprungit hela morgonen.

Hjälpverbet *hålla på* i sin progressiva betydelse kan i satser med agentivt subjekt vara utökat med prepositionen *med*, t.ex. *Karina håller på med att läsa tidningen*. **Vattnet håller på med att rinna*.

[2] Om en verbfras vars aktion ligger på gränsen mellan avgränsad process och punkthändelse underordnas *hålla på* kan det vara omöjligt att avgöra om *hålla på* har sin tendentiella eller progressiva betydelse:

Patienten höll på att dö. ['var nära att dö' eller 'var döende']
Mannen höll på att sätta sig ner.

Det tendentiella *hålla på* kan dessutom överordnas en verbfras vars aktion normalt uppfattas som durativ, ifall verbfrasen kan få en ingressiv tolkning:

Arne höll på att gråta av lättnad när han fick beskedet.

Om *hålla på* överordnas en verbfras som kan uttrycka icke-resultativ punkthändelse eller oavgränsad process kan hjälpverbet ofta tolkas antingen progressivt eller tendentiellt:

Pelle håller på att hosta. ['Pelle hostar upprepade gånger' (progressiv tolkning av *hålla på* och iterativ/oavgränsad tolkning av *hosta*) eller 'Pelle är nära att hosta' (tendentiell tolkning av *hålla på* och ingressiv/avgränsad tolkning av *hosta*).]

§ 7. Subjektet och distinktionen avgränsad : oavgränsad aktionsart. I satser där subjektet anger något som förbrukas eller uppstår i aktionen kan valet av subjekt påverka satsens aktionsart: en kvantitativt obegränsad subjektsreferent gör satsens aktion oavgränsad, medan en kvantitativt begränsad referent gör satsens aktion avgränsad. Subjektet är i satser som dessa vanligen icke-agentivt.

Olja rann ut i havet (i flera timmar). [oavgränsad]
Det rann ut olja i havet (i flera timmar). [oavgränsad]
All oljan rann ut i havet. [avgränsad]

Nya gäster anlände i flera timmar. [oavgränsad]
Det anlände nya gäster i flera timmar. [oavgränsad]
Alla de nya gästerna anlände {på/inom} en timme. [avgränsad]

En kvantitativt avgränsad subjektsreferent behöver emellertid inte förbrukas i sin helhet av aktionen:

Oljan från tankern rann ut i havet i tre timmar (innan man lyckades stoppa läckaget). [oavgränsad]

Att ett adverbial för varaktighet används här innebär att all olja inte rann ut och att satsens aktion (om man bortser från varaktighetsadverbialet) alltså är oavgränsad.

§ 8. Tempus och aktionsart. Aktionsart samverkar med tempus på flera olika sätt.

1. Aktionsarten påverkar betydelsen av presens

En sats i presens med en verbfras som uttrycker oavgränsad aktion innebär normalt att aktionen är samtidig med talögonblicket (om inte aktionen anges som framtida med ett tidfästningsadverbial):

Agneta sitter i köket.
Undulaterna är sjuka.
Diskmaskinen läcker.
Malin arbetar i källaren.

Annorlunda förhåller det sig med satser i presens vilkas verbfraser uttrycker avgränsad aktion. Här är nutidsbetydelsen inte vanligast. I stället förekommer en rad olika tolkningsmöjligheter.

a) Satsen är en utsaga om framtiden:

Palle åker till Paris.
Lotta tar studenten.
Berit får kandelabrarna.
Långbane-SM avgörs i år på tre dagar mot fem tidigare. (S)

Detta gäller framför allt för de resultativa punkthändelserna och för de avgränsade processer som inte också kan tolkas som oavgränsade. Om satsen innehåller en verbfras som kan uttrycka både avgränsad och oavgränsad aktion och verbet står i presens kan aktionsarten antingen uppfattas som oavgränsad, varvid tidsreferensen blir nutida, eller som avgränsad med framtida tidsreferens:

Kassören läser Brott och straff. ['håller på att läsa' eller eventuellt 'ska läsa']
Farmor klär julgranen. ['håller på att klä' eller eventuellt 'ska klä']

Om verbfrasen entydigt uttrycker avgränsad process kan satsen beteckna processen som igångsatt och pågående, medan slutet på processen ligger i framtiden. Annars tolkas hela aktionen som framtida.

Min syster vill vara ostörd. Hon läser ut Brott och straff.
Här är ett förfärligt väder. Vägen snöar igen.
Medan vi gör godis, klär farmor färdigt julgranen.

b) Satsens aktion avses som iterativ (och därmed som oavgränsad, § 21), varvid tidsreferensen blir nutida:

Hjalmar slår med dörren. [dvs. flera gånger]
Karl fotograferar utomhus.

c) Satsens aktion avses som generisk (och därmed som oavgränsad, § 20), varvid tidsreferensen blir nutida:

Petter slår sin hund. ['har för vana att slå sin hund']
Karina sköljer håret i kamomillvatten. ['brukar skölja håret …']
Karl fotograferar (numera).
Klockan 12 minuter i fyra på eftermiddagarna går arbetarna hem. Och 12 minuter över fyra slutar tjänstemännen på Asea Drive i Enköping sin arbetsdag. (S)

d) Satsens presens avses som historiskt (jfr Tempus § 10):

Läktaren viker sig och hundratals människor faller huller om buller.
Urban tänker sig för och sedan säger han ett bestämt nej.

Även satser med verbfraser som uttrycker oavgränsad aktionsart kan användas enligt (a)–(d) om sammanhanget ger tillräcklig ledtråd för tidsreferensen.

e) Satser i presens kan ange en avgränsad aktion (särskilt en punkthändelse) precis samtidigt som den inträffar, men sådana yttranden kräver oftast den speciella kontexten att talaren och lyssnaren inte uppfattar samma sak samtidigt:

Kenyanen passerar mållinjen.
Pucken går i mål.
Nu tappar jag taget.

Annars är det vanligt att använda perfekt för resultativa punkthändelser som just har inträffat:

Jag har hittat nyckeln. [normalt om precis inträffad aktion]
Jfr: Jag hittar nyckeln. [normalt om framtida aktion]

2. Aktionsarten påverkar betydelsen av preteritum

En sats i preteritum med avgränsad aktionsart anger (om den utgör ett påstående) att aktionen faktiskt har nått sin naturliga gräns före talögonblicket och således inte pågår längre:

Martin åt upp läckerheterna. Jfr: *Martin åt upp läckerheterna {men han blev avbruten/och han håller på med det fortfarande}.

En sats i preteritum med oavgränsad aktionsart kan däremot beskriva en aktion som pågår också i talögonblicket, fastän satsen inte direkt yttrar sig därom:

Martin åt av läckerheterna {men han blev avbruten/och han håller på med det forfarande}.

Också när satsens aktionsart är oavgränsad har dock den betecknade aktionen vanligen avslutats före talögonblicket. Dels är det i många sammanhang naturligast att välja presens om aktionen pågår i talögonblicket, dvs. talaren måste ha ett skäl för att inte omnämna den del av aktionen som faktiskt överlappar med talögonblicket. Dels har många processer begränsad varaktighet (man sover, badar, äter, springer t.ex. inte hur länge som helst), dvs. det är pragmatiskt orimligt att en aktion som är samtidig med en tid i det förflutna fortfarande pågår. Valet av preteritum tyder alltså oftast på att aktionen har upphört.

3. Tempus påverkar aktionsartsbetydelsen

Om en viss verbfras kan användas med antingen avgränsad eller oavgränsad betydelse, finns det en tendens att ge verbfrasen oavgränsad betydelse i presens oftare än i preteritum.

a) Vissa icke-processuella verb och verbförbindelser kan bara beteckna oavgränsade aktioner (tillstånd) i presens, medan de betecknar antingen tillstånd eller avgränsade aktioner (punkthändelser) i preteritum:

Karla förstår att hon hade fel. [endast 'har insikt om']
Karla förstod att hon hade fel. [antingen 'hade insikt om' eller 'kom till insikt om']

b) Processuella verb och verbförbindelser som är vaga med avseende på distinktionen avgränsad : oavgränsad (jfr § 3) tenderar att beteckna oavgränsad aktion oftare i presens än i preteritum:

Målarfärgen torkar. [ofta ≈ blir torrare, dvs. oavgränsat]
Målarfärgen torkade. [ofta ≈ blev torr, dvs. avgränsat]
Karin tvättar håret. [ofta ≈ är i färd med att tvätta håret, dvs. oavgränsat]
Karin tvättade håret. [ofta ≈ tvättade håret rent, dvs. avgränsat]

Tendensen till oavgränsad aktionsart i presens kan ha ett samband med att talaren föredrar att uttala sig enbart om en aktion som är samtidig med talögonblicket framför att samtidigt också göra en utsaga om framtiden (jfr (1) ovan).

Tendensen till avgränsad aktionsart i preteritum kan ha ett samband med att aktioner betecknade med preteritum vanligen är slut i talögonblicket (jfr (2) ovan) och dessutom ofta har nått en naturlig gräns. Om aktionen har upphört utan att ha nått en naturlig gräns måste talaren ofta välja entydig markering av oavgränsad aktionsart.

Karin {höll på med att tvätta/?tvättade} håret men blev avbruten.

En sådan markering kan undvaras om det av kontexten framgår att den tematiska tiden är för kort för att innefatta aktionens (naturliga eller onaturliga) upphörande:

Karin tvättade håret när jag ringde. [snarast ≈ var i färd med att tvätta håret]

Men också i sådana fall väljer talaren mycket ofta (antagligen oftare än i presens) att lexikalt, t.ex. med pseudosamordning, markera den förflutna aktionen som oavgränsad:

När jag ringde höll Karin på och tvättade håret.

§ 9. Distinktionen processuell : icke-processuell aktionsart. En processuell aktion har en intern tidsstruktur som är inhomogen, dvs. predikationsbasen genomgår under aktionens lopp flera olika tillstånd från det ena ögonblicket till det andra. En icke-processuell aktion uppfattas antingen som varaktigt homogen eller som bestående av ett enda punktuellt moment. Om en sats eller verbfras uttrycker en processuell eller en icke-processuell aktion beror framför allt på verbets lexikala betydelse.[1]

1. Den processuella aktionen uppfattas lätt som bestående av en sekvens av likartade eller olikartade delmoment som följer varandra i tid, t.ex. *Barnen sprang. Pappa bakade ett bröd*. Om sådana aktioner säger man i allmänspråket att de ”pågår” eller ”håller på”. Under aktionen fogas hela tiden nya delmoment till de gamla, och det beskrivna skeendet befinner sig från det ena ögonblicket till det andra i olika stadier. De olika delmomenten skulle ibland kunna beskrivas var för sig som egna enskilda aktioner. De processuella aktionerna kan ofta specificeras av sättsadverbial som beskriver med vilken hastighet en förändring äger rum (t.ex. *långsamt*, *gradvis*, *steg för steg*).

Temperaturen steg långsamt. [Aktionen är en process eftersom tillståndet är olika från det ena ögonblicket till det andra.]
Fredrik simmade (till bryggan).
Vattnet avdunstar under natten.
I tre dagar skall de diskutera miljöproblemen i anknytning till främst de nordiska uhjälpsprogrammen […] (S)

[…] folkmassan som på några minuter hunnit växa ut till ett 150-tal personer […] (S)
Fernandez spionerade på Letelier under några dagar i Washington […] (S)

Den typiska processuella aktionen utgörs av en serie likadana delmoment som upprepas så länge aktionen varar. Aktionen som uttrycks i satsen *Fredrik sprang* kan brytas ner till en ihållande upprepning av en enda typ av delmoment, det ena steget efter det andra.

Bollen rullade (ner i hålet).
Skivan roterade sakta.
Karl crawlade.

Aktionen som uttrycks i satsen *Pappa bakade ett bröd* är också processuell, men här är aktionen en sammanfattning av en serie sinsemellan olika på varandra följande delmoment: blandandet av ingredienser, knådandet av deg, utbakandet till en limpa etc.:

Picasso målade en tavla.
Bröllopsgästerna avnjöt middagen.

Iterativa aktioner är processuella när de består av upprepningar av en enstaka avgränsad aktion (jfr iterativ aktion § 21):

Kassören harklade sig varje minut.
Marsvinen insjuknade ett efter ett.

Processuella aktioner är alltid dynamiska och durativa, dvs. de omfattar en förändring av något slag samt har tidsutsträckning, se § 10–11.

2. Den icke-processuella aktionen uppfattas som homogen, dvs. som en aktion där inte predikationsbasen genomlöper en rad olika tillstånd under aktionen. Icke-processuella aktioner är av två slag, statiska aktioner (tillstånd; § 10, 15), t.ex. *Karl beundrade sin chef*, och punkthändelser (§ 11, 18), t.ex. *Per somnade*.

a) Tillstånden är icke-processuella och oavgränsade. De uttrycker homogena, durativa (§ 11), icke-agentiva aktioner som inte medför att predikationsbasen förändras (icke-dynamiska, § 10).

Boken ligger på bordet.
Katten tycker om tonfisk.
I flera år har det varit ganska tyst om Röllingbyleden. (S)
Snötäcke förekom under 31 dagar […] (S)
Men mormor […] såg ogillande ut […] (S)

Ibland kan en sats som uttrycker tillstånd sägas implicera andra aktioner, men dessa aktualiseras inte av själva satsen:

Åke bodde i Malmö. [Att bo innebär t.ex. att man har sina ägodelar på en viss plats, att man regelbundet sover och äter på en viss plats etc., men dessa möjliga aktioner aktualiseras inte av verbet *bo*.]

Karl beundrade sin chef. [Att beundra kan innebära olika tillstånd och handlingar, men satsen beskriver inte dessa och väcker inga föreställningar om sådana delmoment i aktionen.]

Också generiska aktioner (§ 20) är tillstånd. De förutsätter visserligen att den benämnda aktionen manifesterar sig vid olika tillfällen, men aktionen anger vanan, benägenheten etc. som sådan.

Arne rökte pipa i unga år.

b) Punkthändelserna är icke-processuella och avgränsade. Punkthändelsen uppfattas som bestående av ett enda momentant skeende, som visserligen kan leda till att predikationsbasen förändras från ett förtillstånd till ett eftertillstånd (dynamisk aktion, § 10) men som inte uppfattas så att predikationsbasen därvid passerar några mellantillstånd.[2]

Förhandlingarna bröt samman.
Kajsa har stigit upp.
Evert hostade (till).
Halv elva på kvällen säger disk-jockeyn Misja på diskoteket Vid fontänen godnatt. (S)
Första start vid kvällens tävlingar går kl 18.30. (S)
Någon ny VD utsågs inte. (S)

Distinktionen processuell : icke-processuell är ofta vag. Det är inte sällan oklart om en aktion skall uppfattas som bestående av flera olika delmoment eller av bara ett moment. Det kan också vara otydligt om det som karakteriserar aktionen är att den utgörs av olika delmoment eller om aktionen bara implicerar andra tillstånd eller förlopp, t.ex. som möjliga konsekvenser.

[1] Verb som är inherent avgränsade eller oavgränsade kan vara vaga med avseende på processualitet (Vb § 2). Detta gäller t.ex. vissa verb som typiskt uttrycker avgränsad aktion (t.ex. *glömma, hämta, knäcka, köpa, ta, välja*). I satsen kan dock andra led göra att aktionsarten mera entydigt visar om aktionen skall uppfattas som en avgränsad process eller en punkthändelse.

Anders valde ut en laxrosa tulpan. [avgränsad process eller punkthändelse]
Anders valde långsamt och omsorgsfullt ut en laxrosa tulpan. [snarast avgränsad process]
Anders valde omedelbart ut en laxrosa tulpan. [snarast punkthändelse]

För vissa verb som typiskt uttrycker oavgränsad aktion, t.ex. *bekymra sig, meditera, sova, vila*, är distinktionen process : tillstånd ofta upphävd.

[2] Objektets kvantitet kan också ibland avgöra om en aktion skall uppfattas som en punkthändelse eller som en avgränsad process. Vid vissa verb måste ett objekt som refererar till ental uttrycka punkthändelse, medan ett objekt som refererar till flertal kan uttrycka punkthändelse eller avgränsad process beroende på om referenterna ingår samtidigt i aktionen (kollektiv tolkning) eller efter varandra (distributiv tolkning):

Mona öppnade fönstret. [punkthändelse]
Mona öppnade fönstren. [punkthändelse eller avgränsad process]

§ 10. Distinktionen dynamisk : statisk (icke-dynamisk) aktionsart. Att en aktion är dynamisk innebär att den omfattar en förändring av något slag och anger att något ”händer” till skillnad från att något bara ”råder” eller ”är för handen”. Processer och punkthändelser är alla dynamiska. Endast tillstånden är statiska, dvs. icke-dynamiska.

Tobias var glad. [statisk]
Tobias blev glad. [dynamisk]

Anders sitter på gräset. [statisk]
Anders springer på gräset. [dynamisk]

Anna kände Karin. [statisk]
Anna kände igen Karin. [dynamisk]

En sats som uttrycker dynamisk aktion kan vanligen utgöra ett naturligt svar på frågan *Vad händer?* medan en sats som uttrycker en statisk aktion knappast kan det:

– Vad hände? – {Männen argumenterade för sin sak. / Barnen badade. / Befolkningen ökade. / Eva-Lotta gick till affären. / Flygplanet havererade. / Pelle nös.}

– Vad hände? – {?Männen trodde på sin sak. / ?Kaninen hade långa öron. / ?Han hette Pelle.}

En sats med dynamisk aktionsart kan vara antingen agentiv eller icke-agentiv. En sats med statisk aktionsart är däremot alltid icke-agentiv.

Anders öste vatten över fisken. [agentiv process]
Emil växte långsamt. [icke-agentiv process]

Anders kastade boken. [agentiv punkthändelse]
Emil tappade boken. [icke-agentiv punkthändelse]

Peter var full av entusiasm. [icke-agentivt tillstånd]
Peter hatade musslor. [icke-agentivt tillstånd]

§ 11. Distinktionen durativ : punktuell (icke-durativ) aktionsart. Att en aktion är durativ innebär att den har tidsutsträckning eller varaktighet. Processuella aktioner (§ 9) är definitionsmässigt durativa, eftersom de innefattar delmoment som följer efter varandra i tid. Också tillstånd är durativa.

Vattnet strilade (i tjugo minuter).
Vera stickade en vante (på tjugo minuter).
Näktergalen drillade (hela natten).

Agneta var sjuk (igår). Agneta var sjuklig (som barn).
Karl har bilen (idag). Karl har bil (numera).

Punkthändelserna är däremot punktuella (icke-durativa), eftersom de saknar relevant utsträckning i tid. De uppfattas som bestående av ett enda moment och ut-

spelas på ett ögonblick. Referentiellt har naturligtvis också punkthändelser en viss utsträckning i tid och de kan analyseras som bestående av olika faser, men detta negligeras av språkbrukarna.

Lotta släppte taget.
Delegaten anlände till Stockholm.
Blixten slog ner i granen.
Bordet skakade till.

Skillnaderna mellan punktuella och durativa aktioner avspeglas främst i verbfrasernas kombinerbarhet med olika tidsadverbial. Gränsen mellan punktuell och durativ är dock vag.

§ 12. Distinktionen resultativ : icke-resultativ aktionsart. Att en aktion är resultativ innebär att den åstadkommer ett annat tillstånd än det som rådde innan aktionen igångsattes. Aktionen kan leda till att ett slutresultat uppnås eller till att ständigt nya tillstånd uppnås (kumulativ förändring), t.ex. *Hon arbetade ihop en miljon*. *Kassören somnade*. *Temperaturen stiger*. En icke-resultativ aktion innebär att utgångstillståndet återkommer eller inte upphävs, t.ex. *Temperaturen varierade*. *Kaninen nös*. *Kassören sover*. Resultativa aktioner kan vara agentiva eller icke-agentiva, medan icke-resultativa aktioner vanligen är icke-agentiva.

1. Tillstånden är alltid icke-resultativa:

Domänverket äger skogen.
Den här marmeladen liknar sylt.

2. De avgränsade processerna är alltid resultativa. De leder – när de fullföljs – till ett (bestående) slutresultat.

Tore bakade hundra struvor.
Skatorna åt upp äpplena.
Tältet blev blött.

3. De oavgränsade processerna (jfr § 16) kan vara antingen icke-resultativa eller resultativa.

a) De flesta oavgränsade processer är icke-resultativa, dvs. de leder inte till någon bestående eller kumulatativ förändring:

Lärkan drillade.
Bordet skakade.
Barnet yrade.

b) Oavgränsade processer är resultativa när de innebär en gradvis förändring, dvs. leder till ett ackumulerande resultat:

Temperaturen steg.
Barnen växer.

Läkaren sprang (åt hamnen till).
Tältet blev allt blötare.

4. Punkthändelserna kan vara antingen resultativa eller icke-resultativa (jfr § 18).

a) Resultativa punkthändelser innebär en övergång från ett tillstånd till ett annat:

Pappan släckte lampan.
Tavlan föll ner från väggen.

b) Icke-resultativa punkthändelser innebär att utgångstillståndet återkommer efter aktionen:

Babyn nös.
Duken fladdrade till.
Det knäppte till i TV:n.

Egenskapen resultativitet är representerad i aktionsartssystemet på ett sätt som sammanfattas i Schema 2.

Aktionsarter					
Oavgränsade			Avgränsade		
Icke-processuella	Processuella			Icke-processuella	
Tillstånd	Oavgränsad process		Avgränsad process	Punkthändelse	
Icke-res.	Icke-res.	Res.	Res.	Res.	Icke-res.
sitta, veta	darra, porla	öka, gå	gå till byn	avgå, inse	hosta, nysa

SCHEMA 2. Sambandet mellan resultativitet och aktionsart. I schemat förekommande förkortningar: icke-res. = icke-resultativ, res. = resultativ.

§ 13. Perfektparticip och distinktionen resultativ : icke-resultativ aktionsart. Perfektparticipens betydelse och förekomst sammmanhänger med aktionsart på två sätt. Dels avgör verbets aktionsart vilken tidsreferens en perfektparticipform har, dels inverkar aktionsarten på verbens förmåga att överhuvudtaget ingå som avledningsstam i ett perfektparticip. Perfektparticipet betecknar alltid ett tillstånd (§ 10, 15; Pcp § 5).

1. Particip av transitiva verb

a) Verbet anger statisk aktion (tillstånd)

När participet är avlett av ett transitivt verb som uttrycker tillstånd refererar det till samma tillstånd som verbet, och participet har samma tidsreferens som verbet skulle ha haft:

Eva är beundrad av alla. Jfr: Alla beundrar Eva.
Generalen var fruktad av många. Jfr: Många fruktade generalen.
Svenskt bordsmargarin är uppskattat i många länder.
Lisbet är omtyckt av sina elever.

b) Verbet anger resultativ aktion

När perfektparticipet är avlett av ett transitivt och resultativt verb refererar det till det tillstånd som är resultatet av verbets aktion. Participet får därför en annan tidsreferens än verbet genom att själva verbaktionen har inträffat före participets aktion. (Den aktion som uttrycks av det resultativa verb som participet är avlett av kan alltså vara avgränsad, medan participet i sig uttrycker en oavgränsad aktion.) *Vara* + perfektparticip bildade av resultativt verb motsvarar därför ungefär perfektuellt tempus av verbet (dvs. *ha* + supinum).

Bilen är tillverkad [≈ har tillverkats] i Tyskland.
Talgbollen var uppäten [≈ hade ätits upp].
Brevet var skrivet [≈ hade skrivits] för hand.
Hela talldungen är avverkad [≈ har avverkats].
De avkapade grenarna låg på marken. [≈ Grenarna som hade kapats av …]

2. Particip av intransitiva verb

Möjligheten att över huvud taget avleda ett particip av ett intransitivt verb är större om verbet är resultativt än om det är icke-resultativt. En skillnad mellan resultativa och icke-resultativa punkthändelser (§ 18) är att particip kan avledas endast av verb som anger resultativ aktion.

Kassören är försvunnen. Min morbror är avliden.

*Kassören är blinkad. *Alligatorn är gäspad. *Hjalmar är hostad.

Samma tendens gäller för resultativa och icke-resultativa oavgränsade processer (§ 16), även om mängden intransitiva verb som anger resultativ process är mycket liten:[1]

en ökad bruttonationalprodukt, en minskad efterfrågan, en accelererad inflation, ett utbrett missnöje

*en drillad lärka, *en vibrerad motor, *en fluktuerad dollarkurs, *en sorlad publik

Se också Pcp § 5.

[1] Det finns också processverb som är tydligt resultativa utan att de för den skull kan utgöra avledningsstam i ett perfektparticip: **en stigen dollarkurs*.

Fyra aktionsarter § 14–18

§ 14. Översikt. Aktionerna kan indelas i olika typer (aktionsarter) efter sina olika definierande egenskaper (betydelsekomponenter). De fyra grundläggande aktionsarterna är tillstånd, oavgränsade processer, avgränsade processer och punkthändel-

ser. De definierande egenskaperna är avgränsning och processualitet (§ 3, 9). Aktionsarterna kännetecknas därutöver av andra betydelsekomponenter: dynamisk eller statisk (§ 10), durativ eller punktuell (§ 11) och resultativ eller icke-resultativ (§ 12).

I många fall kan uttryck som anger aktion ha en mindre specificerad aktionsartsbetydelse genom att någon av distinktionerna är upphävd eller genom att gränsen mellan två aktionsarter är vag.

Uttryck som prototypiskt är förknippade med en viss aktionsart kan i vissa fall få överförd aktionsartsbetydelse. Detta är fallet när uttryck för en enstaka aktion kan användas generiskt (t.ex. om en disposition hos predikationsbasen som gör aktionen möjlig) eller iterativt om en upprepning av aktionen. Det förekommer också att en oavgränsad aktion tolkas ingressivt om inträdandet av aktionen.

§ 15. Tillstånd. Ett tillstånd är en aktion som har tidsutsträckning och som saknar ett naturligt slut (durativ, oavgränsad), som inte uppfattas bestå av på varandra följande delmoment (icke-processuell) och som inte medför någon förändring (statisk). Tillstånden är normalt icke-agentiva.

Gunnar *litade* på sin svåger.
Odense *ligger* på Fyn.
Ännu är det köande trångbodda med eget kontrakt i västerort som *är* aktuella […] (S)
Folk här ute *vill* fortfarande någonting, men de *orkar* inte riktigt. (S)
En väldig eldstad med bred skorsten *dominerade* hela rummet. (R)
Han *trodde* att allt kunde köpas för pengar. (R)
Hade partiet rätt att arbeta på sin samhällsomformning också när det inte längre *ägde* arbetarnas förtroende? (R)

Många verb och verbförbindelser uttrycker inherent tillstånd, och aktionsarten tillstånd omfattar en stor mängd olika betydelsegrupper: förefintlighet, befintlighet, tillhörighet, olika relationer, mentala tillstånd, sinnesintryck, fysisk beskaffenhet m.fl. Exempel:

existera, finnas, föreligga, saknas, vara
ligga, sitta, stå, vara belägen
ha, inneha, tillhöra, äga
bero, dominera, härstamma från, likna, råda över
beundra, hålla av, känna, tro, tycka, veta, älska
höra, se, skåda, synas
blänka, rymma, skina, sloka, slutta, stråla, stupa
bestå av, gälla, kosta, kvarstå, löna sig, restera, räcka, väga, överensstämma

Alla adjektiv uttrycker inherent aktionsarten tillstånd (Adj. § 4–5), men kan likväl ingå i satser med olika aktionsart, bl.a. beroende på vilket verb som är överordnat adjektivet:[1]

Annika var glad. [tillstånd]
Annika blev glad. [punkthändelse]
Annika blev brunare. [oavgränsad process]
Annika målade munnen röd. [avgränsad process]

Alla satser som uttrycker generisk aktion (§ 20) har aktionsarten tillstånd:

Vi badar alltid på Ribban.
Vaxljus luktar gott.

Tillstånden är besläktade med punkthändelserna (§ 18) genom att vara icke-processuella, och särskilt uttryck för ett agentivt tillstånd används ofta om inträdandet av samma tillstånd (jfr ingressiv aktion § 22):[2]

Mattias hukade sig. [tillstånd: 'satt på huk'; punkthändelse: 'böjde sig ner']
Pelle blundade. [tillstånd: 'höll ögonen stängda'; punkthändelse: 'stängde ögonen']
Den här skruven tvingar hela anordningen på plats. [tillstånd: 'håller på plats'; punkthändelse: 'sätter på plats']
Sabina gömde flaskan under sängen. [tillstånd: 'förvarade flaskan under sängen'; punkthändelse: 'ställde flaskan under sängen för att dölja den']

Tillstånd kan vara mer eller mindre varaktiga i förhållande till varaktigheten för de referenter som är inblandade i aktionen. Arten av varaktighet har betydelse för vilka adverbial för tidfästning och duration som tillståndsuttrycket kan förbindas med. Se särskilt Adj. § 5, Tempus § 3.

[1] Också sådana adjektiv som i sin betydelse inbegriper föreställningen om en naturlig gräns för en annan aktion uttrycker tillstånd, eftersom adjektivet betecknar det tillstånd som följer efter den andra aktionens slut:

Maten är färdig.
Bilderna är klara.

[2] En liten grupp verb och verbförbindelser som har en negation lexikaliserad i sin betydelse står alltid på gränsen mellan tillstånd och punkthändelse. Exempel är *behålla, bli kvar, förbli, stanna kvar, överleva.* Verben förnekar att en tillståndsövergång (dvs. en punkthändelse) äger rum och uttrycker samtidigt att just det tillstånd fortsätter att råda, som utgör motsatsen till det tillstånd som punkthändelsen kunde ha medfört. Dvs. *behålla* betyder 'inte göra sig av med' och därmed samtidigt 'fortsätta att förfoga över', *överleva* betyder 'inte dö' och därmed 'fortsätta att leva'.

§ 16. Oavgränsad process. En oavgränsad process är en aktion som saknar naturligt slut (oavgränsad), som har tidsutsträckning och kan uppfattas bestå av på varandra följande delmoment (durativ, processuell) och som innebär förändring (dynamisk). Oavgränsade processer kan vara resultativa eller icke-resultativa, agentiva eller icke-agentiva.

Fönsterrutorna skallrade.
Befolkningen ökar.

Amerikanska experter har länge tvistat om [detta] (S)
Koka först massan utan socker och citronsaft […] (S)
Vi förhandlade fortfarande med länsstyrelsen om betalning av skatteskulden […] (S)

Många verb och verbförbindelser uttrycker inherent oavgränsad process medan andra verb är neutrala i fråga om avgränsning, dvs. de kan ingå i verbfraser som uttrycker antingen oavgränsad eller avgränsad process, jfr § 3, Vb § 2: c. Här ges exempel på verb som vanligen eller ofta anger oavgränsad process:

cirkulera, dra, galoppera, klättra, marschera, rotera, simma, vada, vandra
drilla, fnissa, gnissla, jollra, kackla, knaka, mumla, sjunga, sluddra, surra, ticka, vissla
blixtra, blåsa, regna, snöa, åska
accelerera, avta, breda ut sig, expandera, fluktuera, fortskrida, minska, stiga, tillta, växa, öka
dallra, droppa, flagna, flamma, forsa, pulsera, pyra, rinna, ryka, sjuda, strömma, svälla, ånga
andas, beta, blöda, dia, dricka, huttra, magra, snyfta, svettas, svärma, äta
agera, damma, föreläsa, grimasera, gymnastisera, jobba, snickra, snoka, spexa, spinna, städa, svetsa, trolla, tröska, turnera, tvista, vimsa

Oavgränsad process kan också föreligga i sats med iterativ tolkning (§ 21: a). Satsens aktion är då en upprepning – vid ett icke fullt specificerat antal tillfällen – av den sorts aktion som verbfrasen anger.

Pojken satte i sig den ena bullen efter den andra.
Hon spelade den konserten {Ø/ofta/ibland/sällan} då för tiden.

De oavgränsade processerna kan vara resultativa eller icke-resultativa (jfr § 12). Icke-resultativa oavgränsade processer medför ingen förändring av utgångsläget som i stället återkommer eller aldrig upphävs.

Bäcken porlar.
Väderflöjeln snurrar runt hela tiden.
Pirkko skakade av skräck.
Motorerna vibrerade.

De resultativa oavgränsade processerna medför aldrig ett slutresultat på samma sätt som de avgränsade processerna (jfr § 17), men innebär att ständigt nya tillstånd avlöser varandra och att ett ackumulerande resultat skapas (kumulativ förändring):

Bruttonationalprodukten ökar.
Kalhyggena breder ut sig.
Lasse läste vidare.
Lone blev alltmera gråhårig.

En skillnad mellan resultativa och icke-resultativa oavgränsade processer är att verb som uttrycker resultativa processer lättare kan utgöra avledningsstam för perfektparticip än de verb som uttrycker icke-resultativa processer (se § 13).

Många verb som i sin egen betydelse anger icke-resultativ oavgränsad process kan ingå i verbfraser som anger resultativ avgränsad process om de konstrueras med en bunden bestämning som anger en naturlig slutgräns för processen (jfr § 4):

Oavgränsad process	Avgränsad process
Ingemar simmade (mot flotten).	Ingemar simmade till flotten.
Fåren betade.	Fåren betade av allt gräset.
Lasse läste (vidare).	Lasse läste ut boken.
Barnen städade sitt rum.	Barnen städade färdigt sitt rum.
Kråkan kraxade i trädet.	Kråkan kraxade sig hes.

§ 17. Avgränsad process. En avgränsad process har ett naturligt slut (avgränsad) som den inte kan fortsätta förbi, och den kan uppfattas som bestående av på varandra följande delmoment (processuell). Den avgränsade processen innebär vidare en förändring (dynamisk), och den har varaktighet (durativ). Avgränsade processer kan vara agentiva eller icke-agentiva.

Larsson byggde om uthuset till en gäststuga.
Regnvattnet fyllde båten med vatten.
Hunden tuggade av sitt koppel.
SAS:s och Linjeflygs trafik har […] ökat från 3,2 till 5,5 miljoner passagerare. (S)
På två år har det skandalomsusade kommunala bostadsområdet Bredsand i Sundsvall förvandlats till den eftertraktade bostadsrättsföreningen Strandparken […] (S)

Avgränsade processer är alltid resultativa, och de medför ett slutresultat som innebär ett annat tillstånd än det som rådde vid utgångsläget för aktionen. De resultat som följer på en avgränsad process kan vara av många olika slag.

Jag stickade en mössa. [Resultatet är en konkret produkt.]
Einstein formulerade relativitetsteorin. [Resultatet är en abstrakt produkt.]
Skatorna åt upp äpplena. [Resultatet är att ett konkret innehåll konsumerats.]
Anna läste ut boken. [Resultatet är att ett abstrakt innehåll konsumerats.]
Per gick till affären. [Resultatet är en lägesförändring hos subjektsreferenten.]
Hunden grävde ner benet i trädgårdslandet. [Resultatet är en lägesförändring hos objektsreferenten.]

Det är inte särskilt många verb och verbförbindelser som inherent uttrycker avgränsad process. Några exempel:

bota, flå, fylla, förblöda, förstöra, insjukna, tömma, växa upp

I stället uttrycks avgränsad process med sådana verb som också kan uttrycka resultativ oavgränsad process (jfr § 16). När det i satsen ingående verbet är neutralt med avseende på avgränsning är det verbfrasens struktur som avgör aktionsarten, se § 3–7. Hit hör verb som anger produktion och konsumtion samt verb som anger rörelse eller förändring med ett möjligt slutresultat:

baka, bygga, laga, skriva, reparera
dricka, köpa, äta
flyta, gå, rusa, åla
acklimatisera sig, avdunsta, avfolkas, bättra sig, doktorera, emigrera, etablera sig, förfalla, koagulera, krympa, smälta, stagnera, torka, vittra, åldras[1]

Avgränsad process kan också uttryckas av satser med iterativ tolkning (jfr § 21: b) om antalet gånger som satsens aktion upprepas är exakt angiven:

Kassören hostade fem gånger (på en minut).
Han knackade på dörren tre gånger i rad.

[1] Hit hör många inkoativa verb bildade med avledningssuffixet -*na*, t.ex.:
blekna, domna, gråna, gulna, kallna, ljusna, mjukna, mogna, mojna, mörkna, ruttna, stelna, surna, svalna, svartna, svullna

§ 18. Punkthändelse. En punkthändelse är en aktion som har ett naturligt slut (avgränsad), som består av ett enda moment utan relevant tidsutsträckning (icke-processuell, punktuell) och som innebär en förändring (dynamisk). Punkthändelser kan vara agentiva eller icke-agentiva.

Flygplanet lyfte.
Delegaten anlände med tåg.
Nyval utlystes.
TV:n knäppte till.

Punkthändelserna kan vara resultativa eller icke-resultativa, jfr § 12:

a) Resultativa punkthändelser är aktioner som, liksom de avgränsade processerna (§ 17), innebär en övergång från ett tillstånd till ett annat:

Hovmästaren släckte ljuset. [Efter aktionen är ljuset släckt.]
Barnet somnade. [Efter aktionen sover barnet.]
Chefen avgick. [Efter aktionen är den tidigare chefen inte längre chef.]
Patienten dog.
Stockholmarna kvitterade direkt efter halvtidsvilan genom Ulf Eriksson […] och en kvart före full tid sköt inhopparen Thomas Lundin 2–1 rakt upp i vänstra krysset. (S)

De resultativa punkthändelserna kan vara både agentiva och icke-agentiva. Många verb och verbförbindelser uttrycker inherent resultativ punkthändelse, och ak-

tionsarten omfattar en mycket stor mängd disparata betydelsegrupper. Några exempel:

avgå, brista, bryta samman, bryta ut, bränna sig, börja, checka in, dyka upp, dö, explodera, falla i trance, framkomma, födas, förolyckas, försäga sig, ge igen, ge med sig, ge sig, ge sig av, gifta sig, gå in, gå ut, göra bort sig, haverera, infinna sig, inställa sig, inträda, inträffa, kapitulera, krascha, kvittera, lyfta, ramla, replikera, ringa på, rycka in, skifta, skiljas, skära sig, skärpa sig, sluta, slå igen, slå igenom, slå in, slå sig, somna, spåra ur, svimma, svänga om, säga upp sig, tillstöta, trilla, tuppa av, upphöra, uppkomma, uppstå, vända ngt

Somliga verbfraser som uttrycker resultativ punkthändelse kan ibland specificeras av ett adverbial som bestämmer varaktigheten hos det tillstånd som inträder genom punkthändelsen. Något sådant är aldrig möjligt för verbfraser som uttrycker icke-resultativ punkthändelse eftersom dessa inte initierar något tillstånd.

Erika stängde dörren i fem minuter. [Adverbialet mäter den tid som det nya tillståndet varar och anger inte den tid under vilken en viss aktion upprepas.]
Lutfisken skall läggas i blöt i sex timmar. [Dvs. lutfisken skall ligga i blöt i sex timmar.]
ABB provanställer honom i två månader.
Avdelningschefen försvann i två dar.
Malin satte sig ett par minuter.

Aktioner som vanligen är punktuella kan också uppfattas som durativa, t.ex. om talaren vill säga att de genomförs långsammare än vanligt:

Hon satte sig tvekande.
Bo vände långsamt på stenen.
Sven vaknade en bit i taget.

b) Icke-resultativa punkthändelser är aktioner som inte resulterar i något nytt tillstånd utan utgångstillståndet återkommer efter aktionens slut:

Gubben hostade.
Duken fladdrade till.
Alligatorn gäspade och blinkade.

De icke-resultativa punkthändelserna är så gott som alltid icke-agentiva aktioner. De uttrycks med en tämligen begränsad uppsättning verb och verbförbindelser, t.ex. några verb för olika kroppsliga funktioner (*fnysa*, *gäspa*, *hicka*, *hosta*, *jama*, *nysa* etc.). Dessa verbs aktionsart är ofta vag eller dubbeltydig eftersom verben också kan användas med durativ betydelse. Det som ibland kan uppfattas som en enda manifestation av en icke-resultativ punkthändelse kan också stå för en upprepning av samma aktion och därmed uppfattas som en oavgränsad process (se iterativ aktion, § 21: a).

Katten hickade. [icke-resultativ punkthändelse: 'en enda gång'; oavgränsad process: 'flera gånger i rad']

Verb av denna typ kan ibland konstrueras med partikeladverbialet *till* och anger då entydigt icke-resultativ punkthändelse:

Flickan snörvlade till.
Hillevi rös till.
Pappa prasslade till med tidningen.
Bordet skakade till.
Nils hoppade till.

En skillnad mellan resultativa och icke-resultativa punkthändelser är att perfektparticip endast kan avledas från de verb som uttrycker resultativ punkthändelse (se § 13).[1]

[1] En annan skillnad mellan resultativa och icke-resultativa punkthändelser är att de resultativa punkthändelserna till skillnad från de icke-resultativa inte så lätt kan tänkas upprepade, eftersom många resultattillstånd inte inträder för att omedelbart upphöra och inträda igen:

Anna stängde dörren i fem minuter. [nästan otänkbart att Anna öppnar och stänger dörren upprepade gånger under fem minuter]
Pojken hostade i fem minuter. [oavgränsad process som består av flera upprepade icke-resultativa punkthändelser]

ANM. Resultativa punkthändelser innebär att ett nytt tillstånd inträder och efterträder ett annat. I princip betyder det att satsen bara beskriver det ögonblick då ett förtillstånd övergår till ett eftertillstånd. Men förändringen kan i verkligheten ske gradvis och ha en viss utsträckning i tiden, och det kan ibland vara oklart om den förberedande processen skall räknas med i ett verbs betydelse eller inte. Det är därför många gånger svårt att skilja resultativa punkthändelser från avgränsade processer.

Vi nådde toppen i solnedgången. [snarast: resultativ punkthändelse]
Vi klättrade upp till toppen i solnedgången. [snarast: avgränsad process]

Lisen somnade klockan elva. [snarast: resultativ punkthändelse]
Lisen sjönk (så småningom) i en djup sömn. [snarast: avgränsad process]

Överförd aktionsartsbetydelse § 19–22

§ 19. Översikt. Verb eller verbfraser som prototypiskt anger någon av de fyra grundläggande aktionsarterna kan få överförd aktionsartsbetydelse, framför allt generisk, iterativ eller ingressiv betydelse.

Generisk betydelse innebär att ett uttryck som prototypiskt anger en manifest aktion i stället används om en möjlighet att genomgå den sorts aktion som den prototypiska användningen av uttrycket avser. Den generiska satsen är ett slags tillstånd.

Maria spelade tennis då för tiden. [generisk x oavgränsad aktion = generiskt tillstånd]

Maria gick till skolan på 25 minuter då för tiden. [generisk x avgränsad aktion = generiskt tillstånd]

Iterativ betydelse innebär att ett uttryck som prototypiskt anger en enstaka aktion i stället används om samma slags aktion i flertal. Den iterativa aktionen är avgränsad om det exakta antalet upprepningar anges, annars oavgränsad.

Jag {besökte ofta/bodde ofta hos} din bror. [iterativ x avgränsad eller oavgränsad aktion = oavgränsad iterativ aktion]
Vid tre tillfällen {besökte jag/bodde jag hos} din bror. [iterativ x avgränsad eller oavgränsad aktion = avgränsad iterativ aktion]

Ingressiv betydelse innebär att ett uttryck som prototypiskt anger en oavgränsad aktion i stället används om inträdandet av samma aktion:

Lagningen var färdig klockan tre. [ingressiv x tillstånd = ingressiv punkthändelse]
Hon gick klockan fyra. [ingressiv x oavgränsad process = ingressiv punkthändelse]

Aktionsartsvarianterna uttrycks ibland med satser som strukturellt är identiska med satser som uttrycker någon av de vanliga aktionsarterna, och kontexten avgör då vilken betydelse som avses:

Pelle bakar bröd. [oavgränsad process: 'håller på att baka bröd'; generisk aktion: 'har som yrke eller hobby att baka bröd']
Pella slog sin hund. [punkthändelse: 'gav ett slag'; iterativ aktion: 'gav flera slag'; generisk aktion: 'hade för vana att slå sin hund']
Palle är här nu. [tillstånd: 'befinner sig här'; ingressiv aktion: 'kommer hit']

ANM. Presens av perceptionsverb m.fl. kan ibland ha en betydelse som erinrar om överföring av aktionsart. Följande satser anger egentligen resultatet av hörande respektive hävdande snarare än själva hörandet och hävdandet (jfr Tempus § 11):

Jag hör att du tänker söka dig till Umeå.
LO-ordföranden hävdar att budet står fast.

Vissa avgränsade resultativa verb kan användas om ett tillstånd som är resultatet av den aktion verbet prototypiskt anger:

Du glömmer hela tiden att han vägrar tala med henne.
Jag förlåter dig för all framtid.

§ 20. Generisk aktion. Ett uttryck för en viss aktion kan inte bara beteckna det specifika förverkligandet av aktionen utan också användas om möjligheten av att den sortens aktion förverkligas. Möjligheten är knuten till en viss referent (verbfrasens predikationsbas) som yrke, vana, benägenhet, förmåga, disposition, kännetecken, principiell hållning e.d. Den generiska aktionen har aktionsarten tillstånd, och det underförstås att tillståndet råder över en längre tid. Genom att möjligheten till aktion ibland samtidigt förverkligas är gränsen vag mot iterativ aktion (§ 21).

Ernst lagar datorer. ['har till yrke eller hobby att laga datorer']
Petra hämtar tidningen klockan sju. ['har för vana att hämta tidningen klockan sju']
Nora simmar i Malmö. ['går regelbundet på simning i Malmö']
Hönan värper fyra ägg i veckan.
Olle röker numera turkiska cigaretter.
Peter talar tyska och ryska.
Lena gick då för tiden till skolan längs ån.
Min hamster äter morötter men får sällan några.
Temperaturen där nere går lätt upp i 40 grader.
Han lyfter 70 kg på rak arm.
En vätgasballong stiger uppåt i luft.

Generisk aktion kan anges av verb och verbfraser som prototypiskt anger vilken som helst av de grundläggande aktionsarterna:

Skaftet gick av. [punkthändelse]
Skaftet gick lätt av. [generiskt tillstånd]

Min farfar byggde ett sommarhus åt sin bror på två månader. [avgränsad process]
Min farfar byggde i sin krafts dagar ett enfamiljshus på ett par månader. [generiskt tillstånd]

Min syster spelade tennis (i lördags). [oavgränsad process]
Min syster spelade tennis (i sin ungdom). [generiskt tillstånd]

Min moster är sjuk. [temporärt tillstånd]
Min moster är sjuk av sig. [generiskt tillstånd]

Ibland kan strukturellt identiska satser tolkas antingen specifikt eller generiskt. I sådana fall är det kontexten som avgör tolkningen. Det kan t.ex. vara uppenbart att någon specifik aktion inte äger rum vid relationstiden.[1]

Ja, jag tar socker till kaffet. [sagt t.ex. av en person som inte just då dricker kaffe]
Konradsen bakade wienerbröd. [sagt t.ex. som svar på frågan: Vad jobbade Konradsen med?]

Men ofta signaleras den generiska betydelsen med t.ex. generiska eller svagt referentiella nominalfraser (jfr Nomfraser § 100, 110, 111–117), adverbial som *lätt* eller *ofta*, adverbialet *av sig* som bestämning till adjektiv etc. Adverbial som *numera*, *då för tiden*, *på den tiden*, *alltid* och varaktighetsadverbial som refererar till en längre tidrymd än vad som normalt brukar åtgå för en specifik aktion kan också visa att en generisk aktion avses. Vissa typer av generisk aktion kan explicit anges med överordnade verb som *bruka*, *kunna*.

Otto sköt älg. Jfr: Otto sköt en älg. [punkthändelse]
Smörgås är gott. Jfr: Smörgåsen är god. [icke-generiskt tillstånd]
Tavlan trillar lätt ner.
Persson ordnar kaffebrödet numera.

Hasse är rätt lugn av sig.
Jag sprang 60 meter på 10 sekunder i min ungdom.
Eva rökte pipa i två år.
Posten kom efter klockan tolv {när jag bodde i Umeå/hela sommaren}.
Men på halvtid väver hon. Det har hon gjort i tolv år […] (S)
Unga killar från arbetsförmedlingen brukar stanna i två till fem timmar på det här jobbet. (S)
Hunden kan bitas.

[1] Ibland kan en sats tolkas både futuralt och generiskt eftersom våra utsagor om framtiden ofta grundar sig på vår kunskap om vilka aktioner som brukar utspelas under sådana omständigheter som väntas råda i framtiden (jfr § 8):

– Vad tror du Kristina vill ha? – Hon dricker kaffe.
– Vad händer med ballongen om du släpper den? – Den stiger uppåt.
– Vad tänker du göra på kvällarna? – Jag går på teatern (om jag har lust).

§ 21. Iterativ aktion. Ett uttryck som prototypiskt anger en enstaka aktion kan användas om ett flertal av sådana aktioner. Den iterativa aktionen kan då uppfattas som en process, där varje enstaka aktion utgör ett delmoment (jfr § 9). Den aktion som upprepas kan i sig vara avgränsad eller oavgränsad.

a) Oavgränsad iterativ aktion

En sats som anger att en aktion upprepas ett icke preciserat antal gånger är oavgränsad och kan då ta adverbial för varaktighet:

Kyrkoherden sov middag varje dag (i tre veckor).
Lärarkandidaten kom för sent varje måndag (i flera månader).
Maria åt C-vitaminer regelbundet.
Hönan lade ett ägg om dagen.

I en sats som innehåller ett adverbial för varaktighet måste aktionen uppfattas som itererad om motsvarande enstaka aktion utförs på kortare tid än vad adverbialet refererar till:

Ändå slog pojken på trumman i fem minuter.
Jag kollade annonserna i Sydsvenskan i en veckas tid.
Manfred sov middag i tre veckor.
Sedan kom det mycket snö i tre år. [Tolkningen 'tre vintrar i rad var snörika' är rimligare än 'det snöade oavbrutet i tre år'.]

Också uttryck som anger fortsättning kan karakterisera oavgränsad iterativ aktion:

Kattungen fortsatte att nysa. Jfr: Kattungen nös. [kan även referera till en enstaka aktion]
Bollen studsade fortfarande. Jfr: Bollen studsade. [kan även referera till en enstaka aktion]

Adverbial för frekvens (Advl § 102) som *varje dag*, *regelbundet*, *ofta*, *sällan*, *ibland* anger att aktionen är iterativ och att den upprepas ett oprecist antal gånger:

Flickan försvann {ideligen/regelbundet}.
Mannen sov varje eftermiddag.

Ibland kan strukturellt identiska satser tolkas både som iterativa och icke-iterativa:

Klockan slog. [ett slag eller flera]
Vi gick på Liseberg i somras. [en gång eller flera]

Detta gäller i synnerhet satser med verb som *bitas*, *blinka*, *blixtra*, *bläddra*, *glappa*, *gäspa*, *hicka*, *hosta*, *nysa*, *stampa*, *växla*. Dessa kan lika gärna uttrycka en enstaka icke-resultativ punkthändelse som en oavgränsad process bestående av en upprepning av den icke-resultativa punkthändelsen (jfr § 18: b). Ibland kan satssammanhanget eller kontexten entydigt avgöra hur aktionen skall tolkas. Ofta är det ointressant om aktionen inträffar en eller flera gånger.

Pojken slog på trumman. [punkthändelse: 'en gång', oavgränsad process: 'flera gånger']
Pelle fortsatte att hicka. [Aktionen måste tolkas som iterativ, som oavgränsad process, eftersom man inte kan fortsätta med en enstaka hickning.]
Hästen vacklade till. [Punkthändelse: partikeln *till* avgör aktionsarten.]
Det knackade på dörren.

b) Avgränsad iterativ aktion

En sats som anger exakt hur många gånger en aktion upprepas är avgränsad och kan ta adverbial för tidsåtgång:

Kyrkoherden sov middag tre gånger på tre veckor.
Lärarkandidaten kom för sent femton gånger på fyra månader.

En sats som anger avgränsad iterativ aktion innehåller alltid en angivelse av den exakta upprepningen genom ett iterationsadverbial (Advl § 101) som *tre gånger*, *fyra dagar i rad*:

Fyra gånger lät ugglan höra sitt dystra hoande.
Jag gick tidigt till sängs åtta kvällar i rad.

Avgränsade iterativa aktioner uppfattas som helheter vilka i sin tur kan upprepas så att en överordnad oavgränsad aktion blir följden:

Pojken slog på trumman fyra gånger varje minut.

§ 22. Ingressiv aktion. I många fall är det tidpunkten då en oavgränsad aktion tar sin början som är kommunikativt relevant, och det är ofta just denna tidpunkt som tidfästs med ett adverbial. I sådana fall är det näraliggande att uttrycket för den oavgränsade aktionen får fungera som en beteckning för själva inträdandet av

aktionen. Om en aktions inträdande uppfattas som punktuellt kommer aktionen att ses som en punkthändelse.

Torkel *körde* klockan sex. ≈ Torkel körde i väg klockan sex.
Vid middagstid *var* föreställningen *över*. ≈ Vid middagstid slutade föreställningen.
Ann *var på plats* klockan tre. ≈ Ann kom på plats klockan tre.
Klockan fem *visste* vi svaret. ≈ Klockan fem fick vi veta svaret.
Kl. 18.30 *spelar och sjunger* Kari Arhimaa visor och kl. 19.30 *berättar* Saila Ekström om dagens finska litteratur. (S)

De ovanstående exemplen kan också tolkas icke-ingressivt, men ofta tydliggörs den ingressiva betydelsen t.ex. med ett adverbial eller ett verb som signalerar tillståndets inträdande:[1]

Ann var på plats redan klockan tre.

Ibland inbegrips i den avgränsade aktionen inte bara den oavgränsade aktionens inträdande utan också de förberedelser som behövs för att den oavgränsade aktionen skall börja äga rum. Ett adverbial för tidsåtgång anger ofta vilken tid som förflyter från det att aktionen planeras, blir sannolik eller väntad, och till dess att tillståndet verkligen råder.

Vi beslöt att skriva en lärobok, och vi var färdiga på tre månader.
Väckarklockan ringde, och han var ute på tre minuter.
Mårten sov på två minuter. ≈ Mårten somnade på två minuter.
Torget låg tomt och öde på tio minuter. ≈ Det tog tio minuter innan torget låg tomt och öde.
Det hela är över på fem minuter […] (S)

[1] När det tendentiella hjälpverbet *hålla på* överordnas en verbfras med oavgränsad betydelse omtolkas dennas aktionsart ingressivt som avgränsad:

Arne höll på att gråta av lättnad. [≈ börja gråta]

ANM. ”Inkoativ” används liksom ”ingressiv” ofta också om inträdandet av en oavgränsad aktion. ”Inkoativ” antyder därutöver att aktionen innebär en gradvis förändring (kumulativ förändring, § 12): *kallna, åldras*.

34 PASSIV

1 Översikt.

S-passiv 2–13

Struktur 2–4

2 Verbets *s*-form. 3 Verb med *s*-passiv. 4 Transitiva verb och verbförbindelser utan *s*-passiv.

Syntaktisk funktion och distribution 5–10

5 Passiva satser vilkas subjekt motsvarar objekt i aktiv sats. 6 Passiva satser vilkas subjekt motsvarar adverbial i aktiv sats. 7 Passiva verb med expletivt *det* som subjekt. 8 Agentadverbial vid *s*-passiv. 9 Passiv verbfras som korrelat till anaforisk verbfras. 10 Passiv infinitivfras.

Betydelse 11–13

11 Verbets aktanter vid *s*-passiv. 12 Informationsstruktur och räckvidd vid *s*-passiv. 13 Tid och aktionsart vid *s*-passiv.

Perifrastisk passiv 14–25

Struktur 14–15

14 Hjälpverbet. 15 Perfektparticip som tillsammans med passivbildande hjälpverb kan ingå i perifrastisk passiv.

Syntaktisk funktion och distribution 16–21

16 Participfrasen är predikativ. 17 Subjekt i sats med perifrastisk passiv. 18 Placering av pronominellt indirekt objekt vid participet. 19 Agentadverbial vid perifrastisk passiv. 20 Andra adverbial vid perifrastisk passiv. 21 Perifrastisk passiv som korrelat till anaforisk verbfras.

Betydelse 22–25

22 Verbets aktanter vid perifrastisk passiv. 23 Informationsstruktur och räckvidd vid perifrastisk passiv. 24 Perifrastisk passiv med *bli*: tid och aktionsart. 25 Perifrastisk passiv med *vara*: tid och aktionsart.

Valet mellan s-passiv och perifrastisk passiv med bli 26–27

26 Faktorer som gynnar *s*-passiv. 27 Faktorer som gynnar *bli*-passiv.

Avgränsning mot icke-passiv användning av *-s* och *bli/vara* + perfekt-particip 28–29

28 *S*-passiv gentemot deponens. 29 Perifrastisk passiv gentemot andra konstruktioner med *bli*, *vara* + perfektparticip.

§ 1. Översikt. Passiv är i första hand en egenskap hos satser: i den passiva satsen har vissa av verbets aktanter systematiskt en annan satsledsfunktion än i den motsvarande aktiva satsen (normalfallet). Passiven utmärks i verbfrasen med suffixet *-s* hos verbet (*s*-passiv) eller med ett passivbildande hjälpverb (perifrastisk passiv), *bli* eller *vara*, och passiv kan därför också betraktas som en egenskap hos verb och verbfraser. *S*-passiven är den vanligaste av skriftspråkets passivvarianter. (Suffixet *-s* har hos vissa verb också andra funktioner än den passiva, se Anm. 1.)

Den aktant som i aktiv sats uttrycks med subjekt anges i passiv sats med ett vanligtvis optionellt *av*-inlett adverbial (agentadverbial), och en aktant som i aktiv sats uttrycks med objekt anges i den motsvarande passiva satsen vanligen med subjekt (eller i vissa fall egentligt subjekt). Om den aktiva satsen har två objekt kan vanligen vilket som helst av dem motsvaras av subjektet i den passiva satsen. De flesta transitiva verb har *s*-former med passiv funktion eller kan ingå i perifrastisk passiv.

Stolen *lagades* (av min bror) redan i förra veckan. Stolen *blev lagad* (av min bror) redan i förra veckan. [Jfr aktiv sats: Min bror lagade stolen redan i förra veckan.]

Styrelsen hade *beviljats* ansvarsfrihet (av årsmötet). Styrelsen hade *blivit beviljad* ansvarsfrihet (av årsmötet). Ansvarsfrihet hade *beviljats* styrelsen (av årsmötet). Ansvarsfrihet hade *blivit beviljad* styrelsen (av årsmötet). Styrelsen *var beviljad* ansvarsfrihet (av årsmötet). Ansvarsfrihet *var beviljad* styrelsen (av årsmötet). [Jfr aktiv sats: Årsmötet hade beviljat styrelsen ansvarsfrihet.]

Intransitiva verb kan i viss utsträckning bilda passiv, dock vanligen endast med *s*-suffix. Då har den passiva satsen expletivt *det* som subjekt, och agentadverbial är sällsynt. På samma sätt kan ett monotransitivt verb i vissa fall stå i passiv med kvarstående objekt.

Det *pratades* och *sjöngs* mycket vid mötena. [Jfr aktiv sats: Folk pratade och sjöng mycket vid mötena.]

Det *skrevs* inbjudningskort hela natten. [Jfr aktiv sats: Man skrev inbjudningskort hela natten.]

Infinitivfraser kan vara passiva på motsvarande sätt som satser:

Stolen stod där i en månad utan att {*lagas/bli lagad*} (av någon).

ANM. 1. Suffixet *-s* uppträder också i deponensverb (Vb § 48 och nedan § 28). Suffixet är där från morfologisk synpunkt ett böjningssuffix (liksom i passiva verb): det står inte intill verbstammen utan skiljs från denna av andra böjningssuffix. Från semantisk-lexikal synpunkt erinrar däremot deponens-*s* snarast om ett avledningsmorfem. Det har låg produktivitet och är i stor utsträckning bundet till enskilda verbstammar, där betydelsen ändras som vid avledning. Deponensverb med medial betydelse (Vb § 49: 2) erinrar om passiva verb, men andra deponensverb skiljer sig markant från de passiva verben.

Också hjälpverben *bli* och *vara* har andra funktioner än att bilda perifrastisk passiv (§ 29).

ANM. 2. Termen passivbildande hjälpverb är något oegentlig, eftersom den passiva betydelsen kan sägas ligga redan i perfektparticipet:

en släpvagn (som är) tillverkad i Danmark
ett antal julgranar (som blev) huggna så sent som i går

S-passiv § 2–13

Struktur § 2–4

§ 2. Verbets *s*-form. Det passivbildande böjningssuffixet är *-s*, och det läggs till ett verbs övriga böjningsformer utom i presens där *-s* (eller *-es*) fogas direkt till verbstammen:

Infinita verbformer: laga-s, lagat-s; köra-s, kört-s; sy-s, sytt-s; skriva-s, skrivit-s
Finita verbformer: laga-s, lagade-s; kör-(e)s, körde-s; sy-s, sydde-s; skriv-(e)s, skrev-s, skreve-s

Imperativ kan (av åtminstone delvis semantiska skäl, jfr § 11, 22) normalt inte ha *s*-form med passiv funktion.

S-formen är i de allra flesta fall densamma i passiv som i deponens. Undantag härifrån är t.ex. regelbundna passivformer som *slå-s*, *bit-(e)s* [bi:ts, ²bi:təs] som avviker från oregelbundna deponensformer som *slå-ss*, *bit-s* [bit:s].

Om verbets *s*-former se vidare Vb § 45.

§ 3. Verb med *s*-passiv. De flesta transitiva verb och vissa intransitiva kan ta *s*-suffix med passiv funktion.

1. Transitiva verb

a) Transitiva verb som i *s*-lös form tar agentivt subjekt kan stå i *s*-passiv:

Huset har *ritats* av en dansk arkitektfirma.
Bilen står trafikfarligt och måste *flyttas* snabbt. (S)
Scener *skjuts* försiktigt in i varandra. (S)
Förgäves letade vi efter en plats för vår gamla hängmatta, som *letades* fram ur gömmorna. (S)

Några få agentiva verb står ogärna i *s*-passiv, t.ex. *be* (till skillnad från *ombe*, som mest används i passiv), *lyda* (till skillnad från *åtlyda*), *låta* (till skillnad från *tillåta*):

?Vi har särskilt *betts* att komma. Jfr: Vi har särskilt ombetts att komma.
?{Löjtnanten/Ordern} *lyddes* inte av plutonen. Jfr: {Löjtnanten/Ordern} åtlyddes inte.
*Vi *läts* inte ens gå på bio. Jfr: Vi tilläts inte ens gå på bio.

b) De flesta transitiva verb som i *s*-lös form har subjekt som anger upplevare eller mottagare/innehavare och objekt som anger föremål för aktionen kan stå i *s*-passiv:

Han *sågs* av många när han korsade gatan.
Den lilla vindsvåning där snörmakeriet är inhyst *ägs* av Kooperativa förbundet (KF). (S)
Därför kanske han *upplevdes* som obekväm […] (S)
Guldringen *hittades* av ett par småpojkar.
[…] snart sagt alla högre tjänster *innehas* av socialdemokrater. (S)

Om undantag från (b) se § 4.

c) En grupp verb som i sin *s*-lösa form har subjekt som anger föremål eller orsak och objekt som anger upplevare kan i viss utsträckning stå i *s*-passiv och ta agentadverbial inlett av *av*: *genera*, *gripa*, *inspirera*, *irritera*, *oroa*, *reta*, *roa*, *röra*, *skrämma*, *störa*, *upphetsa*, *äckla* m.fl.:

Han *irriterades* mycket av {trafiken på gatan/att posten inte fungerade}.
Hon {*äcklades/retades*} av hans vulgära maner vid matbordet.
Jag vill absolut inte *störas* av inkommande telefonsamtal.
Detta gäller i synnerhet då väljarna *oroas* av oroligheter bland de svarta. (S)
Pojken Stig *skrämdes* tidigt av Uppenbarelsekyrkans form. (S)
Jag *inspirerades* av texten. (R)

Men ofta är *s*-formen av dessa verb i stället medial och orsaken anges då med ett adverbial inlett med *över*, *på grund av* eller någon annan preposition som kan ange orsak (jfr Advl § 47: b). Ett verb som *glädjas* konstrueras nästan alltid på detta sätt.

Jag gladdes åt denna syn. (S)
Synen är inte ny för mig, men jag gläds över att åter ha den inför mina ögon […] (R)
Han framhåller att väljarna har skäl att oroas över att den politiska valhandlingen förlorar i betydelse […] (S)

d) Vissa transitiva verb vilka i sin *s*-lösa form inte tar subjekt som anger agens, upplevare eller mottagare kan stå i *s*-passiv. Hit hör bl.a. verb som anger en egenskapsrelation (t.ex. *dominera*, *kännetecknа*, *prägla*, *utmärka*), en identitetsrelation (t.ex. följande verb i deras icke-agentiva betydelse: *bilda*, *ersätta*, *motsvara*, *representera*, *symbolisera*, *utgöra*), en tids- eller rumsrelation (t.ex. *följa*, *föregå*; *beröra*, *fylla*, *kanta*, *omfatta*, *omge*, *täcka*, *uppfylla*, *uppta*, *åtföljа*), en kausal relation (t.ex. *framkalla*, *föranleda*, *orsaka*, *utlösa*, *vålla*, *åstadkomma*).

Och förbindelserna mellan dem är osäkra eller *präglas* av besvärande politiska realiteter. (S)
Den här långa passagen *motsvaras* i översättningen av en enda sats.
Blotta vetskapen om att de befinner sig på en ö, en liten värld som helt *omges* av havet, fyller dem med en obeskrivlig berusning. (S)
Luften börjar nu *fyllas* av björkpollen. (S)
Kantaten *inleddes* av en väl lång ouvertyr.
Förseningen {*orsakades/föranleddes*} av en maskinskada.

Detta resultat har inte *överträffats* av någon löpare i Norden.
Huset får inte *skymmas* helt och hållet av träden framför.

2. Intransitiva verb
Intransitiva verb som kan stå i passiv förutsätter vanligtvis mänsklig agens. Agentadverbialet saknas dock nästan alltid.

I tre år har det *arbetats* på det här projektet.
Det *talades* mycket om ett nyval.
Det *snubblades* och *fumlades* till publikens hörbara förtjusning.

Se vidare nedan § 7.

§ 4. Transitiva verb och verbförbindelser utan *s*-passiv. Många transitiva verb och verbförbindelser saknar förmåga att bilda *s*-passiv av orsaker som sammanhänger antingen med subjektets och objektets semantiska roller eller med verbets eller verbfrasens struktur.[1]

1. Många verb vilkas subjekt inte anger agens, upplevare eller mottagare saknar förmågan att bilda *s*-passiv. Ofta hänger detta samman med att det led som i aktiv sats är objekt vid dessa verb inte har sådana egenskaper som normalt krävs av ett subjekt (se Subj. § 27). Några grupper av sådana verb följer nedan (jfr Obj. § 29: 2–3):[2]

a) Verb vilkas subjekt i aktiv sats betecknar något som innehåller objektsreferenten eller måttbestäms med objektet: *innehålla*, *omfatta*, *utgöra*, *tillhöra*, *rymma* (t.ex. *rymma 10 liter*),[3] *väga* (t.ex. *väga 3 kg*), *kosta*, *ta* (t.ex. *ta tre dagar*), *mäta* (t.ex. *mäta 3 meter i omkrets*):[4]

*3 kg *vägdes* av gäddan jag drog upp.
*Den stora stolen *rymdes* inte av hans lilla bil.

b) Verb vilkas subjekt i aktiv sats betecknar något som betyder eller medför det som anges med objektet: *betyda*, *innebära*, *avse* 'ha avseende på', *gälla*, *medföra*:

*En sannskyldig katastrof skulle komma att *innebäras* av konkursen.

c) Verb vilkas subjekt i aktiv sats betecknar något som jämförs med objektsreferenten: *likna*, *föreställa*:

*Min far *liknades* framför allt av min syster.

d) Verb vilkas subjekt i aktiv sats betecknar något som har lukt eller smak som objektsreferenten: *lukta*, *dofta*, *osa*, *stinka*, *smaka*:

*Kofta *smakas* av lamm.

e) Verb vilkas subjekt i aktiv sats vanligtvis betecknar ett inanimat föremål för aktionen och vilkas objekt betecknar en animat upplevare eller mottagare/innehavare: *hända*, *passa*, *tillhöra*, *gräma*, *tillkomma*, *åligga*, *åvila*. Hit hör också en rad lexi-

kaliserade förbindelser där ett vanligen intransitivt verb konstrueras med objekt, t.ex. *falla ngn in*, *stå ngn fritt*, *ligga ngn till last*, *stå ngn upp i halsen*, *stiga ngn åt huvudet*.

*Du *passas* inte av den där klänningen.
*Min mor *tillhörs* nog av det där paraplyet.

f) Subjektsautonoma verb (Vb § 8, Inffraser § 7): *lär*, *torde*, *böra*, *måste*, *skola*, *bruka*,[5] *tendera* etc.:

*Komma i morgon *lärs* av hans fru.
*Bli bättre *verkas* inte av vädret.
*Åka till Österrike på vinterferier *brukas* inte av oss.

g) Några få verb vilkas subjekt i aktiv sats anger upplevare eller mottagare/innehavare (jfr § 3: b). Verben *veta*, *känna* ('vara bekant med'), *ha*,[6] *behöva* kan sålunda normalt inte stå i passiv. Verbet *få* står i passiv endast med betydelsen 'få tag i' som huvudverb i infinitiv.

*Svaren måste *vetas* av var och en.
*Det *visstes* av alla att inspektören skulle komma.
*Den nya chefen *kändes* inte av någon.
*Böckerna *hades* liggande överallt i rummen.
*Den där kursen *behövs* verkligen av många studerande.
*Den här boken *ficks* inte på den tiden. ?Den här boken *fås* inte längre.
Jfr: Den här boken kunde inte fås på den tiden. Den här boken kan inte fås längre.

Vissa hjälpverb vilkas subjekt i aktiv sats har rollen av upplevare (subjektsreferenten vill, kan, avser etc.) står heller inte i passiv. Hit hör verb som *vilja* (till skillnad från *önska*), *kunna*, *orka*, *hinna*,[7] *avse* 'ha för avsikt',[8] *tänka*.

*Ta examen *villes* inte av någon.
*Gå på bio *hanns* aldrig under denna hektiska tid.
*Förlägga studierna utomlands *avsågs* av många studerande.

2. Vissa verbförbindelser och vissa verb där *s*-formen har annan funktion undviks i *s*-passiv.

a) Reflexiva verbförbindelser har ingen passiv motsvarighet:

*Han själv *rakades* av sig. Jfr: Han rakade sig själv.
*Han *skyndades* av sig. Jfr: Han skyndade sig.
*Benen *sprangs* av dem av dem. Jfr: De sprang benen av sig.

b) Transitiva deponensverb utan *s*-lösa motsvarigheter (Vb § 48) kan normalt inte användas med passiv funktion:

?Händelsen *mindes* av oss alla mycket väl.
?Hon är så duktig att hon *avundas* av alla.

Också vissa andra verb som har *s*-form med deponentiell funktion undviks i *s*-passiv:

?Barnen brukade *saknas* mest av papporna. Jfr: Två barn saknades.
?Stora vapenförråd *fanns* av polisen vid gårdagens razzia. Jfr: Förråden finns i ett antal bergrum.
?Han *slogs* alltid av sin far.

I andra fall är emellertid en deponentiell sidoform inget hinder för att *s*-formen också kan ha passiv funktion:

Han *slogs* av en underbar idé. Han *slogs* ner av två busar. Jfr: Pojkarna brukade slåss.
Synd att du inte ville låta dig *kyssas* av min syster. Jfr: På hemvägen från skolan brukade vi kyssas.

c) Många partikelförbindelser med absolut använd preposition och med objektet i ungefär samma semantiska relation till prepositionen som en rektion står ogärna i passiv (Advl § 15):

*Den här vägen har ofta $_0$*körts* ˈav just här i kurvan (av många bilar). Jfr: Många bilar har kört av den här vägen just här i kurvan.
*Jag $_0$*slogs* omedelbart ˈtill (av två busar). Jfr: Två busar slog omedelbart till mig.
?Barnet $_0$*sattes* ˈpå en konstig mössa (av mamman). Jfr: Mamman satte på barnet en konstig mössa.
?En äldre fotgängare $_0$*kördes* ˈpå (av en svart bil). Jfr: En svart bil körde på en äldre fotgängare.

Vissa partikelförbindelser av samma typ är emellertid utan vidare acceptabla i passiv:[9]

Alla ärenden *gicks* igenom innan projektet startades. (S) Jfr: Man gick igenom alla ärenden innan projektet startades.

d) När ett *s*-löst verb är lexikaliserat tillsammans med sitt objekt finns ibland ingen passiv motsvarighet:

*{Vantarna/Rabarber} *lades* på hela kvarlåtenskapen av två banker. Jfr: Två banker lade {vantarna/rabarber} på hela kvarlåtenskapen. [Jämför när objektet inte ingår i den lexikaliserade ramen: Ärendet lades på is ett tag. Man lade ärendet på is ett tag.]

Funktionsverb med nomen actionis som objekt (jfr Vbfraser: Allm. § 9: 4) kan dock vanligen stå i *s*-passiv med objektets aktant som subjekt:

Ingen kontakt har *tagits* med familjen.
Åverkan har *gjorts* särskilt på möblerna.
Allvarlig kritik *riktades* också mot revisorerna.

[1] Med ålderdomligt pastischerande stilprägel används *s*-passiv för att undvika tilltalspronomen eller motsvarande också av verb som annars inte medger *s*-passiv:

Has det barn?
Behagas det lite mera kött?

[2] Vissa verb har olika betydelser som förutsätter olika rolluppsättningar. När exempelvis *väga, passa, lukta, dofta, smaka* m.fl. har en betydelse som förutsätter en agensroll kan de också stå i *s*-passiv.

Sockret *vägdes* alltid upp av biträdet.
Barnen skulle *passas* av mormor.
Instrumentet *liknades* vid en avlång låda av föreläsaren.
Den här honungen måste *smakas*!
Mjölet ska bara *doftas* över matfettet.

[3] *Rymmas* kan däremot konstrueras medialt med behållaren som rumsadverbial:

Den stora stolen rymdes inte i hans lilla bil.

[4] Verbet *uppta* (och eventuellt också *täcka*) som kan sägas tillhöra samma semantiska grupp som verben under (a) kan ändå stå i passiv:

Halva ytan *upptas* av en stor utställningsmonter.
Tolv kvadratmeter *täcks* av järnfilspån.

[5] Dock kan *bruka* stå i passiv i vissa mer eller mindre fasta vändningar (negerat och med *sådant, detta* som subjekt och ett rematiskt fritt adverbial):

Åka till Österrike på vinterferier – sådant *brukas* inte i våra kretsar.

[6] Däremot kan *inneha* stå i passiv:

Gården {*innehas/*has*} nu av en brorson.

[7] Däremot kan *medhinna, hinna med* stå i passiv:

Gå på bio *hanns* aldrig med under denna hektiska tid.

[8] *Avse* kan i stå i passiv med nexusinfinitiv:

Kursen *avses* ingå i grundutbildningen.

[9] Verb med andra typer av partikeladverbial kan stå i passiv:

Färjan lade till och de väntande lastbilarna och bussarna $_0$*kördes* ˈpå. Jfr: Vi körde på lastbilarna och bussarna.
Supen $_0$*slogs* ˈi av värdens bror. Jfr: Värdens bror slog i supen.
Vagnen *lyftes* upp av tre starka poliser. Jfr: Tre starka poliser lyfte upp vagnen.
Veden *bars* in av barnen. Jfr: Barnen bar in veden.

Syntaktisk funktion och distribution § 5–10

§ 5. Passiva satser vilkas subjekt motsvarar objekt i aktiv sats. Det passiva verbets subjekt utgörs normalt av ett led som är objekt vid motsvarande verb i aktiv konstruktion.

1. Monotransitiva verb

Subjektet i passiv sats med monotransitivt verb kan motsvara objektet i aktiv sats med samma verb:

Polisen uppgav att bara förarkabinens besättning hade *hittats* fastspänd i sina säten. (S)
Möbler *slås* sönder och flaskor *kastas* ut genom fönstren. (S)
Rapporten *trycktes* i början av 70-talet och är än i denna dag en av SMHI:s största ”bästsäljare”. (S)
Dessutom *dras* tjänster för kuratorer, psykologer och elevassistenter för invandrarelever in. (S)
På Henriksdalsberget *ertappades* en snattare i mataffären på lördagseftermiddagen. (S)

2. Bitransitiva verb

Subjektet i passiv sats med bitransitivt verb kan motsvara antingen det indirekta eller det direkta objektet i aktiv sats med samma verb.[1]

a) Som subjekt vid bitransitivt verb i passiv sats kan nästan alltid väljas det led som motsvarar det direkta objektet vid samma bitransitiva verb i aktiv sats:[2]

Att han var mycket fordrande *förläts* honom väl […] (R)
Att hela verksamheten också *undanhölls* skatteväsendet […] (R)
[…] där det ekonomiska stödet i första hand *tilldelas* den typ av jordbruk som gör en miljö- och landskapsvårdande insats. (S)
Ert fall, herr Stil, har *förelagts* sociala distriktsnämnden. (R)

Inte sällan saknas det indirekta objektet vid bitransitiva verb i *s*-passiv vilkas subjekt motsvarar direkt objekt i aktiv sats:

Tävlingen är öppen för alla spelare och ett deltagande kan livligt *rekommenderas*. (S)
Grustäkten som markägarna vill få tillstånd för har redan *beviljats* av länsstyrelsen […] (S)
Det här *föreslås* i ett ärende som kommer upp i socialnämnden nästa vecka. (S)
Reparationer *lovades*, men utfördes aldrig eller bara delvis. (S)

b) Som subjekt vid bitransitivt verb i passiv kan vanligen väljas det led som motsvarar det indirekta objektet vid samma bitransitiva verb i aktiv sats. Så är särskilt fallet när den aktiva satsens indirekta objekt där inte kan parafraseras med ett bundet adverbial som anger samma roll. Ett sådant verb är t.ex. *påtvinga* som konstrueras *påtvinga ngn ngt* men inte **påtvinga ngt {på/till/åt} ngn*.[3] Andra verb av denna typ som alltså fritt medger att det passiva verbets subjekt motsvarar det indirekta objektet vid aktiv konstruktion är t.ex.:

anbefalla, anvisa, avfordra, avhända, avkläda, avkräva, avlocka, avtvinga, befalla, beordra, beröva, bibringa, delge, frånöma, frånhända, frånkänna, frånlura, frånrycka, frånröva, frånskriva, frånta, förbjuda, förebrå, förespegla, för-

låta, förmena, förorsaka, försäkra, iföra, inbilla, inge, lova, lära, missunna, neka, påföra, svara, tilldela, tilldöma, tillerkänna, tillfoga, tillhandahålla, tillmäta, tillråda, tillräkna, tillskriva, tillställa, tillsäga, tilltro, tillvita, tillåta, tillägga, tillägna, unna, ursäkta, (för)vägra, ålägga, åsamka, önska

I ett första skede *bibringades* man uppfattningen att här kommer folk som åtminstone kan det här med ekonomi […] (S)
uppgifterna om att 15–20 sovjetiska judar som fått utresetillstånd *nekats* tillstånd att uppehålla sig i Sverige (S)
Totalt har Stockholms stad *tilldelats* 125 intagningsklasser på de teoretiska linjerna. (S)
Flera direktörer har *delgivits* misstanke om smugglingsbrott […] (S)

Men också vid verb där det indirekta objektets aktant alternativt kan anges med bundet adverbial (med struktur av prepositionsfras) i den aktiva satsen kan samma aktant betecknas med subjektet i motsvarande passiv sats. Ett sådant verb är t.ex. *meddela* som konstrueras antingen *meddela ngn ngt* eller *meddela ngt till ngn*. Andra sådana verb är t.ex.:

anförtro, bereda, betala, bevilja, bygga, erbjuda, förelägga, föreslå, förläna, räcka, servera, skicka, skänka, sända, tillföra, undanhålla, visa, ägna

Alla gäster *serveras* gott bröd, smör, och en liten söt välkomstdrink […] (S)
[…] landstinget och SL *erbjuds* att hyra tunnelbana och biljetthallar. (S)
[…] utan mod att med hjälp av den makt man *anförtrotts* föra en i längre perspektiv rakryggad politik. (S)
Han […] har *beviljats* asyl i Sverige. (S)

Vid ett fåtal bitransitiva verb (som också kan vara och vanligen är monotransitiva) kan emellertid det indirekta objektets led inte alls eller endast i speciella kontexter göras till subjekt i passiv sats, t.ex. *hämta*, *köpa*, *låna*, *lämna*, *säga*:[4]

*Jag *sades* vid ett antal tillfällen att presidenten … Jfr: Men det sades mig vid ett antal tillfällen att presidenten kände till min roll i både contras- och Iran-affären. (S)
*Barnen *köptes* alltid fina kläder. Jfr: Åt barnen köptes alltid fina kläder.
*Han *lämnades* uppdraget 1923. Jfr: Uppdraget lämnades honom 1923 […] (R) [Men: Han lämnades inget val.]
*Sista bussen hade gått, men vi *lånades* ett par cyklar och hann ändå i tid.

Vid verb som i motsvarande aktiv sats har både direkt och indirekt objekt avgör informationsstrukturella behov vilket led talaren väljer som subjekt i den passiva satsen (Subj. § 30). I de fall då det direkta objektet vid ett bitransitivt verb i aktiv sats har svag referentialitet och kanske är mer eller mindre lexikaliserat tillsammans med verbet kan normalt bara det indirekta objektets led väljas till subjekt i motsvarande passiva sats.

De personer som inte *bereds* plats i målorganisationen överförs till en s.k. över-

talighetsorganisation. (S) [Jfr med det direkta objektet som subjekt: Plats kommer att beredas {åt/?Ø} resten av de anställda i en övertalighetsorganisation.]

[1] I de fall då en infinitivfras men inte en nominalfras som bestämning till ett verb i *s*-lös form kan sakna överordnad preposition (se Inffraser § 14) kan infinitivfrasen inte (liksom inte heller nominalfrasen) göras till subjekt i passiv sats:

*Att köpa en båt skulle *övertalas* min bror. Jfr: Man skulle övertala min bror {att köpa en båt/till något}. Min bror skulle övertalas {att köpa en båt/till något}.

Om däremot det *s*-lösa verbet är bitransitivt med infinitivfras eller nominalfras som direkt objekt kan infinitivfrasen vara subjekt vid verbet i passiv sats:

Att skriva om sådant hade *förbjudits* oss av tidningens ledning. Det hade förbjudits oss av tidningens ledning att skriva om sådant. Jfr: Tidningens ledning hade förbjudit oss {att skriva om sådant/detta}.

[2] Konstruktion med bundet adverbial föredras dock oftast framför synonym konstruktion med betonat indirekt objekt i en passiv sats, där subjektet motsvarar verbets (direkta) objekt i aktiv sats:

Brevet hade inte *lämnats* {till chefen/*chefen} för underskrift. Jfr: Brevet hade inte lämnats {till honom/honom} för underskrift.
Flygeln hade *skänkts* {till skolan/?skolan} av en tacksam f.d. elev. Jfr: Böckerna hade skänkts {till mig/mig} av en tacksam f.d. elev.

[3] I passiv sats där subjektet motsvarar indirekt objekt i aktiv sats står ogärna objektet som fundament annat än vid tydlig kontrast:

?Priset *tilldelades* han av en stor huvudstadstidning.
?Denna svåra uppgift *anförtroddes* vi av chefen själv. [Jfr med tydlig kontrast: Ingen annan uppgift hade vi anförtrotts av chefen själv.]

[4] Verb som endast marginellt är bitransitiva, framför allt sådana som anger att något åstadkoms åt någon, står inte så gärna i passiv, vare sig med subjekt som betecknar det direkta eller det indirekta objektets referent vid aktiv konstruktion. Hit hör verb av typen *föda, gräva, koka, skapa, skära, steka, sy*.

?En blå klänning *syddes* henne av systern till festen.
?Till festen *syddes* hon en blå klänning av systern.

§ 6. Passiva satser vilkas subjekt motsvarar adverbial i aktiv sats. Främst i talspråk och ledigt skriftspråk kan en rektion i bundna adverbial med objektliknande betydelse ibland motsvara subjektet i passiv sats:

På senare tid har försöksdjur *experimenterats* med ganska hänsynslöst också i vårt land.
En hund måste alltid *gås* ut med när man har minst lust.
[…] det rådande importstoppet skulle *ruckas* på. (S)
Koivisto tillade att svårigheterna ”alltid *svurits* över på två språk”. (S)

De adverbial vilkas rektion kan motsvara subjekt i den passiva satsen är av samma typ som de adverbial vid vilka prepositionen kan stå isolerad (Advl § 32, Prep-

fraser § 10).[1] Sålunda kan också vissa andra adverbial än de objektliknande (särskilt rumsadverbial) ha en rektion som motsvarar subjekt i passiv sats.

Väggarna får absolut inte *klottras* på. Jfr: Väggarna fick man absolut inte klottra på.
Sedan dess har den vedspisen aldrig *eldats* i. Jfr: Den vedspisen har han aldrig eldat i.

I en infinitivfras är detta slags konstruktioner ofta mera acceptabla, särskilt i de konstruktioner där en passiv infinitiv i *s*-form kan bytas ut mot en *s*-lös form utan större betydelseändring (jfr Inffraser § 24):

Han verkar tycka om att *drivas* med. Jfr: ?Han drevs alltid med under matpauserna.
Längre än så sträckte sig varken fantasin att låta sig *lekas* med eller tiden att låta sig upptagas med oväsentligheter. (R)
”Dagens dikt” tål att *skojas* med […] (S)
Den {förtjänar inte/duger inte/är inte värd} att {*satsas*/satsa} på.

Konstruktionstypen förekommer inte sällan i sista ledet av en samordning där det första ledet är en passiv verbform vars predikationsbas anges med objekt vid samma verb i aktiv konstruktion:

De här förhållandena kan tveklöst *kritiseras* och *anmärkas* på.

Om ett verb samtidigt har både ett objekt och ett bundet adverbial kan rektionen i det bundna adverbialet väljas till subjekt i passiv sats endast om objektet har svag referentialitet:

Han *gjordes* ideligen narr av.
Begåvningar ska *tas* hand om.
?Förr i tiden brukade en sådan kvinna alltid *läggas* märke till.

Om det direkta objektet är tydligt referentiellt däremot:

*Han har *undanhållits* beslutet för.
*Mormodern har *ärvts* huset av.
*Detta har *varnats* regeringen för.

Till subjekt i passiv sats väljs inte heller rektionen i ett bundet adverbial som kan parafraseras med indirekt objekt. Här föredras i stället en konstruktion där det passiva verbets subjekt motsvarar indirekt objekt vid aktiv konstruktion.

Hon *gavs* en svår uppgift {Ø/*åt} (av styrelsen).
Min grupp har *anförtrotts* ett viktigt uppdrag {Ø/*åt}.

[1]Led som i aktiv sats kan uppfattas som rektioner i adverbialiserade attribut (Advl § 34) kan i likhet med rektionen i bundna adverbial i viss utsträckning fungera som subjekt i en passiv sats:

Det här är intressant och bör *skrivas* en ordentlig rapport om.

§ 7. Passiva verb med expletivt *det* som subjekt. Den passiva satsen kan eller måste i vissa fall sakna referentiellt subjekt. Som subjekt används då i stället det expletiva *det*. Motsvarande aktiva sats har ett mänskligt subjekt som nästan alltid är agens, men den passiva satsen kan normalt inte ha agentadverbial (jfr § 8: 3).

1. Intransitiva verb

Satser med intransitivt verb i passiv anger oftast en aktion i flertal, dvs. satsen avser flera samtidiga aktioner av det slag som verbet anger eller aktioner som följer på varandra i tid (iterativ betydelse):

Kring teborden *språkades* det mest om vädret och sjukdomar […] (R)
Där *springs* det om kvällarna, har en sett … (R)
Det *talas* till och med om revolution. (R)
Tro inte att det bara *klankas* på regeringen och UD. (S)
Det *arbetas* således mycket på att öka kunskaperna och möjligheterna att på ett bra sätt ta hand om dessa svåra situationer. (S)
Nu *byggs* det återigen i Faluns centrum. (S)
Här skulle det *skapas*! (S)

Det intransitiva verbet kan ha ett kvarstående bundet adverbial (dvs. som inte gjorts till subjekt enligt § 6), varav rektionen ensam kan göras till satsbas eller vara underförstådd:

Det har länge *anmärkts* på denna sak. Denna sak har det länge *anmärkts* på.
Den här vedspisen har det aldrig *eldats* i.
[…] en överhängande högre verklighet som det ständigt *talades* om eller *anspelades* på. (R)

2. Transitiva verb

I följande fall kan transitiva verb stå i passiv med bibehållet objekt och med expletivt *det* som subjekt:

a) Objektet är indefinit och har vanligen svag referentialitet. Objektet i satser av denna typ är inte sällan innehållsobjekt (Obj. § 21) eller anger något som produceras genom aktionen.

Det *skrevs* inbjudningskort till långt in på natten.
Här *säljs* det bara färskt bröd.
Det *förlorades* mycket pengar här på den tiden.
Här *hittades* det inte något guld.
Till mitt kontor har det inte *gjorts* någon ny nyckel.
Det får för all del *sjungas* opera även i ”Nygammalt” […] (S)
Det *väntas* tillökning, ser jag.
Tas det hänsyn till om folk deltagit i paneldebatter förr […]? (T)
Det *hölls* tal och *lades* ned kransar. (R)

[…] det *utbringades* leven hit och dit […] (R)
[…] att det på sista tiden har kunnat *delegeras* vissa uppgifter. (T)

Konstruktionen är möjlig också vid bitransitiva verb med obetonat indirekt objekt och svagt referentiellt direkt objekt:

Det har *erbjudits* oss vissa expansionsmöjligheter.
Det måste nog *beredas* dem plats i utbildningskommittén.

Passiva satser med expletivt subjekt av typ (2a) är normalt strukturellt dubbeltydiga, eftersom det led som är objekt också kan uppfattas som egentligt subjekt (Eg. subj. § 3 Anm.). Antingen uppfattas alltså *skrevs inbjudningskort* i satsen *det skrevs inbjudningskort till långt in på natten* som parallellt till *arbetades* i satsen *det arbetades till långt in på natten*, dvs. verbfrasen (verb + objekt) ses som passiv i sin helhet ungefär som en verbfras bestående av ett intransitivt verb.[1] (En skillnad mellan de båda slagen av passivsatser är att det passiva intransitiva verbet alltid är agentivt, medan det passiva transitiva verbets subjekt i en aktiv sats kan vara en mottagare eller upplevare: *Det hördes inte mycket av oväsendet ända hit. Här vanns det ingen ära.*) Eller också ges *det skrevs inbjudningskort* samma struktur som *det fanns inbjudningskort*, dvs. verbets bestämning uppfattas som egentligt subjekt på objektsplats, medan ett expletivt subjekt står på subjektsplatsen.[2]

b) Objektet är en postponerad nominal bisats:

Det *sägs* att man inte ska dricka när man känner sig nere. (R)
Det *undras* här och var om inte det är dags att stimulera ekonomin igen.
För omkring tio år sedan *påstods* det att man äntligen skulle bygga en väg.

Också satser av typ (2b) kan uppfattas på två sätt. Antingen är den nominala satsen objekt (jämför den primära analysen av *det skrevs inbjudningskort*; (2a)), eller också uppfattas satsen som ett postponerat subjekt (trots att det sällan är naturligt att den nominala satsen som subjekt står som fundament; jämför den alternativa analysen av *det skrevs inbjudningskort*).

[1] Likheten mellan passiva transitiva verb med objekt och passiva intransitiva verb är särskilt tydlig i de tämligen vanliga fall där de är samordnade med varandra:

[…] då kan hon tro att det *lagas* mat och *springs* i vinkällaren stup i minuten. (R)

[2] I stället för expletivt *det* kan ett *här*, *där* inta subjektets plats i passiv sats av typ (1) och (2a) (jämför också som ersättning för expletivt *det* som subjekt i sats med egentligt subjekt, Eg. subj. § 6):

Brukade där inte *städas* till jul?
Här skulle inte *tigas* men *talas*. (R)
För övrigt ska här inte *klagas* på denna översättning i en så ekvilibristisk genre som den irländska. (S)

Som fundament kan undantagsvis även andra adverbial placeras som subjekt i satser av denna typ (Subj. § 6: b):

I arbetsrummet fick aldrig *städas* på den tiden. Jfr: *Därför fick i arbetsrummet aldrig städas på den tiden.
[…] och då *plaskades* och *tjoades* och *skreks* så det ekade uppefter backen […] (R)

§ 8. Agentadverbial vid *s*-passiv. Agentadverbialet består av prepositionen *av* + nominalfras. Nominalfrasen motsvarar det aktantled som är subjekt vid samma verb i aktiv sats.[1] Agentadverbialet kan vara optionellt (vanligen), obligatoriskt (vid vissa verb eller på grund av sammanhanget) eller obligatoriskt utelämnat (i vissa fall). De flesta passiva satser saknar agentadverbial. Om agentadverbial se också Advl § 84.[2]

1. Optionellt agentadverbial

Transitiva verb i passiv kan ta agentadverbial. Adverbialet är vanligen fritt och kan därför också placeras i mittfältet (Advl § 69).

Hon har {flera gånger *betecknats* som vår mest framstående arkitekt av kritikerna/av kritikerna flera gånger *betecknats* som vår mest framstående arkitekt}.
Politiken *styrs* av producentintressen. (S)
Den rapport som *utarbetats* av en expertgrupp från länsstyrelserna i Hallands och Kristianstads län […] (S)
Den *betraktades* av många som 1800-talets viktigaste revy i Göteborg. (S)

Det optionella agentadverbialet saknas dock vanligen vid det transitiva verbet, särskilt när referentens identitet är okänd eller ointressant i sammanhanget eller framgår på annat sätt av kontext eller talsituation (§ 12):

Alla ärenden *gicks* igenom innan projektet *startades*. (S)
En av de två misshandlade […] krävde att även bilisten, som senare identifierats, skulle *åtalas* för mord. (S)
Omkring 1970 *byggdes* en kraftledning i vägreservatet […] (S)
Att hjärnans funktioner har upphört *konstateras* med kontraströnt gen. (S)
Hans njurar ska *doneras* till transplantation. (S)
Endast så kan ungdomsbrottsligheten *förebyggas*. (S)
Dagens högsta temperatur *avlästes* inte förrän klockan 20. (S)

2. Obligatoriskt agentadverbial

Vid vissa transitiva verb (i viss betydelse) i passiv är agentadverbialet mer eller mindre obligatoriskt. Det är då bundet adverbial och kan normalt inte stå i det adverbiella mittfältet (Advl § 36: c). Dessa verb anger mestadels olika statiska relationer mellan två aktanter (jfr § 3: 1d), och agentadverbialens referenter är vanligtvis inanimata (och har inte rollen som agens eller upplevare).[3]

a) Egenskapsrelation:

domineras, karakteriseras, kännetecknas, präglas, utmärkas
Månaden *dominerades* av ett köldhögtryck men kunde ändå uppvisa flera stormar vid kusten och i fjällen. (S)

Det är som om er dubbla bana oundvikligen måste *utmärkas* av sorger och katastrofer. (R)

b) Identitetsrelation:

bildas, ersättas, motsvaras, representeras, symboliseras, utgöras

Undantagsvis kan bytet *utgöras* av en riktigt stor abborre, en gös eller en lake. (S)
Den andra huvudlinjen *representerades* av ungdomar som behöver bostad. (S)

c) Tids- eller rumsrelation:

följas, föregås; beledsagas, beröras, döljas, fyllas, genomfaras, genomströmmas [med flera verb på *genom-*], kantas, omfattas, omges, skymmas, täckas, uppfyllas, upptas, åtföljas

Den nya folkomröstningen bör enligt förbundet *föregås* av en mycket omfattande, saklig och allsidig information till allmänheten. (S)
Affären med de bortspekulerade 300 miljonerna i Stockholms stadshus *omges* ännu flera dagar efter avslöjandet av dimridåer. (S)

d) Kausal relation:

betingas, framkallas, föranledas, orsakas, utlösas, vållas

Men då hungersnöden året 1868 *framkallats* av missväxt, uteblev det befarade upproret. (R)
Sundsvalls-incidenten något år senare *utlöstes* av indikation i en minstation. (S)

e) Äganderelation (vanligtvis med animat referent hos agentadverbialet):

disponeras, handhas, innehas, ägas

Marken *ägdes* fortfarande av Danviks hospital […] (R)
Och återigen pekade det på en vetskap som endast *innehades* av några få […] (R)

Också vissa verb med annan betydelse kan kräva agentadverbial, t.ex. *avlösas* (i överförd betydelse), *bebos*, *befolkas*, *prydas*:

Om socialdemokratins nuvarande stagnation ska kunna *avlösas* av nya jämlikhetsskapande projekt […] (S)
Syrierna har tagit kontrollen över stora områden som *bebos* av palestinier i Libanon […] (S)

Vissa andra passiva verb (utan annan bunden bestämning) kräver agentadverbial om verbet annars inte är innehållsrikt nog för att kunna utgöra satsens rema. Detta är särskilt fallet i satser med generisk betydelse eller framtidsbetydelse.

Stycket *framförs* {av Y-teatern/?Ø}. Jfr: Stycket framförs i vår (av Y-teatern). Stycket framförs i Malmö (av Y-teatern).

Museichefen *utnämns* {av styrelsen/?Ø}. Jfr: Museichefen utnämns i nästa vecka (av styrelsen). Museichefen utnämns nog till professor (av regeringen).

3. Vanligtvis utelämnat agentadverbial

Passiva satser med expletivt *det* som subjekt och där verbet är intransitivt eller transitivt med kvarstående objekt (se ovan § 7) har normalt inte agentadverbial – trots att föreställningen om en agens (eller åtminstone upplevare) är en förutsättning för denna passiva konstruktion:

Fast det får inte *slarvas* förstås […] (R) Jfr: ?Det slarvas nog lite av alla.
Ibland *arbetades* det flitigt inför en basar […] (R) Jfr: ?Det arbetades flitigt av våra fruar inför en sådan här basar.
Det har *skämtats* en del om era teorier. (R) Jfr: ?Det skämtades en del av journalisterna om hans teorier.

Exempel på konstruktion med expletivt *det* och agentadverbial:

Under middagen *hölls* det tal av inte mindre än tjugo personer.

[1] Vid vissa verb kan ett annat adverbial (som t.ex. anger orsak eller medel) ha en betydelse som erinrar om agentadverbialets. Exempel:

Hans tillvaro *förändrades* genom olyckan.
Problemet *illustreras* bäst {av/med/genom} två citat.
Numera *ersätts* ofta en text {av/med} en bild.
Förhandlingarna *omges* {av/med} stor sekretess.

Ett agentadverbial kan inte kvarstå med oförändrad betydelse vid samma verb i aktiv sats. Häri skiljer det sig från adverbial som anger medel.

Tekniken ersätter ofta en text {med/*av} en bild.

Ett adverbial för befintlighet kan särskilt i sats med generisk betydelse användas i stället för ett agentadverbial om de avsedda referenterna är de som bor på den plats som rumsadverbialet anger:

Dessa svampar *anses* i Tjeckien vara giftiga.

Också andra typer av adverbial kan ersätta ett agentadverbial:

Det *meddelades* {från Degerfors/från svenskt håll/från hans sida} att man inte hade något emot den föreslagna tidpunkten för matchen.
Genom styrelsens försorg har dörren redan *reparerats*.

[2] Passiv konstruktion väljs gärna när den aktant som i en motsvarande aktiv sats skulle betecknas med subjektet inte har typiska subjektsegenskaper (Subj. § 27). Ofta är därför en aktiv sats där agentadverbialets aktant anges med subjektet inte särskilt naturlig.

Hon *överväldigades* av rörelse. ?Rörelse överväldigade henne. Jfr: Den mäktiga sinnesrörelsen överväldigade henne, åtminstone för en kort stund.

[3] Vissa av relationsverben kan också ha agentiv betydelse. Agentadverbialet, som har animat referens, är då optionellt.

Därefter skulle golvplattorna *ersättas* (av byggnadsfirman).
Gräsmattan *kantades* (av trädgårdsarkitekten) med breda rabatter.

ANM. Den traditionella termen agentadverbial – bibehållen i denna grammatik – är i viss mån missvisande eftersom agentadverbialet inte (lika litet som subjektet i en aktiv sats) behöver beteckna agens:

Tavlan har *målats* av en lokal konstnär. [Adverbialet anger agens.]
Den försvunna flickan *upptäcktes* av en morgonpigg joggare. [Adverbialet anger upplevare.]
Huset *skymdes* av ett par yviga lövträd. [Adverbialet anger orsak.]

§ 9. Passiv verbfras som korrelat till anaforisk verbfras. Många språkbrukare är osäkra på om och hur en passiv verbfras kan åsyftas med en anaforisk verbfras. De flesta uppfattar *göras* (*det*) som uteslutet, medan somliga mer eller mindre förbehållslöst accepterar *göra* (*det*).

– Filmen *recenserades* i förrgår. – {?Gjorde/*Gjordes} den det?
Recenserades {?gjorde/**gjordes*} aldrig hans böcker.
Filmer *recenseras* minsann oftare i tidningen än böcker {?gör/**görs*}.
Filmversionen *recenserades* i tidningen, vilket inte bokversionen {?gjorde/**gjordes*}.

– Den får ju *smugglas* därifrån. – Ja, det får den ju göra. (T)
Ändrades gjorde också politiken. (S)
Gynnas gör den lågutbildade som börjat förvärvsarbeta efter grundskolan […] (S)

I de flesta fall då den passiva verbfrasen är underordnad ett hjälpverb kan den utelämnas eller företrädas bara av *det*:

Deras hus har *sålts* men det har inte vårt {Ø/?gjort/**gjorts*}.
– Gården måste *säljas*. – Måste den verkligen {Ø/?göra/**göras*} det?

Se vidare Vbfraser: Allm. § 10–11, Huvudsatser § 12, Ellips § 6–9.

§ 10. Passiv infinitivfras. Ett passivt verb kan vara huvudord i en infinitivfras. Predikationsbas är den referent som anges med subjekt i en jämförbar passiv finit sats. Vem eller vad som är predikationsbas framgår av den överordnade satsen enligt samma regler för en passiv som för en aktiv infinitivfras (Inffraser § 26–31).[1]

möjligheterna för kroppens egna läkande krafter att *väckas* till liv genom förändringar i sättet att leva (S)
detta projekt, som […] är tänkt att *fullbordas* i början av 1990-talet (S)
Han deltog i två SM utan att *besegras* av någon medtävlare.
Jag vet inte varför han lät sig *retas* och *hunsas* med i alla dessa år.
Giacomettis figurer tycks vara som gjorda för att *ställas* ut utomhus […] (S)
[…] detta populärvetenskapliga ”tivoli” […] väntar nu på att *invaderas* av nyfikna barn och ungdomar med lust att experimentera. (S)
Det kan då bli en mörk fyrkant, innesluten av en ljust grönskande ram. Att *tolkas* efter sinnesstämning. (S)

När en motsvarande passiv finit sats skulle ha expletivt *det* som subjekt, måste infinitivfrasens överordnade sats innehålla ett expletivt *det* som subjekt eller objekt (jfr Inffraser § 28: e):

Det förefaller *planteras* mer tall än gran i år.
Man lät det *dödas* ett stort antal motståndsmän innan de egna styrkorna sattes in.
Vi hörde det *spelas* och *skrålas* däruppe hela natten och kunde förstås inte få en blund i ögonen.

Inte sällan är den passiva infinitivfrasens predikationsbas (liksom den aktiva infinitivfrasens) outtryckt i den överordnade satsen:

I Frankrike […] har den lett till en rädsla för att *isoleras*. (S)
Visst är det vackert, lite av koreograferad balett, så det är lätt att *fascineras*. (S)

Infinitivfrasen kan innehålla agentadverbial på samma sätt som en passiv finit sats:

Självfallet måste en verkschef ha rätt att säga sin mening när hans verksamhetsområde riskerar att *drabbas* av nedskärningar. (S)

Vissa överordnade verb, verbförbindelser och adjektiv kan av semantiska orsaker ta aktiv men inte passiv infinitivfras:[2]

?Han förbjöd mig att *bäras*. Jfr: Han förbjöd mig att bära. [Man kan bara förbjuda någon en agentiv aktion (en handling).]

Möjligheten för passiv infinitivfras att underordnas hjälpverb följer de generella reglerna för vilken verbfras som kan underordnas vilket överordnat verb.[3]

[1] Vid vissa typer av överordnade verb eller adjektiv är en passiv infinitiv synonym med en aktiv (Inffraser § 24 not 1):

Den {är för tung/tål/duger/återstår} att *bäras*. Jfr: Den {är för tung/tål/duger/återstår} att bära [-].
För nio väl bevarade, ombyggda och nyritade enskilda hus eller kvarter får kommunen en av Europa Nostras fem silvermedaljer 1986 att *fästas* på lämplig fasad i stan. (S) Jfr: … en silvermedalj att fästa [-] på lämplig fasad i stan.

Verbet *låta* kan konstrueras med objekt + nexusinfinitiv som då kan vara antingen aktiv eller passiv (Inffraser § 9: c). Det kan också konstrueras som kausativt hjälpverb med aktiv infinitivfras som objekt. *Låta* med objekt + passiv nexusinfinitiv kan ha en betydelse som erinrar om kausativt *låta* med aktiv infinitivfras (inklusive objekt).

Hon lät honom *torteras*. Hon lät sig *bäras* över floden.
Jfr: Hon lät tortera honom. Hon lät bära sig över floden.

[2] För konstruktioner som *Verkliga motsättningar mellan dem tillåts därför egentligen inte att utvecklas* m.fl. se Inffraser § 11 not 2 och 3.

[3] Passiv infinitivfras kan således underordnas hjälpverb i följande två fall:

a) Hjälpverbet är subjektsautonomt, dvs. dess subjektsreferent har inte en semantisk roll vid hjälpverbet (utan bara vid infinitivfrasens verb) (Inffraser § 7):

”Platoon” kommer i år att *följas* av ytterligare fyra Vietnamfilmer […] (S)
Jordbrukspolitiken kom till viss del att *användas* för socialpolitiska syften […] (S)
[…] att regeringen gärna ser att PKK-spåret fortsätter att *granskas*. (S)
[…] så att president José Napoleon Duartes politiska ställning hotar att *undergrävas*. (S)

b) Hjälpverbet är subjektsorienterat, och subjektsreferentens semantiska roll vid det överordnade verbet är förenlig med dess semantiska roll som predikationsbas åt infinitivfrasen.

RFHL:s grupper kan vara ett alternativ för den som vill *avgiftas* ”mitt i verkligheten”. (S)
[…] ingen kan undgå att *påverkas* av arkitektur. (S)
*Saken {försökte/orkade} inte *döljas*.
*Denna rutt {ämnade/ville/beslöt} *trafikeras* redan 1948.

Liksom en infinitivfras kan underordnas ett subjektsautonomt hjälpverb (a) kan en passiv supinumfras underordnas det subjektsautonoma temporala hjälpverbet *ha*:

Reforminriktade ministrar har *bytts* ut. (S)
Bland annat har inga löneutbetalningar *bokförts*. (S)
Deras sex fasta nummer hade *tagits* ut efter deras barns och en hunds födelsedag. (S)
Pastorn i kyrkan, han som just hade *bannlysts* av regeringen? (S)

Flera arbetare sade sig ha *drabbats* av allergier. (S)
Enligt tidningsuppgifter i den libanesiska huvudstaden kunde han ha *kidnappats*. (S)
Rapporten borde ha *offentliggjorts* i så god tid att en debatt hunnit komma i gång […] (S)

Betydelse § 11–13

§ 11. Verbets aktanter vid *s*-passiv. Verbet har vid passiv konstruktion samma semantiska valens som vid aktiv konstruktion. En skillnad är emellertid att den aktant som vid aktiv konstruktion anges med subjektet vid de flesta verb vid passiv konstruktion inte behöver anges och att aktanten när den är nämnd (med agentadverbial, § 8) anges med ett fritt adverbial.[1]

Festen skall *anordnas* i november (av idrottsföreningen). Jfr: Idrottsföreningen skall anordna festen i november.

Passiv konstruktion väljs gärna när den aktant som i motsvarande aktiva sats skulle betecknas med subjekt inte har de för ett subjekt typiska egenskaperna eller spelar den för subjektsreferenten typiska rollen i verbets aktion (Subj. § 27–28). Den passiva satsens agentadverbial kommer därför förhållandevis oftare än den aktiva satsens subjekt att ange dividuativa, ofta abstrakta, företeelser. Benägenheten att välja passiv konstruktion är å andra sidan mindre om den aktiva satsens subjektsreferent är tydligt referentiell och individuativ (i ental) och om den är animat samt om den är typisk agens (dvs. en aktant som kontrollerar aktionen och som medvetet och avsiktligt utför den) eller upplevare.

När *av*-frasens rektion är en inanimat nominalfras kan det ibland vara oklart om ledet skall ses som agentadverbial eller som ett bundet adverbial som anger orsak (Advl § 36: c):[2]

Effekten *förstärktes* av elchockerna. [Jfr med orsaksadverbial vid aktiv konstruktion: Effekten blev starkare av elchockerna.]
Också den inrikes debatten kring den brittiska militärbudgeten har *komplicerats* av de sovjet-amerikanska turerna det senaste halvåret. (S)
Resan har *förhindrats* av sandstorm. (S)
Ibland kan den effekten *förstärkas* av att en knallkork är kopplad till fjädern […] (S)
[…] där mycket snabba elektroner tvingas gå genom kurvor som *skapats* av magnetfält. (S)
Möjligheterna *begränsas* bara av den mänskliga fantasin […] (S)

Subjektsfunktionen fylls i den passiva satsen normalt av uttrycket för den aktant som i motsvarande aktiva sats uttrycks med objekt (§ 5, eller marginellt bundet adverbial, § 6) eller av expletivt *det* (utan semantisk roll, § 7). Passiva satsers subjekt har sålunda de semantiska roller som aktiva satsers objekt har: oftast någon föremålsroll, ibland en mottagarroll (t.ex. upplevare eller den som har nytta eller skada av aktionen) eller rollen att ange en rums-, tids- eller orsaksrelation, men aldrig rollen som agens (Obj. 19, 24; § 3–4 ovan).[3]

Att satser med *s*-passiv inte kan ha agentivt subjekt innebär att de normalt inte kan fungera som direktiva huvudsatser. Imperativformer med *s*-suffix i passiv funktion förekommer inte ens i direktiva huvudsatser med atypisk användning (Huvudsatser § 40 not 1; jfr Huvudsatser § 45).

[1] En och samma aktant uppfattas ofta som lite mindre agentiv (mindre medvetet och avsiktligt handlande) när den anges med agentadverbial än med subjekt:

Jag *väcktes* av grannen. [Grannen behöver inte ha väckt talaren medvetet och avsiktligt.]
Jfr: Grannen väckte mig. [innebär gärna att grannen medvetet och avsiktligt har väckt talaren]

[2] När *av*-frasen tolkas som orsaksadverbial är gränsen vag mot deponentiell funktion (med medial betydelse) hos verbet. *S*-formen kan då ofta inte heller parafraseras med perifrastisk passiv.

Kurvorna har {skapats/?blivit skapade} av magnetfält.
Möjligheterna till kulturellt utbyte {begränsades/?var begränsade/?blev begränsade} av den ekonomiska krisen.

[3] Att subjektet vid passivt agentivt verb har annan roll än agens hindrar inte att satsen innehåller adverbial som förutsätter en agentiv aktion:

Stolen *vältes* {avsiktligt/med vilje}. [Subjektet anger föremålet för aktionen. Att denna är intentionell och därmed agentiv framgår av adverbialet.]
Rutinen *ändrades* för att bättre ta hänsyn till de nya förutsättningarna. [Subjektet anger föremålet för aktionen. Att denna är intentionell och därmed agentiv framgår av adverbialet.]

§ 12. Informationsstruktur och räckvidd vid *s*-passiv. Valet av passiv konstruktion i stället för aktiv får stor betydelse för satsens informationsstruktur och för de möjliga räckviddsförhållandena mellan subjektet eller objektet och satsens övriga led.

1. Informationsstruktur

Passiv konstruktion väljs gärna när det led som skulle ha varit subjekt i den aktiva satsen inte har de informationsstrukturella egenskaper som ett typiskt subjekt har (Subj. § 30).

a) Passiv sats utan agentadverbial

Passiv sats utan agentadverbial väljs sannolikt framför allt när den aktant som skulle betecknas med subjekt vid aktiv konstruktion är kommunikativt ointressant (irrelevant eller självklar):

Huvudbyggnaden *uppfördes* redan 1903. [Aktionens agens är kommunikativt ointressant, aktionens föremål är satsens tema.]

Om den aktant som i den aktiva satsen anges med objekt inte heller den har de typiska informationsstrukturella subjektsegenskaperna kan ibland ändå passiv väljas och aktanten fungera som egentligt subjekt:

Det *byggdes* ett hus här redan 1903.

b) Passiv sats med agentadverbial

Passiv sats med agentadverbial väljs framför allt om den aktant som i den aktiva satsen skulle ha angetts med subjekt är eller ingår i det som talaren vill säga med satsen (remat), medan den aktant som i den aktiva satsen skulle ha angetts med objekt är eller ingår i det som talaren vill säga något om (temat). På så sätt kommer den tematiska aktanten att bli subjekt och den rematiska att anges med ett fritt adverbial, dvs. ett led som har sin naturliga plats i satsens rematiska del.

Huset *byggdes* av en lokal byggfirma. [Talaren vill med satsen framför allt informera om vem som är agens.]

Däremot är aktiv sats det naturliga utryckssättet t.ex. om den mest prominenta referenten därigenom anges med subjektet:

De ska bygga sin nya fabrik här. [Satsen och kontexten handlar om den referent som anges med det personliga pronomenet *de*.]

2. Räckvidd

Passiv konstruktion väljs gärna när det led som i den aktiva satsen skulle ha stått som objekt eller adverbial skall ha stor räckvidd (tolkas tidigt). Genom att ha funktion som subjekt i den passiva satsen får ledet normalt större räckvidd i satsen än t.ex. en negation (jfr Subj. § 29).

Många böcker *lästes* inte av fattigt folk på den tiden. [Vanligen: 'Det fanns många böcker som fattigt folk inte läste på den tiden.'] Jfr: Fattigt folk läste inte många böcker på den tiden. [Vanligen: 'Fattigt folk läste få böcker på den tiden.']

Två ortsbor *intervjuades* av varenda kursdeltagare. [Vanligen: 'Två bestämda ortsbor blev intervjuade av varenda kursdeltagare.'] Jfr: Varenda kursdeltagare intervjuade två ortsbor. ['Varenda kursdeltagare intervjuade två ortsbor, vilka som helst.']

Shakespeare brukade åtminstone *läsas* av gymnasisterna. [Vanligen: 'Åtminstone gymnasisterna brukade läsa Shakespeare.'] Jfr: Gymnasisterna brukade åtminstone läsa Shakespeare. [Vanligen: 'Åtminstone Shakespeare brukade gymnasisterna läsa.']

Danskar *älskas* av svenskar. ['Danskar är sådana att svenskar älskar dem – men de kan mycket väl älskas av andra också.'] Jfr: Svenskar älskar danskar. ['Svenskar är sådana att de älskar danskar – men de kan mycket väl älska folk av annan nationalitet också.']

§ 13. Tid och aktionsart vid *s*-passiv. Sats med *s*-passiv har vanligen samma tidsbetydelse som motsvarande aktiva sats:

Den *hämtas* i morgon av hennes man. Jfr: Hennes man hämtar den i morgon.
Den *hämtas* just nu av hennes man. Jfr: Hennes man hämtar den just nu.
Den *hämtades* i går av hennes man. Jfr: Hennes man hämtade den i går.
Den har *hämtats* nu av hennes man. Jfr: Hennes man har hämtat den nu.
Den hade *hämtats* i går av hennes man. Jfr: Hennes man hade hämtat den i går.

Vi *iakttas* nog av min granne. Jfr: Min granne iakttar oss nog.
Vi *iakttogs* nog av min granne. Jfr: Min granne iakttog oss nog.
Vi har *iakttagits* av min granne. Jfr: Min granne har iakttagit oss.
Vi hade *iakttagits* av min granne. Jfr: Min granne hade iakttagit oss.

Också aktionsarten är vanligtvis densamma i den passiva satsen som i motsvarande aktiva sats. I nedanstående exempel visar sig oavgränsad respektive avgränsad aktionsart hos verbet i valet av adverbial för duration (jfr Aktionsarter § 5: 1):

Tjuven *hölls* under uppsikt av polisen {i/*på} sex timmar. Jfr: Polisen höll tjuven under uppsikt {i/*på} sex timmar. [oavgränsad aktionsart]
Boken *skrevs* {på/*i} några dagar av en journalist. Jfr: En journalist skrev boken {på/*i} några dagar. [avgränsad aktionsart]

Om den passiva satsen har expletivt *det* som subjekt och det passiva verbet är intransitivt (§ 7: 1) består aktionen vanligen av flera samtidiga eller successiva aktioner av det slag som verbet anger:

Det *byggdes* mycket här på den tiden. [Satsen anger att det byggdes vid flera tillfällen och på flera platser.]

Till skillnad från perifrastisk passiv med *bli* används *s*-passiv gärna när satsens betydelse är generisk eller iterativ:

SÖ är fortfarande en hierarkisk koloss där mycket *bromsas* och forskningsresultat inte *tas* till vara […] (S)
Restauranger annonserar, fester *arrangeras* och folk hänger på låset utanför ”bolaget”. (S)

Perifrastisk passiv § 14–25

Struktur § 14–15

§ 14. Hjälpverbet. Perifrastisk passiv består av ett passivbildande hjälpverb, *bli* eller *vara*, + ett perfektparticip:[1]

Glasögonen *blev tillvaratagna* av en konduktör. Jfr: Glasögonen tillvaratogs av en konduktör.

Syntaktiskt och semantiskt finns stora överensstämmelser mellan *s*-passiv och perifrastisk passiv med *bli*. Däremot har *vara* + perfektparticip ett mindre användningsområde (se nedan § 25).

Han {*är/har varit*} *älskad* av hela folket. Jfr: Han {älskas/har älskats} av hela folket.
Nu *är* fabriken *nerlagd*. Jfr: Nu har fabriken lagts ner.

Jfr Pcp § 20.

[1] I regionalt talspråk (Mellan- och Nordsverige) är det vanligt att preteritumformen *vart* används i stället för *blev* i perifrastisk passiv likaväl som när verbet tar adjektivfras som predikativ (jfr Vb § 62 not 1):

Huset *vart byggt* av skåningarna i en väldig fart.
Vart inte han *åtalad* … och *fälld?* (T) Jfr: Han vart glad när jag kom.

Vid vissa perfektparticip används andra verb än de passivbildande hjälpverben med liknande betydelse. Exempel: *gå förlorad* (i stället för *bli förlorad*), *få sig* {*tillsänd/tilldelad*} etc. (ofta i stället för *bli* {*tillsänd/tilldelad*} etc.).

ANM. Konstruktionen *få* + objekt + perfektparticip (som objektspredikativ) kan möjligen ses som en perifrastisk passiv i de fall då subjektet anger den som har nytta eller skada av participets aktion utan att själv bära ansvaret för aktionen (Predv § 35):

Per fick glasögonen söndertrampade.
Vi fick verandan målad utan att be om det.
Jag fick lånet beviljat.

§ 15. Perfektparticip som tillsammans med passivbildande hjälpverb kan ingå i perifrastisk passiv. Flertalet av de verb som kan stå i *s*-passiv (jfr § 3) kan också utgöra avledningsstam i perfektparticip som ingår i en perifrastisk passivförbindelse. Participet har verbal betydelse (Pcp § 2).[1]

Den *blev* {*reparerad/upptäckt*} av en fransman. Jfr: Den {reparerades/upptäcktes} av en fransman.
Straffet *blev* aldrig *verkställt*. Jfr: Straffet verkställdes aldrig.
Den misstänkte har nu *blivit släppt*. Jfr: Den misstänkte har nu släppts.

Verb som är överordnade en nexusinfinitiv kan inte ingå i en passiv perifrastisk konstruktion:

Sören {*ansågs/*blev ansedd/*var ansedd*} ha räddat familjen undan vanära.

Verb som inte kan bilda *s*-passiv (jfr § 4) kan inte heller ingå i perifrastisk passivförbindelse (som stam i perfektparticipet):

*Napoleon *blir föreställd* av tavlan. Jfr: *Napoleon föreställs av tavlan.
*Två liter *blir rymda* av burken. Jfr: *Två liter ryms av burken.
*Mannen *blir passad* av kostymen. Jfr: *Mannen passas av kostymen.
*Maria *är liknad* av Martin. Jfr: *Maria liknas av Martin.

Följande grupper av verb ingår inte alls eller endast undantagsvis som avledningsstammar i perifrastisk passiv, fastän de kan stå i *s*-passiv:[2]

a) Verb vilkas subjekt i aktiv konstruktion har rollen som föremål (och där agentadverbial är obligatoriskt när verbet står i *s*-passiv) ingår ogärna i perifrastisk passiv (jfr § 3: 1c):

Romanen {**är utgjord/utgörs*} av en samling löst sammanfogade episoder.
Haveriet {*?blev orsakat/orsakades*} av en förskjutning i lasten.[3]
Kuratorn {**är motsvarad/motsvaras*} av ordföranden i er organisation.
Beslutssammanträdet {*?är föregånget/?blir föregånget/föregås*} av långa förhandlingar.
Revolutionsåret {*?blev efterföljt/*var efterföljt/efterföljdes*} av en relativt lugn uppbyggnadsperiod.

Med andra verbstammar av denna typ är dock perifrastisk *vara*-passiv vanlig:

Hans personlighet {*var kännetecknad/kännetecknades*} av lugn och klarhet.
Hans tidiga produktion {*är representerad/representeras*} av rätt många landskapsbilder.
De revolutionära uppploppen {*var föranledda/föranleddes*} av hungersnöden i städerna.

b) Vissa bitransitiva verb som i aktiv sats har agentivt subjekt ingår sällan som avledningsstammar i perifrastisk passiv: *göra*, *inge* (till skillnad från *delge*, *omge*), *låna*, *räcka*, *skänka*, *tilltro*, *önska* (till skillnad från *tillönska*):

Ministern {**blev gjord/gjordes*} en stor tjänst av polackerna. En stor tjänst {**blev gjord/gjordes*} ministern av polackerna.
Vi {*?blev ingivna/ingavs*} nytt mod av meddelandena från staben.
Hon {*?blev räckt/räcktes*} ett instrument och började omedelbart spela.
Vi {*?blev önskade/blev tillönskade/(till)önskades*} en behaglig hemresa.

c) Intransitiva verb ingår sällan som avledningsstammar i perifrastisk passiv (jfr § 7: 1, 17):

Det {*?blev talat/talades*} både länge och väl om flykten.

d) Enstaka transitiva verb vilkas subjekt i aktiv sats har en av de typiska subjektsrollerna agens, upplevare, mottagare eller innehavare och som kan stå i *s*-passiv utgör trots detta ogärna avledningsstammar i perifrastisk passiv: *behålla*, *er-*

hålla, *förlora*, *förmå*, *gå* (i konstruktion av typen *gå en mil*), *inneha*, *landa*, *lära*, *mista*, *nå* (till skillnad från *uppnå*), *vinna*, *åstadkomma*, *äga* (jfr § 3: 1a–b):

Premiet {**blev erhållet/*var erhållet/erhölls*} av en tysk flicka.
Kontrollen över provinsen {**blev förlorad/förlorades*} redan 1988.
Han måste {**bli förmådd/förmås*} att träda tillbaka.
De två första milen {*?blev gångna/gicks*} på rekordtid.
Gården {**är innehavd/innehas*} av en stockholmare.
Maskinen {**blev landad/landades*} på en åker.
Tålamodet får aldrig {**bli mist/mistas*}.
Målen {*?blev nådda/blev uppnådda/(upp)nåddes*} av alla avdelningar redan efter ett halvår. [Dock: Nu när målet *är nått* känner vi en viss tomhet.]
Matchen {**blev vunnen/vanns*} av ett Uppsalalag. [Jfr dock: *Är* matchen redan *vunnen?*]

Vissa enstaka verb kan inte ingå i perifrastisk passiv, möjligen därför att de saknar gångbara perfektparticip, t.ex. *glädja*, *få*.

Var och en bör {**bli gladd/glädjas*} med en blomma åtminstone på födelsedagen.
Sådana böcker kan inte {**bli fådda/fås*} längre.

[1] Konstruktionen *bli*, *vara* + adjektivisk participfras som predikativ är helt parallell med *bli*, *vara* + adjektivfras som predikativ:

Hon {var/blev} {förvånad/förkyld/häpen/sjuk}.

Gränsen mellan adjektivisk och verbal betydelse är dock flytande, se Pcp § 2.

[2] Lexikaliserade verbförbindelser, också sådana bestående av funktionsverb + nomen actionis som objekt, kan normalt inte bilda perifrastisk passiv:

*Vantarna *blev lagda* på hela förmögenheten.
?Kontakt *blev tagen* med familjen i torsdags. Jfr: Kontakt togs med familjen i torsdags.

[3] Däremot är *vara*-passiv möjlig (med annan tidsbetydelse) med *orsakad*:

Haveriet *var orsakat* av en förskjutning i lasten. ['hade orsakats']

Syntaktisk funktion och distribution § 16–21

§ 16. Participfrasen är predikativ. Participfrasen i perifrastisk passiv fungerar som predikativ i satsen, dvs. perfektparticipet kongruensböjs med satsens subjekt:

Fabriken *blev nerlagd*. Företaget *blev nerlagt*. Filialerna *blev nerlagda*.
För två månader sedan *blev* dessutom lägenheten *vandaliserad* under ett inbrott. (S)
Om olyckan är framme är det viktigt att man *blir opererad* på rätt sjukhus […] (S)
[…] nya republikanska partiet, NRP, *blev* nästan *utplånat*. (S)
I fyra timmar stannade de på platsen och höll ett bönemöte innan de *blev bortkörda* av polisen. (S)

Vi *blir invigda* i den moraliska känslans hemligheter i praktiken. (S)

[…] att typografin *är gjord* med läsarens bästa för ögonen, dessutom fri från korrekturfel. (S)

Här rör sig många fotgängare samtidigt som allt *är avpassat* för hård trafik. (S)

Dessa krigsfartyg *var byggda* för att imponera och avskräcka! (S)

[…] om det blir helt klarlagt att ministrar *varit informerade* om smugglingen. (S)

I satser med expletivt *det* som subjekt och med egentligt subjekt (§ 17) kongruensböjs participet efter det egentliga subjektet om detta står omedelbart framför participet (Eg. subj. § 3: b), medan particip som står omedelbart framför det egentliga subjektet normalt inte kongruensböjs utan står i neutrum singularis. När det egentliga subjektet fungerar som satsbas är kongruensböjning optionell.[1]

Det *blev* fyra trafikoffer *inlagda* i går.

Det *blev inlagt* fyra trafikoffer i går.

Hur många brev *blev* det {*skrivet/skrivna*} i går?

Om verbet i den aktiva satsen konstrueras med partikeladverbial motsvaras detta av sammansättningsled i participet (Pcp § 17, Advl § 6):

Han *blev* omedelbart *utkörd* av svärfadern. Jfr: Svärfadern körde omedelbart ut honom. *Han blev omedelbart körd ut av svärfadern.

Gunilla *blev uppbjuden* först […] (R) Jfr: Pojkarna bjöd alltid upp Gunilla först.

Han *blev uppkallad* till bolagskontoret […] (R) Jfr: Man kallade upp honom till bolagskontoret.

Man kan *bli påkörd* av en bil […] (R) Jfr: En bil kan när som helst köra på en.

När en sats i perifrastisk passiv innehåller adverbial kan det oftast inte avgöras om dessa är bestämningar till predikativets huvudord (participet) eller direkt i verbfrasen, bl.a. därför att bundna subjektspredikativ inte bildar blockled med sina bestämningar.[2]

[1] Marginellt förekommer konstruktion med expletivt subjekt av bitransitivt verb i perifrastisk passiv (Eg. subj. § 3: b):

Sedan *blev* det *tilldelat* honom ett pris.

Det *blir visat* honom stort intresse från konstköparnas sida.

[2] Om verbet i aktiv konstruktion tar objekt + bundet objektspredikativ kommer motsvarande perifrastiskt passiva konstruktion att innehålla två bundna subjektspredikativ:

Han *blev slagen* gul och blå.

Stolen *blev målad* röd.

Garaget *blev gjort* större.

Båten *är rapporterad* saknad.

Det andra predikativet kan här på samma sätt som adverbialen ses som bestämning i det första (Predv § 3: 2b).

§ 17. Subjekt i sats med perifrastisk passiv. Subjektet i en sats med perifrastisk passiv motsvarar led i en aktiv sats enligt ungefär samma regler som subjektet i en sats med *s*-passiv (dvs. objekt och marginellt objektliknande bundna adverbial, § 5–6).[1]

Sedan *blev* katten bortkörd. Nu *är* katten *bortkörd*.
Årets pris *blev* därför *tilldelat* en tysk författare. Årets pris *är* därför *tilldelat* en tysk författare.
En tysk författare *blev* därför *tilldelad* årets pris. En tysk författare *är* redan *tilldelad* årets pris.
Själv var han en sån pojke som stod still och såg på när andra *blev slagna*. (R)
Hon *blev utkastad* ur Storkyrkan därför att hon gick in där med ett par smörgåsar och en lättöl som hon tänkt sig till lunch. (S)
De *är* högst sällan *styrda* av förnuftet […] (R)
Båda *är godkända* av socialstyrelsen som naturläkemedel. (S)

Möjligheten att välja subjekt vid bitransitiva verb i perifrastisk passiv är ungefär samma som vid bitransitiva verb i *s*-passiv (§ 5: 2). Det är vanligare att den passiva satsens subjekt motsvarar det indirekta objektet än det direkta objektet i den aktiva satsen.[2]

Han *blev anförtrodd* uppdraget i höstas. Uppdraget *blev anförtrott* honom i höstas.
Skaraborgsockupanterna *blev lovade* ungdomslägenheter i det hus som sedan lyxsanerades […] (R)
Jag *blev anvisad* stolen på andra sidan det allvarsamma skrivbordet. (R)

Expletivt *det* är mindre vanligt som subjekt vid perifrastisk passiv (med *bli*) än vid *s*-passiv (jfr § 7). Om verbet är intransitivt (jfr § 7: 1) har satsen i så fall vanligen en kvantifierande bestämning.

Nog *blir* det *sprunget* rätt mycket här på ett år.
Men sedan *blev* det inte så mycket *klagat* på det nya programmet.
Sådana nätter *blev* det rätt lite *sovet*.
Under kaffepauserna *blev* det mest *språkat* om väder och vind.

Perifrastisk passiv (med *bli*) förekommer också med expletivt subjekt och kvarstående objekt (oklart skilt från egentligt subjekt, jfr § 7: 2a). Participet står antingen efter objektet (det egentliga subjektet) eller (mest regionalt i Sydsverige) före, i det senare fallet utan kongruensböjning (§ 16; jfr också Eg. subj. § 4: c).

Det *blev* inte så många kursböcker *lästa* när man låg i lumpen. Det *blev* inte *läst* så många kursböcker när man låg i lumpen.
Det *blev* inga skrivningar *rättade* den kvällen heller. Det *blev* inte *rättat* några skrivningar den kvällen heller.
Det *blev* inga liljekonvaljer *plockade*. (S)

Med nominal sats eller infinitivfras som postponerat subjekt förekommer *det* vid perifrastisk passiv endast vid enstaka verb:

Det {*blev sagt/var sagt/blev bestämt/var bestämt*} att vi skulle komma kl. 4. Jfr: Det {sades/hade sagts/bestämdes/hade bestämts} att vi skulle komma kl. 4.
Det *blev* mig inte *förunnat* att se henne fler gånger.
Det {?*blev undrat/*var undrat*} lite här och var när hon skulle komma igen. Jfr: Det undrades lite här och var när hon skulle komma igen.
Det {**blev trott/*var trott*} att Gud var vred. Jfr: Det troddes att Gud var vred.

[1] Möjligheten att välja subjekt som motsvarar rektion i bundet adverbial i aktiv sats är ännu mera marginell vid perifrastisk passiv än vid *s*-passiv (jfr § 6):

Den som söker socialtjänsten ska känna trygghet och *bli lyssnad* på, understryker han. (S)
Tunn hud, nagelbitning och anlag för munsår är klara handikapp i ett sånt arbete där det ingår att *bli tittad* på. (S)
Inlämnandet har *blivit skjutet* på. (S)
?Han *blev* aldrig *berättad* sagor för när han var liten.
*Desertörerna *blev letade* efter men aldrig funna.

[2] Om ett bitransitivt verb i samma betydelse kan konstrueras med objekt + bundet adverbial måste dock ofta denna konstruktion väljas om subjektet i den passiva satsen motsvarar det direkta objektet i den aktiva satsen:

Boken *blev skickad* till min bror. Jfr: *Boken blev skickad min bror.
Flygeln *blev skänkt* till skolan av en gammal elev. Jfr: *Flygeln blev skänkt skolan av en gammal elev.

§ 18. Placering av pronominellt indirekt objekt vid participet. Vid vissa perfektparticip kan i skriftspråk ett obetonat indirekt objekt placeras framför participet (se också Pcpfraser § 6 not 2). Konstruktionen, som ibland är lexikaliserad, gör ett något ålderdomligt intryck.

Bidraget skulle *bli* oss *beviljat* omgående, stod det i brevet.
Marken kommer att *bli* dig *förlänad* på din myndighetsdag.
Att se sin son ännu en gång *blev* henne aldrig (*för*)*unnat*.
Denna ynnest har *blivit* mig *förmenad*.
Allt de äger har *blivit* dem *fråntaget*.

Denna gåva *är* honom *given* av Gud.
Det *är* honom *pålagt* av en oblid Gud att fungera som omgivningens clown.
Allt ont han gjort *var* honom *förlåtet*. (R)
Men det må *vara* mig *förlåtet* om jag bekymrar mig mest om dig. (R)

§ 19. Agentadverbial vid perifrastisk passiv. Perifrastisk passiv med *bli* kan ta agentadverbial ungefär som *s*-passiv (jfr § 8).[1]

Han *blev undanträngd* av sin bror. Jfr: Han trängdes undan av sin bror.
Vi *blev* strax *igenkända* av vår gamle lärare.

Som tur var *blev* han *stoppad* av sina egna spelare. (S)
Om det sovjetiska eller amerikanska robotförsvarets datorstyrda program plötsligt *blev smittade* av ett ”virus” kan det få oöverskådliga följder. (S)

Perifrastisk passiv kan lättare undvara agentadverbial än motsvarande *s*-passiv, bl.a. därför att den perifrastiska passiven fokuserar tillståndet efter verbets aktion mera än *s*-passiven gör (§ 24–25). En bidragande orsak kan vara att slutfältet aldrig lämnas tomt vid konstruktion med perifrastisk passiv.

Eftersom prosten faktiskt *är älskad* … Jfr: ?Eftersom prosten faktiskt älskas …

Perifrastisk passiv med *vara* kan ta agentadverbial framför allt i de fall då den kan parafraseras med en *s*-passiv i samma tempus. Huvudverbet har då oavgränsad aktionsart, se nedan § 25.

Huset *är skymt* av två stora lönnar. ≈ Huset skyms av två stora lönnar.
I varje fall tycks Lars Mörck ha *varit uppskattad* av kvinnorna. (R)
Även när vi är på tu man hand […] kan jag känna det som om vi *vore iakttagna* av kvartetten. (R)
De *är* högst sällan *styrda* av förnuftet […] (R)

Också verb med avgränsad tydligt resultativ aktionsart kan i sats med *vara*-passiv konstruktion förbindas med agentadverbial:[2]

Slutsången *är skriven* av min syster. Jfr: Slutsången har skrivits av min syster.
Det där åbäket *är byggt* av Riksbyggen år 1991. Jfr: Det där åbäket har byggts av Riksbyggen år 1991.
Båda *är godkända* av socialstyrelsen som naturläkemedel. (S)
Han *är omhändertagen* av dom helt på deras villkor. (R)

Vid *vara* + perfektparticip är gränsen mellan agentadverbial och bundet adverbial som anger orsak ofta vag, särskilt när adverbialets rektion betecknar inanimat referent:

Vpk *är lockat* av att slå följe. (S)
Duken *är blekt* av solen. Jfr: Gatan är våt av regnet.

[1] När agentadverbialet inte har de typiska semantiska eller informationsstrukturella egenskaperna för ett subjekt (Subj. § 27, 30) blir en parafras med aktiv sats stilistiskt särpräglad eller kräver en särskild kontext:

Mitt hjärta *var fyllt* av {onda aningar/ömhet}. [Men endast i speciella fall: {Onda aningar/Ömhet} fyllde mitt hjärta.]

[2] När perfektparticipet inte medger agentadverbial är dess betydelse oftast adjektivisk, varför förbindelsen *vara* + particip där inte är att anse som perifrastisk passiv. Jfr § 15 not 1, 29.

§ 20. Andra adverbial vid perifrastisk passiv.; Den verbala betydelsen hos perfektparticipet i perifrastisk passiv (jfr § 15, Pcp § 2) medför att det tar gradadverbial som verb och inte som adjektiv. Participet kan alltså inte bestämmas av

ensamma gradadverbial som *ganska*, *relativt*, *tämligen*, *påfallande*, (*allt*)*för*, utan dessa adverb måste först bestämma *mycket*.

Han *blev* ganska mycket *förhörd*. [Adverbialet bestämmer ett verbalt particip.] Jfr: Vi förhörde honom ganska mycket. [Adverbialet bestämmer ett verb.] Han blev ganska förvånad. [Adverbialet bestämmer ett adjektiviskt particip.]

Participets verbala betydelse medför också att det i perifrastisk passiv konstruktion kan ta efterföljande adjektiviskt grad- eller sättsadverbial (medan adjektiviskt particip alltid tar framförställda grad- och sättsadverbial; Pcpfraser § 8):

Vi *blev* {vänligt *behandlade/behandlade* vänligt} av tullpersonalen. [Jfr med adjektiviskt particip: Han blev {synbart överraskad/*överraskad synbart}.]
Där *blev* kedjan {ordentligt *smord/smord* ordentligt}. [Jfr med adjektiviskt particip: Där blev chefen {påtagligt förvånad/*förvånad påtagligt}.]

Om det verbala participet är avlett av ett verb med avgränsad aktionsart, kan det i perifrastisk passiv konstruktion dessutom ta tidsadverbial som avser tiden för verbstammens aktion (medan adjektiviska particip bara kan ta tidsadverbial som avser den tid då resultatet av aktionen föreligger; Pcpfraser § 11):

Lagårdarna *är byggda* 1952 och 1956 av min far. [Adverbialet bestämmer ett verbalt particip.] Jfr: Han är utmattad nu. [Adverbialet bestämmer ett adjektiviskt particip.]

Se också § 27.

§ 21. Perifrastisk passiv som korrelat till anaforisk verbfras. En verbfras i perifrastisk passiv kan vara korrelat till en anaforisk verbfras som består endast av den perifrastiska passivens hjälpverb och eventuellt *det* (Vbfraser: Allm. § 10, särskilt not 1, Ellips § 6–9).

Han *blev kidnappad*, och det {blev/*gjorde} hon också.
Hon *var belägrad* av en massa reportrar, vilket han inte {var/*gjorde}.
Han *har blivit kidnappad* fler gånger av maffian än (vad) hon har blivit.

Betydelse § 22–25

§ 22. Verbets aktanter vid perifrastisk passiv. Perifrastisk passiv förhåller sig till verbets aktanter som *s*-passiv (jfr § 11), dvs. subjektet (eller det egentliga subjektet) i den passiva satsen motsvarar ett objekt i den aktiva satsen och ett eventuellt agentadverbial motsvarar subjektet i den aktiva satsen:

Träden *blev fällda* i fjol (av bönderna själva). Jfr: Bönderna själva fällde träden i fjol. Träden fälldes av bönderna själva i fjol.
Den här gången *blev* satelliten *sedd* av flera skärgårdsbor. Jfr: Den här gången

såg flera skärgårdsbor satelliten. Den här gången sågs satelliten av flera skärgårdsbor.
Morfar *var överväldigad* av uppvaktningen. Jfr: Uppvaktningen överväldigade morfar. Morfar överväldigades av uppvaktningen.
Det *blev* inga skrivningar *rättade* i går, vare sig av mig eller någon annan. Jfr: Varken jag eller någon annan rättade några skrivningar i går. Det rättades inga skrivningar i går, vare sig av mig eller någon annan.

Bli-passivens subjekt (till skillnad från *s*-passivens) kan i vissa fall indirekt anta agenskaraktär (jfr *bli* + adjektiv om ett tillstånd som normalt inte viljemässigt kan kontrolleras av predikationsbasen). Med sådana satser anges att subjektets referent indirekt åvägabringar eller i varje fall inte hindrar det skeende som verbfrasen anger. Perifrastiska passiver med denna innebörd kan då förekomma i direktiva huvudsatser, särskilt om den direktiva satsen är negerad (Huvudsatser § 40 not 1, 45: b). Denna möjlighet att utvidga *bli*-passivens betydelse är dock otillräckligt undersökt.[1]

Bli omskött av världens mest serviceinriktade personal! Jfr: *Omsköts av …
Gå nu inte och *bli påkörd* i Stockholm!
Jag vägrar att *bli överröstad* av er. Jfr: ?Jag vägrar att överröstas av er.
Han tränade varje dag för att *bli uttagen* till tävlingarna. Jfr: ?Han tränade varje dag för att uttas …
När Bush 1980 försökte *bli nominerad* som presidentkandidat […] (S) Jfr: ?När Bush försökte nomineras …

[1] Perifrastisk passiv med *bli* tar statistiskt sett oftare animata subjekt än andra subjekt (medan *s*-passiv oftare tar inanimata subjekt). Normalt påverkas dock inte satsens grammatikalitet av om subjektsreferenten är animat eller ej. Vissa språkbrukare föredrar emellertid *bli*-passiv i de två första av nedanstående exempel och *s*-passiv i de två sista:

Westin {blev inropad/ropades in} strax efter tre.
Westin {blev hämtad/hämtades} strax efter tre.
Bilen {blev hämtad/hämtades} strax efter tre.
Utställningen {blev öppnad/öppnades} strax efter tre.

I viss kontext (t.ex. efter modala hjälpverb, jfr § 26: c) slår tendensen tydligare igenom:

Han måste till varje pris {bli stoppad/stoppas}.
Tåget måste till varje pris {?bli stoppat/stoppas}.
Min moster var så tung att hon fick {bli placerad/placeras} på en speciell stol.
Motorn var så tung att den fick {?bli placerad/placeras} på ett speciellt bord.
Han får inte {bli hindrad/hindras} i sitt arbete.
Transporten får inte {?bli hindrad/hindras} från att komma fram.

§ 23. Informationsstruktur och räckvidd vid perifrastisk passiv. Perifrastisk passiv kan liksom *s*-passiv väljas för att åstadkomma en annan informationsstruktur eller andra räckviddsförhållanden än i den aktiva satsen (jfr § 12). Möj-

ligen lyfter den perifrastiska passiven fram subjektets aktant på bekostnad av agentadverbialets aktant ännu starkare än vad fallet är i sats med *s*-passiv.

Hon *blev förflyttad* till huvudkontoret redan 1973. [Subjektet anger satsens tema; agens är kommunikativt ointressant.]

Hon *blev förflyttad* till huvudkontoret av den dåvarande chefen. [Subjektet anger satsens tema; talaren vill med satsen framför allt informera om vem som är agens.]

Många böcker *blev* aldrig *lästa* av fattigt folk på den tiden. [Vanligen: 'Det fanns många böcker som fattigt folk inte läste på den tiden.'] Jfr: Fattigt folk läste inte många böcker på den tiden. [Vanligen: 'Fattigt folk läste få böcker på den tiden.']

En roman torde *ha blivit läst* ordentligt av alla studenterna. [Vanligen: 'En viss roman torde ha blivit ordentligt läst av alla studenterna.'] Jfr: Alla studenterna skulle läsa en roman ordentligt. [Vanligen: 'Alla studenterna skulle läsa en roman vilken som helst ordentligt.']

Shakespeare brukade åtminstone *bli läst* av gymnasisterna. [Vanligen: 'Åtminstone gymnasisterna brukade läsa Shakespeare.'] Jfr: Gymnasisterna brukade åtminstone läsa Shakespeare. [Vanligen: 'Åtminstone Shakespeare brukade gymnasisterna läsa.']

§ 24. Perifrastisk passiv med *bli*: tid och aktionsart. Perfektparticipet i den perifrastiska passiven innebär ofta att resultatet av den aktion som anges av verbstammen framhålles mera än i motsvarande aktiva eller *s*-passiva sats. I många fall är hjälpverbets ingressiva grundbetydelse tydlig. *Bli*-passiv bildas med particip till verb med avgränsad eller oavgränsad aktionsart.

a) Avgränsad punktuell aktionsart hos det verb som participet är avlett av

När participet är avlett av ett verb med punktuell aktionsart är själva aktionen definitionsmässigt samtidig med inträdandet av aktionens resultat. Därför får den perifrastiska konstruktionen i praktiken samma tidsbetydelse som motsvarande aktiva sats.

Hon *blir hämtad* i morgon av sin bror. Jfr: Hennes bror hämtar henne i morgon.

Hon *blir hämtad* just nu av sin bror. Jfr: Hennes bror hämtar henne just nu.

Hon *blev hämtad* i går av sin bror. Jfr: Hennes bror hämtade henne i går.

Hon *har blivit hämtad* nu av sin bror. Jfr: Hennes bror har hämtat henne nu.

Hon *hade blivit hämtad* i går av sin bror. Jfr: Hennes bror hade hämtat henne i går.

Den *blev hittad* av min syster. Jfr: Min syster hittade den.

Mannen *blev nerslagen* bakifrån och *fråntagen* en kasse med öl och sin plånbok. (S)

b) Oavgränsad icke-processuell aktionsart hos det verb som perfektparticipet är avlett av

När participet är avlett av ett verb med oavgränsad icke-processuell aktionsart

anger *bli*-passiv att participets tillstånd inträder. Satsen fokuserar därigenom (till skillnad från motsvarande aktiva och *s*-passiva sats) början av verbets aktion och aktualiserar en tidigare situation där participets tillstånd inte förelåg.

Åberg *blir* nog *uppskattad* av personalen här också vad tiden lider.
Åberg *blir uppskattad* av alla vad han än gör.
Åberg *blev uppskattad* av hela personalen under sin tid här.
Åberg *har blivit uppskattad* av personalen under sin tid här.
Åberg *hade blivit uppskattad* av personalen under sin tid på häktet.
Åberg ville *bli uppskattad* av alla.

Att hon *blev beundrad* av herr Klein som var mycket rik hade i någon mån lindrat värken i hjärtat över Felix frånvaro. (R)

Jämför att *bli* + annat subjektspredikativ anger att predikativets tillstånd inträder (Predv § 20: b):

Krantz blir nog glad över presenten.

Om satsen tar adverbial för tidsåtgång anger detta snarast hur lång tid det tar innan tillståndet inträtt:

Åberg *blev* på ett par dagar *älskad* av alla och han fortsatte sedan att vara omtyckt ända tills det där hände. Jfr: Den blir synlig igen på ett par sekunder.

Betydelsen hos *bli* + particip erinrar alltså här starkt om den vanliga betydelsen hos *bli* + adjektiv. Att participet trots sitt agentadverbial är i viss mån adjektiviskt visar sig för övrigt i att gradadverbialet *ganska* kan bestämma participet (§ 20), vilket annars inte är möjligt när participet är verbalt.

Åberg *blev* ganska {*älskad/avskydd/hatad*} av alla under sin tid här. ?Åberg *blev älskad* ganska mycket av alla under sin tid här. [Jfr med ett mera verbalt particip: Murarna blev förstärkta ganska mycket av den förre kommendanten. *Murarna blev ganska förstärkta av den förre kommendanten.]

Även när verbet till sin grundbetydelse är oavgränsat och icke-processuellt kan ibland en perifrastisk passiv med *bli* komma att ange inte resultatets inträdande utan en durativ process. Hjälpverbet antyder här att resultatet inträder kontinuerligt eller vidmakthålls under en längre tid. Man kan jämföra med *vara*-passiv som här anger en mera statisk aktionsart.

Grieg *blev inspirerad* av den norska naturen hela tiden medan han arbetade med denna svit. Jfr: Grieg var inspirerad …

c) Oavgränsad processuell aktionsart hos det verb som perfektparticipet är avlett av

När participet är avlett av ett verb med oavgränsad processuell aktionsart – verbet är då ofta också agentivt – har *bli*-passiven en tids- och aktionsartsbetydelse som erinrar om motsvarande *s*-passiva eller aktiva sats. Till skillnad från vid

vara-passiv bibehålls aktionens processuella karaktär och agensföreställningen blir tydligare. Satsen kan ta adverbial som anger varaktighet (Advl § 104).

Patienten *blev* hela tiden *övervakad* av vår personal. Jfr: Vår personal övervakade den gången patienten hela tiden. Patienten var hela tiden övervakad av vår personal.

I huvudstaden såg Vivien till att barnen *blev omhändertagna* av en av hennes vänner […] (R)

Vid *bli*-passiv lyfter talaren fram att aktionen verkligen kommer till stånd, medan *vara* bara anger att den pågår. *Bli*-passiven aktualiserar alltså en tidigare situation där participets tillstånd inte förelåg, medan *vara*-passiven inte väcker en sådan föreställning.

När man sitter här *blir* man alltid *iakttagen* av killarna på sidan. Jfr: När man sitter här *är* man alltid *iakttagen* av killarna på sidan.

Han *blev* omsorgsfullt *omhändertagen* under alla dessa år. Jfr: Han *var* omsorgsfullt *omhändertagen* under alla dessa år.

d) Avgränsad durativ aktionsart hos det verb som perfektparticipet är avlett av

När participet är avlett av ett verb med avgränsad durativ aktionsart har *bli*-passiven i praktiken oftast samma tids- och aktionsartsbetydelse som motsvarande *s*-passiva eller aktiva sats. Den perifrastiska passiven kan ta adverbial som anger tidsåtgång (Advl § 105).

Cykeln *blev lagad* på en halvtimme. Jfr: Man lagade cykeln på en halvtimme.

En sån sak *blir glömd* på några minuter. Jfr: Folk glömmer en sån sak på några minuter.

Det gav tyngd och genomslag åt hans framställning på helt annat sätt än Berneuchen-boken, som rätt snart *blev nermald* i den teologiska kritikens kvarn. (R)

§ 25. Perifrastisk passiv med *vara*: tid och aktionsart. En perifrastisk passiv med *vara* fokuserar det tillstånd som anges med perfektparticipet på bekostnad av avledningsstammens aktion. *Vara*-passiv bildas med particip till verb med avgränsad eller oavgränsad aktionsart.

a) Avgränsad aktionsart hos det verb som perfektparticipet är avlett av

När participets stam är ett verb med avgränsad aktionsart gäller participets tillstånd vid den tid som anges av hjälpverbet och som inträffar senare än den aktion som anges av participets verbstam och som leder fram till tillståndet.

[…] den ene *är mördad* med ett pistolskott genom hjärtat. (R)

Den *är* nu *utskickad* till vissa instanser. (T)

Om satsen innehåller tidfästningsadverbial anger detta vanligtvis den tid eller någon del av den tid då tillståndet gäller (*vara* + perfektparticip har då en betydelse

som erinrar om *vara* + adjektivet *färdig*). Men tidfästningsadverbialet kan också ibland ange tiden för den aktion som leder fram till tillståndet (särskilt om tillståndet gäller i talögonblicket).

Kyrkan *var byggd* när kungen besökte staden. [Tidsadverbialet anger tid för tillståndet som anges med participet.]

Kyrkan *var byggd* av en lokal byggmästare några decennier tidigare. [Tidsadverbialet anger tid för verbstammens aktion.]

Maten *var* redan *lagad*, när hon ringde och sa att hon inte kunde komma. [Tidsadverbialet anger tid för tillståndet som anges med participet.]

Den här glassen *är komponerad* av min man (under vår Paristid). Jfr: Den här glassen har min man komponerat (under vår Paristid). [Tidsadverbialet anger tid för verbstammens aktion.]

Bröden *är bakade* i går. När *är* du *född?*

Satsen tar vanligen inte adverbial för varaktighet (hos tillståndet) annat än när det överordnade verbet står i perfekt eller pluskvamperfekt:[1]

Kasernen *hade varit byggd* i tre år när vi rev den. Jfr: Kasernen hade varit färdig i tre år när vi rev den.

*Kasernen *var byggd* i tre år när vi rev den. Jfr: *Kasernen var färdig i tre år när vi rev den.

Däremot kan satsen i viss utsträckning ta adverbial för tidsåtgång, vilket vanligen anger tiden från det att aktionen planerades eller på annat sätt aktualiserades till dess fullbordan:

Kasernen *var byggd* på tre år. [vanligen: från beslutet om byggandet e.d. till dess kasernen stod färdig]

Den aktion som anges med avledningsstammen i en perifrastisk passiv med *vara* är samtidig med supinumverbets aktion i en motsvarande aktiv sats.[2] Betydelsen är dock inte helt densamma eftersom satsen med *vara*-passiv fokuserar tillståndet (varvid aktionen som lett fram till tillståndet endast är förutsatt), medan det perfektuella tempus i en aktiv eller *s*-passiv sats ofta fokuserar aktionen som leder fram till tillståndet (jfr Tempus § 26).

Kasernen *var* redan *byggd* när vi kom hit. Jfr: Kasernen hade redan byggts när vi kom hit. Man hade redan byggt kasernen när vi kom hit.

Kasernen *är* redan *byggd*. Jfr: Kasernen har redan byggts. Man har redan byggt kasernen.

Jag garanterar att kasernen redan *är byggd* när drottningen kommer. Jfr: Jag garanterar att {kasernen redan har byggts/man redan har byggt kasernen} när drottningen kommer.

Sedan så snackade vi igår, du och jag, om – om det här förslaget som *var inlämnat* av Yngve, vet du […] (T) Jfr: … som Yngve hade lämnat in …

Betydelseskillnaden mellan *vara*-passiven och parafraserna framträder tydligt i satser där *vara*-passiven själv står i perfekt. Här är heller ingen systematisk parafras till *s*-passiv möjlig enligt det ovan demonstrerade mönstret:

är dömd : har dömts
har varit dömd : *har haft dömts

Alla de inblandade *har* tidigare *varit dömda* till fängelsestraff. Jfr: *Alla de inblandade har tidigare haft dömts till fängelsestraff.

Att tillståndet, dvs. aktionens resultat, fokuseras av en sats med *vara*-passiv medför att *vara*-passiv inte så ofta väljs när aktionens resultat inte längre är förhanden vid den tematiska tiden:

När vi kom tillbaka {**var* stegen redan *rest/hade* stegen redan *rests*}, men den hade rutschat ner igen. Jfr: När vi kom tillbaka var stegen redan rest (och vi kunde klättra upp).
{*Staden *var förstörd*/Staden *hade förstörts*} flera gånger. Jfr: Staden var förstörd.

b) Oavgränsad aktionsart hos det verb som perfektparticipet är avlett av

När participets verbstam har oavgränsad aktionsart får satsen samma tids- och aktionsartsbetydelse som motsvarande *s*-passiva eller aktiva sats. Satsen har oavgränsad aktionsart och tar adverbial som anger varaktighet (Advl § 104).[3] Oavgränsade verb med *vara*-passiv är vanligen icke-processuella och icke-agentiva.

Han *är* verkligen *avskydd* av min mor. Jfr: Han avskys verkligen av min mor. Min mor avskyr honom verkligen.
Han *var* verkligen *avskydd* av min mor. Jfr: Han avskyddes verkligen av min mor. Min mor avskydde honom verkligen.
Han *har* verkligen *varit avskydd* av min mor i alla dessa år. Jfr: Har har verkligen avskytts av min mor i alla dessa år. Min mor har verkligen avskytt honom i alla dessa år.
Han *hade* verkligen *varit avskydd* av min mor långt innan du dök upp. Jfr: Han hade verkligen avskytts av min mor långt innan du dök upp. Min mor hade verkligen avskytt honom långt innan du dök upp.

När hans karriär på plan definitivt var över *var* han *plågad* av ångest och skygghet. Jfr: Då plågades han av ångest och skygghet. Ångest och skygghet plågade honom då.
De männen *är* också *misstänkta* för fritagningsförsöket […] (S) Jfr: De männen misstänks också för fritagningsförsöket. Man misstänker också de männen för fritagningsförsöket.

Vissa agentiva och processuella oavgränsade verb kan också bilda *vara*-passiv (jfr § 24: c):

Man skulle utreda hur skolan *skall vara styrd* i framtiden. Jfr: … hur skolan skall styras i framtiden.

Vi *var* faktiskt *förföljda* i en hel timme av de där båda skummisarna. Jfr: De där båda skummisarna förföljde oss faktiskt i en hel timme.
Min kusin *var* helt enkelt *manipulerad* av Emma. Jfr: Emma manipulerade helt enkelt min kusin.
Rollen *är* utmärkt *gestaltad* av en amatörskådespelare från Borås. Jfr: Rollen {gestaltas utmärkt/?blir utmärkt gestaltad} av en amatörskådespelare från Borås.

Andra agentiva oavgränsade verb bildar däremot ogärna *vara*-passiv:

*Förhören *var hållna* bakom lyckta dörrar. Jfr: Förhören {hölls/blev hållna} bakom lyckta dörrar.
*Verksamheten *var bedriven* med kommunalt stöd. Jfr: Verksamheten {bedrevs/blev bedriven} med kommunalt stöd.
*På detta sjukhus *var* också hans mor *vårdad*. Jfr: På detta sjukhus {vårdades också hans mor/blev också hans mor vårdad}.

[1] Perifrastisk passiv med verb som har avgränsad aktionsart kan ta varaktighetsadverbial om tillståndet som beskrivs av participet är en egenskap som förklingar eller kan förväntas bli ersatt med en annan egenskap efter en tid. Möjligen bör då participet betraktas som helt adjektiviskt, dvs. det är inte frågan om en perifrastisk passivkonstruktion.

Rådhuset var gulmålat i ett tiotal år.
Tälten var kamouflerade sommartid.
*Huset var byggt i ett tiotal år.

[2] På samma sätt motsvaras infinitiv med *vara*-passiv av perfektuell aktiv eller *s*-passiv infinitiv:

Åtal skall *vara väckt* senast den 27 februari. (S) Jfr: Åtal skall ha väckts … Man skall ha väckt åtal …
De ovan citerade raderna kunde kanske *vara skrivna* av vilken som helst som kallar sig politisk författare […] (R) Jfr: Raderna kunde ha skrivits … Vilken som helst kunde ha skrivit raderna.

[3] Flera verb kan ha antingen avgränsad eller oavgränsad aktionsart, t.ex. *ockupera*, *utsätta för*, *inspirera*, *begränsa*, *granska*, *utreda*, *uppfatta*, *uppmärksamma*, *basera* (jfr Vb § 2: c). *Vara*-passiven avser då antingen det tillstånd som följer på den avgränsade verbaktionen eller det tillstånd som den oavgränsade verbaktionen innebär.

Norge *var ockuperat* av tyskarna. [avgränsad aktionsart hos verbstammen] ≈ Tyskarna hade ockuperat Norge. Jfr: Norge hade ockuperats av tyskarna (på två månader). Norge var invaderat av tyskarna.
Norge *var ockuperat* av tyskarna (i fem år). [oavgränsad aktionsart hos verbstammen] ≈ Tyskarna höll Norge besatt. Jfr: Norge ockuperades av tyskarna (i fem år). Norge var behärskat av tyskarna.

Beräkningarna *var baserade* på statistiska data. [avgränsad aktionsart hos verbstammen] ≈ Man hade baserat beräkningarna på statistiska data. Beräkningarna hade baserats på statistiska data.
Beräkningarna *var baserade* på statistiska data. [oavgränsad aktionsart hos verbstammen] ≈ Man baserade beräkningarna på statistiska data. Beräkningarna baserades på statistiska data.

Bli-passiv med particip av sådana verb avser däremot vanligen den avgränsade aktionsarten hos verbet (§ 24: d):

Norge *blev ockuperat* av tyskarna ({på två månader/?i fem år}).

Valet mellan *s*-passiv och perifrastisk passiv med *bli* § 26–27

§ 26. Faktorer som gynnar *s*-passiv. En sats med *s*-passiv och motsvarande sats med *bli*-passiv skiljer sig ofta inte tydligt åt i betydelse (jfr § 24), och talaren kan i många fall välja vilken som helst av dem. I många andra fall har dock den ena passivkonstruktionen mer eller mindre starkt företräde. I följande fall föredras *s*-passiv:

a) Säge- och tankeverb samt verb som anger perception av sakförhållanden tar hellre *s*-passiv än perifrastisk passiv. *S*-passiv är den enda möjliga passivkonstruktionen med ett sådant verb när det står med nexusinfinitiv (Inffraser § 11).

Han {*påstods/antogs/ansågs/troddes*} vilja byta yrke. Jfr: *Han {blev/var} {påstådd/antagen/ansedd/trodd} vilja byta yrke.
De *beräknas* anlända vid tretiden. Jfr: *De blir beräknade anlända vid tretiden.
De {*sågs/hördes*} gräla i bussen. Jfr: *De {blev/var} sedda gräla i bussen.
[…] exporten *beräknas* stagnera eller till och med sjunka. (S) Jfr: *Exporten blir beräknad stagnera.
En violin *hörs* spela nere i våningen under mig […] (R) Jfr: *En violin blir hörd spela nere i våningen under mig.

Också när verben styr nominal bisats väljs normalt *s*-passiv:

Visst hade det {*påståtts/gissats/antagits/trotts*} att Öland kunde komma ifråga. Jfr: *Det har blivit {påstått/gissat/antaget/trott} antytt att Öland kunde komma ifråga.
[…] när de *meddelas* att de ska gå till hus B 2 […] (R) Jfr: ? … när de blir meddelade att de ska gå till hus B 2 …

Andra exempel:

Lukten drar sig tillbaka, den kan nätt och jämnt *anas*. (R) Jfr: *Lukten kan nätt och jämnt bli anad.
Även om konsumtionstillväxten i fjol inte *bedöms* som ohälsosam, beklagar rapporten att tillväxten i produktionen (BNP) inte följde med i samma takt […] (S) [Jfr med *bli*-passiv som ger framtidsbetydelse genom att *bli* betonar aktionens inträdande, § 24: b och (e) nedan: … inte blir bedömd som ohälsosam …]

b) Passiv sats med expletivt *det* som subjekt tar oftast verb i *s*-passiv (jfr ovan § 17):

Det *dansades* hela natten. Jfr: ?Det blev dansat hela natten.
Det har *byggts* ett hus vid torget. Jfr: ?Det har blivit byggt ett hus vid torget.

Det *hävdas* att hon har slutat. Jfr: ?Det blir hävdat att …. [jfr också (a)]
Och det kan ju *konstateras* att dom sysslar ju med ungefär samma uppgifter här […] (T) Jfr: *Det kan ju bli konstaterat att …
Det får för all del *sjungas* opera även i ”Nygammalt” […] (S)

c) Om aktionen är iterativ eller generisk (vid verb med grundbetydelse av avgränsad aktionsart) väljs hellre *s*-passiv än *bli*-passiv särskilt med nutidsbetydelse:

Fågelfrö {*köps/*blir köpt*} i djuraffärer.
Det innebär att Volvo idag *betalas* till bara drygt fem gånger årsvinsten. (S) Jfr: *Volvo blir betalat …
Centrala provet i matematik *skrivs* i årskurs tre i gymnasieskolan. (S) Jfr: *Centrala provet blir skrivet i årskurs tre.

d) Efter vissa modala subjektsautonoma hjälpverb föredras *s*-passiv i infinitivfrasen framför perifrastisk passiv (särskilt vid inanimat subjekt, § 22 not 1):

Detta måste till varje pris {*förhindras/?bli förhindrat*}.
Avfallet skulle {*brännas/bli bränt*} nästa dag.
Kursen kan {*tenteras/*bli tenterad*} när som helst under året.
Bankens ekonomer håller i sak med [finansdepartementet] att konsumtionen inte behöver *bromsas* just nu. (S) Jfr: ? … inte behöver bli bromsad …
Det mekaniska monstret fick *baxas* ut igen. (S) Jfr: * … fick bli utbaxat igen …

e) Vissa verb som anger statiska relationer (och då vanligen har obligatoriskt agentadverbial) kan stå i *s*-passiv men bildar inte perifrastisk passiv (jfr § 3: 1d, 8: 2): *inneha*, *föregå*, *efterfölja*:

Gården {*innehas/ägs*} f.n. av en cykelhandlare i stan. Jfr: *Gården {är/blir} f.n. {innehavd/ägd} av en cykelhandlare i stan.
Razzian hade {*föregåtts/*blivit föregången*} av noggranna förberedelser.

f) Eftersom *bli*-passiv typiskt har avgränsad betydelse (antingen så att den avser en i sig avgränsad aktion eller inträdandet av en oavgränsad aktion) kommer *s*-passiv att väljas när talaren vill tala om en oavgränsad process utan att aktualisera dess slut eller början, särskilt när aktionen inte är otvetydigt processuell (jfr § 24: c):

Detta dataregister {*disponerades/?blev disponerat*} bara av staben.

g) Funktionsverb som i *s*-lös form har abstrakt nominalfras som objekt (Vbfraser: Allm. § 9) eller andra verb som i *s*-lös form är mer eller mindre lexikaliserade tillsammans med ett svagt referentiellt objekt står oftare i *s*-passiv än i *bli*-passiv:[1]

Det mest tänkvärda uttalandet {*gjordes/?blev gjort*} av en tysk deltagare.
Kritik {*övades/?blev övad*} i tid och otid.
Frihetstiden {*ägnas/?blir ägnad*} stort intresse av lärdomshistorikerna.
Det ena vittnesmålet *avgavs* av en ung kvinna. [mindre ofta: … blev avgivet …]

Beslutet *fattades* först efter diskussion. [mindre ofta: … blev fattat …]
Naturligtvis {*begicks* misstag/*blev* misstag *begångna*}.

h) Verb som i aktiv konstruktion har innehållsobjekt (Obj. § 21) tar vanligen *s*-passiv:

Livet {*levs*/**blir levt*} framlänges (och förstås baklänges).
Sista valsen {*dansades* inte/**blev* inte *dansad*} av alla.

i) I passiv deklarativ huvudsats med funktion som indirekt uppmaning (Huvudsatser § 22: b) används *s*-passiv, eftersom agens förutsätts ha full kontroll över aktionen. Vid *bli*-passiv finns nämligen en tendens att subjektsreferenten uppfattas som sekundärt kontrollerande aktionen (§ 22, dvs. den ofta outtryckta agens blir svagare agentiv).

Allihop! Bollarna *slängs* … nu! ≠ Bollarna blir slängda …. nu!

Se också § 15.

[1] I vissa fall föredras *s*-passiv om verbet har överförd betydelse:

Han överfölls av ånger. Jfr: ?Han blev överfallen av ånger.
Hennes handlingskraft förlamades av sorgen. Jfr: ?Hennes handlingskraft blev förlamad av sorgen.

§ 27. Faktorer som gynnar *bli*-passiv. I följande fall föredras *bli*-passiv mer eller mindre starkt före *s*-passiv (jfr § 26):

a) Ett verb med avgränsad aktionsart ingår gärna i perifrastisk passiv med *bli*, särskilt om verbets aktion avsätter ett tydligt resultat:

Vi *blev körda* till skolan av min syster. [Också möjligt men inte fullt så näraliggande: Vi kördes till skolan av min syster.]
Han *blev rakad och klippt* på några minuter. [Också möjligt men inte fullt så näraliggande: Han rakades och klipptes på några minuter.]
Här *blir* man fort *glömd* om man inte ser till att synas. [Också möjligt men inte fullt så näraliggande: Här glöms man fort.]

När *bli* bildar perifrastisk passiv med icke-processuellt oavgränsat verb blir betydelsen ingressiv (se ovan § 24: b):

Läkarna *blev* på kort tid intensivt *avskydda* av hela den övriga personalen.

b) När inträdandet av participets tillstånd skall fokuseras väljs gärna *bli*-passiv, varvid satsens aktion tenderar att uppfattas som punktuell (även om verbet i sig har durativ grundbetydelse, jfr § 24: a). *Bli*-passiv med hjälpverbet i presens kommer därigenom ofta att tydligare beteckna framtid än vad motsvarande *s*-passiv gör.

Den här räkningen *blir* knappast *betald*. [Knappast med samma betydelse: Den här räkningen betalas knappast.]

Bli-passiv i presens ger dessutom ofta ett intryck av att något är fastslaget eller ga-

ranterat:

Du *blir hämtad* i morgon klockan 5, det lovar jag. [Mindre naturligt med samma betydelse: Du hämtas i morgon klockan 5, det lovar jag.]

c) När den passiva satsens subjekt i någon mån kan påverka aktionen (även om dess huvudsakliga roll samtidigt är upplevare/mottagare av eller föremål för aktionen) väljs *bli*-passiv (jfr § 22):

Bli fotograferad på fem minuter! Jfr: *Fotograferas på fem minuter!
Min man försökte *bli uttagen* till att tävla i mästerskapen. Jfr: *Min man försökte uttas till att tävla i mästerskapen.
Bli nu bara inte *rånad* i Barcelona! Jfr: ?Rånas nu bara inte i Barcelona!

Bli-passiv väljs sålunda oftare än *s*-passiv i en passiv infinitivfras som anger ändamålet med en aktion:[1]

Jag tror att personen i Holland tar på sig en massa brott för att *bli utvisad* till Sverige. (S) Jfr: ?Jag tror att personen i Holland tar på sig en massa brott för att utvisas till Sverige.
Man måste ställa sig in hos chefen för att {*bli betald/?betalas*} efter förtjänst.
Han lovade att {*bli tenterad/*tenteras*} på en halvtimme och försvann in till den väntande professorn.

d) När verbet också har en deponensform undviks ibland *s*-passiven till förmån för *bli*-passiven, särskilt om satsen annars som helhet skulle bli dubbeltydig mellan deponens och *s*-passiv (§ 4: 2b):

Hultgren har *blivit slagen* på gatan. [Jfr med annan betydelse: Hultgren har slagits på gatan.]
Pojken *blev retad*. [Jfr oftast med annan betydelse: Pojken retades.]
Banken har *blivit lurad*. [Jfr oftast med annan betydelse: Banken har lurats.]
Han *blev stucken* av en massa bin. Jfr: Den där tröjan sticks.

Om t.ex. närvaro av agentadverbial ger en entydig tolkning kan dock *s*-passiv användas:

De {*blev mötta/möttes*} av sina fruar på stationen. Jfr: De möttes på stationen.
Hon {*är saknad/saknas*} av alla här. Jfr: Någon krydda saknas i den här såsen, men vilken?

e) *Bli*-passiv väljs oftare än *s*-passiv vid subjekt som anger animat referent (§ 22 not 1), vilket kan bero på att animata aktanter ofta påverkar en process mera än inanimata, även när de är föremål eller mottagare (jfr ovan (c)):

Han säger att han vill *bli undersökt*. [Också möjligt men inte fullt så näraliggande: Han säger att han vill undersökas.]
Jfr: Han säger att saken *måste undersökas*. [Också möjligt men inte fullt så nära-

liggande: Han säger att saken måste bli undersökt.]

f) Om en passiv infinitivfras är underordnad ett verb i *s*-form (t.ex. *tyckas*, *synas*, *befinnas*, *lyckas* eller en *s*-passiv) föredras *bli*-passiv (Inffraser § 11):[2]

Han tycktes {*bli övertygad/?övertygas*} av argumenten.
Han sågs {*bli bortsläpad/?släpas bort*}. [jfr § 26: a]

[1] Om avsiktsbetydelsen hos *för att* + infinitivfras är förbleknad (som den är när infinitivfrasen semantiskt bestämmer ett gradadverbial) är *s*-passiv mera naturlig (jfr ovan § 26: c om användning av *s*-passiv när aktionen är generisk):

Den är {för/lagom} tung för att *bäras* av två.

[2] Vissa säge- och tankeverb kan i *s*-passiv men inte i perifrastisk passiv eller i aktiv sats konstrueras med bundet predikativ (som om *bli* eller *vara* vore utelämnat i en infinitivfras med perifrastisk passiv; se vidare Predv § 22, särskilt not 1):

Fabriken i Dalarna *föreslås* (bli) {nedlagd/bibehållen}.
Patienten *rapporteras* (vara) {försvunnen/avliden/omhändertagen}.

Motsvarande konstruktion är inte så naturlig när predikativet utgörs av en adjektivfras: *?Fabriken i Dalarna föreslås* (*bli*) *två våningar hög. ?Patienten rapporteras* (*vara*) *sämre.*

Avgränsning mot icke-passiv användning av *-s* och *bli/vara* + perfektparticip § 28–29

§ 28. *S*-passiv gentemot deponens. En sats med *s*-passivt verb kännetecknas av att systematiskt kunna parafraseras med en sats där samma verb står i *s*-lös form och där aktanternas satsledsfunktion förhåller sig till motsvarande aktanters satsledsfunktion i den passiva satsen enligt § 11. Även om den *s*-passiva satsen saknar agentadverbial finns det oftast en mer eller mindre tydlig föreställning om en aktant med agentadverbialets semantiska roll, en roll som i den motsvarande aktiva satsen innehas av subjektet. *S*-verb som inte har de nämnda egenskaperna kallas deponens (Vb § 48).

I två fall ((a) och (b) nedan) avtecknar sig deponens särskilt tydligt mot *s*-passiv, medan gränsen i övriga fall (c) ofta är oklar.

a) När en *s*-form av verbet inte vid sin sida har en *s*-lös motsvarighet av samma verb är verbet definitionsmässigt deponens:

andas, avundas, blygas, brottas, envisas, fattas ['inte finnas'], frodas, färdas, förolyckas, handskas, hoppas, idas, knoppas, kräkas, lyckas, misslyckas, nalkas, nännas, randas, ryktas, skämmas ['känna skam'], trivas, tåras, töras, umgås, vankas, vantrivas, vistas, vredgas, våndas, väsnas, åldras

b) När en *s*-form har agentivt subjekt är verbet deponens, eftersom subjektet i *s*-passiv aldrig kan beteckna aktionens agens:

bitas, nypas, slåss

enas, hjälpas åt, kyssas, pratas vid, skiljas, träffas

De brukade kyssas länge och innerligt. [Jfr med passiv funktion: Hon tyckte inte om att kyssas av sin farmor.]

c) I övriga fall (dvs. när deponensverben har *s*-lös motsvarighet samt har subjekt med någon av rollerna upplevare, mottagare eller föremål) är gränsen mot de passiva verben ofta oklar. En olikhet mot *s*-verb i passiv funktion är att deponentiella verb inte kan ta agentadverbial:

behövas, decimeras, glädjas, saknas, äcklas

Kravet på agentadverbial är dock ett otydligt kriterium, eftersom agentadverbialet inte alltid avser en animat agens (som i den prototypiska passiva satsen). Det kan liksom subjektet i en aktiv sats också ange annan roll än agens.

Säden förstördes (av allt regnet). Jfr: Säden tog skada av regnet.
Hans syn på vännerna förändrades (av de nya erfarenheterna).
Nutidsfilmen representeras av en rad verk från Kuba.
Min syster möttes av idel oförstående ansikten.
Han överraskades av vinets kvalitet. Jfr: Han häpnade över vinets kvalitet.

De anförda exemplen har aktiva motsvarigheter där *av*-frasens rektionsled fungerar som subjekt (i de flesta fall är då också *bli*-passiv möjlig).[1] Det finns dock en viss skillnad, eftersom den aktiva satsens subjekt metaforiskt får en mera agentiv karaktär än den passiva satsens motsvarande agentadverbial som mer vagt anger orsak. Adverbialet behöver alltså inte uppfattas som agentadverbial utan kan ses som ett mera allmänt kausalitetsadverbial (jfr Advl § 113), dvs. *s*-formen står nära deponensverb med medial betydelse (Vb § 49: 2). Några ytterligare exempel:

Hon anser att våra barn förstörs av all slapphet i uppfostran.
[…] när en halv miljon människor i Sverige har skadats av alkohol […] (R)
Även kärlek och medkänsla förhärdas av flitigt bruk. (R)
Men teg han skulle han kvävas, av den svällande proppen i halsen. (R)
Men här i torpstugan i Väse har hopp och dröm hunnit skingras av vardagens kalla vind […] (R)
Hennes utseende förändrades av ljuset.

Särskilt när agentadverbial saknas ligger det nära till hands att uppfatta verbet som deponens med medial betydelse:

[…] tvärtom hade brädgolv lagts in där sådana under årens lopp förstörts. (R)
Långsamt skingrades dimmorna i hans hjärna […] (R)
Hennes ansiktsuttryck förändrades. (R)

Sammanfattningsvis finns det en glidande skala mellan medial och passiv betydelse. Detta kontinuum åskådliggörs i Schema 1.

| medial | <– – – –

Brunnen var grävd 1918. [Verbalt particip, dvs. 1918 är antingen tiden för grävningen eller för tillståndet efter fullbordad grävning.]

Tronföljaren var sinnesförvirrad 1918. [Adjektiviskt particip, dvs. 1918 är tiden för tillståndet sinnesförvirring.]

Användning och placering av gradadverbial och sättsadverbial visar om ett particip är verbalt (perifrastisk passiv) eller ej (§ 20).

Han blev {alltför mycket retad/*alltför retad/retad alltför mycket} av sina kamrater för att kunna älska skolan. [Jfr med adjektiviskt particip: Han blev {alltför förvånad/*förvånad alltför mycket} för att kunna dölja det.]

Där blev kedjan {ordentligt smord/smord ordentligt}. [Jfr med adjektiviskt particip: Där blev chefen {påtagligt förvånad/*förvånad påtagligt}.]

Perfektparticip i perifrastisk passiv är möjligt endast om participets verbstam finns som stam också i finita verbformer. Perfektparticip i perifrastisk passiv kan alltså inte som i vissa andra funktioner ta prefixet *o-* eller förleden *ny-*.

*Mannen blev odömd till fängelse. Jfr: Mannen blev dömd till fängelse. Han förblev osedd av alla.

*Artikeln är nyskriven av en kollega. Jfr: Artikeln är nyss skriven av en kollega. Artikeln är nyskriven och rätt lång.

Perifrastisk passiv kan (särskilt regionalt) användas i en sats med egentligt subjekt i större utsträckning än andra typer av predikativ (Eg. subj. § 4: c):

Det blev {en belöning utlovad/utlovat en belöning} till alla som ställde upp. [Jfr med adjektiviskt particip: Det blev {?en flicka förkyld/*förkylt en flicka} under utflykten.]

35 SATSBASER

1 Översikt.

Struktur 2–3

2 Satsbasens satsledsfunktion bestämmer dess struktur. 3 Satsbasens lexikala innehåll i olika satstyper.

Funktion och distribution 4–17

4 Satstyper som har satsbas. 5 Satsbasens satsledsfunktion. 6 Satsbas med satsledsfunktion i flera samordningsled. 7 Adjunktionella led efter satsbasen. 8 Satsadverbialet *kanske* som satsbas. 9 Fundament med syftning på initial dislokation.

Satsbas med satsledsfunktion i underordnad sats (satsfläta) 10–16

10 Översikt. 11 Satsfläta i bisatser utan explicit satsbas. 12 Satsfläta med nominala bisatser. 13 Satsfläta med relativa bisatser. 14 Satsfläta med adverbiella bisatser. 15 Satsfläta och satsbasens satsledsfunktion. 16 Satsbas med resumtivt pronomen eller adverb i den underordnade satsen.

17 Satsbas som korrelat till utelämnat led.

Betydelse 18–22

18 Deklarativ satsbas (fundament). 19 Interrogativ satsbas. 20 Expressiv satsbas. 21 Relativ satsbas. 22 Proportional satsbas.

Avgränsning mot andra led 23–24

23 Satsbas gentemot initialt annex. 24 Satsbas gentemot vokativfras eller interjektionsfras.

§ 1. Översikt. Vissa satstyper kan eller måste inledas med en satsbas. En satsbas står liksom en subjunktion före satskärnan men har till skillnad från subjunktionen satsledsfunktion.

Din son har kommit. *Vem* har kommit? Jag undrar *vem* som har kommit. [subjekt]
Din son har jag aldrig träffat. *Vem* har du träffat? Jag undrar *vem* du har träffat. [objekt]
Där står skyffeln. *Var* står skyffeln? Jag undrar *var* skyffeln står. [adverbial]
Din son talar vi ofta om. *Vem* talade ni om? Jag undrar *vem* ni talade om. [rektion i adverbial]

När ett subjekt, objekt etc. fungerar som satsbas står det alltså inte på sin ordinarie plats i satskärnan.

Satsbasen har en betydelse som är specifik för den satstyp den inleder. Den kan ange t.ex. vad som efterfrågas i en kvesitiv huvudsats eller vad en deklarativ huvudsats handlar om. De formord som ingår i satsbasen kan vara karakteristiska för en eller flera satstyper.

Ett lika stort hus bor jag själv i. [deklarativ huvudsats]
Vilket hus bor du i? [kvesitiv interrogativ huvudsats]
Vilket fint hus du bor i! [expressiv huvudsats]
Tala om *vilket hus* du bor i! [kvesitiv interrogativ bisats]
Det var väldigt *vad fint hus* du bor i. [expressiv bisats]
Jag tänker bo kvar (i det hus) *där* jag bor. [relativ bisats][1]
Jag vantrivs *vilket hus* jag än bor i. [generaliserande bisats]
Han blir odrägligare *ju finare hus* han bor i. [proportional bisats]
Du förstår att *ett sådant hus* bor jag faktiskt själv i. [narrativ bisats med fa-ordföljd]

I stället för att ha satsledsfunktion i den sats den inleder kan en satsbas ha satsledsfunktion i en sats som är underordnad denna sats (satsfläta):

Din son undrar jag om jag någonsin har träffat. [*Din son* är objekt till *träffat* i den underordnade satsen.]
Vilket av husen tror du (att) jag bor i? [*Vilket av husen* är rektion i ett rumsadverbial till *bor* i den underordnade satsen.]

Satsbasen i en deklarativ huvudsats (och i en narrativ fa-sats) kallas fundament.

[1] Den relativa bisatsen har ibland explicit satsbas:

att simma i havet, *vilket* alla älskade
denna maskin, *varmed* likadana maskiner kan tillverkas i stor mängd
den medarbetare *vars föräldrar* hon inte träffat

Emellertid saknar den relativa bisatsen ofta inledare med satsledsfunktion i satsen. Den kan då i stället inledas av en subjunktion (*som*) eller helt sakna inledare.

den specialist (som) hon korresponderade med

Den relativa bisatsen liknar i andra avseenden satser med explicit satsbas, och i denna grammatik förutsätts det därför att satsbasen är underförstådd i relativa bisatser utan explicit satsbas, och att den underförstådda satsbasen är bärare av samma egenskaper som eljest tillkommer satsbaser, t.ex. satsledsfunktionen hos det led vars plats är tom i satskärnan. Se också nedan § 11 om temporala och komparativa bisatser.

ANM. 1. Satsbasen har satsledsfunktion i satsen, och den ordinarie platsen för ledet med denna funktion är tom. Därför ligger det nära till hands att uppfatta satsledet som obligatoriskt eller optionellt flyttat från sin ordinarie plats.

Honom har jag inte vågat prata med. Jfr: Jag har inte vågat prata med honom.
Honom vet hon att jag har pratat med. Jfr: Hon vet att jag har pratat med honom.

ANM. 2. Om avgränsningen mot initialt annex (t.ex. *Om någon ringer säg att jag har rest*) se § 23.

Struktur § 2–3

§ 2. Satsbasens satsledsfunktion bestämmer dess struktur. En satsbas har normalt den struktur som tillkommer ett satsled med den satsledsfunktion som satsbasen har (se § 5). Exempel på satsbas med olika struktur i deklarativ huvudsats:

{*Jag/Min bror från Eslöv*} ville inte träffa Cecilia. [nominalfras som subjekt]
{*Mig/Min bror från Eslöv/Sin bror*} ville Cecilia inte träffa. [nominalfras som objekt]
{*Färdig till jul/Godkänd i tentamen*} blev bara Gustav. {*Färdiga till jul/Godkända i tentamen*} blev bara Gustav och Anders. [adjektiv- och participfras som predikativ]
Strax är allt klart. [adverbfras som adverbial]
Äta surströmming vill hon inte. [infinit verbfras som objekt till hjälpverb]
Om än inte så ofta som tidigare hjälper hon oss då och då med trädgården. [subjunktionsfras som adverbial, se Subjnfraser § 18–20]
Att boken är bra vet vi ju. [bisats som objekt]
Om det regnar måste festen inställas. [bisats som adverbial]
Åker till Österrike en gång till gör jag bara inte. [finit verbfras som objekt till platshållarverbet *göra* i satskärnan; Vbfraser: Allm. § 11]

Från ovanstående huvudregel finns vissa undantag:

1. Satsbasen kan ha en annan form än vad som gäller för motsvarande satsled när det står på sin ordinarie plats i satskärnan.[1]

a) Bruket av infinitivmärke i infinitivfras är friare när infinitivfrasen står som satsbas än eljest, se Inffraser § 22: 2a:

{*Att bada naken/Bada naken*} är skönt. Jfr: Det är skönt {att/*Ø} bada naken.
{*Att laga cykeln/Laga cykeln*} lyckades jag inte med. Jfr: Jag lyckades inte med {att/*Ø} laga cykeln.
{*Att läsa franska/Läsa franska*} kommer hon inte att göra.
{*Att stå här och stryka mina skjortor/Stå här och stryka mina skjortor*} skulle du väl ändå inte behöva.

b) Verbfras med funktion som predikatsled (finit verbfras) och med finit form av verbet *göra* på satsledets ordinarie plats i satskärnan (se Vbfraser: Allm. § 11) har normalt huvudordet i finit form, men det kan också – undantagsvis – stå i infinitiv (Inffraser § 18):

Sjunga Brahms för de här människorna gör hon bara inte. [Vanligen: *Sjunger Brahms för de här människorna* gör hon bara inte.]

c) Konditionala bisatser kan förekomma i en särskild struktur när de står som satsbaser, nämligen som oinledda rogativformade fa-satser (Bisatser § 134):

Regnar det inte (så) kommer jag. Jfr: *Jag kommer regnar det inte.

Men den konditionala bisatsen kan också som satsbas ha sin vanliga struktur (subjunktion, af-form):

Om det inte regnar (så) kommer jag. Jfr: Jag kommer om det inte regnar.

d) När ett kasusböjligt pronomen som är utbyggt med efterställd bestämning står som satsbas i deklarativ huvudsats (fundament, § 4: 1a) kan det någon gång stå i nominativ fastän satsbasen inte är subjekt eller predikativ. Konstruktionen anses inte som korrekt i skrift. (Jfr också § 16 not 1 om satsbasens form vid satsfläta.)

Du som beställer en eller flera AXE-tjänster inom 14 dagar bjuder vi på inkopplingsavgiften som är 45:-. (S) [objekt; i skrift normalt: Dig som …]

2. Vissa led kan inte fungera som satsbas när de själva eller satsen i övrigt har en viss struktur.

a) Konsekutiva bisatser (Bisatser § 124), narrativa bisatser med fa-ordföljd (Bisatser § 60) och postponerade subjekt i satser med expletivt *det* som grammatiskt subjekt (Postp. led § 2) kan inte stå som satsbaser samt ofta heller inte kausala bisatser med vissa inledare (t.ex. *därför att*, Bisatser § 120: 1), fastän de alla har funktion som primära satsled i den överordnade satsen:

**Så att han fick feber* arbetade han med vedhuggningen.
**Att i morgon blir det tö*, är jag helt övertygad om.
**Om festen blir av* är det mycket ovisst.
**Att få se dig igen* ska det bli mycket roligt.
?*Därför att han tog ut sig* fick han feber.

Däremot kan anförda meningar (citat- eller referatmeningar), som oftast har fa-ordföljd, stå som satsbaser (Anf. men. § 8: b):

Hon skulle få sluta snart, {påstod/trodde} hon.

b) Komparativa subjunktionsfraser eller bisatser kan inte stå som satsbas om de bestämmer en komparator som står senare i satsen (Bisatser § 86, Subjnfraser § 9–11).

**Som jag* (*har*) har han lika många barn.

c) Narrativa bisatser (med fa-ordföljd) kan ha satsbas, men då undviks konstruktioner som innebär att subjunktionen *att* direkt följs av infinitivmärket *att* eller att subjunktionen *att* kommer två gånger i följd:

?Svensson insåg att *att ha en person i Paris* var nog bra. Jfr: Men Georg Svensson insåg att *ha en person i Paris* var nog bra […] (S)
?Det är klart att *att spelet inte blir av* är förstås tråkigt. Jfr: Det är klart att *om spelet inte blir av* är inte likgiltigt.

3. I vissa satstyper kan somliga led inte utgöra satsbas därför att satsens typ och dess lexikala krav på satsbasen utesluter sådana led (jfr § 3).

a) Verbfras och bisats kan vara satsbas bara i deklarativa huvudsatser och narrativa bisatser med fa-ordföljd (dvs. som fundament, § 4: 1a, b).

Sjunga Brahms ville hon inte (göra).
Om det regnar far vi hem.

I interrogativa och relativa satser används i motsvarande fall som satsbas det nominala *vad* respektive *vilket* med platshållarverbet *göra* på verbfrasens ordinarie plats i satskärnan:

Vad vill hon göra? Det beror på *vad* hon vill göra.
Det har börjat snöa, *vilket* det alltid gör vid den här tiden.

b) I den relativa bisatsen har satsbasen nominal eller adverbiell funktion, och satsen kan inte ha t.ex. en predikativ adjektiv- eller participfras som satsbas. När korrelatet är en adjektiv- eller participfras har i stället den relativa bisatsen ett nominalt fungerande *vilket* som satsbas.

Han är duktig och charmerande *vilket* hans far knappast är.

[1] I satsfogningar som de följande där fa-satsen erinrar om fundament (och där ett adjunktionellt *så* är mer eller mindre obligatoriskt) redovisas hela konstruktionen som en komplex mening (§ 23, Huvudsatser § 44: e, Kompl. men. § 9: e):

Sätt på potatisen så sköter jag resten. [direktiv sats]
Ge honom tjugo erfarna gerillamän så kommer han att sätta Stockholm ur funktion. [direktiv sats]
Det behöver bara regna ett par dagar till så är säden förstörd. [deklarativ sats]

§ 3. Satsbasens lexikala innehåll i olika satstyper. Vissa formord har sin typiska förekomst i satsbaser och bidrar till att ange satstypen.

a) *Vad*, *vilken* förekommer i interrogativa, generaliserande, expressiva och relativa satsbaser. Som adverbiell bestämning till adjektiv, pronomen och adverb fungerar *vad* bara i expressiva satsbaser. *Vilken* fungerar både förenat och självständigt i interrogativa och generaliserande satsbaser, endast förenat i expressiva satsbaser och nästan bara självständigt i relativa satsbaser.

b) *När* samt de flesta adverb på *var-* förekommer i både interrogativa, generaliserande och relativa satsbaser. Flertalet av adverben på *var-* har skriftspråkligt stilvärde, och stilvärdet i relativ funktion är för åtskilliga av dem inte detsamma som i interrogativ eller generaliserande funktion (Advb § 30, 33).

c) *Vem*, *hur*, *hurdan*, *var*, *vart* förekommer bara i interrogativa och generaliserande satsbaser. Dessutom förekommer *månne* bl.a. som satsbas i interrogativa huvudsatser.

d) *Vars* och det skriftspråkliga *varest* förekommer bara i relativa satsbaser. Detsamma gäller de relativa adverben *då*, *där*, *dit* (som dock vid sin sida har likalydande definita adverb).

e) Sammansättningar med interrogativt ord plus *-helst* (t.ex. *vadhelst*) förekommer bara i generaliserande satsbaser. Detsamma gäller interrogativt ord plus *som helst* (t.ex. *vad som helst*), som dock dessutom kan ha annan betydelse och funktion (se Advb § 36). Sammansättningarna med *-helst* (utan *som*) är skriftspråkliga.

f) *Ju* förekommer i proportionala och deklarativa satsbaser. Detsamma gäller *lika*, som dock dessutom är vanligt i led som inte är satsbaser (se Advb § 41). Också *ju* kan förekomma i annan funktion i deklarativa huvudsatser och vissa bisatser (Satsadvl § 24).

g) *Desto*, *dess* förekommer bl.a. i deklarativa satsbaser.

Satsbaser utan något av orden i (a)–(g) förekommer främst i deklarativa huvudsatser och i narrativa bisatser (dvs. som fundament).

För exempel på satsbaser med olika lexikal utformning i olika satstyper se särskilt § 4.

Funktion och distribution § 4–17

§ 4. Satstyper som har satsbas. Satsbaser förekommer i följande satstyper:

1. Satser med fa-ordföljd

a) Deklarativa huvudsatser, där satsbasen kallas fundament. Fundamentet är normalt ett obligatoriskt led i den deklarativa satsen och saknas bara under speciella betingelser (Huvudsatser § 15).[1]

Jag bodde i Gränna i flera år.
I Gränna bodde jag i flera år.
I flera år bodde jag i Gränna.
Med det nya tillnamnet Erövraren kröntes Vilhelm till Englands konung. (S)
Ju räddare jag blev, *desto högre* skrek jag.
*Bodde jag i Gränna i flera år. [Huvudsatsen är grammatisk endast som rogativ sats, Huvudsatser § 56.]

b) Narrativa bisatser med fa-ordföljd, där satsbasen är ett fundament av samma slag som i deklarativa huvudsatser (1a):

Då förstod alla rövarna att *det här barnet* fick man inte anmärka på […] (R)
Vi vill härmed informera om att *från och med måndag* har vi åter öppet.
Det visade sig att *passageraren* hade inte tagit på sig säkerhetsbältet.
Anledningen är att *publicerar vi en limerick i dag* kommer femtio nya med posten i morgon. (S)
Jag hörde att *om Fredrik stannar hemma* följer hon inte heller med.

Narrativa bisatser har satsbaser bara när de har fa-ordföljd (och ofta betydelse av påstående, Bisatser § 60). Den vanligaste strukturen hos narrativa satser är annars af-ordföljd utan satsbas (t.ex. *att vi åter har öppet från och med måndag*). Många språk-

vårdare avråder från fa-ordföljd i narrativa bisatser utom när satsen har en satsbas som utgörs av en adverbiell bisats.

c) Kvesitiva interrogativa huvudsatser, där satsbasen är ett interrogativt led och obligatorisk:

I vems säng ska jag lägga den?
Hur många barn har han?
Vem är ägare till den här? (R)
Vad ska man kalla sånt för?! (R)
Hur vill du ha det? (R)

Under särskilda betingelser kan en kvesitiv huvudsats inledas av ett fundament av samma slag som den deklarativa huvudsatsens, medan det interrogativa ledet kommer senare i satsen (Huvudsatser § 64).

2. Satser med af-ordföljd

a) Kvesitiva interrogativa bisatser, där satsbasen är ett interrogativt led och obligatorisk:

Jag vet inte *vilken ända* som är upp och ner på en unge […] (R)
Det var inte svårt att se *vem* det skulle föreställa. (R)
Jag visste inte *vilken* jag skulle fästa mest uppmärksamhet vid […] (R)

b) Expressiva huvudsatser, där satsbasen är ett expressivt led (som är obligatoriskt om inte satsen inleds av subjunktion):

{*Så/Vad* (*förskräcklig*)} du ser ut! *Vilken röra* vi hamnade i!
Låt svenska designer möta indisk textiltradition. *Vilken befruktning* det kan bli! (S)
Vilket lag vi har inför VM! (S)
Så fantastiskt det var ute på landet, *så ljuvlig* gården var! (R)

Jämför också med subjunktion som inledare (Huvudsatser § 91–92):

Som du ser ut! Att du kan gå omkring på det viset!

c) Expressiva bisatser, där satsbasen är ett expressivt led (som är obligatoriskt om inte bisatsen inleds av subjunktion):[2]

Det var förskräckligt {*så/vad*} du ser ut!
Det var hemskt *vad* du lever, säger mamma. (R)
Det var otroligt *så ont* det gjorde […] (R)

d) Relativa bisatser, som bara i vissa fall har satsbas (vilken består av eller innehåller ett relativt pronomen eller ett relativt adverb; Bisatser § 20–22, 34–36):

Bland männen fanns där en ung herde, *vilken* dansade med större vighet än de andra […] (R)
Hon satte sig i en paradfåtölj *vars ryggstöd* fortfarande pryddes av ett krönt W. (R)

Allt det såg jag den kvällen *när* jag satt där bredvid honom […] (R)
Ann gick längs stranden *där* hon och Mats hade badat. (R)
Han blev uppkallad till bolagskontoret, *dit* nyheten om hans avhopp spritt sig […] (R)
[…] hinkarna blev för tunga *varför* hon lade sig i gräset för att vila. (R)
[…] de skrumpnar bort som stubbar, *varur* de nya skotten suger sin näring. (R)

Jämför med subjunktion som inledare eller utan inledare:

Vi skymtade den unge mannen (som) alla ville dansa med.

e) Generaliserande bisatser, där den obligatoriska satsbasen utgörs av eller innehåller ett interrogativt pronomen eller adverb:

Och vi är lite förmer, *vad* de än må säga i bygden. (R)
Den vanliga människan dör namnlös, *vilket tomrum* hon än lämnar hos de vänner och närstående som älskade henne. (R)
Det är det minsta jag kan göra för dem, *var* de nu än befinner sig. (R)

f) Proportionala bisatser, där den obligatoriska satsbasen utgörs av eller innehåller en fras bestående av *ju* + adjektiv eller particip i komparativ:

Ju fler människor som kommer dit desto större blir slitaget på naturen. (S)
Men mer och mer har jag börjat känna hur tomt det är här i huset, *ju fler prylar* ni köper och *ju mer* ni skramlar med er lycka. (R)
[…] *ju längre* han gick dess starkare blev solskenet. (R)
En konsekvens av decentraliserade förhandlingar är att risken för konflikter ökar *ju fler parter* som är inblandade. (S)

g) Vissa kausala och koncessiva bisatser inleds med en satsbas (Bisatser § 121–123, 130):

Dum som man är går man inte till läkare direkt. (S)
Så många som ni är behöver ni väl inte leja någon extra.
Lasse gick till affären och köpte knallpulver *så liten* han var.

[1] Ett fundament av samma typ som i deklarativ sats förekommer optionellt i desiderativa huvudsatser med modus optativ, t.ex. *Andra aspiranter göre sig icke besvär*. Denna satstyp är knappast produktiv utan förekommer bara lexikaliserat (Huvudsatser § 104). Jämför också utan fundament: *Rädde sig den som kan*.

[2] Bisatser inledda med *att* kan ha en funktion och betydelse snarlik expressiva bisatser och kunde då ses som expressiva bisatser utan satsbas. De kan dock inte skiljas från andra narrativa bisatser: *Det är förskräckligt att du kan gå omkring på det viset*.

§ 5. Satsbasens satsledsfunktion. Ett satsled har större möjlighet att fungera som satsbas ju självständigare ställning det har inom satsen. Den vanligaste satsbasen är således subjektet. Hela predikatsledet kan fungera som satsbas i deklarativ huvudsats samt i narrativ bisats med fa-ordföljd, men vanligen är det en av de

bundna eller fria verbbestämningarna i predikatsledet som görs till satsbas: adverbial, objekt eller predikativ.

En infinitivfras som verbbestämning i predikatsledet kan i sin helhet fungera som satsbas, men den kan också splittras så att en del av frasen står som satsbas och resten står på satsledets ordinarie plats i satskärnan. Vanligen är det då en av verbets bestämningar som görs till satsbas.[1]

Adjektiviska bundna predikativ och adverbial kan på samma sätt som infinitivfraser fungera i sin helhet som satsbaser, men också de kan splittras, så att bara en del av frasen, oftast en efterställd bestämning, fungerar som satsbas.[2]

Vissa satsadverbial kan fungera som satsbaser, dock endast i deklarativa huvudsatser och narrativa bisatser med fa-ordföljd (dvs. som fundament).

Prepositionsfraser kan i sin helhet fungera som satsbas, men ofta, särskilt när prepositionsfrasen är ett bundet adverbial, står endast rektionen som satsbas, medan prepositionen själv står isolerad i verbfrasen.[3]

Nominalfraser utgör normalt blockled, dvs. frasen fungerar i sin helhet som satsbas utan att någon del av frasen samtidigt står på satsledets ordinarie plats i satskärnan. Också nominalfrasen kan emellertid i vissa fall splittras.[4]

Möjligheten att stå som satsbas brukar räknas som ett av kriterierna för primära satsled (jfr Satsens struktur § 2 Anm.).

Satsbasen kan således ha följande olika satsledsfunktioner:

1. Nominal funktion

a) Subjekt:

Det beror på *vilka böcker* som har försvunnit.
Några få nya böcker har redan försvunnit.

b) Egentligt subjekt:

Det beror på *vilka böcker* det står på hyllorna.
Några nya böcker står det inte på hyllan.

c) Objekt:

Det beror på *vilka böcker* du ska hämta.
Några nya böcker köper vi inte längre.

Reflexiva objekt vilkas huvudord fungerar reflexivt kan inte stå som satsbas annat än om de har huvudbetoning eller som bestämning har det fokuserande *själv*, vilket i sin tur är omöjligt om konstruktionen är en lexikaliserad förbindelse (Pron. § 231 not 1):

{*Mig själv*/[1]*Mig*} har jag satt som klassföreståndare för 8b.
{*Mig själv*/**Mig*} har jag inte tvättat ännu.
{*Sig själv*/**Sig*} gynnade han aldrig.
{**Sig själv*/**Sig*} repade han aldrig.

d) Rektion (med isolerad preposition eller subjunktion på satsledets ordinarie plats, vanligtvis som bundet adverbial):

Det beror på *vilka böcker* du pratar om.
Några nya böcker har ingen talat om.
Det beror på *vad för slags sekreterare* du skall fungera som.

Om prepositionsfrasers olika benägenhet att konstrueras med prepositionen isolerad se Prep. § 35, Prepfraser § 10, Advl § 32, 72. Satsbasen kan inte vara rektion till en preposition som står i mittfältet:

**Sin forne vän* riktade han mot de grövsta anklagelser. Jfr: Sin forne vän riktade han de grövsta anklagelser mot.
**Skoltandvården* ligger numret till inte längre på köksbordet. Jfr: Skoltandvården har han glömt numret till.

Reflexiv rektion kan inte stå som satsbas annat än med huvudbetoning eller i konstruktion med *själv* (jfr (c) ovan):

{[1]*Mig/Mig själv*} vill jag inte prata om i det här sammanhanget.
{**Sig/Sig själv*} pratade han gärna om.

2. Predikativ funktion

a) Bundet subjektspredikativ:

Det beror på *hur ledsen* han kommer att bli.
Ledsen kommer han säkert att bli.

b) Bundet objektspredikativ:

Det beror på *hur ledsen* ni vill göra honom.
Så ledsen vill jag inte göra honom.

c) Fritt predikativ:

Det beror på *hur varm* en sådan här glögg ska drickas.
Kall ska den aldrig drickas.

3. Adverbiell funktion[5]

a) Satsadverbial:

Sannolikt har pojken gett sig av hemifrån vid sextiden.
Inte ska vi komma och ställa till besvär.

Satsadverbial kan stå som satsbaser bara i deklarativa huvudsatser och narrativa bisatser med fa-ordföljd. Vissa satsadverbial står aldrig som satsbaser (Satsadvl § 12, 56).

b) Partikeladverbial:

**Om* tycker jag dig verkligen.
Ut kommer de aldrig. (R)

Partikeladverbial kan normalt inte stå som satsbaser. I vissa fall kan dock en deklarativ huvudsats (eller en narrativ bisats) ha ett partikeladverbial med målbetydelse som fundament (Advl § 12).

c) Bundet adverbial:

Han visste inte *om vilka ämnen* han helst ville tala.
Om olämpliga ämnen har ingen talat.
Jag förstår inte *vari* dina problem består.

När det bundna adverbialet utgörs av en prepositionsfras, föredras i synnerhet i talspråk och ledigt skriftspråk i de flesta fall placering av enbart rektionen som satsbas (jfr (1d) ovan).

Också eljest efterställda adverbial i adjektiv- och participfraser samt undantagsvis i adverbfraser när dessa utgör bundna led i satsens predikatsled kan i stor utsträckning fungera ensamma som satsbaser (se vidare Adjfraser § 29, Advbfraser § 9):

Mot sin mamma betedde han sig aldrig särskilt generöst.
Det beror på *med vilka uppgifter* du kommer att vara sysselsatt.
Jag visste inte *för vilka insatser* hon var mest känd.
Han undrade *hur mycket* de skulle komma för sent.

d) Fritt adverbial:

Det beror på *hur många månader* du tänker arbeta här.
I flera månader har jag arbetat här utan att se en skymt av chefen.

I expressiva satser kan satsbasen knappast ha alla de betydelser som fria adverbial eljest kan ha (Huvudsatser § 92).

4. Funktion som predikatsled

Byter bil gör jag knappast i år.
Byter bil i år gör jag knappast.

Det är bara i deklarativa huvudsatser och narrativa bisatser med fa-ordföljd som en finit verbfras kan fungera som satsbas (fundament).

[1] När en finit eller infinit verbfras fungerar som satsbas står formordsverbet *göra* obligatoriskt eller optionellt på verbfrasens ordinarie plats i satskärnan (Vbfraser: Allm. § 11).

Verbfrasen kan splittras på följande sätt: antingen fungerar en verbbestämning (med starka restriktioner på partikeladverbial, Advl § 12) som satsbas, medan resten av verbfrasen står på satsledets ordinarie plats i predikatsledet, eller också utgörs satsbasen av verbet med dess bundna bestämningar, medan de fria bestämningarna (och i begränsad utsträckning även vissa bundna adverbial) kan stå på ordinarie plats i satskärnan. Se Vbfraser: Allm. § 17 samt Inffraser § 23.

[2] Adjektiv-, particip- och adverbfraser kan splittras så att huvudordet med framförställda bestämningar utgör ett blockled, medan de efterställda bundna bestämningarna kan avskiljas och endera delen kan fungera som satsbas. Se Adjfraser § 29, Advbfraser § 9. Dessutom

kan i expressiv sats gradadverbialet *vad* ensamt fungera som satsbas, medan resten av satsledet står på ledets ordinarie plats i satskärnan: *Vad han har blivit stor! Vad du springer fort!* (Adjfraser § 8, Huvudsatser § 92).

[3] I vissa fall kan prepositionen lämnas isolerad också när prepositionsfrasen fungerar som ett fritt adverbial eller som ett adverbialiserat prepositionsattribut. Se närmare Prep. § 35, Prepfraser § 10, Advl § 32, 72. Också subjunktionen i en subjunktionsfras (vanligen som bunden bestämning i predikatsledet) kan lämnas isolerad: *Kassör hann hon inte fungera särskilt länge som.*

[4] En möjlighet är att ett prepositionsattribut adverbialiseras (*Med naturgödsel har jag aldrig gjort något försök*; Advl § 34, Nomfraser § 88). En annan möjlighet är att ett framförställt attribut i en indefinit nominalfras lämnas på satsledets ordinarie plats i predikatsledet, medan huvudordet (eventuellt med andra bestämningar) fungerar som satsbas (*Sådana blommor såg vi många*; Nomfraser § 88). Ytterligare en möjlighet är uppsplittring av interrogativa nominalfraser enligt mönstret *Vad har du sett för några filmer i år?* (Pron. § 111, Huvudsatser § 61). Postponering av satsformade och infinitivfrasformade attribut kan också leda till uppsplittring av nominalfrasen: *Vem känner du som kan översätta från arabiska?* (se Nomfraser § 88, Postp. led § 3, Bisatser § 26).

[5] Satsbasen kan utgöras av ett dubbeladverbial, dvs. av två sidoställda adverbial som fungerar som en semantisk enhet och där de båda adverbialen preciserar varandras referens (Advl § 26, 66).

ANM. I åtskilliga fall som möjligen erinrar om flerledade satsbaser redovisas i denna grammatik det första ledet som initialt annex, dvs. som stående utanför den inre satsen (Annex § 13–14):

Vad detta än är, *inte* är det till fördel för oss. [*Vad detta än är* är initialt annex, *inte* satsbas.]

§ 6. Satsbas med satsledsfunktion i flera samordningsled. Ett satsled med satsledsfunktion i två eller flera samordnade verbfraser eller satskärnor kan också utgöra satsbas. I normalfallet har då satsbasen samma satsledsfunktion i de olika samordningsleden:

En snygg karl går omkring i vårt område och tar upp beställningar på glassmaskiner. [gemensamt subjekt]
Den där upptäckte och beskrev jag redan 1915. [gemensamt objekt]
Jag frågar mig *i vilket annat land* statsministern äter bricklunch och finansministern syr sina kläder själv. [gemensamt fritt adverbial]
Medan han drömmer och grubblar super hans son ner sig och ligger hans mamma döende. (S) [gemensamt fritt adverbial]
Under västvärldens stigande respekt […] islamiserades Pakistan och hölls majoriteten kvar i yttersta nöd. (S) [gemensamt fritt adverbial]
I Göteborg både bor och arbetar jag. [gemensamt rumsadverbial]
Jag undrar *vad* hon såg och blev så förtjust i. [gemensamt objekt respektive rektion i bundet adverbial]
Vad många som kom hit och ville titta på dina bilder! [gemensamt subjekt]
Vilket fint halsband han hittade och köpte till sin syster. [gemensamt objekt]

I ett par fall verkar ett led lättare kunna konstrueras med två samordnade verbfraser eller satskärnor när det är satsbas än när det står på ledets ordinarie plats inne i satskärnan:

a) Satsbasen kan vara bunden bestämning i två samordnade verbfraser utan att dess ordinarie plats i den första verbfrasen är sist i denna (jfr Samordn. § 25):

Honom tog hon sedan vid handen och ledde i väg alldeles nyss. [objekt, objekt] Jfr: *Hon tog honom vid handen och ledde i väg. *Hon tog vid handen och ledde i väg honom nyss.
Jag undrar *vem* hon tänker ta vid handen och leda i väg nästa gång. [objekt, objekt]
Jag undrar *vad* hon har sett i affären och blivit så förtjust i. [objekt, rektion i bundet adverbial] Jfr: *Hon såg en plastbil i affären och blev förtjust i. *Hon såg i affären och blev förtjust i en plastbil.
Henne träffade Erik i Paris och ägnade mycket uppmärksamhet åt. [objekt, rektion i bundet adverbial] Jfr: *Erik träffade henne i Paris och ägnade mycket uppmärksamhet åt. *Erik träffade i Paris och ägnade mycket uppmärksamhet åt henne.

b) Satsbasen kan i vissa fall vara subjekt i den ena samordnade satskärnan men inte i den andra (jfr Samordn. § 9). Förutsättningen är att den sista av de bägge satskärnorna kan inledas av *som* och att detta *som* är utsatt.

Jag undrar *vem* som skall komma hit i kväll och som han verkar vara så nervös för. Jfr: *Jag undrar vem som skall komma hit i kväll och han verkar vara så nervös för. *Vem skall komma hit i kväll och verkar han vara så nervös för?
Jag undrar *vem* han är så nervös för och som ska komma hit i kväll igen.
En sån karl hon har tagit med sig hit och som bara sitter och tiger hela tiden!

I sats med pseudosamordning (Samordn. § 17–22) kan satsbasen vara bestämning till bara det ena verbet:

Dit skall jag gå och se en utställning.
Den utställningen skall jag gå dit och se.
{*Var/Vad*} sitter Stina och läser?
Jag undrar *till vem* Per ringde och frågade om resultatet.
Jag undrar *vad* Per ringde och sa nyss.

Jfr Samordn. § 8–9, 25, Huvudsatser § 14, 63.

§ 7. Adjunktionella led efter satsbasen. Vissa korta led med placering omedelbart efter satsbasen fungerar närmast som gränsmarkörer mellan satsbas och satskärna.

a) I deklarativa huvudsatser och narrativa bisatser med fa-ordföljd (§ 4: 1b) kan *så* stå huvudsakligen efter en satsbas vars satsledsfunktion inte är valensbunden, dvs. efter en satsbas som fungerar som fritt adverbial eller fritt predikativ:

Men *om ni bara tänker efter en stund* så fattar ni nog. (R)
Men *nu, i det här perspektivet*, så finns där kanske nåt som kan vara av intresse? (R)
Hur som helst så frågade jag Englund rent ut vad han trodde. (R)

I finlandssvenskan kan *så* i dessa satstyper stå efter satsbasen oberoende av dess satsledsfunktion:

Den informationen så når alla kategorier. (T)
Det följande steget i utvecklingen mot en mer öppen högskola så kan man notera 1973. (T)

Se vidare Huvudsatser § 16, Advb § 42.

b) I af-satser utom relativa bisatser står *som* obligatoriskt efter en satsbas som fungerar som subjekt och optionellt (fast sällan i skriftspråk) i flertalet andra fall:

Man visste inte *vilka skräckscener* som plötsligt hoppade upp i rutan. (R)
[…] han skrek och tjöt i precis tjugofyra timmar tills febern lagt sig och var sedan frisk, *vilken sjukdom* som än drabbat honom. (R)
[…] som bara tycktes tillta i styrka *ju längre tid* som gick sedan hon sist såg Håkan […] (R)
[…] eftersom dom hade vecklat in sej i något lärt gräl om *vilka lönegrader* som dom egentligen borde sitta i. (R)
Det spelar ingen roll *vilka gäster från landet* (som) han har bjudit.
Ju flera deltagare (som) kommittén inbjuder …

Se vidare Huvudsatser § 92, Bisatser § 72, 79, 113. För generaliserande bisatser gäller i viss mån särskilda regler, se Bisatser § 114.[1]

[1] I interrogativa huvudsatser av typen *Vem har drottningen talat med?* kan marginellt i finlandssvenskan ett adjunktionellt *månne* stå efter satsbasen: *Vem månne har drottningen talat med?* I denna position utlöser *månne* dock vanligen af-ordföljd: *Vem månne drottningen har talat med?* Se vidare Huvudsatser § 68.

§ 8. Satsadverbialet *kanske* som satsbas. När en deklarativ huvudsats har satsadverbialet *kanske* (*kanhända*, *måhända*) som satsbas (fundament) kan satsen ha antingen fa- eller af-ordföljd:

Kanske har min bror redan kommit tillbaka. [fa-ordföljd]
Kanske min bror redan har kommit tillbaka. [af-ordföljd]

Om den deklarativa satsen har en annan satsbas kan denna omedelbart följas av *kanske* varvid satsen får af-ordföljd:

I morgon kanske min bror redan (har) kommit tillbaka.
Nu kanske han mister hatten. (S)
Med både honom och Mikael Göransson som centrala mittfältare kanske det blivit en spelmotor för mycket? (S)

Se vidare Satsens struktur § 9, Huvudsatser § 17.

§ 9. Fundament med syftning på initial dislokation. Ett fundament, dvs. en satsbas i en deklarativ huvudsats eller i förekommande fall i en narrativ bisats med fa-ordföljd (§ 4: 1a–b) kan bestå av eller innehålla ett definit pronomen eller enkelt definit adverb som syftar på ett omedelbart föregående initialt dislokerat led:

Det svar han inte kunnat finna här, *det* skulle han kanske kunna finna på backarna vid Vitaby. (R)
Tomas, *hans mamma* arbetar i Konsum. [*Hans* syftar på *Tomas*.]
Men 80 procent *det* lät ju enormt. (T)
Långsint, *det* har jag aldrig haft anlag till att vara. (R)
Men gifter sej med henne, *det* gör han inte. (R)
Att hon hade ett gott huvud och ett gott hjärta, *det* hade jag förstått. (R)
Och när dom kom tillbaka nu och skulle in i landet *då* blev hon inte insläppt. (T)
Men se i Nydala i Landsbro *där* spelar det ingen roll […] (T)

Men du vet att Tomas, *han* är ju full av idéer.
Det visade sig att när dom kom tillbaka *då* blev hon inte insläppt.

Initial dislokation förekommer mest i talspråk, men långa initialt dislokerade led är inte helt sällsynta i skrift. Se vidare Annex § 2–9.

Satsbas med satsledsfunktion i underordnad sats (satsfläta) § 10–16

§ 10. Översikt. Satsbasen har i vissa fall inte satsledsfunktion i den satskärna som den omedelbart konstrueras med utan i en sats som är underordnad denna. En sådan konstruktion kallas satsfläta. I de följande paragraferna anges i redaktionella exempel den ordinarie platsen för satsbasens satsledsfunktion i den underordnade satsen med [-], dvs. med tecknet för underförstått led:

Engelska anser jag att han bör läsa [-]. [Satsbasen *engelska* är objekt till *läsa*, inte till *anser*.]
Vad anser du att han bör läsa [-]?
Vi träffades bakom kyrkan *där* jag visste att ingen såg oss [-].
Vi träffades bakom kyrkan *dit* jag visste att ingen annan skulle gå [-].
Jag hade en gång en vän *på vilken* jag trodde (att) jag kunde lita [-].
Jag hade en gång en vän *på vars omdöme* jag trodde (att) jag kunde lita [-].

Satsfläta är en förhållandevis vanlig konstruktionstyp särskilt i talspråk. Benägenheten att använda och acceptera satsflätor varierar med hänsyn till den underordnade satsens typ, betydelsen hos matrissatsens verb, satsbasens satsledsfunktion, särskilt satsledets ordinarie placering, och satsens komplexitet.

I en satsfläta har satsbasen oftast sin satsledsfunktion i en direkt underordnad bisats. Den kan också ha satsledsfunktion i en bisats som är underordnad en an-

nan bisats etc. I exemplen nedan anges de underordnade bisatsernas gränser med vinkelparenteser.

Den där filmen visste inte Gun <om hon hade sett [-] på teve>.
Den där filmen påstod Gun <att hon inte visste <om hon hade sett [-] på teve>>.
Den där filmen vet jag bestämt <att Gun påstod <att hon inte visste <om hon hade sett [-] på teve>>>.

Satsfläta undviks ofta i planerat språk, om den medför en alltför svåröverskådlig struktur eller leder till dubbeltydighet. Olika språkbrukare sätter gränserna olika för vilka slags satsflätor de accepterar. Satsflätan är betydligt sällsyntare i skriftspråk än i talspråk och förekommer rätt sällan i formellt skriftspråk.

Om en satsfogning kan tolkas antingen som en satsfläta eller så att satsbasen har ledfunktion i den sats där den står, föredras oftast den senare tolkningen:

På vintern tycker jag att det blir allt svårare att stiga upp om morgnarna. [*På vintern* tolkas snarare som bestämning till *tycker* än till *blir allt svårare* eller *stiga upp*.]

§ 11. Satsfläta i bisatser utan explicit satsbas. Relativa bisatser kan sakna explicit satsbas, dvs. de är inledda med *som* eller oinledda (Bisatser § 18–19), men relativa bisatser utan satsbas kan konstrueras som satsflätor på samma sätt och i samma utsträckning som de med explicit satsbas. Bisatsens underförstådda satsbas – vars innehåll ges av satsens korrelat – har då satsledsfunktion i en sats som är underordnad den relativa bisatsen, och i denna sats är ledets plats tom.

Jag talade med en vän (som) jag trodde (att) jag kunde lita på [-]. [Jfr med explicit satsbas: en vän *vars bror* jag trodde (att) jag kunde lita på [-]. Jfr också deklarativ och interrogativ sats: *Honom* trodde jag (att) jag kunde lita på [-]. *Vem* trodde du (att) du kunde lita på [-]?]

Detta gäller också relativa bisatser i utbrytningskonstruktion (Bisatser § 38–39):

Det var Ulrika (som) jag trodde (att) jag kunde lita på [-]. Jfr med explicit satsbas: Det var Ulrika vars vän jag trodde att jag kunde lita på [-].

Temporala bisatser som inte har satsbas kan konstrueras som satsflätor på samma sätt och i samma utsträckning som relativa bisatser med *då* eller *när* (som har tidslig betydelse och funktionellt och semantiskt ingår i systemet av temporala satser, Bisatser § 99). En i den temporala satsen underordnad sats har då ett outtryckt tidsadverbial som tidsrelaterar denna underordnade sats' aktion till den sats' aktion som är överordnad den temporala satsen på det sätt som den temporala satsens subjunktion anger.

Vi försvann i god tid innan vi trodde att olyckan skulle inträffa [-]. [Det är alltså tiden för den förmodade olyckan som föregår försvinnandet. Jfr exempel med motsvarande relativ sats: Vi försvann i god tid före den tid *då* vi trodde att olyckan skulle inträffa [-].]

Också komparativa bisatser kan konstrueras som satsflätor på motsvarande sätt, där en underordnad sats i den komparativa bisatsen har ett outtryckt led som korresponderar med ett led i den sats som är överordnad den komparativa bisatsen (Bisatser § 106):

Han är större än jag hade för mig att han var [–].
Han hade verkligen lika många släktingar som du sa att han hade [–].

Eftersom satsflätor i satser utan satsbas har samma begränsningar som i satser med satsbas inkluderas de i den beskrivning av satsfläta som följer (§ 12–16).

§ 12. Satsfläta med nominala bisatser. Satsfläta med nominala bisatser (främst narrativa och interrogativa) accepteras av de flesta språkbrukare särskilt om följande villkor är uppfyllda:[1]

a) Bisatsen är en bunden bestämning (t.ex. objekt, postponerat subjekt eller rektion i bundet adverbial) i satsens finita verbfras eller i en infinit verbfras eller adjektiv- eller participfras som själv är bestämning i den finita verbfrasen:

Den boken vet jag att hon har läst [–].
Den boken vet jag inte om hon har läst [–].
Den boken vet jag inte vem som läste [–].

Vilken bok visste du inte att du hade läst [–]?
Vilken bok visste du inte om du hade läst [–]?
Vilken bok visste du inte vem som hade läst [–]?

en bok som jag vet att hon har läst [–]
en bok som jag inte vet om hon har läst [–]
en bok som jag inte vet vem som läste [–]

Rädd kan jag inte säga att jag var. (S)
Det trodde jag du redan visste. (R)
Under tiden hoppas jag du låter dig vinet smaka. (R)
Om han mötte någon, tänkte han att han skulle låta bli att hälsa. (R)
Nå, *hur* tyckte du att det var? (R)
Av Björne trodde jag att jag kunde få allt […] (R)
Och *nån sån här översvämning* vet jag inte om vi har haft på många år. (R)
Blommor vill jag inte att det ska saknas på bordet.
Honom hade hon aldrig varit vänlig mot förut.
Jag mindes saker som jag trodde att jag fullständigt hade glömt. (R)
[…] om chefen är intresserad utav personalen *vilket* jag förutsätter att han är […] (T)

Jämför satsfläta med nominal bisats som står som rektion i ett fritt adverbial, där acceptabiliteten är begränsad:

?*Den vasen* går jag inte hem utan att någon har köpt [–].

Också när den nominala bisatsen är ett attribut eller rektion i ett sådant är ofta satsflätan naturlig för de flesta språkbrukare, särskilt om den nominalfras där bisatsen ingår är indefinit och svagt referentiell:

Just den filmen hade polisen bevis (för) att han hade varit och sett [–].
Henne har jag en bra förklaring på varför han hatar [–].
Det har jag inte någon känsla av att dom gör. (T)

Satsfläta är inte möjlig om den underordnade satsen är subjekt på ordinarie subjektsplats:

**Vem* orsakade att ministern pratade med [–] en sådan uppståndelse? [Jfr med den underordnade satsen som postponerat subjekt: *Vem* orsakade det en sådan uppståndelse att ministern pratade med [–]?]

b) Matrissatsens predikat avser tal, tanke, känsla etc., dvs. har en betydelse inom det psykiska och sociala fältet (se Vb § 11: 2):

Till midsommarhelgen förutspår jag att vi har fått 52 000 flyktingar sedan den 1 juli förra året […] (S)
Hur länge tror du att det dröjer, frågade Helena lågt. (R)
Det tycker jag att du ska säga själv, sa jag […] (R)
Dom där blå […] undrar jag om vi ska ha nån avel med. (R)
Honom är det synd {att/om} du måste ha [–] som chef.
I julas spelar det ingen roll {att/om} hon var i tjänst [–].
en axelremsväska av läder som han tyckte att Elena kunde ha sina böcker och pennor i (R)

Särskilt vanliga tycks sådana predikat vara i vilkas betydelse ingår en sannolikhetsgradering av bisatsens proposition. Predikat som anger sannolikhet kan hämtas också ur det logiska fältet (jfr Vb § 11: 3).

[…] *för att hindra USA från att stärka sitt grepp om Mellanöstern* är det möjligt att ryssarna låter sina vapenkunder gå för långt. (R)
Grekland händer det att vi reser till [–] på somrarna.
en aldrig understruken katastrofkänsla i dessa dikter, som det är svårt att se hur någon räddningsaktion från naturen skulle ha kunnat förjaga (S)

Jämför med andra slags predikat:

?*Om ett år* ledde dessa förhandlingar till att trafiken kan öppnas [–].
?*Efterdragningen av muttrar* beror många olyckor på att någon har slarvat med [–].
?*Tio personer* består arbetet i att jag ska leda [–].

c) Den ordinarie platsen för satsbasens satsledsfunktion är i bisatsens slutfält, vanligen sist där. Se vidare § 15.

[1] I narrativ bisats med fa-ordföljd krävs resumtivt pronomen eller adverb vid satsfläta, § 16.

§ 13. Satsfläta med relativa bisatser. Satsfläta med relativa bisatser torde accepteras av de flesta språkbrukare om följande villkor är uppfyllda, vilka sammantagna är strängare än för nominala bisatser (§ 12):

a) Den relativa bisatsen är restriktiv (Bisatser § 28, 30):

Biljard fanns där många som spelade [-].
Det vet jag många som har sagt [-]. (T)
Bröd är det många som behöver äta mer [-] än sex skivor om dagen. (S)
Det finns det fler som tycker [-]. (S)

Med icke-restriktiva bisatser är satsfläta omöjlig:

**Biljard* fanns där väldigt många människor, som alla spelade [-].

b) Den relativa bisatsen står i matrissatsens slutfält:

Akupunktur brukar det delta en läkare som kan [-] vid våra seminarier.

Om bisatsen tillsammans med sitt korrelat står i matrissatsens mittfält är satsfläta så gott som omöjlig (bisatsens gränser har angetts med vinkelparenteser i följande exempel):

**Akupunktur* brukar en läkare <som behärskar [-]> delta vid våra seminarier.
**Kniv* kommer ingen <som har [-]> in (på festen).
**Kniv* släpper vi ingen <som har [-]> in (på festen). [negerat objekt, Obj. § 15]

Konstruktionen är mer acceptabel om bisatsen visserligen har sitt korrelat i mittfältet men själv är postponerad:

?*Kniv* {kommer/släpper vi} ingen in (på festen) <som har [-]>.

c) Matrissatsens predikat anger existens eller närvaro (t.ex. *finnas*, *komma*), kännedom (t.ex. *veta*, *känna*), iakttagelse (t.ex. *se*, *få syn på*, *hitta*) eller tillhörighet (t.ex. *ha*, *sakna*, *förlora*, *längta efter*):

Överblivna biljetter {fanns/kom} det en som ville sälja [-].
Där {känner/vet/såg/har} jag en flicka som bor [-].

Predikaten är vanligtvis icke-agentiva, men också agentiva verb inom den angivna betydelsesfären medger satsfläta:

Sonetter sökte jag upp en som kunde skriva [-].
Piratdelar till Volvo har jag tagit reda på en som säljer [-].
Regnskogarna har jag lyssnat hela förmiddagen på en som pratade om [-].
Soltak har han skaffat sig en motorbåt som har [-].

d) Den ordinarie platsen för satsbasens satsledsfunktion är sist i bisatsen eller åtminstone i dess slutfält, se vidare § 15.

e) Den relativa bisatsens korrelat är indefinit (och gärna ospecifikt):

Johan känner jag många som skulle vilja gifta sig med [-].
Kvällsföreläsningarna känner jag inte många som går på [-].
Där har jag en väninna som bor. (T)

Jämför med definit korrelat som ofta gör att satsen är ogrammatisk eller mindre acceptabel:

**Johan* har jag inte träffat den flickan som vill gifta sig med [-].
?*Kvällsföreläsningarna* kände jag dem som gick på [-].

I satsfläta med relativ bisats är satsbasen vanligen tema eller kontrastivt rema och sällan bakgrund (jfr § 18). Den är sällan interrogativ annat än i kvesitiv huvudsats som är kopierad på ett tidigare påstående:

Var har du en väninna som bor [-], sa du?

Många språkbrukare är obenägna att konstruera satsflätor med andra relativa bisatser än sådana som inleds med *som* eller är oinledda:

?*Biljard* vet jag ett ställe där man kan spela [-].

§ 14. Satsfläta med adverbiella bisatser. Satsfläta med adverbiell bisats förekommer mera marginellt än med andra bisatstyper.

a) Om den adverbiella bisatsen är bunden i verb- eller adjektivfrasen torde satsfläta kunna accepteras av de flesta språkbrukare:

Den boken ska jag ordna så att du får [-] meddetsamma.
Låna i banken gick det inte så långt att jag behövde [-].
Benet känns det i varje fall inte som om jag hade brutit [-].
Henne verkar det inte som om du känner [-].

b) Satsfläta med fria adverbiella bisatser torde avvisas av flertalet språkbrukare. Om bisatsen är konditional eller temporal med generisk betydelse accepterar dock många språkbrukare satsfläta i ledigt språk.

Den här duken blir jag arg om du spiller på [-].
Såna skyltar kan inte polisen haffa oss om vi inte lyder. (T)
Mot rött ljus är det väl ingen som säger nåt om man går. (T)
Så ser Håkan så rolig ut när han gör. (T)
Det är kanske den här låten som han alltid gråter när han sjunger. (T)
**Bilbälte* skadade han sig svårt fastän han hade [-].

§ 15. Satsfläta och satsbasens satsledsfunktion. Den mest generella möjligheten till satsfläta föreligger om satsbasen (respektive det outtryckta ledet) har en satsledsfunktion i bisatsens predikatsled. I satsflätor kan satsbasen bara under speciella betingelser ha subjektsfunktion i bisatsen.

a) Ett satsled som har sin ordinarie placering i slutfältet (objekt, egentligt subjekt, de flesta slags predikativ, de flesta slags adverbial eller rektion i sådana) är ofta satsbas i en satsflätekonstruktion:

Expressen visste hon att Henrik redan köpt. (R) [objekt]
Rakat sig tror jag att han har (gjort). [infinit verbfras som objekt]
Rädd kan jag inte säga att jag var. (S) [bundet predikativ]
Och *det* tror du att jag längtar efter. (R) [rektion i bundet adverbial]
Hur tycker du att det låter? (R) [bundet sättsadverbial]
Och *i Sverige* tror jag att vi redan är världsmästare i ensamhet. (S) [fritt rumsadverbial]
Under söndagen hoppas man att hon kan gå in till oljehamnen i Sköldvik. (S) [fritt tidsadverbial]

Lättast accepteras satsflätan om den ordinarie platsen för satsbasens satsledsfunktion är sist i bisatsen:

Sådana saker ska vi hjälpa alla som har problem med [–].

Men ofta konstrueras satsfläta också så att den ordinarie platsen för satsbasens satsledsfunktion följs av andra bestämningar i verbfrasen:

Vad trodde han att du kunde ha i den där lilla burken? (R) [objekt]
Och nån sån här översvämning vet jag inte om vi har haft på många år. (R) [objekt]
en vacker kinesisk sjal som han sa att han hade stulit när han var i Berlin (R) [objekt]

Om bisatsen har en egen satsbas är det ofta naturligast om den överordnade satsens satsbas korresponderar med en tom plats som står senare i satsen än den tomma plats som korresponderar med bisatsens egen satsbas. Många språkbrukare finner därför det första exemplet naturligare än det andra i nedanstående exempelpar:

Mamma$_a$ vet jag inte *vad*$_b$ jag gav [–]$_b$ till [–]$_a$.
Boken$_a$ vet jag inte *vem*$_b$ jag gav [–]$_a$ till [–]$_b$.
Mamma$_a$ vet jag inte *vad*$_b$ jag fick [–]$_b$ av [–]$_a$.
Boken$_a$ vet jag inte *vem*$_b$ jag fick [–]$_a$ av [–]$_b$.

Detta krav är strängare om både den överordnade och den underordnade satsens satsbas är interrogativa (jfr dock § 16: e):

Vid vilket tillfälle i fjol$_a$ spelar det ingen roll *vad*$_b$ du sa [–]$_b$ [–]$_a$?
**Vad*$_a$ spelar det ingen roll *vid vilket tillfälle i fjol*$_b$ du sa [–]$_a$ [–]$_b$?
Vilken förälder$_a$ vet du inte *vilken julklapp*$_b$ du gav [–]$_b$ till [–]$_a$?
**Vilken julklapp*$_a$ vet du inte *vilken förälder*$_b$ du gav [–]$_a$ till [–]$_b$?

I andra fall tycks båda ordningarna vara lika möjliga (t.ex. när de båda leden är indirekt och direkt objekt) eller omöjliga (t.ex. när de båda leden är objekt och bundet objektspredikativ):

Boken$_a$ vet jag inte *vem*$_b$ jag gav [–]$_b$ [–]$_a$.
Mamma$_a$ vet jag inte *vad*$_b$ jag gav [–]$_a$ [–]$_b$.
**Hur lång*$_a$ vet du inte *vilken klänning*$_b$ du gjorde [–]$_b$ [–]$_a$?
**Vilken klänning*$_a$ vet du inte *hur lång*$_b$ du gjorde [–]$_a$ [–]$_b$?

Adverbial som inte placeras i slutfältet (Satsadvl § 4, Advl § 69) står inte som satsbas i satsfläta. Om ett sådant adverbial står som satsbas i en överordnad sats förutsätts det också ha satsledsfunktion i denna.

*{*Eventuellt/Troligen/Tyvärr*} har jag hört att han ska resa. [I betydelsen: Jag har hört att han {eventuellt/troligen/tyvärr} ska resa.]

b) För flertalet språkbrukare kan satsbasen utan stöd av resumtivt pronomen (jfr § 16) fungera som subjekt i bisatsen bara i narrativa af-satser med utelämnad subjunktion (jfr Bisatser § 59):

Kalle har dom sagt [–] inte kommer.
Vi bröder hade hon inte tyckt [–] passade i sällskapet.
[…] *orsakerna därtill* tror jag är flera. (S)
Kyrkopolitik tycker jag borde ingå i utbildningen. (T)
Vem tror du har råd att ha samvete när det gäller pengar? (R)
[…] sade hon i en ton som hon hoppades lät nonchalant. (R)

I finlandssvenskan är dock sådan satsfläta grammatisk i narrativ bisats också med utsatt inledare (men inte i andra underordnade satser):

Den matchen vet jag säkert att [–] spelas i morgon. [finlandssvenska]
Vi har försökt täcka sådana fall som vi visste att skulle vara intressanta. (T) [finlandssvenska]
**Den romanen* kan du höra med Söderlunds om [–] har kommit ut än.
**Republiken* visste han inte vilket år [–] utropades.

Regionalt förekommer mera begränsat satsbas med funktion som subjekt i underordnad sats också efter andra slag av inledare:

Diskborsten vet jag inte var [–] är. [Regionalt; vanligen med resumtivt subjekt (§ 16): Diskborsten vet jag inte var den är.]
en person som man har sett och som man vet vem är (T) [regionalt, Dalarna]

ANM. En narrativ sats som enligt (b) ovan saknar inledare kan ses som mindre satsvärdig, varför subjektstvånget kan upphävas. I sådana fall är ofta en annan analys än satsfläta möjlig, nämligen som citat- eller referatmening med en inskjuten anförande sats (jfr Anf. men. § 9: a).

Kyrkopolitik, tycker jag, borde ingå i utbildningen.
Vem, tror du, har råd att ha samvete?

Om den underordnade satsens af-form tydligt framgår är denna analys inte möjlig:
Vem kan hon tro inte skulle vilja ha råd med samvete?

§ 16. Satsbas med resumtivt pronomen eller adverb i den underordnade satsen. I vissa fall fungerar satsbasen i en satsfläta inte direkt som satsled i den underordnade satsen utan endast genom att vara korrelat till ett anaforiskt pronomen eller adverb i denna sats. Pronomenet respektive adverbet kallas då resumtivt. Pronomenet är ett 3 pers. personligt pronomen utom då korrelatet kräver ett 1 eller 2 pers. personligt pronomen (jfr Pron. § 25).[1] På motsvarande sätt uppträder resumtiva pronomen och adverb i den underordnade satsen när satsbasen är outtryckt i en överordnad relativ, temporal eller komparativ bisats, § 11.

Många språkvårdare bedömer bruket av resumtivt pronomen som talspråkligt och avråder från satsflätekonstruktionen i skrift i de fall då denna skulle kräva resumtivt pronomen i den underordnade satsen.

Huvudsakligen förekommer satsfläta med resumtivt pronomen i följande fall:

a) Det resumtiva pronomenet är subjekt i en underordnad sats med inledare (subjunktion eller satsbas):

Rektorn trodde jag inte att hon skulle komma.
Republiken kan jag inte säga vilket år den utropades.
Du och Christer visste hon inte om ni tänkte komma.
Vilka elever var det oklart om de skulle klara sig?
Vilket ord visste ingen hur det stavades?
Hans akt visste ingen riktigt var den var. (S)
Mauretanien vet jag var det ligger. (R)
En del av dessa förändringar vet vi bestämt vad de beror på. (S)
Och bankinspektionen – som man alltid undrat vem den inspekterar och på vems uppdrag – har naturligtvis ingenting att invända. (S)
Ett femte set därute i hettan vet man aldrig hur det hade slutat […] (S)
Så mina vänner är det dags för girafftävlingen, som ganska många har väntat på att den ska avgöras idag. (T)

För de flesta sverigesvenska språkbrukare är resumtivt pronomen obligatoriskt i satsflätor som de ovanstående.[2]

b) Den underordnade satsen är narrativ och har fa-ordföljd:

Den matchen vet jag att {Peter har då inte sett den/den har Peter då inte sett}.
I söndags kan jag tala om att {då var minsann ingen där/ingen var minsann där då}.
I Oslo vet jag att {där har Peter aldrig varit/Peter har aldrig varit där}.

Också i detta fall är motsvarande satsflätor utan resumtivt pronomen eller adverb ogrammatiska (**Den matchen vet jag att Peter har då inte sett* [-]).

c) Det resumtiva pronomenet utgör en framförställd bestämning i ett blockled eller ett led i en samordning. Bruket är starkt talspråkligt.

Oskar vet vi inte var vi kan nå hans mamma. [*Hans mamma* är en nominalfras.]
Lena är det oklart hur många av hennes vänner vi har kontakt med. [*Hur många av hennes vänner* är en nominalfras.]
Gunnel hade jag inte hört om ni tänkte låta henne och kusinen komma. [*Henne och kusinen* är en samordning.]

d) Det resumtiva pronomenet eller adverbet står i en sats som är minst två grader underordnad den sats där satsbasen ingår (i exemplen nedan anges de underordnade satsernas gränser med vinkelparenteser):

Den filmen undrar jag ‹om någon minns ‹vem som regisserat (den)››.
I går såg jag en film som jag undrar ‹om någon minns ‹vem som regisserat (den)››.
Enkäterna om yrkesval påstod kommittén ‹att det var alarmerande ‹att det i så många fall visat sig ‹att endast ett fåtal av de tillfrågade eleverna hade varit kapabla att fylla i (dem) fullständigt›››.

I detta fall är det resumtiva ledet oftast mer eller mindre optionellt. Olika språkbrukare har dock olika tolerans för utelämnat resumtivt led. Ju djupare inbäddad satsen är, desto nödvändigare är det resumtiva ledet.

e) Det resumtiva pronomenet eller adverbet står i en kvesitiv bisats (med egen satsbas). Resumtivt pronomen används optionellt (om den överordnade satsen är deklarativ) eller obligatoriskt (annars). Pronomenet står då tidigare i satsen än den ordinarie platsen för den satsledsfunktion som tillkommer den underordnade satsens egen satsbas (jfr ovan § 15: a):

Debattboken$_a$ vet jag inte *vem*$_b$ jag gav den$_a$ till [–]$_b$.
Vad$_a$ struntade han i *till vem*$_b$ du sa det$_a$ [–]$_b$, påstod han?
Vilken julklapp$_a$ vet du inte *vilken förälder*$_b$ du gav den$_a$ till [–]$_b$?
Vilken klänning$_a$ vet du inte *hur lång*$_b$ du gjorde den$_a$ [–]$_b$?
Dom här mineralerna$_a$ vet vi ofta inte *var i kroppen*$_b$ man ska mäta dom$_a$ [–]$_b$. (T)
Minns du titeln på den där boken$_a$ som du inte vet *vem*$_b$ du gav den$_a$ till [–]$_b$?

[1] I fråga om kongruens i kasus mellan satsbas och resumtivt pronomen är språkkänslan vacklande. Flertalet språkbrukare torde föredra att fundamentet tar samma kasus som det satsled det är korrelat till.

{*Du/*Dig*} vet jag att du inte har varit på stationen.
{**Du/Dig*} vet jag att dig har jag aldrig träffat.

Vissa språkbrukare väljer dock genomgående ackusativ hos fundamentet:

Henne vet jag vad hon håller på med. (T)

I genitiv kongruerar satsbasen normalt inte:

{*Patrik/*Patriks*} har jag inte hört var hans mamma arbetar.
{*Vem/*Vems*} vet du inte vilka hans syskon är?

Också i fråga om reflexiv är språkkänslan vacklande. Det vanligaste torde vara att ett possessivt pronomen i fundamentet är reflexivt om det syftar på subjektet i den underordnade satsen och inte annars:

{*?Sina/Hennes*} böcker såg hon att dom låg kvar på bordet.
{*Sina/?Hennes*} böcker vet jag att dom har hon inte tagit med sig.

[2] I vissa fall kan huvudordet i bisatsens subjekt stå som satsbas i den överordnade satsen, medan en framförställd bestämning står i bisatsen (jfr § 5 not 4, typen *Böcker har jag inga*). Då krävs inget resumtivt pronomen, eftersom den kvarstående bestämningen fyller en subjektsplats i bisatsen.

U-båtar tror jag att flera stycken ligger i hamnen.
U-båtar visste de aldrig hur många som hade varit där.

ANM. Bruket av resumtivt pronomen i olika slag av bisatser är otillräckligt undersökt. Detta gäller särskilt i relativa bisatser.

Vilken läkare sa han till dig att han har träffat en som hon har botat?
Vilken sonat sa du att du känner flöjtisten som den är skriven för?

§ 17. Satsbas som korrelat till utelämnat led. Utöver sin satsledsfunktion kan en satsbas som inte är subjekt i vissa fall fungera som korrelat till ett utelämnat led. Satsen innehåller alltså två tomma platser, dels den ordinarie platsen för det satsled som utgör satsbasen (anges nedan i redaktionella exempel med [–]), dels platsen för ytterligare ett utelämnat led (anges nedan i redaktionella exempel med Ø). Endast när korrelatet är satsbas kan det senare ledet utelämnas.[1]

Karl kan man inte känna [–] utan att tycka om Ø. Jfr: Man kan inte känna Karl utan att tycka om {honom/*Ø}.

Utelämningen är i de flesta fall optionell. I stället för utelämning väljs dock vanligen ett anaforiskt pronomen eller adverb. Ledet som kan utelämnas står vanligen i en infinitivfras eller bisats som är underordnad den sats där den tomma platsen för satsbasens satsledsfunktion återfinns.

Min kamrer kan man inte känna [–] utan att tycka om {honom/Ø}.
Jfr: Man kan inte känna min kamrer utan att tycka om {honom/*Ø}.

Olika språkbrukare accepterar i olika utsträckning att led utelämnas på detta sätt. Alla har inte heller samma uppfattning om vilka utelämningar som är mest acceptabla. Vanligast tycks vara att utelämning uppfattas som fullt grammatisk om det utelämnade ledet ingår i en infinitivfras inledd av *utan* (jfr Advl § 113 not 1).

Den boken kan man inte börja på [-] utan att läsa ut {den/Ø}.
Vilka kanaler kan du se [-] utan att betala för {dem/Ø}?

Mera marginell är utelämning i en bisats med samma betydelse:

Den boken väljer man inte [-] utan att någon rekommenderar {den/?Ø}.

Vissa språkbrukare accepterar utelämning i narrativ bisats eller infinitivfras med funktion som objekt, rektion i objektsliknande adverbial, attribut eller rektion i attribut:

Vem har du lyckats lura [-] att du tänker rösta på {honom/Ø}?
Henne har han övertygat [-] om att han bara ska skjutsa hem {henne/Ø}.
Pastorn har jag givit [-] ett löfte att jag ska skjutsa {honom/Ø} hem.

Pastorn bad hon i stället [-] om att få låna en postilla av {honom/Ø}.
Dig har jag väl aldrig talat med [-] om att skjutsa {dig/Ø} hem.
Pastorn har jag givit [-] ett löfte att skjutsa {honom/Ø} hem.

Vissa språkbrukare kan acceptera utelämning i t.ex. finala infinitivfraser, temporala bisatser och infinitivfraser och konditionala bisatser:

Den författaren skickade Johan sin bok till [-] för att imponera på {honom/Ø}.
Den sortens mat måste du laga till [-] innan du äter {den/Ø}).
Citronfromage önskade han sig alltid [-] efter att en gång ha fått {det/Ø} på sjukhuset.
Det skulle inte konstapeln tro [-] om jag talade om {det/Ø}.

Normalt kommer platsen för det utelämnade ledet (Ø) senare än den ordinarie platsen för satsbasens satsledsfunktion ([-]), så som exemplen ovan visar. När ordningen är den omvända varierar språkbrukarnas benägenhet att acceptera konstruktionen.

De filmerna har alla som sett {dem/Ø} tyckt bra om [-].
Till himlen är det inte säkert att alla som längtar {dit/Ø} kommer [-].
De här filmerna kan man efter att ha sett {dem/Ø} lika gärna bränna upp [-] i sin ägandes öppna spis.

Exempel på strukturer där utelämning är ogrammatisk för de flesta språkbrukare:[2]

Tore brukar be alla som retar {honom/*Ø} dra åt skogen. [Satsbasen är subjekt.]
Blommorna ställde jag [-] så att Hanna kunde titta på {dem/*Ø}. [konsekutiv bisats]
Vilka kanaler kan du se [-] även om du inte betalar för {dem/*Ø}? [koncessiv bisats]

[1] En satsbas kan vara korrelat till utelämnat led i fall som ovan också när satsbasen motsvaras av resumtivt pronomen i den underordnade satsen (§ 16):

Vilken fånge var det läkarna inte kunde avgöra om han verkligen var sjuk utan att tala med Ø personligen? [*Han* är resumtivt pronomen med satsbasen som korrelat, rektionen till *med* är utelämnad med satsbasen som korrelat.]

Reglerna i denna paragraf för utelämning av led gäller också fall där infinitivfrasen eller bisatsen är underordnad en sats utan explicit satsbas (dvs. en relativ, temporal eller komparativ bisats, jfr ovan § 11):

en person (som) man inte kan känna [–] utan att tycka om Ø [*En person* är korrelat både till det underförstådda objektet till *känna* och till det utelämnade objektet till *tycka om*.]
en granne som ingen som har träffat Ø kan tåla [–] [*En granne* är korrelat både till det underförstådda objektet till *tåla* och till det utelämnade objektet till *träffat*.]

[2] Bisatsers subjekt kan inte utelämnas (subjektstvånget; se Subj. § 10):

Honom måste du le vänligt mot om {han/*Ø} tittar på dig. Jfr: Honom måste du le vänligt mot om du får syn på (honom).
Den sortens mat måste du laga till innan {den/*Ø} kan ätas. Jfr: Den sortens mat måste du laga till innan du kan äta (den).

ANM. Platsen för det utelämnade ledet kallas i viss grammatisk litteratur för parasitisk lucka.

Betydelse § 18–22

§ 18. Deklarativ satsbas (fundament). Vilket led i en deklarativ sats (eller narrativ fa-sats) som skall utgöra dennas fundament har med satsens externa och/eller interna informationsstruktur att göra. Reglerna är inte särskilt tvingande: i en text kan de flesta deklarativa huvudsatser ges ett annat av satsleden som fundament utan att textens sammanhang äventyras.

1. Valet av fundament kan återspegla satsens interna informationsstruktur. Satsen kan grovt delas in i tema, det som satsen handlar om, rema, det som utsägs om temat, samt bakgrund, den situationella ram för vilken utsagan är giltig. Det finns inga entydiga formella markörer för dessa storheter, och i många fall är det inte särskilt klart om ett visst satsled är tema eller bakgrund, om det är rema eller ett tema som hänger kvar sedan längre tillbaka i texten. Det typiska för fundamentet är att ange tema eller bakgrund.

a) Ett naturligt sätt att strukturera en deklarativ huvudsats är att börja med det som satsen handlar om, temat. Som tema föredras i typfallet något som har tydlig referentstatus: en eller flera personer, ett eller flera föremål, en avgränsad mängd, en individuativ abstrakt företeelse. Sådant som har tydlig referentstatus betecknas vanligen med en nominalfras. Vanligast som tema är subjektet (temafunktionen är en av de faktorer som avgör valet av subjekt, Subj. § 30).

Kraftverksmaskinisten sparkade av sig tofflorna […] (R)
Primus Svensson vaknade av att det gjorde ont i näsan. (R)

Exempel på andra satsled som fungerar som tema och fundament:

Brevpappret hade han placerat mellan fötterna […] (R) [objekt]
Med Andro har det fungerat sämre […] (R) [bundet adverbial]

När temat anges av en nominalfras som är rektion i en prepositionsfras (normalt som bundet adverbial i verbfrasen) finns en stark tendens att endast rektionen används som fundament, medan prepositionen står isolerad senare i satsen:

[…] *mannen* hade hon separerat ifrån redan medan barnen var små […] (R)

b) Ett annat naturligt sätt att strukturera en deklarativ huvudsats är att börja med bakgrunden, den situationella ram för vilken utsagan är giltig. Bakgrunden anger tid, rum eller kausal omständighet (orsak, villkor etc., Advl § 113). Den betecknas typiskt med ett fritt adverbial.

I morgon reser jag till Köpenhamn.
Om han tog i för hårt med högra armen kom han snett.
Annars får vi ta flyget.
En sommarkväll för tolv år sedan knivhöggs en sjuttonårig pojke till döds i ett gängslagsmål i London. (S)
Vid andra tillfällen var rummet mörklagt. (R)
I ett stånd serverade man C-vitaminbrus från en fontän […] (R)

Normalt står hela satsledet som fundament, inklusive eventuell preposition. Också fria predikativ anger normalt bakgrund och kan stå som fundament:

Stor och tung balanserar farmor genom det öppna fönstret på andra våningen. (R)

Satsbaser som anger bakgrund har stor räckvidd och omfattas t.ex. inte av en eventuell negations räckvidd i satsen:

I flera val har Ekman inte röstat. [≈ har Ekman avstått från att rösta]

c) När fundamentet anger remat (det som utsägs om temat) eller en del av remat har ofta hela satskärnan hög förutsägbarhet, och lyssnaren kan ofta mer eller mindre säkert tolka utsagan så fort han hört fundamentet:

Fredrik heter stormen. (T) [i kontext där denna storm är aktuell]
Extra handduk eller handdukar får man väl ha med sig. (T) [sagt vid packning inför semester]
Och *inga gymnastiksalar* hade vi. (T)
En angenäm och intressant bekantskap var denna sällan framförda musikal vars musik visar prov på stora variationer […] (S)

En annan typ av rematisk satsbas är den som kontrasterar en ny referent mot en eller flera givna referenter av samma slag. Att fundamentet kontrasteras innebär ofta att det impliceras att satsen vore falsk med ett annat innehåll i fundamentet. Satsbaser som är rematiska tar gärna fokuserande satsadverbial.

Åsa är jag mycket förtjust i (men inte Sandra).
Jag kan inte tåla Sandra, men *Åsa* är jag mycket förtjust i.
{*Åtminstone/Bara/Inte ens*} *min bror* vill han tala med.

I tal markeras vanligen ett rematiskt fundament genom stark betoning.

2. Valet av fundament kan återspegla satsens yttre anknytning till kontext eller talsituation. Ett naturligt sätt att strukturera den deklarativa huvudsatsen är att börja med det satsled som uttryckligen hänvisar till någonting i kontexten eller talsituationen. Fundamentet innehåller då vanligen ett definit pronomen eller adverb.

a) Fundamentet är anaforiskt, dvs. hänvisar till någonting i den föregående texten (jfr Pron. § 42):

Sen stod där en dam och berättade lite om kyrkan. *Den* är bara öppen på högsommaren. (T)
– Vad jobbar dom med då? – *Det* tänkte jag faktiskt inte på. (T)
Följden blir att SJ:s kunder får vända sig till andra transportörer, och inkomsterna flyr också från SJ. *På detta sätt* styrs pengar mer eller mindre medvetet till privata företagare. (S)
Folkfronten anser att OSS-trupperna ännu representerar Sovjetarmén. *Den* är man rädd för här. (S)
Vi var nere vid hamnen när klockan var två minuter över tio och *då* såg vi färjan lägga ut. (T)
Sedan kom han till inspektionsavdelningen som mätningsbiträde. (S)
Därifrån går två glesa busslinjer till sjukhuset. (S)
Dit seglades, roddes, släpades och drogs denna sentida kopia av ett vikingatida skepp […] (S)
Därmed noterade den bundna aktien nytt bottenrekord och betalades för första gången under introduktionskursen på 21:25 kronor. (S)
Därför lät vi domstolen pröva frågan, förklarade de två efter förhandlingarna. (S)

Ett anaforiskt led fungerar ofta som tema i satsen ((1a) ovan) eftersom temat mycket ofta är något som är aktuellt tack vare ett tidigare omnämnande. Vidare kan reman stå som fundament i kraft av tidigare aktualisering ((1c) ovan).

b) Fundamentet är deiktiskt, dvs. hänvisar till någonting i talsituationen (jfr Pron. § 52):

Den här skålen köpte min mormor på auktion för många år sedan.
Där har du kaffet. (T)
[…] *nu* kommer det en bil till därborta. (R)

Också den deiktiska funktionen brukar särskilt urskiljas som styrande för fundamentvalet, fastän det mycket ofta samtidigt handlar om temat eller ett aktualiserat rema.

3. I vissa deklarativa huvudsatser utpekar inte informationsstrukturen något satsled som lämpligt fundament (t.ex. som tema eller bakgrund) eller som mera lämpligt än något annat led. Då inträder normalt subjektet i den strukturellt nödvändiga funktionen som satsbas i den deklarativa satsen (Huvudsatser § 13).

En olycka kommer sällan ensam.
Gud älskar en glad givare.
Man har nämligen funnit att geckoödlor kan hänga kvar under locket till en glasburk även efter det att luften pumpats ur. (S)
Det är också en fråga om anslagspengar hur mycket vi kan göra som normalt underhåll och utbyte. (S)
Det finns märken som klarat de 20 åren efter högertrafikomläggningen, berättar Englund. (S)

Sådana fundament förekommer ibland trots att satsen innehåller ett led som anger bakgrund (t.ex. *Det regnar idag* vid sidan av *Idag regnar det*). Vissa betydelsesvaga adverbial (t.ex. *nu*, *då*, *så* i vissa kontexter) kan ofta uppfattas som fundament av denna typ.

Nu ska vi ta nästa problem.
{*Då/Så*} ska även du lämna oss.

ANM. Genom att vara både det typiska temat och genom att kunna fungera som fundament när inget annat klart tematiskt led finns är subjektet i de flesta texter det klart vanligaste fundamentvalet och svarar i de flesta (vanligen skriftliga) undersökta material för 60 % av alla fundament eller mer. Det kan därför vara befogat att beskriva den grundläggande ordföljden i deklarativa huvudsatser som en subjekt-verb-ordföljd.

§ 19. Interrogativ satsbas. Den interrogativa satsbasen anger att det lämnas på något sätt öppet eller oavgjort vad frasen har för referens, beskaffenhet, lokalisering etc. I huvudsatser är referensen etc. efterfrågad (Huvudsatser § 74).

Var ligger gränsen för utsläpp av den giftiga gasen freon? (S)
Vilka traumatiska upplevelser fanns obearbetade i hennes inre? (S)

I bisatser är referensen etc. efterfrågad, känd, avgjord av någon eller något, likgiltig eller beroende på något annat (Bisatser § 65, 115–116):

[Här har man] fått politikerna och invånarna med sig på en analys av *vad* som är Umeås egenart. *Hur* husen ska ligga längs gatorna och *vilka färger*, *vilka fasader*, *vilken omtanke* som gäller i björkarnas stad. (S)
Det spelar ingen roll *vem* du gifter dig med.
Vilka fel hon än har begått är hon ändå klart överlägsen sina medtävlare.

Ett interrogativt led som inleder en huvudsats gör denna till en interrogativ huvudsats med prototypisk frågebetydelse även om det interrogativa ledet har satsledsfunktion i en bisats (satsfläta, § 10):

Vem sa du att vi skulle akta oss för?

Om *månne* som satsbas i interrogativ huvudsats se Huvudsatser § 68, 73. Interrogativa huvudsatser kan ha sekundära användningar där frågebetydelsen är förbleknad (Huvudsatser § 81–86).

§ 20. Expressiv satsbas. Den expressiva satsbasen anger en omständighet eller egenskap eller ett förhållande som den känslomässiga reaktionen fokuseras på och som förutsätts ha ett högt värde (enligt någon underförstådd skala; Huvudsatser § 96: c, Bisatser § 80):

Vilket lag vi har inför VM! (S)
Ja – och *så förföriskt* ditt svarta hår föll, tänkte jag, *vilken blick* du hade och *så vackert* du gick […] (R)
[…] det var märkligt *så mycken nytta* han hade haft av sin bristfälliga franska på senare tid […] (R)
Det var väldigt *vad* folk ringer fel nuförtiden. (R)

§ 21. Relativ satsbas. Den relativa satsbasen har liksom den interrogativa en rätt ospecificerad betydelse i sig. Oftast har den i sin helhet eller delvis samma referens som den relativa bisatsens korrelat i den överordnade satsen (Bisatser § 28, 37) och specificeras genom detta.[1]

Föräldrarna talade om den dagen *när* barnen skulle komma hem från Tyskland.
Ibland kan den effekten förstärkas av att en knallkork är kopplad till fjädern, *vilken* i så fall smäller av samtidigt. (S)
Men därutöver höjdes priserna även en gång i november förra året, *vilket* var ett trendbrott. (S)
Som forskare var han en genuin ”problemlösare”, *vars matematiska intuition* inte följde någon reglerad arbetstid […] (S)
De frigivna skulle flygas till Damaskus i ett Röda kors-plan inom en vecka *varefter* de fyra i gisslan skulle släppas. (S)

[1] I de fall korrelatet saknas (Bisatser § 34–36) räcker satsbasens egen betydelse för att utpeka något som spelar en roll såväl i den relativa bisatsens som i den överordnade satsens utsaga:

Lägg *vad* du hade med dig på bänken! [*Vad* betecknar något inanimat.]
Krukväxterna slokar *när* solen skiner. [*När* betecknar en tidpunkt.]
Barnen sprang och lekte *där* hon hade planterat kantväxter. [*Där* betecknar en plats.]

Jämför att referenten anges endast med korrelatet i de fall då relativ satsbas saknas:

Fönstret (som) du öppnade har gått sönder.

§ 22. Proportional satsbas. Den proportionala satsbasen innehåller en uppgift om ökande grad för en viss egenskap som jämförs med en motsvarande ökning av graden för en egenskap som nämns i matrissatsen (Bisatser § 113):

Vi får alltså vara med om en serie familjetragedier, vilka upplevs desto starkare *ju meningslösare och ofattbarare* de blir. (S)
Och *ju längre* vi ser in i ”Furstespegeln” desto mer upplöses skärpan i bilden. (S)
Ju svårare problem vårt samhälle kommer att ställas inför, desto mer kommer att fordras i fråga om forskning på eget programansvar, högtstående forskarutbildning och rekrytering av kvalificerade lärare […] (S)

Avgränsning mot andra led § 23–24

§ 23. Satsbas gentemot initialt annex. En huvudsats kan föregås av ett initialt annex, som kan ha samma struktur och betydelse som ett led i den inre satsen skulle kunna ha. Se vidare kapitel 36 Annex.

I deklarativa huvudsatser kan ett initialt annex skiljas från ett fundament med samma struktur och betydelse genom att den sats som föregås av annex har ett eget fundament:

Uppriktigt sagt, han är inte vidare klyftig. [*Uppriktigt sagt* är annex, *han* är fundament.]
Jfr: Uppriktigt sagt är han inte vidare klyftig. [*Uppriktigt sagt* är fundament.]
Vad denna anarki är, inte är den till förmån för vare sig individ eller samhälle. (S) [*Vad denna anarki är* är annex, *inte* är fundament.]
Jfr: Vad denna anarki (än) är är den inte till förmån för vare sig individ eller samhälle. [*Vad denna anarki* (*än*) *är* är fundament.]
Ju mer jag läser, desto mindre begriper jag. [*Ju*-satsen är annex, *desto mindre* är fundament.]

Fundamentet kan utgöras av ett anaforiskt led som syftar på det initiala annexet (initial dislokation; se också § 9 samt Annex § 2–9):

Din kusin, han är inte vidare klyftig. [*Din kusin* är annex, *han* är fundament.]

Kvesitiva interrogativa huvudsatser har likaledes en egen satsbas (ett interrogativt led). I satser av denna typ åsyftas ofta det initiala annexet med ett anaforiskt led i den interrogativa satsens kärna.

Om du inte börjar, vem ska (då) börja? [*Om du inte börjar* är annex, *vem* är satsbas.]
Statssekreteraren, vem vet någonting om honom? [*Statssekreteraren* är annex, *vem* är satsbas.]

Rogativa huvudsatser har inga satsbaser. De kan i stället föregås av initiala annex bestående av led som skulle kunna fungera som satsled i rogativen och som normalt företräds av ett anaforiskt led i den inre satsen.

Om jag bjuder dig, kommer du med då?
Statssekreteraren, har någon hört någonting från honom?

Inte heller direktiva satser har några satsbaser. Led som föregår det finita verbet redovisas i denna grammatik alltid som initiala annex, även i de fall likheten med de deklarativa satsernas fundament är stor (Huvudsatser § 31).

Uppriktigt sagt, ta inte jobbet.
Vänligen rök inte vid disken.
Om han kommer före mig, be honom vänta.

I många fall åsyftas det initiala annexet också här av ett anaforiskt led i den inre satsen:

Om han kommer före mig, be honom då vänta.

ANM. Initiala led som i deklarativa satser följs av adjunktionellt *så* och ett finit verb redovisas som fundament (Huvudsatser § 16):

Uppriktigt sagt så är han inte vidare klyftig.

Men adjunktionellt *så* kan också följa på initialt annex (§ 2 not 1).

§ 24. Satsbas gentemot vokativfras eller interjektionsfras. På liknande sätt som det initiala annexet (§ 23) skiljs en vokativfras eller interjektionsfras som föregår huvudsatsen från satsbasfunktionen genom att deklarativa och kvesitiva satser innehåller en annan satsbas, medan rogativa och direktiva satser saknar satsbas:

Men {Karin/herregud}, *det* står mat i kylskåpet.
Men {Karin/herregud}, *vem* har du pratat med?
Men {Karin/herregud}, har det hänt dig något?
Men {Karin/herregud}, ta inte det jobbet.

36 ANNEX

1 Översikt.

Dislokation 2–9

2 Översikt. 3 Den pronominella kopians satsledsfunktion. 4 Dislokationens form. 5 Den pronominella kopians form och betoning. 6 Satstyper med initial dislokation. 7 Satstyper med final dislokation. 8 Kombinationer av dislokationer. 9 Dislokationens betydelse och textuella funktion.

Final dubblering 10–11

10 Final dubblering av fundament. 11 Final dubblering av negation.

Fritt annex 12–15

12 Översikt. 13 Fria annex som motsvarar satsadverbial i den inre satsen. 14 Fria annex som motsvarar fria adverbial i den inre satsen. 15 Apposition till sats eller verbfras som finalt fritt annex.

16 Medialt placerade annex. 17 Kombinationer av och ordningen mellan annexled.

§ 1. Översikt. I vissa fall står led av en typ, som eljest är satsled inom den inre satsen, optionellt eller i några fall obligatoriskt lösare knutna till satsen, asyndetiskt sidoordnade med denna. Dessa led kallas annex och placeras antingen i satsens förfält (initiala annex), i dess efterfält (finala annex) eller som inskott i den inre satsen.

Från det ena till det andra, var någonstans har du köpt den hatten?
Var någonstans har du köpt den hatten, *från det ena till det andra*?
Var någonstans, *från det ena till det andra*, har du köpt den hatten?

Följande huvudtyper av annex kan då urskiljas:

a) Dislokation är ett initialt eller finalt annex som är korrelat till en pronominell kopia i den inre satsen:

Johan, han är bra komisk ibland.
Han är bra komisk ibland, *Johan*.

b) Final dubblering är ett finalt annex som utgörs av ett pronominellt uttryck eller en negation med syftning på ett korrelat i den inre satsen:

Johan är allt bra komisk, *han*.
Johan är inte så rolig, *inte*.

c) Fritt annex utgörs av ett adverbiellt eller nominalt led eller en appositionell relativ bisats som inte har något korresponderande pronominellt eller expletivt led i den inre satsen. Det fria annexet fungerar semantiskt som ett slags kommentar till den inre satsen eller den språkhandling som yttrandet av satsen innebär och motsvarar därför oftast ett satsadverbial eller ett fritt adverbial i den inre satsen. Ett fritt annex kan stå initialt i satsens förfält eller finalt i satsens efterfält. Det kan också stå som inskott i den inre satsen.

Uppriktigt sagt, Johan var inte så rolig.
Projektet är redan avslutat, *ett faktum som pressen inte verkar ha noterat*.
Karin kom, *vilket förvånade oss*, redan en kvart innan det skulle börja.

Initiala annex används framför allt i huvudsatser och i narrativa bisatser med fa-ordföljd, medan finala annex också förekommer i bisatser.

Ett annex kan avgränsas från den inre satsen på olika sätt. I skrift avskiljs det ofta med komma eller tankstreck, eller – om annexet är initialt – med kolon:

Om du har druckit aldrig så lite, sätt dig inte vid ratten!
Om du har druckit aldrig så lite – sätt dig inte vid ratten!
Om du har druckit aldrig så lite: sätt dig inte vid ratten!

I tal kan annexet avskiljas prosodiskt. Annexet kan ha en egen intonationskurva, ungefär som en sats. Särskilt inskjutna och finala annex kan i stället vara svagare betonade, dvs. uttalas utan markerade betoningar och med lägre tonhöjd än den inre satsen.

Vissa initiala annex kan också avgränsas med adjunktionellt *så* (Advb § 42). Detta *så* har till uppgift att markera en syntaktisk gräns, antingen som i nedanstående exempel gränsen mellan förfält och inre sats eller annars gränsen mellan fundament och satskärna (Huvudsatser § 16).

Om du har druckit aldrig så lite, *så* sätt dig inte vid ratten.
Förresten så inte kan han gå med på det.

Initiala annex står efter en eventuell konjunktion, som alltså inleder hela den utvidgade satsen:

Klockan är mycket och *apropå det*: Vart ska vi gå och äta?
Nu tyckte nästan alla att det var dags att fatta beslut, men *Karlsson*, han begärde ordet på nytt.
Det tror jag visst, men *uppriktigt sagt*, vad har det med saken att göra?
Så illa har jag det inte, och *stugan*, den säljer jag aldrig.

Annexens syntax och semantik är ofullständigt utforskade.

ANM. 1. Postponerade led erinrar om finala annex, se kapitel 21 Postponerade led. Om avgränsning mellan fundament och initialt annex, se Satsbaser § 23.

ANM. 2. Besläktade med fria annex är anförande satser i konstruktion med citat- och referatmeningar. En anförande sats betraktas dock i denna grammatik av olika skäl som syntaktiskt överordnad den anförda meningen (Anf. men. § 9 Anm.), inte som asyndetiskt sidoordnad med denna.

Länstidningen meddelade: I sommar skall kungen inviga polishuset.
I sommar, meddelade länstidningen, skall kungen inviga polishuset.
I sommar skall kungen inviga polishuset, meddelade länstidningen.

Prosodiskt erinrar också interjektions- och vokativfraser om annex. Sådana fraser fungerar emellertid annars som självständiga, icke-satsformade meningar, varför den prosodiskt sammanhållna förbindelsen mellan en sådan fras och en annan mening i denna grammatik redovisas som en komplex mening (Kompl. men. § 1).

Oj, vad det är kallt.
Ove, den där maskinen måste på service igen.
Den där maskinen, Ove, måste på service igen.
Den där maskinen måste på service igen, Ove.

Dislokation § 2–9

§ 2. Översikt. Ett led som annars fungerar som satsled i den inre satsen kan i vissa fall stå som annex utanför den inre satsen, medan dess plats och satsledsfunktion inom satsen upptas av en pronominell kopia, dvs. av ett pronomen eller pronominellt adverb med syftning på annexet. Dislokationen kan stå antingen före den inre satsen (initial dislokation) eller efter den inre satsen (final dislokation). Dislokationer som kan stå finalt kan även placeras medialt inne i satsen, i dennas slutfält (§ 16).

Johan, han är bra komisk ibland.
Han är bra komisk ibland, *Johan*.
Han var bra komisk, *Johan*, i går när han berättade om sin resa.

Initiala dislokationer förekommer bara i huvudsatser och i narrativa bisatser med fa-ordföljd. Finala (och mediala) dislokationer förekommer i både huvud- och bisatser.

Dislokation förekommer huvudsakligen i talspråk. Vid *desto* förekommer det dock i alla stilarter:

Ju mer jag läser, desto osäkrare blir jag.

Även *då* med syftning på konditional bisats är rätt stilneutralt, särskilt i andra satser än deklarativa huvudsatser (där i stället konstruktion med bisatsen som fundament och eventuellt adjunktionellt *så* torde föredras i skrift):

Om planen misslyckas, vad kan då regeringen göra?

§ 3. Den pronominella kopians satsledsfunktion. Den funktion som dislokationen skulle ha haft som satsled i den inre satsen och som i stället innehas av den pronominella kopian är vanligen som subjekt eller som bundet satsled i verbfrasen (egentligt subjekt, objekt, predikativ, bundet adverbial eller rektion i sådant), men ledet kan också motsvara ett fritt led i verbfrasen (t.ex. tidfästnings-, befintlighets- eller villkorsadverbial) förutsatt att det kan representeras av ett pronomen eller pronominellt adverb i den inre satsen (§ 5). Led som motsvarar satsadverbial kan däremot inte utgöra dislokation.

1. I typfallet motsvarar dislokationen ett primärt satsled i den inre satsen:

Tomas, han är ju full av idéer. (T) Han är ju full av idéer, *Tomas*. [subjekt]
Pengar, det har det aldrig funnits i det här huset. [egentligt subjekt]
Den nye chefen, honom såg jag i går. Jag såg honom i går, *den nye chefen*. [objekt]
Bäst i klassen, det är han knappast. Han tänker bli det så fort han kan, *bäst i klassen på munspel*. [bundet predikativ]
På den som sprider såna rykten, på honom litar jag inte. [bundet adverbial][1]
Och *när dom kom tillbaka nu och skulle in i landet*, då blev hon inte insläppt. (T)
I Malmö, där spelar vi ofta dåligt. Jag tänker ha det skönt där ett tag, *i Spanien*. [fritt befintlighetsadverbial]
Om det förhåller sig så – låt den då tyna och dö. (R) [villkorsadverbial]
Då struntar jag i det, *om du inte visar större intresse*. [villkorsadverbial]

Vissa motsvarigheter till fria adverbial förekommer alternativt som initialt eller finalt fritt annex, dvs. utan pronominell kopia, t.ex. *Om det förhåller sig så, låt dem tyna och dö* (se § 14). Före rogativa satser står de dock knappast utan pronominell kopia: *Om ingen kommer, ska vi verkligen fortsätta {då/?Ø}?*[2]

2. I vissa fall kan en dislokation motsvara ett icke primärt satsled i den inre satsen. Detta gäller särskilt i följande fall:

a) Rektion i adverbial eller i predikativ:

Karlsson, att ingen har tänkt på honom!
Dom som inte klarar det, för dom är det naturligtvis ett minus. (T)
Att din dotter kommer hem sent, vänj dig vid det en gång för alla.
Den kyrkan där, i den gifte jag mig.
Vi pratade om honom vid kaffet, *den nye chefen*.
Markerande innerback, som det är han väl inte särskilt lyckad.

Ofta står då den pronominella kopian som ensamt fundament med isolerad preposition eller subjunktion (jfr Satsbaser § 5: 1d):

Den nye chefen, honom pratade vi om vid kaffet.
Honom pratade vi om vid kaffet, *den nye chefen*.
Markerande innerback, det är han väl inte så lyckad som.

b) Satsled i underordnad sats som fundament:

Bengt, när han kommer, får vi det nog lite lättare.
Tjänstemännen, att han har underrättat dem, tvivlar jag på.

c) Possessivattribut:

Den initiala dislokationen står i grundkasus, den finala dislokationen vanligen i genitiv som den pronominella kopian:

Stefan, hans mamma arbetar på Konsum nu.
Jag tror att hans mamma arbetar på Konsum nu, *Stefans*.

d) Nominalfras minus sitt kvantitetsattribut:

Dislokationen, som vanligtvis är initial, förekommer nästan bara vid deklarativ huvudsats.[3] Den pronominella kopian är *det*.

Rosor, det har vi {inga/många/många sorters} i dag.
Mellanmjölk, det köpte jag ingen.

e) Ett specialfall är proportional bisats, vars pronominella kopia är *desto*, *ju* eller *lika* och bestämmer en adjektiv- eller adverbfras (eller adjektivisk participfras, jfr Bisatser § 113):

Ju längre vi väntade, {desto/ju} mera irriterade blev vi.
Vi blev desto mera irriterade i salen *ju längre vi väntade*.
Lika förödande som konsultverksamheten är för Tower, lika besvärande är alkoholmissbruket och kvinnoaffärerna. (S).

[1] Bundet adverbial i satsen kan korrespondera med en prepositionsfras som initial dislokation, men vanligtvis utgörs dislokationen endast av det nominala ledet (jfr ovan (2a)) motsvarande adverbialets rektion:

Till barnen, vad ska vi säga till dem om skilsmässan? [Vanligen: *Barnen*, vad ska vi säga till dem?]

[2] Medan initiala dislokationer mest motsvarar bundna led i verbfrasen, är sådana initiala led som kan vara fundament och följas av adjunktionellt *så* (i sverigesvenskan) oftast fria bestämningar till verbet (Huvudsatser § 16, Advb § 42). Initial dislokation som motsvarar ett fritt befintlighets-, tids- eller villkorsadverbial m.m. och dess pronominella kopia kan ofta parafraseras med fundament + adjunktionellt *så*.

I Kiruna {där/så} har man redan börjat strejka.
{På juldagsmorgonen/När ni var små} {då/så} vaknade jag tidigt.
Om jag får höra någonting {då/så} ringer jag dig.

Åtminstone i vardagligt talspråk (och kanske allra mest i finlandssvenskan) kan adjunktionellt *så* förekomma efter initial dislokation: *Är det på det viset så låt det vara då. Om jag får höra någonting så då ringer jag dig.* I finlandssvenskan också efter led där den pronominella kopian fungerar som ett bundet led i verbfrasen (jfr Advb § 42): *Boken så den lade jag nog redan i väskan.* Vanligare i sverigesvenskt talspråk är kanske att *då* och ibland *där* som pronominell kopia i fundamentposition följs av satsinternt adjunktionellt *så*:

Om jag får höra någonting, då så ringer jag dig.
I Kiruna där så har man redan börjat strejka.

När en initial dislokation utgörs av en nominalfras med ett totalitetspronomen kan i ledigt språk en följande deklarativ huvudsats inledas med adjunktionellt *så* som fundament, medan den pronominella kopian står senare i satsen:

Alla flickor så har *de* kort kjol nuförtiden.

[3] Vissa språkbrukare accepterar annex som är korrelat till *det* som huvudord till ett attribut i en icke-deklarativ huvudsats. Det pronominella ledet (*det*) placeras då framför attributet.

Rosor, köpte du det några i dag?
En minijärnväg, har du det någon?

ANM. Initial dislokation med en pronominell kopia fungerande som fundament i deklarativ sats har traditionellt ofta betecknats som dubbel satsdel (i synnerhet dubbelt subjekt) eller dubbelt satsled.

§ 4. Dislokationens form. Dislokationen har samma form som den skulle ha haft om den hade haft den pronominella kopians funktion i den inre satsen.

a) Kasus:

Mig och Sven, har du tänkt på oss?
Henne där borta, henne känner jag inte.
Dig, dig kan man ju aldrig ha med på sånt.

Om den pronominella kopian har possessiv funktion väljs dock grundkasus för initial dislokation (§ 3: 2c). Pronomen som böjs i nominativ och ackusativ står ogärna som dislokation i detta fall.

Ernst och Lena, deras ansökan har jag inte sett.
?{*Hon/Henne*} *från Umeå*, har du läst hennes ansökan?

Om ett pronomen är utbyggt med bestämningar kan det stå i nominativ som dislokation, fastän kopian inne i satsen står i ackusativ:

{*Du/Dig*} *som inte kan hålla tyst*, dig kan man inte anförtro en hemlighet.
{*Hon/Henne*} *i den röda kappan*, henne har jag bestämt sett förut.
Jag såg henne förra året också, {*hon/henne*} *i den röda kappan*.

b) Reflexivt och reciprokt pronomen:

Sin bror, honom vill Per inte träffa.
Sig själv och dig, har han skaffat biljetter åt er?
Varandras böcker, dem läser de aldrig.

c) Kongruensböjning i predikativet:

Så särskilt praktisk, det är jag nog inte.
Så särskilt praktiska, det är vi nog inte.

§ 5. Den pronominella kopians form och betoning. Följande anaforiska pronomen och adverb kan förekomma som pronominella kopior med syftning på dislokation:[1]

han, hon, den [med böjningsformer]

desto, dess, ju, lika, där, dit, då

Dessutom kan följande deiktiska pronomen och adverb stå som pronominella kopior:

jag, vi, du, ni, min, din, vår, er [med böjningsformer]
här, hit, nu, så

Om huvudordet i dislokationen självt är ett av dessa ord, utgörs den pronominella kopian av samma uttryck:[2]

Han (*längst bak*), han har inte förstått någonting.
Men *jag*, jag begrep ingenting.
Du är allt bra dum, du.
Nu, nu vill han inte säga någonting.
Här, här skulle jag vilja bo.
Hit till den här hålan, hit kommer det väl inga bra filmer.
Så (*som kontoristen sitter därborta*), är det nyttigt att sitta så?

När såväl annexet som det motsvarande ledet i satsen är ett pronomen kan final dislokation inte skiljas från final dubblering (§ 10–11).

Direktiva huvudsatser kan ha *du* eller *ni* som final dislokation även när subjektet inte är utsatt, men detta är möjligt bara i sådana satser som kan ha utsatt subjekt (*Ta* (*du*) *med paraplyet*, *du!*, Huvudsatser § 35).

Pronomenet är kongruent med dislokationen enligt vanliga regler (semantiskt efter kön om referenten är animat, grammatiskt efter genus eljest, Pron. § 36–39):

Sin syster, henne har han anställt som politiskt sakkunnig.
Bilen, den har jag sålt. *Huset*, det har jag sålt.
Bilen, den står på gatan nu. *Bilarna*, de står redan på gatan.

I satser med identifierande predikativ används också *det* i subjektsfunktionen som pronominell kopia till dislokation:

Larsson, {det/han} är ju min lärare.
Lasse, {det/han} var vår bäste målvakt.
{Det/Han} är en bra karl, *den där Lindgren*.

Vid intensionell anafor (Pron. § 47) uteblir kongruensböjning, och pronomenet står i neutrum singularis:[3]

Ljusgröna byxor, det har du väl inte några.
En ny skjorta, det skulle jag verkligen behöva.
Men *80 procent*, det lät ju enormt.

Det skulle inte vara dumt, *en ny kaffeapparat*.
Det är en bra bil, *det där*.

Predikativ som dislokation korresponderar med pronomenet *det* som bundet predikativ i den inre satsen:

{*Bäst i klassen/Jurist*}, det vill han inte bli.

Om adjektivfrasen semantiskt närmast motsvarar ett fritt predikativ i den inre satsen, kan den stå som dislokation endast om det finns något närliggande pronominellt uttryck som kan ingå i den inre satsen med syftning på dislokationen. Relationen mellan pronominell kopia och dislokation kan då vara tämligen fri.

Utstyrd i stor hatt och högklackade skor, skulle du vilja visa dig {sådan/i den stassen} på en begravning?
Som ung student, då var han rätt blyg.

En pronominell kopia som står som fundament i deklarativ huvudsats är oftast obetonad och ansluter sig enklitiskt till den initiala dislokationen. Därigenom har satsen samma prosodi som om dislokationen själv hade varit fundament.

*Mat*ˈ*tias* (0han) ska alltid bråka.

Vid kontrast kan dock också den pronominella kopian betonas. I skrift sätter man då gärna komma efter annexet.

Dom flesta är lugna, men *Mat*ˈ*tias*, ˈhan ska alltid bråka.

Troligen är benägenheten större att ha betonat pronomen om detta inte är subjekt:

*Mat*ˈ*tias*, ˈhonom ska du alltid bråka med.

Vid final dislokation är den pronominella kopian nästan alltid obetonad:

Men 0han ska ju alltid bråka, *Mat*ˈ*tias*.

[1] En värderande nominalfras inledd med demonstrativt pronomen (jfr Pron. § 81) kan vid initial dislokation fungera i stället för 3 personens pronomen som pronominell kopia i den inre satsen:

Tomas, den idioten har ju alltid så mycket idéer.
Tomas, har den idioten varit här i dag?

När de båda nominalfraserna står i direkt anslutning till varandra kan den senare fattas som apposition till den förra (*Tomas, den idioten*). Konstruktionerna har dock olika prosodi och interpunktion. Appositionen avgränsas t.ex. med komma gentemot den följande texten.

Tomas, den idioten, har inte behagat visa sig.

I talspråk förekommer initiala annex som åsyftas på ett friare sätt av något anaforiskt led i den inre satsen:

Men *Karlssons moster*, den sortens gummor är det mycket krut i.

[2] Den finala dislokationen kan utgöras av ett personligt pronomen (identiskt med den pronominella kopian) bara om satsen utgör en egen språkhandling (dvs. vanligen uttrycks med en huvudsats) och om den pronominella kopian står som subjekt eller som fundament:

Då kommer *han* hit, *han*.
Han tänker visst komma hit, *han*.
Kommer *han* hit, *han?*
Ni har det bra, *ni*.
Det ska bli skönt, *det*.
Han berättar det som en diktare, *han*. (R)
Den ska du se, *den*!

Denna typ kan inte skiljas från final dubblering (§ 10).

[3] En icke-specifik indefinit nominalfras tar normalt det icke-specifika *det* som pronominell kopia i den inre satsen. Marginellt kan i stället delar av nominalfrasen upprepas med *sådan* som attribut och fungera på samma sätt.

En kopiator som kan förminska, {en sådan (kopiator)/det} skulle jag gärna vilja ha på kontoret.
Fåglar som kan prata, vad ska man med {sådana/det} till.

§ 6. Satstyper med initial dislokation. Den ojämförligt vanligaste typen av initial dislokation är den som förekommer i deklarativa huvudsatser med den pronominella kopian som fundament (omedelbart efter dislokationen):[1]

Och *brödernas mor*, hon hade ett uppdrag att fullfölja när hon äntligen fick tag på sina söner. (T)
Men *Anders och Ingemar*, dom kan väl inte finska ännu. (T)
Men *en viss bedömning av hur eleverna har skött sej på kursen*, det blir det alltid. (T)
Hennes bror, honom vill jag inte ta i med tång.

Därutöver förekommer initial dislokation i andra typer av huvudsatser:

Karlsson, be honom komma också. [direktiv sats]
Karlsson, ska du be honom komma också? [rogativ sats]
Karlsson, vem har bett honom komma? [kvesitiv sats]
Den där Karlsson, om vi skulle be honom komma? [suppositiv sats som försynt fråga]
Och den där Karlsson, vad jag är trött på honom! [expressiv sats]
Den där ADB-kursen, kommer den att ligga exakt för sej själv den? (T)
Reklamtexten, vem har skrivit den? (T)

I deklarativa satser står den pronominella kopian normalt inte senare i satsen än som fundament eller del av fundamentet:

Karlsson, {han var här igår/?i går var han här}.
Karlsson, {honom bad jag/?jag bad honom} komma också.
Sent i går kväll, {då såg jag en älg/?jag såg en älg då}.
Karlsson, när han bar ut posten, hade vi aldrig något att klaga på.

[1] Initial dislokation förekommer inte i bisats med af-ordföljd. I narrativ bisats med fa-ordföljd förekommer den däremot, och den pronominella kopian står då alltid som fundament.

Men jag har en känsla av att *ungdomarna nu för tiden* dom vill inte så gärna berätta om vad som händer i skolan. (T)
Men man kan väl nästan räkna med att *en sån amanuens* han är ändå förlorad. (T)
När dom blir lite större så tycker dom att *dom där enkla barnprogrammen* det är ingenting för dom inte. (T)

I bisatser förekommer i talspråk däremot en snarlik konstruktion där både inledare och subjekt upprepas (se vidare Bisatser § 4: 1). Man kan dock diskutera om konstruktioner av denna typ följer grammatiska regler för talspråket eller om de bör förklaras som en ogrammatisk konsekvens av den talade kommunikationens planeringsbetingelser.

Eftersom min bror, eftersom han är sjuk får vi nog uppskjuta släktträffen.
Jag undrar om personalen på sjukhuset, om den kan acceptera detta utan vidare.

§ 7. Satstyper med final dislokation. Final dislokation förekommer i alla slags satser, såväl huvudsatser som bisatser:

Nu är den bestämd, *resan till Schweiz*. [deklarativ huvudsats]
Den är bestämd nu, *resan till Schweiz*. [deklarativ huvudsats]
Är den bestämd än, *resan till Schweiz?* [rogativ huvudsats]
Vem skulle jag lämna det till, *det här paketet?* [kvesitiv huvudsats]
Ta gärna med honom på festen, *den där killen du pratade om*. [direktiv huvudsats]
Om han vill följa med, *din vän*, så är han förstås välkommen. [konditional bisats]
Han hinner aldrig läsa, *vår pojke*. (T)
Jag har aldrig tänkt på vad lika dom är, *krokodiler och ödlor*. (T)

Final dislokation förekommer också vid enledade huvudsatsekvivalenter (jfr Icke satsf. men. § 36: 2b) som motsvarar predikativet i en deklarativ huvudsats:

Intressant bil, *den där gamla Volvon*.
Duktig kanslichef, *den nye ni har fått*.

§ 8. Kombinationer av dislokationer. En och samma sats kan inte ha två initiala eller två finala dislokationer:[1]

**Karlsson Svensson*, har han talat med honom?
*Har han talat med honom, *Karlsson Svensson?*

Möjligen kan två finala dislokationer förekomma, i varje fall om de åtskiljs av tvekpaus:

?Ville han bli det, *Karlsson … ordförande?*

Initial dislokation kan kombineras med final dislokation:

Hovrättsråd, det blev han aldrig, *min svärfar*.
Hovrättsråd, blev han någonsin det, *din svärfar?*

Min yngsta dotter, henne fick han aldrig se, *min svärfar*.
Din yngsta dotter, fick han någonsin se henne, *din svärfar*?

[1] Marginellt förekommer två initiala eller två finala dislokationer om det ena ledet har nominal och det andra adverbiell funktion:

Fredrik och Camilla, när vi hade historieförhör i torsdags, då var det inte mycket de kunde.
Det var inte mycket de kunde då, *Fredrik och Camilla, när vi hade historieförhör i torsdags*.

§ 9. Dislokationens betydelse och textuella funktion. En dislokation anger något som förutsätts vara i någon mening aktuellt eller (om än svagt) förväntat i kontexten eller situationen.

En initial dislokation betecknar ofta något aktuellt som dock inte är så prominent att det direkt kan betecknas med ett anaforiskt pronomen eller adverb. Just genom den initiala dislokationen lyfts det fram och görs till ett nytt tema.

Karlsson, honom har ingen tänkt på att ringa.
Dom som värvar hit dom, dom talar ju om hur bra vi har det. (T)
Den här italienaren, han säger det att han känner sig ovälkommen överallt. (T)
Georg sa ingenting om den sönderslagna vasen. Men *arg*, det blev han allt. [Begreppet ilska är näraliggande genom den föregående kontexten.]
Hovrättsråd, det blev min svärfar aldrig. [t.ex. på tal om svärfaderns juristkarriär][1]

En final dislokation betecknar liksom den initiala dislokationen något aktuellt. Här behandlar emellertid talaren det betecknade som fullt prominent och anger det därför först med ett obetonat anaforiskt uttryck. Samtidigt beskrivs senare referenten för säkerhets skull med en final dislokation, som dock är rätt svagt betonad för att signalera att det bara ger supplerande information. En pejorativ beskrivning av referenten står som dislokation nästan bara finalt.

Jag kan ta det när jag går, *paketet*.
Han var uppe på tidningen i går, *din farfar*.
De tjänar mycket pengar nu, *rörmokarna*.
Nu sitter han och latar sig igen, *den skurken*.

Eftersom den initiala eller finala dislokationen anger något aktuellt är det inte förvånande att en indefinit nominalfras med specifik referent aldrig kan fungera som dislokation:

**En bil*, den står utanför på gatan just nu.
*Den står utanför på gatan just nu, *en bil*.

Däremot kan en indefinit nominalfras med generisk referens fungera som dislokation:[2]

En bil, den är dyr i drift nu för tiden. *Bilar*, de är dyra i drift nu för tiden.
De är högt betalda, *snickare*.

Också när den pronominella kopian är egentligt subjekt kan den indefinita nominalfrasen vara dislokation. Nominalfrasen betecknar då inte samma referent utan bara något av samma slag som något tidigare nämnt. Likaså kan dislokationen vara indefinit om den är icke-specifik, svagt referentiell eller utan referens.

En bil, det står det faktiskt på gatan.
En bil, det skulle jag gärna vilja skaffa mig.
Bil, det kan du väl inte köra här i vildmarken.
Bil, det kan man väl inte kalla det där för.

Om en sats har både initial och final dislokation är vanligen den finala mest prominent i kontext och situation, medan den initiala är något som görs prominent genom att få fungera som initial dislokation:

Häradshövding, det blev han aldrig, *min farfar*.

Eftersom prominensen är karakteristisk för final dislokation är det inte så vanligt att icke-referentiella led står som final dislokation – dessa utgör ju mera sällan fullt prominenta teman. Under vissa villkor kan emellertid också detta ske.

Det står det faktiskt nu på gatan, *en tysk bil*. [Samtalet kan just ha rört sig om tyska bilar.]
Johan tänker bli det så snart som möjligt, {*bäst i klassen/svensk mästare*}. [Någon av de samtalande kan just ha nämnt om Johan att han tänker bli bäst i klassen respektive svensk mästare.]

Genom att ett komplext led lyfts ut ur den inre satsen blir dennas struktur mer överskådlig. I spontant tal kan initial dislokation användas för att presentera en referent eller ett begrepp innan talaren har planerat hela satsen färdig, och final dislokation kan då användas för att förtydliga en referens som talaren efterhand inser är oklar. Final dislokation kan också spegla en talspråklig tendens att placera tunga led sent i satsen.

[1] Även adverbiella led tenderar att vara mera tematiska när de är dislokationer än t.ex. om de står som fundament med adjunktionellt *så*:

På måndag då kan jag tyvärr inte komma. Jfr: På måndag så kan jag tyvärr inte komma.

[2] Singular indefinit nominalfras med generisk betydelse står ogärna som final dislokation:

?Han är högt betald, *en snickare* (*av i dag*).

Final dubblering § 10–11

§ 10. Final dubblering av fundament. Ett fundament i en deklarativ huvudsats eller en narrativ bisats med fa-ordföljd kan åsyftas med ett personligt pronomen som finalt annex. Fundamentet är då nästan alltid subjekt.

Fru Svensson är inte dum, *hon*.
Sekreteraren är min favorit, *han*.[1]

En Mercedes kostar mycket i inköp, *den*.
Olyckor kommer inte ensamma, *dom*.
Ärter är gott, *det*.
Bada i ån är nog lite farligt, *det*.
Att han kommer blir bra, *det*.
Det var en bit av charmen, *det*. (R)

Dubbleringen kan utöver det pronominella ledet innehålla ett fokuserande adverbial, särskilt *också*, *heller*:[2]

Karlsson är skicklig, {*han också/också han*}.
Karlsson är inget vidare, *han heller*.

Ett subjekt som inte är fundament kan dubbleras om pronomenet särskilt framhävs, t.ex. med *också*, *heller*, och då också i andra satstyper än deklarativa huvudsatser:[3]

Nu ska Ann-Louise fara till Indien, *också hon*.
Tänk om Kalle blir lika duktig, *han också*!
Jag tror inte flickorna kommer, *de heller*.
Har inte dina varor levererats, *de heller?*
Gå (du) på matchen, *du också*!

När fundamentet i en deklarativ sats har annan satsledsfunktion än som subjekt krävs det någon form av särskild framhävning av det för att det skall kunna dubbleras med *den/det* som finalt annex:

Filmen såg jag i fjol, *den*, men boken läste jag redan som ung. [framhävning med kontrastbetoning]
Den filmen såg jag i fjol, *den*. [framhävning med demonstrativt pronomen]
Det där ska du låta bli, *det*. [framhävning med demonstrativt pronomen]

De särskilda ackusativformerna av pronomen kan inte stå som finala annex: **Den flickan har jag sett förr, henne*.

Final dubblering av fundament förutsätter att ledets referent är satsens tema och på något sätt aktuell eller (om än svagt) förväntad i sammanhanget. Normalt kan fundamentet därför inte vara indefinit med specifik eller öppen referens (Nomfraser § 107–117).[4]

*En karl var här och frågade efter dig, *han*.
*Någon karl har inte varit här och frågat efter dig, {*han/det*}.

Final dubblering är i huvudsak talspråklig och markerar att talaren ger (ofta känslomässig) emfas åt yttrandet.

Om typen *Svensson är inte dålig, han inte* se § 11.

[1] Den dubblerande pronominella kopian måste kongruera med subjektet också när satsen har identifierande predikativ (Subj. § 16–17):

Sven är en trevlig kille, {*han/*det*}. [Jfr vid dislokation: Sven, {han/det} är en trevlig kille. {Han/Det} är en trevlig kille, Sven.]
Det där är min kusin, {*det/*hon*}.

[2] Uttryck av typen {*också han/han också/han heller*} kan också placeras som inskott i den inre satsen:

Karlsson har *också han* varit i Kina.
Karlsson har inte {*heller han/han heller*} varit i Kina.
Sänkningen skulle *även den* börja vid runt 15 000 kronor i månaden […] (S)

[3] Vissa språkbrukare kan acceptera dubblering av subjekt som inte är fundament även när det dubblerande pronomenet inte är framhävt:

Är Svensson faktiskt så där dum, *han?*
Men nog är ju Svensson bra dum, *han.*

[4] Expletivt *det* (som varken har betydelse eller kan få referens) kan inte dubbleras:

*Det regnar förskräckligt, *det.*
*Det sitter en katt på trappan, *det.*

En mening som den följande kan ha två strukturer. Antingen är det_1 anaforiskt eller deiktiskt och det_2 utgör en final dubblering placerad framför den narrativa satsen som utgör en final dislokation. I skrift följs då det_2 gärna av komma. Eller också är det_1 expletivt och det_2 + den narrativa satsen är postponerad (Postp. led § 2). I skrift följs då det_2 inte av komma.

Det_1 är trevligt, det_2(,) att han kommer.

ANM. När fundamentet utgörs av ett personligt pronomen kan konstruktionen med lika rätt räknas som final dislokation (§ 5):

Du är allt bra dum, *du.*
Han tänker visst komma hit, *han.*

§ 11. Final dubblering av negation. Ett finalt annex till en huvudsats (vanligtvis deklarativ eller direktiv och någon gång rogativ) kan utgöras av det negerande adverbet *inte*, om satsen innehåller de negerande *inte*, *ingen* eller *ingenting*. Annexet upprepar negationen, och satsen har alltså samma negerade betydelse även utan annexet.[1]

Det går inte att agera Storebror i efterskott, *inte.* (R)
Här var ingen inspektör i går, *inte*!
Inte var det riktigt, *inte.* (R)
[…] men inte kan jag reparera det *inte.* (S)
[…] det är ingenting för dom *inte.* (T)
Försök inte med mig *inte*!
Tro inte att du får komma hit *inte*!
*Jag har {aldrig/sällan} varit där, *inte.*

Negationen kan dubbleras tillsammans med personligt pronomen som final dubblering av fundamentet (§ 10) och med final dislokation (§ 7):

Karlsson får ingen lön här, *han inte.*

Volvon är inte dålig, *den inte*.
Han får ingen lön här, *Karlsson inte*.
Den är inte dålig, *Volvon inte*.

Dubbleringen anger propositionen som på något sätt aktuell i talsituationen och skapar därmed vid påståendebetydelse gärna en föreställning om att någon skulle ha hävdat det motsatta sakförhållandet eller vid uppmaningsbetydelse en föreställning om att lyssnaren tänkt utföra den handling han förehålls att låta bli.

Det negerade alternativet framställs som självklart. Härmed sammanhänger att interrogativa satser med dubblerad negation vanligen tolkas som retoriska frågor (*Var inte det riktigt, inte?*, Huvudsatser § 81). Av samma skäl kan deklarativa huvudsatser med negerande satsadverbial som fundament och med dubblerad negation få frågebetydelse och markera försynthet (jfr Huvudsatser § 22) genom att framställa en önskad handling som utesluten (*Inte kommer du väl hit, inte?*).

Dubblering av negation har ett ledigt stilvärde och förekommer mest i talspråk.[2]

[1] Final dubblering av negation är också rätt vanligt vid elliptiska satser och huvudsatsekvivalenter som inleds med negerande adverbial eller pronomen:

Inte hon, *inte*. (R)
Ingen spridning här *inte*! (R)
Inget långpendlande mellan bostad och arbetsplats här *inte*! (R)

[2] I viss utsträckning förekommer också (talspråkligt) dubblering av andra satsadverbial som kommenterar sanningshalten:

Då far vi *då*.
Även svenskar bor ju i samma hus *ju*. (T)
Men det finns ju bland svenskarna också *ju*. (T)
Nog är ni duktiga, *nog*! [finlandssvenska]

Fritt annex § 12–15

§ 12. Översikt. De fria annexen korresponderar inte med något led i den inre satsen. Som fria annex fungerar framför allt adverbiella led som semantiskt modifierar hela denna. De kan därför närmast sägas motsvara satsadverbial (särskilt sådana som kommenterar, karakteriserar eller understödjer språkhandlingen) eller fria adverbial (särskilt sådana som anger kausalitetsrelationer) i den inre satsen. Den inre satsen är normalt en huvudsats eller en narrativ bisats med fa-ordföljd.

För det första: vi ska inte direkt maska.
Vi ska inte direkt maska, *för det första*.
Om du hör något (så) ring mig.

Också vissa relativa bisatser och nominalfraser som fungerar som apposition till hel sats eller till verbfras fungerar som fria annex. Den inre satsen kan då vara antingen en deklarativ huvudsats eller en bisats.

Han vann hennes gillande, {*vilket/något som*} *slog familjen med häpnad*.
När sedan fadern förlorade en stor del av sin förmögenhet, {*vilket/en omständighet som*} *inte gjorde livet lättare för Vera*, föreföll planerna än mer orealistiska.

De adverbiella fria annexen kan stå såväl initialt som finalt (eller medialt) medan de nominala endast står finalt (eller medialt).

§ 13. Fria annex som motsvarar satsadverbial i den inre satsen. Ett led som hade kunnat vara satsadverbial i den inre satsen kan (i huvudsatser) placeras utanför denna, som initialt eller finalt fritt annex. Förmågan eller benägenheten att fungera som fritt annex är beroende av ledets betydelse.

a) Som initiala fria annex står i synnerhet led som motsvarar konjunktionella satsadverbial, men också led som motsvarar modala satsadverbial vilka uttrycker en språkhandlingskommentar (Satsadvl § 14, 31):

Alltså, avsikten är ju att folk ska köpa bilen. (T)
Förresten det vore att spilla tid! (R)
Sannerligen, den är välbehövlig! (R)
Vänligen rök inte vid disken.
För tusan, {åk till Stockholm då/den är ju tom}!

Särskilt sådana led som hänför sig till satsens språkhandling står mera typiskt som fria annex än som satsadverbial i den inre satsen (Satsadvl § 34):

För sista gången, Celia, följ med oss in! (R)
Men på tal om Tennyson, har du läst Maud? (R)
Men *hur som helst*, nu har du väl ordnat det fint för dig? (R)
Men *hur som helst*, vi har varit förbundna med dom under många, många år […] (T)

Adverbiella bisatser kan fungera som fria annex när de hänför sig till satsens språkhandling:

Om sanningen ska fram: du ser rätt hängig ut.
När du nu själv nämner det, kan du låna mig lite pengar?

Ett fritt annex med satsadverbialsbetydelse kan följas av adjunktionellt *så* och därefter av en fullständig huvudsats, t.ex. en deklarativ eller kvesitiv huvudsats (med en satsbas på första plats) eller en direktiv eller rogativ huvudsats (med det finita verbet på första plats). Konstruktionen är talspråklig och har ledigt stilvärde.

Förresten så nog har det kommit ut. *Förresten* (*så*) det har nog kommit ut. [Vanligen: Förresten så har det nog kommit ut.]
Om jag får säga en sak (*så*) alla har kommit. [Vanligen: Om jag får säga en sak så har alla kommit.]
Förresten (*så*) vem kan ha läckt ut det?

Hur som helst (*så*) har du hört det senaste?
För sista gången (*så*) följ med oss in!

Jfr också Advb § 42: d.

b) Som finala fria annex står adverbiella fraser som motsvarar olika slag av modala och konjunktionella satsadverbial (Satsadvl § 13, 31). Ofta kan det inte entydigt avgöras om de står som finala annex eller i den inre satsens slutfält.

Jag har fått jobb, *förmodligen*. (R)
[…] jag förstår dej nu *däremot*. (R)
Var det en minibuss, *alltså?* (R)
Hur känns det idag, *då?* (R)
Förut hette det Saint någonting – *om jag tänker på rätt hus*. (R)
{Åk till Stockholm då/Den är ju tom}, *för tusan*.

Se om fria annex med satsadverbialsbetydelse också i kapitel 30 Satsadverbial. När de är satsformade kan de vara vagt avgränsade från fria adverbial. Om en liknande kommunikativ funktion hos anförande satser se Anf. men. § 9 Anm. 1.

ANM. Som fritt annex har ofta ett satsadverbial, liksom även ett fritt adverbial enligt § 14, kallats ”fritt fundament”.

§ 14. Fria annex som motsvarar fria adverbial i den inre satsen. Ett initialt fritt annex motsvarar ibland vissa typer av fria adverbial. Detta är fallet särskilt när annexet har formen av adverbiell bisats eller av preposition + infinitivfras och har kausalitetsbetydelse (villkor, orsak, avsikt, följd etc., Advl § 113) eller tidsbetydelse.

Vad som än händer, stugan säljer jag (i alla fall) inte.
Om Veronica hör av sig (så) ring mig.
Även om ni skulle få höra annat: ordern gäller (ändå)!
När Veronica har hört av sig (så) ring mig.
Om du har nåt att anmäla, så gör det genast. (R)
För att tala med receptionen slå nollan.

Generaliserande bisatser och konditionala bisatser står särskilt ofta initialt som fria annex, de sistnämnda särskilt vid direktiva och kvesitiva huvudsatser men däremot nästan aldrig vid rogativa. Om adverbiella bisatser som inskjutna kommentarer till ett föregående led (*Yrkesarbete, särskilt om det är kvalificerat, ger stor tillfredsställelse*) se Bisatser § 93.

Icke satsformade led vilka betydelsemässigt förhåller sig som fria adverbial till den inre satsen kan i allmänhet parafraseras med bisatser:[1]

Med så mycket pengar, nog borde ni kunna spela den italienska satellittävlingen!
≈ När ni har så mycket pengar …
Vid brandfara slå in glaset. ≈ Om brand hotar …

Ofta kan sådana adverbiella led lättare fungera som fria annex om hela den utvidgade satsen inleds av konjunktion som semantiskt relaterar den följande inre satsens proposition till den föregående kontexten:

Men *trots det kommissarien sa*: jag trodde på något sätt aldrig att de var verkliga.
Jfr: ?*Trots det kommissarien sa*: jag trodde på något sätt aldrig att de var verkliga.

Initiala fria annex som motsvarar fria adverbial i den inre satsen följs ofta av adjunktionellt *så* (Huvudsatser § 16, Advb § 42):

Om nån skulle tappa lite aska på mattan, så vad gjorde det? (R)
[…] men *även om du tror det*, så tala inte om det för dom. (R)
Så *skulle ni höra gonggongen* så söla inte! (R)
När vi kommer hem igen så hör av Dig. (R)

Vid deklarativa huvudsatser förekommer adjunktionellt *så* efter initialt fritt annex framför allt framför negerande och vissa andra satsadverbial som fundament. Många språkbrukare kan dock använda *så* också framför andra typer av fundament, särskilt om detta inte är subjekt.

Nej, för *vad Lawrence än saknade* så inte var det förmågan att älska. (R)
Vem hon än dansade med, så nog blev de förälskade i henne.
Vad som än händer så stugan behåller jag. [Vanligen: Vad som än händer, stugan behåller jag. Eller med fundament i stället för fritt annex: Vad som än händer så behåller jag stugan.]
?*Vad han än saknade*, så det var inte förmågan att älska. [Hellre: Vad han än saknade – det var inte förmågan att älska. Eller med fundament i stället för fritt annex: Vad han än saknade så var det inte förmågan att älska.]

Om bruket av adjunktionellt *så* i deklarativ huvudsats se Huvudsatser § 16.

Vissa typer av initiala fria annex, särskilt sådana som utgörs av konditionala och temporala bisatser, kan alternativt stå som dislokationer, dvs. ha pronominella kopior i den inre satsen (§ 3: 1), t.ex. {*Om/När*} *Veronica hör av sig, ring mig då*. Led som kan vara initiala fria annex kan i princip också placeras efter den inre satsen, men det är då ofta oklart om de är finala annex eller bara är placerade sist i den inre satsens slutfält.[2]

[1] Också satsvärdiga disjunktiva samordningar kan fungera på liknande sätt som fria annex men räknas i denna grammatik som icke satsformade meningar som bildar komplex mening med den efterföljande (Kompl. men. § 9: b):

Behörig eller inte, han ska ha jobbet. Jfr: Vare sig han är behörig eller inte: han ska ha jobbet.
Förkylning eller magsjuka, jag ska i alla fall ge mig av i morgon.

[2] Om fria initiala annex eller om fundament erinrar direktiva och deklarativa huvudsatser med konditional relation till en följande deklarativ huvudsats, vanligen inledd med *så*:

Börja diska så plockar jag in.
Jag börjar diska så plockar du in.

Se Bisatser § 134 Anm., Huvudsatser § 15: 2d, 43, Kompl. men. § 9: e.

ANM. Ett fritt annex som motsvarar satsadverbial (§ 13) eller ett fritt adverbial i den inre satsen har ibland kallats ”fritt fundament”.

§ 15. Apposition till sats eller verbfras som finalt fritt annex. En apposition (Nomfraser § 65–70) står vanligen som finalt fritt annex om den bestämmer satsen eller verbfrasen. Sådana appositioner förekommer vid deklarativa huvudsatser samt vid åtskilliga bisatstyper. Ofta har de formen av en relativ bisats (Bisatser § 37) eller av en nominalfras vars semantiskt tunga led är en attributiv relativ bisats.[1]

a) Appositionen bestämmer hela den inre satsen (eventuellt minus satsadverbial):

Hon accepterar nog erbjudandet, {*vilket/något som*} *vi inte hade räknat med*.
Hon accepterade erbjudandet, *ett beslut som förvånade oss*.
Eftersom hon har accepterat erbjudandet, {*vilket/något som*) *vi inte hade räknat med*, måste vi handla snabbt.
Hon stod kvar med ryggen mot honom, *vilket hon trodde att han skulle föredra*. (R)
Hans egen tid gick mest åt till administration, *vilket han inte fann så roligt*. (R)
Undervisningen blir också mer individualiserad, *något som är bra för de svagare eleverna och elever med annat modersmål än svenska*. (S)
Det kom klichémaskiner som förbilligade användandet av pressbilder, *varför de landsortstidningar som ville vara med skaffade egna pressfotografer*. (S)
Om valet blir någorlunda fritt och alla partier har tillgång till massmedierna, *vilket i och för sig är högst osäkert*, blir ändå parlamentet legitimt i allmänhetens ögon. (S)

b) Appositionen bestämmer ett verb inklusive dess närmaste eller också alla dess bestämningar:

Men storföretagen köper inte längre allt de kan komma över i datautrustning, *vilket de gjort under många år från otillräckliga leverantörer*. (S)
Hon har genomskådat chefen först nu, *något som jag gjorde redan i höstas*.

[1] Appositioner till satser och verbfraser står alternativt inskjutna i den inre satsen (§ 16) men inte satsintegrerat. De förekommer främst i neutralt och formellt skriftspråk.

§ 16. Medialt placerade annex. När ett satsled kan stå som final dislokation, final dubblering eller finalt fritt annex kan det också vanligen placeras medialt, dvs. inskjutet tidigare i satsen. Annexet kan då stå på olika ställen i satsen men skjuts normalt inte in i blockled och inte heller inom sekvenser med sammanfattningsbetoning (t.ex. mellan verb och intillstående partikeladverbial, t.ex. *köpa in*, mellan verb och intillstående indefinit objekt, t.ex. *köpa disketter*, eller mellan verb och intillstående bundet subjektspredikativ, t.ex. *ligga sjuk*).

a) Fria annex som motsvarar satsadverbial (se också Satsadvl § 15, 31), som ju också kan stå som initiala annex (§ 13), placeras ofta mellan satsbas och satskärna:

Hur, *rent praktiskt*, har ni tänkt vara hygglig? (R)
De olyckliga armenierna, *för att nu återkomma till vårt århundrades grövsta förbrytelse*, lär ha vant sig vid dödsmarscherna genom den syriska öknen. (R)
Egentligen, *om jag ska vara fräck*, är han inte mycket äldre än de. (R)

Sådana annex kan också skjutas in på andra ställen i satsen:

Jaromil var inte, *uppriktigt sagt*, alltför bekymrad över de strejkande arbetarna i Marseille […] (R)
Stina har inte skött den här saken – *uppriktigt sagt* – helt korrekt.

b) Fria annex med funktion som appositioner till sats eller verbfras skjuts normalt in tidigast på mittfältsadverbialens plats, dvs. direkt efter det finita verbet i fa-satser och tidigast direkt efter subjektet i af-satser:[1]

Hon har, {*vilket/något som*} *ingen räknat med*, alldeles nyligen accepterat erbjudandet.
Följande dag blev journalisten, {*vilket/något som*} *gladde oss alla*, utsläppt ur fängelset.
Eftersom Karin, {*vilket/något som*} *ingen räknat med*, har accepterat erbjudandet måste vi handla snabbt.
*Karin, {*vilket/något som*} *ingen räknat med*, har accepterat erbjudandet.

c) Led som annars är finala annex (särskilt dislokation eller final dubblering) kan stå inskjutna i den inre satsens slutfält:

Plötsligt gick han fram, *min blyge man*, till podiet och började tala. [dislokation]
David är inte dum, *han*, på datorer. [dubblering av fundament]
David är inte dum *inte*, på datorer. [dubblering av negation]

De flesta typer av medialt placerade annex markeras i tal genom ett brott i intonationskurvan: de har normalt lägre tonhöjd än kringliggande led. I skrift markeras de vanligen med omgivande komma.[2]

Om placering av adverbiella bisatser som inskjutna kommentarer till led i satsen se Bisatser § 93.

[1] När en adverbiell bisats utgör en kommentar till ett visst uttryck i satsen står den ofta efter det led som kommenteras (jfr Bisatser § 93):

Datapelle, *som vi kallar honom*, var här just med den nya skrivaren.
Utpressning, *även om det inte rör sig om pengar*, är farlig. (R)

[2] I vissa fall kan led uppfattas som annex inskjutna i satsen fastän de står på den plats som tillkommer motsvarande satsledsfunktion enligt satsschemat, nämligen om intonationen (i tal) respektive interpunktionen (i skrift) markerar dem som inskott:

Stina har, *uppriktigt sagt*, inte skött den här saken helt korrekt.

§ 17. Kombinationer av och ordningen mellan annexled. En och samma sats kan ha flera initiala och/eller finala annexled av olika slag:

Musik, det är fult *det*.
Musik, är inte det fult *det*?
David, han är inte dum, *han inte*.
Generaldirektör, det blev han aldrig, *min svärfar*.
Men *hans mamma*, hon dog, *hon*.

I allmänhet är olika typer av annex fritt kombinerbara med varandra. När flera initiala annexled kombineras med varandra tycks det inte finnas några grammatiska restriktioner på ledföljden. En dislokation står dock helst sist.

{*Uppriktigt sagt/Medan jag tänker på det*}, *Filip*, han gör mig bekymrad.
Filip, {*uppriktigt sagt/medan jag tänker på det*}, han gör mig bekymrad.
Vad som än händer, *stugan* den säljer jag aldrig.
Uppriktigt sagt, *vad som än händer*, stugan säljer jag aldrig.
Vad som än händer, *uppriktigt sagt*, stugan säljer jag aldrig.
?*Stugan*, *vad som än händer*, den säljer jag aldrig.

Också när flera finala annex kombineras med varandra är olika ledföljder möjliga. Om inte särskilda skäl motiverar en annan ordning, tycks dock den följande vara mest naturlig: (1) final dislokation + (2) final dubblering + (3) fritt annex som motsvarar satsadverbial eller fritt adverbial i den inre satsen + (4) fritt annex som är apposition till den inre satsen eller verbfras i denna.

Han har det inte så lätt, *Gunnar inte*. [1 + 2]
Han har det inte så lätt, *Gunnar*, *uppriktigt sagt*. [1 + 3]
Han har det inte så lätt, *Gunnar*, *vilket jag inte heller hade trott*. [1 + 4]
Han har det inte så lätt, *inte*, *uppriktigt sagt*. [2 + 3]
Han har det inte så lätt, *inte*, *vilket jag inte heller hade trott*. [2 + 4]
Han har det inte så lätt, *uppriktigt sagt*, *vilket jag inte heller hade trott*. [3 + 4]

I många fall kan man dock lika gärna uppfatta det annex som inte står sist som inskjutet (§ 16) eller som placerat i den inre satsens slutfält.

37 BISATSER

Bisatser. Allmänt 1–16

1 Översikt.

Struktur 2–4

2 Bisatsens inledare. 3 Underförstått led. 4 Bisatskärnans struktur.

Syntaktisk funktion och distribution 5–12

5 Underordnad sats. 6 Nominal funktion. 7 Adverbial. 8 Attribut. 9 Funktion i satsvärdiga fraser. 10 Andra syntaktiska funktioner. 11 Annex. 12 Pronomensyftning och ellips.

Betydelse 13–15

13 Bisatsen uttrycker inte ensam en språkhandling. 14 Bisatsens fakticitet. 15 Bisatsens semantiska relation till matrissatsen: konstituerande och specificerande sats.

16 Bisatsernas indelning.

Relativa bisatser 17–45

17 Översikt.

Attributiva relativa bisatser 18–33

Struktur 18–22: 18 *Som* som inledare av relativ bisats. 19 Relativ bisats utan inledare. 20 Satsbasens struktur i relativa bisatser. 21 Satsbasens satsledsfunktion i relativa bisatser. 22 Valet mellan subjunktion och *vilken* som inledare i relativa bisatser.

Syntaktisk funktion och distribution 23–26: 23 Attribut med resten av nominalfrasen som korrelat. 24 Flera attributiva relativsatser i samma nominalfras. 25 Attributiv relativsats samordnad med föregående prepositionsattribut. 26 Postponering av restriktiv relativ bisats.

Betydelse 27–33: 27 Specificering av korrelatets betydelse. 28 Restriktiv relativ bisats i definit nominalfras. 29 Icke-restriktiv relativ bisats i definit nominalfras. 30 Relativ bisats i indefinit nominalfras. 31 Betydelsesvagt korrelat till restriktiv relativ bisats. 32 Strukturella reflexer av distinktionen mellan restriktiv och icke-restriktiv betydelse. 33 Satsfogningar av typen *Du är dum som står här och diskar*, *Han är säkert spanjor som har så svart hår* (kausal relativsats).

Vanligen korrelatlösa relativa bisatser 34–36

34 Relativ bisats inledd av *vad* (nominal relativsats). 35 Relativ bisats inledd av *när* eller *då* (temporal relativsats). 36 Relativ bisats inledd av *där* eller *dit* (lokal relativsats).

Appositionell relativ bisats 37

37 Relativ bisats som apposition till sats m.m.

Relativ bisats som utbrytningskomplement 38–39

38 Utbrytningskonstruktionens struktur. 39 Utbrytningskonstruktionens betydelse.

40 Falsk utbrytning.

Bisatser som erinrar om relativa bisatser 41–42

41 Relativa bisatser gentemot komparativa bisatser. 42 Relativa bisatser gentemot kvesitiva bisatser.

Parafraser av relativa bisatser 43–45

43 Parafraser av attributiv relativ bisats. 44 Parafraser av appositionell relativ bisats. 45 Parafraser av utbrytningskonstruktion.

Nominala bisatser 46–82

46 Översikt.

Nominala bisatsers syntaktiska funktion och distribution 47–58

47 Subjekt. 48 Objekt. 49 Rektion. 50 Subjektspredikativ. 51 Appositionellt attribut. 52 Komplement till adverb. 53 Utbrutet led. 54 Initial dislokation. 55 Utelämning av preposition framför nominal bisats. 56 Bestämning till interrogativt ord. 57 Nominal bisats fokuserad av satsadverbial. 58 Samordning av nominala bisatser.

Narrativa bisatser 59–63

59 Subjunktion och utelämning av subjunktion. 60 Af-sats och fa-sats. 61 Ospecificerad propositionell betydelse. 62 Neutral eller presupponerad fakticitet. 63 Avgränsning av narrativ bisats.

Interrogativa bisatser 64–78

64 Översikt. 65 Oavgjord sanningshalt. 66 Interrogativ bisats som bestämning till *oavsett*, *likgiltigt*, *bortsett från*, *frånsett*.

Rogativa bisatser 67–70: 67 Inledare. 68 Neutral fakticitet. 69 Disjunktivt samordnade rogativa bisatser. 70 Rogativ och konditional *om*-sats.

Kvesitiva bisatser 71–78: 71 Struktur. 72 Adjunktionellt *som* efter satsbasen. 73 Flera interrogativa led i kvesitiv bisats. 74 Interrogativ satsbas i kvesitiva bisatser med samordning. 75 Ellips av bisatskärnan. 76 Presupponerad fakticitet. 77 Förbleknad sättsbetydelse hos *hur*. 78 Avgränsning av kvesitiv bisats.

Expressiva bisatser 79–80

79 Struktur. 80 Förvåning och/eller värdering.

Parafraser av nominala bisatser 81–82

81 Parafraser av narrativ bisats. 82 Parafraser av expressiv bisats.

Adverbiella bisatser 83–150

83 Översikt.

Adverbiella bisatsers syntaktiska funktion och distribution 84–98

84 Fria adverbial i verbfrasen. 85 Bundna bestämningar i verbfrasen. 86 Bundna

adverbial i komparativa adverb- och adjektivfraser. 87 Attribut till tidsbetecknande substantiv. 88 Satsadverbial. 89 Nominal funktion. 90 Rektion i subjunktionsfras. 91 Predikativ funktion. 92 Dislokation. 93 Fria annex. 94 Framförställd bestämning till bisatsen. 95 Adverbiell bisats som utbrutet led, fokuserad av satsadverbial eller i samordning föregången av negerande eller disjunktivt adverbial. 96 Adverbiell bisats föregången av negerande adverbial. 97 Ellipser. 98 Samordning av adverbiella bisatser.

Temporala bisatser 99–105

99 Tidfästning. 100 Presupponerad fakticitet. 101 Tidsrelationer i temporala satsfogningar. 102 Aktionsartsrelationer i temporala satsfogningar. 103 Aktualisering av sakförhållanden. 104 Sekundära betydelser hos temporala bisatser. 105 Satsfogning av typen *Det är länge sedan hon var här*.

Komparativa bisatser 106–112

106 Bundet adverbial till komparator, bundet eller fritt adverbial i verbfrasen. 107 Jämförelse: skillnad och likhet. 108 Presupponerad fakticitet. 109 Utelämning och utvidgning av inledare. 110 Anaforiska eller utelämnade led i verbfrasen. 111 Parallelliserande betydelse. 112 Bisatser och fraser som erinrar om komparativ bisats.

Proportionala bisatser 113

113 Proportionell gradstegring.

Generaliserande bisatser 114–117

114 Fri och bunden generaliserande bisats. 115 Otillräckligt hinder. 116 Ignorativ betydelse. 117 Presupponerad fakticitet.

Kausala bisatser 118–123

118 Orsak och skäl. 119 Presupponerad, hävdad eller neutral fakticitet. 120 Subjunktionerna *eftersom* och *därför att* (eller *emedan*, *för att*): tendenser till syntaktisk och semantisk differentiering. 121 Satsfogning av typen *Dum som jag var, sålde jag den*. 122 Satsfogning av typen *Som den pedant jag är tog jag bort tidningarna från köksbordet*. 123 Satsfogning av typen *Så fina blommor som du har måste du vara expert*.

Konsekutiva bisatser 124–125

124 Följd. 125 Hävdad, presupponerad eller neutral fakticitet.

Finala bisatser 126–127

126 Avsikt. 127 Neutral fakticitet.

Koncessiva bisatser 128–130

128 Otillräckligt hinder eller vilseledande premiss. 129 Olika fakticitet. 130 Satsfogning av typen *Så liten han var redde han upp saken*.

Konditionala bisatser 131–141

131 Villkor. 132 Neutral, osannolik eller irreell fakticitet. 133 Hjälpverbet *skulle* i konditional bisats. 134 Oinledd konditional bisats. 135 Önskan. 136 Otillräckligt hinder. 137 Konditional bisats utan villkorsbetydelse. 138 Konditional satsfogning med underförstått tankeled. 139 Konditional bisats jämförd med temporal bisats inledd med *när* eller *då*. 140 Konditional bisats jämförd med kausal. 141 Konditionala inledare med inskränkt användning.

Parafraser av adverbiella bisatser 142–150

142 Parafraser av temporal bisats. 143 Parafraser av komparativ bisats. 144 Parafraser av proportional bisats. 145 Parafraser av generaliserande bisats. 146 Parafraser av kausal bisats. 147 Parafraser av konsekutiv bisats. 148 Parafraser av final bisats. 149 Parafraser av koncessiv bisats. 150 Parafraser av konditional bisats.

Bisatser. Allmänt § 1–16

§ 1. Översikt. En bisats är en syntaktiskt underordnad sats, dvs. en sats som är satsled i en annan sats. Den prototypiska bisatsen kännetecknas dessutom av följande strukturella egenskaper: den inleds med en subjunktion eller en satsbas och dess kärna är en af-sats, dvs. subjektet och mittfältsadverbialen föregår det finita verbet och hjälpverbet *har/hade* kan utelämnas. Semantiskt utmärks den prototypiska bisatsen av att den uttrycker en proposition som inte ensam anger en språkhandling utan bara ett förhållande som talaren behöver hänvisa till för att kunna utföra en språkhandling, t.ex. påstå eller fråga.

Vissa typer av bisatser fungerar främst som attribut i den överordnade satsen:

Var har du boken *som du köpte?*

Andra bisatstyper har främst nominal funktion i den överordnade satsen, t.ex. som subjekt (vanligen postponerat), som objekt eller som rektion:

Det gläder mig *att du ser så mycket friskare ut.*
Nu undrar många *om hon är skadad.*
Vart skåpen har tagit vägen tycks ingen ha en aning om.

En tredje grupp av bisatser fungerar i första hand som adverbial:

Sten slutade på kursen *eftersom den var för lätt för honom.*
Vad som än händer fortsätter tävlingarna.
Nog tänker vi stanna *så länge festivalen pågår.*
Han har betalat mer *än han fick för det gamla* för sitt nya hus i Sävedalen.

Den prototypiska bisatsens strukturella, semantiska och syntaktiskt funktionella egenskaper är inte tillfälligt kopplade till varandra. Bisatsinledarna anger den semantiska relationen mellan över- och underordnad sats. Att huvudsatsen har en mera varierad ordföljd än bisatsen sammanhänger med att språkhandlingskaraktären delvis anges med ordföljd samt att meningens anpassning till kontexten sätter spår framför allt i huvudsatsen.

Alla bisatser har dock inte den prototypiska bisatsens egenskaper. Så kan exempelvis inledare saknas.

Bilen (*som*) *jag köpte* är bra.
Jag hoppas (*att*) *du gillar den.*

I vissa fall kan bisatsen ha formen av en fa-sats:

Hade jag känt henne bättre skulle jag inte ha sagt så.
Man antar *att i morgon har vattnet säkert sjunkit undan.*

Vissa slags bisatser med prototypisk bisatsstruktur kan också användas för att utföra språkhandlingar, framför allt för att påstå:

Tjuven, *som snabbt försvann från platsen*, bedöms ha varit i 30-årsåldern.

ANM. 1. Af-ordföljd är bisatsens typiska ordföljd, men den förekommer också i huvudsatser, se Huvudsatser § 2.

ANM. 2. De enskilda strukturella kännetecknen på bisats behöver inte vara för handen i den enskilda satsen. Ofta saknar satsen adverbial i mittfältet, *har/hade* behöver inte utelämnas i bisatsen, vissa ord eller fraser som kan inleda bisatser kan också inleda huvudsatser, och även den deklarativa huvudsatsen har oftast subjektet före det finita verbet. Vanligen har dock satsfogningen minst ett kännetecken som entydigt visar vad som är bisats.

De kände inte till *när han tänkte komma.*

Inledaren *när* finns också i huvudsats (*När tänkte han komma?*), men ordföljden visar skillnaden. Att *när han tänkte komma* är en bisats ser vi också av dess relation till den syntaktiska omgivningen: den utgör objekt i en annan sats som utan bisatsen skulle bli grammatiskt ofullständig (**De kände inte till.*). Att exemplets avslutande interrogativa sats är en bisats markeras dessutom i tal med prosodi och i skrift med avsaknad av inledande stor bokstav och av frågetecken.

Struktur § 2–4

§ 2. Bisatsens inledare. Bisatsens inledare visar var bisatsen börjar och anger hur bisatsen semantiskt och syntaktiskt hänger ihop med resten av den överordnade satsen. Inledaren kan vara subjunktion eller satsbas.[1]

1. Subjunktionen förhåller sig syntaktiskt till sin bisatskärna (= resten av bisatsen) på ungefär samma sätt som en preposition förhåller sig till rektionen i en prepositionsfras. De basala subjunktionerna med allmän betydelse (*att*, *om*, *som*, *än*, Konjn, subjn, infm. § 7) inleder prototypiskt dels bisatser med nominal funktion (narrativa bisatser och den vanligaste typen av rogativa), dels bisatser som har attributiv funktion eller som eljest är bestämningar i ett enskilt led i den överordnade satsen (den vanligaste typen av relativa bisatser, konsekutiva *att*-satser, komparativa *som*- och *än*-satser).

Både *att* och *som* kan utelämnas under vissa betingelser (§ 59, 19):[2]

Vi trodde inte (*att*) *han skulle komma.*
Han tog med sig boken (*som*) *han hade skrivit.*

Adverbiellt fungerande bisatser inleds däremot oftast av icke-basal subjunktion med mera pregnant betydelse (Konjn, subjn, infm. § 8) som inledare, antingen en ettordssubjunktion, t.ex. *eftersom*, *emedan*, *fastän*, *förrän*, *ifall*, *innan*, *medan*, *sedan*, *tills*,

eller en lexikaliserad flerordssubjunktion, t.ex. *därför att*, *efter* (*det*) (*att*), *för att*, *för den händelse* (*att*), *så att*, *till dess* (*att*), *under det* (*att*), *bäst* (*som*), *helst som*, *så länge* (*som*), *så mycket mer som*, *även om*.

2. Satsbasen fungerar inte bara som inledare utan har också satsledsfunktion i bisatsens satskärna som dennas subjekt, objekt, adverbial eller liknande (Satsbaser § 5). Bisatser som inleds eller kan inledas av satsbas är följande: relativa, interrogativa, generaliserande, expressiva och proportionala.

De elever *vilkas föräldrar vi skrev till* har protesterat. [relativ]
Vi var inte hemma (den dagen) *när olyckan inträffade*. [relativ]
Stugan är naturskönt belägen (vid den krök) *där ån vidgar sig*. [relativ]
Hon frågade *vems föräldrar vi hade skrivit till*. [interrogativ]
Du får inget svar *vems föräldrar du än skriver till*. [generaliserande]
Han pratade med *vems föräldrar det nu var som kom*. [generaliserande]
Det är fantastiskt *vad fina blommor du har*. [expressiv]
Ju fortare det går desto nöjdare är hon. [proportional]

Satsbasen har olika struktur i de olika bisatstyperna:

a) Relativ bisats: Satsbasen antingen är eller innehåller relativa pronomen som *vilken*, *vars* eller består av relativa adverb: *där*, *dit*, *då*, *när*, *var-* + preposition.[3]

b) Interrogativ (kvesitiv) och generaliserande bisats: Satsbasen är eller innehåller interrogativt pronomen eller adverb som *vem*, *vad*, *vilken*, *hurdan*, *hur*, *när*, *var*, *vart*, *varför* etc.

c) Expressiv bisats: Satsbasen är eller innehåller *vilken*, *vad*, *hur*, *så*, *sådan*.

d) Proportional bisats: Satsbasen är eller innehåller *ju* + adjektiv, adverb, pronomen i komparativ.

Satsbasen kan ha satsledsfunktion i en sats som är underordnad bisatsen (satsfläta; Satsbaser § 10–16):

Ju fler böcker han sa att han hade läst, desto nöjdare var hon.

I vissa fall har satsbasen ingen satsledsfunktion i den underordnade satsen utan fungerar i stället som korrelat till ett resumtivt pronomen (Satsbaser § 16):

Ju fler böcker hon frågade om de fanns inne, desto ivrigare blev han.

Om satsbasen är subjekt följer obligatoriskt subjunktionen *som* som adjunktionellt led efter satsbasen utom efter *vilken* i relativ bisats. Också eljest förekommer *som* efter satsbas med nominal funktion.

Hon frågade *vems föräldrar som kunde komma*.
Hon frågade *vems föräldrar* (*som*) *han hade träffat*.

[1] Bisatsinledare kan i många fall samordnas (också vissa fall av subjunktion + satsbas):
Vi frågade *om och när hon tänkte köpa upp konkurrenten*.

[2] I stället för konditional bisats inledd med *om* används i vissa fall optionellt rogativformad bisats utan inledare (§ 4: 2a).

[3] Den relativa bisatsen inleds dock vanligen inte av satsbas utan av subjunktionen *som* eller saknar inledare.

§ 3. Underförstått led. I vissa typer av bisatser är ett led obligatoriskt underförstått.

a) Relativ bisats inledd av *som* (eller utan inledare) har underförstått led, vanligen med nominal satsledsfunktion:

Hon kände inte den person (*som*) *jag mötte*. [underförstått objekt]
Hon kände inte den person (*som*) *jag talade med*. [underförstådd rektion]

b) Komparativ bisats inledd av *som* eller *än* har underförstått led med olika slag av satsledsfunktion:

Hon är lika snabb *som han är*. [underförstått predikativ]
Hon äter fortare *än han äter*. [underförstått adverbial]
Vi köpte en enklare bil *än vi räknat med*. [underförstådd rektion]
Vi gör *som vi alltid har gjort*. [underförstått adverbial]
Det blir *som du förstår* ingen föreställning. [underförstått objekt]

c) Temporal bisats inledd av subjunktion har underförstått tidsadverbial:

Han var hemma *medan festen varade*. [Jfr: *Festen varade.]
Den lokala festen äger rum varje år två veckor *innan påsken infaller*. [Jfr: *Påsken infaller.]

Jämför bisatser inledda av satsbas, där den ordinarie platsen för det satsled vars funktion upprätthålls av satsbasen är tom.

Det underförstådda ledet kan finnas i en sats eller infinitivfras som är underordnad den där inledaren står (satsfläta; Satsbaser § 10–16, Inffraser § 23):

Där står den cykeln *som jag tror att Pernilla önskar sig*. [underförstått objekt]
Anders var framme *innan de sa att tåget skulle komma*. [underförstått adverbial]
Bengt har hämtat fler stolar *än jag bad honom hämta*. [underförstått objekt]

I vissa fall har den underordnade satsen inget underförstått led utan i stället ett anaforiskt, resumtivt pronomen (Satsbaser § 16):

Där står en sådan cykel *som jag inte vet vad den heter*.

§ 4. Bisatskärnans struktur. Bisatser är normalt af-satser, men några bisatstyper (konditionala, narrativa samt i talspråk kvesitiva) kan ha fa-form (med sinsemellan olika ordföljd).[1]

1. Af-satsens ordföljd beskrivs i kapitel 28 Satsens struktur. Ett par exempel med prototypisk af-ordföljd ges i Schema 1.

Inledare	Subj.	Mittfältsadvl	Finit verb	Resten av satsen
att	Hugo	nog inte	hade	tänkt köpa någonting till Terese
som	jag	visst	skulle	vilja hämta från källaren
vad	du	till slut	skall	välja som present

SCHEMA 1. Exempel på bisatser med prototypisk af-ordföljd.

Ordföljden ändras inte av att en satsbas står på inledarplats, oberoende av satsbasens satsledsfunktion:

Hon frågade *vilka åtgärder de har vidtagit*. [Jfr i huvudsats: Vilka åtgärder har de vidtagit?]

Ett mittfältsadverbial som placeras före subjektet (Satsens struktur § 8: a) kan se ut som ett fundament, men det kan inte följas av adjunktionellt *så* (som motsvarande adverbiella fundament i deklarativ huvudsats), och det medför inte att subjektet placeras efter det finita verbet:

Eftersom i så fall Lasse kan vikariera, så ordnar det sig. [Jfr i huvudsats: I så fall kan Lasse vikariera.]
**Eftersom i så fall så kan Lasse vikariera*, ordnar det sig. [Jfr i huvudsats: I så fall så kan Lasse vikariera.]

I vissa fall kan ett sådant adverbial vara på väg att bilda en lexikaliserad enhet tillsammans med den inledande subjunktionen, så att det kan stå före också obetonade subjekt (jfr § 131, 136 Anm.):

Om inte det regnar …
Om än det regnar …
Om bara det ville regna …

Om subjektet i en af-sats är innehållstungt, kan i talspråk och ibland i skriftspråk en omstart av satsen ske efter subjektet, så att inledaren upprepas följd av anaforiskt, pronominellt subjekt:

Vet du *vad de som bor i det blå huset, vad de heter?*
Karin säger *att den äldre herrn i plommonstop, att han nog är en hästuppfödare från Polen.*
En tanke är *att även de moderna, formmässigt exklusiva romaner som befinner sig fjärran det muntliga berättandets avrundade helheter, att också de litar till ett slags intrigstruktur, till en början, en mitt och ett slut.* (S)

I en af-sats kan det temporala hjälpverbet *har/hade* utelämnas så att bisatsen kommer att sakna finit verb:

Vi visste inte *att hon* (*hade*) *försvunnit.*

2. Vissa underordnade satser har inte den prototypiska bisatsens af-form utan har i stället en satskärna som strukturellt överensstämmer med vissa huvudsatser med fa-ordföljd.

a) Oinledd konditional bisats. I stället för konditional bisats inledd av subjunktionen *om* eller *ifall* kan man använda en oinledd bisats som har den rogativa huvudsatsens struktur (§ 134):

Blir det vackert väder, (så) åker vi till Hjo.
Blir det vackert väder, åker vi till Hjo då?

I de flesta fall kan oinledd konditional bisats bara stå initialt i satsfogningen.

Även konditional bisats i komparativ subjunktionsfras inledd av *som* och koncessiv konditional sats (med satsadverbial som t.ex. *så*) kan ha denna form:

Han ser ut som *hade han träffats av blixten*.
Det klarar han inte, *håller han så på i tio år*.

b) Deklarativ satskärna i narrativ bisats. I många narrativa bisatser är den deklarativa huvudsatsens ordföljd möjlig (§ 60). Bisatsen består då av subjunktionen *att* + en bisatskärna som strukturellt överensstämmer med den deklarativa huvudsatsen, inklusive dess fundament.[2]

Det sägs *att för ett par år sedan* (*så*) *var det ofta översvämning här*.
Stig påstod *att om vi inte går* (*så*) *gör han det inte heller*.
De andra tyckte *att den gamla styrelsen hade ofta varit för passiv*.

c) Kvesitiv interrogativ bisats i talspråk. Många språkbrukare konstruerar i talspråk kvesitiva bisatser på samma sätt som kvesitiva huvudsatser, dvs. med fa-ordföljd efter den inledande satsbasen (jfr Huvudsatser § 58).[3] Detta är en tendens som tycks ha blivit vanligare under de senaste åren. De närmare begränsningarna på användningen av denna konstruktion är inte kända.

Vad vi tittar på är *vad händer på bostadsmarknaden*. (T)
Vi måste föra en diskussion om *hur ser den svenska neutralitetspolitiken ut*. (T)
Vi kan inte vara säkra på *vilka ser det här egentligen*. (T)

[1] När en anförd mening är syntaktiskt underordnad en anförande sats har den sin vanliga struktur, dvs. oftast huvudsats med fa-ordföljd (se vidare Anf. men. § 2–3, 7):

Hon har nog glömt bort tiden, trodde han.
Vem har lagt påsen här, undrade Stella.
Sitt inte så där, skrek hon.

[2] Även *fastän*, (*där*)*för att*, *så att* kan följas av fa-sats inledd med fundament (särskilt i ledigt språk). Satsen uttrycker då alltid ett självständigt påstående på samma sätt som en deklarativ huvudsats. Här är inledarna synonyma med motsvarande konjunktioner (*men*, *ty*, *så*) och fa-satsen kan därför betraktas som en deklarativ huvudsats, samordnad med den föregående satsen (Konjn, subjn, infm. § 8 not 2, 3, 6).

Om vi inte lagade bjälkarna skulle de ändå stå i månader, fastän det skulle förstås regna in genom hålen. (R)
Anna gav sig av, (där)för att hon stod inte ut längre.
Han insåg snabbt vad det var frågan om, därför att de senaste dagarna hade han hört […] att de icke-kommunistiska ministrarna hotade […] Gottwald med att avgå. (R)
Allt var avtalat och lovat för den här kvällen, så att nu skulle de bara lägga sig i kuddarnas mjuka vågor. (R)

Fast är oftare konjunktion än subjunktion (Konjn, subjn, infm. § 8 not 3).

[3] Också rogativa bisatser kan ibland i talspråk uppträda med fa-ordföljd (som den rogativa huvudsatsen, dvs. utan inledare):

Då måste vi undersöka *kan vi komma fram här*. (T)

Syntaktisk funktion och distribution § 5–12

§ 5. Underordnad sats. Bisatsen är enligt sin definition ett led i en överordnad sats, dvs. den fungerar där som subjekt, objekt, adverbial, attribut etc. Reglerna för bisatsens placering i den överordnade satsen är i stort desamma som för satsled med samma syntaktiska funktion men med en annan inre struktur (för enstaka bisatstyper gäller dock särskilda restriktioner).[1]

Jag märkte *att stämningen var god*. Jfr: Jag märkte det.
Att stämningen var god märkte jag snart. Jfr: Det märkte jag snart.
Hon hade sagt upp sig *fastän hon fått löneförhöjning*. Jfr: Hon hade sagt upp sig trots löneförhöjningen.
Hon hade *fastän hon fått löneförhöjning* sagt upp sig omedelbart. Jfr: Hon hade trots löneförhöjningen sagt upp sig omedelbart.
Fastän hon fått löneförhöjning hade hon sagt upp sig omedelbart. Jfr: Trots löneförhöjningen hade hon sagt upp sig omedelbart.

En bisats kan dock lättare postponeras än andra typer av led, och i vissa fall är postponering obligatorisk (se vidare Postp. led § 2–3):

Nu spelar det ingen roll *vad det blir för väder*. Jfr: *Nu spelar *vad det blir för väder* ingen roll. [Jfr också: Vädret spelar ingen roll. *Det spelar ingen roll vädret.]
Vad har du gjort *som är så förfärligt?* Jfr: *Vad *som är så förfärligt* har du gjort?
De köpte så många presenter till Lina i går *att bilen bågnade*. [Även: De köpte så många presenter, *att bilen bågnade*, till Lina i går.]

Den överordnade satsen behöver inte vara en huvudsats utan kan själv vara en bisats:

Jag tror	OBJEKT		[huvudsats]
	att festen mattades	ADVERBIAL	[bisats]
		när du gick	[bisats]

En överordnad sats minus sina bisatser kallas bisatsernas matrissats. Matrissatsen ensam är ofta ogrammatisk som självständig sats, när bisatsen är ett nödvändigt satsled i sin överordnade sats.

Lindgren påstår <att det brinner i huset>$_{\text{bisats}}$. [matrissats: Lindgren påstår]

<Att det är så varmt>$_{\text{bisats}}$ beror på <att solen skiner>$_{\text{bisats}}$. [matrissats: beror på]

[1] Bisats kan samordnas med annan bisats eller med en fras med samma satsledsfunktion:

Lars besökte dem *eftersom han hade tid* och *eftersom de var så angelägna*.
Lars besökte dem (både) *eftersom de var så angelägna* och av andra skäl.

Också satskärnorna kan vara samordnade med en gemensam inledare:

Lars besökte dem *eftersom Frans hade bett honom flera gånger och Eva lockade med fransk fisksoppa*.
Per frågade *varför huset var rivet och halva tomten hade styckats av*.

ANM. Bisats som är underordnad en huvudsats kallas ibland förstagradsbisats, bisats som är underordnad en förstagradsbisats kallas andragradsbisats osv. En överordnad sats kan innehålla mer än en bisats av samma grad.

När solen sken igen märkte jag *att trakten var vacker*. [förstagradsbisats som adverbial respektive objekt]
Jag trodde inte att läraren *hon hade* förstod *att hon var ett geni*. [andragradsbisats som attribut respektive objekt]

§ 6. Nominal funktion. Bisats kan ha nominal funktion, dvs. en av de syntaktiska funktioner som eljest tillkommer nominalfraser och infinitivfraser, nämligen funktion som subjekt, objekt och rektion samt som predikativ och appositionellt attribut (se också § 8). Bisatser som subjekt är i de flesta fall postponerade. Nominal funktion har framför allt narrativa, interrogativa (rogativa och kvesitiva) och expressiva bisatser, som räknas som de nominala bisatstyperna. Exempel på nominala bisatser med funktion som postponerat subjekt:

Det var snällt av dig *att du kom*. [narrativ bisats]
Det är ovisst *om hon kommer i år*. [rogativ bisats]
Det är ovisst *när hon kommer i år*. [kvesitiv bisats]
Det är förfärligt *så du ser ut*. [expressiv bisats]

Exempel på andra funktioner hos nominala bisatser:

Jag vet inte *om hon kommer i år*. [objekt]
Hon var inte van vid *att du kom*. [rektion]
Eftersom det största frågetecknet är *när hon kommer* … [predikativ]
Det faktum *att du kom* är glädjande i sig. [appositionellt attribut]

Före en nominal bisats med funktion som rektion kan prepositionen i många fall utelämnas (se vidare § 55):

Jag har bett Johan (om) *att skåpet ska få stå kvar så länge*.

Om nominala bisatsers funktion och distribution se vidare § 47–58.

Nominal funktion har också de bundna generaliserande bisatserna när deras inledande interrogativa led är nominalt samt de korrelatlösa relativa bisatserna som inleds av *vad* (se vidare § 114: 2a, 34):

Vem du än föreslår skall få jobb hos mig. [generaliserande bisats]
Vad som hade hänt gjorde oss förvirrade. [relativ bisats inledd av *vad*]

Temporala och konditionala bisatser har marginellt nominal funktion, se § 89.

§ 7. Adverbial. Bisats kan fungera som olika slags adverbial. Adverbiell funktion har framför allt följande bisatstyper, som räknas som adverbiella bisatser: temporala, komparativa, proportionala, generaliserande, kausala, konsekutiva, finala, koncessiva och konditionala. Exempel på adverbiella bisatser med funktion som fritt adverbial i verbfrasen:[1]

Hon rökte *innan varmrätten var avdukad*. [temporal bisats]
Hon rökte *som bara kvinnor kan röka*. [komparativ bisats]
Vinden bara tilltog i styrka *ju längre upp på fjället vi kom*. [proportional bisats]
Hon rökte *vem som än bjöd henne*. [generaliserande bisats]
Hon rökte *eftersom hon blev bjuden*. [kausal bisats]
Hon rökte *så att röken stod som ett moln omkring henne*. [konsekutiv bisats]
Hon rökte *för att myggen skulle hålla sig borta*. [final bisats]
Hon rökte *fastän det är ohälsosamt*. [koncessiv bisats]
Hon rökte *om hon blev bjuden*. [konditional bisats]

Exempel på andra adverbiella funktioner hos adverbiella bisatser:

Deras påskfest inföll *efter det att jag hade rest*. [bundet adverbial i verbfrasen]
Han var så upprörd *att han stammade*. [adverbial till komparativt adverb]
Bättre *än jag någonsin sett den* är min gräsklippare nu. [adverbial till adjektiv i komparativ]
Som du nog vet har Welin slutat. [satsadverbial]

Se vidare § 84–98.

Adverbiell funktion kan också vissa korrelatlösa relativa bisatser ha:

Hon rökte *där det var förbjudet*.

[1] Adjunktionellt *så* används optionellt efter de flesta adverbiella bisatser när de fungerar som fria adverbial i verbfrasen (och ibland när de fungerar som satsadverbial) och står som fundament. Tendensen är större att använda adjunktionellt *så* efter bisatser än efter andra adverbiella fundament, inte bara i talspråk utan också i ledigt skriftspråk.

Innan han far, (så) ska du ge honom den här.
Som han flyger och far, (så) blir han inte långlivad.

§ 8. Attribut. Som attribut uppträder tre olika slag av bisatser med tre olika slag av semantisk relation till sin matrissats.

a) Relativa bisatser, som har den attributiva funktionen som sin primära, beskriver i sin proposition en referent som också matrissatsen handlar om:

Vi tog en bok *som du inte har läst*. [Dvs.: Vi tog en bok x och den boken x har du inte läst.]

Den relativa bisatsen kan ofta parafraseras med annat attribut, framförställt eller efterställt, i nominalfrasen:

den cykel *som Lasse körde med* ≈ Lasses cykel
pojken *som hade babyn med sig* ≈ pojken med babyn
en bil *som var alldeles grön* ≈ en alldeles grön bil

Attributiva temporala bisatser kan på motsvarande vis närmare precisera en tidpunkt som den överordnade satsen också hänvisar till:

Tiden *innan hon ringde* var outhärdlig.

b) Bisatser som primärt har nominal funktion (narrativ eller interrogativ bisats) kan användas som appositionellt attribut (jfr § 6):

det faktum *att Olle inte kan komma*
den omständigheten *att Maj inte vill komma*
spörsmålet *om företaget skall etablera sig i Belgien*
spörsmålet *när företaget skall etablera sig i Belgien*

Mellan bisatsens proposition och huvudordet i nominalfrasen råder oftast en predikativ semantisk relation, dvs. bisatspropositionen är det som anges av huvudordet (Nomfraser § 77): att Olle inte kan komma är ett faktum, att Maj inte vill komma är en omständighet, om företaget skall etablera sig i Belgien är ett spörsmål.

c) Bisatser med primärt adverbiell funktion kan stå som attribut i nominalfraser med huvudord som anger aktion (händelse eller tillstånd). Bisatsen har då samma semantiska relation till substantivet som den skulle ha till ett motsvarande verb i en verbfras där bisatsen fungerar som adverbial.

Läsningen av boken *sedan jag väl hade lyckats få tag i den* var en ren njutning.
Hans entusiasm *hur hårt än vinden blåser från höger* är beundransvärd.
Hans verksamhet i Kenya, *vad den nu gick ut på*, var tydligen ganska framgångsrik.
Någon seger *därför att ryssarna är i sämre kondition* tror de ej på.
Hans ideliga svansviftande *för att hon skulle lägga märke till honom* gjorde oss andra lätt irriterade.
Indiens öde *i händelse USA drar sig ur* är föremål för många spekulationer.
Hans nästan fullständiga overksamhet *fastän han liksom de andra hade en lång kniv i sin lilla klena hand* undgick inte skepparens skarpa ögon […] (R)

På samma sätt kan korrelatlösa relativa bisatser, som anger tid eller rum och eljest fungerar som adverbial (§ 35–36), stå som attribut vid aktionellt huvudord:

Hans förvåning {*när/då*} *vi dök upp* var inte att ta miste på.
Verksamheten *där jag bor* är ganska blygsam.
Färden *dit vi skulle* visade sig bli strapatsrik.

Utan att vara attribut står bisatser som är komplement till komparativa ord (§ 86) på de efterställda attributens plats om det komparativa ordet ingår i en nominalfras:

[…] hon kommer att ge dig ett minst lika stort helvete *som din så kallade fru gav dig*. (R)
[De tog] oss över Lagan, norrifrån eller söderifrån, i likadana båtar *som tyskarna använt på de polska floderna, med sån framgång*. (R)

Om svårigheten att skilja vissa komparativa satser inledda av *som* från relativa bisatser se § 112: 4.

§ 9. Funktion i satsvärdiga fraser. Samma funktion som en bisats har i en finit sats kan den också ha i en satsvärdig fras. Exempel:

a) i infinitivfras

Under tisdagen pågick sammanträden inom alla de fackliga topporganisationerna för att ta ställning till *om de ska begära omförhandlingar om löneavtalen*. (S)
Som jag tolkar bestämmelserna har vi i dag full rätt att sätta in sådan eldkraft *att ubåten tvingas upp* […] (S)
Att pruta *när man köper* är stor konst. Att bekämpa prutarna *när man ska göra sig av med nånting* är ett yrke: försäljarens. (S)
Därvidlag hade han full frihet att göra *som han ville* med den eventuella historiska förebilden. (S)

b) i satsvärdig participfras

Jag fann mig själv funderande på *hur han skulle se ut om han vägde lite mer*. (R)
Och nu rökte han igen […] lättad av att äntligen ha fallit till föga *eftersom han inte var någon hjälte* […] (R)
Han vilar i det avfolkade landskapet, störd bara av ”flockmänniskan” […]. Störd *därför att han vet att flockmänniskorna formerar sig till marsch nere på kontinenten under korpral Hitlers ledning* […] (S)
Hårt pressad – *fast han hela tiden talade med en mycket mild röst* – medgav hon att den brottsliga känslan mellan oss upptänts under själva bikten […] (R)

c) i satsvärdig adjektivfras

– Gör du? sa han, fortfarande rädd *att hon var hånfull på ett sätt han inte förstod*. (R)
Svettig i nacken och våt i hårfästet *så att det svarta håret lockade sig* började han bekänna att han inte var henne värdig. (R)

d) i flerledad fras

Det är många saker som hindrar mig, *att du ringer en gång i timmen* oräknat.
Med yxskaftet sönderflisat *där han skulle hålla med vänsterhanden* kunde han inte längre fortsätta huggningen.
Med rätt mycket pengar på fickan *eftersom han lyckats hyra ut lägenheten i andra hand* styrde han kosan mot söder.
Statsminister för en vecka *bara för att man skall få åka i limousin* vill väl ingen bli.

Se också § 8: c om bisatser i aktionella nominalfraser.

§ 10. Andra syntaktiska funktioner. Karakteristiskt för relativa bisatser är möjligheterna att fungera som utbrytningskomplement och som apposition till annat än ordinär nominalfras.

a) Utbrytningskomplement. Relativ bisats kan fungera som utbrytningskomplement i sats med ett utbrutet led. Liksom den attributiva relativsatsen har utbrytningskomplementet ett korrelat i matrissatsen, men detta behöver inte vara en ordinär nominalfras.

Det är sin syster (*som*) *han sörjer mest*.
Nu är det inte besviken (*som*) *han är*.

Som det utbrutna ledet i utbrytningskonstruktion kan bl.a. nominala och vissa adverbiella bisatser fungera (§ 53, 95: a):

Det var *att hon gick* han sörjde.
Det var *innan hon gick* han sa det.

b) Apposition till sats m.m. Vissa typer av relativa bisatser kan ha hel sats, verbfras, adjektiv- eller participfras eller svagt referentiell nominalfras som korrelat:

Han blev besviken *vilket knappast förvånar mig*.
Han vill emigrera till Australien *vilket också hon har bestämt sig för*.
Han är alldeles betagen av henne, *vilket för övrigt jag också blev under mitt besök hos dem*.
Han är framstående musiker, *vilket hon också är*.

Se vidare § 38–39, 37.

§ 11. Annex. Bisatser kan i många fall stå som annex (dvs. utanför den inre överordnade satsen; jfr kapitel 36 Annex), antingen med en pronominell kopia i den inre satsen (dislokation) eller utan sådan kopia (fritt annex).

a) Dislokation. De flesta nominala bisatser kan vara initialt dislokerade:

Att hon kommer i morgon, det har jag hört.
När han kommer i morgon, vet du det?

Många adverbiella bisatser kan vara initialt eller finalt dislokerade:

Om hon kommer i morgon, då blir jag glad.
Blir du glad då, *om jag kommer i morgon?*

Proportional sats inledd av satsbas med *ju* + komparativt led dislokeras obligatoriskt när bisatsen står initialt. Den pronominella kopian är då *desto* (eller *dess*, *ju*), och det blockled där *desto* (*dess*, *ju*) ingår blir fundament i den deklarativa huvudsatsen.

Ju fortare man springer, desto tröttare blir man.

Se vidare § 54, 92.

b) Fritt annex. Adverbiella bisatser kan stå som fritt annex, särskilt initialt:

Om du ändå går till posten, köp lite frimärken!
Vad den än skall föreställa, vacker är den inte.
Som vi bestämde förra gången, det blir inget möte i december.

Se vidare § 93.

§ 12. Pronomensyftning och ellips. Ett anaforiskt pronomen eller adverb som står i bisats kan mot huvudregeln syfta på korrelat i en efterföljande matrissats. Därför kan *honom* syfta på *min bror* i följande satsfogning:

Eftersom du känner honom kan du väl själv säga till min bror att han skall uppföra sig anständigt. [*honom* = *min bror*]

Om däremot det anaforiska uttrycket står i matrissatsen kan det inte syfta framåt på ett korrelat i bisatsen:

Du kan väl säga till honom *eftersom du känner min bror*. [*honom* ≠ *min bror*]

På samma sätt kan substantivet i en nominalfras i bisatsen vara utelämnat på grund av identitet med substantiv som finns senare i matrissatsen:

Eftersom jag verkligen behöver en Ø, skall jag köpa mig en cykel.

Men det är knappast möjligt med motsvarande syftning från matrissatsen till en följande bisats:

*Jag skall köpa mig en Ø, *eftersom jag verkligen behöver en cykel.*

Framåtsyftande pronomen eller ellipser är dock förhållandevis sällsynta och förekommer kanske inte i alla språkbrukares aktiva språkbruk. Se vidare Pron. § 48, Ellips § 3.

Betydelse § 13–15

§ 13. Bisatsen uttrycker inte ensam en språkhandling. Den viktigaste semantiska skillnaden mellan huvudsats och bisats är att huvudsatsen bär upp språkhandlingen och anger av vilket slag denna är (t.ex. påstående, fråga, uppmaning), medan bisatsen normalt bara anger ett sakförhållande som talaren behöver hänvisa till för att kunna utföra språkhandlingen, ungefär som han kan behöva hänvisa till personer och föremål med andra slag av uttryck. Den prototypiska bisatsens betydelse är alltså neutral i förhållande till de olika språkhandlingar som uttrycks med den mening där bisatsen ingår.

Lars kom hem, *när klockan slog elva*.
Kom Lars hem, *när klockan slog elva?*

Här påstås det inte att klockan slog elva och det efterfrågas inte om klockan slog elva, utan det påstås att Lars kom hem vid en viss tidpunkt respektive efterfrågas om Lars kom hem vid en viss tidpunkt. Det är för att kunna hänvisa till den avsedda tidpunkten som talaren använder bisatsen. Vill talaren i stället påstå att klockan slog elva vid en viss tidpunkt eller fråga om klockan slog elva vid en viss tidpunkt, så formuleras detta påstående respektive denna fråga normalt som en huvudsats, medan den aktuella tidpunkten kan anges i en bisats.

Klockan slog elva, *när Lars kom hem*.
Slog klockan elva, *när Lars kom hem?*

Att huvudsatsen uppbär språkhandlingen betyder inte att det som står i bisatsen skulle vara en oviktig del av vad som påstås, efterfrågas etc. Tvärtom ligger ofta språkhandlingens viktigaste information i den del av huvudsatsen som utgörs av bisatsen. Det är bl.a. därför som bisats så ofta står i den överordnade satsens slut.

Vi känner ingen *som kan tala ryska*.
Skaffa någon *som kan tala ryska*.
Känner du någon *som kan tala ryska?*
Vi kommer *om det slutar regna*.

När matrissatsen anger att talaren tror eller påstår det som sägs i bisatsen, uppfattas lätt hela satsfogningen som ett påstående om det som sägs i bisatsen snarare än som ett påstående om vad talaren tror eller hävdar:

Jag tror *att det snart blir krig*.
Jag hävdar bestämt *att det regnade i går*.
Det förhåller sig faktiskt så *att jag redan har bestämt mig*.

Detta är särskilt tydligt när den narrativa bisatsens kärna har fa-form:

Jag tror *att i dag blir vi färdiga*.
Jag hävdar *att Anders är inte vuxen jobbet*.

På liknande sätt ligger den viktiga frågan i bisatsen när matrissatsen anger en fråga till lyssnaren om det som sägs i bisatsen:

Vet du *om Ingrid kommer?*
Tror du *att Ingrid kommer?*
Vet du *när Ingrid kommer?*
Kan du säga mig *varför träden tappar sina blad på hösten?*

Se vidare Huvudsatser § 23–24, 46, 53, 84, 89.

I vissa fall kan dock påståenden göras också med bisatsen ensam. Talaren hävdar här bisatsens fakticitet parallellt med att han exempelvis hävdar det som sägs i en överordnad deklarativ huvudsats eller efterfrågar det som sägs i en överordnad interrogativ huvudsats. Se § 14: 1.

§ 14. Bisatsens fakticitet. En bisats' proposition kan vara hävdad (dvs. uttrycka ett påstående som talaren gör), eller talaren kan presupponera att propositionen är sann, irreell (osann), osannolik eller neutral med avseende på sanningshalt.

1. Hävdad är propositionen då talaren själv utgår ifrån att propositionen är sann och informerar lyssnaren därom, eftersom han antar att lyssnaren inte känner till faktum eller inte är övertygad om propositionens sanning. Bisatser är prototypiskt icke-hävdade, men bl.a. följande slag av bisatser anger hävdade propositioner (påståenden):

a) Icke-restriktiv relativ bisats (§ 29–30):

Vem av er känner min bror, *som just har kommit hem från Prag?*
Jag stirrade på henne och trodde inte mina ögon, *som för övrigt var så svullna att dom nästan inte gick att se igenom* […] (R)
Han skriver på en roman igen, *vilket leder till ständiga konflikter med familjen.*
Hon lade på luren, *varpå hon genast återgick till sitt arbete.*

b) Icke-restriktiv temporal bisats (§ 99):

Där står jag väl och halvslöar, *när plötsligt ett lejon kommer lunkande emot mig.*

c) Bisats inledd med *medan, under det att, samtidigt som* med adversativ eller koncessiv betydelse (§ 104: c):

Hon är mörk och slank, *medan han är blond och lite fet.*
Många fabriker har slagit igen, *medan andra avskedar en del och behåller resten med sänkt lön.* (R)

d) Ofta komparativ bisats inledd av *liksom* (§ 111):

Hon kommer ofta på besök *liksom hon aldrig glömmer att skriva brev till oss när vi har födelsedag.*

e) Ofta kausal bisats inledd av *därför att* (§ 119):

Vi ställde in resan, *därför att det visade sig att bara fyra hade anmält sig.*

f) Ofta konsekutiv bisats (§ 125):

Hon snarkar *så att jag inte kan sova*.

g) Ofta narrativ bisats som rektion till *plus*, *utöver*, *utom* (§ 62):

Bland annat har ju kommunen inte bestämt sig för hur de vill ha den, plus *att vissa andra projekt som låg längre fram i planeringen har ansetts som angelägnare*. (S)

Den icke-restriktiva relativa bisatsen bibehåller sin karaktär av påstående oavsett om den överordnade satsen är deklarativ, interrogativ, direktiv osv. För att de andra nämnda bisatserna skall uttrycka påstående måste den syntaktiskt överordnade satsen uttrycka ett påstående.

2. Presupponerat sann är bisatsens proposition normalt när talaren själv antar att bisatsens proposition är sann och att lyssnaren också gör detta. I följande slag av bisatser är propositionen normalt presupponerat sann:

a) Restriktiv relativ bisats i definit nominalfras (§ 28):

den bil *som Svante köpte igår* [Presupposition: Svante köpte en bil igår.]

b) Relativ bisats som utbrytningskomplement (§ 39):

Det var inte statsministern *som ringde*. [Presupposition: Någon ringde.]

c) Narrativ bisats vid vissa typer av semantiska predikat (§ 62: 2):

Är det bra *att han hade fått vänta?* [Presupposition: Han hade fått vänta.]

d) Narrativ bisats som appositionellt attribut vid vissa definita huvudord (§ 51, 62: 2):

den omständigheten *att han hade fått vänta* [Presupposition: Han hade fått vänta.]

e) Bisatskärnan i kvesitiv bisats (§ 76):

Hon frågade vem *som ringde nyss*. [Presupposition: Någon ringde nyss.]

I många textsammanhang utplånas den praktiska skillnaden mellan hävdad och presupponerad fakticitet. Om talaren förutsätter eller låtsas förutsätta en kunskap hos lyssnaren som denne inte har och markerar detta genom att använda en satstyp som exemplifierats ovan under (2), så tolkar lyssnaren ändå automatiskt satsen som ny information, dvs. precis som om satsen hade varit formellt hävdad. Att använda en presupponerad sats kan därför i många sammanhang vara ett praktiskt sätt att indirekt göra ett påstående.

De ovan nämnda bisatstyperna bibehåller normalt sin fakticitetskaraktär oberoende av om den överordnade satsen är negerad eller ej och oberoende av om den är ett påstående eller en fråga, dvs. i vart och ett av följande exempel utgår talaren ifrån att någon har ringt och att lyssnaren vet detta:

Hon frågade *vem som ringde*.
Hon frågade inte *vem som ringde*.
Frågade hon *vem som ringde?*

3. Irreell (presupponerat osann) är en proposition som talaren förutsätter vara osann utan att hävda detta. Irreella är narrativa bisatser vid ett fåtal semantiska predikat (§ 62 not 3).[1]

Han låtsas *att han är lokförare*.

Vissa bisatstyper är irreella om detta markeras med tempusförskjutning eller konjunktiv. Dubbel tempusförskjutning anger entydigt propositionen som irreell, medan enkel tempusförskjutning eller konjunktiv anger den som irreell eller osannolik (se vidare Tempus § 42). Bisatser där detta sker är bl.a. följande:

a) Konditional bisats (Tempus § 43: 1, 45):

Om han hade varit här nu skulle jag ha sagt honom ett sanningens ord.
Han såg ut som *om han hade sålt smöret och tappat pengarna*.

b) Koncessiv bisats inledd av *även om*, *om också*, *om än* (Tempus § 44):

Även om han {hade varit/vore} här nu, skulle vi inte ha kunnat tala ut.

c) Narrativ bisats vid semantiskt predikat som anger önskan etc. (Tempus § 46: b):

Jag önskar verkligen *att han {hade varit/vore} här nu*.
Jag önskar *att du kunde se hur du ser ut i ansiktet*, Theresa! (R)

Därutöver kan bisatser av olika slag innehålla irreella propositioner genom att t.ex. själva utgöra konditionala satsfogningar (varvid det är själva satsfogningen som är hävdad, presupponerad etc. i enlighet med bisatsens typ och det överordnade predikatets betydelse, medan det ingående villkoret är en irreell proposition):

Den är skriven av min syster *som säkert hade suttit som professor nu om hon hade fått studera vidare*.
Han avgår snart, *vilket jag vore den förste att beklaga om inte hans trolige efterträdare vore så duktig och sympatisk*.
Alla vet *att Rikard inte skulle ha kommit om inte Eva hade varit här*.
Alla undrar *om Rikard skulle ha kommit om inte Eva hade varit här*.
Vi kom *när allting skulle ha varit färdigt om leveranserna hade fungerat*.
Du gör det säkert lika bra *som jag skulle ha gjort det*. [dvs. om jag hade gjort det i stället för dig]
Yngve sökte inte upp distriktsläkaren *eftersom denna skulle ha avrått honom*. [dvs. om han hade sökt upp henne]
Det var så kallt *att man hade kunnat frysa ihjäl*.

4. Osannolik är en proposition som talaren förutsätter vara blott avlägset möjlig utan att hävda detta. Osannolikhet markeras (i samma bisatstyper som under (3)) med enkel tempusförskjutning eller konjunktiv, som dock även kan markera irrealitet (jfr (3)).

Om han {var/vore} här nu skulle han väl ge sig till känna.
Även om han {var/vore} här nu skulle det inte göra någon skillnad.
Jag önskar verkligen *att han satt här någonstans i vrårna.*
[…] och hon önskar *att han inte såg så likgiltig ut.* (R)

Också osannolikhet kan uttryckas av bisatser av olika slag som t.ex. själva utgör konditionala satsfogningar:

Den bok *jag vore hågad att skriva om jag hade tid* skulle handla om kannibalism.
Jag vill ha en tjänare *som skulle vara mig obrottsligt lojal även om jag inte hade råd att betala tiotusen i månaden.*
Jag tror *att han skulle ge sig till känna om han {var/vore} här nu.*
Jag tror *att det skulle knäcka honom om han måste tala om det* […] (R)
Du gör det säkert lika bra *som jag skulle göra det.* [dvs. om jag mot förmodan gjorde det]
Det är så kallt *att man kunde frysa ihjäl.*

5. Neutral fakticitet kännetecknar bisatsens proposition om talaren inte tar ställning till om den är sann eller ej. Bisatser som anger ett sakförhållande som någon anser ovisst, önskvärt, möjligt eller nödvändigt är sålunda neutrala med avseende på fakticitet.

a) Relativ bisats i icke-specifik indefinit nominalfras (§ 30: 1):

Jag ville ha en bil *som jag kunde lita på.*

b) Narrativ bisats vid vissa semantiska predikat (§ 62: 1):[2]

Jag hoppas *att det regnar i Småland.*

När en sådan narrativ bisats är underordnad en hävdad sats framstår den i många fall som hävdad av talaren:

Detta medförde *att vi ändrade våra planer.*
Jag tror *att det regnar i Småland.*

c) Rogativ bisats (§ 68):

Han visste inte *om det regnade i Småland just nu.*

d) Final bisats (§ 127):

Han trimmade mopeden *för att den skulle gå fortare.*

Hit hör också bisatser som anger tänkta villkor:

e) Konditional bisats (§ 132):

Om det regnar i Småland också, så klarar sig potatisen.

f) Koncessiv bisats inledd av *även om, om också, om än* (i sin prototypiska betydelse, § 129: b):

Även om det regnar i Småland nu, så klarar sig potatisen.

[1] Tempusförskjutning eller konjunktiv förekommer ibland vid vissa semantiska predikat som etablerar en hypotetisk värld, framför allt *föreställa sig* och särskilt när den överordnade satsen uttrycker en uppmaning:

Föreställ dig *att du själv {är/vore/var/hade varit/skulle vara/skulle ha varit} föreningens ordförande.*

Men normalt används inte tempusförskjutning eller konjunktiv i narrativa bisatser vars överordnade predikat anger dem som irreella:

Han {låtsas/inbillar sig/har för sig/drömmer om/föreställer sig} *att han {är/*var/*vore/ *hade varit} chefspilot på SAS.*

[2] Narrativ bisats vars överordnade sats markeras som irreell eller osannolik med tempusförskjutning eller konjunktiv kan få preteritum med nutidsreferens fastän den narrativa bisatsen själv har neutral fakticitet:

Om jag nu {hade varit/vore/var} säker på *att hon var lycklig,* så …
Jfr: ?Om jag nu {hade varit/vore/var} säker på *att hon {vore/hade varit} lycklig,* så …

Alternativt har den narrativa bisatsen i detta fall presenstempus:

Om jag {vore/var/hade varit} säker på *att hon är lycklig,* så …

§ 15. Bisatsens semantiska relation till matrissatsen: konstituerande och specificerande sats. En bisats' proposition kan förhålla sig på två olika sätt till resten av den överordnade satsens proposition. Antingen konstituerar den en propositionell aktant (konstituerande bisats) i den överordnade satsens proposition eller specificerar den en icke-propositionell aktant (specificerande bisats) i den överordnade satsens proposition, en aktant som också ingår i bisatsens egen proposition. En typisk konstituerande bisats är den narrativa bisatsen, och en typisk specificerande bisats är den attributiva relativa bisatsen.

1. Konstituerande bisatser förhåller sig syntaktiskt till matrissatsen på två olika sätt. I ena fallet anges relationen med ett verb, adjektiv eller particip, i det andra fallet med en preposition eller en subjunktion (som inte är lexikalt beroende av ett verb, adjektiv eller particip).

a) Bisatsen utgör en propositionell aktant vid ett semantiskt predikat som uttrycks med ett verb, ett adjektiv eller en predikativ nominalfras i den överordnade satsen. Syntaktiskt fungerar då den konstituerande satsen oftast som subjekt, objekt eller rektion i bundet adverbial i den överordnade satsen. Bisatsens semantiska roll bestäms av det semantiska predikatet i den överordnade satsen: bisatsens proposition spelar en roll i predikatets semantiska valens. Sådana konstituerande satser är framför allt nominala bisatser, dvs. narrativa, interrogativa och expressiva bisatser.

Att det regnar gör mig glad.
Vindriktningen gör *att det regnar*.
Han räknar med *att det regnar*.
Det är utmärkt *att det regnar*.
Hon är van vid *att det regnar*.
Det spelar ingen roll *om det regnar*.
De undrar *om det regnar*.

Han struntar i *om det regnar*.
Det spelar ingen roll *vem som kommer*.
De undrar *vem som kommer*.
Han struntar i *vem som kommer*.
Du anar inte *vad det regnar*.
Det är inte klokt *vad det regnar*.

b) Både bisats och matrissats kan sägas uttrycka propositionella aktanter vilkas inbördes semantiska relation anges med en preposition eller subjunktion som syntaktiskt bildar ett led tillsammans med bisatsen.

När den semantiska relationen uttrycks med preposition är normalt den konstituerande bisatsen narrativ, och bisatsens semantiska roll bestäms av prepositionens betydelse. Prepositionen bildar tillsammans med den konstituerande bisatsen ett adverbial i den överordnade satsen. Syntaktiskt sett blir alltså den sats som i Schema 2 anger ”proposition 1” matrissats och den sats som i exemplet anger ”proposition 2” blir bisats. Matrissatsen är normalt bärare av språkhandlingen.

Proposition 1	**Semantiskt predikat: preposition**	**Proposition 2**
Georg lyckas	genom i och med på grund av i stället för trots frånsett	att han anstränger sig.

SCHEMA 2. Exempel på satsfogning med två propositionella aktanter vilkas relation uttrycks med preposition.

Den semantiska relationen mellan de båda propositionella aktanterna kan också anges med en subjunktion. Subjunktionen kan då sägas motsvara kombinationen preposition + den basala subjunktionen *att* i de just anförda exemplen. Matrissatsen uttrycker proposition 1. Den subjunktionsinledda bisatsen fungerar syntaktiskt som adverbial och proposition 2 anges av dess bisatskärna. Bisatspropositionens semantiska roll bestäms av subjunktionens betydelse. Se Schema 3.

Proposition 1	**Semantiskt predikat: subjunktion**	**Proposition 2**
Georg lyckades	emedan fastän om	han ansträngde sig.

SCHEMA 3. Exempel på satsfogning med två propositionella aktanter vilkas relation uttrycks med subjunktion.

Gränsen mellan å ena sidan preposition + narrativ bisats och å andra sidan flerordssubjunktion (med *att*) + bisatskärna är oklar (Konjn, subjn, infm. § 9 med Anm.).

Vissa centrala betydelserelationer som råder mellan propositionella aktanter och som uttrycks med preposition eller subjunktion brukar urskiljas, nämligen kausal, konsekutiv, final, koncessiv och konditional relation. Motsvarande bisatstyper kan urskiljas bland de adverbiella bisatserna.

Sadeln är våt {*emedan/på grund av att*} *det har regnat*. [kausal bisats: orsak]
Det har nog regnat *eftersom sadeln är våt*. [kausal bisats: skäl]
Det regnade *så att sadeln blev våt*. [konsekutiv bisats]
Det regnade så länge *att sadeln blev dyngsur*. [konsekutiv bisats]
Gud låter det regna *för att blommorna skall växa*. [final bisats]
Sadeln är torr {*fastän/trots att*} *det har regnat*. [koncessiv bisats]
Sadeln förblir torr *även om det regnar*. [koncessiv bisats]
Sadeln blir våt *om det regnar*. [konditional bisats]
Du får låna *under förutsättning att du betalar igen*. [konditional bisats]

Antalet subjunktioner är begränsat men ett stort antal ett- och flerordsprepositioner står till förfogande för att uttrycka olika semantiska relationer mellan propositionella aktanter. Exempel:

beroende på, bortsett från, frånsett, förutom, i anledning av, i jämförelse med, i kraft av, i samband med, jämfört med, med anledning av, med hänsyn till, med ledning av, med tanke på, med undantag av, oaktat, samtidigt med, som en följd av, till följd av, utan tanke på, utöver, vad beträffar, vad gäller

De fria generaliserande bisatserna (§ 114: 1) fungerar semantiskt på ett sätt som erinrar om de koncessiva och kausala bisatserna. Här finns dock ingen preposition eller subjunktion som anger den koncessiva (eller lätt kausala) relationen.

Han avgår *vem som än blir chef*.
Han ringde *vad det nu var han ville*.

2. Specificerande bisatser beskriver närmare en icke-propositionell aktant i den överordnade satsen: en person, en sak, en tid, en plats, en grad, en beskaffenhet eller något annat. Samma referent har också en aktantroll i bisatsens egen proposition.

Syntaktiskt är de specificerande bisatserna av olika typer:

a) Den gemensamma referenten har normalt ett explicit uttryck (korrelat) i matrissatsen när den specificerande satsen är en relativ bisats:

Bo köpte en bok *som handlar om kärnavfall*.
Har Bo någon bok *som handlar om kärnavfall?*

Matrissatsens proposition säger i det första fallet om en bestämd bok att Bo köpte den, och bisatsens proposition säger om boken att den handlar om kärnavfall.

I det andra fallet frågar talaren efter något, som dels skall vara en bok som Bo har (matrissatsens proposition), dels skall handla om kärnavfall (bisatsens proposition).

b) Den gemensamma referenten kan sakna speciellt uttryck i matrissatsen. Syntaktiskt tar alltså bisatsen ensam den plats som annars skulle ha tillkommit uttrycket för referenten i matrissatsen (korrelatet). Sådana satsfogningar har vanligen parafraser där ett korrelat är utsatt.

Han kom (i det ögonblick) *då jag skulle ge mig av*.
Han visar sig aldrig (på de platser) *där jag håller till*.
Han har tagit (allt) *vad jag har*.

Inte heller vid temporala bisatser med subjunktion som inledare är matrissatsens tid explicit angiven. Här anger subjunktioner som *medan*, *sedan*, *innan* att matrissatsens aktion äger rum vid en ej närmare angiven tid som är samtidig med, senare än eller tidigare än bisatsens tid. På detta sätt specificeras matrissatsens tid (T_m) av bisatsens (T_b).

Han kom [vid T_m] medan de åt [vid T_b]. [dvs. T_m samtidig med T_b]
Han kom [vid T_m] sedan de ätit [vid T_b]. [dvs. T_m efter T_b]
Han kom [vid T_m] innan de åt [vid T_b]. [dvs. T_m före T_b]

Den temporala subjunktionen kan i de flesta fall parafraseras med preposition + korrelat + relativ bisats, där korrelatet anger den tid som bisatsens aktion är samtidig med och prepositionen anger i vilken tidsrelation matrissatsens aktion står till den aktuella tidpunkten:

Varorna anlände vid en tidpunkt *då vi inte längre behövde dem*.
Planet hade lämnat startplattan före den tidpunkt *då telefonsamtalet kom*.
Hallen stod färdig först två veckor efter den tidpunkt *då den enligt planerna skulle invigas*.

De komparativa bisatserna specificerar en grad, en identitet, en beskaffenhet i matrissatsen genom att ange en likhet eller skillnad. Den grad, identitet eller beskaffenhet som gäller i matrissatsens proposition är inte explicit uttryckt. Däremot anger ett komparativt ord (i vissa fall genom sin böjningsform) om bisatsens grad är samma eller större (G_b) eller om identiteten/beskaffenheten (IB_b) är samma eller en annan än matrissatsens (G_m respektive IB_m).

Lotta springer lika fort [G_m] som Anna gör [G_b]. [dvs. $G_m = G_b$]
Lotta springer fortare [G_m] än Anna gör [G_b]. [dvs. $G_m > G_b$]
Lotta har samma cykel [IB_m] som Anna vill ha [IB_b]. [dvs. $IB_m = IB_b$]
Lotta har en annan cykel [IB_m] än Anna vill ha [IB_b]. [dvs. $IB_m \neq IB_b$]

Specificerande är också den bundna generaliserande bisatsen (§ 114: 2) som semantiskt erinrar om en korrelatlös relativ bisats, dvs. också här saknar den specificerade aktanten syntaktiskt uttryck i matrissatsen:

Viveka bjöd ändå *vem hon ville träffa*.
Viveka bjöd *vem det nu var hon hade bestämt sig för att träffa*.

Bisatsens proposition specificerar här en outtryckt aktant i matrissatsen, nämligen den vars syntaktiska uttryck brukar vara objekt till *bjuda*. I exemplet ger bisatsen en specifikation av denna aktant och fungerar som den överordnade satsens objekt. Jämför motsvarande relativa bisatser:

Viveka bjöd alla *som hon ville träffa*. [likgiltigt vem]
Viveka bjöd den *som hon hade bestämt sig för att träffa*. [ovisst vem]

ANM. 1. Det är osäkert hur man inom ramen för ovanstående betydelsebeskrivning skall analysera relativ bisats som är apposition till hel sats eller verbfras (§ 37). Bisatsens proposition specificerar här inte en aktant i matrissatsens proposition utan i stället hela den proposition som uttrycks med matrissatsen. Det är alltså snarast så att matrissatsens proposition är en aktant i bisatsens proposition.

Hon bor i Åmål, *vilket gläder hennes föräldrar*. Jfr: Hon bor i Åmål, en omständighet som gläder hennes föräldrar.

ANM. 2. Den specificerande bisatsen kännetecknas av att den vanligen har ett underförstått led som korresponderar med uttrycket för den gemensamma referenten i matrissatsen:

Du har nog inte läst artikeln [= X] jag skrev Ø [= X].

Också vissa bisatser vilka ovan redovisats som konstituerande skulle kunna ges en liknande analys. Det gäller särskilt de kvesitiva, där det interrogativa ledet skulle kunna ses som korrelat och resten av satsen som en relativ bisats vilken specificerar den sökta referent som anges med korrelatet.

Han undrade vilken artikel [= X] jag hade skrivit Ø [= X].

Eftersom det kvesitiva ledet entydigt tillhör bisatsen (*Hon undrade med vem jag hade talat*) är det trots allt naturligare att se bisatsen som en propositionell aktant i den överordnade satsens aktion.

§ 16. Bisatsernas indelning. Bisatserna indelas efter sin viktigaste syntaktiska funktion i attributiva, nominala och adverbiella bisatser. Underindelningen utgår ifrån bisatsernas betydelserelation till matrissatsen (och de olika typer av inledare som anger denna relation). Fortsättningen av kapitlet följer denna indelning:

a) väsentligen attributiva bisatser: relativa

b) väsentligen nominala bisatser: narrativa, interrogativa (rogativa, kvesitiva), expressiva

c) väsentligen adverbiella bisatser: temporala, komparativa, proportionala, generaliserande, kausala, konsekutiva, finala, koncessiva, konditionala.

I de två grupper som innehåller mer än en bisatstyp beskrivs den syntaktiska funktionen och distributionen i första hand samlat för hela gruppen. Bisatsernas betydelse beskrivs för varje bisatstyp för sig, liksom strukturella egenskaper som gäller den enskilda bisatstypen.

ANM. 1. Narrativ bisats har traditionellt kallats *att*-sats. Generaliserande bisats kallas i traditionell grammatik ofta för allmänt relativ sats.

ANM. 2. Den grundläggande indelningen av bisatserna skulle kunna utgå från satsens inre struktur eller från betydelserelationen till matrissatsen. En indelning efter inledarens art skulle ge följande bisatstyper: bisatser med satsbas, bisatser med subjunktion och bisatser utan inledare. En indelning efter förekomsten av underförstått led skulle ge bisatser med underförstått led och bisatser utan underförstått led. En indelning efter betydelserelation till matrissatsen skulle ge konstituerande bisatser och specificerande bisatser.

Relativa bisatser § 17–45

§ 17. Översikt. Den relativa bisatsen inleds av en satsbas eller av subjunktionen *som* (som ibland kan utelämnas). I det förra fallet utgörs satsbasen helt eller delvis av ett relativt pronomen eller adverb som är koreferentiellt med ett led (korrelatet) i matrissatsen. I det senare fallet har bisatsen ett underförstått led som är koreferentiellt med ett led (korrelatet) i matrissatsen. Den relativa bisatsen är prototypiskt attribut till korrelatets huvudord och utgör tillsammans med korrelatet en nominalfras.

Vi talade om boken *vilken han aldrig* (*hade*) *fått i retur*.
Vi talade om boken (*som*) *han aldrig* (*hade*) *fått* [-] *i retur*.

Mindre ofta är korrelatet ett adverb, t.ex. *där* (och bisatsen en adverbiell bestämning till detta):

Han bor sedan tre år där *dit också hon nu ska flytta*.

Korrelatet kan också vara ett icke-referentiellt eller svagt referentiellt led, t.ex. en sats eller verbfras, varvid bisatsen har appositionell funktion:

Hon åker skridsko gudomligt, *vilket jag är den förste att erkänna*.
Jag lärde mig spela canasta, *vilket hon kunde sedan länge*.

I vissa fall kan korrelatet vara underförstått (varvid det koreferentiella ledet i bisatsen inte kan vara det), och då har den relativa bisatsen nominal eller adverbiell funktion:

Han gick genast ut och köpte *vad familjen behövde för resan*.
Hunden brukar komma *när jag ropar på den*.
Hon vill inte bo *där det är så varmt*.

Relativa bisatser kan slutligen fungera som utbrytningskomplement med nominala, adverbiella och predikativa korrelat:

Är det hennes bror *som är bjuden nu igen*?
Det var i Härnösand (*som*) *han bodde på den tiden*.
Det är inte ängslig (*som*) *jag är*.

Relativa bisatser har specificerande betydelse, dvs. bisatsen säger något ytterligare om någonting, t.ex. en person eller ett föremål, som omtalas också i matrissatsen:

Larsson köpte bordet *som Lindgren hade tillverkat*. [Matrissatsen säger att Larsson köpte ett visst bord och bisatsen att Lindgren hade tillverkat detta bord.]
Larsson vill ha ett bord *som han kan ställa i trädgården*. [Matrissatsen säger att Larsson vill ha ett bord och bisatsen specificerar bordets beskaffenhet: det skall gå att ställa i trädgården.]

Den relativa bisatsens inledare är oftast subjunktionen *som*, som i vissa fall kan utelämnas. Inledaren kan också vara en satsbas, som utgörs av eller innehåller ett relativt ord, dvs. ett ord som anger det som betecknar detsamma som ett led i matrissatsen genom att syfta på det. Satsbasen kan vara en nominalfras (t.ex. *vilken*, *vars* + substantiv), en prepositionsfras (t.ex. preposition + *vilken*, preposition + *vars* + substantiv) eller ett adverb (t.ex. *då*, *när*, *där*, *dit*).

Den relativa bisatsen har alltid af-ordföljd, också när den hävdar en proposition:

Sundholm, *som faktiskt redan* (*hade*) *fått båten i sjön*, grinade belåtet mot oss.
Ministern anländer redan i morgon, *vilket rektorn naturligtvis* (*har*) *hälsat med stor tillfredsställelse*.

De olika typerna av relativ bisats skall här behandlas var för sig eftersom deras syntaktiska funktion delvis avspeglar sig också i deras inledare och deras betydelse. Utförligast behandlas den prototypiska användningen som efterställt attribut i nominalfras. En speciell variant av den attributiva satsen är den postponerade relativa bisatsen med funktion liknande ett adverbial som anger orsak: *Du är dum som står här och diskar*. De relativa bisatser som vanligen uppträder utan utsatt korrelat i matrissatsen är satser inledda av *vad* (vanligen med nominal funktion i den överordnade satsen), satser inledda av *när*, *då* (vanligen med adverbiell funktion) och satser inledda av *där*, *dit* (också vanligen med adverbiell funktion). Relativ bisats inledd av *vilket* eller *var-* + preposition kan fungera som apposition till sats, verbfras m.m. Slutligen kan relativ bisats, normalt inledd av *som* eller oinledd, fungera som utbrytningskomplement.

Om avgränsning av relativ bisats mot komparativ bisats se § 41, mot kvesitiv bisats se § 42, mot temporal bisats se § 35.

ANM. 1. I traditionell grammatik klassificeras *som* som relativt pronomen, och man brukar då anta att det har satsledsfunktion på samma sätt som satsbaserna. *Som* som inledare i relativ bisats har emellertid varken substantiviska eller adjektiviska egenskaper utan måste sammanhållas med sina andra användningar som inledare, varför det numera vanligen klassificeras som subjunktion, också när det inleder relativ bisats. Exempel på några av subjunktionens olika användningar:

en stol som står i uthuset [inledare i relativ bisats]
vilka barn som hade skrikit [adjunktionellt efter satsbasen i interrogativ bisats]
göra som man vill [inledare i komparativ bisats]

lika stor som jag [huvudord i komparativ subjunktionsfras]
Som han skriker! [inledare i expressiv huvudsats]

ANM. 2. När den relativa bisatsen saknar satsbas skulle man kunna säga att den outtryckta satsledsfunktionen i relativsatsen uppbärs av korrelatet (som också har syntaktisk funktion i matrissatsen). I en mening som *Där ligger brevet Vanja skickade* skulle i så fall *brevet* (+ relativ bisats) vara subjekt i matrissatsen samtidigt som *brevet* är objekt i relativsatsen. Mot analysen talar främst att korrelatet normalt inte (annat än som utbrutet led) får några formella egenskaper (reflexiv, kasus, preposition) från relativsatsen utan helt får sin form från matrissatsen, detta till skillnad från relativ satsbas som på olika sätt får sin form bestämd av förhållanden i bisatsen.

Där står han *som hon pratade med nyss*. Jfr: *Där står honom som hon pratade med nyss.
Ska han inte prata med oss *som har stått här så länge?* Jfr: *Ska han inte prata med vi som har stått här så länge?
Bengt pratade med sin [= Bengts] bror *som hon inte gillar*. Jfr: *Vi pratade med sin [= hennes] bror som hon inte gillar.

Dock finns i oplanerat talspråk vissa tendenser att låta korrelatet ta form av bisatsen:

?Vi *som står här borta* har hon inte pratat med.
?Den av sina bröder *som hon umgås mest med* bor i Malmö.

Korrelatet kan också höra idiomatiskt samman med bisatsens verb snarare än med matrissatsens:

Vi häpnade över det uppseende *han väckte*. Jfr: Han väckte uppseende. *Vi häpnade över uppseendet.

I denna grammatik föredras beskrivningen att ett satsled är underförstått i relativsatser utan satsbas (§ 18).

Attributiva relativa bisatser § 18–33

Struktur § 18–22

§ 18. *Som* som inledare av relativ bisats. Subjunktionen *som* är den vanligaste inledaren av relativ bisats. Den är stilistiskt neutral. Den inleder normalt relativ bisats där det underförstådda ledet har nominal funktion.[1] Nedan anges det underförstådda satsledet med [-] på satsledets ordinarie plats i satskärnan.

en organisation *som* [-] *haft framgång* [Det underförstådda ledet är subjekt.]
en organisation *som vi kontrollerar* [-] [Det underförstådda ledet är objekt.]
en organisation *som vi vill ge* [-] *årets pris* [Det underförstådda ledet är objekt.]
en organisation *som vi ska titta på* [-] [Det underförstådda ledet är rektion.]
en organisation *som vi vill göra oss en bild av* [-] *först* [Det underförstådda ledet är rektion.]

Subjunktionen *som* kan inte föregås av preposition som tillhör bisatsen. Det underförstådda ledet kan däremot bestämma en preposition enligt reglerna för isolerad preposition (Prepfraser § 10):[2]

den bil *som han åkte i* [-]
*den bil *i som han åkte*
*en olycka *som hans fru överlevde trots* [-] [Prepositionen *trots* kan inte isoleras.]

I följande fall kan *som* inleda bisatsen trots att det underförstådda ledet inte har nominal funktion:

a) *Som* kan användas som inledare av sats med underförstått tidfästningsadverbial. Korrelatets huvudord är då ett ord som anger tidpunkt. Korrelatet är normalt definit och den relativa bisatsen restriktiv.

Jag minns den dagen *som du var här*. [Även: … den dagen {när/då} …]
Det regnade den första dagen *som du var här*. [Även: … den första dagen {när/då}…]
?Det regnade alldeles förskräckligt en dag *som du var här*. [I stället: … en dag {när/då} …]
*Han var här på min födelsedag *som det regnade så förskräckligt*. [I stället: … på min födelsedag {när/då} …]

Som används endast när korrelatet skulle kunna fungera som tidsadverbial i relativsatsen:[3]

*Minns du den där expeditionen, *som vi genomkorsade Sudan?* [I stället: … den där expeditionen {då/när} …]

b) Om korrelatet är det interrogativa *var*(*t*) eller det interrogativa *när* eller *ingenstans*, *någonstans* kan *som* likaledes användas i relativ bisats där det underförstådda ledet har adverbiell funktion:

Var har du varit *som inte jag också har varit?* [Vanligen: Var … där …]
Vart har Maj farit *som du inte vill låta Bo åka?* [Vanligen: Vart … dit …]
När skulle du ha varit i Paris *som inte jag också har varit där?* [Vanligen: När … då …]
Så brukade hon alltid göra på bio, för det fanns ingenstans *som det var så roligt att träffa en vän apropå*. (R) [Vanligen: … ingenstans där …]

c) I utbrytningskonstruktion kan det underförstådda ledet ha såväl nominal som predikativ och adverbiell funktion (§ 38).

Om adjunktionellt *som* efter inledaren *vad* se § 34. Om adjunktionellt *som* efter inledarna *när*, *där*, *dit*, se § 35 not 2, 36 not 6. Generellt om bruket av *som* efter satsbas i bisatser se Satsbaser § 7: b.

Den basala subjunktionen *som* inleder också andra bisatser, främst komparativa, temporala och kausala (Konjn, subjn, infm. § 7: a).

[1] Attributiv relativsats kan bara i vissa fall ha underförstått led med funktion som egentligt subjekt (Eg. subj. § 12):

en organisation *som det hade behövts* [-] *också här*

[2] När den relativa bisatsens underförstådda led är underordnat en preposition som är lexikalt identisk med den preposition som korrelatet är underordnat finns det en tendens att utelämna prepositionen i den relativa bisatsen. Utelämningen är vanligast i relativa bisatser som saknar inledare (§ 19).

med den värdighet (*som*) *prinsen uppträder* (*med*)
på det absurda sätt (*som*) *aggressiva vita brukar framställa de svarta* (*på*)
med tanke på det utomordentliga sätt (*som*) *Karlsson har representerat Sverige* (*på*)
i det län (*som*) *kommunen är belägen* (*i*)
I den kommunikationssituation *som den skönlitterära produkten avses fungera* […] spelar den tilltänkte läsaren en viktig roll […] (S)

Språkvårdare avråder från utelämning av prepositionen i satsfogningar av detta slag.

Den exemplifierade typen av satsfogningar kan också beskrivas så att matrissatsens prepositionsfras i sin helhet är korrelat till den relativa bisatsen, dvs. så att ett adverbiellt led är underförstått trots att inledaren är *som*.

[3] I vardagligt talspråk används relativ bisats med *som* friare:

Man kan alltid diskutera den matchen *som jag fick stryk*. (T)

ANM. Relativ bisats inledd av *som* (eller oinledd, § 19) liknar syntaktiskt satser inledda med satsbas och kan därför antas innehålla en underförstådd relativ satsbas, dvs. det underförstådda ledet förutsätts ha funktion som satsbas. Liksom utsatta satsbaser kan denna underförstådda satsbas ha satsledsfunktion i en underordnad sats som ingår i den relativa bisatsen eller vara korrelat till ett resumtivt pronomen i en underordnad sats (satsfläta; Satsbaser § 11, 13, 15–16).

en organisation *som vi vet att vi kontrollerar* [-]
en organisation *som vi vet att den fungerar*

§ 19. Relativ bisats utan inledare. När den relativa bisatsen är restriktiv (§ 28, 30) och det underförstådda ledet i bisatsen inte är subjekt,[1] kan subjunktionen *som* utelämnas, dvs. den relativa bisatsen kan sakna inledare:

bilen (*som*) *vi mötte*
den dagen (*som*) *du var här*
bilen {*som/*Ø*} *står där* [Det underförstådda ledet är subjekt.]
den här bilen {*som/*Ø*} *jag aldrig har sett förut* [Bisatsen är icke-restriktiv.]
min nya bil {*som/*Ø*} *du nog inte har åkt i* [Bisatsen är icke-restriktiv.]

Utelämning av *som* framför ett adverbial (som föregår subjektet) undviks:

det lagförslag {*som/*Ø*} *tyvärr regeringen vill driva igenom* [jfr: det lagförslag (*som*) *regeringen tyvärr vill driva igenom*]

När korrelatet är 1 eller 2 pers. personligt pronomen utelämnas vanligen inte inledaren ens om den relativa bisatsen är restriktiv:

Oss {*som/*Ø*} *du just berömde* kan du väl låta gå nu.
Dig {*som/*Ø*} *Allan talade med* vill jag be om en tjänst.

När den relativa bisatsen är postponerad kan *som* inte eller bara marginellt utelämnas (§ 26):

Vad sa hon {*som*/*Ø} *du tyckte var så intressant?*

[1] I regionalt (sydsvenskt) talspråk där *här*, *där* fungerar som formellt subjekt i relativa bisatser med (här underförstått) egentligt subjekt (Eg. subj. § 6) kan relativsatsinledaren utelämnas framför dem:

de vackra böckerna *här ligger överallt*
de gröna lådorna *där står i garaget*

§ 20. Satsbasens struktur i relativa bisatser. Den relativa bisatsen inleds i vissa fall av ett relativt led som satsbas. Satsbasen utgörs av eller innehåller ett relativt pronomen eller adverb och kan ha följande strukturer:

a) Nominalfras: *vilken*

en truck *vilken f.n. betingar ett pris av* 200 000 *kr.*
de truckar *vilka ännu inte levererats*

Som inledare av relativ bisats förekommer *vilken* framför allt i skriftspråk och i formellt talspråk.[1] *Vilken* i attributiv relativsats kongruerar med ett referentiellt korrelat i fråga om genus och numerus (Pron. § 106).

en maskin vilken …, ett plan vilket …, maskiner vilka …

Om neutrum singularis *vilket* som inledare i appositionell relativsats se § 37.

b) Nominalfras med *vars*, *vilkens* som possessivattribut

en truck *vars främre bromsar var helt slut*
truckar *vilkas ägare inte har betalat in skatten*

Vars, *vilkens*, *vilkas* är relativa pronomen i genitiv (Pron. § 105: a). De tillhör alla skriftspråket och det formella talspråket. Språkvårdare har tidigare föreskrivit att *vars* skall användas endast om korrelatet är singulart, men numera accepteras *vars* också med syftning på pluralt korrelat.[2]

c) Nominalfras: *vad*

allt *vad vi kan få tag i*

Relativa bisatser inledda med *vad* har vanligen nominal funktion och behandlas i § 34.

d) Prepositionsfras bestående av preposition + nominalfras av typ (a) eller (b)

en truck *för vilken vi betalat* 200 000 *kr.*
en truck *med vars ägare vi förhandlar*
truckar *på vilkas bromssystem man knappast kan lita*

e) Adverb: *när*, *då*, *där*, *dit*

den dagen *när solen sken*

en gammal ödetomt *där barnen höll till och lekte*
en gammal ödetomt *dit barnen alltid gick och lekte*

Relativa bisatser inledda med något av dessa adverb har vanligen adverbiell funktion och behandlas i § 35–36.

f) Adverb: *var-* + preposition

en gammal truck *varmed vi måste klara oss i höst*
en gammal ödetomt *varifrån barnen alltid kom tillbaka smutsiga*
Men bortifrån den del av kammaren *varifrån applåderna kom* reste sig någon annan […] (R)

Var- + preposition, som är ett alternativ till preposition + *vilken*, har skriftspråklig, i vissa fall formellt skriftspråklig karaktär. Om brukligheten hos de enskilda adverben se vidare Advb § 30. Relativt adverb på *var-* har vanligen korrelat med inanimata referenter (Advb § 30). Relativ bisats inledd av *var-* + preposition används framför allt som appositionell relativsats (§ 37). Relativ bisats inledd av *varifrån* kan också vara komplement till rumsbetecknande adverb (§ 36 not 4).[3]

[1] Till skillnad från det interrogativa *vilken* används det relativa *vilken* inte attributivt annat än i stelt byråkratiskt eller (pastischerande) ålderdomligt språk (Pron. § 106 not 1):

På relativt kort tid skrev Strindberg Hemsöborna, *vilken kortroman* omedelbart blev en stor framgång.

I annat skriftspråk väljer man i stället en konstruktion där substantivet görs till huvudord i en nominalfras som är apposition till det ursprungliga korrelatet. Den relativa bisatsen fungerar som attribut i den appositionella nominalfrasen.

På relativt kort tid skrev Strindberg Hemsöborna, en kortroman {*som/vilken*} *omedelbart blev en stor framgång*.

[2] Många skribenter undviker dock fortfarande *vars* med pluralt korrelat. I singularis förekommer någon gång *vilkens* men knappast *vilkets*.

dem *vilkas förhoppningar inte har förverkligats* (R)
de bildade klassernas bibliotek, *för vilkas hyllor denna bok är avsedd* (R)
[…] att få kyssa Etain *vilkens make han en gång varit*. (R)
den varelse *för vilkens skull jag transformerat Madeleine* (R)

[3] Regionalt förekommer *därifrån* som relativt adverb:

Han riktade in kikaren mot den yttersta grynnan, *därifrån han sett raketen komma*. (R)
Flotthamnen i Pausio utanför Åbo, *därifrån isbrytaren skulle starta*, hade varit avstängd […] (R)
[…] en värld som inte ens den gamle kommit in i och *därifrån han ägde mycket lite i sina samlingar*. (R)

§ 21. Satsbasens satsledsfunktion i relativa bisatser. Den relativa bisatsens satsbas kan ha såväl nominal som adverbiell funktion i satsen.[1]

a) Subjekt:

organisationer *vilka brukar stödjas av LO*
en produkt *vars prestanda imponerar*

Subjekt är den vanligaste satsledsfunktionen för satsbaser respektive underförstådda led i relativa bisatser.

b) Objekt (vid både monotransitiva och bitransitiva verb):
organisationer *vilka LO brukar stödja*
en produkt *vars prestanda vi just undersöker*
en produkt *vars prestanda man undanhållit oss*
upplysningar *vilka LO har undanhållit oss*
en produkt *vars prestanda vi tilldelar högsta betyg*
organisationer *vilka LO brukar bevilja bidrag*

c) Rektion (till isolerad preposition i satsens verbfras):
organisationer *vilka LO brukar ge bidrag till*
en produkt *vars prestanda vi är nöjda med*
organisationer *vilka LO umgås med*
en produkt *vars prestanda vi verkligen har imponerats av*

d) Adverbial (bundet eller fritt):
organisationer *med vilka LO samarbetar*
en produkt *med vars prestanda vi är mycket nöjda*
organisationer *trots vilka LO har hävdat sig bra*
en produkt *bland vars prestanda vi skattar tillförlitligheten högst*
en produkt *varmed vi tänker introducera oss på exportmarknaden*

e) Adverbialiserat attribut (Advl § 34):
organisationer *av vilka LO har goda erfarenheter*
en produkt *om vars prestanda vi bara har oklara föreställningar*
en produkt *varom vi bara har oklara föreställningar*

I appositionell relativsats kan satsbasen också ha predikativ funktion (§ 37).

Den relativa satsbasen kan ha satsledsfunktion i en underordnad sats som ingår i den relativa bisatsens predikatsled eller vara korrelat till ett resumtivt pronomen i en underordnad sats (satsfläta; Satsbaser § 15–16). Satsbaser med *vilken* eller adverb på *var-* tillhör emellertid stillägen där satsflätor är sällsynta. Många språkbrukare är dessutom obenägna att alls konstruera satsflätor med utsatt relativ satsbas (Satsbaser § 13).

Om generella begränsningar på satsbaser se vidare Satsbaser t.ex. § 2–5.

[1] Satsbasen kan bara i vissa fall fungera som egentligt subjekt (Eg. subj. § 12).
en persondator, *vilket det naturligtvis inte fanns*

§ 22. Valet mellan subjunktion och *vilken* som inledare i relativa bisatser. Medan *vad*, *där*, *dit*, *när*, *då* i huvudsak har specifika funktioner som inledare av relativa bisatser beror valet mellan subjunktionen *som* och satsbasen *vilken* på både

lexikala, syntaktiska och stilistiska faktorer. *Som* kan i vissa fall vara utelämnat (§ 19).

1. I följande fall används endast *som* som inledare i den relativa bisatsen:

a) efter följande korrelat: 1 och 2 pers. personliga pronomen, 3 pers. sing. personliga pronomen, *någon*, *någonting*, *ingen*, *ingenting*, interrogativa pronomen och adverb:

Jag {*som/*vilken*} *redan har åtagit mig flera andra uppdrag* ställer mig inte till förfogande.
Vi {*som/*vilka*} *deltog i sammanträdet* kan intyga att uppgifterna stämmer.
Företaget vill nu anställa henne {*som/*vilken*} *ledde kampanjen.*
Vi söker nu någon {*som/*vilken*} *kan ta ansvar för personalfrågorna.*
Hit kommer ingen {*som/*vilken*} *inte har förts hit av sin kärlek till naturen.*
Vem kommer väl till ett sådant arrangemang {*som/*vilken*} *är intresserad av Bach?*

b) i postponerad sats med kausal betydelse (§ 33):

Anders är dum {*som/*vilken*} *inte reser till Kina nu när han kan.*

c) i utbrytningskomplement (§ 38):

Det är Anders {*som/*vilken*} *tänker resa till Kina.*

d) allmänt i talspråk och ledigt skriftspråk:

Jag ringde den tjejen {*som/*vilken*} *hade ringt först.*

2. I följande fall används endast *vilken*:

a) i appositionell relativsats (åtminstone i skriftspråk, § 37):[1]

Den senaste kvartalsrapporten är positiv, {**som/vilket*} *har påverkat börsvärdet.*

b) som rektion till preposition i satsbasen:[2]

Jag sökte upp personalchefen, *till* {**som/vilken*} *jag sade ett sanningens ord.*

3. I övriga fall används antingen *som* eller *vilken*, t.ex.:

Erbjudandet riktar sig till dem {*som/vilka*} *har ofullständig grundutbildning.*
Vi har ställt skrivelsen till personalchefen, {*som/vilken*} *lär ha tagit upp den i ledningsgruppen.*
Därefter togs ett problem upp till behandling {*som/vilket*} *inte tidigare varit föremål för åtgärder.*

Om användningen av *vad*, *när*, *då*, *där*, *dit* i attributiv relativsats se § 34–36. Om relativ satsbas med relativpronomen som possessivattribut se § 20: b.[3]

[1] Om den appositionella relativsatsen är samordnad med en följande sats föredras dock *som* framför *vilken* i den senare satsen:

Han röstade nej till propositionen, vilket skåningarna uppskattade men {*som/?vilket*} *irriterade blekingarna.*

Han röstade nej till propositionen, vilket tilltalade skåningarna som själva ställde sig kritiska men {*som/?vilket*} *irriterade blekingarna*.

[2] I talspråk och ledigt skriftspråk (och ofta i neutralt skriftspråk) väljs i sådana fall konstruktion med *som* och isolerad preposition (i satskärnan):

personalchefen (*som*) *jag sade ett sanningens ord till*

Om prepositionen inte kan stå isolerad, har det lediga språket ingen möjlighet att uttrycka samma innehåll utan omskrivning:

*vädret (*som*) *jag gav mig ut trots*

[3] I likhet med *vilken* förekommer *vars* främst i neutralt och formellt skriftspråk (§ 20: b). Det lediga språket uttrycker vanligen motsvarande innehåll genom en annan konstruktion av den relativa bisatsen eller med annan syntaktisk konstruktion (samt med delvis andra lexikala medel).

Hon har köpt ett hus *som har alldeles genomruttna fönsterkarmar*.
Hon har köpt ett hus *som fönsterkarmarna är alldeles genomruttna på*.
Hon har köpt ett hus med alldeles genomruttna fönsterkarmar.
Jfr: Hon har köpt ett hus vars fönsterkarmar är alldeles genomruttna.

Syntaktisk funktion och distribution § 23–26

§ 23. Attribut med resten av nominalfrasen som korrelat. Den attributiva relativa bisatsen är efterställt attribut i en nominalfras (Nomfraser § 52).[1] Nominalfras med attributiv relativsats kan förekomma i alla slags satser. I de flesta fall är relativsatsen ensamt efterställt attribut i nominalfrasen.

Gatukontoret, *som ansvarar för att det rullar*, borde ha bättre grepp om hela miljön […] (S)
En fråga *som många tar upp i boken* gäller om det lokala befälet har rätt att besluta sätta in så kraftiga vapen mot en kränkande ubåt att den sjunker. (S)
Men regeringen *som har samhällsförändringar på sitt program* hävdade en moral *som föregrep dessa politiska mål*. (S)

När nominalfrasen innehåller andra efterställda attribut placeras dessa normalt före den relativa bisatsen:

Jag pratade med den befattningshavare i företaget *som har hand om sådana ärenden*.

Språkvårdare avråder från användningen av två attribut om strukturen blir dubbeltydig. Om det första attributet slutar med en nominalfras kan en följande relativ bisats felaktigt fattas som attribut i denna.

Han mindes den häftiga romansen med Clara *som upplöstes redan efter någon månad*.
Vi kan fråga en väninna till min bror *som också är gift med en fransman*.

Om det första attributet är en relativ bisats kan ett följande attribut fattas som adverbial i denna:

Mannen *som fru Lindell träffade* med den polska promenadkäppen har inte synts till sedan.

Återstoden av den nominalfras som den relativa bisatsen är attribut i är bisatsens korrelat. Korrelatets syntaktiska och semantiska egenskaper avspeglas i valet av inledare, i satsbasens böjning samt i böjningen av led som kontrolleras av den relativa bisatsens underförstådda led.

a) Korrelatet avgör böjningen av *vilken* (§ 20: a):

den rapport *vilken nu inlämnats*
det underlag *vilket nu inlämnats*
de glasögon *vilka nu inlämnats*

b) Korrelatet avgör ibland valet av inledare (§ 20, 22):

du {*som/*vilken*} *är språkvetare*
den partiledare {*med vilken/?varmed*} *talmannen hade överlagt*

c) Korrelatet avgör predikativets kongruensböjning om det underförstådda ledet i den relativa bisatsen är predikativets kontrollerande led:

en rapport *som är färdig*
ett projekt *som jag har gjort färdigt*
ett par glasögon *som är färdiga*

d) Korrelatet överensstämmer med verb och preposition i den relativa bisatsen om det underförstådda ledet i den relativa bisatsen är ett valensbundet led:

det foto *som jag* {*tog/*gjorde*} {*av/på/*om*} *min far*
det uppseende *han* {*väckte/*gjorde/*reste*}

Det reciproka pronomenet *varandra* och det generiska pronomenet *man* kan inte vara korrelat till relativ bisats:

*Vi ritar ofta av varandra *som är väldigt fåfänga.*
*Här får man *som vill göra det* skriva dikter hela dagarna. Jfr: Här får {var och en/de/folk} som vill göra det skriva dikter hela dagarna.

Den relativa bisatsen kan vara icke-restriktiv, dvs. resten av nominalfrasen ger (i sammanhanget) tillräcklig upplysning för att lyssnaren skall kunna räkna ut vad som betecknas, eller restriktiv, dvs. också den relativa bisatsens upplysningar är nödvändiga för att lyssnaren skall förstå vad som betecknas med nominalfrasen (se vidare § 27–32). Om den relativa bisatsen är restriktiv i nominalfras som eljest har huvudordet i bestämd form kan korrelatet se ut på olika sätt:

typ 1: boken *som du fick i går*
typ 2: den boken *som du fick i går*
typ 3: den bok *som du fick i går*

I typ 1 och 2 kan den relativa bisatsen också tolkas som icke-restriktiv. Korrelatet i typ 1 har reguljär bestämd form. I typ 2 har korrelatet bestämd artikel trots att adjektivattribut saknas. Den bestämda artikeln tar då gärna betoning. I typ 3 har korrelatet en form som entydigt visar att den relativa bisatsen är restriktiv: trots bestämd artikel har substantivet inget bestämdhetssuffix.[2] Av de tre möjligheterna att utforma korrelatet vid restriktiv relativ bisats är typ 1 den stilistiskt mest neutrala, medan typ 3 väsentligen tillhör det neutrala och formella skriftspråket och typ 2 talspråket och det lediga skriftspråket. Språkvårdare avråder ibland från bruk av typ 2 i skrift. Se vidare Pron. § 59: b. Jfr också Subst. § 71: b, Nomfraser § 4: 1a, 95.

Om relativa bisatser som har adverb som korrelat och som inleds av relativa adverb se § 36.

[1] När nominalfrasen står som possessivattribut placeras relativsatsen efter possessivattributets huvudord:

Man borde inte bara intressera sig för de patienters matvanor *som protesterar mest*.

I skriftspråk föredras då en form hos korrelatet som entydigt visar att den relativa bisatsen är restriktiv.

[2] När typerna 1 och 2 används i skrift kan man visa att den relativa bisatsen är icke-restriktiv genom att omge satsen med komma. När 1 och 2 används i tal kan man visa att den relativa bisatsen är restriktiv genom att ge hela konstruktionen bara en betoning (ordgruppsbetoning) och att den är icke-restriktiv genom att betona både korrelatet och ett led i bisatsen.

Hos vissa språkbrukare kan korrelatet i ledigt skriftspråk ha en form som entydigt visar att den relativa bisatsen är restriktiv när det utgörs av 3 pers. personligt pronomen och står som objekt eller rektion i den överordnade satsen. Det kan nämligen då ha nominativformen *de* (Pron. § 54 not 2).

Jag godkände de *som hade minst tio rätt*. Jfr: *Jag godkände de.

Jfr: Du minns kanske Vera och Rolf. Nu har jag godkänt också dem, *som ju annars inte visade några talanger på lektionerna*. [icke-restriktiv relativsats]

§ 24. Flera attributiva relativsatser i samma nominalfras. En nominalfras kan innehålla flera attributiva relativsatser:

Den mannen *som du pratade med som hade mörkt hår* var väl trevlig!

Jag känner en snickare *som heter Lindgren som kan ordna det här åt dig*.

Detta är det största föremål *som någonsin träffat jorden, på vilket vi lyckats finna osmälta fragment*.

Jag minns en fet kille, *som kanske var sjutton när jag var sju, som slog ut en fotboll på en gata när en bil passerade*. (S)

Inledare får inte utelämnas i den senare satsen, även om villkoren i övrigt (§ 19) är uppfyllda:

Den mannen *som hade mörkt hår {som/*Ø} jag pratade med hela kvällen*, var väldigt trevlig.

I nominalfras med flera icke samordnade relativa bisatser är bisatsen närmast korrelatet alltid restriktiv.[1] Semantiskt kan nominalfraser med flera restriktiva relativa bisatser knappast skiljas från konstruktioner där bisatserna är samordnade. Därför är följande exempel synonyma med de just nämnda:

Den mannen *som du pratade med och som hade mörkt hår* var väl trevlig.
Jag känner en snickare *som heter Lindgren och som kan ordna det här åt dig.*
Detta är det största föremål *som någonsin träffat jorden och på vilket vi lyckats finna osmälta fragment.*

Om en nominalfras har fler än en icke-restriktiv relativ bisats, så måste bisatserna samordnas:

Jag har just sagt adjö till min far *som du träffade i går och som gjorde ett så fördelaktigt intryck på dig.*

[1] Oftast när två relativa bisatser har hamnat intill varandra är den senare utbrytningskomplement och den förra attributiv relativsats i en utbruten nominalfras. Då kan *som* utelämnas i den senare satsen och den första relativsatsen behöver inte vara restriktiv.

Det var ju mannen *som var från Venezuela* (*som*) *jag pratade mest med.*
Det är bara Lasse *som städar i trappan* (*som*) *du hör.*

§ 25. Attributiv relativsats samordnad med föregående prepositionsattribut. När en relativ bisats är semantiskt parallell till ett föregående prepositionsattribut samordnas den ibland med detta:

en flicka med underbar röst och *som också spelar piano väldigt bra*

Om de båda attributen inte är semantiskt parallella, används knappast samordning:

*en väninna till min bror och *som har en underbar röst*
*en kille från Värnamo och *som är väldigt förnuftig*

Samordning av relativ bisats med föregående prepositionsattribut hindrar att bisatsen tolkas som attribut till prepositionsattributets substantiv (jfr § 23). Jämför utan samordnande konjunktion:

en väninna till min bror *som har en underbar röst* [Den relativa bisatsen kan föras antingen till *väninna* eller till *bror*.]

Språkvårdare har dock avrått från samordningen, och den är därför sällsynt i skrift.

§ 26. Postponering av restriktiv relativ bisats. Restriktiv relativ bisats postponeras om korrelatet är satsbas i en kvesitiv sats eller ett negerat objekt eller predikativ placerat i mittfältet:[1]

Vem känner du *som skulle kunna hjälpa oss?*
Vad vet Ingemar *som inte Sonja också kan lära sig?*

Hon undrade vem jag kände *som kunde hjälpa dem*.
Hon undrade vad Ingemar visste *som inte Sonja också kunde lära sig*.
Var har Olsson varit *där inte Billing också har varit*?
Han sörjde över att han ingen son hade *som kunde efterträda honom*.
Han hade ingenting blivit *som kunde glädja hans far*.

Också med andra korrelat kan den restriktiva relativa bisatsen postponeras:

De uppför sig så länge det finns någon vuxen i närheten *som kan sätta gränser*. (S)
Ty allt är obesjälat, *som rörs genom yttre impuls* [...] (S)
När de drar i gång sina sugande rytmer börjar även stadgade herrar i genrepspubliken gunga med i bänkarna, *som mindes de gladare tider när det var Nalen, inte socialstyrelsen, som gällde*. (S)
Det är oroande att man har förmågan att hela tiden få in gökar i det där boet *som inte hör hemma där* [...] (S)

Postponering kan leda till svårtolkade meningar om avståndet mellan korrelat och relativ bisats blir för långt och om det finns ett nominalt led i mellanrummet som kan uppfattas som korrelat till den postponerade bisatsen. Av följande exempel är det första entydigt, medan det andra kan tolkas på två sätt:

Många personer kommer nu för tiden hit *som vill ha ett arbete vilket som helst*.
Många personer kommer nu för tiden till min far *som vill ha ett arbete vilket som helst*.

En obligatoriskt postponerad relativ bisats kan inte sakna inledare även om villkoren i övrigt är uppfyllda (jfr § 19):

Vad vet Alice {*som*/*Ø} *inte Margit vet*?

Också när postponeringen är optionell undviks utelämning av inledaren:

Såg du den karlen i torsdags på eftermiddagen {*som*/?Ø} *Anna hade med sig*?

Se också Postp. led § 3.

[1] Icke-restriktiv relativ bisats postponeras inte i normalfallet:

*Min far bodde hela livet i Göteborg *som var född* 1900. Jfr: Min far *som var född* 1900 bodde hela livet i Göteborg.

Om obligatoriskt postponerad relativ bisats med kausal betydelse se § 33.

Betydelse § 27–33

§ 27. Specificering av korrelatets betydelse. Den attributiva relativa bisatsen specificerar sitt korrelat, dvs. den säger något ytterligare om det som korrelatet betecknar. Detta kan ske genom att det relativa ordet i satsbasen (eller om satsbas saknas: det underförstådda ledet i relativsatsen) syftar på (oftast = har samma referens som) korrelatet i matrissatsen.

Där går Lindberg, *vars bror du nog känner*. [*Vars* syftar på *Lindberg*.]
Jag träffade en bibliotekarie *med vilken jag hade ett intressant samtal*. [*Vilken* syftar på *en bibliotekarie*.]
Detta är den dator *varmed hon utförde sina beräkningar*. [*Var-* i *varmed* syftar på *den dator*.]
Där står bilen (*som*) *jag köpte* [-] *i förrgår*. [Det underförstådda ledet i relativsatsen syftar på *bilen*.]
Jag vill ha kvar den dator (*som*) *jag är van vid* [-]. [Det underförstådda ledet i relativsatsen syftar på *den dator*.]

Den attributiva relativsatsen är antingen restriktivt eller icke-restriktivt specificerande. En restriktiv relativsats inskränker korrelatets möjliga referens och hjälper därmed lyssnaren att identifiera vem eller vad som avses. En icke-restriktiv sats ger en mera fyllig beskrivning av någon eller något som redan entydigt kan identifieras av lyssnaren. Skillnaden mellan restriktiv och icke-restriktiv relativsats är särskilt tydlig i definita nominalfraser. I icke-specifika indefinita nominalfraser är attributiv relativsats alltid restriktiv. I specifika indefinita nominalfraser är skillnaden mellan restriktiv och icke-restriktiv relativsats ofta otydlig eller irrelevant. Se vidare Nomfraser § 95.

§ 28. Restriktiv relativ bisats i definit nominalfras. En definit nominalfras visar för lyssnaren att han skall kunna identifiera den eller det som satsen säger något om (Nomfraser § 96). Om nominalfrasen innehåller en relativ bisats som är restriktiv bidrar denna till identifikationen. Den restriktiva relativsatsens proposition är vanligen presupponerat faktisk. Den anger ofta ett sakförhållande som antas bekant för lyssnaren: talaren aktualiserar med satsen något som lyssnaren har erfarit eller som han kan sluta sig till ur vad han erfarit.

Den bil *som vi mötte för en stund sedan* tillhör sågverket.

Här antar talaren att *bil* inte räcker för att lyssnaren skall veta vad talaren refererar till. Därför aktualiserar han med en restriktiv relativsats sakförhållandet att talaren och lyssnaren för en stund sedan mötte just den bil som påståendet i den överordnade satsen gäller.

Talaren behöver inte alltid räkna med att lyssnaren känner till det sakförhållande som aktualiseras i den restriktiva relativsatsen. Det räcker med att han skulle kunna använda det för att identifiera nominalfrasens referent.

Den bil *som poliserna mötte kl.* 9.15 tillhörde sågverket.

Här behöver lyssnaren inte veta vilken bil poliserna mött eller ens att de mött någon bil. Han behöver bara kunna använda upplysningen i den relativa bisatsen för att identifiera bilen om han så önskar.

Om nominalfrasen innehåller ett framförställt attribut som unikt utpekar en referent (dvs. ett ordinativt eller perspektivt pronomen eller ett adjektiv i superla-

tiv), inskränker först huvudordet plus den restriktiva relativsatsen nominalfrasens möjliga referens som sedan ytterligare inskränks av det andra attributet (jfr Nomfraser § 41):

Den tredje lektion(en) *som verkligen gick bra* var en geografitimme. ['den tredje av de lektioner som verkligen gick bra']
Halva huset *som höll på att brinna upp* är nu ommålat. ['hälften av det hus som höll på att brinna upp']

Nominalfras med restriktiv relativ bisats kan innehålla ett framförställt attribut som kräver ett särskilt uttryck i bisatsen (jfr Satsadvl § 79):

Den enda släkting *som besöker mig längre är Elsa*.
Framför mig låg den vackraste trädgård *jag någonsin hade sett*.

En satsbas kan genom satsfläta (Satsbas § 13) korrespondera med en lucka i en restriktiv (men inte i en icke-restriktiv) relativ bisats:

Den där tavlan beundrar jag verkligen konstnären *som gjorde* [-].

Vissa korrelat tar alltid eller vanligen restriktiv relativsats:

1. Endast med restriktiv relativsats förbinds attributivt *den* vid substantiv i obestämd form (§ 23) som korrelat i definit nominalfras:

Den (röda) jacka (med slejf) *som jag egentligen vill ha* är absolut för dyr.

2. Följande korrelat har vanligen restriktiv relativsats:

a) 3 pers. pron. *den, det, de*

Den *som hon väljer* kan skatta sig lycklig.
Det *som retar mig mest* är hans arrogans.

b) attributivt *var och en, varenda, varje*

Varenda (ny) elev (på naturvetenskapliga programmet) *som vi har fått i år* är från landet.
Var och en *som kommer* måste ha med sig bestick.

c) *alla* med eventuellt substantiv i obestämd form

Alla (röda) jackor (med slejf) *som jag gillar* är för dyra.

ANM. I de fall då relativsatsens betydelse är restriktiv kan korrelatet ofta parafraseras så att det kommer att innehålla ett partitivt uttryck:

ni som kommer ≈ de av er som kommer
vi som kommer ≈ de av oss som kommer
du som gråter ≈ den av er som gråter

§ 29. Icke-restriktiv relativ bisats i definit nominalfras. En icke-restriktiv relativsats i en definit nominalfras ger upplysning om nominalfrasens referent, men denna information har inte till funktion att underlätta identifieringen av re-

ferenten utan skall i stället bara ge en ytterligare upplysning om referenten på samma sätt som skulle kunna ske med en deklarativ huvudsats. Talaren förutsätter att referenten redan i korrelatet (och dess tidigare kontext) har fått en beskrivning som i situationen är tillräcklig för att lyssnaren skall förstå vem eller vad som nominalfrasen gäller.

Den icke-restriktiva relativsatsen anger ett faktiskt sakförhållande som talaren snarare hävdar än presupponerar, dvs. den relativa bisatsen uttrycker i detta fall ett självständigt påstående. I texten är dock denna språkhandling mindre framhävd än den språkhandling vilken utförs med relativsatsens överordnade huvudsats.

Den där bilen, *som du nog inte har sett förut*, tillhör sågverket.
Därborta står min fru, *som gärna vill prata med dig*.

Vissa korrelat i definit nominalfras förbinds normalt med icke-restriktiv relativsats, eftersom de själva entydigt utpekar referenten:

a) egennamn[1]
Karlskrona, *som Karl XI grundade*, är visst ännu flottbas.

b) *jag*
Jag, *som aldrig har träffat henne*, kan väl få följa med nu.

c) nominalfras med possessivattribut[2]
Tages bil, *som han köpte ny i fjol*, har redan gått 5 000 mil.
Vår bil, *som är en gammal Simca*, måste nog skrotas nu.

d) nominalfras med deiktiskt *denna*, *den här/där* (jfr Pron. § 68, 73)[3]
Den där bilen, *som Tage köpte ny i fjol*, har redan gått 5 000 mil.

Den icke-restriktiva relativsatsen får (liksom en kommenterande deklarativ huvudsats) ofta en lätt kausal eller koncessiv innebörd:

Min fästmö, *som har legat i träning sedan i somras*, lyckades bra på tävlingen.
Han måste till sist sälja sin bil, *som har kostat så mycket*, för en spottstyver.

[1] När egennamn är substantiverade (Egenn. § 4) kan de ta artikel och restriktiv relativsats:
Det Karlskrona *som fascinerar mig mest* är vardagskvällarnas Karlskrona.

[2] Nominalfras med possessivattribut betecknar normalt en unikt identifierbar referent, dvs. den som säger *min bil är sönder* har bara en bil. Ibland behöver possessivattributet inte vara bärare av denna presupposition (Nomfraser § 10). Då kan nominalfrasen mycket väl ta restriktiv sats.
Min moster *som bor i Närke* är mycket snällare än min moster *som bor i Värmland*.

[3] Obetonat *den*, *den där* kan brukas som aktualisering av känd referent ('den där X du vet vilken', Pron. § 75: c) varvid relativsatsen också kan vara restriktiv:
Den där skjortan (*som*) *jag köpte i fjol* är väl sober.

§ 30. Relativ bisats i indefinit nominalfras. Den relativa bisatsen har olika betydelse i indefinit nominalfras beroende på om referenten är icke-specifik eller specifik.

1. I icke-specifika indefinita nominalfraser är relativsatsen restriktiv, dvs. den bidrar till avgränsningen av den klass av referenter som talaren pekar ut (Nomfraser § 108):

Jag vill ha en bok *som håller mig vaken i natt.*
Jag köper vilken bil som helst *som har fyra hjul och ratt.*

Relativsatsens proposition har neutral fakticitet: talaren garanterar inte att det finns någon referent som sanningsenligt kan beskrivas med korrelatet + relativsatsen.[1]

Vissa korrelat i indefinit nominalfras förbinds normalt bara med restriktiv relativsats:

a) Nominalfras med negerande pronomen:

Tommy gillade ingen blus *som Jeanette hade köpt.*

b) Nominalfras med generaliserande pronomen som slutar på *som helst*:

Tommy köper vad som helst *som Jeanette vill ha.*

Också i interrogativa nominalfraser är den relativa bisatsen restriktiv:

Vilken bil har vi inne *som Bosse kan ta?*
Vem för protokoll *som inte har gjort det förut?*

2. I en specifik indefinit nominalfras, som refererar till någon eller något vars existens är känd för talaren men som lyssnaren inte antas kunna identifiera, kan man ofta inte skilja mellan restriktiv och icke-restriktiv betydelse hos den ingående relativa bisatsen (Nomfraser § 109). Å ena sidan kan man säga att korrelatet etablerar referenten i lyssnarens medvetande och att relativsatsen meddelar något nytt om denna referent: då betraktar man relativsatsen som icke-restriktiv. Å andra sidan kan man säga att också relativsatsen är med om att ge de upplysningar som ligger till grund för att referenten etableras i lyssnarens medvetande: då betraktar man relativsatsen som restriktiv.

I går pratade jag med två araber, *som båda läser teologi vid universitetet.*

I vissa fall kan det dock framgå om bisatsen har icke-restriktiv eller restriktiv betydelse. Det är t.ex. rimligt att se den relativa bisatsen som icke-restriktiv, om den innehåller ett satsadverbial som annars är karakteristiskt för påståenden och som kan stå i en hävdad sats (t.ex. icke-restriktiv relativsats) men knappast i en presupponerad sats (t.ex. restriktiv relativsats); jfr Satsadvl § 39.

I går pratade jag med två araber, *som för övrigt båda läser teologi vid universitetet.*

Det är rimligt att se den som restriktiv t.ex. om dess inledare är utelämnad (jfr § 19):

I går pratade jag med två araber *jag känner*.

När dess korrelat är betydelsesvagt (§ 31) är det också rimligt att se den relativa bisatsen som restriktiv.

Icke-kongruent predikativ som anger att predikationsbasen har t.ex. dividuativ eller svagt referentiell betydelse (Predv § 13: 2c, d) är möjligt endast i icke-restriktiv bisats:

Lever, *som kan vara väldigt gott*, är också mycket nyttigt. [Jfr: Det kan vara svårt att få tag i lever som är verkligt god.]

Specifik indefinit nominalfras med relativsats har en särskild användning som subjektspredikativ i presenteringskonstruktion. Då utgörs subjektet av det expletiva *det* (Subj. § 24), och både korrelat och relativsats innehåller ny och fokuserad information.

Det är en karl (i telefonen) *som söker dig*.
Det är några i personalen *som är oppositionellt stämda*.
Det är ett par punkter {*som är oklara i förslaget*/(*som*) *jag vill invända emot*}.
Det är en dam därborta *som vill dansa med dig*, säger Bobby. (R)

[1] Om korrelatet fattas svagt referentiellt kan det ta appositionell relativsats (inledd av *vilket* eller *var-* + preposition, § 37):

Jag ville ha en eldig älskare, vilket tycktes vara omöjligt att få tag på i den där hålan.

ANM. Presenteringskonstruktionen är ofta vagt skild från konstruktion med egentligt subjekt (Eg. subj. § 17: c).

§ 31. Betydelsesvagt korrelat till restriktiv relativ bisats. När restriktiv relativ bisats används, är det ofta bisatsen som bidrar mest till identifikationen av nominalfrasens referent.

I definit nominalfras anger korrelatet ofta en typ av referenter som redan har introducerats eller som är rimliga i sammanhanget, varefter den relativa bisatsen får ange vilken referent i denna klass det är matrissatsen handlar om:

Den regeringsledamot *som så önskar* kan få en kopia av utredningen. [sagt i ett sammanhang där regeringsledamöter är aktuella]
Den stad *som moster Anna tyckte bäst om* var Nantes. [sagt i ett sammanhang där ett antal städer som moster Anna har besökt är aktuella]

Korrelatets huvudord kan därför ofta i sig själv ha en mycket allmän betydelse. Med huvudordet *gång* och en restriktiv relativsats kan man bygga upp exempelvis tidsadverbial med synnerligen detaljerad betydelse.

den gång(en) *Napoleon föråt sig på gåslever*
de gånger *Napoleon föråt sig på gåslever*

var gång *Napoleon föråt sig på gåslever*
alla gånger *Napoleon föråt sig på gåslever*
den enda gång(en) *Napoleon föråt sig på gåslever*
den första gång(en) *Napoleon föråt sig på gåslever*

I nominalfraser med olika slags referentialitet kan korrelatet bestå bara av ett pronomen i utrum eller pluralis respektive ett pronomen i neutrum, om det refererar till en eller flera personer eller till vad som helst utom en person (jfr Pron. § 38: 3b, 40, 124, 138, 149, 193: b, 159, 178, Räkn. § 11). Den relativa bisatsen specificerar då närmare vem eller vad som avses.

{den/de/alla/allihop} *som ringde Anna i går kväll*
{var och en/vem som helst/ingen} *som ringde Anna i går kväll*
{en/många/någon} *som ringde Anna i går kväll*
{det/allt/allting} *som hände i går kväll*
{vad som helst/inget/ingenting} *som hände i går kväll*
{mycket/något/någonting} *som hände i går kväll*

Den som, *det som*, *de som* kan användas med både generisk eller icke-specifik referens och specifik definit referens:[1]

den som kom ['vem som helst som kom' eller 'den som kom, du vet vem']
det som kom ['allt som kom' eller 'det som kom, du vet vad']

[1] Samma betydelse som *det* + *som*-sats har korrelatlös relativsats inledd av *vad* (§ 34). Däremot finns det ingen *vem*-inledd motsvarighet till *den* + *som*-sats, vare sig med generisk eller specifik betydelse.

ANM. Nominalfras med relativ bisats men utan substantiviskt huvudord i korrelatet kan jämföras med andra nominalfraser som saknar substantiviskt huvudord (t.ex. med självständigt använda adjektiv) och där attributet ger den avgörande upplysningen för identifikationen av referenten (Nomfraser § 19, 26): *den anställde*, *det nya*.

§ 32. Strukturella reflexer av distinktionen mellan restriktiv och icke-restriktiv betydelse. Distinktionen restriktiv : icke-restriktiv framgår bara i vissa fall av strukturen hos den relativa bisatsen eller nominalfrasen som helhet. I flera fall rör det sig dessutom bara om tendenser.

a) Korrelat med attributivt *den* vid substantiv i obestämd form tar bara restriktiv relativsats (§ 23). Viss tendens i samma riktning gäller för *alla* vid substantiv i obestämd form (jfr *alla pojkar som sjunger* (nästan bara restriktivt), *alla pojkarna som sjunger* (restriktivt eller icke-restriktivt)).

b) Endast restriktiv relativsats kan sakna inledare (§ 19).

c) Tendensen att välja *vilken* som inledare är större i icke-restriktiv sats.

d) Icke-restriktiv relativsats avgränsas oftare med komma än restriktiv relativsats.

e) Nominalfras med restriktiv relativsats har en huvudbetoning som ligger i relativsatsen, medan nominalfras med icke-restriktiv relativsats har betoning såväl på korrelat som på ett led i relativsatsen.

f) Eftersom den icke-restriktiva relativsatsens proposition ofta är ett självständigt påstående, kan den lättare ta satsadverbial som är typiska för den deklarativa huvudsatsen (jfr § 30: 2).

ANM. När relativsatsens betydelse är icke-restriktiv har det underförstådda ledet respektive det relativa pronomenet eller adverbet i satsbasen samma referens som hela korrelatet inklusive dettas framförställda attribut. När relativsatsen är restriktiv knyts den närmast till korrelatets huvudord och utgör tillsammans med detta en helhet som bestäms av framförställda attribut (jfr § 28). Man har därför föreslagit följande struktur för nominalfraser med icke-restriktiv respektive restriktiv relativsats:

<<alla husen> som Bo gillar> [icke-restriktiv]
<alla <hus som Bo gillar>> [restriktiv]
<<den största fisken> som Bo fångat> [icke-restriktiv]
<den största <fisk som Bo fångat>> [restriktiv]

Det är dock tveksamt om den semantiska olikheten skall anses kopplad till olikheter i syntaktisk struktur. Skillnaden mellan restriktiv och icke-restriktiv betydelse finns också för exempelvis adjektivattribut (Nomfraser § 95) utan att man kan återföra betydelseolikheten på någon motsvarande skillnad i den syntaktiska strukturen.

§ 33. Satsfogningar av typen *Du är dum som står här och diskar*, *Han är säkert spanjor som har så svart hår* (kausal relativsats). I två fall måste respektive kan icke-restriktiv relativ bisats mot huvudregeln (§ 26 not 1) postponeras. Den relativa bisatsen har då tydlig kausal betydelse (jämför att icke-restriktiv relativsats ofta antyder ett orsaksförhållande, § 29) och kan sägas fungera ungefär som ett adverbial som anger orsak. Inledaren är *som*.

a) Obligatorisk postponering. Matrissatsen uttrycker ett värderande omdöme om korrelatets referent. Den relativa bisatsen anger skäl för omdömet.

Du är dum *som står här och diskar*.

Det underförstådda ledet i bisatsen är subjekt, liksom dess korrelat oftast är subjekt i matrissatsen. Bisatssubjektets semantiska roll är agens.

Du är dum *som förtrycker henne så*.
Du är dum *som låter dig förtryckas så*.
*Du är dum *som förtrycks så*.

Utan postponering får konstruktionen en annan betydelse (den icke-restriktiva relativsatsen anger inte skäl för omdömet):

Du *som står här och diskar* är dum.

b) Optionell postponering. Matrissatsen anger en konklusion om korrelatets referent. Den relativa bisatsen anger skäl för konklusionen. Det underförstådda

ledet i bisatsen är också här subjekt, men dess semantiska roll är inte nödvändigtvis agens.

Han är säkert spanjor *som har så svart hår*.
Han är säkert spanjor *som spelar gitarr så bra*.

Utan postponering (med samma betydelse):

Han *som har så svart hår* är säkert spanjor.
Han *som spelar gitarr så bra* är säkert spanjor.

Den relativa bisatsen innehåller normalt en *så*-fras som innebär att subjektets referent har en egenskap i hög grad.[1] Men också andra relativa bisatser kan förekomma.

Han är säkert spanjor *som spelar gitarr mitt på gatan*.

[1] Satsfogningarna med *så*-fras kan parafraseras med satsfogningar av typen (*så bra*) *som han spelar gitarr så är han säkert spanjor*, *han är säkert spanjor* (*så bra*) *som han spelar gitarr* (§ 123).

Vanligen korrelatlösa relativa bisatser § 34–36

§ 34. Relativ bisats inledd av *vad* (nominal relativsats). Den relativa satsbasen *vad* inleder vanligen relativ bisats som saknar korrelat och som därför har nominal funktion i den överordnade satsen:

Han gick ut och köpte *vad som behövdes*.
Han gick ut och köpte *vad de behövde*.
Detta var *vad Vilhelm väntat på*. (S)
Närmast kunde man tycka att i första hand föräldrarna borde […] betala *vad deras ungdomar ställer till med*. (S)
Därför har fortfarande mellanstora och mindre, civila företag svårt att offra pengar på *vad man kan kalla en försäkring i datasäkerhet*. (S)
[…] när jag i den omedelbart påföljande tystnaden efteråt kände mig tillbaka i *vad som nyss musikaliskt förevarit* […] (S)
Det är valvaka, och *vad man hoppas på* är en ny regim i Palais de l'Elysée. (S)

Relativ bisats inledd med *vad* kan också vara attribut till korrelatet *allt*:[1]

Han gick ut och köpte allt *vad som behövdes*.
Han gick ut och köpte allt *vad de behövde*.
[…] anammande detta talesätt är de vuxna genast beredda att ta för gott allt *vad ett litet barn kan vräka ur sig*. (S)
Reform […] utgör numera ”generallinjen” för allt *vad som basuneras ut från Moskva*. (S)
Det är fråga om en noggrannhet långt utöver allt *vad vi är vana vid till vardags*. (S)

Bisatsen kan parafraseras med *det* + relativ bisats (§ 31). Liksom denna konstruktion kan den korrelatlösa *vad*-satsen ha både generisk eller icke-specifik och definit specifik betydelse.

vad jag köpte = det (som) jag köpte ['vad som helst som jag köpte' eller 'det som jag köpte, du vet vad']

Den *vad*-inledda relativsatsen skiljer sig från relativsatser med *vilken* som satsbas på olika sätt. *Vad* kan till skillnad från det relativa *vilken* inte föregås av preposition som hör till relativsatsen.

*Han köpte hem (allt) *vid vad vi var vana*. Jfr: Han köpte hem *vad vi var vana vid*.
Han vande oss vid *vad som krävdes*.

Vidare följs *vad* till skillnad från det relativa *vilken* obligatoriskt av adjunktionellt *som* när det fungerar som subjekt i bisatsen (men knappast annars, annat än regionalt):

Han köpte (allt) *vad som behövdes*.
?Han köpte (allt) *vad som de behövde*.

Det relativa pronomenet *vad* har nominal funktion i bisatsen.[2] Se också Pron. § 104–107.

[1] *Allt* kan också konstrueras med relativ bisats som inleds på annat sätt:

Detta är allt (*som*) *jag har*.
Han tog med sig allt *vars värde översteg* 1 000 kronor.
Allt *vilket förr stod mitt hjärta nära* har nu förlorat sin glans.

[2] Undantagsvis har det relativa pronomenet *vad* attributiv funktion (Pron. § 106 not 3):

Jag ringde *vad vänner jag hade*.

ANM. Den korrelatlösa *vad*-inledda relativsatsen erinrar om den bundna generaliserande bisatsen (§ 114: 2). Relativsatsen har dock också specifik betydelse, medan den generaliserande bisatsen bara har generisk betydelse. Därför kan den korrelatlösa relativsatsen inledd av *vad* alltid parafraseras med *det* + relativsats. Korrelatlös *vem*-inledd relativsats förekommer inte.

Vad han fick hette visst Alvedon.
**Vem han träffade* hette visst Alvar.

§ 35. Relativ bisats inledd av *när* eller *då* (temporal relativsats). Relativ bisats inledd av *när* eller *då* är oftast korrelatlös. Den specificerar då den i matrissatsen underförstådda tiden för den överordnade satsens aktion.

Han befann sig inte i Paris {*när/då*} *giljotinerna började användas*.
För bensin behålls det prisstopp som infördes *när budgeten presenterades den 12 januari*. (S)
Om jag blir nervös i min VM-start vet jag först *när jag står i startkuren på torsdag*. (S)
Då de greps i Holland påträffades vapen och sprängmedel från förrådet i Järna. (S)

Den kommer därigenom att fungera syntaktiskt som tidfästningsadverbial i den överordnade satsen, på samma sätt som en temporal bisats inledd av subjunktion (t.ex. *medan*). Tillsammans med ett annat tidfästande uttryck kan den bilda dubbeladverbial (Advl § 26: e, 66: b):

{Ofta/Nu/Varje kväll/I dag} {*när/då*} *du sitter i den där soffan* känner jag mig lycklig.

Undantagsvis kan den ha nominal funktion, t.ex. som subjekt, objekt eller rektion (§ 89):

Det är intressant *då en ny tidskrift blir till*.
Hon mindes *då du bodde här*.
Vi har haft bekymmer från och med *när den här maskinen installerades*.
När han själv var igång för fullt kommer han ofta in på nu när han känner sig skranglig och orask. (R)

Korrelatlösa relativsatser inledda av *när* eller *då* ingår semantiskt och funktionellt i systemet av temporala bisatser. Deras syntax och betydelse redovisas därför närmare i avsnittet om adverbiella bisatser (t. ex. § 84–85, 99–104).

Relativ bisats inledd av *när* eller *då* kan också användas som attribut med restriktiv eller icke-restriktiv betydelse liksom andra attributiva bisatser:[1]

Sedan kom veckan {*när/då*} *giljotinerna började användas*.
[…] och ”Maximum Overdrive” är hans debut i regissörsstolen, en historia som handlar om veckan *när maskinerna löper amok*. (S)
Tyvärr så var det här en dag *när spelarna vägrade lyssna på vad vi sa från bänken* […] (S)
Därefter följer en paus, *då eleven skall ge sitt svar* […] (S)
Efter trafikolyckan i gryningen, *då en buss och en personbil med berusade ungdomar kolliderar* […] (S)

I restriktiv bisats är inledaren då ibland utbytbar mot *som* eller kan utelämnas (§ 18–19):

Vi pratade ofta om den dagen {*när/då/som/Ø*} *min bror var här*.
I det ögonblick {*när/då/som/Ø*} *saluten sköts* stod alla i givakt.
[…] den dagen *han slutar* ska det bli sex långa månader helt ledigt. (S)

Också i sin syntaktiska distribution fungerar attributiv relativsats med *när* eller *då* på samma sätt som andra attributiva relativsatser (§ 23–26).

De relativa adverben *när*, *då* är satsbaser med funktion som adverbial i bisatsen. *När* är stilistiskt neutralt, medan *då* av de flesta språkbrukare uppfattas som skriftspråkligt eller som mindre ledigt talspråk. Regionalt (nordsvenskt) förekommer talspråkligt *då*.[2] Se också Advb § 29–30.

[1] Alternativt med *när/då* kan ibland preposition + *vilken* eller *var-* + preposition (Advb § 30: 2) användas:

Man nämnde ett tillfälle *vid vilket kanslirådet hade somnat mitt under sittande sammanträde*.
[…] efter åtta år i tukthus, *under vilka han bl a svarat för konfirmationsundervisningen* […] (S)
[…] ett pinsamt, förvirrat ögonblick, *varunder Mered började tala i allvarlig ton om sin uppfattning* […] (R)

[2] Regionalt förekommer också att *när* följs av adjunktionellt *som*:

När som han är ute och ger djuren, brukar jag ringa till barnen.

§ 36. Relativ bisats inledd av *där* eller *dit* (lokal relativsats). Relativ bisats inledd av *där* eller *dit* är vanligen korrelatlös.[1] Den specificerar då den i matrissatsen underförstådda befintligheten eller riktningen för den överordnade satsens aktion:

Jag vill bo *där det är sommar hela året*.
Hon har redan gett sig av *dit de där flyttfåglarna är på väg*.
Att lasta och forsla bort snön är dyrt och sker bara *där det är alldeles nödvändigt* […] (S)
Huvudgatan går *där den gick på* 100-*talet* (*e.Kr.*). (S)
Jag ställde min väska *där jag ställde den* för kom det nån annan så skulle han eller hon se att nån hade kommit […] (R)
Kors och tvärs genom samhället finns skidliftar för att man skall kunna glida fram på slalomskidor *dit man ska*. (S)
[…] bilen går *dit föraren vill och inte dit däcken tänkt sig* […] (S)

Marginellt kan korrelatlös *där*-sats dessutom fungera som rektion:[2]

Skogen precis bakom *där jag bor* är tät.
Vägen är dålig från *där hans mark börjar*.
Vägen är dålig ända fram till *där hans mark börjar*.
[…] han tog tag i sängens hörnstolpe alldeles intill *där Gunilla stod*. (R)

Relativ bisats inledd av *där* eller *dit* kan också fungera som attribut med restriktiv eller icke-restriktiv betydelse liksom övriga attributiva relativsatser.[3] Korrelatet betecknar då en lokalitet.

Känner du till {den stad(en)/staden} {*där hon tänker bosätta sig/dit hon tänker flytta*}?
När DN tittade in i karantänen *där aporna än så länge håller till* vankades det frukt i matskålarna. (S)
Södersjukhuset har ett upptagningsområde *där det bor* 380 000 *människor*. (S)
Skulle ni inte hellre vilja ha beloppet överfört till det land *dit ni tänker fara?* (R)
Tidigare var här en mangelbod, *dit folk i kvarteret kunde gå och mangla sin tvätt själva*. (S)

Åtminstone vissa språkbrukare kan i vissa restriktiva bisatser byta inledaren mot *som* eller utelämna den (§ 18–19):

På de ställen {*där/som/Ø*} *muren rasat* har de intressantaste fynden gjorts.

I sin syntaktiska distribution fungerar attributiv relativsats med *där* eller *dit* på samma sätt som andra attributiva relativsatser (§ 23–26). Relativ bisats inledd av *där*, *dit* kan dessutom vara restriktiv bestämning till de rumsbetecknande adverben *där*, *dit*, *var*(*t*), *ingenstans*, *någonstans*, *överallt* m.fl.:[4]

Hon har bosatt sig just där *dit hon absolut inte ville flytta*.
Hon har flyttat just dit *där hon aldrig tänkte bosätta sig*.
Var bor hon *där du inte vill att jag också ska hamna?*
Lågt betalda arbetare skulle kunna dirigeras dit *där de bäst behövdes*. (R)
Det fanns ingenstans *där jag kunde gömma mig*. (R)
Bara någon gång mindes han henne sitta djupt försjunken i sin stillhet någonstans *där de andra inte fanns* […] (R)
Det salta tövattnet är ett problem överallt *där betongen är kring* 30 *år*. (S)
Här och var *där jag ser spåren av dig* planterar jag en ros.

Med *där* eller *dit* som korrelat används denna konstruktion framför allt när den ena satsen anger befintlighet och den andra riktning. Korrelatlös *där/dit*-sats kan nämligen bara användas när båda satserna anger antingen befintlighet på samma ställe eller riktning till ett och samma ställe. Korrelatet är alltså utelämnat när det skulle ha varit homonymt med relativsatsinledaren.[5]

Jag bosatte mig *där hon hade hamnat*. [I stället för: … där där …]
Där är *där man inte är* och här är *där man är*. [I stället för: … där där …]
Jag flyttade *dit hon hade åkt*. [I stället för: … dit dit …]
*Jag flyttade {*där/dit*} *hon hade hamnat*. [I stället: … dit där …]
*Jag bosatte mig {*där/dit*} *hon hade åkt*. [I stället: … där dit …]

De relativa adverben *där*, *dit* är satsbaser med funktion som adverbial i bisatsen.[6] I finlandssvenska används ibland *var*(*t*) i stället för *där*, *dit*:

I Borgå landskommun, *var bönderna har slutit sig samman* …
I Borgå landskommun, *vart vi ska flytta vår verksamhet* …

Se också Advb § 29–30.

[1] Marginellt förekommer också korrelatlös relativsats inledd med *varifrån*:

Då vände jag haren ryggen och gick tillbaka *varifrån jag kommit*. (R)

Regionalt förekommer *därifrån* (§ 20 not 3):

Man går tillbaks igen till vägen och vänder mot *därifrån man kom*. (R)

[2] Den relativa inledaren *där* kan däremot inte ta preposition från bisatsen:

*Lägg plutonen (här) *från där man lätt kan ta sig till strandkanten*. Jfr: Lägg plutonen här varifrån man lätt kan ta sig till strandkanten.

Jämför att *där* som definit adverb inte kan styras av preposition:

*Skogen är tät {bakom/från/ända fram till/intill} där.

Marginellt kan den korrelatlösa lokala bisatsen ha en subjektsliknande nominal funktion i överordnade satser där också definita adverb som *här*, *där* skulle kunna ha det (jfr Subj. § 6: b):

Där du är skall alltid vara mitt hem.

[3] I stället för *där*, *dit* kan ibland preposition + *vilken*, optionellt *som* med isolerad preposition i bisatsen eller *var-* + preposition (Advb § 30: 1) användas:

Känner du till den stad {*i vilken/vari*} *hon tänker bosätta sig?*
Känner du till den stad (*som*) *hon tänker bosätta sig i?*
Känner du till den stad *till vilken hon tänker flytta?*
Känner du till den stad (*som*) *hon tänker flytta till?*

[4] Också relativ bisats inledd av *varifrån* kan vara bestämning till rumsbetecknande adverb på samma sätt som *där*, *dit*:

Där *varifrån jag kommer* ges det ingen nåd.
Dit *varifrån jag kommer* återvänder ingen.
Här *varifrån all makt utgår* borde också stabsarbetet utföras.
Adam återvände dit *varifrån han hade kommit*. (R)

En sekvens av ett rumsangivande adverbial och en relativsats inledd av *där/dit* kan ofta också betraktas som ett dubbeladverbial (jfr Advl § 26: c, 66: a):

Överallt *där det regnade i går* skiner nu solen. Jfr: I staden på gatorna har snön smält.

[5] Vid andra rumsbetecknande korrelat utelämnas i stället optionellt inledaren:

Överallt *hon kom* möttes hon av jubel.

[6] I regionalt talspråk kan satsbaserna *där*, *dit* följas av adjunktionellt *som*:

Ställ lådan *där som hinkarna står*.
Gå du också *dit som de andra gick för en stund sedan*.

Alternativt kan *som* betraktas som inledare och *där*, *dit* som korrelat (och som definita adverb). I så fall är den relativa *som*-satsen komplement till de adverben.

Appositionell relativ bisats § 37

§ 37. Relativ bisats som apposition till sats m.m. Relativ bisats med *vilket* (någon gång inlett av preposition; jfr § 20: d) eller *var-* + preposition (jfr § 20: f) som satsbas kan fungera som apposition till en sats, en verbfras, en adjektiv- eller participfras eller en svagt referentiell nominalfras (dvs. sådana led som kan åsyftas med intensionell anafor med det neutrala *det*, Pron. § 47). Det led som bisatsen är apposition till är alltså bisatsens korrelat och specificeras av bisatsen till sin betydelse snarare än till sin referens.[1] Exempel (med korrelatet kursiverat):

Personalomsättningen var stor, vilket ledde till en kunskapsmässig utarmning. (S)
Dessutom innebär förslaget *att antalet deltidsanställningar ökar*, vilket inte är bra, menar socialborgarrådet. (S)

[…] att Caspar Paukstadt *är borta ytterligare tre månader på grund av skada* vilket också gäller reservlagspelaren Peter Jönsson. (S)
Därför är säkraste lösningen *att köpa helt ny programvara från grunden*, vilket kan gå löst på miljonbelopp. (S)
Efter alltför många nederlag kan vem som helst *tappa självförtroendet*, vilket torde vara fatalt i en sport som utförsåkning, och i synnerhet störtlopp. (S)
I år motsvarar årskortet *tio månadsmärken*, vilket betyder 1 900. (S)
Snarare handlar det om *oskicklighet*, vilket snabbt lett till de stora förlusterna. (S)
Skulle detta slå in, om vilket vi kan ha delade uppfattningar, får du ta kontakt med mig.
Landet som helhet fick bara 67 procent av den vanliga nederbörden, varför januari i år blev den nederbördsfattigaste sedan 1980. (S)
Det fick Uniteds dåvarande manager Ron Atkinson att öppna plånboken varpå Coventry var en skyttekung fattigare. (S)

Vissa nominalfraser kan med samma struktur uppfattas antingen som fullt referentiella eller som svagt referentiella (jfr Nomfraser § 111–117, Pron. § 47), vilket avspeglar sig i valet av inledare till relativsatsen:

Lotta har två nya klänningar, *vilket Sanna också har*. [Korrelatet uppfattas som svagt referentiellt. Sanna har andra klänningar än Lotta.] Jfr: Lotta har två nya klänningar, vilka Sanna har sytt åt henne. [Korrelatet uppfattas som fullt referentiellt. Matrissats och bisats gäller samma klänningar.]

Sebastian önskar sig en brandbil, *vilket hans kamrat har fått på sin födelsedag*. [Korrelatet uppfattas som svagt referentiellt.]
Jfr: Sebastian önskar sig en brandbil, som kan styras per radio. [Korrelatet uppfattas som fullt referentiellt.]

Den appositionella relativsatsen står som fritt annex, vanligen i den överordnade satsens slut (finalt annex; Annex § 15). Alternativt kan den stå som inskott i matrissatsen, tidigast på mittfältsadverbialens plats, också när den har hela matrissatsen som korrelat (Annex § 16).

Men därtill kom, *vilket Olén alltid framhållit*, att den högkyrklighet som präglade Lunds stift under 1800-talet hade mycket speciella krav på kyrkorummen. (S)
För såvitt man inte väljer – *vilket naturligtvis lätt låter sig göras* – att enbart nappa på alla romantiska/nostalgiska lockbeten och sucka att allt nog var bra som skedde. (S)

Däremot kan den inte stå initialt, till skillnad från den snarlika fria komparativa *som*-satsen:

Han kommer att avgå nästa vecka, *vilket radion redan har rapporterat*. Jfr: Han kommer att avgå nästa vecka, som radion redan har rapporterat.

**Vilket radion redan har rapporterat*, kommer han att avgå nästa vecka. Jfr: Som radion redan har rapporterat, kommer han att avgå nästa vecka.

Den appositionella relativsatsen uttrycker ett påstående, dvs. den är bärare av en självständig språkhandling. Satsens påståendekaraktär är oberoende av om den överordnade satsen är hävdad eller ej. Möjligen står relativsatsens påstående något i bakgrunden i förhållande till den språkhandling som närmast överordnade huvudsats uttrycker.

Hon kommer hem till jul, *vilket gläder föräldrarna*. ≈ Hon kommer hem till jul. Det gläder föräldrarna.
Vagnarna töms, *varpå ammunitionen ilastas*. ≈ Vagnarna töms. Därpå ilastas ammunitionen.
Är du banktjänsteman, *vilket faktiskt fru Westerlund påstod?* ≈ Är du banktjänsteman? Det påstod faktiskt fru Westerlund.
Om du är banktjänsteman, *vilket jag inte tror*, skulle du väl genast ha upptäckt räknefelet. ≈ Om du är banktjänsteman – men det tror jag inte – skulle du väl genast ha upptäckt räknefelet.
Eftersom sjön ligger så långt bort, *vilket han är väl medveten om*, har han säkert inte gett sig av dit så här sent. ≈ Eftersom sjön ligger så långt bort – och det är han väl medveten om – har han säkert inte gett sig av dit så här sent.

Som satsbas i appositionell relativsats kan *vilket* ha olika nominala funktioner i bisatsen, även som objekt till hjälpverb som inte konstrueras med icke-pronominell nominalfras som objekt (jfr Vb § 31 not 1), och kan också fungera som predikativ. *Var-* + preposition har adverbiell funktion i bisatsen.[2]

Min bror ska fara till Kina i år, *vilket jag nog inte {gör/vill}*.
Anders är försiktig av sig, *vilket för övrigt också hans syster är*.
Hon är lärare, *vilket nästan alla har varit i hennes släkt*.
Gästerna såg sig omkring i lokalerna, *varefter de gav sig av*.

Appositionella relativsatser förekommer främst i skriftspråk och formellt talspråk. Som inledare till appositionell relativsats är *vilket* något mindre stelt än annars det relativa *vilken* är. En något ledigare parafras av den appositionella *vilket*-satsen är konstruktionen *något* (som korrelat) + relativ *som*-sats:

Dottern kom hem i torsdags, något *som gladde föräldrarna mycket*.

I talspråk förekommer också ensamt *som* som inledare av appositionell relativsats:

Emma vill bli agronom, *som Peter redan är*.
Emma har badat i kanalen, *som också Robert har*.

Se också § 22 not 1.

Den appositionella relativsatsens struktur, funktion och betydelse är otillräckligt undersökta.

[1] Den kvesitiva huvudsatsen kan knappast i sin helhet vara korrelat till en appositionell relativsats:

*Vem har mod att höja skatten, *vilket vi än en gång måste fråga oss?*

Däremot kan i vissa fall appositionell relativsats ta den presupponerade delen av den kvesitiva satsen som korrelat:

Vem har tagit Torgnys cykel, *vilket alla vet att han inte tycker om?* [Korrelatets proposition är: någon har tagit Torgnys cykel.]

[2] *Var-* + preposition är oftast utbytbart mot preposition + *vilket* (eller undantagsvis *vilket* som rektion till isolerad preposition i bisatskärnan):

Sedan viker man upp långsidan, {*varmed/varigenom/med vilket/genom vilket*} *man uppnår att* …
Vi skickade iväg en kurir, *varmed de fick låta sig nöja*. Jfr: … *vilket de fick låta sig nöja med*.

Varför samt vissa inledare med tidsbetydelse (*varvid*, *varpå*, *varefter*, *varunder*) kan dock inte ersättas med preposition + *vilket*.

Stilvärdet hos vissa relativa adverb på *var-* är formellt skriftspråkligt, se vidare Advb § 30.

ANM. Appositionell relativ bisats kallas i traditionell grammatik ofta ”fri relativsats”. Om gränsdragningen mot fri komparativ *som*-sats som satsadverbial se § 41.

Relativ bisats som utbrytningskomplement § 38–39

§ 38. Utbrytningskonstruktionens struktur. Relativ bisats, vanligen inledd med *som* eller oinledd, kan fungera som komplement i utbrytningskonstruktion. Utbrytningskonstruktion är ett särskilt slag av relativ satsfogning. I likhet med attributiva relativsatser har den relativa bisatsen i utbrytningskonstruktion ett underförstått led med ett korrelat i matrissatsen. Det underförstådda ledet kan emellertid ha både nominal, adverbiell och predikativ funktion. Korrelatet kallas utbrutet led och är ett led av samma typ som kan fungera som satsbas i deklarativ huvudsats (fundament; Satsbaser § 2, 5). Det utbrutna ledet har den form det skulle ha haft om det hade stått på det underförstådda ledets plats i bisatsen.[1]

Det var hans bror *som skulle komma*.
Det var ifrån Kalmar (*som*) *han kom*.
Det är framför allt flitig (*som*) *han är*.
Det är springa fort (*som*) *han kan*.
Det var därför att storföretagen tryckte på *som beslutet kom så snabbt*.
Det var sin bror *han skrev till*. [Det reflexiva pronomenet syftar på subjektet i den relativa bisatsen.]
Det var varandras mammor *de tyckte mest illa om*. [Det reciproka pronomenet syftar på subjektet i den relativa bisatsen.]
Det var honom *jag ville prata med*. [Kasus ackusativ beror på att det underförstådda ledet är rektion.]
Det var av henne *han absolut ville ha en bild*. [Prepositionen beror på *bild* i den relativa bisatsen.]

Det utbrutna ledet och den relativa bisatsen fungerar som bundet subjektspredikativ till *vara* i den överordnade satsen. Matrissatsens subjekt är ett expletivt *det*. *Vara* kan vara underordnat ett eller flera subjektsautonoma hjälpverb, och predikatsledet kan också innehålla vissa satsadverbial och fria adverbial, åtminstone för tidfästning och avseende. Normalt har de finita verben i matrissats och relativ bisats samma tempus vid utbrytning.

Det är Karlsson *som har valts till ordförande*.
Det {skulle nog kunna/kunde nog} vara sin bror *hon träffar*.
{I dag/Officiellt} var det sin bror *hon träffade*.
?I London var det sin bror *hon träffade*.
I England är det sina föräldrar *man har på middag varje söndag*.
I flera år var det sin bror *hon träffade när hon reste till London*.

Bli kan optionellt användas i stället för *vara* i matrissatsen när bisatsens aktion är avgränsad. *Bli* anger att aktionen betraktas från en tidigare tidpunkt och är därför det normala när den avgränsade aktionen ligger i framtiden.

Det {blev/var} Karlsson *som valdes till ordförande*.
Det {blir säkert/?är säkert/?kommer säkert att vara} Karlsson *som väljs till ordförande*.

När det utbrutna ledet är en finit verbfras och i vissa fall när det är en infinit verbfras motsvaras det av *göra* i den relativa bisatsen på samma sätt som när sådana verbfraser är satsbaser (Vbfraser: Allm. § 10: 2b):

Det är skriver böcker (*som*) *han gör större delen av tiden*.
Det är skriva böcker (*som*) *han vill* (*göra*).

Den relativa bisatsen har vanligen inledaren *som*. Om inte satsens subjekt är underförstått, saknar satsen ofta inledare.[2]

Är det för din skull {*som/Ø*} *vi har kommit hit?*
Jaså, det är så små {*som/Ø*} *de är*.

Inledaren kan saknas också när den relativa bisatsen inte står i kontakt med korrelatet:

Honom var det (*som*) *vi träffade i Göteborg*.

Relativ bisats som utbrytningskomplement står alltid i slutet av satsfogningen var än korrelatet står i matrissatsen. Man kan säga att relativsatsen obligatoriskt står postponerad (Postp. led § 3: d).

Sin bror var det visst (*som*) *han skulle skriva till*.
*Sin bror (*som*) *han skulle skriva till* var det visst.
Jag vet inte vilken släkting det var (*som*) *han skulle skriva till*.
*Jag vet inte vilken släkting (*som*) *han skulle skriva till* det var.

En sådan fin cykel det är (*som*) *du har köpt*!
*En sådan fin cykel (*som*) *du har köpt* det är!

Som överordnad sats i utbrytning kan de flesta huvudsatser och bisatser fungera:

Det var sin bror *han skulle skriva till*.
Var det sin bror *han skulle skriva till*?
Vilken släkting var det *han skulle skriva till*?
En sådan middag det var *han hade lagat åt oss*!
Eftersom det är sin bror *han ska skriva till* …
Om det är sin bror *han ska skriva till* …
Ju fler släktingar det är *han ska skriva till* …

Utbrytning förekommer dock normalt inte i relativa och komparativa och vanligen heller inte i temporala bisatser:[3]

*Jag talade med de två araberna som det var *som kom från Libanon*. Jfr: Det var de där två araberna som kom från Libanon.
*Jag talade med två araber som det är från Libanon (*som*) *de kommer*.
Jfr: Det är från Libanon (som) de där araberna kommer.
*Där växer likadana blommor som det är *som vi har i vår trädgård*. Jfr: Det är sådana blommor (som) vi har i vår trädgård.
*Han planterade andra blommor än det är *som vi har i vår trädgård*. Jfr: Han planterade andra blommor som vi inte har i vår trädgård.
*Just då satt han och läste tidningen medan det var Maja *som kokte kaffe*. Jfr: Det var Maja som kokte kaffe. [Utbrytning är möjlig om bisatsen har adversativ betydelse.]

Utbrytning förekommer inte heller i direktiva huvudsatser, eftersom sådana satser måste ha ett utsatt eller underförstått 2 personens subjekt, medan den överordnade satsen i en utbrytning måste ha *det* som subjekt. Motsvarande innehåll kan i stället ungefärligen uttryckas med deklarativ huvudsats.

Det är den där blomman *du ska plocka*. ≈ Plocka den där blomman!

[1] Definit nominalfras som korrelat kan alltså (till skillnad från vid attributiv relativsats) inte ta bestämd artikel med substantivet i obestämd form:

Det var den gröna {bilen/*bil} *som han kom hit i*. [Obestämt *bil* är möjligt om *det* tolkas anaforiskt och *den gröna bil* … som identifierande subjektspredikativ.]

[2] Vissa språkbrukare accepterar relativa satsbaser som inledare också vid utbrytningskonstruktion:

Det var statsministern {*som/vilken*} *hade lovat att förrätta akten*.
Är det din syster *vars barn är på bild i tidningen*?
Är det (i) Solna *där din arbetsplats ligger*? [Vanligen: Är det Solna {som/Ø} din arbetsplats ligger i? Är det i Solna {som/Ø} din arbetsplats ligger?]
Är det (till) den där träddungen *dit vi ska gå*? [Vanligen: Är det till den där träddungen {som/Ø} vi ska gå? Är det den där träddungen {som/Ø} vi ska gå till?]

I sydsvenskt regionalt språk används också subjunktionen *att* när det utbrutna ledet är ett adverbial:

Det är {inte så ofta/inte alltid/sällan} *att jag dricker kaffe.*

[3] När en temporal bisats anger iterativ aktion kan dock utbrytning förekomma:

Hon satt alltid och läste när det var han *som lagade maten.*

§ 39. Utbrytningskonstruktionens betydelse. Som utbrytningskomplement anger den relativa bisatsen normalt ett faktiskt sakförhållande som talaren förutsätter bekant för lyssnaren:

Det är Lasse *som skall köra Volvon till Stockholm.* Är det Lasse *som skall köra Volvon till Stockholm?*

Det är till Stockholm *som Lasse skall köra Volvon.* Är det till Stockholm *som Lasse skall köra Volvon?*

Det är Volvon *som Lasse skall köra till Stockholm.* Är det Volvon *som Lasse skall köra till Stockholm?*

Talaren presupponerar i det första exemplet att någon skall köra Volvon till Stockholm. I matrissatsen ges det upplysning eller frågas det om vem som skall köra. Om det utbrutna ledet är definit tillhör dess referent normalt en mängd som talaren förutsätter bekant: av Erik, Johan och Lasse är det Lasse som skall köra Volvon till Stockholm. Det utbrutna ledet specificerar uttömmande det som lämnas ospecificerat i presuppositionen. Det första exemplet är således inkorrekt om fler än Lasse skall köra Volvon till Stockholm. I det andra exemplet presupponerar på motsvarande sätt talaren att Lasse skall köra Volvon till en plats samt ger i matrissatsen en upplysning eller ställer en fråga om vilken plats som körningen gäller (av ett antal destinationer som är presupponerat möjliga). I det tredje exemplet är det presupponerat att Lasse skall köra en av ett antal bilar till Stockholm. Matrissatsen upplyser eller frågar om vilken bil som skall köras dit.[1]

I kvesitiva satser är vanligen allt utom det interrogativa ledets referent presupponerat (Huvudsatser § 74). Detta kan ytterligare markeras med utbrytning av det interrogativa ledet (vilket alltså här inte ändrar vad som är presupponerat).

Vem är det *som har varit i köket?* ≈ Vem har varit i köket? [I båda fallen presupponeras: någon har varit i köket.]

Jag undrar vem det är *som har varit i köket.* ≈ Jag undrar vem som har varit i köket.

I frågor där det interrogativa ledet är utbrutet underförstås det ofta att den frågande egentligen borde veta det han frågar om:

När är det (nu igen) (*som*) *vi ska åka?*

Vad var det (nu igen) (*som*) *du gjorde i Paris?*

I exempelvis nyhetsspråk används utbrytning också för att meddela ny information:

Det var i dag på morgonen *som EU:s ministerråd meddelade att man beslutat stå fast vid livsmedelssubventionerna*.
Elfenbenskustens transport- och arbetsminister har släppts av sina kidnappare, meddelade på fredagen landets regering. Det var i söndags *som regeringsledamoten Aoussou Koffi, 63, fördes bort från sitt hem av två vita beväpnade män*. (S)
Det var en avslappad, ofta leende och skämtande Gorbatjov *som samtalade*. (S)

Bokstavligt ger här den relativa bisatsen presupponerad information. Om lyssnaren inte känner till det faktum som nämns i den relativa bisatsen, fungerar yttrandet ändå. Lyssnaren tar det till sig som ny information, dvs. han uppfattar den relativa bisatsen ungefär som om den hade varit hävdad.[2]

Om korrelatet är icke-specifikt och betydelsesvagt (jfr § 31) är inte sakförhållandet i den relativa bisatsen i sig presupponerat utan har samma fakticitetsvärde som den överordnade satsen:

Det är någon *som skall köra Volvon till Stockholm*. [Det hävdas att någon skall köra Volvon till Stockholm.]
Är det någon *som skall köra Volvon till Stockholm?* [Det är inte avgjort om någon skall köra Volvon till Stockholm eller ej.]
Eftersom det är någon *som skall köra Volvon till Stockholm* … [Det presupponeras att någon skall köra Volvon till Stockholm.]
Om det är någon *som skall köra Volvon till Stockholm* … [Det är inte avgjort om någon skall köra Volvon till Stockholm.]

[1] I svar kan den relativa bisatsen utelämnas eftersom dess innehåll har aktualiserats i frågan:
– Vem (är det som) kommer i kväll?
– Det är Rune och Margit (*som kommer i kväll*).
– Vad är det för underliga ljud (som) jag hör?
– Det är Lasse som håller på att städa trappan (*som du hör*).

[2] När det utbrutna ledet anger beledsagande omständighet (Advl § 81) behöver det i sådana fall inte vara uttömmande:

Det var med glädje *man läste hans synpunkter* […] (S)
Det är med bestörtning *vi har mottagit meddelandet om din fars bortgång*.

Detta uttryckssätt är skriftspråkligt men inte begränsat till nyhetsspråket.

ANM. Från relativ bisats som utbrytningskomplement bör skiljas de fall då attributiv relativsats ingår i nominalfras som subjektspredikativ. Det finns två sådana snarlika satsfogningar. Det ena fallet är presenteringskonstruktionen (§ 30: 2), som till skillnad från utbrytningskonstruktionen lämnar ny information i relativsatsen:

Det är en karl (här nere) *som vill tala med dig*.

I det andra fallet används matrissatsen för att avge ett värdeomdöme om något som närmare specificeras med relativsatsen. Satsfogningen är då ofta en parafras av expressiv huvudsats och den har ofta värderande preteritum med nutidsbetydelse (Tempus § 16) i matrissatsen.

Det var en fin cykel *du har köpt*.
Det är en väldigt fin vagn *som står därborta*.

§ 40. Falsk utbrytning. Med liknande betydelse som utbrytningskonstruktion (§ 38–39) kan en satsfogning med attributiv relativsats användas, där det utbrutna ledet motsvaras av ett identifierande subjektspredikativ (jfr Predv § 31), medan den relativa satsen står som restriktivt attribut i subjektet. Subjektets huvudord är vanligen enbart ett 3 pers. personligt pronomen (med semantisk genus- och numerusböjning) men kan också vara ett substantiv som anger den klass till vilken den identifierade referenten hör.[1] Satsfogningen har kallats falsk utbrytning.

Den (chaufför) *som ska köra Volvon till Stockholm* är Lasse. [Jfr med utbrytning: Det är Lasse som ska köra Volvon till Stockholm.]

Den bil *som Lasse ska köra till Stockholm* är Volvon. [Jfr med utbrytning: Det är Volvon som Lasse ska köra till Stockholm.]

Den plats *som Lasse ska köra Volvon till* är Stockholm. [Jfr med utbrytning: Det är till Stockholm som Lasse ska köra Volvon.]

Den *som söker tjänsten* lär vara en 35-årig ingenjör från Katrineholm. [Jfr med utbrytning: Det lär vara en 35-årig ingenjör från Katrineholm som söker tjänsten.]

Subjektspredikativet i falsk utbrytning tar (till skillnad från det utbrutna ledet i utbrytningskonstruktion) inte obligatoriskt syntaktiska egenskaper från det underförstådda ledets funktion i relativsatsen men kan åtminstone hos vissa språkbrukare göra det optionellt (Pron. § 54: a, 96: c, Predv § 5 not 4):

Den *som jag pratade mest med* var {han/honom}. [Jfr med utbrytning: Det var {*han/honom} som jag pratade mest med.]

Den *som Anders liknade mest* var {hans/sin} syster. [Jfr med utbrytning: Det var {*hans/sin} syster som Anders liknade mest.]

[1] Marginellt förekommer också korrelatlös relativ bisats som subjekt:
Dit hon oftast gick var till Viks. (R)

Bisatser som erinrar om relativa bisatser § 41–42

§ 41. Relativa bisatser gentemot komparativa bisatser. När en komparativ bisats är komplement till ett komparativt ord som är eller ingår i ett led som är attribut (t.ex. *sådan, likadan,* {*lika/så*} + adjektiv) till ett substantiv, inleds den komparativa bisatsen normalt av *som* och bisatsen placeras liksom den attributiva relativa bisatsen bland substantivets efterställda attribut eller postponeras. Om andra syntaktiska likheter och skillnader mellan de två satstyperna se § 112: 4.

En fri komparativ bisats inledd av *som* kan fungera som satsadverbial med betydelse av kommentar till matrissatsen. Den ligger betydelsemässigt nära den ap-

positionella relativsatsen som dock endast marginellt inleds av *som*. Om andra syntaktiska skillnader mellan de båda satstyperna se § 112: 4.

§ 42. Relativa bisatser gentemot kvesitiva bisatser. Den relativa bisatsen har delvis samma inledare (satsbaser) som den kvesitiva interrogativa bisatsen: *vilken*, *var-* + preposition, *när*, *vad*.

Det interrogativa *vilken* följs som subjekt alltid av *som*, medan det relativa *vilken* aldrig följs av *som*:

Jag känner inte till *vilka* {*som*/*Ø} *har lovat att komma*. [kvesitiv]
Jag känner inte de personer, *vilka* {**som*/Ø} *har lovat att komma*. [relativ]

Det interrogativa ledet kan vidare vara utbrutet, vilket inte är fallet med det relativa:

Jag känner inte till vilka det är *som har lovat att komma*.
*Jag känner inte de personer vilka det är *som har lovat att komma*.

Den interrogativa bisatsen är prototypiskt nominal medan den relativa bisatsen är prototypiskt attributiv. Det är därför sällsynt att en relativ *vilken*-sats står där en interrogativ *vilken*-sats hade kunnat stå och vice versa. Dubbeltydiga satsfogningar uppstår bl.a. när den kvesitiva satsen står attributivt (§ 51) och när relativsatsen står appositionellt (§ 37):

Lindgren ställde frågan *vilken Bengt hade önskat sig*. ['Lindgren frågade vilken Bengt hade önskat sig.' eller 'Lindgren ställde den fråga som Bengt hade önskat sig.']
Lindgren frågade först, *vilket Bengt föredrog*. ['Lindgren frågade först om vilket Bengt föredrog.' eller 'Lindgren frågade först, något som Bengt föredrog.']
Lindgren formulerade omedelbart problemet *varom vi skulle skriva en bok*. ['Lindgren formulerade omedelbart problemet vad vi skulle skriva en bok om.' eller 'Lindgren formulerade omedelbart det problem som vi skulle skriva en bok om.']
Lindgren hörde sig för *när vi tänkte sätta i gång*. ['Lindgren hörde sig för vid vilken tidpunkt vi tänkte sätta i gång.' eller 'Lindgren hörde sig för just när vi tänkte sätta i gång.']

Relativ bisats inledd av *vad* kan vara korrelatlös. Normalt visar det överordnade semantiska predikatet (§ 65) om satsen är relativ eller kvesitiv. Vissa predikat kan dock stå med både kvesitiv och relativ bisats.

Jag har lärt mig *vad jag behöver*. ['Jag har lärt mig vad det är jag behöver (så nu vet jag det).' eller 'Jag har lärt mig det som jag behöver (så nu kan jag det).]

Interrogativt *vad* kan skiljas från relativt genom att det ofta kan utvidgas till *vad för något* etc:

Hon visste inte *vad han hade gjort* {Ø/*för något*}.
Hon hämtade vad *han hade gjort* {Ø/**för något*}.

Parafraser av relativa bisatser § 43–45

§ 43. Parafraser av attributiv relativ bisats. Den attributiva relativsatsen kan parafraseras på olika sätt: med deklarativ huvudsats, med annan bisats eller med icke satsformat attribut.

a) Den icke-restriktiva relativsatsen kan normalt utbytas mot deklarativ sats:

Har du sett min nya bil? Den är ett under av komfort. Jfr: Har du sett min nya bil, *som är ett under av komfort*.

Den restriktiva bisatsen vid definit korrelat kan ibland parafraseras med en deklarativ sats som föregår matrissatsen. Skillnaden är dock att talaren då hävdar bisatsens proposition i stället för att presupponera den.

Vi mötte (ju) en bil för en timme sedan. Den tillhör sågverket. Jfr: Den bil *som vi mötte för en timme sedan* tillhör sågverket.

Om den restriktiva relativsatsen står vid indefinit icke-specifikt korrelat är systematiska parafraser med deklarativ huvudsats långsökta:

Har du en båt? Rymmer den 8 personer? Jfr: Har du en båt *som rymmer* 8 *personer*?

b) Om en satsfogning med restriktiv relativsats beskriver ett generiskt förhållande kan satsfogningen ofta ersättas med konditional satsfogning:

Om någon röker här ska jag egenhändigt ta itu med honom. Jfr: Den *som röker här* ska jag egenhändigt ta itu med.
Om någon här förstår sig på datorer, så vill Ivan prata med henne. Jfr: Ivan vill prata med någon här *som förstår sig på datorer*.

Icke-restriktiva bisatser kan ofta parafraseras med kausala eller koncessiva bisatser:

I år stannar Staffan hemma, eftersom han har så mycket att göra. Jfr: Staffan, *som har så mycket att göra*, stannar hemma i år.
Han fick nästan ingenting för sin bil, fastän han kostat på den tusentals kronor. Jfr: Han fick nästan ingenting för sin bil, *som han har kostat på tusentals kronor*.

c) Adjektiviska och andra icke satsformade attribut är ofta synonyma med relativsatser:

en för mig främmande person [jfr: en person *som är främmande för mig*]
Larssons bil [jfr: bilen *som Larsson har*]
Anders' dyra vanor [jfr: de dyra vanor *Anders har*]
en bil med tak av plastad väv [jfr: en bil *som har tak av plastad väv*]
ett tak av väv [jfr: ett tak *som är av väv*]
ett av tre piloter nedfluget bombplan [jfr: ett bombplan *som flugits ned av tre piloter*]
en hy svartare än ebenholts [jfr: en hy *som är svartare än ebenholts*]
NN, en av tennisvärldens mest lukrativa annonspelare [jfr: NN *som är en av tennisvärldens mest lukrativa annonspelare*]

NN, av många hållen för att vara världens bäste tennisspelare [jfr: NN *som av många hålls för att vara världens bäste tennisspelare*]

§ 44. Parafraser av appositionell relativ bisats. Eftersom den appositionella relativsatsen har egen språkhandlingsfunktion som påstående, kan den ersättas av deklarativ huvudsats. Relativsatsens inledare motsvaras då av *det*, *detta*, *där-* + preposition.

Jubileet är nästa år. Detta kände ingen till. Jfr: Jubileet är nästa år, *vilket ingen kände till*.

Jubileet är nästa år. Därför planeras en del festligheter. Jfr: Jubileet är nästa år, *varför en del festligheter planeras*.

Ska företaget fira 25-årsjubileum 1999? Det har Karlsson föreslagit så länge jag kan minnas. Jfr: Ska företaget fira 25-årsjubileum 1999, *vilket Karlsson har föreslagit så länge jag kan minnas?*

En annan parafras är att etablera en appositionell nominalfras där den appositionella relativsatsens proposition uttrycks med en ordinär relativsats som efterställt attribut. Vanligen väljs då *något* som huvudord i nominalfrasen, och den attributiva relativsatsen inleds av *som* (eller saknar inledare, § 19).

Jubileet är nästa år, något (som) ingen kände till.

En annan möjlighet är att som huvudord välja ett substantiv som kan prediceras om matrissatsen:

Jubileet är nästa år, en omständighet som ingen kände till.

Hon sprang sträckan på en timme, en prestation som imponerade på alla. Jfr: Hon sprang sträckan på en timme, *vilket imponerade på alla*.

Malmgren lovade att hålla hela personalen skadeslös, ett löfte som inte lugnade alla. Jfr: Malmgren lovade att hålla hela personalen skadeslös, *vilket inte lugnade alla*.

Lindberg föreslog att vi skulle vara med på konferensen, ett erbjudande som faktiskt smickrade oss en del. Jfr: Lindberg föreslog att vi skulle vara med på konferensen, *vilket faktiskt smickrade oss en del*.

§ 45. Parafraser av utbrytningskonstruktion. Det som sägs i en satsfogning med utbrytning kan i tal också uttryckas med kontrastiv betoning på det led som motsvarar korrelatet i en utbrytningskonstruktion:

''Lasse ska köra Volvon till Stockholm. Jfr: Det är ''Lasse *som ska köra Volvon till Stockholm*.

Lasse ska köra ''Volvon till Stockholm. Jfr: Det är ''Volvon *som Lasse ska köra till Stockholm*.

Lasse ska köra Volvon till ''Stockholm. Jfr: Det är till ''Stockholm *som Lasse ska köra Volvon*.

Skillnaden mellan sådana satser med kontrastbetoning och satsfogningar med utbrytning är att kontrastbetoningen inte behöver antyda en uttömmande uppräkning. I exempel som de följande innebär det första men inte det andra att det bara är Lasse av ett givet antal personer som har långt hår:

Det är ''Lasse som har långt hår. [Lasse och bara Lasse har långt hår av Mikael, Lasse och Eva.]

''Lasse har långt hår. [Av Mikael, Lasse och Eva har Lasse långt hår, men det kanske Eva har också.]

En annan parafraseringsmöjlighet är den mindre vanliga falska utbrytningen (§ 40).

Nominala bisatser § 46–82

§ 46. Översikt. Nominala bisatser, dvs. narrativa, interrogativa och expressiva bisatser, kan ha olika nominala funktioner: som subjekt, objekt och rektion. När en nominal bisats står som subjekt är den vanligen postponerad. Narrativa och interrogativa bisatser kan också ha funktion som nominalt predikativ eller som appositionellt attribut.

Hon visste inte att han skulle åka. [narrativ bisats]
Hon visste inte om han skulle åka. [interrogativ rogativ bisats]
Hon visste inte vilken cykel han skulle ta. [interrogativ kvesitiv bisats]
Det är fantastiskt vilken fin cykel han har. [expressiv bisats]

Interrogativa och expressiva bisatser har obligatoriskt af-ordföljd. Narrativa bisatser kan alltid ha af-ordföljd, men i vissa fall, t.ex. när de framstår som hävdade, har de optionellt fa-ordföljd, och bisatskärnan har då samma struktur som en deklarativ huvudsats. Narrativa bisatser inleds av subjunktion (*att*), som ofta kan utelämnas. Av de interrogativa bisatserna inleds rogativa bisatser av subjunktion (vanligen *om*), medan kvesitiva i likhet med de flesta expressiva bisatser har satsbas som inledare.

En narrativ bisats anger inte i sig vilken semantisk relation som råder mellan matrissats och bisats, utan denna bestäms av det överordnade predikatets betydelse och bisatsens satsledsfunktion. En interrogativ bisats anger att bisatsens sanningshalt inte är avgjord, antingen i sin helhet (rogativ bisats) eller beträffande något som anges med ett led i bisatsen (kvesitiv bisats). En expressiv bisats anger det som någon förvånas över eller reagerar värderande inför.

Nominala bisatsers syntaktiska funktion och distribution § 47–58

§ 47. Subjekt. Både narrativa, interrogativa och expressiva bisatser kan fungera som subjekt i den överordnade satsen. För de expressiva bisatserna är funktionen som subjekt den vanligaste.

Narrativa och interrogativa bisatser som subjekt står normalt postponerade eller i deklarativa huvudsatser alternativt som fundament. Expressiva huvudsatser som subjekt står alltid postponerade.[1]

Det är då troligt *att rören som leder jordvärmen till fastigheten fungerat som en ventil*. (S)
Det har spelat stor roll *hur successionen fungerade i Sverige* […] (S)
Det spelar ingen roll *om vi får möta Finland eller Sovjet i finalen*. (S)
Det skrämde mig verkligen *vad trött hon såg ut*.
Brukar det irritera dig *att jag ringer så här sent?*
Vi blev förskräckta, eftersom det märks direkt *om Roger är dåligt förberedd*.
Marstrand greps av en våldsam vrede när det gick upp för honom *hur de alla aningslöst hade låtit sig luras och utnyttjas*. (R)
Att det gick som det gick innebär ytterligare en arbetsuppgift för den parlamentariska kommissionen. (S)
Men *vad man uppfattar som kult* beror naturligtvis på hur man uppfattar själva begreppet. (S)
Det antas *att Ahmed var över sjuttio år gammal när han dog*. (R)
**Vad trött hon såg ut* skrämde mig verkligen.

Ibland kan en narrativ eller interrogativ bisats optionellt stå i ett eljest tomt slutfält eller – om den är kort – marginellt i mittfältet. I de flesta fall är placering i mittfält eller slutfält ogrammatisk.

Sant är *att han av pressklippen att döma aldrig fått en dålig recension under hela sin långa konstnärskarriär* […] (S)
Möjligt är *att du inte levat tillräckligt många år för att* […] (R)
Men betydelsefullt var också *att Zettervall själv hade så god kontakt med de högkyrkliga prelaterna*. (S)
Avgörande är *vad som är mest praktiskt för försäkringstagarna och drar minst administrationskostnader*. (S)
Betecknande är *hur försiktigt partitidningen Pravda tar upp minoritetsproblemet* […] (S)
I diskussionen har bland annat hävdats *att familjen inte stämmer med samhällets demokratiska ideologi*. (S)
Tilläggas skall *att råttan var* 44 *centimeter mellan nos och svansspets* […] (S)
Naturligtvis är *att det regnar* en dålig ursäkt men …
*Han gav sig iväg, eftersom *att det regnar* inte gör honom någonting.
*Nu för tiden gör *att det regnar* mig alltid irriterad.
*Normalt brukar *att man kommer för sent* inte spela någon roll.
*Vi blev förskräckta, eftersom *att det regnar mycket där* märks direkt.
*Brukar *att jag ringer så här sent* irritera dig?

I deklarativ huvudsats kan talaren i de flesta fall välja mellan att placera den narrativa eller interrogativa subjektsbisatsen som fundament eller i postposition.[2] Det vanligaste, i synnerhet i ledigt språk, är placering som postponerat led. I vissa

fall är denna placering den enda möjliga. Verb som *hända*, *ske*, *förekomma*, *äga rum*, *bli av*, *gå* 'vara möjlig' m.fl. har så tunn egenbetydelse att de inte kan fungera ensamma som rematiskt predikatsled.[3] För att de skall kunna ta narrativ subjektsbisats som fundament behöver de betonas starkt (för att visa att det är själva faktum som utsagan gäller) eller kompletteras med bestämningar som ger en mera pregnant information.

Att min far kommer på besök {$^{\shortparallel}$händer/händer sällan/$^{*}{}_{0}$händer}.
Att Månsson kommer i tid till jobbet {$^{\shortparallel}$förekommer/förekommer någon enstaka gång/$^{*}{}_{0}$förekommer}.

Visa sig används med narrativ subjektsbisats som fundament endast när ytterligare bestämning tillkommer:[4]

Att han var totalt okunnig visade sig {först senare/*Ø}. Jfr: Det visade sig att han var totalt okunnig.

Om placering av nominal bisats som subjekt se vidare Subj. § 3. Om konditionala och temporala bisatser som subjekt se § 89: b. Om generaliserande bisatser som subjekt se § 89: a. Om korrelatlösa relativsatser som subjekt se § 34. Om expletivt *det* på subjektsplats i sats med postponerat subjekt se Subj. § 21.

Exempel på verb och verbförbindelser som tar nominal bisats som subjekt: *passa sig* (narrativ), *framgå av* (narrativ eller interrogativ), *förvåna* (narrativ eller expressiv). Många av verben som tar narrativ bisats som objekt (§ 48) tar narrativ bisats som subjekt när verben står i passiv, som t.ex. *antas*, *hävdas*, *förhindras*.

Exempel på adjektiviska predikativ som tar nominal bisats som subjekt: *sant* (narrativ), *bekant* (narrativ eller interrogativ), *konstigt* (narrativ eller expressiv), *osäkert* (interrogativ). Adjektiven med nominal bisats som subjekt är predikativ vid verb som *vara*, *bli*, *låta*, *verka*, *förefalla*.[5]

Det kunde {vara/låta/verka/förefalla} oklokt av honom *att han far dit nu när det politiska läget är så instabilt*.
Det {är/blir/låter/verkar/förefaller} osäkert *om hon över huvud taget tänker komma*.

Exempel på substantiviska huvudord i predikativ som tar nominal bisats som subjekt: *avsikt* (narrativ), *problem* (narrativ eller interrogativ), *skandal* (narrativ eller expressiv), *fråga* (interrogativ).

[1] När expressiva bisatser undantagsvis föregås av fokuserande satsadverbial (§ 57) kan de dock stå som fundament:

{Bara/Särskilt/Åtminstone} *vad pigg han var* var fantastiskt.

[2] Vid *gälla*, *komma sig* {*så/hur*} samt vissa verb i passiv som *sägas*, *berättas*, *förbjudas* kan knappast den narrativa bisatsen stå som fundament:

Det gäller nu för dig *att du håller dig framme*. **Att du håller dig framme* gäller nu för dig. **Att du håller dig framme* gäller det verkligen för dig.
Så kom det sig *att vi lyckades med företaget*. **Att vi lyckades med företaget* kom (det) sig så.

[3] Å andra sidan kan en narrativ subjektsbisats inte vara postponerad utan måste stå som fundament när satsen har ett bundet subjektspredikativ med ett substantiv i bestämd form som huvudord:

Att projektet fått läggas ner har blivit konsekvensen. *Det har blivit konsekvensen *att projektet fått läggas ner*.

En sådan narrativ subjektsbisats kan alltså bara förekomma i deklarativ huvudsats. Jämför:

*Eftersom det är den största risken *att det börjar regna*, så får vi hålla till inomhus fastän det är ont om plats.
*Om det är det viktigaste *att huset blir färdigt*, så måste ni sluta spela golf ett tag.

I andra satser än deklarativa huvudsatser väljs en konstruktion där nominalfrasen är subjekt och bisatsen predikativ (§ 50):

Eftersom den största risken är *att det börjar regna*, så får vi hålla till inomhus fastän det är ont om plats.
Om det viktigaste är *att huset blir färdigt*, så måste ni sluta spela golf ett tag.

Huvudsaken har lexikaliserats så att det trots sin bestämda form kan fungera som predikativ till postponerad subjektsbisats:

Om det är huvudsaken *att pengarna kommer in*, så måste vi handla därefter.

[4] *Visa sig* kan liksom *stå* och kanske ytterligare något verb samförekomma med expletivt *det* på subjektsplats när den narrativa bisatsen står som fundament, dvs. den narrativa bisatsen fungerar alternativt snarast som en bunden bestämning till verbet:

Att han var totalt okunnig visade (det) sig först senare.
Att du har blivit vald till ordförande står (det) här i tidningen.

[5] Dessa verb kan också konstrueras med *som om*, dvs. med komparativ subjunktionsfras som har konditional bisats som rektion (§ 90):

Det {är/blir/låter/verkar/förefaller} som om allting hade varit förgäves.

§ 48. Objekt. Både narrativa, interrogativa och expressiva bisatser kan fungera som objekt i den överordnade satsen. För de narrativa och interrogativa bisatserna är funktionen som objekt den vanligaste, medan det är en mera marginell funktion för expressiva bisatser. Förutom i satser med ett objekt kan narrativa och interrogativa bisatser fungera som direkt objekt i satser med två objekt.[1]

Jag vill *att Adamson ska bygga ett litet hus där nere*. (R)
Min trettonåring tycker *att detta är rena tramset*. (T)
Tro inte *att det är bättre*. (R)
Snart undrar du väl *om jag var full buse vid Tekniska Högskolan också* … (R)
Frågade han *hur det skett?* (R)
Han anade inte *vilken bredd Panduro skulle få på sin läsarskara bara några år senare*. (S)

Som objekt står nominal bisats obligatoriskt eller optionellt postponerad:

Jag har just berättat för henne *att man inte får plocka gullvivor med lingonplockaren* […] (R)

[…] jag har inte upplevt på så många ställen *att folk ber med*. (T)
Jag frågade henne en gång långt senare *varför hon skrattade så den gången*. (R)

I deklarativ huvudsats kan den nominala bisatsen dessutom alltid stå som fundament, en placering som dock är mindre vanlig (och marginell för expressiva bisatser):

Att döden inte uppstår enbart genom hjärtstillestånd har vi vetat länge. (S)
Hur de hade det nu visste hon inte. (R)

Se vidare Obj. § 14. Om expletivt *det* på objektsplats i vissa satser med postponerat objekt se Obj. § 12: c–d.

När expressiv bisats fungerar som objekt är normalt satsbas med *vilken*, *vad*, *hur* mest närliggande:[2]

Han betonade {*vad/hur/?så*} *viktig operationen var*.
Han framhöll {*vilken/*en sådan*} *viktig operation som förestod*.
Du anar inte {*vad/hur/?så*} *trött jag känner mig*.
Du anar inte *vad jag har avskytt din näsa*. (R)

Exempel på verb och verbförbindelser som kan stå med nominal bisats som objekt: *försäkra* (narrativ), *begripa* (narrativ eller interrogativ), *betona* (narrativ eller expressiv), *ana* (narrativ, interrogativ eller expressiv), *undra* (interrogativ).

Vissa verb kan ha narrativ bisats både som subjekt och som objekt (verb för kausala och tidsliga relationer samt betydelse- och uttrycksrelationer, § 61: 2, 5):[3]

Att vi går med i detta råd bevisar *att vi inte är anti-katoliker* […] (S)

[1] Marginellt kan nominal bisats också fungera som indirekt objekt (se vidare Obj. § 4):
Regeringen tillmäter det stor betydelse *att räntan har börjat sjunka*.

[2] När den expressiva bisatsen används som objekt vid ett verb som också kan ta interrogativ bisats är gränsen vag gentemot den kvesitiva bisatsen:
Du anar inte *vilka böcker han har skrivit*.

[3] Om både subjektet och objektet har bisatsform i samma sats postponeras knappast subjektet:
Att sommaren var regnig gjorde *att det kom mycket svamp*. *Det gjorde *att det kom mycket svamp att sommaren var regnig*.

§ 49. Rektion. Preposition (eller subjunktion) + nominal bisats kan fungera på följande sätt:

a) Som bundet adverbial vid verb, adjektiv och particip:[1]

Jag svär inte på *att minnet är alldeles riktigt*. (T)
Det beror på *om räntorna sjunker*. (S)
De bör även tillfrågas ingående om *på vilket sätt de vill använda sin fängelsetid och hur de tänker sig framtiden*. (S)
Jack skrattade och häpnade över *hur pojkaktigt hånfullt skrattet lät*. (R)

[…] jag är säker på *att Alex har rätt*! (R)
Jag är inte säker på *om han verkligen sade detta till presidenten eller om han skämtade med mig*. (S)
Jag är övertygad om *att cheferna runt om i stan är justa mot sina medarbetare* […] (S)
Hon […] visste att hon åter skulle bli rasande över *hur han grisade ner sig*. (R)
Dottern tog det som *att hon var förstummad av beundran* […] (R)
Under de svåra nödåren på Island under 1800-talet frös och svalt folk hellre ihjäl än *att de slaktade sina hästar* […] *och åt köttet*. (S)

När ett bundet adverbial utgörs av en preposition + nominal bisats kan prepositionen + bisatsen vara postponerade (Postp. led § 2). I deklarativa huvudsatser kan bisatsen då också stå ensam som fundament, med prepositionen isolerad på satsledets ordinarie plats (Satsbaser § 5: 1d, Huvudsatser § 12).[2]

Vi har pratat i alla dessa år *om att vi skulle köpa ett hus i Grekland*. Vi har pratat om i alla dessa år *att vi skulle köpa ett hus i Grekland*.
Att det snöar tidigt är vi vana vid.

Exempel på verb och verbförbindelser samt adjektiv och particip som tar prepositionsfras (som bundet adverbial) där rektionen kan vara nominal bisats: *lita på* (narrativ), *strunta i* (narrativ eller interrogativ), *häpna över* (narrativ eller expressiv), *tvista om* (interrogativ); *angelägen om* (narrativ), *säker på* (narrativ eller interrogativ), *förvånad över* (narrativ eller expressiv), *nyfiken på* (interrogativ).[3]

b) Som attribut vid substantiv:[4]

Anledningen till *att jag överhuvudtaget pratar med dej* är att jag tror att du vet mer om stölden än du vill ut med. (R)
Han kände djup bedrövelse över *att alla behandlade henne så illa*. (R)
Trots att reglerna säger att barnens hälsotillstånd måste vägas in i bedömningen av *om en familj ska få stanna eller inte* […] (S)
I Kiruna görs nu den första vetenskapliga undersökningen av *hur ballongen kan påverka magsäcken*. (S)

Expressiva bisatser står endast marginellt i attribut:

Min förfäran över *vad trött hon såg ut* var stor.

Exempel på substantiv som tar prepositionsattribut där rektionen kan vara nominal bisats: *villkor för*, *orsak till*, *anledning till*, *betingelse för*, *fara för*, *nytta av* (endast narrativ); *konsekvens av*, *följd av* (narrativ eller interrogativ). Dessutom abstrakta substantiv motsvarande verb och adjektiv som tar narrativ bisats som objekt eller i bundet adverbial, t.ex.: *tro på*, *längtan efter*, *glädje över*, *känsla av*, *tvivel på*, *opposition mot*, *förhoppning om* (endast narrativ); *dröm om*, *medvetenhet om*, *minne av*, *tanke på* (narrativ eller interrogativ); *undran över*, *tvist om*, *diskussion om* (endast interrogativ).

c) Som fritt adverbial (endast narrativa bisatser):

Förberedelserna har därför hittills skett utan *att allmänheten märkt något*. (S)
Socialdemokraterna vill nu få in pengarna snabbare genom *att alla betalar* 4 *procent av inkomsten*. (S)
I stället för *att auktionisterna har en bra sak var*, ska toppnumren samlas till tematiska auktioner […] (S)
[…] i och med *att han avbryter* uppstår onekligen hjärtdöden. (T)

[1] Expressiva bisatser uppträder som rektion i bundna adverbial bara vid enstaka verb. Då är (liksom när den expressiva bisatsen är objekt, § 48) normalt satsbas med *vilken*, *vad*, *hur* mest närliggande.

[2] Marginellt kan nominal bisats också fungera som rektion i bundet objektspredikativ:

Det var svårt att höra men vi fick det till *att han ville ha hjälp*.
Vi tolkade det kryptiska budskapet som *att hon accepterade uppdraget*.

[3] Exempel på verb och verbförbindelser som kan ta narrativ bisats både som subjekt och som rektion i bundet adverbial: *bero på*, *följa av*, *komma sig av*, *syfta till*.

Att årets utbildningsmål inte nås beror på *att soldaterna fått skjuta för lite* […] (S)

Subjektsbisatsen kan vara postponerad även om rektionen också har satsform (jfr § 48 not 3):

Det beror på *att det har regnat att det är mycket svamp*.

[4] I talspråk konstrueras ofta *detta*, *det här* med *med* + narrativ bisats där man i skrift låter *detta*, *det här*, *det där* ta den narrativa bisatsen direkt som appositionellt attribut (jfr § 51):

Det här (med) *att verksamheten ska flyttas till Tyskland* oroar många.
Vi pratade länge om det här (med) *att verksamheten ska flyttas till Tyskland*.
Han har gått på det här med *att man kan köpa lyckan*. (R)
Just det där med *att det är val då*, ska vi naturligtvis inte missa, säger Allan Schulman. (S)

§ 50. Subjektspredikativ. Narrativa och interrogativa bisatser kan fungera som subjektspredikativ i en överordnad sats med samma slags subjekt som är nominalt predikativ i satser med narrativ eller interrogativ bisats som subjekt (jfr § 47):[1]

Problemet brukar vara {*att/var*} *folk glömmer sina nycklar*. [Bisatsen står efter det infinita verbet, dvs. på en plats där subjektet normalt inte står.]
I så fall brukar problemet vara {*att/var*} *folk glömmer sina nycklar*. [*Problemet* är entydigt subjekt.]
Eftersom då problemet blir {*att/var*} *folk glömmer sina nycklar* måste vi välja en annan lösning. [*Problemet* är entydigt subjekt.]
Och där tycker jag att riktlinjerna måste vara *att man ser till att patienterna har det så bra som det är möjligt* […] (T)

I satser med bara ett finit verb och ett subjekt utöver bisatsen kan man inte avgöra vilket led som är subjekt och vilket som är predikativ (eftersom en subjektsbisats kan stå i eljest tomt slutfält, jfr ovan § 47):

[…] den enda skillnaden hon upptäckte var *att Aftonbladet hade horoskop* […] (R)

Det allmänna intrycket härav blev *att jag hade något att dölja*. (R)
Frågan är *om känslan av en "sann" identitet då blir mindre eller mindre värd*. (S)

Expressiva bisatser kan inte fungera som predikativ:

*Eftersom en verklig överraskning var *vad pigg han var* …

[1] Dessutom kan *heta* konstrueras med narrativ bisats som subjektspredikativ och expletivt *det* som subjekt:

Det hette *att han härstammade från Bolivia*. *Att han härstammade från Bolivia* hette {det/*Ø} ofta, när man frågade var han kom från.

§ 51. Appositionellt attribut. Narrativ och interrogativ bisats kan fungera som appositionellt attribut vid substantiv av den typ som kan vara huvudordet i predikativ till narrativ respektive interrogativ bisats som subjekt (jfr § 47). Substantivet står oftast i bestämd form, eventuellt föregånget av bestämd artikel (Nomfraser § 77):[1]

{Idén/Den idén} *att Rydén ska bli bokförläggare* är märklig.
Frågan {*huruvida/var*} *det regnar* kan vi inte svara på.
Någon i klassen hade rest förslaget *att man borde göra skolresa till Skellefteå* […] (R)
Vad tycker ni om den tanken *att det ska delas ut?* (T)
Jag vägrar tro på uppgiften *att styrelsemötet har uppskjutits av detta skäl* […] (S)
Den föregriper "Inferno" på det sättet *att den lägger en magisk innebörd i detta att våra upplevelser upprepas*. (S)
Frågan *var man har köpt sprejburkarna som kostar runt* 50 *kronor styck* är förstås känslig […] (S)

Särskilt när det substantiviska huvudordet är föregånget av bestämd artikel kan bisatsen postponeras:

Jag vill gärna understryka det faktum för er alla *att vi accepterade förslagets huvudinnehåll*.
Den frågan måste vi också ta upp *hur mycket tid vi kan räkna med att få på oss*.

Den appositionellt attributiva nominala bisatsen kan ha *det*, *detta*, *det här/där* som huvudord (Pron. § 46):[2]

Utom det *att Amalia tyckte synd om Kati* tyckte hon också om henne. (R)
[…] den lägger en magisk innebörd i detta *att våra upplevelser upprepas*. (S)
Just detta *att vi hade järngrytor* gjorde att ingen behövde lida av järnbrist. (R)
Getrud tycker att det inte riktigt passar, detta *att pappa beter sig nästan som en chefsperson* […] (R)
Det där *att allting blir så lika* det har vi väl alldeles för mycket av. (T)
Alltså det här *att de blivande forskarna har sin trygghet garanterad* det är viktigt. (T).
Det här *varifrån vi köper reservdelarna* blir mer och mer viktigt.

Också med *det*, *detta*, *det här/där* som huvudord kan bisatsen postponeras:

Jag hörde det redan i går *att Carlsson skulle tala*.
Det kan väl ingen säga än *om det verkligen blir av*.
Det vet väl ingen *hur det blir med den saken*.
Det vet jag alltså *att dom är samlade*. (T)

När den nominala bisatsen ingår som appositionellt attribut i ett bundet predikativ och står efter verbet, väljs som pronominellt huvudord *den* (som kongruensböjs med subjektet). Subjektet i matrissatsen är som regel en definit nominalfras (vanligast ett substantiv i bestämd form).

Sanningen är nog dessvärre den *att det inte finns publik längre*. (R)
Saken är den *att vi hade verkligen hållit på och diskuterat*. (R)
Åtminstone är min erfarenhet den *att man inte har fått någon undervisning på den punkten*. (T)
Men problemet är väl det *att vi hittills har varit relativt skyddade*. (T)

[1] Det appositionella attributet kan ha ett huvudord som lexikaliserats tillsammans med en föregående preposition och det efterföljande *att* till en flerordssubjunktion, t.ex. *till den grad att*, *under förutsättning att*, *på villkor att* (Konjn, subjn, infm. § 8, 9: b).

Målet är att människorna skall aktiveras till den grad *att de själva tar över aktiviteterna* […] (S)
Alexander […] var till den grad kränkt *att han inte fick fram ett ljud* […] (R)

[2] Flera prepositioner har lexikaliserats tillsammans med *det* + *att* till flerordssubjunktioner: *i det att*, *under det att* etc. (Konjn, subjn, infm. § 9: b).

Detta, *det här/där* med nominal bisats används bara när det omtalade sakförhållandet är aktuellt, dvs. när satsen nämner ett redan tidigare aktualiserat sakförhållande eller ett sakförhållande som kan härledas ur kontext eller talsituation. *Det* + nominal bisats används något friare, i talspråk också där den nominala satsens proposition är varken aktuell eller presupponerad (Pron. § 46):

Men jag skulle tro det *att dom har för vana att samlas efter jobbet* […] (T)

I talspråk förekommer med samma betydelse konstruktionen *det* {*här/där*} *med* + nominal bisats (§ 49 not 4):

Det här med *att dörren är låst*, har du hört det?

Bisatsen behöver inte vara presupponerad, det räcker med att sakförhållandet är nämnt eller eljest aktuellt:

Det här (med) {*att/om*} *dörren skulle vara låst*, vet du någonting om det?

ANM. Narrativ bisats som postponerat subjekt (med expletivt *det* på subjektsplats) har ibland uppfattats som ett postponerat appositionellt attribut till *det* (som då är huvudordet i subjektet). Denna lösning har undvikits här eftersom postponerad narrativ subjektsbisats uppträder på samma sätt som postponerad interrogativ subjektsbisats, vilken endast marginellt kan fungera appositionellt attributivt till *det*. Dessutom finns det inga krav på att den postponerade narrativa subjektsbisatsen skall ange ett aktuellt sakförhållande, och det expletiva *det* är obetonat medan *det* som huvudord till appositionellt attribut ofta är betonat.

§ 52. Komplement till adverb. I ett par fall kan narrativa bisatser bestämma adverb.

a) Adverbet *så* 'på det viset' kan bestämmas av en narrativ bisats (utan betydelse av följd, jfr § 86 not 3) särskilt när adverbet självt bestämmer *vara* eller *förhålla sig* i opersonlig konstruktion. Språkhandlingens propositionella innehåll återfinns då ofta helt och hållet i bisatsen och anges med hjälp av matrissatsen som en bakgrund eller orsak till ett annat sakförhållande eller en annan språkhandling.

(Varför har du inte lämnat in någonting?) Är det så *att du inte har gjort läxan?* [≈ Har du inte gjort läxan?]

Willis var deppig. Det var nämligen så *att Gene Tunney lämnat det jordiska nu i november* 1978. (R) [≈ Gene Tunney hade nämligen …]

b) I stället för preposition (eller *det* föregånget av preposition) kan narrativa bisatser i vissa fall bestämma *där-* + preposition (Advb § 25: 2b). Bisatsen kan vara postponerad.

Han liknar sin syster {i (det)/däri/däruti} *att han aldrig svarar på brev*.

Däri liknar han sin syster *att han aldrig svarar på brev*.

[…] men det har sitt berättigande däri *att det är alldeles sant*. (R)

Han hade blivit yr och upphetsad därav, *att han hade kunnat gå vilse* […] (R)

Konstruktion av detta slag är formell och starkt skriftspråklig.

Också *därhän*, *dithän* kan ta en narrativ sats som komplement (Advb § 25: 2a):

Rätt som det var kände Gerda att det hade kommit därhän *att hon måste ta sig samman*. (R)

Dithän har det gått *att vi nu inte kan betala ut tjänstemännens löner*.

ANM. 1. *Där-* + preposition kan ses som en variant av preposition + *det* (§ 51). I så fall kan den narrativa bisatsen kanske också här uppfattas som appositionellt attribut till *där-* ≈ *det*.

ANM. 2. Som komplement till *så*(*dan*) redovisas *att*-satsen annars som konsekutiv (§ 86: b).

§ 53. Utbrutet led. Narrativ och interrogativ bisats kan stå som utbrutet led i utbrytningskonstruktion (jfr § 38–39):

Det var *att han alltid sörplade* hon retade sig mest på.

Det är *om du egentligen vill följa med till Kina* jag frågar dig.

Det är *varför du absolut vill gå på bio* som jag gärna skulle vilja veta.

Det är *att jag spelar Emory just nu* som retar dig, förstår jag. (R)

Också expressiv bisats kan marginellt stå utbruten:

Det var *vad pigg han var* som var så fantastiskt.

§ 54. Initial dislokation. Narrativa och interrogativa bisatser kan normalt vara initialt dislokerade, dvs. stå som annex framför den inre satsen med den pronominella kopian *det* i den inre satsen (särskilt i ledigt språk; se vidare Annex § 2–9):

Att det kunde vara ödesdigert, det hade han redan fått känningar av. (R)
Att det regnar, {irriterar det dig/vem störs av det}?
Om det blir regn, {det är det ingen som vet./gör det någonting?}

Möjliga fall av final dislokation, t.ex. *Det vet jag då att Per kommer*, kan inte tydligt skiljas från postponerade appositionella attribut (§ 51).

ANM. Att bisatser av typen *att Per kommer* i satsfogningar som *Det vet jag då att Per kommer* här främst redovisas som postponerade appositionella attribut beror på att de oftast har starkare betoning än finala annex brukar ha och att också huvudordet *det* i den inre satsen kan vara betonat, till skillnad från pronominella kopior vid dislokation. Dessutom anger bisatsen – till skillnad från finalt dislokerade led – inte alltid ett redan aktualiserat sakförhållande.

§ 55. Utelämning av preposition framför nominal bisats. När nominal bisats står som rektion (§ 49) kan prepositionen utan ändring i betydelsen utelämnas efter vissa substantiv, adjektiv, verb och particip. Benägenheten att utelämna prepositionen är större vid substantiv och adjektiv (och adjektiviska particip) än vid verb. Den är olika vid olika huvudord ur samma ordklass (Nomfraser § 59 not 1, Adjfraser § 41, Advl § 25: a, Pcpfraser § 9). Benägenheten att utelämna prepositionen framför nominal bisats är klart lägre än framför infinitivfras, och lägre framför interrogativ och expressiv än framför narrativ bisats.[1]

Jag hade en känsla (av) *att han visste något*. Jfr: Jag hade en känsla av detta.
Min fråga (om) *hur vi skulle kunna få behålla pengarna* har inte besvarats. Jfr: Min fråga om detta har inte besvarats.
Sedan går det rykten på stan *att dom missbrukar sjukkassan* […] (T)
Ledningen var angelägen (om) *att han skulle stanna*. Jfr: Ledningen var angelägen om detta.
Jag var verkligen förvånad (över) *vad pigg han var*. Jfr: Jag var verkligen förvånad över detta.
Han är orolig *att gubben ska trilla omkull när han är ensam* […] (R)
Man bad oss (om) *att vi skulle fortsätta*. Jfr: Man bad oss om detta.
Kassören yrkade (på) *att avgiften skulle höjas*. Jfr: Kassören yrkade på avgiftshöjning.
Vi måste bestämma oss (för) *hur vi ska göra*. Jfr: Vi måste bestämma oss för detta.

Isolerad preposition kan i de flesta fall inte utelämnas (Prepfraser § 13):

Att han visste något hade jag en känsla {av/*Ø} redan då.
Det var *att han visste något* jag hade en känsla {av/*Ø}.
Att styrelsen avslog deras krav var de vana {vid/*Ø}.

[1] Prepositionen *om* utelämnas dock obligatoriskt framför subjunktionen *om*, eller också väljs (särskilt i skriftspråk) annan konstruktion (jfr Nomfraser § 77 not 5, Adjfraser § 41 not 1):

min fråga *om vi skulle få behålla pengarna* [talspråk och ledigt skriftspråk]
min fråga om *huruvida vi skulle få behålla pengarna* [neutralt och formellt skriftspråk]

Isolerat *om* utelämnas däremot inte:

Om han blir kvar perioden ut lär man träta om inom UD-familjen. (S)

ANM. Vid en del verb finns konstruktion med och utan preposition också när objektet respektive rektionen inte är en nominal bisats. Vare sig konstruktionerna har olika betydelse (*läsa om ngt – läsa ngt*) eller är semantiskt likvärda (*förebrå ngn* (*för*) *ngt*) redovisas nominal bisats utan preposition som objekt vid sådana verb. Se vidare Advl § 25 Anm.

§ 56. Bestämning till interrogativt ord. I (pastischerande) ålderdomligt skriftspråk kan narrativ bisats vara bestämning till ett interrogativt ord. Den narrativa bisatsen står då postponerad.

Vad har ni åstadkommit *att ni redan vågar stå inför min tron?*
Vem är du *att du hädar Gud i en stund som denna?*

Den narrativa bisatsen motsvarar här i andra stillägen närmast en kausal bisats eller en relativ bisats med kausal betydelse, dvs. den narrativa bisatsen anger skälet till att frågan framställs:

Vad har ni åstadkommit eftersom ni redan vågar stå inför min tron?
Vem är du som hädar Gud i en stund som denna?

§ 57. Nominal bisats fokuserad av satsadverbial. Liksom andra led med nominal funktion kan nominala bisatser fokuseras av fokuserande satsadverbial som *bara*, *särskilt*, *till och med*, *åtminstone*, *bland annat*, *redan* samt deras synonymer (Satsadvl § 50–64). Satsadverbialet står då vanligen prefokalt (dvs. omedelbart före bisatsen, med eventuell mellanstående preposition) eller – om bisatsen står i matrissatsens slutfält – i matrissatsens mittfält. I vissa fall kan satsadverbialet också stå ensamt som fundament (Satsadvl § 51–58).

Bråket gällde inte *bara vad Västtyskland anser om den dubbla nollösningen* […] (S)
Jag vill *bara* få reda på *när du tänker komma tillbaka*.
Särskilt tog det honom hårt *att kontorspersonalen hade protesterat*.
Kungen undrade *bland annat hur ungdomar får tag på knark, och hur de finansierar missbruket*. (S)
De tre fackklubbarna hänvisade *bland annat* till *att Altamon saknade all kännedom om textilbranschen*. (S)
Men *redan att Kallifatides hittat beteckningen på dem* är en god sak. (S)

Expressiva bisatser står i begränsad utsträckning med fokuserande satsadverbial:

Det var fantastiskt *bara vad pigg han var*.

§ 58. Samordning av nominala bisatser. Nominala bisatser kan samordnas:[1]

Då skall du meddela *att du kommer* och *om du har någon med dig*.
Då skall du meddela *att du kommer* och *hur mycket du är villig att betala*.
Då skall du meddela *om du kommer* och *att du* (*i så fall*) *betalar själv*.
Då skall du meddela *om du kommer* och *hur mycket du* (*i så fall*) *är villig att betala*.
Det är fantastiskt *så fint hon har det* och *att det nästan inte har kostat henne någonting*.[2]

Det vanligaste torde vara att nominala bisatser av samma typ samordnas.[3] Vid samordning av narrativa bisatser finns en tendens att föredra samordning av bisatserna i deras helhet framför att samordna bara bisatskärnorna (möjligen med undantag för bisatser placerade som fundament).

Vi hade ännu inte förstått *att högkonjunkturen var över och* (*att*) *det nu rådde bistrare tider*.
Att högkonjunkturen var över och (*att*) *det nu rådde bistrare tider* hade vi ännu inte förstått.
Jag tror *att banan var långsam eller* {*att/?Ø*} *vi möjligen hade valt fel bollar*.
Jag tror *att banan var bra men* {*att/?Ø*} *vi nog hade valt fel bollar*.
Jag tror *att det inte var något fel på banan utan* {*att/?Ø*} *vi nog hade valt fel bollar*.

Vid samordning av rogativa bisatser samordnas antingen hela bisatserna eller bisatskärnorna om konjunktionen är *och*, *eller*, men vanligen bara bisatskärnorna om konjunktionen är *men*, *utan*. Jämför att nominalfraser normalt inte samordnas adversativt, endast satser och predikatsled eller andra deskriptiva led. Se Samordn. § 41.

Man visste ännu inte *om högkonjunkturen var över och* (*om*) *det nu skulle råda bistrare tider*.
Om högkonjunkturen var över och (*om*) *det nu skulle råda bistrare tider* visste man ännu inte.
Jag vet inte *om hon kommer eller* (*om*) *det verkar för dyrt för henne*.
Vi visste inte *om det var dåligt väglag i bergen men hon ändå tänkte komma*.
Vi undrade *om det möjligen inte fanns någon drömprins utan hon i stort sett bara hittade på*.

Om samordning av kvesitiva bisatser med samma satsbas se § 74. Vid samordning av expressiva bisatser torde i praktiken bara samordning med *och* förekomma:

Det var förskräckligt *som hon gick an* och *som allting blev*.
Det var förskräckligt *vad många barn det var där* och *vilket liv de förde*.

[1] Också olika inledare av nominala bisatser kan samordnas:

Då skall du meddela *att och när du kommer*.
Då skall du meddela *om och när du kommer*.

Om samordning av kvesitiva satsbaser se § 73: a.

[2] När expressiva bisatser samordnas med nominal sats av annat slag är den andra satsen som i detta exempel en narrativ bisats med en struktur som liknar expressiv huvudsats inledd med *att* (jfr *Att det nästan inte har kostat henne någonting!*). När en expressiv bisats är samordnad med en sats med struktur av en kvesitiv bisats torde denna alltid kunna gälla som expressiv bisats (§ 79).

Det är fantastiskt *så fint hon har det* och *hur lite det har kostat henne.*

[3] Nominal bisats kan också samordnas med icke satsformat led med samma funktion (Samordn. § 11):

Då skall du meddela din ankomsttid och *om du vill ha frukost.*

Narrativa bisatser § 59–63

§ 59. Subjunktion och utelämning av subjunktion. Den narrativa bisatsen inleds av den basala subjunktionen *att* (Konjn, subjn, infm. § 7: b):[1]

Är det rimligt *att hälften av företagets kostnader går till löner?* (S)

Subjunktionen kan i många fall utelämnas. Narrativ sats utan subjunktion förekommer oftare efter vanliga adjektiv och verb än efter mindre vanliga.[2]

Han sa (*att*) *Svensson skulle komma.*
?Han hävdade {*att/?Ø*} *Svensson skulle komma.*
Det var hyggligt (*att*) *du ville komma.*
?Det var sympatiskt {*att/?Ø*} *du ville komma.*

Utelämning av subjunktion sker vidare hellre när bisatsens början ändå är lätt att identifiera. Sålunda utelämnas hellre *att* när bisatsen följer direkt på verbet eller adjektivet än om den skiljs därifrån av andra bestämningar eller om bisatsens subjekt står i nominativ.

Det var snällt (*att*) *du ville komma.*
Det var snällt av dig {*att/?Ø*} *du ville komma.*
Det var trevligt (*att*) *du ville komma.*
Det var trevligt för oss alla {*att/?Ø*} *du ville komma.*
Vi har hoppats (*att*) *han skulle komma hem till jul.*
Vi har hoppats i flera år {*att/?Ø*} *han skulle komma hem till jul.*
Dom sa *jag skulle försöka en gång till i kväll.* (R)
Han sa till oss *att Ronnie gav honom instruktioner*! (R)

Subjunktionen utelämnas inte eller sällan i följande fall:

a) När bisatsen står som fundament i deklarativ huvudsats kan *att* inte utelämnas:

{*Att han/*Han*} *skulle komma hem till jul* var inte att vänta.
Att jag for dit när jag blev utsparkad från Afrika berodde bara på att det låg bekvämt till […] (R)

b) När bisatsen är attribut kan *att* inte utelämnas:

Den omständigheten {*att/*Ø*} *han aldrig visar sig* retar kamraterna.
Jag gör ingen hemlighet av det faktum *att jag en gång var totalt utblottad*. (R)

c) När *att* står efter preposition utelämnas det inte:[3]

Vi längtade efter {*att/*Ø*} *hon skulle komma*.
De pratade om {*att/*Ø*} *du skulle komma*.
Han väntade på {*att/*Ø*} *hon skulle komma*.

d) Vid verb som också kan ta interrogativ bisats (se § 62: 2a) utelämnas ogärna *att*:

Han vet inte {*att/?Ø*} *jag har flyttat*. Jfr: Han vet inte om Maria har flyttat.
Har du hört {*att/?Ø*} *hon har flyttat?* Jfr: Har du hört om Maria har flyttat?

e) Vid verb där objektsbisatsen anger kausal relation eller betydelse- eller uttrycksrelation (§ 61: 2–3, 5) utelämnas ogärna *att*:

Han har lyckats åstadkomma {*att/*Ø*} *hela personalen är i uppror*.
Dessa händelser gjorde {*att/*Ø*} *den nye chefen snabbt blev förflyttad*.
Åtgärderna innebar {*att/*Ø*} *vårt läge förbättrades avsevärt*.
En vinschanordning gör *att vagnen av egen kraft kan ta sig upp ur ett dike*. (R)

[1] Subjunktionen uttalas [at:] till skillnad från infinitivmärket som uttalas [ɔ] (Konjn, subjn, infm. § 13).

[2] Den subjunktionslösa narrativa bisatsen kan vara snarlik referatmeningen i en anförings-konstruktion, se § 63: c.

[3] Talspråkligt förekommer utelämning vid vissa verb:

Björn räknade med {*att/?Ø*} *hon skulle komma*.
Jag litar på {*att/?Ø*} *du kommer*.

§ 60. Af-sats och fa-sats. Den narrativa bisatsen har normalt af-satsens struktur:

Han visste *att pojkarna inte* (*hade*) *kommit hem*.

Optionellt kan dock i vissa fall *att* följas av fa-sats, en struktur identisk med den deklarativa huvudsatsens, dvs. subjunktionen följs av fundament som i sin tur följs av det finita verbet. Den narrativa fa-satsens kärna har alltså samma form som den deklarativa huvudsatsen.[1] Olika faktorer möjliggör eller förhindrar valet av fa-ordföljd i den narrativa bisatsen.

1. Fa-ordföljd är möjlig särskilt i följande fall:

a) När bisatsen anger vad någon tror, vet, förstår eller säger:

Per tror *att han snart ska bli befordrad*. [af-sats]
Per tror *att han ska snart bli befordrad*. [fa-sats]
Per tror *att snart ska han bli befordrad*. [fa-sats]

Särskilt om matrissatsens subjekt refererar till talaren själv och hela satsfogningens innehåll i praktisk kommunikation är likvärt med yttrandet av en deklarativ huvudsats med samma proposition som den narrativa bisatsen (§ 62: 1), ligger det nära till hands att den narrativa bisatsen får den deklarativa huvudsatsens ordföljd:

Jag tycker *att i dag har du gjort ett bra jobb*. Jfr: I dag har du gjort ett bra jobb (tycker jag).
Jag tror *att snart så blir det regn*. Jfr: Snart så blir det regn (tror jag).

Den narrativa fa-satsens fundament är ofta ett adverbial, inte sällan t.ex. en adverbiell bisats:

Det ohyggliga är att riksdagspartierna inte […] talar om för regering och skolmyndigheter […] *att så här får det inte fortsätta*. (S)
Den uppfattningen har jag *att reser jag till ett främmande land så får jag lära mig det landets språk*. (T)
Jag och många med mig har tänkt *att när skolan tar över är allting bra*. (S)

b) I talspråk och ledigt skriftspråk kan bisatsen ha fa-ordföljd också när den är underordnad andra semantiska predikat än sådana som betyder 'tro', 'veta', 'förstå', 'säga' (enligt (a)):

Detta ledde till *att på kvällen kom det bara 30 besökare*.
Det visade sig snart *att dit kom det fler deltagare än vanligt*.
Han lärde oss *att man kunde inte skriva samtidigt som man pratade*.
Det kan nog hända *att i morgon kommer han inte*.
[…] snutens blick visade *att honom lurade jag i varje fall inte*. (R)
Kriteriet […] innebär *att som makrosyntagm räknas naturligtvis inte ord och uttryck av tilltalskaraktär som ingår* […] *i syntaktiska strukturer*. (S)

I skriftspråk förekommer narrativ bisats med fa-ordföljd framför allt med en (adverbiell) bisats som fundament. Språkvårdare har ibland avrått ifrån att låta den narrativa bisatsen få fa-ordföljd.

2. Fa-ordföljd är omöjlig eller sällsynt i följande fall:

a) När den narrativa bisatsen står initialt i sin överordnade sats, används alltid af-ordföljd (också i talspråk). Dess innehåll är då som regel aktuellt (jfr Postp. led § 2: a).

Att det alltid regnar här, visste vi redan tidigare.
**Att det regnar alltid här*, visste vi redan tidigare.

b) När den narrativa bisatsen är presupponerat faktisk (se § 62: 2), är af-ordföljd det naturliga valet också i talspråk:

Det är tur *att det aldrig regnar här*.
?Det är tur *att det regnar aldrig här*.
*Det är tur *att här regnar det aldrig*.

Jag ångrar nu *att jag inte for dit*.
?Jag ångrar nu *att jag for inte dit*.
*Jag ångrar nu *att dit for jag inte*.

Det är snällt av dig *att du inte sviker din bror*.
?Det är snällt av dig *att du sviker inte din bror*.
*Det är snällt av dig *att din bror sviker du inte*.

c) Den narrativa bisatsen har ogärna fa-ordföljd ens i talspråk om den överordnade satsen uttrycker en fråga eller är negerad (eller har motsvarande betydelse) eller själv är underordnad i en annan sats:

Tror du *att han* {*redan är/?är redan*} *färdig*?
Hon tror inte *att han* {*redan är/?är redan*} *färdig*.
Lotta kommer nog om hon tror *att han* {*redan är/?är redan*} *färdig*.

d) Den narrativa bisatsen har ogärna fa-ordföljd om den anger vad någon vill eller befaller skall ske:

Ringdahl ville *att fabriken* {*genast skulle/?skulle genast*} *läggas ner*.
Ringdahl gav order om *att fabriken* {*genast skulle/?skulle genast*} *läggas ner*.

e) När narrativ bisats står som postponerat subjekt (med expletivt *det* i matrissatsen; Postp. led § 2: a) har den ogärna fa-ordföljd:

Det är troligt *att det aldrig regnar där*.
?Det är troligt *att det regnar aldrig där*. Jfr: Vi tror att det regnar aldrig där.
?Det är troligt *att där regnar det aldrig*. Jfr: Vi tror att där regnar det aldrig.

[1] Den narrativa bisatsen med fa-ordföljd kan liksom den deklarativa huvudsatsen ha initial dislokation (Annex § 6 not 1):

Men han visste, *att om pappa tyckte att en sak var fin, ja då var den det*. (R)

ANM. I många fall är satsens ordföljd syntaktiskt dubbeltydig såtillvida att det inte kan avgöras om den är konstruerad med af- eller fa-struktur:

Hans granne har för sig *att staden skall asfaltera om vår gata*.

§ 61. Ospecificerad propositionell betydelse. Den narrativa bisatsen har konstituerande betydelse (§ 15: 1), dvs. den fungerar som en propositionell aktant i den överordnade satsens proposition.

Den narrativa bisatsen har en ospecificerad propositionell betydelse: den beskriver ett möjligt eller faktiskt sakförhållande, som ingår i det sakförhållande den överordnade satsen beskriver på ett sätt som framgår av bisatsens satsledsfunktion och det överordnade predikatets betydelse. Subjunktionen *att* kan sägas sakna egenbetydelse, dvs. den har väsentligen syntaktisk funktion.

Den narrativa bisatsens proposition kan ha en aktantroll vid mentala (1) eller icke-mentala (2)–(6) semantiska predikat i den överordnade satsen.

1. Mentala predikat som uttrycker en relation mellan en icke-propositionell aktant (agens eller upplevare) och en propositionell aktant. Vid flertalet predikat uttrycks agens eller upplevare med subjektet. Vid vissa av de predikat där subjektet anger den propositionella aktanten är agens respektive upplevare oftast outtryckt. De mentala predikaten kan grovt indelas på följande sätt:

a) Yttrande (utan specificering av språkhandlingen) och tanke, t.ex.:

genmäla, invända, ropa, skrika, skriva, stamma, sucka, svara, säga, tänka, utbrista, viska

b) Språkhandling av olika slag, t.ex.:

anförtro (för) ngn, ange, anhålla om, ansöka om, avslöja, be om, bedyra, befalla, begära, bekänna, berätta, bestrida, betona, erinra om, erkänna, föreslå, förneka, försäkra, ge order om, gå med på, hemställa om, hävda, intyga, kräva, lova, meddela, medge, nämna, påminna om, påpeka, påstå, rapportera, rekommendera, råda, röja, samtycka till, säga till ngn, tala om, tillstå, tillåta, understryka, uppge, utbe sig, utfästa sig, övertyga ngn om

c) Tro, åsikt, t.ex.:

ana, anse, anta, betvivla, frukta, få det till, föreställa sig, förmoda, förutsäga, förutsätta, gissa, hoppas, hålla med om, inbilla sig, lita på, mena, misstänka, räkna ut, spå, stå fast vid, ta för givet, tro, tvivla på, tycka, utgå ifrån, vara säker på
givet, sannolikt, självklart, säkert, troligt [jfr (4) nedan]

d) Vetande, insikt, upplevelse, demonstration, t.ex.:

begripa, bevisa, bevittna, demonstrera, drömma, fastställa, fatta, få erfara, (få) höra, få reda på, (få) se, få syn på, få veta, förstå, glömma, ha klart för sig, inse, komma ihåg, komma på, konstatera, känna, känna till, lägga märke till, lära sig, minnas, märka, sluta sig till, uppleva, upptäcka, vara klar över, vara medveten om, veta, visa
falla ur minnet, gå upp för ngn, höras, kännas, märkas, synas, visa sig
känt, välbekant

e) Begrundan, avsikt, beslut, t.ex.:

beakta, begrunda, bortse ifrån, diskutera, drömma om, kommentera, lägga på minnet, läsa om, reflektera över, räkna med, skriva om, ta hänsyn till, ta med i beräkningen, tala om, tänka på, vara uppmärksam på

f) Värdering och värderande upplevelse eller attityd, t.ex.:

acceptera, anklaga ngn för, arg på, bekymra sig för, berömma ngn för, beskylla ngn för, finna sig i, förebrå ngn för, föredra, förlåta ngn för, gilla, glad åt, gräma sig över, hata, häpen över, jubla åt, klandra ngn för, kritisera ngn för, nöjd med, oroad av, reta sig på, se fram emot, skylla på ngn, stå ut med, tolerera, tycka om, tåla, ångra, älska, överraskad av

bekymra, betyda ngt, förarga, förbluffa, förnärma, förvåna, glädja, gå an, gå för sig, göra ont, irritera, oroa, passa, passa sig, reta, roa, skrämma, spela ngn roll, stöta, överraska; faran, fördelen, huvudsaken, nackdelen, risken; angenämt, avskyvärt, behagligt, beklagligt, bra, dåligt, fantastiskt, förnuftigt (av ngn), förvånande, hyggligt (av ngn), irriterande, lagom, ledsamt, lämpligt, modigt (av ngn), motbjudande, intressant, naturligt, nog, onödigt, pinsamt, rimligt, roligt, rätt (av ngn), snällt (av ngn), sorgligt, tillräckligt, trevligt, trist, tråkigt, uppmuntrande, utmärkt, viktigt, vänligt (av ngn), väsentligt, önskvärt

g) Vilja, önskan, t.ex.:

argumentera {för/emot}, frukta för, längta efter, opponera sig mot, plädera för, propagera {för/emot}, vara angelägen om, vara rädd för, vilja, yrka på, önska

2. Predikat som anger kausala, tidsliga m.fl. relationer mellan två propositionella aktanter (av vilka en eller båda kan uttryckas med narrativ bisats, jfr § 48), t.ex.:

bero på, börja med, fortsätta med, följa av, följa på, följas av, föranleda, föregå, föregås av, förhindra, förorsaka, göra, komma sig av, medföra, sluta med, undvika, vara anledningen till, vara avsikten med, vara följden av, vara konsekvensen av, vara orsaken till

Till dessa semantiska predikat hör också ett antal prepositioner (§ 15: 1b), t.ex.:[1]

från och med, genom, i och med, på grund av, tack vare, till och med, trots

3. Predikat som anger kausala, tidsliga m.fl. relationer mellan en icke-propositionell aktant (ofta agens) och en propositionell:

arbeta för, fixa, hindra, ordna, se till, sörja för, undvika, verka för, åstadkomma

4. Predikat som anger existens, frekvens, modalitet etc., med propositionell aktant:

bli av, förekomma, förverkligas, gå, hända, inträffa, komma sig, ske; sällsynt, vanligt; möjligt, nödvändigt, sant [se också *givet*, *sannolikt* etc. ovan (1c)]

Hit hör också prepositioner som:

i stället för, utan

5. Predikat som anger betydelse- och uttrycksrelation, t.ex.:

ange, betyda, framgå av, gå ut på, innebära, uttrycka

6. Predikat som anger del- och helhetsrelation, t.ex.:

bestå av, sammanfalla med, utgöra

Om tempus i narrativa bisatser som anger senare aktion än matrissatsen vid olika typer av överordnade predikat se Tempus § 40.

[1] Lexikaliserade flerordssubjunktioner som *för att*, *därför att*, *på det att*, *i det att*, *till dess att*, *efter det att*, *under det att* har också sitt ursprung här.

ANM 1. Narrativa bisatser vid mentala predikat, särskilt för yttranden, tankar och olika slags språkhandlingar (1a–b), kallas ofta indirekta anföringar (jfr kapitel 41 Anförda meningar).

ANM. 2. Om den narrativa bisatsens avgränsning mot vissa andra slag av bisatser se § 63.

§ 62. Neutral eller presupponerad fakticitet. Den narrativa bisatsen anger vid de flesta predikat i sig inget ställningstagande från talarens sida till propositionens sanning, även om talaren sekundärt ofta hävdar eller förnekar propositionens sanning eller efterfrågar lyssnarens uppfattning. Vid vissa predikat anges propositionen som presupponerat sann.

1. Neutral fakticitet. Vid de flesta predikat tar talaren inte direkt ställning till den narrativa bisatsens fakticitet, utan hans inställning till dess sanningshalt beror bl.a. på den överordnade satsens språkhandling.

När den överordnade satsen är hävdad (dvs. normalt en deklarativ huvudsats) och innehåller ett icke-mentalt predikat, blir den narrativa bisatsen (med neutral fakticitet) därigenom också hävdad av talaren (jfr Huvudsatser § 28):

Detta medförde *att vi ändrade våra planer*. Jfr: Medförde detta *att ni ändrade era planer?* [Frågande sats: talaren frågar också om bisatsens sanningshalt.] Detta medförde inte *att vi ändrade våra planer*. [Hävdad negerad sats: talaren förnekar att bisatsen är sann.]

Om den överordnade satsen innehåller ett mentalt predikat, framställs den narrativa bisatsen (med neutral fakticitet) däremot i normalfallet som hävdad, trolig, betvivlad eller förnekad av någon annan (t.ex. subjektsreferenten i matrissatsen; jfr Huvudsatser § 28 not 1):[1]

Signe {säger/tror} nu plötsligt *att pengarna inte räcker*. [Talaren tar inte ställning till om pengarna räcker.]
[…] de flesta påstår *att de tjänar på affärerna*. (S)
När ATP infördes antog man *att det skulle minska det långsiktiga sparandet* […] (S)

Inte sällan anger dock den överordnade satsen talaren själv som den som hävdar, betvivlar, förnekar etc. den narrativa bisatsen.[2] Ofta ligger då hela språkhandlingens tyngdpunkt i bisatsen, dvs. den innehåller allt väsentligt talaren vill ha hävdat genom satsfogningen. I sådana fall har den narrativa bisatsen ofta faordföljd (jfr § 60: 1a).

Jag tror att *jag har något sådant uppe på vinden*. ≈ Jag har nog något sådant uppe på vinden.
Nu ska jag tala om för dig *att jag {just har/har just} sökt ett nytt arbete*. ≈ Jag har just sökt ett nytt arbete.
Jag kan inte tänka mig att *jag har något sådant på vinden*. ≈ Jag har säkert inte något sådant på vinden.
Jag tvivlar dock på *att någon utredare vågar göra den resan*. (S)

Talaren kan också med matrissatsen hänvisa till någon källa som han tilldelar auktoritet i ämnet, och också då kan den narrativa bisatsen framstå som det väsentliga han vill ha sagt:

Min kusin ringde och sa *att hennes man har blivit sjuk.* ≈ Min kusins man har blivit sjuk.

2. Presupponerad fakticitet. Vid vissa predikat är den narrativa bisatsen presupponerad av talaren, dvs. han underförstår att han själv och lyssnaren på förhand är eniga om att satsens proposition är sann.[3] Den narrativa bisatsens proposition framställs då som sann oavsett om det överordnade predikatet är negerat eller ej, oberoende av om den överordnade satsen är en fråga eller ej etc.[4] Den narrativa bisatsens proposition är presupponerad vid följande predikat:

a) Mentala predikat som anger vetande, demonstration, upplevande (§ 61: 1d), dvs. verb som tar rogativ bisats om den underordnade satsens fakticitet är oavgjord (§ 65: c):

Han visste (inte) *att dörren redan var låst.* Jfr: Han visste inte om dörren redan var låst.
Det märktes (inte) *att dörren redan var låst.* Jfr: Det märktes inte om dörren redan var låst.
Dom förstår ju inte *att det är dyra lokaler.* (T)
[…] jag kom inte ens ihåg *att den hade börjat.* (R)
Hon såg inte *att han kom* för hon stirrade i backen […] (R)

b) De flesta mentala predikat som anger en emotionellt färgad upplevelse av den narrativa satsens sakförhållande (§ 61: 1f):

Ledningen uppskattade (inte) *att föreståndaren sålt ut lagret.*
Egentligen blev han inte överraskad av *att fadern förblev borta* […] (R)
Han ångrade inte *att han tagit livet av nazisten* […] (R)
Dan hade inte förebrått honom för *att han hade förstört sin framtid* […] (R)

c) I regel också icke-mentala predikat som anger kausal relation (§ 61: 2):

Att dörren var låst berodde (inte) på slarv.
Det är inte vårt fel *att man ständigt byter VD på Nordverk.* (S)
Detta beror inte bara på *att militären betraktar detta område som avgörande viktigt för försvaret av federationens nordgräns* […] (R)

Den presupponerade fakticiteten framträder tydligast när den narrativa bisatsen anger en specifik händelse i förfluten tid. Om satsfogningen är en generisk utsaga eller om den narrativa bisatsen avser en senare tid än matrissatsen behöver inte den narrativa bisatsens proposition vara presupponerad efter allmänt värderande predikat.

Henry tycker (inte) om *att dörren är låst när han kommer.*
Det är (inte) lämpligt *att dörren är låst när Henry kommer.*

Vi tyckte det var lämpligt *att Jan åkte*, men så blev det ju inte.
Vi tyckte inte det var lämpligt *att Jan åkte*, men så blev det i alla fall.
Det är inte heller bra för HSB's ansikte utåt *att ledningen består av bara jurister* […] (S)
Hon gillar inte *att jag är ute och spelar kort*. (R)

Om ett mentalt predikat som anger vetande etc. (§ 61: 1d) är negerat och särskilt om den vetande etc. är talaren själv, så behöver meningen inte innebära att talaren ställer upp på den narrativa satsens fakticitet:

Jag märkte då inte *att dörren var låst*.
Han minns inte *att han hade någon bil*.

Syntaktiskt sätter den presupponerade fakticiteten endast få spår. Distributionen av icke-specifikt *någon* och andra negationsberoende uttryck (Satsadvl § 79) kan dock hänga ihop med tolkningen av den narrativa satsens fakticitet.

Han märkte inte *att det satt en nyckel i låset*. [presupponerad]
Han märkte inte *att det satt någon nyckel i låset*. [ej presupponerad]
*Han vet inte *att katten har rört sig ur fläcken sedan i morse*. [Den narrativa bisatsens proposition är presupponerad vid *veta*.]
Han tror inte *att katten har rört sig ur fläcken sedan i morse*. [Den narrativa bisatsens proposition är inte presupponerad vid *tro*.]

I vissa fall kan en narrativ bisats med presupponerad proposition infogas i en definit nominalfras med *faktum*, *omständighet* e.d. som huvudord (jfr § 51). Detta är möjligt vid mentala predikat som anger värderande upplevelse (§ 61: 1f) samt för subjektsbisatsen vid icke-mentala predikat som anger kausal relation (§ 61: 2):

Det faktum *att han inte hade någon son* bekymrade honom inte alls […] (R)
Den omständigheten *att han skickades till sitt gamla distrikt* föreföll honom inte ha någon särskild betydelse […] (R)
Det förhållandet *att anslag saknades* ledde till kraftiga inskränkningar i verksamheten.

Vid andra semantiska predikat är den här konstruktionen inte acceptabel ens om den narrativa bisatsen är presupponerad:

*Henry visste (inte) det faktum *att dörren var låst*.
*Det faktum *att du låste dörren* var (inte) klokt av dig.

Vid de språkhandlingspredikat som betyder 'meddela', 'informera' o.d. (jfr § 61: 1b) kan *det faktum* etc. användas för att framställa den narrativa bisatsen som presupponerad:

Henry meddelade oss det faktum *att dörren redan var låst*. [Talaren utgår ifrån att dörren var låst.] Jfr: Henry meddelade oss *att dörren redan var låst*. [Talaren visar inte om han går i god för att meddelandet är korrekt.]

Hon nämnde inte den omständigheten *att föreståndaren sålt ut lagret*. [Talaren utgår ifrån att föreståndaren har sålt ut lagret.] Jfr: Hon nämnde inte *att föreståndaren sålt ut lagret*. [Talaren visar inte om han går i god för att upplysningen är korrekt.]

Narrativa bisatser som rektion till *plus*, *utöver*, *utom* anger ofta en biomständighet som kan vara presupponerad men som nog vanligen hävdas av talaren:

Meg Ryan hade en liten roll i ”Top Gun” och den plus *att hon redan var känd som TV-stjärna i USA*, medverkade till att hon nu gör fyra filmer i rad, vilka alla kommer till Sverige. (S)
Passningarna gick snett plus *att IFK Västerås mittfältsspelare Andrzej Bielak och Torbjörn Eriksson tog hand om mittfältet*. (S)
Det börjar vid öronen och kryper sedan neråt halsen och bröstet – jag ser ut som om jag hade scharlakansfeber. Plus *att det är ett fruktansvärt besvär att handsminka hela halsen så långt ner*. (R)

[1] I vissa predikats betydelse ligger det att den narrativa bisatsens proposition inte behöver stämma med subjektsreferentens bild av verkligheten:

Per drömde *att det ännu var sommar och att solen sken*.
De gjorde antagandet *att boken lämnats tillbaka redan föregående kväll*.
Man föreställde sig *att temperaturen var mycket låg på Island*.

Andra predikat innebär i sig ett negerande av den narrativa bisatsens proposition, t.ex.:

förneka, bestrida att ≈ påstå att inte, tvivla på ≈ tro att inte, undvika ≈ försöka göra så att inte

Den narrativa bisatsen kan i dessa fall ta negationsberoende uttryck (Satsadvl § 79):

Moa {förnekade/bestred} *att katten hade rört sig ur fläcken*.
Hon tvivlade på *att katten hade rört sig ur fläcken*.
Hon ville undvika *att man såg henne röra sig ur fläcken*.
Detta förhindrade *att katten rörde sig ur fläcken*.

[2] Om matrissatsen har ett predikat med betydelsen tro, åsikt eller vilja, önskan (§ 61: c, g) kan av pragmatiska skäl skillnaden mellan negerad matrissats och negerad narrativ bisats bli kommunikativt ointressant:

Jag trodde inte *att det intresserade dig*. (R) = Jag trodde att det inte intresserade dig.
Lilla Boel tycker inte *att livet är lajbans längre*. (R)
Han vill inte *att jag ska utnyttja min talang*. (R)

Se vidare Satsadvl § 77.

[3] Vid några predikat presupponeras att den narrativa bisatsens proposition är osann:

Per inbillade sig *att det ännu var sommar och solen sken*.
Han låtsades *att han hade lämnat tillbaka boken föregående kväll*.

[4] Formellt presupponerade bisatser kan dock ibland användas för att förmedla ny information, dvs. som hävdade:

– Varför låter du så uppåt? – Det beror på *att jag {har just/just har} fått besked om ett nytt jobb*.

§ 63. Avgränsning av narrativ bisats. I vissa fall har narrativ bisats en vag gräns mot andra satstyper.

a) Narrativ bisats gentemot konsekutiv och final bisats

Bisats inledd av *att* redovisas här som konsekutiv när den är komplement till *så*, *sådan* och bisatsen anger en konsekvens av matrissatsens sakförhållande:

Han hade en sådan huvudvärk *att han inte kunde tänka*.
Han har så många barn *att han aldrig får tid för något annat*.

I denna funktion kan *att* utbytas mot *så* (*att*) i ledigt skriftspråk och i talspråk (Konjn, subjn, infm. § 8: e):

Han hade en sådan huvudvärk *så* (*att*) *han inte kunde tänka*.
Han har så många barn *så* (*att*) *han inte har tid för något annat*.

När *att*-satsen är komplement i konstruktionen *vara så*, *förhålla sig så* m. fl. anger den normalt inte konsekvens och redovisas som narrativ. Se § 52: a, 86 not 3.

Som narrativ bisats räknas *att*-satser som är komplement till *därhän* (§ 52: b):

Hon drev oss därhän *att vi tappade behärskningen*.

Bisats inledd av *att* kan i (pastischerande) ålderdomligt språk fungera som adverbiell final bisats (Konjn, subjn, infm. § 8 not 7):

Lyd din Gud *att han icke må vända sitt ansikte från dig*.

b) Narrativ bisats i prepositionsfras gentemot andra bisatstyper med flerordssubjunktion

Preposition + narrativ bisats kan liksom andra prepositionsfraser fungera som fritt adverbial:

Sekreteraren skulle ta hand om problemen i stället för *att vi skulle behöva lägga åt sidan vårt normala arbete*.
Genom *att vi sparar hela året* har vi råd att ha en dyr semester.
Jag lagar din cykel mot *att du håller en föreläsning*.
I och med *att du säger ja* är du bunden på ett år.

I många fall kan kombinationen preposition + *att* ses som en mer eller mindre lexikaliserad ordgrupp, dvs. som en flerordssubjunktion vilken inleder en adverbiell bisats:

Vi väntade *trots att Erik inte ville spela*. [koncessiv bisats]
Han står i dörren *för att vi inte ska se honom*. [final bisats]
Hon kom bara *för att han inte ville det*. [kausal bisats]
Bokslutet har blivit dåligt *på grund av att dollarn sjunkit*. [Kausal bisats; *på grund av* är i sig en flerordspreposition, Prep. § 30.]
I händelse av att Karl inte blir färdig får du rycka in. [Konditional bisats; *i händelse av* är i sig en flerordspreposition, Prep. § 30.]

Också preposition + *det* + *att* eller *där-* + preposition + *att* kan lexikaliseras:

Vi gick *efter det att Erik spelat*. [temporal bisats]
Vi hade stått och pratat *under det att matchen pågått*. [temporal bisats]
Hedra din fader och din moder *på det att du må leva länge*. [final bisats]
Från det att hon gick till dess att du kom var det nog en timme. [temporala bisatser]
Anders kom *därför att Karin inte ville sitta ensam*. [kausal bisats]

Se vidare Konjn, subjn, infm. § 9: b.

c) Narrativ bisats gentemot referat- och citatmening i anföringskonstruktion

Många predikat som kan ta narrativ bisats kan också ta citat- och referatmening i anföringskonstruktion (jfr Anf. men. § 10). Anföringskonstruktionen sammanfaller med den narrativa satsfogningen på olika punkter.

Finalt placerad referatmening har i många fall strukturen av en deklarativ huvudsats och kan då oftast inte skiljas från narrativ bisats med utelämnat *att*:

De {sade/trodde/förstod} *han skulle komma*. [Jfr med finalt placerad citatmening: De sade: Kom hit.]

När en narrativ bisats står initialt placerad kan subjunktionen inte utelämnas, och af-ordföljd är obligatorisk. Därför redovisas följande satsfogning som anföringskonstruktion (dvs. som anförd mening + överordnad anförande sats):

Han ville inte komma, förstod vi snart. [Jfr med narrativ bisats: Att han inte ville komma förstod vi snart. Med citatmening: Kom hit, tyckte de.]

Marginellt i talspråk kan finalt placerad anförd mening föregås av *att* (Anf. men. § 13):

Hon sa att kom nu bara.
Hon sa att varför har du varit borta så länge.
Hon sa att då tar vi den, då.

I de fall då den anförda meningen är en deklarativ huvudsats kan man skilja den från en narrativ bisats med fa-ordföljd endast om de deiktiska uttrycken tydligt hänför sig till det återgivna yttrandets talsituation:

Hon sa att i morgon far vi till min mamma. [Jfr med narrativ bisats: Hon sa att nästa dag skulle de fara till hennes mamma.]

I följande exempel kan man alltså inte avgöra om det rör sig om den ena eller den andra konstruktionen:

De tror *att i dag ska chefen dyka upp*.
Hon säger *att Gunnar har aldrig bott i Västerås*.

Interrogativa bisatser § 64–78

§ 64. Översikt. Interrogativa bisatser har konstituerande betydelse, dvs. de fungerar som en propositionell aktant i den överordnade satsens aktion (§ 15: 1a).[1] De har prototypiskt nominal funktion, dvs. de fungerar som subjekt (postponerat eller placerat som fundament), objekt eller rektion. De fungerar också som predikativ och appositionellt attribut.

De interrogativa bisatserna är av två slag: rogativa, som inleds av subjunktion (*om*, *ifall*, *huruvida*, Konjn, subjn, infm. § 7: c, 8: a) och kvesitiva, som inleds av en interrogativ satsbas. Den överordnade satsen handlar om huruvida bisatsen är sann eller inte (rogativ bisats) respektive under vilka betingelser den är sann (kvesitiv bisats).

Så mindes jag att silvret tillhörde hennes styvsvärmor och att det kanske var henne likgiltigt *om det stals*. (R)
Lotsarna anropade på radiotelefon och undrade *om allt var väl*. (R)
Men vi kunde inte bli riktigt ense om *huruvida Erik var Achilles eller Ajax eller* … En homerisk hjälte i alla fall. (R)
Vad det gäller är, *om det röda håret gagnar världsrevolutionen*. (R)
Han hade tydligen ändrat sig beträffande frågan *om barnen skulle sättas i internatskola*. (R)
Och *vem som bjuder vem* är mycket viktigt. (S)
Men det spelade ingen roll, *vad jag sade*. (R)
Tippa *vem som leder i halvlek och vid full tid*. (S)
Att pastorn är så intresserad av *hur jag lever?* (R)
En annan fråga var *hur de grönas väljare skulle reagera på partiets för tre veckor sedan förändrade kurs* […] (S)
Jag ställde frågan *hur han rankar det här laget på sin tio i topp-lista?* (R)

Det som är oavgjort i kvesitiv sats beskrivs mer eller mindre utförligt i den interrogativa satsbasen. Det kan vara en viss person, ett visst föremål, en plats, en tid, ett tillvägagångssätt, en händelse, ett antal, en egenskap, en tidrymd etc. Det kan t.o.m. vara en aktion, som t.ex. när den interrogativa satsbasen är *vad* som subjekt till verb som *ske*, *hända* eller objekt till verb som *göra*.

Det kvittar {*vad som händer/vad de gör*}.
Vad som händer i Angola beror på *vad de gör i Sydafrika*.

[1] Också narrativa bisatser utgör propositionella aktanter (§ 61). Vid vissa semantiska predikat förekommer bara narrativ bisats:

Bengt {antar/påstår} *att Anders bor i Köpenhamn*. Jfr: *Bengt {antar/påstår} om Anders bor i Köpenhamn.

Andra predikat tar bara interrogativ bisats:

Bengt undrar *om Anders bor i Köpenhamn*. Jfr: *Bengt undrar att Anders bor i Köpenhamn.
Bengt och Erik tvistar om *ifall Anders bor i Köpenhamn*. Jfr: *Bengt och Erik tvistar om att Anders bor i Köpenhamn.

Men ett stort antal predikat kan ta antingen narrativ eller interrogativ bisats som propositionell aktant. Detta gäller nästan alla predikat i grupperna (c)–(g) i § 65 (jfr § 61: 1 d–f, 2). Den narrativa bisatsen anger här ett sakförhållande som någon känner till etc., dvs. talaren anger med den narrativa satsen ett faktiskt eller hypotetiskt sakförhållande som den överordnade satsens predikat gäller. Den interrogativa bisatsen anger en proposition vars sanningshalt någon enligt matrissatsen känner till etc., dvs. det är inte själva sakförhållandet som det överordnade predikatet gäller utan propositionens sanningshalt (och för den kvesitiva satsen värdet för x i satsens proposition).

Bengt vet nog *att Anders bor i Köpenhamn*. [Bengt känner nog till det sakförhållande som nämns i bisatsen, dvs. han vet att det är sant.]
Bengt vet nog *om Anders bor i Köpenhamn*. [Bengt känner nog till bisatspropositionens sanningshalt, dvs. han vet om den är sann eller ej.]

Bengt struntar i *att Anders bor i Köpenhamn*. [Bengt struntar i det sakförhållande som nämns i bisatsen, dvs. han struntar i att det är sant.]
Bengt struntar i *om Anders bor i Köpenhamn*. [Bengt struntar i bisatspropositionens sanningshalt, dvs. om den är sann eller ej.]

Bengt bestämmer alltid *att vi ska fara och bada*. [Bengt bestämmer att den narrativa bisatsens proposition ska förverkligas, dvs. bli sann.]
Bengt bestämmer alltid *om vi ska fara och bada*. [Bengt bestämmer sanningshalten för bisatsens proposition, dvs. om den ska bli sann eller ej.]

§ 65. Oavgjord sanningshalt. I en satsfogning med interrogativ bisats är inte bisatsens sanningshalt avgjord, och matrissatsen handlar om just denna oavgjorda sanningshalt. Matrissatsens predikat kan då tillhöra någon av följande semantiska typer (r = propositionen i rogativ bisats, k = propositionen i kvesitiv bisats, x (och y) = det som söks med den interrogativa satsbasen):

a) Fråga. En person frågar om eller funderar över om r är sann eller falsk eller vad x skall vara för att k skall vara sann:

fråga ngn, fråga sig, fråga ut ngn om, fundera över, förhöra ngn om, ge akt på, höra efter, kontrollera, känna efter, lista ut, räkna ut, se efter, slå upp, studera, ta reda på, undersöka, undra, utreda, vara nyfiken på, vilja veta, överväga; vara föremål för {frågor/undran/utredning/undersökning/spekulation}

Interrogativa bisatser som är underordnade predikat av typen (a) kan ta satsadverbialet *månne*. Detta förekommer mest i finlandssvenska, medan *månne* i sverigesvenska har en ålderdomlig klang.

Vi ville veta *om hon månne tänkte gå in på förlikning*.
Vi ville veta *när hon månne tänkte gå in på förlikning*.

Om huvudsatser med *månne* se Huvudsatser § 68.

b) Tvist. Några personer är (o)ense om sanningshalten för r eller värdet för x i k:

diskutera, förhandla om, rösta om, slå vad om, strida om, tvista om, {vara/bli} (o)ense om, {vara/bli} (o)eniga om, {vara/bli/komma} överens om
vara ett stridsäpple, vara föremål för diskussion

c) Kännedom. En person känner till, lär känna eller meddelar sanningshalten för r eller värdet för x i k:[1]

ana, begripa, fatta, förstå, glömma, ha klart för sig, ha reda på, inse, komma ihåg, känna till, minnas, vara medveten om, veta; höras, kännas, märkas, stå klart för, stå någonstans, synas, vara bekant, vara säkert, vara känt, vara omöjligt att säga, vara tveksamt, vara ovisst

dra sig till minnes; erinra sig, falla ur minnet, (få) höra, få klart för sig, få reda på, (få) se, få veta, ge akt på, komma på, komma underfund med, konstatera, känna, läsa, märka, notera, observera, tappa bort, uppfatta, upptäcka; bli klart för, gå upp för

anteckna, avslöja, berätta, beskriva, bevisa, demonstrera, dölja, erkänna, förklara, hemlighålla, informera, låta förstå, lära ut, läsa upp, meddela, notera, påminna om, rapportera, skriva (ner), säga, tala om, tiga om, undervisa om, upplysa, visa

d) Hypotes. En person uppställer en hypotes beträffande sanningshalten för r eller beträffande värdet för x i k:

framställa en hypotes om, förutspå, förutsäga, gissa, spå, tippa

e) Relevans. En person bryr sig om sanningshalten för r eller värdet för x i k:

bry sig om, fästa avseende vid, ge fan i, ignorera, lägga sig i, strunta i, ta hänsyn till, vara intresserad av; betyda {mycket/litet/ingenting}, {gå/komma} på ett ut, göra detsamma, {ha/sakna} betydelse, inte röra någon, kvitta, spela roll, vara (o)viktigt, vara betydelsefullt, vara betydelselöst, vara likgiltigt, vara signifikant

f) Avgörande. En person bestämmer (sig för) sanningshalten för r eller värdet för x i k:

avgöra, besluta, bestämma, bestämma sig för, fastställa, fatta beslut om, fundera {på/över}, ta ställning till, tänka {på/över}, välja
stå på dagordningen, vara avgjort

g) Samband (ofta symmetriskt). Sanningshalten för r_1 eller värdet för x i k_1 beror på sanningshalten för r_2 eller värdet för y i k_2:

bero på, betinga, förklara, ha med att göra, ha samband med, {höra/hänga} {ihop/samman} med, komma an på, korrelera med, stå i proportion till, vara (o)beroende av, vara avhängigt av, vara betingat av

vara en slump, vara en tillfällighet

Också nominalfraser kan ha betydelse enligt ovan och därmed ha en interrogativ bisats som attribut eller del av attribut (jfr § 8: b):

Den koncentrerades kring frågan om *huruvida Helsingfors universitet helt skulle förfinskas*. (S)
Hon har en mycket bestämd uppfattning om *hur affären ska drivas* […] (R)

Ledningens likgiltighet inför *var pengarna placerades* retade många.
Det definitiva beslutet om *hur och när katterna ska avlivas* fattas av hälsovårdsnämndens styrelse på torsdag i nästa vecka. (S)
Sambandet mellan *var han bor och när han åkte hem* kan jag inte se.

[1] Av pragmatiska orsaker uppträder rogativa bisatser vid predikat av typ (c) framför allt när den överordnade satsen är negerad, frågande eller konditional:

Tom sa inte *om Sonja var sjuk*.
Sa Tom *om Sonja var sjuk?*
Ifall du säger redan nu *om ni kan komma* är det lättare för oss att planera.
?Tom sa *om Sonja var sjuk*.

Det sista exemplet är onaturligt eftersom en talare normalt förväntas ge så mycket relevant information som han kan till lyssnaren. Men här håller han av någon anledning inne med vad Tom faktiskt sagt, dvs. att Sonja var sjuk eller att hon inte var det.

ANM. 1. Interrogativa bisatser vid predikat som anger fråga (a) kallas ofta indirekta anföringar (jfr kapitel 41 Anförda meningar).

ANM. 2. Den interrogativa bisatsen erinrar till både betydelse och inre struktur om den interrogativa huvudsatsen (Huvudsatser § 54–89). Den interrogativa bisatsen har samma två huvudtyper: rogativ och kvesitiv. Den rogativa bisatsens sanningshalt är liksom den rogativa huvudsatsens oavgjord. Den kvesitiva bisatsen inleds liksom den kvesitiva huvudsatsen av en interrogativ satsbas vars referens etc. är oavgjord trots att satskärnans proposition i övrigt är presupponerad.

Karl visste inte *om Ulla hade ätit*. [rogativ bisats] Jfr: Har Ulla ätit? [rogativ huvudsats]
Karl visste inte *var Ulla hade ätit*. [kvesitiv bisats] Jfr: Var har Ulla ätit? [kvesitiv huvudsats]

ANM. 3. Om avgränsning av kvesitiv bisats mot andra typer av bisatser se § 78. Om huvudsatser med samma form som interrogativa bisatser se Huvudsatser § 69, 102.

§ 66. Interrogativ bisats som bestämning till *oavsett, likgiltigt, bortsett från, frånsett*. Som bestämning till *oavsett, likgiltigt* (vilka kan ses som lexikaliserade prepositioner, jfr Prep. § 28) bildar den interrogativa bisatsen ett fritt adverbial (eller annex) med betydelse av otillräckligt hinder. Den rogativa bisatsen erinrar då om den disjunktiva koncessiva bisatsen (§ 128), den kvesitiva erinrar om den generaliserande bisatsen med koncessiv betydelse (§ 115).

Det är att bokpapperet i sin helhet är dåligt, *oavsett om det innehåller träfibrer eller ej*. (S) Jfr: … vare sig det innehåller träfibrer eller ej.
Likgiltigt om ni utövar er övertygelse genom allmänt bombkastande eller fredsföreningar, det är lika patetiskt vilket som. (R) Jfr: Vare sig ni utövar er övertygelse genom allmänt bombkastande eller fredsföreningar …
Du jobbar på beting här […] och det betyder att du får sluta när du är klar *oavsett vad klockan är*. (R) Jfr: … vad klockan än är.
Hade man gift sig så höll man ihop *oavsett vilka svårigheter och hinder som mötte på vägen*. (R) Jfr: … vilka svårigheter och hinder som än mötte på vägen.

Som bestämning till *bortsett från*, *frånsett* bildar den interrogativa bisatsen ett fritt adverbial med en betydelse som erinrar om prepositionsfras inledd med *utom* (Prep. § 25: 3d):

Bortsett från *vem som blir min chef* är det oklart vilka jag ska arbeta med.
Frånsett *var vi ska bo* vet vi inte mycket om hur det blir.
Frånsett *om jag ska bo hemma eller ej* är det mesta redan avgjort.

Satsfogningar som dessa skulle kunna uppfattas som elliptiska parafraser av nedanstående uttryckssätt:

Bortsett från att det är oklart vem som blir min chef är det oklart …
Frånsett att vi vet var vi ska bo vet vi inte …
Frånsett att det inte är avgjort om jag ska bo hemma eller ej är det mesta redan avgjort.

Jämför motsvarande satsfogning med narrativ bisats:

Bortsett från (att vi vet) att vi ska bo på hotell så vet vi inte mycket.

Rogativa bisatser § 67–70

§ 67. Inledare. Den rogativa bisatsen inleds av subjunktion: *om* eller (skriftspråkligt, i mera formell stil) *huruvida* eller (i ledigt språk) *ifall* (Konjn, subjn, infm. § 7: c, 8: a). När bisatsen är rektion till prepositionen *om*, väljs *huruvida* eller *ifall*.

Direktörerna undrade {*om/huruvida/ifall*} *yenen skulle stiga ytterligare*.
Direktörerna slog vad om {*huruvida/*om*} *yenen skulle stiga ytterligare*.
Vi slog vad om {*ifall/*om*} *hon skulle hinna fram i tid*.

Vanligast är dock att prepositionen i dessa fall utelämnas, en lösning som språkvårdare ibland avråder ifrån:

Vi slog vad *om hon skulle hinna fram i tid*.

Satsadverbialet *inte* kan placeras intill subjunktionen *om* även när det följande subjektet inte är betonat (jfr Satsens struktur § 8: a):

Vi undrade *om inte det kunde sluta regna snart*.

Rogativa bisatser har af-ordföljd (om rogativa bisatser i talspråk konstruerade som rogativa huvudsatser se § 4 not 3).

§ 68. Neutral fakticitet. För den rogativa bisatsen är propositionens sanningshalt oavgjord (§ 65). Det innebär att bisatsens fakticitet är neutral, inte faktisk eller presupponerad.

Det är ovisst *om hon kommer till jul*.
Det är likgiltigt *om hon kommer till jul*.

Våra egna planer är beroende av *om hon kommer till jul*.
Meddela *om du kommer till jul*!

Det innebär också att en rogativ bisats utan ändring i den bokstavliga betydelsen kan bytas mot eller disjunktivt samordnas med sin negerade motsvarighet:

De vill veta *om det inte regnar*. ≈ De vill veta *om det regnar*.
Ledningen bestämmer *om etableringen inte skall ske*. ≈ Ledningen bestämmer *om etableringen skall ske*.

De vill *veta om det regnar eller* (*om det*) *inte* (*regnar*). ≈ De vill veta *om det regnar*.
Ledningen bestämmer *om etableringen skall ske eller* (*om den*) *inte* (*skall ske*). ≈ Ledningen bestämmer *om etableringen skall ske*.
Det beror på *om Stenlund kommer eller ej*. ≈ Det beror på *om Stenlund kommer*.

Pragmatiskt skiljer sig dock dessa alternativ från den enkla icke-negerade bisatsen.

a) I praktiken väljs alltid den icke-negerade satsen framför den negerade, när frågan om sanningshalten är helt öppen. Den negerade satsen innebär ofta att den icke-negerade satsens sakförhållande varit väntat eller önskat, men att ett eller annat sedan kommit att tyda på att det i stället är den negerade satsen som är eller blir sann.

Pontus frågade *om inte Anna var bjuden*. [Pontus hade tidigare räknat med att Anna var bjuden men nu verkade det som om hon inte var det.]

Pontus struntade i *om inte Anna kom på festen*. [Pontus hade nog väntat sig att Anna skulle komma men sedan fått upplysningar som tydde på motsatsen.]

Jämför om negerad rogativ huvudsats Huvudsatser § 76.

b) När rogativ bisats disjunktivt samordnas med sin negerade motsvarighet och exempelvis det överordnade predikatet anger fråga e.d. (§ 65: a), innebär samordningen ofta en antydan om att de båda alternativen redan tidigare har ställts mot varandra och nu bara aktualiseras, vilket kan ge en bibetydelse av otålighet åt den överordnade satsens handling:

Vi frågade *om han tänkte komma eller inte*.

Jämför liknande fenomen i rogativa huvudsatser, Huvudsatser § 78. Också eljest kan två rogativa satser samordnas disjunktivt, se § 69.

§ 69. Disjunktivt samordnade rogativa bisatser. När rogativa bisatser är disjunktivt samordnade, är satsfogningen med den överordnade satsen (utom då en sats är samordnad med sin negerade motsvarighet, § 68) dubbeltydig. Antingen ställs hela samordningen, dvs. båda de nämnda alternativen, mot något annat som inte nämns. Eller också (och vanligen) ställs det ena nämnda alternativet mot det andra, och det förutsätts att ett av dem gäller.

Anna måste bestämma *om de skulle gå på bio eller om hon skulle gå ut och dansa med Fredrik*. [Skall någotdera alternativet väljas eller inte, respektive vilketdera alternativet skall väljas?]

Motsvarande dubbeltydighet föreligger när den rogativa bisatsen innehåller disjunktivt samordnade led:

Bertil undrade *om han skulle be Olle eller hans bror att laga taket*. [Skall han be någon av de nämnda eller inte, respektive vem av de nämnda skall han be?]

Jämför rogativa huvudsatser, där disjunktiv samordning av två huvudsatser normalt bara kan betyda att något av alternativen gäller, medan disjunktiv samordning av led har samma dubbeltydighet som ovan (Huvudsatser § 78–79).

§ 70. Rogativ och konditional *om*-sats. Rogativ och konditional bisats (§ 131) kan båda inledas med *om* eller *ifall*. Båda anger neutral fakticitet. Bisatstyperna skiljer sig åt genom att kunna ta andra inledare än de nämnda och genom sin olika betydelse och syntaktiska funktion. Svårast är gränsen att dra då den konditionala satsen har nominal funktion (se härom § 89: b).

Jag skulle beklaga *om han kommer*.
Det är bra *om han kommer*.

Den avgörande skillnaden mellan de båda bisatstyperna ligger i förhållandet till den överordnade satsen. Det typiska för rogativa satser är att den överordnade satsen handlar om bisatsens oavgjorda sanningshalt. Detta gör att en rogativ bisats utan väsentlig ändring av betydelsen kan suppleras med *eller inte* (§ 68), vilket inte är möjligt för en konditional bisats.

Jag struntar i *om hon kommer* (*eller inte*). [rogativ bisats] Jfr: Jag beklagar om hon kommer {Ø/*eller inte}. [konditional bisats]

Kvesitiva bisatser § 71–78

§ 71. Struktur. Den kvesitiva bisatsen inleds av ett interrogativt led som satsbas, med samma struktur och satsledsfunktion som i kvesitiv huvudsats (Huvudsatser § 71). Kvesitiv bisats skiljer sig från kvesitiv huvudsats genom att ha af-ordföljd (och i vissa fall genom förekomst av adjunktionellt *som*, § 72).[1]

Satsbasen utgörs av eller innehåller ett interrogativt pronomen eller adverb. Det interrogativa ordet står oftast först i satsbasen och kan normalt endast föregås av preposition.[2] Satsbasen fungerar framför allt som subjekt, objekt, predikativ, adverbial eller rektion i prepositionsfras. Exempel:

Det beror på {*vad/vilka elever/vem av dem/hur många leverantörers fordringar*} *som blir kvar*. [nominalfras som subjekt; om *som* se § 72]

Det spelar ingen roll *hur många gånger fler läsare du* (*tror att du*) *kan nå med de där knepen*. [nominalfras som objekt]
[…] efter en stund slutade han att undra *vad för brådskande uppgifter soldaterna hade fått* […] (R) [nominalfras som objekt]
Man kan undra {*vem/vad/vilket motstånd/vad för några motståndare*} *hon räknade med*. [nominalfras som rektion]
[…] ingen av dem utom Maria visste *vad det var för program*. (R) [splittrad nominalfras som predikativ]
Var det någon som märkte {*hurdan/hur angelägen*} *han var?* [adjektivfras som predikativ]
De var oense om {*när/vart/hur många kilometer fortare*} *de skulle köra*. [adverbfras som adverbial]
Vari detta nya skulle bestå sökte partimaskinisterna förgäves sätta fingret på. (S) [adverbfras som adverbial]
Men det står nästan ingenting om *vartill man i så fall skulle använda makten*. (S) [adverbfras som adverbial]
Han visste inte *för* {*vems/vilka kunders/hur många uppdragsgivares*} *räkning* (*egentligen*) (*som*) *han ansträngde sig*. [prepositionsfras som adverbial]
Det spelar ingen roll {*var i Spanien/när på* 1800-*talet*} *filmen utspelar sig*. [dubbeladverbial, jfr Advl § 26, 66]
Min bror undrade *vad* (*i all världen*) *han skulle med en gammal traktor till*. [jfr Huvudsatser § 67]
Vi undrade *vem han kände som kunde spela whist*. [satsbas med postponerat attribut, jfr Postp. led § 3]

Om det interrogativa ledets struktur och funktion se vidare Huvudsatser § 60–61.

[1] I talspråk finns en tilltagande tendens att i vissa fall använda fa-ordföljd i kvesitiva bisatser, se vidare § 4: 2c:

Lärarna måste ifrågasätta *vad är det som är viktig kunskap i dag*. (T)

[2] Till skillnad från kvesitiva huvudsatser kan det interrogativa ordet i bisatser knappast ens marginellt komma senare i satsbasen:

*Polisen undrade *iklädd vilka skor han försvunnit*.

Däremot kan satsbasen också i bisatser ha ett prefokalt placerat gradadverbial för uppnådd grad:

{*Ungefär/Exakt*} {*när/var/på vilken åker*} han tänkte landa hade han inte meddelat.

§ 72. Adjunktionellt *som* efter satsbasen. Om satsbasen är subjekt, följs den i interrogativ bisats obligatoriskt av adjunktionellt *som* (Satsbaser § 7: b):

Det spelar ingen roll {*vad/vem/vilka föräldrar/hur många föräldrar/vilka barns föräldrar*} {*som/*Ø*} *väckte uppmärksamhet i går*.

Om satsbasen inte är subjekt är *som* mindre vanligt i skriftspråk. I talspråk varierar benägenheten att använda *som* regionalt och med vissa omständigheter i den syntaktiska omgivningen. Sålunda används *som* hellre efter lång satsbas än efter kort, hellre efter nominalfras än efter satsbas med annan struktur samt hellre framför långt (tungt) subjekt än framför kort (lätt).

Mycket ovanligt är *som* efter adjektiviska och adverbiella satsbaser bestående av ett enda ord:

Vi undrade {*när/var/hur*} {*Ø/*som*} *maten skulle serveras.*
Vi undrade *vart* {*Ø/*som*} *bussen gick.*
Vi undrade *varför* {*Ø/*som*} *bussen hade avgått.*
Vi undrade *hurdan* {*Ø/*som*} *kursen var.*

Andra exempel på att satsbasens längd inverkar:

Vi undrade *vilka åtgärder* (*som*) *han hade tänkt vidta.*
Vi undrade *vad* (*?som*) *han hade tänkt göra.*

Vi undrade *vilken av sina överordnade* (*som*) *han hade tänkt tala med.*
Vi undrade *vem* (*?som*) *han hade tänkt tala med.*

Vi undrade *hur djävla dum i skallen* (*som*) *man måste vara för att stå ut med det här jobbet.*
Vi undrade *hur dum* (*?som*) *man måste vara för att stå ut med det här jobbet.*

Exempel på att en satsbas som utgörs av nominalfras hellre tar *som* än satsbas med annan struktur:

Vi undrade *vilken bil* (*som*) *han hade tänkt köpa.*
Vi undrade *hur gammal* {*Ø/?som*} *bilen var.*
Vi undrade *hur ofta* {*Ø/?som*} *han tänkte komma.*

Vi undrade *vilket hus* (*som*) *det spökade mest i.*
Vi undrade *i vilket hus* {*Ø/?som*} *det spökade mest.*

Exempel som tyder på att ett följande tungt subjekt gynnar förekomsten av *som*:

Vi undrade *vem* (*som*) *Kalles kompis hade pratat med.*
Vi undrade *vem* {*Ø/?som*} *han hade pratat med.*

Vi undrade *hur ofta* {*Ø/?som*} *de andra bussarna stannade där.*
Vi undrade *hur ofta* {*Ø/*som*} *det regnade.*

Vi undrade *i vilket hus* (*som*) *det nya spöket hade visat sig.*
Vi undrade *i vilket hus* {*Ø/?som*} *det spökade mest.*

§ 73. Flera interrogativa led i kvesitiv bisats. Liksom den kvesitiva huvudsatsen kan den kvesitiva bisatsen innehålla två eller flera interrogativa led, antingen samordnade som satsbas eller ett placerat som satsbas och det eller de övriga placerade i satskärnan.

a) Den kvesitiva bisatsens inledare kan utgöras av två eller flera samordnade interrogativa led i samma utsträckning som den kvesitiva huvudsatsens inledare (Huvudsatser § 62). De båda leden har samma syntaktiska funktion, och antingen skulle också motsvarande led kunna vara samordnade i en icke-kvesitiv sats eller också kan samordningen parafraseras med en samordning av två fullständiga kvesitiva bisatser:

Hon frågade *vilka museer och hur många kyrkor jag varit inne i*. Jfr: Jag sa att jag varit inne i alla de statliga museerna och massor av kyrkor.

Larsson undrade *var och när vi skulle träffas*. Jfr: Larsson undrade var vi skulle träffas och när vi skulle träffas.

b) Den kvesitiva bisatsen kan utöver satsbasen ha ett eller flera interrogativa led inuti satskärnan. Liksom i den kvesitiva huvudsatsen i motsvarande fall anges därmed propositionen som aktuell, och liksom huvudsatsen är bisatsen dubbeltydig på så sätt att antingen ett enda eller flera sakförhållanden efterfrågas (Huvudsatser § 65).

De hade pratat om att bygga en villa. Sten undrade *när de skulle bygga var*.
Man resonerade om de nya byggnadsprojekten. Sten undrade *när de skulle bygga var*.

§ 74. Interrogativ satsbas i kvesitiva bisatser med samordning. I den kvesitiva bisatsen kan satskärnor eller verbfraser vara samordnade, och valet mellan att samordna satskärnorna eller enbart verbfraserna följer samma regler som i kvesitiva huvudsatser (Huvudsatser § 63). Satsbasen har liksom i huvudsatsen vanligen samma syntaktiska funktion i var och en av satskärnorna eller verbfraserna.[1]

Det skulle undersökas *hur många böcker som ursprungligen var skrivna på svenska men som översatts och publicerats i utlandet under det gångna året*.
Man kan undra *varför hundar skäller och katter jamar*.
Hon brydde sig inte om *vad han tagit fram och ville att hon skulle arbeta vidare på*.

I kvesitiva bisatser kan dock satsbasen ha olika syntaktisk funktion i de samordnade satskärnorna förutsatt att den senare satskärnan inleds av adjunktionellt *som* (Satsbaser § 6: b):

Han undrade *vem som dansade med Gustav och {som/*Ø} Klara kände*.
Han undrade *vem* (*som*) *Gustav hade dansat med och {som/*Ø} inte ville tala med Klara*.

Liksom i huvudsatsen kan satsbasen särskilt vid pseudosamordning ha syntaktisk funktion i bara den ena verbfrasen:

Han undrade *vart de skulle gå och äta*.
Han undrade *vad hon satt och tänkte på*.
Han undrade *vem hon stod och talade med*.

[1] Det interrogativa ledet förutsätts ha samma (om än oavgjorda) referens etc. i förhållande till det ena samordningsledet som i förhållande till det andra:

Han undrade *vem Larsson hade avskedat och Andersson hade förolämpat*. [Det förutsätts att den som Larsson hade avskedat och den som Andersson hade förolämpat är samma person.] ≠ Han undrade *vem Larsson hade avskedat* och *vem Andersson hade förolämpat*. [Det förutsätts inte att den som Larsson avskedat och den som Andersson förolämpat är samma person.]

Han undrade *vem hon hade tilltalat och sedan hade gått sin väg med*. [Det förutsätts att den hon tilltalade och den hon sedan gick sin väg med är samma person.] ≠ Han undrade *vem hon hade tilltalat* och *vem hon sedan hade gått sin väg med*. [Det förutsätts inte att den hon tilltalade och den hon sedan gick sin väg med är samma person.]

§ 75. Ellips av bisatskärnan. Om den kvesitiva satsens kärna har ett innehåll som kan suppleras ur kontexten eller talsituationen, kan satsbasen ensam fylla den kvesitiva bisatsens syntaktiska roll (se vidare Ellips § 13):[1]

Jag ska åka till Dalarna snart. Frågan är bara {*när/hur/med vem/med vems bil*} (*jag ska åka till Dalarna*).

Jag ska åka till Dalarna snart. {*När/Hur/Med vem/Med vems bil*} är den stora frågan.

Sådan ellips är särskilt vanlig i den andra av två samordnade interrogativa bisatser:

Det spelar ingen roll när han kommer och *varför* (*han kommer*).

Jag struntar i om han vill komma och *när* (*han vill komma*).

Det är ovisst vad han ska tala om och *för vilket auditorium* (*han ska tala*).

[1] Den kvesitiva bisatsens kärna kan inte ersättas med infinitivfras:

*Jag frågade henne *vad göra*.

*Vi undrade *varför i så fall vänta längre*.

Jämför motsvarande icke satsformade meningar (Icke satsf. men. § 38: f, 45): *Vad göra? Varför vänta längre i så fall?*

ANM. Ellips i den andra av två samordnade bisatser kan alternativt analyseras som samordning av interrogativa led i satsbasen i en enda bisats, med andra samordningsledet postponerat.

§ 76. Presupponerad fakticitet. Den kvesitiva satsens kärna återger en proposition som förutsätts sann bortsett ifrån att det lämnas öppet eller oavgjort vem eller vad som det interrogativa ledet refererar till, dvs. den förutsätts sann om åtminstone någon eller något (som beskrivs med det interrogativa ledet).[1] I nedanstående exempel förutsätts det alltså att någon kommer:

Det är ovisst *vem som kommer*.

Det är likgiltigt *vem som kommer*.

Våra egna planer är beroende av *vem som kommer*.

Meddela *vem som kommer*!

Satskärnan i kvesitiv sats anger något som tas för givet på samma sätt som den relativa bisatsen vid utbrytning anger något som tas för givet, medan det interrogativa ledet på liknande sätt som det utbrutna ledet anger en referent etc. som propositionen gäller eller inte gäller om:

Gunnel frågade *vem som hade tagit hennes hatt*. [Presupponerat: Någon har tagit Gunnels hatt.] Jfr: Det är inte Margit som har tagit Gunnels hatt. [Presupponerat: Någon har tagit Gunnels hatt].

Därför är det vanligt att det interrogativa ledet är utbrutet i den kvesitiva satsen:

Gunnel frågade *vem* (*det var*) *som hade tagit hennes hatt*.
Nils struntar i *vilken bok* (*det är*) *som Östen har skrivit*.
Erik kunde inte säga *hurdana* (*det är*) *han vill att vi skall vara*.

Jfr Huvudsatser § 74.

[1] I de fall då den kvesitiva satsens interrogativa led beskriver en mängd där alla element är kända kan den kvesitiva satsen parafraseras med en rogativ sats där uttrycken för elementen är disjunktivt samordnade:

Jag undrar *vem av A, B och C* (*det är*) *som har tagit min cykel*. Jfr: Jag undrar om det är A, B eller C som har tagit min cykel.

Uttrycken för de disjunktiva elementen måste dock brytas ut för att den rogativa satsen skall bli entydigt synonym med den motsvarande kvesitiva, eftersom annars den rogativa satsen inte behöver förutsätta att propositionen är sann om åtminstone något av elementen i mängden (jfr § 68):

Jag undrar om A, B eller C har tagit min cykel. [Varken A, B eller C behöver ha tagit cykeln.]

§ 77. Förbleknad sättsbetydelse hos *hur*. Satsbasen *hur* i kvesitiv bisats kan vid vissa predikat som också kan ta narrativ bisats få en förbleknad innebörd, så att den kvesitiva bisatsen närmast erinrar om en narrativ bisats:

ÖB konstaterar *hur* [≈ att] *kriget till sjöss alltmer förs under vattnet*.

Det finns dock en tendens till att *hur*-satsen vid perceptionsverb av typ *se*, *höra* anger ett direkt iakttaget skeende, medan detta inte nödvändigtvis gäller för den narrativa bisatsen:

Befolkningen hörde *hur det fientliga flyget närmade sig*. Jfr: Befolkningen hörde att det fientliga flyget närmade sig. [t.ex. i radio]
Vi såg *hur hon förlorade match efter match*. Jfr: Vi såg att hon förlorade match efter match. [t.ex. i tidningen]

Det är semantiska predikat med betydelse av kännedom eller hypotes (§ 65: c, d) som kan ta *hur*-sats med förbleknad sättsbetydelse:

berätta, dölja, erfara, fundera över, få höra, få se, få veta, förutspå, förutsäga, gissa, grubbla över, komma ihåg, komma på, konstatera, känna, lära sig, minnas,

märka, notera, observera, prata om, påminna om, rapportera, ¹tala om, tänka på, upplysa om, upptäcka, visa

Ett undantag från detta utgör *säga*. Predikat som annars endast tar narrativ bisats kan inte heller ta *hur*-sats med förbleknad betydelse: *påstå*, *tro*, *hoppas*, *önska*, *beklaga* etc.

Trots att sättsbetydelsen är förbleknad, kan *hur* knappast inleda satser vilkas predikat inte kan ta sättsadverbial:

?ÖB konstaterade *hur hans adjutant inte längre hette Nordstierna utan rätt och slätt Pettersson*.

I ålderdomlig eller formell stil kan *hur* i denna betydelse ersättas med *hurusom*:

Vi mindes alla {*hur/hurusom*} *ortsbefolkningen på den tiden gick mangrant i kyrkan*.

§ 78. Avgränsning av kvesitiv bisats. Kvesitiv bisats kan vara snarlik flera andra bisatstyper.

a) Kvesitiv gentemot relativ bisats

Relativ bisats kan ha satsbas som är liklydande med vissa interrogativa led. Om avgränsningen mot kvesitiv sats se § 42.[1]

b) Kvesitiv gentemot generaliserande bisats

Satsbasen i generaliserande bisats (§ 114) är på det hela taget liklydande med satsbasen i kvesitiv sats. Också för den generaliserande bisatsens betydelse är det typiskt att värdet för x (beskrivet i satsbasen) inte är avgjort. Skillnaden mellan bisatstyperna ligger i deras olika syntaktiska och semantiska funktion i den överordnade satsen. Den generaliserande bisatsen är oftast fri, dvs. ett adverbial som inte binds av exempelvis verbets valens, medan den kvesitiva bisatsen har nominal funktion, dvs. normalt är bunden av det överordnade predikatets semantiska och syntaktiska valens.

Jag ska ta emot honom *vem han än har med sig. Vem han än tar med sig*, (så) ska jag ta emot honom. [Generaliserande bisats: bisatsen är adverbial.]

Jag struntar i *vem han tar med sig. Vem han tar med sig* {*Ø/*så*} struntar jag i. [Kvesitiv bisats: bisatsen är objekt.]

Den generaliserande bisatsen kan också vara bunden (t.ex. av ett verbs valens), men den anger då inte längre en propositionell aktant utan fyller en roll som bestäms av satsbasens syntaktiska och semantiska egenskaper:

Jag tar emot {*vem du* (*än*) *har med dig/*var du* (*än*) *bor*}. [Generaliserande bisats; *ta emot* tar valensled som betecknar person, dvs. den bundna generaliserande satsens distribution beror på satsbasens syntaktiska och semantiska egenskaper.]

Jag struntar i {*vem du tar med dig/var du bor*}. [Kvesitiv bisats; *strunta i* tar kvesitiv bisats som uttryck för propositionell aktant oberoende av satsbasens syntaktiska eller semantiska egenskaper.]

Om särskilda inledare i den generaliserande bisatsen se § 115. Om satsadverbial som utmärker den generaliserande bisatsen se § 114.

c) Kvesitiv gentemot temporal *när*-sats

Temporal *när*-sats (§ 35, 99) har specificerande betydelse och anger tidpunkten för matrissatsens aktion. Den fungerar vanligtvis som adverbial, oftast fritt men någon gång bundet (§ 85). Temporalt *när* kan överallt utbytas mot *då*. Kvesitiv *när*-sats anger en propositionell aktant i den överordnade satsen (konstituerande betydelse) och har vanligtvis nominal funktion vid sådana predikat som tar interrogativ bisats (§ 65). Kvesitivt *när* kan överallt utbytas mot *vid vilken tidpunkt* och brytas ut (§ 42).

Vi frågade henne, {*när/då*} *han hade gått*. [temporal bisats]
Vi frågade henne {*när/vid vilken tidpunkt*} (*det var*) *han hade gått*. [kvesitiv bisats]

Om temporal *när*-sats med nominal funktion se § 89: b.

d) Kvesitiv gentemot expressiv bisats

Satsbasen i expressiv bisats (§ 79) kan vara liklydande med satsbasen i kvesitiv bisats. De båda satstyperna har nominal funktion, men de förekommer vid olika slag av semantiska predikat, och den expressiva bisatsen fungerar nästan uteslutande som postponerat subjekt. Bisatstyperna skiljer sig åt med avseende på betydelse. Den expressiva bisatsen anger presupponerad fakticitet, och värdet för x som beskrivs i satsbasen är vanligen också presupponerat. Inledarna är bara delvis desamma.

Det är fantastiskt {*vilka/sådana*} *astrar du har*. [expressiv bisats]
Det är likgiltigt {*vilka/hurdana*} *astrar du har*. [kvesitiv bisats]

[1] När det interrogativa ledet anger sätt eller beskaffenhet och det överordnade predikatet gäller just sätt och beskaffenhet kan den kvesitiva satsen komma att erinra om en korrelatlös relativ bisats, dvs. värdet för x i den kvesitiva satsen förutsätts känt:

Vi jämförde hur han satt med hur han låg. Jfr: Vi jämförde det sätt varpå han satt med det sätt varpå han låg.
Vi jämförde vilka kompisar hon har nu med vilka kompisar hon hade då. Jfr: Vi jämförde de kompisar hon har nu med de kompisar hon hade då.

Expressiva bisatser § 79–80

§ 79. Struktur. Den expressiva bisatsen inleds antingen av subjunktionen *som* eller (oftast) av ett expressivt led som satsbas, med samma satsledsfunktion och i huvudsak samma struktur som i expressiv huvudsats med satsbas (Huvudsatser § 92). Expressiv bisats har liksom expressiv huvudsats af-ordföljd och adjunktionellt *som* efter satsbasen, obligatoriskt om satsbasen är subjekt och optionellt med varierande benägenhet eljest.

Satsbasen kan ha de olika satsledsfunktioner som andra satsbaser kan ha, med

undantag för vissa adverbialsfunktioner. Den innehåller normalt ett av de expressiva orden *så, vad, sådan, vilken*.[1] Därutöver kan expressiva bisatser till skillnad från expressiva huvudsatser i viss utsträckning innehålla *hur* som expressivt ord (också standardspråkligt). Begränsningarna på användningen av *hur* är ofullständigt kända.[2]

Exempel på expressiva bisatser med olika inledare och olika satsledsfunktion hos satsbasen:

Det är fantastiskt *som hon kan sy*.

Det är förfärligt *så du far fram med dina kläder* … (R)
Det var fantastiskt *så liten hon var* […] (R)
Det var egendomligt *så starkt lukten känns härinne i kajutan*. (R)
Det var väldigt *vad du bryr dig om den där tanten då?* (R)
Du anar inte *vad intriger som är på gång omkring henne*. (R)
Det är inte klokt *vad gullig den är* […] (R)
Det var värst *vad du har blivit känslosam*. (R)
[…] det var väldigt *vad Karins hår växte fort* […] (R)
Det var väldigt *vad du dröjde länge* […] (R)
Det var märkvärdigt *vad allting blivit annorlunda bara för att fiskarna kommit hem*. (R)
Det är förskräckligt *sådana påsar jag har*! (R)
Du anar inte *vilka konstiga saker folk hittar på att ringa om* […] (R)
[…] det är hemskt *vilket överkommersialiserat samhälle vi lever i* […] (R)
[…] plötsligt slog det mig *hur ung hon såg ut*. (R)
Det var upprörande *hur fort jag hade anpassat mig till misstanken*. (R)
Det är märkligt *hur mycket mer man upplever när man rider ensam* […] (R)

Om det expressiva ledets struktur och funktion se vidare Huvudsatser § 92.

När den expressiva bisatsen saknar satsbas och i stället inleds endast av *som* motsvaras den semantiskt av en expressiv bisats med ensamt *vad* eller *så* som satsbas:

Det är fantastiskt *som hon kan sy*. ≈ Det är fantastiskt {*vad/så*} *hon kan sy*.

[1] Regionalt förekommer *sicken* i stället för expressivt *sådan, vilken*. Se Huvudsatser § 92 not 1.

[2] Ensamt *hur* verkar användas främst när bisatsen kan ses som interrogativ:

Du anar inte *hur du ser ut*. [snarast interrogativ bisats] Jfr: Du anar inte {*vad/så*} *du ser ut*. [expressiv bisats]
Du har ingen föreställning om *hur du ser ut*. [interrogativ bisats] Jfr: ?Du har ingen föreställning om {*vad/så*} *du ser ut*. [expressiv bisats]

ANM. Som expressiv huvudsats kan *att* + af-sats fungera. Samma struktur skulle också kunna antas för expressiv bisats. Så görs inte i denna grammatik, eftersom sådana bisatser till sin struktur och syntaktiska funktion inte kan skiljas från narrativ bisats.

Det var förfärligt att det skulle gå så illa. [Jfr expressiv huvudsats: Att det skulle gå så illa!]

§ 80. Förvåning och/eller värdering. Den expressiva bisatsen inleds oftast av en satsbas (ett expressivt led) som vanligtvis innehåller *vad*, *vilken*, *så* eller *sådan*, eventuellt följd av *som*. Den kan också inledas av enbart subjunktionen *som*. Den fungerar normalt som postponerat subjekt eller någon gång som objekt eller rektion i bundet (objektliknande) adverbial. Matrissatsen (och eventuellt också den expressiva bisatsen) har ofta värderande preteritum (Tempus § 16).

Det var väldigt *vad den här värmen håller i sig*. (R)
Det var då själva Fan *vad gratängen dröjer*! (R)
Det är besynnerligt *så det kan bli för en*, tänker jag. (R)
Det är inte riktigt klokt, *så man står och tappar bort sej*. (R)
Det är förskräckligt *sådana påsar jag har*! (R)
[…] det var inte klokt *som hon bar sig åt*. (R)
Ni anar inte *vilken omtänksam och tillgiven son han är*. (R)
Hon beskärmade sig över *vad många kostymer han hade*.

Den expressiva bisatsen anger det som någon förvånas över och/eller reagerar värderande inför på det sätt som sägs med matrissatsens semantiska predikat. Det expressiva ledet (satsbasen) anger den omständighet som talaren finner förvånansvärd och/eller som han reagerar positivt eller negativt inför. Reaktionen är ofta spontan och omedelbar i samband med att talaren erfar sakförhållandet. Matrissatsen anger mera specifikt vilken reaktion som bisatsens sakförhållande utlöser.

Det var enastående *vad röd den var*.
Det var otäckt *vad röd den är*.
Det var fantastiskt *vad hårt den satt*.
Det var bedrövligt *vad hårt den sitter*.

Men den expressiva bisatsen kan också hänvisa till välkända förhållanden:

Det är fantastiskt *vad vacker hon var*. [sagt t.ex. på tal om en bortgången filmskådespelerska]
Det är bedrövligt *vad hårt den sitter*. [sagt t.ex. efter en halvtimmes försök att lossa på en mutter]

Exempel på semantiska predikat i matrissatsen vid expressiv bisats:

chocka, frappera, förvåna, irritera, oroa, skrämma, överraska; beklämmande, fantastiskt, förfärande, förfärligt, hemskt, inte klokt, konstigt, märkligt, otroligt, otäckt, väldigt; fan, för djävligt, satan, tusan

betona, framhålla, förvånas över, inte ana, häpna över, inte kunna föreställa sig, inte kunna uttrycka i ord, understryka; förvånad över, häpen över

Förvåningen och/eller värderingen gäller oftast grad (högt värde på en underförstådd skala). Inte bara *så*, *hur* utan också *vilken*, *sådan*, *vad* anger hög grad.

Det var tusan *vilken gammal bil du har*.
Det var otäckt *vad det regnar i dag*.
Det var enastående *en sådan gammal bil du har*.

Också när *vilken*, *sådan* ensamma bestämmer substantiv antyds det att en eller annan egenskap hos nominalfrasens referent föreligger i oväntat hög grad:

Det var tusan {*vilken/en sådan*} *bil du har*.

Den expressiva bisatsens proposition förutsätts sann: i normalfallet antar talaren att lyssnaren håller med om fakta och också gör samma bedömning därav:

Det var tusan *så många barn Daniel har*.

ANM. 1. Samma betydelse och struktur som den expressiva bisatsen har med vissa undantag den expressiva huvudsatsen med satsbas eller subjunktionen *som*, se Huvudsatser § 90–99.

ANM. 2. Den expressiva bisatsen har delvis samma inledare som den kvesitiva bisatsen men satsbasen har här en annan betydelse. Liksom *så*, *sådan* anger de interrogativa orden *vad*, *vilken* här närmast grad. *Vad* i expressiv bisats skiljer sig också syntaktiskt från motsvarande ord i kvesitiv sats. Vissa interrogativa ord som *hurdan*, *vem* förekommer normalt inte i den expressiva satsens satsbas. Satsbasen i den expressiva satsen kan inte brytas ut så som är möjligt i den kvesitiva satsen:

*Det var fantastiskt *vilka skor det var hon ville ha*. Jfr: Vi undrade vilka skor det var hon ville ha.

Den expressiva satsen kan inte innehålla ytterligare ett led med interrogativt ord:

*Det var fantastiskt *vilka människor som åkte i vilka bilar*. Jfr: Vi undrade vilka människor som åkte i vilka bilar.

Parafraser av nominala bisatser § 81–82

§ 81. Parafraser av narrativ bisats. Den narrativa bisatsen kan i många fall parafraseras med en sats på samma nivå som matrissatsen (paratax; (1)), en citat- eller referatmening (2), en infinitivfras, adjektiv- eller participfras eller nominalfras (3)–(5) eller i vissa fall med en bisats av annan typ (6).

1. Paratax. Den narrativa bisatsen kan (när den ingår i en satsfogning som utgör ett påstående) ersättas med en deklarativ huvudsats följd av den narrativa satsens överordnade sats med ett anaforiskt *det*, *detta* på den narrativa satsens plats. Med den deklarativa satsen hävdar talaren satsens proposition, medan en narrativ sats' fakticitet beror av den överordnade satsens semantiska predikat. Parafrasen är därför sällan helt liktydig med den parafraserade satsfogningen.

David ska gifta sig. Det vet Helena. ≈ Helena vet *att David ska gifta sig*.
Anders är från Värmland. Det märks. ≈ Det märks *att Anders är från Värmland*.
Hon besöker dem var dag. Det är hyggligt av henne. ≈ Det är hyggligt av henne *att hon besöker dem var dag*.

Olikheten i betydelse märks tydligt när den narrativa satsen inte är presupponerad:

Anders är från Värmland. Det påstår Per. ≠ Per påstår *att Anders är från Värmland*.
Det ska bli regn. Det hoppas Herbert. ≠ Herbert hoppas *att det ska bli regn*.

I nyhetsspråk används ofta denna typ av parafraser. De har ansetts vilseledande eftersom de först framställer något som textförfattarens eget påstående och först senare visar att påståendet görs av en annan.

Löneläget är för högt i Sverige. Det hävdade i går SAF-chefen ännu en gång inför en talrik publik av politiker och företagare.

Om matrissatsens betydelse innebär att den narrativa satsens proposition inte är sann, måste den deklarativa satsen negeras för att parafrasen skall bli någorlunda likvärdig:

Examen är inte klar, men det låtsas Ellinor. ≈ Ellinor låtsas *att examen är klar*.
?Examen är klar. Det låtsas Ellinor.
Examen är inte klar, men det inbillar sig Ellinor. ≈ Ellinor inbillar sig *att examen är klar*.
?Examen är klar. Det inbillar sig Ellinor.
Folk hjälper inte varandra här. Det förekommer aldrig. ≈ Det förekommer aldrig *att folk hjälper varandra här*.
*Folk hjälper varandra här. Det förekommer aldrig.

Om den narrativa satsen återger ett yttrande kan den ersättas antingen med citatmening eller med referatmening, varpå matrissatsen kan följa med ett anaforiskt pronomen på den narrativa satsens plats:

Ta paraplyet. Det rådde jag henne. ≈ Jag rådde henne *att hon skulle ta paraplyet*.
Du är dum. Det sa han till henne. ≈ Han sa till henne *att hon var dum*.
Måtte det inte börja regna nu. Det hoppas jag verkligen. ≈ Jag hoppas verkligen *att det inte börjar regna nu*.

2. Citat- eller referatmening i anföringskonstruktion. Vid predikat som medger anföringskonstruktion (jfr Anf. men. § 10) kan denna användas som parafras av satsfogning med narrativ bisats.

a) Referatmening:

Boken var hennes, sa hon. ≈ Hon sa *att boken var hennes*.
Per skulle komma nu, bad hon enträget. ≈ Hon bad enträget *att Per skulle komma*.
Bilen var grön, tyckte hon. ≈ Hon tyckte *att bilen var grön*.

b) Citatmening:

{Den är min, sa hon. / Hon sa: Den är min.} ≈ Hon sa *att den var hennes*.
{Kom nu, Per, bad hon enträget. / Hon bad enträget: Kom nu, Per.} ≈ Hon bad enträget *att Per skulle komma*.

3. Infinitivfras. Narrativ bisats kan parafraseras med infinitivfras i följande typfall. Parafrasering är inte generellt möjlig för varje typ utan beror också på det enskilda verbet och dess betydelse (se Inffraser § 25).

a) Den narrativa satsen är objekt eller bundet adverbial, och dess subjekt är referentiellt identiskt med matrissatsens subjekt:

Edvin {litade på/hoppades på/längtade efter/drömde om} {att bli befordrad/*att han skulle bli befordrad*}.
Edvin {tyckte inte om/accepterade/fann sig i/föredrog/retade sig på/opponerade sig mot/anhöll om} {att bli befordrad/*att han blev befordrad*}.
Edvin låtsades {bli befordrad/*att han blev befordrad*}.
Edvin inbillade sig {ha blivit befordrad/*att han blivit befordrad*}.

b) Den narrativa satsen är objekt eller bundet adverbial, och dess subjekt är referentiellt identiskt med ett objekt i matrissatsen:

Peter {beskyllde/kritiserade/förlät} Ola för {att ha tagit boken/*att han hade tagit boken*}.
Peter {bad/föreslog/rådde/befallde/lärde} Ola {att ta med sig cykeln/*att han skulle ta med sig cykeln*}.

c) Den narrativa satsen är subjekt, och matrissatsens predikat har formen adjektivfras + *av X*, där X är referentiellt identiskt med subjektet i den narrativa satsen (jfr Adjfraser § 30):

Det var {snällt/hyggligt} av dig {att hälsa på/*att du hälsade på*}.

d) Den narrativa satsen är objekt, och i parafrasen motsvaras dess subjekt av ett objekt till verbet i den överordnade satsen medan återstoden av den narrativa satsen motsvaras av en nexusinfinitiv (Inffraser § 9):

Ingela antog {mannen vara skyldig/*att mannen var skyldig*}.
Jan {sade/påstod/tyckte/trodde/visste} {sig ha tappat rösten/*att han tappat rösten*}.
Bo såg regnet forsa. ≈ Bo såg *att regnet forsade*.

Parafrasen är inte alltid helt liktydig med satsfogningen, se vidare Inffraser § 9.

e) Den narrativa satsen är subjekt, och i parafrasen motsvaras dess subjekt av subjekt i den överordnade satsen medan resten av den narrativa satsen motsvaras av en nexusinfinitivfras som objekt i den överordnade satsen (Inffraser § 9):

Ola sades ha sett filmen. Jfr: Det sades *att Ola sett filmen*.
Ola antogs ha sett filmen. Jfr: Det antogs *att Ola sett filmen*.

4. Adjektiv- eller participfras. Om en narrativ sats vid fallen (3d) eller (3e) ovan innehåller en form av *vara* + ett adjektiviskt predikativ, kan den vid de flesta överordnade predikat motsvaras av bara den adjektiv- eller participfras som utgör predikativet (Predv § 40):

Man ansåg honom självskriven. Jfr: Man ansåg *att han var självskriven.*
Han ansågs självskriven. Jfr: Det ansågs *att han var självskriven.*

5. Aktionell nominalfras. Vid vissa predikat kan den narrativa satsen motsvaras av en nominalfras som betecknar en aktion:

Hans snabba tillfrisknande förvånade vännerna. Jfr: *Att han tillfrisknade så snabbt* förvånade vännerna.
Vi gladde oss åt hans snabba tillfrisknande. Jfr: Vi gladde oss åt *att han tillfrisknade så snabbt.*
Trots hans snabba tillfrisknande förblev ekonomin usel. Jfr: *Trots att han tillfrisknade så snabbt* förblev ekonomin usel.
Majoren gav order om omedelbar hemfärd. Jfr: Majoren gav order om *att vi omedelbart skulle fara hem.*
Ett snabbt tillfrisknande är knappast sannolikt. Jfr: Det är knappast sannolikt *att han tillfrisknar snabbt.*

6. Annan bisats. Under vissa omständigheter kan en narrativ sats parafraseras med en annan typ av bisats:

a) Kvesitiv bisats inledd med *hur* (§ 77):

Vi märkte hur han hela tiden gled undan. Jfr: Vi märkte *att han hela tiden gled undan.*

b) Konsekutiv bisats (§ 85 not 2):

Vi ordnade så att han fick komma hem. Jfr: Vi ordnade *att han fick komma hem.*

c) Temporal relativsats inledd av *när* eller *då* (§ 89: b):

Det är intressant {när/då} det dyker upp nya tidskrifter. Jfr: Det är intressant *att det dyker upp nya tidskrifter.*

d) Relativ bisats med kausal betydelse (§ 33):

Han var hygglig som ville ta på sig ansvaret. Jfr: Det var hyggligt av honom *att han ville ta på sig ansvaret.*

§ 82. Parafraser av expressiv bisats. Den expressiva bisatsen kan i många fall parafraseras med en expressiv huvudsats eller med ett expressivt led.

a) Expressiv huvudsats. När matrissatsen bara tautologiskt understryker förvåningen över den höga grad som också anges av bisatsen, kan en expressiv huvudsats med samma form som en expressiv bisats utan betydelseförlust ersätta en satsfogning med expressiv bisats:

Vad många barn han har! Jfr: Det var väldigt *vad många barn han har.*

b) Expressivt led. Om innehållet i den expressiva bisatsens kärna kan förutsägas ur kontexten eller talsituationen kan det expressiva ledet ensamt underordnas matrissatsen (Icke satsf. men. § 36: 1):

Det var fantastiskt vilken fin middag. Jfr: Det var fantastiskt *vilken fin middag du bjuder på*.
Det var fantastiskt så fina skor. Jfr: Det var fantastiskt *så fina skor du har*.

Adverbiella bisatser § 83–150

§ 83. Översikt. Den mest typiska funktionen för adverbiella bisatser är som fritt adverbial i verbfrasen. De kan också fungera som satsadverbial och vissa av dem dessutom som bundna adverbial i verbfras eller till ett komparativt ord. Under särskilda betingelser kan den eljest adverbiella bisatsen fungera som attribut eller predikativ eller ha nominal funktion.

De adverbiella bisatserna har obligatoriskt af-ordföljd, utom de konditionala som i sin huvudanvändning optionellt kan konstrueras som fa-satser utan inledare, dvs. med samma struktur som rogativa huvudsatser. Den oinledda konditionala bisatsen kan dock i normalfallet bara stå initialt i satsfogningen. De flesta adverbiella bisatser inleds eljest av subjunktion, men proportionala, generaliserande och vissa temporala bisatser har satsbas som inledare.

Om Martin har föreslagit det, (så) är det ingenting att bry sig om. [subjunktion, af-sats]
Vem som än har föreslagit det, (så) är det ingenting att bry sig om. [satsbas, af-sats]
Har Martin föreslagit det, (så) är det ingenting att bry sig om. [fa-sats]

De adverbiella bisatserna fördelas efter struktur och betydelse på nio bisatstyper. Temporala bisatser tidfäster (i typfallet) matrissatsens aktion:

Johan städade *medan jag talade i telefon*.

Komparativa och proportionala bisatser anger en jämförelse mellan matrissatsens och bisatsens aktioner:

Johan städade *som han brukade göra*. [komparativ bisats]

Kausala, konsekutiva, finala, koncessiva och konditionala bisatsers propositioner har olika slag av kausala relationer till den överordnade satsens proposition:

Johan städade *eftersom han väntade gäster*. [kausal bisats]

Också den generaliserande bisatsens proposition kan ha en liknande relation till den överordnade satsens proposition:

Johan städade *hur han nu hann med det också*.

Adverbiella bisatsers syntaktiska funktion och distribution § 84–98

§ 84. Fria adverbial i verbfrasen. Alla de bisatstyper som väsentligen har adverbiell funktion kan fungera som fria adverbial i verbfrasen.[1] De placeras då på följande sätt i den överordnade satsen (jfr Advl § 67–70):

1. I slutfältet, där de oftast placeras sist (Advl § 68: a; varvid de eventuellt kan ses som postponerade, jfr Postp. led § 4):

Hon skulle inte fråga något, bara pussa honom på huvudet och slå sig ner med Aftonbladet *medan han dukade*. (R)
Hon behöver oss *som hon behöver sin familj*. (R)
Slå en signal *om du behöver mera*. (R)
Hon visste precis vad som fordrades *för att Adams första ögonkast skulle följas av flera*. (R)
Men trodde han verkligen att Inger skulle begära skilsmässa, *även om Brita avslöjade att han haft ett förhållande med Jenny?* (R)

För de flesta adverbiella bisatstyper är placering i slutfältet det vanligaste. Särskilt korta adverbiella bisatser kan följas av annat led i slutfältet, en ordföljd som dock oftast undviks i neutralt och formellt skriftspråk.

Jag brukar söka skydd *när det regnar* i stort sett var som helst.

Rogativformad konditional bisats (utan inledare) kan inte stå i slutfältet utan bara som fundament:[2]

*Jag tar bilen, *regnar det*.
*Eftersom jag tar bilen, *regnar det*, måste du vara beredd på att ta tåget.

Rogativformad konditional bisats kan därför normalt inte stå i andra satstyper än deklarativa huvudsatser och narrativa bisatser med fa-ordföljd (§ 134).

2. I mittfältet (Advl § 69):

Fritiof hade *medan Karin låg i badet* lagat en alldeles utmärkt supé åt oss.
Han hade *som Alma ville* gått och köpt biljetter till den tidiga föreställningen.
Följ, *vad som än händer*, reglerna till punkt och pricka.
Vill du kanske, *eftersom det just har börjat regna*, låna ett paraply?
Jonas meddelade att hans mor, *om det knep med inkvartering*, kunde upplåta ett eller ett par rum.

Konsekutiva bisatser placeras endast marginellt i mittfältet:

?Regeringen bör, *så att marknaden håller sig lugn*, hålla fast vid sin kurs.

Rogativformad konditional bisats (utan inledare) kan inte stå i mittfältet utan bara som fundament:

*Min mor skulle, *kniper det med inkvartering*, kunna upplåta ett eller ett par rum.

3. Som fundament i deklarativ huvudsats (och i narrativ bisats med fa-ordföljd, Satsbaser § 2: 3a):[3]

Vad som än händer skall reglerna följas till punkt och pricka.
Men *eftersom det var lördagsförmiddag*, kunde jag inte få tag i vare sig Vesper Johnson eller den hygglige Hansson, som ledde undersökningarna på Essingen. (R)

Han vände sig till mig och viskade att *eftersom det ändå inte tycktes vara någonting på gång* ville han gripa tillfället […] (R)

Rogativformad konditional bisats (utan inledare) kan bara stå som fundament, först i den överordnade satsen (eller som initialt annex, § 134). Placeringen som fundament är vanligast också för subjunktionsinledda konditionala bisatser.

[…] *blev hon med barn* skulle han förneka allt och se till att hon blev straffad. (R)
Kan den hjälpa Sofia så blev den ändå till någon nytta till sist. (R)
Och en sak skall styrman veta, att *kommer ni till Macao*, så är styrman alltid välkommen till Kastellet. (R)
Om det kniper med inkvartering skulle min mor kunna upplåta ett eller ett par rum.

Temporala bisatser kan bilda dubbeladverbial med annat föregående tidsadverbial och utgöra fundament tillsammans med detta (Advl § 66: b):[4]

Nyss *innan min far hade kommit* ringde någon och sökte honom.
Hela dagen *när fabriken var igång* darrade och vibrerade gatorna och husväggarna i kvarteret omkring av dånet från maskinerna inne i fabriken. (R)

Några undantag från (3) är följande:

a) Bisatser inledda med *så att* (vare sig de har konsekutiv eller final betydelse, jfr § 124, 126) står inte som fundament:

**Så att marknaden håller sig lugn*, bör regeringen hålla fast vid sin kurs.
**Så att värmekostnaderna skall kunna hållas nere* har fönstren gjorts väsentligt mindre.

b) Proportionala bisatser som fria adverbial står knappast som fundament (men väl som initialt dislokerat led, § 113):

?*Ju mer jag tänkte på saken*, ökade min lust att fara till Afrika.

c) När matrissatsen innehåller *knappt, nätt och jämnt* kan temporal bisats inledd av *förrän* inte stå som fundament:

**Förrän barnen började tjuta*, hade han knappt hunnit hem.

Om matrissatsen innehåller *inte* måste detta föregå *förrän*-satsen:[5]

Inte *förrän han kom hem* ville han läsa brevet.
**Förrän han kom hem* ville han inte läsa brevet.

Vissa bisatstyper kan också dislokeras initialt eller finalt (§ 92).

[1] Proportional sats används dock mindre ofta som fritt adverbial (§ 113).

[2] Oinledd konditionalsats med koncessivt satsadverbial behöver inte stå initialt i sin överordnade sats:

Jag cyklar över till dig i kväll, *har du {så/också/än} tusen fastrar eller mostrar på besök*.

I något ålderdomligt (eller ålderdomligt pastischerande) språk kan den oinledda konditionalsatsen dessutom stå som rektion i subjunktionsfras (§ 90) på olika ställen i den överordnade satsen:

Hon såg på mig, som *önskade hon mig tusen mil bort*.

[3] Som fundament i funktion som ett fritt adverbial i verbfrasen efterföljs en bisats ofta av adjunktionellt *så* (Huvudsatser § 16) i talspråk och ledigt skriftspråk:

När naturens egna krafter sätter in så får den mänskliga fåfängan vackert stiga åt sidan. (R)
Liksom brand hejdas av en flods strand […], så vissnade deras medlidande och dog inför Genshed. (R) [jfr dock § 111]
Hur stark man än är, så kan makten tas ifrån en. *Hur mycket kärlek man än har*, så kan den blåsas ut. (R)
Eftersom hela samhället är upplagt efter ett tvångsneurotiskt mönster, så måste alla som lider av andra slags neuroser hamna utanför maskineriet. (R)
Och *därför, just därför att det strax tar slut*, så vill jag att du kommer nära mig […] (R)
[…] *trots att i alla fall Leo aldrig haft någon erfarenhet av det* så tog han i ädelt högmod avstånd från allt som hade någon som helst likhet med äktenskap […] (R)
Om nånting har försvunnit, så vill den här personen i alla fall inte polisanmäla saken […] (R)
Ska jag göra ett reportage, så måste det bli en djupdykning. (R)

Konditionala bisatser kan efterföljas av adjunktionellt *så* också i neutralt skriftspråk:

Om Saab och Volvo med kraft driver projektet vidare efter denna första utvecklingsetapp, så bör resultatet av utvecklingsarbetet vara deras egendom […] (S)
Om en ko till exempel ska avlivas för att den har brutit ett ben, eller har trumsjuka, så får den inte användas till människoföda […] (R)
Skall skattesystemet ändras så måste det först och främst gälla kommunalskatterna. (S)
Är företagsledning och företagsråd överens så kan fabriken vara i gång på lördagar. (S)

Språkvårdare brukar avråda från adjunktionellt *så* i skrift, utom efter konditionala bisatser.

[4] När den temporala bisatsen bildar ett dubbeladverbial tillsammans med en konstruktion av annan typ, placeras den temporala satsen normalt sist i dubbeladverbialet. Detta följer av tyngdprincipen (Satsens struktur § 13: c) och är dessutom praktiskt eftersom talaren förhindrar att adverbialet tolkas som satsled i bisatsen.

Dubbeladverbial som anger en tidsperiods begynnelse och slut kan bestå av två temporala bisatser. Sådana adverbial kan alternativt samordnas.

Från det att han kom hem (och) *till dess att han gick* satt han bara och läste serier.
Från och med att de första dropparna föll (och) *ända tills solen åter sken* höll sig marsvinet alltid inne i sin bur.

Gränsen kan vara vag mellan dubbeladverbial och tidsbetecknande substantiv med temporala bisatser som attribut (§ 87):

Andra dagen när jag klev över dem stannade jag till av en obehaglig tanke. (R)
Sista veckan innan han skulle komma hem kändes olidligt lång.

Vissa dubbeladverbial är homonyma med temporala bisatser bestämda av måttsuttryck (§ 94: b):

En hel vecka innan Anders kom hem längtade jag efter honom. [dubbeladverbial] Jfr: *En hel vecka innan Anders kom hem* började jag längta efter honom. [adverbiell bisats med måttsuttryck som bestämning]

[5] Denna restriktion gäller inte för de språkbrukare (finlandssvenskar och vissa sverigesvenskar) som kan använda subjunktionen *förrän* i icke-negerad sats (jfr Satsadvl § 79: e med not 5):

Förrän han har tagit examen har han inga möjligheter att få arbete.

Läraren påstod att Niklas, *förrän han hade sin examen*, inte hade några möjligheter att få arbete.

§ 85. Bundna bestämningar i verbfrasen. Vissa bisatstyper kan fungera som bundna adverbial vid vissa verb (olika verb för olika bisatser). Liksom andra bundna adverbial kan de placeras i slutfältet (vanligen sist) eller som fundament i deklarativ huvudsats men ogärna i mittfältet.

a) Temporala bisatser kan vara bundna adverbial till verb som:

vara [presens: varar], pågå, infalla

Föreställningen varade *så länge maskinisten orkade veva runt generatorn*.
Innan han hade hunnit hem inföll påsken.

b) Komparativa bisatser kan vara bundna adverbial till vissa verb som eljest tar bundet sätts- eller rumsadverbial eller bundet predikativ:[1]

vara [presens: är], bli [eller: bliva], se ut, kännas etc. [verb med sättsadverbial/subjektspredikativ]
göra {ngn/ngt}, ha {ngn/ngt} etc. [verb + objekt med sättsadverbial/objektspredikativ]
ligga, sitta, stå etc.; lägga, sätta, ställa, placera etc. [verb med sättsadverbial/rumsadverbial]
uppträda, bete sig, förhålla sig, göra [verb med sättsadverbial]

Han är *som han alltid brukar vara*.
Hon ser ut *som man kan vänta sig*. (R)
Som du vill ha den gör jag dörren.
Man kan inte göra *som man vill*. (R)
Han uppträder *som det passar sig*.
Det förhöll sig *som han hade sagt att det gjorde*.
Ingenting blir *som man har tänkt sig*. (R)
Det kändes *som man satt i en grotta* […] (R)

Verb av typen *uppträda*, *bete sig* kan som bundet adverbial också ta komparativ subjunktionsfras med konditional bisats som rektion (§ 90):

Han uppträder som *om han ägde stället*.
Det verkar som *om han är orolig för någonting*.

c) Generaliserande bisatser kan marginellt fungera som bundna adverbial, t.ex. för befintlighet eller riktning (§ 114: 2b):

{*Var/I vilken stad*} *du än trivs* kan jag tänka mig att bo.
Hon sätter sig *var det faller sig*.
{*Vart/Till vilket land*} *du än reser* tänker jag också bege mig.

d) Konsekutiva bisatser kan vara bundna adverbial till vissa verb som normalt anger agentiv aktion och där bisatsen anger aktionens följd (resultat):[2]

ordna, se till, göra, manövrera etc.

{Se till/Laga} *så att bänken blir tom.*
Kan ni fixa *så att en låssmed kommer och sätter dit ett nytt lås* […] (R)
[Han] vill att regeringen ska se till *så att kunderna till hans damfrisering kan parkera på Fasanvägen trots förbudet.* (S)

Vissa av dessa verb konstrueras alternativt med sättsadverbialet *så* bestämt av konsekutiv sats inledd av *att* (§ 86: b). Skillnaden är ofta endast att *så* som del av subjunktionen *så att* är obetonat medan *så* som adverbial är betonat.

Han ordnade (det) $_0$*så att jag kunde komma med.* [Även: … ˈså *att* …]
Anne har gjort *så att gänget har accepterat mig.* (R)

Konsekutiv bisats kan också vara komplement till vissa opersonliga verb med avgränsad aktionsart:

Det blev *så att vi fick gå hem.* [Vanligen: … ˈså *att* …]
Det gick i alla fall *så att jag miste jobbet.* [Vanligen: … ˈså *att* …]

Också vid opersonligt *vara* förekommer konsekutiv bisats:

Det är *så att man kan bli förbannad.*

Många verb eller adjektiv som normalt tar bundet rumsadverbial kan i stället ta konsekutiv sats som anger konsekvenserna av en viss placering:

Man placerade tavlan {över fläcken/*Ø}.
Man placerade tavlan *så att den dolde fläcken.* [Även: … ˈså *att* …]

Huset är beläget {på en sluttning/*Ø}.
Huset är beläget *så att folk ser det från järnvägen.* [Även: … ˈså *att* …]

Han flyttade efter och satte sig {precis intill mig/?Ø}.
Han flyttade efter och satte sig *så att han nästan rörde vid mig.* (R) [Även: … ˈså *att* …]

e) Kausala och finala bisatser kan vara komplement till hjälpverbet *vara*:

Att jag gjort fönstren små är *för att de inte ska släppa ut så mycket värme.*

Särskilt förekommer detta när subjektet till *vara* är anaforiskt *det*(*ta*), t.ex. i svar på *varför*-frågor eller i satsfogning med konditional bisats eller aktualiserande *när*-sats.[3] Den aktualiserande *när*-satsen anger ett presupponerat sakförhållande som åsyftas med *det*(*ta*) i matrissatsen.

– Varför stannade du hemma. – Det var *därför att jag inte kände mig riktigt bra.*
– Varför har du gjort fönstren så små? – Det är *för att de inte ska släppa ut så mycket värme.*
Han har gjort fönstren små. Det(ta) är *för att de inte ska släppa ut så mycket värme.*
Om jag inte säger allt, så är det bara *för att du inte ska bli lessen.* (R)
Om jag inte verkar sådär jätteglad så är det *för jag just har varit och hälsat på min mor.* (R)

När jag gjort fönstren så små, så är det(ta) *för att de inte ska släppa ut så mycket värme*.
När han ändå inte ville att hans arbetare skulle svälta ihjäl eller dö av köld så var det *därför att arbetarna utgjorde en del av hans kapital*. (R)
Han tänkte på sin egen ungdom. Den hade slutat tvärt. Det var *när far blev sjuk*. (R)

Om komparativ bisats vid *vara* se (b) ovan. Om konsekutiv bisats vid *vara* se (d) ovan. Om komplement till *vara* i utbrytning se § 38. Om relativ bisats som bundet adverbial se § 36.

[1] Halvt lexikaliserat är uttryckssättet *det är bara som X {säger/pratar/låtsas}*:

Det är bara *som jag säger*.
Det var bara *som Ove pratade*.

När den komparativa satsen står som sättsangivande adverbial är den synonym med det betonade sättsadverbialet *så* + *som*-sats, och i stället för *så som* kan subjunktionen *såsom* användas:

Dörren blev {('så) *som/såsom} jag ville ha den*.
Han beter sig {('så) *som/såsom} hans far brukade göra*.

Vid verb där sättsadverbial alternerar med predikativ är komparativ *som*-sats som bundet adverbial i verbfrasen också synonym med *sådan* + *som*-sats:

Dörren blev (sådan) *som han ville ha den*.
Men verkligheten är nu en gång *som den är*. Jfr: Men verkligheten är nu en gång sådan *som den är*. (R)
Han hade blivit precis *som hon sa att han var*. Jfr: Han hade blivit precis sådan *som hon sa att han var*. (R)

[2] Eftersom de här verben betyder ungefär 'åstadkomma' är *så att*-satsen ofta synonym till en narrativ bisats som objekt (jfr § 61: 3):

Han såg till *så att bänken blev tom*. Jfr: Han såg till att bänken blev tom.
Hon lagar *så att man trivs*. Jfr: Hon lagar att man trivs.

Vid verbet *göra* används helst *så att*-sats, ogärna *att*-sats, när subjektet är agentivt:

Rektorn gjorde *så att vi fick stanna*.
?Rektorn gjorde att vi fick stanna.

Jfr: Regnet gjorde (*så*) *att sadeln blev våt*.

[3] När subjektet är anaforiskt *det*(*ta*) förekommer också andra temporala bisatser som komplement till *vara* (liksom även korrelatlösa rumsangivande relativsatser, jfr § 36):

– När blev hon myndig? – Det var i alla fall *innan jag bodde i Motala*.
– Var bor hon? – Det är precis *där bussen stannar*.

Konstruktioner av denna typ kan alternativt ses som ellipser av utbrytningskonstruktioner:

Det var därför att jag inte kände mig riktigt bra ((som) jag stannade hemma).
Det var när jag bodde i Motala ((som) hon blev myndig).

Om konstruktioner av typen *Detta för att de inte ska släppa ut så mycket värme* se Icke satsf. men. § 43: 3, Ellips § 17: c.

§ 86. Bundna adverbial i komparativa adverb- och adjektivfraser. Vissa bisatstyper kan fungera som bundna adverbial till adverb, adjektiv och pronomen med komparativ betydelse.

a) Komparativa bisatser är oftast komplement till en komparator, dvs. till ett adjektiv, adverb eller pronomen i komparativ eller till något av de komparativa orden *annan*, *annorlunda*, *annorstädes*, *annanstans*, *samma*, *sådan*, *likadan*, *så*, *lika* (§ 106, Adjfraser § 10, 42, Pron. § 197, Advbfraser § 4: a).[1] De kan då placeras bland de efterställda bestämningarna i det blockled där komparatorn ingår eller postponeras i den överordnade satsen.[2] Däremot kan de inte placeras tidigare i den överordnade satsen än sin komparator.

Lika fina rosor *som jag har* har du inte.
Lika fina rosor har du inte *som jag har*.
**Som jag har* lika fina rosor har du inte.

Lika fort *som den hade kommit* försvann den […] (R)
[…] det ska göras så *som det görs i själva verket* […] (T)
Och för de många hade förhållandena ändå blivit litet bättre *än de varit under de svåra svältåren*. (R)
Restaureringen kostade Zorn lika mycket *som han gav för huset*. (S)
Dom har inte […] samma inställning till tandvård *som svenskarna har* […] (T)

Vissa komparatorer har lexikaliserats med *som* till kausala flerordssubjunktioner (t.ex. *så mycket* + komparativ + *som*, Konjn, subjn, infm. § 8: c). I synnerhet när {*så mycket/desto*} + komparativ står skilt från bisatsen kan denna knappast placeras tidigare än komparatorn utan placeras normalt sist i den överordnade satsen.

Han vill *så mycket hellre* fara till Rom *som han inte har varit där på tio år*.
Det var *så mycket lättare* att inte ta [honom] på allvar *som det var allmänt bekant att han var galen*. (S)
Man far *desto oftare* till Berlin *som det är den närmaste kontinentala huvudstaden när man bor i Skåne*.
Jag skall återkomma till det. *Desto hellre som Méline* […] *just har återfunnit den*. (R)
?*Som han inte har varit i Rom på tio år*, vill han *så mycket hellre* fara dit nu när tillfälle bjuds.

b) Konsekutiva bisatser kan vara komplement till komparatorn *så* eller *sådan* (§ 124, Advbfraser § 4: d, Adjfraser § 10: c, Pron. § 205: b).[3] Liksom de komparativa bisatserna kan de då placeras bland de efterställda bestämningarna i det blockled där komparatorn ingår eller (med vissa undantag) postponeras i den överordnade satsen men inte föregå komparatorn.

Så många kroppkakor *att ni kan bli mätta* har jag alltid.
Nog har jag så många kroppkakor *att ni kan bli mätta*.
Så många kroppkakor har jag alltid *att ni kan bli mätta*.
*Men (*så*) *att ni kan bli mätta* har jag så många kroppkakor.

Talet hade utformats 'så *att ingen skulle ta illa vid sig*.
Så stark var denna längtan *att den hjälpte henne att tala* […] (R)
En sådan huvudvärk *att hon inte kunde tänka* plågade henne.
En sådan huvudvärk plågade henne *att hon inte kunde tänka*.
Ditt uppträdande skall vara sådant *att ingenting finns att anmärka*.

För att-satser som komplement till komparativa ord som *tillräckligt*, *nog*, (*allt*)*för*, *lagom* (Adjfraser § 15), vilkas betydelse och syntaktiska funktion erinrar om den konsekutiva bisatsens, redovisas i denna grammatik som narrativa bisatser föregångna av prepositionen *för* (jfr § 126 not 1).

c) Proportionala bisatser är vanligen komplement till en komparator som utgörs av ett adjektiv, adverb eller pronomen i komparativ i matrissatsen (§ 113). Bisatsen placeras då ofta i slutfältet. Den kan marginellt placeras i mittfältet eller som efterställd bestämning till det komparativa blockledet i matrissatsen.

Från vår synpunkt är det bättre *ju mindre området är*. (S)
I många andra familjer började hustrun titta allt snedare på mannen, *ju mindre mjöl som fanns kvar*. (R)
Han blev mer och mer förtjust i ordet *ju oftare han hade anledning att uttala det*. (R)
Fler studenter har också *ju mer reklam vi har gjort* brukat välja dessa kurser.
Allt mer framträdande *ju längre matchen led* […] blev också Per Olof Brasar. (S)

Oftare står dock proportionala bisatser som dislokerade led med *desto* (*ju*, *dess*) som pronominell kopia (§ 113).

[1] Ålderdomliga jämförande uttryck som knappast längre konstrueras med komparativ bisats är *dylik*, *slik*. Adjektiv, particip och adverb med förleden *jäm(n)-* eller *lik-* (t.ex. *jämgammal*, *jämnårig*, *jämstor*, *jämsides*, *likvärdig*, *likbetydande*) konstrueras inte med komparativ sats som komplement. Marginellt förekommer *liknande* med komparativ sats:

?Han köpte en liknande katt *som jag har*.

[2] När komparatorn är attribut eller ingår i attribut i (indefinit) nominalfras placeras dess komplement, den komparativa bisatsen, som ett efterställt attribut (om det inte postponeras):

med samma brist på entusiasm *som han alltid visar*
en likadan föreläsning *som han höll i fjol*
sådana flugor *som är så svåra att bli av med*
en annan sort *än han tidigare hade sett*

Också det attribut som komparatorn själv utgör eller ingår i kan då placeras som efterställt attribut, omedelbart framför det komparativa komplementet (Nomfraser § 53: 3):

en likadan häst som du har = en häst likadan som du har
två sådana hästar som du har = två hästar sådana som du har
en lika fin häst som du har = en häst lika fin som du har
större hästar än du har = hästar större än du har
andra bilar än du har = bilar andra än du har
samma bil som du har = en bil samma som du har

När det komparativa uttrycket på detta sätt är efterställt attribut väljs dock oftare komparativ subjunktionsfras (av typen {*än/som*} {*den/det/de*} + relativ bisats) än komparativ bisats (jfr Subjnfraser § 2 Anm. 1):

en häst likadan som den (som) du har
hästar större än dem (som) du har

[3] *Att*-sats kan vara komplement till *så* utan att ha konsekutiv betydelse. Detta är fallet framför allt då *så* 'på det viset' självt är komplement till de opersonliga verben *vara* och *förhålla sig*. Bisatsen kan då uppfattas som narrativ (§ 52). Matrissatsen i dessa satsfogningar har väsentligen till funktion att ange bisatsens propositionella innehåll som en bakgrund eller orsak till ett annat sakförhållande eller en annan språkhandling.

Vill du släcka cigaretten? Det förhåller sig så att jag har astma.
Är det så att du vill sluta? Eller varför är du så ointresserad?

§ 87. Attribut till tidsbetecknande substantiv. Temporala bisatser kan vara attribut i en nominalfras med tidsbetecknande substantiv som huvudord:

Dagen *innan de skulle resa* stannade en äldre dam förtjust en bit ifrån dem […] (R)
Det var kvällen *då kvalplatsen skulle säkras och Mjällby skulle känna flåset i nacken*. (S)
Mina föräldrar gjorde en resa dit året *innan jag föddes*. (R)

Gränsen mot dubbeladverbial (t.ex. *hela dagen när fabriken var igång*, § 84: 3) är ofta vag.[1]

[1] Om något av följande villkor är uppfyllt ligger det närmare till hands att betrakta den temporala bisatsen som attribut än som del av dubbeladverbial:

a) Konstruktionen minus bisatsen kan inte ensam vara tidsadverbial i matrissatsen:
Kvällen *innan Anders kom hem* höll vi oss hemma. Jfr: *Kvällen höll vi oss hemma.

b) Konstruktionen minus bisatsen har nominal funktion i matrissatsen:
Minns du den där kvällen *innan Anders hade kommit hem?* Jfr: Minns du den där kvällen?
Den där kvällen *innan Anders kom* var väl för hemsk. Jfr: Den där kvällen var väl för hemsk.

c) Efter bisatsen följer ytterligare en bestämning som entydigt är attribut till substantivet:
Varje kväll *innan Anders kom hem* som jag har något minne av satt pappa och lade patiens.
[Den relativa bisatsen *som jag har något minne av* måste vara attribut till *kväll*.]

En bisats inledd av (ett eventuellt utelämnat) *när* eller *då* är strukturellt en relativ bisats (§ 35), och när den restriktivt anger referensen för ett tidigare tidsuttryck kan detta ha strukturen bestämd artikel + eventuellt attribut + substantiv i obestämd form, på samma sätt som korrelatet till andra restriktiva relativsatser (§ 23):

De kvällar (*då*) *generatorn fungerar* uppstår inga problem.

På detta sätt kan de temporala subjunktionssatserna inte konstrueras:

*De kvällar *innan generatorn fungerade* var särskilt besvärliga.

§ 88. Satsadverbial. Adverbiella bisatser kan i viss utsträckning fungera som modala satsadverbial (Satsadvl § 2: e, 9), särskilt sådana som kommenterar språkhandlingen (Satsadvl § 23). Ett antal uttryck i bisatsform är mer eller mindre lexi-

kaliserade i denna användning. Satsadverbialen placeras i mittfältet eller – med olika restriktioner – i slutfältet eller som fundament i deklarativ huvudsats.[1] Placering i slutfält kan inte tydligt skiljas från placering som finalt annex. Se vidare Satsadvl § 11–13, Annex § 13: b.

Särskilt vissa komparativa, generaliserande, temporala och konditionala bisatser har mer eller mindre lexikaliserats i funktionen som satsadverbial:

Bakom platån ligger *som du vet* […] templet som de högg ut ur klippan. (R)
Han är advokat, *som du vet*. (R)
Som du vet befinner jag mig i Finland. (R)
Inte var det den måg Standhaft velat ha, men *hur det nu var* hade det blivit så. (R)
Det var inget alltför stort fel på henne, och hon visste ju *när allt kom omkring* allting. (R)
I ett sådant sällskap skulle man ju i och för sig ha kunnat tänka sig att den som, *såvitt jag vet*, hade myntat ordet kommit på tal. (R)
Om jag inte tar fel, har den blivit uppröjd och städad. (R)

Också andra bisatser används som satsadverbial, främst i talspråklig dialog:

På lördag, sa han bestämt, då kör jag inga extraturer, *bara så du vet det*. (R)
För att du inte ska bli förvånad så var servicekillarna här och hämtade din dator.
Det är, *fast jag egentligen borde hålla tyst*, rätt dålig stämning härinne just nu.

Bisatser som kan fungera som satsadverbial kan alternativt stå som fria annex med samma betydelserelation till satsen (§ 93).

[1] Som fundament i funktion som satsadverbial efterföljs bisatser ofta av adjunktionellt *så* i talspråk och ledigt skriftspråk (Huvudsatser § 16):

Som du vet så befinner jag mig i Finland.
Om jag inte tar fel så var det han som kom med idén.
För att du inte ska bli förvånad så har servicekillarna varit här.

§ 89. Nominal funktion. Några väsentligen adverbiella bisatstyper kan ha nominal funktion i den överordnade satsen. Det gäller generaliserande bisatser samt under vissa omständigheter temporala och konditionala bisatser.

a) Generaliserande bisatser kan fungera som subjekt, objekt eller rektion i den överordnade satsen. Bisatsens satsbas är då en nominalfras med samma referens som hela bisatsen (§ 114: 2a).

Vem du än träffar får också gärna komma till mig. [Bisatsen är subjekt.]
Vem du än träffar kan du gärna bjuda till mig. [Bisatsen är objekt.]
Vem du än träffar vill jag också prata med. [Bisatsen är rektion i bundet adverbial.]
Vem som än lyssnade skulle kunna förstå. (R)
Vad han än förvarade där hanterade han med självsäker nonchalans. (R)
Det ligger en smutsig vit handduk över *vad det nu är som finns i shoppingväskan*. (R)

Särskilt när bisatsen är fundament är det vanligare att den generaliserande bisatsen har funktionen som fritt adverbial, medan satsbasens referent anges med ett anaforiskt pronomen i matrissatsen (§ 114):

Vem du än träffar (så) får han också gärna komma till mig.

b) Konditionala bisatser (inledda med *om*) och temporala bisatser (inledda med *när* eller *då*) kan fungera som subjekt, objekt eller rektion i objektsliknande adverbial vid semantiska predikat som också kan ta presupponerat faktisk narrativ bisats (jfr § 62: 2):[1]

Det är bra *om du kommer*.
Jag skulle uppskatta *om du kommer*.
Det är det värsta hon vet *om sådant här blir liggande*. (R)
Vi behöver inte skämmas för *om vi kan göra vår el billigare än tyskarna*. (S)

I vårt kulturklimat är det intressant *när det dyker upp en kvalificerad politisk tidskrift för allmänheten*.
Han beklagade alltid *då han fick hjälp av okritiska anhängare i den efterföljande diskussionen*.

Normalt kan alla predikat som kan ta presupponerat faktisk narrativ bisats också ta konditional eller temporal bisats med nominal funktion. Den temporala bisatsen är här i likhet med den narrativa bisatsen oftast presupponerat faktisk, medan den konditionala bisatsen har neutral fakticitet:[2]

Jag uppskattar *när Malou uppträder*.
Jag uppskattar *om Malou uppträder*.
[Jfr med faktisk narrativ bisats: Jag uppskattar att Malou uppträder.]

*Jag antar {*när/om*} *Malou uppträder*. [Jfr med neutral narrativ bisats: Jag antar att Malou uppträder.]

Exempel på predikat som kan ta konditional samt ofta också temporal bisats i nominal funktion:

anmärkningsvärt, bra, dumt, förargligt, glädjande, idealet, idealiskt, lämpligt, nog, synd, tillräckligt, toppen; föranleda protester, göra nytta, kännas tomt, räcka, skada

glad (över), tacksam (för); beklaga, föredra, gilla, ha förståelse för, ha överseende med, tycka bra om, tycka illa om, uppskatta

Konditional eller temporal bisats med nominal funktion kan normalt inte användas som fundament. På denna plats uppträder i stället en konditional respektiv temporal bisats som adverbial, varvid matrissatsen innehåller ett nominalt fungerande anaforiskt led med syftning på bisatsen.

**Om han kommer* är bra. Jfr: Om han kommer, (så) är det bra. [konditional bisats som adverbial] Om han kommer är tveksamt. [rogativ bisats som subjekt]

**Om han kommer* skulle jag uppskatta. Jfr: Om han kommer, (så) skulle jag uppskatta detta.
**Om sådant här blir liggande* irriterar mig alldeles förfärligt. Jfr: Om sådant här blir liggande, (så) irriterar det mig alldeles förfärligt.
**När det dyker upp en kvalificerad tidskrift* är alltid intressant. Jfr: När det dyker upp en kvalificerad tidskrift, (så) är detta alltid intressant.
**När han fick hjälp av okritiska anhängare* beklagade han alltid. Jfr: När han fick hjälp av okritiska anhängare, (så) beklagade han alltid detta.

Bortsett från att den konditionala eller temporala bisatsen i de nämnda kontexterna inte kan användas som fundament har den det nominala ledets vanliga egenskaper.[3]

c) Temporala bisatser kan fungera som objekt eller rektion (i objektliknande adverbial; jfr Prepfraser § 9) vid verb av typen *minnas*, *komma ihåg*, *prata om*, *tala om*, *berätta om*:

Jag minns *då du ännu bodde hemma*.
Jag minns *innan du hade kommit tillbaka*.
Jag minns *medan han ännu var på toppen av sin karriär*.
Hon berättade om *när hon var liten*.
Hon berättade om *innan hon hade varit i Amerika*.
Hon berättade om *medan hon ännu var i Sverige*.
När han själv var igång för fullt kommer han ofta in på nu när han känner sig skranglig och orask. (R) [med isolerad preposition]

Det som ihågkoms är tiden eller omständigheterna under den tid som anges av den temporala satsen.[4] Man kan alltså parafrasera på följande sätt:

Hon berättade om tiden *när hon var liten*.
Hon berättade om hur det var *när hon var liten*.

d) Temporala bisatser inledda av *när* eller *då* kan liksom andra adverbiella tidsuttryck fungera som rektion till prepositionerna *från*, *till*, *från och med*, *till och med* (jfr Prepfraser § 8: a):

Vi stannade kvar till *när Greger gick*.
Vi var utan chef i två år från och med *när Sjölund pensionerades*.

När satser inledda av *innan*, *efter det att* bestäms av uttryck som anger tidsskillnadens längd (§ 94: b), kan också sådana bisatser konstrueras med prepositionen *till*:

Vi stannade ända till *precis innan solen gick upp*.
Vi stannade kvar till *en stund efter det att solen hade gått upp*.

[1] Den konditionala bisatsen erinrar här om den likalydande rogativa bisatsen, men *om* kan här inte ersättas med *huruvida* och satsen kan inte utan ändrad betydelse suppleras med *eller ej* (jfr § 70):

*Det är bra huruvida du kommer.
Det är bra om han kommer eller ej. ≠ Det är bra om han kommer. [Jfr med rogativ bisats: Det är tveksamt om han kommer eller ej. = Det är tveksamt om han kommer.]

Den temporala bisatsen erinrar om en interrogativ kvesitiv bisats, men *när* kan här ersättas med *då*.

[2] Den semantiska skillnaden mellan narrativ sats och temporal sats blir därför liten. Skillnaden är att den temporala satsen ändå fäster en viss vikt vid tidpunkten för det faktum bisatsen anger, medan detta inte behöver vara fallet när narrativ sats används.

I generiska satser upphävs skillnaden mellan presupponerat faktisk och neutral sats (jfr § 139):

Det leder alltid till komplikationer *när en gangster mördar en polis*, och därför tror jag inte att maffian står bakom det här mordet utan att det är en intern uppgörelse inom poliskåren.

[3] I nominal funktion karakteriseras den konditionala eller temporala bisatsen således bl.a. av följande:

a) Satsen kan bilda satsfläta med den överordnade satsen (Satsbaser § 12):

Bilen skulle jag uppskatta *om du hämtade redan i morgon*. [Jfr med adverbiell funktion: ?Bilen får du åka tåg om han har tagit till jobbet.]

b) Satsen kan vara subjekt till subjektspredikativ som står som fundament:

Förargligt vore *om det började regna redan i kväll*.

c) Satsen kan stå i dislokation med det nominala *det* som pronominell kopia:

Om Bergström kunde komma, det vore verkligen bra. [Jfr med adverbiell funktion: Om Bergström kunde komma, då skulle hon bli nöjd. Jfr också narrativ bisats: Att Bergström kommer, det är verkligen bra.]

d) Den konditionala satsen kan parafraseras med infinitivfras på samma betingelser som den narrativa bisatsen:

Det vore trevligt för Alexander *om han fick spela med er*. ≈ Det vore trevligt för Alexander att få spela med er. [Jfr narrativ bisats: Det var trevligt för Alexander att han fick spela med er. ≈ Det var trevligt för Alexander att få spela med er.]

[4] Besläktade med dessa satsfogningar är de talspråkliga uttryckssätt där en ordinär objektssats följer efter den temporala bisatsen:

Hon berättade om *innan hon hade åkt* {hur/att} hon då hade längtat bort hela tiden.

Här fungerar den temporala bisatsen som en sorts initial dislokation i förhållande till den följande objektssatsen, som syftar tillbaka på den temporala bisatsen med *då*. Jämför konstruktioner med upprepad subjunktion (jfr § 4):

Hon pratade om att *när Fritiof hade lagat supé*, att ingen då hade vågat äta av hans räksallad.

§ 90. Rektion i subjunktionsfras. Adverbiella bisatser, särskilt konditionala och temporala bisatser, kan (liksom även nominala bisatser, § 49) fungera som rektion till subjunktionerna *som* och *än* i komparativa subjunktionsfraser (jfr Subjnfraser § 10: b, Tempus § 45):

Han blev helt matt vid återseendet, som *om alla hans krafter och resurser rann ner i skorna*. (R)
Det lät som *om biträdet kvävde ett skratt*. (R)
De kom varandra nästan lika nära som *när Ann var liten*. (R)
Och så rullade han ihop papperet till en strut och tutade i det som *när det var revelj på regementet*. (R)
Detta är givetvis samhällsekonomiskt mer fördelaktigt än *om de kvarstår för obestämd tid*. (R)
Ändå visste Sverker att hästar på bete uppför sig annorlunda än *när de står i stall*. (R)

Särskilt förbindelsen *som om* är lexikaliserad (jfr Konjn, subjn, infm. § 9 Anm.). *Som om*-konstruktionen är t.ex. bundet led vid verb som *verka*, *framstå* där den knappast kan parafraseras med finit komparativ sats:

Det verkar *som om han hade fallit*. Jfr: ?Det verkar *som det hade verkat om han hade fallit*.
Han fick det att framstå *som om hon hade lurat honom*. Jfr: ?Han fick det att framstå *som det hade framstått om hon hade lurat honom*.

I något ålderdomligt (eller ålderdomligt pastischerande) språk används *som* + rogativformad konditional bisats på samma sätt som *som* + konditional *om*-sats:

Gång på gång lyfter Larsmo blicken, som *ville han påminna om vilken skör konstruktion kronologi är* [...] (S)

ANM. Man kunde överväga att betrakta *som om*-konstruktionen som en särskild bisatstyp, med *som om* som flerordssubjunktion.

§ 91. Predikativ funktion. Generaliserande bisatser kan fungera som adjektiviska predikativ i den överordnade satsen, när bisatsens satsbas är en adjektivfras, och som nominala predikativ, när den är en nominalfras (§ 114: 2c):

Hon lovade att bli *hurdan han än ville ha henne*.
Jag ska göra den *hur stor du än vill att den ska vara*.
Han tänker bli *vadsomhelst hon kräver att han ska bli*. [svagt referentiell nominalfras, Nomfraser § 112]
Han skulle vilja vara *vem du än nämner av de där hockeyspelarna*.

§ 92. Dislokation. Vissa bisatstyper kan (när de eljest skulle stått som adverbial i verbfrasen eller som bestämning till komparativt ord) stå initialt eller finalt dislokerade, dvs. som annex utanför den inre satsen och med en pronominell kopia i den inre satsen (särskilt i ledigt språk; Annex § 2–9).

a) Temporala bisatser kan stå dislokerade särskilt om de inleds med *när*, *då* eller {*just/precis*} *som*. Den pronominella kopian i den inre satsen är *då* (med eventuell framförställd bestämning).

När jag blir gift då ska jag aldrig göra något som jag inte själv vill, tänker hon. (R)
Just som de spelar upp hela sagan och Fredrik leder Elisabeth vid handen och vänder sig om, just då får Sara se Amelie i dörren där hon själv stod för en stund sedan. (R)
Innan du kom hit, då arbetade jag mest som journalist.
När du kommer till Oslo, ska vi gå på teatern då?
Då ska vi gå på teatern, *när du kommer till Oslo*.

Bisatser inledda av *tills*, (*allt*)*sedan*, *innan* kan som pronominell kopia ha *dess* som rektion till respektive preposition:[1]

Tills fabriken är återuppbyggd, till dess ligger arbetet nere.
Alltsedan kriget slutade, sedan dess har han varit arbetslös.
Innan dess måste du ha diskat, *innan jag kommer hem*.

b) Komparativa bisatser som adverbial i verbfrasen kan stå dislokerade och ha betonat *så* som pronominell kopia:[2]

Som man har bäddat, 'så får man också ligga.
Som kontoristen sitter därborta, är det nyttigt att sitta så?
Så kan man väl inte sitta, *som kontoristen sitter därborta*.
Som han i barndomen lurade i potatisblasten, så gömde han sig nu bland salladshuvuden med den förrymde fångens skräck att bli upptäckt av hundarna. (R)
Liksom en lössläppt burfågel irrar omkring i närheten av sin bur […] så började också tigerhonan att förflytta sig runt sitt forna fängelse nere i källaren. (R)

I deklarativa huvudsatser går det ofta inte att avgöra om den komparativa satsen står initialt dislokerad med betonat *så* som kopia eller som fundament med obetonat adjunktionellt *så*.

c) Proportionala bisatser står oftast initialt dislokerade och har som pronominell kopia *desto* (eller utanför neutralt skriftspråk också *ju*, *dess*), som bestämmer en komparativ (Adjfraser § 21):

Ju mer folk som kommer, {desto/ju} fler bullar får du chans att sälja.
Ju snabbare du är, desto fortare kommer du fram.
Ju svårare det är att få komma till undersökning, desto mer måste dessa symtom överdrivas. (S)
Ju högre löner och ju högre standard vi har, desto mer måste vi producera […] (S)
Ju längre folkpartiet går åt höger ju fler röster får det. (S)

Också när den proportionala satsen kommer senare kan den ha en pronominell kopia och därigenom betraktas som (finalt) dislokerad:

Det är desto bättre, *ju mer folk som kommer*.

Dislokation av proportional bisats förekommer i alla stilarter.

d) Konditionala bisatser i adverbiell funktion, särskilt när de är inledda med *om*, *ifall* eller oinledda (rogativformade), kan dislokeras och företrädas av *då* som pro-

nominell kopia.[3] Särskilt i andra satser än deklarativa huvudsatser är dislokation av adverbiell konditional bisats vanlig (Annex § 2).

Om det regnar nu, då får vi mycket svamp i år.
Regnar det nu, då får vi mycket svamp i år.
Om det regnar nu igen, ta då hellre bilen!
Regnar det nu igen, ta då hellre bilen!
Om det regnade igen, varför tog du då inte bilen?
Regnade det igen, varför tog du då inte bilen?
Då får vi mycket svamp i år, *om det regnar nu*.
Varför tog du inte bilen då, *om det regnade?*
Om jag springer nu, då hinner jag. (S)

Konditionalsatser inledda av *med mindre* (*än att*), *såvida*, (*för*) *såvitt* (*som*), *såframt*, *för den händelse* (*att*), *i den händelse*, *i händelse* ((*av*) *att*), *på villkor att* dislokeras knappast:

**Med mindre motparten drar sig tillbaka från erövrad mark*, då vill regeringen inte förhandla.
?*Såvitt du inte räknat fel*, då skulle det inte räcka länge till.
?*För den händelse krisen skulle bli akut*, behåll då en flygeskader i beredskap!
**På villkor att du ger mig din gamla cykel*, då ska jag gärna hjälpa dig med dina husreparationer.

e) Konditionala bisatser med nominal funktion kan stå i dislokation med *det* som pronominell kopia liksom en narrativ bisats:

Om Bergström kunde komma, det vore verkligen bra. Jfr: Att Bergström kommer, det är verkligen bra.
Om Bergström ville komma, det skulle jag verkligen uppskatta. Jfr: Att Bergström ville komma, det uppskattade jag verkligen.
Det skulle jag verkligen uppskatta, *om Bergström ville komma*.

I final dislokation med funktion motsvarande subjektets kan nominal konditional bisats inte skiljas från postponerat led med expletivt *det*:

Det vore verkligen bra *om Bergström kunde komma*.

Kausala, konsekutiva, finala och koncessiva bisatser kan knappast dislokeras:[4]

?*Eftersom det inte regnar*, därför kan du ta cykeln.
?*För att du säkert ska hinna*, därför kan du ta cykeln.
?*Fastän Lasse stannade hemma*, ändå blev det en bra fest.

Jämför dislokation av nominala bisatser § 54.

[1] Bisats med *förrän* kan stå i initial dislokation om *inte förrän* upprepas framför den pronominella kopian (jämför att *inte* (…) *förrän* kan stå framför andra tidsuttryck än satsformade, Advl § 112):

Inte förrän det började regna, inte förrän då blev vi klara.

[2] Vid verb där komparativ bisats som bundet adverbial alternerar med predikativ kan sådan marginellt användas som pronominell kopia (jfr Annex § 5 not 3):

{*Sådan som/Så som/Som*} *han alltid brukade vara*, sådan var han också i går.
Precis {*sådan som/så som/som*} *du vill ha den*, sådan ska jag också göra dörren.

Särskilt vid *liksom*-satser (§ 111) förekommer friare relationer mellan pronominell kopia och dislokerat led:

Liksom han tidigare hade förstått vad glädje var, på samma sätt förstod han nu vad lidande ville säga.

Jfr också:

Så länge (*som*) ingen gör någonting åt systemfelen, så länge kommer det att gå dåligt.

[3] I stället för *då* kan andra uttryck användas: *i så fall*, *i det läget*, *under den förutsättningen* etc. Uttryck som dessa gör dock att satsförbindelsen verkar lösare, dvs. bisatsen är närmast fritt annex (§ 93).

[4] Konsekutiva bisatser av följande slag redovisas som komplement till *så* (§ 86: b):

Det har regnat så i natt, *så att gräsmattan är alldeles blöt*.

§ 93. Fria annex. Adverbiella bisatser kan (särskilt i ledigt språk) stå som fria annex, antingen initialt (före den inre satsen), medialt (inskjutna i den inre satsen) eller finalt (efter den inre satsen), jfr Annex § 12–14.[1] Placeringen som finalt annex kan dock oftast inte entydigt skiljas från placeringen i den inre satsens slutfält. Adverbiella bisatsers funktion motsvarar den hos satsadverbial eller hos verbfrasens fria adverbial. Gränsen mellan funktion som satsadverbial och som fritt adverbial är ofta vag i dessa fall: möjligen tenderar placeringen som annex att gynna tolkningen som satsadverbial.

Innan du går, ring den där leverantören.
Vem det än var, hon var borta. (R)
Arbetet som sådant skrämde mig inte, *hur det nu skulle te sig*. (R)
Eftersom ingen har begärt ordet: kan vi gå till beslut?
Nästa match, *för att ingen ska undra*, går på söndag.
[…] han fick den när han blev tonåring, *om jag inte minns fel*. (R)
Vare sig någon protesterade eller inte, kursen låg fast.
Om du dör, vad blir det sedan? (R)

Proportionala bisatser torde förhållandevis sällan stå som fria annex:

Ju mer jag tjänar: jag får allt mindre över.

Komparativa bisatser kan stå som fria annex när deras funktion tydligt motsvarar satsadverbialens:

Som du kanske har hört, Bibi och jag ligger i skilsmässa.

När den adverbiella bisatsen utgör en kommentar till ett led i matrissatsen skjuts den oftast in omedelbart efter det kommenterade ledet (generaliserande bisats

också före), ibland även om detta led ingår i ett blockled. Den innehåller då vanligen ett anaforiskt pronomen som syftar på detta led. Bisatsen har ofta men inte alltid karaktär av modalt satsadverbial.

Karlsson med hatten, *som vi kallar honom*, var här med sina kopior idag.
Han ogillar politiker, *hur intelligenta de än är*, som inte kan lyssna på fotfolket.
En homeodigital, *vad det sedan innebär*, terapeutisk metod kan vi i varje fall inte rekommendera.
Där borta står visst, *vad han nu heter*, Andersson och väntar på dig.
Modellen, *vem det nu är*, dubbleras […] (R)
[…] det var Gunnars gamla lumparkompis, *vad han nu hette*, som satt vid ratten […] (R)
Och när någon […] får för sig att referera till upplysningen ifråga, *vad det nu var för upplysning*, har man bara att se allmänt insatt ut […] (R)
Lakan, örngott och handdukar, *även om de är kulörta*, kan tvättas som vittvätt […] (S)
Utpressning, *även om det inte rör sej om pengar*, är farlig. (R)
Männens negativa attityd, *om den nu finns*, betyder inte så mycket. (T)
Yrkesarbetet, *särskilt om det är kvalificerat*, ger stor tillfredsställelse. (T)
Med tanke på barnet, *om det nu fick överleva födseln*, var det lyckligt att de fått flytta hit. (R)

Exempel där den kommenterande bisatsen placeras senare i den överordnade satsen:

Han har visst köpt något därborta, *vad det nu är*.
Därborta går den där karlen från Uppsala bland rabatterna, *vad han nu heter*.

Vissa bisatstyper står i funktion motsvarande fria adverbial alternativt i dislokation (§ 92).

[1] Ett initialt fritt annex kan – om den efterföljande satsen inte är deklarativ – efterföljas av adjunktionellt *så*, särskilt när det motsvarar ett fritt adverbial i verbfrasen (se vidare Annex § 13–14):

Om du kommer i kväll, så ta en tårta med dig.
Eftersom du var där själv, så varför sa du inte till?
Innan du går, så ring den där leverantören.

§ 94. Framförställd bestämning till bisatsen. Vissa bisatstyper, i synnerhet temporala bisatser, kan ha ett föregående adverbial som bestämning (varvid det dock är oklart om adverbialet skall ses som bestämning till hela bisatsen eller enbart till subjunktionen, jfr Subjnfraser § 8, Prepfraser § 15 Anm.).[1]

a) Temporala, komparativa, generaliserande, kausala, konsekutiva och finala bisatser kan föregås av bestämning som anger uppnådd eller ouppnådd grad (*precis*, *just*, *exakt*, *ungefär*, *nästan*, jfr Adjfraser § 13):[2]

{*Precis/Ungefär*} *när presidenten kom* började det regna. [Jfr tidsadverbial med an-

nan struktur: Precis vid presidentens ankomst började det regna. Precis då började det regna.]
En lång manöver precis när det var tjällossning ville han inte ha.
Han brukade prata om *precis innan han steg i land i Amerika*. Då …
Fastän han gör {*precis/exakt/ungefär/nästan på håret*} *som han alltid har gjort*, så misslyckas han numera ofta. [Jfr med sättsadverbial: Fastän han gör precis så …]
Hennings skrivbord står *precis som han lämnat det*. (S)
Och så lärde han sig slå *exakt som han räknade ut att han skulle slå*. (R)
Nästan vad som än händer tänker jag ställa upp.
Nästan vem som än frågar får ja.
Kanske utsågs folk till sådana befattningar *just därför att de aldrig var nyfikna*. (R)
Jag hade skrattat *nästan så att jag körde i diket*.
Dörren gled upp, *precis så att jag kunde sätta en fot emellan*.
Vi har ju fått den här lagen *just för att folk inte ska kunna slängas ut hur som helst*. (R)

b) Temporala bisatser inledda av *innan*, *efter det att* kan bestämmas av grad- och måttsuttryck som anger tidsskillnaden mellan matrissatsens och bisatsens aktioner (jfr Adjfraser § 18, Prepfraser § 15: a–d):

Lisa kom {*strax/en timme/precis/långt*} *innan Simon kom*.
Lisa anlände {*strax/en timme/omedelbart/precis/långt*} *efter det att Simon hade anlänt*.
En lång manöver *alldeles innan rekryterna skulle mucka* ville han inte ha.

Skillnadsuttrycket får inte placeras skilt från bisatsen:

**En timme* kom Lisa *innan Simon kom*.
**Innan Simon kom* kom Lisa *en timme*.
**Långt* anlände Lisa *efter det att Simon hade anlänt*.

c) Temporala bisatser som inleds av *sedan* eller av subjunktioner där *till*, *från* ingår kan bestämmas av ett omedelbart föregående *ända* (jfr Prepfraser § 15: e). Sats inledd av *till*(*s*) kan också bestämmas av omedelbart föregående *fram* (som alternativt kan sägas bilda dubbeladverbial med bisatsen, jfr Advb § 44).

Han stannade (*ända*) (*fram*) *till dess att ingen hade något att säga*.
Ända {*sedan/från och med det att*} *biblioteket flyttades* har lånefrekvensen sjunkit.
Fram till dess att anslagen ökas, kommer vi att ha personalproblem, det lovar jag.

[1] Konstruktionen är möjlig när bisatsen fungerar som adverbial i verbfrasen (eller som bestämning i satsvärdigt led enligt § 9) samt när den har nominal funktion men däremot inte när den är bestämning till komparativt ord och knappast heller när den fungerar som satsadverbial.

[2] Bestämningen måste stå framför hela bisatsen eller som fritt annex efter denna:

Ungefär när presidenten kom började det regna.
När presidenten kom, *ungefär*, började det regna.
**När ungefär presidenten kom* började det regna.

Jfr:

Då ungefär började det regna.
När ungefär började det regna?
Vi frågade när ungefär det började regna. [nominal bisats]

§ 95. Adverbiell bisats som utbrutet led, fokuserad av satsadverbial eller i samordning föregången av negerande eller disjunktivt adverbial. Bisatser som har starkt rematisk eller kontrastiv funktion i den överordnade satsen kan stå som utbrutet led, fokuseras av ett fokuserande satsadverbial eller ingå i samordningar av typerna *antingen A eller B*, *inte* (*bara*) *A utan* (*också*) *B*. Det är främst temporala, komparativa, kausala, finala och konditionala bisatser som kan konstrueras på något av dessa sätt.[1]

a) I en utbrytningskonstruktion anger det utbrutna ledet uttömmande, i kontrast till andra alternativ av samma slag, under vilken omständighet satsen är sann, medan resten av satsen presupponeras (§ 39):

Det var *innan ljuset släcktes* som olyckan inträffade.
[…] för det är *när han kommer in på de preventiva sidorna*, *på att förhindra katastrofer*, *krig och konflikter* som Jan Eliasson blir riktigt entusiastisk. (S)
Det är *som jag gör* du ska göra.
Det är *därför att det inte finns i propositionen* som utskottet föreslår riksdagen att göra tillkännagivanden. (S)
Det är *för att värmeförlusten skall hållas nere* som jag har gjort fönstren så små.
Det är bara *om det blir fint väder* som jag tänker gå på matchen.[2]

b) Ett fokuserande satsadverbial står antingen prefokalt (dvs. omedelbart före bisatsen) eller i matrissatsens mittfält eller slutfält (Satsadvl § 50–64). Satsadverbialet står normalt aldrig senare än bisatsen i matrissatsen.[3]

Det kan bli trevligt *åtminstone om Elsa kommer med*.
Bara när de får besök lever de upp […] (R)
Jag vill *åtminstone* finnas här *när bilarna kommer*. (R)
Det tycker jag är bra, *inte minst därför att det kan ge ett planeringsunderlag för kommunerna* […] (S)
Jag har begärt ordet *närmast därför att det i detta betänkande behandlas en motion som är inlämnad av mig* […] (S)
Jag gjorde det *bara för att du skulle förstå att jag tycker om dig*.[4]
[…] de hade fått vänja sig vid att söka föda i sanden, föda som gavs dem *endast för att de skulle värpa*. (R)
Aningslösa blir bönerna *bara om de får dölja de sammanhang som vi lever i, bli ett sätt att avsäga sig allt eget ansvar*. (R)

En bisats (särskilt kausal bisats) som har prefokalt adverbial och som står i slutfältet skrivs i ledigt skriftspråk ofta som egen grafisk mening:

Då begärde hyresgästföreningen att få yttra sig till kommunstyrelsen. *Främst därför att fastighetsförvaltningen avstyrkt motionen.* (S)
Lars-Erik får säkert spela ikväll. *Speciellt eftersom både Tommie Bergman och Lars-Erik Sjöberg är skadade.* (S)

c) Disjunktivt samordnade led kan kontrasteras med *antingen*, *endera*, *varken*, *vare sig* (Samordn. § 30), och adversativt samordnade led kan kontrasteras med negation: *inte A utan B*, *A men inte B*, *inte bara A utan också B* etc. (Samordn. § 42):

Antingen när du sitter på planet eller i kväll kan du väl hinna ögna igenom papperen.
Blodtrycket sänks av algpreparatet, *antingen därför att man får en minskning av natrium* eller för att ämnet kalium ökar, eller också är det en kombinationseffekt. (S)
Han gjorde det säkert *antingen för att chefen skulle bli imponerad* eller för att göra intryck på någon annan.
Inte (*bara*) *medan jag läste tidningen* utan (också) efteråt blev jag störd av en massa telefonsamtal.
Inte därför att det fanns pengar att tjäna utan därför att det var en väg till berömmelse satsade han på idrotten.
Vi klarar oss säkert *inte bara om vi vinner* utan också om vi spelar oavgjort.

Proportionala bisatser har normalt inte starkt rematisk funktion. Proportional satsfogning anger parallellitet mellan två aktioner, och normalt placeras den mest rematiska aktionen i matrissatsen. Jämför att proportionala bisatser oftast står initialt i satsfogningen (§ 113).

?Det var *ju mer jag tänkte på* ''*Carl* som min kärlek till ''Tony blev allt större.
?*Särskilt ju mer jag tänkte på saken*, ökade min lust att fara.

Generaliserande bisatser kan just genom sin generaliserande betydelse knappast kontrastera mot något annat led och därigenom knappast vara starkt rematiska:

*Det är *hur läget än är* som vi måste ta initiativet.
**Särskilt hur det än går* måste vi hålla modet uppe.
**Inte bara vilket väder det än blir* utan också hur få som än kommer genomför vi utfärden.

Koncessiva bisatser kan inte uttömmande ange de otillräckliga hinder under vilka matrissatsen är sann:

*Det är *fastän det regnar* som sadeln är torr.
*Han tog cykeln *bara fastän det regnade.*
*Han tog cykeln *inte fastän det regnade utan fastän han var lite förkyld.*

Konsekutiva bisatser är normalt inte starkt rematiska eller kontrastiva, bl.a. därför att matrissatsen normalt inte är presupponerad (§ 125):[5]

?Det var *så att armen gick ur led* som Elisabet ryckte till.
?Det blåste förskräckligt i natt, *framför allt så att fönsterrutorna skallrade.*

Fokuserande adverbial är dock mera tänkbart vid konsekutiva satser med en (underförstådd) bibetydelse av avsikt:

Jag ringde i förväg, *mest så att de inte kände sig överrumplade*. [≈ mest för att de inte skulle känna sig överrumplade]

Särskilt används *bara* i sådana satser. *Bara* har då förbleknad betydelse och anger att talaren liksom urskuldar matrissatsens aktion genom att ange avsikten med den.

Lägg den i en plastpåse, *bara så att den inte blir våt*.
Jag ringde för att säga att jag kommer hem med detsamma, *bara så att du kan göra dig i ordning så vi kan gå på bio, fast det är förstås lite sent*. (R)

[1] Oinledd (rogativformad) konditionalsats kan inte konstrueras på de angivna sätten:

*Det är (*bara*) *blir det fint väder* jag tänker gå på matchen.
**Bara åker du* vill jag åka.
**Åtminstone slutar det regna*, kommer han nog.
*Det är inte (*bara*) *blir det fint väder* utan också om det skulle regna som jag tänker gå på matchen.

Jämför att oinledd konditionalsats inte kan placeras i slutfältet, dvs. där starkt rematiska led normalt står. Marginellt kan oinledd konditionalsats konstrueras med fokuserande adverbial senare i satsen:

?*Slutar det regna*, kommer han nog *åtminstone*.

Bisatser som står som komplement till en komparator i matrissatsen kan inte konstrueras med t.ex. fokuserande adverbial:

*Du ska slå så hårt *framför allt som Gustafsson slår*.
*Han har så många hundar {*bara/särskilt*} *att han inte vet vad de heter*.

[2] När en konditional bisats står utbruten, är ett fokuserande adverbial (vanligen av *bara*-typen) nästan obligatoriskt:

?Det är *om det blir fint väder* som jag tänker gå på matchen.

[3] Fokuserande tidsadverbial (Advl § 107–112) kan främst fokusera temporala bisatser. På grund av sin betydelse har dessa fokuserande adverbial en mera inskränkt användbarhet också vid de temporala satserna.

Redan när gamla chefen levde, fick personalen fritt den 6 juni.
**Redan till dess att pappa kommer hem*, får ni vara uppe.
Först efter det att elden släckts vågade Sven gå och lägga sig.
**Först innan skogen växte* ökade hans förmögenhet.

Före komparativ bisats har vissa fokuserande adverbial sammansmält med subjunktionen *som* till en mer eller mindre lexikaliserad flerordssubjunktion (Konjn, subjn, infm. § 8: c):

helst som, särskilt som, speciellt som, framför allt som, i synnerhet som, så mycket mer som, så mycket mindre som, så mycket hellre som

[4] *Bara* kan ha förbleknad betydelse i konstruktionen *bara för att* som regionalt används synonymt med *för att* (både i kausal och final betydelse, Konjn, subjn, infm. § 8: f).

[5] Undantagsvis används konsekutiv bisats tydligt kontrasterad och med presupponerad matrissats (§ 125 not 2), och då kan den konstrueras på de angivna sätten (särskilt i kontrasterande samordning):

Hon halkade *inte så att hon bröt* ''*benet utan så att hon vrickade* ''*armen*.

§ 96. Adverbiell bisats föregången av negerande adverbial. Som fundament föregås (i de flesta sverigesvenskars språk obligatoriskt, i finlandssvenskan optionellt) en temporal bisats inledd av *förrän* av ett negerande satsadverbial:

Inte förrän jag berättade vad mina egna barn i hennes ålder heter, fick hon förtroende för mig. (S)
Inte förrän denne blev utvisad tolv minuter in på andra halvlek skapades möjlighet för MFF-nätkänning. (S)
Inte förrän de är "rena och fina" är de välkomna tillbaka. (S)

Också temporal bisats inledd av *sedan* (i betydelsen 'alltsedan') kan som fundament föregås av negerande adverbial:

Inte sedan tonsättaren själv satt vid flygeln […] har något liknande hörts. (S)
Inte sedan några marxistiska litteraturkritiker […] *i början av* 1970-*talet fördömde Emil i Lönneberga* […] har väl någon sagofigur blivit så gravallvarligt (och skrattretande) politiskt analyserad som "Lejonkungen". (S)

Flera slags bisatser kan föregås av negation i kontrasterande adversativ samordning av typen *inte* (*bara*) *A utan* (*också*) *B*, se § 95: c. När eljest bisatsen står inom negationens räckvidd brukar det negerande uttrycket stå i matrissatsens adverbiella mittfält och bisatsen i dess slutfält (Satsadvl § 68).[1]

[1] Konstruktionen *inte* + *så att*-sats (erinrande om konsekutiv bisats) eller *inte* + *för att*-sats (erinrande om kausal bisats) kan användas som icke satsformad mening adversativt samordnad med följande huvudsats (Icke satsf. men. § 32 Anm.):

Inte så att jag tycker illa om henne, men jag vill helst slippa arbeta i samma lag som hon.
Inte för att jag vill avbryta, men kan du avvara tidningen?
Inte för att jag fryser, men jag tycker ändå att du ska sätta upp värmen lite.

§ 97. Ellipser. Konditional bisats inledd av *om* kan ibland ersättas med en elliptisk konstruktion. De elliptiska uttryck som vanligen används är *om inte* (samt i starkt formell stil det lexikaliserade *varom icke*), *om möjligt*, *om nödvändigt* samt mer sällan (som inskott i sats med tidsadverbial) *om någonsin*, *om någon gång*. *Om inte*, *varom icke* förekommer bara som fundament.[1]

Om vi lyckas blir vi rika. *Om* (*vi*) *inte* (*lyckas*), så blir det katastrof.
Jfr: Om vi lyckas blir vi rika. *Det blir katastrof *om inte*.

Om (*det är*) *möjligt* flyttar vi verksamheten utomlands.
Vi flyttar verksamheten utomlands *om* (*det är*) *möjligt*.
Om (*det är*) *nödvändigt* får produktionen utökas.
Mojan skulle då, *om någon gång*, haft anledning att väsnas. (R)

I komprimerade texter av typ bruksanvisningar och korta meddelanden kan ellipser (av *det är*) förekomma också eljest:

Om upptaget, tryck på knappen.

I kontrasterande par av konditionala satser kan någon gång den senare satsen ersättas av elliptiskt uttryck (som kan suppleras med hjälp av den föregående parallella satsen):

Om ni är för, säg ja. *Om* (*ni är*) *emot*, säg ingenting.

Se också Ellips § 13 not 1. Om reduktion i komparativa satsfogningar se § 110.[2]

[1] Den icke-negerade motsvarigheten till *om inte* uttrycks inte med ellips. Det heter i stället *om så är fallet, i så fall, då*.

[2] Proportionala satsfogningar av följande typ redovisas som icke satsformade meningar (Icke satsf. men. § 38: h, 43: 5):

Ju billigare desto bättre.
Ju snabbare beslut desto tidigare kaffe. (S)
Ju fler människor i rörelse, desto fler poliser. (S)

§ 98. Samordning av adverbiella bisatser. Adverbiella bisatser kan samordnas (om de inte är semantiskt oförenliga):

När Jesper kommer och *om han har med sig skivorna* så börjar vi festen.
Eftersom Jesper kom och *fastän Henrik spelade munspel* blev det en lyckad fest.
Eftersom hans mamma tyckte han skulle ha ett "riktigt" yrke, och *när han kom in på Arkitekthögskolan i Lund*, fick det bli så. (S)

Det vanligaste torde vara att bisatser av samma typ samordnas.[1] Om de har samma inledare samordnas (om konjunktionen är *och*, *eller*) antingen bisatserna i sin helhet eller bara bisatskärnorna (jfr Samordn. § 9: 3b).

Om mjölken är slut och (*om*) *Lotta inte har några pengar*, vad gör vi då?
Om mjölken är slut eller (*om*) *Lotta inte har några pengar*, vad gör vi då?
Eftersom mjölken är slut och (*eftersom*) *Lotta inte har några pengar*, får vi laga något annat.
Han struntade kanske i pannkakorna *därför att mjölken var slut* eller (*därför att*) *Lotta inte hade några pengar*.

Om konjunktionen är *men*, *utan* samordnas vanligen bara bisatskärnorna:

Om mjölken är slut men *Lotta inte har några pengar*, vad gör vi då?
Om det inte finns någon mjölk utan *vi är tvungna att köpa*, vad gör vi då?
Eftersom det inte finns någon mjölk utan *vi är tvungna att gå och handla*, föreslår jag att vi delar upp arbetet.

Oinledd konditionalsats kan utgöra första led i samordningen. Den samordnas då normalt med bisatskärna som har af-struktur (jfr § 134).

Är mjölken slut {och/eller/men} *Lotta inte har några pengar*, vad gör vi då?
Finns det ingen mjölk utan *vi är tvungna att köpa*, vad gör vi då?

Vid additiv och disjunktiv samordning kan det andra ledet också vara en oinledd konditional sats med fa-form:

Är mjölken slut {och/eller} *har Lotta inte några pengar*, vad gör vi då?

[1] En bisats kan också samordnas med ett icke satsformat adverbial av samma semantiska typ:
Av de nu nämnda orsakerna och *eftersom inga kontraindikationer förelåg*, inledde vi operationen.

Temporala bisatser § 99–105

§ 99. Tidfästning. En temporal bisats inleds av en temporal ettords- eller flerordssubjunktion: *medan*, *innan*, *sedan*, *tills*, *under det* (*att*) m.fl. (se vidare Konjn, subjn, infm. § 8: h). Som temporala bisatser behandlas här också korrelatlösa satser inledda av adverben *när* eller *då*, vilka till sin struktur är relativa bisatser (§ 35). Den temporala bisatsen fungerar syntaktiskt framför allt som fritt adverbial i verbfrasen, men den kan också vara satsadverbial, bundet adverbial eller attribut till tidsbetecknande substantiv samt i vissa fall ha nominal funktion.

Den temporala bisatsen har ett tidsadverbial som underförstått led (eller angivet av relativt adverb *när* eller *då*). Detta är lättast att påvisa då bisatsen har ett verb som har tidsadverbial som obligatorisk bestämning.[1]

Vi höll oss ute *medan föreställningen varade*. Jfr: Föreställningen varade {i två timmar/*Ø}.
Kampanjen avslutades strax *innan påsken inföll* (*det året*). Jfr: Påsken inföll {i april/*Ø} (det året).

Den temporala bisatsens semantiska funktion är att tidfästa en aktion som omtalas i matrissatsen:

Medan norrmännen låg i lä i norr och red ut väststormen, kunde Vilhelm dra fördel av att västvinden var svagare i Kanalen. (S)
[…] och vi syskon kunde alla simma *innan vi började skolan*. (S)
Innan förrådet sprängdes hade de två männen kört flera lass vapen och sprängämnen från förrådet. (S)
Varför ska man vänta *tills det blir problem?* (S)
– Svenskarna hjälper oss att övervintra, säger en av polackerna *sedan han sålt sitt varulager i Malmö* […] (S)
De hade kallat på honom *när farmor låg sjuk*. (R)

Den temporala bisatsens kärna anger en aktion, och det är till tidpunkten för denna aktion som matrissatsens aktion relateras via bisatsinledaren. Båda satsernas

aktioner förhåller sig alltså till en och samma tidpunkt, dvs. det råder en specificerande betydelserelation (§ 15: 2) mellan matrissatsen och bisatsen.[2]

[1] Det underförstådda tidsadverbialet kan också finnas i underordnad sats vid satsfläta (Satsbaser § 15: a):

Vi höll oss ute *så länge som vi trodde att föreställningen varade.*
Kampanjen avslutades strax *innan det var sagt att förbudet mot valkampanjer skulle infalla.*

[2] Den temporala bisatsens släktskap med relativa och komparativa bisatser (vilka också har specificerande betydelse) framgår av den temporala satsens möjliga parafraser:

Boken försvann {medan/under den veckan (som)/samtidigt som} Olsson var i Berlin.
Boken försvann {innan/före den dagen (som)/tidigare än då} Olsson var i Berlin.
Boken försvann {sedan/efter den dagen (som)/senare än den dagen då} Olsson for till Berlin.

Jämför också ovan om underförstått led i den temporala bisatsen.

ANM. Om avgränsning av den temporala bisatsen mot andra bisatstyper se för relativa § 35, interrogativa § 78: c, komparativa § 112: 1, konditionala § 104: b, 139, kausala § 104: a samt koncessiva § 104: c.

§ 100. Presupponerad fakticitet. Det sakförhållande som omtalas i den temporala bisatsen betraktas normalt som sant av talaren, dvs. han anser att det som sägs i bisatsen faktiskt har ägt rum eller att det äger rum eller att det med stor sannolikhet kommer att äga rum:

Han grät (inte) *när hon gick.*
Grät han *innan hon gick?*
Vem av er grät *efter det att hon hade gått?*
Vänta med att gråta *tills hon har gått*!

Också när den temporala bisatsen är underordnad en sats vars proposition är hypotetisk, utgår talaren vanligen från att den temporala satsens sakförhållande skall bli verklighet:

Jag hoppas att han ger mig en kyss *när {han kommer/solen går upp}.*
Hur går det om det börjar regna *innan {han kommer/solen går upp}?*

Fakticiteten kan sättas ur spel av pragmatiska faktorer. Om i en satsfogning med *innan*-sats matrissatsen anger ett sakförhållande som omöjliggör att det som sägs i bisatsen realiseras, så är den temporala bisatsens proposition inte längre förutsatt faktisk.[1]

Han dog *innan han fick boken färdig.*
Släpp den söndriga flaskan *innan du skär dig.*

Om en deklarativ huvudsats är överordnad i en temporal satsfogning gäller själva påståendet alltid tidsrelationen mellan matrissatsens och bisatsens propositioner. Den temporala bisatsens proposition (P_b) är i gengäld oftast presupponerad, medan matrissatsens (P_m) kan vara antingen presupponerad eller hävdad.[2]

Vi läste i våra böcker *medan pappa lagade maten*. [Varken P_m eller P_b hävdas, dvs. båda är presupponerade ('Det var medan pappa lagade maten som vi läste i våra böcker') eller P_m hävdas och P_b är presupponerad ('Vi läste i våra böcker. Det gjorde vi medan pappa lagade maten').]

I vissa fall kan en temporal bisats vara hävdad, när dess överordnade sats är hävdad, dvs. normalt en deklarativ huvudsats. Hävdandet av tidsrelationen är då mindre viktigt, och bisatsen uppfattas som icke-restriktiv.

Guvernören beredde sig att gå *när Elleroth plötsligt frågade* […] (R)

Hävdade bisatser inledda av konjunktionerna *medan*, *under det att*, *samtidigt som* har ofta en koncessiv eller adversativ innebörd (§ 104: c).[3]

Om den överordnade satsen är frågande är bisatsen vanligtvis presupponerad. Frågan gäller alltid tidsrelationen mellan matrissatsens och bisatsens aktioner, men den kan också dessutom gälla matrissatsens aktion.

Läste ni i era böcker *medan pappa var hemma?* ['Var det medan pappa var hemma som ni läste i era böcker?' eller 'Var det att läsa i era böcker som ni ägnade er åt medan pappa var hemma?']

Också när den överordnade satsen är negerad är bisatsen vanligtvis presupponerad. Det som hävdas osant är tidsrelationen mellan de båda aktionerna eller dessutom också matrissatsens aktion.

Vi läste inte i våra böcker *medan pappa var hemma*. ['Det var inte medan pappa var hemma som vi läste i våra böcker' eller 'Det var inte att läsa i våra böcker som vi ägnade oss åt medan pappa var hemma']

[1] Fakticiteten kan också upphävas om den temporala satsen anger tidpunkten för ett irreellt sakförhållande (§ 132):

Om jag hade rest till Brighton i somras, så skulle jag ha hälsat på Peter, *medan jag var där*.

Men den temporala satsen kan också i en irreell konditional satsfogning ange ett faktiskt sakförhållande som tidsram för satsfogningens irrealitet:

Om jag hade rest till Brighton i somras, *när jag ändå var i England*, så hade jag fått träffa Peter.
Om jag hade rest till Brighton i somras, så hade jag fått träffa Peter *när jag ändå var i England*.

[2] Vill talaren markera att tidsangivelsens sakförhållande hävdas kan han göra detta genom att uttrycka propositionen med en appositionell relativsats med inledare som *varvid* (jfr *när*), *varunder* (jfr *medan*), *varefter*, *varpå* (jfr *innan*) (§ 37):

Han avlossade ett antal skott, varvid tre människor svimmade och måste föras undan.
Min bror satt och spelade i timmar, varunder min far oupphörligen nynnade på andra melodier än dem som kom från pianot.
Vi pratade en stund om ditt och datt, varpå han plötsligt sa adjö och försvann.

[3] När matrissatsen har *knappt, nätt och jämnt* som satsadverbial och den temporala bisatsen inleds av *förrän* är bisatsens proposition normalt hävdad (jfr Tempus § 38: b):

Knappt hade det börjat regna, *förrän blommorna började resa sig igen.*

Här ger matrissatsen närmast bakgrundsinformation. *Förrän*-satsen kan parafraseras med deklarativ huvudsats inledd av *så*:

Knappt hade det börjat regna, så började blommorna resa sig igen.

Jämför också en parafras där propositionerna i matrissats och bisats bytt plats i den syntaktiska hierarkin:

Så fort det hade börjat regna, så började blommorna resa sig igen.

Negation kan ha ungefär samma innebörd som *knappt* i satsfogning med *förrän*-sats. Bisatsen måste då stå i slutfältet:

Det hade inte slutat regna, *förrän blommorna började resa sig igen.*
Hon hade inte hunnit innanför dörrren, *förrän han satte i gång med sitt tjat.*

I satsfogning av typen ”inte X förrän Y” är annars Y presupponerad och det förutsätts också att X inträffar vid Y, vilket inte gäller för ”inte X innan Y”:

Han byggde inte något hus förrän fadern dog (*och inte sedan heller).

Jfr: Han byggde inte något hus innan fadern dog (och inte sedan heller).

§ 101. Tidsrelationer i temporala satsfogningar. Den temporala bisatsen tidfäster den överordnade satsens aktion genom att ange en aktion som den överordnade satsens aktion kan tidsligt relateras till. De grundläggande tidsliga relationer som anges med den temporala satsens inledare är ’samtidigt med’, ’tidigare än’ och ’senare än’.

Mimmi försvann *medan solen ännu lyste.*
Mimmi försvann *innan solen gått i moln.*
Mimmi försvann *sedan molnen skingrats.*

Med *när* eller *då* anges samtidighet utan att denna speciellt stryks under.[1] Om både *när*- eller *då*-bisatsen och matrissatsen anger avgränsade aktioner, innebär satsfogningen vanligen att bisatsens aktion omedelbart föregår (och orsakar) matrissatsens (narrativ tidsföljd, Tempus § 14).

När Madeleine reste sig, rodnade Lasse. ≠ *När Lasse rodnade*, reste sig Madeleine.

Om samtidigheten skall poängteras används *medan*, *samtidigt som*:

Madeleine reste sig *samtidigt som Lasse rodnade.* ≈ Lasse rodnade *samtidigt som Madeleine reste sig.*

Samma inledare används oberoende av satsernas relation till talögonblicket. Inledaren (*allt*)*sedan* kan dock normalt inte användas ifall slutet på bisatsens aktion ligger i framtiden (Tempus § 37: a).[2]

Han har varit sjuk *alltsedan han kom tillbaka från Egypten.*
Han hade varit sjuk *alltsedan han kom tillbaka från Egypten.*
*Han ska stanna här *alltsedan han kommer tillbaka från Egypten.*

Se också Schema 4 och 5 (§ 102) för illustration av tidsrelationer. Se vidare Tempus § 36–38.

[1] De relativa tidsadverben *när* och *då* kan aldrig få kontrastbetoning till skillnad från subjunktionerna för tid:

Han blev rädd ''*innan det åskade.*
Han blev rädd ''*medan det åskade.*
Han blev rädd ''*efter det att det hade åskat.*
*Han blev rädd ''*när det åskade.*

[2] Under speciella omständigheter kan dock en (*allt*)*sedan*-sats omtala en framtida aktion. Detta är fallet när en ännu senare framtida tidpunkt ersätter talögonblicket som tematisk tid (Tempus § 13 not 1) och påverkar såväl valet av subjunktion som valet av tempus (preteritum trots framtid).

Om en stund far din syster. I morgon vid den här tiden ska vi tänka på att det har gått ett helt befriat dygn, *sedan hon åkte.*

§ 102. Aktionsartsrelationer i temporala satsfogningar. Här följer en översikt över några aktionsartsfaktorer som bestämmer valet av subjunktion. Om aktionsarter se kapitel 33 Aktionsarter.

Exempel	Aktionsart och tidsrelation
Maria försvann när Lasse kom.	. = .
Maria försvann när Lasse sov.	. = –
Maria stickade när Lasse kom.	– = .
Maria stickade när Lasse sov.	– = –
Maria försvann innan Lasse kom.	. < .
Maria försvann innan Lasse sov.	. < –
Maria stickade innan Lasse kom.	– < .
Maria stickade innan Lasse sov.	– < –

SCHEMA 4. Tidsrelation och möjliga kombinationer av punktuell och durativ aktionsart vid inledare utan restriktioner på aktionsart. I uppställningen – där exemplens tempus hålls konstant till preteritum – markeras punktuell aktionsart med punkt och durativ aktionsart med streck. För varje satsfogning står matrissatsens tecken före bisatsens. Tidsrelation anges (med m för matrissatsens aktion och b för bisatsens aktion) på följande sätt: m = b (samtidighet), m < b (m före b, dvs. tiden är inte så långt framskriden vid m som vid b).

a) Vissa inledare av temporala bisatser används oberoende av om bisatsens eller matrissatsens aktion är punktuell eller durativ, medan andra har krav på när- eller frånvaro av durativitet hos de omgivande satserna. *Då* och *när* samt *innan* har inga sådana krav.[1] Jfr Schema 4. Andra inledare har genom sin betydelse krav på aktionsarten i bisats och matrissats.[2] Schema 5 visar hur inledare förutsätter punktuell eller durativ betydelse hos verb i preteritum i de omgivande satserna.[3]

Exempel	Aktionsart och tidsrelation
Maria vaknade just som Lasse somnade.	. = .
Maria vaknade så snart Lasse somnade	
Maria vaknade så fort Lasse somnade.	
Maria blev bättre allteftersom kvällen led.	– = –
Maria blev bättre efterhand som kvällen led.	
Maria försvann medan Lasse sov.	. = –
Maria försvann under det att Lasse sov.	
Maria stickade medan Lasse sov.	– = –
Maria stickade under det att Lasse sov.	
Maria stickade så länge som Lasse sov.	– = –
Maria stickade tills Lasse vaknade.	– < .
Maria stickade tills Lasse sov.	– < –
Maria stickade från det att Lasse vaknade.	– > .
Maria stickade alltsedan Lasse vaknade.	– > .
Maria försvann efter det att Lasse vaknade.	. > .
Maria stickade efter det att Lasse vaknade.	– > .

SCHEMA 5. Tidsrelation och möjliga kombinationer av punktuell och durativ aktionsart vid inledare med restriktioner på aktionsart. I uppställningen – där exemplens tempus hålls konstant till preteritum – markeras punktuell aktionsart med punkt och durativ aktionsart med streck. För varje satsfogning står matrissatsens tecken före bisatsens. Tidsrelation anges (med m för matrissatsens aktion och b för bisatsens aktion) på följande sätt: m = b (samtidighet), m < b (m före b), m > b (m efter b, dvs. det har gått längre tid vid m än vid b).

b) Subjunktionerna *allteftersom*, *efterhand som*, som kräver att både matrissats och bisats anger durativ aktion enligt (a), kräver också att de anger processuell aktion och innebär att de åsyftade processerna ökar eller minskar i intensitet (gradförändring, jfr § 113):

Tova blev bättre (och bättre) *allteftersom kvällen led*.
Stämningen sjönk *efterhand som fler och fler distrikt inrapporterades*.

c) Den temporala bisatsens uppgift kan vara att ange när en durativ aktion (uttryckt i matrissatsen) börjar eller slutar. Sålunda anger *till*(*s*) slut och (*allt*)*sedan* början för matrissatsens aktion.

Maria sov *tills Lasse kom tillbaka*.
Maria har sovit *alltsedan Lasse kom tillbaka*.

Däremot anger inte *innan* och *sedan* (i betydelsen 'efter det att') slut respektive början för matrissatsens aktion utan bara att matrissatsens aktion äger rum någon gång före respektive efter bisatsens aktion.

d) De inledare som anger poängterad samtidighet (§ 101) förutsätter att bisatsens (och matrissatsens) aktion är dynamisk, *medan* dessutom att bisatsens aktion är durativ:

Ett tumult bröt ut på ståplatsläktaren *samtidigt som matchen blåstes av*.
Medan gräset växer dör kon.
*Barnen bråkar *medan läraren är alltför eftergiven*.

När *medan*, *under det att* kan få adversativ betydelse gäller inte kravet att bisatsens aktion skall vara dynamisk (§ 104: c).

e) Att matrissatsens och bisatsens aktioner är iterativa kan explicit anges med inledare som *så ofta* (*som*):

Rolf tog en simtur, *så ofta han kunde*.

Liknande betydelse kan uttryckas med korrelat som anger iterativ tidpunkt + relativ bisats:

Han spelade piano {varje gång/de gånger} *han var här*.

I satsfogning där satsernas aktioner på annat sätt (explicit eller implicit) framställs som iterativa kan också *då* eller *när* användas:

Rolf tog alltid en simtur *när han kunde*.
Han spelade alltid piano *när han var här*.

[1] Möjligen bör man i stället säga att *innan* kräver punktuell betydelse hos bisatsens aktion. Att ändå exemplen med *sov* i bisatsen i Schema 4 är acceptabla beror på att den icke-punktuella aktionen sekundärt kan tolkas ingressivt, dvs. verbet anger den tidpunkt då aktionen börjar (Aktionsarter § 22).

[2] Liksom *innan* (not 1) kan *tills* sägas kräva punktuell aktion i bisatsen. Att bisatsen ändå kan ha ett durativt verb som *sov* kan bero på att det sekundärt kan tolkas ingressivt.

[3] För jämförbarhetens skull har tempus hållits konstant i schemats exempel. Vid *efter det att* är eljest tempus oftast perfektuellt (Tempus § 37: b) i bisatsen, och vid *alltsedan* är tempus oftast perfektuellt i den överordnade satsen (Tempus § 37: a med not 1).

§ 103. Aktualisering av sakförhållanden. I satsfogningar där temporal bisats inledd av *när* eller *då* har nominal funktion är betydelsen av tidfästning försvagad, och bisatsen används i första hand för att aktualisera ett faktiskt sakförhållande som kommenteras i matrissatsen:

Han beklagade alltid *när han fick hjälp av okritiska anhängare i diskussionen*.

Även en adverbiellt fungerande temporal bisats kan fungera semantiskt på ungefär samma sätt. Den nämner då ett sakförhållande som åsyftas med ett anaforiskt uttryck och kommenteras i matrissatsen.

När han lämnade sammanträdet, så ska det(ta) tolkas som …
När han lämnade sammanträdet, förstår jag det(ta) så att …

När han lämnade sammanträdet, så berodde detta på att …
När han påstår att jorden är platt, (så) är detta egentligen bara ett försök att chockera.
När min fru plötsligt sa upp sig på sitt arbete, så var det närmast en panikreaktion.

Sådana satsfogningar kan utan större betydelseändring parafraseras så att den temporala bisatsen ersätts med en narrativ bisats som tar det anaforiska uttryckets plats i matrissatsen:

Att han lämnade sammanträdet, ska tolkas som …

Också eljest har satser inledda av *när* eller *då* ofta en förbleknad tidsbetydelse, dvs. bisatsen används inte för att ange tidpunkt utan snarare för att allmänt ange de omständigheter som gäller för matrissatsens aktion. Härvid motsvarar *när/då* närmast uttryck som *i de fall då*, *i situationer då* (eller en konditional subjunktion, jfr § 104: b).

När uppgift om författare saknas, är boken placerad efter titel.

§ 104. Sekundära betydelser hos temporala bisatser. Liksom andra tidsuttryck får temporala bisatser lätt en betydelse som erinrar om kausala och konditionala bisatser eller om adversativa samordningsled. I vissa fall har den överförda betydelsen mer eller mindre konventionaliserats, i andra fall är den bara en kontextberoende tolkning vid sidan av en lika aktuell temporal innebörd.

a) Orsak, skäl. När något sägs föregå något annat i tiden, uppfattar vi lätt det föregående som orsak till det senare eller som ett skäl till att den senare satsens aktion företas (om orsak och skäl se § 118). Därför implicerar ofta temporala satser en kausal relation.[1]

Nu {*när/då*} *du vet hur bra filmen är*, varför går du då inte och ser den?
{*Då/När*} *fienden fortfarande dröjde med anfallet*, skickade stabschefen ut en spaningspatrull.

Här är parafraser med kausala subjunktioner närliggande. *Då* har dessutom (till skillnad från *när*) helt lexikaliserats som kausal subjunktion, dvs. *då* kan användas utan krav på samtidighet (jfr § 101).

{*Då/*När*} *jag redan vid förra sammanträdet utvecklade mina skäl för detta ställningstagande*, kan jag denna gång fatta mig kort.

b) Villkor. I de fall då det är klart att matrissats och bisats i en satsfogning med när eller *då* har generisk betydelse (dvs. matrissatsens aktion föreligger alltid när bisatsens aktion föreligger), ligger satsfogningens betydelse nära den konditionala satsfogningens. Visserligen är fortfarande *när/då*-satsen presupponerat faktisk, medan den motsvarande konditionala satsen har neutral fakticitet, men denna distinktion är i många sammanhang praktiskt ointressant.

Man skall torka av skorna på dörrmattan, {*när/då/om*} *de är smutsiga*.

När bisatsens aktion ligger i förfluten tid blir de båda satstyperna semantiskt ännu mera lika, eftersom då också den konditionala satsen förutsätter att villkoret varit uppfyllt i minst ett fall (§ 139):

Jag cyklade aldrig till skolan {*när/då/om*} *det regnade*.

Om bisatsens aktion är framtida antyds däremot en viss semantisk skillnad:

Jaså, du har köpt bil. Du kommer väl till min verkstad *när du får problem*. [Talaren förutsätter att det kommer att bli problem förr eller senare.]
Jaså, du har köpt bil. Du kommer väl till min verkstad *om du får problem*. [Talaren förutsätter inte att det kommer att bli problem.]

c) Motsättning. Samtidighetsmarkörerna *medan*, *under det att* och *samtidigt som* anger sekundärt att två samtidiga sakförhållanden kontrasterar mot varandra. Pragmatiskt hänger detta samman med att en talare inte skulle poängtera att två aktioner var samtidiga, om han inte fann det intressant eller påfallande att de är det.

Medan, *under det att* kan understryka kontrasten mellan två sakförhållanden ungefär som adversativt *men*. Bisatsen är då hävdad. Motsättningsrelationen kan explicit anges med satsadverbial i bisatsen som *å sin sida*, *däremot*, *å andra sidan*. Att den adversativa innebörden hos *medan*, *under det att* är konventionellt etablerad visar sig i att bisatsen varken behöver ange samtidig eller processuell aktion (jfr § 102).

AIK tog hem pokalen i år, *medan Degerfors vann i fjol*. [Satsernas aktioner är inte samtidiga. Bisatsens aktion är punktuell.]
Lisa tog en pizza, *medan* (*däremot*) *Maurits* (*å sin sida*) *nöjde sig med en lätt sallad*. [Bisatsens aktion är statisk.]
6 531 fullbetalande valde årskort för 1987, *medan* 2 959 *hade årskort förra året*. (S) [Satsernas aktioner är inte samtidiga. Bisatsens aktion är statisk.]

Samtidigt som i överförd betydelse anger otillräckligt hinder eller vilseledande premiss och inleder då en sats med hävdad proposition utan att några krav ställs på bisatsens aktionsart. Betydelserelationen kan tydligt anges med satsadverbial i bisatsen som *ändå*, *i alla fall*, *likväl*, *icke desto mindre*.

Staden flyter av mjölk och honung, *samtidigt som biblioteket* (*icke desto mindre*) *måste gå ut och tigga pengar av företagen*.
Boken är teoretiskt spännande, *samtidigt som den* (*ändå*) *är lättläst*.

[1] Även när de båda satsernas aktioner anges som generiskt samtidiga, kan *när/då* tolkas som kausalt (eller konditionalt enligt (b)):

{*När/Då*} *a + 2 är 4*, bör a + 3 vara 5.

§ 105. Satsfogning av typen *Det är länge sedan hon var här*. Temporal bisats inledd av *sedan* eller *tills* kan konstrueras med expletivt *det* + *vara* + ett tidmått, vanligen *länge* eller en nominalfras som *tre timmar*, *två dagar*, *ett år*:[1]

Det är {länge/tjugo minuter} *sedan tåget gick*.
Det är {länge/tjugo minuter} *tills tåget går*.

Bisatsen och tidmåttet kan stå åtskilda, t.ex. så att endera ledet kan utgöra fundament i deklarativ huvudsats. Om tidmåttet anges med *länge* står dock knappast bisatsen ensam som fundament.

Länge är det inte {*sedan hon var här/tills föreställningen börjar*}.
Tre timmar är det säkert {*sedan hon var här/tills föreställningen börjar*}.

{*Sedan hon var här/Tills föreställningen börjar*} är det säkert tre timmar.
*{*Sedan hon var här/Tills föreställningen börjar*} är det länge.

Tidmåttet + bisatsen kan också tillsammans placeras som fundament:

Länge *sedan hon var här* är det inte.
Tre timmar *tills föreställningen börjar* sa hon att det var.

Satsfogningen anger hur lång tid som ligger emellan matrissatsens tematiska tid och den tidpunkt som anges med bisatsen.[2] Satsfogningarna kan parafraseras enligt följande mönster:

Det har {gått/förflutit} {lång tid/tre timmar} sedan hon var här.
Det är {lång tid/tre timmar} kvar tills hon kommer.

[1] I stället för bisats förekommer också prepositionsfras eller motsvarande med *sedan* eller *till*:

Det är tre år sedan {kriget/dess}.
Det är tre månader till {skolavslutningen/dess}.

Också *sedan* ensamt kan följa efter tidmåttet. Då kan subjektet i matrissatsen vara anaforiskt och syfta på ett tidigare nämnt sakförhållande.

Det(ta) var länge sedan.

Jämför också avståndsuttryck av typen:

Det är långt till stan (härifrån).
Det är långt från stan (hit).

[2] När *sedan*-satsen konstrueras med *länge* kan matrissatsen ha preteritum också med referens till talögonblicket:

Det var länge *sedan järnvägen lades ner*. [Dvs. det har nu gått lång tid sedan …]
Det var länge *sedan jag såg dig sist*.

Möjligen kan detta uppfattas som värderande eller modifierande preteritum (Tempus § 16–17).

ANM. Satsfogningen med tidmått + *sedan*- eller *tills*-sats erinrar om utbrytning, och många språkbrukare accepterar *som* framför bisatskärnan efter *sedan*:

Det är inte särskilt länge sedan som hon var här.

Men det finns ingen direkt parafras utan utbrytning:

*Hon var här inte särskilt länge sedan.

Parafrasen är i stället ett uttryck med *för … sedan*:

Hon var här för inte särskilt länge sedan.

Komparativa bisatser § 106–112

§ 106. Bundet adverbial till komparator, bundet eller fritt adverbial i verbfrasen. Den komparativa bisatsen är vanligen bundet adverbial till en komparator, dvs. ett adjektiv, adverb eller pronomen med komparativ betydelse. När bisatsen bestämmer ett adjektiv eller adverb i komparativ eller *annan, annorlunda, annorstädes, annanstans* inleds den av subjunktionen *än*, när den bestämmer *samma, sådan, likadan, så, lika* inleds den av subjunktionen *som*. I de fall då komparatorn ingår i en nominalfras kan i vissa fall den komparativa bisatsen inledas av relativ satsbas.[1]

Spinnrockarnas hjul var större *än flickorna var vana vid* […] (R)
Och dom tog ju kål på folk ännu effektivare *än* […] *yrkesmördarna gjorde*. (T)
Tack vare henne skulle dagen bli en annan *än han hade tänkt sig och fruktat*. (R)
[…] att han på sitt sedvanligt anspråkslösa sätt tar ställning till det cyniska statsintresset med samma oro *som vi i dag känner var gång det öppet visar sig i all sin hänsynslöshet*. (S)
En sådan prisgaranti *som KTK talar om* har även LO varit inne på. (S)
Jag är inte så jävla modig *som det låter*. (T)
Kvällens premiär gick inte alls så *som vi hade hoppats*. (R)
Arsenik var […] inte alls lika farligt *som det ryktades*. (S)
Då skulle jag varit på en sån arbetsplats *där utlänningar finns*. (T)

Den komparativa bisatsen behöver inte vara bestämning till en komparator utan kan också fungera som bundet eller fritt adverbial i verbfrasen eller som satsadverbial och inleds då av *som, såsom* eller *liksom*:

Ingenting blir *som man har tänkt sig*. (R)
Tatargeneralen bor *såsom det anstår en storman*. (R)
[…] vi sitter och spelar och sjunger, precis *som man gjorde i Grekland förr* […] (S)
Han talade *som man gjorde i Tulavall*. (R)
Le åt dem *såsom de ler åt dig*! (R)
Det är ju ont om lägenheter i Borås här *liksom det är på andra platser*. (T)
Som du vet befinner jag mig i Finland. (R)

Liksom i den relativa bisatsen är ett led obligatoriskt underförstått i den komparativa bisatsen när denna inleds med *som* eller *än*.[2] När bisatsen bestämmer en komparator, är det underförstådda ledet av samma slag som det led i matrissatsen där komparatorn ingår; när den är bunden bestämning i matrissatsens verbfras har det underförstådda ledet samma funktion som bisatsen själv har i matrissatsen.

Han är {större *än jag är*/lika stor *som jag är*}. [underförstått predikativ]
Han har {större barn *än jag har*/lika stora barn *som jag har*}. [underförstått objekt]
Han springer {fortare *än jag cyklar*/lika fort *som jag cyklar*}. [underförstått adverbial]
Vi tar inte fler *än som har anmält sig nu*. [underförstått subjekt]
Nu har jag precis så mycket *som får rum*. [underförstått subjekt]
Han är *som han alltid har varit*. [underförstått predikativ]
Han beter sig *som han alltid har betett sig*. [underförstått adverbial]

När bisatsen är fritt adverbial är det underförstådda ledet oftast sättsadverbial:

Han uppfostrade sina barn *som hans föräldrar hade uppfostrat honom*. [underförstått sättsadverbial]

När bisatsen är satsadverbial är det underförstådda ledet ofta objekt:

Som du kanske har hört har han farit till Indien. [underförstått objekt]

Det underförstådda ledet överensstämmer semantiskt med komparatorledet i matrissatsen bortsett från innebörden i komparatorn:

Hon är en skickligare tandläkare *än han är*. [Båda är tandläkare.]
Anders är lika grön *som Per*. [Båda bedöms med avseende på antingen färg eller erfarenhet.]
*Robert är längre *än vad vårt sommarlov är*.

I stället för komparativ bisats med bara ett led som anger komparand används ofta komparativ subjunktionsfras. Om förhållandet mellan (finit) komparativ sats och (icke-finit) komparativ subjunktionsfras se Subjnfraser § 2 med Anm. 1 och 2. Om jämförelse utförd med proportional bisats (med *ju*-inledd fras som inledare) se § 113.

[1] Benägenheten att inleda den komparativa bisatsen med ett relativt adverb *där, dit, då, när* är större än benägenheten att inleda den med *vilken, vars*. När den komparativa bisatsen är komplement till *sådan* och *samma* är relativ satsbas ofta mera naturlig än vid *likadan, lika*.

Han bor på ett sådant ställe *där ingen annan vill bo*.
Han bor på ett sådant ställe *dit ingen vill flytta*.
Han bor på samma ställe *där hans bror bor*.
Han bor på samma ställe *dit hans bror flyttade*.
*Han bor i en lika gammal stad *där hans bror bor*.
*Han bor i en lika gammal stad *dit hans bror flyttade*.

?Han känner många sådana personer *vilka lever på livets skuggsida*.
?Han känner många sådana personer *vars vän du inte skulle vilja vara*.
?Han känner samma personer *vilka hans bror känner*.
?Han känner samma personer *vars vänner skrev brevet*.
*Han köpte en likadan cykel *vilken hans bror har*.
*Han köpte en likadan cykel *vars prestanda brodern alltid prisar*.

Många språkbrukare accepterar att en relativ bisats samordnas med en komparativ bisats också när den första satsen är komplement till *lika-* i matrissatsen:

Han köpte en likadan cykel *som min bror har* och vars däck är en aning bredare än på en vanlig cykel.

En nominalfras som innehåller en komparator och en komparativ bisats kan dessutom ta icke-restriktiv relativ bisats:

En likadan bil *som min bror köpte*, vilken också den har gått över 20 000 mil, har jag varit och tittat på.

Om komparatorn är deiktisk eller anaforisk (och alltså inte följs av en komparativ sats eller komparativ fras) kan en icke-restriktiv relativsats kombineras direkt med det substantiv som det komparativa uttrycket bestämmer:

På torget hade vi pratat med en ung grek. Samme man, *vars uppsyn nu var mer än lovligt dyster*, stod i detta ögonblick utanför vår port.
I går såg vi en gammal DKW från 40-talet som fortfarande fungerade. En likadan bil, *som också den hade pergamoidtak*, hade vi ett tag när jag var liten.

En komparativ *som*-bisats kan i vissa fall fungera som efterställt attribut i en nominalfras. Den kan då parafraseras med *sådan* som predikativt attribut + komparativ *som*-bisats.

Kristoffer, *som jag känner honom*, skulle inte kunna ha betett sig så. ≈ Kristoffer sådan (som) jag känner honom …
Anfallskriget *som Gustav II Adolf bedrev det* gjorde fienden konfunderad. ≈ Anfallskriget sådant som Gustav II Adolf bedrev det …

[2] Det underförstådda ledet kan finnas i en sats underordnad den komparativa bisatsen vid satsfläta (Satsbaser § 11):

Han är större *än jag hade för mig att han var* [-]. [underförstått predikativ]
Han har lika stora barn *som hon sa att han hade* [-]. [underförstått objekt]

Om det underförstådda ledet är subjekt i bisatsen måste ett *som* skjutas in efter subjunktionen *än*, se § 109: c.

När den komparativa bisatsen står som satsadverbial kan den sägas ha ett underförstått led som motsvarar hela matrissatsen:

Bengt har inte varit i Berlin på flera år, *som du väl har hört* (*att han inte har*).

Jämför med anaforiskt pronomen syftande på matrissatsen:

Han sitter hemma i Sollentuna och ”komponerar egna låtar”, *som han uttrycker det*. (S)

Som satsadverbial har bisatsen vanligen ett verb av den typ som normalt konstrueras med narrativ bisats (jfr *Du har väl hört att Bengt inte har varit i Berlin på flera år*).

ANM. 1. Gränsen mellan satsfogning med *såsom*-sats som fritt adverbial i verbfrasen och satsfogning där *som*-sats är bundet adverbial till *så* i matrissatsen är vag:

Han tittade en gång till på sina söner, *såsom han alltid gjorde innan han gick ut*.
Han tittade en gång till på sina söner så *som han alltid gjorde innan han gick ut*.
Jag kände inte igen boken *såsom Järegård läste den*. (S)

ANM. 2. Konstruktioner där *som* verkar vara inledare i en fundamentlös sats med fa-struktur (*som vore han aldrig nöjd*) analyseras som komparativa subjunktionsfraser bestående av *som* + rogativformad konditionalsats. Se § 90.

§ 107. Jämförelse: skillnad och likhet. Den komparativa satsfogningen anger resultatet av en jämförelse. En företeelse (förgrundskomparanden) jämförs med en annan (bakgrundskomparanden) i ett visst avseende (komparationsramen).[1] (Komparatorn betecknas i nedanstående exempel med ”k”, förgrundskomparanden med ”fk” och bakgrundkomparanden med ”bk”.) Förgrundskomparanden anges med ett eller flera led i matrissatsen och bakgrundskomparanden med ett eller flera led i bisatsen.[2] Komparationsramen anges vanligen med resten av matrissatsen (utom komparatorn) samt (oftast reducerat eller inte alls) av bisatsen. Jämförelsen kan gälla referentiell identitet (ofta vid *samma*, *annan*),[3] grad (vid *lika*, komparativ), sätt eller egenskap (vid *så*, *likadan*, *sådan*). Jämförelsens utfall anges vanligen med komparatorn i matrissatsen (samt med subjunktionen i bisatsen). Jämförelserelationen kan vara samma eller icke-samma (vid grad: högre än).

Ebba$_{fk}$ läser samma$_{k}$ böcker *som Lovisa$_{bk}$ läser*. Ebba$_{fk}$ läser andra$_{k}$ böcker *än Lovisa$_{bk}$ läser*.
Ebba$_{fk}$ läser {sådana/likadana}$_{k}$ böcker *som Lovisa$_{bk}$ läser*. Ebba$_{fk}$ läser annorlunda$_{k}$ böcker *än Lovisa$_{bk}$ läser*.
Ebba$_{fk}$ läser (precis) {så/lika}$_{k}$ fort *som Lovisa$_{bk}$ läser*. Ebba$_{fk}$ läser fortare$_{k}$ *än Lovisa$_{bk}$ läser*.

Anna$_{fk}$ läser samma$_{k}$ bok *som Esbjörn$_{bk}$ {läser/gör}*.
<Anna springer>$_{fk}$ lika$_{k}$ fort *som <Esbjörn cyklar>$_{bk}$*.
Anna$_{fk}$ springer lika$_{k}$ långt <på morgonen>$_{fk}$ *som Esbjörn$_{bk}$ {springer/gör} <på kvällen>$_{bk}$*.
Anna spelar Brahms$_{fk}$ vackrare$_{k}$ *än hon spelar Schubert$_{bk}$*.
<Anna läser böcker>$_{fk}$ (lika$_{k}$ glupskt) *som <Esbjörn äter kroppkakor>$_{bk}$*.
Anna springer$_{fk}$ fortare$_{k}$ (nu$_{fk}$) *än hon <har {sprungit/gjort}>$_{bk}$*.

När matrissatsen saknar explicit komparator anger satsfogningen en likhet i sätt eller egenskap, som om matrissatsen hade haft ett komparatorled *så*, *sådan* eller *på samma sätt*:

Anna läser böcker, *som Esbjörn äter kroppkakor*. [Dvs. Anna läser böcker på samma sätt som eller med samma intensitet eller glupskhet som Esbjörn äter kroppkakor.]

I vissa fall är dock betydelsen av jämförelse rätt förbleknad, bl.a. när den komparativa bisatsen är satsadverbial.[4] Se också § 111.

[1] Komparanderna får normalt kontrastbetoning:
ˈˈAxel har en annan framtoning *än* ˈˈ*Klas har*.
ˈˈKarin hjälper ˈˈStina lika mycket *som* ˈˈ*Axel hjälper* ˈˈ*Klas*.

Dessutom får komparatorledet i matrissatsen ofta betoning eftersom det är rematiskt:
ˈˈAxel har en ˈannan ˈframtoning *än* ˈˈ*Klas har*.

[2] När komparator och komparand ingår i samma blockled är en komparativ satsfogning som regel onaturlig. Men om komparatorn (eller ledet med komparatorn) är attribut till di-

viduativt eller pluralt substantiv – särskilt om det är svagt referentiellt till sin betydelse – i en nominalfras som är objekt, är komparativ satsfogning fullt möjlig.

Han köpte fler$_{k}$ bilar$_{fk}$ *än han köpte cyklar*$_{bk}$.
Han gör bättre$_{k}$ vin$_{fk}$ *än han gör saft*$_{bk}$.

Ett annat fall där komparativ satsfogning är möjlig trots att komparand och komparator tillhör samma blockled är då något jämförs med sig självt på två skalor. Förgrundskomparanden kommer då att uttryckas som ett adjektiv eller adverb i det blockled där också komparatorn ingår.

Bordet är bredare$_{fk+k}$ *än det är högt*$_{bk}$.

[3] *Annan, samma* är de komparatorer som avser identitet. De kan ofta ändå ange kvalitet eftersom individuativa substantiv kan beteckna antingen ett exemplar av det som substantivet kan beteckna eller en sort eller underart inom den art som substantivet kan användas om (Subst. § 6: c).

Han vill åka i en annan bil *än* … ['en annan sorts bil' eller 'ett annat bilexemplar']
Han köpte samma bil *som* … ['samma sorts bil' eller 'samma bilexemplar']

[4] Som satsadverbial används den komparativa satsen för att göra en sidokommentar till matrissatsens innehåll (jfr Satsadvl § 23):

Som du väl har hört så ska vi flytta till Dalsland.
De har *som hon brukar säga* fått tillbaka tron på sig själva.

§ 108. Presupponerad fakticitet. Den komparativa bisatsen är normalt presupponerat faktisk, dvs. talaren antar att både han själv och lyssnaren håller den för sann:[1]

Han hade en lika fin dator *som hon hade*.
Han hade inte en lika fin dator *som hon hade*.
Hade han en lika fin dator *som hon hade?*
[Det förutsätts att hon hade en dator.]

Han sprang fortare till posten *än jag cyklade dit*.
Inte sprang han fortare till posten *än jag cyklade dit*!
Sprang han fortare till posten *än jag cyklade dit?*
[Det förutsätts att talaren cyklade till posten.]

I vilken mån presuppositionen omfattar ett visst läge på den skala som anges med komparatorn eller det ord den bestämmer beror på om detta ord lexikalt har relativ eller absolut betydelse (Adj. § 10, Advb § 49). I nedanstående exempel underförstås inget om Anders' längd men väl om hans dumhet:

Olof är längre *än Anders är*. Olof är lika lång *som Anders är*.
Olof är dummare *än Anders är*. Olof är lika dum *som Anders är*.

Liksom-satser (med parallelliserande betydelse, § 111) har oftast hävdad fakticitet, särskilt när bisatsen står i den överordnade satsens slutfält:

Pelle spelar tennis ofta *liksom han inte sällan spelar fotboll i kvarterets lag*.

[1] Komparativ bisats kan tilldelas osannolik eller irreell fakticitet med tempusförskjutning eller konjunktiv:

Han har en lika fin dator *som jag hade haft om jag hade haft råd.*
Han är mera belåten med sitt liv *än jag skulle vara om jag sutte i hans position.*
När han blir pensionär ska han skriva en agentroman, *liksom jag finge lov att göra om jag visste det han vet.*

§ 109. Utelämning och utvidgning av inledare. Inledaren i komparativa bisatser kan i vissa fall utelämnas eller utvidgas.

a) I komparativa bisatser kan (till skillnad från i relativa bisatser) *som* normalt inte utelämnas. Men i vissa fall är utelämning marginellt möjlig.[1] Om den komparativa bisatsen är komplement till *sådan* är sålunda utelämning möjlig i position framför subjekt. Utelämningen har en lätt litterär stilprägel och är mest naturlig i de fall då *sådan* står omedelbart framför den komparativa bisatsen.

Vi köpte sådana kakor {*som/?Ø*} *du ville ha.*
Vi upplevde honom sådan (*som*) *han ville bli sedd.*
Världen förblir i det stora hela sådan *den är.* (R)
Valter, sådan (*som*) *jag känner honom*, skulle inte kunna genomföra projektet.
[…] lyssna till hans röst sådan *den talar till oss ur hans böcker* […] (R)

Också vid *samma* kan någon gång subjunktionen utelämnas (mest i korta stereotypa satser):[2]

Samma dag (*som*) *jag kom* for hon sin väg.
Hon såg samma film {*som/?Ø*} *jag redan hade sett.*

I satser som är komplement till *så* och som anger möjlighet, önskan o.d. kan *som* utelämnas:

Jag springer ju så fort (*som*) *jag* {*kan/orkar/förmår*} (*springa*).
Du får äta så mycket (*som*) *du* {*vill/önskar*} (*äta*).
Hon slipade skivan så jämn (*som*) *hon kunde* (*slipa den*).
Och dom var ju så svenska *dom nånsin kunde bli.* (T)
Från reservoaren fick traktens många trädgårdsmästare utan kostnad hämta så mycket gödsel *de ville.* (R)

b) När den komparativa bisatsen inleds av subjunktionen *än* kan inledaren utvidgas med ett *vad*:

Han är större *än* (*vad*) *jag är.*
Han är äldre *än* (*vad*) *man kanske skulle kunna tro.*
Han springer fortare *än* (*vad*) *jag cyklar.*
Han springer fortare *än* (*vad*) *jag gör.*
Han har fler barn *än* (*vad*) *jag har.*
Men kan inte era elever mera grekiska *än vad våra trebetygare kan medelhögtyska?* (T)
Dom vill nog se gladare fotboll *än vad MFF i dagsläget presenterar.* (S)

Efter *som* förekommer knappast *vad* i skriftspråk, även om det under vissa kontextuella betingelser används i regionalt talspråk:

Ungdomar är väl inte så plikttrogna *som vad äldre människor är* […] (T)
[…] dom som har varit här länge, dom har det väl likadant *som vad vi har det*. (T)

c) När den komparativa bisatsen inleds av subjunktionen *än* (+ optionellt *vad* enligt (b) ovan) utvidgas inledaren obligatoriskt med ett adjunktionellt *som* om subjektspositionen i satsen är tom:

Jag har inga fler böcker *än* (*vad*) *som står där i hyllan*.
På den tiden skrevs det klokare böcker *än* (*vad*) *som kommer ut nu för tiden*.
Nu är det en annan stämning *än* (*vad*) *som härskade här* 1957.
Hon är inte vackrare *än* (*vad*) *som framgår av den där bilden*.
Skräm inte upp oss mer *än som är nödvändigt*. (R)
Det händer mycket mer i en korsning *än vad som kommer till polisens kännedom*. (S)

Framför ett subjekt följs *än* (*vad*) knappast av *som*:

Jag har inte fler böcker *än* (*vad*) (?*som*) *Charlotta har*.

Jämför adjunktionellt *som* under liknande betingelser i andra bisatser Satsbaser § 7: b.

När subjunktionen *som* inleder bisatsen utvidgas inledaren inte med ett extra *som* ens om subjektsplatsen är tom:

Han har likadana böcker *som* {Ø/*som} *står där*.

Komparativ *som*-sats med underförstått subjekt undviks i skriftspråk. Man tycks föredra motsvarande komparativa subjunktionsfras (Subjnfraser § 4 not 1).

Han har likadana böcker *som de som står där*.

[1] Dessa fall är desamma som när den komparativa bisatsen kan ha relativ satsbas som inledare (§ 106 not 1).

När en fras som utgörs av eller innehåller en komparator är utbruten, är det en relativ bisats som följer, och då kan subjunktionen utelämnas framför subjekt enligt reglerna för relativa bisatser (§ 19):

Det var {en sådan/en likadan/samma} tröja (som) Karl hade på sig i går. [Jfr med komparativ bisats: Det var en likadan tröja {*som*/*Ø} *Louise brukar sticka* (som) Karl hade på sig i går.]

[2] Vid *likadan* kan inte *som* utelämnas på motsvarande sätt:

Vi köpte likadana skjortor {*som*/*Ø} *han hade köpt*.
Vi upplevde honom likadan {*som*/*Ø} *vi mindes honom*.
Kalle, likadan {*som*/*Ø} *han alltid är*, gjorde braksuccé.
Jag vill ha två skjortor, likadana {*som*/*Ø} *min bror var här och köpte*.

ANM. *Än* + *vad* + bisatskärna bör inte analyseras som en komparativ subjunktionsfras bestående av subjunktion + nominalfras (= komparand), eftersom komparativ sats med inledare utvidgad med *vad* betyder något annat än jämförbar komparativ fras med motsvarande nominalfras:

Vi bjöd fler gäster i år *än vad vi bjöd i fjol*. ≠ Vi bjöd fler gäster i år *än {dem/*det} vi bjöd i fjol*.

Komparativa bisatser med inledaren utvidgad med *vad* är snarlika komparativa bisatser där subjunktionen *än* eller *som* följs av ett subjekt som består av en korrelatlös relativ bisats inledd av *vad*:

Vad jag såg verkade mindre intressant *än vad du såg föreföll vara*. ≈ Det som jag såg verkade mindre intressant *än det som du såg föreföll vara*.
Det här kostar säkert mer *än vad du köpte gjorde*. ≈ Det här kostar säkert mer *än det som du köpte gjorde*.
Vad hon hade köpt gladde gubben lika mycket *som vad jag själv hade med mig gjorde*. ≈ Det som hon hade köpt gladde gubben lika mycket *som det jag själv hade med mig gjorde*.

Med utelämnad finit verbfras i det komparativa komplementet står i liknande fall ofta i stället för den komparativa bisatsen en komparativ subjunktionsfras bestående av en subjunktion + nominalt fungerande korrelatlös relativ bisats:

Vad jag såg verkade mindre intressant än vad du såg.
Det här kostar säkert mer än vad du köpte.
Vad hon hade köpt gladde gubben lika mycket som vad jag själv hade med mig.

Om den komparativa satsens subjekt är en korrelatlös relativsats inledd av *vad* torde inskott av *vad* efter den komparativa subjunktionen knappast vara möjligt:

*Det här kostar mer *än vad vad du köpte kostade*.

§ 110. Anaforiska eller utelämnade led i verbfrasen. Komparationsramen (§ 107) är semantiskt-referentiellt densamma i matrissatsens och bisatsens propositioner. Detta ger vissa möjligheter till anafor eller utelämning i bisatsen (utöver komparatorledet). Följande regler gäller (utöver de allmänna reglerna för anafor, Pron. § 42–51, och utelämning, kapitel 43 Ellips) i komparativ satsfogning. I exemplen anges förgrundskomparanden med ”fk”, bakgrundskomparanden med ”bk” och komparatorn med ”k”; det omarkerade är komparationsram.[1]

a) Subjekt som tillhör komparationsramen kan inte utelämnas:[2]

Karin <spelar Brahms>$_{fk}$ vackrare$_{k}$ *än {hon/*Ø} <sjunger Schubert>$_{bk}$*.

b) Verbfras (eller enbart inre verbfras eller enbart verb + objekt) som tillhör komparationsramen kan ersättas med verbet *göra* (som alltså syftar på motsvarande verb eller verbfras i matrissatsen) + *det* ungefär enligt de allmänna reglerna för användning av anaforiskt *göra* (Vbfraser: Allm. § 10):

Fler$_{k}$ pianister spelar Satie <i år>$_{fk}$ *än som {spelade honom/gjorde det} <i fjol>$_{bk}$*.
Jag städar korridoren <i kväll>$_{fk}$ hellre$_{k}$ *än jag {städar den/gör det} <i morgon>$_{bk}$*.
Jag pratade <med Jörgen>$_{fk}$ oftare$_{k}$ *än jag {pratade/gjorde (det)} <med Per>$_{bk}$*.
[…] dom tar ut […] såna här semesterresor […] på somrarna […] i betydligt högre utsträckning *än motsvarande svenskar gör det*. (T)
Ofta åker dom väl hem igen *liksom många sydeuropéer gör det*. (T)

Speciellt för den komparativa bisatsen är emellertid att *göra* används ensamt, utan

det, om ledet som anger komparatorn är ett bundet led (objekt eller bundet adverbial) vid det verb som *göra* ersätter:[3]

Jag$_{fk}$ gav Anders ett högre$_{k}$ betyg *än <min kollega>$_{bk}$ {gjorde/*gjorde det}*. Jfr: Jag gav Anders ett högt betyg. Min kollega {gjorde det/*gjorde} också.
Han visar större tålamod mot henne *än han gjorde mot mig*! (R)
Du som känner mig bättre *än jag gör själv*! (R)
Hon visste ingen som bakade bättre vetebröd *än hon gjorde själv*. (R)
Dom tjänar lika bra *som vi andra gör* i så fall. (T)

Också då verbet i matrissatsen av lexikala skäl inte kan åsyftas med *göra* (jfr Vbfraser: Allm. § 10 not 1) står den komparativa bisatsen utan *det* i motsvarande fall:

Han$_{fk}$ har lika$_{k}$ många döttrar *som jag$_{bk}$ {har/*har det}*.
Han$_{fk}$ är lika$_{k}$ trött på saken *som jag$_{bk}$ {är/*är det}*.
Han$_{fk}$ vill köpa starkare$_{k}$ traktorer *än jag$_{bk}$ {vill/*vill det}*.
Då för tiden var jag naturligtvis inte lika medveten *som jag är idag*. (R)
Jag vill inte ha med dem att göra mera *än vad du vill* […] (R)

Enligt de allmänna reglerna (Vbfraser: Allm. § 10) kan *göra* inte syfta på ett transitivt verb om objektet anger komparand (och alltså inte kan ingå i det som åsyftas med *göra*). Om däremot komparanden anges med bundet adverbial är *göra*, enligt de allmänna reglerna, ofta möjligt.

Hon älskade Mattias$_{fk}$ högre$_{k}$ *än hon {älskade/*gjorde} Tomas$_{bk}$*.
Jag gav Anders$_{fk}$ högre$_{k}$ betyg *än jag {gav/*gjorde} Per$_{bk}$*.
Jag vande mig vid Mattias$_{fk}$ fortare$_{k}$ *än jag {vande mig/gjorde (det)} vid Tomas$_{bk}$*.
Jag gav högre$_{k}$ betyg till Anders$_{fk}$ *än jag {gav/gjorde} till Per$_{bk}$*.

Enligt de allmänna reglerna (Vbfraser: Allm. § 11) kan *göra* i vissa fall utelämnas:

Jag har bott i Paris$_{fk}$ kortare$_{k}$ tid *än jag har (gjort) i Milano$_{bk}$*.
Jag måste prata med Mattias$_{fk}$ oftare$_{k}$ *än jag måste (göra) med Tomas$_{bk}$*.
[…] han kunde ge bättre besked *än vad hon kunde*. (R)
Jag gör precis *som jag vill*. (R)

I en komparativ bisats där två led anger bakgrundskomparander som kontrasteras mot två led i matrissatsen som anger förgrundskomparander kan led som anger komparationsram utelämnas på samma sätt som i motsvarande samordnade sats (Ellips § 20):

Mikael$_{fk}$ spelar piano$_{fk}$ bättre$_{k}$ *än Viktoria$_{bk}$ (spelar) flöjt$_{bk}$*. Jfr: Mikael spelar piano och Viktoria (spelar) flöjt.

c) När komparatorn ingår i en nominalfras underförstås motsvarande nominalfras i den komparativa bisatsen:

Vi köpte en billigare$_{k}$ bil *än vi först hade tittat på {Ø/*en/*den}*.
Han hade själv skrivit en likadan$_{k}$ bok *som han just kritiserat {Ø/*en/*den}*.

Många språkbrukare föredrar i stället för sådana bisatser en komparativ subjunktionsfras bestående av subjunktion + *den* + relativsats:

Vi köpte en billigare$_k$ bil än den vi först hade tittat på.
Han hade själv skrivit en likadan$_k$ bok som den han just kritiserat.

[1] När den komparativa bisatsen är en satsfläta, dvs. när det underförstådda ledet finns i en underordnad sats (Satsbaser § 11), kan hela denna underordnade sats ingå i komparationsramen och optionellt utelämnas:

Sebastian springer fortare$_k$ *än* <*du tror*>$_{bk}$ (att han {springer/gör}).
Det regnar oftare$_k$ här *än* <*hon påstod i julas*>$_{bk}$ (*att det gjorde*).
Den är utan tvekan vackrare$_k$ *än vad* <*jag i mina vildaste drömmar hade kunnat föreställa mig*>$_{bk}$ (*att den skulle vara*).
Det regnar lika$_k$ mycket här *som* <*jag trodde*>$_{bk}$ (*att det gjorde*).
Den är bredare$_k$ *än* <*vad det är önskvärt*>$_{bk}$ (*att den är*).

Förgrundskomparanden är här implicit, dvs.: 'du tror' etc. i den komparativa bisatsen kontrasterar mot 'jag påstår' e.d., semantiskt överordnat den komparativa satsfogningens matrissats.

[2] Om komparatorledet är *hellre, snarare* kan subjektet dock utelämnas:

Karin spelar$_{fk}$ Brahms hellre$_k$ *än* (*hon*) *sjunger*$_{bk}$ *honom*.
Axel skriker$_{fk}$ snarare$_k$ *än* (*han*) *sjunger*$_{bk}$.

[3] I den komparativa bisatsen kan *göra* syfta på föregående verbfras inklusive objekt. I en liknande relativ bisats med det underförstådda ledet som objekt kan *göra* inte användas som anaforiskt verb.

Han$_{fk}$ putsade fler$_k$ fönster *än hon*$_{bk}$ {*putsade/gjorde*}.
Han$_{fk}$ putsade lika$_k$ många fönster *som hon*$_{bk}$ {*putsade/gjorde*}.
Jfr: Han putsade också de fönster som hon {putsade/*gjorde}.

Om komparatorn är *sådan, samma* är gränsen mot relativ bisats oklar (jfr § 112: 4) också i detta avseende:

Han$_{fk}$ putsade {samma/sådana}$_k$ fönster *som hon*$_{bk}$ {*putsade/?gjorde*}.

Om ett objekt ingår i komparationsramen men inte i komparatorledet kan det inte ensamt utelämnas:

<Johan skrev>$_{fk}$ brevet fortare$_k$ *än* <*Kalle läste*>$_{bk}$ {*det/*Ø*}.

§ 111. Parallelliserande betydelse. Komparativ bisats inledd med *liksom* fungerar som fritt adverbial i verbfrasen och anger en proposition som i någon mening parallell till den proposition som uttrycks i matrissatsen.[1] Bisatsen är ofta mer eller mindre tydligt hävdad. Komparativ bisats med parallelliserande betydelse har inget underförstått led.

Då skulle han börja frukta och hata henne, *liksom han fruktade och hatade sin hustru*. (R)
Liksom han fruktade och hatade sin hustru, skulle han då börja frukta och hata henne.
Då skulle han, *liksom han fruktade och hatade sin hustru*, börja frukta och hata henne.

[…] bersåns vägg dolde henne uppifrån *liksom den dolde henne från vem som helst på gatan*. (R)

Parallelliteten vilar på en jämförelse där *liksom*-satsen och matrissatsen kan ha en eller flera komparander som korresponderar med varandra och som ofta framhävs med stark betoning:

Han klippte ''häcken *liksom han höll ''allén prydlig*.
''Han är förtjust i ''hästar *liksom ''hon är galen i ''hundar*.

Jämförelsen eller liknelsen mellan de två propositionerna är ofta mindre framträdande, och funktionellt kan satsfogning med *liksom* ofta sägas vara en parafras av samordning med *och … också*.

Liksom-satsen underordnas deklarativ huvudsats och undantagsvis även andra huvudsatser:

Torsten gillar hästar, *liksom hans fru är galen i hundar*.
Är han galen i hundar, *liksom hans fru som bekant är det?*
Vem är galen i hästar, *liksom hans fru är galen i hundar*, sa du?
Vad bråkar du om? Klipp nu vår häck, *liksom Rune i går klippte deras*.

Liksom-satsen kan också underordnas en annan bisats:

Hon såg att han skulle ruinera henne *liksom han hade ruinerat sin förra fru*.
Min far som länge var folkskollärare, *liksom han var kantor under flera decennier*, hade mycket att säga om förhållandet kyrka – skola.
Eftersom Torsten gillar hästar, *liksom hans fru är galen i hundar …*
Fastän Torsten gillar hästar, *liksom hans fru är galen i hundar …*

När *liksom*-satsen står först i satsfogningen med deklarativ huvudsats kan den antingen ta obetonat adjunktionellt *så* (§ 84 not 3) eller dislokeras med ett betonat *så* som pronominell kopia (§ 92: b). Det är i synnerhet i skrift ofta oklart vilken av konstruktionerna som avses.

Liksom han möblerade sin lya med hopplösa stolar, så var hans arbetsrum mycket apart möblerat.
Liksom brand hejdas av en flods strand […], så vissnade deras medlidande och dog inför Genshed. (R)

[1] Gränsen mellan parallelliserande och direkt jämförande betydelse hos komparativ bisats är flytande. Därför uppträder *liksom* ibland vid sättsjämförelse och (*så*)*som* ibland med tendens till parallellisering.

Studera henne när hon rensar fisken och gör *liksom hon gör* så blir det säkert bra.
Jag antar att vi som barn gjort våra misstag (*precis*) *som alla normala barn gör*.

§ 112. Bisatser och fraser som erinrar om komparativ bisats. Vissa andra bisatser och fraser erinrar om den komparativa bisatsen i betydelse eller struktur.

1. Bisatser inledda av flerordssubjunktion med *som*

Åtskilliga komparativa uttryck + *som* föreligger som lexikaliserade ordförbindelser. Som inledare av temporala bisatser fungerar sålunda följande flerordssubjunktioner: *så snart som*, *så länge som*, *så fort som*, *så ofta som*:

Han kommer *så snart* (*som*) *han har blivit färdig*.

Sådana lexikaliserade subjunktioner kan dock inte följas av komparativ subjunktionsfras:

Han kommer *så snart som hon* {*kommer*/*Ø}.

Mindre lexikaliserade är uttryck som *samtidigt som*, *på samma gång som*. Här kan inte *som* utelämnas, och *som*-satsen har ofta vid sin sida en komparativ subjunktionsfras:

Hon kom *samtidigt som han* (*kom*).
Hon kom *samtidigt* {*som*/*Ø} *han for*.

Andra lexikaliserade förbindelser av komparatorled + *som* med mer eller mindre förbleknad komparativ betydelse är t.ex. *så gott* (*som*), *såtillvida som*, *lika väl som*, *så sant* (*som*):

Bengt anstränger sig *så gott* (*som*) *han kan*. [≈ 'så bra som']
Johannes behandlar hunden väl, *såtillvida som han ger den förstklassig mat*. [≈ 'på det sättet att', '(åtminstone) så att'; jfr även *såtillvida att*]
Jag kan stanna här *lika väl som hon kan göra det*. Hon är väl forskare *lika väl som han är det*. [≈ 'lika gärna som', 'med samma rätt som', 'i samma grad som']
Han är turk *så sant* (*som*) *jag själv heter Ahmed*.

2. Kausala och koncessiva bisatser

Som kausal bisats fungerar konstruktionen *så*-fras + *som*-sats, när den fungerar som adverbial med kausal betydelse (§ 123), samt konstruktionen adjektivfras + *som*-sats (§ 121):

Så fina böcker som du har (så) läser du väl aldrig i dem.
Dum som jag var (så) sålde jag båten.

Jämför också konstruktionen *så*-fras + oinledd bisatskärna, som fungerar som en koncessiv bisats (§ 130):

Så professor han var (så) gick han bet på den frågan.

3. Komparativa subjunktionsfraser

När subjunktionen *som* eller *än* konstrueras med en bisats (som har sin egen inledare) redovisas hela konstruktionen som en komparativ subjunktionsfras, även i de fall då förbindelsen *som*/*än* + den följande subjunktionen är mer eller mindre lexikaliserad:

Han beter sig <*som* <*innan det skall bli åska*>$_{\text{temporal bisats}}$>$_{\text{komp. subjnfras.}}$
Jfr: Han beter sig <*som* <*innan ett åskväder*>$_{\text{prepfras}}$>$_{\text{komp. subjnfras.}}$

Andra exempel:

Han skrek *som om han hade ramlat från taket.*
Han upplever det *som att han är övergiven.*
Han har det bättre nu *än när han var i Belgien.*
Det bar sig inte bättre *än att han sålde huset.*

Längst gången är lexikaliseringen i förbindelsen *som om* (jfr Konjn, subjn, infm. § 9 Anm.). Se vidare Bisatser § 89: e.

4. Relativa bisatser

Den komparativa bisatsen erinrar ibland om den relativa bisatsen. Detta gäller i första hand komparativ *som*-sats som är komplement till en komparator i en nominalfras.

Han såg {samma/de} blommor *som jag hade fått syn på.*

Olikheterna är bl.a. följande:

a) Den komparativa bisatsen men inte den relativa har vid sin sida en subjunktionsfras:

Anders såg *samma bil* {*som jag såg/som jag*}. Jfr: Anders såg den bil {*som också jag såg/*som också jag*}.

b) Subjunktionen *som* kan normalt inte utelämnas i komparativ bisats (jfr § 109: a):

Jag vill ha samma blomma {*som/?Ø*} *Stina valde.*
Jag vill ha en sådan blomma {*som/*Ø*} *Stina valde.*
Jfr: Jag vill ha den blomma (*som*) *Stina valde.*

c) *Vilken* eller *vars* kan inte (eller bara marginellt) inleda komparativ bisats (jfr § 106 not 1):

Jag ville ha en sådan bil {*som/*vilken*} *Irene ville ha.*
Jag vill ha samma bil {*som/?vilken*} *Irene ville ha.*
Jfr: Jag ville ha den bil {*som/vilken*} *också Irene ville ha.*

De relativa adverben accepteras dock av de flesta språkbrukare i komparativ sats, när komparatorn är *sådan* (§ 106 not 1).

d) Den komparativa bisatsen som är komplement till en komparator ingår i led av skiftande struktur medan den relativa bisatsen normalt ingår i en nominalfras:

likadana hus *som jag såg* [komparativ sats i nominalfras], så snabb *som hon är* [komparativ sats i adjektivfras], lika fort *som hon springer* [komparativ sats i adverbfras]
Jfr: de hus *som jag såg* [relativ sats i nominalfras], där borta *där hon bor* [relativ sats i adverbfras (marginellt, kan alternativt beskrivas som dubbeladverbial)]

Komparativ bisats som satsadverbial erinrar också om en relativ bisats som är appositionell bestämning till hela matrissatsen. Betydelsen av jämförelse i den komparativa satsen är här starkt förbleknad.

Han far strax till Vilhelmina, (*så*)*som du kanske vet*. [Jfr med relativ bisats: Han far strax till Vilhelmina, *vilket du kanske vet*.]

Satserna är syntaktiskt olika bl. a. i det att den komparativa satsen men inte den relativa kan fungera som fundament:[1]

{*Som/Såsom*} *du kanske vet*, (så) far han strax till Vilhelmina.
**Vilket du kanske vet*, (så) far han strax till Vilhelmina.

[1] Också i andra avseenden har de båda satstyperna olika syntaktiska egenskaper. Exempel:

Min far har, *vilket jag djupt beklagar*, avskedat tolv arbetare i dag. [relativ sats]
?Min far har, *som jag djupt beklagar*, avskedat tolv arbetare i dag. [komparativ sats]

Nu har han, *vilket gläder oss mycket*, donerat 30 miljoner till fakulteten. [relativ sats]
?Nu har han, *som gläder oss mycket*, donerat 30 miljoner till fakulteten. [komparativ sats]

Regeringen har, *som det framgår av brevet*, redan avgått. [komparativ sats]
*Regeringen har, *vilket det framgår av brevet*, redan avgått. [relativ sats]

Han har, *som det står i tidningen i dag*, bestämt sig för att ”gå i pension”. [komparativ sats]
*Han har, *vilket det står i tidningen i dag*, bestämt sig för att ”gå i pension”. [relativ sats]

Proportionala bisatser § 113

§ 113. Proportionell gradstegring. Den proportionala bisatsen inleds av en satsbas, där *ju* bestämmer ett följande adjektiv, adverb eller pronomen i komparativ (vilket i sin tur kan vara bestämning till ett adjektiviskt eller nominalt huvudord). *Ju* kan marginellt föregås av preposition. Satsbasen kan följas av subjunktionen *som* (obligatoriskt om den är subjekt; *som* används sällan efter adjektiv).[1] Vanligen står den proportionala bisatsen som (oftast initialt) dislokerat led, varvid den pronominella kopian *desto* (i vissa stilarter också *ju*, *dess*, se vidare Adjfraser § 21) fungerar som bundet adverbial till en komparativ i matrissatsen.

Ju mer han får, desto mer vill han ha.
Ju fler barn som kommer, desto trevligare blir stämningen.
Stämningen blir desto trevligare, *ju fler barn som kommer*.
Ju längre man är i en församling desto fler får man ju kontakt med. (S)
Ju mindre vi pratar om olympiaden ju bättre är det. (S)
Med ju fler anställda jag talar, desto mer blir jag övertygad om att verksamheten här måste omorganiseras.

Men den proportionala bisatsen kan också stå i den överordnade satsens slutfält eller mittfält och själv vara bundet adverbial till ett adjektiv eller adverb i komparativ eller fungera som fritt adverbial i verbfrasen:

Stämningen blir trevligare, *ju fler barn som kommer*.
Givetvis har man större utbyte *ju mer man känner till om Danmark och ju bättre man förstår danska*. (S)
Konstigt nog har jag, *ju mer pengar* (*som*) *jag tjänar*, för varje år råd till mindre och mindre.
Jag blev klar över att jag måste fara, *ju mer jag tänkte på saken*.

Den proportionala bisatsen anger att en ökning av grad i ett avseende som anges i bisatsen motsvaras av en liknande ökning av grad i ett avseende som anges i matrissatsen:

Ju mer man lär känna Lautrec desto mer växer han. (S)
Isen blev sämre *ju längre dagen led*. (S)
Ju längre ner i klyftan vi kom, dess hetare blev det. (R)
Ju fler som nappar på moralkroken, dess säkrare känner han sig! (R)
Ju fler böcker man säljer (*inom vissa ramar*), desto mer stöd får man. (S)
Ju större bil du vill ha, desto mer bensin drar den.
Ju intensivare röd rosen är, desto vackrare är den.

Denna parallella ökning av grad kan ha faktisk, neutral, osannolik eller irreell fakticitet:

Ju fler stjärnor vi såg desto gladare blev han.
Ju fler stjärnor man ser desto intressantare är det.
Ju fler beundrare jag finge, ju lyckligare skulle jag utan tvekan vara.
Ju fler mål jag hade gjort, desto lyckligare skulle jag ha varit.

Också när proportional sats används utan korrespondens med komparativ i matrissatsen anger oftast matrissatsen implicit en gradstegring som är parallell med bisatsens. I denna funktion är den proportionala bisatsen synonym med en temporal bisats inledd av *allteftersom* (§ 102: b).

Jag blev klar över att jag måste fara, *ju mer jag tänkte på saken*.
Jag blev, *ju mer jag tänkte på saken*, klar över att jag måste fara.
[…] jag kunde *ju längre hösten led* märka att hon på många sätt gjort sig redo för sitt besök hos mig […] (R)
Uppgifterna ändrades och ”lönen” ökades *ju äldre de blev*. (S)

[1] Satsbasen har satsledsfunktion i bisatskärnan:

Ju fler av oss som blir medvetna om skolans brister, desto mer kan vi uträtta […] (S) [subjekt]
Ju högre löner och ju högre standard vi har, desto mer måste vi producera […] (S) [objekt]
ju fler människor (som) du pratar med [rektion i bundet adverbial]
ju senare (som) påsken infaller [bundet adverbial]
på ju fler ställen (som) han håller till [bundet adverbial]
Ju tidigare på dagen (*som*) *du stiger upp*, desto mer hinner du göra. [fritt adverbial]
Ju äldre låtarna och tonspråket är, desto mer uttrycksfull blir musiken för mej som modern människa […] (S) [predikativ]

Satsbasen kan ha satsledsfunktion i en sats som är underordnad den proportionala bisatsen vid satsfläta (Satsbaser § 10):

Ju fler människor hon säger att hon har talat med [-], desto bättre är det.

ANM. Som proportional bisats kan också räknas en sats som inleds av en satsbas, där *lika* bestämmer ett följande adjektiv, adverb eller pronomen i positiv och som följs av subjunktionen *som*. Satsen står som initialt dislokerat led, varvid den pronominella kopian *lika* fungerar som bundet adverbial till ett adjektiv, adverb eller pronomen i matrissatsen.

Lika krävande och sofistikerad som han var när det gällde de egna arbetsuppgifterna, lika anspråkslös och enkel var han i sin personliga livsstil. (S)

Till skillnad från andra proportionala satsfogningar anger konstruktionen med *lika* inte någon gradstegring utan endast ett proportionellt förhållande mellan bisatsens och matrissatsens aktioner.

Generaliserande bisatser § 114–117

§ 114. Fri och bunden generaliserande bisats. Den generaliserande bisatsen inleds av en satsbas som är eller innehåller ett interrogativt eller generaliserande pronomen eller adverb. Nominal satsbas kan följas av adjunktionellt *som* (obligatoriskt om den är subjekt och/eller innehåller *som helst*, sällan annars).[1] Satskärnan innehåller vanligen ett av adverben *än*, *så*, *nu*, *sedan*, placerade i satsens mittfält. Bisatsen fungerar oftast som fritt adverbial i verbfrasen eller satsadverbial (fri generaliserande bisats). Den kan också fungera som nominalt eller predikativt led eller (marginellt) som bundet adverbial i verbfrasen (bunden generaliserande bisats).

1. För den fria generaliserande bisatsen är den syntaktiska funktionen som fritt adverbial eller satsadverbial oberoende av vilken form, satsledsfunktion och betydelse bisatsens satsbas har:

{*Vem som än har bestämt det/Vem man än ska samarbeta med/Vilka konsekvenser det än får/Hur kostsamt det än blir/Närhelst vi får klartecken*}, (så) ska programmet genomföras.
Var du nu har det ifrån, (så) är jag i alla fall inte övertygad.
Vad han än gör så förspiller han tiden. (R)
Hon skulle följa med honom *hur det än blev*. (R)
Studieintresse skall – *när det än kommer* – tas till vara. (S)
Hur det än går måste Israel ta det politiska initiativet […] (R)

Den fria generaliserande bisatsens satsbas kan åsyftas med anaforiskt led i matrissatsen:

Vem de än väljer så måste *han* kunna fungera som chef.
Hurdan du än vill att jag ska vara, så vill jag försöka bli *sådan*.
Han skulle försöka ordna *det*, *vad det nu var de bad om*.
Jag tror *det* finns i sovrummet, *vad det nu kan vara*. (R)

2. Den bundna generaliserande bisatsens funktion i den överordnade satsen är beroende av satsbasens form och betydelse.[2]

a) Om satsbasen är en nominalfras har hela bisatsen nominal funktion i den överordnade satsen (§ 89: a):

Vem som helst som du träffar {får också gärna komma till mig/kan du gärna bjuda till mig/vill jag också prata med}.
Vem som än lyssnade skulle kunna förstå. (R)
Du kan väl hämta hit *vem du nu får tag i* som kan göra jobbet.
Vad hon än gör måste vi finna oss i.
Han har varit *vad du än hugger till med* i sitt liv.

b) Om satsbasen är en adverbfras eller prepositionsfras kan hela bisatsen (marginellt) fungera som bundet adverbial (§ 85: c):[3]

{*Var/I vilken stad*} *som helst som du väljer att bo* vill jag också bo.
Åk *vart du nu har tänkt dig* och koppla av från de här problemen ett tag.

c) Om satsbasen är en adjektivfras kan hela bisatsen fungera som adjektiviskt predikativ (§ 91):

Hon lovade att bli *hurdan han än ville ha henne*.
Jag ska göra den *hur stor det nu kan vara tänkt*.

I de flesta fall, och särskilt när bisatsen är fundament, föredrar man att använda den generaliserande bisatsen som fritt adverbial också när satsbasens referent är identisk med någon av den överordnade satsens aktanter. I så fall företräds den referent som satsbasen betecknar av ett anaforiskt uttryck i matrissatsen (jfr (1) ovan).

Vilka som än uppvaktar henne, (så) lovar hon att bjuda dem till festen. [Jfr med bunden generaliserande bisats: *Vilka som än uppvaktar henne* lovar hon att bjuda till festen.]

Vart de än for, (så) ska jag också bege mig dit med det snaraste. [Jfr med bunden generaliserande bisats: *Vart de än for* ska jag bege mig med det snaraste.]

Den generaliserande bisatsen har två huvudbetydelser. Den kan ange otillräckligt hinder (jfr koncessiva bisatser) vilket ofta markeras med adverbet *än* i bisatsen. Den kan också ha ignorativ betydelse (jfr kvesitiva bisatser), vilket ofta markeras med adverbet *nu* i bisatsen. Se § 115–116. Gränsen mellan de båda betydelsetyperna är vag.

[1] Till skillnad från satsbasen i kvesitiv bisats kan satsbasen i generaliserande bisats inte konstrueras med emfatiskt komplement av typen *i all världen, fan, i helvete*:

Nu måste vi be *vem* (**i all världen*) *som än är ute en sådan här kväll* att hjälpa oss. [Jfr med kvesitiv bisats: Hon undrade vem (i all världen) som är ute en sådan här kväll.]

[2] Till sin syntaktiska funktion erinrar alltså den bundna generaliserande bisatsen om korrelat plus relativ bisats. Detta gäller särskilt när satsbasen utgörs av eller innehåller ett generaliserande pronomen; jfr Pron. § 150.

[3] I princip måste bisatsens satsbas passa till matrissatsen också med avseende på befintlighet eller riktning. Kravet verkar dock kunna upphävas så att bisats med *vart* också kan fungera som befintlighetsadverbial vid många predikat i överordnad sats.

{Det bor en skåning/Du hittar CIA-agenter} *vart du än beger dig.* [Bisatsen är bundet adverbial som anger befintlighet.]
Men *vart du än kommer* finns det en kyrka. (R)

Däremot inte omvänt:

*I främmande städer ska alltid Gustav bege sig *var det än finns en järnaffär*.

ANM. 1. Strukturellt uppvisar den generaliserande bisatsen stor likhet med den kvesitiva interrogativa bisatsen. Skillnaden mellan de båda bisatstyperna ligger i den olika funktionen och betydelsen. Den kvesitiva bisatsen har nominal funktion och konstituerande betydelse. Den fria generaliserande satsen har adverbiell funktion (och konstituerande betydelse), medan den bundna generaliserande satsen har specificerande betydelse och kan ha olika syntaktiska funktioner (även nominal funktion). Strukturellt kan man notera att den generaliserande satsen också kan ha inledare av typen *vem som helst* (*som*), *vemhelst* (Pron. § 150) samt att den nästan obligatoriskt innehåller ett för satstypen karakteristiskt adverb (*än, så, nu, sedan*).

Det vore ändå inte orimligt att se den generaliserande satsen som en väsentligen adverbiell specialanvändning av den annars nominala kvesitiva satsen. Jämför också *om*-satser med samma satsadverbial som skulle kunna ses som rogativa bisatser med liknande specialanvändning (§ 136):

Om hon {så/än} säger upp sig så blir hon inte lyckligare.

ANM. 2. Gränsen mellan satsfogning med bunden generaliserande bisats och satsfogning med korrelatlös relativ bisats inledd av *vad* är oklar. I den generaliserande satsen har *vad* generisk referens medan *vad* i den relativa satsen har eller kan ha specifik referens.

Han gjorde *vad hon {än/nu} bad honom om.* [Jfr relativ bisats: Han gjorde vad hon bad honom om. = Han gjorde det (som) hon bad honom om.]

När *vad* har icke-specifik eller generisk referens och satsen inte innehåller något av de karakteristiska adverben sammanfaller den generaliserande satsen med den korrelatlösa relativa satsen:

Jag fick arbeta med *vad jag ville.*

På samma sätt är gränsen oklar mellan *när*-inledd generaliserande bisats och *när*-inledd temporal relativsats. Traditionellt (så också i denna grammatik) räknas alltid *när*-satser som temporala om inget adverb explicit visar att betydelsen är generaliserande.

Han kom {*när/*då*} *det än behövdes.* [generaliserande bisats] Jfr: Han kom {när/då} det behövdes. [temporal relativsats, oberoende av om den avsedda tidpunkten är specifik eller ej]

ANM. 3. Termerna ”fri” och ”bunden” motsvarar i huvudsak termernas allmänna användning i denna grammatik (valensfri respektive valensbunden). Den bundna generaliserande bisatsen kan också fungera som subjekt: också då anger den en av verbets aktanter, även om den inte är syntaktiskt bunden i verbfrasen. Dessutom kan bunden generaliserande bisats fungera som rektion i en prepositionsfras oberoende av dennas syntaktiska funktion:

Hon hade läst en bok av *vem det nu var*.
Hon går på bio tillsammans med *vem som än vill gå med henne*.

ANM. 4. Den generaliserande bisatsen kallas traditionellt ofta allmän relativsats.

§ 115. Otillräckligt hinder. När den generaliserande bisatsen anger otillräckligt hinder och ingår i en överordnad sats som är ett påstående, hävdar talaren att den överordnade satsens proposition är sann för vilken som helst referent som anges av bisatsens satsbas och passar in på bisatskärnans beskrivning (oberoende av referentens övriga egenskaper; se också Pron. § 151). Samtidigt förutsätts att detta inte är självklart utan att man kunde ha tänkt sig eller förväntat sig att propositionen var sann bara om referenter som hade mer specifika egenskaper. (Jämför att en koncessiv bisats antyder att matrissatsen kunde ha tänkts eller förväntats vara osann, § 128.)

Yvonne stannar *vem som än blir chef*. [Talaren tänker sig möjligheten att Yvonne skulle ställt specifika krav på den som blir chef för att stanna.]
Fältbiologerna ger sig ut i *vilket väder det än blir*. [Talaren tänker sig möjligheten att fältbiologerna undviker vissa slags väder.]

På motsvarande sätt anger talaren i frågor, uppmaningar och andra språkhandlingar med generaliserande bisats att ytterligare (inskränkande) beskrivning av referenten är onödig:

Stannar Yvonne *vem som än blir chef?*
Åk till stan, *hurdant vädret än blir*!
Att han bara vågar stanna *vad som än händer*!

Koncessiv betydelse markeras normalt med ett adverb, framför allt *än* men också *så*:

Vad du än gör så får du inte lämna henne ensam.
Vad du så i övrigt gör, så får du inte lämna henne ensam.
Vem du än föreslår så måste vi acceptera honom.
Vad du än gör så måste du sluta med det.
Skulle du bli nöjd *vad jag än blir?* (R)

Ofta får också det interrogativa ledet kraftigare betoning än exempelvis i kvesitiv bisats:

'*Vad du* (*än*) *gör* så lämna henne inte ensam.

Ett annat sätt att entydigt ange samma betydelse är att komplettera satsbasens *vem*, *vad*, *var*, *vart*, *när*, *vilken* med *som helst*. (Ord som innehåller *som helst* räknas som generaliserande, dvs. ett slags kvantitativa pronomen eller adverb, Pron. § 145–151, Advb § 36.) Satsbasen följs då normalt av adjunktionellt *som*, oberoende av satsledsfunktion.

Vad som helst som händer är du ansvarig för det.
Vad som helst som är rent och anständigt duger. (R)

Vad som helst som du gör så kommer styrelsen att opponera sig.
När som helst som du ringer ska jag vara beredd att svara.
Var som helst som du befinner dig kan du hitta ett postkontor.
Vilka som helst böcker som Allan köpte så hade hon läst dem i förväg.
[Hon var] fullt kapabel att handskas med *vilken karl som helst som blev närgången*. (R)
Vilka böcker som helst som Allan köpte så hade hon läst dem i förväg.

I enstaka fall utelämnas *som* framför subjekt:

[…] dess styrka är att den kan nå ut med fakta och fiktion *var som helst en mottagare finns*. (S)

I neutralt och formellt skriftspråk kan till *vem*, *vad*, *var*, *vart*, *när* fogas bara *-helst*. Då används *som* enligt de vanliga reglerna efter satsbas i af-sats (§ 2).

Vadhelst {*som*/*Ø} *händer* är du ansvarig för det.
Vadhelst som drabbar jorden, drabbar jordens söner. (S)
Vadhelst (*som*) *du gör*, så kommer styrelsen att opponera sig.
Närhelst (?*som*) *du ringer*, finns det någon som kan svara i telefonen.
[…] jag kan gå och lägga mig och dra täcket över huvudet *närhelst jag vill*. (R)
Hon hämtar den, öppet eller i smyg, *varhelst hon kan finna den*. (R)

När en verbfras som bestämning exempelvis till *vilja* eller *kunna* är utelämnad (Ellips § 7: a), behövs oftast ingen särskild markering av betydelsen 'otillräckligt hinder':

Bjud *vem du* (*än*) *vill*.
Åk *vart du* (*än*) *vill*.
Jag måste hålla till *var jag* (*än*) *kan*.
Då flydde helt enkelt *vem som* (*än*) *kunde*.
Han sätter sig *var det* (*än*) *faller sig*.

Också eljest torde en generaliserande bisats med denna innebörd ofta sakna satsadverbial när den innehåller *vilja* eller *kunna*:

Hela hösten hade jag förkunnat för *vem som ville lyssna*, att jag skulle flytta dit. (R)

ANM. Ungefär samma betydelse som den generaliserande bisatsen har den kvesitiva interrogativa bisatsen som bestämning till *oavsett*, *likgiltigt* (§ 66).

§ 116. Ignorativ betydelse. Generaliserande bisats med ignorativ betydelse anger att den överordnade satsens språkhandling gäller för en, ofta specifik, referent som anges av bisatsens satsbas och omfattas av bisatskärnans beskrivning, en referent som talaren dock inte vill eller kan beskriva närmare:

Lägg *vad det nu är du har med dig* där på diskbänken. [Talaren kan inte specificera vad lyssnaren har med sig eller bryr sig inte om det.]
Vem det nu var Louise talade med så fick hon veta vad han ville. [Talaren vet att Louise talade med någon men känner inte denna persons identitet.]
Mannen, *vem han nu var*, var antingen död eller medvetslös. (R)

Ignorativ betydelse markeras framför allt med adverbet *nu* eller med *sedan*:

Han stod och pratade med *vem det nu var*.
Jenny får ta itu med saken *när hon nu kommer*.
Vart han nu är på väg så ser han belåten ut.
De tycks inte ha något förnuft eller omdöme, *hur det nu kan komma sig*. (R)
Frugan frågade om nån, *vem det nu var*, hade varit inne hos dom. (R)
Han klarade av sina uppgifter *hur han sedan bar sig åt*.
Det gick bra till slut, *vem som sedan har största förtjänsten av det*.
Han måste göra ett inlägg, *hur det sen blev*. (R)

Ignorativa generaliserande satser av typen {*vem/vad/när/var/vart etc.*} *det nu* {*är/var*} eller *vad* {*han/hon/den etc.*} *heter* förekommer ofta som sista led i disjunktiva samordningar för att ange talarens osäkerhet om det första ledets identitet eller beskaffenhet:

Hon är byråsekreterare eller *vad det heter*.
Där nere vid Siargatan eller *vad den nu heter* ligger en liten affär […] (R)
I Paris eller London eller *var det nu var* har de redan börjat julskylta.
Just då musikmänniskorna börjar tränga in i lyssnandet, blir vi trötta i öronbenen eller *var det är*, och förlorar oss i visioner. (R)
Han gillade henne för att hon var så fyrkantig eller *hurdan man nu ska säga att hon var*.
Jonsson eller Wallin eller *vem det nu är* har redan bakat en kaka.
Det är köparens sak att sälja eller *vad han nu vill göra*. (R)

Vad han nu heter, *vad det nu är* etc. kan också användas i stället för ett substantiv eller ett egennamn som man inte hittar:[1]

Där står *vad han nu heter* och röker på sin stora cigarr.
Ta och bär bort det där *vad det nu är för något*!
Han hämtade en sådan där grön *vad det nu heter* och satte den på bordet.
Du låter väl inte den här mrs *vad hon nu hette* sköta ruljangsen? (R)

[1] *Vad han nu heter*, *vad man nu ska säga*, *hur man nu ska kalla det* kan dessutom skjutas in framför det uttryck man söker medan man letar efter det (§ 93):

Han hämtade en sådan där orange, *vad det nu heter*, barnsadel.
Jag berättade alltihop för chefen där, *vad han nu heter* … Granberg. (R)
Han är väldigt, *vad man nu ska säga*, timid.
Hon var ofta, *vad jag nu ska kalla det*, lättirriterad.

I stället för ignorativ generaliserande sats kan också interrogativ huvudsats användas (Huvudsatser § 86):

Därborta går den där karlen från Uppsala, vad heter han nu igen, bland rabatterna.
[…] det är hemskt vad den har vadheterdetnu deklinerat […] (R)

§ 117. Presupponerad fakticitet. Talaren förutsätter normalt att den generaliserande bisatsens proposition (liksom den kvesitiva bisatsens) är sann i den mening-

en att propositionen gäller för åtminstone någon av de referenter som anges av satsbasen och som passar in på satskärnans beskrivning:

Yvonne avgår *vem styrelsen än väljer till VD*. [Talaren förutsätter att styrelsen väljer någon till VD.]

Eftersom bisatskärnans proposition är presupponerad är den generaliserande bisatsens satsbas ofta utbruten (tillsammans med adverbet):

Vi stod och pratade med varandra *när det nu var som Ulf dök upp på torget*.
Yvonne avgår *vem det än blir* (*som*) *styrelsen väljer till VD*.

Den generaliserande bisatsens presupposition är dock ofta rätt innehållstom:

Bussen avgår *vad som än händer*. [Något händer ju alltid.]
Bussen avgår *hurdant vädret än blir*. [Vädret blir ju alltid på ett eller annat sätt.]
Vi pratade med varandra *när det nu var* (*som vi pratade med varandra*). [Bisatsens presupposition har just hävdats i matrissatsen.]
Jag frågade *vem det nu var* (*som jag frågade*) om mjölken. [Bisatsens presupposition har just hävdats i matrissatsen.]

I modal kontext kan den generaliserande bisatsens proposition ha neutral fakticitet:

Brandkåren kan göra en snabbutryckning, *var det än inträffar en eldsvåda*.

Kausala bisatser § 118–123

§ 118. Orsak och skäl. Den kausala bisatsen inleds av en subjunktion, oftast *eftersom* eller *därför att* (Konjn, subjn, infm. § 8: c). Den fungerar prototypiskt som fritt adverbial i verbfrasen men kan också vara satsadverbial och bundet adverbial till *vara*. Den anger antingen orsaken till det sakförhållande som sägs i matrissatsen eller talarens skäl för att anta det som sägs i matrissatsen eller för att utföra en viss språkhandling med matrissatsen.

Eftersom väskan var tung, blev jag fort trött.
Eftersom väskan är så tung, är det nog mycket böcker i den.
Vem vill hjälpa mig bära, *eftersom min väska är så tung*?

Den semantiska relationen mellan matrissatsens proposition (P_m) och bisatsens proposition (P_b) kan alltså vara av följande slag:

a) Orsaken till P_m är P_b. Matrissatsen anger verkan, konsekvensen av det sakförhållande som anges i bisatsen.

Sadeln är våt, *emedan det har regnat*.
Sadeln blev våt *därför att det regnade på den*.
Det var svårt att se särskilt långt, *eftersom snåren var tätare igen nu*. (R)
Det vore också en omöjlighet, *eftersom antalet ordsammansättningar nära nog är oändligt*. (S)

Men *eftersom behärskning är den enda konst som jag behärskar till fulländning* så blev jag bara stelare än förut […] (R)
Sadeln är torr *därför att jag har ställt cykeln under taket*.

Bisatsen kan också indirekt ange orsaken till P_m såtillvida att den anger agens' skäl att utföra den handling som anges i matrissatsens P_m. Den kausala bisatsen beskriver då ett föreliggande sakförhållande som blir orsaken till agens' avsikt att handla enligt matrissatsen.[1]

Johan tog bilen, *därför att det regnade*.
Jag torkade av sadeln, *emedan den var våt av regnet*.
Eftersom jag var hungrig, beställde jag genast in mat.
De brukade äta middag tidigt, *eftersom Marianne skulle gå och lägga sig klockan åtta*. (R)
Eftersom hon inte kunde hitta på något annat ställe gick hon till båthuset med honom också. (R)

På motsvarande sätt kan ett visst sakförhållande vara skälet till att någon väljer att inte utföra en aktion:

Eftersom jag var mätt, beställde jag inte in någon mat.

I ovanstående exempel är den överordnade satsen en deklarativ huvudsats. Men bisatsen kan också underordnas huvudsatser av annan typ eller en annan bisats vars proposition direkt eller indirekt anger konsekvensen av bisatsens proposition.

Vilken sadel var våt *därför att det hade regnat?*
Var sadeln våt *därför att det hade regnat?*
Måste det vara så trögt, *eftersom börsen är ny*, tänker hon förargad […] (R)
Ta bilen *eftersom det säkert kommer att regna*!

När sadeln var våt *därför att det hade regnat …*
Eftersom sadeln var våt *därför att det hade regnat …*
Om sadeln var våt *därför att det hade regnat …*
Om sadeln vore våt *därför att det hade regnat …*
Om Janos Marton hatade hennes familj *därför att han kände sig underprivilegierad* […], då kunde Kati kanske vara till hjälp. (R)

b) Skälet för talaren att anta P_m är P_b. Matrissatsen anger alltså talarens konklusion på grundval av vetskapen om bisatsens sakförhållande (premissen).

Det har nog regnat *eftersom sadeln är våt*.
Eftersom det lyser i fönstren, så är de nog hemma.
Det har nog varit barnkammare en gång i tiden *eftersom det är galler för fönstret*. (R)
Eftersom ingenting rapporterats om den saken, misslyckades tydligen Palme med att få Castro på bättre tankar. (S)

Slutsatsdragningen är inte bunden av tidsföljden mellan orsak och konsekvens. Följande exempel kan därför sägas vara dubbeltydiga mellan en tolkning enligt (a) och en enligt (b) ovan:

Sadeln är våt *eftersom det har regnat*.
Eftersom de inte är hemma är nog dörren låst.

Den kausala bisatsen kan också ange skälet för talaren att utföra den språkhandling som anges med matrissatsen (som satsadverbial, jfr Satsadvl § 23). Bisatsen kan sålunda ange talarens skäl till att framställa en fråga:

Har det regnat, *eftersom sadeln är så våt* (menar jag)?
Vem gick sist i går, *eftersom lampan har lyst hela natten* (menar jag)?

Att ha ett skäl för ett antagande kan indirekt också vara skälet för talaren att framställa en underställande fråga för att få veta om antagandet är korrekt eller ej (dvs. gränsen mellan adverbial i verbfrasen och satsadverbial kan vara vag):

Har det regnat, *eftersom sadeln är så våt?* [Skälet till att talaren frågar ”Har det regnat?” är att sadeln är våt. Men att sadeln är våt är också skälet till att talaren antar att det har regnat, ett sakförhållande som han med sin fråga vill underställa lyssnarens avgörande.]

Om den överordnade satsen uttrycker en uppmaning kan man sällan skilja mellan talarens skäl att framställa uppmaningen och lyssnarens skäl (enligt talaren) att utföra den handling som uppmaningen avser:

Ta min cykel *eftersom sadeln på din egen är så våt*.

Valet av subjunktionen *eftersom* kunde tyda på att betydelse (b) dominerar över betydelse (a) (jfr § 120). Om bisatsen anger otillräckligt skäl eller otillräcklig orsak, används dock (*där*)*för att*:

Skrik inte bara *för att du har slagit dig lite*.

[1] Agens kan vara underförstådd:

På fredagen fick eleverna i högstadiet gå hem *eftersom det inte fanns någon lärare*. (S) [Den som har gett eleverna tillståndet är underförstådd.]

ANM. 1. *Därför att*, *för att* (samt i mindre utsträckning *eftersom*) kan i talspråk och ledigt skriftspråk inleda deklarativ, hävdad sats. Inledarna kan då betraktas som konjunktioner, synonyma med *ty*, *för* (Konjn, subjn, infm. § 8 not 2). Jfr § 119 not 2.

ANM. 2. Den finala satsfogningen (§ 126) är besläktad med den kausala av typ (a) ovan. Den finala satsen anger det icke föreliggande, önskvärda sakförhållandet som agens vill förverkliga med den aktion som anges med matrissatsen. Det önskade resultatet kan sägas vara ett skäl till att aktionen genomförs. Den kausala satsen anger i stället ett föreliggande, önskvärt eller icke önskvärt sakförhållande som motiverar den aktion som anges med matrissatsen.

Han tog bilen för att han inte skulle bli våt. [final satsfogning]
Han tog bilen (där)för att det regnade. Han tog bilen (där)för att han inte ville bli våt. [kausal satsfogning]

Talspråket överlappar i fråga om subjunktion (*för att*). Såväl orsak (skäl) som avsikt efterfrågas med *varför*.

– Varför läser du?
– {Därför att det är roligt. / För att jag ska få reda på mer om de grekiska filosoferna.}

ANM. 3. Den konsekutiva satsfogningen (§ 124) är i många avseenden den kausala satsfogningens konvers. Medan den kausala satsfogningen anger orsak/skäl i bisatsen och konsekvens/konklusion i matrissatsen är det tvärtom i den konsekutiva satsfogningen, dvs. konsekvens/konklusion anges i bisatsen och orsak/skäl anges i matrissatsen.

ANM. 4. Om släktskapet mellan kausal och konditional betydelse se § 140.

§ 119. Presupponerad, hävdad eller neutral fakticitet. Den kausala bisatsens proposition är antingen presupponerat sann eller får sin fakticitet från den överordnade satsen.

En kausal satsfogning som anger orsaksrelation mellan det som sägs i bisatsen och det som sägs i matrissatsen uttrycker tre propositioner: matrissatsens proposition (P_m), bisatskärnans proposition (P_b) och kausalförhållandet mellan P_b och P_m (P_k). Den språkhandling som anges av den överordnade satsen kan antingen gälla P_k enbart, varvid P_m normalt är presupponerad, eller både P_m och P_k. I båda fallen kan P_b vara presupponerad eller inte.

När den överordnade satsen är en icke-negerad, icke-modal deklarativ huvudsats är alltid P_k hävdad.[1] P_m och/eller P_b kan vara presupponerade. När P_m inte är presupponerad är den normalt hävdad (normalfallet för deklarativ sats). När P_b inte är presupponerad kan den betraktas som hävdad, även om den inte alltid anger det sakförhållande talaren främst vill övertyga lyssnaren om.[2]

Anders hostar, *därför att han är förkyld.* [(a) Både P_m och P_b presupponeras: Det är på grund av sin förkylning som Anders hostar. (b) P_b hävdas: Anders är förkyld. Det är därför som han hostar. (c) P_m hävdas: Anders hostar. Det är förkylningen (som är orsaken). (d) Både P_m och P_b hävdas: Anders hostar, ty han är förkyld.]

När den överordnade satsen är rogativ, negerad deklarativ, konditional eller underordnad ett modalt semantiskt predikat, gäller frågan, negationen etc. antingen P_k eller P_m och P_k. I det förra fallet är P_m normalt presupponerad (och ligger utanför frågans eller negationens räckvidd). P_b är antingen presupponerad eller har neutral eller (vid hävdad negerad deklarativ) hävdad fakticitet.[3]

Hostade Anders *därför att han fått medicin?* [(a) Både P_m och P_b presupponeras: Anders hade ju fått medicin, var det därför han hostade? (b) P_m presupponeras, P_b är neutral: Hade Anders fått medicin? Var det därför han hostade? (c) Frågan gäller också P_m; P_b presupponeras: Anders hade ju fått medicin. Hostade han för det? (d) Frågan gäller också P_m; P_b är neutral: Hostade Anders? Hade han fått medicin, så det var för det?]

Anders hostade inte *därför att han fått medicin*. [(a) Både P_m (icke negerad) och P_b presupponeras: Att Anders hostade var inte därför att han som du ju vet fått medicin. (b) P_m presupponeras, P_b är neutral: Att Anders hostade var inte därför att han skulle ha fått medicin. (c) P_m (negerad) hävdas, P_b presupponeras: Anders hostade inte och det var därför att han som du ju vet fått medicin. (d) Både P_m och P_b hävdas: Anders hostade inte och det var därför att han faktiskt fått medicin.]

Jag förlåter Anders om han hostade *därför att han fått medicin*. [(a) Både P_m och P_b presupponeras: … om den omständigheten att han hostade berodde på att han som vi ju vet fått medicin. (b) P_m presupponeras, P_b är neutral: … om den omständigheten att han hostade berodde på att han skulle ha fått medicin. (c) P_m är neutral, P_b presupponeras: … om han hostade och detta i så fall berodde på att han som vi ju vet fått medicin. (d) Både P_m och P_b är neutrala: … om han hostade och detta i så fall berodde på att han skulle ha fått medicin.]

Det är möjligt att Anders hostade *därför att han fått medicin*. [(a) Både P_m och P_b presupponeras: … att den omständigheten att Anders hostade berodde på att han som vi ju vet fått medicin. (b) P_m presupponeras, P_b är neutral: … att den omständigheten att Anders hostade berodde på att han skulle ha fått medicin. (c) P_m är neutral, P_b presupponeras: … att Anders hostade och att det i så fall berodde på att han som vi ju vet fått medicin. (d) Både P_m och P_b är neutrala: … att Anders hostade och att det i så fall berodde på att han skulle ha fått medicin.]

[1] När en konditional satsfogning utgör kärnan i en kausal bisats kan både matrissatsen och bisatsen i satsfogningen vara irreella eller hypotetiska. Detta hindrar inte att den kausala satsens (dvs. den konditionala satsfogningens) proposition är faktisk, eftersom själva villkorssambandet (P_k), varmed P_b kopplas till P_m, är faktiskt, även om inte P_b och P_m är faktiska. På samma sätt är den kausala satsfogningens P_k faktisk, även om dess P_b och P_m är hypotetiska.

Eftersom Lotta hade varit hemma om hon hade varit sjuk, skulle jag inte ha sett henne nyss i korridoren. [Här presupponeras villkorsrelationen mellan hemmavaro och sjukdom, samtidigt som de i villkorsrelationen ingående propositionerna förutsätts vara irreella.]

[2] När talaren faktiskt vill hävda den kausala bisatsen i sig kan han markera detta med faordföljd. Satsen kan emellertid då betraktas som en deklarativ huvudsats och inledaren som en explanativ konjunktion (§ 118 Anm. 1).

”Varför skulle det över huvud taget ha hänt nånting?” ”För att … han bor inte hemma längre. […]” (R)

[3] T.ex. vid tempusförskjutning i den överordnade satsen kan P_b också ha osannolik eller irreell fakticitet:

Jag skulle ha förlåtit Anders om han hostat *därför att han fått medicin*. [P_b är presupponerad, osannolik eller irreell.]

§ 120. Subjunktionerna *eftersom* och *därför att* (eller *emedan, för att*): tendenser till syntaktisk och semantisk differentiering. Subjunktionerna *eftersom* och *därför att* (eller *emedan, för att*) är i stor utsträckning utbytbara mot varandra. Vissa

tendenser till syntaktisk eller semantisk differentiering är dock skönjbara. Flera olikheter i användningen av de båda subjunktionerna kan härledas ur den omständigheten att *därför att* (och dess närmaste synonymer) huvudsakligen används när bisatsen har ett högt informationsvärde i förhållande till matrissatsen.

1. När matrissatsens proposition (P_m) men inte bisatsens (P_b) är presupponerad ((b)-fallen i § 119) används helst *därför att* (eller *emedan*, *för att*):

Max var ledsen. Han grät nog *därför att Josefin hade slagit honom*. [P_m presupponeras, P_b är neutral, dvs. talaren tar det inte för givet att Josefin har slagit Max.]
Nu gråter Max. Gråter han *därför att Josefin har slagit honom igen?* [samma som föregående]
Max grät en skvätt men var snart glad igen. Om han hade gråtit *därför att Josefin hade slagit honom*, hade han inte låtit sig tröstas så lätt. [samma som föregående]
Sjöng Lotta *därför att hon ville hemifrån* (eller av annat skäl)?
Lotta sjöng inte *därför att hon ville hemifrån* (utan av ett annat skäl).
Jag vet att Lotta sjöng *därför att hon ville hemifrån* (och inte av något annat skäl).
Åkte han *därför att han visste att han var jagad i Falkenberg?* (S)
Detta gör vi ju inte *därför att vi styr konsumtionen*, utan […] (S)

I satsfogningar där matrissatsens proposition framställs som påstådd, förnekad, oavgjord etc. medan bisatsens proposition presupponeras föredras ofta *eftersom*:

Hon fick inte tillfälle till det *eftersom regeringen föll*. (S)
Får jag, *eftersom statsministern kände sig litet utpekad efter min förra replik*, börja med att säga ett par ord till de andra partiledarna.

Eftersom bisats med *därför att* vanligen har högt informationsvärde förekommer den normalt inte som fundament i deklarativ huvudsats (jfr Satsbaser § 18: 1), medan *eftersom*-sats gärna står som fundament:

Johan stannade hemma, *därför att det regnade*.
?*Därför att det regnade* stannade Johan hemma.
Johan stannade hemma *eftersom det regnade*.
Eftersom det regnade stannade Johan hemma.

2. Om den kausala bisatsen ensam fungerar som rema, föredras *därför att* (med närsynonymer) vid presupponerad matrissats vare sig bisatsen är presupponerad eller inte (jfr § 119). Det gäller t.ex. följande fall:

a) Som svar på *varför*-fråga och som komplement till *det är*, *det var* (t.ex. vid utbrytning, § 95: a):

– Varför stannade Johan hemma? – {*Därför att/?Eftersom*} *det regnade*.
– Varför stannade Johan hemma? – Det var {*därför att/?eftersom*} *det regnade*.
Det var {*därför att/?eftersom*} *det regnade* som Johan stannade hemma.
Jag vet inte om det var av rädsla eller om det var *därför att blåsten ökade med hästens hastighet*. (R)

b) När den kausala bisatsen (ofta inledd med *för att*) anger att en omständighet inte är tillräcklig orsak:

Sadeln blir inte våt (bara) (*där*)*för att det regnar*.
Det behöver inte ha regnat *för att sadeln är våt*.

3. För att ange talarens skäl till att anta något eller till att utföra en viss språkhandling (§ 118: b) används hellre *eftersom* än *därför att*. När bisatsen motiverar ett omdöme med avseende på sannolikhet eller önskvärdhet eller en språkhandling, är *eftersom* den naturliga subjunktionen, också när bisatsen är finalt placerad.

Det var ju slöseri *eftersom de ändå var dödsdömda*. (R)
Wittlingers pjäs är naturligtvis alltid tacksam, *eftersom den innehåller en ren uppvisningsroll* […] (S)
Det borde väl bli någon skandinavisk skådespelare *eftersom boken handlar om en svensk i Paris och alla hans äventyr*. (S)
Det är tydligen helt onödigt, *eftersom alla partiers företrädare tycks hålla med oss*. (S)
Ta min cykel, *eftersom jag lika gärna kan gå*.
Har du cyklat, *eftersom du redan är här*?

§ 121. Satsfogning av typen *Dum som jag var, sålde jag den*. Som kausal bisats kan räknas en konstruktion som består av satsbas + *som* + af-satskärna, där satsbasen fungerar som predikativ (som regel till *vara*) i bisatsen:

Dum som jag var (så) sålde jag den.
Vi lät gräset växa, *oerfarna som vi var*.
Trädgårdsmästare som han var (så) fick han snart fason på rabatterna.
Klok som han är, vet han att systern Astrid är på väg till arbetet. (S)
Uppfostrade som vi var på Irlands historia och fornsägner var det första gången vi hörde någon använda ordet revolution om annat än om blod och vapen […] (R)

Vanligen är subjektet i bisatsen och i matrissatsen koreferentiella som i exemplen ovan, men det förekommer också att bisatsens subjekt är koreferentiellt med annat led i matrissatsen eller med inget led alls:

Vi kallade honom Rödluvan, *rödhårig som han var*.
Det hade gett honom en chock först, *van som han var vid sin omgivnings relativa ärlighet* […] (R)
Dumma som vi var, så fick gräset växa bäst det ville.

Bisatsen placeras i deklarativ huvudsats oftast som fundament och följs då optionellt av adjunktionellt *så*, men den kan också stå i någon av de andra adverbialspositionerna:

Hon reste mycket under SIDA-tiden, *engagerad som hon var i u-landsfrågorna* […] (R)
Bara vi är kvar här – *dumma som vi är* – för att bli mördade i våra sängar! (R)

Bisatsen anger orsak och matrissatsen konsekvens (jfr § 118: a).

ANM. Konstruktionen *dum som jag var* kan alternativt ses som ett fritt predikativ i den överordnade satsen, med *dum* som huvudord och *som* + satskärnan som bestämning, jfr Predv § 52 Anm.

§ 122. Satsfogning av typen *Som den pedant jag är tog jag bort tidningarna från köksbordet*. Som kausal bisats kan räknas en konstruktion som består av satsbas + af-satskärna, där satsbasen består av *som* + en definit nominalfras med bestämd artikel och obestämt huvudord (dvs. den typ som normalt bara används före restriktiv relativsats, jfr Nomfraser § 4: 1a) och fungerar som predikativ (som regel till *vara*) i bisatsen. Bisatsen placeras i deklarativ huvudsats oftast som fundament och följs då optionellt av adjunktionellt *så*, men den kan också stå i någon av de andra adverbialspositionerna.

Walter fruktade *som den agnostiker och tvivlare han var* det goda uppsåtet i varje positivt omdöme. (R)
Som den arvkonung han är sköter han sina barns äktenskap som vilka spekulationer som helst. (R)
Börje Hård reagerade genast *som den gode jägare och hundkarl han är* […] (R)

Vanligen är subjektet i bisatsen och i matrissatsen koreferentiella som i exemplen ovan, men det förekommer också att bisatsens subjekt är koreferentiellt med ett annat led i matrissatsen eller med inget led alls:

Som den pedant hon är (så) är hennes kök kliniskt rent.
Som den snåljåp han är (så) fick vi ingenting att äta.

Bisatsen anger orsak och matrissatsen konsekvens (jfr § 118: a).

ANM. Konstruktionen *som den pedant jag är* kan alternativt ses som ett *som*-inlett fritt predikativ i den överordnade satsen, bestående av en nominalfras med restriktiv relativsats, jfr Predv § 52 Anm.

§ 123. Satsfogning av typen *Så fina blommor som du har måste du vara expert*. Som kausal bisats fungerar en konstruktion som består av satsbas + *som* + af-satskärna, där satsbasen utgörs eller inleds av *så*, *sådan*, som anger hög grad i något avseende. Satsbasen kan ha olika slag av satsledsfunktion.

Så många järn i elden som han har (så) ska vi inte räkna med honom.
{*Så som han kör/Så snabba bilar som han kör omkring i/Så som du ser ut/Sådan som han ser ut*} (så) händer det lätt en olycka.
Det händer lätt en olycka *så fort som han kör*.
Så många som handlar här (så) blir du snart rik!
Så illa som jag mådde gav jag fan i allting. (R)
Så dåligt som ljuset var i korridoren skulle jag säkert ha blivit rädd jag också […] (R)

En satsbas som skulle ha bestått av bara *så* kan vara utelämnad framför *som*-satsen:

Du blir snart sjuk, (*så*) *som du arbetar och står i*.

Bisatsen står i deklarativ huvudsats oftast som fundament och följs då optionellt av adjunktionellt *så*, men den kan också placeras på de andra platserna för adverbial:

[…] Anita kommer att bli ensam, *så egensinnig som hon är och så som hon lever*! (R)
Det förstår jag *så fint som du målar*. (R)
Den här gången vågar jag, *så lite som han har läst*, inte spå om utgången.

Bisatsen aktualiserar ett sakförhållande som karakteriseras av hög grad. Sakförhållandet är talarens skäl att dra den konklusion som anges av matrissatsen (jfr § 118: b).

ANM. Konstruktionerna *så fina blommor som du har*, *sådan som du ser ut* etc. kan alternativt analyseras som enledade huvudsatsekvivalenter med komparatorn *så* eller *sådan* bestämd av en komparativ bisats. Jfr § 86: a och Icke satsf. men. § 28: a. Konstruktionerna visar också till både struktur och betydelse likheter med expressiva fraser och satser, jfr Icke satsf. men. § 36: 1 och Huvudsatser § 90. För typen *så egensinnig som hon är*, med adjektivfras och verbet *vara*, jfr Predv § 52 Anm. (med den alternativa analysen som fritt predikativ).

Konsekutiva bisatser § 124–125

§ 124. Följd. Den konsekutiva bisatsen används både som fritt och bundet adverbial i verbfrasen och som bundet adverbial till *så* eller *sådan* (samt talspråkligt som satsadverbial). När bisatsen är adverbial i verbfrasen är dess prototypiska inledare subjunktionen *så att* (i ledigt språk *så*), när den är komplement till *så* eller *sådan* är dess inledare i skriftspråk normalt *att*, i ledigt språk också *så* (*att*) (se vidare Konjn, subjn, infm. § 8: e).[1]

Det blåste *så att vi blev alldeles stelfrusna*.
[…] hennes huvud var vänt mot väggen *så att bara de rödbruna lockarna syntes*. (R)
Han gjorde *så att vi måste gå i konkurs*.
Det blåste så hårt *att vi blev alldeles stelfrusna*.
Det blev en sådan chock *att han nästan tappade taget*. (R)
Min bästa kompis är så blyg, *så hon får sitta bredvid en annan flicka*. (S)
[…] du kanske gillar honom så mycket *så att du blir lessen om jag säjer att han inte fattar*. (R)

Konsekutiv bisats kan inte stå som fundament i deklarativ huvudsats (§ 84: 3a):

**Så att vi blev alldeles stelfrusna* blåste det.

Den konsekutiva bisatsen anger följden (konsekvensen, resultatet) av matrissatsens aktion. Som adverbial i verbfrasen anger den ofta följden av att något över huvud taget skett eller sker.

Han ställde sig i dörren *så att hon direkt kunde se honom*.
Ge henne en kram, *så att allting blir bra*.
Han snurrade sin bägare *så att bottenskylan vin virvlade runt* […] (R)
Arrangemang har vidtagits *så att banken i Genève tar emot oss tidigt i morgon bitti* […] (R)
Anne har gjort *så att gänget har accepterat mig*. (R)

Den konsekutiva bisatsen kan också ange följden av det sätt på vilket något sker eller är. Bisatsen är då vanligen adverbial till *så* eller *sådan* men kan också direkt bestämma verbet, dvs. sättsangivelsen i matrissatsen är utelämnad.

Han spelar numera ˈså [≈ på ett sätt som gör] *att även jag kan lyssna på honom med behållning.*
Sprinten är ˈså formad *att den bara passar till ett av hålen.*
Vinden låg i en ˈsådan riktning *att man inte kunde använda vårt enkla segel.*
Jag fick en ˈsådan kortlek *att jag inte kunde lägga patiens med den.*

Han spelar numera $_0$*så att även jag kan lyssna på honom med behållning.*
Sprinten är formad $_0$*så att den bara passar till ett av hålen.*
Hon har en teknik $_0$*så att man faktiskt måste beundra henne.*
Kappan hon bär är ojämn nertill *så att det trispiga fodret hänger utanför och lyser grönt* […] (R)
Den är konstruerad *så att alla mynten är synliga* […] (R) [I denna satsfogning kan antingen en *att*-inledd bisats vara bestämning till ett betonat *så* eller en *så att*-inledd bisats vara bestämning till *konstruerad*.]

Den konsekutiva bisatsen kan vidare ange följden av att en viss ej närmare specificerad grad föreligger. Denna betydelse tillkommer bisatsen framför allt när den är komplement till *så* och *sådan* eller *till den grad* i matrissatsen.[2] Den grad som avses i matrissatsen är samma eller högre än som behövs för att bisatsens sakförhållande skall följa.

Deras längtan var så stor *att de skakade när de omfamnade varandra.* (R)
Texten är dessutom så liten *att många äldre förmodligen inte ens kan uppfatta den.* (S)
Jag har en sådan huvudvärk *att jag inte kan tänka.*
Hon kunde ibland mitt i sin energi gripas av en sådan apati *att allt hon gjorde blev till en oändlig möda* […] (R)

Ibland uttrycker bisatsen konsekvens av grad även när den inleds med obetonat *så att* och inte är komplement till ett explicit graduttryck i matrissatsen:

Det hettade *så att* [≈ så pass att] *vi kunde känna värmen på långt avstånd.* (R)
Och på julafton grät vi i varsin telefonlur *så att* [≈ så ymnigt att] *atlantkabeln rostade av på mitten* … (R)

[1] Subjunktionen *så att* är obetonad. Om *så* i matrissatsen är huvudord till konsekutiv *att*-sats som komplement är normalt detta *så* betonat.

[2] Talspråkligt förekommer det att den konsekutiva bisatsen reduceras till inledaren i meningar av emotiv karaktär. I konstruktioner av denna typ får *så* (… *så*) konventionaliserad betydelse av hög grad.

Hon var så smal ˈ*så.*
Hon var så smal $_0$*så.*

ANM. *Så* och talspråkligt *så att* kan inleda fa-sats. Denna är då hävdad och inledarna betraktas som konjunktioner (Konjn, subjn, infm. § 2: e, 8 not 6). Den konsekutiva satsfogningens avgränsning mot samordning med konklusivt/konsekutivt *så* är dock semantiskt vag, och man finner framför allt i talspråk efter inledaren *så* ofta fa-sats utan att skillnaden i betydelse är påfallande.

Du var så liten, så du nådde inte opp ensengång. (R)
För han låg så skönt och så djupt så han ville inte stiga upp. (R)

Jämför med af-sats (konsekutiv bisats):

Ja, här har vi nu en gosse som är så liten *så han inte når opp ensengång.* (R)
[…] han var så liten, *så Edit gärna fick titta på.* (R)

En semantisk skillnad mellan konsekutiv bisats och *så* (*att*) + deklarativ huvudsats är att i det förra fallet endast orsak – följd anges, medan i det senare fallet relationen också kan vara skäl – konklusion:

Det regnade *så* (*att*) *sadeln strax blev våt.*
Det regnade, så (att) sadeln blev strax våt.

*Sadeln är våt *så* (*att*) *det nog har regnat.*
Sadeln är våt, så (att) det har nog regnat.

Mellan den konsekutiva bisatsen och konklusivt *så* (*att*) + deklarativ huvudsats finns också en informationsstrukturell skillnad, såtillvida som den konsekutiva bisatsen (af-satsen) inte uttrycker någon egen språkhandling, medan huvudsatsen (fa-satsen) uttrycker en egen språkhandling (vanligen ett påstående):

Vi har låtit grannarna veta, *så* (*att*) *de inte kommer med förning.*
Vi har låtit grannarna veta, så (att) de kommer inte med förning.

Härmed sammanhänger att *så* (*att*) med fa-sats inte kan ange en följd av aktionen i en sats som anger uppmaning, sökande fråga o. d.:

Låna henne din cykel, *så* (*att*) *hon strax kan köra i väg.*
*Låna henne din cykel, så (att) hon kan strax köra i väg.
Lånade du henne din cykel, *så* (*att*) *hon strax kunde köra i väg?*
*Lånade du henne din cykel, så (att) hon kunde strax köra i väg?

§ 125. Hävdad, presupponerad eller neutral fakticitet. Den konsekutiva bisatsen anger ett faktiskt sakförhållande, när matrissatsen anger ett sakförhållande som hävdas eller förutsätts vara sant.[1] När matrissatsen är presupponerad är också bisatsen det. När matrissatsen är hävdad framstår vanligen också bisatsens proposition som mer eller mindre tydligt hävdad.

Eftersom du snarkade *så att jag vaknade* är det inte mer än rätt att du går upp och fixar kaffet.
Det regnade *så att sadeln blev våt.*
Han sköt *så att det osade.* (S)
Jag vred om strömbrytaren *så att ljuset tändes därute.* (R)
Vattnet var så eftertraktat *att alla inte kunde få vad de ville ha.* (S)

När matrissatsen (eller dess underordnade verbfras) inte anger ett faktiskt sakförhållande (hävdat eller presupponerat), har bisatsens proposition neutral fakticitet:

Och blås hårt *så att alla hör*! (R)
Grädda på lite lägre värme *så att all smet hinner "stanna"*. (S)
Varför tar du inte bilen *så att du hinner fram i kväll?*
Låg suggan *så att ungarna klämdes ihjäl?*
Ni är kanske tillsammans, *så att jag stör er?* (R)
Det ville de inte säga *så att hon hörde det*.
[…] jag måste hitta Lennart *så att allting kan bli som vanligt igen* […] (R)

När matrissatsen är en negerad deklarativ huvudsats gäller negationen som regel hela satsfogningen, dvs. inte bara matrissatsens proposition tolkas som hävdad i sin negerade form utan också den konsekutiva bisatsens proposition uppfattas som negerad:[2]

Till skillnad från Berglund hade inte Karlgren någon bil, *så att han som sin granne ständigt behövde oroa sig för verkstadsräkningar och vinterhalka*. [Dvs. det var inte så att Karlgren hade någon bil så att han behövde oroa sig för verkstadsräkningar och vinterhalka.]

Till skillnad från vad som är fallet i de kausala och de finala satsfogningarna kan normalt inte en överordnad deklarativ sats i konsekutiv satsfogning ha presupponerad fakticitet. Därför kan heller inte den konsekutiva satsen brytas ut (eftersom den utbrutna satsens proposition normalt är presupponerad, § 39).

Lisa ryckte till *så att armen ögonblickligen gick ur led*.
?Det var *så att armen gick ur led* som Lisa ryckte till.

[1] Den konsekutiva bisatsens proposition kan framställas som irreell eller osannolik med tempusförskjutning eller konjunktiv (§ 14: 3, 4):

Det var så kallt *att man hade kunnat frysa ihjäl*.
Det är så kallt *att det vore vansinnigt att gå ut utan mössa och vantar*.

[2] Genom att använda kontrastbetoning kan talaren dock visa att endast matrissats eller endast bisats är rematisk:

Anna ''halkade inte så att hon bröt benet utan hon blev ''knuffad. [Talaren kan förutsätta att lyssnaren vet att Anna bröt benet.]
Anna halkade inte så att hon bröt ''benet utan så att hon vrickade ''armen. [Talaren kan förutsätta att lyssnaren vet att Anna halkade.]
''Halkade Anna så att hon bröt benet eller blev hon ''knuffad?
Halkade Anna så att hon bröt ''benet eller så att hon vrickade ''armen?

Om man vill ange en följd av en negerad proposition används en konklusivt samordnad deklarativ huvudsats (jfr § 124 Anm.):

Han har inte någon bil längre, så (att) han behöver inte oroa sig för verkstadsräkningar och vinterhalka. Jfr: ?Han har inte någon bil längre, så att han inte behöver oroa sig för verkstadsräkningar och vinterhalka.

Finala bisatser § 126–127

§ 126. Avsikt. Den finala bisatsen har som inledare någon av subjunktionerna *för att* eller (i ledigt språk) *så att* (se vidare Konjn, subjn, infm. § 8: f).[1] Satsen har som finit verb alltid hjälpverbet *skall/skulle*.[2] Den har sin prototypiska användning som fritt adverbial men kan också vara bundet adverbial vid *vara* och (i talspråk) satsadverbial.

Den finala bisatsen anger avsikten med den agentiva aktion som anges i matrissatsen:

Han gjorde fönstren små *för att värmen inte skulle läcka ut*.
Till sist måste man driva bort korna därifrån, *för att dom inte ska svälta ihjäl*. (R)
Bengta serverade kaffet och trädde den broderade mössan över kannan, *så att den skulle hålla sig varm*. (R)
Jag skaffade mig inte den här stiliga frisyren bara *för att du ska tycka att jag är söt*. (R)
Man måste sätta stöttor under de tyngsta grenarna, *för att de inte skulle knäckas av sitt överflöd*. (R)
För att de inte skulle tro att skriket kom från någon utomstående skrek Gäddan igen. (R)

Matrissatsen kan sakna uttryck för agens:

[…] de hade fått vänja sig vid att söka föda i sanden, föda som gavs dem endast *för att de skulle värpa*. (R) [Uttryck för agens saknas i den passiva matrissatsen.]

Matrissatsen behöver inte heller direkt ange den agentiva aktionen, utan den kan också beskriva ett tillstånd som någon åstadkommit i syfte att få till stånd den aktion som anges av den finala bisatsen:[3]

Fönstren är små *för att värmen inte ska läcka ut*.
Barnen lekte på backen och dörren stod vidöppen *för att den friska luften skulle spola genom huset*. (R)
Då är jag klädd i vadmalsrock och simpla stövlar, *för att de inte skall skygga för min rikedom*. (R)
Vi har ju fått den här lagen just *för att folk inte ska kunna slängas ut hur som helst*. (R)

Den finala bisatsen själv anger ofta men inte nödvändigtvis en icke-agentiv aktion:

Han betalade dem bra *för att de inte skulle längta bort*. [icke-agentiv aktion i den finala bisatsen]
Han betalade dem bra *för att de skulle arbeta hårdare*. [agentiv aktion i den finala bisatsen]

Den som är agens utgår ifrån att den aktion som anges i matrissatsen (med viss sannolikhet) medför den aktion som anges i bisatsen. Detta antagande bygger han på erfarenheten av ett generellt orsakssamband mellan olika sakförhållanden. Liknande föreställningar om generella orsakssamband ligger bakom konditionala och kausala satsfogningar, se § 140.

Användningen av final sats förutsätter vidare att den som åstadkommer matrissatsens aktion önskar att bisatsens aktion förverkligas och att denna önskan är skälet till att den agentiva aktionen företas.[4]

[1] Den lexikaliserade subjunktionen *för att* kan också inleda en kausal bisats (§ 118):

Han gick hem för att han inte mådde bra.

Såväl final som kausal bisats åsyftas anaforiskt och efterfrågas med *därför* respektive *varför*.

Prepositionen *för* + en narrativ *att*-sats kan också fungera som bundet adverbial till verb eller adjektiv eller attribut till substantiv (Advl § 39, Adjfraser § 32, Nomfraser § 58: 2):

De oroade sig för att de kunde bli sedda. Jfr: De oroade sig för något.
Han var rädd för att det skulle bli regn. Jfr: Han är rädd för något.
Detta är ett bevis för att de hör samman. Jfr: Detta är ett bevis för deras samhörighet.

Prepositionen + den narrativa bisatsen kan vara bundet adverbial till *tillräckligt*, *nog*, *alltför*, *lagom* (Adjfraser § 15). Betydelsen hos adverbialet erinrar om den konsekutiva bisatsens. Dessa bisatser har liksom de finala bisatserna hjälpverbet *skola*:

Det är inte tillräckligt mörkt för att vi ska kunna smyga oss dit osedda.
Bilen är för lång för att du ska få in den i garaget.
Här är nog proviant för att vi ska klara oss en vecka till.

[2] När den ålderdomligt pastischerande inledaren *på det att* används, brukas hjälpverbet *må* i bisatsen:

[…] sin vänstra arm håller hon lyftad mot kyparen, *på det att han må fylla det champagneglas som glimmar mellan naglarnas blodstänk*. (R)

Det är eljest hjälpverbet *skola* som tydligast skiljer finala bisatser från kausala eller konsekutiva med samma inledare:

Det är bara *för att de skall inse sin skuld*. Jfr: Det är bara för att de inser sin skuld. [kausal bisats]
Han ställde sig i dörren *så att hon skulle se honom*. Jfr: Han ställde sig i dörren, så att hon såg honom. [konsekutiv bisats]

[3] I generella utsagor om att något nödvändigtvis måste vara förhanden för att något annat skall vara möjligt kan det senare ledet uttryckas med en *för att*-sats. Matrissatsen innehåller då *måste*, *nödvändigt*, *behöver* e.d. Här är normalt den finala relationen mellan propositionerna förbleknad och matrissatsen behöver inte direkt eller indirekt ange en agentiv aktion. *För att*-satsen kan då parafraseras med en konditional bisats (med det finita hjälpverbet *skall/skulle*).

Det behöver regna nu *för att det ska växa*. Jfr: Det behöver regna nu om det ska växa.
Tövädret måste vara längre *för att tjälen ska gå ur jorden*. Jfr: Tövädret måste vara längre om tjälen ska gå ur jorden.
Men *för att den skall uttrycka sig intelligent* måste resten av kroppen vara täckt och det är det som bestämmer mitt beteende med Eustache. (R)

Här kan också en konsekutiv *så att*-sats användas (utan *skulle*). Också *så att*-satsen är hypotetisk och anger till skillnad från *för att*-satsen bisatsens sakförhållande som önskat.

Det behöver regna nu så att jorden blir genomfuktad. [Talaren önskar att jorden blir genomfuktad.]
Jfr: Det behöver regna nu *för att jorden ska bli genomfuktad*. [Talaren kan vara likgiltig inför om jorden är genomfuktad eller ej.]

[4] Den finala bisatsens semantiska släktskap med den kausala bisatsen är tydligt. Skälet till att en aktion företas kan ju vara både ett önskat sakförhållande (final bisats) och ett föreliggande sakförhållande (kausal bisats, se § 118: a).

Han tog bilen *för att det inte skulle regna på hans nya hatt*. Jfr: Han tog bilen därför att det regnade. [kausal bisats]

Den finala satsen är emellertid också besläktad med den konsekutiva satsen, eftersom båda satstyperna anger konsekvens. Skillnaden är att den finala satsen anger avsedd, inte nödvändigtvis förverkligad konsekvens medan den konsekutiva satsen prototypiskt anger faktisk konsekvens (§ 125).

Han höll paraplyet över henne *för att hon inte skulle bli blöt*. Jfr: Han höll paraplyet över henne så att hon inte blev blöt. [konsekutiv bisats]

Den semantiska skillnaden mellan final sats (med *skola*) och konsekutiv sats (utan *skola*) är nära nog upphävd i kontexter där matrissatsen anger något som önskat eller nödvändigt:

Du måste skynda dig *för att middagen ska bli färdig i tid*. Jfr: Du måste skynda dig så att middagen blir färdig i tid.

§ 127. Neutral fakticitet. Den finala bisatsens proposition har neutral fakticitet: den säger inget om huruvida de åsyftade konsekvenserna blir eller har blivit verklighet:[1]

Svenssons åkte till Alperna *för att hon skulle få åka skidor* – men där fanns ju inte någon snö vid den tiden på året.

När de äntligen träffades *för att de skulle få tala om sina känslor för varandra*, var hon så chockad att det bara låste sig för henne […] (R)

I en final satsfogning är den finala bisatsen (inklusive den finala subjunktionen) alltid rematisk. Matrissatsens proposition kan vara presupponerad men behöver inte vara det (jfr kausal bisats § 119).

Bengt arbetar över *för att han ska kunna ta en längre semester*. [Talaren kan med denna mening påstå antingen att den omständigheten att Bengt arbetar över – som då är bekant för lyssnaren – har till syfte att möjliggöra en längre semester eller att Bengt arbetar över och att han gör det i ett visst syfte.]

Arbetar Bengt över *för att han ska kunna ta en längre semester*? [Talaren kan med denna mening fråga antingen om det att Bengt arbetar över – vilket då är bekant för både talare och lyssnare – har till syfte att möjliggöra en längre semester eller om Bengt arbetar över och om detta sker i det nämnda syftet.]

Bengt arbetar inte över *för att han ska kunna delta i en facklig kurs*. [Talaren kan med denna mening påstå antingen att den omständigheten att Bengt arbetar över – som är bekant för lyssnaren – inte har till syfte att möjliggöra deltagande i facklig kurs eller att Bengt inte arbetar över och att detta beror på att han vill delta i en facklig kurs.]

[1] När den finala bisatsen är underordnad en kvesitiv sats som retorisk fråga (Huvudsatser § 81: 2) får den närmast en konsekutiv, presupponerat faktisk innebörd:

Vad har jag gjort *för att du ska vara så elak?* Jfr: Vad har jag gjort eftersom du är så elak? Jag har ingenting gjort för att du ska vara så elak.

Final bisats kan också vara hävdad och användas med överförd, förbleknat ironisk betydelse. Den konstrueras då ofta med *bara*:

Efter många besvärligheter hade hon lyckats hitta sin forna kärlek *bara för att de omedelbart skulle tvingas inse att ingenting var längre som förr*.

Denna överförda betydelse är vanligare vid infinitivfras med *för* än vid final bisats (Inf-fraser § 16: a).

Koncessiva bisatser § 128–130

§ 128. Otillräckligt hinder eller vilseledande premiss. Den koncessiva bisatsen inleds av subjunktion, vanligen *fastän* eller *även om* (se vidare Konjn, subjn, infm. § 8: d). Den fungerar prototypiskt som fritt adverbial i verbfrasen. Särskilt om den står som fundament kan matrissatsen hänvisa till den med ett adversativt satsadverbial som *ändå*, *likväl*, *i alla fall*.

Även om jag hade varit sjuk, hade jag i alla fall farit till Hjo.
Fastän detta är galenskap så är det likväl metod däri. (S)
Och *fastän Didrik tyckte att Abdon hade rätt* svarade han ändå att kreaturens liv var ett enda dagligt offrande […] (R)

Vissa subjunktioner (*antingen*, *vare sig*) inleder disjunktivt samordnade koncessiva bisatser:

Du bär ansvaret för dem *antingen du gillar dem eller inte*. (R)
Vare sig de stannade här tills Joe kunde gå igen eller gav sig i väg med Joe på släden, behövde de mer mat, helst en säl till. (R)

Den koncessiva satsfogningen kan sägas ange en sviken förväntan. Bisatsen anger antingen ett otillräckligt hinder för matrissatsens aktion (matrissatsens aktion är inte en väntad konsekvens av bisatsens) eller en vilseledande premiss för matrissatsens sakförhållande (matrissatsen är inte en väntad konklusion av det som sägs i bisatsen). Med hänsyn till vad som sägs i bisatsen kunde man alltså ha tänkt sig eller förväntat sig att matrissatsens proposition inte var giltig.

Sadeln är visst torr, *fastän det har regnat*. [Att det har regnat är ett väntat men otillräckligt hinder för att sadeln är torr.]
Eftersom sadeln är torr *fastän det har regnat* …
Om sadeln är torr *fastän det har regnat* …
Locken på centrifugerna gick att lyfta *fastän maskinerna gick för fullt*. (S)
Vi skrinnare får väl vara nöjda *även om inte medaljerna stod som spön i backen*! (S)
Mina tallar har vägverket sålt till massaved, *ehuru marken alltjämt är i min ägo*. (S)
Det har nog regnat *fastän sadeln är torr*. [Att sadeln är torr är en vilseledande premiss för konklusionen att det har regnat.]

På motsvarande vis förhåller det sig när matrissatsen uttrycker en uppmaning eller en fråga. Talaren uppmanar lyssnaren att inta ett förhållningssätt som man inte självklart kunde ha förväntat sig med tanke på vad som sägs i bisatsen eller han frågar om en viss proposition är sann trots ett tänkbart hinder för detta.

Lämna du regnskyddet hemma, *fastän det regnar just nu*. Det blir snart uppehåll. [Dvs.: Det brukar inte vara rådligt att lämna regnskyddet hemma när det regnar. Jag uppmanar dig att ändå göra det.]

Är sadeln torr *fastän det har regnat?* [Dvs.: Sadeln brukar inte vara torr om det har regnat. Jag frågar dig om det ändå förhåller sig så.]

När matrissatsen är en kvesitiv huvudsats eller bisats är det dennas presupponerade proposition (§ 76, Huvudsatser § 74) som kunde ha tänkts eller förväntats vara falsk med hänsyn till vad som sägs i bisatsen:

Vem tog min cykel *fastän alla vet att jag behöver den?* [Dvs: Om någon vet att ägaren behöver sin cykel, brukar han inte ta den. Jag frågar dig vem som ändå tog den.]

Medan den kausala satsfogningen väljs när en kombination av två sakförhållanden passar till vad som kan förväntas, väljs alltså den koncessiva satsfogningen när kombinationen i högre eller lägre grad bryter mot vad man kunde vänta sig:

Sadeln är torr *fastän det har regnat hela dagen*. [Jfr med kausal bisats: Sadeln är våt eftersom det har regnat hela dagen. Jfr det generella kausalsambandet uttryckt med konditional bisats: En sadel är våt om det har regnat hela dagen.]

Till skillnad från en motsvarande konditional satsfogning (i normalfallet) gäller i en koncessiv satsfogning alltid matrissatsen oavsett om bisatsens proposition är eller blir sann. Om man har sagt *Lasse kommer även om han inte har tid*, så har man också påstått att Lasse kommer.

Också de disjunktiva satserna anger någonting som kunde göra matrissatsens proposition mindre väntad. Ibland anger båda bisatserna var för sig lika tänkbara hinder.

Schemat bryter samman *vare sig Kristina kommer tillbaka eller Lena blir färdig med sitt jobb tidigare än beräknat*.

I andra fall anger den ena bisatsen en rimlig förutsättning och den andra ett rimligt hinder (vanligen en logisk eller pragmatisk negering av den rimliga förutsättningen). Innebörden blir alltså att den överordnade satsens sakförhållande inte (som i en konditional satsfogning) är beroende av det eller de sakförhållanden som nämns i den koncessiva bisatsen.

Jag far till Mallorca, *vare sig du åker med eller jag måste fara ensam*.

Antingen Kristina hinner fram eller hon blir fördröjd i Linköping, måste vi ta mötet i kväll.

I hennes ögon är du ägare till en gul solhatt, *vare sig du vill eller inte*. (R)

Hur en kvinna än vänder sig, *antingen hon gifter sig eller förblir mö*, så nog får hon det svårt alltid. (R)

Sådana disjunktivt samordnade satser tolkas ofta som att matrissatsen gäller under alla omständigheter.

ANM. 1. *Fast* (och *fastän*) kan också inleda fa-satser av olika slag. Inledarna betraktas som konjunktioner (motsvarande *men*) och satserna är huvudsatser (Konjn, subjn, infm. § 8 not 3).

Det växer bra, fast(än) det har inte regnat på två veckor.
Och det är en bekväm tillvaro att gå i skolan … fast den sortens liv kan inte hålla på i evighet. (R)
Hon ser bra ut, fast(än) säg det inte till henne.
Nu är läget hyfsat, fast(än) tänk om det börjar regna.

ANM. 2. Otillräckligt hinder anges också med generaliserande bisats, särskilt när den har satsadverbial som *än*, *så* (§ 115):

Vad du än gör, så ska jag stödja dig.

Generaliserande sats kan dock ofta inte direkt parafraseras med koncessiv bisats:

Vad du än säger så går jag hem nu. Jfr: *Även om du lovar mig guld och gröna skogar* så går jag hem nu.
Vem jag än pratar med om saken så blir han irriterad. Jfr: *Även om jag pratar med den allra mest saktmodige om saken* så blir han irriterad.
Hur fort du än cyklar, så hinner du inte upp henne. Jfr: *Även om du cyklar hur fort som helst*, så hinner du inte upp henne.

Liksom vid disjunktiv koncessiv bisats är vid generaliserande bisats med liknande betydelse matrissatsens proposition ofta rimlig under förutsättning att det interrogativa ledet avser vissa referenter men inte rimlig om det avser andra:

Jag far till Mallorca, vad som än händer (med pengarna). [Dvs: Vare sig x händer – som är en rimlig förutsättning – eller om y händer – som kan verka som ett hinder – så far jag till Mallorca.]

Rogativ bisats inledd av *oavsett*, *likgiltigt* har ungefär samma betydelse som disjunktiv koncessiv bisats (§ 66). *Oavsett om*, *likgiltigt om* kan ses som svagt lexikaliserade koncessiva subjunktioner (§ 66, Konjn, subjn, infm. § 8: d):

Man måste vara lojal mot den man arbetar för, *oavsett om det är ett privat företag eller en offentlig förvaltning* […] (S)

Också en konditional satsfogning får koncessiv betydelse om matrissatsen har ett adversativt satsadverbial som *ändå* eller om bisatsen innehåller ett satsadverbial som *än*, *också*, *så* eller ett led med *aldrig så* (§ 136):

Om jag hade varit sjuk, så hade jag ändå farit.
{Om/Ifall} hon {än/också/så} lämnar mig, så ska jag alltid älska henne.
{Om/Ifall} du ger mig aldrig så mycket blommor, så får du ändå inte följa med till Mallorca.

Om komplexa meningar, där en direktiv sats med strukturen *låt vara* + narrativ bisats har en betydelse som erinrar om en koncessiv bisats, se Huvudsatser § 46 not 1.

Om temporala bisatser inledda av *medan* med betydelse av motsättning se § 104: c.

§ 129. Olika fakticitet. De koncessiva satsernas fakticitet sammanhänger med valet av subjunktion.

a) En sats som inleds av *fastän*, *fast*, *ehuru*, *trots att*, *oaktat att* är presupponerat faktisk:

Sadeln är torr, *fastän det har regnat*.
Ta cykeln, *fastän det har regnat*.
Är sadeln torr, *fastän det har regnat?*
Vem har tagit min cykel, *fastän det har regnat hela dagen?*

I alla dessa fall förutsätter talaren att det har regnat.[1]

b) Sats som inleds av *även om*, *också om*, *om också*, *om än* har prototypiskt en fakticitet som överensstämmer med de konditionala bisatsernas. De olika hållningarna till satsens sanningshalt (neutral, osannolik, ireell) anges med tempus (eller modus) och *skulle* på samma sätt som i de konditionala satsfogningarna (Tempus § 44, jfr § 132).

Även om Lindgren skriver under papperet i detta nu, så hinner det inte hit i tid.
Om också Lindgren skulle få platsen, så finge vi problem med biblioteksarbetet.
[…] *även om det skulle rasa ner tegelpannor från taket* skulle han inte märka det […] (R)
Även om Lindgren var frisk nu, skulle han inte åka till Aten.
Även om Lindgren hade varit frisk nu, hade han inte åkt till Aten.
Du sa själv att de inte hade kunnat rädda din pappa *även om de hade stannat hos honom*. (R)

Också de disjunktiva koncessiva satserna överensstämmer i fråga om fakticitet med de konditionala satserna:

Det är skönt att bekänna, *vare sig man är anklagad eller inte*. (R)
Vare sig Lindgren skulle få platsen eller ej, så får vi problem med biblioteksarbetet.
Vare sig Lindgren hade varit frisk eller ej, så hade han inte åkt till Aten.

Även om, *om också*, *om än* kan emellertid också användas när bisatsens proposition förutsätts sann:

[…] den har slagkraft och god dialog – *även om den i svensk översättning låter som normalprosa* […] (S)
Romanen tillkom inte i ett svep, *även om den skrevs med entusiasm och verkligt uppgående*. (S)
Han var begeistrad över den här dikten *även om han visste att ingen tidning skulle trycka den* […] (R)
Dimman var bra. *Även om den dolde hans mardrömsfiende, björnen*, dolde den också honom själv och gjorde det omöjligt att förfölja honom. (R)

Helt synonymt med *fastän* etc. är knappast *även om* etc. ens här: *även om* medger att bisatsens påstående är en bedömningsfråga och kanske rentav är förhandlingsbart, medan *fastän* inte inbjuder till diskussion av bisatsens sanningshalt. Med *även om*-satsen anger talaren något som han själv (men kanske inte alla andra) håller för sant, med *fastän*-satsen utgår han helt enkelt ifrån att bisatsens proposition är

sann. *Även om*-satser av denna typ kommer därför ofta att upplevas som hävdade, dvs. trots sin obligatoriska af-ordföljd erinrar de om deklarativa huvudsatser inledda av *men*.

[1] När en *fastän*-sats är underordnad en sats med neutral fakticitet kan bisatsens proposition också fattas som neutral:

Om sadeln är våt *fastän det inte har regnat* har säkert småpojkarna varit framme.
Jag undrade om sadeln kunde vara våt *fastän det inte hade regnat*.

Om *fastän*-satsen själv är överordnad sats i en konditional satsfogning eller motsvarande kan den ange ett irreellt sakförhållande, vilket då utmärks med tempusförskjutning eller konjunktiv (Tempus § 43):

Jag tycker om dig *fastän du säkert skulle ha kapitulerat om hon hade lagt an på dig*.
Jag tycker om dig *fastän du säkert vore gladare nu om du vore hundra mil borta*.

§ 130. Satsfogning av typen *Så liten han var redde han upp saken*. Som koncessiv bisats fungerar en konstruktion bestående av en satsbas plus en af-satskärna, där satsbasen inleds av *så* och fungerar som predikativ (som regel till *vara*) i bisatsen:

Så liten han är måste han gå till affären varje morgon och handla.
Han måste gå och handla varje morgon, *så liten han var*.
Han är faktiskt en riktigt bra elev, *så gammal han är*. (R)
Så latinlektor jag är begriper jag inte vad detta betyder.
Du får ligga där du får rum, sa jag. *Så Greve du är*. (R)

Vanligtvis är subjekten i bisatsen och matrissatsen koreferentiella, men undantag finns:

Så gammal han var lät sonen honom hugga ved dagarna i ända.
Så stark han var – åtminstone i mina ögon – gav min bror honom ett rejält kok stryk.
Tyvärr är det inte klart för mig heller *så gammal jag är*. (R)
Respekten sitter i *så gammal han är*. (R)

ANM. Konstruktionen *så liten han är* kan alternativt ses som ett fritt predikativ i den överordnade satsen, med *liten* som huvudord och satskärnan som bestämning, jfr Predv § 52 Anm.

Konstruktionen erinrar om den som förekommer i kausala satsfogningar av typen *så liten som han var nådde han inte upp till lampan* (§ 122). I den kausala satsfogningen är *som* obligatoriskt, och där anger *så* hög grad, vilket inte är fallet i den motsvarande koncessiva satsfogningen.

Konditionala bisatser § 131–141

§ 131. Villkor. Den konditionala bisatsen inleds vanligen av subjunktion, oftast *om* (Konjn, subjn, infm. § 7: c, 8: g), och bisatskärnan är då en af-sats:

Jag kan komma tidigare i morgon, *om det inte snöar*.

Som fundament i deklarativ huvudsats (och narrativ fa-sats) kan den konditionala bisatsen sakna inledare. Den har då samma form som en rogativ huvudsats (se § 134).

Snöar det inte, (så) kan jag komma tidigare i morgon.

Satsadverbialen *inte* och *bara* kan placeras intill subjunktionen även om subjektet inte är betonat (jfr Satsens struktur § 8: a):[1]

Om inte det snart regnar så blir det ingen svamp i år. [Också: Om det inte snart regnar så blir det ingen svamp i år.]
Om bara det ville regna nu, så skulle ni få se på svamp. [Också: Om det bara ville regna nu, så skulle ni få se på svamp.]

Den konditionala bisatsens typiska funktion är att vara fritt adverbial i verbfrasen, men den kan också vara satsadverbial och i vissa fall (inledd med *om*) ha nominal funktion.

Med den konditionala bisatsen anger talaren ett tillräckligt villkor för matrissatsens sanning. Om den konditionala satsens proposition är sann så är alltså också matrissatsens proposition sann. Talaren kan hävda att villkorsförhållandet gäller, han kan fråga om det gäller, han kan fråga under vilka omständigheter det gäller, han kan befalla att villkorsförhållandet skall gälla (dvs. att något skall ske om ett visst villkor föreligger) och han kan presupponera att det gäller.[2]

Cecilia följer med *om Martina far till Örebro*.
Följer Cecilia med *om Martina far till Örebro?*
Vem följer med *om Martina far till Örebro?*
Följ med *om Martina far till Örebro*!
Eftersom Cecilia följer med *om Martina far till Örebro* …
Om inflationen blir högre, så innebär det att de som bara fick de generella pengarna får sänkta reallöner. (S)
[…] industriministern får se sig om efter en ny styrelse, *ifall han försöker korrigera strukturplanen*. (S)
Sett från de andra parternas synpunkt skulle ju staten begå ett avtalsbrott *ifall riksdagen inte godkände regeringens bidrag till uppgörelsen*. (S)
Om jag vore i rivningsbranschen skulle jag må dåligt varje dag. (S)
Tig och ta på dig en gåtfull min *om du känner att den tränger fram*. (S)

[1] *Bara* anger här att det i satsen uttryckta sakförhållandet är önskat av talaren. I denna betydelse kan *bara* också vara inledare, se § 141: 1b och Huvudsatser § 101. När satsadverbialet har annan betydelse, gäller de ordinära reglerna för satsadverbialets placering.

[2] I den konditionala satsfogningen är alltså själva villkorsrelationen det som påstås, efterfrågas etc.; talaren påstår att, frågar om etc. konditionalsatsens proposition är ett tillräckligt villkor för matrissatspropositionens sanning.

ANM. Strukturellt och semantiskt föreligger ett tydligt släktskap mellan den konditionala och den rogativa bisatsen. Båda inleds av *om* eller *ifall*, och båda anger en icke-hävdad,

icke-presupponerad proposition. Den viktigaste skillnaden mellan de båda satstyperna är deras syntaktiska funktion: den rogativa satsen har prototypiskt nominal funktion, medan den konditionala satsen prototypiskt har adverbiell funktion.

Bisatser som inleds av den lexikaliserade förbindelsen *även om* redovisas här som koncessiva (§ 128). Liknande betydelse har också koncessiva bisatser inledda av *om* med satsadverbial som *också*, *än*, *så* (§ 136). Som koncessiva satser redovisas också de disjunktiva satsförbindelserna inledda av *antingen*, *vare sig* (§ 128).

Som om + satskärna redovisas i denna grammatik som komparativ subjunktionsfras, dvs. *som* + konditional bisats (§ 90).

Om huvudsatser med samma form som konditionala subjunktionssatser se Huvudsatser § 102.

§ 132. Neutral, osannolik eller irreell fakticitet. Den konditionala bisatsen anger ett hypotetiskt (dvs. varken hävdat eller presupponerat) sakförhållande. Eftersom den konditionala satsen anger villkoret för matrissatsen, så är också matrissatsens sakförhållande hypotetiskt. Talaren kan förhålla sig neutral till sanningshalten hos satsfogningens satser men kan också genom tempusförskjutning markera dem som irreella (förutsatt osanna) eller som osannolika (Tempus § 42, 43: 1).

När indikativa tempusformer används med ordinär tidsreferens har den konditionala bisatsen alltså neutral fakticitet:

Om Åberg är i Malmö nu, så får han nog läsa manuskriptet.
Om Åberg hinner fram till Malmö i kväll, {får han nog/kommer han nog att få} läsa manuskriptet.
Om Napoleon verkligen var i Berlin, så talade han säkert med den preussiske inrikesministern.

Enkel tempusförskjutning (från presens till preteritum, med referens till nutid och framtid, och från preteritum till pluskvamperfekt, med referens till dåtid) anger den konditionala bisatsens proposition som osannolik eller irreell:

Om Åberg var i Malmö nu, så {fick han nog/skulle han nog få} läsa manuskriptet.
Om Åberg hann fram till Malmö i kväll, så {fick han nog/skulle han nog få} läsa manuskriptet.
Om Napoleon hade varit förälskad i Desirée, så {hade han nog/så skulle han nog ha} gift sig med henne.
Om Napoleon hade varit svensk, {hade han inte/skulle han inte ha} tågat mot Moskva.

I stället för enkel tempusförskjutning (från presens till preteritum) kan konjunktiv användas (om brukligheten hos konjunktiv se vidare Vb § 41):

Om Åberg vore i Malmö nu, så {finge han nog/skulle han nog få} läsa manuskriptet.
Om Åberg hunne fram till Malmö i kväll, så {finge han nog/skulle han nog få} läsa manuskriptet.

För att entydigt ange den konditionala bisatsens proposition som irreell kan (om satsen refererar till nutid eller framtid) dubbel tempusförskjutning (från presens till pluskvamperfekt) användas:

Om Napoleon hade levat nu, så {hade han nog/skulle han nog ha} varit jurist.
Om Napoleon hade fått inspektera vår manöver i nästa vecka, så {hade han nog/skulle han nog ha} blivit förvånad.

Om tempusförskjutning och konjunktiv i konditionala satsfogningar se vidare Tempus § 43: 1.[1]

Om inledare som sällan används tillsammans med tempusförskjutning eller konjunktiv se § 141.

[1] Talaren kan med tempusförskjutning i konditional bisats framställa något han önskar som låtsat osannolikt eller irreellt för att markera försynt hövlighet (Tempus § 42 not 2):

Om du ville skriva ett par rader till honom, skulle han säkert bli glad.
Om du hade velat skriva ett par rader till honom, skulle han säkert ha blivit glad.
Hade du kunnat komma i morgon, så hade det varit bra.

§ 133. Hjälpverbet *skulle* i konditional bisats. I den konditionala bisatsen är användningen av *skulle* i tempusförskjutning restriktiv (i sverigesvenskt standardspråk). Huvudregeln är att *skulle* inte förekommer i konditionalsatsen, om talaren säkert vet att satsens proposition är irreell, dvs. *skulle* förekommer här bara när talaren vill markera att han bedömer satsens sakförhållande som en oviss eventualitet, som han själv inte kan påverka och vars fakticitet bara kan fastställas i framtiden (Mod. hjälpvb § 22, Tempus § 42 not 4).[1] Sådana konditionalsatser har ofta en matrissats som uttrycker en uppmaning eller ett neutralt hypotetiskt påstående. Ofta kan då konditionalsatsen kompletteras med satsadverbial som *händelsevis*, *eventuellt* (som visar att propositionen inte är irreell utan möjlig) och subjunktionen är eller kan bytas ut mot *för den händelse att* eller liknande.

Om han (*händelsevis*) *skulle komma hit före fem*, kan du väl be honom stanna.
Skulle det börja regna, ta då bilen!
Om han (*eventuellt*) *skulle ha bott i Berlin*, så vet han säkert var Hotel Plaza ligger.
Jag hade med mig paraplyet *för den händelse det skulle börja regna*.
Om du skulle behandlas som du förtjänade, så vore lagens strängaste straff inte hårt nog.
Om jag skulle ge mig av utan ordentlig reskassa vore jag tokig.
Om alla böcker skulle ges ut som folk håller på att skriva, så skulle nationen dränkas i skräp.
Skulle dessa uppgifter vara korrekta, så vore det knappast rimligt att hålla den anklagade inspärrad.

Jämför i konditional bisats med klart irreell proposition:

*Om du {lyssnade/*skulle lyssna} på vad jag säger* skulle du förstå.
Om Napoleon {hade/*skulle ha} varit arab …

I satser där tidsreferensen är framtid och där fakticiteten är neutral är det ofta omöjligt att ersätta *skulle* med bara tempusförskjutning eller konjunktiv:

Om det {*skulle börja*/**började*} *regna*, ta då bilen!
Om det {*skulle vara*/**vore*} *tomt i kylskåpet*, kan du väl köpa hem lite mat.

Om *skulle* inte anger ovisshet utan har betydelse av tvång eller avsikt kan det förekomma i konditional bisats även om matrissatsen anger irreell fakticitet hos satsfogningen:

Om Markus inte skulle gå upp så tidigt i morgon, hade han kunnat stanna längre. [Markus är antingen ålagd att gå upp så tidigt eller har själv bestämt sig för det.]

[1] I finlandssvenskan används *skulle* i konditionalsats också när satsens proposition är entydigt irreell:

Om ingen skulle ha varit i närheten, hade han säkert drunknat.
Om mamma skulle vara frisk, kunde vi behålla gården.

Också i sverigesvenskan kan *skulle* på detta sätt användas för att ange irreell betydelse i konditional bisats, men bruket växlar från individ till individ, från region till region. Troligtvis är detta språkbruk vanligare i nord- och centralsvenska än i syd- och västsvenska.

§ 134. Oinledd konditional bisats. Konditional bisats, som eljest är en subjunktionsinledd af-sats, kan sakna inledare och ha fa-ordföljd. Den har då samma struktur som en rogativ huvudsats, dvs. den börjar med det finita verbet.

Regnar det (så) tar jag bilen.
Hade du inte kommit nu (så) skulle jag ha börjat bli orolig.

Den oinledda konditionalsatsen måste stå initialt i satsfogningen, som fundament antingen i deklarativ huvudsats eller i narrativ fa-sats, som fritt initialt annex eller som initialt dislokerat led.[1] Därför kan den inte användas som satsled i en annan bisats eller som senare led i samordning med annan konditional bisats.

*Jag tar bilen, *regnar det*. Jfr: Jag tar bilen, om det regnar.
*Eftersom jag tar bilen, *regnar det*, så måste du vara beredd på att ta tåget. Jfr: Eftersom jag tar bilen om det regnar …
*Om det regnar och *har jag inte något paraply*, så blir frisyren förstörd.
Jfr: Om det regnar och (om) jag inte har något paraply …

Som fritt initialt annex vid direktiv huvudsats tar den oinledda konditionala bisatsen nästan obligatoriskt adjunktionellt *så* (Annex § 14):

Regnar det {så/?Ø} ta bilen!

Alternativt står oinledd konditional bisats initialt dislokerad vid olika slags huvudsatser (samt narrativa fa-satser):

Regnar det, då tar du bilen.
Regnar det, ta bilen då.

Regnar det, varför tar du inte bilen då?
Regnar det, tar du bilen då?
Följden blir, att *går det att fiffla med skatten, använda sig av svart arbetskraft, uppbära a-kassa och arbeta svart*, då gör merparten av människorna det […] (S)

När en oinledd konditional bisats samordnas med en annan oinledd konditional bisats har normalt den senare satsen af-struktur:

Regnar det och *jag inte har något paraply*, blir frisyren förstörd.

Bortsett från ovannämnda inskränkningar är den oinledda konditionalsatsen syntaktiskt att jämställa med den *om*-inledda konditionalsatsen. Också semantiskt är de helt likartade, t.ex. med avseende på propositionens fakticitet (§ 132).[2]

[1] När den oinledda konditionala bisatsen innehåller *så, också* eller *än* som adversativt satsadverbial, kan den stå också i andra adverbialspositioner (§ 136), likaså när den i något ålderdomligt språk står som rektion i komparativ subjunktionsfras inledd av *som*:

Jag cyklar över till dig i kväll, *har du så tusen mostrar på besök*.
Hon såg på mig, som *vore jag hennes värste fiende*.

[2] En direktiv huvudsats kan föregå en deklarativ huvudsats och tillsammans med denna bilda en komplex mening (Huvudsatser § 44: b, Kompl. men. § 9: e). Den följande huvudsatsen inleds då normalt av adverbet *så*. Semantiskt erinrar en sådan direktiv sats om en konditional bisats.

Satsa på mjölkproduktion så blir vinsten större.
Fråga Eriksson (så) får du höra.
Kom (så) får du se.
Ta min cykel (så) är du hygglig.

Till skillnad från den rogativformade oinledda konditionalsatsen uttrycker dock den direktiva satsen normalt självständigt en språkhandling, dvs. talaren uppmanar lyssnaren att göra i enlighet med den direktiva satsens proposition. I de flesta fall är denna språkhandling dominerande i förhållande till den som anges av den följande deklarativa huvudsatsen. Det som möjligen kunde tyda på att den direktivformade satsen är ett led i den deklarativa satsen är att den deklarativa satsen kan sakna *så*, dvs. det förefaller som om den direktiva satsen är adverbiellt fundament i den deklarativa satsen. Satsfogningar utan *så* är dock för flertalet språkbrukare onaturliga, utom i de fall då den deklarativa satsen är ett lexikaliserat uttryck som markerar artighet eller på annat sätt anger uppmaningens typ och fungerar som finalt annex i den direktiva satsen (t.ex. *är du snäll, får du se*, se vidare Huvudsatser § 44: b).

Också en deklarativ sats kan tillsammans med en annan deklarativ sats bilda en komplex mening där den första satsens proposition kan sägas vara villkoret för den senares (Kompl. men. § 9: e):

Det behöver bara regna lite, (så) blir jordgubbarna vattniga.
Man ställer sig och väntar, (så) kommer den förr eller senare.
Det norska värvningskontoret hann bara vara öppet en timme så var det fullt av svensk vårdpersonal där och tittade i broschyrerna. (S)

ANM. Oinledd konditional bisats kallas ibland ”frågeformad konditional bisats” eller ”ffk-bisats”.

§ 135. Önskan. Med tempusförskjutning och hjälpverbet *vilja* i konditional sats kan talaren markera att han önskar att bisatsens proposition vore sann (varvid *vilja* inte förutsätter en viljande subjektsreferent, jfr Huvudsatser § 101, 102):[1]

Om det ville regna nu, så blev det säkert mycket svamp.

Bisatsens önskebetydelse kan ytterligare anges med bara eller *ändå* som satsadverbial (§ 131 not 1) eller *bara* som subjunktion (§ 141: 1b):

Om det {bara/ändå} ville regna nu, så fick vi säkert mycket svamp.
Bara det ville regna nu, så fick vi säkert mycket svamp.

I satser med *bara* som markör av önskan kan inte *ville* bytas ut mot *skulle*:

?*Om det bara skulle regna nu*, så fick vi mycket svamp.
?*Bara det skulle regna nu*, så fick vi mycket svamp.

[1] *Vilja* kan uppfattas metaforiskt, som ett tecken på personifiering. Jämför på motsvarande sätt i andra icke-affirmativa satser (Mod. hjälpvb § 26 not 1):

Det ville inte lyckas. Det här är det enda receptet som har velat lyckas.

§ 136. Otillräckligt hinder. Konditional bisats kan ange otillräckligt hinder när den innehåller något av de adversativa satsadverbialen *också*, *så*, *än*. Den konditionala satsen inleds då av *om*. I något ålderdomligt språk kan den dessutom vara oinledd och rogativformad. Konditionalsatsen är då synonym med koncessiv sats inledd av *även om*.

Om han {också/än/så} skriver hundra brev till mig, tänker jag inte svara honom. ≈ Även om han skriver hundra brev till mig, tänker jag inte svara honom.
Om han {också/än/så} hade skrivit hundra brev till mig, skulle jag inte ha svarat honom. ≈ Även om han hade skrivit hundra brev till mig, skulle jag inte ha svarat honom.
Hade han {också/så} skrivit hundra brev till mig, skulle jag inte ha svarat honom. ≈ Även om han hade skrivit hundra brev till mig, skulle jag inte ha svarat honom.
[…] hon hade känsla för det olämpliga i att ta till storsläggan, *om hon också hade skäl till det*. (R)
[…] människor skulle reda sig själva *om det så gällde att ta sig upp från ruinens brant*. (R)

Att satsen anger otillräckligt hinder kan också anges med ett led inlett av *aldrig så*:

Om han skriver aldrig så många brev till mig, tänker jag inte svara honom.

ANM. De adversativa satsadverbialen är mer eller mindre lexikaliserade med denna funktion i *om*-bisatsen. I de fall då *än*, *också* är placerade i anslutning till subjunktionen kan de följas direkt av obetonat subjekt. Detta är inte möjligt för ordinära satsadsverbial som bara kan placeras framför betonade subjekt (jfr Satsens struktur § 8: a). I denna grammatik betraktas därför inte bara *även om*, *också om* utan också de bisatsinledande *om än*, *om också* som lexikaliserade koncessiva flerordssubjunktioner.

Om {också/än} $_0$han skriver hundra brev till mig, tänker jag inte svara honom.

§ 137. Konditional bisats utan villkorsbetydelse. I två fall anger den konditionala bisatsen knappast villkor. I det första fallet har satsfogningen snarast adversativ innebörd, i det andra aktualiserar talaren ett sakförhållande med den konditionala satsen.

a) Adversativ innebörd har konditionala satsfogningar av följande typ:

Om han är ståtlig, så är hon klok.
Om han är ståtlig, (så) är han också energisk och målmedveten.
Om han är stark och hetlevrad, (så) är han för den skull inte mindre ömsint och omtänksam.
Om Christer var ledsen (så) var Ylva desto gladare. [jfr Adjfraser § 21]
Om Wälitalo var lyckosam för Björklöven var Djurgårdens burväktare Rolf Ridderwall olycklig mot HV 71 i Rosenlundshallen. (S)

Satsfogningen sätter två sakförhållanden i kontrast till varandra. Den konditionala satsens proposition accepteras som sann av talaren, men det är tveksamt om han själv vill garantera den som sann.

b) Aktualiserande funktion har den konditionala bisatsen i satsfogningar som de följande:

Om Larsson läser få böcker, så är det därför att han tycker han får ut mer av att tänka själv. Jfr: När Larsson läser få böcker, så är det därför att … Att Larsson läser få böcker är därför att …

I de flesta fall utgår nog talaren och lyssnaren från att en konditional sats i denna användning anger ett faktiskt förhållande. Möjligen antyder talaren med valet av *om* att det finns en marginal för diskussion av själva faktum, en marginal som inte finns när talaren väljer att aktualisera med narrativ eller temporal bisats.

§ 138. Konditional satsfogning med underförstått tankeled. Till en matrissats som anger en agentiv aktion kan det knytas en konditional bisats som semantiskt sett inte anger ett villkor för handlingen utan snarare för det tillstånd som handlingen avses leda till:

Jag tar paraplyet, *för den händelse det skulle regna.*
Hon sitter och hänger på trappan, *om han skulle dyka upp senare på kvällen.*

Jämför följande mera komplexa, mera explicita satsfogningar:

Jag tar paraplyet så att jag har ett *om det skulle börja regna.*
Hon sitter och hänger på trappan så att hon kan ta emot honom *om han skulle dyka upp senare på kvällen.*

I en annan typ av satsfogning förekommer en *om*-bisats som kan vara rogativ eller konditional. Den uttrycker närmast en vädjan som talaren framställer med anledning av det som sägs i matrissatsen.

Jag går bort ett slag *om du skulle vilja se till brasan så länge.*
Jfr: Jag går bort ett slag och {det skulle därför vara bra/jag undrar därför} om du skulle vilja se till brasan så länge.

Bokstavligt säger talaren att han skall göra något under förutsättning av något annat. Han låtsas att propositionerna är hypotetiska, men räknar i realiteten med att den hövlige lyssnaren skall förverkliga den konditionala satsens sakförhållande. Resultatet blir att matrissatsen närmast tolkas som upplysning om ett faktiskt förhållande. Jämför *om*-satser som suppositiva eller desiderativa huvudsatser (Huvudsatser § 102).

När konditional bisats används som satsadverbial (§ 88, Satsadvl § 23) kan den också ofta ses som en kommentar till själva språkhandlingen (som normalt är outtryckt):

Om jag får säga min mening, ta inte den mindre storleken. Jfr: Om jag får säga min mening, så råder jag dig att inte ta den mindre storleken.
Vi är välbehållna, *ifall du har oroat dig.* Jfr: Vi är välbehållna, {vilket/något som} du kanske vill veta ifall du har oroat dig.

§ 139. Konditional bisats jämförd med temporal bisats inledd med *när* eller *då*. Både konditional satsfogning och temporal satsfogning med *när/då*-sats anger att matrissatsens sakförhållande är giltigt tillsammans med bisatsens. Till skillnad från *när/då*-satsen är emellertid den konditionala bisatsens proposition hypotetisk, dvs. den hävdas eller presupponeras inte som sann, vilket normalt är fallet med den temporala satsens proposition.

Om Rudolf såg Picasso blev han säkert hänryckt. [Talaren utgår inte från att Rudolf såg Picasso, nämner det bara som en möjlighet.]
När Rudolf såg Picasso blev han säkert hänryckt. [Talaren utgår från att Rudolf såg Picasso.]

När den konditionala satsfogningen gäller upprepade par av aktioner i dåtid eller nutid, aktioner vilka inte explicit (med tempusförskjutning) anges vara irreella, så utgår talare och lyssnare normalt från att minst ett sådant par av de beskrivna aktionerna har inträffat. Då blir den konditionala satsfogningen referentiellt likvärdig med en motsvarande temporal satsfogning.[1]

Om det regnade tog jag mig alltid en promenad. ≈ När det regnade tog jag mig alltid en promenad.
Om det regnar tar jag mig alltid en promenad. ≈ När det regnar tar jag mig alltid en promenad.

[1] Om bisatsen anger upprepad aktion men inte varje fall av en sådan aktion sägs kopplat till en aktion av den typ som beskrivs i matrissatsen, så gäller inte synonymin mellan konditional och temporal satsfogning:

Om det gavs konserter här på restaurangen i fjol, så var säkert min bror på någon av dem.
≠ När det gavs konserter här på restaurangen i fjol, så var säkert min bror på någon av dem.

Här underförstås det inte att en aktion av den typ som beskrivs i den konditionala satsen har inträffat minst en gång.

§ 140. Konditional bisats jämförd med kausal. Konditionala satsfogningar uttrycker ofta generella samband:

Om man är konstintresserad, tar man varje chans att gå på konstutställning.
Om det inte är några moln på himlen så kan det inte komma något regn.
Om man multiplicerar två negativa tal, blir resultatet positivt.
Om någon röker i kafferummet, får han böta 50 kr.

Här kan villkoret sägas vara den generella orsaken till aktioner av den typ som beskrivs i matrissatsen.

Den kausala bisatsen anger ofta liksom den konditionala en betingelse för matrissatsens proposition. När man uppfattar ett förhållande som orsak till ett annat förhållande så grundar man detta på en föreställning om ett generellt orsakssamband som kan formuleras som en implikation, dvs. som ett generellt samband av den typ som brukar uttryckas med konditionala satsfogningar. När man så möter ett par av specifika sakförhållanden som faller under det generella sambandet, upplever man en orsaksrelation mellan den förra och den senare aktionen.

Han gick på konstutställningen, eftersom han är konstintresserad. [Ty: *Om man är konstintresserad*, så går man på alla konstutställningar.]
Det kom inget regn, eftersom det inte var några moln på himlen. [Ty: *Om det inte är några moln på himlen*, så kommer det aldrig något regn.]
Resultatet blev positivt, eftersom han multiplicerade två negativa tal. [Ty: *Om man multiplicerar två negativa tal*, så blir resultatet alltid positivt.]
Han fick böta 50 kr, eftersom han rökte i kafferummet. [Ty: *Om man röker i kafferummet*, får man böta 50 kr.]

Ibland är resonemanget mera indirekt eller komplext:

Eftersom vänstern har gått tillbaka, kan högern göra sig bred. [Ty: *Om ena parten försvagas*, kan den andra bli starkare.]

Eftersom Rudolf är i Paris nu, går han säkert och ser på konst. [Ty: *Om man är i Paris* kan man se på konst, och *om man är konstintresserad* (som Rudolf) så vill man se på konst.]

Den kausala bisatsen anger liksom dess matrissats (om denna uttrycker ett påstående) ett faktiskt sakförhållande. Den konditionala bisatsen liksom dess matrissats anger i stället ett hypotetiskt förhållande som t.o.m. kan förutsättas vara irreellt.

Eftersom Maria är i Stockholm nu, kan han berätta det för henne. [Talaren förutsätter att Maria faktiskt är i Stockholm nu.]
Om Maria är i Stockholm nu, kan han berätta det för henne. [Talaren förutsätter att Maria kan vara i Stockholm nu.]
Om Maria hade varit i Stockholm nu, hade han kunnat berätta det för henne. [Talaren förutsätter att Maria inte är i Stockholm nu.]

I kausala satsfogningar med deklarativ överordnad sats är ofta hävdandet av matrissatsens proposition viktigare än hävdandet av orsaksförhållandet, dvs. av det bakomliggande generella sambandet med bisatsens typ av proposition. Detta innebär att den kausala bisatsen ofta nämner bara en faktor som kan ha lett till konsekvensen och som under andra omständigheter inte behövde medföra samma förhållande.

Han sköt tallriken ifrån sig, eftersom det var tomt och rent på den. [Man behöver inte skjuta tallriken ifrån sig för att det är tomt och rent på den.]

Motsvarande konditionala satsfogning innebär att bisatsens proposition är ett tillräckligt villkor för matrissatsens proposition:

Han sköt tallriken ifrån sig *om det var tomt och rent på den*.

§ 141. Konditionala inledare med inskränkt användning. Vissa inledare anger en särskild betydelse hos den konditionala bisatsen och/eller har en stilistiskt begränsad användning.

1. Konditional bisats med subjunktionerna *bara* eller (det ålderdomliga) *blott* har två betydelser:[1]

a) Med *bara*, *blott* understryker talaren att det i bisatsen angivna villkoret är tillräckligt. Om P_b står för bisatsens proposition och P_m för matrissatsens kan denna satsfogning parafraseras som ”det behövs inte mer än P_b för att P_m”, ”det räcker med att P_b så P_m”.

Jag blir stel *bara han tar i mig*.
Lars fick röka *bara han gjorde det hemma*.
Det är inte farligt att åka tunnelbanan på helgdagskvällar, *bara man inte lägger sig i vad ungdomarna gör*. (S)
Bara man ägnar lite tid åt grisen, så kan man på läten och beteenden få reda på vad den inte trivs med. (S)

b) Med *bara*, *blott* anges (liksom under (a)) att villkoret är tillräckligt, men talaren signalerar också att det sakförhållande bisatsen anger önskas av honom eller av en i texten omtalad person:

Bara Einar ville komma, (så) skulle allt bli annorlunda.
Bara Einar vore här nu, (så) skulle allt vara annorlunda.
Bara Einar kommer, (så) blir allt annorlunda.

Bara han rest, bara vi kommer på avstånd från varandra kan jag skriva till honom och förklara, tänker hon. (R)
Hon är värdinna. Övertar ordet från Ulla-Britt, som gärna släpper det ifrån sig, *bara hon får sjunka in i sig själv*. (R)
Bara hon själv slipper är alltsammans henne hjärtinnerligen likgiltigt. (R)
Han fantiserade om att *bara han avslutat sina studier och skrivit sin succéroman* skulle de gifta sig och få barn. (R)

Jämför desiderativ huvudsats inledd med *bara* (Huvudsatser § 101).

2. Subjunktionen *med mindre* (*än att*) är starkt skriftspråklig och betyder närmast 'om icke'. Också matrissatsen har i de flesta fall negerad innebörd.

Men jag tror ej att oppositionen kan bli stark *med mindre än att den slutar upp med den form av illusionstänkande som* […] (S)
[…] Storbritannien kommer att förlora allt inflytande i Afrika *med mindre man ingriper militärt mot Rhodesia*. (S)
Med mindre motparten drar sig tillbaka från erövrad mark, (så) vill regeringen inte förhandla.
Han hade aldrig gett med sig, *med mindre företaget hade dragit tillbaka sin utlandsplan*.

3. Konditional bisats med subjunktionerna *såvida*, (*för*) *såvitt* (*som*), *såframt* anger som regel neutral fakticitet, dvs. den uppträder sällan med tempusförskjutning eller konjunktiv. *Såframt* förekommer mest i ålderdomligt skriftspråk, och (*för*) *såvitt* (*som*) är också (i konditional betydelse) skriftspråkligt.[2] Konditional bisats inledd av *såvida* är oftast negerad.

Jorden skall icke vältas efter sådden, *såvida den inte består av ren sand*. (S)
[…] *såvitt han inte räknat helt fel* skulle det inte räcka länge till. (R)
[…] leds han till slutsatsen att två medvetanden […] alltid måste vara i konflikt med varandra (*såframt de har någon relation till varandra*). (S)
?Han hade gärna deltagit, *såvida ministern inte hade sagt nej*.
?*Såvida det var vackert väder*, tog jag mig alltid en cykeltur.

4. Konditionala bisatser med *för den händelse* (*att*), *i den händelse*, *i händelse* ((*av*) *att*) har som regel neutral fakticitet:

Det fanns läkare *för den händelse att det skulle bli kris*. (R)
[…] de Gaulle kan lägga hela makten i egna händer *i den händelse republikens institutioner eller säkerhet är hotade* […] (S)
Sparring ömmar för Indiens öde *i händelse USA inte längre skulle hejda den kommunistiska vågen*. (S)

I konditionala bisatser som dessa används ofta det *skulle* som anger oviss eventualitet (varvid satsens sakförhållande inte förutsätts vara osant, § 133), samtidigt som matrissatsen inte har tempusförskjutning.

Satser med dessa inledare används också som satsadverbial eller i satsfogningar med ett tankeled underförstått (§ 138):

Och *för den händelse du inte vet det* så är du bara några steg från dödsbältet själv. (R)
Jag går fram till vägen, *i händelse posten har kommit*.

5. Den bara halvt lexikaliserade inledaren *på villkor att* används vid sidan av *om* i konditionala satsfogningar som beskriver en överenskommelse, där matrissatsen anger ett åtagande och bisatsen ett motåtagande. Den konditionala bisatsen anger villkoret för överenskommelsen, snarare än villkoret för matrissatsens sanning.

Alfried Krupp skulle återfå kontrollen över Kruppkoncernen *på villkor att han avvecklade alla sina Montanaintressen*.

6. De bara halvt lexikaliserade inledarna *under förutsättning att*, *förutsatt att*, *givet att* fungerar syntaktiskt och semantiskt ungefär som subjunktionen *om*, men stilprägeln är mer formell eller akademisk. De inleder en konditional bisats som normalt anger neutral fakticitet men som också kan ha tempusförskjutning eller konjunktiv.

Kan det vara lika roligt varje dag i åratal, *förutsatt att förrådet av köksattiraljer utökas*, att […] (S)
Municipalstämman gav sitt bifall *under förutsättning att för ändamålet kunde erhållas ett lån* […] (S)
Givet att företagaren har en unik kunskap att tillföra öppnas en världsmarknad. (S)

7. *Så sant som* inleder en bisats vars proposition närmast hänför sig till språkhandlingen. Med satsen garanterar talaren ett löfte eller ett påstående som ges i matrissatsen. Satsen står ofta som fritt initialt annex.

Så sant (*som*) *jag sitter här* (så) ska du få igen dina pengar på fredag.
Så sant (*som*) *jag sitter här*: du ska få igen dina pengar på fredag.

Bisatsen är ofta delvis lexikaliserad: *så sant* (*som*) *X heter NN*, *så sant* (*som*) *X* {*står/sitter*} {*här/där*}.

[1] *Endast* och andra synonymer till det adverbiella *bara*, *blott* kan inte användas som subjunktioner.

[2] I betydelsen 'i den mån som' används *såvitt* också i talspråk i en mängd mer eller mindre lexikaliserade fraser:

såvitt {han/jag} kunde {se/urskilja/förstå/räkna ut/bedöma/komma ihåg}, såvitt {han/jag} {förstod/mindes}, såvitt {han/jag} hann {se/uppfatta/räkna ut}

Bisatsen har underförstått objekt. I denna användning kan *såvitt* ersättas med (*efter*) *vad*.

(efter) vad jag kunde se, (efter) vad jag förstår, (efter) vad jag hann uppfatta

Parafraser av adverbiella bisatser § 142–150

§ 142. Parafraser av temporal bisats. Den temporala bisatsen kan i många fall parafraseras med en sats på samma syntaktiska nivå som matrissatsen (paratax), en annan bisats, preposition + aktionell nominalfras, preposition + infinitivfras, fritt predikativ eller flerledad *med*-fras.

a) Paratax. I stället för att ange tidpunkten för matrissatsens aktion med en underordnad temporal bisats kan man uttrycka temporalsatsens aktion med en sats på samma syntaktiska nivå som matrissatsen. I så fall kan satserna samordnas och tidsrelationen kan göras explicit med ett (anaforiskt) tidsadverbial i den senare satsen. Eftersom normalt en underordnad sats har lägre informationsvärde än sin överordnade sats, sker dock genom parafrasen ofta en utjämning i detta hänseende.[1]

Jag satt och läste. Då ringde plötsligt Lindgren. Jfr: Jag satt och läste *när plötsligt Lindgren ringde*.
Om du sitter och läser och plötsligt Lindgren ringer, vad gör du då? Jfr: Om plötsligt Lindgren ringer, *när du sitter och läser*, vad gör du då?
Min far fick arbete i Mjölby, och sedan dess bodde vi där. Jfr: Vi bodde i Mjölby, *sedan min far fick arbete där*.
Pappa kom hem vid tiotiden, men dessförinnan hade Lina somnat. Jfr: Lina hade somnat, *innan pappa kom hem* (*vid tiotiden*).

Omkastad tidsföljd kan ibland visas med tempus:

Pappa kom framemot midnatt, men då hade Lina somnat. [≠ … somnade Lina.]
Jfr: Lina {somnade/hade somnat} *innan pappa kom hem*. [somnade ≈ hade somnat]

När inledare som prototypiskt anger samtidighet har koncessiv eller adversativ betydelse, kan bisatsen parafraseras med sidoordnad sats inledd av *men* (§ 104: c).

b) Annan bisats. Om parafrasering med narrativ bisats se § 81: 6c, med kausal bisats se § 146: 3b, med konditional bisats se § 150: 2a, med koncessiv bisats se § 149: 3c.

Temporalsatserna kan ofta parafrasera varandra. Särskilt kan *när* eller *då* utbytas mot mera precisa inledare och omvänt.

Jag brukar läsa, *medan han syr*. Jfr: Jag brukar läsa, *när han syr*.
Hon for, *sedan han blivit färdig*. Jfr: Hon for, *när han blivit färdig*.

Bisatser inledda av *innan* respektive *efter det att* eller *sedan* är varandras konverser. Detta innebär att man kan parafrasera en satsfogning med *innan* genom att byta ut subjunktionen mot *efter det att* och samtidigt låta matris- och bisatsens propositioner byta plats i den syntaktiska hierarkin.

Maria hade somnat, *innan Lasse vaknade*. Jfr: Lasse vaknade, *efter det att Maria hade somnat*.

c) Preposition + aktionell nominalfras:

vid Anderssons hemkomst från kyrkan [jfr: när Andersson kom hem från kyrkan]
under kyrkans invigning [jfr: medan kyrkan invigdes]
{före/innan} kyrkans invigning [jfr: innan kyrkan invigdes]
inte förrän vid kyrkans invigning [jfr: inte förrän (när) kyrkan invigdes]
till kyrkans invigning [jfr: tills kyrkan invigdes]
efter kyrkans invigning [jfr: {efter det att/sedan} kyrkan invigdes]
(allt)sedan kyrkans invigning [jfr: (allt)sedan kyrkan invigdes]
i takt med skogens växt [jfr: allteftersom skogen växte]

d) Preposition + infinitivfras. *Efter* + infinitivfras kan parafrasera *efter det att*-sats:

Norling återvände efter att ha funnit sin andra silverskatt. Jfr: Norling återvände, *efter det att han hade funnit sin andra silverskatt.*

e) Fritt predikativ. Om matrissats och bisats har samma subjektsreferent, kan temporalsatsen ofta parafraseras med ett fritt predikativ. Då motsvarar detta oftast ett bundet subjektspredikativ eller ett predikatsled i temporalsatsen:[2]

Föga mer än 25 år gammal slog han den hortikulturella världen med häpnad. Jfr: Redan *när han var ungefär 25 år gammal*, slog han den hortikulturella världen med häpnad.
Redan som ung trädgårdsmästare i en landsortshåla … Jfr: Redan *när han var en ung trädgårdsmästare* i en landsortshåla …
Hotad på vänsterflanken drog han alltid snabbt tillbaka centern. Jfr: *När han hotades på vänsterflanken*, drog han alltid snabbt tillbaka centern.
Väl hemkommen kände han sig lugn. Jfr: *När han väl hade kommit hem*, kände han sig lugn.

f) Flerledad *med*-fras:

Med huvudkontoret utom räckhåll kunde han inte mycket göra. Jfr: *Så länge huvudkontoret var utom räckhåll*, kunde han inte mycket göra.

[1] Speciell för *knappt … förrän*-sats (jfr § 100 not 3, Tempus § 38: b) är följande parafrasmöjlighet:

Knappt hade han kommit in, så somnade han i en stol. Jfr: Knappt hade han kommit in, *förrän han somnade i en stol.*

[2] I satsfogning med *knappt … förrän* (jfr § 100 not 3, Tempus § 38: b) är det matrissatsen som kan parafraseras med fritt predikativ:

Knappt kommen innanför dörren slängde han sig på soffan och somnade. Jfr: Han hade knappt kommit innanför dörren, *förrän han slängde sig på soffan och somnade.*

§ 143. Parafraser av komparativ bisats. Den komparativa bisatsen kan i många fall parafraseras med en sats på samma syntaktiska nivå som matrissatsen (paratax), med en komparativ subjunktionsfras eller (om det led där komparatorn ingår också parafraseras) med en bunden bestämning av annat slag.

a) Paratax. I stället för att ange en presupponerad proposition med en komparativ bisats kan man hävda eller aktualisera den i en sats, samordnad med en följande sats vilken motsvarar matrissatsen i den komparativa satsfogningen:

Pelle har en hel del böcker, men Anton har fler. Jfr: Anton har fler böcker *än Pelle har*.

Pelle har en hel del böcker, men Anton har lika många. Jfr: Anton har lika många böcker *som Pelle har*.

Pelle har läst en hel del böcker. Anton har inte läst så många, men han har nog läst dem noggrannare. Jfr: Anton har inte läst så många böcker som Pelle har läst, men han har nog läst dem noggrannare *än Pelle har gjort*.

Pelle har en snygg cykel. Jag har tänkt köpa en sådan. Jfr: Jag har tänkt köpa mig en sådan snygg cykel *som Pelle har*.

Liksom-satsfogningen kan parafraseras med *och*-samordning:

Anders har hjälpt Eva, och han har också hjälpt sin kusin. Jfr: Anders har hjälpt Eva *liksom han också har hjälpt sin kusin*.

b) Komparativ subjunktionsfras. Den finita komparativa bisatsen kan ersättas med en komparativ subjunktionsfras när komparanden är ett blockled och det finita verbet ingår i komparationsramen:[1]

Han springer lika fort som Anette. Jfr: … som Anette gör.

Niklas gav Anette lika många biljetter som John. Jfr: … som John gav henne.

Niklas gav Anette lika många biljetter som John. Jfr: … som han gav John.

Ofta utgörs den komparativa subjunktionsfrasens rektion av en nominalfras med strukturen *den/det/de* + relativ bisats. Relativsatsen har då samma form som den parafraserade komparativa bisatsen.

Han har likadana skor som de (som) du köpte. Jfr: Han har likadana skor *som du köpte*.

Han har finare skor än dem (som) du köpte. Jfr: Han har finare skor *än du köpte*.

c) Bunden bestämning vid andra jämförande uttryck. I vissa fall kan det led där komparatorn ingår parafraseras med adjektiv, verb eller adverb som också har komparativ betydelse men som tar komplement av annan typ än en komparativ bisats eller subjunktionsfras:

Han är jämgammal med mig. Jfr: Han är lika gammal *som jag är*.

Han har en båt olik alla andra båtar. Jfr: Han har en båt som inte är likadan *som någon annan båt är*.

Hans båt liknar min. Jfr: Hans båt är nästan likadan *som min är*.

Hans båt överträffar min i skönhet. Jfr: Hans båt är vackrare *än min är*.

Din båt är stor jämfört med vad min är. Jfr: Din båt är större *än min är*.

Han sprang det fortaste han kunde. Jfr: Han sprang så fort (*som) han kunde*.

[1] I de fall då komparatorn är *lika* kan den komparativa bisatsen eller subjunktionsfrasen också parafraseras med en samordning av komparanderna:

Niklas och Anette springer lika fort. Jfr: Niklas springer lika fort som Anette (gör).
Niklas gav Anette och John lika många biljetter. Jfr: Niklas gav Anette lika många biljetter som (han gav) John.

§ 144. Parafraser av proportional bisats. Den proportionala bisatsen kan ersättas av en temporal bisats inledd av *när*, *då* eller *vartefter* (*som*), *allteftersom*. När satsfogningens propositioner är hypotetiska (dvs. deras fakticitet är varken hävdad eller presupponerad) kan också en konditional bisats motsvara den proportionala.

När Rebecka skrev fortare, så blev Torbjörn desto belåtnare. Jfr: *Ju fortare Rebecka skrev*, desto belåtnare blev Torbjörn.
{När/Om} man skriver fortare, blir handstilen ofta sämre i motsvarande mån. Jfr: *Ju fortare man skriver*, desto sämre blir handstilen.
{Vartefter som/Allteftersom} vädret blev sämre, blev innetjänsten mera populär. Jfr: *Ju sämre vädret blev*, desto mera populär blev innetjänsten.

Också en satsfogning med *i samma mån som* eller *i takt med att* kan parafrasera en proportional satsfogning:

I samma mån som vädret blev sämre blev innetjänsten mera populär.
I takt med att lönerna blev lägre, blev också maten billigare. Jfr: *Ju lägre lönerna blev*, desto billigare blev maten.

§ 145. Parafraser av generaliserande bisats. Bunden generaliserande bisats kan alltid parafraseras med fri generaliserande bisats genom att ett anaforiskt led i den överordnade satsen får syfta på satsbasen i bisatsen:

Vem du än föreslår lovar jag att acceptera. [bunden]
Vem du än föreslår så lovar jag att acceptera honom. [fri]

1. Otillräckligt hinder

a) Paratax. Om den generaliserande bisatsens överordnade sats är en deklarativ huvudsats, kan satsfogningen ersättas med en sekvens av två deklarativa satser, där bisatsens motsvarighet kommer först och där den senare satsen innehåller ett adversativt satsadverbial:

Det gör detsamma vem som blir chef. Yvonne avgår ändå.
Det spelar ingen roll vem som blir chef. Yvonne avgår ändå.
Det är likgiltigt vem som blir chef. Yvonne avgår ändå.
Vem som helst må bli chef: Yvonne avgår ändå.
Den nya chefen {må/får} vara hur bra som helst: Yvonne avgår ändå.
Jfr: Yvonne avgår *vem som än blir chef*.

b) Relativ bisats. En bunden generaliserande bisats kan parafraseras med generiskt korrelat + relativ bisats:

Anna måste bistå {den/var och en} som blir chef. Jfr: Anna måste bistå *vem som än blir chef*.
Måste man prata med {dem/alla/var och en} som kommer? Jfr: Måste man prata med *vem som än kommer*?
Han plockade svampen (överallt) där den växte. Jfr: Han plockade svampen *var den än växte*.

c) Koncessiv eller konditional bisats. En generaliserande bisats som avser grad kan parafraseras med koncessiv bisats inledd med *även om* (eller konditional bisats med adversativt satsadverbial) och med *aldrig så* som gradangivelse:

{Även om han har aldrig så många barn med sig/Om han också har aldrig så många barn med sig}, håller han dem lugna på ett eller annat sätt. Jfr: *Hur många barn han än har med sig*, håller han dem lugna på ett eller annat sätt.
{Även om man är aldrig så duktig/Om man också är aldrig så duktig}, håller man inte för den påfrestningen. Jfr: *Hur duktig man än är*, håller man inte för den påfrestningen.

Om det interrogativa ledets möjliga referenter är kända kan satsfogningen ofta parafraseras med disjunktiv koncessiv bisats med {*antingen/vare sig*} – *eller*:

{Antingen/Vare sig} du väljer Lisa eller Matilda, så blir Kerstin ledsen. Jfr: *Vem du än väljer av Lisa eller Matilda*, så blir Kerstin ledsen.

d) Kvesitiv bisats inledd av *oavsett* e.d. Den fria generaliserande bisatsen kan systematiskt ersättas med konstruktionen {*oavsett/likgiltigt/oberoende av*} + kvesitiv bisats (§ 66):

Yvonne avgår {oavsett/likgiltigt/oberoende av} vem som blir chef. Jfr: Yvonne avgår *vem som än blir chef*.
{Oavsett/Likgiltigt/Oberoende av} hurdant vädret blir, så startar planet kl. 19. Jfr: *Hurdant vädret än blir* så startar planet kl. 19.
Du måste prata med någon likgiltigt vem (det blir). Jfr: Du måste prata med någon *vem det än blir*.

2. Ignorativ betydelse

a) Paratax. Den ignorativa generaliserande bisatsen kan ersättas med *jag vet inte* (eller motsvarande) + kvesitiv bisats:

Per slutade, {jag vet inte/jag kommer inte i håg} vad det berodde på. Jfr: Per slutade, *vad det nu berodde på*. [fri generaliserande bisats]
Han blev försenad, jag {vet/minns} inte vem han hade träffat. Jfr: Han blev försenad, *vem han nu hade träffat*. [fri generaliserande bisats]
Per pratade med (någon,) jag {vet inte/har glömt} vem det var. Jfr: Per pratade med *vem det nu var*. [bunden generaliserande bisats]
Per pratade med (henne,) jag vet inte vad hon heter. Jfr: Per pratade med *vad hon nu heter*. [bunden generaliserande bisats]

Också omvänd ordning förekommer, gärna med *men* mellan satserna:

Jag vet inte vad det berodde på, men Per slutade.
Jag minns inte vem han hade träffat, men han blev försenad.

b) Relativ bisats. En bunden generaliserande bisats kan parafraseras med indefinit korrelat + relativ bisats med *jag inte vet* (eller motsvarande) och satsfläta enligt följande mönster:

Per pratade med någon som jag inte {vet/minns} vad hon heter. Jfr: Per pratade med *vad hon nu heter*.

c) Kvesitiv bisats inledd med *ovisst*. En fri generaliserande bisats kan i formellt skriftspråk parafraseras med konstruktionen *ovisst* + kvesitiv bisats:

Per slutade ovisst vad det berodde på. Jfr: Per slutade *vad det nu berodde på*.
Hon samtalade med någon i korridoren ovisst vem (det nu var). Jfr: Hon pratade med någon i korridoren *vem det nu var*.

§ 146. Parafraser av kausal bisats. Den kausala bisatsen kan i många fall parafraseras med en sats på samma syntaktiska nivå som matrissatsen (paratax), med en annan bisats, med preposition + aktionell nominalfras, infinitivfras eller flerledad fras eller med fritt predikativ.

1. Paratax. Orsaksrelation kan anges mellan två satser på samma syntaktiska nivå i texten. Detta kan ske genom samordning av två deklarativa huvudsatser via explanativa konjunktioner, t.ex. *ty*, *för*. Den första satsen anger då konsekvensen/konklusionen och den andra orsaken/skälet.

Sadeln har blivit våt, {ty/för} det har regnat. [konsekvens – orsak] Jfr: Sadeln har blivit våt, *eftersom det har regnat*.
Det har nog regnat, {ty/för} sadeln är våt. [konklusion – skäl] Jfr: Det har nog regnat, *eftersom sadeln är våt*.

Om samordning sker med konklusivt *så* blir ordningen den omvända:

Det har regnat, så sadeln är våt. [orsak – konsekvens]
Sadeln är våt, så det har nog regnat. [skäl – konklusion]

Orsaksrelationen kan också vara implicit:

Sadeln var våt. Det hade regnat. [konsekvens – orsak]
Sadeln var våt. Det hade nog regnat. [skäl – konklusion]
Det hade regnat. Sadeln var våt. [orsak – konsekvens]
Det hade regnat, och sadeln var våt. [orsak – konsekvens]

Utom med konjunktion kan orsaksrelation mellan parataktiskt förbundna satser explicit anges med adverbial. Konsekvens/konklusion kan i en senare sats anges med adverbial som *därför*, *följaktligen*.

Det hade regnat, och därför var sadeln våt.
Sadeln var våt, och därför hade det nog regnat.
Sadeln var våt. Följaktligen hade det regnat.

Om konsekvensen/konklusionen föregår orsaken/skälet kan detta göras tydligt med ett *nämligen* i den senare satsen:

Sadeln var våt. Det hade nämligen regnat.
Det hade nog regnat. Sadeln var nämligen våt.

En sorts parataktisk parafras av en kausal satsfogning med innebörden konsekvens – orsak åstadkoms genom att låta matrissatsen utgöra en deklarativ sats som självständig mening och låta bisatsen utgöra den rematiska delen av en mening som i övrigt bara syftar tillbaka på den föregående meningen:

Sadeln var våt. Det var därför att det hade regnat.
Ministern tänker dra sig tillbaka efter nästa val. Detta därför att han vill ägna sig mera åt familjen. Jfr: Ministern tänker dra sig tillbaka *eftersom han vill ägna sig mera åt familjen*.

I parataktiska parafraser framstår vanligen båda satsernas propositioner som hävdade.

2. Två narrativa bisatser. Orsaksrelationens båda aktanter kan vara narrativa bisatser vid verb som anger orsak eller skäl:

Att sadeln blev våt berodde på att det regnade. [konsekvens – orsak] Jfr: Sadeln blev våt, *därför att det regnade*.
Att det regnade gjorde att sadeln blev våt. [orsak – konsekvens] Jfr: *Eftersom det regnade*, blev sadeln våt.
Att det har regnat framgår av att sadeln är våt. [konklusion – skäl] Jfr: Det har regnat, *eftersom sadeln är våt*.
Att sadeln är våt tyder på att det har regnat. [skäl – konklusion] Jfr: *Eftersom sadeln är våt*, har det nog regnat.

Också parataktiskt ((1) ovan):

Sadeln blev våt. Det berodde på att det regnade.

3. Andra bisatser.

a) Särskilt den icke-restriktiva relativsatsen anger ofta orsaksrelation (§ 33):

Hon är dum som står där och diskar. Jfr: Hon är dum *eftersom hon står där och diskar*.
Jag ska besöka min moster som var snäll och hjälpte mig när jag läste. Jfr: Jag ska besöka min moster *eftersom hon var snäll och hjälpte mig när jag läste*.

Också satsfogning med appositionell relativ bisats inledd av *varför* anger orsaksrelation:

Hans syn hade försämrats avsevärt, varför han nu inte förmådde läsa några längre stunder. Jfr: *Eftersom hans syn avsevärt försämrats*, förmådde han inte läsa några längre stunder.

b) I temporala satsfogningar underförstås ofta en orsaksrelation mellan bisatsens och matrissatsens propositioner (§ 104: a). Särskilt gäller detta när temporalsatsen inleds av *då*, *som* (som då också kan räknas som kausala subjunktioner, Konjn, subjn, infm. § 8: c, 7: a) eller *när*.

Då två gånger tre är sex borde också tre gånger två vara sex.
Han kommer nog till jul, helst som också Maria har sagt att hon ska komma.
Ska du inte åka upp till Jämtland nu när du har köpt dig en ny bil? Jfr: … eftersom du har köpt dig en ny bil?
Han fick svårare att läsa tidningen, {allteftersom/vartefter som} hans syn blev sämre. Jfr: … därför att hans syn blev allt sämre.
Han hade svårt att läsa tidningen sedan hans syn hade blivit sämre. Jfr: … eftersom hans syn hade blivit sämre.

Konsekutiva satsfogningar är ofta konverser av kausala satsfogningar (jfr § 124):

Hans syn hade försämrats så att han inte kunde läsa längre. Jfr: Han kunde inte läsa längre *därför att hans syn hade försämrats*.

c) Prepositionsfraser av typen *av den anledningen*, *av den orsaken*, *av det skälet* kan tillsammans med narrativ bisats utgöra orsaksadverbial som en ordinär kausal bisats:

Vi åker inte till Reykjavik av den enkla anledningen att vi tycker att det blir för dyrt. Jfr: … därför att vi tycker att det blir för dyrt.

d) Proportionala satsfogningar implicerar ofta en orsaksrelation:

Ju sämre hans syn blev, desto mindre kunde han läsa. Jfr: Han kunde läsa (allt) mindre, *eftersom hans syn blev* (*allt*) *sämre*.

4. Prepositionsfras. Orsaksbetecknande preposition med aktionell nominalfras eller infinitivfras kan ofta parafrasera kausal bisats:

På grund av fiendens snabba framryckning tvingades den svenska hären att retirera. Jfr: *Eftersom fienden ryckte fram så snabbt*, tvingades den svenska hären att retirera.
För sina stora framgångars skull blev han tvungen att anställa livvakt. Jfr: *Eftersom han hade så stora framgångar*, blev han tvungen att anställa livvakt.
Av den långvariga torkan blev skörden mager. Jfr: *Eftersom torkan varade så länge*, blev skörden mager.
Han blev glad över att äntligen kunna ta lite semester. Jfr: Han blev glad *därför att han äntligen kunde ta lite semester*.
Han blev trött av att aldrig få sova. Jfr: Han blev trött *eftersom han aldrig fick sova*.

Vissa verb och adjektiv har bundna adverbial som anger orsak (ofta med narrativ bisats som rektion). Ett sådant adverbial kan ibland parafrasera en kausal bisats (som fritt orsaksbetecknande adverbial):

Han är glad (över) att vintern är slut. Jfr: Han är glad *därför att vintern är slut*.
Han blev lomhörd av att han måste sitta i fläktljudet hela dagarna. Jfr: Han blev lomhörd *eftersom han måste sitta i fläktljudet hela dagarna*.
Han föraktar oss för att vi har dragit oss undan. Jfr: Han föraktar oss *eftersom vi har dragit oss undan*.

5. Flerledade *med*-fraser har liksom icke-restriktiva relativsatser ofta underförstått kausal innebörd:

Med Karlsson hack i häl vågade jag inte ett ögonblick slå av på farten. Jfr: Eftersom jag hade Karlsson hack i häl …
Utan ett öre på fickan blev jag tvungen att ta säsongsarbeten genast. Jfr: Eftersom jag inte hade ett öre på fickan …

6. Fria predikativ har också ofta underförstått kausal innebörd:

Utmattad av alla strapatserna föll Johan omedelbart i sömn. Jfr: Eftersom han var utmattad av alla strapatserna …
Katja gav snart upp trött av all uppståndelsen. Jfr: … eftersom hon var trött av all uppståndelsen.
Som (varande) den äldste av medlemmarna höll Sundin inledningsanförandet. Jfr: Eftersom han var den äldste av medlemmarna …

§ 147. Parafraser av konsekutiv bisats. I den konsekutiva satsfogningen anger matrissatsen orsaken och bisatsen konsekvensen. Därför kan den konsekutiva satsfogningen parafraseras med en kausal satsfogning och med de parafraser som gäller för denna (§ 146). Som alltid vid byte av bisats mot huvudsats och omvänt förändras informationsstrukturen i motsvarande mån. Nedan ges några exempel på parataktiska och hypotaktiska parafraser av följande exempel på konsekutiv satsfogning:

Sivert hade ställt bilen utanför huset *så att Rut såg den direkt*.

a) Paratax:

Sivert hade ställt bilen utanför huset, och {därför/följaktligen} såg Rut den direkt.
Sivert hade ställt bilen utanför huset, så Rut såg den direkt.
Sivert hade ställt bilen utanför huset. Detta ledde till att Rut såg den direkt.
Rut såg bilen direkt. Sivert hade {nämligen/ju} ställt den utanför huset.
Rut såg bilen direkt. Detta eftersom Sivert hade ställt den utanför huset.
Rut såg bilen direkt. Detta berodde på att Sivert hade ställt den utanför huset.

b) Hypotax:

Eftersom Sivert hade ställt bilen utanför huset, så såg Rut den direkt.
Sivert hade ställt bilen utanför huset, varför Rut såg den direkt.
Att Sivert hade ställt bilen utanför huset ledde till att Rut såg den direkt.
Att Rut såg bilen direkt berodde på att Sivert hade ställt den utanför huset.
Bilen, som Sivert hade ställt utanför huset, såg Rut direkt.

Dessutom kan konsekutiv satsfogning med matrissats som anger uppmaning, löfte, medgivande etc. parafraseras med en komplex mening där bisatsen motsvaras av en deklarativ huvudsats, normalt med adverbiellt *så* som fundament (Kompl. men. § 9: e, Huvudsatser § 44: e):

Blås hårt, så kan de inte undgå att höra det. Jfr: Blås hårt *så att de inte kan undgå att höra det.*
Jag tar med mig boken, så kan ni genast läsa den. Jfr: Jag tar med mig boken *så att ni genast kan läsa den.*

§ 148. Parafraser av final bisats. Den finala bisatsen kan i många fall parafraseras med en sats på samma syntaktiska nivå som matrissatsen (paratax), med en annan bisats eller med en infinitivfras.

1. Paratax. En parataktisk parafras av en final satsfogning kan göras på samma sätt som av en kausal satsfogning (§ 146: 1). Om avsikten anges först i en deklarativ huvudsats kan den agentiva aktionen anges i en följande deklarativ sats och skälet kan där markeras med adverbet *därför* eller konjunktionen *så*, som syftar tillbaka på den föregående satsen.

Fönstren ska inte släppa ut för mycket värme. Jag har (därför) gjort dem små.
Fönstren ska inte släppa ut för mycket värme, så jag har gjort dem små.
Jfr: Jag har gjort fönstren små *för att de inte ska släppa ut för mycket värme.*

Om den agentiva aktionen anges först i en deklarativ huvudsats kan avsikten meddelas i en följande deklarativ sats och det kan i denna hänvisas till den föregående satsen med ett *nämligen* eller *ty/för*:

Jag har gjort fönstren små. De ska (nämligen) inte släppa ut för mycket värme.
Jag har gjort fönstren små, för de ska inte släppa ut för mycket värme.

Den agentiva aktionen kan också anges först i en deklarativ huvudsats, varefter den finala bisatsen bildar den rematiska kärnan i en följande mening som i övrigt bara syftar tillbaka på den föregående meningen:

Jag gjorde fönstren små. {Detta var/Detta gjorde jag/Detta} *för att de inte skulle släppa ut så mycket värme.*

2. Annan bisats. Under speciella omständigheter är den finala satsen någorlunda liktydig med andra bisatser:

a) Konsekutiv bisats (§ 126 not 3, not 4):

Det behöver regna nu så att jorden blir genomfuktad. Jfr: Det behöver regna nu *för att jorden skall bli genomfuktad*.
Du måste skynda dig så att middagen blir färdig i tid. Jfr: Du måste skynda dig *för att middagen ska bli färdig i tid*.

b) Kausal bisats med *skall/skulle* (i ledigt språk):

Fönstren är små {därför att/eftersom} de inte ska släppa ut så mycket värme. Jfr: Fönstren är små *för att de inte ska släppa ut så mycket värme*.

Se också § 126 not 4.

c) Konditional bisats (§ 126 not 3):

Det behöver regna nu om det skall växa. Jfr: Det behöver regna nu *för att det skall växa*.

3. Infinitivfras. När bisatsen har samma subjekt som matrissatsen kan den parafraseras med en infinitivfras (utan *skola*) som rektion till en avsiktsbetecknande preposition:

Han gjorde fönstren små för att inte behöva frysa när vinden låg på från öster. Jfr: … för att han inte skulle behöva frysa när vinden låg på från öster.
Vi har hållit oss borta från verkstadsgolvet i avsikt att ge personalen större frihet. Jfr: … för att vi skall (kunna) ge personalen större frihet.

§ 149. Parafraser av koncessiv bisats. Den koncessiva bisatsen kan i många fall parafraseras med en sats på samma syntaktiska nivå som matrissatsen (paratax), med en annan bisats, med preposition + aktionell nominalfras eller med subjunktionsfras.

1. Paratax. Innehållet i en presupponerad koncessiv bisats + matrissats kan parafraseras med en deklarativ huvudsats + en ny deklarativ sats där konjunktionen *men* och/eller ett satsadverbial anger den koncessiva/adversativa relationen mellan de båda satsernas propositioner. Helt liktydig är inte parafrasen eftersom den deklarativa satsen normalt är hävdad, medan den koncessiva bisatsen är presupponerad.

Det har varit varmt här, men jag trivs här i alla fall.
Det har varit varmt här. {Ändå/Likväl/Icke desto mindre} trivs jag här.
Jfr: *Fastän det varit varmt här*, trivs jag här. Jag trivs här *fastän det varit varmt här*.

Boken är här och där rätt djupsinnig, men den är lätt att läsa.
Boken är här och där rätt djupsinnig. Ändå är den lätt att läsa.
Jfr: Boken är lätt att läsa, *även om den här och där är rätt djupsinnig*.

Talaren kan också först hävda matrissatsens innehåll i en deklarativ huvudsats varefter han med en ny mening hävdar den koncessiva relationen mellan den deklara-

tiva satsens proposition (åsyftad med pronominellt *detta*) och propositionen i en följande koncessiv bisats:

Jag trivs här. Detta fastän det är väldigt varmt här.
Boken är lätt att läsa. Detta även om den här och där är rätt djupsinnig.

En icke-presupponerad koncessiv bisats kan parafraseras med en deklarativ huvudsats med hjälpverbet *må* eller (om den har agentivt subjekt) med en direktiv huvudsats:

Hon må ha varit i Berlin hundra gånger. Hon hittar ändå inte så bra som jag där. Jfr: *Även om hon har varit i Berlin hundra gånger*, hittar hon inte så bra som jag där.
Leta överallt: du hittar ändå inte något guld på det här stället. Jfr: *Även om du letar överallt*, så hittar du ändå inte något guld på det här stället.
Låt vara att boken är dyr: man måste ändå säga att den är värd sitt pris. Jfr: *Även om boken är dyr* så måste man ändå säga att den är värd sitt pris.

2. Två narrativa bisatser. Innehållet i den koncessiva subjunktionen kan ungefärligen uttryckas med ett negerat verb (t.ex. *inte hindra*, *inte utesluta*), varvid matrissatsens och bisatsens propositioner återges med var sin narrativ bisats:

Att det är varmt här hindrar inte att jag trivs här. Jfr: Jag trivs här, *fastän det är så varmt här*.
Att boken är svårläst utesluter inte att den är intressant. Jfr: Boken är intressant *fastän den är svårläst*.

3. Andra bisatser.[1]

a) Det mest närliggande sättet att omskriva koncessiva bisatser inledda med *även om*, *om än* är med konditionala *om*-satser som innehåller adversativa satsadverbial som *så*, *också*, *än* (§ 136):

Om du {också/än/så} avskedar mig, ska du inte bli kvitt mig. Jfr: *Även om du avskedar mig* ska du inte bli kvitt mig.
Om du cyklar aldrig så fort, så hinner du ändå inte upp henne. Jfr: *Även om du cyklar hur fort som helst*, så hinner du inte upp henne.

b) En icke-restriktiv attributiv relativsats (med adversativt satsadverbial) kan ibland parafrasera en koncessiv adverbialsbisats:

Han förrådde Anders, som ändå var hans bästa vän. Jfr: Han förrådde Anders, *fastän denne var hans bästa vän*.

c) En temporal bisats inledd av *när* underordnad en *varför*-fråga kan ibland tolkas som koncessiv:

Varför kommer du inte när jag ropar på dig? Jfr: … *fastän jag ropar på dig*.
Varför bär du dig åt så där, när du vet att jag inte tycker om det. Jfr: … *fastän du vet att jag inte tycker om det*.

d) I stället för en koncessiv bisats kan en narrativ bisats knytas som appositionellt attribut till *det faktum* varefter hela nominalfrasen får utgöra rektion till prepositionen *trots*:

Han led svårt trots det faktum att han nu var fysiskt återställd. Jfr: … *fastän han nu var fysiskt återställd*.

4. Prepositionsfras. Koncessiv bisats inledd av *fastän* eller *trots att* kan ofta parafraseras med *trots* + aktionell nominalfras:

Trots mosterns sjukdom kunde han hjälpa dem med flyttningen. Jfr: {*Trots att/ Fastän*} *mostern var sjuk* kunde han hjälpa dem med flyttningen.

5. Koncessiv subjunktionsfras med *fastän*, *ehuru*, *om än* (Subjnfraser § 18–20) kan parafrasera en koncessiv bisats med samma subjunktion om matrissats och bisats har samma subjekt:[2]

{Ehuru/Fastän/Om än} svårt sjuk skrev han flera ordboksartiklar. Jfr: *Fastän han var svårt sjuk*, skrev han flera ordboksartiklar.

[1] Generaliserande bisats kan ha klart koncessiv betydelse (§ 115), men den kan oftast inte direkt parafrasera koncessiv bisats (§ 128 Anm. 2):

Vad du än säger så går jag hem nu. Jfr: *Även om du lovar mig guld och gröna skogar* så går jag hem nu.

[2] Koncessiva subjunktionsfraser kan ingå i ett slags reducerade koncessiva satsfogningar (*om inte X så i alla fall Y*, *om än X så ändå Y*) som fungerar som attribut (Subjnfraser § 18 not 1):

Jag räddades av en om än inte helt övertygad så i alla fall sympatiskt inställd anhängare. Jfr: Jag räddades av en anhängare som – *även om han inte var helt övertygad* – i alla fall var sympatiskt inställd.

§ 150. Parafraser av konditional bisats. Den konditionala bisatsen kan bara ungefärligen eller i begränsad utsträckning parafraseras med en sats på samma syntaktiska nivå som matrissatsen (paratax), med en annan bisats eller med preposition + aktionell nominalfras. Andra parafrasmöjligheter är i vissa fall t.ex. infinitivfras, flerledad *med*-fras och fritt predikativ.[1]

1. Paratax. Den konditionala satsfogningen kan normalt inte ersättas med en parataktisk sekvens av satser på samma nivå. Här är dock några fall av ungefärliga parafrasmöjligheter:

a) I en komplex mening bestående av en direktiv och en deklarativ huvudsats kan den direktiva satsen ibland sägas vara en parafras av en konditional bisats (Kompl. men. § 9: e):

Läs den här boken, och du är aldrig mer densamme. Jfr: *Om du läser den här boken*, så är du aldrig mer densamme.

Satsa på läroböcker för grundskolan så tjänar du stora pengar. Jfr: *Om du satsar på läroböcker för grundskolan* så tjänar du stora pengar.

Också en deklarativ sats eller en huvudsatsekvivalent kan i vissa sådana fall sägas parafrasera en konditional bisats:

Du kan ta mitt paraply så slipper du bli våt. Jfr: *Om du tar mitt paraply* så slipper du bli våt.
Ett steg till och du är dödens. Jfr: *Om du tar ett steg till* så är du dödens.
En gång till så skriver jag upp dig i min bok. Jfr: *Om du gör så en gång till* så skriver jag upp dig i min bok.

b) I vissa fall kan den konditionala bisatsens hypotetiska proposition ges i form av en narrativ bisats och underordnas i en huvudsats som explicit uppställer propositionen som en hypotes. Därefter följer en huvudsats som återger matrissatsens proposition och som innehåller ett anaforiskt led som syftar tillbaka på den hypotetiska satsen.

Antag att det regnar. Då blir ju gräset vått. Jfr: *Om det regnar*, blir gräset vått.
Vi förutsätter att det regnar. Då blir ju gräset vått. Jfr: *Under förutsättning att det regnar* blir gräset vått.

c) Den hypotetiska propositionen kan ges i en narrativ bisats underordnad i en huvudsats som säger att villkoret är tillräckligt för matrissatsens proposition. Därefter följer i samma komplexa mening (Kompl. men. § 9: e) en huvudsats som återger matrissatsens proposition.

Det behövs bara att det regnar lite, så blir jordgubbarna vattniga. Jfr: *Om det bara regnar lite* så blir jordgubbarna vattniga.
Det räcker med att jag ryter till, så darrar de av skräck. Jfr: *Bara jag ryter till* så darrar de av skräck.

I stället för den senare huvudsatsen kan användas *för* + narrativ bisats eller infinitivfras:

Det {räcker med/behövs bara} lite regn *för att dalen åter skall blomstra*.
Jag behöver bara ett korsord *för att bli på gott humör*.

2. Andra bisatser. Den konditionala bisatsen kan i begränsad utsträckning parafraseras med andra bisatser.

a) Temporal eller annan bisats som betecknar beledsagande omständighet och som anger generisk eller iterativ aktion (§ 139):

När det regnade, tog jag mig alltid en promenad. Jfr: *Om det regnade*, tog jag mig alltid en promenad.
Han blev förskräckt, så ofta det började åska det allra minsta. Jfr: Han blev förskräckt, *om det åskade det allra minsta*.
Så länge du uppför dig väl, ska jag hjälpa dig. Jfr: *Om du uppför dig väl*, ska jag hjälpa dig.
Han vågar aldrig göra något, utan att jag säger till honom. Jfr: Han vågar aldrig göra något, *om inte jag säger till honom*.

b) I satsfogning med irreell eller osannolik fakticitet kan narrativ bisats vara synonym med konditional bisats i nominal funktion:

Det hade varit bäst att han hade fått stanna hemma. Jfr: Det hade varit bäst *om han hade fått stanna hemma*.

Det naturliga vore att han låtsades som ingenting. Jfr: Det naturliga vore *om han låtsades som ingenting*.

c) Relativ bisats med generiskt korrelat kan ibland parafrasera konditional bisats (§ 43: b):

Den som vill röka får göra det i korridoren. Jfr: *Om någon vill röka* får han göra det i korridoren.

Han ville aldrig tala med någon flicka som han inte uppfattade som klassiskt bildad. Jfr: Han ville aldrig tala med någon flicka *om han inte uppfattade henne som klassiskt bildad*.

3. Prepositionsfras. I begränsad utsträckning (mest skriftspråkligt) kan konditional bisats parafraseras med preposition + aktionell nominalfras eller infinitivfras:

I händelse av krig bör Malmö evakueras. Jfr: *Om det blir krig*, bör Malmö evakueras.

Vid fortsatt kursfall hade företaget gjort konkurs. Jfr: *Om kursen hade fortsatt falla*, hade företaget gjort konkurs.

Jag hade aldrig klarat mig utan att få hjälp av dig. Jfr: Jag hade aldrig klarat mig *om jag inte hade fått hjälp av dig*.

4. Infinitivfras. Om matrissats och bisats har samma subjektsreferent, kan den konditionala bisatsen i vissa fall parafraseras med en infinitivfras:

Jag skulle föredra att få stanna. Jfr: Jag skulle föredra *om jag fick stanna*.

5. Flerledad *med*-fras. Om matrissats och bisats har samma subjektsreferent, kan den konditionala bisatsen ofta parafraseras med en flerledad *med*-fras:

Han hade aldrig klarat sig med benet gipsat. Jfr: Han hade aldrig klarat sig *om han hade haft benet gipsat*.

6. Fritt predikativ. Om matrissats och bisats har samma subjektsreferent, kan den konditionala bisatsen ofta parafraseras med ett fritt predikativ:

Bunden till händer och fötter hade han aldrig lyckats ta sig ur det brinnande huset. Jfr: *Om han hade varit bunden till händer och fötter* hade han aldrig lyckats ta sig ur det brinnande huset.

Som mittfältare fungerar han nog bättre. Jfr: *Om han blir mittfältare* fungerar han nog bättre.

[1] Också andra fraser kan uttrycka hypotetiska propositioner och sägas parafrasera konditionala bisatser (särskilt vid tempusförskjutning):

I så fall hade jag varit rik vid det här laget. Jfr: Om det hade varit så …
Annars hade jag varit rik vid det här laget. Jfr: Om det inte hade varit så …
I Trelleborg hade flickorna avgudat mig. Jfr: Om jag hade uppträtt i Trelleborg …
Mitt under julruschen hade jag aldrig hunnit fram. Jfr: Om jag hade rest mitt under julruschen …

Jämför särskilt tematiska fundament med generisk referens:

Alla konservativa brukar vilja höja försvarsanslagen. Jfr: *Om någon är konservativ*, så brukar han vilja höja försvarsanslagen.
En värmlänning skulle aldrig reagera så. Jfr: *Om någon i den relevanta gruppen vore värmlänning*, skulle han aldrig reagera så.

38 HUVUDSATSER

Huvudsatser. Allmänt 1–8

1 Översikt. 2 Syntaktisk struktur. 3 Prosodi. 4 Interpunktion. 5 Syntaktisk funktion. 6 Huvudsatsernas språkhandlingsbetydelse. 7 Språkhandlingstypernas innebörd. 8 Textuell funktion: utspel och respons.

Deklarativa huvudsatser 9–29

9 Översikt.

Syntaktisk struktur 10–17

10 Den deklarativa huvudsatsens ordföljd. 11 Det finita verbets placering och form. 12 Fundamentets struktur och satsledsfunktion. 13 Fundamenttvånget. 14 Fundament i deklarativa huvudsatser med samordning. 15 Deklarativ huvudsats utan fundament. 16 Adjunktionellt *så*. 17 Deklarativ huvudsats med *kanske*, *kanhända*, *måhända*.

Betydelse 18–21

18 Den deklarativa huvudsatsen som påstående. 19 Performativa yttranden. 20 Talarens kommentar till påståendets sanningshalt. 21 Talarens kommentar till värdet av det meddelade sakförhållandet.

Deklarativa huvudsatser i sekundär användning 22–25

22 Deklarativa huvudsatser med ouppfyllda språkhandlingsvillkor. 23 Deklarativa huvudsatser som påståenden om språkhandlingsvillkor. 24 Deklarativa huvudsatser som påståenden om språkhandlingar. 25 Garderade påståenden som uppställande av hypoteser.

Andra sätt att uttrycka påståenden 26–29

26 Interrogativa huvudsatser som påståenden. 27 Bisatser som påståenden: icke-restriktiva relativa satser. 28 Bisatser som påståenden: narrativa satser. 29 Icke satsformade meningar som påståenden.

Direktiva huvudsatser 30–53

30 Översikt.

Syntaktisk struktur 31–38

31 Den direktiva huvudsatsens ordföljd.

Det finita verbet 32–33: 32 Det finita verbet i imperativ. 33 Pseudosamordning i direktiv huvudsats.

Subjektet 34–35: 34 Underförstått subjekt. 35 Utsatt subjekt.

36 Direktiva huvudsatser med *låt oss*. 37 Lexikaliserade verbkonstruktioner. 38 *Med*-fras som anger verbets predikationsbas i direktiv huvudsats.

Betydelse 39–44

39 Den direktiva huvudsatsen som uppmaning. 40 Den önskade aktionen. 41 Olika slag av uppmaningar. 42 Slag av uppmaning och den direktiva huvudsatsens utformning. 43 Slag av uppmaning angiven med anförande sats. 44 Slag av uppmaning angiven av delmening i komplex mening.

Direktiva huvudsatser i sekundär användning 45–46

45 Icke-typiska direktiva huvudsatser. 46 Direktiva huvudsatser som pekare på språkhandlingsfunktion hos intillstående huvudsats.

Andra sätt att uttrycka uppmaning 47–53

47 Översikt. 48 Deklarativa huvudsatser som uppmaningar. 49 Rogativa huvudsatser som uppmaningar. 50 Desiderativa och suppositiva huvudsatser som uppmaningar. 51 Uppmaningar till gemensam handling. 52 Särskilda markörer av uppmaningsbetydelse i icke-direktiv huvudsats. 53 Bisats eller infinitivfras som uppmaning.

Interrogativa huvudsatser 54–89

54 Översikt.

Syntaktisk struktur 55–69

Den rogativa huvudsatsens struktur 55–57: 55 Den rogativa huvudsatsens ordföljd. 56 Det finita verbets placering och form. 57 Elliptiska *eller*-satser.

Den kvesitiva huvudsatsens struktur 58–67: 58 Den kvesitiva huvudsatsens ordföljd. 59 Det finita verbets placering och form. 60 Det interrogativa ledets struktur och satsledsfunktion. 61 *Vad* (…) *för* (*en/någon*). 62 Samordning av inledande interrogativa led. 63 Interrogativ satsbas i kvesitiva huvudsatser med samordning. 64 Placering av ett interrogativt led senare i satsen. 65 Två eller flera interrogativa led: ett som satsbas och de övriga inuti satskärnan. 66 Elliptisk kvesitiv huvudsats. 67 Lexikaliserade verbfraser i kvesitiva huvudsatser.

***Månne*-satsens struktur 68:** 68 Fa-sats eller af-sats.

69 Ekofråga med af-sats.

Betydelse 70–80

70 Den interrogativa huvudsatsen som fråga. 71 Fråga med känt svar. 72 Den interrogativa huvudsatsen som uttryck för undran. 73 *Månne*-satser som uttryck för undran. 74 Sökande fråga. 75 Underställande fråga. 76 Negerade rogativa huvudsatser. 77 Rogativa huvudsatser med starkt betonat led. 78 Disjunktivt samordnade rogativa huvudsatser. 79 Rogativa huvudsatser med disjunktivt samordnade satsled. 80 Ekofrågan som underställande fråga.

Sekundära användningar 81–86

81 Den interrogativa huvudsatsen som retorisk fråga. 82 Den rogativa huvudsatsen som förvånat konstaterande. 83 Den rogativa huvudsatsen som önskan. 84 Interrogativa huvudsatser som frågor om språkhandlingsvillkor. 85 Interrogativ huvudsats som stöd för deklarativ. 86 Metaspråklig kvesitiv huvudsats.

Andra sätt att uttrycka fråga 87–89

87 Deklarativa huvudsatser som frågor. 88 Rogativa huvudsatser som sökande frågor. 89 Bisatser och icke satsformade meningar som frågor.

Expressiva huvudsatser 90–99

90 Översikt.

Struktur 91–95

91 Tre slag av expressiva huvudsatser. 92 Det expressiva ledets struktur och satsledsfunktion. 93 Satsbas utan särskild expressivmarkör: typen *Fin bil du har köpt*. 94 Ellipser i af-satsens kärna. 95 Expressiv ekosats.

Betydelse 96–97

96 Värdering och förvåning. 97 Fakticitet.

98 Sekundära användningar. 99 Andra sätt att uttrycka expressiv betydelse.

Desiderativa och suppositiva huvudsatser 100–115

100 Översikt.

Struktur 101–104

101 *Bara*-satser. 102 *Om*-satser. 103 Fa-satser inledda av *måtte* eller *må*. 104 Optativsatser.

Betydelse 105–108

105 Önskan. 106 Olika sätt att ange uppfyllbar önskan. 107 Antagande. 108 Farhåga.

Sekundära användningar 109–112

109 Den desiderativa huvudsatsen som uppmaning. 110 Suppositiv huvudsats som försynt fråga. 111 Suppositiv huvudsats som känsloladdat påstående. 112 Optativsats för att ange talarens inställning till referent eller faktiskt sakförhållande.

Andra sätt att uttrycka önskan och antagande 113–115

113 Önskan. 114 Förhoppning. 115 Antagande.

Huvudsatser. Allmänt § 1–8

§ 1. Översikt. En huvudsats är en sats som inte fungerar som led i någon annan sats.

Till sin struktur är huvudsatsen prototypiskt en fa-sats men den kan i vissa fall också utgöras av en af-sats:

Fa-satser: Jag målade inte cykeln. Målade du inte cykeln? Måla inte cykeln. Måtte han inte måla cykeln!

Af-satser: Vad fin du har målat cykeln! Om han bara ville måla cykeln!

Huvudsatsen är meningens prototypiska form. Den utgör ofta ensam en mening (enkel mening), men den kan också tillsammans med en eller flera andra huvudsatser eller icke satsformade meningar bilda en komplex mening. En särskild typ av komplexa meningar är den som bildas genom samordning.

Ta min bil! [enkel mening bestående av en huvudsats]

Ta min bil, Sven. [komplex mening bestående av en huvudsats + en vokativfras]

Ta min bil men kör försiktigt. [komplex mening bestående av två samordnade huvudsatser]

Huvudsatsen uttrycker prototypiskt en språkhandling. Huvudsatserna indelas i följande typer: den deklarativa (som normalt uttrycker ett påstående), den interrogativa (som normalt uttrycker en fråga och sönderfaller i den rogativa typen för underställande fråga och den kvesitiva typen för sökande fråga), den direktiva (som normalt uttrycker en uppmaning), den expressiva (som normalt uttrycker värdering och/eller förvåning), den desiderativa (som normalt uttrycker önskan) och den suppositiva (som normalt uttrycker antagande eller uppställande av en hypotes).

De strukturella skillnaderna mellan huvudsatstyperna är i första hand ordföljdsskillnader, i andra hand skillnader i val av inledare och i modus.

§ 2. Syntaktisk struktur. Den prototypiska huvudsatsen är en fa-sats och skiljer sig därmed från den prototypiska bisatsen (som är en af-sats) i ordföljd och i kravet på utsatt *ha* i perfekt och pluskvamperfekt. I fa-satsens ordföljd kommer det finita verbet före subjektet, om inte det sistnämnda står som satsbas, och före mittfältsadverbialet (se vidare Satsens struktur § 3).

Fa-satser är följande huvudsatser: deklarativa, interrogativa (rogativa och kvesitiva) och direktiva samt vissa desiderativa (som i sin fa-form prototypiskt uttrycker önskan som kan gå i uppfyllelse).

Deklarativa och kvesitiva huvudsatser inleds med en satsbas (i deklarativa satser kallad fundament), som för den kvesitiva huvudsatsens del utgörs av ett interrogativt led. Huvudsats minus dess satsbas kallas satskärna. Rogativa och direktiva huvudsatser saknar inledare och börjar normalt med det finita verbet. De direktiva huvudsatserna skiljer sig från alla andra satstyper genom att ha sitt finita verb i modus imperativ. Dessutom saknar de direktiva huvudsatserna vanligen utsatt subjekt. När de desiderativa huvudsatserna har fa-form har de antingen det finita hjälpverbet *må*, *måtte* som särskild markör och saknar satsbas, eller också – endast i mer eller mindre lexikaliserade konstruktioner – står det finita verbet i modus optativ. De olika huvudsatstypernas struktur illustreras i Schema 1. (Vissa särskilda deklarativa och interrogativa huvudsatser kan ha af-form, se nedan.)

	Satsbas	**Finit verb**	**Subj.**	**Resten av satsen**
Deklarativ:	Hastigt	gick	hon	i strumplästen bort till barnens sängar.
Rogativ:	–	Ska	du	inte visa dina dikter för Erland?
Kvesitiv:	Hur	ska	vi	nu få loss professorn?
Direktiv:	–	Försök	–	inte göra mig dummare än jag är.
Desiderativ:	–	Måtte	han	inte få någon fisk bara.

SCHEMA 1. Huvudsatser med fa-form.

Af-form har vissa mindre frekventa huvudsatstyper. En af-sats har subjekt och mittfältsadverbial före det finita verbet, och hjälpverbet *ha* kan utelämnas (se vidare Satsens struktur § 3). Som huvudsats har af-satsen alltid en inledare, antingen en satsbas eller en subjunktion (i vissa fall både satsbas och subjunktion). Af-satser är följande huvudsatser: expressiva (som prototypiskt uttrycker värderingar av presupponerade sakförhållanden), suppositiva (som prototypiskt uppställer hypoteser eller gör antaganden), vissa desiderativa (som prototypiskt uttrycker önskningar). Särskilt suppositiva och expressiva huvudsatser kan föregås av interjektionen *tänk*. De nämnda huvudsatstypernas struktur illustreras i Schema 2.

	Satsbas/Subjn	**Subjekt**	**Resten av satsen**
Expressiv:	Vad fin	du	har gjort dig!
	Att	du	alltid måste spela teater så förbannat!
Suppositiv:	Tänk om	pappa	hade sett henne nu.
Desiderativ:	Bara	det	inte varit så mycket mygg!

SCHEMA 2. Huvudsatser med af-form.

Af-form har också i vissa fall deklarativa huvudsatser (som innehåller *kanske*, *kanhända* eller *måhända*) och interrogativa huvudsatser (som uttrycker ekofråga eller som inleds med *månne*):

Kanske Lina snart är färdig. Lina kanske snart är färdig.
När Lina är färdig?
Månne Lina snart är färdig?

ANM. 1. Eftersom satser med det finita verbet i modus optativ bara förekommer i mer eller mindre lexikaliserade konstruktioner och många av dessa har funktion som påbud, påståenden eller uttryck för talarinställning (jfr § 104), kunde man anse att optativen i nutida svenska inte markerar någon särskild språkhandlingsfunktion. Här har dock optativsatserna förts till de desiderativa huvudsatserna, som har prototypisk betydelse av önskan.

ANM. 2. Följande konstruktioner vilka kan fungera som meningar räknas i denna grammatik som icke satsformade (Icke satsf. men. § 36: 2d, 35, 43: 2a):

a) Struktur: nominalfras med icke-restriktiv relativ bisats som attribut. Betydelse: uttryck för värderande inställning till det sakförhållande som anges i relativsatsen (i förhållande till annat sakförhållande, hävdat eller på annat sätt aktuellt).

Det regnar visst. Jag som lämnade paraplyt hemma!
Och pappa som hade skakat honom så hårt! (R)

Nominalfrasens huvudord skulle kunna ses som en satsbas följd av ett adjunktionellt *som* efter samma regler som i exempelvis interrogativa och expressiva bisatser (jfr t.ex. Bisatser § 72).

b) Struktur: nominalfras bestående av *den* med restriktiv relativ bisats som attribut. Betydelse: önskan, där *den* refererar till talaren.

Den som hade haft en sådan morsa … (R) ≈ Om jag hade haft en sådan morsa!

Samma satsanalys möjlig som i fall (a).

c) Struktur: nominalfras (med huvudordet i grundkasus eller nominativ) följd av riktningsadverbial och eventuellt ytterligare adverbial. Betydelse: påstående.

Anton ut genom dörren.
Och vi (förstås) hem så fort vi kunde.

Riktningsadverbialet skulle kunna ses som så ekvivalent med det finita verbet att konstruktionen kunde kallas en (elliptisk) sats.

§ 3. Prosodi. Förutom med syntaktiska medel uttrycks en språkhandlingstyp med prosodiska medel. Vilka språkhandlingstyper som skiljs åt prosodiskt och vilka prosodiska medel som används är ofullständigt undersökt. Till det som komplicerar analysen och beskrivningen hör att satsprosodin kan uttrycka också andra betydelser än språkhandlingstyp, att talaren förmodligen kan välja mellan olika prosodiska sätt att markera språkhandlingstyp och att en viss prosodi kanske kännetecknar en mer specifik språkhandlingstyp än vad syntaxen gör (t.ex. finns det kanske ingen prosodi som generellt kännetecknar uppmaningar).

Å andra sidan torde prosodin på det hela taget återge den dominerande språkhandlingsfunktionen hos en huvudsats trognare än vad syntaxen gör. Språkhandlingstypen har sin karakteristiska prosodi också i de fall den har en icke-prototypisk syntax. En fråga har t.ex. vanligen frågeprosodi också när den uttrycks med en deklarativ huvudsats.

Huvudsatsen avslutas med en förändring av intonationen som markerar satsslutet och i viss utsträckning också vilken språkhandling som avses. Den bäst undersökta satsprosodin är den som anger påstående. En huvudsats som anger påstående kännetecknas vanligen av genomsnittligt låg tonhöjd och sänkning vid satsens slut, dvs. den sista intonationstoppen är markant lägre än föregående topp och den sista intonationsdalen markant lägre än föregående dal. Det som skiljer en fråga från ett påstående är vanligen en genomsnittligt högre tonhöjd och avsaknad av final sänkning. Ofta har frågan i stället en stigande ton i satsslutet.

§ 4. Interpunktion. Huvudsatsen bildar mycket ofta ensam en mening och inleds då med versal (stor bokstav) och avslutas med stort skiljetecken.[1]

De stora skiljetecknen anger vanligen primärt språkhandlingstyp enligt Schema 3.

Språkhandlingstyp	Skiljetecken	Exempel
påstående	punkt	Han hade en infödds kunskaper.
uppmaning	utropstecken	Tänk efter själv!
fråga	frågetecken	När kommer du hem?
		Tror du att han är där ännu?
värderande	utropstecken	Att ni icke lärt något av den betan!
inställning		Om han bara ville lugna sig!

SCHEMA 3. Språkhandlingstyperna och deras skiljetecken.

Punkt fungerar också som ett neutralt avslutande skiljetecken.[2] Uppmaningar avslutas sålunda mycket ofta med punkt när talaren vill undvika intrycket av befallning eller inte vill framstå som känslomässigt engagerad. Detta är vanligt t.ex. i generella uppmaningar (anvisningar, § 41).

Koka blomkålen nätt och jämnt mjuk.

Uttryck för värderande inställning avslutas ofta med punkt när talaren vill undvika att markera starkt engagemang:

Att dom alltid ska lassa på så mycket på tallrikarna. (R) [känslouttryck]
Om bara Tom kom hem. (R) [önskan]
Jag oroar mej inte, ljög jag. Bara det inte går ut över oss för mycket. (R) [farhåga]

Å andra sidan kan uttryck för påståenden och andra språkhandlingar avslutas med utropstecken som markerar en sidofunktion som känslouttryck:

Sverige har vunnit två guldmedaljer!
Skriv snart!
Har han inte kommit hem än!

Skiljetecknet tre punkter markerar att lyssnaren skall tänka sig en fortsättning på texten. Det förekommer vid olika språkhandlingar men är särskilt vanligt vid uppställandet av hypoteser, därför att en hypotes ofta uppställs i syfte att talare och lyssnare skall tänka sig konsekvenserna av att den vore sann. En framställd hypotes kan emellertid också avslutas med frågetecken (hypotesen har det gemensamt med den underställande frågan att talaren inte vet om propositionen är sann), med utropstecken (för att markera värderande inställning, t.ex. ängslan) och med punkt (som neutralt skiljetecken).

Tänk, om han skulle dö … (R)
Tänk, om vi är släkt? (R)
Tänk om han hade slagit sönder sig! (R)
Tänk om någon hade sett mig den gången. (R)

Efter en interrogativ huvudsats (särskilt i dess prototypiska fa-form) följer ofta frågetecken också när den interrogativa huvudsatsen inte fungerar som fråga. Då följer bruket av skiljetecken alltså den formella huvudsatsstrukturen i stället för språkhandlingsfunktionen.

Hur skulle jag kunna veta det? (R) [retorisk fråga]
Får jag inte ringa vem jag vill? (R) [retorisk fråga]
Vad spelar det för roll om han får av mig eller om han åker till någon annan och tigger? (R) [retorisk fråga]
Skulle du vilja stänga dörren? [uppmaning]

När en deklarativ huvudsats anger fråga är frågetecken vanligt:

Du kommer väl?
Kanske du inte vill komma?

För att markera värderande inställning (oftast förvåning) i en interrogativ huvudsats används ibland en kombination av frågetecken och utropstecken:

Kommer du redan?!

I en komplex mening (som alltså består av två eller flera huvudsatser eller icke satsformade konstruktioner vilka ensamma kan fungera som meningar) bestäms skiljetecknet normalt av den sista språkhandlingens typ. En komplex mening som utgörs av en frågesats och en påståendesats får alltså vanligen punkt om påståendesatsen står sist och vanligen frågetecken om frågesatsen står sist.

Vad står det på etiketten, jag har inte mina glasögon med mig.
Jag har inte mina glasögon med mig, vad står det på etiketten?

En avslutande vokativ- eller interjektionsfras kan på likartat sätt medföra utropstecken:

Jag kommer nu, Anders!
Nu hinner jag inte skriva mera, hej då!

Om meningen avslutas med ett fritt annex är det den inre satsens språkhandling som bestämmer skiljetecknet:

Vad står det på etiketten, apropå priser?
Stäng dörren efter dig, på tal om folkvett!

Om skiljetecken efter anförd mening som fundament, se Anf. men. § 17: b.

[1] Versal används också t.ex. för att ange egennamn och punkt för att utmärka förkortning.

[2] I särskilda genrer, t.ex. på skyltar och anslag och i rubriker utelämnas ofta avslutande punkt, medan avslutande frågetecken och utropstecken brukar sättas ut. Ibland motsvaras punkten av ett extra stort mellanrum (spatium) före nästa mening. I poesi utelämnas ibland alla skiljetecken. I de nämnda genrerna kan också radbrytning användas för att ange meningsslut.

Konkurserna ökar kraftigt (S) [rubrik]
Lyft på locket Slå sönder glaset Tryck på knappen (S) [anslag]

Särskilt i skönlitteratur står bisatser ofta som egna grafiska meningar skilda från sina matrissatser:

Han har en bil. Som alltid krånglar.
[…] den sorgen skulle han ha förstånd att bespara sig själv. Om han alltså lärt sig något av det han varit med om i livet. (R)

Trots interpunktionen uppfattas bisatsen gärna som ett led i den föregående satsen. Den kan också i samklang med interpunktionen ses som en självständig elliptisk mening, i vilken bisatsens matrissats har utelämnas under identitet med textens föregående sats.

§ 5. Syntaktisk funktion. En huvudsats definieras i denna grammatik som en sats vilken inte utgör led i en annan sats. Den skiljs från bisatsen, som utgör led i en annan sats.

Huvudsatsen är den prototypiska formen för en mening. Jämfört med andra meningstyper är huvudsatsen den strukturellt mest utbyggda.

Huvudsatsen bildar vanligen ensam en mening, men den kan också tillsammans med en eller flera andra huvudsatser eller icke satsformade meningar utgöra en komplex mening (se kapitel 40 Komplexa meningar).[1]

Han gick in till morsan som låg och snarkade i sin bäddsoffa, ett naket och fräknigt ben stack ut. (R)

Många hade väntat sig att något verkligt allvarligt skulle bli följden av deras uppträdande, och nu hade det hänt. (S)

Ja, vad fort det har gått. (R)

Min käre Mollo, vad kan du mena med det? (R)

Hennes ansikte var helt uttryckslöst, bara ögon och näsa och en mun ovanför den böljande nakna kroppen. (R)

Varje typ av huvudsats kan som anförd mening underordnas en anförande sats (Anf. men. § 10).

[1] Huvudsatsen kan vara semantiskt eller pragmatiskt underordnad en annan sats utan syntaktisk markering därav (Kompl. men. § 10). Ofta utgör huvudsatsen då en komplex mening tillsammans med en annan mening som den är asyndetiskt fogad till. Se t.ex. § 44: e.

§ 6. Huvudsatsernas språkhandlingsbetydelse. Den prototypiska huvudsatsen är uttryck för en språkhandling (§ 7) och har en struktur som visar vilken språkhandling den uttrycker.

Vissa grundläggande språkhandlingstyper har prototypiskt egna strukturella uttryck. Dessa strukturella särmärken omfattar i första hand skillnader i ordföljd, i andra hand val av inledare och modus. Följande språkhandlingstyper kan räknas som de mest basala: påstående, underställande fråga, sökande fråga och uppmaning. Mot var och en av dessa typer svarar en dominerande struktur med den typiska huvudsatsordföljden (fa-form). De torde också vara de mest frekventa och de enda som normalt har särskilda uttryck i världens språk. Vissa särskilda påståenden och frågor kan ha andra prototypiska strukturer (af-form).

Egna strukturella uttryck har också följande språkhandlingstyper: önskan, framställande av hypotes och uttryckande av känslomässig inställning (vanligen värdering och/eller förvåning). Mot betydelsen av önskan svarar ett flertal strukturer, dels fa-satser, dels af-satser. Betydelsen framställande av hypotes uttrycks prototypiskt med en viss af-struktur men anges också med samma af-strukturer som uttrycker önskan. Mot betydelsen av känslomässig inställning svarar flera olika af-strukturer.

Huvudsatserna med deras prototypiska språkhandlingsbetydelse kan indelas på följande sätt:

1. Deklarativa (uttrycker påståenden): *Nu är han tyst.*
2. Interrogativa (uttrycker frågor):
a) rogativa (uttrycker underställande frågor): *Är han tyst nu?*
b) kvesitiva (uttrycker sökande frågor): *När är han tyst?*
3. Direktiva (uttrycker uppmaningar): *Var tyst nu!*
4. Expressiva (ger utlopp för känslomässig inställning): *Vad tyst han är nu!*
5. Desiderativa (uttrycker önskningar): *Om han ändå vore tyst nu!*
6. Suppositiva (uttrycker antaganden): *Tänk om han håller tyst hela tiden!*

Sekundärt kan en viss huvudsatsstruktur alltid uttrycka andra språkhandlingar, men detta påverkar inte indelningen. En huvudsats med deklarativ struktur redovisas t.ex. som deklarativ även när den används för att uttrycka en fråga: *Du har inte en tändsticka?*

ANM. Om huvudsatser som stödjande språkhandlingar se under respektive huvudsatstyp. Om huvudsatser som yttras med annan dominerande funktion än den för typen normala se under respektive huvudsatstyp, avsnittet om sekundära användningar.

§ 7. Språkhandlingstypernas innebörd. De grundläggande språkhandlingar som var och en typiskt anges med ett visst slag av huvudsats kan skiljas från varandra genom följande innehållsliga kriterier:

a) Påstående

Talaren hävdar – eventuellt med reservation – att propositionen är sann. Detta kriterium skiljer ut påståendet från övriga grundläggande språkhandlingstyper, vilka innebär att talaren antingen förutsätter att propositionen har en viss angiven sannolikhet eller varken förutsätter eller hävdar att den har det.

Påståendena kan vara t.ex. meddelanden, då talaren utgår ifrån att lyssnaren inte har någon uppfattning om sakförhållandet, instämmanden, då talaren utgår ifrån att lyssnaren har samma uppfattning om sakförhållandet som han själv, eller invändningar, då talaren utgår ifrån att lyssnaren har en avvikande uppfattning om sakförhållandet. Ytterligare en typ av påstående är aktualiseringen, då talaren påminner lyssnaren om något som han kanske redan känner till men som ändå kan behöva aktualiseras för att tjäna som bakgrund till något annat i kommunikationen.

Påståendet har den deklarativa huvudsatsen som sitt prototypiska språkliga uttryck, men också bisatser, t.ex. icke-restriktiva relativa bisatser, kan uttrycka påståenden. Påståendets grad av sannolikhet anges vanligen lexikalt, framför allt med satsadverbial eller modalt hjälpverb.

Påståenden kan omtalas exempelvis med verbförbindelsen *hävdade som sin mening*, t.ex. *Bo hävdade som sin mening att det nog skulle bli regn.* (Jfr: Bo: *Det blir nog regn.*)

b) Fråga

Talaren begär information om huruvida eller under vilken betingelse propositionen är sann. Detta kriterium skiljer ut frågan från övriga grundläggande språk-

handlingstyper. När talaren frågar huruvida propositionen är sann, är det en underställande fråga; när han frågar under vilken betingelse propositionen är sann, är det en sökande fråga. I det senare fallet förutsätter talaren att propositionen är sann under minst en betingelse.

Om talaren inte förväntar sig att lyssnaren skall ge honom den begärda informationen, är frågan en undran. Betydelsen av undran kan anges med ett satsadverbial, t.ex. *månne*.

Den underställande frågan har den rogativa huvudsatsen som sitt prototypiska språkliga uttryck och den sökande frågan har den kvesitiva. En underställande fråga uttrycks dock ofta med en deklarativ huvudsats som annars primärt fungerar som ett påstående, vanligen ett påstående där talaren anger att han inte har full visshet. I den kvesitiva huvudsatsen anges domänen av alternativa betingelser genom det interrogativa ledet. Rogativa och kvesitiva huvudsatser kallas gemensamt interrogativa huvudsatser.

Frågor rapporteras typiskt med verbet *fråga*, t.ex. *Bo frågade mig om det regnade*. (Jfr: Bo: *Regnar det?*)

c) Uppmaning

Talaren försöker genom själva språkhandlingen framkalla det förhållningssätt som satsen beskriver. Detta kriterium skiljer ut uppmaningen från övriga grundläggande språkhandlingstyper. Det är alltid lyssnarens framtida förhållningssätt uppmaningen gäller, och i den typiska uppmaningen är det lyssnarens viljemässiga kontroll över sitt förhållningssätt som talaren försöker påverka. Uppmaningarna kan delas in i befallningar (där lyssnaren inte anses ha rätt att vägra), vädjanden (där handlingen inte bedöms vara i lyssnarens intresse), erbjudanden (där lyssnaren anses ha rätt att vägra men inte att utföra handlingen utan uppmaning) samt råd (där lyssnaren anses ha rätt både att vägra och att utföra handlingen utan uppmaning).[1]

Uppmaningen har den direktiva huvudsatsen som sitt prototypiska språkliga uttryck men uttrycks mycket ofta med någon annan huvudsatstyp i sekundär användning.

De olika slagen av uppmaning omtalas exempelvis med verbförbindelsen *säga till*, t.ex. *Bo sa till mig att jag skulle ta hans cykel*. (Jfr: Bo: *Ta min cykel!*)

d) Värderande inställning till satsens sakförhållande

Talaren anger en värderande inställning till sakförhållandet. Detta kriterium karakteriserar känslouttrycket, önskningen och farhågan. I känslouttrycket förutsätter talaren att propositionen är sann medan han i önskningen och farhågan varken förutsätter eller hävdar att den är sann.

Känslouttrycket har prototypiskt formen av en expressiv huvudsats, en expressiv bisats (underordnad en deklarativ huvudsats) eller en expressiv fras (som icke satsformad mening). Den expressiva huvudsatsen fördelar sig på flera strukturtyper med af-form. Av de expressiva satstyperna som sådana framgår inte om ta-

larens värdering av sakförhållandet är positiv eller negativ. Värderingen är normalt förenad med förvåning, som ibland t.o.m. kan dominera över värderingen. Mycket ofta ges känslouttrycket i form av en deklarativ huvudsats som innehåller ett lexikalt uttryck för värdering, t.ex. ett satsadverbial. Språkhandlingen är då samtidigt ett känslouttryck och ett påstående.

Önskningen har som sitt prototypiska uttryck den desiderativa huvudsatsen, som fördelar sig på flera strukturtyper, dels med fa-form, dels med af-form.

När någon ger uttryck för förvånad värdering i en språkhandling (Bo: *Vilka fina byxor hon har!*), kan detta rapporteras exempelvis med verbförbindelsen *förvånas över*, t.ex. *Bo förvånades över att du hade så fina byxor*. Önskningar rapporteras typiskt med verbet *önska*, t.ex. *Bo önskade att han hade en Mercedes*. (Jfr: Bo: *Om jag ändå hade en Mercedes*.)

e) Hypotes

Talaren kan slutligen låta en huvudsats uttrycka en proposition utan att vare sig försöka göra den sann, värdera dess sannolikhet, fråga efter om den är sann eller uttrycka någon värdering av det förutsatta eller tänkta sakförhållandet. Detta sker när talaren gör ett hypotetiskt antagande.

Uppställandet av en hypotes är den språkhandlingstyp som har det minst tydliga grammatiska uttrycket. Den suppositiva huvudsatsen är svår att strukturellt skilja från sådana desiderativa huvudsatser som utgörs av *om*-satser. I denna grammatik behandlas därför de båda språkhandlingstyperna i samma avsnitt.

När någon vill att lyssnaren skall uppställa en hypotes kan detta också omtalas exempelvis med verbförbindelsen *antaga att* eller *föreställa sig möjligheten att*, t.ex. {*Antag/Föreställ dig möjligheten*} *att hon stod vid stationen just då*. (Jfr: *Tänk om hon stod vid stationen just då!*)

[1] Också genom performativen och besvärjelsen försöker talaren förverkliga ett sakförhållande i och med själva språkhandlingen. Performativen uttrycks vanligen på samma sätt som ett påstående och innebär att talaren genom att hävda ett visst sakförhållande gör eller försöker att göra det sant. Det gäller t.ex. löften och rituella handlingar som namngivning, giftermål och domar. Besvärjelsen uttrycks vanligen på ett av de sätt som en önskan uttrycks på och innebär att talaren genom att uttryckligen önska ett visst sakförhållande försöker att göra det sant.

ANM. Det är rimligt att räkna med andra typer av språkhandlingar än de som nämns här. De har dock inga prototypiska grammatiska uttryck.

§ 8. Textuell funktion: utspel och respons. De olika grammatiska språkhandlingstyperna innebär förväntan om andra språkhandlingar uttryckta i den intillstående texten.

a) Påståenden

Den deklarativa huvudsatsen är språkets centrala huvudsatstyp, och den kan förekomma i de flesta språkliga kontexter. Dess prototypiska betydelse av påstå-

ende ställer inga specifika krav på talsituationen. Den deklarativa huvudsatsen är t.ex. den dominerande huvudsatstypen i de flesta slag av skriftlig framställning. Längre texter består ofta uteslutande av deklarativa huvudsatser.

I en dialog används gärna en deklarativ huvudsats som svar på en fråga och följer därmed prototypiskt efter en interrogativ huvudsats. Svaret kan bestå av flera deklarativa huvudsatser i följd (liksom av deklarativ huvudsats tillsammans med en mening av annan typ).

I andra sekvenser av huvudsatser kan utspelet vara en deklarativ huvudsats. Lyssnaren kan sedan t.ex. bekräfta att han uppfattat yttrandet som en påståendehandling med interjektionsfrasen *ja* eller ange sin bedömning av påståendets sanningshalt med ett svarsord (se t.ex. Interj. § 6). I andra fall är det vanligt att samtalspartnern uttrycker sin värdering av det omtalade sakförhållandet eller ger någon annan kommentar till det. Han kan också ifrågasätta den föregående talarens vederhäftighet genom att kommentera något av språkhandlingsvillkoren.

I monologiska framställningar dominerar vanligen deklarativa huvudsatser. I en berättande text bärs berättelsen typiskt upp av deklarativa huvudsatser med avgränsad aktionsart. I en utredande text relateras den ena deklarativa huvudsatsen till den andra exempelvis som motivering, specifikation, exemplifiering, inskränkning, sammanfattning, parallell eller motsats.[1] En vanlig funktion för just deklarativa huvudsatser är att vara stödjande språkhandling till en annan mening. Sådana meningspar bildar ofta komplexa meningar.[2]

De underkategorier av påståendet som kallas instämmande och invändning (§ 7) visar ofta textuell samförekomst med en föregående språkhandling. Om talaren har möjlighet att bedöma sanningshalten i en annan talares påstående, är det vanligt att han anger huruvida han instämmer eller inte.

b) Frågor

Av de grammatiska språkhandlingstyperna är det bara frågan som i sig innebär ett utspel med krav på en annan språkhandling som respons. Med frågan begär talaren information, och samtalspartnerns förväntade svar är alltså ett påstående. Svaret kan ha formen av en deklarativ huvudsats men det ges ofta i stället som en mening utan satsform. En underställande fråga besvaras sålunda typiskt med ett svarsord (t.ex. *ja*, *nej*, *jo*). Svarsordet följs ofta av en deklarativ huvudsats som återger frågans proposition (eventuellt minus eller plus negation) i pronominell och/eller elliptisk form.

{Ja/Jo}, det {gör/kan} jag.
Nej, det {gör/vill} han inte.

En sökande fråga besvaras typiskt med en icke-interrogativ fras som ger just det sanna alternativ som söks med frågans interrogativa ord eller led. Svarsfrasen skulle tillsammans med resten av den sökande frågan kunna bilda en deklarativ huvudsats vilken uttrycker den sökta informationen (Ellips § 18: 1a).

– Vem har varit här? – {Pelle (har varit här). / Det har Pelle.}

– När går tåget? – {Om tre kvart (går tåget). / Det gör det om tre kvart.}

Vid t.ex. *varför*-frågor har svaret vanligen satsform.

Frågor besvaras normalt av någon annan talare. Det är dock inte sällsynt att talaren avser eller finner sig föranlåten att svara på sin fråga själv. Frågor som talaren tänker besvara själv kallas traditionellt retoriska frågor. ("Retorisk fråga" som term används i denna grammatik endast om interrogativa huvudsatser varmed talaren aktualiserar sakförhållanden som han förutsätter att det råder enighet om; se § 81).

Frågor besvaras vanligen på ett eller annat sätt även om den tillfrågade inte vill eller kan lämna den begärda informationen. Om svaret innebär att något språkhandlingsvillkor ifrågasätts, har det ofta formen av en ny interrogativ huvudsats (*Hur ska jag kunna veta det?*) men kan också vara t.ex. en deklarativ huvudsats (*Det kan väl inte jag veta*). En interrogativ huvudsats som svar kan också innebära en begäran om förtydligande som skall göra det möjligt att senare lämna den begärda informationen (*Menar du Johan?*). Ett svar som innebär vägran att lämna den begärda informationen kan ha olika form, t.ex. deklarativ (*Det säger jag inte*), interrogativ (*Tror du jag säger det?*) eller direktiv (*Lägg av!*). Oförmåga att lämna den begärda informationen meddelas normalt i deklarativa huvudsatser, ofta som stereotypa svar: *Det vet jag inte*, *Jag vet inte*, *Inte vet jag*, *Vet inte*.

c) Uppmaningar

Den prototypiska direktiva huvudsatsen, med betydelse av uppmaning, ställer inga stränga krav på den språkliga kontexten, och den kan liksom en deklarativ huvudsats utgöra en egen text. I stället är det typiskt för uppmaningen att den normalt ställer särskilda krav på talsituationen: lyssnaren skall ha möjlighet att utföra handlingen, talaren skall önska att han gör det, lyssnaren skall kunna bli påverkad till det genom uppmaningen, talaren skall ha rätt att påverka lyssnaren (§ 39). Uppmaningar är vanliga i talad kommunikation. Också i vissa skriftliga texttyper (t.ex. anvisningar) är uppmaningen en viktig språkhandling. Annars är inte så ofta förutsättningarna för uppmaningar uppfyllda vid skriftlig kommunikation: läsaren är inte alltid klart definierad för skribenten som inte heller kan veta på förhand i vilken situation texten kommer att läsas. Den direktiva huvudsatsen är följdriktigt en sällsynt satstyp i många slag av skriftlig framställning.

Talaren kan ofta nöja sig med att låta den direktiva huvudsatsen som uttrycker uppmaningen utgöra en egen text. Ofta fogas dock en kommentar av ett eller annat slag till uppmaningen. Talaren kan t.ex. ge skäl till varför lyssnaren skall följa uppmaningen eller på annat sätt kommentera villkoren för språkhandlingen.

Gå nu, annars hinner du inte.

Hjälp henne med flyttningen. Det har du säkert tid till.

Kom med mig på bio. {Vill/Kan} du inte det?

Dansa lite med mig. Det var åratal sen sist.

Kom och måla om mitt kök åt mig! Jag måste få det gjort nu.

Lyssnaren reagerar inte alltid bara eller genast genom att utföra den icke-språkliga handling som många uppmaningar gäller. Han reagerar också språkligt på olika sätt. En möjlighet är att han erkänner eller inte erkänner mottagandet av uppmaningen:

– Städa ditt rum nu. – Ja, jag hör. Tjata inte.
– Städa ditt rum nu. – Vad sa du? Jag hör inte för radion är på.

En annan möjlighet är att han lovar utföra uppdraget, avvisar det eller kanske föreslår olika modifikationer:

– Städa ditt rum nu. – Ska ske korpral.
– Städa ditt rum nu. – Nej, jag har inte tid.
– Städa ditt rum nu. – Ja, men det hinner jag inte förrän i morgon.

Om den aktion som talaren uppmanar lyssnaren till är en språklig handling, kan lyssnaren på samma sätt antingen bara utföra handlingen eller komma med en eller annan kommentar:

– Tala nu om vad du gjorde så sent i går kväll. – Jag var bara hos Lena hela tiden.
– Erkänn att du älskar henne! – {Ja, det erkänner jag. / Jag erkänner. / Ja, jag älskar henne.}
– Lova att du målar om mitt kök. – {Ja, jag lovar. / Nej, det kan jag inte lova.}
– Fråga henne vad hon menade! – Ja, senare kanske.

d) Värderande inställning till satsens sakförhållande

En huvudsats varmed talaren anger en värderande inställning till ett sakförhållande, t.ex. en expressiv huvudsats, inbjuder lyssnaren att deklarera sin egen värdering. Det är nästan ohövligt att inte reagera på det värderande utspelet.

– Vilka fina rosor du har! – Ja, de är väl vackra.
– Vad charmigt det är här! – Nja, jag tycker det är för rörigt.

e) Hypotes

Det vanliga skälet för att (be lyssnaren) uppställa en hypotes är att talaren vill att lyssnaren skall överväga vad som skulle gälla om hypotesen var sann. En uppställd hypotes visar därför ofta textuell samförekomst med en språkhandling, ofta ett villkorat påstående, som för på tal vad som skulle gälla om hypotesen var sann.

Tänk om ingen ringer? Vad gör vi då? Ska vi bara sitta här och glo?
Tänk om alla unga män ville rida med? Var skulle det sluta? (R)
– Tänk om vi kunde gifta oss, sade han allt oftare. Då skulle alla problem försvinna i ett huj. (R)

[1] En deklarativ huvudsats som börjar med *det vill säga* ansluter som en konklusion eller förklaring till en föregående sats eller konstituent. *Det vill säga* (i skrift vanligen *dvs.*) är lexikaliserat och kan oftast analyseras som en konjunktion. Se vidare Konjn, subjn, infm. § 2: e.

[2] Vissa lexikaliserade deklarativa huvudsatser med utelämnat objekt fungerar som fria annex till andra deklarativa huvudsatser:

{Du vet/Du förstår}, Susanne kom inte in på den linjen.
Susanne kom inte in på den linjen, du vet.

Deklarativa huvudsatser § 9–29

§ 9. Översikt. Den deklarativa huvudsatsen är språkets centrala huvudsatstyp. Den uttrycker prototypiskt ett påstående. Den är en fa-sats, och dess strukturella kännetecken är framför allt ordföljden i början av satsen.

Det första ledet i en typisk deklarativ huvudsats är en satsbas, som kallas fundament. Valet av fundament bestäms delvis av textuella faktorer (se Satsbaser § 18). Det andra ledet i den typiska deklarativa huvudsatsen är det finita verbet som står i indikativ (presens eller preteritum) eller någon gång i konjunktiv.

Med den deklarativa huvudsatsen uttrycks prototypiskt ett påstående, dvs. talaren hävdar att satsens sakförhållande är sant (jfr § 7). Den deklarativa huvudsatsen har sin mest typiska användning som ett meddelande, när talaren tror att lyssnaren ännu inte har tagit ställning till propositionens sanningshalt, och den uppfattas då vanligen som ett sätt för talaren att övertyga lyssnaren om propositionens sanning. Ofta används den deklarativa huvudsatsen i stället som ett instämmande, när talaren utgår ifrån att lyssnaren har samma uppfattning om propositionens sanningshalt som han själv, eller som en invändning, när talaren har uppfattat det som att lyssnaren har en annan uppfattning. Dessutom används den deklarativa huvudsatsen som aktualisering: talaren nämner något som nog lyssnaren redan känner till men som han kanske inte kommit att tänka på om inte talaren aktualiserat det.

Talaren kan med satsadverbial, modala hjälpverb eller val av särskild tempusform ange att han är mer eller mindre säker på propositionens sanning:

Hon kommer {Ø/alldeles säkert/nog}.
Hon {kommer/kan komma} när som helst.
I så fall {tar/toge} hon taxi.

Ett meddelande kan vara av olika slag: rapport, förutsägelse, beskrivning, upplysning, omdöme osv. Det är också vanligen den deklarativa huvudsatsen som tas i bruk för performativer, satser där själva yttrandet av satsen medför att dess proposition blir sann (t.ex. *Härmed förklarar jag sammanträdet öppnat*).

Förutom av deklarativa huvudsatser kan självständiga påståenden också uttryckas av bisatser, främst relativa bisatser och narrativa bisatser. Hävdade narrativa bisatser har ofta inte bara en betydelse utan också en struktur som liknar den deklarativa huvudsatsens (fa-satser med fundament). Sekundärt kan också andra huvudsatser och andra bisatser användas för att påstå, dvs. de kan yttras i huvudsakligt syfte att hävda det sakförhållande som satsen anger.

Syntaktisk struktur § 10–17

§ 10. Den deklarativa huvudsatsens ordföljd. Den deklarativa huvudsatsen är vanligen en fa-sats med den struktur som framgår av Schema 4. Se vidare Satsens struktur t.ex. § 3.

Fundament	Finit verb	Subjekt	Adverbial i mittfältet	Resten av satsen
De	klev			upp på motorhuven.
Därför	ville	han	absolut	bli amiral.
Det	lät		inte	så illa.
Denna gång	var	de		flera.
På förarhuven	stod	Loffe.		
Om du vill	kan	du		få låna min.

SCHEMA 4. Den deklarativa huvudsatsens ordföljd.

I vissa fall kan den deklarativa huvudsatsen sakna fundament och inledas med det finita verbet (§ 15): *Återkommer kl. 13.30*. Den deklarativa huvudsatsen kan föregås eller följas av annex (kapitel 36 Annex): *Tomas, han är ju full av idéer. Han är ju full av idéer, Tomas*. När den deklarativa huvudsatsen innehåller något av satsadverbialen *kanske*, *kanhända*, *måhända* kan den alternativt vara af-sats (§ 17, Satsens struktur § 9): *Sven kanske inte vill vara med*.

§ 11. Det finita verbets placering och form. I den deklarativa huvudsatsen står det finita verbet som det andra primära satsledet, direkt efter fundamentet:[1]

Sverige *deltar* aktivt i oljejakten på Svalbard. (S)
Hon *fick* större och större förtroende. (S)
En 57-årig man *har* åtalats vid Växjö tingsrätt misstänkt för att ha lurat olika företag och privatpersoner på hundratusentals kronor. (S)
Vid en närmare kontroll *visade* det sig att uttagskvittona förfalskats. (S)
Störst omsättning i spelbranschen *hade* dock Tipstjänst […] (S)
Det *ska* ryka om en grill. (S)

Under vissa betingelser kan en deklarativ huvudsats dock stå utan fundament, varvid det finita verbet är satsens första primära satsled. Se vidare § 15.

Det typiska modus i deklarativa huvudsatser är (liksom i interrogativa huvudsatser) indikativ. Tempusformen på det finita verbet är (liksom i interrogativa huvudsatser) antingen presens eller preteritum. Verb som bildar en särskild konjunktiv kan uppträda i denna form som finita verb i deklarativa huvudsatser (liksom i interrogativa huvudsatser).

Då {*är/var/vore*} han dum.

[1] Det finita verbet kan konstrueras med prefokalt placerat adverb (t.ex. Satsadvl § 51 Anm., 52):

Han *bara* sitter och sitter.
Kaj *nästan* grät.
Han *t.o.m.* skolkade ibland.
Hon *formligen* gled fram.
Han *tvärtom* ökade intresset för musik.
Men den 30-åriga skolministern *inte så mycket som* blinkar när hon bestämt deklarerar att […] (S)

§ 12. Fundamentets struktur och satsledsfunktion. Som inledare har den deklarativa huvudsatsen en satsbas (fundamentet). Fundamentet utgörs av ett icke-interrogativt led med satsledsfunktion i satsen (Satsbaser § 2, 5).[1] Som fundament väljs satsled med viss textuell eller informationsdynamisk funktion (Satsbaser § 18). Fundamentet har samma struktur som satsledet skulle ha haft på sin ordinarie plats i satsen. Exempel på fundament:

Men *lågorna av hopp och skräck* dansade inte längre i hennes bröst. (R) [nominalfras som subjekt]
Hundratals kärleksgärningar hade hennes händer utfört […] (R) [nominalfras som objekt]
Skrämd gled hon ned från flaket […] (R) [participfras som fritt predikativ]
Med en häftig rörelse fällde Grels ner järnslån som gick tvärs över dörren. (R) [prepositionsfras som fritt adverbial]
Och *likväl* hade hoppet dolt sig i hennes bröst […] (R) [adverbfras som satsadverbial]
Sicilien har jag tänkt på. (R) [nominalfras som rektion i bundet adverbial med isolerad preposition på det bundna adverbialets ordinarie plats i satsen]
Biografer har vi ytterst få. (T) [substantiv som huvudord i objekt med attribut på objektets ordinarie plats i satsen]

Vissa konstruktioner förekommer endast som fundament. Hit hör rogativformad konditionalbisats (Satsbaser § 2: 1c, Bisatser § 134) och verbfras som objekt till det anaforiska verbet *göra* i satskärnan (Vbfraser: Allm. § 10, Satsbaser § 2: 1b).

Bråkar du går jag meddetsamma. Jfr: *Jag går meddetsamma, bråkar du.
{*Tömmer/tömma*} *papperskorgarna* gör vi då inte varje dag. Jfr: *Vi gör inte {tömmer/tömma} papperskorgarna varje dag.

Fundament kan ha satsledsfunktion i en bisats som ingår i den deklarativa huvudsatsens predikatsled (satsfläta). I vissa fall fungerar fundamentet i stället som korrelat till ett anaforiskt (resumtivt) pronomen på satsledets ordinarie plats i bisatsen. Se vidare Satsbaser § 10–16.

Honom vet jag inte om du har träffat [-].
Den där karlen har hon ofta sagt att *han* är trevlig.

Många satsadverbial kan stå som fundament utan några särskilda inskränkningar. Vissa satsadverbial står dock aldrig som fundament, och vissa andra bara under särskilda betingelser. Se Satsadvl § 12.

Om anförd mening som fundament i en anförande sats (t.ex. *Han är bättre nu, säger hon*) se Anf. men. § 10. Om dubbeladverbial som fundament (t.ex. *I går på sjön var du inte så kaxig*) se Advl § 26, 66. Om adverbialiserat attribut som fundament (t.ex. *Om honom har vi inte så många uppgifter*) se Advl § 34. Om efterställda attribut som postponerats ur fundamentet (t.ex. *Ingen har vi haft som var så duktig som hon*) se Postp. led § 3.

[1] Fundamentet kan konstrueras med prefokalt placerat adverb (t.ex. Satsadvl § 33: b, 52, 69):

Först nu har jag förstått vad han menade.
Till och med Roger hjälpte till med disken.
Redan i förrgår visste polisen om det.
Också italienarna är intresserade.
Inte en dag har Annika ångrat att hon började studera igen. (S)

§ 13. Fundamenttvånget. Med marginella undantag (§ 15) är fundamentet ett obligatoriskt led i deklarativa huvudsatser. Om textdynamiken inte utpekar något satsled som lämpligt fundament, inträder subjektet som fundament (jfr Satsbaser § 18: 3). Detta gäller också det expletiva subjektet *det* (jfr Subj. § 18–23):[1]

Det regnar.
Det har suttit en lapp på dörren.
Det var otaktiskt att inlägga protest så snabbt.

[1] Också i följande fall kan fundamentet sägas vara mer eller mindre expletivt:

a) Adverbet *så* som fundament har ofta förbleknad lexikal betydelse:
Så förflöt ännu några år.

Jämför särskilt bruket av *så*, *också* i den andra av två disjunktivt samordnade deklarativa huvudsatser (Samordn. § 27):

Hon köper nog snart en gård i Närke eller {*också/så*} bosätter hon sig utomlands för gott.

b) Expletivt *det* kan i talspråk i vissa fall användas som fundament utan satsledsfunktion:
Det kan ingen ge besked om sådant.
Det ska tusan diska all den här disken.

§ 14. Fundament i deklarativa huvudsatser med samordning. Den deklarativa huvudsatsens fundament kan antingen utgöra ett gemensamt subjekt för två samordnade satskärnor eller fungera som ett annat satsled och då antingen ha satsledsfunktion i båda verbfraserna eller bara i den ena.

1. Den deklarativa huvudsatsens fundament har samma satsledsfunktion i de två samordnade verbfraserna.

a) Ett subjekt som fundament kan vara gemensamt led för samordnade satskärnor (som då utgörs av finita verbfraser):

Per åkte till Örebro och skrev in sig som student.

b) Fundamentet kan undantagsvis också utgöras av ett annat led som har samma funktion i de två samordnade leden.[1] (Som samma funktion räknas här objekt och rektion i bundet adverbial.)

I Köpenhamn tappade Greta sina handskar och blev hennes syster tagen av polisen.
Den kavaljeren nobbade Anna men visade hennes syster ett visst intresse för.
Honom studerar min dotter för och hade jag som elev en gång i tiden.

När det gemensamma ledet inte är subjekt är vanligen också subjektet gemensamt för de finita verbfraserna och anges då normalt (på sin ordinarie plats) bara i det första ledet. Också hjälpverb och adverbial i mittfältet kan då vara gemensamma led för de samordnade verbfraserna.

Bilen köpte Peter för tre år sedan och sålde med god förtjänst i fjol.
Båten hade han fått av sin bror och renoverat tillsammans med sina pojkar för tre år sedan.
Detta berättade han inte för sin fru eller skrev något om till sina barn i Amerika.

2. Den deklarativa huvudsatsens fundament har satsledsfunktion endast i den ena av de samordnade verbfraserna.

a) Vid pseudosamordning (Samordn. § 17) kan fundamentet hänföra sig antingen till den förra eller till den senare samordnade verbfrasen. Också subjektet är gemensamt och saknar uttryck i det senare samordningsledet.

I min stol får du inte sitta och läsa. [Fundamentet är adverbial till *sitta*.]
Dit går jag aldrig och dansar nu för tiden. [Fundamentet är adverbial till *går*.]
Den nya boken sitter just John och läser därute. [Fundamentet är objekt till *läser*.]
De här knappnålarna kommer jag opp och hämtar sen när jag har med mig asken. (T) [Fundamentet är objekt till *hämtar*.]

När fundamentet inte ingår i verbens valens, går det ofta inte att avgöra om det syntaktiskt bestämmer båda leden eller bara ett av dem:

I somras kom hon ofta upp och hälsade på mig.
I de trakterna ställer sig folk vid vägkanten och stirrar på en.

b) I ordinär samordning kan ett icke-subjekt som fundament marginellt hänföra sig till det första samordningsledet i satskärnan om subjektet är gemensamt för samordningsleden. Subjektet utelämnas då i det senare ledet.

Hustrun lämnade han bara i Arboga och stack själv till Brasilien.
I läkemedlens tio-i-topplista stod sterilt vatten högst upp och köptes för miljoner. (S)
Det har näringslivet förstått och systematiskt börjat utnyttja OECD för att driva massmediepolitik. (S)

Om satsbaser i satser med samordning se Satsbaser § 6 samt Samordn. § 8–9, 17.

[1] Om fundamentet inte är subjekt, är konstruktionen inte särskilt vanlig. I stället väljs andra konstruktioner. Det inledande ledet utgör då fundament bara i den första satsen. I den andra satsen är vanligen subjektet fundament. Den andra satsen innehåller ett pronominellt led med syftning på första satsens fundament.

Den friaren hade Linda skickat i väg, och *Marie* hade också gett honom korgen.

Om det pronominella ledet inte ingår i verbets valens, kan det dock utelämnas. Pragmatiskt tolkas vanligen första satsens fundament ändå som giltigt även för andra satsen. Detta uttryckssätt är vanligare än en samordning där satsbasen är gemensam för båda leden.

I Köpenhamn tappade Greta sina handskar, och *Nils* blev tagen av polisen (där). [Mindre vanligt: *I Köpenhamn* tappade Greta sina handskar och blev Nils tagen av polisen.]

§ 15. Deklarativ huvudsats utan fundament. En deklarativ huvudsats kan i vissa fall sakna subjekt eller annat satsled som fundament.

1. Ett fundament som är subjekt i den deklarativa huvudsatsen kan i vissa fall utelämnas om det refererar till den i sammanhanget mest närliggande referenten. Se också Satsens struktur § 10: c, Ellips § 15.

a) Deiktisk ellips förekommer t.ex. med referens till talaren i talspråk, ledigt skriftspråk och annonsspråk:

Tänkte bara höra hur du mår.
Sitter här i solen och skriver ett kort till dig.
Köper och säljer beg. bilar.

Det förekommer vidare på skyltar, anslag o.d. med referens till det föremål skylten är anbragt på eller till den som är verksam i den lokal skylten är anbragt på:

Aktas för stötar. (S)
Får ej övertäckas. (S)
Köper och säljer beg. bilar.

Deiktisk ellips förekommer också i rubriker med referens till huvudpersonen i den följande texten:

Försökte bluffa till sig lån. (S)
Lyckades inte få dansk kriminalpolis fälld i rätten. (S)

b) Anaforisk ellips förekommer bl.a. i skönlitteratur:

Han låter ansiktet svartna av skäggstubb från söndag till söndag. Går barfota hela sommarhalvåret med jordmörka, skrovliga fötter. Bryr sig inte om hur trasiga kläderna hänger kring honom. Har ofta hål i byxorna så att vitt skinn blinkar fram. (R)

Sådana fall kan i allmänhet alternativt analyseras som samordning av predikatsled, med avvikande interpunktion respektive prosodi. Ett anaforiskt *det* kan utelämnas också med annan satsledsfunktion än subjekt:

– Har hon kommit? – Vet jag inte.

I neutralt eller formellt skriftspråk förekommer knappast utelämning av fundament, om man bortser från särskilda talsituationer som annonser, rubriker och skyltar. Inte heller i talspråk, ledigt skriftspråk eller skönlitteratur är utelämning av fundament enligt denna regel det normala.

c) Expletivt *det* som subjekt och fundament kan utelämnas i ledigt tal och i vissa uttryck:

Duger utmärkt med räkor i stället för kräftor, tycker jag.

2. Deklarativa huvudsatser med subjekt på ordinarie plats kan i några speciella fall sakna ett fundament som då inte heller utan vidare kan suppleras ur texten enligt (a) eller (b).

a) I formellt skriftspråk används fundamentlös deklarativ huvudsats mest i protokoll:

Förklarades sammanträdet öppnat.

När en sådan deklarativ huvudsats står som första mening i en paragraf skrivs och uppläses den ibland så att paragrafnumreringen (t.ex. *§ 1*) fyller fundamentfunktionen. Språkvårdare förordar normal ordföljd också i protokoll (t.ex. *Sammanträdet förklarades öppnat*).

Konstruktionen används ibland som avsiktligt parodiskt stilmedel, för att ge intryck av uppstyltat språk:[1]

Har standarden t.o.m. blivit så hög, att allt färre nu synas ha råd med densamma. [Grönköpings Veckoblad]

Vid verben *återstår*, *kvarstår*, *tillkommer* och verb med liknande innebörd kan deklarativ sats sakna fundament, fastän satsen inte kan suppleras med ett expletivt subjekt *det* som fundament:

Återstår bara städningen.
Kvarstår frågan om hon vill vara kvar.
Tillkommer utgifterna för ommålning.
Följer så skildringen av judarnas uttåg ur Egypten.

b) I vissa former av ungdomligt berättarspråk används fundamentlös huvudsats. Ibland kan man då tänka sig ett undertryckt fundament *då*, *så* eller *sen*.

Tar hon bara sprutan. (T)
Reste dom sig opp, dom andra människorna. (T)
Kom hon in där. Kände han igen henne. Började han darra i hela kroppen så liksom. (T)

c) När två deklarativa huvudsatser samordnas med konjunktionen *eller* behöver den senare i vissa språkbrukares språk inte ha något fundament. De flesta språkbrukare föredrar i detta fall *så* eller *också* som fundament.

Vi målar fönstren i dag eller {Ø/så/också} måste vi göra det på söndag.
Vi upptäcks av spanare på den irakiska sidan och tas kanske för trupprörelser. Eller tas vi för ett pressuppbåd. (S)
[…] de gjorde det mesta möjliga av sånt de hade att bravera med. Eller gjorde de sig lustiga över honom med de gamla öknamnen som de plötsligt kom ihåg. (R)

d) En direktiv huvudsats kan bilda en komplex mening tillsammans med en deklarativ huvudsats vars aktion är betingad av den direktiva huvudsatsens aktion (§ 44: e). Då har den deklarativa huvudsatsen vanligen *så* som fundament men den kan också sakna fundament.

Kom hit till mig (så) ska jag visa dig några intressanta frimärken.
Kör ner de här lådorna till stationen, (så) kan du ta ledigt sedan.
Ring får vi diskutera. (S)

Mindre ofta förekommer det att andra huvudsatser som också anger uppmaning kan följas av en fundamentlös deklarativ huvudsats som anger konsekvens av uppmaningens aktion:

Du skulle inte kunna köpa mig lite cigarretter för den här femtiolappen, (så) får du behålla det som blir över.

Jfr Kompl. men. § 9: e.

[1] Bruket av fundamentslös deklarativ huvudsats samordnad med det föregående genom konjunktionen *och* var tidigare vanligt i skrivet affärsspråk men är nu ålderdomligt och sällsynt:

Vi kunna effektuera Eder beställning inom 14 dagar, och emotse vi tacksamt Eder värda order.

§ 16. Adjunktionellt *så*. Ett fundament kan i vissa fall avgränsas mot huvudsatsens kärna med ett adjunktionellt *så* mellan fundamentet och det finita verbet (jfr Advb § 42).

a) Fundament med funktion som fritt adverbial eller fritt predikativ kan följas av adjunktionellt *så*:[1]

Och *sen så* frös jag in det. (T)
När strömmen kommer så sätter vi ändå inte på den. (T)
Om vägen till konsumtionssamhället är svår, så är vägen till ett öppnare samhälle ännu mycket svårare. (S)
Men *något överraskande så* beslöt i stället landssekretariatet att bordlägga frågan. (T)
I alla fall så bryr vi oss inte om det.
Alldeles ensam med henne så vågade han ingenting.
På den här pilen så har man sågat av alla grenarna.

b) Fundament med funktion som bundet adverbial kan i sverigesvenskan bara marginellt följas av adjunktionellt *så*, medan finlandssvenskan kan ha adjunktionellt *så* också här:

Där så har jag aldrig bott.
I det här fönstret så skulle man kunna ställa pelargonian.

c) I andra satsledsfunktioner än de som nämns i (a) och (b) kan fundamentet normalt inte följas av adjunktionellt *så* i sverigesvenskan, medan finlandssvenskan kan ha adjunktionellt *så* också i dessa fall:

Den informationen så når alla kategorier. (T) [subjekt; finlandssvenska]
Det följande steget i utvecklingen mot en mer öppen högskola så kan man notera 1973. (T) [objekt; finlandssvenska]

Adjunktionellt *så* är vanligt i talat språk. Särskilt vanligt är adjunktionellt *så* när fundamentet har satsform.

Också i ledigt skriftspråk uppträder adjunktionellt *så*, framför allt vid satsformade fundament. I neutralt skriftspråk förekommer adjunktionellt *så* huvudsakligen efter konditionala bisatser och ibland efter andra satsformade fundament, i formellt skriftspråk knappast alls. Dessa stilistiska begränsningar gäller även finlandssvenskan. Språkvårdare brukar godkänna adjunktionellt *så* i formellt och neutralt skriftspråk endast när fundamentet utgörs av en konditional bisats.

[1] Adjunktionellt *så* är möjligt efter ett fundament som utgörs av *alla*, *båda*, *enda* eller en superlativ som fritt predikativ:

Alla så vill de ha semester i juli.
Det enda han gör så är det att spela schack.

De nämnda pronomenen kan i en liknande konstruktion ingå också i en nominalfras som fundament:

Alla läkarna så ville de ha semester i juli.
Båda flickorna så gick de ut och dansade den lördagen.

§ 17. Deklarativ huvudsats med *kanske*, *kanhända*, *måhända*. Om en deklarativ huvudsats innehåller något av satsadverbialen *kanske*, *kanhända* eller *måhända* är olika strukturer möjliga för satsen:

a) fa-form med *kanske* etc. som adverbial i mittfältet, som fundament eller som finalt annex

Han har *kanske* inte kommit hem än.
Hem har han *kanske* inte kommit än.
Än har han *kanske* inte kommit hem.
Kanske har han inte kommit hem än.
Han har inte kommit hem än, *kanske*.

b) af-form med *kanske* etc. som satsbas eller som adverbial i mittfältet

Kanske han inte (har) kommit hem än.
Han *kanske* inte (har) kommit hem än.
Hem *kanske* han inte (har) kommit än.
Än *kanske* han inte (har) kommit hem.

Se vidare Satsens struktur § 9, Satsbaser § 8.

Betydelse § 18–21

§ 18. Den deklarativa huvudsatsen som påstående. Den deklarativa huvudsatsen uttrycker prototypiskt ett påstående, dvs. talaren hävdar det som sägs i satsen. Talaren har tagit ställning för att den är sann och framstår som garant för satsens sanningshalt.

Talaren kan dock foga en reservation till påståendet genom att gardera sig med ett satsadverbial eller ett modalt hjälpverb (§ 20: a). Han kan också med ett villkorsadverbial (ofta i form av en konditional bisats) ange att propositionen är sann bara under förutsättning att ett visst villkor är uppfyllt. Om han då anser det osannolikt eller omöjligt att villkoret är uppfyllt, har den deklarativa huvudsatsen tempusförskjutning eller konjunktiv (Tempus § 42–49).

Vidare kan talaren med ett satsadverbial eller ett modalt hjälpverb ange att hans påstående grundar sig på en slutledning (som han kan ange som bindande eller icke bindande) eller att lyssnaren har andra möjligheter att övertyga sig om påståendets sanning än att lita till talarens vederhäftighet (§ 20: c).

Den deklarativa huvudsatsen har sin mest typiska användning som meddelande, dvs. när talaren tror att lyssnaren ännu inte vet att det förhåller sig som satsen säger, och talarens avsikt är då normalt att informera lyssnaren. Enligt allmänna samtalsprinciper kan lyssnaren förvänta att talaren har skäl för sitt påstående. Om lyssnaren accepterar talaren som trovärdig, innebär det sålunda normalt att påståendet har ett nyhetsvärde för honom.

Den deklarativa huvudsatsen kan emellertid också användas som instämmande, när talaren har uppfattat det som att lyssnaren redan har samma inställning till satsens sanningshalt som han själv, och som invändning, när talaren har uppfattat att lyssnaren har en annan inställning till sanningshalten. Dessutom kan talaren göra ett påstående som om det vore en nyhet fastän lyssnaren kan antas redan vara bekant med sakförhållandet. Påståendet fungerar då som en aktualisering av något som är relevant i sammanhanget men som kanske lyssnaren inte av sig själv skulle komma att tänka på. Ofta innehåller i så fall satsen ett satsadverbial med grundbetydelsen att ange att lyssnaren har andra vägar att förvissa sig om propositionens sanning (t.ex. *ju*).

Många bisatser innehåller i likhet med de deklarativa huvudsatserna hävdade

propositioner (§ 27–28). Hävdade bisatser kan också ange olika talarinställningar till påståendet på samma sätt som nu nämnts för de deklarativa huvudsatserna.

Sekundärt kan deklarativa huvudsatser ha till sin dominerande pragmatiska funktion att vara frågor, uppmaningar, önskningar, hypoteser eller känslouttryck, se nedan § 22–25.

§ 19. Performativa yttranden. Ibland avser talaren att genom själva yttrandet av en deklarativ huvudsats åstadkomma att den blir sann. Om talaren t.ex. påstår att han lovar någonting, innebär yttrandet av meningen normalt att han utfärdar löftet i fråga.

Jag lovar att möta dig vid tåget.

Sådana yttranden, som i sig själva är den handling satsen beskriver, kallas performativa. Deklarativa satser med denna innebörd har det finita verbet i presens och normalt subjekt i 1 person samt adverbialet *härmed* som optionell bestämning (med formell stilkaraktär) i predikatsledet. Att talaren genom att yttra en performativ huvudsats avser att utföra den handling eller åstadkomma det resultat som satsen beskriver, innebär inte självklart att handlingen faktiskt blir utförd eller att resultatet åstadkoms. Ofta måste särskilda omständigheter vara för handen för att handlingen skall anses utförd eller resultatet föreligga. Ett exempel:

Härmed förklarar jag sammanträdet öppnat.

Ett yttrande av denna mening innebär att ett sammanträde öppnas bara om en sammanträdessituation föreligger t.ex. genom en utfärdad kallelse och om talaren har rätt att öppna sammanträdet t.ex. genom att i förväg vara utsedd till ordförande. Om villkoren inte är uppfyllda, är yttrandet misslyckat.

Vilka villkor som gäller för olika performativa påståenden är i stor utsträckning konventionellt bestämt och kan variera mellan olika grupper av språkbrukare. Tydligast framgår detta när en fixerad språklig form (ett formulär) ingår bland villkoren för den performativa handlingen. Jämför följande mening, som kan vara ett lyckat performativt yttrande i Sverige men inte i Finland:

Jag, Malin Ahlberg, tager dig, Stefan Berggren, nu till min äkta man.

Några ytterligare exempel på deklarativa huvudsatser som vanligen avses ha performativ innebörd:[1]

Jag döper detta fartyg till Viktoria.
Jag uppsäger härmed prenumerationen på Er tidning fr.o.m. november månad.
Ni beviljas under motsvarande tid tjänstledigt från Er eo tjänst som docent. (S)
Regeringen föreskriver följande. Det till universitetet i Lund förlagda elektronacceleratorlaboratoriet är gemensamt för forskare vid universitet, högskolor och övriga forskningsinstitutioner i riket. (S)

[1] Ett löfte eller ett hot uttrycks ofta som en förutsägelse. Satsen beskriver då inte själva den handling som utförs genom yttrandet (löftet eller hotet) utan enbart innehållet i löftet eller hotet, men den kan ändå fungera likvärdigt med en performativ.

Jag {möter/ska möta} dig vid tåget.
Du ska få sota för det här.

§ 20. Talarens kommentar till påståendets sanningshalt. Talaren kan på olika sätt ange med vilken grad av säkerhet eller på vilken faktagrundval som påståendet görs.

a) Påståendet garderas, dvs. anges som osäkert, möjligt eller mer eller mindre sannolikt med hjälp av satsadverbial (Satsadvl § 17–18, 26) och/eller modalt hjälpverb (Mod. hjälpvb § 2):

Det är *nog* ett dyrt hotell, sa jag. (R)
Och folk trodde *kanske* att han smittade. (R)
Han är *förmodligen* gift nu.
Förutsättningarna för detta *torde* vara ljusare än för några år sedan. (S)
Lågkonjunkturen *kan* ha spelat in. (S)
Det *kan kanske* låta som om jag inte stod ut med musik. (R)

Försiktigheten i påståendet kan också markeras med tempusförskjutet preteritum (Tempus § 47), eventuellt i förening med ett satsadverbial eller ett modalt hjälpverb som osäkerhetsmarkör:

Du *kunde* ta miste.
Det *passade* kanske med en kopp kaffe.

Satsadverbial eller modala hjälpverb som i sig anger hög grad av säkerhet kan komma att signalera en viss osäkerhet: lyssnaren drar slutsatsen att sanningshalten på ett eller annat sätt är diskutabel, eftersom talaren anser sig ha skäl att särskilt framhäva den. Denna betydelse har lexikaliserats i adverbialet *säkert* 'nog'.[1]

Brist på barnomsorg och långa resvägar är ett par exempel på orsaker som *säkert* döljer sig bakom dessa siffror. (S)
[Hon] *måste* också veta att det faktiskt saknades 19 000 platser höstterminen 1978 […] (S)
Planet har *absolut* lämnat Rom nu.

Med satsadverbialet *väl* anger talaren osäkerhet beträffande satsens sanningshalt, samtidigt som han vädjar till lyssnaren om bekräftelse (Satsadvl § 25):

Du hörde *väl* också vad han sa. (R)

b) Påståendet anges som säkert med satsadverbial (Satsadvl § 19, 27, 28). I vissa fall anger talaren att satsen är sann i motsats till vad han själv kunnat tro.

Politikerna har *faktiskt* suttit i en rävsax. (S)
Hon klarade *minsann* hindret.

I andra fall ges bekräftelsen för att motsäga vad möjligen lyssnaren hade väntat sig:

Den beskyllningen tar jag *verkligen* med ro. (S)
Utan tvivel är läget ytterst bekymmersamt i kommunen. (S)

Ytterligare en möjlighet är antydan att lyssnare vet eller borde veta att satsen är sann även om han inte skulle lita på talarens vederhäftighet (Satsadvl § 24):

Musiken ska *ju* föda ädla känslor […] (R)

Talaren kan också t.ex. med *egentligen* framhäva hur det djupare sett förhåller sig med en sak (Satsadvl § 29):

En regnig sommar är *egentligen* bästa tiden för semester.

c) Påståendet anges som grundat på slutledning eller på upplysningar. Detta sker med satsadverbial (Satsadvl § 21) eller modalt hjälpverb (Mod. hjälpvb § 2).

Archaeopteryx var *av allt att döma* en skogsfågel […] (R)
Hon har {*tydligen/visst*} köpt sig en Jaguar.
{*Enligt kvällspressen/Om man får tro kvällspressen*} är romansen redan slut.

Ni *måste* vara både frusna och hungriga efter resan. (R)
Han *måtte* ha känt att jag tittade på honom […] (R)
SIF *lär* inte komma på andra tankar, fastän dess operationer på egen hand inte blev särskilt lyckosamma. (S)

[1] I skånskt regionalt talspråk kan *säkert* fungera som ett satsadverbial som understryker påståendets fakticitet ((b) ovan) och innebär då inte att påståendet skall tolkas som osäkert.

§ 21. Talarens kommentar till värdet av det meddelade sakförhållandet. Talaren kan med vissa satsadverbial ange sin attityd till eller sin värdering av det sakförhållande som hävdas. Sådana satsadverbial är t.ex. *tyvärr*, *karakteristiskt nog*, *lyckligtvis* (Satsadvl § 22).

Det finns *tyvärr* all anledning att befara mycket stora slutkostnader […] (S)
Men därav använder utskottet *typiskt nog* ingenting. (S)
Som tur är fick Petra stöd för sitt projekt på annat håll.

Deklarativa huvudsatser i sekundär användning § 22–25

§ 22. Deklarativa huvudsatser med ouppfyllda språkhandlingsvillkor. Villkoren för ett ordinärt påstående är att talaren har skäl för sitt påstående och antar sig vara minst lika informerad som lyssnaren. I vissa fall kan den deklarativa huvudsatsen användas fastän dessa förutsättningar är ofullständigt uppfyllda. Då träder vanligen den deklarativa huvudsatsens grundläggande funktion av påstående i bakgrunden, så att en annan språkhandlingsfunktion dominerar.

a) Om talaren i själva verket antar att lyssnaren är bättre informerad än han själv, är det normalt frågan som blir den dominerande funktionen hos den deklarativa huvudsatsen:

Och Ni har inte haft några allvarliga sjukdomar?
Du är beredd på hårda tag?

Påståendefunktionen är dock inte försvunnen utan visar sig bl.a. i att en deklarativ huvudsats med frågefunktion förväntas få ett instämmande svar. Ofta framstår då den deklarativa huvudsatsen som talarens icke bindande slutledning av någonting som sagts eller hänt.

Så man kan alltså räkna med att skatterna kommer att höjas?

Däremot är det inte så vanligt att en deklarativ huvudsats används med ren frågefunktion.

I tal markeras frågefunktionen oftast prosodiskt och i skrift med avslutande frågetecken. Frågefunktionen förtydligas dessutom ofta med ett satsadverbial som anger påståendet som garderat (typiskt *väl* eller *kanske*) eller genom annex med *eller hur*, *eller*, *va*, *eller va* (de tre sista talspråkliga, ibland uppfattade som något ohövliga). Tillsammans med prosodisk eller grafisk frågemarkering anger dessa satsadverbial och annex att den deklarativa satsen är avsedd som en fråga och att svaret förväntas vara instämmande.

Du visste det *kanske* redan?
Du visste det redan, {*eller/va*}?

b) Om den deklarativa huvudsatsen gäller ett framtida sakförhållande som lyssnaren har kontroll över, kan det i stället för frågan vara uppmaningen som är den dominerande funktionen:

Du ringer mig i morgon, va.
Om en halvtimme ligger brevet utskrivet på mitt skrivbord.

Den deklarativa huvudsatsen kan då i tal ha en prosodi som liknar den direktiva huvudsatsens och i skrift kan uppmaningsfunktionen anges med avslutande utropstecken. Om deklarativa huvudsatser som uttryck för olika slags uppmaningar se § 48.[1]

c) För vissa påståenden (t.ex. värdeomdömen, estetiska omdömen) har talaren ofta rent eller övervägande subjektiva skäl. Den deklarativa huvudsatsen kan i sådana fall ha känslouttrycket som sin dominerande funktion eller som väsentlig sidofunktion.

Du är inte klok!
Det var den snyggaste skjorta jag någonsin har sett.

Språkhandlingsfunktionen markeras mycket ofta prosodiskt. Om värderande preteritum se Tempus § 16.

Den språkhandlingsfunktion som dominerar över påståendet kan i sin tur överskuggas av en annan funktion. Det är t.ex. vanligt att ett garderat påstående avses som en fråga som i sin tur avses som en uppmaning.

Du skulle inte vilja stänga fönstret?

Att ett instämmande svar förväntas medför ofta att den deklarativa satsen formuleras negativt, eftersom det är artigt att inte uttrycka en förväntan att uppmaningen skall bli efterkommen.

[1] Den deklarativa huvudsatsen kan vara avsedd som en uppmaning också om den gäller ett nutida sakförhållande som lyssnaren har kontroll över, t.ex. *Det drar så förskräckligt!* som uppmaning att stänga fönstret. En sådan deklarativ huvudsats uppfyller samtidigt påståendets förutsättningar (talaren är minst lika informerad som lyssnaren och har skäl för sitt påstående).

§ 23. Deklarativa huvudsatser som påståenden om språkhandlingsvillkor. Med en deklarativ huvudsats kan talaren hävda att ett villkor för en viss språkhandling är uppfyllt. Vanligen är det då denna andra språkhandling som blir den dominerande funktionen hos den deklarativa huvudsatsen. Ibland uttrycks den dominerande språkhandlingen i en bisats eller infinitivfras och den deklarativa matrissatsen har då funktion av stödjande språkhandling.

För att ett yttrande skall gälla som ett påstående är villkoren normalt att talaren har kunskap om sakförhållandet och har skäl för sitt påstående (jfr § 18), och detta kan då anges med hjälp av en överordnad deklarativ sats:

Jag vet att han har varit här.
Det finns alla skäl att tro att han har varit här.

Ett villkor för att påståendet skall fungera som meddelande är att lyssnaren är okunnig om det meddelade sakförhållandet:

Du vet nog inte att han har varit här.

Villkor för en fråga är normalt att lyssnaren antas kunna ge besked om svaret, att talaren är okunnig om det och att talaren vill veta det:

Du vet kanske om han har varit här.
Jag vet inte om du tänker komma.
Jag skulle vilja veta om du tänker komma.

Ett villkor för en uppmaning är normalt att talaren önskar att lyssnaren intar förhållningssättet:

Jag vill gärna att du stänger dörren.

Men framför allt kan uppmaningar uttryckas med deklarativa huvudsatser som hävdar att lyssnaren har förutsättningar att genomföra den önskade aktionen. Det kan gälla skyldigheten, lämpligheten, rätten eller möjligheten att förhålla sig på det angivna sättet.

Du {borde/skulle} (nog) resa redan i kväll. ≈ Res redan i kväll!
Du får ta min plats. ≈ Ta min plats!
Du {kan/kunde} (väl (inte)) öppna dörren. ≈ Öppna dörren!
Du skulle (väl (inte)) kunna öppna dörren. ≈ Öppna dörren!

I de sistnämnda fallen gäller uppmaningen det förhållningssätt som beskrivs av den icke-negerade propositionen även när satsen är negerad. Detta beror på att den deklarativa huvudsatsen uppfattas som en fråga som i sin tur uppfattas som en uppmaning, jfr § 22.

Om vilka slag av uppmaningar de olika varianterna uttrycker se § 48.

§ 24. Deklarativa huvudsatser som påståenden om språkhandlingar. Talaren kan med en deklarativ huvudsats hävda att han utför en viss språkhandling.[1] Vanligen blir denna andra språkhandling då den deklarativa huvudsatsens dominerande funktion. (Jfr § 19.) Exempel:

Och *jag påstår* nu att du hade besök av honom under fredagsnatten. (R) [påstående; ≈ Du hade besök …]
Jag undrar bara om det var Lyx-Mocka eller Löfbergs Lila. (R) [undran; ≈ Månne det var …]
Sen är det bara att tända ljuset och gå därifrån, *antar jag*. (R) [fråga; ≈ Är det bara sen att …]
Jag ber er att oskadliggöra honom omedelbart, innan han hinner begå fler brott. (R) [uppmaning; ≈ Oskadliggör honom omedelbart …]
Jag hoppas att du går långt på den bana som är din. (R) [önskan; ≈ Måtte du gå långt …]

För undran och önskan är detta uttryckssätt ofta väl så naturligt som en interrogativ respektive desiderativ huvudsats, jfr § 72, 105.

[1] Med den deklarativa huvudsatsen kan talaren också hävda att han kan eller vill utföra en viss språkhandling (§ 23). Den deklarativa huvudsatsen får då normalt som dominerande funktion den språkhandling vars villkor den försäkrar är uppfyllda.

Så här efteråt *kan jag tala* om att hon inte kunde hålla tårarna tillbaka när hon kom ut från scenen. (R)
Jag vill hävda att spionen aldrig lämnade landet.
Jag skulle vilja påstå att det är mycket lite kärlek i den. (R)
Om spionen någonsin lämnade landet, *kan man undra*.
Jag skulle vilja be dig att lämna mig i fred.
Vi kan bara hoppas, att det inte blir alltför ofta. (R)

§ 25. Garderade påståenden som uppställande av hypoteser. Ibland framför talaren ett garderat påstående (§ 20: a) i huvudsakligt syfte att få lyssnaren att överväga vilka andra sakförhållanden som är för handen om påståendet är sant. Då fungerar det garderade påståendet på samma sätt som en uppställd hypotes

(vars prototypiska uttryck är den suppositiva huvudsatsen, § 102: b, 107). Denna innebörd tillkommer i synnerhet garderade påståenden med uttryck för möjlighet, dvs. där propositionen anges lika väl kunna vara osann som sann.

Lasse {kanske har/kan ha} kommit. I så fall är det liv i luckan.
≈ Tänk om Lasse har kommit. I så fall är det liv i luckan.

Andra sätt att uttrycka påståenden § 26–29

§ 26. Interrogativa huvudsatser som påståenden. Ett påstående kan uttryckas med en interrogativ huvudsats (retorisk fråga) när talaren anser att lyssnaren har andra vägar att övertyga sig om propositionens sanning än att lita till talarens vederhäftighet. Ofta räknar talaren med att lyssnaren redan är bekant med propositionens sanning (dvs. påståendet är en aktualisering, § 81).[1]

Vid rogativa huvudsatser är det sakförhållande som hävdas propositionens motsats, dvs. den sanna propositionen framställs i negerad form och den falska i icke-negerad form:

Är inte detta ett ynkligt beteende? ≈ Detta är ju ett ynkligt beteende.
Har jag lovat dig att röra den? ≈ Jag har väl inte lovat dig att röra den.

Vid kvesitiva huvudsatser är det sakförhållande som hävdas också det som beskrivs av propositionen, och det interrogativa ledet avser antingen en i sammanhanget självklar referent eller ingen referent alls:

Vem var det som diskade senast? [Talaren vet att lyssnaren vet att det enda korrekta svaret är: Du diskade ju senast.]
Tja, vad ska man göra när man blir bjuden på så fin konjak? [Talaren räknar med följande som det enda rimliga svaret: Dricka den, så klart.]

Vem väntar vi på? [Talaren utgår ifrån att de inte väntar på någon.]
Vi ser på TV. Vad skulle vi annars göra? [Talaren utgår ifrån att de inte har något annat att göra.]

Rogativa huvudsatser kan vidare användas som förvånade konstateranden, för att markera att talaren införlivar sanningen i fråga med sin kunskap. I sådana fall beskriver propositionen det sakförhållande som konstateras (och inte dess motsats). (Se också § 82.)

Ligger du här? [Dvs. talaren konstaterar till sin förvåning att lyssnaren ligger framför honom.]

[1] Av icke-deklarativa huvudsatser är det nästan bara de interrogativa som sekundärt kan uttrycka påståenden.

§ 27. Bisatser som påståenden: icke-restriktiva relativa satser. Ett påstående kan uttryckas med en relativ bisats som är icke-restriktiv, dvs. inte har till upp-

gift att understödja lyssnarens identifikation av en referent som matrissatsen hänvisar till. Syntaktiskt ingår den relativa bisatsen i en sats som kan vara av olika slag och uppbära eller ingå i olika språkhandlingsfunktioner.

Den där bilen, *som du nog inte har sett förut*, tillhör sågverket.
Har du träffat min bror, *som har bott i Prag i tio år?*
Om du tänker bjuda Urban, *som alltid ska prata om golf*, så har jag ingen lust att komma.
Lagt sig har hon inte, *vilket hon självfallet borde ha gjort*. (R)

Den icke-restriktiva relativsatsen fungerar ofta som stödjande språkhandling till den huvudsats den ingår i. Se också Bisatser § 14: 1a.

§ 28. Bisatser som påståenden: narrativa satser. En narrativ bisats som är satsled i en sats med ett faktivt predikat fungerar ofta som ett självständigt påstående. Matrissatsen fungerar då som stödjande språkhandling till den narrativa satsen och kan vara av vilken satstyp som helst.

Att den narrativa bisatsen utgör ett eget påstående är en av de faktorer som gynnar fa-ordföljd i satsen (Bisatser § 60, 62):[1]

Det är nog utmärkande svenskt detta *att man gläds inte med framgångar*. (S)
Har du hört *att nu har Svenssons flyttat?*
Observera *att vi har inte öppet på lördagar*.

Men också med af-ordföljd kan den narrativa bisatsen vara ett eget påstående:

Det hindrar inte *att många redan har lämnat sina byar för att ge sig in till städerna*. (T)
Lägg märke till *att han inte kan skjuta därifrån*.

[1] Ofta är dock bisatsens proposition hävdad inte av talaren utan av den referent som subjektet i matrissatsen refererar till:

Andrea säger, *att i morgon skall de bort*. (R)

Detta gäller särskilt när matrissatsens verb är ett yttrande-, språkhandlings-, perceptions- eller åsiktsverb. När matrissatsens subjekt är första person, är referenten identisk med eller innefattar talaren, och om påståendet framstår som giltigt i talögonblicket är det då likgiltigt om påståendet hänförs till talaren eller till subjektets referent. Detta är ett mycket vanligt fall.

Jag tror, *att i så fall utrustar de en egen expedition* […] (R)
Jag skulle vilja påstå *att han kommer inte att vittna mot dig*.
Jag såg med detsamma *att där fanns det ingen svamp*.
Jag har vetat länge *att i dag är det min tur*. (R)

Också när matrissatsens subjekt har en annan referent, kan den narrativa bisatsen framstå som hävdad av talaren som då erkänner denna referents auktoritet eller vederhäftighet:

Mamma sa *att du ska komma hem nu*.
Kennedy tillkännagav idag *att han inte kommer att låta sig nomineras som demokraternas presidentkandidat*. (T)
Hon konstaterade *att Ernst hade inga kontanter*.

§ 29. Icke satsformade meningar som påståenden. Olika slag av icke satsformade meningar fungerar ofta som påståenden (se vidare Icke satsf. men. § 32, 43):

Avtalet i hamn. ≈ Avtalet är i hamn.
Plötsligt dök tjuren upp. Och *jag till att springa förstås.* ≈ Och jag satte i gång att springa förstås.

Om elliptiska deklarativa huvudsatser se Ellips t.ex. § 15–18:

– Är han skicklig? – *Kanske.* Jfr: Han är kanske skicklig. Det är han kanske.
– Var bor Per? – *I Hagfors.* Jfr: Han bor i Hagfors.

Direktiva huvudsatser § 30–53

§ 30. Översikt. Den direktiva huvudsatsen uttrycker prototypiskt en uppmaning. Den är en fa-sats med sitt finita verb i modus imperativ. Till skillnad från den deklarativa och den kvesitiva huvudsatsen har den direktiva huvudsatsen ingen satsbas. I den direktiva huvudsatsen utgör det finita verbet således första ledet i satsen. I normalfallet saknar den direktiva huvudsatsen dessutom subjekt. De enda möjliga subjekten är pronomen som refererar till lyssnaren.

Ställ nu inte till med en massa uppståndelse.
Stäng du bara av datorn.

Att den direktiva huvudsatsen prototypiskt uttrycker en uppmaning innebär att talaren genom att yttra satsen försöker få lyssnaren att utföra en handling eller inta ett förhållningssätt som är uttryckt i satsens proposition. Ofta lämnar lyssnaren ett språkligt svar, som t.ex. bekräftar att han uppfattat uppmaningen eller att han tänker efterkomma den. Ibland uppmanas lyssnaren att företa en språkhandling, t.ex. att ge en upplysning, ett erkännande eller ett löfte. I dessa fall bildar den direktiva huvudsatsen nästan alltid ett replikpar tillsammans med lyssnarens svar, vare sig detta innebär ett efterkommande av uppmaningen, en vägran att efterkomma den eller ett ifrågasättande av uppmaningens berättigande eller relevans.

Den direktiva huvudsatsen anger en aktion som ligger i framtiden och som lyssnaren skall förverkliga, eventuellt tillsammans med andra. I normalfallet gäller uppmaningen en agentiv aktion (handling) som lyssnaren kan antas vara i stånd att utföra och som han har viljemässig kontroll över. I den typiska direktiva huvudsatsen är därför det utsatta eller underförstådda subjektet agens till verbet.

Uppmaningar uttrycks mycket ofta med andra satstyper i sekundär användning: rogativa huvudsatser, deklarativa huvudsatser, desiderativa eller suppositiva huvudsatser.

Syntaktisk struktur § 31–38

§ 31. Den direktiva huvudsatsens ordföljd. Den direktiva huvudsatsen är en fa-sats utan satsbas. Satsen börjar alltså med det finita verbet.[1] Explicit subjekt saknas vanligen (§ 34). Satsens ordföljd kan illustreras enligt Schema 5. Se också Satsens struktur § 3–5.

Finit verb	Subjekt	Advl i mittfältet	Resten av satsen
Tag	du	gärna	med dig paraplyt.
Försök	–	inte	klappa hunden.
Lägg	–	genast	säcken under granen.
Sänk	ni	bara	ner den i vattnet så länge.

SCHEMA 5. Den direktiva huvudsatsens ordföljd.

Schema 5 anger den inre satsens struktur. Till denna fogas olika slag av annex (kapitel 36 Annex):

Om det förhåller sig så – låt dem då tyna och dö. (R)
För utgående larm tryck minst femton sek. (S)
Kom inte hit, *inte*.
Ta du min cykel, *för resten*.

[1] Det finita verbet kan konstrueras med prefokalt placerat adverb (se t.ex. Satsadvl § 52). I direktiva huvudsatser är det fokuserande *bara* inte ovanligt i denna position.

Bara ställ den där på golvet!
Du behöver inte säga något, bara håll hennes hand. (R)
Slappna nu av och riktigt njut av tillvaron.

ANM. I den enskilda direktiva huvudsatsen framträder fa-satsens kännetecken ofta dåligt. Satsbas saknas, och ordföljden mellan subjekt och finit verb framgår bara i de fall subjektet är utsatt. Vidare framträder ordningen mellan finit verb och mittfältsadverbial mindre ofta än i deklarativa huvudsatser, eftersom de flesta satsadverbial av semantiska skäl inte är möjliga i direktiva huvudsatser. Slutligen förekommer inte *ha* som tempusbildande hjälpverb i direktiva huvudsatser, och kravet på utsatt *ha* i fa-satser aktualiseras därför inte.

Det finita verbet § 32–33

§ 32. Det finita verbet i imperativ. I direktiva huvudsatser står det finita verbet i modus imperativ (Vb § 40).[1] Detta är det säkraste kännetecknet på en direktiv huvudsats.

Skriv (du) till honom!

[1] I verb av första svaga konjugationen (t.ex. *tala*, *fråga*, Vb § 51) och i verb vilkas böjningsstam slutar på betonad vokal (t.ex. *tro*, *se* av tredje respektive fjärde konjugationen, Vb § 53, 56–60)

sammanfaller imperativens form med infinitivens. I dessa fall är en direktiv huvudsats utan utsatt subjekt syntaktiskt dubbeltydig med en icke satsformad mening som består av en infinitivfras utan infinitivmärke. I flera lexikaliserade uttryck kan man inte avgöra om en imperativ eller infinitiv föreligger: *Tala om …!* (t.ex. *Tala om otur!*) *Tro det! Få se! Tacka för det!* Jfr § 37: a.

§ 33. Pseudosamordning i direktiv huvudsats. Vissa former av pseudosamordning (Samordn. § 17–22) är särskilt vanliga i direktiv huvudsats. Flera av dem har bl.a. till funktion att styra tolkningen av den direktiva huvudsatsen till ett särskilt slags uppmaning (jfr § 41). Det karakteristiska ledet i konstruktionen är det inledande verbet (eller den inledande verbförbindelsen) som i flera av de nedannämnda typerna har mer eller mindre lexikaliserats som första led i en pseudosamordning. Av nedanstående fall används konstruktionerna i (a)–(c) inte bara i direktiva utan också i andra satser, även om de spelar en viktig roll just i den direktiva satsen. Typ (d) förekommer bara i direktiva satser. De övriga fallen (e) är typiska för talspråkliga direktiva satser: förstaledets verb eller verbförbindelse konstrueras i andra satser obligatoriskt med infinitivfras.[1]

a) Samordning mellan *ta* och en annan verbfras betonar normalt subjektsreferenten som initiativtagare till den aktion som det andra verbet uttrycker. En viss plötslighet ligger också i denna konstruktions betydelse. I direktiva huvudsatser markerar samordning med *ta* vanligen uppmaningen som ett råd eller en vädjan.

Äh, *ta* och ryck upp dej, Caesar […] (R)
Ta och följ med mig bort, så kan vi pratas vid om saken.
Men *ta* och flytta på dej nu, va …! (R)

Inte sällan kan dock den direktiva huvudsatsens karaktär av erbjudande eller befallning kvarstå:

Såja, Abram. *Ta* och ät, maten är färdig nu. Varsågod. (R)
Vad fan glor du på, ungdjävel! *Ta* och stick iväg bara …! (R)

Konstruktionen har ett vardagligt stilvärde och är sällsynt i skrift som inte återger tal. Den kan knappast negeras: **Ta och flytta inte på dig. ? Ta inte och flytta på dig.*

b) Samordning mellan *var snäll*, *var hygglig* och annan verbfras markerar den direktiva huvudsatsen som en vädjan:

Var snäll och räck mig glasögonen!
Var hygglig och bär den här åt mig!
Var snälla och var tysta nu, så jag hör vad dom säger på teve!

Var snäll tillhör talspråket och det lediga skriftspråket, *var hygglig* främst det vardagliga talspråket. Adjektiven kongruensböjs efter det underförstådda subjektet. I vardagligt talspråk kan också andra varianter förekomma: *var så hemskt hygglig*, *var bussig* och liknande.

De båda leden kan också stå intill varandra utan konjunktion:

Var snäll räck mig glasögonen!
Var hygglig bär den här åt mig!
Var snälla var tysta nu, så jag hör vad dom säger på teve!

Var snäll och *var hygglig* kan inte vara överordnade en infinitivfras: **Var snäll att räcka mig glasögonen*. Däremot t.ex.: *Han var {snäll/hygglig} nog att räcka mig glasögonen*.

c) Samordning mellan *var god*, *var vänlig* och en annan verbfras anger normalt den direktiva huvudsatsen som en hövlig befallning:

Var god och kör mig till Centralen!
Var vänlig och släck cigaretten!
Var vänliga och försvinn från lokalen genast!

Både *var vänlig* och i synnerhet *var god* har ett något formellt stilvärde i både tal och skrift. De båda leden kan också ansluta sig till varandra utan konjunktion:

Var god kör mig till Centralen!
Var vänlig släck cigaretten!
Var vänliga försvinn från lokalen!

Skriftspråket föredrar vanligen konstruktionen utan konjunktion. Ofta initialförkortas uttrycken.

{Var god/V.g.} meddela ev. återbud senast dagen före behandlingsdagen.
{Var god vänd!/V.g.v.}
{Var vänlig/V.v.} fyll i uppgifterna på omstående sida.

d) Samordning med *var så god* markerar den direktiva huvudsatsen som ett artigt erbjudande:

Var så god och ta av skinkan!
Var så god och läs tidningen, jag är färdig.
Var så god(*a*) *och sitt*, allesammans!

Adjektivet kongruensböjs optionellt efter det underförstådda subjektet. Konstruktionens form kan någon gång varieras med ett tillagt adverbial (t.ex. *var nu så god*). Konstruktionen med *var så god* har ett neutralt stilvärde. I mycket informell stil föredras ibland andra uttryckssätt för erbjudanden.

Också i denna typ av samordning kan konjunktionen saknas men det är mindre vanligt än i (b) och (c): *Var så god ta av skinkan! Var så god*(*a*) *sitt!*[2]

e) Vissa verb eller verbförbindelser konstrueras i direktiv sats optionellt med pseudosamordnat led men vanligen med infinitivfras som komplement. Hit hör fasala verb och verbförbindelser och sådana som anger strävan efter eller avstående från aktion, t.ex. *låt bli*, *kom ihåg*, *försök*, *sluta*, *börja* (Samordn. § 20: b–c).

Låt (du) *bli* och kyss henne! Jfr: Låt (du) bli att kyssa henne!
Ge fan i och blås ärter här! Jfr: Ge fan i att blåsa ärter!
Kom ihåg och köp kaffe. Jfr: Kom ihåg att köpa kaffe!
Försök och lyft stenen! Jfr: Försök (att) lyfta stenen!
Försök inte och sätt dig på henne. Jfr: Försök inte (att) sätta dig på henne!
Sluta och drick kaffe så sent på kvällen! Jfr: Sluta (att) dricka kaffe så sent på kvällen!
Börja och läs där nere. Jfr: Börja att läsa där nere.

Konstruktionen har ett vardagligt stilvärde.

Vid vissa verb eller verbförbindelser där en konstruktion med underordnad infinitivfras inte kräver infinitivmärke kan vid pseudosamordning undantagsvis det andra samordningsledet ansluta sig till det första utan *och* (dubbelimperativ):

Försök lyft stenen!
Försök inte sätt dig på henne!
Sluta drick kaffe med oss över huvud taget! (R)
Våga väg dig!

Dubbelimperativen har ett vardagligt stilvärde och förekommer mest i talspråk.

[1] Pseudosamordningar förekommer också i andra (konventionaliserade) sätt att uttrycka uppmaning än med direktiva huvudsatser, se § 52: a.

[2] Konstruktionerna utan konjunktion kan liknas vid dubbelimperativerna under (e). Eftersom det första ledets verbförbindelse i (b)–(d) är mer eller mindre lexikaliserad har det nästan karaktären av en hövlighetsinterjektion som bildar komplex mening tillsammans med den efterföljande direktiva satsen. Jämför konstruktioner som *A, ge mig den. Tack, jag tar den*. Se också Icke satsf. men. § 7: 3.

Subjektet § 34–35

§ 34. Underförstått subjekt. Den direktiva huvudsatsen saknar normalt ett subjekt som anger det finita verbets predikationsbas. Subjektet kan underförstås, eftersom imperativformen av verbet förutsätter att predikationsbasen är eller innefattar lyssnaren.

Att det underförstådda subjektet innefattar lyssnaren framgår ibland indirekt syntaktiskt. Vid sådana verb som har obligatorisk koreferens mellan subjekt och ett bundet verbkomplement (eller en bestämning i ett sådant; Vbfraser: Allm. § 8) anger det koreferentiella uttrycket lyssnaren, dvs. det utgörs vanligen av ett pronomen i andra person.[1]

Skynda *dig*! Jfr: *Skynda {mig/henne}!
Ha lite pengar på *dig*! Jfr: *Ha lite pengar på {mig/henne}!
Ta *ditt* förnuft till fånga. Jfr: *Ta {mitt/hennes} förnuft till fånga!

När den direktiva huvudsatsen har ett finalt annex av den typ som i andra satser är koreferentiellt med satsens subjekt (Annex § 10; jfr också § 35 not 2) refererar detta annex också till lyssnaren:

Håll ett öga på henne, *du*! Jfr: Du tittar, du.

Huruvida uppmaningen vänder sig till en eller flera kan också framgå indirekt av satsen. Vid sådana verb som har obligatorisk koreferens mellan subjekt och en bunden verbbestämning (eller en bestämning i en sådan) visas antalet av det koreferentiella uttrycket.

Skynda {*dig/er*}!
Ha lite pengar på {*dig/er*}! Det kan behövas.

I viss utsträckning kan i formell stil det plurala pronomenet också användas om en enda lyssnare som talaren inte är bekant med (Pron. § 27): *Gör Er beredd nu, för direktören är snart ledig.*

Ett adjektiviskt predikativ kan indirekt visa om det underförstådda subjektet avser en eller flera referenter:

Var {*försiktig/försiktiga*}.
Gör Er {*beredd/beredda*} för schamponering nu!

Också på andra sätt kan det framgå indirekt att det underförstådda subjektet avser flera referenter: *Borsta varandra på ryggen! Lös uppgiften tillsammans!*

[1] Reflexiva pronomen i tredje person är dock grammatiska inom det språkbruk där lyssnaren kan betecknas med tredje person (Pron. § 27):

Det säger jag honom, Engström: ta *sig* i akt!
Skynda *sig* nu direktörn, så inte direktörn kommer för sent!
Ta nu *sitt* förnuft till fånga, moster!

ANM. Subjektet kallas underförstått eftersom avsaknad av subjekt är normalfallet i direktiva satser. Endast i vissa typer av uppmaningar (§ 35) kan den direktiva huvudsatsen ha ett utsatt subjekt.

§ 35. Utsatt subjekt. Som subjekt i en direktiv huvudsats används nästan bara andra personens pronomen, *du*, *ni* eller *Ni* (Pron. § 19–27), med eventuella attribut.[1]

Gå *du* på bio!
Gå *ni* (*två*) (*som så gärna vill*) på bio!
Gör *ni* det, madam. Gör det bara! (R)
Låt *du* skolflickor och militärer vältra sig i sin romantik […] (R)

Den direktiva huvudsatsens subjekt står på fa-satsens subjektsplats. Till skillnad från den deklarativa eller den kvesitiva huvudsatsen kan den direktiva huvudsatsen inte ha subjektet som satsbas:[2]

Kom *du* fram till jultomten, lille vän!

Se *du* bara till att tvätta bort mascaran […] (R)
[…] sjunk *ni* in i era artiklar om imperialism och tillväxtprocesser […] (R)

Den direktiva huvudsatsen har utsatt subjekt särskilt i följande fall:

a) Ett betonat *du* eller *ni* används för att peka ut en eller flera av ett antal tänkbara lyssnare. Den avsedda lyssnaren särskiljs genom t.ex. en gest eller en vokativfras:

Gå ''*du* till affären(, Lena), och börja ''*du* laga maten(, Lasse)!

b) Utan att vara betonat kan ett utsatt subjekt prototypiskt förekomma i direktiva huvudsatser, vars proposition uppfattas som aktuell i kontexten eller talsituationen, och där den aktion som uppmaningen gäller är i lyssnarens intresse (§ 41):

Gå *du* på bio då då, eftersom du så gärna vill.

Det är emellertid inte så ovanligt att bara ettdera villkoret är uppfyllt. Sålunda kan subjektet vara utsatt i råd och erbjudanden (dvs. i direktiva huvudsatser där det uppmanade förhållningssättet är i lyssnarens intresse, § 41) också utan att propositionen är aktuell.

Vet ni vad, pojkar, ta *ni* min bil, så får ni plats med mer grejer.

Å andra sidan kan subjektet vara utsatt också i befallningar som inte är i lyssnarens intresse, om propositionen är tydligt aktuell, t.ex. när lyssnaren tredskas:

Ge *du* dig genast i väg, din envisa geting!
Försök inte, gosse! Gå *du* in och hälsa bara!

[1] I språkbruk där lyssnaren kan betecknas med tredje person (Pron. § 27) kan också tredje personens pronomen förekomma som utsatt subjekt, däremot knappast icke-pronominella nominalfraser av det slag som annars kan ersätta andra personens pronomen inom detta språkbruk:

Ta *han* sig ett järn, han!
?Ta *kamrern* firmans bil bara, det gör ingenting.

Skenbart förekommer andra slags subjekt i de fall då en vokativfras (Icke satsf. men. § 20) står inskjuten efter det finita verbet: *Sjung, Anders, lite för oss*.

[2] Till den inre direktiva satsen kan fogas en vokativfras (Icke satsf. men. § 19–21) eller ett finalt dubblerande annex (Annex § 10):

Du, ta en kaka. [vokativfras] Jfr: Du, nu har hon kommit. [vokativfras]
Ta en kaka, du. [vokativfras eller finalt dubblerande annex] Jfr: Nu har hon kommit, du.
Nu har du fått något att tänka på, du.

Gränsen är i många fall vag mellan vokativfras och dubblering av andra personens subjekt. Om den inre satsen inte innehåller något mittfältsadverbial eller någon verbbestämning efter det finita verbet, är det också svårt att avgöra om ett andra personens pronomen i nominativ efter verbet är subjekt, vokativfras eller finalt dubblerande annex:

Läs, du!

§ 36. Direktiva huvudsatser med *låt oss*. Ett slags direktiva huvudsatser inleds med den lexikaliserade förbindelsen *låt oss*, där *oss* innefattar talaren och lyssnaren.[1] Den aktion som talaren uppmanar till uttrycks med en nexusinfinitiv (Inf-fraser § 9–10) vars predikationsbas anges med objektet *oss*, och uppmaningen gäller alltså en gemensam aktion eller ett gemensamt förhållningssätt för talare och lyssnare. En direktiv huvudsats med *låt oss* uttrycker ett förslag som antas vara i både talarens och lyssnarens intresse, och lyssnaren förutsätts ha rätt att vägra.

Låt oss fara till sjön igen. (R)
Men låt oss aldrig förlora vårt sunda förnuft […] (R)
[…] låt oss antaga att han inte precis vill slå ihjäl mig. (R)
[…] låt oss för tillfället kalla honom B […] (R)

Om satsen innehåller ett mittfältsadverbial står det obetonade objektet obligatoriskt framför detta (Satsens struktur § 8: b):

Låt oss inte tala mer om saken. Jfr: Han lät mig inte tala till punkt. Han lät inte läraren tala till punkt.

Direktiva huvudsatser med *låt oss* kan inte ta utsatt subjekt. Konstruktionen med *låt oss* är främmande för många språkbrukares talspråk. I stället används rogativa huvudsatser, deklarativa huvudsatser eller af-huvudsatser avsedda att uppfattas som förslag (§ 51).

[1] Utom i den speciella betydelsen hos *låta* visar sig lexikaliseringen i att *oss* liksom i lexikaliserade reflexiva verbförbindelser inte kan utbytas mot *dig och mig*:

Låt {oss/*dig och mig} gå på bio. Jfr: Han lät {oss/dig och mig} gå på bio. Du och jag måste skynda {oss/*dig och mig}.

ANM. Direktiv sats inledd av *låt oss* skiljer sig från andra direktiva huvudsatser genom att det inte kan visas att det underförstådda subjektet hänför sig bara till lyssnaren. Denne kan inte svara att han själv utför den handling som uppmaningen bokstavligen uppmanar honom till.

– Låt oss gå på bio i kväll. – {*Ja, det låter jag oss göra. / Ja, det gör vi.}

Från direktiva huvudsatser där objektet *oss* innefattar lyssnaren och som uttrycker förslag skiljs sådana direktiva huvudsatser som är regelbundet bildade konstruktioner med *låta* + objekt + nexusinfinitiv.

Låt (bara) {oss/mig} få biljetterna nu, så slipper du mera besvär!
Låt inte ''oss störa!
Låt dig inte bli störd av oss.

§ 37. Lexikaliserade verbkonstruktioner. Vissa lexikaliserade verbkonstruktioner är särskilt vanliga i direktiva huvudsatser. Exempel:

a) Konstruktionen *få se* är i direktiva huvudsatser lexikaliserad i betydelsen 'visa!' och konstruktionerna *få höra* och *låt höra* i betydelsen 'berätta, tala om!':

Få se vad du har i påsen!

Men du där borta ser ut som om du satt och tänkte på något. *Få höra!* (R)
Vad har ni då för planer, *låt höra*! (R)

Få kan konstrueras på samma sätt med andra förnimmelseverb: *få känna, få smaka*. Konstruktionerna *få se* och *låt* (*mig*) *se* kan förekomma lexikaliserade i en försvagad betydelse av eftertanke:

Få se nu, när var det jag tillsatte er? För fyra år sen […] (R)
Den var bekvämare inredd nu, än när han senast varit på besök – *låt se*, var det vid Julias bröllop? (R)

Konstruktionerna *få se* och *få höra* tillhör talspråket och det lediga skriftspråket. Konstruktionerna med *låt se* och *låt höra* har ett mera neutralt stilvärde, och de är främmande för många språkbrukares talspråk.

b) Verbförbindelsen *låta bli* betyder 'underlåta, undvika' när den har en infinitivfras som komplement. Den fungerar i direktiva huvudsatser (och andra satser vilka används för uppmaning; § 48–49) som ett negerande verb. I direktiv huvudsats kan den ofta parafraseras med negation.[1]

Låt bli att låsa när du går. ≈ Lås inte när du går.

I direktiva huvudsatser har förbindelsen i likhet med negationen ibland betydelsen 'upphöra med':

Låt bli att titta på mej så där! (R) ≈ Titta inte på mig så där.

Om konstruktionsmöjligheter vid *låt bli* se § 33: a–d: e.

Om den lexikaliserade konstruktionen *låt oss* se § 36. Om lexikaliserade uttryck i pseudosamordningar se § 33. Om konstruktionen *låt vara* (*att*) inledande koncessiva uttryck se Konjn, subjn, infm. § 8 not 4.

Om verb i imperativ med specialiserad betydelse som pekare på andra språkhandlingar än uppmaning (t.ex. *tänk, säg, titta*) se § 46.

[1] I finlandssvenskan används konstruktion med *idas* i negerad direktiv huvudsats för att uttrycka vädjan till lyssnaren att undvika en aktion:

Ids inte (göra det)!

ANM. Konstruktionerna med *få* kan också uppfattas som infinitivfraser vilka uppstått genom lexikaliserad ellips av *låt mig få* {*se/höra*} e.d. Jfr § 32 not 1.

§ 38. *Med*-fras som anger verbets predikationsbas i direktiv huvudsats. Adverbial bestående av prepositionen *med* och någon av rektionerna *dig, er, Er* kan användas för att ange det finita verbets predikationsbas i den direktiva satsen, dvs. de är koreferentiella med dess underförstådda subjekt.[1] Adverbial av denna typ anger den direktiva huvudsatsens karaktär av befallning. Det förekommer framför allt i uppmaningar som går ut på att få lyssnaren att tilldra sig mindre av talarens uppmärksamhet.[2]

Gå *med* {*dig/er*}!
Försvinn *med* {*dig/er*}!
Tig *med er*, så ska ni få karameller!
Var tyst *med dig*! Var tysta *med er*!
Kom inte hit *med dig* fler gånger!

Jfr **Han försvann med sig. *Han bad dem försvinna med sig. *Ni tiger med er*.

[1] I språkbruk där lyssnaren kan betecknas med tredje person (Pron. § 27) kan adverbialet *med sig* förekomma i samma betydelse: *Tig med sig, Anna!*

[2] Liknande konstruktion förekommer i uttryck som *Ut med dig! Ut med er!* där dock konstruktionen med *med* har en mycket vidare användning (*Ut med honom! Hit med boken!* osv.), se Icke satsf. men. § 44: d.

Betydelse § 39–44

§ 39. Den direktiva huvudsatsen som uppmaning. Den direktiva huvudsatsen uttrycker prototypiskt en uppmaning, dvs. den anger att talaren genom att yttra satsen försöker få lyssnaren att förverkliga eller inte förverkliga den aktion som anges i satsens proposition (satsinnehållet).

Det sakförhållande som propositionen beskriver ligger i framtiden. Den direktiva huvudsatsen kan inte innehålla uttryck, t.ex. tidsadverbial, som förlägger sakförhållandet till förfluten tid.[1]

Åk skidor {i vinter/*i vintras}!
Ha det så trevligt {när du kommer till Grekland/*när du var i Grekland}!
Kom och hälsa på oss någon gång i år.
Läs i din bibel lite oftare från och med nu!

För att den direktiva huvudsatsen skall fungera som en uppmaning skall vissa allmänna förutsättningar vara uppfyllda:

a) Talaren skall inte säkert veta om lyssnaren kommer att förverkliga den aktion som uppmaningen gäller utan att talaren uppmanar honom till det.
b) Lyssnaren skall ha möjlighet att förverkliga aktionen.
c) Talaren skall ha en uppriktig önskan att lyssnaren förverkligar aktionen.
d) Talaren skall uppriktigt tro att han genom att yttra den direktiva huvudsatsen kan påverka lyssnaren till att förverkliga aktionen.

Av villkoret (b) följer att det utsatta eller underförstådda subjektet i den typiska direktiva huvudsatsen är agens i förhållande till verbets aktion. I icke-typiska direktiva huvudsatser är däremot också andra verb möjliga som finita verb. Om icke-typiska betydelser hos den direktiva huvudsatsen se § 45.

[1] En direktiv sats kan inte innehålla vissa tidsadverbial som vanligen används om en tidrymd omfattande talögonblicket och som förutsätter att aktionen är generisk eller iterativ. De närmare villkoren för användning av liknande adverbial i direktiv huvudsats är otillräckligt kända.

*Ta bussen till jobbet {numera/nu för tiden}! Jfr: {Numera/Nu för tiden} ska man ta bussen till jobbet. Ta bussen till jobbet {i fortsättningen/fr.o.m. i dag/under den närmaste tiden}.

*Ta {vanligen/för det mesta} bussen till jobbet! Jfr: Det är absolut nödvändigt att alla {vanligen/för det mesta} tar bussen till jobbet. Ta bussen lite oftare.

§ 40. Den önskade aktionen. Den aktion som uppmaningen gäller är normalt en agentiv aktion (handling):

Sätt dig!
Sitt kvar!

I vissa fall kan dessutom talaren uppmana lyssnaren att övergå till eller undvika en viss sinnesstämning, trots att man normalt inte har kontroll över sin sinnesstämning och trots att det utsatta eller underförstådda subjektet inte anger aktionens agens. Vanligen förekommer dock bara uppmaningar till eftersträvansvärda, socialt gillade sinnesstämningar, medan uppmaningar till motsatta tillstånd är marginella och kräver speciella situationer.

Lugna ner dig! Jfr: ?Hetsa upp dig!
Var förståndig! Jfr: ?Var inte förståndig!
Bli inte arg! Jfr: ?Bli arg!
Var inte ledsen! Jfr: ?Var inte glad!
Var inte så fånig! Jfr: ?Var (så) fånig!

Direktiva huvudsatser kan också i övrigt innehålla icke-agentiva verb, men då har satsen en icke-typisk innebörd, t.ex. som önskan eller som en indirekt uppmaning att handla så att satsens aktion förverkligas (§ 45: b).[1]

Finn fem fel! [Dvs. gör så att du om möjligt finner fem fel.]
Glöm inte passet!
Köp 10 polletter. *Slipp kö!* (S)

[1] Vissa verb torde dock vara både semantiskt och grammatiskt omöjliga som finita verb i direktiva huvudsatser:

a) Vissa centrala modala hjälpverb (kapitel 32 Modala hjälpverb): *behöva, böra, kunna, lär, må, måste, skola* samt det intentionella *vilja*. För flera av dessa verb är imperativformen redan morfologiskt omöjlig. *Kunna* och *behöva* är omöjliga i direktiva huvudsatser också när de används som huvudverb:

*Kan din läxa till i morgon!
*Behöv en ny skidutrustning!

b) Verb i *s*-form med passiv betydelse (Passiv § 11):

*Muntras upp lite av nyheterna!
*Förförs av stadens skönhet!

Jämför att motsvarande satser med perifrastisk passiv (Passiv § 22) är grammatiska:

Bli lite uppmuntrad av nyheterna!
Bli förförd av stadens skönhet!

c) Verb i funktion som temporala hjälpverb (*ha*, *komma att*):

*Ha gått i samma skola som jag!
*Ha gjort din läxa till i morgon!
*Kom att bli lycklig!

Med andra formuleringar kan satser med samma innehåll vara grammatiska som direktiva huvudsatser och tilldelas en tolkning:

Se till att ha gått i samma skola som jag!
Ha din läxa gjord till i morgon!
Bli lycklig!

§ 41. Olika slag av uppmaningar. En uppmaning kan ha olika karaktär. Uppmaningar kan indelas i specifika och generella. En annan indelning som har språklig relevans är den i befallningar, vädjanden, erbjudanden och råd.

En specifik uppmaning riktar sig till en bestämd lyssnare (eller flera bestämda lyssnare) i en bestämd situation, medan en generell uppmaning avser ett obestämt antal likartade situationer. Generella uppmaningar förekommer i både tal och skrift, men genom sin generella karaktär lämpar de sig bättre än andra slags uppmaningar för skriften. När de uttrycks med en direktiv huvudsats saknar denna normalt vissa särdrag som är typiska för uppmaningar i dialog (t.ex. pseudosamordningar, interjektionsfraser m.m., § 42–44). De har ofta en prosodi som liknar den deklarativa huvudsatsens, och i skrift avslutas de gärna med punkt (eller utan avslutande skiljetecken).

Både generella och specifika uppmaningar kan delas in i befallningar, vädjanden, erbjudanden och råd. Indelningen har tydligast språklig relevans för de specifika uppmaningarna. Beteckningarna befallning och vädjan ges här en något vidare betydelse än i allmänspråket. Befallningar är alla uppmaningar där lyssnaren inte anses ha rätt att vägra. Till vädjan räknas det som i allmänspråket kallas begäran såväl som anhållan och bön. Beteckningen erbjudande används i en både vidare och snävare betydelse än i allmänspråket: å ena sidan innefattar den tillåtelser, å andra sidan utesluter den språkhandlingar som inte är uppmaningar.

De för indelningen relevanta omständigheterna i situationen är lyssnarens rätt att vägra utföra handlingen, lyssnarens intresse av handlingen och lyssnarens rätt att utföra handlingen utan uppmaning. Lyssnaren har rätt att vägra om inte uppmaningen är en befallning. Bland de övriga slagen av uppmaning utmärks vädjan av att lyssnaren inte antas ha intresse av den handling som vädjan uppmanar till. Vid erbjudanden och råd antar talaren att lyssnaren har intresse av att handlingen utförs. Skillnaden mellan dessa två slag av uppmaning är att lyssnaren vid erbjudanden inte antas ha rätt att utföra handlingen utan talarens uppmaning, medan han vid råd har den rätten. Schema 6 sammanfattar olikheterna.

	Befallning	Vädjan	Erbjudande	Råd
Rätt att vägra	–	+	+	+
Lyssnarens intresse	0	–	+	+
Rätt att utföra handlingen utan uppmaning	0	0	–	+

SCHEMA 6. Olika slag av uppmaningar: särskiljande omständigheter i situationen. 0 = draget är irrelevant för klassificeringen.

En ytterligare omständighet som kan ha relevans är om uppmaningen har som förutsättning ett initiativ från den uppmanade (t.ex. genom en vädjan) eller är ett initiativ från talarens sida. Ett erbjudande vars initiativ väsentligen utgår från den uppmanade kan betecknas som en tillåtelse. Ett råd vars initiativ väsentligen utgår från talaren kan betecknas som förslag.

Uppmaningar med den lexikaliserade konstruktionen *låt oss*, som avser en gemensam handling av talare och lyssnare (jfr § 36), förutsätter prototypiskt rätt att vägra, rätt att utföra handlingen utan uppmaning och intresse hos lyssnaren. De kan klassificeras som förslag, eftersom initiativet vanligen utgår från talaren.

§ 42. Slag av uppmaning och den direktiva huvudsatsens utformning. En direktiv huvudsats kan optionellt utformas på olika sätt som styr tolkningen av den mot en viss karaktär på uppmaningen. Bl.a. följande språkliga särdrag i den direktiva satsen ger ledtrådar till vilket slag av uppmaning som satsen uttrycker:

a) En direktiv huvudsats med utsatt subjekt markerar typiskt att lyssnaren har intresse av handlingen, dvs. uppmaningen är ett erbjudande eller ett råd (§ 35): *Sitt ni bara lugnt kvar!*

b) Samordning med *ta och* markerar typiskt att lyssnaren har rätt att vägra handlingen och rätt att utföra handlingen utan uppmaning, dvs. uppmaningen kan vara ett råd eller en vädjan (§ 33: a): *Ta och ryck upp dig!*

c) Konstruktion med *var snäll* (*och*), *var hygglig* (*och*) markerar den direktiva huvudsatsen som en vädjan (§ 33: b): *Var snäll* (*och*) *räck mig glasögonen!*

d) Samordning med *var så god* markerar den direktiva huvudsatsen som ett artigt erbjudande (§ 33: d): *Var så god och ta av skinkan!*

e) Konstruktion med *var god* (*och*), *var vänlig* (*och*) anger normalt den direktiva huvudsatsen som en befallning (§ 33: c). Konstruktionen markerar dock i första hand hövlighet: *Var god* (*och*) *kör mig till Centralen!*

f) Adverbialet *med* {*dig/er*} markerar den direktiva huvudsatsen som en befallning (§ 38): *Försvinn med dig!*

g) Satsadverbial kan skilja mellan olika slag av erbjudanden. Det obetonade *bara* i icke-initial position anger att erbjudandet går tillbaka på lyssnarens initiativ (dvs. är en tillåtelse): *Ta tidningen bara*. Satsadverbialet *gärna* anger ett erbjudande

som talaren själv tar initiativ till: *Ta gärna tidningen.*

h) Satsadverbialet *så klart* (som finalt annex) markerar uppmaningen som ett råd: *Ring upp honom, så klart.*

i) En prosodi som avviker från den direktiva huvudsatsens typiska markerar ofta att lyssnaren har rätt att vägra handlingen, dvs. att den direktiva huvudsatsen inte är en befallning. I skrift kan avslutande punkt i stället för utropstecken ha motsvarande funktion.

Flertalet optionella markeringar utesluter alltså tolkningen av den direktiva huvudsatsen som en befallning eller gör den tolkningen mindre rimlig. Omvänt tolkas gärna en enkel direktiv huvudsats, utan markeringar och med den direktiva huvudsatsens typiska prosodi, som en befallning så snart talsituationen gör detta möjligt.

Karaktären på uppmaningen kan också markeras genom att den uttrycks med en annan satstyp än den direktiva huvudsatsen, se vidare § 47–53.

§ 43. Slag av uppmaning angiven med anförande sats. En direktiv huvudsats kan som citatmening underordnas en anförande sats (Anf. men. § 7–9). Om den anförande satsens subjekt refererar till talaren kan dess verb tydliggöra vilket slag av uppmaning det rör sig om, medan den väsentliga språkhandlingen uttrycks med den direktiva huvudsatsen.

Stäng dörren, säger jag! [befallning]
Vänta du lite till, tycker jag. [råd]
Jag varnar dig: säg inte om det där! [råd]

§ 44. Slag av uppmaning angiven av delmening i komplex mening. Karaktären på en uppmaning kan markeras av en delmening som bildar en komplex mening tillsammans med den direktiva huvudsatsen.

a) Ett erbjudande kan markeras genom den vanligen framförställda interjektionen *var så god*:

Var så god, ta en kaka till!
Var så god, sitt ner!
Sitt ner, *var så god*!

När den direktiva huvudsatsen riktas till flera lyssnare används optionellt formen *var så goda*:

Var så god(*a*), sitt ner allesammans!

Jämför samordning med *var så god* som förstaled i en pseudosamordning, § 33: d.

b) En vädjan kan markeras genom att vokativfrasen *snälla* eller *snälla* plus huvudord eller interjektionen *a* (som föregår den direktiva satsen och uttalas med långt främre a [a:]) fogas till den direktiva huvudsatsen:

Snälla, ta med brickan! (S)
Stäng dörren, *snälla du*!
Snälla Sölve, stäng dörren!
A, stäng dörren.

Vokativfrasen *snälla* (utan utsatt huvudord) har för många språkbrukare en neutral stilvalör. De övriga markörerna har ett vardagligt stilvärde. Vokativfras *snälla* plus huvudord är artigare än interjektionen *a*.

c) Interjektionen *va* kan fogas till en föregående direktiv huvudsats och markerar då vanligen vädjan men kan också ange ett råd (Interj. § 9: d):

Stäng dörren, *va*.

Va har ett vardagligt stilvärde och förekommer sällan i skrift. Det markerar inte någon högre grad av artighet.

d) *Vet jag*, *vetja* [ˈvet:ja], en finit sats lexikaliserad som interjektion, placeras efter den direktiva huvudsatsen och markerar gärna råd:

Ring honom, *vet jag*.

Vet jag har något vardagligt stilvärde och anger att talaren känner sig åtminstone jämbördig med lyssnaren.[1]

e) En direktiv huvudsats kan bilda komplex mening tillsammans med en följande deklarativ huvudsats med *så* som fundament som anger konsekvensen av den direktiva huvudsatsens aktion och därmed också skälet för att lyssnaren skall förverkliga denna (Kompl. men. § 9: e). Lyssnaren ges alltså full beslutanderätt över handlingen, dvs. uppmaningen är ett råd eller en vädjan.

Klicka i rutan så visas tipset. (S)
Flytta på bokhögen, så ser jag tv-skärmen bättre.

Lexikaliserade i funktion att markera råd är *får du se*, *ska du få se*, *får du höra*, *ska du få höra* och liknande, i funktion att markera vädjan *är du snäll*, *är du hygglig* och liknande. Sådana lexikaliserade uttryck uttalas ofta med svagare betoning än den föregående direktiva huvudsatsen och har då en annexliknande relation till denna.[2]

Vänta du ett slag, så får du se. [råd]
Kom hit lite, så är du snäll. [vädjan]

Också samordning med en efterföljande huvudsats kan påverka den direktiva huvudsatsens tolkning, se § 45: c.

Många icke satsformade meningar som gärna fogas till en direktiv huvudsats är inte särskiljande utan kan förekomma vid alla slags uppmaningar, t.ex. *du* (vokativfras, Icke satsf. men. § 11) och *hör du* (*du*) (direktiv huvudsats lexikaliserad som interjektion; Interj. § 7).

[1] I övrigt markeras råd vanligen med hjälp av uttryck som också kan fogas till direktiva huvudsatser för att ange vädjanden och erbjudanden och alltså egentligen bara anger att uppmaningen inte är en befallning, t.ex. *ä, ö, vet du* (*vad*). Bruket varierar mycket mellan olika språkbrukare. Varianterna har på det hela taget vardagligt stilvärde.

[2] Fundamentet *så* kan ibland utelämnas (§ 15: 2d). Då erinrar strukturen om en deklarativ huvudsats där den direktiva huvudsatsen utgör fundament ungefär som ett villkorsadverbial.

Kom hit ska du få se på något intressant.

Direktiva huvudsatser i sekundär användning § 45–46

§ 45. Icke-typiska direktiva huvudsatser. Om inte alla uppmaningens förutsättningar är uppfyllda (§ 39), träder vanligen den direktiva huvudsatsens grundläggande funktion av uppmaning i bakgrunden, så att en annan pragmatisk funktion dominerar.

a) Talaren är i själva verket säker på hur lyssnaren kommer att handla. Den dominerande funktionen hos den direktiva huvudsatsen blir då ofta uttryck för känsla. Antingen är det uppenbart för talaren att lyssnaren under inga omständigheter kommer att följa uppmaningen:

Dra åt helvete!
Be du kungen laga din gamla bil!

Eller också är det uppenbart att lyssnaren under alla omständigheter kommer att utföra handlingen ifråga:

Sitt du kvar här bakom ditt skrivbord!

b) Lyssnaren har inte viljemässig kontroll över handlingen. Den direktiva huvudsatsens dominerande funktion är då ofta önskan.

Sov gott!
Växa och bli stor och stark!
Ha det så trevligt!

I vissa fall kan emellertid den direktiva huvudsatsen också i detta fall fungera som en uppmaning, nämligen till en handling som i sin tur skall leda till den aktion som den direktiva huvudsatsen beskriver:

Finn fem fel! ≈ Sök, tills du finner fem fel!
Bli lycklig med Wald Schampo! ≈ Köp och använd Wald Schampo, så blir du lycklig!
Slipp kö i fortsättningen! Köp 10 polletter!
[…] det är precis det enda jag begär av dig, förstå det. (R)

Om uppmaningar till mentala tillstånd se § 40.

c) Talaren önskar egentligen inte att lyssnaren skall utföra handlingen. Den direktiva huvudsatsens dominerande funktion är då ofta uppställande av ett hypotetiskt villkor och den följs av en additivt samordnad sats som anger den icke önskade konsekvensen av den handling som anges i den direktiva satsen.[1]

Sätt maskrosor i vatten, och dom vissnar snart.

Hypotesen kan ingå i en mening som i sin helhet fungerar t.ex. som en varning eller ett hot:

Börja bråka igen, och du åker ut ögonblickligen!

Se också Samordn. § 6 not 2, 27, Kompl. men. § 9: e.

d) Talaren tror inte att han genom att yttra satsen kan påverka lyssnaren att utföra handlingen. Den dominerande funktionen hos den direktiva huvudsatsen är då ofta önskan eller besvärjelse.

Skjut straffen utanför, så (att) Sverige går vidare!

I vissa texttyper kan talaren rikta sig till en fiktiv, icke-animat ”lyssnare” som endast i en fiktiv värld kan sägas kontrollera den önskade aktionen. Också här är ofta satsens funktion närmast önskan eller besvärjelse.

Snälla sol, lys hela dagen!
Koka, gryta!

Jämför den desiderativa huvudsatsen som anger önskan, ofta med ett drag av besvärjelse (§ 106: c).

[1] Konsekvensen av den handling som en direktiv sats uppmanar till kan också anges med en deklarativ huvudsats där fundamentet är *så*:

Säg mig med vem du umgås, så ska jag säga dig vem du är.

Här kan liksom vid additiv samordning den angivna konsekvensen vara oönskad, varvid yttrandet i praktiken fungerar som en uppmaning att inte göra som den inledande satsen säger:

Kom hit en gång till så ska jag se till att du får stryk!

En direktiv sats kan också följas av en disjunktivt samordnad deklarativ sats som anger den icke önskade konsekvensen av att lyssnaren låter bli att följa uppmaningen. Den deklarativa satsen anger då alltså ett skäl för lyssnaren att utföra den handling som talaren uppmanar till.

Sätt rosorna i vatten eller så vissnar dom snart.
Se till att han blir färdig den här veckan eller så måste jag sätta någon annan på jobbet.
Öppna för helvete eller jag slår in dörren! (R)

§ 46. Direktiva huvudsatser som pekare på språkhandlingsfunktion hos intillstående huvudsats. En direktiv huvudsats kan ha som sin funktion att rikta lyssnarens uppmärksamhet på den språkhandling som den intillstående, vanligen

efterföljande, meningen avses uttrycka. Den direktiva satsen har här mest stödjande funktion och den väsentliga språkhandlingen anges just med den intillstående meningen. Dess verb som annars är transitivt saknar här ofta utsatt objekt. Semantiskt sett motsvaras det underförstådda objektet av den intillstående meningen. Några vanliga förbindelser är de följande:

a) *observera* + deklarativ eller direktiv huvudsats

Observera! Vi har stängt på lördagarna!
Observera, vi har stängt på lördagarna.
Obs. Sätt först i kontakten!

b) *tänk* + deklarativ, expressiv, desiderativ eller suppositiv huvudsats

Tänk! I morgon är det din namnsdag.
Tänk, vad fina rosor hon har.
Tänk, om vi kunde få komma dit!
Tänk, om jorden är platt!

c) *titta/se* + sats som ensam kan fungera som deklarativ eller expressiv huvudsats

{*Titta/Se*}, därborta går en hjort.
{*Titta/Se*}, vad fina rosor hon har.

d) *säg* (*mig*) + interrogativ huvudsats

Säg (*mig*), när har du namnsdag? När har du namnsdag, *säg?*
Säg (*mig*), har du varit i Kina? Har du varit i Kina, *säg?*

I många fall kan de nämnda verben och andra konstrueras med nominala bisatser, varvid bisatsen, på samma sätt som den ena huvudsatsen i ovanstående typer av komplexa meningar, kan sägas ange innehållet i konstruktionens väsentliga språkhandling:

Observera att vi har stängt på lördagarna. [påstående]
{Kom i håg/Glöm inte} att det snart är jul. [påstående]
Tänk på att täta påsar kan vara farliga för barn! [påstående]
Tro inte att myrorna försvinner av sig själva! [påstående (här om bisatspropositionens negering)]
Tala om för mig vad jag skall göra! [fråga]
Säg inte att hon har kissat på sig! [påstående/fråga/känslouttryck]

Direktiva huvudsatser av den typ som exemplifierats i denna paragraf är i allmänhet mer eller mindre lexikaliserade och erinrar om interjektioner.[1] *Observera* har åtminstone i skrift kommit att förkortas till det interjektionsliknande *obs*. *Tänk*, *titta* och *se* i stereotyp användning fungerar närmast som interjektioner (jfr § 91 not 2, 102, 107). Om *tänk* konstrueras med objekt förlorar ordet sin betydelse av plötslighet, dvs. dess interjektionskaraktär försvagas:

Tänk er själva om Lars redan står vid stationen. Jfr: Tänk om Lars redan står vid stationen!

[1] *Låt vara* + narrativ sats har lexikaliserats med en betydelse som erinrar om den hos en koncessiv bisats. Syntaktiskt är dock *låt vara*-satsen ännu en direktiv huvudsats som bildar en komplex mening med t.ex. en deklarativ huvudsats (se vidare Konjn, subjn, infm. § 8 not 4).

Låt vara att solen skiner: det är ändå rätt kallt. Jfr: Även om solen skiner, så är det ändå rätt kallt.

ANM. Relationen mellan den direktiva huvudsatsen och den intillstående meningen erinrar om den mellan en anförande sats och dess anförda mening (Anf. men. § 7–9).

Andra sätt att uttrycka uppmaning § 47–53

§ 47. Översikt. Uppmaningar uttrycks mycket ofta med andra satstyper än den direktiva huvudsatsen, särskilt med deklarativa, rogativa, desiderativa och suppositiva huvudsatser. För att dessa satser skall fungera som uppmaningar skall de allmänna förutsättningarna för en uppmaning vara uppfyllda (§ 39). Satsernas grundläggande funktion (som t.ex. påstående eller fråga) behöver inte helt ha förbleknat även om den är överskuggad av uppmaningsfunktionen. Ibland har dock satsen yttre egenskaper som normalt bara är förenliga med den direktiva huvudsatsen, som t.ex. dennas typiska prosodi och interpunktion, vissa slag av verbförbindelser och placering intill vissa stödjande icke satsformade meningar (jfr § 52).

Framställningen i det följande uppmärksammar huvudsakligen de typer där subjektet refererar till lyssnaren och huvudverbet är detsamma som i motsvarande direktiva huvudsats.[1]

Ofta innehåller satsen ett modalt hjälpverb varigenom propositionen behandlar någon förutsättning för lyssnarens aktion. Det kan gälla tvånget, skyldigheten eller lämpligheten att förverkliga aktionen (*skola*, *böra*, *måste*) eller lyssnarens möjlighet (*kunna*), villighet (*vilja*) eller rättighet (och sekundärt skyldighet, *få*) att förverkliga aktionen.

Många sätt att uttrycka uppmaning markerar vilket slag av uppmaning som avses (jfr § 41). Säkert förekommer dock större regional, social och åldersmässig variation inom standardspråket i bruket av olika sätt att uttrycka uppmaning än vad som framgår av framställningen nedan.[2] Detta kan också gälla de enskilda uttryckens valör i fråga om stil och hövlighetsgrad.

Ett uppenbart fall av flytande gränser för konventionerna är uppmaningar som ges en annan karaktär än den egentligen avsedda. En befallning kan t.ex. maskeras som en vädjan, och en vädjan eller ett erbjudande kan maskeras som ett råd. Vissa sådana maskeringar blir med tiden så konventionaliserade att de uppfattas som direkta uttryck för det avsedda slaget av uppmaning. Olika språkbrukare har här ofta olika språkkänsla.

[1] Exempel på uppmaningar som anges med deklarativa huvudsatser utan 2 pers. pron. som subjekt återfinns ofta i preskriptiva texter. Antingen är den som skall förverkliga uppmaningens aktion en generell referent som inte behöver nämnas, eller också måste han omtalas (i 3 pers.) med en nominalfras.

Försäkran undertecknas och returneras inom sju dagar.
Annan vigselförrättare än präst i den församlingen lämnar sådan underrättelse enligt formulär till vigselattest. (S)
Underrättelse om vigsel sändes genast av vigselförrättaren till pastorsämbetet i den församling där vigseln skall antecknas. (S)

[2] Bland de sätt att uttrycka uppmaning som inte redovisas i det följande därför att de inte förekommer över hela språkområdet märks särskilt finlandssvenska konstruktioner med *idas* som vädjanden (jfr § 37 not 1): {*Ids du/Sku du idas/Om du sku idas*} *stänga dörren?*

§ 48. Deklarativa huvudsatser som uppmaningar. Det finns en rad mer eller mindre konventionaliserade sätt att uttrycka uppmaningar med deklarativa huvudsatser vilka har 2 personens personliga pronomen som subjekt. I alla dessa fall gäller att villkoren för språkhandlingen uppmaning (§ 39) måste vara uppfyllda.

Den aktion som uppmaningen gäller kan anges direkt med ett huvudverb i presens (med framtidsbetydelse, Tempus § 8: b). Uppmaningen kan vara en befallning, men den kan också ange t.ex. en vädjan, om detta markeras speciellt.

Du *hämtar* min jacka nu!
A, du *hämtar* min jacka.

På olika sätt kan den deklarativa satsen utformas på ett sätt som visar att det inte rör sig om en befallning. Satsen kan t.ex. ha ett hjälpverb som anger subjektsreferentens möjlighet att utföra aktionen: *kan* eller mindre kategoriskt (Tempus § 47) *kunde*, *skulle kunna*.[1]

Du {*kan/kunde/skulle kunna*} hämta min jacka nu.

Möjligheten kan också anges med satsadverbial som *kanske*, *möjligen*.[2]

Du *kanske* hämtar min jacka nu.
Du *kunde kanske* hämta min jacka nu.

Deklarativa huvudsatser med *väl* innebär en vädjan om medhåll från lyssnarens sida och uppfattas annars ofta som tentativa frågor.[3] De kan därför också användas som andra uppmaningar än befallningar, eftersom en vädjan eller fråga alltid ger möjligheten till lyssnaren att svara nej, dvs. att vägra utföra handlingen.[4] Sådana deklarativa huvudsatser får gärna frågans prosodi och interpunktion, även när de används som uppmaningar.

Du hämtar *väl* min jacka?
Du *kan väl* hämta min jacka?
Du *skulle väl kunna* hämta min jacka?

I deklarativa huvudsatser av denna typ används också negation, fastän det fortfarande är den icke-negerade aktionen som uppmaningen avser.[5] Negationen samförekommer ofta med *väl* men inte med *kanske*.

Du hämtar (*väl*) *inte* min jacka?
Du *kan* (*väl*) *inte* hämta min jacka?
Du *skulle* (*väl*) *inte kunna* min jacka?

Endast om satsen innehåller antingen en negation eller ett möjlighetsadverbial kan också hjälpverbet *vilja* användas. I sin grundbetydelse är dessa meningar ett tentativt påstående om lyssnarens vilja att utföra aktionen. Också här är tempusförskjutning möjlig (Tempus § 47). Hjälpverbet *vilja* används nog framför allt i uppmaningar av typen vädjan och erbjudande.

Du {*vill/ville*} (*väl*) *inte* hämta min jacka.
Du *skulle* (*väl*) *inte vilja* hämta min jacka.
Du *kanske vill* hämta min jacka.
Du *kanske skulle vilja* hämta min jacka.

Modala hjälpverb och satsadverbial eller negation kan alltså användas för att uttrycka en uppmaning som inte är en befallning. Vilket slag av icke-befallning som anges med den deklarativa satsen uttrycks inte systematiskt grammatiskt eller lexikalt utan beror på den deklarativa satsens innehåll och på situationen, t.ex. relationen mellan den uppmanande och den uppmanade.

[1] Vissa deontiska hjälpverb anger plikt för lyssnaren att utföra en viss handling. Man kan därför kanske säga att meningar som de följande samtidigt har funktionen som påstående och uppmaning. Uppmaningens karaktär kan framgå av vilket hjälpverb som väljs. *Borde* är t.ex. vanligt i råd.

Nu {*ska/får/måste/borde*} du hämta min jacka!
Du *borde* gå lite oftare på bio.

[2] Om en deklarativ huvudsats som uppmaning är negerad används inte *kanske* utan *möjligen* som satsadverbial för möjlighet:

Du {kan/vill} *möjligen inte* hämta min jacka?

Också satsadverbial som anger sannolikhet, t.ex. *nog*, kan stå i deklarativ sats som uppmaning och anger då att uppmaningen knappast är att uppfatta som en befallning:

Du hämtar *nog* min jacka, om jag ber dig.

[3] Också när en deklarativ huvudsats i sitt efterfält har interjektionsfraser o.d. som inbjuder lyssnaren till ett ställningstagande kan satsen fungera som uppmaning (jfr Interj. § 9: d):

Du hämtar min kappa, {*va/inte sant*}?

[4] Också en uppmaning som i typfallet är en vädjan kan vara en maskerad befallning (om den som vädjar har rätt att beordra). I rätt sammanhang kan alltså också följande yttrande reellt avses och uppfattas som en befallning:

Sergeanten skulle väl inte vilja se till att de här papperen arkiveras på ett korrekt sätt.

[5] Om talaren uppmanar lyssnaren att inte göra något, måste detta i deklarativ sats anges med verbförbindelsen *låta bli* och inte med negerande satsadverbial:

Du kunde kanske *låta bli* att spela så högt? Jfr: Du kunde inte spela lite högre?

§ 49. Rogativa huvudsatser som uppmaningar. Den rogativa huvudsatsen används mycket ofta för att uttrycka uppmaningar. Det är särskilt i vissa utformningar som en rogativ huvudsats med 2 personens personligt pronomen som subjekt har konventionaliserats med uppmaningsfunktion.

Att uppmaningen uttrycks med en rogativ huvudsats innebär att talaren ger lyssnaren rätt att svara nej, dvs. att vägra. Befallningar ges därför normalt inte med rogativa huvudsatser.[1]

Den aktion som uppmaningen gäller kan anges direkt med huvudverb i presens (med framtidsbetydelse, Tempus § 8: b):

Hämtar du min jacka?
Stannar du på middag?

Uttryck för möjlighet, t.ex. hjälpverbet *kunna* och satsadverbial som *kanske*, *möjligen*, är vanliga i rogativa huvudsatser som uppmaningar. I sin grundbetydelse anger dessa en förfrågan om subjektsreferentens möjlighet att förverkliga aktionen, men de har här konventionaliserats som markörer av uppmaningsbetydelsen hos den rogativa huvudsatsen. Hjälpverbet används i presens men med mindre kategorisk innebörd också med tempusförskjutning (*kunde* och särskilt *skulle kunna*, Tempus § 47).

{*Kan/Kunde*} du (*kanske*) hämta min jacka nu?
Skulle du *kanske kunna* hämta min jacka nu?
Hämtar du *kanske* min jacka?

Hjälpverb som anger subjektsreferentens benägenhet att utföra aktionen är också vanliga i rogativa huvudsatser som uppmaningar. Verbet *vilja* används då i presens men också med tempusförskjutning (*ville* och särskilt *skulle vilja*, Tempus § 47).

{*Vill/Ville*} du (*kanske*) hämta min jacka?
Skulle du (*kanske*) *vilja* hämta min jacka?

Den rogativa huvudsatsen med sekundär betydelse av uppmaning kan också vara negerad. Liksom i den deklarativa huvudsatsen med liknande betydelse (§ 48) avser då uppmaningen den icke-negerade aktionen.[2] En rogativ huvudsats använd som uppmaning har knappast negation annat än i samförekomst med något av hjälpverben *kunna* och *vilja*. Normalt används inte negation samtidigt med möjlighetsadverbial.

{*Kan/Vill*} du *inte* hämta min jacka?
Skulle du *inte* {*kunna/vilja*} hämta min jacka?

Prosodin i rogativa huvudsatser som fungerar som uppmaningar kan variera avsevärt. Om prosodin kan ge intryck av att den rogativa huvudsatsen fungerar som fråga framstår uppmaningen som mera försynt än annars.

Rogativa huvudsatser med *skulle kunna* och *skulle vilja* är fullt hövliga som uppmaningar. Rogativ huvudsats med *skulle vilja* torde vara den stilistiskt mest neutrala formen för hövlig vädjan.

Den rogativa huvudsatsen kan inte (annat än maskerat) uttrycka en befallning. Vilket annat slag av uppmaning som meningen skall uppfattas som anges inte systematiskt grammatiskt eller lexikalt utan är avhängigt av meningens innehåll i samspel med den kontext där den används.

[1] Också en uppmaning som i typfallet är en vädjan kan vara en maskerad befallning (om den som vädjar har rätt att beordra). I rätt sammanhang kan alltså också följande yttrande avses och uppfattas som en befallning:

Skulle ni möjligen vilja öppna fönstren här inne!

[2] Om talaren med en rogativ huvudsats vill uppmana lyssnaren att inte göra något, måste detta anges med den överordnade verbförbindelsen *låta bli* och inte med negerande satsadverbial:

Kan du möjligen *låta bli* att tugga tuggummi?

Härutöver finns många andra mindre konventionaliserade sätt att indirekt med en rogativ huvudsats uppmana lyssnaren till att avstå från en handling, t.ex.:

Ska du (verkligen) resa? ≈ Res inte!
Måste du klinka på pianot så där? ≈ Klinka inte på pianot!

§ 50. Desiderativa och suppositiva huvudsatser som uppmaningar. Desiderativa och suppositiva huvudsatser med subjektet i 2 person kan i viss utsträckning användas som konventionaliserade uttryck för uppmaningar, men vanligen är de prototypiska funktionerna av önskan respektive hypotes tydliga även om yttrandet indirekt kan tolkas som uttryck för uppmaning.

När huvudsatsen prototypiskt anger önskan (desiderativ huvudsats) och då gärna inleds av *bara* eller innehåller satsadverbial som *bara*, *ändå*, är gränsen vag mot en vädjande uppmaning. Sådana satser har oftast hjälpverben *kunna* eller *vilja* (med tempusförskjutning, Tempus § 47).

Om du {*bara/ändå*} {*kunde/ville*} hämta jackan nu!

När huvudsatsen prototypiskt innebär uppställandet av en hypotes (suppositiv huvudsats) och då gärna inleds av *tänk* kan den överförda betydelsen framför allt vara erbjudande eller råd. I suppositiv huvudsats används oftast *skola*.

Tänk om du *skulle* hämta din jacka.

Till skillnad från deklarativ och rogativ huvudsats som uppmaning förekommer inte negation i desiderativ och suppositiv huvudsats utan att det är den negerade aktionen som uppmaningen avser.[1]

Om du bara *inte* {smällde/ville smälla} i dörren så! ≈ Smäll inte i dörren så.

[1] Ofta tillgrips också i desiderativ huvudsats som uppmaning möjligheten att ange negering med *låta bli*:

Om du bara {kunde *låta bli*/ville *låta bli*/*lät bli*} att smälla i dörren för en gångs skull. ≈ Smäll inte i dörren för en gångs skull.

§ 51. Uppmaningar till gemensam handling. Uppmaningar till gemensam handling har ett särskilt uttryck i den direktiva huvudsats som inleds med *låt oss* (§ 36). Det vanligaste sättet att uttrycka uppmaning till en handling som talare och lyssnare utför gemensamt är dock i stället en rogativ huvudsats med hjälpverbet *skall* och med eller utan negation. Uppmaningen gäller det förhållningssätt som beskrivs i den icke-negerade propositionen även när satsen är negerad (jfr § 48–49):

Ska vi (inte) gå på bio!
Ska vi (inte) ta och bära in teven, du och jag!
Ska vi (inte) säga att vi träffas i morgon klockan tio!

Uppmaningar till gemensam handling kan uttryckas också med deklarativa, rogativa eller suppositiva huvudsatser med 1 pers. pron. pluralis som subjekt. Några vanliga uttrycksmöjligheter kan illustreras med följande exempel:

Vi går på bio i kväll.
Vi kunde kanske gå på bio i kväll.
Vi borde kanske gå på bio i kväll.
Vi kanske ska gå på bio i kväll.
Vi kan väl gå på bio i kväll.
Vi skulle väl kunna gå på bio i kväll.
Går vi på bio i kväll?
Skulle vi kunna gå på bio i kväll?
Tänk om vi skulle gå på bio i kväll?

I deklarativa och suppositiva huvudsatser (till skillnad från i rogativa huvudsatser) med negation avser uppmaningen den negerade aktionen:

Vi kanske inte ska gå på bio i kväll. ≈ Låt oss inte gå på bio i kväll.
Jfr: {Ska/Kan} vi inte gå på bio? ≈ Låt oss gå på bio i kväll.
Tänk om vi inte skulle gå på bio i kväll. ≈ Låt oss inte gå på bio i kväll.
Jfr: Skulle vi inte kunna gå på bio i kväll? ≈ Låt oss gå på bio i kväll.

De modala element (hjälpverb, satsadverbial, tempusförskjutning) som många av uttrycken innehåller får i enlighet med sin betydelse förslaget i varierande grad att framstå som försiktigare framställt.

§ 52. Särskilda markörer av uppmaningsbetydelse i icke-direktiv huvudsats. På samma sätt som i direktiva huvudsatser kan uppmaningar som uttrycks med andra huvudsatstyper (i sekundär användning) konstrueras med särskilda markörer som antyder att satsen skall uppfattas som en viss typ av uppmaning.

a) Vissa pseudosamordningar (jfr § 33):

Du *är så god* och kommer hem klockan tio. [befallning]
Du kan väl *vara hygglig* och stänga dörren. [vädjan]

Ska du inte *ta* och ringa henne? [vädjan eller råd]
Vill du *vara så snäll* och stänga dörren? [vädjan]

Om ni kunde *vara så goda* och sätta er till bords nu! [erbjudande]

b) Anförande sats (jfr § 43):

Du stänger dörren, *säger jag*! [befallning]
Du kan väl vänta lite till, *tycker jag*. [råd]
Jag ber dig: skulle du inte vilja gå nu. [vädjan]

c) Efterföljande deklarativ sats i komplex mening där den uppmanande huvudsatsen anger villkor för den överordnade satsens aktion (jfr § 44: e). Matrissatsen är lexikaliserad och tolkas som ett skäl för lyssnaren att förverkliga den inledande satsens aktion.

Du skulle inte vilja stänga dörren, *är du snäll*. [vädjan]
Om du kunde stänga dörren, *är du snäll?* [vädjan]
Kan du inte (ta och) öppna den dörren, *ska du få se?* [råd]

d) Vissa vokativ- eller interjektionsfraser (jfr § 44: b):[1]

Snälla (*Sölve*), du kan (väl (inte)) stänga dörren. [vädjan]

Ä, vill du (inte) stänga dörren? [vädjan]
A, om du bara ville stänga dörren, *snälla du*. [vädjan]
Du stänger (kanske) dörren, *va?* [vädjan]
Ni skulle nog försöka en gång till, *va?* [råd]
Du kan väl stänga dörren, {*eller hur/inte sant/eller va*}. [vädjan]
Ta din egen bil, *vet jag*. [råd]

Vid satser som fungerar som uppmaningar utan att subjektsreferenten är identisk med den tilltalade kan de nämnda vokativ- och interjektionsfraserna också förekomma i sin lexikaliserade funktion, t.ex. i följande indirekta uppmaningar att stänga fönstret: *Det drar så förskräckligt, snälla! Det drar, va. A du, det drar så förskräckligt.*

[1] Interjektionen *var så god* förekommer bara marginellt för att markera uppmaningens karaktär av artigt erbjudande, om uppmaningen har annan satstyp än den direktiva huvudsatsens men samma huvudverb som motsvarande direktiv:

?Var så god, ni kan väl sätta er till bords.
?Skulle ni vilja sätta er till bords, var så god!

Om lyssnaren erbjuds ett objekt är *var så god* mera naturligt: *Var så god, du får låna min cykel.*

§ 53. Bisats eller infinitivfras som uppmaning. En uppmaning uttrycks ofta med en bisats eller infinitivfras som bär upp huvudsatsens väsentliga språkhandling. Matrissatsens huvudverb kan markera karaktären på uppmaningen.[1]

Nu säger jag till dig för sista gången att (du skall) äta upp maten. [befallning]
Får jag be dig {att du stänger fönstret/(att) stänga fönstret}. [vädjan]
Om jag skulle be er {att ni sätter er till bords/(att) sätta er till bords}. [erbjudande]
Jag föreslår {(dig) att du ringer henne/dig att ringa henne}. [råd]

Uttryckssätten är här inte starkt lexikaliserade. Jfr också § 46.

[1] Som uppmaningar till barn förekommer också ofta negerade infinitivfraser som huvudsatsekvivalenter (Icke satsf. men. § 44: a): *Inte leka med maten! Inte rita på bordet!*

Interrogativa huvudsatser § 54–89

§ 54. Översikt. Den interrogativa huvudsatsen uttrycker prototypiskt en fråga. Strukturellt är den en fa-sats. Dess finita verb står i indikativ (presens eller preteritum) eller någon gång i konjunktiv.

Den interrogativa huvudsatsen omfattar två satstyper, som skiljer sig åt i både struktur och betydelse. Den ena är den rogativa huvudsatsen, som prototypiskt saknar inledare (satsbas eller subjunktion) och som prototypiskt uttrycker en underställande fråga. Den andra är den kvesitiva huvudsatsen, som innehåller ett interrogativt led och normalt har detta som satsbas. Den kvesitiva huvudsatsen uttrycker prototypiskt en sökande fråga.

Äter hon? [rogativ huvudsats]
{Vad/När/På vilken restaurang} äter hon? [kvesitiv huvudsats]

Att den interrogativa huvudsatsen prototypiskt uttrycker en fråga innebär att den anger att talaren begär information av lyssnaren. Den underställande frågan (vanligen uttryckt med en rogativ huvudsats) innebär att information begärs om propositionens sanningshalt.

Bor Anders i Hällefors? [Talaren vill ha reda på om satsen ”Anders bor i Hällefors” är sann eller inte.]

Den sökande frågan (vanligen uttryckt med en kvesitiv huvudsats) innebär att information begärs om hur det interrogativa ledets beskrivning skall preciseras för att propositionen skall vara sann:

Var bor Anders? [Talaren vill ha reda på vad man skall sätta in i stället för X i satsen ”Anders bor i X” för att satsen skall vara sann.]

Prototypiskt används den interrogativa huvudsatsen när den begärda informationen inte är känd för talaren. I sin betydelse av fråga bildar den interrogativa huvudsatsen i tal vanligen ett replikpar tillsammans med lyssnarens svar.

Syntaktisk struktur § 55–69

Den rogativa huvudsatsens struktur § 55–57

§ 55. Den rogativa huvudsatsens ordföljd. Den rogativa huvudsatsen saknar satsbas[1] och börjar alltså med det finita verbet.[2] Dess typiska struktur exemplifieras med Schema 7. Se vidare Satsens struktur t.ex. § 3.

Finit verb	Subjekt	Advl i mittfältet	Resten av satsen
Har	musiken		förlorat all betydelse?
Har	du	möjligen	en penna så vi kan skriva?
Skulle	vi		kunna få en vit duk på bordet?
Har	han		blivit kommunist också?
Vill	ni	inte	sitta ner ett ögonblick?
Blir	det		mindre tråkigt i kyrkan då?
Spelar	någon av herrarna	möjligen	något instrument?

SCHEMA 7. Den rogativa huvudsatsens ordföljd.

När den rogativa huvudsatsen innehåller satsadverbialet *månne*, kan den alternativt vara af-sats (§ 68). Rogativ sats med funktion som ekofråga har af-form och inleds med subjunktionen *om* (§ 69).

Om alternativa ordföljder i fa-satser eller satser över huvud taget se Satsens struktur § 8. Om annex till rogativa och andra satser se kapitel 36 Annex. Om ellips i rogativa och andra satser se kapitel 43 Ellips.

[1] Anförd mening kan vara satsbas vid ett överordnat verb i en huvudsats som anger en underställande fråga. Se om denna konstruktion Anf. men. § 14.

Tänker han komma, *tror du?*
Vem ska sitta här, *har du tänkt dig?*

[2] Det finita verbet kan konstrueras med ett prefokalt placerat adverb (t.ex. Satsadvl § 52):

Bara tar du min cykel utan att säga ett dugg?
Liksom dricker han dig med blicken, säger du?

§ 56. Det finita verbets placering och form. Det finita verbet står på första plats i den rogativa huvudsatsens fa-struktur eftersom denna saknar inledare. Dess typiska modus i rogativa huvudsatser är (liksom i kvesitiva och deklarativa huvudsatser) indikativ. Det finita verbets tempusform är (liksom i kvesitiva och deklarativa huvudsatser) antingen presens eller preteritum. Verb med särskild konjunktivform (Vb § 41) kan ha denna form också i rogativa huvudsatser.

Kommer det att regna länge tror du?
Såg det bra ut?

Kunde man få lite vinäger?
Finge vi mer pengar, tror du, om vi accepterade lokalplanen i dess nuvarande skick?
Vore det inte bättre med linolja?

§ 57. Elliptiska *eller*-satser. När två rogativa huvudsatser är samordnade med *eller*, är den senare satsen ofta elliptisk. Följande ellipser är särskilt karakteristiska:

a) Den senare satsen består bara av en negation och suppleras av hela den föregående satsen:

Är han fräck eller inte? (R) ≈ Är han fräck eller är han inte fräck?

Normalt markeras propositionen genom en sådan konstruktion som aktuell, se vidare § 78.

b) Den senare satsen innehåller bara en konstituent och kan i övrigt suppleras med led ur den föregående satsen. Sådana meningar uppfattas normalt som alternativfrågor (§ 78):

Ska Per komma eller Bo? ≈ Ska Per komma eller ska Bo komma?
Ska du ta Per med dig på festen eller Bo? ≈ Ska du ta Per med dig på festen eller ska du ta Bo med dig på festen?
Ska det vara hackad lök eller skivad? ≈ Ska det vara hackad lök eller ska det vara skivad lök?
Ska du hacka löken eller skiva den? ≈ Ska du hacka löken eller ska du skiva den?
Är det min mamma eller din? (R)

Jämför motsvarande enkla rogativa huvudsatser som innehåller en disjunktiv samordning och som kan uppfattas som antingen alternativfrågor eller vanliga underställande frågor (§ 79):

Ska Per eller Bo komma?
Ska du ta Per eller Bo med dig på festen?
Ska det vara hackad eller skivad lök?

Det senare samordningsledet kan helt saknas, dvs. meningen slutar med enbart konjunktionen. Konstruktionen innebär att det första ledets underställande fråga framställs försiktigt utan någon förväntan om huruvida svaret skall bli jakande eller nekande.

– Blir du färdig i kväll eller? – Jag hoppas det men jag vet inte.
Är ni gifta, eller …? (R)

Se också kapitel 42 Samordning och kapitel 43 Ellips.

Den kvesitiva huvudsatsens struktur § 58–67

§ 58. Den kvesitiva huvudsatsens ordföljd. Den kvesitiva huvudsatsen inleds med en satsbas som är ett interrogativt led och som följs av det finita verbet. Ordföljden överensstämmer alltså med den deklarativa huvudsatsens. Den exemplifieras i Schema 8.

Satsbas	Finit verb	Subjekt	Advl i mittfältet	Resten av satsen
Vad	kan	Herbert		ha menat med de orden?
Vem	minns		inte	hennes Czardasfurstinna?
Varför	ska	de	inte	få göra det?
När	får	individen		träda fram ur den globala gobelängen?
Vilka	talar	du		om nu?
Hur	får	jag	då	ihop femton stycken?

SCHEMA 8. Den kvesitiva huvudsatsens ordföljd.

När den kvesitiva huvudsatsen fungerar som ekofråga, har den af-form och inleds med ett interrogativt led som satsbas (§ 69).

Någon gång kan den kvesitiva huvudsatsen inledas med en annan satsbas än det interrogativa ledet (§ 64). Om alternativa ordföljder i fa-satser eller satser över huvud taget se Satsens struktur § 8. Om annex till kvesitiva och andra satser se kapitel 36 Annex. Om ellips i kvesitiva och andra satser se kapitel 43 Ellips.

§ 59. Det finita verbets placering och form. Det finita verbet står på andra plats efter satsbasen i den kvesitiva huvudsatsen.[1] Dess typiska modus är (liksom i rogativa huvudsatser och deklarativa huvudsatser) indikativ. Det finita verbets tempusform är presens eller preteritum. Verb som har en särskild konjunktivform (Vb § 41) kan uppträda i denna form också i kvesitiva huvudsatser.

Hur gör du?
Vilka verktyg köpte hon?
Vad kunde du tänkas ha med dig?
Vem toge du om du fick välja?
Vem vore det bäst att ha med?

[1] Någon gång kan det finita verbet vara konstruerat med ett prefokalt adverb (Satsadvl § 52):
Vem *ens* andas om det?
Varför *bara* pratar han om att sätta i gång?

§ 60. Det interrogativa ledets struktur och satsledsfunktion. Som inledare har den kvesitiva huvudsatsen ett interrogativt led med satsledsfunktion i satsen.

Det interrogativa ledet är en fras som består av eller innehåller ett interrogativt pronomen eller adverb. Det interrogativa ordet står vanligen först i satsbasen, men det kan föregås av en preposition.[1] Satsbasen utgörs av en nominalfras, en adjektiv- eller participfras, en adverbfras eller prepositionsfras.[2]

Det interrogativa ledet fungerar framför allt som subjekt, objekt, predikativ, adverbial eller rektion i en prepositionsfras med isolerad preposition på adverbialets plats i predikatsledet (om valet mellan rektion och prepositionsfras som satsbas se Prep. § 35, Advl § 32, 72). Till skillnad från den deklarativa huvudsatsen kan den kvesitiva satsen knappast ha ett satsadverbial som satsbas.

Vilken av böckerna är bäst? *Vilken* ger läsaren mest utbyte? (S) [nominalfras som subjekt]
Hur lång utbildning har de? (R) [nominalfras som objekt]
{*Hur många elever/Hur många elevers föräldrar*} har ni intervjuat? [nominalfras som objekt]
Vad för slags läkare är din fru? (R) [nominalfras som predikativ]
Vilken kväll kommer hon? [nominalfras som adverbial]
{*Vad/Vems examen/Vilka studenters examen*} pratar du om? [nominalfras som rektion i prepositionsfras som adverbial]
Vilken av drottning Victorias mest framträdande egenskaper skulle doktor Holm särskilt vilja framhålla? (R)
Hur många av de cirka 53 000 *förstagångsväljare, eller de totalt* 600 000 *väljare som inte röstade i riksdagsvalet* 1985, är aktiva i dessa organisationer? (S)

Hurdan ska den vara som ska passa mig, då? (R) [adjektivfras som predikativ]
Hur gammal tror du eken kan vara? (R) [adjektivfras som predikativ]
Hur lyxigt vill du leva? (R) [adjektivfras som adverbial]

Hur länge ska vi diskutera? (T) [adverbfras som adverbial]
Varför ska ni åka hem? (S) [adverbfras som adverbial]
Vart är du på väg? (R) [adverbfras som adverbial]

För vem hade han gömt den? (R) [prepositionsfras som adverbial]
För vilken gång i ordningen läser Helga nu den lilla papperslappen? (R) [prepositionsfras som adverbial]
I vems namn skedde det sista budet […] (R) [prepositionsfras som adverbial]
I vilket led av produktionen gjorde de sin insats? (R) [prepositionsfras som adverbial]

**Hur säkert* kommer han i kväll? Jfr: Säkert kommer han i kväll. Hur säkert är det att han kommer i kväll? [Satsbasen är predikativ.]

Det interrogativa ordet i satsbasen kan bestämmas av ett gradadverbial för uppnådd grad, som *ungefär*, *exakt*, *precis*. Ett sådant gradadverbial placeras först eller sist i satsbasen.[3]

{*Ungefär/Exakt*} {*var/på vilken plats*} hittade ni kniven? [Också: {*Var/På vilken plats*} {*exakt/ungefär*} hittade ni kniven?]

Enstaviga interrogativa ord samt *varför* kan utgöra ett interrogativt led tillsammans med förstärkande prepositionsfraser som *i all världen*, *i all sin dar* samt svordomen *i helvete*. De enstaviga interrogativa orden kan dessutom förstärkas med svordomar som *fan*, *satan*.

{*Var/När/Hur/Vem/Varför*} {*i all världen/i all sin dar/i hela fridens namn/i helvete*} tänker du skjuta?
{*Var/Vad/När/Hur*} {*fan/satan*} ska hon så?

Satsadverbialet *egentligen* kan svagt betonat följa direkt efter en interrogativ satsbas i stället för att placeras i satsens mittfält eller slutfält:

{*När/Var/Varför*} *egentligen* ville du träffa henne? [Också: {*När/Var/Varför*} ville du {egentligen träffa henne/träffa henne egentligen}?]

Om interrogativt led bestående av dubbeladverbial som fundament jfr Advl § 66:

Var i Småland bor ni?
När på kvällen kom han?

Det interrogativa ledet kan ha satsledsfunktion i en bisats som ingår i den kvesitiva huvudsatsens predikatsled (satsfläta). I vissa fall kan eller måste ett anaforiskt (resumtivt) pronomen stå på satsledets ordinarie plats i bisatsen. Det interrogativa ledet fungerar då som korrelat till det anaforiska ordet. Se vidare Satsbaser § 10–16.

Vems bil tror du att det där är [-]?
Vems bil visste hon inte när *den* var beställd?

Om *vad* + *göra* för att efterfråga en verbfras se Vbfraser: Allm. § 10–11:

– *Vad* har du gjort nu då? – Ramlat i bassängen.

Om interrogativt led som rektion i adverbialiserat attribut jfr Advl § 34:

Vilka elever har du inga uppgifter om?

Om efterställt attribut som postponeras ur interrogativt led som satsbas se Postp. led § 3: a:[4]

Vem nämnde hon som skulle komma hit i vår?
Vilken talade du med *av läkarna*?

Det interrogativa ledet har samma struktur och satsledsfunktion som i den kvesitiva bisatsen (Bisatser § 71).

[1] Prepositionen kan vara en mer eller mindre lexikaliserad sekvens av flera ord (flerordspreposition, Prep. § 30):

På grund av vilka omständigheter drog sig tyskarna tillbaka?
I stället för vem spelar Johansson?
I fråga om vilka ärenden måste vi fatta beslut nu?
Mitt på vilket torg i den här stan ska det finnas en dopfunt?
Fram till vilket år sträcker sig medeltiden?

Marginellt kan den kvesitiva huvudsatsen ha en satsbas där det interrogativa ordet föregås av annat än preposition:

Iklädd vilka skor försvann han? [particip]
För att uppnå vilka mål ville Karl XII erövra Ryssland? [preposition + infinitiv]

[2] I finlandssvenskt talspråk kan interrogativa led vara konstruerade på andra sätt än i sverigesvenskan. Exempel:

Hur på sätt kan man märka att Finland är ett klassamhälle? [sverigesvenska: *på vilket sätt*]
Hur mångte gången har jag hört den frågan. [sverigesvenska: *för vilken gång i ordningen*]
En hur tjock bok ska ni skriva egentligen? [sverigesvenska, normalt utan obestämd artikel trots att nominalfrasen är individuativ: *hur tjock bok*]

[3] Det interrogativa ledet kan undantagsvis också föregås i satsbasen av ett fokuserande adverb (Satsadvl § 52):

Över huvud taget vilken position har hon till dessa människor? (T)
Liksom hur pass medveten ska man vara för […] att vara vid liv? (T)

[4] Också i vissa andra fall kan en interrogativ satsbas utgöra en del av ett led vars återstod står i predikatsledet:

– *Vad* har vi *för lite* i dag då? – I dag har vi för lite cement.
– *Hur många år* är han *yngre än du?* – Han är tre år yngre än jag.
– *Hur många centimeter* är den *för lång?* – Den är bara någon centimeter för lång.

§ 61. *Vad* (…) *för* (*en/någon*). *Vad för* (*en*), *vad för någon* är ett interrogativt flerordspronomen som kan ingå i en satsbas:

Men *vad för andar* är det frågan om? (S)
Vad för en tavla vill du köpa?
Vad för några bekymmer är det som trycker dig?
Vad för nytta har man då av henne? (R)

Vad kan också användas ensamt som satsbas medan *för* + den följande nominalfrasen står i den kvesitiva satsens satskärna. *För*-frasen har där två möjliga placeringar:

a) på satsledets ordinarie plats

Vad har ni sålt *för* (*några*) *bilar* i dag? [*För*-frasen står på objektets ordinarie plats.]
Vad har han kört på *för* (*någon*) *bensin* sedan dess? [*För*-frasen står på den ordinarie platsen för rektionen i det bundna adverbialet.]
Och *vad* har hon *för framtidsplaner* då? (R)

b) postponerat, som ett adverbial i slutfältet[1]

Vad har han kört sedan dess på *för* (*någon*) *bensin?*
Vad har ni sålt i dag *för* (*några*) *bilar?*

Om det interrogativa ledet är rektion till en isolerad preposition står alltså denna omedelbart framför *för*-frasen. Däremot kan inte prepositionen stå framför *vad* i satsbasen om samtidigt *för*-frasen står inne i satskärnan.

**På vad* har du kört *för någon bensin?* Jfr: *På vad för någon bensin* har du kört?

Om det interrogativa ledet är subjekt, indirekt objekt eller objekt vid en nexus-infinitiv kan *för*-frasen knappast skiljas från *vad*:

Vad för (*en/någon/slags*) *supermänniska* skulle ha klarat det?
?*Vad* skulle *för* (*en/någon/slags*) *supermänniska* ha klarat det?
?*Vad* skulle ha klarat det *för* (*en/någon/slags*) *supermänniska*?

Vad för en kund gav du den nyckeln?
?*Vad* gav du *för en kund* den nyckeln?
?*Vad* gav du den nyckeln *för en kund*?

Vad för några skurkar har de låtit plundra företaget på miljontals kronor?
?*Vad* har de låtit *för några skurkar* plundra företaget på miljontals kronor?

På samma sätt kan *var* (…) *för någonstans* antingen stå samlat som satsbas eller delas upp så att *för*-frasen placeras inne i satskärnan. Också *var* (…) *någonstans*, *vart* (…) (*för*) *någonstans* och möjligen också *varifrån* (…) (*för*) *någonstans* kan placeras splittrade så.[2]

Var (*för*) *någonstans* bor hon nuförtiden?
Var någonstans fanns de persiska härarna, den väldiga persiska krigsmakten? (R)
Var bor hon (*för*) *någonstans* nuförtiden?
Var är du *någonstans*? (R)
Var bor hon nuförtiden (*för*) *någonstans*?

[1] *För*-frasens placeringsmöjligheter i satskärnan kan bero på att den syntaktiskt uppfattas som ett bundet adverbial, varför den också kan byta plats med andra led (även fria adverbial) i slutfältet. Jfr Satsens struktur § 6: d.

[2] På liknande sätt som *var* (…) *någonstans* (utan *för*) konstrueras *när* (…) *någon gång*. De tre alternativa placeringarna är här snarast i satsbasen, i mittfältet och i slutfältet. Likaså *när* (…) *någonsin*, där *någonsin* dock knappast kan stå i satsbasen.

När någon gång tänker du komma?
När tänker du komma *någon gång*?
När har han *någonsin* hjälpt oss?
När har han hjälpt oss *någonsin*?

När (…) *någon gång* efterfrågar en enstaka tidpunkt, som det enkla *när* också kan göra. *Någonsin* markerar snarast att talaren betvivlar att propositionen är sann vid någon specifikation av det interrogativa ledet. *Någon gång* är vanligen obetonat, *någonsin* ofta betonat.

ANM. *Var … någonstans*, *när … någon gång* etc. kan uppfattas som dubbeladverbial (Advl § 66) parallellt med *var i Stockholm*, *när i sommar*.

§ 62. Samordning av inledande interrogativa led. Den kvesitiva huvudsatsens inledare kan i allmänhet bestå av samordnade interrogativa led, om de båda leden har samma syntaktiska funktion. Följande två fall kan urskiljas:

a) Motsvarande led utan interrogativa ord skulle kunna vara samordnade också på ledets ordinarie plats i satsschemat:

Vilka museer och hur många kyrkor var du inne i? Jfr: Jag var inne i alla de statliga museerna och massor av kyrkor.
Vilken lärare och vilka elever ska komma därifrån? Jfr: Tillsynsläraren och de tre bråkigaste pojkarna ska komma därifrån.

De båda samordnade leden fungerar då syntaktiskt tillsammans som ett enda satsled. Det andra samordningsledet i en kvesitiv satsbas står gärna som postponerat led (Postp. led § 4: a; jfr dock också § 66 not 1).

När ska du gifta dig *och med vem?*
När ska vi börja arbeta *och var?*

b) Motsvarande led kan inte samordnas på ordinarie plats i satsschemat:

När och var blev ni egentligen gipsad, sir? (R) Jfr: Jag blev gipsad i London {Ø/?och} i september.
Var och med vem ska jag bo? Jfr: Du ska bo med Bengt {Ø/?och} i rum 35.

Meningen kan då parafraseras med en samordning av två kvesitiva huvudsatser med var sin inledare:

När blev ni gipsad och *var* blev ni gipsad?
Var ska jag bo och *med vem* ska jag bo?

I dessa parafraser är alltså de samordnade satsernas huvudsatskärnor identiska. När den samordningen inte är möjlig, t.ex. därför att det ena ledet är obligatoriskt i satsen, är inte heller samordningen av interrogativa led möjlig:

*{När och var/Var och när} ska jag bo? Jfr: *När ska jag bo och var ska jag bo?
*Var ska jag bo och när ska jag bo? Var ska jag bo och när ska jag bo där?

Däremot är konstruktion av typen *När ska jag bo var? Var ska jag bo när?* möjlig i dessa fall, se vidare § 65.

Se också Bisatser § 73.

§ 63. Interrogativ satsbas i kvesitiva huvudsatser med samordning. I den kvesitiva satsen kan satskärnor eller verbfraser vara samordnade. Satsbasen kan då ha samma syntaktiska funktion i förhållande till vart och ett av samordningsleden, eller den kan ha syntaktisk funktion bara i det ena av dem (som samma syntaktiska funktion räknas här objekt och rektion i bundet adverbial).

1. Satsbasen har syntaktisk funktion i förhållande till båda samordningsleden

a) Den interrogativa satsbasen kan fungera som subjekt i förhållande till två samordnade predikatsled (finita verbfraser):

Hur många böcker var ursprungligen skrivna på svenska men översattes och publicerades i utlandet i fjol? [Det gemensamma satsledet är subjekt.]
**Vilka av barnen* är sjuka och har du skickat hem i dag?

b) Undantagsvis kan satsbasen också ha annan syntaktisk funktion än subjekt:

Vilken tavla hade din syster målat men sa hennes man att han hade gjort? [Det gemensamma satsledet är objekt.]
Varför skäller hundar och jamar katter? [Det gemensamma satsledet är adverbial.]
**Vem* pratade du med i går och glömde sitt paraply här?

Om det gemensamma interrogativa ledet inte fungerar som subjekt är vanligen också subjektet gemensamt och uttrycks endast i den första verbfrasen. Också hjälpverb och adverbial i mittfältet kan då vara gemensamma för båda verbfraserna.

Vad tog han fram och ville {Ø/*han} att du skulle arbeta vidare på?
Vem hämtade han från stationen och hälsade {Ø/*han} så bekant på?
Vilka blommor tar du själv hand om och sköter tills han kommer tillbaka?
Hur skall den anpassas och avpassas? (S)

Vilken artikel hade han skrivit redan i höstas men skickat först igår till dig?
Vilken artikel ville han inte skriva nu och publicera senare i din tidskrift?

Jämför när det gemensamma subjektet är satsbas och ett annat satsled i vardera satsen har samma referens: *Vem åker till mamma och kör {henne/*Ø} till stationen?*

2. Satsbasen har syntaktisk funktion bara i det ena samordningsledet

Särskilt vid pseudosamordning har den interrogativa satsbasen satsledsfunktion bara i den ena av två samordnade verbfraser i den kvesitiva huvudsatsen.[1] I följande exempel är satsbasen i de tre första en bestämning till det första verbet och i de tre sista till det sista verbet:

Var sitter han och syr?
Till vem gick hon och handlade?
Vart går vi och käkar? (R)

Vad står du och tänker på? (R)
Vad ligger hon och läser?
Vad har du gått och köpt?

När det interrogativa ledet inte ingår i verbfrasernas valens, går det ofta inte att avgöra om det syntaktiskt bestämmer båda leden eller bara ett av dem:

När ringde du och lämnade rapport? (R)
Hur ofta åker du till posten och hämtar paket?

Se också Satsbaser § 6, Samordn. § 8, 17, 25. Jfr § 14, Bisatser § 74.

[1] När verbfraserna innebär upprepning av en del av ett tidigare yttrande, kan det interrogativa ledet också vid ordinär samordning bestämma enbart den första verbfrasen:

Vad tog han bara och stack?
Från vem stal han tusen kronor och gav sig sedan av utan ett ord?

§ 64. Placering av ett interrogativt led senare i satsen. Någon gång kan det interrogativa ledet stå på satsledets ordinarie plats, medan satsen i stället inleds av en satsbas som inte är interrogativ, dvs. av ett fundament av samma slag som i den deklarativa huvudsatsen:

Vi väntar på *vad* (*då*) *för någonting?*
Då frågar vi *vem* (*då*) om det här?
Du är säker på att *vem* (*då*) ska vinna?

Det interrogativa ledet är här alltid betonat (vid konstruktion med *då* ligger betoningen på *då*). Konstruktionen innebär att propositionen skall uppfattas som aktualiserad i kontexten. Den är sålunda naturlig t.ex. om talaren begär upprepning av ett led i föregående yttrande. (Jämför också om *då* i elliptisk kvesitiv sats § 66.) Frågan kopierar ofta ordföljden i den mening där det icke uppfattade ledet ingick.

– Jag har pratat med Sixten om det. – Du har pratat med *vem* (*då*) om det(, sa du)? ”När tänker du erkänna det?” ”Erkänna *vad då?*” (R) [≈ När tänker jag erkänna *vad då?*]

§ 65. Två eller flera interrogativa led: ett som satsbas och de övriga inuti satskärnan. En kvesitiv huvudsats med interrogativt led som inledare kan ha ytterligare ett eller flera interrogativa led i satskärnan:

Vem har du träffat *var? Var* har du träffat *vem?*
Var ska vi äta *när? När* ska vi äta *var?*
Vem lämnade *vem?* (R)
Vem avsatte *vilken kung vilket år?*
Vilka sevärdheter trodde Gun att Inga-Britt ville visa *vilka besökare?*

Liksom i kvesitiva huvudsatser med interrogativt led bara i satskärnan (§ 64) tolkas här propositionen som aktuell. Men kvesitiva huvudsatser med flera interrogativa led är dubbeltydiga.[1]

a) Ett (aktuellt) sakförhållande efterfrågas:

– *Vem* har du träffat *var?* – Jag har träffat Jan på Storgatan.
– *När* ska vi äta *var?* – Klockan ett ska vi äta på Lilla Carlssons.

b) Två aktuella sakförhållanden efterfrågas:

– *Vem* har du träffat *var?* – Jan har jag träffat på Storgatan, och Lena har jag träffat i saluhallen, och Max har jag träffat på bussen.
– *När* ska vi äta *var?* – I dag ska vi äta på Lilla Carlssons, och i morgon ska vi äta på pizzerian därborta.

Om flera sakförhållanden efterfrågas (b), förutsätts det vanligen att de interrogativa ledens referenter är hämtade ur givna mängder, så att frågan bara gäller den parvisa kopplingen av element ur den ena mängden med element ur den andra.

I det sista exemplet ovan förutsätts alltså vanligen att det handlar om just dessa två matställen och om dessa två tidpunkter. Förutsättningarna kan ses som en följd av att propositionen tolkas som aktualiserad i kontexten.

Se också Bisatser § 73.

[1] En kvesitiv huvudsats med två samordnade interrogativa led som inledare (t.ex. *När och var ska vi äta?*, § 62) tolkas däremot normalt som att det gäller ett och samma sakförhållande.

§ 66. Elliptisk kvesitiv huvudsats. I en kvesitiv huvudsats utelämnas rätt ofta hela huvudsatskärnan, om den kan suppleras ur den föregående kontexten (Ellips § 14):[1]

Det kommer någon på vägen. – *Vem?*
Han skulle kanske lyssna på någon annan – men *vem?* (R)
Det fanns ett papper som berättade om sådant – men *var?* (R)
Men vem satte eld på taket; och *varför?* (R)

Det måste i sådana meningar vara samma sakförhållande som både den utsagda och den elliptiska huvudsatskärnan refererar till.

Om satsbasen är *varför*, används ofta i stället ett anaforiskt *det* med syftning på ett tidigare påstående:

Du ska komma hem. – *Varför det?*

Ett interrogativt led kan följas av adverbet *då* när det interrogativa ledet står ensamt och huvudsatskärnan kan suppleras med hjälp av omgivningen:[2]

– Men han kom väl sen … – *Vem då?* (R)
– Där är han! – *Var då?* (R)
– Det betvivlar jag starkt. – *Varför då?* (R)
– Varför gör du så där jämt? – *Hur då?* (R)
– […] Vet du vad som sägs om labyrinter? – Nej. *Vad då?* (R)
– Jag skulle vilja resa. – *Vart då?* (R)

I stället för att placeras efter hela det interrogativa ledet kan *då* alternativt stå direkt efter det interrogativa ordet, före dess efterställda bestämningar, t.ex. *vad då för någonting, vem då i kollegiet*. Talspråkligt kan *då* stå direkt efter det interrogativa ordet också annars, t.ex. *vilken då scen, på vilket då sätt*.[3]

Adverbet *då* placeras ofta efter interrogativt led som inte står som satsbas (§ 64).

Vissa elliptiska konstruktioner är konventionaliserade som icke satsformade meningar inledda med interrogativt led och fungerar som sökande frågor (Icke satsf. men. § 44), t.ex. *Varför detta satans hallå? Varför vänta? Vad nytt? Vem där? Vad nu?*

[1] I meningar som de följande kan det senare samordningsledet betraktas som en elliptisk kvesitiv sats. Det kan också ses som postponerat ur satsbasen (Postp. led § 4: a; jfr ovan § 62).

När ska du gifta dig och *med vem?*
När ska vi börja arbeta och *var?*

[2] I detta fall kan *då* också uppfattas som anaforiskt syftande på den tidigare satsen ('i så fall').

[3] Om det obligatoriska *då* efter det interrogativa ledet i icke satsformade meningar som *Vad då hört?* se Icke satsf. men. § 45 not 2.

§ 67. Lexikaliserade verbfraser i kvesitiva huvudsatser. Vissa verbfraser med allmän betydelse förekommer främst i kvesitiva satser (huvudsatser och bisatser), t.ex. *ta vägen, ta åt någon, bli av någon, skola med någonting till*:

Vart ska du ta vägen?
*Jag ska ta vägen {till stationen/ut ett tag}. [Dock med negerat komplement: Jag ska ingenstans ta vägen.]

Vad tog det åt honom?
*Det tog åt honom ett raserianfall.

Vad blev det av honom sedan?
*Det blev av honom att han flyttade till Norge. [Dock med negerat komplement: Det blev ingenting av honom.]

Vad ska du med kniven till?
*Jag ska med kniven till att skära bröd.
?Jag ska inte med kniven till någonting.

Månne-satsens struktur § 68

§ 68. Fa-sats eller af-sats. En interrogativ sats kan innehålla satsadverbialet *månne* 'jag undrar'. Interrogativa huvudsatser med *månne* kan vara antingen fa-satser eller af-satser.

a) *Månne*-satser med fa-form har antingen den rogativa huvudsatsens eller den kvesitiva huvudsatsens vanliga struktur. *Månne* står på adverbialets mittfältsplats.[1] Exempel på kvesitiv huvudsats:

[…] vem skulle det *månne* ha varit? (R)

Exempel på rogativa huvudsatser:

Har Per Gerhard *månne* kraft att göra det? (S)
[…] men är det *månne* han som skall dömas? (R)

Månne kan också förekomma som finalt fritt annex i både kvesitiva och rogativa huvudsatser:

Men vad skulle de säga då, *månne?* (R)
Var det bättre på den andra sidan *månne?* (R)

b) *Månne*-satser med af-form har *månne* som inledare (jämför deklarativ huvudsats med *kanske* som inledare, Satsens struktur § 9):

Månne Rudolf skulle tycka om det så? (R)

Månne det beror på att han är medlem i Svenska jägareförbundet? (S)
[…] *månne* inte patronen vet något om det? (R)

Månne-satser med af-form motsvarar vanligen rogativa huvudsatser och innehåller sällan ett interrogativt led. Regionalt (finlandssvenskt) förekommer dock t.ex. *Vem månne Kalle har sett?*

I sverigesvenskan är *månne*-satser rätt sällsynta och främmande för många språkbrukares talspråk, medan de är allmännare i finlandssvenskan. Om *månne*-satsers särskilda betydelse av undran se § 73.

[1] Regeln att mittfältsadverbial under vissa betingelser kan stå före subjektet (Satsens struktur § 8: a) gäller också *månne*-satser. Om satsen har fa-form kan regeln bl.a. tillämpas på adverbialet *månne*.

Har *månne* Hjalmar Mehr studerat paragraf 31 i väglagen […] (S)

Marginellt kan i stället för den rogativa huvudsatsen användas en fa-sats med *månne* som fundament, dvs. *månne*-satsen konstrueras som ett slags deklarativ huvudsats:

Månne är det arbetarrörelsen, som hon också är fixerad till? (R)
Månne har han […] lyssnat för lite på Rörelsen […] (S)

Jfr *kanske*-satser som deklarativa huvudsatser, § 17. *Månne*-satser kan dock inte konstrueras med något annat fundament än *månne*: **Det är månne arbetarrörelsen?*

Regionalt i finlandssvenskan kan *månne* i en kvesitiv huvudsats ansluta sig till det interrogativa ledet:

Vem *månne* har Kalle sett?

§ 69. Ekofråga med af-sats. Med en ekofråga vill en talare förvissa sig om att den tidigare talaren ställt en viss fråga. Ekofrågan, som upprepar innehållet i den föregående talarens fråga, har prototypiskt en annan struktur än den vanliga frågan och ansluter sig i stället till den interrogativa bisatsens struktur.

a) Som ekofrågor till rogativa huvudsatser fungerar af-huvudsatser inledda med subjunktionen *om*:[1]

– Är du rädd för någonting? – Om jag är rädd för någonting?

Dessa satser kan till skillnad från suppositiva huvudsatser inte föregås av interjektionen *tänk* (jfr § 102).

b) Som ekofrågor till kvesitiva huvudsatser fungerar af-huvudsatser med interrogativ satsbas. Det interrogativa ledets möjliga strukturer är desamma som i kvesitiva huvudsatser (§ 60), och samma regler gäller för adjunktionellt *som* efter det interrogativa ledet som i kvesitiva bisatser (Bisatser § 72).

– Vilken buss skulle han komma med? – *Vilken buss* (som) han skulle komma med?
– Hur vet ni det? – *Hur* jag vet det? (R)
– Vem skulle sakna mig? – *Vem* som skulle sakna dig?

– Varför pratar du så mycket som regissör? – *Varför* jag pratar så mycket som regissör? (T)

En del av dessa satser har sålunda samma struktur som expressiva satser med satsbas (§ 91: c).

Ekofrågan ansluter sig inte bara till den ursprungliga frågans innehåll utan också mer eller mindre fullständigt till dess form med undantag av förändringen från fa-sats till af-sats (och tillägget av inledaren *om* när den ansluter till en rogativ huvudsats). Eftersom den som yttrar ekofrågan är en annan än den som yttrar frågan, ändras dock uttryck för talar- och lyssnarorienterad deixis.

– Hur har du det där i hörnet? – Hur *jag* har det *här* i hörnet?

Ett led kan i ekofrågan bytas ut mot ett anaforiskt uttryck som syftar till den ursprungliga frågan bara om det är icke-rematiskt:

– Känner också Mårten Lisa? – Om också Mårten känner *henne*?
– Kommer statsministern till Mariestad i år? – ?Om *han* gör *det*?

[1] Somliga språkbrukare använder af-huvudsatser inledda med subjunktionen *att* som ekofrågor på deklarativa huvudsatser:

– Torbjörn är visst i Rom.
– Att Torbjörn skulle vara i Rom? Du är tokig.

ANM. En ekofråga förekommer också rätt ofta utan satsform, med enbart frågans rematiska led (vilket för den kvesitiva huvudsatsen innebär det interrogativa ledet, jfr § 74):

– Hurdana skor hade han? – *Hurdana skor?* [≈ Hurdana skor han hade?]
– Har du pengar på dig? – *Pengar?* [≈ Om jag har pengar på mig?]

Betydelse § 70–80

§ 70. Den interrogativa huvudsatsen som fråga. Den interrogativa huvudsatsen uttrycker prototypiskt en fråga, dvs. den anger att talaren begär information av lyssnaren.

Med den sökande frågan, som prototypiskt uttrycks med en kvesitiv huvudsats, begär talaren information om hur det interrogativa ledets beskrivning skall preciseras för att satsens proposition skall bli sann (§ 74). I normalfallet utgår talaren ifrån att propositionen är sann beträffande åtminstone någon eller något av det som efterfrågas med det interrogativa ledet.

Med den underställande frågan, som prototypiskt uttrycks med en rogativ huvudsats, begär talaren information om propositionens sanningshalt (§ 75). Också i en underställande fråga kan delar av satsens innehåll förutsättas kända (jfr § 77). Om olika förväntningar på svaren vid negerade och icke-negerade rogativa huvudsatser samt på rogativa huvudsatser med disjunktion se § 76, 78–79.

Den interrogativa huvudsatsen används normalt när den begärda informationen inte är känd för talaren:

Har någon ringt medan jag var ute?
Vem har använt min handduk?

Den kan emellertid också användas för att begära information som redan är känd för talaren (§ 71). Vidare kan den användas utan att talaren väntar sig att lyssnaren kan eller vill lämna den begärda informationen, som undran (§ 72). I dessa fall har den interrogativa huvudsatsen ändå kvar sin grundläggande funktion av fråga. Sekundärt kan en interrogativ huvudsats också ha till sin dominerande pragmatiska funktion att vara påstående, uppmaning, önskan eller känslouttryck, se nedan § 81–86.

§ 71. Fråga med känt svar. I särskilda sammanhang kan den interrogativa huvudsatsen användas för att begära information som redan är känd för talaren. Några vanliga fall är de följande:

a) Examens- och frågesportsfrågan:

När dog Karl XII?
Till vilka geografiska områden flyttar silvertärnan?

b) Den heuristiska undervisningsfrågan:

Vad kan vi se på bilden?

c) En fråga som talaren avser att svara på själv, ofta som en rubrikartad inledning till det följande (ibland kallad retorisk fråga):

Men vad hände under tiden på östfronten?

d) Det slags fråga till en diskussionspartner som används för att sätta denna partner på det hala:

Men jag skulle vilja ha ett svar på detta: hur hög var inflationen när ni satt i regeringsställning?

Typerna (c) och (d) går gradvis över i det slags retoriska fråga som inte kräver något svar och har påståendet eller känslouttrycket som sin dominerande funktion (§ 81–82).

§ 72. Den interrogativa huvudsatsen som uttryck för undran. Om talaren antar att lyssnaren inte vill eller kan lämna den begärda informationen, är den dominerande funktionen normalt undran, dvs. en fråga som inte nödvändigtvis kräver något svar. Den interrogativa huvudsatsen har då ofta ett satsadverbial (eller motsvarande annex) eller modalt hjälpverb som anger möjlighet (jfr Satsadvl § 18, Mod. hjälpvb § 2).[1]

Har han ({kanske/möjligen/månne/månntro}) rest utomlands?
Har han rest utomlands, {kanske/månne/månntro/tro}?
Kan han ({kanske/möjligen/månne}) ha rest utomlands?
Kan han ha rest utomlands, {kanske/månne/månntro/tro}?

Vem har ({månne/månntro}) diskat?
Vem har diskat, {månne/månntro/tro}?
Vem kan (månne) ha diskat?
Vem kan ha diskat, {månne/månntro/tro}?

Om nu talaren inte tror att lyssnaren omedelbart kan besvara frågan, kan en undran i stället fungera som ett förslag att talare och lyssnare gemensamt söker svaret:

Vad ska vi göra nu då?

[1] Alla sätt att uttrycka en ordinär fråga kan också användas för att ange en undran:

Menar han Emile Zola? Menar han månne Balzac? Menar han kanske Strindberg? Eller menar han Hjalmar Bergman? Kanske är det Siwertz (med ”Selambs”) eller Hellström (med ”Snörmakarn”) som han är ute efter? För det kan väl inte vara Hemingway, Faulkner, Don Passos eller Steinbeck? (R)

§ 73. *Månne*-satser som uttryck för undran. Satsadverbialet *månne* anger frågan som en undran, dvs. en fråga som inte nödvändigtvis kräver något svar (jfr § 72). *Månne*-satsen (som kan ha fa-form eller af-form, § 68) har konventionellt specialiserade användningar.

a) I hela språkområdet kan *månne* markera talarens intresse för ett sakförhållande som är okänt för honom och vanligen också för lyssnaren:

Vad syns *månne* på botten av den själen? (R)
Blir det *månne* samma succé som i fjol? (S)

Sådana *månne*-satser förekommer ibland i inre monologer, där sålunda ingen klart definierad lyssnare finns:

Vad kunde orsaken vara? Fanns det *månne* något farligt djur i närheten […]? (R)
Menar han Emile Zola? Menar han *månne* Balzac? Menar han kanske Strindberg? (R)

Ibland kan en sådan *månne*-sats snarast markera att talaren inte frågar efter lyssnarens eventuella svar. *Månne*-satsen utan interrogativt led fungerar då ungefär som ett garderat påstående och ofta som en insinuation, och *månne* kan utan egentlig betydelseskillnad bytas ut mot *kanske*.

Är det *månne* något slags PR-övning för försvaret? (S)
Vill A.B. *månne* återskapa den gammalgermanska kulturen? (S)
Är det *månne* så att marken bränns under fötterna på de unga centerpartisterna? (S)
Är det *månne* så att moderaterna innerst inne inte vill acceptera presstödsidén? (S)

b) I finlandssvenskan kan *månne* markera frågan som försynt eller artig. Talaren förväntar sig i själva verket ett svar men markerar artighet genom att ställa sig som om han inte krävde det.

Månne Mirja träffas?

§ 74. Sökande fråga. I en sökande fråga begär talaren att få reda på under vilka betingelser propositionen är sann. Talaren förutsätter att propositionen är sann under åtminstone någon betingelse. En sökande fråga uttrycks prototypiskt genom en kvesitiv huvudsats. Den efterfrågade betingelsen anges där av det interrogativa ledet, och talaren utgår från att den kvesitiva satsens proposition är sann åtminstone om något sådant som efterfrågas med det interrogativa ledet. Om talaren frågar *Vad läser Eva?* så utgår han från att Eva läser något och begär att få veta vad detta något är.

Det är mycket vanligt med utbrytning just av interrogativa led i huvudsatser. Eftersom allt i en kvesitiv huvudsats utom det interrogativa ledet är presupponerat uppfyller den kvesitiva satsen alltid villkoren för utbrytning (jfr Bisatser § 39). I sökande fråga med utbrytning tillkommer ofta som en extra betydelsenyans att talaren tidigare har kunnat svaret eller är förtrogen med frågeställningen på något sätt.

Vem är det som matar fåglar? (R)
Vad var det som imponerade så på dig i Coriolanus? (S)
Var var det man skulle skriva sitt namn? (T)
Hur är det danskarna säger? Lave ballade?? (S)
När är det baronen fyller år? (R)
Vem är det nu som oroar sig? (R)
Vad är det nu gumman där hemma brukar sätta fram? (R)

Det som efterfrågas kan vara någon av de aktanter som är direkt knutna till satsens aktion, dvs. talaren efterlyser en referens till och/eller en beskrivning av aktanten. Det interrogativa ledets domän, dvs. de alternativa referenser eller beskrivningar (de möjliga svar) som talaren räknar med, anges mer eller mindre specifikt med det interrogativa ledet.

Vem av flickorna ska sitta här?
Vilken flicka ska sitta här?
Hur många lådor behöver du?
Vilka föräldrars barn brukar studera vidare?
Vem ska du studera?
Vad ska du studera?

Den obligatoriska distinktionen mellan de nominala substantiviska pronomenen *vad* och *vem* (Pron. § 113) medför att dessa båda ord normalt specificerar huruvida referenten antas vara animat eller inte.

I många fall är domänen inom vilken den sökta referenten finns pragmatiskt begränsad utan att gränserna uttryckligen anges. *Vilken* väljs ofta som ensamt interrogativt led för att markera att domänen är tydligt begränsad av kontext eller talsituation (jfr Pron. § 118).

Jag har tittat i skåpet. Men *vilken* ska jag ta?

Det som efterfrågas kan vara en aktion som talaren vill ha specificerad:

Vad gör du i köket?

Talaren kan också fråga om tid, plats, orsak eller allmänna omständigheter:

När på året brukar du ta semester?
Varför ramlade taklampan ner?
Under vilka förutsättningar anser vi att det råder demokrati?
Hur reste du till Stockholm?

Det sistnämnda fallet kännetecknas av att det ofta är vagt eller flertydigt vad som efterfrågas. Frågan *Hur reste du till Stockholm?* kan t.ex. i en och samma situation besvaras sant och adekvat med *Med tåg, I tjänsten, Närmaste vägen, Tillsammans med gruppen* eller *I mina vanliga kläder*.

§ 75. Underställande fråga. I en underställande fråga begär talaren information om propositionens sanningshalt. I frågan *Har tidningen kommit?* tar talaren inte ställning till huruvida tidningen har kommit eller ej, utan detta ställningstagande begärs av lyssnaren. Talaren förutsätter att bägge alternativen är möjliga.[1] En underställande fråga uttrycks prototypiskt med en rogativ huvudsats.

Om vad som förutsätts i rogativa huvudsatser med disjunktion se § 78–79.

[1] Både i en underställande och i en sökande fråga förutsätter sålunda talaren att ett alternativ är sant och begär information om vilket av alternativen som är det sanna. I en underställande fråga framstår denna förutsättning som mera självklar, eftersom en sats logiskt är sann om dess negation är falsk.

§ 76. Negerade rogativa huvudsatser. Eftersom en underställande fråga inte tar ställning till propositionens sanningshalt (§ 75), har en rogativ huvudsats (i sin prototypiska betydelse) och dess negerade motsvarighet samma betydelse i så måtto att det är samma sanningshalt som efterfrågas:

Har tidningen kommit?
Har inte tidningen kommit?

I bägge dessa meningar begärs information från lyssnaren om huruvida tidningen har kommit eller ej.

Men en negerad rogativ huvudsats skiljer sig från sin icke-negerade motsvarighet genom att ha en särskild förutsättning. Med den negerade rogativa huvudsatsen anger talaren att han håller den icke-negerade propositionen för sannolik. Meningen *Har inte tidningen kommit?* anger sålunda att talaren utgår ifrån att tidningen verkligen har kommit och vill ha bekräftelse på detta. Ofta har dock talaren redan fått information som tyder på att hans förväntan kommit på skam, och meningen används då för att signalera hans förvåning över att den negerade propositionen tydligen är sann. I det fallet övergår frågan gradvis i ett förvånat konstaterande (§ 82).

Icke-negerade rogativa huvudsatser markerar normalt inte någon särskild förutsättning av liknande slag. Om talaren vill ange att han håller den negerade propositionen för sannolik kan han göra detta genom att lägga stark betoning på det finita verbet.

''Har tidningen kommit?

Även denna struktur kan ange förvåning. Jfr också § 77 nedan.

§ 77. Rogativa huvudsatser med starkt betonat led. Om en rogativ huvudsats innehåller ett led som är starkt betonat, är vanligen propositionen minus det betonade ledets referens eller beskrivning aktuell, dvs. sakförhållandet har redan tidigare aktualiserats eller kan härledas ur kontext eller situation. Den rogativa huvudsatsen *Har Camilla förlovat sig med ''Nils?* används sålunda vanligen när det är aktuellt att Camilla kan ha förlovat sig. Den rogativa huvudsatsen *Gick ''Lars på socialhögskolan?* används vanligen när det är aktuellt att någon kan ha gått på socialhögskolan. Den rogativa huvudsatsen *Gråter du ''ofta?* används vanligen när det är aktuellt att lyssnaren kan gråta någon gång. Den rogativa huvudsatsen *Gråter du därför att ''katten har sprungit bort?* används vanligen när det är aktuellt att lyssnaren kan gråta av någon orsak (i den tolkningen av meningen där den starka betoningen av *katten* markerar hela bisatsen som framhävd).

Ibland förutsätts det att propositionen minus det betonade ledets referens eller beskrivning är inte bara aktuell utan också sann. Denna förutsättning kan också anges med utbrytning (Bisatser § 39).

Är det ''Nils som Camilla har förlovat sig med?

§ 78. Disjunktivt samordnade rogativa huvudsatser. Om två rogativa huvudsatser är disjunktivt samordnade, förutsätts det att en av propositionerna är sann och den andra osann, och det efterfrågas vilken av dem som är sann.[1] Det förväntade svaret är inte ett svarsord som *ja* eller *nej* utan som vid sökande frågor ett alternativ inom en angiven domän (jfr § 74). Den rogativa huvudsatsen fungerar alltså som en alternativfråga.

– Ska du sitta här och tjura eller ska vi gå på bio? {– Vi går väl på bio då. / *– Nä. [i betydelsen 'jag ska varken sitta och tjura eller gå med dig på bio']}

Om de rogativa huvudsatserna är delvis identiska, behöver svaret bara innehålla det särskiljande:

– Ska Per komma eller ska Bo komma? {– Per (ska komma). / *– Ja.}

Ett disjunktivt led tillagt efter en rogativ huvudsats uppfattas vanligen som en ellips som skall suppleras av den föregående rogativa huvudsatsen (§ 57: b). Därigenom framstår meningen som en disjunktiv samordning av rogativa huvudsatser och tolkas som en alternativfråga.

– Ska Per komma eller Bo? – Per.
– Ska det vara hackad lök eller skivad? – Hackad, förstås.

Det tillagda ledet kan dock också tolkas som postponerat (Postp. led § 4: a). Meningen framstår då som en enkel rogativ huvudsats innehållande ett led som består av en disjunktiv samordning, och tolkningen som vanlig underställande fråga är möjlig (jfr § 79).

– Ska det vara hackad lök eller skivad? – Ja, det är klart att det ska vara lök.

Frånvaro av stark betoning på det första disjunktiva ledet (jfr § 79) kan styra tolkningen mot vanlig underställande fråga.

Ett särskilt fall av disjunktivt samordnade rogativa huvudsatser är när en proposition ställs mot sin negerade motsvarighet:

Ska du komma eller ska du inte komma?

I sådana frågor är vanligen det andra ledet elliptiskt och ofta reducerat till enbart negationen (§ 57: a). Också den reducerade konstruktionen fungerar alltid som alternativfråga.

Ska du gå på bio eller (ska du) inte?

Polära disjunktiva frågor markerar normalt att propositionen är aktuell i kontexten eller talsituationen. Den rogativa huvudsatsen *Ska du gå på bio eller inte?* markerar alltså att frågan huruvida lyssnaren skall gå på bio har aktualiserats innan den rogativa huvudsatsen yttrades. Pragmatiskt får sådana rogativa huvudsatser härigenom ofta karaktär av otålighet och förväntan om ett klart ställningstagande.

Om rogativ huvudsats som följs av ensamt *eller* se ovan § 57.

[1] Antalet disjunktivt samordnade rogativa huvudsatser kan vara högre än två. Det förutsätts då ändå att bara en av propositionerna är sann.

Ska vi gå på bio eller ska vi gå och dansa eller ska vi bara sitta hemma och se på TV?

§ 79. Rogativa huvudsatser med disjunktivt samordnade satsled. Rogativa huvudsatser som innehåller disjunktivt samordnade led kan vara av två slag. Antingen (a) efterfrågas om propositionen är sann (med något eller båda/alla av de alternativ som anges med de disjunktivt samordnade leden) eller falsk, eller också (b) med vilket av de disjunktiva alternativen som propositionen är sann.

a) När det efterfrågas om propositionen är sann eller falsk, fungerar den rogativa huvudsatsen som en vanlig underställande fråga, utan några förutsättningar om sanningshalt. Det är hela propositionens sanningshalt som efterfrågas, och liksom för andra rogativa huvudsatser förväntas ett besked t.ex. i form av ett svarsord (*ja*, *nej*, *jo*; Interj. § 6).

– Har du talat med Eva eller Anders om det? – Ja, det har jag. (Med {Eva/bägge två, faktiskt}.)

En sådan fråga kan parafraseras på följande sätt:

Har du talat med *någondera* av Eva *och* Anders om det?

b) Om det efterfrågas med vilket av de disjunktiva alternativen som propositionen är sann, fungerar den rogativa huvudsatsen som ett slags sökande fråga. Propositionen förväntas bli sann med ett av de disjunktiva leden och falsk med det andra (vart och ett av de andra). Den rogativa huvudsatsen är en alternativfråga, och ett av de disjunktiva leden förväntas som svar.

– Har du talat med Eva eller Anders om det? – (Med) Eva.

Den rogativa huvudsatsen som alternativfråga kan ses som en reduktion av två eller flera disjunktivt samordnade rogativa huvudsatser (§ 78):

Har du talat med Eva (om det) eller (har du talat med) Anders om det?

Både alternativfrågan och den sökande frågan efterlyser ett val mellan alternativ inom en angiven domän:[1]

Vem av Eva och Anders har du talat med om det?

I alternativfrågan är vanligen båda de disjunktiva leden starkt betonade, medan de oftast bildar en enda betoningsgrupp med sista ledet betonat när frågan är avsedd som vanlig underställande fråga. I övrigt får det framgå av sammanhanget vilken av funktionerna som avses. Lyssnaren har därför en viss möjlighet att bortse från att talaren har avsett en alternativfråga och besvara frågan som en vanlig underställande fråga.

[1] Också eljest kan en rogativ huvudsats fungera som en sökande fråga genom att ett av leden får identifiera en domän:

– Har vi fått några pengar? – Nitti tusen, faktiskt.

Jämför också det talspråkliga bruket att asyndetiskt foga en rogativ huvudsats till en kvesitiv och därmed föreslå ett svar på den sökande frågan:

Vem ska ha den här, är det Lasse (eller)?

§ 80. Ekofrågan som underställande fråga. Genom att yttra en ekofråga (§ 69) framställer en talare det som sin avsikt att förvissa sig om att den föregående talaren just ställt en viss fråga:

– Är du rädd för någonting? – *Om jag är rädd för någonting?* – Ja. – Nä, verkligen inte.

– När kan du börja? – *När jag kan börja?* – Ja. – På måndag.

Ekofrågan fungerar som en underställande fråga, vare sig den föregående talarens fråga har varit en rogativ eller en kvesitiv huvudsats och således vare sig ekofrågan inleds med interrogativt led eller ej.

Talaren kan låtsas göra kontrollen av vad den föregående talaren sagt, fastän han mycket väl har uppfattat frågan. Han använder då frågan bara för att vinna tid för sitt svar.[1] Då väntar han sig heller inte nödvändigtvis någon bekräftelse från lyssnaren, som ställt den ursprungliga frågan.

– Kan du komma i morgon? – *Om jag kan komma i morgon?* Låt mig se, jag hade kanske ett sammanträde som kan vara länge …
– Var ställde du bilen? – *Var jag ställde bilen?* Ja vänta nu, var var det någonstans? Jo, det var på den där lilla parkeringen du vet …

Ekofrågan kan också ange förvåning över att den ursprungliga frågan över huvud taget ställdes:

– Är du trött? – *Om jag är trött!* Hur skulle du känna dig, tror du, om du hade arbetat arton timmar i sträck?

[1] Exempelvis för att vinna tid kan talaren också upprepa frågan i fa-form:
– Var ställde du bilen? – *Var ställde jag bilen?* Ja, vänta nu …

En sådan fråga i fa-form framstår närmast som en fråga talaren ställer till sig själv.

Sekundära användningar §81–86

§ 81. Den interrogativa huvudsatsen som retorisk fråga. När talaren anser att svaret är självklart fungerar den interrogativa huvudsatsen ofta som aktualisering av ett bekant sakförhållande. Sådana interrogativa huvudsatser efterlyser inget svar, och de kallas retoriska frågor.[1] De kan utgöras av antingen rogativa eller kvesitiva huvudsatser.

Är inte detta ett ynkligt beteende? ≈ Detta är ju ett ynkligt beteende.
Vad väntar vi på? [T.ex. ≈ Vi väntar ju inte på någonting (så nu börjar vi).]

Den interrogativa huvudsatsen som retorisk fråga förekommer i många stilarter, både vardagligt talspråk, formellt talspråk och olika slag av skriftspråk. Den undviks dock ofta i neutralt skriftspråk, därför att den anses ge stilen en emotionell prägel.

1. Rogativ huvudsats

Som uttryck för retorisk fråga aktualiserar den rogativa huvudsatsen propositionens motsats, dvs. den sanna propositionen framställs i negerad form och den falska i icke-negerad form:[2]

Hade du inte lite bråttom nu? ≈ Du hade ju lite bråttom nu.
Har vi någonsin motsatt oss förhandlingar? ≈ Vi har ju aldrig motsatt oss förhandlingar.

Ibland markeras funktionen som retorisk fråga genom satsadverbialet *kanske*, eventuellt som finalt annex:

Brukar jag kanske kasta dina papper?
Brukar jag kasta dina papper, kanske?

Om talaren anser svaret givet därför att han inte avser att ändra den värdering han uttrycker i den rogativa huvudsatsen vad lyssnaren än svarar, är normalt känslouttrycket den dominerande funktionen. Då innehåller frågan normalt ett värdeladdat ord.

Är han inte underbar?

Sådana rogativa huvudsatser är vanligen negerade för att visa att talaren redan håller den icke-negerade propositionen för (subjektivt) sann eller sannolik (§ 76). Med den rogativa huvudsatsen söker talaren vanligen lyssnarens instämmande i värderingen (dvs. han önskar svaret *jo*, jfr Interj. § 6).

2. Kvesitiv huvudsats

Som uttryck för retorisk fråga aktualiserar den kvesitiva huvudsatsen det sakförhållande som beskrivs i satsen, varvid det förutsätts att den referent som söks med det interrogativa ledet antingen (a) är självklar eller (b) är ingen alls:

a) en i sammanhanget självklar referent

Vem var det som diskade senast? [T.ex. ≈ Jag diskade ju senast.]
– Vem var det som ringde? – Vem brukar ringa så här dags? [T.ex. ≈ Det är ju bara Tommy som brukar ringa så här dags.]
Hur många gånger ska jag behöva säga till dig? [T.ex. ≈ Otaliga gånger behöver jag ju säga till dig.]

b) ingen referent alls

Vad kan hindra oss från att genomföra beslutet? [T.ex. ≈ Ingenting kan ju hindra oss från att genomföra beslutet.]
Vem väntar vi på? [T.ex. ≈ Vi väntar ju inte på någon.]
Vem vill inte det? [T.ex. ≈ Det är ju ingen som inte vill det. ≈ Det vill ju alla.]
Vilken kvinna hade inte handlat på samma sätt? [T.ex. ≈ Det finns ju ingen kvinna som inte hade handlat på samma sätt. ≈ Alla kvinnor hade handlat på samma sätt.]

I (b)-fallet uppfylls inte den vanliga förutsättningen att en kvesitiv sats' proposition skall vara sann med åtminstone något av de alternativ som faller inom ramen för det interrogativa ledets beskrivning (jfr § 74).[3]

Negerade kvesitiva huvudsatser kan ha känslouttrycket som sin dominerande funktion och kan då parafraseras med expressiva huvudsatser:

Hur lycklig blev han inte! ≈ Så lycklig han blev!
Vilka framgångar hade han inte! ≈ Sådana framgångar han hade!

Som känslouttryck är den negerade kvesitiva huvudsatsen något formell och ålderdomlig.

[1] Det är vanligt att den retoriska frågan fungerar som stödjande språkhandling. I följande exempel anger t.ex. frågan indirekt skälen till vad som sägs i den föregående meningen:

Ta av dig skorna! Sa jag inte just att jag har skurat golvet?
Han var vårt enda verkligt internationella namn inom politiken. Vem utom han skulle fått gator och torg uppkallade efter sig runt om i världen?

[2] I stället för att negera den proposition talaren anser självklart sann kan han låta den bilda första led i en alternativfråga (§ 78):

Har jag köpt bilen för att använda den {eller inte/eller för att ha den stående i garaget}?

[3] Med ett vanligtvis postponerat komplement av typen *om inte X* till det interrogativa ledet kan den retoriska frågan användas för att förmedla helt ny information:

Och vem hade skickat presenten om inte moster Greta! Jfr: Ingen annan än moster Greta hade skickat presenten.

ANM. Som retoriska frågor betecknas ibland också frågor som talaren avser att svara på själv, se t.ex. § 71: c.

§ 82. Den rogativa huvudsatsen som förvånat konstaterande. Ibland använder talaren den rogativa huvudsatsen för att efterfråga något som i själva verket just har blivit uppenbart för honom (t.ex. ur situationen eller ur samtalspartnerns föregående replik). Den rogativa huvudsatsens funktion är då att markera att talaren införlivar det just konstaterade med sin kunskap. Behovet av att markera detta är normalt förenat med en känsla av förvåning hos talaren. I denna användning bildar den rogativa huvudsatsen ofta en komplex mening tillsammans med ett föregående *jaså* eller *nej men* (*nämen*).

Ligger du här?
Nämen är det du som kommer?
Har vi inte något kaffe!
– Han har visst förköpt sig. – {Tror du ˈdet? / ˈTror du?}
Jag träffade farbror August också. – Jaså, lever han än?
Står den röda stolen här nuförtiden?

Den rogativa huvudsatsen som förvånat konstaterande skiljer sig från den rogativa huvudsatsen som retorisk fråga (§ 81: 1) genom att propositionen beskriver det sakförhållande som konstateras och inte dess motsats.[1]

Talarens förvåning kan övergå i kritik, och hans yttrande kan vara avsett som en uppmaning till lyssnaren att ändra sitt beteende:

Ligger du än? ≈ Stig upp!
Har du inte stigit upp? ≈ Stig upp!

Med en rogativ huvudsats vars proposition är densamma som propositionen i en tidigare talares påstående (returfråga) kan lyssnaren söka bekräftelse på det sagda eller ange sin förvåning över informationen. Returfrågan kan ha en tämligen reducerad form.

– Bertil har kommit tillbaka. – {Har han ˈdet/ˈHar han}!
– Middagen är inte färdig än. – {Är den inte ˈdet/ˈÄr den inte/ˈInte}?

[1] Också kvesitiva huvudsatser kan förekomma i liknande användning:

Hur ser här ut egentligen?
Nej men vem sitter här och gömmer sig?

Sådana kvesitiva huvudsatser kan dock inte skiljas från kvesitiva huvudsatser som uttrycker retoriska frågor, § 81: 2.

§ 83. Den rogativa huvudsatsen som önskan. En rogativ huvudsats med tempusförskjutning (eller konjunktiv, Tempus § 42–49) har betydelse av önskan. I denna betydelse förenas den rogativa huvudsatsen vanligen med ett satsadverbial som *bara*, *ändå*, *åtminstone*, *äntligen* och/eller med något av de modala hjälpverben *kunna* och *vilja* i preteritum.[1]

Genom tempusförskjutning anges att det är omöjligt eller osannolikt att önskan går i uppfyllelse. Detta gäller också förskjutningen till preteritum av *kunna* och *vilja*.

Hade jag (bara/ändå) vetat det då!
Hade vi (åtminstone) fått en bra sommar!
Visste jag bara hans telefonnummer!
{Vore/Var} det ändå sommar snart!
Kunde jag bara inom livets gränser stiga ut ur tiden. Kunde bara denna stillhet vara för evigt. (R)

[1] När den rogativa huvudsatsen fungerar som undran (§ 72), kan den sekundärt få önskefunktion. När en negerad rogativ huvudsats fungerar som önskan önskar talaren att den icke-negerade propositionen skall bli sann.

Kommer han inte snart? ≈ Måtte han komma snart!

Sådana interrogativa huvudsatser som uttrycker önskan innehåller vanligen inget satsadverbial som markerar osäkerhet. Här föreligger inte heller tempusförskjutning, och satsen är neutral till möjligheten att få önskan förverkligad.

ANM. Den rogativa huvudsatsens användning som önskan visar nära släktskap med samma strukturs användning som konditional bisats (Bisatser § 134): *Hade jag bara vetat det då, så skulle jag ha kunnat ordna alltihop*. Likaså kan den rogativa huvudsatsen som önskan alltid ersättas med af-sats inledd av *om* (*Om jag bara hade vetat det då!*). Också denna har nära släktskap med den konditionala bisatsen (*Om jag bara hade vetat det då, så skulle jag ha kunnat ordna alltihop*.). Det ligger därför nära till hands att se den rogativa huvudsatsen med önskebetydelse som ellips av en konditional satsfogning med ospecificerad matrissats med den ungefärliga innebörden 'så hade det varit bra' eller 'så vore det bra'.

§ 84. Interrogativa huvudsatser som frågor om språkhandlingsvillkor. En interrogativ huvudsats kan fråga om ett villkor för en viss annan språkhandling är uppfyllt. Vanligen blir denna andra språkhandling då den dominerande funktionen hos den interrogativa huvudsatsen. Särskilt är ett antal sätt att uttrycka upp-

maningar genom rogativa huvudsatser starkt konventionaliserade.[1] Det som efterfrågas kan vara en förutsättning för det förhållningssätt som talaren uppmanar till lika väl som ett villkor för själva språkhandlingen. Ibland uttrycks den dominerande språkhandlingen i en bisats eller infinitivfras, och den interrogativa matrissatsen har då funktion av stödjande språkhandling.[2]

Exempel på påstående respektive fråga som dominerande funktion:

Får jag påpeka att det är nymålat. ≈ Det är nymålat. [påstående]
Kan någon säga hur mycket klockan är? ≈ Hur mycket är klockan? [sökande fråga]
Vem kan säga mig om Johan har gått? ≈ Har Johan gått? [underställande fråga]

När uppmaningen är den dominerande funktionen, gäller uppmaningen det förhållningssätt som beskrivs i den icke-negerade propositionen, vare sig den interrogativa huvudsatsen innehåller negation eller inte. Den efterfrågade förutsättningen kan gälla tvånget, skyldigheten eller lämpligheten att utföra den önskade handlingen.

Ska du (inte) stänga dörren? ≈ Stäng dörren!
{Bör/Borde/Skulle} du inte stänga dörren? ≈ Stäng dörren!
Ska vi (inte) släcka ljuset? ≈ Låt oss släcka ljuset!

Den kan gälla möjligheten eller förmågan att utföra den önskade handlingen:

{Kan/Kunde} du ({inte/möjligen}) stänga dörren? ≈ Stäng dörren!
Skulle du (inte) kunna stänga dörren? ≈ Stäng dörren!
Skulle vi (inte) kunna släcka ljuset? ≈ Låt oss släcka ljuset!

Och den kan gälla lyssnarens villighet att utföra den önskade handlingen:

Vill du (inte) stänga dörren? ≈ Stäng dörren!
Skulle du (inte) vilja stänga dörren? ≈ Stäng dörren!

Talaren kan också fråga om det är lämpligt eller rätt av honom att ge en viss uppmaning:

Ska jag kanske föreslå att du ringer henne? ≈ Ring henne!
Får jag be dig lämna rummet. ≈ Lämna rummet!

Den rogativa huvudsatsen har här ofta förlorat sin frågefunktion till den grad att den knappast kan besvaras med *ja* eller *nej* (t.ex. – *Får jag be dig lämna rummet*. – *?Ja*.). Om vilka slag av uppmaningar de olika varianterna uttrycker och om uttryckens stil och hövlighetsgrad se § 49.

[1] Åtskilliga rogativa huvudsatser är så starkt konventionaliserade som uppmaningar att många språkbrukare endast tveksamt och vid eftertanke torde medge att de inrymmer någon som helst frågefunktion.

[2] Vissa lexikaliserade rogativa huvudsatser utan objekt bildar en komplex mening tillsammans med en annan huvudsats och bidrar till att precisera vilken språkhandling som avses med denna:

Vet du, Per kom inte in på den linjen. [påstående]
Hör du, finns det något bageri här? [fråga]
Finns det något bageri här, hör du? [fråga]

I vissa fall är den formella analysen som interrogativa huvudsatser osäker. *Hör du* kan t.ex. vara en direktiv hvudsats med utsatt subjekt (§ 35) och när det är efterställt t.o.m. en deklarativ huvudsats med den föregående satsen som fundament (jfr Anf. men. § 8: b).

§ 85. Interrogativ huvudsats som stöd för deklarativ. Den interrogativa huvudsatsen kan ange villkoret för en följande deklarativ huvudsats' giltighet och fungera ungefär som en konditional bisats:

Blinkar lampan? Då är det fel på inmatningen.
Vet du om att du har alkoholproblem? Då är kanske en terminskurs i terapeutisk miljö på Lida behandlingshem något för dig.
– *Är du gift?* – Ja. – Ja, då vet du vad jag menar.

Jämför att en konditional bisats som fundament kan ha samma form som en rogativ huvudsats, t.ex. *Blinkar lampan, är det fel på inmatningen*, Bisatser § 134.

§ 86. Metaspråklig kvesitiv huvudsats. Den kvesitiva huvudsatsen kan fungera som en metaspråklig kommentar till något led i en annan sats, för att ange att talaren inte hittar uttrycket eller därför att talaren vill vinna tid eller ange tveksamhet inför uttrycksvalet. Skälet till att ange tveksamhet kan vara att talaren vill mjuka upp en ogynnsam bedömning. Den kvesitiva huvudsatsen skjuts normalt in prefokalt före det kommenterade ledet inuti den sats där det kommenterade ledet ingår.

Hon är *vad heter det* neurokirurg på lasarettet.
Han är {*vad ska jag säga/hur ska jag uttrycka det*} lite långsint.

Den metaspråkliga satsen står omedelbart före det kommenterade ledet även om det innebär att ett blockled splittras (jfr också Bisatser § 116 not 1):

Hon är en bra *vad heter det nu* kotknackare.

Andra sätt att uttrycka fråga § 87–89

§ 87. Deklarativa huvudsatser som frågor. Deklarativa huvudsatser kan fungera både som underställande och som sökande frågor.

Det är rätt vanligt att en underställande fråga uttrycks med en deklarativ huvudsats. Men frågan blir då inte neutral utan har ett instämmande svar som förväntan.

Du är beredd på hårda tag?

En negerad deklarativ huvudsats som fråga har som förväntan att lyssnaren instämmer i den negerade propositionen (jämför negerade rogativa huvudsatser, som förväntar ett instämmande i den icke-negerade propositionen, § 76):

Och Ni har inte haft några allvarliga sjukdomar?

I deklarativa huvudsatser som fungerar som underställande frågor uttalar sig talaren i själva verket om någonting som han inser att lyssnaren vet mera om än han själv. Frågefunktionen förtydligas också ofta med ett satsadverbial som anger osäkerhet (prototypiskt *väl* eller *kanske*) eller genom annex med *eller hur* eller (talspråkligt) *va*. Tillsammans med prosodisk eller grafisk frågemarkering är dessa förtydliganden konventionaliserade sätt att ställa frågor med förväntan på instämmande svar (jfr § 22: a).

Du visste det kanske redan?
Du visste det redan, va?
Du kommer väl i morgon?

Deklarativa huvudsatser kan – mindre konventionaliserat – fungera också som sökande frågor genom att ett led ges en inte specificerad beskrivning, samtidigt som talaren t.ex. genom ett satsadverbial antyder att lyssnaren vet mer om sakförhållandet. Den deklarativa huvudsatsen har ofta prosodisk eller grafisk frågemarkering.[1]

Du har visst någonting i väskan? ≈ Vad har du i väskan?

[1] I särskilda talsituationer kan i stället det efterfrågade ledet utelämnas:

Och du hade tänkt dig? ≈ Vad hade du tänkt dig?
När man får något så säger man? ≈ Vad säger man när man får något?

Sådana deklarativa huvudsatser har i allmänhet prosodisk eller grafisk frågemarkering. Utan frågebetydelse är motsvarande elliptiska deklarativa huvudsatser ofta ogrammatiska: **Och du hade tänkt dig. *När man har fått något så säger man.*

§ 88. Rogativa huvudsatser som sökande frågor. En rogativ huvudsats fungerar rätt ofta som en sökande fråga. I dess egentliga betydelse efterfrågas då om ett visst språkhandlingsvillkor för den sökande frågan är uppfyllt.

Kan du hans telefonnummer? ≈ Vad har han för telefonnummer?
Vet du skillnaden mellan ett tefat och en elefant? ≈ Vad är skillnaden mellan ett tefat och en elefant?
Ser du någon orsak till dessa förändringar? ≈ Vad är orsaken till dessa förändringar?

§ 89. Bisatser och icke satsformade meningar som frågor. En interrogativ bisats fungerar ofta som en fråga. Den överordnade satsen är en huvudsats (som

kan vara av olika slag) eller en bisats. Den behandlar något villkor för språkhandlingen och fungerar som stödjande språkhandling till den interrogativa bisatsen.

Jag {vet inte/undrar} om du tänker komma.
Du vet möjligen inte hur mycket klockan är?
Det är väl inte bekant om Johansson har gått hem?
Skulle du kunna tala om för mig hur mycket klockan är?
Vet någon om Johansson har gått hem?
Tala om för mig vad jag skall göra!
Om du skulle säga var du har lagt tidningen?
Bara jag visste när du tänker komma hem!
Jag undrar om du möjligen vet hur mycket klockan är.

Om matrissats helt saknas kan en *om*-sats själv fungera som (suppositiv) huvudsats (jfr § 110):

Om det passar nästa lördag? (R) ≈ Passar det nästa lördag?

Enledade huvudsatsekvivalenter (Icke satsf. men. § 34) kan fungera både som underställande och som sökande frågor. Vilken av språkhandlingarna som avses framgår bara av kontext och bakgrundskunskap.

Rökkupé? ≈ Vill du ha rökkupé?
Ditt telefonnummer? ≈ Vad är ditt telefonnummer?

Också flerledade huvudsatsekvivalenter kan i vissa konventionaliserade fall användas för att uttrycka frågor (Icke satsf. men. § 45; jfr också § 66):

Varför alltid detta förtärande tvivel?

Expressiva huvudsatser § 90–99

§ 90. Översikt. Den expressiva satsens prototypiska betydelse är en känslomässig reaktion på det sakförhållande som beskrivs i satsen. Känslan gäller en positiv eller negativ värdering av sakförhållandet och/eller förvåning över detsamma. Den expressiva huvudsatsen är en af-sats som inleds antingen med subjunktionen *att*, med subjunktionen *som* eller med en satsbas som utgörs av ett expressivt led. Det finita verbet står vanligen i indikativ (presens eller preteritum).

Att det kan finnas ett så otäckt ord. (R)
Som jag har jagat dig. (R)
Så praktiskt det vore om du kunde komma hit!
Vad du har gjort dej fin! (R)
Vilka lyckliga dagar det var! (R)

Struktur § 91–95

§ 91. Tre slag av expressiva huvudsatser. Expressiva huvudsatser är af-satser (Satsens struktur, t.ex. § 3–5).[1] Expressiva huvudsatser är av tre typer, karakteriserade av respektive inledare:

a) Subjunktionen *att*:

Att det ändå blev så galet till slut!

Att kan här vara betonat. Satsen innehåller ofta ett satsadverbial som *bara* eller *ändå*, med försvagad betydelse. Mycket ofta innehåller den också ett led med *så* eller *sådan*.

b) Subjunktionen *som*:

Som det ändå blev till slut!

Dessa satser har en tom position för ett adverbial eller ett predikativ i satskärnan. De kan sålunda innehålla verb som har adverbial eller predikativ i sin valens utan att uppfylla valenskravet.

Som du ser ut! [Jfr med samma betydelse hos verbförbindelsen: *Ser han ut?]
Som det blev. [Jfr: *Det blev.]
Som han uppförde sig. [Jfr: *Han uppförde sig.]

Som kan vara betonat.

c) Satsbas som utgörs av ett expressivt led (§ 92):

Så galet det ändå blev till slut!

I expressiva satser av denna typ förekommer ofta värderande preteritum med nutidsreferens (Tempus § 16):

Vad söta dom här kopparna var!

Alla de tre typerna av expressiv huvudsats kan konstrueras med ett föregående *tänk* (imperativ lexikaliserad som interjektion, § 46):[2]

Tänk att du aldrig kan se dig för […] (R)
[…] *tänk* som kvinnorna har haft det […] (R)
Tänk vad mycket roligt vi har haft med honom! (R)

[1] Huvudsatser inledda med *tänk att* kan ha fa-form när de uttrycker känsloladdade påståenden (§ 98), dvs. satskärnan har samma form som en deklarativ huvudsats:

Tänk att nu suckade han också. (R)

[2] En expressiv *att*-sats kan föregås av *tänka sig*:

Tänka sig att man drömde om att bli lärare bara för de långa lovens skull! (R)

Tänka sig markerar mera än *tänk* att sakförhållandet antas vara bekant för lyssnaren. *Tänka sig* är här mer eller mindre lexikaliserat som interjektion.

Mer eller mindre lexikaliserat som interjektion är också *titta, se* med en följande expressiv sats av typen (b) eller (c): {*Titta/Se*} *som han gör sig till!* {*Titta/Se*} *vad blanka skor jag har!*

ANM. Satser av typen *Hur vacker var han inte! Vilka plågor har jag inte genomlidit!* är strukturellt kvesitiva huvudsatser använda som retoriska frågor med sekundär betydelse av känslouttryck, se § 81: 2 samt nedan § 99: d.

§ 92. Det expressiva ledets struktur och satsledsfunktion. Det expressiva ledets struktur är i stort sett densamma i den expressiva huvudsatsen som i den expressiva bisatsen (Bisatser § 79). Den överensstämmer delvis med det interrogativa ledets (jfr § 60). Jfr också Icke satsformade meningar § 36.

Det expressiva ledet innehåller normalt ett av följande pronomen eller adverb: *så, vad, sådan, vilken.*[1] (Om expressiva led utan något av de nämnda pronomenen eller adverben se § 93.) Pronomenet eller adverbet placeras i de flesta fall först i det expressiva ledet: endast prepositioner och obestämda artiklar kan föregå det.

1. Adverbfras

a) *vad, så*

{*Vad/Så*} hon sover!
Vad allting har blivit besvärligt sedan han började här!
{*Vad/Så*} du smutsar ner här!
Å, *vad* han avskyr mina saker! (R)
”*Så* du bär dig åt”, sa Linus. (R)

b) {*vad/så*} + graderbart adverb

{*Vad/Så*} fort det har blivit höst!
Vad länge du dröjde. (R)
Vad fort det blir mörkt nu! (R)

c) (1b) + graderbart adverb

{*Vad/Så*} *mycket fortare* hon springer nu!

2. Adjektivfras eller participfras

a) {*vad/så*} + graderbart adjektiv, particip eller pronomen

{*Vad/Så*} *skickligt* hon hanterar problemen!
{*Vad/Så*} *charmerande* han är!
{*Vad/Så*} *många* ni har blivit!
Vad snopen Bosse blev! (R)
Så stor hon är, så tung hon har blivit, min egen, egen lilla flicka … (R)

b) (1b) + graderbart adjektiv, particip eller pronomen

{*Vad/Så*} *mycket lugnare* hon har blivit sedan hon började spela flöjt.
Så mycket enklare det skulle ha varit för alla människor. (R)

c) (2a) + graderbart adjektiv, particip eller pronomen

{*Vad/Så*} *påfallande vacker* den är!
Vad snobbigt klädda dom är, dom där förbannade apdjuren. (R)
Vad vackert gammaldags allting är i det här huset? (R)

3. Nominalfras

a) med *sådan*, *vilken* (individuativ singular nominalfras med *sådan* tar obestämd artikel)

{*Sådana/Vilka*} *fina* byxor du har!
Vilken hemsk del av Sverige detta Norrbotten är, tänkte hon, snö den 17 juni! (R)
En sådan egendomlig människa hon måste ha varit! (R)

b) med struktur enligt (2) som adjektivattribut (individuativ singular nominalfras vars attribut innehåller *så* tar normalt inte obestämd artikel)

{*Så/Vad*} *stora träd* du har på tomten!
Så fin kjol du har sytt! ?*En så fin kjol* du har sytt.
Tänk *vad många dagar* jag har upptagit min tid med att bara överleva […] (R)
Så mycket pretentiös smörja han satte strålkastaren på! *Så många ballonger* han stack hål i, *så många pösmunkar* han fick att skrumpna med ett ögonkast! (R)

c) med *vad* ('vad många', 'vad mycket') som attribut[2] eller med *vad* ensamt i nominal funktion

Vad ogräs du har i dina rabatter!
[…] *vad pengar* vi vann då. (R)
– *Vad* du kan, sade jag imponerad. (R)

Det expressiva ledet utgörs mera sällan av en prepositionsfras. I formellt språk förekommer dock preposition + nominalfras med *vilken* som expressivt led. I andra stilarter föredras vanligen att lämna prepositionen isolerad så att rektionen ensam står som satsbas.

Med vilken briljant självklarhet de lade det ena benet över det andra, slog av askan på cigarretterna och satte samman lärda uttryck och vulgära ord till bisarra meningar! (R)
Vad många intressanta saker vi har talat om i kväll!
Så mycket pretentiös smörja han satte strålkastaren på! *Så många ballonger* han stack hål i […] (R)

Som expressivt ord anger *vad* vanligen grad liksom *så*:

{*Vad/Så*} smutsig du är!
{*Vad/Så*} du skriker!

Vad plus adverb eller adjektiv (t.ex. *vad fort*, *vad snäll*) har ledigt stilvärde och förekommer mest i talspråk och ledigt skriftspråk. *Vad* plus substantiv med betydelsen

'vad mycket' (t.ex. *vad pengar*) har också vardagligt stilvärde men kan dessutom förekomma, närmast föråldrat, i högtidlig stil (t.ex. *vad ljus över griften*).

Det expressiva ledet kan ha de olika satsledsfunktioner som andra satsbaser kan ha. Exempel:

Så mjukt hennes ansikte blev, när hon talade om Andreas. (R) [predikativ]
Så mycket det har hänt, medan jag har varit borta! [egentligt subjekt]
Vilken knipa han har försatt sig i! (R) [rektion]
En sådan fest vi ska ha! (R) [objekt]
Vad ofta han kommer och besöker dig numera! [adverbial]

Av adverbialen är det dock bara vissa typer som kan uttryckas med ett expressivt led, framför allt sättsadverbial (t.ex. *vad*, *så*, *så fort*) och tidsadverbial som uttrycker duration eller frekvens (t.ex. {*så/vad*} *länge*, {*så/vad*} *ofta*). Satsadverbial kan inte utgöra expressiva led (**Vad* {*sannolikt/säkert*} *han kommer att återvända!*, jfr § 60).

Efter det expressiva ledet följer ett adjunktionellt *som* enligt i huvudsak samma regler som i den interrogativa bisatsen, dvs. obligatoriskt efter led som är subjekt, optionellt med varierande benägenhet annars (Bisatser § 72):

{*Vilka/Så*(*dana*)} *spännande gäster* som ska komma! [subjekt]
{*Vilka/Så*(*dana*)} *spännande gäster* (som) du har bjudit! [objekt]

Adjunktionellt *som* förekommer dock inte efter expressivt led som endast består av *vad* (**Vad som han skrattade*) (jfr också not 2). Adjunktionellt *som* används gärna efter expressiv satsbas om ett mittfältsadverbial skiljer inledaren från subjektet.

Vad många parker {som/?Ø} i så fall kommunerna måste lägga ner!

Vad som gradadverbial till adjektiv, pronomen eller particip kan ensamt utgöra satsbas, medan resten av det satsled dit vad hör står på ledets ordinarie plats i satsen:[3]

Vad han är stor! ≈ Vad stor han är!
Vad han springer fort! ≈ Vad fort han springer!
Vad här är mycket folk! ≈ Vad mycket folk här är!
Vad allting känns hopplöst nu igen! ≈ Vad hopplöst allting känns nu igen!
Tusan *vad* du fick mig att prata *personligt*. (R)
Oh *vad* du förstår *bra*! (R)
Vad han behöver dig *väl*! (R)

När den expressiva huvudsatsen saknar satsbas och i stället inleds endast av *som* motsvaras den semantiskt av en sats med ensamt *vad* eller *så* som expressivt led:

Som han pratar! ≈ {*Vad/Så*} han pratar!

[1] Därutöver förekommer regionalt talspråkligt *sicken* och i finlandssvenskan *hur* (som är föråldrat i sverigesvenskan). *Sicken* används som expressivt ord mest i sydsvenskt, västsvenskt och norrländskt talspråk, medan det är föråldrat eller dialektalt i övriga delar av

språkområdet. Det fungerar som *vilken* men kan också följas av obestämd artikel (*sicket* (*ett*) *fullblod*). *Hur* förekommer i finlandssvenskan motsvarande *så* (*Hur vacker han var!*) (jfr också § 99: d).

Hur används eljest inte i expressiv huvudsats men är möjligt i expressiv bisats (Bisatser § 79). Jämför interrogativ huvudsats med betydelse av känslouttryck: *Hur ser du ut egentligen!* ≈ *Så du ser ut!*

[2] I denna användning följs *vad* i ledigt språk ofta av *med*:

Vad med pengar han har tjänat.
Vad med ogräs du har i dina rabatter.

Ensamt *vad* som expressivt led fungerar ogärna som subjekt:

{**Vad/Vilka hemskheter*} som i så fall kommer att skrivas om dig i tidningen! [Det expressiva ledet är subjekt.]
Jfr: {*Vad/Vilka hemskheter*} de i så fall kommer att skriva om dig! [Det expressiva ledet är objekt.] {*Vad/Vilka hemskheter*} det i så fall kommer att skrivas om dig i tidningen! [Det expressiva ledet är egentligt subjekt.]

[3] I finlandssvenska kan också expressivt led med *så* splittras på samma sätt:

Så din brygga har blivit fin!
Så du har vackra rosor!

ANM. En af-huvudsats som inleds med interrogativt led är en ekofråga (§ 69), och vissa interrogativa led är homonyma med expressiva led (jfr ovan). En af-huvudsats som inleds med *att* kan marginellt vara ekofråga som reaktion på en deklarativ huvudsats, § 69 not 1.

§ 93. Satsbas utan särskild expressivmarkör: typen *Fin bil du har köpt*. Ibland kan en expressiv af-huvudsats inledas med en nominal satsbas som inte innehåller något ord som visar att satsbasen är expressiv (jfr § 91).[1] Nominalfrasen innehåller då ett graderbart adjektiv. Obestämd artikel kan utelämnas.

{*Fin bil/En fin bil*} du har köpt!
Väldigt höga granar här är! (T)
Intressanta bilder du gör!

Satserna kan uppfattas som en egen typ av expressiva huvudsatser. De kan också analyseras som ellipser av expressiva huvudsatser med satsbas, där satsbasens expressiva adverb har utelämnats.

Fin bil du har köpt. ≈ Så fin bil du har köpt.

Strukturen kan också uppfattas som en ellips av en deklarativ sats (Ellips § 16):

Fin bil du har köpt. ≈ Det var en fin bil du har köpt.

[1] Somliga språkbrukare accepterar också adjektiv- och adverbfraser vilkas huvudord har graderbar betydelse som expressiva led utan expressivt ord:

Envis du är! [adjektivfras]
Fort han arbetar! [adverbfras]

ANM. Ett uttryck av typen *Fin bil du har köpt!* kan också analyseras som en enledad icke satsformad mening bestående av en nominalfras med relativ bisats som bestämning, jfr Icke satsf. men. § 36: 2b.

§ 94. Ellipser i af-satsens kärna. I en expressiv huvudsats inledd med *att* är ett objekt (oftast till ett hjälpverb) förhållandevis ofta utelämnat eller underförstått:

Att du (bara) kan.
Att du (bara) vågar.
Att hon orkade, att hon iddes – så här tidigt på morronen? (S)

Också tvåledade icke satsformade meningar (jfr Icke satsf. men. § 46) kan ibland ses som elliptiska expressiva huvudsatser (med t.ex det finita verbet *är* underförstått):[1]

{Vilken fin bil/Fin bil} det där!
{Så väldigt höga granar/Väldigt höga granar} här.

[1] Ensamt expressivt led kan ofta användas i stället för fullständig expressiv huvudsats (Icke satsf. men. § 36: 1, se också § 99: e):

Vilken fin bil!
Sicken en!

§ 95. Expressiv ekosats. En expressiv ekosats innehåller samma proposition som det föregående yttrandet. Den expressiva ekosatsen är en af-sats inledd med subjunktionen *om*.[1] *Om*-satsen erinrar strukturellt om den rogativa ekofrågan (§ 80) men skiljer sig från denna genom att oftast ha stark betoning på subjunktionen. Satsen uttrycker en reaktion inför ett sakförhållande som aktualiserats i den närmast föregående texten (t.ex. med en föregående deklarativ, rogativ eller expressiv huvudsats) och anger talarens emfatiska instämmande i det sagda. Satsens verbfras är reducerad genom anaforisk ellips, dvs. normalt saknar verbet sitt komplement vilket i stället kan suppleras ur det föregående.

– Kommer statsministern till Mariestad i år? – ''Om han gör!
– Ni är visst väldigt kära i varandra. – ''Om vi är!
– Har du saknat mig? – Om jag har! (R)
– Pratade han för länge i går också? – Om han gjorde!

[1] Vissa språkbrukare kan inleda expressiv ekosats också med subjunktionen *att*:

– Fick ni någon fisk då? – Att vi fick!

Betydelse § 96–99

§ 96. Värdering och förvåning. Den expressiva huvudsatsen uttrycker talarens känslomässiga reaktion på det sakförhållande som satsen beskriver. Den känslomässiga reaktionen innebär en positiv eller negativ värdering av sakförhållandet

och/eller förvåning över detsamma. Av själva satstypen framgår det inte om reaktionen är övervägande värdering eller övervägande förvåning och inte heller om värderingen är positiv eller negativ. Lyssnaren får sluta sig till reaktionens art av det specifika satsinnehållet, kontexten, talsituationen och de underförstådda värderingsnormerna. I satser som anger förvåning är värderande preteritum vanligt (Tempus § 16).

a) När den expressiva huvudsatsen inleds med *att* (eventuellt föregånget av *tänk*) gäller den känslomässiga reaktionen sakförhållandet som sådant:

Att dom inte ens har nån skam i kroppen. (R)
Att hon ville ha den där gamle hummern […] (R)
Att dom bara har tid. (R)

Expressiva satser med *att* innehåller emellertid ofta ett led med *så* eller *sådan* av samma slag som kan bilda satsbas (§ 92). Värderingen eller förvåningen riktas då i stor utsträckning mot den grad eller det slag som *så* eller *sådan* deiktiskt eller anaforiskt syftar på, och betydelsen hos satsen ligger därigenom rätt nära den hos motsvarande sats med expressivt led som satsbas.

Att det kunde gå så illa. ≈ Så illa det kunde gå.
Tänk *att* man träffar sin enda bror så sällan […] (R)
Att dom alltid skall lassa på så mycket på tallrikarna. (R)
Att det kan finnas ett så otäckt ord. (R)
Att det jämt måste bli ett sånt jävla ramaskri för allt man har för sig här. (R)

b) I expressiva huvudsatser inledda med *som* (eventuellt föregånget av *tänk*) fokuseras den känslomässiga reaktionen på graden eller sättet för den aktion som satsen beskriver:

Som jag hade slitit och jobbat för din skull […] (R)
Som du sett ner på det! (R)
Som jag förtalade honom efter det, *som* jag hånade honom. (R)
Som han liknade sin bror!

I dessa satser är ett adverbial eller ett predikativ underförstått (och antytt med *som*), jfr § 91: b.

c) När den expressiva huvudsatsen inleds med en satsbas (ett expressivt led), fokuseras den känslomässiga reaktionen på någon omständighet eller egenskap eller något förhållande som anges med det expressiva ledet och som förutsätts ha ett högt värde (på någon underförstådd skala):[1]

Vad du har gjort dej fin! (R)
Fan *vad* du fått kort stubin på sista tiden! (R)
Vad du brusade upp då … (R)
Så gammal det får mig att känna mig. (R)
Tänk *så mycket* de måste älska varandra. (R)

Tänk *vad mycket roligt* vi har haft med honom! (R)
Vilka lyckliga dagar det var! (R)
Tänk *vilka underbara upplevelser* de hade gemensamt. (R)

Värdet förutsätts högt också när skalan anges med adjektiv eller pronomen med relativ betydelse (jfr Adj. § 10). Expressiva led inledda med *vad* eller *så* skiljer sig alltså från kvesitiva led inledda med *hur*: i den expressiva satsen *Vad många stolar han har ställt fram!* förutsätts antalet stolar vara högt, medan i den kvesitiva satsen *Hur många stolar har han ställt fram?* ingenting förutsätts om stolarnas antal.

[1] Grad eller sätt utan närmare specifikation kan anges antingen genom det expressiva ledet *så/vad* eller genom att den expressiva satsen inleds med *som*: *Så jag har jagat dig* ≈ *Som jag har jagat dig*. Efter *så* kan adjunktionellt *som* följa (jfr § 92): {*Så som/*Vad som*} *jag har jagat dig*.

§ 97. Fakticitet. I en expressiv huvudsats förutsätter talaren att det sakförhållande som utlöser förvåningen eller som värderingen gäller är sant. I ett exempel som det följande förutsätter talaren som sant att det var lyckliga dagar och finner graden av lycka anmärkningsvärd:

Vilka lyckliga dagar det var!

När satserna behandlar faktiska sakförhållanden i nutid eller dåtid är det oproblematiskt vad som menas med att propositionen förutsätts sann. Expressiva huvudsatser kan emellertid också ha referens till framtid. Att de förutsätts sanna innebär då att talaren sluter sig till att de måste bli sanna.

Vilket liv det då ska bli när föräldrarna kommer hem!
Som hon kommer att skratta när hon får reda på det här!

Talarens reaktion kan också gälla explicit hypotetiska förhållanden:

Vad mycket rådjur det måtte finnas där, om man får tro rapporten.
Vilket liv det (då) {hade/skulle ha} blivit, om föräldrarna hade kommit hem då!

§ 98. Sekundära användningar. Liksom med andra satser där innehållet förutsätts sant kan talaren medvetet förmedla information som är ny för lyssnaren med en expressiv huvudsats, och denna sats fungerar indirekt då som ett känsloladdat påstående:

Och {vilken/en sån} massa god mat dom hade!
Som han granskade henne! (R)

Huvudsatser inledda med *att* föregås i denna funktion gärna av *tänk*:

– Du har inte en ströring eller nåt. Nåt sött. – Tänk att jag inte har det, sa jag. (R)

I sådana fall kan *tänk att*-satsen ha fa-form (jfr § 91 not 1):

Tänk att nu suckade han också. (R)

§ 99. Andra sätt att uttrycka expressiv betydelse. En känslomässig reaktion på ett sakförhållande som förutsätts sant uttrycks långt ifrån alltid med expressiva huvudsatser. Några andra möjligheter är följande:

a) Deklarativa huvudsatser som innehåller ett värderande omdöme om subjektsreferenten. Satsen kan ha värderande preteritum för sakförhållande i nutid (Tempus § 16).

Det här var gott!

Huvudsatsen kan innehålla satsadverbial som anger att sakförhållandet är på något sätt anmärkningsvärt, t.ex. *då*, *minsann*, *verkligen* (Satsadvl t.ex. § 20):

Han är {då/minsann/verkligen} söt.

b) Deklarativa huvudsatser där talaren hävdar en egen eller allmän värdering av ett sakförhållande som anges i en narrativ eller expressiv bisats (Bisatser § 80):

Det är förskräckligt att du inte ens skäms.
Det var fantastiskt vad fina rosor du har.

c) Rogativa huvudsatser med självklart svar (retoriska frågor, § 81: 1) vilka innehåller ett värderande omdöme eller anger förvåning (jfr deklarativa satser av typ (a) och (b) ovan):

Är han inte söt!
Är det inte fantastiskt att han inte ens skäms!

d) Kvesitiva negerade huvudsatser vars icke-negerade proposition är anledning till förvåningen (§ 81: 2):

Vilken syn mötte oss icke!
Hur många lidanden hade hon inte fått genomgå!

e) Expressiva fraser (Icke satsf. men. § 36: 1):

Vilken djurisk råhet! Vilket helgerån! (R)
Å vad fisk, vilka massor. (R)
Så mycket bortslösad tid … (R)

f) Infinitivfraser, ofta föregångna av *tänk* eller *tänka sig* (Icke satsf. men. § 36: 2e):

Att inte ha ett enda öre på fickan och att ändå ta sig från Stockholm till Paris!
Tänk att behöva fly från sitt eget fosterland!
Tänka sig att få bo i ett sådant här härligt hus!

Också andra enledade och tvåledade icke satsformade meningar kan användas som känslouttryck, se Icke satsf. men. § 36, 46.

Desiderativa och suppositiva huvudsatser § 100–115

§ 100. Översikt. Den desiderativa huvudsatsen uttrycker prototypiskt en önskan, förknippad med otillfredsställdhet. Den har någon av följande strukturer:

a) af-sats inledd med *bara* eller *om*:

Bara han får sälja, tänkte jag. (R)
Om hon ändå ville komma och hälsa på mig. (R)

b) fa-sats utan satsbas med hjälpverbet *måtte* eller *må* på första plats:

Måtte det ringa snart till lektion! (R)
Må massmedierna vara dig bevågna!

c) fa-sats med satsbas och det finita verbet i optativ:

Gud *vare* alla dessa själar nådig! (R)

Om den desiderativa huvudsatsen har fa-ordföljd anser talaren det vara fullt möjligt att önskningen går i uppfyllelse, om den har af-ordföljd kan önskningen vara mera orealistisk.

Starkt besläktade med de desiderativa huvudsatserna är de suppositiva. Med den suppositiva huvudsatsen uppställs en hypotes: satsen anger liksom den desiderativa ett tänkt sakförhållande men röjer inte om sakförhållandet skulle vara önskat av talaren eller ej. Den suppositiva satsen inleds av *om* och har af-struktur liksom vissa desiderativa satser, och den föregås dessutom nästan alltid av *tänk*.

Tänk om det nu vore femhundra år tillbaka i tiden! (R)
Tänk om de inte tror mig?

Struktur § 101–104

§ 101. *Bara*-satser. Satser som inleds med subjunktionen *bara* och som har af-form kan fungera som desiderativa huvudsatser. De innehåller ofta adverbialet *nu* (med förbleknad tidsbetydelse), liksom något av de modala hjälpverben *kunna* eller *vilja* (varvid *vilja* inte förutsätter en viljande subjektsreferent).

Bara vi får slut på det här. (R)
Bara det hade velat sluta regna!
Bara nu Snus kan hålla käften, tänker hon. (R)

Det finita verbet är tempusböjt i presens eller preteritum. *Bara*-huvudsatser kan dock ha tempusförskjutning (eller konjunktiv) för att markera att det är osannolikt eller omöjligt att det önskade sakförhållandet går i uppfyllelse (Tempus § 46: a).

Bara jag var död, tänkte Elfrida. (R)
Bara det inte varit så mycke mygg! (R)
Bara jag inte vore så trött. (R)

Bara-sats är stilistiskt neutral, möjligen med dragning åt ledigt språk.

ANM. Den desiderativa *bara*-satsen är ofta oklart avgränsad från den konditionala bisatsen inledd med *bara*, när den sistnämnda inte är prosodiskt eller grafiskt integrerad i en överordnad sats (jfr Bisatser § 141: 1):

Det har jag ingenting emot. Bara man inte skrattar åt mig.
Jag oroar mej inte, ljög jag. Bara det inte går ut över oss för mycket. (R)

§ 102. *Om*-satser. Satser som inleds med subjunktionen *om* och har af-form kan fungera som desiderativa eller suppositiva huvudsatser.

a) Den desiderativa *om*-satsen anger önskan (§ 105–106) och har vanligen tempusförskjutning (eller konjunktiv) för att ange att det är osannolikt eller omöjligt att det önskade sakförhållandet går i uppfyllelse (Tempus § 46: a). För att *om*-satsen skall ange önskan behöver denna nästan alltid markeras med ett satsadverbial som *bara*, *ändå*, *åtminstone*, *äntligen* och/eller med något av de modala hjälpverben *kunna* och *vilja* (varvid *vilja* inte förutsätter en viljande subjektsreferent).

Om jag *bara* vore vacker ändå, tänkte jag. (R)
Om man *åtminstone* vetat vad man skulle bli. (R)
Om bara ambulansen ville komma nu. (R)
Om det *äntligen* kunde börja regna!
Om jag hade någon att tala med, tänkte hon förtvivlad. *Om* det fanns någon jag kunde lita på. (R)

En desiderativ *om*-sats kan föregås av *tänk* (verb i imperativ lexikaliserat som interjektion; § 46):

Tänk om han åtminstone ville följa med henne till Paris!
Tänk om det bara ville sluta regna!

b) Den suppositiva *om*-satsen anger antagande (§ 107) och föregås då normalt av *tänk*.[1] I stället för subjunktionen *om* kan satsen också inledas med *ifall*. Också den suppositiva huvudsatsen kan ha tempusförskjutning, men den har dessutom ofta till skillnad från den desiderativa *om*-satsen tempus med ordinär tidsbetydelse.

Tänk om någon hade sett mig den gången. (R)
Tänk om den var skadad och inte kunde flyga? (R)
[…] *tänk om* de hade följt efter mig hem …? *Om* de hade brutit upp nätdörren, om de hade hittat mig däruppe […] (R)
Tänk ifall någon kommer när jag är därinne.

[1] I vissa fall kan en suppositiv huvudsats ange ett antagande även utan ett föregående *tänk*. Detta är fallet när satsen står direkt efter en föregående *tänk om*-sats.

Tänk om Kelvins historia var sann? *Om* han faktiskt hade mördat Helen?

I referatmening (Anf. men. § 3) anger självständig *om*-sats ofta ett tentativt antagande:

Han vågade inte titta bort mot väggen med gobelängen. *Om* figurerna börjat stiga ner på

ottoman? *Om* allting som var bakom träden i tapeterna börjat röra på sig och sticka fram alla sina konstiga huvuden? (R)

Ibland förekommer gränsfall mellan suppositiva *om*-satser och konditionala *om*-satser med en interrogativ matrissats utelämnad genom grammatisk ellips:

Och *om* de inte tror mig? *Om* de vill ha bevis? (R) Jfr: Tänk om de inte … Jfr också: Vad gör jag om de inte …

Tänk saknas också ofta när den suppositiva huvudsatsen används som en uppmaning eller försynt fråga (§ 109–110).

ANM. Desiderativa *om*-satser har samma struktur som konditionala och rogativa bisatser med af-form (Bisatser § 59, 131). De har också samma struktur som den underställande ekofrågan (§ 69), som dock sällan har tempusförskjutning eller framhävning av språkhandlingstypen med satsadverbial eller hjälpverb.

Den desiderativa *om*-satsen erinrar om en konditional bisats också såtillvida att den med förskjutet tempus kan parafraseras med en sats som har den rogativa huvudsatsens struktur (§ 83):

Om jag bara hade vetat det! ≈ Hade jag bara vetat det! Jfr: {Om jag bara hade vetat/Hade jag bara vetat} det skulle jag ha varit mycket bättre förberedd.

Ibland kan en *om*-huvudsats som uttrycker önskan alternativt uppfattas som en konditional bisats med underförstådd matrissats. Det som önskningen skulle leda till om den uppfylldes finns då uttryckt eller underförstått i kontexten. Grafiskt avslutas sådana *om*-satser ofta med tre punkter, vilket kan tolkas som att en matrissats kan suppleras.

Om hon bara hade haft litet saltgurka. Eller en citron. Någonting starkt och surt som kunde ta bort den här smaken. (R)
Om bara inte Birgitta hade börjat skrika på det där viset … Om bara inte Birgitta hade börjat skrika så hade det nog ordnat upp sej. (R)
Om den bara hade varit några centimeter bredare … (R)

Den desiderativa huvudsatsen skiljer sig från konditionala och rogativa bisatser genom att den inledande subjunktionen *om* inte kan bytas ut mot *såvida* eller *huruvida*.

§ 103. Fa-satser inledda av *måtte* eller *må*. Desiderativa huvudsatser inledda av *måtte* eller *må* har samma ordföljd som rogativa huvudsatser (§ 55), dvs. de är fa-satser och saknar satsbaser eller annan inledare före det finita verbet. Satsens finita hjälpverb är *måtte* eller *må*. Dessa verb uppfattas i desiderativa huvudsatser snarast som oböjliga presensformer (*må* alternativt som en optativform; jfr Vb § 42 not 1).[1] Hos satserna med *måtte* framhävs betydelsen av önskan ofta med satsadverbialet *bara*. Desiderativ huvudsats med *måtte*, *må* förutsätter ingenting om hur sannolikt det är att önskan förverkligas.

Eftersom *måtte* och *må* är hjälpverb, innehåller dessa satser obligatoriskt en infinit verbform på infinita verbplatsen:

Måtte det ringa snart till lektion! (R)
Måtte bara ingen komma, ingen se honom! (R)
Må du länge fortsätta att vara ovetande. (R)

Måtte betonas ofta som markering av angelägen önskan. Vissa språkbrukare uppfattar ordet som lätt ålderdomligt, men för de flesta är det troligtvis stilistiskt neutralt.

Må har ett ålderdomligt stilvärde och förekommer ofta i mer eller mindre lexikaliserade konstruktioner (t.ex. *Må Gud förlåta mig*). I finlandssvenskan är *må* mindre ålderdomligt än i sverigesvenskan och kan t.ex. tillsammans med satsadverbialet *bara* markera angelägen önskan:

Må han nu bara klara sig!

[1] Om måtte som preteritum till *må* i vissa bisatser se Mod. hjälpvb § 17. I huvudsatser anger *måtte* inte någon annan tid än *må*.

ANM. Det är bara när *måtte* och *må* står i huvudsats utan inledare som de primärt ger satsen betydelse av önskan. Om andra användningar av *må*, *måtte* se Mod. hjälpvb § 17.

§ 104. Optativsatser. En desiderativ huvudsats kan utgöras av en fa-sats med det finita verbet i modus optativ (t.ex. *vare*, Vb § 42). Vanligen inleds optativsatsen med en satsbas på samma sätt som en deklarativ huvudsats (fundament, § 10), men den kan också sakna satsbas och inledas med det finita verbet som en rogativ huvudsats (§ 55). I det senare fallet kan optativen sakna utsatt subjekt som en direktiv huvudsats (§ 31). Följande tre strukturer är alltså möjliga:

a) satsbas + finit verb i optativ (+ resten av satsen)

Gud vare alla dessa själar nådig! (R)
[…] prisat vare hans namn […] (R)

b) finit verb i optativ + subjekt (+ resten av satsen)

Ske Guds vilja. (R)

c) finit verb i optativ (utan subjekt) (+ resten av satsen)

Ske alltså, ty jag är trött. (R)
Bevare mig väl!

Optativen kan i princip bildas till de flesta verb, men flertalet verb används aldrig i optativ (Vb § 42). Numera förekommer optativsatser praktiskt taget bara i helt eller delvis lexikaliserade konstruktioner med ett fåtal verb, av vilka *vara* är det vanligaste. Om den särskilda betydelsen av optativen *leve* se § 112.

Med undantag av lexikaliserade konstruktioner är bruket av optativsatser föråldrat. Produktivt bildade optativsatser kan påträffas t.ex. i ännu gällande lagtext och i ännu använda äldre religiösa texter.[1]

Prövas god man ej vara lämplig för uppdraget, *varde* han av rätten entledigad. (S) [1928, lagen förnyad 1972]
Är villkor fästat vid testamente eller gåva till fonden, *ankomme* å regeringen att

besluta, huruvida testamentet eller gåvan skall mottagas. (S) [1928, lätt ändrat 1978]
Den som kallats till vittne *äge* att i förskott erhålla ersättning för kostnader till resa och uppehälle. (S) [1942]
Han *hjälpe* mig så tjäna min levnads hela dag, att […] (S) [1910, psalm upptagen i 1986 års psalmbok]

De språkbrukare som aktivt behärskar reglerna för bildande av optativformer kan tillfälligt bilda nya optativsatser. Men dessa bildningar är praktiskt taget alltid ålderdomligt pastischerande, ofta skämtsamt använda.

Också de lexikaliserade optativsatserna har i sig ett ålderdomligt stilvärde, även om de används i texter av skilda slag och med olika stillägen.

[1] Bland resterna av ett äldre språkbruk finns också rätt många citatmeningar med optativ:
Varde ljus! [ur äldre bibelöversättning]
Gånge hatt till och huva ifrån! [nyare form av medeltida lagbud]
Principen ”Kvinnan *tige* i församlingen” tillämpas inte numera. [Citatet kommer från en äldre bibelöversättning.]

ANM. Det lexikaliserade *tack vare* analyseras som preposition (Prep. § 30) och det lexikaliserade *vare sig* som subjunktion respektive korrelativt adverb (Konjn, subjn, infm. § 8: d, Advb § 48: b). Satsinitialt *nåde* (t.ex. *Nåde dig!*) analyseras som interjektion (Interj. § 16: 1c). *Leve* konstrueras ibland med ackusativ och torde då närmast vara lexikaliserat som interjektion: *Leve henne!*

Betydelse § 105–108

§ 105. Önskan. Den desiderativa huvudsatsen uttrycker prototypiskt önskan, dvs. talaren uttrycker en positiv värdering av ett sakförhållande som han varken förutsätter eller hävdar vara sant. Samtidigt uttrycker talaren med den desiderativa huvudsatsen sin otillfredsställdhet med det tillstånd som gäller om önskan inte uppfylls. Det önskade sakförhållandet kan ligga i både dåtid, nutid och framtid. En negerad desiderativ huvudsats är i typfallet en önskan att ett visst sakförhållande inte skall vara sant och fungerar ofta som en farhåga (§ 108).

Med grammatiska medel, framför allt tempusförskjutning och konjunktiv, kan talaren ange tre olika bedömningar av möjligheten att önskan går i uppfyllelse:

a) Talaren anser det omöjligt att önskan går i uppfyllelse (om tempusval se Tempus § 42: 2):

Om det ändå hade legat pengar i brevet!
Om de skurkarna ändå hade förbjudit oss att komma. (R)
Bara det inte varit så mycket mygg! (R)
Om bara Viktor hade varit här! (R)

b) Talaren anser det antingen omöjligt eller osannolikt att önskan går i uppfyllelse (om tempusval se Tempus § 42: 1):[1]

Om det ändå låg pengar i brevet!
Om bara Tom kom hem. (R)
Om det åtminstone vore sista gången! (R)
Tänk om vi kvinnor finge makten här på jorden […] (R)
Tänk om allt slammer och tjatter i niovåningshuset kunde samordnas till en meningsfull helhet … (R)
Om de bara inte vore så många! (R)
Om bara far och mor var som du! (R)
Om de ändå vore här och vi kunde fara till dem. (R)

En sats som uttrycker en (för tillfället) omöjlig eller osannolik önskan innehåller ofta *kunde* eller *ville* med försvagad, subjektsautonom betydelse:

Om det bara ville komma en bil, en motorcykel, eller åtminstone en moped. (R)
Tänk om ändå julen kunde ta slut någon gång. (R)

I många fall framgår det dock inte om hjälpverbet skall uppfattas i försvagad betydelse eller med sin fulla betydelse av förmåga/möjlighet respektive vilja:

Om du ändå kunde komma ihåg litet mer. (R)
Om hon ändå ville komma och hälsa på mig. (R)

c) Talaren anser det möjligt att önskan går i uppfyllelse, men han röjer inte sin bedömning av hur pass sannolikt detta är:

Om det ändå ligger pengar i brevet!

Om olika fall av (c) se § 106.

[1] En *om*-huvudsats vars önskan sannolikt inte går i uppfyllelse innebär ofta i själva verket snarast ett resignerat konstaterande att något inte är så bra som det borde:

Om det bara vore så väl! (R)
Om allt i livet kunde lösas så lätt. (R)
Det där är bara en massa väsen för ingenting. Om det var det enda bekymmer man hade … (R)

§ 106. Olika sätt att ange uppfyllbar önskan. En önskan som enligt talaren kan gå i uppfyllelse men där talaren inte röjer sin bedömning av hur sannolikt detta är (§ 105: c) uttrycks på något av följande sätt:

a) En *bara*-huvudsats utan tempusförskjutning eller konjunktiv (Tempus § 42).

Det önskade sakförhållandet kan ligga i framtiden eller nutiden men också i det förflutna, förutsatt att talaren inte har någon tydlig uppfattning om huruvida det är sant eller inte:

Bara (nu) Mats klarade skrivningen!
Bara (nu) Mats har klarat skrivningen!

Bara (nu) Mats klarar sig bra där han är!
Bara (nu) Mats klarar sig till våren!

Om det önskade sakförhållandet ligger i framtiden används inte gärna temporalt hjälpverb:

?Bara (nu) Mats kommer att klara sig till våren.
*Bara (nu) Mats skall klara sig till våren.

Däremot förekommer ofta *vill* och *kan* i försvagad betydelse, särskilt när satsen betecknar framtid och särskilt när subjektet är inanimat:

Bara det (nu) {vill/kan} bli vackert väder!

Bara-huvudsatser har en bibetydelse av ängslan hos talaren för att önskan inte skall gå i uppfyllelse. Därmed sammanhänger bruket av *bara*-huvudsatser som farhågor (§ 108).

b) En *om*-huvudsats som inte har tempusförskjutning eller konjunktiv och vars önskebetydelse framhävs med ett satsadverbial som *bara*, *ändå*, *åtminstone* och eventuellt dessutom något av de modala hjälpverben *kunna* och *vilja* (jfr § 102):

Om säden {bara/ändå} börjar växa snart igen.
Om {bara/ändå} säden börjar växa snart igen.
Om {bara/ändå} säden {kan/vill} börja växa igen.

Utan sådan framhävning uppfattas *om*-satsen inte som en önskan utan som ett hypotetiskt antagande (§ 107), en ekofråga eller en bisats med utelämnad matrissats. Möjlig önskan uttrycks inte så ofta med (b) som med (a) och (c).

c) En huvudsats inledd med *måtte* eller *må*.

Om *måtte* är överordnat en infinitivfras som anger en avgränsad aktion ligger det önskade sakförhållandet normalt i framtiden:

Måtte bara de allierade spränga muren! (R)
Måtte nu Godis vinna för att säkra Sports andraplats … (R)

Om *måtte* är överordnat en infinitiv som anger en oavgränsad aktion ligger det önskade sakförhållandet antingen i nutiden eller i framtiden, utan att det behöver framgå av satsen vilket som avses:

Men måtte han förstå henne […] (R)
Måtte barnmorskan vara hemma […] (R)
Måtte vi alltid kunna skratta tillsammans. (R)

Ett önskat sakförhållande i det förflutna eller i en tid som föregår en framtida tematisk tid anges genom att *måtte* överordnas infinitiven *ha* plus supinum:

Måtte han ha ringt hem när han kom fram i morse.
Måtte han ha köpt blommor när han kommer hem i kväll.

I satser inledda med *må* ligger det önskade sakförhållandet normalt i framtiden. Dessa satser har en bibetydelse av att talaren genom att yttra satsen kan bidra till att önskan går i uppfyllelse. En typisk användning gäller önskningar som har en religiös anknytning (åkallan eller besvärjelse).

Må den allsmäktige […] beskydda er […] (R)
Må jorden vila lätt på dem. (R)

d) En optativsats (endast i helt eller delvis lexikaliserade konstruktioner).

Det önskade sakförhållandet ligger i en optativsats normalt i framtiden, ofta i den omedelbara framtiden.

Herren vare eder nådig!
Ske alltså, ty jag är trött. (R)

Åtskilliga av optativsatsernas lexikaliserade konstruktioner (jfr § 104) tillhör ett religiöst färgat språk men kan ofta användas också i andra kontexter. Jämför t.ex. satser med den lexikaliserade konstruktionen *Gud give* (där det är bisatsen som bär meningens viktigaste språkhandling och uttrycker den egentliga önskan):

Gud give att det inga karlar fanns! (R) [Bisatsens tempus anger att önskan inte uppfattas som realiserbar.]
Gud give att han hinner fram innan kvällen!

Liksom satser inledda med *må* har optativsatser en bibetydelse av att talaren genom att yttra satsen kan bidra till att dess innehåll förverkligas.

Om optativsatser i sekundär användning som uppmaning eller påstående se § 109, som uttryck för talarens tillfredsställelse eller missnöje se § 112.

§ 107. Antagande. Den suppositiva huvudsatsen (§ 102: b) framställer ett hypotetiskt sakförhållande utan att detta anges som önskat av talaren. Med satsen gör talaren ett antagande eller ber lyssnaren att uppställa en hypotes. Det antagna sakförhållandet kan anges som neutralt med avseende på sanningshalten eller (med tempusförskjutning eller konjunktiv, Tempus § 48: a) som irreellt eller osannolikt.

Men tänk om de är döda eller har flyttat och någon annan bor där? (R)
Tänk om någon knuffade honom nerför den där klippan … (R)

Tänk om jorden var en stor sko och all snön som föll var skokräm. (R)
Tänk om jag förstode det och så att säga stode på god fot med det, allt detta, och komme till tals med det! (R)
Tänk om jorden hade exploderat den gången!

Den suppositiva huvudsatsen har ofta ett drag av plötslighet: det antagna sakförhållandet blir aktuellt inte bara för lyssnaren utan också för talaren just i talögonblicket.

Gränsen mellan en suppositiv huvudsats och en desiderativ *om*-sats är ofta vag, eftersom ofta det sakförhållande som antas i talsitutionen kan uppfattas som önskvärt. Om desiderativa och suppositiva huvudsatser som anger farhåga se § 108.

§ 108. Farhåga. En sats som anger ett av talaren önskat sakförhållande innebär samtidigt att talaren fruktar för motsatsen. Typiskt för t.ex. *bara*-huvudsatser är således att de vid sidan av önskan innebär en oro för att önskningen inte skall gå i uppfyllelse. Satsen *Bara Anders får sälja!* uttrycker indirekt en farhåga för att Anders inte får sälja i och med att den anger en önskan att han får sälja. En *bara*-huvudsats i negerad form är därför ett vanligt uttryck för en farhåga att det icke-negerade sakförhållandet i satsen kan bli verklighet.

Bara han inte ger sig ut på såna äventyr en gång för ofta! (R)
Bara han inte sätter i halsen. (R)
Bara nu inte typograferna stoppar den tidningen också …

Farhåga kan också uttryckas med en suppositiv huvudsats (§ 107). Talaren uppställer nämligen ofta en hypotes just därför att han är orolig för att det antagna sakförhållandet stämmer med verkligheten och fruktar för vilka konsekvenser det i så fall skulle kunna få. En icke-negerad *tänk om*-sats kommer därigenom ofta att motsvara en negerad *bara*-sats.

Tänk om han ger sig ut på sådana äventyr en gång för mycket!
Tänk om han sätter i halsen.
Tänk om typograferna stoppar den tidningen också …

Tänk om nån av er skulle råka ut för en olycka? (R)
Tänk om det går fukt i mitt sjögröna siden. (R)

Sekundära användningar § 109–112

§ 109. Den desiderativa huvudsatsen som uppmaning. Om den desiderativa huvudsatsen anger att talaren önskar ett sakförhållande i framtiden som lyssnaren har kontroll över, kan den dominerande språkhandlingsfunktionen bli att lyssnaren uppmanas att förverkliga sakförhållandet. Om den desiderativa huvudsatsen är en af-sats inledd med *bara* eller *om*, är uppmaningen en vädjan (jfr § 50).

Bara du ville sätta dig ner och vara tyst en liten stund.
Om du bara ville sätta dig ner och vara tyst en liten stund.

Också *om*-satser som primärt anger ett tänkt sakförhållande (§ 107) kan sekundärt fungera som uppmaningar, nämligen om lyssnaren förstår att det antagna sakförhållandet är önskvärt för honom själv och möjligt för honom att förverkliga. Uppmaningen har då karaktären av råd eller erbjudande.

Tänk om du skulle göra en enkel liten broschyr om showen. (R)
Tänk om disponenten skulle överlåta allt det där till mej! (R)

Desiderativa huvudsatser med *måtte* används knappast som uppmaningar. Tidigare har huvudsatser inledda med *må* kunnat ha uppmaningen som dominerande funktion, som råd eller som påbud, dvs. ett slags befallning (jfr § 41). Detta bruk är numera mycket ålderdomligt. Det kan förekomma i predikostil och för övrigt mest i pastischerande ålderdomligt språk.

Må vi alla begrunda allvaret i dessa ord!
Må det här bli en läxa för er!
Nu föreslår jag att vi skiljes och må var och en begrunda sin skuld i detta sorgliga stycke […] (R)
Låt smycka Dina med allt som gör en kvinna skön, och må hon framträda inför allt folket och sin brudgum med obetäckt ansikte. (R)

Också optativsatser kan fungera som en mild form av påbud, särskilt i lexikaliserade konstruktioner som kommer från äldre lagspråk eller ansluter sig till detta:

Var och en give sin mening till känna.
Studenter från statliga high schools göre sig icke besvär. (S)

Ibland framstår uppmaningen som riktad till talaren själv, och optativsatsen fungerar då i själva verket som ett påstående:

Vare därför nog sagt om detta. ≈ Jag säger därför inte mer om detta.
Det vare mig fjärran att förringa det arbete som […] (S) ≈ Jag förringar verkligen inte detta arbete.

§ 110. Suppositiv huvudsats som försynt fråga. En suppositiv huvudsats uppfattas lätt som en indirekt underställande fråga. Talaren gör ett hypotetiskt antagande av ett sakförhållande samtidigt som han har anledning att tro att lyssnaren faktiskt vet om det förhåller sig så eller ej. Bruket av suppositiv huvudsats som fråga är möjligtvis regionalt.

Om det regnar ute än?

ANM. *Om*-sats för att ange försynt fråga kan också uppfattas som en konventionaliserad ellips av en matrissats som anger undran:

Om det regnar ute än? ≈ Jag undrar om det regnar ute än.

§ 111. Suppositiv huvudsats som känsloladdat påstående. En suppositiv huvudsats kan användas som en invändning mot vad någon annan har sagt eller antytt. Satsen anger alltså ingen hypotes eftersom talaren här vet att den är sann.

Tänk om jag redan ''har diskat, då! Jfr: Jag har faktiskt diskat!

§ 112. Optativsats för att ange talarens inställning till referent eller faktiskt sakförhållande. I åtskilliga lexikaliserade konstruktioner med optativ är betydelsen av önskan försvagad, och satsens dominerande funktion är att uttrycka talarens tillfredsställelse eller missnöje med en referent eller ett faktiskt sakförhållande. Betydelsen kan då komma att likna den i expressiva huvudsatser (jfr § 96). Lexikaliserade konstruktioner som de följande är vanliga som uttryck för talarens inställning till något:[1]

{Välsignad/Förbannad} vare X.
Gud {vare/ske} {lov/pris} för att X.
Himlen vare lov(ad) att X.
Gud {vare/ske} tack (och lov) att X.
Gud bevare mig för X.
Gud give att X.
Gud nåde dig.

Välsignad vare kräftpesten, muttrade herr A. Måtte den sprida sig till Turkiet. (R)
Gud ske lov att han ringde i så fall. (R)
Himlen vare lovad att Lindley är astmatisk […] (R)

Ett särskilt slags talarinställning anges genom satser med *leve*. *Leve* är (i varje fall etymologiskt) en optativ med satsens andra led som dess subjekt (jfr Interj. § 14 not 1). Satserna uttrycker en hyllning till subjektsreferenten. Optativsatser med *leve* saknar ofta satsbas, särskilt om subjektet inte är pronominellt.[2]

De leve! (R)
Hurra, leve soldaterna! (R)
Leve den stora kärleken! (R)

[1] I religiöst färgat språk förekommer lexikaliserade konstruktioner med optativ som hälsningar:

Frid vare med dig!

[2] Nominalfrasen efter satsinitialt *leve* står ibland i ackusativ och fungerar alltså inte som ett ordinärt subjekt: *Leve henne!* I sådana fall kan *leve* analyseras som interjektion (Interj. § 14: 1).

Andra sätt att uttrycka önskan och antagande § 113–115

§ 113. Önskan. En önskan som talaren inte tror skall gå i uppfyllelse kan uttryckas med en rogativ huvudsats med tempusförskjutning eller konjunktiv (§ 83):

Hade vi åtminstone fått en bra sommar!
Kunde jag bara få tag i honom!

En önskan uttrycks vidare ofta med en deklarativ huvudsats med en underordnad bisats eller infinitivfras. Huvudsatsen anger direkt eller indirekt talarens önskan

att det skall bli så som sägs i den underordnade bisatsen eller infinitivfrasen. Vanligen beskriver matrissatsen språkhandlingen eller innehåller ett positivt omdöme om det önskade sakförhållandet.

Jag önskar att hon var här.
Det vore utmärkt om hon kom hit.

För en önskan som kan gå i uppfyllelse är detta uttryckssätt vanligt.

En önskan uttrycks också ofta med en icke satsformad mening, t.ex. en nominalfras (Icke satsf. men. § 35):

Den som ändå visste det. ≈ Om jag ändå visste det.

Se också § 24, 45–46, 83.

§ 114. Förhoppning. En önskan som kan gå i uppfyllelse och som inte förknippas med någon otillfredsställdhet eller ängslan kan kallas en förhoppning. Förhoppningar uttrycks med suppositiva huvudsatser men också t.ex. på följande sätt:

a) En deklarativ huvudsats med satsadverbialet *kanske*, som i sin grundbetydelse är ett garderat påstående (§ 20):

Det kanske ligger pengar i brevet. Jfr: Tänk om det ligger pengar i brevet!
Kanske han redan har städat vardagsrummet!

b) En deklarativ huvudsats som uttrycker förhoppningen eller det fördelaktiga i det önskade tillståndet med en bisats eller infinitivfras, som anger det önskade sakförhållandet:

Jag hoppas att det ligger pengar i brevet.
Då hoppas jag vara långt härifrån.
Det {skulle vara/vore/var} bra om hon var här.

I talspråk och ledigt skriftspråk står *hoppas* mycket ofta utan utsatt subjekt, om subjektet refererar till talaren (Ellips § 15):

Hoppas (att) det ligger pengar i brevet.

Förhoppningar som innebär välgångsönskningar uttrycks ofta med direktiva huvudsatser eller med icke satsformade meningar, t.ex. nominalfraser:

Ha det så trevligt!
Lycklig resa!

§ 115. Antagande. I stället för med suppositiv huvudsats kan man uttrycka antagande med en satsförbindelse där det antagna förhållandet anges i en bisats vars matrissats föreslår att lyssnaren, eventuellt tillsammans med talaren, gör detta antagande. Den överordnade satsen är då normalt en direktiv eller deklarativ huvud-

sats. I denna parafras ingår dock inte på samma sätt som i den suppositiva huvudsatsen ett drag av plötslighet i talarens förslag.

{Antag/Tänk dig/Föreställ dig/Vi antar/Låt oss anta} att vi (hade) fastnat i någon polisspärr.

{Antag/Tänk dig/Föreställ dig/Vi antar/Låt oss anta} att alla människor plötsligt {fick/skulle få/finge} vingar.

Också andra språkliga uttryck varmed talaren kan göra hypotetiska antaganden saknar vanligen det drag av plötsligt infall som är typiskt för den suppositiva huvudsatsen. I stället för att med en suppositiv huvudsats uppställa en hypotes utan att ta ställning till sakförhållandets sanningshalt, kan talaren hävda att ett sakförhållande möjligen är sant genom att göra ett garderat påstående. Med ungefär samma funktion som en suppositiv huvudsats kan talaren sålunda använda en deklarativ huvudsats med satsadverbial eller hjälpverb som anger möjlighet.

Lasse kanske har kommit. I så fall är det liv i luckan. Jfr: Tänk om Lasse har kommit. I så fall är det liv i luckan.

Också en underställande fråga kan innebära att talaren aktualiserar ett tänkt sakförhållande. Skillnaden mot uppställandet av en hypotes med en suppositiv huvudsats är att talaren med frågan explicit begär information om propositionens sanningshalt. Särskilt i det fall då talaren inte antar att lyssnaren vill eller kan lämna den begärda informationen, dvs. då frågan är en undran (§ 72), är skillnaden liten mellan ett hypotetiskt antagande och en fråga.

Har han kanske gått utan att någon av oss märkte det? Jfr: Tänk om han har gått utan att någon av oss märkte det?

Jämför särskilt rogativen med *månne*, som normalt är en undran (§ 73):

Månne Rolf har läst det här? Jfr: Tänk om Rolf har läst det här.

39 ICKE SATSFORMADE MENINGAR

1 Översikt.

Interjektionsfraser 2–8

2 Översikt. 3 Struktur. 4 Interjektionsfrasens betydelse.

Interjektionsfras som led i komplex mening 5–8

5 Interjektionsfras som delmening i en komplex mening. 6 Interjektionsfras som led i en sats. 7 Obetonad interjektionsfras i komplex mening. 8 Interjektionsfrasernas betydelserelationer i komplexa meningar.

Vokativfraser 9–25

9 Översikt.

Vokativfrasens struktur 10–18

10 Översikt. 11 2 personens pronomen: *du!* 12 Egennamn: *Anders!* 13 Titel och namn: *fru Svensson!* 14 Substantiv i bestämd form: *chefen!* 15 Totalitetspronomen m.fl.: *alla som vill!* 16 Substantiv i obestämd form: *klantskalle!* 17 Nominalfras med possessivt pronomen: *mina damer!, din idiot!* 18 Vokativfras med *snälla, kära, lilla, dumma, bästa*.

Vokativfras som led i komplex mening 19–21

19 Vokativfras som delmening i en komplex mening. 20 Inskjuten vokativfras. 21 Obetonad vokativfras i komplex mening.

Vokativfrasens betydelse 22–25

22 Översikt. 23 Utpekande betydelse. 24 Karakteriserande betydelse. 25 Samtalsreglerande signal.

Huvudsatsekvivalenter 26–47

26 Översikt.

Enledade huvudsatsekvivalenter 27–36

27 Översikt.

Struktur 28–29: 28 Det obligatoriska ledets struktur. 29 Optionella led i den enledade huvudsatsekvivalenten.

30 Distribution.

Betydelse 31–36: 31 Förhållandet mellan struktur och betydelse. 32 Påståendebetydelse. 33 Uppmaningsbetydelse. 34 Frågebetydelse. 35 Önskebetydelse. 36 Betydelse av känslouttryck.

Tvåledade huvudsatsekvivalenter 37–47

37 Översikt.

Struktur 38–39: 38 Två obligatoriska led. 39 Subjektsliknande egenskaper hos det ena obligatoriska ledet i den tvåledade huvudsatsekvivalenten.

40 Distribution.

Betydelse 41–46: 41 Den semantiska relationen mellan leden i den tvåledade huvudsatsekvivalenten. 42 Språkhandlingsbetydelser. 43 Påståendebetydelse. 44 Uppmaningsbetydelse. 45 Frågebetydelse. 46 Betydelse av känslouttryck.

47 Tvåledade huvudsatsekvivalenter i rubrikstil.

Avgränsning mot andra led 48–50

48 Vokativfras gentemot annex. 49 Vokativfras gentemot apposition. 50 Huvudsatsekvivalent gentemot elliptisk huvudsats.

§ 1. Översikt. En enkel mening har prototypiskt satsform, dvs. den är en huvudsats som innehåller ett predikatsled (med ett finit verb) och ett subjekt. Vissa meningar är emellertid inte satsformade. Bland dem märks två frastyper vilkas normala funktion är att bilda egna meningar: interjektionsfraserna (som ofta består av bara en interjektion) och vokativfraserna (som oftast består av bara en nominalfras). Därutöver kan i särskilda fall sådana fraser som eljest brukar utgöra primära satsled fungera som meningar. De kallas då huvudsatsekvivalenter. Huvudsatsekvivalenten kan bestå av en sådan fras (enledad huvudsatsekvivalent) eller av två sådana fraser som förutsätter varandra (tvåledad huvudsatsekvivalent).

Interjektionsfraser:

Å! Jaså! Hej på dig!

Vokativfraser:

Barbro! Ni därborta! Min kära syster!

Huvudsatsekvivalenter:

Utförsäljning En räksmörgås! Vilka fina byxor! Försiktigt! Sitta och lata sig på det viset. För personal

Jonas till kassan! Och jag ut meddetsamma. Rökning förbjuden Jag sjunga! Äntligen tyst. Lägre skatt högerkrav

Interjektionsfraserna och vokativfraserna bildar ofta komplexa meningar tillsammans med andra meningar. Med avseende på prosodi, grafiska markörer och placering står de inte sällan i ett annexliknande förhållande till den andra meningen (t.ex. *fy* i *Men fy så där såg ut*). Också huvudsatsekvivalenterna kan ingå i komplexa meningar. Se kapitel 40 Komplexa meningar; jfr kapitel 36 Annex.

Interjektionsfraser § 2–8

§ 2. Översikt. Interjektionsfrasen består av bara en interjektion eller av en interjektion tillsammans med dess bestämningar. Den används för att uttrycka olika språkhandlingar. Talaren kan ge uttryck för en känslomässig reaktion (*å!*), uppmana lyssnaren till någonting (*sjas!*), berätta någonting (*krasch!*), ta ställning till en utsagas sanningshalt (*nej!*), på olika sätt reglera samtalet (t.ex. med *hursa!* ange att han inte uppfattat den andres yttrande) eller utföra en hövlighetshandling (*hej! varsågod! tack!*) eller en annan konventionell handling (*amen!*).

Interjektionsfrasen är inte ett satsled i en annan sats utan fungerar antingen som en enkel självständig mening eller som en delmening i en komplex mening. Som delmening i den komplexa meningen erinrar interjektionsfrasen prosodiskt, grafiskt och ordföljdsmässigt starkt om annexen (se t.ex. Annex § 1).

Å!
Å, så trevligt!
Det var inte så dumt, *va*.

§ 3. Struktur. Interjektionsfrasen har en interjektion som huvudord (Interj. § 14). Interjektionen utgör oftast ensam hela frasen.

Oj! Hurra! Hjälp! Pang! Ja! Hej!

Vissa interjektioner kan ha bestämningar:

a) Nominalfraser, som motsvarar objekt i verbfraser. Om nominalfrasens huvudord är ett pronomen med kasusböjning (Pron. § 54) står detta i ackusativ.

Ve alla er som ännu fröjdas åt synd och orenhet!
Nåde dig!

Bara ett fåtal interjektioner kan konstrueras med nominalfraser (Interj. § 14: 1).

b) Prepositionsfraser som motsvarar bundna adverbial i verbfraser:

Hej på er alla!
Schas med dig!
{Fy/Usch} för disken!
Buss på honom!

Ett rätt stort antal interjektioner kan konstrueras med bundna prepositionsfraser (Interj. § 14: 2).

c) Adverb- och prepositionsfraser (samt andra fraser) eller bisatser som motsvarar fria adverbial (för t.ex. tid eller plats) i verbfraser eller satsadverbial:[1]

Hej {så länge/på en stund}!
Goddag igen!
Stopp {där/ett tag}!

{Usch/Oj/Nej} då.
Fan också!
I helvete heller!

Sådana konstruktioner är ofta mer eller mindre konventionaliserade (stereotypa).

Interjektionsfrasens huvudbetoning faller normalt på interjektionen. Frasen kan dock som helhet ha svag betoning (§ 7). Interjektionsfrasernas prosodi torde variera starkt efter betydelsekategorier (jfr Interj. § 2). Det förekommer både direkt ljudhärmande prosodi och analogiskt ljudhärmande (ljudsymbolisk) prosodi (t.ex. hög intonationstopp för att markera glädje och lågt tonläge för negativ värdering). I skrift avslutas interjektionsfrasen prototypiskt med utropstecken, när den står som enkel mening.

[1] Interjektionsfraser kan konstrueras med fria annex (Annex § 13) ungefär som huvudsatser:

Alltså: nej.
Stopp där, alltså.
För sista gången: hej då.

Vissa interjektionsfraser (särskilt sådana som innehåller en svordom) kan konstrueras med af-sats på ett sätt som inte är möjligt vid andra interjektionsfraser. Exempel:

Tack och lov att du är hemma igen.
Sjutton också, om hon skulle dyka upp.
[…] sås för fisk och sås för kött och *fan i mej* om det inte fanns sås för soppa också. (R)
I helvete att jag far dit.
Tusan att han ska vara så korkad! [kan också uppfattas som en komplex mening, där första delmeningen är en interjektionsfras och den andra en expressiv huvudsats (Huvudsatser § 91: a)]

§ 4. Interjektionsfrasens betydelse. Interjektionsfrasernas betydelse är till största delen beroende av interjektionernas betydelse, se Interj. § 2–10.

Interjektionsfras som led i komplex mening § 5–8

§ 5. Interjektionsfras som delmening i en komplex mening. Interjektionsfrasen står antingen som enkel självständig mening eller som delmening i en komplex mening tillsammans med en eller flera andra delmeningar.

Som regel är en interjektionsfras, när den ingår i en komplex mening, asyndetiskt fogad till den andra delmeningen i den komplexa meningen. Då avskiljs i skrift delmeningarna med komma (i stället för med stort skiljetecken). I tal sammanhålls delmeningarna prosodiskt till en komplex mening (jfr Kompl. men. § 3). Gränsen mellan komplexa meningar och par av självständiga meningar är ofta vag. Exempel på interjektionsfraser som är asyndetiskt fogade till en annan delmening:[1]

a) interjektionsfras före annan mening[2]

Oj, jag börjar bli smått berusad. (R) [före deklarativ huvudsats]

A, hämta min tekopp åt mig. [före direktiv huvudsats]
Ja, varför gjorde han egentligen det? (R) [före interrogativ huvudsats]
[…] *fy* vad hon varit vettskrämd för upptäckt. (R) [före expressiv huvudsats]
Ja, doktorn! *Nej*, doktorn! (R) [före vokativfras]
Oj så mycket fotografier! (R) [före enledad huvudsatsekvivalent]

b) interjektionsfras efter annan mening

Min fru är också läkare, *se*. [efter deklarativ huvudsats]
Spela inte oskyldig, nu, *tack*. (R) [efter direktiv huvudsats]
Ring upp honom, *vetja*. [efter direktiv huvudsats]
Har hon kommit hem än, *tro?* [efter interrrogativ huvudsats]
Gamle kompis, *tjänare*! (R) [efter vokativfras]
Men hans fru, *oj*! (R) [efter enledad huvudsatsekvivalent]
Och inte gråta, *tack*. (R) [efter flerledad huvudsatsekvivalent]

c) två interjektionsfraser

Nej hu då! (R)

Interjektionsfrasen kan emellertid också samordnas via en konjunktion, särskilt konjunktionen *men*, med en följande mening:

Nåja, men det skulle räcka med en enda gång […] (R)
Förlåt, men du verkar ganska oerfaren. (R)
Hej då och krama barnen. (R)
Ja och det sa jag till henne också.

Interjektionsfrasen föregås inte sällan av konjunktion: *Men å!* Detta är vanligt om en interjektionsfras (särskilt en som uttrycker en känsla) följs av en annan mening i en komplex mening. Konjunktionen hänför sig då mest till den efterföljande meningen, och interjektionsfrasen kan uppfattas som ett inskott efter konjunktionen.

Men *åh*, en sådan bitterhet jag fylldes med sådana gånger […] (R)
Men *ack*, möbelhandeln stod kallsinnig […] (S)
Men i början på juni kom jag tillbaka hit och *oj* vad jag har arbetat.

Också när interjektionsfrasen avslutar en komplex mening kan den föregås av konjunktion, särskilt när den uttrycker en reaktion som pekar fram emot en fortsättning av berättelsen:

Kommer hon hit, men *oj då*!
Fuskar han, men *fy*.
Jaså du sitter här, men *hej*!
Hon lyfte geväret, och *pang*.

En komplex mening inledd med en interjektionsfras kan i sin helhet ses som samordnad med en föregående mening: *Han ser fortfarande stilig ut, men oj vad han har blivit tjock*.

[1] Vissa interjektionsfraser har begränsade kombinationsmöjligheter. *Se, si* förekommer bara tillsammans med deklarativ sats (före eller efter), *tro* bara efter interrogativ sats (och aldrig som enkel mening), *va* efter flertalet satstyper men bara i begränsad utsträckning efter interrogativ sats (Interj. § 9 not 1).

[2] Interjektionerna *ja* och *nej* används ibland placerade framför en sats eller ett led för att ange stegring och /eller korrigering:

Han är otrevlig, *ja* (han är) förfärlig.
Vi hade fyra, *nej* (vi hade) fem punkteringar.
Applåderna är artiga, *nej*, oartigt – avmätta. (S)
Redan för två år sedan, *ja*, faktiskt tidigare ändå, lät den unge göteborgaren oss ana att han var kapabel att hoppa högre än någon gjort. (S)

ANM. När interjektionsfrasen bildar en grafisk och prosodisk enhet tillsammans med en följande huvudsats (även om denna har formen av en af-sats) redovisas förbindelsen i denna grammatik som en komplex mening:

Oj då så formella vi är idag! (R)
Gud vad de fått smyga och *fy* vad hon varit vettskrämd för upptäckt. (R)
Ack om mamsell Lostbom hade varit tillstädes! (R)

Om *tänk* – lexikaliserad som interjektion – som inledare av suppositiva satser se Huvudsatser § 102: b.

§ 6. Interjektionsfras som led i en sats. En interjektionsfras kan i likhet med en huvudsats (som citatmening) vara objekt till ett anföringsverb (jfr Anf. men. § 2):

Nej, svarade Fabian. (R)
Hoppsan, sa John. (R)

Citatkaraktären kan dock ofta vara förbleknad så att interjektionsfrasen fungerar mera som ett ordinärt objekt:

Kalle sa *ja*, men Elsa sa *nej*. [kan yttras även om Kalle faktiskt sagt ”Jag vill det” och Elsa ”Jag vill det inte”]

I denna metaspråkliga funktion tenderar interjektionen att övergå till substantiv och kan anta substantivets bestämningar (Interj. § 15 Anm.):

Ombudet såg inte särskilt förvånad ut när han fick ett blankt *nej*. (R)
Metalls *ja* till medlarförslaget var enhälligt.
Det hördes ett avlägset *klävitt* från skogen.
Det surrade en stund på linjen och så hördes ett *klick* och en låg, manlig stämma svarade […] (R)

§ 7. Obetonad interjektionsfras i komplex mening. När interjektionsfrasen står som delmening i en komplex mening är den ibland obetonad. Svag betoning kan normalt bara tillkomma enstaviga interjektioner och enstaka andra, t.ex. *jaså*, *hördu*, *nämen*. När interjektionsfrasen är obetonad, förhåller den sig prosodiskt,

grafiskt och ordföljdsmässigt till den andra (vanligen satsformade) delmeningen ungefär som vissa slag av annex (jfr Annex § 1), och om den andra delmeningen är satsformad kan den sägas stå i dennas yttre sats.

Vilka interjektionsfraser som kan vara obetonade verkar ha ett tydligt samband med deras betydelse och relation till den andra meningen. I samtliga fall är det alternativt möjligt att ge bägge delmeningarna full betoning.

1. Interjektionsfrasen kan vara obetonad om den står först i den komplexa meningen och är samtalsreglerande (Interj. § 7), snarast med huvudsaklig uppgift att markera att talaren inleder ett yttrande:

$_0$*Nej*, ˈgå och lägg dig!
$_0$*Nej*, ˈnu ska vi inte gräla.
– Kalle! – $_0$*Ja*, jag ˈkommer!
$_0$*Ja*, ˈvarsågoda och ta ˈplats då!
$_0$*Jaså*, ˈdu är ute och ˈgår!

2. Interjektionsfraser med vissa betydelser kan vara obetonade om deras betydelse dubbleras genom prosodin och/eller genom den andra delmeningen:

a) Interjektioner med betydelse av förvåning (Interj. § 3), då förvåningen i första hand anges genom den komplexa meningens intonation:

$_0$*Kors* vad ˈhan blev sur!
$_0$*Nej män*, är ˈdu här!
$_0$*Nej män* ˈKalle!

Också med två interjektionsfraser: $_0$*Nej men* ˈ*fy!*

b) Svarsord, när de bekräftar eller dubblerar det svar som ges med den andra delmeningen (jfr dock också omvänt i (c) not 1 nedan):

– Kommer Fredrik? – $_0$*Nej*, ˈhan kommer nog inte.
– Ska jag stå kvar här? – ˈStanna ˈdär, $_0$*ja*.

3. Interjektionsfraser kan också i andra fall vara obetonade, om de har en på något sätt dämpande funktion. Hit hör samtalsreglerande interjektioner som avser att dämpa effekten av ett yttrande som annars kunde uppfattas som bryskt (Interj. § 7):

$_0$*Tänk*, ˈjag håller ˈfaktiskt inte ˈmed dig på ˈden ˈpunkten.
Jag tror han ˈär lite ˈpurken, $_0$*se*.
ˈHar han några ˈpengar, $_0$*tro?*

Också interjektioner som dämpar en uppmaning genom att bl.a. markera att den inte skall fattas som en befallning är normalt obetonade:

$_0$*A*, ˈge mig den där ˈboken.
För$_0$*låt*, skulle ˈdu vilja ˈflytta dig ˈlite?

$_0$*Varsågod*, ˈta en ˈbroschyr!
$_0$*Äsch*, ˈlåt det ˈvara.
ˈGe mig den där ˈboken, $_0$*va*.
Ett paket ˈPrince, $_0$*tack*.

På liknande sätt är *va* obetonat när det försvagar vad som annars vore ett påstående till en försiktig fråga:

Det var inte så ˈdumt, $_0$*va*.

I andra kombinationer torde det inte vara vanligt att interjektionen är obetonad.[1]

[1] I vissa fall kan i stället interjektionsfrasen vara prosodiskt framhävd samtidigt som den följande meningen är svagare betonad:

a) Interjektionen anger värdering och följs vanligen av en expressiv sats eller fras (men även t.ex. en vokativfras):

ˈ*Fy*, vad det är ˌkallt!
ˈ*Gud*, så ˌsött!
ˈ*Usch*, ˌKalle!

b) Interjektionen utgör en hälsning och följs av en vokativfras:

ˈ*Hej*, ˌKalle!

c) Interjektionen är ett svarsord och följs av ett kort påstående som inte tillför ytterligare information (alternativt är i stället interjektionen obetonad, (2b) ovan):

ˈ*Ja*, det ˌär det.
ˈ*Nej*, det ˌgör han inte.

§ 8. Interjektionsfrasernas betydelserelationer i komplexa meningar. När interjektionsfraserna står i komplexa meningar, är vissa typer av relationer inom meningarna särskilt vanliga. Några exempel:

1. Interjektionsfrasen och den andra delmeningen uttrycker en reaktion av samma slag.

a) Interjektionsfras som uttrycker talarens känslomässiga reaktion kombineras ofta med en delmening som ger uttryck för samma känsla. Interjektionsfrasen ger då vanligen det mest spontana och livfulla uttrycket för språkhandlingen, medan den andra delmeningen specificerar den bättre.

Oh vad det är härligt att vara här igen […] (R)
Usch, vad vidrig du är. (R)
Oj vilken uppvisning! (S)

b) Svarsord som uttrycker en bekräftelse av något som ånyo bekräftas i den andra delmeningen:

Ja, så är det.
Ja, det hade gått lika bra med en kustkorvett. (S)

Det går bra, *ja*.
Så resonerar vi inte, *nej*.
– Finns det ingen tsar? – *Nej*, det gör det inte! (R)
Om han händelsevis kom loss från tankarna för ett ögonblick – så passade de på och påminde. Han var inte fri, *nej*. (R)

c) Interjektionsfras med deskriptiv betydelse (Interj. § 5) kombineras med en delmening som beskriver samma situation eller händelse:

[…] men hon klämde den i skallen på älskarinnan, *klang*! (R)
[…] du är väl född bakom en ekstubbe, *knak-knak-och-brak*! (R)
Och *pang*, så gick spegeln i tusen bitar.

2. Den andra delmeningen ger en motivering för den reaktion som uttrycks med interjektionsfrasen.

a) Interjektionsfrasen är ett svarsord som anger ett instämmande eller bestridande, och den följande delmeningen motiverar detta ställningstagande:

– Det går bättre nu. – *Ja*, vi har fått det hela under tak i alla fall.
– Ni behöver inte arbeta i jul, väl? – *Nej*, vi har jobbat undan rätt bra nu de sista veckorna.
Ja, ser du inte att hon väntar ungar? (R)
Nej hur ska han kunna göra det? (R)

Svarsord som samtalsreglerande signal kombineras ofta med ett uttryck för en språkhandling som kan sägas motivera varför talaren reglerat samtalet på det sätt som skett:

Nej, nu går vi ut och går.

b) Interjektionsfrasen uttrycker talarens känslomässiga reaktion, och den andra delmeningen motiverar direkt eller indirekt reaktionen:

Usch, den är ju inte riktigt död!
Aah, vattnet är alldeles ljumt.
Herregud, det är spindelväv på örngottet! (R)
Äsch vad är det för prat […] (R)
Vi vet ju vad politiken går för, *usch*! (R)
Hoppsan, var det så känsligt? (R)
Herregud, hur skulle det gå till? (R)
Usch, tala inte om det […] (R)
Ah, tig med dig! (R)

3. Den andra delmeningen ger en reservation i förhållande till den reaktion som uttrycks med interjektionsfrasen.

Svarsord kombineras ofta med delmening (inledd med *men*) som innebär en inskränkning av det som svarsordet bekräftar eller bestrider:

– Nu är jag färdig. – *Ja*, men du måste städa efter dig.

4. Interjektionsfrasen modifierar den språkhandling som uttrycks med den andra delmeningen.

Interjektionen *va* hakas på ett påstående för att detta skall uppfattas som en försiktig fråga eller en vädjan:

Hon mår bättre nu, *va?*
Du tar den stora väskan åt mig, *va*.

Interjektionen *säg* hakas på ett påstående eller en fråga som då blir en ödmjukare bön om tillåtelse:

Carl kommer på middag i morgon. {Det går väl bra, *säg?/Säg*, det går väl bra?}
Jag ställde vagnen utanför staketet. {Går det bra, *säg?/Säg*, går det bra?}

Interjektionen *a/ä*(*h*) kombineras med en direkt eller indirekt uppmaning för att man skall få den önskade handlingen att framstå som en bagatell:

{*A/Ä*(*h*)}, du stänger dörren.
{*A/Ä*(*h*)}, stäng dörren (va).

Vokativfraser § 9–25

§ 9. Översikt. Vokativfrasens grundläggande uppgift är att ange vem som tilltalas och påkalla dennes uppmärksamhet. Till sin struktur är vokativfrasen en nominalfras:

Pojkar!
Barbro!
Du!
Du (som står) bakom pelaren!
Alla ni med fräknar!

Vokativfrasen är inte ett satsled i en annan sats utan fungerar antingen som enkel självständig mening eller som delmening i en komplex mening, där den står framför eller efter en annan mening eller ibland inuti denna:

Barbro!
Barbro, kom nu!
Kom nu, *Barbro*!
Nu, *Barbro*, får du komma.

Som delmening i den komplexa meningen erinrar vokativfrasen prosodiskt, grafiskt och ordföljdsmässigt starkt om annexen (se t.ex. Annex § 1).

Vokativfrasens struktur § 10–18

§ 10. Översikt. Vokativfrasen utgörs av en nominalfras som utpekar, benämner eller beskriver den tilltalade. Den har (till skillnad från nominalfraser i andra funktioner) bara i begränsad omfattning framförställda attribut (t.ex. *snälla, kära*).

När vokativfrasen har sin grundläggande betydelse att peka ut vem som tilltalas och väcka hans uppmärksamhet används i första hand följande typer av nominalfraser:

andra personens pronomen i subjektsform: Du!
egennamn eller släktskapsbeteckning: Göran! Farmor!
titel eller släktskapsbeteckning + namn: Doktor Svensson! Farbror Anton!
ett litet antal substantiv i bestämd form: Chefen!
nominalfraser som betecknar alla av ett visst slag: Alla som vill!

I andra fall har vokativfrasen som huvudsaklig funktion att karakterisera lyssnaren. Tilltalet kan då vara ett nedsättande tillmäle, eller det kan ange någon social eller känslomässig relation mellan talaren och lyssnaren. Då används vokativfraser av följande typer:

flera slags nakna substantiv: Klantskalle!
nominalfraser med *min* (*vår*): Min käre Jonas!
nominalfraser med *din* (*er*): Din idiot!

§ 11. 2 personens pronomen: *du!* Andra personens personliga pronomen i nominativ (Pron. § 19) kan fungera som vokativfras (*du* eller *ni*). Pluralformen används ensam som vokativfras endast när den är obetonad och utgör den andra delmeningen i en komplex mening.[1]

Du, det är strömavbrott igen … (R)
Det är grant väder i dag, *du*, fortsatte han […] (R)
Det här var utmärkt, *ni*. Nu kan ni ta kaffepaus.
*Dig, vad är det här för något?

Ett ensamt *du* kan tillsammans med en gest fungera utpekande men används eljest för att påkalla uppmärksamhet eller vara samtalsreglerande (§ 25). Med efterställd bestämning fungerar nominalfrasen som utpekande i sig:

Du Johan! Vill du komma hit!
Du, Birgitta, när var det dina föräldrar skulle sticka? undrade Bengt. (R)
Tillbaka in i ledet, *du där borta*! (R)
Ni där längst bort, ni bevakar vägen så långt ni kan se. (R)
Hallå där, *ni båda*, kaffet börjar kallna. (R)

Med efterställd bestämning kan vokativfras med *du* eller *ni* också användas karakteriserande:

Hjälp mig, *du som är skrivkunnig*, att få alla människor att förstå att det här är en nödlösning. (R)

[1] I västsvenskt talspråk kan ett *du* (utan bestämningar) som vokativfras uttalas annorlunda än som subjekt. Medan *du* som subjekt i stort sett bibehåller sin slutna vokalkvalitet även när det förkortas, får ordet då som vokativfras en öppnare, ibland *ö*-haltig klang, som t.o.m. kan generaliseras till lång, betonad ställning.

Ta min bil, *du* [dœ̞]. [vokativfras] Jfr: Ta min bil, du [dʉ]. [finalt dubblerat subjekt]
Du [ˈdœ̞:], du [dʉ] vet inte mycket om livet. [vokativfras] Jfr: Du [ˈdʉ:], du [dʉ] vet inte mycket om livet. [initialt dislokerat subjekt]

§ 12. Egennamn: ***Anders!*** Egennamn fungerar ofta som vokativfraser:[1]

Välkommen *Nisse*. (R)
Eva, lugna dej då, brandkåren är på väg … (R)
Anna, den är bruten. (R)
Jansson, *Persson*, ni ska också till torrdockan! (R)

I de flesta sammanhang används förnamn snarare än efternamn som vokativfraser, se vidare § 23.

[1] I stället för egennamn kan också användas det metaspråkliga *vad* {*du/ni*} *nu heter* och liknande, Bisatser § 116:

Kom hit meddetsamma, *vad du nu heter*!

§ 13. Titel och namn: ***fru Svensson!*** Som vokativfraser förekommer strukturerna titel + efternamn och släktskapsbeteckning (till släkting som tillhör en äldre generation än talaren) + förnamn (nominalfras med fast apposition, Nomfraser § 73: a). *Tant* och *farbror* + för- eller efternamn används också som tilltal från barn till bekanta vuxna. *Syster* + förnamn används bara som tilltal till sjuksköterska.[1] Titeln eller släktskapsbeteckningen utgörs normalt av ett oböjt naket substantiv:

Det är ingenting att oroa sig för, *fru Hammerberg* […] (R)
Löjtnant Pettersson, vad ska det här betyda?
Men jag har inte slarvat med medicinen, *doktor Andersson*.
Stör jag, *farbror Aron* … (R)
Tant Stina, det ringer på dörren.
Kom hit ett slag, *syster Yvonne*.

Användningen av titel + efternamn är på retur och används (utom i det militära) mest av vissa äldre personer. Som vokativfras torde dock titel + efternamn vara något mer levande än som satsintegrerat tilltal (jfr Pron. § 27: c). När konstruktionen används är det rätt ofta för att markera artighet i situationer där inget utpekande eller påkallande av uppmärksamhet behövs (jfr § 24). Mera allmänt förekommer konstruktionen i vissa gränsfall mellan tilltal och omtal, t.ex. vid upprop (*Herr Svensson!*) eller när någon tilldelas ordet på sammanträde (*Professor Svens-*

son!). Vid sammanträden används ibland vokativfrasen {*herr/fru*} *ordförande* (i speciella sammanhang ersatt av {*herr/fru*} {*talman/direktör/dekan/preses*}).

Samma släktskapsbeteckningar kombineras med förnamn som i satsintegrerat tilltal (Pron. § 27: d), nämligen *farbror*, *morbror*, *faster*, *moster*, *tant* (och i viss utsträckning *farbror* och *tant* dessutom – i vikande omfattning – från barn till äldre icke-släktingar). Vokativfraser av denna typ kan användas i kombination med satsintegrerat duande:

Faster Elsa, du har ju smutsat ner dig.

[1] Som tilltal till medlemmar i församlingar eller ordnar används ibland *broder/syster* + namn:

Broder Sven-Erik! Vill du föra in gästerna.

§ 14. Substantiv i bestämd form: ***chefen!*** Vissa substantiv kan användas i bestämd form i vokativfraser:

a) I vardagligt talspråk *grabben*, *killen*, *tjejen*, *gumman* (och med individuell variation enstaka andra):[1]

Ta det lugnt, *grabben*, du är klyftig, låt dem inte mala ner dig. (R)
Du har en skön kropp, alltså, *tjejen*. (R)
Somna inte nu, *pysen*. (R)
Tänk efter nu, *lilla gumman*. (R)

Särskilt i barns språk också *tanten*, *farbrorn*.

b) Titlar och yrkesbeteckningar utan följande namn:[2]

Doktorn!
Visst, *chefen*! (R)
Jo *frun*, det är barnen, stammar Anna. (R)
Vet ni vad jag säger, *herrn*? (R)

Bruket enligt (b) har mest gällt prestigefyllda titlar och är på retur på samma sätt som titel och efternamn (§ 13). Enstaka titlar, t.ex. *chefen*, *fröken* (som inte skiljer på bestämd och obestämd form), *magistern* (och regionalt *läraren*) är dock fortfarande i rätt allmänt bruk (*chefen* också i det militära).

[1] Av släktskapsorden (jfr § 16: a) har vissa vardagliga varianter bestämd form i vokativfraser:

Titta här, {*morsan/farsan/syrran/brorsan/farsgubben*}. Jfr: Titta här, {mamma/pappa}.

När vokativfrasen består av substantiv + efterställt possessivt pronomen (§ 17; Pron. § 24 not 1) står substantivet normalt i bestämd form:

Hör du det, *gumman min*, efter alla år av råslit. (R)

[2] Som satsintegrerade tilltalsord och undantagsvis också som vokativfraser används till medlemmar av kungafamiljen *kungen*, *drottningen*, *kronprinsessan*, *prinsen*, *prinsessan*.

§ 15. Totalitetspronomen m.fl.: ***alla som vill!*** Nominalfraser som innehåller totalitetspronomen (Pron. § 121–134) används ibland som vokativfraser:

Hela klassen, kom hit!
Lycka till *båda två*. (R)
Till bords *alla gäster*! (R)

Med liknande betydelse används också *den* plus relativ bisats (≈ 'alla som, vem helst som'):

Dom som vill, följ med och bada!
Den som läser denna flaskpost! Jag är en flicka på 10 år som gärna vill ha svar.

Också allmänt indefinit pronomen kan användas i vokativfras om en icke närmare angiven person (jfr Pron. § 181):

Ge honom en drink, *någon*. (R)
När dog Karl XII? *Någon?*

§ 16. Substantiv i obestämd form: ***klantskalle!*** Substantiv i obestämd form (utan framförställd eller efterställd bestämning) används i vissa fall som vokativfras:

a) Släktskapsbeteckning om person som tillhör en äldre generation än talaren (jfr Nomfraser § 7: c):[1]

Faster! Mamma! Kom hit.
Ja, *mormor*, det är bra. (R)
Va är det *morfar*, undrar Getrud […] (R)

b) Vissa substantiv i emotionellt laddat tilltal:

Hur skulle det vara med lite mera rosmarin, *älskling*!
Jag kommer nu, *sötnos*. (R)
Klantskalle!
Dummer, du kan väl inte ringa televerket när du inte har nån telefon att ringa på […] (R)
Ska du slå din far *pojkdjävul*! vrålar han. (R)

c) Militära gradbeteckningar:

Löjtnant, vad ska det här betyda?
Har ni varit i Indien någon gång, *sergeant?* (R)
Major, svarade jag, vi utför vår uppgift […] (R)

d) Ett litet antal substantiv om manlig eller kvinnlig person i olika åldrar, särskilt *pojke*, *gosse*, *flicka*, *karl*, *käring*, *gubbe* (varibland *karl*, *käring*, *gubbe* ofta med emotionell laddning). Substantiven används också i pluralis och med svag betoning om flera tilltalade, om vokativfrasen följer efter den mening som uttrycker meddelandet.

Kom hit, {*pojke/gosse/flicka/gubbe*}!
Vad menar ni med det här, {*pojkar/gossar/flickor/gubbar*}?

Skaffa dig erfarenheter, *flicka*, minns att du är ung och har framtiden för dig. (R)
Vi startar en andelssåg här i Lillvattnet, *gubbar*! (R)

Gosse kan dessutom förekomma med drag av interjektion, gärna initialt: *Gosse, vad det är härligt att vara pensionär!*

e) Andra personbeteckningar, oftast i pluralis, används för att ange i vilken roll den eller de tilltalade skall lyssna (jfr § 24: b):[2]

Centerpartister!
Skattebetalare!
Värnamobor!
Vänner!

I singularis används t.ex.:

Ordförande!

[1] *Syster* används som tilltal till sjuksköterska: *Syster! Kom hit. Broder* används som (ofta pastischerande) tilltal i brev till kollega e.d. eller – mest i pluralis – till andra manliga medlemmar i en församling eller ett ordenssällskap: *Bröder, låtom oss bedja.*

[2] Som tilltal används *kamrat* till andra medlemmar i samma förening eller parti:

Kamrater! Vi har svåra uppgifter framför oss i år.

I arkaiserande stil kan också andra substantiv i obestämd form användas som vokativfras:

Skomakare, bliv vid din läst.
Kusk, kör mig till stationen.

§ 17. Nominalfras med possessivt pronomen: *mina damer!, din idiot!* Nominalfraser använda som vokativfraser kan som bestämning ha 1 eller 2 personens possessiva pronomen (*min*, *din*, *er* och mindre ofta *vår*). Huvudordet är normalt antingen ett substantiv som också utan bestämning används som karakteriserande vokativfras (§ 16) eller (bara efter 1 personens pronomen) ett egennamn (§ 12).

1 personens possessiva pronomen används framför allt när talaren vill karakterisera relationen mellan sig själv och den tilltalade, och sällan när vokativfrasen framför allt har utpekande funktion. Vokativfraser av denna typ anger normalt positiv inställning till lyssnaren.[1]

Vi ses snart igen, *min* (*lilla*) *flicka*.
Allting blir gott och väl mellan oss *min älskling*. (R)
Min (*kära*) *Jonas*, var har du varit?
Nu ska du gå och lägga dig, *lilla vännen min*.
Mitt herrskap! Sexan är serverad.
Nej, *mina vänner*, en sådan präst kan man inte ha kvar. (R)
Mina (ärade) damer (och herrar)!
Allt ska ju bli ditt en gång, *min kära dotter*.

Mina {*kära/älskade/ärade*} {*åhörare/elever*}, jag vill tacka för det år som gått.
Allas vår (älskade) Jonas!

Vokativfras med 2 personens pronomen anger negativ inställning gentemot lyssnaren ("tillmäle"). Den negativa inställningen måste framgå tydligt av substantivet eller av det framförställda attributet (**Din byråassistent!*). Om ental avses används *din*, om flertal *er*. Kollektivt substantiv används knappast i denna typ av vokativfras.[2]

Din hundturk! Din stockholmska filisté! Din papist! (R)
Din buse! skrek hon allt vad hon orkade. *Ditt odjur, ditt råa svin*! (R)
Du ska inte säja ers nåd, *din dummer*. (R)
Tack ska ni ha *era skitstövlar*, svarade jag […] (R)

*Er idiot! *Dina idioter!
?Ert djävla rövarband!

[1] I tal framför allt till barn används nominalfraser med 1 personens possessiva pronomen också satsintegrerat för att beteckna den tilltalade (jfr Pron. § 27). I denna talsituation kan i stället för *min* genitivisk nominalfras användas för att beteckna talaren, i både vokativisk och satsintegrerad nominalfras:

{*Min/Mammas*} *lilla pojke*, nu ska du sova. Jfr: Nu ska {min/mammas} lilla pojke sova.

[2] Lexikaliserade som underdåniga tilltalsfraser är *Ers Majestät*, *Ers kunglig höghet*, *Ers excellens*, *Ers nåd* m.fl.

ANM. När en nominalfras med 2 personens possessiva pronomen står efter en sats är det ofta omöjligt att avgöra om den skall ses som vokativfras eller som postponerad apposition till subjekt i 2 person:

Tänker du köra nu, *din idiot*.

§ 18. Vokativfras med *snälla, kära, lilla, dumma, bästa*. I vokativfraser av de slag som beskrivs i § 11–14 och § 16 kan huvudordet ha några få värderande attribut med adjektivet eller participet i bestämd form, framför allt *snälla*, *kära*, *älskade*, *lilla* (pluralis: *små*), *dumma* samt (något formellt) *bästa* utan föregående bestämning.[1] Maskulinböjning kan användas när den tiltalade är av manligt kön (*snälle*, *käre*, *bäste*, *lille*, *dumme*, Adj. § 68). (Adjektivet *lilla* används vid singulara huvudord, Adj. § 44 not 1; vid plurala vokativfraser används *små*.) Värderande adjektivattribut förekommer vid vissa typer av huvudord på följande sätt:

a) 2 personens pronomen (§ 11):

Snälla du, svara. (R)
Dumheter, *kära du*. (R)
Tack *snälla ni*, det var den finaste komplimang som jag har fått på länge! (R)

När nominalfrasen står satsintegrerat är denna konstruktion ogrammatisk:

Jag tycker att (*snälla) du ska sitta i soffan.
Jag har inte träffat (*kära) er på en vecka.

Möjligt men mindre vanligt är *Lilla du!* I barnspråk förekommer konventionellt *Dumma dig!* med huvudordet i ackusativ (men mera sällan ?*Dumma du!*).

b) Egennamn och liknande (§ 12):

{*Kära/Snälla/Lilla/Dumma/Bästa/Älskade*} *Elsa!* Nu får det vara nog.
{*Kära/Snälla/Lilla/Dumma/Bästa*} *faster!* Sitt inte bara här och uggla!
Är det inte chockerande, *kära Doris*? (R)
Godnatt *lilla Kajsa*. (R)
Det är länge sedan det var meningsfullt för er att fråga efter den saken, *bäste Igor*. (R)

Särskilt som inledning i brev, särskilt privatbrev, förekommer {*kära/bästa*} + egennamn. Pejorativt används *jävla* m.fl. svordomar + egennamn som vokativfraser: {*Jävla/Förbannade*} *Elsa!*

c) Titlar + namn (§ 13):

Varsågod, *lilla fru Svensson*.
Snälla doktor Svensson, måste jag ha stödskenan?
Kära tant Stina, det ringde ju på dörren.
Men *bästa fru Olofsson*, utbrister han. (R)
Tack *snälla herr Aronius* för den här pratstunden […] (R)

d) Substantiv i bestämd form (§ 14):

Snälla direktören, låt bli det där.
Bäst du dunstar, *lilla gumman*. (R)
Men *bästa kyrkoherden*! Vad har det med saken att göra?

Vid substantiv som används i vardagligt talspråk (§ 14: a) är *lilla* frekvent före *gumman*, men i övrigt förekommer sällan attribut. Vid titlar och yrkesbeteckningar (§ 14: b) torde endast *snälla* förekomma med någorlunda frekvens.

e) Substantiv i obestämd form (§ 16):

Kära mamma!
Kära kolleger!
Bäste bror!
Dumma karl!
Kom nu, *små barn*.

Här förekommer liksom under (b) *jävla*, *förbannade*, *älskade* m.fl.: *Förbannade klantskalle!* Även t.ex. (*högt*) *ärade*: *Högt ärade värnamobor!* Substantivet *vän* står sällan ensamt som vokativfras men ofta föregånget av *kära*, *snälla*, *lilla* samt även *gamla*:

Du ska bli stor och stark, *lille vän*. (R)
Snälla vän, det tror jag aldrig … (R)
Hjärtligt tack, *gamle vän*. (R)

Lexikaliserat (något ålderdomligt) förekommer också *gamle gosse* (till vuxen manlig kamrat) samt (utan värdering) *unge man* (från äldre till yngre).

Konstruktioner enligt (e) är ogrammatiska som satsintegrerade nominalfraser (**Jag ska träffa lilla vän*, **Nu kommer bästa värnamobor*).

[1] *Lilla* kan i vissa fall stå efter huvudordet (om detta är substantiv eller egennamn): *gosse lilla*, *Anders lille*.

Snälla och – mindre ofta – *kära* används också utan huvudord: *Öppna fönstret, snälla! Men kära, har du smutsat ner dig så. Snälla* har lexikaliserats, närmast som interjektion, för att markera en uppmaning som en vädjan (Huvudsatser § 44: b). Också *kära* har ofta denna funktion eller åtminstone funktionen att allmänt göra uppmaningen mindre brysk. *Kära* (och *kära nån*) har lexikaliserats som interjektion också för att signalera förvåning: *Kära* (*nån*), *vad hände nu?*

ANM. Nominalfraser med svordomar som *jävla*, *förbannade* används rätt ofta om icke närvarande personer: *Vad har hon nu ställt till med?* {*Jävla/Förbannade/Jävla förbannade*} *käring!* Attributets bestämda form trots avsaknad av bestämd artikel och bestämd form av substantivet tyder på att uttrycket skall uppfattas som en vokativfras utslungad som om personen i fråga vore en närvarande lyssnare.

Vokativfras som led i komplex mening § 19–21

§ 19. Vokativfras som delmening i en komplex mening. Vokativfrasen står antingen som enkel självständig mening, i tal med egen prosodi och i skrift med avslutande stort skiljetecken, vanligen utropstecken (t.ex. *Barbro!*), eller som delmening i en komplex mening tillsammans med en eller flera andra delmeningar (huvudsatser, interjektionsfraser, huvudsatsekvivalenter). I det senare fallet är vokativfrasen vanligen asyndetiskt sidoordnad med den andra delmeningen (de andra delmeningarna). I tal hålls delmeningarna ofta ihop av en gemensam prosodi (jfr § 21), och vokativfrasen förhåller sig prosodiskt till delmeningen som ett fritt initialt eller finalt annex. Om den andra delmeningen är satsformad kan vokativfrasen då ses som stående i dess yttre sats. Vokativfrasen kan också stå inskjuten i den andra delmeningen (§ 20). I skrift skiljs vanligen vokativfrasen från den andra delmeningen med ett komma.

Kom nu *Eva*! (R)
Eva, hjälp mig! (R)
Å, *mamma*, titta vad den gamla tanten gjorde. (R)
Nå, *Marcus Larsson*, är du nöjd med ditt liv och beredd att följa mig? (S)
På köksbordet låg en lapp: Jag har rest, *Eva*. (R)
Nu blir du ju ensam igen, *mamma*, utbrister Elfrida förtvivlad. (R)
Ert fall, *herr Stil*, har förelagts sociala distriktsnämnden. (R)

Vokativfrasen kan föregås av konjunktion: *Men Barbro!* Detta är rätt vanligt om vokativfrasen bildar en komplex mening tillsammans med en följande delmening,

och konjunktionen hänför sig då främst till denna delmening, varvid vokativfrasen närmast liknar ett inskott i denna (jfr § 20).[1]

Och *du*, be Eilert ta bollar med sej. (R)
Men *Eva*. Du är ju bara ett barn själv, sa Tony […] (R)
Eller *Kalle*, vad säger du?

[1] Om vokativfrasen däremot avslutar en komplex mening föregås den knappast av konjunktion:

*Det blir rätt dyrt, men *Lasse*.
?Så sött, men *Barbro*!

Inte heller inleds en delmening som bildar en komplex mening med en föregående vokativfras så ofta av konjunktion:

?*Lasse*, men det blir rätt dyrt.
?*Barbro*, eller vad säger du?

ANM. Strukturer av typen *Du Kalle! Anders raring!* räknas i denna grammatik som en enda vokativfras med huvudord och apposition (jfr § 11–12, Nomfraser § 65–70).

§ 20. Inskjuten vokativfras. Vokativfrasen kan i vissa fall skjutas in i en annan mening:

a) I gränsen mellan utvidgad och inre sats, dvs. efter initiala annex av olika slag eller före finala annex av olika slag:

Den där faxen, *Jonte*, den blev visst aldrig beställd.
Andersson, *du*, han har det bra ställt nu.
Om det här går vägen, *Lotta*, då är alla våra bekymmer ur världen.
Den där faxen, *Jonte*, har du beställt den?
Om någon ringer, *älskling*, säg då inte vart jag har gått.
Uppriktigt talat, *min kära Veronika*, du ska nog låta bli.
Vad som än händer, *Vincent*, stugan säljer jag inte.

Den blev visst aldrig beställd, *Jonte*, den där faxen.
Du ska nog låta bli, *Veronika*, uppriktigt talat.

b) Inuti den inre satsen, efter led som har en viss semantisk och prosodisk tyngd:

Nu har vi arbetat, *Rolf*, i fjorton dagar med den här väggen.
Nu har vi arbetat i fjorton dagar, *Rolf*, med den här väggen.
När vi nu, *Rolf*, äntligen har bestämt oss, kan vi väl börja med detsamma.

Däremot knappast t.ex.:

?I dag blir, *Rolf*, vi nog färdiga med arbetet.
?I dag blir vi, *Rolf*, nog färdiga med arbetet.

§ 21. Obetonad vokativfras i komplex mening. När vokativfrasen står i komplex mening har vanligen båda delmeningarna full betoning, men ibland har vokativfrasen tillsammans med den andra delmeningen en gemensam prosodisk kontur. Vokativfrasen har då svagare betoning än den andra delmeningens starkast betonade led.

$_0$*Kalle*, ˈvad $_0$är $_0$det ˈhär?
$_0$Gå $_0$och ˈköp $_0$oss $_0$lite ˈmjölk, $_0$*Kalle*!

När vokativfrasen är inskjuten i en annan mening (§ 20), är den nästan alltid obetonad på detta sätt, dvs. den har lägre tonhöjd och svagare betoning än de kringliggande leden:

Den där faxen, $_0$*Jonte*, den blev visst aldrig beställd.
I dag, $_0$*Rolf*, blir vi nog färdiga med arbetet.

I skrift motsvaras den svagare betoningen vanligen av att vokativfrasen ingår i samma grafiska mening som den andra delmeningen. Därvid avskiljs normalt vokativfrasen med komma. Den grafiska meningens avslutande (stora) skiljetecken bestäms av den andra delmeningen även i de fall då vokativfrasen står sist.

Vokativfrasens betydelse § 22–25

§ 22. Översikt. Vokativfrasens grundläggande betydelse är utpekandet av den tilltalade och påkallandet av hans uppmärksamhet; talaren vill ange för den eller de tilltalade att han vänder sig till just honom respektive dem:

Lotta (*och Anders*)! Kom och hjälp mig!

Vokativfrasen används ofta samtidigt i andra syften. Ibland dominerar dessa därför att talaren i själva verket redan kan påräkna den tilltalades uppmärksamhet. Sålunda kan talaren utnyttja nominalfrasens semantiska innehåll för att (mer eller mindre seriöst) karakterisera lyssnaren:

Idiot!
Partivänner!

Talaren kan också använda vokativfrasen pragmatiskt, t.ex. som en signal att han vill ta över ordet eller för att ange artighet gentemot samtalspartnern och liknande:

Mamma, det där tror du inte själv på.
Men det tror du väl inte ens själv på, mamma.

§ 23. Utpekande betydelse. Talaren anger med vokativfrasen vem av flera möjliga adressater som skall uppfatta sig som tilltalad. Vanligen påkallar han samtidigt dennes uppmärksamhet. Det vanligaste sättet är att använda egennamn:

Tord! Någon har tagit min bok.
Förlåt mig, *Tord*. Vill du räcka mig telefonkatalogen?

Numera dominerar förnamn i den utpekande användningen. Fortfarande kan förnamn uppfattas som en lätt intimitetsmarkör, vilket kan medföra att talaren i vissa sammanhang undviker vokativfras (och ersätter med t.ex. *Ursäkta!* + kroppsspråk) eller använder förnamn + efternamn (*Tord Johansson, vill du räcka mig telefonkatalogen?*). Symmetrisk användning av enbart efternamn (utan titel) förekommer främst i vissa mansdominerade arbetsgemenskaper (t.ex. mellan värnpliktiga, på vissa arbetsplatser). Asymmetrisk användning av enbart efternamn (av överordnad till underordnad) torde mest förekomma i militära sammanhang från befäl till menig. Bruket av titel + efternamn är starkt på retur (§ 13).

I vissa sociala sammanhang förekommer enbart titel eller yrkesbeteckning, t.ex.:

Fröken! Magistern! [av barn i de lägre skolåren till lärare]
Syster! [till sjuksköterska]
Fröken! Hovmästarn! [på restaurang]
Chefen!

En utpekande vokativfras står vanligtvis antingen som en självständig mening eller bildar tillsammans med en följande delmening en komplex mening:

Tord! Rita har ringt.
Tord, Rita har ringt.

Vokativfrasen kan också tillsammans med en föregående delmening bilda en komplex mening, särskilt om den föregående delmeningen är kort: *Rita har ringt, Tord*. I skolan kräver en pedagogisk tradition att vokativfrasen följer efter frågan för att alla elever preliminärt skall känna sig tilltalade och fundera över svaret:

Vad kan nu Karl XII ha haft för tanke med att anfalla Norge? *Tord!*

Mycket ofta finns det bara en möjlig adressat, dvs. talaren påkallar den tilltalades uppmärksamhet men behöver inte peka ut honom. Också i sådana fall är det emellertid hövligast att använda en särskiljande vokativfras såsom ett egennamn. Det icke särskiljande *du* uppfattas ofta som mindre hövligt, och klart mindre hövliga är i de flesta sammanhang interjektionsfraser som *Hallå! Pst!*[1]

Beroende på situationen används uppmärksamhetspåkallande vokativfras med eller utan följande mening för att varna, förebrå, uttrycka beundran eller förtjusning etc.:

Ulrika! (Se upp för bilen!)
Ulrika! (Sitt inte och sov!)
Ulrika! (Vilken fantastisk efterrätt!)

I sådana användningar visar vokativfrasen en vag övergång till funktion som samtalsreglerande signal (§ 25). Jämför t.ex. förebrående vokativfraser som *Men Tord!* (§ 25: c).

[1] Om talaren inte vet vad den tilltalade heter kan han gripa till en beskrivning av honom med 2 personens pronomen plus bestämning eller deixis:

{*Du som står bakom pelaren!/Du där!*} Varför kommer du inte fram?

Ett sådant tilltal uppfattas dock inte alltid som hövligt. Ofta tillgrips också här indirekta metoder, t.ex. en interjektionsfras i förening med blickkontakt: *Ursäkta! Hej!* Vokativfrasen *Min herre!* har uppfattats som ålderdomlig men verkar etablera sig på nytt i hövligt tilltal till t.ex. kunder.

§ 24. Karakteriserande betydelse. En nominalfras kan väljas som vokativfras i första hand för att karakterisera lyssnaren och i mindre grad eller inte alls för att utpeka honom. Med flytande gränser kan följande tre kategorier urskiljas:[1]

a) Talaren anger en negativ eller positiv attityd till lyssnaren:

Din (d)jävel!
Era sakramentskade dumbommar!
Klantskalle!

Min älskade vän!
Älskling!

Hit kan också räknas egennamn föregångna av ett ofta konventionellt använt attribut *kära*, *snälla*, *bästa*, *älskade* (jfr § 18), ibland med bevarad utpekande betydelse:[2]

Kära Elsa! [t.ex. i brev]
Snälla Elsa, stäng av radion.

Ibland riktas vokativfraser (som anger den talandes känslor inför den referent som anges med vokativfrasen) till icke animata eller icke närvarande referenter:

Förbannade dator!
Älskade Elsa, om du ändå vore här och kunde höra mig.

b) Lyssnaren får en roll anvisad. Talaren anger med vokativfrasen i vilken egenskap som lyssnaren tilltalas. Som vokativfras fungerar här framför allt plurala nominalfraser som inleder det yttrande som talaren riktar till lyssnarna.

Skattebetalare!
Professorer!
Ärade akademiledamöter!
Hallå, *alla halkträmande bilister*!

Men också singulara nominalfraser förekommer, dels i sidoordningar som sammantaget refererar till flera lyssnare, dels också eljest:

Fru undervisningsminister, herr kansler, herr rektor, mina damer och herrar!
Östgöte i förskingringen!

c) Lyssnarens status eller relation till talaren bekräftas. Talaren påminner med vokativfrasen om lyssnarens position antingen allmänt eller i relation till talaren.

När denna funktion dominerar placeras vokativfrasen ofta inuti eller efter uttrycket för en annan språkhandling.

Det problemet kan vi nog inte blunda för, {*faster/direktörn/mina herrar*}.
Jag vill därför, *herr talman*, med detta yrka bifall till reservationen i socialförsäkringsutskottets betänkande nr 19. (S)
Min son, nu är du snart mogen att ta över firman.
Ers Majestät! Kära pappa! Myndighetsdagen innebär en stor förändring för alla […] (T)
Chefen för Fortifikationsförvaltningen [i brev]
Bäste broder! [i brev]

Med tilltals- och omtalsskickets förenkling från omkring 1970 (Pron. § 27) har behovet av sådana markeringar minskat. Tidigare kunde det t.ex. vara viktigt att markera duskap med pronomen, förnamn eller annan markering. Många personer använder dock fortfarande en vokativfras bestående av *du* eller av lyssnarens förnamn för att markera personlig bekantskap och intimitet (dvs. också där utpekning av lyssnaren är överflödig eller där lyssnarens uppmärksamhet inte behöver påkallas).

Då, {*du/Niklas/broder*}, ska vi fortsätta med varmrätten.
Hej *Ruth*!
Då föreslår jag, *Ruth*, att du funderar ett slag till.

[1] Tilltal i brev regleras av konventioner som dock inte uppehålls alldeles strikt och dessutom ändras i rätt rask takt. För brev till myndigheter finns officiella föreskrifter med tydligt styrande effekt, och även tilltalet i affärskorrespondens torde till viss del styras av handböckers anvisningar. Också det muntliga tilltalet är rätt starkt konventionellt reglerat i offentliga sammanhang, t.ex. sammanträden, och finns beskrivet i handböcker. I viss mån kan också upplysningar om muntligt och skriftligt tilltal inom privatlivet hämtas ur etikettsböcker; sådana har knappast längre någon normerande kraft utan fungerar i bästa fall som goda beskrivningar.

[2] Om lexikaliseringen av *snälla* i en pragmatisk betydelse av vädjan se Huvudsatser § 44: b (jfr § 18 not 1 ovan).

§ 25. Samtalsreglerande signal. Utpekande eller karakteriserande vokativfraser kan samtidigt användas för att reglera samtalet. Vokativfrasens deskriptiva innehåll kan då vara tunt. Frasen utgörs typiskt av ett andra personens pronomen, eventuellt med ett egennamn som attribut: *Du Kalle!*

Särskilt i följande fall kan vokativfraser användas för att reglera samtalet (varvid (c) kan kombineras med (a) eller (b)):

a) Turtagning: Talaren markerar att han vill ta sin tur i samtalet och använder vokativfrasen för att fästa den tidigare talarens uppmärksamhet på detta. Vokativfrasen kommer då oftast först i yttrandet.

{*Lars-Erik/Du*}, det åskade inte alls i Malmö i går.

Talaren går alltså till väga på samma sätt som när han inleder ett samtal och påkallar den tilltalades uppmärksamhet med en vokativfras (§ 23).

En vokativfras kan också markera att talaren avslutar sin tur. Då kommer den sent i yttrandet.

Jag vann i två raka set. Det *du*, *Lars-Erik*!

b) Kontakt: Talaren markerar att han vill vidmakthålla kontakten med lyssnaren och använder vokativfrasen för att hålla kvar hans uppmärksamhet. Vokativfrasen kommer då gärna inuti talarens yttrande.

Sen hände det inte så mycket på kvällen. Men dan därpå, *Lisbet*, må du tro att vi blev överraskade.

c) Oväntad vändning: Talaren markerar att han säger någonting som är mindre väntat i sammanhanget.[1]

– Jag pratade med Anton Persson i går. – *Du*, vilket snyggt hår han har.
– Hur mycket är klockan, är hon över två? – *Du*, hon är redan tre.
– […] Jag tycker dom kör samma program om och om igen. – Jo, det är nog sant… – *Du*, jag tycker vi tar och berättar lite om oss själva. (R)

Sådan markering förekommer även inuti yttrande:

Han är lite tjock och så. Men *du*, vilket vackert hår han har!
Många av mina kompisar gillar henne. Och *du Johan*: hon är väldigt duktig.
Vi kan väl gå på bio i kväll. Eller *du*: vad skulle du säga om att försöka få tag på teaterbiljetter?

Det kan handla om att talaren vill markera en plötslig idé, men inte sällan vill han med vokativfrasen bekräfta intimiteten med lyssnaren och på det sättet mildra effekten av en språkhandling som eljest kunde verka alltför brysk genom att ifrågasätta lyssnarens bedömning (en invändning), förebrå honom eller ställa krav på honom (en vädjan eller t.o.m. en befallning; jfr Huvudsatser § 41). Vokativfrasen föregås ofta av konjunktionen *men*.

– Nu är nog bullarna färdiga. – {Men *Elsa*, det kan dom väl inte vara. / Men det kan dom väl inte vara ännu, *Elsa*.}
– Jag har gjort slut med Lars-Erik. – Men *Elsa*! Hur kunde du göra så?
Jag måste tvätta upp det här först. Men {*du/snälla Elsa*}, kan du inte sätta på kaffet så länge.

[1] I alla de funktioner som exemplifieras under (c) förekommer interjektionen *hördu*, ofta som ett annex framför en vokativfras. *Hördu* används i samtal mellan närstående.

– Hur mycket är klockan, är hon över två? – {*Hördu* (*du*), hon är redan tre. / Hon är redan tre, *hördu* (*du*).}
Vi kan väl gå på bio i kväll. Eller *hördu* ({*du/Elsa*}), vad skulle du säga om att försöka få tag på teaterbiljetter?

Jag måste tvätta upp det här först. Men *hördu* ({*du/Elsa*}), kan du inte sätta på kaffet så länge.

Särskilt centralsvenskt kan *hördu* användas som allmän markering av att talaren accepterar sin tur:

– Hur mycket är klockan? – *Hördu*, hon är tre.

Huvudsatsekvivalenter § 26–47

§ 26. Översikt. En självständig mening kan i vissa fall bestå av en eller flera fraser av en typ som eljest fungerar som satsled och kan utgöra primära led i en sats, t.ex. nominalfraser, prepositionsfraser, adjektivfraser.

Man kan skilja mellan å ena sidan sådana huvudsatsekvivalenter som består av ett obligatoriskt led (till vilket ofta därutöver kan fogas ett eller flera optionella led) och å andra sidan sådana huvudsatsekvivalenter som består av två obligatoriska led (till vilka ofta därutöver kan fogas ett eller flera optionella led). I denna grammatik kallas de båda typerna för enledade respektive tvåledade huvudsatsekvivalenter.

Hitåt!
Om detta är riktigt så lycklig resa!

Jag biskop!
Om detta är riktigt så varför vänta?

Enledade huvudsatsekvivalenter § 27–36

§ 27. Översikt. Den enledade huvudsatsekvivalenten kan liksom huvudsatsen användas för att uttrycka olika språkhandlingar. I vissa fall framgår språkhandlingsbetydelsen av huvudsatsekvivalentens form, nämligen om den utgörs av ett expressivt eller interrogativt led. Ett expressivt led (t.ex. *vilken tur!*, Huvudsatser § 91: c) står ofta som egen mening, förmodligen lika ofta som det är satsbas i en expressiv sats. I de flesta fall anger emellertid inte ekvivalentens struktur dess språkhandlingsfunktion, utan denna framgår bara mer eller mindre tydligt av talsituation, eventuell kontext samt intonation respektive interpunktion. Exempel på enledade huvudsatsekvivalenter i olika språkhandlingsfunktioner:

påstående: Nödutgång [skylt]
sökande fråga: Vilken våning?
underställande fråga: Köpa båt?
uppmaning: Hitåt!
önskan: Den som kunde ta ledigt i eftermiddag!
uttryckande av känsla: Så utmärkt!

I de fall då en huvudsatsekvivalent ensam kan användas med olika språkhandlingsfunktioner kan ibland ett annex eller en interjektionsfras tillfogas som visar eller antyder vilken språkhandling som avses:

Dagens Nyheter, alltså. [påstående]
Dagens Nyheter, tack. [uppmaning]
Dagens Nyheter, va? [fråga]

Benägenheten att använda enledade huvudsatsekvivalenter i stället för huvudsatser är olika stark i olika stilarter. I vissa skriftliga genrer, såsom texter på skyltar och anslag, är huvudsatsekvivalenter lika normala som meningar med satsform. Också rubriker utgörs ofta av enledade huvudsatsekvivalenter. I många former av talat språk, liksom ofta i skönlitteratur, finner man ett inte helt obetydligt inslag av huvudsatsekvivalenter, om än de flesta meningarna har satsform. I text som har saklig inriktning och är utformad i neutralt eller formellt skriftspråk används däremot huvudsatsekvivalenter mycket restriktivt, och nästan alla meningar har satsform.

I de flesta fall kan en huvudsatsekvivalent visserligen mer eller mindre naturligt parafraseras med en huvudsats där den fras som utgör ekvivalenten ingår som primärt satsled (vanligast predikativ eller objekt), men parafrasen kan åtminstone lexikalt göras på flera olika sätt, och det finns inte någonting i kontext eller talsituation som utpekar en unik supplering. Därigenom skiljer sig huvudsatsekvivalenterna från de konstruktioner vilka i denna grammatik redovisas som ellipser (Ellips § 1). Många uttryck är dock gränsfall och kunde redovisas antingen som ellipser eller som huvudsatsekvivalenter.

En enledad huvudsatsekvivalent som utöver det obligatoriska ledet också innehåller ett optionellt led har till skillnad från den tvåledade huvudsatsekvivalenten följande typiska egenskaper: leden kan förekomma i olika kombinationer som inte är starkt konventionaliserade, det optionella ledet förhåller sig, utan att på något tydligt sätt vara syntaktiskt underordnat, ungefär som ett adverbiellt led till det obligatoriska, språkhandlingen är knuten främst till det obligatoriska ledet och kan variera på samma sätt som för andra huvudsatsekvivalenter som består av bara ett led, och ordningsföljden mellan leden är inte helt fast. (Jfr § 37.)

Struktur § 28–29

§ 28. Det obligatoriska ledets struktur. En enledad huvudsatsekvivalent består av en fras som annars fungerar som satsled i en sats:

a) Nominalfras:

Inga onödiga detaljer. (R)

Nominalfrasen är den enledade huvudsatsekvivalentens vanligaste struktur. Den har samma form som när den står som primärt satsled, vilket betyder att huvud-

ordet normalt står i grundkasus (jfr Nomfraser § 81). Som huvudsatsekvivalent är nominalfrasen ofta indefinit utan obestämd artikel eller annat kvantitetsattribut (naken nominalfras, Nomfraser § 30):

Nödutgång [skylt]
Snygg spark, va.

b) Prepositionsfras:

TILL TÅGEN

c) Adjektiv- eller participfras:

Nymålat
Utmärkt!
Så mycket bättre!

Adjektiv- eller participfrasen har samma ordföljd som när den står som predikativ eller adverbial. Nästan alltid är den böjd i singularis neutrum obestämd form (eller står i komparativ). Andra böjningsformer väcker lättare föreställningen om ett nominalt led betecknande adjektiv- eller participfrasens predikationsbas, och konstruktioner med sådant huvudord uppfattas därför gärna som resultat av ellips: *Ny för i år. Lämpliga som sportskor*.

d) Adverbfras:

Ut!

e) Infinit verbfras:

Att fara nära tolv mil bara för lite lax! (R)
Sälja stugan? Aldrig.

Oftast har verbfrasen formen av en infinitivfras (med eller utan infinitivmärke).

ANM. 1. När icke-lexikaliserade finita verbfraser ensamma utgör meningar, analyseras de naturligast som ellipser: *Kommer strax*.

ANM. 2. Af-satser fungerar i likhet med de angivna frastyperna vanligen som led i satser. Vissa typer av af-satser kan utgöra självständiga meningar med speciella språkhandlingsfunktioner och hade också kunnat uppfattas som huvudsatsekvivalenter men redovisas i denna grammatik som huvudsatser av olika slag:

a) Inledda med subjunktionen *om* eller *bara* och med primär betydelse av önskan (Huvudsatser § 101, 102: a):

Om han ändå ville komma!
Bara han får sälja!

b) Inledda med subjunktionen *att* och med primär betydelse av känslouttryck (Huvudsatser § 91: a):

Att det ändå blev så galet till slut!

c) Inledda med subjunktionen *som* och med primär betydelse av känslouttryck (Huvudsatser § 91: b):

Som jag har jagat dig!

d) Inledda med expressiv satsbas och med primär betydelse av känslouttryck (Huvudsatser § 91: c):

Så galet det ändå blev till slut!

När af-satser förekommer ensamma som titlar på böcker, filmer etc. fungerar de med avseende på syntaktisk funktion närmast som en viss typ av egennamn:

Om kriget kommer (S) [titel på broschyr] Jfr: ”Om kriget kommer” finns visst inte mer.
Innan dagen gryr (S) [filmtitel] Jfr: Jag ska gå på ”Innan dagen gryr”.
När Gahn upptäckte Scheele på Lokks apotek (S) [rubrik i tidskrift]
Hur datorer fungerar (S) [boktitel] Jfr: Kan jag få två exemplar av ”Hur datorer fungerar”?

§ 29. Optionella led i den enledade huvudsatsekvivalenten. De optionella leden som fogas till det obligatoriska ledet i en huvudsatsekvivalent utgörs av ett eller flera adverbiella led. Dessa motsvarar satsens fria adverbial, fria predikativ, satsadverbial eller vissa slags bundna adverbial, främst riktningsadverbial. De kan (utan egentlig betydelseskillnad) stå antingen efter eller före det obligatoriska ledet, även om ibland en viss ordföljd föredras.

Svag is vintertid. Vintertid svag is.
Dans i afton. I afton dans.
På västfronten intet nytt. Intet nytt på västfronten.
Ett oljetryck på väggen. På väggen ett oljetryck.
Kan han inte det, så mycket värre (för henne). Så mycket värre (för henne), om han inte kan det.
Ett fyrfat som spis. Som spis ett fyrfat.
Alltså bordläggning? Bordläggning alltså?
En guldklocka till kamrern. Till kamrern en guldklocka.

§ 30. Distribution. De enledade huvudsatsekvivalenterna kan tillsammans med en föregående eller efterföljande delmening (t.ex. en huvudsats, interjektionsfras, vokativfras eller annan huvudsatsekvivalent) bilda en komplex mening. Exempel på asyndetisk kombination:

Usch, *en spindel*!
Hammaren, Kalle!

Exempel på samordning med utsatt konjunktion:

Det verkar ha varit en spännande match, och *slutresultatet?*
En svordom till och du åker ut. [§ 32: e]
Fin bil, men vad kostar den?
Va? *Öppet* men *ingen personal?*

Betydelse § 31–36

§ 31. Förhållandet mellan struktur och betydelse. Det finns i de flesta fall ingenting i den enledade huvudsatsekvivalentens struktur som visar vilken språkhandlingsfunktion den är avsedd att ha. Den består ju av en enda fras som annars är användbar i vilken satstyp som helst (och därmed för vilken språkhandling som helst). Undantag härifrån är framför allt sådana fraser som eljest fungerar som satsbaser i huvudsatser och där med sin struktur visar vilken språkhandling som huvudsatsen prototypiskt har. Detta gäller expressiva och interrogativa led, som alltså har primär betydelse av känslouttryck respektive sökande fråga när de står som huvudsatsekvivalenter. Mellan dessa båda ledtyper finns rätt stor homonymi: *vilket svar* kan exempelvis vara antingen ett känslouttryck eller en fråga. Oftast visar dock prosodin respektive interpunktionen vilken språkhandling som avses i de fall då ekvivalenten annars skulle vara pragmatiskt flertydig.

Några helt klara grammatiska eller lexikala begränsningar för vilka huvudsatsekvivalenter som får användas till vilka språkhandlingar verkar det inte finnas. Däremot är vissa mönster mera konventionaliserade än andra och ofta mer eller mindre starkt bundna till särskilda genrer, stilnivåer eller uttrycksmedel (tal- eller skriftspråk). I det följande redovisas ett antal sådana mönster, fördelade efter de typer av språkhandlingar som eljest har särskilda syntaktiska uttryck i form av olika huvudsatstyper (Huvudsatser § 6). Området är inte systematiskt utforskat, och någon fullständighet i redovisningen eftersträvas inte.

I sin intonation respektive interpunktion torde de enskilda huvudsatsekvivalenterna normalt ansluta sig till den satstyp som eljest uttrycker språkhandlingen. I skriftspråksgenrer som skyltar och rubriker där påståenden ofta saknar avslutande skiljetecken (jfr Huvudsatser § 4 not 2) gäller detta också för huvudsatsekvivalenter med påståendefunktion. Intonationen respektive interpunktionen kan bidra till att göra ekvivalentens språkhandlingsfunktion tydlig när det konventionella mönstret inte är entydigt nog. Den avsedda språkhandlingen kan därutöver framgå mer eller mindre tydligt av talsituationen och av kontexten, i den mån det finns en sådan (många ekvivalenter utgör egna texter).

§ 32. Påståendebetydelse. Enledade huvudsatsekvivalenter används i vissa fall för att uttrycka olika slag av påståenden på liknande sätt som deklarativa huvudsatser (Huvudsatser § 18). Här ges några vanliga fall, från tydlig deixis (a) över mera indirekt deixis (b)–(c) till huvudsakligen textberoende (d)–(h). Vanligast är att ekvivalenten har formen av en nominalfras.

a) Ekvivalenten anger att en referent är närvarande eller att ett sakförhållande råder i situationen. Denna typ av deixis är vanlig i texter som är skrivna på det föremål som utgör textens predikationsbas.

text på etiketter: Honung [Jfr: Burken innehåller honung.]

text på skyltar: Kontor [Jfr: Detta är ett kontor.], Utförsäljning [Jfr: Här pågår

utförsäljning.], Till stranden [Jfr: Detta är vägen till stranden.], Öppet [Jfr: Det är öppet här på restaurangen.]

inskrifter: Fingal Olsson [Jfr: Här vilar Fingal Olsson.]

illustrationstexter: Örebro slott [Jfr: Denna bild föreställer Örebro slott.]

I tal (och i viss mån i skrift) förekommer t.ex.:

presentationer: Bo Jönsson [Jfr: Jag heter Bo Jönsson.]. Min svärson [Jfr: Detta är min svärson.]

Rubriker och titlar på böcker, filmer etc. kan ofta på ett friare sätt ange att referenten eller sakförhållandet har aktualitet i situationen eller den vidare kontexten:[1]

Dyrt EG-medlemskap (S) [tidningsrubrik]
Värd att rädda (S) [tidningsrubrik]
Överkörd av två tåg (S) [tidningsrubrik]
I lönepolitikens Babels hus (S) [tidningsrubrik]

Det obligatoriska ledet kan vid sin sida ha ett optionellt led som anger att någon eller något finns eller äger rum på en viss plats eller vid en viss tidpunkt:

Svag is vintertid. [skylt]
I afton dans. [anslag]

Om rubriker av typen *Högerkrock i kurva* se § 47.

b) I speciella skriftliga genrer, liknande dem under (a), kan ekvivalenten ange den ofta animata referent som har särskild anknytning till närvarande föremål, plats etc.:

märkning o.d.: Johan Andersson [Jfr: Denna bok tillhör J. A.]

skyltar: Camilla och Jonas [Jfr: Här bor C. och J.], {Personal/För personal} [Jfr: Denna dörr är för personal.]

adresser: Svenska Akademien [Jfr: Detta brev skall till Svenska Akademien.]

underskrifter: Signe Hultberg [Jfr: Detta är skrivet av Signe Hultberg.]

Ett optionellt led kan ange tid, föremål eller plats som det obligatoriska ledet har anknytning till. (Ekvivalenter av denna typ kan svårligen skiljas från tvåledade.)

Dr Månsson torsdagar 18–21 [skylt]

Typen förekommer ofta som text till bilder:

Frontkämpar i sin ”korsu” på den hårt ansatta Taipalefronten. (S)

c) Ekvivalenten kan aktualisera en bekant referent eller ett bekant sakförhållande:

Ja visst ja, *mina handskar*.

d) Ekvivalenten kan hänföra sig till en tidigare nominalfras (ungefär som en lösryckt apposition) och lyfta fram en egenskap hos nominalfrasens referent för

att därigenom aktivera vissa associationer till eller reaktioner mot referenten. Denna avsikt markeras gärna med en stereotyp samordnad struktur där det senare ledet är betydelsesvagt.

Men lilla gulliga Eva-Mi, du kan väl redan snacka? *Kurator och allting* […] (R)
Att inte folk reflekterar själva, det tycker jag är konstigt. *Fackanslutna och så.* (T)

e) En indefinit nominalfras (ofta med angivelse av en minsta nödvändig kvantitet) kan som huvudsatsekvivalent ange en händelse som föregår och eventuellt är tillräcklig förutsättning för att det skall bli som det sägs i en additivt samordnad följande delmening:

En halvtimmes promenad till och vi är framme. Det lovar jag.
En kort bön och så var mötet över.
Tre hörnor och det blev straffspark.
{*En svordom till/En enda svordom*} och du åker ut.

Vid motsvarande konstruktion med disjunktiv samordning anger huvudsatsekvivalenten något som är en förutsättning för att det inte skall bli som sägs i den disjunktivt samordnade delmeningen (jfr också § 33: e).

En veckas uppehåll i regnandet nu eller också ruttnar hela höskörden bort.

f) Framför allt i skönlitteratur men också i talspråk kan ekvivalenter beskriva element i en aktuell situation, ofta i en uppräkning av uttryck som betecknar referenter vilka sammantagna karakteriserar situationen:[2]

En modern trästol, svängd för ryggen, ett lågt nattduksbord med en vit telefon, en Buffetreproduktion på väggen, en högspegel, fyrkantig och utan ram, och en bokhylla. (R)

Vattenbufflarna alldeles stilla, djupt i det grå vattnet. En öde sandstrand, långa, smala båtar högt uppdragna, näten i drivor över relingskanten. Kvällssol över ett risfält, människor på huk i arbete, jordbruk som på en kolonilott, för hand, planta för planta. Fattigmans krogar på trottoaren i Honcai, gästerna på låga pallar kring ett bord som är en planka, en fotogenlykta, ett fyrfat som spis, prat och dofter. Skolflickor i flockar på cykel, skira vita skoluniformer, koketta hattar, fnitter. En flatbottnad båt på drift under bron över den stora floden, två små barn, en gammal kvinna; alla skrattar och vinkar. En tyst färd med cykelriksha under alléernas djupa skugga i Hanoi, fransk kolonialarkitektur i förfall, en stad i åldrande behag. (S)

g) Vissa satsadverbial används ofta som svarsord (Satsadvl § 3, 17; sådana uttryck kan också betraktas som ellipser, Ellips § 18):

– Kommer han hem snart? – {*Säkert/Kanske/Antagligen/*Nog*}.
– Blir hon färdig till jul? – {*Inte/Ingalunda/Knappast*}.

h) Vissa samordningar används som icke-satsformade delmeningar i konstruktion med en följande delmening. De båda delmeningarna står i adversativ relation till varandra. (Kompl. men. § 9: b, Samordn. § 16: 3.)

{*Trevlig och trevlig/Trevlig eller inte*}, han verkar i alla fall effektiv.

[1] Tidnings- och tidskriftsartiklar samt i ännu högre grad böcker, filmer etc. kan ha rubriker eller titlar som primärt meddelar vad artikeln etc. heter och endast sekundärt informerar om verkets innehåll.

Fjärrvärme (S) [boktitel]
En kvinnas doft (S) [filmtitel]
Evigt ung (S) [filmtitel]
Tillbaka till dig (S) [boktitel]
Leva livet (S) [boktitel]

[2] Nominala huvudsatsekvivalenter i lyriskt språk som närmast har betydelse som under (f) kan ibland framställas som aktualiseringar av redan bekanta referenter eller sakförhållanden enligt (c), t.ex. genom definit form på nominalfrasen:

Tystnaden, tröttheten och / uppgivenheten inne i mig / inför Sovjetunionens / ockupation av Afghanistan (S)

ANM. Det är tveksamt om det första samordningsledet i konstruktioner som de vid (e) eller (h) kan betraktas som en huvudsatsekvivalent, eftersom det knappast kan sägas uttrycka en självständig språkhandling utan snarast tillsammans med den efterföljande konjunktionen är ett lexikaliserat sätt att ange ett villkor eller otillräckligt hinder för den aktion som anges med den följande satsen. Jämför följande stereotypa konstruktion varmed talaren understryker sanningen i den mening han just yttrat:

Jag kommer inte att godkänna den där affären. *Så mycket {så att/så/att/Ø} du vet det.*
Du kommer aldrig att få mig i ett badkar, *så mycket du vet det.* (R)
[…] då kör jag inga extraturer, *bara så du vet det.* (R)

§ 33. Uppmaningsbetydelse. Mest i talspråk förekommer enledade huvudsatsekvivalenter ofta med olika uppmaningsbetydelser (jfr Huvudsatser § 41).[1] De anger t.ex.:

a) något som talaren begär av lyssnaren eller erbjuder lyssnaren

En öl, tack!
Skalpellen!
50 000 st C 5-kuvert [på ordersedel]
Lite mer kaffe?
Volvo 850 GLT -92 (S) [i annons]

b) det sätt som talaren vill att lyssnaren skall utföra en viss handling på (varvid lyssnaren ofta redan är i färd med att utföra själva handlingen)

Sakta och vackert, Salim Sahib, *sakta och vackert.* (R)
Fort, iväg! Det kommer någon. (R)

c) den riktning som talaren vill att lyssnaren (eller något han råder över) skall ta

Hitåt, Peter! *Den här vägen.*
Upp och hoppa!
Fort, *iväg*! Det kommer någon. (R)

d) ett förhållningssätt som talaren vill att lysnaren skall inta, varvid huvudsatsekvivalenten ofta är ett lexikaliserat uttryck

Lediga! [militärt kommando] Jfr: *Ledig!
På era platser! *Färdiga!* Gå!
Tyst(a)!

e) något som talaren vill att lyssnaren skall göra för att det inte skall bli så som det sägs i en följande disjunktivt samordnad delmening

Tio tusen till eller {jag säljer/(också) säljer jag} till Persson.

[1] När en referent aktualiseras genom en huvudsatsekvivalent (§ 32: c), skall yttrandet ofta tolkas som en uppmaning, t.ex. som en varning (dvs. ett slags råd):

En orm!
Lekande barn [text på skylt]

§ 34. Frågebetydelse. Enledade huvudsatsekvivalenter används i vissa fall för att uttrycka frågor på liknande sätt som interrogativa huvudsatser (Huvudsatser § 70). Talsituationen eller kontexten ger då tillräcklig ledning för att lyssnaren skall förstå vad som efterfrågas, och i allmänhet står sådana ekvivalenter på gränsen till ellips (antingen deiktisk ellips i talsituationen eller redundansellips), jfr Ellips § 1, 14. Några exempel:

1. Sökande frågor:

a) med form av ett interrogativt led

Hur mycket? [T.ex. ≈ Hur mycket ost vill du ha?]
Till vilket sjukhus? [T.ex. ≈ Till vilket sjukhus ska jag köra?]
Stig Utter, *vilken uppgång?* (R)
Vilken årstid? Man fick se efter i almanackan. (R)

b) med annan form

Och *namnet?* [T.ex. ≈ Och hur var namnet?]
Slutresultatet? 2–1 till gästerna. [T.ex. ≈ Vad blev slutresultatet?]
Men *tvätten?* [T.ex. ≈ Men vad ska vi göra med tvätten? Men hur kommer tvätten in i sammanhanget?]
[…] klä upp sig, stjälpa i sig lite sprit och så bjuda upp. För att få dansa med någon särskild eller träffa någon ny. Och *sen?* (R) [T.ex. ≈ Och vad ska hända sedan?]

2. Underställande frågor:

Rabattkort? [T.ex. ≈ Har ni rabattkort?]
Medlem? [T.ex. ≈ Är du medlem?]
Ledsen för något? [T.ex. ≈ Är {du/han/hon} ledsen för något?]
Nöjda med er resa? [T.ex. ≈ Är ni nöjda med er resa?]
Fortare? [T.ex. ≈ Ska jag köra fortare?]
Till Löwenströmska? [T.ex. ≈ Ska jag köra till Löwenströmska?]
Köpa båt? (S) [Annons; t.ex. ≈ Funderar du på att köpa båt?]
Bordläggning alltså? Alltså bordläggning? [T.ex. ≈ Ska vi alltså besluta om bordläggning?]
Ångrat dej? (R) [T.ex. ≈ Har du ångrat dig?]

Om meningar som *Varför det? Vem då? Än sen då?* se nedan under tvåledade huvudsatsekvivalenter § 45.

§ 35. Önskebetydelse. En nominalfras med *den* som huvudord följt av en relativ bisats med tempusförskjutning eller konjunktiv (som markering av irreell eller osannolik fakticitet, jfr Huvudsatser § 105) och med *den* som korrelat till (det underförstådda) subjektet i relativsatsen har betydelse av önskan när den står som enledad huvudsatsekvivalent. Den relativa bisatsen anger det som talaren önskar skall hända honom själv.

Den som ändå hade fått lägga sig ner en stund. (R)
Oh, *den som fick älska så stort och väldigt*, tänkte jag […] (R)

Andra huvudsatsekvivalenter anger mera sällan önskan.[1] En aktualisering av en tänkt referent eller ett tänkt sakförhållande kan avses och tolkas som någonting talaren önskar sig:

{*En utlandssemester/Åka till Italien*} …, sa han drömmande.

[1] Vissa lexikaliserade huvudsatsekvivalenter används för att ange något som talaren tillönskar lyssnaren. De fungerar oftast som hövlighetsuttryck, och betydelsen av välgångsönskan kan vara mer eller mindre försvagad.

Lycklig resa!
God jul!
Smaklig måltid!
Trevlig sommar!
Välkommen! Välkomna!

Vissa sådana uttryck fungerar som rena hälsningar och är så lexikaliserade att de räknas som interjektioner (jfr Interj. § 10), t.ex. *God morgon*.

§ 36. Betydelse av känslouttryck. Enledade huvudsatsekvivalenter förekommer rätt ofta för att uttrycka en känslomässig reaktion på liknande sätt som en expressiv huvudsats (Huvudsatser § 96). Vilket sakförhållande den känslomässiga

reaktionen riktar sig mot framgår av kontext eller talsituation. När ekvivalenten är en nominalfras är den ofta en känslomässig beskrivning av den i sammanhanget mest aktuella referenten.

1. Ett ensamt expressivt led (konstruerat på samma sätt som satsbasen i en expressiv sats, Huvudsatser § 92) är ett normalt sätt att uttrycka en känsla, inte mera stilistiskt begränsat än en expressiv huvudsats:

Vilka banala ord! (R)
Vilken oförskämdhet! (R)
Så tråkigt, svarade Andreas […] (R)
Vad läskigt … (R)

Om typen *Fin bil!* se (2b) nedan.

2. Utan att innehålla eller utgöra expressiva led kan enledade huvudsatsekvivalenter användas för att i första hand uttrycka en känsla. Ekvivalenten kan också uppfattas som ett slags påstående, och vilken betydelse som dominerar i det enskilda fallet kan vara en tolkningsfråga. Talaren kan t.ex. uttrycka sin värdering och/eller förvåning inför en referent som han just observerar eller identifierar.

Ett ångstrykjärn! [yttrat t.ex. vid öppnande av julklapp]
Köttfärspaj, jo jag tackar!

På liknande sätt kan talaren aktualisera en referent eller ett sakförhållande (jfr § 32: c) och samtidigt uttrycka sin värdering:

Jämlikhet va, när han jobbade och slet hela dagarna medan hon gick hemma […] (R)

Några strukturer används särskilt ofta med betydelse av känslouttryck:

a) Adjektiv-, particip- eller adverbfraser med graderbar (oftast värderande) betydelse:

Fantastiskt! En livs levande amerikansk underbar världsberömd filmstjärna skulle komma till Stockholm. Till Sverige. *Otroligt*. (R)
Illa!
{Så mycket/Desto} bättre för honom!

b) Indefinita nominalfraser med graderbart (oftast värderande) adjektivattribut men utan obestämd artikel (jfr § 28: a):

Fin bil, va.
Snygg båt eller hur.
Förskräckligt hårda stolar.
Snygga tjejer, va.
Konstig prick som aldrig hör av sig.

Jämför samma konstruktion som satsbas i expressiva huvudsatser (Huvudsatser § 93). Nominalfrasen saknar obestämd artikel i singularis, fastän denna är obligatorisk i motsvarande parafraserande sats där nominalfrasen är predikativ: *Det där är väl en fin bil, va*.

c) Nominalfraser som inleds med demonstrativt pronomen och som betecknar och ofta värderande beskriver en aktuell referent (jfr Pron. § 68 not 1, 79 not 1):

Den uslingen! (R)
Ack, *denna sinnets ängslan, detta eviga tvivel* … (R)
Å, *detta helvetes regnande*! (R)

d) Nominalfraser med icke-restriktiv relativ bisats vars sakförhållande implicit framställs som olämpligt eller osannolikt i ljuset av ett annat aktuellt sakförhållande:

Och *pappa som hade skakat honom så hårt*! (R)
Nu har det regnat igen och *jag som inte har klippt gräsmattan*!
Vad säger du!! *Han som alltid är så rädd av sig!*

e) Infinitivfraser (jfr Inffraser § 20: 1):[1]

Stå och prata om isflak, medan mamma kanske dör! (R)
Att fara nära tolv mil bara för lite lax! (R)
Ge sej till att anlägga eld mitt på gatan … (R)

Predikationsbasen kan identifieras med hjälp av kontext eller talsituation. Aktionen förutsätts vanligen vara faktisk (i talögonblicket eller vid en tidigare tidpunkt).

[1] Lexikaliserat är *tänka sig*:
Tänka sig henne ihop med den träiga figuren.

Tvåledade huvudsatsekvivalenter § 37–47

§ 37. Översikt. Den tvåledade huvudsatsekvivalenten är en sekvens av två fraser av den typ som annars är satsled och som kan utgöra primärt led i satser (t.ex. nominalfras + prepositionsfras, nominalfras + infinitivfras). Utöver dessa två obligatoriska led, till vilka språkhandlingsbetydelsen är knuten, kan förekomma ett eller flera optionella led.

Några få strukturtyper är vanligare än andra, men de är ändå stilistiskt begränsade, för flertalet så att de används mer i talspråk och ledigt skriftspråk än i andra stilarter. Därutöver förekommer åtskilliga strukturtyper i rubrikstil.

Tvåledade huvudsatsekvivalenter har följande typiska egenskaper: de grupperar sig i rätt starkt konventionaliserade strukturtyper, det råder ofta ett nexusförhållande mellan leden där bägge är lika nödvändiga i konstruktionen, en viss syntaktisk struktur uttrycker normalt en viss språkhandling, och ordningsföljden mellan leden är fast.

Bland betydelserna förekommer särskilt påståenden, uppmaningar, sökande frågor samt känslouttryck, ofta som ekofrågor:

Och Pelle ut med detsamma.
Tre öl till nummer sexton!
Varför allt detta oväsen?
Jag gifta mig?

I de flesta fall kan en tvåledad huvudsatsekvivalent mer eller mindre naturligt utvidgas till en huvudsats. Utvidgningen kan emellertid (åtminstone i princip) göras på flera olika sätt, till skillnad från ellipsen (Ellips § 1). När ekvivalenten motsvarar en deklarativ huvudsats kan t.ex. det första ledet i många fall motsvara antingen subjekt eller objekt: *Tre Nobelpris* (*gick*) *till Kalifornien* eller (*Man gav*) *tre Nobelpris till Kalifornien*. I vissa fall leder den enklaste utvidgningen till en icke idiomatisk sats, t.ex. *Två män* {*Ø/*blev*} *omkomna i* (*en*) *lägenhetsbrand*. (*En*) *flygturist* {*Ø/*blev*} *död i snön*. Gränsen mellan huvudsatsekvivalenter och elliptiska meningar (Ellips, t.ex. § 21) är ofta flytande.

ANM. Det är inte alltid klart om en viss huvudsatsekvivalent skall betraktas som tvåledad eller enledad. I t.ex. en mening som *Tre öl till nummer sexton!* kunde *till nummer sexton* ses som prepositionsattribut till nominalfrasens huvudord *öl*.

Struktur § 38–39

§ 38. Två obligatoriska led. I en tvåledad huvudsatsekvivalent kan inget av de obligatoriska leden utelämnas utan att ekvivalentens betydelse förändras radikalt och oförutsägbart:

Jag till att springa.
Min son en tjuv?!
Posten sorterad.

Utöver de två obligatoriska leden kan förekomma ett eller flera optionella led. Dessa anger omständigheter eller villkor för ekvivalentens giltighet och motsvarar närmast satsens fria adverbial, fria predikativ eller satsadverbial.

Jag *genast* till att springa.
Katarina iväg *med detsamma*.
Min son en fullfjädrad tjuv *som trettonåring*?!
Posten *ej* sorterad.

För varje enskild strukturtyp är ordföljden på det hela taget låst och tillåter föga variation. De adverbiella leden placeras sist, om de skulle ha stått i slutfältet i en sats, och mellan de obligatoriska leden, om de skulle ha stått i mittfältet.[1] De strukturer som tycks vara de vanligaste är följande:

a) Nominalfras + prepositions- eller adverbfras:

Pelle (genast) ut genom dörren (för att försöka komma undan).
Och Pelle till att springa.
Chefen till Kina!?
Inga ledsamheter här (inte)!

Bland andraleden i typ (a) dominerar riktningsbeteckningar.

b) Nominalfras + adjektiv- eller participfras:

Rökning (inte längre) tillåten (i pentryt).
Jag förälskad!?
Den [dvs. byn] ligger hälld över kullarna, vindpiskad denna dag, höljd i ösregn då och då, gatorna en lervälling, *folk hukande i rusket*. (S)

c) Nominalfras + nominalfras:

Din dotter överläkare!?
Den [dvs. byn] ligger hälld över kullarna, vindpiskad denna dag, höljd i ösregn då och då, *gatorna en lervälling*, folk hukande i rusket. (S)

d) Nominalfras + infinitivfras:

Kalle gifta sig!

e) Nominalfrasen *detta* + bisats eller prepositionfras:

Detta sedan det kommit kritik från flera håll.
Detta med regeringens tysta medgivande.

f) Adverbfras (eller prepositionsfras) + annan fras (t.ex. nominalfras, infinitivfras, prepositionsfras):

Varifrån all denna bråte?
Varför vänta?
Därav all denna uppståndelse.
Inte nu igen!
Aldrig en sådan dag till!
Inte sitta här och sura!
Hellre gå här och stämpla.
I vattnet med honom!
Bort med det där.

Bara vissa typer av adverb förekommer i tvåledade huvudsatsekvivalenter: interrogativa (t.ex. *varför*), anaforiska (t.ex. *därav*), negationer (t.ex. *inte*) samt enstaka andra (t.ex. *gärna*, *hellre*).[2] (Däremot är adverbiella uttryck vanliga som optionella led i förbindelse med huvudsatsekvivalenter som har bara ett obligatoriskt led, § 29.)

g) Adjektiv- eller participfras eller nominalfras (motsvarande predikativ i en sats) + nominalt led (särskilt infinitivfras eller bisats):

Förbjudet att här uppgöra eld.
Snällt av dig {att komma/att du kom}.
Hopplöst att det alltid ska regna.
Otrevligt när en barnsängskvinna tjuter! (T)
Lycklig den som har ett gott självförtroende.

Fin bil det där!
Lite inställsam, den nya sekreteraren, eller hur?

h) Led inlett med *ju* + led inlett med *desto* (eller *dess*, *ju*):

Ju förr, desto bättre.
Ju billigare, ju bättre, som smålänningen sa.
Ju högre flampunkt, desto säkrare vätska. (S)

[1] Ordföljden i flerledad huvudsatsekvivalent är mestadels i princip densamma som den normala ordföljden för motsvarande led i motsvarande huvudsats. Men i åtskilliga fall går det inte att entydigt fastställa en motsvarande huvudsats, jfr § 37.

[2] Ett adverb i komparativ som *hellre* kan ha ett komplement i form av en komparativ subjunktionsfras placerat efter det andra ledet i den tvåledade huvudsatsekvivalenten: *Hellre gå här och stämpla än i Stockholm. Hellre en bra cykel än en dålig bil.*

ANM. I många fall är det omöjligt att dra en gräns mellan meningar med utelämnade led (ellips) och konventionella konstruktioner av icke satsformade meningar. Också gränsen mellan enledade huvudsatsekvivalenter + optionellt led är inte sällan oklar mot genuint tvåledade huvudsatsekvivalenter.

§ 39. Subjektsliknande egenskaper hos det ena obligatoriska ledet i den tvåledade huvudsatsekvivalenten. När det ena obligatoriska ledet i en tvåledad huvudsatsekvivalent är ett nominalt led, kan det ha egenskaper som liknar subjektets i en sats. Detta är vanligast när det nominala ledet är refererande (jfr § 41). Det står då oftast som förstaled och har följande subjektsliknande egenskaper:

a) Huvudordet har kasus nominativ:

Och {hon/*henne} ut med detsamma.
{Jag/*Mig} sjunga!
{Han/*Honom} sekreterare?
Lycklig {du/*dig} som har en sådan make.
Konstig prick {han/*honom} där borta.

b) Nominalfrasen är korrelat till något led annorstädes i ekvivalenten:

Och Pelle hem till sina föräldrar.
Hon förhäva sig och läsa sina egna dikter? Aldrig!
Ny stil ännu lättare att läsa [-]!

c) Om det andra obligatoriska ledet är en fras med predikativliknande funktion kongruensböjs denna med det nominala ledet:

Rökning tillåten.
Hundar endast kopplade.
Mina bröder ordningsvakter?!

§ 40. Distribution. En tvåledad huvudsatsekvivalent kan – liksom en huvudsats – ingå som en delmening i en komplex mening, antingen samordnad via en konjunktion eller asyndetiskt förbunden med den andra delmeningen. I en sådan komplex mening kan den andra delmeningen utgöras av en huvudsats, en interjektionsfras, en vokativfras eller en annan huvudsatsekvivalent.

Skottet knallade och *Pelle till att springa*.
Sitt inte där och sov utan *hit med pengarna*.
Pelle ut i en fart genom dörren, och sedan var allt lugnt.
Fram med pennan och skriv på.
Två bilar till Rådhuset, tack.
Tre öl till nummer sexton, Carlos!
Gärna medalj, men *först rejäl pension*.

Betydelse § 41–46

§ 41. Den semantiska relationen mellan leden i den tvåledade huvudsatsekvivalenten. När förstaledet utgörs av ett nominalt led i en tvåledad huvudsatsekvivalent står de båda obligatoriska leden i en nexusrelation till varandra. I de flesta fall kommenteras förstaledets referent (predikationsbasen) med andraledet (nexusrelationens semantiska predikat), t.ex. så att ett tillstånd eller en riktning anges för förstaledets referent. (Jfr också ovan § 39 om det nominala ledets subjektsegenskaper.)

Posten sorterad.
Jesper ut genom dörren.

Mera sällan är andraledet en refererande nominalfras som kommenteras av förstaledet:

Fin bil det där.
Lycklig den som slipper.

På liknande sätt kan förstaledet kommentera ett andraled som utgörs av en infinitivfras eller bisats:

Förbjudet att röka.
Snällt av dig att du kom.

Möjligen kan en nexusrelation urskiljas också i huvudsatsekvivalenter där andraledet kommenteras av ett förstaled som anger orsak, tid eller negering (och som motsvarar ett adverbial i en finit sats):

Varför detta oväsen?

§ 42. Språkhandlingsbetydelser. Tvåledade huvudsatsekvivalenter kan användas för flera olika slags språkhandlingsfunktioner. Ekvivalentens betydelse framgår i många fall inte av dess struktur utan bara mer eller mindre tydligt av dess intonation respektive interpunktion. En mening som *Jonas till stationen med en väldig fart* kan t.ex. allt efter talsituation fungera som påstående, uppmaning eller känslouttryck. I större utsträckning än de enledade huvudsatsekvivalenterna torde emellertid varje typ av tvåledad huvudsatsekvivalent vara konventionaliserad för en viss språkhandlingsfunktion. I det följande redovisas användningen av ett antal vanliga typer av tvåledade huvudsatsekvivalenter fördelade på de olika typer av språkhandlingar som eljest är grundfunktionen för olika huvudsatstyper (Huvudsatser § 6). Området är föga utforskat, och någon fullständighet i redovisningen eftersträvas inte.

§ 43. Påståendebetydelse. Tvåledade huvudsatsekvivalenter används i vissa konventionaliserade fall för att uttrycka olika slag av påståenden på liknande sätt som deklarativa huvudsatser (Huvudsatser § 18). Några exempel följer nedan:

1. Typen *Rökning tillåten*. Förstaledet är en nominalfras som anger predikationsbasen för andraledet som är en adjektiv- eller participfras.[1] Ekvivalenten utgör prototypiskt hela texten på skyltar och anslag, och den läses som en upplysning.

Rökning tillåten
Uteserveringen öppen
Posten sorterad

Flera av dessa ekvivalenter är starkt lexikaliserade och kan t.o.m. dyka upp som sammanhållna led i satser: *Det är rökning förbjuden här*.

Till typen *Rökning tillåten* ansluter sig ekvivalenter där förstaledet utgörs av en adjektiv- eller participfras och andraledet av en infinitivfras (med samma roll som nominalfrasen):

Förbjudet att passera
Förbjudet att göra upp eld, muttrade polisen […] (R)

2. Typen *Och katten till skogs*. Förstaledet är en nominalfras som betecknar predikationsbasen för en rörelse, en annan händelse eller en befintlighet som anges med det andra ledet. Huvudsatsekvivalenter av denna typ ingår i berättande framställning och förekommer mest i spontant eller litterärt återgivet talspråk. Ofta ansluts huvudsatsekvivalenten additivt till en tidigare delmening och fram-

ställer en händelse eller situation som orimlig eller oväntad i förhållande till den situation som anges med den föregående delmeningen.

a) Andraledet motsvarar ett rumsadverbial som anger riktning, uppnådd befintlighet eller resultat (Advl § 50–51, 26). Ekvivalenten anger att någon eller något (predikationsbasen) förflyttar sig åt det håll eller förändras mot det resultat som specificeras av nexusförbindelsens semantiska predikat.

Elfrida ut i det tomma köket. (R)
Pappa iväg och Långa Rikard iväg. Allt folket i barackerna iväg. (R)
Och hon in fort som bara den.
Och skålen i tusen bitar.

b) Andraledet utgörs av en prepositionsfras med *till* + en infinitivfras. Ekvivalenten anger att verbets aktion börjar plötsligt och som en reaktion på en tidigare aktion (Inffraser § 20: 2a).

Nils till att flina. (R)
Hustrun till att tjuta och skråla. (R)

c) Andraledet anger tillstånd eller befintlighet för den predikationsbas som betecknas med förstaledet. Konstruktionen framställer en situation som orimlig i förhållande till vad som sägs i en föregående additivt eller adversativt samordnad delmening.[2]

Här kommer det plötsligt hem en massa folk och {*inte ens en skvätt vin i huset/allt tjänstefolket ledigt för dagen*}.
Så kom den store diktaren till vårt samhälle för att läsa sina dikter och berätta om dem och så *bara tjugo personer i ordenshuset*!
Vi letade överallt, också på vinden, men *inga rymlingar där heller*.

3. Typen *Detta för allas bästa*. Denna typ av huvudsatsekvivalenter ingår vanligen i en resonerande framställning eller åtminstone som ett resonerande led i en framställning. Förstaledet är anaforiskt eller komparativt och syftar på uttrycket för något abstrakt: ett sakförhållande, en abstrakt kategori etc. Andraledet anger något som står i logisk relation till korrelatet till det första: resultat, orsak, avsikt, otillräckligt hinder osv. Konstruktionen är skriftspråklig.

Ett framtida Arlandatåg ändrar inte på restiden. *Detta eftersom man får vänta längre, då tågen inte kommer att gå lika ofta som bussarna*. (S)
[…] detta för att vår avfärd ej skulle förmärkas. (R)
[…] detta trots hans urmakarkänsla för mekanik och konstruktion […] (R)
Därav all denna uppståndelse.
Därmed inte sagt, att du inte skulle kunna vara lika övertygad. (R)
Så också i ”Gudsfreden”, den novell som i mångas ögon är den största på svenskt språk […] (R)

Och {*likadant/på samma sätt*} *om du vill köpa ett hus*: du måste visa att du kan betala räntor och amorteringar.

4. Typen *Gärna kortare arbetstid*. Förstaledet är ett adverb och anger hur angelägen talaren är om det som betecknas med andraledet. Ekvivalenten utgör oftast inte något rent påstående utan anger också i viss mån önskan, känsloreaktion eller uppmaning. Konstruktionen är stilneutral.

Gärna två musikprofessorer som gör musikaliska parodier […] (S)
[…] och hellre parkera där än ute på stora vägen. (R)
Men hellre en fanatisk supporterdåre till en konkurrent än någon som agerar av politiska skäl. (S)
Framför allt: inte ett ord till. (R)
Aldrig en gin och tonic till!

5. Typen *Ju förr desto bättre*. Varje led anger något graderbart, ledens grader förhåller sig proportionellt till varandra.

Ju kallare väder, desto hårdare valla, ju varmare väder, desto mjukare valla, lyder regeln. (S)
Ju färre saker, desto bättre. (S)
Små barn, små bekymmer.

Konstruktionen med *ju … desto/dess/ju* är rätt stilneutral. I övrigt torde typen mest förekomma med färgning av ordspråk eller talesätt.

6. Typen *kanske det*. Adverb som *kanske*, *gärna* kan ensamma utgöra respons på en föregående replik (jfr § 32: g). Adverbet kan emellertid också innehålla ett anaforiskt *det*.

– Ska vi åka till Oslo i sommar? – *Kanske det*.
– Kan du hjälpa mig med väskorna? – *Gärna det*.

Självklart instämmande kan på liknande sätt uttryckas med anaforiskt *det* + *förstås*:

– Hon vill inte flytta meddetsamma. – Nej, *det förstås*.
– Han bör ha ett eget rum. – *Det förstås*.

7. Ordningsangivelser av typen *först X*, *sedan Y*, *till sist Z* kan utformas som serier av tvåledade huvudsatsekvivalenter:

Först något om bakgrunden och *till sist en personlig kommentar*.
Nu är schemat klart. *Klockan tre en inledande föreläsning, klockan fyra gruppdiskussioner* och *klockan fem återsamling och genomgång här*.

Framför allt i skönlitteratur (men också i talspråk) kan asyndetiskt hopfogade tvåledade huvudsatsekvivalenter beskriva olika delar av en mera omfattande situation:

Den [dvs. byn] ligger hälld över kullarna, vindpiskad denna dag, höljd i ösregn då och då, *gatorna en lervälling, folk hukande i rusket*. (S)

8. Typen *inte {för/så} att* + af-sats, ofta adversativt samordnad med en följande huvudsats (Bisatser § 96 not 1):

Inte för att jag vill störa, men maten står på bordet nu.
Inte så att han var påträngande, men han väckte ändå ofta en viss irritation när han dök upp.
Inte så att han skilde oss åt, men han följde oss som en mörk skugga, ett dåligt samvete. (R)
Inte för att han direkt plågas av det, men ändå blir Herman förlägen över att hans svarta skägg och väldiga kropp nästan skrämmer vettet ur ungen. (R)

[1] Det förekommer att andraledet i en huvudsatsekvivalent av typ 1 har annan struktur: *Föreningsmötet en trappa upp till vänster*. Med tydlig innebörd av anvisning (§ 44: c) t.ex. *Barnvagn genom bakre dörren*.

[2] Lexikaliserad är konstruktionen *ingen X {här/där} inte* (med den avslutande negationen som dubblerande annex), ofta använd som sammanfattande kommentar till en situation:

Inget långtidspendlande mellan bostad och arbetsplats här inte. (R)

§ 44. Uppmaningsbetydelse. Tvåledade huvudsatsekvivalenter används i vissa konventionaliserade fall för att uttrycka olika slag av uppmaningar på liknande sätt som direktiva huvudsatser (Huvudsatser § 39, 41). Några av dessa fall presenteras nedan; i flera av dem är gränsen mellan obligatoriskt och optionellt andraled flytande.

a) Typen *Inte gråta!* Negerande satsadverbial + infinitivfras (utan infinitivmärke) (Inffraser § 20: 2c) förekommer mest som uppmaningar till barn och djur. Uppmaningarna kan ha olika karaktär (befallning, tröst, vädjan).

Inte lägga mössan på golvet.
Lilla gumman, inte så, *inte gråta nu*, såsåsåså

ledsreferenten eller där andra ledet anger en plats där förstaledsreferenten skall gälla. Typen är rätt vanlig i talspråk.

Tre öl till nummer sexton!
Bärare hitåt!
Pianot i vardagsrummet till vänster, tack!

Huvudsatsekvivalenter av denna typ kan också uppfattas som enledade med optionellt uttryck för mål etc.; jämför att enledade ekvivalenter som *Två bilar! Tre öl! Bärare!* också används som uppmaningar och innebär förflyttning av referenten (§ 33: a). I skrift förekommer liknande uppmaningar t.ex. som anvisningar på skyltar och anslag:

Barnvagn genom bakre dörren
Cyklar endast i cykelställ (S) [skylt]

Här är båda leden obligatoriska, men uppmaningsfunktionen är inte så tydlig och yttrandet kan likaväl uppfattas som ett påstående (en upplysning); jämför att ett anslag som *Rökning tillåten* (jfr § 43: 1) kan tolkas både som ett påstående och som ett slags erbjudande.

d) Typen *Ut med domarn!* Med rätt tydlig karaktär av befallning förekommer uppmaningar där förstaledet utgörs av en adverb- eller prepositionsfras som vanligen (genom att ange mål, riktmärke eller väg) implicerar förflyttning av en predikationsbas angiven av rektionen i en *med*-fras (= andraledet). Typen är rätt vanlig i talspråk och kan också förekomma t.ex. på plakat.

Iväg med dig!
Fram med pengarna!
Hit med en kopp te! (R)
I vattnet med honom!
Ner med kapitalismen! [plakat]
Nog om detta!
Slut med pratet!

Huvudsatsekvivalenter som (d) uppfattas som rätt oartiga eller pockande.

ANM. Konstruktionen (d) är närmast en nexusförbindelse. Ändå är andraledet på gränsen till optionellt, varför konstruktionen också skulle kunna ha redovisats som en enledad huvudsatsekvivalent, jämför uppmaningar som *Iväg!* (§ 33: c).

§ 45. Frågebetydelse. Tvåledade huvudsatsekvivalenter används i vissa konventionaliserade fall för att uttrycka sökande frågor på liknande sätt som kvesitiva huvudsatser (Huvudsatser § 54).[1] Också ekvivalenterna inleds med ett interrogativt led. Produktivt används i ekvivalenterna dock nästan bara ensamma interrogativa adverb som interrogativa led (§ 38: f), och helt naturligt i talspråk torde bara *varför* vara.

Varför vänta?
Varför denna uppskärrade och insmickrande fason?! (R)
Varför detta tvivel på den egna verksamheten? (R)
Men varför en varg, just en varg […] (R)
Varför en sådan dödlig förtvivlan, en sådan sorg? (R)
Varför det? [lexikaliserat uttryck]

Med andra adverb:

Varifrån all denna bråte?
Hur spela Shylock? (S)
Vad göra? [lexikaliserat uttryck]

Närmast till kategorin huvudsatsekvivalenter med bara ett obligatoriskt led (§ 29) ansluter sig möjligheten att utvidga vilket interrogativt led som helst med det vagt anaforiska *då* (jfr Huvudsatser § 64, 66): *Vem då? Vad då? Vilken tävling då? Hurdana byxor då? Varför då? När då? Hur då?*[2] Enstaka lexikaliseringar: *Vem där? Vad nu* (*då*)*?*

Adverbet *då* är betonat om den föregående frasen är obetonad men obetonat om det följer på ett betonat ord:

$_0$Vad ˈdå? Jfr: $_0$Vad ˈnu $_0$då?
$_0$Varför ˈdå? Jfr: $_0$Varför ˈdet $_0$då?

Även en sökande fråga utan interrogativt led kan utvidgas med *då* (jfr § 34: 1b): ˈ*Mårten* $_0$*då?* (R) (t.ex. ’Var är Mårten då?’). Det lexikaliserade $_0$*än* ˈ*sen* $_0$*då* anger också fråga:

– […] vet du inte att det finns någonting som heter åldersdepression? – *Än sen då,* du menar väl inte på fullt allvar att din gamla morsa drabbats av åldersdepression? (R)

Returfråga som respons på nekat påstående kan uttryckas med *inte* + anaforiskt *det* (jfr Huvudsatser § 82):

– De kommer inte hit i jul. – *Inte det?*

[1] Tvåledade huvudsatsekvivalenter används däremot knappast som underställande frågor. Yttranden av följande slag är snarast att uppfatta som tillfälliga ellipser:

Ölet till nummer sexton?
Statsministern till Kina?
Uteserveringen öppen?

[2] I vardagligt talspråk kan *då* stå i direkt anslutning till interrogativt attribut:

Vilka då bilar?
Hurdana då blommor?

Interrogativa led utvidgade med *då* bildar ekofrågor tillsammans med det led ur frågan som begärs preciserat:

Vadå ”onormalt”? (S)

– Det föreföll lämpligast med hänsyn till omständigheterna? […] – *Hurdå lämpligast*, vilka omständigheter? (R)

Om ekofrågor som känslouttryck se § 46: a.

§ 46. Betydelse av känslouttryck. Tvåledade huvudsatsekvivalenter används i vissa konventionaliserade fall för att uttrycka samma slags känsla som expressiva huvud- eller bisatser (Huvudsatser § 96, Bisatser § 80) eller enledade huvudsatsekvivalenter (§ 36), dvs. förvåning och/eller värdering. Tvåledade huvudsatsekvivalenter som känslouttryck torde mest förekomma i talspråk.

a) Med refererande nominalfras som förstaled har huvudsatsekvivalenten karaktär av en ekofråga (Huvudsatser § 80) varmed talaren uttrycker skepsis gentemot ett påstående eller antagande som samtalspartnern framlagt. Huvudsatsekvivalenten kan normalt parafraseras med en rogativ huvudsats där hjälpverbet *skulle* anger osannolikhet.

Min son en simpel tjuv!? [≈ Menar du att min son skulle vara en simpel tjuv? Skulle min son vara en simpel tjuv?]
Chefen till Kina! Så ytterst olämpligt!
Chefen förälskad! Vilken besynnerlig tanke!
Tänka sig. *Själva stadsfiskalen vittne till misshandeln*.
”Hurså?” sa Kapten Bölja med uppriktig förvåning. ”*Hamilton inblandad?* […]” (R)
Han högerman? Ni skämtar. (S)

– När ska Kalle gifta sig? – *Kalle gifta sig?*
– Skulle du vilja sjunga på mitt bröllop? – *Jag sjunga!* Aldrig i livet.
– Varför lånar Per alltid din bil? – *Per låna min bil?* Du måste ha sett i syne.
Ett sånt förslag komma ifrån oss? (T)

b) Med refererande nominalfras som andraled (jämför motsvarande finit sats med nominalfrasen som final dubblering, Annex § 10).

Fin bil det där. [≈ Det är en fin bil, det där.]
[…] en tråkig historia det här. (R)
Absolut självsäker, den där lilla statarpojken vars far drack och stal […] (R)

c) Med adjektivet *lycklig* som förstaled och nominalfras med relativ bisats som andraled. Nominalfrasen betecknar vanligen en generisk referent eller lyssnaren.

Lycklig den som hade en sådan pappa!
Lycklig den, nu och här, som lever i förtröstansfull tro på sig själv. (R)
Lycklig den bonde som har en sådan skog.
Lycklig {du/hon} som har så många barn.

§ 47. Tvåledade huvudsatsekvivalenter i rubrikstil. I rubrikstil, t.ex. tidningsrubriker, är tvåledade huvudsatsekvivalenter med påståendefunktion förhållandevis vanliga. Förstaledet är vanligen en nominalfras. Andraledet kan ha rätt varierad

utformning (som prepositionsfras, adverbfras, adjektiv- eller participfras, nominalfras), och det är i många fall oklart om det skall betraktas som obligatoriskt eller optionellt. Det förekommer ofta ett tredje och t.o.m. ett fjärde adverbiellt optionellt led.[1]

Karakteristiskt för rubrikstil är att indefinita nominalfraser står i naken form, dvs. utan obestämd artikel, också i fall där eljest obestämd artikel krävs (jfr Nomfraser § 30):

Radioaktivt ångmoln ur tunnel (S) [Jfr i annan stil: Ett radioaktivt ångmoln strömmade ur en tunnel.]
Massaker i kåkstad i Rio de Janeiro (S)

Likaså utelämnas vanligen infinitivmärke, också i ett par fall där det eljest är obligatoriskt, nämligen när infinitivfrasen är postponerat subjekt eller objekt eller adverbial som anger avsikt (jfr Inffraser § 22: 1c–d):

Svårt värva nya medlemmar. [Jfr i annan stil: Det är svårt att värva nya medlemmar.]
Skickade sonen köpa knark. [Jfr i annan stil: Han skickade sonen att köpa knark.]

Vanliga betydelser är följande:

a) Andraledet anger målet, riktmärket, utgångspunkten eller vägen för förstaledsreferentens förflyttning (och motsvarar riktningsadverbial i sats; jfr typen *Och katten till skogs*, § 43: 2):

Tre Nobelpris till Kalifornien (S)
Tårgas mot tjuvhopar efter orkan i Honduras (S)
Radioaktivt ångmoln ur tunnel (S)

b) Andraledet anger förstaledsreferentens befintlighet (och motsvarar befintlighetsadverbial i sats):

Inga privatbilar i framtidsstäder (S)
Åtta svenska fångar i oroligt Elisabethville (S)
Hofstadter inte hemma då pristelegram anlände (S)

Förstaledet betecknar ofta ett tillstånd eller en händelse:

Fullständigt lugn i Paris (S)
Högerkrock i kurva (S)
Nattlig kalabalik på studentkåren (S)
Ligistrazzia vid Ekensberg (S)
Skottlossning och explosioner nattetid vid muren i Berlin (S)
Eld upphör i natt av OAS i Alger (S)

c) Andraledet anger orsak till, villkor för eller avsikt med förstaledsreferentens existens (och motsvarar kausalitetsadverbial i sats):

Fem års fängelse för rånförsök (S)
Regeringsskifte om vi förlorar (S)
Taktisk reträtt för att vinna tid

d) Andraledet anger den som gynnas eller missgynnas av förstaledsreferentens existens (och motsvarar adverbial för gynnad eller missgynnad i sats):

Frammarsch för socialdemokraterna (S)
Inget Östtyskland för skadad Stickan (S)
Bättre hjälp åt u-student (S)

e) Andraledet anger en egenskap eller ett tillstånd hos förstaledsreferenten (och motsvarar bundet predikativ i sats; jfr typen *Rökning tillåten*, § 43: 1):[2]

Strålningen i landet svag (S)
Livbåt på fartyg otidsenligt (S)
Tre elever dömda (S)
Två män omkomna i lägenhetsbrand (S)
Advokat fockad som boutredare (S)
Lägre skatt högerkrav (S)
Stadsfiskal vittne till polismisshandel (S)
Indragen fågelmat skam för Karlstad (S)

Förstaledet kan vara en infinitivfras:

Hyra villa vid Medelhavet allt populärare (S)
Lugna lurade kunder Strömdahls mesta jobb (S)

f) Förstaledet anger en egenskap eller ett tillstånd hos andraledet, som har formen av en infinitivfras eller en bisats (jfr typen *Förbjudet att passera*, § 43: 1):

Förbjudet P-stanna för att göra inköp (S)
Lättare intjäna semester (S)
Mindre sannolikt att vinylklorid ger fosterskada (S)

[1] Bland ordspråk och talesätt förekommer flerledade huvudsatsekvivalenter som liknar rubrikstilens typer:

Ingen rök utan eld. [jfr (c)]
Alla barn i början. [jfr (e)]
Dålig kost att äta egna ord. [jfr (f)]

[2] När andraledet har strukturen av en nominalfras motsvarar det alltså det bundna predikativet i satser. Det kan däremot inte motsvara objektet ens om konstruktionen skulle vara lätt att utvidga till en sats och ledens betydelse utesluter predikativtolkningen:

*Kronprinsessan välskapt dotter i natt [Jfr: Kronprinsessan födde välskapt dotter i natt.]
*Bankrånaren tre års fängelse [Jfr: Bankrånaren fick tre års fängelse.]
*En av tio allergi
*ABV ännu en bro
*Pharmacia-forskare nytt läkemedel mot magsår

ANM. I typerna (a)–(d) är det lätt att se andraledet som optionellt när förstaledets nominalfras står i obestämd (naken) form. Då ansluter ekvivalenten rätt nära till typerna i § 32.

Avgränsning mot andra led § 48–50

§ 48. Vokativfras gentemot annex. När ett led i initial dislokation betecknar lyssnaren kan det förblandas med en vokativfras (Annex § 2–9):

Du, du kommer ju aldrig. [vokativfras eller initial dislokation, viss intonationsskillnad]
Ruben, du kommer ju aldrig. [Vokativfras; ty dislokation i 2 person är alltid identisk med det satsinterna ledet.]
Du, dig kan man inte lita på. [Vokativfras; ty dislokation skulle ha haft samma kasus som den pronominella kopian i den inre satsen.]

§ 49. Vokativfras gentemot apposition. En vokativfras som följer omedelbart efter ett 2 personens personligt pronomen kan alternativt fattas som apposition (Nomfraser § 65–70) med pronomenet som huvudord:

Nu ska du, *Ruben*, ta hand om disken. [vokativfras eller apposition; jfr: Nu ska Anders, vår kassör, hålla ett litet anförande.]

§ 50. Huvudsatsekvivalent gentemot elliptisk huvudsats. Om subjektet och/eller det finita verbet i en mening som saknar något av dessa led entydigt kan suppleras ur kontexten eller talsituationen, räknas meningen inte som en huvudsatsekvivalent utan som en elliptisk sats (Ellips § 1). Gränsfall mellan ellips och icke satsformad mening utgörs framför allt av konstruktioner där det utelämnade ledet kan suppleras därför att det väsentligen har strukturell funktion och inte bidrar till betydelsen utöver vad som redan framgår av de utsatta leden (redundansellips). Några exempel på sådana gränsfall (jfr Ellips § 16–17):

a) anaforiskt subjekt + kopula

{En/Han är en} självsäker typ, den där lilla statarpojken. [jfr § 46: b]
{En/Det var en} tråkig historia det här. [jfr § 46: b]

b) expletivt subjekt + kopula

{Trist/Det är trist} att det regnar.

c) kopula eller annat betydelsefattigt verb

{Lycklig/Lycklig är} den som tror på sig själv. [jfr § 46: c]
{Detta/Detta gjordes} för att vår avfärd ej skulle förmärkas. [jfr § 43: 3]
{Jag/Skulle jag} sjunga? [jfr § 46: a]

40 KOMPLEXA MENINGAR

1 Översikt.

Struktur 2–7

2 En komplex mening består av delmeningar. 3 Prosodi. 4 Interpunktion. 5 Konjunktion som syntaktisk markering. 6 Inskjuten mening. 7 Andra syntaktiska eller lexikala markeringar.

Betydelse 8–10

8 Helheten. 9 Semantisk relation mellan delmeningar. 10 Pragmatisk relation mellan delmeningar: stödjande språkhandling.

§ 1. Översikt. Två eller flera enkla meningar som står intill varandra kan uppvisa en hög grad av inbördes samhörighet och fungera kommunikativt ungefär som en enkel mening. En sådan sekvens av starkt samhöriga meningar kallas komplex mening, och de ingående enkla meningarna kallas delmeningar. Pragmatiskt domineras den typiska komplexa meningen av en enda språkhandling. Semantiskt uppfattas den som ett innehållsligt helt gentemot den omgivande texten. Syntaktiskt kan den hållas samman av konjunktion (se kapitel 42 Samordning). Prosodiskt kan den ha en sammanhållen intonationskontur med en enda final sänkning. Grafiskt hålls den samman genom att gränsen mellan delmeningarna inte är markerad med stort skiljetecken och efterföljande versal.

De möjliga semantiska relationerna mellan delmeningarna i en komplex mening är i stort sett desamma som mellan självständiga meningar i en text. I den komplexa meningen utgör dock delmeningarna tillsammans en enhet gentemot de omgivande meningarna, och denna enhet är språkligt markerad på ett eller annat sätt: lexikalt och/eller i prosodin respektive med interpunktion.

Några helt entydiga kriterier för vad som skall uppfattas som en komplex mening finns inte. Ibland pekar ett kriterium åt ena hållet och ett annat åt det andra.

> Influensa är normalt inte farlig för människor utan andra sjukdomar. Men den som har någon hjärt- eller lungsjukdom bör vaccinera sig. (S) [Meningarna hålls samman av konjunktionen *men*, samtidigt som de grafiskt skiljs åt av punkt och inledande versal.]

ANM. 1. Icke satsformade meningar (t.ex. interjektionsfraser, vokativfraser) som delmeningar i en komplex mening är ofta pragmatiskt och semantiskt underordnade den intillstående delmeningen och placeras på samma sätt som dennas annex. En delmening som följer på en interjektions- eller vokativfras kan samordnas med en föregående delmening via en konjunktion som föregår interjektionsfrasen eller vokativfrasen.

Det är stilla i kväll, och ah, det är varmt i vattnet också.
Ska vi gå på bio, eller Patrik, ska vi inte gå på teatern för en gångs skull?

Interjektions- eller vokativfraser kan därför ofta betraktas som stående i den andra delmeningens yttre sats (i för- eller efterfältet).

ANM. 2. Som en komplex mening kan också den anförande satsfogningen betraktas. I denna grammatik redovisas dock den anförda meningen som underordnad den anförande matrissatsen (jfr Anf. men. § 9 Anm. 1).

Det blir nog vackert väder i morgon, sa de på TV.

Struktur § 2–7

§ 2. En komplex mening består av delmeningar. En komplex mening består av två eller flera meningar. I typfallet ingår bara två delmeningar, och det är sällsynt att mer än tre eller fyra meningar entydigt hålls samman till en komplex mening. Den mest typiska komplexa meningen består av två huvudsatser som hålls samman av en konjunktion som inleder den senare huvudsatsen (jfr Samordn. § 6, 27, 34–40, 45–46).

Sedan hörs en kvinnoröst sjunga en sång, och violinen följer rösten svagt som när en blek skugga följer en vandrare i skymningen. (R)
Det är vackert väder, men jag kan inte koncentrera mig. (R)
Hon är visst inte här nu, så jag kommer tillbaka en annan gång.

Huvudsatserna kan också följa på varandra utan mellanliggande konjunktion (asyndes):

Han gick in till morsan som låg och snarkade i sin bäddsoffa, ett naket och fräknigt ben stack ut. (R)
Det har du rätt i, ska jag ta av dom? (R)
Du kan gå nu, så tar jag hand om det här.

En delmening kan vara en huvudsats eller en icke satsformad mening (se kapitel 38 Huvudsatser och kapitel 39 Icke satsformade meningar). Exempel:

Ja, vad fort det har gått. (R) [interjektionsfras + huvudsats]
Du fixar jeansen, va! (R) [huvudsats + interjektionsfras]
Min käre Mollo, vad kan du mena med det? (R) [vokativfras + huvudsats]
Kom snart hem, min tös! (R) [huvudsats + vokativfras]
Pinsamt, jag sa att vi skulle äta där. (R) [huvudsatsekvivalent + huvudsats]
Konstigt, för jag har aldrig sett några kor här tidigare. (R) [huvudsatsekvivalent + huvudsats]

Inte så konstigt förresten; dvärgen hade ju ingen hals. (R) [huvudsatsekvivalent + huvudsats]
Hennes ansikte var helt uttryckslöst, bara ögon och näsa och en mun ovanför den böljande nakna kroppen. (R) [huvudsats + tvåledad huvudsatsekvivalent]
Ja, just det. [interjektionsfras + enledad huvudsatsekvivalent]
Ja, Viktor! [interjektionsfras + vokativfras]

En delmening kan i sin tur vara en komplex mening:

Alla människor har någon liten fiende, men min fiende har jag gemensam med mina vänner och mina vänner är försvunna. (R) [huvudsats + komplex mening (som består av huvudsats + huvudsats)]

§ 3. Prosodi. Typiskt för den komplexa meningens prosodi är att den på ett eller flera sätt prosodiskt liknar den enkla meningen.

a) Fortsättningsintonation. En delmening som inte är den sista slutar typiskt med rätt rak intonation, på ungefär samma sätt som en fras som inte är den sista i en enkel mening. Den komplexa meningen hålls på det viset samman genom frånvaron av avslutande intonation inne i den.

b) Sammanhållen prosodisk kontur. En komplex mening kan ha en enda långsamt fallande intonationskontur (dvs. varje intonationstopp är normalt något lägre än den föregående) som fortsätter över delmeningsgränsen, så att hela den komplexa meningen har en intonationskontur som en enkel mening. Sammanhållen intonationskontur torde dock inte vara lika vanlig i komplexa meningar som fortsättningsintonation enligt (a).

c) Svag betoning. En delmening kan som helhet ha nedgraderad betoning, dvs. ingen stavelse har full betoning och meningen har lägre tonhöjd än omgivningen. Detta förekommer bara i delmeningar som har ett annexliknande förhållande till en annan delmening. Meningstyper som ofta har undanhållen betoning är sålunda vokativfraser (Icke satsf. men. § 21) och interjektionsfraser (Icke satsf. men. § 7).

$_0$Kalle, vad är det ˈhär?
Vad är det ˈhär, $_0$Kalle?
$_0$Jaså, ˈdu är ute och ˈgår!
$_0$Nej, ˈnu ska vi inte ˈgrała.
ˈStanna ˈdär, $_0$ja.

Men även andra meningstyper kan ha svag betoning:

Ja, det är det. [Huvudsatsen *det är det* kan uttalas med svag betoning.]

§ 4. Interpunktion. Att en sekvens av enkla meningar skall läsas som en komplex mening kan anges genom att hela sekvensen skrivs som en grafisk mening, dvs. så att bara den första delmeningens början anges med stor bokstav (versal)

och den sista delmeningens slut anges med stort skiljetecken (punkt, frågetecken, utropstecken, Huvudsatser § 4), medan gränserna mellan delmeningarna anges med mindre skiljetecken (komma, semikolon etc.):[1]

Hon visste att hon var färdig att se tillbaka på måsarna nu, och hon bad om styrka att resa upp sin kropp och vända huvudet mot havet. (R)

Ett exempel på en sekvens med sex enkla meningar som åtminstone grafiskt presenteras som en enda komplex mening är följande:

Biblioteket är tyst och inrökt, serveringsgångarna med dunkla skänkar och höga skåp är skräckinjagande, köket har slammat igen, sovrummen står obäddade, vardagsrummet är kallt; på varsin sida om den öppna spisen – där vi tillbragte så många timmar i chippendalemöbeln med toddys och underhöll varann med sällsamma anekdoter – står två parianfigurer tillverkade av Gustafsbergs Fabriker mot slutet av förra seklet. (R)

Valet av avslutande skiljetecken bestäms ofta av den sista delmeningen också när denna har funktion av stödjande språkhandling (jfr § 10):

Tala tydligt, annars riskerar du att inte bli förstådd.
Vad tänker Reichsbank göra – för de är ju helt beroende av regeringen och Schacht och hans nya Rentenbank. (R)

Gränsen mellan delmeningarna markeras ofta med komma, särskilt om de är satsformade:

Frågan om riksbankens ställning ska diskuteras i kommande partiledaröverläggningar, men någon uppgörelse är inte i sikte. (S)
Vi talade inte mycket med varandra, kanske talade vi aldrig med varandra. (R)

Andra skiljetecken som kan användas för att markera gräns mellan delmeningar är semikolon, tankstreck och kolon. Semikolon kan markera en rätt kraftig gräns mellan delmeningar. Oftast torde semikolon användas för att åtskilja huvudsatser som inte är förenade med konjunktion.

Han hade ställt till; han fick också reda upp. (R)

Tankstreck markerar särskilt att meningen tar en överraskande vändning:

Många av polackerna tar hem pengarna som de sedan använder till semesterresor utomlands, till bilköp – eller så växlar de kronorna i dollar som sparas. (S)

Tankstreck används dessutom, liksom parentes, ofta för att ange gränserna för en inskjuten mening (jfr § 6):

Hans åligganden som kyrkoherde – han blev redan i juni 1816 prost över egna församlingar – sköttes av komministrarna. (S)
Hon la ifrån sej dammtrasan på lektorns arbetsbord och gick genom stora rummet (nu var det allt bra snyggt här!) ut i hallen. (R)

Kolon används för att markera att det som föregår skiljetecknet på något sätt leder fram till det som kommer efter:

> På hemmafronten är förberedelserna mer prosaiska: det gäller att stävja våldsamheter på läktarna och andefattigt spel nere på planen. (S)

När den ena delmeningen i tal skulle ha svag betoning (jfr § 3: c) används bara komma som skiljetecken, och ibland saknas här skiljetecken helt:

> Nej(,) vad säger du(,) karl!

Det är tämligen vanligt att komma används i stället för tankstreck eller semikolon för att ange gränsen mellan huvudsatser som utan en förbindande konjunktion bildar en komplex mening. Många anser det dock felaktigt att avskilja en inskjuten satsformad mening bara med komma.

[1] Skiljetecknet tre punkter förekommer både i meningsslut, närmast i funktion av stort skiljetecken (jfr Huvudsatser § 4), och inne i mening för att ange tveksamhet eller för att antyda något icke utsagt:

> Och sen hade flickan plötsligt lagt på luren, och där stod fru Holm … (R)
> Det är ju inte så ofta man går tillbaka på det sättet i sitt liv, men den kvällen ville det ju bli så, efter det jag hade fått veta … om Edmond. (R)

§ 5. Konjunktion som syntaktisk markering. Det normala syntaktiska sättet att ange att två huvudsatser bildar en komplex mening är att låta den senare meningen inledas av en konjunktion, som anger det semantiska sambandet mellan delmeningarna (jfr Samordn. § 6, 27, 34–40, 45–46):[1]

> Många hade väntat sig att något verkligt allvarligt skulle bli följden av deras uppträdande, *och* nu hade det hänt. (S)
> De kom för tidigt och fick vänta, *men* de hade inte längre något att säja varandra. (R)
> Kände hon något *eller* låtsades hon bara? (R)
> Det är inte så konstigt, att jag är lång, *för* pappa är nästan två meter. (R)
> Det fanns inte mer än en säng i huset, *så* de bäddade åt henne på vardagsrumssoffan. (R)

Om hur konjunktioner kan förbinda vokativfraser och interjektionsfraser med andra meningar se Icke satsf. men. § 5, 19.

Om fler än två delmeningar har en additiv eller disjunktiv relation till varandra, kan sambandet anges med en konjunktion efter varje meningsgräns. Särskilt i neutralt och formellt skriftspråk utelämnas dock alla konjunktioner utom den sista, om alla delmeningarna har samma relation till varandra (Samordn. § 2).

> Äldste sonen Martin höll i vaktstyrkan, Henrik var med i resultatrapporteringen […] och dottern Emma sålde souvenirer. (S)

Däremot utelämnas inte någon konjunktion, om t.ex. talaren vill att den komplexa meningen skall uppfattas som bestående av två delmeningar varav den ena i sin tur är komplex:

Damlaget vann sin match och herrlaget förlorade mot ett mycket bra motstånd, och det utfallet av helgens spel får vi vara nöjda med. [Den komplexa meningen består av komplex mening (= delmening + delmening) + delmening.]

Sambandet mellan meningarna kan markeras ytterligare med ett korrelativt adverb (Advb § 48) i den förra meningen:

Antingen teg de, *eller* också pratade de för mycket och bara om sig själva. (R)
Antingen reste han då bort *eller* stängde han sig inne med ett batteri av konjaksbuteljer. (R)

I några fall (*dels – dels*, *än – än*, *ömsom – ömsom*; Advb § 48: a) kan två korrelativa adverb ange sambandet:

Dels bråkar kommunerna med staten om pengar, *dels* blir grannkommuner ofta oense om nysatsningar. (S)

Kravet på en syntaktisk markering av sambandet mellan delmeningar är olika starkt i olika stilarter. Starkast är kravet i sakprosa i neutralt skriftspråk, där det ofta betraktas som ett språkfel om två huvudsatser får bilda en enda grafisk mening utan att de binds samman med en konjunktion (eller med ett korrelativt adverb som *dels*, *än*, *ömsom*).

[1] En konjunktion kan ange ett samband i en text utan att den mening den inleder bildar komplex mening med den föregående. Ett typiskt sådant fall är när konjunktionen anger en menings samband med en följd av föregående meningar (Samordn. § 39). Ett annat fall är när en lång rad meningar (t.ex. i en muntlig berättelse) inleds med *och*. Då markerar konjunktionen bara sammanhang i allmänhet.

Även i andra fall kan talaren markera att han inte, eller i vart fall inte entydigt, betraktar de samordnade meningarna som en komplex mening, t.ex. genom att i tal hålla dem isär prosodiskt eller i skrift låta dem bilda var sin grafisk mening:

Den växlar så mycket i de skilda regioner som sträcker sig från Ystad till Haparanda. *Och* den har så mycket att bjuda som inte ens svenskarna själva känner till. (S)
Jag såg ingen människa. *Men* när jag gick ut litet senare på förmiddagen fann jag att man hade brett ut en gångmatta av granris på trottoaren från porten. (R)

§ 6. Inskjuten mening. En mening kan vara inskjuten i en annan mening, och då bildar de vanligen en komplex mening tillsammans, där den inskjutna meningen t.ex. anger orsak eller fungerar som en sidokommentar eller sidoupplysning:[1]

Man kanske skulle skriva nånting, *och jag kommer tillbaka till det jag begärde ordet för förut*, nånting om att man förutsätter att man ska ha viss frihet […] (T)
Men några sekunder in på Trojas femte utvisning, *Hammarby drabbades bara av en*, slängde Christian Due-Boije iväg ett skott […] (S)

Kvinnorna tycks dröja sig kvar i bondeidyllen medan männen, *ty det är oftast i deras böcker som tekniken förs in*, blickar framåt. (S)
De moderata kashmirernas – *och det finns naturligtvis även sådana* – manöverutrymme har ytterligare begränsats […] (S)

Särskilt vanligt är det att vokativfraser skjuts in i andra meningar:

Vad innebär det, *Tomas*, att det är knuttimrat? (T)
En hostning, *kära Torsten*, kan förorsaka en revolution liksom en kyss kan skapa ett diktverk, en symfoni […] (R)

Också interjektionsfraser skjuts in rätt ofta, särskilt mellan ett annex och den inre satsen:

Den där traktorn, *ja*, den måste vi ta och köra in.
Bädda och tömma … *ja*, det hörde till mina sysslor. (R)
Och Sarah – *ja*, hon tycker att det är besvärligt. (R)

[1] En huvudsats som kommenterar en benämning eller en bedömning kan integreras i en annan huvudsats. Det kommenterade uttrycket fungerar då som gemensamt satsled i de båda huvudsatserna.

Han såg {*Gud vet/jag vet inte*} hur många elefanter.
Han såg {*jag tror det var/låt oss säga/säg*} 400 elefanter.
Hon har slagit sig ner i *jag tror det heter* Bäckasjö.
Hon har börjat syssla med budo, *tror jag det kallas*.

§ 7. Andra syntaktiska eller lexikala markeringar. Det finns åtskilliga syntaktiska eller lexikala sätt att markera samband i en text. Dessa kan ofta bidra till att två (eller flera) meningar uppfattas som en komplex mening. Några vanliga sätt är följande:

a) Anaforiskt adverb. Hit hör dels adverb som har ett led som korrelat i det föregående, dels adverb som har en hel sats som korrelat. De senare anger ofta samma slags logiska relation som konjunktioner (jfr ovan § 5, om adverb som anger logisk relation se Advb § 20: c).[1]

Anders har flyttat till Kalmar, det är praktiskt att ha segelbåten *där*.
Du förstod nog inte riktigt det där, jag förstår dej nu *däremot*. (R)
Lina var inte bara en ren människa i själen, hon var *också* ren utvändigt. (R)

Adverb för logisk relation förekommer ofta tillsammans med konjunktioner:

Jag skymtade henne nätt och jämnt i dunklet därinne, *men däremot* luktade jag henne tydligt. (R)
Det var degraderande, vanärande, *men* det var *också* praxis och inte speciellt brutalt […] (R)

b) Anaforiskt pronomen. Ett definit pronomen i en senare delmening syftar på något led i den första eller på hela den första delmeningen (Pron. § 41–49):

Torsten var alltjämt indignerad över allt och alla, *han* bar på sin laddning missnöje som aldrig ville explodera, *han* klagade, suckade, stönade, *han* agerade […] (R)
Många studenter blir aldrig bättre, *det* är förfärligt.
Han tror han ska vinna, *det* tror då inte jag.

c) Framåtsyftande (kataforiska) pronomen. Ett 3 pers. pronomen i den första delmeningen syftar på andra delmeningen eller någon del av den (jfr Pron. § 67, 74):

Men *det här* är mitt råd: låt aldrig någon gråta i dina armar. (R)

d) Ellips. Ett utelämnat led i ena delmeningen suppleras med hjälp av ett led i den andra:

Ända till för en liten stund sedan hade hon känt tre *sidor* av honom, nu kände hon fyra, och den fjärde tyckte hon allra minst om. (R)

Nära ellipsen ligger komparativa uttryck med underförstådda bakgrundskomparander som suppleras med hjälp av den andra delmeningen:

Jag struntar i Jens, Erik är {*sötare/lika söt*}. [nämligen '{än/som} Jens']

e) Strukturell parallellism. Delmeningarna är likadant (eller snarlikt) uppbyggda, så att de innehållsligt kan jämföras led för led:

Ögonen var gröna, håret var grått.
Nu kunde han skratta, nu kunde han skämta […] (R)
Men i dag sov han, i dag behövde det inte vattnas, i dag var det ingen risk. (R)

[1] Liknande parrelationer som de korrelativa adverben (§ 5) kan t.ex. vissa ordinativa och perspektiva pronomen och adverb bilda (Pron. § 219–228, Advb § 43–44):

Den *förste* grät, den *siste* skrattade.
Den *ene* gör si, den *andre* gör så.
Ut med domarn, *in* med vedträt!

Betydelse § 8–10

§ 8. Helheten. En komplex mening utgör något slags helhet eller uppvisar något slags enhetlighet i förhållande till den omgivande texten. Delmeningarna hänför sig t.ex. till:

a) samma tidpunkt

Det regnade, men det var inte kallt.

b) samma plats

Vi hittade några skorpor, men det fanns inget kaffe.

c) samma individ

Ögonen var gröna, (och) håret var grått.

d) samma skeende

Jag trampade på utan ansträngning, cykeln susade fram i den ljumma sommarkvällen.

ANM. Också mellan meningarna i en text råder någon form av tidsligt, rumsligt eller logiskt sammanhang även när detta sammanhang inte är markerat genom bildande av komplexa meningar. I en berättande (narrativ) text kommer t.ex. påståendena typiskt i händelsernas tidsföljd och hänger också samman genom att hänföra sig till (delvis) samma referenter, beskriva skeendet ur ett konsekvent perspektiv och/eller återge händelser som utspelas på samma plats. I en utredande text relateras ofta det ena påståendet till det andra som motivering, specifikation, exemplifiering, inskränkning, sammanfattning, parallell eller motsats.

§ 9. Semantisk relation mellan delmeningar. I en komplex mening kan den ena delmeningen vara semantiskt relaterad till den andra på ungefär samma sätt som en självständig mening till en annan intillstående självständig mening i en längre text, samtidigt som den komplexa meningen bildar en enhet gentemot den omgivande texten (§ 8). Några exempel på innehållsliga relationer mellan delmeningarna redovisas här. Flera av dem kan anges med konjunktion eller satsadverbial.

a) Additiv relation (sidoställning av parallella delar i en helhet; konjunktion *och*):

– Vad har du gjort i dag? – Jag har städat, jag har rensat akvariet, jag har varit och handlat, jag har ordnat mina räkningar på postgiro, (och) jag har läst tidningen förstås.

Inte nog med att rummet var olidligt trångt. Varmvattnet fungerade inte annat än tillfälligtvis. (S)

b) Motsättning (sidoställning av kontrasterande delar i en helhet; konjunktion *men*):

Jag har läst tidningen, men jag har städat också.
Galoscher, inte pampuscher!
Jo, men han är en trevlig konversatör.
Inte för att jag gillar honom, men han är en trevlig konversatör.
Inte så att Frans har misskött sig, men jag hade väntat mig mera av honom.
Låt vara att han har en bra utbildning. Det är ändå något som fattas.

En delmening kan formuleras på ett sätt som visar att den anger ett otillräckligt hinder för det som sägs i en följande huvudsats (jfr Samordn. § 26 not 1, Icke satsf. men. § 32 Anm., Huvudsatser § 46 not 1):

Trevlig eller inte, {han är i alla fall väldigt duktig/ta ändå emot honom på prov}.
Det kan vara kallt eller varmt därnere, jag skall i varje fall åka dit.
Bra eller dålig affär, det fanns inte annan bank att köpa i Sverige vid den aktuella tidpunkten. (S)

[…] och exklusiva stamkunder har alltid pengar, lågkonjunktur eller inte […] (S)
Han må ha hur mycket pengar som helst, ska han inte ändå sättas fast för sådana skamliga affärer?
Låt vara att likviditeten är god just nu, vi har ändå skäl att vara försiktiga med utgifter ännu en tid.

En delmening bestående av en huvudsatsekvivalent som utgörs av två additivt samordnade identiska led kan förbereda en invändning som uttrycks med den följande delmeningen (jfr Samordn. § 16: 3, Icke satsf. men. § 32 Anm.):

Intelligent och intelligent – lite mer sunt förnuft skulle då inte skada.

c) Disjunktiv relation (sidoställning av alternativ; konjunktion *eller*):

Ta cykeln eller gå för en gångs skull!
Du kan ringa polisen, du kan skriva till konsumentombudsmannen, kanske tidningen vill göra en historia av det.

d) Kausal (eller explanativ) relation (sidoställning av orsak och konsekvens; konjunktioner *ty*, *för*; *så*):

Jag stängde dörren, (för) det drog.
Det drog, (så) jag stängde dörren.

e) Konditional relation. En uppmaning kan ges i en inledande huvudsats (direktiv, deklarativ eller interrogativ). Satsen anger indirekt ett villkor för den andra delmeningen som är en deklarativ huvudsats och som antingen inleds med adverbet *så* (med konklusiv eller tidslig betydelse) som fundament eller som samordnas med *eller* (eller i mera formellt språk *och*). (Se också Huvudsatser § 44: e, Annex § 14 not 2, Bisatser § 134 not 2.)[1]

{Börja städa nu/Du kan börja städa nu/Skulle du vilja städa nu}, så kommer jag sen.
{Skriv du/Du skulle kanske vilja skriva}, så dikterar jag.
Klicka i rutan så visas tipset. (S)

Håll tyst nu eller också får pappa gå hem med dig omedelbart.
Hjälp mig med det här och jag ska se till att du får en bostad med det snaraste.

En inledande deklarativ huvudsats kan ange att ett villkor är tillräckligt för något som anges i en följande deklarativ huvudsats inledd med adverbet *så* som fundament:

Han behöver bara höja rösten en smula, så tystnar alla de andra.
Det räcker med några hundra tusen, så ska jag se till att företaget kommer på fötter igen.

f) Exemplifierande eller specificerande relation (sidoställning av helhet och exempel eller helhet och delar):

Det är många som har blivit upprörda, till exempel har min farbror gjort en JO-anmälan.
Hennes ansikte var helt uttryckslöst, bara ögon och näsa och en mun ovanför den böljande nakna kroppen. (R)

g) Sammanfattande relation (sidoställning av delar och helhet):

Jag har städat, jag har rensat akvariet, jag har varit och handlat, allt du bad mig har jag gjort.
Sidorna krullar sig lite, det är allt.

[1] Vissa språkbrukare kan utelämna adverbet *så* i den andra delmeningen, särskilt om denna är en artighetsfras. Det ser då ut som om den inledande huvudsatsen är fundament i den senare satsen och ett eventuellt *så* är adjunktionellt.

Ta lite mer köttbullar, (så) är du snäll.
Du kan berätta vad du tycker, (så) blir hon säkert glad.
Ring får vi diskutera. (S)

ANM. Additiv relation tolkas ofta samtidigt som tidslig eller kausal relation:

Hon lagade punkteringen, barnen cyklade i väg och det var åter lugnt.
Vi sålde Zorntavlan och vår ekonomi blev strax bättre.

§ 10. Pragmatisk relation mellan delmeningar: stödjande språkhandling. I en komplex mening kan den väsentliga språkhandlingen uttryckas med den ena delmeningen, medan den andra delmeningen har en mera stödjande funktion. Några exempel där den delmening som uttrycker den stödjande språkhandlingen är kursiverad:

a) Tautologi. Bägge (alla) delmeningarna uttrycker mer eller mindre tautologiskt samma språkhandling. Den stödjande språkhandlingen har ofta svagare betoning (Icke satsf. men. § 7: 2b, 21).

Ja, jag kommer!
Nej, vad säger du!

b) Markering av avsedd språkhandling. Den stödjande språkhandlingen gör det tydligare vilken språkhandling som uttrycks av den dominerande delmeningen (t.ex. genom att beskriva den):

Kalle kommer i morgon, *ja*.
Kalle kommer i morgon, *va*.

Jag ber dig, kom hit.
Vad har du haft för dig, *det undrar jag verkligen*.

c) Motivering. Den stödjande språkhandlingen anger talarens skäl att utföra den dominerande språkhandlingen:

Vill du stänga dörren, *det drar på mig*.
Man måste ju vara uppriktig: han är och förblir en knöl.

d) Modalitet. Den stödjande språkhandlingen signalerar talarens sannolikhetsbedöming eller värdering av det som sägs i den dominerande språkhandlingen:

Jo, (*så är det*) *kanske*.
Ja, (*det tror jag*) *faktiskt*.
Nej, (*det har hon*) *antagligen inte* (*gjort*).
Nej, (*det regnar*) {*tyvärr/konstigt nog/som tur är*} (*inte*).

e) Dämpande. Den stödjande språkhandlingen avses dämpa effekten av yttrandet av den väsentliga språkhandlingen (jfr Interj. § 7, Icke satsf. men. § 25: c):

A, hämta min kappa, *va*.
Maria, du kan inte följa med. [Vokativfrasen kan med lämplig intonation användas för att göra det negativa budskapet mjukare, mera beklagande.]

f) Påkallande av uppmärksamhet. Den stödjande språkhandlingen fäster lyssnarens uppmärksamhet på den dominerande språkhandlingen (jfr Icke satsf. men. § 23):

Mia, här finns glass.
Hör upp, här finns glass.
Hallå, gå inte där!

41 ANFÖRDA MENINGAR

1 Översikt.

Den anförda meningens struktur och betydelse 2–6

2 Citatmeningens struktur. 3 Referatmeningens struktur. 4 Narrativ eller interrogativ bisats som återgivning av tal eller tanke (indirekt anföring). 5 Skillnaderna mellan anföringstyperna. 6 Den anförda meningens betydelse.

Underordning av anförd mening 7–17

7 Underordnad och självständig anförd mening. 8 Likheter mellan underordning av anförda meningar och annan underordning. 9 Skillnader mellan underordning av anförda meningar och annan underordning. 10 Anförd mening som objekt. 11 Anförande matrissats med indirekt semantisk relation till den underordnade anförda meningen. 12 Anförd mening i andra funktioner än som objekt. 13 Anförd mening efter *att*. 14 Den anförande satsens typ. 15 Negation i anförande matrissats. 16 Prosodin i anförande satsfogning. 17 Interpunktionen i anförande satsfogning.

Utvidgad användning av referatmeningens karakteristika 18

18 Synvinkel.

§ 1. Översikt. I sitt yttrande kan talaren återge en annan persons yttrande eller sitt eget yttrande så att det har en menings struktur, dvs. består av en eller flera huvudsatser eller icke satsformade meningar. Meningar med denna funktion kallas anförda meningar.

Efter sin struktur kan de anförda meningarna delas in i citatmeningar och referatmeningar. Med citatmeningen framställer talaren den andres yttrande som om det vore en ordagrann återgivning, vare sig ordalydelsen faktiskt överensstämmer med originalyttrandets eller inte:

[Lena:] I går faxade Bo Johansson: *”Nu stannar jag här och väntar tills du har bestämt dig.”*

Typiskt för citatmeningen är att hänvisningar som *jag*, *nu*, *här* och tempusböjning avser det ursprungliga yttrandets talsituation. I exemplet betecknar *jag* Bo, som fäller det ursprungliga yttrandet, och inte Lena, som återger det.

Också referatmeningen återspeglar i sin struktur den underliggande replikens

språkhandling men förhåller sig ofta friare än citatmeningen till den exakta ordalydelsen. Principiellt skiljer sig referatmeningen från citatmeningen genom att personliga pronomen och tempusböjning hänför sig till återgivandets talsituation.

[Lena:] *Han tänkte stanna och vänta tills jag hade bestämt mig,* faxade Bo Johansson till mig i går.

Anförda meningar kan antingen uppträda syntaktiskt självständigt eller (som i ovanstående exempel) ingå som underordnade led i den återgivande talarens eget yttrande. I sistnämnda fall fungerar de syntaktiskt i vissa avseenden som bisatser. Den sats där den anförda meningen ingår som satsled kallas anförande sats. Den anförda meningen kan ha olika nominala funktioner men är oftast objekt och placeras då på objektets ordinarie plats (vilken då vanligtvis inte kan skiljas från positionen för ett postponerat led) eller i den anförande satsens början (som fundament i deklarativ huvudsats) eller har den anförande satsen placerad som ett inskott.

Bengt svarade då helt stilla: *Jag trivs här.*
Bengt svarade då helt stilla: *Han trivdes där.*

Jag trivs här, svarade då Bengt helt stilla.
Han trivdes där, svarade då Bengt helt stilla.

Jag trivs verkligen, svarade då Bengt helt stilla, *både här och hemma.*
Han trivdes verkligen, svarade då Bengt helt stilla, *både där och hemma hos sig.*

Här hemma hos dig, sa Bengt, *trivs jag verkligen.*
Här hemma hos henne, sa Bengt, *trivdes han verkligen.*

Både citat- och referatmening används för att återge inte bara vad någon faktiskt har sagt utan också vad någon skulle kunna ha sagt eller kan komma att säga, liksom vad någon har tänkt eller skulle kunna ha tänkt eller komma att tänka. Det finns inga tydliga språkliga skillnader mellan en anförd mening som återger tal och en som återger tankar. En anförd mening kan t.o.m. användas för att illustrera någons reaktion eller inställning utan att denna varit klädd i ord förut eller förväntas bli det:

Så tittade hon på mig som: *"Vad är det för jävla fluglort?"* (T) [citatmening]

Referatmeningen övergår utan skarp gräns i beskrivningar av situationer och händelseförlopp. Särskilt oklar är gränsen ofta mellan icke underordnad referatmening och berättelser där talaren på olika sätt visar att han anlägger en omtalad persons synvinkel.

I stället för anförd mening kan talaren välja att återge den andres yttrande integrerat i sin egen framställning som en vanlig nominal bisats eller i vissa fall en infinitivfras (och utan anspråk på ordagrann återgivning):

[Lena:] I går faxade Bo Johansson *att han avvaktade mitt besked där han befann sig.*
[Knut:] I går uppmanade byråchefen mig *att söka den utlysta tjänsten.*

Återgivning med bisats brukar kallas indirekt anföring, i motsats särskilt till bruket av citatmening, som ofta kallas direkt anföring. (Bisatser med indirekt anföring kommenteras nedan i jämförelse med anförda meningar men behandlas annars huvudsakligen i kapitel 37 Bisatser.)

Talaren kan också referera en annan persons yttrande på olika sätt utan att det är fråga om anföring:

I går ringde Bo Johansson in *en beställning på fem nya datorer*.
I går meddelade Bo Johansson *sitt beslut*.

ANM. 1. Konstruktion med underordnad anförd mening är på flera sätt olik andra satsfogningar med underordnad sats. Trots många tecken som tyder på att den anförda meningen är underordnad finns det också omständigheter som talar för att satsfogningen i stället kunde analyseras som en komplex mening. Se § 8–9.

ANM. 2. Termerna anförd mening, citatmening och referatmening avser alltså den mening varmed något sagt eller tänkt återges. Den replik eller tanke som mer eller mindre ordagrant återges med en anförd mening kallas ”det primära yttrandet”, ”det ursprungliga yttrandet”, ”den underliggande repliken”, ”den återgivna repliken eller tanken” e.d.

Den anförda meningens struktur och betydelse § 2–6

§ 2. Citatmeningens struktur. I en citatmening återger talaren en persons replik eller tanke så som han föreställer sig att denne verkligen formulerat den (eller tänkt sig att formulera den):

Detta skall hädanefter bliva min musik, sade den unge Karl.

Citatmeningen, som avses återge det primära yttrandet ordagrant, igenkänns bland annat på att deiktiska kategorier hänför sig till det primära yttrandets tid, rum och person. Om en persons (A) yttrande återges av en annan person (B) som citatmening hänför sig alltså tempus och deiktiska tidsadverbial (t.ex. *nu*) till A:s talögonblick, ett deiktiskt rumsadverbial som *här* betecknar närhet till A vid tidpunkten för yttrandet, och första personens pronomen *jag* refererar till A:

[Lena:] I går sa Erik när han kom: *”Nu är jag här hos dig till slut.”*

Eftersom citatmeningen avses kopiera en persons yttrande eller tanke, har den normalt formen av en mening (huvudsats, icke satsformad mening):[1]

Lena sa med detsamma: *Jag tar den.*
Håll dig till reglerna, säger jag dig bara.
Sen kom Lotta in och sa: *Hej!*

Flera citatmeningar kan följa efter varandra och återge ett sammanhängande yttrande:

Sen kom Lotta in och sa: *Hej! Vad gör ni? Ni ser så dystra ut!*

En eller flera citatmeningar kan på så sätt utgöra ett citat, en återgivning av ett yttrande. I tal kan citatet markeras med avvikande intonation, röstläge, röststyrka eller röstkvalitet (§ 16). I skrift kan dess början och slut markeras med anföringstecken (citationstecken) eller dess början med tankstreck (§ 17). Ofta får citat inleda nytt stycke, och ibland får styckeindelningen utgöra den enda (osäkra) markeringen av att sekvensen är avsedd som citat.

Graden av eftersträvad exakthet i återgivningen kan variera avsevärt. Å ena sidan kan talaren i citatet försöka återge regionala särdrag i uttal, morfologi etc. eller t.o.m. röstkvalitet etc.:

Den blyge Tärnagrabben hade ju en gång i all uppståndelsen sagt att *”ska dä va så här så slut jag”*. (S)
– *Du ä söm e jänt du*, säger han till mig. *Du ä sö rädd öm klära din*. (R)

Å andra sidan kan talaren t.ex. översätta ett yttrande från ett främmande språk:

”Jag har levat nog”, sade den grekiske fältherren Epaminondas, *”ty jag dör oövervunnen.”*
Då sa han på finska: *”Nä han kommer från Sverige.”* (T)
– *Hyrorna stiger och priserna höjs på allting. Jag har knappt råd att köpa mat längre och kläder har jag inte köpt på flera år*, säger hon på stapplande tyska. (S)

Särskilt när ett talat yttrande återges i skrift anpassas det ofta i viss mån till textens övriga stilnivå i fråga om både morfologi, syntax och ordval:

– *Spaningspatruller har skickats ut för att dels varna narkomanerna, dels försöka få fram upplysningar om varifrån narkotikan kommer*, säger Annika Hellkvist, utredningsassistent hos Norrmalmspolisen. (S)
– *Att reservera sig till statsrådsprotokollet är bara en option, en möjlighet, som jag utåt har värjt mig mot*, sade Johansson. (S)

Även när talaren avser att återge yttrandet ordagrant misslyckas han ofta därför att det är svårt att minnas exakta formuleringar. Inte ens citat i skrift ur skriftliga källor är alltid tillförlitliga i sin exakta formulering.

[1] På samma sätt som andra meningar kan citatmeningar vara elliptiska och utgöras t.ex. av en bisats:

Han frågade vad som var viktigast just då och jag svarade: *”Att du håller tyst.”* [= Det är viktigast nu att du håller tyst.]

§ 3. Referatmeningens struktur. I en referatmening återger talaren vad en person har sagt eller tänkt i en form där vissa drag ansluter sig till det primära yttrandets talsituation och andra drag till återgivandets talsituation.

a) Meningsstruktur

Referatmeningen har samma meningsstruktur som det primära yttrandet (och liknar i det avseendet citatmeningen). Den har alltså vanligen formen av en eller

flera huvudsatser med samma prototypiska språkhandlingsbetydelse som det primära yttrandets.[1]

Sexpacken med öl som hon ställt in där fick honom att stanna upp, han stirrade på den och hörde sina pulsslag dåna i huvudet. *Denna snälla tös. Det måste ha hänt henne nånting. Också hon hade tagits ifrån honom* […] *och det var hans fel som släppt ut henne, som inte ens tänkt på att följa henne längs den mörka vägen*. (R) [Det kursiverade avsnittet återger romanpersonens farhågor.]

Kunde han inte få gå hem snart, undrade han.

Referatmening kan dock inte ha formen av en direktiv huvudsats, utan det primära yttrandets direktiva satser återges i stället med deklarativa satser med *ska*(*ll*), *skulle*:

Jag skulle bara hämta mer öl, föreslog Jon. [Jfr citatmening: Hämta du mer öl bara.]

b) Tempus

Referatmeningen utgår i sitt tempusbruk från återgivandets talögonblick (och skiljer sig i det avseendet från citatmeningen samtidigt som den liknar nominal bisats i indirekt anföring, se § 4):[2]

Men de där bilderna som han inte vågade omvandla till ord tumlade fortfarande runt i hans hjärna. […] Kanske satt karlen just nu och lyssnade efter sirener. (R) [Jfr citatmening: Kanske sitter …]

Bernt Svensson satt i en taxi som stod i en bilkö på Essingeleden. […] *Varför hade de inte kontinuerlig trafikövervakning på den mest belastade delen av Essingeleden?* (R) [Jfr citatmening: Varför har …]

Efter ett tag kunde han tänka klarare igen. *Var hade hon lärt sig det här, vem var hon egentligen?* (R) [Jfr citatmening: Var har hon lärt sig …]

Hon hade bott i Berlin i flera år, sa hon. [Jfr citatmening: Jag har bott där i flera år, sa hon.]

c) Deiktiska pronomen

Referatmeningen refererar med 1 pers. pronomen till den återgivande talaren och med 2 pers. pronomen till den återgivande talarens lyssnare. Den som fäller det primära yttrandet anges i stället med 3 pers. pronomen eller med icke-pronominell nominalfras (om han inte råkar vara identisk med återgivandets talare eller lyssnare). (Också i dessa avseenden skiljer sig referatmeningen från citatmeningen och liknar nominal bisats i indirekt anföring.)

Han skulle minsann ge *mig* vad *jag* tålde, sa han. [Jfr citatmening: *Jag* ska ge {honom vad han tål/dig vad du tål}.]

Det var i år *han* skulle lyckas, denna sommar skulle allting ske. (R) [Jfr citatmening: Det är i år jag skall lyckas. Denna sommar skall allting ske.]

Jo det kunde *Bernt* mer än väl förstå. (R) [Jfr citatmening: Det kan jag mer än väl förstå.]

Väjde *jag* kanske, undrade Nycander, för frågor som kunde påminna om *mina* tidigare misstag? (S) [Jfr citatmening: *Väjde X kanske för frågor som kunde påminna om hans tidigare misstag?* Dvs. ursprungligen undrar N. om en tredje person X undvikit vissa obehagliga frågor. Referatmeningen står sedan i en kommentar från X själv.]

d) Deiktiska adverb m.m.

I andra avseenden kan referatmeningen hänföra sig antingen till det primära yttrandets talsituation eller till återgivandets talsituation (och alltså antingen likna eller skilja sig från citatmening). Närhets- och avståndsdeixis kan sålunda gälla det primära yttrandets talsituation:

Märklig flicka, tänkte han. *I kväll* skulle han ringa Annalisa och få reda på hur det egentligen stod till med Dorrys mor. (R) [jfr citatmening: i kväll]

Men närhets- och avståndsdeixis kan också gälla återgivandets talsituation:

Hon var inte rädd, Uno måste ju snart vara tillbaka, han kunde ju inte bo hur långt som helst *därifrån*. (R) [jfr citatmening: härifrån]

e) Ordval

Regionala, vardagligt talspråkliga eller emotionella drag från det primära yttrandet kan övertas i referatmeningen:

Och så att det blitt just han! Sån förbannad tur! (R)

Bernt svor – nu skulle de bli sittande här länge. Inte för att han själv hade bråttom. Men han kände sig obehaglig till mods med farsan. […] Varför talar ni inte med honom, hade Bernt sagt till den nya läkaren. *Men hon hade bara jamsat och försökt komma undan med: När han vill veta, frågar han. Inte farsan! Han var inte funtad på det viset*. (R) [*Jamsat*, *farsan*, *funtad* återger Bernts, inte den refererande berättarens, språkbruk.]

Han hade tur. Tjugo över fyra satt han i taxin på väg mot Visby. *Det skulle gå jäms med röven: avståndet till Visby var omkring fem mil*. (R) [Uttrycket *jäms med röven* är inte den refererande berättarens språkbruk utan härrör från den refererade huvudpersonens språk.]

Hon kunde *gärna* sitta där och sura, muttrade Anders. [Adverbet *gärna* anger Anders' värderingar, inte den refererande berättarens.]

Flera referatmeningar kan följa efter varandra och återge ett sammanhängande yttrande. En eller flera referatmeningar kan på så sätt utgöra ett referat. Beteckningen referat används dock även om friare återgivningar av tidigare yttranden, som bara gör anspråk på att återge den huvudsakliga tankegången i originalet.

[1] När referatmeningen är icke satsformad kan den ofta inte i sin inre struktur skiljas från citatmening:

En kille, tänk om det var en grabb hon var hos. *Ja då jävlar*. (R)

Också satsformade referatmeningar kan sammanfalla med citatmeningar, när talaren i övrigt (t.ex. i den anförande satsen) använder presens:

Det regnar i Dalarna, säger mamma.
Han har ingen biljett, säger konduktören till poliserna. (R)

[2] I äldre formell stil brukades konjunktiv för att markera referatmening. Detta bruk har numera en ålderdomlig prägel och förekommer alltmera sällan.

Vad beträffar den muntliga prövningen i studentexamen, har kritiken drabbat anordningarna i deras helhet. *Det vore i och för sig en orimlig fordran att vid ett examenstillfälle kräva ingående kunskaper i ända till 11 ämnen. Därtill komme att den tid, som stode till buds för prövningen av särskild lärjunge, vore så kort, att det låge helt utanför möjligheternas område att* […] (S)

ANM. Referatmening utan anförande sats (jfr § 7: b) kallas inom särskilt den skönlitterära stilforskningen bl.a. dold anföring, täckt anföring, svävande framställning och erlebte rede.

§ 4. Narrativ eller interrogativ bisats som återgivning av tal eller tanke (indirekt anföring). I stället för med anförd mening kan talaren återge en annan persons yttrande utan anspråk på ordagrann återgivning och integrerat i sin egen framställning med en narrativ eller interrogativ bisats.[1] Detta kallas indirekt anföring.

Johan meddelade *att han inte avsåg att följa föräldrarnas rekommendationer*. [Johan kan ha yttrat: Jag struntar i vad ni tycker.]
Johan hörde sig för om *när de skulle komma*.
I går sades det *att fabriken skulle slå igen*.

Typiskt för den indirekta anföringen är särskilt att deiktiska kategorier hänför sig till återgivandets talsituation. Tempus utgår alltså från återgivandets talögonblick. 1 pers. pronomen refererar till den återgivande talaren och 2 pers. pronomen till den återgivande talarens lyssnare. Också andra närhetsdeiktiska uttryck hänför sig till återgivandets talsituation.[2]

Då sa Laila till Pia *att hon tänkte ge henne den där boken nästa dag*.
[Jfr citatmening (direkt anföring): Då sa Laila till Pia: Jag tänker ge dig den här boken i morgon.]

[Lena:] I går sa Erik *att han ju i alla fall var hos mig till slut*. [Erik har t.ex. yttrat: Jag är ju i alla fall hos dig till slut.]
Erik ringde från Stockholm i går och sa *att han tänkte stanna där över natten och komma hit* (*som*) *i kväll*. [Erik har t.ex. yttrat: Jag tänker stanna här i natt och komma till er i morgon kväll.]
Beatrice undrar *om hon kan få tala med dig*. [Beatrice har t.ex. yttrat: Kan jag få tala med Inez?]
Hon till och med antydde *att jag borde visa min maskulina bestämdhet lite oftare*. (R)

Om det primära yttrandet är en fråga väljs interrogativ bisats:

Lovisa undrade {*om/när*} *företaget tänkte betala*. [Lovisa har t.ex. frågat: {Tänker/ När tänker} företaget betala?]

Om det primära yttrandet är ett påstående, en uppmaning, en önskan eller (ibland) ett känslouttryck väljs vid indirekt anföring en narrativ bisats eller – vid vissa verb – en infinitivfras:

Lovisa skrek *att hon inte tänkte betala*. [Lovisa har t.ex. påstått: Jag tänker inte betala.]
Lovisas uttryckliga order var *att vi skulle dra tillbaka vårt bud*. [Lovisa har t.ex. uppmanat: Dra tillbaka ert bud!]
Lovisa uppmanade oss *att ta studierna allvarligt*. [Lovisa kan ha sagt: Ta studierna allvarligt!]
Lovisas sista önskan var *att Gud skulle ge oss frid*. [Lovisa har t.ex. önskat: Måtte Gud ge er frid!]
Lovisa förundrade sig över *att vi hade så fin bil*. [Lovisa har t.ex. uttryckt: Så fin bil ni har!]

För indirekt anföring i neutralt och formellt skriftspråk brukar det rekommenderas att man undviker sådana uttryck som röjer den refererade talarens emotionella inställning:

Pia sa att *hennes bror* hade glömt sitt pass. [Jfr motsvarande möjliga citatmening: *Den idioten* har glömt sitt pass!]

I ledigt språk är det emellertid inte ovanligt med känslomässiga uttryck som härrör från den refererade talaren eller deiktiska utryck sedda ur hans synvinkel:

Pia sa att hennes bror, *den idioten*, hade glömt passet hemma.
Hans märkte att plattan *nu* började bli varm.

Jämför möjligheten att ange textpersonens synvinkel i narrativ text, § 18.
Om narrativa och interrogativa bisatser se vidare kapitel 37 Bisatser.

[1] Också en expressiv bisats kan sekundärt återge en replik, en tanke eller en inställning:

Lovisa förundrade sig över *vilken fin bil vi hade*. [Lovisa har t.ex. uttryckt: Vilken fin bil ni har!]

Vid verb som *verka*, *förefalla* alternerar *som* + *om*-bisats med en referatmening:

Det verkar *som om det regnar*. Jfr: *Det regnar*, verkar det som.

[2] Ibland blir de deiktiska uttrycken desamma i indirekt anföring som i det primära yttrandet, eftersom de kan ges samma referens i den situation då repliken återges, som i den primära replikens talsituation:

Leif sa att Rom *ligger* i Italien. [Leif: Rom *ligger* i Italien.]
Leif sa att Bos farfarsfar *var* officer. [Leif: Bos farfarsfar *var* officer.]
Leif sa ju till dig att *du* skulle träna mera. [Jfr direkt anföring: Leif sa ju till dig: *Du* ska träna mera, Bosse.]
Leif sa faktiskt nyss att *den här* boken är bra. [Jfr direkt anföring: Leif sa faktiskt nyss: *Den här* boken är bra.]

§ 5. Skillnaderna mellan anföringstyperna. De viktigaste strukturella skillnaderna mellan citatmening, referatmening och indirekt anföring i form av nominal bisats framgår av Schema 1.

	Citat-mening	Referat-mening	Indirekt anföring
Satstyp = den återgivna replikens	+	+	–
Satstyp = nominal bisats	–	–	+
Tempus = den återgivna replikens	+	–	–
Tempus utgår från återgivandets talsituation	–	+	+
1 och 2 person som i den återgivna repliken	+	–	–
1 och 2 person hänvisar till återgivandets talsitution	–	+	+
Övriga deiktiska drag som i den återgivna repliken	+	+/–	–
Övriga deiktiska drag hänvisar till återgivandets talsituation	–	+/–	+[1]
Kan vara syntaktiskt självständig	+	+	–
Kan vara syntaktiskt underordnad	+	+	+

SCHEMA 1. De olika anföringstypernas egenskaper.

[1] Jfr § 4 och 18 om övertagande av uttryck som anger den refererade personens synvinkel.

§ 6. Den anförda meningens betydelse. Den prototypiska anförda meningen återger vad en viss person enligt talarens uppfattning faktiskt har sagt. Men den kan också återge vad en person tänks ha sagt, borde ha sagt, kanske kommer att säga etc., liksom vad talaren själv har tänkt eller vad han tror att någon annan har tänkt eller skulle kunna ha tänkt etc. I modern skönlitteratur återger referatmening mycket oftare tankar än tal.[1]

Citatmening:

Jag hade trott att man skulle tidsbestämma, säger han till TT. (S)
– *Jag känner ingen bitterhet, snarare lättnad*, förklarade [hon …] (S)
Det är aldrig nån som säger: *”Vilken ful tröja du har!”*. (T)
Man tänker ju ändå: *”Vad konstiga dom är som inte vill ha moppe utan epa-traktor istället.”* (T)
Jag vill inte se, tänkte han. *Jag vill inte vara vaken. Låt mig sjunka*. (R)

Referatmening:

Jag simmade femti meter på en väldigt bra tid, sa min gympalärare. (T) [*Jag* refererar till den återgivande talaren.]
Ville reste sig och ställde sig i dörren till kafferummet. *Vad var det här för gäng? Spioner från personalavdelningen?* (R)
Men så tänkte han efter. *Fröken Brita hade trots allt kommit hit för att titta. Hon kunde lika gärna bli besviken om han ingrep. Var det förresten ens möjligt att avstyra uppträdandet?* (R)

Talaren kan använda anförd mening för att illustrera sin eller någon annans reaktion eller inställning i en tillfällig eller återkommande situation utan att det behöver ha varit en verbalt utförd tanke.

Citatmening:

Killen bara stod och glodde så här: *"Vad är det där för snubbe?"* (T)
Såna föräldrar gillar inte jag […] som bara kommer in så här, kollar så här surt. Man bara [ba]: *"Äh, dom gillar inte mig."* (T)

Referatmening:

Vi skulle respektera varandras personliga integritet, var det meningen. (R)
Han kommer i morgon räknar vi med.
Han har gjort bort sig definitivt, {verkar det/förefaller det/ser det ut (som)}.
Han är nog både sjuk och full är jag rädd, *lite vrickad också om jag inte tar alldeles fel* … (R)

När anförande sats saknas (jfr § 7: b), övergår referatmening utan skarp gräns i framställning ur någon annan persons synvinkel (§ 18). Särskilt i skönlitteratur är det vanligt med gränsfall.

[1] Indirekt anföring med narrativ eller interrogativ bisats (§ 4) kan på samma sätt som anförd mening användas för att återge både vad någon faktiskt har sagt och vad någon tänks ha sagt eller tänkt:

Med blicken i bordet sa hon lågt *att hon helst inte ville tala om det*. (R)
Han nickade och tänkte *att det inte spelade någon roll vad hon sa* […] (R)
Pappa börjar ju undra *vad jag håller på med*, liksom. (T)

Underordning av anförd mening § 7–17

§ 7. Underordnad och självständig anförd mening. Anförda meningar kan infogas i den återgivande talarens yttrande antingen som syntaktiskt underordnade led eller som självständiga meningar.

a) Den anförda meningen kan ingå som ett satsled, vanligen objekt, i en sats (anförande sats):

I går sa ministern: *I nästa vecka ska det här vara färdigt.*
I nästa vecka ska det här vara färdigt, sa ministern i går.

I nästa vecka, sa ministern i går, *ska det här vara färdigt*.
Och i ett brev till Skogssällskapet, som sköter avverkningarna, skriver han: *”Kalhyggena har väckt stor förstämning och ilska hos många som älskar att ströva i skog och mark.”* (S)
De hoppades därmed bli rika och ”få äga mycket mark och en stor bil”, skrev tidningen. (S)
Giacometti vill, skriver Genet, *ge gestalt åt det osynliga*. (S)

Den replik eller tanke som återges kan omfatta flera meningar. Det är då bara den mening som står närmast den anförande satsen som klart kan sägas vara syntaktiskt underordnad denna. Lyssnaren eller läsaren måste av sammanhanget och prosodin eller interpunktionen (samt eventuellt av deixisbruket) sluta sig till vad som i övrigt hör till den återgivna repliken eller tanken.

Så ställer han sig och bara skriker: ”*Du ska inte säga nåt*. Du röker ju också!” (T)
– Det var solklart. Vi kunde inte agera på något annat sätt. *Det hade varit tjänstefel*, säger universitetsrektorn […] (S)
Då tänkte Maria: *Hon skulle minsann inte fråga mer*. Hon skulle ta reda på allt själv hädanefter.

b) Den anförda meningen kan återge en annan talares yttrande som en självständig mening, utan att vara syntaktiskt underordnad någon anförande sats. Då måste lyssnaren eller läsaren med ledning av sammanhanget och prosodin eller interpunktionen samt i förekommande fall deixisbruket sluta sig till om meningen är avsedd att återge en annan talares replik eller tanke (eller talarens egen replik eller tanke vid en annan tidpunkt):

– *Fint rum du har här*. Så fort hon kommit dit in hade Dorry lagt sig på rygg bland kuddarna i Camillas säng. (R)
Otto kastade en ovillig blick dit in, han tyckte vattnet liknade mörknat blod. *Bara det inte blev nåt fel på bilen så att de kom att bli stående*. Han mindes chauffören […] (R)
Han skulle resa bort, sa han. *Han hade redan köpt biljett*. Men det var förstås bara prat.

Den anförda meningen kan dessutom förberedas t.ex. genom att den föregående texten beskriver den som skall fälla det primära yttrandet i en talsituation (jfr § 11 om anförande matrissats med indirekt semantisk relation till den anförda meningen). Den förberedande och den anförda meningen utgör här närmast tillsammans en komplex mening.

Han hötte lekfullt med fingret. – *Gör inga dumheter nu bara!* (R)
Sen kom hans polare. *”Men vad fan gör du? Så där kan du väl inte göra.”* (T)
Och sen har jag småsyskon. *”Hej, vad heter du? Linda har en kille på rummet.”* (T)
Anna såg ner på sina händer: *Vad skulle hon göra?*

Citatmeningen kan vidare vara en fortsättning på en indirekt anföring (där det anges vem som fäller det primära yttrandet):

Oppositionsledaren säger att han är besviken på att statsministern inte velat diskutera sakinnehållet i talet. – *Han har endast gjort det till en formsak att jag inte informerat i förväg, men det viktiga är att diskutera sakläget.*

Särskilt i nyhetsspråk är det vanligt att citatmeningens status uttryckligen anges av en efterföljande mening:

– *Sverige har aldrig någonsin haft så goda relationer med både USA och Ryssland som vi har nu. Situationen är helt unik.* Det säger statsministern till DN.

Referatmeningens status kan framgå av att den föregås eller efterföljs av indirekt anföring eller av en citatmening:

Sköterskan hade samma morgon full av ångest berättat att hon ett par timmar före olyckan funnit larmet avstängt och därför satt på det igen. *Nu kunde hon efter en sömnlös natt inte komma ihåg hur hon gjort och var rädd att hon av misstag förväxlat gula och gröna lampor i larmpanelen.* (S) [indirekt anföring + referatmening]

[Statsministern] noterar med viss förtjusning att han blir den första utländska regeringschef som sätter sin fot i Murmansk. Han anser att han med besöket markerar sitt stöd för den demokratiska processen i Ryssland.
Nedslaget i detta köldhål med starka konservativa krafter kommer också lämpligt som ett bevis på att även Sverige anser Barentsregionen betydelsefull. Hittills är det Norge och Finland som visat framfötterna i det sammanhanget.
– Intresset för nordvästra Ryssland har jag ju redan visat prov på genom besöket i S:t Petersburg och Novgorod tidigare i år, påpekar [statsministern]. (S) [indirekt anföring + referatmening + citatmening]

Ofta hålls lyssnaren avsiktligt i ovisshet om huruvida passagen är avsedd som referatmening eller som talarens egen språkhandling.

ANM. Om det primära yttrandet återges i en narrativ eller interrogativ bisats (indirekt anföring, § 4) fungerar denna oftast som objekt till den överordnade satsens verb. Om sådana satsers syntaktiska funktionsmöjligheter se Bisatser § 47–58.

Han säger *att han gillar henne men att det inte skulle funka.* (T)
Talesmännen underströk samtidigt *att det aldrig varit fråga om förhandlingar, utan endast sonderande samtal.* (S)
Han hade frågat *om han skulle komma tillbaka på kontroll* […] (R)
Det begärdes upplysningar om *hur många soldater som blivit tillfångatagna.*

§ 8. Likheter mellan underordning av anförda meningar och annan underordning. I flera avseenden gäller samma villkor vid underordning av anförd mening som vid annan underordning (särskilt av satser). I vissa fall gäller dessa likheter framför allt citatmeningar eller referatmeningar vilkas anförande sats inte är alltför informationsfattig.

a) Den överordnade (anförande) satsen uppbär normalt satsfogningens språkhandling:

Han sa: *Jag älskar dig.*
Sa han: *Jag älskar dig?*
Kunde inte London åtminstone säga: *”Gratulerar”*? (R)
Vem sa: *Jag älskar dig?*
Var har jag rätt att säga: *Detta är inte min sak …?* (R)
Säg: *Jag älskar dig.*
Lyft högra handen och säg: *Jag svär.* (R)
Om hon bara ville säga: *Jag älskar dig.*
Så vackert hon sa: *Jag älskar dig.*

Kunde jag komma tillbaka nästa dag, undrade hon.
Jag skulle ta med mig lite vin, föreslog han.

b) Den anförda meningen placeras oftast antingen först i den överordnade anförande satsen, som fundament, eller i dennas slutfält:

Med partikamraterna i Malmö överlägger jag minst en gång om året, brukar Nilsson säga.
Nilsson brukar säga: *Med partikamraterna i Malmö överlägger jag minst en gång om året.*

Med partikamraterna i Malmö konfererade han minst en gång om året, brukade Nilsson säga.

Referatmeningar står sällan sist i den anförande satsen (jfr § 10).

c) Hela satsfogningen kan underordnas en annan sats. Då är det den anförande satsen, inte den anförda citatmeningen, som syntaktiskt får de formella karakteristika som sammanhänger med underordningen:

Eftersom han så ofta säger ”Jag älskar dig inte”, måste han väl mena något med det. [Den anförande satsen har af-ordföljd.]
Säger man *”Jag älskar dig”*, så bör man väl mena något med det. [Den anförande satsen är en rogativformad konditional bisats.]
Men när mamma sa *”du förstår mig”* till mig så kunde jag inte tolka det på annat vis än att jag liknade henne. (R)
Sa han: *”Du får bestämma”* blev hon arg. (R)

Referatmening underordnas dock sällan bisats (jfr § 14).

Anförande sats med citat- eller referatmening kan i ledigt språk också underordnas en högre anförande sats:

Jag kommer att abdikera, sa kungen, har jag hört.
Det ska bli vackert väder, har den där samen spått, säger de i radion.
När kommer hon, sa hon? undrade Per.
[…] *de lär vara både intelligenta och trevliga har jag hört*, sa Ingvar. (R)

”Hur länge blir hamnen öppen, kan man undra”, sa Anders. (R)
Då kunde hon inte låta bli att fråga: *Sa du inte i går klart och tydligt: Vi far till Grekland i sommar?*
”Det tar en vecka, sa doktorn”, sa hon till sist […] (R)
Doktorn sa, sa hon till sist: *”Det tar en vecka.”*
Han skulle abdikera, sa han, hade hon hört.

d) Ett 3 pers. pronomen i en anförd mening kan syfta framåt på ett korrelat i matrissatsen precis som ett pronomen i en bisats kan göra det, och omvänt kan ett pronomen i matrissatsen knappast syfta på ett korrelat i en följande anförd mening eller bisats (Pron. § 48):

Han har varit snäll emot mig, sa Elsa om Per. [han = Per] Jfr: ?*Emot mig*, sa Elsa om honom, *har Per varit snäll.*
Hon skulle fara hem snart, sa Anna till alla som ville höra. [hon = Anna] Jfr: *I morgon*, sa hon till alla som ville höra, *skulle Anna fara hem*. [hon ≠ Anna]

e) Liksom vid indirekt anföring med underordnad nominal bisats (§ 4) kan ett *det*(*ta*) i den följande texten syfta antingen på den anförda meningen eller på hela satsfogningen men inte på matrissatsen ensam (eftersom denna inte utgör ett helt syntaktiskt led):

Vi köper nya gardiner, föreslog chefen i går, men det vet nog inte Anders om. [Det = att chefen har kommit med förslaget, dvs. pronomenet syftar på hela den anförande satsfogningen.]
Vi köper nya gardiner, föreslog chefen i går, men det tillåter inte kamrern. [Det = att vi köper nya gardiner, dvs. pronomenet syftar på den anförda meningen.]
Kungen skulle abdikera, hade hon skrivit, och det hade hon fått kritik för. [det = att hon hade skrivit så]
Kungen skulle abdikera, hade hon skrivit, och det hade nu hovet bekräftat. [det = att kungen skulle abdikera]

§ 9. Skillnader mellan underordning av anförda meningar och annan underordning. Konstruktionen anförande sats med anförd mening överensstämmer inte i alla avseenden med annan underordning. Olikheterna är mest påfallande när den anförda meningen är en referatmening och när den anförande satsen är semantiskt lättviktig. I dessa fall fungerar den anförande satsen då semantiskt ungefär som ett satsadverbial. Också placeringsmässigt erinrar den anförande satsen om ett sådant. Åtminstone i följande avseenden skiljer sig en satsfogning med anförande mening från t.ex. en satsfogning med underordnad narrativ bisats.

a) Matrissatsen kan stå inskjuten i den underordnade anförda meningen (§ 10). Denna placering av matrissatsen är inte möjlig om den underordnade satsen är en narrativ bisats.[1]

Med partikamraterna i Malmö, säger Nilsson själv, *brukar han överlägga minst en gång om året*.
Hon skulle komma, trodde han, *redan samma dags kväll*.

b) Satsfogningen samordnas inte gärna med en föregående huvudsats om den anförda meningen står som fundament, trots att en sådan samordning av motsvarande satsfogning med narrativ bisats är fullt möjlig:

?Anders måste vara naiv, för *alla människor är innerst inne goda*, har han alltid trott. Jfr: Anders måste vara naiv, för att alla människor innerst inne är goda har han alltid trott.

Den här typen av samordningar är dock möjlig om den anförda meningen har klar citatkaraktär:

Bengt kan vara svår att uppfatta, men *"Det ska bli strejk"* hörde vi alla tydligt att han sa.

Också om den anförande satsen har större semantisk tyngd verkar samordning av hela satsfogningen med föregående huvudsats vara möjlig:

Anders måste vara naiv, för *alla människor är innerst inne goda*, gick han omkring och sa till alla som ville höra.

c) En referatmening kan stå som bisatskärna och ansluta direkt till en överordnad sats utan syntaktisk förmedling av den anförande satsen.

Eftersom *han älskar mig* – sa han i alla fall – har jag svårt att köra i väg honom.
Fastän *vinden har vänt* – påstår de i radion – vågar jag knappast ge mig ut nu.
Där borta står min far *som gärna vill prata med dig*, säger han.

d) En slutställd anförande sats kan inte negeras om den anförda meningen är en referatmening (jfr § 15):

**Hon ville komma hem*, trodde han inte. Jfr: Att hon ville komma hem trodde han inte.

Att den anförande satsen inte kan negeras förefaller vara en parallell till att liktydiga satsdverbial normalt saknar negerade motsvarigheter:

*Hon ville {otroligen/osäkert/osannolikt} komma hem. Jfr: Hon ville {troligen/säkert/sannolikt} komma hem.

Å andra sidan är det uppenbart att en betonad anförande sats (i kontrast) kan negeras i slutställning, åtminstone när den föregås av en citatmening:

Jag vill komma hem, sa hon inte, men hon tänkte det.

e) Hela den anförande satsen kan i vissa fall fungera som en fråga när den anförda meningen är interrogativ och står initialt (se vidare § 14):

Kommer hon i morgon, sa hon?

Gillar han Beethoven, tror du?
Var hon sjuk, trodde hon? undrade Sture.
Var äter vi någonstans, tycker ni?

Funktionen som fråga förekommer emellertid praktiskt taget bara vid semantiskt lättviktiga anförande satser (§ 14). Matrissatsen har då återigen ungefär samma semantiska funktion som ett satsadverbial och den huvudsakliga språkhandlingen i sammanhanget uppbärs i stället av den anförda meningen.

f) En skillnad mellan anförda meningar och narrativa bisatser är att de förra – i varje fall i vissa typer av skriftspråk – kan underordnas en anförande sats med ett predikat vars uttryck annars inte är förenligt med objekt (se vidare § 11):

Det är underligt, log hon. (R)
Du gör henne en björntjänst, hotade Stephan. (R)

[1] Informationstyngden på matrissatsen är ofta ringa. När den står som inskott eller när den är placerad efter den anförda satsen kännetecknas den av svag betoning. Detta är dock ofta fallet också med matrissats till nominal bisats vid indirekt anföring.

Han blir färdig, *antar jag*, redan i morgon. Jfr: *Jag antar* att han kommer redan i morgon. Han kommer *antagligen* redan i morgon.

Du har betalat in skatten, *hoppas jag?* Jfr: *Jag hoppas* att du har betalat in skatten. Du har betalat in skatten *väl?*

ANM. 1. Om den anförda (satsformade) meningen inte skulle uppfattas som syntaktiskt underordnad, måste man överväga att analysera den anförande satsfogningen som en komplex mening bestående av två asyndetiskt hopfogade huvudsatser (jfr kapitel 40 Komplexa meningar) eller som en huvudsats där den anförda meningens sats tar den anförande matrissatsen som någon sorts annex (som ju också kan stå såväl initialt och finalt som medialt; se kapitel 36 Annex). Den anförande satsen skulle med denna analys uppfattas som ofullständig med tom plats för ett satsled i den funktion som enligt den ovan genomförda analysen tillkommer den anförda satsen. Med denna alternativa analys saknar alltså den anförande satsens verb *sa* sitt annars obligatoriska objekt i följande exempel:

Hon sa: Det börjar nog regna snart.
Det börjar nog regna snart, sa hon.
När börjar det regna, sa hon?
Börjar det regna, sa hon?

Jämför särskilt de fall då den anförande satsen anför en underordnad sats (punkt (c) ovan).

Paralleller till ofullständiga satser som de ovan antagna kunde vara t.ex. elliptiska satser som de följande (jfr Ellips § 15):

Vet jag faktiskt inte så noga. Jfr: Det vet jag faktiskt inte så noga.
– Hon kommer säkert tillbaka. – Tror du? Jfr: Tror du det?
– Hon sa att hon skulle komma tillbaka. – Sa hon? Jfr: Sa hon det?

I de fall då den anförande matrissatsen står efter eller inuti den anförda meningen kan man finna en parallell i sådana komplexa meningar där en kommenterande huvudsats är inskjuten i eller hakad på slutet av en annan, semantiskt och prosodiskt mera prominent huvudsats (Kompl. men. § 6):

Gå med detsamma, det säger jag dig, till fru Andersson och be om ursäkt.
Gå med detsamma, det säger jag dig.
Å andra sidan kan, det vet vi från flera undersökningar, den pedagogiska standarden höjas om lärarna får delta i utvecklingsprojekt.

ANM. 2. Satsfogning med infogad anförande sats är snarlik satsfläta, nämligen när dennas underordnade sats är narrativ utan subjunktion och har ett underförstått subjekt (som är koreferentiellt med satsbasen i en överordnad sats):

Ronny, tror åtminstone jag, har vattenkoppor. [Satsfogning med anförd mening skrivs vanligen med komma runt den inskjutna anförande satsen.]
Ronny tror åtminstone jag har vattenkoppor. [Satsfläta skrivs utan komma efter matrissatsens satsbas och vanligen också framför den underordnade satsen.]

Konstruktionerna skiljer sig emellertid inte bara ortografiskt från varandra utan också t.ex. ordföljdsmässigt och prosodiskt:

Ronny har, tror åtminstone jag, vattenkoppor. [satsfogning med anförd mening]
Ronny, tror åtminstone jag, har inte några vattenkoppor. [satsfogning med anförd mening]
Ronny tror åtminstone jag inte har några vattenkoppor. [satsfläta]

§ 10. Anförd mening som objekt. Den underordnade anförda meningen är vanligen objekt till ett verb i den överordnade satsen. Den anförda meningen placeras i förhållande till den anförande satsen på följande sätt:

a) Den anförda meningen (både citat- och referatmening) står som fundament i den anförande satsen:

Jag brukar överlägga med partikamraterna i Malmö minst en gång om året, svarar Nilsson själv.
Vad har dom för kunder? undrade Eva. (R)
Hon skulle arbeta lite hårdare, lovade hon med silkeslen stämma.

b) Den anförda meningen (både citat- och referatmening) omger den anförande satsen som vanligtvis står inskjuten i den anförda satsen omedelbart efter fundamentet, på mittfältets adverbialsplats eller i slutfältet efter verbets bundna bestämningar:

Med partikamraterna i Malmö, svarar Nilsson själv, *brukar jag överlägga minst en gång om året*.
Jag brukar, svarar Nilsson själv, *överlägga med partikamraterna i Malmö minst en gång om året*.
Jag brukar överlägga med partikamraterna i Malmö, svarar Nilsson själv, *minst en gång om året*.

Om inskott av liknande typ jfr Annex § 16.

c) Den anförda meningen (nästan endast citatmening) står som objekt i den anförande satsens slutfält:

Han hade ropat *Nu är tomten här* högt och tydligt så att alla hörde.

Sa hon verkligen bara *Jag är trött på det här* i går vid middagen?
Nilsson svarar själv: *Jag brukar överlägga med partikamraterna i Malmö minst en gång om året*.
[…] en gång kommer folk att säga: *han hade rätt ändå*. (R)

I enstaka fall förekommer referatmening i final position:

Då tänkte Nils-Erik: *Han skulle minsann aldrig fråga. Han skulle ta reda på svaret själv*.

Vissa verb tar såväl citat- som referatmening. Sådana verb kan användas i matrissatser som står före, efter eller inuti den anförda satsen. Hit hör verb som anger kommunikativ handling samt ett fåtal andra.[1] Exempel:

säga, skriva
viska, skrika, ropa, mumla, muttra, fräsa, hojta
börja, fortsätta, fortfara, tillägga, sluta
svara, genmäla
invända, protestera, instämma, upprepa
befalla, kommendera, uppmana, begära, föreslå, vädja, råda
fråga, undra, vilja veta
hoppas, önska
tänka
läsa, höra

Presidenten kommer till Orly i morgon, skrev han med stora bokstäver i dagboken.
Med stora bokstäver skrev han : *Presidenten kommer till Orly i morgon*.
Presidenten skulle komma till Orly nästa dag, skrev han i dagboken.

Du blir minsann aldrig kvitt din feghet, hörde han utifrån köket.
Då hörde han återigen utifrån köket: *Du blir minsann aldrig kvitt din feghet*.
Han skulle minsann aldrig bli kvitt sin feghet, hörde han utifrån köket.

Ta och blaska av honom det värsta, befallde hon. (R)

Vissa av verben kan ta anförd mening oberoende av dennas betydelse och struktur. Sådana verb är t.ex. *säga*, *skriva*, *anteckna*, *viska*, *skrika*, *fortsätta*, *läsa*, *höra*:

Min mor sa då skarpt: {Klockan är åtta. / Kom nu! / Kan ni inte vara lugna en enda sekund? / Vem har gjort detta? / Adjö med er!}
Då hörde vi från källaren: {Här är så mörkt. / Kan ingen släppa ut mig? / Vem släckte ljuset? / Släpp ut mig! / Jävlar!}

Vid andra anförande verb måste den anförda meningen ha en passande betydelse. Anförande verb vilka betecknar specifika språkhandlingar tar bara anförda meningar som kan uttrycka den avsedda språkhandlingen. Ett verb som *befalla* tar sålunda meningar som kan uttrycka en befallning, ett verb som *fråga* tar meningar som kan uttrycka en fråga eller en undran, verb som *hoppas* eller *önska* tar meningar som kan uttrycka en önskan.

Översten befallde: *Ta fram konjaken.*
Direktören kunde inte låta bli att undra: *Vem hade tagit fram konjaken?*
Prosten önskade av allt sitt hjärta: *Måtte han ha lite god konjak hemma!*

Vissa verb förekommer väsentligen med referatmening även om de någon gång också står med citatmening, varvid vanligen matrissatsen är slutställd eller inskjuten i den anförda meningen. Bland verb av denna typ finner vi verb för kommunikativ handling men också verb för kognitiva tillstånd eller processer:

påstå, hävda, försäkra
uppge, nämna, meddela, berätta, rapportera
betona, understryka, inskärpa
avslöja, upplysa
erkänna, tillstå, medge, lova

tro, förmoda, tycka, mena, anse, anta, gissa, misstänka
låtsas, inbilla sig
veta, minnas, få veta, erfara, förstå, begripa, inse, se, märka, få höra, känna

Vissa verb är särskilt vanliga i presens och i deklarativ sats tillsammans med 1 pers. pronomen som subjekt: *tro*, *förstå*, *hoppas*, *tycka*. I sådana fall anger den anförda meningen normalt den dominerande språkhandlingen och matrissatsen erinrar om ett satsadverbial.[2]

Han har varit i Berlin, *tror jag*. [jfr: antagligen]
Du har träffat Anna, *förstår jag*. [jfr: förstås]
Jag får semester i september, *hoppas jag*. [jfr: förhoppningsvis]
Du ska åka till Berlin, *tycker jag*. [jfr: förslagsvis]

Också när samma verb är överordnade en narrativ bisats ligger meningens dominerande innehåll i den underordnade satsen: *Jag tycker du ska åka till Berlin.*

[1] Verb som tar referatmening kan vanligen också ta narrativ och/eller interrogativ bisats som objekt. Men inte alla verb som tar narrativ bisats kan ta citat- eller referatmening. Värderande predikat som förutsätter att den underordnade satsens proposition är presupponerad (som t.ex. *älska*, *gilla*, *tycka om*, *beklaga*, *avsky*, *tolerera*, *beakta*; Bisatser § 62: 2b) konstrueras t.ex. ogärna med citat- eller referatmening:

*Hon läste tidningen vid frukostbordet, avskydde han. Jfr: Han avskydde att hon läste tidningen vid frukostbordet.
*Du har särskilda skäl, ska vi beakta. Jfr: Vi ska beakta att du har särskilda skäl.

Citat- eller referatmening är inte heller möjlig vid ett antal verb med inherent negerad eller negerande betydelse som *glömma*, *förneka*, *ångra*, *förbjuda* (Bisatser § 62 not 1):

*Han hade inte målat båten, ångrade han. Jfr: Han ångrade att han inte hade målat båten.

Verb vid vilka en underordnad narrativ sats anger följd tar likaledes knappast referatmening, t.ex. *ordna*, *fixa*, *se till*, *medföra*, *förorsaka*, *möjliggöra*, *göra*, *föranleda*, *åstadkomma*, *hindra* (Bisatser § 61: 2–3):

?Vi fick biljetter, såg han till. Jfr: Han såg till att vi fick biljetter.
*Pengarna tog slut, medförde nyinvesteringarna. Jfr: Nyinvesteringarna medförde att pengarna tog slut.

Andra verb som kan ta narrativ bisats men inte gärna referatmening är *tillåta*, *vilja*:

*Vi hade fest i hennes trädgård, tillät hon. Jfr: Hon tillät att vi hade fest i hennes trädgård.
?Du skall stanna, vill jag. Jfr: Jag vill att du skall stanna.

Om verb som står i anförande sats men som inte kan ta en nominal bisats som objekt se § 11.

[2] Vissa anförande satser har lexikaliserats och erinrar semantiskt om satsadverbial (jfr Huvudsatser § 8, 43). Exempel:

Han har varit i Berlin, *förstår* {*du/ni*}. Jo, *förstår* {*du/ni*}, han har varit i Berlin. {*Du/Ni*} *förstår*, han har varit i Berlin.
Han är bra på det där, *vet* {*du/ni*}. *Vet* {*du/ni*}, han är bra på det där.
När är det påsk i år, *hör* {*du/ni*}? *Hör* {*du/ni*}, när är det påsk i år?
Säg (*mig*), hur kommer jag till stationen?
Hur blir vädret i morgon, *tro?*
Han är bra på det där, *vet jag.*
Du vet, han har varit juniormästare.
Han är kiropraktor, *du vet.*

Halvt lexikaliserat är *tror* {*du/ni*} som efterställd matrissats efter interrogativ sats som anförd mening. Hela satsfogningen fungerar som en fråga, och matrissatsen läggs in under den anförda meningens interrogativa prosodi (jfr § 9: e, 14):

Vem kommer i kväll, *tror* {*du/ni*}?

ANM. Referatmening i final position kan knappast skiljas från narrativ sats utan inledande subjunktion och med fa-ordföljd:

Min bror antog han kunde inte komma förrän senare.

§ 11. Anförande matrissats med indirekt semantisk relation till den underordnade anförda meningen. Flertalet verb som förekommer med anförd mening kan också ta narrativ eller interrogativ bisats (§ 10). Men mängden av satser som kan överordnas anförda meningar är – inte minst i litterärt språk – vagare avgränsad och kan lättare utvidgas än mängden av verb som konstrueras med narrativ eller interrogativ bisats. Objektkaraktären hos den anförda meningen är ofta otydlig. Matrissatsens verb kan t.ex. vara ett verb som normalt är intransitivt eller ett transitivt verb som redan har ett objekt:

Men vem i Sverige kände till mig tidigare, skrattar han. (S)
Jag har understrukit det kristna, beskrev kompositören sitt librettos religiösa förankring när han mötte pressen inför premiären.

I en sats som är överordnad en anförd mening kan verbet (tillsammans med sina övriga bestämningar) ange hur talaren låter eller beter sig när han yttrar sig:

Gubben har gått, {hostade/skrattade} Sune. Jfr: ?Sune {hostade/skrattade} att gubben hade gått.

Jag har inte tittat ännu, snörvlade Elfrida. (R)
– Skulle du råda din son att bli plåtslagare? – *Nej*, skakar han på huvudet. Det finns bättre jobb. (S)
Hon hade minsann heller inte ätit, blinkade hon till honom.

I den anförande matrissatsen kan vidare stå verb som också visar den talandes attityd till det som sägs i citat- eller referatmeningen:

Gubben har gått, myste expediten. Jfr: ?Expediten myste att gubben hade gått.
En forskarekollega i Tokyo klagar: – *Hur skall vi kunna veta när det blir jordbävning här med den metoden*. (S)

En tredje klass av verb i anförande matrissats är de verb som anger talarens avsikt med yttrandet. Här är ofta bruket mer markerat skönlitterärt:

Då far vi, {lockade/skröt/skämtade} furiren. Jfr: ?Furiren {hotade/lockade etc.} att då skulle de ge sig av.
Hon kunde slippa arbeta när som helst om jobbet inte passade, hotade Anna-Karin henne.
"Du kan när du vill", berömde hon från dörröppningen. (R)

I stilistiskt mera neutralt språk uttrycks motsvarande omständigheter ofta med annan konstruktion:

Gubben har gått, sa Sune och hostade.
Gubben har gått, sa expediten skrattande.
Hon kunde slippa arbeta när som helst, sa Per-Erik med illa dolt hot.

I skönlitterär prosa kan författaren med en deklarativ huvudsats ge en beskrivning av talsituationen och låta denna följas av ett kolon som ensamt talar om att den följande meningen är ett citat. Konstellationen är då snarare en komplex mening (jfr § 9 Anm. 1) av två sidoordnade meningar än en satsfogning med över- och underordning.

Han skakade på huvudet: *Nej, inte idag.*
Anna såg på sina händer: *Vad skulle hon göra?*
Mannen slog sig ner vid bordet och sköt fram brödet: *Ät det här.*
Bo Turesson gav ytterligare statistik: – *De flesta älgolyckor sker under vinterhalvåren*. (S)
Asch, prat! Bergstedt slog undan alla invändningar: *vad är det för fel med att tjäna sitt Fosterland?* (R)

I tidningarnas rubrikspråk och i skriven dramatik förekommer citatmeningar vid elliptiska anförande satser utan utsatt anförande verb:

Arbetsgivarna inför höstens förhandlingar: *Utrymmet är knappare än någonsin*.
Den unga hustrun: *Vad skulle vi annars göra?*

I talspråk används liknande elliptiska anförande satser:[1]

Och Marie-Louise då, va: *Det här är min plats*.

[1] Särskilt i vissa former av talspråk förekommer adverbial som *bara* (oftast i formen [ba]), *ungefär*, *typ*, *liksom*, *änna* som markeringar av att citat börjar eller slutar (och alltså närmast motsvarande citationstecken i skrift):

Jag sa till honom, han var i parken, jag bara [jɑ ba]: *”Gå och sälj kakorna åt mig, annars får du spö!”* Han bara [ba]: *”Nej jag orkar inte.”* (T)
Vi bara [vi ba]: *”Å nej nu får vi inbjudningskort”* liksom. (T)
Men om man liksom håller på och typ: *”Å vad hemskt!”* så här då liksom verkar det ju så töntigt. (T)

§ 12. Anförd mening i andra funktioner än som objekt. I vissa fall – utöver dem som nämnts i § 11 – har den underordnade anförda meningen en annan funktion än som objekt:

a) En anförd mening kan fungera som subjekt eller predikativ i satser med identifierande predikativ:

Tag bort gumman, blev hans hälsningsreplik. (R)
Hade han varit i Stockholm eller ej, var frågan som alla ställde sig i företaget just då.
Hans svar var alltid: *Var ska vi ta pengarna?*

b) En anförd mening kan vara subjekt som fundament vid verb som anger hörsel- eller synintrycket hos den som registrerar det primära yttrandet:[1]

”Den yttersta dagen är kommen!” ljöd genom luften.
”Alla avgångar inställda”, lyste från ljustavlan.
Hon ville väl också vara med, hördes från Stina inne i garderoben.

Konstruktionen är marginell. Vanligtvis har satsen expletivt *det* som subjekt: *Den yttersta dagen är kommen, ljöd det genom luften.*

c) Som fundament kan en anförd mening undantagsvis vara rektion till en isolerad preposition eller subjunktion i satsens verbfras. Prepositionen eller subjunktionen kan inte bilda fundament tillsammans med den anförda meningen.

Det blir fem kronor, fick han det till. Jfr: *Till *det blir fem kronor*, fick han det.
Jag skulle bli färdig i maj, såg det ut som. Jfr: *Som *jag skulle bli färdig i maj*, såg det ut.

d) En citatmening kan vara apposition till ett substantiv:

I det längsta hade han och hustrun hyllat satsen: *Vårt land är det bästa i världen* […] (R)
Inom sig upprepade han kanske undrande orden: *Vi möts igen nästa år i Babylon!* (R)

e) En citatmening kan i sin helhet fungera som huvudord i en nominalfras tillsammans med ett föregående attribut:[2]

Hans evinnerliga *Hej alla glada!* gjorde mig efter hand vansinnig.
Med ett tappert *Inte heller i år har vi gått med vinst* öppnade hon sin verksamhetsberättelse.

f) En anförd mening kan vara löst knuten till en föregående anförande sats och korrespondera med ett kataforiskt definit eller komparativt pronomen eller adverb i denna (jfr Kompl. men. § 7: c):

I det läget ville jag bara ställa mig upp och säga detta: *vi levde på 1900-talet och inte på 1300-talet*.
Låt mig säga så här: *det är fyra år kvar av 70-talet* … (S)
Så här säger Sune Persson om det: – *Vi har idag totalt 250 ledare och funktionärer*. (S)

[1] En anförd mening som verbbestämning i en anförande sats med passivt verb och expletivt subjekt kan stå som fundament i den anförande satsen (jfr Subj. § 22):

Även i helvetet finns det gradskillnader, påstås det […] (R)
Du förstår dig på barn, sägs det. (R)
Avtalet kommer till stånd, antas det på vanligen välunderrättat håll.
Jag vill också vara med, hördes det inifrån garderoben.

Liknande konstruktion förekommer också vid vissa aktiva verb och verbförbindelser: *stå*, *heta*, *ljuda*, *låta*, *gå upp för ngn*, *vara meningen*, *verka*, *förefalla*. Exempel:

Första gången ska man låta pojken bjuda, stod det i min bibel, och den regeln följde jag. (R)
Hon skulle bli något stort, hette det alltid då.
Men när vi då försökte ta reda på det, så lät det: *”Du har krossat våra hjärtan* […]*”* (R)
Lokalen är alltför liten, verkar det.

Verbet *lyda* med referentiellt subjekt kan ta anförd mening som fundament med funktion som bestämning till verbet (jämför som predikativ ovan):

”Rösta nej till skendemokratin”, lyder ett av slagorden. (S)

[2] Citatmening kan någon gång förekomma som förled i sammansättningar:

Han är en sådan där riktig gör det själv-människa.
Så får vi besök av ett antal *”oj vad barnen har blivit stora”*-släktingar.
Hon hade den där *ta mig om du kan*-minen på sig.

§ 13. Anförd mening efter *att*. I talspråk och ledigt, berättande skriftspråk förekommer det att en anförd mening inleds med *att* när den är efterföljande bestämning till ett verb som annars konstrueras med narrativ bisats:

Då utbrast Britt att *den filmen vill jag se*.
Då utbrast Britt att *just här, just nu ville hon ha picknick*.
[…] i söndags hade förhandlingarna nått det stadium då telearbetarnas facklige ledare kunde konstatera att: – *Vi har gått så långt vi kan*. Strejken är oundviklig! (S)

Subjunktionen kan då komma att inleda även sådana citat- och referatmeningar som inte har formen av deklarativa huvudsatser.

Citatmening:

Då utbrast Britt att *var har du varit?*
Då utbrast Britt att *kommer hon inte hem i år!*
Då utbrast Britt att *vad då för några maskiner?*

Och hon sa något om att *vad gör det att du inte är nån författare*; du är i stället världens underbaraste man […] (R)

Referatmening:

Då röt Anna till mig att *var hade jag egentligen hållit hus?*
Då röt Anna till mig att *trodde jag att jag kunde komma hem vid den tiden?*
Han säger ofta att *vad vore han utan mej*. (R)

ANM. *Att*-inledd deklarativ referatmening kan oftast inte skiljas från narrativ bisats med fa-ordföljd:

Då utbrast Anna att *den filmen ville hon se*.

§ 14. Den anförande satsens typ. En anförande sats med underordnad anförd mening är vanligtvis en deklarativ huvudsats:

Han sa: {*Jag kommer i morgon. / Kommer du? / Kom nu!*}
{*Jag kommer i morgon, / Kommer du i morgon? / Kom nu!*} sa han.

Om den anförda meningen har tydlig citatkaraktär, kan den anförande satsen vara av vilket slag som helst, även bisats:

När var det han skrek: *Ge dig av, käring?*
Säg bara högt och tydligt till henne: *Ge dig av käring*!
Om du säger högt och tydligt *"Ge dig av, käring"*, ska du få se vad som händer.
Men när mamma sa *"du förstår mig"* till mig så kunde jag inte tolka det på annat vis än att jag liknade henne. (R)

Om däremot den anförda satsen är en referatmening och den anförande satsen är semantiskt lättviktig, är den anförande satsen nästan alltid en deklarativ sats. Dess status som syntaktiskt och semantiskt överordnad är då också mera oklar, jfr § 9.

När den anförda meningen har formen av interrogativ huvudsats och inte föregås av matrissatsen, kan hela satsfogningen pragmatiskt fungera antingen som ett påstående eller som en sökande fråga utan att den syntaktiska strukturen är olika.[1]

Funktion som påstående:

När {ska/skulle} det här ta slut? frågade hon.
När {ska/skulle} det här ta slut? utbrast hon då.
När {ska/skulle} det här ta slut? sa hon till mig när vi talades vid.

Blir det vackert väder i morgon? frågade hon.
Blir det vackert väder i morgon? utbrast hon.
Blir det vackert väder i morgon? sa hon då gång på gång.

Funktion som fråga:

När ska det här ta slut, tror du?
När ska vi åka, tycker ni?

När {ska/skulle} det här ta slut, påstod de?
– *Hur länge ska det hålla på*, tror du? (R)
– *Och vem ska då städa*, hade du tänkt dig? (R)
Blir det vackert väder i morgon, tror ni?
Ska vi åka till Köpenhamn, tycker du?
Skulle det bli vackert väder i morgon, påstod han?
Blir det vackert väder i morgon, sa hon?

Satsfogningen fungerar som fråga när matrissatsens verb är kognitivt (dvs. icke kommunikativt), t.ex. *tro*, *tycka*, *tänka*, eller när det har betydelse av påstående (t.ex. *påstå*). Vid andra verb förekommer alternativt frågefunktion endast vid semantiskt lättviktiga matrissatser:

När {ska/skulle} det här ta slut, sa hon?

När en anförande matrissats med interrogativ anförd mening fungerar som en fråga erinrar matrissatsen semantiskt om ett satsadverbial. (Jfr § 9.)

Om anförande satser utan finit verb se § 11.

[1] En satsfogning bestående av anförd mening (som satsbas) + efterföljande matrissats har således den deklarativa huvudsatsens struktur, även när den tolkas som en fråga: Fundament (= den anförda meningen = objekt) + finit verb + subjekt + övriga satsled i den anförande satsen.

§ 15. Negation i anförande matrissats. När den anförda meningen är en citatmening och när den anförande satsen anger en kommunikativ handling som fokuserar det återgivna yttrandets form, kan matrissatsen vara negerad på samma sätt som matrissatsen vid en narrativ bisats:[1]

Min bror sa verkligen inte: Du är en ynkrygg.
Du är en ynkrygg, sa min bror verkligen inte.
Riktiga schartauaner säger aldrig *"Adjö!"* till någon, de säger "Farväl!"

I andra fall kan anförande matrissatser inte negeras:

**Anders blir ordförande*, tror jag inte. Jfr: Att Anders blir ordförande, tror jag inte.
**Det blir snö i morgon*, kan jag inte tänka mig. Jfr: Att det blir snö i morgon, kan jag inte tänka mig.
**Han skulle ansöka om medborgarskap*, påstod han inte. Jfr: Att han skulle ansöka om medborgarskap, påstod han inte.

Detta kan jämföras med att en negerad matrissats ogärna tar narrativ fa-sats som objekt (Bisatser § 60: 2c):

?Han trodde inte att hem kom han nog redan till jul.

[1] När den anförda meningen är negerad kan – i ledigt talspråk – också matrissatsen utan betydelseändring negeras (dubbel negation, jfr Satsadvl § 87 not 1) om det semantiska predikatet där är ett åsiktsverb som *tro*, *tycka*, *tänka*:

Anders blir inte ordförande, tror jag (inte).
Det blir inte snö i morgon, kan jag inte tänka mig i alla fall.

Sådana konstruktioner erinrar om satsfogningar med initial dislokation av följande typ:

Anders blir inte ordförande, (det) tror jag (inte).

§ 16. Prosodin i anförande satsfogning. Prosodin i satsfogning med anförd mening beror på om matrissatsen (dvs. den anförande satsen) kommer före, efter eller inuti den anförda meningen eller omger densamma.

a) Matrissatsen föregår den anförda meningen

När matrissatsen är semantiskt och prosodiskt lättviktig, får normalt hela satsfogningen en sammanhållen prosodi; möjligen gör talaren en liten paus eller tänjer lite i skarven framför den anförda satsen:

Vi sa: *Männen har anlänt.* [Jfr med möjlig likartad prosodi: Vise männen har anlänt.]

Om överordnad och underordnad sats är av olika huvudsatstyp, så vinner interrogativ prosodi över deklarativ, oberoende av om det är den överordnade eller den underordnade satsen som är interrogativ:

Vi sa: *Far Stina hem?* Sa ni: *Segern är nära?* [Jfr med likartad prosodi: Visar far Stina hem? Sa Nilzén nåt om ära?]

När matrissatsen är mera semantiskt utbyggd kan dock matrissats och anförd mening få var sin egen prosodi, och de hålls då prosodiskt samman endast så som par av meningar i en text kan hållas prosodiskt samman:

Anders mumlade med brusten stämma: *Det räckte inte.* [Jfr med likartad prosodi: Anders lämnade sin sista femma. Det räckte inte.]
Anders mumlade med brusten stämma: *Var det allt han ägde?* [Jfr med likartad prosodi: Anders lämnade sin sista femma. Var det allt han ägde?]

b) Matrissatsen står efter den anförda meningen, som alltså är fundament

Satsfogningen har en sammanhållen prosodi som bestäms av den anförda meningens satstyp. Matrissatsen har normalt en sådan svag betoning som annars tillkommer led i satsens efterfält, t.ex. satsadverbial som annex, eller interjektions- och vokativfraser som senare delmening i en komplex mening (jfr Satsadvl § 13, Icke satsf. men. § 7, 21).

Freden är säkrad ytterligare en tid, förmodar man. [Jfr med likartad prosodi: Freden är säkrad ytterligare en tid, förmodligen.]
Kommer tomten i år, tror du? [Jfr med likartad prosodi: Kommer tomten i år, Molly?]

c) Matrissatsen står inskjuten i den anförda meningen

Matrissatsen fogas utan egen betoning till sista ledet i den föregående delen av den anförda meningen. Om detta led annars är svagt betonat, t.ex. därför att det är ett hjälpverb, kan det få starkare betoning när det följs av en inskjuten anförande sats. Inskottet ansluter sig i fråga om tonhöjd till det föregående ledet eller ligger på en något lägre nivå än detta. (Jfr Satsadvl § 15.)

Ministern har, säger man på departementet, *ännu inte gjort något uttalande i frågan*.

d) Matrissatsen omger den anförda meningen

Satsfogningen har en sammanhållen prosodi som bestäms av den anförande meningens satstyp:

Till oss sa han närmast *Kom inte hit* när vi hörde oss för. [Jfr med likartad prosodi: Till oss gav han en liten bit när vi hörde oss för.]

§ 17. Interpunktionen i anförande satsfogning. Skiljetecken som markerar gräns mellan den anförande matrissatsen och den anförda meningen (kolon, komma) används vid både citat- och referatmening. Skiljetecken som markerar citat (citationstecken, tankstreck) används bara vid citatmening.

a) Matrissatsen föregår den anförda meningen

Den anförande matrissatsen följs normalt av kolon, och den anförda meningen skrivs med stor begynnelsebokstav och med avslutande stort skiljetecken. Vid citatmening kan hela citatet (inklusive det avslutande skiljetecknet) omges med citationstecken. Detta sker mer vid återgivet tal än vid återgivna tankar och särskilt om författaren vill ange att citatets språkliga utformning är viktig i sammanhanget.

Då tänkte vi alla: *Håll du din stora trut tills du förstår saken bättre*.

Eva undrade: *Vad ska ni ha så mycket läskedryck till?*

[…] sen vände sig Helena till mig och sa: *”Damerna drar sig tillbaka ett ögonblick.”* (R)

Han sa: *Du har läshuve, du ska få ta studenten*. (R)

Theresa log och Morris sade: *”Aha, hon är visst inte så oskyldig som hon ser ut!”* (R)

Och bredvid mig frågade Abe: *”Tror ni att han håller till däruppe, och har gömt sig i samma grotta?”* (R)

Anders skrek: *Jag skulle gå min väg och aldrig komma tillbaka!*

I text som innehåller många repliker är det vanligt att låta citatet börja ny rad. Repliken utmärks då i svensk skönlitterär originaltext sällan med citationstecken i början och slut, utan endast replikens början markeras, med tankstreck (talstreck).

Det uppstod ett vilt tumult och Anders skrek till barnen:

– *Gå er väg med detsamma. Här har ni inte att göra*.

Ellen sade med plötslig ruelse:

– *Jag borde inte ha berättat det där om biskopen*. (R)

Hela satsfogningen avslutas med frågetecken om den anförda meningen är en fråga och vanligen också om den anförande satsen (men inte den anförda meningen) är en fråga:

Han frågade: *Älskar du mig?*
Säg till henne: *Älskar du mig?*
Sa hon verkligen: *Jag älskar dig?* [Även: Sa hon verkligen: *Jag älskar dig.*]
De kom in i stugan, och han frågade: – *Syns här något särskilt?* (R)

Avslutande utropstecken väljs om den anförda meningen är en uppmaning eller ett känslouttryck i samma utsträckning som för andra uppmaningar och känslouttryck men sällan om den anförande satsen (men inte den anförda meningen) är en uppmaning:

Då utbrast hon: *Säg att du älskar mig!*
Då utbrast hon: *Vilken storslagen utsikt!*
Han ställde sig i dörröppningen och ropade: – *Gå härifrån allesammans!* (R)
Säg bara till henne: *Tåget gick för en stund sedan.*

Om skribenten vill att den anförande satsens språkhandlingskaraktär skall markeras med det avslutande skiljetecknet, sätter han gärna citatet inom citationstecken (utan eget avslutande skiljetecken) så att hela satsfogningens avslutande skiljetecken kommer sist:

Sa hon verkligen: *”Det är mitt fel”*?
Var snäll och säg: *”Det är mitt fel”*!

b) Matrissatsen är placerad efter den anförda meningen
Den anförda meningen kan avskiljas med komma:

Nu regnar det, utropade Rune.
Regnar det, frågade Rune.
Det är väl inget problem, utropar en grabb i jeansjacka. (S)
Nu regnade det, märkte Rune plötsligt.

Den anförda meningens språkhandlingskaraktär kan också antydas med frågetecken eller utropstecken (i stället för komma) framför matrissatsen:

Nu regnar det! utropade Rune.
Regnar det? frågade Rune.
Väljarna vill ha besked! utropar Norrländska Socialdemokraten. (S)
Vad händer om det inte faller väl ut? undrar man. (S)
”Ska jag ta vid?” sade han. (R)
Får de praktiska möjligheter till det? undrar de. (S)

Om hela satsfogningen fungerar som fråga (§ 14) sätts dock frågetecken bara efter hela satsfogningen:

När börjar det regna, tror du?

Vem är det likt, sa du? (R)
Varför kan du inte arbeta över, sa de? (S)
Men du kommer ju från New York, sade du? (R)
När ville hon komma, sa hon?

Om skribenten särskilt vill markera att citatet är ordagrant, kan han omge den anförda meningen med citationstecken. Detta sätts efter frågetecken eller utropstecken men framför komma.

”När börjar det regna?” frågade hon.
”Ut ur mitt hus!” väste snickaren mellan tänderna.
”Det där är ju en naken karl”, fnissade Julia.
”Kanske till och med B.G. har druckit renat någon gång?” undrar han sursött. (S)

Citatkaraktären kan också anges med tankstreck framför den anförda meningen:

– *När börjar det regna?* frågade han.
– *Ut ur mitt hus*, väste snickaren mellan tänderna.
– *Det där är ju en naken karl*, fnissade Julia.
– *Vad ska vi göra?* sa han. (R)

c) Matrissatsen står inskjuten i den anförda meningen

Den anförande matrissatsen avgränsas på båda sidor med komma. Den anförda meningens språkhandlingskaraktär bestämmer hela satsfogningens avslutande skiljetecken. Om skribenten vill markera den anförda meningens citatkaraktär, kan han göra det med citationstecken runt de båda delar av den anförda meningen som matrissatsen åtskiljer. Det sista citationstecknet följer då efter det avslutande skiljetecknet. Citatkaraktären kan också anges med tankstreck före hela satsfogningen.

Igår på Stortorget, hörde jag, *hade en ängel visat sig för de trogna*.
Skulle ni verkligen, sa den svartklädda, *vilja se min fjärilsamling?*
”Regeringen har”, påstod statsministern, *”med kraft inskridit mot miljöförstöringen.”*
– *Regeringen har*, påstod statsministern, *med kraft inskridit mot miljöförstöringen*.
”Jag gråter”, sa den förste indianen, *”för att dom hängde gamle Joe.”* (R)
Och jag, sa den korta, *är Beata Holm*. (R)

d) Matrissatsen omger en citatmening

Citatmening skrivs med stor bokstav och omges ofta med citationstecken. Den anförda meningen har eget avslutande skiljetecken (före citationstecknet) om inte detta skulle vara punkt.

Sa hon verkligen *”Jag älskar dig”* till Dan i går?
Sen sa hon faktiskt *”Älskar du mig?”* till Dan så att alla hörde det.
Hon sa högt och tydligt *”Nu går vi hem!”* så att alla hörde det.

Utvidgad användning av referatmeningens karakteristika § 18

§ 18. Synvinkel. Talaren kan på olika sätt markera att han framställer saker och ting helt eller delvis som betraktade ur en annan persons synvinkel, även om han inte tydligt väljer den anförda meningens form eller direkt ger sken av att återge någon annans tal eller tankar. Detta har mest studerats i skönlitteratur, där berättaren kan framställa ett händelseförlopp som upplevt av en av de i handlingen deltagande personerna. Särskilt i följande fall innebär en framställning ur någon annans synvinkel ett bruk av språkliga kategorier som liknar referatmeningens språkliga anknytning till det primära yttrandet:

a) Närhetsdeixis (i definita adverb eller pronomen) kan hänföra sig till en annan persons *här* och *nu* än författarens:

Våldsamt fnissande återvände han till sin bostad där plattan *nu* blivit varm. (R)
Åtminstone var det Rune Janssons spontana gissning *nu* när han ännu knappt hämtat andan. (R)
Annalisa hade *nyss* vaknat och tände en cigarett. (R)
Vid Ulf Erikssons bil ställde han sig att vänta. […] Också *härute* på vägen var det trångt, överallt svärmade de nyfikna smågrabbarna på sina mopeder och ibland for en motorcykel tungt mullrande fram och åter genom hopen. En bilförare lutade sig ut och frågade om han ville ha skjuts. (R)

Detta innebär att tidsadverbial med normal referens till talögonblicket kan förekomma tillsammans med tempus för dåtid (jfr Advl § 97). Om överföring av deixis på detta sätt se också Pron. § 74: b och Advb § 24.

b) Sannolikhetsbedömningar (i satsadverbial eller hjälpverb) kan vara en annan persons än författarens:

Lätt bedövad vände sig Otto om och såg tvillingarna komma tillbaka upp på scenen. Mellan sig stöttade de en medelålders fetlagd kvinna inlindad som ett paket i ett jättestort vinrött duntäcke. Hon hade stora, oseende ögon, man såg genast att hon *måste* vara sanslöst berusad av sprit eller *kanske* något annat. […] När hon vacklande stod där med det skarpa ljuset i ansiktet *tycktes* hon bli medveten om den förväntansfulla publikens tystnad. […] De hade *tydligen* försökt klämma in henne i en svartvitrandig midjekorsett […] (R)
Han tvingade sig att sluta se på den döde och lät blicken glida runt i rummet. […] En av målningarna föreställde den döde i generalsuniform för *kanske* tjugo år sedan […] (R)
Martina hade haft förtentamen i ortopedi. […] Nu satt hon i sjukhusets cafeteria. […] Själva kafémöblemanget *verkade* avsett för en trädgårdsservering […] (R)

c) Värderingar (i t.ex. adjektiv, particip) kan vara en annan persons än författarens:

Det hade inte varit ett *särskilt lyckat* ställe att gå på för att avsluta en annars *trevlig* kväll, personlig och *nödvändig*. De hade nästan aldrig haft tid att tala privat med varandra, trots att de var mycket nära arbetskamrater. Det hade varit ett *bra* samtal, tidigare på kvällen på restaurang Reisen bland stillsamma folkrörelsefunktionärer. (R)
Han *måste* pressa tillbaka med all kraft för att komma loss från dem. (R)
Hon fick *gärna* låna hans böcker men hon frågade *tyvärr* aldrig först.

d) Referenter kan (med definita nominalfraser) anges som unikt identifierbara, fastän de egentligen inte är detta för läsaren utan bara för de personer som figurerar i berättelsen:

De kände sig avslagna och *röken* sved i ögonen på dem så att *vårkylan* vid *den huttrande kön* utanför ingången slog emot dem som en befrielse. (R)

I många fall kan referenterna alternativt uppfattas som unikt identifierbara för läsaren via indirekt anafor (Nomfraser § 103–104). Skönlitteratur uppvisar emellertid ofta ett djärvare bruk av definita nominalfraser än andra texter, och det kan enklast förklaras som en markering av en deltagande persons synvinkel.

e) Sinnesintryck kan vara en annan persons än författarens:

Genom tågfönstret *såg* landskapet *ut* som ett svagt lysande älvdrag […] (R)

Detta är mycket vanligt sätt att markera synvinkel i skönlitteratur, men återgivande av sinnesintryck som inte är talarens förekommer också i andra typer av framställningar:

Ännu på 1890-talet *syntes* herrgården tydligt från vägen.
När du har kommit över krönet *syns* herrgården.

ANM. För många passager i skönlitteratur går det inte att entydigt avgöra om de skall ses som referatmeningar eller som ett friare bruk av synvinkelsmarkörer:

[…] han såg sig misstroget om i kupén för att kontrollera att det fortfarande var samma människor som satt där. *Klockan kunde väl vara två eller tre på natten, det var länge sen han frågade.* (R)

Samordning och ellips

42 SAMORDNING

Allmänt 1–4

1 Samordningens syntaktiska struktur och funktion. 2 Samordningsledens inbördes betydelserelation. 3 Samordning av huvudsatser. 4 Samordning av satsled.

Additiv samordning 5–25

5 Additiv betydelse. 6 Additiv samordning av huvudsatser.

Additiv samordning av satsled 7–22

7 Översikt. 8 Additiv samordning av verb och verbfraser. 9 Samordning av satsbaser, subjunktioner och satskärnor. 10 *Respektive*. 11 Strukturell likformighet mellan leden. 12 *Både … och*. 13 Genitiv av samordnade nominalfraser. 14 Kongruens som kontrolleras av additivt samordnade nominalfraser. 15 Kontextberoende additiv samordning. 16 Additiv samordning av identiska uttryck.

Pseudosamordning av verb 17–22: 17 Översikt. 18 Verb som anger befintlighet. 19 Verb som anger förflyttning till en viss plats. 20 Verb som anger att en aktion börjar, fortsätter, pågår eller slutar. 21 Verb som inleder artighetsuttryck. 22 Verb som anger kanalen för en språkhandling.

Ellips i additivt samordnade satser och satsled 23–25

23 Översikt. 24 Ellips i samordning av nominalfraser. 25 Ellips i samordning av satser, satskärnor eller verbfraser.

Disjunktiv samordning 26–32

26 Disjunktiv betydelse. 27 Disjunktiv samordning av huvudsatser. 28 Disjunktivt samordnad huvudsats som kommentar till en språkhandling. 29 Disjunktiv samordning av satsled. 30 Korrelativa adverb i disjunktiv samordning av satsled. 31 Kongruens som kontrolleras av disjunktivt samordnade nominalfraser. 32 Ellips i disjunktivt samordnade satser och nominalfraser.

Adversativ samordning 33–44

33 Översikt.

Adversativ samordning av huvudsatser 34–40

34 Motsättning. 35 Otillräckligt hinder och vilseledande premiss. 36 De samordnade huvudsatsernas informationsstrukturella vikt. 37 Korrelativa adverb vid adversativ samordning. 38 Adversativt samordnad huvudsats som kommentar till en språkhandling. 39 *Men* som textgränsmarkör. 40 Adversativ samordning av huvudsatser med *utan*.

41 Adversativt samordnade satsled. 42 Adversativ samordning av led som kontrasterar i fråga om negation m.m. 43 Ellips i adversativt samordnade satser och verbfraser. 44 Korrelativt adverb vid adversativ samordning av satsled.

Explanativ samordning 45

45 Explanativ samordning av huvudsatser.

Konklusiv samordning 46

46 Konklusiv samordning av huvudsatser.

Exkluderande samordning 47

47 Samordning med *utom, förutom*.

Allmänt § 1–4

§ 1. Samordningens syntaktiska struktur och funktion. Samordning är från grammatisk synpunkt ett sätt att mångfaldiga ett element i den språkliga strukturen utan att denna i övrigt förändras. Två huvudsatser eller satsled av samma slag samordnas med hjälp av en konjunktion och tar den plats i textsammanhanget som tillkommer en ensam huvudsats eller ett ensamt satsled av den typ som de samordnade leden representerar. Samordning följer alltså i princip följande formel (där Z står för en viss typ av syntaktiskt led och & för konjunktionen):

$Z_0 = Z_1 \ \& \ Z_2$

Exempel:

Vi kommer i morgon och då tar vi med oss hunden.
Lars *hämtar hit virket och ser till att det blir hyvlat*.
Han sa upp sig *eftersom han var trött på monotonin och eftersom hans bror ville ha honom med på en jordenruntresa*.
Vi tar med oss *hunden och den nya katten*.
Bengts och min uppsats blir aldrig färdig.
Sveriges flagga är *blå och gul*.

I en samordning kan det ena samordningsledet innehålla en del som är identisk med en del i det andra samordningsledet. Då kan ofta det identiska uttrycket strykas i det ena av samordningsleden, så att hela samordningen blir kompaktare.

Gerd kommer i morgon och Anna (kommer) på fredag.
Vi tar fram *en stor* (*stol*) *och en liten stol* åt er.

För att man skall kunna beskriva samordning måste man alltså anta att såväl kompletta huvudsatser (och icke satsformade meningar) som satsled kan kombineras med varandra men också att sådana samordningar kan reduceras med hjälp av allmänna eller särskilda ellipsregler.

Om samordning av interjektionsfraser, vokativfraser samt huvudsatsekvivalenter med annan mening se Icke satsf. men. § 5, 19, 30, 40.

ANM. Det råder oenighet om hur samordning bäst skall beskrivas i grammatiken. En möjlighet vore att beskriva alla samordningar som samordnade satser eller reduktioner därav. En sådan beskrivning strider dock ofta mot språkkänslan, inte minst i de fall då en sats med en samordning inte kan parafraseras med två samordnade satser: *Hon satte sig mellan Fredrik och Anders*. En annan lösning är att försöka beskriva direkt vad som kan samordnas med vad. Detta förefaller intuitivt rimligt så länge samordningen gäller kompletta huvudsatser och satsled. Lösningen är mindre attraktiv när det ena ledet inte är komplett utan verkar reducerat under likhet med det andra och när samordningselementen inte kan uppfattas som satsled (utan som delar av satsled eller kombinationer av två satsled): *Han <<samarbetade länge med> och <skrev sedermera en tjock bok om>> statsministern*. Det rimliga torde därför vara någon sorts kombination av det båda beskrivningssätten. Avgörandet blir beroende av hur man ser på förhållandet mellan reglerna för syntaktisk struktur och reglerna för betydelse.

§ 2. Samordningsledens inbördes betydelserelation. Det är konjunktionen som avgör vilken den semantiska relationen är mellan de samordnade leden. De viktigaste betydelserelationerna i samordningar är följande:

a) Additiv: Konjunktionerna *och*, *samt* säger att båda ledens betydelse samtidigt gäller och att lyssnaren skall kombinera dem till en helhet i förhållande till betydelsen hos den omgivande texten.[1]

b) Disjunktiv: Konjunktionen *eller* säger att lyssnaren skall välja betydelsen hos ett av leden och kombinera den med betydelsen hos den omgivande texten.

c) Adversativ: Konjunktionen *men* säger i likhet med *och* att båda ledens betydelse gäller samtidigt. Därutöver anger *men* att det som sägs i ena ledet på något sätt står i motsättning till det som sägs i det andra.

Konjunktionen *utan* samordnar ett negerat led med ett föregående icke-negerat led. I typfallet sker detta när det första ledet utan sin negation och det andra ledet betraktas som uteslutande varandra i det förevarande sammanhanget.

d) Explanativ: Konjunktionerna *ty*, *för* förutsätter att båda leden är giltiga och att det som sägs i det senare ledet förklarar eller motiverar det som sägs i det tidigare. Explanativ samordning är möjlig bara med huvudsatser eller icke satsformade meningar.

e) Konklusiv: Konjunktionen *så* förutsätter att båda leden är giltiga och att det som sägs i det tidigare ledet förklarar eller motiverar det som sägs i det senare. Konklusiv samordning är möjlig bara med huvudsatser eller icke satsformade meningar.

Möjligen kan man också räkna med exkluderande samordning (*ingen utom mig*), se nedan § 47.

Se vidare kapitel 11 Konjunktioner, subjunktioner och infinitivmärke, där också andra konjunktioner och deras betydelser förtecknas.

Samordningen kan vara symmetrisk eller asymmetrisk. Den symmetriska samordningen kännetecknas av att de samordnade leden kan byta plats utan att betydelsen ändras (även om den informationsstrukturella tyngden flyttas). Additiv, disjunktiv och adversativ samordning är i princip symmetrisk.[2]

Det är kallt och solen skiner. = Solen skiner och det är kallt.
Hon berättar historier eller du spelar lite på dragspelet. = Du spelar lite på dragspelet eller hon berättar historier.
Den är ful men den är praktisk. = Den är praktisk men den är ful. [jfr dock § 36]

Explanativ och konklusiv samordning är alltid asymmetrisk:

Fanny är ledsen för det finns ingen att leka med. ≠ Det finns ingen att leka med för Fanny är ledsen.
Anders är sjuk, så Petra måste ta kvällspasset. ≠ Petra måste ta kvällspasset, så Anders är sjuk.

Även om additiv, disjunktiv och adversativ samordning som sådan är symmetrisk finns det ofta semantiska och pragmatiska skäl till att samordningsleden inte kan byta plats (§ 5–6, 17–22, 27, 35–36), särskilt när de samordnade leden utgörs av satser eller verbfraser:

Bo tappade glaset i golvet och Aina skrek till. ≠ Aina skrek till och Bo tappade glaset i golvet.
Nu sitter du stilla här eller också får du ingen glass. ≠ Du får ingen glass eller nu sitter du stilla här.

Den symmetriska samordningen med additiv eller disjunktiv konjunktion kan vara flerledad, dvs. fler än två led samordnas på samma semantiska nivå i förhållande till omgivningen:[3]

$Z_0 = Z_1$ och Z_2 och Z_3
$Z_0 = Z_1$ eller Z_2 eller Z_3

I skriftspråk och formellt talspråk utelämnas ofta konjunktionen mellan alla led i en flerledad samordning utom mellan de två sista:

Z_1, Z_2, Z_3, Z_4 {och/eller} Z_5

Man kan också ange att en flerledad samordnings uppräkning av led inte är uttömmande med uttryck som *etcetera* (förkortat *etc.*), *eller dylikt* (förkortat *e.d.*), *och så vidare* (förkortat *osv.*), *med flera* (förkortat *m.fl.*), *med mera* (förkortat *m.m.*) och andra:

Z_1, Z_2, Z_3, Z_4, Z_5 {etc./osv.}
Z_1, Z_2, Z_3, Z_4, Z_5 e.d.
Z_1, Z_2, Z_3, Z_4 {och/eller} Z_5 {m.fl./m.m.}

Eftersom Z_0 är ett satsled av samma slag som vart och ett av de samordnade leden kan Z_0 i sin tur samordnas med ett led av samma slag, dvs. det är möjligt att konstruera semantiskt hierarkiska samordningar:

<<Eva och Sten> eller Anna> [≈ antingen Eva och Sten eller Anna ensam]
<<tullverket och polisen> samt invandrarverket>

<Eva och <Sten eller Anna>> [≈ Eva och antingen Sten eller Anna]
<tullverket samt <polisen och invandrarverket>>

Om Ni <har <diabetes eller blödarsjuka> eller använder specialmedicin>, tala om det för fotspecialisten före behandlingen.

I många fall kan betydelsen hos en sats med två icke satsformade samordnade led parafraseras med två samordnade satser som är identiska bortsett från de två leden:

Vi plockade blommor och hallon. ≈ Vi plockade blommor och vi plockade hallon.
Han vill arbeta men inte på kontoret. ≈ Han vill arbeta men han vill inte arbeta på kontoret.

Särskilt när det gäller additivt samordnade nominalfraser är emellertid sådan parafras ofta omöjlig. Samordningen är här kontextberoende, dvs. avhängig av det överordnade ledets betydelse (se vidare § 15).

Han jämförde *räven och vargen*. [Jämförelser måste gälla fler än en referent.]
Redskapet bestod av *ett handtag och en krok*. [*Bestå av* anger vilka delar – minst två – som en helhet utgörs av.]
Hon satte sig mellan *Fredrik och Anders*. [*Mellan* anger en plats i förhållande till två referenter.]

[1] De båda samordnade leden bör ha en viss semantisk parallellitet i förhållande till det omgivande textsammanhanget, annars uppstår svårtolkade eller löjliga sammanställningar:

Kalmar FF vann igår och min bror bor i Norrköping.
Jag älskar blommor och min fru.

Om språkvårdares krav på parallellitet i syntaktisk byggnad mellan samordnade satsled se nedan § 11.

[2] Symmetriskt samordnade satser kan inte byta plats om pronominella ord i den senare satsen syftar tillbaka på den första satsen i den ursprungliga formuleringen:

Elsa såg på TV och samtidigt stickade hon på sin nya tröja. ≠ Samtidigt stickade hon på sin nya tröja och Elsa såg på TV.

[3] Adversativa, explanativa och konklusiva samordningar kan inte vara flerledade. Man undviker också i skriftspråk att låta dem bilda satskedjor som i följande exempel:

*Anna läser bra men Lina kan räkna men Per är duktig i gymnastik.
?Bilen stannade ty bensinen tog slut ty han hade glömt fylla på.
?Han hade glömt fylla på bensin, så den tog slut, så bilen stannade.

I ledigt språk förekommer dock kedjor av denna typ:

Jag skyndade mig i väg, för det var alltid kul se på när de slog rep, för de gick baklänges på banan. (S)
Tältet det är så bra för då slipper man ju se ut för där finns inga fönster. (T)

§ 3. Samordning av huvudsatser. Huvudsatser samordnas till komplexa meningar additivt (med *och*), disjunktivt (med *eller*), adversativt (med *men*, *utan*), explanativt (med *ty*, *för*) och konklusivt (med *så*, *det vill säga*). Huvudsatser kan däremot inte samordnas med *samt*, *respektive*, *utom*.

Det är 13 minusgrader *och* han har varit ute sedan halv sju på morgonen. (S)
Jag vaknar glad *eller* jag vaknar ledsen […] (R)
Tunnelförslaget har hittills fallit på de höga kostnaderna, *men* det är inte helt avskrivet. (S)
Inte heller i Östergötland finns det någon snö att skryta med *utan* barmarken gapar fram mellan snöfläckarna. (S)
Han hade inte begärt nåd, *för* han anser sig inte ha gjort något olagligt, säger sonen. (S)
Resultatet av denna granskning är han mycket nyfiken på, *ty* han var med om att införa osthyveln under sin tid som borgerlig budgetminister […] (S)
Åkersberga har ont om festlokaler, *så* vi har redan en massa bokningar för våren, säger Simon. (S)
Någon ”bortre gräns” för samarbetet kunde han inte se, *dvs* syftet skulle då vara en regelrätt partisammanslagning. (S)

Ett korrelativt adverb (§ 30, 37) i den första satsen kan korrespondera med samordningens konjunktion:

Antingen spelar han *eller* också sjunger hon.
Han var *visserligen* försenad *men* hon kom i tid.

I de allra flesta fall är de huvudsatser som samordnas av samma slag:

Det var vackert väder och alla var på gott humör.
Var har du tagit den och vad ska du ha den till?
Tänker du diska eller tycker du att jag ska göra det?
Ställ in den i kylskåpet eller gå ner med den i källaren.
Så fint du har gjort det här och vad mycket blommor du har!

Två huvudsatser som samordnas kan emellertid också vara av olika typ. Då hänför sig ofta den andra satsen till något som impliceras i den första satsen eller är den en kommentar till giltighetsvillkoren för den språkhandling som utförs med den första satsen (Huvudsatser § 7).

Stannar du? Eller du kanske måste hämta ungarna?
Stannar du? Men det behöver jag kanske inte fråga.
Stannar du? För du måste ju smaka på efterrätten.
När är bokrean i år, men det vet kanske inte du heller?
Köp den så fort som möjligt eller har du ändrat dig?

När den sista huvudsatsen är något annat än en deklarativ sats har den trots sin form ofta en mer eller mindre tydlig funktion som påstående och relateras till vad

som påstås eller impliceras i den första huvudsatsen (eller till den språkhandling som utförs med denna):

Jag har köpt en bukett rosor, och är de inte fina!
Lisa är nog hemma, men varför står inte hennes cykel där?
Jag har städat här nu, för vem skulle annars göra det?

En konjunktionsinledd huvudsats behöver inte semantiskt knyta an till just den föregående satsen utan kan hänvisa till ett vagt avgränsat sammanhang ganska långt bakåt i texten (se t.ex. § 39).

Språkvårdare rekommenderar att komma sätts framför konjunktionen och den efterföljande huvudsatsen om inte samordningen är kort och lättöverskådlig.

ANM. 1. Man kan diskutera om en huvudsats inledd av konjunktion verkligen är syntaktiskt samordnad med föregående huvudsats på samma sätt som två samordnade led i en sats är det. Man skulle i stället kunna se konjunktionen som ett led i den senare satsen (jfr skiljetecknets placering), ett led som säger att satsen på ett eller annat sätt endast är semantiskt relaterad till det föregående ungefär som ett anaforiskt pronomen i en senare sats anger en relation till en föregående sats där korrelatet finns.

1. Argument för att betrakta samordningen som semantisk snarare än syntaktisk är följande:

a) En konjunktionsinledd huvudsats behöver inte semantiskt knyta an till just den föregående satsen utan kan hänvisa till ett vagt avgränsat sammanhang ganska långt bakåt i texten.

b) Det innehåll som konjunktionen hänvisar till behöver inte vara explicit uttryckt utan kan vara något som är underförstått i det föregående.

c) Det finns en tendens att behandla konjunktionen *eller* som ett adverbial med funktion som fundament och direkt följt av det finita verbet, vilket tyder på att ordet är integrerat i den senare satsens struktur snarare än att det står som en länk mellan båda satserna.

2. Argument för att beskriva samordningen som syntaktisk är följande:

a) Konjunktionen i den senare huvudsatsen kan korrespondera med ett korrelativt adverb i den föregående huvudsatsen, samtidigt som en sådan korrelation annars normalt fungerar bara inom meningens ram. Konjunktionen kan inte ersättas med ett konjunktionellt satsadverbial när den föregående satsen innehåller ett korrelativt adverb.

*Han har *visserligen* läst tyska. Han har *emellertid* inte tagit några betyg.
**Antingen* följer du med mig nu. *Alternativt* får du ta dig hem själv sedan.

b) Samordningen kan vara flerledad på samma sätt som vid samordning av satsled, och konjunktionen kan utelämnas som där:

Lasse lagar mat, Lisa städar och Ludvig står för tvätten.

c) Ellipsreglerna fungerar i par av samordnade huvudsatser som i andra samordningar:

Lillemor bor strax norr om (Stockholm) men Kaj ska flytta till en våning mitt i Stockholm.
Lillemor rensade (fisken) och Kaj stekte fisken.
Lillemor ritar blommor och Kaj (ritar) fantasidjur.

ANM. 2. Konjunktion + huvudsats kan ibland parafraseras med en subjunktionsinledd bisats:

Per for till Indien efter examen och Carolin åkte till Kina när hon var färdig. ≈ Per for till Indien efter examen liksom Carolin åkte till Kina när hon var färdig.
Lars läser juridik, men Anders vill bli präst. ≈ Lars läser juridik, medan Anders vill bli präst.
Lars stannade hemma, för han kände sig krasslig. ≈ Lars stannade hemma, eftersom han kände sig krasslig.

Skillnaden mellan en konjunktion och en subjunktion med samma betydelse kan illustreras med en jämförelse mellan *ty* och *eftersom*. Orsaksrelationen som anges med *eftersom* kan ligga inom en negations eller frågas räckvidd, vilket inte är möjligt för *ty*-satsen.

Han stannade inte hemma {eftersom/*ty} han kände sig krasslig, utan han ville bara arbeta i lugn och ro.

En deklarativ sats efter *ty* är ett påstående som talaren gör, medan en satskärna inledd av *eftersom* kan användas om ett sakförhållande som han förutsätter är sant:

Du vet ju att Fredrik sjöng starkt och falskt. Lina höll för öronen hela tiden {eftersom/*ty} han sjöng så falskt som han gjorde.

Syntaktiskt är bisatsen ett led i sin överordnade sats, medan den samordnade satsen inte är detta. Exempelvis *eftersom*-bisatsen kan placeras på adverbialsplats i den överordnade satsen.

{Eftersom/*Ty} Lars kände sig krasslig stannade han hemma.

Den kan utgöra ensamt svar på *varför*-fråga:

– Varför är Lars hemma? – {Eftersom/*Ty} han känner sig krasslig.

Den kan vara satsled också i en annan bisats:

Att han stannar hemma {eftersom/*ty} han känner sig lite krasslig är väl inget konstigt.

Bisatsen har af-struktur, dvs. har satsadverbialsplatsen framför det finita verbet och kan sakna hjälpverbet *ha*:

Han stannade hemma {eftersom/*ty} han inte (hade) känt sig riktigt bra de senaste dagarna.

§ 4. Samordning av satsled. Satsled samordnas framför allt additivt (t.ex. med *och*) och disjunktivt (med *eller*). Adversativ samordning av satsled (med *men* respektive *utan*) är också möjlig i vissa fall (se vidare § 41–42).

Den är *röd* {*och/eller*} *blå*.
Den är *gammal* {*och/men*} *effektiv*.

Additivt och disjunktivt samordnas alla slag av fraser. Också huvudord i fraser kan samordnas. (Se vidare § 7–22, 29, 41.)

Har du bjudit *henne eller Lars*?
Jag vill *lära mig allt och bli lika duktig som du*.
Han *har varit i Kina men kan inte språket än*.
Det här är *min eller Bengts* båt.

Den är väldigt *rymlig och praktisk*.
Jag såg att du talade med min *vän och trätobroder* från klubben.
Hon *köper*, *reparerar och säljer* gamla bilar.

Samordnade satsled som är delvis identiska kan under vissa betingelser reduceras genom ellips (§ 24, 32, 42–43 samt kapitel 43 Ellips):

en röd Ø eller en blå cykel, en röd cykel eller en blå Ø
Jag vill åka till Chile men har inte råd Ø.

Ett korrelativt adverb som föregår det första ledet kan korrespondera med samordningens konjunktion (§ 12, 30, 44):

Både Charlotta *och* Tomas skall komma.
{*Antingen/Varken*} Charlotta *eller* Tomas skall komma.
en *visserligen* magnifik *men* tyvärr ändå otillräcklig lägenhet

De samordnade leden måste normalt vara semantiskt distinkta, dvs. de måste avse olika referenter eller ge olika upplysningar om en referent. (Om verkliga eller skenbara undantag se särskilt § 16.)

Du och hon får komma.
Du och du får komma. [Olika referenter avses med *du och du*.]
Min syster *orienterar och seglar*. [Olika upplysningar ges om en och samma referent.]
Idrottsföreningens ordförande och tillika ortens kommunalråd förklarade anläggningen öppnad. [Olika beskrivningar ges av en och samma referent.]

Det ena ledets betydelse eller referens får inte inkludera det andras. (Om verkliga eller skenbara undantag se § 5, 26, 42: c, d.)

Han har både *kor och tjurar*. [*Ko* måste ha sin hyponyma betydelse på nivå med *tjur* för att satsen skall vara pragmatiskt rimlig.]
Vid skolan fanns både *lärare och lärarinnor*. [*Lärare* måste betyda 'manlig lärare' för att satsen skall vara pragmatiskt rimlig.]
*Vi tittade på *bilar och fordon*.

Additiv samordning § 5–25

§ 5. Additiv betydelse. Additiv samordning innebär att båda leden samtidigt gäller i förhållande till resten av satsen eller texten runtomkring. Additiv samordning är liksom disjunktiv och adversativ samordning i grunden symmetrisk, och det finns ofta ingen grammatisk eller semantisk begränsning på antalet led som kan samordnas.

Han *skulpterar*, *målar och tecknar*.
Hon talar *spanska*, *tyska och italienska* flytande.

Av olika skäl (pragmatiska, semantiska) är det dock ofta omöjligt att kasta om ordningen mellan additivt samordnade satser och verbfraser. Detta är t.ex. fallet när ledens propositioner anger successiv tid (narrativ tidsföljd, Tempus § 14) eller när det första ledets proposition är orsaken till det andras.

Vi *gjuter skulpturerna, målar dem och sätter dem på plats*. ≠ Vi sätter skulpturerna på plats, målar dem och gjuter dem.
Han *krockade med loket och dog på fläcken*. ≠ Han dog på fläcken och krockade med loket.

Satsled som samordnats kan tolkas var för sig i förhållande till kontexten (distributiv flertalsbetydelse, Subst. § 60), men leden kan också mer eller mindre tydligt ange en helhet gentemot kontexten:

Niklas och Susanne har farit till Kina. [var för sig eller tillsammans]
Niklas *sjunger och spelar gitarr*. [vid olika tillfällen eller samtidigt]

Vissa kontexter framtvingar en helhetstolkning, särskilt av samordnade nominalfraser (§ 15). Satser med detta slag av samordningar kan då inte parafraseras med samordnade kompletta satser.

Linjerna *A, B och C* bildar en triangel. [≠ A bildar en triangel, B bildar en triangel och C bildar en triangel.]
Anna satte sig mellan *Bengt och Cecilia*. [*Anna satte sig mellan Bengt och hon satte sig mellan Cecilia.]

Additiva samordningsled är normalt semantiskt distinkta och står normalt inte i ett inklusionsförhållande till varandra (§ 4). I vissa fall kan dock det senare ledet ange att något gäller speciellt om en viss del av det som betecknas med första ledet. Att denna tolkning avses anges med ett fokuserande adverbial av typen *särskilt, närmare bestämt* (Satsadvl § 50–64):

Han har rest *i Asien och särskilt i Kina*.
Men många av *den moderna litteraturens – och då inte minst lyrikens* – pionjärer och experimentatörer har ju sökt att allt mer närma sig måleriets simultanitetseffekter. (R)
Under senare år hade intresset för *musik och inte minst opera* ökat mycket […] (R)
[…] allting hos Jean hämtade sitt ursprung ur något mycket avlägset, ur *hans barndom och närmare bestämt hans förhållande till Paul*. (R)

Om de additiva konjunktionerna se Konjn, subjn, infm. § 1–5.

§ 6. Additiv samordning av huvudsatser. Additivt samordnade kan två eller flera parallella huvudsatser gemensamt beskriva en situation:[1]

Vi hade trevligt: *Monika sjöng, Karl berättade anekdoter och Pelle spelade pajas*.
Den har redan utpekats som en blivande klassiker, och den spelar en framträdande roll i förhandsspekulationerna om Oscarsnomineringarna inom kort. (S)

Moderata samlingspartiet talar om en omläggning under en femårsperiod och centerpartiet betonar att det nu krävs ett skattesystem vars grundläggande principer ligger fast under en mycket lång tid. (S)

Också icke-deklarativa huvudsatser kan samordnas additivt till en komplex mening. De anger eller implicerar då ofta – liksom additivt samordnade deklarativa satser – sakförhållanden som på ett eller annat sätt är parallella i förhållande till sammanhanget i övrigt. Den önskade informationen, de önskade handlingarna eller händelserna utgör en helhet genom att vara relaterade till en gemensam orsak eller gemensam värdering.

Vad är väsentligt i vår värdering av andra individer och samhällsklasser, och vad är tillfälligt och ytligt? (S)
Vad kostar det och hur kunde man vara så lättsinnig från början? (R)
Men var fanns fadern under den natten och vem hade sett till honom. (R)
Har du bäddat din säng och är Erik färdig med disken?
Le i stället och tala om vilket pris du begär. (S)
Omvandla krigsmaterielinspektionen till en vanlig myndighet och ge den en civil chef med utrikespolitisk erfarenhet. (S)
Fullfölj krisgruppens slutsatser och avbryt kds-samarbetet. (S)
Måtte Knut klara sin examen och måtte Kristina få behålla jobbet.
Du sa ju att de skulle vara här klockan 6. Okej, Pelle har lämnat återbud, men *när kommer Bernt och varför är inte Lasse här?*
När kommer Bernt och varför är inte Lisa här, vi måste ju börja nu snart.

En deklarativ påståendesats kan samordnas med en direktiv eller interrogativ huvudsats om denna implicerar ett påstående som kan parallelliseras med den deklarativa satsens:[2]

Lena spelade i en hel timme och observera att ungarna satt och lyssnade spänt hela tiden.
”Det finns inget annat som jag skulle vilja göra, och varför ska jag plugga till något som jag inte vill bli?” resonerar de. (S)
Två år har det tagit för dessa betonghjärnor och vad är resultatet? (S)
Det är fortfarande kvinnorna som sköter kök och disk och 86 procent av kvinnorna som har barn arbetar dessutom, och hur ska man då ha tid med långkok till vardags […] (S)
Hela sitt liv har man strävat, och var står man till slut. (R)
Doktor Lindberg ville se friskt folk omkring sig, och vilken läkare vill inte det? (R)

Satser kan samordnas additivt med det korrelativa adverbet *dels* i de olika leden:[3]

Dels var det för få kursdeltagare, (och) dels var föreläsarna inte särskilt inspirerande.

Huvudsatser som är additivt samordnade kan däremot inte ta det korrelativa adverbet *både*:

*Både Elisabet spelar och Sven sjunger. *Både spelar Elisabet och {Sven sjunger/sjunger Sven}.
*Elisabet både spelar och Sven sjunger. *Elisabet spelar både och Sven sjunger.

Den additiva samordningen tolkas som asymmetrisk när den senare huvudsatsens aktion i tiden följer på den föregående satsens (jfr Tempus § 14):

Ringarna rullade ut på bordet och vi arrangerade dem i mitten, svarta mot vita och den röda mitt i. (R)

Ofta kan också en orsaksrelation läsas in mellan de båda satsernas innehåll (liksom den kan läsas in i satser som står intill varandra utan samordnande konjunktion):

Stinsen viftade av tåget och vi gick hem.
Rommen är billig och folk dricker onekligen för mycket.
Karin tappade grytan och soppan rann ut över köksgolvet.
I dag är arbetsmarknaden kärv för alla och människor med handikapp blir särskilt utsatta. (S)
Larmet gick och arbetare sjukskrev sig. (S)

Relationen mellan de additivt samordnade huvudsatserna kan tydliggöras med satsadverbial i den senare huvudsatsen:[4]

Elisabet sjunger *och dessutom* spelar Sven.
Stinsen viftade av tåget *och så* gick vi hem.
Rommen är billig *och följaktligen* dricker folk för mycket.

[1] Ett slags additiv samordning av två huvudsatser föreligger när deklarativa huvudsatser i skrift görs till en komplex mening med satserna åtskilda av komma utan samordnande konjunktion (asyndes, satsradning):

Hon hade bott hos Sven och Lill över natten, det brukade hon göra en gång i månaden ungefär. (R)
Den försökte riva av henne hatten, hon kände hur den slet i sina förtöjningar av gummiband och hattnålar. (R)
Reine hörde ingen, han såg inget, han luktade ingenting. (R)

I neutralt eller formellt, icke skönlitterärt skriftspråk är sådan satsradning tämligen sällsynt. Se också kapitel 40 Komplexa meningar, särskilt § 2 och 5.

[2] En direktiv sats kan samordnas additivt med en följande deklarativ sats som uttrycker ett löfte eller ett hot. Sådana förbindelser tolkas asymmetriskt: den direktiva satsen anger villkoret för att löftet eller hotet skall verkställas (Huvudsatser § 45: c).

Säg mig med vem du umgås och jag ska säga dig vem du är.
Börja bråka nu igen och du åker ut ögonblickligen.
Hämta guldäpplet och du får pengarna, prinsessan och prästerskapets välsignelse.

[3] Deklarativa huvudsatser med *dels … dels* kan stå intill varandra utan eller med additiv konjunktion. Bruket av additiv konjunktion framför det andra *dels* anses av vissa språkbrukare som felaktigt.

Dels har vi förstått att konstnärerna i Stockholm verkligen har en svår situation när det gäller arbetslokaler, *dels* tycker vi att kontor, dagcenter och ateljéer blir en bra blandning av verksamheter i Västertorp […] (S)
Dels bryts inget ner i det kalla klimatet *och dels* har alltför många expeditioner utgjorts av militärer i civila kläder, vana att ställa ifrån sig överbliven materiel i naturen. (S)

Det är särskilt i oplanerat talspråk rätt vanligt att endast det första ledet har *dels*, medan det andra ledet samordnas på annat sätt än med ett andra *dels*:

I vetegräset finns *dels* en syra – abcicid acid – som har cancerhämmande effekt. *Dessutom* innehåller det nitrilocider, som innehåller cyanid, vilket först utlöses när det kommer i kontakt med cancerceller. (S)

[4] Additiv relation mellan två intill varandra stående huvudsatser kan anges med konjunktionella satsadverbial (Satsadvl § 32–39) i den senare satsen:

Det regnar förskräckligt. Det blåser kraftigt *likaså*.
Jag mår illa. *Dessutom* har barnen feber.

Marginellt kan en additiv relation anges med underordning.

{Utöver/Utom/I tillägg till} att det regnar förskräckligt, blåser det kraftigt också.

Additiv samordning av satsled § 7–22

§ 7. Översikt. De allra flesta typer av led i en sats kan utgöras av en additiv samordning av samma slags led oberoende av dessa satsleds inre struktur (se dock nedan § 11). Exempel:

Misslyckanden och skandaler behöver inte alltid bero på brister hos biståndsorganen. (S) [nominalfraser som subjekt]
Att segla och att läsa om segling var hans stora hobby. [infinitivfraser som subjekt]
Sanna får vara med när lapparna *firar Marie bebådelsedag och tävlar i att kasta lasso och köra i kapp med renar*. (S) [finita verbfraser som predikatsled]
I Umeå har stadsarkitekten […] fått *politikerna och invånarna* med sig på en analys av vad som är Umeås egenart. (S) [nominalfraser som objekt]
Hon gillar *att jaga och att simma långa sträckor*. [infinitivfraser som objekt]
Vi godkände *att hon tog semester och att han tog över jobbet*. [nominala bisatser som objekt]
Sensommaren 1066 var *sval och blåsig* över de brittiska öarna. (S) [adjektivfraser som predikativ]
Eftersom myndigheterna inte agerat *kraftfullare och mer nyfiket* anser jag att mycket talar för att det funnits ett tyst medgivande från statsmakternas sida […] (S) [adjektivfraser som adverbial]
Och när kölden är så sträng som minus 25 grader är det åtminstone nollgradigt *i sandlådan och vid pingisbordet*. (S) [prepositionsfraser som adverbial]

Han skvallrade gärna *om och med* sin berömde vän. [prepositioner med gemensam rektion]
bristen på *omtanke och skönhet* i våra vanligaste gatumiljöer (S) [nominalfraser som rektioner med gemensam preposition]
Att *spela fotboll och jogga* är nyttigt men farligt. [infinitivfraser med gemensamt infinitivmärke]
Folk som anmäler sig till en cirkel för att *läsa och diskutera* Moa Martinson vet nog vad de gör och har säkerligen någon gång förut läst en bok. (S) [verb med gemensamt objekt]
Vi *spelar och sjunger* mest svensk folkmusik. [verb med gemensamma bestämningar]
deras *daltande, inställsamt kravlösa och antiintellektuella* ton (S) [particip- och adjektivfraser som attribut][1]
Svens och min uppsats blir aldrig färdig. [nominalfras och possessivt pronomen som attribut]
Dansk *bok- och skylt*framställning har kommit att inta en internationellt ledande position […] (S) [substantiv som förled med gemensamt substantiviskt efterled i sammansättning]
varu*produktion och -distribution* [substantiv som efterled med gemensamt förled i sammansättning (mindre vanligt)]
*pre- och post*glacial tid [prefix med gemensam avledningsstam]

Många additiva samordningar av satsled är lexikaliserade. Jämför också om pseudosamordning av verb § 17–22. Exempel:

armar och ben, bot och bättring, buller och bång, far och son, hus och hem, mor och dotter, på ort och ställe, saker och ting, på sätt och vis, tur och retur

frisk och sund, god och glad, helt och fullt, nätt och jämnt, vitt och brett

arbeta och slita, flacka och fara, gapa och skrika, hoppas och tro, tigga och be, vänta och se, är och förblir

en och annan, en och samma, först och främst, var och en, var och varannan

av och an, blott och bart, då och då, gott och väl, hit och dit, här och där, här och var, rätt och slätt, si och så, upp och ned, ut och in

av och till, från och med, i och med, till och från, till och med

Om sammanfall mellan primär samordning av satsled och reduktioner av identiskt led i samordnade större led se ovan § 1 Anm., 23–25.

[1] Olika typer av framförställda attribut samordnas normalt inte. Ett undantag är *många och* + adjektiv, *få och* + adjektiv samt *mycket och* + adjektiv.

Vi såg *många och stora* gårdar.
Inga Blomkvist och övriga 113-resenärer är övertygade om att de *många och långa* förseningarna beror på att den nya bussen har så lång sträckning. (S)
Vi drack *mycket och gott* vin.

Ordningsföljden är fast i attributiv funktion men inte i predikativ:

Vi såg {många och stora/*stora och många} gårdar.
Gårdarna var {stora och många/många och stora}.

Undantagsvis kan adjektivattribut + substantiv samordnas med adjektivattribut + substantiv om en och samma referent:

en *god vän och mångårig kollega* till mig
min *f.d. chef och nuvarande svärfar* hemma i Sverige
den *sovjetiske partisekreteraren och vice regeringschefen* Alexander Sjeljepin

Också förled kan samordnas för att karakterisera en och samma referent:

en kombinerad *järnvägs- och landsvägs*förbindelse (S)

§ 8. Additiv samordning av verb och verbfraser. Finita verbfraser kan samordnas även om det finita verbet i det första samordningsledet följs av subjekt och satsadverbial som hör till samordningens gemensamma ram:

Igår *lånade* visst Jan *cykeln igen och gav sig av till stan*. [Tidsadverbialet *igår*, subjektet *Jan* och satsadverbialet *visst* är gemensamma för de samordnade leden.]

Om endast de finita verben samordnas betraktas de emellertid oftast syntaktiskt som en enhet och subjekt och satsadverbial placeras i en fa-sats efter samordningen:

Sedan *sjöng och spelade* Lena emellertid allt hon kunde.
Med sådant *kunde eller ville* han aldrig hjälpa mig.
[…] och nu *kommer och går* jag som jag vill. (S)

Verbfraser samordnas vanligen inte om frasens huvudord i det andra samordningsledet, dvs. begynnelseverbet, är obetonat och identiskt med verb i det första samordningsledet. I stället samordnas endast de underordnade verbfraserna.

Lars har hämtat böckerna och {?har/Ø} gett dem till Lina. Jfr: Lars har hämtat böckerna och ska ge dem till Lina.
Lars lär ha hämtat böckerna och {?lär ha/?ha/Ø} gett dem till Lina.

§ 9. Samordning av satsbaser, subjunktioner och satskärnor. Satsbaser kan samordnas och ha gemensam satskärna. Subjunktioner kan endast i begränsad utsträckning samordnas. Inte sällan förekommer också det motsatta, dvs. att satskärnor samordnas med gemensam satsbas eller subjunktion.

1. Samordning av satsbaser

Satsbaser samordnas på samma sätt som andra satsled i deklarativa, interrogativa, expressiva och generaliserande satser:

Min bror Sven och doktor Ekstrand har han redan talat med.
Vem från Kalmar och vem från Nybro har han talat med?
Jag undrade *vem från Kalmar och vem från Nybro* han hade talat med.

Vilket hus och vilken trädgård du har!
Vilken förälder och vilken elev rektorn än kontaktade …

Om det interrogativa ledet följs av *som* förs detta ord till den gemensamma satskärnan:

Jag undrade *vem från Kalmar och vem från Nybro* som hade kommit.
*Jag undrade *vem från Kalmar som* och *vem från Nybro som* hade kommit.

Relativ bisats kan knappast ha samordnade relativa satsbaser:

?de barn *vilkas föräldrar och vilkas faddrar* rektorn kontaktade
*de barn *vilka och vilkas föräldrar* rektorn kontaktade
*staden *varifrån och dit* han rest på en och samma dag

Interrogativa led som satsbas kan samordnas på ett sätt som motsvarande icke-interrogativa led inte kan (Huvudsatser § 62, Bisatser § 73: a):

Tala nu om *var och när* det här hände. (R) Jfr: ?Det hände på Tingsgatan och kl. 9.

2. Samordning av subjunktioner

Av semantiska skäl kan sällan subjunktioner samordnas. Så kan exempelvis inte *att* och *om* samordnas, eftersom de i en och samma kontext förutsätter olika fakticitet för bisatsens sakförhållande.

*Det är trevligt *att och om* du kommer. Jfr: Vi pratade i timmar både innan och efter det att du kom.

Subjunktionen *som* i relativ bisats samordnas normalt heller inte med relativ satsbas:

*de elever *som och vilkas föräldrar* protesterade

Interrogativ subjunktion kan däremot ibland samordnas med interrogativ satsbas (jfr Bisatser § 58 not 1):

Vi undrade *om och* (*i så fall*) *var* vi skulle äta.

3. Samordning av satskärnor

Samordnade satskärnor kan som gemensamt led ha en satsbas med funktion som subjekt (jfr Satsbaser § 6). I satser med adjunktionellt *som* upprepas optionellt detta i båda samordningsleden.

Vilka assistenter *beställer hotellrum åt biskopen och möter honom vid stationen*?
Han undrade vilka assistenter som *beställde hotellrum åt biskopen och* (*som*) *mötte honom vid stationen*.
Mina assistenter *beställde hotellrum åt biskopen och mötte honom vid stationen*.

I stor utsträckning kan emellertid också satskärnor som inte sammanfaller med satsens predikatsled samordnas. Normalt måste subjekten i de samordnade satskärnorna då ha olika referens.

a) Efter satsbas (som inte är subjekt utan har funktion som ett satsled i de samordnade satskärnornas verbfraser):

Jag undrade vilken elev (*som*) *rektorn kontaktade och* (*som*) *vaktmästaren talade med*.
*Jag undrade vilken elev *rektorn kontaktade och han talade med*.
Vem *pressen än talar med och radiofolket intervjuar* så …
de elever vilkas föräldrar *rektorn kontaktade och vaktmästaren talade med*

I fa-satser är samordning av satskärnor (efter satsbas som icke-subjekt) mindre naturlig – men den förekommer:[1]

Medan han drömmer och grubblar *super hans son ner sig och ligger hans mamma döende*. (S)

b) Efter subjunktion:

[…] eftersom *mormor led av gikt och vin ansågs skadligt för hennes leder*. (R)
Även om han satte alla kulorna i björnen, skulle de inte hinna verka innan *klorna slet upp magen på honom och de långa käkarna vred av honom huvudet*. (R)
Vi skickade också den person som *Åke ville åka med och* {*Göran/?han*} *redan hade kontaktat*.
Det visade sig att *Åke inte ville åka och* {*Göran/?han*} *redan hade slutat sitt arbete*.
Jag undrade om *Åke ville åka och* {*Göran/?han*} *redan hade slutat sitt arbete*.

Om det andra samordnade satsledet inleds av *som* som inledare i relativ bisats eller i adjunktionell användning behöver inte det led som saknas i satskärnorna (och som anges med de relativa bisatsernas gemensamma korrelat respektive deras gemensamma satsbas) ha samma satsledsfunktion i de båda samordnade satserna.

Hon känner inte den person (som) hennes syster har engagerat och som ska tala i morgon. Hon känner inte den person som ska tala i morgon och {som/*Ø} hennes syster har engagerat. [Det led som är outtryckt i satskärnorna är subjekt respektive objekt.]
Hon frågade mig vem (som) hennes syster hade engagerat och som skulle tala i morgon. Hon frågade mig vem som skulle tala i morgon och {som/*Ø} hennes syster hade engagerat. [Det led som är outtryckt i satskärnorna är objekt respektive subjekt.]

Om samordning av bisatser och bisatskärnor se också Bisatser § 58 och 98. Om samordning av huvudsatskärnor se också Huvudsatser § 14 och 63.

[1] I stället används ofta en konstruktion utan ellips, där satsbasen i det första ledet inte grammatiskt har någon relation till det andra samordningsledet utan endast impliceras vid tolkningen av detta (jfr Huvudsatser § 14 not 1):

På 60-talet höll Jon till i Stockholm och Karin bodde i Paris. [Den andra satsen har subjektet som satsbas, och det impliceras att den första satsens tid gäller också för den andra satsen.]

ANM. I denna paragraf redovisas samordning av inledare och av satskärnor som primära samordningar, inte som reducerade samordningar av satser. Det är dock ofta vanskligt att avgöra om samordnade satskärnor bör beskrivas som primärt samordnade satsled eller i stället som partiellt identiska samordnade satser där ellipsregler tillämpats (§ 23–25).

§ 10. *Respektive.* *Respektive* är en additiv konjunktion som samordnar två led, vilka korresponderar med motsvarande två led i en tidigare samordning i samma sats eller satsfogning.[1]

Ingrid och Gisela dansade med Per respektive Bengt. [Ingrid med Per, Gisela med Bengt]
Ingrid och Gisela älskade respektive hatade biologiläraren. [Ingrid älskade, Gisela hatade.]
Ingrid och Gisela jobbar i Åre respektive tar ett sabbatsår just nu. [Ingrid jobbar, Gisela tar ett sabbatsår.]
Om både Ingrid och Gisela kommer, ska de bo i gästrummet respektive i strandstugan. [Ingrid i gästrummet, Gisela i strandstugan]
Den uppgick åren 1899 och 1900 till 1260 respektive 1550 kronor. (R)

Samordningen med *respektive* kan också korrespondera med en nominalfras som betecknar två referenter:

Dessa två åstadkom två respektive tre viktiga mål i matchens slutskede. (S)

[1] *Respektive* kan också fungera som konjunktionellt adverbial och stå prefokalt framför samordning med *och*:

Oskar och Signe Tell är respektive 95 och 91 år. (R)

Respektive kan dessutom användas attributivt, oftast tillsammans med possessivattribut (jfr Pron. § 86 not 2). Dess nominalfras korresponderar då med en tidigare samordning eller plural nominalfras.

{Karlarna/Ulf och Tom} bjöd upp sina respektive bordsdamer.

§ 11. Strukturell likformighet mellan leden. Det finns en tendens till att samordningens led inte bara har samma semantiska och syntaktiska relation till resten av satsen utan att de också är strukturellt likformiga. Tendensen kan ha förstärkts av rekommendationer från språkvårdare.

Många skribenter undviker samordning av olika uttryckstyper med nominal funktion, dvs. nominalfraser, infinitivfraser och nominala bisatser. Exempel på samordning av sådana led:

[…] de hade vänjts vid *hugg och slag och att behöva värja sig mot tjyvnyp och skamgrepp*. (R)
Där lärde hon sig *seder och fasoner och att prata fint*. (R)
[…] hon önskade sig *lugn och trygghet och att få arbeta och utvecklas själv*. (R)
Här gäller det *mod, djärvhet och att våga gripa tag i räddningslinan* […] (R)

Jag lovar dig *att sluta röka och att vi ska gå ut och dansa oftare.*
Vi älskar båda *att gå på krog därnere och att man kan äta och dricka gott utan att bli ruinerad.*

Samordningar av detta slag är vanliga i talspråk och ledigt skriftspråk. Där följs ofta konjunktionen av *så*.

Jag älskar *att ta mig en rök ihop med kompisarna under rasten och så lite uppfriskande skvaller*. Jag älskar *lite uppfriskande skvaller under rasten och så att ta mig en rök ihop med kompisarna.*
Men det jag kanske trivdes bäst med var *som vaktkonstapel hos polisen och så att köra taxi.* (R)
Jag är faktiskt lite orolig för *honom. Och så att mamma skulle bort.* (R)

Fullt accepterad är dock samordning av två prepositionsfraser även om deras rektioner har olika struktur:

Jag tycker om dig *för din pedagogiska förmåga och för att du är så humoristisk.*

Om inte semantiska skäl lägger hinder i vägen brukar man också acceptera samordning av predikativ och adverbial med olika struktur:

Fadern var *ingenjör och mycket duktig på trombon.*
Hon är *för monarkin, armélotta sedan ungdomen och även i övrigt traditionellt konservativ.*
Han sålde huset *som det var och utan förbehåll.*

Inte så sällan förekommer det att en relativ bisats samordnas med ett annat efterställt deskriptivt attribut till substantivet. Konstruktionen används särskilt när den relativa bisatsen är icke-restriktiv och när den inte står omedelbart efter nominalfrasens huvudord. Den betraktas inte som korrekt av alla språkbrukare.

en gammal medarbetare, *erfaren och förnuftig, och som har ledningens förtroende*
en vodka *döpt till Gorbatschow och som påstås rena själen* (S)
Du får en egen uteplats *med förråd för trädgårdsutrustning och som avskärmar in mot grannen.* (S)
en amerikansk klubb *för just biodårar och som ger ut en tidning en gång i månaden* (R)
?en *intelligent* medarbetare *och som har ett välutvecklat sinne för ekonomi*

§ 12. *Både … och*. I en additiv samordning av satsled kan det korrelativa adverbet *både* placeras prefokalt vid det första ledet:[1]

Både den brittiska ambassaden och anglikanska kyrkan i England har uttryckt vissa farhågor för hans säkerhet. (S)
Både mig och honom har de bjudit.
De har bjudit *både mig och honom.*
Regeringens avsikt är att vi under 1987 skall ha *både låg inflation och låga kostnadsökningar*. (S)

Hon *både ger och tar* liv, liksom fruktbarhetsgudinnor i många andra religioner. (S)
Han *både skrämde mig med sin brutalitet och fascinerade mig genom sin intensitet*.
Detta är en *både lärorik och spännande* bok.
Vi har haft *både inflyttnings- och höst*fest på gården. (S)

Om samordningen står i satsens slutfält kan *både* stå i mittfältet på adverbialsplats:

De har *både* bjudit *mig och honom*.
En del kommuner tar också utlandslån, och där kan valutaförändringar *både* ge *vinst och stora förluster*. (S)

Både kan användas bara när talaren understryker att båda samordningsledens innehåll var för sig står i den angivna relationen till samordningens gemensamma ram, dvs. *både* negerar att bara det ena ledet gäller i kontexten (jämför användningen av *båda*, *alla*, *hela*). Därför kan inte *både* användas i kontexter som medger endast flertalsbetecknande nominalfras (se nedan § 15):[2]

*Han satte sig mellan både Lars och Lina.
*Både Lars och Lina liknar varandra.
*Både Lars och Lina är jämgamla.

Både används sällan vid samordningar bestående av mer än två led:

Angelfiske kräver nämligen *både god kondition*, *starka nerver*, *tur och tålamod*. (S)

[1] *Både … och* används vanligtvis inte när ett negerat sakförhållande gäller om båda de samordnade leden. Där ersätts det av *varken … eller* respektive *vare sig … eller* (se § 30: b–c):

Bo såg {varken/inte vare sig} Anders eller Stina. [Bo såg ingendera av de två.]

Undantagsvis kan *både* omfattas av negationens räckvidd. Adverbet är då betonat och det som negeras är att satsen gäller båda och inte bara det ena av leden.

Bo såg inte ''både Anders och Stina. [Det är inte sant att Bo såg båda (men det är möjligt att han bara såg en av dem).]

[2] För emfatisk additiv samordning av två led används också *såväl … som* (nästan bara i skriftspråk):

Såväl jag som han kommer.
De har bjudit *såväl mig som honom*.
De *såväl sjunger som spelar*.
Detta är en *såväl lärorik som spännande och provocerande* bok.
Ödet som begrepp återfinns *såväl i de grekiska dramerna som i asa-tron*. (S)
Tingsrättens dom hade överklagats av *såväl åklagaren som försvaret*. (S)
**Såväl Lars som Lina* är jämgamla.

Dels … dels används inte så ofta för samordning av satsled som av hela satser (jfr § 6):

Vi såg *dels tranor*, *dels morkullor*. Vi såg *dels tranor och dels morkullor*.
**Dels Lars*, *dels Lina* är jämgamla.

§ 13. Genitiv av samordnade nominalfraser. När samordnade nominalfraser har en syntaktisk roll som kräver genitiv, sätts normalt vart och ett av leden i genitiv (Nomfraser § 79: 2):[1]

Vi talade om *Håkans och Stinas* barn. [Båda leden står i genitiv också när det rör sig om Håkans och Stinas gemensamma barn.]
Han fick hänga med – för *pengarnas och brödets* skull […] (R)

När samordningen utgör en mer eller mindre lexikaliserad ordgrupp sätts genitivsuffixet endast på det sista ledet:

Helan och Halvans sista film

[1] I talspråk är det inte ovanligt att genitivsuffixet sätts på samordningen som helhet (dvs. på det sista samordningsledet), om samordningen uppfattas som ett kollektiv:

Håkan och Stinas (gemensamma) barn

§ 14. Kongruens som kontrolleras av additivt samordnade nominalfraser. När additivt samordnade nominalfraser kontrollerar formen hos bundna pronomen och hos predikativ uppstår ofta osäkerhet om huruvida det ena eller det andra ledet eller bägge skall kontrollera kongruensen.

a) Pronomen i reflexiv funktion

När två samordnade nominalfraser är korrelat åt ett definit pronomen med reflexiv funktion betraktas samordningen som en helhet och det pronomen väljs som syftar på helheten. Reflexivt pronomen i 3 person (*sig, sin*) kan inte användas med syftning på bara det ena samordningsledet.

Kent och jag skyndade {oss/*mig och sig/*mig och honom}.
Du och Kent bryr {er/*dig och sig/*dig och honom} inte om musik.
Kent och jag stod och rakade {oss/*mig och sig/*mig och honom}.
Du och Kent stod och speglade {er/*dig och sig/*dig och honom}.
Jag och min bror besökte vår far.

Possessiva pronomen och pronomen som framhävs prosodiskt (eventuellt i konstruktion med *själv*) kan syfta på enskilda samordningsled:

Jag och Kent besökte min och {hans/*sin} far.
Du och Kent tänker alltid mest på {er själva/ˈdig och ˈhonom/dig själv och ˈhonom/*dig själv och sig själv}.

Om samordnade nominalfraser tar gemensam sammanfattande apposition bestämmer denna valet av reflexivt pronomen:

Jag, min fru och mina barn, ja {*hela vår familj/hela familjen*} har bestämt {sig/?oss} för att stanna kvar.

b) Kongruensböjt predikativ

Två samordnade nominalfraser som var för sig skulle kräva grammatisk kon-

gruensböjning i predikativet (Predv § 12) tar normalt predikativ i pluralis:[1]

Didrik och Anna-Stava blev förtegna på ett nytt sätt […] (R)
Betty och Mari blev inte heller *bortglömda*. (R)

I synnerhet i talspråk rättar sig dock kongruensen ibland efter det ena ledet om samordningen har distributiv betydelse och om båda samordningsleden vart och ett för sig betecknar ental:

En röd och en gul bil blev *stoppad* av polisen.
Maj och Ernst blev *var och en stoppad* av polisen.

Om samordningen utgörs av infinitivfraser eller bisatser sätts predikativet inte i pluralis utan i neutrum singularis:

Att röka och att dricka är {*skadligt/*skadliga*} på många sätt.
Att konserten gick bra och att dina kontrakt nu är i hamn är mycket {*positivt/*positiva*}.

Samordnade nominalfraser som var för sig tar ett predikativ som inte är kongruensböjt utan står i neutrum singularis (Predv § 13: 2 c–d) uppträder på samma sätt vid samordning:

Senap och peppar är {*starkt/*starka*}. Jfr: Senap är starkt.
En gammeldansk på morgonen och en slurk likör till kaffet är bara *nyttigt*. Jfr: En gammeldansk på morgonen är bara nyttigt.

Samordnade abstrakta nominalfraser (som var för sig ogärna står i pluralis) tar ofta predikativ i singularis:

Uppmärksamheten på detaljer och den teoretiska medvetenheten är utan tvivel {*beundransvärd/beundransvärda*}.
Fotograferingen och kopieringen av texterna är nu {*slutförd/slutförda*}.

Om samordnade nominalfraser tar gemensam sammanfattande apposition i singularis avgör denna (i skriftspråk) valet av numerus i predikativet:

De nya förstörelsevapnen, instabiliteten i vissa regioner och den internationella diplomatins tillkortakommanden, allt detta är ägnat att dämpa optimismen.
Arbetarna, tjänstemännen, fabriksledningen, dvs. hela företaget, står *enat* bakom resolutionen.

[1] En relativ satsbas kan syfta på ett korrelat av samordnade nominalfraser och böjs då i pluralis:

Johanna, Magnus och Cecilia, vilka nu är färdiga med sina avhandlingar, har redan fått egna tjänster.

Om den relativa bisatsen inte inleds av en relativ satsbas utan i stället har det led underförstått som skulle ha kontrollerat predikativets kongruensböjning, så kontrollerar korrelatet predikativets kongruensböjning i den relativa bisatsen:

Johanna, Magnus och Cecilia som nu är *färdiga* med sina avhandlingar …

§ 15. Kontextberoende additiv samordning. En samordning av nominalfraser kan beteckna ett antal referenter vilka fungerar som grupp i textsammanhanget. I exemplet *Lasse och Pelle letade efter Sara och Elin* kan Lasse och Pelle vara en grupp av pojkar som samverkar om att leta efter en grupp av flickor, Sara och Elin, dvs. nominalfraserna har kollektiv betydelse (jfr Subst. § 60).[1] I denna betydelse kan satsen inte parafraseras med två samordnade satser (jfr § 2). Exemplets samordningar kan också ha distributiv betydelse. Om t.ex. Lasse och Pelle var för sig letade efter en flicka i taget blir följande parafras med fyra samordnade satser möjlig: *Lasse letade efter Sara och han letade efter Elin och Pelle letade efter Sara och han letade efter Elin*.

I vissa fall visar kontexten att endast kollektiv betydelse hos samordningen är möjlig. Ibland blir då tolkningen rent additiv, ibland står leden i en reciprok relation till varandra på ett sätt som anges av satsen i övrigt.

Exempel där de samordnade ledens referenter utgör en additiv helhet:

A, *B och C* bildar en triangel.
Gruppen består av *Maud*, *Staffan och Ove*.
Mässing är en legering av *tenn och koppar*.
Ställ den mellan *bordet och väggen*.

Additiv helhetsbetydelse krävs av adjektiv och adverb som *gemensam*, *tillsammans*, *samtidig*, *ihop*:

Arne och Brita har en kanin ihop.
I försvarsdebatten höll *högern och centern* ihop mot *liberaler och socialdemokrater*.
Och vore det inte för det arbete som en grupp *senatorer och kongressmän* nu gemensamt har inlett skulle människor på det hela taget vara hänvisade till vad mer eller mindre energiska tidningar kan ta tag i. (S)
Han angrep *Sven och David* samtidigt.
Han såg *Mirjam och Klas* tillsammans.
Att *träd*, *blommor*, *stenar*, *broar*, *skulpturer och färger* tillsammans bildar en skön komposition – en ”tyst poesi”. (S)

Reciprok betydelse innebär att det ena ledets referenter har den relation till det andra ledets referenter som kontexten anger och tvärtom. Den reciproka betydelsen kan eller måste ofta tydliggöras med ett reciprokt pronomen.[2] Exempel på verb som kan ta samordnat (eller annat flertalsbetecknande) subjekt:

alternera, byta plats, debattera, diskutera, förhandla, förlova sig, gadda ihop sig, gifta sig, gräla, kivas, knuffas, kollidera, konferera, korrespondera, mötas, retas, sam- + verb [t.ex. samarbeta, -tala, -verka], samman- + verb [t.ex. sammanbo, -stråla, -träda], samsas, skilja sig, skiljas, skära sig [om t.ex. färger], slåss, turas om, tävla, utbyta [t.ex. åsikter], återförenas, överensstämma

Den här veckan förhandlar *familjen* […] *och Nacka kommun* om hur mycket en ny grustäkt egentligen är värd. (S)

I en cirkelbana med 27 kilometers omkrets ska *elektroner och positroner* kollidera. (S)
Hon och Ingrid Almgren har tidigare länge samarbetat i bostadsförmedlingens styrelse och i socialnämnden. (S)

Exempel på verb som kan ta samordnat (eller annat flertalsbetecknande) objekt eller bundet adverbial:

blanda, förbinda, jäm- + verb [t.ex. jämföra, jämställa], kombinera, likställa, lysa för, samman- + verb [t.ex. sammanställa, -föra, -jämka], samordna, skilja på, sära, varva

Hon tar fram en liten metallskål och blandar *örter*, *salvia*, *enbarr och lavendel*, som hon tänder eld på. (S)
Enligt Bertil Jonsson går det inte att jämföra *Sverige och Finland*. (S)
Det går också bra att kombinera *buss och båt* och då kostar kortet 50 kronor per dygn. (S)
När Alan Boesak arresterades tillsammans med muslimska protestanter pekade han på ironin i att det är apartheid som för samman *kristna och muslimer*. (S)
För att få någon ordning på debatten måste debattörerna åtminstone skilja på *pris och kostnad*. (S)

Exempel på adjektiv (eller adjektiverade particip) som kan ta samordnat (eller annat flertalsbetecknande) subjekt:

analog, ekvivalent, förlovad, gift, jäm(n)- + adjektiv [t.ex. jämgammal, jämstark], lika + adjektiv [t.ex. lika gammal, lika stark etc.]

Det är typiskt för kontextberoende samordning att den inte kan ta *både*, eftersom *både* förutsätter att det ena ledet ensamt hade kunnat stå i stället för samordningen:

**Både Arne och Brita* har en kanin ihop.
**Både Lars och Lina* är jämgamla.

[1] Plurala nominalfraser kan ha distributiv, kollektiv och reciprok betydelse på samma sätt som samordnade nominalfraser (Subst. § 60):

{A och B/Flickorna} har krockat. [(a) var för sig med olika bilar, (b) tillsammans med en annan bil, (c) med varandra]

[2] Det andra ledet (inklusive konjunktionen) i en samordning med reciprok betydelse kan ofta bytas ut mot bundet adverbial (vanligen med prepositionen *med*, Advl § 41: a) eller någon gång objekt:

A och B bytte plats. Jfr: A bytte plats med B.
Vi blandade pojkarna och flickorna. Jfr: Vi blandade pojkarna med flickorna.
A och B är jämgamla. Jfr: A är jämgammal med B.

Vi särade A och B. Jfr: Vi särade A från B.
A och B är olika. Jfr: A är olik B.

§ 16. Additiv samordning av identiska uttryck. Med särskild betydelse samordnas identiska led (jfr annars huvudregeln att led måste vara semantiskt distinkta för att kunna samordnas, § 4) i följande fall:[1]

1. Två (eller ibland flera) identiska uttryck kan samordnas med *och* för att ange intensitet.

a) Verb som anger oavgränsad aktion kan samordnas för att framhäva den oavgränsade aktionsarten:

Han skar sina mörtar, och Kalle *åt och åt* […] (R)
Verners kartotek över försvunna människor bara *växte och växte* […] (R)
Dörren slets upp och där stod Pamela och bara *skrek och skrek och skrek*. (R)

Samordningen kan också ge iterativ-durativ betydelse åt ett verb som i sig har avgränsad (och punktuell) aktionsart:

Vi bara *vann och vann*.

b) Komparativer kan samordnas med *och* för att ange stegvis ökning av graden (jfr *allt* + komparativ; Adjfraser § 20):

Han blev *tröttare och tröttare*.
Han arbetade *mindre och mindre* för varje dag som gick.
Han gick omkring med henne, och det blev *mörkare och mörkare*. (R)
Sen kom hon hit *oftare och oftare*.
[…] alltmedan barnens hjärtan pickade *fortare och fortare* […] (R)
De blir bara *fler och fler och fler*.

c) Också nominalfraser bestående av indefinita plurala och dividuativa substantiv kan i enstaka fall samordnas för att framhäva myckenheten. Det senare ledet föregås oftast av *åter*.

Han tänker bara på *mat och mat*.
Det var rop på *blod, blod och åter blod* […] (R)
Under *århundraden och åter århundraden* smekte dessa gamla händer, så fulla av synd, detta förunderliga flickebarn […] (R)

2. Grundtal kan samordnas med sig självt för att ange gruppering i vanligtvis fler än två grupper med lika antal. Samordningen fungerar som fritt predikativ med distributiv betydelse (Predv § 3 not 1).

Kajorna knatar omkring *två och två* bakom traktorn i sina ljusgrå sidenschaletter. (R)
[…] alla var uppställda *fyra och fyra* i rad, i storleksordning, pojkarna till höger och flickorna till vänster. (R)
Hon ville plantera buskarna *fem och fem*.

3. Ett betydelsetungt ord kan samordnas med sig självt i en svarsreplik. Samordningen utgör ofta en icke satsformad mening, som bildar utgångspunkt för en modifierande kommentar i följande mening (Icke satsf. men. § 32 Anm.).

– När köpte du den här lyxvillan? – *Lyxvilla och lyxvilla*, den är väl som hus är mest.
”Känner du honom?” undrade jag. ”*Känner och känner*”, sa Henry. ”Ingen känner väl Allan, men jag har varit uppe hos honom ett par gånger. […]” (R)

4. Lexikaliserade är *så och så* (gradadverbial) samt *den och den*:

Den skulle vara *så och så* lång och *så och så* bred. [Talaren hänvisar till en gradangivelse utan att återge den.]
Här var ingen likgiltig turist som räknade in *så och så* många kyrkor per dag för att få valuta för resan. (R)
Hon hade dansat med både *den och den*. [Talaren hänvisar till uppgifter om vissa referenters identitet utan att återge dem.]
Ja, inte menar jag, att jag längtar till *den och den* dagen, för då ska jag göra *det och det*. (R)

5. Samordningar av identiska nominalfraser används ibland för att ange betydelsen ’olika sorters’:

ett Sverige som skilde på *folk och folk* (S)
Det finns ju {*smålänningar och smålänningar/rosor och rosor*}.

[1] Många lexikaliserade samordningar består av olika uttryck med ungefär samma betydelse (jfr ovan § 7). Exempel:

lugn och ro, tigga och be, fara och flänga, frisk och sund

Pseudosamordning av verb § 17–22

§ 17. Översikt. Verb som tillhör vissa betydelsetyper kan samordnas med ett följande verb på ett sätt som erinrar prosodiskt och semantiskt om en kombination hjälpverb + huvudverb:

Katarina *satt och hostade* i soffan.
Mikael har *gått och förlovat* sig.

De verbfraser som kan utgöra första led i pseudosamordningar har vanligen något av följande slags verb som huvudord:

a) verb som anger befintlighet på en viss plats

Hon *sitter* alltid (i soffan) *och röker* turkiska cigaretter.

b) verb som anger förflyttning till en viss plats

Hon *gick* (till affären) *och handlade* mjölk.

c) verb som anger olika faser av en aktion

{Börja/Fortsätt/Sluta} och skrik!

d) verb som inleder artighetsuttryck

Hon *var vänlig och hjälpte* mig med väskan.

e) verb som anger kanalen för en språkhandling

De *ringde och meddelade* mig resultatet i går.

Typiskt för satser med samordning av denna typ (pseudosamordning) är bl.a.

att det första ledets verb är obetonat:

Mona $_0$*satt och* ˈ*sydde* i det blå rummet. Jfr: Mona ˈmålade och ˈsydde i det blå rummet.

att de samordnade leden inte kan parafraseras med samordnade satser:

Mona *satt* i det blå rummet *och* {Ø/?hon} *sydde*. Jfr: Mona målade i det blå rummet och {Ø/hon} sydde där.

att samordningsleden inte kan byta plats:

Mona {*satt och sydde/*sydde och satt*} i det blå rummet. Jfr: Mona {målade och sydde/sydde och målade} i det blå rummet.

att samordningen inte kan ta *både*:

Mona {Ø/*både} *satt och sydde* i det blå rummet. Jfr: Mona {Ø/både} målade och sydde i det blå rummet.

att ett subjekt (som inte är fundament) och ett satsadverbial vid fa-ordföljd måste stå efter det första finita verbet (också där det senare ledet utgörs av ett finit verb):

Nu {*satt* Mona tyvärr *och sydde/*satt och sydde* Mona tyvärr} i det blå rummet. Jfr: Nu {målade Mona tyvärr och sydde/målade och sydde Mona tyvärr} i det blå rummet.

Mona {*satt* inte *och sydde/*satt och sydde* inte} i det blå rummet. Jfr: Mona {*målade inte och sydde/målade och sydde inte} i det blå rummet.

att ett objekt eller bundet adverbial som hänför sig till det senare verbet (och som inte passar till det första verbet) kan stå som satsbas till hela satsen:

Den där artikeln har hon *suttit och skrivit* på hela dagen. Jfr: *Den där artikeln har han sovit och skrivit på hela dagen.

Gränsen mellan pseudosamordning och vanlig verbfrassamordning är flytande. Ju fler egna bestämningar som står omedelbart efter det första verbet, desto svagare är förbindelsens karaktär av pseudosamordning.

Mona *satt* tyst som en mus i det blå rummet *och sydde* på sin klänning.

§ 18. Verb som anger befintlighet. Verb som anger befintlighet på en viss plats och som har oavgränsad aktionsart utgör ofta förstaledet i en pseudosamordning.

Tre typer kan urskiljas:

a) Ett antal verb som i sin grundbetydelse anger att subjektet befinner sig stilla på en viss plats ingår som första led i pseudosamordningar med verb. Samordningens andra verb har dynamisk oavgränsad aktionsart (också verb som med iterativ tolkning får oavgränsad aktionsart kan ingå i pseudosamordning). Det är vanligen men inte alltid agentivt. Hela samordningen har normalt oavgränsad aktionsart (jfr Aktionsarter § 6: e). Sådana verb är *sitta*, *stå*, *ligga*, *hänga*.

Kanske det var det han *satt och funderade* på. (R)
Kristian *står och stirrar* bort över havet. (R)
Han *låg och buskörde* i ytterfilen.
Stolen *står och skräpar* i korridoren.
Fimpen *ligger* ju *och ryker*!
Efter lunchen *satt* han *och nickade till* då och då.

Om platsen anges görs detta med rumsadverbial som kan stå i det första samordningsledet men också i det andra eller som fundament:

En flicka *stod* i porten *och rökte*.
En flicka *stod och rökte* i porten.
I porten *stod* en flicka *och rökte*.

Därigenom kan verb som annars inte gärna tar rumsadverbial komma att konstrueras med ett sådant:

Han *stod och glodde* i trädgården.
?Han glodde i trädgården.

Hithörande verb är av en typ som annars gärna tar egentligt subjekt och gör det också i pseudosamordning om villkoren i övrigt är uppfyllda (t.ex. om subjektet är indefinit; se Eg. subj. § 2):

Det $_0$*satt* två flickor *och rökte* i porten. *Det $_0$*satt och rökte* två flickor i porten.
Jfr: Det ˈsatt och ˈlåg en massa studenter på trappan. *Det ˈsatt en massa studenter och ˈlåg på trappan.

Befintlighetsverb i pseudosamordning är svagt betonade, och de har reducerad informationsstrukturell vikt. Visserligen gäller det fortfarande att den som sitter och läser måste sitta, inte ligga eller stå, men den semantiska huvudfunktionen hos det första verbet är att understryka eller tydliggöra att det andra ledets verb skall tolkas durativt.

Lars *satt och rökte*. Jfr: Lars rökte. [kan också betyda 'Lars var rökare']
Lars *satt och skrapade* med foten. Jfr: Lars skrapade med foten. [kan också betyda 'Lars gjorde en skrapning med foten']
Lars *satt och räknade ut* vad kalaset skulle kosta. Jfr: Lars räknade ut vad kalaset skulle kosta. [kan också ha resultativ betydelse]

Lars *satt och snurrade* på jordgloben. Jfr: Lars snurrade på jordgloben. [kan också ha avgränsad aktionsart: 'snurrade jordgloben t.ex. ett varv']

Verb av denna typ kan i vissa fall samordnas med icke-agentiva verb med avgränsad aktionsart. Hela samordningen tolkas då som en avgränsad aktion.

Tro mig eller ej! Han *satt och tappade* den brinnande cigaretten på min nya fina matta.
Står han inte *och somnar* på sitt pass! Ofattbart!

b) Vissa rörelseangivande verb som *gå*, *springa* (ofta pejorativt) kan också ange befintlighet och ingå som led i en pseudosamordning. Här är dock det första verbets betydelse ännu mera vag eller överförd än vid (a): man behöver inte hela tiden gå när man går och sörjer. Det är heller inte nödvändigt att springande och frågande sker samtidigt, om någon sägs springa och fråga om något. Samordningens andra verb är vanligen agentivt.[1]

Det *går* en karl *och gräver* i trädgården.
Där *går* Magnus och *orerar om tidens ondska*.
Hon *springer och frågar* om allt och alla.
Det *springer* ett fruntimmer här *och frågar* om allt och alla.
Men Ingar *går och sörjer* Niklas bittert. (R)
De *hoppar omkring och letar* frön.
Det *åkte runt* en motorcyklist här *och skrämde* söndagsspatserande pensionärer.

c) Verbet *vara* kan pseudosamordnas med vanligtvis agentiva verb för att ange oavgränsad aktion. Användningen av *vara* innebär också att aktionen försiggår någon annanstans än på den i texten eller talsituationen aktuella platsen.

Vad gör du när du inte *är och planterar* träd? (R)
– Jag är inte mörkhyad, och jag har inte *varit och solat mig*. (S)
Ingela *är* i vardagsrummet *och ritar*.
Gunnel *är och får* bilen besiktigad.
Det *är* en syster till mig nere *och möter* henne.
Jfr: – Vad gör Maria där i hörnet? – Hon {*sitter/*är*} *och läser* ser du väl.

Vara med anger att subjektets referent deltar i en aktion tillsammans med andra:

Gustav *är med* (*dem*) *och gör* sattyg.
Han ville *vara med och bestämma*.

[1] *Gå* kan i talspråk och i ledigt skriftspråk pseudosamordnas med verbfras även om denna anger en icke-agentiv aktion. Pseudosamordningen anger då att aktionen är slumpartad och oväntad (jfr *råka*). Vissa verbförbindelser har en pejorativ biton.

Han har *gått och blivit* förälskad.
Tvärnit blev det när Margareta Malm *gick och vann* Boklotteriets pris på 2000 kronor. (S)

§ 19. Verb som anger förflyttning till en viss plats. Verb som anger förflyttning till en viss plats kan ingå som första led i pseudosamordning.[1] Hit hör verb som *komma*, *gå* och andra rörelseverb med adverbial som anger mål.[2] Samordningen tolkas sekventiellt, dvs. först utför subjektsreferenten det första verbets avgränsade aktion, sedan påbörjas den vanligen agentiva aktion som anges med det andra verbet.

Kom hit och hälsa på någon gång.
Dit måste du *åka och äta* någon gång.
Jag *går ut och gör* mig en grogg.
Jag tror jag *kryper in* och *sträcker ut* mig ett slag. (R)

Målet kan vara underförstått: till den aktuella platsen eller bort från den:

En läkare *kom och sa* att det var en vanlig infektion som grasserade. (R)
{*Spring/Gå*} *och fråga* mamma om hon är färdig!

Aktionsarten i pseudosamordning med verb som anger förflyttning till ett mål är avgränsad. Det andra samordningsledets aktion blir ingressiv även om dess verb annars anger oavgränsad aktion.

Gå hem och sov!

Om pseudosamordnade rörelseverb som anger icke målriktad rörelse se § 18: b.

[1] Pseudosamordning med verb som anger förflyttning kan inte parafraseras med en konstruktion där pseudosamordningens andra led motsvaras av en infinitivfras:

Han gick hem och målade en tavla. *Han gick hem att måla en tavla.
Han kom hit och läste av mätaren. *Han kom hit att läsa av mätaren.

[2] Vid vissa hjälpverb (t.ex. *skola*, *måste*, *vilja* m.fl.; se Mod. hjälpvb § 7 not 1, 10 not 1, 18 not 4, 19 not 1, 20 not 1, 26 not 2) underförstås ett underordnat rörelseverb, och verbfraser av denna typ kan pseudosamordnas med en verbfras vars huvudord står i infinitiv, dvs. samma form som det underordnade rörelseverbet skulle ha haft:

Hon ville till badhuset och simma. Jfr: Hon ville åka till badhuset och simma.
Hon borde ut och leka lite oftare. Jfr: Hon borde gå ut och leka oftare.
Han skulle (till affären) och handla kaffe. Jfr: Han skulle fara (till affären) och handla.

§ 20. Verb som anger att en aktion börjar, fortsätter, pågår eller slutar. Vissa verb som utgör första samordningsled i en pseudosamordning anger en viss fas (t.ex. början, pågående, slut; Vb § 9: a) av den aktion som betecknas med den samordnade verbfrasen. Följande typer kan urskiljas:

a) Verb som anger pågående fas, dvs. verb som *fortsätta*, *hålla på*, *vara i gång*, pseudosamordnas ofta i talspråk.[1] I skriftspråk konstrueras dessa verb obligatoriskt eller optionellt med underordnad infinitivfras som bestämning i stället för att pseudosamordnas. I tal är skillnaden mellan konstruktionerna mindre påfallande än i skrift, eftersom infinitivmärket *att* och konjunktionen *och* ofta uttalas lika: [ɔ].

Till skillnad från övriga fall av pseudosamordning bibehåller här det första verbet en viss betoning.

Grytan *håller på och kokar* torrt. [Jfr mindre ledigt också: Grytan håller på att koka torrt. [kan också betyda '… är nära att koka torrt']]
Bo *håller på och tvättar* bilen. [Jfr också: Bo håller på med att tvätta bilen.]
Bo *fortsätter* nog *och läser*. [Jfr mindre ledigt också: Bo fortsätter nog att läsa.]
Bo *är i gång och simmar*. [Jfr mindre ledigt: Bo är i färd med att simma.]
Folk *håller på och tar ner* sina parasoller. (R) [Jfr också: Nej, de håller på att öva för nyårsrevyn […] (R)]
Och han *fortsatte och predikade*. [(S) Jfr mindre talspråkligt: Göran Titus fortsätter att imponera […] (R)]

b) Verb som anger början eller slut av aktionen liksom verb som anger strävan efter eller avstående från aktion (jfr Vb § 10 not 1) kan ingå i pseudosamordning. Konstruktionen är vanligast i imperativ och förekommer mest i talspråk (Huvudsatser § 33: e). Exempel (där jämförelsemeningarna har neutral stilkaraktär):

Börja (du) *och läs* tyska! Jfr: Börja (du) (att) läsa tyska!
Sluta och skrik! Jfr: Sluta (att) skrika!
Försök och kom i alla fall! Jfr: Försök (att) komma!
Låt bli och skrik! Jfr: Låt bli att skrika!
Sätt i gång och ät! Jfr: Sätt i gång (med) att äta!
Sluta och tjata. Ät nu. (R)
All right, *låt bli och tro* på mig då. (R)

?Hon *lät bli och gick* på bio.
?Han *slutade och åt*.
?Vi *började och läste*.

Imperativisk pseudosamordning med *börja*, *sluta* konstrueras ibland utan konjunktion:

Börja lär i stället!
Sluta skrik!

c) Verb som anger igångsättande av agentiv aktion kan ingå i samordning. Det mest allsidiga verbet är här *ta*. Konstruktionen används ofta i uppmaningar (Huvudsatser § 33: a) med en biton av plötslighet och spontanitet.

Ta och skynda dig, är du snäll!
$_0$*Ta och* ˈ*läs* en ˈbok! Jfr: ˈTa en ˈbok och ˈläs! [jfr § 25]
Jag tror jag skall *ta och köpa* den där boken.
Han *tog* faktiskt *och läste* den där boken.
Jag skall faktiskt *ta och läsa* den där boken.
Ta och blaska av honom det värsta, befallde hon. (R)
Kunde inte du *ta och berätta* nånting om ditt hem och din familj? (R)

Om du inte *tar och skyndar dig* nu, så hinner du inte.
Jag tror att det skulle vara en god idé om vi *tog och sydde* ett par klänningar åt dig […] (R)

På samma sätt används mest i talspråk och mest i uppmaningar verb som *skynda sig, passa på, se till, komma i håg, inte glömma*, alla med bibehållen betoning:

När hon är borta *passar* jag *på och går* på bio.
Skynda dig och ring … (R)
Se till och kom hem i tid!
Så *passa på och fråga* honom bara! (R)
Kom i håg och hör efter om de har någon purjolök.
Glöm inte och stäng dörren efter dig.
Ta dig samman och åk på semester!

[1] I betydelsen 'vara nära att' pseudosamordnas inte så gärna *hålla på*. Se vidare Aktionsarter § 6: c, Vb § 9: e.

Jag höll på att hitta felet. ['var nära att']
Jag *höll på och letade* efter felet. ['var i färd med att']

§ 21. Verb som inleder artighetsuttryck. Verbfraser som *vara snäll, vara hygglig, vara så god* samt det mera formella *vara vänlig, vara god* pseudosamordnas med verbfraser som anger agentiv aktion. Konstruktionen används vanligen i uppmaningar till den aktion som anges med det andra samordningsledet (Huvudsatser § 33: b–d). Första samordningsledet syftar till att uppmaningen skall uppfattas som hövlig.[1]

Var {hygglig/snäll} och köp hem tändstickor.
Lilla vän, *var snäll och håll* ett öga på Tilda och dukningen, bad hon. (R)
Var så god och hugg in på laxen!
Nu *är* du *så god och ber* om ursäkt.
"*Var vänlig och se* dig om efter en annan bostad", uppmanade mig därför moster en dag […] (R)
Kan du inte *vara hygglig och köpa* hem mat?
Han *är hygglig och handlar* åt oss.
Fredrik *var snäll och erbjöd* skjuts, men idag är det ju äntligen uppehållsväder och jag behöver en promenad. (R)
Men Ronnie *var hygglig och ordnade* det så att jag fick tillfälle att träffa Sulan i alla fall. (R)

Vara vänlig, vara god konstrueras ofta utan konjunktion:

Var vänlig placera karotten där! (R)
Var god håll det i minnet! (R)

[1] Verbfraser som utgör förstaled i pseudosamordning enligt ovan kan inte konstrueras med en infinitivfras:

*Var snäll att köpa hem tändstickor.

§ 22. Verb som anger kanalen för en språkhandling. En vanlig typ av pseudosamordning är den där ett verb som anger den kanal genom vilken en språkhandling utförs (*skriva*, *ringa*, *telegrafera* etc.) samordnas med en verbfras som betecknar själva språkhandlingen eller syftet med den (*meddela*, *fråga*, *be*, *lova*, *befalla*, *hälsa* etc.). Till skillnad från flertalet övriga fall av pseudosamordning bibehåller här det första verbet en viss betoning.

De har *telegraferat och frågat* oss var de ska bo.
Man hade *telefonerat och berättat* om deras flykt […] (R)
Ring och anmäl dig på tel 815 64. (S)
Skriv och ryck upp mig med Dina glada upplevelser. (R)
Förut när en kompis *ringde och frågade* om vi skulle ut och ta en öl kunde jag säga ja direkt. (S)
Ropa och be henne komma tillbaka.

Ellips i additivt samordnade satser och satsled § 23–25

§ 23. Översikt. Två parallellt byggda samordnade led kan reduceras om de är partiellt identiska. Ellipsen kan drabba den första eller andra förekomsten av två identiska ord eller ordsekvenser. Uttrycket som står kvar framför platsen för det utelämnade ledet uppbär normalt en viss kontrastbetoning liksom det motsvarande uttrycket i det andra, icke reducerade samordningsledet.

en ˈröd (stol) och en ˈblå stol
en ˈröd stol och en ˈblå (stol)
en klänning ˈmed (skärp) och en klänning ˈutan skärp
en klänning ˈmed skärp och en (klänning) ˈutan (skärp)

För att det första av de två identiska uttrycken skall kunna utelämnas måste de identiska uttrycken stå sist i sina respektive samordningsled:

en villa (med plåttak) och ett uthus med plåttak

När de identiska uttrycken står sist i samordningsleden kan utelämningen också ske i det senare ledet om det är tydligt att detta är syntaktiskt ofullständigt:

en villa med plåttak och ett uthus utan (plåttak)
Jfr: en villa med plåttak och ett uthus ≠ en villa med plåttak och ett uthus med plåttak

Om de identiska uttrycken inte står sist i samordningsleden, kan bara den sista identiska förekomsten utelämnas:

en röd villa med plåttak och en grön (villa) med tegeltak
Jfr: en röd {villa/*Ø} med plåttak och en grön villa med tegeltak

Ibland är villkoren uppfyllda för en utelämning både i det första och i det sista samordningsledet:

en flicka med intyg och en pojke utan Ø
en flicka med Ø och en pojke utan intyg

Ett led kan vara utelämnat i första samordningsledet och ett annat i det sista:

två pojkar med Ø och tre Ø utan intyg [också: två pojkar med intyg och tre Ø utan Ø]

Reglerna för ellips i samordning men också i andra fall är otillräckligt undersökta. I framställningen nedan skiljs på ellips i samordning av nominalfraser och i samordning av verbfraser och satser.

ANM. Det är framför allt ellips av det identiska ledet i dess första förekomst som är karakteristisk för samordning. Ellips av det identiska ledet i dess andra förekomst är vanlig också när leden inte är samordnade (Ellips § 2).

Han satte en blå stol framför en röd (stol).
Först ritade han tre katter med svans. Sedan gjorde han tre (katter) utan (svans).

§ 24. Ellips i samordning av nominalfraser. Två samordnade nominalfraser betecknar vardera en referent eller en mängd av referenter som satsen i övrigt passar in på, distributivt eller kollektivt (till skillnad från en nominalfras med två primärt samordnade led). De samordnade leden var för sig och samordningen i dess helhet anges nedan med vinkelparenteser.

<<en röd stol> och <en grön stol>> [jfr: en <röd och grön> stol]
<<en vän> och <en kollega>> [jfr: en <vän och kollega>]

Identiska delar i samordningen kan utelämnas enligt vissa regler. Skillnad i numerus blockerar inte utelämningen.

en stor (stol) och två små stolar
en stor stol och två små (stolar)
två stora (stolar) och en liten stol
två stora stolar och en liten (stol)

Mindre naturlig är ellipsen om de samordnade leden skiljer i fråga om species:

den stora stolen och en liten (stol)
?den stora (stolen) och en liten stol
en liten stol och den stora (stolen)
?en liten (stol) och den stora stolen

1. Ellips i det första ledet med korrelat i det senare ledet

Ellips är möjlig i första samordningsledet om det identiska uttrycket står sist där (final ellips):

<<stora Ø> och <små svenska stolar>>
<<en stor Ø> och <en liten stol>>
<<den stora Ø> och <den lilla stolen>>
<<mitt Ø> och <ditt huvud>>
<<Connys nya Ø> och <hans gamla cykel>>
<<dessa Ø> och <många andra åtgärder>>
<<tre gröna Ø> och <många röda blusar>>
<<varje röd Ø> och <varje grön blus>>

<<bra kaffe Ø> och <utmärkt te från Tanzania i stora burkar>>
<<en bok Ø> och <två broschyrer om tåg>>
användning och utsläpp av freon (S)
vapen och sprängmedel från förrådet i Järna (S)

När substantivet (huvudordet) utelämnas i första ledet av en additiv samordning med nominalfras i genitiv som enda kontrasterande led kan substantivets numerus ändras från singularis till pluralis:

Pers och Bengts flottar är finast. [≈ Pers (flotte) och Bengts flotte]
Under de stormiga 60- och 70-talen bodde hon i Paris. [≈ under det stormiga 60-(talet) och (det stormiga) 70-talet]

2. Ellips i det senare ledet med korrelat i det tidigare ledet

Identiska led kan vanligen utelämnas i det senare ledet. Möjligheten att utelämna gäller substantivet självt och eventuellt ett intillstående deskriptivt attribut, så länge minst ett kontrasterande deskriptivt attribut återstår.[1]

<<stora svenska stolar> och <små Ø>>
den medicinska expertisen och den barnpsykologiska (S)
<<rent vatten> och <smutsigt Ø>>
<<en stor svensk stol> och <en liten Ø>>
<<den stora stolen> och <den lilla Ø>>
<<dessa genomgripande åtgärder> och <många andra Ø>>
<<många gröna blusar> och <många röda Ø>>
<<alla svenska böcker> och <alla tyska Ø>>
<<varje svart svensk bil> och <varje grön Ø>>

<<svenska cyklar med ballongdäck> och <Ø med vanliga däck>>
<<cyklar med handbroms> och <Ø utan Ø>>
våld i skolor och på gator (S)
<<nytt kaffe från Tanzania> och <gammalt Ø från Nicaragua>>
<<en ny bok om tåg> och <en Ø om båtar>>

Utelämning är inte möjlig i följande fall:

a) Ett substantiv i bestämd form utan framförställda definita attribut kan inte utelämnas, men det kan ersättas med pronomenet *den* (jfr Pron. § 31 not 1):

den röda cykeln och {cykeln/den/*Ø} med handbroms
boken med pärmar och {boken/den/*Ø} utan (pärmar)

b) Identiska icke-deskriptiva attribut (definita, kvantitativa, interrogativa) kan vanligen inte heller utelämnas:

den gamla cykeln och {den/*Ø} nya (cykeln)
den gamla Ø och {den/*Ø} nya cykeln
en gammal cykel och {en/*Ø} ny (cykel)
en gammal Ø och {en/*Ø} ny cykel
tre gamla cyklar och {tre/*Ø} nya (cyklar)
tre gamla Ø och {tre/*Ø} nya cyklar
vilken ny bok och {vilken/?Ø} gammal (bok)
vilken ny Ø och {vilken/?Ø} gammal bok

Jämför samordningar vilkas led inte har olika referenter där attributen är primärt samordnade. Följande exempel avser en bestämd eller en tänkt cykel som är både gul och blå:

min gula och blå cykel, vilken gul och blå cykel, varje gul och blå cykel

I plurala nominalfraser och i nominalfraser med dividuativ referens i det senare ledet kan dock även icke-deskriptiva pronomen utelämnas:[2]

många gamla stolar och (många) nya soffor
alla hans böcker och (alla hans) uppsatser
dessa gamla och (dessa) nya skrifter
mycket sylt och (mycket) saft
allt franskt vin och (allt) tyskt öl
min gamla och (min) nya sylt

Rektionen i samordnade prepositionsfraser reduceras på samma sätt som när nominalfraser samordnas utan preposition:

bredvid en röd Ø och bakom en grå bil
bredvid en röd bil och bakom en grå Ø

Se också Ellips § 2–4.

[1] Identiskt substantiv måste utelämnas om dess närmast framförställda attribut har utelämnats:

stora svenska stolar och små ≠ stora svenska stolar och små stolar

[2] Undantagsvis kan kvantitativa pronomen med totalitetsbetydelse liksom också possessivattribut och interrogativa attribut också annars utelämnas i det senare ledet, om betydelse eller pragmatiska skäl gör det rimligt att anta att samordningsleden avser olika referenter:

Varje gammal Ø och {varje/Ø} ny cykel har vi försett med en effektiv handbroms.
Min sista och {min/Ø} näst sista bok uppskattades inte av kritikerna.
Vilken tysk Ø och {vilken/?Ø} fransk efterrätt tyckte du bäst om?

ANM. Denna grammatik utgår alltså ifrån att en samordning vars led avser var sin referent går tillbaka på en samordning av två fullständiga nominalfraser även om det ser ut som om två led i en nominalfras har samordnats. Många samordningar är med den beskrivningen både semantiskt och syntaktiskt dubbeltydiga såtillvida att samma uttryck kan avse två referenter (där det är två nominalfraser som är primärt samordnade och där identiska led har utelämnats i den ena av nominalfraserna) eller en referent(mängd) som beskrivs i två avseenden (varvid det är de beskrivande underordnade leden som är primärt samordnade i en primär nominalfras):

Jag har sett Pers och Bengts flotte. Jfr: Pers och Bengts flotte är fin. [≈ flotten som Per och Bengt har] Pers och Bengts {flotte/flottar} stötte ihop. [≈ Pers flotte och Bengts flotte]
alla dina vänner och kolleger [≈ (a) alla dina vänner och alla dina kolleger, (b) var och en som är din vän och kollega]

§ 25. Ellips i samordning av satser, satskärnor eller verbfraser. Två parallellt byggda, delvis identiska samordnade satser, satskärnor eller verbfraser kan reduceras genom att det identiska uttrycket utelämnas i en av dem, så att ofta endast de kontrasterande leden återstår i det ena samordningsledet.[1] Vinkelparenteserna i nedanstående exempel omger samordningen i dess helhet samt de båda samordnade leden var för sig.

För att ellips skall kunna ske måste de särskiljande icke-eliminerade leden ha en likartad syntaktisk och semantisk roll i de båda samordningsleden:[2]

De <<deltog i Ø> och <gjorde stora insatser för> det internationella miljöarbetet>. =
De deltog i det internationella miljöarbetet och gjorde stora insatser för det.
Jfr: De tjänstgjorde och utvärderade sedan den sista nyårshelgen. ≠ De tjänstgjorde den sista nyårshelgen och utvärderade den sedan.

a) Final ellips i det första ledet med korrelat i det senare ledet.

<<Lennart älskar Ø> och <Arvid hatar konsulter>.>
<<Lennart har länge sysslat med Ø> och <Arvid är fortfarande intresserad av järnvägar>.>
Jörgen kunde aldrig låta bli att <<förlöjliga Ø> och <göra narr av sina bekanta>>.
[Också: Jörgen kunde aldrig låta bli att förlöjliga sina bekanta och göra narr av dem.]
Min kusin har <<föreläst Ø> och <också skrivit ett antal böcker om astronomi>>.
[Också: Min kusin har föreläst om astronomi och också skrivit ett antal böcker därom.]
Han <<har länge sysslat med Ø> och <är fortfarande mycket intresserad av järnvägar>>.

b) Initial ellips i det senare ledet med korrelat i det första ledet. Det identiska uttrycket står framför två parallella kontrasterande uttryck i de båda samordningsleden.

<<På 60-talet målade hennes far tavlor> och <Ø vävde hennes mor stora gobelänger>>.[3]
Lars <<lägger böckerna på bordet> och <Ø tidningarna i bokhyllan>>.
De <<tog ifrån oss apoteket i förfjol> och <Ø postkontoret i fjol>>.
Han ville <<ge Tore en bok> och <Ø Gertrud en skiva på födelsedagen>>.
Han <<gav våningen till Stina> och <Ø sommarstugan till Fredrik>>.
Grönsaker <<köper jag på torget> och <Ø hon i affären>>.
Under hans efterträdare blev allting bättre och skördarna goda. (S)

Ibland är villkoren uppfyllda för utelämning i både det första och det andra samordningsledet och man kan välja fritt vilket led som skall utelämnas:

Lars <<lägger böckerna ovanpå Ø> och <slänger tidningarna under bordet>>.
Lars <<lägger böckerna ovanpå bordet> och <slänger tidningarna under Ø>>.

När två samordnade verbfraser innehåller koreferentiella nominalfraser som objekt eller rektion i bundet adverbial utgörs den senare normalt av anaforiskt pronomen. Det anaforiska pronomenet kan utelämnas om verbfraserna är agentiva och om den första aktionen är en förberedelse för den omedelbart därpå följande. Villkoren för denna ellips är dock otillräckligt kända. Olika språkbrukare är olika benägna att företa utelämningen.

Han {köpte/skaffade} en tårta och tog med {den/Ø} hem.
Hon hämtade en tavla och visade oss {den/Ø}.
Han skrev en artikel och skickade in {den/Ø} till tidningen.
Han skrev ett brev till henne och postade {det/?Ø} samma dag.
Han skriver kupletter och sjunger {dem/Ø}.
[…] han hämtade ett snöre och slog om kartongen. (R)
Han {tog fram/bar in} skålen och visade {den/?Ø} för gästerna.

Konstruktionen erinrar semantiskt om pseudosamordning (§ 17–22).

c) Medial ellips i det senare ledet med korrelat i det första ledet. Det identiska uttrycket står mellan två parallella kontrasterande uttryck i de båda samordningsleden.

<<Alf sitter i soffan> och <Barbro Ø i stolen>.>
<<Alf gillar att fiska och <Barbro Ø att bada>.>
Om <<Karl sitter i soffan> och <Per Ø i fåtöljen>> …
den stadsdel där <<bankerna byggde på 70-talet> och <försäkringsbolagen Ø på 80-talet>>
I fjol <<hade Erland semester i Kina> och <Ø Moa Ø i Paris>>. [hjälpverbet utelämnat enligt (b)]
Vetenskapsmännen får väl gräva och teaterhistorikerna grubbla. (S)

Utelämningen kan också drabba identiska led som står mellan en satsbas och senare led i satsen:

Igår ville Alf fiska och idag Ø bada.
Sixten gav hon en bok och Filip Ø en skiva.
Vem träffade du i London och vem Ø i Paris?

Nominalfraser med klart olika referens utelämnas ogärna helt:

Karl gav en bok till Lina och Mats {en (bok)/*Ø} till Carita.
Karl gav sina biobiljetter till Lina och Mats {gav sina (biobiljetter)/*Ø} till Carita.

Albert säljer biobiljetter på Södran och Kristina Ø på Capitol.
Per läser franska i Göteborg och Anders Ø i Lund.

I särskiljande kontrasterande led bibehålls preposition, infinitivmärke och andra formord även om de har identisk motsvarighet i det första samordningsledet. Jfr också Ellips § 20.

Olle talade med Oskar och Peter Ø {med/*Ø} Ylva.
Fredrik älskar att bo på landet och Pernilla Ø {att/*Ø} resa.

I en och samma samordning kan utelämning också ske enligt både (a) och (b) eller (c) beroende på var de identiska uttrycken är placerade i de samordnade leden:

Andersson stod vid början (av sin (karriär)) och Ljung (stod) vid slutet av sin karriär.
Andersson stod vid början av sin karriär och Ljung (stod) vid slutet (av sin (karriär)).

Se också Ellips § 20.

[1] Kontrasten kan ligga på liklydande nominalfraser förutsatt att de har olika referens:

Den där har jag hemma och den där (har jag) på jobbet.
Vem träffade du i London och vem (träffade du) i Paris?
Gå du till höger och (gå) du till vänster!

[2] Som likartad syntaktisk funktion uppfattas objekt och rektion i bundet adverbial med objektliknande betydelse:

Därför fick de ingå i den femte gruppen, den som skulle *samla material till och blanda* den så kallade moderjorden, den nya rötjord som snart skulle fylla ladan […] (R)
Ändå fortsätter de att slå sig ner inom EG-området, *köper eller går samman med* företag i det land de vill etablera sig i. (S)

[3] Exemplet kan också beskrivas som två primärt samordnade satskärnor med gemensam satsbas. I så fall har inget led utelämnats.

I stället för denna konstruktion används oftare en annan där den första satsens fundament impliceras gälla för också den andra samordnade satsen som då kan ha sitt subjekt som eget fundament:

I Paris målade hennes far tavlor och hennes mor vävde stora gobelänger.

Jfr Huvudsatser § 14.

ANM. En verbfras där verbet har flera bundna och fria bestämningar redovisas i denna grammatik hierarkiskt så att verbet (huvudordet) och partikeladverbialet utgör en minimal verbfras (partikelförbindelse), som kan ta t.ex. objekt och bundna adverbial som bestämningar så att en mer omfattande inre verbfras uppstår, varefter hela denna inre verbfras kan bestämmas av fria adverbial och utgöra en maximal (yttre) verbfras, se Vbfraser: Allm. § 2. Samordningar mellan verb eller verb + partikeladverbial eller verb + partikeladverbial + bunden verbbestämning kan därför uppfattas som primära samordningar av satsled, inte som samordningar av maximala verbfraser där utelämning har skett i enlighet med denna paragraf.

Min bror fick <<*ta emot*> *och* <*skriva ner*>> beskeden. [Jfr med beskrivning enligt denna paragraf: <<*ta emot* (*beskeden*)> *och* <*skriva ner beskeden*>>]
Min bror <<*pratade om dig*> *och* <*berömde dig*>> inför moster Anna. Jfr: <<*pratade om dig* (*inför moster Anna*)> *och* <*berömde dig*>> *inför moster Anna*.

Satser där inledande identiskt material utelämnats i det senare ledet (jfr (b) ovan) kan inte skiljas från samordning av verbfraser (se § 8) eller av satskärnor (se § 9):

Jag vet inte vem som var här i går och pratade med henne. [Antingen har två interrogativa bisatser samordnats, varefter satsbas och adjunktionellt *som* utelämnats i den senare satsen eller också har två verbfraser samordnats och ingen ellips skett.]

Disjunktiv samordning § 26–32

§ 26. Disjunktiv betydelse. När talaren använder en disjunktiv samordning säger han att ett av alternativen gäller i förhållande till resten av kontexten. Grundbetydelsen hos ”A eller B” är alltså ungefär ’något av A och B’ (exklusiv disjunktiv betydelse).

Antingen köper vi Blåvik eller också måste produktionen höjas kraftigt här.
Vi köper ett par cyklar eller lånar en bil.
Kassören, sekreteraren eller Melander måste veta något om saken.

Den exklusiva betydelsen är tydligast i affirmativ kontext. När den disjunktiva samordningen står inom en negations räckvidd försvinner dock skillnaden gentemot additiv samordning, dvs. betydelsen blir närmast ’A och/eller B’ (inklusiv disjunktiv betydelse).

Hon känner inte Martin eller Lisa. [inte någon av Martin och Lisa] ≈ Hon känner inte Martin och Lisa.
Jfr: Hon känner Martin eller Lisa. [någon av Martin och Lisa] ≠ Hon känner Martin och Lisa.

Skillnaden mellan exklusiv och inklusiv betydelse kan också sägas vara upphävd när en disjunktiv samordning ingår i vad som sägs om ett flertal referenter. Om var och en av referenterna (vid en viss tidpunkt) gäller exklusiv betydelse, men om hela gruppen av referenter gäller inklusiv betydelse. (Jämför också om distributiv och kollektiv betydelse hos plurala substantiv, se Subst. § 60.)

Mina kor är rödbruna eller svartvita. [Varje enskild ko är antingen rödbrun eller svartvit, men hela uppsättningen av kor är både rödbrun och svartvit.]

Också i underställande fråga eller i modal kontext blir tolkningen av pragmatiska skäl lätt inklusiv:[1]

– Har du läst tyska eller franska? – Ja, {båda/tyska}.

– Jag skulle gärna vilja läsa tyska eller franska i år. – Du kan få läsa båda eller bara tyska.

Disjunktiv samordning är liksom additiv samordning i grunden symmetrisk, dvs. leden kan byta plats, och det finns ingen grammatisk eller semantisk begränsning på antalet led som kan samordnas. Om fall av asymmetrisk tolkning se nedan § 27.

Disjunktiva samordningsled är normalt semantiskt distinkta, och det ena ledets referens får alltså inte vara inkluderad i det andras (§ 4). Dock kan det senare ledet användas för att introducera en modifierad beskrivning, en översättning eller ett korrektare uttryck för det som sägs i första ledet.

[…] Nils började *klockan ett i dag, eller klockan tre* så vi åt klockan ett. (T)

Han har *en bil eller i varje fall en sorts motorfordon*.

Här innebär *eller* alltså inte att de båda alternativen är likvärda, utan att det första samordningsledet skall kompletteras med det andra eller annulleras till fördel för det andra. Ofta anges denna funktion hos det senare ledet dessutom med uttryck som *rättare sagt, snarare, med andra ord, med ett annat namn, jag menar*. Modifikationen eller korrektionen kan gälla innehåll eller referens som anges av ett uttryck oberoende av uttryckets syntaktiska funktion.[2] Uttrycket kan t.o.m. vara ett avbrutet ord som talaren vill ersätta med det led som följer på *eller*.

Jo, *hon har två barn. Eller vi har …* (R)

Han har köpt *en traktor eller en bil, menar jag*.

Där flyger *en strömstare eller vad det heter*.

En råtta eller rättare sagt en mus kom farande.

Han har köpt en ny {*traktor/tra…*} *eller bil menar jag*.

Det blir problem *om eller snarare när* han kommer.

De bor i *Tampere eller Tammerfors som det heter på svenska*.

När det modifierande ledet utgör en korrektion kan detta anges med förhöjd betoning på det korrigerande ledet:

Jag {*målade/må…*} *eller* ''*ritade* en del på den tiden.

De har en stor svart {*katt/ka…*} *eller* ''*hund* som aldrig går ut.

Också en disjunktivt samordnad huvudsats kan användas för att korrigera det som sagts i en föregående sats. Samordningens första sats kan då inte innehålla det korrelativa adverbet *antingen*. Inte heller kan *eller* suppleras med ett följande pleonastiskt *så, också* (se § 27).[3]

F. tänkte efter. *Eller* han låtsades tänka efter. (R)
Långt bort skymtade jag en damm, *eller* kanske var det en igenväxt simbassäng. (R)
Hon visste inte riktigt vilket yrke hon kunde tänka sig, *eller* snarare var yrkestankarna många. (R)
Vänskapsband är starka band, som är minst lika viktiga som kärleksband – *eller* de är snarare viktigare än kärleksbanden […] (R)
Hur skall jag klara det här. *Eller* rättare, hur ska jag klara mig ur. (R)
Du somnade, *eller* rättare sagt, du fortsatte att sova utan att svara. (R)

Den *eller*-inledda satsen kan också stå som inskott efter den information som skall korrigeras:

För tyskar är det här – *eller* jag borde säga *var* det – en av de viktigaste sakerna i deras liv. (R)

[1] I underställande fråga visar ofta betoning och intonation om betydelsen är exklusiv (antingen – eller, dvs. samordningen faller utanför frågans räckvidd) eller inklusiv (och/eller, dvs. samordningen faller innanför frågans räckvidd):

a) Har Bo pratat med ˈLasse eller ˌStina? [Tonen faller från *Lasse* till *Stina*. Exklusiv tolkning: intonationen visar att talaren förutsätter att Bo har talat med någon av Lasse eller Stina och talaren vill veta vem.]
b) Har Bo pratat med ˌLasse eller ˈStina? [Tonen stiger från *Lasse* till *Stina*. Inklusiv tolkning: sammanfattningsbetoningen visar att talaren inte förutsätter att Bo har talat med någon av de båda, liksom han håller det öppet om Bo talat med bägge, dvs. samordningen betyder 'Lasse och/eller Stina'.]

Frågor som (a) besvarar vi vanligen inte med *ja* eller *nej* utan med beteckningen för det giltiga alternativet, dvs.:

Lasse.
Stina.

Frågor som (b) besvaras vanligen med *ja* eller *nej*, eventuellt kompletterat med beteckningen för det giltiga alternativet (dvs. båda, någon eller ingen av samordningsledens referenter):

Nej(, ingen).
Ja(, {Lasse/Stina/båda}).

Se också Huvudsatser § 79.

Disjunktivt samordnade satskärnor eller verbfraser i konditionala bisatser tenderar att ange otillräcklig orsak som en koncessiv bisats. Den överordnade satsens proposition sägs vara giltig oavsett vilket alternativt villkor som föreligger.

Om det (så) regnar eller haglar, så ska jag gå till henne nu.

Med vissa inledare är de disjunktiva bisatserna lexikaliserade som koncessiva (Bisatser § 128):

{Antingen/Vare sig/Oavsett om} du ger ditt tillstånd eller förbjuder mig, så ska jag fria till henne.

Jämför också med disjunktivt samordnade huvudsatsekvivalenter (§ 16: 3):

Trevlig eller inte trevlig, så ska han ha platsen.

[2] Jämför också konventionaliserade uttryck för ungefärliga tal enligt mönstret (*en*) *tre eller fyra älgar*, (*en*) *fem eller sex cyklar*, (*en*) *tio eller tolv patienter*. Här kan den disjunktiva konjunktionen utelämnas: (*en*) *tre fyra älgar* etc. (Räkn. § 9 not 1, 16 not 1).

[3] En föregående språkhandling kan annulleras också på andra sätt, t.ex. med *nej* (*för resten*) plus en följande deklarativ sats som anger det som slutligen avses gälla:

Han är från Tysk…, *nej för resten*, han är från Österrike. Jfr: Han är från Tysk…, eller han är från Österrike, menar jag.

Också en adversativt samordnad huvudsats kan ifrågasätta giltigheten av en föregående språkhandling, särskilt dess relevans för lyssnaren (§ 38) och då är *eller* utbytbart mot *men*:

Hjalmar är hemma, men det kanske du inte vill höra. Jfr: Hjalmar är hemma, eller det kanske du inte vill höra.

ANM. I denna grammatik redovisas den disjunktiva samordningens prototypiska och grundläggande betydelse som exklusiv (antingen – eller), medan den inklusiva betydelsen (och – eller) uppfattas som en pragmatiskt betingad tolkningsmöjlighet. Enligt en annan uppfattning är den inklusiva betydelsen grundläggande och den exklusiva tolkningen ett specialfall som föreligger när sammanhanget utesluter det ena alternativet.

§ 27. Disjunktiv samordning av huvudsatser. Disjunktivt samordnade huvudsatser anger alternativ som är likvärda i förhållande till det sammanhang där de samordnade satserna ingår, dvs. samordningen är normalt symmetrisk. Högst ett alternativ är giltigt.[1]

Vi hittar alltid på något. {*Anders kan sjunga eller* {*vi kan/kan vi*} *spela något. / Vi kan spela något eller* {*Anders kan/kan Anders*} *sjunga.*}

Man kan ha tur och hamna i ett stort och fint hotellrum. Eller så kan man hamna i ett rum som aldrig skulle erbjudas en fullbetalande resenär. (S)

Vi upptäcks uppenbart av spanare på den irakiska sidan och tas kanske för trupprörelser. Eller tas vi för ett pressuppbåd. (S)

När huvudsatser är disjunktivt samordnade är antalet led vanligen två, men också flerledad samordning kan förekomma:

Vi hittar alltid på något. *Anders kan sjunga eller Ylva kan spela eller så kan vi väl för en gångs skull klara oss utan musik.*

Man kan gå på bio, man kan åka karusell eller man kan dansa på dansbanan eller man kan göra alltihop om man hinner.

När deklarativa huvudsatser samordnas disjunktivt, kompletteras vanligen konjunktionen med det närmast pleonastiska *också* (eller i ledigt språk *så*) som fundament i den senare satsen. Den disjunktiva betydelsen kan likaledes tydliggöras eller ytterligare specificeras med konjunktionella satsadverbial som *annars*, *i stället*, *alternativt* i den senare satsen.

[…] men den här gången slarvade han *eller också* var han okoncentrerad vid några tillfällen. (S)

Lite svårt har regissören att hänga med i de turerna, *eller också* vill han inte. (S)
Kanske hade han hasat sig ut på gatan av egen kraft, *eller så* hade folk kallat på polisen och släpat honom ut på gatan. (R)
Han sitter framför sitt puzzle *eller så* ligger han. (R)
Kanske hon var med på hans plan från början. *Eller annars* låtsades hon. (R)

När *eller* följs av en deklarativ sats utan konjunktionellt adverbial enligt ovan som fundament kan den deklarativa satsen (liksom efter andra konjunktioner) börja med satsens subjekt. Detta är möjligt framför allt vid symmetrisk samordning och särskilt när de samordnade satserna är syntaktiskt helt parallellt byggda.

[…] hon skulle vara ovanför eller bortom eller hon skulle inte vara alls. (R)
Ibland öppnades en dörr och en kvinna kom ut med en cykel eller en man började gå nerför vägen med en portfölj under armen […] (R)
[…] man startar ett utvecklingscentrum för glesbygdsteknik eller en hemslöjdsförening, en verkstad för bilreparationer eller man förnyar hemmafisket med hjälp av nya redskap … (S)

Ofta följs i stället *eller* direkt av det finita verbet i den följande huvudsatsen.[2] Detta konstruktionssätt är vanligt särskilt om den första satsen har det korrelativa adverbet *antingen* som fundament. Konstruktionen förekommer också i skriftspråk men anses där som felaktig av många språkbrukare, vilka i stället föredrar att låta konjunktionen följas av ett pleonastiskt fundament (jfr ovan).

Vi upptäcks uppenbart av spanare på den irakiska sidan och tas kanske för trupprörelser. Eller tas vi för ett pressuppbåd. (S)
Men de smalt så att bara skelettet blev kvar. Eller blev de genomskinliga. (R)
Antingen går vi hem nu eller stannar vi tills sista bussen går.
Nu går vi antingen hem eller stannar vi tills sista bussen går.
Antingen reste han då bort eller stängde han sig inne med ett batteri av konjaksbuteljer. (R)

Också rogativa och direktiva huvudsatser kan samordnas disjunktivt. Här liksom när deklarativa satser samordnas ställs två parallella alternativa sakförhållanden mot varandra. (Se också Huvudsatser § 78.)

Är de vintertrötta eller har de slagit in på en ny väg med den beskedlighet för att inte säga flathet som de visat prov på i veckans framträdanden? (S)
Men inleddes dessa affärer först i mitten av december 1986 eller hade de förekommit långt tidigare? (S)
Är det någon som lyssnar på vårdbiträdet som faktiskt ser mest av Pia, eller ska hon enbart sortera tvätt? (S)
Har han gått ut eller ligger han och sover, eftersom han inte svarar?
Bränn det eller ge det tillbaka till mig. (R)
Polisanmäl stölden, då har du en chans att få tillbaka ljusstakarna och resten av silvret. Eller köp ljusstakarna till det pris dom begär. (R)

Den disjunktiva samordningen kan användas asymmetriskt i talspråk så att den första satsen anger ett villkor för att det inte skall bli som det sägs i den andra:

Han ska min själ sköta sina åtaganden eller så ska vi vidta rättsliga åtgärder.
Vi var tvungna att bädda sängen snyggt eller så fick vi bara gröt till frukost.

En direktiv sats som samordnas med en annan direktiv eller deklarativ sats kan på liknande sätt ange ett villkor:

Be mig om förlåtelse eller gå för alltid.
Be mig om förlåtelse eller {jag går/går jag} för alltid.
Öppna för helvete eller jag slår in dörren! (R)
Svara! Eller jag klämmer åt om foten s'att han går ur led! (R)

Jfr också Huvudsatser § 45: c, Kompl. men. § 9: e.

Disjunktiv samordning av huvudsatser kan utmärkas också med det korrelativa adverbet *antingen*, *endera* i den första huvudsatsen (som fundament eller adverbial i mittfältet). De korrelativa adverben betonar att de varandra uteslutande alternativen är likvärdiga.

Ludwig Wästfelt anlitade antingen en eller två bärare eller också lejde han någon same som hade lastrenar. (S)
Antingen bäddar du sängen eller (så) får du bara gröt till frukost.
Men endera skall det vara konkurrens på lika villkor […] eller också skall man välja monopolet. (S)

Om disjunktiva rogativa satser (*Kommer hon eller inte? Jag vet inte om hon kommer eller ej*) se Huvudsatser § 78, Bisatser § 68: b.

[1] I par av disjunktivt samordnade satser kan den disjunktiva konjunktionen inte utelämnas utan att den disjunktiva relationen anges med disjunktivt adverbial i den senare satsen:

Anders kan ta bilen. *Alternativt* kan ni båda åka tåg. Jfr: Anders kan ta bilen eller också kan ni båda åka tåg.

Nu bäddar du sängen. *Annars* får du bara gröt till frukost. Jfr: Nu bäddar du sängen eller får du bara gröt till frukost.

Satspar med korresponderande *ibland … ibland*, *ofta … ofta*, *än … än* kan ha en betydelse som erinrar om disjunktivt samordnade huvudsatser:

Ibland handlar jag på Konsum, ibland på Ica.
Än ser jag henne på Ica, än handlar hon på Konsum.

[2] Den deklarativa huvudsatsen efter *eller* är alltså ett undantag från regeln att deklarativ huvudsats skall ha fundament (Huvudsatser § 13, 15: 2c). Alternativt kan *eller* här betraktas som ett med subjunktionen homonymt adverb (jfr *annars*, *eljest*) i funktion som fundament.

§ 28. Disjunktivt samordnad huvudsats som kommentar till en språkhandling. *Eller* + huvudsats kan ange att talaren modifierar eller tar tillbaka en språkhandling som genomförts med den föregående huvudsatsen. Vanligen gäller

eller-satsen ett av giltighetsvillkoren för den genomförda språkhandlingen (se Huvudsatser § 7; jfr också § 26 om annullering eller modifiering av tidigare påstående med ett disjunktivt samordningsled). Den avsedda innebörden tydliggörs ofta genom användning av satsadverbialet *för resten*.

a) kommentar till påstående

Dag är hemma eller {jag tror i alla fall det./är han inte det?/det vet du kanske redan./vem var det annars jag såg på torget?/var skulle han annars vara för resten?}

Då skulle man kunna rekommendera kommunen med stolthet till barnfamiljer som står i begrepp att flytta hit, eller tänker man sig endast locka hit familjer som är garanterat barnlösa? (S)

b) kommentar till fråga

Är Dag hemma eller {det vet du kanske inte./du kanske själv just kom inom dörren./är det inte du som har berättat det för resten?}
Är Lisa inne eller låt mig se efter själv för resten.
Vem har släckt lyset eller kanske lampan är sönder?
Vem har städat här eller svara inte: jag vill själv räkna ut det.

c) kommentar till uppmaning

Sätt i gång och läs spanska eller {det gör du kanske redan./det vill du kanske inte./vad bryr jag mig om det för resten?}
Gå och köp lite godis eller jag ångrar mig: jag är tjock nog som det är.

§ 29. Disjunktiv samordning av satsled. Satsled samordnas disjunktivt på samma sätt som vid additiv samordning (§ 7):[1]

Den varma maten eller de frammässade siffrorna hade påverkat honom så att han var röd i ansiktet och svettades en del. (R) [subjekt]
Det är annat när *SAF eller finansministern* yttrar sig. (S) [subjekt]
Korna blir oroliga och *vänder eller går vilse*. (S) [predikatsled]
Många ägare *har foton av sina saker eller kan berätta hur de såg ut*. (S) [predikatsled]
Den som har den bedjandes öppna ögon ser *den plötsliga solglimten över vägen eller daggdropparna som glittrar vid stigen* […] (R) [objekt]
Jag vet inte *om jag ska åka eller om jag ska stanna*. [objekt]
Få av oss drar sig för att tillskansa sig en förmån om risken för upptäckt är *låg eller obefintlig*. (S) [predikativ]
En vårdag i mars eller en höstkväll kan det vara riktigt behagligt på gården. (S) [adverbial]
Giacomettis figurer tycks vara som gjorda för att ställas ut utomhus: *mitt i en gata eller på en bortglömd bakgård*. (S) [adverbial]
Han ska sätta en ros *framför eller bakom* huset. [prepositioner med gemensam rektion]

[…] tills anden i periferin övergår i *icke-vara eller materia eller mörker eller ondska*. (S) [rektioner]
Längs vägen kunde jag se grupper av arbetare i färd med *att arbeta eller ta sig en paus*. (R) [infinitivfraser med gemensamt infinitivmärke]
I fyra dagar rullade sexton alldeles *nya eller något mindre nya* filmer på Hanaholmens kulturcentrum utanför Helsingfors. (S) [attribut]
Han försöker komma in på en *elektriker- eller målar*utbildning. [förled med gemensamt efterled i en sammansättning]

För samordning av finita verb och verbfraser gäller samma regler som för additiv samordning (§ 8):

Då *cyklade* han alltid *hem eller tog bussen*.
Då *skrev eller ringde* han alltid hem.
Lars *hämtade böckerna själv eller lät Christer göra det*.
Lars ville *hämta böckerna eller* {Ø/?*ville*} *låta Christer göra det*.

[1] Ett fåtal disjunktiva samordningar av satsled är lexikaliserade. Exempel:

den eller den, en eller annan, förr eller senare, mer eller mindre, nu eller aldrig, sällan eller aldrig

Lexikaliserade är också *eller hur*, (det talspråkliga) *eller va* 'inte sant' använda som finala annex vid deklarativ huvudsats, *eller inte* använt vid rogativ huvudsats eller bisats (Huvudsatser § 78, Bisatser § 68: b) samt *eller dylikt* (förkortat *e.d.*) efter uppräkning för att ange att uppräkningen inte är uttömmande (§ 2).

§ 30. Korrelativa adverb i disjunktiv samordning av satsled. I disjunktiv samordning av satsled förekommer de korrelativa adverben *antingen*, *endera*, *varken*, *vare sig*.

a) {*Antingen/Endera*} … *eller*

Med de korrelativa adverben *antingen*, *endera* understryks den exklusiva disjunktiva betydelsen, dvs. att bara ett av de två samordnade satsleden gäller i förhållande till resten av satsen. Det korrelativa adverbet placeras prefokalt vid det första ledet. Det kan också stå på satsadverbialsplats i mittfältet, om samordningen står senare i satsen, eller det kan stå som fundament.

Här på toppen satt han och styrde regnmolnen *antingen mot fastlandet eller mot öarna*. (S)
Ett företag i Chicago har givit sina anställda valet att *antingen sluta röka eller sluta jobba*. (S)
Men det är inte så enkelt som att skådespelarna spelar roller som *antingen* går i *svart eller vitt* […] (S)
Antingen väljer besättningen då *att gå upp till ytan eller låter sig sjunka till botten*. (S)

Om två finita verb samordnas i en fa-sats står alltså det korrelativa adverbet som fundament eller prefokalt (eftersom det annars skulle ha hamnat senare än ett led i samordningen):

Antingen ljuger eller skryter han.
Han *antingen ljuger eller skryter*.
*Han *ljuger antingen eller skryter*.

Tillsammans med uttryck för negation används *antingen*, *endera* bara marginellt och med stark betoning på det korrelativa adverbet så att det framgår att det inte står inom negationens räckvidd:

''*Antingen Karsten eller Bengt* kan vi inte bjuda, vi måste bjuda båda.
Vi kan inte bjuda ''*antingen Karsten eller Bengt*.

b) *Varken … eller*

Det korrelativa adverbet *varken* har negativ betydelse. *Varken … eller* kan sägas ersätta negation och ett utom dettas räckvidd stående *både … och*. *Varken* står prefokalt eller – om samordningen entydigt står i slutfältet – på negationens plats i mittfältet.

Varken hat, smicker eller fåfänga tillåts göra framställningen partisk. (S)
Vi har *varken någon överhettning i ekonomin eller problem med balansen i utrikesbetalningarna* för närvarande. (S)
För landet i sin helhet har det *varken* blivit *bättre eller sämre* […] (S)

Vissa språkbrukare använder i stället för *varken* ibland *vare sig* med samma betydelse. Detta språkbruk anses av många som felaktigt eller olämpligt i noggrant skriftspråk.

Någon vägledning när det gällde att lägga om kostvanorna och levnadssättet fick hon *vare sig på sjukhuset eller under läkarbesöken*. (S)
Han har *vare sig far eller mor* i livet längre.
Vare sig jag eller han har några pengar kvar över huvud taget.

c) *Vare sig … eller*

Det korrelativa *vare sig* används i icke-affirmativ, särskilt negerad kontext (jfr Satsadvl § 79: h). *Vare sig* placeras prefokalt vid samordningen som i sin helhet placeras senare än satsens negerande uttryck eller motsvarande.

[Han] har inte tillfrågats *vare sig om den posten eller någon av viceposterna av valberedningen*. (S)
Jag ska inte försöka hindra dig *vare sig med ord eller med handling*. (R)
Östtyska massmedier hade ännu på tisdagskvällen inte nämnt något om smog i *vare sig Västtyskland eller DDR*. (S)
Han pratade aldrig med *vare sig Karl eller Torbjörn*.
Vi förbjöd honom att tala med *vare sig Karl eller Torbjörn*.
en vild bransch utan *vare sig subventioner eller priskontroll* (R)
Men när skåpet är stängt syns ingenting till av *vare sig skapelsen, fördömelsen eller frälsningen*. (R)

Händelse följer på händelse, med angenäm omväxling förvisso, men med föga som är *vare sig upprörande eller gripande* […] (R)

Vissa språkbrukare använder i stället för *vare sig* ibland *varken* med samma betydelse. Många språkbrukare anser detta felaktigt eller olämpligt i noggrant skriftspråk.

Men fattigdomen är sådan, man har inte råd *varken att hålla eller att äga fina hus*. (R)

Om disjunktiva korrelativa adverb se vidare Advb § 48, Satsadvl § 48.

ANM. *Antingen … eller*, *vare sig … eller* fungerar också som subjunktioner (Konjn, subjn, infm. § 8: d).

§ 31. Kongruens som kontrolleras av disjunktivt samordnade nominalfraser. Val av pronomen i reflexiv funktion är problematiskt när pronomenet syftar på en disjunktiv samordning vars led var för sig kräver olika pronomen. Grammatikalitetsbedömningen av nedanstående exempel är osäker, och många språkbrukare undviker inte bara de konstruktioner som märkts med asterisk utan också de som har getts frågetecken.

Antingen {*jag eller han*/*han eller jag*} måste ge med {*mig/?sig/?oss}. Jfr: Antingen han eller hon måste ge med sig.
Varken {*jag eller han*/*han eller jag*} vill ge med {*mig/?sig/?oss}. Jfr: Varken han eller hon vill ge med sig.

På samma sätt kan det vara svårt att välja form hos kongruensböjt predikativt led. Om vart och ett av de samordnade leden är singulart väljs oftast singularis för predikativet. Om singulara samordningsled har olika genus väljs en annan konstruktion. Om ett av leden är pluralt kan pluralis vanligen användas i predikativet.

Antingen flickan eller pojken är {tvungen/*tvungna} att sluta.
Antingen köket eller matsalen måste vara {?färdig/*färdigt/?färdiga} på fredag.
Antingen han eller barnen blir {*tvungen/tvungna} att ge med sig.

Om samordningen är negerad med *varken* torde många språkbrukare använda pluralis i predikativet också när samordningens led är singulara. Pluralis i predikativet kan här uppfattas som utslag av semantisk kongruens, eftersom *varken … eller* innebär att predikativets predikationsbas utgörs av minst två referenter (om vilka predikativets beskrivning inte gäller).

Varken *jag eller hon* är beredd(a) att sluta. Jfr: Vi är inte beredda att sluta.
Men *varken han eller* [*hon*] är insatta i utredningsmaterialet […] (S)

§ 32. Ellips i disjunktivt samordnade satser och nominalfraser. Utelämning i disjunktivt samordnade satser och nominalfraser sker enligt samma regler som vid additiv samordning (se § 23–25):

en stor Ø eller två små stolar
en stor stol eller två små Ø
en cykel med ballongdäck eller en Ø med vanliga däck
cykeln med ballongdäck eller {den/*Ø} med vanliga däck
låna ut Ø eller ge bort sina skivor
ge Hans en bok eller Ø Anna en skiva
parkera bilen inuti Ø eller sätta cyklarna utanför garaget
[…] ingen stör eller försöker påverka röstningen […] (S)
Per köper Ø eller Anders bakar en kaka och tar med till repetitionen.
Vi har bara plats till en artikel. Därför skriver Tobias om museet eller också Ø Birgitta om fabriken.

Lexikaliserat är bruket av *eller*, *eller hur*, *eller va*(*d*) efter deklarativ huvudsats för att ange tentativ underställande fråga (Huvudsatser § 22: a) samt av *eller*, *eller* + negerande satsadverbial mer eller mindre pleonastiskt efter rogativ huvudsats (Huvudsatser § 57):

Ludvig har ringt {*eller/eller hur/eller va*}?
Ska vi gå nu *eller*?
Ska du köpa den där klänningen *eller inte*?

Adversativ samordning § 33–44

§ 33. Översikt. Adversativ samordning erinrar semantiskt om additiv samordning: *men* anger att båda ledens betydelse gäller samtidigt. Skillnaden är att *men* därutöver antyder att det som sägs i ena ledet på något sätt kontrasterar mot det som sägs i det andra (§ 34) eller att det senare ledet är anmärkningsvärt mot bakgrunden av det förra (§ 35). Adversativt samordnas satser och vissa typer av satsled. Adversativ samordning kan inte vara flerledad.

Det har regnat men gatan är redan torr.
Han *är född i Tyskland men talar perfekt svenska*.
Hon *hade en svår förkylning men kom till arbetet i alla fall*.
Det var *blåsigt men rätt mycket sol*.
Vi såg lite närmare på en *gammal men välbevarad* kyrka.

Konjunktionen *utan* används för att ange motsättning när det första ledet i samordningen är negerat men inte det andra och när det första ledets icke-negerade proposition normalt inte kan vara giltig samtidigt med det andra ledets proposition:

Hon arbetar inte där längre utan hon har börjat läsa.

Samordnade led kan reduceras ungefär som vid additiv samordning (§ 23–25). En sats med två adversativt samordnade nominalfraser kan alltid parafraseras med

två adversativt samordnade satser och konstruktionen kan därför uppfattas som resultat av ellips. Särskilt vanligt är det att en senare sats reduceras, när skillnaden mellan de två satserna består i att ett icke-negerat led i den ena satsen kontrasterar mot ett negerat led i den andra.

Vi såg många liljor men (vi såg) {inte några/inga} rosor.
Vi såg sällan liljor men (vi såg) ofta vackra rosor.
Vi såg inte liljor utan (vi såg) rosor.

Utelämning sker också ofta när skillnaden ligger i att ena satsen gäller en viss företeelse, medan den andra satsen också, bara eller framför allt gäller något annat.

Vi såg orkidéer men (vi såg) också rosor.
Vi såg orkidéer men (vi såg) bara de gamla vanliga.
Vi såg inte bara orkidéer utan (vi såg) också rosor.
Vi såg många vackra blomster men (vi såg) särskilt rosor.

Också icke satsformade meningar kan via en adversativ konjunktion samordnas med en annan mening (jfr Icke satsf. men. § 30, 40):

Jag bad honom enträget. Men icke! Allt var lönlöst.
Vilken härlig sol! Men är det inte lite kallt ändå?

När vokativ- och interjektionsfraser föregås av *men* (jfr Icke satsf. men. § 5–8, 19) anger konjunktionen närmast ett brott i textsammanhanget, dvs. någon samordning i egentlig mening är det inte fråga om. Ibland kan då den adversativa relationen snarast gälla mellan det föregående och den sats som omedelbart följer på vokativ- eller interjektionsfrasen.

Hej på dig! Men {oj/Per}, vad du ser ledsen ut!
Det är soligt men {brr/du}, nog är det rätt kallt ändå.

Adversativ samordning av huvudsatser § 34–40

§ 34. Motsättning. Adversativt samordnade huvudsatser kan ange förhållanden eller egenskaper som i ett eller annat avseende uppfattas som varandras motsatser. De två samordnade satserna är ofta parallellt byggda. Denna typ av samordning är symmetrisk, och ordningen mellan leden kan oftast kastas om utan betydelseändring. Om samordning med *utan* se § 40.

Satserna kan skilja sig åt i fråga om positiv och negativ värdering av de angivna sakförhållandena eller deras implikationer. Ofta beror motsättningen på att den ena satsen är negerad. Kontrasten kan tydliggöras genom användning av adversativa satsadverbial (Satsadvl § 40–44): *i gengäld, å ena sidan* m.fl.

Roger är lite långsam men han skriver i gengäld bra. ≈ Roger skriver bra, men han är i gengäld lite långsam.

Roger är lite långsam men han är inte dum. ≈ Roger är inte dum men han är lite långsam.
Roger är lite långsam men det är inte Per. ≈ Per är inte långsam men det är Roger.
Här regnar det aldrig men det gör det där. ≈ Där regnar det men det gör det aldrig här.

Min farfar arbetade hårt som småbonde, men samtidigt drömde han om att tjäna pengar som delägare i ett litet glasbruk.
För 1986 fanns en prisgaranti men den finns inte för 1987. (S)
Jag är glad, men jag är inte nöjd, förklarade han. (S)
Sälenfjällen och Åre-Storlien är skidtjuvarnas eldorado, men det förekommer stölder i skidbackar över hela landet och även utomlands. (S)
Det står inget i klartext om hur det gick för de två, men tydligen var olyckan allvarlig […] (S)
Angelfiske kräver sin man, men fiskelyckan är oftast mycket god. (S)

Vilka värderingar som ligger bakom motsättningen kan variera från situation till situation:

Marika har en bil men den är gammal. [Att ha en bil förutsätts vara något gott liksom att det är något dåligt att en bil är gammal.]

Marika har en bil men den är ny. [Att ha en bil förutsätts vara bra om man skall göra en utflykt. Att bilen är ny kan vara dåligt om man skall köra i gropig terräng eller på leriga vägar. Det kan också vara negativt – bland miljövänner – att ha en bil men försonande om den är ny och därför har katalytisk avgasrening.]

Adversativa samordningar som anger motsättning kan parafraseras med par av intill varandra stående satser (utan förbindande konjunktion), om den adversativa relationen anges med ett adversativt satsadverbial som *emellertid* i den senare satsen:

Marika har en bil. Den är {emellertid/dock/å andra sidan/i gengäld} rätt gammal.

Två led i den ena samordnade satsen kan kontrastera mot motsvarande led i den andra. Leden har då ofta förhöjd betoning. Motsättningen kan tydliggöras med det adversativa satsadverbialet *däremot*.

Roger kan *skriva* men *Per* är däremot en god *talare*. ≈ Per är en god talare men Roger kan skriva.
Roger skriver om Nietzsche men *Per* (däremot) bara *talar* om honom.
Förr skrev Roger om *Kant* men *nu* är det (däremot) bara *Nietzsche* som gäller.
Roger *skriver dåligt* men han *håller* (däremot) *utmärkta föreläsningar*.

Adversativt samordnade satser med vardera två kontraster kan parafraseras med en satsfogning där den ena satsen motsvaras av en *medan*-sats:

Roger kan skriva medan Per (däremot) är en god talare.

§ 35. Otillräckligt hinder och vilseledande premiss. Av två adversativt samordnade satser kan den senare ange något som är anmärkningsvärt med tanke på vad som sägs i den första satsen. Den andra satsen nämner en omständighet som strider mot förväntningarna utifrån den första satsen. Den första satsen kan ange ett sakförhållande som rimligen borde ha omöjliggjort det som sägs i den senare satsen men som inte gör det (otillräckligt hinder). Den första satsen kan också ange ett sakförhållande som rimligen borde ha varit oförenligt med det som sägs i den senare satsen (vilseledande premiss). Vid denna typ av adversativ samordning kan ordningen mellan de båda satserna inte alltid kastas om utan betydelseändring.[1]

Det regnade och blåste motvind, men vi kom fram innan kvällen. [otillräckligt hinder; ≠ Vi kom fram innan kvällen men det regnade och blåste motvind.]
Jans cykel står vid trappan men han är på jobbet. [vilseledande premiss; ≠ Jan är på jobbet, men hans cykel står vid trappan.]

Betydelserelationen mellan de båda satsernas innehåll kan förtydligas med ett koncessivt satsadverbial (Satsadvl § 43): *ändå*, *trots detta*, *inte desto mindre* m.fl.:

Det regnade och blåste motvind, men vi kom ändå fram innan kvällen.
Trött är hon också, men läkaren rekommenderar henne ändå att arbeta. (S)

Adversativ samordning som anger otillräckligt hinder eller vilseledande premiss kan parafraseras med en satsfogning där den första satsen är en koncessiv sats inledd med t.ex. *fastän*, *även om*:

Fastän det regnade och blåste motvind, kom vi ändå fram innan kvällen.
Även om Jans cykel står vid trappan är han nog ändå på jobbet.

I en adversativ samordning av huvudsatser av olika slag är vanligen andra satsen en deklarativ sats, men den anmärkningsvärda omständigheten kan också mer eller mindre indirekt anges t.ex. med en interrogativ huvudsats:

Det här är säkert en elefant, men varför har den (då) inte någon snabel?
Ja, jag kommer kl. 5, men är du själv hemma så tidigt?
Filip är duktig på sin saxofon, men när ska han lära sig att spela pianissimo?
Lotta är visst hemma, men var är hennes cykel?
Det kan jag visserligen hålla med om, men varför ska hon ligga så där utmanande och pladask. (S)
Den nya uppsättningen har strålande egenskaper, framför allt i bildberättelsens komposition och i det kollektiva spelet. Men varför sväljer man utan debatt en Don Juan som har blivit snäll gosse och positiv frihetssymbol? (S)
[Hans] öde koncentrerat till en 90 minuter lång film är gastkramande. Men behöver vi känna skuld? (S)

En direktiv huvudsats samordnas gärna adversativt med en annan huvudsats (vanligen deklarativ) vars sakförhållande är anmärkningsvärt med tanke på innehållet i uppmaningen:

Ät gärna ett äpple, men de är rätt sura.
Ta du bilen, men du får betala bensinen.
Äpplena är sura, men ta du gärna ett.
Du måste betala bensinen, om du lånar bilen, men ta den du gärna.
[…] sen tar man av det och kokar ner skyn, men var försiktig så det inte kokar torrt. (S)
Jaså, kan det vara möjligt. Men jämför inte mig med Sixten, han är i mina ögon fortfarande den överlägset störste skidåkaren vi haft. (S)

Se också § 38 nedan.

När två direktiva huvudsatser samordnas adversativt, är det andra ledet ibland en uppmaning att göra något som talaren inte tror att lyssnaren kommer att tänka på själv:

Gå du till Linda men hjälp mig med tvätten först.
Åk ut och besök honom men glöm inte lämna tillbaka böckerna.
Drick gärna men drick med finess!
Okay, sätt igång då. Men kom ihåg att jag håller dig täckt med pistolen […] (R)
Läs gärna ”Processen mot Hamsun” men läs den då med lupp. (R)
[…] läs ni Gnistan och Veckans affärer, men kräv inte av mig att jag skall läsa dem och engagera mig […] (R)

[1] I adversativ samordning kan den ena huvudsatsen ange en specificering av den andra (jämför vad som sägs i § 4 om att det normalt inte råder något inklusionsförhållande mellan de samordnade leden):

Han drack men han drack ändå med finess. Han drack med finess men han drack.
Det går men det går långsamt. Det går långsamt men det går.

ANM. 1. En asymmetrisk adversativ samordning är systematiskt relaterad till en konklusiv samordning. I den konklusiva samordningen anger det senare ledet vad som följer av det föregående, men i den adversativa samordningen anger det senare ledet något som inte följer av det föregående utan tvärtom strider mot vad man kunde vänta sig med tanke på vad som sägs där.

Jans cykel står här, så han är säkert hemma. Jfr: Jans cykel står här, men jag tror ändå inte han är hemma.

ANM. 2. Betydelserna ’motsättning’ (§ 34) och ’otillräckligt hinder’ eller ’vilseledande premiss’ (§ 35) flyter över i varandra. Också i exemplen på motsättning anger första ledet något som (enligt konventionen) är anmärkningsvärt mot bakgrunden av vad som sägs i det andra ledet.

§ 36. De samordnade huvudsatsernas informationsstrukturella vikt. Eftersom de båda leden i en adversativ samordning står i motsats till varandra är det normalt bara det ena ledet som utgör ett led i textens huvudförlopp. Vanligen är det det andra ledet som har störst vikt i textsammanhanget och som leder fram till det följande. I en viss text kan därför sällan adversativt samordnade led byta plats utan att texten blir missvisande eller svårbegriplig.[1]

Jag tycker vi ger Roger jobbet. Han är lite långsam men han skriver bra.
Roger skriver bra men han är lite långsam, så jag tycker inte vi ska ta honom.
I dag sår vi. Det regnade i natt men det verkar inte som om jorden är särskilt blöt.
Det blev i det närmaste en vecka för mig i Baghdad. Jag kom dit med en ganska romantisk föreställning om denna gamla kalifhuvudstad, *men* Baghdad blev rent allmänt en besvikelse – där fanns ingen Harun ar-Rashid-stämning. Det var smuts och förfall, det var svunnen storhet. (R)
De andra barnen hade ändå några goda minnen att leva på, men Rebecka hade ingenting alls. Hennes första minne var denna glasklara decemberdag, då fadern fraktades hem från skogen, ett hjälplöst kreatur fjättrat på en skrinda. (R)

[1] Det förekommer också att det är satsen efter *men* som är den minst viktiga i textsammanhanget. Då knyter den följande texten i stället an till satsen före den adversativa konjunktionen.

Konkurrensen på kredit- och betalkortsmarknaden ökar snabbt i USA och för första gången på länge har en del företag i Amerika börjat sänka räntan för plastkortsbärarna, som för en gångs skull tycks bli vinnare. Men fortfarande är räntan hög jämfört med vanliga bankräntor. Samtidigt har American Express fått böja sig för restaurangägarna. Efter en revolt […] sänker kreditkortsjätten restaurangernas avgifter från den första juni. (S)

§ 37. Korrelativa adverb vid adversativ samordning. Vid adversativ samordning av huvudsatser kan det första ledet utmärkas med ett korrelativt adverb: *visserligen, i och för sig* (Satsadvl § 42).[1]

Visserligen får man repetera 12 timmar i veckan på arbetstid – förutom alla konserter – *men* tiden däremellan måste man delta i det vanliga jobbet. (S)
I och för sig fick han höra en hel del annat också, *men* det är sådant som inte hör hit. (R)
Müller har *visserligen* inte vunnit i ett stort sammanhang utanför världscupen, *men* han kan aldrig räknas bort från medaljaspiranterna. (S)

Det korrelativa adverbet understryker att det första ledet har mindre informationsstrukturell vikt i textsammanhanget:

Visserligen är Peter humanist, *men* hans mor är (i gengäld) matematiker och det kanske förklarar saken.
Fredrik är fortfarande hemma, ty *visserligen* är han själv frisk igen, *men* nu är hans yngste pojke sjuk.

[1] Den direktiva huvudsatsen *låt vara* + narrativ bisats (jfr Konjn, subjn, infm. § 8 not 4) är lexikaliserad med en betydelse som erinrar om en deklarativ huvudsats med korrelativt adversativt adverb:

Låt vara att Gunilla flyttat in från Rossön och Margareta fötts i Stockholm, men båda är sedan länge rotade i den nya jorden. (S) ≈ Visserligen har Gunilla flyttat in …, men båda är …

§ 38. Adversativt samordnad huvudsats som kommentar till en språkhandling. Den andra huvudsatsen i en adversativ samordning kan kommentera ett möjligen ouppfyllt villkor för att den föregående språkhandlingen skall vara rimlig i den aktuella situationen. Språkhandlingskommentaren har vanligtvis karaktären av ett tentativt påstående. I stället för *men* kan här *eller* användas, § 27.

Filip skriver en ny bok men {det vet du kanske redan./det borde jag kanske inte berätta./du hör visst inte på vad jag säger.}

Skriv du till DN men {det kanske du redan har tänkt på själv./det har du kanske redan gjort./det vill du väl inte förstås./jag skulle helst vilja att du låter bli.}

Om språkhandlingskommentaren gäller en fråga, kan den inledas av adversativ konjunktion, men vanligtvis väljs då i stället disjunktiv konjunktion (§ 27):

Skriver Filip en ny bok {men/eller} {det vet du kanske inte./det vill du kanske inte säga./det vet jag ju för resten att han gör./du behöver inte svara om du inte vill.}

En vädjan föregås gärna av *men* efter en inledande formel för ursäkt eller ett påpekande av den olägenhet som det innebär för adressaten att hörsamma uppmaningen:

{Ursäkta mig/Förlåt mig} men kan jag få saltet.

Jag ringer sent men skulle du ändå kunna hjälpa mig med en sak?

Också när talaren medger ett fel kan han ange en ursäktande orsak i en följande sats som föregås av *men*. Det finns då alltså inget motsatsförhållande mellan *men*-satsens sakförhållande och vad som sägs explicit i det föregående, snarare tvärtom. Motsatsen gäller vad som underförstås där, nämligen vad talaren borde ha gjort.

Ja, jag är sen, men jag fick ett besök i sista ögonblicket.

§ 39. *Men* som textgränsmarkör. Med försvagad adversativ betydelse används *men* som markör av nya avsnitt i ett längre textsammanhang. Konjunktionen (optionellt följd av *så*) kan i berättande text användas för att föra in ett nytt moment i en handling. Med *men* bryter man alltså ett tillstånd eller ett förlopp som annars hade kunnat fortsätta:

Katja grät och Kalle tjurade. Men {så/plötsligt} kom Pelle och allt blev som förbytt.

Argumentet att Sovjet skaffat sig så många fler flygplan är han mindre imponerad av. Stormaktsrustningarna ser han som riktade mot varandra, och inte mot Sverige. Frågan måste alltid vara hur mycket av sina stridskrafter de finner värt att rikta mot Sverige. Tanken om ett isolerat angrepp på Sverige, som ibland förekommit i debatten, betraktar han som helt osannolik. – Jag vill bestämt hävda att vi kan stå emot de resurser som de kan avsätta mot oss, slår statssekreteraren fast med ämbetets myndighet.

Debatt bra [mellanrubrik]
Men hur ser Per Borg då på all den kritik som inte minst krigsmaktens egna officerare framfört mot försvarskommitténs idéer och förslag? […] (S)

Yvonne har flyttat mycket i Sverige. – Jag har kommit underfund med att livet i tätorten inte ger så mycket. Man kommer så lätt in i ett ekorrhjul. Folk är så jagade i stan. Yvonne syftar på stressen, de långa resorna till arbetet, bilköerna och annat som hon tycker är skönt att slippa. – Här lever vi närmare naturen, säger hon. Vi får uppleva årstiderna så starkt, och det är fint. Hon berättar att hon själv har blivit lugnare. Tidigare planerade hon alltid sin dag noggrant. – Det går inte längre. Här måste jag alltid rätta mig efter vädret. Jag har lärt mig att det inte är hela världen om jag inte hinner med allt.
Söker identitet [mellanrubrik]
Men Yvonne är glad över att hon har prövat på att bo i stan. Hon skulle inte ha velat flytta ut på landet i 20-25-årsåldern. (S)

En talare börjar ofta en invändning med *men*:

Ja, men du hade ju redan en cykel.
Men vad skulle det vara bra till?

En replik som börjar med *men* kan ange att talaren vill införa ett nytt ämne eller återknyta till något längre tillbaka i texten:

Men skämt åsido: Hon har i alla fall köpt en Volvo.
Men säg mig: När tänker du åka till Irak?

Men används vidare framför känslouttryck för att ange spontanitet och plötslighet. Inte minst i talspråk brukas *men* frikostigt utan att den adversativa betydelsen är särskilt framträdande.

Men vad har du på dig!
Men Karl-Erik! Så där får man inte göra.
Men vad lång han har blivit!
Men se goddag!
– Jo, hon har två barn. Eller vi har … […] – Men det var väl skojigt! (R)

§ 40. Adversativ samordning av huvudsatser med *utan*. Konjunktionen *utan* samordnar en föregående negerad huvudsats med en följande icke-negerad huvudsats.[1] Samordning med *utan* kan inte vara flerledad.

Han satt {inte/aldrig/på inga villkor} hemma och arbetade, utan han och Anton var ute på stan och slog runt.
De åkte inte till stan och köpte en ny soffa, utan Ola satte i gång och lagade den gamla.
Och det stannade inte ens vid detta, utan rebellerna berömdes för att de visat mod, återhållsamhet och disciplin. (S)

Livsmedelshjälp består inte längre av dyr proteinkost utan det satsas allmänt på stapelföda som de drabbade befolkningarna vanligen äter. (S)
Många äldre hade inte hunnit eller velat flytta med till staden utan de satt kvar i sina små torp med vedspis och bara katten som sällskap. (S)
Inte heller beslöts något vid senare möten utan frågan bordlades gång på gång. (S)
Det fanns inget bås utan väljarna fick sin valsedel och gick bakom en bänk och skrev dit ett ja eller ett nej. (S)

Utan anger en motsättning (jfr § 34) och används när talaren utgår ifrån att det i en bestämd situation föreligger två varandra uteslutande alternativ (jämför disjunktiv samordning med exklusiv betydelse). Satsen före *utan* är negerad och anger – negationen oräknad – vilket av de båda alternativen som enligt talaren inte gäller, och satsen efter *utan* anger uttömmande vilket alternativ som gäller. Om de båda sakförhållandena inte utesluter varandra används *men*.

Sigvard har inte någon häst utan han har en ko. [Given förutsättning: Sigvard har antingen en häst eller en ko.]
Jfr: Sigvard har inte någon häst men han har en ko. [Given förutsättning: Sigvard kan tänkas ha både häst och ko, varken häst eller ko etc.]

Fredrik hjälpte inte Ulf utan hans bror hjälpte Per i stället. [Given förutsättning: Antingen hjälpte Fredrik Ulf eller hjälpte brodern Per.] Jfr: Fredrik hjälpte visserligen inte Ulf men hans bror hjälpte Per. [Given förutsättning: Båda hjälpaktionerna eller ingen eller bara den ena av dem kunde ha realiserats.]

Anna hade inte lämnat in sin uppsats: det var inte så att hon bara hade varit lat utan hon hade varit sjuk i influensa. [Given förutsättning: Det finns antingen en oacceptabel eller en legitim orsak.]

Satser som i sin icke-negerade form anger sakförhållanden som logiskt eller pragmatiskt utesluter varandra kan alltså samordnas med *utan* men inte med ensamt *men* (§ 42):

Lars har inte varit gift {utan/*men} han har alltid varit ungkarl.
Han lyssnar inte på både Åke och Kerstin {utan/*men} han lyssnar bara på Kerstin.
Han har inte bara en bil {utan/*men} han har också en båt.

Om *men* används i adversativa samordningar där första satsen är negerad anger konjunktionen ofta inte motsättning utan otillräckligt hinder eller vilseledande premiss:

Per har inte någon bil men han äger (konstigt nog) en båt.
Sofia bor inte i Lund men hon läser (ändå) vid universitetet.

Den adversativa relationen i samordning med *utan* kan ofta tydliggöras med satsadverbialet *i stället* i den andra satsen:

Gun tänker inte bli biolog, utan hon har i stället anmält sig till agronomutbildning.

Samordning med *utan* kan ofta parafraseras med en satsfogning där *i stället för att* + en bisats eller infinitivfras motsvarande den första huvudsatsen i samordningen (utan negation) underordnas den andra huvudsatsen i samordningen (jfr Advl § 80):

I stället för att bli biolog har Gun anmält sig till agronomutbildning.

Den lexikaliserade förbindelsen *men väl* kan (i skriftspråk) användas på ett sätt som starkt erinrar om konjunktionen *utan* framför ett led som inte utgörs av en huvudsats (jfr § 43):

Det är inget försvar, men väl en fördelning av ansvaret. (R)
Någon luftkonditionering fanns inte men väl en stor fläkt i taket. (R)
Thea var inte iögonfallande vacker men väl en av alla dessa som levde på att göra andra vackra. (R)
Och min karriär, inte som psykolog men väl som patient, kunde börja. (R)

[1] *Utan* kan endast användas när den föregående huvudsatsen är satsnegerad (Satsadvl § 81):

*De saknade pengar utan han måste gå och låna. Jfr: De hade inga pengar utan han måste gå och låna.
*Han har varit i Kina vid inte mindre än tre tillfällen, utan han har varit där snarare fler gånger.

§ 41. Adversativt samordnade satsled. Betydelsen hos en adversativ samordning (motsättning, otillräckligt hinder, vilseledande premiss) gör att de samordnade leden vanligtvis är satser (eller bisatskärnor). Dessutom kan framför allt verbfraser, predikativ, deskriptiva attribut och adverbial samordnas adversativt.[1]

Han säger *att han drabbades av panik, men att han inte sköt för att skada*. (S)
Om *hon far men han stannar kvar* är problemet knappast löst.
Marcos *försvann under ett tiotal timmar under tisdagen men dök så småningom upp* […] (S)
Genom att *inte direkt agera men via riksåklagaren ändå medverka till att motsättningarna inom utredningsarbetet löses upp* kan regeringen sägas på ett rimligt sätt ha balanserat mellan dessa båda krav. (S)
Temanumren tenderar att bli små museer, *vackra men en aning sömniga*. (S)
Teorin är onekligen *något spekulativ, men inte orimlig*. (S)
Smaken är *fyllig och god, kanske lite onödigt ekig, men med fin harmoni och lång, bra eftersmak*. (S)
Genom den öppna dörren fångar hon in det lilla rummet innanför, bara sängar tycks det, *bäddade med filtar men utan lakan*. (R)
en *stor, tung men snabb* vagn (S)
Hon köpte två *mycket vackra men opraktiska* kinesiska mattor.
Vi avböjde *vänligt men bestämt*.
Till Brasilien har han åkt *sällan men gärna*.

När två primära satsled samordnas adversativt är alltid en parafras med två samordnade satser möjlig,[2] och det är naturligt att betrakta sådan samordning av satsled som ett resultat av ellips i två samordnade satser. I de fall då två satsled inte verkar kunna samordnas med *men* kan man som regel heller inte samordna två satser som skiljer sig bara vad gäller satsledet i fråga.

*Han säljer bilar men båtar. Jfr: *Han säljer bilar men han säljer båtar.
*Han säljer men köper båtar. Jfr: *Han säljer båtar men (han) köper båtar.

Men kan på grund av sin betydelse normalt inte samordna uttryck som har till huvuduppgift att beteckna referenter (inklusive tider och platser) (se dock § 42).[3]

*Birgit men Ella skulle komma.
*I morgon men i övermorgon har de ledigt.
*I stan men på landet bor många av våra abonnenter.

[1] Kvantitetsattributet *få* som är inherent negativt kan samordnas med adjektivattribut:

Hon hade *få men vackra* smycken.

En icke modifierad aktion kan adversativt samordnas med en modifikation av samma aktion (se också § 35 not 1). Elliptisk konstruktion är här vanlig.

Han *hade försökt vara manlig och hålla igen med gråten, men utan framgång.* (R)
[…] dom *förhör, sätter upp vägspärrar och har spaningsflyg uppe, men utan resultat.* (R)
Det *går men det går långsamt.*

I ålderdomligt pastischerande språk förekommer den lexikaliserade adversativa samordningen mellan adjektivattribut (med utelämnat huvudord) och substantiv:

Flyttningen medförde *en liten Ø men dock förbättring.* [vanligen: … en liten förbättring men dock en förbättring]
Jag steg av sovvagnståget i Lugano, gick till närmaste telefonkiosk i *ett svagt men dock hopp om att finna Hermann Hesses namn.* (R)

[2] Ett undantag utgör samordning av satsled med *men väl* som inte medger parafrasering med fullständiga samordnade satser:

Inte Anders men väl Karl hade anmält sig till festen. Jfr: *Anders hade inte anmält sig till festen men {väl Karl hade/Karl hade väl} anmält sig till festen.

[3] Om ett led har affokalt placerad negation eller satsadverbial som *också, bara, särskilt,* kan det dock samordnas adversativt med ett tidigare led:

Birgit men inte Ella kunde komma. ≈ Birgit kunde komma men Ella kunde inte komma.
Birgit men också Ella ville komma. ≈ Birgit ville komma, men också Ella ville komma.

Det är oklart om sådana konstruktioner bäst beskrivs som primärt samordnade led eller som samordningar av satser där det ena ledet reducerats på grund av partiell identitet med det andra. Se vidare § 42.

§ 42. Adversativ samordning av led som kontrasterar i fråga om negation m.m. Alla betydelsetunga satsled, också nominalfraser, kan samordnas adversativt om det ena av leden är negerat:

inte A utan B
inte A men väl B
A men inte B

De kan också samordnas om det senare ledet föregås av prefokalt satsadverbial som anger utvidgad, inskränkt eller selektiv referens:

A men {också/bara/särskilt} B

Också kombinationer av negering och satsadverbial förekommer:

inte A men inte heller B
inte bara A utan också B

Motsättningsrelationen (§ 34) gäller här i första hand just negation gentemot icke-negation, icke utökad gentemot utökad referens (*men också*, *utan också*), icke inskränkt gentemot inskränkt referens (*men bara*) eller icke selektiv mot selektiv referens (*men särskilt*).

a) Motsättningen gäller negation mot icke-negation:

Jag mindes *hennes röst*, *men inte hennes ögon* […] (R)
I så måtto har de röster som sagt att man *inte* skulle *bojkotta*, *men väl ignorera*, *folkomröstningen* ändå vunnit en seger. (S)
[…] det här var *inte Champs Elysées utan Gendarmenmarkt* […] (R)

Jfr också § 40 ovan om *utan*.

När det ena ledet är negerat är samordning möjlig, även om negationen uttrycks på annat sätt än med negerande satsadverbial.

Alla flickor men inga pojkar hade anmält sig.
Aldrig här men ofta där förekommer det rasbråk.
Ofta där men aldrig här förekommer det rasbråk.
Överallt i centrum men ingenstans här kan du se sådana där graffiti.
Inga som helst bilar {men väl/utan bara} en massa cyklar stod parkerade utanför festlokalen.

b) Motsättningen gäller en viss mängd mot en utökad mängd eller ett högre mot ett lägre antal:

Männen, *men också kvinnorna*, lärde sig redan i söndagsskolan att älska och vörda Maria […] (R)
Vi hade *tio knivar men bara åtta gafflar*.

Halvt lexikaliserad är samordningstypen *inte bara* A *utan också* B (där *inte*, *bara*, *också* kan bytas ut mot sina synonymer). Det negerande adverbialet kan här placeras prefokalt också när samordningen står i slutfältet.

Hon hade *inte bara* förstört *sitt eget liv utan också sina anhörigas*. (R)
[…] att du längtar efter mig, *inte bara som make och älskare*, *utan också som den berömde pianisten*. (R)

c) Motsättningen gäller en inskränkning av referensen i förhållande till det som betecknas med det första ledet (och samordningen är därmed ett undantag från den generella principen att samordningsled inte står i inklusionsförhållande till varandra, § 4; jfr Satsadvl § 59):

i somras men bara på helgerna
i skolan men bara i korridorerna
klass 4b men nästan bara flickorna
Vi får associationer *till Dantes Divina Commedia, men bara till första delen* […] (R)

d) Motsättningen gäller en skillnad mellan en helhet och en del därav i fråga om hur betydelsefull delen är i förhållande till helheten i ett visst sammanhang. Delen fokuseras med *särskilt* och dess synonymer (Satsadvl § 61). Resten av satsen gäller alltså i högre grad om det senare ledets (den senare delens) referent än om det förra ledets (helhetens). Samordningen är därmed ett undantag från den generella principen att samordningsled inte står i inklusionsförhållande till varandra, § 4.[1]

Hela kroppen, men framför allt levern, som är hårt ansträngd vid cancer, får stor hjälp av det rena vetegräset. (S)

Nominalfraser som samordnats enligt (a–d) ovan kan reduceras vidare på samma sätt som additivt samordnade nominalfraser (§ 24) om villkoren därför föreligger:

en röd (stol) men inte två blå stolar
en röd stol men inte två blå (stolar)
en stol med raka ben men inte en (stol) med böjda (ben)
en stol med raka (ben) men inte en (stol) med böjda ben
stolen med raka ben men inte den med böjda ben

Adversativt samordnade nominalfraser ger liksom additivt och disjunktivt samordnade fraser vissa problem vid val av pronomen med reflexiv funktion och vid kongruensböjning av predikativet (jfr § 14, 31). Språkbrukare har här olika grammatikalitetsbedömningar och många undviker de konstruktioner som nedan angetts med frågetecken.

Jag men inte Per måste ge {mig/?sig/?oss/} av.
Per men inte jag måste ge {*mig/sig/*oss} av.
Du men inte Margareta måste ge {dig/?sig/?er} av.
Margareta men inte du måste ge {?dig/sig/?er} av.
Per men inte flickorna blev {uttagen/?uttagna} till teaterarbetet.
Köket men inte matsalen blev {målat/?målad/?målade} före jul.

Jag men också Per måste ge {?mig/?sig/oss} av.
Per men också jag måste ge {?mig/?sig/oss} av.
Du men också Margareta måste ge {?dig/?sig/er} av.
Margareta men också du måste ge {?dig/?sig/er} av.
Per men också flickorna blev {?uttagen/uttagna} till teaterarbetet.
Köket men också matsalen blev {?målat/?målad/målade} före jul.

Det senare samordningsledet i en samordning av typ (a)–(d) postponeras ofta varvid valet av reflexivt pronomen och kongruensböjning kontrolleras av det icke postponerade samordningsledet:

Anders har anmält sig till festen *men {inte/också} Karl.* ≈ Anders men {inte/också} Karl har anmält sig till festen.
Alla flickor måste skynda sig *men särskilt du.*
Alla flickor är begeistrade *men särskilt Stina.* ≈ Alla flickor men särskilt Stina är begeistrad(e).
Inte bara Anders har anmält sig till festen *utan också Karl.* ≈ Inte bara Anders utan också Karl har anmält sig till festen.

[1] Samordningar där det andra ledet som i typ (d) anger en andel om vilken kontexten särskilt gäller är oftare additiva än adversativa (jfr § 5):

Alla flickorna och särskilt min syster ville anmäla sig. ≈ Alla flickorna men särskilt min syster …

§ 43. Ellips i adversativt samordnade satser och verbfraser. Adversativt samordnade satser och verbfraser reduceras enligt ungefär samma regler som vid additiv samordning (§ 25). Se också § 41.

Han ville inte tilldelas en personlig assistent utan (han ville tilldelas) ökade anslag till institutionen i dess helhet.
Lena arbetar teoretiskt men Hans (arbetar) mera empiriskt.
Han brukar inte bli arg utan (han brukar bli) ledsen.
Stina arbetade mycket effektivt men (hon arbetade mycket effektivt) {bara/inte} på förmiddagarna.

ANM. Samordning av nominalfraser och andra satsled enligt § 42 kan också uppfattas som resultat av ellips i adversativt samordnade satser, reducerade i stort sett enligt de generella reglerna för ellips (jfr § 23–25 och kapitel 43 Ellips).

Alla flickor (hade anmält sig) men inga pojkar hade anmält sig.
Alla flickor hade anmält sig men inga pojkar (hade anmält sig).
Överallt i centrum men ingenstans här kan du se sådana där graffiti. ≈ Överallt i centrum (kan du se sådana där graffiti) men ingenstans här kan du se sådana där graffiti.
Han kommer om du betalar men (han kommer) också om han får det där stipendiet.
Han målar tunnan röd men (han målar den röd) bara på utsidan.

§ 44. Korrelativt adverb vid adversativ samordning av satsled. Vid adversativ samordning av primära satsled används *visserligen, i och för sig, för all del* endast om inte samordningsleden utgör satsbas. Det korrelativa adverbet placeras senast i mittfältet.

Jag *är visserligen hemma men arbetar ändå på min avhandling.*
Jag har *visserligen* bjudit *Stefan men inte Ulrika.*
Jag har *visserligen* bjudit *Stefan men också Ulrika.*

Sådana golv görs inte längre. De är *visserligen eviga men klart olönsamma i initialskedet*, och man trampar lika bra på vinylkopior. (S)
Arco *tappade visserligen* 55 *procent av sin vinst fjärde kvartalet men vände en förlust för hela* 1985 *på* 202 *miljoner dollar till en vinst på* 615 *miljoner dollar i fjol* […] (S)
[…] passiva medlemmar, som *visserligen* sagt sitt *kollektiva, men inte* sitt *individuella* ja till Kyrkans stora budskap. (R)
**Visserligen Stefan men inte Ulrika* har {svarat/jag bjudit}. Jfr: Stefan men inte Ulrika har {svarat/jag bjudit}.
*Jag har bjudit *visserligen Stefan men inte Ulrika*. Jfr: Jag har bjudit Stefan men inte Ulrika.

De korrelativa adverben (utom *för all del*) kan stå som fundament (jfr ovan § 37):

Visserligen är jag *hemma men arbetar ändå på min avhandling.*
Visserligen har jag inte bjudit *Stefan men väl Ulrika.*
Visserligen har jag bjudit *Stefan men också Ulrika.*
**För all del* har jag bjudit *Stefan men också Ulrika.*

Vid samordningar av attribut, objektspredikativ eller infinitivfraser (i satsens slutfält) placeras det korrelativa adverbet (också *låt vara*) på frastypens satsadverbialsplats, dvs. normalt först (efter eventuellt infinitivmärke):

Inte var mina gäster vare sig frusna eller hungriga efter en halvtimmes resa och tre minuters promenad en *visserligen mulen men dock augustivarm* dag. (R)
en *i och för sig hetlevrad men eljest anständig* människa (R)
en våning {*visserligen/i och för sig/låt vara*} *med burspråk men utan balkong*
Vi såg honom {*visserligen/i och för sig/låt vara*} *sorgsen men samtidigt fast besluten att kämpa vidare.*
Han påstod sig *visserligen* ha varit *i Ryssland men aldrig i Moskva.*
Efter att *i och för sig ha gjort vissa misstag men ändå tagit hem stora vinster* drog han sig plötsligt tillbaka från affärerna.

Explanativ samordning § 45

§ 45. Explanativ samordning av huvudsatser. Explanativt samordnas bara huvudsatser och andra meningar. Talaren förklarar det som sägs i den förra satsen med det som sägs i den senare satsen. Den explanativa konjunktionen är i skriftspråk eller formellt talspråk *ty* och i ledigt skriftspråk och talspråk *för*.

a) konsekvens – orsak, handling – skäl

Bilen stannade, ty bensinen hade tagit slut.
Bengt sålde huset, ty han fick bra betalt.
Mormor är alltid hemma, ty hon sitter i rullstol för att hon fått en spricka på en halskota. (S)

Han hade svårt att hitta rätt, för han använde aldrig kartor. (R)
Beställningsarbetena utförs huvudsakligen vintertid ty sommaren är för ruschig. (S)
Han log underfundigt, ty finlandssvenskar är på intet sätt omedvetna om det absurda i finlandssvenska historier. (S)
Mössan bör inte vara för tjock, för då rinner massor med svett ner i ögonen. (S)

b) slutsats – premiss

Uppsatsen är nog färdig, för han lät skriva ut den snyggt i går.
Nu började det visst klia i näsan på henne, för hon både strök och nöp den, tills den blev röd. (R)

Explanativ samordning är asymmetrisk och kan därför heller inte vara flerledad.[1]

Huvudsatsen som inleds av explanativ konjunktion är normalt deklarativ. Men också andra huvudsatser som implicerar faktiska sakförhållanden, t.ex. retoriska frågor, kan utgöra det andra ledet i en explanativ samordning:

Reaktionen är förståelig, för vad faller sig mer naturligt än att ringa efter ambulans. (R)
De står där med sina vapen i frusna händer – vapenlösa, ty vad är ett gevär, en pistol mot en pansarvagn? (R)
Men de vågade inte fortsätta att skriva så där – för vem visste vad de då hade kunnat hitta på? (R)
Det måtte trots allt vara fråga om ett annat Lindhov, ett som inte fanns med i några register och böcker av allmänt intresse, för varför skulle Evert Wallin få telegram om en försenad leverans till en av domänverkets gårdar. (R)
Hon är nog färdig med sin examen, för hör här vad Ann berättade.
De har nog sålt bilen, för såg du inte att de tog tåget till sommarstugan?

Efter en huvudsats som uttrycker en uppmaning används huvudsats inledd av explanativ konjunktion för att motivera varför lyssnaren skall följa uppmaningen eller för att ange talarens skäl till uppmaningen:

Men bestäm Er snart ty detta exklusiva område håller snabbt på att bli slutsålt. (R)
Kom ihåg att visa gästfrihet, ty det har hänt att de som har gjort det har haft änglar till gäster utan att veta om det. (S)
Titta noga, för det kan vara både första och sista gången du får se honom. (R)
Låt bli att läsa det för det är bara strunt. (R)
Skaffa dig en eldig spanjor och känn dig fri, för det är du ju. (R)
Beklaga dig aldrig, för du har ingen aning om hur det går till ute i världen […] (R)
Ta och köp lite aktier till barnen nu, för det har du väl inte tänkt på.

Också andra språkhandlingar än uppmaningar kan motiveras på detta sätt:

Är Lasse färdig, för han sitter inte i sitt rum.

Vem är det som har kommit, för det är väl någon där inne?
Vilka duktiga barn ni har, för jag såg i tidningen att de har fått stipendier båda två.

Explanativ samordning är konvers till konklusiv samordning:

Bilen stannade, för bensinen tog slut. ≈ Bensinen tog slut, så bilen stannade.
Boken är nog färdig, för författaren har åkt på semester. ≈ Författaren har åkt på semester, så boken är nog färdig.

Explanativ samordning kan parafraseras med intill varandra stående satser där den explanativa relationen optionellt anges med satsadverbialet *nämligen* i den senare satsen (Satsadvl § 47):

Bilen stannade. Bensinen tog (nämligen) slut.
Boken är nog färdig. Författaren har (nämligen) åkt på semester.
Är fjärde delen utlånad? Den står (nämligen) inte på sin plats.

Explanativ samordning kan också ersättas med satsfogning där samordningens senare sats motsvaras av kausal bisats:

Bilen stannade eftersom bensinen tog slut.
Boken är nog färdig, eftersom författaren har åkt på semester.

[1] Att ordningen mellan leden i en explanativ samordning ibland kan kastas om innebär inte att samordningen är symmetrisk utan att man har bytt från en betydelse 'A är konsekvensen av B' till en betydelse 'B är en slutsats som kan dras av A':

Bilen stannade, ty bensinen hade tagit slut.
Bensinen hade nog tagit slut, ty bilen stannade.

ANM. Också i de fall då den explanativa samordningen anger slutsats – premiss kan man säga att *ty*, *för* anger orsak, nämligen orsaken till att talaren har den tro som påståendet förutsätter.

Konklusiv samordning § 46

§ 46. Konklusiv samordning av huvudsatser. Konklusivt samordnas bara huvudsatser. Talaren anger med den senare satsen en konsekvens eller en konklusion av det som sägs i den föregående satsen. Den konklusiva konjunktionen är framför allt *så*.[1]

a) orsak – konsekvens, skäl – handling

Bensinen hade tagit slut, så bilen stannade.
Han behövde pengar, så han sålde bilen.
Hon låg i en bred, skön barnvagn och hade bara kort skjorta på sig och solen gassade, så hon blev brunbränd och benen fick sparka fritt. (S)
Men jag gillar de där kakorna, så jag hämtar dem bums. (S)

Svenska län, landskap, kommuner och turistregioner är flitiga utgivare av kataloger och broschyrer, så det kan bli en ganska svåröverskådlig trave för den som vill samla på sig allt. (S)

b) premiss – konklusion

Han lät skriva ut uppsatsen snyggt i går, så den är nog färdig nu.
Hon brydde sig inte om att det var dragigt och fuktigt inomhus, så hon är kanske i alla fall uppväxt i England.

Konklusiv samordning är asymmetrisk och tvåledad.[2]

Huvudsatsen efter det konklusiva *så* behöver inte uttrycka ett påstående. Också andra språkhandlingar som frågor och uppmaningar kan följa på *så* och få sin motivering av det som sägs i den föregående huvudsatsen.

Den ska ju i alla fall byggas förr eller senare, så varför gör du den inte själv? (R)
Det visade sig att Helena var katolik, blev det före kriget när hon gifte sig med prinsen så vilket slags jordfästning skulle de ha? (R)
En datamaskin löser det på en kvart. Så ge oss koden. (R)
Men hon hör till oss. Så släng inte ut henne. (R)
Det blir nog fint väder, så ska vi inte åka ut i skogen?

Konklusiv samordning är ovanlig i formellt och troligen också i neutralt skriftspråk. Den kan parafraseras med intill varandra stående huvudsatser utan förmedlande konjunktion där relationen tydliggörs med ett konklusivt satsadverbial i den senare satsen:

Jans cykel stod där. Han var alltså hemma.

Explanativ samordning är konvers till konklusiv samordning, § 45.

[1] I talspråk kan *så* ersättas med *så att* (jfr Bisatser § 124):

Karls cykel står inte där, *så att* han är nog inte hemma.
Och de synpunkterna var ju så vägande som kom fram här *så att* det är därför vi har fått tänka om […] (T)

Till de konklusiva konjunktionerna kan också räknas den lexikaliserade ordförbindelsen *dvs.* (*det vill säga*) (Konjn, subjn, infm. § 2: e).

[2] Att ordningen ibland kan kastas om mellan leden innebär inte att samordningen är symmetrisk utan att *så* anger relation (b) i stället för (a) ovan:

Bensinen hade tagit slut, så bilen stannade.
Bilen stannade, så bensinen hade nog tagit slut.

Exkluderande samordning § 47

§ 47. Samordning med *utom*, *förutom*. *Utom*, *förutom* är i första hand prepositioner (Prep. § 39: a, Prepfraser § 3: b, Konjn, subjn, infm. § 5 Anm.) men kan också i vissa avseenden användas ungefär som en konjunktion för att samordna nominalfraser, prepositionsfraser eller adverbfraser. Det andra ledet anger då vad som tas undan från en total eller en tom mängd. Att ordet inte är en ordinär preposition visar sig i att den efterföljande nominalfrasen kan stå i nominativ om det led som *utom*-frasen anknyter till är subjekt. Kasus efter *utom* varierar i viss utsträckning mellan olika språkbrukare.

{*Alla*/*Ingen*} *utom jag* hade varit i Minsk. [också: utom mig]
Ingen TV-filmare utom han skulle tillåta sig att så demonstrativt bryta mot vedertagen TV-estetik. (S) [också: utom honom]
Förutom jag och min syster var också kyrkoherden där.
Han kände {*ingen*/*alla*} *utom mig*.
{ingenting/allting} utom vatten
i (hela) Sverige utom i Skåne
i sommar utom på helgerna
{ingenstans/överallt} utom i Bollnäs
{aldrig/alltid} utom i juli
Det långsiktiga målet bör vara att *helt* slopa den statliga skatten *utom för de allra högsta inkomsttagarna*. (S)

Det samordningsled som inleds med *utom* postponeras gärna:

Alla måste ge sig av *utom jag*.
Ingen hade varit i Minsk *utom jag*.
Allt stämde på Klaus Barbie *utom namnet*. (S)

Konstruktionen med *utom* skiljer sig tydligt från reguljär samordning framför allt genom att *utom*-ledet kan lösgöras från platsen efter samordningens första led och i stället placeras som fundament:

Utom jag skulle *Anders och Stina* fara till Minsk. [vanligen: utom mig] Jfr: **Eller jag* skulle *Anders och Stina* fara till Minsk.

Normalt är det det första ledet som kontrollerar val av reflexivt pronomen och kongruensböjning i predikativet:

Alla utom jag måste ge {sig/*mig} av.
Alla utom jag blev {sjuka/*sjuk}.

43 ELLIPS

1 Översikt.

Ellips i nominalfrasen 2–4

2 Ellips av substantiv med föregående korrelat. 3 Ellips av substantiv med efterföljande korrelat. 4 Ellips av efterställt attribut.

Ellips av rektion i prepositionsfras 5

5 Ellips av rektion i prepositionsfras.

Ellips av objekt i verbfras 6–12

Ellips av infinitivfras som objekt 6–9

6 Översikt. 7 Det överordnade verbet framför utelämnad verbfras som objekt. 8 Korrelatets struktur och placering. 9 Den utelämnade verbfrasens struktur och funktion.

10 Ellips av supinumfras som objekt. 11 Ellips av nominal bisats som objekt. 12 Ellips av nominalfras som objekt.

Ellips i sats 13–20

13 Ellips av satskärna i kvesitiv bisats. 14 Ellips av satskärna i kvesitiv huvudsats. 15 Ellips av definit eller expletivt fundament. 16 Ellips av anaforiskt eller expletivt subjekt (som fundament) + finit betydelsesvagt verb. 17 Ellips av finit betydelsesvagt verb efter fundament. 18 Ellips i replik m.m. 19 Ellips vid stegrande, preciserande eller korrigerande tillägg. 20 Ellips i par av parallellt byggda satser med två kontrasterande led.

Lexikaliserade ellipser 21

21 Ellipser och ellipsliknande konstruktioner.

§ 1. Översikt. Ellips innebär att ett led optionellt har utelämnats ur en konstruktion utan att denna fått ändrad betydelse eller (bortsett från utelämningen) ändrad syntaktisk struktur. I många fall kan man välja mellan utelämning och ett prominellt uttryck.

En konstruktion med utelämnat led måste kunna tolkas, dvs. lyssnaren måste kunna förstå vad som har utelämnats (med den grad av precision som talaren har avsett). Ellipsen kan indelas i tre typer efter vilka ledtrådar lyssnaren har till vad som utelämnats.

a) Vid anaforisk ellips är det utelämnade uttrycket identiskt med ett annat uttryck i texten. Detta andra uttryck (korrelatet) med samma betydelse och ibland med samma referens som det utelämnade står oftast tidigare i texten än det utelämnade uttrycket men kan under vissa omständigheter också komma senare. Exempel (där korrelatet är kursiverat och platsen för utelämningen markerad med Ø):

Han såg en engelsk *film* och jag en fransk Ø.
Jag har ingen *potatis*, så jag måste gå och hämta Ø.
Han bad mig *komma* men jag vill inte Ø.
Hon jämförde den tyska Ø med den franska *boken*.
Om jag kan Ø ska jag *ta ledigt i juni*.

b) Vid deiktisk ellips anger det utelämnade uttrycket något som ger sig ur talsituationen:

Ge mig den gula Ø! [sagt i en situation när ett antal brickor ligger framme varav en är gul och när talaren vill ha just den gula brickan]
Jag vill inte Ø! [sagt i en situation där det är klart vilken handling det är fråga om]
Jag måste gå och hämta Ø. [sagt i en situation där man sett att karotten med potatis är tom]

c) Vid redundansellips har ett led utelämnats därför att det väsentligen har strukturell funktion och inte bidrar med något till betydelsen utöver vad som redan framgår ur återstoden av texten.

Trist att det alltid regnar. Jfr: Det är trist att …
Ska bli trevligt att gå på bio i kväll. Jfr: Det ska bli trevligt …

De ovannämnda tre typerna av grammatisk ellips är sinsemellan oklart avgränsade och indelningen kommer inte att ligga till grund för framställningen nedan.

Ellipserna kommer i det följande att redovisas med utgångspunkt i de syntaktiska enheter inom vilka utelämning sker: nominalfrasen, prepositionsfrasen, verbfrasen och satsen.

Ellips förekommer ofta i parallella uttryck, särskilt i samordnade led. Ellips som är speciell för samordnade fraser och satser redovisas i kapitel 42 Samordning. Här i kapitel 43 Ellips redovisas sådan ellips som förekommer inte bara vid samordning utan också i andra typer av konstruktioner.

De olika slagen av ellips är otillräckligt undersökta. Gränsen är också vag mellan å ena sidan strukturer med grammatisk ellips och å andra sidan icke satsformade meningar vilka kan fungera som självständiga yttranden (se kapitel 39 Icke satsformade meningar) eller subjunktionsfraser och flerledade fraser som semantiskt erinrar om bisatser (se kapitel 26 Subjunktionsfraser och kapitel 27 Flerledade fraser).

Många uttryck som från grammatisk synpunkt kan betraktas som produktivt bildade ellipser av mer komplexa konstruktioner kan vara fullständiga från kom-

munikativ synpunkt. Psykologiskt är de då inte någon sorts kortare manifestationer av mer omfattande språkliga konstruktioner vilka på något sätt har haft mental realitet under formuleringsprocessen. Detta kan exempelvis vara fallet också med de icke satsformade replikerna i replikskiften som det följande (även om de syntaktisk-semantiskt är klart relaterade till den inledande replikens interrogativa huvudsats):

– Vart ska du åka i år? – Till Indien. – När? – I augusti.

ANM. 1. Platser i strukturen kan vara obligatoriskt tomma (underförstådda) under vissa betingelser och redovisas i denna grammatik därför inte som resultat av grammatisk ellips. Särskilda regler beskriver när en viss plats i en viss struktur måste vara tom. Några sådana fall är följande:

Jag behöver en penna att skriva med [-]. [underförstådd rektion i infinitivfras; Inffraser § 24]

Han är äldre än min bror är [-]. [underförstått led i komparativ bisats som motsvarar matrissatsens komparatorled; Bisatser § 106]

de saker han sysslade med [-] [underförstått led med syftning på korrelatet till en relativ bisats; Bisatser § 18]

ANM. 2. Många formord är mer eller mindre redundanta i sina konstruktioner. Det är då ofta omöjligt att avgöra om konstruktionen med eller utan formordet skall anses som den primära.

(den) södra ingången [avsaknad av bestämd artikel; Nomfraser § 5: c]
(en) abonnent kan begära att införande icke sker [avsaknad av obestämd artikel i generisk nominalfras; Nomfraser § 30: 2]
van (vid) att prata [avsaknad av preposition framför infinitivfras; Inffraser § 21]
glad (över) att du kom [avsaknad av preposition framför narrativ bisats; Bisatser § 55]
sova (i) tre timmar [avsaknad av preposition i adverbial för varaktighet; Advl § 104]
den försvann (på) våren 1991 [avsaknad av preposition framför tidfästningsuttryck; Advl § 94: 7c]
han lovade (att) vara närvarande [avsaknad av infinitivmärke; Inffraser § 22]
han sa (att) han vill komma [avsaknad av subjunktion i narrativ bisats; Bisatser § 59]
bilen (som) han körde [avsaknad av subjunktion i relativ bisats; Bisatser § 19]
fastän hon inte (hade) rapporterat något [avsaknad av hjälpverbet *ha* i af-sats och i vissa infinitivfraser; Bisatser § 4, Vbfraser: Allm. § 16]

Se också om närvaro eller frånvaro av *som* i kvesitiva m.fl. bisatser (Bisatser § 2: 2) och om närvaro och frånvaro av *vad* i komparativa bisatser (Bisatser § 109: b–c).

Vissa hjälpverb kan konstrueras direkt med mål- eller utgångspunktsangivelser utan förmedling av ett rörelseverb: *Vart ska du?* (Advl § 50, Mod. hjälpvb § 7 not 1, 10 not 1, 18 not 4, 20 not 1, 26 not 2).

I vissa förbindelser av formord som resulterar i två identiska ljudsekvenser kan eller måste den ena ljudsekvensen utgå (haplologi):

De överlade {om/*om om/om huruvida} de skulle resa till Kanarieöarna.
Han går som (om) han vore sjuk. Jfr: Han går som när han var sjuk.

ANM. 3. Det är ofta svårt att skilja mellan absolut användning av transitiva verb eller av prepositioner och ellips av objekt respektive rektion på grund av deixis eller anafor:

Pappan kokade kaffe i köket och Olle lekte utanför. [ellips: ≈ utanför köket; absolut användning: ≈ utanför huset]

ANM. 4. I vissa fall kan avsaknad av initialt led i en replik förstås som ohörbart uttal av replikens början:

Stack vi. Jfr: S-stack vi. Så stack vi.
Så mycket. Jfr: K-så mycket. Tack så mycket.
Så god. Jfr: V-så god. Var så god.

Ellips i nominalfrasen § 2–4

§ 2. Ellips av substantiv med föregående korrelat. Ett substantiv som är huvudord i en nominalfras och som inte står först i denna kan utelämnas om det är identiskt med ett substantiviskt huvudord i en tidigare nominalfras i samma sats eller i en föregående sats:

Han jämförde en tysk *bok* med en {fransk/likadan/annan} Ø.
Han jämförde tyska *böcker* med franska Ø.

Han köpte två *böcker*. Hon köpte {tre/många} Ø.
Han köpte ett helt kilo *godis*. Hon köpte {ett hekto/bara lite} Ø.

Hon tyckte att den tyska *boken* var bättre än den franska Ø.
Han ville ha den hitre *boken*, inte den bortre Ø.

Vill du ha den här *boken* eller {den där/den här} Ø?

Yvonnes *bok* var dyrare än {min/Bengts} Ø.
Där låg bara en *poesibok* från i fjol under en Ø från i förfjol.
Den där *boken* av Strindberg är inte alls så bra som den här Ø av Delblanc.

Hon föredrar faktiskt en spännande *bok* framför en Ø om kärlek.

Men varför är då hans egen *klocka* borta, ersatt med en annan? (R)
[…] ge mig en *sup* va, en liten. (R)
Och deras *mamma*, tänkte hon, är mycket värre än min. (R)
Anna berättade att hon drömt om en *begravning*, inte alls som mammas. (R)

Om det substantiviska huvudordet står först i nominalfrasen får det inte utelämnas:[1]

Anders sålde *boken* av Strindberg men behöll {en/*Ø} av Heidenstam.
Anders sålde *böckerna* av Strindberg men behöll {den/*Ø} av Heidenstam.

Tillsammans med substantivet kan också ett deskriptivt attribut utelämnas, om det är identiskt med motsvarande attribut i den tidigare nominalfrasen och om den reducerade nominalfrasen fortfarande företräds av minst ett framförställt attribut:

Ulf fick det bästa *ungerska vinet* och Lars fick det sämsta Ø.
Ulf fick en dyr *tröja från Island*, medan Lars fick en billig Ø.
Jag fick en *intressant bok* om Bach. Hon fick en Ø om den unge Lenin.

Det är bästa *delen av ladan*, ja den enda beboeliga. (R)
De hoppades att det skulle vara lättare att skaffa sig en kollektiv *profil utåt* än en egen. (R)
Leo […] höll upp en *nyckelknippa med ledigt 75 nycklar på*. Verner hade en likadan. (R)

Om kontrasten vilar på ett efterställt deskriptivt attribut och om endast ett eljest obetonat pronominellt attribut återstår framför platsen för det utelämnade substantivet, får pronomenet betoning:

Åsa fick en *bok* från i fjol och Lars fick ˈen Ø från i ˈår.
Åsa fick två *böcker* från i fjol och ˈtre Ø från i ˈår.

En *zon* med subtropiskt och en med alldeles kolossalt tropiskt klimat. (R) [ellips också i det första ledets prepositionsattribut (§ 3), jfr: en zon med subtropiskt (klimat) och en (zon) med tropiskt klimat]

Så länge det kvarlämnade framförställda attributet entydigt visar numerus och species hos sin nominalfras kan substantivet i denna utelämnas även om dess numerus och species avviker från korrelatets:

Bo läste den tyska *boken*, medan Britt tog sig igenom en fransk Ø.
Bo läste en tysk *bok*, medan Britt tog sig igenom den franska Ø.
Bo läste Pers *böcker*, medan Britt tog sig igenom din Ø.
Bo läste Annas *bok*, medan Britt tog sig igenom mina Ø.
Bo läste de tyska *böckerna*, medan Britt tog sig igenom en fransk Ø.

Han avslutade inte *meningen* utan började på en annan. (R)
Nästa *sidenrulle* är i lika gott skick som den första. (R)
Men Walter köpte ingen ny *cello*, han fortsatte att spela på den gamla. (R)
Det finns ju andra *orter* att semestra på än den här. (R)
Han hade dekorerat två andra *tröjor* också, en med KAWASAKI och en med JAP, speedwaymärket. (R)
Han sträckte ut *handen* och lade den över min. (R)
[…] en *parallell* som är intressant just därför att den är den enda. (R)

Korrelatets nominalfras kan stå i en föregående sats (vanligen den närmast föregående) eller i samma sats som ellipsens nominalfras:

Har hon en grön *kavaj?* Jag skall i alla fall köpa mig en röd Ø.
Hon har en grön *kavaj* och han skall köpa sig en röd Ø.
Om hon har en grön *kavaj* kan inte du komma i en röd Ø.
Han kom där i sin röda *kavaj* fastän han visste att hon skulle ha en grön Ø.
Den gröna *kavajen* hängde bakom den röda Ø, tror jag.

Hemma har jag en grå *katt*. Det är den enda Ø i kvarteret, tror jag. Men i morse såg jag en ny svart Ø springa över tomten.
Farbrorn […] drog ut en bunt *böcker* ur en hylla. Han bläddrade i bunten och drog fram en med Hammarskjölds bild på utsidan. (R)

Elena provade flera *klänningar*, och Ardis valde en med slät, figursydd överdel av jersey […] (R)

Vanligen är korrelatets nominalfras och den elliptiska nominalfrasen parallellt byggda, och de särskiljande attributen är av samma slag:

Vi läste den tyska *boken* efter den franska Ø. [Framförställda deskriptiva attribut särskiljer.]
Vi läste en *bok* om indianer efter en Ø om hästar. [De efterställda attributen särskiljer.]
Vi läste en tysk *bok* om indianer och sedan en fransk Ø om hästar. [Både framförställda och efterställda attribut särskiljer.]

Det förekommer dock också att ett framförställt attribut i korrelatets nominalfras kontrasterar mot ett efterställt attribut i den elliptiska nominalfrasen och enstaka gånger också tvärtom:

Han ville ha både en spännande *bok* och en Ø om kärlek.
Han vill hellre ha en *cykel* med åtta växlar än en treväxlad Ø.

Ett substantiv som inte står först i sin nominalfras kan också utelämnas om referenten är deiktiskt given i sammanhanget:

Kan jag få en av de där gula Ø.
Det där är väl ingenting. Hemma har jag en så här stor Ø.

Jfr också Samordn. § 24.

[1] Om ett substantiv står först i sin nominalfras och alltså saknar särskiljande framförställt attribut men eljest uppfyller villkoren för utelämning, kan följande reduktionsmöjligheter väljas:

Om substantivet står i bestämd form framför särskiljande efterställt attribut kan det ersättas med det betonade *den*. Pronomenet är då inte koreferentiellt med korrelatet utan anger bara en referent av samma typ som detta (intensionell anafor; jfr Pron. § 31 not 1, 47).

Bo köpte *boken* från i fjol men Per ville ha {*Ø/den} från i år.
Han studerar *sillarna* i Östersjön fastän {*Ø/de} i Nordsjön egentligen är intressantare.
Häromdagen hade han sagt att han tyckte att *ruggborrarna* från Halle var hållbarare än de från Tyringen […] (R)

Om substantivet står i obestämd form framför ett särskiljande efterställt attribut kan det ersättas (i varje fall i skriftspråk) av *sådan*:

böcker från i fjol, jämförda med sådana från i år
malm från Sverige men också sådan från Tyskland

[…] och högsta värde i den världen hade *skönheten*, bara skönhet, men inte någon naturlig sådan utan en skönhet tillkommen helt på konstlad väg. (R)

Om komparativa subjunktionsfraser av nedanstående typ se Subjnfraser § 4: a:

Han har fler *böcker* av Strindberg än {Ø/böcker} av Heidenstam.
Han har lika många *böcker* av Strindberg som {Ø/böcker} av Heidenstam.

Om användning av *en* på det substantiviska huvudordets plats (t.ex. *en stor en*) se Nomfraser § 28.

ANM. 1. Ellips av substantiviskt huvudord är vagt avgränsad mot nominalfras där substantiviskt huvudord saknas av andra skäl (Nomfraser § 26):

Jag såg *ingen* där. Det satt *inga* där när jag kom. Jag såg *inget*. Har du pratat med de *konservativa*? Hon gillar *blått*.

ANM. 2. Om nominalfraser som består av ett possessivt led se Nomfraser § 81 not 2, 82, Pron. § 24:

Den där cykeln är {*Olofssons/min*}.
Olofssons var här i går.

§ 3. Ellips av substantiv med efterföljande korrelat. Ett substantiviskt huvudord kan utelämnas i en nominalfras[1] när det är identiskt med ett senare substantiv i samma sats, förutsatt att de båda nominalfraserna är semantiskt parallella och att framförställt attribut kvarstår framför platsen för det utelämnade substantivet.[2]

Han jämförde den tyska Ø med den franska *boken*.
Jag föredrar tyska Ø framför franska *böcker*.
Om du tar den tyska Ø så tar jag den franska *boken*.
Han köpte en tysk Ø i stället för en fransk *bok*.
Vi bytte ut tyska Ø mot franska *böcker*.

Utelämningen förekommer knappast i subjekt eller fundament:

?Sedan skulle en fransk Ø ersätta en tysk *lärobok*.
?För mig är en fransk Ø mera svårläst än en tysk *bok*.
*En fransk Ø vill jag gärna ha i stället för en tysk *bok*.
*En fransk Ø läste han vida hellre än en tysk *bok*.

Utelämningen är inte heller näraliggande i en nominalfras som utöver det framförställda attributet har efterställt särskiljande attribut:

?Han jämförde den tyska Ø från i fjol med den franska *boken* från i år.

Ellips av substantiv med efterföljande korrelat är särskilt vanlig i det led som anger förgrundskomparanden i en komparativ subjunktionsfras eller bisats (Subjnfraser § 2–15, Bisatser § 106–112):

Han träffade indonesiska Ø oftare än thailändska *diplomater*.
Per vill hellre ha en tysk Ø än en fransk *bok*.
Han träffade de engelska Ø oftare än han träffade de danska *medarbetarna*.

Jfr också Samordn. § 24.

[1] Också efterledet i ett sammansatt substantiv kan utelämnas när det är identiskt med ett efterled i ett senare substantiv förutsatt att de båda substantiven är semantiskt parallella i satsen. Ellips av detta slag förekommer dock knappast i ett subjekt eller ett fundament. Också

i övrigt finns det restriktioner som ännu är otillräckligt kända. Olika språkbrukare har också olika toleransnivå i förhållande till dessa ellipskonstruktioner.

Professorn intresserade sig mera för 80- än för 90-*talet*.
Även om de jämfört med honom var latoxar och bier- i stället för sherry*drickare*. (R)

[2] Marginellt förekommer det att en elliptisk nominalfras har sitt korrelat i en senare överordnad sats (eller i dennas underordnade sats) (jfr § 8):

Eftersom jag redan hade sett den nya Ø, undrade jag om han ville ge mig den gamla *boken*.

Vanligen saknas ett substantiv som huvudord i en nominalfras med partitivt attribut, om substantivet skulle ha varit identiskt med huvudordet i det partitiva attributets nominalfras (Nomfraser § 61):

någon av tidningarna [jfr: ?någon tidning av tidningarna]
tre av mina rosor [jfr: ?tre rosor av mina rosor]
det största av husen [jfr: ?det största huset av husen]

§ 4. Ellips av efterställt attribut. I semantiskt parallella nominalfraser kan ett efterställt attribut i den förra nominalfrasen utelämnas, om det är identiskt med ett efterställt attribut i den senare:[1]

Jag vill hellre tillfredsställa majoriteten Ø än minoriteten *av väljarna*.
Man betonade naturligtvis fördelarna Ø framför nackdelarna *med de förslag han lade fram*.
Nu ska vi jämföra herr Ø med fru *Nilsson*.
Han berömde din ambition Ø snarare än din förmåga *att vända utvecklingen*. [Tolkning som icke-ellips är också möjlig.]
Jag känner fler kvinnor Ø än män *som röker*. [Tolkning som icke-ellips är också möjlig.]

Ellipsen kan knappast ske i ett led som är subjekt eller fundament:

?I så fall ska majoriteten Ø hellre tillgodoses än minoriteten *av väljarna*.
?Majoriteten Ø bör vi hellre tillgodose än minoriteten *av väljarna*.

Utelämning av efterställt attribut i den senare nominalfrasen är inte så naturlig, dvs. den senare nominalfrasen tolkas gärna som om ingen utelämning skett där:

Han berömde din ambition att vända utvecklingen snarare än din förmåga {att göra det/?Ø}.
Jag känner fler kvinnor som röker än män {som gör det/?Ø}.

Jfr också Samordn. § 24.

[1] Till skillnad från efterstållda attribut kan ett framförställt attribut inte utelämnas vare sig ett identiskt attribut står i en efterföljande eller en föregående nominalfras. Följande satser är alltså inte parafraser av *vi jämförde de italienska männen med de italienska kvinnorna*:

Vi jämförde de italienska männen med kvinnorna.
Vi jämförde männen med de italienska kvinnorna.

Ellips av rektion i prepositionsfras §5

§ 5. Ellips av rektion i prepositionsfras. En nominalfras som rektion kan i vissa fall utelämnas om den är identisk med en tidigare nominalfras. I de allra flesta fall har de båda nominalfraserna samma referens. Prepositionen framför den utelämnade rektionen är normalt betonad. Om den kontrasterar mot en annan preposition i kontexten är båda prepositionerna betonade.

Hvudbyggnaden är gulmålad och ˈframför Ø står två väldiga lindar.
Han satte alltid sin motorcykel ˈbakom *huset*, när hon hade satt sin bil ˈframför Ø.
Han var där ˈföre *jul* och jag kom dit ˈefter Ø.

Mindre vanligt är det med ellips av en rektion som är identisk med rektionen i en senare prepositionsfras:

Han satte alltid sin motorcykel ˈbakom Ø, om hon hade satt sin bil ˈframför *huset*.
Han var där ˈföre Ø och jag kom dit ˈefter *jul*.

Ellips av rektion förekommer särskilt vid prepositioner med en tydlig egenbetydelse och som kontrasterar mot minst en annan preposition med likartad betydelse.[1] Vanlig är därför ellips vid prepositioner som *framför*, *bakom*, *hitom*, *bortom*, *innanför*, *utanför*, *ovanför*, *nedanför*, *över*, *under*. Inte sällan kontrasterar prepositionerna i sådana par med varandra i en mening där den enas rektion utelämnats.

De flesta valde att gå med hundarna runt *mossen*. Edvard gick i stället rakt över Ø.
I kyldisken hittar vi juice där prislappen plötsligt står ovanför *varan* i stället för under. (S)
[…] strumpor har hon inga ovanom *knäet* och faktiskt inte nedanför heller […] (R)

Vid rumsprepositioner med ellips behöver dock inte alltid kontrasten vara särskilt tydlig:

Praktfullast var en spegel som […] hade ram med *förgyllning* som såg snidad ut. Ett hörn som stötts vid transporten för länge sen visade emellertid att det var gips under. (R)
I köket åt man kall *filbunke*, klippte dill över. (R)
[…] *flaket på lastvagnen* var ännu vått. Johan torkade av det med en tomsäck och la sen en filt tvärs över, som vi kunde sitta på. (R)
Bengtas soffa stod vid innerväggen mot backen. Det avlyftade locket lutade bredvid. (R)

Också vid andra prepositioner än rumsliga är ellips möjlig om prepositionerna grupperar sig i betydelsemässiga motsatspar som t.ex. *efter – före*, *med – utan*, *för – emot*:

Han tänkte göra det under *påsken*, fastän det kunde ha väntat till efter Ø.
Jag arbetade utan *hörselskydd* och hon arbetade med Ø.
Då var han emot *långtidsplanen*, men nu är han för Ø.

Här var radion med *sin tid*. Bättre är det när den är före. (S)
I morron ska vi på kaffe hos Johanssons, före *slakten*. Ja, vi brukar ta det före där, frun har lite svårt med aptiten efter. (R)
Hon hade två par *glasögon* […], mestadels arbetade hon utan. (R)
Moderaterna, folkpartiet och socialdemokraterna sa ja till *förslaget*. Vpk, centern och miljöpartiet röstade emot. (S)

Trots avsaknad av kontrastbetydelse medger *till* i betydelsen 'i tillägg till' ellips av rektionen:

Vi fick *pannkaka* och så gav hon oss sylt till Ø.

Vissa prepositioner, t.ex. *till*, *mot*, *från*, *inom*, *vid*, *tack vare*, *trots*, tar ogärna eller inte alls ellips, fastän de kan kontrasteras mot en annan preposition:[2]

Han körde barnen till *skolan* och hon körde dem från {den/?Ø}.
Nisse körde Saaben mot *parkeringsplatsen*. Då var redan Volvon på väg ifrån {den/*Ø}.
Ångbåten avlägsnade sig från *kajen*. I samma ögonblick rodde hon ekan mot {den/*Ø}.
Hon går till kyrkan tack vare *prästens förkunnelse*, och han går dit trots {den/*Ø}.

Också deiktiskt betingad utelämning förekommer (som alternativ till definit pronomen), vanligtvis vid prepositioner med rumsbetydelse:

Lägg ryggsäcken under Ø. [I en situation där det är klart vad ryggsäcken ska läggas under.]
Ska du inte ha lite sylt till Ø? [I en situation där det är klart vad som ska kompletteras med sylten, t.ex. frukostflingorna.]

Om obligatoriskt underförstådd rektion i vissa syntaktiska konstruktioner se t.ex. Inffraser § 24: *svår att skära med*, Flerl. fraser § 5–8: *en kaka med russin i*.[3]

[1] I objektliknande bundna adverbial är ellips av rektionen normalt inte möjlig eftersom prepositionen här ofta har en alltför vag egenbetydelse. Om det föreligger en klar kontrast mellan prepositionerna i två prepositionsfraser med identiska rektioner, kan dock rektionen vara utelämnad i den ena, vanligtvis den tidigare, prepositionsfrasen.

Jag hade något viktigt att berätta för *min syster* och därför letade jag efter {henne/*Ø}.
Han oroar sig alltid för *sin mor*, men ändå brukar han gräla våldsamt med {henne/*Ø}.
Hon pratade alltid om *dessa förhållanden* och för det mesta klagade hon över {dem/*Ø}.

Jag talar hellre om Ø än med *biskopar*. Jag talar hellre om *biskopar* än med {dem/?Ø}.
Jag föredrar att låna till Ø framför att låna av *mina kamrater*. Jag föredrar att låna till *mina kamrater* framför att låna av {dem/*Ø}.

[2] När rektionen efter en preposition utelämnas har normalt prepositionen starkare betoning. I vissa fall föredras då en semantiskt och fonetiskt fylligare prepositionsvariant än en kortare preposition (med mer allmän betydelse).

Bakom granarna skymtade vi *stugan* och en stor syrenbuske {*vid/intill/bredvid}.

Vid prepositionerna *i* och *på* kan dock rektionen vara utelämnad:

Vi tog emot *lådan* men varken du eller jag visste vad de hade lagt för någonting {i/inuti}.
Hon skyfflade ut *jorden* och så lade han ett lager barkmull {på/ovanpå}

[3] Om satsens aktion gäller en del av subjektets eller objektets referent som anges med ett rumsadverbial utelämnas rumsadverbialets rektion. I dessa fall används endast de längre formerna av prepositionerna (Prep. § 29).

Skålen var smutsig {utanpå/ovanpå} {Ø/*sig/*den}.
Jag undrar hur *asken* ser ut inuti {Ø/*sig/*den}.
Färdigpackad mat slängs in i mikrougn, och spottas ut efter två minuter, het inuti men ännu kall utanpå, en bakvänd glace au four. (R)
Han tvättade *skålen* {utanpå/ovanpå/inuti} {Ø/*den}.

Jämför också konstruktioner med isolerad preposition av typen *en säck med papper i* där prepositionen är isolerad (Prepfraser § 10: f).

ANM. Gränsen mellan preposition med rektion som saknas på grund av grammatisk ellips och absolut användning av prepositionen är ofta oklar. När en preposition ensam används som adverbial utan att den är isolerad (Prep. § 35, Prepfraser § 10; Advl § 32) och utan att tydlig anaforiskt eller deiktiskt betingad ellips föreligger, redovisas den i denna grammatik som absolut använd (Prep. § 34, Prepfraser § 12, Advl § 8).

Ellips av objekt i verbfras § 6–12

Ellips av infinitivfras som objekt § 6–9

§ 6. Översikt. En infinitivfras som är underordnad ett verb kan ibland utelämnas om den är identisk (så när som på verbets böjningsform) med en annan verbfras (korrelatet) i det föregående. Alternativt kan korrelatet åsyftas med *göra* (*det*) eller med *det* (Vbfraser: Allm. § 10).

Jag vill egentligen *delta i tävlingen*, men jag vet inte om jag vågar {Ø/göra det/det}.
– *Kom till mig!* – Jag kan inte Ø. – Du måste Ø.
– Du får *åka på konferensen* om du vill Ø, och jag tycker nog att du borde Ø. – Men jag behöver inte Ø?
– Kan jag inte *bli här?* – Du får Ø, men du ska nog helst inte Ø.
Nu *ser* den *ut* som den ska Ø.

Hon *gick* inte *till sängs*. Hon kunde inte. (R)
[…] de *finner sig i krisåtgärderna*. De vet att de måste, i grund och botten är de förnuftiga. (R)
Gå inte *dit*, Maria, du får inte, stanna där du är! (R)

Om infinitivfrasen står i en sats som är underordnad den sats där korrelatet står, kan den utelämnas också när infinitivfrasen föregår sitt korrelat.

Eftersom du så gärna vill Ø, får du väl *följa med*.

En infinitivfras kan utelämnas också om aktionen är deiktiskt given i situationen:

Vågar du Ø?
Jag ska försöka Ø.
Tack, men jag orkar inte Ø.

ANM. Bundet predikativ vid *vara, bli* erinrar ofta om infinitivfras som bunden bestämning till ett hjälpverb. Trots detta förekommer ellips av predikativ bara sällan. I stället används pronomenet *det*:

Han är *glad* när jag är {*Ø/det}.
Han blev *fänrik* när jag blev {*Ø/det}.

§ 7. Det överordnade verbet framför utelämnad verbfras som objekt. En underordnad infinitivfras kan inte utelämnas efter verb som obligatoriskt kräver infinitivmärke vid en underordnad verbfras.[1] Utelämning är däremot möjlig efter följande typer av verb:

a) Vissa hjälpverb:

Borde jag *läsa?* Jag tror inte att jag kan Ø. Jfr: *Borde jag läsa? Jag tror inte att han kommer (att).
Han vill *bli färdig* men jag tror inte han lyckas Ø. Jfr: *Han vill åka på stipendium till Frankrike men efter detta tycker jag inte att han förtjänar (att).
Pelle önskar inte *bli förflyttad*. Björn vill däremot gärna Ø. Jfr: *Pelle kommer inte att bli deprimerad. Björn tenderar däremot (att).
Han kan nog *hoppa därifrån* men han vill aldrig försöka Ø. Jfr: *Jag måste hoppa därifrån, fastän jag avskyr (att).
Det har *regnat* hela dagen, men nu tror jag att det har slutat Ø.
Det har *regnat* hela dagen och jag tror att det fortsätter Ø.
Det *regnade* i morse och nu har det visst börjat Ø igen.

Vid hjälpverbet *skola* utelämnas infinitivfrasen inte så ofta. När grammatisk ellips tillämpas, uttrycker satsen ofta ett löfte.

– *Gör* nu *färdigt ditt examensarbete*! – Ja, jag ska Ø, men inte nu. Jfr: *Jag tänker (att) Ø i morgon.
– Det en människa vill hålla för sig själv, det ska man inte forska i. – Jag ska inte. (R)

Ellips förekommer inte efter de epistemiska hjälpverben (Mod. hjälpvb § 2) samt efter vissa andra subjektsautonoma hjälpverb (jfr Vb § 8):

Olle har inte lovat att *skriva referatet*, men Sten säger att han {lär/torde/verkar} {göra det/*Ø} ändå.
Jag tror inte längre att dollarn kommer att *stiga*, även om den länge har hotat {(att) göra det/*Ø}.
Jag tänker inte *fara dit* i morgon men annars brukar jag {göra det/*Ø} varje dag.

Hon hade inte planerat att *träffa honom* men hon råkade ändå {göra det/*Ø} häromdagen.

Vissa verb som *få*, *kunna*, *måste*, *böra* kan vara antingen epistemiska eller icke-epistemiska. Endast om verbet har icke-epistemisk betydelse kan en följande infinitivfras utelämnas (jfr Inffraser § 8, Vbfraser: Allm. § 21).[2]

Olle har inte lovat att *skriva referatet*, men Sten säger att han {måste/kan/borde} {Ø/göra det}.

Efter vissa subjektsorienterade hjälpverb med oklar hjälpverbsstatus förekommer inte heller ellips. Sådana verb är t.ex. *avse*, *besluta*, *förtjäna*, *glömma*, *låta* (i *låta bygga* etc.), *söka*, *tänka*, *ämna*, *önska*.

b) Vissa lexikaliserade förbindelser (bestående av verb + nominalfras, participfras eller prepositionsfras) med infinitivfras, eventuellt föregången av preposition, som möjlig bestämning. Om infinitivfrasen utelämnas kan inte prepositionen stå kvar.

Du får gärna *spela på hästar*, om du bara har {råd/möjlighet} {Ø/(till) att göra det}.
Om du inte vill *klippa gräset* blir jag tvungen {Ø/(till) att göra det}.
Hon började aldrig att *spela golf* men hon var faktiskt på god väg {Ø/(till) att göra det}.
Jag vill gärna *träffa henne*, men jag vet inte om jag kommer mig för {Ø/att göra det}.
Jag *föll för honom* för att jag inte fick lov. (R)
Ungarna fick *vara ute* så länge de hade lust den här natten. (R)
[…] om de verkligen tänker *starta ett kärnvapenkrig*. Det är nu de har sin chans. (R)
Jag ska *göra det* när jag känner att det är dags {Ø/att göra det}.

Vid vissa andra sådana lexikaliserade förbindelser är emellertid ellips omöjlig eller ovanlig:

Han började aldrig *läsa fysik*, men han stod i begrepp {att göra det/*Ø} när kriget kom.
Han vill gärna *läsa fysik*, men han har ont om pengar och blir nog aldrig i stånd {att göra det/*Ø}.

c) Vid ett fåtal verb som konstrueras med indirekt objekt och optionellt *att*-lös infinitivfras som direkt objekt kan infinitivfrasen utelämnas. Hit hör t.ex. *erbjuda sig*, *förbjuda ngn*, *lova ngn*, *tillåta ngn*, *åta sig*.

Vi ville *fara till stan* men han förbjöd oss {Ø/(att) göra det}.
Jaja, jag ska *titta till pojken*, jag lovar dig {Ø/(att) göra det}.
Jag vågar inte *klättra upp*, men min bror har erbjudit sig {Ø/(att) göra det}.

Jämför andra bitransitiva verb där utelämning inte är möjlig:

Jag hade lust att *resa till Kina*, men han ville inte rekommendera mig {att göra det/*Ø}.
Jag *åker till Kina* även om du vägrar mig {att göra det/*Ø}.

[1] Ibland kan ett verb som annars tar infinitivfras med obligatoriskt infinitivmärke användas absolut:

Han fick erbjudandet att spela men han avböjde {Ø/*att}. Jfr: … men han sa nej.

Jfr också (b) och (c) ovan.

[2] Olika språkbrukare har olika tolerans för ellips efter hjälpverb. Alla accepterar t.ex. inte följande exempel som helt naturligt:

Får man *ha vilka* […] *staket som helst* […]? Ja, man får. (S)

Toleransen för ellips efter olika hjälpverb håller kanske på att bli större.

§ 8. Korrelatets struktur och placering. Utelämning av infinitivfras är antagligen vanligast om också korrelatet är en infinitivfras, men ellipsen är möjlig även med en finit fras eller en supinumfras som korrelat:

Jag vill *ringa till henne* men jag vet inte om jag kan {Ø/göra det}.
Jag kan inte *fara dit nu*, men jag skulle vilja {Ø/göra det}.

Ring till henne, du som vågar {Ø/göra det}.
Han *ringde till henne* fastän han egentligen inte ville {Ø/göra det}.
Nu har jag *ringt till henne*, fast jag inte trodde att jag vågade {Ø/göra det}.
Kom tillbaks om du törs. (R)
Därför *gör* dom som dom vill. (R)
Ludvig *lyssnade* allt vad han orkade. (R)
Jag hade *kämpat emot* så mycket jag kunde. (R)

Korrelat och utelämnat led står vanligen i var sin sats i en satsfogning:

Om du vill *ringa nu*, så får du {Ø/göra det}.
Du kan *ringa nu*, om du vill {Ø/göra det}.
Hon kan *ringa nu*, men hon vill inte {Ø/göra det}.
Hon kan *tävla nu* och jag tror att hon vill {Ø/göra det} också.

Korrelatet och det utelämnade ledet kan också stå i var sin självständig sats, t.ex. i en sekvens av två repliker:

– Kan inte någon *gå ut och se efter*? – Nej, jag vågar inte {Ø/göra det}.
Du kan väl *gå och handla*. Jag själv hinner inte {Ø/göra det} nu.
[…] man vill inte *säga emot nåt så vackert*. Men man måste. (R)
[…] jag ville inte *höra vad hon tänkte säga*, jag orkade inte. (R)

Korrelatet står normalt tidigare än den utelämnade infinitivfrasen. Ordningen är obligatorisk när korrelat och ellips står i skilda huvudsatser. Om infinitivfrasen står i en sats som är underordnad den där korrelatet står, kan utelämning förekomma också när korrelatets sats står senare.

Eftersom jag inte behöver {Ø/göra det}, så kommer jag nog inte heller att *delta i tävlingen*.

Eftersom jag inte behöver {Ø/göra det}, så är det inte heller sannolikt att jag kommer att *delta i tävlingen*.
Alla som vågar {Ø/göra det} får *dansa med värdinnan*.
Eftersom jag var den enda som orkade {Ø/göra det}, *bar* jag *sandsäckar hela kvällen*.

§ 9. Den utelämnade verbfrasens struktur och funktion. Utelämningen av infinitivfras gäller en komplett inre verbfras, dvs. verb med eventuellt partikeladverbial och/eller eventuella bundna bestämningar, som (så när som på verbets form, § 8) är identisk med en verbfras i en annan sats.

Han vill inte *träffa Karin* i dag, men han måste {Ø/göra det} någon gång i den här veckan.
*Han ville träffa Karin, men han måste {Ø/göra det} Marie.

En infinitivfras i en bisats som är fritt adverbial i sin överordnade sats eller ingår i dess subjekt kan utelämnas om den är identisk med den överordnade satsens verbfras:

Dansa med mig om du vågar {Ø/göra det}.
Alla som vågar {Ø/göra det} får *dansa balett*. Alla får *dansa balett* som vågar {Ø/göra det}.

Om däremot bisatsen med infinitivfrasen är ett bundet led i den överordnade satsens verbfras, kan infinitivfrasen inte utelämnas med den överordnade satsens verbfras som korrelat (eftersom den inte kan vara identisk med ett led där den själv ingår):[1]

Han *frågade* om jag ville {fråga/*Ø}.
Arne tänker *berätta* att jag ska {berätta/*Ø}.
Han vågade inte *dansa med de flickor som jag ville* {*dansa med/*Ø* (*med*)}.
Han ville inte träffa *de personer som jag måste* {*träffa/*Ø*}.

[1] I komparativa bisatser kan dock ellips av infinitivfras förekomma trots att satsen ingår i den överordnade satsens inre verbfras:

Han *drack* mer *sprit* än han borde {Ø/dricka/göra/*göra det}.
Jag *målade* så många *tavlor* som jag kunde {Ø/måla/göra/*göra det} under den korta tid som stod till buds.

Korrelatlösa relativa bisatser och bundna generaliserande bisatser kan förete ellips även när de ingår i den överordnade satsens inre verbfras. Utelämningen är vanligast efter verbet *vilja*.

Han *säger vad han* {*vill/kan/behöver/vågar*} (*säga*).
Han *avskedade vem han* {*ville/?kunde*} (*avskeda*).

§ 10. Ellips av supinumfras som objekt. Supinumfraser kan inte utelämnas så lätt som infinitivfraser:[1]

Han tänker *delta* i år, men jag tror inte han har {gjort det/?Ø} förut.

I stället kan ofta *göra* (*det*) eller bara *det* efter hjälpverbet *ha* syfta på en verbfras som korrelat (Vbfraser: Allm. § 10):

I år tänker han *delta* men det tror jag inte han har {Ø/gjort} förut.
– Har någon *läst den här boken?* – Det har jag {Ø/gjort}.
Han tänker *läsa fler böcker* i år än han har {Ø/gjort} i hela sitt tidigare liv, säger han.

Möjligen är ellips av supinumfras på frammarsch (jfr också § 12), dvs. man hör allt oftare (särskilt efter kontrastbetonat subjekt):

– Har ingen *läst den här boken?* – Jo, jag har Ø.

[1] Hjälpverbet *ha* är subjektsautonomt. Jämför hur epistemiska och andra subjektsautonoma hjälpverb med infinitivfras (§ 7) ogärna medger utelämning av underordnad verbfras.

§ 11. Ellips av nominal bisats som objekt. Utelämning av nominal bisats som objekt är möjlig i åtminstone två fall:

a) Vid verbet *vilja* kan en objektssats utelämnas med en annan sats (eller dess kärna) som korrelat:

Den blir din då, eftersom du så gärna vill {Ø/det/att den blir din}.
Eftersom han så gärna vill {Ø/att jag ska komma}, så *ska jag komma nästa söndag.*
Jag kan hämta åt dig om du vill. (R)

b) Narrativa och interrogativa bisatser som är objekt till verb som anger kognitiva eller kommunikativa aktioner kan utelämnas. Utelämningen sker t.ex. i en omedelbar kommentar till egen utsaga eller i en omedelbart följande replik. I båda fallen återfinns då vanligen också det överordnade verbet i den föregående (stödjande) kontexten. Villkoren för denna ellips är ofullständigt kända.

Hon förstod inte *varför det hade blivit så här*. Han kunde inte heller förstå Ø.
– *När kommer hon tillbaka?* Jag tror att allihop undrar Ø.
– Sven anser att *klasskampen måste gå vidare*. – Anser han Ø?
– *Det är slut nu*. Fattar du Ø? – Jag fattar Ø.
– *Han var inte klok*. Minns du Ø? – Jag minns Ø.
Han kommer inte hit. Och ändå lovade han Ø.
Hur blir det i jul? Det är framför allt dina föräldrar som frågar Ø.

Utelämningen är särskilt vanlig vid verben *veta*, *tro*, *tycka*:

[…] jag vet inte *vad jag borde ha gjort*. Jo, jag vet. (R)
– *Är Persson tillbaka?* – Jag vet inte Ø, men jag tror att Arne Bergström vet Ø.
[…] jag tror inte att *elefanter bara skulle stå där rakt upp och ner och låta sig slaktas*. Tror du? (R)
Det var väl *bra att jag lade mej i vad hon gjorde*. Tycker du inte? (R)

– *Så grann hon var*! – Tycker du? (R)
– Ja, *då skulle bergis Djurgår'n vinna på walk over*, alltså … – Tror du? (R)

Ofta sker utelämningen endast i satser med en viss mer eller mindre konventionaliserad fixerad struktur. En syntaktiskt annorlunda utformning av satsen kräver då vanligen ett *det* som utsatt objekt.

– *Vi kommer att missa tåget*. – Tror du Ø? Jfr: Jag tror inte {*Ø/det}.
– *Vi kommer att missa tåget*. – Jag vet Ø. Jfr: Vet du {?Ø/det}?
– Jag anser absolut att *försvaret bör stärkas*. – Anser du Ø? Jfr: Varför anser du {*Ø/det}? Jag anser också {*Ø/det}.

ANM. Vissa monotransitiva verb med nominal bisats som objekt kan också användas utan objekt (absolut användning; jfr Obj. § 8: 2). Gränsen mellan absolut användning av verbet och grammatisk ellips av dess bestämning är ofta tämligen vag.

Det var han som tog mappen från ditt skrivbord. Han erkände igår.
När kommer du? Jag bara frågar.
Han skulle kunna tala med henne och hon skulle förstå. (R)

§ 12. Ellips av nominalfras som objekt. Möjligheten till regelbunden anaforisk ellips av objekt är rätt begränsad. Utelämning av definit objekt är i de flesta fall omöjlig.

Du känner ju till *Roger*. För två år sedan träffade jag {honom/*Ø}.
Du känner ju till *min blåa tavla*. För en stund sedan förstörde jag {den/*Ø}.
Han bar bort *kattungen* till tunnan. Han dränkte {den/*Ø} omedelbart i det svarta vattnet.
Vi hade kört ut *gräsklipparen*, eftersom vi tänkte använda {den/*Ø} efter maten.

Svagt referentiell, vanligtvis indefinit nominalfras (av det slag som åsyftas med det icke kongruensböjda *det*) kan i funktion som objekt utelämnas optionellt efter *ha*, *få* om den är identisk med en tidigare identisk nominalfras som objekt vid samma verb. Ellips alternerar här med det icke kongruensböjda *det*.

Du ska få *en cykel* när din bror får {Ø/det/en cykel}.
Han fick *sin första cykel* när jag fick {Ø/det/min första cykel}.
Han har inte *någon cykel* men hans syster har {Ø/det/en (cykel)}.
Har du inte *några cigaretter?* Då ska du få {Ø/det/några (cigaretter)} av mig.

Efter verb som *köpa*, *skaffa*, *låna* (*av ngn*), *hämta* kan en indefinit ospecifik nominalfras som objekt utelämnas om den är identisk med en nominalfras i det föregående, när sammanhanget klart visar att handlingen gäller ett objekt av det avsedda slaget:

Det låg inte *någon spade* i garaget så jag gick till affären och {köpte/lånade/hämtade/skaffade} {Ø/en}.
[…] människor som skulle kunna ge vad som helst för att få köpa *en liten bit mark*

här [...]. Men de schweiziska lagarna hindrar dem att köpa. (R)
Vi har ju skogen full med *ved*. Bara att gå ut och hämta. (R)

Definit objekt utelämnas optionellt enligt ofullständigt kända regler i samordningar (se Samordn. § 25: b) som de följande:

Han hämtade *en flaska vin* och satte fram {Ø/den} på bordet.
Vi köpte *en blomma* och gav {Ø/den} till henne när vi for.
Han öppnade *dörren*, gick in och stängde. (R)

I genren matrecept är ellips av definit objekt vanlig:

Vispa *grädden* lätt och vänd ner i den heta soppan. (S)
Kavla så ut *degen* till en stor fyrkant, dela i rutor om ca 8 x 8 cm. (S)
Gör *en glasyr* [...]. Låt svalna en aning [...]. Bred ut över kakan [...] (S)

I rogativ huvudsats som anger talarens förvåning inför en just erhållen information samt i expressiva ekosatser kan det definita pronomenet *det* som objekt (eller predikativ) i en anaforisk verbfras utelämnas (om anaforiska verbfraser se Vbfraser: Allm. § 10–11; jfr också Huvudsatser § 95):

– Mats *röker* inte. – Gör han inte {Ø/det}?
– Jag ska *åka till Rom*. – Ska du {Ø/(göra) det}?
– Helga är *ledsen*. – Är hon {Ø/det}?
– Du är visst *lite arg*. – Om jag är!

Också eljest kan marginellt det pronominella komplementet utelämnas i anaforiska verbfraser, i varje fall om verbfrasernas subjekt tydligt kontrasterar mot varandra:

– Ingen *stannar väl och läser ett sådant anslag?* – Jag gör {Ø/det}.
Eva *bakar* aldrig *kakor*, men Staffan gör {Ø/det}.

ANM. Vissa transitiva verb kan i varierande grad användas utan objekt när man kan räkna ut av kontexten vilken referent det utelämnade objektet har. Villkoren för ellips av denna typ är ofullständigt kända.

Låt mig {visa/demonstrera} (den)!
Gustaf tog upp brevet igen, men han började inte genast läsa. (R)

I många fall används eljest transitiva verb absolut utan att objektet kan sägas ha utelämnats anaforiskt eller deiktiskt (Obj. § 8, 11) men där det i sammanhanget är ointressant vilket specifikt eller ospecifikt föremål som verbets aktion gäller. Benägenheten att användas absolut är en lexikal egenskap hos det enskilda verbet.

Hon är inne på sitt rum och packar (upp) (sina saker).
När jag kommer sitter han alltid och {läser (något)/syr (något)/skriver (något)/tänker ut något/*tänker ut}.
Han har lätt för att {glömma/minnas/kritisera/anklaga/begripa/hitta på/*tappa/*veta}.
Jag tycker om att {ge/få/äga/*sakna}.
Jag vill inte {se/höra/känna/*märka}.
Nu måste vi {äta/dricka/*inmundiga/*förtära}.

Ellips i sats § 13–20

§ 13. Ellips av satskärna i kvesitiv bisats. Bisatskärnan i en kvesitiv bisats kan vara utelämnad om den kan tolkas med hjälp av identisk föregående kontext (korrelat). Utelämningen är möjlig när den kvesitiva satsen står som objekt, som rektion i objektliknande adverbial eller som egentligt subjekt. Kvar står den interrogativa satsbasen som ensam får uppbära bisatsens satsledsfunktion (jfr Bisatser § 75).

Hon har en sommarstuga men jag vet inte i vilken kommun Ø.
Hon har ju *gift sig igen*. Vet du med vem Ø?
Hon har blivit miljonär. Jag struntar i hur Ø.
Hon kommer och hälsar på oss, men det är ännu osäkert när Ø.
Men någonting *hade förändrats med henne*, något. Han förstod inte vad. (R)
Det var alldeles uppenbart att *han ljög*, men hon visste inte hur mycket, eller varför. (R)
Beata skrek, det var ovisst varför. (R)
Man lämnar inte *en väska i entrén till en militärbyggnad* utan att ge klara besked om varför. (S)
Det *var något sjukt i den här situationen* men han kunde inte bli klok på vad. (R)

Ellips kan förekomma också när den kvesitiva satsen står som fundament:

Den här italienaren han säjer det att *han känner sig ovälkommen överallt*. Men varför har han inte riktigt förklarat. (T)
Du ska övertala henne. På vilket sätt {spelar ingen roll/kan jag inte säga}.

Korrelatet står vanligen tidigare i texten som i de hittills givna exemplen. Vid samordning med tydlig kontrast kan korrelatet dock stå senare i meningen.

Hon kunde inte begripa hur, men *katten hade rymt*.
Jag vet inte varför, men *det flög för mig vår första kväll tillsammans*. (R)

Ellipser i andra bisatser förekommer sällan, och då de förekommer är de ofta lexikaliserade.[1]

[1] Uttrycken *om inte*, *om möjligt*, *om nödvändigt* kan betraktas som lexikaliserade ellipser av konditionala bisatser (se Bisatser § 97):

Om det är något du vill ha utskrivet av mig så sätt igång. *Om inte* så får jag be dig att lämna kontoret. (R) Jfr: … om det inte är något …
Prisstoppet skall bli kortvarigt och *om möjligt* hävas om några veckor eller månader. (S) Jfr: … och om det är möjligt …
Vinnaren, som föreföll ha varit beredd att bjuda mer *om nödvändigt*, kom från ett företag som […] (S) Jfr: … om det hade varit nödvändigt …

Också i expressiv bisats kan en semantiskt redundant satskärna utelämnas i vissa fall efter en matrissats av typen *det var* + adjektiv:

Det var fantastiskt vilken fin middag.
Det var väldigt vad mycket blommor.

Om ellipsliknande konstruktioner med bisatsliknande funktion se vidare kapitel 26 Subjunktionsfraser och kapitel 27 Flerledade fraser. Där redovisas t.ex. konstruktioner som de följande:

Ehuru (*han*) *inte* (*var*) *helt övertygad* beslöt han att stödja den yngsta kandidaten.
De hade fler kor *än vi* (*hade*).
Sex vakter, *varav två tidigare* (*var*) *dömda för misshandel*, deltog i slagsmålet.

Andra fall av lexikaliserad ellips är:

Ska du gå på festen? – *Om*! ≈ Hur kan du fråga om jag ska gå på festen!
Han var så snäll *så*! ≈ Han var så snäll så att du kan inte tro det.

§ 14. Ellips av satskärna i kvesitiv huvudsats. En kvesitiv huvudsats som anger en fråga kan med stöd av föregående kontext reduceras till sin interrogativa satsbas. Detta gäller i synnerhet vid replikskiften. (Se Huvudsatser § 66.)[1]

– Hon flyttade till Danmark. – När {Ø/gjorde hon det/flyttade hon}?
– I Cardiff, högg hon till med. […] – Var i Cardiff? (R)
– Hon lappade helt sonika till honom. – Varför?
– Du har gråtit, sa han […]. – Ja. – När? I natt? (R)
– I morron reser jag. – Vart? (R)
– Jag ska be att få tala med fru Tornelius och kyrkoherden […]. – I vilket ärende? (R)

[1] Det interrogativa ledet kan också följas av *då* (Huvudsatser § 66) eller *det* (bara efter *varför*; Huvudsatser § 66) som möjligen kan sägas anaforiskt syfta på korrelatsatsen:

– […] Det är många som frågar efter dej. – Vilka då? (R)
– Han kommer i morgon. – Varför {det/då}?

§ 15. Ellips av definit eller expletivt fundament. I talspråk och i ledigt skriftspråk kan ett i sammanhanget redundant (pronominellt) subjekt utelämnas när det står som fundament i deklarativ huvudsats. För att utelämnas måste fundamentet stå i meningens början, dvs. ellips tillgrips inte gärna om satsen föregås av en konjunktion eller ens av en prosodiskt ansluten vokativ- eller interjektionsfras. Inte heller är ellips möjlig efter subjunktion i en narrativ bisats med fa-ordföljd.

Ska bli roligt att träffa honom.
*Men ska bli roligt att träffa honom.
*Du, ska bli roligt att se dina barn.
*O, ska bli roligt att träffa honom.
*Hon säger att ska ju bli roligt att träffa barnen.

Ofta är det ett expletivt *det* eller ett deiktiskt eller anaforiskt subjekt som utelämnas. I vissa fall ingår ellipsen i en helt eller delvis lexikaliserad förbindelse.

Ellips av expletivt eller anaforiskt *det*:

Återstår att undersöka levern.

Väller ut stora massor ifrån Algots […] (T)
Finns så mycket som kan spela in där. (T)
Var meningen. (T)
Måste vara i juli va. (T)
Finns ingen manlig på våran arbetsplats […] (T)
Är väl relativt bra bostäder, tror jag. (T)
Kan bli olustigt, störande. (R)
Kommer aldrig på frågan. (R)
Kan väl hända. (T)
Har ingen betydelse. (T)

Ellips av subjekt i första person:

Kommer inte riktigt ihåg det där nu. (T)
Fick tag på tre jurister. (T)
Tänkte inte på det. (T)
Kunde tro det. (R)
Läser i tidningen att kyrkan släpper in clowner i gudstjänsten. Läste också i somras att […] (S)
Förstår inte vad det är med mig i kväll. (R)

Ellips av andra subjekt:

Tror att du är bättre än jag … (R) [subjekt: du]
Hoppar som en stenget. (R) [subjekt: han]
Vet ju aldrig vad hon tycker om en. [subjekt: man]

Ellips av redundant fundament kan också omfatta objekt eller rektionen i (främst objektliknande) adverbial varvid prepositionen står isolerad på satsledets ordinarie plats i satsens slutfält. Det elliptiska ledet är vanligen ett anaforiskt eller expletivt *det*.[1]

Tror jag inte. (T)
Tror jag i alla fall. (T)
Skulle jag tro att dom gör. (T)
Har jag aldrig hört talas om. (T)
Känner jag inte till. (T)
Tycker jag inte. (T)
Vet jag inte alls. (T)
Vågar jag inte påstå. (T)
Kan jag inte uttala mej om. (T)
Får man väl klara sej utan […] (R)

Deiktisk ellips av subjekt som fundament förekommer också i tidningsrubriker. Det utelämnade subjektets referent är huvudpersonen i texten under rubriken.

Slogs ned och rånades på 200 000 kr. (S)
Försöker återskapa sin förlorade konst. (S)

Subjekt som deiktiskt åsyftar det föremål som texten står skriven på utelämnas ofta på etiketter o.d.:

Innehåller C-vitaminer.
Räcker till 4 kvadratmeter.
Bringas i säkerhet vid eldfara.
Får ej övertäckas.
Öppnas här.

Se också Huvudsatser § 15: 1.

[1] I spontant talspråk kan också andra satsbaser utelämnas, t.ex. obetonade definita adverb som *här*, *där*, *dit*, *sen*, *så*. I ungdomsspråk har dock fundamentlösa deklarativa huvudsatser av denna typ konventionaliserats i berättande stil och kan där inte räknas som elliptiska, se Huvudsatser § 15: 2b.

Köpte jag in dom här planscherna […] (T) Jfr: Sen köpte jag in …
Håller grekerna till i alla fall. (T) Jfr: Där håller grekerna till …

Också interrogativa satsbaser eller det interrogativa ordet i en sådan kan utelämnas. Det är tveksamt om sådan utelämning är grammatiskt reglerad eller om det bara rör sig om ohörbar början av en replik (jfr § 1 Anm. 4).

Säger du? Jfr: Vad säger du?
Många har du? Jfr: Hur många har du?

§ 16. Ellips av anaforiskt eller expletivt subjekt (som fundament) + finit betydelsesvagt verb. Ett anaforiskt subjekt (som fundament) och dess finita kopula verb utelämnas inte sällan i talspråk:

Bra gjort, du sköter dig, fick man höra. (S) Jfr: Det var bra gjort …
Sjysst tjej, tänkte han […] (R)
Med lock och pock har jag försökt få fram dem ur deras gömmor *men förgäves*. (R)
Han hade försökt vara manlig och hålla igen med gråten, *men utan framgång*. (R)

Utelämningen är särskilt vanlig när satsen innehåller ett finalt dislokerat subjekt (jfr Annex § 2–9). I den elliptiska satsen kvarstår således predikativet följt av det finalt dislokerade subjektet.[1]

Gemytlig, den där kyparen. Jfr: Han är gemytlig, den där kyparen.
Trevlig bekantskap, säger jag, din Monica. (R)
Absolut självsäker, den där lilla statarpojken vars far drack och stal […] (R)

Ett expletivt subjekt och dess kopula verb kan på samma sätt vara utelämnade i en sats med en finalt postponerad bisats eller en infinitivfras. Vid ellips av detta slag kvarstår predikativet följt av det postponerade subjektet.

Trist att det regnar. Jfr: Det är trist att det regnar.
Inte underligt att pengarna gick åt. Jfr: Det var inte underligt att pengarna gick åt.
Tur att jag träffade dej, sa hon. (R)

Skada bara att ingen ville komma.
Tråkigt att du ska fara i morgon. (R)
Roligt att ni bryr er om att man kommer. (R)
Osäkert om de klarar sig.
Otrevligt när en barnsängskvinna tjuter! (R)
Kul att se dej! (R)
Skönt att bli ompysslad. (R)

Gränsen mellan grammatisk ellips av ovanstående typ och icke satsformade huvudsatsekvivalenter är vag. Ellipsen förekommer oftast vid predikativ som uttrycker en värdering och den är inte sällan tämligen konventionaliserad. Konstruktionen är då ofta så konventionaliserad att den snarast bör uppfattas som icke-elliptisk, dvs. som en icke satsformad mening (jfr Icke satsf. men. § 36, 46).

[1] I talspråk och dagboks- eller vykortsspråk kan *vara* ibland bibehållas framför predikativet (jfr § 15):

Var meningen. (T)
Är väl relativt bra bostäder, tror jag. (T)
Var sjuk i går men är bättre i dag.

§ 17. Ellips av finit betydelsesvagt verb efter fundament. I vissa konstruktioner kan ett semantiskt sett redundant verb utelämnas. Konstruktionerna är klart konventionaliserade och redovisas därför i första hand som huvudsatsekvivalenter (se hänvisningar till kapitel 39 Icke satsformade meningar nedan). Exempel:

a) Efter predikativet *lycklig* som fundament kan den följande kopulan utelämnas framför subjektet (Icke satsf. men. § 46: c):

Lycklig den som {hade (haft) en Mercedes/vore i Paris nu}. Jfr: Lycklig vore den som …
Lycklig du som har en så trevlig fru. Jfr: Lycklig är du som …

En ålderdomlig klang har motsvarande formler med *salig*, *förbannad*, *välsignad*:

Välsignad den som hör Herrens röst.

b) Mellan sättsadverbialet *så* som fundament och *också* (eller annat fokuserande satsadverbial) + subjekt eller adverbial kan ett verb eller en verbförbindelse utelämnas om de har samma innehåll som motsvarande verb eller verbförbindelse i en föregående sats (Icke satsf. men. § 43: 3):

Alla blev rörande eniga, så även Erland […] (R)
Han skrek alltid, så särskilt i klassrummet.

c) Efter pronomenet *detta* kan ett följande betydelsetomt verb (som *vara*, *ske*) utelämnas framför ett adverbial (oftast kausalt, koncessivt eller finalt) (Icke satsf. men. § 43: 3):

Men här på kontoret har vi dess renodlade form, dess prototyp. Och detta på grund av en slump […] (R) Jfr: … Och detta är på grund av en slump.
Akademien skulle bestå både av höga ämbetsmän, andliga vältalare och litterärt verksamma personer med en relativt blygsam position i samhället. Detta för att de höga ämbetsmännen skulle lära sig förstå både det vårdade ämbetsmannaspråkets och vitterhetens betydelse i ett samhälle. (S) Jfr … Detta var för att de höga ämbetsmännen …

d) Mellan ett subjekt och en infinitivfras eller ett subjekt och ett predikativ som övertas ur en omedelbart föregående påståendereplik kan det finita verbet, ett redundant hjälpverb respektive ett kopulaverb, utelämnas. Den elliptiska satsen fungerar som en förvånad kontrollfråga eller ett förvånat utrop (Icke satsf. men. § 46: a, jfr också Inffraser § 20: 2e).

– Inger har lovat att sjunga. – {Inger/Hon} sjunga? Jfr: … Skulle Inger sjunga?!
– Persson blev riktigt ledsen. – Persson ledsen! Jfr … Skulle Persson ha blivit ledsen?!

e) Efter subjektet kan ett redundant rörelseverb utelämnas framför adverb eller prepositionsfras som anger riktning (Icke satsf. men. § 43: 2a). Elliptiska satser av denna typ förekommer bara i berättande text (i ledig stil).

Elfrida iväg med klapprande trätofflor […] (R) Jfr: Elfrida for i väg …
Här skulle det bli fest. Anders till affären och jag till Systemet. Jfr: … Anders gick till affären och jag gick till Systemet.

ANM. Appositionella nexusfraser av nedanstående typ (Flerl. fraser § 3) skulle alternativt kunna betraktas som deklarativa huvudsatser med utelämnat redundant verb:

Eleverna – många av dem (var) ordentligt förkylda – hjälpte till flera timmar i regnet.
Många dog, en del (dog) av tyfus, andra av difteri.
Min bror hade varit där – också han (var) hänförd över vad han sett.

§ 18. Ellips i replik m.m. I replikskiften kan en talare reagera på ett föregående yttrande med en fras som med stöd av den föregående kontexten skulle kunna kompletteras till en finit huvudsats. Här liksom i många andra fall av möjlig ellips behöver den icke satsformade repliken inte förstås som en ellips av en sats utan kan lika väl uppfattas som en icke-elliptisk huvudsatsekvivalent fras. Jfr Icke satsf. men. § 26–47.

1. Svar på fråga

a) Svar på sökande fråga. Sökande frågor besvaras normalt endast med det led som motsvarar frågans kvesitiva led. Ledet kan med stöd i föregående replik kompletteras till en deklarativ huvudsats.

– När var det du skulle ha semester sa du? – 30 juni. (T) Jfr: … Jag ska ha semester den 30 juni.

– Hur många går vakt därute i natt? – Fem man. (R)
– Hur länge ska du va borta? sa hon. Vart ska du hän? – Till Hälsingborg ett och ett halvt år. (R)
– Hur har maten varit? – Bra. (R)
– Vem har tagit det? – Jag. (R)
– Ska ingen åka på festen? – Jo, jag.
– Vad heter ni? – Eliasson. (R)
– Var hade ni då varit? – I stan. (R)

b) Instämmande svar på underställande fråga. Vissa modala satsadverbial (som anger sannolikhetsbedömning eller evaluering) kan ensamma eller föregångna av svarsord utgöra ett jakande svar på en underställande fråga (Satsadvl § 17, 22). Satsadverbialet kan kompletteras till en deklarativ huvudsats genom led som kopieras från den omedelbart föregående kontexten.[1]

– Blir det regn snart? – {Ja, troligen/Troligen}. Jfr: … Det blir troligen regn snart.
– Kommer Molin i år? – {Kanske/Sannolikt/Säkert/Absolut/ Tydligen/Pinsamt nog/Lyckligtvis}.
”Men har jag rätt att gå in?” ”Ja, naturligtvis.” (R)
”Tror ni det?” ”Definitivt.” (R)
”Tänker du besöka Rom?” ”Sannolikt.” (R)
– […] Förstår du vad jag menar? – Kanske. (R)

c) Nekande svar på underställande fråga. Ett nekande svar kan uttryckas med *knappast*, eventuellt föregånget av svarsord, eller olika satsadverbial + *inte*:[2]

Men är den också spännande, oroande, förnyande, omdebatterad? Knappast. (S) Jfr: Det är den knappast.
– {Kommer Molin i år? – {Absolut inte/Pinsamt nog inte/Tyvärr inte/Lyckligtvis inte}. Jfr: Det gör han absolut inte.
Hade det funnits en antydan till klander i hans röst? Jag mindes inte längre. Men sannolikt inte. (R)
”Är allting verkligen så där enkelt?” ”Nej, naturligtvis inte. […]” (R)
”Kommer du att bo hos henne för alltid?” […] ”Inte nödvändigtvis. […]” (R)

Tyvärr kan (eventuellt föregånget av svarsord) användas utan *inte* trots att svaret avses vara nekande:

Får jag komma med? – {Nej, tyvärr/Tyvärr} (inte).
Mot bättre vetande fortsätter jag: – Har ni BLM? – Tyvärr, ler Pressbyrådamen överseende. (S) [här ≈ Tyvärr inte. ≈ Det har vi tyvärr inte.]

Ett nekande svar kan också ges med *inte* (eventuellt föregånget av svarsord) + ett satsled som antingen kompletterar frågan eller modifierar den:

– Ska du åka till Örebro? – Inte {den här veckan/med bil i alla fall}.

– Har Johansson slagit gräset? – Nej, inte han (utan hans dotter).
– […] du tror inte att du skulle kunna hoppa in på ett par nattskift […] – Inte just nu, har lovat SF ett filmmanus till den sista […] (R)

2. Respons på påstående eller annan språkhandling

Respons med ellips förekommer framför allt i en omedelbart följande replik, där samtalspartnern bedömer sanningshalten i det just fällda yttrandet, eller i en påföljande mening där talaren själv reflekterar över rimligheten i vad han just sagt. Jfr också § 19.

– Han är vår bäste försvarsspelare. – Nja, knappast. [samtalspartnerns reaktion] Han är vår bäste försvarsspelare. Nej, kanske inte, förresten. [talarens egen reflexion]

a) Fråga varmed en precisering begärs. En samtalspartner kan framställa en fråga med anledning av en föregående replik genom att upprepa ett led eller genom att upprepa och semantiskt expandera ett led i den föregående repliken. En sådan följdfråga anger ofta förvåning eller tvivel men kan också användas för att få något moment i påståendet preciserat. Den icke satsformade repliken motsvarar en rogativ huvudsats och den kan kompletteras med led ur den föregående repliken till en fullständig sådan huvudsats.

– Maria ska disputera i morgon. – {Maria/Maria Blom/Disputera/ Disputera i fysik/I fysik/I morgon}?
– Anders ska hålla talet. – Han?!
– Jag ska lägga fram en liten sak, som vi kan hålla honom ifrån oss med, om det skulle behövas. – Revolvern? (R)
– Han sa, att du skulle gå med. – Ivar? (R)

Det modala satsadverbialet *verkligen* kan användas för att skeptiskt fråga om ett påstående i en tidigare replik är sant. Adverbialet kan med stöd av den föregående repliken kompletteras till en fullständig rogativ huvudsats.

– De ska ha semester i Grekland. – Verkligen? Jfr: … Ska de verkligen ha semester i Grekland?

Efter en negerad upplysning kan lyssnaren reagera med ett *inte* som representerar en rogativ huvudsats som anger förvåning och där resten av satsen kan suppleras ur kontexten:[3]

– Petra kommer inte i morgon. – Inte? Jfr: … Gör hon inte (det)?

Precisering av innehållet i föregående språkhandling kan också begäras med ett interrogativt led, dvs. med en elliptisk kvesitiv huvudsats (§ 14). Om satsbasen är *varför* kan negationen upprepas från den sats som frågan gäller.

– Elsa ska köpa ett hus. – {Var/När/Av vem/Varför}?
– Kör bort löven. – Vart?

– Är Fredrik färdig? – Med vad?
– Elsa ska inte köpa hus. – Varför (inte)?

b) Påstående som är ett instämmande (jfr ovan (1b) om instämmande svar på fråga). Om det föregående påståendet inte är negerat kan lyssnaren (eller talaren själv) instämma med ett modalt satsadverbial, eventuellt föregånget av svarsord, på samma sätt som efter en underställande fråga:[4]

– Madeleine är på väg till USA nu. – Antagligen.
– 1999 blir ett svårt år. – Ja, {säkert/tråkigt nog}.
– Men-men jag har för mej att dom visade det på TV också. – Säkert. (T)
[…] jag skall inte ställa till med mer besvär för er. Garanterat. (R)
Det är ju rent kusligt. Absolut. (R)

Om det föregående påståendet är negerat kan en instämmande reaktion uttryckas med satsadverbial (eventuellt föregånget av svarsord) + *inte*:

– 1999 blir nog inte så besvärligt. – Nej, {säkert inte/inte nödvändigtvis}.
Nu säger kanske de lagkloka att utrönandet av ”omständigheten” huruvida sprutnarkomanen är HIV-smittad inte kan ”äga betydelse för utredning om brottet” våldtäkt förekommit. Kanske inte. (S)
”Det skulle jag inte ha gillat.” ”Antagligen inte. […]” (R)

c) Påstående som är en invändning (jfr ovan (1 c) om motsvarande nekande svar på fråga). En samtalspartner kan göra en invändning mot ett föregående påstående, en föregående underställande fråga eller en uppmaning med ett yttrande som består av ett negerande satsadverbial (eventuellt föregånget av svarsord) + en fras motsvarande ett satsled i en finit sats. Ledet kan kompletteras med stöd i den föregående repliken till en deklarativ huvudsats. En och samma talare kan låta en deklarativ eller direktiv huvudsats följas av en sådan elliptisk sats, för att visa att den föregående satsen inte gäller för den eller det som anges med det negerade ledet i den elliptiska satsen.[5]

– Vi ger oss av allihop imorgon. – Nej, inte jag. Jfr: Det gör inte jag.
– Han tycker att vi gott kan lägga oss att sova här. – Inte utan täcke.
”Du fryser.” ”Nej, inte nu längre. […]” (R)
– Då tar de hela handen. – Inte om ni håller emot. (R)
”Han har haft stor framgång och …” ”Inte med den här sortens pjäser, Henry …” (R)
– Räcker det om jag åker från Örebro vid fyra? – Inte om du vill vara framme före sex.
– Bar de den hela vägen upp till huset? – Nej, inte de. Vi. (R)
Vi väljer, inte han. (R)
De flesta kvinnor är galna på det sättet. Inte jag. (R)

En deklarativ huvudsats vars påståendebetydelse glider över i betydelsen av försiktig fråga eller ett förslag kan motsägas med ett modalt satsadverbial (eventuellt föregånget av svarsord) + negerande satsadverbial (eller negation + *nödvändigtvis*). Vissa satsadverbial föregås obligatoriskt, andra optionellt av ett svarsord.

– Du har väl tjänat en stor förmögenhet nu. – {Absolut/Tyvärr} inte.
– Nu går vi på bio. – Nej, verkligen inte.
– Det ska visst bli räntesänkning igen. – Inte nödvändigtvis.

Se också Satsadvl § 78.

[1] *Kanske* kan åtföljas av det anaforiska pronomenet *det* (jfr *varför det*, § 14 not 1). *Just* följs obligatoriskt av *det* i replik som anger eftertryckligt instämmande. Jfr också *månne det* med betydelsen 'jaså' eller 'verkligen'.

– Du måste väl ändå ha haft en avsikt med det? – Kanske det. (R)
– Hon borde vara här. Vi behöver henne verkligen. – Just det.
– Han ska emigrera till USA. – Månne det!

[2] Adverbet *egentligen* (Satsadvl § 29) kan bara uppträda med negation (eller med svarsord) och knappast stå ensamt vid ellipser av detta slag:

– Vill du att vi ska gå hem? – {?Egentligen/Egentligen inte/Ja, egentligen/Nej, egentligen inte}.
– […] får jag ta med boken till "Kafé kom in"? – Egentligen inte […] (R)

Som ett vagt nekande svar på underställande fråga används *precis* föregånget av ett negerande *inte*:

– Du hade inte gått och lagt dig? – Inte precis. (R)

Adverbial som i sig är negerade kan inte konstrueras med negation i svar: **Näppeligen inte*, **Ofrånkomligen inte*.

[3] Negationen kan följas av anaforiskt *det* som syftar på satsinnehållet i den negerade replik som talaren uttrycker förundran inför:

– Hon ville inte ha professuren. – Jaså, {$_0$inte/^{1}inte} ^{1}det!?
– Jag dricker inte på arbetstid. – Inte det? (R)

Jfr också § 12.

[4] Adverben *precis*, *exakt* används ofta för att ange emfatiskt instämmande i ett föregående påstående:

– Det innebär att ni vill sätta invandrare på firmans mark och på de inföddas. – Precis, svarade Bohling utan att tänka. (R)

De obetonade adverbialen *ju*, *väl* och *nog* kan inte alls förekomma i detta slags elliptiska satser.

[5] Ett ensamt negerande satsadverbial kan däremot emfatiskt avvisa ett icke-negerat påstående, en underställande fråga eller en uppmaning:

– Men du är ju alldeles våt! utbrast hon. – Inte! försvarade sej Justus. (R)
– Har ni någon försäkring som täcker upp förlusterna … – Inte! (R)
– Och reportrar? Ibland tycker jag, att det verkar som om det räckte med fantasifullhet för deras del. – Icke. (R)

– […] Skriv nu för tusan, jag har bråttom. – Aldrig! (R)
Ett VM-guld i utförsåkning – det innebär väl att miljonerna automatiskt strömmar in till vederbörande? – Ingalunda, säger Mauritz ”Marre” Lindström […] (S)

Negation plus anaforiskt *det* kan användas när talaren kraftigt reagerar mot innehållet i ett påstående:

– Styrelsen kommer på inspektion i nästa vecka. – Nej, inte det (också). ≈ … Säg inte att vi ska drabbas av det också!

§ 19. Ellips vid stegrande, preciserande eller korrigerande tillägg. Led – ofta föregångna av *ja* eller *nej* – som varierar och preciserar ett omedelbart föregående led av samma semantiska och syntaktiska slag kan ibland uppfattas som ellipser av satser (jfr Samordn. § 26):

De skall resa till Rom, (ja/nej) kanske (skall de resa) ända till Sicilien.
Många var de också, tyckte han, ja faktiskt uppåt hundra. (R)
I England disponerar makarna över ett annat slott, ja egentligen en medeltida borg […] (R)
Det var sommarens vackraste dag, ja kanske livets. (R)

Också led med affokalt placerade fokuserande, negerande och vissa konjunktionella satsadverbial kan fungera som elliptiska satser vilka kan suppleras med övriga led ur den föregående texten (jfr Nomfraser § 70):

Kommer det någon från er? Lisa åtminstone? Jfr: … Kommer Lisa åtminstone?
Det kom många från oss, också Nils-Erik. Jfr: … Också Nils-Erik kom.
– Anders var där från vår institution. – Inte Filip? Jfr: … Var inte Filip där?

§ 20. Ellips i par av parallellt byggda satser med två kontrasterande led. I par av parallellt byggda satser där två led i den ena satsen kontrasterar mot två led i den andra kan identiska delar utelämnas i den ena av de parallellt byggda satserna. Reglerna för utelämning av detta slag är ofullständigt kända. (Jfr också Samordn. § 25.) I exemplen nedan kursiveras det uttryck som kvarstår i den ena parallella satsen och som motsvaras av utelämning i den andra.

a) Det ena av de kontrasterande leden är satsens subjekt.

De kontrasterande uttrycken utgörs ofta av subjektet och ett led i satsens predikatsled.[1] Den identiska delen utgörs då ofta helt eller delvis av det finita verbet. Ellipsen är möjlig antingen subjektet är satsbas eller ej. Ordningen mellan leden i de parallella satserna måste dock vanligen vara densamma.[2]

Sven *talade* hellre med Lena än Per med Nina.
I går talade Sven med Lena och Per med Nina.
Med Lena *talade* Sven och med Nina Per.
Hos vem *arbetar* Nina och hos vem Anna?
Sven *skulle nog vilja tala* med Lena och Per med Nina.

Utelämningen kan ibland omfatta flera led, t.ex. verbet och en nominal bestämning. Olika språkbrukare är dock i detta fall olika benägna att acceptera ellips.

Han *räckte* oftare *vinet* till sin bordsdam än jag {Ø/räckte det/gjorde} till min.
Sven *visade boken* för Lena och Per {?Ø/visade den} för Nina.
Hon *gav mig* hellre en skjorta än han {?Ø/gav mig} en slips.

b) Båda de kontrasterande leden utgörs av verbbestämningar:

Sven hade hellre *visat* boken för Lena än bilen för Per.
Sven hade gett Per boken och Nina bilen.
Sven brukar undervisa i Karlskrona på torsdagarna och i Ronneby på fredagarna.
Sven lät Fredrik gå på bio och flickorna spela hockey.
Sven gjorde alltid Anna lugn och Nina uttråkad.
Sven ville skriva till Nina och ringa till Anna.

Utelämning av identiska finita verb är normalt obligatorisk.

Staffan lånade bil av Anders och {Ø/*lånade} cykel av mig.
Staffan vill läsa tyska i Uppsala och {Ø/*vill läsa/?läsa} engelska i Umeå.
Sedan skulle Staffan låna en bil av Anders och {Ø/*skulle låna/?låna} en cykel av mig.

I viss utsträckning är ellipsen möjlig också om ett av de kontrasterande leden står som satsbas i sin sats, under förutsättning att ordningen mellan leden inte är förändrad:

Boken *hade Sven visat* för Lena och bilen för Per.
?För Lena *hade Sven visat* boken och bilen för Per.

Som framgår av exemplen i (a) och (b) ovan är det vanligen i den senare parallellt byggda satsen som utelämningen sker. Om emellertid det identiska materialet står finalt i satsen, reduceras i stället den första av de parallellt byggda satserna. Detta är inte sällan fallet när det finita verbet självt är eller ingår i ett av de kontrasterande leden.

Lena telegraferade och Per ringde *till familjen*.
Anna smickrade Peter men förolämpade sin mor *på festen*.

De kontasterande leden kan reduceras vidare enligt reglerna för ellips i enskilda led (§ 2–3, 5):

Eva *såg* en afrikansk elefant och My en indisk (elefant). Eva såg en afrikansk (elefant) och My en indisk elefant.
Sven *visade* en bok för Lena och en (bok) för Anita.
Sven *gick* framför prästen och Ellen efter (prästen). Sven *gick* framför (prästen) och Ellen efter prästen.

Antalet kontrastled kan vara fler än två:

Anders *träffar* oftare sin bror i Stockholm än Anna sin syster här hemma.

Även om texten *försöker tvinga på* mig sina koder liksom jag den mina, är relationen mellan läsare och text alltid konfliktfylld […] (S)

[1] De kontrasterande leden kan ha partiellt lika uttryck men får ändå inte reduceras. Sålunda får ett infinitivmärke eller en preposition inte utelämnas.

Kristian tycker om att spela fotboll och Jakob {att/*Ø} leka med datorn.
Axel var i Paris i torsdags och {i/*Ø} Berlin {i/*Ø} fredags.

De kontrasterande leden kan vara identiska uttryck förutsatt att de har olika referens:

Den här är bättre till kött än den här till fisk.
Hon sköter sitt och han sitt.

[2] Om den ena av de parallella satserna är en komparativ bisats (jfr Bisatser § 110) måste leden i denna ha samma ordning som i den oreducerade bisatsen. Reduktion är då möjlig fastän kontrastleden har olika ordning i matris- och bisats:

Med Ingela talar Gunnar lika ofta som {Sten med Åsa/*med Åsa Sten}.

Lexikaliserade ellipser § 21

§ 21. Ellipser och ellipsliknande konstruktioner. Vissa konstruktionstyper kan etymologiskt eller logiskt ses som ellipser av mera omfattande uttryck men torde synkront sett ändå vara kompletta konstruktioner i sig. Bl.a. följande konstruktioner beskrivs i denna grammatik inte som grammatiska ellipser:

a) expressiv fras (Icke satsf. men. § 36: 1)

Vilka fina byxor! [Jfr expressiv af-sats: Vilka fina byxor du har!]

b) expressiv huvudsats med af-form (Huvudsatser § 91)

Vilka fina byxor du har! [Jfr deklarativ huvudsats med expressiv bisats: Det var fantastiskt vilka fina byxor du har!]
Att han inte ger sig. [Jfr deklarativ huvudsats med narrativ bisats: Det är underligt att han inte ger sig.]

c) desiderativa och suppositiva huvudsatser med af-form (Huvudsatser § 101–102)

Om han ändå ville komma någon gång! [Jfr deklarativ huvudsats med konditional bisats: Det vore bra om han ville komma någon gång.]
Om han redan är framme!

d) direktiv sats utan subjekt (Huvudsatser § 34–35)

Gå (du) dit.

e) sats med adverbial som avser språkhandlingen

Han är smittad, eftersom du prompt vill veta det. [Jfr med överordnat explicit uttryck för språkhandlingen: Jag säger att han är smittad eftersom du prompt vill veta det.]

f) subjunktionsfras (Subjnfraser § 2–15)

Han är äldre än min bror. [Jfr med komparativ bisats: Han är äldre än min bror är.]

g) relativ nexusfras (Flerl. fraser § 1: a; även andra flerledade fraser erinrar om elliptiska satser)

Där var tretton flickor varav tre från Avesta. [Jfr med relativ bisats: … varav tre var från Avesta]

h) nominalfraser i genitiv eller possessiva pronomen utan substantiviskt huvudord (Nomfraser § 81–82, Pron. § 24)

Vi skulle gå på middag hos {Janssons/docentens}. [jfr med huvudord: … hos {Janssons/docentens} familj]
Den där skottkärran är Svens. [jfr med huvudord: … Svens skottkärra]

i) nominalfraser utan substantiviskt huvudord framför partitivt attribut (Nomfraser § 61)

Ge mig någon av fällstolarna. [jfr med huvudordet utsatt: … någon fällstol av de där hopfällbara stolarna som står i garaget]
Han bor i det största av de där nya husen. [jfr med huvudordet utsatt: … det största huset av de där flervåningshusen som man byggde förra året]

j) definit nominalfras med adjektiv i superlativ men utan substantiv som huvudord använd som predikativ (Predv § 5: 2)

Uppgiften var inte den lättaste. [Jfr med utsatt huvudord: Den där uppgiften var inte den lättaste uppgiften.]

k) transitiva verb i absolut användning (Obj. § 8, 11)

Han sitter och läser. [Jfr med objekt: Han sitter och läser någonting.]
Jag ritar bara av. [Jfr med objekt: Jag ritar bara av andras bilder.]

l) prepositioner i absolut användning (Prep. § 34)

Lägg på duken, är du snäll! [Jfr med rektion: Lägg duken på bordet.]
Han håller sig alltid lite utanför. [Jfr med rektion: … utanför kretsen]

Gränsen mellan grammatisk ellips och konventionaliserad icke satsformad mening kan vara flytande. Nedan ges exempel som kan parafraseras med satser men som kanske ändå inte är ellipser i grammatisk mening:

Arne Blomgren, vår kanslichef ≈ Detta är Arne Blomgren, vår kanslichef.
Irma Möller ≈ Jag heter Irma Möller.

Lite mer kaffe? ≈ Ska det vara lite mer kaffe?
Härliga varma bullar! ≈ Här var det härliga varma bullar.

Gratulerar till framgången! ≈ Jag gratulerar till framgången.
Lycka till! ≈ Jag önskar dig lycka till!

Lycklig resa! ≈ Jag önskar dig lycklig resa.

Prat! ≈ Det där är bara prat.

Inte hålla allting för dej själv. (R) ≈ Du ska inte hålla allting för dej själv.

– Ska vi gå på krogen i kväll? – Tja, varför inte? Jfr: Tja, varför gör vi inte det egentligen?

– Låt oss måla köket på söndag. – Varför inte?

Ofta riktas med ett självständigt led lyssnarens uppmärksamhet på någon referent i situationen eller på en annan relevant aspekt av en pågående eller önskad aktion. Resultatet blir ett yttrande som inte har den finita satsens form men som ibland skulle kunna parafraseras med en finit sats där yttrandets uttryck ingår som ett satsled.

Oj, en orm!

Där!

Javisst ja, mina handskar.

Ett slagskepp!

Försiktigt!

Icke satsformade meningar som kan parafraseras med finita satser återfinns också i skriftspråket. Några exempel på sådana strukturer:

Ska du ha någon bensin eller inte? ≈ Ska du ha någon bensin eller ska du inte ha någon bensin?

Nog om detta. ≈ Det får vara nog om detta.

Inte nog med att rummet var olidligt trångt. Varmvattnet fungerade inte annat än tillfälligtvis. (S) ≈ Det var inte nog med att …

Inte så att jag blev förnärmad, men … ≈ Det är inte så att …

Och ju större barrförlust, desto kraftigare tillväxtminskning. (S) ≈ Och ju större barrförlust det är, desto kraftigare tillväxtminskning blir det.

En kort bön och mötet var över. ≈ Han bad en kort bön och …

I skriftspråket används icke satsformade uttryck som upplysning om vad eller vem något är, vem något tillhör eller vem som hör hemma på en viss plats:

Dagens Nyheter, Karolinerna, Socker, Kontor, Axelsson och söner, Personal, Elisabeth Nyman, Nödutgång, Brandfara

Se vidare Icke satsf. men. § 26–47.

Om gränsdragningen mellan ellips och konstruktioner med optionella led se § 1 Anm. 2.

Om distinktionen mellan utelämnade led (ellips) och underförstådda led se § 1 Anm. 1.